IVS CIVILE,
MANVSCRIPTORVM LIBRORVM OPE, SVMMA DILIGENTIA & integerrima fide infinitis locis emendatum, & perpetuis notis illustratum, L. RVSSARDO I.C. antecessore in celeberrima Biturigum schola, auctore:

CONSILIO TAMEN ET auctoritate FRAN. DVARENI I.C. *qui summaria in Pandectas præscripsit, Nouellásque Constitutiones ad optimum Græcum exemplar collatas, antiqua integritati restituit.*

Cætera vtraque præfatio te docebit.

CVM PRIVILEGIO.

LVGD. APVD G. ROVILLIVM, SVB SCVTO VENETO.

M. D. LXI.

AD ELOQVENTISS. FRANCISCVM DORMY, apud Lutetianos Præsidem, Philib. Bugnonius, I. C. Matisconensis.

DISTICHON.

Jura per immensos ciuilia dißita libros,
Jn breue contraxit sic Rouilaus opus:
Vt poßint vna ferri nunc omnia dextra,
Quæ spaciosa domus vix prius vna tulit.

Extraict du Priuilege du Roy.

PAR grace & priuilege du Roy, est permis [illegible] Guillaume Rouille, Libraire de Lyon, d'imprimer ou faire imprimer tant de foys & en tel nombre que bon luy semblera, *Les Pandectes & Cours du Droit Ciuil, auec les corrections, annotations, prelections & sommaires tant de monsieur M. François Duaren, que de monsieur M. Louys Roussard, docteurs regens en l'uniuersité de Bourges. lesquelz il a euz & recouurés desdictz à grand peine, fraiz & despens.* Et pource, inhibition & deffences sont faictes de par ledict Signeur à tous autres Libraires, Imprimeurs, & personnes quelcôques de n'imprimer ne faire imprimer lesdictz liures sur ce present exemplaire, vendre, ne distribuer en ses païs, terres & seigneuries, sans le congé & permission dudict Rouille: & ce durant le temps & terme de dix ans, à cõmencer du iour & datte que sera paracheuée la premiere impression: sur peine de confiscation des liures qu'ilz imprimeroyent, & d'amẽde arbitraire, applicable tant audict Seigneur qu'audict Rouille, & des dommages & interestz. Et à ce qu'aucun ne puisse attenter au preiudice de ces presentes, ny en pretendre cause d'ignorance, ledict Seigneur veut & entant que par l'insertion qui sera faicte du contenu d'icelles en brief au commencement de chacun desdictz liures, les deffences & inhibitions y mentionnées leur soyent tenues pour signifiees: sauf que, s'ilz veulent pretendre qu'elles contiennent moins que ce que ledict Rouille aura mis en son-dict brief, ilz seront remis à en demander exhibition par deuant le Senechal de Lyon, ou son Lieutenant: lequel, quant à ce, a esté commis par cesdictes presentes: le Vidimus desquelles ledict Rouille sera tenu deliurer à tous Libraires & Imprimeurs, qui l'en requerront, & ce à leurs despens: & y sera foy adioustée comme à l'original: nonobstant oppositions & appellations quelconques, mandemens, ordonances, restrictions, deffences, establissemens de Cours & iurisdictions, & lettres à ce contraires, lesdictes inhibitions & deffences tenãs: comme plus à plein est contenu & declairé par lesdictes lettres de priuilege, sur ce données à Saint Germain en Laye le 19. Nouembre, 1557.

Par le Roy,

M. Ian Nicot, Maistre des requestes de l'hostel, present.

Signé De Lomenie, & seelé du grand seau en cire iaune, à simple queüe.

AMPLISSIMO VIRO MICHAELI HOSPITALIO, FRANCIAE CANCELLARIO, LVDOVICVS RVSSARDVS I. C. S.

MEMINI me, vir ampliſsime, ante biennium tibi promiſiſſe, & ſcriptis profeſſum eſſe, fore vt Pandectæ Iuris ciuilis à me recognitæ, & notis illuſtratæ in tuo nomine apparerent: cuius rei multas graues, & idoneas cauſas habebam: quòd in tua ſchola eſſent ſcriptæ, ac proinde iure quodam tuo, quaſi fructus quidam fundi tui, tibi deberentur: quòd plurimis tuis in me meritis hanc gratiæ referendæ voluntatem teſtatam relinquere par eſſet: quòd denique ſine vllis tuis in me meritis præſtantiſsimam tuam virtutem, & plurimarum maximarúmque rerum doctrinam hoc munere dignas eſſe cenſerem. Fidem igitur meam tam iuſtis de cauſis tibi obſtrictam libero: ídque eò libentius, quòd me nouo quoque beneficio nuper ornaſti: & præclaræ illæ tuæ virtutes exemplo parum cognitæ, te ad ſummum honoris faſtigium extulerunt: in quo quia ſumma reip. noſtræ tibi commiſſa eſt, ac maximè iuris conſtituendi, defendendíque, hunc iuris

thesaurum iure optimo tibi consecrari oportuit. Abs te autem etiam atque etiam peto, vt quando iam hoc tribuisti humanitati tuę, vt me susciperes, tribuas idem constantiæ, vt susceptum tuearis, ac foueas: ita tamen si me tuo præsidio ac studio dignum, id est, meum ingenium in optimis artibus, ac præsertim iuris ciuilis disciplina exercentem, meámque voluntatem ad vnam virtutem dirigentem, & audies, & re ipsa cognosces. Vale. Auarici Biturigum, Calend. Iun.

LVDOVICVS RVSSAR-
DVS I. C. LECTORI S.

NE HANC Iuris ciuilis editionem auctoritate, & consilio Duareni Iurisconsultorũ memoriæ sua facilè principis à me frustra susceptam, & diuturnam tuam eius expectationem inanem putes, paucis te monendum putaui, quo consilio instituta, quibus vigiliis confecta, & quid in ea sit præstitũ: vt intelligas quantum ex ea studijs tuis accedere possit. Pandectarum Floretinarum contextum excudi curauimus, ne apice quidem vno (quantũ fieri potuit) detracto vel adiecto. quanquã enim mendis nõ careant, omnium tamen sine controuersia sunt emendatissimæ, aut si quas habeant, vel facilè emendare licet, vel redolent antiquitatem, vel alij aliter emendandæ videbũtur. Itaque ne ijs quidem manum admouendã putauimus: ne in eo quod quisque præstare potest, operam superuacuam ponerem: iucundam vtilémque antiquitatis memoriã tollerem: & liberam cuique, pro suo ingenio, iudicandi & castigandi potestatem auferrem. Sed consilium repræsentandi bona fide ipsius exemplaris Floretini intelliges ex epistola huic subiecta: qua TAVRELLVS *suam tota hac de re sententiã abunde exposuit, & firmis perspicuisque rationibus confirmatam bonis candidisque rerum æstimatoribus facilè probauit. Præter hanc editionem Florentini contextus hæc præstitimus, Primùm cõtulimus cum alijs libris excusis, & manuscriptis: ex quibus varias lectiones margini adiecimus, earum nonnullæ sunt meliores Florentinis: nonnullæ verò deteriores: quas ne omittendas quidem existimauimus, vt intelligas quantum exemplar Florentinum cæteris præstet, de illis quoque interdum iudicauimus: interdum liberum iudicium tibi reliquimus. In illo diligentiã nostram boni cõsules: in hoc candorem nostrũ agnosces. Deinde ex clarissimis I. consultis Budæo, Alciato, Connano, Augustino, Barone, Duareno, Cuiacio, Donello, Hotomano, & alijs plurimas notas adiunximus, quibus plerique loci mẽdosi corriguntur, obscuri illustrãtur, & in speciem contrarij cõciliantur. Denique ex inscriptionum similitudine infinita legum capita cõiungenda esse monuimus: quod tametsi paucis fecerimus, & ita ferè,* CONIVNGE L. ETC. EX TIT. ETC. *multas tamẽ magnásque vtilitates habet, omnis enim penè difficultas & obscuritas iuris ciuilis ex eo nata est: quòd nullus iurisconsultorũ liber integer nobis superfit, nulla penè vnius oratio perpetua: sed fragmenta tantùm hinc & inde, & ex huius atque illius auctoris libro nõ satis apte plerunque coagmentata. Itaque vehementer adiuuãtur nostra studia ab inscriptionibus: quarũ ope locos eorundẽ Iurisconsultorũ à compositoribus dissipatos, & longissimè à se disiunctos rursus coniungere licet: ac veluti perpetuam orationẽ contexere. Quoties te igitur monui coniungendũ esse aliquod caput cũ altero, aut sumptum esse ex aliquo tit. confer diligenter: deprehendes ex hac collatione antinomias infinitas facilè dissolui, exempla regulæ alicui cõuenientia accommodari, breuitate plerunque obscura illustrari, sensum aliquẽ, qui adhuc latuerat, erui, vitiosa emendari, denique scrupulos quãplurimos Accursio cæterisque interpretibus molestos eximi. Adhuc certè in tit. de reg. iur. & de verb. signific. hoc valde obscurũ & difficile visum est: quòd nondum constat, quò plurimæ verborum significationes pertineant, & vnde petẽda sint exempla regulis generalibus idonea. Itaque, si vnquam illud,* VEL DIC, *ab Accursio vsurpatum est, in his titulis est factum. Nunc autem indicatis locis quò verborum significationes pertineant, & ex quibus regulæ Iuris sumptæ sunt, nihil necesse est cũ Accursio hæsitare: sed definita certáque statuere possumus: vt nullius interpretis editum adhuc in hos tit. commentarium ad eos intelligendos æquè vtilem ac nostras notas studiosos experturos esse confidam. Huic nostro labo-*

ri accedunt summaria à Duareno conscripta. Cùm enim vir ille summus huius laboris suscipiendi nobis auctor, intelligeret ea desyderari in Norica, & Florētina editione, fecit non inuitus, vt librum suum nobis communicaret, in quo hæc sibi conscripserat: quæ cùm aliquando vel nimis concisa, vel nimis pauca mihi visa essent, in hunc modum mecum disseruit: pleraque eorum, quæ vulgò sunt excusa regulas esse generales sumptas ex hypothesi aliqua speciali: ac proinde, aut falsa, aut inepta esse: pleraque autē esse prolixiora legibus ipsis, quibus aptātur, quod nemo, qui inspicere vellet, non intelligeret plerasque item species eiusmodi esse, vt nec deberent, nec commodè possent cū omnibus circunstantijs paucis constringi: & cōplures titulos loco summarij esse. Itaque satis fore ea, quæ excusa hîc sunt. Et ea non tam summaria volebat appellari, quæ longam sententiā, eámque integram breuiter comprehendunt, quàm argumenta, & indices, quibus studiosis, quasi summo digito, indicaretur, quid esset de quo ageretur. Pandectas subsequitur Codex eadē diligentia restitutus, & maiori: plura enim eius exemplaria nacti sumus: nempe quindecim, eáque nō contemnenda vetustatis: quorū ope multa deprauata mihi emendasse videor. Iuuit me quoque vehementer Codex Theodosianus: cuius collationem vtilissimā esse nemo negabit, qui cogitabit eū esse Iustiniani veluti fontē, & ex fonte, quàm riuo haurire multò iucūdius esse. Ac sanè ex eo multa vulnera sanaui, subscriptiones & inscriptiones non paucas restitui: & compositores pro potestate sibi à Iustiniano permissa pleraque immutasse notaui. In summarijs idem præstare volui, quod à Duareno in Pandectis præstitum animaduerteram: assecutus sim nécne, tuum erit iudiciū. Eadem certè voluntas in dispari fortasse euentu mihi fuit. Nolim hîc tacere à quibus exemplaria Codicis acceperim, vt certior nostrarū emendationum fides tibi constet: ac gratiam hanc referam his, quibus hoc nomine studiosi omnes mecum plurimum debent. Suppeditauit vnum exemplar Io. Lucius Catharinæ reginæ procurator, vir eruditus & sui ordinis ornamentū. Accepi duo à Gulielmo Aboco viro iuris & bonarū disciplinarum peritissimo, quem V.C. pater, Senator Parisiensis, nuper vita functus, cum incredibili bonorū omnium desiderio, magistratus sui successorē designauit. Rex verò non tam patris testimoniū, quàm hominis integritatē & eruditionē amplexus, designatū comprobauit. Accepi tria à Ioanne Grentio consiliario regio apud Carnutenses meos: in quo homine studiū præclarissimarū quarunque rerum, propensam ad studia hæc promouenda voluntatē, & eruditionem non vulgarē verè, & citra assentationem laudare possum. Eum quidē & virtutum & singulariū suorum in me officiorum meritò tantopere diligo, vt neminē magis: sed qui illū norit, hoc singulari meæ in illū amicitiæ datū non criminabitur. Reliqua exemplaria nactus sum beneficio Adriani Puluæi aduocati Parisiensis, præter bene fundatā iuris peritiam, artiū quoque omnium cognitione præstantissimi: amicorumq; aliorū, quorum nomē & laudē in suum tēpus reseruabo. Nouellas ab Holoandro versas habes. Ita enim visum est Duareno, qui eā versionem cū editione Scrimgeriana diligēter cōtulit, etiā tū cùm febre quartana grauiter vexabatur. Quidquid in his annotatū est, id eius hominis industriæ debes, qui salutis suæ rationē non habuit, vt publicæ vtilitati cōsuleret. Decessit enim nondum imposita operi summa manu, & Scrimgerianæ editionis aliquot edicta & nouellas nondū conuersas, intactas reliquit. Quæ omnia vt editio hæc absoluta esset, ab alijs conuersa, addenda curauimus. Ita vt in Scrimgeriana editione nihil sit, quod hæc Latinè redditū non habeat. Postremus liber Institutionū superest, in quo nequid omnino desyderares, idē præstitimus quod in Pandectis & Codice. Cōtulimus Noricam editionē (ea enim ipsa est, quā hîc habes excusam) cum septē libris manuscriptis: varias lectiones tibi notauimus: breuibus notis obscura illustrauimus: citatas cōstitutiones, & locos ex Digestis descriptos indicauimus. Idē præstiterat ante nos Cuiacius Biturigum scholæ antecessor eruditissimus: à quo longè grauiora præstari posse & obseruationū libri, & cæteri eius commētarij locupletissimi sunt testes: qui omnibus tacentibus hominis eruditionem, & acumē satis indicant. Idem quoque mecum Antonius Contius eiusdem scholæ doctissimus & clarissimus antecessor. Id autem eò liben-

tius

tius moneo, quòd illi in suis libris (quos plurimos & vetustissimos habent) easdem ferè lectiones notauerint, quas ego in meis reperi: vt iam dubitandum non sit, quin & rectæ & germanæ sint, quæ tot librorum auctoritate confirmantur. Quæ, cùm ita sint, spero fore, vt hanc nostram editionem omnium diligentissimam, perfectissimam, & studijs tuis accommodatissimam deprehẽdas: & intelligas multis nominibus debere studiosos illustrissimæ Principi Margaretæ Sabaudiæ, & Biturigũ Duci: è cuius schola hic labor tibi prodijt, & quæ eos professores alat in eadem, qui iustam seriámque operam in restituendo & explicando Iure ciuili ponãt. Singularem enim Donelli eloquentiam ac eruditionem nemo non admiratur, eiúsque acumen in dissoluendis difficillimis iuris nodis & viua vox quotidie, & scripta doctissima testantur. Nactus est Cuiacius eos libros manuscriptos, vt si edere velit, nemo non fateri cogatur, ea ab illo præstita esse, quæ vix cuiquam sperare licuit. Habet enim Nouellas Iuliani manuscriptas: eiúsque beneficio ac nostro (contulimus enim nostrum exemplar peruetustum) intra paucos menses in manus omnium ventura sunt. Habet Codicem Theodosianum multò integriorem, quàm adhuc sit editus, integerrimum autem, & nulla ex parte mutilum, breui est habiturus, & totum Βασιλικὸν. *Quibus quantum Iuris ciuilis disciplinam adiuuari & ornari posse putas? Quid dicam de his, quæ in varias iuris partes scripsit? Illud certè audacter scribam, si Cuiacius suas in huius disciplinæ libros interpretationes edere velit, ac maximè in tres postremos libros Codicis, Donellúsque, Contius at Bugnerius idem sibi faciendum statuerũt: ne quid de nostris vigilijs dicam, quas non ingratas fore spero, neminem futurum qui non vehementer laudet Principem illustrissimam, & hoc nomine se ei mirum in modum obstrictum non prædicet, quòd tales viros Academiæ suæ præfecerit, qui viua voce iuuentutem humanæ societatis tuendæ rationem doceant, scriptis suis exteros posterósque iuuent, & vindicatam à barbarie nobilissimam artem splendori suo & dignitati restituant. Est quoque quòd hoc nomine studiosi gratias maximas agant amplissimo viro Hospitalio, eruditionis & virtutum suarum plurimarum maximarúmque beneficio ad Cancellarij in Francia dignitatem per omnes honorum gradus prouecto: qui Principem ad virtutem, & honestissima quæque sua sponte propensam consilio suo, propensiorem semper reddidit: ad hanc scholam tuendam incitauit, & eius professorum delectum agere cura sua non indignum existimauit, vt eam Principis illustrissimæ liberalitate foueri, & consilio sapientiáque Hospitalij sustentari meritò dicamus: qui sapientissimè, vt cætera omnia, hoc secum reputauit ex recta iuuentutis institutione, rectam quoque & laudabilẽ reip. constituendæ rationem magna ex parte pẽdere.*

Agnosce igitur lector, diuina Ducis nostræ & Hospitalij in te beneficia, & hoc nomine illis omnia felicia faustáque precare: ita eorum professores ad ea quæ in tuum, & publicum omnium vsum laudabiliter instituerunt, perpolienda facilè impuleris. Equidem multis magnisque laboribus, & sumptibus Typographi nostri, viri diligentissimi, & publico omnium studio dignissimi, quòd vt publicam vtilitatem promoueat, priuata omnia sua liberalissimè effundat, hanc iuris ciuilis editionem tibi toto triennio adornaui: quorum tamen dignum operæpretium tulisse me arbitrabor, si non solùm diligentiam nostram, & tui iuuandi studium boni consulas: sed etiam si quæ de summa Principe omni genere virtutis ornatissima, & viro quauis laude superiori prædicari solent, ea de Duce nostra & Hospitalio senties, ac prædicabis. Vale. Auarici Biturigum pridie Id. Iun.

EXEMPLAR PRAEFATIONIS D. TORELLI I. C.

clarissimi, in quo notas tantùm immutauimus, & nostras inseruimus.

CUM vetustissimo Florentinarum Pandectarum codice nullum omnino alium integritate ac fide comparandum esse, iam omnibus est persuasissimum: proptereáque potissimam ei fidem iure ac meritò habitam in quæstionibus disputationibúsque finiendis, quotiens controuersia aliqua superioribus temporibus inter legũ professores orta fuerit. Eius ordinis hominibus valde nos gratificaturum iri putantes, consilium dudum cepimus libri illius ex vmbra in lucem proferendi. Quæ res cùm denique euentum nunc acceperit, haud scimus quàm feliciter, optamus quidem certè, operæpretiũ fore putauimus, omnẽ rationem atque ordinem quẽ in eo libro vobis peruulgando secuti sumus, explicare. Primum igitur omnium sciendum, in nullo nos quod quicquã momẽti haberet, ne latum quidem vnguẽ ab eius fide discessisse: vt quoad fieri posset, eiusdẽ vera species repræsentaretur. atque inde factum est, vt interdum quadã, pauca profectò, incerta, cum errata quodã modo in grãmaticis, externi librarij inscitia siue neglegẽtia ea fuerit, aut simpliciter, aut certis notis aduertenda vobis proponeremus, potius quàm ea vel mutaremus nostro iudicio, vel omitteremus: vt ita vobis res integra relinqueretur. Ad hæc orthographiam vocum perpetua constantiaq; ratione scriptarum omnino obseruauimus: siquidem non modò non veremur illam doctis viris sordere, quinetiam iucundam fore confidimus. accedit, quòd non ita facilè à tam antiqua, tamq; accurata obseruatione recedendum esse censuimus: præsertim cùm in multis respondeat ea, quam vetustis literis conscriptam videmus in Medicea bibliotheca, indeq; olim editã, in primis quinque ijs Cornelij Taciti libris, quos scripsit ab excessu Diui Augusti: tũ quæ ex antiquis diuersis marmoribus ac tabulis nobis fuit sæpius oblata. quo magis mirati sumus Gregorium Haloandrum virum doctissimum, déque Digestis alioqui benemeritum, prægnas prægnatis, & vrgueo, aliaq; quãplurima consultò reiecisse: contrà verò nõnulla tanquam ex Pãdectis accepta retulisse, quæ aliter in eis habeãtur. Quæ variè in eo volumine scripta sunt, siquidem sine vitio, pariter variè reddidimus: vnde Copræhendere & Coprehendere, Extare & Exstare, Plebiscitum & Plebisscitum inuenietis. Si quãdo autem, vt nobis videbatur, vitiosè, nõ admisimus. propterea nõ Interprætationẽ & Prætium & Præcarium, sed Interpretationem & Pretium & Precarium dumtaxat apposuimus. Quod ad reliquum libri ordinẽ attinet, singulas in columnas noueritis, & absque vlla vel clausularum vel vocũ distinctione, sine aliquo præter quàm capitum interuallo, sine punctis, aut quàm rarissimis, & his plurimum in capitum seu legum fine, exscriptum esse. quapropter quilibet suo ipsius arbitrio his aliter atque in hoc nostro inueniet, vti possit. Nos quidẽ vestris omnium cõmodis consulentes, & vt ne res omnino insueta, & confusionẽ quandã in se continens oculis vestris obijceretur, ea posuimus. multitudinẽ tamen punctorum vitauimus, & his quatuor tantùm contenti fuimus: , : . ? quæ ipsa rarius quàm communis fert consuetudo, sunt inserta. Rari fuimus & in accentibus, quorum æquè nullus est vsus in eo volumine. Quemadmodum nec vlla scripturæ compendia recepta sunt, ne in numero quidem librorum significando, aut rarissimò alibi quàm in titulo de legibus senatúsque consultis: & præterquàm quòd sæpe vsus est is librarius in versuum fine titulo eo, seu linea, quæ loco n aut m superimponitur: & his cærve summum diphthongis cõiunctis. Unde satis appareat librũ illum non ita multũ post Iustiniani

super

ſuper huiuſmodi ſcripturæ cōpendijs iuſſa exaratum: ideóq; ea ſcriptorem penè obſeruaſſe, hæc nos iuſſa non neglex imus. Et ne in Græcis, quæ hîc frequentius copioſiúſque quàm in cæteris antea editis inuenietis, accentus, item nexus, cōpendioſæq; litterarum comprehenſiones, quibus in ea lingua hodie impreſſores vtuntur, eſſent impedimento, quo minus ea explicitè traderentur: Græca ferè omnia maiuſculis literis expreſſimus. Maiuſculis præterea vſi ſumus in titulorum & legū, principaliumq; clauſularum initijs, tum nominibus Iuriſconſultorū librorumq; ex quibus leges ipſæ ſeu capita referuntur: tū in Dei ac Imperatoris & Diui, proprijſq; aut gentiū nominibus: tum in antiquis legibus, ſenatus conſultis, edictis, actionum, exceptionum, formulis referēdis: item ijs quæ materialiter, quod aiunt, & demōſtrandi docēdiq; cauſa ponūtur. Præter hæc ſi quas vnas vel plures maiuſculas minoribus literis admixtas extra conſuetū ſcribēdi morē inuenietis, vel ſi quas ipſis maiuſculis inſertas minores, ſcietis nō temere, ſed dedita opera poſitas: quo ſignificaretur vel vnā literā poni pro duabus, vt celeRimo, CornelI, adIcere, pro adijcere, Cornelij, celerrimo: vel alterā pro altera, FaUius, popOlus, pro Fabius, populus, præFuit pro præbuit, Fi pro, vi, quod eſſe videtur ſimile Digāma Aeolico antiquis grāmaticis dicto: UerUtiēſes pro Berytiēſes: Qui pro cui, dIciſio, pro deciſio, bOBIS pro vobis, ſcriBſit, quiT, inquiD, pro ſcripſit, quid, inquit: vel vnā ſyllabā pro pluribus, vt ſENTia pro ſentētia, necESSEt, FOreCEPERINT, pro neceſſe eſſet, fore receperint. quæ cū infinitis ſimilibus ne vos fallāt, diligēter potius animaduertetis, quàm nobis quicquā detrahatis. illud enim in primis egimus, vt libri veritatē antiquitatiſq; veſtigia vobis exprimeremus: idq; ipsū per hæc indicia potiſſimū, vt vos hac de re inſolita admoneremini, ſimul & ipſi cōmiſſi erroris calumniā ſuſpicionēq; effugeremus. Illud planè nō inficiabimur, opinari nos in quibuſdā Græci illius ſcriptoris natiuā prolatione, quādoq; etiā neglegentiā aut imperitiā potius reputandā, quàm antiquū ſcribēdi morē. qui tamē ipſe in plurimis recte per eū ſeruatus eſt perpetuo quodā certoq; ordine.

*Notas præterea nōnullas adhibuimus, diuerſa vobis ſignificaturi. aliqua enim in cōtextū pādectarū nō inſerta, verùm poſtea addita per antiquū librariū, tali ſigno notauimus, * * & hoc quidē plurimū, ſi & abſque ijs rectus ſenſus cōſtabat. nā quæ defectu certo ſupplēdo addita rebamur, ea nō curauimus demonſtrare. Quæ verò ſuperflua viſa ſunt, his notis concluſimus. ⸢ ⸣ Quæ parēthesi ſunt cōprehenſa, non habentur pādectis: nos autē perfecto rectoq; ſenſu reddēdo ea tali nota appoſita adhibuimus. ( ) Parēthesin aliàs omnino reiecimus, quòd numquā in ſaxis aut manu ſcriptis codicibus, eo quo in præſens vſu recepta ſit, inueniatur. Locos ſuſpectos atque incertos, vel à regulis Latini ſermonis alienos hoc ſigno demōſtrauimus. [ ] Duas diuerſas lectiones ita recepimus, ſi ambæ cōgruæ ſunt viſæ. ſū quæ primo loco ſcripta erat, in cōtextum inſerendā curauimus: alterā interiori margini adponendā cū huiuſmodi ſigno. † Præterea vt veſtræ, quantū in nobis eſſet, cōmoditati ſeruiremus, addidimus ſeptē partium diſtinctiones ſuis locis inſcriptas: paragraphorū, legū, paginarū numeros: librorumq; ac titulorum in ſuperiore paginarū margine indicium. quarū rerum nulla in exemplari eſt obſeruatio. Optamus itaque vobis hæc omnia grata fore. certò quidem ſcimus neminem antehac tanta cura in rem iſtam incubuiſſe, neminem tali fide retuliſſe. Politiani libros, quos vir ille doctiſſimus ſua manu ex horum ipſorum euolutione reconcinnauerat, totos contulimus. Haloandrini, & Heruagiani, & quos Hugo à Porta proximo biennio edidit, inter omnes verſantur. Uale.*

Acceſsit his (ne quid te lateat Lector) vt quod his notis ⸤ ⸥ incluſum reperies hoc in toto iuris corpore, illud ipſum nunc primùm additum eſſe vltra quam in Pandectis Florentinis, aut alijs hactenus legebatur, recognoſcas.

ADNOTATA NONNVLLA, DE QVIBVS LECTORES SVMMATIM ADMONERE LIBVIT.

In ternione †.pag.1.§ 4.col.2.linea 3.

posite forsitan. in Pandectis posuit an. à quibus minùs discessimus, quàm cęteri libri qui habēt, posuit vna forsitā.

Ibidem † 4.pag.2.col.2.§.6.lin.vlti.

præfectorem. sic in Pa. putamus præfectorium, & propinquitate dictionis cōsularem, erratū in præfectorem.

Ibidem †.5.lin.91.col.2

innouata. sic in P. rectius in cæteris, in nodata.

In ducru. *.

pag.1.col.2.lin.24 — δαδαα δάτεν. in Pan. duo δαδα δάτεν. literis partim Græcis, partim Latinis, & ii deleta.

In volumine ipso.

pag.2.lin.32.col.1. — prudentium. sic in veteri & in indice Pandectarum. in Pan. hic est, eorum.

Ibid.l.65.col.2 — superbus Dematau &c. sic in Pan. & in veteri manuscripto.

Ibi.l.1.col.2 — accidentia. sic in Pan. in vet. accidenti rectius.

ibidem lin.6 — auctoritate necessariam esse disputationem fori. in P. disputatione. quod si admittimus, oportet esse auctoritatem. in vetusto codice est, auctoritatem. necessariámque esse disputationem fori. rectior tamen videtur nostra lectio. nam sequitur, hæc disputatio & hoc ius.

Ibid.l.vlt. — qui tamen. sic in vet. an qui a Tamen: nam quia tamen in Pan.

pag.3.lin.17.col.1 — auctius. sic in vet. in Pan. auctu: aptatúmque antiquitus, auctum. sed nec inepta prior lectio. auctu. s. populi esse coepisset ærarium.

Ibid.lin.54.col.2 — arrepto, sic in vet. arrecto in Pan. quasi erecto, elatóque ad vulnerandum.

Ibid.l.61 — populique consensu &c. sic in Pan. & in vet.

Ibid.l.2.col.2 — gererent in vet. agerent. in P. gerent. aut itaque agerent putamus, aut geREnt.

Ibidem li.59.col.2. — Quintus Mucius. sic in Pan. & in vet.

4.lin.9.col.1. — Mucianus. sic in vet. in Pan. Munianus, de P. Crasso Muciano mentio non semel apud Ciceronem.

6.lin.15.col.1. — hermaphroditum. hermaproditum in P. non malè. h tamen post addita.

6.l.80.col.1. — retinet. *retinet*. cum addi id verbum non erat necessarium: quod tamen additum in P.

10.l 9.col.2. — transcendet. transscendet. in Pan.

Ibid.l.13. — transcendere. transcedere in Pan.

12.l.65 col.1. — participales curæ admilitiæ gratia. sic in Pan. & in vet. nisi quòd in vet. est gratiam.

Ibid.l.23.col.2. — quicquid. quidquid in Pā. vt semper aliàs.

13.l.42.col.2. — tecta quæ. sic in Pan. rectius tamen videbatur, que.

Ibid.l.57.col.1 — decretum. dIcretum. nam discretum in Pan.

18.lin.64.col.2. — locuplete. lVcuplete. nam per u in P.

21.l 7.col 2. — adcommodāda. accommodanda in P.

22.l.30.col.2. — offici Admoneantur, cessantes &c. rectius offIcI admoneantur cessantes, &c. nam officiadmoneantur in P.

24.l.78.col.2 — sexto ad edictum &c. sic in P. aduertendum tamen Pomponium ad Sabinum tantùm, & ad Plautium, non ad edictum libros scripsisse.

28.l.75 col.2. — furem seruum. in P. furem uum seruum. in vet. furem vel fugitiuum seruum.

30.l.69.col.2. — fallaciam. falliciam in P.

Ibid.l.24.col.2. — qui transactionem fecissent. si alij &c. sic in P. in vetusto manuscripto rectius videtur haberi sic. qui transactionem fecissent: id obseruandum de aere alieno, quod inter eos conuenisset. si alij &c.

31.l.4.col.2. — furioso. deest id verbum in P.

Ibid.l.91. — Iulianus. sic in P. putamus tamen Vlpianus. nam Iulianus non scripsit ad edictum.

34.lin.20.col.2. — constantiam. sic in P. rectius inconstantiam, vt in vet. manuscripto.

39.l.26.col.2. — debitore. deFitore. per f enim in P.

43.l.44.col.2. — beneficio. Fensficio in P. & pluries talem scribendi modum inuenimus.

46.lin.2.col.2. — fallaciam. falliciam in P.

47.lin.63.col.1. — et it Absolutus: de dolo &c. an potius, et it Absolutus de dolo teneris, si apparuerit esse eum pignori datum, hæc de dolo actio noxalis erit.

48.lin.26.col.1. — fallacia. fallicia in P. aptatum tamē hic fallacia ab ātiquo, vt videtur, scriptore. & p.157.li.18.c.2.est, per fallaciā ablatū.

50.lin.34.col.2. — successor. sic in P. rectius autem videtur successori.

59.l.4.col.2. — districtione. sic quidem rectius. in P. autem distinctione.

68.l.40.col.2. — deinde in alio. fortè rectius dein alio, vt in P. lapsu scriptoris repetitum sit deindein.

77.lin. 36.col.2. — adsumpsit. sic quidem rectius. in P. autem absumpsit.

79.lin. 7.col.1. — creduntur. sic in P. & in vet. putamus rectius, traduntur.

82.lin.55.col.2. — solo debere: ceteros &c. solo, debere ceteros &c.

85.lin.24.col.2. — primò. in P. & in vet. prima.

111.lin.31.col.1. — fornicarius. sic quidem in P. & in vet. fortè rectius fornacarius.

12.lin.64.col.2. — imperandi habuit. imperandi aFuit in P. f. loco b, vt aliàs.

119.lin.39.col.1. — siue via. sic in P. in vet. si vero via.

124.lin. 27.col.1. — defecto. sic aptatum antiquitus in P. prius erat derecto. facilis lapsus ob similitudinem formæ r & f, quibus vtitur scriptor Pandectarum.

115.lin.69.col.2. — ædificij. sic in P. in vet. ædificio. sed & vicinus ædificij potest intellegi.

126 lin.52.col.2. — delictum. sic in P. & in vet. in alio vet. edictum. fortè delectum.

136.lin.69.col.1. — reliquæ. sic in P. & variè scripta hæc dictio, nam quandoque reliquiæ, quandoque reliquæ: ferè tamen posuimus reliquiæ.

138.li.51.col.1.

159.lin 1.col.2. — meus &. in vet. numeret.

delicatus. diligatus in P. pro dilicatus. & iterū pa.633.§.2.l.22.col.1. dilicate.

162.lin.44.col.1. — obseruatae. sic in vet.

163.lin.79.col.1. — pollinctorem. pollicitorem in P. & in vet.

164.lin.1.col.1. — proscriptum. præscriptum in P.

164.lin.60.col.2. — tributoria. tributaria in P.

165.lin.45.col.1. — tributariam. sic in P. tributoriam rectius.

169.lin.11.col.1. — summa serui rationem discernens. sic in P. in veteri cod. suum à serui ratione discernens. rectius.

169.lin.59.col.1 — peculium habeat apud alterum, apud alterum non. sic quidem rectè in veteribus manuscriptis. in Pandectis autem semel tantùm sunt illæ dictiones, apud alterum.

189.lin.23.col.2. — ingratus. sic in P. & in vet.

191.lin 64.col.1. — ablato. sic in P. in vet. oblato.

200.lin.9.col.1. — natum esset, pretium constituisse &c.

am

an ,natū esset , pretiū: constituisse &c.

208.lin.38.col.2 actionē. Si quid &c.an.actionē, si quid &c.agnouerit.sic in P.in vet. ignorauit erctius.

209.lin.34.col.2

211.lin.72.col.2 lines.sic in P.& in vet in quo vetustus quidam glossator ante Accursium exponit lines,id est funes.

213.li.penult. col.1 vincta. sic in P. forte melius,iuncta. in vet. iniuncta.

215.lin.69.col.2 se occidit.sic in P.& in vet.

216.lin.37.col.2 colonum pertinere. sic in P.& in vet. sine negatione.

218.lin.48.col.1 conduxit.sic in P.in vet.locauit. at his vocibus olim promiscue vtebantur, vt l.veteres suprà, tit.1.

Ibidem li.14. col.2 heronibus.sic in P. Budæus vult beronibus,quasi peronibus.

220.lin.48.col.1 refectionem eam pecuniam impendi. sic rectius in P.est, effectionem se eam pecuniam impendi &c. forte à se. in vete. refectione se eam pecuniam impendere &c.

220.lin.17.col.2 dico. in P. dicio. in vet. indicio. in alio vet.indicium.

221.lin.28.col.1 ei interest nostra.in P.vt res nostra.

233.lin.8.col.2 Seia.in P.& in vet.Seiæ.non malè. cuiusmodi prænomen est apud Tacitum.Seius Strabo,Seius Tubero.

235.lin.55.col.1 venibat.in P.et in vet.veniebat.

240.lin.92.col.2 rectè agi.in P.& in vet.rectè ait.in alio vet.rectè agitur.

242.lin.13.col.2 peti.sic in vet.in P.corrupte petita.

247.lin.68.col.2 otiosa.sic rectè in veterib. in P. vitiosa.

248.lin.56.col.1 notum est.sic in vet. in P.non est.

249.lin.51.col.2 exsecutionē.sic in vet.in P.excusationē

250.lin.14.col.2 defuisse. ita fecimus vt minor fieret immutatio à lectione Pandectarum, ubi est defisse. putamus tamen desecasse scribendum, vt supra proxime.

250.lin.33.col.2 qui eam pecuniam.in P.quam pecuniam.in vet.rectius qui pecuniam.

252.lin.50.col.1 in arbitrio.sic in vet.in P.in arbitro.

Ibid.lin.66.col.1 consistunt.epistulas.in P.consisterent. epistulæ.in vet. rectius, consistere epistulæ.

lex penult. & finalis parenthesi sunt conclusæ,vt pro deletis notentur.

252.lin.22.col.2 fœdus.sic in P.& in vet.nescimus alibi id vocabulū ꝑ fœditate & turpitudine.

273.lin.59.col.2. empture.in P.& in vet.emptum.

276.lin.10.col.2 quia.in Pan.qua.non ineptè.

279.lin.20.col.2 vxori.vxoris in P.

285.lin.60.col.2. contingit.contingit in Pan.

287.lin.14.col.1 tutores.tutores in P.

288.lin.6.col.2 Iunia.Iuna in P.

294.lin.73.col.1 etiamsi.deest si in P.oportet esse etiam si,aut,& si iam.

296.lin.57.col.2 temporarium.sic in Pan.forte rectius temporalium,aut, temporariarum.

298.lin.35.col.2 excussati.sic fecimus,fortè a verbo excussare.in P.excusati.

302.lin.6.col.2 reuincatur.sic rectius.in Pan. reuindicatur.

315.lin.18.col.1 fols.in P. doli. erratum. f.vicinitate d præcedentis.

316.lin.8.col.2 qua.sic visum rectius.i. venditione. in P.quæ. quod autem sequitur, verò, hoc est verè.an verò pretio?

Ibidem lin.40 ob ventionum. obuenditionum in P.

317.lin.49.col.2 coniunctim.in P.coniuncti. quod non male sustineatur. pupilli. f. tutoribus coniuncti, id est sub tutoribus constituti,accipient curatores.

322.lin.2.col.1 quam.sic in Pan. putamus quum aut quoniam.

323.lin.38.col.1 pronepote. sic in P. vet.nepote: rectius,vt videtur.

323.lin.19.col.2 viuente.sic rectè.in P. vouente, sic clusum pro deleto

327.lin.74.col.2. partiū.sic fecimus vt minus immutaremus lectionem P. vbi est, pretium.

331.lin.56.col.2 id dictum.aut sic,aut id additum.in P. enim inde dictum.

339.lin.63.col.1 est enim.in P.est,est non enim.dempsi

mus nan,vt supersi.

341.lin.38.col.2 horum.in P.bonorum.minus rectè.

344.lin.30.col.2 metu verborum. sic in P.aptius videbatur verberum. quamuis & minarum verbalium metus esse possit.

345.lin.17.col.2 subsiturus. sic in P. rectè, et videtur.

Ibid.l.33 putaret.in P.pateret.

35.lin.4.col.2 denegatncū.sic. rectius in P. delegatorum.

374.lin.36.col.1 serui per alterū seruū adquiro, perinde ac si meo & alterius. omnia hæc desunt in P.sunt in veteri.

383.lin.42.col.1 institutio.in P.institutæ.

386.lin.3.col.2 oleaginea.oleagine in Pan.iterum eodem modo hic.

388.lin.31.col.1 in terum.in P.earum.minus rectè.

391.lin.7.col.2 partes hodie. sic rectè videtur. nam si non plenum,id est integrum sit Homeri corpus, quantæcunque hodie partes sint, debeantur.quidquid aliàs acutè doctéque opinetur Ant. Augustinus de rhapsodijs. in P.erat pars hodie. postea non adeo vetustè ex P. facta est R, & addita a.vt sit Racshodiæ.

406.l.69.col.1 emptor sic rectè & sic in vet.in P.tēpus.

411.l.57.col.1 figulos.sic rectius quàm figulas,vt in P. multo autem quàm figlinas,vt in alijs impressis.

Ibid.l.1.col.2 operā elegeret. sic in P. forti oram legeret non ineleganti loquendi modo.

Ibid.l.35 afferes.sic fecimus,quamuis in P.sit aggeres:& in gloss.putamus enim similitudine a cum g quo vtitur Pandectarum scriptor,facilè erratum.

420.l.25.col.1 obsiani,venientani. sic in P. at de obsidiano lapide, & Veientana gemma Italica,mentio facta est Plinio.

422.lin.15.col.1 truellæ.sic in P. pro trullæ. supra eod. l.xviij.§.5.tryllæ.

448.l.53.col.1 deeris.sic in P. f. cōputatio annorum.

454.l.42.col.2 an intestato.in P.ad intestatos.

456.lin.20.col.1 ex certa.in P.excepta.

459.lin.53.col.2 in nominibus.in P.in omnibus

459.lin.75.col.2 Atrio.ita fecimus, quia supra Atri l. vt nepos & patruus pariter Atrij fuerint, aut pariter Aprij.in P.n. Atri, Aprio.

460.lin.5.col.2 heredis.sic in P.f.augmentū per hæredē factū recepit fideicōmissarius aut loco heredis debuit scribi in P.hereditas.

464.lin.41.col.2 Fabius.sic rectè, nam infra Fania filia. in P.aptatum Fabinus ex Sabinus.

468.lin.66.col.1 quia dies legati cesserit.sic in P.absque negatione. & sustinetur hæc lectio. quippe non relinqueret ea centum vxor eo prætextu,quia dies cesserit.

Idem l.13.col.2 scribendo. in P. scribendi. fortè pro scribenti d pro t.

469.lin.40.col.1 exorem præstare.in P. vxore præstari. non male,pro ab vxore.

470.lin.66.col.1 si caueat aduersarius. sic fecimus ex,aduersariū , quod est in P. & videtur hæc lectio cōgruentior quàm vulgata,si nō caueat,ad aduersariū &c.nā & paulò inferius,si caueret aduersarius,ad eū &c.

Ibidem lin.9.col.2 viuit.sic in P.rectius,vicit.

472.lin.12.col.2 propemodum.in P. & in vet. corrupte, propendum.

Ibidem lin.53 per eū.in P.perem. facili lapsu omissa litera. per eum. f. creditorem. aut certe,per eam possessionem.

Ibidem lin.59. idem.in P.videam deleta a antiquitus, et maneat videm.in vet.videt. hoc, & videam,tolerandum.

475.lin.47.col.1 nato. dato. in P.minus rectè.

Ibid.lin.51.col.2 noct Vit ei.sic rectè.in P.nocuit &.

478.lin.29.col.1 honore.sic fecimus,quia in P. honere, in vet.honore.

481.lin.29.col.1 quadringēta. sic rectè. in Pan.quadraginta.

482.lin.73.col.1 DE CONIVNGENDIS &c.in P. hic titulus positus est post titulum,de ventre in possessionem mittendo. sed initio tituli de ventre adscripta sunt Græca verba huiusmodi *εισιτ ι ττλστ μητι του εξει ιττις*.quę de-

mõſtrant titulũ de cõiongẽdis præcedere debere. hoc apparet etiã ex indice titulorũ, vbi prior eſt iſte de cõiũgẽdis.
489. lin. 41. col. 1 hoſticolo. ſic in P. bis eodẽ modo hic.
494. lin. 23. col. 2 ſubmouendus. ſummouendus. in Pan.
503. lin. 52. col. 2 adnepos adneptis ſic rectè. in P. abnepos abneptis.
504. lin. 24. col. 1 feminam. ſic rectè. in P. feminas.
Ibid. lin. 29. col. 2 in l. Iuriſconſultus, multa correximus, quę nec in ceteris nec in ipſarum Pandectarum libris rectè ſcripta ſunt. horum aliàs ratio conſtabit.
507. lin. 46. col. 1 Patrui maioris neptis. Item auunculi &c. rectius ſic: Patrui maioris neptis item. Auunculi &c.
514. lin. 54. col. 2 vnũ. ſic in P. in vet. omnes. in alio vet. vnumquemque. putamus vnum, id eſt vnam cautionem pro omnibus.
518. lin. 52. col. 2 faciente. in P. fauente, minus rectè.
519. lin. 35. col. 1. tibi. ſic rectius quàm mihi, vt habetur in Pan.
520. lin. 58. col. 1 parietem. ſic in P. fortè pariatam, hoc eſt parem redditam à verbo pariare. an parietem vtriuſque cauſam eſſe, id eſt, ad vtramque cauſam parietis ſpectare.
522. lin. 23. col. 1 ſciat factum. in Pan. ſciat factum eſt. in vet. eſſe. nos vtrumque tamquam ſuperfluum reſecimus.
Ibidem lin. 77. quod alienationem. ſic in Pan. in vet. quod ante alienationem. in alio vet. quod poſt alienationem.
524. lin. 79. col. 2 rem munem. ſic in Pan. quod fortè ſit ſimplex immunis, & aduerſæ ſignificationis. in vet. rem communem.
527. lin. 21. col. 1 niſi. ſic in P. putamus vnã ſyllabã lapſu librarij abũdare. ſ. Antoninus ſi pro Antoninus ſi.
532. lin. 26. col. 1
537. lin. 65. col. 1 vacat. in P. vagat. g pro c.
Ibid. 62. col. 2 volentes in P. nolentes.
549. lin. 10. col. 2 cui iuſſus. cuiuſus. nam cuiuſus in P.
552. lin. 52. col. 2 tunc ſic rectè. in P. nec.
quod. in P. quid. aut legẽdum interrogatiuè. quid? aut qui.
Ibidem lin. 74
parauit. ſic viſum rectius. in P. paruit vna litera omiſſa. apparatũ recẽt[*], rapuit.
556. lin. 8. col. 2 Præſcriptio. in P. proſcriptio.
557. lin. 64. col. 1 actoris. in P. auctoris.
Ibidem li. 62. col. 2 liceret. in P. liqueret.
559. lin. 20. col. 2 maris. in P. nauis
563. lin. 8. col. 1 propior. in P. prior.
Ibid. lin. 58. col. 2 amittenda. in P. omittenda. in indice tamen Pandectarum amittenda.
573. lin. 5. col. 2 nihilo min[*]. ſic. ĩ P. in vet. nihilo magis.
Ibidem lin. 18. ſimulis. ſic in P. rectius diſsimilis vel abſimilis.
578. lin. 3. col. 1 ad edictum. ſupra pag. 14. lin. 78. col. 2 citatur idẽ Pomponius lib. 6 ad edictũ.
582. lin. 68. col. 1 eum non debere. in Pan. deeſt non. in vet. eſt additum.
589. lin. 57. col. 2 noluit. in P. voluit.
598. lin. 46. col. 1 ſuperficiem. in P. ſuperficium.
603. lin. 52. col. 1 effici. ſic in P. in vet. excipi.
604. lin. 15. col. 1 inarauerit. ſic rectè. nam id ſolo cohæret factum. in P. intrauerit.
609. lin. 67. col. 1 cludendum. ſic in P. fortè eludendum pro elidendum, vt e pro e lapſu ſcripta ſit. in vet. excludendum.
637. lin. 70. col. 2 ſecutionem. ſic in P. pro executionem. an à ſeco quaſi ſectionem.
630. lin. 80. col. 2 debito. in vet. de Beryto.
miſiſſet. in P. manſiſſet.
644. lin. 36. col. 2 ſatiſdatione videtur. rectius in vet. ſatiſd. debetur.
671. lin. 53. col. 1 naufragiorum. In Pan. naufraiorum. naufragorum rectius.
Ibid. lin. 39. col. 2 vinct[*]. in P. vict[*]. fortè ictus. ſ. fuſtibus.
672. lin. 58. col. 2 farciatur. in P. fortiatur.
674. lin. 48. col. 2 factum. in P. dictum.
677. lin. 34. col. 1 excutionem. 4 excutio. ſic in P. forte pro excuſsionem, excuſsio. in ceteris executionem, executio.
692. lin. 71. col. 2 ob inſtruendas. ſic apt. in P. vbi prius erat, in obſtruendas: forte non ineptè.
694. lin. 38. col. 1 inuehitur. in P. inuenitur.
701. lin. 24. col. 1 magiſtrũ. ſic in P. in ve. magiſtratum.
703. lin. 13. col. 1 & populi. iſta verba melius collocarẽtur pro capitis ſequentis initio. videlicet: Et populi damnatione &c. nam Calliſtratus libros ſcripſit de iure Fiſci: non Fiſci & populi.
715. lin. 1. col. 2 redierit. ſic in vet. in Pan. audierit fecimus. rediERIT, pro redierit erit.
722. lin. 62. col. 2 exſtinatione. ſic in P. pro deſtinatione.
725. lin. 81. col. 1 relinquſtur. ſic in P. rectius, relinquátur.
727. lin. 56. col. 1 commodo. ſic in vet. in P. commodato.
731. lin. 68. col. 1 iecit. in P. & in vet. iacuit.
733. lin. 66. col. 1 Emiſenæ ciuitati. ſic in P. hic & infrà eo. l. ſ. apud Strabonem & Plin. habemus Amiſum & Amiſenos.
733. lin. 42. col. 2 prædiis. in Pan. præſidiis.
734. lin. 8. col. 1 Caſſaſdrenſes. libro 2. cap. 60. Plin. Caſandria. & lin. 4. cap. x. Caſſandria oppidum in Macedonia.
745. lin. 35. col. 2 recipiunt. in ceteris, non recipiunt. & in P. additum non, haud ita recens. ſed recipiunt, actu & reipſa. nõ recipiunt, poteſtate iuriſque diſpoſitione.
747. lin. 61. col. 2 qui parere. an Qui parere, pro cui.

Priorem poſuimus lectionem eam, quæ imprimendo ſeruata eſt: aut lectionem Pandectarum ſecuti, aut ſi diuerſa fuit in eo exemplari, vel in veteribus manuſcriptis, breuiter ſubiungentes.

Adnotata in Græcis.

pagina. linea. columna.

415. lin. 39. col. 2 Στοιχάδα. ſic ſanè in Pandectis. niſi quis putet Στοιχάδα illic legi. nam prima litera non omnino certa illic eſt. Haloander [illegible] legit. quòd ſi tantopere variare priſcam ſcripturam liceret, potius emendarem [illegible].

504. lin. 70. col. 1 ΗΕΙΝ ΕΞ [illegible]. Ita emẽdauimus: ſecuti veſtigia veteris lectionis, & rem ipſam: in exemplari enim prima pars huius verſus eſt contaminata: ſic enim olim illic erat ΗΕΤΙΗΕΞ. quidam autem ſecunda litera confoſſa, [illegible] ex ea fecerũt perperã. cũ potius oportuiſſet ſeruata ea, & è duabus quæ ſequũtur ΤΙ, vna facta hoc pacto Π: ſequẽtéque itidẽ leuiter caſtigata, ΗΕΙΝ corrigere, atque ita ad Homericam lectionem, quæ ſine dubio integra ſinceráque eſt, redigere. Verſus autem eſt in vi. libro Iliadis, quo loco Hector quærit ex ipſius ancillis, quò Andromache, quæ thalamo abierat, profecta ſit.

905. lin. 8. col. 2 [illegible]. ſic in exemplari Pandectarum. Haloander legit [illegible]. ego potius, ſi opiniones ſequi conceſſum eſt, corrigerem [illegible].

Ibidem lin. 17 ΑΝΤΕΠΕΞΤΑΛΚΟΤΕΞΙΝ. cum ita in exemplari legeretur, emendatum ſupra erat ΑΝΤΕΠΕΞΤΑΛΚΟΤΩΝ, vt in margine notauimus.

735. lin. 25. col. 1 [illegible]. In exẽplari pri[*] erat ΝΕΑΞΙΝ. emẽdatũ tamẽ illic, quarta litera immutata, [illegible]. Theophraſtus [illegible] appellat hãc operã agricolarũ. & [illegible] paſsim Græci vocãt, hoc in agro moliri.

Ibidem lin. 66. [illegible] Hæc eſt antiqua veráq; lectio. Haloãder, qui maluit [illegible], accepit id è Politiani libro, q opinione emẽdarat [illegible]: ſine cauſa certã lectionẽ repudiãs. lõgẽ enim aliud eſt [illegible]: quod verbũ valet vmbrã ſimulachrũue, quod alicui vigilãti apparet. vt id quod ſe obiecit M. Bruto, horribili ſpecie. ita enim Plutarchus quoq; ipſum uerũ appellauit in ipſius vita. Scire etiam oportet lectorem, cum [illegible], [illegible], multaque alia huiuſcemodi nomina eo caſu, & virilis. & muliebris generis, nõ ſubſcripto ι offendet, id nõ factum neglegentia aut noſtra, aut operarũ. ſed hoc quoque nos dediſſe auctoritati eius libri, in quo plerũque ita ſcriptũ eſt.

QVI subsequuntur tituli, græci versus, epistulæ, iurisprudentium libri, eo quidem stant ordine, quo traditi sunt per librariú pandectarum scriptorem: magis tamen videbatur is ordo nobis probandus, si primo loco esset epistula quæ incipit Deo auctore: proximo, cuius initium Tanta circa nos: tertio epistula græca subiunctis libris iurisprudentium: quarto epistula cuius initium Omnem totius: postremo tituli & græci versus. mouebamur, quòd tum ab antiquo scriptore significatur secundo & quarto loco reponendas eas epistulas quas dicimus, cum earum principiis adscripserit B & Δ: tum ex ipsarum lectione series huiusmodi declarari videtur. tituli verò si statim initio voluminis collocentur, quo nunc sunt ordine, videntur omissi qui primi omnium tituli eos subsequuntur de Conceptione deque Confirmatione digestorum. verùm quia parui sunt hæc pretii, mutare non curanimus, admonuisse contenti.

TITVLI TOTIVS

OMNIVM DIGESTORVM

seu pandectarum iuris enucleati ex omni iure veteri collecti auctoritate domini nostri sacratissimi

IVSTINIANI AVGVSTI.

FELICITER INCIPIT

LIBER PRIMVS.

α De iustitia & iure.
β De origine iuris, & omnium magistratuum, & successione prudentium.
γ De legibus, senatusque consultis, & longa consuetudine.
δ De constitutionibus principum.
ε De statu hominum.
ϛ De his qui sui vel alieni iuris sunt.
ζ De adoptionibus, & emancipationibus, & aliis modis quibus potestas soluitur.
η De diuisione rerum, & qualitate.
θ De senatoribus.
ι De officio consulis.
ια De officio præfecti prætorio.
ιβ De officio præfecti vrbis.
ιγ De officio quæstoris.
ιδ De officio prætorum.
ιε De officio præfecti vigilum.
ιϛ De officio proconsulis * & * legati.
ιζ De officio præfecti Augustalis.
ιη De officio præsidis.
ιθ De officio procuratoris Cæsaris, vel rationalis.
κ De officio iuridici.
κα De officio eius Qüi mandata est iurisdictio.
κβ De officio adsessorum.

Explicitus est liber primus.
Incipit liber secundus.

α De iurisdictione.
β Quod quisque iuris in alterum statuerit, * vt * ipse eodem iure vtatur.
γ Si quis ius dicenti non obtemperauerit.
δ De in ius vocando.
ε Si quis in ius vocatus non ierit, siue quis eum vocauerit quem ex edicto non debuerit.
ϛ In ius vocati vt eant, aut satis vel cautum dent.
ζ Ne quis eum qui in ius vocabitur, vi eximat.
η Qui satisdare cogantur, vel iurato promittant, vel suæ promissioni committantur.
θ Si ex noxali causa agatur, quemadmodum caueatur.
ι De eo per quem factum erit, quo minus quis in iudicio sistat.
ια Si quis cautionibus in iudicio sistendi causa factis non obtemperabit.
ιβ De feriis & dilationibus & diuersis temporibus.
ιγ De edendo.
ιδ De pactis.
ιε De transactionibus.

Explicitus est liber secundus.
Incipit liber tertius.

α De postulando.
β De his qui notantur infamia.
γ De procuratoribus & defensoribus.
δ Quod cuiuscumque vniuersitatis nomine, vel contra eam agatur.
ε De negotiis gestis.
ϛ De calumniatoribus.

Explicit liber tertius.
Incipit liber quartus.

α De in integrum restitutionibus.
β Quod metus causa gestum erit.
γ De dolo malo.
δ De minoribus vigintiquinque annis.
ε De capite minutis.
ϛ De quibus causis maiores vigintiquinque annis in integrum restituantur.
ζ De alienatione iudicii mutandi causa facta.
η De receptis qui arbitrium receperint, vt sententiam dicant.
θ Nautæ, caupones, stabularii vt recepta restituant.

Explicit liber quartus feliciter.
Incipit liber quintus.

α De Iudiciis, vbi quisque agere vel conueniri debeat.
β De inofficioso testamento.
γ De hereditatis petitione.
δ Si pars hereditatis petatur.
ε De possessoria hereditatis petitione.
ϛ De fideicommissaria hereditatis petitione.

Explicit ex ordine digestorum liber quintus: de Iudiciis liber primus.
Incipit ex ordine sextus: de Iudiciis secundus.

α De rei vindicatione.
β De Publiciana in rem actione.
γ Si ager vectigalis id est emphyteuticarius petatur.

Explicit ex ordine liber sextus: de Iudiciis liber secundus.
Incipit ex ordine liber septimus: de Iudiciis liber tertius.

α De vsufructu, & quemadmodum (quis) vtatur fruatur.
β De vsufructu adcrescendo.
γ Quando dies legati vsusfructus cedat.
δ Quibus modis vsusfructus vel vsus amittitur.
ε De vsufructu earum rerum quæ vsu consumuntur, vel minuuntur.
ϛ Si vsusfructus petetur, vel ad alium pertinere negetur.
ζ De operis seruorum.
η De vsu & habitatione.
θ Vsufructuarius quemadmodum caueat.

Explicit ex ordine digestorum liber septimus: de Iudiciis liber tertius.
Incipit ex ordine liber octauus: de Iudiciis liber quartus.

α De seruitutibus.
β De seruitutibus prædiorum vrbanorum.
γ De seruitutibus prædiorum rusticorum.
δ Communia prædiorum tam vrbanorum quàm rusticorum.
ε Si seruitus vindicetur, vel ad alium pertinere negetur.
ϛ Quemadmodum seruitutes amittantur.

Explicit ex ordine digestorum liber octauus: de Iudiciis liber quartus.
Incipit ex ordine liber nonus: de Iudiciis liber quintus.

α Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.
β Ad legem Aquiliam.
γ De his qui effuderint vel deiecerint.
δ De noxalibus actionibus.

Explicit ex ordine digestorum liber nonus: de Iudiciis liber quintus.
Incipit ex ordine liber decimus: de Iudiciis liber sextus.

α Finium regundorum.
β Familiæ herciscundæ.
γ Communi diuidundo.
δ Ad exhibendum.

Explicit ex ordine digestorum liber decimus: de Iudicijs liber sextus.

Incipit ex ordine liber vndecimus: de Iudicijs liber septimus.

α De interrogationibus in iure faciendis, & de interrogatoriis actionibus.
β De quibus rebus ad eundem iudicem eatur.
γ De seruo corrupto.
δ De fugitiuis.
ε De aleatoribus.
ϛ Si mensor falsum modum dixerit.
ζ De religiosis, & sumptibus funerum, & vt funus ducere liceat.
η De mortuo inferendo, & sepulchro inædificando.

Explicitus est ex ordine digestorum liber vndecimus: de Iudicijs liber septimus feliciter.

Incipit de rebus creditis si certum petetur liber primus: ex ordine digestorum seu pandectarum duodecimus.

α De rebus creditis si certum petetur, & de condictione.
β De iureiurãdo siue volũtario siue necessario siue iudiciali.
γ De in litem iurando.
δ De condictione causa data, causa non secuta.
ε De condictione ob turpem vel iniustam causam.
ϛ De condictione indebiti.
ζ De condictione sine causa.

Explicit ex ordine digestorum liber duodecimus de Rebus liber primus.

Incipit ex ordine tertiusdecimus: de Rebus secundus feliciter.

α De condictione furtiua.
β De condictione ex lege.
γ De condictione triticiaria.
δ De eo quod certo loco dari oportet.
ε De pecunia constituta.
ϛ Commodati vel contra.
ζ De pigneratitia actione vel contra.

Explicitus est liber ex ordine tertiusdecimus: de Rebus liber secundus.

Incipit liber ex ordine quartusdecimus: de Rebus tertius.

α De exercitoria actione.
β De lege Rodia de iactu.
γ De institoria actione.
δ De tributoria actione.
ε Quod cum eo qui in aliena potestate est, negotium *gestum* esse dicetur.
ϛ De senatusconsulto Macedoniano.

Explicit liber ex ordine quartusdecimus.

Incipit liber ex ordine quintusdecimus: de Rebus quartus.

α De peculio.
β Quando de peculio actio annalis est.
γ De in rem verso.
δ Quòd iussu.

Explicit liber ex ordine quintusdecimus.

Incipit liber ex ordine sextusdecimus: de Rebus liber quintus.

α Ad senatusconsultum Velleianum.
β De compensationibus.
γ Depositi vel contra.

Explicit ex ordine liber sextusdecimus.

Incipit liber ex ordine septimusdecimus: de Rebus liber sextus.

α Mandati vel contra.
β Pro socio.

Explicit liber ex ordine septimusdecimus.

Incipit liber ex ordine digestorum octauusdecimus: de Rebus liber septimus.

α De contrahenda emptione, & de pactis inter emptorem & venditorem cõpositis, & quæ res venire non possunt.
β De in diem addictione.
γ De lege commissoria.
δ De hereditate vel actione vendita.
ε De rescindenda venditione, & quando licet ab emptione discedere.
ϛ De periculo & commodo rei venditæ.
ζ De seruis exportandis, vel si ita mancipium veneat, vt manumittatur, vel contra.

Incipit ex ordine digestorum liber nonusdecimus: de Rebus octauus.

α De actionibus empti *&* venditi.
β Locati conducti.
γ De æstimatoria actione.
δ De rerum permutatione.
ε De præscriptis verbis, & in factum actionibus.

Explicit ex ordine digestorum liber nonusdecimus feliciter. *libri singulares*

Incipit ex ordine digestorum liber vicesimus: singularium primus.

α De pignoribus & hypothecis, & qualiter ea contrahantur, & de pactis eorum.
β In quibus causis tacitè contrahitur pignus vel hypotheca.
γ Quæ res pignori vel hypothecæ datæ obligari non possunt.
δ Qui potiores in pignore vel hypotheca habeantur: & de his qui in priorum creditorum locum succedunt.
ε De distractione pignorum vel hypothecarum.
ϛ Quibus modis pignus vel hypotheca soluitur vel non.

Explicitus est ex ordine liber vicesimus: singularium liber primus.

Incipit ex ordine liber vicesimus primus: singularium secundus.

α De ædilicio edicto, & redhibitione, & quanti minoris.
β De euictionibus, & duplæ stipulatione.
γ De exceptione rei venditæ, & traditæ.

Explicit ex ordine liber vicesimus primus: singularium secundus.

Incipit ex ordine digestorum liber vicesimus secundus: singularium tertius.

α De vsuris, & omnibus accessionibus, & mora.
β De nautico fænore.
γ De probationibus & præsumptionibus.
δ De fide instrumentorum.
ε De testibus.
ϛ De iuris & facti ignorantia.

Incipit ex ordine liber vicesimus tertius: singularium liber quartus.

α De sponsalibus.
β De ritu nuptiarum.
γ De iure dotium.
δ De pactis dotalibus.
ε De fundo dotali.

Explicit ex ordine liber vicesimustertius.

Incipit ex ordine liber vicesimus quartus: singularium liber quintus.

α De donationibus inter virum & vxorem.
β De diuortiis & repudiis.
γ Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur.

Explicitus est liber ex ordine vicesimus quartus: singularium liber quintus.

Incipit ex ordine liber vicesimus quintus: singularium liber sextus.

α De impensis in res dotales factis.
β De rerum amotarum actione.
γ De agnoscendis & alendis liberis, vel parentibus, vel patronis, vel libertis.
δ De inspiciendo ventre, custodiendóque partu.
ε Si ventris nomine muliere in possessionem missa, eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicatur.
ϛ Si mulier ventris nomine in possessionem calumniæ causa fuisse dicatur.
ζ De concubinis.

Explicitus est liber ex ordine vicesimus quintus: singularium sextus.

Incipit ex ordine liber vicesimus sextus: singularium liber septimus.

α De tutelis.
β De testamentaria tutela.
γ De confirmando tutore vel curatore.
δ De legitimis tutoribus.
ε De tutoribus & curatoribus datis † à qui ius dandi habent, *& qui*, & *in* quibus causis specialiter dari possunt.

[† ab his qui]

ϛ Qui petant tutores vel curatores, & vbi petantur.
ζ De administratione & periculo tutorum & curatorum qui gesserunt, vel non: & de agentibus vel conueniendis vno vel pluribus.
η De auctoritate & consensu tutorum & curatorum.
θ Quando ex facto tutoris vel curatoris *minores* agere vel conueniri possunt.
ι De suspectis tutoribus & curatoribus.

Explicitus est ex ordine liber vicesimus sextus: singularium liber septimus.

Incipit ex ordine liber vicesimus septimus: † singularium liber octauus.

[† singularis]

α De excusationibus.
β Vbi pupillus educari vel morari debet, & de alimentis ei præstandis.

De

a De obsequiis à liberis & libertis parentibus & patronis præstandis.

b De damno infecto, & de suggrũdis, vel protectionib⁹.

c fiant, & ad legem

d Si libertus ingenuus esse &c.

e Desũ vsurpationibus, sed male. Distrauerant inepte nõnulli ab hoc tit. l. pro soluto, & sequentes, & commentis fuerat nouam rubricam, pro soluto.

f Nõnulli male distrauerant hũc titulum in duos, & notauerãt rubricam de priuilegiis creditorũ ad l. cum bonorum tit.

η Quæ in fraudem creditorum facta sunt, vt restituantur.

Explicit liber ex ordine digestorum quadragesimus secundus.

Incipit ex ordine liber quadragesimus tertius.

α De interdictis[a].

a De interdictis seu extraordinariis actionibus, quæ pro his competunt.

β Quorum bonorum.
γ Quod legatorum.
δ Ne vis fiat ei qui in possessionem missus erit.
ε De tabulis exhibendis.
ς Ne quid in loco sacro (vel itinere) fiat.
ζ De locis & itineribus publicis.
η Ne quid in loco publico vel itinere fiat.
θ De loco publico fruendo.
ι (De via publica, & si quid in ea factum esse dicatur.)
ια De via publica, & itinere publico reficiendo.
ιβ De fluminibus, ne quid in flumine publico ripáve eius fiat, quo peius nauigetur.
ιγ Ne quid in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat, atque vt priore æstate fluxit.
ιδ Vt in flumine publico nauigare liceat.
ιε De ripa munienda.
ις De vi, & de vi armata.
ιζ Vti possidetis.
ιη De superficiis.
ιθ De itinere actúque priuato.
κ De aqua cottidiana & æstiua.
κα De riuis.
κβ De fonte.
κγ De cloacis.
κδ Quod vi aut clam.
κε De remissionibus.
κς De precario.
κζ De arboribus cædendis.
κη De glande legenda.
κθ De homine libero exhibendo.
λ De liberis exhibendis, item ducendis.
λα Vtrubi.
λβ De migrando.
λγ De Saluiano interdicto.

Explicitus est liber ex ordine digestorũ quadragesimus tertius.

Incipit ex ordine liber quadragesimus quartus.

α De exceptionibus, præscriptionibus, & præiudiciis.
β De exceptione rei iudicatæ.
γ De diuersis † temporibus, præscriptionibus, & de accessionibus possessionum.

† temporalibus,

δ De dolo malo, & metus exceptione.
ε Quarum rerum actio non datur.
ς De litigiosis.
ζ De obligationibus & actionibus.

Explicitus est liber ex ordine digestorũ quadragesimus quartus.

Incipit ex ordine liber quadragesimus quintus.

α De verborum obligationibus.
β De duobus reis constituendis.
γ De stipulatione seruorum.

Explicitus est liber ex ordine digestorũ quadragesimus quintus.

Incipit ex ordine liber quadragesimus sextus.

α De fideiussoribus & mandatoribus.
β De nouationibus * & delegationibus.*
γ De solutionibus & liberationibus.
δ De acceptilatione.
ε De stipulationibus prætoriis.
ς Rem pupilli vel adulescentis saluam fore.
ζ Iudicatum solui.
η Ratam rem haberi, & de rati habitione.

Explicitus est liber ex ordine digestorũ quadragesimus sextus.

Incipit ex ordine liber quadragesimus septimus.

α De priuatis delictis.
β De furtis.
γ De tigno iuncto.
δ Si quis testamẽto liber esse iussus fuerit, post mortẽ domini ante aditã hereditatẽ subripuisse aut corrupisse dicetur.
ε Furti aduersus nautas, caupones, stabularios.
ς Si familia furtum fecisse dicetur.
ζ Arborum furtim cæsarum.
η Vi bonorum raptorum.
θ De incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata.
ι De iniuriis & famosis libellis.
ια De extraordinariis criminibus.
ιβ De sepulchro violato.
ιγ De concussione.
ιδ De abigeis.
ιε De præuaricatione[b].

b De præuaricatoribus.

ις De receptatoribus.
ιζ De furibus Balneariis.
ιη De effractoribus & expilatoribus.
ιθ De expilatæ hereditatis.
κ De stellionatu.
κα (De) termino moto.
κβ De collegiis illicitis & corporibus.
κγ De popularibus actionibus.

Explicitus est liber ex ordine digestorũ quadragesimus septimus.

Incipit ex ordine liber quadragesimus octauus.

α De iudiciis publicis.
β De accusationibus * & inscriptionibus *.
γ De custodia & exhibitione reorum.
δ Ad legem Iuliam de adulteriis coërcendis.
ε Ad legem Iuliam maiestatis.
ς Ad legem Iuliam de vi publica.
ζ Ad legem Iuliam de vi priuata.
η Ad legem Corneliam de sicariis & Beneficiis.
θ Ad legem Pompeiam de parricidiis.
ι De lege Cornelia de falsis.
ια Ad legem Iuliam repetundarum.
ιβ De lege Iulia de annona.
ιγ Ad legem Iuliam peculatus, & de sacrilegiis, & residuis.
ιδ Ad legem Iuliam ambitus.
ιε De lege Fauia de plagiariis.
ις Ad senatusconsultum TurpEllianum[c], & de abolitionibus criminum.

c Turpillianũ,

ιζ De requirendis[d] vel absentibus damnandis.

d De requirẽdis reis, nec absentibus dãnandis.

ιη De quæstionibus.
ιθ De pœnis.
κ De bonis damnatorum.
κα (De bonis eorum,) qui ante sententiam vel mortem sibi consciverunt, vel accusatorem corruperunt.
κβ De interdictis, & de relegatis, & deportatis.
κγ De sententiam passis, & restitutis.
κδ De cadaueribus punitorum.

Explicitus est liber ex ordine digestorũ quadragesimus octauus.

Incipit ex ordine liber quadragesimus nonus.

α De appellationibus & relationibus.
β (A) quibus appellari non licet.
γ (Quis à quo appelletur.)
δ Quando appellandum sit, & intra quæ tempora.
ε De appellationibus recipiendis, vel non.
ς De libellis dimissoriis qui apostoli dicuntur.
ζ Nihil nouari appellatione interposita.
η (Quæ sententiæ sine appellatione rescindantur.)
θ An per alium causæ appellationum reddi possunt.
ι (Si tutor vel curator vel magistratus creatus appellauerit.)
ια Eum qui appellauerit, in prouincia defendi.
ιβ Apud eum, à quo appellatur, aliam causam agere compellendum.
ιγ Si pendente appellatione mors interuenerit.
ιδ De iure fisci.
ιε De captiuis, & postliminio, & redemptis ab hostibus.
ις De re militari.
ιζ De castrensi peculio.
ιη De veteranis.

Explicitus liber ex ordine digestorum quadragesimus nonus.

Incipit ex ordine liber quinquagesimus.

α Ad municipalem, & de incolis.
β De decurionibus & filiis eorum.
γ De albo scribendo.
δ De muneribus & honoribus.
ε De vacatione & excusatione munerum.
ς De iure immunitatis.
ζ De legationibus.
η De administratione rerum ad ciuitates pertinentium.
θ De decretis ab ordine faciendis.
ι De † operis publicis.

† operibus

ια De nundinis.
ιβ De pollicitationibus.
ιγ De variis & extraordinariis cognitionibus, & si iudex litem suam fecisse dicetur.
ιδ De proxeneticis.
ιε De censibus.
ις De verborum significatione.
ιζ De diuersis regulis iuris antiqui.

EXPLICITVS EST EX ORDINE DIGESTORVM LIBER QVINQVAGESIMVS FELICITER.

[illegible]

DE CONCEPTIONE DIGESTORVM.

IMPERATOR CÆSAR FLAVIVS IVSTINIAnus pius felix inclutus victor ac triumfator semper Augustus Triboniano quæstori suo Salutem.

Mandat Iustinianus Triboniano, vt ex veterum auctorum libris Pandectas componat.

DEO AVCTORE nostrum gubernante Imperium, quod nobis à cælesti maiestate traditū est, & bella feliciter peragimus, & pacē decoramus, & statum reipublicæ sustentamus: & ita nostros animos ad Dei omnipotentis erigimus [a] adiutorium, vt neque armis confidamus, neque nostris militibus, neque bellorum ducibus vel nostro ingenio, sed omnem spem ad solam referamus summæ prouidentiam trinitatis; vnde & mundi totius elementa processerunt, & eorum [b] dispositio in orbem terrarum producta est. Cum itaque nihil tam studiosum in omnibus rebus inuenitur, quàm legum auctoritas, quæ & diuinas & humanas res bene disponit, & omnem iniquitatem expellit: repperimus autem omnem legum tramitem, qui ab vrbe Roma condita & Romuleis descēdit temporibus, ita esse confusum, vt in infinitum extendatur, & nullius humanæ naturæ capacitate concludatur: primum [c] nobis fuit studiū sacratissimis retro principibus initium sumere, & eorum constitutiones emendare, & viæ dilucidæ tradere: quatenus in vnum codicem congregatæ, & omni superua Quia similitudine & iniquissima discordia absolutæ, vniuersis hominibus promptum suæ sinceritatis [d] præbeant præsidium. Hócque opere consummato, in vno volumine nostro nomine præfulgente coadunato, cum ex paucis & tenuioribus releuati ad summam & plenissimam iuris emendationē peruenire properaremus, & omnem Romanā sanctionem & colligere & emendare, & tot auctorum dispersa volumina vno codice indita ostendere, quod nemo neq; sperare neque optare ausus est, res quidem nobis difficillima, immo magis impossibilis videbatur. sed manibus ad cælū erecti, æterno auxilio inuocato eam quoque curam nostris reposuimus animis, Deo freti, qui & res penitus desperatas donare, & consummare suæ virtutis magnitudine potest. & ad tuæ sinceritatis optimum respeximus ministerium: tibique primo & hoc opus commisimus, ingenii tui documentis ex nostri codicis ordinatione acceptis, & iussimus quos probaueris [e] tam ex facundissimis antecessoribus, quàm ex viris disertissimis togatis fori amplissimæ sedis, ad sociandum laborem eligere. His itaque collectis, & in nostrum palatium introductis, nobisq; tuo testimonio placitis, totam rem faciēdam permisimus: ita tamen, vt tui vigilantissimi animi gubernatione res omnis celebretur. Iubemus igitur vobis antiquorum prudētium, quibus auctoritatem conscribendarum interpretandarumq; legum sacratissimi principes præbuerūt, libros ad ius Romanum pertinentes & legere & elimare: vt ex his omnis [f] materia colligatur, nulla, secundum quod possibile est, neque similitudine neque discordia derelicta: sed ex his hoc [g] colligi quod vnum pro omnibus sufficiat. Quia autem & alii libros ad ius pertinentes scripserunt, quorum scripturæ [h] nullis auctoribus receptæ nec vsitatæ sunt; neque nos eorum volumina nostram inquietare dignamur sanctionem. Cúmq; hæc materia summa nostri [i] numinis liberalitate collecta fuerit, oportet eam pulcherrimo opere extruere, & quasi proprium & sanctissimum templum iustitiæ consecrare: & in libros quinquaginta & certos titulos totū ius digerere, tam secundum nostri constitutionem codicis, quàm edicti perpetui imitationem, prout hoc vobis cōmodius esse patuerit, vt nihil extra memoratam consummationem possit esse derelictum, sed his quinquaginta libris totum ius antiquū per millesimum & quadringentesimum [k] penè annum confusum, & à nobis purgatum, quasi quodam muro vallatum, nihil extra se habeat: omnibus auctoribus iuris æqua dignitate pollentibus, & nemini quadam prærogatiua seruanda: quia non omnes in omnia, sed certi per certa vel meliores vel deteriores inueniuntur. Sed neque ex multitudine auctorum quod melius & æquius est, iudicatote: cum possit [forsitan] & deterioris sententia & multas [l] & maiores in aliqua parte superare. Et ideo ea quæ antea in notis Æmilii Papiniani ex Vlpiano & Paulo, necnon Marciano adscripta sunt, quæ antea nullam vim optinebant [m] propter honorem splendidissimi Papiniani, non statim respuere: sed si quid ex his ad repletionē summi ingenii Papiniani laborum, vel interpretationem necessarium esse perspexeritis, & hoc ponere legis vicem optinens nō moremini: vt omnes qui relati fuerint in hunc codicem prudentissimi viri, habeant auctoritatem, tamquam si eorum studia ex principalibus constitutionibus profecta, & nostro diuino fuerāt ore profusa. omnia enim meritò nostra facimus, quia ex nobis omnis eis impertietur auctoritas. nam qui non subtiliter factum emendat, laudabilior est eo qui primus inuenit. Sed & hoc [n] studiosum vobis esse volumus, vt si quid in veteribus non bene positum libris inueniatis, vel aliquod superfluum, vel minus perfectum: [o] superuacua longitudine semota & quod imperfectum est, repleatis: & omne opus moderatum & quam pulcherrimum ostendatis. hoc etiam nihilo minus obseruando, vt si aliquid in veteribus legibus vel constitutionibus, quas antiqui in suis libris imposuerunt, non rectè scriptum inueniatis: & hoc reformetis, & ordini moderato tradatis. vt hoc videatur esse verū & optimum, & quasi ab initio scriptum, quod à vobis electum, & ibi positum fuerit. & nemo ex comparatione veteris voluminis quasi vitiosam scripturam arguere audeat. cum enim lege antiqua, quæ regia nuncupabatur, omne ius omnisq; potestas populi Romani in Imperatoriam translata sunt potestatem: nos verò sanctionem omnem non diuidimus in alias & alias conditorum partes, sed totam nostram esse volumus: quid possit antiquitas nostris legibus abrogare? Et in tantum volumus eadem omnia, cum reposita sunt [o], optinere: vt etsi aliter fuerant apud veteres conscripta, in contrarium autem in positione [p] inueniantur: nullum crimen scripturæ imputetur: sed nostræ electioni hoc adscribatur. Nulla itaque in omnibus prædicti codicis mēbris antinomia, sic enim a vetustate græco vocabulo nuncupatur, aliquem sibi vindicet locum: sed sit vna concordia, vna consequentia, aduersario [q] nemine constituto. Sed & similitudinem, secundum quod dictum est, ab huiusmodi consummatione volumus exulare: & ea quæ sacratissimis constitutionibus, quas in codicem nostrum redegimus, cauta sunt, iterum poni ex vetere iure non concedimus: cum diualium constitutionum sanctio sufficit ad eorum auctoritatem: nisi fortè vel propter diuisionem, vel propter repletionē, vel propter pleniorem indaginem hoc contigerit. & hoc tamen perrarò, ne ex continuatione huiusmodi lapsus oriatur aliquid in tali prato spinosum. Sed & si quæ leges in veteribus libris positæ iam in desuetudinem abierunt, nullo modo vobis easdem ponere permittimus: cum hæc tātummodo optinere volumus, quæ vel iudiciorum frequentissimus ordo exercuit, vel longa consuetudo huius almæ vrbis comprobauit, secundum Saluii Iuliani scripturam, quæ indicat debere omnes ciuitates consuetudinem Romæ sequi, quæ caput est orbis terrarum [r], non ipsam alias ciuitates. Romam autem intellegendum est non solum veterem, sed etiam regiam nostram, quæ Deo propitio cum melioribus condita est augurus. Ideo iubemus duobus istis codicibus omnia gubernari: vno constitutionum, altero iuris enucleati, & in futurum codicem compositi [s]: vel si quid aliud à nobis fuerit promulgatum institutionum vicem optinens, vt rudis animus studiosi simplicibus enutritus, facilius ad altioris prudentiæ redigatur scientiam.

[a] erigimus
[b] rerum
[c] prius
[d] sinceritatis
[†] erecti.
[e] probares
[f] omnibus
[g] sed quod ex his vnum pro omnibus sufficiat.
[h] à nullis
[i] summi numinis
[k] per mille & quadringentos penè annos
[l] multas
[m] *Hoc apparet ex tit. de resp. prud. in C. Theodosiano.*
[n] sed in hoc studium
[o] vim obtinere. *melius est Florent.*
[†] cōpositione
[p] in compositione nostra inueniātur: sed nostræ electioni hoc adscribatur. *rectius est Florent.*
[q] aduersario nullo.
[r] *Plinius lib. 3. cap. 5.*
[s] componēdi:

Nostram autem consummationem, quæ vobis Deo adnuente componetur, digestorum vel Pandectarum nomen habere sancimus. nullis iuris peritis in posterum audentibus commentarios illi applicare, & verbositate sua supradicti codicis compendium confundere: quemadmodum in antiquioribus[a] factum est, cum per contrarias interpretantium sententias totum ius pæne conturbatum est. sed sufficiat per indices tantummodo & titulorum subtilitatem, *quæ παράτιτλα nuncupantur,* quædam admonitoria eius facere, nullo ex interpretatione eorum vitio oriundo. Ne autem per scripturam aliqua fiat in posterum dubitatio: iubemus non per† siglorum[b] captiones & compendiosa ænigmata, quæ multas per se & per suum vitium antinomias induxerũt, eiusdem codicis textum conscribi: etiam si numerus librorum significatur, aut aliquid quicquam. nec etenim per specialia sigla[c] numerorum manifestari, sed per litterarum consequentiam explanari concedimus. Hæc igitur omnia Deo placido facere tua prudentia vnà cum aliis facundissimis viris studeat, & tam subtili, quàm celerrimo fini tradere: vt codex consummatus, & in quinquaginta libros digestus, nobis offeratur in maximam & æternam rei memoriam, Deiq; omnipotentis † prudentiæ argumentum, nostrique Imperii vestrique ministerii gloriam. Data octauodecimo calendis Ianuarii Lampadio & Oreste viris clarissimis consulibus. PRESCIT. [illegible]

a In antiquioribus temporibus

† singulorum

b signorum

c sicut. Sunt autem notæ quibus librorum libros, & numerorum dictata scribebãt: de quibus vide Probũ & Diaconum.

† prouidentiæ

IMPERATOR CÆSAR, FLAuius, Iustinianus, Alamannicus, Gotthicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, inclytus, victor ac triumphator semper Augustus Theophilo, Dorotheo, Theodoro, Isidoro, & Anatolio, & Thalelæo, & Cratino viris illustribus antecessoribus[d], & Salaminio viro disertissimo antecessori Salutem.

Hac epistola ad doctores missa, ratio iuris docendi præscribitur.

OMNEM[e] reipublicæ nostræ sanctionem iam esse purgatam & compositam tam in quattuor libris institutionum seu elementorum, quàm in quinquaginta digestorum seu pandectarum, nec non in duodecim Imperialium cõstitutionũ, quis amplius quàm[f] vos cognoscit? Et omnia quidem quæ oportuerat & ab initio mãdare, & post omnium consummationem, factum[g] libenter admittentes, definire, iam per nostras orationes[h] tam græca lingua quàm Romanorum, quas æternas fieri optamus, explicita *sunt*. Sed cum vos* & omnes postea* professores legitimæ scientiæ constitutos etiam hoc oportuerat scire, quid & in quibus temporibus tradi necessarium studiosis credimus, vt ex hoc optimi atque eruditissimi efficiantur: ideo præsentem diuinam orationem ad vos præcipuè faciendam existimamus, quatenus tam prudentia vestra, quàm ceteri antecessores qui eandem artem in omne æuum exercere maluerint, nostris regulis obseruatis, inclutam viam eruditionis legitimæ possint ambulare. Itaque dubio procul quidem est, necesse esse institutiones in omnibus studiis primum sibi vindicare locũ, vtpote prima vestigia † Cuius scientiæ mediocriter tradentes. ex libris autem quinquaginta nostrorum digestorum sex & triginta tantummodo sufficere *tam* ad vestram expositionem quàm ad iuuentutis eruditionem iudicamus. sed ordinem eorum, & tramites per quos ambulandum est, manifestare, tempestiuum nobis esse videtur: & vos in memoriam quidem eorum quæ antea tradebatis, redigere: ostendere autem nouellæ nostræ compositionis tam vtilitatem quàm tempora, vt nihil huiusmodi artis relinquatur incognitum. Et antea quidem, quemadmodum & vestra scit prudentia, ex tanta legum multitudine, quæ in librorum quidem duo milia, versuum autem tricies[i] centena extendebatur: nihil aliud nisi sex tantummodo libros, & ipsos confusos, & iura vtilia in se perraro habentes, à voce magistra[k] studiosi accipiebant, ceteris iam desuetis, iam omnibus inuiis. In his autem sex libris Gaii nostri institutiones, & libri singulares quattuor, primus de illa vetere re vxoria, secundus de tutelis, & tertius nec non quartus de testamentis & legatis connumerabantur: quos nec totos per† sequentias accipiebant, sed multas partes eorum quasi superuacuas præteribant. Et primi anni hoc opus legentibus tradebatur non secundum edicti perpetui ordinationem, sed passim, & quasi per saturam[l] collectum, vtile cum inutilibus mixtum, maxima parte inutilibus deputata. In secundo autem anno præpostera ordinatione habita, *prima* pars legum eis tradebatur, quibusdam certis titulis ab ea exceptis: cum erat enorme post institutiones aliquod legere, quàm quod in legibus & primum positum est, & illam nuncupationem[m] meruerit. Post eorum verò lectionem, neque illam continuam, sed particularem, & ex magna parte inutilem constitutam, tituli alii eis tradebantur tam ex illa parte legum quæ de iudiciis nuncupatur, & ipsa *non* continuam, sed raram vtilium recitationem præbentibus, quasi cetero toto volumine inutili constituto: quàm ex illa quæ de rebus appellatur, septem[n] libris semotis, & in his multis partibus legentibus inuiis, vtpote non idoneis, neque aptissimis ad eruditionem constitutis. In tertio autem anno quod ex vtroque volumine, id est de rebus vel de iudiciis, in secundo anno non erat traditum, accipiebant secundum vicissitudinem vtriusq; voluminis: & ad sublimissimũ Papinianũ, eiusq; respõsa iter *eis* aperiebatur. Et ex prædicta respõsorum consummatione, quæ decimo & nono libro concludebatur, octo tantummodo libros accipiebant: nec eorum totum corpus eis tradebatur, sed pauca ex multis, † ex breuissima ex amplissimis: vt adhuc sitientes ab eis recederent. His igitur solis à professoribus traditis, Pauliana responsa per semetipsos recitabant: neque hæc in solidum, sed per imperfectum, & iam quodammodo malè consuetum inconsequentiæ cursum. Et † hinc erat in quartum annum omnis antiquæ prudentiæ finis: vt (si) quis ea quæ recitabãt, enumerare mallet, cõputatione habita inueniet ex tam immẽsa legum multitudine vix versuum sexaginta milia † eorum notionis perlegere: omnibus aliis deuiis & incognitis sõstitutis. & tunc tantũmodo ex aliqua minima parte recitãdis, quotiens vel iudiciorũ vsus hoc fieri coëgerit, vel ipsi magistri legũ aliquid ex his perlegere festinabatis, vt sit vobis aliquid amplius discipulorũ peritia. Et hæc quidẽ fuerant antiquæ eruditionis monumẽta, secundũ quod & vestro testimonio cõfirmatur. Nos verò tantam penuriam legum inuenientes, & hoc miserrimum indicãtes, legitimos thẽsauros[o] volentibus aperimus, quibus per vestram prudentiam quodammodo erogatis, ditissimi legum oratores efficiantur discipuli. Et primo quidem anno nostras hauriant institutiones, ex omni penè veterum institutionum corpore elimatas, & ab omnibus turbidis fontibus in vnum liquidum stagnum conriuatas tam per Tribonianum virum magnificũ magistrum & exquæstore sacri palatii nostri & excõsule, quàm duos è vobis, id est Theophilum & Dorotheum facundissimos antecessores. In reliquam verò anni partẽ secundum optimam consequentiã primam legum partem eis tradi sancimus, quæ græco vocabulo πρῶτα nuncupatur, quo nihil est anterius: quia quod primũ est, aliud ante se habere non potest. & hæc eis exordium & finem eruditionis primi anni esse decernimus. *Cuius* auditores nõ volumus vetere tam friuolo quàm ridiculo cognomine Dupondios[p] appellari, sed Iustinianos nouos nũcupari, & hoc in omne futurum æuum optinere censemus: vt hi qui rudes adhuc legitimæ scientiæ adspirent, & scita prioris anni accipere maluerint, nostrum nomẽ mereantur: quia illico tradendum eis est primum volumẽ, quod nobis emanauit auctoribus: antea enim dignum antiqua confusione legum cognomen habebant. cum autem leges iam clarè & dilucidè ominis eorum tradendæ erant, necesse erat eos & cognomine mutato fulgere. In secundo autem anno, per quem ex edicto eis nomen antea positum, & à nobis probatur, vel de iudiciis libros septem, vel de rebus octo accipere eos sancimus, secundum quod temporis vicissitudo indulserit, quam intactam obseruari præcipimus. sed eosdem libros de iudiciis vel de rebus totos, & per suam consequentiam accipiant, nullo penitus ex his derelicto: quia omnis noua pulchritudine sunt decorata, nullo inutile[q], nullo defecto in his penitus inueniendo. Alterutri autem eorundem voluminum, id est de iudiciis vel de rebus, adiungi in secundi anni audientiam volumus quattuor libros singulares, quos ex omni compositione quattuordecim librorum excerpsimus. ex collectione quidem tripertiti voluminis, quod pro dotibus composuimus, vno libro excerpto: ex duobus autẽ de tutelis & curationibus, vno: † vt ex gemino volumine de testamentis, vno: & ex septem libris de legatis & fideicõmissis, & quæ circa ea sunt, simili modo vno tantum libro. hos igitur quattuor libros, qui in primordiis singularum memoratarum compositionũ positi

d Iuris professores sunt. Quod in §. quæ omnia, & §. sed cum prospeximus. Const. 3. infrà, colligere est: quia aperuerunt, antecederent & quasi præirẽ discipulis tamquã incerto in Alciatus hoc in re fluctuat li. Dispũct. 3. cap. 11.

e De ordine huius constitutionis Augu. lib. emẽd. 2. cap. 1. & lib. 3. cap. 3.

f Haloan quàm nos. Rectius est Florent.

g factum

h Intelligit constitutionem, Tãta, & sequẽtem. Itaque hæc proponi debent, vt hæc tertio ponatur loco.

† Cuiusque

i De his versibus vide Præcis. Duarenum li. 1. disputat. c. 8. cui adde locũ Hieronymi in præfatione in translationem Esaiæ. Hanc sententiã valde cõfirmant Biblia vetustissima: versibus enim huiusmodi descripta sunt, & fere in calce cuiusq; libri Bibliorum adiectũ est, quot versibus constet.

k magistri

† consequẽtias

l Satyram. Significat hoc opus ex multis, diuersisque rebus fuisse collatum quod indicat vocabulum. Satyra quæ est cibi genus ex variis rebus conditu. Festus. & vide. In Charisius dicta de aduerbio (nam) omnino in se capit, quasi collata per satyram.

m & nuncupationem meruerit πρῶτα

n octo

† ex

† In

† eos vacuã

o Hæc scriptura vsitata sub tẽpore Iustiniani, vt apparet ex in loco Donati in Eunuch. Thesaurum Latini veteres secundum Græcos fuer. n. litera proferebant.

p Alc. lib. 4. de verb. signif.

q inutili

† &

sel sunt, tantummodo à vobis eis tradi sancimus, ceteris decem oportuno tempore conseruandis: quia neque possibile est, neque anni secundi tempus sufficit ad istorum quattuordecim librorum magistra voce eis tradendorum recitationem. 4 Tertii insuper anni doctrina talem ordinem sortiatur, vt siue libros de iudiciis, siue de rebus secundum vices legere eis sors tulerit: concurrat eis tripertita legum singularium dispositio, & in primis liber singularis ad hypothecariam formulam, quem oportuno loco, in quo de hypothecis loquimur, posuimus: vt cum æmula sit pigneratitiis actionibus quæ in libris de rebus positæ sunt, non abhorreat eorum vicinitatem: cum circa easdem res ambabus pæne idem studium est. Et post eundem librum singularem alius liber similiter eis aperiatur, quem [a] ad edictum ædilium, & de redhibitoria actione, & de euictionibus, nec non duplæ stipulatione composuimus. cum enim quæ pro emptionibus & venditionibus legibus cauta sunt, in libris de rebus præfulgent: hæ autem omnes quas diximus definitiones in vltima parte prioris [b] edicti fuerant positæ: necessariò eas in anteriorem locum transtulimus, ne à venditionibus, quarum quasi ministræ sunt, [c] vicinitate vlterius deuagentur. Et hos tres libros cum [d] acutissimi Papiniani lectione tradendos posuimus, quorum [e] volumina in tertio anno studiosi recitabant, non ex omni eorum corpore, sed sparsim pauca ex multis & in hac parte accipientes. Vobis autem pulcherrimus Papinianus non solùm ex responsis quæ in decem & nouem libros composita fuerant, sed etiam ex libris septem & triginta quæstionum, & gemino volumine definitionum, nec non de adulteriis, & pænè omni eius expositione in omni nostrorum digestorum ordinatione præfulgens propriis partibus præclarus [f] sui recitationem præbebit. Ne autem tertii anni auditores, quos Papinianistas vocant, nomen & festiuitatem eius amittere videantur: ipse iterum in tertium annum per bellissimam machinationem introductus est. librum enim hypothecariæ ex primordiis plenum eiusdem maximi Papiniani fecimus lectione, vt & nomen ex eo habeant, & Papinianistæ vocentur, & eius reminiscentes & lætificentur & festum diem, quem cum primum leges eius accipiebant, celebrare solebant, peragant: & maneat viri sublimissimi præfectorii Papiniani & per hoc in æternum memoria, hócque termino tertii anni doctrina concludatur. 5 Sed quia solitum est anni quarti studiosos græco & consueto quodam vocabulo λύτας [g] appellari: habeant quidem si maluerint hoc cognomen. pro responsis autem prudentissimi Pauli, quæ antea ex libris viginti [h] tribus vix in decem & octo recitabant, per iam expositam confusionem eos legentes: decem libros singulares qui ex quattuordecim, quos antea enumerauimus, supersunt, studeant lectitare: multo maioris & amplioris prudentiæ ex eis thesaurum consecuturi, quàm quem ex Paulianis habebant responsis. Et ita omnis ordo librorum singularium à nobis compositus, & in decem & septem libros partitus eorum animis inponetur: quem in duabus digestorum partibus posuimus, id est quarta & quinta, secundum septem partium distributionem. & quod iam primis verbis orationis nostræ posuimus, verum inuenietur: vt ex triginta sex librorum recitatione fiant iuuenes perfecti, & ad omne opus legitimum instructi, & nostro tempore non indigni. duabus aliis partibus, id est sexta & septima nostrorum digestorum quæ in quattuordecim libros compositæ sunt, eisdē [i] positis, vt possint postea eos [k] & legere, & in iudiciis ostendere. Quibus si bene sese imbuerint, & in quinti anni, quo prolytæ nuncupantur, metas, constitutionum codicem tam legere quàm subtiliter intellegere studeant: nihil eis legitimæ scientiæ deerit, sed omnem ab initio vsque ad finem suis animis amplectantur, & quod pænè in alia nulla euenit arte, cum etsi vilissimæ sint, omnes tamen infinitæ sunt, hæc sola scientia habeat finem mirabilem, in præsenti tempore à nobis sortita [l]. 6 Discipuli igitur, omnibus eis legitimis arcanis reseratis, nihil habeant absconditum: sed omnibus perlectis, quæ nobis per Triboniani viri excelsi ministerium, ceterorúmque composita sunt, & oratores maximi, & iustitiæ satellites inueniantur, & iudiciorum optimi tam athletæ quàm gubernatores in omni loco æuóque felices. 7 Hæc autem tria volumina à nobis composita tradi eis tam in regiis vrbibus, quàm in Berytiensium pulcherrima ciuitate, quam & legum nutricem bene quis appellet, tantummodo volumus, quod iam & à retro principibus constitutum est, & non in aliis locis quæ à maioribus tale non meruerint priuilegium. quia audiuimus etiam in Alexandrina splendidissima ciuitate, & in Cæsariensium, & in aliis, quosdā imperitos homines deuagare [m], & doctrinam discipulis adulterinam tradere. quos sub hac interminatione ab hoc conamine repellimus, vt si ausi fuerint in posterum in hoc perpetrare, & extra vrbes regias, & Berytiensium metropolim hoc facere: denarum librarum auri pœna plectentur, & reiicientur ab ea ciuitate, in qua non leges docent, sed in leges committunt. 8 Illud autem, quod iam tum ab initio hoc opus mandantes in nostra oratione, & post completum in alia nostri numinis constitutione scripsimus, & nunc vtiliter ponimus: vt nemo audeat eorum qui libros conscribunt, sigla in his ponere, & per compendium ipsi legum interpretationi vel compositioni maximum adferre discrimē. sciturus omnibus librariis qui hoc in posterum commiserint, quòd post criminalem [n] pœnam æstimationem libri in duplum domino eius, si nescienti dederint, inferre compellentur. cum & ipse qui talem librum comparauerit, nihilo eum habebit, nemine iudice ex tali libro fieri recitationem concedente, sed pro non [pro] scripto eum haberi disponente. 9 Illud verò satis necessarium constitutum cum summa interminatione edicimus, vt nemo audeat neque in hac splendidissima ciuitate neque in Berytiensium pulcherrimo oppido ex his qui legitima peragunt studia, indignos & pessimos, immo magis seruiles, & quorum effectus iniuria est, ludos exercere, & alia crimina vel in ipsos professores, vel in socios suos, & maximè in eos qui rudes ad recitationem legum perueniunt, perpetrare. quid † enim ludos appellet eos, ex quibus crimina oriuntur? hoc etenim fieri nullo patimur modo: sed optimo ordini in nostris temporibus & hanc partem tradimus, & toto [o] postero transmittimus sæculorum: oportet prius animas, & postea linguas [p] fieri eruditos. 10 Et hæc omnia in hac quidem florentissima ciuitate vir excelsus præfectus huius almæ vrbis tam obseruare quàm vindicare, prout delicti tam iuuenum quàm scriptorum qualitas exegerit, curæ habebit. In Berytiensium autem ciuitate tam vir clarissimus præses Pœnicæ [q] maritimæ, quàm beatissimus eiusdem ciuitatis Episcopus, & legum professores. Incipite igitur legum doctrinam eis Dei gubernatione tradere, & viam aperire quam nos inuenimus: quatenus fiant optimi iustitiæ & reipublicæ ministri, & vos maximum decus in omne sæculum sequatur, quia vestris temporibus talis legum inuenta est permutatio, qualem & apud Homerum patrem omnis virtutis Glaucus & Diomedes inter se faciunt, dissimilia permutantes:

χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων. [r]

Quæ omnia optinere sancimus in omne æuum, ab omnibus tam professoribus quàm legum auditoribus, & librariis & ipsis & iudicibus obseruanda. Data septimodecimo Kalendas Ianuarias Constantinopoli domino nostro Iustiniano perpetuo Augusto ter consule.

a quæ de vsuris. item alius quem ad edictum ædilid.

b prætorii

c ministræ sunt. & vicinam.

d pro

e eius

f præclaris sui alias, præclarâ sui

g *Quo nomine eos intelligit qui iam tantum profecerant, vt iuris nodos soluere possent: male ergo λύτας siue legis λύτρον, & per ius interpretantur, videntur.*

h triginta tribus

i ita dispositis,

k eas

l à nobis ortâ.

m deuagari.

n terminalē cui respōdet Græca vox τελεώτατον.

† quis

o *toti, ita plerumque locuti sunt veteres: vt & Terentius, mihi sola reliqua sunt.*

p *Græca est phrasis. Consimile est illud eiusq. Os humerisque Deo similis. Itaque emendandū non est, animis & linguis, ex sententia Haloandri.*

q Phœnicia

r *Ilia. 6. vnde patendū est interpretatio triuiae loci, non ab Accursio, qui hic delirat.*

DE CONFIRMATIONE DIGESTORVM.

In nomine Domini Dei nostri Iesu Christi Imperator Cæsar Flauius Iustinianus Alamannicus Gotthicus Francicus Germanicus Anticus Alanicus Vandalicus Africanus Pius Felix Inclitus Victor ac triumphator semper Augustus ad Senatum & omnes populos.

Totius operis diuisio ac dispositio hic continetur cum quibusdam aliis.

TANTA circa nos diuinæ humanitatis est prouidentia, vt semper æternis liberalitatibus nos sustentare dignetur. post bella enim Parthica æterna pace sopita, pósque Vandalicā gentem ereptam, & Carthaginem, immo magis omnem Libyam Romano imperio iterum sociatam: & leges antiquas iam senio prægrauatas per nostram vigilantiam præbuit in † nouam pulchritudinem, & moderatum peruenire cōpendium. quod nemo ante nostrū imperium vnquam sperauit, neque humano ingenio possibile esse penitus existimauit. erat enim mirabile Romanā sanctionem ab vrbe condita vsque ad nostri imperii tempora, quæ pænè in mille & quadringentos annos [s] concurrunt, intestinis prœliis vacillantem, hócque & in imperiales constitutiones extendentem, in vnam reducere

† nouam

s *Verior vt præponatur quadringenta sit. Nam Iustinianus solus imperare cœpit, circa 1279. annum ab vrbe condita, vt ex diligentissimis Chronographis apparet.*

consonantiam: vt nihil neque contrarium neque idem neque simile in ea inueniatur, & ne geminæ leges pro rebus singulis positæ vsquam appareant. namque hoc cælestis quidem prouidentiæ peculiare fuit: humanæ verò imbecillitati nullo modo possibile. Nos itaque more solito ad immortalitatis respeximus præsidium, & summo numine inuocato Deum auctorem & totius operis præsulem fieri optauimus: & omne studium Triboniano viro excelso, magistro officiorum, & a exquæstore sacri nostri palatii & exconsule credidimus, eique omne ministerium huiuscemodi ordinationis imposuimus, vt ipse vnà cum aliis {viris} illustribus & prudentissimis viris nostrum desiderium adimpleret. nostra quoque maiestas semper inuestigando & perscrutando ea quæ ab his componebantur, quidquid dubium & incertum inueniebatur, hoc numine cælesti erecta emendabat, & in competentem formam redigebat. Omnia igitur confecta sunt, domino & Deo nostro Ihesu Christo possibilitatem tam nobis quàm nostris in hoc satellitibus præstante. Et principales quidem constitutiones duodecim libris digestas, iam ante in codicem nostro nomine præfulgentem contulimus. postea verò maximum opus adgredientes, ipsa vetustatis studiosissima opera iam penè confusa & dissoluta, eidem viro excelso permisimus tam colligere quàm certo moderamine tradere. Sed cum omnia percontrabamur, à præfato viro excelso suggestum & b duo penè milia librorum esse conscripta, & plus quàm trecenties decem milia versuum à veteribus effusa, quæ necesse *esset* omnia & legere & perscrutari, & ex his si quid optimum fuisset, eligere. Quod cælesti fulgore & summæ trinitatis fauore confectum est secundum nostra mandata, quæ ab initio ad memoratum virum excelsum fecimus: & in quinquaginta libros omne quod vtilissimum erat, collectum est: & omnes ambiguitates decisæ, nullo seditioso relicto. noménque libris imposuimus digestorum seu pandectarum: † qui omnes disputationes & decisiones in se habent legitimas, & quod vndique fuit collectum, hoc in sinus receperunt, in centum quinquaginta penè milia versuum totum opus consummantes. & in septem partes eos digessimus non perperam, neque sine ratione: sed in numerorum naturam & artem respicientes, & consentaneam eis diuisionem partium conficientes. Igitur prima quidem pars totius contextus, quæ Græco vocabulo πρῶτα nuncupatur, in quattuor libros seposita est. Secundus autem articulus septem libros habet, qui de iudiciis appellantur. In tertia verò congregatione omnia quæ de rebus nominantur, contulimus, octo libris † eis deputatis. Quartus autem locus, qui & totius compositionis quasi quoddam inuenitur c vmbilicum, octo libros suscepit: in quibus omnia quæ ad hypothecam pertinent, seposita sunt, vt non pigneraticia d actione in libris de rebus posita multum distaret. Alio libro eodem inserto volumine, qui ædilicium edictum, & redhibitoriam actionem, & duplæ stipulationem, quæ de euictionibus proposita est, continet: quia hæc omnia titulis emptionum & venditionum consentanea sunt: & prædictæ actiones quasi pedisequæ illarum ab initio processerunt, in vetustioris quidem edicti ordinatione in loca deuia & multo distantia deuagantes; per nostram autem prouidentiam his congregatæ: cum oporteret ea quæ de eodem penè loquuntur, in confinio ponere. Alius itaque liber post duo primos nobis excogitatus est de vsuris, & traiecticiis pecuniis, & de instrumentis, & testibus, & probationibus, *nec non præsumptionibus.* & memorati tres singulares libri iuxta compositionem de rebus positi sunt. Post hos si qua de sponsalibus vel nuptiis vel dotibus legibus dicta sunt, reposuimus, tribus librorum voluminibus ea concludentes. De tutelis autem & curationibus geminos libros conscripsimus. Et memoratam ordinationem octo librorum mediam totius operis reposuimus, omnia vndique tam vtilissima quàm pulcherrima iura continentem. Quintus autem exoritur nobis digestorum articulus, in quem de testamentis *&* codicillis tam priuatorum quàm militum, omne quidquid antiquis dictum, inueniat quis depositum, qui de testamentis appellatur. De legatis autem & fideicommissis quinque librorum numerus adgregatus est. Cúmque nihil tam peculiare fuisset, quàm {vt} legatis quidem legis Falcidiæ narratio, fideicommissis autem senatusconsulti Trebelliani: singulis libris vtrique eorum applicatis, tota pars quinta in nouem libros coadunata est. Solum autẽ senatuscõsultũ Trebellianum ponendum esse existimauimus: captiosas etenim & ipsis veteribus odiosas Pegasiani senatusconsulti ambages, & e vtriusque senatusconsulti *ad se tam superuacuas quàm scrupulosas diuersitates respuentes, totum ius super his positum Trebelliano senatusconsulto adiudicauimus. Sed in his nihil de caducis à nobis memoratum est: ne causa, quæ in rebus non prospere gestis, & tristis f temporibus Romanis increbruit calamitatibus, Vello coalescens ciuili, nostris maneat temporibus, quæ fauor cælestis & pacis vigore firmauit, & *super* omnes gentes in Vellicis g *victori* periculis † superposuit: ne luctuosum monumentum læta secula inumbrare concedatur.

a Exquæstor dicitur qui quæstura functus est, quod veteres Romani Quæstorẽ dicebant. Omnes enim magistratus, aut officia, quæ simul habent adiectum ex, munere functos significant, vt excausistas in Cod. Theodos. tit. quorum appellat nõ recip. Extrat apud Amm. Marcell. exarchiatri. l. medicos. C. de professorib. & medic. vt meram sit Alcuinum, qui hac legerat, balbutinatũ hac in re esse lib. 4. disputat. ca. 3. Anto. Augusti. lib. 3. cap. 3.

b est

† quia

† eis

c quidã vmbilicus,

d à pigneraticia

e inter se

f tristibus

g In bellicis victoriis: fortè legendum est in bellicis victoriis periculis.

† posuit

Sexta deinde pars digestorum exoritur, in quibus omnes bonorum possessiones positæ sunt, quæ ad ingenuos, quæ ad libertinos respiciunt. vt & ius omne, quod de gradibus & adfinitatibus descendit, legitimæque hereditates, & omnis ab intestato successio, & Tertullianum, & Orphitianum senatusconsultum, ex quibus mater & filii inuicem sibi heredes existunt, in geminos libros contulimus, bonorum possessionum multitudinem in compendiosum & manifestissimum ordinem concludentes. Post hæc ea quæ de operis noui nuntiationibus, damnique infecti, & pro ædificiis dirutis, & eorum h insidiis, & quæ de aqua pluuia arcenda veteribus auctoribus placita sunt: nec non de publicanis, & donationibus tam inter viuos quàm mortis causa conficiendis cauta legibus inuenimus, in librum singularem deduximus. De manumissionibus autem & de liberali causa, alius liber respondit: quemadmodum & de adquisitione tam dominii quàm possessionis, & titulis qui eam inducunt, multæ & variæ lectiones viri sunt insertæ voluminis. alio libro deputato his qui iudicati, vel in iure confessi sunt, & de bonorum detentionibus *& venditionibus*, & vt ne quid in fraudem creditorum fiat. Pósque hæc omnia interdicta glomerata sunt: & deinceps exceptiones, & de temporum prolixitatibus: & de obligationibus & actionibus liber iterum singularis extenditur: vt præfata sexta pars totius digestorum voluminis octo libris definiatur.

h In præfatione Græca est ἀγγὶ τῶν ἐκ ψύκτου τῆ καταστρέψεως quasi vt significet insidias ædificiorum parti pro insidiosis & fraudulentis machinationibus aduersus ædificia.

Septimus autem & nouissimus articulus digestorum sex libris formatus est, quos de stipulationibus *seu verborum obligationibus*, & fideiussoribus & mandatoribus, necnon nouationibus, & solutionibus, & acceptilationibus, & de prætoriis stipulationibus, omne quod ius inuenitur gemino volumine inscriptum est, quod in libris antiquis nec numerari possibile fuit. Et post hoc duo terribiles libri positi sunt pro delictis priuatis, & extraordinariis necnon publicis criminibus, qui omnem continent seueritatem pœnarúmque atrocitatem. Quibus permixta sunt & ea quę de audacibus hominibus cauta sunt, qui se celare conantur, & contumaces existunt: & de pœnis quæ condemnatis infliguntur, vel conceduntur, necnon de eorum substantiis. Liber autem singularis pro appellationibus nobis excogitatus est contra sententias tam ciuiles quàm criminales causas finientes. Cetera autem omnia quæ ad municipales, vel de decurionibus, & muneribus, vel publicis operibus, vel nundinis, & pollicitationibus, & diuersis cognitionibus, *& censibus,* vel significatione verborum veteribus inuenta sunt, quæque regulariter definita, in sese recepit quinquagensimus, totius consummationis perfectus i. Quæ omnia confecta sunt per virum excelsum, nec non prudentissimum magistrum, exquæstore & exconsule Tribonianum, qui similiter eloquentiæ, & legitimæ scientiæ artibus decoratus, & in ipsis rerum experimentis emicuit, nihilque maius nec carius nostris vnquam iussionibus duxit. nec non per alios viros magnificos & studiosissimos perfecta sunt, id est Constantinum virum illustrem, comitem sacrarum largitionum, & magistrum scrinii libellorum sacrarúmque cognitionum, qui semper nobis ex bona opinione & gloria sese commendabat: nec non Theophilum virum illustrem, magistrum iuris que peritum in hac splendidissima ciuitate laudabiliter optimam legum gubernationem extendentem: & Dorotheum *virum*, illustrem & facundissimum quæstorium, quem in Verutiensium splendidissima ciuitate leges discipulis tradentem propter eius optimam opinionem & gloriam ad nos deduximus, participémque huius operis fecimus. sed & Anatolium virum illustrem magistrũ, qui & ipse apud Verutienses iuris interpres cõstitutus ad hoc opus allectus est, vir ab antiqua stirpe legitima procedẽs, cũ & pater eius Leontius, & auus Eudoxius *qui post Patriciũ inclytæ recordationis quæstoriũ & antecessorem, & Leontium virum gloriosissimum præfectorum, consularem, atque Patricium

i perfectio.

filium

filium eius*, optimam sui memoriam in legibus reliquerunt. necnon Cratinum virum illustrem, & comitem sacrarum largitionum, & optimum antecessorem huius almæ vrbis constitutum. qui omnes ad prædictum opus electi sunt vna cum Stephano, Mena, Prosdocio, Eutolmio,* Timotheo,* Leonide, Leontio, Platone, Iacobo, Constantino, Iohanne, viris prudentissimis, qui patroni quidem sunt causarum apud maximam sedem præfecturæ quæ orientalibus prætoriis præsidet. Omne autem suæ virtutis testimonium vndique accipientes, & à nobis ad tanti operis consummationem electi sunt, & cum omnes in vnum conuenerunt gubernatione Triboniani viri excelsi, vt tantum opus nobis auctoribus possint conficere, Deo propitio in prædictos quinquaginta libros opus consummatum est. 7 Tanta autem *a* nobis antiquitati habita est reuerentia, vt nomina prudentium taciturnitati tradere nullo patiamur modo: sed vnusquisque eorum qui auctor legis fuit, nostris digestis inscriptus est: hoc tantummodo à nobis effecto, vt si quid in legibus eorum vel superuacuum vel iNperfectum vel minus idoneum visum est: vel adiectionem, vel deminutionem necessariam accipiat, & rectissimis tradatur regulis, & in multis similibus vel contrariis quod rectius habere apparebat, hoc pro aliis omnibus positum est. vnaque omnibus auctoritate indulta, vt quidquid ibi scriptum est, hoc nostrum appareat, & ex nostra voluntate compositum: nemine audente comparare ea quæ antiquitas habebat, & quæ nostra auctoritas introduxit. quia multa & maxima sunt, quæ propter vtilitatem rerum transformata sunt. adeo vt etsi principalis constitutio fuerat in veteribus libris relata, neque ei pepercimus, sed & hoc corrigendum esse putauimus, & in melius restaurandum. nominibus etenim veteribus relictis, quidquid legum veritati decorum & necessarium fuerat, hoc nostris emendationibus seruauimus. & propter hanc causam & si quid inter eos dubitabatur, hoc iam in tutissimam peruenit quietem, nullo titubante relicto. 8 Sed cum prospeximus quòd ad portandam tantæ sapientiæ molem non sunt idonei homines rudes, & qui in primis legum vestibulis stantes intrare ad arcana eorum properant: & aliam mediocrem emendationem præparandam esse censuimus, vt sub ea colorati, & quasi primitus omnium iNbuti, possint ad penetralia eorum intrare, & formam legum pulcherrimam non conniuentibus oculis accipere. Et ideo Triboniano viro excelso, qui ad totius operis gubernationem electus est, necnon Theophilo & Dorotheo viris illustribus & facundissimis antecessoribus accersitis, mandauimus quatenus libris, quos veteres composuerunt, qui prima legum argumenta continebant, & institutiones vocabantur, separatim collectis, quidquid ex his vtile & aptissimum & vndique sit elimatum, & rebus quæ in præsenti æuo in vsu vertuntur, consentaneum inuenitur, hoc & capere studeant, & quattuor libris reponere, & totius eruditionis prima fundamenta atque elementa ponere: quibus iuBenes suffulti possint grauiora & perfectiora legum scita sustentare. Admonuimus autem eos, vt memores etiam nostrarum fiant constitutionum, quas pro emendatione iuris promulgauimus. & in confectione institutionum etiam eadem emendatione ponere non moretur: vt sit manifestum & quid antea Bacillabat, & quid postea in stabilitatem redactum est. Quod opus ab his perfectum, vt nobis oblatum & relectum est. & prono suscepimus animo, & nostris sensibus non indignum esse iudicaBimus, & prædictos libros constitutionum vicem habere iussimus: quod & in oratione nostra, quam eisdem libris præposuimus, apertius declaratur. 9 Omni igitur Romani iuris dispositione composita, & in tribus voluminibus, id est institutionum, & digestorum seu pandectarum, nec non constitutionum, perfecta, & in tribus annis consummata, quæ vt primùm separari cœpit, neque in totum decennium compleri sperabatur: omnipotenti Deo & hanc operam ad hominum sustentationem piis obtulimus animis, vberésque gratias maximæ Deitati reddidimus, quæ nobis præstitit & bella feliciter agere, & honesta pace perpotiri, & non tantùm nostro, sed etiam omni æuo tam instanti quam posteriori leges optimas ponere. Omnibus itaque hominibus eandem sanctionem manifestam facere, necessarium *esse* perspeximus: vt sit eis cognitum, quanta confusione & infinitate absoluti, in quam moderationem & legitimam veritatem peruenerunt: legésque in posterum habeant tam directas quàm coNpendiosas, omnibúsque in promptu positas, & ad possidendi libros earum facilitatem idoneas: vt non mole diuitiarum expensa possint homines superuaQuæ legum multitudinis adipisci volumina, sed vilissima pecunia facilis eorum comparatio pateat tam ditioribus quàm tenuioribus, minimo pretio magna prudentia 10 reparanda. Si quid autem in tanta legum compositione quæ ab immenso librorum numero collecta est, simile forsitan rarò inueniatur, nemo hoc vituperandum existimet: sed primùm quidem iNbecillitati humanæ, quæ naturaliter inest, hoc inscribat: quia omnium habere memoriam, & penitus iNullo peccare, diuinitatis magis quàm mortalitatis est: quod & à maioribus dictum est. deinde sciat quòd similitudo in quibusdam & his breuissimis adsumpta non inutilis est: & nec citra nostrum propositum hoc subsecutum. aut enim ita lex necessaria erat, vt diuersis titulis propter rerum cognationem applicari eam oporteat: aut cum fuerat aliis diuersis permixta, impossibile erat *eam* per partes detrahi, ne totum confundatur. & in his partibus in quibus a perfectissimæ visiones *expositæ veterum fuerant, quod particulatim in eas fuerat sparsum, hoc diuidere ac separare, penitus erat inutile: ne tam sensus quam aures legentium ex hoc perturbentur. Similique modo si quid principalibus constitutionibus cautum est, hoc in digestorum volumine poni nullo concessimus modo: quasi constitutionum recitatione sufficiente: nisi & hoc rarò 11 ex iisdem causis quibus similitudo adsumpta est. Contrarium autem aliquid in hoc codice positum nullum sibi locum vEndicaBit, nec inuenitur, si quis subtili animo diuersitatis rationes excutiet. sed est aliquid nouum inuentum, vel occultè positum, quod dissonantiæ querellam dissoluit, & aliam naturam inducit discordiæ fi- 12 nes effugientem. Sed & si quid forsitan prætermissum est, quod in tantis milibus quasi in profundo positum latitabat, & cum idoneum fuerat poni: obscuritate inuolutum necessariò derelictum est: quis hoc adprehendere b recto animo possit? primò quidem propter ingenii mortalis exiguitatem: deinde propter ipsius rei vitium, quod multis inutilibus permixtum nullam sui ad eruendum præbuit copiam: †dein quòd multo vtilius est pauca idonea effugere, quàm multis inutilibus homines 13 prægraBare. Mirabile autem aliquid ex his libris emersit, quòd multitudo antiqua præsente breuitate paucior inBenitur. homines etenim qui antea lites agebant, licet multæ leges fuerant positæ, tamen ex paucis lites perferebant, vel propter inopiam librorum quos coNparare eis iNpossibile erat, vel propter ipsam inscientiam. & voluntate iudicum magis quàm legitima auctoritate lites dirimebantur. In præsenti autem consummatione nostrorum digestorum è tantis leges collectæ sunt voluminibus, quorum & nomina antiquiores homines non dicimus nesciebant, sed nec vmquam audiebant. quæ omnia collecta sunt substantia amplissima congregata: vt egena quidem antiqua multitudo inueniatur, opulentissima autem breuitas nostra efficiatur. Antiquæ autem sapiētiæ librorum copiam maxime Tribonianus vir excellentissimus præbuit, in quibus multi fuerant & ipsis eruditissimis hominibus incogniti, quibus omnibus perlectis, quidquid ex his pulcherrimum erat, hoc semotum in optimam nostram compositionem peruenit. Sed huius operis conditores non solùm ea volumina perlegerunt, ex quibus leges positæ sunt: sed etiam alia multa, quæ, nihil vel vtile vel nouum eis inuenientes, quod exceptum c nostris digestis applicarent, 14 optimo animo respuerunt. Sed quia diuinæ quidem res perfectissimæ sunt, humani verò iuris condicio semper in infinitum decurrit, & nihil est in ea quod stare perpetuò possit, multas etenim formas edere natura nouas deproperat, non desperamus quædam postea emergi negotia, quæ adhuc legum laqueis non sunt innouata d. si quid igitur tale contigerit, Augustum imploretur remedium: quia ideo Imperialem fortunam rebus humanis Deus præposuit, vt possit omnia quæ nouiter cōtingunt, & emendare, & componere, & modis & regulis competentibus tradere. & hoc non primum à nobis dictum est, sed ab antiqua descendit prosapia: cum & ipse Iulianus legum & edicti perpetui subtilissimus conditor, in suis libris hoc rettulit: vt si quid imperfectum inueniatur, ab Imperiali sanctione hoc repleatur. & non ipse solus, sed & Diuus Hadrianus in compositione edicti, & senatusconsulto quod eam secutum est, hoc apertissimè definiuit, vt si quid in edicto positum non inuenitur, hoc ad eius regu-

† 5

a Id est commentationes, siue disputationes. Græca enim præfatio habet [illegible] quod verbum superioribus omnibus respondet. Itaque emendandum non est solutiones, aut diuisiones, aut dictiones, vt not. l. sed etsi lege. §. adeò de petition. hæred. ff. l. quamuis. §. si mulier. ad S. C. Velle. l. si fideicomm. §. in contrahendis. Aug. lib. 1. ca. 2.

b reprehendere

† deinde

c exceptum

d innodata.

las eiúsque coniecturas & imitationes possit noua instrue-
15 re auctoritas. Hæc igitur omnia scientes patres conscripti, & omnes orbis terrarum homines, gratias quidem amplissimas agite summæ Diuinitati, quæ vestris temporibus tam saluberrimum opus seruauit. quod enim antiquitas digna diuino non est visa iudicio, hoc vestris temporibus indultum est. Hasce itaque leges & adorate & obseruate omnibus antiquioribus quiescentibus. nemóque vestrum audeat vel comparare eas prioribus, vel si quid dissonans in vtroque est, requirere. quia omne quod hic positum est, hoc vnicum & solum obseruari censemus. Nec in iudicio, nec in alio certamine, vbi leges necessariæ sunt, ex aliis libris, nisi ab iisdem institutionibus, nostrisque digestis, & constitutionibus a nobis compositis vel promulgatis, aliquid vel recitare vel ostendere conetur: nisi temerator velit falsitatis crimini subiectus, vnà cum iudice qui † eorum audientiam † patiatur, pœnis grauissi-

† eis
† accommodantis.

16 mis laborare. Ne autem incognitum vobis fiat, ex quibus veterum libris hæc consummatio ordinata est, iussimus & hoc in primordiis digestorũ nostrorũ inscribi: vt manifestissimum fit, ex quibus legislatoribus, quibusq; libris eorũ, & quot millibus hoc iustitiæ Romanæ templũ ædificatum est. Legislatores autem vel commentatores eos elegimus, qui digni tanto † operi erant, & quos & anteriores piissimi principes admittere non sunt indignati: omnibus eno dignitatis apice impertito, nec sibi cuidam[a] aliquam prærogatiuam vindicante. cum enim constitutionum vicem & has leges optinere censuimus, quasi ex nobis promulgatas: quid amplius, aut minus in quibusdam esse intellegatur, cum vna dignitas, vna potestas o-

† opere fuerant.
a quoquam

17 mnibus est indulta? Hoc autem, quod & ab initio nobis visum est, cum hoc opus fieri Deo adnuente mandabamus, tempestiuum nobis videtur & in præsenti sancire: vt nemo neque eorum qui in præsenti iuris peritiam habent, neque (qui) postea fierent, audeat commentarios iisdem legibus adnectere: nisi tantùm si velit eas in græcam vocem transformare sub eodem ordine, eaque consequentia, sub qua & [b] voce Romanæ positæ sunt: hoc quod Græci κατα πόδα dicunt. & si qui forsitan per titulorum subtilitatem adnotare maluerint, & ea quę paratitla nuncupantur, componere. alias autem legum interpretationes, immo magis peruersiones, eos iactare non concedimus: ne verbositas eorum aliquid legibus nostris adferat ex confusione dedecus. quod & in antiquis edicti perpetui commentatoribus factum est, qui opus moderatè confectum huc atque illuc in diuersas sententias producentes, [contrahentes,] in infinitum detraxerunt, vt pænè omnem Romanam sanctionem esse confusam[c]. Quos si passi non sumus, quemadmodum posteritatis admittatur vana discordia? Si quid autem tale facere ausi fuerint, ipsi quidem falsitatis rei constituantur, volumina autem eorum omnimodo corrumpentur. Si quid verò, vt supra dictum est, ambiguum fuerit visum: hoc ad Imperiale culmen per iudices referatur, & ex auctoritate Augusta manifestetur, cui soli concessum est leges & condere & interpretari. Eandem autem pœnam falsitatis constituimus & aduersus eos qui in posterum leges nostras per siglorum obscuritates ausi fuerint conscribere. omnia enim, id est & nomina prudentium, & titulos, & librorum numeros, per consequentias litterarum volumus, non per sigla manifestari: ita vt qui talem librum sibi parauerit, in quo sigla posita sunt in qualemcumque locum libri vel voluminis, sciat inutilis se esse codicis dominum. neque enim licentiam aperimus ex tali codice in iudicium aliquid recitare, qui in quacumque sua parte siglorũ habet malitias. Ipse autem librarius qui eas inscribere ausus fuerit, non solùm criminali pœna, secundum quod dictum est, plectetur: sed etiam libri æstimationem in duplum domino reddat, si & ipse dominus ignorãs talem librum vel comparauerit, vel confici curauerit. quod & antea à nobis dispositum est & in latina constitutione & in græca quam

b Porrò legendũ est. & voce sub qua.

c Superuacaneum est verbum, contrahentes, additum ab Haloãdro hoc enim figura Græca est dictũ. quo & illud quoque l. vnic. de offic. Quæstor. hodie obtinuit vt interdiceretur Quæstores creari. Augus. lib. 2. c. 1.

18 ad legum professores dimisimus. Leges autem nostras, quæ [d] in his codicibus, id est institutionum seu elementorum, & digestorum vel pandectarum posuimus, suum optinere robur ex tertio nostro felicissimo sancimus consulatu præsentis duodecimæ indictionis, tertio calendas Ianuarias, in omne æuum valituras, & vnà cum nostris constitutionibus pollentes, & suum vigorem in iudiciis ostendentes in omnibus causis, siue quæ postea emerserint, siue quæ in iudiciis adhuc pendent, nec eas iudicialis vel amicalis forma compescuit. quæ enim iam vel iudiciali sententia finita sunt, vel amicali pacto sopita, hæc resuscitari nullo volumus modo. Bene autem properauimus in tertium nostrum consulatum & has leges edere: quia maximi Dei & domini nostri Ihesu Christi auxilium felicissimum cum nostræ reipublicæ donauit: cum in hunc & bella Parthica abolita sunt, & quieti perpetuæ tradita, & tertia pars mundi nobis adcreuit. Post Europam enim & Asiam & tota Libya nostro imperio adiuncta est, & tanto oper[e] legum caput impositum est: omnia cælestia dona nostro tertio consulatu indulta. Omnes itaq; iudices nostri pro sua iurisdictione easdem leges † suspiciant, & tam in suis iudiciis, quàm in hac regia vrbe habeant, & proponant, & præcipuè vir excelsus huius almæ vrbis præfectus. curæ autem erit tribus excelsis

d quas

e operi

† suscipiant,

præfectis prætorio, tam orientalibus quam Illyricis necnon Libycis, per suas auctoritates omnibus qui suæ iurisdictioni suppositi sunt,
eas manifestare. Data septimodecimo calendis Ianuarias Iustiniano domino nostro ter consule.

FELICITER.

EN

ΕΝ ΟΝΟΜΑΤΙ ΤΟΥ ΔΕΣΠΟΤΟΥ ΚΑΙ ΘΥ̅ ΗΜΩΝ ΙΗΥ̅ ΧΥ̅.

ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΚΑΙΣΑΡ, ΦΛ. ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ, ΑΛΑΜΑΝΝΙΚΟΣ, ΓΟΤΘΙΚΟΣ, ΦΡΑΓΚΙΚΟΣ, ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ, ΑΝΤΙΚΟΣ, ΑΛΑΝΙΚΟΣ, ΒΑΝΔΑΛΙΚΟΣ, ΑΦΡΙΚΑΝΟΣ, ΕΥΣΕΒΗΣ, ΕΥΤΥΧΗΣ, ΕΝΔΟΞΟΣ, ΝΙΚΗΤΗΣ, ΤΡΟΠΑΙΟΥΧΟΣ, ΑΕΙΣΕΒΑΣΤΟΣ ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ ΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ ΤΩ ΔΗΜΩ, ΚΑΙ ΠΑΣΑΙΣ ΤΑΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΗΣ ΗΜΩΝ ΠΟΛΕΣΙΝ.

ΔΕΔΩΚΕΝ ΗΜΙΝ Ο ΘΕΟΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΠΕΡΣΑΣ ΕΙΡΗΝΗΝ ΜΕΤΑ ΤΟ ΚΑΤΑ ΒΑΝΔΙΛΩΝ ΤΡΟΠΑΙΟΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΟΛΗΝ ΛΙΒΥΗΣ ΚΤΗΣΙΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΤΗΣ ΟΝΟΜΑΣΤΟΤΑΤΗΣ ΚΑΡΧΗΔΟΝΟΣ ΕΠΑΝΑΛΗΨΙΝ ΚΑΙ ΤΟ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΝΕΩΣΕΩΣ
ΕΙΣ ΠΕΡΑΣ ΑΓΑΓΕΙΝ ΤΩΝ
ΠΡΟ ΗΜΩΝ ΒΕΒΑΣΙΛΕΥΚΟΤΩΝ
ΕΠΕΙ ΟΥΔΕ ΕΙΣ ΝΟΥΝ ΒΑΛΛΕΣΘΑΙ ΗΛΠΙΣΕΝ ΑΝ, ΟΥΤΕ ΔΥΝΑΤΟΝ ΟΛΩΣ. ΑΥΤΟ ΑΝ ΕΝΟΜΙΣΘΗ.

ΟΥΚ ΕΝ ΤΟΙΣ ΑΛΛΟΙΣ ΜΟΝΟΝ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΕΝ ΤΑΙΣ ΒΑΣΙΛΙΚΑΙΣ ΔΙΑΤΑΞΕΣΙ ΠΡΟΣ ΑΠΑΣΑΝ ΛΕΞΙΝ ΣΥΜΦΩΝΙΑΝ ΤΕ ΚΑΙ ΔΙΑΦΩΝΙΑΝ, ΚΑΙ ΤΟ ΜΕΝ ΜΑΧΟΜΕΝΟΝ ΑΥΤΗΣ ΕΞΕΛΕΙΝ: ΤΟ ΔΕ ΤΑΥΤΟΝ ΤΕ ΚΑΙ ΟΜΟΙΟΝ ΕΞΩΘΗΣΑΙ. ΜΙΑΝ ΔΕ ΑΥΤΗ ΚΑΛΛΟΥΣ ΙΔΕΑΝ ΠΑΡΑΣΧΕΙΝ, ΩΣΤΕ ΕΝΑ ΤΟΝ ΚΕΙΜΕΝΟΝ ΕΦ ΕΚΑΣΤΩ ΚΑΘΕΣΤΑΝΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙ ΝΟΜΟΝ ΤΗΣ ΑΝΩΘΕΝ ΡΟΠΗΣ, ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΚΕΙΘΕΝ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΕΙΑΣ ΙΔΙΟΝ ΗΝ, ΑΛΛ' ΟΥΚ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΤΙΝΟΣ ΔΙΑΝΟΙΑΣ Η ΕΓΧΕΙΡΗΣΕΩΣ Η ΔΥΝΑΜΕΩΣ ΟΛΩΣ. ΗΜΕΙΣ ΟΥΝ ΤΟΥΤΟ ΔΗ ΤΟ ΣΥΝΗΘΕΣ ΜΕΝΟΝ ΗΜΙΝ, ΤΑΣ ΧΕΙΡΑΣ ΕΙΣ ΘΕΟΝ ΑΝΑΤΕΙΝΑΝΤΕΣ, ΚΑΙ ΑΙΤΗΣΑΝΤΕΣ ΗΜΙΝ ΑΥΤΟΝ ΣΥΛΛΑΒΕΙΝ, ΕΝΕΧΕΙΡΗΣΑΜΕΝ ΤΕ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΝ ΕΞΕΙΡΓΑΣΑΜΕΘΑ: ΤΡΙΒΩΝΙΑΝΩ ΤΩ ΕΝΔΟΞΟΤΑΤΩ ΜΑΓΙΣΤΡΩ, ΚΑΙ ΑΠΟ ΚΥΑΙΣΤΟΡΩΝ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΗΜΩΝ ΠΑΛΑΤΙΟΥ, ΚΑΙ ΥΠΑΤΩΝ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΟΛΗΝ ΥΠΟΥΡΓΙΑΝ ΧΡΗΣΑΜΕΝΟΙ, ΚΑΙ ΤΙΣΙΝ ΑΛΛΟΙΣ ΕΝΔΟΞΟΙΣ ΤΕ ΚΑΙ ΣΟΦΟΙΣ ΑΝΔΡΑΣΙΝ: ΕΡΩΤΩΝΤΕΣ ΜΕΝ ΑΕΙ ΤΟ ΓΙΓΝΟΜΕΝΟΝ: ΤΟ ΔΕ ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΙΜΟΝ ΜΑΝΘΑΝΟΝΤΕΣ: ΠΑΣΙΝ ΔΕ ΕΚ ΤΗΣ ΕΝΔΙΔΟΜΕΝΗΣ ΗΜΙΝ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΔΕΣΠΟΤΟΥ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΣΩΤΗΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΓΝΩΣΕΩΣ ΤΕ ΚΑΙ ΘΑΛΨΕΩΣ ΕΠΙΤΙΘΕΝΤΕΣ ΠΕΡΑΣ ΠΡΟΣΗΚΟΝ. ΤΑΣ ΜΕΝ ΟΥΝ ΕΥΣΕΒΕΙΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΗΔΗ ΠΡΟΤΕΡΟΝ ΔΩΔΕΚΑ ΒΙΒΛΙΟΙΣ ΠΕΡΙΣΤΕΙΛΑΝΤΕΣ ΤΟ ΤΗΣ ΗΜΕΤΕΡΑΣ ΕΥΣΕΒΕΙΑΣ ΕΠΩΝΥΜΟΝ ΣΥΝΤΕΘΕΙΚΑΜΕΝ ΒΙΒΛΙΟΝ: ΝΥΝ ΔΕ ΤΑΣ ΑΠΑΝΤΩΝ ΤΩΝ ΕΜΠΡΟΣΘΕΝ ΝΟΜΟΘΕΤΗΣΑΝΤΩΝ, ΣΥΝΑΓΑΓΟΝΤΕΣ ΓΝΩΜΑΣ ΕΚ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΑΠΟ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ, ΑΠΕΡ ΗΝ ΜΕΝ ΑΜΦΙ ΤΑ ΔΙΣΧΙΛΙΑ: ΑΡΙΘΜΟΝ ΔΕ ΕΙΧΟΝ ΣΤΙΧΩΝ ΜΥΡΙΑΔΩΝ ΤΡΙΑΚΟΣΙΩΝ. ΕΠΙ ΕΜΜΕΤΡΟΝ ΤΕ ΑΜΑ ΚΑΙ ΕΥΣΥΝΟΠΤΟΝ ΣΥΝΗΓΑΓΟΜΕΝ ΑΘΡΟΙΣΜΑ. ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑ ΟΥΝ ΤΑ ΠΑΝΤΑ ΠΕΠΟΙΗΜΕΘΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΑ ΝΥΝ, ΑΝΩΘΕΝ ΣΥΝΑΓΑΓΟΝΤΕΣ ΤΟ ΧΡΗΣΙΜΟΝ, ΚΑΙ ΑΠΑΣΑΣ ΤΑΣ ΖΗΤΗΣΕΙΣ ΤΕΜΟΝΤΕΣ ΚΑΙ ΜΗΔΕΝ ΚΑΤΑΛΙΠΟΝΤΕΣ ΕΤΙ ΣΤΑΣΙΑΖΟΜΕΝΟΝ. ΟΠΕΡ ΒΙΒΛΙΟΝ digesta, ΕΙΤΕ ΠΑΝΔΕΚΤΗΝ ΠΡΟΣΗΓΟΡΕΥΣΑΜΕΝ. ΕΚ ΤΕ ΤΟΥ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΕΧΕΙΝ ΔΙΑΙΡΕΣΕΙΣ ΤΕ ΚΑΙ ΔΙΑΤΥΠΩΣΕΙΣ: ΕΚ ΤΕ ΤΟΥΤΟ ΠΑΝ ΕΙΣ ΕΝ ΑΘΡΟΙΣΘΕΝ ΥΠΟΔΕΞΑΣΘΑΙ, ΤΑΥΤΗΝ ΑΥΤΩ ΘΕΜΕΝΟΙ ΤΗΝ ΠΡΟΣΗΓΟΡΙΑΝ: ΟΥ ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΤΕ ΠΕΝΤΕΚΑΙΔΕΚΑ ΜΥΡΙΑΔΩΝ ΣΤΙΧΩΝ ΑΡΙΘΜΟΝ ΑΥΤΩ ΔΟΝΤΕΣ, ΚΑΙ ΕΙΣ ΕΠΤΑ ΤΟΥΤΟ ΔΙΑΘΕΜΕΝΟΙ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥΤΟ ΟΥ ΠΑΡΕΡΓΩΣ, ΑΛΛΑ ΤΗΣ ΤΩΝ ΑΡΙΘΜΩΝ ΦΥΣΕΩΣ ΤΕ ΚΑΙ ΑΡΜΟΝΙΑΣ ΣΤΟΧΑΣΑΜΕΝΟΙ: ΤΑ ΤΕ ΓΑΡ ΚΑΛΟΥΜΕΝΑ ΠΑΡΑ ΠΑΣΙ ΠΡΩΤΑ ΕΝ ΤΕΣΣΑΡΣΙ ΑΠΕΘΕΜΕΘΑ ΒΙΒΛΙΟΙΣ. ΕΦΕΞΗΣ ΤΕ ΤΑ de iudiciis ΕΝ ΕΤΕΡΟΙΣ ΕΠΤΑ. ΚΑΙ ΤΑ de rebus, ΟΥΚ ΕΝ ΠΛΕΙΟΣΙ ΤΩΝ ΟΚΤΩ: ΤΟ ΔΕ ΕΦΕΞΗΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΜΕΡΟΣ, ΟΠΕΡ ΔΗ ΤΕΤΑΡΤΟΝ ΤΕ ΑΜΑ ΚΑΙ ΜΕΣΟΝ ΕΣΤΙ ΤΟΥ ΠΑΝΤΟΣ, ΟΚΤΩ ΒΙΒΛΙΟΙΣ ΑΛΛΟΙΣ ΕΝΑΠΕΘΕΜΕΘΑ: ΕΝ ΟΙΣ ΕΣΤΙ ΜΕΝ Η ΥΠΟΘΗΚΑΡΙΑ, ΟΥ ΠΟΡΡΩ ΠΟΥ ΤΗΣ pigneraticias ΑΦΕΣΤΩΣΑ: ΕΣΤΙ ΔΕ ΚΑΙ aedilicion ΗΔΙΚΤΟΝ, ΚΑΙ Η ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΚΝΙΚΗΣΕΩΝ ΕΠΕΡΩΤΗΣΙΣ, ΑΠΕΡ ΑΜΦΩ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΜΑΤΑ ΜΕΝ ΚΑΘΕΣΤΩΤΑ ΤΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ· ΠΟΡΡΩ ΔΕ ΠΟΥ ΤΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ ΑΠΩΚΙΣΜΕΝΑ, ΣΥΝΗΓΑΓΟΜΕΝ ΕΓΓΥΘΕΝ ΔΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΑΛΛΗΛΑ ΣΥΓΓΕΝΕΙΑΝ. ΙΝΑ ΤΑ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΥΤΩΝ ΔΙΑΛΕΓΟΜΕΝΑ ΜΗ ΠΟΡΡΩ ΔΙΕΣΤΗΚΟΙΕΝ ΑΛΛΗΛΩΝ. ΕΙΤΑ ΕΠΗΓΑΓΟΜΕΝ ΤΟΥΤΟΙΣ ΤΑ ΤΕ ΠΕΡΙ ΤΟΚΩΝ ΕΓΓΕΙΩΝ, ΚΑΙ ΘΑΛΑΣΣΙΩΝ: ΚΑΙ ΤΑ ΠΕΡΙ ΣΥΜΒΟΛΑΙΩΝ ΤΕ ΚΑΙ ΠΑΡΟΔΟΥ ΜΑΡΤΥΡΩΝ, ΚΑΙ ΑΠΟΔΕΙΞΕΩΝ ΤΕ ΚΑΙ ΠΡΟΛΗΨΕΩΝ, ΕΙΣ ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΝ: ΤΡΙΑ ΔΕ ΤΑΥΤΑ ΜΟΝΟΒΙΒΛΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΤΩΝ de rebus ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΝ ΣΥΝΕΓΓΥΣ ΑΛΛΗΛΩΝ ΚΑΤΑΘΕΜΕΝΟΙ ΚΑΙ ΑΥΘΙΣ ΤΑ ΠΕΡΙ ΜΝΗΣΤΡΩΝ, ΚΑΙ ΓΑΜΩΝ, ΚΑΙ ΠΡΟΙΚΟΣ ΝΕΝΟΜΟΘΕΤΗΜΕΝΑ ΣΥΝΑΓΑΓΟΝΤΕΣ ΤΡΙΑ ΔΕΔΩΚΑΜΕΝ ΕΧΕΙΝ, ΚΑΙ ΤΑΥΤΗ ΤΗ ΣΥΝΤΑΞΕΙ ΒΙΒΛΙΑ: ΚΑΙ ΜΗΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΗΔΕΜΟΝΩΝ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΔΥΟ ΤΑΥΤΑ ΔΗ ΤΑ de Tutelis ΠΑΡΑ ΠΑΣΙΝ ΟΝΟΜΑΖΟΜΕΝΑ, ΚΑΝΤΑΥΘΑ ΣΥΝΕΚΕΦΑΛΑΙΩΣΑΜΕΘΑ ΤΗΝ ΤΩΝ ΟΚΤΩ ΤΟΥΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΝ, ΚΑΙ ΜΕΣΑΙΤΑΤΟΝ, ΩΣ ΕΙΡΗΤΑΙ ΤΟΥΤΟ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΠΑΣΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΠΕΠΟΙΗΜΕΘΑ. ΤΑ ΚΑΛΛΙΣΤΑ ΔΗ ΚΑΙ ΧΡΗΣΙΜΩΤΑΤΑ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΕΝ ΤΟΥΤΟΙΣ ΑΝΑΓΡΑΨΑΜΕΝΟΙ, ΤΑ ΔΕ ΔΗ ΠΕΡΙ ΔΙΑΘΗΚΩΝ, ΚΑΙ ΠΡΟΣ ΓΕ ΛΗΓΑΤΩΝ, ΚΑΙ

ΦΙΔΕΙ-

ΦΙΔΕΪΣΟΜΜΙΣΣΠΝ ΑΠΑΝΤΑ ΣΥΝΗ-
ΓΑΓΟΜΕΝ ΕΙΣ ΕΝΝΕΑ ΒΙΒΑΙΩΝ
ΑΡΙΘΜΟΝ,ΩΝ ΗΓΕΙΤΑΙ ΜΕΝ ΤΑ ΟΕ-
ΡΙ ΔΙΑΘΝΣΩΝ, ΣΑΙ ΣΟΔΙΣΙΛΛΩΝ
ΤΩΝ ΤΕ ΚΑΘΟΛΟΥ ΦΑΜΕΝ, ΤΩΝΤΕ,
ΑΣ ΠΟΙΟΥΣΙΝ ΩΣ ΒΟΥΛΟΝΤΑΙ
ΣΤΡΑΤΙΩΤΑΙ ΔΥΟ ΚΑΘΕΣΤΟΤΑ, ΚΑΙ
de Teftamentis ΕΠΙΓΕΓΡΑΜΜΕΝΑ: ΠΕΝ-
ΤΕ ΔΕ ΣΦΕΚΗΣ ΤΑ ΠΕΡΙ ΑΝΓΑΤΟΝ,
ΚΑΙ ΦΙΔΕΙΚΟΜΜΙΣΣΩΝ, ΣΑΙ ΠΑ-
ΣΝΣ ΤΝΣ ΕΝ ΑΥΤΟΙΣ ΕΗΤΗΣΕΩΣ
ΔΙΑΛΕΓΟΜΕΝΑ. ΚΑΙ ΕΠΕΙΔΝΠΕΡ Ο
ΤΟΥ Falcidiu ΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣΕΣΗΣ ΤΕ ΣΑΙ
ΑΡΜΟΔΙΟΣ ΗΝ ΤΩΝ ΑΝΓΑΤΩΝ ΚΑΙ
ΦΙΔΕΙΚΟΜΜΙΣΣΩΝ ΙΔΙΟΤΝΤΙ, ΔΙΑ
ΤΟΥΤΟ ΔΗ ΣΑΙ ΑΥΤΟΝ ΕΥΘΥΣ ΤΗ
ΤΩΝ ΑΠΓΑΤΩΝ ΥΟΕΘΗΣΑΜΕΝ
ΩΡΑΓΜΑΤΕΙΑ, ΒΙΒΑΙΟΝ ΩΛΟΝ ΑΝΑ-
ΘΕΝΤΕΣ ΑΥΤΩ ΜΕΤΑ ΤΙΝΟΣ ΒΡΑ-
ΣΕΙΑΣ ΠΡΟΣΘΗΣΝΣ. ΣΑΙ ΑΥΘΙΣ
ΕΠΕΙΔΑΝ ΠΡΟΣ ΤΝΝ ΤΟΥ Falcidiu ΜΙ-
ΜΝΣΙΝ ΕΟΙ ΤΩΝ ΦΙΔΕΪΣΟΜΜΙΣΣΩΝ
ΝΝΤΟ ΣΑΛΟΥΜΕΝΟΝ Trebellianon ΔΟΓ-
ΜΑ ΚΑΙ ΤΟΥ ΤΩ ΤΝΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΝ
ΤΝΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ ΤΑΥΤΝΣ ΑΡΕΝΕΙ-
ΜΑΜΕΝ ΣΩΡΑΝ· ΤΟ ΟΑΝ ΤΝΣ ΝΟ-
ΜΟΘΕΣΙΑΣ ΤΑΥΤΗΣ ΕΙΣ ΤΟ Trebel-
lianon ΣΥΝΑΓΑΓΟΝΤΕΣ, ΣΑΙ ΠΕΡΙΤ-
ΤΗΝ ΕΙΝΑΙ ΤΝΝ ΤΟΥ ΠΑΛΑΙ ΠΝ-
ΓΑΣΙΑΝΟΥ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΝ, ΕΥΡΟΝ-
ΤΕΣ ΣΑΙ ΤΑΣ ΑΛΟΓΟΥΣ ΤΟΝ ΔΟΓ-
ΜΑΤΩΝ ΤΟΥΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΑΣΤΕ ΣΑΙ
ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΑΣ ΔΗ ΚΑΙ ΟΙ ΠΑΛΑΙ
ΜΙΣΝΣΑΝΤΕΣ, ΠΕΡΙΝΕΝΟΝΜΕΝΑΣ
ΤΕ ΣΑΙ ΕΠΙΖΗΜΙΟΥΣ ΕΒΑΛΟΥΝ ΣΑΙ
ΑΠΛΟΥΣΤΕΡΩ ΤΙΝΙ ΛΟΓΩ ΤΟ ΠΑΝ
ΤΟΥΤΟ ΣΣΝΜΑ ΣΥΝΑΘΡΟΙΣΑΝΤΕΣ
ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΤΟΥ ΤΡΕΒΕΛΛΙΑΝΙΟΥ
ΜΕΘΑΡΜΟΣΑΜΕΝΟΙ ΤΑΞΙΝ, ΚΑΙ
ΤΟΥΤΟ ΔΗ ΤΟ ΠΕΜΠΤΟΝ ΜΕΡΟΣ
ΤΝΣ ΟΛΝΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ ΤΟΙΣ ΕΝ-
ΝΕΑ ΤΟΥΤΟΙΣ ΑΝΕΙΤΑΙ ΒΙΒΑΙΟΙΣ,
ΕΝ ΟΙΣ ΟΥΔΕΝ ΥΠΕΡ ΤΟΝ ΠΑΛΑΙ
ΣΑΔΟΥΣΟΝ ΗΜΙΝ ΕΙΡΝΤΑΙ, ΔΙΟΤΙ
ΚΑΙ ΤΑΥΤΑ ΣΑΤΑ ΤΙΝΑ ΣΡΕΙΑΝ ΟΥΣ
ΕΥΤΥΣΗ ΤΗ ΡΩΜΑΙΩΝ ΕΠΙΠΟΛΑΣΑΝ
ΤΑ ΠΟΛΙΤΕΙΑ, ΣΑΙ ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΔΕΙ-
ΝΟΝ ΤΩΝ ΕΜΦΥΛΙΩΝ ΚΑΘΕΣΤΟΤΑ
ΠΟΛΕΜΩΝ, ΟΥΚ ΕΣΡΗΝ ΕΝ ΒΑΙΡΟΙΣ
ΠΟΛΙΤΕΥΕΣΘΑΙ,ΚΑΘ ΟΥΣ Ο ΘΕΟΣ ΕΙ-
ΡΗΝΗΝ ΤΕ ΔΕΔΩΚΕΝ ΗΜΙΝ ΑΓΣΙΝ:
ΕΚΤΕ ΤΟΝ ΕΝΔΟΝ, ΕΚΤΕ ΤΩΝ Ε-
ΞΩΘΕΝ, ΚΑΙ ΟΤΑΝ ΔΕΟΙ ΠΟΛΕ-
ΜΕΙΝ ΡΑΣΤΑ ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΑΥΤΟΥ
ΡΟΠΗΣ ΤΩΝ ΕΝΑΝΤΙΩΝ ΚΡΑΤΕΙΝ.
ΕΠΕΤΑΙ ΔΕ ΗΜΙΝ ΣΑΙ ΕΚΤΝ ΤΙΣ
ΜΟΙΡΑ ΤΟΥΤΟΥ ΔΗ ΤΟΥ ΠΑΝΤΟΣ
ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΣ, ΟΣΤΩ ΠΕΡΙΣΕΣΑΒΙΣ-
ΜΕΝΝ ΒΙΒΑΙΟΙΣ: ΑΡΣΕΤΑΙ ΔΕ ΣΑ-
ΛΩΣ ΣΚ ΤΩΝ ΟΝΟΜΑΖΟΜΕΝΩΝ ΔΙΑ-
ΚΑΤΟΣΟΝ:ΑΣ ΝΜΕΙΣ ΟΜΟΙΩΣ ΤΟΙΣ
ΑΛΛΟΙΣ ΚΑΤΑΣΒΕΨΑΜΕΝΟΙ, ΤΑΣ
ΤΕ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΕΥ ΓΕΓΟΝΟΤΑΣ,ΤΑΣ
ΤΕ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΟΥΣ ΦΕ-
ΡΟΜΕΝΑΣ,ΕΚ ΠΟΛΛΗΣ ΤΝΣ ΕΜΠΡΟΣ-
ΘΕΝ ΣΥΓΣΥΣΕΩΣ ΤΕ ΚΑΙ ΑΣΑΦΚΙ-
ΑΣ: ΕΙΣ ΣΑΘΑΡΑΝ ΝΓΑΓΟΜΕΝ
ΣΥΝΤΟΜΙΑΝ:ΔΥΟ ΒΙΒΑΙΩΝ ΑΥΤΑΙΣ
ΑΡΙΘΜΟΝ ΑΡΣΕΙΝ ΝΕΝΩΜΙΣΟΤΕΣ.
ΠΡΟΣΑΝΑΠΑΒΕΞΑΜΕΝ ΔΕ ΑΥΤΩΙΣ
ΣΑΙ ΤΑΣ ΕΞ ΑΔΙΑΘΕΤΟΥ ΣΑΛΟΥ-
ΜΕΝΑΣ ΑΠΑΣΑΣ ΔΙΑΔΩΣΑΣ. ΣΑΙ
ΑΥΤΑΣ ΤΑΣ ΤΩΝ ΓΕΝΩΝ ΤΑΞΕΙΣ,ΚΑΙ
ΤΟΥΣ ΕΠΙ ΤΩΥΤΟΙΣ ΒΑΘΜΩΥΣ ΕΓ-
ΓΡΑΨΑΝΤΕΣ ΤΩ ΒΙΒΑΙΩ, ΚΑΙ ΣΠΙ
ΤΗΣ ΕΣΣΑΤΙΑΣ ΑΥΤΩΝ ΤΑ ΡΕΡΙ ΤΟΥ
ΤΚΡΤΟΥΛΛΙΑΝΙΩΥ ΤΚ ΣΑΙ Orficianiu
ΣΥΝΕΘΗΣΑΜΕΝ ΔΟΓΜΑΤΩΣ. ΕΞ ΩΝ
ΜΗΤΕΡΕΣ ΤΕ ΣΑΙ ΠΑΙΔΕΣ ΑΛΛΝ-
ΛΩΝ ΔΙΑΔΩΣΩΙ ΓΙΝΟΝΤΑΙ. ΟΡΩΕΙ-
ΣΙ ΔΣ ΕΦΕΞΝΣ ΒΙΒΑΙΟΝ ΑΛΛΩ ΤΑ
ΤΕ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΣΝ ΟΙΣΟΔΟΜΗΜΑ-
ΣΙΝ ΕΡΓΩΝ,ΣΑΙ ΤΑ ΠΕΡΙ ΤΝΣ ΤΩΝ

ΟΑΙΣΦΑΙΝΟΝΤΩΝ ΤΕ ΚΑΙ ΚΑΤΑ-
ΦΕΡΟΜΕΝΩΝ ΟΙΣΝΜΑΤΩΝ ΑΣΦΑ-
ΛΕΙΑΣ ΣΑΙ ΤΟΝ ΕΝ ΤΟΥΤΟΙΣ ΤΙ ΚΑ-
ΚΩΥΡΓΟΥΝΤΩΝ, ΚΑΙ ΕΚ ΤΗΣ ΤΟΝ
ΥΔΑΤΩΝ ΦΟΡΑΣ ΑΔΙΣΟΥΝΤΩΝ ΤΟΥΣ
ΠΕΛΑΣ, ΚΑΙ ΤΑ ΟΕΡΙ ΤΩΝ ΑΘΡΟΙ-
ΣΟΝΤΩΝ ΤΑ ΔΝΜΟΣΙΑ ΤΕΛΝ, ΣΑΙ
ΠΡΩΣ ΓΕ ΔΩΡΕΩΝ, ΤΩΝ ΤΕ ΑΠΡΟΣ-
ΔΙΟΡΙΣΤΩΝ, ΤΩΝ ΤΕ ΕΙΣ ΕΝΝΟΙΑΝ
ΤΕΛΕΥΤΝΣ ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΩΝ ΝΟΜΟ-
ΤΕΘΟΥΝ, ΚΑΙ ΑΥΘΙΣ ΕΙ ΤΙ ΟΕΡΙ
ΤΝΣ ΩΩΟΙΑΣΟΥΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΕΣ-
ΤΙΝ, Η ΣΑΙ ΤΩΝ ΥΟΕΡ ΤΑΥΤΝΣ Α-
ΓΩΝΟΝ, ΤΟΥΤΟ ΕΝΙ ΟΑΡΑΔΕΔΟΤΑΙ
ΒΙΒΑΙΩ: ΕΤΙ ΔΕ ΚΑΙ ΤΑ ΟΕΡΙ ΝΟ-
ΜΝΣ ΣΑΙ ΤΝΣ ΔΙ ΑΥΤΗΣ ΣΤΝΣΕ-
ΩΣ, ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΣΑΓΟΥΣΩΝ ΑΥΤΝΝ
ΑΙΤΙΩΝ ΕΙΕ ΕΝ ΑΠΕΘΕΜΕΘΑ ΣΥΓ-
ΓΡΑΜΜΑ, ΣΑΙ ΕΙΤΙ ΓΕ ΟΛΩΣ ΠΕΡΙ
ΔΙΣΑΣΤΙΣΩΝ ΕΣΤΙΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ-
ΤΕ, ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΟΥΤΟΙΣ ΤΙΝΑ
ΣΑΤΑ ΣΦΩΝ ΑΥΤΟΝ ΟΜΟΛΟΓΟΥΝ-
ΤΩΝ ΣΑΙ ΤΝΣ ΤΩΝ ΟΝΤΩΝ ΑΝΑ-
ΧΩΡΝΣΕΟΣ, ΒΑΙ ΔΑΝΕΙΣΤΙΣΝΣ ΤΕ
ΣΑΤΟΣΗΣ, ΣΑΙ ΠΡΑΣΕΩΣ, ΣΑΙ ΤΝΣ
ΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΔΙΑΣΡΙΣΕΩΣ ΤΣ
ΣΑΙ ΣΗΔΕΜΟΝΙΑΣ, ΚΑΙ ΤΟΥ ΜΝ ΤΙ
ΠΑΘΕΙΝ ΤΟΥΣ ΔΑΝΕΙΣΟΝΤΑΣ ΕΛΛ-
ΕΟΣ, ΣΑΙ ΤΟΥΤΟ ΟΜΟΙΟΣ ΣΙΣ ΕΝ
ΝΘΡΟΙΣΤΑΙ ΒΙΒΑΙΟΝ, ΚΑΙ ΤΟΝ ΤΩΝ
interdictΩn ΤΕ ΤΡΟΠΟΝ ΟΤ ΠΑΕΙΟΣΙΝ
ΕΝΟΣ ΠΑΡΑΔΕΔΟΚΑΜΕΝ ΒΙΒΑΙΟΥ:
ΕΒΕΙΘΕΝΤΕ ΕΠΙ ΤΑΣ ΠΑΡΑΓΡΑ-
ΦΑΣ, ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΣΠ ΑΥΤΑΙΣ ΤΕΤΑ-
ΓΜΕΝΟΥΣ ΕΣΟΡΗΣΑΜΕΝ ΣΡΟΝΟΥΣ,
ΒΑΙ ΤΟΝ ΤΩΝ ΕΝΟΣΩΝ ΤΕ ΣΑΙ Α-
ΓΩΓΩΝ ΑΠΕΘΕΜΕΘΑ ΤΡΟΠΟΝ. ΚΑΙ
ΣΥΝΗΓΑΓΟΜΕΝ ΤΟ ΟΛΝ ΔΗ ΤΟΥΤΩ
ΜΕΡΟΣ, ΟΥΠΕΡ ΝΓΕΙΤΑΙ ΤΑ ΠΕΡΙ
ΤΩΝ ΔΙΑΣΑΤΟΣΟΝ ΩΣ ΣΙΡΝΤΑΙ,
ΓΕΓΡΑΜΜΕΝΑ ΕΙΣ ΟΣΤΩ ΒΙΒΑΙΩΝ
ΑΡΙΘΜΟΝ. ΕΣ ΤΟΝ ΔΗ ΤΟΥΤΟ ΜΕ-
ΡΟΣ ΤΝΣ ΟΛΝΣ ΣΥΝΤΑΞΕΟΣ ΑΠΟ-
ΘΕΜΕΝΟΙ. ΤΟ ΔΕ ΔΝ ΤΟΥ ΠΑΝΤΟΣ
ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΝ, ΟΠΕΡ ΕΒΔΟΜΟΝ ΑΠΑ-
ΣΝΣ ΕΣΤΙΝ ΤΝΣ ΟΡΑΓΜΑΤΕΙΑΣ ΕΞ
ΒΙΒΑΙΟΝ ΑΡΙΘΜΟ ΟΕΡΙΕΣΤΑΛΤΑΙ:
ΑΡΣΟΜΕΝΟΝ ΜΕΝ ΕΣ ΤΩΝ ΣΠΕΡΩ-
ΤΝΣΕΟΝ, ΔΙΑΒΑΙΝΟΝ ΔΕ ΔΙΑ ΤΕ
ΤΩΝ ΥΟΕΡΕΓΓΥΝΣ ΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΝ,
ΣΑΙ ΤΝΣ ΤΩΝ ΕΡΕΩΝ ΣΑΤΑΕΟΛΝΣ,
ΚΑΙ ΔΙΑΛΥΣΕΩΣ ΤΣ ΣΑΙ ΕΛΕΥΘΕ-
ΡΙΑΣ ΑΥΤΩΝ, ΣΑΙ ΤΟΝ ΕΙΣΝΓΜΕ-
ΝΟΝ ΕΚ ΤΝΣ ΤΟΝ ΠΡΑΙΤΩΡΩΝ ΝΟ-
ΜΟΘΕΣΙΑΣ ΕΠΕΡΩΤΗΣΕΟΝ. ΑΠΕΡ
ΑΠΑΝΤΑ ΔΥΟ ΠΑΡ ΝΜΩΝ ΣΥΝΕ-
ΣΤΑΛΤΑΙ ΒΙΒΑΙΟΙΣ ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΤΕ ΕΜ-
ΠΡΟΣΘΕΝ ΟΥΔΕ ΕΙΠΕΙΝ ΕΣΤΙΝ ΟΣΑ
ΣΑΘΕΣΤΩΤΑ. ΠΡΟΙΟΝ ΔΕ ΕΙΣ ΤΟΝ
ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΕΓΚΑΝΜΑΤΩΝ ΛΟΓΟΝ,
ΣΑΙ ΑΠΑΝΤΑ ΚΑΤΑΛΕΓΟΝ ΟΠΟΣΑ
ΤΩΝ ΤΕ ΜΕΤΡΙΩΤΕΡΩΝ ΕΣΤΙΝ Α-
ΜΑΡΤΗΜΑΤΩΝ, ΑΠΕΡ ΙΔΙΟΤΙΣΑ ΣΑ-
ΛΟΥΣΙΝ, ΩΣΑ ΤΕ ΟΥΣΙ ΤΕΤΑΓΜΕΝΑ
ΠΡΟΣΟΝΩΜΑΣΩΥΣΙΝ, ΑΛΛΑ ΤΗΝ
ΤΩΝ ExtraordinariΩn ΑΥΤΟΙΣ ΕΠΙΤΙΘΕΑ-
ΣΙΝ ΕΠΟΝΥΜΙΑΝ. ΑΝΑΒΑΙΝΟΝ ΔΕ
ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΑ ΔΝΜΟΣΙΑ ΤΩΝ ΕΓΚΛΗ-
ΜΑΤΟΝ, ΑΠΕΡ ΣΦΟΔΡΟΤΑΤΑ ΤΕ ΕΣ-
ΤΙΝ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΝΝ ΕΦ ΕΑΥΤΩΙΣ
ΚΑΛΕΙ ΤΝΝ ΠΟΙΝΗΝ. ΔΥΟ ΔΕ ΚΑΝ-
ΤΑΥΘΑ ΒΙΒΛΩΙ. ΤΑΥΤΑ ΔΗ ΤΑ ΠΕΡΙ
ΤΩΝ ΑΜΑΡΤΝΜΑΤΩΝ ΤΕ ΣΑΙ ΕΓ-
ΣΑΝΜΑΤΩΝ ΣΥΝΕΣΩΥΣΙΝ. ΩΡΩΣΑΝΑ-
ΜΕΜΙΚΤΑΙ ΓΑΡ ΑΥΤΩΙΣ, ΚΑΙ ΤΑ ΠΕ-
ΡΙ ΤΩΝ ΣΩ ΕΓΣΛΗΜΑΣΙΝ ΜΕΝ Α-
ΛΙΣΚΩΜΚΝΩΝ, ΕΑΥΤΩΥΣ ΔΕ ΑΦΑ-
ΝΕΙΣ ΣΑΘΙΣΤΑΝΤΩΝ ΣΑΙ ΤΝΣ ΟΥ-
ΣΗΣ ΑΥΤΩΙΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ, ΣΑΙ ΤΝΣ
ΕΠΑΓΩΜΕΝΗΣ ΤΟΙΣ ΚΑΤΑΔΣΔΙΣΑΣ-
ΜΕΝΟΙΣ ΠΟΙΝΝΣ, Ν ΣΥΓΣΟΡΝΣΕΩΣ.
ΑΡΣΝ ΔΕ ΝΜΙΝ ΕΤΕΡΟΥ ΒΙΒΑΙΟΥ
ΠΑΛΙΝ, Ο ΟΕΡΙ ΤΩΝ ΣΦΕΣΕΩΝ ΓΙ-
ΝΕΤΑΙ

ΜΕΤΑΙ ΛΟΓΟΣ, ΚΟΙΝΟΣ ΩΝ ΕΙΚΟΤΩΣ
ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΨΗΦΩΝ, ΤΩΝ ΤΕ ΕΙΣ
ΡΗΜΑΤΑ: ΤΩΝ ΤΕ ΕΙΣ ΕΓΚΛΗΜΑ-
ΤΑ ΦΕΡΟΜΕΝΩΝ: ΟΠΟΣΑ ΔΕ ΥΠΕΡ-
ΤΕ ΠΟΛΙΤΩΝ, ΥΠΕΡΤΕ ΒΟΥΛΕΥΤΩΝ,
ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΗΜΑΤΩΝ, ΚΑΙ ΤΩΝ
ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΕΡΓΟΝ, ΚΑΙ ΠΑΝΗΓΥ-
ΡΕΩΝ, ΚΑΙ ΠΟΡΩΝ ΕΠΑΓΓΕΛΙΑΣ,
ΚΑΙ ΠΟΙΚΙΛΩΝ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ, ΚΑΙ
ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΛΩΟΓΡΑΦΗΣ ΝΕΝΟ-
ΜΟΘΕΤΗΤΑΙ ΤΟΙΣ ΠΑΛΑΙ: ΟΣΑΤΕ
ΩΣ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΤΩΝ ΡΗΜΑΤΩΝ Ε-
ΣΤΙΝ ΟΝΟΜΑΣΙΑΣ, ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΝ
ΚΑΝΟΣΙΝ ΕΙΡΗΜΕΝΩΝ ΤΟΙΣ ΠΑΛΑΙ,
ΤΑΥΤΑ ΑΠΑΝΤΑ ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΝ
ΠΕΡΙΕΣΕΙ ΒΙΒΛΙΟΝ. ΤΟΥΤΟΥ ΔΗ ΤΟΥ
ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ, ΩΠΕΡ ΑΡΣΗ ΤΑ ΠΕ-
ΡΙ ΤΩΝ ΕΠΕΡΩΤΗΣΕΩΝ, ΕΣΤΙΝ
ΕΚΤΟΝ ΜΕΝ, ΟΣΟΝ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΟΙ-
ΚΕΙΑΝ ΑΡΣΗΝ ΚΑΘΕΣΤΟΣ: ΠΕΝΤΗ-
ΚΟΣΤΟΝ ΔΕ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΟΛΗΝ ΤΗΣ
ΣΥΝΤΑΞΕΟΣ ΑΡΜΟΝΙΑΝ, ΑΩΣΕΡ Α-
ΠΑΝΤΑ ΣΥΝΤΕΘΕΙΤΑΙΤΕ ΚΑΙ ΕΚΠΕ-
ΠΟΝΗΤΑΙ ΚΑΛΩΣΤΕ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΡ
ΗΜΩΝ ΚΕΛΕΥΣΕΩΣ ΑΞΙΩΣ: ΠΑΡΑΤΕ
ΤΡΙΒΟΝΙΑΝΟΥ ΤΟΥ ΕΝΔΟΞΟΤΑΤΟΥ,
ΚΑΙ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ ΜΑΓΙΣΤΡΟΥ, ΚΑΙ
ΑΠΟ ΚΥΑΙΣΤΟΡΩΝ ΤΟΝ ΗΜΕΤΕΡΩΝ
ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ, ΚΑΙ ΥΠΑΤΩΝ, ΑΝΔΡΟΣ
ΕΝΤΕ ΤΩ ΩΡΑΤΤΕΙΝ, ΕΝΤΕ ΤΩ ΡΗ
ΤΟΡΕΥΕΙΝ, ΕΝΤΕ ΤΩ ΤΟΥΣ ΝΟΜΟΥΣ
ΓΡΑΦΕΙΝ ΕΥΔΟΚΙΜΟΥΝΤΟΣ: ΤΩΝ ΔΕ
ΗΜΕΤΕΡΩΝ ΕΜΠΡΟΣΘΕΝ ΟΥΔΕΝ ΤΙ-
ΘΕΜΕΝΟΥ ΠΡΟΣΤΑΞΕΩΝ. ΚΑΙ ΤΩΝ
ΚΑΙ ΥΠ'ΑΥΤΟ ΤΟ ΠΡΑΓΜΑ ΗΜΙΝ
ΕΚΠΟΝΗΣΑΜΕΝΩΝ, ΤΟΥΤΕΣΤΙΝ ΚΩΝ-
ΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΕ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΠΡΕ-
ΠΕΣΤΑΤΟΥ ΚΟΜΙΤΟΣ ΤΩΝ ΘΕΙΩΝ
ΛΑΡΓΙΤΙΟΝΩΝ, ΚΑΙ ΑΝΤΙΓΡΑΦΕΟΣ
ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΣΚΡΙΝΙΟΥ, ΤΩΝΤΕ ΘΕΙΩΝ
ΛΙΒΕΛΛΩΝ, ΚΑΙ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ
ΔΙΑΓΝΩΣΕΩΝ, ΣΡΗΣΤΗΝ ΕΑΥΤΟΥ
ΔΟΞΑΝ ΗΜΙΝ ΕΝ ΑΠΑΣΙΝ ΠΑΡΑ-
ΣΣΟΜΕΝΟΥ, ΚΑΙ ΠΡΟΣΓΕ ΘΕΟΦΙΛΟΥ
ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΠΡΕΠΕΣΤΑΤΟΥ ΜΑΓΙ-
ΣΤΡΟΥ, ΚΑΙ ΝΟΜΟΥΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΒΑ-
ΣΙΛΙΔΟΣ ΤΑΥΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΣΕΜΝΟ-
ΣΤΕ ΚΑΙ ΑΓΡΥΠΝΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΙ-
ΔΑΣΚΑΛΙΚΗΣ ΕΠΙΤΗΔΕΥΣΕΩΣ Α-
ΞΙΩΣ ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΟΣ, ΚΑΙ ΔΩΡΟ-
ΘΕΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΠΡΕΠΕΣΤΑΤΟΥ
ΚΥΑΙΣΤΩΡΙΟΥ, ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ ΕΝ
ΤΗ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΑΝΑΔΕΔΕΙΓΜΕΝΩ
ΠΟΛΕΙ, ΦΑΜΕΝ ΔΕ ΤΗΝ ΛΙΔΙΜΟΝ-
ΤΕ, ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΑΝΗ ΤΩΝ ΒΗΡΥΤΙΩΝ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΝ: ΟΝ Η ΠΕΡΙ ΑΥΤΟΥ
ΧΡΗΣΤΗ ΔΟΞΑ, ΚΑΙ ΕΙΣ ΗΜΑΣ ΗΓΑ-
ΓΕΝ, ΚΑΙ ΤΩΝ ΩΑΡΟΝΤΟΝ ΜΕΤΑ-
ΣΣΕΙΝ ΠΡΟΥΤΡΕΨΑΤΟ ΠΟΝΩΝ. ΚΑΙ
ΑΝΑΤΟΛΙΟΥ ΤΕ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΠΡΕ-
ΠΕΣΤΑΤΟΥ ΜΑΓΙΣΤΡΟΥ: ΟΣ ΔΗ ΚΑΙ
ΑΥΤΟΣ ΠΑΡΑ ΒΗΡΥΤΙΟΙΣ ΤΑ ΕΚ
ΝΟΜΩΝ ΠΑΙΔΕΥΕΙ ΚΑΛΩΣ: ΑΝΗΡ
ΕΚ ΤΡΙΓΟΝΙΑΣ ΣΕΜΝΗΣ ΤΟΥΣ ΠΑ-
ΡΑ ΦΟΙΝΙΞΙΝ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΔΙΔΑ-
ΣΚΑΛΟΥΣ ΚΑΤΑΒΑΙΝΩΝ: ΑΝΑΦΕΡΕΙ
ΓΟΥΝ ΕΙΣ ΛΕΟΝΤΙΟΝ ΤΕ ΚΑΙ ΕΥΔΟ-
ΞΙΟΝ, ΑΝΔΡΑΣ ΕΠΙ ΝΟΜΟΙΣ ΜΕΤΑ
ΠΑΤΡΙΚΙΟΝ ΤΟΝ ΤΗΣ ΕΥΚΛΕΟΥΣ
ΜΝΗΜΗΣ ΚΥΑΙΣΤΩΡΙΟΝ, ΚΑΙ ΑΝ-
ΤΙΚΗΝΣΟΡΑ, ΚΑΙ ΛΕΟΝΤΙΟΝ ΤΟΝ
ΠΑΝΕΥΦΗΜΟΝ ΑΠΟ ΥΠΑΡΣΩΝ ΥΠΑ-
ΤΩΝ, ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΚΙΟΝ ΤΟΝ ΑΥΤΟΥ
ΠΑΙΔΑΣ· ΩΣΤΕ ΘΑΥΜΑΣΜΕΝ)ΤΗΝ
ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΠΡΕΠΕΣΤΑΤΟΥ ΚΑΙ
ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ ΚΟΜΙΤΟΣ ΤΩΝ ΘΕΙΩΝ
ΛΑΡΓΙΤΙΟΝΩΝ, ΝΟΜΟΝ ΤΕ ΚΑΙ ΑΥ-
ΤΟΣ ΑΓΑΘΟΣ ΕΞΗΓΗΤΗΣ ΕΠΙ ΤΗΣ
ΒΑΣΙΛΙΔΟΣ ΤΑΥΤΗΣ ΕΣΤΙΝ ΠΟ-
ΛΕΩΣ, ΚΑΙ ΠΡΟΣ ΤΟΥΤΟΙΣ ΣΤΕΦΑ-
ΝΟΥ, ΜΗΝΑ, ΠΡΟΣΔΟΚΙΟΥ, ΕΥΤΟΛ-
ΜΙΟΥ, ΤΙΜΟΘΕΟΥ, ΛΕΩΝΙΔΟΥ, ΛΕΟΝ-
ΤΙΟΥ, ΠΛΑΤΩΝΟΣ, ΙΑΚΩΒΟΥ, ΚΩΝ-
ΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, ΙΩΑΝΝΟΥ, ΤΩΝ ΣΟΦΩ-
ΤΑΤΩΝ: ΟΙΠΕΡ ΠΑΝΤΕΣ ΡΗΤΟΡΕΣ

ΜΕΝ ΕΙΣΙΝ ΤΩΝ ΕΝΔΟΞΩΤΑΤΩΝ
ΥΠΑΡΧΩΝ, ΤΟΝ ΙΕΡΩΝ ΗΜΩΝ ΠΡΑΙ-
ΤΩΡΙΩΝ, ΔΟΞΑΝ ΔΕ ΠΑΡΑ ΠΑΣΙΝ
ΤΗΝ ΕΠΙ ΣΟΦΙΑ ΔΙΚΑΙΩΣ ΕΞΟΝ-
ΤΕΣ. ΕΙΚΟΤΩΣ ΩΑΡ ΗΜΟΝ ΕΚΡΙΘΗ-
ΣΑΝ ΑΞΙΟΙ ΚΑΘΕΣΤΑΝΑΙ, ΤΟΥ ΤΟ-
ΣΟΥΤΟΥ ΜΕΤΑΣΣΕΙΝ ΑΓΩΝΟΣ. ΤΑΥ-
ΤΑ ΜΕΝ ΟΥΝ ΗΜΙΝ ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΤΟΝ
Digeston ΕΚΠΕΠΟΝΗΤΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΗΝ
ΔΙΑ ΤΩΝ ΑΡΤΙΩΣ ΗΜΙΝ ΕΙΡΗΜΕ-
ΝΩΝ, ΕΝΔΟΞΩΝΤΕ ΚΑΙ ΣΟΦΩΝ ΑΝ-
ΔΡΩΝ. ΤΟΣΑΥΤΗ ΔΕ ΗΜΙΝ ΑΙΔΩΣ
ΤΗΣ ΑΡΣΑΙΟΤΗΤΟΣ ΓΕΓΟΝΕΝ, Ω-
ΣΤΕ ΟΥΔΕ ΑΜΕΙΨΑΙ ΤΑΣ ΠΡΟΣΗΓΟ-
ΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΜΠΡΟΣΘΕΝ ΝΟΜΟΘΕ-
ΤΟΝ ΥΠΕΜΕΙΝΑΜΕΝ, ΑΛΛΑ ΤΗΝ
ΕΚΑΣΤΟΥ ΤΟΥΤΟΝ ΤΟΙΣ ΝΟΜΟΙΣ
ΕΠΕΓΡΑΨΑΜΕΝ ΩΡΟΣΗΓΟΡΙΑΝ: Α-
ΜΕΙΨΑΝΤΕΣ ΜΕΝ ΕΙΤΙΠΕΡ ΕΣΕΙΝ
ΗΜΙΝ ΟΥΚ ΟΡΘΩΣ ΕΔΟΚΕΙ: ΜΕΡΗ
ΔΕ ΤΑΜΕΝ ΑΦΕΛΟΝΤΕΣ, ΤΑ ΔΕ ΠΡΟ-
ΣΘΕΝΤΕΣ, ΕΚ ΩΟΛΛΟΝΤΕ, ΤΟ ΚΑΛ-
ΛΙΟΝ ΕΛΟΜΕΝΟΙ ΚΑΙ ΤΗΝ ΙΣΗΝ Α-
ΠΑΣΙΝ ΠΑΡΑΣΣΟΝΤΚΣ ΤΗΣ ΕΞΟΥ-
ΣΙΑΣ ΙΣΣΥΝ, ΩΣΤΕ ΠΑΝ ΟΠΕΡ ΕΓ-
ΓΕΓΡΑΩΤΑΙ ΤΩ ΒΙΒΛΙΩ, ΤΟΥΤΟ ΗΜΕ-
ΤΕΡΑ ΓΕΝΕΣΤΑΙ ΓΝΩΜΗ, ΜΗΔΕΝΑ-
ΤΕ ΘΑΡΡΕΙΝ ΠΑΡΑΤΙΘΚΝΑΙ ΤΑ ΓΕ-
ΝΟΜΕΝΑ ΝΥΝ ΤΟΙΣ ΕΜΠΡΟΣΘΕΝ,
ΕΠΕΙΔΗ ΠΟΛΛΑ ΚΑΙ ΟΥΔΕ ΑΡΙΘΜΗ-
ΘΗΝΑΙ ΡΑΔΙΑ ΜΕΤΑΤΕΘΕΙΚΑΜΕΝ
ΚΙΣ ΤΟ ΚΡΕΙΤΤΟΝ, ΚΑΝ ΕΙΤΙ ΒΑΣΙ-
ΛΙΚΗ ΤΙΝΙ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΩΝ
ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΝ ΔΙΑΤΑΞΕΙ, ΠΡΟΣ
ΑΛΛΟΙΟΝ ΕΙΡΗΤΟ ΣΣΗΜΑ: ΤΑ ΜΕΝ
ΓΑΡ ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΟΙΣ ΕΜΠΡΟΣΘΕΝ
ΕΦΥΛΑΞΑΜΕΝ: ΤΗΝ ΔΕ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ
ΑΛΗΘΕΙΑΝ ΗΜΕΤΕΡΑΝ ΕΩΟΙΗΣΑ-
ΜΕΘΑ, ΩΣΠΕΡ ΚΑΙ ΕΙΤΙ ΣΤΑΣΙΑΚΟ-
ΜΕΝΟΝ ΕΚΕΙΝΟΙΣ ΗΝ: ΩΟΛΛΑ ΔΕ
ΤΑ ΤΟΙΑΥΤΑ ΑΠΕΚΕΙΤΟ, ΤΟΥΤΟ ΔΙΗ-
ΡΗΤΑΙ ΤΕ, ΚΑΙ ΠΕΠΕΡΑΣΤΑΙ, ΚΑΙ
ΕΙΣ ΣΑΦΗ ΠΕΡΙΕΣΤΗΚΕ ΤΕΛΟΣ Ε-
ΣΟΝΤΑ ΝΟΜΟΝ. ΕΠΕΙΔΗ ΔΕ ΕΣΡΗΝ
ΚΑΙ ΤΙΝΑ ΜΕΤΡΙΑΝ ΕΙΣΑΓΟΓΗΝ
ΠΟΙΗΣΑΣΘΑΙ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΡΤΙ ΝΟ-
ΜΩΝ ΑΠΤΟΜΕΝΟΥΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΜΕΙΚΩ
ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΝ ΟΥΣΩΡΟΥΝΤΑΣ, ΟΥ-
ΔΕ ΤΟΥΤΟ ΤΗΣ ΗΜΕΤΕΡΑΣ ΕΞΩ
ΚΑΤΕΛΙΩΟΜΕΝ ΠΡΟΝΟΙΑΣ. ΑΛΛΑ
ΤΡΙΒΩΝΙΑΝΩ ΤΩ ΕΝΔΟΞΟΤΑΤΩ, ΤΩ
ΚΑΙ ΤΗΝ ΤΗΣ ΟΛΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ
ΥΠΟΥΡΓΙΑΝ ΕΩΙΤΕΤΡΑΜΜΕΝΩ, ΚΑΙ
ΘΕΟΦΙΛΩ ΓΕΜΗΝ, ΚΑΙ ΔΩΡΟΘΕΩ
ΤΟΙΣ ΜΕΓΑΛΟΠΡΕΠΕΣΤΑΤΟΙΣ, ΚΑΙ
ΣΟΦΩΤΑΤΟΙΣ, ΑΝΤΙΚΗΝΣΟΡΣΙΝ ΕΓ-
ΚΕΛΕΥΣΑΜΕΝΟΙ ΔΙΕΤΑΞΑΜΕΘΑ
ΩΡΟΣΗΚΕΙΝ ΕΚ ΤΟΝ ΤΟΙΣ ΑΡΣΑΙ-
ΟΙΣ ΕΝ ΕΙΣΑΓΩΓΑΙΣ ΣΥΓΚΕΙΜΕΙ-
ΝΩΝ ΤΑ ΚΑΙΡΙΩΤΑΤΑ ΤΕ ΚΑΙ ΚΡΑ-
ΤΟΥΝΤΑ ΚΑΙ ΟΠΟΣΑ ΤΟΙΣ ΝΥΝ ΠΟ-
ΛΙΤΕΥΟΜΕΝΟΙΣ ΣΥΜΦΕΡΕΤΑΙ ΠΡΑ-
ΓΜΑΣΙΝ, ΤΑΥΤΑ ΕΣΚΛΕΞΙΝ, ΚΑΙ Α-
ΘΡΟΙΣΑΙ ΚΑΙ ΕΙΣ ΗΜΑΣ ΑΓΑΓΕΙΝ:
ΜΕΜΝΗΣΘΑΙ ΔΕ ΚΑΙ ΤΩΝ ΗΜΕΤΕ-
ΡΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ, ΑΣ ΕΙΣ ΕΠΑΝΟΡ-
ΘΩΣΙΝ ΤΩΝ ΕΜΠΡΟΣΘΕΝ ΠΕΠΟΙΗ-
ΜΕΘΑ, ΚΑΙ ΟΥΤΩ ΣΥΝΘΕΙΝΑΙ ΒΙ-
ΒΛΟΥΣ ΤΕΣΣΑΡΑΣ, ΠΡΩΤΑ ΣΤΟΙ-
ΧΕΙΑ ΤΗΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ ΕΣΟΜΕΝΑΣ,
ΑΣ ΔΗ ΚΑΛΕΙΝ Institvta ΝΕΝΟΜΙΣΤΑΙ.
ΚΑΙ ΔΗ ΚΑΙ ΤΑΥΤΗΝ ΤΗΝ ΝΟΜΟ-
ΘΕΣΙΑΝ ΣΥΝΘΕΝΤΕΣ ΠΡΟΣΗΓΑ-
ΓΟΝ ΗΜΙΝ, ΚΑΙ ΗΜΕΙΣ ΑΠΑΣΑΝ
ΚΑΤΑΣΚΕΨΑΜΕΝΟΙ, ΚΑΙ ΔΙΑΚΡΙ-
ΝΑΝΤΕΣ ΚΑΛΩΣΤΕ ΕΣΕΙΝ, ΚΑΙ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΗΜΕΤΕΡΟΝ ΕΚΡΙΝΑ-
ΜΕΝ ΝΟΥΝ, ΚΑΙ ΗΜΕΤΕΡΟΝ ΕΙΝΑΙ
ΚΑΙ ΤΟΥΤΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟΝ ΑΠΕΦΗ-
ΝΑΜΕΘΑ, ΚΑΙ ΤΟΓΕ ΤΗΝ ΤΟΝ ΗΜΕ-
ΤΕΡΟΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ ΙΣΧΥΝ ΕΣΕΙΝ
ΑΥΤΟ ΠΑΡΑΥΤΩΝ ΩΝ ΕΝ ΠΡΟΟΙ-
ΜΙΟΙΣ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΔΙΕΛΕΣΘΗ-
ΜΕΝ ΛΩΑΣΙΝ ΕΔΗΛΩΣΑΜΕΝ. ΟΥΤΩ
ΤΟΙΝΥΝ ΤΗΝ ΡΩΜΑΙΩΝ ΝΟΜΟ-

ΘΕΣΙΑΝ ΤΑΞΑΝΤΕΣ, ΚΑΙ ΕΝ ΤΡΙΣΙΝ ΤΩΙΣ ΟΛΟΙΣ ΒΙΒΛΙΟΙΣ ΤΕ ΚΑΙ ΕΝΙΑΥΤΩΙΣ ΠΡΑΓΜΑ ΤΟΣΟΙΤΟΝ ΕΚΠΕΠΟΝΝΚΩΤΕΣ, ΟΠΕΡ ΗΝ ΜΕΝ ΤΗΝ ΑΡΧΗΝ ΥΠΕΡ ΑΠΑΣΑΝ ΕΛΠΙΔΑ, ΤΑ ΔΕ ΔΗ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΜΕΘΟΠΕΡ ΗΜΕΙΣ ΒΑΤΟΝ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΠΡΑΓΜΑ ΕΔΕΙΞΑΜΕΝ, ΟΥΔΕ ΕΙΣ ΔΕΚΑΧΩΝ ΕΤΟΣ ΟΛΩΝ ΣΥΝΤΕΘΗΝΑΙ ΠΡΟΣΔΟΚΗΘΕΝ ΕΙΣ ΜΟΝΟΝ ΤΡΙΩΝ ΕΝΙΑΥΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΑΝΤΕΣ ΤΑΣΩΣ, ΚΑΙ ΤΟ ΔΕΣΠΟΤΗ ΘΕΟ ΚΑΙ ΤΟΥΤΟΝ ΑΝΑΘΕΝΤΕΣ ΤΟΝ ΑΘΛΟΝ ΤΩ ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΗΝ ΑΓΕΙΝ, ΚΑΙ ΠΟΛΕΜΟΥΣ ΚΑΤΩΡΘΩΥΝ, ΚΑΙ ΝΟΜΩΘΕΤΝΣΑΙ ΠΑΝΤΙ ΤΩΤΕ ΠΡΟ ΗΜΩΝ: ΤΩΤΕ ΕΘΝΜΩΝ, ΤΩΤΕ ΜΕΘΗΜΑΣ ΕΡΟΝΩ ΔΩΡΗΣΑΜΕΝΩ ΔΙΚΑΙΟΝ ΩΗΘΝΜΕΝ ΑΠΑΣΙΝ ΑΝΘΡΩΠΟΙΣ ΠΟΙΝΣΑΙ ΦΑΝΕΡΑΝ ΤΗΝ ΗΜΕΤΕΡΑΝ ΥΠΕΡ ΑΥΤΩΝ ΣΠΩΥΔΝΗ ΤΕ ΚΑΙ ΠΡΩΝΩΙΑΝ, ΟΠΩΣ ΑΝ ΤΗΣ ΕΜΠΡΟΣΘΕΝ ΑΠΑΛΛΑΓΕΝΤΕΣ ΤΑΡΑΧΗΣ ΤΕ ΚΑΙ ΣΥΓΕΥΣΕΩΣ, ΚΑΙ ΠΕΡΑΣ ΕΧΩΥΣΗΣ ΟΥΔΕΝ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ ΧΡΝΣΩΝΤΑΙ ΝΩΜΩΙΣ ΩΡΘΩΙΣ ΤΕ ΚΑΙ ΣΥΝΤΩΜΟΙΣ, ΚΑΙ ΠΑΣΙΝ ΠΡΟΧΕΙΡΟΙΣ, ΚΑΙ ΤΝΝ ΤΩΝ ΔΙΞΩΝ ΣΥΝΤΟΜΙΑΝ ΑΣΠΑΖΟΜΕΝΩΙΣ, ΚΑΙ ΠΡΩΚΕΙΜΕΝΩΙΣ ΓΕ ΑΠΑΣΙΝ ΤΩΙΣ ΒΩΥΛΟΜΕΝΟΙΣ ΡΑΔΙΩΣ ΕΙΣ ΚΤΗΣΙΝ ΟΥΚ ΕΤΙ ΠΟΛΛΟΗ ΔΕΟΜΕΝΟΙΣ ΧΡΗΜΑΤΩΝ, ΙΝΑ ΤΟ ΤΩΝ ΑΕΡΗΣΤΩΝ ΕΚΕΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΝ ΑΘΡΟΙΣΑΙΕΝ ΠΛΗΘΟΣ, ΑΛΛΕΠΟΛΙΓΩ ΤΙΜΝΜΑΤΙ ΤΟΙΣ ΤΕ ΠΛΟΥΤΩΥΣΙΝ ΟΜΩΙΩΣ: ΤΩΙΣ ΤΕ ΕΞ ΕΛΑΤΤΟΝΟΣ ΩΡΜΩΜΕΝΩΙΣ ΩΥΣΙΑΣ ΛΑΞΙΑΝ ΤΗΣ ΕΑΥΤΩΝ ΠΑΡΕΣΟΜΕΝΩΙΣ ΚΤΗΣΕΩΣ. ΕΙΔΕ ΤΙ, ΠΛΗΘΩΥΣ ΩΝΤΩΣ ΤΩΥ ΚΑΙ ΝΥΝ ΗΘΡΩΙΣΜΕΝΩΥ ΚΑΙ ΕΚ ΤΩΣΟΥΤΩΝ ΜΥΡΙΑΔΩΝ ΣΥΛΛΕΓΕΝΤΩΣ, ΔΟΞΕΙΕΝ ΧΕΕΙΝ ΟΜΟΙΩΣ, ΤΩΥΤΟ ΔΕ ΩΙΩΜΕΘΑ ΣΠΑΝΙΟΝ ΕΣΕΣΘΑΙ, ΠΑΝΝ ΑΛΛΑ ΤΟΙΣ ΤΝΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΕΣΤΟΧΑΣΜΕΝΩΙΣ ΦΥΣΕΩΣ ΟΥΚΕΞΩ ΔΙΚΑΙΑΣ ΑΠΟΛΩΓΙΑΣ ΟΥΔΕ ΤΟΥΤΩ ΔΩΞΕΙΕΝ ΕΙΝΑΙ: ΤΟ ΓΑΡ ΔΙΑ ΠΑΝΤΩΝ ΑΝΕΥΘΥΝΩΝ ΘΕΙΑΣ ΑΝ ΕΙΗ ΜΩΝΗΣ, ΑΛΛ ΩΥΚ ΑΝΘΡΩΠΙΝΝΣ ΙΣΧΥΩΣ. ΚΑΘΑ ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΠΡΩ ΗΜΩΝ ΕΙΡΗΤΑΙ. ΠΛΗΝ ΕΣΤΙΝ ΟΠΗ ΚΑΙ ΤΝΝ ΤΩΝ ΟΜΟΙΩΝ ΠΑΡΕΔΕΞΑΜΕΘΑ ΘΕΣΙΝ Η ΤΩΝ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΤΩΥΤΟ ΑΠΑΙΤΟΥΝΤΩΝ, ΤΩ ΔΕΙΝ ΤΑΥΤΟ ΠΛΕΙΩΣΙΝ ΕΦΑΡΜΩΣΘΗΝΑΙ ΤΟΠΟΙΣ, Ν ΤΩΥ ΣΥΝΑΝΑΜΕΜΙΧΘΑΙ ΤΙΝΙ ΞΕΝΩ ΤΩ ΔΟΚΟΥΝ ΟΜΟΙΩΝ ΤΩ ΠΡΟΣΘΕΝ ΚΑΙ ΔΥΣΚΡΙΤΟΝ ΑΥΤΩΝ ΤΝΝ ΔΙΑΙΡΚΣΙΝ ΕΙΝΑΙ. Η ΚΑΙ ΤΩ ΠΟΛΛΑΚΙΣ ΦΥΛΑΧΘΗΝΑΙ ΤΩ ΤΗΣ ΟΛΝΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΣΥΝΚΣΕΣ, ΚΑΙ ΜΝ ΔΙΑΣΠΑΣΘΗΝΑΙ ΤΟΝ ΝΩΥΝ ΤΗ ΤΩΝ ΗΔΝ ΓΕΓΡΑΜΜΧΝΟΝ ΑΦΑΙΡΕΣΕΙ ΡΝΜΑΤΩΝ. ΚΑΗΝ ΚΑΙ ΤΟΥΤΟ ΕΙΠΩΥ, ΚΑΙ ΠΑΡΕΙΔΗΠΤΑΙ ΔΙΑ ΤΗΝ ΤΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΟΣ ΑΝΑΓΚΗΝ, ΑΛΛ ΕΣΤΙΝ ΧΡΑΣΥ ΚΑΙ ΩΥΔΕΜΙΑΝ ΕΑΥΤΩΥ ΣΧΕΔΟΝ ΠΑΡΕΣΟΜΕΝΟΝ ΑΙΣΘΗΣΙΝ: ΤΑΥΤΩ ΔΕ ΤΟΥΤΩ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΩΝ ΗΔΝ ΝΕΝΟΜΟΘΕΤΝΜΕΝΩΝ ΕΝ ΤΑΙΣ ΒΑΣΙΛΙΚΑΙΣ ΔΙΑΤΑΞΑΣΙΝ ΚΦΥΛΑΞΑΜΕΝ: ΤΑ ΓΑΡ ΕΚΕΙΝΑΙΣ ΕΙΡΝΜΕΝΑ, ΚΑΤΑ ΤΟΥΤΩ ΤΕΘΝΝΑΙ ΤΟ ΒΙΒΛΙΩΝ ΩΥ ΣΥΝΕΧΩΡΗΣΑΜΕΝ, ΠΛΗΝ ΩΣΟΝ ΕΚ ΤΩΥ ΣΕΙ ΤΗΣ ΩΜΩΙΩΤΗΤΩΣ ΑΙΤΙΩΝ. ΕΝΑΝΤΙΩΣ ΔΕ ΤΩΙΣ ΑΛΛΟΙΣ ΕΞΩΝΤΑ ΤΙΝΑ ΝΟΜΟΝ ΤΩΝ ΕΠΙ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΩΥ ΤΟΥΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΩΝ, ΟΥΚ ΑΝΤΙΣ ΕΥΡΟΙ ΡΑΔΙΩΣ ΕΙΓΕ ΔΙΑ ΠΑΝΤΩΝ ΤΩΝ ΤΝΣ ΕΝΑΝΤΙΩΤΗΤΟΣ ΟΡΩΗ ΔΙΕΞΕΛΘΕΙΗ ΣΠΕΥΣΕΙΕΝ, ΑΛΛ ΕΣΤΙΝ ΤΙ ΤΩ ΔΙΑΦΟΡΟΝ Ο ΠΡΩΣΑΝΦΘΕΝ ΑΛΛΟΙΟΤΕΡΑΝ ΙΣΩΣ ΠΑΡΑ ΘΑΤΕΡΟΝ ΠΩΙΕΙ ΤΗΝ ΤΟΥ ΝΩΜΩΥΘΕΣΙΝ, ΕΙ ΔΕ ΚΑΙ ΤΙ ΤΥΣΟΝ ΠΑΡΕΙΤΑΙ ΤΩΝ ΤΕΘΕΙΝΑΙ ΔΕΩΝΤΩΝ: ΕΙΚΟΣ ΓΑΡ ΚΑΙ ΤΙ ΤΩΙΩΥΤΟ ΣΥΜΕΗΝΑΙ, ΔΙΑ ΤΗΝ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΣΘΕΝΕΙΑΝ ΦΥΣΕΩΣ, ΑΛΛΑ ΤΩ ΠΑΝΤΙ ΚΑΛΛΙΩΝ ΑΝ ΕΙΗ, ΤΟΙΣ ΝΜΩΝ ΥΠΠΚΟΟΙΣ ΠΩΛΛΩΝ ΑΠΝΑΛΛΑΧΘΑΙ ΚΑΚΩΝ ΤΩΥ ΚΑΤΑΛΙΠΕΙΝ ΙΣΩΣ ΟΛΙΓΑ ΤΙΝΑ ΤΩΝ ΔΟΚΟΥΝΤΩΝ ΕΠΙΤΗΔΕΙΩΝ ΜΥΡΙΑΣΙΝ ΣΧΕΔΟΝ ΑΝΑΡΙΘΜΝΤΟΙΣ ΕΓΚΑΤΟΡΩΡΥΓΜΕΝΑ ΤΩ ΚΑΙ ΑΠΟΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΩΥΔΕΝΙ ΣΧΕΔΟΝ ΤΩΝ ΠΑΝΤΩΝ ΓΝΩΡΙΜΑ. ΤΟΥΤΟΥ ΤΕ ΕΝΕΚΕΝ ΔΙΑΛΑΘΟΝΤΑ ΡΑΔΙΩΣ ΤΩΣΟΥΤΩΝ ΔΕΩΝΤΩΝ ΤΩΝ ΕΜΠΡΟΣΘΕΝ ΓΕΓΡΑΜΝΕΝΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ, ΕΚ ΕΛΑΧΙΣΤΩΝ ΝΟΜΩΘΕΤΩΝ ΤΕ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΩΝ ΕΚΡΙΝΕΤΟ, ΤΑ ΤΩΝ ΕΝΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΙΣ ΑΓΩΝΩΝ ΤΟΝ ΜΕΝ ΕΠΕΙΔΑΝ ΒΙΒΛΙΠΝ ΝΠΟΡΟΥΝ; ΤΩΝ ΔΕ ΕΠΕΙΠΕΡ ΩΥΚ ΗΡΚΩΥΝ ΠΟΝΟΙΣ ΠΛΕΙΩΣΙΝ ΕΥΡΕΙΝ ΤΑ ΠΩΛΛΑ ΤΩΝ ΧΡΝΣΙΜΠΝ ΟΥΚ ΙΣΧΥΩΝΤΩΝ: ΝΥΝ ΔΕ ΚΑΤΑ ΤΝΝ ΣΥΝΤΑΞΙΝ ΝΘΡΟΙΣΤΑΙ ΤΑΥΤΗΝ ΠΟΛΥΣ ΝΩΜΩΝ ΚΡΑΤΟΥΝΤΟΝ ΑΡΙΘΜΟΣ, ΕΚ ΒΙΒΛΙΩΝ ΣΠΑΝΙΩΝ ΚΑΙ ΜΟΛΙΣ ΕΞΕΥΡΝΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΩΝ ΟΥΔΕ ΤΑΣ ΠΡΟΣΗΓΩΡΙΑΣ ΟΙ ΠΟΛΛΩΙ, ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΦΟΔΡΑ ΕΥΔΩΚΙΜΩΥΝΤΟΝ ΕΠΙ ΝΟΜΩΙΣ ΕΓΙΝΩΣΚΩΝ: ΩΝ ΔΗ ΤΝΝ ΥΛΗΝ ΗΜΙΝ ΑΦΘΟΝΩΤΑΤΝΝ Ω ΡΗΘΕΙΣ ΕΝΔΟΞΟΤΑΤΟΣ ΤΡΙΒΩΝΙΑΝΟΣ ΠΑΡΕΣΧΕΤΩ. ΠΩΛΛΩΝ ΤΕ ΒΙΒΛΙΩΝ ΚΑΙ ΩΥΔΕ ΑΡΙΘΜΝΘΕΙΝΑΙ ΡΑΔΙΩΝ ΠΑΡΑΣΣΩΜΕΝΟΣ ΠΛΗΘΟΣ. ΩΝ ΑΠΑΝΤΩΝ ΔΙΑΡΚΩΣ ΑΝΑΓΝΩΣΘΕΝΤΩΝ ΗΘΡΟΙΣΘΝ ΤΑ ΠΑΡΟΝΤΑ ΒΙΒΛΙΑ: ΚΑΙ ΤΩΙΣ ΓΕ ΩΙ ΠΑΡ ΝΜΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟΥΤΩ ΣΥΝΑΘΡΩΙΣΘΕΝΤΕΣ: ΠΩΛΛΟΙΣ ΑΝ ΚΑΙ ΕΤΕΡΩΙΣ ΕΝΕΤΥΧΩΝ ΒΙΒΛΙΩΙΣ, ΕΝ ΩΙΣ ΩΥΔΕΝ ΕΥΡΟΝΤΕΣ ΣΠΟΥΔΑΙΟΝ, ΩΥΔΕ ΚΑΙΝΟΝ ΠΑΡΑ ΤΑ ΠΡΟΣΘΕΝ ΗΘΡΩΙΣΜΕΝΑ, ΤΗΝ ΕΞ ΑΥΤΩΝ ΕΙΚΩΤΩΣ ΑΠΕΔΩΚΙΜΑΣΑΝ ΕΝ ΤΩΔΕ ΤΩ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΙ ΤΩΝ ΝΩΜΩΝ ΕΙΣΦΟΡΑΝ. ΕΙΔΕ ΚΑΙ ΤΙ ΤΩ ΛΟΙΠΩΝ ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΘΕΙΗ, ΚΑΙ ΜΗ ΤΟΙΣ ΝΟΜΩΙΣ ΤΟΥΤΩΙΣ ΕΓΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΝ ΦΑΝΕΙΗ: ΠΟΛΛΑ ΓΑΡ ΔΗ ΠΕΦΥΚΕΝ ΚΑΙΝΩΥΡΓΕΙΝ Η ΦΥΣΙΣ, ΑΛΛΑ ΒΑΣΙΛΕΙΑΝ Ο ΘΚΟΣ ΔΙΑ ΤΩΥΤΟ ΚΑΘΗΚΚΝ ΕΙΣ ΑΝΘΡΩΠΩΥΣ, ΩΠΩΣ ΑΝ ΤΟΙΣ ΔΕΟΜΕΝΟΙΣ ΑΕΙ ΤΙ ΔΙΑΤΑΤΤΩΥΣΑ, ΤΝΝ ΤΝΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΝΣ ΦΥΣΕΩΣ ΑΩΡΙΣΤΙΑΝ ΑΝΑΠΛΗΡΩΙΤΕ, ΚΑΙ ΡΝΤΩΙΣ ΠΕΡΙΚΛΕΙΟΙ ΝΟΜΟΙΣ ΤΕ, ΚΑΙ ΩΡΩΙΣ ΚΑΙ ΟΥΣ ΗΜΕΤΕΡΩΝ ΓΕ ΤΩΥΤΟ ΛΕΓΟΜΕΝ ΜΟΝΟΝ, ΑΛΛ ΗΔΗ ΚΑΙ Ω ΠΑΝΤΩΝ ΤΩΝ ΕΝ ΝΩΜΩΘΕΤΑΙΣ ΕΥΔΩΚΙΜΗΚΟΤΩΝ ΣΟΦΩΤΑΤΩΣ ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ ΑΥΤΟ ΤΟΥΤΟ ΦΑΙΝΕΤΑΙ ΛΕΓΩΝ, ΚΑΙ ΤΝΝ ΕΚ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΕΠΙ ΤΑΙΣ ΑΝΑΦΥΩΜΕΝΑΙΣ ΖΗΤΗΣΕΣΙΝ ΕΠΙΚΑΛΟΥΜΕΝΩΣ ΑΝΑΠ

ΑΝΑΠΛΗΡΩΣΙΝ, ΚΑΙ ΠΡΟΣ ΓΕ ΑΔΡΙΑ-
ΝΩ ΣΟ ΤΗΣ ΕΥΣΕΒΟΥΣ ΛΗΞΕΩΣ: ΟΤΕ
ΤΑ ΠΑΡΑ ΤΟΝ ΠΡΑΙΤΩΡΩΝ ΚΑΤ'
ΕΤΟΣ ΕΚΑΣΤΟΝ ΝΟΜΟΘΕΤΟΥΜΕ-
ΝΑ ΕΝ ΒΡΑΣΕΙ ΤΙΝΙ ΣΥΝΗΓΕ
ΒΙΒΛΙΩ ΤΟΝ ΚΡΑΤΙΣΤΟΝ ΙΟΥΛΙΑ-
ΝΟΝ ΠΡΟΣ ΤΟΥΤΟ ΠΑΡΑΛΑΒΟΝ ΚΑ-
ΤΑ ΤΟΝ ΛΟΓΟΝ, ΟΝ ΕΝ ΚΟΙΝΩ ΔΙΕ-
ΞΗΛΘΕΝ, ΕΠΙ ΤΗΣ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΑΣ
ΡΩΜΗΣ ΑΥΤΟ ΔΗ ΤΟΥΤΟ ΦΗΣΙΝ, ΟΣ
ΚΙ ΤΙ ΠΑΡΑ ΤΟ ΔΙΑΤΕΤΑΓΜΕΝΟΝ
ΑΝΑΚΥΨΕΙΕΝ, ΠΡΟΣΗΚΟΝ ΕΣΤΙΝ
ΤΟΥΣ ΕΝ ΑΡΧΑΙΣ ΤΟΥΤΟ ΠΕΙΡΑΣΘΑΙ
ΔΙΑΙΡΕΙΝ ΚΑΙ ΘΕΡΑΠΕΥΕΙΝ ΚΑΤΑ
ΤΗΝ ΕΚ ΤΩΝ ΗΔΗ ΔΙΑΤΕΤΑΓΜΕΝΩΝ
ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΝ. ΤΑΥΤΑ ΤΟΙΝΥΝ
ΑΠΑΝΤΕΣ: ΦΑΜΕΝ ΔΕ ΥΜΑΣ ΤΕ Ω
ΜΕΓΑΛΗ ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ Ο ΛΟΙΠΟΣ ΑΠΑΣ
ΤΗΣ ΗΜΕΤΕΡΑΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΑΝ-
ΘΡΩΠΟΣ, ΓΙΝΩΣΚΟΝΤΕΣ ΧΑΡΙΝ
ΜΕΝ ΟΜΟΛΟΓΕΙΤΕ ΘΕΩ, ΤΩ ΤΟΙΣ
ΥΜΕΤΕΡΟΙΣ ΧΡΟΝΟΙΣ ΑΓΑΘΟΝ ΤΟΣ-
ΟΥΤΟΝ ΦΥΛΑΞΑΝΤΙ: ΧΡΗΣΘΕ ΔΕ
ΤΟΙΣ ΗΜΕΤΕΡΟΙΣ ΝΟΜΟΙΣ, ΤΩΝ
ΤΟΙΣ ΠΑΛΑΙ ΒΙΒΛΙΟΙΣ ΕΓΓΕΓΡΑΜ-
ΜΕΝΩΝ ΠΡΟΣΕΧΟΝΤΕΣ ΟΥΔΕΝΙ, ΟΥ-
ΔΕ ΑΝΤΕΞΕΤΑΖΟΝΤΕΣ ΑΥΤΑ ΠΡΟΣ
ΤΑ ΝΥΝ ΚΕΙΜΕΝΑ, ΔΙΑ ΤΟ ΚΑΝ ΕΙ
ΔΟΚΟΙΗ ΤΙΝΑ ΠΩΣ ΑΛΛΗΛΟΙΣ ΜΗ
ΣΥΜΦΘΕΓΓΕΣΘΑΙ. ΑΛΛ' ΟΥΝ ΤΟ ΜΕΝ
ΠΡΟΤΕΡΟΝ ΗΜΙΝ ΟΣ ΑΛΥΣΙΤΕΛΕΣ
ΑΦΑΡΕΣΑΙΤΟ: ΝΥΝ ΔΕ ΤΟΥΤΟ ΔΟΚΑΙ
ΚΡΑΤΕΙΝ, ΚΑΙ ΓΑΡ ΑΠΑΓΟΡΕΥΟΜΕΝ
ΕΚΕΙΝΟΙΣ ΤΟ ΛΟΙΠΟΝ ΧΡΗΣΘΑΙ:
ΤΑΥΤΑ ΔΕ ΔΗ ΕΛΙ ΜΟΝΑ ΠΟΛΙΤΕΥ-
ΕΣΘΑΙ ΤΕ, ΚΑΙ ΚΡΑΤΕΙΝ ΣΥΓΧΩΡΟΥ-
ΜΕΝ ΤΕ, ΚΑΙ ΘΕΣΠΙΖΟΜΕΝ, ΩΣ Ο
ΓΕ ΕΠΙΧΕΙΡΩΝ ΕΚ ΤΩΝ ΕΜΠΡΟΣΘΕΝ
ΒΙΒΛΙΩΝ, ΑΛΛ' ΟΥΚ ΕΚ ΤΟΥΤΟΝ ΔΗ
ΤΩΝ ΔΥΟ ΒΙΒΛΙΩΝ ΜΟΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ
ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ, ΤΩΝ ΠΑΡ' ΗΜΩΝ ΣΥΝΤΙ-
ΘΕΜΕΝΩΝ Η ΓΕΝΟΜΕΝΩΝ ΧΡΗΣΘΑΙ
ΤΙΣΙΝ ΝΟΜΟΙΣ, Η ΤΟΥΤΟΥΣ ΕΝ ΔΙ-
ΚΑΣΤΗΡΙΟΙΣ ΑΝΑΓΙΝΩΣΚΕΙΝ Η ΕΙ-
ΓΕ ΔΙΚΑΖΟΙ ΤΟΥΤΩΝ ΥΠ' ΑΥΤΟ ΔΕΙ-
ΚΝΥΜΕΝΩΝ ΑΝΕΧΕΣΘΑΙ ΠΑΡΑΠΟΙ-
ΗΣΕΩΣ ΕΝΟΧΟΣ ΕΣΤΑΙ ΚΑΙ ΔΗΜΟ-
ΣΙΩΝ ΑΔΙΚΗΜΑΤΩΝ ΚΡΙΘΕΙΣ ΤΑ
ΤΗΣ ΠΟΙΝΗΣ, ΕΙ ΚΑΙ ΜΗ ΛΕΓΟΙΜΕΝ,
ΑΛΛ' ΑΥΤΟΘΕΝ ΠΡΟΔΗΛΟΝ ΟΣ ΥΠΟ-
ΣΤΗΣΕΤΑΙ. ΚΑΙ ΤΟΥΤΟ ΔΕ ΑΡΙΣΤΟΝ
ΕΙΝΑΙ ΚΡΙΝΟΝΤΕΣ, ΤΟ ΠΡΟΘΕΙΝΑΙ
ΤΟΥ ΤΩΝ Digeston ΒΙΒΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΣ
ΕΜΠΡΟΣΘΕΝ ΝΟΜΟΘΕΤΩΝ ΚΑΙ ΤΑ
ΤΟΥΤΩΝ ΒΙΒΛΙΑ ΚΑΙ ΟΘΕΝ Η ΣΥΛ-
ΛΟΓΗ ΤΩΝ ΝΥΝ ΗΜΙΝ ΑΘΡΟΙΣΘΕΝ-
ΤΩΝ ΕΓΕΝΕΤΟ ΝΟΜΩΝ, ΤΟΥΤΟ ΤΕ
ΓΕΝΕΣΘΑΙ ΠΡΟΣΕΤΑΞΑΜΕΝ, ΚΑΙ ΔΝ
ΚΑΙ ΓΕΓΟΝΕΝ, ΚΑΙ ΑΜΑ ΓΕ ΤΑ ΠΕΡΙ
ΤΟΥΤΩΝ ΥΠΟΤΕΘΗΝΑΙ ΤΗΔΕ ΤΗ
ΘΕΙΑ ΗΜΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΙ ΠΑΡΕΚΕΛΕΥ-
ΣΑΜΕΘΑ, ΟΠΩΣ ΑΝ ΑΠΑΣΙΝ Η ΦΑ-
ΝΕΡΟΝ, ΤΙ ΜΕΝ ΤΟ ΤΗΣ ΠΡΟΤΕΡΑΣ
ΑΠΕΙΡΙΑΣ ΤΕ ΚΑΙ ΑΟΡΙΣΤΙΑΣ ΗΝ:
ΤΙ ΔΕ ΤΟ ΠΑΡ' ΗΜΩΝ ΕΞΕΥΡΗΜΕ-
ΝΟΝ: ΝΟΜΟΘΕΤΑΣ ΔΕ ΕΙΤΟΙ ΝΟΜΩΝ
ΕΡΜΗΝΕΥΤΑΣ, ΕΚΕΙΝΟΥΣ ΗΘΡΟΙΣΑ-
ΜΕΝ ΟΙ ΠΑΡΑ ΠΑΣΙΝ ΔΕΔΟΚΙΜΑΣ-
ΜΕΝΟΙ ΚΑΘΕΣΤΑΣΙΝ, ΚΑΙ ΤΟΥΣ
ΕΜΠΡΟΣΘΕΝ ΑΡΕΣΑΝΤΕΣ ΑΥΤΟ-
ΚΡΑΤΟΡΑΣ, ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΡ' ΕΚΕΙΝΩΝ
ΤΥΧΟΝΤΕΣ ΜΝΗΜΗΣ. ΕΙ ΓΑΡ ΤΙΣ ΤΩΝ
ΟΥΣΙ ΤΟΙΣ ΠΑΛΑΙΟΙΣ ΝΟΜΟΘΕΤΑΙΣ
ΓΝΩΡΙΖΟΜΕΝΩΝ ΕΣΤΙΝ, ΤΟΥΤΩ ΔΕ
ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΤΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟΝ ΜΕ-
ΤΟΥΣΙΑΣ ΑΠΗΓΟΡΕΥΣΑΜΕΝ: ΠΑΣΙΝ
ΓΕ ΜΗΝ ΤΟΙΣ ΕΝΤΑΥΘΑ ΚΕΙΜΕΝΟΙΣ
ΜΙΑΝ ΤΑΞΙΝ ΤΕ, ΚΑΙ ΑΞΙΑΝ ΔΕΔΩ-
ΚΑΜΕΝ, ΟΥΔΕΝΙ ΜΕΙΖΟΝΟΣ ΑΥΘΕΝ-
ΤΙΑΣ ΠΑΡΑ ΤΟΝ ΕΤΕΡΟΝ ΦΙΛΟΤΙ-
ΜΗΘΕΙΣΗΣ: ΕΙ ΓΑΡ ΤΟΙΣ ΠΑΡ' ΑΥ-
ΤΩΝ ΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΙΣ ΑΠΑΣΙΝ ΕΚ-
ΣΙΛΙΕΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ ΔΕΔΩΚΑΜΕΝ
ΙΣΧΥΝ, ΤΙ ΑΝ ΕΝ ΤΟΥΤΟΙΣ ΜΕΙΖΟΝ
ΤΙΣ, Η ΕΛΑΤΤΟΝ ΕΧΕΙΝ ΔΟΞΟΙΗ.
ΕΚΕΙΝΟ ΓΕ ΜΗΝ ΕΥΘΥΣ ΤΕ ΤΗΝ ΝΟ-
ΜΟΘΕΣΙΑΝ ΑΘΡΟΙΣΘΗΝΑΙ ΤΑΥΤΗΝ
ΕΓΚΕΛΕΥΟΜΕΝΟΙ, ΝΥΝ ΔΕ ΑΥΘΙΣ
ΑΥΤΗΝ ΒΕΒΑΙΟΥΝΤΕΣ ΑΟΛΑΣΙΝ ΟΜΟΙ-
ΩΣ ΑΠΑΓΟΡΕΥΟΜΕΝ, ΤΟ ΜΗΔΕΝΑ
ΘΑΡΡΗΣΑΙ ΜΗΤΕ ΤΩΝ ΝΥΝ ΟΝΤΩΝ,
ΜΗΤΕ ΤΩΝ ΥΣΤΕΡΟΝ ΕΣΟΜΕΝΩΝ,
ΤΟΥΤΩΝ ΔΗ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΥΠΟΜΝΗ-
ΜΑΤΑ ΓΡΑΦΕΙΝ, ΠΛΗΝ ΕΙ ΜΗ ΒΟΥ-
ΛΟΙΘΕΙΕΝ ΕΙΣ ΜΕΝ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΓΛΩΤΤΑΝ, ΑΥΤΑ ΜΕΤΑΒΑΛΛΕΙΝ: ΜΟ-
ΝΗ ΔΕ ΤΗ ΚΑΤΑ ΠΟΔΑ ΚΑΛΟΥΜΕΝΗ
ΧΡΗΣΑΣΘΑΙ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΕΡΜΗ-
ΝΕΙΑ, ΚΑΙ ΕΙ ΤΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΩΝ ΟΝΟ-
ΜΑΖΟΜΕΝΩΝ ΠΑΡΑ ΤΙΤΛΩΝ, ΩΣ ΕΙ-
ΚΟΣ ΠΡΟΣΓΡΑΨΑΙ ΒΟΥΛΗΘΕΙΕΝ
ΧΡΕΙΑΝ: ΕΤΕΡΟΝ ΔΕ ΠΑΝΤΑΟΛΑΣΙΝ
ΜΗΔΟΤΙΟΥΝ ΠΕΡΙ ΑΥΤΑ ΠΡΑΤΤΕΙΝ:
ΜΗΔΕ ΑΥΘΙΣ ΔΟΥΝΑΙ ΣΤΑΣΕΩΣ ΤΕ
ΚΑΙ ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΠΛΗ-
ΘΟΥΣ ΤΟΙΣ ΝΟΜΟΙΣ ΑΦΟΡΜΗΝ: ΤΟΥ-
ΤΟ, ΟΠΕΡ ΚΑΙ ΠΡΟΣΘΕΝ ΕΠΙ ΤΗΣ ΤΟΥ
ΗΔΙΚΤΟΥ ΓΕΓΟΝΕΝ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ.
ΩΣΤΕ ΚΑΙ ΤΟΙ ΓΕ ΟΥΤΩ ΒΡΑΧΥΤΑ-
ΤΟΝ ΑΥΤΟ ΚΑΘΕΣΤΟΣ, ΕΚ ΤΗΣ ΤΩΝ
ΠΟΙΚΙΛΩΝ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΩΝ ΔΙΑΦΟ-
ΡΑΣ, ΕΙΣ ΑΝΑΡΙΘΜΗΤΟΝ ΕΚΤΑΘΗ-
ΝΑΙ ΠΛΗΘΟΣ: ΕΙ ΓΑΡ ΤΙ ΦΑΝΕΙΗ ΤΥ-
ΧΟΝ ΑΜΦΙΣΒΗΤΟΥΜΕΝΟΝ Η ΤΟΙΣ
ΤΩΝ ΔΙΚΩΝ ΑΓΩΝΙΣΤΑΙΣ, Η ΤΟΙΣ
ΤΟΥ ΚΡΙΝΕΙΝ ΠΡΟΚΑΘΗΜΕΝΟΙΣ, ΤΟΥ-
ΤΟ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΕΡΜΗΝΕΥΣΕΙ ΚΑΛΩΣ.
ΟΠΕΡ ΑΥΤΩ ΜΟΝΩ ΠΑΡΑ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ
ΣΦΕΙΤΑΙ. ΟΣ ΟΓΕ ΘΑΡΡΩΝ ΠΑΡΑ ΤΑΥ-
ΤΗΝ ΗΜΩΝ ΤΗΝ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΝ ΥΠΟ-
ΜΝΗΜΑΤΙ ΚΑΤΑΘΕΣΘΑΙ, ΚΑΤΑ ΣΧΗ-
ΜΑ ΤΗΣ ΗΜΕΤΕΡΑΣ ΚΕΛΕΥΣΕΩΣ ΑΛ-
ΛΟΙΟΤΕΡΟΝ, ΟΥΤΟΣ ΙΣΤΩ ΤΟΙΣ ΤΗΣ
ΠΑΡΑΠΟΙΗΣΕΩΣ ΕΝΕΧΟΜΕΝΟΣ ΝΟ-
ΜΟΙΣ ΤΟΥ ΠΑΡ' ΑΥΤΟΥ ΣΥΝΤΕΘΕΝ-
ΤΟΣ ΑΦΑΡΠΑΖΟΜΕΝΟΥ, ΚΑΙ ΠΑΣΙΝ
ΔΙΑΦΘΕΙΡΟΜΕΝΟΥ ΤΡΟΠΟΙΣ ΑΥΤΟΙΣ
ΤΑΥΤΗΣ ΕΠΙΚΕΙΜΕΝΗΣ ΤΗΣ ΠΟΙ-
ΝΗΣ, ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΣΗΜΕΙΟΙΣ ΤΙ-
ΣΙΝ ΕΝ ΤΗ ΓΡΑΦΗ ΧΡΩΜΕΝΩΝ. ΑΠΕΡ
ΣΙΓΓΛΑΣ ΚΑΛΟΥΣΙΝ ΚΑΙ ΔΙ' ΑΥΤΩΝ
ΣΥΝΤΑΡΑΤΤΕΙΝ ΤΗΝ ΓΡΑΦΗΝ ΕΠΙ-
ΧΕΙΡΟΥΝΤΩΝ. ΑΛΛΑ ΜΗ ΔΙΟΛΟΥ ΤΟΥΣ
ΤΕ ΑΡΙΘΜΟΥΣ, ΤΑ ΤΕ ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΩΝ
ΠΑΛΑΙ ΣΟΦΩΝ, ΤΗΝ ΤΕ ΟΛΗΝ ΝΟΜΟ-
ΘΕΣΙΑΝ ΓΡΑΦΟΝΤΩΝ. ΙΣΤΩΣΑΝ ΔΕ
ΚΑΙ ΟΙ ΒΙΒΛΙΟΝ ΟΥΤΩ ΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΝ
ΚΤΩΜΕΝΟΙ, ΩΣ ΑΝΟΝΗΤΟΝ ΕΞΟΥ-
ΣΙΝ ΤΗΝ ΤΟΥΤΟΥ ΚΤΗΣΙΝ: ΟΥΔΕ
ΓΑΡ ΔΙΔΟΜΕΝ ΑΔΕΙΑΝ ΤΟΙΣ ΤΟΙΟΥ-
ΤΟΙΣ ΒΙΒΛΙΟΙΣ ΕΝ ΤΟΙΣ ΔΙΚΑΣΤΗ-
ΡΙΟΙΣ ΠΟΛΙΤΕΥΕΣΘΑΙ ΚΑΙ ΚΡΑΤΕΙΝ,
ΚΑΝ ΕΙ ΣΥΜΒΑΙΗ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΠ' ΑΥ-
ΤΟΥ ΤΟΥ ΜΕΡΟΥΣ ΟΥΠΕΡ ΑΝΑΓΙΝΩΣ-
ΚΕΤΑΙ ΜΗΔΕΝ ΕΧΕΙΝ ΤΟΙΟΥΤΟ ΣΗ-
ΜΕΙΟΝ, ΑΛΛ' ΕΝ ΕΤΕΡΩ ΟΙΩΔΗΠΟΤΕ
ΕΑΥΤΟΥ ΜΕΡΕΙ, ΚΑΝ ΕΙ ΠΡΟΣ ΑΠΑΞ
ΕΙΗ ΤΟΥΤΟ ΓΕΝΟΜΕΝΟΝ, ΩΣΤΕ ΑΥ-
ΤΟΣ ΜΕΝ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟΝ ΑΝΤΙ ΜΗΔΕ
ΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΥ ΠΑΝΤΕΛΩΣ ΕΞΕΙ,
Ο ΔΕ ΤΟΥΤΟ ΓΕΓΡΑΦΩΣ, ΚΑΙ ΑΓΝΟ-
ΟΥΝΤΙ ΤΩ ΚΤΗΣΑΜΕΝΩ ΔΟΥΣ
ΔΙΠΛΑΣΙΑΝ ΚΑΤΑΘΗΣΕΙ ΤΗΣ ΤΟΥ-
ΤΟΥ ΔΙΑΤΙΜΗΣΕΩΣ ΤΩ ΒΕΒΛΑΜΜΕ-
ΝΩ ΤΗΝ ΠΟΣΟΤΗΤΑ, ΟΥΔΕΝ ΗΤΤΟΝ
ΑΡΜΟΖΟΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙ-
ΚΗΣ ΚΑΤ' ΑΥΤΟΥ ΠΟΙΝΗΣ: ΤΟΥΤΟ
ΓΑΡ ΔΗ ΚΑΙ ΤΑΙΣ ΑΛΛΑΙΣ ΔΙΑΤΑ-
ΞΕΣΙΝ, ΤΑΙΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥΤΩΝ ΤΕ-
ΘΕΙΣΑΙΣ, ΕΝΕΓΡΑΨΑΜΕΝ: ΤΑΙΣ ΤΕ
ΤΗ ΡΩΜΑΙΩΝ ΠΡΟΕΛΘΟΥΣΑΙΣ ΦΩ-
ΝΗ: ΤΗ ΤΕ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΓΛΩΤ-
ΤΗ, ΗΝ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ
ΚΑΘΗΓΗΤΑΣ ΑΝΤΕΓΡΑΨΑΜΕΝ: ΤΑΥ-

ΤΑ ΔΕ ΔΗ ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΑΤΕ ΤΩΝ Institution: ΤΑΤΕ ΤΩΝ Digeston ΦΑΜΕΝ ΕΚ
ΤΟΥ ΠΕΡΑΤΟΣ ΤΝΣ ΤΡΙΤΝΣ ΕΥΤΥ-
ΧΟΥΣ ΝΜΩΝ ΥΠΑΤΙΑΣ ΣΡΑΤΕΙΝ ΘΕ-
ΣΠΙΖΟΜΕΝ: ΤΟΥΤΕΣΤΙΝ ΑΠΟ ΤΝΣ
ΠΡΟ ΤΡΙΩΝ ΣΑΛΑΝΔΩΝ ΙΑΝΟΥ-
ΑΡΙΩΝ ΤΝΣ ΠΑΡΟΥΣΗΣ ΔΩΔΕΚΑ ΤΝΣ
ΕΠΙΝΕΜΝΣΕΩΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΛΟΙΩΟΝ
ΑΠΑΝΤΑ ΣΡΑΤΟΥΝΤΑ ΧΡΟΝΟΝ, ΚΑΙ
ΤΑΙΣ ΒΑΣΙΛΙΣΑΙΣ ΣΥΜΠΟΛΙΤΕΥΟ-
ΜΕΝΑ ΔΙΑΤΑΞΕΣΙΝ ΣΑΙ ΣΩΡΑΝ
ΕΞΟΝΤΑ, ΕΠΙΤΕ ΤΩΝ ΥΣΤΕΡΟΝ ΣΥΜ-
ΒΝΣΟΜΕΝΩΝ, ΕΠΙΤΕ ΤΩΝ ΕΝ ΔΙΣΑ-
ΣΤΗΡΙΟΙΣ ΝΡΤΗΜΕΝΩΝ. ΕΤΙ ΣΑΙ ΦΙ-
ΛΙΑΙΣ ΜΝ ΠΑΡΑΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΑΠΑΛ-
ΛΑΓΑΙΣ: ΤΟ ΓΑΡ ΕΜΩΡΟΣΘΕΝ ΑΩΑΝ
Ν ΔΕ ΔΙΣΑΣΜΕΝΟΝ, Ν ΣΥΜΒΕΒΑΣ-
ΜΕΝΟΝ ΑΝΑΚΙΝΕΙΝ ΟΥΣ ΑΝΕΣΟΜΕ-
ΘΑ ΝΝ ΔΝ ΤΡΙΤΗΝ ΥΠΑΤΙΑΝ ΗΜΙΝ
ΟΝΟΜΑΣΤΟΤΑΤΝΝ ΔΕΔΩΚΕΝ Ο
ΘΕΟΣ. ΕΙΓΕ ΕΠ' ΑΥΤΝΣ ΝΤΕ ΠΡΟΣ
ΠΕΡΣΑΣ ΕΙΡΝΝΝ ΤΟ ΒΕΒΑΙΟΝ ΕΣΣΕΝ
ΤΟ ΤΕ ΤΟΙΟΥΤΟ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΑΝΑ-
ΤΕΘΕΙΤΑΙ ΒΙΒΛΙΟΝ, ΟΠΕΡ ΟΥΔΕΝΙ
ΤΩΝ ΕΜΠΡΟΣΘΕΝ ΒΕΒΥΡΝΤΑΙ ΣΑΙ
ΠΡΟΣ ΓΕ Ν ΤΡΙΤΗ ΤΝΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΝΣ
ΜΟΙΡΑ ΤΝΝ ΟΛΝΝ ΛΙΒΥΝΝ ΦΑΜΕΝ
ΤΟΙΣ ΠΜΕΤΕΡΟΙΣ ΠΡΟΣΤΕΘΕΙΤΑΙ
ΣΚΝΠΤΡΟΙΣ ΑΠΑΝΤΑ ΤΑΥΤΑ ΕΣ ΤΟΥ
ΜΕΓΑΛΟΥ ΘΕΟΥ, ΚΑΙ ΣΩΤΝΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΔΩΡΑ ΤΗΣ ΤΡΙΤΗΣ
ΥΠΑΤΙΑΣ ΗΜΙΝ ΔΕΔΟΜΕΝΑ. ΑΠΑΝ-
ΤΕΣ ΤΟΙΝΥΝ ΟΙ ΕΥΣΑΒΕΣΤΑΤΟΙ
ΤΝΣ ΝΜΕΤΕΡΑΣ ΩΟΛΙΤΕΙΑΣ ΑΡΧΟΝ-
ΤΕΣ ΤΝΝ ΘΕΙΑΝ ΝΜΩΝ ΤΑΥΤΗΝ ΔΕ-
ΧΟΜΕΝΟΙ ΔΙΑΤΑΣΙΝ ΧΡΗΣΘΑΙ ΤΟΙΣ
ΠΡΟΕΙΡΝΜΕΝΟΙΣ ΗΜΩΝ ΝΟΜΟΙΣ
ΕΚΑΣΤΟΣ ΕΝ ΤΩ ΣΑΘ' ΕΑΥΤΟΝ ΠΑ-
ΡΑΣΚΕΥΑΣΕΙ ΔΙΣΑΣΤΝΡΙΩ: ΩΡΟΘΗ-
ΣΕΙ ΔΕ ΑΥΤΗΝ ΕΝ ΤΝ ΜΕΓΙΣΤΝ ΚΑΙ
ΒΑΣΙΛΙΔΙ ΤΑΥΤΗ ΠΟΛΕΙ, ΣΑΙ Ο ΤΑΥ-
ΤΝΣ ΕΝΔΟΞΟΤΑΤΟΣ ΥΠΑΡΧΟΣ: ΜΕ-
ΛΝΣΕΙ ΔΕ ΤΩΤΕ ΥΠΕΡΦΥΕΣΤΑΤΩ ΚΑΙ
ΕΥΣΑΒΕΣΤΑΤΩ ΝΜΩΝ ΜΑΓΙΣΤΡΩ:
ΤΟΙΣ ΤΕ ΕΝΔΟΞΟΤΑΤΟΙΣ ΚΑΙ ΩΑ-
ΝΕΥΦΗΜΟΙΣ ΥΠΑΡΣΟΙΣ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ
ΝΜΩΝ ΠΡΑΙΤΩΡΙΩΝ: ΤΟΙΣ ΤΕ ΠΡΟΣ
ΝΑΙΟΝ ΑΝΙΣΧΟΝΤΑ, ΤΟΙΣΤΕ ΕΠΙ
ΤΝΣ ΙΛΛΥΡΙΔΟΣ, ΤΟΙΣ ΤΕ ΕΠΙ ΛΙ-
ΒΥΝΣ ΔΙΑ ΠΡΟΣΤΑΞΕΩΝ ΟΙΚΕΙΩΝ
ΑΠΑΣΙΝ ΤΟΙΣ ΥΦ' ΕΑΥΤΟΥΣ ΤΕΤΑΓ-
ΜΕΝΟΙΣ ΤΑΥΤΑ ΠΟΙΝΣΑΙ ΣΑΤΑΦΑ-
ΝΝ ΠΡΟΣ ΤΝΝ ΑΩΑΝΤΩΝ ΤΩΝ ΝΜΕ-
ΤΕΡΩΝ ΥΩΝΣΟΩΝ ΑΠΑΡΑΛΟΓΙΣΤΟΝ
ΓΝΩΣΙΝ.

Data XVII. Kalendas Ianuarias Domino nostro Iustiniano perpetuo Augusto III. Consule.

ΕΞ ΟΣΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΑΙ

ΤΩΝ ΥΡΑΥΤΩΝ ΓΕΝΟΜΕΝΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΣΥΓΚΕΙΤΑΙ ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΤΩΝ DIGESTON ΗΤΟΙ ΤΟΥ ΠΑΝΔΕΚΤΟΥ ΤΟΥ ΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑ.

Ἰουλιανοῦ[a]

Digeston βιβλία ἐνενήκοντα
Ad Minicium βιβλία ἕξ
Ad Vrseium βιβλία τέσσαρα
De ambiguitatibus βιβλίον ἕν

Papinianu[b]

Quæstionon[c] βιβλία τριάκοντα ἑπτά
Responson βιβλία δεκαεννέα
Definiton βιβλία δύο
De adulteriis βιβλία δύο
De adulteriis βιβλίον ἕν
Ἀστυνομικὸς βιβλίον ἕν

Quintu Muciu Scæuola

Ὅρων βιβλίον ἕν

Ἀλφήνου

Digeston βιβλία τεσσαράκοντα

Sabinu

Iuriscivilion βιβλία[d] τρία

Πομπονίου

Ἐπιστολῶν βιβλία[e] εἴκοσι

Λαβεῶνος

Πιθανῶν[f] βιβλία[g] ὀκτώ
Posteriorum βιβλία δέκα

Νερατίου

Regularion βιβλία δεκαπέντε
Μεμβρανῶν βιβλία ἑπτά
Responson βιβλία τρία

*Iauolenu

Ex Cassio βιβλία δεκαπέντε
Epistolon βιβλία δεκατέσσαρα
Ad Plautium βιβλία πέντε*

Celsu[h]

Digeston βιβλία τριάκοντα ἐννέα

Πομπονίου[i]

Ad Quintum Mucium lectionum βιβλία τριάκοντα ἐννέα
Ad Sabinum βιβλία τριακονταπέντε[k]
Ἐπιστολῶν βιβλία εἴκοσι
Variarum[l] lectionum βιβλία[m] δεκαπέντε
Ad Plautium βιβλία ἑπτά
Fideicommisson βιβλία πέντε
Senatusconsultōn βιβλία πέντε
Regularion βιβλίον ἕν
Ἐγχειριδίου βιβλία δύο

Οὐάλεντος

Fideicommisson βιβλία ἑπτά

Μαικιανοῦ[n]

Fideicommisson[o] βιβλία δεκαἕξ
Publicon βιβλία δεκατέσσαρα

Μαυρικιανοῦ

Ad leges βιβλία ἕξ

Τερεντίου Κλήμεντος

Ad leges βιβλία εἴκοσι

Ἀφρικανοῦ

Quæstionon βιβλία ἐννέα

Μαρκέλλου[p]

Digeston βιβλία τριάκοντα[q] ἕν
Ad leges βιβλία ἕξ
Responson βιβλίον ἕν

Κερβιδίου Σκαιβόλα[r]

Digeston βιβλία τεσσαράκοντα
Quæstionon[s] βιβλία εἴκοσι
Responson βιβλία ἕξ
Regularion βιβλία τέσσαρα
De quæstione familiæ βιβλίον ἕν
Quæstionum publice tractatarum βιβλίον ἕν

Φλωρεντίνου

Instituton βιβλία δώδεκα

Γαΐου

Ad edictum prouinciale βιβλία λβ
Ad leges βιβλία δεκαπέντε
Ad edictum vrbicum τὰ μόνα εὑρεθέντα βιβλία δέκα
Aureon βιβλία ἑπτά
Δωδεκαδέλτου βιβλία ἕξ
Instituton βιβλία τέσσαρα
De Berborum obligationibus βιβλία γ̄
De manumissionibus βιβλία τρία
Fideicommisson βιβλία δύο
De casibus βιβλίον ἕν
Regularion βιβλίον ἕν
Dotalicion βιβλίον ἕν
Ὑποθηκαρίας βιβλίον ἕν

Βενουλείου

Stipulationon βιβλία δεκαεννέα
Actionon βιβλία δέκα
De officio proconsulis βιβλία τέσσαρα
De pœnis paganorum βιβλίον ἕν
Publicon βιβλία τρία
De interdictis βιβλία ἕξ

Τρυφωνίνου

Quæstionon βιβλία εἴκοσι
De castrensi peculio βιβλίον ἕν

Ἰούστου

Constitutionon βιβλία εἴκοσι

Οὐλπιανοῦ[t]

Ad edictum βιβλία ὀγδοήκοντα τρία
Ad Sabinum βιβλία πεντήκοντα ἕν
Ad leges βιβλία εἴκοσι
Disputationon[v] βιβλία δέκα
Protribonalion βιβλία δέκα
* De officio proconsulis βιβλία δέκα*
Πανδέκτου βιβλία δέκα
Regularion βιβλία ἑπτά
Fideicommisson βιβλία ἕξ
Opinionon βιβλία ἕξ
De adulteriis βιβλία πέντε
De appellationibus βιβλία τέσσαρα
De officio consulis βιβλία τρία
Instituton βιβλία δύο
Regularion βιβλίον ἕν
De censibus βιβλία ἕξ
Responson βιβλία δύο

Τῶν αὐτοῦ μονοβίβλων

De sponsalibus
De officio præfecti vrbi
De officio præfecti vigilum
De officio curatoru reipublicæ
De officio prætoris tutelaris
De officio quæstoris

Παύλου[x]

Ad edictum βιβλία ὀγδοήκοντα
Quæstionon βιβλία εἰκοσιἕξ
Responson βιβλία εἰκοσιτρία

a In hunc notas scripserunt Marcellus & Paulus.
b Nomen acutissimum est, & ad superstitionem etiam nonnunquam ingeniosus fertur. Verum, aucupiis verborum proprietatibus, in quibus autor se versatur, ad cætera si aspiratur studiosus est, ut nemo magis.
c In quæstiones Vlpianus, in responsa simul & quæstiones Paulus notas scripsit.
d Nulla ex his libris responsa in Pandectis reperiuntur.
e Reperiuntur tamen responsa ex lib. 11. epistolarum, nisi mendosæ sint inscriptiones. Ex l. 1. de tritic. vino, oleo legat. Sumpta est ex Proculi lib. 2. ex Posterioribus Labeonis.
f In libros autem Paulus notas scripsit. Posteriorum Labeonis epitomen fecit.
g Hi libri ascribuntur Antistio Labeoni. Et floruit tempore Augusti, qui eum [illegible] respondendi de iure a principe monstrare voluit, ut verisimilius sit hunc Labeonem esse Antistium quam Domitium, qui in bonis Celsi æqualis fuit.
h Nam ferè proprium est, ut a verbis & sententia legum propter spem æquitatis non temere recedat. Estque in videndo adversa vis satis multus.
i In Pomponio tantum fuit studii, ut nihil præterea in vita [illegible] esse conferret.
k Sumpta est tamen ex lib. 36. ad Sabinum l. 36. de captiv. & postl. revers. ubi forte error est in inscriptione.
l Hi libri alibi adducuntur, ad Edictum ex variis lectionibus. Item, variarum Quæstionum.
m Descripta est etiam l. 5. de recep. arbitr. ex lib. 17 Epistolarum, & Variarum lectionum.
n Traditur veterem & bene fundatam peritiam etiam a viris doctissimis a Divis fratribus dicitur.
o Adducuntur etiam Quæstionum de fideicommissis.
p In hunc notas scripsit Marcianus, quemadmodum in Scæuolam Claudius Tryphoninus, & Paulus.

q Descripta est quoque lex 2. de captivis & postliminio reversis ex lib. 39. digestorum Marcelli.
r Duarum ad §. Agerum, l. qui Romæ ff. de verb. oblig.
s Adducuntur & variarum Quæstionum.
t Medii quodammodo viam sequitur, quemadmodum & in plerisque Caius, qui distinctionis temperamentum adhibet præfracta aliorum sententiis. Coryphæus legum dicitur.
v Hi libri alibi quoque adducuntur Quæstionum. Item publicarum Disceptationum.
x Non tam æquitatem rationemque moralem ac politicam, quam Physicam intuetur, & in ea pollens sæpe dissidet ab aliis, atque ita nonnulla dubitabundus.

Breuion βιβλία εἰκοσιτρία

a Ad Plautium[a] βιβλία δεκαοκτώ

Ad Sabinum βιβλία δεκαέξ

Ad leges βιβλία δέκα

Regularion βιβλία ἑπτά

Regularion βιβλίον ἕν

Sententiarum quae factum βιβλία ἕξ

Sententiarum βιβλία πέντε

Ad Vitellium βιβλία τέσσαρα

Ad Neratium βιβλία τέσσαρα

Fideicommissorum βιβλία τρία

b Decretorum[b] βιβλία τρία

De adulteriis βιβλία τρία

Manualium βιβλία τρία

Institutionum βιβλία δύο

De officio proconsulis βιβλία δύο

Ad legem Aeliam Sentiam βιβλία γ

Ad legem † Iuliam βιβλία δύο

De iure fisci βιβλία δύο

Regularion βιβλίον ἕν

De censibus βιβλία δύο

Τοῦ αὐτοῦ μονόβιβλα

De pœnis paganorum

De pœnis militum

De pœnis omnium legum

De usuris

De gradibus & adfinibus

De iure codicillorum

De excusationibus tutelarum

Ad regulam Catonianam

Ad senatusconsultum Orfitianum

Ad senatusconsultum Tertyllianum

Ad senatusconsultum Silanianum

Ad senatusconsultum Bellcianum

Ad senatusconsultum Libonianum seu Claudianum

De officio præfecti vigilum

De officio præfecti urbi

De officio prætoris tutelaris

De extraordinariis criminibus

Ὑποθηκαρία

Ad municipalem

De publicis iudiciis

De inofficioso testamento

De septemuiralibus iudiciis

De iure singulari

De secundis tabulis

Ad orationem Diui Seueri

Ad orationem Diui Marci

Ad legem Velleam

Ad legem Cinciam

Ad legem Falcidiam

De tacito fideicommisso

De portionibus quæ liberis damnatorum conceduntur

De iuris & facti ignorantia

De adulteriis

De instructo & instrumento

* De appellationibus *

De iure libellorum

De testamentis

De iure patronatus

De iure patronatus quod ex lege Iulia & Papia venit

De actionibus

De concurrentibus actionibus

De intercessionibus feminarum

De donationibus inter virum & uxorem

* De legibus *

De legitimis hereditatibus

De libertatibus dandis

c * De senatusconsultis[c] *

Tryphonini

Disputationum βιβλία εἰκοσιέν

Καλλιστράτου

De cognitionibus βιβλία ἕξ

Edictum monitorium βιβλία ἕξ

De iure fisci βιβλία τέσσαρα

Institutionum βιβλία τρία

Quæstionum βιβλία δύο

Μενάνδρου

Militarion βιβλία τέσσαρα

Μαρκιανοῦ

Institutionum βιβλία δεκαέξ

Regularion βιβλία πέντε

De appellationibus βιβλία δύο

Publicorum βιβλία δύο

Τοῦ αὐτοῦ μονόβιβλα

De delatoribus μονόβιβλον

Ὑποθηκαρίας μονόβιβλον

Ad senatusconsultum Turpillianum μονόβιβλον

Γάλλου Ἀκύλα

Responsa

d Μοδεστίνου[d]

Responsorum βιβλία δεκαεννέα

Πανδεκτῶν βιβλία δεκαδύο

Regularion βιβλία δέκα

Differentiarum βιβλία ἐννέα

Excusationum βιβλία ἕξ

De pœnis βιβλία τέσσαρα

Τοῦ αὐτοῦ μονόβιβλα

De præscriptionibus

De inofficioso testamento

De manumissionibus

De legatis & fideicommissis

De testamentis

De heurematicis

De enucleatis casibus

De differentia dotis

De ritu nuptiarum

Ταρρουντήνου Πάτερνου

Militarion βιβλία τέσσαρα

Μάκρου

Militarion βιβλία δύο

Publicorum βιβλία δύο

De officio præsidis βιβλία δύο

Εἰκοστῆς βιβλία δύο

De appellationibus βιβλία δύο

Ἀρκαδίου

De testibus βιβλίον ἕν

De officio præfecti prætorio βιβλίον ἕν

De muneribus ciuilibus βιβλίον ἕν

Ῥουφίνου

e Regularion βιβλία δεκαδύο[e]

Αὔλου τοῦ Φουρίου Ἀνθιανοῦ

Ὅρων ἐδίκτου βιβλία πέντε

Μαικιανοῦ

Ad legem Falcidiam

Ἑρμογενιανοῦ

Ἐπιτομῶν βιβλία ἕξ

---

a Alias additur Quæstionum ad Plautium.

b Alias sic adducitur. Imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum ex libris sex primo, Decretorum lib. secundo.

† Iuniam

c Scripsit & hæc quæ absunt in indice Florentino. De articulis. De formula testamenti. De conceptione formularum. De dotis repetitione.

d Non continetur de auctoritate Iureconsultorum docetur.

e Descriptio etiam est l. 24. de re iudicata ex lib. 13. regularum.

LECTORI.

NEMO vnquam tam diligens Typographus fuit, quin libri ab eo excusi nonnullis mendis operarum incuria fœdarentur. Itaque in hoc opere id accidisse minus miraberis, quod valde longum est, minutis characteribus excusum, & tanta rerum varietate locupletatum, vt in nullo falli difficillimum fuerit. Quæ ex his mendis nobis nunc occurrerunt, ea tibi notauimus: si quæ alia offendas, humanum esse labi cogites: memineris culpam in operas, non in auctores operis conferre, & infinitis quæ tibi placebunt, pauca quæ displicuerint, præclarè compensata putes. Vale.

EORVM, QVÆ OMISSA SVNT, RESTITVTIO, in quibus primus numerus paginam, secundus columnam, posterior lineam. l. verò lege, significat.

Pagina 3. columna 3. linea 55. ΖΟΦΟΝ. lege ΣΟΦΟΝ. 4.1.24. optinere Traditur. l. optinere Traditur. 4.2.76. ΣΗΝ. l. ΖΗΝ. 4.1.73. ΕΚΟΥΣΙΟΝ. l. ΕΚΟΥΣΙΟΝ. 5.9. ΕΡΙ. l. ΕΠΙ. 5.2.41. deficere' Tunc. l. deficere Tunc'. 17.2.61. iurisiurandum. l. iusiurandum. 20.2.69. præstituerit. l. præstiterit. 21.2.21. coërcitur. l. coërcitus. 22.2.56. tenetur. l. tenentur. 23.2.13. rationum. l. rationem. 26.2.58. l. pacisci non possimus. 28.1.84. pretetem. l. petentem. 30.2.42. ignoratVat. l. ignoraVat. 31.1.35. virtuti'. l. virtutis'. 31.1.41. l. caussa cum bestiis. 31.2.64. causa Aduersus. l. causs Aduersus. 32.1.85. l. legitimum tempus partum. 32.1. ad marginem sub litera x. offina. l. officina. 38.2. ad marg. sub litera y. loco 6. repone VI. 42.2.3. Factum actione. l. Factum amicitia. 45.1.67. et iam. l. etiam. 46.1. ad marg. sub litera r. l. posuit. Hotoman. 50.1.45. restituendum. l. restituendam. 50.1.54. deliquentibus. l. delinquẽtibus. 50.1.70. soluere. l. solere. 60.2.41. committit. l. committi. 72.2.21. inofficio. l. inofficioso. 75.2.54. non non exegit. dele alterum non. 77.2.36. debetVit. l. debeVit. 79.1.85. decessisset. l. decessisse. 85.2.15. Publicinsam. l. Publicianam. 88.1.19. petinet. l. pertinet. 89.1.54. petinebit. l. pertinebit. 95.2.44. sine. l. fine. 101.2.56. cuis fuit dele fuis. 103.2.9. ΣΩΥ. l. ΣΟΥ. 105.2.36. edes. l. ædes. 107.1.59. diusione. l. diuisione. 114.1.24. imisisset. l. immisisset. 114.2.48. quaginta. l. quinquaginta. 120.1.85. contestam. l. contestatam. 121.1.55. impedisset. l. impendisset. 125.1. ad marg. sub liter. m. ex parte sua. l. priorem. 127.1.1. mutanti. l. mutandi. 123.1.19. temporia. l. temporaria. 132.1.37. tem. l. Item. 132.2.17. fungiuos. l. fugiuuos. 142.2.4. cotendat. l. contendat. 155.2.6. Distractio. l. Distinctio. 156.1.7. cupam. l. culpam. 156.1.81. ei qui. l. ei cui. 156.2.76. peraturum. l. pratarum. 177.1.18. constituisse. l. constituisset. 177.1.32. ΔΑΤΙΟΝΕΙ Et. depone Et. 178.1.58. condictionem. l. condicionem. 183.1.3. necessaria. l. necessariè. 184.1.20. ΣΥΝΕΘΕΜΥΝ. l. ΣΙΝΕΘΕΜΗΝ. 184.1.21. ΧΟΡΗΓΗΣΕ. l. ΧΟΡΙΓΗΣΑΙ. 184.1.22. ΜΙΝΟΣ. l. ΜΗΝΟΣ. 189.1.83. intercissesset. l. intercessisset. 191.1.49. ploclamare. l. proclamare. 193.1.53. societati. l. societate. 193.2.20. tutulæ. l. rutelæ. 196.1.34. renumciate' societati. l. renunciare' societati. 197.2.45. ΤΥΔΕΙΔΥΝ. l. ΤΥΔΕΙΔΗΝ. 197.2.46. ΑΜΕΙΔΕΝ. l. ΑΜΕΙΒΕΝ. 201.1.4. ignoremus. l. ignoraremus. 201.1. ad marg. sub liter. n. lexisset. l. legisset. 202.1.41. relict l. relictis. 204.1.68. obligauit. l. obsignauit. 220.1.85. reuumciasti. l. renunciasti. 469.1. ad marg. sub liter. b. loco & legendum est nec. l. loco nec legendum est &. 489.1.33. pietatis. l. potestatis. 593.1.21. ΟΙ ΙΔΙΟΙ ΤΟΙΧΟΙ. l. ΤΑ ΙΔΙΑ ΤΕΙΧΕΙ. 593.1.51. ΕΙΜΑΤΙΑ. l. ΙΜΑΤΙΑ.

DOMINI NOSTRI SACRATISSIMI PRINCIPIS [a]IVSTINIANI IVRIS ENVCLEATI EX OMNI VETERE [b]IVRE[c] COLLECTI DIGESTORVM SEV PANDECTARVM

LIBER PRIMVS.

DE IVSTITIA ET IVRE
TITVLVS I.

Variæ diffinitiones ac diuisiones hic continentur, quæ fontes iuris ciuilis demonstrant.

VLPIANVS Libro primo Institutionum

Iuri operam daturum prius nosse oportet vnde nomen iuris descẽdat. [b]Est[c] autem à iustitia appellatum: nam, vt eleganter Celsus definit, Ius est ars boni & æqui, cuius meritò quis nos [d]sacerdotes appellet. Iustitiam namque colimus, & boni & æqui notitiá profitemur: æquum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernẽtes: bonos non solùm metu pœnarum, verumetiam præmiorum quoque exhortatione efficere cupiẽtes: veram nisi fallor, philosophiam non simulatam affectantes.

Huius studii duæ sunt positiones, publicũ & priuatũ. Publicum ius est quod ad statum rei Romanæ spectat. Priuatum quod ad singulorum vtilitatem. sunt enim quædam publicè vtilia, quædam priuatim. Publicum ius in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus [e]consistit. Priuatum ius tripertitum est: collectum etenim est ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut ciuilibus.

Ius [f]naturale est quod natura omnia animalia docuit. nam ius istud non humani generis propriũ, sed omniũ animalium, quæ in terra, quæ in mari nascuntur, auiũ quoque cõmune est: hinc descendit maris atque feminæ cõiunctio[g], quam nos matrimonium appellamus: hinc liberorũ procreatio, hinc educatio. videmus etenim cetera quoque animalia, feras etiam istius iuris peritia censeri. Ius gentium est quo gẽtes humanæ vtũtur. quod à naturali recedere facilè intellegere licet: quia illud omnibus animalibus, hoc solis hominibus inter se commune sit.[h]

II. POMPONIVS libro singulari Enchiridii

Veluti erga Deum religio, vt parentibus & patriæ pareamus:

III. FLORENTINVS libro primo Institutionum

Vt vim atq; iniuriá propulsemus[i]. Nam iure hoc euenit, vt quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit, iure fecisse existimetur. & cùm inter nos cognationem quandam natura constituit, consequens est hominem homini insidiari nefas esse.

IIII. VLPIANVS libro primo Institutionum

Manumissiones quoque iuris gentium sunt. Est autẽ manumissio[k] de manu missio, id est datio libertatis. nam quamdiu quis in seruitute est, manui & potestati suppositus est, manumissus liberatur potestate. Quæ res à iure gentium originem sumpsit: vtpote cùm iure naturali omnes liberi nascerentur, nec esset nota manumissio cùm seruitus esset incognita. sed posteaquam iure gentium seruitus inuasit, secutum est beneficium manumissionis: & cùm vno naturali nomine homines appellaremur[l], iure gentium tria genera esse cœperunt: liberi, & his contrarium serui, & tertium genus liberti[m], id est, hi qui desierant esse serui.

V. HERMOGENIANVS libro primo iuris epitomarum

Ex hoc iure gentium introducta bella, discretæ gentes, regna condita, dominia distincta, agris termini positi, ædificia collocata[n], cõmerciũ[o], emptiones, venditiones, locationes, conductiones, obligationes[p] institutæ: exceptis quibusdam quæ[q] à[n] iure ciuili introductæ sunt.

VI. VLPIANVS libro primo Institutionum

Ius ciuile est quod neque in totum à naturali vel gentium recedit, nec per omnia ei seruit. itaque cùm aliquid addimus vel detrahimus iuri communi, ius proprium id est ciuile efficimus. Hoc igitur ius nostrum constat, aut ex scripto, aut sine scripto, vt apud Græcos ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΟΙ ΜΕΝ ΕΓΓΡΑΦΟΙ, ΟΙ ΔΕ ΑΓΡΑΦΟΙ.

VII. PAPINIANVS libro secundo Definitionum

Ius autem ciuile est quod ex legibus, plebis scitis, senatuscõsultis, decretis principum, auctoritate prudentium venit. Ius prætorium est quod prætores introduxerunt adiuuandi, vel supplendi, vel corrigendi iuris ciuilis gratia propter vtilitatem publicam. quod & honorarium dicitur ad honorẽ[r] prætorum sic nominatũ.

VIII. MARCIANVS libro primo institutionum

Nam & ipsum ius honorarium viua vox est iuris ciuilis.

Differentia iuris ciuilis, & gentium.

IX. GAIVS libro primo Institutionum

Omnes[s] populi qui legibus & moribus reguntur, partim suo proprio, partim cõmuni omnium hominum iure vtuntur. Nam quod quisq; populus ipse sibi

a Iustiniani perpetui Augusti, vel perpetuò: vbi male Accurs. interpretatur perpetuum generale.

b Est autem ius à iustitia. hoc [illegible] glossa [illegible].

c Ius pro arte ipsa hic sumitur, quo sensu iustitia prior iure [illegible] [illegible]

d Vide Connanũ li. 1. [illegible]

e consistit

f [illegible]

g coniunctio

h [illegible]

i [illegible]

h Manumissio de manu datio [illegible]

l appellaremur

m libertini [illegible]

n collocata

o i. permutatio. Accurs.

p [illegible]

q Vide [illegible]

r ab honore

s [illegible]

ius cōstituit, id ipsius proprium ciuitatis est: vocatúrq; ius ciuile quasi ius proprium ipsius ciuitatis. quod verò naturalis ratio inter omnes homines cōstituit, id apud omnes peræq; custoditur: vocatúrq; ius gentium, quasi quo iure omnes gentes vtuntur.

X. VLPIANVS libro primo Regularum

a IVstitia est constans[a] & perpetua voluntas ius suum b cuique tribuēdi.[b] Iuris præcepta sunt hæc: honestè viuere, alterum non lædere, suum cuique tribuere. Iurisprudentia est diuinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia.

XI. PAVLVS libro quartodecimo ad Sabinum

IVs pluribus modis dicitur: vno modo cùm id, quod semper æquum ac bonum est, ius dicitur: vt est ius naturale. altero modo, quod omnibus aut pluribus in quaque ciuitate vtile est: vt est ius ciuile. nec minùs ius rectè appellatur in ciuitate nostra ius honorarium. prætor quoque ius reddere dicitur etiam cùm iniquè decernit: relatione scilicet facta non ad id, quod ita prætor fecit, sed ad illud, quod prætorem facere conuenit: alia significatione ius dicitur locus, in quo ius redditur: appellatione collata ab eo quod fit, in eo vbi fit. quem locum determinare hoc modo possumus: vbicúnque prætor salua maiestate imperii sui, saluóq; more maiorum ius dicere constituit, is locus rectè ius appellatur.

XII. MARCIANVS libro primo Institutionum

NOnnunquam ius etiam pro necessitudine dicimus. veluti est mihi ius cognationis, vel adfinitatis.

DE ORIGINE IVRIS, ET OMNIVM MAGISTRATVVM ET SVCCESSIONE PRVDENTIVM TIT. II.

GAIVS libro primo ad legem duodecim tabularum

FActvrvs legum vetustarum interpretationē, necessariò prius ab vrbis initiis repetendum existimaui: nō quia velim verbosos cōmentarios facere, sed quòd in omnibus rebus animaduerto id perfectum esse, quod ex omnibus suis partibus constaret. Et certè cuiusque rei potissima pars principium est. Deinde si in foro causas dicentibus nefas, vt ita dixerim, videtur esse nulla præfatione facta iudici rem exponere: quanto magis interpretationem promittentibus incōueniens erit omissis initiis atque origine non repetita, atque illotis, vt ita dixerim, manibus, protinus materiā interpretationis tractare? namque, nisi fallor, istæ præfationes & libentius nos ad lectionem propositæ ma- c teriæ producūt[c]: & cùm ibi venerimus, euidentiorem præstant intellectum.

Historia admodum vtilis in iuris ciuilis interpretatione.

II. POMPONIVS libro singulari Enchiridii

NEcessarium itaque nobis videtur ipsius iuris originem, atque processum demonstrare. Et quidē initio ciuitatis nostræ populus sine lege certa, sine iu- d re certo primùm agere instituit: omniaq; manu[d] à regibus gubernabantur. Posteà aucta ad aliquem modum ciuitate, ipsum Romulum traditur populum in trigin- e ta partes diuisisse: quas partes Curias[e] appellauit, proptereà quòd tunc reipublicæ curam per sententias partium earum expediebat. Et ita leges quasdā & ipse cu- f riatas ad populum tulit. tulerunt & sequentes[f] reges. quæ omnes conscriptæ exstant in libro Sexti Papirii, qui fuit illis tēporibus, quibus Superbus Demarati Co- g rinthii filius[g], ex principalibus viris. Is liber, vt diximus, appellatur ius ciuile Papirianum, non quia Papirius de suo quicquam ibi adiecit: sed quòd leges sine or- s dine latas in vnum cōposuit. Exactis deinde regibus h lege[h] Tribunicia omnes leges hæ exoleuerūt: iterúmque cœpit populus Romanus incerto magis iure, & cō i suetudine[i] aliquâm per latam[k] legem: idque prope vi- k ginti annis passus est. Posteà ne diutius hoc fieret: pla- l cuit publica auctoritate decem[l] cōstitui viros, per quos peterentur leges à Græcis ciuitatibus, & ciuitas funda- m retur legibus: quas in tabulas eboreas[m] perscriptas pro Rostris cōposuerunt, vt possint leges apertius percipi. datúmq; est eis ius eo anno in ciuitate summū, vti leges & corrigerent, si opus esset, & interpretarentur: neque prouocatio ab eis sicut à reliquis magistratibus fieret. Qui ipsi animaduerterunt aliquid deesse istis primis legibus: ideóque sequenti anno alias duas ad easdem ta- n bulas adiecerunt. & ita ex accidētia[n] appellatæ sunt leges duodecim tabularum. quarum ferendarum aucto- o rem fuisse decemuiris Hermodorum[o] quendam Ephe- 2 sium exulantem in Italia quidam retulerunt. His[p] le- p gibus latis cœpit, vt naturaliter euenire solet, vt inter- q pretatio desideraret prudentiū[q] auctoritate necessariam esse disputationē fori. Hæc disputatio & hoc ius, quod sine scripto venit compositum à prudētibus, propria parte aliqua non appellatur, vt cæteræ partes iuris suis nominibus designantur, datis propriis nominibus cæteris partibus: sed communi nomine appellatur ius ciuile. Deinde ex his legibus eodem tempore ferè actiones compositæ sunt, quibus inter se homines disceptarent. quas actiones ne populus prout vellet institueret: certas solēnésq; esse voluerūt. & appellatur hæc pars iuris legis actiones, id est legitimæ actiones. Et ita eodem penè tempore tria hæc iura nata sunt: leges duodecim tabularum. ex his fluere cœpit ius ciuile, ex iisdē legis actiones compositæ sunt. Omnium tamen harū, e & interpretandi scientia, & actiones, apud[r] collegium Pontificum erant: ex quibus constituebatur quis quo- a quo anno præesset priuatis[s]. & ferè populus annis pro- 3 pè centum hac cōsuetudine vsus est. Postea cùm Appius Claudius proposuisset, & ad formam redegisset has actiones, Cnæus Flauius scriba eius, libertini filius subreptum librum populo tradidit: & adeò gratū fuit id munus populo, vt tribunus plebis fieret, & senator, & ædilis curulis. hic liber, qui actiones continet, ap- t pellatur ius ciuile Flauianum, sicut ille[t], ius ciuile Papi- v rianum. nam nec Cnæus[v] Flauius de suo quicquā adie- x cit libro. Augescente ciuitate, quia[x] deerant quædam genera agendi, nō post multum temporis spatium Se- y xtus[y] Aelius alias actiones composuit: & librum popu- 4 lo dedit, qui appellatur ius Aelianum. Deinde cùm esset in ciuitate lex duodecim tabularum, & ius ciuile, essent & legis actiones: euēnit, vt plebs in discordiam cum patribus perueniret, & secederet, sibiq; iura constitueret, quæ iura plebiscita vocantur. mox cùm reuocata est plebs: quia multæ discordiæ nascebātur de his plebis scitis, pro legibus placuit & ea obseruari, lege Hor- z tensia[z]. & ita factum est vt inter plebis scita, & legem, species constituendi interessent, potestas autem eadem esset. Deinde quia difficilè plebs conuenire cœpit, populus certè multò difficilius in tāta turba hominum: necessitas ipsa curam reipublicæ ad senatum deduxit. Ita cœpit senatus se interponere, & quidquid constituisset, obseruabatur: idque ius appellabatur Senatuscō- 5 sultum. Eodem tēpore & magistratus iura reddebant, & vt scirent ciues, quod ius de quaque re quisque dicturus esset, seq; præmuniret: edicta proponebant. quæ edicta prætorum ius honorarium constituerunt. Honorarium dicitur, quòd ab honore prætoris vene- 6 rat. Nouissimè sicut ad pauciores iuris constituendi A via transisse, ipsis rebus dictātibus, videbatur: per[A] partes euēnit, vt necesse esset reipublicæ per vnum consuli. nam senatus non perinde omnes prouincias probè ge- B rere poterant[B]. Igitur constituto principe, datū est ei ius, vt quod constituisset, ratum esset. Ita in ciuitate nostra aut Iure, id est Lege cōstituitur: aut est propriū Ius ciuile, quod sine scripto in sola prudētium interpretatione consistit: aut sunt Legis actiones, quæ formam agendi continent: aut Plebiscitum, quod sine auctoritate patrum est constitutum: aut est magistratuum Edictum, vnde Ius Honorarium nascitur: aut Senatuscon sultū, quod solùm senatu constituēte inducitur sine lege: aut est principalis cōstitutio, id est, vt quod ipse prin- 7 ceps constituit, pro lege seruetur. Post originem iuris, & processum cognitum, consequens est, vt de magistratuum nominibus, & origine cognoscamus. quia, vt exposuimus, per eos qui iuri dicendo præsunt, effectus C rei accipitur. quantū[C] est enim ius in ciuitate esse, nisi D sint, qui iura regere[D] possint? Post hoc dein de auctorū successione dicemus: quòd constare non potest ius, nisi sit aliquis iurisperitus, per quem possit cottidie in me- 8 lius produci. Quod ad magistratus attinet, initio ciuitatis huius constat reges omnem potestatem habuisse. Iisdem temporibus & tribunum celerum fuisse constat: is autem erat qui equitibus præerat, & veluti secūdum locum à regibus optinebat, quo in numero fuit Iunius Brutus, qui auctor fuit regis eiiciendi. Exactis deinde regibus, consules cōstituti sunt duo: penès quos summū ius vti esset, lege rogatum est. dicti sunt ab eo, quòd plurimùm reipublicæ consulerent. qui tamen ne

pe

---

a Generis loco posita sunt, cætera verò loco differentiæ. Itaq; non video cur hanc definitionē reprehendat Agric. li. 3. c. 1. cum tradatur ab eo regulis conueniat. Perinde enim est, ac si dixisset, est habitus animi, vt Cic. 2. Rhetor. habitus enim animi nihil aliud est quā constans voluntas ex crebro & frequenti actibus comparata. At tamen si ob varios casus qui quotidie in hac disciplina incidunt, nō videtur posse esse cōstans, habitus tamen ipse semper est idē: at ea certe constans quod ea quolibet negotio ad ius suū cuiq; tribuendum perpetuo respicit.

b tribuendi. vt est Florent.

c producunt

d manu regia.

e His deinde addita sunt quinq; vt ait Fest[illegible] ita vt triginta quinque essent.

f Ex glossa apparet in nonnullis desuisse dictionem reges: pro[illegible] hoc quidam legunt, sequentes leges.

g i. nepos, nō filius fuit Tarquinij Prisci, si Liuiū sequamur, aut potius nepos si Halicarnasseū. Priscus aūt qui & Lucumo dictus est, fuit filius Demarati. alij legunt, quibus Tarquini[?] Demarati.

h Quæ lata est nō à tribuno plebis, sed à tribuno Celerū Iunio Bruto, qui eo magistratu fungebatur, cū reges eiiciderentur auctor fuit. Liu. li. 1. & 2. dec. 1.

i consuetudine aliqua vel

k per latam lege

l Tres quidē legati missi sunt: sed decē viri post-eā constituti ad eas componēdas. Liu. li. 3. dec. 1. & Gell. li. 17. c. 21. [illegible]

n accidentia

o Cic. 5. Tusc. ait hunc exulem fuisse, quòd vnus probus esset, cui statua Romæ posita fuit. Plin. lib. 34. et Strabo. lib. 14.

p His legibus [illegible]

q prudentium auctoritatē necessariāque disputationem fori.

r Cic. 1. de orat. & 2. de leg.

s priuatis. quæ lectio sibi ipsi repugnat: vult enim nihil præesse & priuatum esse quod fieri nō potest

t illud

v Valer. li. 2. c. 5. Gell. li. 6. c. 9. & Cic. pro Mur. Sed & Plin. ait hoc facto Senatum tanta indignatione exarsisse, vt annuli ab eo abiecti fuerint. Plin. li. 33. c. 1.

x Et qui primo erat, deinde post verbū agēdi adijcitur compositurum, nec post. &c.

y Cic. in orat. & 1. Tuscul.

z Lata ab Hortensio dictatore. Gell. lib. 15. c. 27. quā primo L. Valerium & M. Horatium cōsules tulerant. Liu. lib. 3. dec. 1.

A Intellige factiones Syllæ, Marij, Cæsaris, Pompeij.

B poterat.

C parum est

D reddere

per omnia regiam potestatem sibi vindicarêt, lege[a] lata factum est, vt ab eis prouocatio esset: néue possent in caput ciuis Romani animaduertere iniussu populi. solùm relictum est illis, vt coërcere possent, & in vincula publica duci iuberent. 9 Post deinde cùm census iam maiori tempore agendus esset, & consules non sufficerent huic 10 quoque officio, censores cõstituti sunt. Populo deinde aucto, cùm crebra orerêtur bella, & quædam acriora à finitimis inferrentur: interdum re exigente, placuit maioris potestatis magistratum constitui. itaque dictatores[b] proditi sunt, à quibus nec prouocandi ius fuit: & quibus etiã capitis animaduersio data est. Hunc magistratum, quoniam summam potestatem habebat, non erat fas vltra sextum mensem retinere. & his dictatoribus magistri equitum iniungebantur[c], sic quo modo regibus tribuni celerum, quod officiũ ferè tale erat, quale hodie præfectorũ prætorio. magistratus tamen[d] 11 habebantur legitimi. Iisdem temporibus cùm plebs à patribus secessisset, anno ferè septimodecimo post reges exactos: tribunos[e] sibi in monte Sacro creauit, qui essent plebeii magistratus. dicti tribuni, quòd olim[f] in tres partes populus diuisus erat, & [g] ex singulis singuli creabantur: vel quia tribuum suffragio creabantur. Itémq; vt essent qui ædibus præessent, in quibus omnia scita sua plebs deferebat: duos ex plebe constituerunt, 12 qui etiam ædiles appellati sunt. Deinde cùm ærariũ populi auctius esse cœpisset: vt essent qui illi præessent, constituti sunt quæstores, qui pecuniæ præessent: dicti ab eo (quòd) inquirendæ, & conseruandæ pecuniæ causa creati erant. Et quia, vt diximus, de capite ciuis Romani iniussu populi non erat lege permissum consulibus ius dicere: propterea quæstores constituebantur à populo, qui capitalibus rebus præessent. hi appellabantur quæstores parricidii, quorum etiam meminit 13 lex duodecim tabularũ. Et cùm placuisset leges quoque ferri: latum est ad populum, vti omnes magistratus se abdicarent. quo[h] decemuiri constituti[i] anno vno cũ magistratum prorogarent sibi, & cùm[k] iniuriose tractarent, neque vellêt deinceps sufficere[l] magistratibus, vt ipsi & factio sua perpetuò rempublicam occupatam retineret[m]: nimia, atq; aspera dominatione eò rem perduxerant, vt exercitus à republica secederet. Initium fuisse secessionis dicitur Virginius quidam, qui cũ animaduertisset Appium Claudium contra ius, quod ipse ex vetere iure in duodecim tabulas transtulerat, vindicias filiæ suæ à se abdixisse[n]: & secundum eum, qui in seruitutem ab eo suppositus petierat, dixisse: captúmq; amore virginis omne fas ac nefas miscuisse: indignatus, quòd vetustissima iuris obseruantia in persona filię suæ defecisset, vtpote cùm Brutus, qui primus Romæ consul fuit, vindicias secundum libertatem dixisset in persona Vindicis[o] Vitelliorum serui, qui proditionis coniurationem indicio suo detexerat, & castitatem filię vitæ quoque eius præferendam putaret: arrepto cultro de taberna lanionis filiam interfecit: in hoc scilicet, vt morte virginis cõtumeliam stupri arceret. ac protinus recens à cæde, madentéque[p] adhuc filiæ cruore, ad cõmilitones cõfugit. qui vniuersi de Algido[q], vbi tũc belli gerendi causa legiones erant, relictis ducibus pristinis, signa in Auentinum transtulerũt. omnisque plebs vrbana mox eòdem se contulit. [populique[r] consensu partim in carcere necati.] Ita rursus respublica suũ sta-14 tũ recepit. Deinde cùm post aliquot annos (quàm) duodecim tabulæ latæ sunt: & plebs contenderet cum patribus, & vellet ex suo quoque corpore consules creare, & patres recusarent: factum est, vt tribuni militum crearentur partim ex plebe, partim ex patribus, consulari potestate. hique constituti sunt vario numero: interdum enim viginti[s] fuerunt, interdum plures, nonnumquam pauciores. Deinde cùm placuisset creari etiã ex plebe consules: cœperunt ex vtroque corpore constitui. Tũc, vt aliquo plures patres haberêt[t], placuit duos ex numero patrum constitui. ita facti sunt ædiles curu-15 les. Cùmque cõsules auocarêtur bellis finitimis, neque esset qui in ciuitate ius reddere posset: factũ est, vt prætor quoque crearetur, qui vrbanus appellatus est, quòd in vrbe ius redderet. Post aliquot deinde annos non sufficiente eo prætore, quòd multa turba etiã peregrinorum in ciuitatem veniret: creatus est & alius prætor, qui peregrinus appellatus est ab eo, quòd plerúque 16 inter peregrinos ius[v] dicebat. Deinde cùm esset necessarius magistratus, qui[x] hastæ præessent decemuiri[y] in litibus iudicandis sunt constituti. eodem tempore & quatuor viri, qui curam viarum gererent: & triumuiri monetales æris, argêti, auri flatores: & triumuiri capitales, qui carceris custodiam haberent: vt cum animaduerti oporteret, interuentu eorum fieret. Et quia magistratibus vespertinis temporibus in publicum esse incõueniens erat, quinqueuiri constituti sunt cis Tiberim, & vltra[z] Tiberim, qui possint pro magistratibus fungi. 17 Capta deinde Sardinia, mox Sicilia, item Hispania, deinde Narbonensi prouincia: totidem prætores, quot prouincię in dicionem venerant, creati sunt: partim qui vrbanis rebus, partim qui prouincialibus præessent. Deinde Cornelius Sulla quæstiones publicas constituit: vt puta de falso, de parricidio, de sicariis[A]: & prætores quatuor adiecit. Deinde[B] Gaius Iulius Cæsar duos prætores, & duos ædiles, qui frumento præessent, & à Cerere Cereales constituit. Ita duodecim prætores, sex ædiles sunt creati. Diuus deinde Augustus[C] sedecim prætores cõstituit. Post deinde Diuus[D] Claudius duos prætores adiecit, qui de fideicõmisso ius dicerent. ex quibus vnũ Diuus Titus detraxit: & adiecit Diuus Nerua, qui inter fiscum & priuatos ius diceret. Ita decem & octo prętores in ciuitate ius dicunt. Et hæc omnia, quotiens in republica sunt magistratus, obseruantur: quotiens autê proficiscuntur, vnus relinquitur, qui ius dicat: is vocatur præfectus vrbi. qui præfectus olim[E] cõstituebatur, postea ferè Latinarum feriarum causa introductus est, & quotannis obseruatur. nam præfectus annonæ, & vigilum, non sunt magistratus, sed extra ordinem vtilitatis causa constituti sunt. & tamen hi, quos Cistiberes[F] diximus, postea ædiles senatus consulto creabãtur. Ergo ex his omnibus decem tribuni plebis, consules duo, decem & octo prætores, sex ædiles in ciuitate iura red-18 debant. Iuris ciuilis sciẽtiam plurimi & maximi viri professi sunt. sed qui eorum maximæ dignationis apud populum Romanum fuerunt (eorum) in præsentia mẽtio habenda est: vt appareat à quibus, & qualibus, hæc iura orta, & tradita sunt. Et quidem ex omnibus qui scientiam nancti sunt, ante Tiberium[G] Coruncanium publicè professum neminẽ traditur. ceteri autem ad[H] hunc vel in latenti ius ciuile retinere cogitabãt, solúmque cõsultatoribus (vacare) potius quàm discere volẽtibus se præstabant. Fuit autem in primis peritus Publius[I] Papirius, qui leges regias in vnum contulit. ab hoc Appius Claudius vnus ex decemuiris, cuius maximum consiliũ in duodecim tabulis scribendis fuit. post hunc Appius Claudius eiusdem generis maximã scientiam habuit. hic Cẽtemmanus[K] appellatus est, Appiã viam strauit, & aquam Claudiam induxit, & de Pyrrho in vrbe non recipiendo sententiam tulit. hunc etiã actiones scripsisse traditum est, primum de vsurpationibus, qui liber non exstat. Idem Appius Claudius, qui[L] videtur ab hoc processisse, R literam inuenit: vt pro Valesiis[M] Valerii essent, & pro Fusiis Furii. Fuit post eos maximæ scientiæ Sempronius, quem populus Romanus ΣΟΦΟΝ[N] appellauit: nec quisquã ante hunc, aut post hunc hoc nomine cognominatus est. Gaius Scipio Nasica, qui optimus a senatu appellatus est. cui etiã publicè domus in sacra via data est, quò facilius consuli posset. Deinde Quintus[O] Mucius, qui ad Carthaginiẽses missus legatus, cùm essent duæ tesseræ positæ, vna pacis, altera belli: arbitrio sibi dato, vtram vellet referret Romam, vtramque sustulit, & ait Carthaginienses petere debere, vtram mallẽt accipere. Post hos fuit Tiberius[P] Coruncanius, vt dixi, qui primus profiteri cœpit: cuius tamen scriptum nullum exstat, sed responsa 19 cõplura, & memorabilia eius fuerũt. Deinde Sextus Aelius, & frater eius Publius Aelius, & Publius Atilius maximam scientiam in profitendo habuerunt: vt duo Aelii etiam consules fuerint. Atilius[Q] autem primus à populo sapiens appellatus est. Sextum[R] Aelium etiam Ennius laudauit, & exstat illius liber, qui inscribitur Tripertita: qui liber veluti cunabula iuris continet. Tripertita autem dicitur, quoniam lege duodecim tabularum præposita, iungitur interpretatio, dein subtexitur legis actio. Eiusdem esse tres alii libri referuntur: quos tamen quidam negant eiusdem esse. hos sectatus ad aliquid est Cato. Deinde Marcus Cato princeps Porciæ familiæ, cuius & libri exstant: sed plu-20 rimi filii eius, ex quibus ceteri oriuntur. Post hos fuerunt Publius Mucius, & Brutus, & Manilius, qui fundauerunt ius ciuile. ex his Publius Mucius etiam decem libellos reliquit, Brutus septem, Manilius tres. & exstant volumina scripta[S], Manilii monumenta. alii

z & vltra. A De sicariis, de iniuriis. B Suetonius in Iulio. C Suetonius in Aug. D Suetonius in Claud. E olim ita. F Cis Tyberim. G Titium Coruncanium, vel Titum. H adhuc. I Sextus Papirius. K ceterus Cic. 3. offic. [illegible] de T. Claudio Centimalo. L vsu qui videtur. M Quintil. lib. 1. c. 4. N Como [illegible] in bello Maced. O Fabius, Alc. lib. 4. P Titus Coruncanius. Q Cic. in Lælio. R Cic. Tusc. S Inscripta.

duo consulares fuerunt, Brutus prætorius, Publius autem Mucius etiam pontifex maximus. Ab his profecti sunt Publius Rutilius Rufus, qui Romæ cōsul, & Asiæ proconsul fuit: Paulus Verginius, & Quintus Tubero ille Stoicus Pansæ [a] auditor, qui & ipse consul. etiam Sextus Pompeius Gnæi Pompeij patruus fuit eodem tēpore: & Cœlius Antipater, qui historias conscripsit: sed plus eloquentiæ, quàm scientiæ iuris operam dedit. etiā Lucius Crassus frater Publij Mucij, qui Mucianus [b] dictus est. hunc Cicero ait iurisconsultorum disertissimū.

21 Post hos Quintus Mucius Publij filius pontifex maximus ius ciuile primus constituit, generatim in libros decem & octo redigendo. Mucij auditores fuerunt cōplures: sed præcipuæ auctoritatis Aquilius Gallus, Balbus Lucilius, Sextus Papirius, Gaius Iuuentius. ex quibus Gallum maximæ auctoritatis apud populum fuisse Seruius dicit. omnes [c] tamen hi à Seruio Sulpicio nominantur: alioquin per se eorum scripta non talia extant, vt [d] ea ad omnes adpetant. denique nec versantur omnino scripta eorum inter manus hominum, sed Seruius libros suos compleuit, pro cuius scriptura ipsorum

22 quoq; memoria habetur. Seruius [e] cùm in causis orādis primum locum, aut pro certo post Marcum Tulliū optineret. Traditur ad consulendū Quintum Mucium de re amici sui peruenisse. cùmque [f] eum sibi respōdisse de iure Seruius parum intellexisset, iterum Quintum interrogasse, & à Quinto Mucio responsum esse, nec tamen percepisse: & ita obiurgatum esse à Quinto Mucio. Namque eum dixisse, turpe esse patricio, & nobili, & causas oranti, ius, in quo versaretur, ignorare. ea velut contumelia Seruius tractatus [g], operam dedit iuri ciuili: & plurimum eos, de quibus locuti sumus, audiit: institutus à Balbo Lucilio, instructus autem maximé à Gallo Aquilio, qui fuit Cercinæ. Itaque libri complures eius extant Cercinę confecti. Hic cum in legatione perisset, statuam ei populus Romanus pro Rostris posuit, & hodiéque [h] extat pro Rostris Augusti. huius volumina complura extant: reliquit autem propè cētum & octaginta libros. ab hoc plurimi profecerunt, ferè tamen hi libros conscripserunt: Alfenus Varus, Gaius, Aulus Ofilius, Titus Cæsius, Aufidius Tucca, Aufidius Namusa, Flauius Priscus, Gaius Ateius Pacuuius, Labeo Antistius Labeonis Antistij pater Cinna, Publicius Gellius. Ex his decem, libros octo conscripserunt, quorum omnes qui fuerunt, libri digesti sunt ab Aufidio Namusa in centum quadraginta [i] libros. Ex his auditoribus plurimum auctoritatis habuit Alfenus Varus, & Aulus Ofilius. ex quibus Varus & consul fuit: Ofilius in equestri ordine perseuerauit. is fuit Cæsari familiarissimus: & libros de iure ciuili plurimos, & qui omnem partem operis fundarent, reliquit. nam de legibus Vicensimæ primus cōscribit, de iurisdictione idem edictum prætoris primus diligenter composuit. nam ante eum Seruius duos libros ad Brutū perquàm breuissimos ad edictū subscriptos reliquit.

23 Fuit eodem tempore & Trebatius, qui [k] idē Cornelij Maximi auditor fuit. Aulus Cascelius, Quintus Mucius Volusij auditor [l]: denique in illius honorem testamento Publium Mucium nepotem eius reliquit heredem. fuit autem quæstorius: nec vltrà proficere [m] voluit, cùm illi etiā Augustus consulatum offerret. ex his Trebatius peritior Cascelio, Cascelius Trebatio eloquentior fuisse dicitur, Ofilius vtroque doctior. Cascelij scripta non extant, nisi vnus liber Bene dictorum. Trebatij complures sed minus frequētatur.

24 Post hoc [n] quoque Tubero fuit, qui Ofilio operam dedit. fuit autem patricius, & transiit à causis agendis ad ius ciuile: maximè postquam Quintum Ligariū accusauit, nec optinuit apud Gaium Cæsarem. Is est Quintus Ligarius, qui cùm Africæ oram teneret, infirmum Tuberonem applicare non permisit, nec aquam haurire, quo nomine eum accusauit, & Cicero defendit. extat eius oratio satis pulcherrima, quæ inscribitur, pro Quinto Ligario. Tubero doctissimus quidem habitus est iuris publici, & priuati: & complures vtriusque operis libros reliquit. sermone etiam antiquo vsus [o] affectauit scribere, & ideo

25 parum libri eius grati habentur. Post hunc maximæ auctoritatis fuerunt Ateius Capito, qui Ofilium secutus est, & Antistius Labeo, qui omnes hos audiuit. institutus est autem à Trebatio. Ex his Ateius consul fuit. Labeo noluit, cùm offerretur ei ab Augusto consulatus, quo suffectus fieret, [& [p]] honorem suscipere. sed plurimum studijs operam dedit: & totum annum ita diuiserat, vt Romæ sex mēsibus cum studiosis esset, sex mensibus secederet, & conscribendis libris operam daret. Itaque reliquit quadringenta volumina, ex quibus plurima inter manus versantur. Hi duo primum veluti diuersas sectas fecerunt. nam Ateius Capito in his, quæ ei tradita fuerant, perseuerabat: Labeo ingenij qualitate & fiducia doctrinæ [q], qui & cæteris operis sapientiæ operam dederat, plurima innouare instituit. & ita Ateio Capitoni Massurius Sabinus successit, Labeoni Nerua. adhuc [r] eas dissensiones auxerunt. ¦Hic etiam¦ Nerua Cæsari familiarissimus [†] fuit. Massurius Sabinus in equestri ordine fuit, & publicè primus [†] scripsit. posteàque [s] hoc cœpit beneficium [†] dari à [v] Tiberio Cæsare. Hoc tamen illi concessum erat. Et, vt obiter sciamus, ante tempora Augusti publicè respōdendi ius non à principibus dabatur: sed qui fiduciam studiorum suorum habebant, cōsulentibus respondebāt. neque responsa vtique signata dabant: sed plerumque iudicibus ipsi scribebant, aut testabantur, qui illos consulebant. Primus Diuus Augustus, vt maior iuris auctoritas haberetur, constituit, vt ex auctoritate eius responderent, & ex illo tempore peti hoc pro beneficio cœpit. & ideo optimus princeps Hadrianus, cùm ab eo viri prætorij peterent, vt sibi liceret respondere, rescripsit eis, hoc non peti, sed præstari solere. & ideo si quis fiduciam sui haberet, delectari se: populo ad respondendum se præpararet. Ergo Sabino concessum est à Tiberio Cæsare, vt populo responderet. qui in equestri ordine iam grandis natu, & ferè annorum quinquaginta receptus est. huic nec amplæ facultates fuerunt, sed plurimum à suis auditoribus sustentatus est. Huic successit Gaius Cassius Lōginus, natus ex filia Tuberonis, quæ fuit neptis Seruij Sulpicij: & ideo proauum suum Seruium Sulpicium appellat. hic consul fuit cum Quartino temporibus Tiberij. sed plurimum in ciuitate auctoritatis habuit, eousque donec eum Cæsar [x] ciuitate pelleret. expulsus ab eo in Sardiniam, reuocatus à Vespasiano, diem suū obijt. Neruæ successit Proculus [y]. fuit eodem tempore & Nerua filius. fuit & alius Longinus ex equestri quidem ordine: qui postea ad præturam vsque peruenit. sed Proculi auctoritas maior fuit. nam etiam plurimùm potuit, appellatique sunt partim Cassiani, partim Proculeiani. quæ origo à Capitone, & Labeone cœperat. Cassio Cælius Sabinus successit, qui plurimum temporibus Vespasiani potuit. Proculo Pegasus, qui temporibus Vespasiani præfectus vrbi fuit. Cælio Sabino Priscus IaVolenus. Pegaso Celsus [z]. patri Celso Celsus [A] filius, & Priscus [B] Neratius: qui [C] vterque consules fuerunt. Celsus quidem & iterum. IaVoleno Prisco Aburnus [D] [E] Valens, & Tuscianus. item Saluius Iulianus.

DE LEGIBVS SENATVSQVE CONSVLTIS, ET LONGA CONSVETVDINE

TITVLVS III.

Iam partes iuris explicantur. Ac præcipuus locus & magis necessarius est de interpretatione, de qua multa præceptiones & regulæ hic traduntur.

I. PAPINIANVS libro primo Definitionum

LEX EST commune præceptum: virorum prudentium consultū: delictorum, quæ sponte, vel ignorantia contrahuntur, coërcitio [F]: communis [G] reipublicæ sponsio.

II. MARCIANVS libro primo Institutionum.

NAm & Demosthenes [H] orator sic definit: ΤΟΥΤΟ ΕΣΤΙΝ ΝΟΜΟΣ, Ω ΠΑΝΤΑΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ ΠΡΟΣΗΚΕΙ ΠΕΙΘΕΣΘΑΙ ΔΙΑ ΠΟΛΛΑ, ΚΑΙ ΜΑΛΙΣΤΑ ΟΤΙ ΠΑΣ ΕΣΤΙΝ ΝΟΜΟΣ ΕΥΡΗΜΑ [I] ΜΕΝ ΚΑΙ ΔΩΡΟΝ ΘΕΟΥ, ΔΟΓΜΑ ΔΕ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΦΡΟΝΙΜΩΝ, ΕΠΑΝΟΡΘΩΜΑ ΔΕ ΤΩΝ ΕΚΟΥΣΙΩΝ ΚΑΙ ΑΚΟΥΣΙΩΝ ΑΜΑΡΤΗΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΕΩΣ ΔΕ ΣΥΝΘΗΚΗ ΚΟΙΝΗ, ΚΑΘ ΗΝ ΑΠΑΣΙ ΠΡΟΣΗΚΕΙ ΖΗΝ ΤΟΙΣ ΕΝ ΤΗ ΠΟΛΕΙ. Sed & Philosophus summæ Stoicę sapiētię Chrysippus sic incipit libro, quē fecit, ΠΕΡΙ ΝΟΜΟΥ. Ο ΝΟΜΟΣ ΠΑΝΤΩΝ ΕΣΤΙ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΘΕΙΩΝ ΤΕ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ. ΔΕΙ ΔΕ ΑΥΤΟΝ ΠΡΟΣΤΑΤΗΝ ΤΕ ΕΙΝΑΙ ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΙΣΧΡΩΝ, ΚΑΙ ΑΡΧΟΝΤΑ, ΚΑΙ ΗΓΕΜΟΝΑ, ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΤΟΥΤΟ ΚΑΝΟ

---

a Panetij
b Mucianus
c omnes enim
d vt ea omnes
e Seruius autem Sulpitius.
f cùmque eum de iure respondentē parū intellexisset, & iterū Quintū Mutiū interrogasset, &c.
g tractus
h & hodie Cic. 9. Philipp.
i quadringēta
k Quinti Cornelij. Id quod cōstat ex epist. ad Trebatiū. etiam institutus est, & eius liber n. Gen. lib. 2. lect. c. 2.
l auditor qui deinde
m procedere
n post hoc
o vetius
p eū honorē suscipere. Augustus enim creare Labeonē Consulē in locū demortui Cos. volebat. quod quia minus honorificum erat, & omnesfam. Labeo renuebat. Cic. ad Attic. hoc esse in demortui locū creari. Liu. li. 1. ab vr. cond. C. Iuliu consul decessit in cuius locum M. Cornelius suffectus. Quia contactus religionē fuit quia eo lustro Roma capta est. nec deinde vnquā in demortui locum consul suffectus. Gen. li. 2. lect. c. 27. de prehendi quoque duos similes locos apud Liu. lib. 6. & li. 9. in oratione P. Sempronij trib. pl. aduersus Appiū censorem.

q doctrinæ fretus, quòd pro cæteris
¦ al. qui adhuc
† respondendi
s posteaquam
† beneficio
v A tiberio enim Cæsare hoc tam
u Forte Claudius, ad eo imperante Cassius Syria præfuit. Tac. li. 12. Annal.
y Floruit temporibus Othonis & Vitellij.
z Tempore Traiani.
A Tempore Hadriani.
B Tēpore Traiani. l. vlt. §. à patre. quib. manum. fuer.
C Huius consulatus meminit l. vlt. C. de ser. rei pub. manum. quo loco Celso attribuitur collega Neratius Marcellus, qui fuit Neratij Prisci frater. l. quæstio. §. denique de fun. instr.
D Eburnius
E Diuus fratribus amicus fuit. l. 17. de iure patronatus.
F correctio. Nā videtur interpretari voluisse, hoc vocabulum.
G Refer ad ea Responsa, in quibus non verum imperabat. Sed sententia potestas erat penes populū. In illa enim nulla lex ferri potuit sine cōmuni omnium consensu.
H In oratione contra Aristogitonem.
I Non respicit ad id quod dij legum inuentores esse ferantur, vt Iuppiter, Apollo, Mnemosyne, Saturnus, Ægeria. Sed quod præclarissimarū quarumque rerū & maxime vtilissimarū inuentores dijs tribuantur, etiam generis eft lex, quæ vita nostra tutā regimus.

ΚΑΝΟΝΑ ΤΕ ΕΙΝΑΙ ΔΙΚΑΙΩΝ ΚΑΙ ΑΔΙΚΩΝ, ΚΑΙ ΤΩΝ ΦΥΣΕΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΖΩΩΝ: ΠΡΟΣΤΑΤΙΚΟΝ ΜΕΝ, ΩΝ ΠΟΙΗΤΕΟΝ: ΑΠΑΓΟΡΕΥΤΙΚΟΝ ΔΕ, ΩΝ ΟΥ ΠΟΙΗΤΕΟΝ.

III. POMPONIVS libro vicesimoquinto ad Sabinum

a IVra constitui oportet, vt dixit Theophrastus, in his quæ ΕΠΙ[a] ΤΟ ΠΛΕΙΣΤΟΝ accidunt, nō quæ ΕΚ ΠΑΡΑΛΟΓΟΥ.

a Male igitur Halo. & hanc Bud.

IIII. CELSVS libro quinto Digestorum

EX his quæ fortè vno aliquo casu accidere possunt, iura non constituuntur.

V. IDEM libro XVII. Digestorum

b NAm[b] ad ea potius debet aptari ius, quæ & frequenter, & facilè, quàm quæ perraro eueniunt.

b Sumpta est ex l. antiqui, si pars hered. pet. & l. sed & si reseruatur de inde. quæ cum hac coniungi debent. Duar.

VI. PAVLVS libro XVII. ad Plautium

ΤΟ ΓΑΡ ΑΠΑΞ Η ΔΙΣ, vt ait Theophrastus, ΠΑΡΑΒΑΙΝΟΥΣΙΝ ΟΙ ΝΟΜΟΘΕΤΑΙ.

VII. MODESTINVS libro I. Regularum

c LEgis[c] virtus hæc est: imperare[a] vetare[a] permittere, punire.

c Quintil. lib. 7. c. 5.

VIII. VLPIANVS libro III. ad Sabinum

d IVra[d] non in singulas personas, sed generaliter constituuntur.

d Definitio legis & priuilegij hoc indicat. Gel. lib. 10. c. 20.

IX. IDEM libro XVI. ad Edictum

NOn ambigitur, senatum ius facere posse.

X. IVLIANVS libro LVIIII. Digestorum[e]

e NEque leges, neque senatusconsulta[a] ita[a] scribi possunt, vt omnes[v] casus[u] qui quandoque inciderint, comprehendātur: sed sufficit | & | ea quæ plerumque accidunt contineri.

e ad Edictum

XI. IDEM libro LXXXX. Digestorum

ET ideo de his, quæ primò constituuntur: aut interpretatione, aut constitutione optimi principis certius statuendum est.

XII. IDEM libro XV. Digestorum

f NOn[f] possunt omnes articuli singillatim aut legibus, aut senatusconsultis comprehendi, sed cum in aliqua causa sententia eorū Manifesta est, is, qui iurisdictioni præest, ad similia procedere, atque ita ius dicere debet.

f Arist. lib. 2. Polit. c. 6. Cic. 9. ep. loquens de T. Claudio Centumalo.

XIII. VLPIANVS libro I. ad Edictum ædilium curulium.

NAm vt ait Pedius, quotiens lege aliquid vnum, vel alterum introductum est: bona occasio est cætera quæ tendunt ad eandem vtilitatem, vel interpretatione, vel certè iurisdictione suppleri.

XIIII. PAVLVS libro LIIII. ad Edictum

g QVod vero[g] contra rationem iuris receptum est, non est producendum ad consequentias.

g Sumpta est ex ti. de vsucap. sunt l. quod contra, de reg. iur. Duar.

XV. IVLIANVS libro XXVII. Digestorum

h IN his quæ[h] contra rationem iuris constituta sunt, non possumus sequi regulam iuris.

h Coniunge l. 20. de mil. testa. vnde exemplum regulæ colligas. Duar.

XVI. PAVLVS libro singulari de iure singulari

i IVs singulare[i] est, quod cōtra tenorem rationis, propter aliquam vtilitatem, auctoritate constituentium introductum est.

i Vete exemplū ex l. quod nostri. de vsufr. & l. Maritus. solu. mat. quæ cum hac coniungēda sunt. Duar.

XVII. CELSVS libro XXVI. Digestorum

SCire leges non hoc est, verba earū tenere, sed vim ac potestatem.

XVIII. IDEM libro XXVIIII. Digestorum

BEnignius leges interpretandæ sunt, quò voluntas earum conseruetur.

XIX. IDEM libro XXXIII. Digestorum

IN ambigua voce legis ea potius accipienda est significatio, quæ vitio caret: præsertim cùm etiam voluntas legis ex hoc colligi possit.

XX. IVLIANVS libro LV. Digestorum

NOn omnium, quæ à maioribus cōstituta sunt, ratio reddi potest.

XXI. NERATIVS libro VI. Membranarum

ET ideo rationes eorum, quæ constituuntur, inquiri non oportet: alioquin multa ex his quæ certa sunt, subuertuntur.

XXII. VLPIANVS libro XXXV. ad Edictum

k CVm[k] lex in præteritum quid indulget, in futurum vetat.

k Cic. 3. act. in Verr.

XXIII. PAVLVS libro quarto ad Plautium

MInimè sunt mutanda, quæ interpretationem certam semper habuerunt.

XXIIII. CELSVS libro VIIII. Digestorum

l INciuile[l] est, nisi tota lege perspecta, vna aliqua particula eius proposita iudicare, vel respondere.

l Æschines in orat. contra Ctesiph. Demosthenē accusat quod non integram legem, sed eius duntaxat partē proponat.

XXV. MODESTINVS libro VIII. Responsorum

NVlla iuris ratio, aut æquitatis benignitas patitur, vt quæ salubriter pro vtilitate hominum introducuntur, ea nos duriore interpretatione contra ipsorum commodum producamus ad seueritatem.

XXVI. PAVLVS libro IIII. Quæstionum

NOn est nouum, vt priores leges ad posteriores trahantur.

XXVII. TERTVLLIANVS libro I. Quæstionum

IDeo, quia antiquiores leges ad posteriores trahi, vsitatum est: [a] & [a] semper quasi hoc legibus inesse credi oportet, vt ad eas quoque personas & ad eas res pertinerent[m], quæ quandoque similes erunt.

m pertineant,

XXVIII. PAVLVS libro V. ad Legem Iuliam & Papiam

SEd & posteriores leges ad priores pertinent: nisi cōtrariæ sint: idque multis argumentis probatur.

XXIX. IDEM libro singulari ad Legem Cinciam

n COntra legem facit qui id facit quod lex prohibet: in fraudem[n] verò qui saluis verbis legis, sentētiam eius circumuenit.

n fraudem verò legis

XXX. VLPIANVS libro IIII. ad Edictum

o FRaus[o] enim legi fit vbi quod fieri noluit, fieri autem non vetuit, id fit: & quod distat ΡΗΤΟΝ ΑΠΟ ΔΙΑΝΟΙΑΣ, hoc distat fraus ab eo, quod contra legem fit.

o Hæc verba accepta sunt a rhetoribus qui ῥητὸν & διάνοιαν. id est scriptū & voluntatem inter quæstiones legales ponunt. Alc. 1. parad. c. 7.

XXXI. IDEM libro XIII. ad Legem Iuliam & Papiam

p PRinceps[p] legibus solutus est. Augusta autem licet legibus soluta non est: principes tamen eadē illi priq uilegia tribuunt, quæ[q] ipsi habent.

p Dio lib. 53. scribit hoc Augusto primùm tributum fuisse.
q quæ & ipsi

Quæ sit vis consuetudinis.

XXXII. IVLIANVS libro LXXXIIII. Digestorum

DE quibus causis scriptis legibus non vtimur id custodiri oportet, quod moribus & cōsuetudine inr ductum [r]est.[r] & si qua in re hoc deficere[r] Tunc quod proximum & consequens ei est. si nec id quidem appareat: tunc ius, quo vrbs Roma vtitur, seruari oportet.

r deficeret tunc

s Inueterata[s] consuetudo pro lege non immeritò custoditur: & hoc est ius quod dicitur moribus constitutum. Nam cùm ipsæ leges nulla alia ex causa nos teneant, quàm quòd iudicio populi receptæ sunt: meritò & ea, quæ sine vllo scripto populus probauit, tenebunt omnes. nam quid interest suffragio populus voluntatem t suam declaret, an rebus ipsis & factis? Quare[t] rectissimè etiam illud receptum est, vt leges non solùm suffragio legislatoris, sed etiam tacito consensu omnium per desuetudinem abrogentur.

s Quæ tanti temporis esse debet, vt eius memoria non extet, ita vt non si de reb[us] gravibus agatur. Quo de re Cinnanus l. 3. ti. 10. aduersus Bartolū dissentit.
t Hæc verba cō ciliat cum l. 2. C. quæ sit longa cōsuetudo. Duar. 3. Disput. c. 32.

XXXIII. VLPIANVS libro primo de officio Proconsulis

DIuturna consuetudo pro iure & lege in his quæ non ex scripto descendunt: obseruari solet.

XXXIIII. IDEM libro III. de officio Proconsulis

CVm de consuetudine ciuitatis vel prouinciæ confidere quis videtur, primùm quidem illud explorandum arbitror, an etiam contradicto aliquando iudicio consuetudo firmata sit.

XXXV. HERMOGENIANVS libro primo iuris Epitomarum

SEd & ea, quæ longa cōsuetudine comprobata sunt, ac per annos plurimos obseruata velut tacita ciuiū conuentio, non minus, quàm ea quæ scripta sunt iura, seruantur.

XXXVI. PAVLVS libro VII. ad Sabinum

IMmo magnæ auctoritatis hoc ius habetur: quod in tantum probatum est, vt non fuerit necesse scripto id comprehendere.

XXXVII. IDEM libro primo Quæstionum

SI de interpretatione legis quæratur, [a] in primis[a] inspiciendum est quo iure ciuitas retro in eiusmodi v casibVSa[v] fuisset. optima enim est legum[x] interpres x consuetudo.

v casibus vsa fuit.
x legū

XXXVIII. CALLISTRATVS libro primo Quæstionum

NAm Imperator noster Seuerus rescripsit, in ambiguitatibus quæ ex legibus proficiscuntur consuetudinem, aut rerum perpetuò similiter iudicatarū auctoritatem, vim legis optinere debere.

XXXIX. CELSVS libro XXIII. Digestorum

QVod non ratione introductum, sed errore primùm, deinde consuetudine optentum est: in aliis similibus non optinet.

XL. MODESTINVS libro primo Regularum

ERgo omne ius aut consensus fecit, aut necessitas constituit, aut firmauit consuetudo.

XLI. VLPIANVS libro II. Institutionum

TOtum autem ius consistit aut in adquirendo, aut in conseruando, aut in minuendo. aut enim hoc agitur quemadmodum quid cuiusque fiat, aut quemadmodum quis rem vel ius suum conseruet, aut quomodo alienet, aut amittat.

DE CONSTITVTIONIBVS PRINCIPVM.

TIT. IIII.

Constitutiones principum pars iuris ciuilis sunt.

VLPIANVS libro primo Institutionum

QVOD principi placuit legis habet vigorem: vtpote cùm lege regia, quæ de imperio eius lata est, populus ei[b] & in eum omne suum imperium & potestatem conferat.[c] Quodcunq;[d] igitur imperator per epistulá & subscriptionem statuit, vel cognoscens decreuit, vel[e] de plano interlocutus est, vel edicto præcepit: legem esse constat: hæc sunt quas vulgo constitutiones appellamus. Planè ex his quædam sunt personales, nec ad exemplú trahuntur: nam quæ[f] princeps alicui ob merita indulsit, vel si quam pœnam irrogauit, vel si cui sine exemplo subuenit: personam non egreditur.

II. VLPIANVS Fideicommissorum libro quarto

IN rebus nouis constituendis euidens esse vtilitas debet, vt recedatur ab eo iure, quod diu æquum visum est.

III. IAVOLENVS[g] Epistularum libro tertiodecimo

BEneficium imperatoris, quod a diuina scilicet eius indulgentia proficiscitur, quàm plenissimè interpretari debemus.

IIII. MODESTINVS libro secundo Excusationum

ΑΙ ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΑΙ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΙΣΧΥΡΟΤΕΡΑΙ ΤΩΝ ΠΡΟ ΑΥΤΩΝ ΕΙΣΙΝ.

DE STATV HOMINVM

TITVLVS V.

Variæ diuisiones ac diffinitiones ad statum personarum pertinentes, quarum cognitio in cuiusque tractatus interpretatione necessaria est.

GAIVS[h] libro primo Institutionum

OMNE[i] ius quo vtimur, vel ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones.

II. HERMOGENIANVS libro primo Iuris Epitomarum

CVm igitur hominum causa omne ius constitutum sit, primò de personarum statu, ac post de ceteris ordinem[k] edicti perpetui secuti, & his proximos atque coniunctos applicantes titulos vt res patitur, dicemus.

III. GAIVS libro primo Institutionum

SVmma itaque de iure personarum diuisio hæc est, quòd omnes homines aut liberi sunt, aut serui.

IIII. FLORENTINVS libro nono Institutionum

LIbertas est naturalis facultas eius, quod cuique facere libet, nisi si quid vi aut iure prohibetur. Seruitus est constitutio iuris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subiicitur. Serui[l] ex eo appellati sunt, quòd Imperatores captiuos vendere, ac per hoc seruare, nec occidere solent. Mancipia verò dicta, quòd ab hostibus manu capiantur.

V. MARCIANVS libro primo Institutionum

ET seruorum quidem vna est conditio, liberorum autem hominum[m] quidam ingenui sunt, quidam libertini. Serui autem in dominium nostrum rediguntur, aut iure ciuili, aut gentium. Iure ciuili si quis se maior viginti annis ad pretium participandum venire passus est. Iure gentium serui nostri sunt qui ab hostibus capiuntur, aut qui ex ancillis nostris nascuntur. Ingenui sunt qui ex matre libera nati sunt. sufficit enim liberam fuisse eo[n] tempore quo nascitur, licet ancilla conceperit: & econtrario si libera conceperit, deinde ancilla pariat, placuit eum qui nascitur, liberum nasci. nec interest iustis nuptiis concepit, an vulgo: quia non debet calamitas matris nocere ei qui in vêtre est. Ex hoc quæsitum est si ancilla prægnás manumissa sit, deinde ancilla postea facta aut expulsa ciuitate pepererit, liberum, an seruum pariat: & tamen rectius probatum est liberum nasci, & sufficere ei qui in vêtre est, liberam matrem vel medio tempore habuisse.

VI. GAIVS libro primo Institutionum

LIbertini[o] sunt, qui ex iusta seruitute manumissi sunt.

VII. PAVLVS libro singulari de Portionibus, quæ liberis damnatorum conceduntur

QVi[p] in vtero est, perinde ac si in rebus humanis esset, custoditur quotiens de commodis ipsius partus quæritur: quamquam alii antequam nascatur, nequaquam prosit.

VIII. PAPINIANVS libro tertio Quæstionum

IMperator Titus Antoninus rescripsit, non lædi statum liberorum ob tenorem instrumenti malè concepti.

IX. IDEM libro trigesimoprimo Quæstionum

IN multis iuris nostri articulis deterior est conditio feminarum, quàm masculorum.

X. VLPIANVS libro primo ad Sabinum

QVæritur Hermaphroditum cui comparamus: & magis puto eius sexus æstimandum, qui in eo præualet.

De nuptiis sine consensu parentum.

XI. PAVLVS libro octauodecimo Responsorum

PAulus[q] respondit eum, qui viuente patre & ignorante de coniunctione filiæ conceptus est, licet post mortem aui natus sit, iustú filium ei ex quo conceptus est esse non videri.

De tempore partus humani.

XII. IDEM libro nonodecimo Responsorum

SEptimo[r] mense nasci perfectum partum iam receptum est propter auctoritatem doctissimi viri Hippocratis: & ideo credendum est eum, qui ex iustis nuptiis septimo mense natus est, iustum filium esse.

XIII. HERMOGENIANVS libro primo Iuris Epitomarum

SEruus in causa capitali fortunæ iudicio à domino commissus, & si fuerit absolutus, non fit liber.

Quid appellatione liberorum contineatur.

XIIII. PAVLVS libro quarto Sententiarum

NOn[s] sunt liberi qui contra formam humani generis conuerso more procreantur: veluti si mulier monstrosum aliquid, aut prodigiosum enixa[t] sit. Partus autem, qui membrorum humanorum officia ampliauit, aliquatenus[v] videtur effectus: & ideo inter liberos connumerabitur.

Tot partus esse intelliguntur, quot liberi nascuntur.

XV. TRYPHONINVS libro decimo Disputationum

ARescusa si tres pepererit libera esse testamento iussa, primo partu vnú, secundo tres peperit: quæsitum est, an & quis eorum liber esset. hæc conditio libertati adposita iam implenda mulieri est: sed non dubitari debet quin vltimus liber nascatur. nec enim natura permisit simul vno impetu duos infantes de vtero[x] matris excedere: vt ordine incerto nascentium non appareat vter[y] in seruitute, libertatéue nascatur. Incipiente igitur partu existens conditio efficit, vt ex libera edatur, quod[z] postea nascitur, veluti si quælibet alia códitio libertatis mulieris adposita parturiente ea existat: vel[A] manumissa sub hac conditione, si decem milia hæredi Titióue[B] dederit, eo momento quo parit per[C] aliú impleuerit conditioné: iam libera peperisse credenda est.

XVI. VLPIANVS libro sexto Disputationum

IDem erit si eadem Arescusa primò duo pepererat[D], postea geminos ediderat: dicendú est enim non posse dici vtrumq; ingenuum nasci, sed eum qui posterior nascitur: quæstio ergo facti potius est, non iuris.

XVII. IDEM libro vicesimosecundo ad Edictum

IN[a] orbe[B] Romano, qui sunt ex constitutione imperatoris Antonini ciues Romani effecti sunt.

XVIII. IDEM libro vicesimoseptimo ad Sabinum

IMperator[G] Hadrianus Publicio[H] Marcello rescripsit liberam, quæ prægnas vltimo supplicio damnata est, liberum parere: & solitum esse seruari eá dum partú ederet. Sed si ei, quæ ex iustis nuptiis concepit, aqua & igni interdictum est, ciuem Romanum parit & in potestate patris.

XVIIII. CELSVS libro vicesimonono Digestorum

CVm legitimæ nuptiæ factæ sint, patrem liberi sequuntur: vulgo quæsitus matrem sequitur.

XX. VLPIANVS libro XXVIII. ad Sabinum

QVi furere[I] cœpit, & statum, & dignitaté in qua fuit, & magistratum, & potestaté[K] videtur retinere: sicut rei suæ dominium retinet.

XXI. MODESTINVS libro septimo Regularum

HOmo liber, qui se vendidit, manumissus non ad suum statum reuertitur, quo se abdicauit: sed efficitur

a Quales leges principem ferre oportet. Plato dialog. 3. de leg.

b Dior. lib. 3. [illegible]

c contulerit.

d Itaque preclare Nicocles apud Isocratem [illegible]

e De loco æquali, forte de non pro tribunali, neque sedendo more, sed aliud agendum obiter definiunt.

f quod

g Lepidum & elegantem huiusce regulæ exemplum extat apud Herodotú de Alcmæone & Crœso.

h Paulus

p Vt rectè interpreteris hoc caput coniunge cú c. vlt. de bon. damna. vbi consulta inter se quædam erant.

q Coniunge c. 2. de diu. reg. Dom.

r De tempore partus, Gel. li. 3. c. 16. Plut. 5. de placit. philos. c. 18. Censorinus de die natali. Macro. lib. 1. c. 2. in somnio Scipionis. Cic. epist. vlt. li. 10. ad Att. & Auson. de ratione puerperii maturi & Paul. li. 4. sentent. tit. 9.

s Mirabile prodigiosi partus exemplum refert Ammianus Marcellinus rerum gestarum lib. 19.

t Recte tamen dicetur peperisse

v aliquatenus

x vtero vtero

y vtrum redire est Florentina.

z qui

A &

B Titio

C si per

D pariat

B De iure ciuili. Cicer. in orat. pro Corn. Balbo.

E Male quidam legerunt vrbe. Alc. lib. de sing. 2. c. 38.

G Alciatus li. 3. de ver. signi. [illegible]

H Publio

I Confer ca. 9. de cura. furio.

K Quam pater habet in liberos. furere enim non tollitur. Theop. in tit. de nupt. Accur. hoc negavit.

citur libertinæ conditionis.

XXII. IDEM libro duodecimo Responsorum

HErennius Modestinus respondit, si eo tempore enixa est ancilla, quo secundum legem donationis manumissa esse debuit: cùm ex constitutione libera fuerit, ingenuum ex ea natum.

XXIII. IDEM libro primo Pandectarum

VOlgo [a] concepti dicuntur qui patrem demonstrare non possunt, vel qui possunt quidem, sed eum habent, quem habere non licet, qui & spurii appellantur ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΣΠΟΡΑΝ.

XXIIII. VLPIANVS libro vicesimoseptimo ad Sabinum

LEx naturæ hæc est, vt qui nascitur sine legitimo matrimonio matrem sequatur, nisi lex specialis aliud inducit.

XXV. IDEM libro primo ad legem Iuliam & Papiam

INgenuum [b] accipere debemus etiā eum de quo sententia lata est, quamuis fuerit libertinus. quia res iudicata pro veritate accipitur.

XXVI. IVLIANVS libro sexagesimonono Digestorum

QVI in [c] vtero sunt, in toto penè iure ciuili intelleguntur in rerum natura esse. Nam & legitimæ hæreditates his restituuntur, & si prægnas mulier ab hostibus capta sit, id quod natum erit postliminium habet. item patris vel matris conditionem sequitur. Præterea si [v] ancilla [x] prægnas surrepta fuerit, quamuis apud bonæ fidei emptorem pepererit, id quod natum erit tanquam furtiuum vsu non capitur. His consequēs est vt libertus quoq; quamdiu patroni filius nasci possit, eo iure sit, quo sunt qui patronos habent.

XXVII. VLPIANVS libro quinto Opinionum

EVm qui se libertinum esse fatetur, nec adoptando patronus ingenuum facere [d] potuit.

a Plutarch. in problematis, ... spurii designari ... appellati.

b Exemplū est l. ... quo eodem in loco supra posita est.

c Coniunge ea. 25 de condi. & demonst. & 12. de capt. & postlim. Duar.

d Vt senatoris filiam vxorē ducere posset, iura tamē ingenui in familia patroni ... consecutus est. l. secundum. 32. de ritu nupt.

DE HIS QVI SVI VEL ALIENI IVRIS SVNT

TITVLVS VI.

GAIVS libro primo Institutionum

DE IVRE personarum alia diuisio sequitur: quod [l] quædam [l] personæ sui iuris sunt, quædam alieno iuri subiectæ sunt. Videamus itaque de his, quæ alieno iuri subiectæ sunt. nam si cognouerimus quæ istæ personæ sunt, simul intellegemus quæ sui iuris sunt. dispiciamus itaque de his quæ in aliena potestate sunt. Igitur in potestate sunt serui dominorum, quæ quidem potestas iurisgentium est: nam apud omnes peræque gentes animaduertere possumus dominis in seruos vitæ necisque potestatem fuisse. & quodcumque per seruum adquiritur, id domino adquiritur. [e] Sed hoc tempore nullis hominibus, qui sub imperio Romano sunt, licet supra modum & sine [f] causa legibus cognita in seruos suos sæuire. nam ex constitutione Diui [g] Antonini qui sine causa seruum suum occiderit non minus puniri iubetur, quàm qui alienum seruum occiderit. Sed & maior asperitas dominorum eiusdem principis constitutione coërcetur.

II. VLPIANVS libro octauo de officio Proconsulis

SI dominus in seruos sæuierit, vel ad impudicitiam turpémque violationem compellat, quæ sint partes præsidis ex rescripto Diui [h] Pii ad Aelium Marcianū procōsulem Veticæ [i] manifestabitur: cuius rescripti verba hæc sunt. Dominorum quidem potestatem in suos seruos illibatam esse oportet, nec cuiquam hominum ius suum detrahi. sed dominorum interest ne auxilium contra sæuitiam, vel famem, vel intolerabilem iniuriam denegetur his, qui iustè deprecātur. Ideóque cognosce de querellis eorū, qui ex familia Iulii Sabini ad statuā confugerunt: & si vel durius habitos, quàm æquum est, vel infami iniuria affectos cognoueris: veniri [k] iube, ita vt in potestate domini non reuertantur. qui si meæ constitutioni fraudem [l] fecerit, sciet [m] me admissum [n] seuerius executurum. Diuus etiam Hadrianus Vmbriciam quandam matronam in quinquennium relegauit, quòd ex leuissimis causis ancillas [o] atrocissimè tractasset.

III. GAIVS libro primo Institutionum

ITem in potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis nuptiis procreauerimus: quod ius proprium ciuium Romanorum [p] est.

e adquirit

f Spartia. in Hadria. Seruos à dominis occidi vetuit, eósque iussit dānari per iudices, si digni essent.

g Addunt alij, Pii

h Non constituit nouum ius, sed vetus confirmauit quod apparet ex hoc Senecæ loco 3. de benefic. Atqui de iniurijs dominorum in seruos qui audiat, positus est. qui & sæuitiā, & libidinē, & in præbendis ad victum necessarijs auaritiam cōpescat. De hoc rescripto Macrob. 1. Sat. c. 11.

i Boticæ

k venire

l Palam vendens seruum. sed aliàm hoc agens vt sibi reddatur.

m sciat

n hoc admissum

o ancillas suas

p Nā peregrini hoc licet vbique gentiū liberi parentum apud Romanos tamen soli eos acquirūt. l. 1. supra de iust. & iure. Gel. li. 5. c. 7. & tit. de pat. pot. Instit.

IIII. VLPIANVS libro primo institutionum

NAm ciuium Romanorum quidam sunt patresfamiliarum, [q] alii [q] filiifamiliarum [r]: quædam matresfamiliarum, quædam filiæfamiliarum. Patresfamiliarum [r] sunt, qui sunt suæ potestatis: siue puberes, siue impuberes. simili modo matresfamiliarum. filiifamiliarū [s] & filiæ: quæ sunt in aliena potestate. Nam qui ex me & vxore mea nascitur, in mea potestate est: item qui ex filio meo & vxore eius nascitur, id est nepos meus & neptis, æquè in mea sunt potestate: & pronepos & proneptis, & deinceps ceteri.

V. IDEM libro trigesimo sexto ad Sabinum

NEpotes ex filio mortuo auo recidere solent in filii potestatem, hoc [t] est patris sui. simili modo & pronepotes [t] & [t] deinceps vel in filii potestate si viuit, & in familia mansit: vel in eius parentis, qui ante eos in potestate est. & hoc non tantum in naturalibus, verùm in adoptiuis quoque iuris est.

Filius quis habendus sit.

VI. IDEM libro nono ad Sabinum

FIlium eū definimus: qui ex viro & vxore eius nascitur. Sed si fingamus afuisse [v] maritum verbi gratia per decennium, reuersum anniculum inuenisse in domo sua: placet nobis Iuliani [x] sententia hunc non esse mariti filium. non tamen ferendum Iulianus ait eum, qui cum vxore sua adsiduè moratus nolit filium adgnoscere, quasi non suum. Sed mihi videtur, quod & Scæuola proVat, si constet maritum aliquamdiu cum vxore non concubuisse infirmitate interueniente, vel alia causa, vel [y] si ea valetudine paterfamilias fuit, vt generare non possit: hunc qui in domo natus est, licet vicinis scientibus, filium non esse.

VII. IDEM libro vicesimo quinto ad Sabinum

SI qua pœna pater [z] fuerit affectus, vt vel ciuitatem amittat, vel seruus pœnæ efficiatur: sine dubio nepos filii loco succedit.

Ob furorem patris ius potestatis non soluitur.

VIII. IDEM libro vicesimo sexto ad Sabinum

PAtre furioso liberi nihilominus in patris sui potestate sunt. Idem & in omnibus est parentibus, qui habent liberos in potestate. nam cùm ius potestatis moribus sit receptū, nec possit desinere quis habere in potestate, nisi exierint liberi quibus casibus solent: nequaquam dubitādum est remanere eos in potestate. Quare non solum eos liberos in potestate habebit, quos ante furorem genuit: verùm & si qui ante furorem concepti in furore editi sunt. sed & si in furore agēte eo vxor concipiat, vidēdum an in potestate eius nascatur filius. nam furiosus licet vxorem ducere non possit, retinere tamen matrimonium potest. quod cùm ita se habeat, in potestate filium habebit. Proinde & si furiosa sit vxor, ex ea ante conceptus in potestate nascetur. sed & in furore eius conceptus ab eo, qui non furebat, sine dubio in potestate nascetur: quia retinetur matrimonium. sed & si ambo in furore agant & vxor & maritus, & tunc concipiat: partus in potestate patris nascetur, quasi voluntatis reliquiis in furiosis manentibus. nam cùm consistat matrimonium altero furente, consistet [A] & vtroque. Adeo autem retinet ius potestatis pater furiosus, vt & adquiratur illi commodum eius, quod filius adquisiuit.

VIIII. POMPONIVS libro sextodecimo ad Quintum Mucium

FIliusfamilias [B] in publicis causis loco patrisfamilias habetur: veluti [C] vt magistratum gerat, vt [D] tutor detur.

X. VLPIANVS libro quarto ad legem Iuliam & Papiam

SI iudex nutriri, vel ali oportere pronuntiauerit: dicēdum est de veritate quærendum filius sit, an non: neque enim alimentorum causa veritati facit præiudicium.

XI. MODESTINVS libro primo Pandectarum.

INuiti filii naturales, vel emancipati [E] non rediguntur in patriam potestatem.

q quidam

r De potestate parentum, vide Plat. li. 5. & 4. de legib. Deut. c. 21. & Val. li. 5. titu. 8.

s Filii verò familiarum & filiæ qui sunt.

t Hæc desunt in alijs libris, quæ tamen locū hunc maximè illustrant.

v abfuisse

x Quo extat l. 3. §. Idem Iulianus infr. de agno. seu ali. lib.

y veluti

z paterfamiliarum

A consistet

B In publicis causis parentum iura interquiescunt. Gell. lib. 2. cap. 2.

C veluti si

D vel tutor

E Plana est & recta hæc lectio. Itaque legendū non est simul emancipati, vt Cenomanensis voluit.

DE ADOPTIONIBVS ET EMANCIPATIONIBVS ET ALIIS MODIS QVIBVS POTESTAS SOLVITVR. TIT. VII.

Duæ species adoptionis.

I. MODESTINVS libro secundo Regularum

a FIliosfamilias[a] non solùm natura, verùm & adoptiones faciũt. quod adoptionis nomen est quidem generale, in duas autem species diuiditur: quarum altera adoptio similiter dicitur, altera adrogatio. Adoptantur filiifamilias: adrogantur qui sui iuris sunt.

II. GAIVS libro primo Institutionum

GEneralis enim adoptio duobus modis fit: aut principis auctoritate, aut magistratus imperio. Principis auctoritate adoptamus eos, qui sui iuris sunt. quæ b species adoptionis dicitur adrogatio: quia[b] & is qui adoptat rogatur, id est interrogatur an velit eũ, quem adoptaturus sit, iustum sibi filium esse: et is qui adoptatur, rogatur an id fieri patiatur. Imperio magistratus adoptamus eos, qui in potestate parentis sunt: siue primũ gradum liberorum optineant, qualis est filius, filia: siue inferiorem, qualis est nepos, neptis, pronepos, proneptis. Illud vtriusque adoptionis commune est, quòd & hi qui generare non possunt, quales sunt spadones, adoc ptare[c] possunt. Hoc verò proprium est iut adoptionis, quæ per principem fit: quòd is qui liberos in potestate habet, si se adrogandum dederit: non solùm ipse potestati adrogatoris subiicitur, sed & liberi eius in eiusdem fiunt potestate tamquam nepotes.

III. PAVLVS libro quarto ad Sabinum

d SI consul[d] vel præses filiusfamilias sit: posse eũ apud semetipsum vel emancipari, vel in adoptionem dari constat.

IIII. MODESTINVS libro secundo Regularum

e MAgistratum, apud[e] quem legis actio est, & emãcipare filios suos, & in adoptionem dare apud se posse Neratii sententia est.

V. CELSVS libro vicensimo octauo Digestorum

f IN adoptionibus[f] eorum dumtaxat, qui suæ potestatis sunt, voluntas exploratur. sin autem à patre dantur in adoptionem: in his vtriusque arbitrium spectandum est vel consentiendo, vel non contradicendo.

VI. PAVLVS libro trigesimo quinto ad Edictum

CVm nepos adoptatur quasi ex filio natus, consensus filii exigitur: idque etiam Iulianus scribit.

VII. CELSVS libro trigensimo nono Digestorum

CVm adoptio fit non est necessaria in eam rem auctoritas eorum, inter quos iura adgnationis consequuntur.

VIII. MODESTINVS libro secundo Regularum

g QVod[g] ne curatoris auctoritas intercederet in adrogatione: ante tenuerat, sub Diuo Claudio rectè mutatum est.

IX. VLPIANVS libro primo ad Sabinum

ETiam cæcus adoptare, vel adoptari potest.

X. PAVLVS libro secundo ad Sabinum

SI quis nepotem quasi ex filio natum, quem in potestate habet, consentiente filio adoptauerit, non adh gnascitur auo[h] suus hæres: quippe cùm post mortem aui quasi in patris sui recidit potestatem.

XI. IDEM libro quarto ad Sabinum

i SI is[i] qui filium haberet, in nepotis locum adoptasset, perinde atque si ex eo filio natus esset, & is filius auctor factus non esset: mortuo auo nõ esse nepotem in potestate filii.

XII. VLPIANVS libro quarto decimo ad Sabinum

k QVi[k] liberatus est patria potestate, is postea in potestatem honeste reuerti non potest, nisi adoptione.

XIII. PAPINIANVS libro trigensimo sexto Quæstionum

l IN omni ferè iure finita patris adoptiui potestate nullum ex[l] pristino retinetur vestigium: denique & patria dignitas quæsita per adoptionem finita ea deponitur.

XIIII. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum

m n SEd etiam[m] nepos ex filio apud adoptatum[n] patrẽ conceptus & natus, per emancipationem iura omnis perdit[o].

XV. VLPIANVS libro vicensimo sexto ad Sabinum

SI paterfamilias adoptatus sit: omnia quæ eius fuerunt & adquiri possunt, tacito iure ad eum transeunt, qui adoptauit. hoc amplius liberi eius, qui in potestate[p] sunt, eum sequuntur. sed & hi, qui postliminio redeunt, vel qui in vtero fuerunt cùm[q] adrogaretur, simili modo in potestatem adrogatoris rediguntur.

a Qui duos filios & ex altero eorum nepotem habet, si q vult nepotem quasi ex altero natum[q] sic adoptare: potest hoc efficere si eum emancipauerit, & sic adoptauerit quasi ex altero natũ. facit enim hoc quasi quilibet, non quasi auus. & qua ratione quasi ex quolibet natũ potest adoptare, ita potest & quasi ex altero filio.

Quæ sint iusta causa arrogationis.

a In[r] adrogationibus cognitio vertitur num fortè minor sexaginta annis sit[s] qui[s] adrogat, quia magis liberorum creationi studere debeat: nisi fortè morbus aut valetudo in causa sit, aut alia iusta causa adrogandi: veluti si coniunctam sibi personam velit adoptare. Item non debet quis plures adrogare, nisi ex iusta causa. Sed nec libertum alienum, nec maiorem minor.

XVI. IAVOLENVS libro sexto ex Cassio

a ADoptio enim in his personis locum habet, in quibus etiam[a] natura potest habere.

XVII. VLPIANVS libro vicensimo sexto ad Sabinum

NEc ei permittitur adrogare, qui tutelam vel curam alicuius administrauit, si minor vigintiquinz que annis sit qui adrogatur: ne[t] fortè eum ideo adroget, ne rationes reddat. Item inquirendum est ne fort tè turpis causa adrogandi subsit. Eorum[v] dumtaxat v pupillorum adrogatio permittenda[x] est his, qui vel nax turali cognatione, vel sanctissima affectione ducti adoptarent: ceterorum prohibenda ne esset in potestate tutorum & finire tutelam, & substitutionem à parente a factam extinguere. Et primùm quidem excutiendũ erit quæ facultates pupilli sint, & quæ eius, qui adoptare eum velit: vt æstimetur ex comparatione earum, an salubris adoptio possit pupillo intellegi. deinde cuius vitæ sit is qui velit pupillũ redigere in familiam suam. y tertiò cuius[y] idem ætatis sit: vt æstimetur an[z] mea lius sit de liberis procreandis cogitare eum, quàm ex aliena familia quemquam redigere in potestatem suã.

3 Præterea videndum est an non debeat permitti ei, qui vel vnum habebit vel plures liberos, adoptare aliũ: ne aut illorum, quos iustis nuptiis procreauerit, deminuatur spes, quam vnusquisque liberorũ obsequio pa A ret[A] sibi: aut[B] qui adoptatus fuit minus percipiat, quàm B dignum erit eum consequi. Interdum & diuitem permittetur adoptare pauperiori, si vitæ eius sobrietas cla4 ra sit, vel affectio honesta nec incognita. Satisdatio autem in his casibus dari solet.

XVIII. MARCELLVS libro vicensimo sexto Digestorum

c NOn aliter enim voluntati eius, qui adrogare pupillum volet, si[C] causam eius ob alia probabit subscribendum erit, quàm si cauerit seruo publico se restituturũ eis, quæ ex bonis eius consecutus fuerit: illis, ad quos res peruentura esset, si adrogatus permansisset in suo statu.

XIX. VLPIANVS libro vicensimo sexto ad Sabinum

HIs verbis satisdationis, quæ ab adrogatore præstari debet, AD QVOS EA RES PERTINET, & libertatibus prospectum esse, quæ secundis tabulis datæ sunt: & multo magis substituto seruo, item legatariis nemo dubitat. quæ satisdatio si omissa fuerit, vtilis actio in adrogatorem datur.

XX. MARCELLVS libro vicensimo sexto Digestorum

HAec autem satisdatio locum habet, si impubes decessit, sed & si de pupillo loquitur, tamen hoc & in pupilla obseruandum est.

XXI. GAIVS libro singulari Regularum

NAm & feminæ ea rescripto principis adrogari possunt.

XXII. VLPIANVS libro vicensimo sexto ad Sabinum

SI adrogator decesserit impubere relicto filio adoptiuo, & mox impubes decedat: an hæredes adrogatoris teneantur? & dicendum est hæredes quoque restiD tuturos[D] & bona adrogati, & præterea quartã partẽ. Sed an impuberi adrogator substituere possit quæritur: & puto non admitti substitutionem, nisi fortè ad quartam solam, quam ex bonis eius consequitur: & hactenus, vt ei vsque ad pubertatem substituat. Ceterùm si fidei eius committat, vt quandoq; restituat: non oportet admitti fideicommissum: quia hoc non iudicio eius ad eũ peruenit, sed principali prouidentia. Hæc omnia dicenda sunt, siue in locum filij, siue in locum nepotis aliquis impuberem adrogauerit.

XXIII. PAVLVS libro trigensimo quinto ad Edictum

B QVi[B] in adoptionem datur, his quibus adgnascitur & cognatus fit: quibus verò nõ adgnascitur nec cognatus fit, adoptio enim non ius sanguinis, sed ius agna

a patria potestas, vel, ius potestatis

a Adoptiones naturalibus præferendas suadet Plin. in Panegyrico ad Traianum & Had. imp. apud Dionem Cassium. Quæ de re disputat in verã quæ partẽ Stob. serm. 74.

b Gel. lib. 5. cap. 19. Arrogationẽ hinc dictam ait, quia genus hoc transitus in alienam familiã per populi rogationẽ fit. Et hæc etymologia verissima videtur. Cæterum tamen hanc forte arrogationẽ, quæ suo tẽpori conueniebat, quod rogatio illa non rogatoris tandem abiissit. Tyberij imperatoris tẽpore euanuerat. Vitrũ aut F prudentiũ semper habitum est a forma sua recedere, vt temporis frenãt. Alc. li. 9. Parer. c. 5.

c adoptare possunt: castrati autem non possunt.

d Conuenge l. 2. de offic. præto. Duar.

e De legis actione. Alc. li. 9. Parer. c. 2.

f Post dictionem adoptionibus, virgula subnotari debet: cuius rei inscitia addiderũt dictionem ipsi veri, & transposuerunt dumtaxat.

g Quod vt non

h auo vt suus

i quis cum

k In fine additur versiculus hic integer. Sed si semel fuerit adoptatus, amplius adoptari non potest. quẽ a Florentinis libris voluit abesse. sudicio. & glossa quadã fuit quæ cõtradicebatur hoc responsum tam l. adoptare. inst. cs. in hũc autem citatum postea irrepsit.

l ex pristino iure

m & nepos

n adoptiuum

o perdet.

p potestate eius sunt,

q natus sit adoptare, vel natum adoptarem

r Ad hoc responsum & sequentes leges pertinent ea Iuna elegantiæ[illegible] Cic. pro domo sua ad Pontifices.

a & natura

t non

v illo, & melius,

x promittenda

y eius demum

z an non

A pararet

B aut ne quid

C etiam si causam

D restituturi bona

B Sumptum ex tit. de rit. nupt. Duar.

adgnationis adfert. & ideo si filiũ adoptauerim,[a] vxor mea illi matris loco non est:neque enim adgnascitur ei, propter quod nec[b] cognata eius fit. Item nec mater mea auiæ loco illi est : quoniam his qui extra familiam meam sunt,non adgnascitur.sed filiæ meæ is,quẽ adoptaui,frater fit,quoniã in familia mea est filia,nuptiis[c] tamen etiam eorum prohibitis.

a adoptauero
b cognatus. sed Florētina lectio melior.
c nuptiis etsi vel nuptiis tamen

XXIIII. VLPIANVS libro primo Disputationum

NEque absens, neque dissentiens adrogari potest.

XXV. IDEM libro quinto Opinionum

POst mortem filiæ suæ, quæ vt materfamilias quasi iure emancipata vixerat,& testamento scriptis hæredibus decessit, aduersus factum suum quasi non iure eam uel præsentibus testibus emancipasset,[d] pater mouere controuersiam prohibetur. Neque adoptare, neq; adrogare quis absens,nec per alium eiusmodi sollemnitatem peragere potest.

d emancipauerit,

XXVI. IVLIANVS libro septuagesimo Digestorum

QVem filius meus emancipatus adoptauerit,is nepos meus non erit.

XXVII. IDEM libro octogesimo quinto Digestorum

EX adoptiuo natus adoptiui locum optinet,[1]in iure ciuili.

XXVIII. GAIVS libro primo Institutionum

LIberum arbitrium est ei , qui filium & ex eo nepotem in potestate habebit , filium quidem potestate demittere[e] , nepotem verò in potestate retinere. vel ex diuerso filium quidem in potestate retinere , nepotem verò manumittere:vel omnes sui iuris efficere. eadem & °de° pronepote dicta esse intellegemus.

e dimittere vel de potestate dimittere,

XXIX. CALLISTRATVS libro secundo Institutionum

SI pater naturalis loqui quidem non possit , alio tamen modo quàm sermone manifestum facere possit velle se filium suum in adoptionem dare:perinde cõfirmatur adoptio ac si iure facta esset.

XXX. PAVLVS libro primo Regularum

ET qui vxores non habent, filios adoptare possunt.

XXXI. MARCIANVS libro quinto Regularum

NOn potest filius qui est in potestate patris, vllo modo compellere eum ne sit in potestate:siue naturalis, siue adoptiuus.

XXXII. PAPINIANVS libro trigesimo primo Quæstionum

NOnnumquã autem impubes , qui adoptatus est, audiendus erit si pubes factus emancipari desideret : idque causa cognita per iudicem statuendum erit. Imperator Titus Antoninus rescripsit,[f] priuignũ suum tutori adoptare permittendum.

f Tutor quidẽ pupillũ suum nõ adoptat. nisi idonea causa subsit. hæc ei suprà eodẽ titulo cauetur. iterum tamen oportet, vt consanguinis diuersa retineatur, quod nõ, nisi eo facilisima adseuerare potest. Itaque hac responsa nihil inter se pugnāt.

XXXIII. MARCIANVS libro quinto Regularum

ET si pubes factus non expedire sibi in potestatem eius redigi probauerit ,æquum esse[g] emãcipari eũ à patre adoptiuo:atque ita pristinum ius reciperare.

g est

XXXIIII. PAVLVS libro vndecimo Quæstionum

QVæsitum est,si tibi filius in adoptionem hac lege sit datus,vt post triennium puta eundem mihi in adoptionem des,an actio vlla sit:& Labeo putat nullam esse actionem. nec enim moribus nostris cõuenit[h] filium temporalem habere.

h conuenire

XXXV. IDEM libro primo Responsorum

PEr adoptionem dignitas non minuitur , sed augetur. vnde senator & si à plebeio adoptatus est, manet senator.similiter manet & senatoris filius.

XXXVI. IDEM libro octauodecimo Responsorum

EMancipari filium à patre quocumque loco posse constat,vt exeat de patria potestate. Apud proconsulem etiam in ea prouincia,quam sortitus non est, & manumittu, &[1]in[1]adoptionem dari posse placet.

XXXVII. IDEM libro secundo Sententiarum

ADoptare quis nepotis loco potest , etiam si filium non habet. Eum quem quis adoptauit,emancipatum, vel in adoptionem datum iterum non potest adoptare.

XXXVIII. MARCELLVS libro vicensimo sexto Digestorum

ADoptio non iure facta , à principe confirmari potest.

XXXIX. VLPIANVS libro tertio de officio Consulis[i]

NAm ita Diuus Marcus Eutuchiano[k] rescripsit: Quod si desideras , an impetrare debeas æstimabunt iudices adhibitis etiam his,qui cõtradicent:[l]ad est qui læderentur confirmatione adoptionis.

i proconsulis
k Eutuchiano
l contradicerent:

XL. MODESTINVS libro primo Differentiarum

ADrogato patrefamilias liberi,qui in eius erant potestate,nepotes apud adrogatorem efficiuntur:simulque cum[1]suo[1]patre in eius recedunt potestatem. quod non similiter in adoptionem[m] contingit:nam nepotes ex eo in aui naturalis retinẽtur potestate. Non tantum cum quis adoptat , sed & cùm adrogat,maior esse debet eo,quem sibi per adrogationem,vel per adoptionem filium facit.& vtique plenæ[n] pubertatis, id est decem & octo annis[1]eum[1]præcedere debet. Spado adrogãdo,suum hæredem sibi adsciscere[o] potest:nec ei corporale vitium impedimento est.

m in adoptione
n plena pubertate
o adoscere rectior est Florē.

XLI. IDEM libro secundo Regularum

SI pater filium,ex quo nepos illi est in potestate,emãcipauerit,& postea eum adoptauerit:mortuo eo nepos in patris non reuertitur potestatem , nec is nepos in patris reuertitur potestatem , quem auus retinuerit filio dato in adoptionem,quem denuo redadoptauit.

XLII. IDEM libro primo Pandectarum

ETiam infantem in adoptionem dare possumus.

XLIII. POMPONIVS libro vicensimo ad Quintum Mucium

ADoptiones non solum filiorum,sed & quasi nepotum fiunt : vt aliquis nepos noster esse videatur, perinde quasi ex filio,vel incerto[p] natus sit.

p incertò

XLIIII. PROCVLVS libro octauo Epistularum

SI is qui nepotem ex filio habet,in nepotis loco aliquem adoptauit : non puto mortuo auo iura consanguinitatis inter nepotes futura esse. sed si sic adoptauit, vt[q] etiam iure legis nepos suus esset, quasi[r] ex Lucio puta filio suo , & ex matrefamilias eius natus esset: contra puto.

q vt tam iure legeque nepos, quam lectionem confirmat formula rogationis, cuius meminit Gel. lib. 5. c. 19. Itaque magis placet Duareno, quam Florentina li. 2. disp. c. 16. vbi hoc caput eleganter explicat.
r quàm si ex Lucio

XLV. PAVLVS libro tertio ad legem Iuliam & Papiam

ONera eius,qui in adoptionem datus est,ad patrem adoptiuum transferuntur.

XLVI. VLPIANVS libro quarto ad legem Iuliam & Papiam

IN seruitute mea quæsitus mihi filius in potestatem meam redigi beneficio principis potest : libertinũ tamen eum manere non dubitatur.

DE DIVISIONE RERVM ET QVALITATE

TIT. VIII.

Diuisiones quaedam rerum ac diffinitiones, quarum cognitio in nulla non parte iuris ciuilis necessaria est.

GAIVS libro secundo Institutionum

SVMMA rerum diuisio in duos[*]articulos[*] deducitur.nam aliæ sunt diuini iuris,aliæ humani. Diuini iuris sunt [1]veluti[1] res sacræ,& religiosæ : sanctæ quoque res, veluti muri & portæ, quodãmodo diuini iuris sunt. Quod autẽ diuini iuris est,id nullius in bonis est.id verò,quod humani iuris est,plerũq; alicuius in bonis est. potest autem °&° nullius in bonis esse. nam ° res ° hæreditariæ antequam aliquis hæres existat nullius in bonis sunt. Hæ autẽ res,quæ humani iuris sunt, aut publicæ sunt, aut priuatæ. quæ publicæ sunt, nullius in bonis esse creduntur,[1]ipsius enim vniuersitatis esse creduntur[1]. priuatæ[s] autem sunt quæ singulorũ sunt. Quædam præterea res corporales sunt ,quædam incorporales. corporales hæ sunt,quæ tangi possunt,veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentum, & denique aliæ res innumerabiles.incorporales sunt quæ tangi non possunt : qualia sunt ea,quæ in iure consistunt:sicut hæreditas, vsusfructus,obligationes quoquo modo contractæ[t]. nec ad rem pertinet, quòd in hæreditate res corporales continentur:[1]nam[1]& fructus , qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt:& id quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale est: veluti fundus , homo, pecunia. nam ipsum ius successionis , & ipsum ius vtendifruendi , & ipsum ius obligationis incorporale est. Eodem numero sunt[1]& iura prædiorum vrbanorũ & rusticorum,quæ etiam seruitutes vocantur.

s quæ autem priuatæ
t contractæ sunt

II. MARCIANVS libro tertio Institutionum

QVædam naturali iure communia sunt omnium, quædam vniuersitatis, quædam nullius, pleraque singulorum: quæ varijs ex causis cuique[a] adquiruntur. Et quidem naturali iure omnium communia sunt illa: aër, aqua profluens, & mare, & per hoc litora maris.

III. FLORENTINVS Institutionum libro sexto[b]

ITem lapilli, gemmæ, cæteráque, quæ in litore inuenimus[c], iure naturali nostra statim fiunt.

IIII. MARCIANVS libro tertio Institutionum

NEmo igitur ad litus maris accedere prohibetur piscandi causa, dum tamẽ villis & ædificijs & monumentis abstineatur[d]: quia nõ sunt iuris gẽtium sicut & mare: idque & Diuus Pius piscatoribus Formianis et Capenatis rescripsit. Sed flumina penè omnia & portus publica sunt.

V. GAIVS libro secundo rerum cottidianarum siue aureorum

RIparum vsus publicus est iure gẽtium, sicut ipsius fluminis. Itaque nauem ad eas appellere, funes ex arboribus ibi natis religare, retia siccare, & [e]ex mare reducere, onus aliquid in his reponere cuilibet liberum est, sicuti per ipsum flumen nauigare. sed proprietas illorum est, quorum prædijs hærent. qua de causa arbores quoque in his natæ eorundem sunt. In mare[f] piscãtibus liberum est casam in litore ponere, qua[g] se recipiant.

VI. MARCIANVS libro tertio Institutionum

INtantum[h], vt & soli domini constituantur qui ibi ædificant: sed quamdiu ædificium manet: alioquin ædificio dilapsu quasi iure postliminij reuertitur locus in pristinam causam. & si alius in eodem loco ædificauerit, eius fiet. Vniuersitatis sunt non singulorum, veluti quæ in ciuitatibus sunt theatra, & stadia,[i] & similia: & si qua alia sunt cõmunia ciuitatiũ. Ideóque nec seruus cõmunis ciuitatis, singulorũ pro parte intellegitur, sed vniuersitatis. & ideo tam cõtra ciuem, quàm pro eo posse seruum ciuitatis torqueri Diui fratres rescripserunt. ideo & libertus ciuitatis nõ habet necesse veniam edicti petere, si vocet in ius aliquem ex ciuibus.

Sacræ res & religiosæ, & sanctę in nullius bonis sunt. Sacræ autem res sunt hæ, quæ publicè consecratæ sunt, non priuatè[k]. si quis ergo priuatim[l] sibi sacrum [m]constituerit, sacrum [o]non est, sed profanum. semel autem æde sacra facta etiam diruto[m] ædificio locus sacer manet. Religiosum autem locum vnusquisque sua voluntate facit, dum mortuum infert in locum suum. In commune autem sepulchrum etiam inuitis ceteris licet inferre: sed & in alienum locum concedente[n] domino licet inferre: & licet[o] postea ratũ habuerit quàm illatus est mortuus, religiosus locus fit. Cenotaphium[p] quoque magis placet locum esse religiosum, sicut testis in ea re est Vergilius[q].

VII. VLPIANVS libro vicensimoquinto ad Edictum

SEd[r] diui fratres contra rescripserunt.

VIII. MARCIANVS libro quarto Regularum

SAnctum est, quod ab iniuria hominum defensum atque munitum est. sanctum autem dictum est à sagminibus. sunt autem sagmina quædam herbæ, quas legati populi Romani ferre solent, ne quis eos violaret: sicut legati Græcorum ferunt ea, quæ vocantur ceryçia. In municipijs quoque muros esse sanctos Sabinum rectè respondisse Cassius refert: prohiberique oportere ne quid in his immitteretur[s].

IX. VLPIANVS libro sexagensimo octauo ad Edictum

SAcra[t] loca ea sunt, quæ publicè sunt dedicata, siue in ciuitate sint, siue in agro. Sciendum est locum publicum tũc sacrum fieri posse, cùm princeps eum dedicauit, vel dedicandi dedit potestatẽ. Illud notandum est, aliud esse sacrum locum, aliud sacrarium. sacer locus est locus consecratus. sacrarium est locus, in quo sacra reponuntur[v]: quod etiam in ædificio priuato esse potest. & solent qui liberare eum locum religione volunt, sacra inde[x] euocare. Propriè dicimus sancta, quę neque sacra, neque profana sunt, sed sanctione quadam confirmata: vt leges sanctæ sunt, sanctione enim quadam sunt subnixæ. quod enim sanctione quadam, subnixum est, id sanctum est, & si Deo non sit consecratum. & interdum in sanctionibus adijcitur, vt qui ibi aliquid commisit capite puniatur. Muros autem municipales nec reficere licet sine principis vel præsidis auctoritate, nec aliquid eis coniungere, vel superponere[y]. Res sacra non recipit æstimationem.

X. POMPONIVS libro sexto ex Plautio[z]

ARisto[A] ait sicut id, quod in mare ædificatum sit, fieret priuatum ita quod mari occupatum sit, fieri publicum.

XI. POMPONIVS libro secundo ex varijs lectionibus

SI quis violauerit muros, capite punitur:[B] sicuti si quis transcendet scalis admotis, vel alia qualibet ratione. nam ciues Romanos aliã, quàm per portas egredi non licet: cùm illud hostile & abominandum sit. nã & Romuli frater Remus occisus traditur ob id, quòd murum transcendere voluerit.

DE SENATORIBVS

TITVLVS VIIII.

De magistratibus tractatur in hac parte, quatenus id necessarium est ad iurisdictionem, & iudicia. Sed primùm de senatoribus, vt intelligamus, quid inter eos, & magistratus intersit.

VLPIANVS libro sexagensimo secundo ad Edictum

COnsvlari[C] feminæ vtique consularem virum præferendum nemo ambigit. sed vir præfectorius an consulari feminæ præferatur, videndum. putẽ præferri: quia[D] maior dignitas est in sexu virili. Consulares autem feminas dicimus cõsularium vxores. adijcit Saturninus etiã matres. quod nec vsquam relatum est, nec vnquam receptum.

II. MARCELLVS libro tertio Digestorum

CAssius Longinus non putat ei permittendum, qui propter turpitudinem senatu motus nec restitutus est, iudicare, vel testimonium dicere: quia lex Iulia repetundarum hoc fieri vetat.

III. MODESTINVS libro sexto Regularum

SEnatorem remotum senatu capite non minui, sed Romæ[E] morari Diuus Seuerus & Antoninus permiserunt[F].

IIII. POMPONIVS libro duodecimo ex varijs lectionibus

QVi[G] indignus est inferiore ordine, indignior est superiore.

V. VLPIANVS libro primo ad legem Iuliam & Papiam

SEnatoris[H] filium accipere debemus non tantùm eũ, qui naturalis est, verùm adoptiuum quoque. neque interest à quo vel qualiter adoptatus fuerit. nec interest iam[I] in senatoria dignitate constitutus cum susceperit, an[K] ante dignitatem senatoriam.

VI. PAVLVS libro secundo ad legem Iuliam & Papiam

SEnatoris[L] filius est & is, quem in adoptionem accepit: quamdiu tamen in familia eius manet. emancipatus verò nomen filij emancipatione amittit. A senatore in adoptionem filius datus ei, qui inferioris dignitatis est, quasi senatoris filius videtur. quia non amittitur senatoria dignitas adoptione inferioris dignitatis: non magis quàm vt cõsularis desinat esse.

VII. VLPIANVS libro primo ad legem Iuliam & Papiam

EMancipatum[M] à patre senatore quasi senatoris filium haberi placet. Item Labeo scribit etiam eum, qui post mortem patris senatoris natus sit, quasi senatoris filium esse. Sed eum, qui posteaquam pater eius de senatu motus est, concipitur & nascitur, Proculus & Pegasus opinãtur non esse quasi senatoris filium: quorum sententia vera est, nec enim propriè senatoris filius dicetur is, cuius pater senatu motus est antequam iste nasceretur. Si quis conceptus quidem sit antequam pater eius senatu moueatur, natus autem post patris amissam dignitatem: magis est vt quasi senatoris filius intellegatur. tempus enim conceptionis spectãdum plerisque placuit. Si quis & patrem & auum habuerit senatorem: & quasi filius, & quasi nepos senatoris intellegitur. sed si pater amiserit dignitatem ante conceptionem huius: quæri poterit an quamuis quasi senatoris filius non intellegatur, quasi nepos tamen intellegi debeat. & magis est vt debeat: vt aBi potius ei dignitas prosit, quàm obsit casus patris.

De dignitate fœminarum.

VIII. IDEM libro sexto Fideicommissorum

FEminæ[N] nuptæ clarissimis personis clarissimarũ personarum appellatione continentur. Clarissi-

a cuique
b libro primo
c & occupamus, vt inuenire hic cum effectu accipiatur. l. 1. in princ. de acquir. pos.
d abstineatur
e et ex mari deducere nauem aliquid, & in his reponere. hoc loco videtur integrior Florentina.
f mari verum tamen est ablatiuum mare, quo vsus est Varro lib. antiq. humana. Ab Erythræo mare orti. & in Fundano. In mare aquã frigidã orire Charisium.
g in quam
h Coniunge l. si quisquã de diu. rer. præs. nã ex hac quæstione pẽdet antinomia difficilis Duar.
i libénque
k priuatum.
l priuatum
m Quia nihil interuenit quod pristinã causam mutet diruto tamẽ ædificio quod erat in litore posito, interuenit noua causa quia illud mare rursum occupat. ad hoc in prin. & l. penu. inf. eod. tit. & hæc est probabilis ratio diuersitatis inter locũ sacrũ & publicum.
n consentiente
o Sensus est, religiosum locum fit, quãuis non cõcedẽte domino ordinẽ illatus fuerit mortuus modò postea ratum habuerit: quia ratihabitio mandato cõparatur. l. semper infra de reg. iur. l. vlt. C. ad Maced. mal. igitur huic loco negatiuam addidit Haloander.
p 'Bud. his.
q 3. Æneid. Hectoreũ ad tumulũ viridi quẽ cespite inanem.
r Sumptũ ex ti. de relig. Duar.
s immitteretur.
t Sumptum ex tit. ne quid in loco sac. fiat. Dua.
v sicut eos ponuntur.
x De euocatione sacrorũ Macrob. li. 3 et Liui. lib. 5. Est autem profana reddere oppida, euocatis inde dijs quod fiebat antequam expugnarentur.

y supponere.
z ad Plautiũ
A Conferendũ hoc est cum c. vo. de acquir. rer. do. Duar.
B puniatur
C Sumptum ex tit. de reb. aut. iu. de poss. vbi quæritur de dignitate creditorũ, vt colligere licet ex cap. 6 & vo. de poss. Duar.
D qua & tunc accipiatur pro quatenus.
E l. Romanum ciuem manere, nã hac damnatione amisit tantum existimationẽ et dignitatẽ salua libertate, ciuitate, & familia. l. pen. inf. de extraord. cog. & §. quibus de cap. di min. Instit.
F rescripserũt.
G Hoc referendũ est ad varios senatorum ordines, qui inferiores & superiores fuerũt pro magistratibus, quos quisq; gesserat: nã fuerũt consulares, Pratorij, Praefectorij, Clarissimi, Illustres, Perfectissimi, Augusti. ad Modest.
H Sumptum ex tit. de ritu nupt. Duar.
I an
K Consentaneũ est huic sententia. l. si senator. C. de digni. docet Duar. 1. disput. c. 49.
L Ex tit. de rit. nup. Duar.
M Ex tit. de ri. nup. Duar.
N Sumptũ ex ca. 12 de iud. vbi clarissimorum fit mentio, nã error est in inscript. capitum. Duar.

natarum feminarum nomine senatorum filiæ, nisi quæ viros clarissimos sortitæ sunt, non habentur. feminis enim dignitatem clarissimam mariti tribuunt, parentes verò donec plebeii [a] nuptiis fuerint copulatæ. tamdiu igitur clarissima femina erit, quamdiu senatori nupta est, vel clarissimo: aut separata ab eo alii inferioris dignitatis non nupsit.

a Plebeis, vel plebeiis

IX. PAPINIANVS libro quarto Responsorum

Filiam senatoris nuptias liberti secutam, patris casus non facit vxorem. nam quæsita dignitas liberis propter casum patris remoti à senatu auferenda non est.

X. VLPIANVS libro trigesimo quarto ad Edictum

Liberos [b] senatorum accipere debemus non tantùm senatorum filios, verùm omnes, qui geniti ex ipsis, éxve [c] liberis eorum dicantur: siue naturales, siue adoptiui sint liberi senatorum, ex quibus nati dicuntur. Sed si ex filia senatoris natus sit: spectare debemus patris eius condicionem.

b Ex tit. de ritu nup. Duar.
c vel ex liberis

Domicilium Senatorum.

XI. PAVLVS libro quadragesimo primo ad Edictum

Senatores licet in vrbe domicilium habere videantur, tamen & ibi, vnde oriundi sunt, habere domicilium intellegũtur: quia dignitas domicilii adiectionem potius dedisse quàm permutasse videtur.

De dignitate feminarum.

XII. VLPIANVS libro secundo de Censibus

Nuptæ prius cõsulari viro impetrare solent à principe, quamuis perraro, vt nuptæ iterum minoris dignitatis viro nihilominus in consulari maneant dignitate: vt scio Antoninum Augustum Iuliæ Mamææ [d] consobrinæ suæ indulsisse. Senatores [e] autem accipiendum est eos, qui à patriciis & consulibus [f] vsque ad omnes illustres viros descendunt: quia & hi soli in senatu sententiam dicere possunt.

d Mammææ
e Verba sunt Triboniani. Patritij autẽ Iustiniani ætate dicebãtur patres Reip. auctore suido. & toto tit. de consulib. & patric. libro 12. C.
f consularibus

DE OFFICIO CONSVLIS TIT. X.

VLPIANVS libro secundo de Officio Consulis

Officium [g] consulis est, consilium [h] præbere manumittere volentibus. Cõsules & seorsum [i] singuli manumittunt [k]: sed non potest is qui apud alterũ nomina ediderit, apud alterum manumittere. separatæ [*] enim [*] sunt manumissiones. sanè si qua ex causa collega manumittere non poterit [l] infirmitate vel aliqua iusta causa impeditus: collegam posse manumissionem expedire senatus censuit. Cõsules apud se seruos suos manumittere posse nulla dubitatio est. sed si euenerit vt minor viginti annis cõsul sit, apud se manumittere non poterit: cùm ipse sit qui ex senatusconsulto consilii causam examinat. apud collegam verò causa probata potest.

g Conuenga cũ l. 20. de man. vin. Duar.
h l. Aere qui cognoscerent an iusta causa esset manumissionis.
i & singuli
k manumittere possunt.
l potest

DE OFFICIO PRAEFECTI [m] PRAETORIO TITVLVS XI.

AVRELIVS Arcadius Charisius magister libellorum libro singulari de Officio Præfecti prætorio

Breuiter commemorare necesse est vnde constituendi præfectorũ [n] prætorio officio origo manauerit. Ad vicem magistri equitum præfectos prætorio antiquitus institutos esse, à quibusdam scriptoribus traditum est. nã cùm apud veteres dictatoribus ad tempus summa potestas crederetur, & magistros equitum sibi eligerent, qui [o] adsociati participales curæ [admilitiæ gratia] secundam post eos potestatem gererent: regimentis reipublicæ ad Imperatores perpetuos [p] translatis ad similitudinem magistrorum equitum præfecti prætorio à principibus electi sunt. data [q] est plenior licẽtia ad disciplinæ publicæ emẽdationem. His cunabulis [r] præfectorũ auctoritas initiata in tantũ meruit augeri, vt appellari à præfectis prætorio non possit. nam cum ante quæsitum fuisset an liceret à præfectis prætorio appellare, & [s] iure liceret, & extarent exempla eorum, qui prouocauerint: postea publicè sententia principali lecta appellandi facultas interdicta est. credidit enim princeps eos qui ob singularem industriam explorata eorum fide & grauitate ad huius officii magnitudinem adhibentur, non aliter iudicaturos esse pro sapientia ac luce dignitatis suæ, quàm ipse foret iudicaturus. Subnixi sunt etiam alio priuilegio præfecti prætorio: ne à sententiis eorum minores ætate ab aliis magistratibus, nisi ab ipsis præfectis prætorio restitui possint.

m Nomen à castrensi vocabulo profluxit. Nam prætor omnium magistratum appellabatur, eius porro tentorium, & prætorium, locus quo prætor degeret. De quo vide Alc. tit. de præf. præto. li. 10. C. et Bud. hic.
n præfecti
o qui adsociati principali curæ militiæ gratia
p perpetuo
q data eis plenior
r præfectorum prætorio auctoritas
s & an iure

DE OFFICIO PRAEFECTI [t] VRBI TIT. XII.

t Vide Gel. lib. 14. c. 8. & Conn. lib. 1. de humanis. disc. pl. c. 12.

Præfecti vrbis origo & auctoritas.

VLPIANVS libro singulari de Officio Præfecti vrbi

Omnia omnino crimina præfectura vrbis sibi vindicauit: nec tantùm ea, quæ intra vrbem admittuntur: verùm ea quoque quæ extra vrbem intra Italiam epistula [v] Diui Seueri ad Fabium Cilonem [x] præfectum vrbi missa declaratur. Seruos, qui ad statuas confugerint, vel sua pecunia emptos vt manumittantur, de dominis querentes audiet. sed & patronos egentes de suis libertis querentes audiet: maximè si ægros se esse dicant, desiderentque à libertis exhiberi. Relegandi deportandique in insulam [y], quam Imperator adsignauerit, licentiam habet. [1] Initio eiusdem epistulæ ita scriptum est: CVM VRBEM NOSTRAM FIDEI TVAE COMMISERIMVS. Quicquid igitur intra vrbem admittitur ad præfectum vrbi videtur pertinere. sed & si quid intra centesimum miliarium admissum [z] sit, ad præfectum vrbi pertinet. si vltra [z] ipsum lapidem, egressum est præfecti vrbi notionem [A]. [2] Si quis seruum suum adulterium commisisse dicat in vxorem suã, apud præfectum vrbi erit audiendus. sed & ex interdicto, QVOD VI AVT CLAM, aut interdicto VNDE VI audire potest. Solent ad præfecturam [B] vrbis remitti etiam tutores, siue curatores, qui male in tutela siue cura versati grauiore animaduersione indigent, quàm vt sufficiat eis suspectorum infamia: quos probari poterit vel nummis datis tutelam occupasse, vel præmio accepto operam dedisse vt non idoneus tutor alicui daretur, vel consultò circa edendum patrimonium quantitatem minuisse, vel euidenti fraude pupilli bona alienasse. [3] Quod autem dictum est, vt seruos de dominis querentes præfectus audiat, sic accipiemus: non accusatores dominos, hoc enim nequaquam seruo permittendum est, nisi ex causis receptis: sed si verecundè expostulent: si sæuitiam, si duritiam, si famem, qua eos premant [C]: si obscœnitatem, in [D] qua eos compulerint, vel compellant, apud præfectum vrbi exponant. Hoc quoque officium præfecto vrbi à Diuo Seuero datum est, vt mancipia tueatur ne prostituantur. Præterea curare debebit præfectus vrbi vt nummularii probè se agant [E] circa omne negotium suum: & temperent his, quæ sunt prohibita. [4] Cùm patronus contemni se à liberto dixerit, vel contumeliosum sibi libertum queratur, vel conuicium se ab eo passum liberósque suos, vel vxorem, vel quid huic simile obiicit [F]: præfectus [G] vrbi adiri solet, & pro modo querellæ corrigere eum, aut comminari, aut fustibus castigare, aut vlterius procedere in pœna [H] eius solet. nam & puniendi plerumque sunt liberti. certè si se delatum à liberto, vel conspirasse eum contra se cum inimicis doceat, etiam metalli pœna in eum statui debet. [5] Cura carnis omnis vt iusto pretio præbeatur, ad curam præfecturæ pertinet. & ideo & forum suariũ sub ipsius cura est. sed & ceterorum pecorum, siue armentorum, quæ ad huiusmodi præbitionem spectant, ad ipsius curam pertinent. [6] Quies quoque popularium, & disciplina spectaculorum ad præfecti vrbi curã pertinere videtur. & sanè debet etiam dispositos milites stationarios habere ad tuendam popularium quietem, & ad referendum sibi quid [I] vbi agatur. [7] Et vrbe interdicere præfectus vrbi, & quAliũ [K] solitarum regionum potest, & negotiatione, & professione, & aduocationibus, & foro, & ad tempus, & in perpetuum. interdicere poterit & spectaculis: & si quem releget ab Italia, summouere eum etiam à prouincia sua. [8] DiBus Seuerus rescripsit eos etiam, qui illicitum collegium coisse [L] dicuntur, apud præfectum vrbi accusandos.

v vt epistula
x Cilonem
y in insulam
z sed & si
A notio nõ est.
B ad præfectũ
C comprimãt
D quam eos
E se gerant
F obiiciat
G Præfectus vrbis aditus, pro modo querelæ
H in pœnam
I quid vbique
K quarumlibet aliarum
L coegisse

II. PAVLVS libro singulari de Officio Præfecti vrbi

Adiri etiam ab argentariis [M], vel aduersus eos ex epistula Diui Hadriani, & in pecuniariis causis potest.

M Argentarij, trapezitæ sunt, qui pecuniam tã suam quã alienã fenori dabãt, rationes argentarias conficientes.

III. VLPIANVS libro secundo ad Edictum

Præfectus vrbi cùm terminos vrbis exierit potestatẽ non habet: extra [N] vrbẽ potest iubere iudicare.

N sed extra tamen potest

DE

DE OFFICIO QVAESTORIS TIT. XIII.

VLPIANVS libro singulari de Officio Quæstoris

ORIGO[a] quæstoribus creandis antiquissima est, & penè ante omnes magistratus. Gracchanus[b] denique Iunius libro septimo de Potestatibus etiam ipsum Romulum & Numam Pompilium binos quæstores habuisse, quos ipsi non sua voce sed populi suffragio crearent, refert. Sed sicuti dubium est, an Romulo & Numa regnantibus quæstor fuerit: ita[c] Tullo Hostilio rege quæstores fuisse certum est. sanè crebrior apud veteres opinio est Tullum Hostilium primum in rempublicam induxisse quæstores. & à genere quærendi quæstores initio dictos & Iunius, & Trebatius, & Fenestella scribunt. Ex quæstoribus quidam solebant prouincias sortiri ex senatusconsulto, quod factum est Decimo[d] Druso & Porcina consulibus. Sanè non omnes quæstores prouincias sortiebantur, verùm excepti erant Candidati principis. hi etenim solis libris principalibus in senatu legendis vacãt. Hodiéque optinuit[e] indifferẽter quæstores creari tam patricios quam plebeios. ingressus est enim & quasi primordium gerendorum honorum, sententiæq; in senatu dicendæ. Ex his, sicut diximus, quidam sunt qui Candidati principis dicebantur, quíque epistulas eius in senatu legunt.

DE OFFICIO PRAETORVM[f] TIT. XIIII.

VLPIANVS libro vicesimo sexto ad Sabinum

APVD[g] filiumfamilias prætorem potest pater eius manumittere.

II. PAVLVS libro quarto ad Sabinum

SEd etiam[h] ipsum apud se emancipare, vel in adoptionem dari placet.

Gesta a seruo creato pratore per errorem, rata sunt propter vtilitatem.

III. VLPIANVS libro trigesimo octauo ad Sabinum

BARBARIVS[i] Philippus cùm seruus fugitiuus esset, Romæ præturã petiit, & prætor designatus est. sed nihil ei seruitutem obstetisse ait Pomponius, quasi prætor nõ fuerit. atqui[k] verum est prætura eum functum. & tamen videamus si seruus quamdiu latuit sibi dignitate prætoria, functus sit: quid dicemus? quæ edixit[l], quæ decreuit nullius fore momenti? an fore propter vtilitatem eorum, qui apud eum egerunt vel lege, vel quo alio iure? & verum puto nihil eorum reprobari. hoc enim humanius est: cùm etiam potuit populus Romanus seruo decernere hanc potestatem. sed & si scisset seruum esse, liberum effecisset. quod ius[m] multò magis in Imperatore obseruandum est.

IIII. IDEM libro primo de Omnibus Tribunalibus

PRætor[n] neque tutorem, neque specialem iudicem ipse se dare potest.

DE OFFICIO PRAEFECTI VIGILVM TIT. XV.

PAVLVS libro singulari de Officio Præfecti vigilum

APVD vetustiores incendiis arcendis triumuiri præerant, qui ab eo quòd excubias agebant, nocturni dicti sunt. interueniebant nonnunquam & ædiles & tribuni plebis. erat autem familia publica circa portam[o] & muros disposita, vnde si opus esset euocabatur. fuerãt & priuatæ familiæ, quæ incendia vel mercede vel gratia extinguerent. deinde Diuus Augustus maluit per se huic rei consuli.

II. VLPIANVS libro singulari de Officio Præfecti vigilum

PLuribus vno die incendiis exortis.

III. PAVLVS libro singulari de Officio Præfecti vigilum

NAm salutem reipublicæ tueri, nulli magis credidit conuenire, nec aliú sufficere ei rei, quam Cæsarem. Itaque septem cohortes oportunis locis constituit, vt binas regiones vrbis vnaquæque cohors tueatur, præpositis eis tribunis, & super omnes spectabili viro, qui præfectus vigilum appellatur. Cognoscit præfectus vigilum de incendiariis, effractoribus, furibus, raptoribus, receptatoribus:[p] nisi si qua tam atrox tãmque famosa persona sit, vt præfecto vrbi remittatur. & quia plerũque incendia culpa fiunt inhabitãtiũ: aut fustibus castigat eos, qui neglegentius ignem habuerunt: aut seuera interlocutione comminatus fustium, castigationẽ remittit.

Effracturæ fiunt plerũque in insulis in horreisque vbi homines pretiosissimã partem fortunarum suarum reponunt, cùm vel cella effringitur vel armarium, vel arca. & custodes plerunque puniuntur: & [q] Diuus Antoninus Erycio[r] Claro rescripsit. ait enim posse eum horreis effractis quæstionem habere de seruis custodibus: licet in illis ipsius Imperatoris portio esset. Sciẽdum est autem præfectum vigilum per totã noctem vigilare debere: & coërrare calciatum[s], cùm hamis[t] & dolabris, vt curam adhibeant, omnes inquilinos admonere, ne neglegentia aliqua incendii casus oriatur: præterea vt aquam vnusquisque inquilinus in cenaculo habeat, iubetur admonere. Aduersus capsarios quoque, qui mercede seruanda in balineis vestimenta suscipiunt, iudex est constitutus: vt si quid in seruandis vestimentis fraudulenter admiserint, ipse cognoscat.

IIII. VLPIANVS libro singulari de Officio Præfecti vrbi[v]

IMperatores Seuerus[x] & Antoninus Iunio Rufino præfecto vigilum ita rescripserunt. Insularios, & eos, qui neglegenter ignes apud se habuerint, potes fustibus vel[y] flagellis cædi iubere: eos autem, qui dolo fecisse incendium conuincentur, ad Fabium Cilonem præfectum vrbi amicum nostrum remittes[z]: fugitiuos conquirere, eósque dominis reddere debes.

DE OFFICIO PROCONSVLIS ET LEGATI TITVLVS XVI.

VLPIANVS libro primo Disputationum

PROCONSVL[A] vbique quidem proconsularia insignia habet, statim atque vrbem egressus est: potestatem autem non exercet nisi in ea prouincia sola, quæ ei decreta est.

Differentia iurisdictionis contentiosa & voluntaria.

II. MARCIANVS libro primo Institutionum

OMnes proconsules statim, quàm vrbem egressi fuerint, habent iurisdictionem: sed[B] non contentiosam, sed voluntariam: vt ecce manumitti apud eos possunt tam liberi, quàm serui, & adoptiones fieri. Apud legatum verò proconsulis nemo manumittere potest, quia non habet iurisdictionem talem.

III. VLPIANVS libro vicesimo sexto ad Sabinum

NEc adoptare potest. omnino enim non est apud eum legis actio.

IIII. IDEM libro primo de Officio Proconsulis

OBseruare[C] autem proconsulem oportet, ne in hospitiis præbendis oneret prouinciam: vt Imperator noster cum patre Aufidio Seueriano rescripsit. Nemo proconsulum stratores[D] suos habere[E] potest: sed vice eorum milites ministerio in prouinciis funguntur.

Proficisci autem proconsulem melius quidem est sine vxore. sed[F] & cum vxore potest: dummodo sciat senatum[G] Cotta & Messala consulibus censuisse futurum, vt si quæ vxores eorum, qui ad officia proficiscuntur, deliquerint: ab ipsis ratio & vindicta exigatur. Antequam verò fines prouinciæ decretæ sibi proconsul ingressus sit: edictum debet de aduentu suo mittere, continens commendationem aliquam sui: si qua ei familiaritas sit cum prouincialibus, vel cõiunctio, & maximè excusantis[H] ne publicè vel priuatim occurrant ei. esse enim congruens, vt vnusquisque in sua patria eũ exciperet. Rectè autem & ordine faciet, si edictum decessori suo miserit: significétque qua die fines sit ingressurus. plerumque enim incerta hæc & inopinata turbãt prouinciales, & actus impediunt. Ingressum[I] etiam hoc eum obseruare oportet[K], vt per eam partẽ prouinciã ingrediatur, per quam ingredi moris est. & quas Græci[L] ΕΠΙΔΗΜΙΑΣ appellant, siue ΚΑΤΑΠΛΟΥΝ obseruare, in quã primũ ciuitatem veniat, vel applicet. magni enim faciunt prouinciales seruari sibi consuetudinẽ istam, & huiusmodi prærogatiuas. Quædam prouinciæ etiam hoc habent, vt per mare[M] in eam prouinciam proconsul veniat: vt Asia, scilicet vsque adeo, vt Imperator noster Antoninus Augustus ad desideria Asianorum rescripsit, proconsuli necessitatem impositam per[N] mare Asiam applicare, ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΝ ΕΦΕΣΟΝ primam attingere. Post hæc ingressus prouinciam, mandare iurisdictionem legato suo debet: nec hoc ante facere, quàm fuerit prouinciam ingressus: est enim perquam absurdum antequam ipse iurisdictionem nanciscatur, nec enim ei competit, quàm in eam prouinciam venerit, alii eam mandare, quam non habet. sed si & ante fecerit, & ingressus prouinciam in eadem voluntate fuerit: credendum est videri legatum habere iurisdictionem, non exinde ex quo mandata est: sed

a quæstoris creandi
b Gracchus
c imò à Tullo
d Decio
e Aug. lib. 2. secund. c. 1. ait legi Florentie vt indifferenter, & prorsus græcum esse vt suprà in proæm. ad ff. verum ... Florentinus ... Pandect. Florentin. ... potest.
f Prætorum
g Coniunge l. 2. de off. præf. Duar.
h Coniunge c. 3. de adopt. Duar.
i Seruus qui iure ciuili nullus intelligitur.
k atqui verum
l Dixit, minus recte, ... verbũ prætorum est.
m Si populus prætorẽ seruum creare potuit, multo magis imperator ...
n Coniunge c. 5. de off. præf. Duar.
o portas
p receptoribus
q vt Diuus, & ... Diuus
r Erutio, Aurelio ...
s Forte caligatum, vt ducatur à caliga ...
t Instrumenta sunt ad aquas ...
v Vitiata est inscriptio huius legis in vulgatis codicibus.
x Male ergo Haloander legit Verus
y & flagellis
z remittere & fugitiuos:
A Eadẽ ratione dictũ est ...
B non tamen
C Sumpta hinc est l. Antonius de legib. Duar.
D Qui à sternendis equis dicti sunt ...
E Seruus ...
F Philippus Macedo semper dum militaret vxorẽ habebat. Athen. lib. 13. c. 2.
G Huius senatusconsulti meminit Tac. lib. 3. & 4.
H excusans
I ingressus
K debet,
L Græci ... appellant,
M in eas
N pro ... applicare ...

sed ex quo prouinciam proconsul ingressus est.

V. IVLIANVS libro primo Quæstionum

ALiquando mandare iurisdictionem proconsul potest, & si nondum in prouinciam peruenerit. quid enim si necessariam moram in itinere patiatur, maturissimè autem legatus in prouinciam peruenturus sit?

VI. VLPIANVS libro primo de Officio Proconsulis

SOlent[a] etiam custodiarum cognitionem mandare legatis: scilicet vt præauditas custodias ad se remittant, vt innocentem ipse liberet. sed hoc genus mandati extraordinarium est. nec enim potest quis gladii potestatem sibi datam, vel cuius alterius coercitionis ad alium transferre: nec liberandi igitur reos ius, cùm accusari apud eum non possint. Sicut autem mandare iurisdictionem, vel non mandare, est in arbitrio proconsulis: ita adimere mandatam iurisdictionem licet quidem proconsuli, non autem debet inconsulto principe hoc facere. Legatos non oportet principem consulere, sed proconsulem suum: & is ad consultationes legatorum debebit respõdere. Non verò in totum xeniis abstinere debebit proconsul, sed modum adiicere[b]: vt neque morosè in totum abstineat, neque auarè modum xeniorum excedat. quã rem Diuus Seuerus & Imperator Antoninus elegantissimè epistula sunt moderati: cuius epistulæ verba hæc sunt. Quantum ad xenia pertinet, audi quid sentimus, vetus prouerbium est ΟΥΤΕ ΠΑΝΤΑ, ΟΥΤΕ ΠΑΝΤΟΤΕ, ΟΥΤΕ ΠΑΡΑ ΠΑΝΤΩΝ. nam valde inhumanum est à nemine accipere: sed passim vilissimũ est: &[c] omnium auarissimum. Et quod mandatis côtinetur, ne donum vel munus ipse proconsul, vel qui in alio[d] officio erit, accipiat, emáue quid nisi victus cottidiani causa, ad xeniola[e] non pertinet: sed ad ea quæ edulium excedant vsum. Sed nec xenia producenda[f] sunt ad munerũ qualitatem.

VII. IDEM libro secundo de Officio Proconsulis

SI in aliam[g] quàm celebrem ciuitatem vel prouinciæ caput aduenerit, pati debet cõmendari sibi ciuitatem, laudésque suas non grauatè audire: cũ honori suo prouinciales id vindicent. & ferias secundum mores & consuetudinem, quæ retro optinuit, dare. Aedes sacras & opera publica circumire inspiciendi gratia, an[h] sarta tecta quæ sint, vel an aliqua refectione indigeant: & si qua cœpta sunt, vt consummentur, prout vires eius reipublicæ permittunt, curare debet. Curatorésque operum diligẽtes sollemniter præponere: ministeria quoque militaria, si opus fuerit, ad curatores adiuuandos dare. Cùm plenissimam autem iurisdictionem proconsul habeat: omnium partes, qui Romæ vel ut quasi magistratus, vel extra ordinem ius dicunt, ad ipsum pertinent.

VIII. IDEM libro trigensimo nono ad Edictum

ET ideo[i] maius imperium in ea prouincia habet omnibus, post principem.

VIIII. IDEM libro primo de Officio Proconsulis

NEc quicquam est in prouincia, quod non per ipsum expediatur. Sanè si fiscalis pecuniaria[k] causa sit, quæ ad procuratorem principis respicit, melius fecerit, si abstineat. Vbi[l] decretum necessarium est per libellum id expedire proconsul non poterit. omnia enim quæcumque causæ cognitionem desiderant, per libellum non possunt expediri. Circa Aduocatos patientem esse proconsulem oportet, sed cum ingenio, ne contemptibilis videatur: nec[m] adeo dissimulare si quos causarum concionatores[n] vel redemptores depræhendat. eósque solos pati postulare, quibus per edictũ eius postulare permittitur. De plano autem proconsul potest expedire hæc, vt obsequium parentibus & patronis liberisq; patronorum exhiberi iubeat. comminari etiam & terrere filium à patre oblatum, qui non vt oportet conuersari dicatur. poterit de plano similiter & libertum non obsequentem emendare aut verbis, aut fustium castigatione. Obseruare itaque[o] eum oportet vt sit ordo aliquis postulationum, scilicet vt omnium desideria audiantur: ne fortè dum honori postulantium[p] datur, vel improbitati ceditur, mediocres desideria sua non proferãt: qui[q] aut omnino non adhibuerunt, aut minus frequentes, neque in aliqua dignitate positos aduocatos sibi prospexerunt. Aduocatos quoque petentibus debebit indulgere plerumque[r] feminis, vel pupillis, vel aliàs debilibus vel his qui suæ mentis non sunt, si quis eis petat: vel si nemo sit qui petat, vltro eis dare debebit. Sed si qui per potentiam aduersarii non inuenire se aduocatum dicat, æquè oportebit ei aduocatũ dare. Ceterum oprimi aliquem per aduersarii sui[s] potentiam non oportet. hoc enim etiam ad inuidiam eius, qui prouinciæ præest, spectat: si quis tam impotenter se gerat, vt omnes metuant aduersus eum aduocationem suscipere. Quæ etiam omnium præsidum communia sunt: & debent & ab his obseruari.

X. IDEM libro decimo de Officio Proconsulis

MEminisse oportebit vsque ad aduentum successoris omnia debere procõsulem agere, cùm sit vnus proconsulatus, & vtilitas prouinciæ exigat esse aliquem, per quem negotia sua prouinciales explicent. ergo in aduentum successoris debet[t] ius dicere. Legatum suum ne ante se de prouincia dimittat & lege Iulia repetundarum, & rescripto Diui Hadriani ad Calpurnium Rufum[v] proconsulem Achaiæ admonetur.

XI. VENVLEIVS Saturninus libro secundo de Officio Proconsulis

SI quid erit quod maiorem animaduersionem exigat, reiicere[x] legatus apud proconsulem debet. neq; enim animaduertendi, coërcendi, vel atrociter verberandi ius habet.

XII. PAVLVS libro secundo ad Edictum

LEgatus mandata sibi iurisdictione iudicis dandi ius[y] habet.

XIII. POMPONIVS libro decimo ad Quintum Mucium

LEgati proconsulis nihil proprium habent nisi à proconsule eis mandata fuerit iurisdictio.

XIIII. VLPIANVS libro vicensimo ad legem Iuliam & Papiam

PRoconsules non amplius quàm ses fascibus[z] vtuntur.

XV. LICINNIVS Rufinus libro tertio Regularum

ET legati proconsulum[A] tutores dare possunt.

XVI. VLPIANVS libro secundo ad Edictum

PRoconsul portam Romæ ingressus deponit imperium.

DE OFFICIO PRAEFECTI AVGVSTALIS

TITVLVS XVII.

VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum

PRAEFECTVS[B] Aegypti non prius deponit præfecturam & imperium, quod ad similitudinem proconsulis lege sub Augusto ei datum est, quàm Alexandriam ingressus sit successor eius, licet in prouinciam venerit: & ita mandatis eius continetur.

DE OFFICIO PRAESIDIS

TITVLVS XVIII.

MACER[C] libro primo de Officio Præsidis

PRAESIDIS nomen generale est: eóque & procõsules, & legati Cæsaris, & omnes prouincias regentes, licet senatores[D] sint, præsides appellantur. proconsulis appellatio specialis est.

II. VLPIANVS libro vicensimo sexto ad Sabinum

PRæses[E] apud se adoptare potest, quemadmodum & emancipare filium, & manumittere seruum potest.

III. PAVLVS libro tertiodecimo ad Sabinum

PRæses prouinciæ in suæ prouinciæ homines tantùm imperium habet, & hoc dum in prouincia est: nam si excesserit priuatus est. Habet interdum imperium & aduersus extraneos homines si quid manu[F] commiserint. nam & in mandatis principum est vt curet is, qui prouinciæ præest, malis hominibus prouinciam purgare: nec distinguitur vnde sint.

IIII. VLPIANVS libro trigensimo nono ad Edictum

PRæses[G] prouinciæ maius imperium in ea prouincia habet omnibus post principem.

V. IDEM libro primo de Omnibus Tribunalibus

PRæses prouinciæ non magis tutorem, quàm specialem iudicem ipse se dare potest.

VI. IDEM libro primo Opinionum

ILlicitas exactiones, & violentia factas, & extortas metu vẽditiones, & cautiones, vel sine pretii numeratione prohibeat præses prouinciæ. Item ne quis iniquũ lucrum aut damnum sentiat, præses prouinciæ prouideat. Veritas rerum erroribus gestarum non vitiatur.[H] & ideo præses prouinciæ id sequatur, quod[I] conuenit eum ex fide eorum quæ probabuntur. Ne potentiores viri humiliores iniuriis adficiant, néue defensores eorum calumniosis criminibus insectentur innocentes, ad religionẽ præsidis prouinciæ pertinet. Illicita ministeria sub[K]

a Hinc sumpta est Lacum derogatur. Duar.

b De munerum modo pulchrè Ouid. li. 1. eleg. elegia 10.

c & per omnia.

d aliquo

e xenia iam

f producenda

g aliquam

h an sarta tecta quæ sint, vel sarta tecta sint & quæ sint, vel an

i Ex tit. de bo. poss. et coniungendũ est cap. 6 de offi. præf. ex eod. loco sumptum Duar.

k vel pecuniaria

m nec ideo

o Itémque

p Postulationum locus datur

q quia aut

r plerumque

s sui impotentiam

t debebit

v Rufinum

x remittere legatus ad proconsulem

A Proconsulis

C Marcianus

E præses prouinciæ

F in aliquem, vel malum

I Gellius lib. 10 c. 3.

K sed

prætextu adiuuantium militares viros ad concutiendos homines procedentia prohibere, & depræhensa coërcere præses prouinciæ curet. & sub specie tributorum illicitas exactiones fieri prohibeat. Neque licita negotiatione aliquos prohiberi, neque prohibita exerceri, neque innocentibus pœnas irrogari, ad sollicitudinem suam præses prouinciæ reuocet. Ne[a] tenuis vitæ homines sub prætextu aduentus officiorum vel militum, lumine[b] vnico, vel breui suppellectili ad aliorum vsus translatis, iniuriis vexentur, præses prouinciæ prouidebit. Ne quid sub nomine militum, quod ad vtilitates eorum in commune non pertinet, a quibusdam propria sibi commoda iniquè vindicantibus committatur, præses prouinciæ prouideat.

Sicuti medico imputari euentus mortalitatis non debet: ita quod per imperitiam commisit imputari ei debet. prætextu[c] humanæ fragilitatis delictum decipientis in periculo homines[d] innoxium esse non debet. Qui vniuersas prouincias regunt ius gladij habent: & in metallum dandi potestas eis permissa est. Præses prouinciæ si multam, quam irrogauit, ex præsentibus facultatibus eorum quibus eam dixit,[e] redigi non posse deprehenderit: necessitate[f] solutionis moderetur, reprehensa[g] exactorum illicita auaritia. Remissa propter inopiam multa à prouincias regentibus exigi non debet.

VII. IDEM libro tertio Opinionum

PRæses prouinciæ inspectis ædificiis dominos eorum causa cognita reficere ea compellat: & aduersus detrectantem competenti remedio deformitati auxilium ferat.

Interpretatio rescripti principalis.

VIII. IVLIANVS libro primo Digestorum

SAepe audiui Cæsarem nostrum dicentem hac rescriptione, EVM QVI PROVINCIAE PRAEEST ADIRE POTEST,[h] non imponi necessitatem proconsuli, vel legato eius, vel præsidi prouinciæ suscipiendæ cognitionis: sed eum æstimare debere ipse cognoscere, an iudicem dare debeat.

VIIII. CALLISTRATVS libro primo de Cognitionibus

GEneraliter quotiens princeps ad præsides prouinciarum remittit negotia per rescriptiones, veluti EVM QVI PROVINCIAE PRAEEST ADIRE POTERIS: vel cum hac adiectione, IS AESTIMABIT[i] QVID SIT PARTIVM SVARVM: non imponitur necessitas proconsuli vel legato suscipiendæ cognitionis, quamuis [non] sit adiectum, IS AESTIMABIT QVID SIT PARTIVM SVARVM: sed is æstimare debet vtrum ipse cognoscat, an iudicem dare debeat.

X. HERMOGENIANVS libro secundo Iuris Epitomarum

EX[k] omnibus causis, de quibus vel præfectus vrbi, vel præfectus prætorio, itémque consules, & prætores, ceterique Romæ cognoscunt, correctorum[l] & præsidum prouinciarum est notio.

XI. MARCIANVS libro tertio Institutionum

OMnia enim prouincialia desideria, quæ Romæ varios iudices habent, ad officium præsidum pertinent.

XII. PROCVLVS libro quarto Epistularum

SEd licet is, qui prouinciæ præest, omnium Romæ magistratuum vice & officio fungi debeat, non[m] tamen spectandum est quid Romæ factum est, quàm quid fieri debeat.

XIII. VLPIANVS libro septimo de Officio Proconsulis

COngruit bono & graui præsidi curare vt pacata atque quieta prouincia sit, quam regit. quod non difficile obtinebit, si sollicitè agat vt malis hominibus prouincia careat, eósque conquirat. nam & sacrilegos, latrones, plagiarios, fures conquirere debet: & prout quisque deliquerit in eum animaduertere: receptorésque eorum coërcere, sine quibus latro diutius latere non potest.

De furiosis.

Furiosis, si non possint per necessarios contineri, eo remedio per præsidem obuiam[n] eundum est, scilicet vt carcere contineantur: & ita Diuus Pius rescripsit. Sanè excutiendum Diui fratres putauerunt in persona eius, qui parricidium admiserat, vtrum simulato furore facinus admisisset, an verò re[o] vera compos mentis non esset: vt si simulasset, plecteretur: si fureret, in carcere contineretur.

XIIII. MACER libro secundo de Iudiciis Publicis

DIuus Marcus & Commodus Scapulæ Tertyllo[q] rescripserunt in hæc verba. Si tibi liquidò compertum est Aelium Priscum in eo furore esse, vt continua mentis alienatione omni intellectu careat, nec subest vlla suspicio matrem ab eo simulatione dementiæ occisam: potes de modo pœnæ eius dissimulare, cùm satis furore ipso puniatur. & tamen[r] diligentius custodiendus erit, ac si putabis etiam vinculo coërcendus: quoniam[s] tam ad pœnam, quàm ad tutelam eius & securitatem proximorum pertinebit. Si verò, vt plerumque adsolet, interuallis quibusdam sensu saniore[t] non fortè eo momento scelus admiserit, nec morbo eius danda est venia, diligenter explorabis: & si quid tale compereris, consules nos vt æstimemus an per[v] immanitatem facinoris, si cùm posset videri sentire, commiserit: supplicio adficiendus sit. Cùm autem ex litteris tuis cognouerimus tali eum loco atque ordine[x] esse, vt à suis vel etiam in propria villa custodiatur: rectè facturus nobis videris, si eos à quibus illo tempore obseruatus[y] esset vocaueris, & causam tantæ neglegentiæ excusseris, & in singulis vnumquemque eorum prout tibi leuari vel onerari culpa eius videbitur constitueris. nam custodes furiosis non ad hoc solum adhibentur, ne quid perniciosius ipsi in se moliantur, sed ne aliis quoque exitio sint. quod si committatur,[z] non immeritò culpæ eorum adscribendum est, qui neglegentiores in officio fuerint.

XV. MARCIANVS libro primo de Iudiciis Publicis

ILlud obseruandum est, ne qui prouinciam regit fines eius excedat, nisi voti soluendi causa: dum tamen abnoctare ei non liceat.

XVI. MACER libro primo de Officio Præsidis

SEnatusconsulto cauetur vt de his, quæ prouincias regentes, comites, uel liberti[A] eorū antequam in prouinciam venerint contraxerunt, parcissimè ius dicatur: ita vt[B] actiones quæ ob eam causam institutæ non essent, posteaquam quis eorum ea[C] prouincia excesserit, restituantur. Si quid tamen in itinere accidit, veluti si iniuriam, aut furtum passus est, hactenus sententius dicendum est, vt[D] litem contestetur, résque ablata exhibeatur & deponatur: aut fisco, exhibere satisdato promittatur.

XVII. CELSVS libro tertio Digestorum

SI forte præses prouinciæ manumiserit, vel tutorem dederit priusquam cognouerit successorem aduenisse: erunt[E] hæc rata.

XVIII. MODESTINVS libro quinto Regularum

PLebiscito[F] continetur, [ut] ne quis præsidum munus donum caperet: nisi esculentum, poculentúmve, quod intra dies proximos prodigatur.

XVIIII. CALLISTRATVS libro primo de Cognitionibus

OBseruandum[G] est ius reddenti vt in adeundo quidem facilem se præbeat, sed contemni non patiatur. vnde mandatis adiicitur ne præsides prouinciarum in vlteriorem familiaritatem prouinciales admittant. nam ex conuersatione æquali contemptio dignitatis[H] nascitur. Sed & in cognoscendo neque excandescere aduersus eos, quos malos putat: neque precibus calamitosorum inlacrimari[I] oportet. id enim non est constantis & recti iudicis, cuius animi motum vultus[K] detegit. & summatim ita ius reddi debet, vt auctoritatem dignitatis ingenio suo augeat.

XX. PAPINIANVS libro primo Responsorum

LEgatus Cæsaris, id est[L] præses, vel corrector prouinciæ abdicando se non amittit imperium.

XXI. PAVLVS libro singulari de Officio Adsessorum

PRæses cùm cognoscat de seruo corrupto, vel ancilla deuirginata, vel seruo stuprato, si actor rerum agentis corruptus esse dicetur, vel eiusmodi homo, vt non[M] solam iacturam aduersus substantiam, sed ad totius domus euersionem pertineat: seuerissimè debet animaduertere.

DE OFFICIO PROCVRATORIS[N] CAESARIS VEL RATIONALIS

TITVLVS XVIII.

VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

QVae acta[O] gestáque sunt à procuratore Cæsaris, sic ab eo comprobantur, atque si à Cæsare gesta sunt.[P] Si rem Cæsaris procurator eius quasi rem propriam tradat, non puto eum dominium transferre: tunc enim transfert, cum negotium Cæsaris gerens consensu ipsius tradit. denique si venditionis, vel donationis, vel transactionis causa quid agat: nihil agit. non enim alienare ei rem Cæsaris, sed diligenter gerere commissum est. Est hoc præcipuum in procuratore Cæsaris, quòd & eius iussu seruus Cæsaris adire hereditatem potest: & si Cæsar heres instituatur, miscendo se opulentæ hereditati procurator heredem Cæsarem facit.

II. PAV

---

a Etiam
b Certa leges lumine. significat autem tenuis fortunæ homines, qui vix necessaria vitæ domi suæ habent, non cogendos recipere hospitem.
c prætextu enim
d hominis
e indixit.
f necessitatem
g repressa Bud.
h potest.
i æstimabit
k de omnibus
l correctorum
m Haloander ita legit, non tamē tam spectandū, ignorans genus loquēdi frequentissimum esse in iurisconsultis, in quo tam, intelligitur. Aug. lib. 3. emend. c. 4.
n obuiandum non tam recte.
o cùm re vera
p Forte legendum & Verus. videntur enim verba esse rescripti, quod à diuis fratribus prosectum fuisse docet sup. l. prox.
q Tertyllo, vel Tertullo
r Ita notat in Auss. resp.
s quod ad eam
t sanior ob eum
v pro immanitate
x i. statu, vt vulgò dicunt. Græci τάξιν appellant. Bud.
y obseruandus
z ominatur
A liberti
B & vt actiones amissæ ob eam causam quòd institutæ non sint.
C eam prouinciam
D vt lis
E ratis & hæc
F Coniunge l. qui offic. de cont. emp. Duar.
G Hoc Sueton. Augusto. Cic. pro leg. Man. Pompeio tribuit.
H Dignitati. rectius est Flor.
I Gell. lib. 14. c. 4.
K vulgus
L vel, sic insp. id est, mutatum fuit in, vel. tot. de agro vectigali, &c.
M Forte deest od. vt legatur ad solam. aliq legunt vt non solam iacturam
N Hic à Strabone vocatur lib. 3. ἐπίτροπος.
O Ex tit. de rei vend. vbi quæritur de dominio: solutum de curato. furio. l. 1 de iure fisci. Duar.
P essent.

II. PAVLVS libro quinto Sententiarum

QVod si ea bona, ex quibus Imperator heres institutus est, soluendo non sint: re perspecta consulitur[a] Imperator. heredis enim instituti in adeundis vel repudiandis huiusmodi hereditatibus voluntas exploranda est.[b]

III. CALLISTRATVS libro sexto de Cognitionibus

CVratores Cæsaris ius deportandi non habent: quia huius[c] pœnæ constituendæ ius non habent. Si tamen quasi tumultuosum, vel iniuriosum aduersus colonos Cæsaris prohibuerint in prædia Cæsariana accedere: abstinere debebit. idque Diuus Pius Iulio rescripsit. deinde[d] neque redire cuiquam permittere possunt. idque Imperatores [e]nostri[e] Seuerus & Antoninus ad libellum Hermæ rescripserunt.

DE[e] OFFICIO IVRIDICI

TIT. XVIII.

VLPIANVS libro vicensimo sexto ad Sabinum

ADoptare[f] quis apud iuridicum potest: quia data est ei legis actio.

II. IDEM libro trigensimo nono ad Sabinum

IVridico,[g] qui Alexandriæ agit, datio tutoris constitutione Diui Marci concessa est.

DE OFFICIO EIVS CVI MANDATA EST IVRISDICTIO

TITVLVS XX.

Specialiter tributa non transferuntur, vt merum imperium. Sed ea tantum, quæ competunt iure magistratus vt iurisdictio, & imperium, quod cum ea mixtum, & connexum est.

282

PAPINIANVS libro primo Quæstionum

QVAECVNQVE[h] specialiter lege, vel senatusconsulto, vel constitutione principum tribuuntur, mādata iurisdictione non transferuntur. quæ verò iure magistratus competunt, mandari possunt. & ideo videntur errare magistratus, qui cum publici iudicij habeant exercitionem[i] lege vel senatusconsulto delegatam,[k] veluti legis[l] Iuliæ de adulteriis, & si quæ sunt aliæ similes, iurisdictionem suam mandant. Huius rei fortissimum argumentum, quòd lege Iulia de vi nominatim cauetur, vt is[m] Cui optigerit exercitio,[n] possit eam si proficiscatur mandare. non aliter itaque mandare poterit, quàm si abesse cœperit: cùm aliàs iurisdictio etiam à præsente mandetur. Et si à familia dominus occisus esse dicetur, cognitionem prætor, quam ex senatusconsulto habet, mandare non poterit. Qui mandatam iurisdictionem suscepit, proprium nihil habet: sed, & eius, qui mandauit, iurisdictione vtitur. verius est enim more maiorum iurisdictionem quidem transferri, sed merum imperium, quod lege datur, non posse transire. quare nemo dicit animaduersionem legatum proconsulis habere mandata iurisdictione. PAVLVS[o] NOTAT: & imperium, quod iurisdictioni cohæret, mandata iurisdictione transire verius est.

II. VLPIANVS libro tertio de Omnibus Tribunalibus

MAndata iurisdictione à præside consilium non potest exercere is, cui mandatur: si[p] tutores vel curatores velint prædia vendere, causa cognita id prætor vel præses permittat. quòd si mandauerit iurisdictionem, nequaquam poterit mandata iurisdictione eam quæstionem transferre.

III. IVLIANVS libro quinto Digestorum

ET si prætor sit is, qui alienam iurisdictionem exsequitur, non tamen pro suo imperio agit, sed pro eo cuius mandatu[q] ius dicit, quotiens partibus eius fungitur.

IIII. MACER libro primo de Officio Præsidis

COgnitio de suspectis tutoribus mādari[r] potest. immo etiam ex[s] mandata generali iurisdictione propter vtilitatem pupillorum eam contingere constitutum est in hæc verba. Imperatores Seuerus & Antoninus Braduæ proconsuli Africæ. Cùm propriam iurisdictionem legatis tuis dederis, consequens est vt etiam de suspectis tutoribus possint cognoscere. Vt[t] possessio bonorum detur, vel si Qui damni infecti[v] non caueatur, vt is possidere iubeatur, aut ventris nomine in possessionem mulier, vel is Cui legatum est, legatorum seruandorum causa in possessionem mittatur, mandari potest.

V. PAVLVS libro octauodecimo ad Plautium

MAndatam sibi iurisdictionem mandare alteri non[a] posse manifestum est. Mandata iurisdictione priuato etiam imperium, quod non est merum, videtur mandari. quia iurisdictio sine modica coërcitione nulla est.

DE OFFICIO ADSESSORVM[y]

TITVLVS XXI.

PAVLVS libro singulari de Officio Adsessorum

OMNE officium adsessoris,[z] quo iuris[A] studiosi partibus suis funguntur, in his ferè causis constat: in cognitionibus, postulationibus, libellis, edictis, decretis, epistulis.

II. MARCIANVS libro primo de Iudiciis Publicis

LIberti[B] adsidere possunt. infames autē licet non prohibeantur legibus[C] adsidere: attamen arbitror, vt aliquo[quoque] decreto principali refertur cōstitutum, non posse officio adsessoris fungi.

III. MACER libro primo de Officio Præsidis

SI eadem prouincia postea diuisa sub duobus præsidibus constituta est, velut Germania, Mysia: ex altera [D]ortus in altera[D] adsidebit, nec videtur in sua prouincia adsedisse.

De salario adsessorum.

IIII. PAPINIANVS libro quarto Responsorum

DIem[D] functo legato Cæsaris salarium comitibus residui temporis, quod [iis] legatis præstitutum est, debetur: modò si non postea comites cum aliis eodē tempore fuerunt. Diuersum in eo seruatur, qui successorem ante tempus accepit.

V. PAVLVS libro primo Sententiarum

COnsiliari[E] eo tempore quo adsidet,[F] negocia tractare in suum quidem auditorium nullo modo concessum est: in alienum autem non prohibetur.[G]

VI. PAPINIANVS libro primo Responsorum

IN[H] consilium[I] curatoris reipublicæ vir eiusdem ciuitatis adsidere non prohibetur: quia publico salario non fruitur.

a Consulitur Imperator, non tamen adit.
b Imperatoris autem conditio nō debet esse deterior hac in re, quàm cuiusuis alterius.
c quia pœnæ, quæ illis interdicta est. Nam ex sequentibus apparet pœnæ constituendæ eos ius habuisse, etsi deportare non potuerint.
d sed deinde vel itemque
e De officio iuridici Alexandriæ
f Capitolinus in Marco ait plures iuridicos ab eo per Italiam constitutos, in quorum potestate vrbē iudiciæ. & in Aegypto fuisse eius nominis magistratū sub præfecto Augustali, Strabo author est.
g Coniunge l. 7. de tute. & cura. dat.
h Vide Alc. li. 2. Parad. c. 1. & lib. 3. dispunct. c. 4.
i exercitationem.
k delatam.
l lege Iulia
m in cui
n exercitatio.
o Paulus notat legem verbū animaduersionem in lege dici, nunc de qualibet coërcitione, nunc de maiore. l. si quid ant. supr. de off. proconsul. non et mixtum imperium transire. frustrà enim ei mandaretur iurisdictio sine aliqua coërcitione. l. vlt. supra eod. merum enim imperium siue maior animaduersio mandari non potest. l. solent. supr. de off. Proconsul. E. guen. Ba.
p & si
q mandato
v Quid si mandata non fuerit, solum præses de ea pronuntiare poterit. l. 1. §. suspecti ad Turpil. quæ hoc sensu accepta nō tam vehementer pugnant cum hoc loco, quam vulgo existimant.
x & mandata, vel mandatam
s Vt ab eo
v infecti nomine. quod vitiosum est. Vide August. lib. 4. c. 9.
a nonnum
y Adsessoribus salaria instituit Imperator Alexander, quamuis sæpe dixerit eos esse promouendos, qui per se Remp. gerere possint nō per adsessores, & vniquenque hoc agere debere, quod nor. Aelius Lāprid. in eod. & idem Pla. dia. 6. de leg.
z adsessorum.
A viri
B Libertini
C lege
D Eadem penè verba sunt l. sed addes. §. vlt. loc. Alc. lib. 4. dispunct. c. 10.
E Consiliarius
F adsidentes.
G prohibetur. Nota tamē constitutione prohiberi, quod duobus officiis eodē tempore sufficere non possit. l. vlt. C. de assess.
H Sumptum ex l. 3. de administr. rer. ad ciuit. pertin.
I consilio

LIBER SECVNDVS.

DE IVRISDICTIONE.[a]

Quod sit officium magistratus, qui iurisdictioni praeest.

VLPIANVS libro primo Regularum

[b] IVS DICENTIS[b] officium latissimum est, nam & bonorum possessioné dare potest, & in possessionem mittere, pupillis non habentibus tutores constituere, iudices litigantibus dare.

II. IAVOLENVS libro sexto ex Cassio

[c] CVi iurisdictio data est, ea[c] quoque concessa esse videntur, sine quibus iurisdictio explicari non potuit.

Definitio tam meri quam mixti imperij & iurisdictionis.

III. VLPIANVS libro secundo[d] de Officio Quaestoris

[e] IMperium [e] aut merum est, aut mixtum est. merum est[e] imperium, habere gladij potestatem ad animaduertendum[f] facinorosos homines, quod etiam Potestas appellatur. Mixtum est imperium, Cui etiam iurisdictio inest, quod in danda bonorum possessione consistit. Iurisdictio[g] est etiam iudicis dandi licentia.

IIII.[h] IDEM libro primo ad Edictum

[i] IVbere caueri[i] praetoria stipulatione, & in possessionem mittere, imperij magis est, quàm iurisdictionis.

V. IVLIANVS libro primo Digestorum

MOre maiorum ita comparatum est, vt is demum iurisdictionem mádare possit, qui eam suo iure[k] non alieno beneficio haberet:[l]

VI. PAVLVS libro secundo ad Edictum

ET quia nec principaliter ei iurisdictio data est, nec ipsa lex defert, sed confirmat mandatam iurisdictionem. ideóque si is, qui mandauit iurisdictionem, decesserit antequam res ab eo, Qui mandata est iurisdictio, geri coeperit: solui mandatum Labeo ait sicut in reliquis causis.

Actio popularis contra eum qui edictum perpetuae iurisdictionis caussa propositum corrumpit.

VII. VLPIANVS libro tertio ad Edictum

[m] SI quis id, quod iurisdictionis perpetuae[m] causa, non quod, prout res incidit, in albo, vel in charta, vel in alia materia propositum erit, dolo malo corruperit: datur in [n] eum quingentorum[n] aureorum iudicium, quod populare est. Serui quoque, & filiifamilias verbis edicti continentur. sed & vtrumque sexum praetor complexus est. Quòd si dum proponitur, vel ante propositionem quis corruperit, edicti quidem verba cessabunt, Pomponius autem ait sententiam edicti porrigendam esse ad haec. In seruos autem si non defenduntur à dominis, & eos qui inopia la[o]borant, corpus torquendum[o] est. Doli mali autem ideo in verbis edicti fit mentio, quòd si per imperitiam, vel rusticitatem, vel ab ipso praetore iussus, vel casu aliquis fecerit, non tenetur. Hoc verò edicto tenetur & qui tollit, quámuis non corruperit: item qui suis manibus facit, & qui alij mandat. sed si alius sine dolo malo fecit, alius dolo malo mandauit: qui mandauit tenebitur. si vterque dolo malo fecerit: ambo tenebuntur. nam & si plures fecerint, vel corruperint, vel mandauerint, omnes tenebuntur.

VIII. GAIVS libro primo ad Edictum Prouinciale

ADeo quidem, vt non sufficiat vnum eorum poenam luere.

VIIII. PAVLVS libro tertio ad Edictum

SI familia alicuius album corruperit: non similiter hic edicitur vt in furto, ne in reliquos actio detur, si tantum [p] dominus cùm defendere[p] volnit vnius nomine praestite[q]rit, quantum liber praestaret. fortasse quia[q] hic & contempta maiestas praetoris vindicatur, & plura facta intelleguntur: quemadmodum cùm plures serui iniuriam fecerunt, vel damnum dederunt: quia plura facta sunt, non vt [r] in furto vnum. Octauenus[r] hic quoque domino succurrendum ait, sed hoc potest dici, si dolo malo curauerint, vt [s] ab alio album corrumperetur: quia[s] tunc vnum cósilium [t] sit,[t] non plura facta. idem Pōponius libro decimo notat.

X. VLPIANVS libro tertio ad Edictum

[v] QVi iurisdictioni[v] praeest neque sibi ius dicere debet, neque vxori, vel liberis suis, neque libertis, vel ceteris, quos secum habet.

De quantitate ad iurisdictionem pertinente.

XI. GAIVS libro primo ad Edictum Prouinciale

SI idem cum eodem pluribus actionibus agat, quarum singularum quantitas intra iurisdictionem iudicantis sit, coaceruatio verò omnium excedat modum iurisdictionis eius: apud eum agi posse Sabino, Cassio, Proculo placuit. [x] quae sententia rescripto Imperatoris[x] Antonini confirmata est. Sed & si mutuae sunt actiones, & alter minorem quantitatem, alter maiorem petat: apud eundem iudicem agendum est ei, qui quantitatem minorem petit: ne in potestate calumniosa aduersarij mei sit, an apud eundem litigare possim. Si vna actio communis sit plurium personarum, veluti familiae herciscundae, communi diuidendo, finium regundorum: vtrum singulae partes spectandae sunt circa iurisdictionem eius, qui cognoscit? quod Ofilio & Proculo placet: quia vnusquisque de parte sua litigat. an potius tota res: quia & tota res in iudicium venit, & vel vni adiudicari potest? quod & Cassio & Pegaso placet [y] & sanè eorum sententia probabilis[y] est.

XII.[z] VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

[A] MAgistratibus municipalibus supplicium à seruo sumere non licet: modica autem castigatio eis[A] non est deneganda.

XIII. IDEM libro quinquagesimo primo ad Sabinum

[B] EVm[B] qui iudicare iubet, magistratum esse oportet. [C] Magistratus autem, vel is[C] qui in potestate aliqua [D] sit,[D] vt puta proconsul, vel praetor, vel alij, qui prouincias [E] regunt: iudicare iubere eo die quo priuati futuri essent[E] non possunt.

XIIII. IDEM libro trigesimo nono ad Edictum

[F] ESt[F] receptum, eóque iure vtimur: vt si quis maior, vel aequalis subiciat se iurisdictioni alterius: possit ei & aduersus eum ius dici.

XV. IDEM libro secundo de Omnibus Tribunalibus

SI per errorem alius pro alio praetor fuerit aditus, nihil valebit quod actum est: nec enim ferendus est qui dicat consensisse eos in praesidem. cùm, vt Iulianus scribit, non consentiant qui errent. quid enim tam contrarium consensui est, quàm error, qui imperitiam detegit?

XVI. IDEM libro tertio de Omnibus Tribunalibus

[G] SOlet praetor[G] iurisdictionem mandare. & aut omnem [H] mandat, aut speciem vnam. &[H] is cui mandata iurisdictio est, fungetur vice eius, qui mandauit, non sua.

XVII. IDEM libro primo Opinionum

[I] PRaetor sicut vniuersam iurisdictionem mandare alij potest, ita & in personas certas, vel de[I] vna specie potest: maximè cum iustam causam susceperit ante magistratum aduocationis alterius partis habuerat.

XVIII. AFRICANVS libro septimo Quaestionum

SI conuenerit vt alius praetor, quàm cuius iurisdictio esset, ius diceret, & priusquam adiretur mutata volun[K]tas fuerit: proculdubio nemo compelletur eiusmodi conuentioni[K] stare.

Mutatio fori post sententiam vel litis contestationem prioris iudicis iurisdictionem non impedit.

XVIIII. VLPIANVS libro sexto Fideicommissorum

CVm quaedam puella apud competentem iudicem litem susceperat, deinde condemnata fuerat, posteáque[L] [M] ad viri matrimonium alij[M] iurisdictioni subiecti peruenerat: quaerebatur an prioris iudicis sententia exsequi possit: dixi posse, quia ante fuerat senténtia dicta. sed & si post susceptam cognitionem, ante sententiá hoc euenit, idem [N] putarem:[N] sententiáque à priore iudice rectè fertur. quod generaliter & in omnibus huiuscemodi casibus obseruandum est. Quotiens (de) quantitate ad iurisdictionem pertinente quaeritur, semper quantum petatur quaerendum est, non quantum debeatur.

XX. PAVLVS libro primo ad Edictum

EXtra territorium ius dicenti impune non paretur. Idem est & si supra iurisdictioné suá velit ius dicere.

[O] QVOD[O] QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATVERIT VT IPSE EODEM IVRE VTATVR TIT. II.

VLPIANVS libro tertio ad Edictum

HOC Edictum summam habet aequitatem, & sine cuiusquam indignatione iusta. quis enim aspernabitur idem ius sibi dici, quod ipse alijs dixit, vel dici effe[P]cit? QVI[P] MAGISTRATVM POTESTATEMVE HABEBIT, SI QVID IN ALIQVEM NOVI IVRIS STA[Q]TVERIT: IPSE QVANDOQVE[Q] ADVER[R]SARIO[R] POSTVLANTE EODEM IVRE VTI DEBET. SI QVIS APVD EVM QVI MAGISTRATVM POTESTATEMQVE HABEBIT, ALIQVID NOVI IVRIS OPTINVERIT QVANDOQVE POSTEA ADVERSARIO EIVS POSTV

a omnium iudicum.
b Quid sit ius dicere expone Duarenus 1. disputat. cap. 14.
c eis
d libro singulari. Et sane in Iustiniani indice citatur liber singularis Vlp. de off. quaest.
e Verum hoc re... explicatur à Duaren. 1. disp. cap. 11.
f ad animaduertendum in facinorosos
g vt iurisdictio iudicio
h Coniunge l. r. & a de damno infect. Duar.
i cauere
k Id est, iure magistratus, nó ab alio mandatam.
l haberet
m Ex hac autem iurisdictione perpetua. cum Praetor generaliter edicebat quibus de rebus, aut quo modo in omnibus causis, & omnibus personis ius esset dicturus, quandiu magistratu fungeretur l. 2. sup. de orig. iur. Duare. 1. disput. c. 48.
n quinquaginta
o Aristoteles li. 1. Hecatorum. Idem Socratem confessum refert. Et Xenophon. 1. ...
p defenderet
q quando
r Vide Alciatum lib. 2. Parad. c. 16.
s quando
t fuisse
v Iudex datus non poterat iudicando & cognoscendo recedere ab ea formula, quam ei praescripserat, quo eum iudicii dederat, sed ei parere cogebatur. Itaque non erat ... periculosum iudicem dari patrem filio, aut contrà. ... Cum autem is, qui iurisdictioni praeest, pro sua potestate quidam statuere, nec adstringatur certa formula, merito eum dicere prohibetur filio &c. & ... C. Ne quis in sua causa iudicet vel ius sibi dicat. Duaren. 1. disput. c. 11.

x Imperatorum Veri aut Seueri, & Antonini.
y probabilior
z Sumpta est ex tractatu Longi Aquilae. l. quemadmodum. §. magistratus. ad l. Aquil. Duar.
A in eos
B Coniunge l. si longius. de iudic. l. iudex. de re iudic. l. nemo. ... de regu. iur. Duar.
C ij sunt
D sunt,
E sunt
F Sumpta est ex titul. de bon. poss. sicut l. 1. de off. procon. Duar.
G suam iurisdictionem
H nam &
I ad vnam speciem
K In l. si quis in conscribendo. C. de pact. confessum est in alienum iudicem in contractu fuerat ... Itaque tanquam fuisset cum iudicem detrectare, maximè cum aduersarius aliter contractum non fuisset. Hoc autem nihil est cum illis ... discrimine docet has leges diuersas esse, non pugnantes.
L & postéaque
M alterius
N idem putarem de sententia quae
O Ad hunc titulum pertinent insignia exempla, quae refert Valerius lib. 6. cap. 6.
P Duar. 1. disputa. cap. 49. ... explicat hoc edictum.
Q quoque
R Idem Cicero li. 1. Epist. ad Q. Fratrem, epist. 1.

POSTVLANTE EODEM IVRE ADVERSVS EVM DECERNETVR: SCILICET VT QVOD IPSE [QVIS] IN ALTERIVS PERSONA AEQVVM ESSE CENSVISSET, ID IN IPSIVS QVOQVE PERSONA VALERE PATIATVR. Hæc autem verba, QVOD STATVERIT [QVI IVRISDICTIONI PRAEEST:] cum effectu accipimus non verbotenus. & ideo si cùm velles statuere, prohibitus sis, nec effectum decretum habuit: cessat edictū. nam STATVIT verbum rem perfectam significat, & consummatam iniuriam, non cœptam. & ideo si inter eos quis dixerit ius, inter quos iurisdictionem non habuit: quoniam pro nullo hoc habetur, nec est vlla sententia, cessare edictum putamus. quid enim obfuit conatus, cùm iniuria nullum habuerit effectum?

II. PAVLVS libro tertio ad Edictum

Hoc edicto dolus debet eius dicentis puniri. nam si adsessoris imprudentia ius aliter dictum sit, quàm oportuit: nō debet hoc magistratui officere sed ipsi adsessori.

III. VLPIANVS libro tertio ad Edictum

Si quis iniquum ad edictum ius aduersus aliquem impetrauit: eo iure vtatur ita demū, si per postulationem eius hoc venerit.[a] ceterum si ipso non postulante, non coërcetur. sed & si[b] impetrauit, siue vsus est iure aliquo, siue impetrauit vt vteretur, licet vsus non sit, hoc edicto punitur. Si procurator meus postulauit, quæritur quis eodem iure vtatur: & putat Pōponius me solum: vtique[c] si hoc ei specialiter mandaui, vel ratum habui. Si tamen tutor vel curator furiosi postulauerit vel adulescētis: ipse hoc edicto coërcetur. Item[d] aduersus procuratorē id obseruandum est, si in rem suam fuerit datus. Hæc pœna aduersus omnem statuitur, qui in edictum incidit, non solùm eo postulante, qui ab eo læsus est: sed[e] omni, qui quandoque experitur. Si is pro quo spopondisti, impetrauerit ne aliquis debitor ipsius aduersus eum exceptione vtatur: deinde tu in negotio, in quo spopondisti velis exceptione vti: nec te nec ipsum oportet hoc impetrare, etsi interdum patiaris[f] iniuriam si soluendo debitor non sit. Sed si tu incidisti in edictum: reus quidē vtetur exceptione, [tu] non vteris: nec pœna tua ad reum promittendi pertinebit. & ideo mandati actionem non habebis. Si filius meus in magistratu in hoc edictum incidit: an in his actionibus, quas ex persona eius intendo,[g] hoc[h] edicto locus sit? & non puto, ne mea cōditio deterior fiat. Quod autem ait prætor, IPSE EODEM IVRE VTATVR: an etiam ad heredem hæc pœna transmittatur? & scribit Iulianus non solùm ipsi denegari actionem, sed etiam heredi eius.[i] Illud quoque non sine ratione scribit, non solùm in his actionibus pati eum pœnam edicti, quas tunc habuit cùm incideret in edictum: verùm si quæ postea ei adquirentur. Ex hac causa solutum repeti non posse Iulianus putat: superesse enim naturalem causam, quæ inhibet repetitionem.

IIII. GAIVS libro primo ad Edictum Prouinciale

Illud eleganter prætor excepit. PRAETERQVAM SI QVIS EORVM CONTRA EVM FECERIT, QVI IPSE EORVM QVID FECISSET: & rectè: ne scilicet vel magistratus dum studet hoc edictū defendere, vel litigator dum vult beneficio huius edicti vti, ipse in pœnam ipsius[k] edicti committat.

SI QVIS IVSDICENTI[l] NON OBTEMPERAVERIT

TIT. III.

Actio in factum aduersus eum, qui non obtemperat.

VLPIANVS libro primo ad Edictum

Omnibus magistratibus, non tamen[m] duumuiris, secundum ius potestatis suæ concessum est iurisdictionem suam defendere pœnali iudicio. Is videtur iusdicenti non obtemperasse, qui quod extremum[n] in iurisdictione est non fecit. veluti si quis rem mobilem vindicari à se passus non est, sed duci eam vel ferri passus est, ceterum si & sequentia recusauit, tunc non obtemperasse videtur. Si procurator tuus, vel tutor, vel curator iusdicenti non obtemperauit: ipse punitur, non dominus vel pupillus. Non solùm autem reū, qui non obtemperauit, hoc edicto teneri Labeo ait: verumetiam petitorem. Hoc iudicium non ad id quod interest, sed quanti ea res est concluditur: & cum meram pœnam contineat, neque post annum, neque in heredem datur.

DE IN IVS VOCANDO.

TITVLVS IIII.

Quid sit in ius vocare.

PAVLVS libro quarto ad Edictum

In ius vocare est iuris experiundi causa vocare.

Qui non possint vocari.

II. VLPIANVS libro quinto ad Edictum

In ius vocari non oportet neque consulem, neque præfectum, neque prætorem, neque[p] proconsulem, neque ceteros magistratus, qui imperium habent, qui & coërcere aliquem possunt, & iubere in carcerem duci: nec pontificem dum sacra facit, nec eos qui propter loci religionem inde se mouere non possunt: sed nec eum qui equo publico[q] in causa publica transuehatur, præterea in ius vocari non debet[r] qui vxorem ducat. [Aut eam quæ nubat: nec iudicem[s] dum de re cognoscat, nec eum dum quis apud prætorem causam agit: neque funus ducētem familiare, iustáve mortuo facientem.]

III. CALLISTRATVS libro primo Cognitionum

Vel qui cadauer prosequuntur. quod etiā videtur ex rescripto Diuorum fratrum comprobatum esse.

IIII. VLPIANVS libro quinto ad Edictum

Quique litigandi causa necesse habet in iure, vel certo loco sisti: nec furiosos, vel infantes. Prætor ait, PARENTEM,[t] PATRONVM, PATRONAM LIBEROS, PARENTES PATRONI PATRONAE[v] IN IVS SINE PERMISSV MEO NE QVIS VOCET. Parentem hic vtriusque sexus accipe. sed an in infinitum, quæritur. quidam parentem[x] vsque ad tritauum appellari aiunt: superiores maiores dici. hoc veteres existimasse Pomponius refert. sed Gaius Cassius omnes[y] in infinitum parentes dicit: quod & honestius est, & meritò optinuit. Parentes etiam eos accipi Labeo existimat, qui in seruitute[z] susceperunt. nec tamen vt Seuerus[A] dicebat ad solos iustos liberos,[B] sed & si vulgo quæsitus sit filius matrem in ius non vocabit:

V. PAVLVS libro quarto ad Edictum

Quia semper certa est etiam si vulgo conceperit. pater verò is est,[C] quem nuptiæ demonstrant.

VI. IDEM libro primo Sententiarum

Parentes[D] naturales in ius vocare nemo potest: vna est enim omnibus parentibus seruanda reuerentia.

VII. IDEM libro quarto ad Edictum

Patris adoptiui parentes impune vocabit, quoniam hi eius parentes non sunt: cùm his tantum cognatus fiat quibus & adgnatus.

VIII. VLPIANVS libro quinto ad Edictum

Adoptiuum patrem quamdiu in potestate est in ius vocare non potest iure magis potestatis, quàm præcepto prætoris: nisi sit filius, qui castrense habuit[E] peculium. tūc enim causa cognita permittitur. Sed naturalem parentem ne[F] quidem dum[G] est in adoptiua familia in ius vocari.[H] PATRONVM, inquit, PATRONAM.[I] Patroni hic accipiendi sunt, qui ex seruitute manumiserunt: vel[K] si collusionem detexit,[L] vel si qui præiudicio pronuntietur esse libertus, cùm alioquin non fuerit: aut si iuraui eum libertum meum esse. quemadmodum per contrarium pro patrono non habebor, si contra me iudicatum est: aut si me deferente iurauerit se libertum non esse. Sed si ad iusiurandum adegi ne vxorem ducat, ne nubat: impune in ius vocabor. & Celsus quidem ait in tali liberto ius[M] ad filium meum me viuo non transire. sed Iulianus contra scribit. plerique[N] Iuliani sententiam probant. secundum quod eueniet vt patronus quidem in ius vocetur, filius quasi innocens non vocetur.

VIIII. PAVLVS libro quarto ad Edictum

Is quoque qui ex causa fideicōmissi manumittit, nō debet in ius vocari: quāuis re manumittat in ius vocetur.

X. VLPIANVS libro quinto ad Edictum

Sed[O] si hac lege emi vt manumittā, & ex constitutione Diui Marci venit[P] ad libertatem: cùm sim patronus in ius vocari non potero. sed si suis nūmis emi, & fidem fregi: pro patrono non habebor. Prostituta contra legem venditionis venditorem habebit patronum, si hac lege venierat, vt si prostituta esset fieret libera. At si vēditor, qui manus iniectionem[Q] excepit, ipse prostituit: quoniam & hæc peruenit ad libertatem, sub illo quidem, qui vendidit libertatem consequitur, sed honorē haberi ei æquum non est,[R] vt & Marcellus libro sexto digestorum existimabat.[S] Patronum autē accipimus etiam si capite minutus fiet vel si libertus capite minutus, dū adrogetur per obreptionem. cùm etiam hoc ipso, quo[T] adrogatur, celat condicionem:[V] non id actum videtur vt fieret ingenuus. sed si ius anulorū accepit, puto eum reuerētiam patrono

exhibere debere, quamuis omnia ingenuitatis munia habet. aliud[a] si natalibus[b] sit restitutus: nam princeps ingenuũ facit. Qui manumittitur à corpore aliquo, vel collegio, vel ciuitate, singulos in ius vocabit: nam nõ est illorum libertus, sed reipublicæ honorem habere debet. & si aduersus rempublicã, vel vniuersitatem velit experiri: veniam edicti petere debet, quamuis actorem eorum constitutum in ius sit vocaturus. LIBEROS, PARENTESQVE PATRONI, PATRONAE QVE,[c] vtriusque sexus accipere debemus. Sed si per pœnã deportationis ad peregrinitatẽ redactus sit patronus, putat Pomponius eum amisisse honorẽ. sed si fuerit restitutus,[d] erit[e] ei etiam huius edicti cõmodum saluum. Parentes patroni etiam adoptiui excipiũtur: sed tamdiu quamdiu adoptio durat. Si filius meus in adoptionẽ datus sit, vocari à liberto meo in ius non poterit: sed nec nepos in adoptiua familia susceptus. sed si filius meus emãcipatus adoptauerit filiũ, hic nepos in ius vocari poterit: nam mihi alienus est. Liberos autẽ secundum Cassium vt in parẽtibus & vltra trinepotem accipimus. Si liberta ex patrono fuerit enixa: mutuò se ipsa & filius eius in ius non vocabunt. Sin autem liberi patroni capitis accusauerũt libertum paternum, vel in seruitutẽ petierunt: nullus eis honor debetur. Prætor ait, IN IVS NISI PERMISSV MEO NE QVIS VOCET. permissurus enim est si famosa actio non sit, vel pudorẽ non suggilat, qua patronus cõuenitur, vel parentes. & totũ hoc causa cognita debet facere. nam interdum etiam ex causa famosa, vt Pedius putat, permittere debet patronũ in ius vocari à liberto: si eum grauissima iniuria adfecit, flagellis[f] fortè cecidit. Semper autẽ hunc honorẽ patrono habendum: & si quasi tutor, vel curator, vel defensor, vel actor interueniat patronus. sed si patroni tutor, vel curator interueniat: impune posse eos in ius vocari Pomponius scribit, & verius est.

Exceptio & interpretatio ex bono & æquo.

XI. PAVLVS libro quarto ad Edictum

QVamuis non adiiciat prætor, causa cognita se pœnale iudicium daturum: tamen Labeo ait moderandam iurisdictionem: veluti si pæniteat libertum & actionem remittat: vel si patronus vocatus nõ venerit, [g]aut si non inuitus vocatus sit: licet edicti verba non patiantur.

XII. VLPIANVS libro quinquagensimo septimo ad Edictum

SI libertus in ius vocauerit contra prætoris edictum filium patroni sui, quẽ ipse patronus in potestate habet: probãdum est absente patre subueniendum esse filio, qui in potestate est: & ei pœnalem in factum actionem, id est quinquaginta aureorum aduersus libertum competere.

XIII.[h] MODESTINVS libro decimo Pandectarum

GEneraliter eas personas, quibus reuerẽtia præstanda est, sine iussu prætoris in ius vocare non possumus.

XIIII. PAPINIANVS libro primo Responsorum

LIbertus à patrono reus constitutus, qui se defendere paratus pro tribunali præsidẽ prouinciæ frequenter interpellat: patronẽ accusatorẽ in ius non videtur vocare.

Quid sit in ius vocare.

XV. PAVLVS libro primo Quæstionum

LIbertus aduersus patronum dedit libellum non dissimulato[i] se libertum esse eius: an si ad desiderium eius rescribatur, etiã edicti pœna remissa esse videtur? Respondi, non puto ad hunc casum edictum prætoris pertinere. neque enim qui libellum principi vel præsidi dat, in ius vocare patronum videtur.

XVI. IDEM libro secundo Responsorum

QVæsitum est an tutor pupilli nomine patronã suam sine permissu prætoris[k] vocare possit. Respondi eum, de quo quæritur, pupilli nomine etiam in ius vocare patronam suam potuisse sine permissu prætoris.

De eo, qui cauet in iudicio.

XVII. IDEM libro primo Sententiarum

EVm[l] pro quo quis apud officiũ cauit, exhibere cogitur. Item eum[m] qui apud acta exhibiturũ se esse quẽ pmisit, & si officio nõ caueat, ad exhibẽdũ tamẽ cogitur.

XVIII. GAIVS libro primo ad Legem duodecim Tabularum

PLerique putauerunt nullum de domo sua in ius vocari licere, quia domus tutissimum cuique refugium atque receptaculum sit: eũmque qui inde in ius vocaret, vim inferre videri.

XVIIII. PAVLVS libro primo ad Edictum

SAtisque pœnæ subire eum si nõ defendatur & latitet, certum[n] est: quòd mittitur aduersarius in possessionẽ bonorum eius. Sed si aditum ad se præstet, aut ex publico conspiciatur: rectè in ius vocari eum Iulianus ait.

XX. GAIVS libro primo ad Legem duodecim Tabularum

SEd etiam à Balnea, & Balineo, & theatro nemo dubitat in ius vocari licere.

XXI. PAVLVS libro primo ad Edictum

SEd[o] & si is qui domi est, interdum vocari in ius potest: tamen de domo sua nemo extrahi debet.

XXII. GAIVS libro primo ad Legem duodecim Tabularum

NEque impuberes[p] puellas, quæ alieno iure subiectæ essent, in ius vocare permissum est. Qui in ius vocatus est, duobus casibus dimittẽdus est: si quis eius personã defenderet: & si dum in ius venitur de re[q] transactũ fuerit.

XXIII. MARCIANVS libro tertio Institutionum

COmmunis libertus licet plurium sit, debet à prætore petere, vt ei liceat vel quendã ex patronis[r] in ius vocare, ne in pœnam incidat ex edicto prætoris.

XXIIII. VLPIANVS libro quinto ad Edictum

IN eum, qui aduersus ea fecerit, quinquaginta aureorum[s] iudicium datur: quod nec heredi, nec in heredem, nec vltra annum datur.

De pœna quæ irrogatur propter inopiam.

XXV. MODESTINVS libro primo de Pœnis

SI sine venia edicti impetrata libertus patronum in ius vocauerit: ex querella patroni vel[t] supradictam pœnã, id est quinquaginta aureos dat: vel à præfecto vrbi quasi inofficiosus castigatur,[v] si inopia dinoscitur laborare.

SI QVIS IN IVS VOCATVS NON IERIT SIVE QVIS EVM VOCAVERIT QVEM EX EDICTO NON DEBVERIT[x] TIT. V.

VLPIANVS libro primo ad Edictum

SI QVIS in ius vocatus fideiussorem dederit in iudicio sistendi causa non suppositum iurisdictioni illius, ad quẽ vocatur,[y] pro non dato fideiussor habetur, nisi suo priuilegio specialiter renuntiauerit.

II. PAVLVS libro primo ad Edictum

EX quacunque causa ad prætorem vel alios, qui iurisdictioni præsunt, in ius vocatus venire debet: vt hoc ipsum sciatur, an iurisdictio[z] eius sit. Si quis in ius[A] vocatus non ierit: ex causa à competenti iudice multa pro iurisdictione iudicis damnabitur: rusticitati enim hominis parcendum erit. Item si nihil interfit actoris eo tempore in ius aduersarium venisse, remittit prætor pœnam: puta quia feriatus dies fuit.

III. VLPIANVS libro quadragensimo septimo ad Sabinum

CVm quis in iudicio[B] sisti promiserit, neque adiecerit pœnam, si status[C] non esset: incerti cum eo agendum esse in id quod interest, verissimum est. & ita Celsus quoque scribit.

IN IVS VOCATI VT EANT AVT SATIS VEL CAVTVM DENT TIT. VI.

PAVLVS libro primo ad Edictum

EDICTO cauetur vt fideiussor iudicio sistendi causa datus pro rei qualitate locuples detur: exceptis necessariis personis. ibi enim qualemcunque accipi iubet. veluti pro parente, patrono.[D]

II. CALLISTRATVS libro primo ad Edictum monitorium

ITem pro patrona, liberisve suis, vel vxore, nurúve. tunc enim qualiscunque fideiussor accipi iubetur:[E] & in eũ, qui non acceperit cùm sciret eam necessitudinem personarum, quinquaginta aureorum iudicium competit.

III. PAVLVS libro quarto ad Edictum

QVoniam pro locuplete accipitur fideiussor in necessariis personis.

IIII. VLPIANVS libro quinquagensimo octauo ad Edictum

QVi duos homines in iudicio[F] sisti promisit, si alterum exhibet, alterum non: ex promissione non videtur eos stetisse,[G] cùm alter eorum non sit exhibitus.

NE QVIS EVM QVI IN IVS VOCABITVR[H] VI EXIMAT TITVLVS VII.

VLPIANVS libro quinto ad Edictum

HOC edictum prætor proposuit, vt metu pœnæ cõpesceret eos, qui in ius vocatos vi eripiunt. denique Põponius scribit seruũ quoque nomine noxale iudicium reddend ũ: nisi sciente domino id fecit. tunc enim sine noxæ deditione iudiciũ suscipiet. Ofilius putat locum hoc[I] edicto non esse si persona, quæ in ius vocari non potuit, exempta est: veluti parens, & patronus, ceteræque personæ. quæ

a aliud est
b natalibus. rectius est Florent.
c patronæ ve,
d Si princeps generaliter in integrum restituerit, postliminij statum condemnatus recipit his et l. 1. C. de sentent. pass. l. 1. §. penul. de postl. Quod si eius tãtum indulserit, pœnam tantum remiserit: non etiam in pristinum statũ restituit l. tutor. l. in insulam. l. generalis C. de senten. pass. l. vlt. C. de genera. abolit.
e bone ei esse
f vel flagellis
g vel si,
h Ne hos aquit vocet, accipiendum est, de quibus personis, quæ parentum loco habẽtur vt socera, socru, nouerca, arg. §. affines. Instit. de nupt. Egumbar.
i non dissimulando
k prætoris in ius vocare
l Hoc responsum est aduerso collocatum sub hoc titulo, quod qui in ius vocabatur, non ibat, sed cauebat, vel ire, vel sist. vel caut. dic. Docet igitur, quomodo agatur cum eo qui cauit nomine in iudicium vocari.
m Fortè, cum quis
n certũ enim
o Hinc sumera est l. nemo de domo. de diuer. reg.
p impuberes neque puellas. rectius est Florẽ.
q de eo re
r patronis suis
s aureorum ex hoc edicto prætoris
t vel quinquaginta aureorũ pœnam dat.
v quasi inofficiosus litigator castigatur.
x sine per eum cauerit per quẽ ex edicto non debuit
y vocatus est.
z iurisdictionis
A Modo ex numero eorum sit, quos in ius vocare oportet. aliaque si non debent omnino vocari, vt magistratus. aut certè sine permisso prætoris. vt patronus, & cæteri, de quibus l. 2. 3 & 4. S. proxe. tit. venire non debet. at si ducatur inuitum, vel ex falsa agere potest. Egum. Ba.
B iudicium
C statum
D vel pro patrono.
E debet
F in iudicium
G stitisse.
H vocatus est
I huis

næ. quæ sententia mihi videtur verior. & sanè si deliquit qui vocat, non deliquit[a] qui exemit.

II. PAVLVS libro quarto ad Edictum

NAm cum vterque contra edictum faciat, & libertus qui patronum vocat, & is qui patronum vi eximat: deteriore tamē loco libertus est, qui in simili delicto petitoris partes sustinet. Eadē ęquitas est in eo, qui aliò quàm quò debuerat in ius vocabatur. Sed & fortius dicēdū est, non videri vi eximi eum, cui sit ius ibi non conueniri.

III. VLPIANVS libro quinto ad Edictum

QVod si seruum quis exemit in ius vocatum, Pedius putat cessare edictum: quoniam non fuit persona, quæ in ius vocari potuit. quid ergo? ad exhibēdū erit agēdū. Si quis ad pedaneū[b] iudicē vocatū, quē, eximat, pœna eius edicti cessabit. Quod prætor præcepit, VT EXEMAT: trajan & dolo malo? sufficit vi quāuis dolus malus cesset.

IIII. PAVLVS libro quarto ad Edictum

SEd eximendi verbum generale est vt Pomponius ait. eripere enim est de manibus auferre per raptum: eximere quoquo modo auferre. vtputa si quis non rapuerit quem, sed morā fecerit quo minus in ius veniret, vt actionis dies exiret, vel res tempore amitteretur: videbitur exemisse, quamuis corpus non exemerit. Sed & si eū loci retinuerit[c] nō abduxit, his verbis tenetur. Item si quis eum, qui per calumniā vocabatur, exemerit: cōstat eū hoc edicto teneri. Prætor ait, NEVE FACIAT DOLO MALO QVO MAGIS EXIMERETVR.[d] nā potest sine dolo malo id fieri: veluti cùm iusta causa est exemptionis.

V. VLPIANVS libro quinto ad Edictum

SI per alium quis exemerit, hac clausula tenetur, siue præsens fuit siue absens. In[e] eum autem, qui vi exemit, in factum iudicium datur: quo non id cōtinetur, quod in veritate est: sed quāti ea res est ab actore æstimata, de qua cōtrouersia est. hoc enim additum est, vt appareat etiam si calumniator quis sit, tamen hāc pœnam eum persequi.

1 Docere autem debet quis per hanc exemptionem factum quo minus in ius produceretur. ceterum si nihilo minus productus est, cessat pœna: quoniā verba cū effectu sunt accipienda. Hoc iudicium in factū est: & si plures deliquerint, in singulos dabitur: & nihilo minus manet qui exēptus est, obligatus. Heredibus autē ita dabitur si eorū interfit. neque autē in heredē neque post annū dabitur.

VI. IDEM libro trigesimo quinto ad Edictum

IS qui debitorem vi exemit, si soluerit, reum[f] non liberat: quia pœnam suam soluit.

QVI SATISDARE COGANTVR VEL IVRATO PROMITTANT VEL SVAE PROMISSIONI COMMITTANTVR TIT. VIII.

I. GAIVS libro quinto ad Edictum prouinciale

SATISDATIO eodē modo appellata est, quo satisfactio. nam vt satisfacere dicimur ei, cuius desiderium implemus[g]: ita satisdare dicimur aduersario nostro, qui[h] pro eo, quod[i] à nobis petiit, ita cauit vt eum hoc nomine securum faciamus datis fideiussoribus.

II. VLPIANVS libro quinto ad Edictum

FIdeiussor in iudicio sistendi causa locuples videtur[k] dari non tantùm ex[l] facultatibus, sed etiam ex conueniendi facilitate. 1 Si quis his personis, quæ agere non potuerunt, fideiussorem iudicio sistendi causa dederit: frustra erit datio. 2 Prætor ait, SI QVIS PARENTEM, PATRONVM, PATRONAM, LIBEROS, AVT PARENTES PATRONI, PATRONAE, LIBEROSVE SVOS, EVMVE QVEM IN POTESTATE HABEBIT, VEL VXOREM, VEL NVRVM IN IVDICIVM VOCABIT: QVALISCVMQVE FIDEIVSSOR IVDICIO SISTENDI CAVSA ACCIPIATVR. Quod ait prætor, LIBEROSVE SVOS: accipiemus & ex feminino sexu descendentes liberos. parentique[m] dabimus hoc beneficium non solum sui iuris, sed etiam si in potestate sit alicuius.[n] hoc enim Pomponius scribit. Et filius fideiussor pro patre fieri potest, etiā si in alterius potestate sit. NVRVM etiam pronurum, & deinceps accipere debemus. 3 Quod ait prætor, QVALISCVMQVE FIDEIVSSOR ACCIPIATVR: hoc quantum ad facultates, id est etiam[o] non[*] locuples.

Fideiussor tenetur, quanti interest, non habita ratione quantitatis petitæ.

4 In fideiussorem, qui aliquem iudicio sisti promiserit, tanti quanti ea res erit, actionem dat prætor. quod vtrum veritatem contineat an verò quantitatem, videamus. & melius est vt in veram quantitatem fideiussor teneatur, nisi pro certa quantitate accessit.

III. GAIVS libro primo ad Edictum prouinciale

SIue in duplum est actio, siue tripli, aut quadrupli: tanti eundem fideiussorem omnimodo tenere[o] dicemus, quia[p] tanti res esse intellegitur.

IIII. PAVLVS libro quarto ad Edictum

SI decesserit qui fideiussorē dederit iudicio sistendi causa: non debebit prætor iubere exhibere[q] eum. quòd si ignorās iusserit exhiberi, vel post decretū eius ante diem exhibitionis decesserit: deneganda erit actio. si autem post diem exhibitionis decesserit, aut amiserit ciuitatem: vtiliter agi potest.

V. GAIVS libro primo ad Edictum prouinciale

SI[r] vero pro[s] condemnato fideiusserit,[*] &[*] condemnatus decesserit, aut ciuitatem Romanam amiserit: rectè nihilo minus cū fideiussore eius agetur. Qui pro rei qualitate euidentissimè locupletem, vel si dubitetur, adprobatum fideiussorem iudicem sistendi causa non acceperit: iniuriarum actio aduersus eum esse potest. quia sanè non quælibet iniuria est duci in ius eum, qui satis idoneum fideiussorem det. Sed & ipse fideiussor, qui nō sit acceptus, tamquam de iniuria sibi facta queri poterit.

VI. PAVLVS libro duodecimo ad Edictum

QVotiens vitiosè cautum vel satisdatum est, non videtur cautum.

VII. VLPIANVS libro quartodecimo ad Edictum

SI[t] fideiussor non negetur idoneus, sed dicatur habere fori præscriptionem,[*] &[*] metuat petitor ne iure fori vtatur: videndum quid iuris sit. & Diuus Pius, vt & Pomponius libro epistularū refert, & Marcellus libro tertio[v] digestorum, & Papinianus libro tertio quęstionum: Cornelio Proculo rescripsit, meritò petitorem recusare talem fideiussorem. sed si aliàs caueri non possit, prædicendum ei non vsurum eum priuilegio, si conueniatur.

De loco satisdationis.

1 Si necessaria satisdatio fuerit, & non facilè possit reus ibi eam præstare, vbi conuenitur: potest audiri, si in alia eiusdem[x] prouinciæ ciuitate satisdationem præstare paratus sit. si autem satisdatio voluntaria est, non in alium locum remittitur: neque enim[y] meretur qui ipse sibi necessitatem satisdationis imposuit. 2 Si satisdatum pro re mobili non sit, & persona suspecta sit, ex qua[z] satis desideratur: apud officiū deponi debebit si hoc iudici sederit, donec vel satisdatio detur, vel lis finem accipiat.

De die satisdationis.

VIII. PAVLVS libro quartodecimo[A] ad Edictum

DE die ponenda in stipulatione[B] solet inter litigatores conuenire. si non conueniat, Pedius putat in potestate stipulatoris[C] esse, moderato spatio de hoc à iudice statuendo.

Fideiussor quis idoneus.

1 Qui mulierem adhibet ad satisdandum non videtur cauere. sed nec miles, nec minor vigintiquinque annis probandi sunt: nisi hæ personæ in rem suam fideiubeant, vt pro suo procuratore. Quidam etiam,[D] si à marito fundus dotalis petatur, in rem suam fideiussuram mulierem. 2 Si seruus inueniatur,[E] qui antequam iudicium accipiatur, fideiussit iudicatum solui: succurrendum est actori, vt ex integro caueatur. Minori quoque vigintiquinque annis succurrendum est. fortasse & mulieri, propter imperitiam. Si fideiussor iudicatum solui, stipulatori heres extiterit, aut stipulator fideiussori: ex integro cauendum erit. 3 Tutor & curator, vt rem saluā fore pupillo caueāt, mittēdi sunt in municipio:[F] quia necessaria est satisdatio. Itē de re restituēda[G] domino proprietatis, cuius vsusfructus datus est. Itē legatarius, vt caueat euicta hereditate legata reddi, & quod amplius[H] per legē Falcidiam ceperit. Heres quoque vt legatorū satisdet audiendus est, vt in municipiū mittatur.[I] planè si misso iā legatario in possessionem, cū per heredē staret quominus caueret: heres postulet vt is[K] de possessione decedat, paratúmque se dicat in municipio cauere: impetrare non debebit. Diuersum, si sine culpa aut dolo heredis missus sit in possessionem.

Iusiurandum de calumnia.

4 Iubetur iurare de calumnia, ne quis vexandi magis aduersarij causa forsitan, cū Romę possit satisdare, in municipiū euocet. sed quibusdā hoc iusiurandū de calumnia remittitur: velut parentibus, & patronis. Sic autē iurare debet qui in municipium remittitur, Romæ se satisdare non posse, & ibi posse, quò postulat remitti: idque se non calumniæ causa facere. nam sic non est compellendus iurare: alibi se, quàm eo loco, satisdare non posse. quia si Romæ non potest, pluribus autem locis possit: cogitur peierare. Hoc autem tunc impetrabitur, cùm iusta causa

b 4

a non deliquit qui patronum vexauit

b De pedaneis iudicibus

c detinuerit

d estimatur.

o teneri

p quanti res esse intelligemus.

q exhiberi

s pro non condemnato

v quarto

x eius

y id meretur

A lib. 42.

B in stipulationem

esse videbitur. quid enim si cum erat in municipio, noluit cauere? hoc casu non debet impetrare: cum per eum steterit quominus ibi, vbi petit desideras, satisdaret.

Appellatio ab arbitro.

VIIII. GAIVS libro quinto ad Edictum prouinciale[a]

A Rbitro[b] ad fideiussores probandos constituto, si in alterutram partem iniquum arbitrium[c] videatur, perinde ab eo atque ab iudicibus, appellare licet.

Fideiussorum probatio.

X. PAVLVS libro septuagesimo quinto ad Edictum

S I ab[d] arbitro probati sunt fideiussores, pro locupletibus habendi sunt: cum potuerit querella ad[e] cōpetentem iudicē deferri. Qui ex causa improbat ab arbitro probatos, aliàs[f] improbatos probat: multóque magis si sua volūtate accepit fideiussores cōtētus his esse debet. quòd si medio tempore calamitas fideiussoribus insignis, vel magna inopia accidit, causa cognita ex integro satisdandum erit.

XI. VLPIANVS libro septuagesimo quinto ad Edictum

I Vlianus ait, si antequam[g] mandarem tibi vt fundū peteres, satis acceperis petiturus fundum, & postea mandatu meo agere institueris: fideiussores teneri.

Pro debito sub conditione ex vltima voluntate indistinctè cauetur, alias non nisi cognita causa.

XII. IDEM libro septuagesimo septimo ad Edictum

I Nter[h] omnes conuenit, heredem sub condicione, pendente condicione possidentem hereditatem substituto cauere debere de hereditate: & si defecerit cōdicio, adeuntem hereditatem substitutum & petere hereditatem posse, & si optinuerit, cōmitti stipulationem. & plerúque ipse prætor, & ante cōdicionem existentē, & ante diē petitionis venientē, ex causa iubere solet stipulationē interponi.

XIII. PAVLVS libro septuagesimo quinto ad Edictum

S Ed & si plures substituti sint, singulis cauendum est.

De filio, & patre.

XIIII. IDEM libro secundo Responsorum

F Iliusfamilias defendit absentem patrem. quæro an iudicatum solui satisdare debeat. Paulus respōdit, eum qui[i] absentem defendit, etiam si filius vel pater sit, satisdare petituro[k] ex forma edicti debere.

De possessore immobilium.

XV. MACER libro primo de Appellationibus

S Ciendum est possessores immobilium rerum satisdare non compelli. Possessor autem is accipiendus est, qui in agro vel ciuitate rem soli possidet aut ex asse, aut pro[l] parte, sed & qui vectigalem id est emphyteuticū[m] agrum possidet, possessor intellegitur. item qui solam proprietatem habet, possessor intellegendus est. Eum verò, qui tantùm vsufructū habet, possessorem non esse Vlpianus scripsit. Creditor, qui pignus accepit, possessor nō est, tametsi possessionem habeat aut sibi traditam, aut precario debitori concessam. Si fundus in dotem datus sit: tam vxor quàm maritus propter possessionem eius fundi possessores intelleguntur. Diuersa causa est eius, qui fundi petitionem personalem habet. Tutores siue pupilli eorum, siue ipsi possideant, possessorum loco habentur. Sed & si vnus ex tutoribus possessor fuit, idem dicendum erit. Si fundum, quem possidebam, à me petieris, deinde cum secundum te esset iudicatum, appellauerim: an possessor eiusdem fundi sim? & rectè dicetur possessorem me esse, quia nihilominus possideo. nec[n] ad rem pertinet, quòd eum interim huiusmodi ea possessio possit. Possessor autem quis nec ne fuerit:[o] tempus cautionis spectandū est. nam sicut ei, qui post cautionem possessionem vēdidit, nihil obest: ita nec prodest ei qui post cautionem possidere cœpit.

De eo qui iuratus promisit.

XVI. PAVLVS libro sexto ad Edictum

Q Vi iurato promisit iudicio sisti, non videtur peierasse si ex concessa causa hoc deseruerit.

SI EX NOXALI CAVSA AGATVR QVEMADMODVM CAVEATVR TIT. VIIII.

In eadem causa sistere quid sit.

VLPIANVS libro septimo ad Edictum

S I QVIS eum, de quo noxalis actio est, iudicio sisti promisit:[p] prætor ait, IN EADEM CAVSA EVM EXHIBERE,[q] IN QVA TVNC EST, DONEC IVDICIVM ACCIPIATVR. In eadem causa sistere quid sit, videamus. & puto verius eum videri in eadem causa,[r] qui ad experiendum non facit ius actoris deterius. Si desinat seruus esse promissoris, vel actio amissa sit: non videri in eadem causa statum Labeo ait. vel[s] si qui pari loco erat in litigando, cœpit esse in duriore, vel loco, vel persona mutata. Itaque si quis ei, qui in foro promissoris conueniri non potest, venditus, aut potentiori datus sit: magis esse putat vt non videatur in eadem causa sisti. Sed & si noxæ deditus sit, Ofilius non putat in eadem causa sisti: cum noxæ deditione ceteris noxalem actionem perimi[t] putat.

II. PAVLVS libro sexto ad Edictum

S Ed alio iure vtimur. nam ex præcedētibus causis non liberatus noxæ deditus. perinde enim noxa caput sequitur, ac si venisset.

De absente iudicio, cum dominus est præsens, & seruus absens, aut contra.

Si absens sit seruus, pro quo noxalis actio alicui competit: siquidem dominus non negat in sua potestate esse: compellendum putat Vindius vel iudicio eum sisti promittere, vel iudicium accipere: aut si nolit defendere, cauturum, cum primum potuerit se exhibiturum. sin[v] verò falso neget in sua potestate esse: suscepturum iudicium sine noxæ deditione. idque[x] Iulianus scribit & si dolo fecerit quominus in eius esset potestate. Sed si seruus præsens est, dominus abest, nec quisquam seruum defendit: ducēdus erit iussu prætoris. sed causa cognita domino postea dabitur defensio, vt Pōponius & Vindius scribunt: ne ei absentia sua noceat. Ergo & actori actio restituēda est, perempta eo quòd ductus seruus in bonis eius esse cœpit.

Ratio decernendi contra vsufructuarium.

III. VLPIANVS libro septimo ad Edictum

S I cum vsufructuario noxali iudicio agetur, isque seruum non defenderit: denegatur ei per prætorem vsus fructus persecutio.

IIII. GAIVS libro sexto ad Edictum prouinciale

S I cum vno ex dominis noxalis[y] agetur: an pro parte socij satisdare deberet[z]? Sabinus ait nō debere: quia quodammodo totum suum hominem defenderet, cui in solidum defendendi necessitas esset: nec auditur si pro parte paratus sit defendere.

De seruo qui sistitur liber factus.

V. VLPIANVS libro quadragesimo septimo ad Sabinum

S I[A] seruum in eadem causa sistere quidam[B] promiserit, & liber factus sistatur: si de ipso controuersia est capitalium actionum iniuriarúmque nomine, non rectè sistitur: quia aliter de seruo supplicium[C] & Berberibus de iniuria satisfit: aliter de libero vindicta sumitur vel cōdemnatio pecuniaria. Quod autem ad ceteras noxales causas pertinet, etiam in meliorem causam videtur peruenisse.

VI. PAVLVS Libro vndecimo ad Sabinum

S Ed[D] si statuliberum sisti promissum sit: in eadem causa sisti videtur quamuis liber sistatur, quòd implicitus ei casus libertatis fuerit.

DE EO PER QVEM FACTVM ERIT QVO MINVS QVIS IN IVDICIO SISTAT TIT. X.

VLPIANVS libro septimo ad Edictum

A EQVISSIMVM putauit prætor dolum eius coërcere, qui impedit aliquem iudicio sisti. Fecisse autem dolo malo nō tantùm is putatur, qui suis manibus vel per suos retinuerit: verùm qui alios quoque rogauit vt eum detinerent, vel abducerēt ne iudicio sistat: siue scientes, siue ignorantes quid esset, quod[E] comminisceretur.

Dolum autem malum sic accipimus, vt si quis venienti ad iudicium aliquid pronuntiauerit triste, propter quod is necesse habuerit ad iudicium nō venire: teneatur[F] edicto. quamuis quidam putent sibi eum imputare, qui credulus fuit. Si reus dolo actoris non steterit,[G] non habebit reus aduersus eum actionem ex hoc edicto: cum contentus esse possit exceptione, si ex stipulatu conueniatur de pœna, quòd ad iudicium non venerit. aliter atque si ab alio sit impeditus: nam actionē propositā aduersus eum exercebit. Si plures dolo fecerint, omnes tenētur,[H] sed si vnus præstiterit pœnam, ceteri liberantur, cum nihil intersit. Serui nomine ex hac causa noxali iudicio agēdum, omnes consentiūt. Et heredi datur,[I] sed nō vltra annum. aduersus heredem autem hactenus puto dādam actionem, vt ex dolo defuncti heres non lucretur.

II. PAVLVS libro sexto ad Edictum

S I actor et seruus domino sciente, & cum possit non prohibente, dolo fecerit quo minus in iudicio sistam: Ofilius dandam mihi exceptionem aduersus dominum ait, ne ex dolo serui dominus lucretur. si verò sine voluntate domini seruus hoc fecerit: Sabinus noxale iudicium dandum ait, nec factum serui domino obesse debere nisi hactenus, vt ipso careat: quando[K] ipse nihil deliquit.

De eo quod interest actoris.

III. IVLIANVS[L] libro secundo Digestorum

E X hoc edicto aduersus eū, qui dolo fecit quo minus quis in iudicium vocatus sistat, in factum actio competit

a Vide de arbitris, Duar.
b arbitro
c arbitrium
d Ex tractatu de prætor. stipul. Duar.
e apud
f alios
k petitori
l ex parte
m vel emphyteuticum
n nec enim ad rem
o sin
p promissoris
q exhiberi
r sistere qui ad
s veluti nec si qui pari
t perimi
v si verò
x idemque
y noxali
z debere

petit quanti actoris interfuit eum sisti. In quo iudicio deducitur si quid amiserit actor ob eam rem: veluti si reus tempore dominium rei interim sibi adquirat, aut actione liberatus fuerit. Planè si is, qui dolo fecerit quo minus in iudicio sistatur, soluendo non fuerit, æquum erit aduersus ipsum reum restitutoriam actionem cõpetere: ne propter dolum alienum reus lucrum faciat, & actor damno adficiatur. Si & stipulator dolo Titij, & promissor dolo Meuii impeditus fuerit quo minus in iudicio sistatur: vterque aduersus eum, cuius dolo impeditus fuerit, actione in factū experietur. Si & stipulator dolo promissoris, & promissor dolo stipulatoris impeditus fuerit quo minus ad iudiciū veniret: neutri eorum prætor succurrere debebit, ab vtraque parte dolo compẽsando. Si à fideiussore quinquaginta stipulatus fuero si in iudiciū reus non venerit, petiturus à reo centum, & dolo malo Sempronii factum fuerit ne in iudiciū reus veniat: centū à Sempronio cõsequar. tanti enim mea interfuisse videtur: quia si venisset in iudicium, actio mihi centum aduersus reū, vel aduersus heredem eius cõpetebat: licet fideiussor minorem summam mihi promiserit.

SI QVIS CAVTIONIBVS IN IVDICIO SISTENDI CAVSA FACTIS NON OBTEMPERAVERIT. TIT. XI.

Quantum quoque die spatij computandum sit itineri faciendo

I. CAIVS libro primo ad Edictum prouinciale

VICENA milia passuum in singulos dies dinumerari prætor iubet præter eum diem, quo cautum promittitur, & in quem sistere in iudicium oportet. nam sane talis itineris dinumeratio neutri litigatorum onerosa est.

Transactio facta post cautionem quam vim habet.

II. VLPIANVS libro septuagesimo quarto ad Edictum

NOn exigimus reum iudicio sisti si negotium, propter quod iudicio sisti promisit, fuerit transactum. sed hoc ita, si non prius id negotium trãsactum sit, quàm sisti oporteret. ceterum si postea transactum est, exceptio doli opponi debet. quis enim de pœna promissa laborat post negotium transactum? cum etiam transacti negotij exceptionem putauerit quis nocere, quasi etiam de pœna transactū sit: nisi cõtrarium specialiter partibus placuerit.

Variis ex causis promissor excusatur.

Si quis municipalis muneris causa sine suo dolo malo impeditus, in iudicio secundùm suam promissionem non stetit: æquissimum est tribui ei exceptionem. simili modo & si ad testimonium desideratus, ad iudiciū occurrere non potuit: erit ei subueniendum. Si quis iudicio se sisti promiserit: & valetudine, vel tempestate, vel vi fluminis prohibitus se sistere non possit: exceptione adiuuatur, nec immeritò. cum enim in tali promissione præsentia opus sit, quemadmodū potuit se sistere qui aduersa valetudine impeditus est? & ideo etiam lex duodecim tabularum si iudex, vel alteruter ex litigatoribus morbo sontico impediatur: iubet diẽ iudicij esse diffisum. Si non propter valetudinem mulier non steterit iudicio, sed quòd grauida erat, exceptionem ei dandam Labeo ait. si tamẽ post partum decubuerit, probandum erit quasi valetudine impeditam. Idem est & si quis furere cœperit. nam qui furore impediatur, valetudine impeditur.

Quod diximus succurri etiam ei, qui tempestate aut vi fluminis prohibitus non venit: tempestatem sic intellegere debemus, siue maritima, siue terrestris sit. tempestatem intellegere debemus talem, quæ impedimento sit itineri, vel nauigationi. Vis fluminis etiam sine tempestate accipiẽda est. vim fluminis intellegimus & si magnitudo eius impedimento sit, siue pons solutus sit, vel nauigium non fiet. Si quis tamen cum posset non incidere in tempestatẽ, vel in fluminis vim si ante profectus esset, vel tempore opportuno nauigasset, ipse se artauerit: numquid exceptio ei minimè prosit? quod quidẽ causa cognita erit statuendum. nam neque sic artandus sit, vt possit ei dici cur non multò ante profectus est quàm dies promissionis veniret: neque iterum permittendum ei si quid sit, quod ei imputetur, causari tempestatem, vel vim fluminis. Quid enim si, quis cum Romæ esset ipso tempore promissionis sistendi, nulla necessitate vrguente voluptatis causa in municipiū profectus sit: nónne indignus est, cui hæc exceptio patrocinetur? Aut quid si tẽpestas quidẽ in mari fuit, terra autẽ ille potuit venire, vel flumẽ circumire? æquè dicendū, non semper ei exceptionem prodesse: nisi angustiæ non patiebantur terra iter metiri, vel circumire. Cum tamen vel flumen sic abūdasset vt implesset omnem locum, in quo sisti oportuit: vel aliqua fortuita calamitas eundem locum euertit: vel præsentiá venienti periculosam fecit: ex bono & æquo & hic exceptio ei adcommodanda est. Simili modo exceptio datur ei, qui cum ad iudicium venire volebat, à magistratu retentus est, & retentus sine dolo malo ipsius. nam si ipse hoc affectauit, vel causam præstitit: non ei proderit exceptio. sed ipsius quidem dolus ei oberit, ceterorum nõ oberit, qui malo dolo fecerunt vt retineretur. Sed si priuatus cum detinuerit: nullo modo ei proderit hæc exceptio.

III. PAVLVS libro sexagesimo nono ad Edictum

SEd actio ei datur aduersus eum, qui detinuit, in id quod eius interest.

IIII. VLPIANVS libro septuagesimo quarto ad Edictum

SEd & si quis rei capitalis ante cõdemnatus iudicio sistere se non potuit: meritò huic ignoscitur. Rei capitalis condemnatum accipere debemus, qui morte, exilióue coërcitur est. Dixerit aliquis, quo ergo hæc exceptio dãnato? sed respondebitur, fideiussoribus eius esse necessariam: aut si fortè in exilium salua ciuitate abit: vbi defensori eius exceptio ista proderit. Illud sciendum est: eū, qui idcirco non stetit quia capitis reus factus est, in ea causa esse vt exceptione vti non possit: damnato enim datur. Planè si vinculis, vel custodia militari impeditus ideo non stetit: in ea erit causa vt exceptione vtatur. Præterea si funere quis domestico impeditus non venit, debet ei exceptio dari. Item si quis in seruitute hostium fuerit, ac per hoc in iudicium nõ stetit: debet exceptione adiuuari.

An valeat conuentio de non opponenda exceptione.

Quæsitum est an possit conueniri ne vlla exceptio in promissione deserta iudicio sistendi causa facta obiciatur: & ait Atilicinus conuentionem istam non valere. sed & ego puto conuentionem istam ita valere, si specialiter causæ exceptionum expressæ sint, quibus à promissore sponte renuntiatum est. Item quæritur si quis cum iudicio sistendi causa satisdare non deberet, satisdato promiserit: an fideiussoribus eius exceptio detur. puto interesse vtrū per errorem satisdato promissum est, an ex conuentione. si per errorem: dandam fideiussoribus exceptionẽ. si ex conuentione: minimè dandam. Nam & Iulianus scribit si iudicio sistendi causa pluris, quàm statutum est, per ignorantiam promissum fuerit: exceptionẽ dari debere. si autem ex conuentione tantæ summæ promissio facta sit: exceptionem pacti conuenti replicatione infirmandam Iulianus ait.

An factum vnius ex reis noceat alteri.

V. PAVLVS libro sexagesimo nono ad Edictum

SI duo rei stipulandi sunt, & vni debitor iudicio se sisti cum pœna promiserit, alter autem impediexit: ita demum exceptio aduersus alterum danda est, si socij sint: ne prosit ei dolus propter societatem.

Quid si ab vno petatur res, ab altero id quod interest.

Item si duo rei promittendi sint, & vnus ad iudicium non venerit contempta sua promissione iudicio sistendi causa facta: actor autem ab altero rẽ petat, ab altero pœnam desertionis: petendo pœnam exceptione summouebitur. Atque si a patre facta fuerit promissio iudicio sistendi gratia ex filij contractu, deinde de re actor egerit cum filio, exceptione summouebitur si cum patre ex eius promissione agat. & contra idem erit si filius promiserit, & actor egerit cum patre de peculio.

VI. GAIVS libro primo ad Legem duodecim tabularum

SI is qui fideiussorem dedit, ideo non steterit, quòd reipublicæ causa afuit: iniquum est fideiussorẽ ob alium necessitate sistendi obligatum esse, cum ipsi liberum esset non sistere.

De eo, qui seruum sisti promisit.

VII. PAVLVS libro sexagesimo nono ad Edictum

SI quis seruū in iudicio sisti promiserit, vel alium, qui in aliena potestate est: iisdem exceptionibus vtitur, quibus si pro libero vel patrefamilias fideiussit: præterquam si reipublicæ causa abesse dicetur seruus. nam seruus reipublicæ causa abesse non potest. Præter hanc autem exceptionem, ceteræ, quia cõmunes sunt, tam in libero homine quàm in seruo locum habent.

Purgatio moræ in stipulationibus iudicialibus.

VIII. GAIVS libro vicesimo nono ad Edictum prouinciale

ET si post tres aut quinque pluresúe dies, quàm iudicio sisti se reus promisit, secum agendi potestatem faceret, nec actoris ius ex mora deterius factum sit: consequens est dici defendi eum debere per exceptionem.

VIIII. VLPIANVS libro septuagesimo septimo ad Edictum

SI servus iudicio se sisti promittat: non committitur stipulatio neque in eum, neque in fideiussores eius.

Divisio stipulationis prætoriæ.

Si plurium servorum nomine iudicio sistendi caussa vna stipulatione promittatur: pœnam quidem integram committi licet vnus status non sit. Labeo ait: quia verum sit omnes statos non esse. verùm si pro rata vnius offeratur pœna: exceptione doli vsurum eum, qui ex hac stipulatione convenitur.

X. PAVLVS libro primo ad Plautium

SI eum iudicio sisti promisero, qui iam tempore liberatus esse dicebatur, quia iam actione forte non tenebatur: actio in me danda est, vt vel exhibeam eum, vel defendam, vt veritas inquiratur.

Vbi est dies & conditio, expectatur dies, licet conditio evenerit.

Homo sisti promissus, ante diem dolo promissoris periit: certo iure vtimur non ante pœnam peti posse, quam dies venerit. tota enim stipulatio in diem collata videtur.

Stipulatio alteri accessoria assumit sibi naturam eius cui accedit.

Qui iniuriarum acturus est, stipulatus erat ante litem contestatam vt adversarius suus iudicio sistat: commissa stipulatione mortuus est. non competere heredi eius ex stipulatu actionem placuit: quia tales stipulationes propter rem ipsam darentur. iniuriarum autem actio heredi non competit. quamuis enim hæc stipulatio iudicio sistendi caussa facta ad heredem transeat, tamen in hac causa danda non est. nam & defunctus si vellet omissa iniuriarum actione ex stipulatu agere, non permitteretur ei. Idem dicendum esse & si is, cum quo iniuriarum agere volebam stipulatione tali commissa decesserit. nam non competit mihi adversus heredem eius ex stipulatu actio. & hoc Iulianus scribit. secundùm quod & si fideiussores dati erant, minimè dabitur in eos actio mortuo reo. Idem Pomponius, si non post longum tempus decesserit. quia si ad iudicium venisset, litem cum eo contestari actor potuisset.

Quid sit in eadem caussa sistere.

XI. VLPIANVS libro quadragesimo septimo ad Sabinum

SI quis quendam in iudicio sisti promiserit: in eadem causa eum debet sistere. in eadem autem causa sistere hoc est: ita sistere, vt actori persecutio loco deteriori non sit: quamuis exactio rei possit esse difficilior. licet enim difficilior exactio sit, tamen dicendum est videri in eadem causa eum stetisse. nam & si novum æs alienum contraxisset, vel pecuniam perdidisset: videtur tamen in eadem causa stetisse. ergo & qui alij iudicatus sistitur, in eadem causa stare videtur.

XII. PAVLVS libro vndecimo ad Sabinum

QVi autem novo privilegio vtitur, non videtur in eadem causa sisti. Illud tenendum est, quod æstimationem eius, quod interfuit agentis, ad illud tempus referendam est, quo sisti debuit: non ad id, quo agitur, quamuis desierit eius interesse.

Id, quod domini interest, refertur

XIII. IVLIANVS libro quinquagesimo quinto Digestorum

QVotiens servus iudicio sistendi causa vt ipse litigaturus vel ab alio stipulatur, vel ipse promittit: nec committitur stipulatio, nec fideiussores tenentur: quia servus convenire, vel convenire non potest.

Stipulatio procuratoris super re domini in dubio intelligitur facta procuratoris nomine: & ad id quod domini interest refertur.

XIIII. NERATIVS libro secundo Membranarum

SI procurator ita stipulatus est, vt sistat dumtaxat eum, quem stipularetur, non etiam pœnam si status non esset stipularetur: propemodum nullius momenti est ea stipulatio. quia procuratoris, quod ad ipsius vtilitatem pertinet, nihil interest sisti. Sed cum alienum negotium in stipulando egerit: potest defendi non procuratoris, sed eius cuius negotium gesserit, vtilitatem in ea re spectandam esse: vt quantum domini litis interfuit sisti, tantum ex ea stipulatione non stato reo procuratori debeatur. Eadem & fortius adhuc dici possunt, si procurator ita stipulatus esset, QVANTI EA RES ERIT: vt hanc conceptionem verborum non ad ipsius, sed ad domini vtilitatem relatam interpretemur.

Si promittens iudicio sisti desiit posse conveniri, stipulatio cadit.

XV. PAPINIANVS libro secundo Quæstionum

SI tutor iudicio sisti promiserit, & stipulationi non obtemperaverit, & interea pupillus adoleverit, aut mortem obierit, aut etiam abstentus sit hereditate: denegabitur ex stipulatu actio. nam & ipsius rei, quæ petebatur, si tutor iudicatus fuerit, & eorum quid acciderat, non esse dandam in eum actionem iudicati probatum est.

DE FERIIS ET DILATIONIBVS ET DIVERSIS TEMPORIBVS TIT. XII.

An excusetur is, qui diebus feriatis non venit ad iudicium.

VLPIANVS libro quarto de Omnibus Tribunalibus

NE QVIS messium vindemiarumque tempore adversarium cogat ad iudicium venire, oratione Divi Marci exprimitur. quia occupati circa rem rusticam in forum compellendi non sunt. Sed si prætor aut per ignorantiam, vel socordiam evocare eos perseveraverit, hique sponte venerint: siquidem sententiam dixerit præsentibus illis, & sponte litigantibus: sententia valebit, tametsi non rectè fecerit qui eos evocaverit. Sin verò cum abesse perseveraverint, sententiam protulerit etiam absentibus illis: consequens erit dicere, sententiam nullius esse momenti. neque enim prætoris factum iuri derogare oportet. Et sic citra appellationem igitur sententia infirmabitur. Sed excipiuntur certæ causæ, ex quibus cogi possumus & per id temporis cum messes vindemiæque sunt, ad prætores venire: scilicet si res tempore peritura sit, hoc est si dilatio actionem sit perempta. Sanè quotiens res vrget, cogendi quidem sumus ad prætorem venire: verùm ad hoc tantum cogi æquum est, vt lis contestetur. & ita ipsis verbis orationis exprimitur. denique alterutro recusante post litem contestatam litigare, dilationem oratio concessit.

II. IDEM libro quinto ad Edictum

EAdem oratione Divus Marcus in senatu recitata effecit, de aliis speciebus prætorem adiri etiam diebus feriaticis: vt puta vt tutores aut curatores dentur, vt officii admoneantur, cessantes excusationes allegentur, alimenta constituantur, ætates probentur, ventris nomine in possessionem mittatur, vel rei servandæ causa, vel legatorum, fideive commissorum, vel damni infecti: item de testamentis exhibendis: vt curator detur bonorum eius, qui an heres extaturus sit incertum est: aut de alendis liberis, parentibus, patronis: aut de adeunda suspecta hereditate: aut vt aspectu atrox iniuria æstimetur: vel fideicommissaria libertas præstanda.

III. IDEM libro secundo ad Edictum

SOlet etiam messis vindemiarumque tempore ius dici de rebus, quæ tempore vel morte perituræ sunt. morte veluti furti, damni iniuriæ, iniuriarum atrocium: qui de incendio, ruina, naufragio, rate, nave expugnata rapuisse dicuntur: & si quæ similes sunt. Item si res tempore perituræ sunt, aut actionis dies exiturus est. Liberalia quoque iudicia omni tempore finiuntur. Item in eum, qui quid nundinarum nomine adversus communem vtilitatem acceperit, omni tempore ius dicitur.

IIII. PAVLVS libro primo ad Edictum

PRæsides provinciarum ex consuetudine cuiusque loci solent messium vindemiarumque causa tempus statuere.

V. VLPIANVS libro sexagesimo secundo ad Edictum

PRidie kalendas Ianuarias magistratus neque ius dicere, sed nec sui potestatem facere consueverunt.

VI. IDEM libro septuagesimo septimo ad Edictum

SI feriatis diebus fuerit iudicatum, lege cautum est ne his diebus iudicatum sit nisi ex voluntate partium. & quod aliter adversus ea iudicatum erit, ne quis iudicatum facere, neve solvere debeat: neve quis ad quem de ea re in ius aditum erit, iudicatum facere cogat.

De dilationibus.

VII. IDEM libro primo de Officio Consulis

ORatione quidem Divi Marci amplius quàm semel non esse dandam instrumentorum dilationem expressum est. sed vtilitatis litigantium gratia, causa cognita & iterum dilatio tam ex eadem, quam ex alia provincia secundùm moderamen locorum impertiri solet: & maximè si aliquid inopinatum emergat. Illud videndum, si defunctus acceperit aliquam dilationem propter instrumenta, an successori quoque eius dari debeat: an verò quia iam data est, amplius dari non possit: & magis est, vt & hic causa cognita dari debeat.

Dies quomodo accipiatur.

VIII. PAVLVS libro tertiodecimo ad Sabinum

MOre Romano dies à media nocte incipit, & sequentis noctis media parte finitur. itaque quidquid in his viginti quattuor horis, id est duabus dimidiatis noctibus & luce media actum est, perinde est, quasi quavis hora lucis actum esset.

Negotia militaria possunt quolibet tempore expediri.

VIIII. VLPIANVS libro septimo de Officio Proconsulis

DIvus Traianus Minicio Natali rescripsit, ferias à forensibus tantùm negotiis dare vacationem: ea autem, quæ

quæ ad disciplinã militarem pertinẽt, etiã feriatis diebus peragẽda. inter quæ custodiarũ quoque cognitionẽ esse.

De dilationibus.

II. PAVLVS Libro quinto Sententiarum

IN pecuniariis causis omnis[a] dilatio singulis causis plus semel tribui non potest. in capitalibus autẽ reo tres dilationes, accusatori duæ dari possunt: sed vtrumque causa cognita.

DE EDENDO TIT. XIII.

Editio actionis.

I. VLPIANVS libro quarto ad Edictum

QVa[b] quis actione agere volet,[c] eam[d] edere debet: nam æquissimũ videtur eũ qui acturus est edere actionem, vt proinde sciat reus vtrum cedere, an contendere vltra debeat: & si contendendũ putat, veniat instructus ad agendum cognita actione qua conueniatur. Edere est etiam copiam describendi facere, vel in libello complecti & dare, vel dictare. eum quoque edere Labeo ait, qui producat aduersarium[e] suum ad album, & demonstret quod dictaturus est, vel id dicendo, quo vti velit.

Editio instrumentorum & rationum.

Editiones sine die & consule fieri debent ne[f] quid[g] excogitetur è die & consule: &[h] prælato die fiat. Diẽ autem & consulem excepit prætor, quo instrumentũ conscriptũ est, non in quẽ solutio cõcepta est: nã dies solutionis sicuti summa, pars est stipulationis. Rationes tamen cum die & consule edi debent: quoniã accepta & data non aliàs possunt apparere, nisi dies & consul fuerit editus. Edenda sunt omnia, quæ quis apud iudicẽ editurus est: nõ tamen vt & instrumenta quibus quis vsurus non est, cõpellatur edere. Edere non videtur qui stipulationem[i] totam non edit. Eis qui ob ætatem, vel rusticitatem, vel ob sexũ lapsi non ediderunt, vel ex alia iusta causa, subuenietur.

Editio testamenti.

II. PAVLVS libro tertio ad Edictum

SI legatum petatur, nõ iubet prætor verba testamenti edere: ideo fortasse quia heredes solent habere exemplum testamenti.

Quatenus sit edendum fisco.

III. MAVRICIANVS libro secundo de Pœnis

SEnatus censuit, ne quisquam eorum, à quibus quid fisco petetur,[k] alia instrumenta delatori cogatur edere, quàm quæ ad eam causam pertinerent ex qua se deferre professus esset.

Edictum prætoris de rationibus edendis & eius interpretatio.

IIII. VLPIANVS libro quarto ad Edictum

PRætor ait, ARGENTARIAE MENSAE EXERCITORES RATIONEM, QVAE AD SE PERTINET, EDANT ADIECTO DIE ET CONSVLE. Huius edicti ratio æquissima est: nam cum singulorum rationes argentarij conficiant, æquum fuit, id quod mei causa confecit, meum quodammodo instrumentũ mihi edi. Sed et[l] filiusfamilias continetur his verbis, vt vel ipse cogatur edere. an & pater, quæritur. Labeo scribit patrẽ non cogendũ, nisi sciente eo argẽtaria exercetur.[m] sed rectè Sabinus respõdit tunc id admittẽdum, cum patri quæstũ refert. Sed si seruus argentariã faciat, potest enim, siquidẽ voluntate domini fecerit, cõpellendum[n] dominum edere, ac perinde in eum dandum est iudicium, ac si ipse fecisset. sed si inscio domino fecerit, satis esse dominum iurare eas se rationes nõ habere. Si[o] seruus peculiarem faciat argentariã dominus de peculio, vel de in rem verso tenetur. sed si dominus habet rationes, nec edit, insolidũ tenetur. Etiam[p] is qui desijt argentariã facere, ad editionem cõpellitur. sed ibi quis compellitur edere, vbi argentariam exercuit: & hoc est cõstitutum. quòd si instrumentum argentariæ in alia prouincia habeat, in alia administrauerit: ibi puto cogẽdum edere, vbi argentariam exercuit: hoc[q] enim primum deliquit, quòd aliò instrumentũ transtulit. quòd si in alio loco argentariam exercet, alibi autem ad editionem compelletur, minimè hoc facere cogitur: nisi descriptum[r] velis vbi de ea re agitur eum[s] tibi dare, suis videlicet sumptibus:

V. PAVLVS libro tertio ad Edictum

SPatiúmque ad perferendas[t] eas tribuendum est.

VI. VLPIANVS libro quarto ad Edictum

SI quis ex argẽtarius, vt plerique eorum, in villa habeat instrumentum, vel in horreo:[v] aut ad locum te perducet, aut descriptas rationes dabit. Cogentur & successores argentarij edere rationes. quòd si plures sunt heredes, & vnus habeat, solus ad editionem compelletur. sed si omnes habeant, & vnus ediderit, omnes[x] ad editionem cõpellendi sunt. quid enim si humilis & deploratus vnus edidit, vt dubitare quis meritò de fide editionis possit? vt igitur comparari rationes possint, etiam ceteri edere debent, aut certè vnius editioni subscribere: hoc idem erit & si plures fuerint argentarij, à quibus editio desideratur. Nam & si plures tutores tutelam administrauerunt simul, aut omnes edere debent, aut vnius editioni subscribere.[z] Exigitur autẽ ab aduersario argentarij iusiurandum non calumniæ causa postulare edi sibi: ne forte vel superuacuas rationes, vel quas habet, edi sibi postulet vexandi[3] argentarij causa. Rationẽ autem esse Labeo ait vltro[*] citro[*] dandi, accipiẽdi, credendi, obligandi, soluendi sui causa negotiationẽ. nec vllam rationẽ nuda duntaxat solutione debitũ incipere: ne si pignus acceperit, aut mandatum, compellendum edere. hoc enim extra rationem esse. Sed & quod solui constituit, argẽtarius edere[4] debet: nam & hoc ex argentaria venit. Ex hoc edicto in id quod interfuit, actio competit. vnde apparet ita demum[y] tenere[y] hoc edictum, si ad eum pertineat. Pertinere autem videtur ad me ratio, si modò eam tractaueris me mandante. sed si procurator meus absente me mandauerit, an mihi edenda sit, quasi ad me pertineat? & magis est vt edatur. Procuratori quoque meo edẽdam rationem, quam mecum habet, nõ dubito, quasi ad eum pertineat: & cauturum de rato si mandatum ei non sit.

[5] Si initium tabularum habet[z] diem, in quibus Titij ratio scripta est, postmodum mea sine die & consule, etiam mihi edendus est dies & consul: communis[*] enim[*] omnis rationis est præpositio diei & consulis.[6] Edi autẽ est vel dictare, vel tradere libellum, vel codicem proferre.

[7] Prætor ait, ARGENTARIO EIVE, QVI ITERVM EDI POSTVLABIT, CAVSA COGNITA EDI IVBEBO. Prohibet argentario edi illa ratione, quòd etiam ipse instructus esse potest instrumento suæ professionis: &[A] absurdum est cum ipse in ea sit causa vt edere debeat, ipsum petere vt edatur ei. An nec heredi argentarij edi ratio debeat, videndum: & siquidem instrumentorũ argentariæ ad eũ peruenit, non debet ei edi: si minus, edenda est ex causa. nam & ipsi argẽtario ex causa ratio edenda est: si naufragio, vel ruina, vel incendio, vel alio[B] simili casu rationes perdidisse probet, aut in longinquo habere, veluti trans mare. Nec iterum postulanti edi prætor iubet, nisi ex iusta causa.[C]

VII. PAVLVS libro tertio ad Edictum

VEluti si peregrè habere quod primum editum est doceat: vel minus plenè editum: vel eas rationes, si quas casu maiore non verò neglegentia perdiderit. nam si eo casu[D] amisit, cui ignosci debeat, ex integro edi iubebit. Hæc vox ITERVM duas res significat: alteram,[E] qua demonstraretur tempus secundum, quod Græci ΔΕΥΤΕΡΟΝ[F] dicunt: alteram,[G] quæ ad insequentia quoque tempora pertinet, quæ græcè dicitur ΠΑΛΙΝ: quod ita accipitur, quotiens opus erit. nam potest fieri vt bis editam sibi rationẽ quis perdiderit: vt verbum ITERVM pro SAEPIVS accipiatur.

VIII. VLPIANVS libro quarto ad Edictum

VBi exigitur argentarius rationes edere, tunc punitur, cum dolo malo non exhibet. sed culpã non præstabit nisi dolo[H] proximam. Dolo malo autem non edit & qui maliciosè edidit, & qui in totum nõ edit. Is autem, qui in hoc edictum incidit, id[I] præstat, quod interfuit mea rationes edi cum decerneretur à prætore: non quod hodie interest. & ideo licet interesse desijt, vel minoris vel pluris interesse cœpit, locum actio[K] non habebit: neque[L] augmentum, neque deminutionem.

Quibus actionibus quis edere cogatur.

VIIII. PAVLVS libro tertio ad Edictum

QVædam sunt personæ, quas rationes nobis edere oportet: nec tamen à prætore per hoc edictũ compelluntur. veluti cum procurator res rationésve nostras administrauit, non cogitur à prætore per metum in factũ actionis rationes edere: scilicet quia id cõsequi possumus per mandati actionem. & cum[M] dolo malo socius negotia gessit, prætor per hanc clausulam non interuenit: est enim pro socio actio. sed nec tutorẽ cogit prætor pupillo edere rationes, sed iudicio tutelæ solet cogi edere.

[a] Nihil interest si successores aut pater aut dominus argentarij eiusdẽ fuerunt professionis: quia cũ in locum & in ius succedant argentarij, partibus eius fungi debẽt. Is autẽ, cui argentarius rationes suas legauit, non videbitur contineri: quia iuris successor his verbis significatur: non magis, quàm si ei viuus eas donasset. Sed nec heres tenebitur cum nec possideat, nec dolo malo fecerit. Sed si ei

a omnibus
b Ad interpretationem huius edicti l. 1. de except. l. alienis verbo de obl. & act. Duar.
c volt.
d eam prius edere
e l. eum, vnde lis peritur, sine reũ quem quis ducit ad album prætoris (in quo scribebant actionum descripta suas formula) eique demonstrat quã actionem dictaturus sit, edere intelligitur. Duar. 1. disput. c. 15 vbi interpretationem Alciati docte refellit.
f i. ne ex aliena die, & cõsule nascatur occasio fraudis aliquam excogitandi. vt forte dies repetita. l. repetita. inf. de fide instrum. vbi quod repetita die dicitur: hic prælato. malè autem legunt prolato, & prout prolato
g quid fraudis aut
i i. scripturam, qua continetur stipulatio Duar. in tit. de pact.
h potius,
l & si
m exerceretur
n compelli
o sed si
p hi etiam
q hic enim vel in hoc enim
r rescriptum Restitui ex Florent. & intelligo exemplar.
s ibi dari
t perferendas
v in quo homines pretiosissima quoque reponunt l. pen. § effracto ra. sup. de off. præf. vig.
x an omnes
y teneri hoc edicto,
z habet diem & consulem.
A & quod absurdum est
B vel alia simili causa
C causa cognita.
D si quo
E altera est.
F Ab h. e. Prætermiss. reposui Budæus non satis recte, vt hinc apparet.
G alteram,
H dolo malo
I id non præstat. male additur negatio.
K hæc actio
L neque ad
M sed &

si ei antequam eas legatario traderet, renuntiatum fuerit ne ante eas tradat, tenebitur quasi dolo fecerit. Item antequam eas tradat, tenebitur. quòd si nihil dolo fecerit, causa cognita legatarius cogendus est edere. Nummularios quoque non esse iniquum cogi rationes edere Pomponius scribit: quia & hi nummularij sicut argentarij rationes conficiunt, quia & accipiunt pecuniam, & erogant per partes, quarum probatio scriptura codicibúsque eorum maximè continetur: & frequentissimè ad fidem eorum decurritur. Ceterum omnibus postulantibus, & iurantibus non calumniæ causa petere: rationes, quæ ad se pertineant, edi iubet. Ad nos enim pertinet non tantùm cum ipsi contraximus, vel successimus ei qui contraxit: sed etiam si is qui in nostra potestate est contraxit.

Officium argentarij.

X. GAIVS libro primo ad Edictum Prouinciale

ARgentarius rationes edere iubetur. nec interest cum ipso argentario controuersia sit, an cum alio. Ideo autem argentarios tantùm, neque alios vllos absimiles eis edere rationes cogit, quia officium eorum atque ministerium publicam habeat causam: & hæc principalis eorum opera est, vt actus sui rationes diligenter conficiant. Edi autem ratio ita intellegitur, si à capite edatur: nam ratio nisi inspiciatur intellegi non potest. scilicet vt non totum cuique codicem rationum, totásque membranas inspiciendi describendique potestas fiat: sed vt ea sola pars rationum, quæ ad instruendum aliquem pertineat, inspiciatur & describatur. Cum autem in id actio competit, quanti agentis intersit editas sibi rationes esse: eueniet vt siue quis condemnatus sit, siue quod petierit non optinuerit, eo quòd non habuerit rationes, ex quibus causam suam tueri possit: id ipsum quod ita perdiderit hac actione consequatur. Sed an hoc procedat videamus: nam si apud hunc iudicem, qui inter eum & argentarium iudicat, potest probare se illo iudicio, quo victus est, vincere potuisse: poterit & tunc probare. & si non probabit, aut probantem iudex non curabit, de se ipso aut de iudice queri debet. sed non ita est. fieri enim potest vt nunc rationes vel ipso edente, vel alio modo nanctus, aut aliis instrumentis vel testibus, quibus illo tempore aliqua ex causa vti non potuit, possit probare potuisse se vincere. sic enim & de cautione subrepta, aut corrupta competit condictio, & damni iniuriæ actio. quia quod ante non potuimus intercepta cautione probare, & nobis id amisimus, hoc nunc aliis instrumentis aut testibus, quibus tum vti non potuimus, probare possumus.

XI. MODESTINVS libro tertio Regularum

EXempla instrumentorum etiam sine subscriptione edentis edi posse receptum est.

XII. CALLISTRATVS libro primo Edicti Monitorij.

FEminæ remotæ videntur ab officio argentarij, cùm ea opera virilis sit.

XIII. VLPIANVS libro quarto ad Edictum

HAec actio neque post annum, neque in heredem nisi ex suo facto dabitur. heredi autem dabitur.

DE PACTIS. TIT. XIIII.

Quid sit pactum & conuentio.

VLPIANVS libro quarto ad Edictum

HVius edicti æquitas naturalis est. quid enim tam congruum fidei humanæ, quàm ea quæ inter eos placuerunt seruare? Pactum autem à pactione dicitur, inde etiam pacis nomen appellatum est. Et est pactio duorum pluriúmve in idem placitum consensus. Conuentionis verbum generale est ad omnia pertinens, de quibus negotij contrahendi, transigendique causa cōsentiunt qui inter se agunt. nam sicuti conuenire dicuntur qui ex diuersis locis in vnum locum colliguntur & veniunt, ita & qui ex diuersis animi motibus in vnum consentiunt, id est in vnam sententiam decurrunt. Adeo autem cōuentionis nomen generale est, vt eleganter dicat Pedius nullū esse contractum, nullam obligationem, quæ non habeat in se conuentionem: siue re, siue verbis fiat. nam & stipulatio, quæ verbis fit, nisi habeat consensum nulla est. Sed conuentionū pleræque in aliud nomen transeunt: veluti in emptionem, in locationem, in pignus, vel in stipulationem.

Quid sit conuenire, & exempla tacitæ conuentionis.

II. PAVLVS libro tertio ad Edictum

LAbeo ait, conuenire posse vel re, vel per epistulam, vel per nuntium. inter absentes quoque posse. sed etiam tacitè consensu conuenire intellegitur. & ideo si debitori meo reddiderim cautionem, videtur inter nos conuenisse ne peterem: profuturámque ei conuentionis exceptionem placuit.

III. MODESTINVS libro tertio Regularum

POstquam pignus vero debitori reddatur, si pecunia soluta non fuerit, debitum peti posse dubium non est: nisi specialiter contrarium actum esse probetur.

IIII. PAVLVS libro tertio ad Edictum

ITem quia conuentiones etiam tacitè valent, placet in vrbanis habitationibus locandis inuecta illata pignori esse locatori, etiam si nihil nominatim conuenerit. Secundum hæc & mutus pacisci potest, huius rei argumentum etiam stipulatio dotis causa facta est: nam ante nuptias malè petitur, quasi si hoc expressum fuisset: & nuptiis non secutis, ipso iure euanescit stipulatio. idem Iuliano placet. Ex facto etiam consultus cum conuenisset, vt donec vsuræ soluerentur sors non peteretur: & stipulatio purè concepta fuisset: condicionem inesse stipulationi, atque si hoc expressum fuisset.

Conuentionum diuisio.

V. VLPIANVS libro quarto ad Edictum

COnuentionum autem tres sunt species. aut enim ex publica causa fiunt, aut ex priuata. priuata aut legitima, aut iurisgentium. Publica conuentio est, quæ fit per pacem quotiens inter se duces belli quædam paciscuntur.

VI. PAVLVS libro tertio ad Edictum

LEgitima conuentio est quæ lege aliqua confirmatur. & ideo interdum ex pacto actio nascitur vel tollitur, quotiens lege, vel senatusconsulto adiuuatur.

De effectu conuentionum quæ iurisgentium sunt.

VII. VLPIANVS libro quarto ad Edictum

IVrisgentium conuentiones quædam actiones pariunt, quædam exceptiones. quæ pariunt actiones in suo nomine non stant, sed transeunt in proprium nomen contractus: vt emptio, venditio, locatio, conductio, societas, commodatum, depositum, & ceteri similes contractus. sed & si in alium contractum res non transeat, subsit tamen causa: eleganter Aristo Celso respondit esse obligationem. vt puta dedi tibi rem vt mihi aliam dares: dedi vt aliquid facias: hoc ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑ esse, & hinc nasci ciuilem obligationem. Et ideo puto rectè Iulianum à Mauriciano reprehensum in hoc: dedi tibi Stichū vt Pamphilū manumittas: manumisisti: euictus est Stichus. Iulianus scribit in factum actionem à prætore dādam. ille ait ciuilem incerti actionē, id est præscriptis verbis sufficere. esse enim contractū, quod Aristo ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑ dicit, vnde hæc nascitur actio. Si ob maleficiū ne fiat promissum sit, nulla est obligatio ex hac conuētione. Sed cum nulla subest causa, propter cōuentionē hic constat non posse constitui obligationē. Igitur nuda pactio obligationē non parit, sed parit exceptionē.

Ex pacto interdum datur actio.

Quinimmò interdū format ipsam actionē, vt in bonæ fidei iudiciis. solemus enim dicere pacta cōuēta inesse bonæ fidei iudiciis. Sed hoc sic accipiēdū est, vt siquidē ex cōtinenti pacta subsecuta sunt, etiā ex parte actoris insint: ex interuallo non inerunt: nec valebunt si agat: ne ex pacto actio nascatur. vt puta post diuortiū cōuenit ne tempore statuto dilationis dos reddatur, sed statim: hoc non valebit, ne ex pacto actio nascatur. idem Marcellus scribit, & si in tutelæ actione conuenit vt maiores, quàm statutæ sunt, vsuræ præstentur, locū nō habebit: ne ex pacto nascatur actio. ea enim pacta insunt, quæ legem contractui dant, id est quæ in ingressu contractus facta sunt. Idē responsum scio à Papiniano, & si post emptionem ex interuallo aliquid extra naturam contractus conuenit: ob hanc causam agi ex empto non posse propter eandem regulā, ne ex pacto actio nascatur, quod & in omnibus bonæ fidei iudiciis erit dicendum. Sed ex parte rei locum habebit pactum quia solent & ea pacta, quæ postea interponuntur, parere exceptiones.

De pacto quod ad substantiam contractus pertinet.

Adeo autem bonæ fidei iudiciis exceptiones postea factæ, quæ ex eodem sunt contractu, insunt, vt cōstet in emptione, ceterísque bonæ fidei iudiciis, re nondum secuta posse abiri ab emptione. Si igitur in totum potest, cur nō & pars eius pactione mutari potest? Et hæc ita Pōponius libro sexto ad edictum scribit: quod cum est, etiam ex parte agentis pactio locum habet, vt & ad actionem proficiat nondum re secuta, eadem ratione. nam si potest tota res tolli, cur non & reformari? vt quodammodo quasi renouatus contractus videatur. quod non insuptiliter dici potest. Vnde illud æquè non reprobo, quod Pomponius libris lectionum probat: posse in parte re-

ced

Marginal notes:

a denūtiatum. b ideo &. c causa se petere. d nos autem. e nisi à capite inspiciatur, vel inspiciatur. f probauit. g nactus sit. h argentarum. i Pactum in hoc tractatu non est generale nomen, sed pro quauis conuentione. k Vide Cor. ... l Siue a pago, aut paciscor. m Est autem pactio. n & consensus. o tacito. p inde.

q septimo. r post pignus vero debitori redditum. s Qui tamen expressè quoque ... t vt nuptiæ. v fiunt. x principem. y aut quotiens. u & si in. A ... B ciuilē actionem. C Mauriciano. D Si ignorās dedidit seruū alienum ... E ... F Si vt maleficium fiat. G propter. H informat. I si ea. K si agatur. L statuto. M etiam si in. N Id est, cum inde ab initio cō tractus ... O lege pacta conuenta, inf. de contrah. empt. P pactiones vel conuentiones. Q libro tertio lectionum. R in partem.

cedi pacto ab emptione, quasi repetita partis [a] emptione. Sed [b] cum duo heredes emptori exstiterunt, [c] venditor cum altero pactus est, vt ab emptione recederetur: ait Iulianus valere pactionem, & dissolui pro parte emptionem: quoniam & ex alio cōtractu paciscendo alter ex heredibus adquirere sibi potuit exceptionē. Vtrumque itaque rectè placet, & quod Iulianus, & quod Pomponius.

3 [d] Ait prætor, PACTA CONVENTA, QVAE NEQVE DOLO MALO, NEQVE ADVERSVS LEGES, PLEBIS SCITA, SENATVSCONSVLTA, EDICTA [e] PRINCIPVM: NEQVE QVO FRAVS CVI [f] EORVM FIAT FACTA ERVNT SERVABO [g].

Pactorum diuisio.

Pactorum quædam in rem sunt, quædā in personam. in rem sunt quotiens generaliter paciscor ne petam. in personam, quotiens ne à persona petam: id est ne à Lucio Titio petam. Vtrum autē in rem, an in personā pactum factum est, non minus ex [h] verbis, quam ex mente conuenientium æstimandum est. plerumque enim, vt & Pedius ait, persona pacto inseritur, nō vt personale pactum fiat, sed vt demonstretur cum quo pactum factum est.

4 DOLO MALO ait prætor pactū se non seruaturum.

Dolus quomodo accipiatur in edicto.

Dolus malus fit calliditate & fallacia: [i] & vt ait Pedius, dolo malo pactum fit, quotiens circumscribendi alterius causa aliud agitur & aliud agi simulatur. Sed si fraudandi causa pactum factum dicatur, nihil prætor adiicit [k]. sed eleganter Labeo ait hoc aut iniquum esse, aut superuacuum. iniquum, si quod semel remisit creditor debitori suo bona fide, iterū hoc conetur destruere: superuacuū, si [l] deceptus hoc fecerit. inest enim dolo & fraus. Siue [m] autem ab initio dolo malo pactum factum est, siue post pactum dolo malo aliquid factum est, nocebit exceptio propter hæc verba edicti, NEQVE [n] FIAT.

Verba stipulationis quæ.

5 Quod ferè nouissima parte pactorum ita solet inseri, ROGAVIT TITIVS, SPOPONDIT MAEVIVS: [o] hæc verba non tantùm pactionis loco accipiuntur, sed etiam stipulationis. ideóque ex stipulatu nascitur actio: nisi contrarium specialiter adprobetur [o], quod [p] nō animo stipulantium hoc factum est, sed tantùm paciscentium.

De quo re liceat pacisci.

6 Si paciscar ne pro iudicati vel incensarum ædiū agatur: hoc pactum valet. Si paciscar ne operis noui nuntiationem exsequar: quidam putant non valere pactionem, quasi in ea re prætoris imperium versetur. Labeo autem distinguit: vt si ex re familiari operis noui nuntiatio sit facta, liceat pacisci: si de re publica, nō liceat. quæ distinctio vera est. Et in ceteris igitur omnibus ad edictū prætoris pertinentibus, quæ non ad publicā læsionem, sed ad rem familiarem respiciūt, pacisci licet. nam & de furto pacisci lex permittit. Sed & si quis paciscatur ne depositi agat: secundum Pomponiū valet pactum. Item si quis pactus sit vt ex causa depositi omne periculum præstet: Pomponius ait pactionem valere. nec quasi cōtra iuris [q] formam factam non esse seruandam. Et generaliter quotiens pactum à iure communi remotū est, seruari hoc non oportet. nec legari, nec iusiurandum de hoc adactum ne quis agat, seruandū Marcellus libro secundo digestorum scribit. & si stipulatio sit interposita de his, pro quibus pacisci non licet, seruanda non est: sed omnimodo rescindenda.

De pactis inter heredem & creditores factis ante aditam hereditatem.

7 Si ante aditam hereditatē paciscatur quis cum creditoribus vt minus soluatur, pactum valiturum est. Sed si seruus sit, qui paciscitur priusquam libertatē & hereditatem apiscatur [r], quia sub condicione heres scriptus fuerat, non profuturum pactum Vindius scribit: Marcellus autem libro octauodecimo digestorum, & suū heredem, & seruum necessarium purè scriptos, paciscentes priusquam se immisceant putat rectè pacisci. quod [s] verum est. Idem & in extraneo herede: qui si mandatu creditorum adierit, etiam mādati putat eum habere actionem. sed si quis vt supra rettulimus, in seruitute pactus est, negat Marcellus. quoniam nō solet ei proficere si quid in seruitute egit, post libertatē. quod in pacti exceptione admittendum est. Sed an ei vel doli ei prosit exceptio, quæritur. Marcellus in similibus speciebus licet antea dubitauit, tamen admisit. vtputa filiusfamilias heres institutus pactus est cū creditoribus, & emancipatus adiit hereditatem: & dicit doli eū posse vti exceptione. Idem probat & si filius vna patre cum creditoribus paternis pactus sit. nam & hic doli exceptionem profuturam Immo & in seruo doli exceptio non est respuenda.

8 Hodie tamen ita demum pactio huiusmodi creditoribus obest, si conuenerint in vnum, & communi consensu declarauerint quota parte debiti contenti sint. si verò dissentiant, tunc prætoris partes necessariæ sunt, qui decreto suo sequetur maioris partis voluntatem.

VIII. PAPINIANVS libro decimo Responsorum

MAiorem esse partem pro modo debiti non pro numero personarum placuit. quòd si æquales sint in cumulo debiti, tunc pluriū numerus creditorum præferendus est. in numero autem pari creditorum, auctoritatem eius sequetur prætor, qui dignitate inter eos præcellit. sin autem omnia vndique in vnam æqualitatem concurrant, humanior sententia à prætore eligenda est. hoc enim ex Diui Marci rescripto colligi potest.

VIIII. PAVLVS libro sexagesimo secundo ad Edictum

SI plures [t] sint, qui eandem actionem habent, vnius loco habentur. vtputa plures sunt rei stipulandi, vel plures argentarij, quorum nomina simul facta sunt: vnius loco numerabuntur, quia vnum debitum est. Et cum tutores pupilli creditoris plures conuenissent, [v] vnius loco numerantur, quia vnius pupilli nomine conuenerant. Nec non & vnus tutor plurium pupillorū nomine vnum debitum prætendentium, si conuenerit, placuit vnius loco esse. nam difficile est vt vnus homo duorum vicem sustineat. nam nec is, qui plures actiones habet aduersus eum, qui vnam actionem habet, plurium personarum loco accipitur. Cumulum debiti [x] ad plures summas referemus: si fortè minutæ [x] summæ centum aureorum debeantur, alij verò vna summa aureorū quinquaginta. nam in hunc casum spectabimus summas plures: quia illæ excedunt in vnam summam coadunatæ. Summæ autem applicare debemus etiam vsuras.

X. VLPIANVS libro quarto ad Edictum

REscriptum autem Diui Marci sic loquitur, quasi omnes creditores debeant conuenire. quid ergo si quidam absentes sint? num exemplum præsentium absentes sequi debeant? Sed an & priuilegiariis absentibus hæc pactio noceat, eleganter tractatur, si modò valet pactio & contra absentes. Et repeto [y] ante formam à Diuo Marco datam Diuum Pium rescripsisse fiscum quoque in his casibus, in quibus hypothecas non habet, & ceteros priuilegiarios exemplum creditorum sequi oportere. hæc enim omnia in his creditoribus, qui hypothecas non habent, conseruanda sunt.

De stipulatione pœna.

Si pacto subiecta sit pœnæ stipulatio, quæritur vtrum pacti exceptio locum habeat, an ea stipulatu actio. Sabinus putat, quod est verius, vtraq; via vti posse, prout elegerit qui stipulatus est. si tamen ex causa pacti exceptione vtatur, æquum erit accepto eum stipulationem ferre.

De exceptione pacti & doli.

Plerunq; solemus dicere, doli exceptionem subsidium esse pacti exceptionis. quosdam denique, qui exceptione pacti vti non possunt [z], doli exceptione vsuros & Iulianus scribit, & alij plerique consentiunt. vtputa si procurator meus paciscatur, exceptio doli mihi proderit, vt Trebatio videtur. qui putat sicuti pactum procuratoris mihi nocet, ita & prodesse:

XI. PAVLVS libro tertio ad Edictum

QVia & solui ei potest.

Pactum procuratoris quatenus prosit aut noceat.

XII. VLPIANVS libro quarto ad Edictum

NAm & nocere constat: siue ei mandaui vt pacisceretur, siue omnium rerum mearum procurator fuit: vt & Puteolanus libro primo adsessoriorum [A] scribit: cum placuit eum etiam rem in iudicium deducere.

XIII. PAVLVS libro tertio ad Edictum

SEd si tantùm ad actionem procurator factus sit, conuentio facta domino non nocet: quia nec solui potest. Sed si in rem suam datus sit procurator, loco domini habetur. & ideo seruandum erit pactum conuentum.

XIIII. VLPIANVS libro quarto ad Edictum

ITem magistri [B] societatium pactum & prodesse & obesse constat.

XV. PAVLVS libro tertio ad Edictum

TVtoris quoque, vt scribit Iulianus, pactum pupillo prodest.

Pactum factum ab eo cui competunt vtiles, nocet ei cui competunt directæ.

XVI. VLPIANVS libro quarto ad Edictum

SI cum emptore hereditatis pactum sit factum, & venditor hereditatis petat [C], doli exceptio nocet. nam ex

[a] Tollo emptione, vel pacti conuentione. Duar.
[b] sed & cum
[c] cum si venditor cum
[d] Pomponius ait.
[e] edicta, decreta principum.
[k] Non minus ex mente, quàm ex verbis.
[l] si ipse deceptus
[m] siue igitur
[n] ne quid
[o] probetur.
[p] quòd non
[q] ius
[r] adipiscatur,
[s] quod &
[t] Videlicet sunt quæ adnotauimus ad l. 1. de Senatus. Duar.
[v] cōuenissent,
[x] multæ
[y] reperio
[z] possint.
[A] adsessorum
[C] petat à debitore hæreditario.

quo rescriptum est à Diuo Pio utiles actiones emptori hereditatis dandas, meritò aduersus venditorem hereditatis exceptione doli [a] debitor hereditarius vti potest. Sed & si inter dominũ rei venditę & emptorẽ conuenisset, vt homo, qui emptus erat, redderetur ei, qui pro domino rem vendidit: petenti ei pretium doli exceptio nocebit.

De obligatione quæ contrahitur re.

XVII. PAVLVS libro tertio ad Edictum

SI tibi decem [b] dem, & paciscar vt viginti [c] mihi debeantur, nõ nascitur obligatio vltra [d] decem. Re enim non potest obligatio contrahi, nisi quatenus datum sit.

1 Quædam actiones per pactum ipso iure tolluntur: vt iniuriarum, item furti.

Exemplum pacti legitimi.

2 De pignore iure honorario nascitur pacto actio. tollitur autem per exceptionem, quotiens paciscor ne petam.

De pacto personali.

3 Si quis paciscatur ne à se petatur, sed vt ab herede petatur, heredi exceptio non proderit. Si pactus sim ne à me, néve à Titio petatur, non proderit Titio etiam [e] si heres extiterit: quia ex post facto id confirmari non potest [f]. hoc Iulianus scribit in patre, qui pactus erat ne à se, néve à [g] filia peteretur: cùm filia patri heres extitisset.

4 Pactum conuentum cum venditore factum si in rem constituatur, secundum plurium sententiam & emptori prodest, & hoc iure nos vti Pomponius scribit. secũdum Sabini autem sententiam etiã si in personam conceptum est, & in emptorem [h] valet. Qui [i] hoc esse existimat & si per donationẽ successio facta sit. 5 Cum possessor alienæ hereditatis pactus est, heredi, si euicerit, neque nocere, neque [k] prodesse plerique putant. 6 Filius seruúsve si paciscantur ne à patre dominóve petatur,

XVIII. GAIVS libro primo ad Edictum prouinciale

SIue de eo paciscantur, quod cum ipsis: siue de eo, quod cum patre dominóve contractum est:

XVIIII. PAVLVS libro tertio ad Edictum

ADquirent exceptionem. Idem est & in his, qui bona fide seruiunt. Item si filiusfamilias pactus fuerit ne à se petatur, proderit ei, & patri quoque si de peculio conueniatur:

XX. GAIVS libro primo ad Edictum Prouinciale

VEl de in rem verso. vel is [l] quasi defensor filij, si hoc maluerit, conueniatur.

XXI PAVLVS libro tertio ad Edictum

ET heredi patris viuo filio. Post mortem verò filij nec patri, nec heredi eius: quia personale pactum est. Quòd si seruus ne à se peteretur [m] pactus fuerit, nihil valebit pactum. de doli exceptione videamus. Et [n] si in rem paciscatur, proderit domino, & heredi eius pacti conuenti exceptio. quòd si in personam pactum conceptum est, tunc domino doli superest exceptio. 1 Nos autem his, qui in nostra potestate sunt, paciscendo prodesse non possumus: sed nobis id profuturum si nomine eorum conueniamur Proculus ait. quod ita rectè dicitur, si in paciscẽdo id actum sit. ceterum si paciscar ne à Titio petas, deinde actionem aduersus me nomine eius instituas: nõ est danda pacti conuenti exceptio. nam quod ipsi inutile est, nec defensori competit. Iulianus quoque scribit, si pater pactus sit ne à se, néve [o] à filio petatur, magis esse [p] vt pacti exceptio filiofamilias danda non sit: sed doli prosit.

2 Filiafamilias pacisci potest ne de dote agat, cum sui iuris esse cœperit. Item filiusfamilias de eo, quod sub conditione [q] legatum est, rectè paciscetur.

De pacto in rem.

3 In his, qui eiusdem pecuniæ exactionem habent in solidum, vel qui eiusdem pecuniæ debitores sunt, quatenus alij quoque prosit vel noceat pacti exceptio, quæritur. & in rem pacta omnibus prosunt, quorum obligationem dissolutam esse eius, qui paciscebatur, interfuit. itaque debitoris conuentio fideiussoribus proficiet.

XXII. VLPIANVS libro quarto ad Edictum

NIsi hoc actum est vt dumtaxat à reo non petatur, à fideiussore petatur: tunc enim fideiussor exceptione non vtetur.

XXIII. PAVLVS libro tertio ad Edictum

FIdeiussoris autem conuentio nihil [r] proderit reo: quia nihil eius interest à debitore pecuniam non peti. immo nec [s] confideiussoribus proderit, neque enim quoquo modo cuiusque interest. 1 Cum alio conuentio facta prodest: sed tunc demum cum per eum, cui exceptio datur, principaliter ei, qui pactus est, proficiat: sicut in reo promittendi, & his qui pro eo obligati sunt.

XXIIII. IDEM libro tertio ad Plautium

SEd [t] si fideiussor in rem suam spopondit, hoc casu fideiussor pro reo accipiendus est: & pactum cum eo factum, cum reo factum esse videtur.

XXV. IDEM libro tertio ad Edictum

IDem in duobus reis promittendi, & duobus argentarijs socijs. 1 Personale pactum ad alium nõ pertinere, quemadmodum nec ad heredẽ, Labeo ait. 2 Sed quamuis fideiussoris pactum reo non prosit, plerumque tamen doli exceptionem reo profuturam Iulianus scribit.

XXVI. VLPIANVS libro quarto ad Edictum

VIdelicet si hoc actum sit ne à reo quoque petatur. idem & in confideiussoribus est.

De pacto à duobus reis facto.

XXVII. PAVLVS libro tertio ad Edictum

SI vnus ex argentarijs socijs cum debitore pactus sit: an etiã alteri noceat exceptio? Neratius, Atilicinus, Proculus [v], nec si in rem pactus sit, alteri nocere. tãtum enim constitutum vt solidum alter petere possit. idem Labeo. nam nec nouare alium posse, quamuis ei rectè soluatur. sic enim & his qui in nostra potestate sunt, rectè solui [x] quod crediderint, licet nouare non possint: quod est verum. Idémque in duobus reis stipulandi dicendum est.

1 Si cum reo ad certum tempus pactio facta sit: vltra neque reo neque fideiussori prodest. quòd si sine persona sua reus pepigerit ne à fideiussore petatur, nihil id prodesse fideiussori quidam putant, quamquam id rei intersit: quia ea demum competere ei debeat exceptio, quæ & reo. ego didici prodesse fideiussori exceptionem. non sic enim illi per liberam personam adquiri, quàm ipsi, qui pactus sit, consuli videmur. quo iure vtimur.

Pactum quam vim habeat ad tollendam obligationem.

2 Pactus ne peteret, postea cõuenit vt peteret: prius pactum per posterius eliditur: non quidẽ ipso iure, sicut tollitur stipulatio per stipulationem si hoc actũ est: quia [y] in stipulationibus ius cõtinetur, in pactis factum [z] versatur. & ideo replicatione exceptio eliditur. Eadẽ ratione contingit ne fideiussoribus prius pactũ prosit. Sed si pactum conuentum tale fuit, quod actionem quoq; tolleret, velut iniuriarũ, nõ poterit postea paciscendo vt agere possit, agere. quia & prima actio sublata est, & posterius pactum ad actionem parandam [A] inefficax est. non enim ex pacto iniuriarum actio nascitur: sed ex contumelia. Idem dicemus & in bonæ fidei contractibus si pactum conuentum totam obligationẽ sustulerit, veluti empti. nõ enim ex nouo pacto prior obligatio resuscitatur, sed proficiet pactum ad nouum contractum. Quòd si non vt totũ contractum tolleret, pactũ conuentum intercessit, sed vt imminueret: posterius pactum potest renouare primum contractum. Quod & in specie dotis actionis procedere potest. puta pactam mulierem vt præsenti die dos redderetur, deinde pacisci vt tempore ei legibus dato dos reddatur: incipiet dos redire ad ius suum. nec dicendum est deteriorem cõditionem dotis fieri per pactum. quotiens enim ad ius, quod lex naturæ eius tribuit, de dote actio redit, non fit causa dotis deterior, sed formæ suæ redditur. hæc & Scæuolæ nostro placuerunt.

3 Illud nulla pactione effici potest, ne dolus præstetur: quamuis si quis paciscatur ne depositi agat, vi [B] ipsa id pactus videatur, ne de dolo agat. quod pactum proderit.

De quibus rebus pacisci possimus.

4 Pacta, quæ turpem causam continent, non sunt obseruanda; veluti si paciscar ne furti agam, vel iniuriarum, si fecero. expedit enim timere [C] furti, vel iniuriarũ pœnam. sed post admissa hæc pacisci possumus. Item ne experiar interdicto VNDE VI, quatenus publicã causam cõtingit, pacisci nõ possumus. Et in summa si pactũ conuentũ à re [D] priuata remotum sit, non est seruandũ. ante omnia enim animaduertẽdum est ne conuentio in alia re facta, aut cum alia persona, in alia re aliáve persona [E] noceat.

De vi, & effectu pacti.

5 Si cùm decẽ mihi deberes, pepigero ne à te viginti petam: in decem prodesse tibi pacti conuenti vel doli exceptionem placet. Item si cũ viginti deberes, pepigerim ne decem petam: efficeretur [F] per exceptionẽ mihi opponendam vt tantùm reliqua decem exigere debeam. Sed [a] si [v] stipulatus decem aut Stichum, id est decem pactus sim, & petam Stichum aut decem: exceptionẽ pacti conuenti in totum obstaturam. nã vt solutione, & petitione, & acceptilatione vnius rei tota obligatio solueretur: ita pacto quoq; conuento de vna re nõ petenda interposito totam obligationẽ summoueri. Sed si id actũ inter nos sit ne decem mihi, sed Stichus præstetur: possum [G] efficaciter de Sticho agere, nulla exceptione apponenda. idem est & si de Sticho nõ petendo conuenerit. Sed si generaliter mihi hominem debeas, & paciscar ne Stichũ petam: Stichum quidem petẽdo [H] pacti exceptio mihi opponetur. alium autem

a doli mali
b decem mutuò dem. vel si tibi decẽ millia dem.
c viginti millia
d vltra decem millia
e etiam si mihi hæres
f & hoc.
g à filia sua
h in emptore
i Idem existimat
m petatur
n Et quidem si
o à filio suo
p esse
q conditione
r non
v & Proculus aiunt.
x solui potest
C timeri
E aliáve persona
F efficeret exceptionem
G posse efficaciter agi
H petenti

a pactus sim

autem hominem si petam, rectè agam. Item si pactus[a] ne hereditatẽ peterem, singulas res vt heres petam: ex eo, quod pactum erit, pacti conuenti exceptio aptanda erit. quemadmodũ si cõuenerit ne fundum peterem, & vsumfructũ petam: aut ne nauẽ, ædificiũmve peterẽ: & dissolutis his singulas res petam, nisi specialiter aliud actum est.

Si acceptilatio inutilis fuit, tacita pactione id actum videtur, ne peteretur. Seruus[b] heredi post adituro nominatim pacisci non potest, quia nondum is dominus sit. sed si in rem pactum conuentum factum sit, heredi adquiri potest.

b Seruus hereditarius heredi futuro

De personis quæ paciscuntur.

XXVIII. GAIVS libro primo ad Edictum Prouinciale

COntra iuris ciuilis regulas pacta conuenta rata non habentur: veluti si pupillus sine tutoris auctoritate pactus sit ne à debitore suo peteret, aut ne intra certum tempus veluti[c] quinquennium peteret. nam nec solui ei sine tutoris auctoritate potest. Ex diuerso autem si pupillus paciscatur ne quod debeat, à se peteretur: ratum habetur pactum conuentũ. quia meliorem condicionem suam facere ei etiam sine tutoris auctoritate concessum est. Si curator furiosi aut prodigi pactus sit ne à furioso, aut prodigo peteretur: longè vtile est curatoris recipi pactiones, sed non contra. Si filius aut seruus pactus sit ne ipse peteret, inutile est pactum. Si verò in rem pacti sunt, id est ne ea pecunia peteretur: ita pactio eorum rata habenda erit aduersus patrẽ dominũmve, si liberam peculii administrationem habeant: &[d] ea res, de qua pacti sint, peculiaris sit. quod & ipsum non est expeditum: nam cum verum est, quod Iuliano placet, etiam si maximè quis administrationem peculii habeat concessam, donandi ius eum non habere: sequitur vt si donandi causa de non petenda pecunia pactus sit, non debeat ratum haberi pactum conuẽtum. Quòd si pro eo vt ita pacisceretur, aliquid, in quo non minus vel etiam amplius esset, consecutus fuerit: rata habenda est pactio.

c veluti intra quinquenniũ

d & si ea res

XXVIIII. VLPIANVS libro quarto ad Edictum

SIn[e] autem dominicam pecuniam crediderit: quod credendi tempore pactus est, valere Celsus ait.

e Si autem

XXX. GAIVS libro primo ad Edictum Prouinciale

IN persona tamen filiifamilias vide ne dicendum[f] est ne aliquando & si pactus sit ne ageret, valeat pactio: quia aliquando filiusfamilias habet actionem, veluti iniuriarum. Sed cum propter[g] iniuriam filii factam habeat & pater actionem, quin pactio filii nocitura nõ sit patri agere volenti, dubitari non oportet. Qui pecuniam à seruo stipulatus est, quam sibi Titius debebat, si à Titio petat, an exceptione pacti cõuenti summoueri & possit & debeat, quia pactus videatur[h] ne à Titio petat: quæsitum est. Iulianus ita summouendum putat, si stipulatori in dominũ istius serui de peculio actio danda est. id[i] est si iustam causam intercedendi seruus habuit, quia fortè tantũdem[k] pecuniam Titio debuit. quòd si quasi fideiussor interuenit ex qua[l] causa in peculium actio non daretur: non esse inhibendum creditorem quo minus à Titio petat. Aequè nullo modo prohiberi eum debere si eum seruum liberũ esse credidisset. Si sub condicione stipulatus fuerim à te quod Titius mihi purè deberet: an deficiente condicione si à Titio petam, exceptione pacti conuenti & possim & debeam summoueri? & magis est exceptionem non esse opponendam.

f *Timidè, ac verecunde opinionẽ suam exprimit. Hanc autẽ phrasim non intelligens Accur. ait eum non respondere, an filius sit nocitura pactio. Duar. 2. disput. 2. 11. Ita Cic. off. 3. videant, ne latebra quæratur periurio.*

g pro

h videtur

i idem est

k tantundem

l ex causa qua

Paciscj contra ius quatenus liceat.

XXXI. VLPIANVS libro primo ad Edictum ædilium curulium

PAcisci cõtra edictum ædilium[m] omnimodo licet: siue in ipso negotio venditionis gerendo conuenisset, siue postea.

m ædilium curulium

XXXII. PAVLVS libro tertio ad Plautium

QVod[n] dictum est si cum reo pactum sit vt non petatur, fideiussori quoque competere exceptionẽ: propter rei personam placuit, ne mandati iudicio conueniatur. Igitur si mandati actio nulla sit, fortè si donandi animo fideiusserit, dicendum est non prodesse exceptionem fideiussori.

n *Sumptum ex l. 7. de excep.*

Pactis quatenus heredi consulatur.

XXXIII. CELSVS libro primo Digestorum[o]

AVus[p] neptis nomine quã ex filio habebat, dotẽ promisit, & pactus est ne à se, néve à filio suo dos peteretur: si à coherede filii dos petatur, ipse quidem exceptione conuentionis tuendus non erit: filius verò exceptione conuentionis rectè vtetur: quippe heredi consuli concessum est. nec quicquam obstat vni tantùm ex heredibus prouidere[q] si heres factus sit: ceteris autem non consuli.

o *Cap. 10. de pact. dot.*

p *Coniunge l. si pactũ. de probat.*

q prouideri

XXXIIII. MODESTINVS libro quinto Regularum

IVs adgnationis non posse pacto repudiari, non magis quàm vt quis dicat nolle[r] suum esse, Iuliani sententia est.

r *nolle suũ liberum. Rectior est Florent. nam liber pro filio, vt (hic interpretatur Accursius) consistatum est Latinis auctoribus.*

Pactum generaliter factum ad id, quod dolo subreptum est, non porrigitur.

XXXV. IDEM libro secundo Responsorum

TRes fratres Titius, & Mæuius, & Seia communem hereditatem inter se diuiserunt instrumentis interpositis, quibus diuisisse maternam hereditatem dixerunt: nihilque sibi commune remansisse cauerunt. sed postea duo de[s] fratribus, id est Mæuius & Seia, qui absentes erãt tempore mortis matris suæ, cognouerunt pecuniam auream à fratre suo esse subtractam, cuius nulla mentio[t] instrumẽto diuisionis continebatur. quæro an post pactum diuisionis, de subrepta pecunia fratribus aduersus fratrẽ competit actio. Modestinus respõdit, si agentibus ob portionem eius, quod subreptum à Titio dicitur, generalis pacti conuenti exceptio his, qui fraudem à Titio commissam ignorantes transegerunt, obiciatur: de dolo vtiliter replicari posse.

s ex fratribus

t mentio in instrumento

Quatenus exceptio pacti noceat.

XXXVI. PROCVLVS libro quinto Epistularum

SI cum fundum meum possides, conuenisset mihi tecum vt eius possessionem Attio[v] traderes: vindicantem eum fundum à te non aliter me conuentionis exceptione excludi debere, quàm si aut iam[x] tradidisses, aut si tua causa id inter nos conuenisset, & per te non staret quo minus[y] traderes.

v Titio

x aut iam ante tradidisses.

y minus iam

XXXVII. PAPIRIVS IVSTVS libro secundo de Constitutionibus

IMperatores Antoninus & Verus rescripserunt, debitori reipublicæ à curatore permitti[z] pecunias non posse: & cum Philippensibus remissæ essent, reuocandas.

z remitti

XXXVIII. PAPINIANVS libro secundo Quæstionum

IVs publicum priuatorum pactis mutari non potest.

Interpretatio contra venditorem.

XXXVIIII. IDEM libro quinto Quæstionum

VEteribus placet pactionem obscuram vel ambiguã, vẽditori, &[A] qui locauit, nocere: in quorum fuit potestate legem apertius conscribere.

A & ei, qui locauit

Exemplum pacti in rem.

XL. IDEM libro primo Responsorum

TAle pactum, PROFITEOR TE NON TENERI, nõ in personam dirigitur: sed cum generale sit, locum inter heredes quoque litigantes habebit. Qui prouocauit, pactus est intra diem certum pecunia[B] quam transegerat, non soluta, iudicatis se satisfacturum: iudex appellationis nullo alio de principali causa discusso iustam conuentionem velut confessi sequetur.

B qua transegerat.

Perceptio vsurarum ab vno non perimit actionem aduersus alios competentem insolidum.

Post diuisionem bonorum & æris alieni, singuli creditores à singulis heredibus nõ interpositis delegationibus insolidum, vt conuenerat,[C] vsuras acceperunt. actiones, quas aduersus omnes pro partibus habent, impediendæ non erunt, si non singuli pro fide rei gestæ totum debitum singulis offerant.

C conuenerit,

Pactum factum vni qui solus recessurus sperabatur, prodest aliis præter spem succedentibus.

Pater, qui dotem promisit, pactus est vt post mortem suam in matrimonio sine liberis defuncta filia portio dotis apud heredem suum fratrem remaneret.[D] ea conuentio liberis à socero postea susceptis & heredibus testamento relictis per exceptionem doli proderit: cum inter contrahentes id actũ sit, vt heredibus consulatur: & illo tempore, quo pater alios filios non habuit, in fratrem suum iudicium supremum contulisse videatur.

D maneret.

Exceptio ex pacto.

XLI. IDEM libro vndecimo Responsorum

INTRA ILLVM DIEM DEBITI PARTEM MIHI SI SOLVERIS, ACCEPTVM TIBI RESIDVVM FERAM, ET TE LIBERABO. licet actionem non habet, pacti tamen exceptionem competere debitori constitit[E].

E constat.

XLII. IDEM libro septimodecimo Responsorum

INter debitorem & creditorem conuenerat vt creditor onus tributi præbiti pignerati non adgnosceret, sed eius soluendi necessitas debitorem spectaret. talem conuentionem quantum ad fisci rationem non esse seruandam respondi: pactis etenim priuatorum formam iuris fiscalis conuelli non placuit.

XLIII. PAVLVS libro quinto Quæstionum

IN emptionibus scimus quid præstare debitor[a] debeat, quidque ex contrario emptor. quòd si in contrahendo aliquid exceptum fuerit, id seruari debebit.

Exemplum pacti, quod ad aliam personam porrigitur.

XLIIII. SCAEVOLA libro quinto Responsorum

CVm[b] in eo esset pupillus, vt ab hereditate patris abstineretur, tutor cum plerisque creditoribus decidit vt certam portionem acciperent. idem curatores cum aliis fecerunt. quæro an & tutor idémque creditor patris eandem portionem retinere debeat. Respondi eum tutorem, qui ceteros ad portionem vocaret, eadem parte contentum esse debere.

Ex pacto non nudo & simplici nascitur actio.

XLV. HERMOGENIANVS libro secundo iuris Epitomarum

DIuisionis placitum nisi traditione, vel stipulatione sumat effectum, ad actionem, vt[c] nudum pactú, nulli prodesse poterit.

Exemplum pacti quod fit de re priuata: idéoque valet.

XLVI. TRYPHONINVS libro secundo Disputationum

PActum inter heredem & legatarium factum ne ab eo satis accipiatur, cum in Semestribus relata est constitutio Diui Marci, seruari in hoc quoque defuncti voluntatem: validum esse constat. nec à legatario remissa heredi satisdatio per pactionem, ex pænitentia reuocari debet: cum liceat sui iuris persecutionem, aut spem futuræ perceptionis deteriorem constituere.

Nudo consensu non receditur ab emptione cui accessit stipulatio.

XLVII. SCAEVOLA libro primo Digestorum

EMptor prædii viginti cauerat se soluturum, & stipulanti spoponderat. Postea venditor cauit sibi conuenisse vt contentus esset tredecim: & vt ea intra præfinita tempora acciperet. debitor ad eorum solutionem conuentus, pactus est si ea soluta intra præfinitum tempus non essent, vt ex prima cautione ab eo petitio esset. quæsitum est an eum posteriore pacto satisfactum non sit, omne debitum ex prima cautione peti potest[d]. Respondi secúdum ea, quæ proponerentur, posse.

Pactum generale non porrigitur ad ea quibus verisimiliter actum non est.

Lucius Titius Gaium Seium mensularium[e], cú quo rationem implicitam habebat propter accepta & data, debitorem sibi constituit: & ab eo epistulam accepit in hæc verba. Ex ratione mensæ, quam mecum habuisti in hunc diem, ex contractibus plurimis remanserunt apud me ad mensam meam trecenta octaginta sex, & vsuræ, quæ competierint. summam aureorum, quá apud me tacitam habes, refundam tibi. si quod instrumentum à te emissum id est scriptum, cuiuscumque summæ ex quacúque causa apud me remansit, vanum & pro cancellato[f] habebitur. Quæsitum est, cum Lucius Titius ante hoc chirographum Seio nummulario[g] mandauerat vti patrono eius trecenta redderet, an propter illa verba epistulæ, quibus omnes cautiones ex quocumque contractu vanæ & pro cancellato vt haberentur cautum est, neque ipse, neque filii[h] eius eo nomine conueniri possunt[i]. Respondi, si tantùm ratio accepti atque expensi esset computata, ceteras obligationes manere in sua causa.

XLVIII. GAIVS libro tertio ad legem duodecim Tabularum

IN[k] traditionibus rerú quodcumque pactum sit, id valere manifestissimum est.

Exempla pacti quod iudicatur bonis moribus conuenire.

XLVIIII. VLPIANVS libro trigensimo sexto ad Sabinum

SI quis[l] crediderit pecuniam, & pactus sit vt quatenus facere possit debitor, catenus[m] agat: an pactum valeat? & magis est hoc pactum valere. nec enim improbum[n] & si quis hactenus desideret côueniri, quatenus[o] facultates.

L. IDEM libro quadragensimo secundo ad Sabinum

NOn[p] impossibile puto in contractibus depositi, commodati[q], & locati, & ceteris similibus hoc pactum NE FACIAS FVREM[r] SERVVM MEVM: hoc est ne sollicites vt fur fiat, vt[s] fugitiuus fiat: ne ita neglegas[t] seruum, vt fur efficiatur. sicut enim serui corrupti actio locum habet: ita potest etiam hæc pactio locum habere, quæ ad non corrumpendo Seruos pertinet.

Exemplum pacti per errorem facti.

LI. IDEM libro octauo decimo [sic: octensimo sexto] ad Edictum

SI cum te ex causa legati debere pacisca[r] debitori tuo existimas, pactus[v] sit ne ab eo peteres: neque iure ipso liberatur debitor, neque[x] petenté summouebit exceptione conuentionis, vt Celsus libro vicensimo scribit. Idem eodem[y] loco scribit, si debitoré tuum iussisti soluere Titio, cui legatum falsò debere existimas, & debitor pactus sit cú Titio suo debitore constituto: neque tibi aduersus tuum debitorem, neque ipsi aduersus suum actioné peremptam.

LII. IDEM libro primo Opinionum

EPistula, qua quis coheredem sibi aliquem esse[z] cauit, petitionem nullam aduersus possessores[x] rerum hereditariarum dabit. Si inter debitorem & eum, qui fundú pigneratum à creditore quasi debitoris negotium gereret[A] emerit, placuit vt habita côpensatione fructuú, solutóque quod reliquú deberetur, fundus debitori restitueretur: etiam heres pacto, quod defunctus fecit, fidem præstare debet.

Exemplum iusti pacti de solutione tributorum.

2 Pactum, vt si quas summas propter tributiones prædii pignori nexi factas creditor soluisset, à debitore reciperet, & vt tributa eiusdem prædii debitor penderet, iustú[B] idéoque seruandum est.

Exemplum pacti, quod ad heredem non transit.

3 De inofficioso patris testaméto acturis vt eis certa quátitas quoad viueret heres præstaretur, pactus est: produci ad perpetuá præstationé id pactú postulabatur: rescriptú est neque iure vllo, neque æquitate tale desideriú admitti.

Exemplum pacti contra bonos mores facti.

LIII. IDEM libro quarto Opinionum

SVmptus quidem prorogare litigáti, honestum est: pacisci autem vt non quantitas eo nomine expensa cum vsuris licitis restituatur, sed pars dimidia eius, quod ex ea lite datum erit: non licet.

De mora.

LIIII. SCAEVOLA apud Iulianum libro vicensimo secundo Digestorum notat

SI pactus sim ne Stichum, qui mihi debebatur, petam: non intellegitur[C] mora mihi fieri. mortuóque Sticho puto non teneri reum, qui ante pactú moram nó fecerat.

Pactum factum a seruo.

LV. IVLIANVS libro trigensimo quinto Digestorum

SI debitor sit fructuarius, & paciscatur seruus, in quo vsumfructum habet, ne ab eo petatur: paciscendo meliorem condicioné eius facit. Item[D] (si) creditor esset fructuarius, & pactus esset ne peteret, seruus auté fructuarius pacisceretur vt peteret: beneficio pacti, quod seruus interposuisset, vtiliter ad petitionem admittetur.

LVI. IDEM libro sexto ad Minicium

SI conuenerit ne dominus à colono quid peteret, & iusta causa conuentionis fuerit: nihilo minus colonus à domino petere potest.

Exemplum pacti taciti.

LVII. FLORENTINVS libro octauo Institutionum

QVi in futurú vsuras à debitore acceperat, tacitè pactus videtur ne intra id tempus sortem petat.

De pacto in rem & personam.

Si ex altera parte in rem, ex altera in personam pactú conceptum fuerit, veluti ne ego petam, vel ne à te petatur: heres[E] meus ab omnibus vobis petitionem habebit: & ab herede tuo omnes petere poterimus.

Contractus qui consensu celebrantur solo consensu dissoluuntur re integra. aliàs non nisi actus retro similis intercesserit.

LVIII. NERATIVS libro tertio Membranarum

AB emptione, venditione, locatione, conductione, ceterisque similibus obligationibus quin integris omnibus consensu eorum, qui inter se obligati sint, recedi possit, dubium non est. Aristoni hoc amplius videbatur, si ea quæ me ex empto præstare tibi oporteret præstitissem, & cum tu mihi pretium deberes, conuenisset mihi tecum vt rursus præstitis mihi à te in re vendita omnibus, quæ ego tibi præstitissem, pretium mihi non dares: túque mihi ea[F] præstitisses: pretiú te debere desinere: quia bonæ fidei, ad quam omnia hæc rediguntur, interpretatio hanc quoque conuentionem admittit. nec quicquam interest vtrum integris omnibus, in quæ obligati essemus, conueniret vt ab eo negotio discederetur: an in integrum restitutis his, quæ ego tibi præstitissem, consentiremus ne quid tu mihi eo nomine præstares. Illud planè conuentione, quæ pertinet ad resoluendum id quod actum est, perfici non potest, vt tu quod iam ego tibi præstiti contra præstare mihi cogaris: quia eo modo non tam hoc agitur vt à pristino negotio discedamus, quàm vt nouæ quædam obligationes inter nos constituantur.

LVIIII. PAVLVS libro tertio Regularum

PEr quos adquiri nobis stipulatione potest, per eosdem etiam pactis conuentis meliorem condicionem nostrá fieri posse placet.

LX. VAPIRIVS IVSTVS libro octauo Constitutionum

IMperator[F] Antoninus Auidio Cassio rescripsit, Si creditores parati[G] sint partem ex bonis, licet ab extraneo consequi:

a venditor debeat.
b Coniunge l. tutores de condict. indeb. Duar.
c tanquam nudum
d posset.
e nummulario.
f cancellato
g mensulario
h filius
i posset.
k Interpretatur forte illud de lege xij. Tab. E pacto talio esto. Duar.
l Coniunge l. 22. sol. matr. l. 28 de reg. iur. Duar.
m hactenus
n improbandum
o quatenus facultates patiuntur vel facultates eius patiantur.
p Coniunge l. 27. de praed. rob. l. 35. de castr. l. 30. de ver. obl. l. 17 de ver. signif. l. 23 de reg. iur. Duar.
q & in ceteris
r furem vel fugitiuum seruum
s vel fugitiuus
t neue ita negligas
v pactus sit
x neque te petentem
y in eodem libro
z possessores
A gerens
B iustum est, & ideo seruandum.
C non intelligi moram fieri.
D Ita & si
E & heres
F Creditores auctoritate ... [illegible]
G pacti

consequirationem habendam prius necessariarum personarum si idoneæ sint.

Exempla pacti inutilis.

LXI. POMPONIVS libro nono ad Sabinum

NEmo^a paciscendo efficere potest ne sibi locum suum dedicare liceat: aut ne sibi in suo sepelire mortuum liceat: aut ne vicino inuito prædium alienet.

Species, in qua pactum rei non nocet fideiussori.

LXII. FVRIVS ANTHIANVS^b libro primo ad Edictum

SI reus postquam pactus sit à se nô peti pecuniam, ideóque cœpit id pactum fideiussori quoque prodesse, pactus sit vt à se peti liceat: an vtilitas prioris pacti sublata sit fideiussori quæsitum est. sed verius est semel adquisitam fideiussori pacti exceptionê vlterius ei inuito extorqueri non^c posse.

DE TRANSACTIONIBVS
TITVLVS XV.

Transigere quid.

VLPIANVS libro quinquagensimo ad Edictum

QVi^d transigit^e, quasi de re dubia, & lite incerta neque finita transigit. qui verò paciscitur,^f donationis causa rem certam & indubitatam liberalitate remittit.

II. IDEM libro septuagensimo quarto ad Edictum

TRansactum^g accipere quis potest non solùm si Aquiliana stipulatio fuerit subiecta^h, sed & si pactum conuentum fuerit factum.

Transactio inter scriptum heredem, & legitimum legatarijs non nocet.

III. SCAEVOLA libro primo Digestorum

IMperatores Antoninus & Verus^i ita rescripserunt: Priuatis pactionibus non dubium est non lædi ius cæterorum. quare transactione, quæ inter heredem & matreê defuncti facta est, neque testamentum rescissum^k videri posse,^l neque manumissis vel legatariis actiones suæ ademptæ^m. quare quidquid ex testamêto petunt, scriptum heredem conuenire debent: qui in transactione hereditatis aut cauit sibi pro oneribus hereditatis^n, aut si non cauit, non debet neglegêtiam suam ad alienam iniuriam referre. Cum transactio propter fideicômissum facta esset, & postea codicilli reperti sunt: quæro an quanto minus ex transactione côsecuta mater defuncti fuerit, quàm pro parte sua est, id ex fideicommissi causa consequi debeat. respondit debere.

Transactio facta cum opinato herede, ad verum heredem non porrigitur.

Debitor, cuius pignus creditor distraxit^o: cum Mæuio, qui se legitimum creditoris heredem esse iactabat, minimo transegit: postea testamento prolato Septicium heredem esse apparuit. quæsitum est si agat pigneraticia debitor cum Septicio, an is vti possit exceptione transactionis factæ cum Mæuio, qui heres eo tempore non fuerit: possitque Septicius pecuniâ, quæ Mæuio vt heredi à debitore numerata est^p, condictione repetere, quasi sub prætextu hereditatem acceptam. respondit secundum ea, quæ proponerentur, non posse: quia neque cum eo ipse transegit, nec negotium Septicii Mæuius gerens accepit.

De vi Aquilianæ stipulationis.

IIII. VLPIANVS libro quadragensimo sexto ad Sabinum

AQuiliana stipulatio omnimodo^q omnes præcedêtes obligationes nouat & perimit: ipsáque perimitur per acceptilationem. & hoc iure vtimur. ideóque etiã legata sub condicione relicta in stipulationem Aquilianam deducuntur.

V. PAPINIANVS libro primo Definitionum

CVm aquiliana stipulatio interponitur, quæ ex consensu redditur, lites, de quibus non est cogitatum, in suo statu retinentur: liberalitatem^r enim captiosam interpretatio prudentium fregit.

VI. GAIVS libro septimodecimo ad Edictum Prouinciale

DE his^s controuersiis, quæ ex testamento proficiscuntur, neque trãsigi, neque exquiri veritas aliter potest, quàm inspectis cognitisque BerVis testamenti.

Transactio post rem iudicatam quatenus valeat.

VII. VLPIANVS libro septimo Disputationum

ET post rem iudicatam transactio valet si vel appellatio intercesserit, vel appellare^t potuerit. Si fideiussor conuentus & condemnatus fuisset, mox^v reus transegisset cum eo, cui erat fideiussor condemnatus: transactio valeat^x quæritur. & puto valere: quasi omni causa & aduersus reum, & aduersus fideiussorem dissoluta. si tamen ipse fideiussor condemnatus transegit, transactione^y non peremit rem iudicatam. tamen eo, quod datum est, releuari rem iudicatam oportet. Vsque adeo autem quod datũ est etiam si non proficit ad transactionem, extenuat tamê rem iudicatam, vt inde sit & dictum & rescriptum, circa alimentorum transactionem extra prætoris auctoritatem factam vt quod datum est proficiat ad alimenta: ita vt si quid amplius ex causa alimentorum deberi potest, id præstetur: quod autem datum est, imputetur.

Senatusconsultum de transactione alimentorum, & eius interpretatio.

VIII. IDEM libro quinto de Omnibus Tribunalibus

CVm^z hi, quibus alimenta relicta erant, facilè transigerent contenti modico præsenti: Diuus Marcus oratione^A in senatu recitata effecit ne aliter alimêtorũ transactio rata esset, quàm si auctore prætore facta. Solet igitur prætor interuenire, & inter consentientes arbitrari an transactio, vel quæ admitti debeat. Eiusdem prætoris notio ob transactionem erit siue habitatio, siue vestiariũ, siue de prædiis alimentorum legabitur. Hæc oratio pertinet ad alimenta, quæ testamento vel codicillis fuerint relicta^B siue ad testamentũ factis, siue ab intestato^C. Idem erit dicendum & si mortis causa donata fuerint relicta: vel ab eo, cui mortis causa donata sunt^D, relicta. Sed & si condicionis implendæ gratia relicta sunt: adhuc idem dicemus. Planè de alimentis, quæ non mortis causa donata sunt, licebit & sine prætore auctore transigi^E. Siue igitur in menses singulos, siue in dies, siue in annos fuerint relicta: oratio locum habet. Sed & si non fuerint perpetuò relicta, sed vsque ad annos certos, idem est. Si integra quãtitas alicui fuerit legata vt ex vsuris eius se alat, & mortis tempore pecuniam restituat: non cessabit oratio, licet non in annos singulos videatur id relictum. Sed & si sit certa quantitas relicta Titio, vel res, ita vt inde alimenta Seio præstentur: magis est vt trãsigere Titius possit: nec enim transactione Titii minuuntur alimenta Seii. Idémque est & si per fideicommissum alimenta ad hoc^F legatario fuerint relicta. Eam transactionem oratio improbat, quæ idcirco fit vt quis repræsentatam pecuniam consumat. Quid ergo si quis extra prætoris auctoritatem transegerit, vt quod per singulos annos erat ei relictum, consequeretur per singulos menses? aut quid si^G quod per singulos menses ei relictum erat, côsequeretur^H per singulos dies? quid deinde si quod^I côsummato anno vt^K acciperet, initio anni consequatur? & puto eam transactionem valere: quia meliorem condicionem suam alimentarius^* tali^* transactione facit. noluit enim oratio alimenta per transactionem intercipi. Nihil autem interest vtrum libertini sint quibus alimenta relicta sunt, an ingenui: satis locupletes, an minus. Vult igitur oratio apud prætorem de istis quæri: in primis de causa transactionis. dein de modo, tertiò de persona transigentium. In causa hoc erit requirendum quæ causa sit transigendi: sine causa enim neminem transigentem audiet prætor. Causæ ferè huiusmodi solent allegari, si alibi domicilium heres alibi alimentarius habeat: aut si destinet domicilium transferre alter^L eorũ: aut si causa aliqua vrgeat præsentis pecuniæ: aut si à pluribus ei alimenta relicta sint, & minutatim singulos conuenire difficile ei sit: aut si qua alia causa fuit, vt plures soleot incidere quæ prætori suadeant^M transactionem admittere. Modus quoque pecuniæ, quæ in transactioné venit, æstimandus est: vt puta quantitas transactionis. nam etiam ea modo fides transactionis æstimabitur. Modus autem pro ætate eius, qui transigit, arbitrandus est & valetudine. nam aliàs^N cũ puero, aliàs cum iuuene, aliàs cũ sene transigi palam est. constat enim alimenta cum vita finiri. Sed & personarum contemplatio habenda est, hoc est cuius vitæ sint hi, quibus alimenta relicta sunt: vtrum frugi vitæ hi sint, qui^O aliàs sufficere sibi possint: an sequioris^P, qui de alimentis pendeant. In persona eius, à quo alimenta relicta sunt, hæc erunt specieda^Q: in quibus sint^R facultatibus, cuius propositi, cuius opinionis. tunc enim apparebit numquid circumuenire velit eum, cũ quo transigit. Qui transigit de alimentis non videbitur neque de habitatione, neque de vestiario transegisse: cum Diuus Marcus specialiter^S etiam de istis transigi voluerit. Sed &^T si quis de alimentis transegerit, non habebit necesse etiã de habitatione, vel vestiario inuitus trãsigere: poterit igitur vel de omnibus simul, vel de quibusdam facere transactionem. De calciario quoque arbitrio prætoris transigendum est. Si vni pluribúsve fundus ad alimenta fuerit relictus, velintque eum distrahere: necesse est prætorem de distractione eius & transactione arbitrari. Sed^V si pluribus fundus ad alimenta fuerit relictus, & hi inter se transigant: sine prætoris auctoritate fa-

a Emendatur hoc caput l. vlt. de alt. inter em. p. et. & vend. C.

b Antinus

f Qui verò paciscitur donationis causa.

h subsecuta

i Seuerus

k rescissum videtur esse

l potest

m sunt.

n hereditariis,

o distraxerat:

p fuit

q omnino

a vel appellari

v & mox

x an valeat

y & si transactione non perimit.

G aut quod

H mox consequeretur

I si ita quod

K anno acciperet vt initio.

L alteruter

M suadeat

N aliter

O & qui

Q spectandæ

R sit. vel, quibus sit

S etiã specialiter

T sed si.

V Sed &

cta transactio rata esse non debet. Idem est & si ager fuerit in alimenta obligatus: nam nec pignus ad hoc datum inconsulto prætore poterit liberari. 9 Arbitratu prætoris vel de vniuersis alimentis, vel de parte eorum transigi oportere plus quàm manifestum est. 10 Si prætor aditus citra causæ cognitionem transigi permiserit, transactio nullius erit momenti: prætori enim ea res quærenda commissa est, non neglegenda nec donanda. Sed & si non de omnibus inquisierit, quæ oratio mandat: hoc est de causa, de modo, de personis transigentium: dicendum est quamuis de quibusdam quæsierit transactionem esse irritam. Sed nec mandare ex hac causa iurisdictionem vel præses prouinciæ, vel prætor poterit. 11 Transactiones alimentorum etiam apud procuratorem Cæsaris fieri possunt: scilicet si a fisco petantur alimenta. secundum quæ & apud præfectos ærarii transigi poterit. 12 Et cum lis quidem esset de alimentis, transactum autem de lite fuisset: transactio valere inconsulto prætore non potest, ne circumueniatur oratio. fingi enim lites poterunt vt transactio etiã citra prætoris fiat auctoritatem. 13 Si eidem alimenta & præterea legatum præsenti die datum sit, & transactum fuerit citra prætoris auctoritatem: id quod datum est imputabitur prius in legatum, quod præsenti die datum est: superfluum in alimentariam causam[a]. 14 Si quis de alimentis transegerit sine prætoris auctoritate: id quod datum est, in præterita alimenta cedet. nec interest tantũ in quantitate sit debita, quantum datum est, an minus, an[b] plus: nam & si minus sit, adhuc tamen id quod in solutum datum est in præterita alimenta imputabitur. Sanè si is, qui de alimentis transegit, locupletior factus sit ea solutione in id quod[c] factus sit locupletior, æquissimũ erit in[d] eum dari repetitionem: nec enim debet ex alieno damno esse locuples[e]. 15 Si in annos singulos certa quantitas alicui fuerit relicta[f] homini honestioris loci: veluti salarium annuum, vel vsusfructus: transactio & sine prætore fieri poterit. Ceterum si vsusfructus modicus[g] alimentorũ vice sit relictus: dico transactionem citra prætorem factam nullius esse momenti. 16 Si cui non nummos ad alimenta, sed frumentum atque oleum & cetera, quæ ad victum necessaria sunt, fuerint relicta: non poterit de his transigere siue annua, siue menstrua ei relinquantur. Si tamen ita sine prætore transegerit, vt in vicem eorum nummum quotannis vel quotmensibus acciperet: & neque diem neque modum permutauit, sed tantùm genus: vel ex cõtrario si pactus fuerit vt in generibus alimẽta acciperet, quæ in nummis ei relicta fuissent: vel si vinũ pro oleo vel oleũ pro vino vel quid aliud commutauit: vel[h] locum permutauit, vt quæ erant ei Romæ alimenta relicta, in municipio, vel in prouincia acciperet, vel contra: vel personam commutauit, vt quod à pluribus erat accepturus, ab vno acciperet: vel alium pro alio debitorem acceperit: hæc omnia habent disceptationem prætoris: & pro vtilitate alimentarii recipienda[i] sunt. 17 Si ad habitationem certa quantitas sit annua relicta, & ita sit transactum sine prætore vt habitatio præstetur, valet transactio: quia fructus habitationis præstatur, licet ruinæ vel incendio subiecta transactio est. Per contrarium quoque si pro habitatione, quæ erat relicta, placuerit certam quantitatem præstari: transactio rata est & citra[k] prætorem.

a causam est.
b an etiã plus.
c In id quod, vel in quod
d erit eius in eum
e locupletior.
f relicta veluti homini
g vsusfructus vel modicus
h veluti si locum
i accipienda
k etiam citra, vel etiam circa.

De vi, & effectu transactionis.

VIIII. IDEM libro primo Opinionum

QVi cum tutoribus suis de sola portione administratæ tutelæ suæ egerat & transegerat, aduersus eosdẽ tutores ex persona fratris sui cui heres extiterat agens, præscriptione factæ transactionis non summouetur[l].

Transactio[m] quæcunque sit de[n] his tantum, de quibus inter conuenientes placuit, interposita creditur.

Transactio dolo facta.

2 Qui per fallaciam coheredis ignorans vniuersa, quæ in vero erant, instrumentum transactionis sine Aquiliana stipulatione interposuit, non tam paciscitur, quàm decipitur. 3 Et qui nondum certus ad se querellam contra patris testamentum pertinere, de aliis causis cum aduersariis pacto transegit: tantùm in his interpositum pactum nocebit, de quibus inter eos actum esse probatur. His tantùm transactio obest, quamuis maior annis vigintiquinque eam interposuit, de quibus actum[o] probatur. nam[p] ea quorum actiones competere ei, postea compertum est, iniquum est perimi[q] pacto id de quo cogitatum non docetur.

l summouebitur.
m Transactio enim quæcunque sit
n si quidem in his tantum.
o actum esse.
p non autem
q perimi

X. IDEM libro primo Responsorum

DE re filiorum, quos in potestate non habuit, transigentem patrem minime eis obesse placet.

XI. IDEM libro quarto ad Edictum

POst rem iudicatam etiam si prouocatio non est interposita, tamen si negetur iudicatum esse, vel ignorari potest an iudicatum sit: quia adhuc lis subesse possit, trãsactio fieri potest.

Transactio generaliter de testamento facta.

XII. CELSVS libro tertio Digestorum

NOn est ferendus qui generaliter in his[r], quæ testamento ei relicta sunt, transegerat, si postea causetur de Eo solo cogitasse, quod prima parte testamenti ac non etiam quod posteriore legatum sit. Si tamen postea codicilli proferuntur, non improbè mihi dicturus videtur de eo dumtaxat se cogitasse, quo illarum tabularum, quas tunc nouerat, scriptura contineretur.

r de his,

XIII. AEMILIVS MACER libro primo ad Legem vicesimam hereditatium

NVlli procuratorum principis inconsulto principe transigere licet.

De transactione inter legitimum heredem, & scriptum facta.

XIIII. SCAEVOLA libro secundo Responsorum

COntrouersia inter legitimum & scriptum heredem orta est, eáque transactione facta, certa lege finita est: quæro creditores quem conuenire possunt? Respondit si idem creditores essent: [qui trãsactionẽ fecissent[s]]. si alii[t] creditores essent: propter incertum successionis, pro parte hereditatis, quam vterque in transactione expresserit, vtilibus conueniendus[v] est.

s fecissent, id obseruandum esse de aere alieno quod inter eos conuentum sit.
t si verò alii
v vtilibus actionibus conueniendus est, vel conueniendos esse.

Vis pœnalis stipulationis.

XV. PAVLVS libro primo Sententiarum

PActo conuento Aquiliana quidem stipulatio subiici solet. sed consultius est huic pœnalem quoque stipulationem subiungere: quia rescisso fortè pacto pœna ex stipulatu peti potest.

XVI. HERMOGENIANVS libro primo iuris Epitomarum

QVi fidẽ licitæ transactionis rupit, nõ exceptione tantum summouebitur, sed & pœnam, quam si contra placitum fecerit rato[x] manente pacto stipulãti rectè promiserat, præstare cogetur.

x Id est, vt pactum vim suam haberet, ex eoque exceptio competeret. tametsi pœna peteretur. l. cum proponas. C. eod.

Species in qua transactio cum alio facta alii nocet.

XVII. SABINIANVS libro secundo Quæstionum

VEnditor hereditatis emptori mandatis actionibus, cum debitore hereditario, qui ignorabat venditã esse hereditatem, transegit: si emptor hereditatis hoc debitum ab eo exigere velit, exceptio transacti negotii debitori propter ignorantiã suam accommodanda est. idẽ respondendum est & in eo, qui fideicõmissam[y] recepit hereditatem, si heres cum ignorante debitore transegit.

y fideicommissariam

LIBER TERTIVS.

DE POSTVLANDO.

Interpretatio edicti prætoris de postulando.

I. VLPIANVS libro sexto ad Edictum

HVNC titulum prætor proposuit habẽdæ rationis causa, suæque dignitatis tuẽdæ, & decoris sui causa: ne sine delectu passim apud se postuletur. eapropter tres fecit ordines: nam quosdam in totũ prohibuit postulare: quibusdam vel pro se permisit: quibusdam & pro certis dumtaxat personis & pro se permisit. 2 Postulare autem est desiderium suum vel amici sui in iure[z] apud eum, qui iurisdictioni præest, exponere: vel alterius desiderio contradicere. 3 Initium autem fecit prætor ab his, qui in totũ prohibentur postulare. In quo edicto aut pueritiã, aut casum excusauit. Pueritiã, dum minorem annis decem & septẽ, qui eos non in totum compleuit, prohibet postulare: quia moderatam hanc ætatẽ ratus est ad procedendũ in publicum. qua ætate, aut paulo maiore fertur Nerua filius &[A] publicè de iure responsitasse. Propter casum, surdum qui prorsus non audit prohibet apud se postulare: nec enim erat permittendum ei postulare, qui decretum prætoris exaudire non poterat: quod etiam ipsi erat periculosum futurum, nam non exaudito decreto prætoris quasi non obtemperasset, pœna vt contumax plecteretur. 3 Ait prætor, SI NON HABEBVNT ADVOCATVM, EGO DABO. nec solùm his personis hanc humanitatem prætor solet exhibere, verùm[B] & si quis alius sit, qui certis ex causis vel ambitione aduersarii, vel metu patronum non inuenit. 4 Secundo loco edictum proponitur in eos, qui[C] pro aliis ne postulẽt: in quo edicto excepit prætor

z Ea quæ sequuntur, aut quæ apud iudices datos sine pedaneos postulant. hoc edicto non continentur. Duar. 1. Dispu. tat. cap. 1. Hac sententia confirmatur in initio huius legis. & §. ait prætor. vers. apud me. & §. item senatusconsulto. eod.
A etiam publicè.
B verum etiã
C qui prohibentur ne pro aliis postulent:

prætor sexum, & casum.item notauit personas in turpitudine notabiles. Sexum[a], dum fœminas[b] prohibet pro alijs postulare. & ratio quidem prohibendi[c], ne côtra pudicitiam sexui congruentem alienis causis se immisceant: ne virilibus officijs fungantur mulieres. Origo verò introducta est à Carfania[d] improbissima fœmina: quæ inuerecundè postulans, & magistratum inquietâs causam dedit edicto[e]. Casum, dum cæcum vtrisque luminibus orbatum prætor repellit: videlicet quòd insignia magistratus videre, & reuereri non possit. Refert etiam Labeo Publium cæcum[f] Asprenatis[g] Nonij patrê auersa sella à Bruto destitutum, cum vellet postulare. Quamuis autem cæcus pro alio postulare non possit, tamen & senatorium ordinem retinet, & iudicandi officio fungetur[h]. Numquid ergo[*] &[*] magistratus gerere possit? sed de hoc deliberabimus. extitat[i] quidem exemplum eius, qui gessit. Appius denique Claudius[k] cæcus consilijs publicis intererat, & in senatu seuerissimam dixit sententiam de Pyrrhi captiuis[l]. Sed melius est vt dicamus retinere quidem iam cœptum[m] magistratum posse: adspirare autem ad nouum penitus prohiberi. idque multis comprobatur exemplis.

Remouet autem à postulando pro alijs & eum, qui corpore suo muliebria passus est. Si quis tamen vi prædonum vel hostium stupratus est, nô debet[n] notari, vt & Pomponius ait. Et qui capitali crimine damnatus est, non debet pro alio postulare. Item senatusconsulto etiam apud iudices pedaneos postulare prohibetur calumniæ[o] publici iudicij damnatus. Et qui operas suas, vt cum bestijs depugnaret, locauerit. Bestias autê accipere debemus ex feritate magis, quam ex animalis genere: nam quid si leo sit sed mansuetus? vel alia dentata mansueta? ergo qui locauit solus notatur, siue depugnauerit siue non. Quod[p] si depugnauerit cum non locasset operas suas, non tenebitur: non enim qui cum bestijs depugnauit, tenebitur: sed qui operas suas in hoc locauit. Denique eos, qui virtutis ostendendæ causa hoc faciunt sine mercede, nô teneri aiunt veteres: nisi in harena passi sunt se honorari[q]. eos enim puto notam non euadere. Sed si quis operas suas locauerit, vt feras[r] veneretur: vel vt depugnaret[s] feram, quæ regioni nocet, extra harenam: non est notatus. His igitur personis, quæ non virtutis causa bestijs[t] pugnauerunt, pro se prætor permittit allegare, pro alio prohibet. Sed est æquissimum si tutelam vel curam huiusmodi personæ administrent, postulare eis pro his, quorum curam gerunt, concedi. Qui aduersus ea fecisse monstretur, & pro alijs interdicta postulatione repellitur, & pro æstimatione iudicis extra ordinem pecuniaria pœna multabitur[v]. Vt[x] initio huius tituli diximus, tres ordines prætor fecit non postulantium: quorum hic tertius est, quibus non in totum denegat postulandi facultatem, sed ne pro omnibus postularent: quasi minus deliquerint, quàm hi qui superioribus capitibus notâtur. Ait prætor, QVI LEGE, PLEBIS SCITO, SENATVSCONSVLTO, EDICTO, DECRETO[y] PRINCIPVM, NISI PRO CERTIS PERSONIS, POSTVLARE PROHIBENTVR: HI PRO ALIO, QVAM PRO QVO LICEBIT, IN IVRE APVD ME NE POSTVLENT. Hoc edicto côtinentur etiam alij omnes, qui edicto prætoris vt infames notantur. qui omnes, nisi pro se & certis personis, ne[z] postulêt. Deinde adijcit prætor: QVI EX HIS OMNIBVS, QVI SVPRA SCRIPTI SVNT, IN INTEGRVM RESTITVTVS NON ERIT, eum QVI EX HIS, QVI SVPRA SCRIPTI SVNT, sic accipe[A]: si fuerit inter eos, qui tertio edicto continentur: & nisi pro certis personis, postulare prohibentur. ceterum si ex superioribus: difficilè in integrum restitutio impetrabitur. De qua autem restitutione prætor loquitur, vtrum de ea quæ a principe[B] vel a senatu: Pomponius quærit. & putat de ea restitutione sensum, quam princeps vel senatus indulsit. An autem[*] &[*] prætor restituere possit quæritur. & mihi videtur talia prætorum decreta non esse seruanda: nisi sicubi[C] ex officio iurisdictionis suæ subuenerût[D]: vt in ætate obseruatur siquis[E] deceptus sit: ceterisque speciebus quas sub titulo DE IN INTEGRVM RESTITVTIONE exsequemur. Pro qua sententia est, quòd si quis famoso iudicio condemnatus per in integrum restitutionem fuerit absolutus, Pomponius putat hunc infamia[F] eximi. Deinde adijcit prætor, PRO ALIO NE POSTVLENT: PRÆTERQVAM PRO PARENTE, PATRONO, PATRONA, LIBERIS PARENTIBVSQVE PATRONI PATRONÆ. de quibus personis sub titulo DE IN IVS VOCANDO plenius diximus. Item adijcit, LIBERIS SVIS, FRATRE, SORORE, VXORE, SOCERO, SOCRV, GENERO, NVRV, VITRICO, NOVERCA, PRIVIGNO, PRIVIGNA, PVPILLO, PVPILLA, FVRIOSO, FVRIOSA,

II. GAIVS libro primo ad Edictum Prouinciale

FAtuo, fatuo: cum istis quoque personis curator detur.

III. VLPIANVS libro sexto ad Edictum

CVI EORVM A PARENTE, AVT DE[G] MAIORIS PARTIS TVTORVM SENTENTIA, AVT AB EO, CVIVS DE EA RE IVRISDICTIO FVIT, EA TVTELA, CVRATIOVE DATA ERIT. Adfinitates non eas accipere debemus, quæ quondam fuerunt, sed præsentes. Item Pomponius, nurus & generi appellatione & soceri & socrus: & vlteriores, quibus PRO præpositio solet accedere, contineri ait. in curatoribus[H] debuisse eum adijcere: muti[I] ceterorumque, quibus dare[K] solent: id est surdo, prodigo, & adulescenti.

IIII. PAVLVS libro quinto ad Edictum

ITem quibus propter infirmitatem curatorem[L] prætor dare solet.

V. VLPIANVS libro nono ad Edictum

ET[M] qui negotijs suis aliquo perpetuo morbo superesse non possunt.

VI. IDEM libro sexto ad Edictum

PVm autem omnes, qui non sponte, sed necessario officio funguntur, posse sine offensa edicti postulare: etiâ si hi sint, qui non nisi pro se postulare possunt. Si quis aduocationem præstare fuerit prohibitus, siquidem apud se, vt solent facere tempore magistratus sui, puto cum postea apud successorem eius adesse posse.

VII. GAIVS libro tertio ad Edictum Prouinciale

QVos prohibet prætor apud se postulare, omnimodo prohibet etiam si aduersarius eos patiatur[N] postulare.

De eo qui aduocatione interdictum est.

VIII. PAPINIANVS libro secundo Quæstionum

IMperator Titio Antoninus rescripsit eum, Qui aduocationibus in quinquennio[O] interdictum esset, post quinquennium pro omnibus postulare non prohiberi[P]. Diuus quoque Hadrianus rescripserat de exilio reuersum postulare posse: nec adhibetur distinctio, quo crimine silentium vel exiliû sit irrogatum: ne scilicet pœna tempore determinata côtra sententiæ fidem vlterius porrigatur.

VIIII. IDEM libro primo Responsorum

EX ea causa prohibitus pro alio postulare, quæ infamiam non irrogat, ideòque ius pro omnibus postulandi non aufert, in ea tantùm prouincia pro alijs non rectè postulat, in qua præses fuit qui sententiam dixit. in alia vero non prohibetur, licet eiusdem[Q] dominis sit.

De aduocato fisci.

X. PAVLVS libro singulari Regularum

HI qui fisci causas agunt, suam vel filiorum, &[R] parentium suorum, vel pupillorum, quorum tutelas gerunt, causam & aduersus fiscum agere non prohibentur. Decuriones quoque contra patriam suam causas agere prohibentur præter superiores personas.

De tutore aduocato.

XI. TRYPHONINVS libro quinto Disputationum

APrincipe[S] nostro rescriptum est non prohiberi tutorem adesse pupillo in negotio, in quo aduocatus contra patrem eius fuisset. Sed & illud permissum ab eo est, agere tutorem pupilli causa Aduersus[T] fiscum, in qua aduersus patrem pupilli antea aduocatus fisci fuisset. Qui autem inter infames sunt, sequenti titulo explanabitur.

DE HIS QVI NOTANTVR INFAMIA TIT. II.

Edictum, ad cuius interpretationem pertinent ferè sequentia capita.

[IVLIANVS libro primo ad Edictum]

PRÆTORIS verba dicunt, INFAMIA NOTATVR QVI AB EXERCITV IGNOMINIÆ CAVSA AB IMPERATORE, EOVE, CVI DE EA RE STATVENDI POTESTAS FVERIT, DIMISSVS ERIT. QVI ARTIS LVDICRÆ PRONVNTIANDIVE CAVSA IN SCÆNAM PRODIERIT. QVI LENOCINIVM FECERIT. QVI IN IVDICIO PVBLICO CALVMNIÆ PRÆVARICATIONISVE CAVSA QVID FECISSE IVDICATVS ERIT. QVI

 FVRTI,

a sexum quidem, dum
b quæ mulieres apud magistratus pro se aut alijs causas egerunt. Valer. lib. 8. ca. 3.
d Calpurnia. Alij C. Afraniam. Vide Valer. Max. lib. 8. cap. 3.
e hunc edicto
f Hic forte est declamator laudatus frequenter à Seneca in lib. contro. Declamatores enim causas interdum in foro agebant. Is hoc autem hûc à filio (opinor) vocat, quod hic filium lapsû debilitatum in ludo Troiæ & torque aureo ab Augusto donat, pullo ea ex re cognominis clarior. Asprenatiû nomen vultus sit fecisse.
g Asprenati
h Etsi datum fuerit post cæcitatem. Nec me mouet, quod cæcum magistratum gerere non posse. Iudicis enim & magistratus causa diuersa est. In iudice enim nihil aliud, quàm iudicium, prudentiam, doctrinam, virtutê requirimus. In magistratu delegato præter hæc quædam decoris in se habere. & splendore publico ratio habita est. l. rescripto. in fi. de mune. & honor. Duar. 1. disputat. c. 23.
i extat, vel, & extet
k De hoc Liuius lib. 10. Plutar. in vita Pyrrhi.
l captiuis non recipiendis.
m cœptum
n debet notari hoc edicto
o calumniæ causa publico
p Quod si
q Id est præmio aliquo adfici honoris enim gradu quod præmiû est. Nonius Virgil. lib. 5. Ipse præcipuè ductoribus addit honores. Et Cic. Honos alit artes. Hoc addidit propter Aceruosiû bastiarios, ne legat honorari, vel onerari.
r Adde hoc à biû lect. Vlpiani l. qui dolo. ad l. Iul. de vi. publ.
s expugnaret
t cum bestijs
v mulctatur.
x in initio
y principum placito
z nô postulêt.
A accipietur, accipiemus
B quæ à principe datur, an quæ à senatu
C si cui
D subuenerit
E si qui minori
F infamia

G aut maioris
H curatoribus item
I Mutum accipe qui intellectu prorsus caret. Mutus enim intelligere omnia agere potest, sed postulare tantum prohibetur.
K dari
L curatorê dari solet.
M Ex titu. de procur. Duar.
N Prohibitio enim prosecta est non ex priuata, sed publica causa, decoris scilicet, & iuris publici confirmandi gratia. l. 1. supra in princip. & l. morte. infra. de pœno.
O in quinquênium, vel, quinquennio
P Quærunt, an eum quo fuerit damnatum, si modo iudex sententiâ mitiorem dixerit, ita vt condênato infamiâ ab irrogaret damnatus ad tempus, eo têpore elapso, pristino status restituatur. in hac et l. 1 C. de caus. ex quib. infam. irrog. Quæritur verò condemnato infamiam irrogatur, nec tâ iudex mitiori sententia fecisset, etiam post tempus elapsum non restituuntur pristino statui, sed remanent infames. l. ordine. infr. ad mun. et l. ad têpus. infrà. de decurio. ut Eguin. baro.
Q Vt Germania. Mysia. l. 3. de off. ass. suprà. vide Alciatû 3. parerg. c. 10.
R vel parentiû
S Coniuge l. 22. de his qui vt indig. auf. Duar.
T causam aduersus

(...OBIT, VT BONORVM RAPTORVM, INIVRIARVM, DE DOLO MALO ET FRAVDE, SVO NOMINE DAMNATVS PACTVSVE ERIT. QVI PRO SOCIO, TVTELAE, MANDATI, DEPOSITI[a], SVO NOMINE NON CONTRARIO IVDICIO DAMNATVS ERIT. QVI EAM, QVAE IN POTESTATE EIVS ESSET, GENERO MORTVO CVM EVM MORTVVM ESSE SCIRET, INTRA ID TEMPVS, QVO ELVGERE[b] VIRVM MORIS EST, ANTEQVAM VIRVM ELVGERET IN MATRIMONIVM COLLOCAVERIT: EAMVE SCIENS QVIS VXOREM DVXERIT NON IVSSV EIVS, IN CVIVS POTESTATE EST. ET QVI EVM, QVEM IN POTESTATE HABERET, EAM, DE QVA SVPRA COMPREHENSVM EST, VXOREM DVCERE PASSVS FVERIT. QVIVE SVO NOMINE NON IVSSV EIVS, IN CVIVS POTESTATE ESSET, EIVSVE NOMINE, QVEM QVAMVE IN POTESTATE HABERET, BINA SPONSALIA, BINASVE NVPTIAS [IN] EODEM TEMPORE CONSTITVTAS HABVERIT.

II. VLPIANVS libro sexto ad Edictum

QVod ait prætor, QVI AB EXERCITV DIMISSVS ERIT: dimissum accipere debemus militem caligatum: vel si quis alius vsque ad centurionem, vel præfectum cohortis, vel alæ, vel legionis: vel tribunum siue cohortis, siue legionis dimissus est. Hoc amplius Pomponius ait etiam eum, qui exercitui præest licet consularibus insignibus vtitur, ignominiæ causa ab Imperatore missum hac nota laborare. Ergo & si dux cum exercitui præest dimissus erit, notatur. Et si princeps dimiserit, & adiecerit[c] ignominiæ causa se mittere[d], vt plerumque facit, non dubitabis[e] & ex edicto prætoris eum infamia esse notatum. Nō tamen si citra indignationem principis successor ei datus est. Exercitum autem non vnam cohortem, neque vnam alam dicimus: sed numeros multos militum. nam exercitui præesse dicimus eum, qui legionem, vel legiones cum suis auxiliis ab Imperatore cōmissas administrat. Sed hic etiā eum, qui ab aliquo numero militum missus est, quasi ab exercitu missum sic accipiemus. IGNOMINIAE CAVSA MISSVS: hoc ideo adiectum est, quoniam multa genera sunt missionum. Est honesta, quæ emeritis stipendiis, vel ante ab Imperatore indulgetur: &[f] causaria, quæ propter valetudinem laboribus militiæ soluit: est ignominiosa. Ignominiosa autē missio totiens est, quotiens is qui mittit, addit nominatim ignominiæ causa se mittere: semper enim debet addere cur miles mittatur. Sed & si[g] eum exauctorauerit, id est[h] insignia militaria detraxerit: inter infames efficit, licet nō addidisset ignominiæ causa se eum exauctorasse. Est & quartum genus missionis, si quis euitādorum munerum causa militiam subisset. hec autem missio existimationem non lædit, vt est sæpissime rescriptum. Miles, qui lege Iulia de adulteriis fuerit dānatus, ita infamis est, vt etiam ipsa sententia eum sacramento ignominiæ causa soluat. Ignominia[l] autem missis neque in vrbe, neque alibi, vbi Imperator est, morari licet. Ait prætor, QVI IN SCAENAM PRODIERIT, infamis est. Scæna[k] est vt Labeo definit, quæ ludorum faciendorum causa quolibet loco, vbi quis consistat, moueatúrque spectaculum sui præbiturus, posita sit in publico, priuatóve, vel in vico: quo tamen loco passim homines spectaculi[l] causa admittantur[m]. eos enim, qui quæstus causa in certamina descendunt, & omnes propter præmium in scænam prodeuntes famosos esse Pegasus & Nerua filius responderunt.

III. GAIVS libro primo ad Edictum Prouinciale

QVi autem operas suas locauit vt prodiret artis ludicræ causa, neque prodit[n], non notatur: quia non est ea res adeo turpis, vt etiam consilium puniri debeat.

IIII. VLPIANVS libro sexto ad Edictum

ATHletas[o] autem Sabinus & Cassius responderunt omnino artem ludicram non facere: virtutis enim gratia hoc[p] facere. & generaliter ita omnes opinantur, & vtile videtur: vt neque[q] thymelici[r], neque xystici[s], neque agitatores, nec qui aquam[t] equis spargunt, cæteráque eorum ministeria, qui certaminibus sacris deseruiunt, ignominiosi habeantur. Designatores autem quos Græci ΒΡΑΒΕΥΤΑΣ appellant, artem ludicram non facere Celsus probat: quia ministerium, non artem ludicrā exerceant. Et sané locus iste hodie à principe non pro modico beneficio datur. Ait prætor, QVI LENOCINIVM FECERIT. Lenocinium facit qui quæstuaria mancipia habuerit. sed & qui in liberis hunc quæstum exercet, in eadem causa est. Siue autem principaliter hoc negotium gerat, siue alterius negotiationis accessione vtatur: vt puta si caupo fuit vel stabularius, & mancipia talia habuit ministrantia, & occasione ministerii quæstum facientia: siue balneator fuerit, velut in quibusdam prouinciis fit, in balineis ad custodienda vestimēta conducta habent[v] mancipia hoc genus obseruantia in officina[x], lenocinii pœna tenebitur. Pomponius[y] & eum, qui in seruitute peculiaria mancipia prostituta habuit, notari post[z] libertatem ait. Calumniator ita demum notatur, si fuerit calumniæ causa damnatus: neque enim sufficit calumniatum. item præuaricator[A]. Præuaricator[A] autem est quasi varicator, qui diuersam partem adiuuat prodita causa sua. quod nomen Labeo à varia certatione tractum ait: nam qui præuaricatur, ex vtraque parte[C] consistit[D]: quinimmo ex aduersa. Itē si qui furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo malo, suo nomine damnatus, pactúsve erit: simili modo infames sunt[E].

V. PAVLVS libro quinto ad Edictum

QVoniam intelligitur cōfiteri crimen qui paciscitur.

VI. VLPIANVS libro sexto ad Edictum

FVrti accipe siue manifesti, siue nec manifesti. Sed si furti, vel aliis famosis actionibus quis condemnatus prouocauit, pendente iudicio nondum inter famosos habetur. si autem omnia tempora prouocationis lapsa sunt, retro infamis est. quamuis si iniusta appellatio eius visa sit, hodie notari puto, non retro notatur[F]. Si qui alieno nomine condemnatus fuerit, non laborat infamia. & ideo nec procurator meus, vel defensor, vel tutor, vel curator, vel hæres, furti vel ex alia simili specie cōdemnatus, infamia notabuntur. nec ergo[G] si ab initio per procuratorē causa agitata est. PACTVSVE[H], inquit, ERIT. pactus[I] sit, accipimus si eum pretio quantocumque pactus est: alioquin & qui precibus impetrauit ne secum ageretur, erit notatus: nec erit veniæ vlla ratio. quod est inhumanum. Qui iussu prætoris pretio dato pactus est, non notatur. Sed & si iureiurando delato iurauerit quis non deliquisse, non erit notatus: nam quodammodo innocentiam suam iureiurando adprobauit. MANDATI condemnatus. Verbis edicto[K] notatur non solùm qui mandatum suscepit, sed & is, qui fidem, quam aduersarius secutus est, non præstat, vt puta fideiussi pro te & solui: mandati te si cōdemnauero, famosum facio. Illud planè addendum est, quòd interdum & heres suo nomine damnatur, & ideo infamis fit si in deposito, vel in mandato male versatus sit. Non tamen in tutela, vel pro socio heres suo nomine damnari potest: quia[L] heres neque in tutelam, neque in societatem succedit: sed tantùm in æs alienum defuncti. Contrario iudicio damnatus non erit infamis: nec immeritò. nam in contrariis non de perfidia agitur, sed de calculo, qui ferè[M] iudicio solet dirimi.

VII. PAVLVS libro quinto ad Edictum

IN actionibus, quæ ex contractu proficiscuntur licet famosæ sint, & damnati notantur, attamen pactus non notatur, meritò: quoniam ex his causis non tam turpis est pactio, quàm superioribus.

Locus communis de ignorantia.

VIII. VLPIANVS libro sexto ad Edictum

GEnero inquit MORTVO. meritò adiecit prætor, CVM EVM MORTVVM ESSE SCIRET: ne ignorantia puniatur. sed cum tempus luctus continuum est, meritò & ignoranti cedit ex die mortis mariti. & ideo si post legitimum tempus cognouit, Labeo ait ipsa die & sumere eam lugubria, & deponere.

VIIII. PAVLVS libro quinto ad Edictum

VXores viri lugere non compellentur. Sponsi[N] nullus luctus est.

X. IDEM libro octauo ad Edictum

SOlet à principe impetrari vt intra legitimum tempus mulieri nubere liceat. Quæ virum eluget, intra id tempus sponsam fuisse non nocet.

XI. VLPIANVS libro sexto ad Edictum

LIberorum autem & parentium[O] luctus impedimento nuptiis non est. Et si talis sit maritus, quem more maiorum lugeri nō oportet, non posse eam nuptum[P] intra legitimū tempus collocari: prætor enim ad id tempus se retulit, quo vir elugeretur: qui solet elugeri propter turbationem sanguinis. Pomponius[Q] eam, quæ intra legitimum partum ediderit, putat[R] statim posse nuptiis[S] se collocare: quod verum puto. Non solent autem lugeri,

a Cur depositi damnatus fit infamis, tradit Aris. Problem. 29. par. problem. 2. Alc. varo. 7. parerg. c. 98. hāc rationem affert. Quia maior fides in depositario requiritur, quem quis sponte elegit, & summa probitatis fiducia cæteris pratulit.
b lugere

v habent
x non in officina
y Pomponius etiam
z & post
A Cunge l. j. de præuari. Duar.
B c. 1. de præuaricatoribus.
C Id est, alterius, & rei nō autem corporis, & animo, vt confuse Accursius.
D consistit
E infamis fit
F notatur
G nec ergo
K edicti
L quia hic
M ferè in
N Ipsi sponsi. Ratio edicti, confusionem turbatio sanguinis, liberorum
O parentum
P non posse nuptum, vel non poterit tamen nuptum
Q Vnde Pomponius.
R putat, vel statim
S se nuptum

lugeri, vt Neratius ait, hostes, vel perduellionis damnati: nec suspendiosi, nec qui manus sibi intulerant non tædio vitæ, sed mala conscientia. Si quis[a] ergo post huiusmodi exitum mariti nuptum se collocauerit: infamia notabitur. Notatur etiam qui eam duxit: sed si sciens: ignorantia enim excusatur non iuris, sed facti. Excusatur qui iussu eius, in cuius potestate erat, duxerit: & ipse qui passus est ducere notatur. vtrumque rectè: nam & qui obtemperauit, venia dignus est: & qui passus[b] est ducere, notari[c] ignominia.

XII. PAVLVS libro quinto ad Edictum

QVi iussu patris duxit, quamuis liberatus potestate patria eam retinuit, non notatur.

Locus de catabolatione.

XIII. VLPIANVS libro sexto ad Edictum

QVid ergo si non duceret, sed passus, sed postea quam duxit ratum habuerit? vt puta initio ignorauit talem esse, postea sciit: nó notabitur. prætor enim ad initium nuptiarum se retulit. Si quis alieno nomine bina sponsalia constituerit, non notatur: nisi eius nomine constituat, quem quámve in potestate haberet. Certè qui filium vel filiam constituere patitur, quodammodo ipse videtur cóstituisse. Quod ait prætor, EODEM TEMPORE: non initia sponsaliorum eodem tempore factorum accipiendum est: sed si in id[d] tempus concurrant. Item si alteri sponsa, alteri nupta sit: ex sententia edicti punitur. Cum autem factum notetur, etiam si cum ea quis nuptias[e] vel sponsalia constituat, quam vxorem ducere vel non potest, vel fas non est: erit notatus. Ex compromisso arbiter infamiam nó facit: quia non per omnia sententia est. Quantum ad infamiam pertinet, multum interest in[f] causa, quæ agebatur, causa cognita aliquid pronuntiatum sit, an quædam extrinsecus sint elocuta: nam ex his infamia non irrogatur. Pœna grauior vltra legem imposita existimationem conseruat. & constitutum est, & responsum: vt puta si eum, qui parte bonorum multari debuit, præses relegauerit: dicendum erit duriori sententia cum eo transactum de existimatione eius: idcircóque non esse infamem. Sed si in causa furti nec manifesti in quadruplum iudex condemnauit, onerarum[g] quidem reum pœna aucta, nam ex furto non manifesto in duplum conueniri debuit: verùm hanc[h] rem existimationem ei non conseruasse[i]. quamuis si in pœna non pecuniaria eum onerasset, transactum cum eo videtur. Crimen stellionatus infamiam irrogat damnato, quamuis publicum non est iudicium.

XIIII. PAVLVS libro quinto ad Edictum

SEruus, cuius nomine noxale iudicium dominus acceperit[k], deinde eundem liberum & heredem instituerit, ex eodem iudicio damnatus non est famosus, quia non suo nomine condemnatur: quippe cum initio lis in eum contestata non sit.

XV. VLPIANVS libro octauo ad Edictum

NOtatur quæ per calumniam ventris nomine in possessionem missa est, dum se adseuerat prægnatem,

XVI. PAVLVS libro octauo ad Edictum

CVm non prægnas[l] esset, vel ex alio concepisset:

XVII. VLPIANVS libro octauo ad Edictum

DEbuit enim coërceri quæ prætorem decepit. Sed ea notatur, quæ cum suæ potestatis esset hoc facit[m].

Pœna infamiæ imponitur ratione calumniæ non ratione erroris.

XVIII. GAIVS libro tertio ad Edictum Prouinciale

EA, quæ falsa existimatione decepta est, non potest videri per calumniam in possessione[n] fuisse.

XVIIII. VLPIANVS libro octauo ad Edictum

NOn alia autem notatur, quàm ea, de qua pronútiatum est calumniæ causa eam fuisse in possessionem missam. idque[o] & in patre erit seruandum, qui calumniæ causa passus est filiam, quam in potestate habebat, in possessionem ventris nomine mitti.

Mos pronuntiandi.

XX. PAPINIANVS libro primo Responsorum

OB hæc verba sententiæ præsidis prouinciæ, CALLIDO COMMENTO VIDERIS ACCVSATIONIS INSTIGATOR FVISSE: pudor potius oneratur, quàm ignominia videtur irrogari: non enim qui exhortatur[p] mandatoris opera fungitur.

Locus de testimonio reprobato.

XXI. PAVLVS libro secundo Responsorum

LVcius Titius crimen intendit Gaio Seio quasi iniuriam passus, atque in eam rem testationem apud præfectú prætorio recitauit: præfectus fide non habita testationis[q], nullam iniuriam Lucium Titium passum esse à Gaio Seio pronuntiauit. quæro an testes, quorum testimonium reprobatum est, quasi ex falso testimonio inter infames habentur. Paulus respondit nihil proponi cur hi, de quibus quæritur, infamium loco haberi debeant: cum non oporteat ex sententia siue iusta, siue iniusta pro alio habita alium prægrauari.

XXII MARCELLVS libro secundo Publicorum

ICtus fustium infamiam non importat: sed causa, propter quam id pati meruit: si ea fuit, quæ infamiam damnato irrogat[r]. In ceteris quoque generibus pœnarum eadem forma statuta est.

XXIII. VLPIANVS libro octauo ad Edictum

PArentes & liberi vtriusque sexus, nec non & ceteri adgnati vel cognati secundum pietatis rationem, & animi sui patientiam, prout quisque voluerit, lugendi sunt. qui autem eos non eluxit, non notatur infamia.

XXIIII. IDEM libro sexto ad Edictum

IMperator Seuerus rescripsit, non offuisse mulieris famæ eius quæstum in seruitute factum.

XXV. PAPINIANVS libro secundo Quæstionum

EXheredatum quoque filium luctum habere patris memoriæ placuit. idémque & in matre iuris est, cuius hereditas ad filium non pertinet[s]. Si quis in bello ceciderit, & si corpus eius non compareat, lugebitur.

DE PROCVRATORIBVS ET DEFENSORIBVS TIT. III.

Procurator quis, & quomodo detur.

VLPIANVS libro nono ad Edictum

PRocvrator est qui aliena negotia mandatu[t] domini administrat. Procurator autem vel omnium rerum vel vnius rei esse potest, constitutus vel coram, vel per nuntium, vel per epistulam: quamuis quidam, vt Pomponius libro vicensimo quarto scribit, non putent vnius rei mandatum suscipientem, procuratorem esse: sicuti ne is quidem, qui rem perferendam, vel epistulam, vel nuntium perferendum suscepit, propriè procurator appellatur. sed verius est eum quoque procuratorem esse, qui ad vnam rem datus sit. Vsus autem procuratoris perquam necessarius est: vt qui rebus suis ipsi superesse vel nolunt, vel non possunt, per[v] alios possint vel agere, vel conueniri. Dari autem procurator & absens potest:

II. PAVLVS libro octauo ad Edictum

DVmmodo[x] certus sit qui datus intellegetur: & is[x] ratum habuerit. Furiosus non est habendus absentis loco: quia in eo animus deest, vt ratum habere non possit.

III. VLPIANVS libro nono ad Edictum

ITem & ad litem futuram & in diem, & sub condicione, & vsque ad diem dari potest.

IIII. PAVLVS libro octauo ad Edictum

ET in perpetuum.

V. VLPIANVS libro septimo ad Edictum

PRæsens[y] habetur & qui in hortis est.

VI. PAVLVS libro sexto ad Edictum

ET qui in foro, & qui in vrbe[z], & in continentibus ædificiis.

VII. VLPIANVS libro septimo ad Edictum

ET ideo procuratoc eius[A] præsens esse videtur.

An filiusfamilias dare procuratorem possit.

VIII. IDEM libro octauo ad Edictum

FIliusfamilias[B] & ad agendum dare procuratorem potest, si quæ sit actio, qua ipse experiri potest: non solùm si castrense peculium habeat[C], sed & quiuis filiusfamilias: vt puta iniuriam passus, dabit ad iniuriarum actionem: si fortè neque pater præsens sit, nec patris procurator velit experiri. & erit iure ab ipso filiofamilias procurator datus. Hoc amplius Iulianus scribit, & si filiofamilias patri per filium eius in eadem potestate manentem fiat iniuria, neque auus præsens sit: posse patrem procuratorem dare ad vlciscendam iniuriam quam nepos absentis passus est. Ad defendendum quoque poterit filiusfamilias procuratorem dare. Sed & filiafamilias poterit dare procuratorem ad iniuriarum actionem. Nam[D] quòd ad dotis exactionem cum patre dat procuratorem, superuacuum esse Valerius Seuerus scribit: cum sufficiat patré dare ex filiæ voluntate. sed puto si fortè pater absens sit vel suspectæ vitæ, quo casu solet filiæ competere de dote actio, posse eam procuratorem dare. Ipse quoque filius procurator dari poterit & ad agendum & ad defendendum. Inuitus procurator non solet dari. inuitum accipere debemus non eum tantùm qui contradicit: verum eum quoque qui consensisse non probatur. Veterani procuratores fieri possunt. Milites autem nec si velit aduersarius, procuratores dari possunt, nisi hoc tempore litis contestatæ quocumque casu prætermissum

 est;

a Si quis

b passus eam

c notatur

d in idem

e faciat nuptias

f an in causa

g onerat quidem, vel onerauit

h hanc

i non cóseruat

k acceperit

l prægnans

m hoc facit.

n fuisse missa in possessioné.

o Idemque

p Non obstat l. 1. §. persuadere. inf. de seru. corr. Nam hortari, & persuadere longe diuersissima sunt: & maxime eo sensu, quo persuadere accipitur. d. §. persuadere, præcipua enim causa delicti est, ac potius delicti ipsius

q testationi, Testium est testimonium receptum, & in scripturá redactum, non autem testimony dictum vnius test.

c irrogaret.

s Quia forte silentio præteritus est. & aliis ab exheres instituitur §. mater. de exhered. liberor. Instit. Alij legunt, ad filium pertinet.

t mandato

v saltem per

x si certus

y Instit. si ex nox. caus. ag. Dmar.

z & qui in

A ei præsenti. vel eius præsentis

B filiusfamilias

C habeat. sed & vim aut putà iniuriá passus procuratoré dabit, &c. vel habeat. sed & quiuis filiusfamilias vt puta, &c. sed & si vim filiusfamilias vt puta, &c.

D Nam ad dotis exactionem cum patre dari procuratorem, vel Nam quod ad dotis exactioné pertinet cum patre dare procuratoré

est: excepto eo qui in rem suam procurator datus est: vel qui communem causam omnis sui numeri persequatur vel suscipit: quibus[a] talis procuratio concessa est.

a quia

Pars prætorij edicti, & eius interpretatio.

3 PROCVRATOREM AD LITEM SVSCIPIENDAM DATVM, PRO QVO CONSENTIENTE DOMINVS IVDICATVM SOLVI EXPOSVIT, prætor ait, IVDICIVM ACCIPERE COGAM. Verùm ex causa non debebit compelli. vt puta inimicitiæ[b] capitales interuenerunt inter ipsum procuratorem & dominum: scribit[c] Iulianus debere in procuratorem denegari actionem. Item si dignitas accesserit procuratori, vel reipublicæ causa afuturus[d] sit.

b si inimicitiæ capitales interuenerint
c & scribit
d abfuturus

VIIII. GAIVS libro tertio ad Edictum Prouinciale

AVt si valetudinem, aut si necessariam peregrinationem alleget:

X. VLPIANVS libro octauo ad Edictum

VEl hereditas superueniens eum occupet: vel [ex] alia iusta causa. Hoc amplius[e] & si habeat præsentem dominum, non debere compelli procuratorem.

e amplius est

XI. PAVLVS libro octauo ad Edictum

SI tamen dominus cogi possit.

XII. GAIVS libro tertio ad Edictum Prouinciale

SEd etiam ex his causis dicitur aliquando cogendum procuratorem iudicium accipere: veluti si dominus præsens non sit, & actor adfirmet tractu temporis futurum vt res pereat.

XIII. VLPIANVS libro octauo ad Edictum

Sed[f] hæc neque passim admittenda sunt neque destrictè[g] denegāda: sed à prætore causa cognita tēperanda.

f In quibusdā hoc responsum postponitur sequenti.
g districtè

XIIII. PAVLVS libro octauo ad Edictum

SI post datum procuratorem capitales inimicitiæ intercesserunt: non cogendum accipere iudicium, nec stipulationem[h] ob rem non defensam committi: quoniam noua causa sit.

h Hoc accipe de stipulatione iudicatū solui. l. iudicatū solui. infra. iud. sol.

Casus, in quo morte mandantis non finitur mandatum.

XV. VLPIANVS libro octauo ad Edictum

SI defunctus sit dominus ante litem contestatam iudicatum solui stipulatione pro suo procuratore data, procurator compellendus est ad iudicium accipiendum: ita tamen si hoc dominus sciente procuratore & nō contradicente fecit. quod si aliter actum est: inscium quidem procuratorem teneri satis inciuile est. Cōmittitur autem ob rem non defensam stipulationis clausula. Qui ad communi diuidundo iudicium datus est [ad] agendum, item[i] & ad defendendum videbitur datus, duplici cautela interponenda.

i Idem

De reuocatione procuratoris.

XVI. PAVLVS libro octauo ad Edictum

ANte litem contestatam libera potestas est vel mutandi procuratoris, vel ipsi domino iudicium accipiendi.

XVII. VLPIANVS libro nono ad Edictum

POst litem autem contestatam reus qui procuratorem dedit, mutare quidem eum vel in se litem transferre à viuo procuratore vel in ciuitate manente potest: causa tamen prius cognita. Non solùm autem ipsi qui dedit procuratorem hoc permittitur: sed etiam heredi eius & ceteris successoribus. In causæ autem cognitione non solum hæc versantur, quæ supra diximus in procuratore non compellendo suscipere iudicium: verum & ætas:

XVIII. MODESTINVS libro decimo Pandectarum

AVt[k] religionis beneficium.

k Et religionis

XVIIII. VLPIANVS libro nono ad Edictum

ITem si suspectus sit procurator, aut in vinculis, aut [in] hostium prædonúmve potestate:

XX. PAVLVS libro octauo ad Edictum

VEl iudicio publico priuatóve, vel valetudine, vel maiore re sua distringatur:

XXI. GAIVS libro tertio ad Edictum Prouinciale

VEl exilio: vel si latitet, vel inimicus postea fiat:

XXII. PAVLVS libro octauo ad Edictum

AVt adfinitate aliqua aduersario iungatur, vel hæres ei existat:

XXIII. VLPIANVS libro nono ad Edictum

AVt longa peregrinatio & aliæ similes causæ impedimento sint[l]:

l et sint

XXIIII. PAVLVS libro octauo ad Edictum

MVtari debebit. vel ipso procuratore postulante.

XXV. VLPIANVS libro nono ad Edictum

QVæ omnia non solum ex parte rei sed etiam in persona actoris obseruantur. Sed[m] si aduersarius vel ipse procurator dicat dominum mentiri: apud prætorem hæc finiri oportet. nec ferendus est procurator qui sibi adserit procurationem: nam hoc ipso suspectus est[n] qui operam suam ingerit inuito: nisi forte purgare magis conuicium quam procurationē exsequi maluit. & hactenus erit audiendus si dicat se procuratione quidem carere velle, sed[o] si id inlæsa existimatione sua fiat. Ceterum ferendus erit pudorem suum purgans. Planè si dicat in rem suam se procuratorem datum & hoc probauerit: non[p] debet carere propria lite. Item si retentione aliqua procurator vti velit, non facilè ab eo lis erit transferenda.

m Sed & si
n est quod
o sed ita si id
p Nisi alter malit dominum potius conuenire, quēadmodū. l. si actor. infra. eo.

XXVI. PAVLVS libro octauo ad Edictum

NIsi dominus ei soluere paratus sit.

XXVII. VLPIANVS libro nono ad Edictum

IN causæ cognitione etiam hoc versabitur, vt ita demum transferri à procuratore iudicium permittatur, si quis omnia iudicia[q] ab eo transferre paratus sit. ceterum si velit quædam transferre, quædam relinquere: iustè procurator hanc constantiam[r] recusabit. Sed hæc ita, si mandato domini procurator egit. ceterum si mandatum non est: cum neque in iudicium[s] quicquam deduxerit, nec tu ea comprobasti: quæ inuito te acta sunt tibi non præiudicant. ideóque translatio earum litium non est tibi necessaria, ne alieno facto onereris. Hæc autem cognitio procuratoris mutandi prætoris est. Si ex parte actoris litis translatio fiat: dicimus committi iudicatum solui stipulationem à reo factam. idque & Neratius probat & Iulianus, & hoc iure vtimur: scilicet si dominus satis accepit. sed[t] & si procurator satis accepit, & transferatur iudicium in dominum: verius est committi, & ex stipulatu actionem à procuratore in dominum transferri. sed & si à domino vel à procuratore in procuratorem iudicium transferatur: non dubitat Marcellus quin committatur stipulatio. & hæc vera sunt. Et licet procuratori commissa sit stipulatio, tamen domino erit danda vtilis ex stipulatu actio, directa penitus tollenda.

q iudicia
r inconstantiā
s in iudicio

Casus, in quo actio quæritur domino per procuratorem.

XXVIII. IDEM libro primo Disputationum

SI procurator meus iudicatum solui satis acceperit, mihi ex stipulatu actio vtilis est sicuti iudicati actio mihi indulgetur. sed & si egit procurator meus ex ex stipulatione me inuito, nihilo minus tamen mihi ex stipulatu actio tribuetur. quæ res facit vt procurator meus ex stipulatu agendo exceptione debeat repelli: sicuti cum agit iudicati non in rem suam datus, nec ad eam[t] rem procurator factus. Per contrarium autem si procurator meus iudicatum solui satisdederit, in me ex stipulatu actio non datur. Sed & si defensor meus satisdederit, in me ex stipulatu actio non datur: quia nec iudicati mecum agi potest.

t eandem rem

XXVIIII. IDEM libro nono ad Edictum

SI actor malit dominum potius conuenire quam eum qui in rem suam procurator est: dicendum est ei licere.

XXX. PAVLVS libro primo Sententiarum

ACtoris procurator non in rem suam datus propter impensas quas in litem fecit potest desiderare vt sibi ex iudicatione[v] satisfiat, si dominus litis soluendo non sit.

v ex iudicati actione

De procuratore, qui heres existit domino litis.

XXXI. VLPIANVS libro nono ad Edictum

SI quis cum procuratorio nomine condemnatus esset, heres extiterit domino litis: iudicati actionem non rectè recusabit. hoc si ex asse. sin autem ex parte heres extiterit & totum soluerit, siquidem et mandatum est hoc quoque vt soluat, mandati actionem aduersus coheredes habebit. si non sit mandatum: negotiorum gestorum actio datur. quod est & si heres procurator non extiterit & soluerit. Vnius litis plurium personarum, plures dari procuratores non est prohibitum. Iulianus ait eum qui dedit diuersis temporibus procuratores duos: posteriorem dando priorem prohibuisse videri.

XXXII. PAVLVS libro octauo ad Edictum

PLuribus procuratoribus in solidum simul datis occupantis melior condicio erit: vt posterior non sit in eo, quod prior petit, procurator.

De seruo, & filiofamilias.

XXXIII. VLPIANVS libro nono ad Edictum

SEruum quoque & filiumfamilias procuratorem posse habere aiunt. & quantum ad filiumfamilias verum

rum est in seruo[a] subsistimus. & negotia quidem peculiaria serui posse gerere aliquem & hoc casu procuratorem eius esse admittimus, quod & Labeoni videtur: actionem autem intendere vetamus. Eum verò qui de statu suo litigat procuratorem habere posse non dubitamus: non solùm in administratione rerum sed etiam in actionibus, quæ ei vel aduersus eú competant: ex possessione[b] siue seruitutis, siue libertatis de suo statu litigat. Ex contrario quoque eum procuratorem dari posse manifestum est.

Defensio absentis

Publicè vtile est absentes à quibuscumque defendi: nã & in capitalibus iudiciis defensio[c] datur. Vbicumq; itaque absens quis damnari potest, ibi quemuis verba pro eo facientem & innocentiam excusantem audiri æquum est, & ordinarium admittere: quod ex rescripto Imperatoris nostri apparet.

Pars alia edicti prætorij cum eius interpretatione.

Ait prætor, CVIVS NOMINE QVIS ACTIONEM DARI SIBI POSTVLABIT, IS EVM VIRI BONI ARBITRATV DEFENDAT: ET IS[d] QVO NOMINE AGET, ID RATVM HABERE EVM AD QVEM EA RES PERTINET, BONI VIRI ARBITRATV SATISDET. Aequum prætori visum est eú qui alicuius nomine procurator[e] experitur, eundem[f] etiam defensionem suscipere. Si quis in rem suam procurator interueniat, adhuc erit dicendum debere eum defendere: nisi fortè ex necessitate fuerit factus.

XXXIIII. PAVLVS libro tertio ad Edictum Prouinciale

SI quis in rem suam procuratorio nomine agit, veluti emptor hereditatis: an debeat inuicem venditorem defendere? & placet si bona fide & non in fraudem eorum, qui inuicem agere vellent, gestum sit negotium: nõ oportere eum inuicem defendere.

XXXV. VLPIANVS libro nono ad Edictum

SEd & hæ personæ procuratorum debebunt defendere, quibus sine mandatu[g] agere licet: veputa liberi licet sint in potestate. Item parentes, & fratres, & adfines, & liberti. Patronus[h] libertum, & per procuratorem vt ingratum accusare potest: & libertus per procuratorem respondere. Non solùm autem si actio postuletur à procuratore, sed[i] & præiudicium, vel interdictum: vel si stipulatione legatorum, vel damni infecti velit caueri: debebit absentem defendere in competenti tribunali & eadem prouincia. Ceterum cogi eum etiam in prouinciam[k] de Roma abire, vel contrario: vel à prouincia in aliam prouinciam, & defendere: durum est.

Defendere quid.

Defendere autem est id facere quod dominus in litem faceret, & cauere idonei. nec debebit durior condicio procuratoris fieri, quàm est domini: præterquam in satisdando. Præter satisdationem procurator ita defendere videtur, si iudicium accipiat. vnde quæsitum est apud Iulianum, an compellatur, an verò sufficiat ob rem non defensam stipulationem committi. & Iulianus scribit libro tertio digestorum compellendum accipere iudicium: nisi &[l] agendum causa cognita recusauerit, vel ex iusta causa remotus fuerit. Defendere videtur procurator, & si in possessionem venire patiatur cum quis damni infecti satis, vel[m] legatorum desideret.

XXXVI. PAVLVS libro octauo ad Edictum

VEl in operis noui nuntiatione. Sed & si seruum ex causa noxali patiatur duci, defendere videtur: ita tamen vt in his omnibus ratam rem dominum habiturum caueat.

XXXVII. VLPIANVS libro nono ad Edictum

OMnium autem actionum nomine debet defendere, etiam earum quæ in heredem non dantur. Vnde est quæsitum si aduersarius plures intendat actiones, & in singulas singuli existant defensores[n] suscipere parati[o] videri eú rectè defendi Iulianus ait. quo iure nos vti Pomponius scribit.

XXXVIII. IDEM libro quadragesimo ad Edictum

NOn tamen eousque procedendum erit, vt si decem millia petantur, & exstant[p] duo defensores parati in quina[q] defendere audiantur.

XXXVIIII. IDEM libro nono ad Edictum

NOn solum autem in actionibus & interdictis & in stipulationibus[r] debet dominum defendere: verùm in interrogationibus quoque: vt in iure interrogatus[s] ex omnibus causis respõdeat, ex quibus dominus. an igitur heres sit absens respondere debebit: & si responderit vel tacuerit, tenebitur.

De cautione ratihabitionis, & aliis cautionibus.

Qui alieno nomine agit quamcumque[t] actioné, id ratum habiturum eum, ad quem ea res pertinebit, cauere debet. Sed interdum licet suo nomine procurator experiatur, tamé de rato debebit cauere, vt Pomponius libro vicensimoquarto scribit, veputa iusiurãdum procuratori retulit, iurauit[v] absenti dari oportere: agit hoc iudicio suo nomine propter suum iusiurandum: neq;[x] enim hæc actio domino cõpetere potuit. sed debebit de rato cauere. Sed & si procuratori constitutum est, & ex ea causa agat: dubitandum non est quin locus sit de rato cautioni: idque Pomponius scribit. Quæritur apud Iulianum vtrum dominum solum ratã rem habere debet satisdare, an etiam ceteros creditores. & ait dumtaxat de domino cauendum. nec illis verbis, AD QVAM EA RES PERTINET, creditores contineri. nam nec ipsi domino hæc incúbebat cautio. Si de dote agat pater, cauere debet ratam rem filiam habituram. sed & defendere eam debet, vt & Marcellus scribit. Si pater filij nomine iniuriarum agat: cum duæ sint actiones vna patris altera filij: cessat de rato cautio. Si status controuersiam cui faciat procurator: siue ex seruitute in libertaté aduersus eum qui litiget, siue ipse ex libertate in seruitoté petat: debet cauere ratam rem dominú habiturum. & ita edicto scriptum est, vt ex vtroque latere quasi actor habeatur. Est & casus, quo quis eiusdem actionis nomine & de rato caueat, & iudicatum solui. veputa postulata est cognitio de in integrú restitutione, cum minor circumscriptus in venditione diceretur: alterius[y] procurator existit: debet cauere hic procurator & ratam rem dominú habiturum: ne fortè dominus reuersus velit quid petere: item iudicatum solui: vt si quid fortè propter hanc restitutionem in integrum præstari adulescenti debeat, hoc præstetur. & hæc ita Pomponius libro vicensimoquinto ad edictum scribit. Item ait si suspectus tutor postuletur, defensorem eius oportere etiam de rato cauere: ne reuersus ille velit retractare quod actum est. Sed non facilè per procuratorem quis suspectus accusabitur[z]: quoniam famæ causa est: nisi constet ei à tutore mandatum nominatim: aut si etiam absente tutore, quasi non defenderetur, prætor erat cogniturus.

XL. IDEM libro nono ad Edictum

POmponius scribit non omnes actiones per procuratorem posse quem instituere. denique vt liberi, qui in potestate absentis dicuntur, ducantur, interdictum non posse desiderare ait: nisi, vt Iulianus ait, causa cognita: id est si & nominatim ei mãdatum sit, & pater valetudine vel alia iusta causa impediatur. Si stipuletur procurator damni infecti, vel legatorum: debebit de rato cauere.

Qui alium defendit in actione reali, etiam de rato debet cauere.

Sed & is, qui quasi defensor in rem actione cõuenitur, præter solitam satisdationem iudicatú solui etiam de rato[A] debet cauere. quid enim si in hoc iudicio rem meam esse pronuntietur: reuersus[B] ille, cuius defensor extiterat, velit fundum vindicare: nonne ratum non videbitur habere quod iudicatum est? denique si verus procurator extitisset, vel ipse præsens causam suam egisset, & victus esset: si à me vindicaret, exceptione rei iudicatæ summoueretur. & ita Iulianus libro quinquagensimo[C] digestorum scribit. nam cum iudicatur rem meam esse, simul iudicatur illius non esse.

Cautio de rato.

Ratihabitionis autem satisdatio ante litis contestationem à procuratore exigitur. ceterum semel lite contestata non compelletur ad cautionem. In his autem personis, in quibus mandatum non exigimus, dicendum est, si fortè euidens sit contra voluntatem eos experiri eorum, pro quibus interueniunt, debere eos repelli. Ergo non exigimus vt habeant voluntatem vel mandatum, sed ne contraria voluntas probetur: quamuis de rato offerãt cautionem[D].

XLI. PAVLVS libro nono ad Edictum

FEminas[E] pro parétibus agere interdum permittetur causa cognita: si fortè parentes morbus aut ætas impediat: nec quemquam, qui agat, habeant.

De popularibus actionibus.

XLII. IDEM libro octauo ad Edictum

LIcet[F] in popularibus actionibus procurator dari non possit. Tamen dictú[G] est, meritò cú qui de via publica agit & priuato dãno ex prohibitione adficitur, quasi priuatæ actionis dare[H] posse procuratoré. multò magis dabit ad sepulchri violati actioné is, ad qué ea res pertinet.

Ad

a In seruo vero.
b siue ex possessione
a Vt procurator allegat causas absentiæ: nã eum ne ... vel condemnetur. l. pen. § vlt. j. de pub. iud.
d & ex quo
e vt procurator
f eiusdem
g mandato
h & patronus
i sed & si, vel sed etiam si
k in prouinciam
l ad agendum
m satisdari. vel satisdationem
n defensionē
o parati, an actione defendi videatur & videri vel. &c.
p exstant
q quinque
r postulationibus. Ita est ap. Flor.
s interrogatum, vt ex
t quacunque actione.
v iurauitque
x Directa quidē actio domino non cõpetit. vtilis tamē vtilis experietur. l. ... supra.
y qui alterius
z excusabitur.
A Si tamen ei mãdatum esse cõstet, nõ cauebit. l. si is a quo §. si procurator. infra. vt in p. s. leg.
B & reuersus
C lib. L.
D actionē Restitui est Florent.
E Feminis
F Hic sumpta sunt l. j & ... de popu. act.
G tamen dicendum
H dari

Ad actionem iniuriarum ex lege Cornelia procurator dari potest: nam & si pro publica vtilitate exercetur, priuata tamen est.

De obligatione & actione mandati.

Ea obligatio, quæ inter dominum & procuratorem consistere solet, mandati actionem parit. aliquando tamen non contrahitur obligatio mandati: sicut euenit cum in rem suam procuratorem præstamus, eóq; nomine iudicatum solui promittimus: nam si ex ea promissione aliquid præstiterimus, non mandati, sed ex vendito si hereditatem vendidimus, vel ex pristina causa mandati agere debemus: vt si cum fideiussor reum procuratorem dedit. Is cui hereditas ex Trebelliano senatusconsulto restituta est, heredem iure dabit procuratorem. Sed & dominum pignoris creditor rectè dabit procuratorem ad Seruianam. Porro si vni ex reis credendi constitutum sit, itque alium[a] in constitutam pecuniam det: non negabimus posse dare. Sed & ex duobus reis promittendi alter alterum ad defendendum procuratorem dabit. Si plures heredes sint, & familiæ herciscundæ, aut communi diuidundo agatur, pluribus eundem procuratorem non est permittendum dare: quoniam res expediri[b] non potest circa[c] adiudicationes, & condemnationes. plane permittendum dare, si vni coheredi plures heredes existant. Reo latitante post litem contestatam, ita demum fideiussores eum defendere videbuntur, si vel vnus ex his eum pro solido defendat, vel omnes: vel qui[d] ex his vnum[e] dederint, in quem iudicium transferetur.

Qui possit procuratorem dare.

XLIII. IDEM libro nono ad Edictum

MVtus & surdus per eum modum, qui procedere potest, procuratorem dare non prohibetur.[f] forsitan & ipsi dantur: non quidem ad agendum, sed ad administrandum. Cum quæretur an aliQui procuratorem habere liceat, inspiciendum erit an nô prohibeatur procuratorem dare: quia hoc edictum prohibitorium est. In popularibus actionibus, vbi quis quasi vnus ex populo agit, defensionem[g] vt procurator præstare cogendus non est. Is qui curatorem alicui præsenti petat, non aliter audietur nisi adulto consentiente. quod si absenti ratam rem eum habiturum necesse habet dare[h]. Pœna non defendentis procuratoris hæc est, vt denegetur ei actio. Si procurator agat, & præsens sit absentis seruus: Atilicinus ait seruo cauendum, nô procuratori[i]. Qui[k] non cogitur defendere absentem, tamé si iudicatum solui satisdedit defendendi absentis[*] gratia[*]: cogendum[l] procuratorem iudicium accipere, ne decipiatur is qui satis accepit. nam[m] eos, qui non coguntur rem[n] defendere, post satisdationem cogi. Labeo causa cognita temperandum: & si captio actoris sit propter temporis tractum, iudicium eum accipere cogendum. Quòd si aut adfinitas dirempta sit, aut inimicitiæ intercesserint, aut bona absentis possideri[o] cœperint,

XLIIII. VLPIANVS libro septimo Disputationum

VEl si longinquo sit afuturus,[p] vel alia iusta causa interuenerit:

XLV. GAIVS libro nono ad Edictum

NOn cogendum. Sabinus[q] autem nullas prætoris partes esse ad compellendum defendere, sed ex stipulatu ob rem non defensam agi[r] posse, ac si iustas causas habeat cur iudicium accipere nolit, fideiussores[s] nô teneri: quia vir bonus arbitraturus non fuerit, vt qui iustam excusationem adferret, defendere cogeretur. Sed & si satis non dedit, sed repromisit: ei creditum est: idem statuendum est. Qui ita de publico agunt vt & priuatum commodum defendant, causa cognita permittuntur procuratorem dare. & postea alius agens exceptione repelletur.

Cautio de rato.

Si procuratori opus nouum nunciatum sit, isque interdicto vtatur, NE EI VIS FIAT AEDIFICANTI defensoris partes eum sustinere, nec compelli cauere ratam rem dominum habiturum Iulianus ait. sed si satisdederit: non animaduerto, inquit Iulianus, quo casu stipulatio committatur.

XLVI. GAIVS libro tertio ad Edictum Prouinciale

QVi proprio nomine iudicium accepisset[t], si vellet[v] procuratorem dare, in quem actor transferat iudicium: audiri debet, sollemniter[x] eiq; pro[x] iudicatum solui satisdatione cauere. Ei qui defendit eum, cuius nomine ipse non agat, liberum est vel in vnam rem defendere. Qui alium defendit, satisdare cogitur: nemo enim alienæ litis idoneus defensor sine satisdatione intellegitur. Item quæritur, si iudicium acceperat[y] defensor, & actor in integrum restitutus sit: an cogendus sit restitutorium iudicium accipere. & magis placet cogendum[1]. Procurator vt in ceteris quoque negotiis gerendis, ita & in litibus[2] ex bona fide rationem reddere debet. Itaq; quod ex lite côsecutus erit siue principaliter ipsius rei nomine, siue extrinsecus ob eam rem: debet mandati iudicio restituere. vsque adeo, vt & si id per errorem, aut iniuriam iudicis nô debitú consecutus fuerit: id quoq; reddere debeat. Item contra, quod ob rem iudicatam procurator soluerit, côtrario mandati iudicio recuperare[B] debet. pœnam autem, quam ex suo delicto præstitit, reciperare non debet. Litis impendia bona fide facta vel ab actoris procuratore vel à rei, debere ei restitui æquitas suadet.

De duobus procuratoribus.

Si duobus mandata[C] sit administratio negotiorum, quorum alter debitor sit[D] mandatoris: an alter eum eo rectè acturus sit? & vtique rectè: non enim ob id minus procurator intellegitur, quòd is quoque cum quo agitur procurator sit.

XLVII. IVLIANVS libro quarto ad Vrseium Ferocem

QVi duos procuratores omnium rerum suarum relinquit[E], nisi nominatim præcepit vt alter ab altero pecuniam petat, non videtur mandatum vtrilibet eorum dedisse.

XLVIII. GAIVS libro tertio ad Edictum Prouinciale

ITaque[F] si hoc specialiter mandatum est: tunc excipiêre eo cum quo agitur, SI NON MIHI MANDATVM SIT VT A DEBITORIBVS[G] PETERem: actorem ita debere replicare[H], AVT[I] SI MIHI MANDATVM[K] SIT VT A TE PETEREM.

XLVIIII. PAVLVS libro quinquagesimoquarto ad Edictum

IGnorantis domini condicio deterior per procuratorem fieri non debet.

L. GAIVS libro vicesimo secundo ad Edictum prouinciale

QVacumque ratione procurator tuus à me liberatus est, id tibi prodesse debet.

Idoneus defensor quis.

LI. VLPIANVS libro sexagesimo ad Edictum

MInor[L] vigintiquinque annis si defensor existat, ex[M] quibus causis in integrum restitui possit, defensor idoneus non est: quia & ipsi & fideiussoribus eius per in integrum restitutionem succurritur. Quoniam[N] tamen defendere est eandem vicem quam reus subire: defensor mariti in ampliu quam maritus facere possit, non est condemnandus[O]. Is qui suscepit defensionem, & si locupletissimus est,

LII. PAVLVS libro quinquagesimoseptimo[P] ad Edictum

ET[Q] si consularis sit:

LIII. VLPIANVS libro sexagesimo ad Edictum

NOn videtur defendere, nisi satisdare fuerit paratus.

LIIII. PAVLVS libro quinquagesimo ad Edictum

NEque femina, neque miles, neq; qui reipublicæ causa afuturus[R] est, aut morbo perpetuo tenetur, aut magistratum initurus est, aut inuitus iudicium pati non potest, idoneus defensor intellegitur. Tutores qui[S] in aliquo loco administrauerût, eodé loco & defendi debêt.

LV. VLPIANVS libro sexagesimo quinto ad Edictum

PRocuratore in rem suam dato, præferendus non est dominus procuratoris[T] in litem mouendam, vel pecuniam suscipiendam: qui enim suo nomine vtiles actiones habet, rite eas intendit.

LVI. IDEM libro sexagesimosexto ad Edictum

AD rem mobilem petêdam datus procurator, ad exhibendum rectè aget.

LVII. IDEM libro quinquagesimoquarto ad Edictum

QVi[V] procuratorem dat vt confessum agat, is intellegendus est permittere procuratori & postea litê peragere. Si quis remisit[X] exceptionem procuratoriá, non poterit ex pœnitentia eam opponere.

Quæ sit potestas procuratoris.

LVIII. PAVLVS libro septuagesimoprimo ad Edictum

PRocurator, cui generaliter libera administratio rerú cômissa est, potest exigere[Y], aliud pro alio permutare.

LVIIII. IDEM libro decimo ad Plautium

SEd & id quoque ei mandari videtur, vt soluat creditoribus.

LX. IDEM libro quarto Responsorum

MAndato[Z] generali non contineri etiam transactionem decidendi causa interpositam. & ideo si postea is, qui mandauit, transactionem ratam non habuit: non posse eum repelli ab actionibus exercendis.

LXI. IDEM libro primo ad Plautium

PLautius ait: procuratorem damnatú non debere côueniri, nisi[A] aut in rem suam datus esset, aut opulisset se, cum sciret cautum non esse, omnibus placuit. Idem erit

a procuratorê in constitutâ. b explicari. c citra vellit. Florent. d vel quidam. e vnum procuratorê dederint. f prohibetur. g Qui agit actione populari, nô est populi procurator: & ideo non cogitur ... h satisdare. i Cui sauet causio pot. k Et qui non. l cogendus iudicium. m eos camé. n eorum. o possidere. p abfuturus. q Sabinus ait. s agere. t accepit. v velit. x pro eo iudicatum. y acceperit. 1 cogendum procuratoré. 2 A litibus ex mandato. B recuperare. C mandatu administratio, eorum alter. D sit. E reliquit. F Sed. inscriptio capitis 48. ... G creditoribus. H placere. I si si. K mandatum non sit. L Ex his quibus causis poss. Duar. M in quibus. N Quoniam autem. O condênari. P Ex tit. de reb. aut iud. poss. Duar. Q aut si. R abfuturus. S quo in loco. T procuratori. V Ex tractatu de except. Duar. X omiserit. Y exigere, nouare, aliud. Z Ad actionem accedit l. 1. ... A nisi si aut

erit obseruandum & si defensoris loco cum satisdatione se liti optulerit.

LXII. POMPONIVS libro secundo ex Plautio

AD legatum petendum procurator datus si interdicto vtatur aduersus heredem NE TABVLAS EXHIBENDIS: procuratoria exceptio, quasi non & hoc esset ei mandatum, non obstat.

De potestate procuratoris.

LXIII. MODESTINVS libro sexto Differentiarum

PRocurator totorum bonorum, cui res administrandæ mandatæ[a] sunt, res domini neque mobiles, vel[b] immobiles, neque[c] seruus sine speciali domini mandatu alienare potest: nisi fructus aut alias res, quæ facilè corrumpi possunt.

LXIIII. IDEM libro tertio Regularum

IS, cuius nomine defensor exstitit, si ante litem contestatã in præsentia fuerit, & postulet suo nomine litem suscipere: causa cognita audiendus est.

Casus, in quo non exigitur cautio de rato.

LXV. IDEM libro singulari de Euremáticis

SI procuratorem absentem dominus satisdatione releuare velit, litteras suas ad aduersarium dirigere debebit, quibus significet quem aduersus eum procuratorem, & in qua causa fecerit: ratúmque se habiturũ quod cum eo actum sit. hoc enim casu litteris eius adprobatis velut præsentis procuratorem interuenire intellegendum est. Itaque & si postea mutata voluntate procuratorem[d] esse noluerit: tamen iudicium, quo quasi procurator expertus est, ratum esse debet.

LXVI. PAPINIANVS libro nono Quæstionum

SI is qui Stichum vel Damam, vtrum eorum ipse vellet, stipulatus est: & ratum habeat quòd alterum procuratorio nomine Titius petit: facit vt res in iudicium deducta videatur, & stipulationem consumit.[e]

Casus, in quo tenetur procurator nomine suo.

LXVII. IDEM libro secundo Responsorum

PRocurator, qui pro euictione prædiorum, quæ vendidit, fidem suam adstrinxit, & si negotii Agere[f] desierit, obligationis tamen onere prætoris auxilio non leuabitur: nam procurator, qui pro domino vinculum obligationis suscepit, onus eius frustrà recusat.[g]

Casus, in quo quæritur actio domino per procuratorem.

LXVIII. IDEM libro tertio Responsorum

QVod procurator ex re domini, mandato non refragante stipulatur, inuito procuratore dominus petere potest.

LXVIIII. PAVLVS libro tertio Responsorum

PAulus respondit etiam eum, qui ad litem suscipiendam procuratorem dedit, causæ suæ adesse non prohiberi.

Casus in quo procurator in rem suam cogitur defendere.

LXX. SCAEVOLA libro primo Responsorum

PAter filio suo pupillo tutorem dedit Sempronium creditorẽ suum, is administrata tutela reliquit fratrem suum heredem: qui & ipse decessit, & per fideicommissum nomen debitoris Titio reliquit: eique mandatæ sunt actiones ab heredibus. quæro cum tã tutelæ actio, quàm pecuniæ creditæ ex hereditate Sempronii descendant, an non aliter mandata[h] actio ei detur, quàm si defendat heredes, à quibus ei actiones mandatæ sunt. respondit[*] debere[*] defendere.

LXXI. PAVLVS libro primo Sententiarum

ABsens reus causas absentiæ (per) procuratorem reddere potest.

An per procuratorem acquiratur domino.

LXXII. IDEM libro primo Manualium

PEr procuratorem non semper adquirimus actiones sed retinemus: veluti si reum conueniat intra legitimum tempus: vel si prohibeat opus nouum fieri, vt interdictũ nobis vtile sit QVOD VI AVT CLAM: nam & hic pristinum ius nobis conseruet.[i]

Oblatio pecuniæ debitæ quam vim habeat.

LXXIII. IDEM libro singulari de Officio adsessorum.

SI reus paratus sit ante litem contestatam pecuniam soluere, procuratore agente quid fieri oportet? nam iniquum est cogi eum iudicium accipere, propter[k] quod suspectus videri potest qui præsente domino non optulit pecuniam. quid[l] si tunc facultatem pecuniæ non habuit? numquid cogi debeat iudicium accipere? quid enim si & famosa sit actio? Sed hoc constat, vt ante litem contestatam præses iubeat in æde sacra pecuniam deponi: hoc enim fit & in pupillaribus pecuniis. quòd si lis contestata est: hoc omne officio iudicis dirimendum est.

LXXIIII. VLPIANVS libro quarto Opinionum

NEc ciuitatis actor negotium publicum per procuratorem agere potest.

Cautio de rato.

LXXV. IVLIANVS libro tertio Digestorum

QVi absentem emptorem eundémque possessorem fundi defendebat, & iudiciũ nomine eius accipiebat, postulabat à venditore fundi vt ab eo defenderetur: venditor desiderabat caueri sibi ratam rem emptorem habiturum: puto eum venditori de rato satisdare debere: quia si fundum agenti restituerit, nihil prohibet dominum rem petere,[m] & cogi venditorem rursus defendere.

De satisdatione iudicatum solui.

LXXVI. IDEM libro quinto ad Minicium

TItius cum absentem defenderet, satisdedit: & prius quàm iudicium acciperet desiit reus soluendo esse: quam ob causam defensor recusabat iudicium in se reddi oportere. quæro an id ei concedi oporteat, Iulianus respondit, defensor cum satisdedit, domini loco habendus est. nec multum ei præstaturus[n] est prætor, si eum nõ coëgerit iudicium accipere: cũ ad fideiussores eius[o] iri possit: & hi quidquid præstiterint, à defensore consecuturi sint.

Defensio.

LXXVII. PAVLVS libro quinquagensimo[*] septimo[*] ad Edictum

OMnis qui defenditur, boni viri arbitratu defendendus est.

LXXVIII. AFRICANVS libro sexto Quæstionum

ET ideo non potest videri boni arbitratu litem defendere is qui actorem frustrando efficiat ne ad exitum controuersia deducatur. Ad duas res petendas procurator datus si vnam rem petat, exceptione non excluditur: & rem in iudicium deducit.[p]

QVOD CVIVSCVMQVE[q] VNIVERSITATIS NOMINE VEL CONTRA EAM AGATVR[r]

TIT. IIII.

De collegiis.

GAIVS libro tertio ad Edictum Prouinciale

NEQVE societas,[s] neque collegium, neque huiusmodi corpus passim omnibus habere conceditur: nam & legibus & senatusconsultis & principalibus constitutionibus ea res coërcetur. Paucis admodum in causis concessa sunt huiusmodi corpora: vt ecce vectigalium publicorum sociis permissum est corpus habere: vel aurifodinarum, vel argentifodinarum, &[t] salinarum. Item collegia Romæ certa sunt, quorum corpus senatusconsultis atque constitutionibus principalibus confirmatum est: veluti pistorum, & quorundam aliorum, & nauiculariorum, qui & in prouinciis sunt. Quibus autem permissum est corpus habere collegii societatis,[v] siue cuiusque[x] alterius eorum nomine proprium est, ad exemplum reipublicæ habere res communes, arcam communem, & actorem siue syndicum: per quem tamquam in republica[y] quod communiter agi fierique oporteat, agatur fiat. Quòd si nemo eos defendat: quod eorum cõmune erit, possideri: & si admoniti[z] non excitentur ad sui defensionem, venire se iussurum proconsul ait. Et quidẽ non esse actorem vel syndicum tunc quoque intellegimus, cum is absit, aut valetudine impediatur, aut inhabilis sit ad agendum. Et si extraneus defendere velit vniuersitatem, permittit proconsul, sicut in priuatorum[A] defensionibus obseruatur: quia eo modo melior condicio vniuersitatis fit.

De actore vniuersitatis.

II. VLPIANVS libro octauo ad Edictum

SI municipes vel aliqua vniuersitas ad agendũ det actorem, non erit dicendum[a] quasi à pluribus datum sic haberi, hic enim pro republica vel vniuersitate interuenit, non pro singulis.

III. IDEM libro nono ad Edictum

NVlli permittetur nomine ciuitatis vel curiæ experiri, nisi ei cui[C] lex permittit aut lege cessante ordo dedit, cum duæ partes adessent aut amplius quàm duæ.

IIII. PAVLVS libro nono ad Edictum

PLane[D] vt duæ partes decurionum adfuerint, is quoque, quem decernent, numerari[E] potest.

V. VLPIANVS libro octauo ad Edictum

ILlud notandum Pomponius ait, quòd & patris suffragium[F] filio proderit, & filii patri.

VI. PAVLVS libro nono ad Edictum

ITem eorum, qui in eiusdem[G] potestate sunt, quasi decurio enim hoc dedit, non quasi domestica persona. Quod[*] &[*] in bonorum petitione erit seruandum: nisi lex

d

Marginal notes: a commissa. b per immobiles. c vel seruos neque seruos. d eum esse. e consumsit. f gerere. g Finita negotiorum administratione ... [illegible]. h mandati. i conseruat. k propterea quod. l quid enim si. m repetere. n præstiturus. o eius actor ire. p Qui enim ad duas datus est, & ad vnam datus est ... mandatum. q cuiusque. r agetur. s societatem. t vel salinarũ. v siue societatis. x cuiusque. y rempub. z moniti. A priuatorũ quoque. a hic dictum. C cui ex lege permittitur. D vt plane vbi. E annumerari. F [illegible]. G in eiusdem patris.

municipij vel perpetua consuetudo prohibeat. Si decuriones decreuerunt actionem per eum mouendam, quem duumuiri elegerint: is videtur ab ordine electus, & ideo experiri potest. parui enim refert ipse ordo elegerit, an is cui ordo negotium dedit. Sed si ita decreuerint, vt quæcumque incidisset controuersia, eius petendæ negotium Titius haberet: ipso iure id decretum nullius momenti esse:[a] quia non possit videri de ea re, quæ adhuc in controuersia non sit, decreto datam persecutionem. Sed hodie hæc omnia per syndicos solent secundum locorum consuetudinem explicari. Quid[b] si actor datus, postea decreto decurionũ prohibitus sit? an exceptio ei noceat? & puto sic hoc accipiendum, vt ei permissa videatur, cui[c] & permissa durat.[d]

Actor vniuersitatis debet defendere, & de rato cauere, si dubitatur de mandato.

3 Actor vniuersitatis si agat, compellitur etiam defendere: non autem compellitur cauere de rato. Sed interdum si de decreto dubitetur, puto interponendam & de rato cautionem. Actor itaque iste procuratoris partibus fungitur: & iudicati actio ei ex edicto non datur, nisi in rem suam datus sit: & constitui ei potest. Ex isdem causis mutandi actoris potestas erit, ex quibus etiam procuratoris. Actor etiam filiusfamilias dari potest.

Vniuersitas agit, & contra eam agitur.

VII. VLPIANVS libro decimo ad Edictum

SIcut municipum nomine actionem prætor dedit, ita & aduersus eos iustissimè edicendum putauit. Sed & legato qui in negotium[e] publicum sumptum fecit puto dandam actionem in municipes. Si quid vniuersitati debetur, singulis non debetur: nec quod debet vniuersitas, singuli debent. In decurionibus vel aliis vniuersitatibus nihil refert vtrum omnes idem maneant, an pars maneat, vel omnes immutati sint. Sed si vniuersitas ad vnum redit,[f] magis admittitur posse eum conuenire & conueniri: cum ius omnium in vnum reciderit, & stet[g] nomen vniuersitatis.

VIII. IAVOLENVS libro quintodecimo ex Cassio

AN ciuitates si per eos qui res earum administrant non defenduntur: nec quicquam est corporale reipublicæ quod possidetur: per actiones debitorum ciuitatis, agentibus satisfieri oportet.[h]

VIIII. POMPONIVS libro tertiodecimo ad Sabinum

SI tibi cum municipibus hereditas communis erit: familiæ herciscundæ iudicium inter vos redditur. Idémque dicendum est in[i] finium regundorum, & aquæ pluuiæ arcendæ iudicio.

X. PAVLVS libro primo Manualium

COnstitui potest actor etiam[k] ad operis noui nuntiationem, & ad stipulationes interponendas: veluti legatorum, damni infecti, iudicatum solui: quamuis seruo potius ciuitatis caueri debeat. sed & si actori cautum fuerit, vtilis actio administratori rerum ciuitatis dabitur.

DE NEGOTIIS GESTIS

TIT. V.

Interpretatio edicti.

VLPIANVS libro decimo ad Edictum

HOc edictum necessarium est: quoniam magna vtilitas absentium versatur ne indefensi rerum possessionem aut venditionem patiantur, vel pignoris distractionem, vel pœnæ committendæ actionem, vel iniuria rem suam amittant.

De actione negotiorum gestorum.

II. GAIVS libro tertio ad Edictum Prouinciale

SI quis absentis negotia gesserit licet ignorantis: tamen quidquid vtiliter in rem eius impenderit, vel etiã ipse[l] se in re absentis alicui obligauerit: habeat eo nomine actionem. Itaque eo casu vltro citróque nascitur actio, quæ appellatur negotiorum gestorum. Et sanè sicut æquum est ipsum actus sui rationem reddere: & eo nomine condemnari quidquid vel non vt oportuit gessit, vel ex his negotiis retinet: ita ex diuerso iustum est si vtiliter gessit præstari ei quidquid eo nomine vel abest ei, vel afuturum[m] est.

Edictum, & eius interpretatio.

III. VLPIANVS libro decimo ad Edictum

AIt prætor, SI QVIS NEGOTIA ALTERIVS, SIVE QVIS NEGOTIA, QVAE CVIVS QVE[n] CVM IS MORITVR FVERINT, GESSERIT: IVDICIVM EO NOMINE DABO. Hæc verba SI QVIS, sic sunt accipiẽda, SIVE QVAS: nam & mulieres negotiorum gestorum agere posse & conueniri non dubitatur. NEGOTIA sic accipe: siue vnum siue plura. ALTERIVS inquit. & hoc ad vtrumque refertur. Popillu sanè si negotia gesserit, post rescriptum Diui Pij etiam conueniri potest in id quod factus est locupletior. agendo autem compensationem eius quod gessit patitur. Et si furiosi negotia gesserim: competit mihi aduersus eum negotiorum gestorum actio. Curatori autẽ furiosi vel furiosæ aduersus eum eámue dandam[o] actionem Labeo ait. Hæc verba, SIVE QVIS NEGOTIA, QVAE CVIVSQVE CVM IS MORITVR[p] FVERINT, GESSERIT: significant illud tẽpus, quo quis post mortem alicuius negotia gessit. de quo fuit necessarium edicere: quoniam neque testatoris iam defuncti, neque heredis qui nondum adiit,[q] negotium gessisse videtur. Sed si quid accessit post mortem, veputa partus, & fetus, & fructus, vel si quid serui adquisierint. & si (ex) his verbis non continentur,[r] pro adiecto tamen debent[s] accipi. Hæc autem actio cum ex negotio gesto oritur, & heredi & in heredem competit. Si exsecutor à prætore in negotio[t] meo datus dolum mihi fecerit, dabitur mihi aduersus eum actio. Interdum in negotiorum gestorum actione Labeo scribit dolum solummodo versari: nam si affectione coactus ne bona mea distrahantur negotiis te meis optuleris: æquissimum esse dolum dumtaxat te præstare. quæ sententia habet æquitatem. 4 Hac actione tenetur non solum is qui sponte & nulla necessitate cogente immiscuit se negotiis alienis & ea gessit: verùm & is qui aliqua necessitate vrguẽte vel necessitatis suspicione gessit.

Mandatum verum Titij, vel putatiuum domini non impedit actionem negotiorum gestorum contra dominum oriri.

5 Apud Marcellum libro secundo digestorum quæritur, si cum proposuissem negotia Titij gerere, tu mihi mandaueris vt gerã: an vtraque actione vti possim. & ego puto vtramque locum habere: quemadmodum ipse Marcellus scribit si fideiussorem acceperto negotia gesturus: nam & hic dicit aduersus vtrumque esse actionem.

IIII. IDEM libro quadragesimo quinto ad Sabinum

SEd videamus an fideiussor hic habere aliquam actionem possit. & verum est negotiorum gestorum eum agere posse, nisi donandi animo fideiussit.

Falsa opinio.

V. IDEM libro decimo ad Edictum

ITem si cum putaui[v] à te mihi mãdatum, negotia[x] gessi: & hic nascitur negotiorum gestorum actio, cessante mandati actione. Idem est etiam si pro te fideiussero dum puto mihi à te mandatum esse. Sed & si cum putaui Titij negotia esse cum essent Sempronij, ea gessi: solus Sempronius mihi actione negotiorum gestorum tenetur.

VI.[y] IVLIANVS libro tertio Digestorum scribit

SI pupilli tui negotia gessero non mandatu tuo, sed ne tutelæ iudicio tenearis: negotiorum gestorũ te habebo obligatũ. sed & popillũ: modo si locupletior fuerit factus.

Datum procuratori.

1 Item si procuratori tuo mutuam pecuniam dedero tui contemplatione vt creditorem tuum vel pignus tuum liberet: aduersus te negotiorum gestorum habebo actionem. aduersus eum cum quo contraxi nullam. Quid tamẽ si à procuratore tuo stipulatus sum? potest dici superesse mihi aduersus te negotiorum gestorum actionem: quia ex abundanti hanc stipulationem interposui. 2 Si quis pecuniam vel aliam quandam rem ad me perferendam acceperit: quia meum negotium gessit, negotiorum gestorum mihi actio aduersus eum competit.

Gerens sui lucri caussa.

3 Sed[z] & si quis negotia mea gessit non mei contẽplatione sed sui lucri causa: Labeo scripsit suũ eũ potius quam meũ negotiũ gessisse: qui enim deprædandi causa accedit, suo lucro nõ meo cõmodo studet. sed nihilo minus immo magis & is tenebitur negotiorũ gestorũ actione. Ipse[A] tamẽ si circa res meas aliquid impenderit: non[B] in id quod ei abest, quia improbe a[C] negotia mea accessit, sed in quod[D] ego locupletior factus sũ habet cõtra me actionẽ.

Negotium alterius quid sit.

3 Si[E] quis ita simpliciter versatus est, vt suũ negotium in suis bonis quasi meũ gesserit: nulla ex vtroque latere nascitur actio: quia nec fides bona hoc patiatur. Quòd si & suum & meũ quasi meũ gesserit: in meum tenebitur. nam & si cui mandauero vt meũ negotium geram, quod mihi tecum erat cõmune: dicendũ esse Labeo ait si & tuũ gessit sciens, negotiorũ gestorum eum tibi teneri. 4 Si quis quasi seruus meus negotiũ meum gesserit, cum esset vel libertus vel ingenuus: dabitur negotiorum gestorũ actio.

Gerens negotia filij, vel serui.

5 Sed si ego tui filij negotia gessero vel serui: videamus an tecum

[a] esse videtur [b] Quod si [c] quæ & [d] durant [e] in negotio publico [f] recidit. [g] esset [h] Sic in euectione iudicati mobilia primò, deinde res soli, postremò nomina debitorum pignori capiuntur. l. à diuo Traiano. de re iudic. [i] & in finium [k] & [l] si se [m] rem [m] ab futurum [n] cuius [o] dandam negotiorum gestorum actionem [p] moreretur [q] adiit hæreditatem [r] continetur [s] debet [t] negotio gerendo [v] Quia tamen quam voluntate geratur negotia, error non omnino infirmat. quod generaliter … falsa opinione … [x] tua negotia [y] Vt Iulianus lib. iij. Ex mea hac error … [z] Sed si [A] Hic nõ tempore animo donandi … [B] non etiam in id [C] ad [D] in quo ego [E] Sed si quis

an tecum negociorum gestorum habeam actionem. & mihi videtur verum quod Labeo distinguit, & Pomponius libro vicensimo sexto probat: vt siquidem cõtemplatione tua negotia gessi peculiaria, tu mihi tenearis. quòd si amicitia filij tui vel serui, vel eorum contemplatione: aduersus patrem vel dominum de peculio dumtaxat dandam actionem. Idémque est & si sui iuris esse eos putaui. Nam & si seruum non necessarium emero filio tuo & tu a ratum habueris: nihil agitur^a ratihabitione. Eodem loco Pomponius scribit hoc adiecto: quòd putat & si nihil sit in peculio, quoniam plus patri dominóue debetur, & in patrem dandam actionem in quantum locupletior ex mea administratione factus sit.

Falsa opinio.

6 Sed si hominis liberi qui tibi bona fide seruiebat negotia gessero: siquidẽ putans tuum esse seruũ gessi: Pomponius scribit earum rerũ peculiarium causa quæ te sequi debent, tecũ mihi fore negotiorum gestorum actionem: b earum verò rerum quæ ipsum sequuntur,^b non tecũ sed cum ipso. Sed si liberum scib: earum quidem rerum quæ eum sequitur, habebo aduersus eũ actionem: earum verò 7 quæ te sequuntur, aduersus te. Si Titij seruum putans qui erat Sempronij, dedero pecuniam ne occideretur: vt Pomponius ait habebo negotiorum gestorum aduersus 8 Semproniũ actionem. Item quæritur apud Pedium libro septimo: si Titium quasi debitorẽ tuum extra iudic cium admonuero, & is mihi soluerit cũ debitor^c nõ esset: tuque postea cognoueris & ratum habueris: an negotiorum gestorũ actione me possis cõuenire. Et^e ait^a dubitari posse: quia nullum negotium tuum gestũ est cum debitor tuus non fuerit. sed ratihabitio, inquit, fecit tuum negotium. & sicut ei à quo exactum est, aduersus eum datur repetitio qui ratũ habuit: ita & ipsi debebit post ratihabitionem aduersus me cõpetere actio. sic ratihabitio constituet tuum negotiũ quod ab initio tuum non erat, sed d tua^d contẽplatione gestũ. Idem^e ait si Titij debitorem, 9 cui te heredem putabã cum esset Seius heres, conuene e ro similiter & exegero: mox tu ratum habueris: esse mihi aduersus te, & tibi mutuã negotiorũ gestorum actionem. Atquin alienum negotiũ gestum est: sed ratihabitio hoc conciliat. quæ res efficit vt tuum negotiũ gestum videatur, & à te hereditas peti possit. Quid ergo, inquit Pedius, si cùm te heredẽ putarem insulam fulsero hereditariam, tuque ratum habueris: an sit mihi aduersus te actio? Sed nõ fore ait: cũ hoc facto meo alter sit locupletatus, & alterius re ipsa gestum negotium sit: nec possit quod alij adquisitum est ipso gestu, hoc tuum negotium videri.

Gestoris negligentia.

10 Videamus in persona eius qui negotia administrat, si quædam gessit quædam non: cõtemplatione tamen eius f alius ad hæc^f non accessit, & si vir diligẽs, quod ab eo exigimus, etiam ea gesturus fuit: an dici debeat negotiorum gestorum eum teneri & propter ea quæ non gessit: quod puto verius. Certè si quid à se exigere debuit, procul dubio hoc ei imputabitur. quamquã enim hoc ei imputari non possit cur alios debitores non conuenerit: quoniam conueniendi eos iudicio facultatẽ non habuit qui nullam actionẽ intendere potuit: tamen à semetipso cur non exegerit, ei imputabitur. & si fortè non fuerit vsurarum de g bitum, incipit^g esse vsurarium: vt Diuus Pius Flauio Longino rescripsit: nisi fortè, inquit, vsuras ei remiserat.

VII. PAVLVS libro nono ad Edictum

QVia tantundem in bonæ fidei iudiciis officium iudicis valet, quantum in stipulatione nominatim eius rei facta interrogatio.

VIII. VLPIANVS libro decimo ad Edictum

SI autem is suis qui negotia administrauit, à quo mandatum non exigebatur: posse ei imputari cur oblata de rato cautione eũ non conuenit: si modo facile ei fuerit fa h tisdare. certè in sua persona indubitatum^h est. & ideo si ex causa fuit obligatus quæ certo tẽpore finiebatur, & tempore liberatus est: nihilo minus negotiorũ gestorũ actione erit obligatus. Idem erit dicendum & in ea causa, ex † qua heres non †tenetur, vt Marcellus scribit. Itẽ si fun 1 dum tuum vel ciuitatis per obreptionẽ petiero negotium tuũ vel ciuitatis gerens, & ampliores quàm oportuit fructus fuero cõsecutus: debebo hoc ipsum tibi vel reipublicæ præstare, licet petere non potuerim.

Exceptio rei iudicatæ.

2 Si quocũque modo ratio cõpensationis habita non est à iudice: potest contrario iudicio agi. Quòd si post exami i nationẽ reprobatæ fuerint pensationes:^i verius est quasi re iudicata, amplius agi contrario iudicio non posse, quia exceptio rei iudicatæ opponenda est.

a nihil agi
b sequi debent
c debitor tuus
d tui
e Item
f ad hoc
g incipiet
h non dubitatum
† teneretur
i compensationes

Prohibitus gerere.

3 Iulianus libro tertio tractat, si ex duobus sociis alter me prohibuerit administrare alter non: an aduersus eum qui non prohibuit, habeã negotiorũ gestorum actionem. mouetur eo quòd si data fuerit aduersus eũ actio, necesse k erit & eũ pertingi^k qui vetuit. Sed & illud esse iniquum, l eũ qui nõ prohibuit, alieno facto liberari: eũ si^l mutuam pecuniã alteri ex sociis prohibente socio dedissem, vtique eum obligarem. & puto secundũ Iulianum debere dici superesse cõtra eum qui nõ prohibuit, negotiorũ gestorum actionem: ita tamẽ vt is qui prohibuit, ex nulla parte nem que per socium neque per^m ipsum aliquid damni sentiat.

Ratum habens, quod gestum est.

VIIII. SCAEVOLA libro primo Quæstionum

POmponius scribit si negotium a te quamuis male gestũ probauero: negotiorũ tamẽ gestorum te mihi non n teneri. Vidẽdum^n ergo ne in dubio hoc an ratũ habeam, actio negotiorum gestorũ pendeat: nã quomodo cum se o mel cœperit nuda voluntate tolletur? sed superius^o statuerũ te putare si dolus malus à te absit. Scæuola: immo puto & si cõprobem, adhuc negotiorũ gestorũ actionẽ esse. p sed eo dictũ^p te mihi non teneri, quòd reprobare nõ possim semel probatum: & quemadmodũ quod vtiliter ge q stum est necesse est apud iudicem^q pro rato haberi: ita o r mne quod ab ipso probatum est. Ceterum^r si vbi probani s non est negotiorum^s actio: quid fiet si à debitore meo exegerit & probauerim, quemadmodum recipiam? Item si vendiderit? ipse denique si quid impẽdis, quemadmodum t recipies? nam vtique mandatũ non est. erit igitur & post^t ratihabitionem negotiorum gestorum actio.

Contraria actio negotiorum gestorum.

X. VLPIANVS libro decimo ad Edictum

SEd an vltro mihi tribuatur actio sumptuum quos feci? & puto cõpetere: nisi specialiter id actum est vt neuter aduersus alterum habeat actionem. Is autẽ qui negotiorum gestorũ agit, nõ solùm si effectum habuit negotium v quod gessit, actione ista vtetur: sed sufficit si vtiliter^v gessit x &^x si effectũ nõ habuit negotiũ. & ideo si insulã fulsit vel seruum ægrum curauit: etiã si insula exusta est vel seruus y obijt, aget negotiorũ gestorum:^y idque & Labeo probat. Sed vt Celsus refert, Proculus apud eũ notat non semper debere dari. quid enim si eã insulã fulsit quam dominus quasi impar sumptui dereliquerit vel quã sibi necessariã non putauit? onerabit, inquit, dominũ secundum Labeonis sententiam, cum vnicuique liceat & damni infecti nomine rem derelinquere. Sed istam sententiam Celsus eleganter deridet: is enim negotiorum gestorum, inquit, habet actionem, qui vtiliter negotia gessit: non autẽ vtiliter negotia gerit qui rem nõ necessariam vel quæ oneratura est patrẽfamilias, adgreditur. iuxta hoc est & quod Iulia z nus scribit: eũ qui insulã fulsit vel seruum ægrotũ^z curauit, habere negotiorũ gestorum actionẽ si vtiliter hoc faceret, licet euẽtus nõ sit secutus. Ego quæro quid si putauit se vtiliter facere, sed patrifamilias nõ expediebat? dico hunc non habiturũ negotiorum gestorũ actionẽ: vt enim euentum non spectamus, debet vtiliter esse cœptum.

De culpa, dolo, & casu.

XI. POMPONIVS libro vicensimo primo ad Quintum Mucium

A SI negotia absentis &^A ignorãtis geras: & culpã^B & do B lum præstare debes. sed Proculus, interdũ^C etiã casum C præstare^D debere: veluti si nouũ negotiũ quod non sit so D litus absẽs facere, tu nomine eius geras: veluti venales no E uicios coẽmẽdo^E vel aliquã negotiationẽ ineundo. nam si quid damnũ ex ea re secutũ fuerit, te sequetur: lucrũ verò absentẽ. quòd si in quibusdã lucrum factũ fuerit in qui F busdam damnũ: absens pẽsare^F lucrũ cum damno debet.

Cui detur hæc actio.

XII. VLPIANVS libro decimo ad Edictum

G SVccessori tuus cuius fuerunt negotia qui^G apud hostes decessit, hæc actio danda erit. Sed si filiusfamilias miles H defuncto testamẽto facto^H gessi: similiter erit dãda actio. Sicut autẽ in negotiis viuorum gestis sufficit vtiliter ne I gotium gestum:^I ita & in bonis mortuorum, licet diuer K sus exitus sit.^K

De casu, & culpa.

XIII. PAVLVS libro nono ad Edictum

DEbitor meus qui mihi quinquaginta debebat, decessit: huius hereditatis curationem suscepi, & impendi L decem. deinde^L redacta ex venditione rei hereditariæ centum in arca reposui. hæc sine culpa mea perierunt. quæsitum est an ab herede, qui quandoque extitisset: vel credi M tam^M pecuniam quinquaginta petere possim, vel^N decem N quæ impendi. Iulianus scribit in eo verti quæstionem, vt animaduertamus an iustã causam habuerim seponendo-

k pertingi
l cum & is
m per se ipsum
n Quasi dicat Scæuola resolutè Pomponium contrarie dicit dubium est, an ratum habeã nõ rite gestũ negotium. actio negotiorũ gestorum non pendet sed iam nata est. Ea enim nascitur, simulatque negotia gesta sunt. Quod si iã nata sit, non potest nuda voluntate ratum habentis tolli. Inquit enim est id tollere solo cõsensu quod re cõtractũ est. l. nihil tam naturale, ff. de reg. iuris.
o i. Pomponij verba
p eo dicto Pomponij verba
q Hoc transfertur in superiora verba ita, quod vtiliter gestum est apud iudicẽ.
r Scæuola ostendit falsum esse post ratihabitionem negotiorum gestorum actionem non competere, & incõmoda quæ ex eo consequerentur.
s negotiorum gestorũ actio.
t Post ratihabitionem negotiorũ gestorũ actionẽ cõpetere Scæuola probat, reuicta sententia Pomponij.
v si vtiliter cœpit.
x etiam si
y gestorum actione:
z ægrum
A etiam ignorantis
B Nec est mirum, quod sola vtilitas domini in negotio gerendo versatur, vt in deposito. l. 1. §. nunc videndum. inf. commod. nam præsens eligere potuit, apud quẽ deponeret. Itaque meritò solum dolum præstaret: & ei imputatur, qui hominẽ negligentem elegit. Absens verò non potuit eligere negotiorũ gestorẽ. qui etiam culpa non caret, quod eo ad se nõ pertinẽtis immiscuerit. l. culpa. ff. de regu. iur.
C interdũ ait
D præstari
E emendo
F compensare
G si apud
H facto negotia gessit.
I negotium cœptum
K exitus sit secutus
L deinde
M credita quinquaginta
N & decem

rum centum:nā si debuerim & mihi & ceteris hereditarij creditoribus soluere:periculū nō solùm sexaginta sed & reliquorū quadraginta [mihi] me præstaturū : decem tamen quæ impēderim retenturū, [id est sola nonaginta restituēda.] Si verò iusta causa fuerit, propter quā integra centū custodirētur:veluti si periculū erat ne prædia in publicū cōmitterētur, ne pœna traiectitiæ pecuniæ augeretur, aut ex cōpromisso cōmitteretur:nō solùm decē quæ in hereditaria negotia impēderim, sed etiā quinquaginta quæ mihi debita sunt, ab herede me consequi posse.

XIIII. VLPIANVS libro decimo ad Edictum

SI filiusfamilias negotia gessisse proponatur : æquissimum erit in patrē quoque actionē dari: siue peculium habet siue in rē patris sui vertit. & si ancilla,[a] simili modo.

Initium spectandum.

XV. PAVLVS libro nono ad Edictum

POmponius libro vicēsimo sexto in negotiis gestis initio cuiusque temporis condicionē spectandā ait. quid enim, inquit, si pupilli negotia cœperim gerere, & inter[b] moras pubes factus sit? vel seruus aut filiusfamilias: & interea liber aut paterfamilias effectus sit? hoc &[c] ego verius esse didici: nisi si ab initio quasi vnū negotiū gesturus accessero, deinde alio animo ad alterum[d] accessero eo tempore, quo iam pubes vel liber vel paterfamilias effectus est. hic enim quasi plura negotia gesta sunt: & pro qualitate personarum & actio formatur, & condemnatio moderatur.

XVI. IDEM libro septimo ad Plautium

SEd & cum aliquis negotia mea gerit : non multa negotia sunt sed vnus contractus: nisi si ab initio ad vnū negotium accessit vt finito eo discederet: hoc enim casu si noua voluntate aliud quoque adgredi cœperit, alius contractus est.[e]

Seruus qui gessit postea liber factus.

XVII. VLPIANVS libro tricesimo quinto ad Edictum

EVm[f] actum quem quis in seruitute egit, manumissus non cogitur reddere. Planè si quid conexum[g] fuit vt separari ratio eius quod in seruitute gestū est, ab eo quod in libertate gessit, non possit: constat venire in iudiciū vel mandati vel negotiorū gestorum & quod in seruitute gestum est. Denique si tēpore seruitutis aream emerit, & in ea insulam ædificauerit, eáque corruerit: deinde manumissus fundum locauerit : sola locatio fundorum[h] in iudicio[i] negotiorum gestorum deducetur : quia ex superioris temporis administratione nihil amplius iudicio[k] deduci potest quàm id sine quo ratio libertatis tempore administratorum negotiorum expediri non potest.

XVIII. PAVLVS libro nono ad Edictum

PRoculus & Pegasus bonam fidem eum qui in seruitute gerere cœpit, præstare debere aiunt. ideóque quantum si alius eius negotia gessisset seruare potuisset, tantum eum qui à semetipso non exegerit, negotiorum gestorum actione præstaturum si aliquid habuit in peculio, cuius retentione id seruari[l] potest. [Idem Neratius.]

XVIIII. IDEM libro secundo ad Neratium

ADquin[m] natura debitor fuit etiam si in peculio nihil habuit: [&] sibi postea soluere debet in eodē actu perseuerans: sicut is qui tēporali actione tenebatur, etiam post tempus exactū negotiorum gestorū actione id præstare cogitur. Scæuola noster ait putare se quod Sabinus scribit, debere A CAPITE RATIONEM REDDENDVM[n] sic intellegi, vt appareat quid reliqui fuerit tunc cum primū liber esse cœperit: non vt dolum aut culpam in seruitute admissam in obligationē reuocet. itaque si inueniatur vel malo more pecunia in seruitute erogata, liberabitur. Si liberū hominē qui bona fide mihi seruiebat, mandem vt aliquid agat, nō fore cum eo mandati actionem Labeo ait: quia non libera volūtate exsequitur rem sibi mādatā sed quasi ex necessitate seruili. erit igitur negotiorum gestorū actio: quia & gerendi negotij mei habuerit affectionem,[o] & is fuit quem obligare possem.

De gestore, qui rem domini vsucepit.

Cum[p] me absente negotia mea gereres, imprudēs rem meam emisti & ignorans[q] vsucepisti:[r] mihi negotiorum gestorum vt restituas obligatus non es. sed si antequam vsucapias cognoscas rē meā esse : subiicere debes aliquem qui à te petat meo nomine: vt & mihi rem & tibi stipulationem euictionis committat. nec videris dolum malum facere in hac subiectione : ideo enim hoc facere debes ne actione negotiorum gestorum tenearis.

Vsuræ in hoc iudicio.

Non tantū sortem verumetiā vsuras ex pecunia aliena perceptas negotiorū[s] gestorum[s] iudicio præstabimus: vel etiam quas percipere potuimus. Contra quoque vsuras, (quas) præstaVimus[t] vel quas ex nostra pecunia percipere potuimus quam in aliena negotia impendimus, seruabimus negotiorum gestorum iudicio.[t]

Captus ab hostibus.

Dum apud hostes esset Titius negotia eius administraui: postea reuersus est. negotiorum gestorū mihi actio competit: etiam[t] si eo tempore quo gerebātur dominum non habuerunt.

XX. VLPIANVS libro decimo ad Edictum

SIn[v] autem apud hostes cōstitutus decessit: & successori & aduersus successorem eius negotiorum gestorum directa[x] & contraria competit.

Quod vnus pro alio redimendo cogitur soluere recuperat hac actione.

XXI. PAVLVS libro nono ad Edictum

NAm & Seruius respondit, vt est relatum apud Alfenum libro trigensimo[y] nono digestorum, cū à Lusitanis tres capti essent, & vnus ea cōdicione missus vti pecuniam pro tribus adferret, & nisi redisset vt duo pro eo quoque pecuniā darēt: isque reuerti noluisset, & ob hanc causam illi pro tertio quoque pecuniā soluissēt : { Seruius respōdit } æquum esse, prætorē in eum reddere iudicium. Qui negotia hereditaria gerit, quodāmodo sibi hereditatem, séque ei obligat, ideóque nihil refert an etiā pupillus heres exstat: quia id æs alienū cum ceteris hereditariis oneribus ad eū transit. Si viuo Titio negotia eius administrare cœpi, intermittere mortuo eo nō debeo: noua tamen inchoare necesse mihi non est, vetera[z] explicare ac conseruare necessarium est: vt accidit cum alter ex sociis mortuus est. nam quæcumque prioris negotij explicandi causa gerentur, nihilum[A] refert quo tempore consummentur[B] sed quo tempore inchoarētur. Mandatu tuo negotia mea Lucius Titius gessit: quod[C] is non rectè gessit, tu mihi actione negotiorum[D] gestorum teneris non in hoc tantùm vt actiones tuas præstes, sed etiam quòd imprudēter eum elegeris: [vt] quidquid detrimenti negligentia eius fecit, tu[D] mihi præstes.

De casu.

XXII. GAIVS libro tertio ad Edictum Prouinciale

SIue hereditaria negotia siue ea quæ alicuius essent gerens aliquis, necessariò rē emerit: licet ea interierit, poterit quod impēderit iudicio negotiorū gestorū consequi. veluti si frumentum aut vinū familiæ parauerit,[E] idque casu quodam interierit: fortè incendio, ruina. Sed ita scilicet hoc dici potest, si ipsa ruina vel incendium sine vitio eius acciderit: nam cum propter ipsam ruinam aut incendium damnandus sit, absurdum est eum istarum rerum nomine quæ ita consumptæ sunt quicquam consequi.

Indebitum exactum, vel solutum.

XXIII. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum

SI quis[F] negotia aliena gerens indebitum exegerit : restituere cogitur. de eo autem quod indebitum soluit, magis est vt sibi imputare debeat.

Pecunia soluta gestori.

XXIIII. IDEM libro vicensimo quarto ad Edictum

SI ego hac mente pecuniā procuratori[G] dem vt ea ipsa creditoris fierit: proprietas quidem per procuratorem non adquiritur. potest tamen creditor etiam inuito me ratum habendo, pecuniam suam facere : quia procurator in accipiendo creditoris dumtaxat negotium gessit. & ideo creditoris ratihabitione liberor.

Contraria actio.

XXV. IDEM libro vicensimo septimo ad Edictum

SI quis[H] negotia aliena gerens, plus quam oportet impenderit : reciperaturum[I] eum id quod præstari debuerit.

Casus, in quo actores bonorum ciuitatis non tenentur in solidum.

XXVI. MODESTINVS libro primo Responsorum

CVm[K] alicui ciuitati per fideicommissum restitui iussa esset hereditas, magistratus actores horū bonorum Titium & Seium & Gaium idoneos[L] crearunt. postmodum hi actores inter se diuiserunt administrationem bonorum: idque egerunt sine auctoritate & sine consensu magistratuum. post aliquo[M] tempus testamentum,[N] per quod restitui ciuitati hereditas fideicommissa[O] esset, irritum probatum est pro tribunali: atque ita ab intestato Sempronius legitimus heres defuncti exstitit: sed ex his actoribus vnus non soluēdo decessit, & nemo heres eius[P] exstitit. Quæro, si Sempronius conueniet actores horum bonorum, periculum inopis defuncti ad quos pertinet? Herennius Modestinus respondit, quod ab vno ex actoribus ob ea quæ solus gessit, negotiorum gestorū actione seruari non potest, ad damnum eius cui legitima hereditas quæsita est pertinere.

Gestor

a ancilla sit. b interim is c & hoc d ad aliud ac eo tempore. e fit f *Sumptum ex grossatura de tut. Duar.* g connexum h fundi i iudicium k in iudicio l seruare m Atqui, & qui n reddendam o habuit affectum. p Si cum q *singulare est, vt ad vsucapiendum nō sufficiat ab initio bona fides, nisi perseueret, dum cōpleatur longa possessio. l. vnica. C. de vsucap. transfor. quia vt alter gerere nō videtur, qui vsucapionem non impedit, vt qui à seipso non exigit. l. s. eo. ti. 7.eo.* r *Hinc apparet eas imponere, quæ in Florentino à iure i lege suscepisti.* s præstabimus t & si v si autem x directa y libro 37. z licet verum A nihil refert, B consummentur, consumantur. *Florentina libro longe præstat alio.* C quod si non D vt mihi. *Rectior est Florent. ne vt frustra repetatur in eadē clausula.* E comparauerit. F *Sumptum ex tit. de pet. her. Duar.* G *Procuratoris nomen generale est & his sumitur pro negotiorum gestore, qui sine mandato negotia procurat. Id quod apparet ex verbis, ratum habendo, nam si mandatū habuisset, nihil fuisset necesse ratum habere. arg. l. s. §. sed. eo. l. eo. Quod si cum mandato negotia, procurator, & dominium, & propriet as per eum creditori acquireretur. l. 13. las. de adquir. rer. dom.* H *Sumptum ex titul. de relig. Duar.* I recuperaturum K cum aliquā diu L tunc idoneos. M aliquod N testamentū quoque per O fideicommissa iussa. *Rectior est Florent.* P heres est

Gestor expensas voluptarias non repetit.

XXVII. IDEM libro secundo Responsorum

EX duobus fratribus vno quidem suæ ætatis alio verò minore annis, cum haberent communia prædia rusticu, maior frater in saltu communi habēti habitationes paternas ampla ædificia ædificauerat: cúmque eundem saltū cum fratre diuideret, sumptus sibi quasi re meliore ab eo facta desiderabat fratre minore iam legitimæ ætatis constituto. Herennius Modestinus respondit, ob sumptus nulla re vrguēte, sed voluptatis causa factos eum de quo quæritur, actionem nō habere. Titiom si pietatis respectu sororis aluit filiam: actionem hoc nomine contra eam non habere respondi.

a Coniunge l. vet. fratres. de poss. l. Quar.
b Idem Titius,

Soluisse intelligitur, qui obligatus est alteri.

XXVIII. IAVOLENVS libro octauo ex Cassio

SI quis mandatu Titij negotia Seij gessit, Titio mandati tenetur: isque æstimari debet quanto Seij & Titij interest. Titij autem interest quantum is Seio præstare debet, Quōt vel mandati vel negotiorum gestorum nomine obligatus est. Titio autem actio competit cum eo cui mandauit aliena negotia gerenda, & antequam ipse quicquam domino præstet: quia id ei abesse videtur in quo obligatus est.

c tanti æstimari.
d quanti
e autem tantum interest

Tutela posthumi.

XXVIIII. CALLISTRATVS libro tertio Edicti monitorij

CVm pater testamento postumo tutorē dederit, isque tutelā interim administrauerit nec postumus natus fuerit: cum eo non tutelæ sed negotiorum gestorum erit agendū. quòd si natus fuerit postumus, tutelæ erit actio: & in eam vtrūque tempus veniet: & quo antequam nasceretur infans gessit, & quo posteaquam natus sit.

f & in ea

Curatori aduersus subcuratorem datur hæc actio.

XXX. IVLIANVS libro tertio Digestorum

EX facto quærebatur: quendam ad siliginem emendam curatorem decreto ordinis constitutum: eidem alium subcuratorem constitutum siliginem miscēdo corrupisse; atque ita pretium siliginis quæ in publicū empta erat, curatori adflictū esse: quáque actione curator cum subcuratore experiri possit & cōsequi id vt ei saluū esset, quod causa eius damnū cepisset. Valerius Seuerus respōdit, aduersus contutorē negotiorū gestorū actionē tutori dandā. Idē respōdit vt magistratui aduersus magistratum eadē actio detur: ita tamen si nō sit conscius fraudis. Secundum quæ etiam in subcuratore idem dicēdum est.

g ferebatur
h inflictum
i quærebatur quaque actione
k accepisset.
l & in

XXXI. PAPINIANVS libro secundo Responsorum

LIberto vel amico mandauit pecuniam accipere mutuam: cuius litteras creditor secutus contraxit, & fideiussor interuenit: etiam si pecunia non sit in rem eius versa, tamen dabitur in eum negotiorū gestorū actio creditori vel fideiussori, scilicet ad exēplū institoriæ actionis.

m vt pecuniā acciperet:

Error.

Inter negotia Sempronij quæ gerebat ignorans Titij negotium gessit: ob eam quoque speciem Sempronio tenebitur: sed ei cautionē indemnitatis officio iudicis præberi necesse est aduersus Titium Qūi datur actio. Idem in tutore iuris est.

Differt is, qui absentiæ caussas allegat, ab eo, qui defendit.

Litem in iudicium deductā & à reo desertam frustratoris amicus vltro egit, causas absentiæ eius allegans iudici: culpam contraxisse non videbitur quòd sententiam contra absentem dicta ipse non prouocauit. Vlpianus notat: hoc verum est, quia frustrator condemnatus est. ceterum si amicus cum absentem defenderet, condemnatus negotiorum gestorū ager: poterit ei imputari si cum posset non appellasset.

n quod absentem.
o & hoc
p cum frustrator

Vsura.

Qui aliena negotia gerit, vsuras præstare cogitur: eius scilicet pecuniæ quæ purgatis necessariis sumptibus superest.

q Papinianus qui aliena.
r putatio

Sumptuum repetitio.

Libertos certam pecuniam accipere testator ad sumptum monumenti voluit. si quid amplius fuerit erogatum, iudicio negotiorum gestorum ab herede non rectè petetur de iure fideicommissi: cum voluntas finem erogationis fecerit. Tutoris heres impubes filius ob ea quæ tutor eius in rebus pupillæ paternæ gessit, non tenetur: sed tutor proprio nomine iudicio negotiorum gestorum conuenietur.

s nec de iure
t erogationē
v Sup. commoda pertinent ad officiū tutoris, quo fungi non potest mulier. l. 2. inf. de regu. iur. sine auth. matri quā filiis... tutelam suscepit & tutores constituit. Nou. 117. in prin.

Mater gerens negotia filij.

Quamquam mater filij negotia secundum patris voluntatem pietatis fiducia gerat, tamen ius actoris periculo suo litium causa constituendi non habebit: quia nec ipsa filij nomine rectè agit, aut res bonorum eius alienat, vel debitorem impuberis accipiendo pecuniam liberat.

Lis communis.

Vno defendente causam communis aquæ, sententia prædio datur: sed qui sumptus necessarios probabiles in communi lite fecit, negotiorum gestorum actionem habet.

x ac probabiles.

De fideiussore.

XXXII. IDEM libro tertio Responsorum

FIdeiussor imperitia lapsos alterius quoque cōtractus qui personam eius non contingebat, pignora vel hypothecas suscepit: & vtramque pecuniam creditori soluit existimans indemnitati suæ confusis prædiis consuli posse. ob eas res iudicio mandati frustra conuenietur, & ipse debitorem frustra conueniet: negotiorum autem gestorum actio vtrique necessaria erit. in qua lite culpam æstimari satis est non etiam casum: quia prædo fideiussor non videtur. creditor ob id factum ad restituendum iudicio, quod de pignore dato redditur, cum videatur ius suum vendidisse non tenebitur. Ignorante virgine mater à sponso filiæ res donatas suscepit: quia mandati vel depositi cessat actio, negotiorum gestorum agitur.

y Coniunge l. 2. de pign. Duar.
z agetur.

Qua actione vxor conuenitur.

XXXIII. IDEM libro decimo Responsorum

HEres viri defuncti vxorem, quæ res viri tempore nuptiarum in sua potestate habuit, compilatæ hereditatis postulare non debet. prudentius itaque faciet, si ad exhibēdum & negotiorum gestorum, si negotia quoque viri gessit, cùm ea fuerit expertus.

A expilatæ
B hereditatis crimine postulare.

Quæstio facti de repetitione alimentorum.

XXXIIII. PAVLVS libro primo Quæstionum

NEsennius Apollinaris Iulio Paulo Salutem: Auia nepotis sui negotia gessit: defunctis vtrisque auiæ heredes cōueniebantur à nepotis heredibus negotiorum gestorum actione: reputabāt heredes auiæ alimenta præstita nepoti. Respondebatur auiam iure pietatis de suo præstitisse: nec enim aut desiderasse ut decernerentur alimenta, aut decreta essent. præterea constitutum esse dicebatur, vt si mater aluisset non posset alimenta quæ pietate cogente de suo præstitisset repetere. Ex contrario dicebatur: tūc hoc rectè dici, vt de suo aluisse mater probaretur. at in proposito auiam quæ negotia administrabat verisimile esse de re ipsius nepotis eum aluisse. tractatum est numquid vtroque patrimonio erogata videantur. quæro quid tibi iustius videatur. Respondi, hæc disceptatio in factum consistit: nam & illud quod in matre constitutum est, non puto ita perpetuo obseruandum. quid enim si etiā protestata est se filium ideo alere, vt aut ipsum aut tutores eius conueniret? pone peregre patrem eius obisse, & matrem, dum in patriam reuertitur, tam filium quàm familiā eius exhibuisse: in qua specie etiam in ipsum pupillum negotiorum gestorum dandam actionem Diuus Pius Antoninus constituit. Igitur in re facti facilius putabo auiam vel heredes eius audiendos si reputare velint alimenta: maximè si etiam in ratione impensarū ea retulisse auiam apparebit. Illud nequaquam admittendum puto vt de vtroque patrimonio erogata videantur.

C esse.
D è contrario
E cùm de
F de vtroque
G quàm filiū
H in re facta

An dos repetatur hac actione, cùm maritus negotia vxoris gessit.

XXXV. SCAEVOLA libro primo Quæstionum

DIuortio facto negotia vxoris gessit maritus: dos non solum dotis actione, verùm negotiorum gestorum seruari potest. Hæc ita, si in negotiis gestis maritus dum gerit facere potuit: alias enim imputari nō potest quod à se non exegerit. Sed & posteaquam patrimonium amiserit, plena erit negotiorum gestorum actio: quāuis si dotis actione maritus cōueniatur, absoluendus est. Sed hic quidam modus seruandus est, vt ita querellæ locus sit QVANTVM FACERE POTVIT QVAMVIS POSTEA AMISERIT si illo tempore ei soluere potuit. non enim e uestigio in officio deliquit si non protinus res suas distraxit ad pecuniam redigēdā. præterere deniq; aliquid tēporis debebit quo cessasse videatur. Quòd si interea prius quàm officium impleat, res amissa est perinde negotiorū gestorū non tenetur ac si nomquā facere posset. Sed & si facere possit maritus, actio negotiorū gestorū inducitur: quia forte periculum est ne facere desinat.

Illū autē non credimus teneri, qui gerit negotia debitoris, ad reddendum pignus: cùm pecunia ei debeatur nec fuerit quod sibi possit exsoluere. Sed nec redhibitoriæ speciem venire in negotiorum gestorū actionē: & per hoc ex mensibus exactis perire si vel mancipiū in rebus non inuenit: vel eo inuento, quod accessionum nomine additū est, vel quod deterior homo factus esset, vel quod per eū esset adquisitum non ea re emptoris nec inuenit

I Debitor creditoris sui negotia gerens, si a se nō exegerit, tenetur negotiorum gestorum actione, si modo, & re versa ... & imputari posset debitori, cur à se non exegerit. Quod si non interfuit creditorum ut debitor à se exigeret, aut si cessasset, sed nō potuit, non debuit a se exigere, non tenetur hac actione. quod tribus exemplis hic docetur.
K verùm &
L gessit:
M posteaquā in
N potuit quo gessit: nō enim
O potest.
P ne facere posse
Q etiam
R sex mensibus
S fine
T Alij, vel eo inuento aut deterior homo factus est, aut quod accessionū nomine additum erat, vel per eum acquisitum nō ea re emptoris, nec inuenit nec recepit, nec eum

nec recepisset: nec esset in ipsis emptoris negotiis quæ gerebat vnde sibi in præsenti redderet. Ceterum si ex alia causa perpetuæ obligationis, cum sit locuples, debeat: non est imputandum quo [a] non soluerit: vtique si neque vsurarum ratio querellam mouet. Diuersúmque est in tutore debitore: quia ibi interfuit ex priore obligatione solui, vt deberetur ex tutelæ actione.

Qui seruo creditoris sui soluit, liberatur.

XXXVI. PAVLVS libro quarto Quæstionum

SI liber homo bona fide mihi seruiens mutuam pecuniam sumpserit, eámque in rem meam verterit: qua actione id quod in rē nostram [b] vertit reddere debeam, [c] videndum est: non enim quasi amici sed quasi domini negotium gessit. sed negotiorum gestorum actio danda est: quæ desinit competere si creditori [d] eius soluta sit.

XXXVII. IDEM libro primo Sententiarum

LItis contestatæ tempore quæri solet an pupillus, cuius sine tutoris auctoritate negotia gesta sunt, locupletior sit ex ea re factus cuius [e] patitur actionem. Si pecuniæ quis negotium gerat: vsuras quoque præstare cogitur, & periculum eorum nominum quæ ipse contraxit: nisi fortuitis casibus debitores ita suas fortunas amiserunt, vt tempore litis ex ea actione contestatæ soluendo non essent. Pater si emancipati filij res à se donatas administrauit: filio actione negotiorum gestorum †tenetur.

De vsuris.

XXXVIII. TRYPHONINVS libro secundo Disputationum

QVi [f] sine vsuris pecuniam debebat, creditoris sui gessit negotia: quæsitum est an negotiorum gestorum actione summæ illius vsuras præstare debeat. dixi si à semetipso exigere eum oportuit, debiturum vsuras. quòd si dies soluendæ pecuniæ tēpore quo negotia gerebat nondum venerat: vsuras nō debiturū. sed die præterito si non intulit rationibus creditoris cuius negotia gerebat, eam pecuniam à se debitam: meritò vsuras bonæ fidei iudicio præstaturum. Sed quas vsuras debebit videamus: vtrum eas quibus alii idem creditor fænerasset, an & maximas vsuras: quoniam vbi quis eius pecuniam cuius tutelā negotiáue administrat, [g] aut magistratus municipij publicam in vsus suos conuertit: maximas vsuras præstat, vt est constitutum à Diuis principibus. Sed istius diuersa causa est, qui [h] non sibi sumpsit ex administratione nummos sed ab amico accepit [i] & tante negotiorum [i] administrationē. nam illi [k] de quibus constitutum est, eam gratuitam, certè integram [l] & abstinentem omni [l] lucro præstare fidē deberent: licentia, qua videntur abuti maximis vsuris vice cuiusdam pœnæ subijciuntur. [m] hic bona ratione accepit ab alio mutuum: & vsuris [n] quia non soluit, non quia ex negotiis, quæ gerebat, ad se pecuniam transtulit: condemnādus est. Multum autem refert incipiat nunc debitum, an ante nomen fuerit debitoris: quod satis est ex non vsurario facere vsurarium.

Solutio facta pro alio.

XXXVIIII. GAIVS libro tertio de Verborum Obligationibus

SOluendo quisque pro alio licet inuito & ignorante liberat eum. quod autem alicui debetur alius sine voluntate eius non potest iure exigere, naturalis enim simul & ciuilis ratio suasit alienam condicionem meliorem quidem etiam ignorantis & inuiti nos facere posse: deteriorem non posse.

Differentia actionis communi diuidundo, & negotiorum gestorum.

XL. PAVLVS libro decimo ad Sabinum

SI [o] communes ædes tecum habeam, & pro tua parte damni infecti vicino cauero: dicendum est quod præstitero, negotiorum gestorum actione potius quàm communi diuidundo iudicio posse me petere: quia potui partem meam ita defendere, vt socij partem defendere non cogerer.

XLI. IDEM libro trigesimo ad Edictum

QVi [p] seruum meum me ignorante vel absente in nouali causa defenderit, negotiorum gestorum insolidum mecum non de peculio aget.

Differentia mandati, & admonitionis.

XLII. IDEM libro trigesimo secundo ad Edictum

SI [q] serui mei rogatu negotia mea susceperis: si dūtaxat admonitus à seruo meo id feceris, erit inter nos negotiorum gestorum actio. si verò quasi mādatu serui: etiam de peculio & de in rē verso [r] agere te posse responsum est.

Solutum pro alio.

XLIII. LABEO libro sexto Posteriorum Epitomatorum à Iauoleno

CVm pecuniam eius nomine solueres [s] qui tibi nihil mandauerat: negotiorum gestorum actio tibi competit, cùm ea solutione debitor à creditore liberatus sit: [t] nisi si quid debitoris interfuit eam pecuniam non solui.

Factum actione paterna non venit in hac actione.

XLIIII. VLPIANVS libro sexto Disputationum

IS qui amicitia ductus paterna pupillis tutorem petierit, vel suspectos tutores postulauit, nullā aduersus eos habet actionem secundum Diui Seueri [v] constitutionem.

Sumptus in honores factus.

XLV. IDEM libro quarto Opinionum

QVæ vtiliter in negotia alicuius erogantur, in quibus est etiam sumptus honestè ad honores per gradus pertinentes [x] factus: actione negotiorum gestorum peti possunt. Qui purè testamento libertatem acceperunt, actus, quem viuentibus dominis administrauerunt, rationem reddere [a] non [a] compelluntur. Titius pecuniam creditoribus hereditariis soluit existimans sororem suam defuncto heredem testamento extitisse: quamuis animo gerendi sororis negotia id fecisset, veritate [y] tamen filiorum defuncti qui sui heredes patri sublato testamento erant, gessisse: quia [z] æquum est in damno [v] eum [a] non versari, actione negotiorum gestorū id eum petere placuit.

In hac specie tantùm inspicitur cuius contemplatione gestum sit negotium.

XLVI. AFRICANVS libro septimo Quæstionum

MAndasti filio meo vt tibi fundū emeret: quod cum cognouissem, ipse eum tibi emi. puto referre qua mente emerim: nam si propter ea quæ [A] tibi necessaria esse scirem, & te eius voluntatis esse vt emptum habere velles: agemus inter nos negotiorum gestorum: sicut ageremus si aut nullum omnino mandatum intercessisset, aut Titio mādasses & [B] ego quia per me commodius negotium possim conficere emissem. Si verò propterea emerim ne filius mandati iudicio teneatur: magis est vt ex persona eius & ego tecum mandati agere possim, & tu mecum actionem habeas de peculio: quia & si Titius id mandatum suscepisset, & ne eo nomine teneretur ego emissem: agerem cum Titio negotiorum gestorum: & ille tecum & tu cum illo mandati. Idem est & si filio meo mandaueris vt pro te fideiuberet, & ego pro te fideiussero. Si proponatur te Titio mandasse vt pro te fideiuberet: méque, quòd is aliqua de causa impediretur quo minus fideiuberet, liberādæ fidei eius causa fideiussisse: negotiorum gestorum mihi competit actio.

De actione directa & vtili.

XLVII. PAVLVS libro primo Sententiarum

ACtio negotiorum gestorum illi datur, cuius interest hoc iudicio experiri. Nec refert directa quis an vtili actione agat vel conueniatur: quia [C] in extraordinariis iudiciis, vbi conceptio formularum non obseruatur, hæc subtilitas superuacua est: maximè cum vtraque actio eiusdem potestatis est [D] eundémque habet [E] effectum.

XLVIII. PAPINIANVS libro tertio Quæstionum

IGnorante quoque sorore si frater negotium eius gerēs dotem à viro stipulatus sit: iudicio negotiorum gestorum vt virum liberaret, iure conuenietur.

Species, in qua datur hæc actio ob negotium non meo nomine gestum.

XLVIIII. AFRICANVS libro octauo Quæstionum

SI rem quam seruus venditus subripuisset à me venditore, emptor vendiderit, eáque [F] in rerum natura esse desierit: de pretio negotiorum gestorum actio mihi danda sit, [G] vt dari deberet si negotium, quod tuum esse existimares cum esset meum, gessisses. Sicut ex contrario in me tibi daretur si, cum hereditatem quæ ad me pertinet tuam putares, res tuas propriis legatas [H] soluisses [quandoque [I] de ea solutione liberarer.]

DE CALVMNIATORIBVS

TIT. VI.

Edicti interpretatio.

VLPIANVS libro decimo ad Edictum

IN EVM qui vt calumniæ causa negotium faceret vel non faceret, pecuniam accepisse dicetur, intra annum in quadruplum eius pecuniæ quam accepisse dicetur: post annū simpli in factum actio competit. Hoc autem iudicium non solum in pecuniariis causis, sed & ad publica crimina pertinere Pomponius scribit: maximè cum & lege Repetundarum [K] teneatur qui ob negotium faciendum aut non faciendum per calumniā pecuniam accepit. Qui autem accepit pecuniam siue ante iudicium siue post iudicium acceptum, tenetur. Sed & constitutio

a quod non
b meam
d creditoribus
e cùm is
† tenebitur.
g administrando
h quia non
i negotiorum gestorum
k nam in illis
l in lucro
m subiicitur.
n & in vsuras
p Ex tit. de peculio. Duar.
q Ex tit. mād. Duar.
r versoáctionis
s soluerit
t Vt si exceptionem, vel compensationem, aut compensandi ius haberet debitor, aut si debitor soluendo nō-dum venit.
v Secundùm quod D. Seueri constitutione declaratur.
x Quidam tamen aiūt in Florentino legi, pertingentes, vbi tingentes
y in veritate
z sed quia
A quòd tibi necessarium
B sed ego
C planè in extraordinariis
D sit
E habeat
G danda est.
H legatariis.
I quandoque idem ea
K lege Iulia

tutio Imperatoris nostri quæ scripta est ad Cassium Sabinum prohibuit iudici vel aduersario[a] in publicis vel priuatis vel fiscalibus causis pecuniam dare: & ex hac causa litem perire iussit. Nam tractari potest si aduersarius non per calumniam transigendi[b] animo accepit,[c] an constitutio cessat: & puto cessare sicuti hoc quoque iudicium: neque enim transactionibus[d] est interdictum, sed sordidis concussionibus. Pecuniam autem accepisse dicemus etiam si aliquid pro pecunia acceptum.[e]

II. PAVLVS libro decimo ad Edictum

QVinetiam[f] si quis obligatione[g] liberatus sit potest videri cepisse.[h] Idémque[i] si gratuita pecunia vtenda data sit, aut minoris locata venditáve res sit. nec refert[k] ipse pecuniam acceperit, an alij dari iusserit, vel acceptum[l] suo nomine ratum habuerit.

III. VLPIANVS libro decimo ad Edictum

ET generaliter idé erit si quid omnino cõpendij sensit propter hoc: siue ab aduersario siue ab alio quocúq;. Si igitur accepit vt negotiũ faceret, siue fecit siue non[m] fecit: & qui accepit ne faceret, & si fecit tenetur. Hoc edicto tenetur etiam is qui depectus est. Depectus autem dicitur turpiter pactus. Illud erit notandum, quòd qui dedit pecuniã vt negotiũ quis pateretur, non habebit ipse repetitionem: turpiter enim fecit. sed ei dabitur petitio,[n] propter quem datum est vt calumnia ei fiat. Quare si quis & à te pecuniam accipit vt mihi negotiũ faceret, & à me ne mihi faceret: duobus iudicijs mihi tenebitur.

IIII. GAIVS libro quarto ad Edictum Prouinciale

HAec actio heredi quidem non competit: quia sufficere ei debet quòd eam pecuniam quam defunctus dedit repetere potest.

V. VLPIANVS libro decimo ad Edictum

IN heredem autem competit in id quod ad eum peruenit. Nam est constitutũ turpia lucra heredibus[o] quoque extorqueri licet crimina extinguantur. vt puta ob falsum,[p] vel iudici ob gratiosam sententiam datum, & heredi extorquebitur: & si quid aliud scelere quæsitum. Sed etiam præter hanc actionem condictio competit si sola turpitudo accipientis versetur: nam si[q] & dantis: melior causa erit possidentis. Quare[r] si fuerit condictum, verum tollitur hæc actio, an verò in triplum danda sit? an exemplo furis & in quadruplum actionem damus & condictionem? Sed puto sufficere alterutram actionem.[s] Vbi autem condictio competit, ibi non est necesse post annum dare in factum actionem.

VI. GAIVS libro quarto ad Edictum Prouinciale

ANnus autem in personam[t] quidem eius qui dedit pecuniam ne secum ageretur, ex eo tempore cedit ex quo dedit: si modò potestas ei fieret[v] experiundi. In illius verò personam cum quo vt agatur, alius pecuniam dedit, dubitari potest verum ex die datæ pecuniæ numerari debeat, an potius ex quo cognouit datam esse: quia qui nescit is videtur experiundi potestatem non habere. & verius est ex eo annum numerari ex quo cognouit.

VII. PAVLVS libro decimo ad Edictum

SI quis ab alio acceperit pecuniam ne mihi negotiũ faciat: siquidem mandatu meo[x] datum est vel à procuratore meo Omnium rerum, vel ab eo qui negotium meũ gerere volebat, & ratum habui: ego dedisse intellegor.[y] Si autem non mandatu meo alius ei licet misericordiæ causa dederit ne fiat, neque ratum habui: tunc & ipsum repetere, & me in quadruplum agere[z] posse. Si vt filiofamilias negotium fieret acceptum est: & patri actio danda est. Item si filiusfamilias pecuniam acceperit vt faceret negotiũ vel non faceret: in ipsum iudiciũ dabitur. Et si alius non meo mandatu[a] ei dederit ne fiat: tunc etiã ipsum repetere, & me in quadruplũ agere posse. Cum publicanus mancipia retineret, dataq; ei pecunia esset quæ non deberetur: & ipse ex hac parte edicti in factũ actione tenetur.

VIII. VLPIANVS libro quarto Opinionum

SI ab eo qui innocens fuit, sub specie criminis alicuius quod in eo probatum non est, pecuniam acceperit is cuius de ea re notio est edoctus fuerit: id quod illicite extortum est, secundum edicti formam quod de his est qui pecuniam vt negotium facerent aut non facerent accepisse dicerentur, restitui iubeat: & ei qui id commisit, pro modo delicti pœnam irroget.

Quæstio habita de seruo.

VIIII. PAPINIANVS libro secundo de Adulterijs

DE seruo qui accusatur, si postuletur, quæstio habeatur. quo absoluto, in duplum pretium[b] accusator domino damnatur. sed & citra pretij æstimationem quæritur de calumnia eius: separatum enim est eorum calumniæ crimen à damno quod in seruo propter quæstionem domino datum est.

LIBER QVARTVS.

DE IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS

VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

VTILITAS huius tituli non eget commendatione: ipse enim se ostendit. Nam sub hoc titulo plurifariam prætor hominibus vel lapsis vel circumscriptis subuenit: siue metu, siue calliditate, siue ætate, siue absentia inciderunt in captionem:

II. PAVLVS libro primo Sententiarum

SIue per status mutationem, aut iustum errorem.

III. MODESTINVS libro octauo Pandectarum

OMnis[c] in integrũ restitutiones causa cognita à prætore promittitur:[D] scilicet vt iustitiam earũ causarũ examinet, an veræ sint quarũ nomine singulis subuenit.[a]

IIII. CALLISTRATVS libro primo Edicti monitorij

SCio illud à quibusdam obseruatum, ne propter satis minimam rem vel summam, si maiori rei vel summæ præiudicetur, audiatur is qui in integrũ restitui postulat.

V. PAVLVS libro septimo ad Edictum

NEmo videtur exclusus quem prætor in integrum se restituturum pollicetur.

Restitutio trãnsit ad quemcunque successorem.

VI. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum

NOn solum minoris, verùm eorum quoque qui reipublicæ causa afuerunt,[F] item omnium qui ipsi potuerunt restitui in integrum, successores in integrũ restitui possunt: & ita[G] sæpissime est constitutum. Siue igitur heres sit, siue is cui hereditas restituta est, siue filiifamilias militis successor, in integrum restitui poterit. Proinde & si minor in seruitutem redigatur vel ancilla fiat: dominis eorum dabitur non[H] vltra tempus statutum in integrum restitutio. Sed & si forte hic minor erat captus in hereditate quam adierit: Iulianus libro septimodecimo[I] digestorum scribit, abstinendi facultatem dominum posse habere non solùm ætatis beneficio, verùm & si ætas non patrocinetur: quia non apiscendæ[K] hereditatis gratia legum beneficio vsi sunt, sed vindictæ gratia.

Absentes restituere.

VII. MARCELLVS libro tertio Digestorum

DIuus[L] Antoninus Marcio Auito prætori de succurrendo ei qui absens rem amiserat, in hanc sententiam rescripsit. Et si nihil facilè mutãdum est ex sollemnibus: tamen vbi æquitas euidens poscit subueniendum est. itaque si citatus non respondit, & ob hoc more[M] pronũtiatum est, confestim autem pro tribunali te sedente[N] adijt: existimari potest non sua culpa, sed parum exaudita voce præconis defuisse: ideóque restitui potest. Nec intra has solùm species consistet huius generis auxiliũ: etenim deceptis sine culpa sua, maximè si fraus ab aduersario interuenerit, succurri oportebit: cùm[O] etiam de dolo malo actio competere soleat. & boni prætoris est potius restituere litem vt & ratio & æquitas postulabit, quàm actionem[P] famosam constituere: ad quam tunc demum descendendum est cùm remedio locus esse non potest.

Differentia minoris & absentis gratia Reipublicæ.

VIII. MACER libro secundo de Appellationibus

INter minores vigintiquinque annis & eos qui reipublicæ causa absunt, hoc interest: quòd minores[Q] annis etiam[R] qui per tutores curatorésve suos defensi sunt, nihilo minus in integrum contra rempublicam[a] restituuntur, cognita scilicet causa. et verò qui reipublicæ causa absit, ceteris quoque qui in eadem causa habentur, si per procuratores suos defensi sunt, hactenus[T] in integrũ restitutione subueniri solet, vt appellare his permittatur.

QVOD[V] METVS CAVSA GESTVM ERIT. TIT. II.

Interpretatio edicti de metu.

VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

AIT prætor,[X] QVOD METVS CAVSA GESTVM ERIT, RATVM NON HABEBO. Olim ita edicebatur, QVOD VI METVSVE CAVSA: vis enim fiebat mẽtio propter necessitatem impositã contrariam voluntati: metus,[Y] instantis vel futuri periculi causa mentis trepidatione.[Z] sed postea

detracta est vis mentio: ideo quia quodcumque vi atroci fit, id metu quoque fieri videatur.

II. PAVLVS libro primo Sententiarum

VIs autem est maioris rei impetus, qui repelli non potest.

III. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

COntinet igitur hæc clausula & vim & metum. & si quis vi compulsus aliquid fecit, per hoc edictum restituitur. Sed vim accipimus atrocem & eam quæ aduersus bonos mores fiat: non eam quam magistratus rectè intulit, scilicet iure licito & iure honoris quem sustinet. Ceterum[a] si per iniuriam quid fecit populi Romani magistratus vel prouinciæ præses, Pomponius scribit hoc edictum locum habere: si fortè, inquit, mortis aut verberum terrore pecuniam alicui extorserit.

a Etenim

IIII. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum

EGo puto etiam seruitutis timorem similémque admittendum.

V. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

MEtum accipiendum Labeo dicit non quemlibet timorem sed maioris malitatis.[b]

VI. GAIVS libro quarto ad Edictum Prouinciale

MEtum autem non vani hominis, sed qui meritò & in homine[c] constantissimo cadat, ad hoc edictum pertinere dicemus.

b mali. sicut le gendum est, sola mitatis.
c in hominem constantissimú

VII. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

NEc timorem infamiæ hoc edicto contineri Pedius dicit libro septimo:[d] neque alicuius vexationis timorem per hoc edictum restitui. Proinde si quis meticulosus rem nullam[e] frustra timuerit,[f] per hoc edictum nõ restituitur: quoniam neque vi neque metus causa factum est. Proinde si quis in furto vel adulterio deprehensus vel in alio flagitio, vel dedit aliquid vel se obligauit: Pomponius libro vicensimo octauo rectè scribit posse eum ad hoc edictum[g] pertinere: timuit enim vel mortem vel vincula. quamquam non omnem adulterum liceat occidere vel furem, nisi se telo defendat: sed potuerunt vel non iure occidi, & ideo iustus fuerit metus. Sed & si ne prodatur ab eo qui deprehenderit, alienauerit: succurri &[h] per hoc edictum videtur: quoniam si proditus esset, potuerit ea pati quæ diximus.

d lib. 8.
e rem vllam
f metuerit.
g Condici non potest pecunia turpiter data l. 4. de condict. ob turp. caus. at repeti potest hac actione, quia metu illata sit. quod verum ad hoc allatum dandum fuisse est. Non est autem absurdum diuersarum causarum diuersas esse effectus.
h et

VIII. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum

ISti quidem & in legem Iuliam incidunt, quòd[i] pro coNperto stupro acceperunt. prætor tamen etiam istis restituere interuenire debet: nam & gestum est malo more, & prætor non respicit an adulter sit qui dedit, sed hoc solùm quòd hic accipit[k] metu mortis illato. Si is accipiat pecuniam qui instrumenta status mei interuersurus est nisi dem: non dubitatur quin maximo metu compellat.[l] vtque si iam in seruitutem petor, & illis instrumentis perditis liber pronuntiari non possum. Quòd si dederit ne stuprum patiatur vir seu mulier: hoc edictum locum habet: cum viris bonis iste metus maior quàm mortis esse debet.[m] Hæc quæ diximus ad edictum pertinere, nihil interest in se quis veritus sit an in liberis suis: cùm pro affectu parentes magis in liberis terreantur.

i qui quid pro
k accepit
l compellat.
m debeat.

VIIII. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

MEtum autem præsentem accipere debemus, non suspicionem inferendi eius. & ita Pomponius libro vicensimo octauo scribit. ait enim metum illatum accipiendum, id est si illatus est timor ab aliquo. Denique tractat si fundum meum dereliquero audito[n] quòd quis cum armis veniret: an huic edicto locus sit. & refert Labeonem existimare edicto locum non esse. &[o] VNDE VI interdictum cessare: quoniam non videor vi deiectus qui deici non expectaui sed profugi. Aliter atque si postea quam armati ingressi sunt, tunc discessi: huic enim edicto locum facere.[p] Idem ait & si fortè adhibita manu in meo solo per vim ædifices: & interdictum QVOD VI AVT CLAM, & hoc edictum locum habere: scilicet quoniam metu patior id te facere. Sed & si per vim tibi possessionem tradidero: dicit Pomponius hoc[q] edicto locum esse. Animaduertendum autem quòd prætor hoc edicto generaliter, & in rem loquitur, nec adicit à quo gestum. & ideo siue singularis sit persona quæ metum intulit vel populus vel curia vel collegium vel corpus: huic edicto locus erit. Sed licet vim factã à quocumque prætor coNplectatur: eleganter tamen Pomponius ait, si quo magis te de vi hostium vel latronum vel populi tuerer vel liberarem, aliquid à te accepero vel te obligauero: non debere me hoc edicto teneri, nisi ipse hanc tibi vim summisi. ceterum si alienus[r] sum à vi, teneri me non debere: ego enim operæ potius meæ mercedem accepisse videor. Idem Pomponius scribit quosdam bene putare etiam serui manumissionem vel ædificij depositionem quam quis coactus fecit, ad restitutionem huius edicti porrigendam esse.

n At in l. non solum. §. si decessionem de vsura. videbat armatos venisse. Itaque sufficere ubi metus causa fuit, quã hoc commodum homini magis quã aures terreantur.
o sed & vnde vi
p locum fore.
q huic edicto
r si alius vim submisit.

Ex hoc edicto datur actio, & exceptio.

Sed quod prætor ait, ratum[s] se non habiturum: quatenus accipiendum est videamus. Et quidem aut imperfecta res est, licet metus interuenerit, vtputa stipulationem numeratio non est secuta: aut perfecta, si post stipulationem & numeratio facta est aut per metum accepto debitor liberatus est vel quid simile contigerit quod negotium perficeret. Et Pomponius scribit in negotiis quidem perfectis & exceptionem interdum & actionẽ competere: in imperfectis autem solam exceptionem. Sed ex facto scio cùm Campani metu cuidam illato extorsissent cautionem pollicitationis, rescriptum esse ab Imperatore nostro posse eum à prætore in integrum restitutionem postulare: & prætorem me adsidente interlocutum esse vt siue actione vellet aduersus Campanos experiri, esse propositam: siue exceptione aduersus petentes non deesse exceptionem. Ex qua constitutione colligitur, vt siue perfecta siue imperfecta res sit: & actio & exceptio detur.

s ratum non habebo

Præter actionem quod metus caussa in quadruplum restituitur actio amissa, siue in rem sit, siue in personam.

Volenti[t] autem datur & in rem actio & in personam, rescissa acceptilatione vel alia liberatione. Iulianus[v] libro tertio digestorum putat eum cui res metus causa tradita est, non solùm reddere verùm & de dolo repromittere debere. Licet[x] tamen in rem actionem dandam existimemus, quia res in bonis est eius qui vim passus est: verùm non sine ratione dicetur si in quadruplum quis egerit, finiri in rem actionem vel contra. Ex hoc edicto restitutio talis facienda est, id est in integrum officio iudicis, vt[y] si per vim res tradita est retradatur, & de dolo sicut dictum est repromittatur: ne fortè deterior res sit facta. Et si acceptilatione liberatio interuenit, restituenda erit in pristinum statum obligatio: vsque adeo, vt Iulianus scribat libro quarto digestorum, si pecunia debita[z] fuit quæ accepta[A] per vim facta est, nisi vel soluatur vel restituta obligatione iudicium accipiatur, quadruplo[B] eum condemnandum. Sed & si per vim stipulanti promisero, stipulatio accepto facienda erit. Sed & si vsusfructus vel seruitutes amissæ sunt, restituendæ erunt.

t Actio de eo, quod metus causa datur metum passo, aut si malit, in rem, vel in personam prout ante metum illatum competebat.
v Item Iulianus
x Licet etiam
y id est, vt si per vim
z quæ debita fuit
A accepto
B in quadruplo, vel quadruplum

Cùm autem hæc actio in rem sit scripta nec personam vim facientis coërceat, sed aduersus omnes restitui velit quod metus causa factum est: non iNmeritò Iulianus à Marcello notatus est scribens, si fideiussor vim intulit vt accepto liberetur, in reum non esse restituendam actionem: sed fideiussorem nisi aduersus reum quoque actionem restituat debere in quadruplum condemnari. Sed est verius quod Marcellus notat, etiã aduersus reum competere hanc actionem, cùm[C] in rem sit scripta.

C Quia edictũ, quo proposita est generaliter concipitur nullo proprio nomine expresso, & propterea datur nõ tantum in eum, qui metum intulit. sed etiam in quemcumque qui lucrum ex metu illato fecisset. hi ergo male colligerunt hanc actionem realem esse, quæ vere personalis est.

X. GAIVS libro quarto ad Edictum Prouinciale

ILlud verum est, si ex facto debitoris metum adhibentis fideiussores acceptilatione liberati sunt: etiam aduersus fideiussores agi posse vt se reponant in obligationem. Si metu à te coactus acceptam tibi stipulationem fecerim: arbitratu iudicis apud quẽ ex hoc edicto agitur non solùm illud continetur vt in tua persona redintegretur obligatio, sed vt fideiussores quoque vel eosdem vel alios non minus idoneos adhibeas. præterea vt & pignora quæ dederas in eandem[D] causam restituas.

D eandem causa

XI. PAVLVS libro quarto Iuliani Digestorum notat

SI quis alius sine malitia fideiussoris vt fideiussori accepto fieret,[E] vim fecit: non tenebitur fideiussor vt rei quoque obligationem restituat.

E ferret.

XII. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

SEd & partus ancillarum & fetus pecorum & fructus restitui & omnem causam oportet. nec solùm eos qui percepti sunt, verùm si plus ego percipere potui & per metum impeditus sum: hoc quoque præstabit.[F] Quæri poterit an etiam ei qui vim fecerat passo vim restitui prætor velit per hoc edictum ea quæ alienauit: & Pomponius scribit libro vicensimo octauo non oportere ei prætorem opem ferre: nam cùm liceat, inquit, vim vi repellere, quod fecit passus est. Quare si metu te coëgerit sibi promittere, mox ego[G] eum coëgero metu te accepto liberare: nihil esse quod ei restituatur. Iulianus ait eum qui vim adhibuit debitori suo vt ei solueret, hoc edicto non teneri, propter naturam[H] metus[I] causa actionis quæ damnum exigit: quamuis negari non possit in Iuliam[K] eum de vi incidisse, & ius crediti amisisse.

F præstabitur
G ego tum eum
H naturam suam
I quod metus
K in legem Iuliam

De eo, qui sibi ius dixit.

XIII. CALLISTRATVS libro quinto de Cognitionibus

Exstat enim decretum Diui Marci in hæc verba. Optimum est vt si quas putas te habere petitiones, actionibus experiaris. cum Marcianus diceret, vim nullā feci: Cæsar dixit, tu vim putas esse solùm si homines vulnerentur? vis est & tunc quotiens quis id quod deberi sibi putat, non per iudicem reposcit. Quisquis igitur probatus mihi fuerit rem vllam debitoris vel pecuniam debitam, non ab ipso sibi sponte datam, sine vllo iudice temere possidere vel accepisse, isque sibi ius in eam rem dixisse: ius crediti non habebit.

XIIII. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

Item si cum exceptione aduersus te perpetua tutus essem coëgero te acceptum mihi facere, cessare hoc edictum quia nihil tibi abest. Si quis non restituat in quadruplum in eum iudicium pollicetur. quadruplabitur autem omne quodcumque restitui oportuit. Satis clementer cum reo prætor egit, vt daret ei restituēdi facultatem si vult pœnam euitare. Post annum verò in simplum actionem pollicetur: sed non semper sed causa cognita. In causæ autem cognitione versatur, vt si alia actio non sit, tunc hæc detur. & sanè cum per metum facta iniuria annot & quidem vtili exoleuerit: idonea esse causa debet vt post annum actio hæc dari debeat. Alia autem actio esse sic potest: si is cui vis admissa est decesserit, heres eius habet hereditatis petitionem: quoniam pro possessore qui vim intulit possidet. propter quod heredi non erit metus causa actio: quamuis si annus largiretur etiam heres in quadruplum experiri possit. Ideo autem successoribus datur, quoniam & rei habet persecutionem. In hac actione non quæritur vtrum is qui conuenitur an alius metum fecit: sufficit enim hoc docere, metum sibi illatum vel vim: & ex hac re eum qui conuenitur & si crimine caret, lucrum tamen sensisse. nam cum metus habeat in se ignorantiam, meritò quis non adstringitur vt designet quis ei metum vel vim adhibuit. & ideo ad hoc tantum actor adstringitur, vt doceat metū in causa fuisse vt alicui acceptam pecuniam faceret vel rem traderet vel quid aliud faceret. Nec cuiquam iniquum videtur ex alieno facto alium in quadruplum condemnari: quia non statim quadrupli est actio, sed si res non restituatur.

Actio arbitraria.

Hæc autem actio cum arbitraria sit, habet reus licentiam vsque ad sententiam ab arbitro datam restitutionem secundum quod suprà diximus rei facere. quod si non fecerit, iure meritóque quadrupli condemnationem patietur. Aliquando tamen & si metus adhibitus proponatur, arbitrium absolutionem adfert. quid enim si metum quidem Titius adhibuit me non conscio, res autem ad me peruenit, & hæc in rebus humanis non est sine dolo malo meo: nónne iudicis officio absoluar? aut si seruus in fuga est, æque si cauero iudicis officio me si in meam potestatem peruenerit restituturum, absolui debebo. Vnde quidam putant bona fide emptorem ab eo qui vim intulit comparantem non teneri: nec eum qui dono accepit vel cui res legata est. Sed rectissimè Viuiano videtur etiam hos teneri: ne metus quem passus sum mihi captiosus sit. Pedius quoque libro octauo scribit arbitrium iudicis in restituenda re tale esse vt eum quidem qui vim admisit iubeat restituere etiam si ad alium res peruenit: eum autem ad quem peruenit, etiam si alius metum fecit: nam in alterius præmium verti alienum metum non oportet. Labeo ait si quis per metum reus sit constitutus, & fideiussorem volentem dederit: & ipse & fideiussor liberatur. Si solus fideiussor metu accessit non etiam reus: solus fideiussor liberabitur. Quadruplatur autem id quanti ea res erit, id est cum fructibus & omni causa. Si quis per vim stipulatus promittendo postea fideiussorem adhibeat: is quoque liberatur. Sed & si quis per vim stipulatus, cum acceptum non faceret fuerit in quadruplum condemnatus: ex stipulatu eum agentem aduersus exceptionē replicatione adiuuari Iulianus putat: cum in quadruplo & simplum sit reus consecutus. Labeo autem etiam post quadrupli actionem nihilominus exceptione summouēdum eum qui vim intulit dicebat. quod cum durum videbatur, ita temperandum est vt iam tripli condemnatione plectatur quàm acceptilationē omnimodo facere compellatur. Quatenus autem diximus quadruplo simplum inesse, sic hoc disponendum est, vt in condemnatione quadrupli res quidem omnimodo contineatur & eius restitutio fiat, pœnæ autem vsque ad triplum fiet. Quid si homo sine dolo malo & culpa eius qui vim intulit & condemnatus est, perit? in hoc casu à rei condemnatione ideo relaxabitur si intra tempora iudicati actionis moriatur, quia tripli pœna propter facinus satisfacere cogitur. Pro eo autem qui in fugam esse dicitur, cautio ab eo extorquenda est quatenus & persequatur & omnimodo eum restituat: & nihilo minus in rem vel ad exhibendum vel si qua alia ei competit actio ad eum recipiendum integra ei qui vim passus est seruabitur: ita vt si dominus eum quoquo modo receperit, is qui ex stipulatione conuenitur exceptione metus fiat. Hæc si post condemnationem. si autem ante sententiam homo sine dolo malo & culpa mortuus fuerit, tenebitur. & hoc fit his verbis edicti, NEQVE EA RES ARBITRIO IVDICIS RESTITVETVR. Ergo si in fuga sit seruus sine dolo malo & culpa eius cum quo agetur: cauendum est per iudicem vt eum seruum persecutus reddat. Sed & si non culpa ab eo quo cum agitur aberit: si tamen peritura res non fuit si metum non adhibuisset, tenebitur reus: sicut in interdicto VNDE VI vel QVOD VI AVT CLAM obseruatur. Itaque interdum hominis mortui pretium recipit qui eum venditurus fuit si vim passus non esset. Qui vim intulit, cum possessionem à me sic consecutus, fur non est: quamuis qui vi rapuit, fur improbior esse videatur vt Iuliano placet. Eum qui metū fecit, & de dolo teneri certum est: & ita Pomponius: & consumi alteram actionem per alteram exceptione in factum opposita. Iulianus ait quod interest quadruplari solum: & ideo eum qui ex causa fideicommissi quadraginta debebat, si trecenta promiserit per vim & soluerit, ducentorum sexaginta quadruplum consecuturum: in his enim cum effectu vim passus est. Secundum hæc si plures metum adhibuerint & vnus fuerit conuentus: siquidem sponte rem ante sententiam restituerit, omnes liberati sunt. sed & si id nō fecerit sed ex sententia quadruplū restituerit: verius est etiā sic perimi aduersus ceteros metus causa actionem.

XV. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum

Aut in id dabitur aduersus ceteros actio, quod minus ab illo exactum sit.

XVI. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

Quod diximus si plures metum admiserint, idem dicendum erit & si ad alium res peruenit, alter metum adhibuit. Sed si serui metum adhibuerint, noxalis quidem actio ipsorum nomine erit, poterit autē quis dominum ad quem res peruenerit conuenire: qui conuentus siue rem siue sicuti dictum est quadruplum præstiterit, proderit & seruis. Si verò noxali conuentus maluerit noxæ dedere: nihilo minus ipse poterit conueniri si ad eum res peruenit. Hæc actio heredi ceterisque successoribus datur, quoniam rei habet persecutionem. In heredem autem & ceteros in id quod peruenit ad eos datur non immeritò. licet enim pœna ad heredem non transeat, attamen quod turpiter vel scelere quæsitum est, vt est & rescriptum, ad compendium heredis non debet pertinere.

Peruenisse ad heredem quomodo accipiatur.

XVII. PAVLVS libro primo Quæstionum

Videamus ergo si heres ad quem aliquid peruenerit consumpserit id quod peruenit, desinat teneri, an verò sufficit semel peruenisse. & si consumpto eo decesserit, verum aduersus heredem eius omnimodo competit actio, quoniam hereditariam suscepit obligationem: an non sit danda, quoniam ad secundum heredem nihil peruenit. Et melius est omnimodo competere in heredem heredis actionem: sufficit enim semel peruenisse ad proximum heredem: & perpetua actio esse cœpit. alioquin dicendum erit nec ipsum qui consumpsit quod ad eum peruenit, teneri.

XVIII. VLPIANVS libro sexagensimo quarto Digestorum

Si ipsa res quæ ad alium peruenit interierit, non esse locupletiorem dicemus. sin verò in pecuniam aliamve rem conuersa sit: nihil amplius quærendum est quis exitus sit, sed omnimodo locupletior factus videtur licet postea deperdat. Nam & Imperator Titus Antoninus Claudio Frontino de pretiis rerum hereditariarum rescripsit, ob id ipsum peti ab eo hereditatem posse, quia licet res quæ in hereditate fuerant, apud eum non sint: tamen pretium earum [quò] locupletem eum vel sæpius mutata specie faciendo, perinde obligat, ac si corpora ipsa in eadem specie mansissent.

XVIIII. GAIVS libro quarto ad Edictum Prouinciale

Quod autem in heredē eatenus pollicetur actionem proconsul quatenus ad eum peruenerit, intellegendum est ad perpetuò dandam actionem pertinere.

a Iuxta hoc est, quod Deuter. cap. 24. habet: cum repetes à proximo tuo rē aliquam, quam debet tibi, nō ingredieris domum eius, vt pignus auferas.
b vis enim est
c Eadem verba summis extat l. 7. ad le. Iul. de vi priua. in prin.
d sibique
e quod metus
f habebit
g rem ita
h videatur
i ab arbitrio dato
k non
l & si
m Iuliano
n Non vna sententia conuenta his duobus sententijs tractatur, sed duæ separata, quarum prima . . . fideiussor sponte, posterior e contrario, contraxerit. Itaque deprauatum hunc locum Haloander, . . . legit nolentem.
o pœnæ
p præstetur. vel fiet.
q Quod si
r Quia tradi . . .
s perna
t in fuga
v ita tamē vt
x quoquo modo
y hoc quoque verbis edicti
z culpa eius
A aberit
B sic & in
C quanti eum
D Offerre tamē . . .
E perimi
F quod metus
G alio
H Sed & si
I quis &
K quòd conuentus
L an desinat
M hæc actio
N & quod perpetua
O nihil vltra
P deperdat
Q Titus
R Erat Proconsul . . .

XX. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

QVantum autem ad heredem peruenerit, litis contestatæ tempore spectabitur: si modò certum sit aliquid peruenisse. Idem[a] & ipsius qui vim intulit, si si sic in corpus patrimonij peruenit aliquid, vt certum sit ad heredem peruenturum: id est[b] si debitor liberatus est.

Et non succurritur, qui caussa est metus sibi illati.

XXI. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum

SI mulier contra patronum suum ingrata facta sciens se ingratã, cum de suo statu periclitabatur, aliquid patrono dederit vel promiserit ne in seruitutem redigatur: cessat edictũ, quia hũc sibi metũ ipsa infert. Quod metus causa gestum erit, nullo tempore prætor ratũ habebit.

De possessione.

2 Qui possessionem non sui fundi tradidit, non quanti fundus, sed quanti possessio[c] est, eius quadruplũ vel simplum cum fructibus consequetur: æstimatur enim quod restitui oportet, id est quod abest. (abest) autem nuda possessio cum suis fructibus: quod & Pomponius.[d]

De dote.

3 Si dos metu promissa sit, non puto nasci obligationem: quia est verissimum nec talem promissionem dotis vllam esse. 4 Si metu coactus sim ab emptione locatione[e] discedere: videndum est an nihil sit acti,[f] & antiqua obligatio remaneat: an hoc simile[g] sit acceptilationi, quia nulla[h] ex bonæ fidei obligatione possimus niti, cum finita sit dum amittitur. & magis est vt similis species acceptilationi[i] sit: & ideo prætoria[k] actio nascitur.

De aditione hereditatis.

5 Si metu coactus adij hereditatem, puto me heredem effici: quia quamuis si liberum esset noluissem, tamen coactus volui. sed per prætorem restituendus sum vt abstinendi mihi potestas tribuatur. Si coactus hereditatem repudiem, duplici via prætor mihi succurrit: aut vtiles actiones quasi heredi dando, aut actionem metus causa præstando: vt quam viam ego elegerim hæc mihi pateat.

De metu carceris.

XXII. PAVLVS libro primo Sententiarum

QVi in carcerem quem detrusit vt aliquid ei extorqueret, quidquid ob hanc causam factum est nullius momenti est.

De præsumptione, & probatione metus.

XXIII. VLPIANVS libro quinto Opinionum

NOn est verisimile compulsum in vrbe inique indebitum soluisse eum qui claram dignitatem se habere prætendebat:[l] cum potuerit ius publicum inuocare & adire aliquem potestate præditum, qui vtique vim eum pati prohibuisset. sed huiusmodi præsumptioni debet apertissimas probationes violentiæ opponere.

Exempla iusti metus.

1 Si iusto metu perterritus cognitionem[m] ad quam vt vinctus iret, potens aduersarius minabatur, id quod habere licebat compulsus vẽdidit, res suæ æquitati per præsidem prouinciæ restituitur. 2 Si fænerator inciuiliter custodiendo athletam & à certaminibus prohibẽdo, cauere compulerit vltra quantitatem debitæ pecuniæ, his probatis competens iudex rem suæ æquitati restitui decernat.[n] 3 Si quis quod aduersario non debebat, delegante eo per vim apparitione[o] præsidis interueniente, sine notione iudicis coactus est dare: iudex inciuiliter extorta restitui ab eo qui rei damnum præstiterit, iubeat. Quòd si debitis[p] satisfecit simplici iussione & non cognitione habita: quãuis non extra ordinem exactionem fieri sed ciuiliter oportuit, tamen quæ solutioni debitarum ab eo quantitatum profecerunt, reuocare inciuile est.

[Margin: a Idem & si in ipsum — b idem — c quanti possessio eius est. — d Pomponius scribit. — e vel locatione — f actum. — g dissimile — h nulla actione ex, vel nulla bonæ fidei — i acceptilationis, vel acceptilationi — k prætoria nascatur. — l prætendat — m cognitionem iudicis, ad quã — n decernat. — o apparitore — p debitor — q obsiuerunt]

DE DOLO MALO

TIT. III.

Interpretatio edicti.

VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

HOc edicto prætor aduersus varios & dolosos, qui alijs obfuerunt[q] calliditate quadam, subuenit: ne vel illis malitia sua sit lucrosa vel istis simplicitas damnosa. Verba autem edicti talia sunt: QVAE DOLO MALO FACTA ESSE DICENTVR, SI DE HIS REBVS ALIA ACTIO NON ERIT ET IVSTA CAVSA ESSE VIDEBITVR, IVDICIVM DABO. 2 Dolum malum Seruius quidem ita definit, machinationem[r] quandam alterius decipiendi causa, cum aliud simulatur & aliud agitur. Labeo autẽ, posse & sine simulatione id agi vt quis circumueniatur: posse & sine dolo malo aliud agi aliud simulari: sicuti faciunt qui per eiusmodi dissimulationem deseruiunt:[s] & tuentur vel sua vel aliena. Itaque ipse sic definiit, dolum malum esse omnem calliditatem, fallaciam, machinationem ad circumueniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibitam. Labeonis definitio vera est. Non fuit autem contentus prætor DOLVM dicere, sed adiecit MALVM: quoniã veteres dolum etiam bonum dicebant, & pro sollertia hoc nomen accipiebant: maximè si aduersus hostem latronẽmve quis machinetur. 3 Ait prætor, SI DE HIS REBVS ALIA ACTIO NON ERIT. Meritò prætor ita demum hanc actionem pollicetur, si alia non sit: quoniam famosa[t] actio non temere debuit à prætore decerni si sit ciuilis vel honoraria, qua[v] possit experiri. Vsque adeo vt & Pedius libro octauo scribat: etiam si interdictum sit quo quis experiri, vel exceptio qua se tueri possit: cessare hoc edictum. Idem & Pomponius libro vicensimo octauo. & adijcit, & si stipulatione tutus sit quis, eum actionem de dolo habere non posse: vtputa si de dolo stipulatum[x] sit. 4 Idem Pomponius ait & si actionem in nos dari non oporteat: veluti si stipulatio tam turpis dolo[y] malo facta sit vt nemo daturus sit ex ea actionem: non debere laborare[z] vt habeam de dolo malo actionem: cum nemo sit aduersus me daturus actionem. 5 Idem Pomponius refert Labeonem existimare etiam si quis in integrum restitui possit, non debere ei hanc actionem competere. &[A] si alia actio tempore finita sit, hanc competere non debere: sibi imputaturo eo qui agere supersedit: nisi in hoc quoque dolus malus admissus sit vt tempus exiret.[B] 6 Si quis cum actionem ciuilem haberet vel honorariam in stipulatum deductam,[C] acceptilatione vel alio modo sustulerit: de dolo experiri non poterit, quoniã habuit aliam actionem: nisi[D] in amittenda actione dolum malum passus est. Non solùm autem si aduersus eum sit alia actio aduersus quem de dolo quæritur,[E]

II. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum

VEl ab[F] eo res seruari poterit,

III. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

NOn habet hoc edictum locum: verumetiam si aduersus alium

IIII. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum

SIt actio: vel si ab alio res mihi seruari potest.

V. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

IDeóque si quis pupillus à Titio, tutore auctore colludente circumscriptus sit: non debere eum de dolo actionem aduersus Titium habere, cum habeat tutelæ actionem per quam consequatur quod sua intersit. Planè si tutor soluendo non sit, dicendum erit de dolo actionem dari ei.

VI. GAIVS libro quarto ad Edictum Prouinciale

NAm is nullam videtur actionem habere cui propter inopiam aduersarij inanis actio est.

VII. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

ET eleganter Pomponius hæc verba SI ALIA ACTIO NON SIT sic excipit,[G] quasi res alio modo ei ad quem ea res pertinet, salua esse non poterit. Nec videtur huic sententiæ aduersari quod Iulianus libro quarto scribit, si minor annis viginti quinque consilio serui circumscriptus eum vendidit cum peculio, emptórque eum manumisit, dandũ in manumissum de dolo actionẽ: hoc[H] enim sic accipimus,[I] carere dolo emptorẽ, vt ex empto teneri non possit:[K] aut nullam esse venditionem si in hoc ipso vt venderet circumscriptus est. & quòd[L] minor proponitur, non inducit[M] in integrum restitutionem:[N] nam aduersus manumissum nulla in integrũ restitutio potest locum habere. Secundum quæ & si pœnali actione indemnitati eius consuli possit, dicendũ erit cessare de dolo actionẽ. Pomponius autem etiam si popularis actio sit, cessare de dolo ait actionem. 8 Non solùm autem si alia actio non sit, sed & si dubitetur an alia sit, putat Labeo de dolo dandam actionem: & affert talem speciem. Qui seruum mihi debebat vel ex venditione vel ex stipulatu, venenum ei dedit, & sic eum tradidit: vel fundum, & dum tradit imposuit ei seruitutem, vel ædificia diruit, arbores excidit vel[O] extirpauit: ait Labeo siue cauit de dolo siue non, dandam in eum de dolo actionem: quoniam si cauit, dubium est an competat ex stipulatu actio. Sed est verius siquidem de dolo cautum est, cessare actionem de dolo, quoniam est ex stipulatu actio: si non est cautum, in ex empto quidem actione cessat de dolo actio, quoniam est ex empto: in ex stipulatu,[P] de dolo actio necessaria est.

Varia species de eadem re.

2 Si seruum vsuarium proprietarius occidit: legis Aquiliæ actioni & ad exhibendum[Q] accedit, si possidens proprietarius occidit: adeóque cessat de dolo actio. Item si seruum legatum heres ante aditam hereditatem occiderit: quoniam

[Margin: q obfuerunt — r Hæc verba sunt studiosi alicuius, aut potius Triboniani: alioqui idem contineret definitio Labeonis, quod Seruij & sublata fuit a Labeone Seruium reprehenderetur. Probabile autẽ est Seruiũ non alio modo definisse, quã præceptorẽ suũ C. Aquiliũ. Cic. 3. Offi. nec differentiam propriam vtrumque quam Labeo adhibere voluit, adiquere voluisse. quod vt videtur in negotijs vtrisque contrahendis, nemo aliud agere, aliud simulare, nisi animo alterum inducendi fraudandique posse. in Orat. pro Cæc. Cic. — s deseruiunt — t tam famosa — v qua quis — x stipulatus sit. — y de dolo — z laborare me vt — A sed & si — B id exiret. — C deductam erat. — D alij & in — E quæreretur. — F Vel à quo — G excepit, vel accepit. — H sic enim — I Colligit rẽ nulla alia actione saluam esse posse, quam actione de dolo. Cum enim emptor non admiserit dolum ex empto propter dolum incidentem in contractum teneri non potest: vel quod verum est in ... propositu videtis ipso iure nulla est cum minor dolo persuasus est, vt venderet seruum &c. in causa sit ita volatum. Inst. de minorib. & l. 3. rnf. pro fur. Restitutio verò aduersus libertatem datam non permittitur, &c. & si aduer liber. — K vor nullam — L quod & proponitur. — M inducitur — N restitutio — O vel vineas extirpauit — P stipulatu vero. — Q id accedit.]

quoniam prius quàm factus sit legatarij interemptus est, cessat legis Aquiliæ actio. de dolo autem actio quocúque tẽpore eum occiderit cessat: quia ex testamento actio competit. Si quadrupes tua dolo alterius damnú mihi dederit: quæritur an de dolo habeam aduersus eum actioné. & placuit mihi quod Labeo scribit: si dominus quadrupedis non sit soluendo dari debere de dolo: quamuis si noxæ deditio sit secuta, non puto dandam nec in id quod excedit. Idem Labeo quærit, si compeditum seruum meum vt fugeret solueris, an de dolo actio danda sit. & ait Quintus apud eum notans: si non misericordia ductus fecisti, furti teneris: si misericordia, in factum actionem dari debere.

Seruus pactionis pro libertate reum domino dedit ea condicione vt post libertatem transferatur in eum obligatio: manumissus non patitur in se obligationem transferri. Póponius scribit locum habere de dolo actionem. sed si per patronũ stabit quo minus obligatio transferatur: dicendum ait patronú exceptione a reo summouendum. Ego moueor: quemadmodum de dolo actio dabitur cùm sit alia actio? nisi fortè quis dicat, quoniam exceptione patronus summoueri potest si agat cú reo, debere dici, quasi nulla actio sit quæ exceptione repellitur, de dolo decernendam. Atquin patronus tunc summouetur, si nolit expromissoré ipsum manumissum accipere. expromissori planè aduersus manumissum dari debebit de dolo: aut si non sit soluendo expromissor, domino dabitur.

Si dolo malo procurator passus sit vincere aduersariú meum vt absolueretur: an de dolo mihi actio aduersus eum qui vicit competat, potest quæri. & puto non competere si paratus sit reus trásferre iudicium sub exceptione hac SI COLLVSVM EST. alioquin de dolo actio erit danda: scilicet si cum procuratore agi non possit, quia non esset soluendo. Idem Pomponius refert Cæcidianum prætorem non dedisse de dolo actionem aduersus eum qui adfirmauerat idoneum esse eum, cui mutua pecunia dabatur: quod verum est. nam nisi ex magna & euidenti calliditate non debet de dolo actio dari.

VIII. GAIVS libro quarto ad Edictum Prouinciale

QVod si cùm scires eum facultatibus labi, tui lucri gratia adfirmasti mihi idoneum esse: meritò aduersus te, cùm mei decipiendi gratia alium falsò laudasti, de dolo iudicium dandum est.

VIIII. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

SI quis adfirmauit minimam esse hereditatem, & ita eam ab herede emit: non est de dolo actio, cùm ex vendito sufficiat. Si autem mihi persuaseris vt repudié hereditatem, quasi minus soluendo sit: vel vt optem seruú, quasi melior eo in familia non sit: dico de dolo dandam si callidè hoc feceris. Item si tabulæ testamenti, ne de inofficioso diceretur, diu suppressæ sint, mox mortuo filio prolatæ: heredẽ filij aduersus eos qui suppresserunt, & lege Cornelia & de dolo posse experiri.

De sequestro.

Labeo libro trigensimo septimo posteriorum scribit, si oleum tuum quasi suum defendat Titius, & tu hoc oleum deposueris apud Seium vt is hoc venderet, & pretiú seruaret donec inter vos diiudicetur cuius oleum esset: neque Titius velit iudicium accipere: quoniá neque mandati neq; sequestraria Seium conuenire potes nondú impleta condicione depositionis: de dolo aduersus Titium agendum. Sed Póponius libro vicensimo septimo, posse cum sequestre præscriptis verbis actione agi: vel si is soluendo non sit, cum Titio de dolo. quæ distinctio vera esse videtur. Et si seruum pigneratum noxæ mihi dederis per iudicem, & is Absolutus: de dolo teneris si apparuerit esse eum pignori datum. Hæc de dolo actio noxalis erit. ideo Labeo quoque libro trigensimo prætoris peregrini scribit, de dolo actionem serui nomine interdum de peculio interdum noxalem dari. Nam si ea res est in quam dolus commissus est, ex qua de peculio daretur actio: & nunc in peculio dandam. sin vero ea sit ex qua noxalis: hoc quoque noxale futurum.

Interpretatio aliorum edicti verborum.

Meritò causæ cognitioné prætor inseruit: neque enim passim hæc actio indulgenda est. nam ecce in primis si modica summa sit,

X. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum

ID est vsque ad duos aureos:

De parente & patrono.

XI. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

NOn debet dari. Quibusdam personis non dabitur: vtputa liberis vel libertis aduersus parentes patronósve, cum sit famosa. Sed nec humili aduersus eum qui dignitate excellet, debet dari: puta plebeio aduersus consularem receptæ auctoritatis: vel luxurioso atque prodigo aut aliàs vili aduersus hominem vitæ emendatioris. & ita Labeo. Quid ergo est? in horum persona dicendum est, IN FACTVM verbis temperandam actioné dandam, vt bonæ fidei mentio fiat:

XII. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum

NE ex dolo suo lucrentur.

XIII. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

HEredibus tamen harum personarum, item aduersus heredes de dolo actio erit danda.

De pupillo.

Item in causæ cognitione versari Labeo ait ne in pupillum de dolo detur actio, nisi fortè nomine hereditario conueniatur. Ego arbitror & ex suo dolo conueniendum si proximus pubertati est: maximè si locupletior ex hoc factus est.

XIIII. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum

QVid enim si impetrauerit à procuratore petitoris vt ab eo absolueretur: vel si de tutore mentitus pecuniam accepit: vel alia similia admisit quæ non magnam machinationem exigunt?

XV. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

SEd & ex dolo tutoris si factus est locupletior, puto in eum dandam actionem, sicut exceptio datur.

De municipibus.

Sed an in municipes de dolo detur actio, dubitatur. Et puto ex suo quidé dolo nõ posse dari: quid enim municipes dolo facere possunt? sed si quid ad eos peruenit ex dolo eorú qui res eorú administrát: puto dandá. De dolo autem decurionú in ipsos decuriones dabitur de dolo actio.

De procuratore.

Item si quid ex dolo procuratoris ad dominum peruenit, datur in dominum de dolo actio in quátum ad eum peruenit: nam procurator ex dolo suo procul dubio tenetur.

In hac actione designari oportet cuius dolo factum sit: quamuis in metu non sit necesse.

Interpretatio verborum edicti, quæ non extant.

XVI. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum

ITem exigit prætor vt comprehendatur quid dolo malo factum sit: scire enim debet actor in qua re circúscriptus sit: nec in tanto crimine vagari.

XVII. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

SI plures dolo fecerint, & vnus restituerit: omnes liberantur. quòd si vnus quanti ea res est præstiterit: puto adhuc ceteros liberari. Hæc actio in heredem & ceteros successores datur dumtaxat de eo quod ad eos peruenit.

Arbitraria actio.

XVIII. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum

ARbitrio iudicis in hac quoque actione restitutio comprehenditur: & nisi fiat restitutio, sequitur condemnatio quanti ea res est. Ideo autem & hic & in metus causa actione certa quantitas non adicitur, vt possit per contumaciam suam tanti reus condẽnari quanti actor in litẽ iurauerit. Sed officio iudicis debet in vtraque actione taxatione iusiurandum refrenari. Non tamen semper in hoc iudicio arbitrio iudicis dandum est. quid enim si manifestum sit restitui non posse? veluti si seruus dolo malo traditus defunctus sit, ideóq; protinus condẽnari debeat in id quod intersit actoris. Si dominus proprietatis insulam, cuius vsusfructus legatus erat, incenderit: non est de dolo actio: quoniam aliæ ex hoc oriuntur actiones.

Falsa pondera.

De eo qui sciens commodasset pondera vt venditor emptori merces adpenderet, Trebatius de dolo dabat actionem. Atquin si maiora pondera commodauit: id quod amplius mercis datum est, repeti condictione potest. si minora: vt reliqua merx detur ex empto agi potest: nisi si ea condicione merx venit vt illis ponderibus traderetur: cùm ille decipiendi causa adfirmasset se æqua pondera habere.

De lite, quæ triennio perit.

Dolo cuius effectum est vt lis temporibus legitimis transactis pereat, Trebatius ait de dolo dandum iudicium, non vt arbitrio iudicis res restituatur, sed vt tantum actor consequatur quanti eius interfuerit id non esse factum: ne aliter obseruantibus lex circumscribatur.

Si seruum quem tu mihi promiseras, alius occiderit: de dolo malo actionem in eum dandam plerique rectè putant: quia tu à me liberatus sis. ideóque legis Aquiliæ actio tibi denegabitur.

XVIIII. PAPINIANVS libro XXXVII. Quæstionum

SI fideiussor promissum animal ante moram occiderit: de dolo actionem reddi aduersus eum oportere Neratius Priscus & Iulianus responderunt: quoniam debitore liberato, per consequentias ipse quoque dimittitur.

XX. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum

SEruus[a] tuus cùm tibi[b] deberet nec soluendo esset, hortatu tuo pecuniam mutuam à me accepit & tibi soluit: Labeo ait de dolo malo actionem in te dandam: quia nec de peculio vtilis sit cum in peculio nihil sit: nec in rem domini versum videatur cùm ob debitum dominus acceperit.

Doli absolutus.

Si persuaseris mihi nullam societatem tibi fuisse cum eo cui heres[c] sum: & ob id iudicio absolui te passus sim: dandam mihi de dolo actionem Iulianus scribit.

De iureiurando, & periurio.

XXI. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

QVod si deferente me iuraueris & absolutus sis, postea periurium fuerit adprobatum: Labeo ait de dolo actionem in eum dandam. Pomponius autem per iusiurandum transactum videri, quam sententiam & Marcellus libro octauo[d] digestorum probat: stari enim religioni debet.

XXII. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum

NAm sufficit periurij[e] pœna.

Indebitum errore solutum.

XXIII. GAIVS libro quarto ad Edictum Prouinciale

SI legatarius cui supra modum legis Falcidiæ legatum est, heredi adhuc ignoranti substantiam hereditatis vltro iurando[f] vel quadã alia fallacia persuaserit, tamquam satis abundéque ad solida legata soluenda sufficiat hereditas, atque eo modo solida legata fuerit consecutus: datur de dolo[g] actio.

Sententia pro libertate.

XXIIII. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

SI dolo acciderit eius qui verba faciebat pro eo qui de libertate contendebat, quo minus præsente aduersario secundum libertatem pronuntietur: puto statim de dolo dandam in eum actionẽ: quia semel pro libertate dictam sententiam retractari non oportet.

Absolutio doli facta.

XXV. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum

CVm à te pecuniam peterem, eóque nomine iudicium acceptum est, falsò mihi persuasisti, tamquam eam pecuniam seruo meo aut procuratori soluisses: eóque modo consecutus es vt consentiente me absolueretis: quærentibus nobis an in te doli iudicium dari debeat, placuit de dolo actionem non dari: quia alio modo mihi succurri potest nam ex integro[h] agere possum, & si obijciatur exceptio rei iudicatæ, replicatione iure vti potero.

De herede.

XXVI. GAIVS libro quarto ad Edictum Prouinciale

IN heredem eatenus daturum se eam actionem proconsul pollicetur, quatenus ad eum peruenerit: id est quatenus ex ea re locupletior ad eum hereditas venerit:[i]

XXVII. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum

DOlóve malo eius factum est quo minus peruenerit.

XXVIII. GAIVS libro quarto ad Edictum Prouinciale

IItaque si accepto lata sit tibi pecunia: omnimodo cum herede tuo agetur. At si res tibi tradita sit: siquidẽ mortuo te ea res extitit, agetur cum herede tuo: si minus, non agetur. Sed vtique in heredẽ perpetuò dabitur: quia non debet lucrari ex alieno damno. Cui conueniens est vt &[k] in ipso qui dolo commiserit, in id quod locupletior esset, perpetuò danda sit in factum actio.

XXVIIII. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum

SAbinus putat calculi ratione potius quàm maleficij heredem conuenire: denique famosum non fieri: ideóque in perpetuum teneri oportere.

XXX. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

NEque causæ cognitio in heredis persona erit necessaria.

De possessione.

XXXI. PROCVLVS libro secundo Epistularum

CVm quis persuaserit familiæ meæ vt de possessione decedat: possessio quidem non amittitur, sed de dolo malo iudicium[l] in eum competit si quid damni mihi accesserit.

De seruo manumisso ante tempus in fraudem heredum.

XXXII. SCAEVOLA libro secundo Digestorum

FIlius[m] legatum sibi seruum per præceptionem, rogatus manumittere post certum tempus: posteaquam rationes ipsi & coheredibus fratribus reddidisset: ante diẽ & ante redditas rationes ad libertatem vindicta manumittendo perduxerat. quæsitum est an ex fideicommisso fratribus tenetur vt rationes eorũ[n] pro portionibus redderet. Respondi cùm liberum fecisset, ex causa quidem fideicommissi non teneri: verùm si ideo properasset manumittere ne rationes fratribus redderet, posse de dolo actionem in eum exercere.[o]

Actio in factum loco actionis de dolo.

XXXIII. VLPIANVS libro quarto Opinionum

REi[p] quam venalem possessor habebat, litẽ proprietatis aduersarius mouere cœpit, & posteaquã opportunitatem emptoris cui venundari potuit peremit, destitit placuit possessori hoc nomine actionẽ in factum cum sua indemnitate competere.

XXXIIII. IDEM libro XLII ad Sabinum

SI cùm mihi permisisses saxum ex fundo tuo eicere, vel cretam vel harenam fodere, & sumptum in hanc rem fecerim, &[q] non patiaris me tollere: nulla alia quàm de dolo malo actio locum habebit.

Nulla hic alia competit actio: quia ante aditam hereditatem.

XXXV. IDEM libro trigensimo ad Edictum

SI quis tabulas testamenti apud se depositas,[r] post mortem testatoris deleuit vel alio modo corruperit: heres scriptus habebit aduersus eum actionem de dolo. Sed & his quibus legata data[s] sunt: danda erit de dolo actio.

Doli compensatio.

XXXVI. MARCIANVS libro secundo Regularum

SI duo dolo malo fecerint, inuicem de dolo non agent.

Commendatio rei venditæ.

XXXVII. VLPIANVS libro XLIIII. ad Sabinum

QVod venditor vt commendet dicit, sic habendum, quasi neque dictum neque promissum est. Si verò decipiendi[t] emptoris causa dictum est: æquè sic habendum est, vt non nascatur aduersus dictum promissúmve actio, sed de dolo actio.[v]

Liberatus dolo.

XXXVIII. IDEM libro quinto Opinionum

QVidam debitor epistulam quasi à Titio mitti creditori suo effecit vt ipse liberetur: hac epistula creditor deceptus, Aquiliana stipulatione & acceptilatione liberauit debitorem: postea epistula falsa vel inani[x] reperta, creditor maior quidem annis vigintiquinque de dolo habebit actionem, minor autem in integrum restituetur.

XXXVIIII. GAIVS libro XXVII. ad Edictum Prouinciale

SI[y] te Titio optulerit de ea re quam non possidebas, in hoc vt alius vsucapiat: & iudicatum solui satisdederis: quamuis absolutus sis, de dolo malo tamen teneberis. & ita Sabino placet.

XL. SVRIVS? ANTIANVS? libro primo ad Edictum

IS qui decepit aliquem vt hereditatem non idoneã adiret, de dolo tenebitur: nisi fortasse ipse creditor erat, & solus erat: tũc enim sufficit cõtra eum doli mali exceptio.

DE MINORIBVS VIGINTIQVINQVE ANNIS TIT. IIII.

Interpretatio edicti prætorij.

VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

HOc edictum prætor naturalem æquitatem secutus proposuit: quo tutelam minorum suscepit. nam cum inter omnes constet fragile esse & infirmum huiusmodi ætatium[z] consilium, & multis captionibus suppositũ, multorũ insidijs expositum: auxilium eis prætor hoc edicto pollicitus est & aduersus captiones opitulationẽ. Prætor edicit, QVOD CVM MINORE QVAM VIGINTIQVINQVE ANNIS NATV GESTVM ESSE DICETVR: VTI[A] QVAEQVE RES ERIT ANIMADVERTAM. Apparet minoribus annis vigintiquinque eum opem polliceri: nam post hoc tempus compleri virilem vigorem constat. Et ideo hodie in hanc vsque ætatem adulescentes curatorum auxilio reguntur. nec ante rei suæ administratio eis cõmitti debebit, quamuis bene rem suam gerentibus.

Numerus liberorum.

II. IDEM libro nonodecimo ad legem Iuliam & Papiam

NEc[B] per liberos suos rem suam maturius à curatoribus recipiunt. Quod enim legibus cauetur vt singuli anni per singulos liberos † demittantur,[C] ad honores[D] pertinere Diuus Seuerus ait non ad rem[E] suã recipiendã.

III. IDEM libro vndecimo ad Edictum

DEnique Diuus Seuerus & Imperator noster huiusmodi consulum vel præsidum decreta quasi ambitiosa esse interpretati sunt. Ipsi autem perrarò minoribus rerum suarum administrationem extra ordinem indulserunt. & eodem[F] iure vtimur.

Quod cœptum est à minore si fuerit à maiore perfectum, restituitur, an finis spectabitur?

Si quis cum minore contraxerit, & contractus inciderit in tempus quo maior efficitur: verũ initium spectamus an finem? & placet vt est & constitutum, si quis maior factus coNprobauerit quod minor gesserat: restitutionem cessare. Vnde illud non ineleganter Celsus epistularum libro

a Conuge l. 1. ad leg. Aquil. Duar.
b cùm sibi deceam
c cuius heres
d lib. 7.
e Periurij pœna diuina æternam: humana dedecus. Cic. lib. 2. de leg.
f iureiurando
g de dolo malo.
h De re principali actio præsumma datur, vt hoc. Actio autem de dolo datur de eo, quod actori abest extra id, quod prima actione persequi potest, puta de fructibus in litem factis. Duar.
i peruenit
k vt & in ipsum qui dolum
l actio
m Si filiusfamilias
n pro portionibus eorum
o exercere.
p Rem
q nec
r Significat ante aditam hereditatem deleta tabulas quo tempore hereditas nondum est: vt actio ad exhibendum, nec lege Aquilia rupta competere: contrà si post aditionem deleta fuerint, cessat de dolo actio cum superiores actiones locum habeant, atque etiã actio depositi. l. 41 & argum. l. ad leg. Aquil. Datur hæredi scripto & legatarijs de dolo actio, quòd corrupta tabula frustrà illa adeat hæreditatẽ, & hi petant legata.
s danda
t Huc pertinet, quod Cic. capere differt lib. 3 off. in eo loco, quo Tythij & Canij meminit.
v actio datur.
x inanis
y Ex tractatu de præscr. stipul. Duar.
z ætatum, ætatis
A vtique quæ ea res
B Coniunge l. 6. de vsucap. l. de muner. & honor. Duar.
† permittantur.
C al. remittantur.
D Ad quos non admittebãtur ante 25. annum. l. ad munic. & honor.
E Ne suo incommodo admitterent. Et de hoc sentire videtur, quo curatorẽ acceperunt, quibus non debet cõmitti administratio ante ætatem supradictam. l. 1. & 2. & 3. licet qui non acceperit curatorem, administret. & restitutione l. 3. C. de in integ. rest. minor.
F eo

libro vndecimo & digestorum secundo tractat, ex facto à Hatio Respecto prætore consultus. Minor annis viginti-quinque annos fortè vigintiquatuor agens iudicium tutelæ heredi tutoris dictauerat: mox factum vt iuoni finito iudicio iam eo maiore effecto vigintiquinque annis, tutoris heres absolutus proponeretur: in integrum restitutio desiderabatur. Celsus igitur Respecto suasit, non facilè hunc quondam minorem in integrum restitui: sed si ei probaretur calliditate aduersarii ad actum vt maiore eo facto liberaretur. neque enim extremo, inquit, iudicii die videtur solùm deceptus hic minor, sed totum hoc structum vt maiore eo facto liberaretur. Idem tamen confitetur si leuior sit suspicio aduersarii quasi dolosè versati: non debere hunc in integrum restitui. Scio etiam illud aliquando incidisse: Minor vigintiquinque annis miscuerat se paternæ hereditati: maiórque factus exegerat aliquid à debitoribus paternis: mox desiderabat restitui in integrum quo magis abstineret paterna hereditate. contradicebatur ei, quasi maior factus comprobasset quod minori sibi placuit. putauimus tamen restituendum in integrum initio inspecto. Idem puto & si alienam adiit hereditatem.

Minor quis.

3 Minorem autem vigintiquinque annis natu, videndum an etiam diem natalis sui adhuc dicimus ante horam qua natus est, vt si captus sit restituatur: & cum nondum compleuerit, ita erit dicendum: vt à momento in momentum tempus spectetur. Proinde & si bissexto natus est, siue priore siue posteriore die, Celsus scripsit nihil referre: nam id biduum pro vno die habetur, & posterior dies Kalendarum intercalatur.

De filiofamilias minore.

4 Sed vtrum solis patribusfamiliarum an etiam filiisfamiliarum succurri debeat, videndum. Monet dubitationem quòd si quis dixerit etiam filiisfamiliarum in re peculiari subueniendum, efficiet vt per eos etiam maioribus subueniatur, id est patribus eorum: quod nequaquam fuit prætori propositum: prætor enim minoribus auxilium promisit non maioribus. Ego autem verissimam arbitror sententiam existimantium filiumfamilias minorem annis in integrum restitui posse ex his solis causis quę ipsius intersint: puta si sit obligatus. Proinde si iussu patris obligatus sit, pater vtique poterit insolidum conueniri: filius autem cum & ipse possit vel in potestate manens conueniri, vel etiam emancipatus vel exhæredatus, in id quod facere potest, & quidem in potestate manens etiam inuito patre ex condemnatione conueniri: auxilium impetrare debebit si ipse conueniatur. Sed an hoc auxilium patri quoque prosit, vt solet interdum fideiussori eius prodesse, videamus. & non puto profuturum. Si igitur filius conueniatur, postulet auxilium: si patrem conueniat creditor, auxilium cessat, excepta mutui datione: in hanc enim si iussu patris mutuam pecuniam accepit, non adiuuatur. Proinde & si sine iussu patris cōtraxit & captus est: siquidem pater de peculio cōueniatur, filius non erit restituendus: si filius conueniatur, poterit restitui. Nec eo mouemur, quasi intersit filii peculium habere: magis enim patris quam filii interest, licet aliquo casu ad filium peculium spectet. vtputa si patris eius bona a fisco propter debitum occupata sunt: nam peculium ei ex constitutione Claudii separatur. Ergo etiam filiamfamilias in dote captam dum patri consentit stipulanti dotem non statim quàm dedit, vel adhibenti aliquem qui dotem stipularetur, puto restituendam: quoniam dos ipsius filiæ proprium patrimonium est.

Si aduersus adrogationem.

6 Si quis minor vigintiquinque annis adrogandum se dedit, & in ipsa adrogatione se circumuētum dicat: finge enim à prædone eum hominem locupletem adrogatum: dico debere eum audiri in integrum se restituentem.

Si aduersus liberationem.

7 Si quid minori fuerit filiofamilias legatum post mortem patris, vel fideicommissum relictum, & captus est, fortè dum consentit patri pacisce nti ne legatum peteretur: potest dici in integrum restituendum, quoniam ipsius interest propter spem legati quod ei post mortē patris competit. Sed & si ei legatum sit aliquid quod personæ eius cohæret, puta ius militiæ, dicendum est posse eum restitui in integrum: interfuit enim eius non capi, cum hanc patri non adquireret sed ipse haberet.

Si aduersus negligentiam.

8 Et si heres sit institutus si à patre in diebus centum sit emancipatus: mox patrem debuerit certiorare nec fecerit dum posset, qui eum emancipasset si cognouisset: dicendum erit posse eum restitui in integrū parato patre eum emancipare. 9 Pomponius adiicit, ex his causis ex quibus in re peculiari filiifamilias restituuntur, posse & patrem quasi heredem nomine filii post obitum eius impetrare cognitionem. Si autem filiusfamilias sit qui castrense peculium habeat: procul dubio ex his quæ ad castrense peculium spectant, in integrum restituendus erit quasi in proprio patrimonio captus.

De seruo minore.

10 Seruus autē Minor annis vigintiquinque nullo modo restitui poterit: quoniam domini persona spectatur, qui sibi debebit imputare cur minori rem commisit. Quare & si per impuberem contraxerit, idem erit dicendum: vt & Marcellus libro secundo digestorum scribit. Et si fuerit libera peculii administratio minori seruo sit concessa, maior dominus ex hac causa non restituetur.

IIII. AFRICANVS libro septimo Quæstionum

Etenim quodcumque seruus ita gerit, voluntate domini gerere intellegendus est. & magis hoc apparebit si aut de institoria actione quæratur, aut si proponatur maiorem annis vigintiquinque negotium aliquod gerendum minori mādasse, & illum in ea re deceptum esse.

V. VLPIANVS libro vndecimo Edictum

Si tamen is seruus fuit, cui fideicommissaria libertas debebatur præsens, & fuit captus cum re mora ei sit, poterit dici prætorem ei succurrere oportere.

Vexatis litium.

VI. IDEM libro decimo ad Edictum

Minoribus vigintiquinque annis subuenitur per in integrum restitutionem non solùm cum de bonis eorum aliquid minuitur, sed etiam cum intersit ipsorum litibus & sumptibus non vexari.

Aliorum edicti verborum interpretatio.

VII. IDEM libro vndecimo ad Edictum

Ait prætor, GESTVM ESSE DICETVR: GESTVM sic accipimus, qualiterqualiter: siue contractus sit siue quid aliud contigit. proinde si emit aliquid, si vendidit, si societatem coit, si mutuam pecuniam accepit, & captus est: ei succurretur. Sed & si ei pecunia à debitore paterno soluta sit vel proprio, & hāc perdidit: dicēdum est ei subueniri, quasi gestum sit cum eo. Et ideo si minor conueniat debitorem, adhibere debet curatores vt ei soluatur pecunia. ceterum non ei compelletur soluere. Sed hodie solet pecunia in ædem deponi, vt Pomponius libro vicensimo octauo scribit, ne vel debitor vltra vsuris oneretur, vel creditor minor perdat pecuniam: aut curatoribus solui, si sunt. Permittitur etiam ex constitutione principum debitori compellere adulescētem ad petendos sibi curatores. Quid tamen si prætor decernat soluendam pecuniam minori sine curatoribus, & soluerit, an possit esse securus dubitari potest. Puto autem si allegans minorem esse compulsus sit ad solutionem, nihil ei imputandum: nisi fortè quasi aduersus iniuriam appellandum quis ei putet. Sed credo prætorem hunc minorem in integrum restitui volentem auditurum non esse. Non solùm autem in his ei succurritur, sed etiam in interuentionibus: vtputa si fideiussorio nomine se vel rem suam obligauit. Pomponius autem videtur adquiescere distinguentibus arbiter ad fideiussores probandos constitutus eum probauit, an verò ipse aduersarius. mihi autem semper succurrendum videtur si minor sit & se circumuentum doceat. Sed & in iudiciis subuenitur: siue dum agit siue dum conuenitur captus sit. Sed & si hereditatem minor adiit minus lucrosam, succurritur ei vt se possit abstinere: nam & hic acceptus est. Idem & in bonorum possessione vel alia successione. 3 Non solùm autem filius qui se miscuit paternæ hereditati, sed & si aliquis sit ex necessariis minor anni Simili modo restitutionem impetrabit. veluti si seruus sit cum libertate institutus: dicēdum etiam erit si se miscuit, posse ei subueniri ætatis beneficio vt habeat bonorū suorum separationē. Planè qui post aditam hereditatē restituitur, debet præstare si quid ex hereditate in rem eius peruenit, nec petit per ætatis imbecillitatem.

Etiam lucri ratio hic habetur.

4 Hodie certo iure vtimur vt & in lucro minoribus succurratur. Pomponius quoque libro vicensimo octauo scribit, & si sine dolo cuiusquam legatum repudiauerit vel in optionis legato captus sit dum elegit deteriorem, vel si duas res promiserit illam aut illam, & pretiosiorem dederit, debere subueniri: & subueniendum est.

5 Quæsitum est ex eo quod in lucro quoque minoribus subueniendum dicitur: si res eius venierit, & existat qui

a Publio

o Quod igitur dicitur l. cū mādato, iussu ord. non habere beneficiū restitutionis, accipe nisi ipse conueniatur

q debitum pecuniarum

r peculiū eius

s diui Claudii

t nō statim dotem stipulanti

v consentit

a qui tamen

x quoniam re, vel cum in rem

A quod cū minore xxv. annis natu gestum

C qualitercū-que

D contractum

G captus

H immiscuit

I si sine

plus liceatur: an in integrum propter lucrum restituendus sit. & cottidie prætores eos restituunt vt rursum admittatur licitatio. Idem faciunt [&] in his rebus quæ servari eis debent. quod circumspectè erit faciendum. Ceterum nemo accedet ad emptionem rerum pupillarium nec si bona fide distrahantur. Et districtè[a] probandum est in rebus quæ fortuitis casibus subiectæ sunt, non esse minori adversus emptorem succurrendum: nisi aut sordes aut evidens gratia tutorum sive curatorum doceatur. Restituitur autem, cum[b] se hereditati misceat vel[c] eam adeat quam repudiavit, rursus restitui poterit vt se abstineat: & hoc & rescriptum & responsum est.

Si adversus repudiationem hereditatis.

7 Sed quod Papinianus libro secundo responsorum ait, minori substitutum servum necessarium repudiante quidem hereditatem minore necessarium fore: & si fuerit restitutus minor, liberū nihilo minus remanere[d]: si autem prius minor adiit hereditatem, mox abstentus est, substitutum pupillo servum cum libertate, non posse heredem existere neque liberum esse: non per omnia verū est. Nam si non est solvendo hereditas, abstinente se herede & Divus Pius rescripsit & Imperator noster & quidem in extraneo pupillo, locum fore necessario substituto. Et quod ait LIBERVM MANERE, tale est, quasi non[e] & heres maneat, cum pupillus impetrat restitutionem posteaquam abstentus est: cum enim pupillus heres non fiat, sed utiles actiones habeat: sine dubio heres manebit qui semel extitit.

Si minor non appellavit, vel non adfuit.

Item si non provocavit intra diem, subvenitur[f] vt provocet: finge enim hoc desiderare. Item & in eremodicii[g] et subvenitur. constat autem omnis ætatis hominibus restaurationem eremodicii præstari si se doceant ex iusta causa afuisse[h].

VIII. HERMOGENIANVS libro primo Iuris Epitomarum

Minor etiam si quasi contumax condemnatus sit in integrum restitutionis auxilium implorabit.

Si adversus rem iudicatam.

VIIII. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

Si ex causa iudicati pignora minoris capta sint & distracta: mox restitutus sit adversus sententiam præsidis vel procuratoris Cæsaris: videndum an ea revocari debeant quæ distracta sunt. nam illud certum est, pecuniam ex causa iudicati solutam ei restituendum. sed[i] interest ipsius corpora potius habere. [&] puto interdum permittendum, id est si grande damnum sit minoris.

Si adversus dotem.

1 In dotis quoque modo mulieri subvenitur, si vltra vires patrimonii vel totum[k] patrimonium circumscripta in dotem dedit.

Si adversus delictum

2 Nunc videndum minoribus vtrum in contractibus captis dumtaxat subveniatur, an etiam delinquentibus. vtputa dolo aliquid minor fecit in re deposita vel commodata, vel aliàs in contractu: an ei subveniatur si nihil ad eum pervenit? & placet in delictis minoribus nō subveniri. nec hic itaque subvenietur. Nam & si furtum fecit vel damnum iniuria dedit: non ei subvenietur. Sed si cū ex dāno dato confiteri possit ne dupli teneatur, maluit negare: in hoc solùm restituendus sit vt pro confesso habeatur. Ergo & si potuit pro fure[l] damnū decidere magis quàm actionē dupli vel quadrupli pati: ei subvenietur. si mulier cum culpa divertisset velit sibi subveniri: vel si maritus: puto restitutionē non habendā, est enim delictū nō modicum. nam [&] si adulterium minor commisit, ei nō subvenitur.

Si adversus servitutem.

3 Papinianus[m] ait, si maior annis viginti minor[n] vigintiquinque se in servitutem venire patiatur: id est si pretium participatus est, non solere restitui. Sed[o] hoc meritò: quoniam res nec[p] capit restitutionem cum statum mutat. Si in commissum inciderit vectigalis dicatur, erit in integrum restitutio. quod sic erit accipiendum, si non dolus ipsorum intervenisset: ceterum cessabit restitutio.

Si adversus libertatem.

Adversus libertatem quoque minori à prætore subveniri impossibile est:

X. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum

Nisi ex magna causa hoc a principe fuerit cōsecutus.

XI. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

Verum[q] vel[r] de dolo vel vtilis[s] actio erit in id quod minoris interfuit non manumitti. proinde quicquid hic haberet si non manumisisset, id ei nunc præstabitur. Sed & nomine earum rerum quas dominicas servus manumissus supprimebat, competunt adversus eum actiones ad exhibendum, & furti[t], & condictio: videlicet quoniam & manumissus eas contrectabat. Ceterum ex delicto in servitutem[v] facto, domino adversus eum post libertatem actio non competit: & hoc rescripto Divi Severi continetur. Quid[x] si minor vigintiquinque annis, maior viginti hac lege vendiderit, vt manumittatur? ideo propositum maiorem viginti, quoniam[y] & Scævola scribit libro quartodecimo quæstionum. & magis est vt sententia constitutionis Divi Marci ad Aufidium Victorinū hunc[z] id est minorem viginti annis non complectatur. quare videndum an maiori viginti annis subveniatur. & si quidem ante desideret quàm libertas competat, audietur: sin verò postea, nō possit. Item quæri potest si is qui emit hac lege, minor sit, an restitui possit. & si quidem nondum libertas competit, erit dicendum posse ei subveniri: sin verò posteaquam dies venit, voluntas maioris venditoris libertatem imponit.

Species, in qua intervenit cognitio principis loco restitutionis prætoriæ.

2 Ex facto quæsitum est, adulescentes quidam acceperant curatorem Salvianum quendam nomine: hic cum curam administrasset, beneficio principis vrbicā procurationem erat adeptus: & apud prætorem se à cura adulescentiū excusaverat absentibus eis. adulescentes adierant prætorem, desiderantes in integrum adversus eum restitui, quòd esset contra cōstitutiones excusatus: cum [eas] [susceptam] tutelam non alii soleant deponere quàm qui trans mare reipublicæ causā absunt, vel hi qui circa principem sunt occupati, vt in consularis Menandri Arrii persona est indultum, [meruisset autem Salvianus excusationem, adulescentes quasi capti in integrum restitui à prætore desideraverant:] Aetrius[A] Severus quia dubitabat, ad Imperatorem Severum retulit: ad quam consultationem successor[B] eius Benidio[C] Quieto rescripsit nullas partes esse prætoris: neque enim contractum proponi cum minore annis vigintiquinque: sed principes intervenire, & reducere hunc ad administrationem qui perperam esset à prætore excusatus.

Caussa cognitio in restitutione.

3 Sciendum est autem non passim minoribus subveniri sed causa cognita, si capti esse proponantur[D]. Item[E] non restituetur qui sobriè rem suam administrans occasione damni non inconsultè accidētis sed fato, velit restitui: nec enim eventus damni restitutionem indulget sed inconsulta facilitas. & ita & Pomponius libro vicésimo octavo scripsit. Vnde Marcellus apud Iulianum notat, si minor sibi servum necessariū comparaverit, mox decesserit, non debere eum restitui: neque enim captus est emendo sibi rem pernecessariam, licet mortalem.

4 Si locupleti heres extitit, & subitò hereditas lapsa sit: puta prædia fuerunt quæ chasmate perierunt, insulæ exustæ sunt, servi fugerūt aut decesserunt: Iulianus quidem libro quadragensimosexto[F] sic loquitur, quasi possit minor in integrum restitui. Marcellus autem apud Iulianum notat, cessare in integrum restitutionem: neque enim ætatis lubrico captus est adeundo locupletem hereditatem. & quod fato contingit, cuivis patrifamilias quāvis diligentissimo possit[G] contingere. Sed hæc res adferre potest restitutionem minori, si adiit hereditatem in qua res erant multæ mortales, vel prædia vrbana[H], æs autem alienum grave: quòd non prospexit posse evenire, vt demoriantur mancipia, prædia ruant. vel quòd non citò distraxerit hæc quæ multis casibus obnoxia sunt.

Si minor adversus minorem.

5 Item quæritur, si minor adversus minorem restitui desiderat, an sit audiendus. & Pomponius simpliciter scribit non restituendum. Puto autem inspiciendum à prætore quis captus sit. proinde si ambo capti sunt, verbi gratia minor minori pecuniam dedit, & ille perdidit: melior est causa secundum Pomponium eius qui accepit, & [vel dilapidabit] vel perdidit.

6 Plane si minor annis cum filiofamilias maiore contraxerit, & Iulianus libro quarto digestorum & Marcellus libro secundo digestorum scribit posse in integrum restitui: vt magis ætatis ratio quàm senatusconsulti habeatur.

XII. GAIVS libro quarto ad Edictum Provinciale

Si apud minorem mulier pro alio intercesserit, non est ei actio in mulierem danda, sed perinde atque ceteri per exceptionem summoveri debet: scilicet quia communi iure in priorem debitorem ei actio restituitur. hæc si solvendo sit prior debitor: alioquin mulier non vtetur senatusconsulti auxilio.

De

a districtè · b vt se · c vel vt eam · d maneret · e non etiam · f subvenitur ei vt · g Eremodiciū. hoc desertio est. id quod ipsum verbū sonat. Nō est autē desertū vadimonium, vt putant. · h absuisse · i sed si interest · l pro furto · m [illegible] · n minor autē · o & hoc · p non · q Cum minor à servo circumventus est. · r de dolo vtilis · t & furti condictio · v in servitute · x Quod si · y sic & Scævola · z Comm. interpretatione ... pulat, & pro hunc legit hoc lib. 1. lect. c. 14. · A Decius · B successores · C Vindio, Vetidio · D probentur. · E ita · F 46. · G posse · H vrbana ruinosa.

De fideiussore minoris.

XIII. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

IN causæ cognitione versabitur verum soli ei succurrendum sit, an etiam his qui pro eo obligati sunt: veputa fideiussoribus. itaque si cum scirem minorem & ei fidem non haberem, tu fideiusseris pro eo, non est æquum fideiussori in necem meá subueniri: sed potius ipsi deneganda erit mandati actio. In summa perpendendum erit prætori, cui potius subueniat, vtrú creditori an fideiussori: nã minor captus neutri tenebitur. facilius in mádatore dicẽdú erit non debere ei subuenire[a]: hic enim velut adfirmator fuit & suasor vt cum minore contraheretur. Vnde tractari potest, minor in integrum restitutionem verum aduersus creditorem, an & aduersus fideiussorem implorare debeat. & puto tutius aduersus vtrumque. Causa[b] enim cognita & præsentibus aduersariis, vel[c] si per contumaciã desint, in integrum restitutiones perpendendæ sunt.

Restitutio in rem.

Interdum autem restitutio & in rem datur minori, id est aduersus rei eius possessorem, licet cum eo non sit contractum. veputa rem à minore emisti & alii vendidisti: potest desiderare interdum aduersus possessorem restitui, ne rem suam perdat vel re sua careat. & hoc vel cognitione prætoria, vel rescissa alienatione dato in rem iudicio. Pomponius quoque libro vicensimo octauo scribit Labeonem existimasse si minor vigintiquinque annis fundum vendidit & tradidit, si[d] emptor rursus eum alienauit, si quidem emptor sequens scit rem ita gestam, restitutionem aduersus eum faciendam: si ignorauit, & prior emptor soluendo esset, non esse faciendam. Sin verò non esset soluendo, æquius esse minori succurri etiam aduersus ignorantem: quamuis bona fide emptor est.

XIIII. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum

PLane quamdiu is qui à minore rem accepit, aut heres eius idoneus sit, nihil noui constituendum est in eum qui rem bona fide emerit: idque[e] & Pomponius scribit.

XV. GAIVS libro quarto ad Edictum Prouinciale

SEd vbi restitutio datur, posterior emptor reuerti ad auctorem suum poterit. Per plures quoque personas si emptio ambulauerit, idem iuris erit.

Restitutioni non locus est, cum quod gestum est non valet ipso iure.

XVI. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

IN causæ cognitione etiam hoc versabitur, num forte alia[f] actio possit competere citra in integrum restitutionem. Nam si communi auxilio & mero iure munitus sit, non debet ei tribui extraordinarium auxilium. veputa cum pupillo contractum est sine tutoris auctoritate, nec locupletior factus est. Item[g] relatum est apud Labeonem, si minor circumscriptus societatem coierit, vel etiam donationis causa, nullam esse societatem nec inter maiores quidem: & ideo cessare partes prætoris. idem & Ofilius respondit: satis enim ipso iure munitus[h] est. Pomponius quoq; refert libro vicensimo octauo, cum quidam heres rogatus esset fratris filiæ complures res dare ea condicione, vt si sine liberis decessisset restitueret eas heredi, & hæc defuncto herede heredi eius cauisset se restituturam: Aristonem putasse in integrum restituendam. Sed & illud Pomponius adiicit, quòd potuit incerti condici hæc cautio etiam à maiore: non enim ipso iure sed per condictionem munitus est. Et generaliter probandum est vbi contractus non valet, pro certo prætorem se non debere interponere. Idẽ Põponius ait, in pretio emptionis & venditionis naturaliter licere cõtrahentibus se circumuenire.

Qui restituere possunt.

Nunc videndum qui in integrum restituere possunt. Et tam præfectus vrbi quàm alii magistratus pro[i] iurisdictione sua restituere in integrum possunt tam in aliis[k] causis quàm contra sententiam suam.

XVII. HERMOGENIANVS libro primo Iuris Epitomarum

PRæfecti etiam prætorio ex sua sententia in integrum possunt restituere, quamuis appellari ab his non possit. Hæc idcirco tam variè, quia appellatio quidem iniquitatis sententiæ querellam, in integrum verò restitutio erroris proprii veniæ petitionem vel aduersarii circumuentionis allegationem continet.

XVIII. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

MInor autem magistratus contra sententiam maiorum non restituet. Sin autem princeps sententiam dixit, peccato solet permittere restitutionem, & induci in auditorium suum eum qui per infirmitatem ætatis captum se dicat, dum ea quæ pro causa sunt, dicta[l] non allegat, vel ab aduocatis proditum[m] queratur. Denique Glabrionem Acilium[n] Diuus Seuerus & Imperator Antoninus non audierũt, incoloratè restitui desiderantem aduersus fratrem post speciem in auditorio eorum finitam. Sed & Perennio[o] Seuero contra res bis iudicatas in integrum restitui[p], Diuus Seuerus & Imperator Antoninus permiserunt in auditorio suo examinari. Idem Imperator Licinnio Frontoni rescripsit, insolitum esse post sententiam vice sua ex appellatione dictam alium in integrum restitutionem tribuere nisi solum principem. Sed & si ab Imperatore iudex datus cognoscat, restitutio ab alio nisi à principe qui iudicem destinauit non fiet.

De successore minoris.

Non solùm autem Minoribus, verùm successoribus quoque minorum datur in integrum restitutio, & si sint ipsi maiores.

XVIIII. IDEM libro tertiodecimo ad Edictum

INtra eundem tamen successori plus quam annum dabimus, et est edicto expressum. si fortè ætas ipsius subueniat. nam post annum vicensimumquintum habebit legitimum tempus: hoc enim ipso deceptus videtur, quòd cum possit restitui intra tempus statutum ex persona defuncti, hoc non fecit. Planè si defunctus ad in integrum restitutionem modicum tempus ex anno vtili habuit, huic[q] heredi minori post annum vicensimumquintum completum, non totum statutum tempus dabimus ad in integrum restitutionem, sed[r] id dumtaxat tempus quod habuit is cui heres extitit.

Absens caussa exilii non restituitur.

XX. IDEM libro vndecimo ad Edictum

PApinianus libro secundo responsorum ait, exuli reuerso non debere prorogari tempus in integrum restitutionis statutum quia afuit[s], cum potuerit adire prætorem per procuratorem: nec dixit, vel præsidem[t] vbi erat. Sed quod idem dicit, &[v] indignum[x] esse propter irrogatam pœnam, non rectè: quid enim commune habet delictum cum venia ætatis? Si quis tamen maior vigintiquinque annis intra tempus restitutionis statutum contestatus[y] postea destiterit, nihil ei proficit ad in integrum restitutionem contestatio: vt est sæpissimè rescriptum.

XXI. IDEM libro decimo ad Edictum

DEstitisse[z] autem is videtur non qui distulit, sed qui liti renuntiauit in totum.

Si aduersus aditionem hæreditatis.

XXII. IDEM libro vndecimo ad Edictum

IN integrum verò restitutione postulata aduersus aditionem à minore factam, si quid legatis expensum est, vel pretia eorum qui ad libertatem aditione eius peruenerunt, à minore refundenda non sunt. quemadmodum per contrarium cum minor restituitur ad adeundam hereditatem, quæ antea gesta † erunt per curatorem bonorum decreto prætoris ad distrahenda bona secundum iuris formam constitutum, rata esse habenda Calpurnio Flacco Seuerus & Antoninus rescripserunt.

De eo quod a minore gestum est non suo sed alieno nomine.

XXIII. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum

CVm mandatu patris filiusfamilias res[A] administraret, non habet beneficium restitutionis: nã & si alius ei mandasset, non succurreretur: cum eo modo maiori potius consuleretur, cuius damno res sit cessura. Sed si[B] euentu damnum minor passurus sit, quia quod præstiterit seruare[C] ab eo cuius negotia gessit non potest, quia is non erit soluendo, sine dubio prætor interueniet. Si autem ipse dominus minor sit, procurator verò maioris ætatis, non potest facilè dominus audiri: nisi[D] si mandatu eius gestum erit, nec à procuratore seruari res possit. Ergo & si procuratorio nomine minor circumscriptus sit, imputari debet hoc domino qui tali commisit sua negotia. idque & Marcello placet.

XXIIII. PAVLVS libro primo Sententiarum

QVod[a] si minor sua sponte negotiis maioris interuenerit, restituendus erit ne maiori damnum accidat. Quòd si hoc facere recusauerit, tunc si cõuentus fuerit negotiorum gestorum, aduersus hanc actionem non restituitur. sed compellendus est ei [illegible] cedere † auxilium in integrum restitutionis, vt procuratorem eum in rem suam faciat: vt possit per hunc modum damnum sibi propter minorem contingens resarcire.

Tota restitutio pendet ex bono, & æquo.

Non semper autem ea quæ cum minoribus geruntur rescindenda sunt, sed ad bonum & æquum redigẽda sunt ne magno incommodo huius ætatis homines adficiantur nemine[b] cum his cõtrahente: & quodammodo commercio eis interdicatur. Itaque nisi aut manifesta circumscriptio sit, aut tam neglegenter in ea causa versati sunt, prætor interponere se non debet. Scæuola[c] noster aiebat, si

a subueniri
b causa autem
d & emptor
a idemque
f aliqua
g Ita
h munitus
l non dicta allegat
m præuaricatione
n Attilium

o Rursus Perennio. Sed & pro Sépronio vel Frolennio
p restitui desyderanti. Dua
q huius heredi
s absolu.
v id indignũ
y litem contestatus
† erant
A res patris gerens
B in casu, ex euentu
C seruari
† cuius[?]
F & nemine

quis iuuenili leuitate ductus omiserit vel repudiauerit hereditatem vel bonorum possessionem, si quidem omnia[a] in integro sint, omnimodo audiendus est: si verò iam distracta hereditate & negotiis finitis ad paratam pecuniam laboribus substituti veniat, repellendus est: multóq; parcius ex hac causa heredem minoris restituendum esse.

a omnia integra

Minor circumscriptus à seruo.

3 Si seruus vel filiusfamilias minorem circumscripserit, pater dominúsve quod ad eum peruenerit restituere iubendus est: quod non peruenerit, ex peculio eorum præstare: si ex neutro satisfiet & dolus serui interuenerit, aut Berberibus castigandus aut noxæ dedendus erit. sed & si filiusfamilias hoc fecit, ob dolum suum códemnabitur.

Effectus restitutionis.

4 Restitutio autem ita facienda est, vt vnusquisque † in integrum ius suum recipiat. Itaque si in vendendo fundo circumscriptus restituetur, iubeat[b] prætor emptorem fundum cum fructibus reddere & pretiú recipere: nisi si tunc dederit, cum eum perditurum non ignoraret: sicuti facit in ea pecunia quę ei consumpturo creditur. Sed parcius in venditione, quia æs alienum ei soluitur: quod facere necesse est. credere autem non est necesse. Nam & si origo contractus ita constituit vt infirmanda sit, si tamen necesse fuit pretium solui, non omnimodo emptor damno adficiendus est.

† integrum
b iubebit

Cognitio prætoria.

5 Ex hoc edicto nulla propria actio vel cautio proficiscitur: totum enim hoc pendet[c] ex prætoris cognitione.

c dependet

Repetitio indebiti.

XXV. GAIVS libro quarto ad Edictum Prouinciale

ILlud nullam habet dubitationem, quin minor si non debitum soluerit ex ea causa ex qua iure ciuili repetitio non est danda, sit ei vtilis actio ad repetendum: cum & maioribus vigintiquinque annis iustis ex causis dari solet repetitio.

An restitutio per procuratorem petatur.

1 Si talis interueniat iuuenis, cui præstanda sit restitutio: ipso postulante præstari debet, aut procuratori eius: qui idipsum nominatim mádatú sit. qui verò generale mádatú de vniuersis negotiis gerédis alleget, non debet audiri.

XXVI. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum

QVod si de speciali mandato dubitetur cum restitutio postuletur, interposita stipulatione ratam rem dominum habiturum, rei potest mederi. Quòd si is qui circumscripsisse dicitur absit, defensor eius satis iudicatum solui dare debebit.

Pater sine mandato petit.

XXVII. GAIVS libro quarto ad Edictum Prouinciale

PAtri[d] pro filio omnimodo præstanda restitutio est, licet filius restitui nolit: quia patris periculú agitur qui de peculio tenetur. Ex quo apparet ceteros adgnatos[e] vel adfines alterius esse códicionis: nec aliter audiri oportere quàm si ex voluntate adulescentis postulent, aut eius vitæ sit iste adulescens vt meritò etiá bonis ei debeat interdici.

d Hic pater nondum tenebatur, nec conueniebatur. Sed futurú erat, vt teneretur, si filius restitutus nó esset & iudicatú esset. l. 3. §. Idem scribit. infra. de pecul. Vnde quia filius inique forte patri, nolebat restitui, permissú est patri, qui vt legitim[us] defensor interueniebat restitutionë filij nomine impetrare etiá eo inuito. secus est cum pater iam de peculio tenetur, & obligatus est. l. 4. suprà. eod.
e cognatos

Si aduersus creditorem.

1 Si pecuniam quam mutuam minor accepit, dissipauit, denegare debet proconsul creditori aduersus eum actionem. Quòd si egenti minor[f] crediderit, vlterius procedendum non est quàm vt iubeatur iuuenis actionibus suis quas habet aduersus eú cui ipse credidisset, cedere creditori suo. Prædiú quoq; si ex ea pecunia pluris quàm oporteret emit, ita temperanda res erit, vt iubeatur venditor reddito pretio reciperare prædium, ita vt sine alterius damno etiam creditor à iuuene suum cósequatur. Ex quo scilicet simul intellegimus quid obseruari oporteat si sua pecunia pluris quàm oportet emerit: vt tamen hoc &[g] superiore casu venditor qui pretium reddidit, etiam vsuras quas ex ea pecunia percepit aut percipere potuit reddat: & fructus, quibus locupletior factus est iuuenis, recipiat. Item ex diuerso si minore pretio quàm oportet vendiderit adulescens: emptor quidem iuberi debebit prædia cum fructibus restituere, iuuenis autem eatenus ex pretio reddere quatenus ex ea pecunia locupletior est.

f minor eam
g ex superiore

Contra quem restituitur minor.

2 Si minor annis vigintiquinque sine causa debitori acceptum tulerit, non solùm in ipsum sed & in fideiussores & in pignora actio restitui debet. Et si ex duobus reis alteri acceptum tulerit, in vtrumq; restituenda est actio. Ex hoc intellegimus si damnosam sibi nouationem[h] fecerit, fortè si ab idoneo debitore ad inopem nouandi causa transtulerit obligationem, oportere eum in priorem debitorem restitui. 3 Aduersus eos quoque restitutio præstanda est, quorum de dolo agere non permittitur: nisi[i] quædam personæ speciali lege exceptæ[k] sint.

h Itaque imponunt, qui notant Flor. legi donationem
i nisi si
k Addunt, vt pater, & patronus. quæ ex margine in contextú irrepsisse, vt ex ipso Accur. apparet.

Effectus restitutionis.

XXVIII. CALLISTRATVS libro secundo Digestorum

CVm minor quàm quinque & viginti annis aduersus eum cum quo tutelæ egit restituitur, non ideo tutori contrarium tutelæ iudicium restituendum est.

XXVIIII. MODESTINVS libro secundo Responsorum

ETiam si patre eodémque tutore auctore pupillus captus probari possit: curatoré postea ei datum, nomine ipsius in integrú restitutioné postulare non prohiberi.

Effectus restitutionis.

1 Ex causa curationis condénata pupilla aduersus vnum caput sententiæ restitui volebat: & quia videtur in ceteris litis speciebus releuata fuisse, actor maior ętate qui adquieuit tunc temporis sententiæ, dicebat totam debere litem restaurare[l]. Herennius Modestinus respondit, si species in qua pupilla in integrum restitui desiderat, ceteris speciebus non cohæret, nihil proponi cur à tota sententia recedi actor postulans audiendus est.

l restaurari.

Vocari debent q quorum interest.

2 Si hereditate patris ætatis beneficio in integrum restitutus abstinuit[m] se, nemine de creditoribus paternis præsente vel ad agendum à præside euocato, an ea restitutio rectè facta videatur, quæritur. Herennius Modestinus respondit, cum non euocatis creditoribus in integrum restitutionis decretum interpositum proponatur, minimè id creditoribus præiudicasse.

m minor abstinuisset.

Renuntiatio beneficij prætorij.

XXX. SALVIANVS libro tertio Quæstionum

SI filius emancipatus cótra tabulas non accepta possessione, post inchoatam restitutionis quæstionem legatum ex testamento patris maior vigintiquinque annis petisset, liti renuntiare videtur: cum & si bonorum possessionis tempus largiretur, electo iudicio defuncti repudiatum beneficium prætoris existimaretur.

Si aduersus aditionem.

XXXI. IDEM libro nono Responsorum

SI mulier posquam heres extitit, propter ætatem abstinendi causa in integrum restituta fuerit: seruos hereditarios ex fideicommisso ab ea rectè manumissos retinere libertatem respondi: nec erunt cogendi viginti aureos pro libertate retinenda dependere, quam iure optimo consecuti videntur. Nam & si quidam ex creditoribus pecuniam suam ante restitutionem ab ea reciperassent, ceterorum querella contra eos qui acceperunt, vt pecunia communicetur non admittetur.

Aetas falsò probata.

XXXII. PAVLVS libro primo Quæstionum

MInor vigintiquinque annis adito præside ex aspectu corporis falsò probauit perfectam ætatem: curatores cum intellexissent esse minorem perseuerauerunt in administratione: medio tempore post probatam ætatem ante impletum vicensimumquintum annum solutæ sunt adulescenti pecuniæ debitæ, easque male consumpsit: quęro cuius sit periculum. Et quid[n] si curatores quoque[o] in eodem errore perseuerassent, vt putarent maiorem esse & abstinuissent se ab administratione: curationem etiam restituissent: an periculum temporis, quod post probatam ætatem cessit[p], ad eos pertineat? Respondi, hi qui debita exsoluerunt, liberati iure ipso non debent iterum conueniri[q]. Planè curatores qui scientes eum minorem esse perseuerauerunt in eodem officio non debuerunt eum pati accipere pecunias debitas: & debebunt hoc nomine conueniri[r]. Quòd si & ipsi decreto pręsidis crediderunt & administrare cessauerunt, vel etiam rationem reddiderunt: similes sunt ceteris debitoribus: adeóq; non cóueniuntur.

n Et quidem
o quoque eo modo in eodé
p intercessit,
q l. 7. § puta si præ. ex. si modo dolo, non errore maiorem se probauerit.
r Nec ad rem pertinet, quod minor se maioré dolo probauerit. Ná dolus impedit restitutioné contra eos cláciá vel curatoré, qui nó debuit pati accipere pecuniam, cum sciret minoré, nec ab eo deciperetur. l. 7. de in integr. restitu. minor. C.

Restituitur, vt reddat legatum, nec seruum manumittat.

XXXIII. ASTVRNIVS VALENS libro sexto Fideicommissorum

SI minor vigintiquinque annis seruum suum, qui pluris[a] quàm in testamento ei legatum sit, manumittere rogatus fuerit. & legatum acceperit: non cogendum præstare libertatem si legatum reddere paratus sit, Iulianus respondit: vt quemadmodum maioribus liberum sit non accipere si nolint manumittere: sic huic reddenti legatum necessitas manumittendi remittatur.

a pluris est

XXXIIII. PAVLVS libro primo Sententiarum

SI minor vigintiquinque annis filiofamilias minori pecuniam credidit, melior est causa consumentis: nisi locupletior ex[t] hoc inueniatur litis contestatæ tempore is qui accepit.

t in hoc

Aduersus compromissum.

1 Minores si in iudicem compromiserint & tutore auctore stipulati sunt: integri[v] restitutionem aduersus talem obligationem iure desiderant.

v in integrum

Probabilis

Probabilis affectio erga rem, quæ maiorum fuit.

XXXV. HERMOGENIANVS libro primo Iuris Epitomarum

SI in emptionem penes se collatam [a] minor adiectione ab alio superetur: implorãs in integrum restitutionem audietur, si eius interesse emptam ab eo rem fuisse adprobetur: veluti quòd maiorum eius fuisset: [a]ita[b] tamen vt id quod ex licitatione accessit, ipse offerat venditori.

XXXVI. PAVLVS libro quinto Sententiarum

MInor viginti quinque annis omissam allegationem pre in integrũ restitutionis auxiliũ repetere potest.

Quibus ex causis minor non restituitur.

XXXVII. TRYPHONINVS libro tertio Disputationum

AVxilium in integrum restitutionis executionibus[b] pœnarum paratum non est: ideóque iniuriarum iudicium semel omissum repeti non potest. sed [&] in sexaginta diebus præteritis, in quibus iure mariti sine calumnia vir accusare mulierem adulterii potest, denegatur ei in integrum restitutio. quod[c] ius omissum si nunc repetere vult, quid aliud quàm delicti veniam id est calumniæ deprecatur? & cum neque in delictis neque[d] in calumniatoribus prætorem succurrere oportere certi iuris sit, cessabit in integrum restitutio. In delictis autem minor annis vigintiquinque non meretur in integrum restitutionem, vtique atrocioribus: nisi quatenus interdum miseratio ætatis ad mediocrem pœnam iudicem produxerit[e]. Sed vt a T legis Iuliæ de adulteriis coërcẽdis præcepta veniamus: vtique nulla deprecatio adulterii pœnæ est, si se minor annis adulterũ fateatur[f]. Dixi[g] nec si quid eorum commiserit quæ pro adulterio eadem lex punit: veluti si adulterii damnatam sciens vxorem duxerit, aut in adulterio deprehensam vxorem non dimiserit[h], quæstumve de adulterio vxoris fecerit, pretiúmve pro comperto stupro acceperit, aut domum præbuerit ad stuprum adulteriúmve in eam committendum. & non sit ætatis[i] excusatio aduersus præcepta legum ei qui dum leges inuocat contra eas committit.

Pupillo non succurritur in iis, quæ ex contractu defuncti descendunt: nisi euidens æquitas id suadeat.

XXXVIII. PAVLVS libro primo Decretorum

AEmilius Larianus [k] ab Obinio fundũ Rutilianum[l] lege commissoria emerat data parte pecuniæ: ita vt si intra duos menses ab emptione reliqui pretii partem dimidiam non soluisset, inemptus esset: item si intra alios duos menses reliquum pretium non numerasset, similiter esset inemptus. intra priores duos menses Lariano defuncto Rutiliana pupillaris ætatis successerat: cuius tutores in solutione cessauerunt. venditor denuntiationibus tutoribus sæpe datis, post annum eandem possessioné Claudio Telemacho vendiderat: pupilla in integrum restitui desiderabat. victa tam apud prætorem quàm apud præfectum vrbi pro Bocauerat. Putabam bene iudicatum quòd pater[m] eius non ipsa contraxerat. Imperator[n] autem motus est quòd dies committendi in tempus pupillæ incidisset, eáque effecisset ne pareretur legi venditionis[o]. Dicebam posse magis ea ratione restitui eam, quòd venditor denuntiando post diem quo placuerat esse commissum, & pretium petendo recessisse à lege sua videretur[p]. non me[q] moueri quòd dies postea transisset: non magis quàm si creditor pignus distraxisset post mortem debitoris, die solutionis finita. Quia[r] tamen lex commissoria displicebat ei, pronuntiauit in integrum restituendam. Mouit etiam illud Imperatorem, quòd priores tutores qui non restitui desiderassent, suspecti pronuntiati erant. Quod dicitur non solere filiusfamilias post emancipationem adhuc minoribus succurri in his quæ omisissent manentes in potestate, tunc rectè dicitur cum patri adquirere possunt.

Restitutionis tempus non currit, pendente cognitione appellationum.

XXXIX. SCAEVOLA libro secundo Digestorum

INtra vtile tempus restitutionis apud præsidem petierunt in integrum restitutionem minores, [&] de ætate sua probauerunt: dicta pro ætate sententia, aduersarii vt impedirent cognitionem præsidis ad Imperatorem appellarunt: præses in euentum appellationis cetera cognitionis distulit. quæsitum est si finita appellationis apud Imperatorem cognitione & iniusta appellatione pronũtiata, egressi ætatem deprehendantur, an cetera negotii[s] implere possunt, cum per eos non steterit quo minus res finem accipiat. Respondi secundum ea quæ proponuntur, perinde cognosci atque si nunc intra ætatem essent.

Vendito fundo à curatore, an minor restituatur.

Vendentibus curatoribus minoris fundum emptor extitit Lucius Titius, & sex ferè annis possedit & longe longéque rem meliorem fecit. quæro cum sint idonei curatores, an minor aduersus Titium emptorem in integrum restitui possit. Respondi ex omnibus quæ proponerentur, vix esse eum restituendum: nisi si maluerit omnes expensas [t] quas bona fide emptor fecisse adprobauerit, ei præstare: maximè cum sit ei paratum promptumque auxilium, curatoribus eius idoneis constitutis.

Actio iudicati nouata, iusta est causa restitutionis.

XL. VLPIANVS libro quinto Opinionum

MInor[v] annis vigintiquinq;, cui fideicómissum solui pronuntiatum erat, cauerat id se accepisse: & cautionem eidem debitor quasi creditæ pecuniæ fecerat. in integrum restitui potest: quia pariam ex causa iudicati persecutionem noui contractu ad initium alterius petitionis redegerat. Prædia patris sui minor annis vigintiquinque ob debita rationis tutelæ aliorum quam pater administrauerat, in solutum inconsultè dedit. ad suam æquitatem per in integrum restitutionem reuocanda res est, vsuris pecuniæ quam constiterit ex tutela deberi reputatis & cum quantitate fructuũ perceptorũ compensatis.

Minor, restitutione impetrata, non cogitur vti.

XLI. IVLIANVS libro quadragesimo quinto Digestorum

SI iudex circumuento in venditione adulescenti iussit fundum restitui, eúmque pretium emptori reddere, & hic nolit[x] hac in integrum restitutione: pœnitentia acta exceptionem vtilem aduersus petentem pretium, quasi ex causa iudicati adulescens habere poterit: quia vnicuiq; licet contemnere hæc quæ pro se introducta sunt. nec queri poterit venditor[y] si restitutus fuerit in eam[z] causam in qua se ipse constituit: & quam mutare non potuisset si minor auxilium prætoris non implorasset.

Quis possit restituere.

XLII. VLPIANVS libro secundo de Officio proconsulis

PRæses prouinciæ minorem in integrum restituere potest etiam contra suam vel decessoris sui sententiam. quod enim appellatio interposita maioribus præstat, hoc beneficio ætatis consequuntur minores.

Probatio ætatis.

XLIII. MARCELLVS libro primo de Officio Præsidis

DE ætate eius qui se maiorem annis vigintiquinque dicit, causa cognita probandum est: quia per eam probationem in integrum restitutioni eiusdem adulescentis & [A] aliis causis præiudicatur.

Causa cognitio.

XLIIII. VLPIANVS libro quinto Opinionum

NOn omnia quæ minores annis vigintiquinque gerunt irrita sunt, sed ea tantùm quæ causa cognita eiusmodi deprehensa sunt: vel [B] ab aliis circumuenti vel sua facilitate decepti aut quod habuerunt amiserunt aut quod adquirere emolumentum potuerunt omiserunt aut se oneri quod non suscipere licuit obligauerunt.

Qui in vtero est, habetur pro iam nato.

XLV. CALLISTRATVS libro primo Edicti Monitorii

ETiam[C] ei qui prius quàm nasceretur vsucaptum amisit, restituendam actionem Labeo scribit. Imperator Titus Antoninus rescripsit, eum qui fraude tutoris aduersarium suum diceret absolutum & agere cum eo ex integro vellet, licentiam habere prius cum tutore agere.

Defensor condemnatus non restituitur.

XLVI. PAVLVS libro secundo Responsorum

EVm qui ex sua voluntate minorem annis in iudicio defendit & condemnatus est, ex causa iudicati posse conueniri: nec eius quem defendit ætatem ad restitutionem impetrandam ei prodesse, cum causam iudicati recusare non possit. Ex quo apparet nec eum cuius nomine condemnatus est, auxilium restitutionis propter eam sententiam implorare posse.

Contra venditionem restituitur minor, quamuis sine dolo facta sit.

XLVII. SCAEVOLA libro primo Responsorum

TVtor vrguentibus creditoribus rem pupillarem bona fide vendidit, denuntiante tamen matre [&] emptoribus. quæro cum vrguentibus creditoribus distracta sit, nec de sordibus tutoris meritò quippiam dici potest, an pupillus in integrum restitui potest. Respondi cognita causa æstimandum: nec ideirco si iustum sit restitui denegandum id auxilium, quòd tutor delicto vacaret[D].

Restituto minore aduersus venditionem fundi communis, an à toto contractu recedatur.

Curator adulescentium prædia communia sibi & his quorum curã administrabat [E], vendidit. quæro si decreto prætoris adulescentes in integrum restituti fuerint, an

a collectam
b in exemptio nibus
c quia
d nec calumniatoribus
e perduxerit.
f fateatur cõmisisse
g Sed nec si
i sit
k Largianus
l Puteolanum
m Imperatoris
t impensas
x & hic nolit vel hac
y emptor
z in eandem
A in aliis
B vt ab
D caret.
E administrauerat.

catenus venditio rescindenda sit quatenus adulescentium pro parte fundus communis fuit. Respondi catenus rescindi, nisi si emptor à toto contractu velit discedi, quod partem empturus non esset. Item quæro emptor verum à Seio & Sempronio pupillis[a] pretium cum vsuris recipere deberet, an vero ab herede curatoris. Respondi heredes[b] quidem curatoris teneri: verùm[c] in Seium & Sempronium pro parte qua eorum fundus fuit actiones dandas: vtique si ad eos accepta pecunia pro eadem parte peruenisset.

Priuilegium fideiussoris non prodest reo.

XLVIII. PAVLVS libro primo Sententiarum

MInor se in id quod fideiussit vel mandauit in integrum restituendo, reum principalem non liberat.

Minor ancillam vendidit: si eam emptor manumiserit, ob hoc in integrum restitui non poterit: sed aduersus emptorem quanti sua interest actionem habebit. Mulier minor viginti quinque annis si pactione dotis deterior condicio eius fiat, & tale pactum interit quod numquam maioris ætatis constitutæ[d] paciscerentur, atque ideo reuocare velit, audienda est.

Aduersus venditionem validam minor restituitur.

XLVIIII. VLPIANVS libro trigensimoquinto ad Edictum

SI res pupillaris vel adulescentis distracta fuerit, quam lex distrahi non prohibet: venditio quidem valet, verumtamen si grande damnum pupilli vel adulescentis vertatur, etiam si collusio non intercessit, distractio per in integrum restitutionem reuocatur.

Si minor nouandi caussa intercedat, restituitur actio in priorem debitorem, & in pristinam caussam.

L. POMPONIVS libro nono Epistularum & variarum lectionum

IVNius Diophantus Pomponio suo salutem. Minor viginti quinque annis nouandi animo intercessit pro eo qui temporali actione tenebatur, tunc cum adhuc supererant decem dies, & postea in integrum restitutus est: verum restitutio quæ creditori aduersus priorem debitorem datur, decem dierum sit an plenior? Ego didici ex tempore in integrum restitutionis tantundem temporis præstandum quantum supererat: tu quid de eo putas velim rescribas. Respondit, sine dubio quod de temporali actione in qua intercessit minor sensisti, puto verius esse: ideóque & pignus quod dederat prior debitor manet obligatum.

DE[e] CAPITE[f] MINVTIS

TITVLVS V.

Minima capitis diminutio caussa est restitutionis.

I. GAIVS libro quarto ad Edictum Prouinciale

CAPITIS[g] minutio est status[h] permutatio.

II. VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum

PErtinet[i] hoc edictum ad eas capitis deminutiones quæ salua ciuitate contingunt. ceterum siue amissione ciuitatis siue libertatis amissione contingat capitis deminutio, cessabit edictum: neque possunt hi penitus conueniri. dabitur plane actio in eos, ad quos bona peruenerunt eorum. Ait prætor, QVI QVAEVE POSTEAQVAM QVID CVM HIS ACTVM CONTRACTVMVE SIT, CAPITE DEMINVTI DEMINVTAE ESSE DICENTVR, IN EOS EASVE PERINDE QVASI ID FACTVM NON SIT, IVDICIVM DABO.

Hi qui capite minuuntur, ex his caussis quæ capitis deminutionem præcesserunt manent obligati naturaliter. ceterum si postea, imputare quis sibi debebit cur contraxerit, quantum ad verba huius edicti pertinet. Sed interdum si contrahatur cum his post capitis deminutionem, danda est actio. Et quidem si adrogatus[k] sit, nullus labor: nam perinde obligabitur vt filiusfamilias. Nemo delictis exuitur, quamuis capite minutus sit. Ei qui debitorem suum adrogauit, non restituitur actio in eum postquam sui iuris fiat. Hoc iudicium perpetuum est, & in heredes & heredibus datur.

Arrogatio.

III. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum

LIberos qui adrogatum parentem sequuntur placet minui caput[l], cum in aliena potestate sint, & cum familiam mutauerint.

Emancipatio.

Emancipato filio, & ceteris personis capitis minutio manifestò[m] accidit: cum emancipari nemo possit nisi in imaginariam seruilem causam deductus. Aliter atque cum seruus manumittitur: quia seruile caput nullum ius habet, ideo[n] nec minui potest.

IIII. MODESTINVS libro primo Pandectarum

HOdie[o] enim incipit statum habere[p].

V. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum

AMissione ciuitatis fit capitis minutio, vt in aqua[q] & igni interdictione. Qui deficiunt, capite minuuntur. deficere autem dicuntur qui ab his quorum sub imperio sunt desistunt[r] & in hostium numerum se conferunt. sed & hi quos senatus hostes iudicauit, vel[s] lege lata[t]: vtique vsque[t] eò vt ciuitatem amittant.

Effectus minutionis.

Nunc respiciendum quæ capitis deminutione pereant[v]: & primò de ea capitis deminutione quæ salua ciuitate accidit. per quam publica iura non interuerti constat: nam manere magistratum vel senatorem vel iudicem certum est.

VI. VLPIANVS libro quinquagensimo primo ad Sabinum

NAm & cætera officia quæ publica sunt, in eo non finiuntur: capitis enim minutio priuata[x] hominis & familiæ eius iura non ciuitatis amittit.

Tutelarum differentia.

VII. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum

TVtelas etiam non amittit capitis minutio: exceptis his quæ in iure alieno personis positis deferuntur[y]. Igitur testamento dati vel ex lege vel ex senatusconsulto, erunt nihilo minus tutores. Sed[z] legitimæ tutelæ ex duodecim tabulis interuertuntur eadem ratione qua & hereditates exinde legitimæ: quia[A] adgnatis deferuntur, qui[B] desinunt esse, familia mutata[C]. Ex nouis autem legibus & hereditates & tutelæ plerumque sic deferuntur, vt personæ naturaliter[D] designentur. vt ecce deferunt hereditatem senatusconsulta matri & filio. iniuriarum & actionum ex delicto venientium obligationes cum capite ambulant. Si libertate adempta capitis deminutio subsecuta sit, nulli restitutioni aduersus seruum locus est: quia nec prætoria iurisdictione ita seruus obligatur, vt cum eo actio sit. sed vtilis actio aduersus dominum danda est, vt Iulianus scribit. & nisi insolidum defendatur, permittendum mihi est in bona quæ habuit mitti. Item cum ciuitas amissa est, nulla restitutionis æquitas est aduersus eum qui amissis bonis & ciuitate relicta nudus exulat.

Naturalis præstatio.

VIII. GAIVS libro quarto ad Edictum Prouinciale

EAs obligationes, quæ naturalem præstationem habere intelleguntur, palam est capitis deminutione non perire: quia ciuilis ratio naturalia iura corrumpere non potest. Itaque de dote actio quia in bonum & æquum concepta est, nihilo minus durat etiam post capitis deminutionem.

VIIII. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum

VT[E] quandoque emancipata agat.

Annuum legatum.

X. MODESTINVS libro octauo Differentiarum

LEgatum in annos singulos vel menses singulos relictum, vel si habitatio legetur, morte quidem legatarii legatum intercidit, capitis deminutione tamen interueniente perseuerat: videlicet quia tale legatum in facto potius quàm in iure consistit.

Diuisio.

XI. PAVLVS libro secundo ad Sabinum

CApitis deminutionis tria genera sunt: maxima, media, minima. tria enim sunt quæ habemus: libertatem[F], ciuitatem, familiam. Igitur cum omnia hæc amittimus, hoc est libertatem & ciuitatem & familiam: maximam esse capitis deminutionem. Cum verò amittimus ciuitatem, libertatem retinemus: mediam esse capitis deminutionem. Cum[G] & libertas & ciuitas retinetur, familia tantùm mutatur: minimam esse capitis deminutionem constat.

EX QVIBVS CAVSIS MAIORES VIGINTIQVINQVE ANNIS IN INTEGRVM RESTITVVNTVR

TITVLVS VI.

Interpretatio edicti prætoris, cuius duo sunt præcipua capita.

I. VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum

HVius edicti causam nemo nõ iustissimam esse confitebitur: læsum enim ius per id tempus quo quis reipublicæ operam dabat vel aduerso casu laborabat corrigitur. nec non &[H] aduersus eos succurritur: ne vel obsit vel prosit quod euenit. Verba autem edicti talia sunt. SI CVIVS QVID DE BONIS[I] CVM IS METV AVT SINE DOLO MALO REIPVBLICAE CAVSA ABESSET: INVE[K] VINCVLIS SERVITVTE HOSTIVMQVE POTESTATE ESSET: SIVE CVIVS ACTIONIS EORVM CVI DIES EXISSE DICATVR: ITEM SI QVIS QVID VSV SVVM FECIT

a adulescentibus
b heredem
c verum & in
d constituta paciscerentur
e Per statum mutationem incidit aliquis in capitis sui iure emolu. l. 2. supr. de resti. in int. vt nisi beneficio principio ex hoc edicto restituatur. l. 7. inf. eo. data ei actione vtili, perinde quasi alteri amissa non sit. l. vlti. C. quo. ex caus. maio. agere in eū non possit, quo obligatus erat. quod subtili ratione iuris vinculo alium videatur, mutato statu, quā qui contraxit. l. 7. infra eod.
f capitis diminutione
g Contingit etc. vel. cū hoc primo.
h status prioris permutatio
i Ita interpretatur edictū quasi ad eas deminutiones pertineat, quæ adoptione, vel emancipatione flagitum mutatæ vel ut hos subuertantur, sed aduersus hos. Paulus tamen et Cassius ita producunt, vt etiam capitis etiam restituatur actio, vel adrogatio vel in re castrensi cōstituerunt infr. l. 7. l. & p
k adrogans
l capite.
m manifestè
n ideòque
o eo die
p habere cum manumittitur.
q aquæ & ignis
r desciscunt
s vel relegati. hæc varietates notantur Accurs.
t vsque adeò
v iura pereant
x priuata
y Male Haloād. nō deferūtur. Aug. i emd. c. 3.
z licet legitimæ
A quæ
B quia desinunt
C mutata
D Id est, naturalis nomine, quale est matris, aut filii, quibus nomina legum ut Senat. Tertyl. & Orf. hereditates deferunt. Lege autē 12. Tab. personæ notantur ciuiliter ut in quibus deferuntur hereditates sua, & agnatis. Quo ciuilia nomina sunt, & iure ciuili introducta, non autem naturalia.
E &
F & libertatē
G Cum tantum
H aduersus eos qui vel absentes Respub. causa fuerant, vel apud hostes deténti succurritur
I De bonis eius diminutū cum is
K inue in

RECESSERIT; AVT QVOD NON VTENDO AMISIT CONSECVTVS: ACTIONEVE QVA SOLVTVS OB ID QVOD DIES EIVS EXIERIT CVM ABSENS NON DEFENDERETVR, INVE VINCVLIS ESSET, SECVMVE AGENDI POTESTATEM NON FACERET: AVT a CVM EVM INVITVM IN IVS VOCARE[a] NON LICERET, NEQVE DEFENDERETVR: CVMVE MAGISTRATVS DE EA RE APPELb LATVS ESSET, SIVE CVI PRO[b] MAGISTRATV SINE DOLO IPSIVS ACTIO EXEMPTA ESSE DICETVR: EARVM RERVM Ac CTIONEM INTRA ANNVM QVO PRIMVM DE EA RE EXPERIVNDI POTESTAS ERIT: ITEM SI QVA ALIA MIHI IVSTA CAVSA ESSE VIDEBITVR, IN INTEGRVM RESTITVAM: QVOD EIVS PER LEGES, PLEBISCITA, SENATVSCONSVLTA, EDICTA, DECRETA PRINCIPVM LICEBIT.

a vocare
b per magistratum
c Hodie intra quadriennium l. vlt. C. de tempor. restit. adhuc tamen de dolo pœnarum fraude retinet. l. vlt. C. de dolo ma.

II. CALLISTRATVS libro secundo Edicti monitorii

d HOc edictum, quod ad eos pertinet qui ei[d] continentur, minus in vsu frequentatur. huiusmodi enim personis extra ordinē ius dicitur ex senatusconsultis & principalibus constitutionibus. Hoc autem capite adiuuantur in primis hi qui metus causa afuissent; scilicet si nō superuacuo timore deterriti afuissent.

d eo ei.

De metu.

III. VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum

MEtus autem causa abesse videtur qui iusto timore mortis vel cruciatus corporis conterritus abest: & e hoc ex affectu[e] eius intellegitur. Sed non sufficit quolibet f terrore abductum[f] timuisse sed huius rei disquisitio iudicis est.

e effectu
f adductum

De absentia.

IIII. CALLISTRATVS libro secundo Edicti monitorii

ITem hi qui reipublicæ causa sine dolo malo afuissent. Dolum malum eò pertinere accepi vt qui reuerti potest neque reuerteretur, in eo quod per id tempus aduersus eum factum est non adiuuetur. Velut si alterius gran g dis commodi captandi gratia id egerit vt reipublicæ cauh sa abesset, {&} reuocatur[g] ab isto priuilegio[h]:

g abesset, reuocetur
h Priuilegium hic vocat extraordinarium auxiliū. quod est causa, non persona nec omnibus iure communi competit, sed absentibus l. 17. de reg. iur. Sunt enim & alia priuilegia, de singulis personis lata, quæ non nisi contrarijs constitutis ferri potuere olim. l. 1. suprà. de leg. & l. 1. de constitut. princ.

V. VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum

i ET[i] qui data opera & sine lucro hoc affectauerit vel k qui maturius profectus est vel litis[k] gratia cœpit reipublicæ causa abesse. Sed hæc adiectio doli mali ad reipublicæ causa absentes refertur non etiam ad eum qui metus causa: quoniam nullus metus est si dolus interuenit. Sed qui Romæ reipublicæ causa operam dant, reipubli l cæ causa non absunt[l]:

i Sed & qui
k Duar. ad l. Iurisgentium. §. dolo malo. de pac. existimat legendum esse dicis gratia
l Vide tamē l. 3. C. de dolo.

VI. PAVLVS libro duodecimo ad Edictum

VT sunt magistratus.

VII. VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum

MIlites planè qui Romæ militant, pro reipublicæ causa absentibus habentur.

VIII. PAVLVS libro tertio Breuium

m LEgatis[m] quoque municipiorum succurritur ex principum Marci & Commodi constitutione.

m Ex verbo edicti non succurritur his legatis, quia reipublicæ causa non absunt, quæ per excellentiam Romana intelligitur, non etiam municipij. infra l. 35. §. hac clausula. argu. §. Sed eos quos. Instit. de tut. not. gent. & sim.

VIIII. CALLISTRATVS libro secundo Edicti monitorii

SVccurritur etiam ei qui in vinculis fuisset. quod non solùm ad eum pertinet qui publica custodia coërcetur, sed ad eum quoque qui à latronibus aut prædonibus vel n potentiore[n] vi oppressus, vinculis coërcebatur. Vinculorum autem appellatio latius accipitur: nam etiam inclu o sos veluti lautumiis[o] vinctorum numero haberi placet: quia nihil interest parietibus an cōpedibus teneatur. Custodiam autem solam publicam accipi Labeo putat.

n potentioribus
o lautumiis Lautumia lapidicinæ dicūtur, & loca vasti lapidibus auulsa, & carcer Syracusanus. Afran.

X. VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum

p IN eadem causa sunt & qui à militibus statoribusque[p] vel à municipalibus ministeriis adseruantur si probentur rei suæ superesse nō potuisse. In vinculis autem etiam eos accipimus qui ita alligati sunt vt sine dedecore in pu q blico parere[q] non possint.

p Vide l. observare. suprà, de off. præsid.
q apparere

XI. CALLISTRATVS libro secundo Edicti monitorii

EI quoque succurritur qui in seruitute fuerit: siue bona fide seruiat homo liber siue detentus sit.

XII. VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum

IS autem qui de statu suo litigat, ex quo lis inchoata est hoc edicto non continetur. tamdiu igitur in seruitute esse videtur quamdiu non est eiusmodi lis cœpta.

XIII. PAVLVS libro duodecimo ad Edictum

REctè Labeo ait eum non contineri qui liber & heres institutus sit, antequam sit heres: quia nec bona habeat & prætor de liberis hominibus loquatur. puto tamen filiumfamilias in castrensi peculio pertinere ad hoc edictum.

XIIII. CALLISTRATVS libro secundo Edicti monitorii

ITem ei succurritur qui in hostium potestate fuit, id est ab hostibus captus. Nam trāsfugis nullum credendum est beneficium tribui, quibus negatum est postliminium. r Poterant tamen qui in hostium potestate essent illa[r] pars te edicti contineri, qua[s] loquitur de his qui in seruitute fuerint.

r & illa parte
s quæ loquitur

XV. VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum

AB hostibus autem captis postliminio reuersis succurritur aut ibi mortuis, quia nec procuratorem habere possunt: cum alii suprascriptis etiam per procuratorem possit subueniri, præter eos qui in seruitute detinen t tur. Ego autem etiam nomine eius qui hostium[t] potitus v est, si curator, vt plerumque[v], fuerit bonis constitutus, au s xilium competere existimo. Non minus autem ab hostibus capto quàm ibi nato qui postliminium habet succurx sum videtur. Si damni infecti missus[x] sit in ædes militis, si quidem præsente eo iussit prætor possideri, non restituitur. sin verò absente eo, dicendum subueniri ei de3 bere. Sed quod simpliciter prætor edixit, POSTEAVE, ita accipiendū est, vt si inchoata sit bonæ fidei possesy soris detentatio[y] ante absentiam, finita autem reuerso, rez stitutionis auxilium locum habeat non quandoque[z], sed ita demum si intra modicū tempus quàm rediit, hoc contigit: id est dum hospitium quærit conducit, sarcinulas componit, quærit aduocatum. nam eum qui differt restitutionem non esse audiendum Neratius scribit.

t qui in hostiū potestate est, Rollon est Flor.
v vt plerūque sit, fuerit
x missum sit.
y detentio
z quandocunque

XVI. PAVLVS libro duodecimo ad Edictum

NOn enim neglegentibus subuenitur sed necessitate rerum impeditis. Totúmque istud arbitrio prætoris temperabitur: id est vt ita demum restituat si non neglegentia sed temporis angustia non potuerunt litem contestari.

Restitutio in rem.

XVII. VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum

IVlianus libro quarto scribit non solùm aduersus possessorem hereditatis succurrendum militi, verùm aduersus eos quoque qui à possessore emerunt: vt vindicari res possint si miles hereditatem adgnouerit. quòd si non adgnouerit, ex post facto vsucapionem processisse manife s statur. Eum quoque cui sic legatum sit, IVLIS IN ANNOS SINGVLOS QVIBVS IN ITALIA ESSET: restituendum vt capiat atque si in Italia fuisset & Labeo scribit, & Iulianus libro quarto & Pomponius A libro trigensimo[A] primo probant: non enim dies actionis B exit vbi[B] prætoris auxilium necessarium erat[C], sed conC dicio in causa est.

A lib. 31.
B vt prætoris
C sit.

An lucri ratio habeatur.

XVIII. PAVLVS libro duodecimo ad Edictum

SCiendum est quòd in his casibus restitutionis auxiliū maioribus damus in quibus rei dumtaxat persequen D dæ gratia queruntur: non cum & lucri faciendi[D] ex alterius pœna vel damno, auxilium sibi impertiri desiderant.

D faciēdi causa

Possessio.

XVIIII. PAPINIANVS libro tertio Quæstionum

DEnique si emptor prius quàm per vsum sibi adquire E ret ab hostibus captus sit, placet interruptam[E] possessionem postliminio non restitui: quia hæc sine possessione F non cōstitit, possessio autem plurimum[F] facti habet, cauG sa verò facti non continetur[G] postliminio.

E lege vsucapionem. alioquin inepte & inconcinne videretur dixisse Papinianus possessionem sine possessione non constitisse.
F Possessio nunc pro ea vsurpatur qua res obtinet, nunc pro ea quæ plurimum facti habet, & in rem de consistit.
G Numerū vsum rei, qua detinetur, et aliquid iure quādo fructus bona fide, & domino adquirantur.

XX. IDEM libro sextodecimo Quæstionum

NEc vtilem actionem ei tribui oportet: cū sit iniquisH simum auferre domino[H] quod vsus non abstulit. I neque enim intellegitur amissum quod ablatum[I] alteri non est.

H dominio. dominiū sequitur Flor.
I collatum. Florent. refertur.

Ad alteram partem edicti.

XXI. VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum

K ITem, ait prætor, SI QVIS[K] VSV SVVM FECIS L SET[L]; AVT QVOD NON VTENDO SIT AMISSVM CONSECVTVS: ACTIONEVE QVA SOLVTVS OB ID QVOD DIES EIVS EXIERIT CVM ABSENS NON DEFENDERETVR. Quam clausulā prætor inseruit vt quēadmodū M succurrit[M] suprascriptis[N] personis ne capiantur, ita & adN uersus ipsas succurrit ne capiant. Et erit notandum N quòd plus prętor expressit cū aduersus eos restituit quàm cum ipsi subuenit: nam hic non certas personas enumerauit aduersus quas subueniat, vt suprà: sed adiecit clausulam qua omnes qui absentes nō defenduntur complexus O est[O]. Hæc autem restitutio locum habet siue per se siue o per subiectas sibi personas vsu adquisierunt qui absentes P non defendebātur. & [P] ita, si nemo eorum erat defensor.

K Si quis quid vsu
L fecisse.
M succurritur
N supradictis
O complexus sunt.
P Sed

Nam si fuit procurator, cum habueris quem conuenias, non debes inquietari. Ceterum si non existebat defensor, æquissimum erat subueniri: eo potius quòd eorum qui non defenduntur, si quidem latitent, prætor ex edicto pollicetur in bona eorum mittere, vt si ita exegerit etiam distrahantur. si verò non latitent, licet non defendantur, in bona tantùm mitti. 3 Defendi autem non is[a] videtur cuius se defensor ingerit, sed[b] qui requisitus ab actore non (est) defensioni defuturus. Plenáque defensio accipietur si & iudicium nó detrectetur, & iudicatú solui satisdetur.

XXII. PAVLVS libro duodecimo ad Edictum

ERgo sciendum est non aliter hoc edictum locum habere quàm si amici eius interrogati fuerint an defendant: aut si nemo sit qui interrogari potest. Ita enim absens defendi nó videtur si actor vltro interpellat nec quisquam defensioni se offerat. eáque testatione cóplecti oportet. Sicut igitur damno[a] eos[a] adfici nó vult, ita lucrum facere non patitur. Quod edictum etiam ad furiosos & infantes & ciuitates pertinere Labeo ait.

XXIII. VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum

AIt prætor, SIVE VINCVLIS ESSET ISEVE CVIVS AGENDI POTESTATEM NON FACERET. hæc persona[c] meritò adiecta est: fieri enim poterat vt quis in vinculis præsens esset vel in publica vel in priuata vincula ductus. nam & eum qui in vinculis est, si modò non sit in seruitute, posse vsu adquirere constat. Sed[d] & is qui in vinculis est si defendatur cessat restitutio.
1 Is autem qui apud hostes est, nihil per vsum sibi adquirere potest. ne Cœptam possessioné poterit implere dum est apud hostes. hoc amplius nec postliminio reuersus recuperabit per vsum dominii adquisitionem. 2 Item ei qui per captiuitatem fundi possessioné vel vsusfructus quasi possessionem amisit succurrendum esse Papinianus ait. & fructus quoque medio tempore ab alio ex vsufructu perceptos debere captiuo restitui æquum putat. 3 Hi planè qui fuerunt in potestate captiui vsu rem adquirere possunt ex re peculiari. & æquum erit ex hac clausula præsentibus, id est qui non sunt in captiuitate, subueniri si eum non defenderêtur vsucaptum quid sit. Sed & si dies actionis quæ aduersus captiuum competebat exierit, succurretur aduersus eum.

Qui non patitur secum litem contestari ex causa iusta, vel iniusta: contra eum restitutio conceditur, si quid ex hoc quæsierit.

4 Deinde adiicit prætor, SIVE CVIVS AGENDI POTESTATEM NON FACERET: vt si dum hoc faciat, per vsum adquisitio[e] impleta vel quid ex suprascriptis contigit, restitutio concedatur: meritò. nec enim sufficit semper in possessionem bonorum eius mitti: quia tali interdum species esse potest vt in bona latitantis mitti nó posint, aut non latitet. finge enim dum aduocationes[f] postulat diem exisse: vel dum alia mora iudicii contingit.

XXIIII. PAVLVS libro duodecimo ad Edictum

SEd & ad eos pertinet qui cóuenti[g] frustrantur & qualibet tergiuersatione & sollertia efficiunt ne cum ipsis agi possit,

XXV. GAIVS libro quarto ad Edictum prouinciale

QVod quidem simili modo ad eum quoque pertinere dicemus, qui nó frustrandi gratia id faceret sed quod multitudine rerum distringeretur.

XXVI. VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum

SEd & si per prætorem stetit, restitutio indulgebitur.
1 Aduersus relegatum restitutionem faciendam ex generali clausula Pomponius ait: sed non & ipsi concedendam: quia potuit procuratorem relinquere. ex causa tamé 2 puto etiam ipsi succurrendum. Ait prætor, AVT CVM EVM INVITVM IN IVS VOCARE NON LICERET NEQVE DEFENDERETVR. hæc clausula ad eos pertinet quos more[h] maiorum sine fraude[i] in ius vocare non licet: vt consulem, prætorem, ceterósque qui imperium potestatémve quam habét. Sed[k] nec ad eos pertinet hoc edictum quos prætor prohibet sine permissu suo[l] vocari: quoniam aditus potuit permittere: patronos 3 puta & parentes. Deinde adiicit, NEQVE DEFENDERETVR: quod ad omnes suprascriptos pertinet præterquá ad eú qui absens quid vsucepit: quoniá plené supra 4 de eo cautum est. Ait prætor, SIVE CVI PER MAGISTRATVS[m] SINE DOLO MALO IPSIVS ACTIO EXEMPTA ESSE DICETVR: hoc quo[n]? vt si per dilationes iudicis effectum sit vt actio eximatur, fiat restitutio. Sed & si magistratus copia non fuit, Labeo ait restitutionem faciendam. Per magistratus autem factum, ita accipiendum est, si ius non dixit. alioquin si causa cognita denegauit actionem, restitutio cessat. & ita Seruio videtur. Item per magistratus[o] factum videtur si per gratiam aut sordes magistratus ius non dixerit. & hæc[p] pars locum habebit, nec non & superior SIVE CVIVS AGENDI POTESTATEM NON FACIAT:[q] nam id egit litigator ne secum agatur, dum iudicem corrumpit. ACTIO EXEMPTA sic erit accipienda, si desiit agere posse. & adiicitur SINE DOLO MALO IPSIVS: videlicet vt si dolus eius interuenit, ne ei[r] succurratur: ipsis enim delinquentibus prætor non subuenit. Proinde si dum vult apud sequentem prætorem agere, tempus frustratus est, nó ei subuenietur. Sed & si dum decreto prætoris non obtemperat iurisdictionem ei denegauerit, non esse eum[s] restituendum[t] Labeo scribit. Idemque si ex alia iusta causa non fuerit ab eo auditus.

Feriarum differentia.

5 Si feriæ extra ordinem sint indictæ, ob res puta prosperè gestas vel in honorem principis, & propterea magistratus ius non dixerit, Gaius Cassius nominatim edicebat[v] restituturum se: quia per prætorem videbatur factum. sollemnium enim feriarum rationé haberi non debere: quia prospicere eas potuerit & debuerit actor ne in eas incidat. quod verius est, & ita Celsus libro secundo digestorum scribit. Sed cum feriæ tempus eximunt, restitutio dumtaxat ipsorum dierum facienda est non totius temporis. & ita Iulianus libro quarto digestorum scribit. ait enim rescissionem vsucapionis ita faciendam, vt hi dies restituantur quibus actor agere voluit & interuentu fe- 6 riarum impeditus est. Quotiens per absentiam quis nó toto tempore aliquem exclusit, vt puta rem tuam possedi vno minus die statuto in vsucapionibus[x] tempore, deinde reipublicæ causa abesse cœpi: restitutio aduersus me vnius diei facienda est.

Clausula generalis.

7 Item, inquit prætor, SI QVA ALIA MIHI IVSTA CAVSA VIDEBITVR, IN INTEGRVM RESTITVAM. Hæc clausula edicto inserta[y] est necessariò: multi enim casus euenire[z] potuerút qui deferrét restitutionis auxilium: nec singulatim[A] enumerari potuerunt. vt quotiens æquitas restitutionem suggerit, ad hanc clausulam erit descendendum. vt puta legatione quis pro ciuitate functus est: æquissimum est eum restitui, licet reipublicæ causa non abfit. & sæpissime constitutum est adiuuari eum debere siue habuit procuratorem siue non. Idem puto & si testimonii causa sit euocatus[B] ex qualibet prouincia vel in vrbem vel ad principem: nam & hic[C] sæpissime est rescriptum subueniri. Sed & his qui cognitionis gratia vel appellationis peregrinati sunt, similiter subuentum.

Absentia necessaria.

Et generaliter quotienscumque quis ex necessitate non ex voluntate afuit, dici oportet ei subueniendum.

XXVII. PAVLVS libro duodecimo ad Edictum

ET siue quid amiserit vel lucratus non sit, restitutio facienda est, etiam si non ex bonis quid amissum sit.

Absentia probabilis.

XXVIII. VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum

NEc non & si quis de causa probabili afuerit, deliberare debet prætor an ei subueniri debeat. puta studiorum causa, forte procuratore suo defuncto: ne decipiatur per iustissimam absentiæ causam. 1 Item si quis nec in custodia nec in vinculis sit sed sub fideiussorum satisdatione: & dum propter hoc[D] recedere non potest captus sit, restituetur[E]: & aduersus eum dabitur restitutio.
2 QVOD EIVS, inquit prætor, PER LEGES, PLEBIS SCITA, SENATVSCONSVLTA, EDICTA, DECRETA PRINCIPVM LICEBIT. quæ clausula non illud pollicetur, restituturum si leges[F] permittant: sed si leges non prohibeant.
3 Si quis sæpius reipublicæ causa afuit, ex nouissimo reditu tempus restitutionis esse ei computandum Labeo putat. Sed si omnes quidem absentiæ annum colligant, singulæ minus anno: vtrum annum ei damus ad restitutionem an verò tantum temporis quantum nouissima eius absentia occupauit videndum. & puto annum dan- 4 dum. Si cum in prouincia domicilium haberes esses autem in vrbe, an mihi annus cedat quasi experiundi potestatem habeam? & ait Labeo non cedere. Ego autem puto hoc ita verum si ius reuocandi domum aduersarius habuit: si minus, videri esse experiundi potestatem: quia & Romæ contestari litem potuit.

Rescissoria

a non is tantùm videtur
b sed & qui
c particula
d igitur &
e adquisitio fit
f aduocationé
g *Secundo Paulo conuentio iudiciaria non interrumpebat silentium longi temporis, sed contestatio vsucapionem, l. si post. infra de rei vindic. Contra vero tenetur l. 3. & 1. C. de præscrip. 30. vel 40. annor. & l. 2. C. de annal. excep.*
h iure magistratus
i *Id est, damno. & pœna quod in factum actio a prætore datur in eum, qui vocat l. pen. & vlt. supra. de in ius voc.*
k Sed non
l sine in ius vocari
m per magistratus factum sine
n hic quæ, hoc quoque
o vel per magistratú autē
p quo casu & hæc pars
q faceret
r ne ei
s ei
t restituendú
v dicebat. *Edicebat autem prætorium verbum, et magis proprium est. similis error est in l. Barbarius Philippus, supra, de offic. Prætor.*
x in vsucapionibus
y inserta necessaria est
z interuenire
A singillatim tamen
B euocatus sæpe
C & huic
D hoc quod recedere
E & restituetur:
F scilicet si leges

Rescissoria actio.

§ Exemplo rescissoriæ actionis etiã exceptio ei qui reipublicæ causa afuit competit: fortè si ab eo possessionem nancto vindicetur. In actione rescissoria quæ aduersus militem competit æquissimum esse Pomponius ait eius quoque temporis quo absens defensus non est, fructus eũ præstare. Ergo & militi debebunt restitui in eã quæ actio erit.

XXVIII. AFRICANVS libro septimo Quæstionum

Videlicet ne cui officium publicum vel damno vel compendio sit.

Tempus vsucapionis cœpta à defuncto continuatur heredi.

XXX. PAVLVS libro duodecimo ad Edictum

CVm miles qui vsucapiebat decesserit, & heres impleuerit vsucapionem, æquum est rescindi quod postea vsucaptum est: vt eadem in heredibus qui in vsucapionem succedũt seruanda sint. quia possessio defuncti quasi iuncta descendit ad heredem, & plerique nondũ hereditate adita completur. Si is qui reipublicæ causa afuit vsucepit, & post vsucapionem alienauerit rem, restitutio facienda erit: & licet sine dolo afuerit & vsuceperit, lucro eius occurri oportet. Item ex reliquis omnibus causis restitutio faciẽda erit: veluti si aduersus eũ pronuntiatũ sit.

XXXI. IDEM libro quinquagensimo tertio ad Edictum

SI is cuius rem vsucepit reipublicæ causa absens, possessionem suæ rei ab illo vsucaptæ nanctus sit: & si postea amiserit, non temporalem sed perpetuam habet actionẽ.

Qui dicantur abesse causa Reipublicæ.

XXXII. MODESTINVS libro nono Regularum

ABesse reipublicæ causa intellegitur & is qui ab vrbe profectus est licet nondum prouinciam excesserit. sed is qui excesserit, donec in vrbem reuertatur. & hoc ad proconsules legatósque eorum & ad eos qui prouinciis præsunt procuratorésve principum qui in prouinciis tenentur pertinet: & ad tribunos militum & præfectos & comites legatorum qui ad ærarium delati sunt in commentarium principis delati sunt.

XXXIII. IDEM libro singulari de Enucleatis casibus

INter eos qui ex generali clausula adiuuãtur & fisci patronus connumeratur. Eos qui notis scribunt acta præsidum, reipublicæ causa non abesse certum est. Militũ medici quoniam officium quod gerunt & publicè prodest, & fraudem eis adferre nõ debet, restitutionis auxilium implorare possunt.

XXXIIII. SCAEVOLA libro quintodecimo ex Cassio

Miles commeatu accepto si domo sua est, reipublicæ causa abesse non videtur. Qui operas in publico quod vectigalium causa locatum est dat, reipublicæ causa non abest.

XXXV. PAVLVS libro tertio ad legem Iuliam & Papiam

QVi mittuntur ut milites ducerent aut reducerent, aut legendi curarent, reipublicæ causa absunt. hi quoque qui missi sunt ad gratulandum principi. Item procurator Cæsaris non solùm cui rerum prouinciæ cuiusque procuratio mandata erit: sed & is cui rerũ quarundam non omnium. Itaque plures ibi procuratores diuersarum reipublicæ causa abesse intelleguntur. Præfectus quoque Ægypti reipublicæ causa abest: quive aliam ob causam reipublicæ gratia extra vrbem aberit. Sed & in arbanicianis militibus idẽ Diuus Pius constituit. Quæsitum est de eo qui ad compescendos malos homines missus est an reipublicæ causa abesset. & placuit reipublicæ causa eum abesse. Item paganum qui in expeditione consularis iussu ierat ibique in acie ceciderat: heredi enim eius succurrẽdum est. Qui reipublicæ causa Romã profectus est, abesse reipublicæ causa videtur. Sed & si extra patriam suam reipublicæ causa profectus sit etiam si per vrbem iter cœperit, reipublicæ causa abest. Similiter qui in prouincia est, vt prætorium aut domo sua profectus est aut cum in eadẽ prouincia degit res publicæ administrandæ causa: simul agere rempublicam cœpit, ad similitudinem absentis habetur. Et dum eat in castra & redeat reipublicæ causa abest: quòd & eundum sit in castra militaturo & redeundum. Vitianus scribit Proculum respondisse militem qui commeatu absit, dum domum vadit aut redit, reipublicæ causa abesse: dum domi sit, nõ abesse.

XXXVI. PAPINIANVS libro sexto ad legem Iuliam & Papiam

REipublicę causa abesse eos solos intellegimus qui nõ sui commodi causa sed coacti absunt.

De assessoribus.

XXXVII. PAVLVS libro tertio ad legem Iuliam & Papiam

HI qui in prouincia sua vltra tempus à constitutionibus concessum adsident, publica causa abesse non intelleguntur.

XXXVIII. PAPINIANVS libro sexto ad legem Iuliam & Papiam

SI cui in prouincia sua princeps adsidere speciali beneficio permiserit, puto eum reipublicæ causa abesse. quòd si non ex permissu hoc fecerit, cõsequenter dicemus cum crimen admisit nõ habere eum priuilegia eorum qui reipublicæ causa absunt. Tamdiu reipublicæ causa abesse quis videbitur quamdiu officio aliquo præest. quòd si finitum fuerit officium, iam desinit abesse reipublicæ causa. Sed ad reuertendum illi tempora computabimus statim atque desiit reipublicæ causa abesse ea quibus reuerti in vrbem potuit: & erit moderatum, tempora ei dare quæ lex reuertentibus præstitit. Quare si quo deflexerit suæ rei causa, non dubitamus id tempus ei non proficere: habitáque dinumeratione temporis quo reuerti potuit, statim eum dicemus desisse reipublicæ causa abesse. Plane si infirmitate impeditus continuare iter non potuit, habebitur ratio humanitatis: sicuti haberi solet & hiemis & nauigationis & ceterorum quæ casu contingunt.

XXXIX. PAVLVS libro primo Sententiarum

IS qui reipublicæ causa afuturus erat, si procuratorem reliquerit per quem defendi potuit, in integrũ volens restitui non auditur.

XL. ARRIANVS libro quinto Opinionum

SI qua militi accusatio cœperat tẽpore quo reipublicæ operã dedit, nõ peremitur. Quod eo tempore quo in insula aliquis fuit, ex pœna ei irrogata cuius restitutionẽ impetrauit, ab alio vsurpatum ex bonis quæ nõ erant adempta probatum fuerit, suæ causæ restituendum est.

Absenti restituitur actio cum onere suo.

XLI. IVLIANVS libro trigensimo quinto Digestorum

SI quis Titio legauerit si mortis suæ tempore in Italia esset, aut in annos singulos quoad in Italia esset, & ei succursum fuerit quia ob id quòd reipublicæ causa afuit exclusus fuerit à legato: fideicommissum ab eo relictum præstare cogitur. Marcellus notat: quis enim dubitauit salua legatorũ & fideicõmissorũ causa militi restitui hereditatem, quã ob id perdidit quòd reipublicæ causa afuit?

XLII. ALFENVS libro quinto Digestorum

NOn vere dicitur reipublicæ causa abesse etiam is qui sui priuati negotii causa in legatione est.

Sicut actio amissa restituitur, ita actio non nata per in integrum restitutionem instituitur.

XLIII. AFRICANVS libro septimo Quæstionum

SI quis stipulatus sit in annos singulos quoad in Italia esset vel ipse vel promissor, & alteruter reipublicæ causa abesse cœperit, officium prætoris est introducere vtilem actionem. Eadem dicemus & si ita cõcepta stipulatio fuerit, si quinquennio proximo Romæ fuerit, vel ita, si Romæ non fuerit, centum dare spondes?

XLIIII. PAVLVS libro secundo ad Sabinum

IS qui reipublicæ causa abest in aliquo re læsus non restituitur, in qua etiã si reipublicæ causa nõ afuisset, damnum erat passurus.

XLV. SCAEVOLA libro primo Regularum

MIlites omnes qui discedere signis sine periculo non possunt, reipublicæ causa abesse intelleguntur.

Absens contra absentem.

XLVI. MARCIANVS libro secundo Regularum

QVi reipublicę causa afuit etiam aduersus eum qui pariter reipublicæ causa afuerit restituendus est si aliquid damni iustè queritur.

DE ALIENATIONE IVDICII MVTANDI CAVSA FACTA

TIT. VII.

Caussa actionis edicto proposita.

I. PAVLVS libro quarto ad Edictum Prouinciale

OMNIBVS modis proconsul id agit ne cuius deterior causa fiat ex alieno facto. Et cũ intellegeret iudiciorum exitum interdum duriorem nobis constitui opposito nobis alio aduersario, in eam quoque rem prospexit vt si quis alienando rem alium nobis aduersarium suo loco substituerit idque data opera in fraudem nostrã fecerit, tanti nobis in factum actione teneatur quanti nostra interfit alium aduersarium nos non habuisse. itaque si alterius prouinciæ hominem aut potẽtiorem nobis opposuerit aduersarium, tenebitur:

II. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum

AVt alium qui vexaturus sit aduersarium.

III. GAIVS libro quarto ad Edictum Prouinciale

QVia etiam si cum eo qui alterius prouinciæ sit experiar, in illius prouincia experiri debeo: & potẽtiori pares esse nõ possumus. Sed & si hominẽ quem petebamus manumiserit, durior nostra cõditio fit, quia prętores fauent libertatibus. Itẽ si locũ, in quo opus feceris cuius nomine

nomine interdicto QVOD VI AVT CLAM vel actione AQVAE PLVVIAE ARCENDAE tenebaris, alienaueris, durior nostra conditio facta intellegitur: quia si tecum ageretur, tuis impensis id opus tollere deberes: nunc verò cum incipiat mihi aduersus alium actio esse quàm qui fecerit, cópellor meis impensis id tollere: quia qui ab alio factum possidet, hactenus istis actionibus tenetur vt patiatur id opus tolli.

De nunciatione noui operis.

3 Opus quoque nouum si tibi nuntiauerim tuque cú locum alienaueris, & emptor opus fecerit: dicitur te hoc iudicio teneri, quasi[a] neque tecum ex operis noui nunciatione agere possim, quia nihil feceris: neque cum eo cui id alienaueris, quia ei nuntiatum non sit.

Quid veniat in hanc actionem.

4 Ex quibus apparet quòd proconsul in integrum restituturum se pollicetur: vt hac actione officio tantum iudicis consequatur actor, quantum eius intersit alium aduersarium non habuisse: fortè si quas impensas fecerit, aut si quam aliam incommoditatem passus erit alio aduersario substituto. Quid ergo[b] est si is aduersus quem talis actio competit, paratus sit vtile iudicium pati perinde ac si possideret? rectè dicitur denegandam esse aduersus eum ex hoc edicto actionem.

IIII. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum

Item[c] si res fuerint vsucaptæ ab eo cui alienatæ sint, nec peti ab hoc possint, locum habet hoc edictum.

Prætor exigit dolum.

1 Itémque[d] fieri potest vt sine dolo malo quidem possidere desierit, verùm iudicii mutandi causa id fiat. Sunt & alia complura talia. Potest autẽ aliquis dolo malo desinere possidere nec tamẽ iudicii mutádi causa fecisse: nec hoc edicto teneri. neq; enim alienat qui dúntaxat omittit possessionem. Non tamen eius factum improbat prætor, qui tanti[e] habuit re carere ne propter eá sæpius litigaret: hæc enim verecunda[f] cogitatio eius qui lites execratur nó est vituperanda: sed eius dumtaxat qui cum rem habere vult, litem ad alium transfert vt molestum aduersarium pro se subiiciat.

2 Pedius libro nono non solùm ad dominii translationem hoc edictum pertinere ait, verùm ad possessionis[g] quoque: aloquin[h] cum quo in rem agebatur, si possessione cessit non tenebitur.

3 Si quis autem ob valetudinem aut ætatem aut occupationes necessarias litem in aliú transtulerit, in ea causa non est vt hoc edicto teneatur: cum in hoc edicto doli mali fiat mentio. Ceterùm erit interdictum &[i] per procuratores litigare dominio in eos plerumque ex iusta causa translato. Ad iura etiá prædiorum hoc edictum pertinet: modò si dolo malo fiat alienatio.

Quid petatur hac actione.

4 Hæc actio in id quod interest competit. proinde si res non fuit petitoris, aut si is qui alienatus est sine culpa decessit, cessat iudicium: nisi si quid actoris præterea interfuit. Hæc actio non est pœnalis sed rei persecutionem arbitrio iudicis continet. quare & heredi dabitur. an heredem autem

V. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum

Vel similem,

VI. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum

Vel post annum, non dabitur:

VII. GAIVS libro quarto ad Edictum prouinciale

Quia pertinet quidem ad rei persecutionem, videtur autem ex delicto dari.

VIII. PAVLVS libro duodecimo ad Edictum

Ex hoc edicto tenetur & qui rem exhibet si arbitratu iudicis pristinam iudicii causam non restituit. Ait prætor, QVAE ALIENATIO IVDICII MVTANDI CAVSA FACTA ERIT[k]. id est, si futuri iudicii causa, non eius quod iam sit.

Alienare quid sit

Alienare intellegitur etiam qui alienã rem vendidit. Sed heredem instituendo vel legando si quis alienet, huic edicto locus non erit. Si quis alienauerit deinde receperit nó tenebitur hoc edicto. Qui venditori suo redhibet non videtur iudicii mutandi causa abalienare[l]:

VIIII. PAVLVS libro primo ad Edictum ædilium curulium

Quia redhibito homine omnia retro aguntur. & ideo non videtur iudicii mutádi causa alienare qui redhibet, nisi[m] si propter hoc ipsum redhibet non redhibiturus aliàs.

X. VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum

Nam & si obligatum soluero quod à me petere velles, huic edicto locus non erit. Si tutor pupilli vel adgnatus furiosi alienauerint[n], vtilis actio competit: quia consilium huius fraudis inire non possunt.

Exceptio competit ex hoc edicto, si actor alienauerit.

XI. IDEM libro quinto Opinionum

Cum[o] miles postulabat suo nomine litigare de possessionibus quas sibi donatas esse dicebat, responsum est si iudicii mutandi causa donatio facta fuerit, priorem dominum experiri oportere: vt rem magis quam litem in militem transtulisse credatur.

XII. MARCIANVS libro quartodecimo Institutionum

Si quis iudicii communi diuidundo euitandi causa rem alienauerit, ex lege Licinnia[p] ei interdicitur ne communi diuidundo iudicio experiatur. verbi gratia vt potentior emptor per licitationem vilius eã accipiat & per hoc iterũ ipse recipiat. Sed ipse[q] quidem qui partem alienauerit, cómmuni diuidundo iudicio si agere velit non audietur. Is verò qui emit si experiri velit, ex illa parte edicti vetatur qua cauetur ne qua alienatio iudicii mutandi causa fiat.

DE RECEPTIS[r] QVI ARBITRIVM RECEPERVNT VT SENTENTIAM DICANT TIT. VIII.

PAVLVS libro secundo ad Edictum

Compromissum[s] ad similitudinem[t] iudiciorum redigitur: & ad finiẽdas lites pertinet.

II. VLPIANVS libro quarto ad Edictum

Ex compromisso[v] placet exceptioné non nasci sed pœnæ petitionem.

III. IDEM libro tertiodecimo ad Edictum

Labeo ait si compromisso facto sententia dicta est, quo quis à minore vigintiquinque annis tutelæ absolueretur, ratum id à prætore non habendum: neque pœnæ eo nomine commissæ petitio dabitur.

Ratio edicti.

1 Tametsi neminem prætor cogat arbiterium recipere, quoniam hæc res libera & soluta est & extra necessitatem iurisdictionis posita, attamen vbi semel quis in se receperit arbiterium, ad curam & sollicitudinem suam hanc rem pertinere prætor putat, non tantùm[x] quòd studeret lites finiri, verùm quoniam non deberẽt decipi qui eum quasi virum bonum disceptatorem inter se elegerunt: finge enim post causam iam semel atque iterum tractatam, post nudata vtriusque intima & secreta negotii aperta, arbitrũ vel gratiæ dantem vel sordibus corruptum vel alia qua ex causa nolle sententiam dicere: quisquámne potest negare æquissimum fore prætorem interponere se debuisse, vt is officium quod in se recepit impleret?

2 Ait prætor, QVI ARBITRIVM PECVNIA COMPROMISSA RECEPERIT.

De persona arbitri.

Tractemus de personis arbitrantium. Et quidem arbitrú cuiuscúque[y] dignitatis coget officio quod susceperit perfungi: etiam si sit consularis: nisi fortè sit in aliquo magistratu positus vel potestate, consul[z] fortè vel prætor: quoniam in hoc imperium non habet.

IIII. PAVLVS libro tertiodecimo ad Edictum

Nam magistratus superiore[A] aut pari imperio nullo modo possunt cogi[B]. nec interest ante an ipso magistratu arbitrium susceperint. inferiores[C] possunt cogi.

V. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum

Sed & filiusfamilias compelletur.

VI. GAIVS libro quinto ad Edictum prouinciale

Quin etiam de[D] re patris dicitur filiumfamilias arbitrum esse: nam & iudicem eum esse posse plerisque placet.

VII. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum

Pedius libro nono & Pomponius libro trigensimo tertio scribunt parui referre ingenuus quis an libertinus sit, integræ famæ quis sit arbiter an ignominiosus. In seruum Labeo compromitti non posse libro vndecimo scribit: & est verum. Vnde Iulianus ait si in Titium & seruú compromissum sit, nec Titium cogendum sententiam dicere quia cum alio receperit: quamuis seruus, inquit, arbiterium nullum sit. Quid tamen si dixerit sententiam Titius? pœna non committitur: quia non vt receperit dixit sententiam.

VIII. PAVLVS libro tertiodecimo ad Edictum

Sed si ita compromissum sit vt vel alterutrius sententia valeat, Titium cogendum.

VIIII. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum

Sed[E] si in seruum cópromittatur, & liber sententiá dixerit, puto si liber factus fecerit cósentientibus partibus valere. Sed neq; in pupillú neque in furiosum aut surdú aut mutum compromittetur, vt Pomponius libro trigensimo[F] tertio scribit. Si quis iudex sit, arbitrium recipere eius[G] rei de qua iudex est, inve se compromitti iubere proh

a quia

b Quid ergo est & si is

c Hinc sumpta est l. non alienat. de reg. iur. Duar.

d Item

e Rectum fuisse. qui tanti habuerit non litigare, ut etiã re ipsa careret. Sic tamẽ locutus est Martialis, ignosce petenti Vaterum, tanti non est ut placeam tibi perire. Sic Plin. lib. 13 ca. 3. & lib. 21. c. 8.

f verecundia, & cogitatio

g possessioné quoque

h alioquin & si

i ei per

k fuerit

l alienare

m nisi forte

n alienauerit.

o Si miles agat de re ab altero donata, alter enim hoc edicto tenetur, idem consulit Vlpianus, ut prior dominus agat, perinde quasi si non alienasset ut denegetur hoc edicto l. 3. in fi. supra eo tit. actione cadere debet quasi potentiorẽ aduersariũ reppererit. l. vlt. C. ne liceat potent. Etenim eum offerat se ad accipiendum iudicium, & restituat causam pristinam arbitrio iudicis, rem magis quàm actionem transtulisse videtur ut hic & pœnam constitutionis effugit.

p Licinia

q Sed & ipse

r Recepit arbitria

s Dictũ est compromissum, quòd vtrinque litigantes promittunt pœnã si non steterint sententia arbitri quo promiserunt per stipulationẽ. Sic Paulo.

t In hũc locum Cuiac. in arbitrio pro Rescio Comœdo.

v Sumptum ex lib. de pact.

x Hic locus in plerisque codicibus erat corruptus.

y cuiusque

z Nodũ omnino ...

A superiores aut pari imperio qui sunt

B Huc pertinet quod de Nouo quæstore refert

C sed inferiores

D & de re

E Sed & si

F lib. 33.

G eiusdem rei

re prohibetur lege Iulia: & si sententiam dixerit non est danda pœnæ persecutio. Sunt & alii qui non coguntur sententiam dicere: veputa si sordes aut turpitudo arbitri manifesta sit. Iulianus ait si eum infamauerunt litigatores, non omnimodo prætorem debere eum excusare, sed causa cognita. Idem & si spreta auctoritate eius ad iudicium

V. PAVLVS libro tertiodecimo ad Edictum

VEl alium arbitrum

XI. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum

LItigatores ierint, mox ad eundem arbitrum redierint: prætorem non debere eum cogere inter eos disceptare qui ei contumeliam hanc fecerunt vt eum spernerent & ad alium irent. Arbitrum autem cogendum non esse sententiam dicere nisi compromissum interuenerit. Quod ait prætor PECVNIAM COMPROMISSAM, accipere nos debere non si vtrimque pœna nummaria sed si & alia res vice pœnæ, si quis arbitri sententia nõ steterit, promissa sit. & ita Pomponius scribit. Quid ergo si res apud arbitrum depositæ sunt eo pacto vt ei daret qui vicerit, vel vt eam rem daret si non pareatur sententiæ, an cogendus sit sententiam dicere? & puto cogendum. tantundem & si quantitas certa ad hoc apud cũ deponatur. proinde & si alter rem alter pecuniã stipulanti promiserit, plenum compromissum est: & cogetur sententiam dicere. Interdum, vt Pomponius scribit, rectè nudo pacto fiet compromissum: veputa si ambo debitores fuerunt & pacti sunt ne petat quod sibi debetur qui sententiæ arbitri non paruit. Item Iulianus scribit nõ cogendum arbitrum sententiam dicere, si alter promiserit alter non. Idem dicit & si sub condicione fuerit pœna compromissa: veluti si nauis ex Asia venerit, tot milia: non enim prius arbitrum cogendum sententiam dicere quàm condicio exstiterit: ne fit inefficax deficiente condicione, & ita Pomponius libro trigensimo tertio ad edictũ scribit.

XII. PAVLVS libro tertiodecimo ad Edictum

QVo casu ad prætorem pertinebit in eo fortitan solo vt si possit dies compromissi proferri, proferatur.

XIII. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum

POmponius ait & si alteri accepto lata sit pœna compromissi, non debere eum cõpelli sententiam dicere. Idem Pomponius scribit si de meis solis controuersiis sit compromissum, & de te pœnam sim stipulatus, videndum ne non sit compromissum. sed cui rei moueatur nõ video: nam si ideo quia de vnius controuersiis solum compromissum est, nulla ratio est: licet enim & de vna re compromittere. si verò ideo quia ex altera dumtaxat parte stipulatio interuenit, est ratio. quamquam si petitor qui stipulatus est, possit dici plenum esse compromissum: quia is qui conuenitur, tutus est velut pacti exceptione: is qui conuenit, si arbitro nõ pareatur habet stipulationem. Sed id verum esse non puto: neque enim sufficit exceptionem habere vt arbiter sententiam dicere cogatur. Recepisse autem arbitrium videtur, vt Pedius libro nono dicit, qui iudicis partes suscepit, finémque se sua sententia controuersiis impositurum pollicetur. Quòd si, inquit, hactenus interuenit, vt experiretur an consilio suo vel auctoritate discuti litem paterentur: non videtur arbitrium recepisse. Arbiter ex compromisso his diebus non cogitur sententiam dicere quibus iudex non cogetur: nisi dies compromissi exitura sit nec proferri possit. Proinde si forte vrgueatur à prætore ad sentẽtiam, æquissimum erit si iuret sibi de causa nondum liquere, spatiũ ei ad pronuntiandum dari.

XIIII. POMPONIVS libro vndecimo ad Quintum Mucium

SEd si compromissum sine die confectum est, necesse est arbitro omnimodo dies statuere partibus, scilicet consentientibus, & ita causam disceptare. quòd si hoc prætermiserit, omni tempore cogendus est sententiã dicere.

XV. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum

LIcet autem prætor destricte edicat sententiam se arbitrum dicere coacturum, attamen interdum rationem eius habere debet, & excusationem recipere causa cognita: veputa si fuerit infamatus à litigatoribus: aut si inimicitiæ capitales inter eum & litigatores aut alterum ex litigatoribus intercesserint: aut si ætas aut valetudo quæ postea contigit, id ei munus remittat: aut occupatio negotiorum propriorum vel profectio vrguens aut munus aliquod reipublicæ, & ita Labeo.

XVI. PAVLVS libro tertiodecimo ad Edictum

ET si qua alia incommoditas ei post arbitrium susceptum incidat. Sed in causa valetudinis similibúsve, causa cognita differre cogitur. Arbiter iudicis sui nomine, quod publicum aut priuatum habet, excusatus esse debet à compromisso: vtique si dies compromissi proferri non potest. quòd si potest, quare non cogat eum cum potest proferre? quod sine vlla districtione ipsius intercedum futurum est. Si tamen vterque velit eum sententiam dicere, an quamuis cautum non sit de die proferenda, nõ aliàs impetret, quia iudicium habeat, ne cogatur, quàm si consentiat dcouo in se compromitti: hæc scilicet si dies exitura est.

Cedens bonis.

XVII. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum

ITem si vnus ex litigatoribus bonis suis cedat, Iulianus libro quarto digestorum scribit non esse cogendum arbitrum sententiam dicere: cum neque agere neque conueniri possit. Si multò post reuertantur ad arbitrium litigatores, non esse cogendum sententiam dicere Labeo scribit. Item si plures sunt qui arbitrium receperunt, nemo vnus cogendus erit sententiam dicere, sed aut omnes aut nullus. Inde Pomponius libro trigensimo tertio quærit, si ita sit compromissum vt quod Titio disceptatori placet, id Seius pronuntiet: quis sit cogendus. Et puto tale arbitrium non valere in quo libera facultas arbitri sententiæ nõ est futura. Sed si ita sit compromissum, arbitratu Titii aut Seii fieri, Pomponius scribit & nos putamus compromissum valere. sed is erit cogendus sententiam dicere in quem litigatores consenserint.

Diuersa arbitrorum sententia.

Si in duos fuerit sic compromissum, vt si dissentirent tertium adsumant, puto tale compromissum non valere: nam in adsumendo possunt dissentire. Sed si ita sit, vt ei tertius adsumeretur Sempronius, valet compromissum: quoniam in adsumendo dissentire non possunt. Principaliter tamen quæramus si in duos arbitros sit compromissum an cogere eos prætor debeat sententiam dicere: quia res ferè sine exitu futura est propter naturalem hominum ad dissentiẽdum facilitatem. In impari enim numero idcirco compromissum admittitur non quoniam consentire omnes facile est, sed quia & si dissentiant inuenitur pars maior cuius arbitrio stabitur. Sed vsitatum est etiam in duos compromitti. & debet prætor cogere arbitros si non consentiant, tertiam certam eligere personam cuius auctoritati pareatur. Celsus libro secundo digestorum scribit, si in tres fuerit compromissum, sufficere quidem duorum cõsensum si præsens fuerit & tertius: alioquin absente eo licet duo consentiant, arbitrium non valere: quia in plures fuit compromissum & potuit præsentia eius trahere eos in eius sententiam.

XVIII. POMPONIVS libro septimodecimo Epistularum & variarum lectionum

SIcuti tribus iudicibus datis quod duo ex consensu absente tertio iudicauerunt, nihil valet: quia id demum quod maior pars omnium iudicauit ratum est, cũ & omnes iudicasse palam est.

XVIIII. PAVLVS libro tertiodecimo ad Edictum

QValem autem sententiam dicat arbiter, ad prætorem non pertinere Labeo ait: dummodo dicat quod ipsi videtur. Et ideo si sic fuit in arbitrum compromissum vt certam sentẽtiam dicat, nullum esse arbitrium nec cogendum sententiam dicere Iulianus scribit libro quarto digestorum.

Quid sit dicere sententiam in edicto.

Dicere autem sententiã existimamus eum qui ea mente quid pronuntiat, vt secundum id discedere eos à tota controuersia velit. Sed si de pluribus rebus sit arbitrium receptum, nisi omnes controuersias finierit non videtur dicta sententia: sed adhuc erit à prætore cogendus.

Mutatio sententiæ.

Vnde videndum erit an mutare sentẽtiam possit. & aliàs quidem est agitatum si arbiter iusserit dari mox vetuit, vtrũ eo quod iussit an eo quod vetuit, stari debeat. Et Sabinus quidem putauit posse. Cassius sententiam magistri sui bene excusat: & ait Sabinum non de ea sensisse sententia quæ arbitrium finiat, sed de præparatione causæ: veputa si iusserit litigatores calẽdis adesse, mox idibus iubeat: nam mutare eum diem posse. Ceterum si condemnauit vel absoluit, dum arbiter esse desierit, mutare [se] sententiam non posse:

XX. GAIVS libro quinto ad Edictum Prouinciale

QVia arbiter & si errauerit in sententia dicenda corrigere eam non potest.

XXI. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum

QVid tamen si de pluribus controuersiis sumptus est nihil sibi cõmunibus, & de vna sententiam dixit de aliis nondum: nũquid desiit esse arbiter? videamus igitur an in prima controuersia possit mutare sententiã de qua iam

iam dixerat. Et multum interest de omnibus simul vt dicat sententiam compromissum est, an non: nam si de omnibus, poterit mutare: nondum enim dixit sententiam. quòd si & separatim, quasi plura sunt compromissa: & ideo quantum ad illam controuersiam pertinet arbiter esse desierat. Si arbiter ita pronuntiasset, nihil videri Titium debere Seio: tametsi Seium non vetuisset petere, tamen si quid petisset videri contra sententiam arbitri fecisse. & id Ofilius & Trebatius responderunt. Solutioni diem posse arbitrū statuere puto. & ita & Trebatius videtur sentire.

Sententia incerta.

3 Pomponius ait, inutiliter arbitrum incertam sententiam dicere: vt puta quantum ei debes redde. diuisioni vestræ stari placet. pro ea parte quam creditoribus tuis soluisti accipe. 4 Item arbiter pœnam ex compromisso peti vetuerit, in libro trigensimo tertio apud Pomponium scriptum habeo non valere. & habet rationem: quia non de pœna compromissum est. 5 Papinianus libro tertio quæstionum ait, si cum dies cōpromissi finiretur, prolato die litigatores denuo in eū compromiserint, nec secundi compromissi arbitrium receperit, non esse cogendum recipere si ipse in mora non fuit quo minus partibus suis fungeretur. quòd si per eum factum est, æquissimum esse cogi eum à prætore sequens recipere. quæ quæstio ita procedit, si nihil in priore compromisso de die proferendo cauebatur. ceterum si cauebatur & ipse protulit, mãsit arbiter. 6 Plenum compromissum appellatur quod de rebus controuersiisve compositum est: nam ad omnes controuersias pertinet. sed si fortè de vna re sit disputatio, licet pleno compromisso actum sit, tamen ex ceteris causis actiones superesse: id enim venit in cōpromissum de quo actum est (vt) veniret. Sed est tutius, si quis de certa re compromissum facturus sit, de ea sola exprimi re in compromisso. 7 Non debent autem obtemperare litigatores, si arbiter aliquid non honestum iusserit. 8 Si intra diem compromissi aditus arbiter post diem compromissi adesse iusserit, pœna non committetur. Si quis ex litigatoribus ideo non adfuerit quod valetudine vel republicæ causa absentia impeditus sit, aut magistratu aut alia iusta de causa: pœnam cõmittit Proculus & Atilicinus aiunt. sed si paratus sit in eundem compromittere, actionem denegari, aut exceptione tutum fore. Sed hoc ita demum verum erit, si arbiter recipere in se arbitrium fuerit paratus: nam inuitum non esse cogendum Iulianus libro quarto digestorum rectè scribit. ipse autem nihilo minus pœna absoluitur.

De loco.

9 Si arbiter iussit puta in prouincia adesse litigatores cum Romæ esset in eum cōpromissum, an ei impune non pareatur quæritur. Est & verius quod Iulianus ait libro quarto, eum locum compromisso inesse de quo actum sit vt promitteretur. Impune igitur ei non parebitur si alio loci adesse iusserit. Quid ergo si non appareat de quo loco actum sit? melius dicetur eum locū contineri vbi compromissum est. Quid tamen si in eo loco qui sit circa vrbem adesse iusserit? Pegasus admittit valere iussum. Quod puto ita verum esse si & letus sit auctoritatis arbiter, vt illis secessibus soleat agere, & litigatores facilè eò loci venire possint. Sed si in aliquem locum inhonestum adesse iusserit, puta in popinam, vel in lupanarium: vt Vinianus ait sine dubio impune ei non parebitur. quam sententiam & Celsus libro secundo digestorum probat. Vnde eleganter tractat, si is sit locus in quem alter ex litigatoribus honestè venire non possit alter possit, & is non venerit qui sine sua turpitudine eò venire possit, is venerit qui inhonestè veneerat: an committatur pœna compromissi an quasi opera non præbita. & rectè putat non committi: absurdum enim esse, iussum in alterius persona ratum esse, in alterius non.

De mora & eius emendatione siue purgatione.

Intra quantum autem temporis nisi detur quod arbiter iusserit committatur stipulatio vidēdum est. Et si quidem dies adiectus non sit, Celsus scribit libro secūdo Digestorum inesse quoddã modicū tempus: quod vbi præterierit, pœna statim peti potest. & tamē, inquit, & si dederit ante acceptū iudiciū, agi ex stipulatu nō poterit.

XXII. Paulus libro tertiodecimo ad Edictum

VTique nisi eius interfuerit tunc solui.

XXIII. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum

CElsus ait si arbiter intra Kalendas septembres dari iusserit nec datum erit: licet postea offeratur, attamē semel commissam pœnam compromissi non euanescere: quoniam semper verum est intra Kalendas datum nō esse. Sin autem oblatum accepit, pœnam petere non potest doli exceptione remouendus. Cōtra vbi duntaxat dare iussus est. Idem ait, si iusserit me tibi dare & valetudine sis impeditus quo minus accipias aut alia iusta ex causa, Proculum existimare pœnam non committi: nec si post Kalendas te parato accipere non dem. Sed ipse rectè putat diuersum esse arbitri præceptū, vnum pecuniam dari, aliud intra Kalendas dari. licet igitur in pœnam non committas quòd intra calendas non dederis, quoniam per te non stetit: tamen committis in eam partem quod non das. Idē ait nihil aliud esse sententiæ stare posse, quàm id agere, quantum in ipso sit, vt arbitri pareatur sententiæ. Idem Celsus ait, si arbiter me tibi certa die pecuniam dare iusserit, tu accipere noluisti, posse defendi ipso iure pœnam non committi.

XXIIII. PAVLVS libro tertiodecimo ad Edictum

SEd si postea ille paratus sit accipere, non impune me non daturum: non enim ante feceram.

De proferenda die compromissi.

XXV. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum

LAbeo ait, si arbiter cum in cōpromisso cautum esset vt eadem die de omnibus sentētiam diceret & vt posset diem proferre, de quibusdam rebus dicta sententia de quibusdam non dicta diem protulit, valere prolationem: sententiæque eius posse impune nō pareri. & Pomponius probat Labeonis sententiam. quod & mihi videtur: quia officio in sententia functus non est. Hæc autem clausula DIEM COMPROMISSI PROFERRE, nullam aliam dat arbitro facultatem quàm diem prorogandi. & ideo cōditionem primi compromissi neque minuere neque immutare potest. & ideo cetera quoque discutere & pro omnibus vnam sententiam ferre debebit. Si per fideiussorem fuerit cautum in primo cōpromisso: & sequens similiter proferendū Labeo dicit. sed Pomponius dubitat verum iidem, an & alii tam idonei. quid enim, inquit, si idem fideiubere noluerint? sed puto si noluerint fideiubere, tunc alios non absimiles adhibendos.

XXVI. PAVLVS libro tertiodecimo ad Edictum

NE in potestate sit fideiussorū postea se non obligantium, vt pœna committatur. Idem & si decesserint.

XXVII. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum

DIem proferre vel præsens vel per nuntiū vel per epistulam potest.

Compromissum morte litigatoris soluitur.

Si heredis mentio vel ceterorum facta in compromisso non fuerit, morte soluetur compromissum. nec vtimur Labeonis sententia, qui existimauit si arbiter aliquem pecuniam dare iusserit, & is decesserit antequam daret, pœnam committi, licet heres eius paratus sit offerre.

Effectus sententiæ.

2 Stari autem debet sententiæ arbitri quam de re dixerit, siue æqua siue iniqua sit: & sibi imputet qui compromisit. Nã & Diui Pii rescripto adicitur, vel minus probabilem sententiam æquo animo ferre debet. 3 Si plures arbitri fuerint & diuersas sententias dixerint, licebit sententia eorum non stari. sed si maior pars consentiat, ea stabitur. alioquin pœna committetur. Inde quæritur apud Iulianum, si ex tribus arbitris vnus quindecim, alius decem, tertius quinque condemnent, qua sententia stetur. & Iulianus scribit quinque debere præstari, quia in hanc summam omnes consenserunt.

Non fertur ab arbitro sententia in absentem.

4 Si quis litigatorum defuerit: quia per eum factum est quo minus arbitretur, pœna committetur. Proinde sententia quidem dicta non coram litigatoribus non valebit: nisi in compromissis hoc specialiter expressum sit vt vel vno vel vtroque absente sententia promatur. pœnam autem is qui defuit committit: quia per eum factum est quo minus arbitretur. 5 Coram autem dicere sententiam videtur qui sapientibus dicit. ceterum coram furioso vel demente non videtur dici. Item coram pupillo non videri sententiam dictam nisi tutor præsens fuit. & ita de his omnibus Iulianus libro quarto digestorum scribit. 6 Et si quis præsens arbitrum sententiam dicere prohibuit, pœna committetur.

Incerti actio ad id, quod interest.

Sed si pœna non fuisset adiecta compromisso, sed simpliciter sententia stari quis promiserit: incerti aduersus eū foret actio.

XXVIII. PAVLVS libro tertiodecimo ad Edictum

NOn autem interest certa an incerta summa cōpromissa sit: vt puta QVANTI EA RES ERIT.

XXVIIII.

De reo, & fideiussore.

XXVIIII. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum

ADuersus sententiam arbitri fit, si petatur ab eo à quo arbiter peti vetuit. Quid ergo si à fideiussore eius petatur, an pœna committatur? & puto † committitur.ª & ita Sabinus scribit. nam ΤΗ ΔΥΝΑΜΕΙ[b] à reo petit.[c] Sed si cum fideiussore compromisi & à reo[d] petatur, nisi interfit fideiussoris non committetur.[e]

Si quis rem in iudicium deducit, incidit in pœnam.

XXX. PAVLVS libro tertiodecimo ad Edictum

SI quis rem de qua compromissum sit, in iudicium deducat, quidam dicunt prætorem non interuenire ad cogendum arbitrum sententiam dicere: quia iam[f] pœna non potest esse, atque si solutum est compromissum. Sed si hoc optinuerit, futurum est vt in potestate eius quem pœnitet compromisisse sit compromissum eludere. Ergo aduersus eum pœna committenda est lite apud iudicem suo ordine peragenda.

XXXI. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum

ITa demum autem committetur stipulatio cum aduersus eam quid fit, si sine dolo malo stipulantis factum est: sub hac enim condicione committitur stipulatio, ne quis doli sui præmium ferat. Sed si[g] quidem compromisso adiciatur, IVT SIT QVID DOLO IN EA RE FACTVM SIT: ex stipulatu conueniri qui dolo fecit potest. & ideo si arbitrum[h] quis corrupit vel pecunia vel ambitione, vel aduocatum diuersæ partis vel aliquem ex his quibus causam suam commiserat, ex doli clausula poterit conueniri: vel si aduersarium callidè circumuenit. Et omnino si in hac lite dolosè[i] versatus est, locum habebit ex stipulatu actio. & ideo si velit de dolo actionem exercere aduersarius, non debebit cum habeat ex stipulatu actionem. Quòd si huiusmodi clausula in compromisso adscripta non est, tunc de dolo actio vel exceptio locum habebit. Hoc autem compromissum plenum est, quod & doli[k] clausulæ habet mentionem.

XXXII. PAVLVS libro tertiodecimo ad Edictum

NOn distinguemus in compromissis minor an maior sit pœna quàm res de qua agitur.

Quibus ex causis non cogitur arbiter sententiam dicere.

1 Non cogetur arbiter sententiam dicere si pœna[l] commissa sit. Si mulier alieno nomine cõpromittat, non erit 2 pecunia[m] compromissa, propter intercessionem. Summa rei est vt prætor se non interponat siue initio nullum sit compromissum, siue fit sed pendeat an ex eo pœna exigi potest, siue postea deficiat pœna cõpromisso soluto die, 3 morte, acceptilatione, iudicio, pacto. Sacerdotio obueniente videbimus an cogatur arbiter sententiam dicere: id enim non tantùm honori personarum sed & maiestati Dei indulgetur, cuius sacris vacare sacerdotes oportet. Ceterum si postea suscepit, iste quoque omnimodo sententiam ferre debet. 4 Item non est cogendus si de negotio transactum est, vel homo mortuus est de quo erat compromissum: nisi si posteriore casu aliquid litigantium 5 interfit. Iulianus indistinctè scribit si per errorem de famoso delicto ad arbitrum itum est, vel de ea (re) de qua publicum iudicium sit constitutum, veluti de adulteriis, sicariis, & similibus: vetare debet prætor sententiam dicere, 6 nec dare dictæ exsecutionem. De liberali causa compromisso facto, rectè non compelletur arbiter sententiam dicere: quia fauor libertatis est vt maiores iudices habere debeat. Eadem dicenda sunt siue de ingenuitate siue de libertinitate quæstio sit: & si ex fideicommissi causa libertas debeti dicatur. Idem dicendum est[n] in populari actio-7 ne. Si seruus compromiserit, non cogendum dicere sententiam arbitrum, nec si dixerit pœnæ exsecutionem dandam de peculio putat Octauenus. Sed an si liber cum eo compromiserit exsecutio aduersus liberum detur videamus. sed magis est vt non detur.

De legatione.

8 Item si qui[o] Romæ compromiserit mox Romam in legationem venerit, non est cogendus arbiter sententiam dicere: non magis quàm cogeretur si litem ante contestatus esset nunc eam exercere. nec interest tunc quoque in legatione fuerit an non. Sed si tunc in legatione cõpromiserat, puto cogendum arbitrum sententiam dicere: quia & si iudicium sponte accepisset cogeretur peragere. Sunt tamen qui de isto non rectè dubitant: qui vtique nullo modo dubitabunt si de ea re in legatione cõpromisit quam in legatione contraxit: quia & iudicium eo nomine accipere cogeretur. Illud in prima specie potest dispici, an si ante cõpromisit legatus, cogendus sit arbiter sententiam dicere si ipse legatus postulet. quod prima ratione poteris videri iniquum, vt in ipsius potestate sit. sed hoc tale erit, quale si actionẽ velit dictare: quod facere ei licet. Sed compromissum istud[p] cõparabimus ordinari Actione, vt non aliàs audiatur desiderans vt arbiter sententiã dicat quam 9 si se defendat. Si is faciat cõtrouersiam hereditatis qui cum defuncto compromiserat, futurũ est præiudicium hereditati si arbiter sententiam dicat. ergo interea inhibendus 10 est arbiter. Dies cõpromissi proferri potest, non tamen ex conuentione, sed cum iussu arbitri eam proferri necesse 11 est, ne pœna committatur. Si arbiter sese celare temptauerit, prætor eum inuestigare debet: & si diu non paruerit,[r] multa aduersus eum dicenda[s] est.

Omnes coguntur sententiam dicere, nisi aliud conueniat.

12 Cum in plures compromissum est ea condicione vt quilibet[t] vel vnus dixisset sententiam, eo[v] staretur, absentibus ceteris nihilo minus qui præsens est cogetur. At si ea condicione vt omnes dicant, vel quod de maioris partis sententia placuerit, non debet singulos separatim cogere: quia singulorum sententia ad pœnam non facit.

13 Cum quidam arbiter ex aliis causis inimicus manifestè apparuisset, testationibus etiam conuentus ne sententiam diceret nihilo minus nullo cogente dicere perseuerasset, libello cuiusdam id querentis[x] Imperator Antoninus subscripsit posse eum vti doli mali exceptione. & idem, cum à iudice consuleretur apud quem pœna petebatur, rescripsit etiam si appellari non potest, doli mali exceptionem in pœnæ petitione[y] obstaturam. Per hanc ergo exceptionem quædam appellãdi species est, cum liceat retractare de sententia arbitri.

Officium arbitri.

14 De officio arbitri tractantibus sciendum est omnẽ tractatum ex ipso compromisso sumendum: nec enim aliud illi licebit quam quod ibi vt efficere possit cautũ est. non ergo quodlibet[z] statuere arbiter poterit nec in qua re libet, nisi de qua re compromissum est & quatenus cõpro-15 missum est. Quæsitum est de sententia dicenda. & dictum[A] non quamlibet:[B] licet de quibusdam variatum sit. & puto[C] verè non committi si dicat ad iudicem de hoc eundum vel se vel alium: (in) se vel[D] in alium compromittendum. Nam & Iulianus impune[E] non pareri, si iubeat ad alium arbitrum ire ne finis non sit. quòd[F] si hoc modo dixerit, vt arbitrio Publij Meuij fundus traderetur aut satisdatio detur, parendum esse sententiæ. idem[G] Pedius probat: ne propagentur arbitria, aut in alios interdũ inimicos agentium transferantur, sua sententia finem controuersiæ eum imponere oportet: non autẽ finiri controuersiam cum aut differatur arbitrium, aut in alium transferatur. partémque sententiæ esse quemadmodum satisdetur,[H] quibus[I] fideiussoribus. idque delegari non posse nisi ad hoc compromissum sit, vt arbiter statueret cuius arbitratu satisdaretur. Item si iubeat sibi alium coniungi cum id in compromisso non sit, non dicit sententiam: nam sententia esse debet de re compromissa, de hoc autẽ com-16 promissum non est. Si domini qui inuicẽ stipulati sunt, procuratores[K] suos agere apud arbitrum velint, potest iubere ipsos etiam adesse. Sed si[L] & heredis in compromissis mentio fit, potest iubere etiam heredem eorum adesse.

17 Arbitri officio continetur & quemadmodum detur vacua possessio. An & satis ratam rem[M] habiturum? Sextus Pedius putat. quod nullam rationem habet: nam[N] si ra-18 tum non habeat dominus, committetur stipulatio. Arbiter nihil extra compromissum facere potest: & ideo necessarium est adscribi de die compromissi proferenda. ceterum impune iubenti non parebitur.

XXXIII. PAPINIANVS libro primo Quæstionum

ARbiter ita sumptus ex compromisso vt & diem proferre[O] possit, hoc quidem facere potest: referre[P] autem contradicentibus litigatoribus non potest.

De duobus reis.

XXXIIII. PAVLVS libro tertiodecimo ad Edictum

SI duo rei sunt aut credendi aut debendi, & vnus compromiserit, isque vetitus sit petere, aut ne ab eo petatur: videndum est an si alius petat vel ab alio petatur, pœna committatur. idem in duobus argentariis quorum nomina simul eunt. & fortasse poterimus ita fideiussoribus coniungere, si socij sunt: aliàs nec à te petitur,[Q] nec[R] ego peto,[S] nec meo nomine petitur, licet à te petatur.[T]

De pœna.

Semel commissa pœna solui compromissum rectius puto dici: nec amplius posse committi, nisi id actum sit vt (in) singulas causas totiens committatur.

De pupillo compromittente.

XXXV. GAIVS libro quinto ad Edictum Prouinciale

SI pupillus sine tutoris auctoritate compromiserit, non est arbiter cogendus pronuntiare: quia[V] si contra eum

† committi
a Locus integer est.
e petitur.
d à reo petit.
e pœna non committetur.
f iam aduersus eu, qui rem promissum in iudicium deducit.
g Sed & si
h siue arbitrũ
i dolo
k quod etiam doli habet
m pœna compromissa,
n est & in
o si quis
p illud. alias vtrumque deest.
q ordinariam actioni.
r apparuerit,
s indicenda
t vt quã quilibet. vt si quilibet
v ei staretur,
y petitionem
z quid liber
A & dictum est non
B nõ tamen quamlibet.
C puta de re
D vel etiam in
E impunè aut non
F sed nec si
G sententiæ: Pedius negat, idẽ Pedius probat. alij item
H satis ei detur.
I quibúsque
K per curatores
L Sed & si
N tiam & si
O referre
P proferre
Y quia & si

pronuntietur, pœna non tenetur, præterquã si fideiussoré dederit à quo pœna peti possit. idque & Iulianus sentit.

Sententia dicta die feriata.

XXXVI. VLPIANVS libro septuagesimo septimo ad Edictum

SI feriatis diebus cogente prætore arbiter dicat sententiam & petatur ex compromisso pœna, exceptionem locum non habere constat: nisi alia[a] lege eadem dies feriata, in qua sententia dicta,[b] est excepta.

Pœna committitur aduersus hæredem.

XXXVII. CELSVS libro secundo Digestorum

QVamuis arbiter alterũ ab altero petere vetuit, si tamen heres[c] petit, pœnã committet: non enim differendarum litium causa sed tollendarũ ad arbitros itur.

In pœnis non inspicimus, an intersit.

XXXVIII. MODESTINVS libro sexto Regularum

CVm pœna ex compromisso petitur, is qui commisit[d] damnandus est. nec interest an aduersarij eius interfuit arbitri sententiæ[e] stari nec ne.

Parendum est arbitro nihil iubenti extra compromissum.

XXXVIIII. IAVOLENVS libro vndecimo ex Cassio

NOn ex omnibus causis ex quibus arbitri paritũ sententiæ non est, pœna ex compromisso committitur: sed ex his dumtaxat quæ ad solutionem pecuniæ aut operam præbendam pertinent. Idem[f] contumaciam litigatoris arbiter punire poterit, pecuniam eum aduersario dari[g] iubendo. quo in numero haberi non oportet si testium nomina ex senẽtia arbitri exhibita non sunt. Cum arbiter diem compromissi proferre iussit cum hoc ei permissum est, alterius mora alterius[h] ad pœnam committendam prodest.

Species, in qua excusatur is, qui non paret arbitro.

XL. POMPONIVS libro vndecimo ex variis lectionibus

ARbiter calendis Ianuariis adesse iussis & ante eum diem decessit: alter ex litigatoribus non adfuit. procul dubio pœna minimè commissa est. Nam & Cassium audisse se dicentem Aristo ait in eo arbitro qui ipse non venisset non esse commissam. quemadmodum[i] Seruius ait, si per stipulatorem stet quo minus accipiat, non committi pœnam.

Aetas iudicis, & arbitri.

XLI. CALLISTRATVS libro primo Edicti monitorij

CVm lege Iulia cautum sit ne minor viginti annis iudicare cogatur, nemini licere minorem viginti[k] annis compromissarium iudicem eligere. ideóque pœna ex sententia eius nullo modo committitur. Maiori tamen viginti annis si minor vigintiquinque annis sit, ex hac causa succurrendum si temere auditorium receperit multi dixerunt.

Pœna fisco addudicata.

XLII. PAPINIANVS libro secundo Responsorum

ARbiter intra certum diem seruos restitui iussit: quibus non restitutis, pœnæ causa fisco secundum formam compromissi condemnauit. ob eam sententiã fisco nihil adquiritur: sed nihilo minus stipulationis pœna committitur quòd ab arbitro[l] statuto non sit obtemperatũ.

Compromissum generale.

XLIII. SCAEVOLA libro primo Responsorum

DE rebus controuersijsque omnibus compromissum in arbitrum à Lucio Titio & Mæuio Sempronio factum est: sed errore quædam species in petitionem[m] à Lucio Titio deductæ[n] non sunt, nec arbiter de his quicquam pronuntiauit. quæsitum est an species omissæ peti possint. Respondit peti posse: nec pœnam ex compromisso committi. quòd si malignè hoc fecit, petere quidem potest, sed pœnæ subiugabitur.

Pœna committitur, etiamsi arbiter neutri quicquam iusserit, aut vetuerit.

XLIIII. IDEM libro secundo Digestorum

INter Castellianum[o] & Seium controuersia de finibus orta est & arbiter electus est vt arbitratu eius res terminetur: ipse sententiam dixit præsentibus partibus & terminos posuit. quæsitum est an si ex parte Castelliani arbitro paritum non esset, pœna ex compromisso cõmissa est. Respondi, si arbitro[p] paritum non esset in eo quod vtroque præsente arbitratus esset, pœnam commissam.

XLV. VLPIANVS libro vicesimo octauo ad Sabinum

IN compromissis arbitrium personæ insertum personam non egreditur.[q]

XLVI. PAVLVS libro duodecimo ad Sabinum

DE his rebus & rationibus & controuersijs iudicare arbiter potest, quæ ab initio fuissent inter eos qui compromiserunt, non quæ postea superuenerunt.

XLVII. IVLIANVS libro quarto Digestorum

SI compromissum ita factum est, vt præsente vtroque aut heredibus eorum arbiter sententiam dicat, & alter ex litigatoribus decesserit pupillo herede relicto: non aliter videtur sententia dicta esse, nisi tutoris auctoritas interposita fuerit. Item si alter ex compromittentibus furere cœperit,

XLVIII. MODESTINVS libro quarto Regularum

ARbiter ad ferendam sententiam non compelletur.

XLVIIII. IVLIANVS libro quarto Digestorum

SEd interpellatur[r] quo minus sentẽtiam dicat: quia nihil coram furioso fieri intellegitur. Quòd si furiosus curatorem habet vel habuerit adhuc litigio pendente potest[s] præsente curatore sententia dici. Arbiter adesse litigatores vel per nuntium vel epistulam iubere potest.

Si ab altera dumtaxat parte heredis mentio comprehensa fuerit, compromissum soluetur morte cuiusque[t] ex litigatoribus: sicut solueretur altero mortuo si neutrius heredis persona comprehenderetur.

L. ALFENVS libro septimo Digestorum

ARbiter ex cõpromisso sumptus cum ante eum diem qui constitutus compromisso erat, sententiam dicere non posset, diem compromissi proferri iusserat: alter ex litigatoribus dicto audiens non fuerat: consulebatur possétne ab eo pecunia[v] ex compromisso peti. respondi non posse: ideo quòd non esset arbitro compromissum[x] vt id haberet.[y]

LI. MARCIANVS libro secundo Regularum

SI de re sua quis arbiter factus sit, sententiam dicere non potest, quia se facere iubeat[z] aut petere[A] prohibeat: neque autem imperare sibi neque se prohibere quisquam potest.

LII. IDEM libro quarto Regularum

SI qui[B] iussus est ab arbitro ex compromisso soluere pecuniam, moram fecerit, pœnam ex compromisso debet: sed postea soluendo pœna liberatur.

NAVTAE[C] CAVPONES STABVLARII VT RECEPTA RESTITVANT TIT. VIIII.

Prior actio de recepto in simplum.

VLPIANVS libro quartodecimo ad Edictum

AIT prætor, NAVTAE CAVPONES STABVLARII QVOD CVIVSQVE SALVVM FORE RECEPERINT[D] NISI RESTITVENT, IN EOS IVDICIVM DABO. Maxima vtilitas est huius edicti: quia necesse est plerumque eorum fidem sequi, & res custodiæ eorum committere. Ne[E] quisquam putet grauiter hoc aduersus eos constitutum: nam est in ipsorum arbitrio ne quem[F] recipiant. & nisi hoc esset statutum, materia daretur cum furibus aduersus eos quos recipiunt coëundi: cum ne nunc quidem abstineant huiusmodi fraudibus.

Interpretatio verborum edicti.

Qui sunt igitur qui teneantur videndum est. Ait prætor, NAVTAE. Nautam accipere debemus eum qui nauem exercet: quamuis nautæ appellantur omnes qui nauis nauigandæ causa in naue[G] sint. sed de exercitore solummodo prætor sentit: nec enim debet, inquit Pomponius, per remigem aut mesonautam[H] obligari: sed per se vel per nauis magistrum. quamquam si ipse alicui è nautis committi iussit, sine dubio debeat obligari. Et sunt quidam in nauibus qui custodiæ gratia nauibus præponuntur, vt ΝΑΥΦΥΛΑΚΕΣ & diætarij.[I] Si quis igitur ex his receperit, puto in exercitorem dandam actionem: quia is qui eos huiusmodi officio præponit, committi eis permittit: quamquam ipse nauicularius[K] vel magister id faciat, quod[L] ΧΕΙΡΕΜΒΟΛΟΝ appellant. sed & si hoc non extet, tamen de recepto nauicularius tenebitur. De exercitoribus ratium item lyntrariis nihil cauetur. sed idem constitui oportere Labeo scribit. & hoc iure vtimur.[M] Caupones autẽ & stabularios æquè eos accipiemus qui cauponam vel stabulum exercent, institorésve eorum. Ceterum si qui opera mediastini fungitur non continetur: vtputa atriarij & focarij & his similes. Ait prætor, QVOD CVIVSQVE SALVVM[N] FORE RECEPERINT: hoc est quamcunque rem siue mercem receperint. Inde apud Viuianum[O] relatum est, ad eas quoque res hoc edictum pertinere quæ mercibus accederent: veluti vestimenta quibus in nauibus vterentur, & cetera quæ ad cottidianum vsum habemus. Item Pomponius libro trigensimo quarto[P] scribit, parui referre res nostras an alienas †intulimus: si tamen nostra interfit saluas esse: etenim nobis magis quam quorum sunt debent solui. & ideo si pignori merces accepero ob pecuniã nauticam,[Q] mihi magis quàm debitori nauta tenebitur, si ante eas suscepit. Recipit autem saluum fore, vtrum si in nauem

---

a aliqua lege. legem pro pacto, aut cõditione nõ esse hic accipiendam indicat l. si feriatis. § de feri. quam eadem est inscriptio. Duo.
b dicta est, sunt excepta.
c hæres ab altero petit.
d compromisit. rectius Flor.
e sententiæ
f Et hoc refer ad Cassium. alij legũt Siquidẽ, vel Sed etiam.
g dare
h alteri
i quem ad modum
k vigintiquinque annis. non est dubium quin Florētina lectio melior sit.
l quod arbitrio statuto
m in petitione
n ducta
o Statillianũ
p arbitrio
q transgreditur.

r Id est, impeditur
s potest quidem præsente
t cuiuslibet
v pœna ex
x Arbitro in compromisso permissum
y iuberet.
z iuberet
A patere prohiberet:
B Si quis
C Ex hoc edicto duplex actio nascitur, prior datur propter recepta res in nauẽ, cauponã aut stabulum, vt si deteriores factæ sint, aut perierint, teneatur nauta. &c. ob receptionem quasi ex cõtractu, tum aut agitur ad res restituendas, vel si non restituitur, ad æstimationẽ. Tertior alia nascitur ex delicto, vt furto commisso, vel damno dato ab iis, qui sunt in naui, &c. cat. Et competit in duplum. l. penult. & vlt. & tit. fur. adu. naut. caup. stabul. Duare. Accursius autẽ ſatetur in hoc tit. habere se, ignoratione huius distinctionis.
D fore receperint
E Nec quisquam
F ne quenquam, vel ne quem quam
G In naui
H Alc. ergo lib. 3. disp. c. vlt. imposuit cum dicit in Pand. Flor. legi [illegible]
I Significat exercitorem teneri, si res ducatur custodiæ, licet ipse exercitor, vel magister nauis præsens sit. & manum iniectionẽ significat introductibus vectores. vnde quidam putant quid est præsente ei res assignatæ non sint, non teneri de hac dictione [illegible] Alcia. lib. 1. parer. cap. 44.
K vel nauicularius
L quod Græci
M vtitur.
N cuiusque
O Iulianum
P lib. 14.
† intulerimus:
Q si à ma

nauem res missæ ei adsignatæ sunt, an & si non sint adsignatæ, hoc tamen ipso quòd in nauem missæ sunt, receptæ videntur? Et puto omnium eum recipere custodiam quæ in nauem illatæ sunt. & factum non solùm nautarú præstare debere sed & vectorum:

II. GAIVS libro quinto ad Edictum Prouinciale

Sicut & caupo viatorum.

III. VLPIANVS libro quartodecimo ad Edictum

ET ita de facto vectorum etiam Pomponius libro trigensimo quarto[a] scribit. Idem ait, etiam si nondum sint res in nauem receptæ, sed in litore perierint quas semel recepit periculum ad eum pertinere. Ait[b] prætor, NISI RESTITVENT, IN EOS IVDICIVM DABO. Ex hoc edicto in factum actio proficiscitur. sed an sit necessaria videndum: quia agi ciuili actione ex hac causa poterit. siquidem[c] merces interuenerit, & [d] locato vel conducto. sed[e] si tota nauis locata sit, qui conduxit, ex conducto etiam de rebus quæ desunt, agere potest. si verò res perferendas nauta conduxit, &[f] locato conuenietur. sed si gratis res susceptæ sint, ait Pomponius depositi agi potuisse. Miratur igitur cur honoraria actio sit inducta cú sint ciuiles:[g] nisi fortè, inquit, ideo vt innotesceret prætor[h] curam agere reprimendæ improbitatis hoc genus hominum: [i] & quia in locato[i] conducto culpa, in deposito dolus dumtaxat præstatur. at hoc edicto omnimodo qui recepit tenetur, etiam si sine culpa eius res perit, vel damnum datum est: nisi si quid damno fatali contingit. Inde[k] Labeo scribit, si quid naufragio aut per vim piratarum perierit, non esse iniquum exceptionem ei dari. Idem erit dicédum & si in stabulo aut in caupona vis maior contigerit. Eodem modo tenentur caupones & stabularij, quo[l] exercentes negotium suum recipiunt. Ceterum si extra negotium receperint, non tenebuntur.

Si filiusfamilias aut seruus receperit, & voluntas patris, domini[m] interuenit, insolidum erit conueniendus. Item si seruus exercitoris subripuit vel damnum dedit, noxalis actio cessabit, quia ob receptum suo nomine dominus conuenitur. Sin verò sine voluntate exerceant, de peculio dabitur. Hæc autem[n] rei persecutionem continet, vt Pomponius ait. & ideo & in[o] heredem & perpetuò dabitur.

De concurrentibus actionibus.

Nouissimè videndum an eiusdem rei nomine & de recepto honoraria actione & furti agendum sit. & Pomponius dubitat. sed magis est vt vel officio iudicis vel doli exceptione alterutra esse contentus debeat.

IIII. PAVLVS libro tertiodecimo ad Edictum

SEd & ipsi nautæ furti actio competit, cuius sit periculo:[p] nisi si ipse subripiat & postea ab eo subripiatur: aut alio subripiente ipse nauta soluendo non sit. Si nauta nautæ, stabularius stabularij, caupo cauponis[q] receperit: æquè tenebitur. Viuianus[r] dixit etiam ad eas res hoc edictum pertinere quæ post impositas merces in nauem locatásque[s] inferentur, & si earum vectura non debetur: vt vestimentorum, penoris cottidiani. quia hæc ipsa ceterarum rerum locationi accedunt.

V. GAIVS libro quinto ad Edictum Prouinciale

NAuta[t] & caupo & stabularius mercedem accipiunt non pro custodia, sed nauta vt traiciat vectores, caupo vt viatores manere in caupona patiatur, stabularius vt permittat iumenta apud eum stabulari: & tamen custodiæ nomine tenentur. Nam & fullo & sarcinator non pro custodia sed pro arte[v] mercedem accipiunt, & tamen custodiæ nomine ex locato tenentur. Quæcumque de furto diximus, eadem & de damno debent intellegi: non enim dubitari oportet quin is qui saluum fore recipit, nó solùm à furto sed etiam à damno †recedere videatur.

VI. PAVLVS libro vicensimo secundo ad Edictum

LIcet[x] gratis nauigaueris, vel in caupona gratis deuerteris:[y] non tamen in factum actiones tibi denegabontur si damnum iniuria passus es. Si seruo meo in naue vel in caupona vtaris, & damnum mihi det vel furtum faciat, quamquam & furti actio & damni iniuria[z] mecum sit, hæc[A] tamen actio quia in factum est, etiam serui mei nomine aduersus te competit. Idem dicetur & si communis[B] sit, tu tamen quod mihi præstiteris eius nomine, vel communi diuidundo vel pro socio actione, aut si partem eius vel totum conduxisti, etiam ex conducto habebis me obligatum. Sed si damnum in eo datum sit ab alio qui in eadem naue vel caupona est, cuius[C] factum prætor æstimare solet, non putat Pomponius eius[D] nomine hanc actionem vtilem futuram.

Altera actio ob furtum factum, aut damnum datum in duplum.

In factum actione caupo tenetur pro his qui habitandi causa in caupona sunt. hoc autem non pertinet ad eum qui hospitio repentino recipitur, veluti viator. Possumus autem furti vel damni iniuriæ actione vel[E] cum nautis, vt certi hominis factum arguamus. sed vna contenti esse debebimus. Et si cum exercitore egerimus, præstare ei debemus actiones nostras. quamuis ex conducto actio aduersus eos competat exercitori. Sed si absolutus sit exercitor hac actione, deinde agatur cum nauta, exceptio dabitur: ne sæpius de eiusdem hominis admisso quæratur. Et contra, si de admisso vnius hominis actum sit, deinde in factum actione agatur, exceptio dabitur.

VII. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

DEbet exercitor omnium nautarum suorum, siue liberi[F] siue serui, factum præstare: nec immeritò factum eorum præstat, cum ipse eos suo periculo adhibuerit. sed non aliás præstat quàm si in ipsa naue damnum datum sit. Ceterum si extra nauem, licet à nautis, non præstabit. Item[G] si prædixerit vt vnusquisque vectorum res suas seruet, neque damnum se præstaturum, & consenserint vectores prædictioni: non conuenitur. Hæc actio in factum in duplum est. Sed si quid[H] nautæ inter se damni[I] dederint, hoc ad exercitorem non pertinet. Sed si quis sit nauta & mercator, debebit illi dari. Quòd[K] si quis quos vulgo ΝΑΥΤΕΠΙΒΑΤΑΣ[L] dicunt, & huic tenebitur. sed[M] huius factum præstat cum sit & nauta. Si seruus nautæ damnum dederit, licet seruus nauta[N] non sit, æquissimum erit in exercitorem actionem vtilem dare. Hac autem actione suo nomine exercitor tenetur: culpæ scilicet suæ[O] qui tales adhibuit. & ideo & si decesserint, non releuabitur. Seruorum autem suorum nomine noxali dumtaxat[P] tenetur: nam cum alienos adhibet, explorare eum oportet cuius fidei cuius innocentiæ sint: in suis venia dignus est si qualesquales[Q] ad instruendam nauem adhibuerit. Si plures nauem exerceant, vnusquisque pro parte qua nauem exercet, conuenitur.

Iudicia de damno dato, & furto facto.

Hæc iudicia quamuis honoraria sunt, tamen perpetua sunt. in heredem autem non dabuntur. Proinde & si[R] seruus nauem exercuit & mortuus est, de peculio non dabitur actio in dominum, nec intra annum. Sed[S] cum voluntate patris vel domini seruus vel filius exercent nauem vel cauponam vel stabulum, puto etiam hanc actionem insolidum eos pati debere: quasi omnia quæ[T] ibi contingunt, insolidum receperint.

a lib. 35.
b Ait enim prætor.
c si quidem enim
d ex locato & conducto.
e sed & si
f ex locato
g cùm sit ciuilis:
h prætorem
i locato & conducto
k Idem. melior Florentina. hoc enim capite nulla mentio Labeonis facta est.
l si quod, qui
m dominive
n Hæc autem actio rei
o & ideo hæredi & in hæredem
p periculo res
q cauponis rem
r Iulianus
s collocatásque
t Ex tit. ad leg. Aquil. Duar.
v pro opera
† recipere
x Hæc duo postrema capita referenda sunt ad illud caput edicti, quo agitur de actione in factum in duplú, non de actione in factum quæ rei persecutionem continet.
y diuerteris
z iniuriæ
A sit noxalis. hæc tamen noxalis serui mei nomine. Interpretatio est, quo in contrarium irrepsit.
B communis seruus sit,
C cum id factum
D eiusdem nomine
E vel etiá cum
F siue liberi sint, siue
G De damno loquitur tit. ad l. Aquil. scribens, vt inscriptio indicat. Duar.
H si quidem
I damnum
K Et quód si quis sit ex his quos
L Alc. lib. 1. pa rer. cap. 21. legit quos vulgo [illegible], Græci [illegible] dicunt. [illegible]
M & huius
N seruus nauta non sit,
O suæ imputaturus qui
P dúntaxat iudicio tenetur
Q qualescúque
R cum seruus
S Sed si cum
T quæ ab illis

DIGESTORVM
SEV PANDECTARVM
PARS SECVNDA.
LIBER QVINTVS.

DE IVDICIIS ET VBI QVISQVE[a] AGERE VEL CONVENIRI DEBBAT.

a quis

Iurisdictio inter consentientes.

VLPIANVS libro secundo ad Edictum

SI SVBIICIANT aliqui iurisdictioni, & consentiant, inter consentientes cuiusuis iudicis qui tribunali præest vel aliam iurisdictionem habet, est iurisdictio.

Consentire quid.

II. IDEM libro tertio ad Edictum

CONsensisse[b] autẽ videntur qui sciant se non esse subiectos iurisdictioni eius, & in eum consentiant. Ceterum si putent eius iurisdictionem esse, non erit eius iurisdictio: error enim litigatorum, vt Iulianus quoque libro primo digestorum scribit, non habet consensum. aut[c] si putauerunt alium esse prætorem pro[d] alio, æquè error non dedit iurisdictionem: aut[e] si cum restitisset quiuis ex litigatoribus viribus præturæ[f] compulsus est, nulla iurisdictio est. Conuenire autem vtrum inter priuatos sufficit, an verò etiam ipsius prætoris consensus necessarius est? lex Iulia iudiciorum ait, QVO MINVS INTER PRIVATOS CONVENIAT. sufficit ergo priuatorum consensus. Proinde si priuati consentiant, prætor autem ignoret consentire, & † putat suam iurisdictionem, an legi satisfactum sit videndum est. & puto posse defendi eius esse iurisdictionem.

Prorogatio temporis.

2 Si & iudex ad tempus datus & omnes litigatores consentiant, nisi specialiter principali iussione prorogatio fuerit inhibita, possunt tempora intra quę iussus est litem dirimere prorogari.

Qui habeant ius reuocandi domum.

3 Legatis in eo quod ante legationem cõtraxerunt, item his qui testimonij causa euocati sunt, vel si quid[g] iudicandi causa arcessiti sunt, vel in prouinciam destinati, reuocandi domum suam ius datur. Eo[h] quoque qui ipse prouocauit, non imponitur necessitas intra[i] tempora prouocationis exercendæ, Romæ, vel alio loco vbi prouocatio exercetur, alijs pulsantibus respondere: nam Celsus huic etiam domus[k] reuocationem dandam ait: quoniam ob aliam causam venerit. hæc Celsi sententia,[l] & rationabilis est. Nam & Diuus Pius Plotio Celsiano rescripsit, eũ qui tutelæ reddendæ causa Romam erat à[m] se euocatus, alterius tutelæ causa, cuius causa non erat euocatus, non debere cõpelli iudicium suscipere. Idem Claudio Iuliano rescripsit, minorẽ vigintiquinque annis qui desideRAt in integrũ restitui aduersus Asinianũ[n] qui alterius negotij 4 causa venerat, non esse Romæ audiendum. Omnes autem isti domũ reuocant, si non ibi contraxerunt vbi conueniuntur. Ceterũ si contraxerunt ibi, reuocandi ius non habent: exceptis legatis, qui licet ibi contraxerunt, dũmodo ante legationem contraxerunt, non cõpelluntur se Romæ defendere quãdiu legationis causa hic[o] demorantur. quod & Iulianus scribit, & Diuus Pius rescripsit. Planè si perfecta legatione subsistãt, cõueniendos eos Diuus Pius 5 rescripsit. Item si extra prouinciam suã contraxerũt, licet nõ in Italia, quæstionis est an Romæ cõueniri possint. & Marcellus, in eo solo, priuilegio eos vti domũ reuocãdi, quod in ciuitate sua vel certè intra prouinciam[p] contraxerunt. quod est verũ. Sed & si agant, cõpelluntur se aduersus omnes defendere. Non tamen si iniuriam suam persequãtur vel furtum vel damnũ quod nunc passi sunt. alioquin vt & Iulianus eleganter ait, aut impune cõtumelijs & damnis adficiẽtur, aut erit in potestate cuiusque pulsan 6 do eos subijcere ipsos iurisdictioni dum se vindicãt. Sed si dubitetur vtrum in ea quis causa sit vt domum[q] reuocare possit necne, ipse prætor debet causa cognita statuere. Quòd si constiterit in ea eum esse causa vt domum reuocet, debebit cauere in iudicio sisti, statuẽte prætore in quẽ diẽ promittat. Sed vtrũ nuda cautione an satisdato, Marcellus dubitat. mihi videtur sola promissione. quod & Mela scribit. alioquin[r] compelletur iudicium accipere, quàm 7 inuenire eos qui satis pro eo dent. In omnibus[s] autem in quibus protelatur admonitio, hoc procedere sine temporali damno creditorum oportet.

Qui possit multam dicere.

8 His datur mulctæ dicendæ ius, quibus publicẽ[t] iudiciũ est, & non alijs: nisi hoc specialiter eis permissum est.

III. IDEM libro quarto ad Edictum

NOn videtur frustrandæ actionis causa latitare qui præsens suscipere iudicium non compellitur.

IIII. GAIVS libro primo ad Edictum Prouinciale

LIs[v] nulla nobis esse potest cum eo quem in potestate habemus, nisi ex castrensi peculio.

V. VLPIANVS libro quinto ad Edictum

SI[x] quis ex aliena iurisdictione ad prætorem vocetur, debet venire, vt & Põponius & Vindius scripserunt.[y] prætoris est enim æstimare[z] an sua sit iurisdictio. vocati autem, non contemnere auctoritatẽ prætoris. nam & legati ceterique qui reuocandi domũ ius habent, in ea sunt causa vt in ius vocati veniant, priuilegia sua allegaturi.[A]

VI. IDEM libro sexto ad Edictum

CÆcus[B] iudicandi[C] officio fungitur.

Præuentio.

VII. IDEM libro septimo ad Edictum

SI quis[D] postea quam in ius vocatus est, miles vel alterius fori esse cœperit, in ea causa ius reuocandi forum non habebit, quasi præuentus.

VIII. GAIVS libro secundo ad Edictum Prouinciale

SI quis in legatione cõstituerit quod ante legationẽ debuerit, non cogi[E] eum ibi iudiciũ pati vbi cõstituerit.

b *Hæc sumpta sunt ex tractatu de iurisdictione.* Duar.
c vt si
d præ alio
e ac si
f præfecturæ
† putet
g si qui
h Ei quoque
i inter
k domum. *al.* Celsus licentiã domum reuocationis ei dãdam ait *hac lectio requirenda est.*
l hæc sententia vera & rationabilis est. hæc Celsi sententia rationabilis est.
m ad se
n Asianum

o ibi
p prouinciam suam
q vt domum
r alioquin magis cõpelletur. *additum est magis ab se. quẽ ignorant hoc modo sæpe loqui iurisconsultos. Aug.* ... *hoc autẽ significat compelletur potius iudicium accipere, aut* ... *iudiciũ accipere, quam inuenire, qui pro eo satisdent.*
s In omnibus autem causis
t publicum
v *Ex tit. de iurisdict.* Duar.
x *Ex tit. de in ius voc.* Duar.
y responderunt
z existimare
A *Quæ vbi allegauerint extra territorium, ius dicenti* ... *nõ paretur l. vlt. supr. de iurisd.*
B *Sumptũ ex l.* ... *de post.* Duar.
C iudicantis
D *Ex tit. si quis* ... *caus. agat.* Duar.
E nõ cogitur

VIIII. VLPIANVS libro nono ad Edictum

INsulæ Italiæ pars Italiæ sunt: & cuiusque prouinciæ.[a]

X. IDEM libro decimo ad Edictum

DEstitisse[b] is videtur non qui distulit, sed qui liti renuntiauit in totum. desistere enim est de[c] negotio abstinere quod calumniandi animo instituerat. Planè si quis cognita rei veritate suum negotium deseruerit nolens in lite improba perseuerare, quam calumniæ causa non instituerat, is destitisse non videtur.

Casus in quo soluitur iudicium.

XI. IDEM libro duodecimo ad Edictum

SI[d] à me fuerit adrogatus qui mecum erat litem contestatus, vel eum quo ego solus iudicium, Marcellus libro tertio digestorum scribit: quoniam nec ab initio inter nos potuit consistere.

De iudicibus datis.

XII. PAVLVS libro septimodecimo ad Edictum

CVm prætor vnum ex pluribus iudicare vetat, ceteris id cōmittere videtur. Iudicem[e] dare possunt quibus hoc lege vel constitutione vel senatusconsulto conceditur. Lege, sicut proconsuli. is quoque cui mandata est iurisdictio, iudicem dare potest: vt sunt legati proconsulum. item hi quibus id more concessum est propter vim imperij: sicut præfectus vrbis, ceterique Romæ magistratus. Non autem omnes iudices dari possunt ab his qui iudicis dandi ius habent: quidam enim lege impediuntur ne iudices sint, quidam natura, quidam moribus. Natura, vt surdus, mutus, & perpetuò furiosus, & impubes quia iudicio carent. Lege impeditur, qui senatu motus est. Moribus, feminæ[f] & serui: non quia non habent iudicium, sed quia receptum est vt ciuilibus officiis non fungantur. Qui possunt esse iudices, nihil interest in potestate an sui iuris sint.

XIII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

IN[g] tribus istis iudiciis, familiæ erciscundæ, communi diuidundo, & finium regundorum, quæritur quis actor intelligatur: quia par causa omnium videtur. sed magis placuit eum videri actorem qui ad iudicium prouocasset.

XIIII. VLPIANVS libro secundo Disputationum

SEd cum ambo ad iudicium prouocant, sorte res discerni solet.

Actio aduersus iudicem malè iudicantem.

XV. IDEM libro vicensimo primo ad Edictum

FIliusfamilias iudex si litem[h] suam faciat, in tantam quantitatem tenetur, quæ tūc in peculio fuit cum sententiam dicebat. Iudex tunc litem suam facere intelligitur, cum dolo malo in fraudem legis sententiam dixerit. Dolo malo autem videtur hoc facere, si euidens arguatur eius vel gratia vel inimicitia vel etiam sordes: vt veram æstimationem litis præstare cogatur.

XVI. IDEM libro quinto ad Edictum

IVlianus[i] autem in heredem iudicis qui litem suam fecit, putat actionem competere. quæ sententia vera non est, & à multis notata est.

Causa iusta mutandi iudicis.

XVII. IDEM libro vicensimo secundo ad Edictum

IVlianus ait, si alter ex litigatoribus iudicem solum heredem vel ex parte fecerit, alius iudex necessariò sumendus est: quia iniquum est aliquem suæ rei iudicem fieri.

XVIII. IDEM libro vicensimo tertio ad Edictum

SI longius[k] spatium intercessurum erit quo minus iudex datus operam possit dare, mutari eum iubet prætor. hoc est si fortè occupatio aliqua iudicem non patiatur operam iudicio dare, incidente infirmitate vel necessaria profectione vel rei suæ familiaris periculo.

An filiusfamilias possit agere.

Si filiusfamilias ex aliqua noxa[l] ex qua patri actio competit velit experiri, ita demum permittimus ei agere, (si) non sit qui patris nomine agat. Nam & Iuliano placet si filiusfamilias legationis vel studiorum gratia aberit,[m] & vel furtum vel damnum iniuria passus sit: posse eum vtili iudicio agere: ne dum pater exspectatur, impunita sint maleficia quia pater venturus non est, vel dum venit, se subtrahit is qui noxam commisit. Vnde ego semper probaui vt si res[n] non ex maleficio veniat sed ex contractu, debeat[o] filius[p] agere vtili iudicio, fortè depositum repetens vel mandati agens vel pecuniam quam credidit petens: si fortè pater in prouincia sit, ipse autem fortè Romæ vel studiorum causa vel alia iusta ex causa agat.[q] ne[r] si ei non dederimus actionem, futurum sit vt impune fraudem patiatur, & egestate Romæ laboret viaticulo suo non recepto quod ad sumptum pater ei destinauerat. Et finge senatorem esse filiumfamilias qui patrem habet in prouincia, nónne augetur vtilitas per dignitatem?

Heres sequitur forum defuncti.

XVIIII. IDEM libro sexagensimo ad Edictum

HEres[s] absens ibi defendendus est vbi defunctus debuit, & conueniendus, si ibi inueniatur nullóque suo proprio priuilegio excusatur.

Vbi quis contraxit, ibi conuenitur.

Si quis tutelam vel curam vel negotia vel argentariam vel quid aliud vnde obligatio oritur, certo loci[t] administrauit: & si ibi domicilium non habuit, ibi se debebit defendere. & si non defendat neque ibi domicilium habeat, bona possideri patietur. Proinde & si merces vendidit certo loci[v] vel disposuit vel comparauit: videtur, nisi alio loci[x] vt defenderet conuenit, ibidem se defendere. Num[y] quid dicimus, eum[z] qui à mercatore quid cōparauit aduena,[A] vel ei vendidit quē scit inde confestim profecturum, non oportet ibi bona possideri,[B] sed domiciliū sequi eius? at si quis ab eo[C] qui tabernam vel officinā certo loci conductā habuit, in ea causa est vt illic conueniatur? quod magis habet rationē. Nam vbi sic venit vt confestim discedat, quasi[D] à viatore emptis,[E] vel eo qui trāsuehebatur, vel eo qui ΠΑΡΑΠΛΕΙ, emit: durissimū est quotquot locis quis nauigans[F] vel iter faciēs delatus est, tot locis se defendi.[G] At si quo cōstitit, non dico iure domicilij, sed tabernulam, pergulam, horreū, armarium,[H] officinam conduxit, ibique distraxit, egit:[I] defendere se eo loci debebit.

Apud Labeonē quæritur, si homo[K] prouincialis seruū institorem vendendarū mercium gratia Romæ habeat,[L] quod cum eo seruo contractū est, ita habendum atque si cū domino contractū sit. quare ibi se debebit defendere.

Domicilium.

Illud sciendum est, eum qui ita fuit obligatus vt in Italia solueret,[M] si in prouincia habuit domicilium, vtrubique posse conueniri & hic & ibi. & ita & Iuliano & multis aliis videtur.

Verbum, contrahere, accipitur latè.

XX. PAVLVS libro quinquagensimo octauo ad Edictum

OMnem[N] obligationem pro cōtractu habendam existimandum est: vt vbicumque aliquis[O] obligetur, & contrahi videatur: quāuis non[P] ex crediti causa debeatur.

Confesso tempus ad soluendum datur sicut iudicato.

XXI. VLPIANVS libro septuagensimo ad Edictum

SI debitori meo velim actionē edere, probandum erit si fateatur se debere, paratúmq; dicat soluere, audiēdum eum: dandúmque diem cum cōpetenti cautela ad soluendam pecuniam. neque enim magnū damnum est in mora modici temporis. Modicū autem tempus hic intellegendum est quod post condemnationem reis indultum est.

XXII. AFRICANVS libro tertio ad Plautium

QVi non cogitur in aliquo loco iudicium pati, si ipse ibi agat, cogitur excipere actiones, & ad eundem iudicem mitti.

XXIII. IDEM libro septimo ad Plautium

NOn potest videri in iudiciū venisse id quod post iudiciū acceptū accedisset. ideóq; alia interpellatione opus est.

Qui possint Romæ conueniri.

XXIIII. IDEM libro septimodecimo ad Plautium

NOn alias in eos quos princeps euocauit, Romæ competit actio, quàm si hoc tempore contraxerint. Legati[Q] ex delictis in legatione commissis coguntur iudicium Romæ pati: siue ipsi admiserunt siue serui eorū. Sed si postulatur in rem actio aduersus legatum, nūquid danda sit? quoniam ex præsenti possessione hæc actio est. Cassius respōdit sic seruandum, vt si subducatur ministerium ei, non sit concedenda actio: si verò ex multis seruis de vno agatur, non sit inhibenda. Iulianus sine distinctione denegandam actionem: meritò. ideo enim non datur actio ne ab officio suscepto legationis auocetur.

XXV. IVLIANVS libro primo Digestorum

SI legationis tempore quis seruū vel aliam rem emerit aut ex alia causa possidere cœperit, non iniquè cogetur eius nomine iudiciū accipere: aliter enim potestas dabitur legatis sub hac specie res alienas domum auferendi.[R]

XXVI. PAVLVS libro septimodecimo ad Plautium

DE eo autem qui adiit hereditatem, Cassius scribit quamuis Romæ adierit hereditatem, non competere in eum actionem, ne impediatur legatio. & hoc verum est. Sed nec legatariis datur actio: sed[S] nisi satisdet,[T] mittuntur in possessionem rerum hereditariarum. quod & in hereditariis creditoribus dicendum est.

XXVII. IVLIANVS libro primo Digestorum

QVid enim prohibet legatum publico munere fungi, & actorē custodiæ causa in possessione rerum hereditariarum esse?

XXVIII. PAVLVS libro septimodecimo ad Plautium

SEd[V] & si restituatur ei hereditas ex Trebelliano, actio in eum non dabitur, siue spōte siue coactus heres eam adierit:

---

a Sic Aristoteles in libro de mundo.
b Ex tit. de calūniato. Coniunge l. destitisse. de iniur. Duar.
c à negotio in totū abstinere
d Ex ti. de cap. minut. Duar.
e Iudicem autem
f Arist. I Polit. c. I. Inde factum est, vt voluerit Iustinianus mulieres etiamsi quã negotij arbitrium constituer. l. vlt. C. de arb. Innocētius tamen contrà scripsit. cap. dilecti. de arb.
g Ex tit. famil. ercisc. Duar.
h Id est. perinde fiat ac si litigatores ac si res sua iudicaretur. ita vt iste sibi dicere videatur non litigatori.
i Iulianus etiam
k Coniunge l. pe. iudic. de vacat. mun. Duar.
l aliqua caussa
m abierit.
n vt si res moueat. nec ex
o debeatur
p filius posse agere
q decat.
r nam si
s Ex tit. quib. ex caus. in poss. eat. Duar.
t certo loco
v loco
x loco
y Nam
z cum quis
A scilicet aduena.
B possidere.
C ab eo comparauit
D & quasi
E emit.
F nauigat
G defendere.
H armarium, cum officinam conducens.
I vel egit:
K quid si homo
L habeat, & ait
M solueretur.
N Ex tit. de reb. auth. iud. poss. Duar.
O alius
P Haloander negatiuā hanc tamen sustulit. Aug. 2. emend. cap. 17.
Q Imponitur quã in Flor. lege De legati. admot.
R offerendi. melior est Flor. lectio.
S licet
T satisdetur.
V Coniunge l. pe. ... pars hered. Duar.

adierit:cõmodius enim est reddi quidem ei hereditatem, perinde autem habendum ac si ipse adisset hereditatem. Contra si legatus tẽpore legationis adierit & restituerit, datur in fideicõmissarium actio:nec exceptio Trebelliani obstat ex persona legati:quia hoc legati personale beneficium est. Ex quibus autem causis nõ cogitur legatus iudicium accipere, nec iurare cogendus est se dare non oportere:quia hoc iusiurandum in locum litis contestatæ succedit. Aedium nomine legatus damni infecti promittere debet aut vicinum admittere in possessionem. Sed & si dies actionis exitura erit, causa cognita aduersus eum iudicium prætor dare debet, vt lis cõtestetur ita[a] vt in prouincia transferatur.

Vnus ex heredibus totam rem in iudicium non deducit: vnde nascitur hæc quæstio de qua cap. 3. si pars hereditatis.

Si paterfamilias mortuus esset relicto vno filio & vxore prægnate, nõ rectè filius à debitoribus partẽ dimidiam crediti petere potest quamuis postea vnus filius natus sit, quia poterant plures nasci:cũ per rerum naturã certum fuerit vnũ nasci. Sed Sabinus, Cassius, partẽ quartã peti debuisse, quia incertũ esset an tres nascerentur:nec rerum naturam intuendã, in qua omnia certa essent cum futura vtique fierent:sed nostram inscientiam[b] aspici debere.

XXVIIII. IDEM libro octauo ad Plautium

QVi appellat[c] prior, agit.

XXX. MARCELLVS libro primo Digestorum

VBi acceptum[d] est semel iudicium, ibi & finẽ accipere debet.

XXXI. CELSVS libro vicensimo septimo Digestorum

SI petitor plures heredes reliquerit, vnusque eorum iudicio egerit, nõ erit verum totã rem quæ in priore iudicio fuerit deductam esse:nec enim quisquam alienam actionem in iudicium inuito coherede perducere potest.

Tacita repetitio temporis.

XXXII. VLPIANVS libro primo de Officio Consulis

SI iudex cui certa tempora præstita erant decesserit, & alius in locum eius datus fuerit, tãta[f] ex integro tempora in persona eius præstituta intellegemus, quãuis magistratus nominatim hoc in sequentis datione nõ expresserit:ita tamen vt legitimum tempus non excedat.

XXXIII. MODESTINVS libro tertio Regularum

NOn videtur in iudicem cõsensisse qui edi sibi genus apud eundem[g] iudicem desiderat actionis.

Heres defenditur vbi defunctus.

XXXIIII. IAVOLENVS libro quintodecimo ex Cassio

SI is qui Romæ iudicium acceperat decessit, heres eius quãuis domiciliũ trãs mare habet, Romæ tamẽ defendi debet:quia succedit in eius locũ à quo heres relictus est.

Quod nondum debetur non venit in iudicium.

XXXV. IDEM libro decimo Epistularum

NOn quemadmodum fideiussoris obligatio in pendenti potest esse, & vel in futurum cõcipi, ita iudicium in pendenti potest esse vel de his rebus quæ postea in obligationẽ aduenturæ sunt. Nam neminem puto dubitaturum quin fideiussor ante obligationem rei accipi possit:iudiciũ verò antequã aliquid debeatur, nõ posse.[h]

Quibus ex causis differtur cognitio.

XXXVI. CALLISTRATVS libro primo Cognitionum

INterdum ex iustis causis & ex certis personis sustinendæ sunt cognitiones:veluti si instrumẽta litis apud eos esse dicãtur qui reipublicæ causa aberũt. idque[i] Diui fratres in hæc verba rescripserunt. Humanũ est propter fortuitos casus dilationẽ accipi:veluti quòd[k] pater litigator filium vel filiã vel vxor virũ vel filius parentem amisit:& in similibus causis cognitionẽ ad aliquẽ modũ sustineri.

Vbi quis gessit negotium, ibi debet se defendere.

Senator si negotiis alienis se optulerit in prouincia, nõ debet iudicium recusare negotiorum gestorum:sed actionem eum excipere[l] oportere Iulianus respondit, cum sua sponte sibi hanc obligationem contraxerit.

XXXVII. IDEM libro quinto Cognitionum

SI de vi & possessione quæratur, prius cognoscendum de vi quàm de proprietate rei Diuus Hadrianus ΤΩ ΚΟΙΝΩ ΤΩΝ ΘΕΣΣΑΛΩΝ[m] græcè rescripsit.

Vbi legatum solui debeat.

XXXVIII. LICINNIVS RVFINVS lib. quarto Regularũ

QVod legatur, si quidem per personalẽ[n] actionem exigetur, ibi dari debet vbi est:nisi si dolo malo heredis subductũ fuerit:tũc enim ibi dari debet vbi petitur. Præterea quod põdere aut numero aut mensura cõtinetur, ibi dari debet vbi petitur:nisi si adiectũ fuerit, CENTVM MODIOS EX ILLO HORREO, aut VINI AMPHORAS[o] EX ILLO DOLIO.[p] Si autem per in rem actionẽ legatũ petetur, etiã ibi peti debet vbi res est.

Et si mobilis sit res, ad exhibendum agi cum herede poterit vt exhibeat rẽ:sic enim vindicari à legatario poterit.

De iudice furioso.

XXXVIIII. PAPINIANVS libro tertio Quæstionum

CVm furiosus iudex addicitur,[q] non ideo minus iudiciũ erit quòd hodie nõ potest iudicare:vt scilicet suæ mentis effectus quod sententiæ[r] dixerit ratũ sit. neq; enim in addicendo[s] præsentia vel scientia iudicis necessaria est.

Fideiussor idoneus.

Qui legationis causa Romam venit, ex qualibet causa fideiubere potest:cum[t] priuilegio suo, cum sit in Italia contractum, vti non potest.

XL. IDEM libro quarto Quæstionum

NOn quidquid iudicis potestati permittitur, id subiicitur iuris necessitati. Iudex si quid aduersus legis præceptum in iudicando dolo malo prætermiserit, legem offendit.

Cautio ante diem solutionis.

XLI. IDEM libro vndecimo Quæstionum

IN omnibus bonæ fidei iudiciis, cum nõdum dies præstandæ pecuniæ venit, si agat aliquis ad interponẽdam cautionem, ex iusta causa condemnatio fit.

XLII. IDEM libro vicensimo quarto Quæstionum

SI vxor à legato Romæ diuerterit, dotis nomine defendendum Romæ virum, responsuro[v] est.

Actio arbitraria.

XLIII. IDEM libro vicensimo septimo Quæstionum

EVm[x] qui insulam Capuæ fieri certo tempore stipulatus est, eo finito quocumque loco agere posse in id quod interest constat.

De lite contra plures inchoata.

XLIIII. IDEM libro secundo Responsorum

NOn idcirco iudicis officiũ impeditur, quòd quidam ex tutoribus post litẽ aduersus omnes inchoatã reipublicæ causa abesse cœperunt:cũ præsentiũ & eorũ qui nõ defendũtur administratio discerni & æstimari possit.

Seruus in iudicio.

Cum postea seruus apparuit cuius nomine per procuratorem fuerat actũ, absolui debitorem oportet. quæ res domino quandoque propriã litem inferenti nõ obstabit.

XLV. IDEM libro tertio Responsorum

ARgentarium vbi contractum est conueniri oportet: nec in hoc dilationem nisi ex iusta causa dari, vt[y] ex prouincia codices adferãtur. Idem in actione tutelæ placuit. Nomine puellæ[z] tutoribus in prouincia condemnatis, curatores puellæ iudicatum Romæ facere coguntur, vbi mutuam pecuniã mater accepit cui filia heres extitit.

De iudice furioso.

XLVI. PAVLVS libro secundo Quæstionum

IVdex datus in eodem officio permanet licet furere cœperit:quia rectè ab initio iudex addictus[A] est. sed[B] iudicandi necessitatem morbus sonticus remittit:ergo mutari debet.

De iudice dando.

XLVII. CALLISTRATVS libro primo Quæstionum

OBseruandum est ne is iudex detur quem altera pars nominatim petat:id enim iniqui exempli esse Diuus Hadrianus rescripsit:nisi hoc specialiter à principe ad verecundiam petiti iudicis respiciente permittetur.

Lis nulla cum magistratu.

XLVIII. PAVLVS libro secundo Responsorum

PArs litterarum Diui Hadriani: ΤΟΥΣ ΑΡΧΟΝΤΑΣ[C] ΕΝ Ω ΑΡΧΟΥΣΙΝ ΕΝΙΑΥΤΩ ΜΗΤΕ ΕΙΣ ΙΣΙΕΝΑΙ ΔΙΚΗΝ ΙΔΙΑΝ ΜΗΤΕ ΔΙΩΚΟΝΤΩΝ ΜΗΤΕ ΦΕΥΓΟΝΤΩΝ: ΜΗΤΕ ΠΕΡΙ ΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΕΣ ΚΙΕΝ ΙΚΡΙΝΕΤΩΣΑΝ. ΙΕΠΕΙΔΑΝ ΔΕ ΙΕΞΗΚΗ Η ΑΡΧΗ, ΚΑΙ ΑΥΤΟΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΦΕΥΓΟΝΤΑΣ, ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΦΕΥΓΟΥΣΙ ΠΡΟΣ ΑΥΤΟΥΣ ΕΙΣΑΓΩΓΙΜΟΥΣ ΕΙΝΑΙ ΤΑΣ ΔΙΚΑΣ.

Venditor sequitur forum emptoris.

XLVIIII. IDEM libro tertio Responsorum

VEnditor[D] ab emptore denũtiatus vt eum euictionis nomine defenderet, dicit se priuilegiũ habere sui iudicis. quæritur an possit litẽ ab eo iudice apud quẽ res inter petitorem & emptorẽ cœpta est, ad suũ iudicẽ reuocare. Paulus respõdit, venditorẽ emptoris iudicem sequi solere. Iudices à præside dati solent etiã in tempus successorũ eius[E] durare & cogi pronuntiare, eásque sententias seruari. in eundem sensum etiam Scæuola respondit.

Vbi fideicommissum peti debeat.

L. VLPIANVS libro sexto Fideicommissorum

SI fideicommissum ab aliquo petatur, isque dicat alibi esse maiorem partem hereditatis, non erit ad præstationem compellendus. & ita multis constitutioni-

f 4

q additur, addicitur
r sententia
s addicendo
t quamquam priuilegio suo, cum in alia sit cõtractum, vti non potest.
v iure responsum
x Sumptum ex l. si testamento, de fideiuss. Dux.
y vt fessos ex
z pupilla
A additus. adituri.
B sed quia
C Tractatus Haloander vertit. Alc. magistratus Atheniensis fuisse existimat. lib. dispunc. c. 6. Augustin. ad Modest. de magistratibus. omnibus pronunciantibus accepta, cui patrum assentior.
D Idem Cons. 3. C. vbi in rem act.
E eis

a & lis lupro vincia
b inscitiam
c qui prior appellat. Rollor ad Florã quæ sic distinguit. debet, qui appellat prior, agit.
d exceptum
e proconsulis
f tantundem ex integro tẽporis
g eum
h posse
i ideo
k cum
l recipere.
m Haloander vbi ... Flor. ... Diui Adriani ...
n personali actione
o amphoras centum
p dolio dari velo

bus cauetur, vt ibi petatur fideicõmissum vbi maior pars hereditatis est: nisi si probetur, eo loco voluisse testatorẽ fideicommissum præstari vbi petitur. Tractatum est de ære alieno: si in ea prouincia vbi fideicommissum petitur plus esset æris alieni, an quasi maior pars alibi esset, præscriptio locum haberet. Sed & hic placuit nihil facere æris alieni nomen: cum non loci sit æs alienum sed vniuersarum facultatum. æs enim alienum patrimonium totũ imminuere constitit non certi loci facultates. Quid tamen si forte certis oneribus destinatum sit id patrimonium? veputa alimentis præstandis quæ Romæ præstari paterfamilias iusserat, vel tributis vel quibusdã aliis inexcusabilibus oneribus, an possit præscriptio locum habere? hic[a] putem iustius dici locũ habere. Sed & rescriptum est vt illic fideicommissum petatur vbi domicilium heres habet. Quotiens autem cœpit quis fideicommissum soluere, non potest hac præscriptione vti.

a &

LI. MARCIANVS libro octauo Institutionum

QVamuis ad eum hereditas fuerit deuoluta qui domicilium in prouincia habet. Sed & Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, si consenserit fideicommissarius alio loco dare, necesse habere secundùm consensum dare[b] vbi consenserit.

b dari

LII. VLPIANVS libro sexto Fideicommissorum

SEd[c] & si suscepit actionem fideicommissi, & aliis defensionibus vsus hãc omisit: postea quamuis ante sententiam, reuerti ad hanc defensionem non potest. Si libertis suis tesseras frumentarias emi voluerit, quamuis maior pars hereditatis in prouincia sit, tamen Romæ debere fideicommissum solui dicendum est: cum appareat id testatorem sensisse ex genere comparationis. Sed & si proponas quibusdam clarissimis viris argenti vel auri põdo relicta, & sit sufficiens ad huiusmodi fideicõmissa Romæ patrimonium: licet maior pars totius patrimonij in prouincia sit, dici oportet Romæ esse præstandum: nec enim verisimile est testatorem, qui honorem habitum voluit his quibus reliquit, tam modica fideicommissa in prouincia præstari voluisse. Si ea res quæ per fideicommissum relicta est, eo loci sit: dicendũ est non debere præscribi ei qui petit, quasi maior pars hereditatis alibi sit. Sed si nõ fideicommissum petatur[d] eo loci, sed fideicommisso satis: videndum est an hæc præscriptio locum habeat. & non puto habere. quinimmo & si nihil sit eo loci, attamen iubendum satisdare. quid enim veretur, cum si satis non dederit mittatur aduersarius in possessionem fideicommissi seruandi causa?

c Coniunge l. femina. de Senator quæ hoc exemplo de fideicommisso relicto clarissimis ostenditur.

d eo loco petatur, sed de fideicommisso satis

De iudicio inter dominum, & seruum.

LIII. HERMOGENIANVS libro primo Iuris Epitomarũ

VIa[e] certis ex causis aduersus dominos seruis consistere permissum est: id est si qui suppressas tabulas testamenti dicant, in quibus libertatem sibi relictam adseuerant. Item artioris[f] annonæ populi Romani, census etiam & falsæ monetæ criminis reos dominos detegere seruis permissum est. Præterea fideicommissam[g] libertatem ab his petent. Sed & si qui suis nummis redemptos se & non manumissos contra placiti fidem adseuerent. Liber etiam esse iussus si rationes reddiderit, arbitrum contra dominum rationibus[h] excutiendis rectè petet. Sed & si quis fidem alicuius elegerit vt nummis eius redimatur atque his solutis manumittatur, nec ille oblatam pecuniam suscipere velle dicat, contractus fidem detegendi seruo potestas tributa est.

e Haloander in certis causis. lectio Florentina melior, & habet nescio quid modesta & eleganti a negareq; videtur, alia verò offendere. Augustinus emend. c.9.

f arctioris

g si fideicommissariam

h de rationibus

De præiudicio.

LIIII. PAVLVS libro primo Sententiarum

PEr minorem causam maiori cognitioni præiudicium fieri non oportet: maior enim quæstio minorem causam ad se trahit.

De edictis quibus vocantur absentes.

LV. IDEM libro singulari de Officio adsessorum

EDictum quod ab antecessore datum est, in numero trium edictorum connumerari debet. Plane licet i omnis ab antecessore numerus finitus sit, solet successor vnum edictum dare.

i tamen

Ratihabitione confirmatur gestum à falso procuratore.

LVI. VLPIANVS libro trigesimo ad Sabinum

LIcet[k] verum procuratorem in iudicio rem deducere verissimum est, tamen & si quis eum procurator non esset litem sit contestatus, deinde ratum dominus habuerit, videtur retro res in iudicium rectè deducta.

k Coniunge L. 25. de solutio. Duar.

Actio contra filiumfamilias.

LVII. IDEM libro quadragesimo primo ad Sabinum

TAm[l] ex contractibus quam ex delictis in filiumfamilias competit actio: sed mortuo filio post litis cõtestationem, transfertur iudicium in patrem dumtaxat de peculio & quod in rem eius versum est. Certè si quasi procurator alicuius filiusfamilias iudiciũ acceperit, mortuo eo in eũ quẽ defẽderit, trãslatio,[m] vel iudicati datur.

l Coniunge l. 35. de nouat. Duar.

m iudicij trãslatio datur. legẽdũ puto trãslatio vel iudicati datur.

Quibus modis iudicium soluitur.

LVIII. PAVLVS libro tertiodecimo ad Sabinum

IVdicium soluitur vetante eo qui iudicare iusserat: vel etiam eo qui maius imperium in eadem iurisdictione habet: vel etiam si ipse iudex eiusdem imperij esse cœperit cuius erat qui iudicare iussit.

LVIIII. VLPIANVS libro quinquagesimo primo ad Sabinum

SI[n] locus in iubendo iudicare non est comprehensus, videtur eo loco iudicare iussisse quo solet iudicari sine incommodo litigantium.

n Coniunge l. eum qui. de iurisdictione. l. iudex. de re iud. l nemo. ff. de regul. iur. Duar.

LX. PAVLVS libro quartodecimo ad Sabinum

MOrtuo iudice, quod eum iudicare oportuerat idem eum qui subditus est sequi oportet.

Petitio generaliter concepta ad omnia pertinet, quæ nominatim excepta non sunt.

LXI. VLPIANVS libro vicensimo sexto ad Edictum

SOlemus quidem dicere id venire in iudicium, de quo actũ est inter litigãtes. sed Celsus ait periculosè[o] esse ex persona rei hoc metiri: qui semper ne cõdemnetur hoc dicet non consensisse. Quid ergo? melius est dicere id venire in iudicium non de quo[p] actum est vt veniret, sed id nõ venire de quo nominatim actum est ne veniret. Latrunculator de re pecuniaria iudicare non potest.

o al. periculosum esse

p de quo vel actum non est

LXII. IDEM libro trigesimo nono ad Edictum

INter[q] litigantes nõ aliter lis expediri potest quàm si alter petitor alter possessor sit: esse enim debet qui onera petitoris sustineat & qui commodo possessoris fungatur.

q In tractatu de hon. poss. Duar.

LXIII. IDEM libro quadragesimo nono ad Edictum

REctè[r] defendi hoc est, iudiciũ accipere vel per se vel per alium, sed cum satisdatione. nec ille videtur defendi qui quod iudicatum est non soluit.

r Ex tit. de fideicoss. eds. Duar.

LXIIII. IDEM libro primo Disputationum

NOn ab iudice doli æstimatio ex eo quod interest fit, sed ex eo quod in litem iuratur. denique & prædoni depositi & commodati ob eam causam competere actionem nõ dubitatur. Si quis alio iudicio acturus iudicatum solui satis acceperit, deinde in alio iudicio agat, non committetur stipulatio: quia de alia re cautum videtur.

Vbi de dote agatur.

LXV. IDEM libro trigensimo quarto ad Edictum

EXigere[s] dotem mulier debet illic vbi maritus domicilium habuit, non vbi instrumentum dotale cõscriptum est: nec enim id genus contractus est, vt[t] & eum locum spectari oporteat in quo instrumẽtum dotis factum est, quam eum in cuius domicilium & ipsa mulier per cõditionem matrimonij erat reditura.

s Ex tit. de iur. dot. Dua.

t vt potius eũ

Interpretatio ambiguitatis.

LXVI. IDEM libro secundo Disputationum

SI quis intẽtione ambigua vel oratione vsus sit, id quod vtilius ei est accipiendum est.

LXVII. IDEM libro sexto Disputationum

QVi[v] se dicit suis nummis redemptum, si hoc probauerit, exinde liber erit ex[x] quo redemptus est: quia constitutio[y] non liberum pronũtiari præcipit, sed restitui ei libertatem iubet. Proinde compellẽdus erit manumittere eum qui se suis nummis redemit. Sed & si latitet, exempla senatusconsultorum ad fideicommissam[z] libertatem pertinentium debere induci oportet.

v Coniunge l. 4. de manumissio. Duar.

x ex quo sententia

y constitutio diuorum fratrum

z fideicommissariam

De edictis propositis quibus vocantur absentes.

LXVIII. IDEM libro octauo Disputationum

AD peremptorium[A] edictum hoc ordine venitur, vt primò quis petat post absentiam aduersarij edictum primum, mox alterum.

A Peremptorium dicitur, quod perimat disceptationẽ, nec vltrà patiatur aduersarium tergiuersari. Dua. 1 disp. c. 7.

LXVIIII. IDEM libro quarto de Omnibus tribunalibus

PEr[B] interuallum non minus decem dierum:

B Coniũge l. 19. de re iud. Duar.

LXX. IDEM libro octauo Disputationum

ET tertium, quibus propositis, tunc peremptoriũ impetret. quod inde hoc nomen sumpsit quòd perimeret disceptationem, hoc est vltra non pateretur aduersarium tergiuersari.

LXXI. IDEM libro quarto de Omnibus tribunalibus

IN peremptorio autem comminatur is qui edictum dedit,[C] etiam absente diuersa parte cogniturum se & pronuntiaturum.

C edictũ edit.

LXXII. IDEM libro octauo Disputationum

NOnnumquã autẽ hoc edictum post tot numero edicta quæ præcesserint, datur nonnũquã post vnum vel alterum: nõnumquã statim: quod appellatur VNVM PRO OMNIBVS. Hoc autẽ æstimare oportet eum qui ius dicit, &[D] pro cõditione causæ vel personæ vel tẽporis ita ordinem edictorum vel compendium moderari.[E]

D & ita

E moderaris

LXXIII. IDEM libro quarto de Omnibus tribunalibus

ET post edictum peremptorium impetratum, cum dies eius superuenerit tũc absens citari[F] debet: & siue respon

F In foro, ac tribunali per præconẽ euocari, vt præsens sit vbi nõ appareat. Fab. In. 6. c. 5. In publicis certè iudiciis vox illa præconis præter patronos ipsũ quæ egerit, citat. Ascon. 3. all. in Ver. apud veteres, & iudices & reos, & accusatores citabantur à præcone præturio et l. Diuus. §. de re ff. ... Itaque falluntur, qui hunc colligũt post edictum peremptorium impetratũ denuo absentem in ius vocãdum esse. Itaq; quarto opus esse edicto, quod repugnat capite 10. l. cod. Duar. 1 disp. c. 7.

respondeerit siue non respóderit, agetur causa & pronuntiabitur: non vtique secundum præsentem, sed interdum vel absens si bonam causam habuit vincet. Quód si is qui edictum peremptorium impetrauit absit die cognitionis, is veró aduersus quem impetratum est adsit, tum circumducendum erit edictum peremptorium: neque causa cognoscetur nec secundum præsentem pronuntiabitur. Circumducto edicto videamus an amplius reus conueniri possit, an veró salua quidem lis est, verùm instantia tantùm edicti periit. & magis est vt instantia tantùm perierit: ex integro autem litigari possit.

Contumax non appellat.

Sciendum est ex peremptorio absentem condemnatum si appellet non esse audiendum: si modò per contumaciam defuit. si minus, audietur.

LXXIIII. IVLIANVS libro quinto Digestorum

DE qua re cognouerit iudex, pronuntiare quoque cogendus erit. Iudex qui vsque ad certam summam iudicare iussus est, etiam de re maiori iudicare potest si inter litigatores conueniat.

Iudicium quo defensus est mortuus debitor.

Cum absentem defendere vellem, iudiciú mortuo iam eo accepi, & condemnatus solui. quæsitum est an heres liberaretur. item quæ actio mihi aduersus eum cópeteret. Respondi iudiciú quod iam mortuo debitore per defensorem eius accipitur, nullum esse: & ideo heredem non liberari. Defensorem autem si ex causa iudicati soluerit, repetere quidem nó posse, negotiorum tamen gestorum ei actionem cópetere aduersus heredem: qui planè se exceptione doli mali tueri se possit si ab actore conueniatur.

An executor debeat de sententia cognoscere.

LXXV. IDEM libro trigentimo sexto Digestorum

SI prætor iusserit eum à quo debitú petebatur adesse, & ordine edictorum peracto pronúntiauerit absentem debere, non vtique iudex qui de iudicato cognoscit debet de prætoris sententia cognoscere. alioquin lusoria erunt huiusmodi edicta & decreta prætorum. Marcellus notat: si per dolum sciens falsó aliquid allegauit, & hoc modo consecutum eum sententia prætoris liquidò fuerit adprobatum: existimo debere iudicem querellam rei admittere. Paulus notat: si autem morbo impeditus aut reipublicæ causa auocatus adesse non potuit reus, puto vel actionem iudicati eo casu in eum denegandum vel exsequi prætorem ita iudicatum non debere.

Mutatione iudicis non mutatur iudicium.

LXXVI. ALFENVS libro sexto Digestorum

PRoponebatur ex his iudicibus qui in eádem rem dati essent, nónullos causa audita excusatos esse, inque eorum locú alios esse sumptos: & quærebatur singulorú iudicum mutatio eádem rem an aliud iudiciú fecisset. Respondi non modò si vnus aut alter sed & si omnes iudices mutati essent, tamen & rem eádem & iudiciú idem quod antea fuisset permanere. neque in hoc solùm euenire vt partibus cómutatis eadé res esse existimaretur, sed & in multis ceteris rebus. Ná & legioné eádem haberi, ex qua multi decessissent quorum in locum alij subiecti essent: & populú eundem hoc tépore putari qui abhinc centú annis fuissent, cum ex illis nemo núc viueret. Itémque nauem, si adeo sæpe refecta esset vt nulla tabula eadé permaneret quæ nó noua fuisset, nihilo minus eadé nauem esse existimari. Quòd si quis putaret partibus cómutatis aliá rem fieri: fore vt ex eius ratione nos ipsi nó idem essemus qui ab hinc anno fuissemus: propterea quòd, vt philosophi dicerét, ex quibus particulis minimis cóstiteremus, hę cottidie ex nostro corpore decederét, aliæque extrinsecus in earum locú accederent. Quapropter cuius rei species eadem consisteret, rem quoque eandem esse existimari.

De iudice dato.

LXXVII. AFRICANVS libro tertio Quæstionum

IN priuatis negotiis pater filium vel filius patrem iudicem habere potest:

LXXVIII. PAVLVS libro sextodecimo ad Plautium

QVippe iudicare munus publicum est.

Sumptus litis.

LXXVIIII. VLPIANVS libro quinto de Officio Proconsulis

EVm quem temere aduersarium suum in iudicium vocasse constiterit, viatica litisque sumptus aduersario suo reddere oportebit.

Differentia quæstionum iuris & facti.

Iudicibus de iure dubitantibus præsides respódere solent: de facto consulentibus non debent præsides consilium impertire, verùm iubere eos prout religio suggerit sententiam proferre. hæc enim res nonnumquam infamat & materiam gratiæ vel ambitionis tribuit.

Error in nomine.

LXXX. POMPONIVS libro secundo ad Sabinum

SI in iudicis nomine, prænomine erratum est, Seruius respondit si ex conuentione litigatorum is iudex addictus esset, eum esse iudicé de quo litigatores sensissent.

Iudex quis.

LXXXI. VLPIANVS libro quinto Opinionum

QVi neque iurisdictioni præest, neq; à principe potestate aliqua præditus est, neq; ab eo qui ius dandorú iudicú habet datus est, nec ex cópromisso sumptus vel ex aliqua lege confirmatus est, iudex esse non potuit.

LXXXII. IDEM libro primo de Officio Consulis

NOnnumquam solent magistratus populi Romani viatorem nominatim vice arbitri dare. quod raró & non nisi re vrguente faciendum est.

DE INOFFICIOSO TESTAMENTO TIT. II.

Cui competit querela.

VLPIANVS libro quartodecimo ad Edictum

SCIENDVM est frequentes esse inofficiosi querellas: omnibus enim tam parentibus quàm liberis de inofficioso licet disputare. Cognati enim proprij qui sunt vltra fratrem, melius facerent si se sumptibus inanibus non vexarent, cum optinere spem non haberent.

Causa huius querelæ.

II. MARCIANVS libro quarto Institutionum

HOc colore inofficioso testamento agitur, quasi nó sanæ mentis fuerunt vt testamentú ordinarét. & hoc dicitur non quasi verè furiosus vel demens testatus sit, sed rectè quidé fecit testamentú sed nó ex officio pietatis: ná si verè furiosus esset vel demens, nullum est testamentum.

III. MARCELLVS libro tertio Digestorum

INofficiosum testamentum dicere hoc est, allegare quare exheredari vel præteriri non debuerit. quod plerumque accidit cum falsó parentes instimulati liberos suos vel exheredant vel prætereunt.

IIII. GAIVS libro singulari ad legem Glitiam

NOn est enim consentiendum parentibus qui iniuriam aduersus liberos suos testamento inducunt. quod plerumque faciunt, malignè circa sanguinem suum inferentes iudicium, nouercalibus delenimentis instigationibúsve corrupti.

V. MARCELLVS libro tertio Digestorum

NAm & his qui non ex masculis descendunt, facultas est agendi: cum & de matris testamento agant, & optinere adsiduè soleant. Huius autem verbi DE INOFFICIOSO vis illa vt dixi est, docere immerentem se & ideo & indignè præteritú vel etiam exheredatione summotum. resque illo colore defenditur apud iudicem, vt videatur ille quasi non sanæ mentis fuisse cum testamentum iniquè ordinaret.

An posthumo competat querela.

VI. VLPIANVS libro quartodecimo ad Edictum

POstumus inofficiosum testamétum potest dicere eorum quibus suus heres vel legitimus potuisset fieri, si in vtero fuerit mortis eorum tempore. Sed & cognatorum quia & horum ab intestato potuit bonorum possessionem accipere. Quid ergo? eis imputatur cur intestati non decesserant? sed hoc nemo apud iudicem potest impetrare: non enim interdicitur testamenti factione. Hoc plane ei imputare potest, cur eum heredem non scripserit: potuit enim scriptus heres in possessionem mitti ex clausula DE VENTRE IN POSSESSIONEM MITTENDO. item natus SECVNDVM TABVLAS haberet. Simili modo & eum qui post testamétum matris factum exsecto ventre extractus est, posse queri dico.

Res inter alios iudicata.

Si quis ex his personis quæ ad successionem ab intestato non admittuntur, de inofficioso egerit, nemo enim eum repellit, & casu optinuerit, non ei prosit victoria, sed his qui habent ab intestato successionem. nam intestatum patremfamilias facit.

An querela transeat ad heredem.

Si quis instituta accusatione inofficiosi decesserit, an ad heredé suum querellam trásferat? Papinianus respondit, quòd & quibusdá rescriptis significatur, si post adgnitam bonorum possessioné decesserit, esse successionem accusationis. Et si nó sit petita bonorú possessio, iam tamé coepta cótrouersia vel preparata, vel si cum venit ad mouendam inofficiosi querellá decessit, puto ad heredé transire.

VII. PAVLVS libro singulari de Septemuiralibus iudiciis

QVemadmodum præparasse litem quis videatur vt possit transmittere actioné, videamus. & ponamus in potestate fuisse eum, vt neque bonorú possessio ei ne-

f 5

Marginal notes:

z neque de causa
b de ea quoque pronuntia re
c quia
d si aut
† denegandi
e In hanc locum Arist. li. 3. Polit. c. 3. Cic. lib. 1. Acad. quæst. Plut. de sera numinis vindicta, & in Theseo, & Alex. lib. 4. parer. c. 17.
f fuisset
g Imponunt qui notant in Flor. legi præterea
h Ciuiliani hãc Legẽ l. qui iurisdictioni 7. de iurisd. ex sint. Vna, 7. lib. dissut. c. 5.
i Coniunge l. apud filium. de manum. vind.
k sed de
l vel prænomine
m adictus
n In hunc tractatum vide insigne exempla apud Valer. Maxi. lib. 7. c. 7. de testamentis quæ rescissa sunt.
o proximi
p non valerent. sed hoc est Florent.
q fuerit qui testamentum ordinarit.
r suos testamento vel
s Gallus, vel Maximus
t In optimo li. ap. Tito Liuij mẽtio est Claudij Glicia dictatoris, à quo hoc lex fortè Glicia dicta est: vt Hortensia ab Hortensio in optimo lib. 2. eiusdem L. Liuij.
v Præclarè in hanc sententiam Pla. dial. 11. de legi.
x inducere.
y Ergo probatio incumbebat exheredato. l. liberi. C. de inoff. test. quod est correctũ Nou. 115. vt etiam de appellatione.
z Holoan. malè addidit nec etiam non non fuerit. August. 4. emd. cap. 17.
A factio.
B eis imputari
C scripserint
D haberet bonorum possessionem.
E si nemo
F proficit
G habebant
H facit.
I Sed & si
K Centumuiralibus
L & posuit

cessaria & aditio hereditatis superuacua sit: is si cōminatus tantùm accusationē fuerit, vel vsque ad denūtiationē vel libelli dationē processerit,[a] ad heredē suum accusationē transmittet. idque Diuus Pius de libelli datione & denūtiatione rescripsit. Quid ergo si in potestate non fuerit ac ad heredem[b] actionē trāsmittat? & rectè videtur litem præparasse si ea fecerit quorū supra mentionē habuimus.

Singulare in.

VIII. VLPIANVS libro quartodecimo ad Edictum

Papinianus libro quinto quæstionū[c] rectè scribit inofficiosi querellā patrem filij sui nomine instituere non posse inuito eo: ipsius enim iniuria est. Sequenti loco scribit, si filius[d] post adgnitā litis ordinādæ[e] gratia bonorum possessionē decesserit, finitā esse inofficiosi querellam: quæ nō patri, sed nomine dabatur filij. Si quis post rē inofficiosi ordinatam, litem dereliquerit, postea non audietur.

Contra testamentum veterani.

2 Si Imperator sit heres institutus, posse inofficiosum dici testamentum sæpissime rescriptum est. 3 Papinianus libro secundo responsorum ait contra veterani patrisfamilias testamentum esse inofficiosi querellam, & si ea sola bona habuit quæ in castris quæsierat. 4 Si quis in militia fecerit testamentum, & intra annum post militiam decesserit, dubito an quia ad hoc vsque temporis[f] iure militari testamentum eius valet, querella inofficiosi cesset: & potest dici querellam inofficiosi cessare.[g]

De tabulis pupillaribus.

5 Sed nec impuberis filij mater inofficiosum testamentum dicat: quia pater ei hoc fecit. & ita Papinianus respondit. nec patris frater: quia filij testamentum est. ergo nec frater impuberis, si patris non dixit. Sed si in patris obtentum est, nec hoc valebit nisi si pro parte patris rescissum est: tunc enim pupillare valet.

Quarta pars donata excludit querelam.

6 Si quis mortis causa filio donauerit quartā partē eius quod ad eum esset peruenturum si intestatus paterfamilias decessisset, puto securè[h] eum testari. 7 Si quis impuberi filio substituit secundas tabulas[i] faciendo, nō ob hoc admittemus ipsum impuberem ad inofficiosi querellam. 8 Quoniā autem quarta debitæ portionis sufficit ad excludendam querellam, videndū erit an exheredatus partem faciat qui non queritur. vtputa sumus duo filij exheredati. & vtique faciet vt Papinianus respōdit. & si dicam inofficiosum, nō totam hereditatem debeo sed dimidiam petere. Proinde si[k] sint ex duobus filiis nepotes, ex vno plures[l] tres puta, ex vno vnus: vnicum[m] sescuncia, vnum[n] ex illis semuncia[o] querella excludit. 9 Quarta autē accipietur scilicet deducto ære alieno, & funeris impensa. Sed an & libertates quartā minuant vidēdum est: & nūquid minuāt. inam si cum quis ex asse heres institutus est, ideo non potest dicere inofficiosum quia habet Falcidiā, Falcidia autem libertates nō minuit, potest dici deductis libertatibus quartam ineundam. Cum igitur placet quartam minui per libertates, eueniet vt qui seruos tantū habet in patrimonio suo, dando eis libertatē inofficiosi querellam excludat: nisi fortè hic filius si non fuit in potestate,[p] à patre heres institutus meritò omittit hereditatē, & ad substitutum transmittens, querellam inofficiosi instituet: vel ab intestato citra edictū pœnam habeat[q] hereditatem.

Ei qui agnouit iudicium defuncti non competit querela.

10 Si condicioni parere testator heredem iussit in persona filij vel alterius qui eandem querellam mouere potest, &[r] sciens is[s] accepit, videndum ne ab inofficiosi querella excludatur: adgnouit enim iudiciū. idem est & si legatarius ei vel statuliber dedit. Et potest dici excludi eum: maximè si heredem eū iusserat dare. cæterū si legatariū, namquid semel natam inofficiosi querellam non peremat legatarij oblatio? Cur ergo in herede absolutè diximus? quoniam ante aditā hereditatem nec nascitur querella. Ego euentum puto sequēdum in hac re: vt si fortè antequam iudicium moueatur, oblatio ei fiat eius quod relictū est, quasi ex volūtate testatoris oblato[t] eo satis ei factum videatur. 11 Vnde si quis fuit institutus fortè ex semisse cū[u] ei[u] sextans ex substantia testatoris deberetur, &[v] rogatus esset post certū temporis[x] restituere hereditatē, meritò dicendum est nullū iudiciū mouere, cum debitā portionem & eius fructus habere possit: fructus enim solere in Falcidiā imputari non est incognitum. Ego & si ab initio ex semisse heres institutus rogetur post decennium restituere hereditatem,[y] nihil habet quod queratur: quoniam facilè potest debitā portionem eiúsque[z] fructus medio tempore 12 cogere.[A] Si quis & irritum dicat testamentum vel ruptum, &[A] inofficiosum, condicio ei deferri debet vtrum

13 prius mouere velit. Si filius exheredatus in possessione sit hereditatis, scriptus quidem heres petet hereditatem, filius verò in modum contradictionis querellā inducat:[B] quemadmodum ageret si non possideret, sed peteret.

Pœna eius qui non obtinuit in querela.

14 Meminisse autem oportebit eum qui testamentū inofficiosum improbè dixit &[C] non optinuit, id quod in testamento accepit perdere: & id fisco vindicari quasi indigno ablatum. Sed ei demum aufertur quod testamento datum est, qui vsque ad sententiam iudicum[D] lite improba perseuerauerit. Cæterum si ante sentētiam destitit vel decessit, nō ei aufertur quod datum est. proinde & si absente eo secundum præsentem pronuntietur, potest dici conseruandum ei quod accepit. Eo autem solo carere quis debet, cuius emolumentum ad eum pertinet. Cæterum si id rogatus fuit restituere, non debet iniuria fieri. Vnde non[E] male Papinianus libro secundo responsorum refert, si heres fuit institutus & rogatus restituere hereditatem, deinde in querella inofficiosi nō optinuit, id quod iure Falcidiæ potuit habere solum perdere.

De quarta debita arrogato.

15 Si quis impubes adrogatus sit ex his personis quæ & citra adoptionē & emancipationem queri de inofficioso possunt, hunc puto remouendum à querella, cum habeat quartam ex cōstitutione Diui Pij. Quòd si egit nec optinuit, an quartam perdat? & puto aut non admittendum ad inofficiosum, aut si admittatur, etsi non optinuerit, quartam ei quasi æs alienum concedendam.

Sententia inter alios dicta olim nocet contra regulam.

16 Si ex causa de inofficiosi[F] cognouerit iudex & pronūtiauerit cōtra testamentū, nec fuerit prouocatū, ipso iure rescissum est: & suus heres erit secūdum quem iudicatum est, & bonorum possessor si hoc se contendit. & libertates ipso iure[G] non valent nec legata debētur: sed soluta repetuntur aut ab eo qui soluit, aut ab eo qui optinuit. & hæc vtili actione repetuntur. Ferè autē si ante controuersiam motā soluta sunt, qui optinuit repetit. & ita Diuus Hadrianus & Diuus Pius rescripserunt. 17 Planè si post quinquēnium inofficiosum dici cœptū est ex magna & iusta causa, libertates nō esse reuocādas quæ cōpetierūt vel præstitæ sunt: sed viginti aureos à singulis præstandos victori.

VIIII. MODESTINVS libro singulari de Inofficioso testamento

Si autem intra quinquennium egerit, libertates non competunt. Sed Paulus ait præstaturum[H] fideicommissas libertates, scilicet[I] viginti aureis & in hoc casu à singulis præstandis.

Fauor testamenti.

X. MARCELLVS libro tertio Digestorum

Si[K] pars iudicantium[L] de inofficioso testamento contra testamentum, pars secundum id sententiam dederit, quod interdum fieri solet, humanius erit sequi eius partis sententiam quæ secundum testamentum spectauit:[M] nisi si aperte iudices iniquè secundum scriptum heredē pronuntiasse apparebit. 1 Illud notissimum est, eum qui legatam perceperit, non rectè de inofficioso testamento dicturum: nisi id totum alij administrauit.

XI. MODESTINVS libro tertio Responsorum

Etiam si[N] querella inofficiosi testamenti optinuerit, non ideo tamen donationes quas viuus ei perfecisse proponitur, infirmari, neque in dotem datorum partem vindicari posse respondi.[O]

Querela denegatur ei qui quo quo modo agnouit iudiciū defūcti.

XII. IDEM libro singulari de Præscriptionibus

Nihil interest sibi relictū legatū filius exheredatus adgnouerit, an filio seruóue relictū cōsecutus sit: vtrubique enim præscriptione submouebitur. Quinetiā si idē institutam seruō prius quàm adire hereditatē iuberet manumiserit vt ille suo arbitrio adeat hereditatē, idque fraudulento cōsilio fecerit, summouebitur ab actione.[P] 1 Si à statulibero exheredatus pecuniā petere cœperit, videri[Q] adgnouisse parentis iudiciū. 2 Si cum filius adēptum[R] legatum instituerit[S] petere, summotus[T] repetat inofficiosi querellā præscriptione remouendus non est: quáuis enim agēdo testamentū cōprobauerit,[V] tamē est aliquid quod testatoris vitio reputetur, vt meritò repellendus non sit. 3 Filius testatoris qui cum Titio eiusdem pecuniæ reus fuerat, liberatione Titio legata, per acceptilationē Titij liberatus, ab actione inofficiosi non summouebitur.

Rescisso testamento, non debentur fideicommissa nec ab intestato quidem.

XIII. SCAEVOLA libro tertio Responsorum

Titia[X] filiā heredem instituit: filio legatum dedit: eodem testamento[Y] ita cauit: EA OMNIA QVÆ SVPRA DARE FIERI IVSSI, EA DARI FIERI VO

EI VOLO AB OMNIBVS HEREDIBVS BONORVMVE POSSESSORIBVS QVI MIHI ERVNT ETIAM IVRE INTESTATO.[a] ITEM QVAE DARI[b] IVSSERO, EA VT DENTVR FIANTQVE FIDEI EIVS COMMITTO. Quæsitum est, si soror centumuirali[c] iudicio optinuerit, an fideicommissa ex capite suprascripto debeantur. [Respondi] si hoc quæratur, an iure eorum quos quis sibi ab intestato heredes bonorumve possessores successuros[d] credat, fideicommittere[e] possit, respondi posse, Paulus notat: probat[f] autem nec fideicommissa ab intestato data deberi, quasi à demente.

Cui competat querela.

XIIII. PAPINIANVS libro quinto Quæstionum

Pater filiū emācipauit & nepotē ex eo retinuit. emancipatus suscepto postea filio duobus[g] exheredatis patre præterito, vita decessit. in quæstione de inofficiosi[h] testamenti præcedente causa filiorum, patris intētio adhuc pendet. quòd si cōtra filios iudicetur, pater ad querellam vocatur, & suam intentionem implere potest:

XV. IDEM libro quartodecimo Quæstionum

Nam & si parentibus non debetur filiorum hereditas propter votum parētū & naturalem erga filios caritatem, turbato tamen ordine mortalitatis, nō minus parētibus quàm liberis piè relinqui debet. Heredi eius qui post litem de inofficioso præparatam mutata voluntate decessit non datur de inofficioso querella: non enim sufficit litem instituere si non in ea perseueres.[i]

Casus in quo testamentum pro parte rescinditur.

Filius qui de inofficiosi actione aduersus duos heredes expertus diuersas sententias iudicum tulit, & vnum vicit, ab altero superatus est: & debitores cōuenire, & ipse à creditoribus cōuenari pro parte potest, & corpora[k] vindicare, & hereditatem diuidere. verum enim est familiæ erciscundæ iudicium competere, quia credimus eum legitimum heredem pro parte esse factum: & ideo pars hereditatis in testamento remansit. nec absurdum videtur pro parte intestatum videri.

XVI. IDEM libro secundo Responsorum

Filio qui de inofficioso matris testamento contra fratrē institutū de[l] parte ante egit & optinuit, filia quæ non egit aut non optinuit, in hereditate legitima[m] fratri non concurrit. Contra tabulas filij possessionem[n] iure manumissionis pater accepit & bonorū possessionē adeptus est: postea filia defuncti, quam ipse exheredauerat, quæstionem inofficiosi testamēti rectè pertulit: possessio[o] quā pater accepit, ad irritū recidit: nā priore iudicio de iure patris non de iure testamēti quæsitū est. & ideo vniuersam hereditatem filiæ cū fructibus restitui necesse est.

Non prodest victoria ei, qui repudiauit.

XVII. PAVLVS libro secundo Quæstionum

Qui repudiantis animo non venit ad accusationem inofficiosi testamenti, partē non facit his qui eandem querellā mouere volunt. Vnde si de inofficioso testamento patris alter ex liberis exheredatis ageret, quia rescisso testamento alter quoque ad successionē ab intestato vocatur, & ideo vniuersam hereditatē non rectè vindicasset: hic si optinuerit, vteretur[p] rei iudicatæ auctoritate: quasi centumuiri hunc solum filium in rebus humanis esse nunc[q] cum facerent intestatum crediderint.

Sententia hic ius facit.

Cū cōtra testamentū vt inofficiosum iudicatur, testamēti[r] factionē habuisse defunctus nō creditur. non idem probādū est si herede nō respōdente, secundū præsentem iudicatū sit: hoc enim casu non creditur ius ex sententia iudicis fieri. & ideo libertates cōpetunt & legata petūtur.

XVIII. IDEM libro singulari de Inofficioso testamento

De qua re etiam constitutio extat Diuorum fratrum quæ huiusmodi distinctionem admittit.

XVIIII. IDEM libro secundo Quæstionum

Mater decedens extraneum ex dodrante heredē instituit, filiam vnam ex quadrante, alterā præterit. hæc de inofficioso egit & optinuit. quæro scriptæ filiæ quomodo succurrendū sit. Respondi, filia præterita id vindicare debet quod intestata matre habitura esset. Itaque[s] dici potest eā quæ omissa est, etiam si totā hereditatē ab intestato petat & optineat, solam habituram[t] vniuersam successionē, quemadmodū[v] si altera omisisset legitimam hereditatem. sed[x] non est admittendum vt aduersus sororem audiatur agendo de inofficioso. Præterea dicendum est non esse similē omittētj eam quæ ex testamento adiit: & ideo ab extraneo semissem vindicādū, & defendēdum totum semissem esse auferendū,[y] quasi semis totus ad hāc pertineat. secundùm quod non in totū testamentū infirmatur, sed pro parte intestata efficitur: licet quasi furiosæ iudicium vltimum eius damnetur. Ceterum si quis putauerit filia optinente totum testamentū infirmari, dicendum est etiā institutā ab intestato posse adire hereditatē: nec enim quæ ex testamento adiit quod putat valere, repudiare legitimam hereditatē videtur, quam quidem ne scit sibi deferri: cum & hi qui sciant ius suum, eligentes id quod putāt sibi cōpetere, nō amittant. quod euenit in patrono qui iudiciū defuncti falsā opinione motus amplexus est: is enim non videtur bonorū possessionem contra tabulas repudiasse. Ex quibus apparet non rectè totā hereditatem præteritam vindicare: cum rescisso testamento iam institutæ saluum ius sit adeundæ hereditatis.

Exheredato non datur Carboniana bonorum possessio.

XX. SCAEVOLA libro secundo Quæstionum

Qui de inofficioso vult dicere licet[z] negetur filius, Carbonianam bonorū possessionē nō debet accipere: totiēs enim ea indulgenda est quotiens si verè filius esset, heres esset aut bonorū possessor: vt interim & possideat & alatur &[A] actionibus præiudiciū nō patiatur. qui verò de inofficioso dicit, nec actiones mouere debet nec aliam vllā quàm hereditatis petitionē exercere, nec[B] aliàs vnquā melioris sit cōdicionis[C] q̄ si cōfitetur aduersarius.

Qui fraude heredis scripti destitisse non videtur.

XXI. PAVLVS libro tertio Responsorum

Eum qui inofficiosi testamenti querellam instituit, & fraude heredis scripti, quasi tertiam partem hereditatis tacitè rogatus esset ei restituere, reliquit eam actionem, non videri deseruisse querellam: & ideo non prohiberi eum repetere inchoatam actionem.

Qui sciens indebitum soluit, non repetit.

Item quæsitum est an heres audiendus est ante idest inofficiosi querellam actam, desiderās restitui sibi ea quæ soluit. respondit, ei qui sciens indebitum fideicommissum soluit, nullam repetitionem ex ea causa competere. Idem respondit, euicta hereditate per inofficiosi querellam ab eo qui heres institutus esset, perinde omnia obseruari oportere ac si hereditas adita non fuisset: & ideo & petitionem integrā debiti heredi instituto aduersus eum qui superauit competere, & compensationem debiti.

Factum patris non tollit querelam filio competentem.

XXII. TRYPHONINVS libro septimodecimo Disputationū

Filius non impeditur quo minus inofficiosum testamētum matris accusaret si pater eius legatum ex testamento matris accipiet, vel adisset hereditatem, quamquam in eius esset potestate: nec prohiberi patrem dixi[D] iure filij accusare. nam indignatio filij est.

Locus de pœna eius qui succubuit in querela.

Et[E] quærebatur si non optinuisset in accusando, an quod patri datum est publicaretur, quoniā alij cōmodum victoriæ parat: & in hac causa nihil ex officio patris sed totum de meritis filij agitur. & inclinandū est, non perdere patrem sibi datū si secundum testamentū pronuntiatum fuisset. Multo magis si mihi legatum testator dedit, cuius de inofficioso testamento filius agens decessit me herede relicto, egóque hereditariā causam peregi & victus sum, id quod mihi eo[F] testamento relictū est nō perdā: vtique si iam defunctus agere cœperat. Itē si adrogaui eum qui instituerat litē de inofficioso testamento eius qui mihi legatū dedit, litémq; peregero nomine filij nec optinuero, perdere me legatū non oportet: quia[G] nō sum indignus, vt auferatur mihi à fisco id quod derelictum est: cùm non proprio nomine sed iure cuiusdam successionis egi.

Si testamentum rumpitur per contra tabulas siue per querelam nepos in potestate retentus filio emancipato coniungitur.

XXIII. PAVLVS libro singulari de Inofficioso testamento

Si ponas[H] filium emancipatū præteritū, & ex eo nepotem in potestate retentū heredem institutū esse, filius potest contra filiū suū testatoris nepotem petere bonorum possessionem: queri autem de inofficioso testamēto non poterit. Quòd si exheredatus sit filius emancipatus, poterit queri, & ita iungetur filio suo, & simul cū eo hereditatem optinebit. Si hereditatē ab heredibus institutis exheredati emerunt vel res singulas, sciētes eos heredes esse: aut cōduxerūt prædia, aliúdue quid simile fecerunt: vel soluerunt heredi quod testatori debebāt: iudiciū defūcti adgnoscere vidētur, & à querella excludūtur.

Ius accrescendi.

Si[I] duo sint filij exheredati & ambo de inofficioso testamento egerūt, & vnus postea constituit nō agere, pars eius alteri adcrescit. Idémque erit & si tēpore exclusus sit.

Ex postfacto potest quis decedere pro parte testatus & pro parte intestatus.

XXIIII. VLPIANVS libro quadragésimo octauo ad Sabinū

Circa inofficiosi querellam euenire plerumque adsolet vt in vna atque eadem causa diuersæ sententiæ proferan-

a intestati. Intestanati. Robertus Steph. suē mendā esse puto.
b dari fieri
c Apud centūuiros de hac iudicio solitum fuisse agi apparet ex l. qui repudiātis. & ex l. vlt. C. de lib. prætor. ex Cicerone, l. de Oratore, cum ait in cētumuiralibus iudiciis testamentorum ruptorum aut ratorū iura versari. Ex Valer. lib. 7. c. 7. & 8. ex Plin. lib. 5. epist. & 6. vnde Duar. explicans hunc titul. anno 1535. meritò emēdabat inscriptionē l. 7. 18. & 31. huius tit. lege b́arque non Sepulsralibus. sed centumuiralibus. eodem quoque modo indicem inreuc[illegible] [illegible] emendandum puto.
d futuros
e fideicōmitti
f ac probat
g ambobus
h de inofficioso testamento.
i perseueres, perseueretur.
k sed & corpora
l pro parte
m hæreditatem legitimā
n possessionem bonorum
o & possessio
p vtetur
q tunc
r quia testamenti
s & quidquam
t solam ab intestato habituram
v Quasi filia instituta adeundo ex testamento, repudiasset ab intestato & sic, sola relinquatur præterita. quæ ergo. quæ ab intestato venire possit.
x Ostendit iniquum esse eam, quæ de inofficioso obtinuit plus petere quàm esset habitura ab intestato. non enim alia ratione testamentum impugnat, quàm quod nō sibi data est sua pars legitima. satis ergo ei debet esse, si eam accipiat. ea autem est semis hereditatis: alterum autem semissem habere debet filia instituta, quæ & ipsa pro sua parte debet intestato patre in semissem succedere. quam semissem videtur ex causa intestati nō repudiasse. quum nō habeat repudiandi animū. quæ adiit ex testamento.
y auferendum

z si
A & in actionibus
B nec alias vnquam, melior est. Flor. vt superiora indicant.
C cōdicionis, cùm filius negatur quàm
D didici
E Item quærebatur
F ex eo
G quoniā indignum est
H proponas
I Si cum duo

proferantur. quid[b] enim si fratre agente heredes scripti diuersi iuris fuerunt? quod si fuerit, pro parte testatus pro parte intestatus decessisse videbitur.

Datū inter viuos vt computetur in quartā querelam excludit.

XXV. IDEM libro secundo Disputationum

SI non mortis causa fuerit donatū sed inter viuos, hac tamen contēplatione vt in quartā habeatur, potest dici inofficiosi querellam cessare si quartā in donatione habet: aut si minus habeat, quod deest viri boni arbitratu repleatur: aut certè conferri oportere id quod donatum est.

Etiam eo cuius non interest agente testamentum rumpitur.

Si quis cum non possit de inofficioso queri, ad querellam admissus pro parte rescindere testamentum temptet, & vnum sibi heredem eligat, contra quem inofficiosi querellam instituat, dicendum est quia testamentum pro parte valet, & præcedentes eum personæ exclusæ sunt, cum effectu eum querellam instituisse.

Casus in quo sententia contra testamentū non nocet libertati.

XXVI. IDEM libro octauo Disputationum

SI sub hac condicione fuerit heres institutus, SI STICHVM MANVMISSERIT: & manumisisset, & posteaquam manumisit inofficiosum vel iniustū testamentum pronuntietur, æquū est huic quoque succurri vt serui pretium a manumisso accipiat: ne frustra seruū perdat.

Transactio de querela.

XXVII. IDEM libro sexto Opinionum

SI instituta de inofficioso testamento accusatione, de lite pacto transactum est nec fides ab herede transactioni præstatur, inofficiosi causam integrā esse placuit. 1 Ei qui se filium eius esse adfirmat qui testamento[b] id denegabit,[c] tamen eum exheredabit, de inofficioso testamento causa superest.

Pendente appellatione victori decernuntur alimenta ex causa.

2 De inofficioso testamento militis dicere nec miles potest. 3 De inofficioso testamento nepos contra patruum suum vel alium scriptum heredem pro portione egerat & optinuerat, sed[d] scriptus heres appellauerat: placuit interim propter inopiam pupilli alimenta pro modo facultatium quæ per inofficiosi testamenti accusationē pro parte ei vindicabantur decerni: eáque aduersarium ei subministrare necesse habere vsque ad finem litis.

Præteritio matris.

4 De testamento matris, quæ existimans perisse filium alium heredem instituit, de inofficioso queri potest.

XXVIII. PAVLVS libro singulari de Septēuiralibus iudiciis

CVm matre militem filium falsò audisset decessisse, & testamento heredes alios instituisset, Diuus Hadrianus decreuit hereditatem ad filium pertinere, ita vt libertates & legata præstentur. hic[e] illud adnotatum[f] quod de libertatibus & legatis adijcitur: nam cum inofficiosum testamentum arguitur, nihil ex eo testamento valet.

XXIX. VLPIANVS libro quinto Opinionum

SI suspecta collusio sit legatariis inter scriptos heredes & eum qui de inofficioso testamēto agit, adesse etiam legatarios & voluntatem defuncti tueri constitutum est. eisdémque[g] permissum est etiam appellare, si contra testamentum pronuntiatum fuerit.

Spurius.

1 De inofficioso testamento matris spurij quoque filij dicere possunt.

Transactio.

2 Quamuis instituta inofficiosi testamenti accusatione res transactione decisa sit, tamen testamentū in suo iure manet: & ideo datæ in eo libertates atque legata vsque quo Falcidia permittit suam habent potestatem.

Adoptio.

3 Quoniam femina nullū adoptare filiū sine iussu[h] principis potest, nec de inofficioso testamēto eius quā quis sibi matrē adoptiuam falso esse existimabat, agere potest.

Vbi agi oporteat.

4 In ea prouincia de inofficioso testamento agi oportet in qua scripti heredes domicilium habent.

XXX. MARCIANVS libro quarto Institutionum

ADuersus testamentum filij in adoptionem dati pater naturalis rectè de inofficioso testamento agere potest. 1 Tutoribus pupilli nomine sine periculo eius quod[i] testamēto datū est agere posse de inofficioso vel falso testamēto Diui Seuerus & Antonin[k] rescripserūt.

XXXI. PAVLVS libro singulari de Septemuiralibus iudiciis

SI is qui admittitur ad accusationem, nolit aut nō possit accusare, an sequens admittatur videndum est. & placuit posse, vt fiat successioni locus. 1 Quantum ad inofficiosi liberorum vel parentium querellam pertinet, nihil interest quis sit heres scriptus, ex liberis an extraneis vel[l] municipibus.

[Margin notes: a Vnus forte erat honestus, alius vero infamia nota aspersus l. fratres. C. de inoffic. test. aut, vnde pro parte hominis rescinditur testamentum. — b in testamento — c negauit — d sed quia scriptus — e hinc — f Non reprobatum: ne pugnet cū l. 8. §. vl. s. eo. sed observatum quo modo vsurpatur l. debeor. in fi. de le. 2. inoff. — g eisque — h l. permissu. ve Instit. de adopt. in princ. — i quod eis — k permiserūt. — l an]

De eo qui iudicium defuncti agnouit.

2 Si heres extitero ei qui eo testamento institutus est quod de inofficioso arguere volo, non mihi nocebit: maximè si eā portionē non possideā, vel iure suo possideam. 3 Diuersum dicemus si legauerit mihi eam rē quā quis ex eo testamēto acceperat: nā si eam adgnoscā, repellar ab accusatione. Quid ergo si alias volūtatem testatoris probauerim? puta in testamento adscripserim, post mortem patris consentire me? repellendus sum ab accusatione.

Species in quibus agnoscitur iudicium defuncti.

XXXII. IDEM libro singulari de Inofficioso testamento

SI exheredatus petenti legatum ex testamento aduocationem præbuit, procurationémve susceperit, remouetur ab accusatione: adgnouisse enim videtur qui qualequale[m] iudicium defuncti comprobauit. Si legatario heres extiterit exheredatus petieritque legatum, videbimus an sit summouendus ab hac accusatione. certum est enim iudicium defuncti: & rursus nihil ei ex testamento relictum verum est. tutius tamen fecerit si se abstinuerit à petitione legati.

DE HEREDITATIS PETITIONE TIT. III.

GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale

HEREDITAS ad nos pertinet aut vetere iure aut nouo. Vetere, e lege duodecim tabularum, vel ex testamento quod iure factum est.

II. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictū

SIue suo nomine[n] siue per se, siue per alios[o] effecti sumus.

III. GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale

VEluti si eam personam quæ in nostra potestate sit, institutam iusserimus adire hereditatē. Sed & si Titio qui Seio heres extitit nos heredes facti sumus, sicuti Titij hereditatem nostram esse intendere possumus, ita & Seij. Vel ab intestato, fortè quòd sui heredes defuncto sumus, vel adgnati, vel quòd manumisimus defunctum, quódue parens noster manumiserit. Nouo iure sunt heredes omnes qui ex senatusconsultis aut ex constitutionibus ad hereditatem vocantur.

IIII. PAVLVS libro primo ad Edictum

SI hereditatem petam ab eo qui vnam rem possidebat de qua sola cōtrouersia erat, etiam id quod postea cœpit possidere, restituet.

Res hereditaria, de quibus est controuersia, an interim possint alienari.

V. VLPIANVS libro quartodecimo ad Edictum

DIuus Pius rescripsit prohibendū possessorem hereditatis de qua controuersia erit, antequam lis inchoaretur aliquid ex ea distrahere: nisi maluerit pro omni quātitate hereditatis vel rerū eius restitutione[p] satisdare. Causa autē cognita & si non talis data sit satisdatio sed solita[q] cautio, etiam post litem cœptā deminutionem se cōcessurum prætor edixit: ne in totū deminutio impedita in aliquo etiam vtilitates alias impediat. vt puta si ad funus sit aliquid necessarium: nam funeris gratia deminutionē permittit. item si futurum est vt nisi pecunia[r] intra diem soluatur, pignus distrahatur. sed & propter familiæ ciVaria, necessaria erit deminutio. sed & res tēpore perituras permittere debet prætor distrahere.

Satisdare debet etiam is qui falsum dicit testamentum.

1 Diuus Hadrianus Trebio[s] Sergiano rescripsit vt Aelius Asiaticus daret satis de hereditate quæ ab eo petitur: &[t] sic falsum dicat. hoc ideo quia sustinetur hereditatis petitionis iudicium donec falsi causa agatur. Eorum[v] iudiciorum quæ de hereditatis petitione sunt, ea auctoritas est, vt nihil in præiudicium eius iudicij fieri debeat.

VI. IDEM libro septuagesimo quinto ad Edictum

SI[x] testamētū falsum esse dicatur, & ex eo legatum petatur, vel præstādū est oblata cautione vel quærendum an debeatur. Et si testamētū falsum esse dicatur, ei tamen qui falsi[y] accusat, si suscepta cognitio est, non est dandum.

Differri debet cognitio de libertate donec pronunciatum fuerit de testamento ex quo libertas petitur, sed secundum distinctionem hic traditam.

VII. IDEM libro quartodecimo ad Edictum

SI quis libertatem ex testamento sibi competisse dicat, non debebit iudex de libertate sententiam dicere, ne præiudicium de testamento cognituro[z] faciat.[A] & ita senatus censuit. Sed & Diuus Traianus rescripsit differendum de libertate[B] iudicium donec de inofficioso iudicium aut iudicatur aut finem accipiat. 1 Ita demum autem sustinentur liberalia iudicia, si iam de inofficioso iudicium contestatum est. ceterum si non contestetur, non

exspe

[Margin notes: m qui tale — n nostro nomine heredes — o alium — p æstimatione — q sola — r creditori — s Trebatio Seruiano — t & si — v Plura iudicia sunt petitione hereditatis ex causarum diuersitate. Vigliun ad tit. de inoff. testam. Instit. Sunt qui legant, quorum. — x Ex tractatu de except. Imer. — y qui falsi iam — z cognitioni — A fiat. — B libertatis]

exspectantur liberalia iudicia. & ita Diuus Pius rescripsit. Nam cum quidam Licinnianus de statu suo quæstionem patiebatur, & ne maturius pronuntiaretur de condicione sua nolebat ad liberale iudicium ire, dicens suscepturum se de inofficioso testamento iudicium & petiturum hereditatem, quia libertatem & hereditatem ex testamento sibi defendebat, Diuus Pius ait, si quidem possessor esset hereditatis Licinnianus, facilius audiendum: quoniam esset hereditatis nomine iudicium suscepturus, & erat in arbitrio eius qui se dominum esse dicit, agere de inofficioso testamento iudicium. nunc verò sub obtentu iudicii de inofficioso testamento ab ipso Licinniano nó suscepti per quinquennium non debere moram fieri seruituti. Planè summatim æstimandum iudici concessit, an forte bona fide imploretur iudicium de testamento: & si id deprehenderit, præstituendum modicum tempus intra quod si non fuerit contestatum, iubeat iudicem libertatis partibus suis fungi. Quotiens autem quis patitur controuersiam libertatis & hereditatis, sed se non ex testamento liberum dicit sed aliàs vel à viuo testatore manumissum, non debere impediri liberalem causam licet iudicium de testaméto moueri speretur, Diuus Pius rescripsit. adiecit plane in rescripto, dummodo prædicatur iudici liberalis causæ ne vllum adminiculum libertatis ex testamento admittat.

VIII. PAVLVS libro sextodecimo ad Edictum

Legitimam hereditatem vindicare non prohibetur is qui cum ignorabat vires testamenti, iudicium defuncti secutus est.

Contra quem detur hæc actio.

VIIII. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum

Regulariter definiendum est eum demum teneri petitione hereditatis, qui vel ius pro herede vel pro possessore possidet vel rem hereditariam,

X. GAIVS libro sexto ad Edictum prouinciale

Licet minimam. Itaque qui ex asse vel ex parte heres est, intendit quidem hereditatem suam esse totam vel pro parte, sed hoc solum ei officio iudicis restituitur quod aduersarius possidet: aut totum si ex asse sit heres, aut pro parte ex qua heres est.

XI. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum

Pro herede possidet qui putat se heredem esse. Sed an & is qui scit se heredem non esse, pro herede possideat quæritur. & Arrianus libro secundo de interdictis putat teneri. quo iure nos vti Proculus scribit. Sed enim & bonorum possessor pro herede videtur possidere. Pro possessore verò possidet prædo.

XII. IDEM libro sexagesimoseptimo ad Edictum

Qui interrogatus cur possideat, responsurus sit quia possideo: nec contendet se heredem vel per mendacium:

XIII. IDEM libro quintodecimo ad Edictum

Nec vllam causam possessionis possit dicere. & ideo fur & raptor petitione hereditatis tenentur. Omnibus etiam titulis hic PRO POSSESSORE hæret & quasi iniunctus est. denique & PRO EMPTORE titulo hæret: nam si à furioso emero sciens, pro possessore possideo. Item in titulo PRO DONATO quæritur an quis pro possessore possideat: vt puta vxor vel maritus. & placet nobis Iuliani sententia, pro possessore possidere eum: & ideo petitione hereditatis tenebitur. Item PRO DOTE titulus recipit pro possessore possessionem: vt puta si à minore duodecim annis nupta mihi quasi dotem sciens accepi. Et si legatum mihi solutum est ex falsa causa scienti, vtique pro possessore possidebo. Is autem qui restituit hereditatem, teneri hereditatis petitione non potest nisi dolo fecit: id est si scit & restituit. nam & dolus præteritus venit in hereditatis petitione, quasi dolo desierit possidere. Neratius libro sexto membranarum scribit ab herede peti hereditatem posse, etiam si ignoret pro herede vel pro possessore defunctum possedisse. Idem esse libro septimo ait etiam si putauit heres eas res ex hac hereditate esse quæ sibi delata est.

Species in quibus tenetur is qui titulum habet.

Quid si quis hereditatem emerit, an vtilis in eum petitio hereditatis deberet dari, ne singulis iudiciis vexaretur? venditorem enim teneri certum est. Sed finge non extare venditorem, vel modico vendidisse & bonæ fidei possessorem fuisse: an porrigi manus ad emptorem debeant? Et putat Gaius Cassius dandam vtilem actionem. Idem erit dicendum & si paruo pretio iussus vendere heres Titio hereditatem vendidit: nam putat dicendum Papinianus aduersus fideicommissarium dari actionem. ab herede enim peti non expedit perexiguum pretium habente. Sed & si retenta certa quantitate restituere rogatus sit, idem erit dicendum. Plane si accepta certa quantitate restituere rogatus est, non putat Papinianus ab herede petendam hereditatem: quoniam pro herede quod condicionis implendæ gratia accepit non possidetur. Sed Sabinus in statulibero contra. & id verius est: quia pecunia hereditaria est. Idem & in eo qui solos fructus ex hereditate retinet dicendum erit: tenetur enim & is hereditatis petitione. Si quis sciens alienam emit hereditatem, quasi pro possessore possidere: & sic peti ab eo hereditatem quidam putant. quam sententiam non puto veram: nemo enim prædo est qui pretium numerauit: sed vt emptor vniuersitatis vtili tenetur. Item si quis à fisco hereditatem quasi vacantem emerit, æquissimum erit vtilem actionem aduersus eum dari. Apud Marcellum libro quarto digestorum relatum est, si mulier hereditaté in dotem dedit, maritum pro dote quidem possidere hereditatem, sed petitione hereditatis vtili teneri. sed & ipsam mulierem directa teneri Marcellus scribit: maxime si iam factũ diuortium est. Heredem autem etiam earum rerum nomine quas defunctus pro emptore possedit, hereditatis petitione teneri constat, quasi pro herede possideat. quámuis etiá earum rerum nomine quas pro herede vel pro possessore defunctus possedit, vtique teneatur. Si quis absentis nomine possideat hereditatem, cum sit incertum an ille ratum habeat, puto absentis nomine petendam hereditaté, ipsius verò nequaquam: quia non videtur pro herede vel pro possessore possidere qui contemplatione alterius possidet. nisi forte quis dixit, cum ratum non habet, iam procuratorem quasi prædonem esse: tunc enim suo nomine teneri potest.

Qui se offert petitioni, vt possessor tenetur.

Non solum auté ab eo peti hereditas potest qui corpus hereditarium possidet, sed & si nihil. & videndum si non possidens optulerit tamen se petitioni, an teneatur. Et Celsus libro quarto digestorum scribit ex dolo eum teneri: dolo enim facere eũ qui se offert petitioni. quá sententiá generaliter Marcellus apud Iulianũ probat: omné qui se offert petitioni quasi possidentem teneri.

De eo qui dolo desiit possidere.

Ité si quis dolo fecerit quo minus possideat, hereditatis petitione tenebitur. Sed si alius nanctus possessionem quá ego dolo malo amiseram, paratus sit iudicium pati, Marcellus libro quarto digestorum tractat [ne] forte euanescit aduersus eum qui desiit, litis æstimatio. & magis euanescere ait nisi petentis interest. Certè, inquit, si ré paratus sit restituere, indubitatũ erit euanescere. sed si is qui dolo desiit, ante conuentus, eum qui possidet non liberabit.

De debitore hereditario.

Item à debitore hereditario quasi à iuris possessore: ná & à iuris possessoribus posse hereditatem peti constat.

XIIII. PAVLVS libro vicesimo ad Edictum

Sed vtrum ex delicto an ex contractu debitor sit, nihil refert. Debitor auté hereditarius intellegitur is quoque qui seruo hereditario promisit, vel qui ante aditam hereditatem damnum dedit,

XV. GAIVS libro sexto ad Edictum prouinciale

Vel aliquam rem hereditariam subripuerit.

XVI. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum

Quod si in diem sit debitum vel sub condicione à quo petita est hereditas, non debere eum damnari. rei plané iudicatæ tempus spectandum esse secundum Octaueni sententiam, vt apud Pomponium scriptum est, ac dies venerit. quod & in stipulatione condicionali erit dicendum. Si autem non venerit, cauere officio iudicis debeat de restituendo hoc debito cum dies venerit vel condicio extiterit. Sed & is qui pretia rerum hereditariarum possidet, item qui à debitore hereditario exegit, petitione hereditatis tenetur. Vnde Iulianus libro sexto digestorum ait ab eo qui petit hereditatem & litis æstimationem consecutus est, hereditatem peti posse. Non solùm autem à debitore defuncti sed etiam a debitore hereditario peti hereditas potest. Denique ab eo qui negotia hereditaria gessit, & Celso & Iuliano videtur peti hereditatem posse. sed si heredis negotium gessit, nequaquá. ab heredis enim debitore peti hereditas non potest.

Iulianus scribit si is qui pro herede possidebat, vi fuerit deiectus: peti ab eo hereditatem posse, quasi à iuris possessore: quia habet interdictum VNDE VI, quo victus cedere debet. Sed & eum qui deiecit, petitione hereditatis teneri: quia res hereditarias pro possessore possidet.

Idem Iulianus ait siue quis possidens siue non, rem vendiderit, petitione hereditatis eum teneri, siue iam pretium recepit siue petere possit, vt & hic actionibus cedat.

4 Idem scribit patronum hereditatem petere non posse ab eo cui libertus[a] in fraudem alienauit: quia Caluisiana actione ei tenetur. patroni enim iste debitor est non hereditarius. Ergo nec ab eo cui mortis causa donatum est peti hereditas potest. 5 Idem[b] Iulianus scribit si quis ex causa fideicommissi restituerit hereditatem, vel singulas res præstiterit, peti ab eo hereditatem posse: quia habet condictionem earum[c] quæ sunt ex ea causa solutæ, & [d] veluti iuris possessor est. 6 Sed & si pretia rerum quas distraxit, ex causa fideicommissi soluit, peti hereditatem ab eo posse: quia repetere potest. Sed his casibus actiones suas dumtaxat eum præstaturum, cum & res extant, & potest petitor etiam per in rem actionem eas vindicare.

a libertus hæreditatem in · b Item · c eorum · d etenim velut

Retentio rerum hereditariarum.

XVII. GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale

QVod si possessor hereditatis ob id quòd ex testamento heredem se esse putaret, legatorum nomine de suo soluit, si quis[e] ab intestato[f] eam hereditatem euincat, licet damnum videtur esse possessoris[g] quòd sibi nõ prospexerit stipulatione EVICTA HEREDITATE LEGATA REDDI, attamen quia fieri potest vt eo tempore soluerit legata quo adhuc nulla controuersia mota[h] sit, & ob id nullam interposuerit cautionem, placet in eo casu euicta hereditate dandã ei esse repetitionem. Sed cum[i] cessante cautione repetitio datur, periculum est ne propter inopiam eius cui solutum est legatum, nihil repeti possit. & ideo secũdum senatusconsulti sententiam subueniendum ei est vt ipse quidem ex retẽtione rerum hereditariarum sibi satisfaciat, cedat autem actionibus petitori vt suo[k] periculo eas exerceat.

e & quis · f ab eo ab intestato · g possessori · h mota sit · i Sed quia cũ · k qui suo

Pecuniæ perditæ periculum.

XVIII. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum

ITem videndum si possessor hereditatis venditione per argentarium facta pecuniam apud eum perdiderit, an petitione hereditatis teneatur, quia[l] nihil habet nec consequi potest. sed Labeo putat eum teneri, quia suo periculo male argentario credidit. sed Octauenus ait nihil eũ præter actiones præstaturum. ob has igitur actiones petitione hereditatis teneri. Mihi autem in eo qui mala fide possedit, Labeonis sententia placet: in altero verò qui bona fide possessor est, Octaueni sententia sequenda esse videtur.

l qui nihil

Sufficit post litem motam possedisse.

1 Si quis cum peteretur ab eo hereditas, neque rei neque iuris velut possessor erat, verùm postea aliquid adeptus est, an petitione hereditatis videatur teneri? & Celsus libro quarto digestorum rectè scribit hunc condemnandũ, licet initio nihil possedit.

Quid veniat in hanc actionem.

2 Nunc videamus quæ veniant in hereditatis petitione. Et placuit vniuersas res hereditarias in hoc iudicium[m] venire: siue iura siue corpora sint.

m in hoc iudicio

XVIIII. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum

ET non tantum hereditaria corpora, sed & quæ non sunt hereditaria, quorum tamen periculum ad heredem pertinet: vt res pignori datæ defuncto vel commodatæ depositæve. Et quidem res pignori datæ etiam specialis petitio est, vt[n] & hereditatis petitione contineatur: sicut illæ quarum nomine publiciana competit. Sed licet earũ nomine quæ commodatæ vel depositæ sunt, nulla sit facilè actio, quia tamen periculum earum ad nos pertinet, æquũ est eas restitui. 1 Quòd si PRO EMPTORE vsucapio ab herede impleta sit, non veniet in hereditatis petitione: quia heres, id[o] est petitor eã vindicare potest: nec vlla exceptio datur possessori. 2 Veniunt & hæ res in hereditatis petitionem, in quibus possessor retentionem habuit non etiã petitionẽ: veluti si iurauerat defunctus petitoris rem non esse, & decesserit: debent hæ quoque restitui. Immo & si possessor sua culpa eas amiserit, tenebitur hoc nomine. Idémque erit & in prædone, licet hic propter[p] culpam non teneatur: quia nec hic debet has res retinere. 3 Seruitutes in restitutionem[q] hereditatis non venire ego didici: cum nihil eo nomine possit restitui, sicut est in corporibus & fructibus. sed si non patiatur ire & agere, propria actione conuenietur.

n vt vt. vel, vt · o Idémque · p pro culpa · q in petitionẽ

XX. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum

ITem veniũt in hereditatem etiam ea quæ hereditatis causa comparata sunt: vt puta mancipia pecoráque & si qua alia quæ necessariò hereditati sunt comparata. & si quidem pecunia hereditaria sint comparata, sine dubio venient: si verò non pecunia hereditaria, videndum erit[r]. & puto etiã hæc venire si magna vtilitas hereditatis versetur: pretiũ scilicet restituturo herede. 1 Sed non omnia quæ ex hereditaria pecunia comparata sunt, in hereditatis petitionẽ veniũt. Denique scribit Iulianus libro sexto digestorũ, si possessor ex pecunia hereditaria hominẽ emerit, & ab eo petatur hereditas, ita venire in hereditatis petitionem[s], si hereditatis interfuit eum emi. at si sui causa emit, pretiũ venire. 2 Similimodo & si fundũ hereditarium† distraxit, si quidem sine causa, & ipsum fundũ & fructus in hereditatis petitionẽ venire. quòd si æris[t] exsoluẽdi gratia hereditarii id fecit, non amplius venire quàm pretiũ[v].

r erit, an veniant · s petitione · † distraxerit, · t æris alieni · v pretium ipsum.

Hereditas augetur.

3 Item non solùm ea quæ mortis tẽpore fuerunt, sed[x] si qua postea augmẽta hereditati accesserunt, venire in hereditatis petitionem: nã hereditas & augmentum recipit & deminutionẽ. Sed ea quæ post aditam hereditatem accedunt, si quidem ex ipsa hereditate, puto hereditati accedere: si extrinsecus, non: quia personæ possessoris accedũt. Fructus autem omnes augent hereditatẽ, siue ante aditã siue post aditam hereditatem accesserint. Sed & partus ancillarũ sine dubio augent hereditatem.

x sed & si

Naturam suam non retinent vsquequaque actiones, quæ deuoluuntur in hanc actionem.

4 Cum prædiximus omnes hereditarias actiones in hereditatis petitionem venire, quæritur vtrum cum sua natura veniant an contra. vt puta est quædã actio quæ in infitiatione crescit: vtrum cũ suo incremẽto an verò in simplum veniat? vt legis Aquiliæ. Et Iulianus libro sexto digestorum scribit, simplum soluturum.

Quandiu competit noxæ dedendi facultas.

5 Idem rectè ait, si noxali iudicio condemnatus sit possessor defuncto, nõ posse eũ dedentem noxæ officio iudicis liberari: quia tamdiu quis habet noxæ dedendæ facultatẽ, quamdiu iudicati conueniatur[y]: post susceptũ iudiciũ non potest noxæ dedendo se liberare: suscepit autem per petitionem hereditatis. 6 Præter hæc[z] multa repperimus tractata & de petitione hereditatis, de distractis rebus hereditariis, de dolo præterito, & de fructibus. de quibus cũ forma senatuscõsulto sit data, optimum est ipsius senatusconsulti interpretationem facere verbis eius relatis.

y Accursius legit non conueniatur quo de re Ang. i. emb. cap. 3. · z Præter hæc autem

Senatusconsultum & eius interpretatio.

PRIDIE IDVS MARTIAS QVINTVS[A] IVLIVS BALBVS ET PVBLIVS IVVENTIVS CELSVS TITIVS[B] AVFIDIVS HENVS[C] SEVERIANVS CONSVLES VERBA FECERVNT DE HIS QVAE IMPERATOR CAESAR TRAIANI PARTHICI FILIVS DIVI NERVAE NEPOS HADRIANVS AVGVSTVS IMPERATOR MAXIMVSQVE PRINCEPS PROPOSVIT QVINTO NONAS[D] MARTIAS QVAE PROXIMAE FVERVNT, LIBELLO COMPLEXVS [ESSET] QVID FIERI PLACEAT: DE[E] QVA RE ITA CENSVERVNT. CVM ANTEQVAM PARTES CADVCAE EX BONIS RVSTICI FISCO PETERENTVR, HI QVI SE HEREDES ESSE EXISTIMANT, HEREDITATEM† DISTRAXERINT, PLACERE REDACTAE EX PRETIO RERVM VENDITARVM PECVNIAE VSVRAS NON ESSE EXIGENDAS. IDEMQVE IN[F] SIMILIBVS CAVSIS SERVANDVM[G]. ITEM PLACERE A QVIBVS HEREDITAS PETITA FVISSET, SI ADVERSVS EOS IVDICATVM ESSET, PRETIA[H] QVAE AD EOS RERVM EX HEREDITATE VENDITARVM PERVENISSENT, ETSI EAE ANTE PETITAM HEREDITATEM DEPERISSENT DEMINVTAEVE FVISSENT, RESTITVERE DEBERE. ITEM EOS QVI BONA INVASISSENT, CVM SCIRENT AD SE NON PERTINERE, ETIAM SI ANTE LITEM CONTESTATAM FECERINT QVO MINVS POSSIDERENT, PERINDE CONDEMNANDOS QVASI POSSIDERENT. EOS AVTEM QVI IVSTAS CAVSAS HABVISSENT QVARE BONA AD SE PERTINERE EXISTIMASSENT, VSQVE EO DVMTAXAT, QVO LOCVPLETIORES EX EA RE FACTI ESSENT. PETITAM AVTEM FISCO HEREDITATEM EX EO TEMPORE EXISTIMANDVM ESSE, QVO PRIMVM SCIERIT[I] QVISQVE EAM A SE PETI, ID EST CVM PRIMVM AVT DENVNTIATVM ESSET EI AVT LITTERIS VEL EDICTO[K] EVOCATVS ESSET, CENSVERVNT. Aptanda est igitur nobis singulis verbis senatusconsulti congruens interpretatio.

A Quos Calēdis Ianuariis consulatū inierant bimestrē. & quorum nomine annus inscribebatur. Sequētes duo minores consules erant & Calen. Martijs consulatū inibant. Alc. 5. parer. cap. 10. · B Titus · C Oenius, Arrius · D Nonis · E déque ea re · † distraxerunt · F & in similibus · G esse · H pretiáque · I sciret · K edictis

Extensio verborum propter similitudinem.

7 An senatus, CVM ANTEQVAM PARTES CADVCAE FISCO PETERENTVR. hoc euenerat, vt partes caducæ fisco peterentur. sed etsi ex asse fiat, senatusconsult

sconsultum locũ habebit. idẽ & si vacantis bona fisco vindicentur vel si ex alia quacúque causa bona ad eũ peruenerunt. Senatusconsultum hoc locum habebit & si ciuitati petereturᵃ. In priuatorũ quoq; petitionibus senatuscõsultũ locũ habere nemo est qui ambigit: licet in publica causa factũ sit. Non solùm autẽ in hereditate vtimurᵇ senatuscõsulto, sed & in peculio castrensi vel alia vniuersitate.

Denuntiatio.

PETITAM autemᶜ HEREDITATEM, & cetera. id est ex quoᵈ quis scit à se peti. nã vbi scit, incipit esse malæ fidei possessor. ID EST CVM PRIMVMᵉ AVT DENVNTIATVM ESSETᶠ. Quid ergo si scit quidẽ, nemo autẽ ei denuntiauit, an incipiat vsuras debere pecuniæ redactæ? & puto debere: cœpit enim malæ fidei possessor esse. Sed ponamus denuntiatũ esse, non tamẽ scitᵍ: quia non ipsi sed procuratori eius denuntiatum est. senatus ipsi denuntiari exigit & ideo non nocebit: nisi fortè is eus denuntiatum est, eum certiorauerit. sed nõ si certiorare potuit nec fecit. A quo denuntiatum est senatus non exigit. quicumque ergo fuit qui denũtiauit, nocebit. Hæc aduersus bonæ fidei possessores: nã ita senatus locutus est, EOS QVI SE HEREDES EXISTIMASSENT. Ceterum si quis sciens ad se hereditatẽ non pertinere distraxit, sine dubio nõ pretia rerũ sed ipsæ res veniunt in petitionem hereditatis & fructus earũ. Sed imperator Seuerus epistulaʰ ad Celerẽ idem videtur fecisse & in malæ fidei possessoribus. Atquin senatus de his est locutus qui se heredes existimant. Nisi fortè ad eas res referemus quas distrahi expedierat, quæ onerabãt magis hereditatẽ quàm fructui erant: vt sit in arbitrio petitoris qualem computationem faciat aduersus malæ fidei possessorẽ: verum ipsius rei & fructuum, an pretii & vsurarũ post motã controuersiam. Licet autẽ senatus de his locutus sit, qui se heredes existiment, tamen & si bonorũ possessoresⁱ se existiment vel alios successores iustos vel sibi restitutã hereditatem, in eadem erunt condicione. Papinianus autẽ libro tertio quæstionũ, si possessor hereditatis pecuniã inuentã in hereditate non attingat, negat eũ omnino in vsuras conueniendum. REDACTAS inquit PECVNIAS EX PRETIO RERVM VENDITARVM. redactã sic accipiemus, non solũ iam exactam, verùm & si exigi potuit nec exacta est. Quid si post petitam hereditatẽ res distraxerit? hic ipsæ res venient fructúsque earum. Sed si fortè tales fuerũt quæ vel steriles erant vel tempore perituræᵏ, & hæ distractæ sunt vero pretio, fortasis possit petitor eligere vt sibi pretia & vsuræ præstentur.

Altera pars senatusconsulti.

14 Ait senatus, PLACERE A QVIBVS PETITA HEREDITAS FVISSET, SI ADVERSVS EOS IVDICATVM ESSET, PRETIA QVAE AD EOS RERVM EX HEREDITATE VENDITARVM PERVENISSENT, ETˡ SI ANTE PETITAM HEREDITATEM DEPERISSENT DEMINVTAEVE ESSENT, RESTITVERE DEBERE. Bonæ fidei possessor si vendiderit res hereditarias, siue exegit pretiũ siue non, quia habet actionem debebit pretium præstare. Sed vbi habet actionẽ, sufficiet eũ actiones præstare. Sed si vẽdidit, & euicta re restituit quod accepit, nõ videbitur ad eũ peruenisse. quamquam possit dici nec ab initio pretiũ venire: quia non fuit res hereditaria quæ distracta est. Sed & si senatus rerum ex hereditate distractarum, non hereditariarũ fecit mentionẽ: restitui tamen nõ debet, quia nihil apud eũ remanet. Nã & Iulianus libro sexto digestorũ scribit, quod indebitum exegit, restituere eum nõ debere: nec imputaturũ quod non debitũ soluit.

15 Sedᵐ si res sit redhibita, hicⁿ vtique & hereditaria est & pretium nõ veniet quod refusum est. Sed & si ob venditionem obstrictus sit emptori possessor hereditatis, dicendum erit prospici ei cautione.

Iusiurandum in litem.

16 Restituere autẽ pretia debebit possessor & si deperditæ sunt res vel deminutæ. Sed verũ ita demũ restituat, si bonæ fidei possessor est an & si malæ fidei? Et si quidẽ res apud emptorem extent, nec deperditæ nec deminutæ sunt, sine dubio ipsas res debet præstare malæ fidei possessor: aut si recipere eas ab emptore nullo modo possit, tantum quantum in litem esset iuratũ. At vbi deperditæ sunt &ᵒ deminutæ, verum pretium debet præstari: quia si petitor rem consecutus esset, distraxisset & verum pretiũ rei non perderet.

XXI. GAIVS libro sexto ad Edictum prouinciale

Deperditum intellegitur quod in rerum natura esse desiit. deminutum verò quod vsucaptum esset, & ob id de hereditate exiit.

Hic possessor restituit rẽ, & quod lucratus est ex eius vẽditione.

XXII. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum

SI & rem & pretium habeat bonæ fidei possessor, puta quòd eandẽ rem emerit, an audiendus sit si velit rem dare non pretiũ? In prædone dicimus electionẽ esse debere actoris. anᵖ hic magis possessor audiẽdus sit si velit rem tradere licet deteriorem factã, non petitor si pretiũ deside ret, quòd inuerecundũ sit tale desiderium: an verò quia ex re hereditaria locupletior sit, & id quod amplius habet ex pretio restituere debeat: videndũ. Nã & in oratione Diui Hadriani ita est. Dispicite patres conscripti nũquid sit æquius possessorem non facere lucrum, & pretium quod ex aliena re perceperit reddere: quia potest existimari in locum hereditariæ rei venditæ pretium eiusᵠ successisse, & quodammodo ipsum hereditarium factum. Oportet igitur possessorem & rem restituere petitori & quod ex venditione eius rei lucratus est.

Verbum peruenisse in senatusconsulto.

XXIII. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum

VTrum autem omne pretium restituere debebit bonæ fidei possessor, an verò ita demum si factus sit locupletior, videndum. finge pretium acceptum vel perdidisse vel cõsumpsisse vel donasse. Et verbũ quidem PERVENISSE ambiguum est solúmne hoc cõtineret quod prima ratione fuerit, an verò & id quod durat. & puto sequentem clausulã senatusconsultiʳ, & si hæc sit ambigua, vt ita demum computet si factus sit locupletior.

De pœna.

Proinde si nõ solũ pretiũ sed etiã pœna tardius pretio soluto peruenerit, poterit dici quia locupletior in totũ factus est, debere venire: licet de pretio solúmmodo senatˢ sit locutˢ.

XXIIII. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum

AT vbi vi deiectus fuit, non debet restituere pœnam ex eo commissam, quòdᵗ eam actor habere non potest. Sic nec pœnaᵗ restitui debet, quã aduersarius ei promisit si ad iudicium non venerit.

XXV. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum

SEd & si lege commissoria vendidit, idem erit dicendũ, lucrum quod sensit lege commissoria, præstaturum. Item si rem distraxit & ex pretio aliam rem comparauit, veniet pretium in petitionem hereditatis non res quam in patrimonium suum conuertit. Sedᵛ si res minoris valet quàm comparata est, hactenus locupletior factus videbitur quatenus res valet: quemadmodum si consumpsisset, in totum locupletior factus non videbitur.

De prædone.

Quod ait senatus, EOS QVI BONA INVASISSENT QVVM SCIRENT AD SE NON PERTINERE, ETIAM SI ANTE LITEM CONTESTATAM FECERINT QVO MINVS POSSIDERENT, PERINDE CONDEMNANDOS QVASI POSSIDERENT, ita intellegendũ est vt & dolus præteritus in petitionẽ hereditatis deduceretur: sed & culpa. & ideo si eo qui ab alio non nõ exegit vel à semetipso, si tempore esset liberatus, peti hereditatẽ posse. hoc vtique si exigere potuit. Quod autẽ ait senatus, EOS QVI BONA INVASISSENT, loquitur de prædonibus: id est de his qui cũ scirent ad se nõ pertinere hereditatẽ, inuaserũt bona: scilicet cũ nullam causam haberent possidendi. Sed & fructus nõ quos perceperũt inquitˣ, sed quos percipere debuerunt, eos præstaturos. De eo autem loquitur senatus, qui ab initio mẽte prædonis res hereditarias adprehendit. Quòd si ab initio quidẽ iustã causam habuit apiscendæʸ possessionis, postea verò cõscius ad se nihil hereditatẽ pertinere, prædonioᶻ more versari cœpit, nihilᴬ senatusᴮ loqui videtur. puto tamen & ad eãᶜ mẽtem senatusconsulti pertinere: parui etenim refert ab initio quis dolose in hereditate sit versatus, an postea hoc facere cœpit.

Error iuris excusat à dolo.

Scireᴰ ad se nõ pertinere vtrum is tantummodo videtur qui factum scit, an & is qui in iure errauit? putauitᴱ enim rectè factũ testamentũ, cũ inutile erat: vel cũ eũ alius præcederet adgnatus, sibi potius deferri. Et non puto hunc esse prædonẽ qui dolo caret, quamuis in iure erretᶠ.

Post motam litem omnes possessores sunt pares.

SIᴳ ANTE LITEM CONTESTATAM inquit FECERINT. hoc ideo adiectũ, quoniã post litẽ cõtestatam omnes incipiũt malæ fidei possessores esse: quinimmo post controuersiam motã. quamquã enim litis cõtestatæ mentio fiat in senatusconsulto, tamẽ & post motam controuersiam omnes possessores pares fiunt, & quasi prædones tenentur. & hoc iure hodie vtimur. cœpit enim scire rem ad se non pertinentem possidereᴴ se is qui interpellatur. qui vero prædo est & ante litem contestatam doliᴵ nomine teneturᴷ: hic est enim dolus præteritus.

a petereretur. b hoc vtimur c autem fisco d quo quisque primum sciret eam e primum ei f esset &c. g non tamen scire h in epistula i possessores iustos k pariturę l si eis m Sed & si n hac o aut deminutæ

t redemerit p an autem q In hereditatis petitione non res hereditaria vendita petitur, sed hereditas, quæ est vniuersitas, & complectitur pretium rei venditæ. Idẽ est in aliis rebus vniuersalibus. In rebus autem singularibus sola res debetur, quæ eũ abest, aut pretium præstatur. nam nihil debetur itaque pretium non succedit in locum rei. l qui vas ff. vlt. de furt. ff. l. videtur. de hered. vel act. vend. r Senatusconsulti sequentẽ s quãdo eam t Sicut nec pœnam restituere v Sed & si x inquam y adipiscẽdæ z prædonis A quãuis nihil B senatus dicen C eam mentẽ D Scire autẽ E putauerit forte F Error iuris in damno rei suæ amittẽdæ vt nocet itaque non nocere debebit huic bonæ fidei possessori, qui dãnum tantum vitare studet, nõ lucrum consequi: nec enim in quid bonæ fidei possessor est. fructus suos facit. l in. Item non solũ. supra. G Etiam si ante H possideri se I doli mali K tenetur cõiunctus.

6 PERINDE inquit CONDEMNANDOS QVASI POSSIDERENT: meritò. nã[a] is qui dolo fecit quo minus posideret, vt possessor cõdemnatur. accipies, siue dolo desierit posidere siue dolo possessionẽ noluerit admittere. Siue autẽ ab alio res possideatur siue in totũ non extet, locũ habebit hęc clausula. Vnde si sit alius possessor, ab vtroq; hereditas peti possit: & si per multos ambulauerit possessio omnes tenebũtur. 1 Sed vtrũ is solus qui posidet fructus præstabit, an etiã is qui dolo fecit quo minus posideret? & dicendũ erit post senatuscõsultũ[b] ambo teneri.

a Nam & is
b posse senatuscõsulto ambo

Iusiurandum in litem.

7 Hæc verba senatusconsulti etiam aduersus eũ qui non posidet, iusiurandum inducunt: tam enim aduersus eum qui dolo fecit quo minus posideat, quàm aduersus possidentem in litem iuratur.

De bonæ fidei possessore, qui factus est locupletior.

8 Consuluit senatus bonæ fidei possessoribus ne in totũ damno adficiãtur, sed in id dumtaxat teneãtur in quo locupletiores facti sunt. Quemcumque igitur sumptũ fecerint ex hereditate, si[c] quid dilapidauerũt perdiderunt[d] dũ re sua se abuti putant, non præstabunt. nec si donauerint, locupletiores facti videbũtur: quamuis ad remunerãdum sibi aliquẽ naturaliter obligauerũt. Planè si ANTIΔΩPA acceperunt, dicendũ est eatenus locupletiores factos quatenus acceperunt: velut[e] genus quoDã hoc esset permutationis. 9 Si quis re sua lautius[f] vsus sit cõtemplatione delatæ sibi hereditatis, Marcellus libro quinto[g] digestorum putat nihil eũ ex hereditate deducturũ si eam non[†] attingit. Simili modo & si mutuã pecuniã accepit quasi diues se deceperit[h]. Si tamẽ pignori res hereditarias dedit, vidẽdum an vel sic attingatur hereditas. quod est difficile, cũ 10 ipse sit obligatus. Adeo autẽ qui locupletior factus non est nõ tenetur, vt si quis putans se ex asse heredẽ partẽ dimidiam hereditatis sine dolo malo cõsumpserit, Marcellus libro quarto digestorũ tractat num nõ teneatur, quasi id quod erogauerit, ex eo fuerit quod ad eũ non pertinebat sed ad coheredes: nam[i] & si is qui heres nõ erat, totum quidquid apud se fuit cõsumpsisset. sine dubio nõ tenetur, quasi locupletior nõ factus. Sed in proposita quæstione tribus visionibus[k] relatis, vna prima, deinde alia, posse dici totum quod superest restituere eũ debere, quasi suam partem cõsumpserit: tertia, vtique quod cõsumptũ est decedere: ait vtique nonnihil restituendũ. de[l] illo dubitat, vtrum totũ an partem restituendã dicat. puto tamen residuum integrum non esse restituendũ, sed partem eius 11 dimidiam. Quod autem quis ex hereditate erogauit, vtrum totũ decedat an verò pro rata patrimonii eius? vtputa penum hereditariũ ebibit: vtrum totũ hereditati expensum feratus an aliquid & patrimonio eius? vt in id factus locupletior videatur, quod solebat ipse erogare ante delatam hereditatẽ? vt[m] si quid lautius cõtemplatione hereditatis impendit, in hoc nõ videatur factus locupletior: in statutis verò[n] suis sumptibus videatur factus locupletior: vtique enim & si non tam lautè erogasset, aliquid tamen ad victum cottidianũ erogasset. Nam & Diuus Marcus in causa Pythodori, qui rogatus erat quod sibi superfuisset ex hereditate reddere, decreuit ea quæ alienata erant non minuendi fideicõmissi[o], nec pretium in corpus patrimonii Pythodori redisse[p], 1 & ex proprio Pythodori patrimonio & ex hereditate decedere, non tantum ex hereditate[q]. Et nunc igitur statuti sumptus vtrũ ex hereditate decedent exemplo rescripti Diui Marci, an ex solo patrimonio[r] videndũ erit. Et verius est vt ex suo[r] patrimo- 12 nio decedant ea quæ & si nõ heres fuisset erogasset. Itẽ si rem distraxit bonæ fidei possessor, nec pretio factus sit locupletior, an singulas res si nondum vsucaptæ sint vindicare petitor ab emptore posit? & si vindicet, an exceptione non repellatur, QVOD PRAEIVDICIVM HEREDITATI NON FIAT INTER ACTOREM ET EVM QVI VENIT[s] DAN EI: quia non videtur venire in petitionem hereditatis pretium earum. quamquam[t] victi emptores reuersuri sunt ad eum qui distraxit? Et puto posse res vindicari, nisi emptores regressum ad bonæ fidei possessorẽ habent. Quid tamen si is qui vendidit, paratus sit ita defendere hereditatẽ, vt perinde atque si posideret conueniatur? incipit exceptio locũ habere ex persona emptorũ. 1 Certè si minori pretio res venierint, & pretiũ quodcumque[v] illud actor sit consecutus, multo magis poterit dici exceptione eũ summoueri. Nã[x] & si id quod à debitoribus exegit possessor, petitori hereditatis soluit, liberari debitores Iulianus libro quarto digestorum scribit, siue[y] bonæ fidei possessor siue prædo fuit 13 qui debitũ ab his exegerat: & ipso iure eos liberari. Petitio hereditatis & si in rem actio sit, habet tamen præstationes quasdam personales: vtputa eorum quæ à debito- 14 ribus sunt exacta: item pretiorum. Hoc senatusconsultum ad petitionem hereditatis factum etiam in familiæ herciscundæ iudicio locum habere placet: ne res absurda 15 sit vt quæ peti posunt diuidi non posunt. Augent hereditatem gregum & pecorum partus.

c siue quid
d siue perdiderunt
e & velut
f Legi quoque potest lactius. idque multis exemplis ex latinis auctoribus desumpta ostẽdit Duar. 3 disp. c. 4.
g lib. 4.
† attigit
‡ esse coeperit
i an sicut is
k Vide suprà distinctione cuius auctor est Panta.
l sed de illo
m & quidẽ vt si quid
n verò eius
o Verbum gratia, aut caussa quod nomine, hoc desyderat ut graeco dicendi genere. Aug. 1. emẽd. c. 1.
p redisset
q ex hereditate quoque
a ex solo
s vendidit
t quoniam
v quodcũque illud sit actor
x Sed & si
y siue etiam

Quæ augeant hereditatem.

XXVI. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum

QVod si oues natæ sunt, deinde ex his aliæ, hæ quoq; quasi[z] augmentum restitui debent.

z quasi augmentum

XXVII. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum

ANcillarũ etiã part[9]: & partuũ partus quãquã fructus esse nõ existimãtur, quia nõ temere ancillæ eius rei causa cõparãtur vt pariãt, augent tamẽ hereditatẽ. quippe cũ ea omnia sint hereditaria, dubiũ nõ est quin ea possessor si aut[A] posideat, aut post petitã hereditatẽ dolo malo fecit quo minus posideret, debeat restituere. Sed & pensiones quæ ex locationibus prædiorũ vrbanorũ perceptæ sunt venient, licet à lupanario perceptæ[B] sint: nam & in multorum honestorũ virorũ prędiis lupanaria exercẽtur.

A si ea
B Ne honesta interpretatio nõ honesti quæstus lucrum possessori faueat. l. si possessor. infr. ne percipienda autẽ ex inhonesto quæstu non vocent. l. generaliter. infra de vsur.

XXVIII. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum

POst senatusconsultũ enim omne lucrũ auferendũ esse tam bonæ fidei possessori quàm prædoni, dicendũ est.

XXIX. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum

MErcedes planè à colonis acceptæ loco sunt fructuũ. Operæ quoque seruorum in eadem erunt causa qua sunt pensiones. item vecturæ nauium & iumentorum.

XXX. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum

IVlianus scribit, actorẽ eligere debere vtrũ sortem tantũ an & vsuras velit cum periculo nominũ agnoscere. Atquin secundum hoc nõ obseruabimus[C] quod senatus voluit, bonæ fidei possessorẽ teneri quatenus locupletior sit. quid enim si pecuniã eligat actor quæ seruari nõ põt? Dicendũ itaque est in bonæ fidei possessore hæc tantũmodo eũ præstare debere: id est vel sortẽ & vsuras eius si & eas percepit: vel nomina cũ eorũ cessione in id facienda, quod ex his adhuc deberetur: periculo scilicet petitoris.

C seruabimus

Possessor an imputet, quod soluit creditoribus hereditarijs.

XXXI. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum

SI quid possessor soluit creditoribus, reputabit: quamquam ipso iure non liberauerit petitorẽ hereditatis. nã quod quis[D] suo nomine soluit nõ debitoris, debitorẽ non liberat. Et ideo Iulianus libro sexto digestorũ scribit, ita id imputatur ũ possessorẽ, si cauerit se petitorẽ defensum iri[E]. Sed an & bonæ fidei possessor debeat defendẽdum[F] cauere, videndũ erit: quia in eo quod soluit nõ videtur locupletior factus: nisi fortè habeat condictionẽ, & hoc nomine videtur locupletior quia potest repetere. finge enim eum dum se heredem putat soluisse suo nomine. Et videtur mihi Iulianus de solo prædone vt caueat sensisse, non etiam de bonæ fidei possessore. condictionem tamen præstare debebit. Sed & petitor si à creditoribus cõueniatur, exceptione vti debebit. Sed[G] si ipsi aliquid prædoni debebatur, hoc deducere non debebit: maximè si id fuit debitum quod natura debebatur. Quid tamen si expediebat petitori id debitum esse dissolutum propter pœnam vel aliam causam? potest dici ipsum sibi vel soluisse vel debuisse soluere. 1 Iustus autem possessor dubio procul debebit deducere quod sibi debetur. Sicut autem sumptum quem 2 fecit deducit, ita si facere debuit nec fecit, culpæ huius[H] reddat rationem, nisi bonæ fidei possessor est: tunc enim quia quasi suam rem neglexit, nulli querellæ subiectus est ante petitam hereditatem. postea verò & ipse prædo est. Illud planè prædoni imputari nõ potest, cur passus est debitores liberari & pauperiores fieri[I] & non eos conuenit: cum[K] actionem non habuerit. Quod autem possessori solutum est, an restituere debeat videamus. & si[L] bonæ fidei possessor fuit siue non, debere restituere placet. & quidem si restituerit, vt Cassius scribit & Iulianus libro sexto, liberari ipso iure debitores.

D quod quisque
E defensum iri. defensum
F ad defendendum
G Sed & si
H eius
I effici
K quando actionem
L siue bonæ

XXXII. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum

PEr seruum adquisitæ res heredi restituẽdæ sunt. quod procedit in hereditate liberti: & cum de inofficioso agitur, cum interim in bonis esset[M] heredis.

M Veteres legerunt esset. quæ lectio magnã oportunam vim facit dicendi reperit.

XXXIII. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum

NIsi ex re heredis scripti stipulatus sit. Iulianus scribit, si hominem possessor distraxerit, si quidem non necessarium hereditati, petitione hereditatis pretiũ præstaturum: imputaretur enim ei si nõ distraxisset. quòd si necessariũ hereditati, si quidẽ viuit, ipsum præstãdũ: si decesserit, fortassis nec pretiũ. sed nõ passurum iudicem qui cognoscit, possessorem pretiũ lucrari scribit. & verius est.

XXXIIII. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum

FIliusfamilias militis puto peti posse hereditatem ex testamento nobis obuenientem. Si seruus vel filiusfamilias

milias res hereditarias teneat, à patre dominóve peti hereditas potest, si facultatem restituendarum rerum habet. Certe si pretium rerum hereditariarum venditarum in peculio serui habeat, & Iulianus existimat posse a domino quasi à iuris possessore hereditatem peti.

XXXV. GAIVS libro sexto ad Edictum prouinciale

IDem Iulianus ait, etiam[a] si nondum pretia rerum consecutus sit seruus, posse à domino quasi à iuris possessore hereditatem peti: quia habet actionem qua eam pecuniam consequatur. quæ quidem actio etiam ignoranti adquireretur.

Petitio hereditatis, qua datur contra patrem, vel dominum nõ habet naturam actionis de peculio, nisi quatenus datur ad personales præstationes.

XXXVI. PAVLVS libro vicesimo ad Edictum

SI à domino vel à patre qui pretia possidet, hereditas petatur, an filio vel seruo mortuo vel seruo manumisso vel emancipato filio, intra annum agi debeat? & an debitum sibi dominus vel pater deducere potest? Iulianus verius esse ait id[b] quod Proculus quoque respondit, perpetuò actionem dandam: nec deduci oportere id quod ipsi debetur: quia non de peculio agatur, sed hereditas petatur. hæc rectè, si pretia habeat seruus vel filiusfamilias. quòd si propterea hereditas petatur à domino quod seruus debitor fuit, perinde haberi debebit atque si de peculio ageretur. Idem dicendum Mauricianus[c] ait, etiã si pecuniam ex pretio perceptam seruus vel filius consumpserit: sed[d] alias ex peculio eius solui potest. Sed & à filiofamilias peti hereditatem posse nõ est dubium: quia restituendi facultatem habet, sicut ad exhibendũ. Multo magis dicimus posse peti hereditatem a filiofamilias, qui cũ paterfamilias esset & possideret hereditatem, adrogandum[e] se præstabit[f]. Si possessor hereditarium seruum occiderit, id quoque in hereditatis petitione veniet. Sed Pomponius ait actorem debere eligere vtrum velit sibi eum condemnari vt caueat se non acturum lege Aquilia, an malit integram sibi esse actionem legis Aquiliæ omissa eius rei æstimatione à iudice. Quæ electio locum habet si ante aditam hereditatem occisus sit seruus: nam si postea, ipsius actio propria effecta est, nec veniet in hereditatis petitionem.

Re à prædone vendita perempta, est electio actoris, vtrum pretium solutum, vel conuentum exigat.

3 Si prædo dolo desisset possidere, res autem eo modo interierit quo esset interitura & si eadem causa possessionis mansisset, quantum ad verba senatusconsulti, melior est causa prædonis quam bonæ fidei possessoris: quia prædo si dolo desierit possidere, ita cõdemnatur atque si possideret, nec adiectum esset SI RES INTERIERIT. Sed non est dubium, quin non debeat melioris esse conditionis quàm bonę fidei possessor. Itaque & si pluris venierit res, electio debebit esse actoris, vt pretium cõsequatur: 4 alioquin lucretur aliquid prædo. Quo tempore locupletior esse debeat bonæ fidei possessor dubitatur. sed magis est rei iudicatæ tempus spectandum esse.

An sumptus deducendi sunt.

5 Fructus intelleguntur deductis impensis quæ quærẽdorum cogendorum[g] conseruandorúmque eorum gratia fiunt. Quod non solum in bonæ fidei possessoribus naturalis ratio expostulat, verumetiam in prædonibus: sicut Sabino quoque placuit.

XXXVII. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum

QVod si sumptum quidem fecit, nihil autem fructuũ perceperit, æquissimum erit rationem horum quoque in bonæ fidei possessoribus haberi.

XXXVIII. PAVLVS libro vicesimo ad Edictum

PLane in ceteris necessariis & vtilibus impensis posse[h] separari, vt bonæ fidei quidem possessores has quoque imputent, prædo autem de se queri debeat, qui sciens in rem alienam impendit. Sed benignius[i] est in huius[k] quoque persona haberi rationem impensarum: non enim debet petitor ex aliena iactura lucrũ facere. & idipsum officio iudicis continebitur. nam nec exceptio doli mali desideratur. Plane[l] potest in eo differentia esse, vt bonæ fidei quidem possessor omnimodo[m] impensas deducet[n], licet res non extet in quam fecit: sicut tutor vel curator consequuntur: prædo autem non aliter quàm si res melior sit[o].

XXXIX. GAIVS libro sexto ad Edictum prouinciale

VTiles autem necessariæque sunt, veluti quæ fiunt reficiendorum ædificiorum gratia, aut in nouelleta[p], aut cum seruorum gratia litis æstimatio soluitur, cum id vtilius sit quàm ipsos dedi. Denique alias complures eiusdem generis esse impensas manifestum est. Videamus tamen ne & ad picturarũ quoq; & marmorum & ceterarum voluptariarum rerum impensas æque proficiat nobis doli exceptio, si[q] modò bonæ fidei possessores simus: nam prædoni[r] probè dicetur, nõ debuisse in alienam rem superuacuas impensas facere: vt tamen potestas ei fieret tollendorum eorum quæ sine detrimento ipsius rei tolli possunt.

Si res naturaliter interierit cuius sit periculum.

XL. PAVLVS libro vicesimo ad Edictum

ILlud quoque quod in oratione Diui Hadriani est, vt post acceptum iudicium id actori præstetur, quod habiturus esset si eo tempore quo petit[s] restituta esset hereditas, interdum durum est. quid enim si post litem contestatam mancipia aut iumenta aut pecora deperierint? damnari debebit secundũ verba orationis, quia potuit petitor restituta hereditate distraxisse ea. Et hoc iustũ esse in specialibus petitionibus Proculo placet. Cassius contra sensit. In prædonis persona Proculus rectè existimat: in bonę fidei possessoribus Cassius. Nec enim debet possessor aut mortalitatem præstare, aut propter metum huius periculi temere indefensum ius suum[t] relinquere. Prædo fructus suos non facit, sed augent hereditatem: ideóque eorum quoque fructus præstabit. In bonæ fidei autem possessore hi tantum veniunt in restitutione quasi augmenta hereditatis, per quos locupletior factus est. Actiones si quas possessor nanctus est, euicta hereditate restituere debet: veluti si interdictum vnde vi, aut quod precario cõcessit. Contra quoque si possessor cauerit damni infecti, 3 cauendum est possessori. Ad officiũ iudicis pertinebunt & noxales actiones, vt si paratus sit possessor noxæ dedere seruum qui damnũ dederit in (re) hereditaria vel furtũ fecerit, absoluatur: sicut fit in interdicto quod vi aut clam.

Inspicitur, quantum possideatur tempore rei iudicandæ.

XLI. GAIVS libro sexto ad Edictum prouinciale

SI quo tempore cõueniebatur possessor hereditatis, pauciores res possidebat, deinde aliarum quoque rerũ possessionem adsumpsit, eas[v] quoque victus restituere debet[x]: siue ante acceptum iudicium siue postea adquisierit possessionem. Et si fideiussores quos dederat ad litem non sufficiant, iubere eum debebit procõsul vt idoneè caueat. Ex diuerso quoque, si pauciores postea possidebit quàm initio possidebat, si modo id sine dolo eius acciderit absolui debet, quod[y] ad eas res quas desiit possidere. Fructus computandos etiam earum rerum quas defunctus pignori accepit, Iulianus ait.

Causa bonus actionis.

XLII. VLPIANVS libro sexagensimo septimo ad Edictum

SI debitor hereditarius non ideo nolit soluere quòd se dicat heredem, sed ideo quòd neget aut dubitet an hereditas pertineat ad eum qui petit hereditatem, non tenetur hereditatis petitione.

An ei, qui legatum accepit detur hæc actio.

XLIII. PAVLVS libro secundo[z] ad Plautium

POstquam legatum à te accepi, hereditatem peto. Atilicinus quibusdam placuisse ait, non aliter mihi aduersus te dandam petitionem quàm si legatũ redderem. Videamus tamen ne non aliter petitor hereditatis legatum restituere debeat, quàm si et caueatur, si contra eum de hereditate iudicatum fuerit, reddi ei legatum: cũ sit iniquum, eo casu possessorem hereditatis legatum quod soluerit retinere: & maxime si non per calumniam sed per errorem hereditatem petierit aduersarius. idque & Lælius[A] probat. Imperator autem Antoninus rescripsit, ei qui legatum ex testamento abstulisset, causa cognita hereditatis petitionem negandam esse: scilicet si manifesta calumnia sit.

XLIIII. IAVOLENVS libro primo ex Plautio

CVm is qui legatum ex testamento percepit, hereditatem petit, si legatum quocumque modo redditum non sit, iudicis officio continetur vt victori deducto eo quod accepit, restituatur hereditas.

Qui se liti obtulit, vt possessor condemnabitur, licet non possideat.

XLV. CELSVS libro quarto Digestorum

QVi se liti optulit cum rem non possideret, condemnatur: nisi si euidentissimis probationibus possit ostendere actorẽ ab initio litis scire eũ non possidere. quippe isto modo nõ est deceptus. & qui se hereditatis petitioni optulit, ex doli clausula tenetur. æstimari[B] scilicet oportebit quanti eius interfuit non decipi.

XLVI. MODESTINVS libro sexto Differentiarum

PRædonis loco intellegendus est[C] is qui tacitam fidem interposuerit vt non capienti restitueret hereditatem.

Marginal notes: a & si; b & id; c Martianus; d sed si aliãs; e ad adrogandum; f præbuit; g colligendorum; h possunt; i Propter naturam indicij bonæ fidei nam in fri... à C. domum. C. de rei vendic.; k huiusmodi quidem; l sic potest; m omnino; n deducat; o sit factis; p in nouale; q vtique, si modo; r prædonem; s petiit; t Bonæ fidei possessor merà non fecit... ; v eam; x impendit, quod notant in Fl. vê. legit debebat; y quoad; z lib. 20. ad edictum; A & Aelius; B æstimarique; C & is

Qui perdidit in actione falsi, non prohibetur dicere nullum.

XLVII. IDEM libro octauo Responsorum

LVcius Titius cum in falsi testamẽti propinqui accusatione non optinuerit, quæro an de non iure facto nec signato testamento querella illi competere possit. Respondit, non ideo repelli ab intentione non iure facti testamẽti, quòd in falsi accusatione non optinuerit.

Differentia venditionis voluntariæ & necessariæ.

XLVIII. IAVOLENVS libro tertio ex Cassio

IN æstimationibus hereditatis [a] ita venit pretiũ vẽditæ hereditatis, vt id quoq; accedat quod plus fuit in hereditate, si ea [b] negotiationis causa venit: sin autẽ ex fideicõmissi causa, nihil amplius, quàm quod bona fide accepit.

a hæreditariis
b si ex

Casus in quo alia iudicia nõ differũtur ob petitionẽ hereditatis.

XLIX. PAPINIANVS libro tertio Quæstionum

SI bonæ fidei possessor hereditatis velit cum debitoribus hereditariis aut [c] qui res hereditarias occupauerint consistere, audietur vtique si periculum erit ne inter moras actiones intercidant. Petitor autem hereditatis extra [d] metũ exceptionis in rẽ agere poterit. quid enim si possessor hereditatis neglegat? quid [e] si nihil iuris habere se sciat?

c aut his qui
d citra impedimentum
e quod si

Sumptuum deductio factorum in monumentum.

L. IDEM libro sexto Quæstionum

HEreditas etiam sine vllo corpore iuris intellectũ habet. [1] Si defuncti monumentum condicionis implendæ gratia bonæ fidei possessor fecerit, potest dici, quia voluntas defuncti vel tunc in hoc seruanda est, vtique si probabilem modum faciendi monumenti sumptus vel quantum testator [f] iusserit non excedat, eum cui aufertur hereditas, impensas ratione doli exceptione eius retenturum, aut actione negotiorum gestorũ repetiturum [g], veluti hereditario negotio gesto: quamuis enim stricto iure nulla teneantur actione heredes ad monumentum faciendum, tamen principali vel pontificali auctoritate compelluntur ad obsequium supremæ voluntatis.

f Si modũ facultatis testatoris fuerint secuti, d. l. i. in fi. & i. ad legem Falcid.
g petiturum.

LI. IDEM libro secundo Responsorum

HEres furiosi substituto [h] vel sequentis gradus cognato fructus medii temporis, quibus per curatorẽ furiosus locupletior factus videtur, præstabit: exceptis videlicet impensis quæ circa eandem substantiam tam necessariæ [k] quàm vtiliter factæ sunt. Sed & si quid circa furiosum necessariè fuerit expensum, & hoc excipiatur: nisi alia sufficiens substantia est [l] furioso ex qua sustentari potest. [1] Fructuum post hereditatem petitam perceptorum vsuræ nõ præstãtur. Diuersa ratio est eorũ qui ante actionem hereditatis illatam percepti hereditatem auxerunt.

h si substituto
i consequẽtis
k necessariò
l erat

LII. HERMOGENIANVS libro secundo Iuris Epitomarum

SI possessor ex hereditate inhonestos [m] habuerit quæstus, hos etiam restituere cogetur: ne honesta interpretatio non honesto [n] quæstui lucrum possessori faciat.

m Qui liberales aut inhonesti quæstus, Cic. lib. i. offic.
n honesti quæstus

Casus in quo alienantur res hereditariæ.

LIII. PAVLVS libro decimo ad Sabinum

NOn solum ad æs alienum hereditarium exsoluendũ necessaria alienatio possessori est, sed & si impensæ necessariæ in rem hereditariam factæ sunt à possessore, vel si mora perituræ deterioresve futuræ erant.

Cui detur hæc actio.

LIIII. IVLIANVS libro sexto Digestorum

EI qui partes [o] hereditarias vel totam à fisco mercatus fuerit, non est iniquum dari actionem per quam vniuersa bona persequatur: quemadmodum ei [p] cui ex Trebelliano senatusconsulto hereditas restituta est, petitio hereditatis datur. [1] Heres debitoris id quod defunctus [q] pignori dederat, quin hereditatem petendo consequi possit dubium non est. [2] Cum prædia vrbana & rustica neglegẽtia possessorum peiora sint facta, veluti quia [r] vineæ, pomaria, horti extra cõsuetudinem patrisfamilias defuncti culta sunt: huius æstimationem earum rerum quãto peiores sint factæ, possessores pati debent.

o partem hereditariam
p & cui
q defunctus
r quòd

Etiam bonæ fidei possessor tenetur restituere totum, quod nomine pœnæ exegit.

LV. IDEM libro sexagensimo Digestorum

EVicta hereditate, bonæ fidei possessor quod lege Aquilia exegisset, non simplum sed duplum restituet: [s] lucrum enim ex eo quod propter [s] hereditatem acceperit facere non debet. *Fructuum restitutio.*

s Quod igitur propter eam sibi ablata exegerat, tenebitur eas restituere. l. at vero. §. i. ad leg. Aquil.

LVI. AFRICANVS libro quarto Quæstionum

CVm hereditas petita sit, eos fructus quos possessor percepit [t], omnimodo restituendos [v], & si petitor eos percepturus non fuerat.

t accepit, imponunt, qui negant in Fl. leg. præcepit.
v restituendos sit

Quod sit officiũ iudicis cum duo hereditatẽ petunt ab eodẽ &c.

LVII. NERATIVS libro septimo Membranarum

CVm idem eandẽ hereditatẽ aduersus duos defendit, & secũdũ alterũ ex his iudicatũ est, quæri solet verũ perinde ei hereditatẽ restitui oporteat atque oporteret si [x] aduersus aliũ defensa nõ esset: vt scilicet si mox [x] & [y] secũdũ aliũ fuerit iudicatũ, absoluatur is cũ quo actum est, quia neque possideat neque dolo malo fecerit quo minus [z] possideret quod iudicio reuictus [z] restituerit. an quia possit & secũdũ aliũ iudicari, nõ aliter restituere debeat quam si cautum ei fuerit, quòd aduersus alium eandẽ hereditatem defendit. Sed melius est, officio iudicis cautione vel satisdatione victo mederi: cum & res salua sit ei qui in exsecutione tardior venit aduersus priorem victorem.

x simul
y ac
z victus

Patre filio restituente hereditatẽ, deducit id quod impendit in eius honorem.

LVIII. SCÆVOLA libro tertio Digestorum

FIlius à patre emãcipatus secundũ condicionem testamenti matris adiit hereditatem: quã pater antequam [a] filium emanciparet possedit [A], fructusque ex ea possedit: sed erogationem in honorem filii cũ esset senator fecit ex ea. quæsitũ est, cũ paratus sit pater restituere hereditatẽ habita ratione eorũ quæ in eum erogauit, an filius nihilo minus perseuerans petere hereditatem doli mali exceptione summoueri possit. Respondi, & si non exciperetur, satis per officium iudicis consuli.

A percepit.

SI PARS HEREDITATIS PETATVR. TIT. IIII.

VLPIANVS libro quinto ad Edictum

POST actionem quam proposuit prætor ei qui ad se solũ hereditatẽ pertinere contendit, cõsequens fuit & ei proponere qui partem hereditatis petit.

Variæ species quibus totius petendi ostenditur.

[1] Qui [B] hereditatẽ vel partem hereditatis petit, is [C] nõ ex eo metitur quod possessor occupauit, sed ex suo iure. & ideo siue ex asse heres sit, totã hereditatẽ vindicauit, licet tu vnã rem possideas: siue ex parte, partẽ, licet tu totã hereditatem possideas. [2] Quinimmo si duo possideãt hereditatem, & duo sint qui ad se partes pertinere dicant, non singuli à singulis petere cõtenti esse debent, puta primus à primo vel secũdus à secundo: sed ambo à primo, & ambo à secũdo: neq; enim alter primi alter secũdi partẽ possidet, sed ambo vtriusque [D] pro herede. Et si possessor & petitor possideant hereditatẽ, cum vnusquisque eorum partem dimidiã hereditatis sibi [†] adserat, inuicem petere debebant, vt partes eorũ cõsequantur: aut si controuersiam sibi non faciunt hereditatis, familiæ herciscundæ experiri eos oportebit. [3] Si ego ex parte me dicam heredẽ, coheres autem meus possideat hereditatẽ cum extraneo, cum nõ plus coheres haberet sua parte, verum à solo extraneo an verò & [E] à coherede deberẽ petere hereditatem, quæritur. Et Pegasus fertur existimasse, à solo extraneo me petere debere: eumque restituturum quidquid possidet. & fortassis hoc officio iudicis debeat fieri. Ceterum ratio facit [F] vt à duobus petam hereditatem, hoc est & à coherede meo: & ille quoque dirigat actionem aduersus exterum possessorem. Sed Pegasi sententia vtilior [G] est [H].

B is qui totã hereditatem
C ius non
D vtriusque. Proinde & si pro herede possessor
† adserant
E etiam
F Summo iure enim vtrique experiri debeo: cum vterque partem meam possideat. supra. §. quinimmo.
G Verior. Flor. Iustæ melior est. Superior enim sententia summo iure non minus vera est. Sed hæc benignior est, & vtilior.
H Vt perplexitas & ambages (hæ enim agerentur eadem de re) vitentur.

Qui partẽ possidet pro indiuiso, à coherede & extraneo possidentibus residuam partem petet, vel inter eum & coheredem compensatio fiet.

[4] Item si cũ me ex parte dimidia heredẽ dicerem, trientẽ hereditatis possidere, deinde residuũ sextantẽ velim persequi, qualiter agã videamus. Et Labeo scribit, vtiq; partẽ dimidiam me petere debere à singulis. sic fieri vt à singulis sextantem consequar, & habebo bessem. quod verum puto. sed [I] ipse tenebor ad restitutionem sextantis ex triente quem possidebam. & ideo officio iudicis inuicem compensatio erit admittenda eius quod possideo, si fortè coheredes sint à quibus hereditatem peto.

I sed & ipse

Incertæ partis petitio.

[5] Interdum prætor incertæ partis hereditatis petitionẽ indulget idoneis causis interuenientibus. vt puta est defuncti fratris filius, sunt & vxores defunctorum fratrũ prægnates [K]. quam partem fratris filius hereditatis vindicet incertum est: quia quot edãtur fratrum defuncti [L] filii incertum est. Aequissimũ igitur est incertæ partis vindicationem ei concedi. Nõ audenter itaque [M] dicitur, vbicumque meritò quis incertus est quam partem vindicet, debere ei incertæ partis vindicationem concedi.

K prægnãtes
L defunctorũ
M tamen

Qui speratur admitti ad partem, facit partem.

II. GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale

SI ex pluribus ad quos eadẽ hereditas pertinet, quidam adierint quidam adhuc deliberent, eos [N] qui adierint, si petant hereditatẽ, non maiorẽ partẽ petere debere quàm habituri essent ceteris adeuntibus: nec eis prodesse, si ceteri non adierint. Non adeuntibus autem ceteris poterunt tunc partes eorum petere, si modò ad eos pertinerent.

N placuit eos

Vxore prægnante relicta an filium iam natum interim petere, & quam partem possit.

III. PAVLVS libro septimodecimo ad Plautium

ANtiqui [O] libero ventri ita prospexerũt, vt in tempus nascendi omnia ei iura integra reseruarent: sicut ap-

O Comprobat l. 4. de legib. l. Sed et si restituatur, de iudic. Duar.

paret in iure hereditatium, in quibus qui post eum gradum sunt adgnationis, quo est id quod in vtero est, non admittuntur dum incertum est an nasci possit. vbi autem eodem gradu sunt ceteri quo & venter, tunc quæ portio in suspenso esse debeat, quæsierunt: ideo quia[a] non poterât scire quot nasci possunt: ideo[b] etiā multa de huiusmodi re tā varia[c] & incredibilia credūtur[d], vt fabulis adnumerētur. Nam traditū est, [&] quatuor pariter puellas à matrefamilias natas esse. alioquin tradidere nō leues auctores quinquies quaternos enixā. Peloponensi[e], multas[f] Aegypti[g] vno vtero septenos. Sed & tregeminos senatores cinctos[h] vidimus Horatios. Sed & Lælius[i] scribit, se vidisse in palatio mulierē liberā quę ab Alexādria perducta est vt Hadriano ostenderetur cum quinque liberis, ex quibus quatuor eodem tēpore enixa, inquit, dicebatur, quintū post diem quadragensimum. Quid est [ergo] prudentissimè[k] iuris auctores medietatem quandam secuti sunt, vt quod fieri non rarum[l] admodum potest intuerentur: id est quia fieri poterat vt tregemini nascerentur, quartam partē superstiti filio adsignauerint. ΤΟ[m] ΓΑΡ ΑΠΑΞ Η ΔΙΣ, vt ait Theophrastus, ΠΑΡΑΒΑΙΝΟΥΣΙΝ ΟΙ ΝΟΜΟΘΕΤΑΙ. Ideóq; & si vnū paritura sit, non ex parte dimidia sed ex quarta interim heres erit.

a & quia
b ideo quod
c In hunc locū Gel. lib. 10. ca. 2.
d tradiderūt.
e Peloponensem. Peloponensiam.
f & multas
g Aegyptias
h Vt milites essent expeditiores. succincti in prælium ibant. vnde cincti vocantur. Plin. lib. 7. epist. ad Rusticum in castris, sic & in literis nostris plures cui in pagano quos cinctos. & armatus intuentes.
i Sed & Aelius
k prudentissimi
l rarò
m Alc. lectio quam lib. 2. prætermittendam ... reputandam.

IIII. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum

ET si pauciores fuerint nati, residuum ei pro rata adcrescere: si plures quàm tres, decrescere de ea parte ex qua heres factus est.

V. PAVLVS libro septimodecimo ad Plautium

ILlud sciendum est, si mulier prægnans non sit, existimetur autem prægnans esse, interim filium heredem esse ex asse, quamquam ignoret se ex asse heredem esse. Idem est in extraneo si ex certa portione heres institutus sit, ex reliqua postumi[n]. Quòd si forte ita institutio facta est, QVOTCVMQVE MIHI NATI ERVNT, ET LVCIVS TITIVS PRO VIRILIBVS PORTIONIBVS HEREDES MIHI SVNTO: habebit hæsitationē numquid adire non possit, atq; qui in testamento portionē suā nescit. Sed vtilius est posse eum adire qui nescit portionē, si cetera quæ oportet eum scire nō ignoret.

n posthumus

VI. VLPIANVS libro sexto Opinionum

SOrori quam coheredem fratribus quattuor in bonis matris esse placuit, quinta portio pro portionibus quæ ad eos pertinuit cedet: ita vt singuli in quarta[o] quā antehac habere credebantur, non amplius ei quintam[p] conferant. Sumptus qui propter onera totius hereditatis iusti fiunt, ei qui patroni iure portionem euicerit, pro rata computentur.

o in quartam
p quinta

Pars hic petitur non certa sed pro indiuiso.

VII. IVLIANVS libro octauo Digestorum

NOn possumus consequi per hereditatis petitionem id quod familiæ herciscundæ iudicio consequimur, vt à communione discedamus: cum ad officium iudicis nihil amplius pertineat quàm vt partem hereditatis pro indiuiso restitui mihi iubeat.

VIII. IDEM libro quadragensimo octauo Digestorum

PErmittendum[q] erit possessori hereditatis partem quidē hereditatis defendere, parte[r] verò cedere. nec enim prohibet[s], aliquem totam hereditatem possidere, & partem scire dimidiam ad se pertinere, de altera parte controuersiam non facere.

q Coniunge l. quodā. de re. cre. Duar.
r partem verò
s phibet ius. dictio ius ex glossa Accursij in cōtextum irrepsit.

Qui vt procurator alterius administrat, petitione hereditatis non tenetur: nisi illius heres extiterit in totum vel in partem.

VIIII. PAVLVS libro tertio Epitomarum Alfeni Digestorum

CVm multi heredes instituti essent, ex his vnus in Asia erat: eius procurator venditionē fecit[t], & pecuniā pro parte eius abstulerat: postea apparuerit[v] eum qui in Asia erat antea decessisse instituto ex parte dimidia herede procuratore suo & ea parte alio. Quæsitum est, quemadmodum pecunia ex hereditate petenda esset. Responsum est, ab eo qui procurator eius fuisset totam hereditatem, quia ex hereditate ea pecunia fuisset quæ ad procuratorem ex venditione peruenisset, petere eos oportere: & nihilo minus partem dimidiam hereditatis à coheredibus[x] eius. Ita fore, sine omnis ea pecunia penes eum qui procurator fuisset resideret, vt omnem per iudicem ab eodem recuperarent, siue is partem dimidiam coheredi suo reddidisset, ipsum ex dimidia parte[,] & [ex] dimidia coheredes eius condemnarent.

t fecerat
v apparuerat
x coherede

Qui negotia hereditatis absentis nomine gerit, ab his ad quos negotium in veritate pertinet poterit conueniri actione negotiorum gestorum, & petitione hereditatis si se heredem contendat.

X PAPINIANVS libro sexto Quæstionum

CVm heredis ex parte instituti filius, qui patrem suum ignorabat viuo testatore decessisse, partem hereditatis nomine patris vt absentis administrauerit, & pecunias distractis rebus acceperit, hereditas ab eo peti non potest: quia neque pro herede neque pro possessore pretia possidet, sed vt filius patris negotiū curauit. Negotiorum autem gestorum actio ceteris coheredibus ad quos portio defuncti pertinet dabitur. Illud [enim] vtique non est metuendum, ne etiam patris à quo fortè exheredatus est teneatur heredibus, quasi negotia hereditaria gesserit: cum id quod administrauit, non fuerit paternæ hereditatis. Nam & si negotiorum gestorum actio sit ei cuius nomine perceptum[y] est, ei cuius nomine, restitui æquum est. Sed in proposito neque patris negotia fuerūt, qui esse desierat: neque paternæ successionis quæ fuerūt alterius hereditatis. Quòd si filius iste patri suo heres extitit, & mouet controuersiam quòd pater eius postquam heres extitit mortem obierit, ille tractatus incurrit, an ipse sibi causam possessionis mutare videatur. Quoniam tamen qui negotia hereditaria gessit & debitor esse cœpit, postea facient controuersiam hereditatis vt iuris possessor conuenitur, idem etiam in hoc filio respondendum erit.

y ei cuius nomine restitui æquum est, cuius suo nomine debitū erat. Cū est, hoc tamen quod alieno nomine perceptū est, restitui æquum est.

DE POSSESSORIA[z] HEREDITATIS PETITIONE

TIT. V.

z Hactenus dictum est de directa hereditatis petitione deinceps de vtili disseretur cū enim bonorum possessores, & fideicommissarij summo iure nō essent heredes: vt tamen ipsi essent, & in locum heredū in omnibus succederent. tit. de bon. poss. §. quos aut. Instit. & l. 1. in prin. ad S.C. Tre. æquum fuit dari illis vtilem hereditatis petitionē.

Bonorum possessor loco heredis est.

VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum

ORDINARIVM fuit, post ciuiles actiones heredibus propositas rationem habere prætorem etiam eorum quos ipse velut heredes facit, hoc est eorum quibus bonorum possessio data est.

II. GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale

PEr quam hereditatis petitionem tantundem consequitur bonorum possessor quantum superioribus ciuilibus actionibus heres consequi potest.

DE FIDEICOMMISSARIA HEREDITATIS PETITIONE

TIT. VI.

Fideicommissarius habetur pro herede.

VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

EX TREBELLIANO occurrit actio quæ proponitur his quibus restituta est hereditas. Nam quisquis † suscepit restitutā hereditatē ex senatuscōsulto ex quo actiones transeūt, fideicōmissaria[A] hereditatis petitione vti poterit.

† susceperit
A fideicommissaria

II. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum

QVæ actio eadē recipit quæ hereditatis petitio ciuilis.

III. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

NEc interest, mihi quis rogatus fuerit restituere, an † heres cui extitisset. [Et] si bonorum possessor sim eius cui fideicommissaria hereditas relicta est. vel alius successor per hanc actionem experiri poterim[B]. Hanc actionem sciendum est aduersus eum qui restituit hereditatem non competere[C]. Hæ autem actiones mihi dantur, quæ heredi & in heredem competunt.

† ei cui hæres extitit. Sed etiā
B potero.
C Competit autem aduersus fideicommissariū. l. 1. in princip. ad S.C. Trebel.

LIBER SEXTVS.

DE REI VINDICATIONE[D].

D Rei vindicationis formulam Cic. explicat in oratione pro Murena. & Gell. li. 20. ca. 9.

Quæ res vindicentur.

VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

POST actiones quæ de vniuersitate propositæ sunt, subiectur actio singularum[E] rerum petitionis. Quæ specialis in rem actio locum habet in omnibus rebus mobilibus, tam animalibus quàm his quæ anima carent: & in his quæ solo continentur.

E singularū

Gregis vindicatio.

Per hanc autem actionem liberæ personæ quæ sunt iuris nostri, vt puta liberi qui sunt in potestate[F], non petuntur. [Petuntur] igitur aut præiudiciis aut interdictis aut cognitione prætoria. & ita Pomponius libro trigensimo septimo[G]. Nisi fortè, inquit, adiecta causa quis vindicet. Si[H] quis ita petit filium suū [vel] in potestate, EX IVRE ROMANO, videtur mihi [&] Pomponius consentire, rectè eum egisse: ait enim adiecta causa, ex lege Quiritium, vindicare posse. Per hanc autem actionem non solùm singulæ res vindicabuntur, sed posse etiam gregem[I] vindicari Pomponius libro lectionum[K] vicensimo quinto scribit. idem & de armento & de equitio ceterisque quæ gregatim habentur dicendum est. Sed[L] enim gregem sufficiet ipsum nostrum esse, licet singula capita nostra non sint: grex enim non singula corpora[M] vindicabuntur.

F in potestate nostra
G lib. 36.
H Vnde si quis
I gregem
K lectionum variarum
L Sed &
M capita vel corpora

II. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

Sed si par numerus duorum interfuerit, neuter solidum gregem, sed ne[a] partem dimidiam totius eius vindicabit. Sed si maiorem numerum alter habeat, vt detracto ab eo nihilo minus gregem vindicaturus sit, in restitutionem[b] non veniunt aliena capita.

III. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

Marcellus libro quarto digestorum scribit: qui gregem habebat capitum trecentorum, amissis centum redemit totidem capita[c] aliena ab eo qui dominium eorum habebat, vel aliena ab eo qui bona fide ea possidebat. & hæc vtique gregis, inquit, vindicatione continebuntur. Sed & si ea sola supersint capita quæ redempta sunt, adhuc eum posse gregē vindicare. Armamenta nauis singula erunt vindicanda. scapha quoque separatim vindicabitur.

De rebus confusis, & commixtis.

2 Pomponius scribit, si quid quod eiusdem naturæ est, ita confusum est atque commixtum vt deduci[d] & separari non possint, non totum sed pro parte esse vindicandum: vtputa meum & tuum argētum in massam redactum est: erit nobis commune: & vnusquisque pro rata ponderis quod in massa habemus vindicabimus: & si incertum sit quantum quisque ponderis in massa habet.

IIII. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

Quo quidem casu etiam communi diuidundo agi poterit. sed & furti & ad exhibendum tenebitur qui dolo malo confundendum id argentum curauit[e]: ita vt in ad exhibendum actione pretii ratio haberi debeat, in vindicatione vel communi diuidundo actione hoc amplius ferat cuius argentum pretiosius fuerat.

V. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

Idem Pomponius scribit, si frumentum duorum non voluntate eorū confusum sit, competit singulis in rem actio in id in quantum paret[f] in illo aceruo suum cuiusq; esse. quòd si voluntate eorum commixta sunt, tunc communicata videbuntur: & erit communi diuidundo actio.

2 Idem scribit, si ex melle meo, vino[g] tuo factum sit mulsum, quosdam existimasse id quoque communicari. sed puto verius, vt & ipse significat, eius potius esse qui fecit: quoniam suam speciem pristinam non continet[h]. Sed si plumbum cum argento mixtum sit, quia deduci[i] possit, nec communicabitur nec communi diuidundo agetur, quia separari potest: agetur autem in rem actio. Sed si deduci, inquit, non possit, vt puta si æs[k] & aurū mixtum fuerit, pro parte esse vindicandum. Nec[l] quaquam erit dicendum quod in[m] mulso dictum est: quia vtraque materia etsi cōfusa, manet tamen. Idem scribit, si equam meam equus tuus prægnatē fecerit, non esse tuum sed meū quod natū est.

3 De arbore quæ in alienū agrū translata coaluit & radices immisit, Varus & Nerua vtilem in rē actionem dabant[n]. nam si nondum coaluit, mea esse non desinet.

4 Cum in rem agatur, si de corpore conueniat, error autem sit in vocabulo, rectè actum esse videtur. Si plures sint eiusdē nominis serui, puta plures Erotes, nec appareat de quo actū sit, Pōponius dicit nullā fieri condemnationem.

Quomodo res designanda sit, quæ vindicatur.

VI. PAVLVS libro sexto ad Edictum

Si in rem aliquis agat, debet designare rem, & vtrum totam an partem, & quotā petat: appellatio enim rei non genus sed speciem significat. Octauenus ita definit, quòd infectæ quidem materiæ pondus, signatę verò numerum, factæ autem speciem dici oportet. Sed & mensura dicenda erit cum res mensura continebitur. Et si vestimenta nostra esse vel dari oportere nobis petamus[o], verum numerum eorum dicere debebimus an & colorem? & magis est vt vtrumque. nam illud inhumanum est, cogi nos dicere trita[p] sint an noua. Quamuis & in vasis occurrat difficultas, vtrum lancem dumtaxat dici oporteat, an etiam quadrata[q] vel rotunda, vel pura an cælata sint. quę ipsa in petitionibus quoque adiicere difficile est: nec ita coartanda res est, licet in petendo hominę nomē eius dici debeat: & vtrum puer an adulescens sit. vtique si plures sint: sed si nomen eius ignorem, demonstratione eius vtendum erit: veluti QVI EX ILLA HEREDITATE EST. QVI EX ILLA NATVS EST. Item fundum petiturus, nomen eius & quo loci sit dicere debebit.

VII. IDEM libro vndecimo ad Edictum

Si is qui optulit se fundi vindicationi damnatus est, nihilo minus à possessore rectè petitur, sicut Pedius ait.

Si res pro indiuiso possideatur à socio meo, & ab alio aliam tantum conueniam pro diuiso, vtrumque pro rata conueniam.

VIII. IDEM libro duodecimo ad Edictum

Pomponius libro trigensimosexto[r] probat, si ex æquis partibus fundum mihi tecum communē tu & Lucius Titius possideatis, non ab vtrisque quadrantes[s] petere me debere, sed à Titio qui non sit dominus, totum semissem. Aliter atq; si certis regionibus possideatis eum fundum: nam tunc sine dubio & a te & à Titio partes fundi petere me debere. quotiens enim certa loca possidebuntur, necessariò in his aliquam partem meam esse. & ideo te[t] quoque à Titio quadrantem petere debere. Quæ distinctio neque in re mobili neque in hereditatis[v] petitione locum habet: nunquam enim pro diuiso possideri potest.

a sed nec
b in restitutionem tamen
c alia capita
d diduci
e procurauit
f apparet
g & ex vino
h retinet.
i diduci
k Nodis iuncta est vtraque obrysulo a aqua vt aurum a quocunque alio metallo separari potest. Itaq. a nn Vlpiani ratione nō fit locus, de bo. specie vbi est iudicandum quod de superiore. vlt. lib. &c. et. pater.
l nequaquam
m de mulso
n Vtilis in rem actio datur, directa non datur. l. adeo. §. vlt. & l. sed si ex mon. de acquir. rer. dom. quæ cōuenit ei, in eiusm fundo reualuit. argu. §. si quis ex aliena, de rer. diuis. Instit.
o dicamus,
p attrita
q quadratam vel rotundam.
r libro
s quadrantem

Hac actione damnatur is qui possidet, id est, detinet.

VIIII. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

Officium autem iudicis in hac actione in hoc erit, vt iudex inspiciat an reus possideat. nec ad rem pertinebit ex qua causa possideat: vbi enim probaui rem meam esse, necesse habebit possessor restituere qui non obiecit aliquam exceptionem. Quidam tamen, vt Pegasus, eam solam possessionem putauerūt hanc actionem complecti, quæ locum habet[x] in interdicto vti possidetis vel vtrubi[x]. Denique ait ab eo apud quem deposita est vel commodata, vel qui conduxerit, aut qui legatorum seruandorum causa vel dotis ventrisve[y] nomine in possessione esset, vel cui damni infecti nomine non cauebatur, quia hi omnes non possident, vindicari non posse. Puto autem ab omnibus qui tenent & habēt restituendi facultatē, peti[z] posse.

Res petita vbi restitui debeat.

X. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

Si res mobilis petita sit, vbi restitui debeat, scilicet si præsens non sit? & non malum est (si) bonæ fidei possessor sit is cum quo agitur, aut ibi restitui vbi res sit, aut vbi agitur: sed sumptibus petitoris, qui extra ciuaria in iter[A] vel nauigationem faciendi sunt.

XI. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

Nisi sit malit petitor suis impensis & periculo ibi vbi iudicatur[B], rem restitui: tunc enim de restitutione cum satisdatione cauebitur.

XII. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

Si verò malæ fidei sit possessor qui in alio loco eam rem nanctus sit, idem statui debet. Si verò ab eo loco vbi lis contestata est, eam subtractam aliò transtulerit, illic restituere debet vnde subtraxit, sumptibus suis.

Habetur ratio damni dati in hac actione.

XIII. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

Non solum autem rem restitui, verùm & si deterior res sit facta, rationem[C] iudex habere[D] debebit. finge enim debilitatum hominem vel verberatum vel vulneratum restitui. vtique ratio per iudicem habebitur quanto deterior sit factus: quamquam & legis Aquiliæ actione conueniri possessor possit. Vnde quæritur an non aliàs iudex æstimare damnum debeat quam si remittatur actio legis Aquiliæ. Et Labeo putat cauere petitorem oportere lege Aquilia[E] non acturum. quæ sententia vera est.

XIIII. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

Quod si malit actor potius legis Aquiliæ actione vti, absoluendus est possessor. Itaque electio actori danda est, non vt triplum sed duplum consequatur.

Interdum rei pretium venit in hac actione.

XV. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

Item si verberatum tradidit, Labeo ait etiam iniuriarum competere actionem petitori. Si quis rem ex necessitate distraxit, fortassis huic officio iudicis succurretur, vt pretium dumtaxat debeat restituere. Nam & si fructus perceptos distraxit ne corrūpantur[F], æque non amplius quàm pretium præstabit. Item si fortè ager fuit qui petitus est, & militibus adsignatus est modico honoris[G] gratia possessori dato, an hoc restituere debeat? & puto præstaturū. Si seruus petitus vel animal aliud demortuum sit sine dolo malo & culpa possessoris, pretium non esse præstandū plerisq;[H] aiunt. sed est verius, si fortè distracturus erat petitor si accepisset, morā passo debere præstari: nam si ei restituisset, distraxisset & pretiū esset lucratus.

XVI. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

Vtique autem etiam mortuo homine necessaria est sententia propter fructus & partus & stipulationem de euictione: non enim post litem contestatam vtique & factum[I] possessor præstare debet.

De culpa.

Culpa non intellegitur si nauem petitam tempore[K] nauigationis[L] trans mare misit, licet ea perierit: nisi si minus idoneis hominibus eam commisit.

Possessor tenetur de facto eius cui vendidit, sicut de suo facto.

XVII. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

Iulianus libro sexto[M] digestorum scribit, si hominem qui Mæuii erat emero à Titio, deinde cum eum Mæuius à me peteret, eundem vendidero, eumq; emptor occiderit: æquum esse me pretium Mæuio restituere.

Fructuum restitutio, & aliarum accessionum.

Idem Iulianus eodem libro scribit, si moram fecerit in homine

t sit libro à te quoq. & a Titio quadrantem me
v Id est, omnium rerum. quod est incorporale, nec possideri potest pro diuiso. Nā si heredes ut pro rebus hereditariis accipiatur, pro diuiso potest possideri. l. 1. §. si ego. si pars hered. pet.
x vtrobique. Rectius est Flor.
y vel ventris, vel rei seruādę nomine
z Additur negatio in aliquibus.
A itinere vel nauigatione
B vindicatur
C eius rationē
D habebit
E Aquilia se non
F corrūperentur.
G Eodem modo locus est. Apul. in Apol. 2. ad Claud. Max. Rū pa inquit, tabulas vt te iube Maximo, 7 ... filium heredem, mihi verò ... nescio quid honoris gratia legatū ne si quid ei humanitus accidisset, nomen meum in tabulis nō haberem. Duar. 2. disp. c. 31.
H plerisq; placuit
I fatum
K tēpore congruo
L De quo vide Voget. li. 4. c. 30.
M Iulian. li. 7

homine reddendo possessor & homo mortuus sit, & fructuum rationem vsque ad rei iudicatæ tempus spectandam esse. Idem Iulianus ait, non solùm fructus sed etiam omnem causam præstandam: & ideo & partum venire in restitutionem & partuum fructus. Vsque adeo autem & causæ venit, vt Iulianus libro septimo scribit, si per eum seruum possessor adquisierit actionem legis Aquiliæ, restituere cogendum. Quòd si dolo malo ipse possessor desierit possidere, & aliquis hominem iniuria occiderit, aut pretiū hominis aut actiones suas præstare cogetur: vtrum eorum voluerit actor. Sed & fructus quos ab alio possessore percepit, restituere eum oportet: lucrum enim ex eo homine qui in lite esse cœperit, facere nō debet. Sed fructus eius temporis, quo tempore possessus est ab eo qui euicerit, restituere non debet. Sed quod dicit de actione legis Aquiliæ, procedit si post litem contestatam vsucepit possessor: quia plenum ius incipit habere.

De re interim vsucapta.

XVIII. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

SI post acceptum iudicium possessor vsu hominem cepit, debet eū tradere, eóq; nomine de dolo cauere: periculū est enim ne eū vel pignerauerit vel manumiserit.

XVIIII. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

IPsi quoque reo cauendum esse Labeo dicit NIHIL NEGAVI RECTE PRAESTARI; si fortè fundi nomine damni infecti cauit.

Causa omnis restituitur.

XX. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

PRæterea restituere debet possessor & quæ post acceptum iudicium per eum non ex re sua adquisiuit. in quo hereditates quoque legatáque quæ per eum seruum obuenerunt, continentur. nec enim sufficit corpus ipsum restitui sed opus est vt & causa rei restituatur: id est vt omne habeat petitor quod habiturus foret si eo tempore quo iudicium accipiebatur restitutus illi homo fuisset. Itaque partus ancillæ restitui debet, quamuis postea editus sit quàm matrem eius, post acceptum scilicet iudicium, possessor vsuceperit. quo casu etiam de partu, sicut de matre, & traditio & cautio de dolo necessaria est.

De seruo, qui in fuga est.

XXI. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

SI à bonæ fidei possessore fugerit seruus, requiremus an talis fuerit vt & custodiri debuerit: nam si integræ opinionis videbatur vt non debuerit custodiri, absoluendus est possessor: vt tamen si interea eum vsuceperat, actionibus suis cedat petitori, & fructus eius temporis quo possedit præstet. quòd si nondum eum vsucepit absoluendum eum sine cautionibus, vt nihil caueat petitori de persequenda ea re: quo minus enim petitor eam rem persequi potest, quamuis interim dum in fuga sit vsucapiatur? nec iniquum id esse Pomponius libro trigensimonono ad edictum scribit. Si verò custodiendus fuit, etiam ipsius nomine damnari debebit: vt tamen si vsu eum non cepit, actor ei actionibus suis cedat. Iulianus autē in his casibus vbi propter fugam serui possessor absoluitur, & si nō cogitur cauere de persequenda re, tamen cauere debere possessorem si rem nanctus fuerit vt eam restituat: idque Pomponius libro trigensimo quarto variarum lectionum probat, quod verius est.

XXII. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

QVod si dolo possessoris fugerit, damnandum eum quasi possideret.

Hæc actio competit domino. Hinc variæ species, in quibus quæritur de dominio rei.

XXIII. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

IN rem actio competit ei qui aut iure gentium aut iure ciuili dominium adquisiit. Loca sacra item religiosa, quasi nostra in rem actione peti non possunt. Si quis rei suæ alienam rem ita adiecerit vt pars eius fieret, veluti si quis statuæ suæ bracchium aut pedem alienum adiecerit aut scypho ansam vel fundum vel cādelabro sigillum, aut mensæ pedem, dominū eius totius rei effici, veréque statuam suam dicturum & scyphum plerique rectè dicunt. Sed & id quod in charta mea scribitur, aut in tabula pingitur, statim meum fit: licet de pictura quidam contra senserint propter pretiū picturæ. sed necesse est ei rei cedi quod sine illa esse non potest. In omnibus igitur istis in quibus mea res per prævalentiam alienam rem trahit meámq; efficit, si eam rem vindicem, per exceptionē doli mali cogar pretium eius quod accesserit dare. Item quæcumque aliis iuncta siue adiecta accessionis loco cedunt, ea quamdiu cohærent, dominus vindicare non potest: sed ad exhibēdum agere potest vt separentur & tunc vindicentur: scilicet excepto eo quod Cassius de ferruminatione scribit. Dicit enim, si statuæ suæ ferruminatione iunctum bracchium sit, vnitate maioris partis consumi: & quod semel alienū factum sit etiam si inde abruptum sit redire ad priorem dominum non posse. Non idem in eo quod adplumbatum sit: quia ferruminatio per eādem materiam facit confusionem: plumbatura non idem efficit. Ideóq; in omnibus his casibus, in quibus neq; ad exhibendum neq; in rem locum habet, in factum actio necessaria est. At in his corporibus quæ ex distantibus corporibus essent, constat singulas partes retinere suam propriam speciē: vt singuli homines, singulæ oues. ideóq; posse me gregem vindicare, quamuis aries tuus sit immixtus. sed & te arietē vindicare posse. Quod non idem in cohærentibus corporibus eueniret: nam si statuæ meæ bracchiū alienæ statuæ addideris, non posse dici bracchium tuum esse: quia tota statua vno spiritu continetur.

De tigno iuncto.

Tignum alienum ædibus iunctum nec vindicari potest propter legē duodecim tabularum, nec eo nomine ad exhibendum agi, nisi aduersus eum qui sciens alienum iunxit ædibus: sed est actio antiqua de tigno iuncto, quæ in duplum ex lege duodecim tabularum descendit. Item si quis ex alienis cementis in solo suo ædificauerit, domum quidem vindicare poterit, cementa autem resoluta prior dominus vindicauit, etiam si post tempus vsucapionis dissolutum sit ædificium postquam à bonæ fidei emptore possessum sit: nec enim singula cementa vsucapiuntur, si domus per temporis spatium nostra fiat.

Consultius est agere possessorio quàm petitorio.

XXIIII. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

IS qui destinauit rem petere, animaduertere debet an aliquo interdicto possit nancisci possessionē: quia longè commodius est ipsum possidere & aduersarium ad onera petitoris compellere, quàm alio possidente petere.

De eo qui se obtulit liti.

XXV. VLPIANVS libro septuagensimo ad Edictum

IS qui se optulit rei defensioni sine causa, cū nō possideret nec dolo fecisset quo minus possideret, si actor ignoret, nō est absoluēdus, vt Marcellus ait. quæ sententia vera est. sed hoc post litē contestatā. ceterū ante iudicium acceptum non decipit actorē qui se negat possidere, cùm verè non possideret. nec videtur se liti optulisse qui discessit.

XXVI. PAVLVS libro secundo ad Plautium

NAm si actor scit, tunc is non ab alio sed à se decipitur: & ideo reus absoluitur.

XXVII. IDEM libro vicensimo primo ad Edictum

SIn autem cum à Titio petere vellem, aliquis dixerit se possidere, & ideo liti se optulit, & hoc ipsum in re agenda testatione probauero: omnimodo condemnandus est.

Quo tempore possidere debeat reus vt condemnetur.

Possidere autem aliquis debet vtiq; & litis contestatæ tempore & quo res iudicatur. Quòd si litis contestationis tempore possedit, cum autem res iudicatur, sine dolo malo amisit possessionem, absoluendus est possessor. Item si litis contestatæ tempore non possedit, quo autem iudicatur possidet, probanda est Proculi sententia vt omnimodo condemnetur. Ergo & fructuum nomine ex quo cœpit possidere damnabitur.

Casus superueniens excusat possessorem à præcedente culpa.

Si homo petitus dolo possessoris deterior factus sit, deinde sine culpa eius ex alia causa mortuus sit, æstimatio non fiet eius quod deteriorē eū fecerat: quia nihil interest petitoris. sed hæc quantū ad in rem actionem. legis autem Aquiliæ actio durat. Sed & is qui ante litem contestatam dolo desiit rem possidere, tenetur in rem actione. idq; ex senatusconsulto colligi potest, quo cautum est, vt diximus, vt dolus præteritus in hereditatis petitionem veniat. cum enim in hereditatis petitione, quæ & ipsa in rem est, dolus præteritus fertur, non est absurdū per consequentias & in speciali in rem actione dolū præteritū deduci. Si per filium aut per seruū pater vel dominus possideat, & is sine culpa patris dominive rei iudicandæ tempore absit: vel tempus dandū vel cauendū est de possessione restituēda.

An sumptuum ratio habeatur.

In rem petitam si possessor ante litem contestatā sumptus fecit, per doli mali exceptionem ratio eorum haberi debet, si perseueret actor petere rem suā non redditis sumptibus. Idem est etiā si noxali iudicio seruum defendit, & dānatus præstitit pecuniā: aut in area quæ sua petitoris, per errorē insulā ædificauit: nisi tamen paratus sit petitor pati tollere eum ædificium. Quod & in area vxori donata per iudicem qui de dote cognoscit faciendum dixerunt. Sed si puerum meum cum possideres erudisses, non idem

obseruandum Proculus existimat: quia neque carere seruo meo debeam, nec potest remedium idem adhiberi quod in area diximus.

XXVIII. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

Forte quòd pictorem aut librarium[a] docueris, dicitur non aliter officio iudicis æstimationem haberi posse,

XXIX. POMPONIVS libro vicensimo primo ad Quintum Mucium

Nisi si venalem eum habeas, & plus ex[b] pretio [eius] consecuturus sis propter artificium:

XXX. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

Aut[c] si ante denuntiatum sit actori vt impensam solueret, & eo dissimulante posita[d] sit doli mali exceptio.

XXXI. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

Ceterum cum de fructibus serui petiti quæritur, non tantùm pubertas eius spectanda est: quia etiam impuberis aliquæ operæ esse possunt. Improbè tamen desiderabit petitor fructus æstimari qui ex artificio eius percipi potuerunt, quod artificium sumptibus possessoris didicit.

XXXII. MODESTINVS libro octauo Differentiarum

Quod[e] si artificem fecerit, post vicensimum quintum annum eius qui artificium consecutus est, impensæ factæ poterunt pensari.

Quorum fructuum restitutio fiat.

XXXIII. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

Fructus nō modò percepti sed & qui percipi [honestè] potuerunt æstimandi sunt. & ideo si dolo aut culpa possessoris res petita perierit, veriorem putat Pomponius Trebatii opinionem putantis eousque fructuum rationem habendam, quousque haberetur si non perisset: id est ad rei iudicandæ tempus. quod & Iuliano placet. Hac ratione si nudæ proprietatis dominus petierit, & inter moras vsusfructus amissus sit, ex eo tempore quo ad proprietatem vsusfructus reuersus est, ratio fructuum habetur.

XXXIIII. IVLIANVS libro septimo Digestorum

Idem est & si per alluBionem pars fundo accesserit.

XXXV. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

Et [ex] diuerso, si petitor lite contestata vsumfructum legauerit, ex eo tempore ex quo discessit à proprietate fructuum rationem non habendam quidam rectè putant. 1 Vbi [autem] alienum fundum petii & iudex sententia declarauit meū esse, debet etiam de fructibus possessorem[f] condemnare: eodem enim errore & de fructibus condemnaturum[g]. non debere[h] enim lucro possessoris[i] cedere fructus, cum victus sit. alioquin, vt Mauricianus[k] ait, nec rem arbitrabitur iudex mihi restitui. & quare habeat quod nō esset habiturus possessor si statim possessionem restituisset? 2 Petitor possessori de euictione cauere non cogitur rei[l] nomine, cuius æstimationem accepit: sibi enim possessor imputare debet qui non restituit rem. 3 Eorum quoque quæ sine interitu diuidi non possunt, partem petere posse constat.

XXXVI. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

Qui petitorio iudicio vtitur, ne frustra experiatur requirere debet an is cum quo instituat actionem possessor sit, vel dolo desit possidere.

De culpa possessoris.

1 Qui in rem conuenitur, etiam culpæ nomine condemnatur. Culpæ autem reus est possessor qui[m] per insidiosa loca seruum misit, si is perit: & qui seruum à se petitum in harena esse concessit &[n] is mortuus sit: sed & qui fugitiuum[o] à se petitum non custodit, si is fugit: & qui nauem à se petitam aduerso tempore nauigatum misit, si ea naufragio perempta est.

De eo qui ædificat in area aliena.

XXXVII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum

Iulianus libro octauo[p] digestorū scribit, Si in alien Area ædificassem, cuius bonæ fidei quidem emptor fui, verùm[q] eo tempore ædificaui quo iam sciebam alienam, videamus an nihil mihi exceptio prosit: nisi fortè quis dicat prodesse de damno sollicito. Puto autem huic exceptionem non prodesse: nec enim debuit iam[r] alienam certus ædificium ponere. Sed hoc ei concedendum est, vt sine dispendio domini areæ tollat ædificium quod posuit.

De sumptibus reddendis.

XXXVIII. CELSVS libro tertio Digestorum

In fundo alieno quem imprudens emeras, ædificasti aut conseruisti[s]: deinde euincitur: bonus iudex variè ex personis causisq; constituet. finge & dominum eadem facturum fuisse: reddat[t] impensam, vt fundum recipiat vsque eo dumtaxat quo pretiosior factus est. [& si plus pretio[v] fundi accessit, solum quod impensum est.] finge pauperem, qui si[x] reddere id cogatur, laribus, sepulchris auitis carendum habeat[y]: sufficit tibi permitti tollere ex his rebus quæ possis: dum ita ne deterior sit fundus quàm si

a librariū esse
b plus pretii
c Ita distingue hanc l. dissimulāte posita sit. vt posita ad impensam referatur. deinde lege, exceptione. Reperiendum autē est ex superioribus haberi æstimationē exceptione doli mali. quasi dicat comperit pro impensa æstimationem fructus posita.
d opposita
e quid si
f possessor cōdemnari
g condēnatur
h non debet
i possessori
k Marcianus
l eius rei
m & qui per
n si is mortu⁹
o seruum fugitiuum
p li. 7. Digest.
q in aueē tempore
r in alienam. iam in alienā
s conseruisti:
t & reddet
v pretii fundu
x cuti reddere
y carēdum sit

2 initio non foret ædificatum. Constituimus[z] verò, vt si paratus est dominus tantum dare quantum habiturus est possessor his rebus ablatis[A], fiat ei potestas. neque malitiis indulgendum est: si tectorium puta quod induxeris, picturásque corradere velis, nihil laturus nisi vt officias. Finge eam personam esse domini, quæ receptum fundum mox venditura sit, nisi reddit quantum prima parte reddi 3 oportere diximus, eo deducto tu condemnandus[B] es.

XXXIX. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum

Redemptores qui suis cementis ædificant, statim cementa faciunt eorum in quorum solo ædificant.

De pignore vendito.

Iulianus rectè scribit libro duodecimo[C] digestorum, mulierem quæ intercedens fundum pignori dedit, quamuis à creditore distractum, posse in rem actione petere:

XL. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

Quia nullum pignus creditor vendidisse videtur.

Hic emptor ipso iure dominium amittit.

XLI. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum

Si quis hac lege emerit vt si alius meliorem condicionem attulerit recedatur ab emptione post allatam condicionem iam non potest in rem actione vti. Sed [& si] cui in diem addictus sit fundus, antequam adiectio sit facta 1 vti in rem actione potest: postea non poterit. Si seruus mihi vel filiusfamilias fundum vendidit & tradidit[D] habens liberam peculii administrationem, in rem actione vti potero. Sed & si domini voluntate [dominus] rem tra2 dat, idem erit dicendum: quemadmodum cum[E] procurator voluntate domini vendidit vel tradidit, in rem actionem mihi præstabit[F].

De herede.

XLII. PAVLVS libro vicensimo sexto ad Edictum

Si in rem actum sit, quāuis heres possessoris si non (possideat absoluatur, tamen si quid ex) persona defuncti commissum sit, omnimodo in damnationem veniet.

De rebus religiosis.

XLIII. IDEM libro vicensimo septimo ad Edictum

Quæ religiosis adhærent, religiosa sunt. & idcirco nec lapides inædificati postquam remoti sunt vindicari possunt. in factum autem actione petitori extra ordinem subuenitur: vt is qui hoc fecit, restituere eos compellatur. Sed[G] si alieni sine voluntate domini inædificati fuerint, & nondum functo[H] monumento in hoc detracti[I] erunt vt alibi reponerentur, poterunt à domino vindicari. Quòd si in hoc detracti erunt vt reponerentur, similiter dominum eos repetere posse constat.

XLIIII. GAIVS libro vicensimo nono ad Edictum prouinciale

Fructus pendentes pars fundi videntur.

XLV. VLPIANVS libro sexagensimo octauo ad Edictum

Si homo sit qui post conuentionem restituitur, si quidem à bonæ fidei possessore, puto cauendum[K] esse de dolo malo debere ceteros[L] etiam de culpa sua. inter quos erit & bonæ fidei possessor post litem contestatam.

Aestimatio litis.

XLVI. PAVLVS libro decimo ad Sabinum

Eius rei quæ per in rem actionem petita [tanti] æstimata est quanti in litem actor iurauerit, dominium statim ad possessorem pertinet: transegisse enim cum eo & decidisse videor[M] eo pretio quod ipse constituit.

XLVII. IDEM libro septimodecimo ad Plautium

Haec[N] si res presens sit. si[O] absens, tunc cum possessionem eius possessor nanctus sit ex voluntate actoris. & ideo non est alienum non aliter [litem] æstimari a iudice quàm si cauerit actor quòd per se non fiat possessionem eius rei non traditu[P] iri.

Sumptuum deductio.

XLVIII. PAPINIANVS libro secundo Responsorum

Sumptus in prædium, quod alienum esse apparuit, à bona fide possessore facti neque ab eo qui prædium donauit neque à domino peti possunt: verùm exceptione doli posita[Q], per officium iudicis æquitatis ratione seruantur: [scilicet] si fructuum ante[R] litem contestatam perceptorum summam excedant: etenim admissa compensatione superfluum sumptum meliore prædio facto dominus restituere cogitur.

XLIX. CELSVS libro octauodecimo Digestorum

Solum partem esse ædium existimo: nec alioquin subiacere vti mare nauibus. Meum est quod ex re mea superest, cuius vindicandi ius habeo.

Quomodo acquiratur dominium.

L. CALLISTRATVS libro secundo Edicti monitorii

Si ager ex emptionis causa ad aliquē pertineat, nō rectè hac actione agi poterit antequā traditus sit ager, tūcq; possessio

z Constituimus
A oblatis.
B condēnandus est.
C lib. 7
D Ridiculi ergo sunt qui notant in Florent. legi, vel tradidit
E & cum
F præstabitur præstauit
G Sed & si
H finito. destructo forte fa… vel structo
I disiecti
K cauere eum de
L ceteros autem &
M videbitur
N Hoc si
O si verò absens
P Etsi autem nō debeat alienare suas … præstaturū… Itaque magis diuersa est hac l. … contraria.
Q opposita
R à lite

possessio amissa sit. Sed heres de eo quod hereditati obuenerit rectè aget, etiam si possessionem eius adhuc non habuerit.

De herede possessoris.

LI. POMPONIVS libro sextodecimo ad Sabinum

SI in rem actum sit, & in heredem possessoris iudicium datum esset, culpa quoque & dolus malus heredis in hoc iudicium venit.

LII. IVLIANVS libro quinquagesimo quinto Digestorum

CVm autem fundi possessor ante litem contestatam dolo malo fundum possidere desiit, heredes eius in rem quidem actionem suscipere cogendi non sunt: sed in factum actio aduersus eos reddi debebit: per quam restituere cogantur quanto locupletes ex ea re facti fuerunt.

LIII. POMPONIVS libro trigesimo primo ad Sabinum

SI fundi possessor eum vacoluisset, semina... & postea fundus euincatur, consita tollere non potest.

Sententia non nocet aduocato.

LIIII. VLPIANVS libro sexto Opinionum

INter officium aduocationis & rei suæ defensionē multum est. nec propterea quis, si postea cognouerit rem ad se pertinere, quod alii eam vindicanti tunc ignorans suam esse adsistebat, dominium suum amisit.

De herede possessoris.

LV. IVLIANVS libro quinquagesimo quinto Digestorum

SI possessor fundi ante iudicium acceptum duobus heredibus relictis decesserit, & ab altero ex his qui totum fundum possidebat, totus petitus fuerit, quin in solidum condemnari debeat dubitari non oportet.

Peculium.

LVI. IDEM libro septuagesimo octauo Digestorum

VIndicatio non vt gregis ita & peculij recepta est: sed res singulas is cui legatum peculium est petet.

LVII. ALFENVS libro sexto Digestorum

IS à quo fundus petitus erat, ab alio eiusdem fundi nomine conuentus est. quærebatur, si alterutri eorū iussu iudicis fundum restituisset & postea secundum alterum petitorem res iudicaretur, quemadmodum non duplex damnum traheret. Respondit, vter prior iudex iudicaret, eum oportere ita fundum petitori restitui iubere, vt possessori caueret vel satisdaret, si alter fundum euicisset, eum præstare.

Si seruus vindicetur & eiusdē nomine agatur ex causa noxali.

LVIII. PAVLVS libro tertio Epitomarū Alfeni digestorum

A Quo seruus petebatur & eiusdem serui nomine cum eo furti agebatur, quærebat, si vtroque iudicio condemnatus esset, quid se facere oporteret si prius seruus ab eo euictus esset. Respondit non oportere iudicem cogere vt eum traderet, nisi ei satisdatum esset, quòd pro eo homine iudicium accepisset, si quid ob eam rem datum esset, id rectè præstari. Sed si prius de furto iudicium factum esset & hominem noxæ dedisset, deinde de ipso homine secundum petitorem iudicium factum esset, non debere ob eam rem iudicem quòd hominem non traderet litem æstimare: quoniam nihil eius culpa neque dolo contigisset quo minus hominem traderet.

Connexa alienis ædibus.

LIX. IVLIANVS libro sexto ex Minicio

HAbitator in aliena ædificia fenestras & ostia imposuit, eadem post annum dominus ædificiorum dempsit. quæro, is qui imposuerat, posset ne ea vindicare. Respondit, posse: nam quæ alienis ædificiis conexa essent, ea quamdiu iuncta manerent, eorundem ædificiorum esse: simul atque inde dempta essent, continuò in pristinam causam reuerti.

De infante & furioso.

LX. POMPONIVS libro vicesimo nono ad Sabinum

QVod infans vel furiosus possessor perdidit vel corrupit, impunitum est.

Nauis refectio, & ædificatio.

LXI. IVLIANVS libro sexto ex Minicio

MInicius interrogatus, si quis nauem suam aliena materia refecisset, num nihilo minus eiusdem nauis maneret, respondit manere. sed si in ædificanda ea idem fecisset, non posse. Iulianus notat: nam proprietas totius nauis carinæ causam sequitur.

Fructus nauis qui naturâ non peruenit.

LXII. PAPINIANVS libro sexto Quæstionum

SI nauis à malæ fidei possessore petatur, & fructus æstimandi sunt: vt in taberna & area quæ locari solent. Quod non est ei contrarium quòd de pecunia deposita quam heres nō attingit vsuras præstare non cogitur. nam etsi maximè vectura sicut vsura non natura peruenit, sed iure percipitur, tamen ideo vectura desiderari potest, quoniam periculum nauis possessor petitori præstare non debet, cùm pecunia periculo dantis fœneretur.

Fructuum æstimatio.

Generaliter autem, cum de fructibus æstimandis quæritur, constat animaduerti debere, non an malæ fidei possessor fruiturus sit, sed an petitor frui potuerit si ei possidere licuisset. quam sententiam Iulianus quoque probat.

De eo qui litis æstimationem soluit ob culpam suam.

LXIII. IDEM libro duodecimo Quæstionum

SI culpa non fraude quis possessionem amiserit, quoniam pati debet æstimationem, audiendus erit à iudice, si desideret vt aduersarius actione sua cedat. cum tamen prætor auxilium quandoque laturus sit quolibet alio possidente, nulla captione adficietur. Ipso quoque qui litis æstimationem perceperit possidente, debet adiuuari. nec facilè audiendus erit ille si velit postea pecuniam, quam ex sententia iudicis periculo iudicati recepit, restituere.

LXIIII. IDEM libro vicesimo Quæstionum

CVm in rem agitur, eorum quoque nomine quæ vsui non fructui sunt, restitui fructus certum est.

Possessori debet restitui pretium à domino quod est in eius vtilitatem versum cum vsuris, habita tamen fructuum compensatione.

LXV. IDEM libro secundo Responsorum

EMptor prædium quod à non domino emit, exceptione doli posita, non aliter restituere domino cogetur quam si pecuniam creditori eius solutam qui pignori datum prædium habuit, vsurarúmque medii temporis superfluum reciperauerit: scilicet si minus in fructibus ante litem perceptum fuit. nam eos vsuris nouis dūtaxat compēsari sumptuū in prædium factorum exemplo æquū est.

Species, in qua quæritur de dominio propter vindicationem.

Ancillam quę non in dotem data sed in peculium filiæ concessa est, peculio filiæ non legato mancipium hereditarium esse conuenit. Si tamen pater dotis ac peculii contemplatione filiam exheredauit, & ea ratione reddita nihil ei testamento reliquit, aut eo minus legauit: filiam defensio tuebitur voluntatis.

LXVI. PAVLVS libro secundo Quæstionum

NOn ideo minus rectè quid nostrum esse vindicabimus, quòd abire à nobis dominium speratur si conditio legati vel libertatis extiterit.

Pecunia inuenta in domo aliena cuius sit.

LXVII. SCÆVOLA libro primo Responsorum

A Tutore pupilli domū mercatus ad eius refectionem fabrum induxit: is pecuniam inuenit. quæritur ad quem pertineat. Respondi, si nō thensauri fuerunt, sed pecunia fortè perdita vel per errorem ab eo ad quem pertinebat non ablata: nihilo minus eius eam esse cuius fuerat.

De eo, qui non restituit arbitrio iudicis.

LXVIII. VLPIANVS libro quinquagesimo primo ad Edictum

QVi restituere iussus iudici non paret contendens non posse restituere, si quidem habeat rem, manu militari officio iudicis ab eo possessio transfertur, & fructuum dumtaxat omnisque causæ nomine condemnatio fit. Si verò non potest restituere, si quidem dolo fecit quo minus possit, is quantum aduersarius in litem sine vlla taxatione in infinitum iurauerit damnandus est. Si verò nec potest restituere nec dolo fecit quo minus possit, non pluris quàm quanti res est, id est quanti aduersarij interfuit condemnandus est. Hęc sententia generalis est: & ad omnia, siue interdicta siue actiones in rem siue in personam sunt, ex quibus arbitratu iudicis quid restituitur, locum habet.

Pœna eius, qui dolo fecit.

LXIX. PAVLVS libro tertiodecimo ad Sabinum

IS qui dolo fecit quo minus possideret: hoc quoque nomine punitur quòd actor cauere ei non debet actiones quas eius rei nomine habeat se ei præstaturum.

LXX. POMPONIVS libro vicesimo nono ad Sabinum

NEc quasi Publicianam quidem actionem ei dandam placuit: ne in potestate cuiusque sit, per rapinam ab inuito domino rem iusto pretio comparare.

LXXI. PAVLVS libro sextodecimo ad Sabinum

QVod si possessor quidem dolo fecit, actor verò iurare non vult, sed quanti res sit aduersarium condemnari maluit, mos ei gerendus est.

Species in qua is qui à non domino emit, potior est ipso domino.

LXXII. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

SI à Titio fundum emeris Sempronii, & tibi traditus sit pretio soluto, deinde Titius Sempronio heres extiterit, & eundem alii vendiderit & tradiderit, æquius est vt tu potior sis. Nam & si ipse venditor eam rem à te peteret, exceptione eum summoueres. Sed & si ipse

A defensione

B opposita

C à lite contestata

D Ancilla

E vindicamus

F thesauri

G & siquidem

I siue in rem

si ipse possideret & tu peteres, aduersus exceptionem dominii replicatione vtereris.

Conuentus rei vindicatione non cogitur respondere, sit dominus in totum vel pro parte necne.

LXXIII. IDEM libro septimodecimo ad Edictum

IN speciali actione non cogitur possessor dicere pro qua parte eius sit: hoc enim petitoris munus est non possessoris. quod & in Publiciana obseruatur. Superficiario[a],

a Alij initium capitis huius coniungunt cum duobus sequentibus vnà efficiunt.

De superficie.

LXXIIII. PAVLVS libro vicesimoprimo ad Edictum

ID est qui in alieno solo superficiem ita habet vt certam pensionem præstet,

LXXV. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

PRætor causa cognita in rem actionem pollicetur.

Vindicatio partis.

LXXVI. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

QVæ de tota re vindicanda dicta sunt, eadem & de parte intellegenda sunt. officióque iudicis continetur, pro modo partis ea quoque restitui iubere, quæ simul cum ipsa parte restitui debent.

Petitio incertæ partis.

1 Incertæ partis vindicatio datur si iusta causa interueniat. Iusta autem causa esse potest si forte legi Falcidiæ locus sit in testamento, propter incertam detractionem ex legatis quæ vix apud iudicem examinatur: iustam enim habet ignorantiam legatarius cui homo legatus est, quotam[b] partem vindicare debeat. itaque talis[c] dabitur actio. eadem & de ceteris rebus intellegemus.

b si hæsitet quotam
c tali

Species, in qua transfertur dominium, & possessio sine traditione.

LXXVII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum

QVæ iam mulier fundum titii non marito donauit per epistulam, & eundem fundum ab eo conduxit. posse[d] defendi in rem ei competere, quasi per ipsam adquisierit possessionem veluti per colonam. Proponebatur quod etiam in eo agro qui donabatur fuisset cum epistula emitteretur[e]: quæ res sufficiebat ad traditam possessionem, licet conductio non interuenisset.

d dixi posse
e ei mitteretur

Fructus percepti qui dicantur.

LXXVIII. LABEO libro quarto Pithanon à Paulo epitomatorum

SI eius fundi quem alienū possideres fructum non coēgisti, nihil eius fundi fructuum[f] nomine te dare oportet. Paulus[g]: immò quæritur, huius[h] fructus idcirco factus est, quòd is eum suo nomine perceperit. Perceptionem fructus accipere debemus, non[i] si perfecti[k] collecti, sed etiam cœpti[l] ita percipi vt terra[m] continere se fructus desierint, veluti si oliuæ, vuæ[n] lectæ[o], nondum autem vinum, oleum ab aliquo factum sit, statim enim ipse accepisse fructum existimandus est.

f fructus
g Paulus notat:
h si huius, si eius
i non tantum
k perfecte
l ita percepti
m etiam
n vel vuæ
o collectæ.

Ad quod tempus præstantur fructus.

LXXVIIII. IDEM libro sexto Pithanon à Paulo epitomatorum

SI hominem à me petieris, & is post litem contestatam mortuus sit, fructus quoad is vixerit æstimari oportet. Paulus[p]: ita id verum esse puto, si non prius is homo in eam valetudinem inciderit, propter quam operæ eius inutiles factæ sunt: nam nec si vixisset quidem in ea valetudine, fructus eius temporis nomine æstimari conueniret.

p Paulus notat: Paulus ait:

Pœna eius, qui se negat possidere.

LXXX. FVRIVS ANTHIANVS libro primo ad Edictum

IN rem actionem pati non compellimur, quia licet alicui dicere se non possidere. ita[q] vt si possit aduersarius conuincere rem ab aduersario possideri, transferat ad se possessionē per iudicem, licet suam esse nō adprobauerit[r].

q ita tamē vt
r probauerit

DE PVBLICIANA IN REM ACTIONE TIT. II.

Causa actionis Publicianæ.

I. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

AIt prætor, SI QVIS ID QVOD TRADITVR EX IVSTA CAVSA NON A DOMINO, ET NONDVM VSVCAPTVM PETET, IVDICIVM DABO. Meritò prætor ait NONDVM VSVCAPTVM, nam si vsucaptum est, habet ciuilem actionē nec desiderat honorarium. Sed cur traditionis dumtaxat & vsucapionis fecit mentionem, cum satis[s] multæ sunt iuris partes quibus dominiū quis nancisceretur? vt puta legatū,

s sanè multæ

II. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

VEl mortis causa donationes factæ: nam[t] amissa possessione competit Publiciana, quia ad exemplum legatorum capiuntur.

t nam & hic

III. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

SVnt & aliæ pleræq;. Ait prætor, EX[v] IVSTA CAVSA PETET. qui igitur iustam causam traditionis habet, vtitur Publiciana. Et non solùm emptori bonæ fidei competit Publiciana, sed & aliis: vt puta ei cui dotis nomine tradita res est, necdum vsucapta: est enim iustissima causa siue æstimata res in dotem[x] data sit, siue non. Item si res ex causa iudicati sit tradita,

v qui ex iusta
x dote data

IIII. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

VEl soluendi causa,

V. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

VEl ex causa noxæ deditionis, siue vera causa sit siue falsa.

VI. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

ITem si seruum ex causa noxali quia non defendebatur, iussu prætoris duxero & amisero possessionem, competit mihi Publiciana.

Res iudicata.

VII. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

SEd[y] & si res adiudicata sit, Publiciana actio competit. Si lis fuerit æstimata, similis est venditioni. & ait Iulianus libro vicensimosecundo[z] digestorum, si optulit reus æstimationem litis, Publicianam competere.

y Sed si res
z lib. 22

De furioso.

Marcellus libro septimodecimo digestorum scribit, eum[A] qui à furioso ignorans eum furere emit, posse vsucapere. ergo & Publicianam habebit. Sed & si quis ex lucratiuis causis rem accepit, habet Publicianam: quæ etiam aduersus donatorem competit. est enim iustus possessor & petitor qui liberalitatē[B] accepit. Si a minore quis emerit ignorans eum minorem esse, habet Publicianam. Sed & si permutatio facta sit, eadem actio cōpetit. Publiciana actio ad instar proprietatis non ad instar possessionis respicit.

A Non est initium capitis in Flor. vt quidam notant.
B ex liberalitate

De iureiurando.

3 Si petenti mihi rem iusiurandum detuleris, egóque iurauero rem meam esse, competit Publiciana mihi, sed aduersus te dumtaxat: ei enim soli nocere debet iusiurandum qui detulit. Sed si possessori delatum erit iusiurandum & iurauerit rem petitoris nō esse, aduersus eum solū petentem exceptione vtetur, nō vt &[C] habeat[D] actionem.

4 In Publiciana actione omnia eadem erunt quæ & in rei vindicatione diximus. Hæc actio & heredi, & aliis honorariis successoribus competit.

5 Si ego non emero sed seruus meus, habebo Publicianam. Idem est & si procurator meus vel tutor vel curator vel quis alius negotium meum gerens emerit.

C vt etiā habeat
D Quid si rem suam esse iurauerit, actione in factum experietur, si q. detulit iusiurandum, non possideat. l. sed et si possessori. in prin. § proinde. infra de iureiur.

De bona fide.

6 Prætor ait, QVI BONA FIDE EMIT. Nō igitur omnis emptio proderit, sed ea quæ bonam fidem habet. proinde hoc[E] sufficit, me bonæ fidei emptorē fuisse, quāuis non à domino emerim, licet[F] ille callido consilio vendiderit: neque enim dolus venditoris mihi nocebit.

E hic sufficit
F & ille callido

7 In hac actione non oberit mihi si successor sum, & dolo feci, cum is in cuius locum successi, bona fide emisset. nec proderit si[G] dolo careo, cum emptor cui successi, dolo fecisset. Sed enim si seruus meus emit, dolus eius erit spectandus non meus: vel contra.

G & si dolo

8 Publiciana tēpus emptionis continet, & ideo neque quod ante emptionem neque quod postea dolo malo factum est, in hac[H] actione deduci Pomponio videtur. Bonam autem fidem solius emptoris continet. Vt igitur Publiciana competat, hæc debent concurrere: vt & bona fide quis emerit, & ei res empta eo nomine sit tradita. Ceterum ante traditionem, quamuis bonæ fidei quis emptor sit, experiri Publiciana non poterit.

H In hanc actionem

9 Iulianus libro septimo digestorū scripsit, traditionem[I] rei emptæ oportere bona fide fieri. ideoque si sciens alienam possessionem adprehendit, Publiciana eum experiri non posse: quia vsucapere non poterit. Nec quisquam putet hoc nos existimare, sufficere initio traditionis ignorasse rem alienam, vti[K] quis possit Publiciana experiri: sed oportere & tunc[L] bona fide emptorem esse.

I boitiom est ea pem
K vt quis possit
L Monuit me Duar. legendum esse. & hunc. vt sensus sit oportere hunc cui res bona fide tradita est, bona fide quoq. emisse quæ emendatio et vobis magis placet, quod tollit difficultatē quæ oritur ex verbo tūc. apud Accurs. & breuiter complectitur vtrunque tempus quod in eo desideratur q. aliturus est Publiciana.

VIII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

DE pretio verò soluto nihil exprimitur. vnde potest coniectura capi, quasi nec sententia prætoris ea sit, vt requiratur an solutum sit pretium.

De traditione.

VIIII. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

SIue autem emptori res tradita est siue heredi emptoris, Publiciana competit actio.

1 Si quis rem apud se depositam vel sibi commodatam emerit vel pignori sibi datam, pro tradita erit accipiēda, si post emptionem apud eum remansit. Sed & si præcessit traditio emptionē, idem erit dicendū. Itē si hereditatē emero, & traditā mihi rem hereditariā petere velim, Neratius esse scribit Publicianā.

De re à pluribus empta.

2 Si duobus quis separatim vendiderit bona fide ementibus, videamus quis magis Publiciana vti possit: vtrum is cui priori res tradita est, an is[M] qui tantùm emit. Et Iulianus

M an etiam is

nus libro septimo digestorum scripsit, vt si quidem ab eodem non domino emerint, potior sit cui priori res tradita est. quòd si à diuersis nõ dominis, melior causa sit possidentis quàm petentis. quæ sententia vera est. Hæc actio in his quæ vsucapi non possunt, puta furtiuis vel in seruo fugitiuo, locum non habet. Si seruus hereditarius ante aditam hereditatem aliquam rem emerit, & traditam sibi possessionem amiserit, rectè heres Publiciana vtitur, quasi ipse possedisset. Municipes quoque quorum seruo res tradita est, in eadem erunt condicione.

X. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

SIue peculiari nomine seruus emerit siue non.

XI. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

SI ego emi & mea voluntate alij res sit tradita, Imperator Seuerus rescripsit, Publicianam illi dandam.

Traditio seruitutum.

Si de vsufructu agatur tradito, Publiciana datur. Item que seruitutibus vrbanorum prædiorũ per traditionem constitutis vel per patientiam: fortè si per domum quis suam passus est aquæductum transduci. item rusticorum: nam & hic traditionem & patientiam tuendam constat.

De re furtiua.

Partus ancillæ furtiuæ qui apud bonæ fidei emptorem conceptus est, per hanc actionem petendus est, etiam si ab eo qui emit possessus non est. Sed heres furis hanc actionem non habet: quia vitiorum defuncti successor est. Interdum tamen, licet furtiua mater distracta nõ sit sed donata ignoranti mihi, & apud me conceperit & pepererit, cõpetit mihi in partu Publiciana vt Iulianus ait: si modò eo tempore quo experiar furtiuã matrem ignorem. Idem Iulianus generaliter dicit, ex qua causa matrem vsucapere possem si furtiua non esset, ex ea causa partum me vsucapere si furtiuã esse matrem ignorabã. Ex omnibus igitur casibus Publicianam habebo. Idem est & si ex partu partus est, & si non natus sed post mortem matris exsecto ventre eius extractus est, vt & Pomponius libro quadragensimo scripsit.

De eo quod accedit rei emptæ.

Idem ait, ædibus emptis, si fuerint dirutæ, ea quæ ædificio accesserunt huiusmodi actione petẽda. Quod tamen per alluuionem fundo accessit, simile sit ei cui accedit. & ideo si ipse fundus Publiciana peti nõ potest, nõ hoc petetur. si autẽ potest, & ad partem, quæ per alluuionem accessit. & ita Pomponius scribit. Item adiicit, & si statuæ emptæ partes recisæ petantur, similem actionem proficere. Idem scribit, si aream emero & insulam in ea ædificauero, rectè me Publiciana vsurũ. Item inquit si insulã emi & ad aream ea peruenit, æquè potero vti Publiciana.

Iusta causa traditionis.

XII. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

CVm sponsus sponsæ seruum donasset, eumque in dotem accepisset ante vsucapionem, rescriptũ est à Diuo Pio, diuortio facto restituendum esse seruum: nam valuisse donationem inter sponsum & sponsam. dabitur ergo & possidenti exceptio, & amissa possessione Publiciana: siue extraneus siue donator possideat. Is cui ex Trebelliano hereditas restituta est, etiam si non fuerit nanctus possessionem vti potest Publiciana.

Vectigalia prædia.

In vectigalibus & in alijs prædijs quæ vsucapi nõ possũt, Publiciana competit, si fortè bona fide mihi tradita sunt. Idem est & si superficiariam insulam à non domino bona fide emero.

Prætor non facit contra leges.

Si res talis sit vt eam lex aut cõstitutio alienari prohibeat, eo casu Publiciana non competit: quia his casibus neminem prætor tuetur, ne contra leges faciat. Publiciana actione etiam de infante seruo nondum anniculo vti possumus. Si pro parte quis rem petere vult, Publiciana actione vti potest. Sed etiam is qui momento possedit, rectè hac actione experietur.

Causa Publicianæ actionis.

XIII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

QVæcumque sunt iustæ causæ adquirendarũ rerum, si ex his causis nancti res amiserimus, dabitur nobis earum rerũ persequẽdarũ gratia hæc actio. Interdum quibusdã nec ex iustis possessionibus competit Publicianũ iudiciũ. namque pigneraticiæ & precariæ possessiones iustæ sunt, sed ex his nõ solet cõpetere tale iudiciũ: illa scilicet ratione, quia neque creditor neque is qui precariò rogauit, eo animo nanciscitur possessionẽ vt credat se dominũ esse. Qui à pupillo emit, probare debet tutore auctore, lege nõ prohibẽte, se emisse. Sed & si deceptus falso tutore auctore emerit, bona fide emisse videtur.

Frustrà prohibet dominus procuratori, ne rem tradat: cùm res non sit integra.

XIIII. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

PApinianus libro sexto quæstionum scribit, si quis prohibuit vel denuntiauit ex causa venditionis tradi rem quæ ipsius voluntate à procuratore fuerat distracta, & is nihilo minus tradiderit: emptorem tuebitur prætor, siue possideat siue petat rem. Sed quod iudicio empti procurator emptori præstiterit, cõtrario iudicio mandati consequetur. potest enim fieri vt emptori res auferatur ab eo qui vendere mãdauit, quia per ignorantiã non est vsus exceptione quam debuit opponere: veluti SI NON AVCTOR MEVS EX VOLVNTATE TVA VENDIDIT.

De seruo fugitiuo.

XV. POMPONIVS libro tertio ad Sabinum

SI seruus meus cum in fuga sit, rẽ à non domino emat, Publiciana mihi competere debet, licet possessionem rei traditæ per eum nanctus non sim.

Exceptio dominij

XVI. PAPINIANVS libro decimo Quæstionum Paulus notat

EXceptio iusti dominij Publicianæ obijcienda est.

XVII. NERATIVS libro tertio Membranarum

PVbliciana actio non ideo comparata est vt res domino auferatur: eiusque rei argumentũ est primò æquitas, deinde exceptio SI EA RES POSSESSORIS NON EST. sed vt is qui bona fide emit, possessionemque eius ex ea causa nanctus est, potius rem habeat.

SI AGER VECTIGALIS ID EST EMPHYTEVTICARIVS PETATVR TIT. III.

Vtilis in rem actio emphyteuticæ.

PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

AGRI ciuitatium alij vectigales vocantur, alij non. Vectigales vocantur qui in perpetuum locantur: id est hac lege vt tamdiu pro his vectigal pendatur, quamdiu neque ipsis qui conduxerint, neque his qui in locum eorum successerunt, auferri eos liceat. Nõ vectigales sunt qui ita colendi dantur vt priuatim agros nostros colendos dare solemus. Qui in perpetuum fundum fruendum conduxerunt à municipibus, quamuis non efficiãtur domini, tamen placuit cõpetere eis in rem actionem aduersus quẽuis possessorem: sed & aduersus ipsos municipes:

II. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

ITa tamen si vectigal soluant.

III. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

IDem est & si ad tempus habuerint conductum, nec tempus conductionis finitum sit.

LIBER SEPTIMVS.

DE VSVFRVCTV ET QVEMADMODVM QVIS VTATVR FRVATVR.

Vsusfructus quid sit.

PAVLVS libro tertio ad Vitellium

VSVSFRVCTVS est ius alienis rebus vtendi fruendi salua rerum substantia.

II. CELSVS libro octauodecimo Digestorum

EST enim vsusfructus ius in corpore, quo sublato & ipsum tolli necesse est.

Constitutio vsusfructus.

III. GAIVS libro secundo Rerum cottidianarum vel aureorum

OMnium prædiorum iure legati potest constitui vsus fructus, vt heres iubeatur dare alicui vsumfructum. Dare autem intellegitur, si induxerit in fundum legatarium, eúmve patiatur vtifrui. Et sine testamento autem si quis velit vsumfructum constituere, pactionibus & stipulationibus id efficere potest. Consistit autem vsusfructus non tantùm in fundo & ædibus, verumetiam in seruis & iumentis ceterisque rebus. Ne tamen in vniuersum inutiles essent proprietates semper abscedente vsufructu, placuit certis modis extingui vsumfructum, & ad proprietatem reuerti. Quibus autem modis vsusfructus & cõstituit & finitur, isdem modis etiam nudus vsus solet & constitui & finiri.

IIII. PAVLVS libro secundo ad Edictum

VSusfructus in multis casibus pars dominij est. & exstat quòd vel præsens vel ex die dari potest.

Vsusfructus diuisio.

V. PAPINIANVS libro septimo Quæstionum

VSusfructus & ab initio pro parte indiuisa vel diuisa constitui, & legitimo tempore similiter amitti, eadémque ratione per legem Falcidiam minui potest. Reo quoque promittendi defuncto in partes hereditarias vsusfructus obligatio diuiditur. & si ex communi prædio debeatur, vno ex sociis defendente, pro parte defendentis fiet restitutio.

Quid iuris habeat fructuarius.

VI. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

VSusfructus pluribus modis constituitur: vt ecce, si legatus fuerit. Sed & proprietas deducto vsufructu legari potest, vt apud heredem maneat vsusfructus. Constituitur adhuc[a] vsusfructus & in iudicio familiæ herciscundæ, & communi diuidundo, si iudex alij proprietatem adiudicauerit alij vsumfructum. Adquiritur autem nobis vsusfructus non solùm per nosmetipsos, sed etiam per eas quoque personas quas iure[b] nostro subiectas habemus. Nihil autem vetat seruo meo herede instituto, legari proprietatem deducto vsufructu.

VII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

VSufructu legato omnis fructus rei ad fructuarium pertinet. Et aut rei soli aut rei mobilis vsusfructus legatur. Rei soli, vtputa ædium vsufructu legato, quicunque reditus[c] est ad vsufructuarium pertinet: quæque[d] obuentiones sunt ex ædificiis eius areis & ceteris quæcumque ædium sunt. Vnde etiam mitti eum in possessionem vicinarum ædium causa damni infecti placuit: & iure dominij possessurum eas ædes, si perseueretur non caueri: nec quicquam amittere finito vsufructu. Hac ratione Labeo scribit, nec ædificium licere domino te inuito altius tollere: sicut nec areæ vsufructu legato potest in area ædificium poni. quam sententiam puto veram.

Onus fructuarij.

Quoniam igitur omnis fructus rei ad eum pertinet, reficere quoque eum ædes per arbitrum cogi Celsus scribit. Celsus libro octauodecimo digestorum: hactenus tamen, vt sarta tecta[e] habeat. si qua tamen vetustate corruissent, neutrum[f] cogi reficere. sed si heres refecerit, passurum fructuarium vti. Vnde Celsus de modo sarta tecta habendi quærit, si quæ vetustate corruerunt reficere non cogitur. modica igitur refectio ad eum † pertineat, quoniam & alia onera adgnoscit vsufructu legato: vtputa stipendium vel tributum vel salarium[g] vel alimenta ab ea[h] re relicta. & ita Marcellus libro tertiodecimo[i] scribit.

Cassius quoque scribit libro octauo iuris ciuilis fructuarium per arbitrum cogi reficere, quemadmodum adserere[k] cogitur arbores. & Aristo notat hæc vera esse. Neratius autem libro quarto[l] membranarum ait, non posse fructuarium prohiberi quo minus reficiat, quia nec arare prohiberi potest aut colere. nec solùm necessarias refectiones facturum, sed etiam voluptatis causa, vt tectoria & pauimenta & similia facere. neque autem ampliare, nec vtile[m] detrahere posse.

VIII. IDEM libro quadragesimo ad Edictum

QVamuis melius repositurus sit. quæ sententia vera est.

Quid ad fructuarium pertineat.

VIIII. IDEM libro septimodecimo ad Sabinum

ITem si fundi vsusfructus sit legatus, quidquid in fundo nascitur, quidquid inde percipi potest, ipsius fructus[n] est: sic tamen vt boni viri arbitratu fruatur. Nam & Celsus libro octauodecimo[o] digestorum scribit, cogi eum posse rectè colere. Et si apes[p] in eo fundo sint, earum[q] quoque vsusfructus ad eum pertinet. Sed si lapidicinas habeat, & lapidem cædere velit, vel cretifodinas[r] habeat vel harenas, omnibus his vsurum Sabinus ait, quasi bonum patremfamilias. quam sententiam puto veram. Sed[s] si hæc metalla post vsumfructum legatum sint inuenta, cum totius agri relinquatur vsusfructus non partium, continentur legato. Huic vicinus tractatus est qui solet in eo quod accessit tractari. & placuit alluuionis quoque vsumfructum ad fructuarium pertinere. Sed si insula iuxta fundum in flumine nata sit, eius vsumfructum ad fructuarium non pertinere Pegasus scribit, licet proprietati accedat: esse enim veluti proprium fundum, cuius vsusfructus ad te non pertineat. quæ sententia non est sine ratione. Nam vbi latitet incrementum, & vsusfructus augetur: vbi autem apparet separatum, fructuario non accedit.

Aucupiorum quoque & venationum reditum Cassius ait libro octauo iuris ciuilis ad fructuarium pertinere. ergo & piscationum. Seminarij[t] autem fructum puto ad fructuarium pertinere: ita tamen vt & vendere ei & seminare liceat. debet tamen conserendi agri causa seminarium paratum semper renouare quasi[v] instrumentum agri; vt finito vsufructu domino restituatur. Instrumenti autem fructum habere debet: vendendi[x] tamen facultatem[y] non habet. Nam & si fundi vsusfructus fuerit legatus, & sit ager vnde palo in fundum cuius vsusfructus legatus est solebat paterfamilias vti, vel salice vel harundine, puto fructuarium hactenus vti posse, ne ex eo vendat: nisi fortè salicti ei[z] vel siluæ palaris vel arundineti vsusfructus sit legatus. tunc enim & vendere potest. Nam & Trebatius scribit, siluam cæduam & arundinetum posse fructuarium cædere sicut paterfamilias cædebat: & vendere, licet paterfamilias non solebat vendere, sed ipse vti. ad modum enim referendum est non ad qualitatem vtendi.

X. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum

EX silua cædua[A] pedamenta[B] & ramos ex arbore vsufructuarium sumpturum. ex non cædua in vineam sumpturum, dum ne fundum deteriorem faciat.

XI. PAVLVS libro secundo Epitomatorum Alfeni digestorum

SEd[C] si grandes arbores essent,[D] non posse eas cædere.

XII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum[E]

ARboribus euulsis vel vi ventorum deiectis, vsque ad vsum suum & villæ posse vsufructuarium ferre Labeo ait: nec materia eum pro ligno vsurum si habeat vnde vtatur ligno. quam sententiam puto veram. alioquin & si totus ager sit hunc casum passus, omnes arbores auferret fructuarius. materiam tamen ipsum succidere, quantum ad villæ refectionem,[F] putat posse: quemadmodum calcem inquit coquere vel harenam fodere aliúdue quid ædificio necessarium sumere.[G] Nauis vsufructu legato nauigandum[H] mittendam puto, licet naufragij periculum immineat: nauis etenim ad hoc paratur vt nauiget.[I]

Vsufructuarius vel ipse frui ea re, vel alij fruendam concedere vel locare vel vendere potest: nam & qui locat vtitur, & qui vendit vtitur. sed & si alij precario concedat vel donet, puto eum vti: atque ideo retineri vsumfructum. & hoc Cassius & Pegasus responderunt, & Pomponius libro quinto ex Sabino[K] probat. Non solum autem si ego locauero, retineo vsumfructum, sed & si alius negotium meum gerens locauerit vsumfructum, Iulianus libro trigensimo quinto scripsit retinere me vsumfructum. Quid tamen si non locauero, sed absente & ignorante me negotium meum gerens vtatur quis & fruatur? nihilo minus retineo vsumfructum. quod & Pomponius libro quinto probat per hoc quòd negotiorum gestorum actionem adquisiui.

Per vnum actum singularem retinetur quasi possessio totius iuris in vniuerso.

De illo Pomponius dubitat, si fugitiuus[L] in quo meus vsusfructus[M] est, stipuletur aliquid ex re mea, vel per traditionem accipiat, an per hoc ipsum quasi vtar retineam vsumfructum. magisque admittit retinere. nam sæpe etiam[N] si præsentibus seruis non[O] vtamur, tamen vsumfructum retinemus: vtputa ægrotanti seruo vel infanti[P] cuius operæ nullæ sunt vel defectæ senectutis homini.[Q] nam & si agrum aremus, licet tam[R] sterilis sit vt nullus fructus nascatur, retinemus[S] vsumfructum. Iulianus tamen libro trigesimo quinto digestorum scribit, etiam si non stipuletur quid seruus fugitiuus, retineri tamen vsumfructum. nam qua ratione inquit retinetur à proprietario possessio etiam si in fuga seruus sit, pari ratione etiam vsusfructus retinetur. Idem tractat, quid si quis possessionem eius nanctus sit, an quemadmodum à proprietario possideri desinit, ita etiam vsusfructus amittatur. Et primò[T] quidem ait, posse dici amitti vsumfructum: sed licet amittatur, tamen dicendum, quod intra constitutum tempus ex re fructuarij stipulatus est, fructuario adquiri potest. Per quod colligi, posse dici[V] ne quidem si possideatur ab alio amitti vsumfructum, si modo mihi aliquid stipuletur. parumque referre, ab[X] herede possideatur vel ab alio cui hereditas vendita sit vel cui proprietas legata sit, an à prædone: sufficere enim ad retinendum vsumfructum, esse affectum retinere volentis, & seruum nomine fructuarij aliquid facere. quæ sententia habet rationem.

Fructus non efficiuntur fructuarij nisi ab eo vel ab alio eius nomine separentur à terra, & ideo actiones competentes domino ei non competunt.

Iulianus libro trigensimo quinto digestorum tractat, si fur decerpserit vel desecuerit fructus maturos pendentes, cui condictione teneatur, domino fundi an fructuario. & putat, quoniam fructus non fiunt fructuarij nisi ab eo percipiantur, licet[Y] ab alio terra † separantur, magis proprietario condictionem competere: fructuario autem furti actionem, quoniam interfuit eius fructus non esse ablatos. Marcellus autem mouetur eo quòd si postea fructus istos nactus

a adhuc
b iuri
c rei reditus
d & quæcumque
e l. vt incorrupta ac integra seruet ac tueatur, quod vulgò dicunt interteneat. Bud.
f neutiquam
† pertinet
g solarium. forte melius: est autem vectigal. quod pro solo penditur.
h ab eo.
i lib. 12.
k subserere
l lib. 1.
m inutile
n fructuarij
o lib. 16.
p si lapides
q eorum
r cretifodinas
s Sed si &c.
t Seminarium
v Quemadmodum enim instrumentum dicitur ad fundum
x vt vendendi
y im non habeat
z salicti eius
A Cædum à cædendo.
B Vitis est fulcimentum.
C sed & si. & si
D Huc pertinent.
E ad edictum
F sarti sit. potest
G sumere potest.
H nauigatum
I nauigetur.
K & Sabinus probant.
L Si fugitiuus nondum ab aliquo possessus
M mihi vsusfructus
N & præsentibus
O licet non vtamur.
P infanti, cuius
Q homine
R ita sterilis
S retinemus tamen
T Et Pomponius
V dicit, dicit
X an ab herede
Y si ab alio terra
† separentur.

nactus fuerit fructuarius, fortassis fiant eius. nam si fiunt, qua ratione hoc euenit, nisi ea vt interim fierent proprietarij, mox adprehensi fructuarij efficerentur: exemplo rei sub condicione legatæ, quæ interim heredis est: existente autem condicione ad legatarium transit: verum est enim condictionem cõpetere proprietario. Cum autem in pendenti est dominium, vt ipse Iulianus ait in fetu qui summittitur, & in eo quod seruus fructuarius per traditionẽ accepit nondum quidem pretio soluto, sed tamen ab eo satisfacto, dicendum est condictionẽ pendere, magisque[a] in pendenti esse dominium.[b]

Satisdatio.

XIII. IDEM libro octauodecimo ad Sabinum

SI cuius rei vsusfructus legatus erit, dominus potest in ea re satisdationem desiderare, vt officio iudicis hoc fiat. nam sicuti debet fructuarius vti frui, ita & proprietatis dominus securus esse debet de proprietate. Hæc autem ad omnem vsumfructum pertinere Iulianus libro trigensimo octauo[c] digestorum probat. Si vsusfructus legatus sit, non prius dandã actionem vsufructuario quam satisdederit, se boni viri arbitratu vsurumfruiturum. sed & si plures sint a quibus vsusfructus relictus est, singulis satisdari oportet. Cum igitur de vsufructu agitur, non solum quod factum est arbitratur, sed etiam in futurum quemadmodum vti frui debet. De præteritis autem damnis fructuarius etiam lege Aquilia tenetur, & interdicto quod vi aut clam, vt Iulianus ait. nam fructuarium quoque teneri his actionibus, necnon furti, certum est: sicut quemlibet alium qui in aliena re tale quid cõmiserit.

Actio legis Aquiliæ.

Denique consultus, quo[d] bonum fuit actionem polliceri prætorem, cum competat legis[e] Aquiliæ actio, respondit, quia sunt casus quibus[f] cessat Aquiliæ actio, ideo[g] iudicẽ dari vt eius arbitratu vtatur.[h] nam[i] qui agrum non proscindit, qui vites non subserit, item aquarum ductus corrumpi patitur, lege Aquilia non tenetur. Eadem & in vsuario dicenda sunt. Sed si inter duos fructuarios sit controuersia, Iulianus libro trigensimo octauo[k] digestorum scribit, æquissimum esse quasi communi diuidundo[l] iudicium dari: vel stipulatione inter se eos cauere, qualiter fruantur. Cur enim inquit Iulianus, ad arma & rixam procedere patiatur prætor quos potest iurisdictione sua componere? quam sententiam Celsus quoque libro vicẽsimo[m] digestorum probat, & ego puto veram. Fructuarius causam proprietatis deteriorem facere non debet: meliorem facere potest. Et[n] aut fundi est vsusfructus legatus,[o] & non debet neque arbores frugiferas excidere neque villam diruere nec quicquam facere in perniciem proprietatis. Et si fortè voluptate[p] fuit prædium viridaria[q] vel gestationes vel deambulationes arboribus infructuosis opacas atque amœnas, habens, non debebit deijcere, vt fortè hortos olitorios faciat vel aliud quid quod ad reditum spectat. Inde est quæsitum, an lapidicinas vel cretifodinas vel harenifodinas ipse instituere possit. Et ego puto etiam ipsum instituere posse, si non agri partem necessariã huic rei occupaturus[r] est. Proinde venas[s] quoque lapidicinarum, & huiusmodi metallorum inquirere poterit. ergo & auri & argenti & sulpuris & æris & ferri & cæterorum fodinas vel quas paterfamilias instituit exercere poterit, vel ipse instituere, si nihil agriculturæ nocebit. Et si fortè in hoc quod instituit, plus reditus sit quàm in vineis vel arbustis vel oliuetis quæ fuerunt, forsitan etiam hæc deijcere poterit: siquidem ei permittitur meliorare proprietatem. Si tamen quæ instituit vsufructuarius, aut cælum corrumpant agri, aut magnum apparatum sint desideratura opificum fortè vel legulorum,[t] quæ[v] non potest sustinere proprietarius, non videbitur viri boni arbitratu frui. sed nec ædificium quidem positurum in fundo, nisi quod ad fructum percipiendum necessarium sit. Sed si ædium vsusfructus legatus sit, Nerua sibus & luminia immittere eum posse ait. sed & colores & picturas & marmora poterit & sigilla & si quid ad domus ornatũ.[x] Sed neque diætas transformare vel coniungere aut separare ei permittetur: vel aditus posticásve vertere, vel refugia aperire, vel atrium mutare, vel viridaria ad alium modũ conuertere: excolere enim quod inuenit potest qualitate ædium non immutata.[y] Item[z] Nerua eum cui ædium vsusfructus legatus sit, altius tollere non posse, quamuis lumina non obscurentur:[A] quia rectum magis turbatur. quod Labeo etiam in proprietatis domino scribit. idem Nerua nec obstruere eum posse. Item si domus vsusfructus legatus sit, meritoria illic facere fructuarius non debet: nec per cœnacula[B] diuidere domũ. atquin locare potest: sed oportebit quasi domum locare: nec balineum ibi faciendum est. Quod autem dicis[C] meritoria non facturum, ita accipe, quæ vulgo deuersoria vel fullonica appellant. Ego quidem & si balineum sit in domo vsibus dominicis solitum vacare in intima[D] parte domus,[E] vel inter diætas amœnas, non rectè nec ex boni viri arbitratu facturum, si id locare cœperit vt publicè lauet: nõ magis quàm si domum ad stationem iumentorum locauerit: aut si stabulum quod erat domus iumentis & carruchis vacans, pistrino locauerit.

XIIII. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

LIcet multo minus ex ea re fructum[F] percipiat.

XV. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum

SEd[G] si quid inædificauerit, postea eum neque tollere hoc neque refigere[H] posse. refixa planè posse vindicare.[I] Mancipiorum quoque vsusfructus[K] legato non debet abuti, sed secundum condicionem[L] eorum vti. Nam si librarium rus mittat, & qualum & calcem portare cogat, histrionem balneatorem faciat, vel de symphonia[M] atriensem, vel de palæstra stercorãdis[N] latrinis præponat, abuti videbitur proprietate. Sufficienter autem alere & vestire debet secundum ordinem & dignitatem mancipiorum. Et generaliter Labeo ait, in omnibus rebus mobilibus modum eum tenere debere ne sua feritate vel sæuitia ea corrũpat. alioquin etiam lege Aquilia eum conueniri. Et si vestimentorum vsusfructus legatus sit, non[O] sicut quantitatis vsusfructus legetur, dicendum est ita vti eum debere, ne abutatur. nec tamen locaturũ, quia vir bonus ita non vteretur. Proinde & si scænicæ vestis vsusfructus legetur vel aulæi[P] vel alterius apparatus, alibi quàm in scæna non vtetur. Sed an & locare possit, videndum est. & puto locaturum. & licet testator commodare non locare fuerit solitus, tamen ipsum fructuarium locaturum tam scænicam quàm funebrem vestem. Proprietatis dominus non debebit impedire fructuarium ita vtentem, ne deteriorem eius condicionem faciat. De quibusdam planè dubitatur, si eum vti prohibeat, an iure id faciat. vtputa doliis,[Q] si fortè fundi vsusfructus sit legatus. & putant quidam & si defossa sint vti prohibendum. idem & in seriis & in cuppis & in cadis & amphoris putant. idem & in specularibus[R] si domus vsusfructus legetur. Sed[S] ego puto, nisi sit contraria voluntas, etiã instrumentum fundi vel domus contineri. Sed nec seruitutem imponere fundo potest proprietarius, nec amittere seruitutẽ. Adquirere planè seruitutem eũ posse etiam inuito fructuario, Iulianus scripsit. Quibus consequenter fructuarius quidem adquirere fundo seruitutem non potest: retinere autem potest. & si fortè fuerint non vtente fructuario amissæ, hoc quoque nomine tenebitur. Proprietatis dominus ne quidem consentiente fructuario seruitutem imponere potest.[T]

XVI. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

NIsi[V] qua deterior fructuarij condicio non fiat: veluti si talem seruitutem vicino concesserit, ius sibi non esse altius tollere.

XVII. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum

LOcum autem religiosum facere potest consentiente vsufructuario. & hoc verum est fauore[X] religionis. sed interdum & solus proprietatis dominus locum religiosum facere potest. finge enim eum testatorem inferre, cum non esset tam oportune vbi sepeliretur. Ex eo ne deteriorem condicionem fructuarij faciat proprietarius, solet quæri an seruum dominus coërcere possit. Et Aristo apud Cassium notat,[Y] plenissimam eum coërcitionem habere, si modò sine dolo malo faciat: quamuis vsufructuarius nec contrariis quidem ministeriis aut inusitatis artificium eius corrumpere possit: nec seruum cicatricibus deformare. Proprietarius autem & seruum noxæ dedere poterit, si hoc sine dolo malo faciat: quoniã noxæ deditio iure non perimit vsumfructum: non magis quàm vsucapio proprietatis quæ post constitutum vsumfructum contingit. Debebit planè denegari vsusfructus persecutio, si ei qui noxæ accepit litis æstimatio non offeratur à fructuario. Si quis seruum occiderit, vtilem actionem exemplo Aquiliæ fructuario dandam numquam dubitabis.

XVIII. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

AGri vsufructu legato, in locum demortuarum arborum aliæ substituendæ sunt: & priores ad fructuarium pertinent.

XVIIII. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum

PRoculus putat insulam posse ita legari, vt ei seruitus imponatur quæ alteri insulæ hereditariæ debeatur, hoc modo: SI ILLE HEREDI MEO PROMISE-

a magis quàm melior est Flor. quam sic interpretor, quia dominium pendet cõditione quoque, quæ ex domino proficiscitur, pendet: ac proinde non est affirmandum statim, cui competat.
b vt dominiũ.
c lib. 41. Digest.
d quod boni fuit
e ex lege Aquiliæ
f in quibus
g & ideo iudicium
h vtatur, fruatur.
i nam quia, qui. vitiosa est hæc lectio.
k li. 15. Dige.
l iudicio iudicium
m libr. 18. iu. Digest.
n ita si, & is cui
o legatus est, aut alterius rei, &
p voluptarii, fortè voluptare
q viridiaria, viridaria,
r occupet.
s si venas lapidicinarum
t figulorum, Cato de re rust. agens de olea legẽda legulos eos vocat, qui oleam legunt. sic & Varro. libr. 5. de ling. lat. pro quo homines lingua latina imperiti male substituerunt figulorũ.
v quem non
x ornatũ pertinet.
y nõ mutata.
z inde Nerua
A obstruantur:
B Loca altiora domus sunt, ad quæ scalis, aut in oblato ascẽditur: quo incolebant tenuiores & inquilini. sensus igitur est, vsufructuarium ne locare posse vniuersam domum, ita distrahere diuellereque locationibus cœnaculorum cubiculorumque nõ posse: quod sine domus incommodo fieri non potest, quæ à domus vniuersa forma ad cœnacula transfertur. Bud. hoc.
C dicitur
D vltima
E domi.
F fructuum
G Sed & si
H refringere
I eum vindicare.
K vsufructu
L Eandem conditione seruorũ differentiam tradit Arist. lib. 1. politic. c. 4.
M symphoniaco
N excerpẽdis, stercorandis agris. certe Florent. lectio corrupta est.
O non quemadmodum si
P velut aulei. vel anuli aurei
Q doliis.
R A lapide speculari dicuntur autẽ specularia, quibus fenestrarũ hiatus obstruebantur ad transmittẽdam lucẽ, quæ tamen ex lapide erant. vt, cum liberet. aut ferebatur, aut quibus pars quædã domus ad voluptatem aperiebatur. Variò enim vsum specularia præstabant. Bud. hic. Accur. verò inepte.
S sed & ego
T Quia nõ habet totum ius ea de re statuendi, vsusfructus enim illi deest: nemo autem potest fundo seruitutẽ imponere, nisi qui dominus omnino est l. 2. commun. prædior. vsufr. neq. quidquam refert quod est dominus proprietarius. l. 31 de verbo. signi. & fructuarij causa deterior non sit qui cõsentit. l. 5. proprietato. et huic quoque pacisci licet. l. pacisce. T. de pact. aut fundi vel totũ vel pro parte remittere l. pen. C. de pact. hoc enim omnino dominio plenum non transferunt, sunt obligatio personalis contra veramque heres refertur, & si fundus alienatus sit, seruitus eum non sequetur.
V nisi per quã
X sed fauore
Y probat,

RET PER SE NON FORE QVO ALTEVE EAE-
DIFICIA TOLLANTVR, TVM ISIISOVVM
AEDIFICIORVM VSVMFRVCTVM DO LV-
GO. vel sic, SEOTVM ILLAVVM, QVO AD AL-
TIVS QVAM IVT TINVNC AVNT AVOIFICA-
TAU NON VUVNT, ILLI[a] VSVMFVVCTVM OO
LEGO. Si arbores vento deiectas dominus non tollat, per quod incommodior is sit vsusfructus, vel iter: suis actionibus vsufructuario cum eo experiundum.

Quemodo legetur vsusfructus.

XX. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum

SI quis ita legauerit, FVVCTVS ANNVOS FVN-DI CORNELIANI OAIO MAEVIO DO LE-GO: perinde accipi debet hic sermo ac si vsusfructus fundi esset legatus.

De seruo fructuario.

XXI. IDEM libro septimodecimo ad Sabinum[b]

SI serui vsusfructus sit legatus, quidquid is ex opera sua adquirit vel ex re fructuarij, ad eum petinet: siue stipuletur siue ei possessio fuerit tradita. Si verò heres institutus sit vel legatum acceperit, Labeo distinguit cuius gratia vel heres instituitur vel legatum acceperit.

XXII. IDEM libro octauodecimo ad Sabinum

SEd & si quid donetur seruo in quo vsusfructus alterius est, quæritur quid fieri oporteat. Et in omnibus istis, si quidem[c] contemplatione fructuarij aliquid ei relictum vel donatum est, ipsi adquiret:[d] sin verò proprietarij, proprietario: si ipsius[e] serui, adquiretur domino. nec distinguimus vnde cognitum eû & cuius merito habuit qui donauit vel reliquit. Sed & si condicionis implendæ causa quid seruus fructuarius consequatur, & constiterit contemplatione fructuarij eam côdicionem adscriptam, dicendum est ipsi adquiri: nam & in mortis causa donatione idem dicendum est.

XXIII. IDEM libro septimodecimo ad Sabinum[f]

SEd[g] sicuti stipulando fructuario adquirit, ita etiam pasciscendo eum adquirere exceptionem fructuario, Iulianus libro trigensimo[h] digestorum scribit. Idémque & si acceptum rogauerit, liberationem ei parere. Quoniam autem diximus, quod ex operis adquiritur ad fructuarium pertinere, sciendum est etiam cogendum eum operari: etenim modicam quoque castigationem fructuario competere Sabinus respondit, & Cassius libro octauo[i] iuris ciuilis scripsit: vt[k] neque torqueat, neque flagellis cædat.

XXIIII. PAVLVS libro decimo ad Sabinum

SI quis donaturus vsufructuario, spoponderit seruo in quem vsumfructum habet stipulanti, ipsi vsufructuario obligabitur: quia vt ei seruus talis stipulari possit, vsitatum est.

XXV. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum

SEd & si quid[l] stipuletur sibi aut Sticho seruo fructuario[m] donandi causa, dum vult fructuario præstitum, dicendum, si ei soluatur, fructuario adquiri.

Acquisitis in pendenti.

1 Interdum tamen in pendenti est, cui adquirat iste fructuarius seruus: vt puta si seruû emit, & per traditionem accepit nec dum pretium numerauit, sed tantummodo pro eo fecit satis: interim cuius sit quæritur. Et Iulianus libro trigensimoquinto digestorum scripsit, in pendenti esse dominium eius & numerationê pretij declaraturam cuius sit. Nam si ex re fructuarij, retro fructuarij fuisse. Idémque esse & si fortè stipulatus sit seruus, numeraturus pecuniam: nam numeratio declarauit cui sit adquisita stipulatio. ergo ostendimus in pendenti esse dominiû donec pretium numeretur. Quid ergo si amisso vsufructu tunc pretium numeretur? Iulianus[n] quidem libro trigesimo quinto digestorû scripsit, adhuc interesse vnde sit pretiû numeratû. Marcellus verò & Mauricianus,[o] amisso vsufructu iam putant dominium adquisitû proprietatis domino, sed Iuliani sententia humanior est. Quòd si ea re vtriusque pretium fuerit solutû, ad vtrumque dominium pertinere Iulianus scripsit: scilicet pro rata pretij soluti. Quid tamê si fortè simul soluerit ex re vtriusque? vt puta decem milia pretij nomine debebat, & dena soluit ex re singulorum: cui magis seruus adquirat? Si numeratione soluit, interest cuius priores nummos soluat: nam quos postea soluerit, aut vindicauit, aut, si fuerint nummi consumpti, ad condictionê pertinent. si verò simul in sacculo soluit, nihil fecit accipientis. & ideo nôdû adquisisse quisquâ dominiû videtur: quia cum plus pretium[p] soluit seruus, non facit nummos accipientis. 2 Si operas suas iste seruus locauerit, & in annos singulos certû aliquid stipuletur, eorum quidê annorû stipulatio quibus vsusfructus mansit, adquiretur fructuario: sequêtium verò stipulatio ad proprietariû transit semel[q] adquisita fructuario: quamuis non soleat stipulatio semel cui quæsita ad alium transire, nisi ad heredem vel adrogatorem. Proinde si fortè vsusfructus in annos singulos fuerit legatus, & iste seruus operas suas locauit, & stipulatus est vt supra scriptum est, prout capitis minutione[r] amissus fuerit vsusfructus, mox restitutus,[s] ambulabit stipulatio, profectáque ad heredem redibit ad fructuarium. 3 Quæstionis est, an id quod adquiri fructuario non potest, proprietario adquiratur. Et Iulianus quidem libro trigensimoquinto[t] digestorû scripsit, quod fructuario adquiri nô potest, proprietario quæri. Denique scribit eum qui ex re fructuarij stipuletur nominatim proprietario, vel iussu eius, ipsi adquirere. Contra autem nihil agit si non ex re fructuarij nec 4 ex operis suis fructuario stipuletur. Seruus fructuarius si vsumfructum in se dari stipuletur, aut sine nomine, aut nominatim proprietario, ipsi proprietario adquirit exêplo serui communis: qui stipulâdo rem alteri ex dominis cuius res est, nihil agit, quoniam rem suam stipulâdo quis 5 nihil agit: alteri stipulando adquirit solidum. Idem Iulianus eodem libro scripsit, si seruo fructuarius operas eius locauerat, nihil agit. nam & si ex re mea inquit à me stipulatus sit, nihil agit: non magis quàm seruus alienus bona fide mihi seruiens, idem agendo, domino quicquam adquirit. Simili modo ait, ne quidem si rem meam à me fructuario conducat, me non obligauit. Et regulariter definit, quod quis ab alio stipulando mihi adquirit, id à me stipulando nihil agit. nisi fortè inquit nominatim do-6 mino suo stipuletur à me, vel côducat. Si duos fructuarios proponas,[v] & ex alterius re seruus sit stipulatus, quæritur, vtrum totú an pro parte qua habet vsumfructú, ei quæratur. nam & in duobus bonæ fidei possessoribus hoc idem est apud Scæuolam agitatú libro secundo quæstionum. Et ait vulgo creditú, rationémque hoc facere, vt si ex re alterius stipuletur, partem ei dûtaxat quæri, partem domino. quòd si nominatim sit stipulatus, nec dubitari debere quin adiecto nomine solidum ei quæratur. Idémque ait, & si iussu eius stipuletur: quoniá iussum pro nomine accipimus. Idem & in fructuarijs erit dicendum, vt quo casu non totum adquiretur fructuario, proprietatis domino erit quæsitum: quoniam ex re fructuarij quæri ei 7 posse ostendimus. Quod autem diximus, ex re fructuarij vel ex operis posse adquirere:[x] vtrum tunc locum habeat, quotiens iure legato vsusfructus sit constitutus, an & si per traditionem vel stipulationem vel alium quemcumque[y] modum, videndum. Et vera est Pegasi sententia, quam & Iulianus libro sextodecimo[z] secutus est, omnia fructuario adquiri.

XXVI. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

SI operas suas locauerit seruus fructuarius, & in perfecto tempore locationis vsusfructus interierit, quod superest, ad proprietarium pertinebit. Sed & si ab initio certam summam propter operas[A] certas stipulatus fuerit, capite deminuto eo, idem dicendum est.

Fructus pendentes.

XXVII. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum

SI pendentes fructus iam maturos reliquisset testator, fructuarius eos feret, si die legati cedente adhuc pendentes deprehendisset: nam & stantes[B] fructus ad fru-1 ctuarium pertinent. Si dominus solitus fuit tabernis ad merces suas vti vel ad negotiationem, vtique permittetur fructuario locare eas &[C] ad alias merces. & illud[D] solum obseruádum, ne vel abutatur vsufructuarius,[E] vel 2 contumeliose iniurioséue vtatur vsufructu. Si seruus vsusfructus legatus est cuius testator quasi ministerio[F] vacuo vtebatur, si eum disciplinis vel arte instituerit vsufructuarius, arte eius vel peritia vtetur.

Quæ onera subit fructuarius.

3 Si quid cloacarij[G] nomine debeatur, vel si quid ob formam aquæductus quæ[H] per agrum transit pendatur, ad onus fructuarij pertinebit. sed & si quid ad collationem viæ, puto hoc quoque fructuarium subiturum. ergo & quod ob transitum exercitus, confertur ex fructibus: sed & si quid municipio,[I] nam solent possessores certam partem fructuum municipio viliori pretio addicere, solent & fisco fusiones[K] præstare: hæc onera ad fructuarium perti-4 nebunt. Si qua seruitus imposita est fundo, necesse habebit fructuarius sustinere. vnde & si per stipulationem seruitus debeatur, idem puto dicendum. Sed & si seruus sub pœna emptus sit interdictis certis quibusdam, an si vsusfructus eius fuerit legatus, obseruare hæc fructuarius debeat? & puto debere eum obseruare. alioquin non Voti viri arbitratu vtetur & fruitur.

Ju no

a illius
b ad edictum
c si quid
d adquiretur
e siue ipsius
f ad edictum
g sed & sicuti
h lib. 35. Dige.
i lib. 7. iuris
k vt neque torqueat.
l si quis stipuletur
m fructuarij
n Iulianúsque
o Martianus.
p pretio plus
q vel semel
r deminutione
s restituitur, & ambulabit
t lib. 25. Dige.
v ponas, & ex
x adquirit
y quem modum
z lib. 17 secutus est,
A operas suas certas
B extantes fructus
C vel ad alias
D istud
E vsufructu.
F Intelligo minusteruum modo sum. quod nihil præcipuum habeat. in quo operá suam ponere possit. versabatur autem in verrendo, tergendo, vngendo, ligna deferendo. & alio eius generis officio.
G cloacarum
H qui per agrum
I municipio, debetur
K functiones

In numismatibus potest constitui verus vsusfructus: quia vsu non consumuntur.

XXVIII. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum

NOmismatum aureorũ vel argenteorum veterũ quibus pro gẽmis vti solent,[a] vsusfructus legari potest.

XXVIIII. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum

OMnium bonorum vsumfructum posse legari,[1] si excedat dodrantis æstimationem Celsus[b] libro trigensimo secundo digestorum, & Iulianus libro sexagensimo primo scribit. & est verius.

XXX. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

SI is qui binas ædes habeat, aliarum[c] vsumfructum legauerit, posse heredem Marcellus scribit alteras altius tollendo obscurare[d] luminibus: quoniam habitari potest etiam obscuratis ædibus. quod vsque adeo temperandum est, vt non in totum ædes obscurentur: sed modicum lumen quod habitantibus sufficit habeant.

XXXI. IDEM libro decimo ad Sabinum

EX[e] re fructuarij etiam id intellegitur, quod ei fructuarius donauerit concesseritve, vel ex administratione rerum eius compendij seruus fecerit.

XXXII. POMPONIVS libro trigensimotertio ad Sabinum

SI quis vnas[f] ædes quas solas habet vel fundum tradit, excipere potest id quod personæ non prædij est: veluti vsum & vsumfructum. Sed & si excipiat vt pascere sibi vel inhabitare liceat, valet exceptio: cum ex multis saltibus pastione fructus perciperetur. Et habitationis exceptione siue temporali[g] siue vsque ad mortem eius qui excepit, vsus videtur exceptus.

XXXIII. PAPINIANVS libro septimo[*] decimo[*] Quæstionum

SI[h] Titio fructus, Mæuio proprietas legata sit, & viuo testatore Titius decedat, nihil apud scriptum heredem relinquetur. & id Neratius quoque respondit.

Ius accrescendi.

1 Vsumfructum in quibusdam casibus non partis[i] effectum optinere conuenit. vnde si fundi vel fructus portio petatur, & absolutione secuta postea pars altera quæ adcreuit vindicetur, in lite[k] quidem proprietatis[l] iudicatæ rei exceptionem obstare, in fructus verò non obstare, scribit Iulianus: quoniam portio fundi velut alluuio portioni, personæ fructus[m] adcresceret.

XXXIIII. IVLIANVS libro trigensimo quinto Digestorum

QVotiens duobus vsusfructus legatur ita vt alternis annis vtantur fruantur, si quidem ita legatus fuerit, TITIO ET MAEVIO: potest dici priori[n] Titio, deinde Mæuio legatum datum. Si verò duo eiusdem nominis fuerint, & ita scriptum fuerit, TITIIS[o] VSVMFRVCTVM ALTERNIS ANNIS DO:[p] nisi consenserint vter eorum prior vtatur, inuicem sibi[q] impedient. Quòd si Titius eo anno quo frueretur, proprietatem accepisset, interim legatum non habebit: sed ad Mæuium alternis annis vsusfructus pertinebit. & si Titius proprietatem alienasset, habebit eum vsumfructum. quia & si sub condicione vsusfructus mihi legatus fuerit, & interim proprietatem ab herede accepero, pendente autem condicione eãdem alienauero, ad legatum admittar.

1 Si colono tuo vsumfructum fundi legaueris, vsumfructũ vindicabit, & cum herede tuo aget ex cõducto. & consequetur vt neque mercedes præstet, & impensas quas in culturam fecerat recipiat.

2 Vniuersorum bonorum an singularum[r] rerum vsusfructus legetur, hactenus interesse puto, quòd si ædes incensæ fuerint, vsusfructus specialiter ædium legatus peti non potest: bonorum autem vsufructu legato, areæ vsusfructus peti poterit: quoniã qui bonorum suorum vsumfructum legat, non solùm eorum quæ in specie sunt, sed & substantiæ omnis vsumfructũ legare videtur: in substantia autem bonorum etiam area est.

XXXV. IDEM libro primo ad Vrseium Ferocem

SI vsusfructus legatus est, sed[s] heres scriptus ob hoc tardius adit vt tardius ad legatũ perueniretur, hoc quoque præstabitur, vt Sabino placuit.

1 Vsusfructus serui mihi legatus est: isque cum ego vti frui desissem, liber esse iussus est: deinde ego ab herede æstimationem legati tuli. nihilo magis eum liberum fore Sabinus respõdit. Namque videri me vti frui homine, pro quo aliquam rem habeam. condicionem autem eius libertatis eandem manere: ita vt mortis meæ, aut capitis deminutionis interuentu liber futurus esset.

XXXVI. AFRICANVS libro quinto Quæstionum

QVi vsumfructum areæ legauerat, insulam ibi ædificauit: ea viuo eo decidit vel deusta est: vsumfructũ deberi existimabit. Contra autem non idem iuris esse, si insulæ vsufructu legato area deinde insula facta sit.[t] Idem

a *Qui similia non est, si quo opportuno loco ponuntur. arg. l. si a tua. susf. huc titulo.*
b Celsus lib. 2. Digestor. & Iulia. lib. 10.
c alterarum
d *Bud. manendi lege obstruere, aut suffragantur manendi eadem.*
e *Cap. 9. de ser. vrban. præd.*
f binas. in fi. quare potius Florent.
g temporalis
h *Coniunge l. Maeuio. §. fundo de leg. 2.*
i proprietatis
k in litem
l partis
m vsusfructus
n *prius priori, soluat. annis. Itaque planior est lectio Flor. nã enim atque facile prius ad annũ refertur.*
o Titius integrè est Florent.
p *Imponunt qui norũt Florentiæ lege do sibi*
q se impedient.
r singularium
s & hæres
t *Rei enim mutatione interit vsusfructus. l. rei pere. §. rei. infra quib. mod. vsusf. vel vsus amitt.*

que esse & si scyphorum vsusfructus legatus sit, deinde massa facta, & iterum scyphi. hoc enim pristina qualitas scyphorum restituta sit, non tamen illos esse quorum vsusfructus legatus sit.

Exceptio vsusfructus.

1 Stipulatus sum de Titio fundum Cornelianum, detracto vsufructu: Titius decessit. quæsitum est, quid mihi heredem eius præstare oportet. Respondit, referre qua mente vsusfructus exceptus sit: nam si quidẽ hoc actum est, vt in cuiuslibet persona vsusfructus constitueretur, solam proprietatem heredem debiturum.[v] sin autem id actum sit, vt promissori dũtaxat vsusfructus reciperetur, plenam proprietatem heredẽ eius debiturum.[x] Hoc ita se habere manifestius in causa legatorum apparere. etenim si heres,[y] à quo detracto vsufructu proprietas legata sit, prius quàm ex testamento ageretur decesserit; minus dubitãdum, quin heres eius plenam proprietatem sit debiturus. Idémque & si sub condicione similiter legatus[z] sit, & pendente condicione heres decessit.

Aestimatio vsusfructus ob moram heredis.

2 Vsusfructus serui[A] Titio legatus est: cum[B] per heredem staret quo minus præstaretur, seruus mortuus est. aliud dici non posse ait quàm in id obligatum esse heredem, quanti legatarij intersit moram factam non esse. vt scilicet ex eo tempore in diem in quo seruus sit mortuus, vsusfructus æstimetur. Cui illud quoque cõsequẽs esse,[C] vt si ipse Titius moriatur, similiter ex eo tempore quo mora sit facta, in diem mortis æstimatio vsusfructus heredi eius præstaretur.

XXXVII. IDEM libro septimo Quæstionum

QVæsitum est, si cum in annos decẽ proximos vsumfructum de te dari stipulatus essem, per te steterit quo minus dares, & quinquennium transierit, quid iuris sit. Item si Stichi decem annorum proximorum operas de te dari stipulatus sim, & similiter quinquenniũ præterit. Respondit, eius tẽporis vsumfructum & operas rectè peti, quod per te transactum[D] est quo minus darentur.

Quomodo retinetur vsusfructus.

XXXVIII. MARCIANVS libro tertio Institutionum

NOn vtitur vsufructuarius, si nec ipse vtatur nec nomine eius alius: puta qui emit vel qui conduxit vel cui donatus est vel qui negotium eius gerit.[E] Planè illud interest, quòd si vẽdidero vsumfructum, etiam si emptor non vtatur, videor vsumfructum retinere.

XXXVIIII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

QVia qui pretio fruitur, non minus habere intellegitur quàm qui principali re vtitur fruitur.

XL. MARCIANVS libro tertio Institutionum

QVod si donauero, non aliàs retineo nisi[F] ille vtatur.

XLI. IDEM libro septimo Institutionum

STatuæ & imaginis vsumfructũ posse relinqui magis est: quia & ipsæ habent aliquam vtilitatem, si quo loco oportuno ponantur. Licet prædia quædam talia sint vt magis in ea impendamus quàm de illis adquiramus, tamen vsusfructus eorum relinqui potest.

XLII. FLORENTINVS libro vndecimo Institutionum

SI alij vsus alij fructus eiusdem rei legetur, id percipiet fructuarius quod vsuario supererit. nec minus & ipse fruendi causa & vsum habebit.

1 Rerum an æstimationis vsusfructus tibi legetur, interest. Nam si quidem rerum legetur, deducto eo quod præterea tibi legatum est, ex reliquis bonis vsumfructum feres. Sin autem æstimationis vsusfructus legatus est, id quoque æstimabitur quod præterea tibi legatum est. Nam sæpius idem legando, non ampliat testator legatum. re autem legata, etiam æstimationem eius legãdo ampliare legatum possumus.

XLIII. VLPIANVS libro septimo Regularum

ETiam partis bonorum vsusfructus legari potest. Si tamen non sit specialiter facta partis mentio, dimidia pars bonorum continetur.

XLIIII. NERATIVS libro tertio Membranarum

VSufructuarius nouum tectorium[G] parietibus qui rudes fuissent, imponere non potest: quia tametsi meliorem excolendo ædificium domini causam facturus esset, non tamen id iure[H] suo facere potest. aliúdque est tueri quod accepisset, an[I] nouum facere.

XLV. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

SIcut impendia cibariorum in seruum cuius vsusfructus ad aliquem pertinet, ita & valetudinis impendia ad eum respicere natura manifestum est.

XLVI. PAVLVS libro nono ad Plautium

SI extraneo scripto,[K] & emancipato præterito, matri defuncti deducto vsufructu proprietas legata sit, petita contra tabulas bonorum possessione plena proprietas

v daturum
x daturum.
y hæres sim.
z legatum
A *Seruo quod si ita legas, non erit vt conueniat cum l. vlt. C. de vsusf. Itaque rectè monet Acc. sequendam esse Flor. lectionem.*
B & cum per
C consequens sit.
D factum est
E eius gessit.
F nisi si ille
G *De tectoriis Vitru. lib. 7 de Architect.*
H *i. facultate, & auctoritate, Bud. hic.*
I aliud nouũ
K *Scripto hærede, & emancipato filio defuncti omisso hærede, & filio, explicãdi gratia margini adiecta in contextum irrepserunt.*

pietatis respectu matri præstanda est. Si testator iusserit vt heres reficeret insulam, cuius vsumfructum legauit, potest fructuarius ex testamento agere vt heres reficeret.

XLVII. POMPONIVS libro quinto ex Plautio

QVod si heres hoc non fecisset, & ob id fructuarius frui non potuisset, heres etiam fructuarij eo nomine habebit actionem quanti fructuarij interfuisset nõ cessasse heredem: licet vsusfructus morte eius interisset.

XLVIII. PAVLVS libro nono ad Plautium

SI absente fructuario heres quasi negotium eius gerés reficiat, negotiorum gestorum actionem aduersus fructuarium habet, tametsi sibi in futurum heres prospiceret.[a] Sed si paratus sit recedere ab vsufructu fructuarius, non est cogendus reficere: sed actione negotiorum gestorum liberatur. Siluam cæduam etiam si intempestiue cæsa sit, in fructu esse cõstat. sicut olea[b] immatura lecta, item fænum immaturum[c] cæsum in fructu est.

XLVIIII. POMPONIVS libro septimo ad Plautium

SI mihi & tibi à Sempronio & Mucio heredibus vsusfructus legatus sit, ego in partem Sempronij quadrantem, in partem Mucij alterum quadrantem habebo. tu[d] item in vtriusque parte[e] eorum quadrantes partes.

Restituens ex causa fideicommissi deducit sumptum.

L. PAVLVS libro tertio ad Vitellium

TItius Mæuio fundum Tusculanũ reliquit, eiúsque fidei cõmisit vt eiusdem fundi partis dimidiæ vsumfructum Titiæ præstaret. Mæuius villam vetustate corruptam necessariam cogendis & conseruandis fructibus ædificauit. quæsitum est, an sumptus partem pro portione vsusfructus Titia adgnoscere debeat. Respondit Scæuola, si prius quàm vsusfructus præstaretur, necessariò ædificasset, non aliàs[f] cogendum restituere quàm[g] eius sumptus ratio haberetur.

LI. MODESTINVS libro nono Differentiarum

TItio cum morietur, vsusfructus inutiliter legari intellegitur: in id tempus videlicet collatus, quo a persona[h] discedere incipit.

LII. IDEM libro nono Regularum

VSufructu relicto si tributa eius rei præstẽtur, ea vsufructuarium præstare debere dubium non est: nisi specialiter nomine fideicommissi testatori placuisse probetur hæc[i] quoque ab herede dari.

LIII. IAVOLENVS libro secundo Epistularum

SI cui insulæ vsusfructus legatus est, quamdiu quælibet portio eius insulæ remanet, totius soli vsumfructum retinet.

LIIII. IDEM libro tertio Epistularum

SVb cõdicione vsusfructus fundi à te herede, Titio legatus est: tu fundum mihi vendidisti & tradidisti detracto vsufructu: quæro si non extiterit condicio, aut extiterit & interierit vsusfructus, ad quem pertineat. Respondit, intellego te de vsufructu quærere qui legatus est. itaque si condicio eius legati extiterit, dubium non est quin ad legatarium is vsusfructus pertineat: & si aliquo casu ab eo amissus fuerit, ad proprietatem fundi reuertatur. quòd si condicio non extiterit, vsusfructus ad heredẽ pertinebit: ita vt in eius persona omnia eadem seruẽtur quæ ad amittendum vsumfructum pertinent, & seruari solẽt. Ceterum in eiusmodi venditione spectandũ id erit quod inter ementem vendentémque conuenerit: vt si apparuerit legati causa eum vsumfructum exceptum esse, etiam si cõdicio nõ extiterit, restitui à vẽditore emptori debeat.

LV. POMPONIVS libro vicensimo sexto ad Quintum Mucium

SI infantis[k] vsus[l] tantummodo legatus sit, etiam si nullus interim sit, cum[m] tamen infantis ætatem excesserit, esse incipit.

De vsufructu debito municipibus.

LVI. GAIVS libro septimodecimo ad Edictum Prouinciale

AN vsusfructus nomine actio municipibus dari debeat, quæsitum est. periculum enim esse videbatur ne perpetuus fieret: quia neque morte nec facile capitis deminutione periturus est. qua ratione proprietas inutilis esset futura semper abscedente vsufructu. sed tamen placuit dandam esse actionem. Vnde sequens dubitatio est, quousque tuendi essent in eo vsufructu municipes. & placuit centum annos[n] tuendos esse municipes: quia is finis vitæ longæui[o] hominis est.

LVII. PAPINIANVS libro septimo Responsorum

DOminus fructuario prædium quod ei per vsumfructum seruiebat, legauit: idque prædium aliquamdiu possessum legatarius restituere filio qui causam inofficiosi testamenti rectè pertulerat, coactus est. mansisse fructus ius integrum ex post facto apparuit. Per fideicommissum fructu prædiorum ob alimenta libertis relicto, partium emolumentum ex persona vita decedentium ad dominum proprietatis recurrit.

Fructus percepti pertinent ad heredem fructuarij.

LVIII. SCÆVOLA libro tertio Responsorum

DEfuncta fructuaria mense Decembri, iam omnibus fructibus qui in his agris nascuntur, mense Octobri per colonos sublatis, quæsitum est vtrum pensio heredi fructuariæ solui deberet, quamuis fructuaria ante kalendas Martias quibus pensiones inferri debeant decesserit, an diuidi debeat[p] inter heredem fructuariæ & rempublicam cui proprietas legata est. Respõdi, rempublicam quidem cum colono nullam actionem habere: fructuariæ verò heredem sua die, secundum ea quæ proponerentur, integram pensionem percepturum.

Quomodo legetur vsusfructus.

SEMPRONIO OO LEGO EX REDACTV[q] FRVCTVVM HOLERIS ET PORRINAE, QVAE HABEO IN AGRO FARRARIORVM,[r] PARTEM SEXTAM. Quæritur, an his verbis vsusfructus legatus videatur. Respondi, non vsumfructum, sed ex eo quod redactum esset, partem legatam. Item quæsitum est, si vsusfructus non esset, an quotannis partem sextam redactam legauerit. Respondi, quotannis videri relictum, nisi contrarium specialiter ab herede adprobetur.[s]

Quid ad fructuarium pertineat.

LVIIII. PAVLVS libro tertio Sententiarum

ARbores vi tempestatis non culpa fructuarij euersas, ab eo substitui nõ placet. Quidquid in fundo nascitur vel quidquid inde percipitur, ad fructuarium pertinet. pensiones quoque iam antea locatorum agrorum, si ipsæ quoque specialiter cõpræhensæ sint. Sed[t] ad exemplum venditionis, nisi fuerint specialiter exceptæ, potest vsufructuarius conductorem repellere. Cæsæ harundinis vel pali compendium, si in eo quoque fundi[v] vectigal esse consueuit, ad fructuarium pertinet.

Deiectus restituetur interdicto.

LX. IDEM libro quinto Sententiarum

CViuscumque[x] fundi vsufructuarius[y] prohibitus aut deiectus, de restitutione omnium rerum simul occupatarum agit. sed & si medio tempore alio[z] casu interciderit vsusfructus, æquè de perceptis antea fructibus vtilis actio tribuitur.

Actio competens fructuario.

Si fundus cuius vsusfructus petitur, non à domino possideatur, actio redditur. Et ideo si de fundi proprietate inter duos quæstio sit, fructuarius nihilo minus in possessione esse debet. satisque ei à possessore cauendum[A] est, quòd non sit prohibiturus frui eum cui vsusfructus relictus est, quamdiu de iure suo probet.[B] Sed si ipsi vsufructuario quæstio moueatur, interim vsusfructus eius[C] offertur: sed caueri[D] de restituẽdo eo quod ex his fructibus percepturus est, vel si satis nõ detur, ipse frui permittitur.

LXI. NERATIVS libro secundo Responsorum

VSufructuarius nouum riuum[E] parietibus nõ potest inponere. Aedificium inchoatum fructuarium[F] consummare non posse placet, etiam si eo loco aliter vti non possit. sed nec[G] eius quidem vsumfructum esse: nisi in constituendo vel legando vsufructu hoc specialiter adiectum sit, vt vtrumque ei liceat.

Venatio.

LXII. TRYPHONINVS libro septimo Disputationum

VSufructuarium venari in saltibus vel montibus possessionis, probe dicitur. nec aprum aut ceruũ quem ceperit, proprium domini capit. sed fructus aut iure (ciuili) aut gentium suos facit. Si viuariis inclusæ feræ in ea possessione custodiebantur, quando vsusfructus cœpit, num exercere eas fructuarius possit, [H] occidere nõ possit? aliàs si quas in vsu inclusit operis suis, vel ipsæ sibimet ipsæ inciderint delapsæue fuerint, hæ fructuarij iuris sint? commodissimè tamen, ne per singula animalia facultatis fructuarij propter discretionem difficilem ius incertum sit, sufficit eundem numerum per singula quoque[I] genera ferarum finito vsufructu domino proprietatis adsignare, qui fuit cœpti vsusfructus tempore.

LXIII. PAVLVS libro singulari de Iure[K] singulari

QVod nostrum non est transferemus ad alios: veluti is qui fundum habet, quamquam vsumfructum non habeat, tamen vsumfructum cedere potest.

Onus fructuarij.

LXIIII. VLPIANVS libro quinquagensimo primo ad Edictum

CVm fructuarius paratus est vsumfructum derelinquere,[L] non est cogendus domum reficere in quibus casibus & vsufructuario hoc onus incumbit. Sed & post acceptum contra eum iudicium, parato fructuario derelinquere

a prospexerit.
b oliua immaturè
c inmaturè
d partem eorum
e quadrante habebis.
f non aliter
g quàm si eius
h persona sua. glossa est. & ea quidem barbari interpretis.
i hoc quoque
l vsusfructus
m si tamen
n annis tuendos
o De spatio vitæ longissimo Plin. lib. 7. c. 48.
p debeant inter
q reditu
r farrario, farrariorum,
s probetur.
t Sed & ad
v fundo. Toto hoc capite agitur de eo quod pertinet ad fructuarium, & consequenter de vectigali fundi.
x Cuiuscumque l. si de vi de aqua quotid. & æst.
y fructuarius
z aliquo casu
A dandum est.
B suo probetur.
C eius differtur, ei defertur.
D caueri debet
E Riuum accipe pro stillicidij genere.
F vsufructuarium nõ potest
G sed ne eius
H fructuarius potest, non occidere.
I quæque genera
K Regularum
L relinquere.

linquere vsumfructum, dicendum est absolui eum debere à iudice.

LXV. POMPONIVS libro quinto ex Plautio

SEd cum fructuarius debeat quod suo suorumque facto deterius factum sit reficere, non est absoluendus, licet vsumfructum derelinquere paratus sit: debet enim omne, quod diligens paterfamilias in sua domo facit, & ipse facere. Non magis heres reficere debet quod vetustate iam deterius factũ reliquisset testator, quàm si proprietatem alicui testator legasset.

LXVI. PAVLVS libro quadragesimo septimo ad Edictum

CVm vsufructuario nõ solùm legis Aquiliæ actio competere potest, sed & serui corrupti & iniuriarum, si seruum torquendo deteriorem fecerit.

Venditio vsusfructus.

LXVII. IVLIANVS libro primo ex Minicio

CVi vsusfructus legatus est, etiam inuito herede eum extraneo vendere potest.

De partu, & fetu.

LXVIII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

VEtus[a] fuit quæstio, an partus ad fructuarium pertineret. sed Bruti sententia optinuit, fructuarium in eo locum non habere: neque enim in fructu hominis homo esse potest, hac ratione nec vsumfructum in eo fructuarius habebit. Quid tamen si fuerit etiam partus vsusfructus relictus, an habeat in eo vsumfructũ? & cum possit partus legari, poterit & vsusfructus eius. Fetus tamen pecorum Sabinus & Cassius opinati sunt ad fructuarium pertinere. Planè si gregis vel armenti sit vsusfructus legatus, debebit ex adgnatis[b] gregem supplere: id est in locum capitum defunctorum,

LXVIIII. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum

VEl inutilium alia summittere: vt post substituta fiãt propria fructuarij, ne lucro ea res cedat domino. Et sicut substituta statim domini fiunt, ita priora quoque ex natura fructus desinunt eius esse. Nam alioquin quod nascitur fructuarij est. & cum substituit,[c] desinit eius esse.

LXX. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

QVid ergo si non faciat nec suppleat? teneri eum proprietario Gaius Cassius scribit libro decimo[d] iuris ciuilis. Interim tamen, quamdiu summittantur[e] & suppleantur capita quæ demortua sunt, cuius sit fetus, quæritur. Et Iulianus libro tricensimoquinto digestorum scribit, pendere eorum dominium: vt si summittantur, sint proprietarij: si non summittantur, fructuarij. quæ sententia vera est. Secundum quæ si decesserit fetus, periculum[f] erit fructuarij non proprietarij. & necesse habebit alios fetus summittere. Vnde Gaius Cassius libro octauo scribit, carnẽ fetus demortui ad fructuarium pertinere. Sed quod dicitur, debere eum summittere, totiens verum est, quotiens gregis vel armenti vel equitij, id est vniuersitatis vsusfructus legatus est. ceterum si singulorum capitum, nihil supplebit. Item si fortè eo tempore quo fetus editi sunt, nihil fuit quod summitti deberet, nunc[1] & [1]post editionem verum ex his quæ edentur summittere debebit, an ex his quæ edita sunt, videndum est. puto autem verius, ea quæ pleño grege edita sunt, ad fructuarium pertinere. sed posteriorem gregis casum nocere debere fructuario. Summittere autem facti est. & Iulianus propriè dicit, dispertire & diuidere & diuisionem quandam facere. quod dominium erit summissorum proprietarij.

LXXI. MARCELLVS libro septimodecimo Digestorum

SI in area cuius vsusfructus alienus esset, quis ædificasset intra tempus quo vsusfructus perit, superficie sublata restitui vsumfructum veteres responderunt.

LXXII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

SI dominus nudæ proprietatis vsumfructum legauerit, verum est quod Marcianus scripsit libro tertio quæstionum de fideicommissis, valere legatum. & si fortè in vita testatoris vel ante aditam hereditatem proprietati accesserit,[g] ad legatarium pertinere. Plus admittit Marcianus, etiam si post aditam hereditatem accessisset vsusfructus, vtiliter diem cedere & ad legatarium pertinere.

LXXIII. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum

SI areæ vsusfructus legatus sit mihi, posse me casam ibi ædificare custodiæ causa earum rerum quæ in area sint.

LXXIIII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

SI Sticho seruo tuo & Pamphilo meo legatus fuerit vsusfructus, tale est legatum, quale si mihi & tibi legatus esset. & ideo dubium non est quin æqualiter ad nos pertineat.

a In bonæ locũ Cic. lib. 1. de fin. bon. & mal.

b natis gregẽ

c substituitur.

d octauo

e Submittere est propagandæ sobolis gratia mares bonis supponere, ut quæ aliàs ... Bud. ...

f periculo

g fructus accesserit,

h Papin. lib. 1. dict...

DE VSVFRVCTV ADCRESCENDO TIT. II.

Coniunctio est causa iuris accrescendi.

VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

QVOTIENS vsusfructus legatus est, ita inter fructuarios est ius adcrescendi, si coniunctim sit vsusfructus relictus. ceterum si separatim vnicuique partis rei vsusfructus sit relictus, sine dubio ius adcrescẽdi cessat. Denique apud Iulianum libro trigẽsimo quinto digestorum quæritur, si cõmuni seruo vsusfructus sit relictus, & vtrique domino adquisitus, an altero repudiãte vel amittente vsumfructũ, alter totum habeat. & putat ad alterum[i] pertinere. & licet dominis vsusfructus nõ æquis partibus sed pro dominicis adquiratur, tamen persona eius non dominorum inspecta, ad alterum ex dominis pertinere, non proprietati accedere. Idem ait, & si communi seruo & separatim Titio vsusfructus legatus sit, amissum ab altero ex sociis vsumfructum non ad Titium, sed ad solum[k] sociũ pertinere debere, quasi solum coniunctũ. quæ sententia vera est. nam quamdiu vel vnus vtitur, potest dici vsumfructum in suo statu esse. Idem est[l] si duobus coniũctim & alteri separatim vsusfructus esset relictus. Interdum tamen etsi non sint coniuncti, tamen vsusfructus legatus alteri adcrescit. vtputa si mihi fundi vsusfructus separatim totius, & tibi similiter fuerit relictus. Nam vt [1]& [1]Celsus libro octauodecimo[m] digestorum & Iulianus libro trigensimoquinto scribit, concursu partes habemus. quod & in proprietate cõtingeret: nam altero repudiante, alter [1]totum [1]fundum haberet.

Differentia vsusfructus & proprietatis.

Sed in vsufructu hoc plus est, quia & constitutus & postea amissus nihilo minus ius adcrescendi admittit. omnes enim auctores apud Plautium de hoc consenserunt. & vt Celsus & Iulianus eleganter aiunt, vsusfructus cottidie constituitur & legatur. non vt proprietas eo solo tempore quo vindicatur. Cum[n] primum itaque non inueniet alter[o] cum qui sibi concurrat, solus vtetur in totum. nec refert coniunctim an separatim relinquatur. Idem Iulianus libro trigẽsimoquinto digestorum scripsit, si duobus heredibus institutis deducto vsufructu proprietas legetur, ius adcrescendi heredes non habere: nam videri vsumfructum constitutum, non per concursum diuisum.

II. AFRICANVS libro quinto Quæstionum

IDeóque amissa pars vsusfructus ad legatarium eundémque proprietarium redibit.

III. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

IDem[p] Neratius putat cessare ius adcrescendi libro primo[q] responsorum. cui[r] sententiæ congruit ratio Celsi dicentis totiens ius adcrescendi esse, quotiens in[s] duobus qui insolidum habuerunt, concursu diuisus est. Vnde Celsus libro octauodecimo[t] scribit si duo fundi domini deducto vsufructu proprietatem tradiderint, vter eorum amiserit vsumfructum ad proprietatem redire:[v] sed non ad totum, sed cuiusque vsumfructũ ei parti accedere quam ipse tradiderit: ad eam enim partem redire debet, à qua initio[x] diuisus est. Non solum autem si duobus vsusfructus legetur, est ius adcrescendi, verùm & si alteri vsusfructus alteri fundus legatus est: nam amittente vsumfructũ altero cui erat legatus, magis ius adcrescẽdi ad alterum pertinet quàm redit ad proprietatem. nec nouum: nam & si duobus vsusfructus legetur, & apud alterum sit consolidatus, ius adcrescendi non perit neque ei apud quẽ consolidatus est, neque ab eo. & ipse quibus modis amitteret ante consolidationẽ, isdem & nunc amittet. & ita & Neratio & Aristoni videtur, & Pomponius probat.

IIII. IVLIANVS libro trigensimo quinto Digestorum

SI tibi proprietas fundi legata fuerit, mihi autem & Mæuio & tibi eiusdem fundi vsusfructus, habebimus ego & Mæuius trientes in vsufructu, vnus[y] triens proprietate[z] miscebitur. siue autem ego siue Mæuius capite minuti fuerimus, triens inter te & alterutrum nostrum diuidetur: ita vt semissem in vsufructu habeat is qui ex nobis capite minutus nõ fuerat, ad[A] te proprietas cum parte dimidia vsusfructus pertineat.

V. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

ET si tradiderit[B] alicui proprietatem deducto vsufructu, nihilo minus putat Iulianus adcrescere: nec videri nouum tibi adquiri vsumfructum.

VI. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

IDem[C] & si apud vnum ex tribus fructuariis consolidatus sit vsusfructus. Sed si cui proprietas deducto vsufructu legata sit, & mihi pars vsusfructus, videndum erit an inter me & heredem ius adcrescendi versetur. & verum

i Non iure adcrescendi, sed domino seruum habe acquirit altera dominorum. Itaque nihil obstat l. & Proculus. de leg. 2. in qua de iure adcrescendi agitur. Quæ de re vide ... apud Duar. lib. 2. c. 13. de iure adcresc.

k ad suum socium

l est & si

m lib. 35. Dig.

n Cum itaque primus

o alterum qui

p Inde Neratius

q lib: 1. lib. 5.

r cuius sententiæ

s a duobus

t lib. 13. scribit

v redire: licet non

x & initio

y & vnus triens

z proprietati

A ad te autem

B tradideris

C Idẽ est & si

est vt quisquis[a] amiserit, ad proprietatem reuertetur.[b]

Si mihi vsusfructus fundi purè, tibi sub condicione legatus sit, potest dici totius fundi vsumfructū ad me pertinere interim: & si capite minutus fuero, totum amittere. sed si extiterit condicio, totum vsumfructum ad te pertinere, si fortè capite deminutus sum. ceterum cum in meo statu maneo, communicandum vsumfructum.

Quibus legatur collectim, q̄ habentur loco vnius.

VII. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

SI quis Attio & heredibus suis vsumfructum legauerit, dimidiam Attius dimidiam heredes habebunt. quòd si ita scriptum sit, ATTIO ET SEIO CVM HEREDIBVS[c] MEIS, tres partes fient: vt vnam habeant heredes,[d] tertiam[e] Attius, tertiam Seius. nec enim interest ita legetur, ILLI ET ILLI CVM MAEVIO, an ita, ILLI ET ILLI ET MAEVIO.

VIII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

SI mulieri cum liberis suis vsusfructus legetur, amissis liberis ea vsumfructum habet. sed & matre mortua liberi eius nihilo minus vsumfructum habent iure adcrescendi. Nam[f] & Iulianus libro trigensimo[g] digestorum ait, idem intellegendum in eo qui solos liberos heredes scripserit: licet non vt legatarios eos nominauerit, sed vt ostenderet magis velle se matrem ita frui vt liberos secum habeat fruentes. Sed & Pomponius quęrit, quid si mixti[h] fuerint liberi & extranei heredes. & ait filios legatarios esse intellegendos. Et per contrarium si volueris eos liberos simul cum matre frui, debere dici matrem legatariam esse intellegendam: & per omnia similem esse, & in hoc casu iuris euentum.

VIIII. AFRICANVS libro quinto Quæstionum

SI proprietas fundi duobus, vsusfructus vni legatus sit, non trientes in vsufructu habent, sed semissem duo, semissem fructuarius. item contra, si duo fructuarij & vnus fundi legatarius sit.

X. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum

INterdum pars vsusfructus &[i] non habenti partem suā, sed amittenti adcrescit. nam si vsusfructus duobus fuerit legatus, & alter lite contestata amiserit vsumfructum, mox & collegatarius qui litē contestatus non erat, vsumfructum amisit, partem dimidiam dumtaxat quam amisit qui litem contestatus est aduersus eum qui se liti optulit, à possessore consequitur: pars enim collegatarij ipsi adcrescit non domino proprietatis: vsusfructus enim personæ adcrescit & si fuerit amissus.

XI. PAPINIANVS libro secundo Definitionum

CVm[k] singulis ab heredibus singulis eiusdem rei fructus legatur, fructuarij separati videntur non minus quàm si æquis portionibus duobus eiusdem rei fructus legatus fuisset. vnde fit vt inter eos ius adcrescendi non sit,

XII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

CVm alius ab alio herede vsumfructum vindicat.

QVANDO DIES VSVSFRVCTVS LEGATI CEDAT TIT. III.

Semel cedit dies: non quoties quis vtitur, & fruitur.

VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

QVAMQVAM vsusfructus ex fruendo consistat, id est facto aliquo eius qui fruitur & vtitur, tamen semel cedit dies. aliter atque si cui in menses vel in dies vel in annos singulos quid legetur: tunc enim per dies singulos vel menses vel annos dies legati cedit. Vnde quæri potest, si vsusfructus cui per dies singulos legetur, vel in annos singulos, an semel[l] cedat. & puto non cedere simul,[m] sed per tempora adiecta, vt plura legata sint. & ita libro quarto[n] digestorum Marcellus probat in eo, cui alternis diebus vsusfructus legatus est. & ideo si is vsusfructus legatus sit qui cottidie percipi non potest, non erit inutile legatum: sed dies[o] habebunt legatum, quibus frui[p] potest.

Cedit dies, adita hereditate quamuis alias cedat à morte testatoris.

Dies autē vsusfructus, item vsus, non prius cedet quàm hereditas[q] adeatur: tunc enim constituitur vsusfructus, cum quis iam frui potest. Hac ratione & si seruo hereditario vsusfructus legetur, Iulianus scribit quamuis cetera legata hereditati adquirantur, in vsufructu tamē personam domini exspectari, qui[r] vti & frui possit. Item si ex die vsusfructus legetur, dies eius nōdum cedet, nisi cum dies venit: posse enim vsumfructum ex die legari & in diem constat. Non solùm autem vsusfructus ante aditam hereditatem dies non cedit, sed nec actio de vsufructu. idémq; & si ex die fuerit legatus vsusfructus. denique Scæuola ait, agentem[s] ante diem vsusfructus, nihil facere: quamuis aliàs qui ante diem agit, male agit.

a quibus amiserit.
b reuerti.
c Si, filijs dixisset, non fierent tres partes, sed duæ: quia filij, non autem heredes cū patre vna persona esse censentur. l. i. C. de impub. & al. substit. Duar.
d heredes eius.
e secundam Attius.
f Nam ita
g lib. 35. Digest.
h in etiam fuerint
i etiam non
k Interpretationem huius vt gessi peto ex Duar. lib. 1. c. 10. de iure adcresc.
l an dies simul cedat.
m semel.
n lib. 3. Digestorum
o sed dies ij
p vti frui potest.
q Hæc singularis est in legato vsusfructus: non aliter sit in cæteris legatis. l. vnica. §. 1. C. de caduc. tollen.
r qui vti & frui
s & agentem

QVIBVS MODIS VSVSFRVCTVS VEL VSVS AMITTITVR TIT. IIII.

Capitis diminutio.

VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

NON SOLVM vsumfructum amitti capitis minutione constat, sed & actionē de vsufructu. & parui refert verum iure sit constitutus vsusfructus, an verò tuitione prætoris. Proinde traditus quoque vsusfructus, itē in fundo vectigali vel superficie[t] non iure constitutus, capitis minutione amittitur. sed ita demum amittitur capitis deminutione[v] vsusfructus, si iam constitutus est. ceterū si ante aditam hereditatem aut ante diem cedentem quis capite minutus est, constat non amitti. Si tibi fundus ex die legatus est, & vsumfructum mihi rogatus es restituere, videndum erit, si capite minutus fuero intra diem legato tuo insertum, ne fortè saluus sit mihi vsusfructus, quasi ante diem cedentem capitis minutio interueniat. quod benignè dici poterit. Vsque adeo autē capitis minutio eum demū vsumfructum peremit qui iam cōstitutus est, vt si in singulos annos vel mēses vel dies legatus sit, is[x] demum amittitur, qui iam processit.[y] &[z] si fortè in annos singulos legatus est, illius dūtaxat anni vsusfructus amittetur. & si in menses, eius mensis. si[A] in dies, eius diei.

Vsusfructus relictus alternis annis.

II. PAPINIANVS libro septimodecimo Quæstionum

SI duobus separatim alternis annis vsusfructus relinquatur, continuis annis proprietas nuda est: cum si legatarium vnum substituas cui alternis annis legatus sit vsusfructus, plena sit apud heredem proprietas eo tempore quo ius fruendi legatario non est. quòd si ex duobus illis alter decedat, per vices temporum plena proprietas erit: neque enim adcrescere alteri quicquam potest: quoniam propria[B] quisque tempora non concurrente altero fructus integri[C] habuit. Si non mors sed capitis deminutio intercesserit, quia plura legata sunt, illius anni tantùm, si modò ius fruendi habuit, fructus amissus erit. quod & in vno legatario qui fructum in singulos annos accepit, defendendum est: vt commemoratio temporum repetitionis potestatem habeat. Cum singulis fructus alternis annis legatur, si consentiant in eundem annum, impediuntur: quòd[D] non id actum videtur vt concurrerent. multum etenim refert, duobus simul alternis annis legetur, quod sanè vltra primum annum procedere[E] non poterit, non magis quàm si vni legatus ita fuisset: an singulis alternis annis. nam si concurrere volent, aut impedient inuicem[F] propter voluntatem, aut si ea non refragabitur, singulorum annorum fructus vacabit.

Repetitio vsusfructus.

III. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

SIcut in annos singulos vsusfructus legari potest, ita & capitis minutione amissus legari potest: vt adiciatur, QVOTIENSQVE[G] CAPITE MINVTVS ERIT, EI[H] LEGO: vel sic, QVOTIENS AMISERIT. & tunc si capitis minutione amittatur, repetitus videbitur. Vnde tractatum est, si cui quamdiu viuat, vsusfructus legatus sit, an videatur repetitus quotiēs amissus est. quod & Marcianus temptat: & puto repetitum videri. Quare si vsque ad tempus[I] sit legatus, vt puta vsque ad decennium, idem erit dicēdum. Hæc[K] autem repetitio quæ fit post amissum capitis minutione vsumfructū, quæritus an & ius adcrescendi secū saluum habeat. vt puta Titio & Mæuio vsusfructus legatus est, & si Titius capite minutus esset, eidem vsumfructum legauit. quęsitum est, si Titius ex repetitione vsumfructum haberet, an inter eos ius adcrescendi saluum esset. & Papinianus libro septimodecimo[L] quæstionum scribit, saluū esse perinde ac si alius esset Titio in vsufructu[M] substitutus: hos[N] enim tametsi non verbis, re tamen coniunctos videri. Idem Papinianus quærit, si Titio & Mæuio vsufructu[O] legato, in repetitione[P] vsusfructus non totum sed partem Titio relegasset,[Q] an viderentur coniuncti. & ait, si quidem Titius amiserit, totum socio[R] adcrescere. quòd si Mæuius amisisset, non[S] totum adcrescere: sed partem ad eum, partem ad proprietatem redire. quę sententia habet rationem: neque enim potest dici eo momento, quo quis amittit vsumfructum & resumit, etiam ipsi quicquam ex vsufructu adcrescere. placet enim nobis, et qui amittit vsumfructum, ex eo quod amittit nihil adcrescere. Morte quoque amitti vsumfructum, non recipit dubitationem: cum ius fruendi morte extinguatur. sicuti si quid aliud quod personæ cohæret.

t superficiario
v Etiam minima tempore licet consultorū. In duo verò ex constitutione Iustiniani modo tantum, vel maxima. l. corruptionem. C. de vsuf.
x ita demum amittatur.
y præcessit.
z & ita si
A & si in diem.
B per propria
C Fructus integros
D quia non
E Non attendi Flor. Taurel. legerunt qui notant legi in alijs præcedere.
F se inuicem
G quoties quis
H ei do lego
I ad diem sit
K Quānis enim vtrique eidem vsusfructus legatus sit: idcirco fuere coniuncti: quia tamen nomen Titij in repetitione commemoratum nō est cum nomine Mæuij, sed ab eo potius separatū & remotum, coniuncti verbis non dicuntur. Duaren. lib. 1. c. 9. de iur. adcresc.
L lib. 7. quæst.
M in vsumfructum
N eos enim
O vsusfructus legatus esset.
P In repetitione autem
Q legasset. At cū sine legit relegasset, & sanè cum proponatur repetitū esse vsusfructus legatum, magis conuenire videtur hæc lectio.
R Mæuio
S neque totum Titio

Mors.

Mors.

XIII. MARCIANVS libro tertio Institutionum

SI legatum vsumfructum legatarius alij restituere rogatus est, ad agere prætor debet, vt ex fideicommissarij persona magis quàm ex legatarij pereat vsusfructus.

V. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

REpeti potest legatus vsusfructus amissus qualicumque ratione, dummodo non morte. nisi forte heredibus[a] legauerit. Si quis vsumfructum solum serui alienauerit, per quem vsusfructus ei adquisitus est, dubiú non est quin vsusfructus per eum adquisitus retineatur.

Mutatio rei.

Rei mutatione interire vsumfructú placet. veluti, vsusfructus mihi ædium legatus est: ædes corruerunt vel exustæ sunt: sine dubio extinguitur.[b] an & areæ? certissimum est exustis ædibus nec areæ nec cemétorum vsumfructum deberi. & ita & Iulianus. Si areæ sit vsusfructus legatus, & in ea ædificium sit positum, rem mutari, &[c] vsumfructum extingui constat. Plane si proprietarius hoc fecit, ex testamento, vel de dolo[d] tenebitur.

VI. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum

SEd & interdictum quod vi aut clam vsufructuario competit:

VII. IVLIANVS libro trigesimoquinto Digestorum

NIsi sublato ædificio vsumfructum areæ mihi cesserit: tempore scilicet quo vsusfructus perit transacto.

VIII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

FVndi vsufructu legato, si villa diruta sit, vsusfructus non extinguetur: quia villa fundi accessio est: non magis quàm si arbores deciderint.

VIIII. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

SEd & eo quoque solo in quo fuit villa, vtifrui potero.

X. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

QVid tamen si fundus villæ fuit accessio? videamus ne etiam fundi vsusfructus extinguatur. & idem dicendum est, vt non extinguatur. Non tantùm si ædes ad aream redactæ sint, vsusfructus extinguitur, verumetiam si demolitis ædibus testator alias nouas restituerit. planè si per partes reficiat, licet omnis noua facta sit, aliud erit nobis dicendum. Agri vel loci vsusfructus[e] legatus si fuerit inundatus, vt stagnum iam sit aut palus, procul dubio extinguetur. sed & si stagni vsusfructus legetur, & exaruerit sic vt ager sit factus, mutata re vsusfructus extinguitur. Non tamen, si arui[f] vsusfructus legetur, & ibi vineæ[g] sint positæ, vel contra, puto extingui. Certè siluæ vsufructu legato, si silua cæsa illic sationes fuerint factæ, sine dubio vsusfructus extinguitur. Si massæ vsusfructus legetur, & ex ea vasa sint facta, vel contra, Cassius apud Vrseium scribit, interire vsumfructum. quam sententiam puto veram. Proinde & ornamentum dissolutum aut transfiguratum extinguit vsumfructum.

In nauis quoque vsufructu Sabinus scribit, si quidem per partes refecta sit, vsumfructum non interire. si[h] autem dissoluta sit, licet isdem tabulis nulla præterea adiecta restaurata sit, vsumfructum extinctum. quam sententiam puto veriorem. Nam & si domus[i] fuerit restituta, vsusfructus extinguitur. Quadrigæ vsufructu legato, si vnus ex equis decesserit, an extinguatur vsusfructus quæritur. ego[k] puto multum interesse, equorum an quadrigæ vsusfructus sit legatus: nam si equorum, superent in residuis: si quadrigæ, non remanebit: quoniam quadriga esse desiit:

XI. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

NIsi alius ante diem legati cedentem substitutus sit.

Mutato ministerio ex quo pendet effectus, intelligitur res mutata.

XII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

SI cui balinei vsusfructus legatus sit, & testator habitationem hoc[l] fecerit, vel si tabernæ, & diætam fecerit, dicendum est vsumfructum extinctum. Proinde & si histrionis reliquerit vsumfructum, & eum ad aliud ministerium transtulerit, extinctum esse vsumfructum dicendum erit.

Fructus percepti pertinent ad heredem fructuarij.

XIII. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

SI fructuarius[m] messem fecit, & decessit, stipulam quæ in[n] messe iacet heredis eius esse Labeo ait: spicam[o] quæ terra teneatur, domini fundi esse. fructúmque percipi spica aut fæno cæso aut vua adempta aut excussa olea: quamuis nondum tritum frumentum aut oleum factum vel vindemia coacta sit. Sed vt verum est quod de olea excussa scripsit, ita aliter obseruandum de ea olea quæ per se deciderit. Iulianus ait, fructuarij fructus tunc fieri, cum eos perceperit: bonæ fidei autem possessoris, mox quàm à solo separati sint.

An amittatur pro parte.

XIIII. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum

EXcepta capitis minutione vel morte, reliquæ causæ vel pro parte interitum vsusfructus recipiunt.

XV. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum

INterdum proprietarius ad libertatem perducet: si fortè vsusfructus fuerit tamdiu legatus quamdiu manumittatur. nam incipiente proprietario manumittere, extinguetur vsusfructus.

Ius accrescendi.

XVI. IDEM libro quinto Disputationum

SI sub condicione mihi legatus sit vsusfructus, medióque tempore sit penes heredem, potest heres vsumfructum alij legare. quæ res facit vt si condicio extiterit mei legati, vsusfructus ab herede relictus finiatur. quòd si ego vsumfructum amisero, non reuertetur ad legatarium cui ab herede purè legatus fuerat: quia[p] ex diuersis testamentis ius coniunctionis non contingit.

Consolidatio voluntaria.

XVII. IVLIANVS libro trigesimo quinto Digestorum

SI tibi fundi vsusfructus purè proprietas autè sub condicione Titio legata fuerit, pendente[q] condicione dominium proprietatis adquisieris, deinde códicio extiterit, pleno iure fundum Titius habebit. neque interest, quòd detracto vsufructu proprietas legata sit: enim dum proprietatem adquiris, ius omne legati vsusfructus amisisti.[r]

Mutatio dominij.

XVIII. POMPONIVS libro tertio ad Sabinum

SI seruo hereditario ante aditam hereditatem legatus vsusfructus fuisset, magis placet adita hereditate eum vsumfructum ad te trásire: nec interire quasi mutato dominio: quia nec dies ante cesserit quàm tu heres extiteris.

XVIIII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

NEque vsusfructus neque iter actúsve dominij mutatione amittitur.

Vsu partis retinetur ius totius à sciente, secus ab ignorante.

XX. PAVLVS libro quintodecimo ad Plautium

IS qui vsumfructum habet, si tantùm vtatur, quia existimet se vsum tantùm habere, an vsumfructum retineat? & si quidem sciés se vsumfructum habere, tantùm vti velit, nihilo minus & frui videtur, si verò ignoret, puto eum amittere fructum: non enim ex eo quod habet, vtitur, sed ex eo quod putauit se habere.

Ciuitas.

XXI. MODESTINVS libro tertio Differentiarum

SI vsusfructus ciuitati legetur, & aratrum[s] in ea[t] inducatur, ciuitas esse desinit: vt[v] passa est Carthago: ideóque quasi morte desinit habere vsumfructum.

Quomodo retineatur vsus.

XXII. POMPONIVS libro sexto ad Quintum Mucium

SI mulieri vsus domus legatus sit, & illa trás mare profecta sit, & constituto tempore ad amittendum vsum afuerit, maritus verò domo vsus fuerit, retinetur nihilo minus vsus: quemadmodum si familiam suam in domo reliquisset, eáque[x] peregrinaretur. & hoc magis dicédum est, si vxorem in domo reliquerit maritus, cum ipsi marito vsus domus legatus sit.

Inundatio.

XXIII. IDEM libro vicesimo sexto ad Quintum Mucium

SI ager cuius vsusfructus noster sit, flumine vel mari inundatus fuerit, amittitur vsusfructus: cum etiam ipsa proprietas eo casu amittatur. ac ne piscando quidem retinere poterimus vsumfructum. sed quemadmodum si eodem impetu discesserit[y] aqua quo venit, restituitur proprietas, ita & vsumfructum restituendum, dicendum est.

XXIIII. IAVOLENVS libro tertio ex Posteriorum[z] Labeonis

CVm vsumfructum horti haberem, flumen hortum occupauit: deinde ab eo recessit. ius quoque vsusfructus restitutum esse Labeoni videtur: quia[A] id solum perpetuò eiusdem iuris mansisset. ita[B] id verum puto, si flumen inundatione hortum occupauit. nam si alueo mutato inde manare cœperit, amitti vsumfructum existimo: cum is locus aluei publicus esse cœperit. neque in pristinum statum restitui[C] posse.[D] Idem iuris itinere[E] & actu custodiendum esse, ait Labeo. de quibus rebus ego idem quod in vsufructu sentio. Labeo[F] nec si summa terra sublata ex fundo meo, & alia regesta esset, idcirco meum solum esse desinit: non magis quàm stercorata agro.

An pro parte amittatur.

XXV. POMPONIVS libro vndecimo ex Varijs lectionibus

PLacet vel certæ partis vel pro indiuiso vsumfructum non vtendo amitti.

Postliminium.

XXVI. PAVLVS libro primo ad Neratium

SI ager ab hostibus occupatus seruúsve captus liberatus fuerit, iure postliminij restituetur[G] vsusfructus.

h 5

a hæredibus eius cum

b extinguitur vsusfructus.

c & ita vsusfructus

g vites

h sin autem

i domus diruta fuerit, & ea iisdem cæmentis tignisque fuerit

k & ego

l ex hoc

m vsufructuarius

n quæ detrecta

o spicam autem

q & pendente

r Vsusfructu proprietatis acquisitione confusa. l. si seruum. sup. eo.

s Mos antiquorum erat in euertendis vrbibus aratrum inducere. Vnde Horat. lib. 1. Car. Imprimeretque muris hostile aratrum exercitus insolens.

t in eam inducatur, in ea ducatur.

v Hæc in alijs libris subijciuntur verba, inducatur.

x dum peregrinaretur.

y recesserit

z ex Posterioribus

A quoniã id

B sed ita id

D posuit.

E In itinere etiam actúque

F Labeo ait

G restituitur

Confusio.

XXVII. IDEM libro primo Manualium

SI seruus in quo vsusfructus alienus est, noxæ dedatur à domino proprietatis vsufructuario, liberabitur confusa seruitute proprietatis comparatione.

XXVIII. IDEM libro tertiodecimo ad Plautium

SI[a] vsusfructus[b] alternis annis legetur, non[c] posse non vtendo eum amitti: quia plura sunt legata.

a Quinimo l. 7. quemadmo. seru. amit. l. 13. de vsufr. leg. Duar.
b fructus
c constat non

An retineatur vsusfructus alio possidente.

XXVIIII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

POmponius quærit, si fundum a me proprietarius con duxerit, eúmque fundum vendiderit Seio non deducto vsufructu, an vsumfructum per emptorem retineam. & ait, licet proprietarius mihi pensionem soluerit, tamen vsumfructum amitti: quia non meo nomine sed suo fruitus est emptor. Teneri planè mihi ex locato proprietarium quàm mea interfuit id factum non esse. quamquam si à me conductum vsumfructum quis alij[d] locauerit, retinetur vsusfructus. sed si proprietarius eum locasset suo nomine, dicendum amitti: non enim meo nomine fruitur colonus. Sed si emptum à me vsumfructum proprietarius vendidisset, amitterem vsumfructum? quærendum est. & puto amitti: quoniam & hic non vt à me empto fruitur fundi emptor. Idem Pomponius quærit, si legatum mihi vsumfructum rogatus sim tibi restituere, an per[e] te frui videar, nec amittatur vsusfructus. & ait, dubitare se de hac quæstione. sed est verius quod Marcellus notat, nihil hanc rem fideicommissario nocere: suo enim nomine vtilem actionem eum habiturum.

d alicui, alius. cuiuis alij: ha bitationes omnes ferre possunt.
e pro te frui

Mors.

XXX. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

CAro & corium mortui pecoris in fructu nõ est: quia mortuo eo vsusfructus extinguitur.

Grex.

XXXI. POMPONIVS libro quarto ad Quintum Mucium

CVm gregis vsusfructus legatus est, & vsque eo numerus peruenit gregis vt grex non intellegatur, perit vsusfructus.

DE VSVFRVCTV EARVM REBVM QVAE VSV CONSVMVNTVR VEL MINVVNTVR

TIT. V.

Quasi vsusfructus constituitur præstita cautione.

I. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum

SENATVS censuit vt omnium rerum quas in cuiusq; patrimonio esse constaret, vsusfructus legari possit. quo senatusconsulto inductum videtur vt[f] earum rerũ quæ vsu tolluntur vel minuũtur possit vsusfructus legari.

f vt & earum

II. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

SEd de pecunia rectè caueri[g] oportet his à quibus eius pecuniæ vsusfructus legatus erit. Quo senatusconsulto non id effectum est, vt pecuniæ vsusfructus propriè[h] esset: nec enim naturalis ratio auctoritate[i] senatus[k] commutari potuit: sed remedio introducto cœpit quasi vsusfructus haberi.

g Duobus casibus tantum. l. 9. & 10. infr. eo.
h proprius esset
i Hanc sententiam latè explicat Cic. 2 de leg.
k senatuscon sulti

Nomina.

III. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum

POst[l] quod omnium rerum vsusfructus legari poterit: an & nominum? Nerua negauit. sed est verius quod Cassius & Proculus existimant, posse legari. idem tamen Nerua ipsi quoque debitori posse vsumfructum legari scribit, & remittendas †ei vsuras.

l Postquam
† eius

IIII. PAVLVS libro primo ad Neratium

ERgo cautio etiam[m] ab hoc exigenda erit.

m & ab hoc

Pecunia aliena.

V. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum

HOc senatusconsultum non solùm ad eum pertinet, qui pecuniæ vsumfructum vel ceterarum rerũ quas habuit legauit, verùm & si fuerint alienæ.

Omissa cautione quæ actio competat proprietario.

1 Si pecuniæ sit vsusfructus legatus vel aliarũ rerum quę in abusu consistunt, nec cautio interueniat, videndũ, finito vsufructu an pecunia quæ data sit, vel cæteræ res quæ in absumptione sunt, cõdici possint. Sed[n] si quidem adhuc constante vsufructu cautionẽ quis velit condicere, dici potest, omissam cautionem posse condici incerti cõdictione. sed si finito vsufructu, ipsam quantitatem Sabinus putat posse cõdici. quã sententiã & Celsus libro octauodecimo[o] digestorum probat.[p] quæ[q] mihi non inarguta videtur.

n Et aptior est responsione particula Et, quam Sed
o lib. 8. al. 17.
p scribit.
q & mihi

Vsus pecuniæ.

2 Quæ in vsufructu pecuniæ diximus vel ceterarũ rerum quæ sunt in abusu, eadem & in vsu dicẽda sunt. nam idem cõtinere vsum pecuniæ & vsumfructum, & Iulianus scribit, & Pomponius libro octauo de stipulationibus.

Vni legata res, alteri vsusfructus.

VI. IVLIANVS libro trigesimo quinto Digestorum

SI tibi decem milia legata fuerint, mihi eorundem decem milium vsusfructus, fiet quidem tua tota decem milia: sed mihi quinque numerari debebunt, ita vt tibi caueam, tempore mortis meæ aut capitis deminutionis restitui. Nam & si fundus tibi legatus fuisset, & mihi eiusdem fundi vsusfructus, haberes tu quidem totius fundi proprietatem, sed partem cum vsufructu, partem sine vsufructu. & non heredi sed tibi cauerem boni viri arbitratu. Sed[r] si duobus eorundem decem milium vsusfructus legatus fuerit, quina milia accipient: & inuicem, &[s] heredi satisdabunt.

r Sed & si
s Dest & quamuis ... ueteres ... satisdare ... (marginal note largely illegible)

Cautio.

VII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

SI vini, olei, frumenti vsusfructus legatus erit, proprietas ad legatarium transferri debet, &[t] ab eo cautio desideranda est: vt quandoque[v] is mortuus aut capite deminutus sit, eiusdem qualitatis res restituatur: aut æstimatis rebus, certæ pecuniæ nomine cauendum est: quod & commodius est. Idem scilicet de ceteris quoque rebus quæ vsu[x] continentur, intellegemus.

t Cuiusmodi legata tempore Iæ... (marginal note largely illegible)
v quandocunque
x vsu consumuntur, ab vsu continentur.

Cautionis legatum.

VIII. PAPINIANVS libro septimodecimo Quæstionum

TRibus heredibus institutis vsumfructum quadraginta milium Titio legauit, & duos ex heredibus iussit pro legatario satisdare. placebat vtile esse cautionis quoque legatum: nec refragari senatusconsultum:[y] quia cautio non impediretur. & esse alterum legatum velut certi, alterum incerti. vsusfructus itaque nomine partem pecuniæ petendam ab eo qui satis accepit à coherede: neque cum eodem agendum, si satis non dedisset. Eum verò qui satis præstitit, ac propter moram coheredis satis non accepit, neque fructus nomine interim teneri propter senatusconsultum, neque actione incerti: quia coheredis satisdedit. Illud etiam nobis placet, legatarium cogendum promittere. Finito autem vsufructu, si coheredes ex causa fideiussoria conuenirentur, eos mandati non acturos: non enim suscepisse mandatum, sed voluntati paruisse. denique cautionis legato liberatos. de illo nec diu tractandum fuit, secundum legatum id est cautionis, non heredum videri, sed eius cui pecuniæ vsusfructus relictus est: cuique testator prospicere[z] voluit, & cuius interesse credidit fideiussores non suo periculo quærere.

y senatusconsulto:
z prospicere

Cautionis formula.

VIIII. PAVLVS libro primo ad Neratium

IN stipulatione de reddẽdo vsufructu pecuniæ, duo soli casus interponuntur, mortis, & capitis deminutionis:

X. VLPIANVS libro septuagensimo nono ad Edictum

QVoniã[A] pecuniæ vsus aliter amitti non potest quàm his casibus. Si vsus tantùm pecuniæ legatus sit, quia in hac specie vsus appellatione etiam[B] fructum contineri magis accipiendum est, stipulatio ista erit interponenda. Et quidam aiunt, non ante hanc interponi stipulationem quàm data fuerit pecunia. ego autem puto, siue antea siue postea pecunia data sit, tenere stipulationẽ.

A Ex tralatio de præto. stipul. tit. vsufr. quemadmodum caue. Duar.
B & fructum

XI. IDEM libro octauodecimo ad Sabinum

SI lanæ alicui legatus sit vsusfructus vel odorum vel aromatum, nullus videtur vsusfructus in istis iure constitutus. sed ad senatusconsultum erit descẽdendum quod de cautione eorum loquitur.

XII. MARCIANVS libro septimo Institutionum

CVm pecunia erat relicta Titio, ita vt post mortem legatarij ad Mæuium rediret, quamquam adscriptum[C] sit, vt vsum eius Titius haberet, proprietatem tamen ei legatam: & vsus[D] mentionem factam, quia erat restituenda ab eo pecunia post mortem eius, Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

C Pessime autem ... (marginal note largely illegible)
D legatã esse etiã vsus mentione facta.

SI VSVSFRVCTVS PETETVR VEL AD ALIVM PERTINERE NEGETVR

TIT. VI.

An fructuarius possit vindicare seruitutem.

I. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum

SI FVNDO fructuario seruitus debeatur, Marcellus libro octauo apud Iulianum Labeonis & Neruæ sententiã probat existimantium seruitutem quidem eum vindicare non posse, verùm vsumfructum vindicaturum. ac per hoc vicinum, si non patiatur eum ire & agere, teneri ei quasi non patiatur vti frui.

Quæ vna sequuntur vsumfructum.

1 Vsusfructus legatus adminiculis eget, sine quibus vti frui quis non potest. & ideo si vsusfructus legetur, necesse est tamen

tamē et sequatur eum aditus. vsque adeo, vt si quis vsumfructum loci leget ita, ne heres cogatus viam præstare, inutiliter hoc adiectum videatur. Item si vsufructu legato iter ademptum sit, inutilis est ademptio: quia[a] semper sequitur vsumfructū. Sed si vsusfructus sit legatus ad quem aditus non est per[b] hereditarium fundum, ex testamento vtique agendo fructuarius consequetur vt cum aditu sibi præstetur vsusfructus. 2 Verum autem aditus tantùm & iter, an verò & via debeatur fructuario legato ei vsufructu, Pōponius libro quinto dubitat. & rectè putat, prout vsusfructus perceptio desiderat, hoc ei præstandū. Sed an & alias vtilitates & seruitutes ei heres præstare debeat, puta luminum & aquarū, an verò nō? & puto eas solas præstare cōpellendum, sine quibus omnino vti non potest. sed si cum aliquo incommodo vtatur, non esse præstandas.

Id quod interest.

II. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum

SI ab herede ei testamento fundi vsusfructus petitus sit, qui arbores deiecisset aut ædificium demolitus esset, aut aliquo modo deteriorem vsumfructum fecisset, aut seruitutes imponendo aut vicinorum prædia liberando, ad iudicis religionem pertinet vt inspiciat[c] qualis ante iudicium acceptum fundus fuerit: vt vsufructuario hoc quod interest ab eo seruetur.

Fideicommissum.

III. IVLIANVS libro septimo Digestorum

QVi vsumfructum traditum sibi ex causa fideicommissi desiit in vsu habere tanto tempore, quanto, si legitimè eius factus esset, amissurus eum fuerit, actionem ad restituendum eum habere non debet: est enim absurdum plus iuris habere[d] eius, qui possessionem duntaxat vsusfructus, non etiam dominium adepti sint.

IIII. IDEM libro trigesimo quarto Digestorum

FVndus detracto vsufructu legatus est Titio, & eiusdem fundi vsusfructus Sempronio sub condicione. dixi interim cum proprietate vsumfructū esse, licet placeat cum detracto vsufructu fundus legatur, apud heredem vsumfructum esse: quia paterfamilias cum detracto vsufructu fundum legat, & alij vsumfructum sub cōdicione, non hoc agit vt apud heredem vsusfructus remaneat.

Actio de vsufructo cui & contra quem competat.

V. VLPIANVS libro septimodecimo[e] ad Edictum

VTi frui ius sibi esse, solus potest intendere qui habet vsumfructum: dominus autē fundi non potest. quia qui habet proprietatem, vtendi fruēdi ius separatum non habet: nec enim potest ei suus fundus seruire: de suo enim non de alieno iure quemque agere oportet. quamquam enim actio negatiua[f] domino competat aduersus fructuarium, magis tamen de suo iure agere videatur quàm alieno: cum inuito se negat ius esse vtendi fructuario, vel sibi ius esse prohibendi. Quòd si fortè qui agit dominus proprietatis non sit, quamuis fructuarius ius vtendi non habet, vincet tamen iure quo possessores sunt potiores, licet nullum ius habeant.[g] 1 Verum autē aduersus dominum duntaxat in rem actio vsufructuario competat, an etiam aduersus quemuis possessorem, quæritur.[h] & Iulianus libro septimo[i] digestorum scribit, hanc actionem aduersus quemuis possessorem ei competere. nam & si fundo fructuario seruitus debeatur, fructuarius non seruitutem sed vsumfructum vindicare debet aduersus vicini[k] fundi dominum. 2 Si partis fundi vsusfructus[l] cōstituatur, potest de eo in rem agi, siue vindicet quis vsumfructum siue alij neget. 3 In his autem actionibus quæ de vsufructu aguntur, etiam fructus venire plus quàm manifestum est.

Fructus.

4 Si post litem de vsufructu contestatam fuerit finitus vsusfructus, an vlterius fructus desinant deberi? & puto desinere. nam & si mortuus fuerit fructuarius, heredi eius actionem præteritorum duntaxat fructuū dandam Pomponius libro quadragesimo scribit.

Causa restitutio.

5 Fructuario qui vicit, omnis causa restituēda est. & ideo si seruus fuerit vsusfructus legatus, quidquid ex re fructuarij vel ex operis suis consecutus est possessor debebit restituere. Sed & si fortè tempore vsusfructus amissus est, alio quidem possidente, alio autem liti se offerente, non sufficit eum vsumfructum iterū renouare: verùm cauere quoque eum de cautione vsusfructus oportet. quid enim si seruum aut fundum is qui possidebat, pignori dedit, isq; ab eo qui pignori accepit, iure vti prohibetur? debebit itaque habere cautum. 6 Sicut fructuario in rem confessoriam agenti fructus præstandi sunt, ita & proprietatis domino, si negatoria actione vtatur, sed in omnibus ita demū, si non sit possessor qui agat: nam & possessori competunt. quòd si possident, nihil fructuum nomine consequentur. Quid[m] ergo officium erit iudicis quam hoc? vt[n] securus consequatur fructuarius fruendi licentiam: proprietatis[o] dominus ne inquietetur.

VI. PAVLVS libro vicesimo primo ad Edictum

QVi de vsufructu iudicium accepit, si desierit possidere sine dolo, absoluetur. quod si liti se optulit & quasi possessor actionem de vsufructu accepit, dānabitur.

DE OPERIS SERVORVM

TIT. VII.

PAVLVS libro secundo ad Edictum

OPERA[p] in actu consistit. nec ante in rerum natura est quam si dies[q] venit quo præstanda est: quemadmodum cum stipulamur QVOD EX ARETHVSA NATVM ERIT.

II. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum

OPeræ serui legatæ capitis minutione non amittuntur.

III. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

IN hominis vsufructu operæ sunt, & ob operas mercedes.

IIII. IDEM libro secundo de liberali causa Edicti vrbanici

FRuctus hominis in operis constitit. & retro in fructu hominis operæ sunt. & vt in ceteris rebus fructus deductis necessariis impensis intellegitur, ita & in operis seruorum.

V. TERENTIVS CLEMENS libro octauodecimo ad legem Iuliam & Papiam

OPeris serui legatis vsum[r] datum intellegi & ego didici, & Iulianus existimat.

VI. VLPIANVS[s] libro quinquagesimo quinto ad Edictum

CVm[t] de serui operis artificis agitur, pro modo[v] restituendæ sunt: sed mediastini secundum ministerium. & ita Mela scribit. Si minor annis quinque vel debilis seruus sit, vel quis alius cuius nulla opera esse apud dominum potuit, nulla æstimatio fiet. item voluptatis vel affectionis æstimatio non habebitur. veluti si dilexerit eum dominus, aut in delitijs habuerit. ceterum deductis necessariis impensis fiet æstimatio.

DE VSV ET HABITATIONE

TIT. VIII.

GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

NVNC videndum de vsu & habitatione. Constituitur[x] etiam nudus vsus, id est sine fructu. qui & ipse isdem modis constitui solet quibus & vsusfructus.

II. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

CVi vsus relictus est, vti potest: frui[y] non potest. & de singulis videndum. 1 Domus vsus relictus est aut marito, aut mulieri: si marito, potest illic habitare non solus,[z] verùm cum familia quoque sua. an & cum libertis, fuit quæstionis. & Celsus scripsit, & cum libertis. posse hospitem quoque recipere. nam ita libro octauodecimo[A] digestorum scripsit. quam sententiam & Tubero probat. sed an etiam[B] inquilinum recipere possit, apud Labeonem memini tractatum libro posteriorum. & ait Labeo eum qui ipse habitat, inquilinum posse recipere. idem & hospites,[C] & libertos[D] suos.

III. PAVLVS libro tertio ad Vitellium

ET clientes.

IIII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

CEterum sine eo ne hos quidem habitare posse. Proculus autem de inquilino notat, non bellè[E] inquilinum dici qui cum eo habitet. secundum hæc & si pensionem[F] percipiat[G] dum ipse quoque inhabitat, non erit ei inuidēdum: quid enim si tam spatiosæ domus vsus sit relictus homini mediocri, vt portiuncula contentus sit? sed & cum his quos loco seruorū in operis habet, habitabit: licet liberi sint vel serui alieni. 1 Mulieri autem si vsus relictus sit, posse eam & cū marito habitare Quintus Mucius primus admisit: ne ei matrimonio carendum foret cum vti vult domo. nam per contrarium, quin vxor cum marito possit habitare nec fuit dubitatū. Quid ergo si viduæ legatus sit? an nuptijs cōtractis post constitutum vsum, mulier habitare cum marito possit? & est verū, vt & Pomponius libro quinto & Papinianus libro nonodecimo quæstionū probat, posse eam cum viro & postea nubentē habitare. Hoc amplius Pōponius ait, & cū socero habitaturā.

V. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

IMmo & socer cum nuru habitabit: vtique[H] cum vir vnà sit.

VI. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

NOn solum autem cum marito, sed & cum liberis libertisque habitare & cum parētibus poterit. & ita &[I] Aristo notat apud Sabinū. & hoc[K] vsq; erit procedendum, vt eosdē quos masculi, recipere[L] & mulieres possint.

VII. POM

a quia iter semper

b nisi per hereditarium. Rectè abest à Florentina particula nisi: supra enim docuit quomodo consulatur legatario, cū aditus est ad locum cuius legatus est vsusfructus per hereditarium fundum. Hic verò de ea specie disputat, cùm ne per fundum quidem hereditarium, sed alienum aditus est: heres autem cogetur eum redimere & præstare. l. dominus, § qui duos, de vsufr. leg. l. seruum filij, § vlt. de leg. 3.

c inspiciantur

d habere eius.

e lib. 18. ad Sabinum

f negatoria

g habeat. Melior est Florent. vt referatur ad possessores. & ex generali regula verum esse adfirmatur quod si ad fructuarium referas, eandem rationem inutilem repetisse videbitur, cum paulo ante dixerit, quamuis fructuarius &c.

h Q. Mutius

i lib. 6. Digest.

k alterius vicini

l vsufructuario

m Quod ergo

n nempe vt securus

o & proprietatis

p Coniunge l. vel appellatio de verb. sign. Dies

q is dies venit

r Nō igitur vsusfructus tantum est datus, l. vsus... operas serui locare potest. sed etiā ... conductum, contra omnium exemplarium fidem.

s Paulus lib. 21. ad ed. Papi. lib. 5. ad ed.

t Ex tit. de publicanis. Duar.

v Earum autē modus facile inire potest, cū eandem omnibus vtilitatem adferāt. Cum autem Mediastinis tantum ministeria & obsequia... attribuantur, ratione & corporis & ætatis in ea habebitur... ac etiam ex qualitate domini cui seruierint, aliud enim alio est vtilior. l. si vendiderit § si seruus, de vsufr.

x Constituitur enim &

y frui verò non

z non solum ipse.

A lib. 7. Digest.

B an & inquilinum

C hospitem.

D liberos. libertos legendū esse ex superioribus apparet.

E nō vellè. elegantior est lectio Flor. Aug. lib. 1. emend. c. 6.

F pensionem habitationis

G recipiat

H hoc vtique cum viro inuncta sit.

I vt Aristo

K huc vsque

L reciperent

VII. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum

NOn aliter autem mulier hospitem recipere potest, quam si is sit qui honestè cum ea quæ vsum habeat habitaturus sit.

VIII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

SEd neque locabunt seorsum, neque concedent habitationem sine se, nec vendent vsum. Sed si vsus ædiū mulieri legatus sit ea condicione SI A VIRO DIVORTISSET, remittendam ei condicionem, & cum viro habitaturam, quod & Pomponius libro quinto probat.

VIIII. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

CEterarum quoque rerum vsu legato, dicendum est, vxoré cū viro in promiscuo vsu eas res habere posse.

X. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

SI habitatio legetur, an perinde sit atque si vsus, quæritur. & effectu quidem idem penè esse legatum vsus & habitationis, & [a] Papinianus consensit libro octauodecimo quæstionū. Denique donare non poterit. sed eas personas recipiet, quas & vsuarius. ad heredem tamen nec ipsa transit, nec non vtendo amittitur, nec capitis deminutione. Sed si ΧΡΗΣΙΣ sit relicta, an vsus sit, videndum. & Papinianus libro septimo[b] responsorum ait, vsum[c] esse, non etiam fructum relictum. Sed[d] si sic relictus sit, ILLI DOMVS VSVSFRVCTVS HABITANDI CAVSA, vtrum habitationem solam, an verò & vsumfructum habeat, videndum. & Priscus & Neratius putant,[e] solam habitationem legatam. quod est verum. Planè si dixisse Testator, VSVM HABITANDI CAVSA, non dubitaremus quin valeret. Vtrum autem vnius anni sit habitatio, an vsque ad vitam, apud veteres quæsitum est. & Rutilius, donec viuat, habitationem competere ait. quam sententiam & Celsus probat libro octauodecimo[f] digestorum. Si vsus fundi sit relictus, minus vtique esse quàm fructum, longéque,[g] nemo dubitat. sed quid in ea causa sit, videndum. & Labeo ait, habitare eum in fundo posse, dominúmque prohibiturum illò venire: sed colonum non prohibiturum, nec familiam: scilicet eam quæ agri colendi causa illic sit. ceterum si vrbanam familiam illò mittat, qua ratione ipse prohibetur, & familiam prohibendam eiusdem rationis est. Idem Labeo ait & cella vinaria, & olearia eum solum vsurum: dominum verò inuito eo non vsurum.

a etiam Papinianus

b lib. 4. respō.

c [illegible]

d Sed & si

e putat. solam

f lib. 19. Digest.

g longéque distare, nemo

XI. GAIVS libro secundo Rerum cottidianarum siue aureorum

IN quo[h] eo fundo hactenus ei morari licet, vt neque domino fundi molestus sit, neque his per quos opera rustica fiunt, impedimento sit. nec vlli alij ius quod habet, aut vendere aut locare aut gratis concedere potest.

h In eóque. al. Denique in eo

XII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

PLenum autem vsum debet habere, si & villæ, & prætorij[i] ei relictus est. Venire planè proprietarium ad fructus percipiendos, magis dicendum est: & per[k] tempora fructuum colligendorum etiam habitare illic posse, admittendum est. Præter habitationem[l] quam habet cui vsus datus est, deambulandi quoque & gestandi ius habebit. Sabinus & Cassius & lignis ad vsum cottidianū, & horto & pomis & holeribus & floribus & aqua vsurū, non vsque ad compendium, sed ad vsum, scilicet[m] non vsque ad abusum. idem Nerua: & adiicit, stramentis etiam vsurum. sed neque foliis neque oleo neque frumento neque frugibus vsurum. sed Sabinus & Cassius & Labeo & Proculus hoc amplius etiam ex his quæ in fundo nascuntur, quod ad victum sibi, suis sufficiat, sumpturū & ex his quæ Nerua negauit. Iuuentius etiam cum conuiuis & hospitibus posse vti. quæ sententia mihi vera videtur: aliquo[n] enim largius cum vsuario agēdum est pro dignitate eius cui relictus est vsus. sed vtetur is, vt puto, dumtaxat in villa. Pomis autē & oleribus & floribus & lignis videndum vtrum eodem loco vtatur dumtaxat, an etiam in oppidum ei deferri possint. sed melius est accipere, & in oppidum deferenda: neque enim graue onus est horū, si abundent in fundo. Sed[o] si pecoris ei vsus relictus est, puta gregis ouilis, ad stercorandum vsurum dumtaxat, Labeo ait. sed neque lana neque agnis neque lacte vsurum; hęc enim magis in fructu esse. hoc amplius etiam modico lacte vsurum puto. neque enim tam strictè interpretandæ sunt voluntates defunctorum. Sed si boum armenti vsus relinquatur, omnem vsum habebit & ad arandum, & ad cetera ad quæ boues apti sunt.

i Cum vsus nō est relictus vsu villæ relictæ, cum sit pars angustior villa et quo domando [illegible] non [illegible] fundo seruat quam domine.

k per ipsa tempora

l habitationē autem

m sed ad vsum, non ad abusum

n aliquanto enim, aliquomodo enim

o Sed & si

Coniectura ex conditione personæ.

Equitij quoque legato vsu, videndū ne & domare possit, & ad vehendum sub iugo vti. & si fortè auriga fuit cui vsus equorum relictus est, non puto eum Circensibus[p] his vsurum; quia quasi locare eos videtur. sed si testator sciens eum huius esse instituti & vitæ, reliquit, videtur etiam de hoc vsu sensisse. Si vsus ministerij alicui fuerit relictus, ad suum ministerium vtetur, & ad liberorum coniugisque. (neque) videtur alij concessisse, si simul cum ipsis vtatur. quamquam si filiofamilias vsus serui sit relictus, vel seruo, patri dominóve adquisitus, ipsius[q] dumtaxat vsum exigat,[r] non etiam eorū qui sunt in potestate. Operas autem serui vsuarij non locabit, neque alij vtēdo[s] concedet. & ita Labeo. quemadmodum enim concedere alij operas poterit, cum ipse[t] vti debeat? idem tamen Labeo putat, si fundum conduxerit quis, vsuarium seruum posse ibi operari. quid enim interest, in qua re opera eius vtatur? quare & si lanam conduxerit vsuarius expediendam, poterit etiam per vsuarias ancillas opus perficere. idémque si vestimenta texenda redemerit, vel insulam vel nauem fabricandam, poterit ad hæc operis vti vsuarij.[v] nec offendetur illa Sabini sententia, ancillæ[x] vsu dato, ad lanificium eam non mitti,[y] nec ex operis mercedem capi: sed sibi lanam facere iure cogere. sibi enim facere videtur qui non operas eius locauit, sed opus quod conduxit expedit.[z] idem & Octauenus probat.

p in Circensibus. De ludo Circensibus Suet. in Claud. & Alex. ab Alex. lib. 5. c. 8.

q In ipsius

r exigat, in [illegible]

XIII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

SEd[A] ipsi seruo ancillæ vt pro opera mercedem imponi posse, Labeoni placet.

De seruo vsuario.

XIIII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

PEr seruum vsuarium si stipuler, vel per traditionem accipiam, an adquiram quæritur, si ex re mea, vel ex operis eius. & si quidem ex operis eius, non valebit: quoniam nec locare operas eius possumus. sed si ex re mea, dicimus seruum vsuarium stipulantem vel per traditionem accipientem, mihi adquirere, cum hac opera eius vtar.

Vsusfructus an fructus legetur, nihil interest. nam fructui & vsus inest: vsui fructus deest. & fructus quidem sine vsu esse non potest: vsus sine fructu potest. denique si tibi fructus deducto vsu legatus sit, inutile esse legatum Pomponius libro quinto ad Sabinum scribit. & si fortè vsufructu legato fructus adimatur, totum videri ademptum scribit. sed si fructus[B] sine vsu, videri constitutum qui & ab[C] initio constitui potest. sed si † fructu legato vsus adimatur, Aristo scribit, nullam esse ademptionem: quæ sententia Venignior est. Vsu legato, si eidem fructus legetur, Pomponius ait confundi eum cum vsu. Idem ait, & si tibi vsus mihi fructus legetur, concurrere nos in vsu,[D] me solum fructum habiturum. Poterit autem apud alium esse vsus, apud alium fructus sine vsu, apud alium proprietas: veluti si qui habet fundum, legauerit Titio vsum, mox heres eius tibi fructum legauerit, vel alio modo constituerit.

q In ipsius

r exigat, [illegible] serui filiifam. vel seruo relictus est, ac ita patri dominóve quæsitus, pater vel dominus huius seruo vsum exigat, non etiam alij, quos sua potestati subiectos habet.

s vtendas

t ipse tantùm vti

v vsuarius.

x scilicet ancillæ

y admitti,

z expedit.

A Sed & ipsi

B sed si de fructu sine vsu senserit, vsum videri, vel sed si de fructu sine vsu adimendo senserit, quare non dicamus vsum videri constitutum.

C quia & initio

† vsufructu

D in vsum, me

XV. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

FVndi vsu legato, licebit vsuario & ex penu,[E] quod in annum dūtaxat sufficiat capere: licet mediocris prædij eo modo fructus consumantur: quia & domo & seruo ita vteretur, vt nihil alij fructuum nomine superesset.

Sicut is cui vsus fundi legatus est, quo minus dominus agri colendi causa ibi versetur, prohibere[F] non potest, alioquin & frui dominum prohibebit, ita nec heres quicquam facere debet, quo minus is cui vsus legatus est, vtatur vt bonus paterfamilias vti debet.

E ex fenu.

F Vsuarius [illegible] fundo vti potest, vt alium frui non prohibeat: [illegible] ne vsumfructum impediat. [illegible]

XVI. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum

SI ita legatus esset vsus fundi, vt instructus esset, earū[G] rerum quæ instrumento[H] fundi essent, perinde ad legatarium vsus pertinet,[I] ac si nominatim ei earum rerum vsus legatus fuisset. Dominus proprietatis etiam inuito vsufructuario vel vsuario fundum vel ædes per saltuarium vel insularium custodire potest: interest enim eius fines prædij tueri. eáque omnia dicenda sunt, quolibet modo constitutus vsusfructus vel vsus fuerit. Seruo, cuius vsum dumtaxat non etiam fructum habemus, posse & à nobis quid donari, vel etiam ex pecunia nostra negotiatum[K] esse, vt quidquid eo modo adquisierit, in peculio nostro sit.

G etiam earū

H in instrumento

I pertinent,

K negotiatio permissa.

XVII. AFRICANVS libro quinto Quæstionum

FIliofamilias vel seruo ædium vsu legato, & vtile legatum esse existimo & eodem modo persecutionem eius competituram, quo competeret, si fructus quoque legatus esset. itaque non minus absente quàm præsente filio seruóve, pater dominúsve in his ædibus habitabit.

Refectio.

XVIII. PAVLVS libro nono ad Plautium

SI domus vsus legatus sit sine fructu, communis refectio est in sartis tectis tam heredis quàm vsuarij. videamus tamen, ne si fructum heres accipiat, ipse reficere debeat. si verò talis sit res cuius vsus relegatus[L] est, vt heres fructum percipere non possit, legatarius reficere cogendus est. quæ distinctio rationem habet.

L legatus

An lino

An diuisionem recipiat seruitus vsusfructus.

XVIIII. IDEM libro tertio ad Vitel lium

VSus pars legari non[a] potest: nam frui quidem pro parte possumus, vti pro parte non possumus.

XX. MARCELLVS libro tertiodecimo Digestorum

SEruus cuius mihi vsus legatus est, adquirit mihi, si institor erit & operis eius vtar in taberna: nam mercibus vendundis emendisque[b] adquirit mihi. sed & si iussu meo per traditionem accipiet.

XXI. MODESTINVS libro secundo Regularum

VSus aquæ personalis est: & ideo ad heredem vsuarii transmitti non potest.

Vsu legato etiam fructus debetur ex verisimili voluntate.

XXII. POMPONIVS libro quinto ad Quintum Mucium

DIuus Hadrianus cùm quibusdam vsus siluæ legatus esset, statuit fructum quoque eis legatum videri: quia nisi liceret legatariis cædere siluam & vendere, quemadmodum vsufructuariis licet, nihil habituri essent ex eo legato. Licet tam angustus est legatarius cui domus vsus legatus est, vt non possit occupare totius domus vsum, tamen eis[c] quæ vacabunt proprietarius non vtetur: quia licebit vsuario aliis & [d] aliis temporibus tota domo vti. cum interdum domini quoq; ædium, prout temporis condicio exigit, quibusdam vtantur, quibusdam non vtantur. Vsu legato, si plus vsus sit legatarius quàm oportet, officio iudicis qui iudicat quemadmodum vtatur, (quid) continetur, ne aliter quàm debet vtatur.

XXIII. PAVLVS libro primo ad Neratium

NEratius: vsuarius rei speciem is cuius proprietas est, nullo modo commutare potest. (Paulus:) deteriorem enim causam vsuarii facere non potest. facit autem deteriorem, etiam[e] in meliorem statum commutata[f].

a Nam in facto consistit, nec post factum quod diuidi nõ potest. l. via. de seruitu. vsusfructus autẽ non solum in facto consistit, sed etiam post fructum restant fructus qui diuidi possunt: itaque pro parte legatur. l. 1. supra de vsufru. hoc de re vide Alc. lib. 1. parad. ca. 17.
b emendisque præpositus
c Iis partibus quæ
d Aliis temporibus
e & in meliorem
f commutata re, commutãdo.
g Quæ sub hoc titu. continentur sere sumpta sunt ex tractatu de prætor. stipulatione.

VSVFRVCTVARIVS[g] QVEMADMODVM CAVEAT TIT. VIIII.

Tres sunt clausulæ huius stipulationis.

VLPIANVS libro septuagesimo nono ad Edictum

SI cuius rei vsusfructus legatus sit, æquissimum prætori visum est, de vtroque legatarium cauere, & vsurum se boni viri arbitratu, & cum vsusfructus ad eum pertinere desinet, restituturum quod inde extabit. Hæc stipulatio, siue mobilis res sit siue soli, interponi debet. illud sciendum est, ad fideicommissa etiam aptari eam debere. planè & si (ex) mortis causa donatione vsusfructus constituatur, exemplo legatorum debebit hæc cautio præstari. sed & si ex alia quacumque causa constitutus fuerit vsusfructus, idem dicendum est. Cauere autem debet, viri boni arbitratu perceptum iri vsumfructum: hoc est non deteriorem se causam vsusfructus facturum. ceteráque facturum quæ in re sua faceret. Rectè autem facient & heres & legatarius, qualis res sit cum frui incipit legatarius, si in testatum redegerint: vt inde possit apparere, an & quatenus rem peiorẽ legatarius fecerit. Visum autem visum est, stipulatione de hoc caueri, vt si quis non viri boni arbitratu vtatur, cõmittetur[h] stipulatio statim. nec expectandus[i] vt amittatur[k] vsusfructus. Habet autem stipulatio ista duas causas: vnam, si aliter quis vtatur quàm vir bonus arbitrabitur: aliam de vsufructu restituendo. quarum prior statim committetur quàm aliter fuerit vsus: & sæpius[l] committetur. sequens committetur finito vsufructu. Sed quod diximus, id quod inde extabit, restitutum iri: nõ ipsam rem stipulatur proprietarius: inutiliter enim rem suã stipulari videretur: sed stipulatur restiTVM iri[m] quod inde extabit. Interdum autem[n] inerit proprietatis æstimatio, si fortè fructuarius, cum possit vsucapionem interpellare, neglexit. omnem enim rei curam suscipit.

II. PAVLVS libro septuagesimo quinto ad Edictum

NAm fructuarius custodiam præstare debet.

III. VLPIANVS libro septuagesimo nono ad Edictum

OMnes autem casus continentur huic[o] stipulationi, quibus vsusfructus amittitur. Desinere pertinere vsumfructum accipiemus, etiam[p] si nec cœperit pertinere, quamuis legatus sit. & committetur nihilo minus stipulatio, quasi desinat pertinere quod nec cœpit. Si vsusfructus repetitus erit legato, quotiensque[q] amissus fuerit, nisi vtiliter fuerit cautum, committetur ista stipulatio: sed exceptione opus erit. Sed & si quis vsumfructum sibi legauerit, & sub condicione AD LIBEROS HAEREDES proprietatem[r], amisso vsufructu committetur quidem stipulatio, sed exceptio locum habebit. Si heres alienauerit proprietatem, & postea amittatur vsusfructus, an ex stipulatu agere possit videamus. & fortius dici potest, ipso iure non committi stipulationem: quia neque heredi successoribúsve eius restitui potest, neque is cui potest, id est ad quem peruenit proprietas, pertinet ad stipulationem. sed is ad quem peruenit[s], tempore quæsiti dominii sibi prospicere alia cautione debet. quod & si non fecerit, nihilo minus in rem actione vti potest.

h cõmittetur
i expectãdum sit
k dũ vt amittatur
l sæpissimè
m iri restitutũ
n etiã inerit
o hac stipulatione,
p & si nec
q quotiescũq;
r ante proprietatẽ. Rectior est Haloan.
s peruenit proprietas,

IIII. VENVLEIVS libro duodecimo Stipulationum

SI fructuarius proprietatem adsecutus fuerit, desinit quidem vsusfructus ad eum pertinere, propter confusionem: sed si ex stipulatu cum eo agitur, aut ipso iure inutiliter agi dicendum est, si viri boni arbitrium huc vsque porrigitur, aut in factum excipere debebit.

Doli clausula.

V. VLPIANVS libro septuagesimo nono ad Edictum

HVic[t] stipulationi DOLVM MALVM ABESSE, afuturúmque esse continetur. & cum in rem sit doli mali mentio concepta, omnium dolum comprehendere videtur, successorum, & adoptiui patris. Sed si[v] vsus sine fructu legatus[x] erit, adempta fructus causa satisdari[y] iubet prætor. hoc merito: vt de solo vsu, non etiam de vsufructu caueatur. ergo[z] & si fructus sine vsu obtigerit, stipulatio locum habebit.

Opera.

Et si habitatio, vel operæ hominis vel cuius alterius animalis relictæ fuerint, stipulatio locum habebit: licet per omnia hæc vsumfructum non imitantur.

VI. PAVLVS libro septuagesimo quinto ad Edictum

IDem est "&" in reditu prædii, sicuti si vindemia legata esset vel messis: quamuis ex vsufructu ea percipiantur[A] quæ legata morte legatarii ad heredem redeunt.

VII. VLPIANVS libro septuagesimo nono ad Edictum

ET[B] (si) vsusfructus nomine re tradita satisdatum non fuerit, Proculus ait, posse heredem rem vindicare. & si obiciatur exceptio de re vsusfructus nomine tradita, replicandum erit. quæ sententia habet rationem. sed & ipsa stipulatio condici[C] poterit. Cum vsusfructus pecuniæ legatus[D] esset, exprimi debent hi duo casus in stipulatione: CVM MORIERIS, AVT CAPITE MINVERIS, DARI. idcirco hi duo soli casus, quoniam pecuniæ vsus aliter amitti non potest quàm his casibus.

VIII. PAVLVS libro septuagesimo quinto ad Edictum

SI tibi vsusfructus & mihi proprietas legata sit, mihi cauendum est. sed si mihi sub condicione (proprietas) legata sit, quidam & [E] Marcianus & hæredi & mihi cauendum esse putãt. quæ sententia vera est. itẽ si mihi legata sit, & cum ad me pertinere desierit, alii, & huc vtrisque cauendum, vt supra, placuit. quòd si duobus coniunctim vsusfructus legatus sit, (&) [F] inuicem sibi cauere debebunt, & heredi in casum illum, SI AD SOCIVM NON PERTINEAT VSVSFRVCTVS, HEREDI REDDI.

VIIII. VLPIANVS libro quinquagesimo primo ad Edictum

SI vsusfructus mihi legatus sit, eúmque restituere sim Titio rogatus, vidẽdum est quis debeat cauere: vtrum Titius, an ego qui legatarius sum. an illud dicimus, mecũ heredem acturum[G], cum[H] fideicommissario me agere debere. & est expeditius hoc dicere, si mihi spes aliqua durat vsusfructus, & cum tu amiseris, potest ad me reccidere, hoc est ad legatarium, ita rem expediri, vt tu mihi, ego domino proprietatis caueam. quòd si fideicommissarii causa vsusfructus mihi relictus est, nec est vlla spes ad me reuertendi fructus, rectà via fideicommissarium cauere oportet domino proprietatis. Illud sciendum est, siue iure ipso quis vsumfructum habet siue etiam per tuitionẽ prætoris, nihilo minus cogendum esse fructuarium cauere, aut actiones suscipere. Planè si ex die proprietas alicui legata sit, vsusfructus purè, dicendum esse Pomponius ait, remittendam (esse) hanc cautionem fructuario: quia certum sit ad eum proprietatem vel ad heredem eius peruenturam. Si vestis vsusfructus legatus sit, scripsit Pomponius, quamquam heres stipulatus sit finito vsufructu vestem reddi, attamen non obligari promissorem, si eam sine dolo malo adtritam reddiderit. Si plures domini sint proprietatis, vnusquisque pro sua parte stipulabitur.

X. PAVLVS libro quadragesimo ad Edictum

SI serui qui nobis communis erat, vsumfructum tibi legauero, necessaria erit hæc cautio heredi meo. quamuis enim de proprietate possit communi diuidundo [I] experiri, tamen causa vsusfructus qui tuus proprius est, ad officium communi diuidundo iudicis non pertinebit.

t Hac stipulatione
v Sed & si vsus
x Vt si vni legat° fuerit: sin, deinde alij fructus l per seruũ, in fin de vsu. & hab qui locum cõtinet exemplum huius. nec est ita varia, vt Bud. putauit.
y satisdare
z sed & si
A percipiãtur, mortéque legatarii ad heredem redeãt.
B Cap. 10. de vsufr. ea. rer. quæ vsu consum.
C cõdictione sine causa. l. 1. & 2. de condict. sine cau.
D relictus
E vt Marcianus
F Hic locus confirmat interpretationem nostrã in l. si tibi decẽ. § vlt. de vsufru. ear. rer.
G acturum, vt caueat, vt caueam
H & cum
I diuidũdo iudicio

XI. PAPINIANVS libro septimo Responsorum

VSu quoque domus relicto, viri boni arbitratu cautionem interponi oportet. nec[a] mutat si pater heredes filios simul habitare cum vxore legataria voluit.

Condictio.

XII. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum

SI vasorum ipsorum vsusfructus relictus sit, non erit cautio senatusconsulti necessaria, sed illa sola, BONI VIRI ARBITRATV[b] VSVRVM FRVITVRVM[c]. si igitur tradita sunt fruendi causa, nemo dubitat non fieri eius qui accepit: non enim ideo traduntur vt dominium recedat ab eo qui tradit: sed vt vtatur fruatur legatarius. ergo cum non fiant fructuarii vasa, vindicari à proprietario possunt, cautione non data. videndum est de condictione, an possit locum habere. & proditum est, neminem rem suam nisi furi[d] condicere posse.

LIBER OCTAVVS.

DE SERVITVTIBVS.

Diuisio seruitutum.

MARCIANVS libro tertio Regularum

SERVITVTES aut personarum sunt, vt vsus, & vsusfructus: aut rerum, vt seruitutes rusticorum prædiorum & vrbanorum.

II. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum

VNus ex dominis communium ædium seruitutem imponere non potest.

Alia diuisio.

III. PAVLVS libro vicesimo primo ad Edictum

SEruitutes prædiorum aliæ in solo, aliæ in superficie consistunt.

Quomodo constituatur seruitus.

IIII. PAPINIANVS libro septimo Quæstionum

SEruitutes ipso quidem iure neque ex tempore neque ad tempus neque sub condicione[e] neque ad certam condicionem, verbi gratia, QVAMDIV VOLAM, constitui possunt. sed tamen si hæc adiiciantur, pacti, vel per doli exceptionem occurretur contra placita seruitutem vindicanti. idque & Sabinum respondisse Cassius retulit, & sibi placere. Modum adiici seruitutibus posse constat: veluti quo genere vehiculi agatur, vel non agatur: veluti vt equo[f] dumtaxat: vel vt certum pondus vehatur, vel grex ille transducatur[g], aut carbo portetur. Interualla[h] dierum & horarum non ad temporis causam, sed ad modum pertinent iure constitutæ seruitutis.

V. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

VIa, iter, actus, ductus[i] aquæ iisdem ferè modis constituitur quibus & vsumfructum constitui diximus. Vsus seruitutum temporibus secerni potest. forte vt quis post horam tertiam vsque in horam decimam eo iure vtatur, vel vt alternis diebus vtatur.

VI. PAVLVS libro vicesimo primo ad Edictum

AD certam partem fundi seruitus tam remitti quàm constitui potest.

VII. VLPIANVS libro tertiodecimo ad legem Iuliam & Papiam

IVs cloacæ mittendæ[l] seruitus est.

VIII. PAVLVS libro quintodecimo ad Plautium

VT[m] pomum decerpere liceat, & vt spatiari, & vt cenare[n] in alieno possimus, seruitus imponi non potest. Si prædium tuum mihi seruiat, siue ego partis prædii tui dominus esse cœpero, siue tu mei, per partes seruitus retinetur, licet ab initio per partes adquiri nõ poterit.

Via simpliciter concessa, & nulla definita certa parte.

VIIII. CELSVS libro quinto Digestorum

SI cui simplicius[o] via per fundum cuiuspiã cedatur vel relinquatur, in infinito, videlicet per quamlibet eius partem ire agere licebit: ciuiliter[p] modo. nam quædam in sermone tacitè excipiuntur. non enim per villam ipsam nec per medias vineas ire agere sinendus est, cum id æque commodè per alteram partem facere possit minore[q] seruientis fundi detrimento. verùm constitit, vt quà primùm viam direxisset, eà demum ire agere deberet, nec amplius mutandæ eius potestatem haberet. sicuti[r] Sabino quoque videbatur, qui argumento riui vtebatur, quem primò qualibet ducere licuisset: posteaquam ductus esset, transferre non liceret. quod & in via seruandum esse verum est.

X. IDEM libro octauodecimo Digestorum

SI iter legatum sit quà nisi opere facto iri non possit, licere fodiendo, substruendo iter facere, Proculus ait.

Seruitus non recipit diuisionem.

XI. MODESTINVS libro sexto Differentiarum

PRo[s] parte domini seruitutem adquiri non posse, vulgo traditur. & ideo si quis fundum habens, viam stipuletur, & partem fundi sui postea alienet, corrumpit stipulationem, in eum casum deducendo, à quo stipulatio incipere non possit. Pro parte quoque neque legari neque adimi via potest. & si id factum est, neque legatum neque ademptio valet.

XII. IAVOLENVS libro quarto Epistolarum

NOn dubito quin fundo municipum per seruum recté seruitus adquiratur.

Interpretatio non aliena à verbis, cum via iter & actum contineat.

XIII. POMPONIVS libro quartodecimo ad Quintũ Mucium

SI tam angusti loci demonstratione facta via concessa fuerit, vt neque vehiculum neque iumentum eà ire[t] possit, iter magis quàm via aut actus adquisitus videbitur. sed si iumentum eà duci poterit non etiam vehiculum, actus videbitur adquisitus.

Seruitutum propriè nec possessio est nec vsucapio.

XIIII. PAVLVS libro quintodecimo ad Sabinum

SEruitutes prædiorum rusticorum etiam si corporibus accedunt, incorporales tamen sunt, & ideo vsu non capiuntur[v]: vel ideo quia tales sunt seruitutes, vt non habeant certam continuámque possessionem. nemo enim tam[x] perpetuò tam continenter ire potest, vt nullo momento possessio eius interpellari videatur. Idem & in seruitutibus prædiorum vrbanorum obseruatur.

Ius singulare.

Seruitus itineris ad sepulchrum, priuati iuris manet. & ideo remitti domino fundi seruientis potest: & adquiri etiam post religionem sepulchri hæc seruitus[y] potest.

Videndum an locus medius impediat vsum seruitutum.

Publico loco interueniente vel via publica, haustus seruitus imponi potest, aquæductus non potest. à principe[z] autem peti solet, vt per viam publicam aquam ducere sine incommodo publico liceat. Sacri & religiosi loci interuentus etiam itineris seruitutem impedit: cum seruitus per ea loca nulli deberi potest.

Seruitus ita demum valet prædio imposita, si vtilis esse possit.

XV. POMPONIVS libro trigesimo tertio ad Sabinum

QVotiens nec hominum nec prædiorum seruitutes sunt, quia nihil vicinorum interest, non valet[A]. veluti ne per fundum tuum eas, aut[B] ibi consistas. & ideo si mihi concedas, ius tibi non esse fundo tuo vti frui, nihil agitur. aliter atque si concedas mihi, ius tibi non esse in fundo tuo aquam quærere, minuendæ aquæ meæ gratia. Seruitutium non ea natura est, vt aliquid faciat quis: veluti viridia[C] tollat, aut amœniorem prospectum præstet, aut[D] in hoc vt in suo pingat: sed vt aliquid patiatur, aut non faciat.

Vtilis actio defficiente directa, quia hi domini non sunt.

XVI. IVLIANVS libro quadragesimo nono Digestorum

EI[E] qui pignori fundum accepit, non est iniquum vtilem petitionem seruitutis dari, sicuti ipsius fundi vtilis petitio dabitur. idem[F] seruari conuenit & in eo ad quem vectigalis fundus pertinet.

Seruitutes sunt indiuiduæ propter vsum earum.

XVII. POMPONIVS libro singulari Regularum

VIæ, itineris, actus, aquæductus pars in obligationem deduci non potest: quia vsus eorum indiuisus est. & ideo si stipulator decesserit pluribus heredibus relictis, singuli solidã[G] viã petunt. & si promissor decesserit pluribus heredibus relictis, à singulis heredibus solida petitio est.

XVIII. PAVLVS libro trigesimo primo Quæstionum Papiniani[H] notat

IN omnibus seruitutibus quæ aditione confusæ sunt, responsum est doli exceptionem nocituram legatario, si non patiatur eas iterum imponi.

Sufficit vtilitatem afferre posse, vt valeat seruitus.

XVIIII. LABEO libro quarto Posteriorum à Iauoleno epitomatorum

EI fundo quem quis vendat, seruitutem imponi, etsi nõ vtilis[I] sit, posse existimo. veluti si aquam alicui ducere non expediret, nihilo minus constitui ea seruitus possit: quædam enim debere habere possumus, quamuis ea nobis vtilia non sunt.

Vsus loco traditionis.

XX. IAVOLENVS libro quinto ex Posterioribus Labeonis

QVotiens via aut aliquid[K] ius fundi emeretur, cauendum putat esse Labeo, per te non fieri quo minus eo iure vti possit[L]: quia nulla eiusmodi iuris vacua traditio esset. ego puto vsum eius iuris pro traditione possessionis accipiendum esse. ideóque & interdicta veluti possessoria constituta sunt.

DE

DE SERVITVTIBVS PRAEDIORVM VRBANORVM TIT. II.

Inspiciendum est, an absque vsu fundi medij seruitute possit afferre vtilitatem.

PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

SI INTERCEDAT solum publicum, vel via publica, neque itineris actusve, neque altius tollendi seruitutes impedit. sed immittendi, protegendi, prohibendi[a], item fluminum & stillicidiorum seruitutem impedit: quia cælum quod supra id solum intercedit, liberum esse debet. Si vsusfructus tuus sit, ædium proprietas mea, quæ onera vicini sustinere debeant, mecum insolidum agi potest: tecum[b] nullo modo.

Quæ sunt vrbanæ seruitutes.

II. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

VRbanorum prædiorum iura talia sunt: altius tollendi & officiendi luminibus vicini, aut non extollendi. item stillicidium auertendi in tectum vel aream vicini, aut non auertendi. item immittendi tigna in parietem vicini, & denique proiiciendi, protegendive, ceteraq; istis similia.

III. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Sabinum

EST & hæc seruitus[c], ne prospectui officiatur.

IIII. PAVLVS libro secundo Institutionum

LVminum in seruitute constituta id adquisitum videtur, vt vicinus lumina nostra[d] excipiat. cum autem seruitus imponitur, ne luminibus officiatur, hoc[e] maximè adepti[f] videmur, ne ius sit vicino inuitis nobis altius ædificare, atque ita minuere lumina nostrorum ædificiorum.

Interpretatio verborum superioris capitis.

V. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum

INuitum autem in seruitutibus accipere debemus non eum[g] qui contradicit, sed eum[h] qui non consentit. ideo Pomponius libro quadragensimo[i] & infantem & furiosum inuitos rectè dici ait: non enim ad factum, sed ad ius seruitutis hæc verba referuntur.

Hæ seruitutes non vtendo, amittuntur modo vicinus simul libertatem vsucapiat.

VI. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

HAec autem iura similiter vt rusticorum quoque prædiorum, certo tēpore non vtendo pereunt. nisi quòd hæc dissimilitudo est, quòd non omnimodo[k] pereunt non vtendo: sed ita si vicinus simul libertatem vsucapiat. veluti si ædes tuæ ædibus meis seruiant ne altius tollantur, ne luminibus mearum ædium officiatur, & ego per statutum tempus fenestras meas perfixas[l] habuero vel obstruxero, ita demum ius meum amitto, si tu per hoc tempus ædes tuas altius sublatas habueris, alioquin si nihil noui feceris, retineo seruitutem. Item si tigni immissi ædes tuæ seruitutem debēt, & ego exemero tignum, ita demū amitto ius meum, si tu foramen vnde exemptum est tignum, obturaueris, & per constitutum tempus ita habueris. alioquin si nihil noui feceris, integrum ius suum[m] permanet.

VII. POMPONIVS libro vicensimo sexto ad Quintū Mucium

QVod autem ædificio[n] meo me posse consequi vt libertatem vsucaperem dicitur, idem me non consecuturum, si arborem eodē loco sitam habuissem Mucius ait: & rectè: quia nō ita in suo statu & loco maneret arbor quemadmodum paries, propter motum naturalē arboris.

De pariete communi.

VIII. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

PArietem qui naturali ratione communis est, alterutri vicinorum demoliendi eum & reficiendi ius non est: quia non solus dominus est.

VIIII. VLPIANVS libro quinquagensimo tertio ad Edictū

CVm eo, qui tollendo[o] obscurat vicini ędes quibus non seruiat, nulla competit actio.

In his speciebus debetur legatario seruitus altius non tollendi hactenus vt ei habitare liceat.

X. MARCELLVS libro quarto Digestorum

GAurus[p] Marcello: Vinas ædes habeo: alteras tibi lego: heres ædes alteras altius tollit, & luminibus tuis officit. quid[q] cum illo agere potes? & an interesse putes[r] suas ædes altius tollat, an hereditarias? &[t] de illo quæro, an per alienas ædes accessum heres ad eam rem quæ legatur, præstare debet: sicut solet quæri, cum vsusfructus loci legatus est, ad quem locum accedi nisi per alienum non potest. Marcellus respōdit, qui binas ædes habebat, si alteras legauit, non dubium est quin heres alias possit altius tollendo obscurare lumina legatarū ædium. idem dicendum est, si alteri ædes, alteri aliarum[t] vsumfructum legauerit. Non autem semper simile est itineris argumentum: quia sine accessu nullum[v] est fructus legatum: habitare[x] autem potest & ædibus obscuratis. ceterum vsufructu loci legato, etiam accessus dandus est: quia & haustu[y] relicto, iter quoque ad hauriendum præstaretur. sed ita officere luminibus & obscurare legatas ædes conceditur, vt non penitus lumen recludatur, sed tantum relinquatur quantum sufficit habitantibus in vsus diurni moderatione[z].

De altitudine ædificiorum.

XI. VLPIANVS libro primo de Officio consulis

QVi luminibus vicinorum officere, aliudue quid facere contra commodum eorum vellet[A], sciet se formam ac statum antiquorum ædificiorum custodire debere. Si inter te & vicinum tuum non conuenit ad quam altitudinem extolli ædificio[B] quæ facere instituisti oporteat, arbitrum[C] accipere poteris.

Seruitus altius non tollendi.

XII. IAVOLENVS libro decimo ex Cassio

AEdificia quæ seruitutē patiantur, ne quid altius tollatur viridia[D] supra[E] eam altitudinem habere possunt. at si de prospectu est, eaq; obstatura sunt, nō possunt.

In pariete cōmuni aut iuxta sū nihil facere licet quod eū corrūpat.

XIII. PROCVLVS libro secundo Epistularum

QVidam Hiberus nomine qui habet post horrea mea insulam, balnearia[F] fecit secundum parietem communem. non licet autem tubulos habere admotos ad parietem communem, sicut ne parietem quidem suum per parietem communem. de tubulis eo amplius hoc iuris est, quòd per eos flāma torretur paries. qua[G] de re volo cum Hibero loquaris, ne rem illicitam faciat. Proculus respondit: nec Hiberū pro[H] ea re dubitare puto, quòd rem non permissam facit, tubulos secūdum communem parietem extruendo. Parietem communem incrustare licet secundum Capitonis sententiam: sicut licet mihi pretiosissimas picturas habere in pariete communi. ceterum si demolitus sit vicinus, & ex stipulatu actione damni infecti agatur, non pluris quàm vulgaria tectoria æstimari debent. quod obseruari & in incrustatione oportet.

XIIII. PAPIRIVS IVSTVS libro primo de Constitutionibus

IMperatores Antoninus & Verus Augusti rescripserunt, in area quæ nulli seruitutem debet, posse dominum vel alium voluntate eius ædificare intermisso legitimo spatio à vicina insula[I].

Differentia luminum, & prospectus.

XV. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Sabinum

INter seruitutes ne luminibus officiatur, & ne prospectui[K] offendatur, aliud & aliud obseruatur: quòd in prospectu plus quis habet, ne[L] quid ei officiatur ad gratiorem prospectum & liberum. in luminibus autem nō officere, ne lumina cuiusquam obscuriora fiant. quodcumque igitur facias ad luminis impedimentum, prohiberi potest, si seruitus debeatur. opusque ei nouum nuntiari potest, si modò sic facias vt lumini noceat.

XVI. PAVLVS libro secundo Epitomarum Alfeni digestorū

LVmen, id est vt cælum videretur. & interest inter lumen & prospectum: nam prospectus etiam ex inferioribus locis est: lumen ex inferiore loco esse non potest.

XVII. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Sabinum

SI arborem ponat vt lumini officiat, æquè dicendum erit, contra impositam seruitutem eum facere: nam & arbor efficit quo minus cæli[M] videri possit. Si tamen id quod ponitur lumē quidem nihil impediat, solem autem auferat, si quidem eo loci quo gratum erat eum non esse, potest dici nihil contra seruitutem facere. sin verò heliocamino[N] vel solario, dicendum erit, quia vmbram facit in loco[O] cui sol fuit necessarius, cōtra seruitutem impositam fieri. Per contrarium si deponat ædificium vel arboris ramos, quo facto locus opacus quondam cœpit solis esse plenus, non facit contra seruitutem: hanc enim debuit, ne luminibus officiat: nunc non luminibus officit, sed plus æquo[P] lumen facit. Interdum dici potest, eum quoque qui tollit ædificium vel deprimit, luminibus officere: si fortè ΚΑΤΑ ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΙΝ[Q] vel pressura quadam lumen in eas ædes deuoluatur.

Species in qua fit interpretatio contra venditorem.

Hæc lex traditionis, STILLICIDIA VTI NVNC SVNT, VT ITA SINT, hoc significat, impositam vicinis necessitatē stillicidiorum excipiendorum: non illud, vt etiā emptor stillicidia suscipiat ædificiorum vicinorum. hoc[R] igitur pollicetur venditor, sibi quidem stillicidiorum seruitutem deberi: se autē nulli debere. Quæ de stillicidio scripta sunt, etiam in ceteris seruitutibus accipienda sunt, si in contrarium nihil nominatim actum est.

Aqua ductus.

XVIII. POMPONIVS libro decimo ad Sabinum

SI fistulæ, per quas aquam ducas, ædibus meis applicatæ damnum mihi dent, in factum actio mihi competit, sed & damni infecti stipulari à te potero.

a proiiciēdi. b tecum verò. c seruit. sord. d vicini excipiat. f adeptum videbitur. l præfixas. m ius meum. n ex ædificio. o extollendo. p Scaurus Marcello S. s aliarū ædiū. x habitari. y haustu aquæ.

a moderatione. A volet, sciat. B ædificii. D viridiaria. E super eam. F balnearium. K prospectu. L ne quid liceat. O in loco, cui. P æquo luminis. R hæc igitur.

De pariete communi.

XVIIII. PAVLVS libro sexto ad Sabinum

FIstulam iunctam parieti communi, quæ aut ex castello [a] aut ex cælo aquam capit, non iure haberi Proculus ait. sed non posse prohiberi vicinum, quo minus Valineum habeat secundum parietem communem, quamuis vmorem [b] capiat paries: nõ magis quam si vel [c] in triclinio suo vel in cubiculo aquam effunderet [d]. sed Neratius ait, si talis sit vsus tepidarii, vt adsiduum vmorem habeat, & id [e] noceat vicino, posse prohiberi eum. 1 Iuxta communem parietẽ cameram ex figlino opere factam, si ita retineatur vt etiam sublato pariete maneat, si modò non impediat refectionem communis parietis, iure haberi licet. 2 Scalas posse me ad parietem communem habere, Sabinus rectè scribit: quia remoueri † hæc possunt.

a *Quid castellũ Bud. l. 17. de act. emp. infra*
b humorem
c velut in
d effunderet.
e & ideo
† hac

Vrbanarum seruitutum continua est possessio.

XX. IDEM libro quintodecimo ad Sabinum

SEruitutes quæ in superficie consistunt, possessione retinentur. nam si fortè ex ædibus meis in ædes tuas tignum immissum habuero, hoc vt immissum habeam, per causam tigni possideo habendi consuetudinem [f]. idem eueniet & si menianum in tuum immissum habuero, aut stillicidium in tuum proiecero: quia in tuo aliquid [g] vtor, & si quasi facto quodam possideo.

f cõsuetudine
g aliquid est, quo vtor,

Licet alicui id facere, sine quo seruitute vti non potest.

1 Si domo mea altior area tua esset, tuq; mihi per aream tuam in domum meam ire agere cessisti [h], nec ex plano aditus ad domum meam per aream tuã esset, vel gradus vel cliuos propius ianuã meã iure facere possum: dum ne quid vltra quàm quod necesse est, itineris causa demoliar.

h cõcessisses.

De stillicidio.

2 Si sublatum sit ædificium ex quo stillicidium cadit, vt eadẽ specie & qualitate reponatur, vtilitas exigit vt idem intellegatur: nam alioquin, si quid [i] strictius interpretetur, aliud est quod sequenti loco ponitur. & ideo sublato ædificio vsusfructus interit, quamuis area pars est ædificii. 3 Si seruitus stillicidii imposita sit, non licet domino seruientis areæ ibi ædificare, vbi cassitare [k] cœpisset stillicidium. Si antea ex tegula cassitauerit stillicidium, postea ex tabulato, vel ex alia materia cassitare non potest. 4 Stillicidium quoquo modo adquisitum sit, altius tolli potest: leuius enim sit eo [l] facto seruitus: cum quod ex alto cadet, lenius & interdum directum [m], nec perueniat ad locum seruientem. inferius demitti non potest: quia fit grauior seruitus: id est pro stillicidio flumen. eadem [n] causa retro [o] duci potest stillicidiũ: quia in nostro magis incipiet cadere. produci non potest: ne alio loco cadat stillicidium quàm in quo posita [p] seruitus est. leuius facere poterimus, acrius non. Et omnino sciendum est meliorem vicini condicionem fieri posse, deteriorem non posse: nisi aliquid nominatim seruitute [q] imponẽda immutatum fuerit. 5 Qui in area in qua stillicidiũ cadit ædificat, vsque ad eum locum perducere ædificium potest vnde stillicidium cadit [r] rectè. sed & si in ædificio cadit stillicidium, supra ædificare ei conceditur: dum tamen stillicidium rectè recipiatur.

i si quis strictius
k cabitare
l eo pacto, factbo, sublato altius adificio, vel leuius igitur facto quo pacto legitur.
m directũ, nec directè
n ea de causa
o retro quoq;
p imposita
q in seruitute

Remissa seruitute altius non tollendi quod concessum intelligatur.

XXI. POMPONIVS libro trigentimotertio ad Sabinum

SI domus tua ædificiis meis vtramque seruitutem deberet [r], ne altius tolleretur, & vt stillicidiũ ædificiorum meorum recipere [s] deberet, & tibi concessero ius esse inuito me altius tollere ædificia tua, quod ad stillicidiũ meum attinet, sic statui debebit, vt si altius [t] sublatis ædificiis tuis stillicidia mea cadere in ea non possint, ea ratione altius tibi ædificare non liceat: si non impediantur stillicidia mea, liceat tibi altius tollere.

r deberet, & ne
s reciperet
t ea altitudo. Restat hic deest ea quemadmodũ & inutio capitis.

Seruitus ne luminibus officiatur, an intelligatur de futuris.

XXII. IVLIANVS libro secundo ex Minicio

QVi ædificium habet, potest seruitutem vicino imponere, aut non solum de his [v] luminibus quæ in præsentia erunt, sed etiam de his quæ postea fuerint caueat.

v de his ei

XXIII. POMPONIVS libro trigentimo tertio ad Sabinum

SI [x] seruitus imposita fuerit, lumina quæ nunc sunt, vt ita sint de futuris luminibus nihil caueri videtur. quod si ita sit cautum, ne luminibus officiatur, ambigua [y] est scriptura, vtrum ne his luminibus officiatur quæ nunc sunt, an etiam his quæ postea quoq; fuerint. & humanius est, verbo generali omne lumen significari, siue quod in præsenti siue quod post tempus conuentionis contigerit. 1 Futuro quoque ædificio quod nondum est, vel imponi vel adquiri seruitus potest.

x *Coniunge l. eũ on lege. 17. de cõtra. emp. Duar.*
y quia ambigua

XXIIII. PAVLVS libro quintodecimo ad Sabinum

CVius ædificiũ iure superius est, eius [z] est in infinito [A] supra suum ædificium imponere: dum [B] inferiora ædificia non grauiore seruitute oneret quam pati debent [C].

z ei ius est
A infinitum
B dummodo
C deberent.

Seruitus immittendi.

XXV. POMPONIVS libro trigentimo tertio ad Sabinum

HOc [D] quod dictum est de immissis, locum habet ex ædificio alio in aliud: alter enim supra alienum ædificium superius habere nemo potest.

D *Coniunge l. de acquirendo. rer. dom. Duar.*

De pariete communi.

1 Si ex tribus ædibus in loco impari positis ædes mediæ superioribus seruiant ædibus, inferiores autem nulli seruiant, & paries communis qui sit inter ædes inferiores & medias, altius à domino inferiorum ædium sublatus sit, iure eum altius habiturum [E] Sabinus ait.

E habitaturũ

De re communi.

XXVI. PAVLVS libro quintodecimo ad Sabinum

IN re communi nemo dominorum iure seruitutis neq; facere quicquam inuito altero potest, neque prohibere quo minus alter faciat: nulli enim res sua seruit. itaq; propter immensas cõtentiones plerumque res ad diuisionem peruenit. sed [F] per communi diuidundo actionem consequitur socius quo minus opus [G] fiat: aut vt id opus quod fecit tollat [H]: si modò toti societati prodest opus tolli.

F Sed & per
G id opus fiat
H *Quid tamen non expertus vi, si cũ prohibere poterat, fecerit hoc præterea. Bud. infra communi diuid.*

XXVII. POMPONIVS libro trigentimo tertio ad Sabinum

SEd [I] si inter me & te communes sunt Titianæ ædes, & ex his aliquid non iure in alias ædes meas proprias immissum sit, nempe tecum mihi agere licet [K] aut rem perdere [L]. Idem fiet, si ex tuis propriis ædibus in communes meas & tuas ædes quid similiter esset proiectum: mihi enim soli tecum est actio. 1 Si in area communi ædificare velis, socius prohibendi ius habet, quamuis tu ædificandi ius habeas à vicino concessum: quia [M] inuito socio in re [N] communi non habeas ius ædificandi.

I Sed & si
K licebit
L *Id est, opus demoliri, ut decuerit quemadmodũ. §. 1. ad l. Aqu. in quo fig. scatulo. perdere. a Cic. vsurpatur.*
M quod inuito
N in re cõmuni

Seruitutum perpetua causa esse debet.

XXVIII. PAVLVS libro quintodecimo ad Sabinum

FOramen [O] in imo [P] pariete conclauis vel triclinii, quod esset proluendi pauimenti causa, id neque flumen esse, neq; tempore adquiri placuit. hoc ita verum est, si in eum locum nihil ex cælo aquæ veniat: neque enim perpetuam causam habet quod manu fit. at quod ex cælo cadit, etsi nõ adsiduè fit, ex naturali tamen causa fit: & ideo perpetuò fieri existimatur. Omnes autẽ seruitutes prædiorum perpetuas causas habere debent: & ideo neque ex lacu neque ex stagno concedi aquæductus potest. Stillicidii quoq; immittendi naturalis & perpetua causa esse debet.

O *Coniunge l. seruitutes. de seruitutibus Duar.*
P *vno, supra Flor. uno, sed enim foramina & olim & nostra quoque ætate in imo parietis parte fieri vsu non animaduertit quod studiis.*

XXVIIII. POMPONIVS libro trigentimo secundo ad Quintum Mucium

SI quid igitur ex eo foramine ex quo seruitus non consistit, damnum vicinus sensisset, dicendum est damni infecti stipulationem locum habere.

Confusio seruitutum.

XXX. PAVLVS libro quintodecimo ad Sabinum

SI quis ædes quæ suis ædibus seruirent, cum emisset, traditas sibi accepit, confusa sublatáque seruitus est. & si rursus vendere vult, nominatim imponenda seruitus est: alioquin liberæ veniunt [Q]. 1 Si partem prædii nanctus sim, quod mihi, aut cui ego seruiam, non confundi seruitutem placet: quia pro [R] parte seruitus retinetur. itaq; si prædia mea prædiis tuis seruiant, & tuorum partem mihi, & ego meorum partem tibi tradidero, manebit seruitus. Item vsusfructus in alteruteris prædiis adquisitus non interrumpit seruitutem.

Q veneunt.
R per partes

Idem ædificium esse intelligitur quod restitutum est.

XXXI. IDEM libro quadragentisimo octauo ad Edictum

SI testamento damnatus heres ne officeret vicini luminibus, seruitutémq; præstaret, deposuit ædificiũ, concedenda erit legatario vtilis actio, qua prohibeatur heres, si postea extollere supra priorẽ modũ ædificium conabitur.

Vsucapio libertatis.

XXXII. IVLIANVS libro septimo Digestorum

SI ædes meæ seruiant ædibus Lucii Titii & ædibus Publii Mæuii, ne altius ædificare mihi liceat, & à Titio precario petierim vt altius tollerem, atque ita per statutum tempus ædificatum habuero, libertatem aduersus Publium Mæuium vsucapiam: non enim vna seruitus Titio & Mæuio debebatur, sed duæ. argumentum rei præbet, quòd si alter ex his seruitutem mihi remisisset, ab eo solo liberarer, altero [S] nihilo minus seruitutem deberem. 1 Libertas seruitutis vsucapitur, si ædes possideantur. quare si is qui altius ædificatum habebat ante statutum tempus ædes possidere desiit, interpellata vsucapio est. is autem qui postea easdem ædes possidere cœperit, integro statuto tempore libertatem vsucapiet: natura enim seruitutium ea est, vt possideri non possint: sed intellegatur possessionem earum habere qui ædes possidet.

S alteri nihilo

Seruitus oneris ferendi.

XXXIII. PAVLVS libro quinto Epitomarũ Alfeni digestorum

EVm debere columnam restituere, quæ onus vicinarum ædium ferebat, cuius essent ædes quæ seruirent: non

non eum qui imponere vellet. nam cum in lege ædium ita scriptum esset, PARIES ONERI FERVNDO[a], VTI NVNC EST ITA SIT, satis aperte significari, in perpetuum parietem esse debere: non[b] enim hoc his verbis dici vt in perpetuum idem paries æternus esset, quod ne fieri quidem posset, sed vti eiusdem modi paries in perpetuum esset, qui[c] onus sustineret. quemadmodum si quis alicui cauisset, vt seruitutem præberet, qui onus suum sustineret: si ea res quæ seruit, & tuum onus ferret, perisset, alia in locum eius dari debeat.

XXXIIII. IVLIANVS libro secundo ex Minicio

ET qui duas areas habet, alteram tradendo, seruam alteri efficere potest[d].

XXXV. MARCIANVS libro tertio Regularum

SI binarum ædium dominus dixisset eas quas traderet seruas fore, sed in traditione non fecisset mentionem seruitutis, vel ex vendito agere potest, vel incertum[e] condicere, vt seruitus imponatur.

XXXVI. SABINIANVS libro septimo Quæstionum

BInas quis ædes habebat vna contignatione tectas, vtrasque diuersis legauit. dixi, quia magis placeat tignum posse duorum esse, ita vt certæ partes cuiusque sint contignationis[f], ex regione cuiusque domini fore tigna: nec vllam inuicem habituros actionem, ius non esse immissum habere. nec interest, pure vtrisque, an sub condicione alteri ædes legatæ sint.

De seruitute, ne luminibus aut prospectui officiatur.

XXXVII. IVLIANVS libro septimo Digestorum

IDemque esse & si duobus ædes cesserint.

XXXVIII. PAVLVS libro secundo Quæstionum

SI ædes meæ à tuis ædibus tantum distent, vt prospici non possint, aut medius mons earum conspectum auferat, seruitus imponi non potest.

XXXVIIII. IDEM libro primo Manualium

NEmo enim propriis ædificiis seruitutem imponere potest, nisi & is qui cedit & is cui ceditur, in conspectu habeant ea ædificia, ita vt officere alterum alteri possit.

De seruitute luminum.

XL. IDEM libro tertio Responsorum

EOs qui ius luminis immittendi non habuerunt, aperto[g] pariete communi, nullo iure fenestras immisisse respondi.

Species, in qua aditus præstatur heredi ob verisimilem voluntatem: seruitus tamen non est rei propria.

XLI. SCAEVOLA libro primo Responsorum

OLympico habitationem & horreum quod in ea domo erat, quoad viueret, legauit. iuxta eandem domum hortos[h] & cenaculum, quod Olympico legatum nõ est, fuerunt: ad hortum autem & cenaculum semper per domum, cuius habitatio relicta erat, aditus fuit. quæsitum est, an Olympicus aditum præstare deberet. respondi, seruitutem quidem non esse: sed heredem transire per domum ad ea quæ commemorata sunt posse: dum non noceat legatario.

Ianuam in publico aperire sicut & stillicidium habere cuique licet: modo id absque vicinorum incommodo fiat.

Lucius Titius aperto pariete domus suæ, quatenus stillicidii[i] rigor & tignorum protectus[k] competebat, ianuam in publico aperuit[l]. quæro, cum neque luminibus Publii Mæuii vicini, neque itineri vicini officeret, neque stillicidium in vicini domo cadat, an aliquam actionem Publius Mæuius vicinus ad prohibendum haberet. respondi, secundum ea quæ proponerentur, nullam habere.

DE SERVITVTIBVS PRAEDIORVM RVSTICORVM TIT. III.

Quæ sint rusticæ seruitutes.

VLPIANVS libro secundo Institutionum

SERVITVTES rusticorum prædiorũ sunt hæ: iter, actus, via, aquæductus. Iter est ius eundi ambulandi homini[m], non etiam iumentum agendi. Actus est ius agendi vel iumentum vel vehiculum. itaque qui iter habet, actum nõ habet: qui actum habet, & iter habet etiam sine iumento. Via est ius eundi & agendi & ambulandi: nam & iter & actum † & se via continet[n]. Aquæductus est ius aquam ducẽdi per fundum alienum. In rusticis[o] computanda sunt aquæ haustus, pecoris ad aquam adpulsus, ius pascendi, calcis coquendæ, harenæ fodiendæ. Traditio plane & patientia seruitutium inducet officium prætoris.

II. NERATIVS libro quarto Regularum

RVsticorum[p] prædiorum seruitutes sunt, licere altius tollere, & officere prætorio vicini: vel cloacam habere licere per vicini domum, vel prætorium: vel protectum habere licere. Aquæductus & [q] haustus aquæ per eundem locum vt ducatur etiam pluribus concedi potest: [r]potest[s] etiam vt diuersis diebus vel horis ducatur. Si aquæductus vel haustus aquæ sufficiens[t] est, potest & pluribus per eundem locum concedi vt & iisdem diebus vel horis ducatur.

Seruitutes nomine proprio carentes.

III. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum

ITem[u] sic possunt seruitutes imponi, & vt[v] boues per quos fundus colitur, in vicino agro pascantur. quam seruitutem poni posse Neratius libro secundo membranarum scribit. Idem Neratius etiam vt fructus in vicini villa cogantur, coactique habeantur, & pedamẽto ad vineã ex vicini prædio sumãtur, cõstitui posse scribit. eodẽ libro ait, vicino, cuius lapidicinæ fundo tuo immineant, posse te cedere[t] ius ei esse terram, rudus, saxa iacere[v], posita habere: & vt in tuum lapides prouoluantur, ibique positi habeantur, indéque exportentur. Qui habet haustum, iter quoque habere videtur ad hauriendum. & vt ait Neratius libro tertio membranarum, siue ei ius hauriendi & adeundi cessum sit, vtrumque habebit: siue tantùm hauriendi, inesse & aditum: siue tantùm adeundi ad fontem, inesse & haustum. hæc de haustu † & fonte priuato. ad flumen autem publicum, idem Neratius eodem libro scribit, iter debere cedi, haustum non oportere. & si quis tantùm (haustum) cesserit, nihil eum agere.

IIII. PAPINIANVS libro secundo Responsorum

PEcoris pascendi seruitutes[x], item ad aquam appellendi, si prædii fructus maximè in pecore consistat, prædii magis quàm personæ videtur[y]. si tamen testator personam demonstrauit cui seruitutem præstari voluit, emptori vel heredi[z] non eadem præstabitur seruitus.

V. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum

ERgo[A] secũdum eum & vindicari poterit. Neratius libris ex Plautio ait, nec haustum pecoris nec appulsum nec cretæ eximendæ calcisque coquendæ ius posse in alieno esse, nisi fundum vicinum habeat. & hoc Proculum & Atilicinum existimasse ait. sed ipse dicit[B] vt maximè calcis coquẽdæ & cretæ eximendæ seruitus constitui possit, non vltra posse quàm quatenus ad eum ipsum fundũ opus sit.

VI. PAVLVS libro quintodecimo ad Plautium

VEluti si figulinas haberet[C], in quibus ea vasa fierent quibus fructus eius fundi exportaretur: sicut in quibusdam fit, vt amphoris vinum euehatur, aut vt dolia fiant, vel tegulæ {vel} ad villam ædificandam. Sed si vt vasa venirent figlinæ exercerentur, vsusfructus erit. Item longè recedit ab vsufructu ius calcis coquendæ, & lapidis eximendi, & harenæ fodiendæ[D], ædificandi eius gratia quod in fundo est. item siluæ cæduæ, vt pedamenta in vineas[E] non desint. quid ergo si prædiorum meliorẽ causam hæc faciant? non est dubitandum quin seruitutis[F] sit. & hoc & Mæcianus probat: in tantum vt & talem seruitutem constitui posse putet, vt tugurium mihi habere liceret in tuo. scilicet si habeam pascui seruitutem, aut pecoris appellendi: vt si hiemps ingruerit, habeam quò me recipiam.

Differentia itineris actus & viæ.

VII. IDEM libro vicesimo primo ad Edictum

QVi sella[G] aut lectica[H] vehitur, ire non agere dicitur. Iumentum verò ducere non potest qui iter tantum habet. Qui actum habet, & plostrum ducere & iumenta agere potest. sed trahendi lapidem aut tignum, neutri eorum ius est. quidam nec hastam rectam ei ferre licere: quia neque eundi neque agendi gratia id faceret, & possent fructus eo modo lædi. Qui viam habent, eundi agendique ius habent. plerique & trahendi quoque & rectam hastam referendi[I], si modò fructus non lædat[K].

Medium prædium.

In rusticis autem prædiis impedit seruitutem medium prædium quod non seruit.

De via.

VIII. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

VIæ latitudo ex lege duodecim tabularum in porrectum octo pedes habet[L]: in anfractum, id est vbi flexum est, sedecim.

De aquæductu.

VIIII. PAVLVS libro primo Sententiarum

SEruitus aquæ ducendæ vel hauriendæ nisi ex capite vel ex fonte[M] constitui non potest: hodie tamen ex quocumque loco constitui solet.

X. IDEM libro quadragensimo nono ad Edictum

LAbeo ait, talem[N] seruitutem cõstitui posse, vt aquam quærere & inuentam ducere liceat. nam si liceat nondum ædificato ædificio seruitutem cõstituere, quare non æquè liceat nondum inuenta aqua eandem[O] constituere seruitutem? & si vt quærere liceat cedere possumus, etiam vt inuenta ducatur cedi potest.

De seruitute imponenda fundo communi.

XI. CELSVS libro vicesimo septimo Digestorum

PEr[a] fundum qui plurium est, ius mihi esse eundi agendi potest separatim cedi. ergo subtili ratione nõ aliter meum fiet ius quàm si omnes cedant: & nouissimi demum cessione superiores omnes confirmabuntur. Venignius tamen dicetur & antequam nouissimus cesserit, eos qui antea cesserunt, vetare vti cesso iure non posse.

a Cõiunge l. ro. de seruit. Dua.

Differentia actus, & itineris.

XII. MODESTINVS libro nono Differentiarum

INter actum & iter nõnulla est differentia. iter est enim, quà quis pedes vel eques commeare potest: actus verò vbi & armenta traijcere & vehiculum ducere liceat.

Vinea pro solo vitibus consito accipitur.

XIII. IAVOLENVS libro decimo ex Cassio

CErto generi agrorum adquiri seruitus potest, velut vineis: quòd[b] ea ad solũ magis quàm ad superficiem pertinet. ideo sublatis vineis seruitus manebit. sed si in contrahenda seruitute aliud actum erit, doli mali exceptio erit necessaria.

b quódque ea

De seruitute simpliciter concessa.

1 Si totus ager itineri aut actui seruit, dominus in eo agro nihil facere potest, quo seruitus impediatur, quæ[c] ita diffusa est, vt omnes glæbæ seruiant[d]. At si iter actúsve sine vlla determinatione legatus est, modo[e] determinabitur. & quà[f] primum iter determinatũ est, eà seruitus constitit[g]: cæteræ partes agri liberæ sunt. igitur arbiter dandus est, qui vtroq; casu viam determinare debet.

2 Latitudo actus itinerísque ea est, quæ demonstrata est. quòd si nihil dictum est, hoc ab arbitro statuendum est. In via aliud iuris est: nam si dicta latitudo non est, legitima[h] debetur.

3 Si locus non adiecta latitudine nominatus est, per eum qualibet[i] iri poterit. sin autem prætermissus[k] est, æquè latitudine non adiecta, per totum fundum vna poterit eligi via dumtaxat eius latitudinis quę lege comprehensa est. pro quo ipso, si dubitabitur, arbitri officium inuocandum est.

c quoniam
d veniant.
e modus
f quà primùm
g constitit.
h quæ l. 12. Tabul. definita est. l. via supra eo.
i qualibet parte
k prætermissum

XIIII. POMPONIVS libro trigesimo secundo ad Quintum Mucium

PEr quem locum viam alij[l] cessero, per eundem alij aquæductum cedere non potero. sed & si aquæductum alij concessero, alij iter per eundem locum vendere vel alias cedere non potero.

l & alij cessero,

Aquæductus.

XV. IDEM libro trigesimo primo ad Quintum Mucium

QVintus Mucius scribit, cum iter aquæ vel cottidianæ vel æstiuæ, vel quæ interualla longiora habeat, per alienum fundum erit, licere fistulam suam vel fictilem vel cuiuslibet generis in riuo ponere, quæ aquam latius exprimeret: & quod vellet, in riuo facere licere, dum ne domino prædij aquagium deterius faceret.

Aucupatio.

XVI. CALLISTRATVS libro tertio de Cognitionibus

DIuus Pius aucupibus ita rescripsit. ΟΥΚ ΕΣΤΙΝ ΕΥΛΟΓΟΝ ΑΚΟΝΤΩΝ ΤΩΝ ΔΕΣΠΟΤΩΝ ΥΜΑΣ ΕΝ ΑΛΛΟΤΡΙΟΙΣ ΧΩΡΙΟΙΣ ΙΞΕΥΕΙΝ.

Aqua publica.

XVII. PAPIRIVS IVSTVS libro primo de Cõstitutionibus

IMperatores Antoninus & Verus Augusti rescripserũt, aquam de flumine publico pro modo possessionum ad irrigandos agros diuidi oportere, nisi proprio quis iure plus sibi datum[m] ostenderit. Item rescripserunt, aquam ita demum permitti duci, si sine iniuria alterius id fiat.

m datum ita debere

Seruitus vna non plures.

XVIII. VLPIANVS libro quartodecimo ad Sabinum

VNa est via, etsi per plures fundos imponatur: cùm vna seruitus sit. denique quæritur, an si per vnum fundum iero, per alium non per tantum tempus quanto seruitus amittitur, an retineam seruitutem. & magis est, vt aut tota amittatur, aut tota retineatur. ideóque si nullo vsus sum, tota amittitur: si vel[n] vno, tota seruatur.

n si verò vno

De seruitute acquirenda fundo communi.

XVIIII. PAVLVS libro sexto ad Sabinum

SI vnus ex sociis stipuletur iter ad cõmunem fundum, inutilis est stipulatio: quia nec dari ei potest. sed si omnes stipulentur, siue communis seruus[o], singuli ex sociis sibi dari oportere petere possunt: quia ita dari eis potest à te: ne[p] si stipulator viæ plures heredes reliquerit, inutilis[p] stipulatio fiat.

o Ubi via legatur testamento seruo legatur et quĩ dominium non est prædij atque necesse potest seruitutem acquirere, nisi q. dominus est prædij...
p inutilis stipulatio fiet.

Qui habet duo iura, remittendo vnum non videtur remittere aliud.

XX. POMPONIVS libro trigesimo tertio ad Sabinum

SI mihi eodẽ tempore cõcesseris & ire[q] agere per tuum locum, & vetitus eo ius esse, deinde ego tibi concessero, ius mihi vetitus non esse, non aliter eo loco vteris fruetis, quàm vt ire agere mihi rectè liceat. Item si & ducere[r] per tuum fundum aquam iure potuero, & in eo tibi ædificare inuito me ius non fuerit, si tibi concessero, ius esse ædificare, nihilo minus hanc seruitutem mihi præstare debebis, ne aliter ædifices quàm vt ductus aquæ meus maneat. totiúsque eius iuris condicio talis esse debet, qualis esset si vna dumtaxat initio concessio facta esset.

q ire & agere
r educere

1 Seruitus naturaliter, non manufacto, lædere potest fundum seruientem. quemadmodũ si imbri[s] crescat aqua in riuo, aut ex agris in eum confluat, aut aquæ fons secundùm riuum[t], vel in eo ipso inuentus postea fuerit.

2 Si fundo Seiano confinis fons fuerit, ex quo fonte per fundum Seianũ aquam iure ducebam, meo facto fundo Seiano manet seruitus. Hauriendi ius non hominis sed prædij est.

s imbris aqua crescat
t In vulgaribus abũdat... datur.

XXI. PAVLVS libro quintodecimo ad Sabinum

SI mihi concesseris iter aquæ per fundum tuum, non destinata parte per quam[v] ducerem, totus fundus tuus seruiet.

v per quam aquam

XXII. POMPONIVS libro trigesimo tertio ad Sabinum

SEd quæ loca eius fundi tunc cùm ea fieret cessio, ædificiis, arboribus, vineis vacua fuerint, ea sola eo nomine seruient.

De via.

XXIII. PAVLVS libro quintodecimo ad Sabinum

VIa constitui vel latior octo pedibus vel angustior potest: vt tamen eam latitudinem habeat qua vehiculum ire potest: alioquin iter erit, non via.

Nauigatio.

1 Si lacus perpetuus in fundo tuo est, nauigandi quoque seruitus, vt perueniatur ad fundum vicinum, imponi potest.

2 Si fundus seruiens, vel is cui seruitus debetur, publicaretur, vtroque casu durant seruitutes: quia cum sua condicione quisque fundus publicaretur.

Seruitus fundum sequitur.

3 Quæcumque seruitus fundo debetur, omnibus eius partibus debetur. & ideo quamuis particulatim venierit, omnes partes seruitus sequitur: & ita vt singuli rectè agant, ius sibi esse fundi. Si tamen fundus cui seruitus debetur, certis regionibus inter plures dominos diuisus est, quamuis omnibus partibus seruitus debeatur, tamen opus est vt hi qui non proximas partes seruienti fundo habebunt, transitum per reliquas partes fundi diuisi iure habeant, aut[x] si proximi patiantur, transeant.

x vt si proximi

Aquæductus.

XXIIII. POMPONIVS libro trigesimo tertio ad Sabinum

EX meo aquæductu Labeo scribit cuilibet posse me vicino commodare: Proculus contra: vt ne in meam partem fundi aliam quàm ad quam seruitus adquisita sit, vti ea possit[y]. Proculi sententia verior est.

y possim. Præter autẽ in aliã partem si vicino commodarem & vtrorer vltra quã est opus ad fundum... supra.

Diuisio aquæ.

XXV. IDEM libro trigesimo quarto ad Sabinum

SI partem fundi mei certam tibi vẽdidero, aquæductus ius, etiam si alterius partis causa plerumque ducatur, te quoque sequetur. neque ibi aut bonitatis agri, aut vsus eius aquæ ratio habenda est, ita vt eam solam partem fundi quæ pretiosissima sit, aut[z] maximè vsum eius aquæ desideret, ius eius ducendæ sequatur: sed pro modo agri detenti aut[A] alienati fiat eius aquæ diuisio.

z aut quæ maximè
A & alienati, aut alieno,

Seruitus simpliciter legata.

XXVI. PAVLVS libro quadragesimo septimo ad Edictum

SI via, iter, actus, aquæductus legetur simpliciter per fundum, facultas est heredi, per quam partem fundi velit constituere seruitutem: si modò nulla captio legatario in seruitute sit[B].

B seruitute fit.

Confusio seruitutis.

XXVII. IVLIANVS libro septimo Digestorum

SI communi fundo meo & tuo seruiat fundus Sempronianus, & eundem in commune redemerimus, seruitus extinguitur: quia par vtriusque domini ius in vtroq; fundo esse incipit. At si proprio[C] meo & proprio tuo idem seruiat, manebit seruitus: quia proprio fundo per communem seruitus deberi potest.

C proprio fundo

XXVIII. IDEM libro trigesimo quarto Digestorum

ITinere ad prædium commune duorum legato, nisi vterque de loco itineris consentiat, seruitus neque[D] adquiritur neque deperit[E].

D Nõ enim pro parte acquiri potest. l. pro parte. supra. de seruit.
E Nũquã enim fuit constituta.

Seruitus aquæ educendæ.

XXVIIII. PAVLVS libro secũdo Epitomarũ Alfeni digestorũ

QVi[F] duo prædia cõmunia habuerat, superiorẽ fundum vendiderat: in[G] lege ita dixerat, vt aquã sulco aperto emptori educere in fundum inferiorẽ rectè liceat. is em ptor ex alio fundo aquam acciperet, & eam in inferiorem ducere vellet, quæsitum est an possit id suo iure facere nec ne. respõdi, nihil amplius quam quod ipsius fundi siccandi causa derivaret, vicinum inferiorem recipere debere.

F Is, qui duo
G & in lege

Interpret

Interpretatio voluntatis.

XXV. IDEM libro quarto Epitomarum Alfeni digestorum

QVi[a] duo prędia habebat, in vnius venditione aquam quæ in fundo nascebatur, & circa eam aquam late[b] decem pedes exceperat. quæsitum est, verum dominiú loci ad eum pertineat: an vt per eum locum accedere posset. respondit, si ita recepisset, CIRCA EAM AQVAM LATE PEDES DECEM, iter duntaxat videri venditoris esse.[c]

a Confer cum l. aut de verbo. sig. §. Quar.
b Itaque latera decem pedum accepta esse seruitutis non dominij accenset.
c Sic & infra titu. o l. 5. alias 1 ante legitur exceptisse.

Quæstio de seruitute confusione & amissione.

XXXI. IVLIANVS libro secundo ex Minicio

TRia prædia continua trium dominorum adiecta[d] erant: imi[e] prædij dominus ex summo fundo imo fundo seruitutem aquæ quæsierat: & per medium fundú domino concedente in suum agrum ducebat: postea idem summum fundum emit: deinde[f] imum fundum, in quem aquam induxerat, vendidit. quæsitum est, num imus fundus id ius aquæ amisisset: quia[g] cùm vtraque prædia eiusdem domini facta essent, ipsa sibi seruire non potuissent. negauit amisisse seruitutem: quia prædiú per quod aqua ducebatur, alterius fuisset. & quéadmodú seruitus summo fundo, vt in imú fundú aqua veniret, imponi aliter nó potuisset quàm vt per mediú quoq; fundú duceretur, sic eadem seruitus eiusdé fundi amitti aliter non posset, nisi eodem tempore etiá per medium fundú aqua duci desisset, aut omnium[h] tria simul prædia vnius domini facta essent.

d obiecta
e vnius prædij
f & imú fundum
g & quia cú
h omnia

Quid sit seruitutem acquiri per partem.

XXXII. AFRICANVS libro sexto Quæstionum

FVndus mihi tecum communis est: partem tuam mihi tradidisti, & ad eundem viam per vicinum tuum proprium: rectè eo modo seruitutem constitutam ait: neque quod dici soleat, per partes nec adquiri nec imponi seruitutes posse, isto casu locum habere. hic enim non per[i] partem seruitutem adquiri: vtpote[k] cum in id tempus adquiratur, quo proprius meus fundus futurus sit.

i pro parte
k vt puta

Species non dissimilis superiori.

XXXIII. IDEM libro nono Quæstionum

CVm essent mihi & tibi fundi duo communes Titianus & Seianus, & in diuisione conuenisset, vt mihi Titianus, tibi Seianus cederet, inuicem partes eorum tradidimus: & in tradendo dictum est, vt alteri per alterum aquam ducere liceret, rectè esse seruitutem impositá ait. maxime si pacti stipulatio subdita sit.

Ius aquæ ducendæ.

Per plurium prædia aquam ducis quoquo modo imposita seruitute: nisi pactum vel stipulatio etiam de hoc subsecuta est, neque eorum cuiuis, neque alij vicino poteris haustum ex riuo cedere[l]: pacto enim vel stipulatione interuenientibus & hoc concedi[m] solet. quamuis nullum prædium ipsum sibi seruire, neque seruitutis fructus constitui potest.

l concedere.
m Non ergo, vt sit seruitus, & agatur confessoria, sed vt actio personalis ex pacto vel stipulatione competat.

Seruitus per partes nec imponitur nec remittitur.

XXXIIII. PAPINIANVS libro septimo Quæstionum

VNus ex socijs fundi communis permittendo ius esse ire agere, nihil agit. & ideo si duo prædia quæ mutuo seruiebant, inter eosdem fuerint communicata, quoniam seruitutes pro[n] parte retineri placet, ab altero seruitus alteri remitti non potest: quamuis enim vnusquisque sociorum solus sit cui seruitus debetur, tamen quoniam non personæ, sed prædia[o] deberent, neque adquiri libertas neque remitti seruitus per[p] partem poterit.

n per partes
o prædijs debetur.
p pro parte

Quæstio de amittenda seruitute.

Si fons exaruerit ex quo ductum aquæ habeo, isq; post constitutum[q] tempus ad suas venas redierit, an aquæductus amissus erit, quæritur:

q statutum

XXXV. PAVLVS libro quintodecimo ad Plautium

ET Atilicinus ait, Cęsarem Statilio Tauro rescripsisse in hæc verba. Hi qui ex fundo Sutrino[r] aquam ducere soliti sunt, adierunt me, proposueruntque aquam qua per aliquot annos vsi sunt, ex fonte qui est in fundo Sutrino, ducere non potuisse, quòd fons exaruisset: & postea ex eo fonte aquam fluere cœpisse: petieruntque à me, vt quod ius non neglegentia aut culpa sua amiserant, sed quia ducere non poterant, his restitueretur. quorum mihi postulatio cum non iniqua visa sit, succurrendum his putaui. Itaque quod ius habuerunt tunc cùm[s] primum ea aqua peruenire ad eos non potuit, id eis restitui placet.

r Sutriono. Satriano
s primú cùm

Seruitus fundum sequitur.

XXXVI. IDEM libro secundo Responsorum

CVm fundo, quem ex duobus retinuit venditor, aquæ ducendæ seruitus imposita sit, empto prædio quæsita seruitus distractum[t] denuo prædium sequitur. nec ad rem pertinet, quod stipulatio qua pœnam promittit placuit, ad personam emptoris, si et forte fruì non licuisset, relata est.

t distractó denuo prædio

Species in qua seruitus aquæ ducendæ personalis indicatur.

XXXVII. IDEM libro tertio Responsorum

ΛΟΥΚΙΟΣ ΤΙΤΙΟΣ ΓΑΙΩ ΣΕΙΩ ΤΩ ΑΔΕΛΦΩ ΠΛΕΙΣΤΑ ΧΑΙΡΕΙΝ. ΥΔΑΤΟΣ ΤΟΥ ΡΕΟΝΤΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΡΗΝΗΝ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΘΕΙΣΑΝ ΕΝ ΙΣΘΜΩ ΥΠΟ ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΜΟΥ, ΔΙΔΩΜΙ ΚΑΙ ΧΑΡΙΖΟΜΑΙ ΣΟΙ ΔΑΚΤΥΛΟΝ[v] ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΙΚΙΑΝ ΣΟΥ ΤΗΝ ΕΝ ΤΩ ΙΣΘΜΩ, Η ΟΠΟΥ ΑΝ ΒΟΥΛΕΙ. quæro an ex hac scriptura vsus aquæ etiam ad heredes Gaij Seij pertineat. Paulus respondit, vsum aquæ personalem ad heredem Seij quasi vsuaru transmitti non oportere.

v Vide Bud. ibi.

An medius locus impediat seruitutem.

XXXVIII. IDEM libro primo Manualium

FLumine[x] interueniente via constitui potest, si aut vado transiri potest, aut ponté habeat. diuersum, si pontonibus[y] traijciatur. hæc ita, si per[z] vnius prædia flumen currat. alioquin si tua prædia mihi vicina sint, deinde flumen, deinde Titij prædia, deinde[A] via publica, in quá iter mihi adquiri volo, dispiciamus ne nihil vetet, à te mihi viam dari vsque ad flumen, deinde à Titio vsque ad viam publicam. sed[B] videamus, num & si tu eorum prædiorum dominus sis, quæ trans flumen inter viam publicam sint, idem iuris[C] sit: quia via consummari solet vel ciuitate tenus[D], vel vsque ad viam publicam, vel vsque ad flumen in quo pontonibus traijcitur, vel vsque ad proprium aliud[E] eiusdem domini prædium. quod si est, non videtur interrumpi seruitus, quamuis inter eiusdem domini prædia flumen publicum intercedat.

x Flumine publico addito est publico ab interprete.
y Naues structæ ad transitum apparata. ita. o parer. 1. 5.
z propter
A deinde
B sed & videamus
C Idest, a te à te vsque ad viá publ. ca dari mihi posse seruitus.
D vsque ad ciuitatem.
E vel aliud

COMMVNIA PRAEDIORVM TAM VRBANORVM QVAM RVSTICORVM

TIT. IIII.

Quæ sint vrbana prædia.

VLPIANVS libro secundo Institutionum

AEdificia vrbana quidem prędia appellamus. ceterum & si in villa ædificia sint, æque seruitutes vrbanorum prædiorú constitui possunt. Ideo autem hæ seruitutes prædiorum appellantur, quoniam sine prædijs constitui non possunt: nemo enim potest seruitutem adquirere vel vrbani vel rustici prædij, nisi qui habet prædium[F].

F Hæc adduntur in nonnullis exemplaribus nec quisquam debere nisi qui habet prædiú.

Visum est hæc seruitus non ipso iure sed per tuitionem prætoris.

II. IDEM libro septimodecimo ad Edictum

DE aqua per rotam tollenda ex flumine vel auriendà, vel siquis seruitutem castello imposuerit, quidá dubitauerunt ne hæ seruitutes[G] non essent: sed rescripto imperatoris Antonini ad Tullianum adscimt, licet seruitus iure non valuit, si tamen hac lege cóparauit, seu alio quocumque legitimo modo sibi hoc ius adquisiit, tuendum esse eum qui hoc ius possedit[H].

G Nisi enim perpetuam causam habent, d. siraut. supra de seruit. vrb. præd. de eo. danaa autem ad hauriédá aquá, Vir. n. lib. 10. c. 9.
H possidet.

III. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

DVorum prædiorum dominus si alterum ea lege tibi dederit, vt id prædium quod datur, seruiat ei quod ipse retinet, vel cótra, iure imposita seruitus intellegitur.

Seruitus non imponitur loco iam facto religioso.

IIII. PAVLVS libro decimo ex Cassio

CAueri vt ad certam altitudinem monumentum ædificetur, non potest: quia id quod humani iuris esse desiit, seruitutem non recipit: sicut ne illa quidem seruitus consistere potest, vt certus numerus hominum in vno loco humetur.

Seruitutem recipere nisi sibi nemo potest.

V. IDEM libro secundo Epistularum

PRoprium[I] solum vendo[K]: an seruitutẽ talem iniungere possim, vt mihi & vicino seruiat? similiter si cómune solú vendo, vt mihi & socio seruiat, an cósequi possim? respondi seruitutẽ recipere[L] nisi sibi nemo potest. adiectio itaq; vicini pro superuacuo habéda est: ita vt totu seruitus ad eú qui receperit, pertineat. Solú autẽ cómune vendendo, vt mihi & socio seruiat, efficere non possum: quia per vnum socium communi solo seruitus adquiri non potest.

I Cóiunge l. fundus ille. de cont. empt.
K vendendo,
L excipere. Est autem recipere exceptú facere, vt ait Non itaque lectio Flor. recta est.

De imposita seruitute in re tradenda.

VI. VLPIANVS libro vicensimo octauo ad Sabinum

SI quis duas[M] ædes habeat, & alteras tradat, potest legẽ traditioni dicere, vt vel istæ quæ non traduntur, seruæ sint his quæ traduntur: vel cótra, vt traditæ retétis ædibus seruiát. parumq; refert, vicinæ sint ambæ ædes, an nó. idem erit & in prędijs rusticis. ná & si quis duos fundos habeat, aliú alij potest seruú facere tradédo. duas autẽ ædes simul tradédo, nó potest efficere alteras alteris seruas: quia neq; adquirere alicuis ædibus seruitutẽ neq; imponere potest.

M quis binas

Quod sit seruitutem imponi per partem, aut acquiri.

Si quis partẽ ædiú tradit vel partẽ fundi, nó potest seruitutẽ imponere: quia per partes seruitus imponi non po-

test, sed nec adquiri. Planè si diuisit fundum regionibus, & sic partem tradidit pro diuiso, potest alterutri seruitutem imponere: quia non est pars fundi, sed fundus. quod & in ædibus potest dici, si dominus pariete medio ædificato, vnam domum in duas diuiserit, vt plerique faciunt: nam & hic pro duabus domibus accipi debet. Item si duo homines Vinas ædes communes habeamus, simul tradendo idem efficere possumus, ac si ego solus proprias binas ædes haberem. sed & si separatim tradiderimus, idē fiet. sic tamen, vt nouissima traditio efficiat etiam præcedentem traditionem efficacem. si tamē alteræ vnius propriæ sint ædes, alteræ communes, neutris seruitutem vel adquirere vel imponere me[a] posse, Pōponius libro octauo ex Sabino scripsit.

Exceptio seruitutis.

Si in vēditione quis dixerit, seruas fore ædes quas vendidit, necesse non habet liberas tradere. quare vel suis ædibus eas seruas facere potest, vel vicino concedere seruitutem, scilicet ante traditionem. planè si Titio seruas fore dixit, si quidem Titio seruitutem concesserit, absolutum est: si verò alii concesserit, ex empto tenebitur. à quo non abhorret quod Marcellus libro sexto[b] digestorum scribit: si quis in tradendo dixerit fundum Titio seruire, cum ei non seruiret, esset autem obligatus venditor Titio ad seruitutem præstandam, an agere possit ex vendito, vt emptor seruitutem imponi patiatur prædio quod mercatus est. magisque putat permittendum agere. idemque ait, & si[c] possit venditor Titio seruitutem vendere, æquè agere permittendum. hæc ita demum, si recipiendæ[d] seruitutis gratia id in traditione expressum est. ceterum si quis, inquit, veritus ne seruitus Titio debeatur, ideo hoc excepit, non erit ex vendito actio, si nullam seruitutem promisit.

VII. PAVLVS libro quinto ad Sabinum

IN tradendis vnis ædibus ab eo qui binas habet, species seruitutis exprimenda est: ne si generaliter seruire dictū erit, aut nihil valeat, quia incertum sit quæ seruitus excepta sit, aut omnis seruitus imponi debeat.

An medius locus impediat seruitutem.

Interpositis quoque alienis ædibus, imponi potest: veluti, vt altius tollere, vel non tollere liceat: vel etiam si iter debeatur, vt ita conualescat, si mediis ædibus seruitus postea imposita fuerit. sicuti per plurium prædia seruitus imponi etiam diuersis temporibus potest. quamquam dici potest, si tria prædia continua habeam, & extremum tibi tradam, vel tuo vel meis prædiis seruitutem adquiri posse. si verò extremum quod retineā, quia & medium meum sit, seruitutem consistere. sed si rursus aut id cui adquisita sit seruitus, aut medium alienauero, interpellari eam, donec medio prædio seruitus imponatur.

VIII. POMPONIVS libro octauo ad Sabinum

SI cum duas haberem insulas, duobus eodem momento tradidero, videndum est an seruitus alterutris imposita valeat: quia alienis quidem ædibus nec imponi nec adquiri seruitus potest. sed ante traditionem peractam suis magis adquirit vel imponit is qui tradit. ideoque valebit seruitus.

VIIII. IDEM libro decimo ad Sabinum

SI ei cuius prædium mihi seruiebat, heres extiti, & eam[e] hereditatem tibi vendidi, restitui in pristinum statum seruitus debet: quia id agitur, vt quasi tu heres videaris extitisse.

Generalis exceptio seruitutis.

X. VLPIANVS libro decimo ad Sabinum

QVidquid venditor seruitutis nomine sibi recipere vult, nominatim recipi oportet. nam illa generalis receptio, QVIBVS[f] EST[f] SERVITVS, VTI QVE[f] EST, ad extraneos pertinet: ipsi nihil prospicit venditori ad iura eius conseruanda: nulla enim habuit, quia nemo ipse sibi seruitutem debet. quinimmo & si debita fuit seruitus, deinde dominiū rei seruientis peruenit ad me, consequenter dicitur, extingui seruitutem.

Quæ iura sequantur seruitutem.

XI. POMPONIVS libro trigesimo tertio ad Sabinum

REfectionis gratia accedendi ad ea loca quæ non seruiūt, facultas tributa est his quibus seruitus debetur: qua tamē accedere eis sit necesse, nisi in cessione seruitutis nominatim præfinitum sit quà accederetur. & ideo nec secundum riuum, nec supra eum, si forte sub terra aqua ducatur, locum religiosum dominus soli facere potest, ne seruitus intereat: & id verum est. sed & depressurum vel adleuaturum riuum, per quem aquam iure duci potestatem habes, nisi si ne id faceres cautum sit. Si prope[g] tuū fundum ius est mihi aquam riuo ducere, tacita hæc iura sequuntur, vt reficere mihi riuum liceat, vt adire quà[h] proximè possim ad reficiendum eum ego, fabrique mei: item vt spatium relinquat mihi dominus fundi, quo dextra & sinistra ad riuum adeam, & quo terram, limum, lapidem, harenam, calcem iacere possim.

XII. PAVLVS libro quintodecimo ad Sabinum

CVm fundus fundo seruit, vendito quoque fundo seruitutes sequuntur. ædificia quoque fundis, & fundi ædificiis eadem condicione seruiunt.

Species, in qua obligatio personalis acquiritur magis quàm seruitus.

XIII. VLPIANVS libro sexto Opinionum

VEnditor fundi Geroniani[i] fundo Botroiano[k] quem retinebat, legem dederat, ne contra[l] eum piscatio thynnaria[m] exerceatur. quamuis mari quod natura omnibus patet, seruitus imponi priuata lege non potest, quia tamen bona fides contractus legem seruari venditionis exposcit, personæ possidentium aut in ius eorū succedentium, per stipulationis vel venditionis legem obligantur.

Vtilis est seruitus lapidis cædendi.

Si constat in tuo agro lapidicinas esse, inuito te nec priuato nec publico nomine quisquam lapidem cædere potest cui id faciendi ius non est: nisi talis consuetudo in illis lapidicinis consistat, vt si quis voluerit ex his cædere, non aliter hoc faciat, nisi prius solitum solacium[n] pro hoc domino præstat. ita tamen lapides cædere debet, postquam satisfaciat domino: vt neque vsus necessarii lapidis intercludatur, neque commoditas rei iure domino adimatur.

XIIII. IVLIANVS libro quadragesimo primo Digestorum

ITer[o] nihil prohibet sic constitui, vt quis interdiu dumtaxat eat. quod ferè[p] circa prædia vrbana etiam necessarium est.

XV. PAVLVS libro primo Epitomarum Alfeni Digestorum

QVi per certū[q] locum iter[r] aut actum alicui cessisset, eum pluribus per eundem locum vel iter vel actum cedere posse verum est. quemadmodum si quis vicino suas ædes seruas fecisset, nihilo minus aliis quot[s] vellet multis eas ædes seruas facere[t] potest.

Testamento constituitur seruitus.

XVI. GAIVS libro secundo Rerum cottidianarum (siue aureorum)

POtest etiam in testamento heredem suum quis damnare, ne altius ædes suas tollat ne luminibus ædium vicinarum officiat, vel vt patiatur eū tignum in parietem immittere, vel stillicidia aduersus eum habere, vel vt patiatur vicinum per fundum suum vel heredis ire agere, aquámve ex eo ducere.

De precario.

XVII. PAPINIANVS[v] libro septimo Quæstionum

SI precario vicinus in tuo maceriam duxerit, interdicto quod precario habet agi non poterit: nec maceria posita donatio seruitutis perfecta intellegitur: nec vtiliter intendetur, ius sibi esse inuito te ædificatam habere: cum ædificium soli condicionem secutum inutilem faciat intentionem. Ceterum si in suo maceriam precario qui seruitutem tibi debuit duxerit, neque libertas vsucapietur, & interdicto quod precario habet vtiliter cum eo agetur. Quod si donationis causa permiseris, &[x] interdicto agere non poteris, & seruitus donatione tollitur.

Quomodo constituatur seruitus pluribus dominis cedentibus.

XVIII. PAVLVS libro primo Manualium

REceptum[y] est vt plures domini & non pariter cedentes, seruitutes imponant vel adquirant: vt tamen ex nouissimo actu etiam superiores confirmentur, perindéque[z] sit atque si eodem tempore omnes cessissent. & ideo si is qui primus cessit, vel defunctus sit, vel alio genere vel alio modo partem suam alienauerit, post deinde socius cesserit, nihil agetur: cum enim postremus cedat[A], non retro[B] adquiri seruitus videtur, sed perinde habetur atque si, postquam postremus cedat, omnes cessissent. igitur rursus hic actus pendebit donec nouus socius cedat. idem iuris est & si vni ex dominis cedant, deinde in persona socii aliquid horum acciderit. Ergo & ex diuerso, si ei qui non cessit, aliquid tale eorum contigerit, ex integro omnes cedere debebunt: tantum enim tempus[C] eis remissum est, quo dare facere possunt, vel diuersis temporibus possint. & ideo non potest vni vel vnus cedere. Idemque dicendum est & si alter cedat alter leget seruitutes[D]. nam si omnes socii legent seruitutes, & pariter eorum adeatur hereditas, potest dici vtile esse legatum. si diuersis temporibus, inutiliter dies legati cedit: nec enim sicut viuentium ita & defunctorum actus suspendi receptum est.

---

a Haloander nō posse. sed male. veritus enim est, ne in Accur. sana sola intelligeretur, quorum forsitan ab eodē Accurs. & aliis interpretibus liberamur. l. stipulationes nō diuiduntur. vers. de verbo. oblig. Aut. q.c. 17.
b lib. 8. Dig.
c & vt posit
d excipiendæ
e & eandem
f Hæc verba sic glossæ ant. & in alijs quæ minus perfecta sunt. ... Aug. ...
g per tuum
h quam proximè
i Hieroniani
k Botriano
l circa eum
m Ita dicta est à Thinno piscibus prægrandibus. Accur. legit, Tignario & nescio quid de huiusmodi piscatione somniat Bud. hic.
n solarium vel. nisi solitū pro hoc solarium domino. Florē. lect. vitiosa est.
o Item iter
p ferre. facere
q certum locū
r Consuge l. La suo de aqu. quoti.
s quod volet easdem
t facit
v Paulus
x hoc interdicto
y Nam si eodē simul, nulla est dubitatio, quin seruitus imposita sit. verum diuersis temporibus cesserūt, dubitatur: quod non videtur pro parte potuisse cedere. l. pro parte. sup. de seruitut.
z Si omnes eodē tēpore cessissent. omnes eodē tempore vel ... igitur in nouissima cessione superiores confirmantur, necesse est eum tempore omnes ... prius seruitutem concessērant.
A cedit.
B Non retro ... postremum actū ad primos, sed primos ad postremum.
C Interuallum ... quod ... primus & nouissimus cessionem ... sed non remittitur ... vt nō debeant omnes simul venire & ... domini esse, quo tēpore cessērunt.
D ... ex ... seruitus ... à quo prius ... fuerit.

SI SERVITVS VINDICETVR VEL AD ALIVM PERTINERE NEGATVR

TIT. V.

I. VLPIANVS libro quartodecimo ad Edictum

a ACTIONES[a] de seruitutibus rusticis siue vrbanis eorum sunt quorum prædia sunt. Sepulchra auté nostri domini nó sunt. aD quin viá ad sepulchrú possumus vindicare.

Actio confessoria & negatoria.

II. IDEM libro septimodecimo ad Edictum

b c DE[b] seruitutibus in rem actiones competunt nobis, ad exemplum[c] earum quæ ad vsumfructum pertinent, tam confessoria quam negatoria. cófessoria, ei qui seruitutes sibi competere contendit: negatoria, domino 2 qui negat. Hæc autem in rem actio confessoria nulli[d] d alii quam domino fundi competit: seruitutem enim nee mo[e] vindicare potest quàm is qui dominium in fundo vicino habet, cui seruitutem dicit deberi.

Fructuario non datur confessoria sed interdictum.

a Rectè Neratius scribit, si medii loci vsusfructus legetur, iter quoque sequi: per ea scilicet loca fundi, per quæ f is qui vsumfructum cessit constitueret[f], quatenus est ad fruendum necessarium. namque sciendum est iter quod fruendi gratia fructuario præstatur, non esse seruitutem: neque enim potest soli fructuario seruitus deberi. sed si 3 fundo debeatur, & ipse fructuarius ea vtetur. Pomponius dicit, fructuarium interdicto de itinere vti posse, si hoc anno vsus est. alibi enim de iure, id est in confessoria actione, alibi de facto, vt in hoc interdicto, quæritur. quod g & Iulianus libro quadragensimo octauo[g] digestorum scri h bit. pro sententia[h] Iuliani facit quod Labeo scribit, etiam i si testator vsus sit[i] qui legauit vsumfructum, debere vti k le interdictum fructuario dari: quemadmodum heredi[k] vel emptori competunt hæc interdicta.

III. IDEM libro septuagensimo ad Edictum

l SED[l] & si partem fundi quis emerit, idem dicendú est.

IIII. IDEM libro septimodecimo ad Edictum

LOci corpus non est domini ipsius cui seruitus debetur: sed ius eundi habet. Qui iter sine actu vel actum t sine itinere habet, actione de seruitute vtetur. In conm fessoria[m] actione quæ de seruitute mouetur, fructus etiá veniunt.

Fructus seruitutis.

Sed videamus qui esse fructus seruitutis possunt. & est verius id demum fructuum nomine computandum, si quid sit quod intersit agentis, seruitute non prohiberi. Sed & in negatoria actione, vt Labeo ait, fructus computantur quanti interest petitoris non vti fundi sui itinere aduersarium. & hanc sententiam & Pomponius probat.

Cui & contra quem detur hæc actio.

a Si fundus cui iter debetur, plurium sit, vnicuique insolidum competit actio: & ita & Pomponius libro quan dragensimo primo scribit. sed in æstimationem[n] id quod interest veniet: scilicet quod cius interest qui experietur. Itaque de iure quidem ipso singuli experientur, & victo o ria & [o] aliis proderit, æstimatio autem ad quod eius interest reuocabitur: quamuis per vnum adquiri seruitus non possit. sed & si duorú fundus sit qui seruit, aduersus vnúquemque poterit ita agi. & vt Pomponius libro eodé scribit, quisquis defendit, solidum debet restituere: quia diuisionem hæc res non recipit. Si quis mihi itineris vel actus p vel viæ controuersiam non faciat, sed reficere, sternere[p] non patiatur, Pomponius libro eodem scribit, confessoria actione mihi vtendum. nam & si arborem impendentem habeat vicinus, qua viam vel iter inuium vel inhabile faciat, Marcellus quoque apud Iulianum notat, iter petendum, vel viam vindicádam. sed de refectione viæ & interdicto vti possumus, quod de itinere actúque reficiendo q competit. non tamen si silice[q] quis sternere velit: nisi nominatim id conuenit. Sed & de haustu, quia seruitus est, competunt nobis in rem actiones.

Actio negatoria.

3 Competit auté de seruitute actio domino ædificii neganti seruitutem se vicino debere, cuius ædes non in totú liberæ sunt, sed ei cum quo agitur, seruitutem non debét: verbi gratia, habeo ædes, quibus sunt vicinæ Seianæ & Sempronianæ: Sempronianis seruitutem debeo: aduersus dominum Seianarú volo experiri altius me tollere prohibenté, in rem actione experiar. licet enim seruiant ædes meæ, ei tamen cum quo agitur, non seruiunt. hoc igitur intendo, habere me ius altius tollendi inuito eo cum quo ago: quantum enim ad eum pertinet, liberas ædes habeo.

4 Si cui omnino altius tollere non liceat, aduersus eum rectè agetur, ius ei non esse tollere. Hæc seruitus & ei qui vlteriores ædes habet, deberi poterit.

a Ex tit. de pet. hæred. vnde l. & non tantum. §. seruitutes. in. tran.

b Concurre l. 1. sup. si vsusfr. pet.

c Ideo, ad exemplum, dixit, non quod antiquiores sint quæ ad vsumfructum pertinent, vt credidit Accur. sed quod cum eodé loco de his, quæ ad vsumfructum & seruitutem pertinent Antispitaret, (vt inscriptiones indicant huius l. & l. 1. si vsusfr. pet.) de illa prius tractasset.

d non alii

e nemo alius

f Vt ipse paterfamilias pro se constituebat, vt supra de seruit. vrban. præd. l. Cetympeto et hic nó vt seruitus, sed accessio, & hoc subiecit, vsque, &c. Accur.

g li. 17. Digest.

h quod sententia

i vsus sit itinere

k & hæredi

l Ex tit. de itinere actuque priuato.

m confessoriá actionem

n æstimatione

o vnius aliis

p vel sternere

q Silicem, quo casu fieret durior conditio seruientis, quod est vetitum l. 20. §. si sublatum. de seruit. vrb. præd.

Medium locum an impediat seruitutem.

V. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

ET ideo si inter meas & Titii ædes tuæ ædes intercedant, possum Titii ædibus seruitutem imponere, ne liceat ei altius tollere, licet tuis non imponatur: quia donec tu non extollis, est vtilitas[r] seruitutis.

VI. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum

ET si forté qui medius est, quia seruitutem non debebat, altius extulerit ædificia sua, vt iam ego nó videar s luminibus tuis obstaturus[s], si ædificauero, frustra intédes ius mihi non esse ita ædificatum habere inuito te. sed si intra tempus statutum rursus deposuerit ædificium suum vicinus, renascetur tibi vindicatio.

Possessori datur hæc actio.

1 Sciendum tamen, in his seruitutibus possessorem esse eum iuris & petitorem. & si forté non habeam ædificatú altius in meo, aduersarius meus possessor est. nam cú nihil sit innouatum, ille possidet, & ædificantem me prohibere potest & ciuili actione & interdicto quod vi aut clam. idé & si lapilli iactu impedierit. sed & si patiente eo ædificauero, ego possessor ero effectus.

Oneris ferendi seruitus.

2 Etiam de seruitute quæ oneris ferendi causa imposita erit, actio nobis cópetit: vt & onera ferat, & ædificia reficiat ad eum modú qui seruitute imposita cóprehensus est. & Gallus putat, nó posse ita seruitutē imponi, vt quis facere aliquid cogeretur: sed ne me facere prohiberet. nam in omnibus seruitutibus refectio ad eum pertinet qui sibi t seruitutem adserit: non ad eú cuius res seruit. sed eualuit[t] Seruii sententia in proposita specie: vt possit quis defendere, ius sibi esse cogere aduersariú reficere parieté ad onera sua sustinenda. Labeo auté hanc seruitutē non hominem debere, sed rem: denique licere domino rem derelinquere scribit. Hæc auté actio in rem magis est quàm in personá: & non alii cópetit quàm domino ædiú, & aduersus do3 minú: sicuti ceterarú seruitutium intentio. Si ædes plurium dominorum sint, an insolidú agatur, Papinianus libro tertio quæstionú tractat. & ait singulos dominos insolidum agere, sicuti de ceteris seruitutibus, excepto vsufructu. sed nó idem respondendú inquit, si cómunes ædes 4 essent quæ onera vicini sustinerent. Modus autem refectionis in hac actione ad eú modú pertinet, qui in seruitute imposita cótinetur: forté vt reficiat lapide quadrato vel lapide structili vel quouis alio opere quod in seruitute di5 ctum est. Veniút & fructus in hac actione: id est cómodum quod haberet, si onera ædiú eius vicinus sustineret. Parietem autem melioré quidem quàm in seruitute impositum est, facere licet. deteriorem si facit, aut per hanc actionem aut per operis noui nuntiationem prohibetur.

De arbitrio iudicis in hac actione.

VII. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

HArum actionum euentus hic est, vt victori officio iudicis aut res præstetur, aut cautio. res ipsa hæc est, vt iubeat aduersarium iudex emendare vitium parietis, & idoneum præstare. cautio hæc est, vt eum iubeat de refiv ciendo pariete cauere: neque se neque successores suos[v] prohibituros altius tollere, sublatúmque habere. & si cauerit, absoluetur. si veró neque rem præstat neque cautioa nem, tanti condemnet[x], quanti actor in litem iurauerit.

VIII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum

SIcut auté refectio parietis ad vicinú pertinet, ita fultura ædificiorú vicini cui seruitus debetur, quádiu paries reficietur, ad inferioré vicinú non debet pertinere. nam si y non vult superior fulcire, deponat: & restituet[y] eú paries fuerit restitutus. Et hic quoq; sicut in ceteris seruitutibus, actio cótraria dabitur: hoc est ius tibi non esse me cogere.

Seruitus tigni immittendi.

1 Competit mihi actio aduersus eú qui cessit mihi talem seruitutem, vt in parietem eius tigna iNmittere mihi liz ceat, supráq;[z] ea tigna, verbi gratia, porticú ambulatoriá A facere, superque eú parietem columnas structiles[A] impo2 nere quæ tectum porticus ambulatoriæ sustineant. Distant autem hæ actiones inter se: quòd superior quidé locum habet etiam ad compellendú vicinum reficere parietem meum: hæc veró locú habet ad hoc solum vt tigna suscipiat. quod non est contra genera seruitutium.

Possessio.

3 Sed si quæritur, quis possessoris quis petitoris partes sustineat, sciendú est possessoris partes sustinere. si quidé tigna immissa sint, eum qui seruitutē sibi deberi ait: si veró non sunt immissa, eú qui negat. & si quidem is optinuerit qui seruitutem sibi defendit, non debet ei seruitus cedi: siue rectè pronuntiatum est, quia habet: siue perperam, quia per sententiam non debet seruitus constitui, sed quæ est

r vtilis seruitus

s obstructurus.

t præualuit

v eius prohibituros

x condemnetur,

y restituat

z supérque

A Colúnæ structiles sunt, quæ aut lapide quadrato, aut latercule extructa sunt, quæ pilæ etiam dicuntur, Bud. hic.

est declarari. planè si non vtendo[a] amisit dolo malo domini ædium post litem contestatã, restitui ei oportet, quemadmodum placet in domino ædium.

Seruitus fumi immittendi.

4 Aristo Cerellio Vitali respondit, non putare se ex taberna[b] casiaria fumum in superiora ædificia iure immitti posse, nisi ei rei seruitutẽ[c] talem admittit. idemque[d] ait, & ex superiore in inferiora non aquã non quid aliud immitti licet: in suo enim alii[e] hactenus facere licet, quatenus nihil in alienũ immittat: fumi autẽ sicut aquæ esse immissionem. posse igitur superiorem cũ inferiore agere, ius illi nõ esse id ita facere. Alfenũ denique scribere ait, posse ita agi, ius illi nõ esse in suo lapidẽ cædere, vt in meum fundum fragmenta cadant. dicit igitur Aristo, eũ qui tabernam casiariã à Minturnensibus conduxit, à superiore[f] prohiberi posse fumũ immittere: sed Minturnenses ei ex conducto teneri. agique sic posse dicit cũ eo qui eũ fumũ immittat, ius ei nõ esse fumum immittere. ergo[g] per contrarium agi poterit, ius[h] esse [fumum immittere]. quod & ipsum videtur Aristo probare. sed & interdictũ vti possidetis poterit locũ habere, si quis prohibeatur qualiter velit suo vti. 5 Apud Pomponiũ dubitatur libro quadragesimo[i] primo lectionum an quis possit ita agere, licere fumum non grauem, puta ex foco, in suo facere, aut non licere. & ait, magis non posse agi. sicut agi nõ potest, ius esse in suo ignem facere, aut sedere, aut lauare. Idem in diuersum probat: nam & in Valineis[k], inquit, vaporibus cum Quintilla cuniculum pergentem in Vrsi[l] Iuli instruxisset, placuit potuisse tales seruitutes imponi.

Quibus ex causis agitur confessoria.

VIIII. PAVLVS libro vicesimo primo ad Edictum

SI eo loco per quem mihi iter debetur, tu ædificaueris, possum intendere ius mihi esse ire agere. quod si probauero, inhibebo opus tuum. Itẽ Iulianus scripsit, si vicinus in suo ædificando effecerit ne stillicidiũ meum reciperet[m], posse me agere de iure meo, id est ius esse immittendi stillicidiũ, sicut in via diximus. sed si quidẽ nondũ ædificauit, siue vsumfructũ siue viam habet, ius sibi esse ire agere vel frui intendere potest, quòd si iam ædificauit dominus, is qui iter & actum habet, adhuc potest intendere ius sibi esse. fructuarius autẽ non potest: quia amisit vsumfructũ. & ideo de dolo actionẽ dandã hoc casu Iulianus ait. Contra si in itinere quod per fundũ tibi debeo ædifices, rectè intẽdã ius tibi nõ esse ædificare vel ædificatũ habere: quemadmodum si in area mea quid ædifices. Qui latiore via vel angustiore vsus est, retinet seruitutẽ: sicuti qui aqua, ex qua ius habet vtendi, alia mixta vsus est, retinet ius suum.

Confessoria datur ob longam possessionem seruitutis.

X. VLPIANVS libro quinquagesimo tertio ad Edictum

SI[n] quis diuturno vsu & longa quasi possessione ius aquæ ducendæ nanctus sit, non est ei necesse docere[o] de iure quo aqua constituta est, veluti ex legato, vel alio modo: sed vtilem habet actionem, vt ostendat per annos fortè tot vsum se non vi non clam non precario [possedisse.]

Contra quem detur.

Agi autem hac actione poterit non tantùm cum eo in cuius agro aqua oritur, vel per cuius fundum ducitur, verumetiam cum omnibus agi poterit[p] quicumque[q] aquam [non] ducere impediunt, exemplo ceterarum seruitutũ. Et generaliter, quicumque aquam[r] ducere impediat, hac actione cum eo experiri potero.

Vnus ex sociis potest alium ædificantem impedire iure communionis, non iure seruitutis.

XI. MARCELLVS libro sexto Digestorum

AN vnus ex sociis in communi loco inuitis ceteris iure ædificare possit, id est an si prohibeatur à sociis, possit cum his ita experiri, ius sibi esse ædificare: & an socii cum eo ita agere possint, ius sibi prohibendi esse, vel illi[s] [ius] ædificandi non esse: & si ædificatum iam sit, non[t] possit cum eo ita experiri, ius tibi non esse ita ædificatum habere, quæritur: & magis dici potest, prohibendi potius quàm faciẽdi esse ius socio: quia magis ille qui facere conatur, [vt dixi,] quodammodo sibi alienum quoque ius præripit[v], si quasi solus dominus[x] ad suum arbitrium vti iure communi velit.

Officium iudicis in negatoria.

XII. IAVOLENVS libro secundo Epistularum

EGi ius illi non esse tigna in parietem meum immissa habere: an & de futuris non immittendis cauendum esset? respondi, iudicis officio contineri puto, vt de futuro quoque opere caueri debeat[y].

Non potest quis habere canalem in suo, per quem aqua proiciatur in alienum.

XIII. PROCVLVS libro quinto Epistularum

FIstulas quibus aquam duco, in via publica habeo: & hæ rupte mundant parietem tuum. puto posse te mecum rectè agere, ius mihi nõ esse flumina ex meo in tuum parietem fluere.

Exemplum actionis negatoriæ.

XIIII. POMPONIVS libro trigesimo tertio ad Sabinum

SI cum meus proprius esset paries, passus sim te immittere tigna quæ antea habueris, si noua velis immittere, prohiberi à me potes: immo etiam agere tecum potero, vt ea quæ noua immiseris, tollas. Si paries communis opere abs te facto in ædes meas se inclinauerit, potero tecum agere, ius tibi non esse parietem illum ita habere.

Contra tutorem vel curatorem.

XV. VLPIANVS libro sexto Opinionum

2 ALtius ædes suas extollẽdo, vt[a] luminibus domus minoris annis viginti quinque vel impuberis, cuius curator vel tutor erat, officiatur, efficit: quamuis hoc quoque nomine actione ipse heredesque teneantur, quia quod alium faciẽtem prohibere ex officio necesse habuit, id ipse committere non debuit, tamen & aduersus possidentem easdem ædes dãda est impuberi vel minori actio, vt quod non iure factum est tollatur.

XVI. IVLIANVS libro septimo Digestorum

SI à te emero, vt mihi liceat ex ædibus meis in ædes tuas stillicidium immittere, & postea te sciente ex causa emptionis immissum habeam, quæro an ea hac causa actione quadam vel exceptione tuendus sim. respõdi, vtroque auxilio me vsurum.

Exemplum actionis negatoriæ.

XVII. ALFENVS libro secundo Digestorum

A SI quãdo inter ædes binas paries esset, qui ita ventrẽ[A] faceret, vt in vicini domum semipedem aut amplius procumberet, agi oportet, ius non esse illum parietem ita proiectum in suum esse inuito se. Cum in domo Gaii Seii locus quidam ædibus Anni ita seruiret, vt in eo loco positum habere ius Seio[B] non esset, & Seius in eo siluam seuisset, in qua labra[C] & [senes][D] cucumellas[E] positas haberet, Annio consilium omnes iurisperiti dederunt, vt cũ eo ageret, ius ei non esse in eo loco ea posita habere inuito se. Secundum cuius parietem vicinus sterculinum[F] fecerat, ex quo paries madescebat, consulebatur quemadmodum posset vicinum cogere, vt sterculinũ tolleret. respondi, si in loco publico id fecisset, per interdictum cogi posse, sed si in priuato, de seruitute agere oportere. si damni[G] infecti stipulatus esset, posset[H] per eam stipulationẽ si quid ex ea re sibi damni datum esset seruare.

Actor ob contumaciam rei mittitur in possessionem bonorũ eius.

XVIII. VLPIANVS libro sexto ex Minicio

IS cuius familia vicinũ prohibebat aquã ducere, sui potestatem non faciebat ne[I] secũ agi posset: quærit actor quid sibi faciendũ esset. respõdi, oportere prætorẽ causa cognita iubere bona aduersarii possideri: & nõ ante inde discedere quàm is actori ius aquæ ducendæ constituisset[K]: & si quid, quia[L] aquã ducere prohibitus esset, siccitatibus detrimenti cepisset: veluti si prata arboresue exaruissent.

Sententia de communi seruitute contra vnum lata.

XIX. MARCIANVS libro quinto Regularum

SI de communi seruitute quis bene quidem deberi intendit, sed aliquo modo litem perdidit culpa[M] sua, non est æquum hoc ceteris damno esse. sed si per collusionem cessit [litem] aduersario, ceteris dãdam[N] esse actionem de dolo Celsus scripsit. idque ait Sabino placuisse.

XX. SCÆVOLA libro quarto Digestorum

TEstatrix fundo quẽ legauerat, casas iunctas habuit: quæsitum est, si hæ fundo legato nõ cederent, eúmque legatarius vindicasset, an iste fundus aliquam seruitutem casis deberet: aut si ex fideicommissi causa [eum] sibi dari legatarius desideraret, heredes seruitutem aliquã casis excipere deberent. respondit deberi[O].

Ius compascendi quod prædium sequitur.

Plures ex municipibus qui diuersa prædia possidebãt, saltum communem vt ius compascendi haberent mercati sunt. idque etiam à successoribus eorum est obseruatum. sed nonnulli ex his qui hoc ius habebant, prædia sua illa propria venumdederunt. quæro an in venditione etiam ius illud secutum sit prædia: cum eius voluntatis venditores fuerint, vt [& hoc] alienarent: respondit, id obseruandum quod actum inter contrahentes esset. sed si voluntas contrahentium manifesta non sit, & hoc ius ad emptores transire. Item quæro, an cum pars illorum propriorum fundorũ legato ad aliquem transmissa sit, aliquid iuris secum [huius] compascui traxerit. respondit, cũ id quoque ius fundi qui legatus esset, videretur, id quoque cessurum legatario.

Marginal notes:

a vtendo post litem contestatam
b In qua fumigari solent casei. Cuiac. lib. 7. c. 6. Duar. 1. disput. c. 34. qui hunc locum videtur explicare.
c Seruitus talis admittatur.
d ideo ait, quia & ex
e alicui hactenus
f ad superiora
g ergo & per
h ei ius esse
i lib. 12. lectio.
k balneis, inquit
l Additum est horrei, vel. hoc ...
m reciperetur.
n Sumptum est l. 1. de aqua pluu. arcend.
o Titulum esse necessarium ad seruitutẽ acquirendam docet Duar. 1 disput. c. 34. quem vide.
p agi non poterit,
q ne quicũque
r ne ducere, vel. ne ducerẽ
s enim possint
t ius illi, vel. ius sibi
v præcipit,
x dominus sit
y Non tantum enim præsentium, sed etiam futurorum tignorum immittendorũ cautio debetur. ...
a si quis vt luminibus
A Hæc vox ...
B ei non esset,
C Labrum vasis genus.
D Forte legendũ est ...
E Cucumae genus est vasis ...
F sterquilinium
G sed si damni
H posse per eã
I vt secum agi
K restituisset:
L qui aquam
M Nam si citra culpam ...
† litem
N quoque dãdam
O deberi.

Ius aquæ ducendæ.

XXI. LABEO libro primo Pithanon à Paulo Epitomatorum

a b SI qua aqua nondum apparet, eius iter [a] ductus cõstitui nõ põt [b]. Paulus imminò puto idcirco id falsum esse, quia cedi potest vt aquã quæreres, & inuentam ducere liceret.

QVEMADMODVM SERVITVTES AMITTVNTVR

TITVLVS VI.

Confusio.

I. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

c SERVITVTES prædiorum confunduntur, si idem vtriusque prædij dominus esse cœperit [c].

Vsus fructuis.

II. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictũ

QVi iter & actum habet, si statuto tempore tantum ierit, non perisse actum sed manere Sabinus, Cassius, Octauenus aiunt: nam ire quoque per se eum posse qui actum haberet.

Mors.

III. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

IVra prædiorũ morte & capitis deminutione non perire, vulgo traditum est.

Vsus.

IIII. PAVLVS libro vicensimo septimo ad Edictum

ITer sepulchro debitum non vtendo numquam amittitur.

V. IDEM libro sexagensimo sexto ad Edictum

SEruitus & per socium & fructuarium & bonæ fidei possessorem nobis retinetur.

VI. CELSVS libro quinto Digestorum

NAm satis est fundi nomine itum esse. Si ego via quæ nobis per vicini fundum debebatur, vsus fuero, tu autem constituto tempore cessaueris, an ius tuum amiseris? & econtrario, si vicinus, cui via per nostrum fundum debebatur, per meam partem ierit egerit, tuam partem ingressus non fuerit, an partem tuam liberauerit? Celsus respõdit, si diuisus est fundus inter socios regionibus, quod ad seruitutem attinet quæ ei fundo debebatur, perinde est atque si ab initio duobus fundis debita sit: & sibi quisque dominorum vsurpat seruitutem, sibi non vtendo deperdit: nec amplius in ea re causæ eorum fundorum miscentur. nec fit vlla [d] iniuria ei cuius fundus seruit, immo si quo melior: quoniam alter dominorum vtẽdo, sibi, non toti fundo proficit. Sed si is fundus qui seruierit, ita diuisus est, plusculum dubitationis ea res habet: nã si certus ac finitus viæ locus est, tunc si per longitudinem eius fundus diuisus est, eadem omnia seruanda erunt, quæ [e] si initio constituendæ eius seruitutis similiter hic duo fundi fuissent. si verò per latitudinem viæ fundus diuisus est, nec multum refert, æqualiter id factum est an inæqualiter, tunc manet idem ius seruitutis quod fundo indiuiso fuerat. nec aut vsu detineri, aut non vtendo deperire, nisi tota via poterit. nec si fortè inciderit, vt semita quæ per alterum duntaxat fundũ erit, vteretur, idcirco alter fundus liberabitur: quoniam vnum atque eo modo indiuiduum viæ ius est. Possunt tamen alterutrum fundum liberare, si modò hoc specialiter cõuenit. Certè si is cui seruitus debebatur, alterum ex ea diuisione fundum redemerit, num ideo minus ea re fundi alterius seruitus permanebit? nec video quid absurdè consecuturum sit eam sententiam, fundo altero manente seruo: si modò & ab initio potuit angustior constitui via quàm lege finita est, & adhuc id loci superest in eo fundo cui remissa seruitus non est, vt sufficiat viæ. quòd si minus loci superest quàm viæ sufficiat, vterque fundus liberabitur: alter propter redemptionem, alter quia per eum locum qui superest, via constitui non potest. Ceterum si ita cõstitutum est ius viæ, vt per quamlibet partem fundi ire agere liceat, idque [f] vel subinde mutare, nihil prohibet: atque [g] ita diuisus est fundus, si [h] per quamlibet eius partẽ æquè ire [i] atque agi possit, tunc perinde obseruabimus atque si ab initio duobus fundis duæ seruitutes iniunctæ fuissent: vt altera retineri, altera non vtendo possit deperire. nec me fallit alieno facto ius alterius immutatum iri [k]: quoniã ante satius [l] fuerat per alteram partem ire agere, vt idẽ ius ei in altera parte fundi retineretur. Contra, illud commodum accessisse ei cui via debebatur, quod per duas pariter vias ire agere possit, bisque [m] octonos in porrectum, & senos denos in anfractum.

Temporis duplicatio.

VII. PAVLVS libro tertiodecimo ad Plautium

n SI sic [n] constituta sit aqua, vt vel æstate ducatur tantùm vel vno mense, quæritur quemadmodũ non vtendo amittatur: quia non est continuũ tempus, quo cum vti nõ potest, nõ fit vsus. itaque & si alternis annis vel mensibus quis aquã habeat, duplicato cõstituto tempore amittitur. idẽ & de itinere custoditur. si verò alternis diebus, aut die toto, aut tãtùm nocte, statuto legibus tempore amittitur: quia vna seruitus est. nam & si alternis horis, vel vna hora cottidie seruitutẽ habeat, Seruius scribit, perdere eũ non vtendo seruitutem: quia id quod habet, cottidianum sit.

Alius casus, in quo amittitur seruitus.

VIII. IDEM libro quintodecimo ad Plautium

SI stillicidii immittẽdi ius habeã in aream tuam, & permisero ius tibi in ea area ædificandi, stillicidii immittẽdi ius amitto. Et similiter si per tuum fundũ via mihi debeatur, & permisero tibi in eo loco per quem via mihi debetur, aliquid facere, amitto ius viæ. Is qui per partem itineris it, totum ius vsurpare videtur.

Vsus.

VIIII. IAVOLENVS libro tertio ex Plautio

o p AQua si in partem aquagij [o] influxit, etiam si non ad vltima loca peruenit, omnibus tamen partibus vsurpantur [p].

De pupillo.

X. PAVLVS libro quintodecimo ad Plautium

SI communem fundum ego & pupillus haberemus, licet vterque non vteretur, tamen propter pupillum & ego viam retineo.

Vtendum est per modum & tempus.

q r Si is qui nocturnã aquã habet, interdiu per constitutũ ad amissionẽ tẽpus vsus fuerit, amisit nocturnã seruitutẽ qua vsus non est [q]. Idem est in eo qui certis horis aquæductum habens, aliis vsus fuerit, nec vlla parte earum horarum [r].

XI. MARCELLVS libro quarto Digestorum

s t v IS [s] cui via vel actus debebatur, vt vehiculi certo genere vteretur, alio genere fuerat vsus. videamus ne amiserit seruitutẽ. & alia sit eius cõdicio, qui amplius oneris quàm licuit vexerit: magisq; hic plus quam aliud egisse videatur: sicuti [t] lanore itinere vsus esset, aut si plura iumenta egerit quam licuit, aut aquę admiscuerit aliã. ideóq; in omnibus ibi quæstionibus seruitus quidẽ non amittitur: non autẽ conceditur plus quàm pactũ est in seruitute habere. Heres cum legatus esset fundus sub condicione, imposuit ei seruitutes: extinguentur [v] si legati cõdicio existat, videamus, an adquisitæ sequantur legatarium: & magis dicendum est, vt sequantur.

Quomodo seruitus retineatur.

XII. CELSVS libro vicensimotertio Digestorum

x y z QVi fundum alienum bona fide emit, itinere quod ei fundo debetur, vsus est: retinetur [x] id ius itineris: atque [y] etiam si precario aut vi deiecto domino possidet. fundus enim qualiter [z] se habens, ita, seu in suo habitu possessus est, ius non deperit. neque refert iustè necne possideat qui talem eũ possidet. Quare fortius, & si aqua per riuum sua sponte perfluxit, ius aquæ ducendæ retinetur, quod & Sabino rectè placuit, vt apud Neratiũ libro quarto membranarum scriptum est.

De medio loco.

XIII. MARCELLVS libro septimodecimo Digestorum

SI quis ex fundo cui viam vicinus deberet, vendidisset locum proximum seruienti fundo non imposita seruitute, & intra legitimum tempus quo seruitutes pereunt, rursus eum locum adquisisset, habiturus est seruitutem quam vicinus debuisset.

XIIII. IAVOLENVS libro decimo ex Cassio

A SI locus [A] per quem via aut iter aut actus debebatur, impetu fluminis occupatus esset, & intra tempus quod ad amittendã seruitutẽ sufficit, alluuione facta restitutus est, seruitus quoque in pristinũ statũ restituitur. quòd si id tẽpus præterierit, vt seruitus amittatur, renouare eã cogẽdus est.

De via publica.

Cùm via publica vel fluminis impetu vel ruina amissa est, vicinus proximus viam præstare debet.

De medio prædio.

XV. IDEM libro secundo Epistularum

SI cum seruitus mihi per plures fundos deberetur, medium fundũ adquisiui, manere seruitutẽ puto. quia totiens seruitus confunditur, quotiens vti ea is ad quẽ pertineat nõ potest. medio autẽ fundo adquisito potest consistere, vt per primum & vltimum iter debeatur.

Si per eundem riuum aqua ad plura prædia ducitur, plures seruitutes sunt: & potest vna amitti altera remanente: & quod vnus perdit, alteri non adcrescit.

XVI. PROCVLVS libro primo Epistularum

AQuã quæ oriebatur in fundo vicini, plures per eundem riuum iure ducere soliti sunt, ita vt suo quisque die à capite duceret: primo per eundẽ riuum, eúmque cõmunem: deinde vt quisque inferior erat, suo quisque proprio riuo: & vnus statuto tempore quo seruitus amittitur,

a vbius aquæ ductus
b Non est sibi cõtrarium Labeo: quod enim dicebat posse constitui, vt aquam quæreret, & inuentam ducere liceat, diuersum est ab hoc.
c Et prædium vtrumque fuerit emancipatum si vero ... vtrique est tertium medium ... quod idẽ vtriusque prædij dominus esse cœperit, seruitutes cõfunduntur ...
d Occurrit obiectioni: sit iniuria domino quia pro vna seruitute de ... Sed ... sit melior eius cõditio, quòd ante diuisum fundum vnus vtendo totã seruitutẽ retinebat: iam autem diuiso, partẽ tantum retinet: quo aũd nõ vtitur, partem suã amittit.
e quasi initio
f liceatque
g aut si ita
h vt per
i ibi atque
k Obiectio est: ante diuisionem quando per vnam partem fundi retinebat seruitutẽ in toto fundo ...
l satis fuerat
m proéõque
n Coniunge l. si prius de aqua plu. arcen.
o agi
p vsurpatus
q Nisi alteri nocturnam suã aquam cesserit: ... vicissim diurnam impetrauerit & ita permutatum inter se ... aqua ... alter per alterum seruitutem retinet. l. cum cõstet. de aqu. quot. & æst. infra.
r horarũ vsus est.
s Si is cui, vel si cui
t sicuti si
v an extinguantur
x retinet
y idque & si
z qualiter qualiter se, qualitercúnque se ... est Florent. l. quod aliud, de verb. signif.
A Coniunge l. ... de via pub.

est declarari. planè si non vtendo[a] amisit dolo malo dominus ædium post litem contestatã, restitui ei oportet, quemadmodum placet in domino ædium.

Seruitus fumi immittendi.

4 Aristo Cerellio Vitali respondit, non putare se ex taberna[b] casiaria fumum in superiora ædificia iure immitti posse, nisi ei rei seruitutẽ[c] talem admittit. idémque[d] ait, & ex superiore in inferiora non aquã non quid aliud immitti licet: in suo enim alij[e] hactenus facere licet, quatenus nihil in alienũ immittat: fumi autẽ sicut aquæ esse immissionem. posse igitur superiorem cũ inferiore agere, ius illi nõ esse id ita facere. Alfenũ denique scribere ait, posse ita agi, ius illi nõ esse in suo lapidẽ cædere, vt in meum fundum fragmenta cadant. dicit igitur Aristo, eũ qui tabernam casiariã à Minturnensibus conduxit, à superiore[f] prohiberi posse fumũ immittere: sed Minturnenses ei ex conducto teneri. agique sic posse dicit cũ eo qui eũ fumũ immittat, ius ei nõ esse fumum immittere. ergo[g] per contrarium agi poterit, ius[h] esse fumum immittere. quod & ipsum videtur Aristo probare. sed & interdictũ vti possidetis poterit locũ habere, si quis prohibeatur qualiter velit suo vti. Apud Pomponiũ dubitatur libro quadragẽsimo[i] primo lectionum an quis possit ita agere, licere fumum non grauem, puta ex foco, in suo facere, aut non licere. & ait, magis non posse agi. sicut agi nõ potest, ius esse in suo ignem facere, aut sedere, aut lauare. Idem in diuersum probat: nam & in Valineis[k], inquit, vaporibus cum Quintilla cuniculum pergentem in Vsi[l] Iulij instruxisset, placuit potuisse tales seruitutes imponi.

a vtendo post litem contestatam
b *In qua fumigari solent casei. Colum. lib. 7. c. 8. Dua. 1. disput. c. 30. qui hunc locum ibidem explicat.*
c Seruitus talis admittatur.
d ideo ait, quia & ex
e alicui hactenus
f ad superiora
g ergo & per
h ei ius esse
i lib. 12. lectio.
k balneis, inquit
l *Additum est hortis, vel hortos ab eo qui nõ intellexerunt hoc graco dicendi genere vsurpari, vt apud Cic. per rationem, per lorum. & in Saturnis, ad ciuitatem. A. Gell. c. 2. 1.*

Quibus ex causis agitur confessoria.

VIIII. PAVLVS libro vicesimo primo ad Edictum

SI eo loco per quem mihi iter debetur, tu ædificaueris, possum intendere ius mihi esse ire agere. quod si probauero, inhibebo opus tuum. Itẽ Iulianus scripsit, si vicinus in suo ædificando effecerit ne stillicidiũ meum reciperet[m], posse me agere de iure meo, id est ius esse immittendi stillicidiũ, sicut in via diximus. sed si quidẽ nondũ ædificauit, siue vsumfructũ siue viam habet, ius sibi esse ire agere vel frui intendere potest. quòd si iam ædificauit dominus, is qui iter & actum habet, adhuc potest intendere ius sibi esse. fructuarius autẽ non potest: quia amisit vsumfructũ. & ideo de dolo actionẽ dandã hoc casu Iulianus ait. Contra si in itinere quod per fundũ tibi debeo ædifices, rectè intẽdã ius tibi nõ esse ædificare vel ædificatũ habere: quẽadmodum si in area mea quid ædifices. Qui latiore via vel angustiore vsus est, retinet seruitutẽ: sicuti qui aqua, ex qua ius habet vtendi, alia mixta vsus est, retinet ius suum.

m reciperetur.

Confessoria datur ob longam possessionem seruitutis.

X. VLPIANVS libro quinquagesimo tertio ad Edictum

SI[n] quis diuturno vsu & longa quasi possessione ius aquæ ducendæ nanctus sit, non est ei necesse docere[o] de iure quo aqua constituta est, veluti ex legato, vel alio modo: sed vtilem habet actionem, vt ostendat per annos fortè tot vsum se non vi non clam non precario possedisse.

n *Sumptum ex l. 1. de aqua plu. arcend.*
o *Titulum esse necessarium ad seruitutẽ acquirendam docet Duar. 1. disput. c. 34. quem vide.*

Contra quem detur.

1 Agi autem hac actione poterit non tantùm cum eo in cuius agro aqua oritur, vel per cuius fundum ducitur, verumetiam cum omnibus agi poterit[p] quicumque[q] aquam[r] non ducere impediunt, exemplo ceterarum seruitutũ. Et generaliter, quicumque aquam ducere impediat, hac actione cum eo experiri potero.

p agi non poterit.
q ne quicũque
r me ducere, vel ne ducerẽ

Vnus ex sociis potest alium ædificantem impedire iure communionis, non iure seruitutis.

XI. MARCELLVS libro sexto Digestorum

AN vnus ex sociis in communi loco inuitis ceteris iure ædificare possit, id est an si prohibeatur à sociis, possit cum his ita experiri, ius sibi esse ædificare: & an socii cum eo ita agere possint, ius sibi prohibendi esse, vel illi[s] ius ædificandi non esse: & si ædificatum iam sit, non[t] possit cum eo ita experiri, ius tibi non esse ita ædificatum habere, quæritur: & magis dici potest, prohibendi potius quàm faciẽdi esse ius socio: quia magis ille qui facere conatur, vt dixi, quodammodo sibi alienum quoque ius præripit[v], si quasi solus dominus[x] ad suum arbitrium vti iure communi velit.

s num possint
t ius illi, vel, ius sibi
v præcipit.
x dominus sit

Ofsicium iudicis in negatoria.

XII. IAVOLENVS libro secundo Epistularum

EGi ius illi non esse tigna in parietem meum immissa habere: an & de futuris non immittendis cauendum est? respondi, iudicis officio contineri puto, vt de futuro quoque opere caueri debeat[y].

y *Non tantum enim præsentium, sed etiam futurorum tignorũ immittendorũ ius mihi debetur. Quia vero vsura futura nõ debentur, de illa nõ est cauendum l. 1. infra de vsur.*

Non potest quis habere canalem in suo, per quem aqua proijciatur in alieno.

XIII. PROCVLVS libro quinto Epistularum

FIstulas quibus aquam duco, in via publica habeo: & hæ ruptæ inundant parietem tuum. puto posse te mecum rectè agere, ius mihi nõ esse flumina ex meo in tuum parietem fluere.

Exemplum actionis negatoriæ.

XIIII. POMPONIVS libro trigesimotertio ad Sabinum

SI cum meus proprius esset paries, passus sim te immittere tigna quæ antea habueris, si noua velis immittere, prohiberi à me potes: immo etiam agere tecum potero, vt ea quæ noua immiseris, tollas. Si paries communis opere abs te facto in ædes meas se inclinauerit, potero tecum agere, ius tibi non esse parietem illum ita habere.

Contra tutorem vel curatorem.

XV. VLPIANVS libro sexto Opinionum

ALtius ædes suas extollẽdo, vt[z] luminibus domus minoris annis viginti quinque vel impuberis, cuius curator vel tutor erat, officiatur, efficit: quáuis hoc quoque nomine actione ipse heredésque teneantur, quia quod alium faciẽtem prohibere ex officio necesse habuit, id ipse committere non debuit, tamen & aduersus possidentem easdem ædes dãda est impuberi vel minori actio, vt quod non iure factum est tollatur.

z si quis vt luminibus

XVI. IVLIANVS libro septimo Digestorum

SI à te emero, vt mihi liceat ex ædibus meis in ædes tuas stillicidium immittere, & postea te sciente ex causa emptionis immissum habeam, quæro an ex hac causa actione quadam vel exceptione tuendus sim. respõdi, vtroque auxilio me vsurum.

Exemplum actionis negatoriæ.

XVII. ALFENVS libro secundo Digestorum

SI quãdo inter ædes binas paries esset, qui ita ventrẽ[A] faceret, vt in vicini domum semipedem aut amplius procumberet, agi oportet, ius non esse illum parietem ita proiectum in suum esse inuito se. Cum in domo Gaij Seij locus quidam ædibus Annij ita seruiret, vt in eo loco positum habere ius Seio[B] non esset, & Seius in eo siluam seuisset, in qua labra[C] & [tenes][D] cucumellas[E] positas haberet, Annio consilium omnes iurisperiti dederunt, vt cũ eo ageret, ius ei non esse in eo loco ea posita habere inuito se. Secundum cuius parietem vicinus sterculinum[F] fecerat, ex quo paries madescebat, consulebatur quemadmodum posset vicinum cogere, vt sterculinũ tolleret. respondi, si in loco publico id fecisset, per interdictum cogi posse, sed si in priuato, de seruitute agere oportere. si damni[G] infecti stipulatus esset, posse[H] per eam stipulationẽ si quid ex ea re sibi damni datum esset seruare.

A *Hæc vox pro ventre ponitur quando murus sese dat et reclinat, ut sit in modum ventris, vide Alc. parerg. c. 7.*
B ei non esset.
C *Labrum vasis genus.*
D *Forte legendũ est teneas. aut, terreas: terreum enim rudius erat, quàm teneram in quibusdam vidimus reperitur crateras.*
E *Cucuma genus est vasis de quo Turneb. Cucumã grãdem se re apposuit quæ vocatur quoque est Ambros in vita beata Augusti. hinc per diminutionẽ facta est cucumella.*
F sterquilinũ
G sed si dãni
H posse per eã

Actor ob contumaciam rei mittitur in possessionem bonorũ eius.

XVIII. IVLIANVS libro sexto ex Minicio

IS cuius familia vicinũ prohibebat aquã ducere, sui potestatem n̄ faciebat ne[I] secũ agi posset: quærit actor quid sibi faciendũ esset. respõdi, oportere prætorẽ causa cognita iubere bona aduersarii possideri: & nõ ante inde discedere quàm is actori ius aquæ ducendæ constituisset[K]: & si quid, quia[L] aquã ducere prohibitus esset, siccitatibus detrimenti cepisset: veluti si prata arborésve exaruissent.

I vt secum agi
K restituisset:
L qui aquam

Sententia de communi seruitute contra vnum lata.

XIX. MARCIANVS libro quinto Regularum

SI de communi seruitute quis bene quidem deberi intendit, sed aliquo modo litem perdidit culpa[M] sua, non est æquum hoc ceteris damno esse. sed si per collusionem cessit[†] litem aduersario, ceteris dãdam[N] esse actionem de dolo Celsus scripsit. idque ait Sabino placuisse.

M *Nam si citra culpam, suã litẽ amiserit alius, alterum nocet, vt & vindicatio prodest. l. 4. sup. §. si fundus. & l. supra itin. §. Cassius de aqua pluu.*
† lite
N quoque dãdam

XX. SCAEVOLA libro quarto Digestorum

TEstatrix fundo quẽ legauerat, casas iunctas habuit: quæsitum est, si hæ fundo legato nõ cederent, eúmque legatarius vindicasset, an iste fundus aliquam seruitutem casis deberet: aut si ex fideicommissi causa tum sibi dari legatarius desideraret, heredes seruitutem aliquã casis excipere deberent. respondit deberi[O].

O deberi.

Ius compascendi quod prædium sequitur.

1 Plures ex municipibus qui diuersa prædia possidebãt, saltum communem vt ius compascendi haberent mercati sunt. idque etiam à successoribus eorum est obseruatum. sed nonnulli ex his qui hoc ius habebant, prædia sua illa propria venumdederunt. quæro an in venditione etiam ius illud secutum sit prædia: cum eius voluntatis venditores fuerint, vt & hoc alienarent: respondit, id obseruandum quod actum inter contrahentes esset. sed si voluntas contrahentium manifesta non sit, & hoc ius ad emptores transire. Item quæro, an cum pars illorum propriorum fundorũ legato ad aliquem transmissa sit, aliquid iuris secum huius compascui traxerit. respondit, cũ id quoque ius fundi qui legatus esset, videretur, id quoque cessurum legatario.

Ius

Iter aquæ ducendæ.

XVI. IAVEN libro primo Pithanon a Paulo Epitomatorum

SI qua aqua nondum apparet, eius iter[a] ductus cõstitui nõ pôt[b]. Paulus: immo puto idcirco id falsum esse, quia sedi potest vt aquã quæreres, & inuentam ducere liceret.

a eius aquæ ductus
b Non est sine ratione l. alioz quod enim dicebat posse constitui, vt aquam quæreret, & inuentam ducere liceat, diuersum est ab hoc.

QVEMADMODVM SERVITVTES AMITTVNTVR

TITVLVS VI.

Confusio.

I. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

SERVITVTES prædiorum confunduntur, si idem vtriusque prædii dominus esse cœperit[c].

c Et prædium vtrumque fuerit alienatum, si vero inter vtrumque est tertium medium, non ideo, quod idẽ vtriusque prædij dominus esse cœperit, seruitutes cõfunduntur l. via. sup. de seruit. rustic. præd.

Vsus structuus.

II. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictũ

QVi iter & actum habet, si statuto tempore tantum ierit, non perisse actum sed manere Sabinus, Cassius, Octauenus aiunt: nam ire quoque per se eum posse qui actum haberet.

Mors.

III. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

IVra prædiorũ morte & capitis deminutione non perire, vulgo traditum est.

Vsus.

IIII. PAVLVS libro vicensimo septimo ad Edictum

ITer sepulchro debitum non vtendo numquam amittitur.

V. IDEM libro sexagesimo sexto ad Edictum

SEruitus & per socium & fructuarium & bonæ fidei possessorem nobis retinetur.

VI. CELSVS libro quinto Digestorum

NAm satis est fundi nomine itum esse. Si ego via quæ nobis per vicini fundum debebatur, vsus fuero, tu autem constituto tempore cessaueris, an ius tuum amiseris? & econtrario, si vicinus, cui via per nostrum fundum debebatur, per meam partem ierit egerit, tuam partem ingressus non fuerit, an partem tuam liberauerit? Celsus respõdit, si diuisus est fundus inter socios regionibus, quod ad seruitutem attinet quæ ei fundo debebatur, perinde est atque si ab initio duobus fundis debita sit: & sibi quisque dominorum vsurpat seruitutem, sibi non vtendo deperdit: nec amplius in ea re causæ eorum fundorum miscentur: nec fit vlla[d] iniuria ei cuius fundus seruit, immo si quo melior: quoniam alter dominorum vtẽdo, sibi, non toti fundo proficit. Sed si is fundus qui seruierit, ita diuisus est, plusculum dubitationis ea res habet: nã si certus ac finitus viæ locus est, tunc si per longitudinem eius fundus diuisus est, eadem omnia seruanda erunt, quæ[e] si initio constituendæ eius seruitutis similiter hic duo fundi fuissent. si verò per latitudinem viæ fundus diuisus est, nec multum refert, æqualiter id factum est an inæqualiter, tunc manet idem ius seruitutis quod fundo indiuiso fuerat. nec aut vsu detineri, aut non vtendo deperire, nisi tota via poterit. nec si fortè inciderit, vt semita quæ per alterum dumtaxat fundũ erit, vteretur, idcirco alter fundus liberabitur: quoniam vnum atque eo modo indiuiduum viæ ius est. Possunt tamen alterutrum fundum liberare, si modò hoc specialiter cõuenit. Certè si is cui seruitus debebatur, alterum ex ea diuisione fundum redemerit, num ideo minus ea re fundi alterius seruitus permanebit? nec video quid absurdè consecuturum sit eam sententiam, fundo altero manente seruo: si modò & ab initio potuit angustior constitui via quàm lege finita est, & adhuc id loci superest in eo fundo cui remissa seruitus non est, vt sufficiat viæ. quòd si minus loci superest quàm viæ sufficiat, vterque fundus liberabitur: alter propter redemptionem, alter quia per eum locum qui superest, via constitui non potest. Ceterum si ita cõstitutum est ius viæ, vt per quamlibet partem fundi ire agere liceat, idque[f] vel subinde mutare, nihil prohibere: atque[g] ita diuisus est fundus, si[h] per quamlibet eius partẽ æquè ire[i] atque agi possit, tunc perinde obseruabimus atque si ab initio duobus fundis duæ seruitutes iniunctæ fuissent: vt altera retineri, altera non vtendo possit deperire. nec me fallit alieno facto ius alterius immutatum iri[k]: quoniã ante satius[l] fuerat per alteram partem ire agere, vt idẽ ius ei in altera parte fundi retineretur. Contra, illud commodum accessisse ei cui via debebatur, quod per duas pariter vias ire agere possit, bisque[m] octonos in porrectum, & senos denos in anfractum.

d Occurrit obiectioni: sic enim dominio: quia pro vna seruitute debet duas. Sed ea re sit melior eius conditio, quòd ante diuisum fundum non vtendo totã seruitutẽ perdebat, in antem diuiso, partẽ tantum retinet: qui autẽ nõ vititur, partem suã amittit.
e quasi initio
f licetque
g aut si ita
h vt per
i iri atque
k Obiectio est: ante diuisionem eundo per vnam partem fundi retinebat seruitutẽ in toto fundo. l. vna. de seruitu. rustic. prædio. respondet hoc incõmodũ in alio cõpensari. vers. contra.
l satis fuerat
m postque

Temporis duplicatio.

VII. PAVLVS libro tertiodecimo ad Plautium

SI sic[n] constituta sit aqua, vt vel æstate ducatur tantum vel vno mense, quæritur quemadmodũ non vtendo amittatur: quia non est continuũ tempus, quo cum vti nõ potest, nõ fit vsus. itaque & si alternis annis vel mensibus quis aquã habeat. duplicato cõstituto tempore amittitur. idẽ & de itinere custoditur. si verò alternis diebus, aut die toto, aut tãtum nocte, statuto legibus tempore amittitur: quia vna seruitus est. nam & si alternis horis, vel vna hora cotidie seruitutẽ habeat, Seruius scribit, perdere eũ non vtendo seruitutem: quia id quod habet, cotidianum sit.

n Coniunge l. si prius de aqua plu. arcen.

Alius casus, in quo amittitur seruitus.

VIII. IDEM libro quintodecimo ad Plautium

SI stillicidii immittẽdi ius habeã in aream tuam, & permisero ius tibi in ea area ædificandi, stillicidii immittẽdi ius amitto. Et similiter si per tuum fundũ via mihi debeatur, & permisero tibi in eo loco per quem via mihi debetur, aliquid facere, amitto ius viæ. Is qui per partem itineris it, totum ius vsurpare videtur.

Vsus.

VIIII. IAVOLENVS libro tertio ex Plautio

AQua si in partem aquagi[o] influxit, etiam si non ad vltima loca peruenit, omnibus tamen partibus vsurpatur[p].

o agri
p vsurpatus.

De pupillo.

X. PAVLVS libro quintodecimo ad Plautium

SI communem fundum ego & pupillus haberemus, licet vterque non vteretur, tamen propter pupillum & ego viam retineo.

Vtendum est per modum & tempus.

Si is qui nocturnã aquã habet, interdiu per constitutũ ad amissionẽ tẽpus vsus fuerit, amisit nocturnã seruitutẽ qua vsus non est[q]. Idem est in eo qui certis horis aquæductum habens, aliis vsus fuerit, nec vlla parte earum horarum[r].

q Nisi alteri nocturnam suã aquam tradere: à quo vicissim diurnam impetrauerit & ita permutatis inter se temporibus aqua vtantur: tum enim alter per alterum seruitutem retinet. l. cum cõstet. de aqu. quot. & æst. infra.
r horarũ vsus est.

XI. MARCELLVS libro quarto Digestorum

IS[s] cui via vel actus debebatur, vt vehiculi certo genere vteretur, alio genere fuerat vsus. videamus ne amiserit seruitutẽ: & alia sit eius cõdicio, qui amplius oneris quàm licuit vexerit: magisq; hic plus quam aliud egisse videatur: sicuti[t] latiore itinere vsus esset, aut si plura iumenta egerit quàm licuit, aut aquę admiscuerit aliã. ideóq; in omnibus istis quæstionibus seruitus quidẽ non amittitur: non autẽ conceditur plus quàm pactũ est in seruitute habere. Heres cum legatus esset fundus sub condicione, imposuit ei seruitutes: extinguentur[v] si legati cõdicio existat, videamus, an adquisitæ sequantur legatarium: & magis dicendum est, vt sequantur.

s Si is cui, vel si cui
t sicuti si
v an extinguãtur

Quomodo seruitus retineatur.

XII. CELSVS libro vicensimotertio Digestorum

QVi fundum alienum bona fide emit, itinere quod ei fundo debetur, vsus est. retinetur[x] id ius itineris: atque[y] etiam si precario aut vi deiecto domino possidet. fundus enim qualiter[z] se habens, ita tatcũ in suo habitu possessus est, ius non deperit. neque refert iustè necne possideat qui talem eũ possidet. Quare fortius, & si aqua per riuum sua sponte perfluxit, ius aquæ ducendæ retinetur, quod & Sabino rectè placuit, vt apud Neratiũ libro quarto membranarum scriptum est.

x retinet
y idque & si
z qualiter qualiter se, qualitercũque se malior est Florent. l. quid aliud. de verb. signif.

De medio loco.

XIII. MARCELLVS libro septimodecimo Digestorum

SI quis ex fundo cui viam vicinus deberet, vendidisset locum proximum seruienti fundo non imposita seruitute, & intra legitimum tempus quo seruitutes pereunt, rursus eum locum adquisisset, habiturus est seruitutem quam vicinus debuisset.

XIIII. IAVOLENVS libro decimo ex Cassio

SI locus[A] per quem via aut iter aut actus debebatur, impetu fluminis occupatus esset, & intra tempus quod ad amittendã seruitutẽ sufficit, alluuione facta restitutus est, seruitus quoque in pristinũ statũ restituitur. quòd si id tẽpus præterierit, vt seruitus amittatur, renouare eã cogẽdus est.

A Coniunge l. vlt. de via pub.

De via publica.

Cùm via publica vel fluminis impetu vel ruina amissa est, vicinus proximus viam præstare debet.

De medio prædio.

XV. IDEM libro secundo Epistularum

SI cum seruitus mihi per plures fundos deberetur, medium fundũ adquisiui, manere seruitutẽ puto. quia totiens seruitus confunditur, quotiens vti ea is ad quẽ pertineat nõ potest. medio autẽ fundo adquisito potest consistere, vt per primum & vltimum iter debeatur.

Si per eundem riuum aqua ad plura prædia ducitur, plures seruitutes sunt: & potest vna amitti altera remanente: & quod vnus perdit, alteri non adcrescit.

XVI. PROCVLVS libro primo Epistularum

AQuã quæ oriebatur in fundo vicini, plures per eundem riuum iure ducere soliti sunt, ita vt suo quisque die à capite duceret: primo per eundẽ riuum, eúmque cõmunem: deinde vt quisque inferior erat, suo quisque proprio riuo: & vnus statuto tempore quo seruitus amittitur,

titur, non duxit. existimo eum ius ducendæ aquæ amisisse: nec per ceteros qui duxerũt, eius ius vsurpatum esse, proprium enim cuiusque eorum ius fuit: neque per alium vsurpari potuit. Quòd si plurium fundo iter aquæ debitum esset, per vnum eorum omnibus his inter quos is fundus communis fuisset, vsurpari potuisset. Item si quis eorum quibus aquæ ductus seruitus debebatur, & per eundem riuum aquam ducebant, ius aquæ ducendæ non ducendo eam amisit, nihil iuris eo nomine ceteris qui riuo vtebantur, adcreuit. idq; commodó eius est, per cuius fundum id iter aquæ, quod nõ vtendo pro parte vnus amissum est: libertate enim huius partis seruitutis fruitur.

XVII. POMPONIVS libro vndecimo ex variis lectionibus

a LAbeo ait, si is qui haustum habet, per tempus quo seruitus amittitur, ierit [a] ad fontem, nec aquam hauserit, iter quoque eum amisisse.

a Haudam[?] nõ ierit, quod nullum esset dubitationi. Aug. 4.c. 17.

XVIII. PAVLVS libro quintodecimo ad Sabinum

1 SI quis alia aqua vsus fuerit quàm de qua in seruitute imponenda actum est, seruitus amittitur. Tempus quo non est vsus præcedens fundi dominus cui seruitus debetur, imputatur ei qui in eius loco successit.

Vsucapio libertatis.

2 Si cum ius haberes immittendi, vicinus statuto tempore ædificatum nõ habuerit, ideóque nec tu immittere poteris [b], non ideo magis seruitutem amittes: quia nõ potest videri vsucepisse vicinus tuus libertatem ædium suarum, qui ius tuum non interpellauit.

b potueris

Differentia venditæ seruitutis, & legatæ.

XVIIII. POMPONIVS libro trigesimo secundo ad Sabinũ

SI partem fundi vendendo lege cauerim, vti per eam partem in reliquum fundum meum aquam ducerem, & statutum tempus intercesserit antequam riuum facerem, nihil iuris amitto, quia nullum iter aquæ fuerit: sed manet mihi ius integrum. quòd si fecissem iter, neq; vsus 1 essem, amittam. Si per fundum meum viam tibi legauero, & adita mea hereditate per constitutum tempus ad amittẽdam seruitutem ignoraueris eam tibi legatam esse, amittes viam [c] non vtẽdo. quòd si intra idem tempus antequam rescires tibi legatam seruitutem, tuum fundum vendideris, ad emptorem via pertinebit, si reliquo tempore ea vsus fuerit: quia scilicet tua esse cœperat. vt iam nec ius repudiandi [d] legatum tibi posśit contingere, cum ad te fundus non pertineat.

c illam non
d recuperandi

Quomodo retineatur seruitus.

XX. SCAEVOLA libro primo Regularum

VSu retinetur seruitus, cum ipse cui debetur vtitur, quive in possessionem [e] eius [f] est, aut mercẽnarius, aut hospes, aut medicus [g], quive [h] ad visitandum dominum venit: vel colonus, aut fructuarius:

e in possessione
f eius nomine
g aut amicus, vel medicus,
h qui

XXI. PAVLVS libro quinto Sententiarum

FRuctuarius licet suo nomine.

XXII. SCAEVOLA libro primo Regularum

DEnique quicumque quasi debita via vsus fuerit:

XXIII. PAVLVS libro quinto Sententiarum

SIue ad fundum nostrum facit, vel ex fundo:

XXIIII. SCAEVOLA libro primo Regularum

LIcet malæ fidei possessor sit, retinebitur seruitus.

XXV. PAVLVS libro quinto Sententiarum

SEruitute vsus nõ videtur, nisi is qui suo iure vti se credidit. ideóque si quis pro via publica vel pro alterius seruitute vsus sit nec interdictum nec actio vtiliter [i] competit.

i vtilis

LIBER NONVS.

SI QVADRVPES PAVPERIEM FECISSE DICATVR.

Datur hæc actio contra dominum, si quadrupes contra naturam suam damnum dederit.

VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

SI QVADRVPES pauperiem fecisse dicetur actio ex lege [k] duodecim tabularum descendit. quæ lex voluit aut dari id quod nocuit, id est id animal quod noxiam cõmisit: aut æstimationẽ noxiæ offerre. noxia autem [l] est ipsum delictũ. quę actio ad omnes quadrupedes pertinet. Ait [m] prætor PAVPERIEM FECISSE. Pauperies est damnum sine iniuria facientis datum: nec enim potest animal iniuria [n] fecisse, quod sensu [o] caret. Itaque, vt Seruius scribit, tunc hæc actio locũ habet, cũ cõmota feritate nocuit quadrupes. puta si equus calcitrosus calce percusserit, aut bos cornu petere solitus petierit, aut mulæ propter nimiam ferociam [p]. Quòd si propter loci iniquitatẽ aut propter culpam mulionis aut si plus iusto onerata quadrupes in aliquẽ onus euerterit, hæc actio cessabit: damnique iniuriæ agetur. Sed & si canis cũ duceretur ab [†] aliquo, asperitate sua euaserit, & alicui damnum dederit, si contineri firmius ab alio poterit, vel si per eum locum induci non debuit, hæc actio cessabit: & tenebitur qui canem tenebat. Sed & si instigatu alterius fera damnum dederit cessabit hæc actio.

k ex 12. tabulis
l enim
m Ait autem
n dici animal iniuriam fecisse, iniuria affecisse, Rolla ex Floren.
o Lege tamen Mosaica morte mulctabãtur bruta animantia. Gen. 9. Leuit. 20. Exo. 21. & lege Solonis etiam statua cadu fuerunt damnata. & instrumenta, quibus cædes perpetrata est. Pausan. in Attic. Suidas loquẽs de statua Niconis Thasiis celebra pugila.
p ferocitatem.
† aliquo

2 Et generaliter hæc actio locum habet quotiens contra naturam fera mota pauperiem dedit. ideóque si equus dolore concitatus calce petierit, cessare istam actionem. sed eum qui equum percusserit aut vulnerauerit, in factũ magis quàm lege Aquilia teneri: vtique ideo, quia nõ ipse suo corpore damnum dedit. at si cum equum permulsisset quis, vel palpatus est, [&] calce eum percusserit, erit actioni locus. Et si alia quadrupes aliam cõcitauit, vt damnum daret, eius quæ concitauit nomine agendum erit.

3 Siue autem corpore suo pauperiem quadrupes dedit, siue per aliam rem quam tetigit quadrupes, hæc actio locum habebit. vtputa si plaustro bos obteriuit aliquem, vel alia re deiecta. 4 In Vestiis autem propter naturalem feritatem hæc actio locum non habet. & ideo si vrsus fugit, & sic nocuit, non potest quondã dominus conueniri: quia desinit [q] dominus esse vbi fera euasit. & ideo & si eum [r] occidi, meum corpus est. 5 Cum arietes vel boues commisissent, & alter alterum occidit, Quintus Mucius distinxit, vt si quidem is periisset qui adgressus erat, cessaret actio. si is qui non prouocauerat, competeret actio. quamobrem eum [s] sibi aut noxam sarcire, aut in noxam dedere oportere.

q Itaque quando in alicuius dominio est, si nõ verbo legis ipsa actio, si quadrupes, certe sententia tenebitur. Paulus 1. rec. sent. eod. tit.
r eum vrsum
s eum ibi

Contra quem datur.

6 Et cum etiam in quadrupedibus noxa caput sequitur, aduersus dominum hæc actio datur, nõ cuius fuerit quadrupes cum noceret, sed cuius nũc est. Planè si ante litem contestatam decesserit animal, extincta erit actio. noxæ autem dedere est, animal tradere viuum. Demum si commune plurium sit animal, aduersus singulos erit insolidũ noxalis actio, sicuti in homine.

Pœna mendacij.

7 Interdum autem dominus in hoc non conuenietur, vt noxæ dedat, sed etiã insolidum: vtputa si in iure interrogatus an sua quadrupes esset, responderit non esse suam: nam si confiterit esse eius, insolidum condemnabitur.

8 Si post litem contestatam ab alio sit animal occisum, quia domino legis Aquiliæ actio competit, ratio in iudicio habebitur [legis Aquiliæ:] quia dominus noxæ dedendæ facultatẽ amiserit. ergo ex iudicio proposito litis æstimationem offeret, nisi paratus fuerit actionem mandare 9 aduersus eum qui occidit. Hanc actionem nemo dubitauerit heredi dari ceterisque successoribus. item aduersus heredes ceteróśque [t] non iure successionis, sed eo iure quo domini sint, [competit.]

t ceteróśque successores.

Cui competit.

II. PAVLVS libro vicensimo secundo ad Edictum

HAec actio non solùm domino, sed etiam [v] ei cuius interest, competit. veluti ei cui res commodata est, item fulloni: quia eo quòd tenentur, damnum videntur pati. Si quis aliquem euitans, magistratum fortè, in taVernam proximam se immisisset, ibique à cane feroce læsus esset, non posse agi canis nomine quidam putant. at si solutus fuisset, contra.

v Hac differt ab actione legis Aquiliæ, quæ soli domino competit. l. Item Mela. §. legis & § cum eum. infra ad leg. Aquil.

III. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

EX hac lege iam non dubitatur, etiam liberarum personarum nomine agi posse: fortè si patremfamilias aut filiumfamilias vulnerauerit quadrupes. scilicet vt non deformitatis ratio habeatur, cum liberum corpus æstimationem non recipiat, sed impensarum in curationem factarum, & operarum amissarum, quasque amissurus quis esset inutilis factus.

IIII. PAVLVS libro vicensimo secundo ad Edictum

HAec actio vtilis competit & si non quadrupes, sed aliud animal pauperiem fecit.

V. ALFENVS libro secundo Digestorum

AGaso cum in taVernam equum deduceret, mulam equus olfecit: mula calcem reiecit, & crus Agasoni fregit. consulebatur, posśet ne cũ domino mulæ agi, quòd ea pauperiem fecisset. respondi, posse.

AD LEGEM AQVILIAM TITVLVS II.

VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

x LEx Aquilia [x] omnibus legibus quæ ante se de damno iniuria locutæ sunt, derogauit: siue duodecim tabulis, siue [y] alia [z] quę fuit. quas leges nũc referre non est necesse. Quę [A] lex Aquilia plebiscitum

x Iustè ab hac lege est quod ipso damno Malesiorũ legislator de tribus inductum dabat damno, a via ria, eade Arist. lib. 2. polit. c. 6.
y tabularum
z siue aliæ, quæ fuerunt
A Certè

fectum est: cum eam Aquilius tribunus plebis à plebe rogauerit.

Primum caput legis, & eius interpretatio.

II. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

Lege Aquilia capite primo cauetur, {vt} QVI SERVVM SERVAMVE ALIENVM ALIENAMVE, QVADRVPEDEM VEL PECVDEM INIVRIA OCCIDERIT, QVANTI ID IN EO ANNO PLVRIMI FVIT, TANTVM AES DARE DOMINO DAMNAS ESTO. & infra deinde cauetur, vt aduersus infitiantem in duplum actio esset.

1 Vt igitur apparet, seruis nostris exæquat quadrupedes quæ pecudum numero sunt, & gregatim habentur, veluti oues, capræ, boues, equi, muli, asini. sed an sues pecudum appellatione continentur, quæritur. & rectè Labeoni placet contineri. sed canis inter pecudes non est. longè magis bestiæ in eo numero non sunt: veluti vrsi, leones, pantheræ. elefanti autem, & cameli quasi[a] mixti sunt: nam & iumentorum operam præstant, & natura eorum fera est. & ideo primo capite contineri eas oportet.

III. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

Si seruus seruáve iniuria occisus occisáve fuerit, lex Aquilia locum habet. iniuria occisum esse, merito adiicitur: non enim sufficit occisum, sed oportet iniuria id esse factum.

Defensio.

IIII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

Itaque[b] si seruum tuum latronem insidiantem mihi occidero, securus ero: nam aduersus periculum naturalis ratio permittit se defendere. Lex duodecim tabularum furem noctu deprehensum occidere permittit: vt tamen id ipsum cum clamore testificetur. interdiu autem deprehensum ita permittit occidere, si is se telo defendat: vt tamen æquè cum clamore testificetur.

V. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

Sed & si quemcumque alium ferro se petentem quis occiderit, nó videbitur iniuria occidisse. & si metu quis mortis furem occiderit, non dubitabitur quin lege Aquilia non teneatur. sin autem cum posset adprehendere, maluit occidere, magis est vt iniuria fecisse videatur. ergo & Cornelia tenebitur.

Iniuria quomodo accipiatur.

1 Iniuriam autem hic accipere nos oportet, non quemadmodum circa iniuriarum actionem contumeliam quandam: sed quod non iure factum est, hoc est contra[c] ius, id est si[d] culpa quis occiderit, & ideo interdum vtraque actio concurrit, & legis Aquiliæ, & iniuriarum. sed duæ erunt æstimationes, alia damni, alia contumeliæ. Igitur iniuriam hic damnum accipiemus culpa datũ etiam ab eo

2 qui nocere noluit. Et ideo quærimus, si furiosus damnum dederit, an legis Aquiliæ actio sit. & Pegasus negauit: quæ[e] enim in eo culpa sit, cum suæ mentis non sit?[f] & hoc est verissimum. cessabit igitur Aquiliæ actio: quemadmodum si quadrupes damnum dederit, Aquilia cessat: aut si tegula ceciderit. sed & si infans damnum dederit, idem erit dicẽdum. quòd si impubes id fecerit, Labeo ait, quia furti tenetur, teneri & Aquilia eum. & hoc puto ve-

3 rum si sit iam iniuriæ capax. Si magister in disciplina vulnerauerit seruum, vel occiderit, an Aquilia teneatur, quasi damnum iniuria dederit? & Iulianus scribit Aquilia teneri eum qui eluscauerat discipulũ in disciplina. multo magis igitur in occiso idem erit dicendum. proponitur autem apud eum species talis. sutor, inquit, puero discenti ingenuo filiofamilias paruum bene facienti quod demonstrauerit,[g] forma calcei ceruicẽ percussit, vt oculus puero perfunderetur.[h] dicit igitur Iulianus, iniuriarum quidem actionem non competere: quia non faciendæ iniuriæ causa percusserit. sed monendi & docendi causa. an ex locato dubitat: quia leuis dumtaxat castigatio concessa est docenti. sed lege Aquilia posse agi non dubito.

VI. PAVLVS libro vicesimosecundo ad Edictum

Præceptoris enim nimia sæuitia culpæ adsignatur.

VII. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

Qua actione patrem consecuturum ait, quod minus ex operis filii sui propter vitiatum oculum sit habiturus: & impẽdia quæ pro eius curatione fecerit.

1 Occisum autem accipere debemus siue gladio, siue etiam fuste, vel alio telo, vel manibus, si fortè strangulauit eum, vel calce petit, vel capite, vel qualiter[i] qualiter. Sed[k] si quis plus iusto oneratus deiecerit onus, & seruum occiderit, Aquilia locum habet: fuit enim in ipsius arbitrio ita se non onerare. Nam & si lapsus aliquis seruum alienum onere presserit, Pegasus ait, lege Aquilia eum teneri ita demum, si vel plus iusto se onerauerit, vel neglegentius per

3 lubricum transierit. Proinde si quis alterius impulsu damnum dederit, Proculus scribit, neque eum qui impulit teneri, quia non occidit: neque eum qui impulsus est, quia damnum iniuria non dedit. secundum quod in factum actio erit danda in eum qui impulit.

Certamen.

4 Si quis in colluctatione, vel in pãcratio,[l] vel pugiles dum inter se exercentur, alius alium occiderit, si quidem in publico certamine alius aliũ occiderit, cessat Aquilia: quia gloriæ causa & virtutis non iniuriæ gratia videtur damnum datũ: hoc autem in seruo non procedit, quoniam ingenui solent certare. in filiofamilias vulnerato procedit. Planè si cedentem vulnerauerit, erit Aquiliæ locus: aut si non[m] in certamine seruũ occidit, nisi si domino committente hoc factũ sit. tũc enim Aquilia cessat.

5 Sed si quis seruum ægrotũ leuiter percusserit, & is obierit, rectè Labeo dicit, lege Aquilia eum teneri: quia aliud alii mortiferum esse solet. Celsus autem multum interesse dicit, occiderit, an mortis causam præstiterit: vt qui mortis causam præstitit, non Aquilia sed in factum actione teneatur. vnde adfert[n] eum qui venenũ pro medicamento dedit: & ait causam mortis præstitisse. quemadmodum eum[o] qui furenti gladium porrexit: nam nec hunc lege Aquilia teneri, sed in factum. Sed si quis de ponte aliquem præcipitauit, Celsus ait, siue ipso ictu perierit, aut cõtinuò submersus est, aut lassatus vi fluminis victus perierit, lege Aquilia teneri: quemadmodum si quis puerũ saxo inlisisset.

6 Proculus ait si medicus seruum imperitè secuerit, vel ex locato vel ex lege Aquilia competere actionem.

VIII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

Idem iuris est, si medicamẽto perperam vsus fuerit. Sed & qui bene secuerit, & dereliquit curationẽ, securus nõ erit: sed culpæ reus intellegitur. Mulionem quoque, si per imperitiã impetum mularũ retinere non potuerit, si[p] eæ alienum hominem obtriuerint, vulgo dicitur culpæ nomine teneri. idem dicitur & si propter infirmitatem sustinere mularum impetũ non potuerit. nec videtur iniquũ, si infirmitas culpæ adnumeretur, cum affectare quisque[q] non debeat in quo vel intellegit vel intellegere debet infirmitatem suam alii periculosam futuram. Idem iuris est in persona eius qui impetũ equi quo vehebatur, propter imperitiam vel infirmitatem retinere non poterit.

IX. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

Item si obstetrix medicamentũ dederit, & inde mulier perierit, Labeo distinguit, vt si quidẽ suis manibus supposuit, videatur occidisse. sin verò dedit vt sibi[r] mulier offerret, in factum actionem dandam. quæ sentẽtia vera est.

1 magis enim causam mortis præstitit quam occidit. Si quis per vim vel suasum medicamentũ alicui infundit vel ore vel clystere,[†] vel si eum vnxit malo veneno, lege Aquilia eum teneri, quemadmodum obstetrix supponens tenetur.

2 Si quis hominẽ fame necauerit, in factum[s] actione teneri Neratius ait. Si seruum meum equitantem, concitato equo effeceris in flumen præcipitari, atque ideo homo perierit, in factum esse dandam actionem Ofilius scribit. quemadmodum si seruus meus ab alio in insidias de-

3 ductus, ab alio esset occisus. Sed si per lusum iaculantibus seruus fuerit occisus, Aquiliæ locus est. sed si cum alii in campo iacularentur, seruus per eum locum transierit, Aquilia cessat: quia non debuit per campũ iaculatorium iter intempestiuè facere. qui tamen data opera in eum iaculatus est, vtique Aquilia tenebitur.

Ludus.

X. PAVLVS libro vicesimo secundo ad Edictum

Nam lusus quoque noxius[t] in culpa est.

XI. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

Item Mela scribit si cum pila quidam luderent, vehementius quis pila percussa in tonsoris manus eam deiecerit, & sic serui quẽ tonsor habebat,[v] gula sit præcisa adiecto[x] cultello, in quocumque eorum culpa sit, eum lege Aquilia teneri. Proculus[y] in tonsore esse culpam. Et sanè si ibi tondebat vbi ex consuetudine ludebatur, vel vbi transitus frequens erat, est quod ei imputetur. quamuis nec illud male dicatur, si in loco periculoso sellam habenti

1 tonsori se quis commiserit, ipsum de se queri debere. Si alius tenuit, alius interemit, is qui tenuit, quasi causam

2 mortis præbuit, in factum actione tenetur. Sed si plures seruũ percusserint, verum omnes quasi occiderint teneantur, videamus. & si quidẽ apparet cuius ictu perierit, ille quasi occiderit tenetur. quòd si non apparet, omnes quasi occiderint teneri Iulianus ait. & si cum vno agatur, ceteri non liberãtur.[z] nam ex lege Aquilia quod alius præ-

3 stitit, alium non releuat, cùm sit pœna. Celsus scribit,

k

Marginal notes: a quoniã Re. Ba.ss. Florent. — b Hunc locum late explicat Cicero. in orat. pro Milo. — c si contra — d & culpa — e qui suæ — f est: & — g demonstratum erat. — h perfoderetur Rollius per foderetur: quamquam vix alterutrum apud Latinos auctores reperias. & fortè melius legatur effoderetur. quod est alia ipsi lectio. — i qualitercumque. — k Sed & si — l Ludus est qui ex puluere fit … — n adferit — o & eum qui — p & ea — q quis non — r vt illi — † clustere, — s Eandem … — t Distinctionem … — v cadebat … — x abiecto, adacto — y ait in — z liberat,

si alius mortifero vulnere percusserit, alius postea exanimauerit,ª priorē quidē nō teneri quasi occiderit, sed quasi vulnerauerit: quia ex alio vulnere periit. posteriorem teneri quia occidit. quod & Marcello videtur, & est probabilius. 4 Si plures trabem deiecerint, & hominē oppresserint, æquè veteribus placet omnes lege Aquilia teneri.

a examinauerit.

5 Item cum eo qui canem irritauerat, & effecerat vt aliquem morderet, quamuis eum non tenuit, Proculus respondit Aquiliæ actionem esse. sed Iulianus eum demum Aquilia teneri ait, qui tenuit & effecit vt aliquem morderet. ceterum si non tenuit, in factum agendum.

Cui competit actio legis Aquiliæ.

6 Legis autem Aquiliæ actio ero[b] competit, hoc est domino. 7 Si in eo homine quem tibi redhibiturus essem, damnum iniuria datum esset, Iulianus ait, legis Aquiliæ actionem mihi cōpetere. méque cum cœpero redhibere,[c] tibi restituturū. 8 Sed si[d] seruus bona fide alicui seruiat, an ei competit Aquiliæ actio? & magis in factum actio erit danda. 9 Eum cui vestimenta commodata sunt, non posse si scissa fuerint, lege Aquilia agere Iulianus ait: sed domino eam competere. 10 An fructuarius vel vsuarius legis Aquiliæ actionem haberet, Iulianus tractat. & ego puto melius, vtile iudicium ex hac causa dandum.

b hero

c redhibere, vbi quicquid fuero cōsequutus, restituturū. *Addita sunt hæc ab eo, qui nō animaduertebat supplendum hic esse ex superioribus verbum, actionem.*

d & si

XII. PAVLVS libro decimo ad Sabinum

SEd & si proprietatis dominus vulnerauerit seruū vel occiderit, in quo vsusfructus meus est, danda est mihi ad exemplum legis Aquiliæ actio in eum pro portione vsusfructus, vt etiam ea pars anni in æstimationē veniat, qua nondum vsusfructus meus fuit.

XIII. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

LIber homo suo nomine vtilem Aquiliæ habet actionem: directam enim non habet, quoniam dominus membrorum suorum nemo[e] videtur. fugitiui autem nomine dominus habet. 1 Iulianus scribit, si homo liber bona fide mihi seruiat, ipsum lege Aquilia mihi teneri. 2 Si seruus hereditarius occidatur, quæritur quis Aquilia agat, cum dominus nullus sit huius serui. & ait Celsus, legem domino damna salua esse voluisse. dominus ergo hereditas habebitur. quare adita hereditate heres poterit experiri. 3 Si seruus legatus post aditam hereditatem sit occisus, competere legis Aquiliæ actionē legatario, si non[f] post mortem serui adgnouit legatū. quod si repudiauit, consequens esse ait Iulianus dicere, heredi competere.

e nō videtur.

f modò post

XIIII. PAVLVS libro vicensimo secundo ad Edictum

SEd si ipse heres eum occiderit, dictum est, dandam in eum legatario actionem.

XV. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

HVic scripturæ consequēs est dicere, vt si ante aditam hereditatē occidatur legatus seruus, apud heredem remaneat Aquiliæ actio per hereditatē adquisita.[g] Quòd si vulneratus sit ante aditam hereditatem, in hereditate quidem actio remansit: sed cedere ea[h] legatario heredem oportet. 1 Si seruus vulneratus mortiferè, postea ruina vel naufragio vel alio ictu maturius perierit, de[i] occiso agi non posse, sed quasi de vulnerato. sed si manumissus vel alienatus ex vulnere perit, quasi de occiso agi posse Iulianus ait. hæc ita tam variè, quia verum est tum à te occisum tunc cum vulnerabas: quod mortuo eo demum apparuit. in[k] superiore non est passa ruina apparere an sit occisus. sed si vulneratum mortiferè liberum & heredem esse iusseris, deinde decesserit, heredem eius agere Aquilia non posse.

g ei adquisitam.

h eam legatario

i quasi de

k at in superiore

XVI. MARCIANVS libro quarto Regularum

QVia in eum casum res peruenit à quo incipere non potest.

XVII. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

SI dominus seruum suum occiderit, bonæ fidei possessori, vel ei qui pignori accepit, in factum actione tenebitur.[l]

l *Hoc Aug. § si coniunctim, quo vinculi a bonorum capitū summa pertinebatur. Pand. Florent. auctoritate sustulit. lib. 5. e. emend.*

XVIII. PAVLVS libro decimo ad Sabinum

SEd & si is qui pignori seruum accepit, occidit eum vel vulnerauit, lege Aquilia & pigneraticia conueniri potest. sed alterutra contentus esse debebit actor.

XVIIII. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum[m]

SEd si communem seruum occiderit quis, Aquilia teneri eum Celsus ait. idem est & si vulnerauerit.

m ad Sabinū

XX. IDEM libro quadragensimosecundo ad Sabinum

SCilicet pro ea parte, pro qua dominus est qui agat.

XXI. IDEM libro octauodecimo ad Edictum

AIt lex, QVANTI ID IN EO ANNO PLVRIMI FVISSET. quæ clausula æstimationem habet damni quod datum est. Annus autem retrorsus computatur, ex quo quis occisus est. Quòd si mortiferè fuerit vulneratus, & postea post longum interuallum mortuus sit, inde annum numerabimus secundum Iulianum, ex quo vulneratus est: licet Celsus contra scribit. 2 Sed vtrum corpus eius solum æstimamus quanti fuerit cum occideretur, an potius quanti interfuit nostra non esse occisum? & hoc iure vtimur, vt eius quod interest fiat æstimatio.

XXII. PAVLVS libro vicensimo secundo ad Edictum

PRoinde si seruum occidisti, quem sub pœna tradēdum promisi, vtilitas venit in hoc iudicium. 1 Item causæ corpori cohærētes æstimātur, si[n] quis ex comœdis aut symphoniacis aut gemellis aut quadriga aut ex pari mularū vnum vel vnam occiderit: non solum enim perempti corporis æstimatio facienda est, sed & eius ratio haberi debet, quo cetera corpora depretiata sunt.

n veluti si

XXIII. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

INde[o] Neratius scribit,[p] si seruus heres institutus occisus sit, etiam hereditatis æstimationem venire. 1 Iulianus ait, si seruus liber & heres esse iussus occisus fuerit, neque substitutum neque legitimum actione legis Aquiliæ hereditatis æstimationem consecuturum, quæ seruo competere non potuit. quæ sententia vera est. pretij igitur solummodo fieri æstimationem: quia hoc interesse solum substituti videretur. ego autem puto nec pretij fieri æstimationem: quia si heres esset, & liber esset. 2 Idem Iulianus scribit, si institutus fuero sub conditione SI STICHVM MANVMISERO, & Stichus sit occisus post mortem testatoris, in æstimationē etiam hereditatis pretium me consecuturum: propter occisionem enim defecit cōditio. quòd si viuo testatore occisus sit, hereditatis æstimationem cessare: quia retrorsum quanti plurimi fuit inspicitur. 3 Idem Iulianus scribit, æstimationem hominis occisi ad id tempus referri, quo plurimi in eo anno fuit. & ideo &[q] si pretioso pictori pollex fuerit præcisus, & intra annum quo præcideretur, fuerit occisus, posse eum Aquilia agere:[r] pretióque eo æstimandum, quanti fuit prius quàm artem cum pollice amisisset. 4 Sed & si seruus qui magnas fraudes in meis rationibus commiserat, fuerit occisus, de quo quæstionem habere destinaueram vt fraudium participes eruerentur, rectissimè Labeo scribit tanti æstimandum, quanti mea intererat fraudes serui per eum commissas detegi: non quanti noxa eius serui valeat. Sed & si bonæ frugi seruus intra annū mutatis moribus occisus sit, pretium id æstimabitur quanto valeret prius quàm mores mutaret. In summa omnia commoda quæ intra annum quo interfectus est, pretiosiorē seruum facerent, hæc accedere ad æstimationem eius dicendū est. 5 Si infans sit occisus nondum anniculus, verius est sufficere hanc actionem, vt æstimatio referatur ad id tempus quo intra annum vixit. 6 Hanc actionem & heredi ceterisque successoribus dari constat. sed in heredem vel ceteros hæc actio non dabitur, cum sit pœnalis: nisi fortè ex damno locupletior heres factus sit. 7 Si dolo seruus occisus sit, & lege Cornelia agere dominum posse constat, & si lege Aquilia egerit, præiudicium[s] fieri Corneliæ non debet.[t] Hæc actio aduersus confitentem competit in simplum: aduersus negantem in duplum.

o Vnde Nerat.

p *Non tantum præsens lucrum, sed etiam futurum damnū hic æstimatur ac in ratione legis Falcidiæ præsens tantum æstimatio spectatur l. 63. ad leg. Falcid.*

q ideo si pretioso

r Aquilia agi

s *Id est impedimentum non debere adferri lo…ordum præiudicium fieri dicatur, cum ad probationem delicti iudicium ante si motū conferr quo sensu accepta l. 4. de publ. iud. inf. vbil cumhoc loco vago obit.*

t debere.

Confessio.

8 Si quis hominem viuum falsò confiteatur occidisse, & postea paratus sit ostendere hominem viuum esse, Iulianus scribit cessare Aquiliam, quamuis confessus sit se occidisse: hoc enim solum remittere actori cōfessoriam actionem, ne necesse habeat docere eum occidisse. ceterum occisum esse hominem à quocunque oportet.

XXIIII. PAVLVS libro vicensimosecundo ad Edictum

HOc apertius est circa vulneratum hominem: nam si confessus sit vulnerasse, nec sit vulneratus, æstimationem cuius vulneris faciemus? vel ad quod tempus recurramus?

XXV. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

PRoinde si occisus quidem non sit, mortuus autem sit, magis est vt non teneatur in[v] mortuo, licet fassus sit. 1 Si procurator aut tutor aut curator aut quiuis alius confiteatur aut absentem vulnerasse, confessoria in eos vtilis actio danda est. 2 Notādum quòd in hac actione quæ aduersus confitentem datur, iudex non rei iudicandæ sed æstimandæ datur: nam nullæ partes sunt iudicandi in confitentes.

v de mortuo.

XXVI. PAVLVS libro vicensimosecundo ad Edictum

PVta enim quòd qui conuenitur fateatur se occidisse, & paratus sit æstimationē soluere, & aduersarius magni litem æstimat.

XXVII. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

SI seruus seruum alienum subripuerit & occiderit, & Iulianus & Celsus scribunt, & furti & damni iniuriæ competere actionem. 1 Si seruus communis, id est meus & tuus,

& tuus, seruum meũ occiderit, legi Aquiliæ locus est aduersus te, si tua voluntate fecit. & ita Proculũ existimasse Vrseius refert. quòd si non voluntate tua fecit, cessare noxalem actioné: ne sit in potestate serui, vt tibi soli seruiat. quod puto verum esse. Item si seruus communis meus & tuus sit occisus à seruo Titij, Celsus scribit, alterum ex dominis agentem aut litis æstimationem consecuturum pro parte, aut noxæ dedi ei in solidum oportere: quia hæc res diuisionem non recipit. Serui autem occidentis nomine dominus tenetur. is verò cui bona fide seruit, non tenetur. Sed an is qui seruum in fuga habet, teneatur nomine eius Aquiliæ actione quæritur. & ait Iulianus teneri. est verissimum, cum[a] & Marcellus consentit.

Alia legis capita.

4 Huius legis secundum quidem capitulum[b] in desuetudinem abijt. Tertio autem capite ait eadem lex Aquilia: CETERARVM RERVM PRAETER HOMINEM ET PECVDEM OCCISOS, SI QVIS ALTERI DAMNVM FAXIT,[c] QVOD[d] VSSERIT, FREGERIT, RVPERIT INIVRIA, QVANTI EA RES ERIT[e] IN DIEBVS TRIGINTA PROXIMIS, TANTVM AES DOMINO DARE DAMNAS ESTO. Si quis igitur non occiderit hominem vel pecudem, sed vsserit, fregerit, ruperit, sine dubio ex his verbis legis agendum erit. Proinde si facem seruo meo obieceris, & eum adusseris, teneberis mihi. Item si arbustum meum vel villam meam incenderis, Aquiliæ actionem habebo. Si quis insulam voluerit meam exurere, & ignis etiam ad vicini insulam peruenerit, Aquilia tenebitur etiam vicino. non minus etiam inquilinis tenebitur ob res eorum exustas. 5 Si fornicarius[f] seruus coloni ad fornacem obdormisset, & villa fuerit exusta, Neratius scribit, ex locato conuentum præstare debere si neglegens in eligendis ministeriis[g] fuit. ceterum si alius ignem subiecerit fornaci, alius neglegenter custodierit, an tenebitur qui subiecerit? nam qui custodit, nihil fecit. qui rectè ignem subiecit, non peccauit. quid ergo est? puto vtilem competere actionem tam in eum qui ad fornacem obdormiuit, quàm in eum qui neglegenter custodit. nec quisquam dixerit in eo[h] qui obdormiuit, rem eum humanam & naturalem passum: cum deberet vel ignem extinguere, vel ita munire ne euagetur. 6 Si furnum secundum parietem communem haberes, an damni iniuria tenearis? & ait Proculus, agi non posse. quia nec cum eo qui focum haberet. & ideo æquius puto, in factũ actionem dandam: scilicet si paries exustus sit. si autem nondum mihi damnum dederis, sed ita ignem habeas, vt metuam ne mihi damnum des, damni infecti puto sufficere cautionem.

7 Proculus ait, cum coloni serui villam exussissent, colonum vel ex locato vel ex lege Aquilia teneri: ita vt colonus possit †seruum noxæ dedere. & si vno iudicio res esset iudicata, altero amplius non agendum. sed hæc ita, si culpa colonus careret. ceterum si noxios seruos habuit, damni eum iniuria teneri, cur tales habuit. idem seruandum & circa inquilinorum insulæ personas scribit. quæ sententia habet rationem. 8 Si cum apes meæ ad tuas aduolassent,[i] tu eas exusseris, legis Aquiliæ actionem competere Celsus ait. 9 Inquit lex RVPERIT. Rupisse verbum[k] ferè omnes veteres sic intellexerunt, corruperit. & ideo Celsus quærit, si lolium aut auenam in segeté alienam inieceris, quò eam tu inquinares, non solum quod vi aut clam dominum posse agere, vel si locatus fundus sit, colonum: sed & in factum agendum. & si colonus eam exercuit, cauere eum debere, amplius non agi: scilicet ne dominus amplius inquietet. nam alia quædã species damni est, ipsum quid corrumpere & mutare, vt lex Aquilia locũ habeat: alia, nulla ipsius mutatione applicare aliud, cuius molesta separatio sit. 10 Cum eo planè qui vinum spurcauit[l] vel effudit vel acetum fecit vel alio modo vitiauit, agi posse Aquilia Celsus ait: quia etiam[m] effusum, &[n] acetum factum, corrupti appellatione continetur. & non negat fractum & vstum contineri corrupti appellatione. sed non esse nouum vt lex specialiter quibusdam enumeratis, generale subijciat verbum, quo specialia complectatur. quæ sententia vera est.

Differentia actionis iniuriarum, & legis Aquiliæ.

11 Rupisse[o] eum vtique accipiemus qui vulnerauerit: vel virgis vel loris vel pugnis cecidit: vel telo vel quo alio, vt sciderit[p] alicui corpus, vel tumorem fecerit. sed ita demum, si damnum iniuria datum est. ceterum si nullo seruum pretio vilioré deterioremve fecerit, Aquilia cessat: iniuriarúmque erit agendum duntaxat. Aquilia enim eas ruptiones quæ damna dant, persequitur. Ergo etsi[q] pretio quidem non sit deterior seruus factus, verùm sumptus in salutem eius & sanitatem facti sunt, in hæc mihi videri[r] damnum datũ, atque ideo lege Aquilia agi posse. 12 Si quis vestimenta sciderit vel inquinauerit, Aquilia quasi ruperit tenetur. Sed & si quis milium vel frumentum meum effuderit in flumen, sufficit Aquiliæ actio. Idẽ si quis frumento harenam vel aliud quid immiscuit, vt difficilis separatio sit, quasi de corrupto agi poterit. 13 Si quis de manu mihi nũmos excusserit, Sabinus existimat damni iniuriæ esse actioné, si ita perierint, ne ad aliquem peruenirent. puta si in flumen vel in mare vel in cloacam ceciderunt. quòd si ad aliquem peruenerunt, ope,[s] consilio furtum[t] factum agendum. quod & antiquis placuit. 14 idem etiam in factum dari posse actionem ait. Si mulier pugno vel equa ictu a te percussa eiecerit,[v] Brutus[x] ait Aquilia teneri, quasi rupto.[y] Et si mulum plus iusto onerauerit, & aliquid membri ruperit, Aquiliæ locũ fore. 15 Si nauem venaliciarum mercium perforasset, Aquiliæ 16 actionem esse, quasi ruperit, Viuianus scribit. Si oliuam inmaturam decerpserit, vel segetem desecuerit inmaturam, vel vineas[z] crudas, Aquilia tenebitur. quòd si iam maturas, cessat Aquilia: nulla enim iniuria est, cum tibi etiam impensas donauerit quæ in collectionem huiusmodi fructuum impenduntur. Sed si collecta hæc interceperit, furti tenetur. Octauenus in vuis adijcit, nisi, inquit, in terram vuas proiecit, vt effunderentur. Idem & in silua cædua scribit: vt si immatura,[A] Aquilia teneatur. quòd si matura[B] interceperit, furti teneri eum, & arborum furtim cæsarum. si salictum maturum ita ne stirpes læderes, tuleris, 17 cessare Aquiliam. Et si puerum quis castrauerit, & pretiosiorem fecerit, Viuianus scribit cessare Aquiliam. sed iniuriarum erit agendum, aut ex edicto ædilium, aut in 18 quadruplum. Si calicem diatretum[C] faciendum dedisti, si quidem imperitia fregit, damni iniuria tenebitur. si verò non imperitia fregit, sed rimas habebat vitiosas, potest esse excusatus. & ideo plerumque artifices conuenire solent cum eiusmodi materiæ dantur, non periculo suo se facere. quæ res ex locato tollit actionem, & Aquiliæ.

Actio legis Aquiliæ redditur inter virum & vxorem.

19 Si cum maritus vxori margaritas extricatas[D] dedisset in vsu,[E] eáque[F] inuito vel inscio viro perforasset vt pertusis in linea[G] vteretur, teneri eam lege Aquilia, siue di-20 uertit, siue nupta est adhuc. Si quis ædificij mei fores cõfregerit, vel refregerit, aut si ipsum ædificium diruit, lege Aquilia tenetur. Si quis aquæductum meum diruerit, licet cementa mea sunt quæ diruta sunt, tamen quia terra mea non sit qua aquam duco, melius est dicere, a-21 ctionem vtilem dandam. Si ex plostro[H] lapis ceciderit, & quid ruperit vel fregerit, Aquiliæ actione plostrarium teneri placet, si male composuit lapides & ideo lapsi sunt. 22 Si quis seruũ conductum[I] ad mulum regendum commendauerit et mulum, ille ad pollicem suum eum alligauerit de loro, & mulus eruperit sic vt & pollicem auelleret seruo, & se præcipitaret, Mela scribit, si pro perito imperitus locatus sit, ex cõducto agendum cum domino ob mulum ruptum vel debilitatũ. sed si ictu aut terrore mulus turbatus sit, tum dominum eius, id est muli &[K] serui, cum eo qui turbauit habiturum legis Aquiliæ actionem. mihi autẽ videtur & eo casu quo ex locato actio est, competere etiam Aquiliæ.[L] Item si rectori[M] locaueris lacum vino plenum curandum, & ille eum pertudit, vt vinum sit effusum, Labeo scribit in factum agendum.

XXVIII. PAVLVS libro decimo ad Sabinum

Qvi foueas vrsorum ceruorumque capiendorum causa faciunt, si in itineribus fecerunt, eoque aliquid decidit, factumq; deterius est, lege Aquilia obligati sunt. at si in alijs locis vbi fieri solent fecerunt, nihil tenentur. Hæc tamen actio ex causa danda est: id est si neque denunciatum est, neque scierit, aut prouidere[N] potuerit. & multa huiusmodi deprehenduntur, quibus summouetur petitor, si euitare periculum poterit.

XXVIIII. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

Qvemadmodum[O] si laqueos eo loci posuisses, quo ius ponendi non haberes, & pecus vicini in eos laqueos incidisset.

Quod in meo positum est, possum iure meo destruere.

Si protectum meum quod supra domum tuam nullo iure habebam, recidisses, posse me tecum damni iniuria agere Proculus scribit: debuisti enim mecum, ius mihi non esse protectum habere, agere. nec esse æquum damnum me pati, recisis à te meis tignis. Aliud est dicendum ex rescripto imperatoris Seueri: qui ei per cuius domum traiectus erat aquæductus citra seruitutem, rescripsit iure suo

k 2

---

a cui & Marcellus
b caput in
c fecerit.
d quidve
e fuit
f Bud. manult. fornacarium, & interpretatur pistrinarium, vel pistorem.
g ministris: ministeria tamẽ pro ministris vsitate dicuntur, vt officia, pro officialibus. l. 3 §. tutor. de suspect. tutor.
h eum qui obdormiuit.
† seruos
i euolassent.
k quod verbũ
l Spurcum vinum inquit Festus, aqua mistũ; vnde spurcare vinum, est infusa aqua vitiare. Bud. hoc.
m quia & acetum
n vel acetum
o Rupisse autem
p sciderit
q si pretio
r videbitur
s ope, & consilio
t furti quidẽ agendum.
v Eijcere, verbum est ad immaturũ partum accommodatum. Vnde eiectis partus dicuntur pro abortu. Bud. hoc.
x Cum ante hunc Brutũ, qui præcessit Q. Mutiũ præceptorẽ Galli Aquil. lex Aquilia lata fuerit, verisimile est à Gallo Aquil. Trib. cum ei oblatã quod Brutus scripsit ad lectore.
y ruperit.
z vuas
A si immaturam.
B maturam
C Tretum, & diatretum græce, foratile, pertusum, tornatile aut torno factũ, à τορῶ, i. perforo. Sunt igitur calices diatreti, calati, & tornatiles, quæ toreumata dicuntur. Bud. hoc.
D Quæ ex rudi, & natiuo habitu arte gẽmariŷ polita sunt. Accursius ergo male interpretatus est, separatas. Bud. hoc.
E in vsum.
F ea inuito
G Id est, funiculo quo per modos vniones traijci solet. Vitru. lib. 4. c. 4. Bud. hoc.
H plaustro
I conductum habens
K aut serui,
L Aquiliæ actionem.
M victori. Victor quo victoriaes cuppas fuerit ac vinum. Bud. hoc.
N prouidere
O Quemadmodum si, magistratus... de satisfac...

posse eum intercidere. & meritò: interest enim quòd hic in suo protexit, ille in alieno fecit. Si nauis tua impacta in meam scapham damnû mihi dedit, quæsitum est quæ actio mihi competeret. & ait Proculus, si in potestate nautarum fuit ne id accideret, & culpa eorum factum sit, lege Aquilia cum nautis agêdum: quia parui refert, nauem immittendo, aut † seruaculum[a] ad nauem ducêdo, an tua manu damnum dederis. quia omnibus his modis per te damno adficitor. sed si fune rupto, aut cum à nullo regeretur, nauis incurrisset, cum domino agendum non esse.

† ferraculum
a verriculum, gubernaculû, ferraculum

2 Item Labeo scribit, si cum vi ventorum nauis impulsa esset in funes anchorarum alterius, & nautæ funes præcidissent, si nullo alio modo nisi præcisis funibus explicare se potuit, nullam actionem dandam. idemq; Labeo & Proculus & circa retia piscatorum in quæ nauis piscatorum inciderat, æstimarunt. Planè si culpa nautarum id factum esset, lege Aquilia agendum. Sed vbi damni iniuria agitur, ob retia, non piscium qui ideo capti non sunt, fieri æstimationê: cum incertum[b] fuerit an caperentur. idemq; & in venatoribus, & in aucupibus probandum. 3 Si nauis alteram contra se venientem obruisset, aut in gubernatorem, aut in ducatorem[c] actionem competere damni iniuriæ Alfenus ait. sed si tanta vis naui facta sit, quæ temperari non potuit, nullam in dominum dandam actionê. sin autem culpa nautarum id factû sit, puto Aquiliæ[d] sufficere. Si funê quis quo religata nauis erat, præciderit, de naue quæ periit, in factum agendum. 4 Hac actione ex hoc legis capite de omnibus animalibus læsis[e] quæ pecudes non sunt, agendum est: puta vt de cane. sed & de apro, & leone, ceterisque feris & auibus idem erit dicendum.

b Quia igitur incertum est hoc futurum damnum, eius ratio non habetur, aliquo si certum esset, haberetur. l. si eum seruû. §. si oliuam. sup. eo. In rudentis autem bona fide, siue incertum, siue certum fuit damnum futurum, eius ratio habebitur. l. si a Num. inf. de actionibus.
c ductorem
d Aquiliam
e læsis & occisis
f adferre.

An magistratus teneatur Aquilia.

5 Magistratus municipales, si damnum iniuria dederint, posse Aquilia teneri. Nam & cum pecudes aliquis pignori cepisset, & fame eas necauisset, dum non patitur te eis cibaria adferre,[f] in factum actio danda est. Item si dum putat se ex lege capere pignus, non ex lege ceperit, & res tritas corruptásq; reddat, dicitur legem Aquiliam locum habere. quod dicendum est & si ex lege pignus cepit. Si quid tamen magistratus aduersus resistentem violentius fecerit, non tenebitur Aquilia. nam & cum pignori seruum cepisset, { & } ille se suspenderit, nulla datur actio.

6 Hæc verba,[g] QVANTI IN TRIGINTA DIEBVS PROXIMIS FVIT, etsi non habent PLVRIMI, sic tamen esse accipienda constat.

g Hæc interpretatio Sabini fuit. §. capite tert. Instit. eo.

XXX. PAVLVS libro vicensimo secundo ad Edictum

QVi occidit adulterum deprehensum seruum alienû, hac lege non tenebitur. 2 Pignori datum seruum si occiderit, debitori actio competit. sed an & creditori danda sit vtilis, quia potest interesse eius quòd debitor soluendo non sit, aut quòd litem tempore amisit, quæritur. sed hic iniquum est & domino & creditori eum teneri: nisi si quis putauerit, nullam in ea re debitorem iniuriam passurum, cum prosit ei ad debiti quantitatê: & quod sit amplius consecuturus sit ab eo, vel ab initio in id quod amplius sit quàm in debito, debitori dandam actionem. & ideo in his casibus in quibus creditori dâda est actio propter inopiam debitoris, vel quòd litê amisit, creditor quidem vsque ad modum debiti habebit Aquiliæ actionem, vt prosit hoc debitori: ipsi autem debitori in id quod debitum excedit, competit Aquiliæ actio. 2 Si quis alienum vinum vel frumentum consumpserit, non videtur damnum iniuria dare. ideóque vtilis danda est actio.

Culpa.

3 In hac quoque actione quæ ex hoc capitulo oritur, dolus & culpa punitur. ideóque si quis in stipulam suam vel spinam comburendæ eius causa ignem immiserit, & vlterius euagatus & progressus ignis alienam segetê vel vineam læserit, requiramus, num imperitia eius aut negligentia id accidit. nam si die vêtoso id fecit, culpæ reus est. nam & qui occasionem præstat, damnum fecisse videtur. in eodem crimine est & qui non obseruauit ne ignis longius procederet. At si omnia quæ oportuit obseruauit, vel subita vis venti longius ignem produxit, caret culpa. Si vulneratus fuerit seruus non mortiferè, neglegentia autem perierit, de vulnerato actio erit, non de occiso.

XXXI. IDEM libro decimo ad Sabinum

SI putator ex arbore ramum cum deiiceret, vel machinarius hominem prætereuntem occidit, ita tenetur, si is in publicum decidat, nec ille proclamauit,[h] vt casus eius euitari possit. sed Mucius etiam dixit, si in priuato idem accidisset, posse de culpa agi. culpâ autem esse, quod cum à diligente prouideri poterit, non esset prouisum: aut tum denuntiatum esset, cum periculum euitari non possit. secundum quam rationem non multum refert,[i] per publicum an per priuatû iter fieret: cum plerûque per priuata loca vulgo iter fiat. Quòd si nullum iter erit, dolû duntaxat præstare debet, ne immittat in eum quem viderit transeuntê. nam culpa ab eo exigenda non est: cum diuinare non potuerit an per eum locû aliquis trâsiturus sit.

h proclamauit, & ita legitur §. item si putator. Instit. eo.
i referet.

De damno dato à familia.

XXXII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

ILlud quæsitum est, an quod proconsul in furto obseruat, quod à familia factum sit, id est vt non in singulos detur pœnæ persecutio, sed sufficeret[k] id præstari quod præstandum foret si id furtum vnus liber fecisset, debeat & in actione dâni iniuriæ obseruari. sed magis visum est, idem esse obseruandum, & meritò: cum enim circa furti actionem hæc ratio sit, ne ex vno delicto tota familia dominus careat, eáque ratio similiter & in actionem damni iniuriæ interueniat, sequitur vt idê debeat æstimari. præsertim cum interdum leuior sit hæc causa delicti: veluti si culpa, & non dolo damnum datum sit. Si idem eundem seruum vulnerauerit, postea deinde etiam occiderit, tenebitur & de vulnerato & de occiso: duo enim sunt delicta. aliter atque si quis vno impetu pluribus vulneribus aliquem occiderit: tunc enim vna erit actio de occiso.

k sufficere, sufficiat

Aestimatio rerum.

XXXIII. PAVLVS libro secundo ad Plautium

SI[l] seruum meum occidisti, non affectiones æstimandas esse puto: veluti si filium tuum naturalem quis occiderit, quem tu magno[m] emptum velles: sed quanti omnibus valeret. Sextus quoque Pedius ait, pretia rerum non ex affectione nec vtilitate singulorum, sed communiter fungi. Itaque eum qui filium naturalem possidet, non[n] eo locupletiorem esse, quòd eum plurimo[o] si alius possideret redempturus fuit. nec illum qui filium alienum possideat, tantum habere, quanti eum patri vendere posset. in lege enim Aquilia damnum consequimur, & amisisse dicemur quod aut consequi potuimus, aut erogare cogimur. In dânis quæ lege Aquilia non tenêtur, in factû datur actio.

l Cap. 63. ad leg. Falcid.
m magno pretio, additum est verbum pretio, ab interprete aliquo, eoque non satis latine posito.
n nec eo
o plurimi

XXXIIII. MARCELLVS libro vicensimo primo Digestorum

TItio & Seio Stichum legauit:[p] liberante[q] Seio, cum Titius vindicasset legatum, Stichus occisus est: deinde Seius repudiauit legatum. perinde Titius agere possit,[r] ac si soli legatus esset:

p legauit
q deliberâte, vellum est deliberante.
r poterit, potest.

XXXV. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

QVia retro adcreuisse dominium ei videretur.[s]

s videtur.

XXXVI. MARCELLVS libro vicensimo primo Digestorum[t]

t ad Edictum

NAm sicut repudiante legatario legatum, heredis est actio, perinde ac si legatus[v] nô esset, ita[x] huius actio est, ac si soli legatus esset. Si dominus seruum quem Titius mortifere vulnerauerat, liberum & heredem esse iusserit, eique postea Mæuius (extiterit heres, non habebit Mæuius) cum Titio legis Aquiliæ actionem. scilicet secundum Sabini opinionem, qui putabat ad heredem actionem non transmitti, quę defuncto competere non potuit. nam sanè absurdum accidet, vt heres pretium quasi occisi consequatur eius cuius[y] heres extitit. Quòd si ex parte eum dominus heredem cum libertate esse iusserit, coheres eius mortuo eo aget lege Aquilia.

v legatum
x ita quoque
y cui hæres

De iussu.

XXXVII. IAVOLENVS libro quartodecimo ex Cassio

LIber homo si iussu alterius manu iniuriam[z] dedit, actio legis Aquiliæ cum eo est qui iussit, si modò ius imperandi habuit. quod si non habuit,[A] cum eo agendum est qui fecit.

z damnum iniuria
A adfuit.

Id quod interest.

1 Si quadrupes cuius nomine actio[B] esset cum domino, quòd pauperiem fecisset, ab alio occisa est, & cum eo lege Aquilia agitur, æstimatio nô ad corpus quadrupedis, sed ad causam eius in quo de pauperie actio est, referri debet. & tanti damnandus est is qui occidit, iudicio legis Aquiliæ, quâti actoris interest noxæ potius deditione defungi[C] quàm litis æstimatione.[D]

B contestata actio. dubium non est quin et actor in contestatam non sit litem contestata.
C fungi
D æstimationem præstare.

XXXVIII. IDEM libro nono Epistularum

SI eo tempore, quo tuus meus seruus quem bona fide emisti seruiebat, ipse à seruo tuo vulneratus est, placuit omnimodo[E] me tecum rectè lege Aquilia experiri.

E omnino

XXXVIIII. POMPONIVS libro septimodecimo ad Quintum Mucium

QVintus[F] Mucius scribit, equa cum in alieno pasceretur, in cogendo, quod prægnas erat eiecit, quærebatur, dominus eius posset ne cum eo qui coegisset,[G] lege Aquilia agere, quia equam in iciendo[H] ruperat. si percussisset, aut consultò vehementius egisset, visum est agere posse.

F Hue spectat Exod. cap. 21. 23. Deute 22.
G egisset.
H eiiciendo

Porro

Pecus deprehensum.

Pomponius quamuis alienum pecus in agro suo quis deprehendisset, sic[a] illud expellere debet, quomodo si suum deprehendisset: quoniam si quid ex ea re damnũ cœpit, habet proprias actiones. Itaque qui pecus alienum & agro suo deprehenderit, non iure id includit. nec agere illud aliter debet quàm, vt supra diximus, quasi suum. sed vel abigere debet sine damno, vel admonere dominum vt suum recipiat.

Chirographum deletum.

XL. PAVLVS libro tertio ad Edictum

IN lege Aquilia si deletum chirographum mihi esse dicam, in quo sub condicione mihi pecunia debita fuerit, & interim testibus quoque id probare possim, qui testes possunt non esse eo tempore quo condicio existit, & si[b] summatim re exposita, ad suspicionem iudicẽ adducam, debeam[c] vincere. sed tunc condemnationis exactio competit, cum debiti condicio extiterit. quòd si defecerit, condemnatio nullas vires habebit.

Testamentum deletum.

XLI. VLPIANVS libro quadragensimo primo ad Sabinum

SI quis testamentum deleuerit, an damni iniuriæ actio competat, videamus. & Marcellus libro quinto digestorum dubitans negat cõpetere. quemadmodum enim, inquit, æstimatio[d] inibitur? ego[e] apud eum notaui, in testatore quidem hoc esse verum: quia quod interest eius, æstimari non potest. verumtamen in herede vel legatariis diuersum: quibus testamenta penè chirographa sunt. Ibidem Marcellus scribit, chirographo deleto competere legis Aquiliæ actionem. Sed & si quis tabulas testamenti apud se depositas deleuerit, vel pluribus præsentibus legerit, vtilius est in factum, & iniuriarum agi, si iniuriæ faciendę causa secreta iudiciorum publicauit. interdum euenire Pomponius eleganter ait, vt quis tabulas delendo furti non teneatur, sed tantùm damni iniuriæ: veputa si non animo furti faciendi, sed tantùm damni dandi deleuit. nam furti non tenebitur: cum facto enim etiam animum furis furtum exigit.

XLII. IVLIANVS libro quadragensimo octauo Digestorum

QVi tabulas testamenti depositas, aut alicuius rei instrumentum ita deleuit, vt legi non possit, depositi actione, & ad exhibendum tenetur: quia[f] corruptam rem restituerit, aut exhibuerit. legis quoque Aquiliæ actio ex eadem causa competit: corrupisse enim tabulas recte dicitur & qui eas interleuerit.

Damnum datum, hereditate non adita.

XLIII. POMPONIVS libro vndecimo ad Sabinum

OB id quòd antequam hereditatem adires, damnum admissum in res hereditarias est, legis Aquiliæ actionem habes, quòd post mortem eius cui heres sis acciderit. dominum enim lex Aquilia appellat non vtique eum qui tunc fuerit cum damnum daretur: nam isto modo ne ab eo quidem cui heres quis erit, transire ad eum ea actio poterit. neque ob id quod tum cõmissum fuerit cum in hostium potestate esses, agere postliminio reuersus poteris. & hoc aliter constitui sine magna captione postumorum liberorum qui parentibus heredes erunt, non poterit. Eadem dicemus & de arboribus eodem tempore furtim cæsis. Puto eadem dici posse etiam de hac actione quod vi aut clam: si modò quis aut prohibitus fecerit, aut apparuerit eum intellegere debuisse, ab eis[g] ad quos ea hereditas pertineret, si rescissent, prohibitum iri.

Culpa leuissima.

XLIIII. VLPIANVS libro quadragẽsimo secundo ad Sabinũ

IN[h] lege Aquilia & leuissima culpa venit. Quotiens sciente domino seruus vulnerat vel occidit, Aquilia dominum teneri dubium non est.

XLV. PAVLVS libro decimo ad Sabinum

SCientiam hic pro patientia accipimus: vt qui prohibere potuit, teneatur si non fecerit. Lege Aquilia agi potest & sanato vulnerato seruo. Si meum seruum cum liberũ putares occideris, lege Aquilia teneVeris. Cum stramenta ardentia transilirent duo concurrerunt, ambóque ceciderunt, & alter flamma consumptus est: nihil eo nomine potest agi, si non intellegitur vter ab vtro euersus sit.

Defensio.

Qui cum aliter tueri se non possunt, damni culpã dederint, innoxij sunt: vim enim vi defendere omnes leges omniáque iura permittunt. sed si defendendi mei causa lapidem in aduersariũ misero, sed non eum sed prætereuntem percussero, tenebor lege Aquilia. illum enim solũ qui vim infert, ferire conceditur: & hoc si tuendi dumtaxat non etiam vlciscendi[i] causa factum sit. Qui idoneum parietem sustulit, damni iniuria domino eius tenetur.

XLVI. VLPIANVS libro quinquagensimo ad Sabinum

SI vulnerato seruo lege Aquilia actum sit, postea[k] mortuo ex eo vulnere, agi lege Aquilia nihilo minus potest.

XLVII. IVLIANVS libro octagensimo sexto Digestorum

SEd si priore iudicio æstimatione facta, postea mortuo seruo de occiso agere dominus instituerit, exceptione doli mali opposita compellitur: vt ex vtroque iudicio nihil amplius consequatur, quàm consequi deberet si initio de occiso homine egisset.

XLVIII. PAVLVS libro trigensimo nono ad Edictum

SI[l] seruus ante aditam hereditatẽ damnum in re[m] hereditaria dederit, & liber factus in ea[n] re damnum det, vtraque actione tenebitur: quia alterius & alterius facti hæ res sunt.

XLVIIII. VLPIANVS libro nono Disputationum

SI quis fumo facto apes alienas fugauerit vel etiam necauerit, magis causam mortis pręstitisse videtur quàm occidisse. & ideo in factum actione tenebitur.

Iustus metus.

Quod dicitur damnum iniuria datum Aquilia persequi, sic erit accipiendum, vt videatur damnum iniuria datum quod cum damno iniuriam attulerit: nisi magna vi cogente fuerit factum. vt Celsus scribit circa eum qui incendij arcendi gratia vicinas ædes intercidit. nam hic scribit cessare legis Aquiliæ actionem: iusto enim metu ductus[o] ne ad se ignis perueniret, vicinas ædes intercidit. & siue peruenit ignis siue ante extinctus est, existimat legis Aquiliæ actionem cessare.

L. IDEM libro sexto Opinionum

QVi domum alienam inuito domino demolit,[p] & eo loco[q] balneas extruxit, præter naturale ius quòd superficies ad dominum soli pertinet, etiam damni dati nomine actione[r] subicitur.

LI. IVLIANVS libro octagensimo sexto Digestorum

ITa[s] vulneratus est seruus, vt eo ictu certum esset moriturum: medio deinde tempore heres institutus est, & postea ab alio ictus decessit. quæro an cum vtroque de occiso lege Aquilia agi possit. respõdit, occidisse dicitur vulgo quidem qui mortis causam quolibet modo præbuit. sed lege Aquilia is demum teneri visus est, qui adhibita vi & quasi manu causam mortis præbuisset: tracta videlicet interpretatione vocis à cædendo & à cæde. Rursus Aquilia lege teneri existimati sunt[t] non solùm qui ita vulnerassent, vt confestim vita priuarent, sed etiam hi quorum ex vulnere certum esset aliquem vita excessurum. Igitur si quis seruo mortiferum vulnus inflixerit, eundemq; alius ex interuallo ita percusserit, vt maturius interficeretur quàm ex priore vulnere moriturus fuerat, statuendum est, vtrumque eorum lege Aquilia teneri. idque est consequens auctoritati veterum: qui cum à pluribus idẽ seruus ita vulneratus esset, vt non appareret cuius ictu perisset, omnes lege Aquilia teneri iudicauerunt. Aestimatio autẽ perempti non eadem in vtriusque persona fiet. nam qui prior vulnerauit, tantum præstabit quanto[v] in anno proximo homo plurimi fuerit, repetitis ex die vulneris trecentum[x] sexaginta quinque diebus. posterior[y] in id tenebitur, quanti homo plurimi venire poterit in anno proximo quo vita excessit. in quo pretium quoq; hereditatis erit. Eiusdẽ ergo serui occisi nomine alius maiorem alius minorem æstimationem præstaVit. nec mirum: cum vterque eorum ex diuersa causa & diuersis temporibus occidisse hominem intellegitur. Quòd si quis absurdè à nobis hæc constitui putauerit, cogitet longè absurdius constitui, neutrũ lege Aquilia teneri, aut alterum potius: cum neque impunita maleficia esse oporteat, nec facilè constitui possit vter potius lege teneatur.

Vtilitas prævalet subtilitati.

Multa autem iure ciuili contra rationem disputandi pro vtilitate communi recepta esse, innumerabilibus rebus probari potest. vnum interim posuisse[z] contentus ero. Cum plures trabem alienam furandi causa sustulerint, quã singuli ferre non possent, furti actione omnes teneri existimantur: quáuis subtili ratione dici possit, neminem eorum teneri: quia neminem verum sit eam sustulisse.

LII. ALFENVS libro secundo Digestorum

SI ex plagis seruus mortuus esset, neque id medici inscientia aut domini neglegentia accidisset, rectè de iniuria occiso eo agitur. Tabernarius in semita noctu supra lapidem lucernam posuerat: quidam prætereiens eam sustulerat: taVernarius eum consecutus lucernam reposcebat, & fugientem retinebat: ille flagello quod in manu habebat, in quo dolor[A] inerat, verberare tabernarium

a sic tamen
b & sic, si &
c debebo quidem
d Iubet æstimationem deinceps, ...
e ego autem
f quòd si
g scilicet ab eis quos
h Coniunge l. 27. de furt.
i Interdum tamen, vlciscendi verbo ... Cic. in Orat. ... l. de moter. & epidemiis l. 5. C. quando liceat vnicuique sine iud.

k post eo mortuo
l Sumptum est ...
m in rem hereditariam
n in eandem rem
o metu ducti, qui ne
p demolitur,
q eo loci
r actioni subiicietur.
s Si ita
t Huc pertinet cap. Exod. 21.
v quanti
x trecentis
y posterior verò
z praeposuisse
A dolo, dolon: dolo flagellum est intra cuius virgam latet pugio, à fallendo Græce dictus. L. dolo, quod decipiat ferro ... Seru. in 7. Aeneid.

a dimitteret: b De sübordis ad quaestionem hanc responso ex grufsitur, nō rectè hanc negationem à quibusdā expungo. August. lib. i. c. 2.

cœperat, vt se mitteret:[a] ex eo maiore rixa facta tabernarius et qui lucernā sustulerat, oculum effoderat: cōsulebat num damnū iniuria non[b] videtur dedisse, quoniā prior flagello percussus esset. respondi, nisi data opera effodisset oculum, non videri damnū iniuria fecisse: culpā enim penes eum qui prior flagello percussit residere. sed si ab eo non prior vapulasset, sed cum et lucernā eripere vellet, rixatus esset, tabernarij culpa factum videri. 2 In cliuo capitolino duo plostra onusta mulæ ducebant: prioris plostri muliones conuersum plostrū sublruabant, quò facilè mulę ducerent: interim superius plostrū cessim ire cœpit: & cum muliones qui inter duo plostra fuerunt, è medio exilissent,[c] posterius plostrum à priore percussum retro redierat, & pueri cuiusdam obtriuerat: dominus pueri consulebat, cum quo se agere oporteret. respōdi, in causa ius esse positum. nam si muliones qui superius plostrum sustinuissent, sua sponte se subduxissent, & ideo factū esset vt mulæ plostrū retinere non possint, atque onere ipso retraherentur, cum domino mularum nullam esse actionem: cum[d] hominibus qui conuersum plostrū sustinuissent, lege Aquilia agi posse. nam nihilo minus eum damnū dare, qui quod sustineret mitteret sua voluntate, vt id aliquem feriret. veluti si quis asellam cum agitasset, nō retinuisset. æquè si quis ex manu telum aut aliud quid misisset, damnum iniuria daret. Sed si mulæ quia aliquid reformidassent, & muliones timore permoti ne opprimerentur, plostrum reliquissent, cum hominibus actionē nullam esse: cum domino mularū esse. Quòd si neque mulę neque homines in causa essent, sed mulæ retinere onus nequissent, aut cum coniterentur,[e] lapsæ concidissent, & ideo plostrū cessim redisset, atque hi quo[f] conuersum fuisset onus[g] sustinere nequissent, neque cum domino mularum neque cum hominibus esse actionē. Illud quidem certè, quoquo modo res se haberet, cum domino posteriorum mularum agi non posse: quoniam non sua spōte sed percussæ retro redissent. 3 Quidam Boues vēdidit ea lege, vti daret experiundos: postea dedit experiundos. emptoris seruus in experiundo percussus ab altero boue cornu est: quærebatur num venditor emptori damnū præstare deberet. respōdi, si emptor Boues emptos haberet, non debere præstare. sed si non haberet emptos, tum[h] si culpa hominis factum esset vt à boue feriretur, non debere præstari: si vitio bouis, debere. 4 Cum pila complures luderent, quidam ex his seruulum cum pilam percipere conaretur impulit, seruus cecidit, & crus fregit. quærebatur an dominus seruuli lege Aquilia cum eo cuius impulsu ceciderat, agere posset. respondi, non posse. cum casu magis quàm culpa videretur factum.

c excessissent. d sed cum hominibus

e continerentur, conarētur quam horum lectionum sensum idoneum efficit: conniti tamē animalium nixum propriè designat. sic Cic. i. de Diuin. dixit, conixos conniti. & in Arato, taurum conniti. f & quod, atque id g & onus sustinere h tamen si culpa

LII. NERATIVS libro primo Membranarum

BOues alienos in angustum locum coegisti, eòque effectum est vt deijcerentur.[i] datur in te ad exemplum legis Aquiliæ in factum actio.

i deijcerentur, eijcerentur: mihi magis placet Florē. ut Boues trahicerentur, in quo boues in angustum coacti sese præcipitarint, de quo §. vlt. Instit. eo. eijcerent ante non æque conueniat, quod de hac specie nam disputatum sit. sup. l. si seruus. & boues masculi non æquant.

Si creditor rem sibi debitam peremerit.

LIII. SABINIANVS libro trigensimo septimo Quæstionū

LEgis Aquiliæ debitori[k] cōpetit actio cum reus stipulandi ante morā promissum animal vulnerauit. idem est & si occiderit animal. quòd si post morā promissoris, qui stipulatus fuerat occidit, debitor quidem liberatur, lege autem Aquilia hoc casu non rectè experietur: nam creditor ipse sibi potius quàm alij iniuriam fecisse videtur.

k actio & debitori cōpetit

LV. PAVLVS libro vicensimo secundo Quæstionum

STichum aut Pamphilum promisi Titio: cum Stichus esset decem milium, Pamphilus viginti, stipulator Stichum ante moram occidit. quæsitum est de actione legis Aquiliæ. respondi, cum viliorem occidisse proponitur, in hunc tractatū nihilum differt ab extraneo creditor. quanti igitur fiet æstimatio? vtrum decem milium quanti fuit occisus: an quanti est quem necesse habeo dare, id est quanti mea interest? & quid dicemus, si & Pamphilus decesserit sine mora? iam[l] pretium Stichi minuetur, quoniam liberatus est promissor? & sufficiet fuisse pluris cum occideretur, vel intra annum. Hac quidem ratione etiam si post mortem Pamphili intra annum occidatur, pluris videbitur fuisse.

l num pretiū. videtur hanc variasse notauit. & aut interrogationem semper esse quomodocunque legas.

LVI. IDEM libro secundo Sententiarum

MVlier si in rem viri damnum dederit, pro tenore legis Aquiliæ conuenitur.

LVII. IAVOLENVS libro sexto ex Posterioribus Labeonis

EQuum tibi commodaui: in eo tu cum equitares, & vnà cum plures equitarent, vnus ex his incurrit in equum, eque deiecit: & eo casu crura equi fracta sunt. Labeo negat tecum vllam actionem esse. sed si equitis culpa factum esset, cum equite sanè non cum equi domino agi posse verum puto.

DE HIS QVI EFFVDERINT VEL DEIECERINT

TIT. III.

Edictum quo proponitur actio.

I. VLPIANVS libro vicensimo tertio ad Edictum

PRAETOR AIT de his qui deiecerint vel effuderint, VNDE IN EVM LOCVM QVO VOLGO ITER FIET, VEL IN QVO CONSISTETVR, DEIECTVM VEL EFFVSVM QVID ERIT, QVANTVM[m] EX EA RE DAMNVM DATVM FACTVMVE ERIT, IN EVM QVI IBI HABITAVERIT, IN DVPLVM IVDICIVM DABO. SI EO ICTV HOMO LIBER PERISSE DICETVR, QVINQVAGINTA AVREORVM IVDICIVM DABO. SI VIVET, NOCITVMQVE EI ESSE DICETVR, QVANTVM OB EAM REM AEQVVM IVDICI VIDEBITVR EVM CVM QVO AGETVR CONDEMNARI, TANTI IVDICIVM DABO. SI SERVVS INSCIENTE DOMINO FECISSE DICETVR, IN IVDICIO ADIICIAM, AVT[n] NOXAM DEDERE. Summa cum vtilitate id prætorem edixisse, nemo est qui neget: publicè enim vtile est, sine metu & periculo per itinera commeari.

m quidquid ex ea

n vt noxā dedere liceat.

Viarum securitas.

Parui autem interesse debet, vtrum publicus locus sit, an verò priuatus: dummodo per eum vOlgo iter fiat: quia iter facientibus prospicitur, non publicis vijs studetur. semper enim ea loca per quæ vOlgo iter solet fieri, eandem securitatem debent habere. Ceterum si aliquando vulgus in illa via non commeabat, & tunc deiectum quid vel effusum cum adhuc secreta loca essent, modò[o] cœpit commeari, non debet hoc edicto teneri. 2 Quod cum suspenderetur decidit, magis deiectum videri. sed & quod suspensum decidit, pro deiecto haberi magis est. Proinde & si quid pendens effusum sit, quamuis nemo hoc effuderit, edictum tamen locum habere dicendum est.

o & modò

Contra quem detur.

Hæc in factum actio in eum datur qui inhabitat cum quid deijceretur vel effunderetur: non in dominum ædium: culpa enim penes eum est. nec adijcitur culpæ mentio, vel infitiationis, vt in duplum detur actio. quamuis damni iniuriæ vtrumque exiget.[p] 3 Sed cum homo liber perit, damni æstimatio non fit in duplum: quia in homine libero nulla corporis æstimatio fieri potest. sed quinquaginta aureorum condemnatio fit. 4 Hæc autem verba, SI VIVET, NOCITVMQVE EI ESSE DICATVR, non pertinent ad damna quæ in rem hominis liberi facta sunt, si fortè vestimenta eius vel quid aliud scissum, corruptumve est: sed ea[q] quæ in corpus eius admittuntur. 5 Si filiusfamilias cenaculum conductum habuit, & inde deiectum vel effusum quid sit, de peculio[r] in patrem non datur: quia[s] non ex contractu venit. in ipsum itaque filium hæc actio competit. 6 Cum seruus habitator est, vtrum noxalis actio danda sit, quia non est ex negotio gesto: an de peculio, quia non ex delicto serui venit? neque enim rectè serui dicitur noxa, cum seruus nihil nocuerit. sed ego puto impunitum seruum esse non oportere: sed extra ordinem officio iudicis corrigendum. 7 Habitare autem dicimus vel in suo, vel in conducto, vel gratuito. Hospes planè non tenebitur, quia non ibi habitat, sed tantisper[t] hospitatur. sed is tenetur qui hospitium dederit. multum[v] autem interest inter habitatorem & hospitem quantum interest inter domicilium habentem & peregrinantem. 8 Si plures in eodem cenaculo habitent, vnde deiectum est, in quemuis hæc actio dabitur:

p exigat.

q sed ad ea, quæ

r Non datur, nisi mortuo filio post litis contestationem l. tem ex contractione. l. de iud. eos etiā eo cōdemnat. l. & si condemnat. tio. inf. de noxa.

s qui non ex

t paulisper

v tantum autem

II. GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale

CVm sanè impossibile est scire, quis deiecisset vel effudisset:

III. VLPIANVS libro vicensimo tertio ad Edictum

ET quidem insolidum. Sed si cum vno fuerit actum, ceteri liberabuntur,

IIII. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

PEr exceptionem, non litis contestatione: præstaturi partem damni societatis iudicio vel vtili actione ei qui soluit.

V. VLPIANVS libro vicensimo tertio ad Edictum

SI vero plures diuiso inter se cenaculo habitent, actio in eum solum datur qui inhabitabat eam partem vnde effusum est. 1 Si quis gratuitas habitationes dederit libertis & clientibus vel suis vel vxoris, ipsum eorum nomine teneri Trebatius ait: quod verum est. Idem erit dicen

dicendum & si quis amicis suis modica hospitiola distribuerit. Nam & si quis tenaculariam[a] exercens, ipse maximam partem cenaculi habebat, solus tenebitur. Sed & si hospitaculi[b] habeat, solus[c] tenebitur. {sed si quis cenaculi ipse solus æque tenebitur.} Sed si quis cenaculariã exercens, modicum sibi hospitium retinuerit, residuum locauerit pluribus, omnes tenebuntur, quasi in hoc cenaculo habitãtes, vnde deiectum effusúmue est. Interdum tamen, quod[d] sine captione actoris fiat, oportebit prætorem æquitate motum in eum potius dare actionem, ex cuius cubiculo vel exedra[e] deiectum est: licet plures in eodem cenaculo habitent. quòd si ex mediano[f] cenaculi quid deiectum sit, verius est omnes teneri. Si horrearius aliquid deiecerit vel effuderit, aut conductor apothecæ, vel qui in hoc dumtaxat conductum locum habebat, vt ibi opus faciat, vel doceat, in factum actioni locus est: etiam si quis operantium deiecerit vel effuderit: vel si quis discentium. Cum autem legis Aquiliæ actione[g] propter hoc quis condemnatus est, meritò ei qui ob hoc[h] quod hospes vel quis alius de cenaculo deiecit, in factum dandam esse Labeo dicit aduersus deiectorem. quod verum est. Planè si locauerat deiectori, etiam ex locato habebit actionem. Hæc autem actio quæ competit de effusis & deiectis, perpetua est, & heredi competit. in heredem verò non datur. Quæ autem de eo competit, quòd liber perisse dicetur, intra annum dumtaxat competit: neque (in heredem sed nec heredi, similibusque) personis: nam est pœnalis & popularis. dummodo sciamus ex pluribus desiderantibus hanc actionem, ei potissimum dari debere cuius interest: vel qui adfinitate cognationéue defunctum contingit. sed si libero nocitum sit, ipsi perpetua erit actio. sed si alius velit experiri, annua erit hæc actio: nec enim heredibus iure hereditario competit. Quippe quod in corpore libero damni datur, iure hereditario transire ad successores non debet, quasi non sit damnum pecuniarium. nam ex bono & æquo oritur.

a Qui cenacularius dicitur, ... b hospitalia c æquè solus d quod sine captione e Cella est ad colloquendum, aut meridiandum ... f i. medio. verbũ ... g hac actione h quòd hospes vel quis alius de cenaculo deiecit, merito ei

Alia actio.

Prætor ait, NE QVIS IN SVGGRVNDA[i] PROTECTOVE SVPRA EVM LOCVM QVA VOLGO ITER FIET, INVE QVO CONSISTETVR, ID POSITVM HABEAT, CVIVS CASVS NOCERE CVI POSSIT. QVI ADVERSVS EA FECERIT, IN EVM SOLIDORVM DECEM IN FACTVM IVDICIVM DABO. SI SERVVS INSCIENTE DOMINO FECISSE DICETVR, AVT NOXAE DEDI IVBEBO. Hoc edictum superioris portio est. consequens etenim fuit, prætorem etiam in hũc casum prospicere: vt si quid in his partibus ædium periculosè positũ esset, nõ noceret. Ait prætor, NE QVIS IN SVGGRVNDA PROTECTOVE. hæc verba NE QVIS ad omnes pertinent, vel inquilinos vel dominos ædium: siue inhabitent siue non, habent tamen aliquid expositũ his[k] locis. SVPRA EVM LOCVM QVA VOLGO ITER FIERET, INVE QVO CONSISTETVR, ID POSITVM HABEAT. Accipere debemus POSITVM siue in habitationis[l] vel cenaculi, siue etiam in horrei, vel cuius alterius ædificij. Positum habere etiam is rectè videtur, qui ipse quidem non posuit, verùm ab alio positum patitur. quare si seruus posuerit, dominus autem positum patiatur, nõ noxali iudicio dominus, sed suo nomine tenebitur. Prætor ait, CVIVS CASVS NOCERE POSSET. ex his verbis manifestatur, non omne quidquid[m] positum est, sed quidquid sic positum est vt nocere possit, hoc solum prospicere prætorem, ne possit nocere. nec spectamus vt noceat: sed omnino si nocere possit, edicto locus sit. Coërcetur autem qui positum habuit, siue nocuit id quod positum erat, siue non nocuit. Si id quod positum erat deciderit, & nocuerit, in eum competit actio qui posuit, nõ in eum qui habitauerit: quasi hæc actio nõ sufficiat: quia positum habuisse non vtique videtur qui posuit: nisi vel dominus fuit ædium vel inhabitator. Nam & cum pictor in pergula[n] clipeum vel tabulam expositam habuisset, eáque excidisset, & transeunti damni quid dedisset, Seruius respondit, ad exemplum huius actionis dari oportere actionem: hanc enim non competere palam esse: quia neque in suggrunda neque in protecto tabula fuerat posita. Idem seruandum respondit & si amphora ex reticulo[o] suspensa decidisset, & damnũ[p] dedisset: quia & legitima & honoraria actio deficit. Ista autem actio popularis est: & heredi,[q] similibúsque competit: in heredes autem non competit, quia pœnalis est.

i Suggrunda tecti partes prominentes quibus stillicidia à parietibus arcentur. ... k in his locis. l Hæc omnia &c. in quibusdam leguntur in casu auferendi. m quod positum n Pergula pars domus porrecta ... o reticulo p damnum q hæredibus.

VI. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

HOc edictum non tantum ad ciuitates & vicos, sed & ad vias per quas vOlgo iter †sit, pertinet. Labeo ait locum habere hoc edictũ, si interdiu deiectum sit, nõ nocte. sed quibusdam locis & nocte iter fit. Habitator suam suorúmque culpam præstare debet. Sed de naue deiectum sit, dabitur actio vtilis in eum qui naui præpositus sit.

† fit

VII. GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale

CVm liberi hominis corpus ex eo quod deiectum effusúmue quid erit, læsum fuerit, iudex computat mercedes medicis præstitas, ceteraque impendia quæ in curatione facta sunt. præterea operarum[r] quibus caruit, aut cariturus est ob id quod inutilis factus est. Cicatricium autem aut deformitatis nulla fit æstimatio: quia liberum corpus nullam recipit æstimationem.

r operas: vel legitur in plerisque libris Instituto. §. item ... quasi del.

DE NOXALIBVS ACTIONIBVS TIT. IIII.

Quæ sit noxalis actio.

I. GAIVS libro secundo ad Edictum Prouinciale

NOXALES actiones appellantur quæ non ex contractu sed ex noxa atque maleficio seruorũ aduersus nos instituuntur. quarum actionum vis & potestas hæc est, vt si damnati fuerimus, liceat nobis deditione ipsius corporis quod deliquerit, euitare litis æstimationem.

Scientia domini.

II. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

SI[s] seruus sciente domino occidit, insolidum dominum obligat: ipse enim videtur dominus occidisse. si autem insciente, noxalis est: nec enim debuit ex maleficio serui in plus teneri quàm vt noxæ eum dedat. Is qui non prohibuit, siue dominus manet siue desijt esse dominus, hac actione tenetur: sufficit enim si eo tempore dominus quo nõ prohibeat fuit: in tantum vt Celsus putet, si fuerit alienatus seruus in totum vel in partẽ, vel manumissus, noxam caput non sequi. nam seruum nihil deliquisse: domino[t] iubenti obtemperauit. Et sanè si iussit, potest hoc dici. si autem non prohibuit, quemadmodum factum serui excusabimus? Celsus tamen differentiam facit inter legem Aquiliam & legem duodecim tabularum. nam in lege antiqua,[v] si seruus sciente domino furtum fecit vel aliam noxam commisit, serui nomine actio est noxalis, nec dominus suo nomine tenetur. at in lege Aquilia, inquit, dominus suo nomine tenetur, non serui. vtriusque legis reddit rationem: duodecim tabularum, quasi voluerit seruos dominis in hac re non obtemperare: Aquiliæ, quasi ignouerit seruo qui domino paruit, periturus si nõ fecisset. Sed si placeat quod Iulianus libro octagensimo sexto scribit, si seruus furtum faxit, noxiámue[x] nocuit, etiam ad posteriores leges pertinere, poterit dici etiã serui nomine cum domino agi posse noxali iudicio: vt quòd detur Aquilia aduersus dominum, non seruum excuset, sed dominum oneret. nos autem secundum Iulianum[y] proVabimus. quæ sententia habet rationem. & à Marcello apud Iulianum probatur.

s Ex tit. ad leg. Aquil. t qui domino v lege antiqua 12. Tabul. quando seruus quasi sciente &c. 12. Tabul. addita sunt ab interprete ... Accur. testat. x noxámue y secundum sententiam Iuliani

III. IDEM libro tertio ad Edictum

IN omnibus noxalibus actionibus, vbicumque scientia exigitur domini, sic accipienda est, si cum prohibere posset non prohibuit. aliud est enim auctorem esse seruo delinquenti, aliud pati delinquere.

IIII. PAVLVS libro tertio ad Edictum

IN delictis seruorum scientia domini quemadmodum accipienda est? vtrum cum consilio, an & si videat tantùm, quamuis prohibere non potuerit? quid enim si ad libertatem proclamans, domino sciente faciat? aut qui[z] cõtemnat dominum? vel cum trans flumen sit seruus, vidente quidem, sed inuito domino noxiam noceat? rectius itaque dicitur, scientiam eius accipiendam qui prohibere potest. & hoc in toto edicto intellegendum est circa scientiæ verbũ. Si extraneus seruus sciente me fecerit, eúmque redemero, noxalis actio in me dabitur: quia non videtur domino sciente fecisse, cum eo tempore dominus non fuerim. Cum dominus ob scientiam teneatur, an serui quoque nomine danda sit actio videndum est. nisi fortè prætor vnam pœnam à domino exigi voluit. ergo dolus serui impunitus erit. quod est iniquum. immo verò quo modo dominus tenebitur. vna autem pœna exacta quam actor elegerit, altera tollitur.

z quid si contemnat.

Exceptio rei iudicatæ.

Si detracta noxæ deditione, quasi cum conscio domino actum sit qui non erat conscius, absolutione facta & finito iudicio, amplius agendo[A] cum noxæ[B] deditione, exceptione rei iudicatæ summouebitur. quia res in superius iudicium deducta & finita est.

A agens cum B Eo quod non deditio posteriore iudicio additur, quæ beneficio legis tribuitur. l. ... de re iud. ob alia causa, neque actio est. itaq. aduersus exceptionem rei iudicatæ, potest replicari quasi alia actio sit.

Absentia.

XXX. IDEM libro ad Edictum prætoris vrbani, titulo de damno infecti V

IN[a] noxalibus actionibus eorum qui bona fide absunt ius non corrumpitur, sed reuersis defendendi ex bono & æquo potestas datur, si[b] domini sint siue aliquid[c] in ea re ius habeant, qualis est creditor, & fructuarius.

De furto facto à familia.

XXXI. PAVLVS libro septimo ad Plautium

QVod ait prætor, cum familia furtum faciat, ad eum modum se actionem daturū, vt tātum actor consequatur, quantum si liber[d] fecisset consequeretur, quæritur vtrum ad pecuniæ præstationem respiciat, an etiam ad noxæ deditioné. reputat si ex pretiis noxæ deditorum duplum colligatur, sequentes[e] actiones inhibeantur. Sabinus & Cassius putant, pretium quoque noxæ deditorum imputari debere. quod Pomponius probat, & est verum. nā & si seruus indefensus ductus sit, æstimatio eius imputanda est. Certè non tantùm duplationis, sed & cōdictionis rationem habendā. Iulianus putat furti[f] faciendi tempus spectandum esse, an eiusdem familiæ sint serui. nam si hi qui plurium dominorum erunt, vnius esse postea cœperint, locus[g] edicto non erit.[h]

XXXII. CALLISTRATVS libro secundo Edicti monitorij

IS qui in aliena potestate est, si noxam cōmisisse dicatur, si[i] non defendatur, ducitur. & si præsens est dominus, tradere eum, & de dolo[k] malo promittere debet.

XXXIII. POMPONIVS libro quartodecimo ad Sabinum

NOxali iudicio inuitus nemo cogitur alium defendere: sed carere debet eo quem non defendit si seruus[l] est. quòd si liber est qui[m] in potestate sit, indistinctè ipsi sui defensio danda est.

De filiofamilias.

XXXIIII. IVLIANVS libro quarto ad Vrseium Ferocem

QVotiens enim nemo filiumfamilias ex causa delicti defendit, in eum iudicium datur.

XXXV. VLPIANVS libro quadragesimo primo ad Sabinum

ET[n] si condemnatus fuerit filius, iudicatum facere debet: tenet enim condemnatio. quinimmo etiam illud dicendum est, patrem quoque post condemnationem filij duntaxat de peculio posse conueniri.

Dominus conuenitur, licet res ab eo possit auferri.

XXXVI. IDEM libro trigesimo septimo ad Edictum

SI quis seruum pigneratum, deinde à debitore subreptum, emerit à debitore, nomine eius furti tenebitur domino serui adquisito. nec oberit quòd Seruiana[o] potest ei homo[p] auocari. Idémque & si à minore quis vigintiquinque annis emerit, vel in fraudem creditorum sciēs: hi enim, quamuis auferri eis dominium possit, interim tamen conueniendi sunt.

XXXVII. TRYPHONINVS libro XV. Disputationum

SI alienus seruus furtū mihi fecerit, qui postea in meū dominium peruenerit, extinguitur furti actio, quæ mihi competierat, nondum in iudicium deducta. nec si postea alienauero eum quem ante litem contestatam emeram, furti actio restaurabitur. quòd si post litem contestatam eum redemero, condemnandus erit venditor:

XXXVIII. VLPIANVS libro trigesimo septimo ad Edictum

QVemadmodum si alij vēdidisset. parui enim refert, cui vēdiderit, aduersario an alij. suáque culpa litis æstimationem sublaturum[q] qui vendendo noxæ deditionem sibi ademit.

Derelictus seruus.

Iulianus autem libro vicensimo secūdo[r] digestorū scribit, si seruum pro derelicto habeā qui tibi furtum fecerat, liberari me: quia statim meus esse desinit. ne eius nomine qui sine domino sit, furti sit actio. Si seruus meus rē tuā subtraxerit, & vēdiderit, túque nūmos quos ex pretio habebat, ei excussēris, locus erit furti actioni vltro citróque: nā & tu aduersus me furti ages noxali serui nomine, & ego aduersus te nūmorū nomine. Sed & si seruo creditoris mei soluerim nummos, vt is eos domino suo det, æque locus erit furti actioni, si is nummos acceptos interceperit.

De seruo communi.

XXXVIIII. IVLIANVS libro nono Digestorum

SI plurium seruus furtum fecerit, & omnes[s] dolo fecerint quo minus eum in potestate haberent, subsequi debet prætor iuris ciuilis actione,[t] & iudicium honorarium quod ex hac causa pollicetur, in eū dare, quē actor elegerit. neque enim amplius præstare actori debet quàm vt detracta noxæ deditione agere possit cum eo, cum[v] noxali iudicio experiri potuisset, si seruus exhiberetur.

Satisdatio.

Qui alienum seruum suum esse fatetur, quāuis noxali actione obligetur, nihilo minus causa cognita satisdare debet. qui autem pro[x] seruo conuenitur, satisdatione onerandus non est: nō enim offert se defension[y] alieni serui.

Si quis dicet dominum dolo fecisse quo minus in potestate eius seruus esset, ille autem cōtendat eum seruum ab alio defendi cum satisdatione, doli mali exceptioni locus erit. Sed & si post iudicium acceptum cum domino seruus apparuerit, & quia non defendebatur ductus sit, exceptione doli mali posita[z] dominus absoluetur. Sed & mortuo seruo antequam iudicium accipiatur, omnino hac actione non tenebitur dominus.

XL. IDEM libro vicensimo secundo Digestorum

SI seruus legatus ante aditam hereditatem rem heredis futuri subtraxerit, poterit is cū legatario qui legatum agnouerit, furti agere. sed si idem seruus hereditariā rem subtraxerit, furti actio cessabit: quia huiusmodi rerum furtum non fit. ad exhibendum autem actio competit.

XLI. IDEM libro secundo ad Vrseium Ferocem

CVm seruus communis alteri dominorum damnum iniuria dedit, ideirco legis Aquiliæ actio non est, quia si extraneo damnum dedisset, cum altero insolidum lege Aquilia agi posset. sicuti cum[A] seruus communis furtum fecerit, cum altero domino furti agi non potest, sed communi diuidundo agi potest.

XLII. VLPIANVS libro trigensimo septimo ad Edictum

SI ad libertatem proclamauerit is cuius nomine noxale iudicium susceptum est, sustineri debet id iudicium quoad de statu eius iudicetur. & sic et si quidem seruus fuerit pronuntiatus, noxale iudicium exercebitur: si liber, inutile videbitur. Si quis pro seruo mortuo, ignorans eum decessisse, noxale iudicium acceperit, absolui debet: quia desit verum esse propter eū dare oportere. Hæ actiones perpetuæ[B] sunt, locumque habebunt tamdiu quamdiu serui dedendi facultatem habemus. nec tantùm nobis verùetiā successoribus nostris competēt. itē aduersus successores: sed nō quasi[C] in successores, sed iure dominij. Proinde & si seruus[D] ad alium peruenisse proponatur, iure dominij noxali iudicio nouus dominus cōuenietur.

Locus delicti.

XLIII. POMPONIVS libro octauo Epistularum

SErui quorum noxa caput sequitur, ibi defendēdi sunt, vbi delinquisse arguentur. itaque seruos dominus eodem loco exhibere debet, vbi vim intulisse dicētur. & carere omnium dominio potest, si eos non defendat.

LIBER DECIMVS.

FINIVM[E] REGVNDORVM.

Mixta actio.

PAVLVS libro vicensimo tertio ad Edictum

FINIVM regundorum actio in personam est, licet pro[F] vindicatione rei est.

II. VLPIANVS libro vnodecimo ad Edictum

HAec actio pertinet ad prædia rustica, quamuis ædificia interueniant. neque enim multum interest, arbores quis in confinio, an ædificium[G] ponat.

Adiudicatio.

Iudici finium regundorum permittitur, vt vbi non possit dirimere fines, adiudicatione controuersiam dirimat. & si fortè amouendæ veteris obscuritatis gratia per aliam regionem fines dirigere iudex velit, potest hoc facere per adiudicationem[H] & condemnationem.

III. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

QVo casu opus est vt ex alterutrius prædio alij adiudicādū sit. quo nomine is cui adiudicatur, inuicem pro eo quod ei adiudicatur, certa pecunia cōdēnādus est.

IIII. PAVLVS libro vicensimo tertio ad Edictum

SEd & loci vnius controuersia in partes scindi adiudicationibus potest, prout cuiusque dominium in eo loco iudex compererit.

Id quod interest.

In iudicio finiū regūdorū etiā eius ratio fit, quod interest. quid enim si quis aliquā vtilitatē ex eo loco perceperit, quē vicini esse appareat? non[I] inique dānatio eo nomine fiet. Sed & si mēsor ab altero[K] solo conductus sit, cōdemnatio erit facienda eius qui non conduxit, in partem mercedis.

Fructus.

Post litem autem contestatam etiam fructus venient in hoc iudicio:[L] nam & culpa & dolus exinde præstantur. sed ante iudicium percepti non omnimodo hoc in iudicium venient: aut enim bona fide percepit, & lucrari eum oportet, si eos consumpserit: aut mala fide, & condici oportet. Sed & si quis iudici non pareat in succidenda arbore,

---

a Coniunge l. eorum de damn. inf.
b sine
c aliquod alioquin
d vnus liber
e & sequentes
f sed & furti
g locum
h fore
i & non
k quod venenū ei non dederit. l. & eleganter. §. non solum. ī. de do. ma.
l verius est. melior est Flor. lectio cum saepe discrimen statuere voluit inter seruum et liberum.
m quamuis
n Coniūge l. 17. de iud. l. 9. de vi. dis. furt.
o Hac propriè quasi Seruiana vnica. ut. §. Item Serui. ana. Inst. de actio.
p is homo
q sublaturum. quam sublatione malam. vel. sublaturus est: nam venditor vendēdo non tollit. sed subit litis æstimationem.
r lib. 23. Dige.
s omnes domini. addictum est domini ab aliquo interpretē, quod tamē nihil necesse fuit.
t actione.
v cum quo
x pro suo
y defensioni
z opposita
A & cum
B Imitātur naturā eorū actionum, ex quibus proficiscitur ergo si perpetua sunt, vt furti manifesti actio, §. 1. de perpet. & temporal. act. noxales quoque perpetuæ sunt si annales, vt rapina actio in triplū, §. 1. vi bono. rapt. Inst. annales quoque sunt.
C quasi iure successionis.
D seruus meus
E In hunc tractatū vide Iulij Frontini libellū, & in ipsum Aggeni vrbici commentarium.
F per vindicationem
G Aedificio omnino posito, actio finium regundorū vetita cōpetit, tametsi directā deneget Paulus. l. sed & loci. §. vlt. infrà eo.
H per adiudicationem. Redditur esse. adiudicationem, ostendit §. vlt. de off. iudic. Insti. & l. sequens.
I an inique
K alterutro
L in hoc iudicium.

arbore, vel ædificio in fine posito deponédo, partéue eius, condemnabitur.

Cognitio de crimine.

4 Si dicantur termini deiecti vel exarati, iudex qui de crimine cognoscit, etiam de finibus cognoscere potest.

5 Si alter fundus duorum alter trium sit, potest iudex vni parti adiudicare locum de quo quæritur, licet plures dominos habeat: quoniam magis fundo[a] quàm personis adiudicari fines[b] intelleguntur. hic autem cum fit adiudicatio pluribus, vnusquisque portionem habebit,[c] quam in fundo habet: & pro indiuiso.

De communi fundo.

6 Qui communem fundum[d] habent, inter se non condemnantur: neque enim inter ipsos accipi videtur iudicium. 7 Si communem fundum ego & tu habemus, & vicinum fundum ego solus, an[e] finium regundorum iudicium accipere possumus? & scribit Pōponius, non posse nos accipere: quia ego & socius meus in hac actione aduersarij esse non possumus, sed vnius loco habemur. idem Pomponius ne vtile quidem iudicium dandum dicit: cum possit qui proprium habeat, vel communem vel proprium fundum alienare, & sic experiri. 8 Non solùm autem inter duos fundos, verumetiam inter tres pluréſve fundos accipi iudicium finium regundorum potest. veluti si singuli[f] plurium fundorum confines[g] sunt, trium fortè vel quattuor.

Cui competit hæc actio.

9 Finium regundorum actio & in agris vectigalibus, & inter eos qui vsumfructum habent, vel fructuarium & dominum proprietatis vicini fundi, & inter eos qui iure pignoris possident, competere potest.

Differentia prædiorum rusticorum & vrbanorum.

10 Hoc iudicium locum habet in confinio prædiorum rusticorum. vrbanorum displicuit. neque enim confines hi, sed magis vicini dicuntur: & ea communibus parietibus plerumque disterminantur. & ideo etsi in agris ædificia iuncta sint, locus huic actioni nō erit. Et in vrbe hortorum latitudo contingere[h] potest, vt etiā finium regundorum agi possit. Si inter[i] via publica interuenit, confinium non intellegitur: & ideo finium regundorū agi nō potest.

V. IDEM libro quintodecimo ad Sabinum

QVia magis in confinio meo via publica vel flumen sit, quàm ager vicini.

VI. IDEM libro vicensimo tertio ad Edictum

SEd si riuus priuatus interuenit, finium regundorum agi potest.

VII. MODESTINVS libro decimo Pandectarum

DE modo[k] agrorum arbitri dátur. & is qui maiorem locum in territorio habere dicitur, ceteris qui minorem locum possident, integrum locum adsignare compellitur. idque ita rescriptum est.

VIII. VLPIANVS libro sexto Opinionum

SI irruptione fluminis fines agri confudit inundatio, ideóque vsurpandi quibusdam loca in quibus ius non habent, occasionem præstat, præses prouinciæ alieno eos abstinere, & domino suum restitui, terminósque per mensorem declarari iubet.

De officio iudicis.

1 Ad officium de finibus cognoscentis pertinet mēsores mittere, & per eos dirimere ipsam finium quæstionem vt[l] æquum est, si ita res exigit oculisque[m] suis subiectis locis.

VIIII. IVLIANVS libro octauo Digestorum

IVdicium finiū regundorum manet, quamuis socij communi diuidundo egerint, vel alienauerint fundum.

Iudicium duplex.

X. IDEM libro quinquagensimo primo Digestorum

IVdicium communi diuidundo, familiæ erciscundæ, finium regūdorum tale est, vt in eo singulæ personæ duplex ius habeant agentis,[n] & eius quo cum agitur.

Census & monumenta.

XI. PAPINIANVS libro secundo Responsorum

IN finalibus quæstionibus vetera monumenta, census auctoritas ante litem inchoatam ordinati sequenda est: modò si non varietate successionum, & arbitrio possessorum fines additis vel detractis agris postea permutatos probetur.

XII. CALLISTRATVS libro tertio Responsorum

EOs terminos, quantum ad dominij quæstionem pertinet, obseruari oportere fundorū, quos demōstrauit is qui vtriusque prædij dominus fuit, cū alterum eorum venderet non enim termini qui singulos fundos separabant,[o] obseruari debent, sed demonstratio adfinium nouos[p] fines inter fundos constituere.

XIII. GAIVS libro quarto ad Legem duodecim tabularum

SCiendum est in[q] actione finium regūdorum illud seruandum esse, quod ad exemplum quodammodo eius legis scriptum est, quam Athenis Solonem dicitur tulisse: nam illic ita est: ΕΑΝ ΤΙΣ ΑΙΜΑΣΙΑΝ ΠΑΡ' ΑΛΛΟΤΡΙΩ ΧΩΡΙΩ ΟΡΥΓΗ, ΤΟΝ ΟΡΟΝ ΜΗ ΠΑΡΑΒΑΙΝΕΙΝ. ΕΑΝ ΤΕΙΧΙΟΝ, ΠΟΔΑ ΑΠΟΛΙΠΕΙΝ. ΕΑΝ ΔΕ ΟΙΚΗΜΑ, ΔΥΟ ΠΟΔΑΣ. ΕΑΝ ΔΕ ΤΑΦΟΝ Η ΒΟΘΡΟΝ ΟΡΥΤΤΗ, ΟΣΟΝ ΤΟ ΒΑΘΟΣ Η, ΤΟΣΟΥΤΟΝ ΑΠΟΛΙΠΕΙΝ. ΕΑΝ ΔΕ ΦΡΕΑΡ, ΟΡΓΥΙΑΝ. ΕΛΑΙΑΝ ΔΕ ΚΑΙ ΣΥΚΗΝ, ΕΝΝΕΑ ΠΟΔΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥ ΑΛΛΟΤΡΙΟΥ ΦΥΤΕΥΕΙΝ. ΤΑ ΔΕ ΑΛΛΑ ΔΕΝΔΡΑ, ΠΕΝΤΕ[r] ΠΟΔΑΣ.

FAMILIÆ ERCISCVNDÆ

TIT. II.

Causa huius actionis.

GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

HAec actio proficiscitur e lege duodecim tabularum. namque coheredibus volentibus a communione discedere, necessarium videbatur aliquam actionem constitui, qua[s] inter eos res hereditariæ distribuerentur. quæ quidem actio nihilo minus ei quoque ipso iure competit qui suam partem non possidet. sed si is qui possidet, neget eum sibi coheredem esse, potest eum excludere per hanc exceptionem, SI IN EA RE QVA DE AGITVR, PRAEIVDICIVM HEREDITATI NON FIAT: quòd si possideat eam partem, licet negetur esse coheres, nō nocet talis exceptio. quo fit vt eo casu ipse iudex apud quem hoc iudicium agitur, cognoscat an coheres sit. nisi enim[t] coheres sit, neque adiudicari quicquam ei oportet, neque aduersarius ei condemnandus est.

Quæ hereditas diuiditur.

II. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

PEr familiæ erciscundæ actionem diuiditur hereditas: siue ex testamento siue ab intestato siue ex lege duodecim tabularū siue ex aliqua[v] lege deferatur hereditas, vel ex senatusconsulto, vel etiam constitutione. & generaliter eorum duntaxat diuidi hereditas potest, quorum[x] peti potest hereditas. 1 Si quarta ad aliquem[y] ex constitutione Diui Pij adrogatum deferatur, quia hic neque heres neque bonorū possessor sit, vtile erit familiæ erciscundæ iudicium necessarium. Item si filiusfamilias militis peculium sit, fortius defendi potest, hereditatem effectam per constitutiones: & ideo hoc[z] iudicio locus erit. 3 In familiæ erciscundæ iudicio vnusquisque heredum & rei & actoris partes sustinet. 4 Dubitandum autem non est, quin familiæ erciscundæ iudicium & inter pauciores heredes ex pluribus accipi possit.

De debitis & creditis.

5 In hoc iudicium etsi nomina non veniūt, tamen si stipulationes interpositæ fuerint de diuisione eorum,[A] vt caueatur ei, & [vt] alter alteri mandet actiones, procuratorémque eum in suam rem faciat: stabitur diuisioni.

III. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

PLane ad officium iudicis nonnumquam pertinet, vt debita & credita singulis pro solido, aliis alia adtribuat: quia sæpe & solutio & exactio partium non minima incommoda habet. Nec tamen scilicet hæc adtributio illud efficit, vt quis solus totum debeat, vel totum alicui soli debeatur: sed vt siue agendum sit, partim suo partim procuratorio nomine agat: siue cum eo agatur, partim suo partim procuratorio nomine conueniatur. Nam licet libera potestas {esse} maneat creditoribus cum singulis experiundi, tamen & his libera potestas est suo loco substituendi eos, in quos onera actionis officio iudicis translata sunt.

Quæ res diuiduntur.

IIII. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

CEteræ itaque res præter nomina, veniunt in hoc iudicium. Sin autem nomen vni ex heredibus legatum sit, iudicio familiæ erciscundæ hoc heres consequitur. 1 Mala medicamenta & venena veniunt quidem in[B] iudicium, sed iudex omnino interponere se in his nō debet: boni enim & innocentis viri officio eum fungi oportet. Tantundem debebit facere & in libris improbatæ lectionis, magicis[C] fortè, vel his similibus: hæc enim omnia protinus corrumpenda sunt. 2 Sed & si quid ex peculatu vel ex sacrilegio adquæsitum[D] erit, vel vi aut[E] latrocinio aut adgressura, hoc non diuidetur.

De tabulis & cautionibus.

Sed & tabulas testamenti debebit aut apud eum qui ex maiore parte heres est, iubere manere, aut in æde deponi. Nam & Labeo scribit, vendita hereditate tabulas testamenti

menti descriptas deponi oportere. heredem enim exemplum debere dare: tabulas verò authenticas ipsum retinere,[a] aut in æde deponere.

a tenere.

V. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

SI quæ sunt cautiones hereditariæ, eas iudex curare debet, vt apud eum maneant qui maiore ex parte heres sit: ceteri descriptum & recognitum faciant,[b] cautione interposita, vt cum res exegerit, ipsæ exhibeantur. Si omnes iisdem ex partibus heredes sint, nec inter eos conueniat, apud quem potius esse debeant, sortiri eos oportet: aut ex consensu, vel suffragio eligendus est amicus, apud quem deponantur: vel in æde sacra deponi debent.

b faciat.

VI. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

NAm ad licitationem rem deducere, vt qui licitatione vicit hic habeat instrumenta hereditaria, nõ placet neque mihi neque Pomponio.

Res inter alios iudicata.

VII. VENVLEIVS libro septimo Stipulationum

SI heres vnus, cum[c] sub condicione adiectum coheredem, aut apud hostes adiectum {eo} haberet, dixerit se heredem esse, & actione experiatur vicerit, deinde condicio heredis exciterit, vel postliminio redierit, an victoriæ cõmodum debeat cum eo communicari? nam[d] indubitatè iudicati actio ei in solidum competit. &[e] electionem coheredi dandam, id est[f] aut communicandam[g] eam, aut experiundi faciendam[h] potestatem huic qui post victoriam coheredis effectus sit heres, aut reuersus sit in ciuitatem. Idémque obseruandum, si postea natus sit postumus: non enim his personis silentium imputari potest, cum ad hereditatem post victoriam coheredis peruenerint.

c cùm sub cõditione, aut apud hostes adiectum cohæredé haberet, dixerit se, al. cùm sub condicione adiectũ cohæredé aut apud hostes addictum haberet, dixerit se
d an indubitatè
e & puto electionem
f Consus est, aut victorem debere cohæredi communicare actionem iudicati natam ex victoria, aut pro parte rãrum ex aequo, & potestatem cohæredi facere experiundi prima actione
g communicandi
h potestatem faciendi

De rationibus.

VIII. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

POmponius scribit, si vni ex heredibus prælegatæ fuerint rationes, non prius ei tradendas quàm coheredes descripserint. Nã & si seruus actor, inquit, fuerit legatus,[i] non aliàs eum tradẽdum quàm rationes reddiderit. Nos videbimus numquid & cautio sit interponẽda: vt quoties desideratæ fuerint rationes, vel actor prælegatus, copia eorum fiat: plerumque enim authenticæ rationes sunt necessariæ actori ad instruenda ea quæ postea emergunt ad notitiam eius spectantia. & necessarium est cautionem ab eo super hoc coheredibus præstari. idem Pomponius.

i prælegatus.

De columbis & aliis huiusmodi.

1 Pomponius ait, columbas[k] quæ emitti solẽt de columVario, venire in familiæ herciscundæ iudiciũ: cum nostræ sint tamdiu quamdiu consuetudinem habeant ad nos reuertendi. quare si quis eas adprehendisset, furti nobis cõpetit actio. Idem & in apibus dicitur: quia in patrimonio nostro computantur. Sed & si quid è pecoribus nostris à bestia ereptum sit, venire in familiæ erciscundæ iudicium putat, si feram euaserit: nam magis esse, vt non desinat nostrum esse, inquit, quod à lupo eripitur vel alia bestia, tamdiu quamdiu ab eo fuerit consumptum.

k & columbas

VIIII. PAVLVS libro vicensimo tertio ad Edictum

VEniunt in hoc iudicium res quas heredes vsuceperunt, cùm defuncto traditæ essent. hæ quoque res quæ heredibus traditæ sunt, cum defunctus emisset:

X. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

ITem prædia quæ nostri patrimonij sunt: sed & vectigalia, vel superficiaria: nec minus hæ quoque res, quas alienas defunctus bona fide possidet.[l]

l possedit.

XI. PAVLVS libro vicensimo tertio ad Edictum

PArtum quoque editum[m] & post aditã hereditatem,

XII. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

ET post litem contestatam Sabinus scribit in familiæ erciscundæ iudiciũ venire, & adiudicari posse. Idem erit & si seruus hereditarius ab extraneo aliquid datũ sit.

De re legata sub condicione.

1 Res quæ sub condicione legata est, interim heredum[m] est: & ideo venit in familiæ erciscundæ iudicium, & adiudicari potest, cum sua scilicet causa: vt existente condicione eximatur ab eo cui adiudicata est: aut deficiente condicione ad eos reuertatur, à quibus[n] relicta est. Idem & in statulibero dicitur: qui interim est heredum, existẽte[o] antem condicione ad libertatem perueniat.

m hæreditatis
n quibus, si quære ... legat quibus, manifestum mendum est
o donec existente

XIII. PAPINIANVS libro septimo Quæstionum

ALienationes enim post iudicium acceptum interdictæ sunt, dumtaxat voluntariæ: nõ quæ vetustiorem causam & originem iuris habent necessariam.

XIIII. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

SEd & si vsucapio fuerit cœpta ab eo qui heres nõ erat, ante litem contestatam, & postea impleta fuerit, rem de iudicio subducit.

De vsufructu.

1 Vsusfructus an in[p] iudiciũ deducatur quæritur: vt puta si deducto vsufructu fundus fuit[q] ab heredibus[q] legatus:

p in hoc iudicium
q Detracto vel nudo, ab, magna pars ... abscondit, quæ restitutio ex Pand. Flor. ...

XV. PAVLVS libro vicensimo tertio ad Edictum

VEl si seruo hereditario vsusfructus legatus sit: nec enim à persona discedere sine interitu sui potest.

XVI. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

ET puto officio iudicis contineri, vt si volent heredes à communione vsusfructus discedere, morem[r] ei gerat cautionibus interpositis. Iulianus ait, si alij fundum alij vsumfructum fundi iudex adiudicauerit, nõ communicari vsumfructum. Vsusfructus & ex certo tempore & vsque ad certum tempus & alternis annis adiudicari potest. Id quod amnis fundo post litem contestatã illuit,[s] æquè venit in hoc iudicium. Sed & si dolo vel[t] culpa quid in vsumfructum ab vno ex heredibus factum sit, hoc quoque in iudicium venire Pomponius ait. Nam & omnia quæ quis in hereditate dolo aut culpa fecerit, in iudicium familiæ erciscundæ veniunt. sic tamen, si quasi heres fecerit. Et ideo si viuo testatore vnus ex heredibus pecuniam sustulerit, in familiæ erciscundæ iudicium ea non venit: quia tunc nondum heres erat. vbi autem quasi heres fecit, etsi aliam præterea quis actionem habeat, tamen teneri eum familiæ erciscundæ iudicio Iulianus scribit.

r morem ei
s alluit, quod verius est ... tamen ... dum sit ...
t & culpa

De damno dato à coherede.

4 Denique[v] ait, si vnus ex heredibus rationes hereditarias deleuerit vel interleuerit, teneri quidẽ lege Aquilia, quasi corruperit: non minus autem etiam familiæ erciscundæ iudicio. 5 Item si seruus hereditarius propriam rem heredum vnius subripuerit, Ofilius ait, esse familiæ erciscundæ actionem, & communi diuidundo. furtique actionem cessare. Quare agentem familiæ erciscundę iudicio consecuturum, vt aut ei seruus adiudicetur, aut litis æstimatio in simplum offeratur.

v Idémque

XVII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

DAmno commisso ab vno herede, conueniens[x] est dicere, simpli habendam æstimationem in familiæ erciscundæ iudicio.

x conueniens esse dicetur, ...

XVIII. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

HIs consequenter Iulianus[y] ait, si ex pluribus heredibus vni seruus sit generaliter per optionem legatus, & heredes Stichum tabulas hereditarias interleuisse dicant vel corrupisse, & propter hoc renuntiauerint, ne optaretur seruus, deinde optatus vindicetur, poterunt, si eis vindicetur, doli mali exceptione vti: & de seruo quæstionem habere.

y vt Iulianus

Quæstio de morte defuncti.

2 Sed an in familiæ erciscundæ iudicium de morte testatoris vel de morte vxoris liberorúmque suorum habebunt quæstionem heredes, quæritur: & rectissimè Pomponius ait, hęc ad diuisionem rerum hereditariarum non pertinere.

Voluntas defuncti.

Idem[z] quærit, si quis testamento cauerit, vt seruus exportandus veneat, officio familiæ erciscundę iudicis contineri, vt voluntas defuncti non intercidat. Sed & cum monumentum iussit testator fieri, familiæ erciscundæ agent[A] vt fiat. Idem tamẽ temptat, quia heredum interest quos ius monumenti sequitur, præscriptis verbis posse eos experiri, vt monumentum fiat.

z Idémque ait
A agetur. Quod si heredes ... pontificale auctoritate compellentur ad obsequium supremæ voluntatis l. heredes ... de pet. her.

Vsura sumptuum.

3 Sumptuum quos vnus ex heredibus bona fide fecerit, vsuras quoque consequi potest à coherede ex die moræ secũdum rescriptum Imperatorum Seueri & Antonini.

Solutio debitorum.

4 Celsus etiam illud eleganter ad Icit, coheredem, etsi nõ soluit, habere familiæ erciscundæ iudicium, vt cogatur coheres soluere: cum aliàs non sit liberaturus rẽ creditor, nisi in solidum ei satisfiat. 5 Si filiusfamilias patri[B] heres pro parte extitisset, & à creditoribus peculiaribus conuenitur: cum paratus sit soluere ad omne quod debetur, per doli exceptionem consequetur à creditoribus mandari sibi actiones. sed etiam familiæ erciscundæ iudicium cum coheredibus habet. 6 Cum[C] vnus ex heredibus legatum exsoluit ei qui missus fuerat in possessionem legatorum seruandorum causa, putat Papinianus, & verum est, familiæ erciscundæ iudicium ei competere aduersus coheredes: quia non aliàs discederet legatarius à possessione quam vice pignoris erat consecutus, quàm si totum ei legatum fuisset exsolutum. 7 Sed & si quis Titio debitum soluerit, ne pignus veniret, Neratius scribit, familiæ erciscundæ iudicio eum posse experiri.

B cum patri
C sed & cum

XVIIII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

ITem ex diuerso similiter prospicere iudex debet, vt quod vnus ex heredibus ex re hereditaria percepit, stipulatiſ

pulatúrve est, non ad eius solius lucrum pertineat. Quæ ita scilicet consequetur iudex, si aut reputationes inter eos fecerit, aut si curauerit cautiones interponi, quibus inter eos communicentur commoda & incommoda.

De collatione dotis.

XX. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

SI filia nupta quæ dotem conferre debuit, per errorem coheredum ita cauit, vt quod à marito recuperasset, pro partibus hereditariis solueret, nihilo minus arbitrum familiæ erciscundæ sic arbitraturum Papinianus scribit, vt etiam si constante matrimonio ipsa diem suum obierit, conferatur dos. nam imperitia, inquit, coheredum iurisdi-
1 ctionis formam mutare nõ potuit. Si filiusfamilias iussu patris obligatus sit, debebit hoc debitum præcipere. sed & si in rem patris vertit, idem placet. & si de peculio, pe-
a culium præcipiet[a]. & ita Imperator noster rescripsit.
2 Hoc amplius filiusfamilias heres institutus dotem vxoris suæ præcipiet, nec immeritò: quia ipse onera matrimonii sustinet. integram igitur dotem præcipiet: & cauebit defensum iri coheredes qui ex stipulatu possint conueniri. idem & si alius dotẽ dedit, & stipulatus est. nec solum
b vxoris suę dotem, sed etiam filii sui vxoris: quasi hoc[b] quoque matrimonii onus ad ipsum spectet: quia filii onera & nurus ipse adgnoscere necesse habet. Præcipere autẽ non solùm patri datam dotem filium oportere, verumetiam
c ipsi[c] filio Marcellus scribit: sed filio datam tamdiu quamdiu peculium patitur, vel in rem patris versum sit.

Diuisio facta à patre.

3 Si pater inter filios sine scriptura bona diuisit, & onera æris alieni pro modo possessionum distribuit, non videri simplicem donationem, sed potius supremi iudicii diuisionem Papinianus ait. Planè, inquit, si creditores eos pro portionibus hereditariis conueniant, & vnus placita detrectet, posse cum eo præscriptis verbis agi, quasi certa lege permutationem fecerint: scilicet si omnes res diuisæ
4 sint. Familiæ erciscundæ iudicium amplius quàm semel
d agi non potest, nisi causa cognita[d]. quod si quædam res
e indiuisæ relictę sunt, communi diuidũdo de his agi potest[e].

Onus æris alieni.

5 Papinianus ait, si vni ex heredibus onus æris alieni iniungitur citra speciem legati, officio iudicis familiæ erciscundæ cognoscentis suscipere eum id oportere: sed non vltra dodrantem portionis suæ, vt quadrantem illibatum
f habeat. indemnis[f] igitur coheredes suos præstare cauebit.

Præceptio.

Idem scribit, & si filius in muneribus publicis in quibus
g pater ei consensit, reliquatus[g] est, & pro parte heres scriptus est, hoc quoque debere præcipere: quia & hoc patris æs alienum fuit. sed si qua munera post mortem patris suscepit, ab his heredes patris soluti sunt. Neratius autẽ re-
h spondit[h], cum qui plures filios haberet, vnũ ex filiis ΑΓΩ-
i ΝΟΘΕΣΙΑΝ[i] suscepturum professum esse: & prius quam honore fungeretur mortuum esse, omnibus filiis heredibus institutis: & quæsitum esse, an is filius quod in eam rem impedisset, familiæ erciscundæ consequatur, atque respondisse nulla actione idem[k] consequi posse. quod
k meritò displicet. debet itaque hoc in familiæ erciscundæ
6 iudicium venire. Item Papinianus scribit, si maritus alterum ex heredibus onus dotis soluendæ quæ in stipulationem venit, suscipere iussit, & mulier aduersus vtrumque dirigat dotis petitionem, coheredem esse defendendum ab eo qui suscipere onus iussus est. Sed legata quę ab vtroque pro dote data, electa dote retinentur, in compendio coheredis esse qui debito leuatur, non oportet. videlicet vt coheres qui onus æris alieni suscepit, officio iudicis legatum consequatur: & verum est hoc, nisi aliud testator edixit. Idem scribit, quod vni ex coheredibus statuliber conditionis implendę nomine dedit de peculio, in hoc iudicium non venire, nec communicari debere.

XXI. PAVLVS libro vicesimotertio ad Edictum

l IDem & [l] in communi diuidundo.

De thesauro.

XXII. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

ITem Labeo scribit, si vnus heredum thensaurum relictum à testatore effodit, familiæ erciscundæ iudicio eũ teneri, & si cum extraneo conscio partitus sit.

Adiudicatio.

1 Familiæ[m] erciscundę iudex ita potest pluribus eandem
m rem adiudicare, si aut pluribus fuerit vnius rei præceptio relicta. vbi etiam necessitatem facere Pomponius scribit, vt pluribus adiudicetur: vel si certam partem vnicuique coheredum adsignet: sed potest etiam licitatione admissa
2 vni rem adiudicare. Sed & regionibus diuisum fundum posse adiudicare secundum diuisionem, nemo dubitauerit. Sed etiam cum adiudicat, poterit imponere aliquam seruitutem, vt alium alii seruum faciat ex his quos adiudi-
n cat. sed si purè alii[n] adiudicauerit fundum, alium adiudicando amplius seruitutem imponere non poterit.

Præstationes.

3 Familiæ erciscundæ iudicium ex duobus constat: id est rebus atque præstationibus: quæ sunt personales actiones.
4 Papinianus de re quæ apud hostes est, Marcellum re-
o prehendit, quòd non putat in præstationes[o] eius rei venire in familiæ erciscundæ iudicium quæ apud hostes est:
p quid[p] enim impedimentum est rei præstationem venire, cùm & ipsa veniat.

XXIII. PAVLVS libro vicesimotertio ad Edictum

PRopter spem postliminii: scilicet cum cautione: quia possunt non reuerti. nisi si tantùm æstimatur sit dubius euentus.

XXIIII. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

SEd & eius rei quæ in rebus humanis esse desiit, veniũt præstationes. & ego Papiniano consentio.

Inter quos locum habeat hoc iudicium.

Familiæ erciscundæ iudicium & inter bonorum possessores, & inter eum cui restituta est hereditas ex Trebelliano senatusconsulto, & ceteros honorarios successores locum habet.

XXV. PAVLVS libro vicesimotertio ad Edictum

q HEredes eius qui apud hostes decessit, hoc iudicium[q] experiri possunt. Si miles alium castrensium alium ceterorum bonorum heredem fecerit, non est locus familiæ erciscundæ iudicio: diuisum est enim per constitutiones inter eos patrimonium. quemadmodum cessat familiæ erciscundæ iudicium, cum nihil in corporibus, sed om-
1 nia in nominibus sunt[r]. Quantũ verò ad accipiendam
r familiæ erciscundæ iudicium, nihil interest possideat quis hereditatem nec ne.

Vna actio de pluribus rebus.

2 De pluribus hereditatibus quæ inter eosdem ex diuersis causis communes sint, vnum familiæ erciscundæ iudi-
3 cium sumi potest. Si inter me & te Titiana hereditas communis sit, inter me autem & te & Titium Seiana, posse vnum iudicium accipi inter tres Pomponius scribit.
4 Item si plures hereditates inter nos communes sint,
s possumus de vna familiæ erciscundæ iudicium[s] experiri.
5 Si testator rem communem cum extraneo habebat, si-
t ue rei suæ partem alicui legauit, aut[t] heres ante iudicium familiæ erciscundæ acceptum partem suam alienauit, ad officium iudicis pertinet, vt eam partem quæ testatoris fuit, alicui iubeat tradi.

Quod veniat in hoc iudicium.

6 Quod pro emptore vel pro donato, puta, coheres possidet, in familiæ erciscundæ iudicium venire negat Pom-
7 ponius. Idem scribit, cum ego & tu heredes Titio extitissemus, si tu partem fundi quem totum hereditarium
v dicebas[v], à Sempronio petieris, & victus fueris, mox eandem partem à Sempronio emero, & traditus mihi fuerit,
x agente te familiæ erciscundæ iudicio, non veniet[x] non solum hoc quod pro herede possidetur, sed nec id quod pro emptore: cum enim per iudicem priorem apparuit, totam non esse hereditatis, quemadmodum in familiæ erciscundæ iudicium veniat?

De iis, quæ diuisionem non recipiunt.

8 An ea stipulatio qua singuli heredes insolidum habent actionem, veniat in hoc iudicium, dubitatur: veluti si is qui viam, iter, actus stipulatus erat, decesserit: quia talis stipulatio per legem duodecim tabularum non diuiditur:
y quia nec potest: sed verius est non venire eam in iudicium, sed omnibus insolidum competere actionem. & si[y] non præstetur via, pro parte hereditaria condemnationem fie-
9 ri oportet. Contra si promissor viæ decesserit pluribus heredibus institutis, nec diuiditur obligatio, nec dubium
z est quin duret: quoniam viam promittere[z] & is potest qui fundum non habet: igitur quia singuli insolidum tenentur, officio iudicis cautiones interponi debere, vt si quis ex his conuentus litis æstimationem præstiterit, id pro parte à ceteris consequatur. Idem dicendum est & si
10 testator viam legauerit. In illa quoq; stipulatione prospiciendum est coheredibus, si testator promiserat, NEQVE PER SE NEQVE PER HEREDEM SVVM FIERI QVOMINVS SIBI AGERE POSSIT: quoniam vno prohibente, insolidum committitur stipulatio: ne vnius factum ceteris damnosum sit.
11 Idẽ iuris est in pecunia promissa à testatore, si sub pœ-
A na promissa sit: nam licet hæc obligatio diuidatur per legem duodecim tabularum, tamen quia nihilum[A] prodest ad pœnam euitãdam partem suam soluere, siue nondum

a præcipit.
b huius quoque
c ipsius
d Causa insta, in qua quærẽda ...
e Hereditate ... consensu coheredum diuisa, hoc iudicio agi potest l. 1 C. co.
f indemnes
g obligatus
h respondit.
i Τὴν ἀγωνοθεσίαν ... Alciat. 1. parerg. c. 22.
k id consequi
l Item & in
m Item familiæ
n alium
o inter præstationes
p quod enim
q hoc iudicio
r Nomina enim, id est, debita ipso iure diuisa sunt. quo assiones hereditaria pro portionibus hereditariis in heredes trãsfeũt: nec manent communes, vt corpora, quæ per iudicem in partes diuisas distribuuntur: cum non nisi per partes pro indiuiso in heredes ipso iure trãsmittantur. l. ea, quæ. C. eod. l. non possumus. sup. Si pars hered. pet. Baro in manualibus.
s iudicio experiri.
t siue heres
v dicebat. à Semp.
x non solũ nõ veniet
y Sed & si
z Et tenetur actione personali ex stipulatu, ad id quod interest, si viam præstare non possit non est contraria l. 1 com. præd. sup. vt credidit Accur. in qua diuersa species tractatur.
A nihil prodest

soluta est pecunia, nec dies venit, prospiciendum est per cautionem, vt de indemnitate caueat per quem factũ fuerit ne omnis pecunia solueretur: aut vt caueat, se ei qui solidum[a] soluerit, partem præstaturum: siue etiam[b] soluit vnus vniuersam pecuniam quam defunctus promittit ne pœna committeretur, familiæ erciscundæ iudicio à coheredibus partes recipere poterit. Idem obseruatur in pignoribus †soluendis: nam nisi vniuersum quod debetur offeratur, iure pignus creditor vendere potest. 32 Si vnus ex coheredibus noxali iudicio seruum hereditarium defenderit, & litis æstimationem obtulerit, cum hoc expediret, id pro parte hoc iudicio consequatur. Idem est & si vnus legatorum nomine cauerit, ne in possessionem mitterẽtur. & omnino quæ pro parte expediri non possunt, si vnus cogente necessitate fecerit, familiæ erciscundæ iudicio locus est.

a in solidum
b tam soluit
† luendis

De dolo, & culpa.

33 Non tantùm dolum, sed & culpam in re hereditaria præstare debet coheres: quoniam cum coherede non contrahimus, sed incidimus in eum. non tamen diligentiam præstare debet, qualem diligens paterfamilias: quoniam hic propter suam partem causam habuit gerendi: & ideo negotiorum gestorum ei actio non competit. talem igitur diligentiam præstare debet, qualem in suis rebus. Eadẽ sunt, si duobus res legata sit: nam & hos coniunxit ad societatem non consensus, sed res. 34 Si incerto homine legato, & postea defuncto legatario aliquis ex heredibus legatarii non consentiendo impedierit legatum, is qui impedit, hoc iudicio ceteris quanti interfit eorum damnabitur. Idem[c] est si è contrario vnus ex heredibus, à quibus generaliter homo legatus est quem ipsi elegerint, noluerit consentire vt præstetur quem soluere omnibus expediebat: & ideo cõuenti à legatario iudicio, pluris damnati fuerint. 35 Item culpæ nomine tenetur qui cũ ante alios ipse adisset hereditatem, seruitutes prædiis hereditariis debitas passus est non vtendo amitti. 36 Si filius cum patrem defenderet, condemnatus soluerit vel viuo eo[d] vel post mortem, potest æquius dici, habere petitionẽ[d] à coherede in familiæ erciscundæ iudicio. 37 Iudex familiæ erciscundæ nihil debet indiuisum relinquere. Item curare debet vt de euictione caueatur his quibus adiudicat. 38 Si pecunia quæ domi relicta non est, per præceptionem relicta sit, vtrum vniuersa à coheredibus præstanda sit, an pro parte hereditaria, quemadmodum si pecunia in hereditate relicta esset, dubitatur. & magis dicendum est vt id præstandum sit, quod præstaretur, si pecunia esset inuenta.

c Idem etiam & si
d cum repetitionem

XXVI. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

Officio autem iudicis conuenit, iubere rem hereditariam venire vnam pluresve: pecuniámque ex pretio redactam ei numerari cui legata sit.

Res iudicata pro parte valere non potest.

XXVII. PAVLVS libro vicensimo tertio ad Edictum

In hoc iudicio condemnationes & absolutiones in omnium[e] persona faciendæ sunt: & ideo si in alicuius persona omissa sit damnatio, in ceterorum quoque persona quod fecit iudex non valebit: quia non potest ex vno iudicio res iudicata in partem valere, in partem non valere.

e *Qui quidem hoc iudicio egerunt: nã aliquos tantum ex coheredibus, non autem omnes agere posse hoc iudicio constat l. 2. §. dubitandum suprà eod.*

XXVIII. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

Rem pignori creditori datam si per præceptionem legauerit testator, officio iudicis continetur, vt ex communi pecunia luatur[f]: eámque ferat is cui eo modo fuerat legata.

f soluatur

De re pignori data.

XXVIIII. PAVLVS libro vicensimo tertio ad Edictum

Si pignori res data defuncto sit, dicendum est, in familiæ erciscundæ iudicium venire: sed is cui adiudicabitur, in familiæ erciscundæ iudicio pro parte coheredi erit damnandus. nec cauere debet coheredi indemnem eum fore aduersus eum qui pignori dederit[g]: quia pro eo erit ac si hypothecaria vel Seruiana actione petita litis æstimatio oblata sit: vt & is qui obtulerit, aduersus dominum vindicantem exceptione tuendus sit. Contra quoque si is heres cui pignus adiudicatum est, velit totum reddere[h], licet debitor nolit, audiendus est. Non idem dici potest, si alteram partem creditor emerit: adiudicatio enim necessaria est, emptio voluntaria: nisi si oblicitatus creditori, quod animosè licitus[i] est. sed huius rei ratio habebitur: quia quod creditor egit, pro eo habendum est ac si debitor per procuratorem egisset: &[k] eius quod propter necessitatẽ[l] impendit, etiam vltro[m] est actio creditori.

g dedit
h reddi,
i licitatus
k vt & eius
l necessitatem vel vltra impẽdit,
m sit actio creditorimagis plaeet Flacceius sẽnsus est, necessaria impensa nomine creditorem ex parte sua agere posse.

De loco religioso.

XXX. MODESTINVS libro sexto Responsorum

Fundus mihi communis est pupillæ[n] coheredi: in eo fundo reliquiæ sunt conditæ, quibus religio ab vtrisque[o] patribus debebatur: nam parentes quoque eiusdem pupillæ[p] ibi sepulti sunt: sed tutores distrahere fundum volunt: ego non consentio: sed portionem meam possidere malo, cum vniuersitatem emere non possim, & velim pro meo arbitrio exsequi ius religionis: quæro an rectè arbitrum communi diuidundo ad hunc fundum partiendum petam: an etiam is arbiter qui familiæ erciscundæ datur, isdem partibus fungi possit, vt hanc possessionem, exemptis[q] ceteris corporibus hereditariis, pro iure cuique nobis partiatur. Herennius Modestinus respõdit, nihil proponi cur familiæ erciscundæ iudicio additus[r] arbiter officium suum etiam in eius fundi de quo agitur, diuisionem interponere non possit: sed religiosa loca in iudicium non deduci, eorúmque ius singulis heredibus insolidum competere.

n & pupillæ
o vtrisque patribus: à duobus ost.
p puellæ ibi
q exceptis ceteris
r additus sibi tor

XXXI. PAPINIANVS libro septimo Quæstionum

Si seruus pignori obligatus luatur ab vno ex heredibus, quamuis postea decedat, officium tamen arbitri durat: sufficit enim communionis[s] causa quæ præcessit, quæque hodie[t] duraret, si res non intercidisset.

s communis
t hodie

Diuisio facta à patre.

XXXII. IDEM libro secundo Responsorum

Quæ pater inter[v] filios non diuisit, post datas actiones vice diuisionis ad singulos pro hereditaria portione pertinent: modò si cetera quæ non diuisit, in vnum generaliter non contulit, vel res datas non sequuntur.

v in filios

XXXIII. IDEM libro septimo Responsorum

Si paterfamilias singulis heredibus fundos legando diuisionis arbitrio fungi voluit, non aliter partem suam coheres præstare cogetur quàm si vice mutua partem nexu[x] pignoris liberam consequatur.

x à nexu

Aestimatio quæ fit tempore diuisionis, non facit emptionem.

XXXIIII. IDEM libro octauo Responsorum

Seruos inter coheredes tempore diuisionis æstimatos, non emendi sed diuidendi animo pretiis adscriptos videri placuit: quare suspensa condicione mortuos tam heredi quàm fideicommissario deperisse.

XXXV. IDEM libro duodecimo Responsorum

Pomponius Philadelphus dotis causa prædia filiæ, quã habebat in potestate, tradidit: & reditus eorum genero solui mãdauit: an ea præcipua filia retinere possit, cum omnes filios heredes instituisset, quærebatur[y]. iustam causam retinendæ possessionis habere filiam, quoniam pater prædia de quibus quærebatur, dotis esse voluit, & matrimonium post mortem quoque patris steterat, respondi: filiam etenim quæ naturaliter agros tenuit, specie dotis cuius capax fuisset defendi.

y quæratur.

Diuisione facta per iudicem cum opinato herede, non est locus repetitioni.

XXXVI. PAVLVS libro secundo Quæstionum

Cum putarem te coheredem meum esse, idque verum non esset, egi tecum familiæ erciscundæ iudicio, & à iudice inuicem adiudicationes & condemnationes factæ sunt: quæro, rei veritate cognita vtrum condictio inuicem competat, an vindicatio: & an aliud in eo qui heres est, aliud in eo qui heres non sit, dicendum est. respondi, qui ex asse heres erat, si cum putaret se Titium coheredem habere, accepit secum eo familiæ erciscundæ iudicium, & condemnationibus factis soluerit pecuniam, quoniam ex causa iudicati soluit, repetere non potest. Sed tu videris eo moueri, quòd non est iudicium familiæ erciscundæ nisi inter coheredes acceptum: sed quamuis non sit iudicium, tamen sufficit ad impediendam repetitionem, quòd quis se putat cõdemnatum. Quòd si neuter eorum heres fuit, sed quasi heredes essent, acceperint familiæ erciscundæ iudicium, de repetitione idem in vtrisque dicendum est quod diximus in altero[z]. Planè si sine iudice diuiserint res, etiam condictionem[A] earum rerum, quæ ei cesserunt quem coheredem esse putasset[B] qui fuit heres, competere dici potest: non enim transactum inter eos intellegitur, cũ ille coheredem esse putauerit.

z suprà in alterutro. *supra, redundat: & alterutro, nam elegãs est quod altero.*
A etiam condictio est
B esse putauerint. *& reliqua hæreat loco verba desunt in ... quæ tamen otiosa non sunt. Vide Alc. lib. dispunct. 1.*

XXXVII. SCAEVOLA libro duodecimo Quæstionum

Qui familiæ erciscundæ iudicio agit, non confitetur aduersarium sibi esse coheredem.

XXXVIII. SCAEVOLA libro tertio Responsorum

Lucius & Titia fratres emancipati[C] a patre, adulti[D] curatores acceperunt: hi communes pecuniae ex reditibus redactas singulis subministrauerunt: postea omnes patrimonium diuiserunt: & post diuisionem Titia soror Lucio fratri suo cœpit quæstionẽ mouere, quasi amplius

C & emancipati
D & adulti

plius accepisset quàm ipsa acceperas: cum Lucius frater eius non amplius sua portione, immo minus quàm dimidiam[a] consecutus sit: quæro, an Titiæ competat aduersus fratrem actio. Paulus respondit, secundum ea quæ proponuntur, si Lucius non amplius ex reditu prædiorum communium accepit quàm pro hereditaria portione ei competeret, nullam sorori eius aduersus eum cõpetere actionem. idem respondit, cum ex decretis alimentis à prætore amplius fratrem accepisse diceretur quàm sororem: non tamen vltra partem dimidiam.

Sumptuum ratio in hoc iudicio.

XXXVIIII. SCAEVOLA libro primo Responsorum

EX parte heres institutus causam de totis bonis, quam omnes heredes patiebãtur, ob inuliam[b] mortem, suscepit, & optinuit. coheres ab eo partẽ suam petebat, nec partem sumptuum factorum in litem præstare volebat: quæsitum est, an doli exceptio noceret. respondi, si idcirco amplius erogatum esset, quòd ipsius quoque causa defensa esset, habendam rationem sumptuum. Sed & si omiserit doli exceptionem, agere potest de recipienda portione sumptuum.

Species, in qua dos non confertur ex voluntate defuncti.

1 Iotestatò moriens codicillis prædia sua omnia & patrimonium inter liberos diuisit ita vt longe amplius filio quàm filiæ relinqueret: quæsitum est, an soror fratri dotem conferre deberet. respondi, secundum ea quæ proponerentur, si nihil indiuisum reliquisset, rectius dici ex voluntate defuncti collationem dotis cessare. Seruo[c] libertatem dedit qui erat annorum quindecim, cum eris annorum triginta: eidem ea die mortis suæ quoad viueret ciVariorum nomine denarios denos, vestiarii, denarios viginti quinque[d] præstari se velle significauit. quæsitum est, an vtile esset ciVariorum & vestiariorum legatum, cũ Stichus ante libertatis tempus decessert. & an si non est vtile, heres qui præstiterat, à coherede repetere possit, apud quem morabatur. respondi, non quidem debita fuisse: sed si id quod datum est in alimenta, consumptum sit, repeti non posse.

Frater fratri coheredi debita non imputat.

3 Filius reipublicæ debita quæ post mortem patris contraxit, fratri suo pro parte hereditaria reputare non potest, si non in omnibus socii essent: licet hereditatem paternam communem haberent, & pater pro altero filio in patria magistratu[e] functus decessit.

De prælegato.

4 Duos filios scripsit heredes, & certos homines vnicuique eorum prælegauit, in quibus vni Stephanum cum peculio: is viuo testatore manumissus decessit: deinde pater: quæsitum est, an id quod in peculio habuit Stephanus priusquam manumitteretur, ad vtrosque filios pertineat, an verò ad eum solum cui cum peculio prælegatus fuerat. respondi, secundum ea quæ proponerentur, ad vtrosque[f]. 5 Pater † in filios diuisit bona, & eam diuisionem testamento confirmauit: & cauit vt æs alienum quod vnusquisque eorum habet siue habebit, solus sustineret: postea vnus ex filiis cum pecuniam mutuaretur, interueniente patre: eiusque consensu prædia quæ filio adsignauerat, pignori data sunt: post mortem patris eadem prædia idem filius possedit: vsuras soluit: quæro an familiæ erciscundæ iudicio, si prædia pignori data distrahat creditor, aliquid ei à coherede præstandum sit. respondi, secũdum ea quæ proponerentur, non[g] esse præstandum.

De fideicommissario.

XL. GAIVS libro secundo Fideicommissorum

SI ex asse heres institutus rogatus sit mihi partem aliquam restituere, veluti dimidiã, vtile familiæ erciscundæ iudicium rectè inter nos agetur.

Diuisio al[i]mentorum nulla.

XLI. PAVLVS libro primo Decretorum

QVædam mulier[h] ab iudice appellauerat, quòd diceret eum de diuidenda hereditate inter se & coheredem non tantùm res, sed[i] & libertos diuisisse: & alimenta quæ dari testator certis libertis iussisset: nullo enim iure id eum fecisse. Ex diuerso respondebatur, consensisse eos diuisioni: & multis annis alimenta secundum diuisionem præstitisse. Placuit standum esse alimentorũ præstationi. sed & illud adiecit, nullam esse libertorum diuisionem.

XLII. POMPONIVS libro sexto ad Sabinum

SI ita legatum fuerit vni ex heredibus, QVOD MIHI DARET, PRAECIPITO, officio iudicis familiæ erciscundæ continetur, ne ab eo coheredes exigant. nam & si quod alius deberet, præcipere vnus iussus fuerit, officio iudicis actiones ei præstari debebunt pro portione coheredis.

Vnus heredum rectè prouocat alios ad diuisionem.

XLIII. VLPIANVS libro trigentimo ad Sabinum

ARbitrum[k] familiæ erciscundæ vel vnus petere potest. nam prouocare apud[l] iudicem vel vnum heredẽ posse palam est. igitur & præsentibus ceteris & inuitis poterit vel vnus arbitrum[m] poscere.

Communi diuidundo.

XLIIII. PAVLVS libro sexto ad Sabinum

INter coheredes etiam communi diuidũdo[n] agi potest, vt res[o] dumtaxat quæ eorum communes sint, & causæ ex his rebus pendentes in iudicium veniant. de ceteris verò in integro[p] sit familiæ erciscundæ iudicium.

Adiudicatio.

1 Si familiæ erciscundæ, vel communi diuidondo actum sit, adiudicationes prætor tuetur, exceptiones aut actiones dando. 2 Si coheredes absente vno coherede rem vendiderunt, & in ea re dolo malo fecerunt quo plus ad eos perueniret, vel familiæ erciscundæ iudicio præstabunt ei qui afuit, vel hereditatis petitione.

De fructibus.

3 Fructus quos ante aditam hereditatem ex fundo hereditario heres capit, non aliter familiæ erciscundæ iudicio[q] præstare eum Iulianus ait, quàm si cum scire hereditariũ fundum esse ceperit[r].

Iudicium duplex.

4 Qui familiæ erciscundæ, & communi diuidundo, & finium regundorum agunt, & actores sunt & rei. † & ideo iurare debent non calumniæ causa litem intendere, † & † non calumniæ causa ad[s] infitias ire.

An aduersus coheredem detur repetitio.

5 Quod ex facto suo vnus ex coheredibus ex stipulatione hereditaria præstat, à coherede non repetet: veluti si à se heredéq; suo dolum malum afuturum defunctus spopondit: vel neque per se neque per heredem suũ fore quo minus quis eat agat. immo & si[t] reliqui propter factum vnius teneri cœperint, quasi[v] condicio stipulationis hereditariæ exstiterit, habebunt familiæ erciscundæ iudicium cum eo propter quem commissa sit stipulatio. 6 Si quis stipulatus fuerit, Titium heredémque eius ratum habiturum, & Titius pluribus heredibus relictis decesserit, eum solum teneri qui non habuit ratum. &[x] solũ ex heredibus stipulatoris acturum à quo fuerit petitum. 7 Vsufructu vxori legato donec ei dos soluatur, per arbitrum familiæ erciscundæ tam id quod coheredis nomine ea dote solutũ sit recuperare[y] potest, quàm vt coheres soluat, effici posse Cassius ait. & verum est. 8 Si duo coheredes damnati sint statuam ponere, & altero cessante alter eam fecerit, non esse iniquum Iulianus ait, familiæ erciscundæ iudiciũ dare[z], vt pars impendiorum boni viri arbitratu præstetur.

XLV. POMPONIVS libro tertiodecimo ad Sabinum

SI[A] quid contendis ex hereditate mihi tecum commune esse, quod ego ex alia causa meum proprium esse dico, id in familiæ erciscundæ iudicium non venit. Dolus quem seruus heredis admisit, in iudiciũ familiæ erciscundæ non venit[B]: nisi si domini culpa in hoc erat, quod[C] nõ idoneum seruum rei communi applicuerit.

Præceptio dotis.

XLVI. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

SI maritus sub condicione a patre heres institutus sit, interim vxoris de dote actionẽ[D] pendere. Planè si post mortem soceri diuortium factum sit, quamuis pendente condicione institutionis, dicendum est præceptioni dotis locum esse: quia mortuo patre quædam filios sequuntur, etiam antequam fiant heredes: vt matrimonium, vt liberi, vt tutela. igitur & dotem præcipere debet qui onus matrimonii post mortẽ patris sustinuit: & ita Scæuolæ quoque nostro visum est.

Pendente hoc iudicio, heredes agunt pro sua quisque parte.

XLVII. POMPONIVS libro vicensimo primo ad Sabinum

IN iudicio familiæ erciscundæ vel communi diuidundo, si dum res in arbitrio sit, de iure prædii controuersia sit, placet omnes eos inter quos arbiter sumptus sit, & agere & opus nouum nuntiare pro sua quemque parte posse. & cum adiudicationes ab arbitro fiant, si vni adiudicetur totus fundus, caueri oportet vt quæ ex his actionibus recepta fuerint reddantur: aut quæ in eas impensæ factæ fuerint præstentur. & si cum res in iudicio esset, eo nomine actum non fuerit, cum sequi[a] integram actionem, cui totus fundus adiudicatus fuerit: aut pro quacumque parte adiudicatus erit. 1 Item quæ res moueri possint, & in ea iudicia veniant, si interea subreptæ sint, furti agere eos quorum istæ res periculo fuerunt posse.

De pluribus heredibus vnius ex litigatoribus mortui.

XLVIII. PAVLVS libro duodecimo ad Sabinum

SI familiæ erciscundæ vel communi diuidundo vel finium regundorum actum sit, & vnus ex litigatoribus

a dimidia

b Desunt hæc verba, quæ non esse vitiosa, nec ro ... hæredi ... debet auferri ... l. hæredi de his, quæ, vt ind. auf.

c Sticho

d vicenos quinos

e magistratũ nactus

† Inter

f ad vtrosque pertinere glossa est, pertinere.

g nihil esse

h Cornelia Pia ab Hermogene, vt constat ex l. ... par. inscripto enim & res ipsa ... ciem vtrosque lo... libertos

i in diuidenda

k arbitrium

l ad iudicem.

m arbitrium

n diuidundo iudicio

o vt ex res

p integre sit: hæc lectio ... est. itaque ... multi legunt integrum sit, ... in placet Flor. quod in ... simo libro reperiatur.

q Directum ... debet ... de hereditate ... possidet l. ... si lege. ... hare Azo.

r esse eos perceperit. Sequere Flor. quid ... ante ita ... sit Paulus.

s Desit ... propositum ... dunt.

t imo si

v quia condicio

x & eum solũ

y recuperari

z dari

A si id quod

B Hæc enim ... dicto ... qui de ... gesse ... dolo serui ... la sua culpa ... ad supra.

C qui non

D actio pẽdet.

E consequi

decesserit pluribus heredibus relictis, non potest in partes iudicium scindi. sed aut omnes heredes accipere id debēt, aut dare vnum procuratorem, in quem omnium nomine iudicium agatur.

De alienatione necessaria.

XLVIIII. VLPIANVS libro secundo Disputationum

QVi erat heres ex parte institutus, testatorem[a] iussus à prætore sepelire, seruum cui erat testamento data libertas, ideo distraxit, duplámque promisit: & ex ea cautione cōuentus præstitit. quæsitū est an familiæ erciscundæ iudicio consequatus quod ex duplæ stipulatione abest. primò videamus an hic debuerit duplam[b] cauere. & mihi videtur non debuisse. hi enim demum ad duplæ cautionem compelluntur, qui sponte sua distrahunt. ceterum si officio distrahentis fungitur[c], non debet[d] adstringi. nō magis quàm si quis ad exsequendam sententiam à prætore datus distrahat. nam & hic in ea condicione est, ne cogatus implere quod coguntur hi qui suo arbitrio distrahunt. nam inter officium suscipientis[e] & voluntatem distrahentis multum interest. quapropter re quidem integra stipulationem duplæ interponere non debuit. sed decernere prætor debet, esse †actori aduersus heredem existentem actionem ex empto, si res distracta fuisset euicta. si autem heres errauit, & cauit, & seruus perueniat ad libertatem, stipulatio committetur. quæ si fuerit commissa, æquum erit vtilem actionem ei aduersus coheredem dari, defecto[f] iudicio familię erciscūdæ, ne in damno moretur. nam vt familiæ erciscundæ iudicio[g] agere quis possit, non tantùm heredem esse oportet, verum ex ea causa, agere |vel cōueniri, |quam gessit, quódque[h] admisit posteaquam heres effectus sit. ceterum cessat familiæ erciscundæ actio. & ideo si antequam quis sciret se heredem esse, in hereditate aliquid gesserit, familiæ erciscundæ iudicio non erit locus: quia non animo heredis gessisse videtur. Quare qui ante aditam hereditatem quid gessit, veluti si testatorem sepeliuit, familiæ erciscundæ iudicium nō habet. sed si post aditam hereditatem id fecit, consequenter dicemus, familiæ erciscundæ iudicio consequi eum posse sumptum quem fecit in funus.

De eo, quod pater impendit pro filio studiorum causa.

L. IDEM libro sexto Opinionum

QVæ pater filio emancipato studiorum causa peregre agenti subministrauit, si non credendi animo pater misisse fuerit cōprobatus, sed pietate debita ductus, in rationem portionis quæ ex defuncti bonis ad eundem filium pertinuit, computari æquitas non patitur[i].

Præceptio dotis.

LI. IVLIANVS libro octauo Digestorum

FVndus qui dotis nomine socero traditus fuerit, cum socer filium ex aliqua parte heredem instituerit, per arbitrum[k] familiæ erciscundæ præcipi ita debet, vt ea causa filii sit, in qua[l] futura esset, si dos per præceptionem legata fuisset. quare fructus post litem contestatam percepti ad eum redigendi sunt, habita ratione impensarum. qui verò ante litem contestatam percepti fuerint, æqualiter ad omnes heredes pertinebunt. &[m] impensarum ratio haberi debet: quia nullus casus interuenire potest, qui hoc genus deductionis impediat.

Concursus iudicij familiæ erciscundæ, & petitionis hereditatis.

1 Si ego à te hereditatem petere vellem, tu mecum familiæ erciscundæ agere, ex causa vtrique nostrū mos gerendus est. nam si ego totam hereditatem possideo, & te ex parte dimidia heredem esse coMitteor, sed à communione discedere volo, impetrare debeo familię erciscundæ iudicium: quia aliter diuidi inter nos hereditas non potest. Item si tu iustam causam habes, propter quam per hereditatis petitionem potius quam familiæ erciscundæ iudiciū negotium distrahere velis, tibi quoque permittēdum erit hereditatem petere. nam quædam veniunt in hereditatis petitionem, quæ in familiæ erciscundæ iudicio[n] non deducuntur. veluti si ego debitor hereditarius sim, iudicio familiæ erciscundæ nō consequeris id quod defuncto debui. per hereditatis petitionem consequeris.

Quod fuit defuncti, vel eius occasione obuenit, in hoc iudicium venit.

LII. IDEM libro secundo ad Vrseium Ferocem

MAeuius qui nos heredes fecit, rem communem habuit cum Attio: si cum Attio communi diuidundo egissemus, & nobis ea res adiudicata esset, venturam eam in familiæ erciscundæ iudicio[o] Proculus ait. 1 Seruus liber & heres esse iussus, id quod ex rationibus quas patrifamilias gessisset, |&| penes se retineret, iudicio familię erciscundæ[p] coheredibus suis præstabit.

Adiudicatio.

2 Arbiter familiæ erciscūdæ inter me & te sumptus quædam mihi quædam tibi adiudicare volebat: pro his rebus alterum alteri cōdemnandos[q] esse intellegebat: quæsitum est an possit pensatione vltro citróque condemnationis[r] facta cum solum cuius summa excederet, eius dumtaxat summæ quæ ita excederet, damnare. & placuit posse id arbitrum facere.

Aestimatio.

3 Cum familiæ erciscundę vel communi diuidundo agitur, vniuersæ res æstimari debent: non singularum rerum partes.

LIII. VLPIANVS libro secundo Responsorum

PEcuniam quam filius emancipatus ita credidit vt patri solueretur, ita demum in hereditatem patris numerari, si patri aduersus filium eiusdem quantitatis nomine actio competebat.

Pars alienata ab vno herede desinit esse hereditaria.

LIIII. NERATIVS libro tertio Membranarum

EX hæreditate Lucii Titii quæ mihi & tibi communis erat, fundi partem meam alienaui: deinde familiæ erciscundæ iudicium inter nos acceptum est. neque ea pars quæ mea fuit, in iudicio veniet, cum alienata de hereditate exierit, neque tua: quia etiam si remanet in pristino iure, hereditariáque est, tamē alienatione meæ partis exit de cōmunione. verum autē vnus heres partem suā non alienauerit, an plures, nihil interest: si modò aliqua portio alienata ab aliquo ex heredibus, hereditaria esse desiit.

Difficultas diuisionis.

LV. VLPIANVS libro secundo ad Edictum

SI familiæ erciscundæ, vel communi diuidundo iudicium[s] agatur, & diuisio tam difficilis sit, vt pęnè iNpossibilis esse videatur, potest iudex in vnius personam totam condemnationem conferre, & adiudicare omnes[t] res.

Fructus.

LVI. PAVLVS libro vicensimo tertio ad Edictum

NOn solum in finium regundorum, sed &[v] familiæ erciscundæ iudicio præteriti quoque temporis fructus veniunt.

Diuisio facta pendente iudicio.

LVII. PAPINIANVS libro secundo Responsorum

ARbitro quoque accepto fratres communem hereditatem consensu diuidentes, pietatis officio funguntur. quam reuocari non oportet, licet arbiter sententiam iurgio perempto non dixerit, si non intercedat ætatis auxilium.

COMMVNI DIVIDVNDO

TIT. III.

Causa huius actionis.

PAVLVS libro vicensimo tertio ad Edictum

COMMVNI diuidundo iudicium ideo necessarium fuit, quòd pro socio actio magis ad personalis inuicem pręstationes pertinet, quàm ad communium rerum diuisionem. Denique cessat communi diuidundo iudicium, si res communis non sit[x].

II. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

NIhil autem interest, cum societate an sine societate res inter aliquos communis sit: nam vtroque casu locus est communi diuidundo iudicio. cum societate res communis est, |veluti inter eos qui pariter eandem rem emerunt. sine societate communis est, |veluti inter eos quibus eadem res testamento legata est. 1 In tribus[y] duplicibus iudiciis, familiæ erciscundæ, communi diuidundo, finium regundorum, quæritur quis actor intellegatur, quia par causa omnium videtur. sed magis placuit eū videri actorem qui ad iudicium prouocasset.

Quid veniat in hoc iudicium.

III. VLPIANVS libro trigensimo ad Sabinum

IN communi diuidundo iudicio nihil peruenit[z] vltra diuisionem rerum ipsarum quæ communes sint:[A] & si quid in his damni datum factúmve est, siue[B] quid eo nomine aut abest alicui sociorum, aut ad eum peruenit ex re communi. Si quid ipsi sine dolo malo inter se pepigerunt, id in primis & familiæ erciscundæ & communi diuidundo iudex seruare debet.

IIII. IDEM libro nonodecimo ad Edictum

PEr hoc iudicium corporalium rerum fit diuisio, quarum rerum dominium habemus: non etiam hereditatis. 1 De puteo quæritur, an communi diuidundo iudicio agi possit. & ait Mela ita demum posse, si solum eius commune sit. 2 Hoc iudicium bonæ fidei est. quare si vna res indiuisa relicta sit, valeVit vtique |& |ceterarum diuisio. & poterit iterum communi diuidundo agi de ea quæ indiuisa

a à testatore, iussus à prætore distrahere, cum hæc verba exponant consuetum, cur coactus fuerit heres seruum distrahere: & in vetustissimis quibusque exēplaribus reperiantur, nihil in dos fuisse, cur expungerentur. itaque sequere Florent.
b de dupla
c funguntur.
d non debent
e officium suscipientes, & voluntate distrahentes
† emptori
f directo
g iudicio cessante: additū est ab iis, qui loco, defecto, legerunt, directo.
h quámque
i Non de trien. & semis. §. illud. pertinere ad ea quæ simpliciter, non autē ob causā data sunt, plurium consensu receptum est. ac proinde hoc caput per eā non emendari.
k Arbitrium
l quæ futura
m Sed & impensarum
n iudicium
o iudicium
p Dūmodo gessisset ante mortē testatoris quæ enim post mortem eum gessit, iudicio negotiorū gestorum præstat. l. cum qui in prī. infra fā. erci. pu.
q condemnandum
r vltro citroque facta condemnatione
s iudicio
t ei omnes
v in familia
x Nomen fuit, quid si fuit, non tamen sit. vide communi diuid. l. qui... si. l. si quis ... ius in posse...
y in tribus istis
z venit vltra
A quam si quid
B vel quid eo

3 indiuisa mansit. Sicut autem ipsius rei diuisio venit in communi diuidundo iudicio, ita etiam præstationes veniunt. & ideo si quis impensas fecerit, consequatur[a]. sed[b] si non cum ipso socio agat, sed cũ herede socii Labeo rectè existimat impẽsas & fructus à defuncto perceptos venire. Planè fructus ante perceptos quam res cõmunis esset, vel sumptus ante facti in communi diuidundo iudicium non veniunt. Et propter scribit Iulianus, si missi in possessionem damni infecti simus, & antequam possidere iuberemur, ego insulam fulsero, sumptum istum communi diuidundo iudicio consequi[c] me non posse.

V. IVLIANVS libro secundo ad Vrseium Ferocem

SEd si res non defenderetur, & ideo iussi sumus a prætore eas ædes possidere, & ex hoc dominium earum[d] nansciscemur, respondit Proculus, communi diuidundo iudicio partem eius impensæ me seruaturum esse.

VI. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

SI quis putans sibi cum Titio fundum cõmunem esse, fructus perceperit, vel sumptum fecerit, cum esset cum alio communis, agi poterit vtili[e] communi diuidũdo iudicio. quare & si fundum Titius alienauerit, licet hic communi diuidundo iudicio locus non sit, quia à communione discessum est, vtili tamen locum futurum, quod datur

2 de præstationibus, quotiens cõmunis[f] esse debuit. Siue autem locãdo fundum communem siue colendo, de fundo communi quid socius consecutus sit, cõmuni diuidundo iudicio tenebitur. & siquidem communi nomine id fecit, neque lucrum neque damnum sentire eum oportet. si verò non communi nomine, sed vt lucretur solus, magis esse oportet vt & damnũ ad ipsum respiciat. Hoc autem ideo præstat communi diuidundo iudicio, quia videtur partem suam nõ potuisse expeditè locare.

2 Ceterum non alias communi diuidũdo iudicio locus erit, vt & Papinianus scribit, nisi id demum gesserit[g], sine quo partem suam rectè administrare non potuit. alioquin si potuit, habet negotiorum gestorum actionem: eaque tenetur.

3 Si quid post acceptum communi diuidundo iudicium fuerit impensum, Neruа rectè existimat etiam hoc venire. sed & partum venire Sabinus & Atilicinus responderunt. sed & accessionem & decessionem hoc iudicium accipere Idem existimauerunt.

4 Si quis in communem locum mortuum intulerit, an religiosum fecerit videndum est. & sane ius quidem inferendi in sepulchrum vnicuique insolidum competit. locum autem purum alter non potest facere religiosum. Trebatius autem & Labeo quanquam putant non esse locum religiosum factum, tamen putant in factum agendum.

5 Si damni infecti insolidum †prædibus caueris, Labeo ait communi diuidundo iudicium tibi non esse: cum necesse tibi non fuerit insolidum cauere: sed sufficere[h] pro parte tua. quæ sententia vera est.

6 Si fundus communis nobis sit, sed pignori datus à me, venit quidem in communi diuidũdo, sed ius pignoris creditori manebit etiam si adiudicatus fuerit. nam & si pars socio tradita fuisset, integrum maneret. Arbitrum autem communi diuidundo hoc minoris partem æstimare debere, quòd ex pacto vendere eam rem creditor potest, Iulianus ait.

7 Idem Iulianus scribit, si is cum quo seruum communem habebam, partem suam mihi pignori dederit, & communi diuidundo agere cœperit, pigneraticia exceptione eum summoueri debere. sed si exceptione vsus non fuero, officium iudicis erit, vt cũ debitori totum hominem adiudicauerit, partis[l] æstimatione eum condemnet. manere enim integrum ius pignoris. quòd si adiudicauerit iudex mihi, tanti dumtaxat me condemnet, quanto pluris pignus sit quam pecunia credita. & debitorem à me iubeat liberari.

8 Officio iudicis etiam talis adiudicatio fieri potest, vt alteri fundum alteri vsumfructum adiudicet. Cetera eadem[k] sunt, quæ in familiæ erciscundæ iudicio tractauimus.

9 Vrseius ait, cum in commune ædificii vicinus nuntiauit ne quid operis fieret, si vnus ex sociis ex hac causa damnatus fuisset, posse eam pœnam à socio pro parte seruare, Iulianus autem rectè notat, ita demum hoc verum esse, si interfuit ædium hoc fieri.

Vectigalis fundus.

VII. IDEM libro vicensimo[l] ad Edictum

COmmuni diuidundo iudicium locum habet & in vectigali agro. Vectigalis[m] ager an regionibus diuidi possit, videndum. magis autem debet iudex abstinere huiusmodi diuisione. alioquin præstatio vectigalis confundetur.

1 Neratius scribit, arbitrum, si regionibus fundum nõ vectigalem diuisum duobus adiudicauerit, posse quasi in duobus fundis seruitutẽ imponere.

2 Qui in rem Publicianã habent, etiam cõmuni diuidundo iudicium posse exercere. Et e[n] quibusdam autem causis vindicatio cessat. si tamen iusta causa est possidendi, vtile communi diuidundo competit. vt puta si ex causa indebiti soluti res possideatur.

a consequetur
b sed & si
c Summo iure suadet tamen æquitas, vt consequatur ne eueniat viuentis iniuria adiectior. l. si seruus communem, in fi. sup. de noxa. act.
d eorum nansciscemur,
e Deest, non redditur: et eo enim quod res communis non est, apparet vtile iudicium dependere, non directum.
f communis
g gesserit aliquis,
† pro ædibus
h sed sufficere sit
l in partis æstimationem
k Eadem est enim ratio hereditatum, & eius quibus alterius res communis: vt eleganter Cic. in Ora. pro Rosc. Comœdo, circa fin. ostendit.
l lib. xx. ad Sab.
m Si vectigalis

Inter quos detur hoc iudicium.

Inter prædones autem hoc iudicium locum non habet. nec si precario possideant, locum habebit. nec si clam[o]. quia iniusta est possessio ista. precaria vero iusta quidem, sed quæ non pergat ad iudicii vigorem.

3 Iulianus scribit, si alter possessor prouocet, alter dicat eum vi possidere, non debere hoc iudicium dari, nec post annum quidẽ: quia placuit etiam post annum in eum qui vi deiecit, interdictum reddi. & si precario, inquit, dicat eum possidere, adhuc cessabit hoc iudicium: quia & de precario interdictum datur. Sed & si clam dicatur possidere qui prouocat, dicendum esse ait, cessare hoc iudicium: nam de clandestina possessione competere interdictum inquit.

4 Si duo sint qui rem pignori acceperunt, æquissimum esse vtile communi diuidundo iudicium dari. Sed & si de vsufructu sit inter duos controuersia, dari debet. Item si duo à prætore missi sint in possessionem legatorum: est enim iusta causa possidendi custodię gratia. Ergo & si duo ventres, idem erit dicendum. quod habet rationem. Planè si iam[p] damni infecti missus iussus sit possidere, non erit huic vtili iudicio locus, cum vindicationem habere possit.

5 Cum de vsufructu communi diuidundo iudicium[q] agitur, iudex officium suum ita diriget, vt vel regionibus eis vti frui permittat, vel locet vsumfructum vni ex illis, vel tertiæ personæ, vt hi pensiones sine vlla controuersia percipiant: vel, si res mobiles sint, etiam sic poterit, vt inter eos[r] conueniat, caueántque per tempora se vsuros & fruituros: hoc est vt apud singulos mutua vice certo tempore sit vsusfructus.

6 Neque colonis neque eis qui depositum susceperunt, hoc iudicium competit, quamuis naturaliter possideant.

7 Inter eos qui pignori acceperunt, talis diuisio fieri debet, vt non vero pretio æstimetur pars, sed in tantum dumtaxat, quantum pro ea parte debetur. & [s]adsignetur quidem pignus vni ex creditoribus, licentia tamen non denegetur debitori debitum offerre, & pignus suum luere. Idẽmque dicitur & si is possessor pignoris litis æstimationem pigneraticiam[t] in rem agenti offerat.

8 Si debitor[v] communis prædii partem pignori dedit, & à domino alterius partis prouocatus creditor eius, aut ab alio creditore alterius debitoris, licendo[x] superauit, & debitor eius cui res fuit adiudicata, velit partem suam prædii recuperare soluto eo quod ipse debuit, eleganter dicitur non esse audiendum, nisi & eam partem paratus sit reciperare quam creditor per adiudicationem emit. Nam & si partem vendideris rei, & prius quam traderes emptori, communi diuidundo iudicio prouocatus fueris, aliaque[y] pars tibi adiudicata sit, consequenter dicitur ex empto agi nõ posse: nisi etiam rem suscipere fuerit paratus: quia hæc pars beneficio alterius vẽditori accessit. quinimmo etiam ex vendito posse conueniri emptorem, vt recipiat totum. solum illud spectandum erit, num fortè fraus aliqua venditoris interuenit. Sed & si distracta parte cesserit victus licitatione venditor, æquè pretium vt restituat, ex empto tenebitur. Hæc eadem & in mandato, ceterisque huius generis iudiciis seruantur[z].

VIII. PAVLVS libro vicensimo tertio ad Edictum

ET si non omnes qui rem cõmunem habent, sed certi ex his diuidere desiderant, hoc iudicium inter eos accipi potest.

1 Si incertum sit an lex Falcidia locum habeat, inter legatarium & heredem communi diuidũdo agi potest, aut incertæ partis vindicatio datur. Similiter si & si peculium legatum sit: quia in quorum res peculiares deminuit id quod domino debetur incertum est.

Quid veniat in hoc iudicium.

2 Venit in communi diuidundo iudicium etiam si quis rem communem deteriorem fecerit: fortè seruum vulnerando, aut animum eius corrumpendo, aut arbores ex fundo excidendo.

3 Si communis serui gratia noxæ nomine plus præstiterit[A], æstimabitur seruus, & eius partem consequetur.

4 Item si vnus insolidum de peculio conuentus & damnatus sit, est cum socio communi diuidundo actio, vt partem peculii consequatur.

VIIII. AFRICANVS libro septimo Quæstionum

SEd[B] postquam socius serui communis nomine de peculio insolidum damnatus esset, si apud socium res peculiares intercidant, nihilo minus vtile erit iudicium communi diuidundo ad reciperandam partem pecuniæ abo-

n De quibus etiam
o nec si vi, aut clam.
p causa damni
q iudicio agitur.
r inter se conueniant
s & si adsignetur
t Pigneraticia proprie in personam competit. Itaque pigneraticia pro hypothecaria hic posita est, vt et l. 3. §. est autem, infrà ad exhib.
v Idem visum est Cels. in eadẽ specie l. idem Iulianus. §. ult. Cel. sus de act. emp.
x licitando
y alteráque
z seruabitur.
A plus præstitit socius.
B Sed & post quam

a cœperat, vt se mitteret:[a] ex eo maiore rixa facta tabernarius ei qui lucernam sustulerat, oculum effoderat: consulebat num damnum iniuria non[b] videtur dedisse, quoniam prior flagello percussus esset. respondi, nisi data opera effodisset oculum, non videri damnum iniuria fecisse: culpam enim penes eum qui prior flagello percussit residere. sed si ab eo non prior vapulasset, sed cum ei lucernam eripere vellet, rixatus esset, tabernarij culpa factum videri. 2 In cliuo Capitolino duo plostra onusta mulæ ducebant: prioris plostri muliones conuersum plostrum subleuabant, quò facilè mulę ducerent: interim superius plostrum cessim ire cœpit: & cum muliones qui inter duo plostra fuerunt, è medio exissent,[c] posterius plostrum à priore percussum retro redierat, & puerum cuiusdam obtriuerat: dominus pueri consulebat, cum quo se agere oporteret. respondi, in causa ius esse positum. nam si muliones qui superius plostrum sustinuissent, sua sponte se subduxissent, & ideo factum esset vt mulæ plostrum retinere non possint, atque onere ipso retraherentur, cum domino mularum nullam esse actionem: cum[d] hominibus qui conuersum plostrum sustinuissent, lege Aquilia agi posse. nam nihilo minus eum damnum dare, qui quod sustineret mitteret sua voluntate, vt id aliquem feriret. veluti si quis asellum cum agitasset, non retinuisset. æquè si quis ex manu telum aut aliud quid immisisset, damnum iniuria daret. Sed si mulæ quia aliquid reformidassent, & muliones timore permoti ne opprimerentur, plostrum reliquissent, cum hominibus actionem nullam esse: cum domino mularum esse. Quod si neque mulę neque homines in causa essent, sed mulæ retinere onus nequissent, aut cum conniterentur,[e] lapsæ concidissent, & ideo plostrum cessim redisset, atque hi quo[f] conuersum fuisset onus[g] sustinere nequissent, neque cum domino mularum neque cum hominibus esse actionem. Illud quidem certè, quoquo modo res se haberet, cum domino posteriorum mularum agi non posse: quoniam non sua sponte sed percussæ retro redissent. 3 Quidam boues vendidit ea lege, vti daret experiundos: postea dedit experiundos. emptoris seruus in experiundo percussus ab altero boue cornu est: quærebatur num venditor emptori damnum præstare deberet. respondi, si emptor boues emptos haberet, non debere præstare. sed si non haberet emptos, tum[h] si culpa hominis factum esset vt à boue feriretur, non debere præstari. si vitio bouis, debere. 4 Cum pila complures luderent, quidam ex his seruulum cum pilam percipere conaretur impulit, seruus cecidit, & crus fregit. quærebatur an dominus seruuli lege Aquilia cum eo cuius impulsu ceciderat, agere potest. respondi, non posse. cum casu magis quàm culpa videretur factum.

a dimitteret:
b Ne subiiciendo ad quæstionem hanc responsio negatiua non visiae hanc negationem a quibusdam expunge. Aug. lib. 1. [illegible]
c excessissent.
d sed cum hominibus
e continerentur. conarentur quamuis horum lectionum sensum idoneum efficit: conniti tamen onus ... proprie designat. Sic Cic. 3. de Diuin. dixit, arietes conniti, & in Arato, taurum conniti.
f & quod, atque id
g & onus sustinere
h tamen si culpa

LIII. NERATIVS libro primo Membranarum

Boues alienos in angustum locum coegisti, eóque effectum est vt deiicerentur.[i] datur in te ad exemplum legis Aquiliæ in factum actio.

Si creditor rem sibi debitam peremerit.

LIIII. PAPINIANVS libro trigesimo septimo Quæstionum

Legis Aquiliæ debitori[k] competit actio cum reus stipulandi ante moram promissum animal vulnerauit. idem est & si occiderit animal. quòd si post moram promissoris, qui stipulatus fuerat occidit, debitor quidem liberatur, lege autem Aquilia hoc casu non rectè experietur: nam creditor ipse sibi potius quàm alij iniuriam fecisse videtur.

LV. PAVLVS libro vicesimo secundo Quæstionum

Stichum aut Pamphilum promisi Titio: cum Stichus esset decem milium, Pamphilus viginti, stipulator Stichum ante moram occidit. quæsitum est de actione legis Aquiliæ. respondi, cum viliorem occidisse proponitur, in hunc tractatum nihil eum differt ab extraneo creditor. quanti igitur fiet æstimatio? verum decem milium quanti fuit occisus: an quanti est quem necesse habeo dare, id est quanti mea interest? & quid dicemus, si et Pamphilus decesserit sine mora? num[l] pretium Stichi minuetur, quoniam liberatus est promissor? & sufficiet fuisse pluris cum occideretur, vel intra annum. Hac quidem ratione etiam si post mortem Pamphili intra annum occidatur, pluris videbitur fuisse.

i deiicerentur, eiicerent: mihi magis placet Flor. vt species tradiitur, in qua boues in angustias coacti sese præcipitarint, de qua §. vlt. Instit. eo. eiicerent autem non aptè conuenit. quod de hac specie iam dispositum sit supr l. ... seruus. & boues masculi non equerent.
k actio & debitori competit
l num pretium. Accur. hanc varietatem notauit, & interrogationem semper esse quomodocunque legas.

LVI. IDEM libro secundo Sententiarum

Mulier si in rem viri damnum dederit, pro tenore legis Aquiliæ conuenitur.

LVII. IAVOLENVS libro sexto ex Posterioribus Labeonis

Equum tibi commodaui: in eo tu cum equitares, & vna cum plures equitarent, vnus ex his irruit in equum, téque deiecit: & eo casu crura equi fracta sunt. Labeo negat tecum vllam actionem esse. sed si equitis culpa factum esset, cum equite sanè non cum equi domino agi posse verum puto.

DE HIS QVI EFFVDERINT VEL DEIECERINT

TIT. III.

Edictum quo proponitur actio.

VLPIANVS libro vicesimo tertio ad Edictum

Prætor ait de his qui deiecerint vel effuderint, VNDE IN EVM LOCVM QVO VOLGO ITER FIET, VEL IN QVO CONSISTETVR, DEIECTVM VEL EFFVSVM QVID ERIT, QVANTVM[m] EX EA RE DAMNVM DATVM FACTVMVE ERIT, IN EVM QVI IBI HABITAVERIT, IN DVPLVM IVDICIVM DABO. SI EO ICTV HOMO LIBER PERISSE DICETVR, QVINQVAGINTA AVREORVM IVDICIVM DABO. SI VIVET, NOCITVMQVE EI ESSE DICETVR, QVANTVM OB EAM REM AEQVVM IVDICI VIDEBITVR EVM CVM QVO AGETVR CONDEMNARI, TANTI IVDICIVM DABO. SI SERVVS INSCIENTE DOMINO FECISSE DICETVR, IN IVDICIO ADICIAM, AVT[n] NOXAM DEDERE. Summa cum vtilitate id prætorem edixisse, nemo est qui neget: publicè enim vtile est, sine metu & periculo per itinera commeari.

m quanti ex ea
n vt noxam dedere liceat.

Viarum securitas.

Parui autem interesse debet, vtrum publicus locus sit, an verò priuatus: dummodo per eum volgo iter fiat: quia iter facientibus prospicitur, non publicis vijs studetur. semper enim ea loca per quæ volgo iter solet fieri, eandem securitatem debent habere. Ceterum si aliquando vulgus in illa via non commeabat, & tunc deiectum quid vel effusum cum adhuc secreta loca essent, modò[o] cœpit commeari, non debet hoc edicto teneri. 1 Quod cum suspenderetur decidit, magis deiectum videri. sed & quod suspensum decidit, pro deiecto haberi magis est. Proinde & si quid pendens effusum sit, quamuis nemo hoc effuderit, edictum tamen locum habere dicendum est.

o & modò

Contra quem detur.

2 Hæc in factum actio in eum datur qui inhabitat cum quid deiiceretur vel effunderetur: non in dominum ædium: culpa enim penes eum est. nec adijcitur culpæ mentio, vel infitiationis, vt in duplum detur actio, quamuis damni iniuriæ vtrumque exiget.[p] 3 Sed cum homo liber perit, damni æstimatio non fit in duplum: quia in homine libero nulla corporis æstimatio fieri potest. sed quinquaginta aureorum condemnatio fit. 4 Hæc autem verba, SI VIVET, NOCITVMQVE EI ESSE DICETVR, non pertinent ad damna quæ in rem hominis liberi facta sunt, si fortè vestimenta eius vel quid aliud scissum, corruptumve est: sed ea[q] quæ in corpus eius admittuntur. 5 Si filiusfamilias cenaculum conductum habuit, & inde deiectum vel effusum quid sit, de peculio[r] in patrem non datur: quia[s] non ex contractu venit. in ipsum itaque filium hæc actio competit. 6 Cum seruus habitator est, vtrum noxalis actio danda sit, quia non est ex negotio gesto: an de peculio, quia non ex delicto serui venit? neque enim rectè seruus dicitur noxa, cum seruus nihil nocuerit. sed ego puto imputitum seruum esse non oportere: sed extra ordinem officio iudicis corrigendum. 7 Habitare autem dicimus vel in suo, vel in conducto, vel gratuito. Hospes planè non tenebitur, quia non ibi habitat, sed tantisper[t] hospitatur. sed is tenetur qui hospitium dederit. multum[v] autem interest inter habitatorem & hospitem: quantum interest inter domicilium habentem & peregrinantem. 8 Si plures in eodem cenaculo habitent, vnde deiectum est, in quemuis hæc actio dabitur:

p exigat.
q sed ad ea, quæ
r Non datur, nisi mortuo filio post litis contestationem ... contractione. ... & si condemnatus ... de noxa.
s qui non ex
t paulisper
v tantum autem

II. GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale

Cum sanè impossibile est scire, quis deiecisset vel effudisset:

III. VLPIANVS libro vicesimo tertio ad Edictum

Et quidem in solidum. Sed si cum vno fuerit actum, ceteri liberabuntur,

IIII. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

Perceptione, non litis contestatione: præstaturi partem damni societatis iudicio vel vtili actione ei qui soluit.

V. VLPIANVS libro vicesimo tertio ad Edictum

Si vero plures diuiso inter se cenaculo habitent, actio in eum solum datur qui inhabitabat eam partem vnde effusum est. Si quis gratuitas habitationes dederit libertis & clientibus vel suis vel vxoris, ipsum eorum nomine teneri Trebatius ait: quod verum est. Idem erit

dicen

dicendum & si quis amicis suis modicis hospitiola distribuerit. Nam & si quis cœnaculariam[a] exercens, ipse maximam partem cenaculi habebat, solus tenebitur. Sed & si hospitaculi[b] habeat, solus[c] tenebitur. {sed si quis cenaculi ipse solus æque tenebitur.} Sed si quis cenaculariã exercens, modicum sibi hospitium retinuerit, residuum locauerit pluribus, omnes tenebuntur, quasi in hoc cenaculo habitãtes, vnde deiectum effusumue est. Interdum tamen, quod[d] sine captione actoris fiat, oportebit prætorem æquitate motum in eum potius dare actionem, ex cuius cubiculo vel exedra[e] deiectum est: licet plures in eodem cenaculo habitent. quòd si ex mediano[f] cenaculi quid deiectum sit, verius est omnes teneri. Si horrearius aliquid deiecerit vel effuderit, aut conductor apothecæ, vel qui in hoc dumtaxat conductum locum habebat, vt ibi opus faciat, vel doceat, in factum actioni locus est: etiam si quis operantium deiecerit vel effuderit: vel si quis discentium. Cum autem legis Aquiliæ actione[g] propter hoc quis condemnatus est, meritò ei qui ob hoc[h] quod hospes vel quis alius de cenaculo deiecit, in factum dandam esse Labeo dicit aduersus deiectorem. quod verum est. Planè si locauerat deiectori, etiam ex locato habebit actionem. Hæc autem actio quæ competit de effusis & deiectis, perpetua est, & heredi competit. in heredem verò non datur. Quæ autem de eo competit, quòd liber periisse dicetur, intra annum dumtaxat competit: neque in heredem sed nec heredi, similibusque personis: nam est pœnalis & popularis. dummodo sciamus ex pluribus desiderantibus hanc actionem, ei potissimum dari debere cuius interest: vel qui adfinitate cognationeue defunctum contingit. sed si libero nocitum sit, ipsi perpetua erit actio. sed si alius velit experiri, annua erit hæc actio: nec enim heredibus iure hereditario competit. Quippe quod in corpore libero damni datur, iure hereditario transire ad successores non debet, quasi non sit damnum pecuniarium. nam ex bono & æquo oritur.

Alia actio.

Prætor ait, NE QVIS IN SVGGRVNDA[i] PROTECTOVE SVPRA EVM LOCVM QVA VOLGO ITER FIAT, INVE QVO CONSISTETVR, ID POSITVM HABEAT, CVIVS CASVS NOCERE CVI POSSIT. QVI ADVERSVS EA FECERIT, IN EVM SOLIDORVM DECEM IN FACTVM IVDICIVM DABO, SI SERVVS INSCIENTE DOMINO FECISSE DICETVR, AVT NOXAE DARI IVBEBO. Hoc edictum superioris portio est. consequens etenim fuit, prætorem etiam in hũc casum prospicere: vt si quid in his partibus ædium periculosè positũ esset, nõ noceret. Ait prætor, NE QVIS IN SVGGRVNDA PROTECTOVE. hæc verba NE QVIS ad omnes pertinent, vel inquilinos vel dominos ædium: siue inhabitent siue non, habent tamen aliquid expositũ his[k] locis. SVPRA EVM LOCVM QVA VOLGO ITER FIET, INVE QVO CONSISTETVR, ID POSITVM HABEAT. Accipere debemus POSITVM siue in habitationis[l] vel cenaculi, siue etiam in horrei, vel cuius alterius ædificij. Positum habere etiam is rectè videtur, qui ipse quidem non posuit, verùm ab alio positum patitur. quare si seruus posuerit, dominus autem positum patiatur, nõ noxali iudicio dominus, sed suo nomine tenebitur. Prætor ait, CVIVS CASVS NOCERE POSSIT. ex his verbis manifestatur, non omne quidquid[m] positum est, sed quidquid sic positum est vt nocere possit, hoc solum prospicere prætorem, ne possit nocere. nec spectamus vt noceat: sed omnino si nocere possit, edicto locus sit. Coërcetur autem qui positum habuit, siue nocuit id quod positum erat, siue non nocuit. Si id quod positum erat deciderit, & nocuerit, in eum competit actio qui posuit, nõ in eum qui habitauerit: quasi hæc actio nõ sufficiat: quia positum habuisse non vtique videtur qui posuit: nisi vel dominus fuit ædium vel inhabitator. Nam & cum pictor in pergula[n] clipeum vel tabulam expositam habuisset, eaque excidisset, & transeunti damni quid dedisset, Seruius respondit, ad exemplum huius actionis dari oportere actionem: hanc enim non competere palam esse: quia neque in suggrunda neque in protecto tabula fuerat posita. Idem seruandum respondit & si amphora ex reticulo[o] suspensa decidisset, & damni[p] dedisset: quia & legitima & honoraria actio deficit. Ista autem actio popularis est: & heredi,[q] similibusque competit. in heredes autem non competit, quia pœnalis est.

a Qui cœnacularius dicitur, ale. l. 4. pare. e. 11.
b hospitalia
c æquè solus
d quò sine captione
e Cella est ad colloquendum, aut morandum. t. meridie dormiendũ, non tollit igitur Accur. interpretatur fenestram.
f i. medio, verbũ architectorũ est. Bud. ibi.
g hac actione
h quod hospes vel quis alius de cœnaculo deiecit, merito ei
i Suggrunda sunt partes prominentes quibus stillicidia à parietibus arcentur. Bud. ibi. Protecta autẽ & pro-sella, partes sunt domus promĩnentes, qualia sunt meniana & podia pensilia, vnde est nobis aspectus in vicos & plateas. Bud. ibi.
k in his locis.
l Hæc omnia &c. in quibus sit loquitur in casu aufferendi.
m quod positum
n Pergula pars domus porrecta & propriè ora genera, quas artifices nostri sæbentes appellant. Bud. ibi.
o reticulo
p damnum
q hæredibus.

VI. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

Hoc edictum non tantùm ad ciuitates & vicos, sed & ad vias per quas vulgò iter † fuit, pertinet. Labeo ait locum habere hoc edictũ, si interdiu deiectum sit, nõ nocte. sed quibusdam locis & nocte iter fit. Habitator suam suorúmque culpam præstare debet. Si de naue deiectum sit, dabitur actio vtilis in eum qui naui præpositus sit.

VII. GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale

Cum liberi hominis corpus ex eo quòd deiectum effusumue quid erit, læsum fuerit, iudex computat mercedes medicis præstitas, ceteráque impendia quæ in curatione facta sunt. præterea operarum[r] quibus caruit, aut cariturus est ob id quòd inutilis factus est. Cicatricium autem aut deformitatis nulla fit æstimatio: quia liberum corpus nullam recipit æstimationem.

† fit
r operai: vel legitur in plerisque libris Instit. tunc. §. item ex, tit. de obl. quæ ex quasi del.

DE NOXALIBVS ACTIONIBVS TIT. IIII.

Quæ sit noxalis actio.

GAIVS libro secundo ad Edictum Prouinciale

NOXALES actiones appellantur quæ non ex contractu sed ex noxa atque maleficio seruorũ aduersus nos instituuntur. quarum actionum vis & potestas hæc est, vt si damnati fuerimus, liceat nobis deditione ipsius corporis quod deliquerit, euitare litis æstimationem.

Scientia domini.

II. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

Si[s] seruus sciente domino occidit, insolidum dominum obligat: ipse enim videtur dominus occidisse. si autem insciente, noxalis est: nec enim debuit ex maleficio serui in plus teneri quàm vt noxæ eum dedat. Is qui non prohibuit, siue dominus manet siue desiit esse dominus, hac actione tenetur: sufficit enim si eo tempore dominus quo nõ prohibeat fuit, in tantum vt Celsus putet, si fuerit alienatus seruus in totum vel in parte, vel manumissus, noxam caput non sequi. nam seruum nihil deliquisse: domino[t] iubenti obtemperauit. Et sanè si iussit, potest hoc dici. si autem non prohibuit, quemadmodum factum serui excusabimus? Celsus tamen differentiam facit inter legem Aquiliam & legem duodecim tabularum. nam in lege antiqua,[v] si seruus sciente domino furtum fecit vel aliam noxam commisit, serui nomine actio est noxalis, nec dominus suo nomine tenetur. at in lege Aquilia, inquit, dominus suo nomine tenetur, non serui. vtriusque legis reddit rationem: duodecim tabularum, quasi voluerit seruos dominis in hac re non obtemperare: Aquiliæ, quasi ignouerit seruo qui domino paruit, periturus si nõ fecisset. Sed si placeat quod Iulianus libro octagensimo sexto scribit, si seruus furtum faxit, noxiamue[x] nocuit, etiam ad posteriores leges pertinere, poterit dici etiã serui nomine cum domino agi posse noxali iudicio: vt quod datur Aquilia aduersus dominum, non seruum excuset, sed dominum oneret. nos autem secundum Iulianum[y] probabimus. quæ sententia habet rationem. & à Marcello apud Iulianum probatur.

III. IDEM libro tertio ad Edictum

In omnibus noxalibus actionibus, vbicumque scientia exigitur domini, sic accipienda est, si cum prohibere posset: non prohibuit. aliud est enim auctorem esse seruo delinquenti, aliud pati delinquere.

IIII. PAVLVS libro tertio ad Edictum

In delictis seruorum scientia domini quemadmodum accipienda est? vtrum cum consilio, an & si viderit tantùm, quamuis prohibere non potuerit? quid enim si ad libertatem proclamans, domino sciente faciat? aut qui[z] contemnat dominum? vel cum trans flumen sit seruus, videat quidem, sed inuito domino noxiam noceat? rectius itaque dicitur, scientiam eius accipiendam qui prohibere potest. & hoc in toto edicto intellegendum est circa scientiæ verbũ. Si extraneos seruus sciente me fecerit, eumque redemero, noxalis actio in me dabitur: quia non videtur domino sciente fecisse, cum eo tempore dominus non fuerim. Cum dominus ob scientiam teneatur, an serui quoque nomine danda sit actio videndum est. nisi fortè prætor vnam pœnam à domino exigi voluit. ergo dolus serui impunitus erit. quod est iniquum. immo vtroque modo dominus tenebitur. vna autem pœna exacta quam actor elegerit, altera tolletur.

Exceptio rei iudicatæ.

Si detracta noxæ deditione, quasi cum conscio domino actum sit qui non erat conscius, absolutione facta & finito iudicio, amplius agendo[A] cum noxæ[B] deditione, exceptione rei iudicatæ summouebitur. quia res in superius iudicium deducta & finita est.

s Errit. ad l. Aquil.
t qui domino
v lege antiqua 12. Tabul. quando seruus quasi sciente &c. 12. Tabul. addita sunt ab interprete, rectè abest quasi à Flor. quod tamen Accur. torsit.
x noxámue
y secundum sententiam Iuliani
z quid si contemnat.
A agens cum
B Eo quod noxæ deditio posteriore iudicio additur, quo beneficio legis tribuitur. l. meles. §. t. de re iud. nõ alia causa, neque actio est. itaq; aduersus exceptionẽ rei iudicatæ, potest replicari quasi alia actio sit.

Mutatio, & emendatio actionis.

Donec autem prius iudicium agitatur, licentia agenti est, si eum de scientia domini arguenda pœniteat, tunc ad noxalem causam transire. Contra quoque si cum eo qui scit, cum noxæ deditione actum sit, amplius in dominum, detracta noxæ deditione, danda actio non est. In ipso autem iudicio si voluerit & scientiam domini arguere, non est prohibendus.

De seruo communi.

V. VLPIANVS libro tertio ad Edictum

SI plurium seruus deliquerit omnibus ignorantibus, noxale iudicium in quemuis dabitur. sed si omnibus scientibus, quiuis eorum tenebitur detracta noxæ deditione: quemadmodum si plures deliquissent. nec altero conuento alter [a] liberabitur. sed si alter [a] scit, alter ignorauit, qui scit, detracta noxæ deditione conuenitur: qui nescit, cum [b] noxæ deditione. Differentia autem harū actionum non solùm illa est, quòd qui scit, insolidum tenetur: verùm illa quoque quòd siue alienauerit seruum qui scit, siue manumiserit, siue decesserit seruus, dominus [c] tenetur. sed si ipse dominus decesserit, heres eius non tenetur,

VI. IDEM libro octauodecimo ad Edictum

SEd & ipse seruus manumissus tenetur.

VII. IDEM libro tertio ad Edictum

NOxalis autem non aliàs datur, nisi apud me sit seruus. & si apud me sit, licet eo tempore non fuit quo delinquebat, teneor. & [d] heres meus tenetur, si noxius viuat. Pomponius ait, si emptor serui noxali conuentus sit, venditorem, quo sciente factū est, conueniri iā non posse.

a *Agetur igitur cum altero, si quid amplius est in damni persecutione. l. si ex duobus. infra eo. alioqui si totum damnum ab uno exegerit, nō aget l. in delictis. §. cum dominum. l.*
b conuenitur cum
c dominus tenetur
d sed & heres

De seruo communi.

VIII. IDEM libro trigesimo septimo ad Edictum

SI seruus communis furtum fecerit, quiuis ex dominis insolidum noxali iudicio tenetur: eoque iure vtimur. Sed non aliàs poterit is qui conuentus est, euadere litis æstimationem, nisi insolidum noxæ dederit seruum. nec ferendus [e] etsi partem dedere fuerit paratus. Planè si propter hoc quòd socij dedere parati non fuerint, insolidum fuerit condemnatus, communi diuidundo vel familię erciscundæ iudicio aduersus eos experietur. ante noxale sanè iudicium acceptum poterit sua [f] parte cedendo securitatem consequi, ne necesse habeat [g] suscipere iudicium. quamquam quis possit dicere euenire, vt dum pars ei ceditur, amittat actionem: dominus enim pro parte factus non potest cum socio noxali experiri. fortassis nec communi diuidundo agere possit eius maleficij nomine, quod ante communionem admissum est. quod si non potest, euidente iniuria adficietur. sed melius est dicere, competere ei communi diuidundo iudicium.

e est si
f suā partem
g nec necesse habebit

VIIII. PAVLVS libro trigesimo nono ad Edictum

SI [h] communis familia vel communis seruus furtum fecerit altero ex dominis sciente, is qui scit, omnium nomine tenebitur: & conuentus alterum quoque liberat, nec à socio [i] quicquam debebit consequi: sui enim facti nomine pœnam meruit. Quòd si is qui ignorauit, duplum præstiterit, à socio simplum consequetur.

X. IDEM libro vicesimo secundo ad Edictum

SEd & eo nomine agere cum socio poterit, quòd seruum communem deteriorem fecit: quemadmodum cum quolibet alio qui rem cōmunem deteriorem fecisset. Ceterum si nihil præterea post noxæ deditionem cōmune habebit, pro socio, vel si socij non fuerunt in factum agi poterit.

h *En tit. de furtis.*
i *Ex eo, quid pœna nomine præstatur. Tertio enim casu quā tū seruo est præstat. l. si ex duobus. sup. eo. nam ob furtum a seruo factū, etiam dominus ignorās noxali actione tenetur. l. 1. § si fam. fur. fac. dicatur. qua cum plerunque eligat seruū noxæ dedere potius, quàm pœnam qua pretiū seruus excedit præstare, iniquum nō est id eum socio præstare quod ab inuito exterqueri potest. Delirat hic Accur.*

Possessor serui.

XI VLPIANVS libro septimo ad Edictum

BOna fide seruus possessor eius nomine furti actione tenebitur: dominus non tenetur: sed [k] noxæ dedendo non facit quidem [l] actoris. cum autem cœperit istum seruum dominus vindicare, doli exceptione summouebitur, vel officio iudicis consequetur vt indemnis maneat.

XII. PAVLVS libro sexto ad Edictum

SI bona fide possessor eum seruū quem bona [m] fide possidebat, dimiserit, ne agi cum eo ex noxali causa posset, obligari eum actione quæ datur aduersus eos qui seruum in potestate habeant, aut dolo fecerint quo minus haberent: quia per hoc adhuc possidere videntur.

k licet
l cum
m bonæ fidei

XIII. GAIVS libro tertiodecimo ad Edictum Prouinciale

NOn solum aduersus bona fide possessorem, sed etiam aduersus eos qui mala fide possident, noxalis actio datur. nam & absurdum videtur eos quidem qui bona fide possiderent, excipere actionem: prædones vero securos esse.

Occupantis melior conditio.

XIIII. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

SI quis à multis conueniatur ex noxa eiusdem serui, vel si ab vno, ex pluribus tamen delictis, non necesse habet, quia omnibus dedere non potest, litis æstimationem offerre his quibus dedere non potest. Quid ergo est si à pluribus conueniatur? si quidem vnus occupauit, an melior sit condicio vt ipsi soli dedatur? an verò vel omnibus dedi debeat vel cauere debeat defensorem aduersus ceteros? & verius est, occupantis meliorem esse conditionem. Ei itaque dedetur, non qui prior egit, sed qui prior ad sententiam peruenit. & ideo ei qui postea vicerit, actionem denegari iudicati. Sed & si statuliber sit, & ante deditionem extiterit conditio, per fideicommissum [n] libertas fuerit ante præstita, vel existente conditione legati dominium fuerit translatum, arbitrio iudicis absolui eum oportet. & officij [o] iudicis hoc quoque erit, vt caueatur ei cui deditur, [p] ob euictionem [q] ob suum factum contingentem.

n vel per fidei cōmissum, vel fideicommissaria
o sed & officium iudicis erit.
p cui dedidit
q de euictione

De statulibero.

XV. GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale

PRætor decernere debet translationem iudicij in statuliberum fieri. Si verò rei iudicandæ [r] tempore adhuc in suspenso sit statuta libertas, Sabinus & Cassius liberari heredem putant tradendo seruum: quia toto suo iure cederet. quod & verum est.

r iudicatæ

XVI. IVLIANVS libro vicesimo secundo Digestorum

SI heres dolo malo fecerit, ne statuliberum in potestate haberet, & propter hoc iudicium sine noxæ deditione acceperit, & impleta condicione statutæ libertatis condemnari debebit, sicuti mortuo seruo condemnaretur.

De seruo communi.

XVII. PAVLVS libro vicesimo secundo ad Edictum

SI ex duobus dominis vno sciente altero ignorante seruus delinquit, si ante cum altero qui nesciebat, actum sit, & noxæ dediderit seruum, iniquum est vilissimi hominis deditione alterum quoque liberari. Igitur agetur & cum altero: & si quid amplius est in damni persecutione, consequetur computato pretio hominis noxæ dediti. ipsi tamen inter se [s] sic debent pensare communi diuidundo iudicium, vt (si) ille quo sciente fecit, præstiterit non totius partem ferat, sed partem eius quanti seruus est. sic & si alter aliquid præstiterit, eius partem fieri. Illud iniquum est, eum qui iussit seruum facere, consequi aliquid a socio: cum ex suo delicto damnum patiatur. Si plures eiusdem serui nomine noxali mecum agere velint, vel si vnus pluribus iudiciis eiusdem serui nomine agat, in quo vsusfructus tuus, proprietas mea sit, officio iudicis continebitur cum eum noxæ dedero, vt etiam vsumfructum actoris faciam. sed per prætorem id consequar ego dominus proprietatis, vt aut cogat prætor te pro æstimatione vsusfructus conferre ad litis æstimationem, aut vsufructo [t] cedere, si hoc expediat. & si ego dominus proprietatis eum seruum nolui defendere, defensio tibi permittenda est. & si damnatus hominem tradas, [v] & aduersus me [x] tueris.

s id pensare
t vsumfructū
v me te
x tueberis. *lectio Flor. planior est, & lingua latina conueniētior*

De fructuario.

XVIII. POMPONIVS libro octauodecimo ad Sabinum

IS qui vsumfructum in seruo habet, perinde cum domino habet actionem furti, atque si quilibet alius esset. sed cum eo non est, quamuis seruiat ei. & ideo dominus damnatus fructuario noxæ dedens liberabitur.

De re communi.

XVIIII. PAVLVS libro vicesimo secundo ad Edictum

SI in re communi mea & tua damnum nobis dederit Titij seruus, si cum eo agemus, erit noxali Aquiliæ actioni locus: ne damnatus insolidum singulis noxæ dedere cogatur. Sed potest dici, quasi vnius damnum sit & vna obligatio, aut vtrisque pecuniam sufferendam, [y] aut officio iudicis simul vtrisque noxæ dedēdum. Sed & si alterutri nostrum insolidum noxæ deditus fuerit, & ob id ab vtroque dominus sit absolutus, rectè dicitur eum cui noxæ deditus sit, alteri teneri communi diuidundo iudicio: vt communicet seruum noxæ sibi deditum, cum ob rem communem aliquid ad socium peruenerit.

y offerēdam.

De fructuario.

Si serui, in quo vsusfructus alienus est, dominus proprietatis operas conduxerit, verba [z] efficiunt, vt cum noxę deditione damnetur.

De seruo vicario.

Si seruus tuus nauem exercuerit, eiúsque vicarius & idem nauta in eadem naue damnum dederit, perinde in te actio danda est, ac si is exercitor liber, & hic vicarius seruus eius esset, vt de peculio serui sui ad noxam [A] dedere vicarium damneris: vt tamé si serui tui iussu, vel sciente & patiente eo damnum vicarius dederit, noxalis actio serui tui nomine esse debeat. idémque sit etiam si nautam facere iusserit.

z verba edicti
A *i. vt vicariū qui in peculio ordinario est (ad vicarij seruus in peculio ordinariorum sunt) noxæ dedat. alij legunt sui ad noxam. quæ lectio bona esset sententiā, vt de peculio exercitoris dāmū sarciat, aut vicarium noxæ dedat.*

XX. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

QVi ex pluribus noxis diuersis temporibus experitur, ex vna noxia serui dominium nanctus nullam amplius actionem habet aduersus eum qui dominus fuerat: cum actio noxalis caput sequatur. at si maluit dominus priori iudicio litis æstimationem sufferre, vel eidem vel alij ex alio maleficio agēti nihilo minus tenetur.

De suscipiendo iudicio.

XXI. VLPIANVS libro vicensimo tertio ad Edictum

QVotiens dominus ex noxali causa conuenitur, si nolit suscipere iudicium, in ea causa res est, vt debeat noxæ dedere eum cuius nomine iudicium non suscipitur.[a] aut si id non faciat, iudicium suscipiet[b] omnimodo. sed non aliàs condemnabitur quàm si in potestate habeat, dolóue malo fecerit quo minus haberet.

a suscipit.
b suscipiet.

Absentem defensio.

1 Eos quorum nomine noxali iudicio agitur, etiam absentes defendi posse placuit. sed hoc ita demum, si proprij sint serui. nam si alieni, præsentes esse oportet. aut si dubitetur, vtrum proprij sint an alieni, quod ità puto accipiendum, vt si constet vel bona fide seruire, etiam absentes possint defendi.

De eo qui negat se habere in potestate.

2 Prætor ait, SI IS IN CVIVS POTESTATE ESSE DICETVR, NEGAVIT SE IN SVA POTESTATE SERVVM HABERE, VTRVM ACTOR VOLET, VEL DEIERARE IVBEBO IN POTESTATE SVA NON ESSE, NEQVE SE DOLO MALO FECISSE QVO MINVS ESSET: VEL IVDICIVM DABO SINE NOXAE DEDITIONE. IN POTESTATE sic accipere debemus, vt facultatem & potestatem exhibendi eius habeat. ceterum si in fuga sit, vel peregre, non videbitur esse in potestate.

Contumax.

Quod si reus iurare nolit, similis est ei qui neque defendit absentem neque exhibet. qui[c] condemnantur quasi contumaces.[d]

3 Si tutor vel curator iurent, ipsi iurare debent in potestate domini non esse. si autem procurator sit, dominus ipse iuret necesse est.

c quia condemnatur
d contumax

Iusiurandum.

4 Si iusiurandum exegit actor, reúsque iurauit: deinde postea noxali velit actor experiri, videndum est an exceptio iurisiurandi debeat aduersus actorem dari. & Sabinus putat non esse dandam, quasi de alia re sit iuratum: hoc est tunc non fuisse in potestate. modò verò cum in potestate deprehendatur, de facto eius posse agi. Neratius quoque dicebat, post exactum iusiurandum posse actorem detracta noxæ deditione experiri: si modò hoc contendat, postea quam iuratum est, cœpisse in potestate habere.

In potestate habere.

XXII. PAVLVS libro octauodecimo ad Edictum

SI seruus depositus vel commodatus sit, cum domino agi potest noxali actione: ei enim seruus intellegitur: & quod ad hoc edictum attinet, in potestate eius est. maxime si copiam habeat recuperandi hominis.

1 Is qui pignori accepit, vel qui precario rogauit, nō tenetur noxali actione: licet enim iustè possideant, non tamen opinione domini possident. sed hos quoque in potestate domini intellegi, si facultatem repetendi eos dominus habeat.

2 Quid est[e] habere facultatem repetendi? habeat prouinciam, ex qua liberari potest. nam non debet cogi vendere res suas, vt soluat pecuniam & repetat seruum.

3 Dominus qui seruum in sua potestate esse confitetur, aut exhibere eum debet, aut absentē defendere. quod nisi faciat, punitur,[f] atque si præsentem[g] non noxę dederit.

4 Si negauit dominus in sua potestate esse seruū, permittit prætor actori arbitrium, vtrum iureiurando id decidere, an iudicium dictare sine noxæ deditione velit. per quod vincet, si probauerit eum in potestate esse, vel dolo eius factum quo minus esset. qui[h] autem non probauerit in potestate aduersarij esse seruum, rem amittit.

e Quid est autem
f Vt seruum noxæ dedere cogatur.
g si absentem, erratum library est.
h si autem

XXIII. GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale

SEd etsi postea aduersarius eius in potestate habere cœperit seruum, tenetur ex noua possessione denegata ei exceptione.

XXIIII. PAVLVS libro octauodecimo ad Edictum

DE illo videndum, vtrum aduersus eum tantùm qui dolo fecit quo minus in potestate haberet, actio locum habeat noxalis, si ex dolo eius acciderit vt cesset noxalis actio, fortè si seruo suo fugam mandauit, an & etsi possit nihilo minus cum alio agi, quod accidit, cum alienatus manumissusve est. quod est verius. in quo casu electio est actoris, cum quo velit agere. Iulianus autem ait de eo qui manumisit, si paratus sit defēdere se manumissus, exceptionem dandam ei qui manumisit. hoc & Labeo.

XXV. GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale

IDem est & si nouus dominus serui iudicium patiatur.

XXVI. PAVLVS libro octauodecimo ad Edictum

ELectio verò alterum liberabit. id enim prætor introduxit, ne eluderetur actor: non vt etiam lucrum faceret, ideóque[l] exceptione a sequenti[f] summouebitur.

1 His consequens est, vt si plures dolo fecerint quo minus in potestate haberent, eligere debeat actor quē velit conuenire.

2 Item si ex pluribus dominis quidam dolo malo partes suas desierint possidere, electio erit actoris, vtrum directò agere velit cum eo qui possidet, an prætoria[h] cum eo qui desiit possidere.

3 Si seruum alienū alius in iure suum esse responderit, altero soluente alter liberatur.

4 Si is quem desieris dolo possidere, decesserit prius quàm hac actione conuenireris, liberaris: quia hæc actio in locum directæ actionis succedit. diuersum dicemus, si moram feceris in iudicio accipiendo.

f à sequentibus
h an præterea, emendarunt hoc præterea qui ignorant ex iure honorario bona adluent pro fecisse. l. si plures, in princ. inf. à cod.
l de eo quod

De eo qui mentitus est.

5 Neque heredi neque in heredē, quód[l] defunctus mentitus est, actio danda est: nec in ipsum quolibet tempore. nam liberum esse debet defendenti absentem seruum, huius edicti pœnam euitare: id est[m] vt sine noxæ deditione conueniatur. Et ideo si negaueris seruum in tua potestate esse, postea fateri poteris: nisi si iā lis aduersus te contestata est: nam tunc audiri non debebis, vt Labeo ait. Octauenus ex causa etiam lite contestata tibi succurrendum: vtique si ætas tua ea sit, vt ignosci tibi debeat.

m scilicet

Ductus seruus iussu prætoris.

6 Si absente domino ductus sit seruus, vel etiam præsente, & in eadem[n] causa sit vt in integrū restitui possit, defensio permittitur eius nomine qui ductus est: postulantibus enim exhiberi cum ad defendendū indulgere prætor debet. Idem cōcedēdū est fructuario, vel cui pignoris nomine obligatus est, si præsens dominus defendere noluerit: ne alterius dolus aut desidia alij noceat. Idem præstādum est in seruo cōmuni, quē alter ex dominis præsens noluit defendere. Sed & actori his casibus succurrendum est: quia placet dominij adquisitione extingui actionem. iussu enim prætoris ductus in bonis fit eius qui duxit.

n ea causa

De seruo pignorato aut fructuario.

XXVII. GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale

SI noxali iudicio agitur de seruo qui pignoris iure tenetur, aut de eo[o] cuius vsusfructus alterius est, admonendi sumus, si creditor vel vsufructuarius præsens defensionem suscipere noluerit, proconsulē interuenturum, & pignoris persecutionem vel vsusfructus actionem negaturum. quo casu dici potest, ipso iure pignus liberari. nullum enim pignus est, cuius persecutio negatur. Vsusfructus autem etiam si persecutio eius denegetur, ipso iure durat eousque donec nō vtendo constituto tempore pereat.

1 Ex his quæ diximus de seruo qui alieno pignoris iure obligatus est, déque statulibero, & de eo cuius vsusfructus alienus est, apparet eum qui alienum seruum in iure suum esse responderit, quamuis noxali iudicio teneatur, nō tamen posse noxæ deditione ipso iure liberari: quia nullum ad actorem dominium transferre possunt, cum ipsi domini non sint. Certè tamen si ex ea causa traditum postea dominus vindicet, nec litis æstimationem offerat, poterit per exceptionem doli mali repelli.

o aut cuius

XXVIII. AFRICANVS libro sexto Quæstionum

ET generaliter si alieni serui nomine qui tibi iustam[p] seruitutem seruiret, noxali tecum egerim, túque eum mihi noxę dederis, siue me possidente dominus eum vindicet, exceptione doli mali, nisi litis æstimationē offerat, eum summouere[q] possum, siue ipse possideat, Publiciana mihi datur. & aduersus excipientem, si dominus[r] eius sit, vtilem mihi replicationē doli mali profuturam. & secundum hæc vsu quoque me capturum, quamuis sciens alienum possideam. alioquin si aliter constituatur, futurum vt summa iniquitate bonæ fidei possessor adficiatur: si cū ipso iure noxalis actio aduersus eum competit, necessitas ei imponatur vt litis æstimationem sufferat.[s] Eadémque dicenda sunt etsi cum ab eo non defenderetur, iussu prætoris eum duxerim: quoniam isto quoque casu iustā causam possidendi habeo.

p iusta seruitute. l. quem in bona fide possideo.
q submouere puto.
r si non dominus eius sit, si dominus eius non sim, remouenda sunt hæ lectiones: frustra enim mihi obiicietur exceptio quod dominus non sim, cum ego id non contendam. Nam quod ego Publiciana, ne damnum eo esse fateor.
s offerat.

XXVIIII. GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale

NOn solùm autem qui in potestate non habet, recusare(potest noxale iudicium, verumetiam habenti[t] in)potestate liberum est euitare iudicium, si indefensam eam personam relinquat. sed huic necesse est ius suum ad actorem transferre, perinde ac si damnatus esset.

t habet seruū.

Absentia.

XXV. IDEM libro ad Edictum prætoris vrbani, titulo de damno infecto.

IN noxalibus actionibus eorum qui bona fide absunt ius non corrumpitur, sed reuersis defendendi ex bono & æquo potestas datur, si domini sint siue aliquid in ea re ius habeant: qualis est creditor, & fructuarius.

De furto facto à familia.

XXXI. PAVLVS libro septimo ad Plautium

QVod ait prætor, cum familia furtum faciat, ad eum modum se actionem daturú, vt tátum actor consequatur, quantum si liber fecisset consequeretur, quæritur vtrum ad pecuniæ præstationem respiciat, an etiam ad noxæ deditioné. vt puta si ex pretiis noxæ deditorum duplum colligatur, sequentes actiones inhibeantur. Sabinus & Cassius putant, pretium quoque noxæ deditorum imputari debere. quod Pomponius probat, & est verum. ná & si seruus indefensus ductus sit, æstimatio eius imputanda est. Certè non tantùm duplationis, sed & cõdictionis rationem habendá, Iulianus putat. furti faciendi tempus spectandum esse, an eiusdem familiæ sint serui. nam si hi qui plurium dominorum erunt, vnius esse postea cœperint, locus edicto non erit.

XXXII. CALLISTRATVS libro secundo Edicti monitorii

IS qui in aliena potestate est, si noxam cómisisse dicatur, si non defendatur, ducitur. & si præsens est dominus, tradere eum, & de dolo malo promittere debet.

XXXIII. POMPONIVS libro quartodecimo ad Sabinum

NOxali iudicio inuitos nemo cogitur alium defendere: sed carere debet eo quem non defendit si seruus est. quòd si liber est qui in potestate sit, indistinctè ipsi sui defensio danda est.

De filiofamilias.

XXXIIII. IVLIANVS libro quarto ad Vrseium Ferocem

QVotiens enim nemo filiumfamilias ex causa delicti defendit, in eum iudicium datur.

XXXV. VLPIANVS libro quadragesimo primo ad Sabinum

ET si condemnatus fuerit filius, iudicatum facere debet: tenet enim condemnatio. quinimmo etiam illud dicendum est, patrem quoque post condemnationem filij dumtaxat de peculio posse conueniri.

Dominus conuenitur, licet res ab eo possit auferri.

XXXVI. IDEM libro trigesimo septimo ad Edictum

SI quis seruum pigneratum, deinde à debitore subreptum, emerit à debitore, nomine eius furti tenebitur domino serui adquisito. nec oberit quòd Seruiana potest ei homo auocari. Idémque & si à minore quis viginti quinque annis emerit, vel in fraudem creditorum sciés: hi enim, quamuis auferri eis dominium possit, interim tamen conueniendi sunt.

XXXVII. TRYPHONINVS libro XV. Disputationum

SI alienus seruus furtú mihi fecerit, qui postea in meú dominium peruenerit, extinguitur furti actio, quæ mihi cõpetierat, nondum in iudicium deducta. nec si postea alienauero eum quem ante litem contestatam emetam, furti actio restaurabitur. quòd si post litem contestatam eum redemero, condemnandus erit venditor:

XXXVIII. VLPIANVS libro trigesimo septimo ad Edictum

QVemadmodum si alij védidisset. parui enim refert, cui védiderit, aduersario an alij, suáque culpa litis æstimationem sublaturum qui vendendo noxæ deditionem sibi ademit.

Derelictus seruus.

Iulianus autem libro vicesimo secúdo digestorú scribit, si seruum pro derelicto habeá qui tibi furtum fecerat, liberari me: quia statim meus esse desinit. nec eius nomine qui sine domino sit, furti fit actio. Si seruus meus ré tuá subtraxerit, & védiderit, túque númos quos ex pretio habebat, ei excusseris, locus erit furti actioni vltro citróque: ná & tu aduersus me furti ages noxali serui nomine, & ego aduersus te númorú nomine. Sed & si seruo creditoris mei soluerim nummos, vt is eos domino suo det, æquè locus erit furti actioni, si is nummos acceptos intercepit.

De seruo communi.

XXXVIIII. IVLIANVS libro nono Digestorum

SI plurium seruus furtum fecerit, & omnes dolo fecerint quo minus eum in potestate haberent, subsequi debet prætor iuris ciuilis actione, & iudicium honorarium quod ex hac causa pollicetur, in eú dare quē actor elegerit. neque enim amplius præstare actori debet quàm vt detracta noxæ deditione agere possit cum eo cum noxali iudicio experiri potuisset, si seruus exhiberetur.

Satisdatio.

Qui alienum seruum suum esse fatetur, quáuis noxali actione obligetur, nihilo minus causa cognita satisdare debet. qui autem pro seruo conuenitur, satisdatione onerandus non est: nō enim offert se defensioni alieni serui.

Si quis dicet dominum dolo fecisse quo minus in potestate eius seruus esset, ille autem cótendat eum seruum ab alio defendi cum satisdatione, doli mali exceptioni locus erit. Sed & si post iudicium acceptum cum domino seruus apparuerit, & quia non defendebatur ductus sit, exceptione doli mali posita dominus absoluetur. Sed & mortuo seruo antequam iudicium accipiatur, omnino hac actione non tenebitur dominus.

XL. IDEM libro vicesimo secundo Digestorum

SI seruus legatus ante aditam hereditatem rem heredis futuri subtraxerit, poterit is cú legatario qui legatum agnouerit, furti agere. sed si idem seruus hereditariá rem subtraxerit, furti actio cessabit: quia huiusmodi rerum furtum non fit. ad exhibendum autem actio competit.

XLI. IDEM libro secundo ad Vrseium Ferocem

CVm seruus communis alteri dominorum damnum iniuria dedit, idcirco legis Aquiliæ actio non est, quia si extraneo damnum dedisset, cum altero insolidum lege Aquilia agi posset. sicuti cum seruus communis furtum fecerit, cum altero domino furti agi non potest, sed communi diuidundo agi potest.

XLII. VLPIANVS libro trigesimo septimo ad Edictum

SI ad libertatem proclamauerit is cuius nomine noxale iudicium susceptum est, sustineri debet ad iudicium quoad de statu eius iudicetur. & sic si quidem seruus fuerit pronuntiatus, noxale iudicium exercebitur: si liber, inutile videbitur. Si quis pro seruo mortuo, ignorans eum decessisse, noxale iudicium acceperit, absolui debet: quia desit verum esse propter eú dare oportere. Hæ actiones perpetuæ sunt, heredibusque habebunt tamdiu quamdiu serui dedendi facultatem habemus. nec tantùm nobis veniētiā successoribus nostris competerē, itē aduersus successores: sed nō quasi in successores, sed iure dominij. Proinde & si seruus ad alium peruenisse proponatur, iure dominij noxali iudicio nouus dominus cōuenietur.

Locus delicti.

XLIII. POMPONIVS libro octauo Epistularum

SEruis quorum noxa caput sequitur, ibi defendēdi sunt, vbi deliquisse arguentur. itaque seruos dominus eodem loco exhibere debet, vbi vim intulisse dicētur. & carere omnium dominio potest, si eos non defendat.

LIBER DECIMVS.

FINIVM REGVNDORVM.

Mixta actio.

PAVLVS libro vicesimo tertio ad Edictum

FInium regundorum actio in personam est, licet pro vindicatione rei est.

II. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

HAec actio pertinet ad prædia rustica, quamuis ædificia interueniant. neque enim multum interest, arbores quis in confinio, an ædificium ponat.

Adiudicatio.

Iudici finium regundorum permittitur, vt vbi non possit dirimere fines, adiudicatione controuersiam dirimat. & si fortè amouendæ veteris obscuritatis gratia per aliam regionem fines dirigere iudex velit, potest hoc facere per adiudicationem & condemnationem.

III. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

QVo casu opus est vt ex alterutrius prædio alij adiudicádú sit, quo nomine is cui adiudicatur, inuicem pro eo quod ei adiudicatur, certa pecunia cōdēnādus est.

IIII. PAVLVS libro vicesimo tertio ad Edictum

SEd & loci vnius controuersia in partes scindi adiudicationibus potest, prout cuiusque dominium in eo loco iudex compererit.

Id quod interest.

In iudicio finiū regūdorū etiā eius ratio fit, quod interest. quid enim si quis aliquā vtilitatē ex eo loco percepit, quē vicini esse appareat? non inique dānatur eo nomine fiet. Sed & si mēsor ab altero solo conductus sit, cōdemnatio erit facienda eius qui non conduxit, in partem mercedis.

Fructus.

Post litem autem contestatam etiam fructus veniunt in hoc iudicio: nam & culpa & dolus exinde præstantur. sed ante iudicium percepti non omnimodo hoc in iudicium veniunt: aut enim bona fide percepit, & lucrari eum oportet, si eos consumpsit: aut mala fide, & condici oportet. Sed & si quis iudici non pareat in succidenda arbore,

a Coniunge l. vorum de damn. inf.
b siue
c aliquod alioquin
d vnus liber
e & sequentes
f sed & furti
g locum
h fore
i & non
k quod venenú ei non dederit. l. & eleganter §. non solum. ff. de do. ma.
l verius est. melior est Flor. lectio cum capite desinimus statuere voluit inter seruum et liberum.
m quamuis
n Coniunge l. 17. de iud. l. 4. de cond. furt.
o Hæc propriè quasi Seruiana vocatur. §. item Seruiana. Inst. de actio.
p is homo
q sublaturum, quam litis æstimationem, vel, sibi curus est: nam vendere vendēdo non tollit, sed subit litis æstimationem.
r lib. 23. Dige.
s omnes domini. additum est domini ab aliquo interprete, quod tamē nihil necesse fuit.
t actiones,
v cum quo
x pro suo
y defensioni
z opposita
A & cum
B Intelligit naturā earū actionum, ex quibus proficiscūtur ergo si perpetuæ sunt, vt furti manifesti actio. §. 1. de perpet. & temporal. act. annales quoque perpetuæ sunt si annales, vt rapina actio in triplū. §. 1. vi bono. rapt. Inst. annales quoque sunt.
C quasi iure successionis.
D seruus meus
E In hunc tractatū vide Iulij Frontini libellū, & in ipsum Aggeni vrbici commentarium.
F per vindicationem
G Ædificia omnem posito. actionem regundorū velut cœperit, tametsi directā damnet Paulus. l. sed & loci. §. vlt. infra eo.
H per adiudicationem. Rectius esse. adiudicationem. ostendit §. vlt. de off. iudic. Inst. & l. sequens.
I an inique
K alterutro
L in hoc iudicium:

arbore, vel ædificio in fine posito deponédo, partéue eius, condemnabitur.

Cognitio de crimine.

4 Si dicantur termini deiecti vel exarati, iudex qui de crimine cognoscit, etiam de finibus cognoscere potest.

5 Si alter fundus duorum alter trium sit, potest iudex vni parti adiudicare locum de quo quæritur, licet plures dominos habeat. quoniam magis fundis[a] quam personis adiudicari fines[b] intelleguntur. hic autem cum sic adiudicatio pluribus, vnusquisque portionem habebit,[c] quam in fundo habet: & pro indiuiso.

De communi fundo.

6 Qui communem fundum[d] habent, inter se non condemnantur: neque enim inter ipsos accipi videtur iudicium. 7 Si communem fundum ego & tu habemus, & vicinum fundum ego solus, an[e] finium regundorum iudicium accipere possimus? & scribit Pōponius, non posse nos accipere: quia ego & socius meus in hac actione aduersarij esse non possumus, sed vnius loco habemur. idem Pomponius ne vtile quidem iudicium dandum dicit: cum possit qui proprium habeat, vel communem vel proprium fundum alienare, & sic experiri. 8 Non solum autem inter duos fundos, verumetiam inter tres pluresue fundos accipi iudicium finium regundorum potest. vtputa singuli[f] plurium fundorum confines[g] sunt, trium fortè vel quattuor.

Cui competit hæc actio.

9 Finium regundorum actio & in agris vectigalibus, & inter eos qui vsumfructum habent, vel fructuarium & dominum proprietatis vicini fundi, & inter eos qui iure pignoris possident, competere potest.

Differentia prædiorum rusticorum & vrbanorum.

10 Hoc iudicium locum habet in confinio prædiorum rusticorum. vrbanorum displicuit. neque enim confines hi, sed magis vicini dicuntur. & ea communibus parietibus plerumque disterminantur. & ideo etsi in agris ædificia iuncta sint, locus huic actioni nō erit. Et in vrbe hortorum latitudo contingere[h] potest, vt etiā finium regundorum agi possit. Siue[i] via publica interuenit, confinium non intellegitur: & ideo finium regundorū agi nō potest.

V. IDEM libro quintodecimo ad Sabinum

QVia magis in confinio meo via publica vel flumen sit, quam ager vicini.

VI. IDEM libro vicesimo tertio ad Edictum

SEd si riuus priuatus interuenit, finium regundorum agi potest.

VII. MODESTINVS libro decimo Pandectarum

DE modo[k] agrorum arbitri dātur. & is qui maiorem locum in territorio habere dicitur, ceteris qui minorem locum possident, integrum locum adsignare compellitur. idque ita rescriptum est.

VIII. VLPIANVS libro sexto Opinionum

SI irruptione fluminis fines agri confudit inundatio, ideóque vsurpandi quibusdam loca in quibus ius non habent, occasionem præstat, præses prouinciæ alieno eos abstinere, & domino suum restitui, terminósque per mensorem declarari iubet.

De officio iudicis.

Ad officium de finibus cognoscentis pertinet mēsores mittere, & per eos dirimere ipsam finium quæstionem vt æquum est, si[l] ita res exigit oculisque[m] suis subiectis locis.

VIIII. IVLIANVS libro octauo Digestorum

IVdicium finiū regundorum manet, quamuis socij communi diuiduodo egerint, vel alienauerint fundum.

Iudicium duplex.

X. IDEM libro quinquagesimo primo Digestorum

IVdicium communi diuidundo, familiæ erciscundæ, finium regūdorum tale est, vt in eo singulæ personæ duplex ius habeant agentis,[n] & eius quo cum agitur.

Census & monumenta.

XI. PAPINIANVS libro secundo Responsorum

IN finalibus quæstionibus vetera monumenta, census auctoritas ante litem inchoatam ordinati sequenda est: modò si non varietate successionum, & arbitrio possessorum fines additis vel detractis agris postea permutatos probetur.

XII. PAVLVS libro tertio Responsorum

EOs terminos, quantum ad dominij quæstionem pertinet, obseruari oportere fundorū, quos demōstrauit is qui vtriusque prædij dominus fuit, cū alterum eorum venderet. non enim terminos qui singulos fundos separabant, obseruari debere, sed demonstratio adfinium nouos[o] fines inter fundos constituere.[p]

XIII. GAIVS libro quarto ad Legem duodecim tabularum

SCiendum est in[q] actione finium regūdorum illud obseruandum esse, quod ad exemplum quodammodo eius legis scriptum est, quam Athenis Solonem dicitur tulisse: nam illic ita est: ΕΑΝ ΤΙΣ ΑΙΜΑΣΙΑΝ ΠΑΡ' ΑΛΛΟΤΡΙΩ ΧΩΡΙΩ ΟΡΥΓΗ, ΤΟΝ ΟΡΟΝ ΜΗ ΠΑΡΑΒΑΙΝΕΙΝ. ΕΑΝ ΤΕΙΧΙΟΝ, ΠΟΔΑ ΑΠΟΛΙΠΕΙΝ. ΕΑΝ ΔΕ ΟΙΚΗΜΑ, ΔΥΟ ΠΟΔΑΣ. ΕΑΝ ΔΕ ΤΑΦΟΝ Η ΒΟΘΡΟΝ ΟΡΥΤΤΗ, ΟΣΟΝ ΤΟ ΒΑΘΟΣ Η, ΤΟΣΟΥΤΟΝ ΑΠΟΛΙΠΕΙΝ. ΕΑΝ ΔΕ ΦΡΕΑΡ, ΟΡΓΥΙΑΝ. ΕΛΑΙΑΝ ΔΕ ΚΑΙ ΣΥΚΗΝ, ΕΝΝΕΑ ΠΟΔΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥ ΑΛΛΟΤΡΙΟΥ ΦΥΤΕΥΕΙΝ. ΤΑ ΔΕ ΑΛΛΑ ΔΕΝΔΡΑ, ΠΕΝΤΕ[r] ΠΟΔΑΣ.

a Hinc Q. F. Labeo arbiter Nolanis et Neapolitanis de finibus agri datus, ... populo Romano adiudicauit ... Cic. li. 1. offi.
b partes adiudicari. vel, adiudicari fines vel partes
c vnusquisque portionem in fundo habet, quam & pro indiuiso habebat.
d fundū inter se habēt. et, inter se, sublatum est sequenti libro.
e quæritur an finium
f si singuli
g confines hic sunt, confinia hæc sunt.
h efficere
i Si verò flumen vel via
k De modo etiam
l & si ita
m oculis etiā
n & agentis
o quos nouos
p constitui.
q in hac actione

FAMILIÆ ERCISCVNDÆ

TIT. II.

Causa huius actionis.

GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

HAec actio proficiscitur e lege duodecim tabularum. namque coheredibus volentibus a communione discedere, necessarium videbatur aliquam actionem constitui, qua[a] inter eos res hereditariæ distribuerentur. quæ quidem actio nihilo minus ei quoque ipso iure competit qui suam partem non possidet. sed si is qui possidet, neget eum sibi coheredem esse, potest eum excludere per hanc exceptionem, SI IN EA RE QVA DE AGITVR, PRAEIVDICIVM HEREDITATI NON FIAT: quòd si possideat eam partem, licet negetur esse coheres, nō nocet talis exceptio. quo fit vt eo casu ipse iudex apud quem hoc iudicium agitur, cognoscat an coheres sit. nisi enim[t] coheres sit, neque adiudicari quicquam ei oportet, neque aduersarius ei condemnandus est.

Quæ hereditas diuiditur.

II VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

PEr familiæ erciscundæ actionem diuiditur hereditas: siue ex testamento siue ab intestato siue ex lege duodecim tabularū siue ex aliqua[v] lege deferatur hereditas, vel ex senatusconsulto, vel etiam constitutione. & generaliter eorum dumtaxat diuidi hereditas potest, quorum[x] peti potest hereditas. 1 Si quarta ad aliquem[y] ex constitutione Diui Pij adrogatum deferatur, quia hic neque heres neque bonorū possessor sit, vtile erit familiæ erciscundæ iudicium necessarium. 2 Item si filiusfamilias militis peculium sit, fortius defendi potest, hereditatem effectam per constitutiones: & ideo hoc[z] iudicio locus erit. 3 In familiæ erciscundæ iudicio vnusquisque heredum & rei & actoris partes sustinet. 4 Dubitandum autem non est, quin familiæ erciscundæ iudicium & inter pauciores heredes ex pluribus accipi possit.

De debitis & creditis.

5 In hoc iudicium etsi nomina non veniūt, tamen si stipulationes interpositæ fuerint de diuisione eorum,[A] vt caueatur ei, & vt alter alteri mandet actiones, procuratoremque eum in suam rem faciat: stabitur diuisioni.

III. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

PLane ad officium iudicis nonnumquam pertinet, vt debita & credita singulis pro solido, aliis alia adtribuat: quia sæpe & solutio & exactio partium non minima incommoda habet. Nec tamen scilicet hæc adtributio illud efficit, vt quis solus totum debeat, vel totum alicui soli debeatur: sed vt siue agendum sit, partim suo partim procuratorio nomine agat: siue cum eo agatur, partim suo partim procuratorio nomine conueniatur. Nam licet libera potestas {esse} maneat creditoribus cum singulis experiundi, tamen & his libera potestas est suo loco substituendi eos, in quos onera actionis officio iudicis translata sunt.

Quæ res diuidantur.

IIII. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

CEteræ itaque res præter nomina, veniunt in hoc iudicium. Sin autem nomen vni ex heredibus legatum sit, iudicio familiæ erciscundæ hoc heres consequitur. 1 Mala medicamenta & venena veniunt quidem in[B] iudicium, sed iudex omnino interponere se in his nō debet: boni enim & innocentis viri officio eum fungi oportet. Tantundem debebit facere & in libris improbatæ lectionis,[C] magicis fortè, vel his similibus: hæc enim omnia protinus corrumpenda sunt. 2 Sed & si quid ex peculatu vel ex sacrilegio adquæsitum[D] erit, vel vi aut[E] latrocinio aut adgressura, hoc non diuidetur.

De tabulis & cautionibus.

Sed & tabulas testamenti debebit aut apud eum qui ex maiore parte heres est, iubere manere, aut in æde deponi. Nam & Labeo scribit, vendita hereditate tabulas testamenti

r Sic legitur apud Tiut. in Solone & apud P. Harmenop. lib. 2. tit. 4. male Alc. lib. 2. dispunct. c. 6. & l. quonque pedum. C. finium regund. quæ in Florent. sic legitur.
a quia inter
t aut etiā consumetur esse, tamen si non fit. l. cum putarē. inf. eo.
v Siue ex alia lege, vt Papia Poppaea. Inst. de success. libert. §. postea.
x quorum &
y ex constitutione diui Pij arrogatum ad aliquem. hæc lectio melior est: nā arrogato ex constitutione diui Pij non est profecta. sed ex ea delata est illa quarta. l. si arrogator. de adop. & l. Papinianus. §. si quis inmobiles. ff. de inoff. testa.
z huic iudicio
A terum. rectius est Flor.
B In hoc iudicium.
C Quemadmodum & in actis Apost. c. 19. multi ex eis qui fuerant curiosa sectati, contulerūt libros, & combusserunt coram omnibus.
D quæsitum In Flor legendū, adquisitum.
E aut clā. aut latrocinio.

menti descriptas deponi oportere. heredem enim exemplum debere dare: tabulas verò autheoticas ipsum retinere,[a] aut in æde deponere.

V. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

SI quæ sunt cautiones hereditariæ, eas iudex curare debet, vt apud eum maneant qui maiore ex parte heres sit: ceteri descriptum & recognitum faciant,[b] cautione interposita, vt cum res exegerit, ipsæ exhibeantur. Si omnes iisdem ex partibus heredes sint, nec inter eos conueniat, apud quem potius esse debeant, sortiri eos oportet: aut ex consensu, vel suffragio eligendus est amicus, apud quem deponantur: vel in æde sacra deponi debent.

V. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

NAm ad licitationem rem deducere, vt qui licitatione vicit hic habeat instrumenta hereditaria, nō placet neque mihi neque Pomponio.

Res inter alios iudicata.

VII. VENVLEIVS libro septimo Stipulationum

SI heres vnus, cum[c] sub condicione adiectum coheredem, aut apud hostes adiectum [eo] haberet, dixerit se heredem esse, & actione experius vicerit, deinde condicio heredis extiterit, vel postliminio redierit, an victoriæ cōmodum debeat cum eo communicari? nam[d] indubitatè iudicati actio ei in solidum competit. &[e] electionem coheredi dandam, [idest][f] aut communicandam[g] eam, aut experiundi faciendam[h] potestatem huic qui post victoriam coheredis effectus sit heres, aut reuersus sit in ciuitatem. Idémque obseruandum, si postea natus sit postumus: non enim his personis silentium imputari potest, cum ad hereditatem post victoriam coheredis peruenerint.

De rationibus.

VIII. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

POmponius scribit, si vni ex heredibus prælegatæ fuerint rationes, non prius ei tradendas quàm coheredes descripserint. Nā & si seruus actor, inquit, fuerit legatus,[i] non aliàs eum tradēdum quàm rationes reddiderit. Nos videbimus numquid & cautio sit interponēda: vt quotiēs desideratæ fuerint rationes, vel actor prælegatus, copia eorum fiat: plerumque enim authenticæ rationes sunt necessariæ actori ad instruenda ea quæ postea emergunt ad notitiam eius spectantia. & necessarium est cautionem ab eo super hoc coheredibus præstari. idem [Pomponius.]

De columbis & aliis huiusmodi.

Pomponius ait, columbas[k] quæ emitti solēt de columbario, venire in familiæ herciscundæ iudicium: cum nostræ sint tamdiu quamdiu consuetudinem habeant ad nos reuertendi. quare si quis eas adprehendisset, furti nobis cōpetit actio. Idem & in apibus dicitur: quia in patrimonio nostro computantur. Sed & si quid è pecoribus nostris à bestia ereptum sit, venire in familiæ erciscundæ iudicium putat, si feram euaserit: nam magis esse, vt non desinat nostrum esse, inquit, quod à lupo eripitur vel alia bestia, tamdiu quamdiu ab eo fuerit consumptum.

VIIII. PAVLVS libro vicensimo tertio ad Edictum

VEniunt in hoc iudicium res quas heredes vsucepetunt, cùm defuncto traditæ essent. hæ quoque res quæ heredibus traditæ sunt, cum defunctus emisset:

X. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

ITem prædia quæ nostri patrimonii sunt: sed & vectigalia, vel superficiaria: nec minus hæ quoque res, quas alienas defunctus bona fide possidet.[l]

XI. PAVLVS libro vicensimo tertio ad Edictum

PArtum quoque editum & post aditā hereditatem,

XII. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

ET post litem contestatam Sabinus scribit in familiæ erciscundæ iudiciū venire, & adiudicari posse. Idem erit & si seruus hereditarius ab extraneo aliquid datū sit.

De re legata sub conditione.

Res quæ sub condicione legata est, interim heredum[m] est: & ideo venit in familiæ erciscundæ iudicium, & adiudicari potest, cum sua scilicet causa: vt existente condicione eximatur ab eo cui adiudicata est: aut deficiente condicione ad eos reuertatur, à quibus[n] relicta est. Idem & in statulibero dicitur: qui interim est heredum: existēte[o] autem condicione ad libertatem perueniat.

XIII. PAPINIANVS libro septimo Quæstionum

ALienationes enim post iudicium acceptum interdictæ sunt, dumtaxat voluntariæ: nō quæ vetustiorem causam & originem iuris habent necessariam.

XIIII. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

SEd & si vsucapio fuerit cœpta ab eo qui heres nō erat, ante litem contestam, & postea impleta fuerit, rem de iudicio subducit.

De vsufructu.

Vsusfructus an in[p] iudiciū deducatur quæritur: veputa si deducto vsufructu fundus fuit ab[q] heredibus legatus.

XV. PAVLVS libro vicensimo tertio ad Edictum

VEl si seruo hereditario vsusfructus legatus sit: nec enim à personis discedere sine interitu suo potest.

XVI. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

ET puto officio iudicis contineri, vt si volent heredes à communione vsusfructus discedere, morem[r] ei geret cautionibus interpositis. Iulianus ait, si alii fundum alii vsumfructum fundi iudex adiudicauerit, nō communicari vsumfructum. Vsusfructus & ex certo tempore & vsque ad certum tempus & alternis annis adiudicari potest. Id quod amnis fundo post litem contestatā illuit,[s] æquè venit in hoc iudicium. Sed & si dolo vel[t] culpa quid in vsumfructum ab vno ex heredibus factum sit, hoc quoque in iudicium venire Pomponius ait. Nam & omnia quæ quis in hereditate dolo aut culpa fecerit, in iudicium familiæ erciscundæ veniunt. sic tamen, si quasi heres fecerit. Et ideo si viuo testatore vnus ex heredibus pecuniam sustulerit, in familiæ erciscundæ iudicium ea non venit: quia tunc nondum heres erat. vbi autem quasi heres fecit, etsi aliam præterea quis actionem habeat, tamen tenetur eum familiæ erciscundæ iudicio Iulianus scribit.

De damno dato à coherede.

Denique[v] ait, si vnus ex heredibus rationes hereditarias deleuerit vel interleuerit, teneri quidē lege Aquilia, quasi corruperit: non minus autem etiam familiæ erciscundæ iudicio. Item si seruus hereditarius propriam rem heredum vnius subripuerit, Ofilius ait, esse familiæ erciscundæ actionem, & communi diuidundo. furtique actionem cessare. Quare agentem familiæ erciscundæ iudicio consecuturum, vt aut ei seruus adiudicetur, aut litis æstimatio in simplum offeratur.

XVII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

DAmno commisso ab vno herede, conueniens[x] est dicere, simpli habendam æstimationem in familiæ erciscundæ iudicio.

XVIII. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

HIs consequenter Iulianus[y] ait, si ex pluribus heredibus vni seruus sit generaliter per optionem legatus, & heredes Stichum tabulas hereditarias interleuisse dicant vel corrupisse, & propter hoc renuntiauerint, ne optaretur seruus, deinde optatus vindicetur, poterunt, si eis vindicetur, doli mali exceptione vti: & de seruo quæstionem habere.

Quæstio de morte defuncti.

Sed an in familiæ erciscundæ iudicium de morte testatoris vel de morte vxoris liberorúmque suorum habeant quæstionem heredes, quæritur: & rectissimè Pomponius ait, hęc ad diuisionem rerum hereditariarum non pertinere.

Voluntas defuncti.

Idem[z] quærit, si quis testamento cauerit, vt seruus exportandus veneat, officio familiæ erciscundæ iudicis contineri, vt voluntas defuncti non intercidat. Sed & cum monumentum iussit testator fieri, familiæ erciscundæ agent[A] vt fiat. Idem tamē temptat, quia heredum interest quos ius monumenti sequitur, præscriptis verbis posse eos experiri, vt monumentum fiat.

Vsuræ sumptuum.

Sumptuum quos vnus ex heredibus bona fide fecerit, vsuras quoque consequi potest à coherede ex die moræ secūdum rescriptum Imperatorum Seueri & Antonini.

Solutio debitorum.

Celsus etiam illud eleganter ait, coheredem, etsi nō soluit, habere familiæ erciscundæ iudicium, vt cogatur coheres soluere: cum alias non sit liberaturus rē creditor, nisi in solidum ei satisfiat. Si filiusfamilias patri[B] heres pro parte extitisset, & à creditoribus peculiaribus conueniretur: cum paratus sit soluere id omne quod debetur, per doli exceptionem consequetur à creditoribus mandari sibi actiones. sed etiam familiæ erciscundæ iudicium cum coheredibus habet. Cum[C] vnus ex heredibus legatum exsoluit ei qui missus fuerat in possessionem legatorum seruandorum causa, putat Papinianus, & verum est, familiæ erciscundæ iudicium ei competere aduersus coheredes: quia non aliàs discederet legatarius [à] possessione quam vice pignoris erat consecutus, quàm si totum [ei] legatum fuisset exsolutum. Sed & si quis Titio debitum soluerit, ne pignus veniret, Neratius scribit, familiæ erciscundæ iudicio eum posse experiri.

XVIIII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

ITem ex diuerso similiter prospicere iudex debet, vt quod vnus ex heredibus ex re hereditaria percepit, stipulatus

---

a tenere.
b faciat.
c cùm sub cōditione, aut apud hostes adiectum coheredē haberet, dixerit se, al. cum sub condicione adiectū coheredē aut apud hostes addictum haberet, dixerit se
d an indubitatè
e & puto electionem
f Sensus est, aut victorem debere coheredi communicare actionem iudicati natam ex victoria, aut pro parte saltem eū experiri, & potestatem coheredi facere experiundi prima actione
g communicandi
h potestatem faciendi
i prælegatus,
k & columbas
l possedit.
m hæreditatis
n quibus, scilicet relicta. al. quibus legatum est
o donec existente
p in hoc iudicium
q Detracta particula, ab, nunquam peperisset hoc absurdum, quod restituta est Pand. Flor. ...
r morem eis,
s alluit, quod ...
t & culpa
v Idémque
x conueniens esse dicetur, ... Aquilia ...
y vt Iulianus
z Idémque ait
A agetur: quod si heredes ...
B cum patri
C Sed & cum

pulatiúve est, non ad eius solum lucrum pertineat. Quæ ita scilicet consequetur iudex, si aut reputationes inter eos fecerit, aut si sicut averit cautiones interponi, quibus inter eos communicentur commoda & incommoda.

De collatione dotis.

XX. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

SI filia nupta quæ dotem conferre debuit, per errorem coheredum ita cavit, vt quod à marito recuperasset, pro partibus hereditariis solueret, nihilo minus arbitrum familiæ erciscundæ sic arbitraturum Papinianus scribit, vt etiam si constante matrimonio ipsa diem suum obierit, conferatur dos. nam imperitia, inquit, coheredum iurisdictionis formam mutare nō potuit. Si filiusfamilias iussu patris obligatus sit, debebit hoc debitum præcipere. sed & si in rem patris vertit, idem placet. & si de peculio, peculium præcipiet[a]. & ita Imperator noster rescripsit.

Hoc amplius filiusfamilias heres institutus dotem vxoris suæ præcipiet, nec immeritò: quia ipse onera matrimonii sustinet. integram igitur dotem præcipiet: & cavebit defensum iri coheredes qui ex stipulatu possunt conueniri. idem & si alius dotē dedit, & stipulatus est. nec solum vxoris suę dotem, sed etiam filii sui vxoris: quasi hoc[b] quoque matrimonii onus ad ipsum spectet: quia filii onera & nurus ipse adgnoscere necesse habet. Præcipere autē non solum patri datam dotem filium oportere, verumetiam ipsi[c] filio Marcellus scribit: sed filio datam tamdiu quamdiu peculium patitur, vel in rem patris versum sit.

Diuisio facta à patre.

Si pater in filios sine scriptura bona diuisit, & onera æris alieni pro modo possessionum distribuit, non videri simplicem donationem, sed potius supremi iudicii diuisionem Papinianus ait. Planè, inquit, si creditores eos pro portionibus hereditariis conueniant, & vnus placita detrectet, posse cum eo præscriptis verbis agi, quasi certa lege permutationem fecerint: scilicet si omnes res diuisæ sint. Familiæ erciscundæ iudicium amplius quam semel agi non potest, nisi causa cognita[d]. quod si quædam res indiuisæ relictæ sunt, cōmuni diuidūdo de his agi potest[e].

Onus æris alieni.

Papinianus ait, si vni ex heredibus onus æris alieni iniungitur citra speciem legati, officio iudicis familiæ erciscundæ cognoscentis suscipere eum id oportere: sed non vltra dodrantem portionis suæ, vt quadrantem illibatum habeat. indemnis[f] igitur coheredes suos præstare cauebit.

Præceptio.

Idem scribit, & si filius in muneribus publicis in quibus pater ei consensit, reliquatus[g] est, & pro parte heres scriptus est, hoc quoque debere præcipere: quia & hoc patris æs alienum fuit. sed si qua munera post mortem patris suscepit, ab his heredes patris soluti sunt. Neratius autē respondit[h], cum qui plures filios haberet, vnū ex filiis ΑΓΩΝΟΘΕΣΙΑΝ[i] suscepturum professum esse: & prius quam honore fungeretur mortuum esse, omnibus filiis heredibus institutis: & quæsitum esse, an is filius quod in eam rem impendisset, familiæ erciscundæ consequatur. seque respondisse nulla actione idem[k] consequi posse. quod meritò displicet. debet itaque hoc in familiæ erciscundæ iudicium venire. Item Papinianus scribit, si maritus alterum ex heredibus onus dotis soluendæ quæ in stipulationem venit, suscipere iussit, & mulier aduersus vtrumque dirigat dotis petitionem, coheredem esse defendendum ab eo qui suscipere onus iussus est. Sed legata quę ab vtroque pro dote data, electa dote retinentur, in compendio coheredis esse qui debito leuatur, non oportet. videlicet vt coheres qui onus æris alieni suscepit, officio iudicis legatum consequatur: & verum est hoc, nisi aliud testator edixit. Idem scribit, quod vni ex coheredibus statuliber conditionis implendę nomine dedit de peculio, in hoc iudicium non venire, nec communicari debere.

XXI. PAVLVS libro vicesimotertio ad Edictum

IDem & [l] in communi diuidundo.

De thesauro.

XXII. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

ITem Labeo scribit, si vnus heredum thensaurum relictum à testatore effodit, familiæ erciscundæ iudicio eū teneri, & si cum extraneo consito partitus sit.

Adiudicatio.

Familiæ[m] erciscundę iudex ita potest pluribus eandem rem adiudicare, si aut pluribus fuerit vnius rei præceptio relicta. vbi etiam necessitatem facere Pomponius scribit, vt pluribus adiudicetur: vel si certam partem vniuscuique coheredum adsignet: sed potest etiam licitatione admissa vni rem adiudicare. Sed & regionibus diuisum fundum posse adiudicare secundum diuisionem, nemo dubitauerit. Sed etiam cum adiudicat, poterit imponere aliquam seruitutem, vt alium alii seruum faciat ex his quos adiudicat. sed si purè alii[n] adiudicauerit fundum, alium adiudicando amplius seruitutem imponere non poterit.

Præstationes.

Familiæ erciscundæ iudicium ex duobus constat: id est rebus atque præstationibus: quæ sunt personales actiones. Papinianus de re quæ apud hostes est, Marcellum reprehendit, quòd non putat in præstationes[o] eius rei venire in familiæ erciscundæ iudicium quæ apud hostes est: quid[p] enim impedimentum est rei præstationem venire, cùm & ipsa veniat.

XXIII. PAVLVS libro vicesimotertio ad Edictum

PRopter spem postliminii: scilicet cum cautione: quia possunt non reuerti. nisi si tantùm æstimatus sit dubius euentus.

XXIIII. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

SEd & eius res quæ in rebus humanis esse desiit, veniūt præstationes. & ego Papiniano consentio.

Inter quos locum habeat hoc iudicium.

Familiæ erciscundæ iudicium & inter bonorum possessores, & inter eum cui restituta est hereditas ex Trebelliano senatusconsulto, & ceteros honorarios successores locum habet.

XXV. PAVLVS libro vicesimo tertio ad Edictum

HEredes eius qui apud hostes decessit, hoc iudicium[q] experiri possunt. Si miles alium castrensium alium ceterorum bonorum heredem fecerit, non est locus familiæ erciscundæ iudicio: diuisum est enim per constitutiones inter eos patrimonium. quemadmodum cessat familiæ erciscundæ iudicium, cum nihil in corporibus, sed omnia in nominibus sunt[r]. Quantū verò ad accipiendum familiæ erciscundæ iudicium, nihil interest possideat quis hereditatem nec ne.

Vna actio de pluribus rebus.

De pluribus hereditatibus quæ inter eosdem ex diuersis causis communes sint, vnum familiæ erciscundæ iudicium sumi potest. Si inter me & te Titiana hereditas communis sit, inter me autem & te & Titium Seiana, posse vnum iudicium accipi inter tres Pomponius scribit.

Item si plures hereditates inter nos communes sunt, possumus de vna familiæ erciscundæ iudicium[s] experiri.

Si testator rem communem cum extraneo habebat, siue rei suæ partem alicui legauit, aut[t] heres ante iudicium familiæ erciscundæ acceptum partem suam alienauit, ad officium iudicis pertinet, vt eam partem quæ testatoris fuit, alicui iubeat tradi.

Quod veniat in hoc iudicium.

Quod pro emptore vel pro donatu, puta, coheres possidet, in familiæ erciscundæ iudicium venire negat Pomponius. Idem scribit, cum ego & tu heredes Titio extitissemus, si tu partem fundi quem totum hereditarium dicebas[v], à Sempronio petieris, & victus fueris, mox eandem partem à Sempronio emero, & traditus mihi fuerit, agente te familiæ erciscundæ iudicio, non veniet[x] non solum hoc quod pro herede possidetur, sed nec id quod pro emptore: cum enim per iudicem priorem apparuit, totam non esse hereditatis, quemadmodum in familiæ erciscundæ iudicium veniat?

De iis, quæ diuisionem non recipiunt.

An ea stipulatio qua singuli heredes insolidum habent actionem, veniat in hoc iudicium, dubitatur: veluti si is qui viam, iter, actus stipulatus erat, decesserit: quia talis stipulatio per legem duodecim tabularum non diuiditur: quia nec potest: sed verius est non venire eam in iudicium, sed omnibus insolidum competere actionem. & si[y] non præstetur via, pro parte hereditaria condemnationem fieri oportet. Contra si promissor viæ decesserit pluribus heredibus institutis, nec diuiditur obligatio, nec dubium est quin duret: quoniam viam promittere[z] & is potest qui fundum non habet: igitur quia singuli insolidum tenentur, officio iudicis cautiones interponi debere, vt si quis ex his conuentus litis æstimationem præstiterit, id pro parte à ceteris consequatur. Idem dicendum est & si testator viam legauerit. In illa quoq; stipulatione prospiciendum est coheredibus, si testator promiserat, NEQVE PER SE NEQVE PER HEREDEM SVVM FIERI QVO MINVS IRE AGERE POSSIT: quoniam vno prohibente, insolidum committitur stipulatio: ne vnius factum ceteris damnosum sit.

Idē iuris est in pecunia promissa à testatore, si sub pœna promissa sit: nam licet hæc obligatio diuidatur per legem duodecim tabularum, tamen quia nihilum[A] prodest ad pœnam euitādam partem suam soluere, siue nondum

plius accepisset quàm ipsa acceperat: cum Lucius frater eius non amplius sua portione, immo minus quàm dimidiam[a] consecutus sit: quæro, an Titiæ competat aduersus fratrem actio. Paulus respondit, secundum ea quæ proponuntur, si Lucius non amplius ex reditu prædiorum communium accepit quàm pro hereditaria portione ei competeret, nullam sorori eius aduersus eum cõpetere actionem. idem respondit, cum ex decretis alimentis à prætore amplius fratrem accepisse diceretur quam sororem: non tamen vltra partem dimidiam.

a dimidia

Sumptuum ratio in hoc iudicio.

XXXVIIII. SCAEVOLA libro primo Responsorum

EX parte heres institutus causam de totis bonis, quam omnes heredes patiebãtur, ob multam[b] mortem, suscepit, & optinuit. coheres ab eo partẽ suam petebat, nec partem sumptuum factorum in litem præstare volebat: quæsitum est, an doli exceptio noceret. respondi, si idcirco amplius erogatum esset, quòd ipsius quoque causa defensa esset, habendam rationem sumptuum. Sed & si omiserit doli exceptionem, agere potest de recipienda portione sumptuum.

b Desunt hæc verba, quæ non esse otiosa, nec ex libri emptura pu to, ... causam hereditatis ab heredibus auferebat. l. heredi de his, quæ, vt ind. aus.

Species, in qua dos non confertur ex voluntate defuncti.

1 Intestatò moriens codicillis prædia sua omnia & patrimonium inter liberos diuisit, ita vt longè amplius filio quàm filiæ relinqueret: quæsitum est, an soror fratri dotem conferre deberet. respondi, secundum ea quæ proponerentur, si nihil indiuisum reliquisset, rectius dici ex voluntate defuncti collationem dotis cessare. Seruo[c] libertatem dedit qui erat annorum quindecim, cum erit annorum triginta: eidem ex die mortis suæ quoad viueret ciVariorum nomine denarios denos, vestiarii, denarios vigintiquinque[d] præstari se velle significauit. quæsitum est, an vtile esset ciVariorum & vestiariorum legatum, cũ Stichus ante libertatis tempus decesserit. & an si non est vtile, heres qui præstiterat, à coherede repetere possit, apud quem morabatur. respondi, non quidem debita fuisse: sed si id quod datum est in alimenta, consumptum sit, repeti non posse.

c Sticho

d vicenos quinos

Frater fratri coheredi debita non imputat.

3 Filios reipublicæ debita quæ post mortem patris contraxit, fratri suo pro parte hereditaria reputare non potest, si non in omnibus socii essent: licet hereditatem paternam communem haberent, & pater pro altero filio in patria magistratu[e] functus decessit.

e magistratũ nactus

De prælegato.

4 Duos filios scripsit heredes, & certos homines vnicuique eorum prælegauit, in quibus vni Stephanum cum peculio: is viuo testatore manumissus decessit: deinde pater: quæsitum est, an id quod in peculio habuit Stephanus priusquam manumitteretur, ad vtrosque filios pertineat, an verò ad eum solum cui cum peculio prælegatus fuerat. respondi, secundum ea quæ proponerentur, ad vtrosque[f]. Pater † in filios diuisit bona, & eam diuisionem testamento confirmauit: & cauit vt æs alienum quod vnusquisque eorum habet siue habebit, solus sustineret: postea vnus ex filiis cum pecuniam Mutuaretur, interuenit pater: eiùsque consensu prædia quæ filio adsignauerat, pignori data sunt: post mortem patris eadem prædia idem filius possedit: vsuras soluit: quæro an familiæ erciscundæ iudicio, si prædia pignori data distrahat creditor, aliquid ei à coherede præstandum sit. respondi, secũdum ea quæ proponerentur, non[g] esse præstandum.

† inter

f ad vtrosque pertinere glossema est, pertinere.

g nihil esse

De fideicommissario.

XL. MAIVS libro secundo Fideicommissorum

SI ex asse heres institutus rogatus sit mihi partem aliquam restituere, veluti dimidiã, vtile familiæ erciscundæ iudicium rectè inter nos agetur.

Diuisio alimentorum nulla.

XLI. PAVLVS libro primo Decretorum

QVædam mulier[h] ab iudice appellauerat, quòd diceret eum de[i] diuidenda hereditate inter se & coheredem non tantùm res, sed & libertos diuisisse: & alimenta quæ dari testator certis libertis iussisset: nullo enim iure id eum fecisse. Ex diuerso respondebatur, consensisse eos diuisioni: & multis annis alimenta secundum diuisionem præstitisse. Placuit standum esse alimentorũ præstationi. sed & illud adiecit, nullam esse libertorum diuisionem.

h Cornelia Pia ab Hermogene, vt constat ex l. vlt. de iur. patr. inscriptio enim & res ipsa ostendit, eandem sponsam vtroque loco tractari.

i in diuidenda

XLII. POMPONIVS libro sexto ad Sabinum

SI ita legatum fuerit vni ex heredibus, QVOD MIHI DEBET, PRAECIPITO, officio iudicis familiæ erciscundæ continetur, ne ab eo coheredes exigant. nam & si quod alius deberet, præcipere vnus iussus fuerit, officio iudicis actiones ei præstari debebunt pro portione coheredis.

Vnus heredum rectè prouocat alios ad diuisionem.

XLIII. VLPIANVS libro trigensimo ad Sabinum

ARbitrum[k] familiæ erciscundæ vel vnus petere potest. nam prouocare apud[l] iudicem vel vnum heredẽ posse palam est. igitur & præsentibus ceteris & inuitis poterit vel vnus arbitrum[m] poscere.

k arbitrium

l ad iudicem.

m arbitrium

Communi diuidundo.

XLIIII. PAVLVS libro sexto ad Sabinum

INter coheredes etiam communi diuidũdo[n] agi potest, vt res[o] dumtaxat quæ eorum communes sint, & causæ ex his rebus pendentes in iudicium veniant. de ceteris verò in integro[p] sit familiæ erciscundæ iudicium.

n diuidundo iudicio

o vt ex res

p integre sit: hæc lectio vera est itaque nonnulli legunt integrum sit, mihi placet Flor. quod in vetustissimo libro reperiatur

Adiudicatio.

1 Si familiæ erciscundæ, vel communi diuidundo actum sit, adiudicationes prætor tuetur, exceptiones aut actiones dando. Si coheredes absente vno coherede rem vendiderunt, & in ea re dolo malo fecerunt quo plus ad eos perueniret, vel familiæ erciscundæ iudicio præstabunt ei qui afuit, vel hereditatis petitione.

De fructibus.

3 Fructus quos ante aditam hereditatem ex fundo hereditario heres capit, non aliter familiæ erciscundę iudicio[q] præstare eum Iulianus ait, quàm si cum sciret hereditariũ fundum esse ceperit[r].

Iudicium duplex.

4 Qui familiæ erciscundæ, & communi diuidundo, & finium regundorum agunt, & actores sunt & rei. & ideo iurare debent non calumniæ causa litem intendere, & non calumniæ causa ad[s] infitias ire.

q Directo: nam vtili præstare debet exemplo bonæ fidei, qui bona fide hereditatem possidet l. sed & si lege § pen. & vlt. supra de pet. here. Azo.

r esse eos perceperit. Sequor Flor. quod paulò ante ita locutus sit Paulus.

s Deest. & restituunt enim latini auctores hãc præpositionẽ addunt.

An aduersus coheredem detur repetitio.

5 Quod ex facto suo vnus ex coheredibus ex stipulatione hereditaria præstat, à coherede non repetet: veluti si à se heredéq; suo dolum malum afuturum defunctus spopondit: vel neque per se neque per heredem suũ fore quo minus quis eat agat. immo & si[t] reliqui propter factum vnius teneri cœperint, quasi[v] condicio stipulationis hereditariæ exstiterit, habebunt familiæ erciscundæ iudicium cum eo propter quem commissa sit stipulatio. 6 Si quis stipulatus fuerit, Titium heredémque eius ratum habiturum, & Titius pluribus heredibus relictis decesserit, eum solum teneri qui non habuit ratum. &[x] solũ ex heredibus stipulatoris acturum à quo fuerit petitum. 7 Vsufructu vxori legato donec ei dos soluatur, per arbitrum familiæ erciscundæ tam id quod coheredis nomine ex dote solutũ sit reciperare[y] potest, quàm vt coheres soluat, effici posse Cassius ait. & verum est. 8 Si duo coheredes damnati sint statuam ponere, & altero cessante alter eam fecerit, non esse iniquum Iulianus ait, familiæ erciscundæ iudiciũ dare[z], vt pars impendiorum boni viri arbitratu præstetur.

t imo si

v quia condicio

x & eum solũ

y recuperari

z dari

XLV. POMPONIVS libro tertiodecimo ad Sabinum

SI[A] quid contendis ex hereditate mihi tecum commune esse, quod ego ex alia causa meum proprium esse dico, id in familiæ erciscundæ iudicium non venit. Dolus quem seruus heredis admisit, in iudiciũ familiæ erciscundæ non venit[B]: nisi si domini culpa in hoc erat, quod[C] nõ idoneum seruum rei communi applicuerit.

A si id quod

B Hoc enim iudicio continentur quæ de eo, quod gessit: ergo ne de dolo serui siue vlla sua culpa cõmissi l. qui heres erat. supra.

C qui non

Præceptio dotis.

XLVI. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

SI maritus sub condicione à patre heres institutus sit, interim vxoris de dote actionẽ[D] pendere. Planè si post mortem soceri diuortium factum sit, quamuis pendente condicione institutionis, dicendum est præceptioni dotis locum esse; quia mortuo patre quædam filios sequuntur, etiam antequam fiant heredes: vt matrimonium, vt liberi, vt tutela. igitur & dotem præcipere debet qui onus matrimonii post mortẽ patris sustinuit: & ita Scæuolæ quoque nostro visum est.

D actio pẽdet.

Pendente hoc iudicio, heredes agunt pro sua quisque parte.

XLVII. POMPONIVS libro vicensimo primo ad Sabinum

IN iudicio familiæ erciscundæ vel communi diuidundo, si dum res in arbitrio sit, de iure prædii controuersia sit, placet omnes eos inter quos arbiter sumptus sit, & agere & opus nouum nuntiare pro sua quemque parte posse. & cum adiudicationes ab arbitro fiant, si vni adiudicetur totus fundus, caueri oportet vt quæ ex his actionibus recepta fuerint reddantur: aut quæ in eas impensæ factæ fuerint præstentur. & si cum res in iudicio esset, eo nomine actum non fuerit, eum sequi[E] integram actionem, cui totus fundus adiudicatus fuerit: aut pro quacumque parte adiudicatus erit. 1 Item quæ res moueri possint, & in ea iudicia veniant, si interea subreptæ sint, furti agere eos quorum istæ res periculo fuerunt posse.

E consequi

De pluribus heredibus vnius ex litigatoribus mortui.

XLVIII. PAVLVS libro duodecimo ad Sabinum

SI familiæ erciscundæ vel communi diuidundo vel finium regundorum actum sit, & vnus ex litigatoribus

decesserit pluribus heredibus relictis, non potest in partes iudicium scindi. sed aut omnes heredes accipere id debēt, aut dare vnum procuratorem, in quem omnium nomine iudicium agatur.

De alienatione necessaria.

XLVIIII. VLPIANVS libro secundo Disputationum

QVi erat heres ex parte institutus, testatorem[a] iussus a prætore sepelire, seruum cui erat testamento data libertas, ideo distraxit, duplámque promisit: & ex ea cautione cōuentus præstitit. quæsitū est an familiæ erciscundæ iudicio consequatur quod ex duplæ stipulatione abest. primò videamus an hic debuerit duplam[b] cauere. & mihi videtur non debuisse. hi enim demum ad duplæ cautionem compelluntur, qui sponte sua distrahunt. ceterum si officio distrahentis fungitur[c], non debet[d] adstringi. nō magis quàm si quis ad exsequendam sententiam a prætore datus distrahat, nam & hic in ea condicione est, ne cogatur implere quod coguntur hi qui suo arbitrio distrahunt. nam inter officium suscipientis[e] & voluntatem distrahentis multum interest. quapropter re quidem integra stipulationem duplæ interponere non debuit. sed decernere prætor debet, esse †actori aduersus heredem existentem actionem ex empto, si res distracta fuisset euicta. si autem heres errauit, & cauit, & seruus peruenit ad libertatem, stipulatio committetur. quæ si fuerit commissa, æquum erit vtilem actionem ei aduersus coheredem dari, defecto[f] iudicio familiæ erciscūdæ, ne in damno moretur. nam vt familiæ erciscundæ iudicio[g] agere quis possit, non tantùm heredem esse oportet, verùm ex ea causa, agere vel cōueniri, quam gessit, quódque[h] admisit postea quam heres effectus sit. ceterum cessat familiæ erciscundæ actio. & ideo si antequam quis sciret se heredem esse, in hereditate aliquid gesserit, familiæ erciscundæ iudicio non erit locus: quia non animo heredis gessisse videtur. Quare qui ante aditam hereditatem quid gessit, veluti si testatorem sepeliuit, familiæ erciscundæ iudicium nō habet. sed si post aditam hereditatem id fecit, consequenter dicemus, familiæ erciscundæ iudicio consequi eum posse sumptum quem fecit in funus.

a à testatore, iussus à prætore distrahere, cum hæc verba exponant causam, cur coactus fuerit heres seruum distrahere: & in vetustissimis quibusque exemplaribus reperiantur, nihil videtur fuisse, cur expungerentur. itaque sequere Florent.
b de dupla
c funguntur,
d non debent
e officium suscipientis, & voluntas distrahentes
† emptori
f directo
g iudicio cessante: additū est ab ijs, qui loco, defecto, legerunt, directo.
h quòdque

De eo, quod pater impendit pro filio studiorum causa.

L. IDEM libro sexto Opinionum

QVæ pater filio emancipato studiorum causa peregre agenti subministrauit, si non credendi animo pater misisse fuerit cōprobatus, sed pietate debita ductus, in rationem portionis quæ ex defuncti bonis ad eundem filium pertinuit, computari æquitas non patitur[i].

i Non de triem. & famil. §. illud pertinere ad ea quæ simpliciter, non autē ob causā data sunt, plurium consensu receptum est: at proinde hoc caput per eā non emendari.

Præceptio dotis.

LI. IVLIANVS libro octauo Digestorum

FVndus qui dotis nomine socero traditus fuerit, cum socer filium ex aliqua parte heredem instituerit, per arbitrum[k] familiæ erciscundæ præcipi ita debet, vt ea causa filii sit, in qua[l] futura esset, si dos per præceptionem legata fuisset. quare fructus post litem contestatam percepti ad eum redigendi sunt, habita ratione impensarum. qui verò ante litem contestatam percepti fuerint, æqualiter ad omnes heredes pertinebunt. &[m] impensarum ratio haberi debet: quia nullus casus interuenire potest, qui hoc genus deductionis impediat.

k arbitrium
l quæ futura
m Sed & impensarum

Concursus iudicij familiæ erciscundæ, & petitione hereditatis.

1 Si ego à te hereditatem petere vellem, tu mecum familiæ erciscundæ agere, ea causa vtriusque nostrū mos gerendus est. nam si ego totam hereditatem possideo, & te ex parte dimidia heredem esse coMfiteor, sed à communione discedere volo, impetrare debeo familiæ erciscundæ iudicium: quia aliter diuidi inter nos hereditas non potest. Item si tu iustam causam habes, propter quam per hereditatis petitionem potius quàm familiæ erciscundæ iudiciū negotium distrahere velis, tibi quoque permittēdum erit hereditatem petere. nam quædam veniunt in hereditatis petitionem, quæ in familiæ erciscundæ iudicio[n] non deducuntur, veluti si ego debitor hereditarius sim, iudicio familiæ erciscundæ nō consequeris id quod defuncto debui, per hereditatis petitionem consequeris.

n iudicium

Quod fuit defuncti, vel eius occasione obuenit, in hoc iudicium venit.

LII. IDEM libro secundo ad Vrseium Ferocem

MAeuius qui nos heredes fecit, rem communem habuit cum Attio: si cum Attio communi diuidundo egissemus, & nobis ea res adiudicata esset, venturam eam in familiæ erciscundæ iudicio[o] Proculus ait. 2 Seruus liber & heres esse iussus, id quod ex rationibus quas patrifamilias gessisset, [p]& penes se retineret, iudicio familiæ erciscundæ[p] coheredibus suis præstabit.

o iudicium
p Dūmodo gesserit ante mortē testatoris. quæ enim post mortem eius gessit, iudicio negotiorū gestorum præstat. l. cum qui. in pri. usf. & § auct. pot.

Adiudicatio.

2 Arbiter familiæ erciscūdæ inter me & te sumptus quædam mihi quædam sibi adiudicare volebat: pro his rebus alterom alteri cōdemnandos[q] esse intellegebat: quæsitum est an possit pensatione vltro citróque condemnationis[r] facta eum solum cuius summa excederet, eius dumtaxat summæ quæ ita excederet, damnare. & placuit posse id arbitrum facere.

q condemnandum
r vltro citroque facta condemnatione

Aestimatio.

3 Cum familiæ erciscunde vel communi diuidundo agitur, vniuersæ res æstimari debent: non singularum rerum partes.

LIII. VLPIANVS libro secundo Responsorum

PEcuniam quam filius emancipatus ita credidit vt patri solueretur, ita demum in hereditatem patris numerari, si patri aduersus filium eiusdem quantitatis nomine actio competebat.

Pars alienata ab vno herede desinit esse hereditaria.

LIIII. GRATIVS libro tertio Membranarum

EX hæreditate Lucii Titii quæ mihi & tibi communis erat, fundi partem meam alienaui: deinde familiæ erciscundæ iudicium inter nos acceptum est. neque ea pars quæ mea fuit, in iudicio veniet, cum alienata de hereditate exierit, neque tua: quia etiam si remanet in pristino iure, hereditariáque est, tamē alienatione meæ partis exit de cōmunione. verum autē vnus heres partem suā non alienauerit, an plures, nihil interest: si modò aliqua portio alienata ab aliquo ex heredibus, hereditaria esse desiit.

Difficultas diuisionis.

LV. VLPIANVS libro secundo ad Edictum

SI familiæ erciscundæ, vel communi diuidundo iudicium[s] agatur, & diuisio tam difficilis sit, vt penè iNpossibilis esse videatur, potest iudex in vnius personam totam condemnationem conferre, & adiudicare omnes[t] res.

s iudicio
t ei omnes

Fructus.

LVI. PAVLVS libro vicensimo tertio ad Edictum

NOn solum in finium regundorum, sed &[v] familiæ erciscundæ iudicio præteriti quoque temporis fructus veniunt.

v in familiæ

Diuisio facta pendente iudicio.

LVII. PAPINIANVS libro secundo Responsorum

ARbitro quoque accepto fratres communem hereditatem consensu diuidentes, pietatis officio funguntur. quam reuocari non oportet, licet arbiter sententiam iurgio perempto non dixerit, si non intercedat ætatis auxilium.

COMMVNI DIVIDVNDO

TIT. III.

Causa huius actionis.

PAVLVS libro vicensimo tertio ad Edictum

COMMVNI diuidundo iudicium ideo necessarium fuit, quòd pro socio actio magis ad personalis inuicem præstationes pertinet, quàm ad communium rerum diuisionem. Denique cessat communi diuidundo iudicium, si res communis non sit[x].

x Neque fuit, quod si fuit, non tamen sit, vnde communi diuid. iudicium competit. l. si quis putans se possessorem.

II. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

NIhil autem interest, cum societate an sine societate res inter aliquos communis sit: nam vtroque casu locus est communi diuidundo iudicio. cum societate res communis est, †veluti inter eos qui pariter eandem rem emerunt. sine societate communis est, †veluti inter eos quibus eadem res testamento legata est. 1 In tribus[y] duplicibus iudiciis, familiæ erciscundæ, communi diuidundo, finium regundorum, quæritur quis actor intellegatur, quia par causa omnium videtur. sed magis placuit eū videri actorem qui ad iudicium prouocasset.

y In tribus istis

Quid veniat in hoc iudicium.

III. VLPIANVS libro trigensimo ad Sabinum

IN communi diuidundo iudicio nihil peruenit[z] vltra diuisionem rerum ipsarum quæ communes sint:[A] & si quid in his damni datum factúmve est, siue[B] quid eo nomine aut abest alicui sociorum, aut ad eum peruenit ex re communi. Si quid ipsi sine dolo malo inter se pepigerunt, id in primis & familiæ erciscundæ & communi diuidundo iudex seruare debet.

z venit vltra
A quam si quid
B vel quid eo

IIII. IDEM libro nonodecimo ad Edictum

PEr hoc iudicium corporalium rerum fit diuisio, quarum rerum dominium habemus: non etiam hereditatis. 1 De puteo quæritur, an communi diuidundo iudicio agi possit. & ait Mela ita demum posse, si solum eius commune sit. 2 Hoc iudicium bonæ fidei est. quare si vna res indiuisa relicta sit, valeVit vtique †& ceterarum diuisio. & poterit iterum communi diuidundo agi de ea quæ indiuisa

3 indiuisa mansit. Sicut autem ipsius rei diuisio venit in communi diuidundo iudicio, ita etiam præstationes veniunt. & ideo si quis impensas fecerit, consequatur[a]. sed[b] si non cum ipso socio agat, sed cũ herede socii Labeo rectè æstimat impensas & fructus à defuncto perceptos venire. Plane fructus antè perceptos quam res cõmunis esset, vel sumptus ante facti in communi diuidundo iudicium non veniunt. Ea propter scribit Iulianus, si missi in possessionem damni infecti simus, & antequam possidere iuberemur, ego insulam fulsero, sumptum istum cõmuni diui-dundo iudicio consequi[c] me non posse.

V. IVLIANVS libro secundo ad Vrseium Ferocem

SEd si res non defenderetur, & ideo iussi sumus a prætore eas ædes possidere, & ex hoc dominium earum[d] nancisceremur, respondit Proculus, communi diuidundo iudicio partem eius impensæ me seruaturum esse.

VI. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

SI quis putans sibi cum Titio fundum cõmunem esse, fructus perceperit, vel sumptum fecerit, cum esset cum alio communis, agi poterit vtili[e] communi diuidũdo iudicio. quare & si fundum Titius alienauerit, licet hic communi diuidundo iudicio locus non sit, quia à communione discessum est, vtili tamen locum futurum, quod datur 1 de præstationibus, quotiens cõmunis[f] esse desiit. Siue autem locãdo fundum communem siue colendo, de fundo communi quid socius consecutus sit, cõmuni diuidundo iudicio tenebitur. & siquidem communi nomine id fecerit, neque lucrum neque damnum sentire eum oportet. si verò non communi nomine, sed vt lucretur solus, magis esse oportet vt & damnũ ad ipsum respiciat. Hoc autem ideo præstat communi diuidundo iudicio, quia videtur 2 partem suam nõ potuisse expeditè locare. Ceterum non alias communi diuidũdo iudicio locus erit, vt & Papinianus scribit, nisi id demum gessit[g], sine quo partem suam rectè administrare non potuit. alioquin si potuit, habet negotiorum gestorum actionem, eáque tenetur.

3 Si quid post acceptum communi diuidundo iudicium fuerit impensum, Neratius rectè existimat etiam hoc venire. sed & partum venire Sabinus & Atilicinus responderunt. sed & accessionem & decessionem hoc iudicium ac-4 cipere Idem existimauerunt. Si quis in communem locum mortuum intulerit, an religiosum fecerit videndum est. & sanè ius quidem inferendi in sepulchrum vnicuique insolidum competit. locum autem purum alter non potest facere religiosum. Trebatius autem & Labeo quamquam putant non esse locum religiosum factum, tamen 5 putant in factum agendum. Si damni infecti insolidum †prædibus caueris, Labeo ait communi diuidundo iudicium tibi non esse, cum necesse tibi non fuerit insolidum cauere: sed sufficere[h] pro parte tua. quæ sententia vera est.

6 Si fundus communis nobis sit, sed pignori datus à me, venit quidem in communi diuidũdo, sed ius pignoris creditori manebit etiam si adiudicatus fuerit. nam & si pars socio tradita fuisset, integrum maneret. Arbitrum autem communi diuidundo hoc minoris partem æstimare debere, quòd ex pacto vendere eam rem creditor potest, Iulia-7 nus ait. Idem Iulianus scribit, si is cum quo seruum communem habebam, partem suam mihi pignori dederit, & communi diuidundo agere cœperit, pigneraticia exceptione eum summoueri debere. sed si exceptione vsus non fuero, officium iudicis erit, vt cũ debitori totum hominem adiudicauerit, partis[i] æstimatione eum condemnet. manere enim integrum ius pignoris. quòd si adiudicauerit iudex mihi, tanti dumtaxat me condemnet, quanto pluris pignus sit quam pecunia credita. & debitorem à 8 me iubeat liberari. Officio iudicis etiam talis adiudicatio fieri potest, vt alteri fundum, alteri vsumfructum adiudicet. Cetera eadem[k] sunt, quæ in familiæ erciscundæ 9 iudicio tractauimus. Vrseius ait, cum in communi ædificio vicinus nuntiauit ne quid operis fieret, si vnus ex sociis ex hac causa damnatus fuisset, posse eam pœnam à socio pro parte seruare. Iulianus autem rectè notat, ita demum hoc verum esse, si interfuit ædium hoc fieri.

Vectigalis fundus.

VII. IDEM libro vicensimo[l] ad Edictum

COmmuni diuidundo iudicium locum habet & in vectigali agro. Vectigalis[m] ager an regionibus diuidi possit, videndum. magis autem debet iudex abstinere huiusmodi diuisione. alioquin præstatio vectigalis confunde-1 tur. Neratius scribit, arbitrum, si regionibus fundum nõ vectigalem diuisum duobus adiudicauerit, posse quasi 2 in duobus fundis seruitutẽ imponere. Qui in rem Publicianã habent, etiam cõmuni diuidundo iudicium possunt exercere. Ex[n] quibusdam autem causis vindicatio cessat. si tamen iusta causa est possidendi, vtile communi diuidundo competit. vt puta si ex causa indebiti soluti res possideatur.

Inter quos detur hoc iudicium.

Inter prædones autem hoc iudicium locum non habet. nec si precario possideant, locum habebit. nec si clam[o]. quia iniusta est possessio ista. precaria verò iusta quidem, 3 sed quæ non pergat ad iudicii vigorem. Iulianus scribit, si alter possessor prouocet, alter dicat eum vi possidere, non debere hoc iudicium dari, nec post annum quidẽ: quia placuit etiam post annum in eum qui vi deiecit, interdictum reddi. & si precario, inquit, dicat eum possidere, adhuc cessabit hoc iudicium: quia & de precario interdictum datur. Sed & si clam dicatur possidere qui prouocat, dicendum esse ait, cessare hoc iudicium: nam de clan-4 destina possessione competere interdictum inquit. Si duo sint qui rem pignori acceperunt, æquissimum esse vtile communi diuidundo iudicium dari. Sed & si de vsufructu sit inter duos controuersia, dari debet. Item si duo à prætore missi sint in possessionem legatorum: est enim iusta causa possidendi custodię gratia. Ergo & si duo ventres, idem erit dicendum. quod habet rationem. Planè si iam[p] damni infecti missus iussus sit possidere, non erit huic vtili iudicio locus, cum vindicationem habere possit.

5 Cum de vsufructu communi diuidundo iudicium[q] agitur, iudex officium suum ita diriget, vt vel regionibus eis vti frui permittat, vel locet vsumfructum vni ex illis, vel tertiæ personæ, vt hi pensiones sine vlla controuersia percipiant: vel, si res mobiles sint, etiam sic poterit, vt inter eos[r] conueniat, caueántque per tempora se vsuros & fruituros: hoc est vt apud singulos mutua vice certo tempore 6 sit vsusfructus. Neque colonis neque eis qui depositum susceperunt, hoc iudicium competit, quamuis naturaliter 7 possideant. Inter eos qui pignori acceperunt, talis diuisio fieri debet, vt non vero pretio æstimetur pars, sed in tantum dumtaxat, quantum pro ea parte debetur. & [s]adsignetur quidem pignus vni ex creditoribus, licentia tamen non denegetur debitori debitum offerre, & pignus suum luere. Idémque dicitur & si possessor pignoris litis 8 æstimationem pigneraticiam[t] in rem agenti offerat. Si debitor[v] communis prædii partem pignori dedit, & à domino alterius partis prouocatus creditor eius, aut ab alio creditore alterius debitoris, licendo[x] superauit, & debitor eius cui res fuit adiudicata, velit partem suam prædii recipetare soluto eo quod ipse debuit, eleganter dicitur non esse audiendum, nisi & eam partem paratus sit reciperare quam creditor per adiudicationem emit. Nam & si partem vendiderit reí, & prius quam traderes emptori, communi diuidundo iudicio prouocatus fueris, aliaque[y] pars tibi adiudicata sit, consequenter dicitur ex empto agi nõ posse: nisi totam rem suscipere fuerit paratus: quia hæc pars beneficio alterius vẽditori accessit. quinimmo etiam ea vendita posse conueniri emptorem, vt recipiat totum. solum illud spectandum erit, num fortè fraus aliqua venditoris interuenit. Sed & si distracta parte cesserit victus licitatione venditor, æquè pretium vt restituat, ex empto tenebitur. Hæc eadem & in mandato, ceterisque huius z generis iudiciis seruantur[B].

VIII. PAVLVS libro vicensimo tertio ad Edictum

ET si non omnes qui rem cõmunem habent, sed certi ex his diuidere desiderant, hoc iudicium inter eos ac-1 cipi potest. Si incertum sit an lex Falcidia locum habeat, inter legatarium & heredem communi diuidũdo agi potest, aut incertæ partis vindicatio datur. Similiter fit & si peculium legatum sit: quia in quantum res peculiares deminuit id quod domino debetur incertum est.

Quid veniat in hoc iudicium.

2 Venit in communi diuidundo iudicium etiam si quis rem communem deteriorem fecerit: fortè seruum vulnerando, aut animum eius corrumpendo, aut arborea ex 3 fundo excidendo. Si communis serui gratia noxæ nomine plus præstiterit[A], æstimabitur seruus, & eius partem 4 consequetur. Item si vnus insolidum de peculio conuentus & damnatus sit, est cum socio communi diuidundo actio, vt partem peculii consequatur.

VIIII. AFRICANVS libro septimo Quæstionum

SEd[B] postquam socius serui communis nomine de peculio insolidum damnatus esset, si apud socium res peculiares intercidant, nihilo minus vtile erit iudicium communi diuidundo ad reciperandam partem pecuniæ alio-

a cõsequetur
b Sed & si
c Summo iure: ...
d earum nanciscemur.
f communis
g gessit aliquis.
† pro ædibus
h Sed sufficere sit
i in partis æstimationem
l lib. 20. ad Sab.
m Si vectigalis
n De quibus etiam
o nec si vi, aut clam.
p causa damni
q iudicio agitur.
r inter se conueniant
v & si adsignetur
t Pigneraticia ...
a licitando
y alteráque
B seruabitur.
A plus præstitit socium.
B Sed & postquam

quin iniquum fore, si tota[a] ea res ad damnum eius qui iudicium acceperit, pertineat. cum vtriusque[b] domini periculum in rebus peculiaribus esse debeat. Nam & cum qui mandatu domini defensionem serui suscepit, omne quod bona fide præstiterit, seruaturum: quamuis peculium postea interciderit. Hæc ita, si neutrius culpa interuenerit. Etenim dominum eum quo de peculio agitur, si paratus sit rebus peculiaribus petitori cedere, ex causa audiendú putauit. scilicet si sine[c] dolo malo & frustratione id faciat.

a vt tota res
b neutri iniuste molur est Herst. Ang. lib. 1. c. 1.
c non dolo

X. PAVLVS libro vicensimo tertio ad Edictum

ITem quamuis legis Aquiliæ actio in heredem non cópetat, tamen hoc iudicio heres socii præstet[d], si quid defunctus in re communi admisit. quo nomine legis Aquiliæ actio nascatur. 1 Si vsus tantum noster sit, qui neque vendire neque locari potest[e], quemadmodum diuisio potest fieri in cómuni diuidundo iudicio, videamus. sed prætor interueniet, & rem emendauit: vt si iudex alteri vsum adiudicauerit, non videatur alter qui mercedem accepit, non vti: quasi plus faciat qui[f] videtur frui. quia hoc propter necessitatem fit. 2 In communi diuidundo iudicio iusto pretio rem æstimare debebit iudex. & de euictione quoque cauendum erit.

d præstat.
e debeat.
f quia videtur

XI. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

IN summa admonendi sumus, quòd si post interitum rei communis is cui aliquid ex communione præstari oportet, eo nomine agere velit, communi diuidundo iudicium vtile datur. veluti si actor impensas aliquas in rem communem fecit. siue socius eius solus aliquid ex ea re lucratus est, velut operas serui mercedésve, hoc iudicio eorú omnium ratio habetur.

XII. VLPIANVS libro septuagensimo primo ad Edictum

SI ædes communes sint, aut paries communis, & eum reficere vel demolire[g] vel in eum immittere quid opus sit, communi diuidundo iudicio erit agendum[h], aut interdicto vti possidetis experimur.

g demoliri
h Quod si non oporteat, id inter fuo illi non licet. l. parietem. de serui. vrb. prad.

XIII. IDEM libro septuagensimo quinto ad Edictum

IN iudicium communi diuidundo omnes res veniunt: nisi si quid fuerit ex communi consensu exceptum nominatim ne veniat.

XIIII. PAVLVS libro tertio ad Plautium

IN hoc iudicium hoc venit quod communi nomine actum est, aut agi debuit ab eo qui scit se socium habere. 1 Impendia autem quæ dum proprium meum fundum existimo feci, quæ scilicet si vindicaretur fundi pars, per exceptionem doli retinere possem, an etiam si communi diuidundo iudicio mecum agetur, æquitate ipsius iudicii retinere possim considerandum est. quod quidem magis puto: quia bonæ fidei iudicium est communi diuidundo. sed hoc ita, si mecum agatur. Ceterum si alienauero partem meam, non erit vnde retinere possim. sed is qui à me emerit an retinere possit, videndum est. nam & si vindicaretur ab eo pars, impendiorum nomine quæ ego fecissem, ita vt ego, poterat retentionem facere. & verius est, vt & in hac specie expensæ retineantur. Quæ cum ita sint, rectissimè dicitur, etiam impendiorum nomine vtile[i] iudicium dari debere mihi in sociú etiam manente rei communione. diuersum est enim cú quasi in rem meam impendo, quæ sit aliena aut communis: hoc enim casu vbi quasi in rem meam impendo, tantum retétionem habeo: quia neminem mihi obligare volui. at cum puto rem Titii esse quæ sit Mæuii, aut esse mihi communem cum alio quàm est, id ago vt alium mihi obligem. & sicut negotiorum gestorum actio datur aduersus eum cuius negotia curaui, cum putarem alterius ea esse, ita & in proposito. igitur & si abalienauero prædiú, quia in ea causa fuit, vt mihi actio dari deberet, danda mihi erit, vt Iulianus quoque scribit, negotiorum gestorum actio. Si conueniat ne omnino diuisio fiat, huiusmodi pactum nullas vires habere manifestissimum est. Si[k] autem intra certum tempus, quod etiam ipsius rei qualitati prodest, valet. 2 Si inter socios conuenisset, ne intra certum tempus societas diuideretur, quin vendere liceat ei qui tali conuentione tenetur, non est dubium. quare emptor quoque communi diuidundo agendo, eadem exceptione summouebitur qua auctor eius summoueretur. 3 Si paciscatur socius ne partem suam petat, effectu tollitur societas.

i Rectè, vtile: quia ita species proponitur, vt impedia facta sint ab eo, qui proprium suum esse fundum tantum existimabat, ac proinde verus dominus non erat. id quod indicant quoque sequentia. diuersú &c.
k Si autem ne intra

XV. IDEM libro quinto ad Plautium

SI socius serui communis nomine conuentus & condemnatus sit, aget communi diuidundo & antequam[l] præstet. nam & si noxali iudicio cum vno actum sit, statim aget cum socio vt ei pars traderetur: cautionibus interpositis, vt si non dederit, reddet.

l etiam antequàm.

XVI. IDEM libro sexto ad Plautium

CVm socii diuidunt societatem, de eo quod sub conditione deberetur, cautiones interuenire solent.

XVII. MARCELLVS libro nono Regularum

QVi coheredes habet, si fundum pignori datum à testatore suo, cóparauerit à creditore, nó debet à coheredibus iudicio communi diuidundo conueniri.

Officium iudicis.

XVIII. IAVOLENVS libro secundo Epistularum

VT fundus hereditarius fundo non hereditario seruiat, arbiter disponere non potest: quia vltra id quod in iudicium deductum est, excedere potestas iudicis non potest.

Differentia rei quæ duorum est pro parte certa, & quæ communis est pro indiuiso.

XVIIII. PAVLVS libro sexto ad Sabinum

ARbor quæ in confinio nata est, item lapis qui per vtrumque fundum extenditur, quamdiu coheret[m] fundo, è regione cuiusque finium vtriusque sunt: nec in communi diuidundo iudicium veniunt. sed cum aut lapis exemptus, aut arbor eruta vel succisa est, communis pro indiuiso fiet: & veniet in communi diuidundo iudicium. nam quod erat finitis partibus, rursus confunditur. Quare[n] duabus massis duorum dominorum conflatis, tota massa communis est, etiam si aliquid ex prima specie separatum maneat. ita arbor & lapis separatus à fundo, confundit ius dominii.

m cohæreat
n Quare sicut

Quæ res non veniunt in hoc iudicium.

1 De vestibulo[o] communi binarum ædium arbiter communi diuidundo inuitis vtrolibet dari non debet: quia qui de vestibulo liceri cogatur, necesse habeat interdum totarum ædium pretium facere, si alias aditum non habet. 2 Si per eundem locum via nobis debeatur, & in eam[p] impensa facta sit, durius ait Pomponius, communi diuidundo vel pro socio agi posse: quæ enim communio iuris separatim intellegi potest? sed negotiorum gestorum agendum. 3 Iudex communi diuidundo, item familiæ erciscundæ, de seruo qui in fuga est, iubere debet[q] liceri eos inter quos iudex est. & tunc eum adiudicare[r] penes quem licitatio remanserit. nec erit periculum ne ex senatusconsulto pœna legis Fabiæ committatur. 4 Aquarum iter in iudicium communi diuidundo non venire Labeo ait. nam aut ipsius fundi est, & ideo in iudicium non venit: aut separatum à fundo, diuisum tamen aut mensura aut temporibus. Sed possunt iura interdum & separata à fundo esse, & nec mensura nec temporibus diuisa. veluti cú is cuius fuerunt, plures heredes reliquit. quod cum accidit, consentaneum est & ea in arbitrio familiæ erciscundæ venire. nec videre[s] inquit Pomponius, quare minus in communi diuidundo, quàm familiæ erciscundæ iudicium veniat. Igitur in huiusmodi[t] speciebus etiam in communi diuidundo iudicio venit, vt præfata iura aut mensura aut temporibus diuidantur.

o Iniquum autem esset eum vi lis accessionem nomine subiret, vestibuli cogi tot aedes distrahere. Atque contra regulá. l. arbitrum supra. fam. ercis. notatum est etiá vno poscente dari arbitrum.
p in ea impensa
q potest liceri
r adiudicare ei
s nec videre se, nec videtur
t in omnibus huiusmodi

XX. POMPONIVS libro tertiodecimo ad Sabinum

SI is cum quo fundum communem habes, ad delectú[v] non respondit, & ob id morte iudicis villa diruta est, aut arbusta succisa sunt, præstabitur tibi detrimentum iudicio communi diuidundo. quidquid enim culpa socii amissum[x] est, eo iudicio continetur.

v ad edictum, vel delectum: quo modo loquutus est Arrian. L. 4. de re milit. Dua. 1. disp. c. 40.
x admissum

Officium iudicis.

XXI. VLPIANVS libro trigensimo ad Sabinum

IVdicem in prædiis diuidundis, quod omnibus vtilissimum est, vel quod malint litigatores, sequi conuenit.

XXII. POMPONIVS libro trigensimo tertio ad Sabinum

SI meo & vicini nomine parietem ædificem, vel repetiturus ab eo pro parte impensam, vel donationis gratia, communis fiet paries.

XXIII. VLPIANVS libro trigensimo secundo ad Edictum

SI[y] cóueneris inter te & socium tuum, vt alternis annis fructum perciperetis, & non patiatur te socius tuus anni fructum percipere, videndum verum ex conducto sit actio, an verò communi diuidundo. Eadem quæstio est, & si socius qui conuenerat vt alternis annis frueretur, pecus immisit[z], & effecit vt futuri anni fructus quos sociú percipere oportuit, corrumperentur. & puto magis communi diuidundo iudicium quàm ex conducto locum habere: quæ enim locatio est, cum merces non interuenerit? aut certè actionem incerti eiusdem reddendam.

y Ex titu. pro soc.
z admisit. &c

XXIIII. IVLIANVS libro octauo Digestorum

COmmunis seruus si ex re alterius dominorum adquisierit, nihilo minus commune id erit. sed is ex cuius re adquisitum fuerit, communi diuidúdo iudicio eam summam percipere[A] potest: quia fidei bonæ conuenit, vt vnusquisque præcipuum[B] habeat quod ex re eius seruus adquisierit.

A præcipere potest:
B præcipuum habeat,

De

De alienatione iudicij mutandi causa.

1 Cum agere tecum communi diuidundo vellem, partem tuam Titio tradidisti mutandi iudicii causa. teneris mihi 2 prætoria actione, quòd[a] fecisses ne tecum communi diuidundo ageretur.

XXV. IDEM libro duodecimo ad Digestorum

SI Stichus communis meus & tuus seruus habuerit Pamphilum vicarium aureorum decem, & mecum actum de peculio fuerit, condemnatúsque decem præstitero, quamuis postea Pamphilus decesserit, nihilo minus actione communi diuidundo, vel pro socio quinque [milia] præstare debebis: quia te hoc ære alieno liberaui. longè magis consequar, si Stichus post mortem Pamphili alium b vicarium adquisierat[b].

a eò, quòd
b adquisierit.

XXVI. ALFENVS VARVS libro secundo Digestorum

COmmunis seruus cum apud alterum esset, crus fregit in opere. quærebatur, alter dominus quid cum eo penes quem fuisset, ageret. respondi, si† quidem culpa illius magis quam casu res communis damnum cepisset, per arbitrum[c] communi diuidundo posse recuperare[d].

† quid
c arbitrium
d recuperari.

Quæstio.

XXVII. PAVLVS libro tertio Epitomarum Alfeni digestorum

DE communi seruo vnus ex sociis quæstionem habere nisi communis negotii causa iure non potest.

Potior causa prohibentis.

XXVIII. PAPINIANVS libro septimo Quæstionum

SAbinus[e], in re communi neminem dominorum iure facere quicquam inuito altero posse. vnde manifestum est prohibendi ius esse: in re enim pari potiorem causam esse prohibentis constat. Sed etsi in communi prohiberi socius à socio ne quid faciat potest, vt tamen factum opus tollat cogi non potest, si cum prohibere poterat, hoc prætermisit. & ideo per communi diuidundo actionem damnum f sarciri[f] poterit. sin autem facienti consensit, nec pro damno habet actionem. quòd si quid absente socio ad læsionem eius fecit, tunc etiam tollere cogitur.

e Sabinus ait
f resarciri

Sumptuum repetitio.

XXVIIII. PAVLVS libro secundo Quæstionum

SI quis eum existimauerit fundum communem sibi cum Mæuio esse, quem cum Titio communem habebat, impendisset, rectè dicitur etiam communi diuidundo iudicium ei sufficere. hoc enim est, si sciam rem communem esse, ignorem autem cuius socii. neque enim negotia socii gero, sed propriam rem tueor. & magis ex re in quam impenditur, quàm ex persona socii actio nascitur. Denique g ea actione pupillum[g] teneri dicimus, vt impendia restituat officio iudicis. Diuersa causa est eius qui putat se in rem propriam impendere, cum sit communis: huic enim nec communi diuidundo iudicium competit, nec vtile dandum h est. ille enim qui scit rem esse communem, vel alienam[h] negotia, eo animo gerit vt aliquem sibi obliget, & [i] in persona labitur. Pomponius scripsit, posse iudicem posse à quolibet sociorum. sed etiam si vnus ex sociis mutus erit[k], rectè cum eo communi diuidundo agi.

g & pupillum
h vel alienam
i licet in persona
k mutus erit. Rectius mutus: hos enim, vt pupillus, vbi ex re ali venit, obligatur l. furiosus. de obl. & act.

XXX. SCAEVOLA libro primo Responsorum

l COmmuni diuidundo iudicio rectè agi[l], siue neuter m possideat, siue alter sociorum fundum[m] non possideat.

l rectè agi potest.
m tantùm non possideat. Vtraq. lectio eandem habet sententiam.

XXXI. PAVLVS libro quintodecimo Responsorum

BIna mancipia quæ ex hereditate paterna iussu præ- n toris pupillis ministerii causa reseruata[n] essent diuisa non videri, sed omnium communia permansisse.

n seruata

AD EXHIBENDVM

TITVLVS IIII.

Causa huius actionis.

VLPIANVS libro vicensimo quarto ad Edictum

HAEC actio perquam necessaria est, & vis eius in vsu cotidiano est. & maximè propter o vindicationes inducta[o] est.

o introducta

II. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

EXhibere est facere in publico potestatem, vt ei qui agat, experiundi sit copia.

III. VLPIANVS libro vicensimo quarto ad Edictum

IN hac actione actor omnia nosse debet & dicere argu- 1 menta rei de qua agitur. Qui ad exhibendum agit, non vtique dominum se dicit, nec debet ostendere: cum multæ sint causæ ad exhibendum agendi.

Iusiurandum in litem.

2 Præterea in hac actione notandum est, quòd reus contumax per in litem iusiurandum petitoris damnari pos- 3 sit ei iudice quantitatem taxante. Est autem personalis[p] p hæc actio: & ei competit qui in rem acturus est qualicumque in rem actione: etiam pigneraticia Seruiana, siue hy- q pothecaria, quæ creditoribus competunt[q]. Sed & vsumfructum petituro competere ad exhibendum Pomponius ait. Sed & si quis interdicturus, rem exhiberi desideret, 4 audietur. Item si optare velim seruum vel quam aliam rem cuius optio mihi relicta est, ad exhibendum me age- 5 re posse constat, vt exhibitis[r] possim vindicare. Si quis r noxali iudicio experiri velit, ad exhibendum ei actio est necessaria. quid enim si dominus quidem paratus sit de- s fendere, actor verò destinare[s] non possit nisi ex præsentibus, quia aut seruum non recognoscit, aut nomen non tenet? nónne æquum est ei familiam exhiberi, vt no- t xium[t] seruum adgnoscat? quod ex causa debet fieri, ad designandum eum cuius nomine noxali quis agit, recen- 6 sitione[v] seruorum facta. Si quis extra heredem tabu- v las testamenti vel codicillos vel quid aliud ad testamentum pertinens exhiberi velit, dicendum est, per hanc actionem agendum non esse: cum sufficiant ibi interdicta in hanc rem competentia: & ita Pomponius.

p Quid sibi velit personalis, hoc est exhibere, vel dare quanti ea res erit. Raro in manualib.
q competit.
r exhibitum
s designare, destinare i. designare quo significatu hac signification, expounerunt destinare & interpretationé contenuerunt, ita accipitur in l. stichum. infrà. de verb. oblig.
t noxium seruum. Rectius est seruum quam seru. Sic notauit Cuiacius l. obseruat. suprà. de off. proc. pro stare legendum seruos.
v recensione

Actio ad exhibendum competit ei cuius interest.

7 Sciendum est autem non solùm eis quos diximus, competere ad exhibendum actionem, verùm ei quoque cuius interest exhiberi. iudex igitur summatim debebit x cognoscere an eius intersit, non an[x] eius res sit, & sic iube- 8 re vel exhiberi: vel non, quia nihil[y] interest. Plus dicit y Iulianus, etsi[z] vindicationem non habeam, interim posse z me agere ad exhibendum, quia[A] mea interest exhiberi. A vtputa si mihi seruus legatus sit quem Titius optasset: agam enim ad exhibendum, quia mea interest exhiberi vt Titius optet, & sic vindicem: quamuis exhibitum ego 9 optare non possim. Si mecum fuerit actum ad exhibendum, ego ob hoc quòd conuentus sum ad exhibendum actione, agere ad exhibendum non possum: quamuis videatur interesse mea ob hoc quòd teneor ad restituendum. sed hoc non sufficit. alioquin & qui dolo fecit quo B minus possideret, poterit ad exhibendum agere, cum[B] C neque vindicaturus neque interdicturus sit: & fur vel[C] raptor poterit quod nequaquam verum est. Eleganter igitur definit Neratius, iudicem ad exhibendum hactenus D cognoscere, an iustam & probabilem causam habeat[D] 10 E actionis, propter quam exhiberi[E] sibi desideret. Pom- F ponius scribit, eiusdem[F] hominis nomine rectè plures ad 11 exhibendum agere posse: fortè si homo primi sit, secundi in eo vsusfructus sit, tertius possessionem suam contendat, quartus pigneratum sibi eum adfirmet. omnibus igitur ad exhibendum actio competit: quia omnium interest exhiberi hominem.

x non autem & an
y nihil illius
z etiam si
A si mea interest
B quanquam
C & raptor
D habeat actor
E ad exhiberi
F eiusdem hominis, vel vnius rei nomine

De exceptionibus.

12 Ibidem subiungit, iudicem per arbitrium sibi ex hac actione commissum etiam exceptiones æstimare, quas possessor obiicit: & si qua tam euidens sit, vt facilè repel- G lat agentem, debere possessorem absolui. si[G] obscurior, vel quæ habeat altiorem quæstionem, differendam in directum iudicium, re exhiberi iussa. de quibusdam *tamen* exceptionibus omnimodo ipsum debere disceptare, qui H ad exhibendum[H] actioni iudicat. veluti pacti conuenti, I doli mali, iurisiurandi, rei quæ iudicata[I] est.

G si verò
H qui in ad exhibendi actione
I iudicatam

Actio in factum.

13 Interdum æquitas exhibitionis efficit, vt quamuis ad exhibendum agi non possit, in factum tamen actio detur, vt Iulianus tractat. Seruus, inquit, vxoris meæ rationes meas conscripsit: hæ rationes à te possidentur: desidero eas exhiberi. ait Iulianus si quidem mea charta scriptæ sint, locum esse huic actioni: quia & vindicare eas possum. nam cum charta mea sit, & quod scriptum est, meum est. sed si charta mea non fuit, quia vindicare non possum, nec ad exhibendum experiri. in factum igitur mihi actionem competere.

Contra quem.

14 Sciendum est, aduersus possessorem hac actione agendum: non solum eum qui ciuiliter, sed & eum qui naturaliter incumbat possessioni. Denique creditorem qui pignori rem accepit, ad exhibendum teneri placet.

IIII. POMPONIVS libro sexto ad Sabinum

NAm & cum eo apud quem deposita, vel cui commodata vel locata res sit, agi potest.

V. VLPIANVS libro vicensimo quarto ad Edictum

CElsus scribit, si quis merces quas euehendas conduxit, in horreo posuit, cum conductore ad exhibendum agi potest. item si mortuo conductore heres extitat, cum herede agendum. sed si nemo heres sit, cum horreario agen-

dum. nam si à nullo, inquit, possidentur, verum est aut horrearium possidere, aut certè ille est qui possit exhibere. Idem ait, quomodo autem possidet qui vehendas conduxit? an quia pignus[a] tenet? quæ species ostendit etiam eos qui facultatem exhibendi habent, ad exhibendum teneri. Iulianus autem ita scribit, ad exhibendum actione teneri eum qui rerum vel legatorum seruandorum causa in possessione sit. sed & eum qui vsusfructus nomine rem teneat[b]; quamuis nec hic vtique possideat. Inde[c] Iulianus quærit, quatenus hos oporteat exhibere. & ait priorê quidem sic, vt actor possessionem habeat: is autem cum quo agetur, rei seruandæ causa sit in possessione. eum verò qui vsumfructum habeat, sic vt actor rem possideat: is cum quo agetur, vtatur fruatur. Idem Iulianus scribit, emptorem qui ruta cæsa non restituit, ad exhibendum teneri in quátum in litem iurauero. sed ibi ad leit, si emptor possideat, aut dolo fecit quo minus possideat. Item Celsus scribit, stercus quod in aream meam congessisti, per ad exhibendum actionem posse te consequi vt tollas. sic tamen vt totum tollas. ceterum aliàs non posse. Sed & si ratis delata sit vi fluminis in agrum alterius, posse eum conueniri ad exhibendum Neratius scribit. Vnde quærit Neratius, vtrú de futuro dumtaxat damno, an & de præterito domino agri cauendum sit. & ait etiam de præterito caueri oportere. Sed & si de ruina aliquid in tuá aream vel in tuas ædes deciderit, teneberis ad exhibendum, licet non possideas. Item si quis facultatem restituendi non habeat, licet possideat, tamen ad exhibendum non tenebitur. vtputa si in fuga seruus sit. ad hoc planè solum tenebitur, vt caueat se exhibiturum si in potestatem eius peruenerit. sed & si non sit in fuga, permiseris autem ei vbi velit morari, idem erit dicendú. aut peregrè à te missus sit, vel in prædiis tuis agat, ad hoc solum teneberis, vt caueas.

a pignori tenet' pignori enim obligata sunt, nomine vectura. l. hinc, inf. quo per. in pign. hab.
b remaneat: vt teneat, vsufructuario est quâ remaneat
c Idé Iulianus

VI. PAVLVS libro quartodecimo ad Sabinum

GEmma inclusa auro alieno, vel sigillum candelabro, vindicari non potest. sed vt excludatur, ad exhibendum agi potest. Aliter atque in tigno iuncto ædibus[d]: de quo nec ad exhibendum agi potest, quia lex duodecim tabularum solui vetaret: sed actione de tigno iuncto ex eadem lege in duplum agitur.

d ædibus alienis.

VII. VLPIANVS libro vicesimo quarto ad Edictum

TIgni appellatione omnem materiam in lege duodecim tabularum accipimus, vt quibusdam[e] rectè videtur. Sed si rotam meam vehiculo[f] aptaueris, teneberis ad exhibendum. & ita Pomponius scribit: quamuis tunc ciuiliter non possideas. Idem & si armario vel naui tabulam meam, vel ansam scypho iunxeris, vel emblemata[g] phialæ vel purpuram vestimento intexeris, aut bracchium statuæ coadunaueris. Item municipes ad exhibendum conueniri possunt: quia facultas est restituendi. nam & possidere & vsucapere eos posse cóstat. idem & in collegiis, ceterisque corporibus dicendum erit. Si quis non possideat litis contestatæ tempore, sed postea ante sententiam possidere cœperit, oportere dici putamus, debere condemnari, nisi restituat. Si quis cum iudicium accepti tempore possideret, postea sine dolo malo possidere desierit, absolui eum oportet. quamuis sit, inquit Pomponius, quod ei imputetur, cur nó statim restituit, sed passus est secum litem contestari. Idem scribit, si quis litis contestatæ tempore possederit, deinde desierit possidere, mox cœperit siue ex eadem causa siue ex alia, condemnari eum oportere, nisi restituat. Ibidem non malè Pomponius iungit[h], eum qui ad exhibendum egit, vtroque tempore interfuisse oportere rem ei restitui: hoc est & quo lis contestatur, & quo fit condemnatio. & ita Labeoni placet.

e Caio. l. adeò. §. cum in suo. de adq. rer. dom. & l. Tigni. de verb. signif.
f vehiculo tuo
g lusira. & emblemata ornamenta. quæ exime poterant eum liberum erat. Bud. hoc.
h Pomponius scribit.

VIII. IVLIANVS libro nono Digestorum

SI ad exhibendum actum est cum eo qui neque possidebat, neque dolo malo fecerat quo minus possideret, deinde eo defuncto heres eius possidet rem, exhibere eam cogendus erit. Ná si[i] fundum vel hominé petiero, & heres ex eadé causa possidere cœperit, restituere cogitur.

i Nam & si

VIIII. VLPIANVS libro vicesimoquarto ad Edictum

IVlianus scribit, si quis hominem quem possidebat, occiderit, siue ad alium transtulerit possessionem, siue ita rem corruperit ne haberi possit, ad exhibendum tenebitur: quia dolo[k] fecit quo minus possideret. Proinde & si vinum vel oleum vel quid aliud effuderit, vel confregerit, ad exhibendum tenebitur. Glans ex arbore tua in fundum meum incidit[l]: eam ego immisso pecore depasco: qua actione possum teneri? Pomponius scribit, competere actionem ad exhibendum, si dolo pecus immisi vt glandem comederet. Nam & si glans extaret, nec paterris me tollere, ad exhibendum teneberis. quemadmodum si materiam meam delatam in agrum suum quis auferre non pateretur. Et placet nobis Pomponii sententia, siue glans extet, siue consumpta sit. sed si extet, etiam interdicto de glande legenda, vt mihi tertio quoque die legendæ glandis facultas esset, vti potero, si damni infecti cauero. Si quis rem ferri ad alium peruenire, videtur dolo fecisse quo minus possideat: si modò hoc dolosè fecerit. Sed si quis rem deteriorem exhibuerit, æquè ad exhibendum eum teneri Sabinus ait. sed hoc ibi vtique verum est, si dolo malo in aliud corpus res sit translata: veluti si ex scypho massa facta sit. quamquam enim massam exhibeat, ad exhibendum tenebitur: nam mutata forma propè interemit substantiam rei. Marcellus[m] scribit, si tibi decem nomismata sint sub condicione legata, & mihi decem vsufructus purè, deinde heres pendente[n] condicione non exacta cautione decem fructuario soluerit, ad exhibendum eum actione teneri, quasi dolo fecerit quo minus possideret. dolus autem in eo est, quòd cautionem exigere supersedit à fructuario: effectúmque vt legatum tuum euanesceres, cum iam nummos vindicare non possis. Ita demum autem locum habebit ad exhibendum actio, si condicio extiterit legati. Potuisti tamen tibi prospicere stipulatione legatorum. & si prospexisti, non erit tibi necessaria ad exhibendum actio. Si tamen ignarus legati tui à fructuario satis non exegit, dicit Marcellus cessare ad exhibendum: scilicet quia nullus[o] dolus est. succurrendum tamen legatario in factum aduersus fructuarium actione ait.

k dolo malo
l decidit
m vt Marcellus scribit. si
n pendéte eorum
o nullus hic

Quid sit exhibere.

Quantum autem ad hanc actionem attinet, exhibere est in eadem causa præstare in qua fuit cum iudicium acciperetur. vt quis copiam rei habens possit exsequi actione[p] quam destinauit, in nullo[q] casu quam intendit, læsa: quamuis non de restituendo, sed de exhibendo agatur. Proinde si post litem contestatam vsucaptum exhibeat, non videtur exhibuisse: cum petitor intentionem suam perdiderit. & ideo absolui eum non oportere, nisi paratus sit repetita[r] die intentionem suscipere: ita vt fructus secundum legem æstimentur.

p actionem
q in nullo causa. Bud. vt sit causa, quam intendit, in nullo læsa. id est, nullo modo.
r id est, retrorsum petita. Bud. hoc.

Quid veniat in hoc iudicium.

Quia tamen causa petitori in hac actione restituitur, Sabinus putauit partum quoque restituendum: siue prægnas fuerit mulier, siue postea conceperit. quam sententiam & Pomponius probat. Præterea vtilitates, si quæ amissę sunt ob hoc quòd non exhibetur, vel tardius quàm exhibetur, æstimandæ à iudice sunt. & ideo Neratius ait vtilitatem actoris venire in æstimationem, non quáti res[s] sit. quæ vtilitas, inquit, interdú minoris erit quá res erat.

s ea res sit, sed quanti eius interfit.

X. PAVLVS libro vicesimo sexto ad Edictum

SI optione intra certum tempus data, iudicium in id tempus extractum est quo frustra exhibetur, vtilitas petitoris conseruetur. quod si per heredem non stetit quo minus exhiberet tempore iudicii accipiendi, absoluendus est heres.

XI. VLPIANVS libro vicesimo quarto ad Edictum

SEd & si hereditas amissa sit ob hoc quòd seruus non exhibeatur, æquissimum est æstimari officio iudicis damnum hereditatis.

De sumptibus.

Quo auté loco exhiberi rem oporteat, vel cuius sumptibus, videamus. & Labeo ait, ibi exhibendú vbi fuerit cum lis contestaretur, periculo[t] & impendiis actoris perferendam, perducendámve eò loci vbi actú sit. Pascere planè seruum, vestire, curare[v], possessoré oportere ait. ego auté arbitror interdum etiá hæc actoré agnoscere oportere: si fortè ipse seruus ex operis vel artificio suo solebat se exhibere, nûc verò cogitur vacare. Proinde & si apud officiú fuerit depositus exhibendus, ciVaria debebit adgnoscere qui exhiberi desiderauit, si non solebat possessor seruú pascere. ná si solebat, sicuti pascit, ita & ciVaria potest non recusare. Interdum tamen eo loci † exhiberi debet suis sumptibus. si fortè proponas[x] data opera eum in locú abditú res cótulisse, vt actori incómodior esset exhibitio. ná in hunc casum suis sumptibus & periculo debebit exhibere in eú locú vbi agatur: ne ei calliditas sua prosit. Si de pluribus rebus quis cóueniatur, & litis contestatæ tépore omnes possedit, licet postea quasdam desierit quâuis sine dolo malo possidere, damnandum, nisi exhibeat eas quas potest.

t periculo actoris
v Hæc omnia vt sit est. Paulus cóplectit nomine exhibendorú. l. si ita supr. de rei vend. exemplo Vlpiani, qui victus nomine cótineri ait. l. verbo victus. de verb. sign.
† exhibere
x proponatur

XII. PAVLVS libro vicesimo sexto ad Edictum

DE eo exhibendo quem quis in libertatem vindicare velit, huic actioni locus esse potest. Et filiusfamilias ea actione tenetur, si facultatem rei exhibendæ habet.

De exceptione rei iudicatæ.

Sæpius ad exhibendum agenti, si ex eadem causa agat, obstaturam exceptionem Iulianus ait. nouam autem

tem causam interuenire, si is qui vindicandi gratia egisset, post acceptum iudicium eam ab aliquo accepit. & ideo exceptionem ei non officere. Item si ei qui furti acturus, ad exhibendum egisset, verum furtum factum sit. Denique si quis optandi gratia ad exhibendum egisset, & post litem contestatam alterius testamento [a] optio data sit, ad exhibendum agere potest. Si quis ex vuis meis mustum fecerit vel ex oliuis oleum, vel ex lana vestimenta, cum sciret hæc aliena esse, vtriusque nomine ad exhibendum actione tenebitur: quia quod ex re [b] nostra fit, nostrum esse verius est. Si post iudicium acceptum homo mortuus sit, quamuis sine dolo malo & culpa possessoris, tamen interdum tanti damnandus est, quanti actoris interfuerit per eum non effectum quo minus tunc cum iudicium acciperetur [c], homo exhiberetur. tanto magis si apparebit eo casu mortuum esse, qui non incidisset si tum exhibitus fuisset. Si iusta ex causa statim exhiberi res non possit, iussu iudicis cauere debebit, se illo die exhibiturũ.

Contra quem detur.

1 Heres non quasi heres, sed suo nomine hac actione vti potest. Item heres possessoris suo nomine tenetur. Igitur non procedit quærere, an heredi & in heredem danda sit. Plane ex dolo defuncti danda est in heredem hæc actio, si locupletior hereditas eo nomine facta sit. veluti quòd pretium rei consecutus sit.

Causa actionis.

XIII. GAIUS libro ad Edictum prætoris vrbani titulo de liberali causa

SI liber homo detineri ab aliquo dicatur, interdictum [d] aduersus eum qui detinere dicitur, de exhibendo eo potest quis habere. nam ad exhibendum actio in eam rem inutilis videtur: quia hæc actio ei creditur competere, cujus peculiariter [e] interest.

XIIII. POMPONIUS libro quartodecimo ad Sabinum

SI vir nummos ab vxore sibi donatos sciens suos factos non esse, pro re empta dederit, dolo malo fecit quo minus possideat: & ideo ad exhibendum actione tenetur.

Species, in qua datur actio ei, qui iurat de calumnia.

XV. IDEM libro octauodecimo ad Sabinum

THensaurus meus in tuo fundo est, nec eum pateris me effodere: cum eum loco non moueris, furti quidem aut [f] ad exhibẽdum eo nomine agere rectè non posse me Labeo ait: quia neque possideres eum, neque dolo feceris quo minus possideres. vtpote cum fieri possit, vt nesciasteum thensaurũ in tuo fundo esse. Nõ esse autem iniquum, iuranti mihi non calumniæ causa id postulare, vel interdictum vel iudicium [g] ita dari, vt si per me non fiet quo minus damni infecti tibi operis nomine caueatur, ne vim facias mihi quo minus eum thensaurũ effodiam, tollam, exportem. Quòd si etiam furtiuus iste thensaurus est, etiam furti agi potest.

XVI. PAULUS libro decimo ad Sabinum

CVm seruus teneat aliquid, dominus ad exhibendum suo nomine tenetur. si autem seruus citra scientiam domini dolo fecit quo minus habeat, vel furti actio [h], vel de dolo malo noxalis serui nomine danda est. ad exhibendum autem vtilis nulla constituenda est.

Exhibere quid sit.

XVII. VLPIANUS libro nono de Omnibus tribunalibus

SI quis hominem debilitatum exhibeat vel eluscatum, ad exhibendum [i] quidem absolui debet: exhibuit enim, & nihil impedit directam actionem talis exhibitio. poterit tamen [k] agere actor ex lege Aquilia de hoc damno.

Exhibitio instrumentorum.

XVIII. IDEM libro sexto Opinionum

SOlutione chirographo inani [l] facto, & pignoribus liberatis, nihilo minus creditor, vt instrumenta ad eum contractum pertinentia [m] ab alio quam debitore exhibeantur, agere potest.

Interesse hic accipimus, ex iusta aliqua & probabili causa.

XVIIII. PAULUS libro quarto Epitomarum Alfeni

AD exhibendum possunt agere omnes quorum interest. Sed quidam consuluit, an possit efficere hæc actio [n], vt rationes aduersarii sibi exhiberentur, quas exhiberi magni eius interesset. respondit, non oportere ius ciuile calumniari: neque verba captari [o]. sed qua mente quid diceretur, animaduertere conuenire. nam illa ratione etiam studiosum alicuius doctrinæ posse dicere, sua interesse, illos aut illos libros sibi exhiberi: quia si essent exhibiti, cum eos legisset, doctior & melior futurus esset.

XX. VLPIANUS libro secundo Regularum

QVæstionis habendæ causa ad exhibendum agitur ex delictis seruorum ad vindicandos [p] conscios suos.

a testimonio

b Ab eo qui scie bat alienam esse. aliequi si ignorabat, species ex his materijs effecta eius est. quo facit l. Idem Pomponius §. Idem scribit. supra de rei vend.

c acciperet.

d interdum

e peculiariter

f & ad exhibendum

g vel exhibitionem

h furti actione.

i ad exhibendum actione

k aut & agere

l Id est, obligatione sublata.

m tam ab alio in hoc edicto, hæc actio, hoc dicto: Flor. lectio aptam sententiam mutauit: nec absurda est hæc. hoc edicto, reliqua minus conueniunt.

o Verba captari dicimus, cum torquentur in aliã significationem, quam ea, qui pronũtiauit, voluit. Aug. emend. ca. 11.

p Iudicandos. indicãdos: quo uis modo lego, conuenient sensum eluceat.

LIBER VNDECIMVS,

DE INTERROGATIONIBVS IN IVRE FACIENDIS ET INTERROGATORIIS [q] ACTIONIBVS [r].

Causa edicti.

CALLISTRATUS libro secundo Edicti monitorij

TOTIANS heres in iure interrogãdus est qua ex parte heres sit, quotiens aduersus eum actio instituitur, & dubitat actor qua ex parte is cũ quo agere velit, heres sit. Est autem interrogatio tunc necessaria, cum in personã sit actio, & ita si certum petetur. ne dum ignoret actor qua ex parte aduersarius defuncto heres extiterit, interdum plus petendo aliquid damni sentiat. Interrogatorijs [s] autem actionibus hodie non vtimur: quia nemo cogitur ante iudicium de suo iure aliquid respondere. ideóque minus frequentantur, & in desuetudinem abierunt: sed [t] tantummodo ad probationes litigatoribus sufficiunt ea quæ ab aduersa parte expressa fuerint apud iudices vel in hereditatibus, vel in aliis rebus quæ in causis vertuntur.

II. VLPIANUS libro vicensimo secundo ad Edictum

EDictum de interrogationibus ideo prætor proposuit, quia sciebat difficile esse ei qui heredem bonorúmve possessorem conuenit, probare aliquem esse heredem bonorúmve possessorem.

III. PAULUS libro septimodecimo ad Edictum

QVia plerumque difficilis probatio aditæ [v] hereditatis est.

IIII. VLPIANUS libro vicensimo secundo ad Edictum

VOluit prætor adstringere eum qui cõuenitur, ex sua in iudicio responsione, vt vel confitẽdo vel mentiendo sese oneret. simul etiam portionis [x] pro qua quisque heres extitit, ex interrogatione certioretur. Quod ait prætor, QVI IN IVRE INTERROGATVS RESPONDERIT, sic accipiendũ est, apud magistratus populi Romani, vel præsides prouinciarum, vel alios iudices. ius enim eum solum locum esse, vbi iuris dicendi, vel iudicandi gratia consistat: vel si domi, vel itinere hoc agat.

Tempus ad deliberandum.

V. GAIUS libro tertio ad Edictum prouinciale

QVi interrogatur, an heres vel quota ex parte sit, vel an in potestate habeat eum cuius nomine noxali iudicio agitur, ad deliberãdum tempus impetrare debet. quia si perperam confessus fuerit, incommodo adficitur:

VI. VLPIANUS libro vicensimo secundo ad Edictum

ET quia hoc defunctorum interest, vt habeant successores: interest & viuentium, ne præcipitentur, quamdiu iustè deliberant. Interdum interrogatus quis an heres sit, non cogitur respondere: vtputa si controuersiam hereditatis ab alio patiatur. & ita Diuus Hadrianus constituit: ne aut negando se heredem, præiudicet sibi: aut dicendo heredem, illigetur etiam ablata sibi hereditate.

VII. IDEM libro octauodecimo ad Edictum

SI [y] quis in iure interrogatus [z], an quadrupes quæ pauperiem fecit eius sit, responderit [A], tenetur.

VIII. PAULUS libro vicensimo secundo ad Edictum

SI [B] quis interrogatus de seruo qui damnum dedit, respondit suum esse seruum, tenebitur lege Aquilia quasi dominus. & si cum eo actum sit qui respondit, dominus ea actione [C] liberatur.

VIIII. VLPIANUS libro vicensimo secundo ad Edictum

SI sine interrogatione quis responderit se heredem, pro interrogato habetur. Interrogatõ non solùm à prætore accipere debemus, sed & ab aduersario. Sed si seruus interrogetur, nulla erit interrogatio: non magis quàm si seruus interroget. Alius pro alio non debet respondere cogi, an heres sit: de se enim debet quis in iudicio interrogari: hoc est cum ipse conuenitur. Celsus libro quinto digestorum scribit, si defensor in iudicio interrogatus, an is quem defendit, heres, vel quota ex parte sit, falsò responderit, ipse quidem defensor aduersario tenebitur: ipsi autem quem defendit, nullum facit præiudicium. veram itaque esse Celsi sententiam dubium non est. An ergo non videatur defendere si non responderit, videndum. quod vtique & consequens erit dicere: quia non plenè defendit. Qui interrogatus heredem se responderit,

q Interrogatoria dicitur, quæ ex interrogatione et sponsione datur, perinde ac si obligarus esset. l. de ætate l. vlt. vsq. eo. & hac etiam alio confessoria dicitur. l. proinde. § ad l. Aquil. Duaren. disput. cap. 23. quo loco multa ad hunc locum pertinentia traduntur.

r actionibus sublatis.

s Forte hæc verba sunt Triboniani vsq. ad fin. Hieron. in tegt. procas.

t & tantummodo

v Dest aditæ quod tamen non vellet sublatũ esse

x vt de portione

y Extit. & tantũ pr. quadrup. fec. dic.

z interrogatur.

A respõdere tenetur. Sequens Flor. vt cõtineat hoc caput eũ l. et §. interdũ supr. si quadr. paup. fec. dic. cõnectũ autẽ fuisse apud Vlpian. hic locus similis inscriptio arguit.

B Extit. ad leg. Aquil.

C ratione

nec adiecerit ex qua parte, ex asse[a] respondisse dicendum est. nisi fortè ita interrogatur, an ex dimidia parte heres sit, & respóderit heres sum: hic enim magis eum puto ad interrogatum respondisse. Illud quęritur, an quis cogatur respondere verum ex testamento heres sit: & verum suo nomine ei quæsita sit hereditas, an[b] per eos quos suo iure subiectos habet, vel per eum cui heres extitit. Súmatim igitur prætor cognoscere debebit, cum quæratur[c], an quis respódere debeat quo iure heres sit: vt si valde interesse comperenit, plenius responderi[d] iubeat. quæ optinere debent non solùm in heredibus, sed etiam in honorarius successoribus. Denique Iulianus scribit, cum quoq; cui est hereditas restituta, debere in iure interrogatú respondere, an ei hereditas sit restituta. Si[e] de peculio agatur, non oportere responderi à patre, vel domino, an in potestate habeat filium, vel seruum: quia hoc solum quæritur, an peculium apud eum cum quo agitur est.

X. PAVLVS libro quadragensimo octauo ad edictum

NOn alienum est, cum à quo damni infecti stipulari velimus, interrogare in iure, an ædes eius vel locus sit, ex quo damnum timeatur: & pro qua parte, vt si neget suum prædium esse, nec caueat damni infecti, aut cedere, aut[f] resistendum putauerit, quasi dolo versatus tradere compellatur.

XI. VLPIANVS libro vicensimo secundo ad Edictum

DE ætate quoque "interdum" interrogatus[g] respondere debebit.

Falsa responsio.

1 Si quis cum heres non esset, interrogatus respóderit ex parte heredem esse, sic conuenietur atq; si ex ea parte heres esset: fides enim ei cótra se habebitur. Qui ex quadrâte heres, vel omnino cú heres non esset, responderit se heredem ex asse, in assem instituta actione conuenietur. Si cú esset quis ex semisse heres, dixerit se ex quadrâte, mendacii hâc pœnã feret, quòd insolidum côuenitur: nó enim debuit mêtiri, dum se minoris portionis heredé adseuerat. Interdú tamen iusta ratione potest opinari esse heredé ex minore parte. quid enim si nesciit sibi parté adcreuisse, vel ex incerta parte fuit institutus? cur ei responsum noceat?

Contumaciæ pœna.

3 Qui tacuit quoque apud prætorem, in ea causa est, vt instituta actione insolidú conueniatur, quasi[h] negauit se heredé esse. nã qui omnino non respondit, contumax est. contumaciæ autem pœnã hanc ferre debet, vt insolidum conueniatur, qemadmodum si negasset: quia prætorem contêmnere videtur. 4 Quod auté ait prætor, OMNINO NON RESPONDISSE, posteriores sic exceperunt, vt omnino non respódisse videatur qui ad interrogatú nó 5 respódit, id est ΠΡΟΣ ΕΠΟΣ. Si interrogatus quis an ex asse heres esset, responderit ex parte[k]: si ex dimidia esset, nihil ei nocere responsum. quæ sentétia humana est.

Obscura responsio.

6 Nihil interest, neget quis, an taceat interrogatus an obscurè respondeat, vt incertum dimittat interrogatorem.

Interdum ex suo responso non tenetur.

7 Ex causa succurri ei qui interrogatus respondit, non dubitamus. nam & si quis interrogatus an patri heres esset, responderit, mox † probato testamento inuentus sit exheredatus, æquissimum est succurri ei. & ita Celsus scribit. hic quidem & alia ratione, quòd ea quę postea emergunt, auxilio indigent: quid enim si occultæ tabulæ & remotæ postea prolatæ sunt? cur noceat ei qui id responderit quod in præsentiarú videbatur? Idem dico & si qui heredem se responderit, mox[l] falsum vel inofficiosum vel irritú testamentum fuerit pronuntiatum: non enim improbè respondit, sed scriptura ductus.

Obligatio ex responsione.

8 Qui interrogatus responderit, sic tenetur quasi ex contractu[m] obligatus pro quo pulsabitur, dum ab aduersario interrogatur. sed & si à prætore fuerit interrogatus, nihil facit prætoris auctoritas: sed ipsius responsum siue mendacium.

Iustus error.

9 Qui iusto errore ductus negauerit se heredem, venia dignus est. sed & si quis sine dolo malo, culpa tamen responderit, dicendum erit absolui eum debere: nisi culpa dolo proxima sit.

Pœnitentia.

10 Celsus scribit, licere responsi[n] pœnitere, si nulla captio ex eius pœnitentia[o] sit actoris. quod verissimum mihi videtur. maximè si quis postea plenius instructus quid faciat, instrumentis vel epistulis amicorum iuris[p] sui edoctus.

Marginal notes: b ex asse se · b an verò per · a quæretur, · d respondere · e Et si de · f aut si resistendum · g interrogatus interdum: planior est hæc lectio. · h quia quasi · I Quasi dixerit, ad verbum. Accur. ait græca significare, pro se posset. & hoc plane delirat. Alc. li. 2. disp. ca. 10. · k responderit se ea parte heredem esse: · † prolato · l & mox falsum · m contractu eius · n respódendi in præsentia, in libris Norica est scriptum, sed librariorum error esse videtur. Angel. li. 10 emêd. c. 6. · p de iure suo

XII. PAVLVS libro septimodecimo ad Edictum

SI filius qui abstinuit se paterna hereditate, in iure interrogatus responderit se heredé esse, tenebitur: nam ita respondendo, pro herede gessisse videtur. sin auté filius qui se abstinuit, interrogatus tacuerit, succurrédum ei est: quia hunc qui abstinuit, prætor non habet heredis loco.

De exceptionibus.

s Exceptionibus quæ institutis in iudicio contra reos actionibus opponútur, etiá is vti potest qui ex sua respósione conuenitur. veluti pacti côuenti, rei iudicatę, & ceteris.

Obligatio ex confessione

XIII. IDEM libro secundo ad Plautium

COnfessionibus falsis respondentes ita obligantur, si eius nomine de quo quis interrogatus sit, cum aliquo sit actio: quia quæ cum alio actio esset, si dominus esset in nosmet coMfessione nostra conferemus. Et si eum qui in potestate patris esset, respondissem filium meú esse ita me obligari, si ætas eius pateretur, vt filius meus esse possit: quia falsæ confessiones naturalibus conuenire deberent. propter quæ fiat, vt patrisfamilias nomine respondendo non[q] obliget. Eum qui patremfamilias suú esse responderit seruum, non teneri noxali actione, ac ne si bona fide liber homo mihi seruiat, mecú noxali iudicio agi potest: & si actum fuerit, manebit integra actio cú ipso qui admisit.

XIIII. IAVOLENVS libro nono ex Cassio

SI is cuius nomine noxæ[r] iudicium acceptum est, manente iudicio liber iudicatus est, reus absolui debet: nec quicquam interrogatio in iurę facta proderit. quia eius personæ cuius nomine quis cum alio actionem habet, obligationem transferre non potest in eum qui in iure suum esse coMfitetur: velut alienum seruum suum esse côntendo. liberi autem hominis nomine, quia cum alio actio non est, ne per interrogationem quidem aut confessionem transferri poterit. quo casu eueniet, vt non recté hominis liberi nomine actum sit cum eo qui confessus est. In totum autem confessiones ita ratæ sunt, si id quod in confessionem[s] venit & ius & naturam[t] recipere potest.

XV. POMPONIVS libro octauodecimo ad Sabinum

SI ante aditam hereditatem seruum hereditariú meum esse respondeam, teneor: quia domini loco habetur hereditas. Mortuo seruo quem in iure interrogatus suum esse confessus sit, non tenetur is qui respondit. quemadmodum si[v] proprius eius fuisset, post mortem eius non teneretur.

XVI. VLPIANVS libro trigensimo septimo ad Edictum

SI seruus ab hostibus captus sit, de quo quis in iure interrogatus responderit in sua potestate esse, quamuis iura postliminiorum possint efficere[x] dubitare nos, aDtamen non puto locum esse noxali actione[y]: quia non est in nostra potestate. Quanquam autem placet etiam eum teneri qui alienum seruum suum fassus esset, aDtamé rectissime placuit eum demum teneri qui suum[z] potuit habere. ceterú si dominium quærere non potuit, non teneri.

XVII. IDEM libro trigensimo octauo ad Edictum

SI seruus non sit vnius sed plurium, & omnes mentiti sunt eum in sua potestate non esse, vel quidam ex illis, aut dolo fecerunt quo minus sit in potestate, vnusquisque illorum tenebitur in solidum. quemadmodum teneretur si[A] haberent in potestate. Is verò qui nihil dolo fecerit quo minus in potestate haberet, vel non negauit, non tenebitur.

Confessio vnius an liberet alium.

XVIII. IVLIANVS libro quarto ad Vrseium Ferocem

QVi ex parte dimidia heres erit[B], cum absentem coheredem suum defendere vellet, vt satisdationis onus euitare possit, respondit se solum heredem esse, & condemnatus est. quærebat actor, cum ipse soluendo non esset, an rescisso superiore iudicio, in eum qui re vera heres erat, actio dari deberet. Proculus respondit, rescisso iudicio posse agi. idque est verum.

XVIIII. PAPINIANVS libro octauo Quæstionum

SI filius, cum pro[C] patre suo ageret, taceat[D] interrogatus, omnia perinde obseruanda erunt, ac si non esset interrogatus.

An confessio vnius alium liberet.

XX. PAVLVS libro secundo Quæstionum

QVi seruum alienum responderit suum esse, si noxali iudicio conuentus sit, dominum liberat. aliter atq; si quis côfessus sit se occidisse seruú quem alius occidit: vel si quis responderit se heredé. nam his[E] casibus non liberatur qui fecit, vel qui heres est. Nec hæc inter se contraria sunt. ná superiore casu ex persona serui duo[F] tenétur, sicut in seruo cómuni dicimus, vbi altero côuento alter quoq; liberatur. at is qui côfitetur se occidisse vel vulnerasse, suo nomine tenetur. nec debet impunitú esse delictú eius qui

fecit,

Marginal notes: q Aetas enim omnino nó patitur, vt filius me[us] esse possit. Itaq; non est hoc tollenda negatio, vt quidá fecerút. Aug. lib. 1. emen. c. 1. · r noxale iudicium · s confessionem · t natura · v & si proprius · x Corruptum est hic locum apud Accur. qui legit reficere. nec habet dubitare. ex quo modo sibi fictú est, vt hoc hæsitarit. tenere quoque addidit hoc negatiuum Haloandrus. Aug. lib. 2. emen. c. 2. · y actioni quia · z qui est seruus · A & si haberent · B erat, est vel · C qui est patris · D tacuit · E his duobus casibus · F duo non

fecit, propter eum qui respondit: nisi quasi defensor eius qui admisit, vel heredis item subiit hoc genere. túc enim in factum exceptione data[a] summouendus est actor: quia ille negotiorum gestorum vel mandati actione recepturus est quod præstitit[b]. Idem est in eo qui mádatu heredis heredé se esse respondit, vel cum eum aliàs defendere vellet. In iure interrogatus an fundum possideat, quæro an respondere cogédus sit & quota ex parte fundum possideat. respondi, Iauolenus scribit, possessorem fundi cogi debere respondere, quota ex parte fundum possideat, vt si minore ex parte possidere se dicat, in aliam partem quæ non defenderetur, in possessionem actor mittatur. Idem[c] & si damni infecti caueamus. nam & hic respódere debet, quota ex parte eius sit prædium: vt ad eam partem stipulationem accommodemus. Pœna autem non repromittentis hæc est, vt in possessionem eamus. & ideo te(o)r pertinet scire an possideat[d].

XXI. VLPIANVS libro vicesimo secundo ad Edictum

VBicumque iudicem æquitas mouerit, æquè oportere fieri interrogationem, dubium non est.

Effectus falsæ responsionis.

XXII. SCAEVOLA libro quarto Digestorum

PRocuratore Cęsaris ob debitum fiscale interrogante, vnus ex filiis qui nec bonorum possessionem acceperat, nec heres erat, respondit se heredem esse. an quasi interrogatoria creditoribus ceteris teneatur? respondit, ab his qui in iure non interrogassent, ex[e] responso suo conueniri non posse.

DE QVIBVS REBVS AD EVNDEM IVDICEM EATVR

TITVLVS II.

POMPONIVS libro tertiodecimo ad Sabinum

SI INTER plures familiæ erciscundæ agetur, & inter eosdem communi diuidundo, aut finium regundorum, eundem iudicem[f] sumendum[g]. præterea quo facilius coire coheredes vel socii †possunt, in eundem locum omnium præsentiam[h] fieri oportet.

II. PAPINIANVS libro secundo Quæstionum

CVm ex pluribus tutoribus vnus, quòd ceteri non sint idonei, conuenitur, postulante eo omnes ad eundem iudicem mittuntur. & hoc rescriptis principú continetur.

DE SERVO CORRVPTO

TITVLVS III.

Edictum & eius interpretatio.

VLPIANVS libro vicesimo tertio ad Edictum

AIT prætor, QVI SERVVM SERVAM ALIENVM ALIENAM[i] RECEPISSE, PERSVASISSEVE QVID EI DICETVR DOLO MALO, QVO EVM EAM[k] DETERIOREM FACERET, IN EVM QVANTI EA RES ERIT IN DVPLVM IVDICIVM DABO. Qui bona fide seruum emit, hoc edicto non tenebitur: quia nec ipse poterit serui corrupti agere. quia nihil eius interest seruú nó corrúpi. & sanè si quis hoc admiserit, eueniet vt duobus actio serui corrupti cópetat. quod est absurdú. Sed nec eum cui bona fide homo liber seruit, hác actioné posse exercere opinamur. 1 Quod autem prætor ait, RECEPISSE, ita accipimus, si susceperit seruum alienum ad se. & est proprie recipere, refugium abscondendi causa seruo præstare, vel in suo agro vel in alieno loco ædificióve. 2 Persuadere autem est plus quàm compelli, atque cogi sibi parere. sed persuadere ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ[l] ΕΣΤΙΝ: nam & bonum consilium quis dando potest suadere, & malum. & ideo prætor adiecit, DOLO MALO, QVO EVM DETERIOREM FACERET. neque enim delinquit nisi qui tale aliquid seruo persuadet, ex quo eum faciat deteriorem. qui igitur seruum sollicitat ad aliquid vel faciendum vel cogitandum improbè, hic videtur hoc edicto notari. 3 Sed vtrum ita demum tenetur, si bonæ[m] frugi seruum perpulit[n] ad delinquendum, an verò & si malum ortatus est, vel malo monstrauit quemadmodum faceret[o]? & est verius, etiam si malo monstrauit in quem[p] modum delinqueret[q], teneri eum. immo & si[r] erat seruus omnimodo fugiturus[s], vel furtum facturus, hic verò laudator huius propositi extitit, tenetur: non enim oportet laudando augeri malitiam. Siue ergo bonum seruum fecerit malum, siue malum fecerit deteriorem, corrupisse videbitur. 4 Is quoque deteriorem facit, qui seruo persuadet vt iniuriam faceret vel furtum, vel fugeret, vel alienum seruum vt sollicitaret, vel vt peculium intricaret, aut amator existeret vel erro[t], vel malis artibus esset deditus, vel in spectaculis nimios, vel seditiosus, vel si actori suasit[v] verbis siue pretio, vt rationes dominicas intercideret, adulteraret, vel etiam vt rationem sibi commissam turbaret:

II. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

VEl[x] luxoriosum[y] vel contumacem fecit: quive vt stuprum pateretur[z] persuadet.

III. VLPIANVS libro vicesimo tertio ad Edictum

DOlo malo adiecto calliditatem notat prętor eius qui persuadet. ceterum si quis sine dolo deteriorem fecerit, non notatur. 1 & [A] si lusus gratia fecit non tenetur. Vnde quæritur, si quis seruo alieno suaserit in tectum ascendere, vel in puteum descendere, & ille parens ascenderit vel descenderit, & ceciderit, crúsque vel quid aliud fregerit, vel perierit, an teneatur. & si quidem sine dolo malo fecerit, non tenetur. si dolo malo, tenebitur.

IIII. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

SEd commodius est vtili lege Aquilia eum teneri.

V. VLPIANVS libro vicesimo tertio ad Edictum

DOli verbum etiam ad eum qui recepit, referendum est: vt non alius teneatur, nisi qui dolo malo †fecerit. ceterum si quis vt domino custodiret, recepit vel humanitate vel misericordia ductus vel[B] adprobata atque iusta ratione, nó tenebitur. 1 Si quis dolo malo persuaserit quid seruo quem liberum putabat, mihi videtur teneri eum oportere: maius[C] enim delinquit qui liberum[D] putás corrumpit. & ideo si seruus fuerit, tenebitur. 2 Hæc actio etiam aduersus fatentem in duplum est: quamuis Aquilia infitiantem dumtaxat coërceat. 3 Si seruus seruúve fecisse dicetur, iudicium cum noxæ deditione redditur. 4 Hæc actio refertur ad tempus serui corrupti, vel recepti: non ad præsens. & ideo 1 & 1 si decesserit, vel alienatus sit, vel manumissus, nihilo minus locum habebit actio. nec[E] extinguitur manumissione semel nata actio:

VI. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

PRæteritæ enim vtilitatis æstimatio in hoc iudicium versatur.

VII. VLPIANVS libro vicesimo tertio ad Edictum

NAm & mali serui forsitan consequuntur libertatem: & posterior causa interdum tribuit manumissionis iustam rationem.

VIII. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

SEd & heres eius cuius seruus corruptus est, habet hanc actionem non solùm si manserit in hereditate seruus, sed & si exierit fortè legatus.

VIIII. VLPIANVS libro vicesimo tertio ad Edictum

SI quis seruum communem meum & suum corruperit, apud Iulianum libro nono digestorum quæritur, an hac actione teneri possit. & ait teneri cum socio[F]. præterea poterit & cómuni diuidúdo 1 & pro socio, si socii sint, teneri, vt Iulianus ait. Sed cur deteriorem facit Iulianus condicionem socii, si cum socio agat, quàm si cum extraneo agit? nam qui cum extraneo egit, siue recepit siue corruperit, agere potest. qui cum socio, sine alternatione, id est si corrupit. nisi fortè non putauit Iulianus hoc[G] cadere in socium. nemo enim suum recipit. Sed si celandi animo recepit, potest defendi, teneri eum. 1 Si in seruo ego habeam vsumfructum, tu proprietatem, si quidem à me sit deterior factus, poteris mecum experiri. si tu id feceris, ego agere vtili actione possum. ad omnes enim corruptelas hæc actio pertinet: & interesse fructuarii videtur, bonæ frugi seruum esse in quo vsumfructum habet.

Quid veniat in hanc actionem.

Et si fortè alius eum receperit, vel corruperit, vtilis actio fructuario competit. 2 Datur autem actio, quanti ea res erit eius[H] dupli. 3 Sed quæstionis est, æstimatio vtrum eius dumtaxat fieri debeat quod seruus in corpore vel in animo damni senserit, hoc est quanto vilior seruus factus sit: an verò & ceterorum. & Neratius ait, tanti condemnandum corruptorem, quanti[I] seruus ob id quod subreptus sit, minoris sit.

X. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

IN hoc iudicium etiam rerum æstimatio venit, quas secum seruus abstulit: quia omne damnum duplatur. neque interest, ad[K] eum perlatæ fuerint res, an ad alium: siue etiam consumptæ sunt[L]. etenim iustius est eum teneri qui princeps fuerit delicti, quàm eum quæri ad quem res perlatæ sunt.

XI. VLPIANVS libro vicesimo tertio ad Edictum

NEratius ait, postea furta facta in æstimationem non venire: quá sententiam verá puto. ná & verba edicti, QVANTI EA RES ERIT, omne detrimétú recipiút.

Seruo

a damda
b H(oc) est apud ... vt hic de redd. ... l.3.§. inde quæri...
c Idem est
d possideant.
e eum ex responso
f Regi regundo de iudicem ...
g simul.
† possunt
h præsentia
i alienamvs
k eamve
l Non nulli ... Alc. ...
m His verbis probum ... bonæ frugis. ...
n perpulis
o ... quemadmodum
q delinquere-tur.
r etiam si
s fugiturus.
t vel errori.
v suasit, siue
x vel si
y luxuriosum
z perpetraret.
A feceritve si lusus gratia fecerit, non tenetur.
† recepit
B vel alia probata
C magis enim
D qui liberú putat corrúpere, ...
E nec enim
F pro socio, si socii sint.
G hoc cadere ...
H in duplum.
I quãto seruus
K an ad eum
L sint siue nõ.

Seruo persuasi, vt chirographa debitorum corrumpat: videlicet tenebor. sed si consuetudine peccandi postea & rationes ceteráq; similia instrumenta subtraxerit, vel interleuerit, deleuerit, dicendum erit, corruptorem horum nomine non teneri. Quamuis autem rerum subtractarum nomine serui corrupti competat actio, tamen & furti agere possumus: ope enim consilio sollicitatoris videntur res abesse. nec sufficiet alterutra actione egisse: quia altera alteram non minuit. Idem & in eo qui seruum recepit, & celauit, & deteriorê fecit, Iulianus scribit. sunt enim diuersa[a] maleficia furis, & eius qui deteriorem seruum facit. Hoc amplius & cōdictionis nomine tenebitur. quamuis enim condictione hominem, pœnam autem furti actione consecutus sit, tamen & quod interest, debebit consequi actione serui corrupti.

XII. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

Qvia manet reus obligatus etiam rebus redditis.

XIII. VLPIANVS libro vicensimo tertio ad Edictum

HAec actio perpetua est, non temporia. & heredi ceterisque successoribus competit. in heredem non dabitur, quia pœnalis est. Sed & si quis seruũ hereditarium corruperit, hac actione tenebitur. sed & petitione hereditatis quasi prædo tenebitur.

XIIII. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

VT tantum veniat in hereditatis petitionem, quantum in hanc actionem.

De filio corrupto.

De filio filiáve familias corruptis huic edicto locus non est: quia serui corrupti constituta actio est, qui in patrimonio nostro esset. & pauperiorem se factum esse dominus probare potest, dignitate & fama domus integra[b] manente. sed vtilis competit, officio iudicis æstimanda. quoniam interest nostra animum liberorum nostrorum non corrumpi. Si seruus communis meus & tuus proprium meum seruum corruperit, Sabinus, non posse agi cum socio: perinde atque si proprius meus seruus corrupisset conseruum. item si seruus communis extraneum corruperit, videndum est vtrum cum duobus agi debeat, an & cum singulis, exemplo ceterarũ noxarum. & magis est vt vnusquisque in solidum teneatur. altero autem soluente alterum liberari. Si is in quo vsumfructum habeo, seruum meum corruperit, erit mihi actio cum domino proprietatis. Pignoris[c] dati nomine debitor habet hanc actionem. In hac actione nō[d] extra rem duplum est: ad enim quod damni datum est duplatur. His consequenter & illud probatur, vt si seruo meo persuaseris vt Titio furtum faciat, nō solum in id teneris quo deterior seruus effectus est, sed & in id quod Titio præstaturus sim. Item non solùm si mihi damnum dederit[e] consilio tuo, sed etiam si extraneo, eo quoque nomine mihi teneris, quòd ego lege Aquilia obnoxius sim. aut si ex conducto teneor alicui, quòd ei seruum locaui, & propter[f] te deterior factus sit, teneberis & hoc nomine. & si qua talia sint. Aestimatio autem habetur in hac actione, quanti seruus vilior[g] factus sit. quod officio iudicis expedietur. Interdum tamen &[h] inutilis fit, vt non expediat talem seruum habere. vtrum ergo & pretium cogitur dare sollicitator, & seruum dominus lucrifaciat? an verò cogi debet dominus restituere seruum, & pretium serui accipere? & verius est, electionem domino dari: siue seruum detinere capit, & damnũ quanti[i] deterior seruus factus est, in duplum accipere: vel seruo restituto, si copiam huius rei habeat, pretium consequi. quòd si non habeat, pretium quidem simili modo accipere debet. cedere[k] autem sollicitatori periculo eius[l] de dominio serui actionibus[m]. Quod tamen de restitutione hominis dicitur, tunc locũ habet, cum[n] homine viuo agitur. quod autem si manumisso[o] eo agatur, non facilè apud iudicem audietur, dicendo ideo se manumisisse, quoniã habere noluerat domi: vt & pretium habeat & libertum.

XV. GAIVS libro sexto ad Edictum prouinciale

COrrumpitur animus serui & si persuadeatur ei vt dominum contemneret.

XVI. ALFENVS [Varus] libro secundo Digestorum

DOminus seruum dispensatorem manumisit, postea rationes ab eo accepit: & cùm eis[p] non constaret, comperit apud quandam mulierculam pecuniam eum consumpsisse. quærebatur, possétne agere serui corrupti cum ea muliere, cum is seruus iam liber esset. respondi, posse. sed etiam furti de pecuniis quas seruus ad eam detulisset.

XVII. MARCIANVS libro quarto Regularum

SEruі corrupti nomine & constante matrimonio marito in mulierem datur actio: sed fauore nuptiarum in simplum.

a diuersa inter se
b integra est
c Pignori dati
d *Male detrahunt hãc negationem Haloander: nã cum damnũ duplari dicatur, non duplũ extra rẽ a seruo corrupto ablatam. est sed alterum tantum solui quanti damnum æstimabitur. Augu. 1. emend. c. 3.*
e dederit
f per te deterior
g inutilior
h & ei inutilis
i quanto
k cedi autem
l emisse a domino serui, eiusdẽ dominus
m actionibus debet.
n de homine
o de manumisso
p de eis non

DE FVGITIVIS

TIT. IIII.

I. VLPIANVS libro primo ad Edictum

IS qvi[q] fugitiuum celauit[r], fur est. Senatus censuit, ne fugitiui admittãtur in saltus: neque protegantur à vilicis vel procuratoribus possessorum[s]: & multam statuit. his autem qui intra viginti dies fugitiuos vel dominis reddidissent, vel apud magistratus exhibuissent, veniam in ante actum dedit. Sed & deinceps eodem senatusconsulto impunitas datur ei qui intra præstituta tempora quàm repperit fugitiuos in agro suo, domino vel magistratibus tradiderit. Hoc autem senatusconsultum[t] aditum etiam dedit militi vel pagano ad inuestigandum fugitiuum in prædia senatorum vel paganorum. cui rei etiam lex Fauia prospexerat, & senatusconsultum Modesto consule factum, vt fugitiuos inquirere volentibus literæ ad magistratus dentur. multa etiam centum solidorum in magistratus statuta, si literis acceptis inquirentes non adiuuent. Sed & in eum qui quæri apud se prohibuit, eadem pœna statuta[v]. est etiam generalis epistula Diuorum Marci & Commodi, qua declaratur & præsides & magistratus & milites stationarios[x] dominum adiuuare debere inquirẽdis[y] fugitiuis: & vt inuentos redderent: & vt hi apud quos delitescant, puniantur, si crimine contingantur. Vnusquisque eorum qui fugitiuum adprehendit, in publicum deducere debet. & meritò monentur magistratus eos diligenter custodire, ne euadant. Fugitiuum accipe & si quis erro sit. Fugitiui autem appellatione ex fugitiua natum non contineri Labeo libro primo ad edictum scribit. In publicum deduci intelleguntur qui magistratibus municipalibus traditi sunt, vel publicis ministeriis. Diligẽs custodia etiam vincire permittit. Tamdiu autem custodiuntur quamdiu ad præfectum vigilum vel ad præsidem[z] deducantur. eorúmq; nomina, & notæ, & cuius se quis esse dicat, ad magistratus deferãtur: vt facilius adgnosci & percipi fugitiui possint. Notæ autem verbo etiam cicatrices continentur. Idem iuris est, si hæc in scriptis publicè, vel in ædes proponas.

II. CALLISTRATVS libro sexto cognitionum

FVgitiui[A] simplices dominis reddendi sunt. sed si pro libero se gesserint, grauius coërceri solent.

III. VLPIANVS libro septimo de Officio proconsulis

DIuus Pius rescripsit, eum qui fugitiuum vult requirere in prædiis alienis, posse adire præsidẽ literas ei daturum: & si ita res exegerit apparitorem quoque vt ei permittatur ingredi & inquirere. & pœnam eundem præsidem in eum constituere qui inquiri[B] nō permiserit. Sed & Diuus Marcus oratione quam in senatu recitauit, facultatem dedit ingrediendi tam Cæsaris quàm senatorum & paganorum prædia volentibus fugitiuos inquirere: scrutarique[C] cubilia atque vestigia occultantium.

IIII. PAVLVS libro primo Sententiarum

LImenarchæ[D] & stationarii fugitiuos deprehensos rectè in custodiam retinent. Magistratus[E] municipales ad officium præsidis prouinciæ vel proconsulis comprehensos fugitiuos rectè transmittunt.

V. TRYPHONINVS libro primo Disputationum

SI in harenam fugitiuus seruus se dederit, ne isto quidem periculo discriminis vitæ tantùm[F] sibi irrogato, potestatem domini euitare poterit. nam Diuus Pius rescripsit, omnimodo eos dominis suis reddere[G]: siue ante pugnam ad Vestias, siue post pugnam. quoniam interdum aut pecunia interuersa, aut commisso aliquo maiore maleficio, ad fugiendam inquisitionem vel iustitiam animaduersionis, in harenam se dare mallent. reddi ergo eos oportet.

DE ALEATORIBVS[H]

TIT. V.

VLPIANVS libro vicensimo tertio ad Edictum

PRAETOR AIT, SI QVIS EVM APVD QVEM ALEA[I] LVSVM ESSE DICETVR, VERBERAVERIT, DAMNVMVE EI DEDERIT, SIVE QVID EO TEMPORE DOLO[K] EIVS SVBTRACTVM EST, IVDICIVM NON DABO. IN EVM QVI ALEAE LVDENDAE CAVSA VIM INTVLERIT, VTI QVAEQVE RES ERIT, ANIMADVERTAM. Si rapinas fecerint inter se collusores, vi bonorum raptorum non denegabitur actio: susceptorem enim dumtaxat prohibuit vindicari, non & collusores: quãuis & hi indigni videantur. Item notandum, quòd[L] susceptorem verberatum quidem, & damnum

q *Ex lib. 1. vel de iurisdictione, & potestate magistratuum.*
r celauit seruum, fur est.
s possessionum
t senatusconsulto
v statuta est. etiã generalis
x *Stationarij milites, præsidiarij sunt, quos ordinarios appellamus, qui in locis hostium finitimis stationes agitare solent, ad repellendos hostiũ incursus inopinatos. Bud.*
y in inquirendis
z præsidẽ prouinciæ
A *Cuiusque l. 4. ad l. Fau. de plagi.*
B inquisitum
C scrutandique
D *Non à limine dicuntur, vt placuit Accurs. sed à λιμήν. quod Latinè portus dicitur. & Bud. Sunt autem qui loca maritima præsunt, vnde transitus est ad externas nationes.*
E Nam & magistratus
F vitæ, quod sibi irrogauit.
G reddendos
H *Sen male vitiabatur alea. Hora. li. 3. Carm. Ode 24.*
I in alea
K domo
L quòd prætor

damnum passum, vbicumque & quandocumque non vindicat. verùm furtum factum domi, & eo tempore quo alea ludebatur, licet lusor non fuerit qui quid[a] eorum fecerit, impunè fit. Domum autem pro habitatione & domicilio nos accipere debere certum est. Quod autem prætor negat se furti actionem daturũ, videamus vtrum ad pœnalem actionẽ solam pertineat, an & si ad exhibendum velit agere, vel vindicare, vel cõdicere. & est relatum apud Pomponium, solummodo pœnalem actionem denegatam. quod non[b] puto verum: prætor enim simpliciter ait, SI QVID SVBTRACTVM ERIT, IVDICIVM NON DABO. IN EVM, inquit, QVI ALEAE LVDENDAE CAVSA VIM INTVLERIT, VTI QVAEQVE RES ERIT, ANIMADVERTAM. hæc clausula pertinet ad animaduersionem eius qui compulit ludere. vt aut multa multetur, aut in lautumias vel in vincula publica ducatur.[c]

II. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

Solent enim quidam & cogere ad lusum vel ab initio, vel victi, dum retinent. Senatusconsultum vetuit in pecuniam ludere: præterquam si quis certet hasta[d] vel pilo iaciendo, vel currendo, saliendo, luctando, pugnãdo: quòd virtutis causa fiat.

III. MARCIANVS libro quinto Regularum

In quibus rebus ex lege Titia & Publicia & Cornelia etiam spõsionem facere licet. sed ex aliis vbi pro virtute certamen non fit, non licet.

IIII. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

Quod in conuiuio vescẽdi causa ponitur, in eã rem familia ludere permittitur. Si seruus vel filiusfamilias victus fuerit, patri vel domino cõpetit repetitio. Itẽ si seruus acceperit pecuniã, dabitur in dominũ de peculio actio. non noxalis: quia ex negotio gesto agitur. sed non amplius cogẽdus est præstare, quàm id quod ex ea re in peculio sit. Aduersus parẽtes & patronos repetitio eius quod in alea lusum est, vtilis ex hoc edicto dãda est.[e]

SI MENSOR FALSVM MODVM DIXERIT TIT. VI.

VLPIANVS libro vicensimo quarto ad Edictum

Aduersus mẽsorem agrorum prætor in factum actionem proposuit, à quo falli nos non oportet. nã interest nostra ne fallamur in modi[f] renũtiatione: si fortè vel de finibus contentio sit, vel emptor scire velit vel venditor, cuiusmodi ager veneat. Ideo autem hanc actionem proposuit, quia non crediderunt veteres inter talem[g] personam locationem & conductionem esse: sed magis operam beneficij loco præberi: & id quod datur, ei ad remunerãdum dari: & inde honorarium appellari. si autem ex locato & conducto fuerit actum, dicendum erit nec tenere intentionem. Hæc actio dolum malum dumtaxat exigit. visum est enim satis abundéque coërceri mensorem, si dolus malus solus conueniatur[h] eius hominis qui ciuiliter obligatus non est. proinde si imperitè versatus est, sibi imputare debet qui eum adhibuit. sed & si neglegẽter, æquè mensor securus erit. lata culpa planè dolo comparabitur. Sed etsi mercedem accepit, non omnem culpam eum præstare propter verba edicti. vtique enim scit prætor & mercede[i] eos interuenire. Is autem tenetur hac actione qui renuntiauit. sed renuntiasse & eum accipere debemus, qui per alium renuntiauit:

II. PAVLVS libro vicensimo quinto ad Edictum

Vel per litteras. Sed si ego tibi, cũ esses mensor, mandauerim vt mensurã agri ageres, & tu id Titio delegaueris, & ille dolo malo quid in ea re fecerit, tu teneberis: quia dolo malo versatus es, qui tali homini credidisti.

III. VLPIANVS libro vicensimo quarto ad Edictum

Si duobus mandauero, & ambo dolosè fecerint, aduersus singulos insolidum agi poterit. sed altero cõuento, si satisfecerit,[k] in alterum actionem denegari oportebit. Competit autem hæc actio ei cuius interfuit falsum modum renuntiatum non esse: hoc est vel emptori vel vẽditori cui renuntiato obfuit. Pomponius tamen scribit, si emptor plus dederit venditori propter renuntiationem, quia condicere potest quod plus dedit, agi cum mensore non posse: nihil enim emptoris interesse, cum possit cõdicere. nisi soluendo venditor non fuit: tunc enim mensor tenebitur. Sed si venditor maiorem modum tradiderit fraudatus à mensore, cõsequenter dicit Pomponius, non esse actionem aduersus mensorẽ: quia est ex vendito actio aduersus emptorem. nisi & hic emptor soluendo non sit. Idem Pomponius scribit, si propter iudicium adhibitus mensor fraudauerit me in renuntiatione, teneri eum, si ob hoc de iudicio minus tuli. planè si à iudice adhibitus, contra me renũtiauerit dolo malo, dubitat an teneri mihi debeat. quod magis admittit. Hanc actionem heredi, similibúsque personis dandam Pomponius scribit. sed in heredem, similésque personas denegandam ait. Serui autem nomine magis noxale,[l] quam de peculio competere ait: quamuis ciuilis actio de peculio competat.

IIII. PAVLVS libro vicensimo quinto ad Edictum

Hæc actio perpetua est: quia initiũ rei non à circumscriptione,[m] sed à suscepto negotio originẽ accepit.

V. VLPIANVS libro vicensimo quarto ad Edictum

Si mensor non falsum modum renuntiauerit, sed traxerit renuntiationem, & ob hoc euenerit vt venditor liberetur, qui[n] adsignaturum se modũ intra certum diem promisit, hæc actio locum non habet. sed nec dari vtilem debere Pomponius ait. erit ergo ad actionem de dolo decurrẽdũ. Si cum falsus modus renũtiatus esset, emptor cũ venditore ex empto egisset, agere poterit etiã cũ mensore. sed si nihil eius interest, cõdẽnari mẽsorẽ non oportet. quòd si non de toto modo qui deerat, cum venditore egerit, sed de minore, consequenter scribit Pomponius de residuo cũ mensore agi posse. Hoc iudicium latius prætor porrexit. nam & si cuius[o] alterius rei mensuram falsam renuntiasse dicetur, hæc actio competit. proinde si[p] in ædificij mensura fefellit, vel si in frumẽti, vel in vini:

VI. PAVLVS libro vicensimo quarto ad Edictum

Siue de itineris latitudine,[q] siue de seruitute[r] immittẽdi proiciendique quæratur: siue aream, vel tignum, vel lapidem metiendo mentitus fuerit.

VII. VLPIANVS libro vicensimo quarto ad Edictum

Vel cuius[s] alterius rei, tenebitur. & si mensor machinarius[t] fefellerit, hæc actio dabitur. necnõ illud quoque Pomponius dicit, etiam in eum qui mensor nõ fuit, fefellit tamen in modo, cõpetere hanc actionẽ. hoc exemplo etiã aduersus architectũ actio dari debet qui fefellit. nam & Diuus Seuerus aduersus architectũ, & redẽptorem actiones dãdas decreuit. ego etiam aduersus tabularium puto actiones dandas, qui in computatione fefellit.

DE[v] RELIGIOSIS ET SVMPTIBVS FVNERVM ET VT FVNVS DVCERE LICEAT TIT. VII.

VLPIANVS libro decimo ad Edictum

Qui[a] propter funus aliquid impendit, cum defuncto cõtrahere creditur, nõ cũ herede.

II. IDEM libro vicensimo quinto ad Edictum

Locum in quo seruus sepultus est, religiosum esse Aristo ait. Qui mortuũ in locum alienũ intulit, vel inferre curauit, tenebitur in factum actione. In locum alterius accipere debemus, siue in agro siue in ędificio. sed hic sermo domino dat actionẽ, non bonæ fidei possessori. nam cum dicat, IN LOCVM ALTERIVS, apparet de domino eum sentire, id est eo cuius locus est. sed & fructuarius inferẽdo tenebitur domino proprietatis. An & socius teneatur, si ignorante socio intulerit, tractari potest. est tamẽ verius, familiæ erciscundæ, vel communi diuidundo conueniri eum posse.

Actio in factum aduersus eum, qui intulit mortuum &c.

Prætor ait, SI IN[y] LOCVM PVRVM MORTVVS, OSSAVE HOMINIS MORTVI IN LOCVM PVRVM ALTERIVS, AVT IN ID SEPVLCHRVM, IN QVO EIVS NON FVERIT, ILLATA ESSE DICENTVR: QVI HOC FECIT, IN FACTVM ACTIONE TENETVR, ET POENA[z] PECVNIARIA SVBICIETVR. De ea autẽ illatione prætor sensit, quæ sepulturæ causa fit. Purus[A] autem locus dicitur, qui neque sacer neque sanctus est, neque religiosus: sed ab omnibus huiusmodi nominibus vacare videtur. Sepulchrũ est, vbi corpus ossáue hominis condita sunt. Celsus[B] autem ait, non totus qui sepulturæ destinatus est, locus religiosus fit: sed quatenus corpus humatum est. Monumentum est, quod memoriæ seruandæ gratia existat. Si vsumfructũ quis habeat religiosum locũ non facit. Sed & si alius proprietatem alius vsumfructũ habuit, nõ faciet locũ religiosum: nec proprietarius. nisi fortè ipsum qui vsumfructum legauerit, intulerit: cũ in alium locum inferri tam opportunè non posset. & ita Iulianus scribit. aliàs autem inuito fructuario locus religiosus non fiet. sed si consentiat fructuarius, magis est vt locus religiosus fiat. Locum qui seruit, nemo religiosum facit: nisi consentiat is cui seruitus deberetur. Sed si non minus commodè per alium locum seruitute vti potest, non videtur seruitutis impediendæ causa id fieri. & ideo religiosus fit. & sanè habet hoc rationẽ. Is qui pignori dedit agrum,

m

a quidquid

b Tamen fuble tum esse hoc negatione vetus sequens indicat. Aug. li. 4. emend. c. 17.

c deest

d disco

e Cum his enim personis famosa actione nõ experimur. sed in factũ, quã & vtilis dicitur. l. quo tiens inf. de praescr.

f Modum prædii significat, vt in libro Paulo & Aggenus interpretantur.

g tales personas

h pensitatur

i & mercede interuenisse

k si satisfecit actio

l noxalem.

m ad circumscriptionem.

n quia asfignaturum

o cuiuslibet

p siue in

q Officium mensorum non solum in eo versabatur vt agros metiretur sed etiam vt pronuntiarent, at non de mensura tantum, sed etiã de seruitutibus. Agenus Vrbicus in lib. de limitibus agr. Alc. li. 4. disp. c. 11.

s seruitutum

t cuiuslibet

t Ita dictus est agri mensor, à machinula quã vtebatur, non formam, proponit describit Bud. quem vide: ad hoc capu per tenet quod Vitr. in præfatione li. 10. scribit.

v In hunc præ fatum Celius Rhodiginus, li. 5. c. 44.

x Ea tit. de neg. gest.

y Si homo

z paena pecuniaria

A Vide Macrob. li. 3. Saturn. c. 3.

B Vt autem Celsus ait.

si in eum suorum[a] mortuum intulerit, religiosum eum facit. sed & si ipse inferatur, idem est. ceterum alij concedere non potest.

III. PAVLVS libro vicensimo septimo ad Edictum

EX cōsensu tamen omnium, vtilius est dicere, religiosum posse fieri. idque Pomponius scribit.

IIII. VLPIANVS libro vicensimo quinto ad Edictum

SCriptus heres prius quàm hereditatem adeat, patremfamilias mortuum inferendo locum facit religiosum. nec quis putet hoc ipso pro herede eū gerere. finge enim adhuc eum deliberare de adeunda hereditate. ego[b] etiam si non heres eum intulerit, sed quiuis alius herede vel cessante vel absente[c] vel verēte[d] ne pro herede gerere videatur, tamen locū religiosum facere puto. plerumque enim defuncti ante sepeliūtur quàm quis heres[e] eis[e] existet. sed tūc locus fit religiosus, cū defuncti fuit: naturaliter enim videtur ad mortuum pertinere locus in quem infertur: præsertim si in eum locum inferatur, quem ipse destinauit. vsqueadeo, vt etiam si in legatum locum sit illatus ab herede, inlatione tamen testatoris fit religiosus: si modò in alium locum tam oportunè inferri non potuit.

V. GAIVS libro nonodecimo ad Edictum Prouinciale

FAmiliaria sepulchra dicuntur, quæ quis sibi familiæque suæ constituit. hereditaria autem, quæ quis sibi heredibúsque suis constituit.

VI. VLPIANVS libro vicensimo quinto ad Edictum[e]

VEl quod paterfamilias iure hereditario adquisiit. Sed in vtroque heredibus quidem ceterisque successoribus qualescumque fuerint licet sepeliri, & mortuum inferre: etiam si ex minima parte heredes ex testamento vel ab intestato sint: licet non consentiant alij. Liberis autem cuiuscunque sexus vel gradus, etiam[f] filiisfamilias & emancipatis, idem ius concessum est: siue extiterint heredes siue sese abstineant. exheredatis autem, nisi specialiter testator iusto odio commotus eos vetuerit, humanitatis gratia tantùm sepeliri, non etiam alios præter suam posteritatem inferre licet. Liberti autem nec sepeliri nec alios inferre poterunt, nisi heredes exstiterint patrono: quamuis quidam inscripserint, monumentum sibi libertisque suis fecisse. & ita Papinianus respōdit, & sæpissime idem constitutum est. Si adhuc monumentum purum est, poterit quis hoc & vendere & donare. si cenotaphium sit, posse hoc venire dicendum est: nec enim esse hoc religiosum Diui fratres rescripserunt.

VII. GAIVS libro nonodecimo ad Edictum Prouinciale

IS qui intulit mortuum in alienum locum, aut tollere id quod intulit, aut loci pretium præstare cogitur per in factum actionem. quæ tam heredi quàm in heredem competit, & perpetua est. Aduersus eum qui in alterius arcam lapideam, in qua adhuc mortuus non erat cōditus, mortuum intulerit, vtilem actionem in factum proconsul dat: quia non propriè vel in sepulchrum vel in locum alterius intulisse dici potest.

VIII. VLPIANVS libro vicensimo quinto ad Edictum

OSsa quæ ab alio illata sunt, vel corpus, an liceat domino loci effodere vel eruere sine decreto[g] pontificū seu iussu principis, quæstionis est. & ait Labeo exspectādū vel[h] permissum pontificale seu iussionē principis. alioquin iniuriarum fore actionem aduersus eum qui eiecit.

Alia actio aduersus eum, qui religiosum locū pro puro vendidit.

Si locus religiosus pro puro venisse dicetur, prætor in factum actionē in eum dat ei ad quē ea res pertinet. quæ actio & in heredē cōpetit, cum quasi ex empto actionem contineat. Si in locum publicis vsibus destinatum intulerit quis mortuum, prætor in eum iudicium dat, si dolo fecerit: & erit extra ordinem plectendus, modica tamen coërcitione. sed si sine dolo, absoluēdus est. In hac[i] autem actione loci puri appellatio & ad ædificium producenda est. Nec solum domino hæc actio competit, verùm ei quoque qui eiusdem loci habet vsumfructum, vel aliquam seruitutem: quia ius prohibendi etiam hi habēt.

Alia actio aduersus eum, qui prohibuit inferre.

Ei qui prohibitus est inferre in eum locum quò ei ius inferendi esset, in factum actio competit, & interdictum:[k] etiam si non ipse prohibitus sit, sed procurator eius: quia intellectu aliquo ipse prohibitus videtur.

VIIII. GAIVS libro nonodecimo ad Edictum Prouinciale

LIberum est ei qui prohibetur mortuum ossaue mortui inferre, aut statim interdicto vti, quo prohibetur ei vis fieri: aut aliò inferre, & postea in factum agere. per quam consequitur actor quanti eius interfuerit prohibitum non esse. in quam computationem cadit loci empti pretium: aut conducti[l] merces. item sui loci pretiū, quem quis nisi coactus esset religiosum facturus non esset. vnde miror quare cōstare videatur, neque heredi neque in heredem dandam hanc actionem. nam,[m] vt apparet, pecuniariæ quantitatis ratio in eam deducitur. certè perpetuò ea inter ipsos competit.

X. VLPIANVS libro vicensimo quinto ad Edictum

SI venditor fundi exceperit locum sepulchri ad hoc vt ipse posterique eius illò inferrentur, si via vti prohibeatur, vt mortuum suum inferret, agere potest: videtur enim etiam hoc exceptum inter ementem & vendētem, vt ei per fundum sepulturæ causa ire liceret.

XI. PAVLVS libro vicensimo septimo ad Edictum

QVod[n] si locus monumēti hac lege venierit, ne in eū inferrentur[o] quos ius est inferri, pactum quidem ad hoc non sufficit: sed stipulatione id caueri oportet.

XII. VLPIANVS libro vicensimo quinto ad Edictum

SI quis sepulchrum habeat, viam autem ad sepulchrum non habeat, & à vicino ire prohibeatur, Imperator Antoninus cum patre rescripsit, iter ad sepulchrum peti precario & concedi solere: vt quotiens non debetur, impetretur ab eo qui fundum adiunctum habeat. nō tamen hoc rescriptum quod impetrandi dat facultatem, etiam actionem ciuilem inducit: sed extra ordinem interpelletur. præses etiam compellere debet iusto pretio iter ei præstari. ita tamen vt iudex etiam de oportunitate loci prospiciat, ne vicinus magnum patiatur detrimentum.

Senatusconsulto[p] cauetur, ne vsus sepulchrorum permutationibus polluatur: id est ne sepulchrum aliæ[q] conuersationis vsum accipiat.

Alia actio, quæ dicitur funeraria.

Prætor ait, QVOD FVNERIS CAVSA SVMPTVS FACTVS[r] ERIT, EIVS RECIPERANDI NOMINE IN EVM AD QVEM EA RES PERTINET, IVDICIVM DABO. hoc edictum iusta ex causa propositū est: vt qui[s] funerauit, persequatur id quod impendit. sic enim fieri,[s] ne insepulta corpora iacerent: néue quis de alieno funeretur. Funus autem eum facere oportet, quem decedens elegit. sed si non ille fecit, nullam esse huius rei pœnam,[t] nisi aliquid pro hoc emolūmentum ei relictum est. tunc enim si non paruerit voluntati defuncti, ab hoc repellitur. sin autem de hac re defunctus non cauit, nec vlli delegatū id munus est, scriptos heredes ea res cōtingit. si nemo scriptus est, legitimos vel cognatos, quosque suo ordine quo succedūt. Sumptus funeris arbitrantur pro facultatibus vel dignitate defuncti.

Prætor vel magistratus municipalis ad funus sumptus decernere debet:[v] si quidem est pecunia in hereditate, ex pecunia. si non est, distrahere debet ea quæ tempore peritura sunt, quorum retentio onerat hereditatem. si minus, si quid auri argentique fuerit, distrahi aut pignerari iubebit,[x] vt pecunia expediatur:

XIII. GAIVS libro nonodecimo ad Edictum Prouinciale

VEl à debitoribus, si facile exigi possit.

XIIII. VLPIANVS libro vicensimo quinto ad Edictū

ET[y] si quis impediat eum qui emit, quo minus ei res tradantur, prætorem interuenire oportere, tueríque huiusmodi factum, si quid impediat quo minus ei res vēditæ tradātur. Si colonus[z] vel inquilinus sit is qui mortuus est, nec sit vnde funeretur, ex inuectis illatis eum funerandum Pomponius scribit. & si quid superfluum remanserit, hoc pro debita pensione teneri. Sed & si res legatæ sint à testatore de cuius funere agitur, nec sit vnde funeretur, ad eas quoque manumittere[A] oportet: satius est enim de suo testatorem funerari, quàm aliquos legata consequi. Sed si adita fuerit postea hereditas, res emptori auferenda non est: quia bonæ fidei possessor est, & dominium habet qui auctore iudice comparauit. legatarium tamen legato carere non oportet, si potest indemnis ab herede præstari. quòd si non potest, melius est legatarium non lucrari, quàm emptorem damno adfici.

Si cui funeris sui curam testator mandauerit, & ille accepta pecunia funus non duxerit, de dolo actionem in eum dandam Mela scripsit. credo tamē & extra ordinem eum a prætore compellendum funus ducere. Funeris causa sumptus factus videtur is demum, qui ideo fuit[B] vt funus ducatur, sine quo funus duci non possit. vtputa si quid impensum est in[†] delationem mortui. sed & si quid in locum fuerit erogatum in quem mortuus inferetur, funeris causa videri impensum Labeo scribit: quia necessariò locus paratur, in quo corpus conditur. Impensa peregrè mortui, quæ facta est vt corpus perferretur, funeris est, licet nondum homo funeretur. Idemque & si quid ad corpus custodiendum vel etiam commendandum[C] factum sit, vel si quid in marmor, vel vestem collocandam. non autē oportet ornamenta cum corporibus condi: nec quid

a suum. hoc re dicit est.
b Hoc ergo etiam puto, si nō
c absente, vel ignorante,
d vel vetante: vtrumque lectio ferri potest, dummodo intelligas vel vetante inferri &c.
e Inscriptio nomen hanc l. & l. sed deest in vetust. fuisse olim emendatas.
f & filiifamilias
g Singulare ius est in funerum religione & mortuorum contrectatione...
h seu permissum
i hanc autem actionem
k interdictum etiam
l aut si conductus esset conducti
m nam cum,
n Diuersa est species l. vlt. C. de pact. inter empt. & vend. ...
o ne in eum inferatur, quos sibi ius est inferendi:
p Hoc magis pertinet ad edictum de sepulchro violato...
q alienæ, aliorum
r factum
s fiet,
t pœnam constat,
v Idem constituit Plato de legibus dialogo 12. & alia multa, quæ ad hunc tractatū pertinent.
x iubetur,
y At si quis
z Reputare sibi debet creditor, cur non ...
A manumittere
B sit, vt funus
† elationem
C Commendare, est cura alicuius committere ...

quid aliud huiusmodi, quod homines simpliciores faciũt.

5 Hæc actio quæ funeraria dicitur, ex bono & æquo oritur. continet autem funeris causa tãtùm impensam, non etiam ceterorum[a] sumptuum. Aequum autem accipitur ex dignitate eius qui funeratus est, ex causa, ex tempore, & ex bona fide: vt neque plus imputetur sumptus nomine quàm factum est: neque tantum quantum factum est, si immodicè factum est. deberet[b] enim haberi ratio facultatium eius in quem factũ est: & ipsius rei quæ vltra modum sine causa consumitur. quid ergo si ex voluntate testatoris impensum est? sciendum est nec voluntatem sequendam si res egrediatur iustam sumptus rationem. pro

6 modu autem[c] facultatium sumptũ fieri. Sed interdum is qui sumptum[d] in funus fecit, sumptum non recipit[e] si pietatis gratia fecit, nõ hoc animo quasi recepturus sumptum quem fecit. &[f] ita Imperator noster rescripsit. igitur æstimandum erit arbitro & perpendẽdum quo animo sumptus factus sit: vtrum negotiũ quis vel defuncti vel heredis gerit, vel ipsius humanitatis: an verò misericordiæ vel pietati tribuens vel affectioni. potest tamen distingui & misericordiæ modus:[g] vt in hoc fuerit misericors vel pius qui funerauit, vt eum sepeliret, ne insepultus iaceret: non etiam vt suo[h] sumptu fecerit. quod si iudici liqueat, non debeat eum qui conuenitur absoluere: quis enim sine pietatis intentione alienum cadaver funerat? oportebit igitur testari quem[i] quo animo funerat: ne po-

7 stea patiatur quæstionem. Plerique filij cum parentes suos funerãt, vel alij qui heredes fieri possunt, licet ex hoc ipso neque pro herede gestio[k] neque aditio præsumitur, tamẽ ne vel miscuisse[l] necessarij, vel ceteri pro herede gessisse videantur, solẽt testari pietatis gratia facere se sepulturam. quid si superuacuò fuerit factum? ad illud se munire videntur, ne miscuisse se credantur: ad illud[m] non, vt sumptũ consequantur. quippe protestantur pietatis gratia id se facere. plenius igitur eos testari oportet, vt & sumptũ

8 possint seruare. Fortassis quis possit dicere interdũ partẽ sumptus facti posse reciperari: vt quis pro parte quasi negotium gerens, pro parte pietatis gratia id faciat. quod est verius. partem igitur sumptus consequetur, quem non

9 donandi animo fecit. Iudicem qui de ea æquitate cognoscit, interdũ sumptum vmtino nõ debere admittere modicum factũ, si fortè in cõtumeliam defuncti hominis locupletis modicus factus sit: nam non debet huius rationem habere, cum contumeliam defuncto fecisse videatur

10 ita eum funerando. Si quis dum se heredem putat, patrẽfamilias funerauerit, funeraria actione vti nõ poterit: quia non hoc animo fecit, quasi alienũ negotium gerens. & ita Trebatius & Proculus putat. puto tamen & ei ex

11 causa dandã actionem funerariam. Labeo ait, quotiens quis aliã actionẽ habet de funeris impensa consequenda, funeraria eum agere nõ posse. & ideo si familiæ erciscundæ agere possit, funeraria nõ acturum. planè si iam fami-

12 liæ erciscundæ iudicio[n] actũ sit, posse agi. Idem Labeo ait, si prohibente herede funerauerit testatorem, ex causa competere tibi funerariã.[o] quid enim si filium testatoris heres eius prohibuit? huic contradici potest. ergo pietatis gratia funerasti. sed pone me testatum: habiturũ me funerariam actionẽ: de suo enim expedit mortuos funerari. & quid si testator quidẽ funus mihi mandauit, heres prohibet, ego tamen nihilo minus funeraui? nónne æquũ est mihi funerariam competere? & generaliter puto iudicem iustum non meram negotiorum gestorũ actionem imitari, sed solutius[p] æquitatem sequi, cum hoc ei & actionis

13 natura indulget. Diuus autem Marcus rescripsit, eum heredem qui prohibet funerari ab eo quem testator elegit, non rectè facere. pœnam tamẽ in eum statutam non

14 esse. Qui mandatu alterius funerauit, nõ habet funerariam actionẽ. sed[q] is scilicet qui mandauit funerandum, siue soluit ei cui mandauit, siue debet. quòd si pupillus mandauit sine tutore auctore, vtilem funerariam dãdam aduersus heredem ei qui impendit. lucrari enim heredem iniquum est: si autem pupillus funus ad se pertinens sine tutoris auctoritate mandauit, dandam in eum actionem arbitror, si & heres extitit ei qui funeratus est, soluendóque hereditas est. Contra si quis mãdatu heredis funerauit, nõ posse eũ funeraria agere Labeo scribit: quia habet mandati actionem. si tamen quasi negotium heredis gerens funerauit, licet ratũ nõ habeat, tamẽ funeraria eum

15 agere posse Labeo scribit. Datur autem hæc actio aduersus eos ad quos funus pertinet. vtputa aduersus heredem bonorúmue possessorem ceterósque successores.

XV. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum

FVneris impensam & patronus qui bonorum possessionem petit contra tabulas, præstat.

XVI. VLPIANVS libro vicensimo quinto ad Edictum

IN eum ad quem dotis nomine quid[r] peruenerit, dat prætor funerariam actionem: æquissimum enim visum est veteribus, mulieres quasi de patrimoniis suis, ita de dotibus funerari: & eum qui morte mulieris dotem lucratur, in funus conferre debere: siue pater mulieris est siue maritus.

XVII. PAPINIANVS libro tertio Responsorum

SEd si nondum pater dotem reciperauerit, vir solus conuenietur, reputaturus patri quod eo nomine præstiterit:

XVIII. IVLIANVS libro decimo Digestorum

IMpensa enim funeris æs alienum dotis est:

XVIIII. VLPIANVS libro quintodecimo ad Sabinum

IDeóque etiam dos sentire hoc æs alienum debet.

XX. IDEM libro vicensimo quinto ad Edictum

NEratius quærit, si is qui dotem[s] dederat pro muliere, stipulatus est duas partes dotis reddi, tertiã apud maritum remanere, pactus sit ne quid maritus in funus cõferret, an funeraria maritus teneatur. & ait, si quidem ipse stipulator mulierẽ funerauit, locũ esse pacto, & inutilem ei funerariam fore. si verò alius funerauit, posse eum maritum cõuenire: quia pacto hoc publicum ius infringi non possit. quid tamen si quis dotem hac lege dederit pro muliere, vt ad ipsum rediret, si in matrimonio mortua esset, aut quoquo modo soluto matrimonio? numquid hic in funus non conferat? sed cum dos morte mulieris ad eum peruenerit, potest dici conferre eum. Si maritus lucratur dotem, conuenietur funeraria: pater autem non. Sed[t] in hunc casum puto, si dos quia permodica fuit, in funus non sufficit, in[v] superfluum in patrem debere actionem dari. Cum materfamilias decedit, nec est peius soluendo hereditas, funerari eam ex dote tantùm oportet. & ita Celsus scribit.

XXI. PAVLVS libro vicensimo septimo ad Edictum

IN patrem cuius in potestate fuerit is cuius funus factum erit, competit funeraria actio pro dignitate & facultatibus.

XXII. VLPIANVS libro vicensimo quinto ad Edictum

CElsus scribit, quotiens mulier decedit, ex dote quæ penes virum remanet, & ceteris mulieris[x] bonis pro portione funeranda est.

XXIII. PAVLVS libro vicensimo septimo ad Edictum

VEluti si in dotem centum sint, in hereditate ducenta, duas partes heres, vnam vir conferet.

XXIIII. VLPIANVS libro vicensimo quinto ad Edictum

IVlianus scribit, non deductis legatis,

XXV. PAVLVS libro vicensimo septimo ad Edictum

NEc pretiis manumissorum,[y]

XXVI. POMPONIVS libro quintodecimo ad Sabinum

NEc ære alieno deducto.

XXVII. VLPIANVS libro vicensimo quinto ad Edictũ

SIc[z] pro rata & maritum & heredem conferre in funus oportet. Maritus funeraria non cõuenietur, si mulieri in matrimonio dotem soluerit, vt Marcellus scribit. quæ sententia vera est. in his tamen casibus in quibus hoc ei facere legibus permissum est. Præterea maritum puto funeraria in id demum teneri quod facere potest: id enim lucrari videtur quod præstare mulieri si conueniretur.

XXVIII. POMPONIVS libro quintodecimo ad Sabinum

QVod si nulla dos esset, tunc omnem impensam patrem præstare debere Atilicinus ait: aut heredes eius mulieris, puta emancipatæ. quòd si neque heredes habeant,[A] neque pater soluẽdo sit, maritum in quantum facere potest pro hoc conueniri: ne iniuria eius videretur, quondam vxorem eius insepultam relinqui.

XXVIIII. GAIVS libro nonodecimo ad Edictũ Prouinciale

SI mulier post diuortium alij nupta decesserit, non putat Fulcinius priorem maritum, licet lucri dotem faciat, funeris impensam præstare. Is qui filiamfamilias funerauit, ante quàm dos patri reddatur, cum marito rectè agit. reddita dote patrem obligatum habet. vtique autem si cum marito actum fuerit, is eo minus patri mulieris restituturus est.

XXX. POMPONIVS libro quintodecimo ad Sabinum

COntra quoque quod pater in funus filiæ impendit, aut alio agente secũ funeraticia[B] præstitit, ipse actione de dote à marito recipit.[C] Sed si emancipata in matrimonio decedat, collaturos heredes bonorúmue possessores, & patrem pro portione[D] dotis quã recipit: & virum pro portione dotis, quam lucratus est.

XXXI. VLPIANVS libro vicensimo quinto ad Edictum

SI filiusfamilias miles sit, & habeat castrense peculium, puto successores eius ante teneri: sic deinde ad patrem

a cæteros sumptus.
b debet
c enim facultatum
d debet sumptus
e veluti si
f hoc & imperator
g motus, vt si in
h vt de suo sumptum faceret.
i quisque quo
k gestio
l miscuisse se
m non ad illud.
n iudicium
o funerariam, vel, negotiorũ gestorum: hæc verba absunt à Flor.
p sollicitiùs. solutius. i. liberius æquitatem complecti ... à natura ... negotiorum gestorum ... l. vlt. C. de negot. gest.
q siue is qui
r aliquid
s qui eam dotem
t Sed & in
v & in superfluum
x muliebribus
y manumissorum seruorũ: vox absunt seruorum à Flor.
z Et sic pro rata
A habeat, neque
B funeraria sũ
C recuperant
D Hæc desunt in multis exemplaribus, sed male: nam pater dotem non dicitur lucrari, sed maritus. l. Neratius §. si maritus. l. m.

venire.[s] Qui seruum alienum vel ancillam sepeliuit, habet aduersus dominum funerariam actionem. Hæc actio nõ est annua:sed perpetua.& heredi ceterisque successoribus,& in successores datur.

s patrem venire.

XXXII. PAVLVS libro vicensimo septimo ad Edictum

SI possessor hereditatis funus fecerit, deinde victus in restitutione non deduxerit quod impenderit, vtilem esse ei funerariam. Si eodem momento temporis vir & vxor decesserit, Labeo ait in heredem viri pro portione dotis dandam hãc actionem:quoniam idipsum dotis nõmine ad eum peruenit.

XXXIII. VLPIANVS libro sexagensimo octauo ad Edictum

SI quis fuit heres,deinde hereditas ablata sit ei quasi indigno, magis est vt penes eum iura sepulchrorum remaneant.

XXXIIII. PAVLVS libro sexagensimo quarto ad Edictum

SI[b] locus sub condicione legatus sit,interim heres inferendo mortuum non facit locum religiosum.

b Ex vitul. ne quid in lo. sa. coniunge l. 11. de manumis.

De luctu.

XXXV. MARCELLVS libro quinto Digestorum

MInime maiores lugendum putauerunt eum qui ad patriam delendam & parẽtes & liberos interficiendos venerit. quem si filius patrem aut pater filium occidisset,sine scelere,etiam præmio adficiẽdum omnes constituerunt.

XXXVI. POMPONIVS libro vicensimo sexto ad Quintum Mucium

CVm loca capta sunt ab hostibus,omnia desinũt religiosa vel sacra esse,sicut[c] homines liberi in seruitutẽ perueniũt.quòd si ab hac calamitate fuerint liberata,quasi quodã postliminio reuersa pristino statui restituũtur.

c & sicut

XXXVII. MACER libro primo ad Legem vicensimam hereditatium

FVneris sumptus accipitur quidquid corporis causa, veluti vnguentorum,erogatum est:& pretium loci in quo defunctus humatus est,& si qua vectigalia[d] sunt,vel sarcophagi,& vectura:& quidquid corporis causa antequam sepeliatur consumptum est,funeris impensam esse existimo. Monumentum[e] autem sepulchri id esse Diuus Hadrianus rescripsit,quod monumenti,[f] id est causa muniẽdi eius loci factũ sit,in quo corpus impositum sit. itaque si amplum quid ædificari testator iusserit,veluti in †circũ porticationes,eos sumptus funeris causa non esse.

d vestiaria: Accursius. quoque hanc varietatem notandi.
e Munimentum
f muniméti, muniẽdi[que] & munimẽti legendum esse,declarat hæc verba, id est, & c. ut l. 2. §. monumentum. ĩ.
† circuitum

XXXVIII. VLPIANVS libro nono de Omnibus tribunalibus

NE corpora aut ossa mortuorum detinerentur, aut vexarentur,néue prohiberentur quo minus via publica transferentur,aut quo minus sepelirentur, præsidis prouinciæ officium est.

XXXVIIII. MARCIANVS libro tertio Institutionum

DIui fratres edicto admonuerunt,ne iustæ sepulturæ traditum,id est terra conditum corpus inquietetur. videtur autem terra conditum & si in arcula conditum hoc animo sit,vt non alibi[g] trãsferatur.sed arculã ipsam, si res exigat,in locum commodiorem licere transferre non est denegandum.

g aliò transferatur.

XL. PAVLVS libro tertio Quæstionum

SI quis temporaneo animo corpus intuleris, quòd cogitaret inde aliò postea trãsferre magisque temporis gratia deponere,quam quòd ibi sepeliret mortuum,& quasi æterna[h] sede dare destinauerit, manebit locus profanus.

h æternam sedem

XLI. CALLISTRATVS libro secundo Institutionum

SI plures sint domini eius loci vbi mortuus infertur, omnes consentire debent, cum extranei inferantur. nam ex ipsis dominis quemlibet rectè ibi sepeliri constat etiam sine ceterorum consensu:maximè cum alius[i] non sit locus in quo sepeliretur.

i aliàs non sit

XLII. FLORENTINVS libro septimo Institutionum

MOnumentum generaliter res est memoriæ causa in posterum prodita:in qua si corpus vel reliquiæ inferãtur,fiet sepulchrum,si verò nihil eorum inferatur, erit monumentum memoriæ causa factum,quod Græci ΚΕΝΟΤΑΦΙΟΝ appellant.

XLIII. PAPINIANVS libro octauo Quæstionum

SVnt personæ,quæ quamquam religiosum locum facere non possunt,interdicto tamen de mortuo inferẽdo vtiliter agunt. vt puta dominus proprietatis si in fundũ cuius fructus alienus est,mortuum inferat,aut inferre velit.nam si intulerit,non faciet iustum sepulchrum.sed si prohibeatur, vtiliter interdicto qui[k] de iure dominij quæritur aget. eadémque sunt in socio qui in fundum communem inuito socio mortuum inferre vult. nam propter[l] publicam vtilitatem ne insepulta cadauera iacerent,strictam rationem insuperhabemus:[m] quæ nõnumquam[n] in ambiguis religionum quæstionibus omitti solet.nam summam esse rationem quæ pro religione facit.

k quo de iure
l præter publicam
m Insuperhabere, negligere est & relinquere, ita accipitur in l. hæredem. de in quo ve ind. Hoc me docuit. Duar. & ita accipe a Gellio li. 2. c. 29. Nonnunquam quoque posita in eadem significatione apud Symmachum epist. 30. lib. 2.
n numquam, malim est nunquam

XLIIII. PAVLVS libro tertio Quæstionum

CVm in diuersis locis sepultum[o] est,vtrque quidem locus religiosus non fit:quia vna[p] sepultura plura sepulchra efficere non potest.mihi autem videtur,illũ religiosum[q] esse,vbi quod est principale conditum est: id est caput,cuius imago fit,inde[r] cognoscimur.cũ autẽ impetratur vt reliquiæ trãsferãtur,desinit locus religiosus esse.

o sepultus
p vnum
q religiosum locum esse
r vnde qualis cuiusque imago sit, cognoscitur

XLV. MÆCIANVS libro octauo Fideicommissorum

IMpensa[s] funeris semper ex hereditate deducitur, quæ etiam omne creditum solet præcedere,cum bona soluendo non sint.

s Ex vet. ad l. fal. vide l. penult. ad l. fal.

XLVI. SCÆVOLA libro secundo Quæstionum

SI plura prædia quis habuit,& omnium vsumfructum separatim legauerit,poterit in vnum inferri.& electio erit heredis,& gratificationi locus.sed fructuario vtilem actionem in heredem dandam ad id recipiendum, quod propter eam electionem minutus est vsusfructus. Si heres mulieris inferat mortuam in hereditarium fundum, à marito qui debet in funus conferre,pro æstimatione loci consequatur. Et cui vestimenta legãtur,si in funus erogata sint,vtilem actionem in heredem dãdam placuit: & priuilegium funerarium.

DE MORTVO INFERENDO ET SEPVLCHRO AEDIFICANDO TIT. VIII.

Interdicta duo prohibitoria.

VLPIANVS libro sexagensimo octauo ad Edictum

PRÆTOR[t] AIT, QVO QVAVE ILLI MORTVVM INFERRE INVITO TE[v] IVS EST, QVO MINVS ILLI EO EAVE MORTVVM INFERRE ET IBI SEPELIRE LICEAT, VIM FIERI VETO. Qui inferendi mortuum ius habet,nõ prohibetur inferre.prohiberi autem inferre videtur,siue in locum inferre prohibeatur,siue itinere arceatur.Hoc[x] interdicto de mortuo inferendo dominus proprietatis vti potest.quod etiam de loco puro competit.Item si mihi in fundum via debeatur,in quem fundum inferre volo,& via prohibear,[y] hoc interdicto posse me experiri placuit: quia[z] inferre prohibeor quia[A] via vti prohibeor.idque erit probandum & si alia seruitus debeatur. Hoc interdictum prohibitorium esse palam est. Prætor ait, QVO ILLI IVS EST INVITO TE MORTVVM INFERRE, QVO MINVS ILLI IN EO LOCO SEPVLCHRVM SINE DOLO MALO AEDIFICARE LICEAT, VIM FIERI VETO. Interdictum hoc propterea propositum est,quia religionis interest monumẽta extrui & exornari.Facere sepulchrũ siue monumentum in loco in quo ei ius est,nemo prohibetur. Aedificare videtur prohibere & qui prohibet eam materiam cõuehi,quæ ædificio[B] necessaria sit.proinde & si operis necessarios prohibuit quis venire,interdictum locum habet.& si machinam alligare quis prohibeat:si tamẽ eo loci prohibeat,qui seruitutem debeat. Ceterum si in meo solo velis machinam ponere,[C] non tenebor interdicto,si iure[D] te non patiar. Aedificare autem non solum qui nouum opus molitur intellegẽdus est,verùm is quoque qui vult reficere. Is qui id agit vt labasur sepulchrũ, hoc interdicto tenetur.

t Ex vet. ne quid in loco sacro.
v te ei ius est
x Hoc verò interdicto
y prohibeatur
z & quia
A & quia via
B ædificationi
C imponere.
D si ire Rodiano est iure, vel sensus sit, si iure prohibeam te machinã imponere.

De pragnante.

II. MARCELLVS libro vicensimo octauo Digestorum

NEgat lex Regia mulierem quæ prægnas mortua sit, humari antequam partus ei excidatur.qui cõtra fecerit,spem animantis cum grauida peremisse videtur.[E]

E Qui igitur vetuerat eam inferri, priusquam partus ei excidatur, non committit in hoc edictũ.

III. POMPONIVS libro nono ad Sabinum

SI[F] propius ædes tuas quis ædificet {&} sepulchrũ,opus nouum ei nuntiare poteris. sed facto opere nullam habebis actionem,nisi quod vi aut clam. Si propius ædificium alienum intra legitimum modũ mortuus illatus sit,postea eũ prohibere non poterit ædificij dominus quo minus alium mortuum eò inferat,vel monumentũ ædificet,si ab initio domino sciente hoc fecerit.

F Coniunge l. 6. de aed. empt.

De vsucapione.

IIII. VLPIANVS libro secundo Responsorum

LOnga possessione[G] ius sepulchri non tribui[H] ei cui iure non competit.

G possessio
H tribuit

V. IDEM libro primo Opinionum

SI in eo monumento quod imperfectum esse dicitur, reliquiæ[I] hominis conditæ sunt,nihil impedit quo minus id perficiatur. Sed si religiosus locus iam factus sit, pontifices explorare[K] debent quatenus salua religione desiderio reficiendi operis medendum sit.

I reliquia
K implorare

DIGESTORVM
SEV PANDECTARVM
PARS TERTIA.
LIBER DVODECIMVS.

DE REBVS[a] CREDITIS SI CERTVM PETETVR ET DE[b] CONDICTIONE

a Vide August. lib. 3. emend. c. ult.
b DE CERTI

Declaratio tituli.

VLPIANVS libro vicensimo sexto ad Edictum

c Bene ex re

REI[c] EST priusquam ad verborum interpretationem perueniamus, pauca de significatione ipsius tituli referre. Quoniam igitur multa ad contractus varios pertinentia iura sub hoc titulo prętor inseruit, ideo rerum creditarū titulū præmisit. omnes enim contractus, quos alienam fidem secuti instruimus, coNplectitur: nam, vt libro primo quæstionum Celsus ait, credendi generalis appellatio est. ideo sub hoc titulo prætor & de commodato, & de pignore edixit. nam cuicumque rei adsentiamur alienā fidem secuti, mox recepturi quid ex hoc contractu, credere dicimur. Rei quoque verVum vt generale prætor elegit.

Quemodo, & quibus de rebus contrahitur mutuum.

II. PAVLVS libro vicensimo octauo ad Edictum

MVtuum[d] damus recepturi non eandem speciē quam dedimus, alioquin[e] commodatum erit aut depositum, sed idem genus. nam si aliud genus, veluti vt pro tritico vinum recipiamus, nō erit mutuum. Mutui datio consistit in his rebus, quæ pondere, numero, mensura consistunt. quoniam eorum[f] datione possumus in creditum ire, quia in genere suo functionem recipiunt[g] per solutionem quam speciē. nam in ceteris rebus ideo in creditum ire non possumus, quia aliud pro alio inuito creditori solui non potest. Appellata est autem mutui datio ab eo quòd de meo tuum fit. & ideo si non fiat tuum, non nascitur obligatio.

Inter creditum & mutuum quid intersit.

3 Creditum ergo à mutuo differt, qua genus à specie. nam creditum consistit[h] extra eas res, quæ pondere, numero, mensura continentur. sicut[i] si eandem rem recepturi sumus, creditum est. Item mutuum non potest esse nisi proficiscatur pecunia. creditum autem interdum[k] etiam si nihil proficiscatur. veluti si post nuptias dos promittatur. 4 In mutui datione oportet dominum esse dātem. nec obest quòd filiusfamilias & seruus dantes peculiares nummos, obligant. id enim tale est, quale si voluntate mea tu des pecuniam: nam mihi actio adquiritur, licet mei nummi non fuerint. 5 Verbis quoque credimus, quodam actu ad obligationem comparandam interposito: veluti stipulatione.

h consistit etiam
i sicut & si
k fit interdū

De natura mutui.

III. POMPONIVS libro vicensimo septimo ad Sabinum

CVm quid mutuum dederimus, etsi non cauimus vt æque bonum nobis redderetur, non licet debitori deteriorem rem quæ ex eodem genere sit, reddere: veluti vinum nouum pro vetere. nam in contrahendo quod agitur, pro cauto habendum est. id autem agi intellegitur, vt eiusdem generis & eadem bonitate soluatur qua datum sit.

Species, qua declaratur natura mutui ac depositi.

IIII. VLPIANVS libro trigensimo quarto ad Sabinum

SI quis nec causam nec propositum fænerandi habuerit, & tu empturus prædia desideraueris mutuam pecuniam, nec volueris creditæ[l] nomine antequam emisses suscipere, atque ita creditor quia necessitatem fortè proficiscendi habebat, deposuerit apud te hanc eandem pecuniam, vt si emisses, crediti nomine obligatus esses, hoc depositum periculo est eius qui suscepit. Nam & qui rem vendēdam acceperit vt pretio vteretur, periculo suo rem habebit.

l crediti

Exempla condictionis.

1 Res pignori data pecunia soluta condici potest. & fructus ex iniusta[m] causa percepti condicendi sunt. Nam & si colonus post lustrum completum fructus perceperit, condici eos constat: ita demum, si non ex voluntate domini percepti sunt. nam si ex voluntate,[n] procul dubio cessat condictio. 2 Ea quæ vi fluminum importata sunt, condici possunt.

m Mala fide, & aduersus communem interpretū sententiam legis iusta. Augu. 4. emenda. c. 17.
n voluntate domini.

Debitor rei certa, ea perempta post moram, non liberatur.

V. POMPONIVS libro vicensimo secundo ad Sabinum

QVod te mihi dare oporteat, si id postea perierit, quàm per te factū erit quo minus id mihi dares, tuum fore id detrimentum cōstat. Sed cum quæratur, an per te factum sit, animaduerti debebit, non solum[o] in potestate tua fuerit id, necne, aut dolo malo feceris quo minus esset vel fuerit, necne: sed etiam si aliqua iusta causa sit, propter quam intellegere deberes te dare oportere.

o Solùm si

Certum quomodo accipiatur in certi condictione.

VI. PAVLVS libro vicensimo octauo ad Edictum

CErtum est, cuius species vel quantitas quæ in obligatione versatur, aut nomine suo, aut ea demonstratione quæ nominis vice fungitur, qualis quātaque sit, ostenditur. Nam & Pedius libro primo de stipulationibus nihil referre ait, proprio[p] nomine res appelletur,[q] an digito ostendatur,[r] an vocabulis quibusdam demōstretur:[s] quatenus mutui vice funguntur, quæ tantundem præstent.

p Quinimò moliri res aliena vocabulo velle, demōstrare quàm proprio nomine appellari declarat Cic. lib. 1. Off. & lib. 9. epi. in quada epist. ad [illegible] Pætum.
q appelletur.
r ostendatur.
s demonstretur.

Quæ accedunt mutuo extrinsecus.

VII. VLPIANVS libro vicensimo sexto ad Edictum

OMnia quæ inseri stipulationibus possunt, eadem possunt etiam numerationi pecuniæ. & ideo & condiciones.

VIII. POMPONIVS libro sexto ex Plautio

PRoinde mutui datio interdum pendet, vt ex post facto confirmetur: veluti si dem tibi mutuos nummos,

vt si condicio aliqua extiterit, tui fiant: isque mihi obligatus. Item si legatam pecuniam heres crediderit, deinde legatarius eam noluit ad se pertinere: quia heredis ex die aditæ hereditatis videntur nummi fuisse, vt credita pecunia peti possit. Nam Iulianus ait, & traditiones ab herede factas ad id tempus redigi quo hereditas adita fuerit, cum repudiatum sit legatum, aut adpositum.[a]

Causa certi condictionis.

VIIII. VLPIANVS libro vicensimo sexto ad Edictum

CErti cōdictio coNpetit ex omni causa, ex omni obligatione, ex qua certum petitur: siue ex certo contractu petatur siue ex incerto. licet enim nobis ex omni contractu certum condicere, dummodo præsens sit obligatio. ceterum si in diem sit vel sub condicionem obligatio, 1 ante diem vel condicionem non potero agere. Competit hæc actio etiam ex legati causa, & ex lege Aquilia. sed & ex causa furtiva per hanc actionem condicitur. sed & si ex senatusconsulto agetur, competit hæc actio: veluti si is cui fiduciaria[b] hereditas restituta est, agere volet. Siue autem suo nomine quis obligatus sit siue alieno, per hanc actionem rectè conuenitur.

Exemplis ostendit certi condictionem competere, cùm interdum est stipulatio in mutuo contrahendo.

2 Quoniam igitur ex omnibus contractibus hæc certi condictio competit, siue re fuerit contractus factus siue verbis siue coniunctim, referendæ sunt noVis quædam species quæ dignum habent tractatum, an hæc actio ad 3 petitionem eorum sufficiat.[c] Numeraui tibi decem, & hæc alij stipulatus sum: nulla est stipulatio: an condicere decem per hanc actionem possim, quasi duobus contractibus interuenientibus: vno qui re factus est, id est numeratione: alio qui verbis, id est inutiliter: quoniā alij stipulari non potui? & puto posse. 4 Idem erit, si à pupillo fuero sine tutoris auctoritate stipulatus, qui tutore (auctore) credidit: nam & tunc manebit mihi condictio ex 5 numeratione. Item[d] quæri potest & si quod tibi numeraui, sub impossibili condicione stipuler. cum enim nulla 6 sit stipulatio, manebit condictio. Sed & si ei numerauero cui postea bonis interdictum est, mox ab eo stipuler, puto pupillo eum coNparandum: quoniam & stipulando sibi adquirit.

Species in qua obligatio mutui acquiritur alteri, & contrahitur de re aliena.

7 Si nummos meos tuo nomine dedero velut tuos absente te & ignorante, Aristo scribit adquiri tibi cōdictionem. Iulianus quoque de hoc interrogatus libro decimo scribit, veram esse Aristonis sententiam. nec dubitari quin si meam pecuniam tuo nomine voluntate tua dedero, tibi adquiritur obligatio: cum cottidie credituri pecuniam mutuam, ab alio poscamus vt nostro nomine creditor [meus[e] &] futuro debitori nostro.

Quomodo contrahatur mutui obligatio.

8 Deposui apud te decem: postea permisi tibi vti: Nerua, Proculus, etiam antequam moueantur, condicere quasi mutua tibi hæc posse aiunt. & est verum, vt & Marcello videtur: animo enim cœpit[f] possidere. ergo transit periculum ad eum qui mutuam rogauit. & poterit ei condici.

X. IDEM libro secundo ad Edictum

QVod si ab initio cum deponerem, vti tibi, si voles, permisero, creditam non esse antequam mota sit: quoniam debitu[g]ra non est certum.

Species non dissimilis superiori.

XI. IDEM libro vicensimo sexto ad Edictum

ROgasti me vt tibi pecuniā crederem: ego cum non haberem, lancem tibi dedi vel massam auri, vt eam venderes, & nummis vtereris. si vendideris, puto mutuam pecuniam factam. quòd si lancem vel massam sine tua culpa perdideris prius quàm venderes, vtrum mihi an tibi perierit, quæstionis est. mihi videtur Neruæ distinctio verissima, existimantis multum interesse, venalem habui hanc lancem vel massam, necne. vt si venalem habui, mihi perierit: quemadmodum si alij dedissem vendendam. quod[h] si non fui proposito hoc vt venderem, sed hæc causa fuit vendendi, vt tu vtereris, tibi eam perisse. & maximè si sine vsuris credidi. Si tibi dedero[i] decem sic, vt nouem debeas, Proculus ait, & rectè, non amplius te ipso iure debere quàm nouem. Sed si dedero vt vndecim debeas, putat Proculus amplius quàm decem condici[k] non posse.

An seruus possit mutuum dare.

2 Si fugitiuus seruus nummos tibi crediderit, an condicere[l] tibi dominus possit, quæritur. & quidem si seruus meus cui concessa est peculij administratio, crediderit tibi, erit mutua. Fugitiuus autem vel alius seruus cōtra voluntatem domini credendo, non facit accipientis. quid ergo? vindicari nummi possunt, si extant.[m] aut si dolo malo desinant possideri, ad exhibendum agi. quòd si sine dolo malo consumpsisti,[n] condici[o] tibi poterunt.

Mutuum confirmatur consumptione.

XII. POMPONIVS libro sexto ex Plautio

SI[p] à furioso, cum eum compotem mentis esse putares, pecuniam quasi mutuā acceperis, eáque in rem tuam versa fuerit, condictionem[q] furioso adquiri Iulianus ait. nam ex quibus causis ignorantibus nobis actiones adquiruntur, ex hisdem etiam furioso adquiri. Item si is qui seruo crediderat, furere cœperit, deinde seruus in rem domini id verterit, condici furiosi nomine posse. Et si alienam pecuniam credendi causa quis dederit, deinde furere cœperit, & consumpta sit ea pecunia, condictionem furioso adquiri.

XIII. VLPIANVS libro vicensimo sexto ad Edictū

NAm & si fur nummos tibi credendi animo dedit, accipientis non facit. sed cōsumptis eis nascitur condictio. Vnde Papinianus libro octauo quæstionum ait, si alienos nummos tibi mutuos dedi, non ante mihi teneris quam[r] eos consumpseris. quòd si per partes eos cōsumpseris, an per partes tibi condicam, quærit.[s] & ait condicturum, si admonitus alienos nummos fuisse, ideo per partem condico, quia nondum totos consumptos comperelram. Si seruus communis decem crediderit, puto, siue administratio seruo[t] concessa est siue non, & consumantur nummi, quinum[v] competere actionem. nam & si communes tibi nummos credidero centum, posse me quinquaginta condicere, libro octaBo quæstionum Papinianus scribit: etiam si singula corpora communia fuerint.

De filiofamilias mutuam pecuniam accipiente.

XIIII. IDEM libro vicensimo nono ad Edictum

SI filiusfamilias[x] contra senatuscōsultum mutuatus pecuniam soluerit, patri nummos vindicanti nulla exceptio obijcietur. sed si fuerint consumpti à creditore nummi, Marcellus ait, cessare condictionem: quoniam totiens condictio datur, quotiens ex ea causa numerati sunt, ex qua actio esse[y] potuisset si dominium ad accipientem trāsisset.[z] in proposito autem non esset.[A] Denique per errorem soluti contra senatusconsultum crediti magis est cessare repetitionem.

Quomodo contrahatur mutuum.

XV. IDEM libro trigentimo primo ad Edictum

SIngularia[B] quædam recepta sunt circa pecuniam creditam. nam si tibi debitorem meum iussero dare pecuniam, obligaris mihi, quamuis meos nummos non acceperis. quod igitur in duabus personis recipitur, hoc & in eadem persona recipiendum est: vt cum ex causa mandati pecuniam mihi debeas, & conuenerit[C] vt crediti nomine eam retineas, videatur mihi data pecunia, & à me ad te profecta.

De socio mutuum dante.

XVI. PAVLVS libro trigentimo secundo ad Edictum

SI[D] socius propriam pecuniam mutuam dedit, omnimodo creditam pecuniam facit, licet ceteri dissenserint. quòd si communem numerauit, non aliàs creditam efficit, nisi ceteri quoque consentiant: quia suę partis tantùm alienationem habuit.

An filiusfamilias agat ex mutuo.

XVII. VLPIANVS libro primo Disputationum

CVm[E] filiusfamilias viaticum suum mutuum dederit, cum studiorum causa Romæ ageret, responsum est à Scæuola, extraordinario[F] iudicio esse illi subueniendum.

De dissensu in specie contractus.

XVIII. IDEM libro septimo Disputationum

SI ego pecuniam tibi quasi donaturus dedero, tu quasi mutuam accipias, Iulianus scribit donationem non esse. sed an mutua sit, vidēdum. & puto nec mutuam esse. magisque nummos accipientis non fieri, cùm alia opinione acceperit. Quare si eos consumpserit, licet condictione teneatur, tamen doli exceptione vti poterit: quia secundum voluntatem dantis nummi sunt consumpti. Si[G] ego quasi deponēs tibi dedero, tu quasi mutuam accipias, nec depositum nec mutuum est. Idem est & si tu quasi mutuam pecuniam dederis, ego quasi commodatam ostendendi[H] gratia accepi. sed in vtroque casu cōsumptis nummis condictioni sine doli exceptione locus erit.

In mutuo agitur, vt is qui accepit obligetur ad reddendum.

XVIIII. IVLIANVS libro decimo Digestorum

NOn omnis numeratio eum qui accepit obligat, sed quotiens idipsum agitur, vt confestim obligaretur. Nam &

a Rem repudiatam agnitum: Dua. interpretans hāc l. legis adquisitum, quod rectū est.
b Hoc loco fiduciaria pro fideicommissaria accipitur. quod tamē elegantius est. quam fideicommissaria, quod hic Haloan. reposuit. August. li. 3. emen. cap. 6.
c sufficiat, puta numeraui
d Idem quæri
e creditor numeret
f cœpisse
g debitum iri. Vide in hanc legem August. li. 3. emend. cap. 4.
h Imponit. qui in Flor. aliter legi notant.
i decem dedero
k Quia non ex consensu. sed ex re descendit hæc condictio.
l nummos tibi
m existāt: aut
n consumpsi fieri
o condicere potero
p Contrage l. pupillo de solu.
q Sine causa l. 1 & 2 de cond. sine causa & l. as infra eo.
r quàm si eos
s quæritur. & ait
t seruo communi cōmuni vel, abest a Flor. seruo nomini enim est.
v in quinum, in quinque
x Ex tit. ad Senatuscons. Macedo. Contrage l. sed et §. si ab alio, pro explicatione antinomiæ.
y nasci potuisset
z trāstulisset.
A esse. Nam si dominium in accipientem transtulisset, actio nulla esse potuisset. l. qui exceptione de cond. ind.
B Ex tit. mandati. vide l. qui negotia cod. tit.
C Verbum hoc diligenter expositum tamen ... interpretantur d. l. qui negotia.
D Ex titul. pro socio.
E Contrage l. si filius de ... & al.
F Extraordinarium iudicium, ubi vide l. si filius de iudic.
G Et si ego quā & si ego
H ostentandi

a Nam & is qui mortis causa pecuniam donat, numerat[a] pecuniam: sed non aliter obligauit accipientem, quam si extitisset[b] casus in quem obligatio collata fuisset. veluti si donator conualuisset,[c] aut is qui accipiebat, prior decessisset. Et cum pecunia daretur, vt aliquid fieret, quamdiu in pendenti esset an id futurum esset, cessabit obligatio. Cum verò certum esse cœpisset futurum id non esse, obligabitur qui accepisset. veluti si Titio decem dedero, vt Stichum intra calendas manumitteret, ante kalendas nullam actionem habebo: post kalendas ita demum agere potero, si manumissus non fuerit.

De pupillo dante pecuniam.

Si pupillus sine tutoris auctoritate crediderit, aut soluendi causa dederit, consumpta pecunia condictionem habet, vel liberatur: non alia ratione, quàm quòd facto eius intellegitur ad eum qui acceperit, peruenisse. quapropter si eandem pecuniam is qui in creditũ vel in solutum acceperat, alij porro in creditũ vel in solutũ dederit, consumpta ea & ipse pupillo obligatur, vel eum à se liberabit:[d] & eũ cui dederit,[e] obligatũ habebit vel se ab eo liberabit. nam omnino qui alienam pecuniam credendi causa dat, consumpta ea habet obligatum eum qui acceperit. item qui in solutum dederit, liberabitur ab eo qui acceperit.

Species pertinens ad rationem contrahendi mutui.

XX. IDEM libro octauodecimo Digestorum

SI tibi[f] pecuniam donassem, vt tu mihi eandem crederes, an credita fieret? dixi in huiusmodi propositionibus non propriis verbis nos vti. nam talem contractũ neque donationem esse, neque pecuniam creditam. donationem non esse, quia non ea mente pecunia daretur, vt omni modo penes accipientẽ maneret. creditam non esse, quia exsoluendi causa magis daretur, quàm alterius obligandi. Igitur si is qui pecuniam hac condicione accepit vt mihi in creditum daret, acceptam dederit, non fore creditam: magis enim meum accepisse intellegi debeo. Sed hæc intellegenda sunt propter subtilitatem verborum. benignius tamen est, vtrumque valere.

Creditor partem pecuniæ debitæ cogitur accipere.

XXI. IDEM libro quadragentimo octauo Digestorum

QVidam[g] existimauerunt, neque eum qui decem peteret, cogendum quinque accipere, & reliqua persequi: neque eum qui fundum suum diceret, partẽ duntaxat iudicio persequi. sed in vtraque causa humanius facturus[h] videtur prætor, si actorem compulerit ad accipiendum id quod offeratur: cum ad officium eius pertineat lites deminuere.[i]

De tempore, & loco æstimationis ineunda.

XXII. IDEM libro quarto ex Minicio

VInum quod mutuum datum erat, per iudicem[k] petitum est. quæsitum est, cuius temporis æstimatio fieret: vtrum cum datũ esset, an cum litem contestatus[l] fuisset, an cum res iudicaretur. Sabinus respondit, si dictum esset quo tempore redderetur, quanti tunc fuisset (si non, quanti tunc) cùm petitum esset. Interrogaui[m] cuius loci pretium sequi oporteat. respondit,[n] si conuenisset vt certo loco redderetur, quanti eo loco esset. si dictum non esset, quanti vbi esset petitum.

Species, in qua competit condictio propter æquitatem.

XXIII. AFRICANVS libro secundo Quæstionum

SI[o] eum seruum qui tibi legatus sit, quasi mihi legatum possederim, & vendiderim, mortuo eo posse te mihi pretium condicere Iulianus ait: quasi ex re tua locupletior factus sim.

Certi condictio.

XXIIII. VLPIANVS libro singulari Pandectarum

SI quis certum stipulatus fuerit, ex stipulatu actionem non habet: sed illa condicticia actione id persequi debet per quam certum petitur.

De priuilegiario creditore.

XXV. IDEM libro singulari de Officio consularium

CReditor qui ob[p] restitutionem ædificiorum crediderit, in pecuniam quam crediderit, priuilegium exigendi habebit.

Ius singulare militum.

XXVI. IDEM libro quinto Opinionum

SI pecuniam militis procurator eius mutuam dedit, fideiussoremque accepit, exemplo eo quo si tutor pupilli aut curator iuuenis pecuniam alterutrius eorum creditam stipulatus fuerit, actionem dari militi cuius pecunia fuerit placuit.

De mutuo dato ciuitati.

XXVII. IDEM libro decimo ad Edictum

CIuitas[q] mutui datione obligari potest, si ad vtilitatem eius pecuniæ versæ sunt. alioquin ipsi soli qui contraxerunt non ciuitas tenebuntur.

De pignore.

XXVIII. GAIVS libro XXI. ad Edictum Prouinciale

CReditor[r] qui non idoneum pignus accepit, non † amittit exactionem eius debiti quantitatis, in quam pignus non sufficit.

Exemplum certi condictionis.

XXVIIII. PAVLVS libro quarto ad Plautium

SI[s] institorem seruum dominus habuerit, posse dici Iulianus ait, etiam condici ei posse: quasi iussu eius contrahatur à quo præpositus sit.

De ratione contrahendi mutui.

XXX. IDEM libro quinto ad Plautium

QVi pecuniam creditam accepturus spopondit creditori futuro, in potestate habet ne accipiendo se ei obstringat.

Natura certi condictionis.

XXXI. IDEM libro septimodecimo ad Plautium

CVm fundus vel homo per condictionem petitus esset,[t] puto hoc nos iure vti, vt post iudiciũ acceptum causa omnis restituenda sit: id est omnẽ quod habiturus esset actor, si litis contestandæ[v] tempore solutus fuisset.

Exemplum certi condictionis.

s Seruum tuum imprudens à fure bona fide emi: is ex peculio quod ad te pertinebat, hominem parauit,[x] qui mihi traditus est. Sabinus,[y] Cassius, posse te mihi hominẽ condicere. sed si quid mihi abesset ex negotio quod is gessisset, inuicem me tecum acturum. & hoc verum est. nam[z] & Iulianus ait, videndum ne dominus integram ex empto actionem habeat, venditor autẽ condicere possit bonæ fidei emptori. quod ad peculiares nũmos attinet, si extãt, vindicare eos dominus potest. sed actione de peculio tenetur venditori, vt pretium soluat. si cõsumpti sint, actio de peculio euanescit. sed adiicere debuit Iulianus, non aliter domino serui vẽditorem ex empto teneri, quàm si ei pretium solidum, & quæcumque si cum libero contraxisset deberẽtur, dominus serui præstaret. idem dici debet, si bonæ fidei possessori soluissem.[A] si tamen actiones quas aduersus eum habeam,[B] præstare domino paratus sim.

Causa condictionis æquitas.

XXXII. CELSVS libro quinto Digestorum

SI & me & Titium mutuam pecuniam rogaueris, & ego meum debitorem tibi promittere iusserim, tu stipulatus sis, cum putares eum Titij debitorẽ esse, an mihi obligaris? subsisto: siquidem nullum negotium mecũ contraxisti. sed propius[C] est vt obligari te existimem. nõ quia pecuniã tibi credidi: hoc enim nisi inter consentientes fieri non potest, sed quia pecunia mea, quæ ad te peruenit, eam mihi à te reddi bonum & æquum est.

De præside, & officialibus eiusdem mutuam dantibus, aut accipientibus.

XXXIII. MODESTINVS libro decimo Pandectarum

PRincipalibus[D] cõstitutionibus cauetur, ne hi qui prouinciam regunt, quive circa eos sunt, negotientur,[E] mutuamve pecuniam dent fænusve exerceant.

XXXIIII. PAVLVS libro secundo Sententiarum

PRæsidis prouinciæ officiales, quia[F] perpetui sunt, mutuam pecuniam dare, & fænebrem exercere possunt. Præses prouinciæ mutuam pecuniam fænebrem sumere non prohibetur.

XXXV. MODESTINVS libro tertio Responsorum

PEriculum[G] nominum ad eum, cuius culpa deterius factum probari potest, pertinet.

XXXVI. IAVOLENVS libro primo Epistularum

PEcuniam quam mihi sine condicione debebas, iussu meo promisisti Attio sub condicione: cum pendente cõdicione in eo[H] statu sit obligatio tua aduersus me, tamquam sub[I] contrariam condicionem eam mihi spopondisti: si pendente condicione petam, an nihil acturus sum? respondit, non dubito quin mea[K] pecunia quam ipse sine condicione stipulatus sum, etiam si condicio in persona Attij, qui ex mea voluntate eandem pecuniam sub condicione stipulatus est, non extiterit, credita esse permaneat: perinde est enim ac si nulla stipulatio interuenisset. pendente autem causa condicionis idem petere non possum: quoniam cum incertum sit an ex ea stipulatione deberi possit, ante tempus petere videor.

Quæ conditio vim suspendendi habeat.

XXXVII. PAPINIANVS libro primo Definitionum

CVm ad præsens tempus condicio cõfertur, stipulatio non suspenditur. & si condicio vera sit, stipulatio tenet: quamuis tenere contrahentes condicionem ignorẽt. veluti, si rex Parthorũ viuit, centum mihi dare spondes? eadem sunt & cum in præteritum condicio confertur.

XXXVIII. SCAEVOLA libro primo Quæstionum

REspiciendum enim esse,[L] an quantum in natura hominum sit, possit scire[M] eam debitum iri.

a numerat quidem
b extitat casus
c conualuit.
d liberat.
e crediderit.
f A subtilitate verborum interdum recedendum, si æquitas suadeat. & mens alia contrahentium fuisse videatur, quamuis in re dubia verbis seruandum sit. l. non aliter. de leg. 3. l. 1. de exceptio.
g Coniunge L. permittitur. si pars hære. pet.
h mihi facturus
i dirimere.
k Id est, in iudicio, non solum per interpellationem extraiudiciali. l. 3. de condict. caus. dat. Bal. etc. quem vide.
l lite contestata
m Interrogatus
n respondi.
o Conferendum est cum l. quidã. de hered. petit.
p ad restitutionem
q Sumptum ex [illegible]
r Hoc capite nihil repugnat lex [illegible]
† amittit
s Coniunge l. 47. de pecul. l. 5. quod iussu.
t est, petitus
v contestatæ
x cõparauit.
y [illegible]
z sed
A soluisset.
B habet.
C potiùs
D Coniunge l. si quis officium. de rerum [illegible]
E Hoc pertinet [illegible]
F qui perpetui
G Coniunge l. tutor. [illegible]
H in eodem
I si sub contraria
K ea pecunia
L est, an quantum
M sciri debitum iri

XXXIX. PAPINIANVS libro primo Definitionum

Itaque tunc potestatem condicionis obtinet, cum in futurum confertur.

Species qua declaratur vis pacti conuenti, quod fit incontinenti, & in ipsa stipulatione contrahenda.

XL. PAVLVS libro tertio Quæstionum

Lecta est in auditorio Aemilij Papiniani præfecti prætorio iurisconsulti cautio huiusmodi. Lucius Titius scripsi me accepisse à Publio Mæuio quindecim mutua numerata mihi de domo:[a] & hæc quindecim proba recte dari kalendis futuris stipulatus est Mæuius Publius, spopondi ego Lucius Titius. si[b] die suprascripta[c] summa Publio Mæuio eive ad quem ea res pertinebit, data, soluta, satisve eo nomine factum non erit, tûc eo amplius quo post soluâ, pœnæ nomine in dies triginta[d] inque denarios centenos, denarios singulos dari stipulatus est Publius Mæuius, spopondi ego Lucius Titius. conuenitq; inter nos vti pro Mæuio[e] ex summa suprascripta[f] mêstruos refundere debeâ denarios trecenos ex omni summa ei, heredive eius. quæsitum est de obligatione vsurarû: quoniam numerus mensium qui solutioni côpetebat, transierat. dicebâ, quia pacta incontinenti facta stipulationi inesse creduntur, perinde esse ac si per singulos menses certam pecuniam stipulatus quoad tardius soluta esset, vsuras adiecisset.[g] igitur finito primo mense primæ pensionis vsuras currere. & similiter post secundum & tertium tractum vsuras non solutæ pecuniæ pêsionis crescere. nec ante sortis non solutæ vsuras peti posse, quam ipsa sors peti potuerit. Pactum[h] autem quod subiectû est, quidam dicebant[i] ad sortis solutioné tantùm pertinere, non etiam ad vsurarû quę priore parte simpliciter in stipulationé venissent: pactumque id tantùm ad exceptioné prodesse. & ideo non soluta pecunia statutis pêsionibus, ex die stipulationis vsuras deberi, atque si id nominatim esset expressum. Sed cum sortis petitio dilata sit, consequens est vt etiam vsuræ ex eo têpore quo moram fecit, accedant. & si, vt ille putabat, ad exceptionem tantùm prodesset pactum, quamuis sententia diuersa optinuerit, tamen vsurarû obligatio ipso iure non committetur: non enim in mora est is à quo pecunia propter exceptioné peti non potest. Sed (si)[k] quantitaté quæ medio tempore colligitur, stipulamur, cum condicio extiterit, sicut est in fructibus, idem & in vsuris potest exprimi: vt ad diem non soluta pecunia, quo[l] competit vsurarum nomine, ex die interpositæ stipulationis præstetur.

Quæstio de seruo præposito pecunijs fænerandis.

XLI. AFRICANVS libro octauo Quæstionum

Eius qui in prouincia Stichum seruum kalendario[m] præposuerat, Romæ testamentû recitatum erat, quo idem Stichus liber & ex parte heres erat scriptus. qui statu suo ignarus, pecunias defuncti aut exegit aut credidit: vt interdum stipularetur, & pignora acciperet. consulebatur quid de his iuris esset. placebat debitores quidem ei[n] qui soluissent, liberatos esse: si modò ipsi quoque ignorassent[o] dominû decessisse. earum autem summarû nomine quæ ad Stichum peruenissent, familiæ herciscundæ quidem actionem non competere coheredibus: sed negotiorum gestorum dari debere. quas verò pecunias ipse credidisset, eas nô ex maiore parte quàm ex qua ipse heres sit, alienatas esse. nam & si tibi in hoc dederim nummos, vt eos Sticho credas, deinde mortuo me ignorâs dederis, accipientis non facies. neque enim sicut illud receptû est, vt debitores soluentes ei liberêtur, ita hoc quoque receptû, vt credendo nummos[p] alienaret. quare si nulla stipulatio interuenisset, neque ipsi creditâ pecuniam pro parte coheredis peti posse, neque pignora teneri. quòd si stipulatus quoque esset, referret quêadmodum stipulatus esset. nam si nominatim, fortè Titio domino suo mortuo iam, dari stipulatus sit, procul dubio inutiliter esset stipulatus.[q] quod si sibi dari stipulatus esset, dicendum hereditati eum adquisisse. sicut enim nobismetipsis ex re nostra per eos qui liberi vel alieni serui bona fide seruiût, adquiratur, ita hereditati quoque ea re hereditaria adquiri.[r] post aditam verò à coheredibus hereditatem non æque idem dici posse: vtique si scierint eum sibi coheredem datû. quoniam tunc nô possunt videri bonæ fidei possessores esse, qui nec possidendi animum haberent. Quòd si proponatur coheredes eius id ignorasse, quòd forte ipsi quoque ex necessarijs fuerint, potest adhuc idem responderi. quo quidem casu illud[s] euenturum, vt si suæ condicionis coheredes ille seruus habeat, inuicem bona fide seruire videantur.

Exemplum obligationis cuiusdam solutionis.

XLII. CELSVS libro sexto Digestorum

Si ego decê stipulatus à Titio, deinceps stipuler à Seio quanto minus à Titio côsequi possim, si decem petero à Titio, non liberatur Seius. alioquin nequicquam mihi cauetur. at si iudicatum fecerit Titius, nihil vltra Seius tenebitur. Sed si[t] cum Seio egero, quantumcunque est quo minus à Titio exigere potuero eo tempore quo iudicium inter me & Seium acceptum est, tanto minus à Titio postea petere possum. Labeo[v] ait, cum decem curari[x] stipulatus sis, adeo non posse te decê[y] dari oportere intendere, quia etiam reum locupletiorem[z] dando promissor liberari possit. quo scilicet significet[A] non esse cogendum eum accipere iudicium, si reum locupletem offerat.

DE IVREIVRANDO[B] SIVE VOLVNTARIO SIVE NECESSARIO SIVE IVDICIALI

TIT. II.

CAIVS libro quinto ad Edictum Prouinciale

Maximvm remedium expediendarum litium in vsum venit iurisiurandi religio:[C] qua vel ex pactione ipsorum litigatorum, vel ex auctoritate iudicis deciduntur controuersiæ.

II. PAVLVS libro octauodecimo ad Edictum

Iusiurandum[D] speciem transactionis continet: maioremque habet auctoritatem quàm res iudicata.

De exceptione competente reo, qui deferente altero iurauit.

III. VLPIANVS libro vicesimo secundo ad Edictum

Ait Prætor, EI IS CVM QVO AGETVR, CONDICIONE OBLATA IVRAVERIT. Eum cum quo agetur, accipere debemus ipsum reum. nec frustra adijcitur, CONDICIONE OBLATA. nam si reus iurauit nemine ei iusiurandum deferente, prætor id iusiurandum non tuebitur: sibi enim iurauit. alioquin facillimus quisque ad iusiurandum decurrens nemine sibi deferente iusiurandum, oneribus actionum se liberabit.

Quacumque autem actione quis conueniatur, si iurauerit, proficiet ei iusiurandum: siue in personam, siue in rem, siue in factû, siue pœnali actione, vel quauis alia agatur: siue de interdicto. sed & si de condicione personæ fuerit iuratum, prætor iusiurandum tuebitur. vtputa detuli iusiurandum, & iurasti in potestate mea te non esse: tuendum erit iusiurandum. Vnde Marcellus scribit, etiam de eo iurari posse, an prægnas sit mulier, vel non sit. & iureiurando standum. denique ait, si de possessione erat quæstio, seruari oportere: si fortè quasi prægnas ire in possessionem volebat, & cum ei contradiceretur, vel ipsa iurauit se prægnatem, vel contra eam iuratû est. nam si ipsa, ibit in possessionem sine metu. si contra eam, non ibit, quamuis verè prægnas fuerit. proderitque, inquit Marcellus, mulieri iurantis iusiurandum, ne conueniatur quasi calumniæ causa ventris nomine fuerit in possessione,[E] néve vim patiatur in possessione. sed an iusiurandum eousque prosit, vt post editum partum non quæratur ex eo editus, an non sit, cuius esse dicitur, Marcellus tractat. & ait veritatem esse quærendam: quia iusiurandum[F] alteri neque prodest neque nocet. matris igitur iusiurandum partui non proficiet, nec nocebit, si mater detulerit, & iuretur ex eo prægnans non esse. Iurari autem oportet vt delatum est iusiurandum. ceterum si ego detuli vt per Deum iurares, tu per caput tuum iurasti,

IIII. PAVLVS libro octauodecimo ad Edictum

Vel filiorum tuorum,

V. VLPIANVS libro vicesimo secundo ad Edictum

Non erit †iuratum habendum iusiurandum. quòd si exegi vt per salutem tuam iurarer, & iurasti, stabitur.[G] omne enim omnino licitum iusiurâdum per quod voluit quis sibi iurari, idoneum est. & si ex eo fuerit iuratum, prætor id tuebitur. Diuus Pius iureiurando quod propria superstitione iuratû est, standum rescripsit. Dato iureiurando, non aliud quæritur quàm an iuratum sit: remissa quæstione, an debeatur: quasi satis probatum[H] sit iureiurando. Sed si quis illicitum iusiurandum detulerit, scilicet improbatę publicę religionis, videamus an pro eo habeatur atque si iuratum non esset: quod magis existimo dicendum. Si neque iuratum est neque remissum iusiurandum, pro eo debet haberi, atque si res in iusiurandum admissa non esset. proinde si postea iurare paratus sit, nihil ei hoc iusiurandum proficiet: quia ex eo quod delatum est, iuratum non est.

VI. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

Remittit iusiurandum qui deferente se, cum paratus esset aduersarius iurare, gratiam ei facit, contentus voluntate suscepti iurisiurandi. Quòd si non suscepit iusiurandum, licet postea parato iurare actor nolit deferre, non videtur remissum. nam quod susceptum est remitti debet.

VII. VLP

---

a In cautionibus olim exprimebatur, an de domo, ex arca sua, vel ex mensa scriptura pecunia numerata esset. Duar. ad all. 2. Scen. 4. Adolph. & ad all. 5. Sen. 9. Plautinum.
b si ea die
c suprascripta
d His verbis descripta est vsura centesima nô maior, quæ esset, si in dies vigintiquinque scriberemus, vt voluit Alc. August. 2. emen. c. 10.
e Publio Mæuio
f supradicta
g adiecissem.
h Coniunge l. si ita stipulatus. 126. de verb. obl.
i dicebat
k Sed &
l quod competit
m Quod rationes fœneratitias contineat sic appellatum, quod in calendas & menses Romani fœnerarent, vt l. 20. l. 1 losta.
n qui ei soluissent,
o Nec ad rem pertinet, quod mandatum posterum non finiatur morte. l. si quis mancipijs. §. impubes. de inst. act. quia Stichi condicio est mutata, quod est factus, vt summo iure ei solui non potuerit. l. cum quis. l. quod seruum. & l. si quis seruo desolut.
p nummos
q stipulatum.
r adquiri potest.
s & illud
t Sed & si
v Coniunge l. si ita stipulatus. 67. de verb. obl. l. si quis ab alio. de re iudic.
x dari curari quod Sed. verosum esse putamus. Itaque emendauit dicta curari, & interpretatus est, nõ idem, nõ eosdem, nõ præterea.
y præcisè decem
z locupletem
A significat
B Iusiurandum est affirmatio religiosa. Cic. lib. 3. off.
C Idem Paulus ad Hebræos, c. 6. Eam. 11.
D Plus enim est aliquem sua confessione dânari, quam sententia. arg. l. cum de legi. vel quod rei iudicato ...
E possessione,
F iusiurandum alterius, alteri
† vacuum
G Quidem verum, & multiplex iusiurandum apud diuersas gentes fuerit. Alex. ab Alex. Genial. dier. lib. 5. c. 10.
H Iusiurandum enim probationis loco est ...

VII. VLPIANVS libro vicesimo secundo ad Edictum

AIt Prætor, EIVS REI DE QVA IVSIVRANDVM DELATVM FVERIT, NEQVE IN IPSVM NEQVE IN EVM AD QVEM EA RES PERTINET, ACTIONEM DABO. EIVS REI sic erit accipiendum, siue de tota re, siue de parte sit iuratum. nam de eo quod iuratum est, pollicetur se actionem non daturum neque in eum qui iurauit, neque in eos qui in locum eius cui iusiurandum delatum est, succedunt:

VIII. PAVLVS libro octauodecimo ad Edictum

ETiam si in rem successerint.

Alia parte edicti datur actio ei qui iurauit sibi deberi.

VIIII. VLPIANVS libro vicesimo secundo ad Edictum

NAm postea quam iuratum est, denegatur actio. aut si controuersia erit, id est si ambigitur an iusiurandum datum sit, exceptioni locus est. Iureiurando dato vel remisso, reus quidem adquirit exceptionem sibi aliisque. actor verò actionem adquirit. in qua hoc solum quæritur, an iurauerit dari sibi oportere. vel cum iurare paratus esset, iusiurandum ei remissum sit. Si damnetur quis post iusiurandum ex famoso iudicio, famosum esse magis est. Si is qui temporaria actione mihi obligatus erat, detulerit iusiurandum, vt iurem eum dare oportere, egóque iurauero, tempore non liberatur: quia post litem contestatam cum eo perpetuatur aduersus eum obligatio.

3 Si minor vigintiquinque annis detulerit, & hoc ipso captum se dicat, aduersus exceptionem iurisiurandi[a] replicari debebit, vt Pomponius ait. ego autem puto hanc replicationem nõ semper esse dandam. sed plerũque ipsum prætorem debere cognoscere an captus sit: & sic in integrum restituere. nec enim[b] vtique qui[c] minor est, statim & circumscriptum se docuit. Præterea exceptio ista siue cognitio statutum tempus post annum vicesimumquintum non debet egredi. 4 Sed & si quis in fraudem creditorum iusiurandum detulerit debitori, aduersus exceptionem iurisiurandi replicatio fraudis creditoribus debet dari. Præterea[d] si fraudator detulerit iusiurandum creditori, vt iuret sibi decem dari oportere, mox bonis eius venditis experiri volet, aut denegari debet actio, aut exceptio opponitur fraudatorũ creditorum. 5 Iusiurandum defensoris vel procuratoris ei ab aduersario delatum prodesse, exceptionémque domino parere Iulianus scribit. Idem ergo dicendum erit & si datus ad petẽdum procurator reo deferente iurauerit dari mihi oportere: nam actionem mihi parit. quę sententia habet rationem.

6 Si petitor iurauit possessore deferente, rem suam esse, actori dabitur actio. sed hoc dumtaxat aduersus eum qui iusiurandum detulit: eósque qui in eius locum successerunt. ceterum aduersus alium si velit prærogatiua iurisiurandi vti, nihil ei proderit:

X. PAVLVS libro octauodecimo ad Edictum

QVia non deberet[e] alij nocere quod inter alios actum esset.

XI. VLPIANVS libro vicesimo secundo ad Edictum

SEd si[f] possessori fuerit iusiurandum delatum, iurauerítque rem petitoris non esse, quamdiu quidem possidet, aduersus eum qui detulit iusiurandum, si petat, exceptione iurisiurandi vtetur. si verò amiserit possessionem, actionem non habebit: ne quidem si[g] is possideat qui ei iusiurandum detulit. non enim rem suam esse iurauit, sed eius non esse. Proinde si eum possideret, {&} deferente petitore rem suam iurauit, consequenter dicemus, amissa quoque possessione, si is qui detulit iusiurandum nanctus sit possessionem, actionem in factum ei dandam. & fructus[h] perceptos ex re quam meam esse iuraui, restitui mihi placuit. sed & partum editum, fetúsque pecorum restituendos constat post iusiurandum delatũ. Item si iurauero vsumfructũ alicuius rei vel meum esse, vel dari mihi oportere, eatenus mihi competit actio, quatenus si verè vsumfructum haberẽ, duraret. quibus verò casibus amitteretur, non competit mihi actio. Sed[i] si rerum in quibus vsusfructus propter abusum consistere non potest, iurauerit vsumfructum se habere, vel sibi deberi, effectum iurisiurandi sequendum arbitror. ideóque tunc quoque videri eum rectè iurasse puto. & ex eo iureiurando posse petere vsumfructum cautione oblata. 2 Si cum de hereditate inter me & te controuersia esset, iurauero hereditatem meam esse, id consequi debeo,[k] quod haberem, si secundum me de hereditate pronuntiatum esset. & non solùm eas res restituere debes quas tunc possidebas, sed & si quas postea cœpisses possidere. perindéque haberi quod iuratum est, atque si probatum esset. idcirco vtilis actio mihi competit. Quòd si ego ex eadem hereditate possiderem, túque cœpisses petere a Me[l], cum aduersus te iurassem, exceptione me vti debere iurisiurandi. Planè si alius a me hereditatem petere cœperit, dubium non est, vt & Iulianus scribit, nihil mihi iusiurandum prodesse.

XII. IVLIANVS libro nono Digestorum

IDem est & si ego a te quolibet alio possidente res hereditarias petere velim. quia & si petissem a te hereditatem, & probasse Meam, nihilo minus ab altero petendo, idipsum probare necesse haberem.

Iusiurandum alterius alteri non prodest.

XIII. VLPIANVS libro vicesimo secundo ad Edictum

SI duo patroni essent, & libertus altero deferente iurasset se libertum eius non esse, verum alteri totius debitæ patronis portionis, an verò dimidiæ debitæ eis partis bonorum possessio competeret?[m] & ait, si is cui iuratum est, patronus fuisset, alteri suæ partis bonorum possessionem competere. nec ei prodesse quòd aduersus alterum libertus iurasset. multum tamen fidei & auctoritatis apud iudicem patronum habiturum, quo magis solum se patronum probaret, quòd libertus iurasset alterum patronum non esse. Iulianus ait, eum qui iurauit fundum suum esse,[n] post longi temporis præscriptionem[o] etiam vtilem actionem habere debere. Idem Iulianus scribit, eum qui iurauit furtum se non fecisse, videri de toto negasse. atque ideo neque furti neque condictitia tenetur; quia condictitia, inquit, solus fur tenetur. Numquid ergo qui iurauit se furtum ne fecisse, hoc solo nomine, condictione si conueniatur, exceptione vtatur: ceterum si conuendat qui condicit, quasi eum herede se furis agere, non debet repelli?[p] & quasi ΜΟΝΟΜΕΡΗΣ[p] condictio dari[q] debet aduersus furis heredem: nec patitur iudex debet, si cœperit tempore probare furem. 3 Si quis iurauerit vendidisse me ei rem centum, ex empto agere poterit vt ei cetera præstentur: id est res tradatur, & de euictione caueatur. an tamen ad pretium consequendum ex vendito conueniri possit, videndum. & si quidem & de hoc ipso iuratum est[r] quòd pretiũ solutum est, nulla pro pretio actio superest. si verò hoc non fuerit iuratũ, tunc consequens est de pretio eum teneri. Idem dicemus & si quis societatẽ fecisse iurauerit. nam & is pro socio poterit conueniri. 4 Marcellus etiam scribit, si quis iurauerit ob decem pignori dedisse fundum, non aliàs eum pigneratitia agere posse, quàm si decem soluerit. sed & illud adici,[s] fortassis eum etiam in decem ex iureiurando suo posse conueniri. quod magis probat. cui Quintus Saturninus[t] consentit: argumentóque vtitur[v] eius qui iurauit eam quæ vxor sua fuerit, rem sibi in dotem dedisse. nam & hic vxori ait vtilem de dote actionem dandam. quæ non esse extra æquitatem posita non negauerim.

De pœna periurij.

5 Si quis iurauerit in re pecuniaria per genium principis, dare se non oportere, & peierauerit: vel dari sibi oportere, vel intra certum tempus iurauerit se soluturum, nec soluit: Imperator noster cum patre rescripsit, fustibus eum castigandum[x] dimittere: & ita ei superdici,[y] ΠΡΟΠΕΤΩΣ[z] ΜΗ ΟΜΝΥΕ.

XIIII. PAVLVS libro tertio ad Edictum

QVotiens propter rem iuratur, nec parenti nec patrono remittitur iusiurandum. propter rem autẽ iusiurandum exigitur, veluti de pecunia credita cum iurat actor sibi dari oportere: vel reus se dare non oportere. idem est cum de pecunia constituta iusiurandum exigitur.

XV. IDEM libro sexto ad Edictum

AD personas egregias, eósque qui valetudine impediuntur, domum mitti oportet ad iurandum.[A]

XVI. VLPIANVS libro decimo ad Edictum

SI patronus[B] libertam suam vxorem duxerit, non compelletur iurare de rerum amotarum iudicio. sed & si ipse deferat iusiurandum libertæ suæ, de calumnia non debet[C] iurare.

De tutore, & curatore.

XVII. PAVLVS libro octauodecimo ad Edictum

IVsiurandum quod ex conuentione extra iudiciũ defertur, referri non potest. 1 Pupillus tutore auctore iusiurandum deferre debet. quòd si sine tutore auctore detulerit, exceptio quidem obstabit, sed replicabitur: quia rerũ administrandarum ius ei non competit. 2 Si tutor qui tutelam gerit, aut curator furiosi prodigive iusiurandum detulerit, ratum id haberi debet. nam & alienare res, & solui eis potest. & agendo rem in iudicium deducunt.

De procuratore.

3 Procurator quoque quod detulit, ratum habendum est. scilicet si aut vniuersorum bonorum administrationem sustinet, aut si idipsum nominatim mandatum sit, aut si in rem suam procurator sit.

XVII. VLPIANVS libro vicensimo sexto ad Edictum

ALias autem procuratorem deferentem iusiurandum non esse audiendum Iulianus libro decimo digestorum scribit. nec[a] postea reus qui semel iurauit, à domino conueniatur. nec multum ei proficere si fuerit ei de rato cautũ: siue enim dominus petat, cogetur docere reus liquido[b] se iurasse, posita scilicet exceptione. siue ex stipulatiõe de rato agat, necesse habebit ipse de periurio suo docere.

XVIII. IDEM libro vicensimo sexto ad Edictum

SI itaque mandatũ fuit procuratori vt petat, ille[c] iusiurandum detulit, aliud fecit quam quod mãdatum est.

De seruo, & filiofamilias.

XX. PAVLVS libro octauodecimo ad Edictum

SEruus quod detulit vel iurauit, seruetur,[d] si peculij administrationem habuit:

XXI. GAIVS libro quinto ad Edictum Prouinciale

HVic enim solui quoque rectè potest. & nouandæ obligationis ius habuit.

XXII. PAVLVS libro octauodecimo ad Edictum

QVidam[e] & de peculio actionem dandam in dominum, si actori detulerit seruus iusiurãdum. eadem de[f] filiofamilias dicenda sunt.

XXIII. VLPIANVS libro vicensimo sexto ad Edictum

SI seruus iurauerit dominum dare non oportere, exceptio domino indulgenda est, sibique aduersarius imputabit qui seruo detulit iusiurandum.

XXIIII. PAVLVS libro vicensimo octauo ad Edictum

MVlto magis proderit patri religio filij, cum quo etiam iudicium consistere potest. ipsi autem referentes, condicionem eorum quibus subiecti sunt non faciunt deteriorem.

XXV. VLPIANVS libro vicensimo sexto ad Edictum

SEd & si seruus meus delato vel relato ei iureiurando iurauit rem domini esse, vel ei dari oportere, puto dandam mihi actionem vel pacti exceptionem, propter religionem & conuentionem.

XXVI. PAVLVS libro octauodecimo ad Edictum

QVi iurasse dicitur, nihil refert cuius sexus ætatísve sit: omni enim modo custodiri debet iusiurãdum aduersus eum qui contentus eo cum deferret fuit, quamuis pupillus non videatur peierare quia sciẽs[g] fallere non videatur. Si pater filium dare non oportere iurauerit, Cassius respondit & patri & filio dandam exceptionem iurisiurandi. Si pater iurauerit in peculio nihil esse, filius conueniri poterit. sed & pater ita conuenietur, vt post adquisiti peculij ratio habeatur.

Varij effectus iurisiurandi.

2 Iurisiurandi condicio ex numero esse potest videri nouandi, delegandiue: quia proficiscitur ex conuentione. quamuis[h] habeat & instar iudicij.

XXVII. GAIVS libro quinto ad Edictum Prouinciale

IVsiurandum etiam loco solutionis cedit.

De duobus reis, item de reo & fideiussore.

XXVIII. PAVLVS libro octauodecimo ad Edictum

IN duobus reis stipulandi ab altero delatum iusiurandum etiam alteri nocebit. Quod[i] reus iurauit, etiam fideiussori proficit. a fideiussore[k] exactum iusiurandũ prodesse etiam reo Cassius & Iulianus aiunt. nam quia[l] in locum solutionis succedit, hic[m] quoque eodem loco habendum est: si modò ideo interpositum est iusiurandum, vt de ipso contractu & de re, non[n] de persona iurantis ageretur. Si ei qui debitorem meum in iudicium exhibere promisit, iusiurandum detulerim, isque iurauerit se omnino exhibitionem eius non promisisse, prodesse debitori meo id non debet. si verò iurauerit se nihil mihi præstare oportere, distinguendum sit, & replicatione emendandum, verum ideo iurauerit, an quia post promissionem exhibuerit, an verò quia soluerit. quod &[o] in fideiussorem debiti distinguendum est. Ex duobus reis promittendi eiusdem pecuniæ alter iurauit: alteri quoque prodesse debebit.

De exceptione iurisiurandi.

4 Exceptio iurisiurandi non tantùm si ea actione quis vtatur, cuius nomine exegit iusiurandum, opponi debet: sed etiam si alia, si modò eadem quæstio in hoc iudicium deducatur. forte si ob actionem mandati, negotiorum gestorum, societatis, ceterasque similis[p] iusiurandum exactum sit: deinde ex iisdem causis certum condicatur. quia per alteram actionẽ altera quoque consumitur. Si quis iurauerit se non rapuisse, non debet adiuuari hoc iureiurando in actione furti, aut condictione: quia aliud est furtũ fecisse,[q] quod vel clam fieri potest. Colonus cum quo propter succisas forte arbores agebatur ex locato, si iurauerit se non succidisse, siue e lege[r] duodecim tabularum de arboribus succisis, siue è lege Aquilia damni iniuria, siue interdicto quod vi aut clam postea conueniatur, per exceptionem iurisiurãdi defendi poterit. Quæ iurauit diuortij causa rem se non amouisse, non debet defendi per exceptionem, si cum ea in rem[s] agatur. & si contendat suam esse, alio iureiurando opus est. contra si iurauerit suam esse, debet in actione rerum amotarum defendi. & omnino hoc obseruandum est, licet per aliam actionem eadem quæstio moueatur, vt exceptio iurisiurandi locum habeat. Igitur si quis iurauit se non esse condemnatum, etiam si ex stipulatu iudicatum solui ob rem iudicatam conueniatur, defendetur per exceptionẽ. Contra si cum ex stipulatu iudicatum solui conueniretur, iurauit se dare non oportere, agenti iudicati non vtique obstabit exceptio: potest enim fieri vt non sit commissa stipulatio, licet res iudicata sit. nisi ideo iurasset quòd nec damnatum se esse diceret.

De actione ex iureiurando.

9 Item Pomponius ait, eum qui furtum sibi factum alicuius rei iurauit, non statim etiam condictionis causam nancisci. Item cum ex hac parte iusiurandum & actionem & exceptionẽ inducat, si[t] fortè reus extra iudicium actore inferente iurauerit se dare non oportere, & actor reo deferente[v] dari sibi oportere, vel contra: posterior causa iurisiurandi potior habebitur. nec tamen[x] præiudicium periurio alterius fiet: quia non quæretur an dare eum oporteat, sed an actor iurauerit.

XXVIIII. TRYPHONINVS libro sexto Disputationum

QVod si iurauit te deferente, non iurasse te dare[y] tibi oportere, is te aduersus vtilem actionem qua hoc quæritur, an iurauerit tibi dari oportere, opponenda est exceptio iurisiurandi peremptoria quæstionem actione comprehensam.

XXX. PAVLVS libro octauodecimo ad Edictum

EVm qui iurauit ex ea actione quæ infitiando crescit, aliquid sibi deberi, simpli non dupli persecutionem sibi adquirere Pedius ait. abunde enim sufficere, exonerare petitorem probãdi necessitate: cum omissa hac parte edicti dupli actio integra maneat. & potest dici hoc iudicio non principalem causam exerceri, sed iusiurandum actoris conseruari. Si iurauero te Stichum mihi dare oportere qui non sit in rerum natura, nec æstimationẽ mihi præstare reus debet, nisi ex causa furtiua, vel propter moras. tunc enim etiam post mortẽ serui æstimatio præstatur. Si mulier iurauerit decem dotis sibi deberi, tota ea summa præstanda est. sed si iurauit decem se dedisse in dotem, hoc solum non erit quærendum, an data sint: sed quasi data sint, quod ex eo reddi oportet præstãdum erit.

3 In popularibus[z] actionibus iusiurandum exactum ita demum aduersus alios proderit, si bona fide exactum fuerit. nam & si quis egerit, ita demum consumit publicam actionem, si non per collusionem actum sit. Si libertus deferente patrono iurauit se libertum non esse, ratum habendum est iusiurandum: vt nec operarum petitio nec bonorum possessio contra tabulas dari debeat. Si iurauero vsumfructum mihi dari oportere, non aliter dari debet, quàm si caueam boni viri arbitratu me vsurum, & finito vsufructu restituturum.

De iureiurando necessario, quod à iudice ipso defertur.

XXXI. GAIVS libro trigensimo ad Edictum Prouinciale

ADmonendi[A] sumus, interdum etiam post iusiurandum exactum permitti constitutionibus principum ex integro causam agere, si quis noua instrumenta se inuenisse dicat, quibus nunc solis vsurus sit. sed hę constitutiones tunc videntur locum habere, cum à iudice aliquis absolutus fuerit. solent enim sæpe iudices in dubijs[B] causis exacto iureiurando secundum eum iudicare qui iurauerit. quòd si aliàs inter ipsos iureiurando transactum sit negotium, non conceditur eandem causam retractare.

XXXII. MODESTINVS libro (tertio) Differentiarum

IVsiurandi gratiam facere pupillus non potest.

XXXIII. VLPIANVS libro vicensimo octauo ad Sabinũ

QVi per salutẽ suam iurat, licet per Deum iurare videtur, respectu enim diuini numinis ita iurat, attamen si non ita specialiter iusiurãdum ei delatũ est, iurasse non videtur. & ideo ex integro sollemniter iurandum est.

XXXIIII. IDEM libro vicensimo sexto ad Edictum

IVsiurandum & ad pecunias & ad omnes res locum habet. etiam de operis iusiurandum deferri potest. nec de iniuria queri aduersarius potest, cum possit iusiurandum referre. Quid tamẽ si ideo dicat reus se liberatum, quoniam Stichum quem promiserat putat decessisse? non erit tutus per relationem. & ideo ex hac causa putat Marcellus, & rectè, aut remittendum ei iusiurandum, aut spatium dandum vt certioretur, & sic iuret.

a ne postea
c ille autem
d seruatur,
e Quidam putant &
f in filiofam.
g Hæc verba sunt ex veteris iurisiurandi formula. Cic. 4. Academ. Plaut. in Aulular.
p similes
s in re
t vt si
v referente
x tantum
y dari

De perso

De personis.

1 Defensor municipũ vel cuiusuis corporis iusiurandum deferre potest, si super hoc mandatũ habeat. Pupillo non 2 defertur iusiurandum. Procurator non compellitur iurare, nec defensor. & ita Iulianus scribit libro decimo digestorum, defensorem iurare non compelli: sufficeréque ad plenam defensionem si paratus sit iudicium accipere.

3 Qui iusiurandum defert, prior de calumnia debet iurare, si hoc exigatur: deinde sic ei iurabitur. hoc iusiurandum de calumnia neque patrono neque parentibus re-4 mittitur. Si de qualitate iuramenti fuerit inter partes dubitatum, conceptio[a] eius arbitri[b] iudicantis est.

a Id est formula iurisiurandi. Bud. hoc.
b in arbitrio

Alia pars edicti.

5 Ait Prætor, EVM A QVO IVSIVRANDVM PETETVR, SOLVERE AVT IVRARE COGAM. alterum itaque eligat reus: aut soluat, aut iuret. si non iu-6 rat, soluere cogendus erit à prætore. Datur autẽ & alia facultas reo, vt si malit referat iusiurandum. & si is qui petet, condicione iurisiurandi non vtetur, iudicium ei prætor non daVit. æquissimè enim hoc facit, cum non deberet displicere condicio iurisiurandi ei qui detulit. sed nec iusiurandum de calumnia referenti defertur:[c] quia non est ferendus actor, si condicionis[d] quam ipse detulit, de 7 calumnia velit sibi iurari. Non semper autem consonans est per omnia referri iusiurandum quale defertur: forsitan ex diuersitate rerum vel personarum quibusdam emergentibus quæ varietatem inducunt. ideóque si quid tale inciderit, officio iudicis conceptio huiuscemodi[e] iu-8 risiurandi terminetur. Cum res in iusiurandum demissa sit, iudex iurantem absoluit: referentem audire. & si actor iuret, condemnet reum. nolentem iurare reum si soluat, absoluit: non soluentem condemnat. ex[f] relatione non iurante actore, absoluit reum.

c dubium
d conditionis, vel cõditionis nomine
e huius
f vel ex

De personis quæ deferunt.

XXXV. PAVLVS libro vicensimo octauo ad Edictum

TVtor pupilli omnibus probationibus aliis deficiẽtibus iusiurandũ deferens audiendus est: quandoque 1 enim pupillo denegabitur actio. Prodigus si deferat iusiurandũ, audiendus non est. Idémque in[g] ceteris similibus ei dicendũ est. nam siue pro pacto cõuento siue pro solutione siue pro iudicio hoc iusiurandum redit, non ab aliis delatũ probari debet quàm qui ad hæc habiles sunt.

2 Qui non compelluntur Romæ iudicium accipere, nec iurare compellendi sunt: vt legati prouinciales.

g de ceteris

XXXVI. VLPIANVS libro vicensimo septimo ad Edictum

SI actor deferat iusiurandum de sola constituta pecunia, & reus iurauerit, exceptione vtetur si de constituta conueniatur. sed si de sorte id est de priore obligatione conueniatur, exceptio cessabit: nisi de hac quoque iurauerit aduersario deferente.

Iusiurandum de calumnia.

XXXVII. VLPIANVS libro trigensimo tertio ad Edictum

SI non fuerit remissum iusiurandum ab eo qui detulerit, sed[h] de calumnia non iuratur, consequens est vt debeat denegari ei actio: sibi enim imputet qui processit ad delationem iurisiurandi, nec prius de calumnia iurauit: vt sit ei remittenti similis.

h nec de calumnia

XXXVIII. PAVLVS libro trigensimo septimo ad Edictum

MAnifestæ[i] turpitudinis[k] & confessionis est, nolle nec iurare nec iusiurandum referre.

i Ex titu. ver. amot.
k Plato tamen dial. 12. de leg. turpe esse censuit iusiurandũ exigere. & omnem vsum iurisiurandi prohibuit.

Conditio iurisiurandi.

XXXVIIII. IVLIANVS libro decimo Digestorum

SI quis cum debitore suo pepigerit, ne ab eo pecunia peteretur, si iurasset se capitolium non ascẽdisse, vel aliud quodlibet fecisse, vel non fecisse, isque iurauerit, & exceptio iurisiurandi dari debebit, & solutum repeti poterit: est enim iusta conuentio, si quælibet causa in condicione iurisiurandi deducta fuerit.

Effectus iurisiurandi.

XL. IDEM libro tertiodecimo Digestorum

IVsiurandum à debitore exactum efficit vt pignus liberetur: est enim hoc acceptilationi simile. perpetuam certè exceptionem parit. idcirco pœnam quoque petentem creditorem exceptione summoueri oportet: & solutum repeti potest. vtpote cum interposito eo ab omni controuersia discedatur.

Remissio iurisiurandi.

XLI. POMPONIVS libro singulari Regularum

LAbeo etiam absenti, & ignoranti iurisiurandi gratiam fieri posse respondit. sed & per epistulam gratia iurisiurandi fieri potest.

An iusiurandum pupilli prosit fideiussori.

XLII. IDEM libro octauodecimo Epistularum

CReditore qui de mutua pecunia cõtra pupillum contendebat iusiurandum deferente, pupillus iurauit se dare non oportere: eandem pecuniam à fideiussore eius petit. an excludendus sit exceptione iurisiurãdi? quid tibi placet rescribe mihi. Eam rem apertius explicat Iulianus. nam si controuersia inter creditorem & pupillum fuerit an omnino pecuniam mutuam accepisset, & conuenit vt ab omni condicione discederetur si pupillus iurasset, isq; iurauerit se dare non oportere, natu talis obligatio hac pactione[l] tolletur: & soluta pecunia repeti poterit. sin verò creditor quidem se mutuam dedisse contendebat, pupillus autem hoc solo defendebatur, quòd tutor eius non interuenisset, & hoc tale iusiurandum interpositum est, hoc casu fideiussorem prætor non tuebitur. Si autem liquidò probari non potest quid actum sit, & in obscuro erit, vt plerumque fit, id de facto an de iure inter creditorẽ & pupillum cõtrouersia fuerit, deferente[m] creditore pupillum iurasse, intellegere debemus id[n] actum inter eos, vt si iurasset se dare non oportere, ab omni condicione discederetur. atque ita & solutam pecuniam repeti posse: & fideiussoribus exceptionem dari debere existimaVimus.

l exceptione, vel sum ex pactione.
m tantũmque deferente
n quid actum sit inter

De iureiurando fideiussoris.

Si fideiussor iurauerit se dare[o] non oportere, exceptione iurisiurãdi reus promittẽdi tutus est. aDquin si quasi[p] omnino idẽ non fideiussisset iurauit, non debet hoc iusiurandum reo promittẽdi prodesse. Sed & si actore deferente defensor absentis vel præsentis iurauit, cum quem defendit, dare non oportere, exceptio iurisiurãdi ei cuius nomine iurandum[q] fuerit, dari debebit. Eadem ratio est & si fideiussoris defensor iurauerit: reo enim detur exceptio. Item si reus iurauit, fideiussor tutus sit.[r] quia & res iudicata secundum alterutrum eorũ vtrique proficeret.[s]

o Haloander dare oportere: cui contradicunt verba sequentia, & quod in fine dicitur, eadẽ ratio est, &c. Aug. 4. emen. c. 13.
p Is idẽ quasi
q iuratum
r sit.
s proficiet.

DE IN LITEM IVRANDO

TIT. III.

Aestimatio contumacia non auget ipsum rei pretium.

VLPIANVS libro quinquagesimo primo ad Sabinum

REM in iudicio deductam non idcirco pluris esse opinamur, quia rei scere condemnatos potest ex contumacia non restituentis, per iusiurandum in litem: non enim res pluris fit per hoc, sed ex contumacia æstimatur vltra rei pretium.

II. PAVLVS libro tertiodecimo ad Sabinum

SIue nostrum quid petamus, siue ad exhibendum agatur.

Differentia doli & culpæ.

1 Interdum quod interfit agentis solum æstimatur. veluti cùm culpa non restituentis vel non exhibentis puni-1 tur. cum verò dolus[t] aut contumacia non restituentis vel non exhibentis, quanti in litem iurauerit actor.

t dolus punitur, aut

Cur nummis pretium non statuatur arbitrio actoris.

III. VLPIANVS libro trigensimo ad Edictum

NVmmis[v] depositis iudicẽ non oportet in litem iusiurandũ deferre, vt iuret quisque[x] quod sua interfuit: cum certa sit nummorũ æstimatio. nisi fortè de eo quis iuret quod sua interfuit nummos sibi sua die redditos esse. quid enim si sub pœna pecuniam debuit, aut sub pignore, quod quia deposita ei pecunia adnegata[y] est distractũ est?

v Ex tit. depositi.
x quis
y denegata. abnegata

Qui iuret in litem.

IIII. IDEM libro trigensimo sexto ad Edictum

VIdeamus[z] in tutelari[A] causa quis iurare & aduersus quem possit. & quidem ipse pupillus, si impubes est, non potest: hoc enim sæpissimè rescriptum est. sed nec tutorem cogendum, vel matrem pupilli admittendam, etsi parata esset iurare, Diui fratres rescripserunt. graue enim videbatur, & ignorãtes & inuitos tutores sub alicuiu compendij emolumento etiam periuriũ anceps subire. Curatores quoque pupilli vel adulescentis non esse cogendos in litem iurare, rescripsit Imperatoris nostri & Diui patris eius continetur. Si tamen tantam affectionem pupillo suo vel adulescenti tutores vel curatores præstare volunt, auctoritas iuris non refragabitur, quin iudicio quod inter[B] ipsos acceptum est finis eiusmodi possit adhiberi. non enim ad suam vtilitatem iurisiurandi referenda æstimatio est, sed ad domini: cuius nomine tutelæ ratio postuletur. Adulescens verò si velit iurare potest.

z Ex tractatu de tutelis.
A Hæc verba de actione tutelæ, quæ aduersus tutorem aut eius heredem intenditur, accipe. In qua in litem iuratur. l. tutor. inf. Contingere enim potest, vt tutor nomine pupilli aduersus tutorem suum actione tutelæ experiatur remotum, videlicet, vel excusatum, & commodè sic intellegi possunt sequentia, auctoritas iuris &c.
B Id est, tutorẽ nomine pupilli agentem, & contutorem excusatum, vel remotũ ob suspicionem. Duarenus in comment. de in lit. iur. num. 10.

Qui deferat & quomodo.

2 Deferre autem iusiurandum iudicem oportet. ceterum si alius detulerit iusiurandum, vel non[C] delato iuratũ sit, nulla erit religio: nec vllum iusiurandum. & ita constitutionibus expressum est Imperatoris nostri & Diui patris 3 eius. Iurare autem in infinitum licet. Sed an iudex modum iusiurãdo statuere possit, vt intra certam quantitatem iuretur, ne arrepta occasione in immensum iuretur, quæro. & quidẽ in arbitrio esse iudicis, deferre iusiurandũ, necne[D] constat. An igitur qui possit iusiurandum non deferre,

C vel eo non delato
D necne velit,

deferre, idē possit & taxationē iuriiurãdo adĳcere, quæritur. arbitrio tamē bonæ fidei iudicis etiã hoc congruit.

Effectus iurisiurandi.

4 Item videndum an possit iudex qui detulit iusiurandum, non sequi id: sed vel prorsus absoluere, vel etiam minoris condemnare quàm iuratum est. & magis est vt ex magna causa, & postea repertis probationibus, possit.

5 Ex culpa autem non esse iusiurandum deferendũ constat: sed æstimationem à iudice faciendam.

In quibus actionibus, & cur in litem iuretur.

V. MARCIANVS libro quarto Regularum

IN actionibus in rem, & in ad exhibendum, & in bonæ fidei iudiciis in litē iuratur. sed iudex potest præfinire certam summã vsque ad quam iuretur: licuit enim † & à primo nec deferre. Item & si iuratũ fuerit, licet iudici vel absoluere, vel minoris cõdemnare. Sed in his omnibus ob dolum solum in litem iuratur: non etiam ob culpam. hæc enim iudex æstimat. Planè interdũ & in actione stricti iudicii in litem iurandum est. veluti si promissor Stichi moram fecerit, & Stichus decesserit. quia iudex æstimare sine delatione iurisiurandi non potest rem quæ non extat.

VI. PAVLVS libro vicensimo sexto ad Edictum

ALias si ex stipulatu vel ex testamento agatur, non solet in litem iurari.

Quis iuret in litem.

VII. VLPIANVS libro octauo ad Edictum

VOlgo præsumitur, alium in litē non debere iurare quàm dominũ litis. denique Papinianus ait, aliũ nõ posse iurare quàm eũ qui litē suo nomine contestatus est.

Cur in litem iuretur.

VIII. MARCELLVS libro octauo Digestorum

TVtor rem adulti quam possidet, restituere ei non vult: quæro vtrum quanti res est, an quanti in litem iuratũ fuerit, condemnari debet. respõdi, non est æquum pretio, id est quãti res est, litem æstimari: cum & contumacia punienda sit, & arbitrio potius domini rei pretiũ statuendum sit: potestate petitori in litem iurandi concessa.

VIIII. IAVOLENVS libro quintodecimo ex Cassio

CVm furti agitur, iurare ita oportet, tanti rem fuisse cum furtum factum sit: non adiici, EO PLVRISVE. quia quod rei pluris est, vtique tanti est.

X. CALLISTRATVS libro primo Quæstionum

IN instrumentis quæ quis non exhibet, actori permittitur in litem iurare quanti sua interest ea proferri: vt tanti condemnetur reus. idque etiam Diuus Commodus rescripsit.

XI. PAVLVS libro tertio Responsorum

DE periurio eius qui ex necessitate iuris in litem iurauit, quæri facilè non solere.

DE CONDICTIONE CAVSA DATA CAVSA NON SECVTA

TIT. IIII.

Causa huius condictionis.

VLPIANVS libro vicensimo sexto ad Edictum

SI ob rem non inhonestam data sit pecunia, vt filius emanciparetur, vel seruus manumitteretur, vel à lite discedatur, causa secuta repetitio cessat. Si parendi condicioni causa tibi dedero decem, mox repudiauero hereditatem vel legatum, possum condicere.

II. HERMOGENIANVS libro secundo iuris Epitomarum

SEd & si falsum testamentum sine scelere eius qui dedit, vel inofficiosum pronuntietur, veluti causa non secuta decem repetentur.

Species, in quibus quæritur, an causa secuta sit.

III. VLPIANVS libro vicensimo sexto ad Edictum

DEdi tibi pecuniam ne ad iudicem iretur: quasi decidi. an possim condicere, si mihi non caueatur ad iudicem non iri? & est verum, multũ interesse vtrum ob hoc solum dedi, ne eatur, an vt & mihi repromittatur nõ iri. si ob hoc vt & repromittatur, cõdici poterit si non repromittatur. si vt ne eatur, cõdictio cessat quamdiu nõ itur. Idem erit, & si tibi dedero ne Stichum manumittas. nam secundum distinctionem supra scriptã aut admittēda erit repetitio, aut inhibenda. Sed si tibi dedero vt Stichũ manumittas, si nõ facis possum cõdicere. aut si me pæniteat, condicere possum. Quid si ita dedi, vt intra certum tempus manumittas? si nondum tempus præteriit, inhibēda erit repetitio, nisi pæniteat. quòd si præteriit, condici poterit. sed si Stichus decesserit, an repeti quod datũ est possit? Proculus ait, si post id temporis decesserit quo manumitti potuit, repetitionē esse. si minus, cessare. quinimmo & si nihil tibi dedi vt manumitteres, placuerat tamen vt darem, vltro tibi competere actionem quæ ex hoc contractu nascitur, id est condictionem, defuncto quoque eo.

1 Si liber homo qui bona fide seruiebat, mihi pecuniam dederit vt eum manumittam, & fecero, postea liber probatus an mihi cõdicere possit, quæritur. & Iulianus libro vndecimo digestorũ scribit competere manumisso repetitionem. Neratius etiam libro membranarũ refert, Paridem pantomimum à Domitia Neronis filia decē quæ ei pro libertate dederat, repetisse per iudicem: nec fuisse quæsitũ an Domitia sciens liberum accepisset. Si quis quasi statuliber mihi decem dederit, cùm iussus non esset, condicere eum decem Celsus scribit. Sed si seruus qui testamēto heredi iussus erat decem dare & liber esse, codicillis purè libertatem accepit, & id ignorans dederit heredi decem, an repetere possit? & refert patrem suum Celsum existimasse, repetere eum non posse. sed ipse Celsus naturali æquitate motus putat repeti posse. quæ sententia verior est. quamquam cõstet, vt & ipse ait, eum qui dedit ea spe, quòd se ab eo qui acceperit remunerari existimaret, vel amiciorem sibi esse eum futurum, repetere non posse opinione falsa deceptum.

Species in qua quæritur, an datum sit.

4 Super his quoque illud tractat, an ille qui se statuliberum putauerit, nec fecerit nummos accipientis, quoniam heredi dedit quasi ipsius heredis nummos daturus non quasi suos, qui vtique ipsius fuerunt, adquisiti scilicet post libertatem ei ex testamento competentem. & puto, si hoc animo dedit, non fieri ipsius. nam & cum tibi nummos meos quasi tuos do, non facio tuos. Quid ergo si hæc non heredi, sed alii dedit, cui putabat se iussum? si quidem peculiares dedit, nec fecit accipientis. si autem alius pro eo dedit, aut ipse dedit iam liber factus, fient accipientis.

5 Quamquam permissum sit statulibero etiam de peculio dare implendæ condicionis causa, si tamen vult heres nummos saluos facere, potest eum vetare dare: sic enim fiet vt & statuliber perueniat ad libertatē, quasi impleta condicione cui parere prohibitus est: & nummi non peribunt. sed & is quem testator accipere voluit, aduersus heredem in factum actione agere potest vt testatori pareatur.

Acceptilatio habetur loco dationis.

IIII. IDEM libro trigensimo nono ad Edictum

SI quis accepto tulerit debitori suo, cum conueniret vt expromissorem daret, nec ille det, potest dici condici posse ei qui accepto sit liberatus.

De alterа causa huius actionis, & pœnitentia eius qui dedit.

V. IDEM libro secundo Disputationum

SI pecuniam ideo acceperis vt Capuam eas, deinde parato tibi ad proficiscendum condicio temporis vel valetudinis impedimēto fuerit quo minus proficisceris, an cõdici possit, videndum. & cum per te non steterit, potest dici repetitionē cessare. sed cum liceat pænitere ei qui dedit, procul dubio repetetur id quod datũ est. nisi fortè tua intersit, non accepisse te ob hanc causam pecuniam. nam si ita res se habeat, vt licet nõdum profectus sis, ita tamen rem composueris, vt necesse habeas proficisci, vel sumptus qui necessarii fuerunt ad profectionem iam feceris, vt manifestum sit te plus fortè quàm accepisti erogasse, condictio cessabit. sed si minus erogatũ sit, condictio locum habebit. ita tamen, vt indemnitas tibi præstetur eius quod expendisti. Si seruum quis tradiderit alicui ita vt ab eo intra certum tempus manumitteretur, si pænituerit eum qui tradiderit, & super hoc eũ certiorauerit, & fuerit manumissus post pænitentiam, attamen actio propter pænitentiam competit ei qui dedit. planè si non manumiserit, cõstitutio succedit. facitque eum liberũ, si nondum pænituerat eum qui in hoc dedit. Itē si quis dederit Titio decem, vt seruũ emat & manumittat, deinde pæniteat, si quidem nondum emptus est, pænitentia dabit condictionē, si hoc ei manifestũ fecerit: ne si postea emat, damno adficiatur. si verò iam sit emptus, pænitentia non facit iniuriam ei qui redemit. sed pro decem quæ accepit, ipsum seruum quem emit restituet. aut si ante decessisse proponatur, nihil præstabit: si modò per eum factũ non est. Quòd si fugit, nec culpa eius cõtigit qui redemit, nihil præstabit. planè repromittere eum oportet, si in potestatē suam peruenerit, restituturum. Sed si accepit pecuniam vt seruum manumittat, isque fugerit prius quam manumittatur, videndum an condici possit quod accepit. & si quidē distracturus erat hunc seruum, & propter hoc non distraxit, quòd acceperat vt manumittat, non oportet ei condici. planè cauebit, vt si in potestatem suam peruenerit seruus, restituat id quod accepit, eo minus quo vilior seruus factus est propter fugam. Plane si adhuc eum manumitti velit is qui dedit, ille verò manumittere nolit propter fugã offensus, totũ quod accepit restituere eum oportet. Sed si eligat is

a dicere, adiiceret. b sanè, aliàs vtrumque deest. † et c et à principio d delatione e Ex tit. de procura. f Coniunge l. 48. loca. g Si tutor h Non de condictio tutelæ, sed de rei vindicatione sentire videtur: quandoquidem contumacia non restituētis punienda dicat, quæ non paret arbitrio iudicis restituere iubētis. Nam in tutelæ iudicio arbitrium non datur: cum non sit arbitrarium, sed bonæ fidei. nisi in actione tutelæ forte pupillorum fuerit, vt iusiurandum hoc deferretur. i iurandi k Coniunge l. si nem. 15. de furt. l quæ etc. quo res m Paulus significat, eũ qui desit vexatio aduersarii peierauit, facilius extra ordinem puniri d. ... o ... p pecuniam meam q quia quasi r non s Planè t nisi me v Id est, prioris sic accipitur l. ... ad illud Terent. Sed ... x lib. decimo y Non filiam, sed amicã fuisse Neronis, scribit Tacit. lib. 13. z illum liberũ A cùm dare B Sed & si C an ille qui dedit eum se D se iussum, dare? E facit F Nisi peculiũ legatum sit seruo, tum enim inuito herede nummos dare potest. l. si peculium. §. de ille. infra de statulib. G Hæc olim supernumero non literis modo, sed & syllabas ... H vt manumittatur. I & eo minus

gat is qui decē dedit, ipsum seruum cōsequi, necesse est aut ipsum ei dari, aut quod dedit restitui. Quòd si distracturus nō erat eum, oportet id quod accepit restitui. nisi fortè diligentius eum habiturus esset, si non accepisset vt manumitteret: tunc enim non est æquum eum & seruo & toto pretio carere. Sed[a] vbi accepit vt manumitteret, deinde seruus decessit, si quidem moram fecit manumissioni, consequens est vt dicamus refundere eum quod accepit. quòd si moram non fecit, sed cum profectus esset ad præsidem, vel apud quem manumittere posset, seruus in itinere decesserit, verius est, si quidē[b] distracturus erat, vel quo[c] ipse vsurus, oportere dici nihil eum refundere debere. Enimuero si nihil eorum facturus, ipsi adhuc seruum obisse: decederet enim & si non accepisset vt manumitteret. nisi fortè profectio manumissionis gratia mortis[d] causam præbuit: vt[e] vel a latronibus sit interfectus, vel ruina[f] in stabulo oppressus, vel vehiculo obtritus, vel alio quo modo, quo non periret, nisi manumissionis causa proficisceretur.

a Sed si
b siue
c vel eo ipse, siue eo quoque ipso
d mortis
e vt si
f vel à ruina

Quæstio facti de causa, propter quam datur.

VI. IDEM libro tertio Disputationum

Si[g] extraneus pro muliere dotem dedisset, & pactus esset vt quoquo modo finitum esset matrimoniū, dos ei redderetur, nec fuerint nuptiæ secutæ, quia de his casibus solummodo fuit conuentum qui matrimonium sequuntur, nuptiæ autem secutæ non sint, quærendum erit vtrum mulieri condictio, an ei qui dotem dedit competat. & verisimile est in hunc quoque casum eum qui dat, sibi prospicere: nam quasi causa non secuta habere potest condictionem qui ob matrimonium dedit, matrimonio non copulato. nisi fortè euidentissimis probationibus mulier ostenderit, hoc eum ideo fecisse, vt ipsi magis mulieri quàm sibi prospiceret. Sed & si pater pro filia det, & ita conuenit, nisi euidenter aliud actum sit, condictionem patri competere Marcellus ait.

g Coniunge l. 29. sol. mat.

Error dantis facit, vt ei competat condictio, non mulieri.

VII. IVLIANVS libro sextodecimo Digestorum

Qvi se debere pecuniam mulieri putabat, iussu eius dotis nomine promisit sponso, & soluit: nuptiæ deinde non intercesserunt. quæsitum est vtrum ipse potest repetere eam pecuniam qui dedisset, an mulier. Nerua, Atilicinus[h] responderunt, quoniam putasset quidem debere pecuniā, sed exceptione doli mali tueri se potuisset, ipsum repetiturum. Sed si eum sciret se nihil mulieri debere, promisisset, mulieris esse actionem, quoniam pecunia ad eam pertineret. si[i] autem verè debitor fuisset, & ante nuptias soluisset, & nuptiæ secutæ non fuissent, ipse possit[k] condicere, causa debiti integra mulieri ad hoc solum manente, vt ad nihil aliud debitor compellatur, nisi vt cedat ei condictitia[l] actione.

h & Atilicinus
i sin
k ipsum posse
l Ergo sua iure non competit condictio mulieri, neq; hoc probatur ex l. si procurator. inst. à de condictiom. indeb. vt existimauit Accursius

De fructibus, & alijs accessionibus.

1 Fundus dotis nomine traditus, si nuptiæ insecutæ[m] non fuerint, condictione repeti potest. fructus quoque condici poterunt. idem iuris est de ancilla & partu eius.

m secutæ

Species de causa sequuta.

VIII. NERATIVS libro secundo Membranarum

Qvod Seruius in libro de dotibus scribit, si inter eas personas, quarum altera nondum iustam ætatem habeat, nuptiæ factæ sint, quod dotis nomine interim datum sit repeti posse, sic intellegendum est, vt si diuortium intercesserit prius quàm vtraque persona iustam ætatem habeat, sit eius pecuniæ repetitio. donec autem in eodem habitu matrimonii permanent, non magis id repeti possit, quam quod sponsa sponso dotis nomine dederit, donec maneat inter eos adfinitas. quod enim ex ea causa nondum cœpto matrimonio datur, cum sic detur tamquam in dotem peruenturum, quamdiu peruenire potest, repetitio eius non est.

Et qui dedit, vel cuius nomine datum est, competit condictio.

VIIII. PAVLVS libro septimodecimo ad Plautium

Si donaturus mulieri, iussu eius sponso numerauit, nec nuptiæ secutæ sunt, mulier[n] condicet. Sed si ego contraxi cum sponso, & pecuniam in hoc dedi, vt si nuptiæ secutæ essent, mulieri dos adquireretur, si non essent secutæ, mihi redderetur, quasi ob rem datur[o]. & re non secuta ego à sponso condicam.

n id mulier
o datum,

Species, in qua quæritur contra quem detur hac actio.

1 Si quis indebitam pecuniam per errorem iussu mulieris sponso eius promisisset, & nuptiæ secutæ fuissent, exceptione doli mali vti non potest. maritus enim suum negotium gerit: & nihil dolo facit, nec decipiendus est. quod fit, si cogatur indotatam vxorem habere. itaque aduersus mulierem condictio ei competit: vt aut repetat ab ea quod marito dedit: aut vt liberetur si nondum soluerit. Sed si soluto matrimonio maritus peteret, in eo dumtaxat exceptionem obstare[o] debere[p], quod mulier receptura esset.

Acceptilatio est loco dationis.

X. IAVOLENVS libro primo ex Plautio

Si mulier ei cui nuptura erat, cum dotem dare vellet, pecuniam quæ sibi debebatur, acceptam fecit, neque nuptiæ insecutæ sunt, rectè ab eo pecunia condicetur: quia nihil interest vtrum ex numeratione pecunia ad eum sine causa, an per acceptilationem peruenerit.

XI. IVLIANVS libro decimo Digestorum

Si heres arbitratu liberti certa summa monumentum iussus facere, dederit liberto pecuniam, & is accepta pecunia monumentum non faciat, condictione tenetur.

Quod veniat in hanc actionem.

XII. PAVLVS libro sexto ad Legem Iuliam & Papiam

Cvm[p] quis mortis causa donationem[q] cum conualuisset donator condicit, fructus quoque donatarum rerū & partus, & quod adcreuit rei donatæ, repetere potest.

p Cui
q donationē fecerat

XIII. MARCIANVS libro tertio Regularum

Si filius contulerit fratri, quasi adgniturus bonorum possessionem, & non adgnouit, repetere eum posse Marcellus libro quinto digestorum scribit.

De falso procuratore.

XIIII. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

Si[r] procuratori falso indebitum solutum sit, ita demum a procuratore repeti non potest, si dominus ratum habuerit. sed ipse dominus tenetur, vt Iulianus[s] scribit. quòd si dominus ratum non habuisset, etiam si debita pecunia soluta fuisset, ab ipso procuratore repetetur. non enim[t] quasi indebitum datum repetetur, sed quasi ob rem datum, nec res secuta sit, ratihabitione non intercedente. vel quòd furtum faceret pecuniæ falsus procurator. cum quo[v] non tantùm furti agi, sed etiam condici ei posse.

r Coniunge l. si procurator. de cōdict. indeb.
s sed & Iulianus scribit,
t tamen
v eo

De re quæ post dationem periit.

XV. POMPONIVS libro vicesimo secundo ad Sabinum

Cvm seruus tuus in suspicionem furti Attio venisset, dedisti eum in quæstionem sub ea causa, vt si id repertū in eo nō esset, redderetur tibi: is eum tradidit præfecto vigilum, quasi in facinore deprehensum: præfectus vigilum eum summo supplicio adfecit. ages cum Attio, dare eum tibi oportere: quia & ante mortē dare tibi eum oportuerit. Labeo ait, posse etiā[x] ad exhibendum agi: quoniam fecerit[y] quo minus exhiberet. sed Proculus dari oportere ita ait, si fecisses eius hominem. quo casu ad exhibendum agere te non posse. sed si tuus mansisset, etiā furti te acturum cum eo: quia[z] re aliena ita sit vsus, vt[A] sciret se inuito domino vti, aut dominum, si sciret, prohibiturum esse.

x & exhibēdū
y dolo fecerit
z qui
A cum

Differentia emptionis, & contractus do vt des.

XVI. CELSVS libro tertio Digestorum

Dedi tibi pecuniam, vt mihi Stichum dares. vtrum id contractus genus pro portione[B] emptionis & venditionis est, an nulla[C] hic alia obligatio est quàm ob rem dati re nō secuta? in quod proclinior sum. & ideo si mortuus est Stichus, repetere possum: quòd ideo tibi dedi, vt mihi Stichum dares. finge alienum esse Stichum, sed te tamen eum tradidisse: repetere à te pecuniam potero: quia hominem accipientis non feceris. & rursus si tuus est Stichus, & pro euictione eius promittere non vis, non liberaueris[D] quo minus à te pecuniam repetere possim.

B Quatenus pecunia non excedit iustum pretium rei.
C an & nulla
D liberaris

DE CONDICTIONE OB TVRPEM[E] VEL INIVSTAM CAVSAM

TITVLVS V.

E Hæc differentia est inter turpem, et iniustam causam: quod causa turpis, etsi etiam causa alia datur. l. 1. 2. a causa iniust. at, est stipulatio, pa ta. vi extorta. ex qua causa præstita, si soluatur, condici potest l. 6. & 7. inst. Baro.

Differentia huius condictionis, & superioris.

PAVLVS libro † decimo ad Sabinum

† vicesimo

Omne quod datur, aut ob rem datur, aut ob causam. & ob rem, aut turpē, aut honestam. turpem autem, aut vt dantis sit turpitudo, non accipientis: aut vt accipientis dumtaxat, non etiam dantis: aut vtriusque. Ob rem igitur honestam datum ita repeti potest, si res propter quam datum est, secuta non est. quod si turpis causa accipientis fuerit, etiam si res secuta sit, repeti potest.

II. VLPIANVS libro vicesimo sexto ad Edictum

Vt puta dedi tibi ne sacrilegiū facias, ne[F] furtum: ne[G] hominē occidas. in qua specie Iulianus scribit, si tibi dedero ne hominem occidas condici posse. Item[H] si tibi dedero, vt rem mihi reddas depositam apud te, vel vt instrumentum mihi redderes. Sed si dedi, vt secundum me in bona causa iudex pronuntiaret, est quidem relatum, condictioni locum esse. sed hic quoque crimen contrahit: iudicem enim corrumpere videtur. & non ita pridem Imperator noster constituit, litem eum perdere.

F neu
G neve
H Idem

III. PAVLVS libro decimo ad Sabinum

Vbi autem & dantis & accipientis turpitudo versatur, non posse repeti dicimus. veluti si pecunia detur vt male iudicetur.

IIII. VLPIANVS libro vicesimo sexto ad Edictum

IDem si ob stuprum datum sit. vel si quis in adulterio deprehensus redemerit se, cessat enim repetitio. idque[a] Sabinus & Pegasus responderunt. Item si dederis fur ne proderetur, quoniam vtriusque turpitudo versatur, cessat repetitio. Quotiens autem solius accipientis turpitudo versatur, Celsus ait repeti posse. veluti si tibi dedero ne mihi iniuriam facias. Sed[b] quod meretrici datur, repeti non potest, vt Labeo & Marcellus scribunt. sed noua ratione, non ea[c] quòd vtriusque turpitudo versatur, sed solius dantis. illam enim turpiter facere quod sit meretrix: non turpiter accipere, cum sit meretrix. Si tibi indicium dedero, vt fugitiuum meum indices, vel furem rerum mearum, nó poterit repeti quod datum est: nec enim turpiter accepisti. quòd si à fugitiuo meo acceperis ne eum indicares, condicere tibi hoc quasi furi possim. sed si ipse fur indicium[d] à me accepit, vel furis vel fugitiui socius, puto condictionem locum habere.

a Itaque
b Sed & quod
c eo quòd vtriusque
d ob indiciũ. Indicium interdum est premium quod ob indicandum rem quæ cõsequitur. [illegible]

V. IVLIANVS libro tertio ad Vrseium Ferocem

SI à seruo meo pecuniam quis accepisset ne furtum ab eo factum indicaret, siue indicasset siue non, repetitionem fore eius pecuniæ Proculus respondit.

VI. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum

PErpetuo Sabinus probauit veterum opinionem, existimantium id quod ex iniusta causa apud aliquem sit, posse condici. in qua sententia etiam Celsus est.

VII. POMPONIVS libro vicesimo secundo ad Sabinum

EX ea stipulatione quæ per vim extorta esset si exacta esset pecunia, repetitionem esse constat.

Turpitudo dantis repetitionem impedit.

VIII. PAVLVS libro tertio Quæstionum

SI ob turpem causam promiseris Titio, quamuis si petat, exceptione doli mali vel in factũ summouere eum possis, tamen si solueris, non posse te eam repetere: quoniam sublata proxima causa stipulationis quæ propter exceptionem inanis esset, pristina causa[e], id est turpitudo superesset. Porro autem si & dantis & accipientis turpis causa sit, possessorem potiorem esse. & ideo repetitionem cessare, tametsi ex stipulatione solutum est.

e si pristina causa stipulationis, i. turpitudo, restĩ abesse stipulationis a Florent.

Turpitudo accipientis.

VIIII. IDEM libro quinto ad Plautium

SI vestimenta vtenda tibi † commendauero, deinde pretium vt reciperem dedissem, condictione me rectè acturum responsum est. quamuis enim propter rem datum sit, & causa secuta sit, tamen turpiter datum est[f]. Si[g] rem locatam tibi, vel venditam à te, vel mádatam, vt redderes pecuniam acceperis, habebo tecum ex locato, vel vendito, vel mandati actionem. quòd si vt id quod ex testamento vel ex stipulatu debebas, redderes mihi, pecuniam tibi dederim, condictio dumtaxat pecuniæ datæ eo nomine erit. idque & Pomponius scribit.

† cómodauero
f datum esse.
g Si ob rem

DE CONDICTIONE INDEBITI TITVLVS VI.

Causa huius actionis.

VLPIANVS libro vicesimo sexto ad Edictum[h]

NVNC videndum de indebito soluto. & quidem si quis indebitum ignorans soluit, per hanc actionem condicere potest. sed si sciens se non debere soluit, cessat repetitio.

h Sabinum

II. IDEM libro sextodecimo ad Sabinum

SI quis sic soluerit, vt si apparuisset esse indebitum, vel Falcidia emerserit, reddatur, repetitio locum habebit. negotium enim contractum est inter eos. Si quid ex testamento solutum sit, quod postea falsum vel inofficiosum vel irritum vel ruptum apparuerit, repetetur. vel[i] si post multum temporis emerserit æs alienũ, vel codicilli diu celati prolati[k], qui ademptionem continent legatorum solutorum, vel deminutionem per hoc, quia aliis quoque legata relicta sunt. nam Diuus Hadrianus circa inofficiosum & falsum testamentum rescripsit, actionem[l] dandam ei, secundum quem de hereditate iudicatum est.

i Sed & si
k prolati sunt,
l actionẽ vtilem

III. SAVINIANVS libro vicesimo octauo Quæstionum

IDem est & si solutis legatis noua & inopinata causa hereditatem abstulit. veluti nato postumo quem heres in vtero fuisse ignoraVat: vel etiam ab hostibus reuerso filio quem pater obisse falsò præsumpserat. nam vtiles actiones postumo, vel filio qui hereditatem euicerat, dari oportere in eos qui legatum[m] perceperunt, Imperator Titus Antoninus rescripsit. scilicet quòd bonæ fidei possessor in quantum locupletior factus est tenetur. nec periculum huiusmodi nominum ad eum qui sine culpa soluit, pertinebit.

m Repetitur enim legatũ l. Papinianus. § si ex causa. supra. de inoff. test. am. Nã quod dicitur l. cum mater. [illegible]

IIII. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

IDem Diuus Hadrianus rescripsit, & si aliud testamentum proferatur.

V. VLPIANVS libro sextodecimo ad Sabinum

NEc nouum, vt quod alius soluerit alius repetat. Nam & cum minor viginti quinque annis inconsulte adita hereditate, solutis legatis, in integrum restituitur, non ipsi repetitionem competere, sed ei ad quem bona pertinent Arrio[n] Titiano rescriptum est.

n ab Arriano

De procuratore qui soluit, vel cui soluitur indebitum.

VI. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

SI[o] procurator tuus indebitum soluerit, &[p] tu ratum non habeas, posse repeti Labeo libris posteriorum scripsit. quòd si debitum fuisset, non posse repeti. Celsus: ideo quoniam cum quis procuratorem rerum suarum constituit, id quoque mandare videtur, vt soluat creditori: neque postea exspectandum sit vt ratum habeat. Idem Labeo ait, si procuratori indebitum solutum sit, & dominus ratum non habeat, posse repeti. Celsus ait cum qui procuratori debitum soluit, continuò liberari neque ratihabitionem cõsiderari. quòd si indebitum acceperit, ideo exigi ratihabitionem, quoniam nihil de hoc nomine exigendo mandasse videretur. & ideo si ratum non habeatur, à procuratore repetendum. Iulianus[q] ait, neque tutorem neque procuratorem soluentes repetere posse. neque interesse suam pecuniã an pupilli vel domini soluant.

o Coniunge l. si procuratori. de cõdict. cau. dat.
p & id ea
q Iuliani sententia ad tutorẽ & procuratorem soluentes indebitum [illegible]

VII. POMPONIVS libro nono ad Sabinum

QVod indebitum per errorem soluitur, aut ipsum, aut tantundem repetitur.

Species, in quibus debitum est quod soluitur.

VIII. PAVLVS libro sexto ad Sabinum

QVod nomine mariti qui soluendo non sit, alius mulieri soluisset, repetere non potest, adeo[r] debitum esset mulieri.

r ideo quia debitum est

VIIII. VLPIANVS libro sexagesimo sexto ad Edictum

NAm & maritus si eum facere nihil posse, dotem soluerit, in ea causa est vt repetere non possit.

X. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

IN diem debitor adeo debitor est, vt ante diem solutum repetere[s] non possit.

s Idem dicendũ de eo quod sub cõditione debetur. [illegible]

XI. VLPIANVS libro trigesimo quinto ad Sabinum

SI is cum quo de peculio actum est, per imprudentiam plus quàm in peculio est soluerit, repetere non potest.

Datur heredi hæc condictio.

XII. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

SI fundi mei vsumfructum tibi dedero, falsò existimans me eum tibi debere, & antequam repetam decessero, condictio eius ad heredem quoq; meum tráfibit.

Debitum naturaliter tantùm non repetitur.

XIII. IDEM libro decimo ad Sabinum

NAturaliter etiam seruus obligatur. & ideo si quis nomine eius soluat, vel ipse manumissus, vt[t] Pomponius scriVit, ex peculio[v] cuius liberam administrationem habeat, repeti non poterit. & ob id & fideiussor pro seruo acceptus tenetur: & pignus pro eo datum tenebitur. & si seruus qui peculii administrationem habet, rem pignori in id quod debeat[x] dederit, vtilis pigneraticia reddenda est. Item quod pupillus sine tutoris auctoritate mutuum accepit, & locupletior factus est, si pubes factus soluat non repetit.

t vel vt
v peculio in
x debebat

XIIII. POMPONIVS libro vicesimo-primo-ad Sabinum

NAm hoc natura æquum est, neminem cum alterius detrimento fieri locupletiorem.

Quid veniat in hoc iudicium.

XV. PAVLVS libro decimo ad Sabinum

INdebiti soluti condictio naturalis[y] est. & ideo etiam quod rei solutæ accessit venit in condictionem, vt puta partus qui ex ancilla natus sit: vel quod alluVione accessit. immo & fructus quos is cui solutum est, bona fide percepit, in condictionem venient.

y Quia non aliis modo, vt stipulationes [illegible]

Condictio possessionis.

Sed & si nummi alieni dati sint, condictio competet, vt vel possessio eorum reddatur. quemadmodum si[z] falsò existimans possessionem me tibi debere alicuius rei, tradidissem[A], condicerem. Sed & si possessionem tuam fecissem, ita[B] vt tibi per longi temporis præscriptionem auocari non posset, etiam sic rectè tecum per indebitam[C] condictionem agerem. Sed & si vsusfructus in re soluta alienus sit, deducto vsufructu, à te condicam.

z & si falsò
A tibi tradidissem.
B & ita
C indebiti

An debitum sub conditione repetatur.

XVI. POMPONIVS libro quintodecimo ad Sabinum

SVb condicione debitum, per errorem solutum, pendente quidem condicione repetitur: condicione autem existente repeti non potest. Quod autem[D] sub incerto die debetur, die existente non repetitur.

D etiam sub

XVII. VLPIANVS libro secundo ad Edictum

NAm si cum moriar dare promisero, & antea soluam, repetere me non posse Celsus ait. quæ sententia vera est.

XVIII. IDEM libro quadragesimo septimo ad Sabinum

QVod si ea condicione debetur quæ omnimodo extitura est, solutum repeti non potest: licet sub alia condicione, quæ an impleatur incertum est, si ante soluatur, repeti possit.

De naturali obligatione.

XVIIII. POMPONIVS libro vicesimo secundo ad Sabinum

SI pœnæ causa eius, cui debetur, debitor liberatus est, naturalis obligatio manet. & ideo solutum repeti non potest.

An debitum ex parte soluentis æstimandum sit.

1 Quamuis debitum sibi quis recipiat, tamen si is qui dat non debitum dat, repetitio competit. veluti si is qui heredem se vel bonorum possessorem falsò existimans creditori hereditario soluerit: hic enim neque verus heres liberatus erit: & is quod dedit repetere poterit. quamuis enim debitum sibi quis recipiat, tamen si is qui dat non debitum dat, repetitio competit.

Soluta communi pecunia.

2 Si falsò existimans debere, nummos soluero qui pro parte alieni pro parte mei fuerunt, eius summæ partem dimidiam non corporum condicam. Si putem me Stichum aut Pamphilum debere cum Stichum debeam, & Pamphilum soluam, repetam quasi indebitum solutum: nec enim pro eo quod debeo, videor id soluisse.

De duobus reis.

3 Si duo rei qui decem debebant, viginti pariter soluerint, Celsus ait singulos quina repetituros: quia cum decem deberent, viginti soluissent: & quod amplius ambo soluerint ambo repetere possunt.

XX. IVLIANVS libro decimo Digestorum

SI reus & fideiussor soluerint pariter, in hac causa non differunt à duobus reis promittendi. quare omnia quæ de his dicta sunt & ad hos transferre licebit.

XXI. PAVLVS libro tertio Quæstionum

PLane si duos reos non eiusdem pecuniæ, sed alterius obligationis constitueris, vtputa Stichi aut Pamphili, & pariter duos datos, aut togã vel denaria mille, nõ idẽ dici poterit in repetitione vt partes repetãt: quia nec soluere ab initio sic potuerũt. igitur hoc casu electio est creditoris, cui velit soluere: vt alterius repetitio impediatur.

XXII. POMPONIVS libro vicesimo secundo ad Sabinum

SEd & si me putẽ tibi aut Titio promisisse, cum aut neutrũ factũ sit, aut Titij persona in stipulatione comprehẽsa nõ sit, & Titio soluero, repetere à Titio potero.

Condictio incerti.

1 Cum iter excipere deberem, fundum liberum per errorem tradidi. incerti cõdicam, vt iter mihi concedatur.

Exempla indebiti soluti.

XXIII. VLPIANVS libro quadragesimo tertio ad Sabinum

ELeganter Pomponius quærit, si quis suspicetur trãsactionem factã vel ab eo cui heres est, vel ab eo qui procurator est, & quasi ex transactione dederit quę facta non est, an locus sit repetitioni. & ait repeti posse: ex falsa enim causa datum est. Idem puto dicendum, & si transactio secuta nõ fuerit, propter quam datũ est. sed & si resoluta sit transactio, idem erit dicendũ. Si post rem iudicatam quis trãsegit, & soluerit, repetere poterit, idcirco, quia placuit transactionem nullius esse momenti. hoc enim imperator Antoninus cum Diuo patre suo rescripsit. retineri tamen atque compensari in causam iudicati quod ob talem trãsactionem solutum est potest. quid ergo si appellatum sit: vel hoc ipsum incertum sit, an iudicatum sit, vel an sententia valeat? magis est vt transactio vires habeat. tunc enim rescriptis locum esse credendũ est, cum de sententia indubitata quę nullo remedio adtẽptari potest transigitur. Item si ob transactionem alimẽtorum testamẽto relictorum datũ sit, apparet posse repeti quod datum est: quia transactio senatusconsulto infirmatur.

De transactione.

2 Si quis post transactionem nihilo minus condemnatus fuerit, dolo quidem id fit, sed tamẽ sententia valet. potuit autem quis, si quidem ante litem cõtestatam transegerit, volenti litem contestari opponere doli exceptionem. sed si post litem contestatam transactum est, nihilo minus poterit exceptione doli vti: post secutũ dolo enim facit qui contra transactionem expertus, amplius petit. & ideo condemnatus repetere potest quod ex causa transactionis dedit. sanè quidem ob causam dedit. neque repeti solet quod ob causam datum est, causa secuta. sed hic non videtur causa secuta, cum transactioni non stetur. Cum igitur repetitio oritur, transactionis exceptio locum non habet: neque enim vtrumque debet locum habere, & repetitio & exceptio.

3 Si qua lex ab initio dupli vel quadrupli statuit actionem, dicendum est solutum ex falsa eius causa repeti posse.

De eo qui sciens promittit indebitum.

XXIIII. IDEM libro quadragesimo sexto ad Sabinum

SI is qui perpetua exceptione tueri se poterat, cum sciret sibi exceptionem profuturam, promiserit aliquid vt liberaretur, condicere non potest.

XXV. IDEM libro quadragesimo septimo ad Sabinum

CVm duo pro reo fideiussissent decem, deinde reus tria soluisset, & postea fideiussores quina, placuit eum qui posterior soluit, repetere tria posse. hoc meritò: quia tribus à reo solutis, septem sola debita supererant: quibus persolutis, tria indebita soluta sunt.

Vsuræ indebitæ imputantur sorti, adeóque non repetantur.

XXVI. IDEM libro vicesimo sexto ad Edictum

SI nõ sortem quis, sed vsuras indebitas soluit, repetere non poterit, si sortis debitæ soluit. sed si supra legitimum modum soluit, Diuus Seuerus rescripsit, quo iure vtimur, repeti quidem non posse: sed sorti imputandum. & si postea sortem soluit, sortem quasi indebitam repeti posse. Proinde & si ante sors fuerit soluta, vsuræ supra legitimum modum solutæ quasi sors indebita repetuntur. quid si simul soluerit? poterit dici & tunc repetitionem locum habere.

Vsurarum modus legitimus.

1 Supra duplũ autem vsuræ, & vsurarum vsuræ nec in stipulatum deduci, nec exigi possunt. & solutæ repetuntur. quemadmodum futurarum vsurarum vsuræ.

2 Si quis falsò se sortem debere credens, vsuras soluerit, potest condicere. nec videtur sciens indebitum soluisse.

Indebitum quod sit.

3 Indebitum autem solutum accipimus, non solùm si omnino non debeatur, sed & si per aliquam exceptionem perpetuam peti non poterat. quare hoc quoque repeti poterit: nisi sciens se tutum exceptione, soluit.

Differentia speciei & quantitatis.

4 Si centum debens, quasi ducenta deberem, fundum ducentorum solui, competere repetitionẽ Marcellus libro vicensimo digestorum scribit: & centum manere stipulationem. licet enim placuit rem pro pecunia solutam parere liberationem, tamen si ex falsa debiti quantitate maioris pretij res soluta est, non fit cõfusio partis rei cum pecunia: nemo enim inuitus compellitur ad communionem. Sed & condictio integræ rei manet, & obligatio incorrupta. ager autem retinebitur donec debita pecunia soluatur.

5 Idem Marcellus ait, si pecuniã debẽs, oleum dederit pluris pretij, quasi plus debẽs, vel cum oleum deberet, oleum dederit, quasi maiorẽ modum debens, superfluum olei esse repetendum, non totum. & ob hoc peremptam esse obligationẽ.

6 Idem Marcellus adijcit, si cũ fundi pars mihi deberetur, quasi totus deberetur, æstimatiõe facta solutio pecuniæ solidi pretij fundi facta sit, repeti posse non totũ pretiũ, sed partis indebitæ pretiũ.

De exceptione perpetua.

7 Adeo autem perpetua exceptio parit cõdictionem, vt Iulianus libro decimo scripsit, si emptor fundi damnauerit heredem suum vt venditorem nexu venditi liberaret, mox vẽditor ignorãs rem tradiderit, posse eum fundum condicere. idémq; & si debitorem suum damnauerit liberare, & ille ignorans soluerit.

8 Qui filiofamilias soluerit, cum esset eius peculiaris debitor, si quidem ignorauit ademptum ei peculium, liberatur. si scit, & soluit, condictionem non habet: quia sciens indebitum soluit.

Heres summouetur exceptione, quæ non obstaret defuncto.

9 Filiusfamilias contra Macedonianum mutuatus si soluerit, & patri suo heres effectus velit vindicare nummos, exceptione summouetur à vindicatione nummorum.

10 Si quis quasi ex compromisso cõdemnatus, falsò soluerit, repetere potest.

11 Hereditatis vel bonorum possessori, si quidem defendat hereditatem, indebitum solutum condici poterit. si verò is non defendat, etiam debitum solutum repeti potest.

Operæ officiales natura debentur patrono, ac ideo non repetuntur.

12 Libertus cum se putaret operas patrono debere, soluit: condicere eũ non posse, quamuis putãs se obligatum soluit, Iulianus libro decimo digestorũ scripsit: natura enim operas patrono libertus debet. Sed & si non operę patrono sunt solutæ, sed cum officij ab eo desideraretur, cum patrono decidit pecunia, & soluit, repetere nõ potest. Sed si operas patrono exhibuit nõ officiales sed fabriles, ve-

lusi pictorias vel alias, dum putat se debere, vidẽdum an possit cõdicere. & Celsus libro sexto[a] digestorum putat, eam esse causam operarum vt non sint eædem, neq; eiusdem hominis, neque eidem exhibentur. nam plerumque robur hominis, ætas temporis[b], opportunitasq; naturalis[c] mutat causam operarum. & ideo nec volens quis reddere potest. sed hæ, inquit, operæ recipiũt æstimationem. & interdum licet aliud præstemus, inquit, aliud condicimus. vtputa fundũ indebitum dedi, & fructus condico: vel hominem indebitum, & hũc sine fraude modico distraxisti: nẽpe hoc solum refundere debes quod ex pretio habes. vel[d] meis sumptibus pretiosiorem hominem feci; nonne æstimari hæc debent? sic & in proposito, ait, posse condici, quanti operas essem[e] conducturus. Sed is[f] delegatus sit[g] à patrono officiales operas, apud Marcellum libro vicesimo digestorum quæritur. & dicit Marcellus, non teneri eum, nisi fortè in artificio sint. hæ enim iubente patrono & alij edendæ sunt. sed si soluerit officiales delegatus, non potest condicere neque ei qui soluit creditori, cui alterius contemplatione solutum est, quique suum recipit, neque patrono: quia natura ei debentur.

Si soluatur pars vnius ex rebus alternatiue debitis, an compensat liberatio, vel detur repetitio, pendet ex euentu.

13 Si decem aut Stichũ stipulatus[h] soluam quinque, quæritur an possim cõdicere. quæstio ex hoc descendit, an liberer in quinque. nam si liberor, cessat condictio. si nõ liberor, erit condictio. placuit autem, vt Celsus libro sexto & Marcellus libro vicesimo digestorum scripsit, nõ perimi partem dimidiam obligationis. ideóq; eum qui quinque soluit, in pẽdenti habendũ, an liberaretur. petiq; ab eo posse reliqua quinque, aut Stichũ. & si præstiterit residua quinque, videri eum & † in priora debita soluisse. si[i] autem Stichũ præstitisset, quinque eum posse condicere, quasi indebita. sic posterior solutio comprobabit[k], priora quinque vtrum debita an indebita soluerentur. Sed & si post soluta quinq; & Stichus soluatur, & malim ego habere quinq; & Stichum reddere, an sim audiendus quærit Celsus. & putat natam[l] esse quinque condictionem, quamuis vtroque simul soluto, mihi retinendi quod vellem arbitrium daretur. 14 Idem ait, & si duo heredes sint stipulatoris, non sic posse, alteri quinque soluis, alteri partem Stichi solui. idem & si duo sint promissoris heredes. secundum quæ liberatio non contingit, nisi aut vtrique quinq, aut vtrique partes Stichi fuerint solutæ.

De eo quod certo loco.

XXVII. PAVLVS libro vicesimo octauo ad Edictum

QVi loco certo debere[m] existimans, indebitum soluit, quolibet loco repetet: non enim existimationem soluentis eadem species repetitionis sequitur.

De exceptione rei iudicatæ.

XXVIII. IDEM libro trigesimo secundo ad Edictum

IVdex si malè absoluit, & absolutus sua sponte soluerit, repetere non potest.

Repetitur propter personam soluentis.

XXIX. VLPIANVS libro I. con[?] Disputationum

INterdum persona locum facit repetitioni. vtputa si pupillus sine tutoris auctoritate, vel furiosus, vel is cui bonis interdictum est, soluerit. nam in his personis generaliter repetitioni locum esse non ambigitur. Et si quidem exstant nummi, vendicabuntur. consumptis[n] verò condictio locum habebit.

De compensatione.

XXX. IDEM libro decimo Disputationum

QVi inuicem[o] creditor idémq; debitor est, in his casibus in quibus compensatio locum non habet, si soluit, non habet condictionem, veluti indebiti soluti. sed sui crediti petitionem.

Indebiti promissi condictio.

XXXI. IDEM libro primo Opinionum

IS qui plus quàm hereditaria portio efficit, per errorem creditori cauerit, indebiti promissi habet condictioné.

Vtrunque soluens, cum alterum debeat.

XXXII. IVLIANVS libro decimo Digestorum

CVm is qui Pamphilum aut Stichum debet, simul vtrumque soluerit, si posteaquam vtrumq; soluerit, aut vterq; aut alter ex his desiit in rerum natura esse, nihil repetet: id enim remanebit in soluto quod superest.

De fideiussore soluente.

1 Fideiussor cum paciscitur ne ab eo pecunia petatur, & per imprudentiam soluerit, condicere stipulatori poterit. & ideo[p] reus quidem manet obligatus, ipse autem sua exceptione tutus est. nihil autem interest, fideiussor, an heres eius soluat. quod si huic fideiussori reus heres extiterit, & soluerit, nec repetet: &[q] liberabitur.

Solutum ex causa pietatis, non repetitur.

Mulier si in ea opinione sit, vt credat se pro dote obligatam, quicquid dotis nomine dederit, non repetet: sublata enim falsa opinione, relinquitur pietatis causa, ex qua solutum repeti non potest.

De obligatione generis.

Qui hominem generaliter[r] promisit, similis est ei qui hominem aut decem debet. & ideo[s] si cum existimaret se Stichum promisisse, cum dederit, condicet, alium autem quemlibet dando liberari poterit.

De eo qui ædificat in solo alieno.

XXXIII. IDEM libro trigesimo nono Digestorum

SI in area tua ædificassem, & tu ædes possideres, condictio locum non habebit[t]: quia nullum negotium inter nos contraheretur. nam is qui non debitam pecuniam soluerit, hoc ipso aliquid negotij gerit. cum autem ædificium in area sua ab alio positũ dominus occupat, nullũ negotium contrahit. Sed & si is qui in aliena area ædificasset, ipse possessionem tradidisset, condictioné non habebit: quia nihil accipiẽtis faceret, sed suá rem dominus habere inciperet. & ideo constat, si quis cum existimaret se heredem esse, insulam hereditariá fulsisset, nullo alio modo quàm per retentionem impensas seruare posse.

Exemplum indebiti soluti.

XXXIIII. IDEM libro quadragesimo Digestorum

IS[v] cui hereditas tota per fideicommissum relicta est, & præterea fundus si decem dedisset heredi, &[x] heres suspectam hereditatem dixerit, & eam ex Trebelliano restituerit, causam dandæ pecuniæ non habet. & ideo quod eo nomine quasi implendæ conditionis gratia dederit, condictione repetet.

XXXV. IDEM libro quadragesimo quinto Digestorum

QVi ob rem nõ defensam soluit, quamuis postea defendere paratus est, non repetet quod soluerit.

Exemplum indebiti soluti.

XXXVI. PAVLVS libro quarto Epitomarum Alfeni digestorum

SEruus cuiusdam insciente domino magidem[y] commodauit. is cui commodauerat, pignori eam posuit, & fugit: qui accepit, non aliter se redditurum aiebat, quam si pecuniam accepisset: accepit a seruulo, & reddidit magidem: quæsitum est an pecunia ab eo repeti possit. respondit, si is qui pignori accepisset magidem, alienam scit[z] apud se pignori deponi, furti eum se obligasse. ideóque si pecuniá à seruulo accepisset redimendi furti causa, posse repeti. sed si nesciisset † alienam[A] apud se deponi, non esse furem. Item si pecunia eius nomine a quo pignus acceperat, à seruo ei[B] soluta esset, non posse ab eo repeti.

Exemplum indebiti soluti.

XXXVII. IVLIANVS libro tertio ad Vrseium Feroćem

SEruum meum insciens à te emi, pecuniámque tibi solui: eam me a te repetiturum, & eo nomine condictionem mihi esse omnimodo puto: siue scisses meum esse siue ignorasses.

Species, in qua obligatio naturalis sublata est confusione, ac ideo solutum repetitur.

XXXVIII. AFRICANVS libro nono Quæstionum

FRater à fratre, cum in eiusdem[C] potestate essent, pecuniam mutuatus, post mortem patris ei soluit: quæsitum est an repetere possit. respõdit, vtique quidem pro ea parte qua ipse patri heres exstitisset repetiturum. pro ea verò qua frater heres exstiterit, ita repetiturum, si non minus ex peculio suo ad fratrem peruenisset. naturalem enim obligationem quæ fuisset, hoc ipso sublatam videri, quòd peculij partem frater sit consecutus. adeo vt si prælegatum filio eidémque debitori id fuisset, deductio huius debiti à fratre ex eo fieret. idq; maxime cõsequens esse ei sententiæ, quá Iulianus probaret: si extraneo quid debuisset, & ab eo post mortem patris exactum esset, tantum iudicio cum familiæ herciscundæ reciperaturum à coheredibus fuisse, quantum ab his creditor actione de peculio consequi potuisset. igitur & si re integra familiæ herciscundæ agatur, ita peculium diuidi æquum esse, vt ad quantitaté eius indemnis à coherede[D] præstetur, porro eum quem aduersus extraneum defendi oportet, longè magis in eo quod fratri debuisset, indénem esse præstandum. Quæsitum est, si pater filio crediderit, isque emancipatus soluat, an repetere possit. respondit, si nihil ex peculio apud patrem remanserit, non repetiturũ: nam manere[E] naturalem obligationem argumẽto esse, quòd extraneo agente intra annum de peculio, deduceret pater quod sibi filius debuisset. cõtra si pater quod filio debuisset, eidem emancipato soluerit, non repeteri: nam hic quoq; manere naturalem obligationé eodem argumento probatur, quòd si extraneus intra annum de peculio agat, etiá quod pater ei debuisset, computetur, eademq; erunt

---

Marginal notes:

a lib. XI.
b tempus
c naturalem
d vel si
e essem
f Sed & si
g sit alij
h Stipulatum ad promissori refertur: licet sapius alium significet, hoc tamen passiuè vsurpatur: quod negant alij: nam reperiri Cinnamum.
† priora
i sin
k comprobabit.
l natã in quinque
m se debere
n pro cõsumptis
o Compensatio habet locum, nisi in deposito. & a lij: quisque illam l. vlt. C. de compens. & ideo si decem creditorem, & vel aliud debeat Titio, solutum Sticho non cõdiceret, sed condicet decẽ numa.
p Ideò quia
q sed liberabitur.
r in genere
s adeòque
t Quia nihil indebitum ad dominũ peruenit, sed est suũ habere. incipit, si aliena area esset, possessionem restituere compellitur.
v Contrà l. 86. ad leg. falc. l. vlt. tamẽ l. 57. ad Trebell.
x si heres
y Plinius pro lance accepit lib. 33. cap. 11. vide Al. lib. 2. parerg. cap. 18. qui hoc mutuatum ait ex Bud.
z sciisset
† alienam
A alienã rem
B ei soluta
C eiusdem patris
D coheredib[?]
E remanere

erunt & si extraneus heres exheredato filio soluerit, id quod ei pater debuisset.

De fideiussore soluente.

Legati satis accepi: & cum fideiussor mihi soluisset, apparuit indebitum fuisse legatum. posse eum repetere existimauit[a].

a existimaui.

XXXVIIII. MARCIANVS libro octauo Institutionum

SI quis enim à fideicommissario sibi cauere poterat, nõ cauerit, quasi indebitum plus debito eum solutum repetere posse Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

Differentia exceptionis fauorabilis & odiosæ.

XL. IDEM libro tertio Regularum

QVi exceptionem perpetuam habet, solutum per errorem repetere potest. sed hoc non est perpetuum. nam si quidem eius causa exceptio datur, cũ quo agitur, solutum repetere potest: vt accidit in senatusconsulto de intercessionibus. vbi verò in odium eius cui debetur exceptio datur, perperam solutum non repetitur: veluti si filiusfamilias cõtra Macedonianum mutuam pecuniam acceperit, & paterfamilias factus soluerit, non repetit.

Res data potest condici, vt possit pro impensis retineri.

Si pars domus, quę in diem per fideicommissum relicta est, arserit ante diem fideicommissi[b] cedentẽ, & eam[c] heres sua impensa[d] refecerit, deducẽdam esse impensam ex fideicommisso constat. & si sine deductione domũ tradiderit, posse incerti[e] cõdici, quasi plus debito dederit. Si pactus[f] fuerit patronus cum liberto, ne operę ab eo petantur, quidquid postea soluti fuerit à liberto, repeti potest.

b fideicommisso
c eandem
d De impensis necessarijs accipiendũ est in re seruanda, quas non solum retinere, sed etiã peti possunt. l. quod dicitur. & l. 10. de impen. in rebus dot. fac.
e Quod quanti interesse agatur, quia certe quantitas non est.
f Confer cum l. qui operas. de praescript. ver.

XLI. NERATIVS libro sexto Membranarum

QVod pupillus sine tutoris auctoritate stipulãti promiserit[g], soluerit, repetitio[h] est, quia nec natura debet.

g soluerit. promiserit, & soluerit.
h eius repetitio

XLII. VLPIANVS libro sexagesimo octauo ad Edictum

POenæ non solent repeti cum depensæ sunt.

Exceptio iurisiurandi.

XLIII. PAVLVS libro tertio ad Plautium

SI quis iurasset se dare non oportere, ab omni contentione discedetur[i]. atque ita solutam pecuniam repeti posse dicendum est.

i discedi videtur.

XLIIII. IDEM libro quartodecimo ad Plautium

REpetitio nulla est ab eo, qui suum recepit: tametsi ab alio quàm vero debitore solutum est.

Exemplum indebiti soluti.

XLV. IAVOLENVS libro secundo ex Plautio

SI is q hereditatẽ vẽdidit, & emptori tradidit, id quod sibi mortuus debuerat non retinuit, repetere poterit: quia plus debito solutũ per cõdictionem rectè recipietur.

XLVI. IDEM libro quarto ex Plautio

QVi heredis nomine legata non debita ex nummis ipsius heredis soluit, ipse quidẽ repetere nõ potest. sed si ignorante herede nummos eius tradidit, dominus, qui, eos rectè vindicabit. eadẽ causa rerũ corporaliũ est.

De fideiussore soluente.

XLVII. CELSVS libro sexto Digestorum

INdebitam pecuniam per errorem promisisti: eam qui pro te fideiusserat soluit. ego existimo si nomine tuo soluerit fideiussor, te fideiussori, stipulatorem[k] tibi obligatum fore. nec exspectandum est vt ratum habeas: quoniam potes videri idipsum mandasse[l], vt tuo nomine solueretur. sin autem fideiussor suo nomine soluerit quod nõ debebat, ipsum a stipulatore repetere posse: quoniam indebitam iure gentium pecuniam soluit. quo[m] minus autem consequi poterit ab eo cui soluit, à te mandati iudicio consecuturum. si modò per ignorantiam petentem exceptione non summouerit.

k stipulatoremque
l te mandasse
m quod minus

Exemplum indebiti soluti.

XLVIII. IDEM libro sexto Digestorum

QVi[n] promisit, si aliquid à se factum sit, vel cum aliquid factum sit, dare se decem, si prius quàm id factum fuerit, quod promisit dederit, non videbitur fecisse quod promisit. atque ideo repetere potest.

n Quod sub cõditione promittitur, non prius incipit deberi, quam conditio extiterit. l. 5. §. sed si sub. quando dies legat.

Contra quem detur hæc actio.

XLVIIII. MODESTINVS libro tertio Regularum

HIs solis pecunia condicitur, quibus quoquo modo soluta est: non quibus proficit.

L. POMPONIVS libro quinto ad Quintum Mucium

QVod quis sciens indebitum dedit hac mente vt postea repetere non potest[o].

o Nisi id actum sit, vt, si appareat non deberi postea, repetatur. l. supra 20.

De retentione.

LI. IDEM libro sexto ad Quintum Mucium

EX quibus causis retentionem quidem habemus, petitionem autem non habemus, ea si soluerimus, repetere non possumus.

Differentia dati ob causam, & dati ob rem.

LII. IDEM libro vicesimo septimo ad Quintum Mucium

DAmus aut ob causam, aut ob rem. ob causam[p], præteritam: veluti cum ideo do, quòd aliquid a te cõsecutus sum, vel quia aliquid à te factũ est. vt etiam si falsa causa sit, repetitio eius pecuniæ non sit. ob rẽ verò datur, vt aliquid sequatur. quo non sequẽte repetitio competit.

p ob causam, & eam

Differentia condictionis, & vindicationis.

LIII. PROCVLVS libro septimo Epistolarum

DOminus testamento seruo suo libertatem dedit, si decem[q] det: seruo ignorante id testamentum nõ valere, data sunt mihi decem: quæritur quis repetere potest. Proculus respondit, si ipse seruus peculiares nummos dedit, cum ei à domino id permissum non esset, manent nummi domini, eósque non per condictionẽ[r], sed in rem actione[s] petere debet. Si[t] autem alius rogatu serui suos nummos dedit, facti sunt mei[v], eósque dominus serui cuius nomine dati sunt, per condictionem petere potest. sed tam benignius quàm vtilius est, recta via ipsum qui nummos dedit, suum recipere.

q decem mihi det:
r non condictione,
s vindicatione
t Sin
v sive,

Regula vtilis.

LIIII. PAPINIANVS libro secundo Quæstionum

EX his omnibus causis, quæ iure non valuerunt, vel non habuerũt effectum, secuta per errorem solutione condictioni locus erit.

Solutum prædoni ex causa locationis an repetatur.

LV. IDEM libro sexto Quæstionum

SI vrbana prædia locauerit prædo, quod mercedis nomine ceperit[x], ab eo, qui soluit nõ repetetur: sed domino erit obligatus. Idémque iuris erit in vecturis nauium quas ipse locauerit aut exercuerit. Item[y] mercedibus seruorum, quorum operæ per ipsum fuerint locatæ. nam si seruus non locatus mercedem vt domino prædoni retulit, non fiet accipiẽtis pecunia. Quòd[z] si vecturas nauium quas dominus locauerat, item pensiones insularum acceperit, ob indebitum ei tenebitur, qui nõ est liberatus soluendo. quod ergo dici solet, prædoni fructus posse condici, tunc locum habet, cum domini fructus fuerunt.

x acceperit.
y Item in
z Sed & si

De exceptione perpetua, & temporaria.

LVI. IDEM libro octauo Quæstionum

SVfficit ad causam indebiti, incertum esse temporaria sit an perpetua exceptionis defensio. Nam[A] si qui ne cõueniatur, donec Titius consul fiat paciscatur, quia potest Titio decedente perpetua fieri exceptio quæ ad tempus est, Titio consulatũ ineunte, summa ratione dicetur, quod interim soluitur repeti. vt enim pactũ quod in tempus certum collatum est, non magis inducit condictionẽ quàm si ex die[B] debitor soluit[C], ita prorsum defensio iuris quæ causam incertã habet, cõdictionis instar optinet.

A Nã si quis, Nam quis
B ex ea die
C soluisset.

Cui, & contra quem detur condictio.

LVII. IDEM libro tertio Responsorum

CVm indebitũ impuberis nomine tutor numerauit, impuberis condictio est. Creditor vt procuratori suo debitum redderetur mandauit: maiore pecunia soluta, procurator indebiti causa conuenietur. quòd si nominatim vt maior pecunia solueretur delegauit, indebiti cũ eo (qui) delegauit, erit actio. quæ nõ videtur perempta,[D] si frustra cum procuratore lis fuerit instituta.

D adempta.

Debitum conditionale repetitur, maximè cum deficit conditio.

LVIII. IDEM libro nono Responsorum

SEruo[E] manumisso fideicommissum ita reliquit, si ad libertatem ex testamento peruenerit: post[F] acceptam sine iudice pecuniam ingenuus pronuntiatus est: indebiti fideicommissi repetitio erit.

E Hic non est conditio impossibilis, quia natura existere non possit cuius demum nulla habetur ratio in testamẽtis. l 9. de condit. & demonstra.
F is post

De fideiussore, & reo.

LVIIII. IDEM libro secundo Definitionum.

SI[G] fideiussor iure liberatus soluerit errore[H] pecuniam, repetenti non oberit. si verò reus promittendi per errorem & ipse postea pecuniam soluerit, non repetet: cum prior solutio, quæ fuit irrita, naturale vinculum non dissoluit, nec ciuile, si reus promittendi tenebatur.

G Obserua obligationẽ dupl. & cõcurrere in eũdem, nẽpe naturalẽ & ciuilem. Nam hoc quæri solet apud interpretes l. si vnus, de pact.
H per errorẽ

An debitor post litem contestatam, aut absolutionem soluens repetat.

LX. PAVLVS libro tertio Quæstionum

IVlianus verum debitorem post litem contestatam manente adhuc iudicio negabat soluẽtem repetere posse: quia nec absolutus nec condemnatus repetere posset. licet enim absolutus sit, natura tamen debitor[I] permanet, similémq; esse ei dicit, qui ita promisit, siue nauis ex Asia venerit siue non venerit: quia ex vna causa alterius solutionis origo proficiscitur. Vbi autem quis quod purè debet, sub condicione nouandi animo promisit, plerique putant pendẽte nouatione solutum repetere[K] posse: quia ex qua obligatione soluat, adhuc incertum sit. idémque esse etiam[L] si diuersas personas ponas eandem pecuniam purè & sub condicione nouandi animo promisisse. sed hoc[M] dissimile est. in stipulatione enim pura & condicionali eundem debiturum certum est.

I debitorem manere:
K repeti
L ac si
M hîc dissimile

Quod amplius tutela solutum est creditoribus hereditariis minor adversus adeuntem creditorem non repetit, sed alii creditores.

LXI. SCAEVOLA libro quinto Responsorum

Tutores pupilli quibusdam creditoribus patris ex patrimonio paterno solverunt: sed postea non sufficientibus bonis pupillum abstinuerunt: quaeritur an quod amplius creditoribus per tutores pupilli solutum est, vel totum quod acceperunt, restituere debeant. respondi, si nihil dolo factum esset, tutori quidem vel pupillo non deberi, creditoribus autem aliis in id quod amplius sui debiti solutum est teneri.

LXII. MARCIANUS libro quarto Fideicommissorum

Fideicommissum in stipulatione deductum, tametsi non debitum fuisset, quia tamen a sciente fidei explendae causa promissum esset, debetur.

LXIII. GAIUS libro singulari de casibus

Neratius casum refert, ut quis id quod solverit repetere non possit: quasi debitum dederit, nec tamen liberetur. veluti si is, qui eum certum hominem deberet, statuliberum dederit. nam ideo eum non liberari, quod non in plenum stipulatoris hominem fecerit. nec tamen repetere eum posse, quod debitum dederit.

De obligatione naturali.

LXIIII. TRYPHONINUS libro septimo Disputationum

Si quod dominus servo debuit, manumisso solvit, quamvis existimans ei aliqua teneri actione, tamen repetere non poterit: quia naturale adgnovit debitum. ut enim libertas naturali iure continetur, & dominatio ex gentium iure introducta est, ita debiti vel non debiti ratio in condictione naturaliter intelligenda est.

Quibus ex causis repetitio detur.

LXV. PAULUS libro septimodecimo ad Plautium

In summa ut generaliter de repetitione tractemus, sciendum est dari aut ob transactionem, aut ob causam, aut propter conditionem, aut ob rem, aut indebitum: in quibus omnibus quaeritur de repetitione. Et quidem quod transactionis nomine datur, licet res nulla media fuerit, non repetitur. nam si lis fuit, hoc ipsum quod a lite disceditur, causa videtur esse. sin autem eadem calumnia detegitur, & transactio imperfecta est, repetitio dabitur. Id quoque quod ob causam datur, puta quod negotia mea adiuta ab eo putavi, licet non sit factum: quia donari volui, quamvis falso mihi persuaserim, repeti non posse. Sed agere per condictionem propter conditionem legati vel hereditatis, sive non sit mihi legatum, sive ademptum legatum, possum, ut repetam quod dedi: quoniam non contrahendi animo dederim. quia causa propter quam dedi non est secuta. Idem & si hereditatem adire nolui, vel non potui. non idem potest dici si servus meus sub conditione heres institutus sit, & ego dedero, deinde manumissus adierit. nam hoc casu secuta res est. Quod ob rem datur, ex bono & aequo habet repetitionem. veluti si dem tibi ut aliquid facias, nec feceris. Ei qui indebitum repetit, & fructus & partus restitui debet, deducta impensa. In frumento indebito soluto & bonitas est: & si consumpsit frumentum, pretium repetet. sic habitatione data pecuniam condicam. non quidem quanti locare potui, sed quanti tu conducturus fuisses. Si servum indebitum tibi dedi, eumque manumisisti, si sciens hoc fecisti, teneberis ad pretium eius. si nesciens, non teneberis. sed propter operas eius liberti, & ut hereditatem eius restituas. Indebitum est non tantum quod omnino non debetur, sed & quod alii debetur, si alii solvatur. aut si id quod alius debebat, alius quasi ipse debeat solvat.

LXVI. PAPINIANUS libro octavo Quaestionum

Haec condictio ex bono & aequo introducta quod alterius apud alterum sine causa deprehenditur, revocare consuevit.

Exemplum indebiti soluti.

LXVII. SCAEVOLA libro quinto Digestorum

Stichus testamento eius quem dominum suum arbitrabatur, libertate accepta, si decem annis ex die mortis annuos decem heredibus praestitisset, per octo annos praefinitam quantitatem ut iussus erat dedit: postmodum se ingenuum comperit, nec reliquorum annorum dedit: & pronuntiatus est ingenuus: quaesitum est an pecuniam quam heredibus dedit, ut indebitam datam repetere, & qua actione possit. respondit, si eam pecuniam dedit, quae neque ex operis suis, neque ex re eius cui bona fide serviebat, quaesita sit, posse repeti.

De tutore solvente.

Tutor creditori pupilli sui plus quam debebatur exsolvit: & tutelae iudicio pupillo non imputavit. quaero an repetitionem adversus creditorem haberet. respondit, habere.

Duobus idem debitum solventibus ultimo solventi repetitio competit.

Titius cum multos creditores haberet, in quibus & Seium, bona sua privatim facta venditione Maevio concessit, ut satis creditoribus faceret: sed Maevius soluit pecuniam Seio tamquam debitam quae iam a Titio fuerat soluta, quaesitum est, cum postea reperiantur apochae apud Titium debitorem partim solutae pecuniae, cui magis repetitio pecuniae indebitae solutae competit, Titio debitori, an Maevio, qui in rem suam procurator factus est. respondit secundum ea quae proponerentur, ei qui postea soluisset.

Idem quaesiit, an pactum, quod in pactionibus adscribi solet in hunc modum, EX HOC CONTRACTU NULLAM INTER SE CONTROVERSIAM AMPLIUS ESSE, impediat repetitionem. respondit, nihil proponi cur impediret.

Qui restituitur ne solvat, non potest solutum repetere.

Lucius Titius Gaio Seio minori annis vigintiquinque pecuniam certam credidit, & ab eo aliquantum usurarum nomine accepit: & et Gaii Seii minoris heres adversus Publium Maevium a praeside provinciae in integrum restitutus est, ne debitum hereditarium solveret: & nec quicquam de usuris eiusdem sortis, quas Seius minor annis vigintiquinque exsolveret, repetendis tractatum apud praesidem, aut ab eo est pronuntiatum. quaero, an usuras quas Gaius Seius minor annis vigintiquinque quoad viveret creditori exsolveret, heres eius repetere possit. respondit secundum ea quae proponerentur, condici id quod usurarum nomine defunctus soluisset non posse. Item quaero, si existimes repeti non posse, an ex alio debito heres retinere eas possit. respondit, ne hoc quidem.

DE CONDICTIONE SINE CAUSA. TIT. VII.

Causa huius actionis.

I. ULPIANUS libro quadragesimo tertio ad Sabinum

Est et haec species condictionis, si quis sine causa promiserit, vel si solverit quis indebitum. qui autem promisit sine causa, condicere quantitatem non potest quam non dedit: sed ipsam obligationem. Sed et si ob causam promisit, causa tamen secuta non est, dicendum est condictionem locum habere. Sive ab initio sine causa promissum est, sive fuit causa promittendi, quae finita est, vel secuta non est, dicendum est condictioni locum fore. Constat id demum posse condici alicui, quod vel non ex iusta causa ad eum pervenit, vel redit ad non iustam causam.

Exemplum rei datae sine causa.

II. IDEM libro trigesimo secundo ad Edictum

Si fullo vestimenta lavanda conduxerit, deinde amissis eis domino pretium ex locato conventus praestiterit, posteaque dominus invenerit vestimenta, qua actione debeat consequi pretium quod dedit? & ait Cassius, eum non solum ex conducto agere, verum condicere domino posse. ego puto ex conducto omnimodo eum habere actionem. an autem & condicere possit quaesitum est, quia non indebitum dedit. nisi forte, quasi sine causa datum, sic putamus condici posse. etenim vestimentis inventis quasi sine causa datum videtur.

De obligato sine causa.

III. IULIANUS libro octavo Digestorum

Qui sine causa obligantur, incerti condictione consequi possunt ut liberentur. nec refert, omnem quis obligationem sine causa suscipiat, an maiorem quam suscipere eum oportuerit, nisi quod alias condictione id agitur ut omni obligatione liberetur: alias ut exoneretur. veluti qui decem promisit. nam si quidem nullam causam promittendi habuit, incerti condictione consequitur ut tota stipulatio accepto fiat. at si cum quinque promittere deberet, decem promisit, incerti consequetur ut quinque liberetur.

IIII. AFRICANUS libro octavo Quaestionum

Nihil refert utrumne ab initio sine causa quid datum sit, an causa propter quam datum sit, secuta non sit.

Exemplum rei datae sine causa.

V. PAPINIANUS libro undecimo Quaestionum

Avunculo nuptura pecuniam in dotem dedit, neque nupsit: an eandem repetere possit quaesitum est. dixi, cum ob turpem causam dantis & accipientis pecunia numeretur, cessare condictionem. & in delicto pari potiorem esse possessorem. quam rationem fortassis aliquem secutum respondere, non habituram mulierem condictionem. sed recte defendi, non turpem causam in proposito, quam nullam fuisse: cum pecunia quae daretur, in dotem converti nequiret: non enim stupri, sed matrimonii gratia datam esse. Noverca privigno, nurus socero pecuniam dotis nomine dedit, neque nupsit. cessare condictio prima facie videtur: quoniam iure gentium incestum committitur. atquin vel magis in ea specie nulla causa dotis dandae fuit. condictio igitur competit.

LIBER

LIBER TERTIVS-DECIMVS

DE CONDICTIONE FVRTIVA.

Cui detur.

I. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum

IN[a] FVRTIVA re soli domino condictio competit.

Contra quem.

II. POMPONIVS libro sextodecimo ad Sabinum

COndictioni[b] ex causa furtiua & furiosi & infantes obligantur, cum heredes necessarij extiterint: quamuis cum eis agi non possit.

Quid veniat in hanc actionem.

III. PAVLVS libro nono ad Sabinum

SI condicatur seruus ex causa furtiua, id venire in condictionem[c] certum est, quod intersit agentis. veluti si heres sit institutus, & periculum subeat dominus hereditatis perdendæ. quod & Iulianus scribit. Item si mortuum hominem condicat, consecuturum ait pretium hereditatis.

Contra quem.

IIII. VLPIANVS libro quadragesimo primo ad Sabinum.

SI seruus vel filiusfamilias furtum commiserit, condicendum est domino[d] id quod ad eum peruenit. in residuum[e], noxæ seruum dominus dedere potest.

V. PAVLVS libro nono ad Sabinum

EX furtiua causa filiofamilias condici potest. numquam enim ea condictione alius quàm qui fecit tenetur, aut heres eius.

VI. VLPIANVS libro trigesimo octauo ad Edictum

PRoinde & si ope[f] consilio alicuius furtum factum sit, condictione non tenebitur: & si furti tenetur.

Discrimen condictionis & actionis furti.

VII. IDEM libro quadragesimo secundo ad Sabinum

SI pro[g] fure damnum decisum sit, condictionem non impediri verissimum[h] est: decisione enim furti quidem actio, non autem condictio tollitur. Furti actio pœnam petit legitimam, condictio rem ipsam. ea res facit vt neque furti actio per condictionem, neque condictio per furti actionem consumatur. is itaque cui furtum factum est, habet actionem furti, & condictionem, & vindicationem. habet & ad exhibendum actionem.

Contra heredem.

Condictio rei furtiuæ, quia rei habet persecutionem, heredem quoque furis obligat. nec tantum si viuat seruus furtiuus: sed etiam si decesserit. sed & si apud furis heredem diem suum obit seruus furtiuus, vel non apud ipsum, post mortem tamen furis, dicendum est condictionem aduersus heredem durare. Quæ in herede[i] diximus, eadem erunt & in ceteris successoribus.

Quid veniat in hanc actionem.

VIII. IDEM libro vicesimo septimo ad Edictum

IN re furtiua condictio ipsorum corporum competit. sed verum tamdiu quamdiu exstent: an vero & si desierint esse in rebus humanis? & si quidem optulit fur, sine dubio nulla erit condictio. si non optulit, durat condictio æstimationis[k] eius: corpus enim ipsum præstari non potest. Si ex causa furtiua res condicatur, cuius temporis æstimatio fiat, quæritur. placet tamen id tempus spectandum, quo res vmquam plurimi fuit. maxime cum deteriorem rem factam fur dando non liberatur: semper enim moram fur facere videtur. Nouissimè dicendum[l] est etiam fructus in hac † actione venire.

VIIII. IDEM libro trigesimo ad Edictum

IN condictione ex causa furtiua non pro parte, quæ peruenit, sed in solidum tenemur dum soli heredes sumus. pro parte autem heres, pro ea parte, pro qua heres est, tenetur.

Contra quem detur.

X. IDEM libro trigesimo octauo ad Edictum

SIue manifestus fur, siue nec manifestus sit, poterit ei condici. Ita demum autem manifestus fur condictione tenebitur, si deprehensa non fuerit à domino possessio eius. ceterum nemo furum condictione tenetur posteaquam dominus [possessionem] adprehendit. & ideo Iulianus vt procedat[m] in fure manifesto tractare de condictione, ita proponit: furem deprehensum, aut occidisse, aut fregisse, aut effudisse id quod interceperat[n]. Ei quoque, qui vi bonorum raptorum tenetur, condici posse Iulianus libro vicensimo secundo digestorum significat.

a In hanc materiam Gell. lib. 11. noct. att. c. 18. & Alexand. ab Alex. genial. dier. lib. 6 c. 10.
b Condictione
c condictione
d à domino
e residuum autem,
f ope & consilio
g pro furto. Parum refert utroque modo legas. sequor tamen Floren. cum vtrumque sensum habeat.
h certissimum
i haerede
k Aestimatio est ea obligatione post interitum. & ita accepia l. si seruum. §. pen. de ver. obl. l. promissor Stichi. 82. & 23. de usufr. rem. infra.
l sciendum
† hanc actionem
m procedat
n Ne dominum adprehendisse videatur, nec ob id condictio ei competat. Bart.

Cui detur.

Tamdiu autem condictioni locus erit, donec dominij facto dominium eius rei ab eo recedat. & ideo si eam rem alienaueris, condicere non poteris. Vnde Celsus libro duodecimo digestorum scribit, si rem furtiuam dominus purè legauerit furi, heredem ei[o] condicere non posse. Sed & si non ipsi furi, sed alij, idem dicendum est, cessare condictionem: quia dominium facto testatoris, id est, domini, discessit.

XI. PAVLVS libro trigesimo nono ad Edictum

SEd nec legatarius condicere potest. ei enim competit condictio, cui res subrepta est, vel heredi eius. sed vindicare rem legatam ab eo potest.

XII. VLPIANVS libro trigesimo octauo ad Edictum

ET ideo eleganter Marcellus definit libro septimo. ait enim, si res mihi subrepta, tua remaneat, condices. Sed & si dominium non tuo facto amiseris, æquè condices. In communi igitur re eleganter ait interesse, vtrum tu prouocasti communi diuidundo iudicio, an prouocatus es. vt si prouocasti communi diuidundo iudicio, amiseris condictionem. si prouocatus es, retineas. Neratius libris membranarum Aristonem existimasse refert, eum cui pignori res data sit, incerti condictione acturum, si ea subrepta est.

Quid veniat in hanc actionem.

XIII. PAVLVS libro trigesimo nono ad Edictum

EX[p] argento subrepto pocula facta condici posse Fulcinius ait. ergo in condictione poculorum etiam exlaturæ æstimatio fiet, quæ impensa furis[q] facta est. quemadmodum si infans subreptus adoleuerit, æstimatio fit adulescentis: quamuis cura & sumptibus furis creuerit.

Cui detur.

XIIII. IVLIANVS[r] libro vicensimo secundo Digestorum

SI seruus furtiuus sub condicione legatus fuerit, pendente ea heres condictionem habebit. & si lite contestata condicio exstiterit, absolutio sequi debebit perinde ac si idem seruus sub condicione liber esse iussus fuisset, & lite contestata condicio exstitisset. nam nec petitoris iam interest hominem recipere. &[s] res sine dolo malo furis eius esse desijt. Quòd si pendente condicione iudicaretur, iudex æstimare debebit quanti emptorem inueniret. Cauere autem ex hac actione petitor ei, cum quo agitur non debebit.

Quid petatur.

Boue subrepto & occiso, condictio & bouis & corij & carnis domino competit. scilicet si & corium & caro contrectata fuerunt. cornua quoque condicentur. Sed si dominus condictione bouis pretium consecutus fuerit, & postea aliquid eorum, de quibus supra dictum est, condicet, omnimodo exceptione summouetur. Contra si corium condixerit, & pretium eius consecutus, bouem condicet, offerente fure pretium bouis, detracto pretio corij, doli mali exceptione summouebitur. Idem iuris est vuis subreptis; nam & mustum & vinacia iure condici possunt.

Contra quem.

XV. CELSVS libro duodecimo Digestorum

QVod[t] ab alio seruus subripuit, eius nomine liber[v] furti tenetur[x]. condici autem ei non potest, nisi liber contrectauit.

Differentia huius actionis, & quarundam aliarum.

XVI. POMPONIVS libro trigesimo octauo ad Quintum Mucium

QVi[y] furtum admittit[z], vel re commodata, vel deposita vtendo, condictione quoque ex furtiua causa obstringitur. quæ differt ab actione commodati hoc[A], quòd etiam si sine dolo malo & culpa eius interierit res, condictione [tamen] tenetur. cùm in commodati actione non facilè vltra culpam, & in depositi [non] vltra dolum malum teneatur is, cum quo [depositi] agetur.

Oblatione & nouatione purgatur mora furis.

XVII. VLPIANVS libro decimo Quæstionum

PArui refert ad tollendam condictionem, offeratur seruus furtiuus, an in aliud nomen, aliúmque statum obligationis transferatur. nec me monet, præsens homo fuerit, necne. cùm mora, quæ cœperat[B] ex furto, veluti quadam delegatione finiatur.

Cui competit hæc actio.

XVIII. SCAEVOLA libro quarto Quæstionum

QVoniam furtum fit, cum quis indebitos nummos sciens acceperit, videndum, si procurator suos nummos soluat, an ipsi furtum fiat. & Pomponius epistularum libro octauo[C] ipsum condicere ait ex causa furtiua. sed & me condicere, si ratum habeam quod indebitum datum sit. sed altera condictione altera[D] tollitur.

o eius condicere
p Musse quoque ex aliena vua facto, locum habet hæc actio. l. si quis vxori. 52. §. si quis massam. de furt. modo qui mustum fecit, fecerit alienum esse si vua certa enim mustum pertinebit ad eum, qui dominus fuit vuarum. l. de eo. §. si quis. ad exhib.
q furis eius
r Vlpianus
s & hæc si ita
t Coniunge l. 67. de furt.
v liber factus
x Idem omnino rescriptum est à Gordiano l. licet. C. an seruus ex suo facto post manumiss. teneat.
y Coniunge l. quod 67. de furt.
z commisit.
A in hoc.
B quæ veniebat
C lib. 9. ipsum
D alterâ tolli.

Contra quem.

XVIII. PAVLVS libro tertio ad Neratium

IVlianus ex persona filiæ, quæ res amouit, dandam in patrem condictionem in peculium respondit.

Fur semper est in mora: & ideo ad eum semper spectat periculum interitus.

XX. TRYPHONINVS libro quintodecimo Disputationum

LIcet[a] fur paratus fuerit excipere condictioné, & per me steterit dum in rebus humanis res fuerat condicere eam, postea autem perempta est, tamen durare condictionem veteres voluerunt: quia videtur, qui primò inuito domino rem contrectauerit, semper in restituenda ea, quam nec debuit auferre, moram facere.

a Coniunge l. pen. de vi armat.

DE CONDICTIONE EX LEGE TIT. II.

PAVLVS libro secundo ad Plautium

SI OBLIGATIO lege noua introducta sit, nec cautum[b] eadem lege, quo genere actionis experiamur, ex lege agendum est.

b nec cautum sit

DE CONDICTIONE TRITICIARIA[c] TIT. III.

Cuius rei nomine detur hæc actio.

VLPIANVS libro vicesimo septimo ad Edictum

QVI CERTAM pecuniam numeratam petit, illa actione vtitur, SI CERTVM[d] PETATVR. qui autem alias res, per triticariam condictionem petet. & generaliter dicendum est eas[e] res per hanc actionem[f] peti, si quæ sint præter pecuniam numeratam: siue sint pondere, siue sint mensura constent: siue mobiles sint siue soli. quare fundum quoque per hanc actionem petimus, & si vectigalis sit. siue[g] ius stipulatus quis sit, veluti vsumfructum, vel seruitutem vtrorumque prædiorum.

Rem autem suam per hanc actionem nemo petet, nisi ex causis ex quibus potest. veluti ex causa furtiua, vel vi[h] mobili abrepta.

c triticaria, triticiana
d Quæ certi condictio erat, sic à iurisconsulto appellata est, quoniam sub edicto prætoris inscripto, si certum petetur, de ea tractatum fuit. Alc. lib. 2 parerg. c. vlt.
e omnes
f condictione
g sine etiam
h vel re mobili vi

II. IDEM libro octauodecimo ad Sabinum

SEd & ei, qui vi aliquem de fundo deiecit, posse fundum condici Sabinus scribit. & ita &[i] Celsus. sed ita, si dominus sit, qui deiectus condicat. ceterum si non sit, possessionem eum condicere Celsus ait.

i etiam

Tempus æstimationis ineundæ.

III. IDEM libro vicesimo septimo ad Edictum

IN hac actione si quæratur res quæ petita est, cuius temporis æstimationem recipiat, verius est quod Seruius ait, condemnationis tempus spectandum. si verò desierit esse in rebus humanis, mortis tempus[k], sed ΕΝ ΠΑΝΤΙ secundum Celsum erit spectandum. non enim debet nouissimum vitæ tempus æstimari: ne ad exiguũ pretium æstimatio redigatur in seruo fortè mortiferè vulnerato. in vtroque autem, si post moram deterior res facta sit, Marcellus scribit libro vicesimo, habendam æstimationem quanto deterior res facta sit. & ideo si quis post moram seruum eluscatũ dederit, nec liberari eum. quare ad tempus moræ in his erit reducenda æstimatio.

k Tempus mortis nõ debet spectari, vt ad inopinatam æstimationem res redigantur, sed potius quod bonũ æquumq; est æstimemus.

IIII. GAIVS libro nono ad Edictum prouinciale

SI merx[l] aliqua, quæ certo die dari debebat, petita sit. veluti vinum, oleum, frumentum, tanti litem æstimandam Cassius ait, quanti fuisset eo die quo dari debuit. si de die nihil conuenit, quanti tunc cum iudicium acciperetur. Idémque iuris in loco esse: vt primùm æstimatio sumatur eius loci, quo dari debuit. si de loco nihil conuenit, is locus spectetur, quo peteretur. quod & de ceteris rebus iuris est.

l res aliqua,

DE EO QVOD CERTO LOCO DARI OPORTET TIT. IIII.

Causa huius actionis.

GAIVS libro nono ad Edictum prouinciale

ALIO[m] loco quàm in quem sibi dari quisque stipulatus esset, non[n] videbatur agendi facultas competere. sed quia iniquũ erat, si promissor ad eum locum in quẽ daturum se promisisset numquam accederet, quòd vel data opera faceret, vel quia aliis locis necessariò distringeretur, non posse stipulatorem ad suum peruenire, ideo visum est vtilem actionem in eam rem comparare.

m Vtilem actionem hanc arbitrariã Caius vocat, quod à Prætore proposita sit adiuuandæ iuris ciuilis gratia. ea quæ non, nisi eo loco, quo promissum sit dari oportuit l. 1 & §. plus autem. infra de eo.
n nec videbatur

Officium iudicis.

II. VLPIANVS libro vicesimo septimo ad Edictum

ARbitraria actio vtriusque vtilitatem continet, tam actoris, quàm rei. quòd si rei interest, minoris fit pecuniæ condemnatio quàm intentatum est. aut[o] si actoris, maioris pecuniæ fiat. Hæc autem actio ex illa stipulatione venit, vbi stipulatus sum à te, Ephesi decem dari. Si quis Ephesi decem aut Capuæ hominem dari stipulatus experiatur, non debet detracto altero loco experiri: ne auferat loci vtilitatem reo.

o ac si actoris.

Electio in alternatione.

Scæuola libro quintodecimo quæstionum ait, non vtique ea quæ tacitè insunt stipulationibus, semper in rei esse potestate. sed quid debeat, esse in eius arbitrio: an debeat non esse. Et ideo cum[p] qui Stichũ aut Pamphilum promittit, eligere posse quod soluat, quamdiu ambo viuunt. ceterum vbi alter decessit, extingui eius electioné. ne sit in arbitrio eius an debeat, dum non vult viuũ præstare quem solum debet. Quare & in proposito eum, qui promisit Ephesi aut Capuæ, si fuerit in ipsius arbitrio vbi ab eo petatur, cóuenire non potuisse: semper enim alium locum electurũ. sic euenire, vt sit in ipsius arbitrio an debeat. quare putat posse ab eo peti altero loco & sine loci adiectione. damus igitur actori electionem petitionis. Et generaliter definit Scæuola petitorem electioné habere vbi petat. reum, vbi soluat. scilicet[q] ante petitionem. Proinde mixta, inquit, rerum alternatio locorũ alternationi, ex necessitate facit actoris electionem, & in rem[r] propter locum. alioquin tollis ei actionem, dum vis reseruare reo optionem. Si quis ita stipulatur, Ephesi & Capuæ, hoc ait[s], vt Ephesi partem, & Capuæ partem petat. Si quis insulam fieri stipuletur, & locum non adiiciat, non valet stipulatio. Qui ita stipulatur, Ephesi decem dari, si ante diem quàm Ephesum peruenire possit agat, perperã ante diem agi[t]. quia & Iulianus putat, diem tacitè huic stipulationi inesse. quare verũ puto quod Iulianus ait, eum qui Romæ stipulatur, hodie Carthagine dari, inutiliter[v] stipulari. Idem Iulianus tractat, an is qui Ephesi sibi aut Titio dari stipulatus est, si alibi Titio soluatur, nihilominus possit intẽdere, sibi dari oportere. & Iulianus scribit liberationem non contigisse. atque ideo posse peti quod interest. Marcellus autem & alias tractat, & apud Iulianũ notat posse dici, & si mihi alibi soluatur, liberationem contigisse, quamuis inuitus accipere non cogar. planè si non contigit liberatio, dicendum ait, superesse petitionem integræ summæ. quemadmodum si quis insulam alibi fecisset quàm vbi promiserat, in nihilum liberaretur. sed mihi videtur summæ solutio distare a fabrica insulæ. & ideo quod interest solum petendum.

q sed ante
r in re propter
s agit. vt
t diem agit.
v non vtiliter

Officium iudicis.

Nunc de officio iudicis huius actionis loquẽdum est: vtrum quantitati contractus debeat seruire, an vel excedere vel minuere quãtitatem debeat: vt si interfuisset rei, Ephesi potius soluere, quàm eo loci[x] quo cõueniebatur, ratio eius haberetur. Iulianus Labeonis opinionem secutus, etiam actoris habuit rationem: cuius interdum potuit interesse, Ephesi recipere[y]. itaque vtilitas quoque actoris veniet. quid enim si traiectitiam pecuniam dederit, Ephesi recepturus, vbi sub pœna debebat pecuniam, vel sub pignoribus? & distracta pignora sunt, vel pœna commissa mora[z] tua? vel fisco aliquid debebatur, & res stipulatoris vilissimo distracta est? in hanc arbitrariam quod interfuit veniet. & quidem vltra legitimum[A] modum vsurarum. quid[B] si merces solebat comparare? & an & lucri ratio habeatur, non solius damni? puto & lucri habendam rationem.

x loco quo
y potuit recipere.
z vel mortua animalia

Pretia rerum varia.

III. GAIVS libro nono ad Edictum prouinciale

IDeo in arbitrium iudicis refertur hæc actio, quia scimus quàm varia sint pretia rerum per singulas ciuitates regionésq;: maximè vini, olei, frumenti. pecuniarum quoque licet videatur vna & eadem potestas vbique esse, tamen aliis locis faciliùs, & leuibus vsuris inueniuntur, aliis difficiliùs, & grauibus vsuris.

IIII. VLPIANVS[C] libro vicesimo septimo ad Edictum

QVod si Ephesi petetur, ipsa sola summa petetur: nec amplius quid: nisi si quid esset stipulatus: vel si temporis vtilitas interuenit.

Officium iudicis.

Interdum iudex, qui ex hac actione cognoscit[D], cùm sit arbitraria, absoluere reum debet, cautione ab eo exacta de pecunia ibi soluenda vbi promissa est. quid enim si ibi vel oblata pecunia actori dicatur, vel deposita, vel ex facili soluenda? nonne debebit interdum absoluere? in summa æquitatem quoque ante oculos habere debet iudex, qui huic actioni addictus[E] est.

E additus

Differentia strictorum iudiciorum, & bonæ fidei.

V. PAVLVS libro vicesimo octauo ad Edictum

SI heres à testatore iussus sit certo loco quid dare, arbitraria actio competit.

VI. POMPONIVS libro vicesimo secundo ad Sabinum

AVt[a] mutua pecunia sic data fuerit, vt certo loco reddatur.

VII. PAVLVS libro vicesimo octauo ad Edictum

IN bonæ fidei iudiciis, etiam si in contrahendo conuenit vt certo loco quid præstetur, ex empto, vel vendito, vel depositi actio competit: non arbitraria actio. si tamen certo loco traditurum[b] se quis stipulatus sit, hac actione vtendum erit.

Fideiussor conuenitur hac actione, sed ob moram rei obligatio eius non augetur.

VIII. AFRICANVS libro tertio Quæstionum

CEntum[c] Capuæ dari stipulatus fideiussorem accepisti. ea pecunia ab eo similiter vt ab ipso promissore peti debebit. id est, vt si alibi quàm Capuæ petantur, arbitraria agi debeat: usque tanti æstimetur, quanti eius, vel actoris interfuerit eam summam Capuæ potius quàm alibi solui. nec oportebit, quòd fortè per reum steterit quo minus tota centum Capuæ soluerentur, obligationem fideiussoris augeri. neque enim hæc causa rectè comparatur obligationi vsurarum: ibi enim duæ stipulationes sunt, hic autem[d] vna pecuniæ creditæ est. Circa cuius executionem æstimationis ratio arbitrio iudicis committitur. cuiusque differentiæ manifestissimum argumentum esse puto, quòd si post moram factam pars pecuniæ soluta sit, & reliquum petatur, officium iudicis tale esse debeat, vt æstimet quanti actoris intersit, eam dumtaxat summam quæ petetur[a], Capuæ solutam esse.

VIIII. VLPIANVS libro quadragesimo septimo ad Sabinum

IS qui certo loco dare promittit, nullo alio loco quàm in quo promisit soluere inuito stipulatore potest.

Fideiussor acceptus actionis nomine, non tenetur ad id quod interest propter locum.

X. PAVLVS libro quarto Quæstionum

SI post moram factam quo minus Capuæ solueretur, cum arbitraria vellet agere, fideiussor acceptus sit eius actionis nomine, videamus[f] ne ea pecunia, quæ ex sententia iudicis accedere potest, nō debeatur: nec sit in obligatione. adeo vt nūc quoque forte soluta, vel[g] si Capuæ petatur, arbitrium iudicis cesset, nisi si quis dicat, si iudex centum & viginti condemnare debuerit, centum solutis ex vniuersitate, tam ex sorte quam ex pœna solutum videri. vt supersit petitio eius quod excedit sortem. & accedat pœna pro eadem quantitate. quod non puto admittendum. tanto magis, quòd creditor accipiendo pecuniam, etiam remisisse pœnam videtur.

DE PECVNIA CONSTITVTA TIT. V.

Interpretatio edicti.

I. VLPIANVS libro vicesimo septimo ad Edictum

HOc edicto prætor fauet naturali æquitati: qui constituta ex consensu facta custodit, quoniam graue est fidem fallere. Ait prætor, QVI PECVNIAM DEBITAM CONSTITVIT. QVI sic accipiendum est, QVAE VIRI nam & mulieres de constituta tenentur, si non intercesserint. De pupillo & si nihil sit expressum edicto, attamen sine tutoris auctoritate constituendo non obligatur. Sed si filiusfamilias constituerit, an teneatur quæritur. sed puto verum, & ipsum cōstituentem teneri, & patrem de peculio.

Constituere quid.

2 Eum qui inutiliter stipulatus est, cum[h] stipulari voluerit, non constitui sibi, dicendum est de constituta experiri non posse: quoniam non animo constituentis, sed promittentis factum sit. 3 An potest aliud constitui quam quod debetur, quæsitum est. sed cum iam placet rem pro re solui posse, nihil prohibet & aliud pro debito cōstitui. denique si quis centum debens, frumentum eiusdem pretij constituat, puto valere constitutum.

Debitum quod.

4 Debitum autem ex quacumque causa potest cōstitui. id est, ex quocúque contractu: siue certi, siue incerti. & si ex causa emptionis quis pretiū debeat, vel ex causa dotis, vel ex causa tutelæ, vel ex quocumque alio contractu.

5 Debitum autem vel natura[i] sufficit. sed & is qui honoraria actione, non iure ciuili obligatus est, constituendo tenetur: videtur enim debitum & quod iure honorario debetur. & ideo & pater & dominus de peculio obstricti si constituerint, tenebuntur vsque ad eam quantitatem, quæ tunc fuit in peculio cum constituebatur. ceterum si plus suo nomine constituit[k], non tenebitur[l] in id quod plus est.

II. IVLIANVS libro vndecimo Digestorum

QVod si filij nomine constituerit se decem soluturū, quamuis in peculio quinque fuerint, de constituta in decem tenebitur.

III. VLPIANVS libro vicesimo septimo ad Edictum

QVod si maritus plus constituit[m] ex dote quàm facere poterat, quia debitum cōstituerit, in solidum quidem tenetur: sed mulieri in quantū facere potest condemnatur. 1 Si quis autem constituerit quod iure ciuili debebat, iure prætorio non debebat, id est per exceptionem, an constituendo teneatur quæritur. & est verum, vt & Pomponius scribit, eum non teneri: quia debita iuribus[n] non est pecunia quæ constituta est. 2 Si is qui & iure ciuili & prætorio debebat, in diem sit obligatus, an cōstituendo teneatur? & Labeo ait teneri constitutum. quam sententiam & Pedius probat. & adijcit Labeo vel propter has potissimum pecunias quæ nondum peti possunt, constituta inducta. quam sententiam non inuitus probarem: habet enim vtilitatem vt ex die obligatus, cōstituendo se eadem die soluturum, teneatur.

IIII. PAVLVS libro vicesimo nono ad Edictum

SEd & si citeriore die constituat se soluturum, similiter tenetur.

V. VLPIANVS libro vicesimo septimo ad Edictum

EVm qui Ephesi promisit se soluturum, si constituat[o] alio loco se soluturum, teneri constat. Iulianus[n] legatum Romæ constituentem quod in prouincia acceperat, putat conueniri debere. quod & verum est. sed & si non cum Romæ esset, sed in prouincia adhuc, constituit se Romæ soluturum, denegatur in eum actio de cōstituta. 2 Quod exigimus, vt sit debitum quod constituitur, in rem exactum est. non vtique vt is cui constituitur, creditor sit. nam & quod ego debeo, tu constituendo teneberis. & quod tibi debetur, si mihi constituatur debetur. Iulianus quoque libro vndecimo scribit, Titius epistulā ad me talem emisit. Scripsi me secundum mandatum Seij, si quid tibi debitum adprobatum erit, me tibi cauturum: & soluturum sine controuersia. tenetur Titius de constituta pecunia. 3 Sed[p] si quis constituerit alium[q] soluturum, non se pro alio, non tenetur. & ita Pomponius libro octauo scribit. 4 Item si mihi constituas te soluturum, teneberis. quòd si mihi constitueris, Sempronio te soluturum, non teneberis.

Quomodo constituatur pecunia.

5 Iulianus libro vndecimo digestorū scribit, procuratori constitui posse. quod Pomponius ita interpretatur, si ipsi procuratori constituas te soluturum, non domino.

6 Item tutori pupilli constitui potest, & actori municipum, & curatori furiosi. sed & ipsi cōstituentes tenebuntur. 7 Si actori municipum, vel tutori pupilli, vel curatori furiosi vel adulescentis ita constituatur, MVNICIPIBVS SOLVI, vel PVPILLO, vel FVRIOSO, vel ADVLESCENTI, vtilitatis gratia puto dandam municipibus, vel pupillo, vel furioso, vel adulescenti vtilem actionem. 8 Seruo quoque constitui posse constat, & si seruo constituatur, domino solui vel ipsi seruo, qualemqualem seruum[r] domino adquirere obligationem.

VI. PAVLVS libro secundo Sententiarum

IDem est & si ei qui bona fide mihi seruit constitutum fuerit.

VII. VLPIANVS libro vicesimo septimo ad Edictum

SEd & si filiofamilias constituatur, valet constitutum. Si mihi aut Titio stipuler, Titio constitui suo nomine non posse Iulianus ait: quia nō habet petitionem, tametsi solui ei possit.

VIII. PAVLVS libro vicesimo nono ad Edictum

SI verò mihi aut Titio constitueris te soluturum, mihi competit actio. quòd si postea quam soli mihi te soluturum constituisti, solueris Titio, nihilo minus mihi teneberis[s].

VIIII. PAPINIANVS libro octauo Quæstionum

TItius tamen indebiti cōdictione tenebitur, vt quod ei perperam solutum est, ei qui soluit reddatur.

X. PAVLVS libro vicesimo nono ad Edictum

IDem est & si ex duobus reis stipulandi post[t] alteri constitutum, alteri postea solutō est: quia loco eius cui iam solutum est, habere debet is cui constituitur.

Debitum.

a Et si mutua

d tantum

m soluit

p Sed & si alio pro se soluturum

s domino fer mi. quia seruum domino acquirere qualemqualem obligationem.

t primo alteri

Debitum.

XI. VLPIANVS libro vicesimo septimo ad Edictum

HActenus igitur constitutum valet, si quod constituitur debitum sit, etiam si nullus apparet qui interim debeat: vtputa si ante aditam hereditatem debitoris, vel capto eo ab hostibus, constituat quis se soluturũ. nam & Pomponius scribit, valere constitutum: quoniam debita[a] pecunia constituta est. Si quis centum aureos debens, ducentos cõstituat, in centum tantummodo tenetur: quia ea pecunia debita est. ergo & si quis sortem[b] & vsuras quæ non debebantur constituit, tenebitur in sortem dumtaxat.

XII. PAVLVS libro vicesimonono ad Edictum

SEd & si decem debeantur, & decem & Stichũ constituat, potest dici decem tantummodo nomine teneri.

XIII. IDEM libro vicesimonono ad Edictum

SEd[c] si quis viginti debens, decem constituit se soluturum, tenebitur.

XIIII. VLPIANVS libro vicesimo septimo ad Edictum

QVi[d] autem constituit se soluturum, tenetur[e]: siue adiecit certam quantitatem, siue non.

Quomodo constituatur.

Si quis constituerit se pignus daturum, cum vtilitas pignorum irrepserit, debet etiã hoc constitutum admitti. Sed & si quis certam personam fideiussurã pro se constituerit, nihilo minus tenetur, vt Põponius scribit. quid tamen si ea persona nolit fideiubere? puto teneri eum, qui cõstituit: nisi aliud actum est. quid[f] si ante decesit[g] si mora interueniente, æquum est teneri eum, qui cõstituit, vel in id quod interest, vel vt aliam personam nõ minus idoneam fideiubentem præstet. si nulla mora interueniente, magis puto non teneri. Constituere autem & præsentes & absentes possumus: sicut pacisci. & per nuntium, & per nosmetipsos, & quibuscumque verbis.

XV. PAVLVS libro vicesimo nono ad Edictum

ET licet libera persona sit, per quam tibi constitui, nõ erit impedimentum quòd per liberam personam adquirimus: quia ministerium tantummodo hoc casu præstare videtur.

XVI. VLPIANVS libro vicesimo septimo ad Edictum

SI[g] duo quasi duo rei constituerimus, vel cum altero agi poteris in solidum. Sed & certo loco & tempore constituere quis potest. nec solùm eo loco[h] posse eum petere vbi ei constitutum est: sed exemplo arbitrariæ actionis vbique potest.

Alterum caput edicti.

Ait prætor, SI APPARBAT EVM QVI CONSTITVIT, NEQVE SOLVISSE, NEQVE FECISSE, NEQVE PER ACTOREM STETISSE QVO MINVS FIERET QVOD CONSTITVTVM EST. Ergo si non stetit per actorem, tenet actio: etiã si per rerum naturam stetit. sed magis dicendum est, subueniri reo debere. Hæc autem verba prætoris, NEQVE FECISSE REVM QVOD CONSTITVIT, vtrum ad tempus constituti pertinent, an verò vsque ad litis contestationem trahimus, dubitari potest. & puto ad tempus constituti.

XVII. PAVLVS libro vicesimo nono ad Edictum

SEd & si alia die offerat, nec actor accipere voluit, nec vlla causa iusta fuit nõ accipiendi, æquum est succurri reo aut exceptione aut iusta interpretatione: vt factum actoris vsque ad tempus iudicij ipsi noceat: vt illa verba NEQVE FECISSET[k] hoc significent, vt neque in diẽ in quem constituit fecerit, neque postea.

XVIII. VLPIANVS libro vicesimo septimo ad Edictum

ITem illa verba prætoris, NEQVE PER ACTOREM STETISSE, eandem recipiunt dubitationem. & Pomponius dubitat, si fortè ad diem constitutus per actorem non steterit, ante[l] steterit, vel postea. & puto & hæc ad diem constituti referẽda. proinde si valetudine impeditus, aut vi, aut tempestate petitor non venit, ipsi nocere Pomponius scribit. Quod adijcitur, EAMQVE PECVNIAM CVM CONSTITVEBATVR DEBITAM FVISSE, interpretationem pleniorem exigit. nã primum illud effiçit, vt si quid tunc debitum fuit cũ constitueretur, nunc non sit, nihilo minus teneat constitutũ: quia retrorsum se actio refert. proinde[m] temporali actione obligatum constituendo, Celsus & Iulianus scribunt teneri debere: licet post constitutũ dies temporalis actionis exierit. quare & si post tempus obligationis se soluturum cõstituerit, adhuc idem Iulianus putat: quoniam eo tempore constituit quo erat obligatio[n], licet in id tẽpus quo non tenebatur[o]. Et re autem est hic subiungere, vtrum pœnam cõtineat hæc actio, an rei persecutionem, & magis est, vt etiam Marcellus putat, vt rei[p] sit persecutio. Veteri fuit dubitatio, an qui hac actione egit, sortis obligationem cõsumat, & tutius est dicere, solutione potius ex hac actione facta liberationem contingere, nõ litis contestatione: quoniam solutio ad vtramque obligationem proficit.

Debitum.

XVIIII. PAVLVS libro vicesimo nono ad Edictum

ID quod sub cõditione debetur, siue purè siue certo die constituatur, eadẽ conditione suspenditur: vt existente conditione, teneatur. deficiente, vtraque actio depereat. sed is qui purè debet, si sub conditione constituat, inquit Pomponius, in hunc vtilem actionem esse. Si pater vel dominus constituerit se soluturum quod fuit in peculio, nõ minueretur peculium eo[q] quòd ex ea causa obstrictus esse cœperit. & licet interierit peculiũ, nõ tamẽ liberatur.

XX. IDEM libro quarto ad Plautium

NEc enim quod crescit peculium, aut decrescit, pertinet ad constitutoriam actionem.

XXI. IDEM libro vicesimo nono ad Edictum

PRomissor Stichi post morã ab eo factam mortuo Sticho, si cõstitueris se pretium eius soluturum, tenetur. Si sine die constituas, potest quidem dici te non teneri, licet verba edicti latè pateant. alioquin & confestim agi tecum poterit, si statim vt constituisti non soluas. sed modicum tempus statuendum est, nõ minus decem dierum, vt exactio celebretur.

Differentia satisdationis, & satisfactionis.

Constituto satis non facit qui soluturum se constituit si[r] offerat satisfactionem[s]. Si quis autem constituat se satisdaturum, fideiussorem[t] vel pignora det, non tenetur: quia nihil interest[v] quemadmodum satisfaciat.

XXII. IDEM libro tertio Breuium

SI[x] post constitutam tibi pecuniam, hereditatem ex senatusconsulto Trebelliano restitueris, quoniam sortis petitionem transtulisti ad alium, deneganda est tibi pecuniæ constitutæ actio. idem est in hereditatis possessore post euictam hereditatem. sed magis est vt fideicommissario, vel ei qui vicit[y], decernenda esset actio.

Debitum.

XXIII. IVLIANVS libro vndecimo Digestorum

PRomissor hominis homine mortuo, cum per eum staret quo minus traderetur, & si hominem daturum se constituerit, de constituta pecunia tenebitur, vt pretium eius soluat.

Quomodo contrahatur hac obligatio.

XXIIII. MARCELLVS libro singulari Responsorum

TItius Seio epistulam emisit in hæc verba. Remanserunt apud me quinquaginta ex credito tuo ex contractu pupillorum meorum, quos tibi reddere debebo[z] Idibus Maiis probos. quòd si ad diem suprascriptum non dedero, tũc dare debebo vsuras tot. quæro an Lucius Titius in locum pupillorum hac[A] cautione reus successerit. Marcellus respondit, si intercessisset stipulatio, successisse. Item quæro, an si non successisset, de constituta teneatur. Marcellus respõdit, in sortem teneri. est enim humanior & vtilior ista interpretatio.

De alternatione.

XXV. PAPINIANVS libro octauo Quæstionum

ILlud aut illud debuit, & cõstituit alterum. an vel alterum quod non constituit soluere posit, quæsitum est. dixi non esse audiendum, si velit hodie fidem constitutæ rei frangere.

Iusiurandum.

Si iureiurando delato deberi tibi iuraueris, cũ habeas eo nomine actionem, rectè de constituta agis. sed & si nõ vltro detulero iusiurandum, sed referendi necessitate cõpulsus id fecero, quia nemo dubitat modestius facere qui referat, quàm vt ipse iuret, nulla distinctio adhibetur: tametsi ob tuam facilitatem ad meam verecundiam subsecuta sit referendi necessitas.

Quid fiat constitutum.

XXVI. SCAEVOLA libro primo Responsorum

QVidam ad creditorem literas eiusmodi fecit. Decẽ, quæ Lucius Titius ex arca tua mutua acceperat, salua ratione vsurarũ, habes penes me domine. respondit secundum ea quæ proponerentur, actione de constituta pecunia eum teneri.

XXVII. VLPIANVS libro quartodecimo ad Edictum

VTrum præsente debitore an absente cõstituat quis, parui refert. hoc amplius etiam inuito[B] constituere eum[C] posse Pomponius libro trigensimo quarto scribit. vnde falsam putat opinionem Labeonis existimantis si postquam qui constituit pro alio, dominus ei denuntiet ne soluat, in factum exceptionem dandam. nec immeritò Pomponius: nam cum semel sit obligatus qui constituit, factum debitoris non debet eum excusare.

Effectus

[a] debita ea
[b] sortem debitam
[c] Sed & si
[d] Hinc apparet hoc iure, pecunia cõstituta posse et non debitum
[h] eo loco
[i] stetisse
[k] fecisse
[l] an antè steterit.
[m] proinde & temporali
[n] obligatus.
[o] tenebitur.
[p] vt rei persecutionem
[q] ex quo
[r] scilicet si offerat
[s] satisdationem.
[t] & fideiussorem
[v] interest
[y] vicit.
[z] debeo
[A] ad cautionem
[B] Inuito eo
[C] quem posse

Effectus constituti.

XXVIII. GAIVS libro quarto ad Edictum prouinciale

VBi quis pro alio cōstituit se soluturum, adhuc is pro quo constituit, obligatus manet.

Debitum.

XXVIIII. PAVLVS libro vicesimo quarto ad Edictum

QVi iniuriarum vel furti vel vi bonorum raptorum tenetur actione, constituendo[a], tenetur.

XXX. IDEM libro secundo Sententiarum

SI quis duobus pecuniam constituerit, tibi aut Titio, & si stricto iure propria actioni[b] pecuniæ constitutæ manet obligatus, etiam si Titio soluerit, tamen per exceptionem adiuuatur.

Error constituentis.

XXXI. SCAEVOLA libro quinto Digestorum

LVcius Titius Seiorum debitor decessit: hi persuaserunt Publio[c] Mæuio quòd hereditas ad eum pertineret: & fecerunt vt epistulam[d] in eos exponat, debitorem sese esse, quasi heredem patrui sui confitentem. qui & addidit epistulę suę, quòd in rationes suas eadē pecunia peruenit. quæsitum est, cum ad Publium Mæuium ex hereditate Lucii Titii nihil peruenerit, an ex scriptura proposita de constituta pecunia conueniri possit. & an doli exceptione vti possit. respondit nec ciuilem eo nomine actionē competere, sed nec de constituta[e], secundum ea quæ proponerentur. idem quęsiit, vsurarum nomine quod ex causa suprascripta datum sit, an repeti possit. respondit secundum ea quæ proponerentur, posse.

COMMODATI VEL CONTRA

TIT. VI.

VLPIANVS libro vicesimooctauo ad Edictum

AIt Prætor, QVOD QVIS COMMODASSE DICETVR, DE EO IVDICIVM DABO. huius edicti interpretatio non est difficilis. vnum solummodo notandum: quòd qui edictum concepit, commodati fecit mentionem, cum Pacuuius[f] vtendi fecit mentionem. Inter commodatum autem & vtendum datum Labeo quidem ait tantum interesse, quantum inter genus & speciem. commodari enim rem mobilem, non etiam soli: vtendam dari etiam soli. sed, vt apparet, propriè cōmodata res dicitur & quæ soli est. idque & Cassius existimat. Viuianus amplius etiam habitationem commodari posse ait.

Contra quem detur hæc actio.

1 Impuberes commodati actione non tenentur: quoniā nec constitit cōmodatū in pupilli persona sine tutoris auctoritate. vsq; adeo, vt etiā si pubes factus dolū aut culpā admiserit, hac actione nō tenetur[g]: qa ab initio nō cōstitit.

II. PAVLVS libro vicesimonono ad Edictum

NEc in furiosum commodati actio danda est. sed ad exhibendum aduersus eos dabitur, vt res exhibita vindicetur.

III. VLPIANVS libro vicesimooctauo ad Edictum

SEd mihi videtur, si locupletior pupillus factus sit, dandam vtilem commodati actionem secundum Diui Pii rescriptum.

Quod veniat in hanc actionem.

1 Si reddita quidem sit res commodata, sed deterior reddita[h], nō videtur reddita: quę deterior facta redditur, si nisi quid interest præstetur: propriè enim dicitur res non reddita, quæ deterior redditur.

Differentia strictorum & bonæ fidei iudiciorum.

2 In hac actione, sicut in ceteris bonæ fidei iudiciis, similiter in litem iurabitur: & rei iudicandæ[i] tempus, quāti res sit, obseruatur[k], quamuis in strictis, litis contestatæ tempus spectetur. Heres eius qui cōmodatū accepit, pro ea parte qua heres est conuenitur: nisi fortè habuit facultatē totius rei restituendæ, nec faciat. tunc enim condemnatur in solidum: quasi hoc boni iudicis arbitrio conueniat[m].

Contra quem datur.

4 Si filiofamilias seruoue commodatum sit, dumtaxat de peculio agendum erit. cū filio autem familias ipso &[n] directò quis poterit. Sed & si ancillæ vel filiæfamilias cōmodauerit, dumtaxat de peculio erit agendum. Sed non tantum ex causa doli earum personarum pater vel dominus condemnetur[o], sed & ipsius quoque domini vel patris fraus dumtaxat venit: vt Iulianus libro vndecimo circa pigneraticiam actionem distinguit.

Quod commodetur.

6 Non potest commodari id quod vsu consumitur: nisi fortè ad pompam vel ostentationem quis accipiat.

IIII. GAIVS libro primo de verborum obligationibus

SAepe etiam ad hoc commodantur pecuniæ, vt dicis[p] gratia numerationis loco intercedant.

V. VLPIANVS libro vicesimo octauo ad Edictum

SI vt certo loco vel tempore reddatur cōmodatum conuenit, officio iudicis inest vt rationem loci vel temporis habeat. Si quis hac actione egerit, & oblatā litis æstimationem susceperit, rem offerentis facit.

Distractio veteris de dolo & culpa.

2 Nunc videndū est quid veniat in commodati actione: vtrum dolus, an & culpa, an verò & omne periculum. & quidem in contractibus interdū dolum solum, interdum & culpam præstamus, dolum, in deposito. nam quia nulla vtilitas eius versatur apud quem deponitur, meritò dolus præstatur solus. nisi forte & merces accessit: tunc enim, vt est & constitutū, etiam culpa exhibetur. aut si hoc ab initio cōuenit, vt & culpam & periculū præstet is penes quē deponitur. Sed vbi vtriusq; vtilitas vertitur, vt in empto, vt in locato, vt in dote, vt in pignore, vt in societate: 3 & dolus & culpa præstatur. Commodatū autem plerūque solam vtilitatem continet eius cui cōmodatur. & ideo verior est Quinti Mucii sententia existimātis & culpam præstandam, & diligentiam: & si forte res æstimata data sit, omne periculum pręstandum ab eo qui æstimationem 4 se præstaturum recepit. Quod verò senectute contigit, vel morbo, vel vi latronum ereptū est, aut quid simile accidit, dicendum est, nihil eorum esse imputandū ei qui commodatum accepit: nisi aliqua culpa interueniat. proinde & si incendio, vel ruina aliquid contigit, vel aliquid damnum fatale, non tenebitur. nisi forte cum possit res commodatas saluas facere, suas prętulit. Custodiā planè commodatæ rei etiam diligentem debet præstare. Sed an etiā hominis cōmodati custodia pręstetur, apud veteres dubitatum est. nam interdum & hominis custodia præstanda est: si vinctus cōmodatus est: vel[q] eius ætatis, vt custodia indigeret. certe si hoc actū est, vt[r] custodiam is qui rogauit præstet, dicendum erit præstare. Sed interdum & mortis damnum ad eum qui commodatum rogauit pertinet: nam si tibi equum commodauero vt ad villam adduceres, tu ad bellum duxeris, commodati teneberis. idem erit & in homine. Planè si sic commodaui vt ad bellum duceres, meum erit periculum. nam & si seruum tibi tectorem commodauero, & de machina ceciderit, periculum meum esse Namusa[s] ait. sed ego ita hoc verum puto, si tibi commodaui vt & in machina[t] operaretur. ceterū si vt de plano opus faceret, tu eum imposuisti in machina, aut si machinæ culpa factum minus diligenter, non ab ipso ligatæ, vel funium perticarúmque vetustate, dico periculū, quod culpa cōtigit rogantem commodatum, ipsum præstare debere. nam & Mela scripsit, si seruus lapidario commodatus sub machina perierit, teneri fabrum commodati, qui 6 neglegentius machinam colligauit. Quinimmo & qui alias re commodata vtitur, nō solùm commodati, verum furti quoque tenetur, vt Iulianus libro vndecimo digestorum scripsit. denique[v] ait, si tibi codicem commodauero, & in eo chirographum[x] debitorem tuum cauere feceris, egóque hoc interleuero, si quidem ad hoc tibi cōmodauero vt caueretur tibi in eo, teneri me tibi cōtrario iudicio. si minus, neque me certiorasti ibi chirographum esse scriptum, etiam teneri tu mihi, inquit, commodati. immo, ait, etiam furti: quoniam aliter re commodata vsus es. quemadmodum qui equo, inquit, vel vestimento aliter 7 quam commodatum est vtitur, furti tenetur. Vsque adeo autem diligentia in re commodata præstanda est, vt etiam in ea quæ sequitur rem commodatam, præstari debeat. vtputa equam tibi commodaui, quam pullus comitabatur: etiam pulli te custodiam præstare[y] debere veteres responderunt. Interdum planè dolum solum in re commodata qui rogauit præstabit. vtputa si quis ita conuenit: vel si sua dumtaxat causa commodauit, sponsæ fortè suæ, vel vxori, quo honestius culta ad se duceretur: vel si quis ludos edens[z] prætor[A] scænicis commodauit, vel ipsi prætori quis vltro[B] commodauit.

De re data, vt pignori detur.

9 Nunc videndum in quibus speciebus commodati actio locum habeat. & est apud veteres de huiusmodi speciebus dubitatum. Rem tibi dedi vt creditori tuo pignori dares: dedisti. non repignoras vt mihi reddas. Labeo ait, commodati actionem locum habere. quod ego puto verum esse, nisi merces interuenit: tunc enim vel in factum, vel ex locato[C] conducto agendum erit. Planè si ego pro te rem pignori dedero tua voluntate, mandati erit actio. Idem Labeo rectè dicit, si à me culpa absit repignerandi, creditor autem nolit reddere pignus, competere tibi ad hoc dumtaxat commodati, vt tibi actiones aduersus eum præstem. Abesse autem culpa à me videtur, siue iam solui pecuniam, siue soluere sum paratus. Sumptum

planè

planè litis, ceteráque æquum est eum agnoscere, qui commodatum accepit.

De periculo.

10 Si me rogaueris vt seruum tibi cum lance commodarem, & seruus lancem perdiderit, Cartilius ait periculum ad te respicere: nam & lancem videri commodatam. quare culpam in eam quoque præstandam. planè si seruus cum ea fugerit, eum qui commodatum accepit, non teneri: nisi

11 fugæ præstitit culpam. Si de me petisses vt triclinium tibi sternerem, & argentum ad ministerium præberem, & fecero: deinde petisses vt idem sequenti die facerem, & a cum commodè argentum domi[a] referre non possem, ibi b hoc reliquero[b], & perierit: qua actione agi possit, & cuius esset periculum? Labeo de periculo scripsit multum interesse, custodem posui an non. si posui, ad me periculum spectare. si minus, ad eum penes quem relictũ est. ego puto commodati quidem agendum. verùm custodiam eum præstare debere, penes quẽ res relictæ sunt: nisi aliud nominatim conuenit.

a domum
b reliquero.

De re duobus commodata.

12 Si duobus vehiculum commodatum sit vel locatum simul, Celsus filius scripsit libro sexto digestorũ, quæri posse, vtrum vnusquisque eorum in solidum, an pro parte teneatur. & ait, duorum quidem in solidum dominium vel possessionem esse non posse. nec quemquam partis corporis dominum esse: sed totius corporis pro indiuiso pro parte dominium habere. vsum autem balinei quidẽ, vel porticus, vel campi vniuscuiusque in solidum esse. neque enim minus me vti, quòd & alius vteretur, verum in vehiculo commodato vel locato, pro parte quidẽ effectu me vsum habere, quia non omnia loca vehiculi teneam. sed esse verius ait, & dolum & culpam & diligentiam & custodiam c in totum me præstare debere. quare duo[c] quodammodo rei habebuntur. & si alter conuentus præstiterit, liberauit alterum. & ambobus competit furti actio.

c Quia in totũ singuli vtuntur, non pro parte totum pro indiuiso, si qui deberet seruitutem prædialem, in solidũ tenentur quasi duo rei. licet hic actum non sit, vt in duobus reis stipulandi fit de duob. reis sed ex natura rei commodati, tenent. l. 4 furti si seruitus vendit.

VI. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum

d VT[d] alterutro agente, alterius actio cõtra furem mi-
e tatur[e].

d & alterutro
e tollitur.
f Sed & si

VII. VLPIANVS libro vicensimo octauo ad Edictum

VNde quæritur, si alter furti egerit, an ipse solus debeat commodati conueniri. & ait Celsus, si alter cõueniatur qui furti non egit, & paratus sit periculo suo cõueniri alterum qui furti agendo lucrum sensit ex re com-
f modata, debere eum audiri, & absolui. Sed[f] si legis Aquiliæ aduersus socium eius habuit commodator actionem, videndum erit ne cedere debeat si fortè damnum dedit alter, quod hic qui conuenitur, commodati actione sarcire compellitur. nam & si aduersus ipsum habuit Aquiliæ actionem commodator, æquissimum est, vt commodati agendo, remittat actionem. nisi fortè quis dixerit, agẽdo eum e lege Aquilia, hoc minus consecuturũ quàm ex causa commodati consecutus est. quod videtur habere rationem.

Effectus commodati.

VIII. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum

REr commodatæ & possessionem & proprietatem retinemus.

VIIII. VLPIANVS libro secundo ad Edictum

g NEmo[g] enim commodando rem facit eius cui commodat.

g Coniunge L. nõ solet. loca.

Quid veniat in hanc actionem.

X. IDEM libro vicensimonono ad Sabinum

EVm qui rem commodatam accepit, si in eam rem vsus est in quam accepit, nihil præstare, si eam in nulla parte culpa sua deteriorem fecit, verũ est. nam si culpa eius
1 fecit deteriorem tenebitur. Si rem inspectori dedi, an si-
h milis sit ei cui commodata res est, quæritur. & si[h] quidem mea causa dedi, dum volo pretium exquirere, dolum mihi tantùm præstabit. si sui, & custodiam. & ideo furti habebit actionem. Sed & si dum refertur periit, si quidẽ ego mãdaueram per quem remitteret, periculum meum erit. si verò ipse cui voluit commisit, æque culpam mihi præsta-
i bit, si sui[i] causa accepit.

h & si sua etiã
i sua causa

XI. PAVLVS libro quinto ad Sabinum

QVi non tam idoneum hominem elegerit, vt rectè id perferri possit.

XII. VLPIANVS libro vicensimonono ad Sabinum

2 SI mei[k] causa, dolum tantum. Cõmodatam rem mis-
k sus qui repeteret, cum recepisset, aufugit. si dominus ei dari iusserat, domino perit. si commonendi causa miserat
l vt referretur res commodata, ei qui commodatus[l] est.

k mea causa
l Id est, qui commodato accepit. Eadem significatione qua mutuatus, id est, qui mutuo accepit, dicitur, cui commodata est.

Cautio indicenda.

XIII. POMPONIVS libro vndecimo ad Sabinum

IS qui commodatum accepit, si nõ apparentis rei nomine commodati condemnetur, cauendum ei est, vt reper-
1 tam dominus ei præstet. Si quem quæstum fecit is[m] qui
m experiendum quid accepit, veluti si iumenta fuerint, eáque locata sint, id ipsum præstabit is qui experiendum dedit. neque enim ante eam rem quæstui cuique esse oportet, priusquam periculo eius sit.

m si is qui

Tacita obligatio extra id quod agitur.

2 Si libero homini qui mihi bona fide seruiebat, quasi seruo rem commodauero, videamus an habeam commoda-
n ti actionem. nam & Celsus filius aiebat, si iussissem eum[n] aliquid facere, vel mandati cum eo vel præscriptis verbis experiri me posse. idem ergo & in commodato erit dicendum. nec obstat quòd nõ hac mente cum eo qui liber bona fide nobis seruiret contraheremus, quasi eum obligatum habituri: plerumque enim id accidit, vt extra id quod ageretur, tacita obligatio nascatur. veluti cum per errorẽ indebitum soluendi causa datur.

n vt aliquid

Concursus actionum.

XIIII. VLPIANVS libro quadragensimo octauo ad Sabinum

SI seruus meus rem meam tibi scienti nolle me tibi cõmodari commodauerit, & commodati & furti nascitur actio, & præterea condictio ex causa furtiua.

De re aliena.

XV. PAVLVS libro vicensimo nono ad Edictum

COmmodare possumus etiam alienam rem quam possidemus: tametsi scientes alienam possidemus.

XVI. MARCELLVS libro quinto Digestorum

o ITaque &[o] si fur vel prædo commodauerit, habebit commodati actionem.

o vel si

XVII. PAVLVS libro vicensimo nono ad Edictum

IN commodato: hæc pactio, ne dolus præstetur, rata non est.

Contraria actio.

1 Contraria commodati actio etiam sine principali moueri potest. sicut & ceteræ quæ dicuntur contrariæ.

De herede.

2 Si ex facto heredis agatur cõmodati, in solidũ condemnatur, licet ex parte heres est.

Mutua actio.

3 Sicut autem voluntatis & officii magis quàm necessitatis est commodare, ita modum cõmodati finémque præscribere, eius est qui beneficiũ tribuit. cũ autem id fecit, id est postquam cõmodauit, tunc finem præscribere, & retro agere, atque intempestiuè vsum cõmodatæ rei auferre, nõ officium tantùm impedit: sed & suscepta obligatio inter dandum accipiẽdúmque geritur enim negotium inuicem. & ideo inuicem propositæ sunt actiones, vt appareat quod principio beneficii ac nudæ voluntatis fuerat, conuerti in mutuas præstationes, actionésque ciuiles. vt accidit in eo qui absentis negotia gerere inchoauit: neque enim impunè peritura deseret: suscepisset enim fortassis alius, si is non cœpisset. voluntatis est enim suscipere mandatũ, necessitatis consummare. Igitur si pugillares mihi cõmodasti vt debitor mihi caueret, nõ rectè facies importunè repetendo: nam si negasses, vel emissem vel testes adhibuissem. idémque est si ad fulciendã insulã tigna cõmodasti,
p deinde protraxisti[p]: aut etiam sciens vitiosa cõmodaueris. adiuuari quippe nos, non decipi beneficio oportet. ex quibus causis etiã contrariũ iudicium vtile esse dicendum est.

p subtraxisti.

Singularum rerum petitio.

4 Duabus rebus commodatis, rectè de altera commodati agi posse Viuianus scripsit. quod ita videri verum, si separatæ sint, Pomponius scripsit. nam eum qui carrucham, puta, vel lecticam commodauit, non rectè acturum de singulis partibus.

Contraria actio.

5 Rem commodatam perdidi, & pro ea pretium dedi: de-
q inde res in potestate[q] tua venit. Labeo ait contrario iudicio aut rem mihi præstare te debere, aut quod à me accepisti reddere.

q in potestatẽ

De periculo rei commodatæ.

XVIII. GAIVS libro nono ad Edictum prouinciale

IN rebus cõmodatis talis diligentia præstanda est, qualem quisque diligentissimus paterfamilias suis rebus
r adhibet. ita vt tantum[r] eos casus nõ præstet, quibus resisti
s non possit. veluti mortis[s] seruorũ, quæ sine dolo & culpa eius accidunt, latronũ hostiumve incursus, piratarum insidias, naufragium, incendiũ, fugas seruorũ qui custodiri non solent. quod autẽ de latronibus, & piratis, & naufragio diximus, ita scilicet accipiemus, si in hoc cõmodata sit alicui res, vt eã rem peregre secũ ferat. alioquin si cui ideo argentum commodauerim, quòd is amicos ad cenã inuitaturum se diceret, & id peregre secũ portauerit, sine vlla dubitatione etiam piratarũ, & latronum, & naufragii casum præstare debet. hæc ita, si dumtaxat accipiẽtis gratia commodata sit res. at si vtriusque, veluti si commune amicum ad cenam inuitauerimus, tuque eius rei curam suscepisses,

r tamen. sine legas tantũ, siue tamen, non multum refert. vtrumque enim particula vim habet concessiuam.
s mortes

pisses, & ego tibi argentum commodauerim, scriptũ quidem apud quosdã inuenio, quasi dolum tantùm præstare debeas. sed videndũ est, ne & culpa præstanda sit. vt ita culpę fiat æstimatio, sicut in rebus pignori datis, & dotalibus æstimari solet. Siue autem pignus, siue commodata res, siue deposita deterior ab eo qui acceperit facta sit, non solùm istæ sunt actiones, de quibus loquimur: verumetiã legis Aquiliæ. sed si qua earum actum fuerit, aliæ tolluntur.

Contraria actio.

Possunt iustæ causæ interuenire, ex quibus cũ eo qui commodasset agi deberet. veluti de impensis in valetudinẽ serui factis. quæ've post fugã requirendi reducendique eius causa factæ essent. nam cibariorum impensæ naturali scilicet[a] ratione ad eum pertinent qui vtendũ accepisset. Sed & id quod de impensis valetudinis aut fugæ diximus, ad maiores impensas pertinere debet: modica enim impẽdia verius est vt sicuti ciVariorũ ad eundem pertineant. Item qui sciens vasa vitiosa cõmodauit, si ibi infusum vinũ, vel oleum corruptum, effusumve est, condemnãdus eo nomine est. Quod[b] autẽ contrario iudicio cõsequi quisque potest, id etiã recto iudicio, quo cum eo agitur, potest saluũ habere iure pensationis. sed fieri potest, vt amplius esset quod inuicẽ aliquem cõsequi oporteat, aut iudex pẽsationis[c] rationẽ non habeat, aut ideo de restituẽda re cum eo non agatur, quia ea res casu intercidit, aut sine iudice restituta est: dicemus necessariam esse contrariam actionem.

De periculo.

XVIIII. IVLIANVS libro primo Digestorum

AD eos, qui seruandum aliquid conducunt, aut vtendum accipiunt, damnum iniuria ab alio datum non pertinere procul dubio est. qua enim cura aut diligentia consequi possumus, ne[d] aliquis damnũ nobis iniuria det?

XX. IDEM libro tertio ad Vrseium Ferocem

ARgentum[e] commodatum, si tam idoneo seruo meo tradidissem ad te perferẽdum, vt non debuerit quis æstimare futurum vt a quibusdam malis hominibus deciperetur, tuum non meum detrimentum erit, si id mali homines intercepissent.

Contraria actio.

XXI AFRICANVS libro octauo Quæstionum

REm mihi commodasti: eandem subripuisti: deinde cum commodati ageres, nec à te scirem esse subreptam, iudex me condẽnauit, & solui: postea comperi a te esse subreptã. quæsitum est quæ mihi tecũ actio sit. respondit, furti quidem non esse: sed cõmodati contrarium iudiciũ vtile mihi fore. In exercitu contubernalibus vasa vtenda cõmuni periculo dedi: ac deinde meus seruus subreptis his ad hostes profugit:[f] & postea sine vasis receptus est. habiturum me commodati actionem cum contubernalibus constat pro cuiusque parte. sed & illi mecũ furti serui nomine agere possunt: quãdo & noxa caput sequitur. & si tibi rem periculo tuo vendam cõmodauero, eaque a seruo meo subripiatur, agere mecũ furti possis serui nomine.

Contraria actio.

XXII. PAVLVS libro vicensimo secundo ad Edictum

SI seruus,[g] quem tibi commodauerim, furtum fecerit, vtrum sufficiat contraria commodati actio, quemadmodum competit si quid in curationem serui impendisti: an furti agendum sit, quæritur. & furti quidem noxalem habere[h] qui commodatum rogauit, procul dubio est. contraria autem commodati tunc eum teneri, cum sciens talem esse seruum, ignoranti commodauit.

De periculo rei commodatæ.

XXIII. POMPONIVS libro XXI. ad Quintum[i] Mucium

SI commodauero tibi equum, quo vtereris vsque ad certum locum, si nulla culpa tua interueniente in ipso itinere deterior equus factus sit, non teneris commodati. nam ego in culpa ero, qui in tam longum iter commodaui, qui eum laborem sustinere non potuit.

DE PIGNERATICIA ACTIONE VEL CONTRA TIT. VII.

Quomodo contrahitur pignus.

VLPIANVS libro quadragensimo ad Sabinum

PIGNVS contrahitur non sola[k] traditione, sed etiã nuda conuentione, & si non traditũ est. si igitur contractũ sit pignus nuda[l] conuentione, videamus an si quis aurũ ostenderit quasi pignori daturus, & æs dederit, obligauerit aurũ pignori. & consequens est vt aurum obligetur, non autẽ æs: quia in hoc non consenserint. Si quis tamẽ cum æs pignori daret, adfirmauit hoc aurũ esse, & ita pignori dederit, videndum erit an æs pignori obligauerit. & numquid quia in corpus consensum est, pignori esse videatur. quod magis est. tenebitur tamen pigneraticia contraria actione qui dedit: præter stellionatum quem fecit.

II. POMPONIVS libro sexto ad Sabinum

SI debitor rem pignori datã vendidit & tradidit, tuq; ei nummos credidisti, quos ille solueret creditori cui pignus dederat, tibique cum eo cõuenit vt ea res, quam iam vendiderat, pignori tibi esset, nihil te egisse constat: quia[m] rem alienã pignori acceperis. ea enim ratione emptorem pignus liberatũ habere cœpisse. neque ad rem pertinuisse, quod tua pecunia pignus sit liberatum.

Actiones competentes creditori ob dolum debitoris.

III. IDEM libro octauodecimo ad Sabinum

SI quasi recepturus a debitore tuo comminus pecuniã, reddidisti ei pignus, isque per fenestram id misit,[n] excepturo eo quẽ de industria ad id posuerit, Labeo ait, furti te agere cum debitore posse, & ad exhibendũ. & si agente te contraria pigneraticia, excipiat debitor de pignore sibi reddito, replicaVitur de dolo & fraude, per quam[o] non reDitum,[p] sed per fallaciam ablatum id intellegitur.

An liceat pignus vendere.

IIII. VLPIANVS libro quadragensimo primo ad Sabinum

SI conuenit de distrahendo pignore siue ab initio siue postea, non tantum venditio valet, verum incipit emptor dominium rei habere. sed etsi non conuenerit de distrahendo pignore, hoc tamẽ iure vtimur, vt liceat distrahere. si modo non conuenit ne liceat. vbi verò conuenit ne distraheretur, creditor si distraxerit, furti obligatur: nisi ei ter fuerit denuntiatum vt soluat, & cessauerit.

V. POMPONIVS libro decimo nono ad Sabinum

IDque iuris est, siue omnino fuerint pacti ne veneat: siue in summa, aut condicione, aut loco contra pactionem factum sit.

De venditione pignoris.

VI. IDEM libro trigensimo quinto ad Sabinum

QVamuis[q] conuenerit vt fundum pigneratitium tibi vendere liceret, nihilo[r] magis cogendus es vendere, licet soluẽdo non sit is qui pignus dederit: quia tua causa id caueatur. sed Atilicinus ex causa cogendum creditorem esse ad vendendum dicit. quid enim si multo minus sit quod debeatur: & hodie pluris venire possit pignus, quàm postea? melius autem est dici, eum qui dederit pignus posse vẽdere. & accepta pecunia soluere id quod debeatur. ita tamen, vt creditor necessitatem habeat ostendere rem pigneratam si mobilis sit: prius idonea cautela à debitore pro indemnitate ei præstanda. inuitum enim creditorem cogi vendere satis inhumanum est. Si creditor pluris fundum pigneratum vendiderit, si id fæneret, vsuram eius pecuniæ præstare debet ei qui dederit pignus. sed & si ipse vsus sit ea pecunia, vsuram præstari oportet. quòd si eam depositam habuerit, vsuras non debet.

VII. PAVLVS libro secundo Sententiarum

SI autem tardius superfluũ restituat creditor id quod apud eum depositum est, ex mora etiam vsuras debitori hoc nomine præstare cogendus est.

Impensa.

VIII POMPONIVS libro tricensimo quinto ad Sabinum

SI necessarias impensas fecerim in seruũ aut in fundum quẽ pignoris causa acceperim, non tantum retentionem, sed etiam contrariã pigneraticiam actionẽ habebo. finge enim medicis, cum ægrotaret seruus, dedisse me pecuniam, & eum decessisse. itẽ insulam fulsisse, vel refecisse, & postea deustam esse: nec habere quod possem retinere.

De venditione pignoris.

Si pignori plura mancipia data sint, & quædam certis[s] pretiis ita vendiderit creditor, vt euictionẽ eorum præstaret, & creditũ suum habeat, reliqua[t] mancipia potest retinere donec ei caueatur, quòd euictionis nomine promiserit, indemnẽ eum futurum. Si vnus ex heredibus[v] portionem suam soluerit, tamen tota res pignori data venire poterit. quemadmodum si ipse debitor portionẽ soluisset.

Si annua,[x] bima, trima die triginta stipulatus acceperim pignus, pactusque sim, vt nisi sua quaque die pecunia soluta esset, vendere eam mihi[y] liceret, placet antequam omnium pensionũ dies veniret, non posse me pignus vendere: quia eis verbis omnes pensiones demonstrarentur. nec verum est,[z] sua quaque die non solutam pecuniam, antequam omnes dies venirent. sed omnibus pensionibus præterito, etiam si vna portio soluta non sit, pignus potest venire. sed si ita scriptum sit. SI QVA PECVNIA SVA DIE SOLVTA NON ERIT, statim competit ei pacti conuentio. De vendendo pignore in rem pactio concipienda est, vt omnes contineantur. sed & si creditoris dumtaxat persona fuerit cõprehensa, etiam heres eius iure vendet, si nihil in contrarium actum est. Cum pignus ex pactione venire potest, non solùm ob sortem

---

a etiam
b Et si quod
c compensationis
d ne quis
e Vt intelligas hoc caput, coniunge cum ro. & ... supr. eo.
f fugit
g Ex tit. de noxal.
h habere eum qui
i ad Sabinum
k non solùm
l Id est, sine bono parato, ita vt contrarium iudiciũ detur creditori. ...
m qui rem
n demisit,
o per quæ
p ... creditum, solutum.
q Coniunge l. 2. de lege cõmissor.
r tamen nihilo
s certi pretii, certo pretio
t & reliqua
v hæredibus debitoris
x Id est, anno, biennio, triennio soluendam stipulatus.
y mihi rem
z ...

non solutam venire poterit, sed ob cetera quoque, veluti vsuras, & quæ in id impensa sunt.

VIIII. VLPIANVS libro vicesimo octauo ad Edictum

SI rem alienā mihi debitor pignori dedit, aut malitiosè in pignore versatus sit, dicendum est locū habere contrarium iudicium. 1 Non tantùm autem ob pecuniam, sed & ob aliam causam pignus dari potest. veluti si quis pignus alicui dederit, vt pro se fideiubeat.

Differentia pignoris & hypothecæ.

2 Propriè[a] pignus dicimus, quod ad creditorem transit. hypothecā, cum non transit nec possessio ad creditorem.

a Quod adtinet hypothecariam actionem nomine tantum ferme ... l. res hypothecæ de pigno. §. item Seruiana de act. Infit.

Causa pigneratitiæ actionis.

3 Omnis pecunia exsoluta esse debet, aut eo nomine satisfactum esse, vt nascatur pigneratitia actio. satisfactum autem accipimus, quemadmodum voluit creditor, licet non sit solutum: siue[b] aliis pignoribus sibi caueri voluit, vt ab hoc recedat, siue fideiussoribus, siue reo dato, siue pretio aliquo, vel nuda cōuentione, nascitur pigneratitia actio. & generaliter dicendum erit, quotiens recedere voluit creditor à pignore, videri ei satisfactum, si vt[c] ipse voluit, sibi cauit: licet in hoc deceptus sit. 4 Is quoque qui rem alienam pignori dedit, soluta pecunia potest[d] pigneratitia experiri. 5 Qui ante solutionem egit pigneratitia, licet non rectè egit, tamen si offerat in iudicio pecuniam, debet rem pigneratam, & quod sua interest consequi.

b siue enim aliis
c si is vt
d solet

X. GAIVS libro nono ad Edictum Prouinciale

QVod si non soluere, sed alia ratione satisfacere paratus est, fortè si expromissorem dare vult, nihil ei prodest.

XI. VLPIANVS libro vicesimo octauo ad Edictum

SOlutum non videtur, si lis contestata cum debitore sit de ipso debito: vel si fideiussor conuentus fuerit. Nouata autem debiti obligatio pignus peremit: nisi conuenit vt pignus repetatur.

Causa pigneratitiæ actionis.

1 Si quasi daturus tibi pecuniam, pignus accepero, nec dedero, pigneratitia actione tenebor, & nulla solutione facta. idémque & si accepto lata sit pecunia, vel condicio defecit, ob quam pignus contractum est. vel si pactum, cui standum est, de pecunia non petenda factum est. 2 Si in sortem dumtaxat, vel in vsuras obstrictum est pignus, eo soluto propter quod obligatum est, locum habet pigneratitia. Siue autem vsuræ in stipulatum sint deductæ, siue non, si tamen pignus & in eas obligatum fuit, quamdiu quid ex his debetur, pigneratitia cessabit. alia causa est earum quas quis supra licitum modum promisit. nam hæ penitus illicitæ sunt. 3 Si creditori plures heredes extiterint, & vni ex his pars eius soluatur, non debent ceteri heredes creditoris iniuria adfici: sed possunt totum fundum vendere, oblato debitori eo quod coheredi eorum soluit. quæ sententia non est sine ratione.

De solutione facienda.

4 Solutam autem pecuniam accipiendum, non solùm si ipsi cui obligata res est, sed & si alij sit soluta voluntate eius: vel ei cui heres extitit, vel procuratori eius, vel seruo pecuniis exigendis præposito. Vnde si domum conduxeris, & eius partem mihi locaueris, egóque locatori tuo pensionem soluero, pigneratitia aduersus te potero experiri. nam Iulianus scribit solui ei posse. & si partem tibi partem ei soluero, tantundem erit dicendum. planè in eam dumtaxat summam inuecta[e] mea & illata tenebuntur,[f] in quam cenaculum conduxi: non enim credibile est hoc conuenisse, vt ad vniuersam pensionem insulæ friuola[g] mea tenebuntur. videtur autem tacitè & cum domino ædium hoc conuenisse, vt non pactio cenacularij proficiat domino, sed sua propria.

e inuecta in ea
f teneantur.
g Vasa sunt proprie fictilia cassa. Pollux & Budaeus hoc.

De acquirenda obligatione, & possessione.

5 Per liberam autem personam pignoris obligatio nobis non adquiritur. adeo vt nec[h] per procuratorē plerumque, vel[i] tutorem adquiratur. & ideo ipsi actione pigneratitia conuenientur. sed nec mutat quod cōstitutum est ab Imperatore nostro, posse per liberam personam possessionem adquiri. nam hoc eò pertinebit, vt possimus[k] pignoris nobis obligati possessionem per procuratorem vel tutorem adprehendere: ipsam autem obligationem libera persona nobis non semper adquiret.

h vt nec per
i nec constitutum
k possimus quidem

De procuratore.

Sed si procurator meus vel tutor rem pignori dederit, ipse agere pigneratitia poterit. quod in procuratore ita procedit, si ei mandatum fuerit pignori dare.

XII. GAIVS libro nono ad Edictum Prouinciale

VEl vniuersorum bonorum administratio ei permissa est ab eo qui sub pignoribus solebat mutuas pecunias accipere.

XIII. VLPIANVS libro trigesimo octauo ad Edictum

SI cum venderet creditor pignus, cōuenerit inter ipsum & emptorem, vt si soluerit debitor pecuniam pretij emptori, liceret ei recipere rem suam, scripsit Iulianus, & est rescriptum, ob hanc conuentionem pigneratitiis actionibus teneri creditorem vt debitori mandet ex vendito actionem aduersus emptorem. sed & ipse debitor aut vindicare rem poterit, aut in factum actione aduersus emptorem agere.

De dolo & culpa.

1 Venit autē in hac actione & dolus & culpa, vt in commodato.[l] venit & custodia. vis maior non venit.

l Non tamē vt diligentissimus ... sed eadem à creditore vt à commodatario exigatur l. 1. Comm. sed quam diligēs paterfamilias in suis rebus præstare solet. l. seq.

XIIII. PAVLVS libro vicesimo nono ad Edictum

EA igitur quæ diligēs paterfamilias in suis rebus præstare solet, a creditore exiguntur.

XV. VLPIANVS libro vicesimo octauo ad Edictum

CReditor cum pignus reddit, de dolo debet debitori repromittere. & si prædium fuit pigneratum, & de suo eius repromittendum est: ne forte seruitutes cessante vti creditore amissæ sint.

Qui possit pignori dare.

XVI. PAVLVS libro vicesimo nono ad Edictum

TVtor lege non refragante si dederit rem pupilli pignori, tuendum erit. scilicet si in rem pupilli pecuniam accipiat. idem est & in curatore adulescentis vel furiosi.

Contraria actio.

1 Contrariam pigneratitiam creditori actionem competere certum est. proinde si rem alienam, vel alij pigneratā, vel in publicum obligatam dedit, tenebitur: quamuis & stellionatus crimen committat. Sed vtrum ita demum, si scit, an & si ignorauit?[m] & quantum ad crimen pertinet, excusat[n] ignorantia. quantum ad contrarium iudicium, ignorantia eum non excusat,[o] vt Marcellus libro sexto digestorū scribit. sed si sciens creditor accipiat vel alienū, vel obligatum, vel morbosum, contrariū ei non competit.

m ignorauit
n Id est, remitto poenam
o Non desiderat obligationis ... eam in contrario, quæ poena caret.

Quæ res pignori dentur.

2 Etiam vectigale prædium pignori dari potest. sed & superficiarium: quia hodie vtiles actiones superficiariis dantur.

XVII. MARCIANVS libro singulari ad Formulam hypothecariam

SAne[p] Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, vt sine deminutione mercedis soli obligabitur.[q]

p Forte in Florent. legendum. Sanè vt diui Seuerus. &c. & ita legitur in vulgaribus. Sanè facile error est vt verba quædam ... transformantur.
q obligaretur.

XVIII. PAVLVS libro vicesimo nono ad Edictum

SI conuenerit vt nomen debitoris mei pignori tibi sit, tuenda est à prætore hæc conuentio. vt & te in exigenda pecunia, & debitorē aduersus me, si cum eo experiar, tueatur. ergo si id nomen pecuniarium fuerit, exactam pecuniam tecum pēsabis.[r] si verò corporis alicuius, id quod acceperis, erit tibi pignoris loco. 1 Si nuda proprietas pignori data sit, vsusfructus qui postea adcreuerit, pignori erit.[s] eadem causa est alluuionis. 2 Si fundus pigneratus venierit, manere causam pignoris:[t] quia cum sua causa fundus transeat. sicut in partu ancillæ qui post venditionem natus sit. 3 Si quis cauerit vt silua sibi pignori esset, nauem ex ea materia factam non esse pignoris, Cassius ait: quia aliud sit materia, aliud nauis. & ideo nominatim in dando pignore adiciendū esse ait, QVAE QVE EX SILVA FACTA NATAVE SINT.

r pensabit.
s cedet.
t pignoris constitutæ

Qui possit dare pignori.

4 Seruus rem peculiarem si pignori dederit, tuendum est, si liberam peculij administrationem habuit. nam & alienare eas res potest.

XVIIII. MARCIANVS libro singulari ad Formulam hypothecariam

EAdem & de filiofamilias dicta intellegemus.

De re aliena.

XX. PAVLVS libro vicesimo nono ad Edictum

ALiena res pignori dari voluntate domini potest. sed & si ignorante eo data sit, & ratum habuerit, pignus valebit. 1 Si pluribus res simul pignori detur, æqualis omnium causa est. 2 Si per creditorem fierit quo minus ei soluatur, rectè agitur pigneratitia. Interdum & si soluta sit pecunia, tamen pigneratitia actio inhibenda est. veluti si creditor pignus suum emerit à debitore.

XXI. IDEM libro sexto † Breuium

† Breuis edicti

DOmo pignori data, & area eius tenebitur: est enim[v] pars eius. & contra, ius soli sequetur[x] ædificium.

v Area pars domus, & domus pars areæ l. solum de rei vendic. & Leuum quo adeo de vsur. ap.
x sequitur

Quid debitor imputare debeat creditor.

XXII. VLPIANVS libro trigesimo ad Edictum

SI[y] pignore subrepto furti egerit creditor, totum quidquid percepit, debito eum imputare[z] Papinianus confitetur. & est verum, etiam si culpa creditoris furtum factum sit. multo magis hoc erit dicendum in eo quod ex condictione consecutus est. Sed quod ipse debitor furti actione

y Coniunge l. si debitor de furt.
z imputari

actione præstitit creditori, vel condictione, an debito sit imputandum videamus. & quidem non oportere id ei restitui, quod ipse ex furti actione præstitit, peræque relatum est & traditum. & ita Papinianus libro nono[a] quæstionum ait. Idem (Papinianus ait) & si metus causa seruum pigneratum debitori tradiderit, quem bona fide pignori acceperat. nam si egerit quòd metus causa factum est, & quadruplum sit consecutus, (nihil) neque restituet ex eo quod consecutus est, nec debito imputabit.

a octauo

Cui competit pigneratitia.

1 Si prædo rem pignori dederit, competit ei & de fructibus pigneraticia actio, quamuis ipse fructus suos non faciet: à prædone enim fructus & vindicari extantes possunt, & consumpti condici. proderit igitur ei quòd creditor bona fide possessor fuit.

Contraria actio.

2 Si post distractũ pignus debitor, qui precario rogauit vel conduxit pignus,[b] possessionem non restituat, cõtrario iudicio tenetur. 3 Si creditor cum vẽderet pignus duplam promisit, nam vsu hoc euenerat,[c] (&) conuentus ob euictionem (erat) & cõdemnatus,[d] an haberet regressum pigneraticiæ contrariæ actionis. & potest dici, esse regressum: si modò sine dolo & culpa sic vendidit: & vt paterfamilias diligens id gessit. si verò nullum emolumentum talis venditio attulit, sed tanti venderet,[e] quanto[f] vendere potuit, etiam si hæc non promisit, regressum non habere.

b pignoris, possessionem
c euenerit.
d *Procurator fisci si duplã promiserit simplum tantum præstabit fiscus l. 5. de iure fisci.*
e vendidit.
f quanti

XXIII. TRYPHONINVS libro octauo Disputationum

NEc enim amplius à debitore, quam debiti summa,[g] consequi poterit. Sed si stipulatio[h] vsurarum fuerat, & post quinquennium fortè, quàm pretiũ ex re obligata (consecutus est) victus eam emptori restituit, etiam medij temporis vsuras à debitore petere potest: quia nihil ei solutum[i] esse, vt auferri non possit, palam factum est. sed si simplum præstitit, doli exceptione repellendus erit ab vsurarum petitione: quia habuit vsum pecuniæ pretij quod ab emptore acceperat.

g summa est
h stipulatus vsuras
i solutũ esse pro euictione.

XXIIII. VLPIANVS libro trigesimo ad Edictum

ELeganter apud me quæsitum est, si impetrasset creditor à Cæsare vt pignus possideret, idque euictum esset, an habeat contrariam pigneraticiam. & videtur finita esse pignoris obligatio, & à contractu recessum. immo vtilis ex empto accommodata[k] est: quemadmodum si pro soluto ei res data fuerit, vt in quantitatem debiti ei satisfiat, vel in quantum eius intersit. &[l] compensationem habere potest creditor, si fortè pigneraticia, vel ex alia causa cum eo agetur.

k accommodanda
l sed &

Solutio reproba pecunia.

1 Qui reprobos nummos soluit creditori, an habet pigneraticiam actionem, quasi soluta pecunia, quæritur. & constat neque pigneraticia eum agere, neque liberari[m] posse: quia reproba pecunia non liberat soluentem. reprobis videlicet nummis reddendis.

m liberari est

De pignore vendito.

2 Si vendiderit quidem creditor pignus pluris quàm debitum erat, nondum autem pretium ab emptore exegerit, an pigneraticio iudicio cõueniri possit ad superfluum reddendum: an verò vel exspectare debeat, quoad emptor soluat, vel suscipere actiones aduersus emptorem? & arbitror non esse vrguendum ad solutionem creditorem. sed aut exspectare debere debitorẽ, aut si non exspectat, mandandas ei actiones aduersus emptorẽ, periculo tamen venditoris. quòd si accepit iam pecuniam, superfluũ reddit.[n]

n *Verba sunt de creditore, qui pignus pluris vendidit quàm debebatur. non est legendum nec reddidit, vt in lib. vulg. & Norie.*

3 In pigneratitio iudicio venit, & si res pignori datas male tractauit creditor, vel seruos debilitauit. Planè si pro maleficiis suis coërcuit, vel vinxit, vel optulit præfecturæ, vel præsidi, dicendum est pigneraticia creditorem non teneri. quare si prostituit ancillam, vel aliud improbatum facere coëgit, ilico pignus ancillæ soluitur.

Contraria actio.

XXV. IDEM libro trigesimo primo ad Edictum

SI seruos pigneratos artificiis instruxit creditor, si quidem iam imbutos, vel voluntate debitoris, erit actio contraria. si verò nihil horum intercessit, si quidem artificiis necessariis, erit actio contraria. non tamen sic vt cogatur seruis carere pro quantitate sumptuũ debitor. sicut enim neglegere creditorem dolus & culpa quam præstat non patitur, ita nec talem efficere rem pigneratam, vt grauis sit debitori ad reciperandum.[o] puta saltum grandem pignori datum ab homine qui vix luere potest, nedum excolere: tu acceptum pignori excoluisti sic vt magni pretij faceres. alioquin non est æquum, aut quærere me alios creditores, aut cogi distrahere quod velim receptum, aut tibi pænuria coactum derelinquere. medie[p] igitur hæc à iudice erunt dispicienda: vt neque delicatus debitor, neque onerosus creditor audiatur.

o recipiendũ.
p *Male hic locus est interpunctus. & male omissa dictio medie: à qua hæc clausula incipiendum est. Sensus enim est, iudici mediam viam tenendã esse, quod frequenter fere iure ciuili præcipitur.*

De pignore prætorio.

XXVI. IDEM libro tertio Disputationum

NOn est mirum, si ea quacumque causa magistratus in possessionem aliquem miserit, pignus constitui: cum testamento quoque pignus constitui posse Imperator noster cum patre sæpissimè rescripsit. Sciendum[q] est vbi iussu magistratus pignus[r] constituitur, non aliàs constitui, nisi ventum fuerit in possessionem.

q tamen est
r *Hoc pignus proprium dicitur in prætorium, & iudiciale: cum iudices ordinarij, aut quibus mandata sit ab aliquo iurisdictio, pignus dare possunt, non etiam iudices dati. l. 1. & 2 de prat. pig. C. l. à diuo Pio. de re iud.*

De re data vt pignori detur.

XXVII. IDEM libro sexto Opinionum

PEtenti mutuam pecuniam creditori, cum præ[s] manu debitor non haberet, species auri dedit vt pignori apud alium creditorem poneret. si iam solutione liberatas receptásque eas is qui susceperat tenet, exhibere iubendus est. quòd si etiam nunc apud creditorem creditoris sunt, voluntate domini nexæ videntur. sed vt liberatæ tradantur, domino earum propria[t] actio aduersus suum creditorem competit.

s ad manum
t *Præscriptis verbis, quæ est propria eorũ contractuũ qui proprium nomẽ non habent, cuiusmodi est ille.*

Exceptio competens ei, qui litis æstimationem soluit.

XXVIII. IVLIANVS libro vndecimo Digestorum

SI creditor qui rem pignori acceperat, amissa eius possessione, Seruiana actione petierit, & litis æstimationem consecutus sit, postea debitor eandem rem petens, exceptione summouetur: nisi offerat ei debitor quod pro eo solutum est.

Contra quem datur.

t Si seruus pro peculiari nomine pignus acceperit, actio pigneraticia aduersus dominum debitori competit.

Casus in quo pignus extinguitur.

XXVIIII. IDEM libro quadragesimoquarto Digestorum

SI rem alienam bona fide emeris, & mihi pignori dederis, ac precario rogaueris, deinde me dominus heredem instituerit, desinit pignus esse: & sola precarij rogatio superest. idcirco vsucapio tua interpellatur.

Qui sua authoritate rem aliquam occupat, omne periculum præstare debet.

XXX. PAVLVS libro quinto Epitomarum Alpheni Vari digestorum

QVi ratiario crediderat, cum ad diem pecunia nõ solueretur, ratẽ in flumine sua auctoritate detinuit:[v] postea flumen creuit, &[a] ratem abstulit. si inuito ratiario retinuisset, eius periculo ratem fuisse respondit. sed si debitor sua voluntate cõcessisset vt retineret, culpam duntaxat ei præstandam, non vim maiorem.

v *Violentus detentor semper in mora esse intelligitur: & ideo periculum ad eum spectat. arg. l. vlt. de condic. fur.*
a & inde iratem

An teneatur debitor ex facto serui pignorati.

XXXI. AFRICANVS libro octauo Quæstionum

SI seruus pignori datus creditori furtũ faciat, liberum est debitori seruum pro noxæ deditione[y] relinquere. quòd si sciens furem, pignori mihi dederit, etsi paratus fuerit pro noxæ dedito[z] apud me relinquere, nihilo minus habiturum me pigneraticiam actionẽ, vt indemnem me præstet. eadem seruanda esse Iulianus ait, etiam cum depositus vel commodatus seruus furtum faciat.

y dedito
z deditione

Contraria actio.

XXXII. MARCIANVS libro quarto Regularum

CVm debitore qui alienam rem pignori dedit, potest creditor contraria pigneraticia agere, etsi soluendo debitor sit.

Causa pigneratitia actionis.

XXXIII. IDEM libro singulari ad Formulam Hypothecariã

SI pecuniam debitor soluerit, potest pigneraticia actione vti ad reciperandam ΑΝΤΙΧΡΗΣΙΝ.[A] nam cum pignus sit, hoc verbo poterit vti.

A *ἀντίχρησις est res data ea lege, vt fructus pro vsuris percipiat creditor.*

De re vendita creditori pignoris luendi caussa.

XXXIIII. MARCELLVS libro singulari Responsorum

TItius cum credidisset pecuniam Sempronio, & ob eam[B] pignus accepisset, futurumque esset vt distraheret (eam) creditor, quia pecunia non solueretur: petit à creditore, vt fundum certo pretio emptum haberet: & cum impetrasset, epistulam qua se vendidisse fundum creditori significaret emisit. quæro an hanc venditionem debitor reuocare possit, offerendo sortem & vsuras quæ debentur. Marcellus respondit, secundum ea quæ proposita essent, reuocare non posse.

B id pignus

De pecunia redacta ex venditione pignoris.

XXXV. FLORENTINVS libro octauo Institutionum

CVm & sortis nomine & vsurarum aliquid debetur ab eo qui sub pignoribus pecuniam debet, quidquid ex venditione pignorum recipiatur, primùm vsuris quas iam tunc deberi constat, deinde si quid superest, sorti accepto ferendum est. nec audiendus est debitor, si cum parum idoneum se esse sciat, eligit quo nomine exonerari pignus suum malit.[C]

C *Interest enim, quo nomine sit exoneratus debitor: quod vsuræ ex solo pacto debitæ non nisi per retentionem pignoris seruari possint. l. 4. C. de vsur.*

mutuam pecuniã sumpserit? an eius rei nomine videatur gestum? & Pegasus existimat, si ad usum eius rei in quam præpositus est fuerit mutuatus, dandam actionem. quam sententiam puto veram. quid enim si ad armandam, instruendámve nauem, vel nautas exhibẽdos mutuatus est? Vnde quærit Ofilius, si ad reficiendam nauẽ mutuatus, nummos in suos usus cõuerterit, an in exercitorem detur actio. & ait si hac lege accepit,[a] quasi in nauem impensurus, mox mutauit voluntatem, teneri exercitorem, imputaturum sibi cur talem præposuerit. quòd si ab initio consilium cepit fraudandi creditoris, & hoc specialiter non expresserit, quòd ad nauis causam accipit, contra esse. quã distinctionem Pedius probat. Sed & si in pretiis rerũ emptarum fefellit magister, exercitoris erit damnũ, non creditoris. Sed[b] si ab alio mutuatus, liberauit eum qui in nauis refectionẽ crediderat, puto etiam huic dandam actionem quasi in nauem crediderit. Igitur præpositio certam legem dat contrahẽtibus. quare si eum præposuit naui ad hoc solum, vt vecturas exigat, nõ vt locet, quòd fortè ipse locauerat, non tenebitur exercitor, si magister locauerit. vel si ad locandum tantùm, non ad exigendum, idem erit dicendum. aut si ad hoc vt vectoribus locet, non vt mercibus nauem præstet, vel contra, modum egressus non obligaVit exercitorem. Sed & si vt certis mercibus eam locet, præpositus est, puta legumini, cãnabæ,[c] ille marmoribus, vel alia materia locauit: dicendum erit non teneri. quædã enim naues onerariæ,[d] quædam, vt ipsi dicunt, ΕΠΙΒΑΤΗΓΟΙ[e] sunt. & plerosque mãdare scio, ne vectores recipiant. & sic, vt certa regione & certo mari negotietur. vt ecce, sunt naues, quæ Brundisium à Cassiopa,[f] vel à Dyrrachio vectores traiciũt, ad onera inhabiles. Itẽ quædam fluuij capaces ad mare non sufficiẽtes. Si plures sint magistri non diuisis officiis, quodcũque cum vno gestum erit, obligaVit exercitorẽ. si diuisis, vt alter locando, alter exigẽdo, pro cuiusque officio obligaVitur exercitor. Sed &[g] sic præposuit, vt † plerũque faciũt, ne alter sine altero quid gerat, qui cõtraxit cũ vno, sibi imputaVit.

De exercitore.

Exercitorem autẽ eum dicimus, ad quem obuentiones & reditus omnes perueniũt. siue is dominus nauis sit, siue à domino nauem per auersionem cõduxit vel ad tempus vel in perpetuũ. Parui autem refert, qui exercet, masculus sit, an mulier: paterfamilias, an filiusfamilias, vel seruus. pupillus autẽ si nauẽ exerceat, exigemus tutoris auctoritatem. Est autẽ nobis electio, vtrũ exercitorem, an magistrum cõuenire velimus, sed ex cõtrario exercenti nauem aduersus eos qui cũ magistro contraxerũt, actio[h] nõ pollicetur: quia nõ eodẽ auxilio indigebat. Sed aut ex locato cum magistro, si mercede operã exhibet: aut si gratuitã, mãdati agere potest. solent planè[i] præfecti propter ministerium annonæ, item in prouinciis præsides prouinciarũ extra[k] ordinem eos iuuare ex contractu magistrorum.

Alterum caput edicti.

Si is qui nauẽ exercuerit, in aliena potestate erit, eiúsq; voluntate nauem exercuerit, quod cum magistro eius gestum erit, in eum in cuius potestate is erit qui nauem exercuerit, iudiciũ datur. Licet autem datur actio in eum, cuius in potestate est qui nauẽ exercet, tamen ita demum datur, si voluntate eius exerceat. Ideo autẽ ex volũtate in solidum tenentur[l] qui habẽt[m] in potestate exercitorem, quia ad summam rempublicam[n] nauium exercitio pertinet. At[o] institorum non idem vsus est. ea propter in tributum dumtaxat vocantur qui contraxerunt cum eo, qui in merce peculiari sciente domino negotiatur. Sed si sciente dumtaxat, non etiam volente, cum magistro contractum sit, vtrum quasi in volentem damus actionem in solidum, an verò exemplo tributoriæ dabimus? in re igitur dubia melius est verbis edicti seruire. & neque[p] scientiam solam & nudã patris dominíve in nauibus onerare: neque in peculiaribus mercibus voluntatẽ extendere ad solidi obligationẽ. & ita videtur & Põponius significare, si sit in aliena potestate, si quidem voluntate gerat, in solidum eum obligari. si minus, in peculium. In potestate autem accipiemus vtriusque sexus: vel filios vel filias, vel seruos vel seruas. si tamẽ seruus peculiaris volente[q] filiofamilias in cuius peculio erat, vel seruo, vicarius eius nauẽ exercuit, pater dominúsve, qui voluntatem non accommodauit, dũtaxat de peculio tenebitur. sed filius ipse in solidum. planè si voluntate domini vel patris exerceant, in solidũ tenebuntur. & præterea & filius, si & ipse voluntatem accommodauit, in solidum erit obligatus. Quamquam autem si cum magistro eius gestũ sit dumtaxat pollicetur prætor actionem, tamẽ, vt Iulianus quoque scribsit, etiam si cum ipso exercitore sit contractũ, pater dominúsve in solidum tenebitur. Hæc actio ex persona magistri in exercitorẽ dabitur. & ideo si cum vtro[r] eorum actum est, cum altero agi non potest. sed si quid sit solutum, si quidẽ à magistro, ipso iure minuitur obligatio. sed & si ab exercitore, siue suo nomine, id est propter honorariam obligationem, siue magistri nomine soluerit, minuetur obligatio. quoniã & alius pro me soluendo me liberat. Si plures nauem exerceant, cum quolibet eorum in solidum agi potest:

II. GAIVS libro nono ad Edictum Prouinciale

NE in plures aduersarios destringatur qui cum vno contraxerit.

III. PAVLVS libro vicensimo nono ad Edictum

NEc quicquam facere quotam quisque portionem in naue habeat. eúmque qui præstiterit, societatis iudicio à ceteris consecuturum.

IIII. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Edictum

SI tamen plures per se nauem exerceant, pro portionibus exercitionis conueniuntur. neque enim inuicem sui magistri † videntur. sed si plures exerceant, vnum autem de numero suo magistrum fecerint, huius nomine in solidum poterunt conueniri.[s] Sed[t] si seruus plurium nauem exerceat voluntate eorum, idem placuit quod in pluribus exercitoribus. planè si vnius ex omnibus[v] voluntate exercuit, in solidum ille tenebitur. & ideo puto &[x] in superiore casu in solidum omnes teneri. Si seruus sit qui nauem exercuit voluntate domini, & alienatus fuerit, nihilo minus is qui eum alienauit, tenebitur. proinde & si decesserit seruus, tenebitur. nam & magistro defuncto tenebitur. Hæ actiones perpetuò, & heredibus, & in heredes dabuntur.[y] proinde & si seruus qui voluntate domini exercuit, decessit, etiam post annum dabitur hæc actio, quamuis de peculio vltra annum non detur.

V. PAVLVS libro vicensimo nono ad Edictum

SI eum, qui in mea potestate sit, magistrũ nauis habeas, mihi quoque in te competit actio, si quid cum eo contraxero. idem est, si communis seruus nobis erit. ex locato tamen mecum ages, quòd operas serui mei cõduxeris. quia & si cum alio cõtraxisset, ageres mecum vt actiones, quas eo nomine habui, tibi præstarẽ. quemadmodum cum libero, si quidem cõduxisses,[z] experieris: quòd si gratuitæ operæ fuerint, mandati ages. Item si seruus meus nauem exercebit, & cum magistro eius cõtraxero, nihil obstaVit quo minus aduersus magistrum experiar actione quæ mihi vel iure ciuili vel honorario competit. nam & cuiuis alij non obstat hoc edictum, quo minus cum magistro agere possit. hoc enim edicto non transfertur actio, sed adiicitur. Si vnus ex his[A] exercitoribus cum magistro nauis cõtraxerit, agere cũ aliis exercitoribus poterit.

VI. PAVLVS libro sexto † Breuium

SI seruus non[B] voluntate domini nauem exercuerit, si sciente eo, quasi tributoria: si ignorãte, de peculio actio daVitur. Si cõmunis seruus voluntate dominorũ exerceat nauem, in singulos dari debebit in solidum actio.

Quæ probatio exigatur ab eo, qui creditam pecuniam petit.

VII. AFRICANVS libro octauo Quæstionum

LVcius Titius Stichum magistrum nauis præposuit: is pecuniam mutuatus cauit se in refectionẽ nauis eam accepisse. quæsitum est, an nõ aliter Titius exercitoria teneretur, quàm si creditor probaret pecuniam in refectionem nauis esse consumptam. respondit, creditorem vtiliter acturum, si cum pecunia crederetur, nauis in ea causa fuisset, vt refici deberet. etenim vt non oportet[C] creditorem ad hoc adstringi, vt ipse reficiendæ nauis curam suscipiat, & negotium domini gerat, quod certè futurum sit, si necesse habeat probare pecuniam in refectionem erogatam esse, ita[D] illud exigendum, vt sciat in hoc se credere, cui rei magister quis sit præpositus. quod certè aliter fieri non potest, quàm si illud quoque scierit, necessariam refectioni pecuniam esse. quare etsi in ea causa fuerit nauis, vt refici deberet, multo tamen maior pecunia credita fuerit, quàm ad eam rem esset necessaria, non debere in solidum aduersus dominum nauis actionem dari. Interdum etiam illud æstimandum, an in eo loco pecunia credita sit, in quo id propter quod credebatur comparari potuerit. quid enim, inquit, si ad velum emendum in eiusmodi insula pecuniam quis crediderit, in qua omnino velum comparari non potest? & in summa aliquam diligentiam in ea[E] creditorem debere præstare. Eadem ferè dicenda ait, & si de institoria actione quæratur. nam tunc quoque creditorem scire debere, necessariam esse mercis comparationem, cui emendæ seruus sit præpositus. & sufficere si in hoc crediderit. non etiam illud exigendum, vt ipse curam suscipiat, an in hanc rem pecunia eroganda[F] est.

Marginal notes:

a accipiat.
b Sed & si
c cannabis herba est, ex cuius cortice funes intorquentur.
d Gell. lib. 10. at. & Plin. lib. 7. c. 56.
e Alaii ergo Bud. ... vel ...
f Cassopa. Capua.
g Sed & si sic
† plerique
h actionem
i tamen
k Id est, cognitione extraordinaria, nulla actione data ordine, sed ex decreto. de var. cognit. sol. l. in causa. de minorib.
l tenetur
m habet
n reipublicæ
o Pulchre in hunc locum Aristot. lib. 7. Polit. cap. 6.
p Observa eum qui vult intelligi patiens, non etiam eu qui scit. Laurent. Cloc.
q voluntate filiifamil.
r alterutro
† videbitur.
s conuenire.
t Sed & si
v vnius ex hominibus vnius communi si vni ex omnium: Florent. lectio est sequenda.
x puto, & in isto. & in superiore
y dantur.
z conduxeris.
A multis
† Breuis edicti
B non ex
C non oportere
D itaque &
E in eam rem
F erogata sit pecuniam esse erogatam.

DE LEGE RODIA DE IACTV TIT. II.

Primum caput legis de collatione.

I. PAVLVS libro secundo Sententiarum

Lege Rodia cauetur, vt si leuandæ nauis gratia iactus mercium factus est, omnium contributione sarciatur quod pro omnibus datū est.

Actiones competentes pro collatione.

II. IDEM libro trigesimoquarto ad Edictum

SI laborante naue iactus factus est, amissarū mercium domini, si merces vehēdas locauerant, ex locato cum magistro nauis agere debēt. is deinde cum reliquis, quorum merces saluæ sunt, ex conducto, vt detrimentum pro portione communicetur, agere potest. Seruius quidem respondit, ex locato agere cum magistro nauis debere, vt ceterorum vectorum merces retineat, donec portionem damni præstent. immo etsi retineat merces magister, vltro ex locato habiturus est actionē cum vectoribus. quid enim si vectores sint, qui nullas sarcinas habeant? planè commodius est, si sint, retinere eas. at si non, (&) totā nauem conduxerit, ex conducto aget: sicut vectores qui loca in nauem conduxerunt. æquissimum enim est, commune detrimentū fieri eorū, qui propter amissas res aliorum consecuti sunt vt merces suas saluas haberent. Si conseruatis mercibus deterior facta sit nauis, aut si quid exarmauerit, nulla facienda est collatio: quia dissimilis earum rerū causa sit, quæ nauis gratia parentur, & earum pro quibus mercedē aliquis acceperit. nam & si faber incudem aut malleū fregerit, non imputaretur ei qui locauerit opus. sed si voluntate vectorū, vel propter aliquem metū id detrimentū factū sit, hoc ipsum sarciri oportet.

Dominum nauis, & dominos omnium rerum in ea existentium, excepto libero corpore & cibarijs, pro portione æstimationis contribuere: ad quod magister ex locato tenebitur.

2 Cum in eadem naue varia mercium genera complures mercatores coëgissent, prætereáque multi vectores serui liberique in ea nauigarent, tēpestate graui orta, necessariò iactura facta erat. quæsita deinde sunt hæc, an omnes iacturā præstare oporteat. & si qui tales merces imposuissent, quibus nauis non oneraretur, velut gēmas, margaritas: & quæ portio præstanda est: & an etiam pro liberis capitibus dari oporteat: & qua actione ea res expediri possit. Placuit omnes, quorum interfuisset iacturā fieri, conferre oportere: quia id tributū obseruatæ res deberent. itaque dominum etiam nauis pro portione obligatū esse.

3 Iacturæ summā pro rerū pretio distribui oportet. corporum liberorū æstimationem nullam fieri posse. ex conducto dominos rerū amissarū cum nauta, id est cum magistro acturos. Itidem agitatū est, an etiam vestimentorū cuiusque, & anulorum æstimationem fieri oporteat. & omnium visum est, nisi si qua cōsumendi causa imposita forēt. quo in numero essent cibaria. eo magis, quòd si quando ea defecerint in nauigationē, quod quisque haberet, in cōmune conferret. 4 Si nauis à piratis redēpta sit, Seruius, Ofilius, Labeo, omnes conferre debere aiunt. quod verò prædones abstulerint, eū perdere, cuius fuerint. nec conferendum ei qui suas merces redemerit. Portio autem pro æstimatione rerum quæ saluæ sunt, & earū quæ amissæ sunt, præstari solet. nec ad rem pertinet, si hæ quæ amissæ sunt, pluris veniri poterunt: quoniam detrimenti, non lucri fit præstatio. sed in his rebus quarum nomine conferendum est, æstimatio † debeat haberi non quanti emptæ sint, sed quanti venire possunt. 5 Seruorū quoque qui in mare perierunt, non magis æstimatio facienda est, quàm si qui ægri in naue decesserint, aut aliqui sese præcipitauerint. 6 Si quis ex vectoribus soluendo non sit, hoc detrimentum magistri nauis non erit. nec enim fortunas cuiusque nauta excutere debet. 7 Si res quæ iactæ sunt, apparuerint, exoneratur collatio. quòd si iam contributio facta sit, tunc hi qui soluerint, agent ex locato cum magistro: vt is ex cōducto experiatur, & quod exegerit reddat. 8 Res autem iacta domini manet, nec fit apprehendentis: quia pro derelicto non habetur.

III. PAPINIANVS libro nonodecimo Responsorum

CVm arbor, aut aliud nauis instrumentum, remouendi communis periculi causa deiectum est, contributio debetur.

IIII. CALLISTRATVS libro secundo Quæstionum

NAuis onustæ leuandæ causa, quia intrare flumen vel portū non poterat cum onere, si quædā merces in scaphā traiectæ sunt, ne aut extra flumen periclitetur, aut in ipso ostio vel portu, eáq; scapha summersa est, ratio haberi debet inter eos qui in naue merces saluas habēt, cum his qui in scapha perdiderūt, proinde tamquā si iactura facta esset. idque Sabinus quoque libro secundo responsorum probat. cōtra si scapha cum parte merciū salua est, nauis perijt, ratio haberi non debet eorū qui in naue perdiderunt: quia iactus in tributū naue salua venit. Sed si nauis, quæ in tēpestate iactu merciū vnius mercatoris leuata est, in alio loco summersa est, & aliquorū mercatorū merces per vrinatores extractæ sunt data mercede, rationē haberi debere eius, cuius merces in nauigatione leuandæ nauis causa iactæ sunt, ab his qui postea sua per vrinatores seruauerūt, Sabinus æque respondit. eorū verò qui ita seruauerūt, inuicem rationē haberi non debere ab eo qui in nauigatione iactū fecit, si quædā ex his mercibus per vrinatores extractæ sunt: eorū enim merces non possunt videri seruandæ nauis causa iactæ esse, quæ perijt.

2 Cum autē iactus de naue factus est, & alicuius res quæ in naui remanserūt, deteriores factæ sunt, videndū an cōferre cogēdus sit: quia non debet duplici dāno onerari, & collationis, & quòd res deteriores factæ sunt. sed defendendum est, hunc cōferre debere pretio præsenti rerum. itaque verbi gratia si vicenū merces duorum fuerūt, & alterius aspargine decē esse cœperūt, ille cuius res integræ sunt, pro viginti cōferat: hic pro decē. Potest tamen dici etiā illa sententia, distinguētibus nobis, deteriores ex qua causa factæ sunt. id est verū propter iacta nudatis rebus damnum secutū est, an verò alia ex causa: veluti quòd alicubi iacebāt merces in angulo aliquo, & vnda penetrauit: tūc enim cōferre debebit. an ex priore causa collationis onus pati nō debet: quia iactus etiam hunc læsit. adhuc nūquid & si aspargine propter iactū res deteriores factæ sunt. sed distinctio subtilior adhibēda est, quid plus sit, in dāno an in collatione. si verbi gratia hæ res viginti fuerunt, & collatio quidem facit decem, damnū autem duos: deducto hoc quòd damnū passus est, reliquū conferre debeat. quid ergo, si plus in damno erit, quàm in collatione? vtputa decē aureis res deteriores factæ sunt, duo autē collationis sunt. indubitate vtrúmque onus pati non debet. sed hic videamus, num & ipsi conferre oporteat. quid enim interest, iactatas res meas amiserim, an nudatas deteriores habere cœperim? nā sicut ei qui perdiderit subuenitur, ita & ei subueniri oportet, qui deteriores propter iactū res habere cœperit. hæc ita Papyrius Fronto respondit.

V. HERMOGENIANVS libro secundo iuris Epitomarum

AMissæ nauis damnum collationis consortio non sarcitur per eos qui merces suas naufragio liberauerunt. nam huius æquitatem tunc admitti placuit, cum iactus remedio ceteris in communi periculo salua naui consultum est. Arbore cæsa vt nauis cum mercibus liberari possit, æquitas contributionis habebit locum.

VI. IVLIANVS libro octagesimo sexto Digestorum

NAuis aduersa tempestate depressa, ictu fulminis deustis armamētis & arbore & antēna, Hipponē delata est: ibiq; tumultuarijs armamētis ad præsens cōparatis Hostiā nauigauit, & onus integrū pertulit. quæsitū est an hi quorū onus fuit, nautæ pro dāno conferre debeant. respondit, non debere. hic enim sumptus instruēdæ magis nauis, quam conseruandarum mercium gratia factus est.

VII. PAVLVS libro tertio epitomarum Alfeni Digestorum

CVm depressa nauis aut deiecta esset, quod quisque ex ea suum seruasset, sibi seruare respondit, tamquam ex incendio.

Res iactas aut amissas minimè derelinquendas esse.

VIII. IVLIANVS libro secundo ex Minicio

QVi leuandæ nauis gratia res aliquas proijciunt non hanc mentem habent, vt eas pro derelicto habeant. quippe si inuenerint eas, ablaturos: & si suspicati fuerint in quem locum eiectæ sunt, requisituros. vt perinde sint, ac si quis onere pressus in viam rem abiecerit, mox cum aliis reuersurus vt eandem auferret.

VIIII. VOLVSIVS MAECIANVS ex lege Rodia

ΑΞΙΩΣΙΣ ΕΥΔΑΙΜΟΝΟΣ ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΣ ΠΡΟΣ ΑΝΤΩΝΙΝΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ. ΚΥΡΙΕ ΒΑΣΙΛΕΥ ΑΝΤΩΝΙΝΕ ΝΑΥΦΡΑΓΙΟΝ ΠΟΙΗΣΑΝΤΕΣ ΕΝ ΤΗ ΙΤΑΛΙΑ, ΔΙΗΡΠΑΓΗΜΕΝ ΥΠΟ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΤΩΝ ΤΑΣ ΚΥΚΛΑΔΑΣ ΝΗΣΟΥΣ ΟΙΚΟΥΝΤΩΝ. ΑΝΤΩΝΙΝΟΣ ΕΙΠΕΝ ΕΥΔΑΙΜΟΝΙ, ΕΓΩ ΜΕΝ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΚΥΡΙΟΣ, Ο ΔΕ ΝΟΜΟΣ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΗΣ. ΤΩ ΝΟΜΩ ΤΩΝ ΡΟΔΙΩΝ ΚΡΙΝΕΣΘΩ ΤΩ ΝΑΥΤΙΚΩ, ΕΝ ΟΙΣ ΜΗΤΙΣ ΤΩΝ ΗΜΕΤΕΡΩΝ ΑΥΤΩ ΝΟΜΟΣ ΕΝΑΝΤΙΟΥΤΑΙ. ΤΟΥΤΟ ΔΕ ΑΥΤΟ ΚΑΙ Ο ΘΕΙΟΤΑΤΟΣ ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ ΕΚΡΙΝΕΝ.

a ad legē Rhodiam de iactu. b factum est. c Ex 2 ij, de loc. d Nota hoc pro mino a locatore dari, & à conductore accipi. Budæus hic. e magister f Haloand. & vulg. non retineat, sed male. g Id est, prior: vt in l. 3. de condic. causa dat. Sic Horat. lib. 2. ser. Saty 7. Tu cum sis quod ego, & fortasse nequior, vltro insectere velut melior. h cōduxerint. i agent. Ita legitur in veteribus quodam non in codice cōpēdio manu scripto, quod apud me est. k in naue l aut aliquid m Ea forma dicitur, qua excalceare, hoc est armis despoliare. Est igitur exarmare nauem armamētis suis spoliare, vt malo, rostro, antenna, & reliquis. Bud. hic. n in eadem o quid si tales p quid interfuisset q obseruatas res r quid quisque † debet s alioqui t Cùm autem v perinde

x Male quidā addita negatione legunt non sunt. Aug. lib. 1. cap. 1. y suas per z Aspergine A viceni B iactarā inundantes: iactum undatis C sed ex D ad hæc nūquid E quid si plus, an plus F viceni G conferri N iacturam I hæc ita Papiniano: Frontoni: Peruersa est lectio, sequere Florē.: Papyrius Fronto hoc in familia Papyriorum natus est: in qua, vox simile tanquam familiare habetū est. Plura autem Sextum Papyrium & Papyrū Iustum, quos documento memorat Callistratus, l. libr. de verbor. signific. K ex naufragio L huiusmodi M hunc enim sumptum N ex, suum O Quidam l. m. pro derelicto. P habere, Q sit, R viam: Rosito est Flor. S Hinc colligit Accur. & Bart. valere consuetudinē, cui lex non aduersatur, verum nihil de ea fortitudine dicitur hic, vt ipse sensit ... Rhodia videtur. Alcia. lib. 2. dispunct. c. 1.

De vectura.

X. LABEO libro primo Pithanon à Paulo Epitomatorum

Si vehenda mancipia conduxisti pro eo mancipio quod in naue mortuum est, vectura tibi non debetur. Paulus. immo quæritur quid actum est: vtrum vt pro his qui impositi, an pro his qui deportati essent, merces daretur. quod si hoc apparere non poterit, satis erit pro naute, si probauerit impositum esse mancipium.

Detrimentum ex culpa nautæ.

1 Si ea condicione nauem conduxisti, vt ea merces tuæ portarentur, easque merces nulla nauta necessitate coactus in nauem deteriorē, cum id sciret te fieri nolle, transtulit, & merces tuæ cū ea naue perierunt, in qua nouissime vectæ sunt, habes ex cōducto locato cum priore nauta actionem. Paulus: immo cōtra, si modò ea nauigatione vtraque nauis periit: cum id sine dolo & culpa nautarum factum esset. Idem iuris erit, si prior nauta publicè retentus, nauigare cum tuis mercibus prohibitus fuerit. Idem a iuris erit, cum [a] ea condicione a te conduxisset, vt certam pœnam tibi præstaret, nisi ante constitutum diem merces b tuas eo loci exposuisset, in quem deuehendas [b] eas merces c locasses: [c] nec per eum staret quo minus remissa sibi ea d pœna spectatet. Idem iuris in eodē genere cogitationis [d] obseruabimus, si probatum fuerit nautam morbo impeditum nauigare non potuisse. idem dicemus, si nauis eius 2 vitium fecerit sine dolo malo & culpa eius. Si cōduxisse nauem amphorarum duo [e] milium, & ibi amphoras portasti, pro duobus milibus amphorarū pretium debes. f Paulus: immo si auersione [f] nauis conducta est, pro duobus milibus debetur merces. si pro numero impositarum amphorarum merces constituta est, contra se habet: nam pro tot amphoris pretium debes, quot portasti.

DE INSTITORIA ACTIONE. TIT. III.

Causa actionis.

I. VLPIANVS libro vicesimo octauo ad Edictum

Aequum prætori visum est, sicut commoda sentimus ex actu [g] institorum, ita etiam obligari nos ex contractibus ipsorum, & conueniri. Sed non idem facit circa eum, qui institorem præposuit vt experiri possit. sed si quidem seruum proprium institorem habuit, potest esse securus adquisitis sibi actionibus. si autē vel alienum h seruum, vel etiam hominem liberum, actione [h] deficietur. Ipsum tamen institorem, vel dominum eius cōuenire poterit vel mandati vel negotiorum gestorum. Marcellus i autem [i] ait, debere dari actionem ei qui institorem præposuit, in eos qui cum eo contraxerint:

II. GAIVS libro nono ad Edictum Prouinciale

EO nomine, quo institor contraxit. si modò aliter rem suam seruare non potest.

Institor quis.

III. VLPIANVS libro vicensimo octauo ad Edictum

INstitor appellatus est ex eo quod negotio gerendo in-k stet. [k] nec multum facit, tabernæ sit præpositus, an cuilibet alij negotiationi.

IIII. PAVLVS libro trigensimo ad Edictum

CVm interdum etiam ad homines honestos adferant merces, & ibi vendāt. nec mutat causam actionis locus vendendi emēdiue. cum vtroque modo verum sit, institorem emisse, aut vendidisse.

V. VLPIANVS libro vicensimo octauo ad Edictum

CVicumque igitur negotio præpositus sit, institor rectè appellabitur. Nā & Seruius libro primo ad Brutum ait, si quid cum insulario gestum sit, vel eo quē quis ædificio præposuit, vel frumento coēmēdo, in solidū eum teneri. Labeo quoque scripsit, si quis pecuniis fænerādis, agris colendis, mercaturis, redemptiurisque faciendis præ-l posuerit, in solidum eum teneri. sed & si in mensa [l] habuit quis seruū præpositum, nomine eius tenebitur. Sed etiam eos institores dicendos placuit, quibus vestiarij vel lintearij dant vestem circumferendam & distrahendam: quos m vulgo circitores [m] appellamus. sed & [n] mulliones quis pro n prie institores appellet. Item fullonum, & sarcinatorum præpositus: stabularij quoque loco institorum habendi sunt. Sed & si tabernarius seruum suum peregrè mitteret ad merces comparandas, & sibi mittendas, loco institoris 1 habendum Labeo scripsit. Idem ait si libitinarius, quos o Græce ΝΕΚΡΟΘΑΠΤΑΣ [o] vocant, seruum pollinp ctorem [p] habuerit, isque mortuum spoliauerit, dandam in eum quasi institoriam actionem: quamuis & furti & in-2 iuriarum actio competeret. Idem Labeo ait, si quis pistor seruum suum solitus fuit in certum locum mittere ad panem vendendum, deinde is pecunia accepta præsenq ti, vt per dies singulos ei [q] panem præstaret, conturbauerit, dubitari non oportet quin, si permisit ei ita dari summas, teneri debeat. 3 Sed & cum fullo peregrè proficir scens rogasset, vt [r] discipulis suis, quibus tabernam instructam tradiderat, imperaret, post cuius profectionē vestimenta discipulus accepisset & fugisset, fullonē non teneri, si quasi procurator fuit relictus: sin verò quasi institor, teneri eum. planè si adfirmauerit mihi, rectè me credere operarijs suis, non institoria, sed ex locato tenebitur.

De præpositione.

4 Non tamē omne, quod cum institore geritur, obligat eum qui præposuit: sed ita, si eius rei gratia cui præpositus fuerit contractum est, id est dumtaxat ad id quod eum præposui. proinde si præposui ad mercium distractionem, tenebor nomine eius ex empto actione. Item si fortè ad emendum eum præposuero, tenebor dūtaxat ex vēdito. Sed neque si ad emendum, & ille vendiderit, neque si ad s vendendum, & ille emerit, debebit [s] teneri. idque Cassius t probat. Sed [t] si pecuniā quis crediderit institori ad emendas merces præposito, locus est institoriæ. idémque & si ad pensionem pro taberna exsoluēdam. quod ita verum pu-5 to, nisi prohibitus fuit mutuari. Si ei, quem ad vēdendum emendúmue oleum præposui, mutuum oleū datum 6 sit, dicēdum erit institoriam locum habere. Item si institor cum oleum vendidisset, anulum arræ nomine accepit, neque eum reddat, dominum institoria teneri. nam eius rei, in quam præpositus est, contractum est. nisi fortè mandatum ei fuit, præsenti pecunia vendere. quare si fortè pignus institor ob pretium acceperit, institoriæ locus 7 erit. Idem fideiussori [v] qui pro institore interuenerit, v institoria competit. eius enim rei sequella est.

De eo qui præposuit mortuo.

8 Si tab aliquo institor sit præpositus, is tamen decesserit qui præposuit, & heres ei extiterit qui eodem institore vtatur, sine dubio teneri eum oportebit. nec non si ante aditam hereditatem cum eo contractum est, æquum est x ignoranti [x] dari institoriam actionē. Sed & si procurator meus, tutor, curator, institorem præposuerit, dicendum erit, veluti a me præposito, dādam institoriam actionem.

VI. PAVLVS libro trigensimo ad Edictum

SEd & in ipsum procuratorem, si omnium rerum procurator est, dari debebit institoria.

VII. VLPIANVS libro vicensimo octauo ad Edictum

SEd & si quis meam rem gerens præposuerit, & ratum 1 habuero, idem erit dicendum. Parui autem refert, quis sit institor: masculus, an femina: liber, an seruus: pro-y prius, vel alienus. item quisquis [y] præposuit. nam & si mulier præposuit, competet institoria exemplo exercitoriæ actionis. & si mulier sit præposita, tenebitur etiam ipsa. 2 Sed & si filiafamilias sit vel ancilla præposita, competit z institoria actio. pupillus [z] autem institor obligat eum, qui eum præposuit, institoria actione: quoniam sibi imputare debet qui eum præposuit.

VIII. GAIVS libro nono ad Edictum Prouinciale

NAm & plerique pueros, puellásq; tabernis pponūt,

VIIII. VLPIANVS libro vicesimo octauo ad Edictum

VErum si ipse pupillus præposuerit, si quidem tutoris auctoritate, obligabitur. si minus, non.

X. GAIVS libro nono ad Edictum Prouinciale

EAtenus tamen dabitur in eum actio, quatenus ex ea re locupletior est.

XI. VLPIANVS libro vicensimo octauo ad Edictum

A SEd [A] si pupillus heres extiterit ei qui præposuerat, æquissimum erit, pupillum teneri quamdiu præpositus manet. remouendus enim fuit à tutoribus, si nollent opera eius vti. Sed & si minor viginti quinque annis erit qui præposuit, auxilio ætatis vtetur non sine causæ cognitio-s ne. De quo palam proscriptum fuerit, ne cum eo contrahatur, is præpositi loco non habetur. nō enim permitB tendum erit cum institore [B] contrahere. sed si quis nolit contrahi, prohibeat. ceterū qui præposuit, tenebitur ipsa 3 præpositione. Proscribere palam, sic accipimus, claris C litteris, vnde [C] de plano rectè legi possit: ante tabernam [D] D scilicet, vel ante eum locum, in quo negotiatio exercetur: non in loco remoto, sed in euidenti. Litteris, vtrum Græcis, an Latinis? puto secundum loci condicionem: ne quis causari possit ignorantiam litterarum. Certè si quis di-4 cat, ignorasse [E] se litteras, vel non obseruasse quod propositum erat, cum multi legerent, cúmque palā esset propositum, non audietur. proscriptum autem perpetuò esse oportet. ceterum si per id tēporis, quo propositum non erat, vel obscurata proscriptione cōtractum sit, institoria locum habebit. proinde si dominus quidē mercis proscripsisset, alius autē sustulit, aut vetustate vel pluuia vel quo

Margin notes: a si cum eas — b vehendas — c locasses — d cognitionis — e duorum — g ex estracta — h actio deficiet — i etiam — k insistat — l mensa — m circulatores — n etiam — q cui panem — r quem vt — s debebo — t Sed & si — v fideiussori quoque — x vel ignoranti — y quis quem — z Pupillus etiam — A Sed & si — B cum eo qua si institore — C vt de plano

simili contingit, ne proscriptum esset, vel non pareret, dicendum, eum qui proposuit[a] teneri. Sed si ipse institor decipiendi mei causa detraxit, dolus ipsius proponenti nocere debet: nisi particeps doli fuerit qui contraxit. 3 Conditio autem præpositionis seruanda est. quid enim si certa lege, vel interuentu cuiusdam personæ, vel sub pignore voluit cum eo contrahi, vel ad certam rem? æquissimum erit id seruari, in quo præpositus est. Item si plures[b] habuit institores, vel cum omnibus simul contrahi voluit, vel cum vno solo: sed & si denuntiauit cui, ne cum eo contraheret, non debet institoria teneri. nam & certam personam possumus prohibere contrahere, vel certum genus hominum, vel negotiatorum. vel[c] certis hominibus permittere. sed si alias cum alio contrahi vetuit, continua variatione, danda est omnibus aduersus eum actio: neque enim decipi debent contrahentes. Sed si in totum prohibuit cum eo contrahi, præpositi loco non habetur. cum magis hic custodis sit loco, quam institoris. ergo nec vendere mercem hic poterit, nec modicum quid ex taberna. 4 Si institoria recte actum est, tributoria ipso iure locum non habet. neque enim potest habere locum tributoria in merce dominica. quod si non fuit institor dominicæ mercis, tributoria superest actio. 5 Si à seruo tuo operas vicarii eius conduxero, & eum operi meæ institorem fecero, isque tibi mercem vendiderit, emptio est. nam cum dominus à seruo emit est emptio, licet non sit dominus obligatus.[d] vsque adeo, vt etiam pro emptore & possidere & vsucapere dominus possit.

XII. IVLIANVS libro vndecimo Digestorum

ET ideo vtilis institoria actio aduersus me tibi competet. mihi verò aduersus te, vel de peculio dispensatoris, si ex conducto agere velim: vel de peculio vicarii, quòd ei mercem vendendam mandauerim. pretiúmque, quo emisti, in rem suam versum videri poterit, eo quòd debitor serui tui factus esset.[e]

De reo absoluto qui conuenitur eadem actione, sed adiecta alia causa.

XIII. VLPIANVS libro vicesimo octauo ad Edictum

HAbebat quis seruum merci olearíæ præpositum Arelatæ:[f] eundem & mutuis pecuniis accipiendis præposuerat. acceperat mutuam pecuniam: putans creditor ad merces eum accepisse, egit proposita actione: probare non potuit mercis gratia eum accepisse. licet consumpta est actio, nec amplius agere poterit, quasi pecuniis quoque mutuis accipiendis esset præpositus, tamen Iulianus vtilem ei actionem competere ait.

Nouatio.

1 Meminisse autem oportebit, institoria dominum ita demum teneri, si non nouauerit quis eam obligationem, vel ab institore vel ab alio nouandi animo stipulando.

De pluribus præponentibus.

2 Si duo pluresue tabernam exerceant,[g] & seruum quem ex disparibus partibus habebant, institorem præposuerint, vtrum pro dominicis partibus teneantur, an pro æqualibus: an pro portione mercis, an verò in solidum, Iulianus quærit. & verius esse ait, exemplo exercitorum, & de peculio actionis in solidum vnumquemque conueniri posse: & quidquid is præstiterit qui conuentus est, societatis iudicio vel communi diuidundo consequetur.[h] quam sententiam & supra probauimus.

XIIII. PAVLVS libro quarto ad Plautium

IDem erit & si alienus seruus communi merci præpositus sit. nam aduersus vtrumque in solidum actio dari debet. & quod quisque præstiterit, eius partem societatis vel communi diuidundo iudicio consequetur. certe vbicumque actio societatis vel communi diuidundo cessat, quemque pro parte sua condemnari oportere constat. veluti si is, cuius seruo creditum est, duobus heredibus institutis ei seruo libertatem dederit. nam heredum quisque pro sua parte conueniendi[i] sunt: quia cessat inter eos communi diuidundo iudicium.

XV. VLPIANVS libro vicesimo octauo ad Edictum

NOuissimè sciendum est, has actiones perpetuò dari & in heredem & heredibus.

XVI. PAVLVS libro vicesimo nono ad Edictum

SI cum vilico alicuius contractum sit, non datur[k] in dominum actio: quia vilicus propter fructus percipiendos, non propter quæstum præponitur. si tamen vilicum distrahendis quoque mercibus præpositum habuero, non erit iniquum, exemplo institoriæ, actionem in me competere.

XVII. IDEM libro trigesimo ad Edictum

SI quis mancipiis, vel iumentis, pecoribúsue emendis, vendendisque præpositus sit, non solùm institoria competit aduersus eum qui præposuit, sed etiam redhibitoria, vel ex stipulatu dupli simplæue in solidum actio danda est. 1 Si seruum Titii institorem habueris, vel tecum ex hoc edicto, vel cum Titio ex inferioribus edictis agere potero. Sed si tu cum eo contrahi vetuisti, cum Titio duntaxat agi poterit.

De morte habentis institores.

2 Si impubes patri habenti institores, heres exstiterit, deinde cum his contractum fuerit, dicendum est, in pupillum dari actionem, propter vtilitatem promiscui vsus. quemadmodum vbi post mortem tutoris, cuius auctoritate institor præpositus est, cum eo contrahitur.[l] 3 Eius contractus certe nomine, qui ante aditam hereditatem intercessit, etiam[m] si furiosus heres exstitit, dandam esse actionem etiam Pomponius scripsit. non enim imputandum est ei, qui sciens dominum decessisse, cum institore exercente mercem contrahat. 4 Proculus ait, si denuntiauero tibi, ne seruo à me præposito crederes, exceptionem dandam, SI[n] ILLE ILLI NON[o] DENVNTIAVERIT, NE ILLI SERVO CREDERET. sed si ex eo contractu peculium habeat, aut in rem meam versum sit, nec velim quo locupletior sim soluere, replicari de dolo malo oportet. nam videri me dolum malum facere, qui ex aliena iactura lucrum quæram. 5 Ex hac causa etiam condici posse verum est.

Institor quis.

XVIII. IDEM libro singulari de Variis lectionibus

INstitor[p] est qui tabernæ locóue ad emendum vendendúmue præponitur. quíque sine loco ad eundem actum præponitur.

XVIIII. PAPINIANVS libro tertio Responsorum

IN eum, qui mutuis accipiendis pecuniis procuratorem præposuit, vtilis ad exemplum institoriæ dabitur actio. quod æquè faciendum erit & si procurator soluendo sit, qui stipulanti pecuniam promisit. 1 Si dominus, qui seruum institorem apud mensam pecuniis accipiendis habuit, post libertatem quoque datam idem per libertum negotium exercuit, varietate status non mutabitur periculi causa. 2 Tabernæ præpositus à patre filius, mercium causa mutuam pecuniam accepit: pro eo pater fideiussit. etiam institoria ab eo petetur, cum acceptæ pecuniæ speciem fideiubendo negotio tabernæ miscuerit. 3 Seruus pecuniis tantum fænerandis præpositus, per intercessionem æs alienum suscipiens vt[q] institorem, dominum in solidum iure prætorio non adstringit. quod autem pro eo, qui pecuniam fænerauit, per delegationem alii promisit, à domino rectè petetur: cui pecuniæ creditæ contra eum qui delegauit, actio quæsita est.

Contra institorem non datur actio ex hac cautione.

XX. SCAEVOLA libro quinto Digestorum

LVcius Titius mensæ nummulariæ, quam exercebat, habuit libertum præpositum: is Gaio Seio cauit in hæc verba. Octauius Terminalis rem agens Octauii Felicis, Domitio Felici salutem. Habes penes mensam patroni mei denarios mille, quos denarios vobis numerare debebo pridie kalendas Maias. quæsitum est, Lucio Titio defuncto sine herede, bonis eius venditis, an ea epistula[r] iure conueniri Terminalis possit. respondit, nec iure his verbis obligatum, nec æquitatem conueniendi eum superesse: cum id institoris[s] officio ad fidem mensæ protestandam[t] scripsisset.

DE TRIBVTORIA ACTIONE

TIT. IIII.

Causa actionis.

VLPIANVS libro vicesimo nono ad Edictum

HVius quoque edicti non minima[v] vtilitas est, vt dominus, qui alioquin in serui contractibus priuilegium habet, quippe cum de peculio duntaxat teneatur, cuius peculii æstimatio deducto[x] quod domino debetur fit, tamen si scierit seruum peculiari[y] merce negotiari, velut extraneus creditor ex hoc edicto in tributum vocatur.[z] 1 Licet mercis appellatio angustior sit, vt neque[A] ad seruos fullones, vel sarcinatores, vel textores, vel venaliciarios pertineat, tamen Pedius libro quintodecimo scribit, ad omnes negotiationes porrigendum edictum.

2 Peculiarem autem mercem non sicuti peculium accipimus. quippe peculium deducto quod domino debetur accipitur. merx peculiaris, etiam si nihil sit in peculio, dominum tributoria obligat: ita demum si sciente eo negotiabitur. 3 Scientiam hic eam accipimus, quæ habet & voluntatem. sed vt ego puto, non voluntatem, sed patientiam. non enim[B] velle debet dominus, sed non nolle. si igitur scit, & non protestatur, & contradicit, tenebitur actione tributoria. Potestatis verbum ad omnem sexum, item ad omnes,

a Id est qui præposuit: sensus est, eum qui præposuit seruum tabernæ teneri ex contractu serui, si quod proposuerat, ne cum seruo contraheretur, non apparet. Sic prolo vasi præponenti non proponenti legitur, quanquam non multum interest, vero modo legas. Qui enim præposuit seruum tabernæ, idem proposuit. i. proscripsit, ne cum eo contraheretur.
b si cum plures
c & certis
d obligatus iur. ciuili, glossema est.
e eo
f Arelati
g Vlpianus producit edictum de exercitoria, ad instituorum plurium, qui & ipsi in solidum conueniuntur.
h consequi.
i conueniendus est:
k dabitur
l contrahetur.
m & si
n Formula prouidendo exceptionis obseruanda est.
o Detracta est connexiua negatione, verbo superiore est ... Et sunt ... libro ...
p Institutus is est
q aut institor.
r ex hac epistola
s ex institoris
t præstandam
v non minima. sed magna glossa ...
x eo quod
y in peculiari
z vocetur.
A quàm vt ad
B l. non nolle ...

omnes, qui sunt alieno iuri subiecti, porrigendum erit. Non solùm ad seruos pertinebit tributoria actio, verùm ad eos quoque qui nobis bona fide seruiunt: siue liberi, siue serui alieni sunt: vel in quibus vsumfructum habemus.

II. PAVLVS libro trigensimo ad Edictum

VT tamē merx, qua peculiariter negotietur, ad nos pertineat.

III. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Edictum

SEd si seruus communis sit, & ambo sciant domini, in vtrumlibet ex illis dabitur actio. at si alter scit, alter ignorauit, in eum qui scit, dabitur actio. deducetur tamē solidum, quod et qui ignorauit debetur. Quod si ipsum quis ignorantem conuenerit, quoniam de peculio conuenitur, deducetur etiam id quod scienti debetur. & quidem in solidum. nam & si ipse de peculio conuentus esset, solidum quod ei deberetur deduceretur, & ita Iulianus libro duodecimo digestorum scripsit.

Dolus tutoris, an noceat pupillo.

Si seruus pupilli vel furiosi sciente tutore vel curatore in merce peculiari negotietur, dolum quidem tutoris vel curatoris nocere pupillo vel furioso non debere puto. nec tamē lucrosum esse debere. & ideo hactenus eum ex dolo tutoris tributoria teneri, si quid ad eum peruenerit. idem & in furioso puto: quamuis Pomponius libro octauo epistularum, si soluendo tutor sit, ex dolo eius pupillum teneri scripsit. & sanè hactenus tenebitur, vt actionē quam contra tutorem habeat præstet. Sed & si ipsius pupilli dolo factum sit, si eius ætatis sit, vt doli capax sit, efficere vt teneatur. quamuis scientia eius non sufficiat ad negotiationem. quid ergo est? scientia quidem tutoris & curatoris debet facere locum huic actioni. dolus autem, quatenus noceat, ostendi.

IIII. PAVLVS libro trigensimo ad Edictum

SI pupillus, cuius tutor scierit, pubes factus, vel furiosus sanæ mentis, dolo admittant, tenentur ex hoc edicto.

V. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Edictum

PRocuratoris autem scientiam & dolum nocere debere domino, neque Pomponius dubitat. nec nos dubitamus. Si vicarius serui mei negotietur, si quidem me sciente, tributoria tenebor. si me ignorante, ordinario sciente, de peculio eius actionem dandam Pomponius libro sexagensimo scripsit. nec deducendum ex vicarij peculio quod ordinario debetur: cum id quod mihi debetur deducatur. Sed si vterque scierimus, & tributoriam, & de peculio actionem competere ait. tributoriam, vicarij nomine. de peculio verò, ordinarij: eligere tamen debere agentem, qua potius actione experiatur. sic tamen, vt vtrumque tribuatur, & quod mihi & quod seruo debetur. cum si seruus ordinarius ignorasset, deduceretur integrum quod ei à vicario debetur. Sed & si ancilla negotiabitur, admittēdam tributoriam dicimus. Item parui refert, cum ipso seruo contrahatur, an cum institore eius. MERCIS NOMEN meritò adijcitur, ne omnis negotiatio cum eo facta tributoriam inducat. Per hanc actionē tribui iubetur, quod ex ea merce, & quod eo nomine receptum est. In tributum autem vocantur qui in potestate habent, cum creditoribus mercis. Sed est quæsitum dominus vtrum ita demum partietur ex merce, si quid ei mercis nomine debeatur, an verò & si ex alia causa. & Labeo ait, ex quacumque causa ei debeatur. pænique referret, ante mercē, an postea ei debere quid servus cœperit. sufficere enim, quòd priuilegiū deductionis perdidit. quid tamen si qui contrahebant, ipsam mercem pignori acceperint? puto debere dici, præferendos domino iure pignoris. Siue autem domino, siue his qui in potestate eius sunt debeatur, vtique erit tribuendum. Sed si duo, pluresue domini sint, vtique omnibus tribuetur pro rata debiti sui. Non autem totum peculium venit in tributum: sed id dūtaxat quod ex ea merce est. siue merces manent, siue pretium earum receptum, conuersúmve est in peculium. Sed & si adhuc debeatur mercis nomine à quibusdam quibus solebat seruus distrahere, hoc quoque tribuetur, prout fuerit receptum. Si præter mercem seruus iste in tabernam habeat instrumētum, an hoc quoque tribuatur? & Labeo ait, & hoc tribui. & est æquissimum. plerumque enim hic apparatus ex merce est, immo semper. cetera tamen, quæ extra hæc in peculium habuit, non tribuentur: vtputa argētum habuit, vel aurum: nisi si hæc ex merce comparauit. Item si mancipia in negotiatione habuit ex merce parata, etiam hæc tribuētur. Si plures habuit seruus creditores, sed quosdā in mercibus certis, an omnes in ifdem confundendi erunt, & omnes in tributum vocandi? vtputa duas negotiationes exercebat, puta sagariam, & linteariam, & separatos habuit creditores. puto separatim eos in tributum vocari: vnusquisque enim eorum merci magis quam ipsi credidit. Sed si duas tabernas eiusdem negotiationis exercuit, & ego fui tabernæ verbi gratia, quam ad Bucinum habuit, ratiocinator alius eius quam trans Tiberim, æquissimum puto separatim tributionem faciendam: ne ex alterius re mercéue alij indemnes fiant, alij damnum sentiant. Plane si in eadem taberna merces deferebātur, licet hæ, quæ exstitent, ex vnius creditoris pecunia sint comparatæ, dicendum erit omnes in tributum venire, nisi fuerint creditori pigneratæ. Sed si dedi mercem meam vendendam, & exstat, videamus ne iniquum sit in tributum me vocari. & si quidem in creditum ei abijt, tributio locum habebit. enimuero si non abijt, quia res venditæ non aliàs desinunt esse meæ quamuis vendidero, nisi ære soluto, vel fideiussore dato, vel aliàs satisfacto, dicendum erit, vindicare me posse. Tributio autem fit pro rata eius quod cuique debeatur. & ideo si vnus creditor veniat desiderans tribui, integram portionem, consequitur. sed quoniam fieri potest, vt alius quoque vel alij existere possint mercis peculiaris creditores, cauere debet creditor iste pro rata se refusurum, si fortè alij emerserint creditores:

VI. PAVLVS libro trigensimo ad Edictum

NOn enim hæc actio, sicut de peculio, occupātis meliorem causam facit: sed æqualem condicionē quandoque agentium.

VII. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Edictum

ILlud quoque cauere debet, si quid aliud domini debitum emerserit, refusurum se ei pro rata. finge enim cōdicionale debitum imminere, vel in occulto esse. hoc quoque admittendum est. nam iniuriam dominus pati non debet, licet in tributum vocatur. quid tamen si dominus tribuere nolit, nec hanc molestiam suscipere: sed peculio, vel mercibus cedere paratus sit? Pedius refert, audiēdum eum. quæ sententia habet æquitatem. & plerumque arbitrum in hanc rem prætor debebit dare, cuius interuentu tribuantur merces peculiares.

Causa huius actionis.

Si cuius dolo malo factum est, quo minus ita tribueretur, in eum tributoria datur, vt quanto minus tributū sit quàm debuerit, præstet. quæ actio dolum malum coërcet domini. Minus autē tribuere videtur, etiam si nihil tributum sit. Si tamen ignorans in merce seruū habere, minus tribuit, non videtur dolo minus tribuisse. sed re comperta si non tribuat, dolo nunc etiā nō caret. proinde si sibi ex ea merce solui fecit, vtique dolo videtur minus tribuisse. Sed & si mercē perire passus est, aut eam auertit, aut vilioris data opera distraxit, vel si ab emptoribus pretiū non exegerit, dicendum erit teneri eū tributoria, si dolus interuenit. Sed etsi negauerit dominus cuiquam deberi, videndū erit an tributoriæ locus sit. & est verior Labeonis sententia, tributoriam locum habere. alioquin expediet domino negare. Hæc actio & perpetuò, & in heredem datur, de eo dumtaxat quod ad eum peruenit:

VIII. IVLIANVS libro vndecimo Digestorum

QVia non de dolo est, sed rei persecutionem cōtinet. quare etiam mortuo seruo dominus, item heres eius, perpetuo teneri debebit propter factum defuncti: quamuis non aliter quàm dolo interueniente competat.

Concursus actionum.

VIIII. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Edictum

QVod in herede dicimus, idem erit & in ceteris successoribus. Eligere quis debet qua actione experiatur: vtrum de peculio, an tributoria. cum sciat sibi regressum ad aliam non futurum. planè si quis velit ex alia causa tributoria agere, ex alia causa de peculio, audiendus erit. Si seruo testamento manumisso peculium legatum sit, non debere heredem tributoria teneri, quasi neque ad eum peruenerit neque dolo fecerit, Labeo ait. sed Pomponius libro sexagensimo scripsit, heredem, nisi curauerit caueri sibi à seruo, vel deduxit à peculio, quod tribuendum erat, teneri tributoria. quæ sententia non est sine ratione. ipse enim auctor doli est, qui id egit ne intribueret. totiens enim in heredem damus de eo quod ad eum peruenit, quotiens ex dolo defuncti cōuenitur, non quotiens ex suo.

X. PAVLVS libro trigensimo ad Edictum

DE peculio actione etiam cum emptore serui agi potest: tributoria non potest.

XI. GAIVS libro nono ad Edictum Prouinciale

ALiquando etiam agentibus expedit potius de peculio agere, quàm tributoria. nā in hac actione de qua

O 5

a in qua. b Sed & si. c quod si. d sciuit. e sciuit. f in solidum. g At si. h in solidum. i vt Iulianus. l quid ergo. m dolum. o seruos habent. p à creditoribus. q referre. r Sed & si. t idem.

v Sed & si. † Bucinum. x merces eadem. y cōferebantur. z Sed & si. A in creditū abij. B tribui sibi. C quandocunque. D quidem. E tribuere dominus videtur. H vilis. I expediret. L in testamento. M de peculio.

loquimur, hoc solum in diuisionem venit, quod in mercibus est quibus negotiatur: quódque eo nomine receptú est. at in actione de peculio totius peculij quantitas spectatur: in quo & merces continentur. & fieri potest, vt dimidia forte parte peculij, aut tertia, vel etiá minore negotietur, fieri præterea potest, vt patri dominóue nihil debeat.

Causa actionis tributoriæ.

XII. IVLIANVS libro duodecimo Digestorum

Alius dumtaxat de peculio, alius tributoria serui nomine cum domino agit. quæsitum est, an deducere dominus de peculio debeat quod tributoria agenti præstaturus sit. respondit, tributoria actione túc demum agi potest, cum dominus in distribuendo pretio mercis edicto prætoris non satisfecit: id est, cum maiorem partem debiti sui deduxit, quàm creditoribus tribuit. veluti si cum in merce triginta fuissent, in quam ipse quidé quindecim crediderat, duo autem extranei triginta, tota quindecim deduxerit, & creditoribus reliqua quindecim dederit: cum deberet sola decem deducere, extraneis[a] dena tribuere. cum igitur hoc fecit, nec intellegendus est seruum à se liberasse: eo quòd quinque adhuc nomine eius tributoria actione præstaturus sit. quare si agi de peculio cœperit, cum forte extra mercem peculium esset, quinque tamquam adhuc creditor serui deducere debebit.

a & extraneis

QVOD[b] CVM EO QVI IN ALIENA POTESTATE EST NEGOTIVM GESTVM ESSE DICETVR

TIT. V.

b Præfationem cótinere videtur ad interpretationé tripartiti edicti, scilicet, de in rem verso, quod iussu, & de peculio.

GAIVS libro nono ad Edictum Prouinciale

Omnia[c] proconsul agit, vt qui contraxit cum eo qui in aliena potestate sit,[d] etiam si deficiét superiores actiones, id est exercitoria, institoria, tributoria, nihilo minus tamen, in quantum ex bono & æquo res patitur, suum consequatur. siue enim iussu eius, cuius in potestate sit, negotium gestum fuerit, in solidum eo nomine iudicium pollicetur: siue non iussu, sed tamen in rem eius versum fuerit, eatenus introducit actionem, quatenus in rem eius versum fuerit: siue neutrum eorum sit, de peculio actionem constituit.

c Omnino
d fuit,

Filium sui iuris factum, quatenus teneatur ex contractu prius facto.

II. VLPIANVS libro vicesimo nono ad Edictum

Ait prætor, IN EVM, QVI EMANCIPATVS AVT EXHEREDATVS ERIT, QVIVE ABSTINVIT[e] SE HEREDITATE EIVS, CVIVS IN POTESTATE CVM MORITVR[f] FVERIT, EIVS REI NOMINE, QVAE CVM EO CONTRACTA ERIT, CVM IS IN POTESTATE ESSET, SIVE SVA VOLVNTATE, SIVE IVSSV EIVS IN CVIVS POTESTATE ERIT CONTRAXERIT, SIVE IN PECVLIVM IPSIVS, SIVE IN PATRIMONIVM EIVS, CVIVS IN POTESTATE FVERIT, EA RES REDACTA FVERIT, ACTIONEM CAVSA COGNITA DABO IN[g] QVOD FACERE POTEST. Sed & si citra emácipationem sui iuris factus sit, vel in adoptionem datus, deinde pater naturalis decesserit, idé si quis ex minima parte sit institutus, æquissimum est, causa cognita etiam in hunc dari actionem in id quod facere potest.

e abstinuerit hæreditate
f moreretur
g in id quod

III. IDEM libro tertio Disputationum

Sed an hic detrahi debeat quod alij debetur, tractari potest. & si quidem sint creditores, qui cum esset alienæ potestatis, cú eo contraxerunt, rectè dicetur, occupantis meliorem esse condicionem: nisi si quis priuilegiarius veniat. huius enim non sine ratione prioris[h] ratio habebitur. quòd si qui sint, qui posteaquam sui iuris factus est, cum eo contraxerunt, puto horum rationem habendam.

h prius

IIII. IDEM libro vicesimo nono ad Edictum

Sed[i] si ex parte non modica sit heres scriptus filius, in arbitrio est creditoris, verú pro portione hereditaria, an in solidú eum cóueniat. Sed & hic iudex æstimare debeat,[k] ne forte in id quod facere potest debeat conueniri.

i Sed & si
k debet.

Pœna mendacij.

Interdum autem & si exheredatus filius, vel emancipatus sit, in solidum actio aduersus eum dabitur. veputa si patremfamilias se mentitus est cum contraheretur cum eo. nam libro secundo digestorú Marcellus scripsit, etiam si facere non possit, conueniendum propter mendacium.

Quamquam autem ex contractu in id quod facere potest actio in eum datur, tamen ex delictis in solidum conuenietur. Soli autem filio succurritur, non etiam heredi eius. ina[l] & Papinianus libro nono quæstionum scribit: in heredem filij in solidum dandam actionem. Sed an etiam temporis haberi debeat ratio, vt si quidem ex continenti cum filio agatur, detur actio in id quod facere potest: sin[m] verò post multos annos, non debeat indulgeri? & mihi videtur rationem habendam esse. in hoc enim causæ cognitio vertitur. Is, qui de peculio egit, cum posset quod iussu, in ea causa est, ne possit quod iussu postea agere. & ita Proculus existimat. Sed[n] si deceptus de peculio egit, putat Celsus succurrendum ei. quæ sententia habet rationem.

l lib. 8.
m si verò
n etsi errore deceptus. Sésum aliter factum par sententiá. sed, posita [illegible] & deinde verbú errore, additum hor [illegible] esse puto.

V. PAVLVS libro trigesimo ad Edictum

Si filiusfamilias viuo patre conuentus & condemnatus sit, in emancipatum vel exheredatum postea iudicati actio in id quod facere potest danda est.

De fideicommissario.

Si[o] filio exheredato ex senatuscósulto Trebelliano hereditas patris restituta sit, non debebit in quátum facere potest, sed in solidum condemnari: quia[p] effectu quodammodo heres est. Sed si coactus immiscuerit se vt restituat hereditatem, perinde obseruandum ac si se abstinuisset.

o Sed si filio
p effectu enim

VI. VLPIANVS libro secundo Disputationum

Eum qui se patremfamilias simulauit, & mandante aliquo stipulatus est, mádati teneri Marcellus scribsit, quamuis rem præstare non possit. & sane verum est teneri eum debere: quia dolo fecit. hoc & in omnibus bonæ fidei iudiciis dicendum erit.

VII. SCAEVOLA libro primo Responsorum

Pater filio permisit mutuá pecuniam accipere, & per epistulam creditori mandauit vt ei crederet: filius ex minima parte patri heres extitit. respondi, esse in potestate creditoris, verum filiú, cui credidisset in solidum, an heredes pro qua parte quisque successisset, mallet[q] conuenire. sed filius condemnatur in quantum facere potest.

q malle

Cui rei præpositus sit institor, iudicatur ex coniectura.

VIII. PAVLVS libro primo Decretorum

Titianus primus præposuerat seruum mutuis pecuniis dádis, & pignoribus accipiédis. is[r] seruus etiam negotiatoribus hordei solebat pro emptore suscipere debitum, & soluere. cum fugisset seruus, & is cui delegatus[s] fuerat dare pretium hordei, conueniret dominum nomine institoris, negabat eo nomine se conueniri posse: quia non in eam rem præpositus fuisset. cú autem & alia quædam gessisse, & horrea conduxisse, & multis soluisse idem seruus probaretur, præfectus annonæ contra dominum dederat sententiam. dicebamus, quasi fideiussionem[t] esse videri, cum pro alio solueret debitum, nó pro aliis suscipit debitum. non solere autem ex ea causa in dominum dari actionem. nec videtur[t] hoc dominum mandasse. sed quia videbatur in omnibus eum suo nomine substituisse, sententiam conseruauit[v] Imperator.

r sed seruus
s obligatus
t videri
v cófirmauit

DE[x] SENATVSCONSVLTO MACEDONIANO TIT. VI.

x In hunc tit. Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 5.

Ex mutuo filiusfamilias non tenetur, quamuis postea fuerit factus sui iuris.

VLPIANVS libro vicesimo nono ad Edictum

Verba senatusconsulti Macedoniani hæc sunt, CVM INTER CETERAS SCELERIS CAVSAS MACEDO, QVAS ILLI NATVRA ADMINISTRABAT, ETIAM AES ALIENVM ADHIBVISSET, ET SAEPE MATERIAM PECCANDI MALIS MORIBVS PRAESTARET, QVI[y] PECVNIAM, NE QVID AMPLIVS DICERETVR,[z] INCERTIS[A] NOMINIBVS[B] CREDERET, PLACERE, NE CVI, QVI FILIOFAMILIAS MVTVAM PECVNIAM DEDISSET, ETIAM POST MORTEM PARENTIS EIVS, CVIVS IN POTESTATE FVISSET, ACTIO PETITIOQVE DARETVR: VT SCIRENT QVI PESSIMO EXEMPLO FAENERARENT, NVLLIVS POSSE FILIIFAMILIAS BONVM NOMEN[C] EXSPECTATA PATRIS MORTE FIERI. Si pendeat an sit in potestate filius, veputa quoniam patrem apud hostes habet, in pendenti est an in senatusconsultum sit commissum. nam si reciderit in potestatem, senatusconsulto locus est: si minus, cessat. interim igitur deneganda est actio. Certe[D] si adrogatus mutuam pecuniam acceperit, deinde sit restitutus vt emácipraretur, senatusconsultum locum habebit: fuit enim filiusfamilias. In filiofamilias nihil dignitas facit, quo minus senatusconsultum Macedonianum locum habeat. nam etiam[E] si cósul sit, vel cuiusuis dignitatis, senatusconsulto locus est: nisi forte castrense peculium habeat. tunc enim senatusconsultum cessabit.

y cum
z dicatur.
A Nécessarium cum fam exprimeret Macedo, quod turpe esset. Bud. Ale. lib. 2. par. er. c. 12.
B incautis.
C Locupletem, vt apud Cic. eum personam sumpsisse mutuas nomina sua exegisse, prædia véndisse docemus. & Columel. lib. 1. no vel optima nomina fore, mala non appellando fenerator Alphius dimisse fertur.
D Certe & si
E & si consul

II. IDEM

II. IDEM libro sexagensimo quarto ad Edictum

VSque ad quantitatem castrensis peculij: cum filiifamilias in castrensi peculio vice patrumfamiliarum fungantur.

a Ex tit. de reb. author. iud. poss.

Communis error.

III. IDEM libro vicensimo nono ad Edictum

SI quis patremfamilias esse credidit, non vana simplicitate deceptus nec iuris ignorantia, sed quia publice paterfamilias plerisque videbatur, sic agebat, sic contrahebat, sic muneribus fungebatur: cessabit[b] senatusconsultum. vnde Iulianus libro duodecimo[c] in eo qui vectigalia conducta habebat scribit, & est sæpe constitutum, cessare senatusconsultum. proinde & in eo, qui scire non potuit an filiusfamilias sit. Iulianus libro duodecimo[d] cessare senatusconsultum ait. vtputa in pupillo, vel minore vigintiquinque annis. sed in minore, causa cognita & à prætore succurrendum. in pupillo autem etiã alia ratione debuit dicere cessare senatusconsultum: quòd mutua pecunia non fit,[e] quam sine tutoris auctoritate pupillus dat: quẽadmodum ipse dicit Iulianus libro duodecimo, si filiusfamilias crediderit, cessare senatuscõsultum: quòd mutua pecunia nõ fit, quamuis liberã peculij administrationem habuit. non enim perdere et peculium pater[f] cõcedit, cum peculij administrationem permittit. & ideo vindicationem nummorum patri superesse ait. Is autem solus senatusconsultum offendit, qui mutuam pecuniam filiofamilias dedit: non qui aliàs contraxit. puta vendidit, locauit, vel alio modo contraxit, nam pecuniæ datio perniciosa parentibus eorum visa est. & ideo etsi in creditũ abit[g] filiofamilias vel ex causa emptionis, vel ex alio contractu in quo pecuniam non numerauit, & si stipulatus sim, licet cœperit esse mutua pecunia, tamen quia pecuniæ numeratio non[h] concurrit, cessat senatusconsultum. quod ita demum erit dicendum, si non fraus senatusconsulto sit cogitata: vt qui credere nõ potuit, magis ei venderet, vt ille rei pretium haberet in mutui vicem. Si à filiofamilias stipulatus sim, & patrisfamilias facto crediderim, siue capite deminutus sit, siue morte patris, vel aliàs sui iuris sine capitis deminutione fuerit effectus, debet dici, cessare senatusconsultum: quia mutua[i] iam patrifamilias data est.

b cessat
c 12. Digestorum
d 12. Digestorum
e siue non fit, quam sine
f patrem concedente
g abij. legendũ abiit. vt infra numerauit & stipulatus sit. In creditum ire generaliter hic vsurpatur, non specialiter pro mutuum contrahere, vt l. 1. §. 1. si certu. pet. Duar. lib. 1. disput. c. 14.
h Deest negatio non tollit hoc enim nomine ressat Senatusconsultum, quod pecunia numerata non sit.
i quia mutua pecunia

IIII. SCAEVOLA libro secundo Quæstionum

QVia quod vulgo dicitur, filiofamilias credi nõ licere, nõ ad verba referẽdũ est, sed ad numerationẽ.

V. PAVLVS libro tertio Quæstionum

ERgo hic & in solidum damnatur, non in id quod facere potest.

VI. SCAEVOLA libro secundo Quæstionum

COntra etiam rectè dicitur, si a patrefamilias stipulatus sis, si credas[k] postea filiofamilias facto, senatus[l] potestatem exercendam: quia expleta est numeratione substantia obligationis.

k credam postea
l Senatusconsulti

Fideiussio.

VII. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Edictum

ITem si filiusfamilias fideiusserit, Neratius libro primo & secundo responsorum cessare senatusconsultum ait. idẽ Celsus libro quarto. sed Iulianus adijcit, si color quæsitus sit, vt filiusfamilias, qui mutuam accepturus erat, fideiuberet alio reo dato, fraudem senatusconsulto factam nocere.[m] & dãdam exceptionem tam filiofamilias, quam reo. quoniam & fideiussori filij subuenitur. Idem ait, si duos reos accepero, filiumfamilias & Titium, cum ad filiumfamilias esset peruentura pecunia, idem autem reum Titium acceperim, ne quasi fideiussor auxilio senatusconsulti vteretur, vtilem esse exceptionem aduersus fraudem dandam. Sed & si filiusfamilias patre suo relegato, vel longo tempore absente, dotẽ pro filia promiserit, & rem patris pignori dederit, senatusconsultum[n] cessabit. patris tamẽ res nõ tenebitur. plane si patri heres extiterit filius, & pignus persequatur, exceptione doli summouebitur.

m i. locum esse Senatusc. propter hanc fraudem admissam, eamque obesse creditori, ne quod credidit repetat alias legitur non nocere. i. non impedire, quo minus Senatuscõ. locus sit & ita vtraq. lectio conuenit.
n Senatusconsultũ quidem

Permutatio.

Mutui dationẽ non solum numeratæ pecuniæ, verùm omnium, quę mutua dari possunt, an accipere debeamus, videndum. sed verba videntur mihi ad numeratam pecuniam referri. ait enim senatus, MVTVAM PECVNIAM DEDISSET. sed si fraus sit senatusconsulto adhibita, puta frumento vel vino vel oleo mutuo dato, vt his distractis fructibus vteretur pecunia, subueniendum est filiofamilias. Si filius in alterius erat potestate cũ mutua daretur, nunc[o] in alterius, mens senatusconsulti nõ cessat. dabitur[p] itaque exceptio. Sed & si patri[q] eius nõ mors, sed alia causa inciderit, quo minus sit in ciuitate, dicendum, senatusconsulto locum esse.

o nunc item in
p dabitur ei
q patris

Contra quem detur exceptio.

Non solùm ei qui mutuam dedisset, sed & successoribus eius deneganda est actio. proinde & si alius mutuam dedit, alius stipulatus est, dabitur aduersus eum exceptio, licet hic non dederit. Sed & si alteruter eorum ignorauit eum patris esse potestate se,[r] verius dicendum est, vtrique nocere.[s] idem est & in duobus reis stipulandi. Item si duos filiosfamilias accepero reos, sed alterum potaui patremfamilias, intererit ad quẽ pecunia peruenit. vt si eum sciui filiumfamilias, ad quem peruenit pecunia, exceptione summoueat. si ad eum quem ignorẽ, non summoueat. Siue autem sub vsuris mutua data[t] sunt, siue sine vsuris, ad senatusconsultum spectat.

r Coniungenda hoc sunt & legenda seuerius. i. duobus ... creditoribus. dirà enim, & acerbum est vnquã scientiam alterum nocere. l. vniquestionis de re & sac. ignorantia. l. vlt. quib. ad lib. procl. non lic. & l. liberis. §. si duo. de lib. causa. Itaque addidit seuerius vt ostenderet hoc summo iure comparatum esse in odium eorũ qui filiisfamilias aduersus Senatusc. credant.
s Vtrique alterius scientiã nocere.
t sit data.

Cui detur exceptio.

Quamquã autem non declaret senatus, cui exceptionem det, tamen sciendum est, & heredem filij si paterfamilias decesserit, & patrẽ eius si filiusfamilias decesserit, exceptione vti posse. Interdum tamen etsi senatusconsulto locus sit, tamen in alium datur actio. vtputa filiusfamilias institor mutuam pecuniam accepit. scribit enim Iulianus libro duodecimo, ipsum quidem institorem exceptione senatusconsulti vsurum si conueniatur: sed institoriam actionem aduersus eum qui præposuit cõpetere. quamquam, inquit, si ipse pater eum præposuisset merci suæ, vel peculiarem exercere passus esset, cessaret senatusconsultum quoniam patris voluntate cõtractum videretur. nam si scit eum negotiari, etiam hoc permisisse videtur, si non nominatim prohibuit merces[v] accipere. proinde si acceperit pecuniam, & in rem patris vertit, cessat senatusconsultum. patri enim non sibi accepit. Sed & si ab initio non sic accepit, verùm postea in rem patris vertit, cessare senatusconsultũ, libro duodecimo digestorum Iulianus ait. intellegendúmque ab initio sic accepisse, vt in rem verteret. non tamen vertisse videtur, si mutuã pecuniam acceptã patri in proprium debitum soluit. & ideo si pater ignorauit, adhuc senatusconsulto locus erit.

v mutuum

Quibus ex causis cesset senatusconsultum.

Quod dicitur[x] in eo, qui studiorum causa absens mutuum acceperat, cessare senatusconsultum, ita locum habet, si probabilem modum in mutua[y] non excessit: certe[z] eam quãtitatem quam pater solebat subministrare. Si filius accepit mutuam pecuniam, vt eum liberaret, qui si peteret, exceptione non summoueretur, senatusconsulti cessabit exceptio. hoc amplius cessabit senatusconsultum, si pater soluere cœpit quod filiusfamilias mutuum sumpserit: quasi ratum habuerit. Si paterfamilias factus soluerit partem debiti, cessabit senatusconsultum. nec solutum repetere potest.

x l. 17. si filiusfamilias ...
y mutuando
z nẽpe eam certè ad eam

VIII. PAVLVS libro trigensimo ad Edictum

CVm tamen à curatore per ignorantiam solutum sit, repeti[A] debet.

A repetere potest.

VIIII. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Edictum

SEd si paterfamilias factus rem pignori dederit, dicendum erit senatusconsulti exceptionem ei denegandam vsque ad pignoris quantitatem. Si ab alio donatam sibi pecuniam filius creditori soluerit, an pater vindicare vel repetere possit? & ait Iulianus, si quidem hac cõditione ei donata sit pecunia, vt creditori soluat, videri a donatore profectam protinus ad creditorem, & fieri nummos accipiẽtis. si verò simpliciter ei donauit, alienationem eorum filium non habuisse. & ideo si soluerit, condictionem patri ex omni euentu competere.

Cui competit exceptio.

Hoc senatusconsultũ & ad filias quoque familiarum pertinet. nec ad rem pertinet, si adfirmetur ornaméta ex ea pecunia comparasse. nam[B] & ei quoque, qui filiofamilias credidit, decreto amplissimi ordinis actio denegatur. nec interest, consumpti sint nummi, an extẽt in peculio. multo igitur magis seueritati senatusconsulti eius cõtractus improbatur, qui filiofamilias mutuũ dedit. Nõ solùm filiofamilias & patri eius succurritur, verùm fideiussori quoque, & mandatori eius. qui[C] & ipsi mandati habent regressum: nisi fortè donãdi animo intercesserũt. tunc enim cum nullum regressum habeant, senatusconsultum locum non habebit. Sed & si non donãdi animo, patris tamen voluntate intercesserunt, totus contractus à patre videtur comprobatus. & hi tamen, qui pro filiofamilias sine voluntate patris eius intercesserunt, soluẽdo non repetent: hoc enim & Diuus Hadrianus cõstituit, & potest dici non repetituros. atquin perpetua exceptione tuti sunt: sed & ipse filius, & tamen nõ repetit. quia hi demum solutum non repetunt, qui ob pœnam creditorum actione liberãtur: non quoniam exonerare eos lex voluit.

B si ei quoque
C quia & ipsi

Exceptio post sententiam opposita.

Quamquam autem soluendo non repetant,

X. PAVLVS libro trigesimo ad Edictum

QVia naturalis obligatio manet,

XI. VLPIANVS libro vicesimo nono ad Edictum

TAmen[a] si non[b] opposita exceptione condénati sunt, vtentur senatusconsulti exceptione. & ita Iulianus scribit in ipso filiofamilias, exéplo mulieris intercedétis.

Scientia patris.

XII. PAVLVS libro trigesimo ad Edictum

SI tantum[c] sciente patre creditum sit filio, dicédum est cessare senatusconsultum. Sed si iusserit pater filio credi, deinde ignorante creditore mutauerit voluntatem, locus senatusconsulto non erit: quoniam initium contractus spectandum est.

XIII. GAIVS libro nono ad Edictum Prouinciale

SI quod alij mutuum dedimus, à filiofamilias nouandi causa stipulemur, non esse impedimento senatusconsultum Iulianus scribit.

De nepote.

XIIII. IVLIANVS libro duodecimo Digestorum

FIlium habeo, & ex eo nepotem: nepoti meo creditum est iussu patris eius: quæsitum est, an contra senatusconsultum fieret. dixi etiam si verbis senatusconsulti filij continerentur, tamen & in persona nepotis idem seruari debere. iussum autem huius patris non efficere, quo minus contra senatusconsultum creditum existimaretur: cum ipse in ea causa esset, vt pecuniam mutuam inuito patre suo accipere non possit.

Ciuitas.

XV. MARCIANVS libro quartodecimo Institutionum

NIhil interest, quis filiofamilias crediderit: vtrum priuatus, an ciuitas. nam in ciuitate quoque senatusconsultum locum habere Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

Tacitus consensus patris.

XVI. PAVLVS libro quarto Responsorum

SI filiusfamilias absente patre quasi[d] ex mandato[e] eius pecuniam acceperit, cauisset, & ad patrem litteras eius sit vt eam pecuniam in prouinciam solueret, debet pater, si actum[f] filij sui improbat, continuó testationem interponere contrariæ voluntatis.

Versum in rem patris.

XVII. IDEM libro secundo Sententiarum

FIliusfamilias si in id acceperit mutuam pecuniam, vt eam pro sorore sua in dotem daret, pater eius de in rem verso actione tenebitur. ipsi enim mortua in matrimonio puella repetitio dotis datur.

XVIII. VENVLEIVS libro secundo Stipulationum

CReditorem filiifamilias mortuo eo fideiussorem accipere non posse Iulianus scribit: quia nulla obligatio aut ciuilis aut naturalis superfit, cui fideiussor accedat. planè a patre eius actionis nomine, quæ de peculio aduersus eum competat, fideiussorem rectè accipi.

XVIIII. POMPONIVS libro septimo ex variis Lectionibus

IVlianus scribit, exceptionem senatusconsulti Macedoniani nulli obstare, nisi qui[g] sciret aut scire potuisset, filiumfamilias esse eum cui credebat.

Nouatio facta per ignorantiam.

XX. IDEM libro quinto Senatusconsultorum

SI his, cui dum in potestate patris esset mutua pecunia data fuerat, paterfamilias factus, per ignorátiam facti nouatione facta eam pecuniam expromisit, si petatur ex ea stipulatione, in factum excipiendum erit.

a *Hinc sumpta est l. si filiusfamilias. de reb. cred.*
b *Male ergo Haloander legit tamen & si opposita. August. li. 2. emend. c. 11.*
c tamen: porò interest, legásne hic tantum, an tamen.
d cùm quasi
e mandatu
f factum
g nisi ei qui
h *Qui per errorem facti promisit, in factum exceptione se tuebitur Theop. ad ti. de excep. in prin. exp. & colligitur ex princ. eiusdem tituli Instit.*

LIBER QVINTVS-DECIMVS.

DE PECVLIO.

Edictum quo proponitur actio de peculio.

VLPIANVS libro vicesimo nono ad Edictum

ORDINARIVM prætor arbitratus est, prius eos contractus exponere eorum qui alienæ potestati subiecti sunt, qui in solidum tribuunt actionem. sic deinde adhuc[i] peruenire, vbi de peculio datur actio. Est autem triplex hoc edictum: aut enim de peculio, aut de in rem verso, aut quod iussu hinc oritur actio. Verba autē edicti talia sunt, QVOD CVM EO, QVI IN ALTERIVS[k] POTESTATE ESSET, NEGOTIVM GESTVM ERIT. De eo loquitur, non de ea. sed tamen & ob eam, quæ est feminini sexus, dabitur[l] ex hoc edicto actio. Si cum impubere filiofamilias, vel seruo contractum sit, ita dabitur in dominum vel patrem de peculio, si locupletius eorum peculium factum est. Potestatis verbum communiter accipiendum est, tam in filio, quam in seruo. nec magis dominium seruorum esse spectandum, quam facultatem[m] habendi eos. non enim solùm seruorum propriorum nomine conueniemur, item communium, verùm eorum quoque qui bona fide nobis seruiunt, siue liberi sint, siue serui alieni.

II. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum

EX ea causa, ex qua soleret seruus fructuarius vel vsuarius adquirere, in eum, cuius vsusfructus vel vsus sit, actio dumtaxat de peculio ceteræque honorariæ dantur. ex reliquis in dominum proprietatis.

III. VLPIANVS libro vicesimo nono ad Edictum

LIcet tamen[n] prætor, si cum eo qui in potestate sit gestum[o] sit, polliceatur actionem, tamen sciendum est, & si in nullius sit potestate, dari de peculio actionem. veputa si cum seruo hereditario contractum sit ante aditam hereditatem. Vnde Labeo scribit, & si secundo tertióue gradu substitutus sit seruus, & deliberantibus primis heredibus cum eo contractum sit, mox repudiantibus eis ipse liber heréſque extiterit, posse dici, de peculio eum conueniri, & de in rem verso. Parui autem refert, seruus quis masculi an mulieris fuerit. nam de peculio & mulier conuenietur. Pedius etiam impuberes dominos[p] de peculio obligari ait. non enim cum ipsis impuberibus contrahitur, vt tutoris auctoritatē spectes.[q] Idem adicit, pupillum non posse seruo peculium cōstituere nec tutoris auctoritate. In furiosi quoque curatorem dicimus dandam de peculio actionem. nam & huius seruus peculium habere potest: non si fuerit concessum vt habeat: sed si non fuerit prohibitum ne habeat.

Quomodo accipiatur gestum in edicto.

3 Si filiusfamilias vel seruus pro aliquo fideiusserint, vel aliàs interuenerint vel mandauerint, tractatú est an sit de peculio actio. & est verius, in seruo causam fideiubēdi vel mandandi spectandam. quam sententiam & Celsus libro sexto probat in seruo fideiussore. si igitur quasi intercessor seruus interuenerit, non rem peculiarem agens, non obligabitur dominus de peculio. 4 Iulianus quoque libro duodecimo digestorú scribit, si seruus mandauerit vt creditori meo solueretur, referre ait, quam causam mandandi habuerit. si pro creditore suo solui mandauit, esse obligatum dominum de peculio. quòd si intercessoris officio functus sit, nú obligari dominum de peculio. 5 Cui congruit quod idem Iulianus scribit. si a filio meo fideiussorem accepero, quidquid à fideiussore accepero, id me non de in rem verso sed de peculio actione mandati præstaturum. idem accipias & in serui fideiussore. idemque si alius mihi pro filio meo debitore soluisset. quòd si filius meus debitor non fuisset, exceptione doli fideiussorem vsurum: & si soluisset, condicturú scribit. 6 Si seruus cum se pro libero gereret compromiserit, quæritur an de peculio actio ex pœna compromissi quasi ex negotio gesto danda sit, sicuti traiectitiæ pecuniæ datur. sed hoc & Neratio filio & mihi videtur verius, ex compromisso serui non dandam de peculio actionem: quia nec si iudicio condemnetur seruus, datur in eum actio. 7 Sed si filius fideiussor vel quasi interuentor acceptus sit, an de peculio patrem obliget, quæritur. & est vera Sabini & Cassij sententia existimantium, semper obligari patrem de peculio: & distare in hoc a seruo. quare & ex compromisso pater tenebitur. & ita Papinianus quoque libro nono quæstionum scribit. nec interesse ait, ex qua causa compromiserit: verum ex ea causa ex qua potuit cum patre de peculio agere:[r] an verò ex ea[s] qua non potuit, cum ex stipulatu pater conueniatur.

Iudicati actio.

8 Idem scribit, iudicati quoque patrem de peculio actione teneri. quod & Marcellus putat etiam eius actionis[t] nomine, ex qua non potuit pater de peculio actionem pati. nam sicut stipulatione contrahitur cum filio, ita iudicio contrahi. proinde non originem iudicij spectandam: sed ipsam iudicati velut obligationem. quare & si quasi defensor condemnatus sit, idem putat. 9 Ex furtiua causa filio[v] quidem familias condici posse constat. an verò in patrem vel in dominum de peculio danda est, quæritur. & est verius, in quantum locupletior dominus factus esset, ex furto facto actionem de peculio dandam. idem Labeo probat: quia iniquissimum est ex furto serui dominum locupletari impune. nam & circa rerum amotarum actionem filiæfamilias nomine in id quod ad patrem

i ad hoc: lege ad hunc, vt ad contractum referatur.
k aliena
l datur
m facultas
n Licèt tantum legendum esse tantum potius quam tamē indicat illud tamen, quod mox subicitur.
o negotiú gestum erit,
p dominus
q spectemus
r agi: an verò
s ex ea ex qua
t *Veluti nomine actionis ex de lictis nata. l. quoties. 10. & sequ. de noxal. act.*
v à filio

in ad patrem peruenit competit actio de peculio. Si filiusfamilias duumuir pupillo rem saluam fore caueri non curauit, Papinianus libro nono[a] quæstionum de peculio actionem competere ais. nec quicquam mutare arbitror, an voluntate patris decurio factus sit. quoniam rempublicam saluam fore pater obstrictus est.

Peculium quid sit, & quomodo constituatur.

IIII. POMPONIVS libro septimo ad Sabinum

PEculi[b] est non id cuius seruus seorsum à domino rationem habuerit: sed quod dominus ipse separauerit[c] summa serui rationem discernens. nam cum serui peculiũ totum adimere vel augere vel minuere dominus possit, animaduertendum est nõ quid seruus, sed quid dominus constituendi seruilis peculii gratia fecerit. Sed hoc ita verum puto, si debito seruum liberare voluit dominus: vt etiam si nuda voluntate remiserit dominus quod debuerit, desinat seruus debitor esse. si verò nomina ita fecerit dominus, vt quasi debitorem se seruo faceret, cum re vera debitor non esset, contra puto. re enim non verbis peculium augendum est. Ex his apparet, nõ quid[d] seruus ignorante domino habuerit, peculii esse: sed quid volente. alioquin & quod subripuit seruus domino, fiet peculii. quod non est verum. Sed sæpe fit, vt ignorante domino, incipiat minui serui peculium. veluti cum damnum domino dat seruus, aut furtum facit. Si opem ferente seruo meo furtum mihi feceris, id ex peculio deducendum est, quo[e] minus ob rem subreptam consequi possim. Si ære alieno dominico exhauriatur peculium serui, res tamen in causa peculiari[f] manēt. nam si[g] aut seruo donasset debitum dominus, aut nomine serui alius domino intulisset, peculium suppletur, nec est noua concessione domini opus. Non solùm id in peculio vicariorũ ponēdum est, cuius rei à domino, sed etiam id cuius ab eo, cuius in peculio sint, seorsum rationem habeant.

V. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Edictum

DEpositi nomine pater vel dominus dumtaxat de peculio conueniuntur, & si quid[h] dolo malo eorum captus[i] sum. Sed & si precario res filiofamilias vel seruo data sit, dumtaxat de peculio pater dominúsve obligantur.

Si filiusfamilias iusiurandum detulerit, & iuratum sit, de peculio danda est actio, quasi contractum sit. sed in seruo diuersum est. Peculium dictum est, quasi pusilla[k] pecunia, siue patrimoniũ pusillum[l]. Peculium autem, Tubero quidem sic definit, vt Celsus libro sexto digestorum refert, quod seruus domini permissu separatũ à rationibus dominicis habet, deducto inde si quid domino debetur.

VI. CELSVS libro sexto Digestorum

DEfinitio[m] peculii, quam Tubero exposuit, (vt Labeo ait) ad vicariorum peculia non pertinet[n]. quod falsum est. nam eo ipso quòd dominus seruo peculiũ constituit, etiam vicario constituisse existimandus est.

VII. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Edictum

QVam Tuberonis sententiam & ipse Celsus probat. & adiicit, pupillum vel furiosum constituere quidem peculium seruo non posse: verum ante constitutum, id est ante[o] furorem, vel à patre pupilli, non adimetur ex his causis. quæ sententia vera est. & cõgruit cum eo quod Marcellus apud Iulianum notans adiicit, posse fieri vt[p] ex dominis seruus peculium habeat apud alterum, apud alterum non. vt puta si alter ex dominis furiosus sit, vel pupillus: si[q] vt quidam, inquit, putant, peculium seruus[r] habere non potest[s], nisi concedente domino. ego autem puto: non esse opus concedi peculium à domino seruum habere: sed non adimi vt habeat. alia causa est peculii liberæ administrationis: nam hæc specialiter cõcedenda est. Scire autem nõ vtique singulas res debet[t], sed ΠΑΧΥΜΕΡΕΣΤΕΡΟΝ[v]. & in hanc sententiã Pomponius inclinat. Pupillum autē tam filiũ, quam seruũ peculiũ habere posse Pedius libro quintodecimo scribit: cũ (in) hoc, inquit, totũ ex domini cõstitutione pēdeat. Ergo & si furere cœperit seruus vel filius, retinebit peculiũ. In peculio autem res esse possunt omnes, & mobiles & soli. vicarios quoq; in peculiũ potest habere: & vicariorum peculiũ. hoc amplius & nomina debitorum. Sed & si quid furti actione seruo deberetur, vel alia actione, in peculium computa Vitius. hereditas quoque & legatum, vt Labeo ait. sed & id quod dominus sibi debet, in peculium habebit: si fortè in domini rationem impendit, & dominus ei debitor manere voluit: aut si debitorem eius dominus conuenit. quare si fortè ex serui emptione euictionis nomine duplum dominus exegit, in peculium serui erit cõuersum. nisi fortè dominus eo proposito fuit, vt nollet hoc esse in peculiũ serui. Sed & si quid ei cõseruus debet, erit peculii. si modò ille habeat peculium, vel prout (i) habebit.

VIII. PAVLVS libro quarto ad Sabinum

NOn statim quod dominus voluit ex re sua peculii esse, peculium fecit: sed si tradidit, aut cum apud eũ esset, pro tradito habuit. desiderat enim res naturalem[x] dationem. Contra autem, simul atque noluit peculiũ serui, desinit peculium esse.

VIIII. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Edictum

SEd si damnum seruo dominus dederit, in peculium[y] hoc non imputa[z]tur, non magis quàm si subripuerit. Planè si conseruus dedit damnum, vel subripuit, in peculium videtur haberi. & ita Pomponius libro vndecimo[A] scribit. nam & si quid dominus ab eo, qui rem peculiarem subripuit, vel consecutus est vel consequi potest, in peculium esse ei imputandum[B] Neratius libro secundo responsorum scribit.

Quid deducatur.

Peculium autem deducto quod domino debetur computandum[C] esse: quia præuenisse dominus, & cum seruo suo egisse creditur. Huic definitioni Seruius adiecit, & si quid his debeatur, qui sunt in eius potestate: quoniam hoc quoque domino deberi nemo ambigit. Præterea id etiam deducetur, quod his personis debetur, quæ sunt in tutela vel cura domini vel patris: vel quorum negotia administrant. dummodo dolo careant. quoniam & si per dolum peculium vel ademerint vel imminuerint, tenentur. nam[D] si semper præuenire dominus & agere videtur, cur non dicatur etiam hoc nomine cum secum egisse, quo (nomine) vel tutelæ, vel negotiorum gestorum, vel vtili actione tenebitur? nam, vt eleganter Pedius ait, ideo hoc minus in peculio est quod domino vel patri debetur, quoniam non est verisimile, dominum id concedere seruo in peculium habere, quod sibi debetur. sanè cum ex ceteris causis ipsum à semetipso exegisse dicimus, qui negotia vel tutelam gerit, cur non etiam in specie peculiari exegerit, quod exigi debuit? def E N D um[E] igitur erit quasi sibi eũ soluere, cum quis agere de peculio conabitur. Sed & creditor serui, qui heres exstitit domino eius, deducit de peculio quod sibi debetur, (si cõuenitur:)[F] siue libertatem seruus acceperit, siue non. idémque & si legatus sit purè seruus. nam quasi præuenerit & ipse secum[G] egerit, sic deducet quod sibi debetur[H] licet nullo momento dominiũ in manumisso, vel legato purè habuerit. & ita Iulianus libro duodecimo scribit. certè si sub condicione seruus libertatem acceperit, minus dubitanter[I] Iulianus eodem loco scribit, heredem deducere. dominus enim factus est. ad defensionem sententiæ suæ Iulianus etiam illud adfert, quòd si ei, qui post mortem serui vel filii intra annum potuit cõueniri de peculio, heres exstitero, procul dubio deducam quod mihi debetur. Siue autem ex contractu quid domino debeat[K], siue ex rationum reliquis, deducet dominus. Sed & si ex delicto ei debeat[L], vt puta ob furtum quod fecit, æquè deducetur. Sed est quæstionis, verũ ipsa furti æstimatio, id est (id) solum quod domino abest, an verò tantum quantum si alienus seruus commisisset, id est cum furti pœnis. sed prior sententia verior est, vt ipsa furti æstimatio sola deducatur. Si ipse seruus sese vulnerauit, non debet hoc damnum deducere: non magis quàm si se occiderit, vel præcipitauerit. licet enim (etiam) seruis naturaliter in suum corpus sæuire. sed si à se vulneratum seruum dominus curauerit, sumptuum nomine debitorem eum domino puto effectum. quamquam si ægrum eum curasses, rem suam potius egisset. Item deducetur de peculio si quid dominus serui nomine obligatus est, aut præstitit obligatus. ita si[M] quid ei creditum est iussu domini: nam hoc deducendum Iulianus libro duodecimo digestorum scribit. sed hoc ita demum verum puto, si non in rem domini vel patris quod acceptum est peruenit. alioquin secum debebit compensare. Sed & si pro seruo fideiusserit, deducendum Iulianus libro duodecimo digestorum scribit. Marcellus autem in vtroque si nondum quicquam domino absit, melius esse ait, præstare creditori, vt caueat ille (re)fusurum se si quid præstiterit dominus hoc nomine conuentus, quàm ab initio deduci: vt medii temporis interusurium magis creditor cõsequatur. Sed si de peculio conuentus dominus condemnatus[N] est, debebit[O] de sequenti actione de peculio deduci. cœpit[P] enim dominus vel pater iudicati teneri. nam & si quid serui nomine non condemnatus præstitisset creditori, etiam hoc deduceret.

Occupatio.

X. GAIVS libro nono ad Edictum prouinciale

SI verò adhuc in suspenso est prius iudicium de[Q] peculio, & ex posteriore iudicio res iudicaretur[R], nullo mo-

P

a lib. 1. Quæstionum
b Peculium
c separauerit suã substantiã à serui ratione discernens. seu separauit in substantiam serui à serui ratione discernens. Repone: dum esse videtur, separauerit suum à serui ratione discernens summa eum fuit libr. sy lapsus, vo su suum à efficeret summa. & de domini ratione adderet in.
d quod seruus
e quod minus
f peculiari
g nam & si
h quid, id est & precario si quid &c.
i captus sit
k pusilla
l pusillum.
m Definitionẽ
n pertinere.
o vel ante
p apud alterũ ex dominis ferui
q sunt quidam
r seruos
s non posse.
t debeat ex ne cessitate
v id est, pinguius et ita apud Gell.
x id est, vt ipsa res tradatur, ita vt ab experiente apprehendi possit & contrectari.
y peculio hoc non
z computabitur,
A lib. 11. scribit.
B esse computandum
C computandum est:
D nam & si
E defendendũ
F Ni debet expungi hoc condicio si conueniatur: nihil enim necesse est creditori serui de peculio deducere quod sibi debetur, priusquam conueniatur.
G cum seruo: secum, melius quàm cũ seruo, qui enim deducit de peculio seruũ sui secum agere videtur.
H quod sibi debetur, si conueniatur:
I dubitantur. & Iulianus
K debeatur.
L debeatur.
M & si quid
N & cõdemnatus
O debet in sequente
P sed si alius de peculio egit, & vicit, oportet deduci. cœpit enim dominus.
Q & de peculio temere addi hoc esse condicionẽ, & iudicat.
R adiudicaretur,

do debet prioris iudicii ratio haberi in posteriore cōdemnatione: quia in actione de peculio occupantis melior est condicio. occupare autem videtur non qui prior litē contestatus est, sed qui prior ad sententiam iudicis peruenit.

XI. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Edictum

SI noxali iudicio conuentus dominus litis æstimationem obtulerit, de peculio deducendum est. quòd si noxæ dederit, nihil est deducendum. Sed & si quid dominus soluturum se serui nomine repromisit, deduci oportebit. quemadmodum si quid[a] domino seruus pro debitore expromiserat. Idem est & si pro libertate quid domino expromisit: quasi debitor domino sit effectus. sed ita demū, si manumisso eo agatur. sed si à debitore dominico seruus exegerit, an domini[b] debitorem se fecerit quæritur. & Iulianus libro duodecimo digestorum non aliter dominum deducturum ait, quàm si ratum habuisset quod exactum est. eadem & in filiofamilias dicenda erunt. & puto veram Iuliani sententiam. naturalia enim debita spectamus in peculii deductionem[c]. est autem[d] natura æquum, liberari filium vel seruum obligatione, eo quòd in[e] debitū videtur exegisse. Est autem quæstionis, an id quod dominus semel deduxit cum conueniretur, rursus si conueniatur de peculio eximere debeat: an verò veluti solutum ei videatur, semel facta deductione. & Neratius & Nerua putant, item Iulianus libro duodecimo scribit, si quidem abstulit hoc de peculio, non debere deduci. si verò eandem positionem peculii reliquit, debere eum deducere. Denique scribit, si seruus vicarium quinque valentē in peculiū habuit, & domino quinque deberet, pro quibus vicarium dominus deduxisset, & mortuo postea vicario alium eiusdem pretii seruus comparauerit, non desinere dominū esse debitorem, quasi[f] vicarius ille domino decesserit. nisi fortè cum eum seruo ademisset, & sibi soluisset, tunc decesserit. Idem rectè ait, si cum vicarius[g] valeret decem, dominus conuentus de peculio quinque pro[h] seruo præstitisset, quoniam quinque ipsi debebātur: mox vicarius decessisset, aduersus aliū agētem de peculio, decem dominum deducturum. quia & ita in eo, quod iam pro eo soluit, debitorem seruū sibi fecerit. quæ sententia vera est: nisi seruo ademit vicarium, vt sibi solueret. Quod autem deduci debere diximus id quod debetur ei, qui de peculio conuenitur, ita accipiendum est, si non hoc aliunde consequi potuit. denique Iulianus scribit, vēditorem, qui seruum cum peculio vendidit, si de peculio conueniatur, non debere deducere quod sibi debetur. potuit enim hoc ex ratione peculii detrahere, & nunc condicere quasi indebitum. quoniam non est in peculio quod domino debetur. potest, inquit, etiā ex vendito agere. quod ita erit probandum, si tantum fuit in peculio cum venderet, vt satisfacere debito dominus possit. ceterum si postea quid accessit condicionibus debiti existentibus, quod dominus non distraxerat, contrà erit dicēdum. Idem scribit, si quis seruum, cuius nomine de peculio habebat actionem, comparasset, an possit deducere quod sibi debetur, quoniam aduersus venditorem habeat actionem de peculio? & rectè ait posse. nam & quiuis alius potest eligere, vtrum cū emptore an cū venditore agere[i]. hunc igitur eligere[k] pro actione deductionem. nec video quid habeant creditores quod querantur: cum possint ipsi venditorem conuenire, si quid forte putant esse in peculio. Non solum autem quod ei debetur qui conuenitur, deducendum est: verumetiam si quid socio eius debetur. & ita Iulianus libro duodecimo digestorum scribit. nam qua ratione in solidum alteruter conuenitur, pari ratione deducere eum oportet quod alteri debetur. quæ sententia recepta est.

XII. IVLIANVS libro duodecimo Digestorum

QVia hoc casu etiam cum eo agi potest, penes quem peculium non est.

XIII. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Edictum

SEd in emptore, & venditore vera non est. item in fructuario & proprietario & ceteris, qui non sunt socii, &[l] in domino, & bonæ fidei emptore. nam & Iulianus libro duodecimo[m] scribit, neutrum horū deducere id quod alteri debetur.

XIIII. IVLIANVS libro duodecimo Digestorum

ITem cum testamento præsenti die seruus liber esse iussus est, cum omnibus heredibus de peculio agendum est. nec quisquam eorum amplius deducet, quam quod ipsi debeatur. Item cū seruus viuo domino mortuus est, deinde dominus intra annum plures heredes reliquit, & de peculio actio & deductionis ius scinditur.

XV. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Edictum

SEd si[n] duo sint bonæ fidei possessores, adhuc dicendum erit, neutrum plus deducturum, quàm quod sibi debetur. idémque & si duo sunt fructuarii. quia nullam inter se habent societatem. idem dicetur interdum & in sociis si fortè separata apud se peculia habeant: vt alter alterius peculii nomine non conueniatur. ceterum si commune sit peculium, & in solidum conuenientur, & deducetur quod vterque debetur.

XVI. IVLIANVS libro duodecimo Digestorum

QVis ergo casus est, quo peculium serui communis ad alterum ex dominis solum pertineat? in primis si quis serui partem dimidiam vendiderit, nec peculium ei concesserit. deinde si quis seruo communi pecuniam vel res aliquas ea mente dederit, vt proprietatem earum[o] retineret, administrationem autem seruo concederet. Marcellus notat: est etiā ille casus, si alter ademerit. vel si omni quidem modo concesserit dominus: sed in nominibus erit concessio.

De seruo ordinario, & vicario.

XVII. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Edictum

SI seruus meus ordinarius vicarios habeat, id quod vicarii mihi debent, an deducā ex peculio serui ordinarii? & prima illa quæstio est, an hæc peculia in peculio serui ordinarii cōputētur. & Proculus, & Atilicinus existimāt, sicut ipsi vicarii[p] sunt in peculio, ita etiam peculia eorum. & id quidem quod mihi dominus eorum, id est ordinarius seruus debet, etiam ex peculio eorum detrahetur. id verò quod ipsi vicarii[q] debent, dumtaxat ex ipsorum peculio. sed & si quid non mihi sed ordinario seruo debent, deducetur de peculio eorum, quasi conseruo debitum. id verò quod ipsis debet ordinarius seruus, non deducetur de peculio ordinarii serui: quia peculium eorum in peculio ipsius est. & ita Seruius respondit. sed peculium eorum augebitur, vt opinor, quemadmodum si dominus seruo suo debeat.

XVIII. PAVLVS libro quarto Quæstionum

CVi consequens est, vt si Sticho peculium suum legatum sit, isque ex testamento agit[r], nō aliter cogetur[s] id quod vicarius eius testatori debet, relinquere, nisi is ad quem vicarius peculium habeat.

XVIIII. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Edictum

HInc quæritur, si ordinarii serui nomine actum sit de peculio, an agi possit & vicariorum. & puto nō posse. sed[t] si actum sit de peculio vicarii, agi posse & de peculio ordinarii. Potest esse apud me duplicis iuris peculium. vtputa seruus[v] est dotalis, potest habere peculium quod ad me respiciat: potest & quod ad mulierem. nam quod ex re mariti quæsiit, vel ex operis suis, id ad maritum pertinet. & ideo si respectu mariti heres sit institutus, vel ei legatum datum, id eum non debere restituere Pomponius scribit. si igitur mecum agatur ex eo contractu qui ad me respicit, vtrum omne deducam quodquod[x] debetur mihi, siue ex mea causa siue ex ea quæ ad vxorem respicit, an verò separamus causas, quasi in duobus peculiis, vt & causa debiti quod petitur spectetur? vt si quidem ex eo peculio agatur quod ad mulierem spectat, id deducam quod ex eo contractu debeatur? si ex eo cōtractu qui ad me respicit, meum deducam? quæ quæstio dilucidius est in fructuario tractata, vtrum ex eo demum contractu potest de peculio conueniri, quod ad se pertinet, an ex omni. & Marcellus etiam fructuarium teneri scribit, & ex omni contractu. eum enim, qui contrahit, totum serui peculium velut patrimonium intuitum. certè illud admittendum omnimodo dicit, vt priore conuento, ad quē *res* respicit, in superfluum is cui quæsitum non est conueniatur. quæ sententia probabilior est, & à Papiniano probatur. quod & in duobus bonæ fidei emptoribus erit dicendum. Sed in marito melius est dicere, simpliciter eū de peculio teneri. Sin autem maritus huiusmodi serui nomine aliquid præstiterit, an aduersus mulierem agentem dotis nomine deducere id possit? & ait si id, quod creditori præstitum est, ad vtriusque generis peculium pertinebit, pro rata vtrique[y] peculio[z] decedere debere. ex quo intelligi potest, si ad alterum peculium contractus pertinebit, modò soli vxori detrahi, modò non detrahi, si ad id peculium pertinuit contractus, quod apud maritum resedit. Interdum & ipsi fructuario aduersus dominū datur actio de peculio: vtputa si apud eum[A] habeat peculiū, apud ipsum verò aut nihil aut minus quàm fructuario debetur. idem etiam contra eueniet. quamuis in duobus dominis sufficiat pro socio vel cōmuni diuidundo actio.

XX. PAVLVS libro trigensimo ad Edictum

NAm inter se agere socii de peculio non possunt.

De eo quod dolo domini factum est.

XXI. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Edictum

SVmma cum ratione etiā hoc peculio prætor imputauit, quod dolo malo domini factum est. quo minus in peculio

a quod domino
b domino
c deductione
d etiam
e *Accursius hæsitauit an in debitū dua essent dictiones, quod lectio Flor. perspicue confirmat.*
f *Ratio est qua turbatur si seruus contra dominum, vt debitor eius esse desinere videretur. Itaq. non est legendum nō decesserit: quæ postrema est apud Accur. sententia.*
g hic vicarius
h pro eo
i agere velit
k eligere possit
l Sed & in domino
m duodecimo Digestorum
n Sed & si
o rerum
p *Vnde etiam peculiares dicuntur l. si Stich. de pecul. leg.*
q *Si per eos domino attendamus, subest[?] esse seruus ordinarios, & vicarios æqualiter, ēst que horum alter alteri conseruus. sed ad rationem peculii respicimus. ordinarium vicarii dominum est l. 71. de leg. 3. lib. 2. seruus ba. ty. 7. & Mart. ad Maurum.*
r agat.
s cogatur
t licet si adit
v si seruus
x quicquid
y *vtrumque: sequatur Flor. & planus est sententia.*
z de peculio deducere
A eundem

peculio esset. Sed dolum malum accipere debemus, si ei ademit peculium. sed & si eum intricare peculium in necem creditorum passus est, Mela scribit dolo malo eius factum. Sed & si quis, cum suspicaretur[a] alium secum acturum, aliò peculium auertat, dolo non caret. sed si alii soluit, non dubito de hoc, quin non teneatur: quoniã creditori soluitur[b]: & licet creditori vigilare ad suum consequendum. Si dolo tutoris, vel curatoris furiosi, vel procuratoris factum sit, an pupillus, vel furiosus, vel dominus de peculio cõueniatur, videndum. & puto, si soluendo tutor sit, præstare pupillum ex dolo eius. maximè si quid ad eum peruenit. & ita Pomponius libro octauo epistularum scribit. idem & in curatore & procuratore erit dicendum. Emptor autem ex dolo venditoris non tenebitur, nec heres, vel alius successor: nisi in id quod ad se[c] peruenit. Siue autem post iudicium acceptum, siue ante dolo factum sit, continetur officio iudicis. Si dominus vel pater recuset de peculio actionem, non est audiendus. sed cogendus est, quasi aliam quamuis personalem actionem suscipere.

XXII. POMPONIVS libro septimo ad Sabinum

SI damni infecti ædium peculiarium nomine promiserit dominus, ratio eius haberi debet: & ideo ab eo qui de peculio agit, domino cauendum est.

XXIII. IDEM libro nono ad Sabinum

AEdium autem peculiariũ nomine in solidum damni infecti promitti debet: sicut vicarii nomine noxale iudicium in solidum pati. quia pro pignore ea si[d] non defendantur, actor abducit, vel[e] possidet.

Curatoris potestas.

XXIIII. VLPIANVS libro vicesimo sexto ad Sabinum

CVrator[f] furiosi administrationem peculii & dare & denegare potest tam seruo furiosi, quàm filio.

Quando constituatur peculium.

XXV. POMPONIVS libro vicesimo tertio ad Sabinum

ID vestimentum peculii esse incipit, quod ita dederit dominus, vt eo vestitu seruum perpetuò vti vellet. eóque nomine ei traderet[g], ne quis alius eo vteretur: idque ab eo eius vsus gratia custodiretur. sed quod vestimentum seruo dominus ita dedit vtendum, vt non semper, sed ad certum vsum, certis[h] temporibus eo vteretur, veluti cum sequeretur eum siue cenanti ministraret, id vestimentum non esse peculii.

XXVI. PAVLVS libro trigesimo ad Edictum

SI semel ex ea causa, id est quòd dolo fecerit, dominus præstiterit de peculio cõuentos, ceteris ex eadem causa nihil præstabit. si tantundem secous ei debeat, quãtum dolo minuit, non erit condemnandus. his cõsequens erit, vt manumisso quoque vel alienato seruo, ex causa etiam doli intra annum teneatur.

XXVII. GAIVS libro nono ad Edictum prouinciale

ET ancillarum nomine & filiarumfamilias in peculio actio datur. maximè si qua sarcinatrix aut textrix erit, aut aliquod[i] artificium vulgare exerceat, datur propter eam[k] actio[l]. depositi quoque, & commodati actioné dandam earum nomine, Iulianus ait, sed & tributoriam actionem, si peculiari[m] merce sciente patre dominóve negotientur, dandam esse longè magis non dubitatur & si in rem versum est quod[n] iussu patris dominive contractum sit. Constat heredem domini id quoque deducere debere, quod seruus cuius nomine cum eo de peculio ageretur, ante aditam hereditatem ex bonis hereditariis amouisset, consumpsisset, corrupisset.

De seruo alienato.

SI seruus alienatus sit, quamuis in eum, qui alienauerit, intra annum prætor de peculio actionem polliceatur, tamen nihilo minus & in nouum dominum actio datur. & nihil interest, aliud[o] apud eum adquisierit peculium, an quod pariter cum eum[p] emerit, vel ex donatione acceperit, eidem concesserit. Illud quoque placuit, quod & Iulianus probat, omnimodo permittendum creditoribus, vel in partes cum singulis agere, vel cum vno in solidum. Sed[q] ipsi, qui vendiderit seruum, non putat Iulianus de eo quod ante venditionem crediderit, cum emptore de peculio agere permittendum. Sed & si alieno credidero, eumque redemero, deinde alienauero, æque non putat mihi in emptorem dari debere iudicium[r]. in venditorem autem dumtaxat intra annum post redemptionem numerandũ, de eo quod adhuc alieno crediderim dandam esse mihi actionem existimat, deducto[s] eo quod apud me peculii seruus habebit[t]. Sicut autem de eo, quod ipse crediderim seruo meo, non putat Iulianus in emptorem alienato eo actionem mihi dari debere, ita & de eo, quod seruus meus seruo meo crediderit, si is cui creditum fuerit alie-

a suspicatur
b soluit:
c ad eum
d eas, si
e Hæc duo verba respondet duobus superioribus indiciis. Si enim dominus non defendat in noxali iudicio, actor abducit seruum: si in iudicio damni infecti, ædes possidet actor. Itaque expungenda non sunt abducit, vel: & legẽdũ ea si, vt ea vtrunque demonstret.
f Coniunge l. 9. de ritu nup. l. 4. de diuor.
g tradidit.
h certisque
i aliud
k eas actio.
l Actio scilicet de peculio: & ita Florentinum codex recte interpunctum est: non negotiamen quin vulgaris quoque interpunctio ferri possit hoc modo, actio depositi quoque &c.
m in peculiari
n quidve
o an aliud
p cum eo: Florent. magis conuenit.
q Sed & ipsi
r Temere sublata est hæc dictio à quibusdam libris.
s deducto scilicet eo
t habebat

natus sit, negat permitti mihi debere cum emptore experiri.

De seruo communi.

Si quis cum seruo duorum pluriumve contraxerit, permittendum est ei, cum quo velit dominorum in solidum experiri. est enim iniquum in plures aduersarios destringi[v] eum qui cum vno contraxerit. nec huius dumtaxat peculii ratio haberi debet, quod apud eum cum quo agitur, is seruus haberet[x], sed &[y] eius quod apud alterum. nec tamen[z] res damnosa futura est ei qui condemnatur[A], cum possit rursus ipse iudicio societatis vel communi diuidundo quod amplius sua portione soluerit, à socio sociisve suis consequi. quod Iulianus ita locum habere ait, si apud alterum quoque sit peculium. quia eo casu soluendo quisque etiam socium ære alieno liberare videtur. at si nullum sit apud alterum peculium, contra esse. quia nec liberare vllo modo ære alieno eum intellegitur.

XXVIII. IVLIANVS libro † vndecimo Digestorum

QVare & si socio neque heres neque bonorum possessor extitisset, eatenus damnari debet is cum quo actum fuerit, quatenus peculium apud eum erit: & quantum ex bonis consequi potest.

XXIX. GAIVS libro nono ad Edictum prouinciale

SI quis seruum testamento liberum esse iusserit, relictis heredibus his qui cum seruo contraxerunt, possunt inter se coheredes vel de peculio agere: quia de eo quisque peculio, quod apud eum esset, quolibet alio agente teneatur. Etiam si prohibuerit contrahi cum seruo dominus, erit in eum de peculio actio.

XXX. VLPIANVS libro vicesimo nono ad Edictum

QVæsitum est, an teneat actio de peculio, etiam si nihil sit in peculio cum ageretur: si modo sit rei iudicatæ tempore. Proculus & Pegasus nihilo minus teneri aiunt. intenditur[B] enim recte, etiam si nihil sit in peculio. idem & circa ad exhibendum & in rem actionem placuit. quæ sententia & a nobis probanda est.

Hæc actio contra heredẽ datur, quatenus ad eum ex peculio peruenit: sed filius cum quo contractum est, si est heres, tenetur in solidum, & sic contra coheredem actio est cedenda.

Si eum ex parte herede domini vel patris agatur, dumtaxat de peculio condemnandum, quod apud eum heredem sit qui conuenitur. idem &[C] in rem verso pro parte. nisi si quid in ipsius heredis rem versum est. nec quasi vnum ex sociis esse hunc heredem cõueniendũ: sed pro parte dumtaxat. Sed[D] si ipse seruus sit heres ex parte institutus, æquè cum eo agendum erit. Sin verò filius sit, quamuis ex parte institutus, nihilo minus in solidum actionem patietur. sed si velit pro parte nomen coheredis redimere, audiendus est. quid enim si in rem patris versum fuerit non consequatur filius à coherede quod in patris re est? idem & si peculium locuples sit. Is qui semel de peculio egit, rursus aucto peculio de residuo debiti agere potest.

De seruo vendito.

Si annua exceptione sit repulsus a venditore creditor, subueniri ei aduersus emptorem debet. sed si alia exceptione, hactenus subueniri, vt deducta ea quantitate quam à venditore consequi potuisset, ab emptore residuum consequatur. In dolo obiciendo temporis ratio habetur. fortassis enim post tempus de dolo actionis non patietur dolum malum obici prætor: quoniam nec de dolo actio post statutum tempus datur. in heredem autem doli clausula in id quod ad eum peruenit, fiet, debet vltra non.

XXXI. PAVLVS libro trigesimo ad Edictum

SEd si ipse heres dolo fecit, solidum præstat.

XXXII. VLPIANVS libro secundo Disputationum

SI ex duobus vel pluribus heredibus eius, qui manumisso seruo vel libero esse iusso vel alienato vel mortuo, intra annum conueniri poterat, vnus fuerit conuentus, omnes heredes liberabuntur: quamuis non in maiorem[E] quantitatem eius[F] peculii, quod penes se habet qui cõuenitur, condemnetur. idque ita Iulianus scripsit. idemque est & si in alterius rem fuerit versum. Sed & si plures sint fructuarii vel bonæ fidei possessores vnus conuentus ceteros liberat: quamuis non maiores peculii[G] quàm penes se est condemnari debeat. Sed [si] licet hoc iure contingat: tamen æquitas dictat iudicium in eos dari qui occasione iuris liberantur. vt magis eos perceptio quàm intentio liberet. nam qui cum seruo contrahit, vniuersum peculium eius quod vbicumque est, veluti patrimoniũ, intuetur. In hoc autem iudicio licet restauretur præcedẽs,[H] tamen & augmenti & decessionis rationem haberi oportet. & ideo siue hodie nihil sit in peculio, siue accesserit aliquid, præsens status peculii spectãdus est. quare circa venditorem quoque & emptorem hoc nouis videtur verius,

v distringi
x habet.
y etiam
z nec enim æquum est nec tamen
A condemnatus est,
† duodecimo
B intendi
C & de in rẽ
D Sed & si
E maiore quãtitate.
F quàm eius
G peculii quãtitate, additum est quantitate Vlpiano ex superiore oratione ab aliquo interprete simile error in l. 11. §. si annua supr. sed. in quibusdã lib. hactenus subueniri ei aduersus emptorem debet, quæ enim quatuor postrema verba accepta sunt ex præcedẽti clausula.
H recedens.

quod accessit peculio, posse nos ab emptore consequi. nec retrorsus, velut in vno iudicio, ad id tempus conuentionem reducere emptoris, quo venditor conuentus sit.

2 Venditor serui si cum peculio seruum vendidit, & tradiderit peculium, ne intra annum quidem de peculio conuenietur: neque enim hoc pretium serui peculium est, vt Neratius scripsit.

XXXIII. IAVOLENVS libro duodecimo ex Cassio

SEd si quis seruum ita vendidit, vt pretium pro peculio acciperet, penes eum videtur esse peculium, ad quem pretium peculii peruenit.

XXXIIII. POMPONIVS libro duodecimo ex variis lectionibus

NOn penes quem res peculiaris sit.

XXXV. IAVOLENVS libro duodecimo ex Cassio

AT cum heres iussus est peculium dare accepta certa summa, non videtur penes heredem esse peculium.

De dolo malo.

XXXVI. VLPIANVS libro secundo Disputationum

IN bonæ fidei contractibus quæstionis est, an de peculio an in solidum pater vel dominus teneretur. vt est a in actione[a] de dote agitatum, si filio[b] dos data sit, an pater b dumtaxat de peculio conueniretur. ego autem arbitror non solùm de peculio, sed & si quid præterea dolo malo patris capta fraudataque est mulier, competere actioné. nam si habeat res, nec restituere sit paratus, æquum est eum quanti ea res est condemnari. nam quod in seruo cui res pignori data est, expressum est, hoc & in ceteris bonæ fidei iudiciis accipiendum esse Pomponius scripsit. namc que si seruo[c] res pignori data sit, non solùm de peculio & in rem verso cópetit actio: verùm hác quoque habet add iectionem[d], AVT SI QVID DOLO MALO DOMINI CAPTVS FRAVDATVSQVE ACTOR EST. videtur autem dolo facere dominus, qui cum haberet restituendi facultatem, non vult restituere.

a Actio de dote bona fidei contractus.
b si filiofamil.
c & si seruo
d actionem, vt illius adiectio nem: nam actionum proprium nomen non est, sed adiectio qua plerisque actionibus addi solebat.

XXXVII. IVLIANVS libro duodecimo Digestorum

SI creditor filii tui heredem te instituerit, & tu hereditatem eius vendideris, illa parte stipulationis, QVANTA PECVNIA EX HEREDITATE AD TE PERVENERIT, teneberis de peculio. f Si seruo tuo permiseris vicariú emere aureis octo, ille decem emerit, & tibi scripserit se octo emisse, túque ei permiseris eos octo ex tua pecunia soluere, & is decé soluerit, hoc nomine duos aureos tantùm vindicauis. sed hi venditori præstabuntur 2 dumtaxat de peculio serui. Seruum communem quem cum Titio aut cum Sempronio habebam, Titio vendidi antequam eius nomine ageretur mecum de peculio. quæsitum est, si de peculio cum Titio aut cum Sempronio ae geretur, an eius peculii quod apud me esset, ratio haberi[e] deberet. dixi, si cum Sempronio ageretur, numquam rationem eius peculii quod apud me esset, haberi debere: quia is nullam aduersus me actionem haberet, per quam id quod præstitisset consequi posset. Sed & si cum Titio post annum quàm vendidissem ageretur, similiter nó esse computandum peculium quod apud me est: quia iam mecum agi de peculio non posset. Si o autem intra annum ageretur, tunc quoque habendam huius peculii rationé: postquam placuit, alienato homine permittendum credi3 tori & cum venditore & cum emptore agere. Si actum sit de peculio cum eo qui vsumfructum in seruo habet, & minus consecutus sit creditor, non est iniquum vt ex vniuerso eius peculio, siue apud fructuarium siue apud proprietarium erit, rem consequatur. Nihil interest, operas suas conduxerit seruus à fructuario, an pecuniam mutuá ab eo acceperit. dari itaque debebit actio ei aduersus dominum proprietatis, deducto eo quód seruus peculii nomine apud fructuarium habet.

e ratio haberi intra annum: hæc duo verba intra annum, addita fuerunt Iuliano à glossographis, itaque vt subditiua expungenda sunt.

Pecunia deposita, non est peculij.

XXXVIII. AFRICANVS libro octauo Quæstionum

DEpositi apud filiumfamilias decem, & ago depositi de peculio. quamuis nihil patri filius debet & hæc decem teneat, nihilo magis tamen patrem damnandum existimauit, si nullum præterea peculium sit. hanc enim pecuniam, cú mea maneat, non esse peculii. denique quolibet alio agente de peculio, minime dubitandum ait, cóputari non oportere. itaque ad exhibendum agere me, & 1 exhibitam vindicare debere. Si nuptura filiafamilias dotis nomine certam pecuniam promiserit, & diuortio facto agat de dote cum patre, vtrumne tota promissione, an deducto eo quod patri filius debeat, liberari eam oporf teret[f] respondit, tota promissione eam liberandam esse, cum certe & si ex promissione cum ea ageretur, exceptione doli mali tueri se posset.

f oporteat?

Deductio.

g 2 Stichus habet[g] in peculio Pamphilum qui est decem: idem Pamphilus debet domino quinque. si agatur de peculio Stichi nomine, placebat æstimari debere pretium Pamphili: & quidem totum, non deducto eo quod domino Pamphilus debet. neminé enim posse intellegi ipsum in suo peculio esse. hoc ergo caso damnum dominum passurum: vt pateretur, si cuilibet alii seruorum suorum peculium non habenti credidisset. idque ita se habere euidentius appariturum ait, si Stichi peculium legatum esse proponatur. qui certè si ex testamento agat, cogendus h non est, eius quod vicarius suus[h] debet, aliter quàm ex peculio ipsius deductionem pati. alioquin futurum, vt si tantundem vicarius domino debeat, ipse nihil in peculio ha3 bere intellegatur. quod certè est absurdum. Seruo, qué tibi vendideram, pecuniam credidi: quæsitum est, an ita mihi in te actio de peculio dari debeat vt deducatur id quod apud me ex eo remanserit. quod quidem minimè verum est. nec intererit intra annum quàm vendiderim, an postea experiar. nam nec ceteris quidem, qui tunc cum eo contraxerint, in me actio datur. in contrarium quoque, agentibus mecum his qui antea cum eo seruo cótraxissent, non deducam id quod postea mihi debere cœperit. ex quo apparet, onus eius peculii, quod apud me remanserit, ad posterioris temporis contractus pertinere non debere.

g habebat
h vicarius seruus super fluum est seruus quod satis intelligitur ex verbo vicarius.

De peculio, & eius natura.

XXXIX. FLORENTINVS libro vndecimo Institutionum

PEculium & ex eo consistit, quod parsimonia sua quis parauit, vel officio meruerit à quolibet sibi donari. idque velut proprium patrimonium seruum suum habere quis voluerit.

XL. MARCIANVS libro quinto Regularum

PEculium nascitur, crescit, decrescit, moritur. & ideo i eleganter Papirius[i] Fronto dicebat, peculium simile esse homini. Quomodo autem peculium nascitur, quæsitum est. & ita veteres distinguunt, si id adquisit seruus, k quod dominus necesse non habet præstare[k], id esse peculium. si verò tunicas, aut aliquid simile quod ei dominus necesse habet præstare, non esse peculium. ita igitur nascitur peculium. crescit, cum auctum fuerit. decrescit, cum serui vicarii moriuntur, res intercidunt. moritur, cum ademptum sit.

i Papirius est, de quo dixi ad l. ... de l. Rhod. de iact.
k ei præstare

Naturalis obligatio.

XLI. VLPIANVS libro quadragesimo tertio ad Sabinum

NEc seruus quicquam debere potest, nec seruo potest l deberi. sed[l] cum eo verbo abutimur, factum[m] magis m demonstramus, quàm ad ius ciuile referimus obligationem. itaque quod seruo debetur, ab extraneis dominus rectè petet. quod seruus ipse debet, eo nomine in peculium, & si quid inde in rem domini versum est, in dominum actio datur.

l Sed & cùm
m Falsò esse dicit Vlpianus, qui seruo ciuilis non est sed tantù naturalis, si stipulari potest seruus sibi post ... ciuili ad est ... stipulatio est de verb. oblig.

XLII. IDEM libro duodecimo ad Edictum

n IN[n] adrogatorem de peculio actionem dandam quidá rectè putant. quamuis Sabinus & Cassius ea ante gesto de peculio actionem non esse dandam existimant.

n Ex eis de capitis minut.

De seruo alienato.

XLIII. PAVLVS libro trigesimo ad Edictum

SI posteaquam tecum de peculio egi, ante rem iudicatam seruum vendideris, Labeo ait, etiam eius peculii nomine, quod apud emptorem quæsierit, damnari te debere. nec succurrendum tibi: culpa enim tua id accidisse, o qui[o] seruum vendidisses.

o quod

Filiusfamilias tenetur ex contractu suo.

XLIIII. VLPIANVS libro sexagesimo tertio ad Edictum

SI quis cum filiofamilias contraxerit, duos habet debitores: filium in solidum, & patrem dumtaxat de peculio.

XLV. PAVLVS libro sexagesimo primo ad Edictum

p IDeóque[p] si pater filii peculium ademisset, nihilo minus creditores cum filio agere possunt.

p ... de ... aut ... possid.

Administratio generaliter concessa.

XLVI. IDEM libro sexagesimo ad Edictum

q QVi[q] peculii administrationem concedit, videtur permittere generaliter quod & specialiter permissurus esset.

q ... ad. tit.

Prohibitio domini.

XLVII. IDEM libro quarto ad Plautium

QVotiens in taberna ita scriptum fuisset, CVM IANVARIO SERVO MEO GERI NEGOTIVM VETO: hoc solum consecutú esse dominum cont stat, ne institoria teneatur, non etiam de peculio. Sabie nus respondit, non aliàs dandam[r] de peculio actionem in dominum cum seruus fideiussisset, nisi in rem domini a aut ob rem peculiarem fideiussisset. Si semel actum sit de peculio, quamuis minus inueniatur rei iudicádæ tempore in peculio, quàm debet, tamen cautionibus locum esse

r ne de peculio

esse non placuit de futuro incremento peculij. hoc enim in pro socio actione locum habet, quia socius vniuersum debet.

De seruo alienato.

3 Si creditor serui ab emptore esset partem consecutus, competere in reliquum in vẽditorem vtile iudicium Proculus ait. sed re integra non esse permittendum actori, diuidere actionem, vt simul cum emptore & cum venditore experiatur. satis enim esse hoc solum ei tribui, vt rescisso superiore iudicio in alterum detur ei actio[a]: cum electo reo[b] minus esset consecutus. & hoc iure vtimur. 4 Non tantùm autem quiuis creditor cum venditore ex ante gesto agere potest, sed & ipse emptor. idque & Iuliano videtur. quamuis & deducere ipse potest aduersus alium agentem, dum tamen id quod apud se habet computet. 5 Si seruus deducto peculio venditus sit, procedit vt venditor & deductione vti possit, &[c] si post venditionem cœperit aliquid venditori seruus debere, non minuit peculia: quia non domino debet. 6 Quæ diximus in emptore & venditore, eadem sunt & si alio quouis genere dominium mutatum sit, vt legato, dotis datione. quia quasi patrimoniũ liberi hominis, peculium serui intellegitur vbicumque esset[d].

a exactio: actio: vtraque lectio communis.
b emptori: Emptor fuit hic reo. Itaque vt familior esset locus legerim emptore: sed fieri potest, vt venditor reus sit, vnde meliorẽ esse Flor. puto.
c sed si
d est.

Administratio concessa.

XLVIII. IDEM libro septimodecimo ad Plautium

Libera peculij administratio non permanet neque in fugitiuo, neque in subrepto, neque[e] in eo de quo nesciat quis viuat an mortuus sit. 1 Cui peculij administratio data est, delegare debitorem suum potest.

e sed neque in eo

Quid peculium.

XLIX. POMPONIVS libro quarto ad Quintum Mucium

Non solum id peculium est, quod dominus seruo cõcessit: verùm id quoque quod ignorante quidem eo adquisitum sit, tamen si rescisset, passurus erat esse in peculio. 1 Si ignorante me seruus meus negotia mea administrauerit, tantidem debitor mihi intellegetur, quanti tenebatur, si liber negotia mea administrasset.

Debitum quomodo hic accipiatur.

2 Vt debitor vel seruus domino, vel dominus seruo intellegatur, ex causa ciuili computandum est. ideóque si dominus in rationes suas referat se debere seruo suo, cũ omnino neque mutuum acceperit, neque vlla causa præcesserat debendi, nuda ratio non facit eum debitorem.

Missio in possessionem.

L. PAPINIANVS libro nono Quæstionum

Eo tempore, quo in peculio nihil est, pater latitat: in bonorum possessionem eius rei seruandæ causa mitti non possum, qui de peculio cum eo acturus sum: quia non fraudationis causa latitat, qui si iudicium acciperet, absolui deberet. nec ad rem pertinet, quòd fieri potest vt damnatio sequatur. nam & si in diem vel sub condicione debeatur, fraudationis causa non videtur latitare. tametsi potest iudicis iniuria cõdemnari. Sed fideiussorem datum eo tẽpore quo nihil in peculio est, teneri putat Iulianus: quoniam fideiussor futuræ quoque actionis[f] accipi posset. si tamen sic acceptus est. 1 Si creditor[g] patrem, qui de peculio tenebatur, heredem instituerit: quia mortis tempus in Falcidiæ ratione spectatur, illius temporis peculiũ considerabitur.

f obligationis
g Pugnat hic locus cũ l. si creditor. infra ad l. Fal. conciliatio petenda est ex l. cum qua. eo ad l. Fal. qua postrema est Accur. sententia.

Naturalis obligatio.

2 Etiam postquam dominus de peculio conuentus est, fideiussor pro seruo accipi potest. & ideo qua ratione, si post actionem dictatam seruus pecuniam exsoluerit, non magis repetere potest, quàm si iudicium dictatum non fuisset: eadem ratione fideiussor quoque vtiliter acceptus videbitur. quia naturalis obligatio, quam etiam seruus suscipere videtur, in litem translata non est. 3 Seruus alienus cum bonæ fidei seruiret mihi nummos à Titio mutuatos mihi dedit vt eam[h] manumitterem: & manumisi. creditor quærebat, quem de peculio conuenire. dixi, quamquam creditor electionem alias haberet, tamen in proposito dominum esse conueniendum. & cum ad exhibendum mecum acturum pecuniæ nomine quæ ipsi esset adquisita, nec in eam causam alienata, quæ pro capite serui facta[i] proponeretur. neque enim admittendum esse distinctionem existimantium, si non manumittam, domini pecuniam esse: manumissione verò secuta videri pecuniam ex re mea quæsitam mihi: quoniam magis propter rem meã quam ex re mea pecunia mihi daretur.

h vt eum
i data

Cessio actionum pro solutione.

LI. SCAEVOLA libro secundo Quæstionum

Qvod debetur seruo ab extraneis, ageno de peculio non omnimodo dominus ad quantitatem debiti condemnandus est, cum & sumptus in petẽdo, & euentus executionis possit esse incertus. & cogitãda sit mora temporis quod[k] datur iudicatis, aut venditionis bonorum, si id magis faciendum erit. ergo si paratus sit actiones mandare, absoluetur. quod enim dicitur, si cum vno ex sociis agatur, vniuersum peculium computandum, quia sit cum socio actio in eodem[l] redibit, si actiones paratus sit præstare. & in omnibus, quos idcirco teneri dicimus quia habẽt actionem, delegatio pro iusta præstatione sit[m].

k quæ datur
l idem
m est.

De priuilegijs creditorum.

LII. PAVLVS libro quarto Quæstionum

Ex facto quæritur, qui tutelam quasi liber administrabat, seruus pronuntiatus est: an si conueniatur eius dominus à pupillo, cuius quidem potiorem causam quam creditorum ceterorum serui habendam rescriptum est, tantùm vel id deducatur ex peculio, quod domino debetur. & si putaueris posse deduci, an intersit, vtrum cũ adhuc in libertate[n] ageret domini debitor factus est, an postea. & an de peculio impuberi competat. respondi, nullum priuilegium præponi patri vel domino potest, cum ex persona filij vel serui de peculio conueniuntur. planè in ceteris creditoribus habenda est ratio priuilegiorum. quid enim si filius dotem accepit, tutelam administrauit? meritò igitur & in seruo qui pro tutore egit, id rescriptum est. & quia occupantis melior solet esse condicio, quàm ceterorũ, inhibebitur actio. 1 Planè si ex re pupilli nomina fecit, vel pecuniam in arca[o] deposuit, datur ei vindicatio nummorum, & aduersus debitores vtilis actio: scilicet si nummos consumpserunt. hic enim alienare eos non potuit. quod & in quouis tutore dicendum est. nec tamen interesse puto, quando domino debere cœpit: verum cum in libertatis possessione esset, an postea. nam & si Titij seruo credidero, eiúsque dominus esse cœpero, deducam quod prius credidi, si conueniri de peculio cœpero. quid ergo est? quia de peculio actio deficit, vtilis actio in dominum quasi tutelæ erit: vt quod ille pro patrimonio habuit, peculium 2 esse intellegatur. Si dos filiofamilias sit data, vel tutelam administrauerit, habenda erit ratio priuilegiorum in actione de peculio, dilata interim ceterorum creditorum actione, vel interposita cautione, si priores agant qui priuilegium non habent, refusuri quod acceperunt, si inferatur postea cum patre actio priuilegij[p].

n libertatem
o arcam
p priuilegiorum: id est actio ea data, vel tutela, quibus præ ceteris actionibus multa singularia indulta sunt.

LIII. IDEM libro vndecimo Quæstionum

Si Sticho peculium cum manumitteretur ademptum non est, videtur concessum. debitores autem conuenire nisi mandatis sibi actionibus non potest.

LIIII. SCAEVOLA libro primo Responsorum

Filiofamilias vni ex heredibus prædia prælegauit vt instructa erant, cũ seruis: hi serui domini debitores fuerunt. quæsitum est, an ceteris heredibus aduersus eum actio de peculio competat. respondit, non competere.

LV. NERATIVS libro primo Responsorum

Is cum quo de peculio agebã, à te vi exemptus est: quod tunc cum vi eximeres, in peculio fuerit, spectari[q].

q spectari oportet.

LVI. PAVLVS libro secundo ad Neratium

Qvod seruus meus pro debitore meo mihi expromisit, ex peculio deduci debet, & à debitore nihilo minus debetur. Sed videamus, ne credendum sit peculiare fieri nomen eius pro quo expromissum est. Paulus: vtique si de peculio agente aliquo deducere velit, illud nomẽ peculiare facit.

LVII. TRYPHONINVS libro octauo Disputationum

Si filius vel seruus, cuius nomine dumtaxat de peculio actum est, ante finitum iudicium decesserit, id peculiũ respicietur, quod aliquis eorum cum moriebatur habuit. Sed eum, qui seruum testamento liberum esse iubet, & ei peculium legat, eius temporis peculium legare intellegi Iulianus scribit, quo libertas cõpetit. adeóque omnia incremẽta peculij quoquo modo ante aditam hereditatem adquisita ad manumissum pertinere. at si quis extraneo peculium serui legauerit, in coniectura voluntatis testatoris quæstionem esse. & verosimilius[r] esse, id legatum quod mortis tempore in peculio fuerit: ita vt quæ ex rebus peculiaribus ante aditam hereditatem accesserint debeantur: veluti partus ancillarum, & fœtus pecudum. quæ autem seruo donata fuerint, siue quid ex operis suis adquisierit, ad legatarium non pertinere.

r verisimilius

LVIII. SCAEVOLA libro quinto Digestorum

Vni[s] ex heredibus prædia legauit[t] vt instructa erant, cum seruis, & ceteris rebus, & quidquid ibi esset: hi serui domino[v] debitores fuerũt[x] tam ex alijs causis quàm ex ratione kalendarij. quæsitum est, an ceteris heredibus aduersus eum pecuniæ ab his debitæ actio de peculio competit[y]. respondit non competere.

s Coniunge cum l. 2 sup. eod. & l. 95. de auro &c. & l. 27. de leg. 1.
t prælegauit
v domini
x fuerant
y competat

QVANDO DE PECVLIO ACTIO ANNALIS EST. TIT. II.

Cum filius, aut seruus exijt è potestate, atque ita extinguitur peculium, actio de peculio efficitur annalis.

I. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Edictum

PRAETOR AIT: POST MORTEM EIVS QVI IN ALTERIVS POTESTATE FVERIT, POSTEAVE QVAM IS EMANCIPATVS, MANVMISSVS, ALIENATVSVE FVERIT, DVMTAXAT DE PECVLIO, ET SI QVID DOLO MALO EIVS, IN CVIVS POTESTATE EST, FACTVM ERIT QVO MINVS PECVLII ESSET, IN ANNO, QVO PRIMVM DE EA RE EXPERIVNDI POTESTAS ERIT, IVDICIVM DABO. 1 Quādiu seruus vel filius in potestate est, de peculio actio perpetua est. post mortem autem eius, vel postquam emācipatus, manumissus, alienatúsve fuerit, temporaria[a] esse incipit. id est annalis. 2 Annus autem vtilis computabitur. & ideo & si cōditionalis sit obligatio, Iulianus scribit ex eo computandum annum, non ex quo emancipatus est, sed ex quo peti potuit condicione existente. Meritò autem temporariam in hoc casu fecit prætor actionē. nam cum morte vel alienatione extinguitur peculium, sufficiebat vsque ad annum produci obligationem. 3 Alienatio autem & manumissio ad seruos pertinet, non ad filios. mors autem tam ad seruos quam ad filios refertur, emancipatio vero ad solum filium. Sed & si alio modo sine emancipatione desierit esse in potestate, annalis erit actio. Sed[b] & si morte patris vel deportatione sui iuris fuerit effectus filius, de peculio intra annum heres[c] patris vel fiscus tenebuntur. 4 In alienatione accipitur vtique venditor, qui actione de peculio intra annum tenetur. Sed & si donauit seruum, vel permutauit, vel in dotem dedit, in eadem causa est. Item heres eius, qui seruum legauit non cum peculio. nam si cū peculio vel legauit vel liberum esse iussit, quæstionis fuit. & mihi verius videtur, non dandam neque in manumissum, neque in eum cui legatum sit peculium, de peculio actionem. an ergo teneatur heres? & ait Cæcilius[d] teneri: quia peculium penes eum sit, qui tradendo id legatario[e] se liberabit. Pegasus autem caueri heredi debere ait ab eo cui peculium legatum sit: quia ad eū veniunt creditores. ergo si tradiderit sine cautione, erit conueniendus. 5 Si præcepto[f] seruo & peculio, rogatus sit heres restituere hereditatem, si de peculio conueniatur, Trebelliani exceptione non vtetur, vt Marcellus tractans admittit. is autem[g] cui restituta est hereditas, nō tenetur, vt Scæuola ait: cum peculium non habeat, nec dolo fecerit quo minus haberet. 6 Vsufructu quoque extincto, intra annum actionem dandam in vsufructuarium Pomponius libro sexagensimo[h] primo scripsit.

Actor summotus exceptione, iterum agit propter errorem.

7 Quæsitum est apud Labeonem, si cum filius viueret, tu credens eum mortuum annali actione egeris, & quia annus præterierat, exceptione sis repulsus, an rursus experiri tibi comperto errore permittendum est. & ait, permitti debere dumtaxat de peculio: non etiam de in rem verso. nam priore iudicio de in rem verso rectè actum est quia annua exceptio ad peculiū, nō ad in rem versum pertinet.

b Interpretatio ne producit ad Edictum.

c non hæres patris, sed fiscus: Flor. melior est.

d Cælius

e legatario.

f precepto

g enim

h vndecimo

II. PAVLVS libro trigensimo ad Edictum

CVm[i] post mortem filijfamilias annua aduersus patrē actio est, quemadmodum aduersus eum esset perpetua viuo filio, ideo si ex causa redhibitionis erat de peculio actio, sex mensium erit post mortem filii. idémque dicendū in omnibus temporalibus actionibus. Si seruus, cui creditū est, apud hostes sit, de peculio actio in dominū nō anno finienda est quamdiu[k] postliminio reuerti potest.

i Interpretatio est, qua ex voluntate docetur prætoris, de temporalibus actionibus.

k quia

Casus, in quo peculium manere intelligitur post mortem, aut manumissionem &c.

III. POMPONIVS libro quarto ad Quintum Mucium

DEfinitione peculii interdum vtendum est, etiam si seruus in rerum natura esse desiit, & actionē prætor de peculio intra annum dat. nam & tunc & accessionē & decessionem quasi peculii recipiendam, quāquam iam desit morte serui vel manumissione esse peculiū: vt possit[l] ei accedere vt peculio[m], fructibus, vel pecorum fetu, ancillarúmque partubus. & decedere, veluti si mortuum sit animal, vel alio quolibet modo perierit.

l posita & in vt in precedenti fructibus.

m Malè Holoander hæc verba omisit, in quibus hoc casu et act otur. cum peculiū solum do non est. Ang. lib. 14. &.

DE IN REM VERSO TIT. III.

Causa huius actionis.

I. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Edictum

SI hi, qui in potestate aliena sunt, nihil in peculio habent, vel[n] habeant, non in solidum tamen: †teneātur qui eos habent in potestate, si in rem eorum quod acceptum est conuersum sit. quasi cum ipsis potius cōtractum videatur. nec videtur frustra de in rem verso actio promissa[o], quasi sufficeret de peculio. rectissimè enim Labeo dicit, fieri posse vt & in rem versum sit & cesset[p] de peculio actio. quid enim si dominus peculium ademit sine dolo malo? quid si morte serui extinctum est peculium, & annus vtilis præterijt? de in rem verso namque actio perpetua est. & locū habet, siue ademit sine dolo malo, siue actio de peculio anno finita est. Item si plures agant de peculio, proficere hoc ei, cuius pecunia in rem versa est, debet: vt ipse vberiorem actionem habeat. certè si præuentum sit ab aliquo, & actum de peculio, de in rem verso actio non cesset, videndum. & refert Pomponius Iulianum existimare, de peculio actione peremi de in rem verso actionem: quia in peculium conuersum est, quod in domini rem erat versum. & pro seruo solutum est, quemadmodum si ipsi seruo à domino fuisset solutum. Sed ita demū, si præstiterit ex actione de peculio dominus, quod seruus in rem eius verterat. ceterum si nō præstiterit, manet actio de in rem verso.

n † tenentur

o permissa

p etiamsi cesset

II. SCAEVOLA libro duodecimo ex Cassio

QVi nummis[†] acceptum seruum manumisit, agi cum eo de in rem verso non potest: quia dando libertatem locupletior ex nummis non fit.

† acceptis

III. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Edictum

QVod si seruus domino quantitatem dederit vt manumittatur, quam à me mutuam accepit, in peculium quidem hanc quantitatem non computari. in rem autem videri versum, si quid plus sit in eo quod seruus dedit, quàm est in serui pretio.

In rem versum quid dicatur.

1 In rem autem versum videtur, siue idipsum, quod seruus accepit, in rem domini cōuertit: veluti si triticum acceperit, & idipsum in familiam domini cibariorum nomine consumpserit: aut si pecuniam à creditore acceptam dominico creditori soluerit. Sed & si errauit in soluendo, & putauit creditorem eum qui nō erat, æquè in rem versum esse, Pōponius libro sexagensimo[q] primo ait, quatenus indebiti repetitionem dominus haberet. siue cū seruus domini[r] negotii gerendi administrandive causa quid gessit: veluti si mutuatus sit pecuniam, vt frumentū compararet ad familiam alendam, vel[s] si ad vestiēdam: siue peculiariter mutuatus, postea in rē domini vertit. hoc enim iure vtimur, vt etiā si prius in peculium vertat pecuniam, mox in rem domini, esse de in rem verso actio possit. 2 Et regulariter dicimus, totiens de in rem verso esse actionē, quibus casibus procurator mādati, vel qui negotia gessit, negotiorum gestorum haberet actionem. quotiēnsq; aliquid[t] consumpsit seruus, vt aut meliorē rem dominus habuerit, aut non deteriorem. 3 Proinde si seruus sumpsit pecuniam, vt se aleret & vestiret secundū consuetudinem domini, id est vsque ad eū modum quem dominus ei præstare cōsueuerat, in rem videri domini vertisse Labeo scribit. ergo idem erit & in filio. 4 Sed si mutua pecunia accepta, domum dominicā exornauit tectoriis, & quibusdam aliis quæ magis ad voluptatem pertinēt quàm ad vtilitatem, non videtur versum. quia nec procurator hæc imputaret. nisi fortè mandatū domini, aut voluntatem habuit. nec debere ex eo onerari dominū, quod ipse facturus non esset. quid ergo est? pati debet dominus creditorem hæc[v] auferre, sine domus sui[x] videlicet iniuria. ne cogendus sit dominus vendere domum, vt quātò pretiosior facta est, id præstet. 5 Idem Labeo ait, si seruus mutuatus nummos à me, alii eos crediderit, de in rem verso dominum teneri, quòd nomen ei adquisitum est. quam sententiam Pomponius ita probat, si non peculiare nomen fecit: sed quasi dominicæ rationis. ex qua causa hactenus erit dominus obligatus, vt si non putat sibi expedire nomen debitoris habere, cedat creditori actionibus[y], procuratorémque eum faciat. 6 Nec non illud quoque in rem domini versum Labeo ait, quod mutuatus seruus, domino emit volenti ad luxuriæ materiam. vnguēta fortè, vel si quid[z] ad delicias, vel si quid ad turpes sumptus subministrauit. neq; enim spectamus, an bono domini cesserit quod consumptum est: sed an in negotium domini. Vnde rectè dicitur & si frumentum comparauit seruus ad alendam domini familiam, & in horreo dominico reposuit, & hoc periit, vel corruptum est, vel arsit, videri versum. 7 Sed & si seruum domino necessarium emisset, isque decessisset, vel insulā fulsisset, eáque ruisset, dicerem esse actionem de in rem verso. 8 Sed si sic accepit, quasi in rem domini verteret, nec vertit, & decepit creditorem, non videtur[A] versum. nec tenetur dominus. ne credulitas creditoris domino obesset,

q vndecimo

r dominici

s vel vestimenta, ad vestiendam:

t aliquid ita

v expressa est tollenda domo hæc.

x sua domus

y actiones.

z vel quod

A in rem versum.

esset, vel calliditas serui noceret. quid tamen si is fuit seruus, qui solitus erat accipiens vertere? adhuc non puto nocere domino, si alia mente seruus accepit. aut si cum hac mente accepisset, postea aliò vertit. cui ipsus igitur debet 9 esse creditor, quo vertatur. Si[a] mutuatus sit pecuniam a seruus ad vestem comparandam, & nummi perierint, quis de in rem verso agere possit, verú creditor, an venditor? puto autem, si quidem pretium numeratum sit, creditoré de in rem verso acturum, etsi vestis perierit. si autem nú fuit pretium solutú, ad hoc tamen data pecunia, vt vestis emeretur, & pecunia perierit, vestis tamen familię diuisa est, b vtique creditorem de in rem verso habere actionem. an[b] c & venditor habeat[c], quia res eius peruenerunt in rem dominii? ratio hoc facit, vt teneatur. vnde incipit dominus teneri ex vna causa duobus. proinde etsi tam pecunia quàm vestis perit, dicendum erit, vtrique dominum teneri: quoniam ambo in rem domini vertere voluerunt.

Occupatio.

IIII. GAIVS libro nono ad Edictum prouinciale

SEd dicendum est, occupantis meliorem condicionem d esse debere. nam vtrisque[d] condemnari dominum de in rem verso iniquum est.

De re empta domino.

V. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Edictum

SI res domino non necessarias emerit seruus quasi domino necessaria, veluti seruos: hactenus videri in rem e eius versum Pomponius[e] scribit, quatenus seruorum verum pretium facit. cum si necessarias emisset, in solidum 1 quanto venissent, teneretur. Idem ait, siue ratum habeat serui contractum dominus siue non, de in rem verso 2 esse actionem. Quod seruus domino emit, si quidem voluntate eius emit, potest quod iussu agi. sin vero non ex volútate, si quidem dominus ratum habuerit, vel alioquin rem necessariam vel vtilem domino emit, de in rem verso actio erit, si verò nihil eorú est, de peculio erit actio.

3 Placet non solùm eam pecuniam in rem verti, quæ sta- f tim à creditore ad dominum peruenerit: sed &[f] quæ prius fuerit in peculio. hoc autem totiens verum est, quotiens seruus rem domini gerens locupletiorem eum facit nummis peculiaribus. alioquin si seruo peculium dominus adimat, vel etiá vendat eum cum peculio, vel rem eius peculiarem, & pretium exigat, non videtur in rem versum.

VI. TRYPHONINVS libro primo Disputationum

NAm si hoc verum esset, etiam antequam venderet rem peculiarem, de in rem verso teneretur: quia hoc ipso quòd seruus rem in peculio haberet, locupletior fieret. quod apertè falsum est.

VII. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Edictum

ET ideo & si donauerit seruus domino ré peculiarem, 1 actio de in rem verso cessat. & sunt ista vera. Planè si mutuum seruus acceperit, & donandi animo soluit, dum non vult eum debitorem facere peculiarem, de in 2 rem verso actio est. Illud verum non est quod Mela scribit, si seruo meo argentum dederis, vt pocula tibi faceret g ex quolibet argento, mox[g] factis poculis seruus decesserit, esse tibi aduersus me de in rem verso actionem: quoniam possum pocula vindicare.

In rem versum quod dicatur.

3 Illud planè verum est quod Labeo scribit, si odores & vnguenta seruus emerit, & ad funus erogauerit, quod ad dominum suum pertinebat, videri in rem domini ver- 4 sum. Idem ait, & si hereditatem a seruo tuo emero quæ ad te pertinebat, & creditoribus pecuniam soluero: deinde si hanc hereditatem abstuleris mihi, ex empto actione me id ipsum consecuturum. videri enim in rem tuam versum. nam & si hereditatem à seruo emero, vt quod mihi ab ipso seruo debebatur compensarem, licet nihil solui, tamen consequi me ex empto quod ad dominum peruenit. ego autem non puto de in rem verso esse actionem emptori. nisi hoc animo gesserit seruus, vt in rem domini 5 verteret. Si filiusfamilias pecuniá mutuatus pro filia sua doté dederit, in rem versum patris videtur quatenus auus pro nepte daturus fuit. quæ sententia ita demú mihi vera h videtur, si hoc animo dedit, vt patris negotium gerens[h].

VIII. PAVLVS libro trigensimo ad Edictum

ET nihil interesse Pomponius ait, filiæ suæ nomine, an sororis, vel neptis ex altero filio natę dederit. idem ergo dicemus, & si seruus mutuatus fuerit, & domini sui filiæ nomine in dotem dederit.

VIIII. IAVOLENVS libro duodecimo ex Cassio

SI vero pater dotem daturus non fuit, in rem patris versum esse non videtur.

X. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Edictum

SI pro patre filius fideiusserit, & creditori soluerit, in rem patris videtur versum: quia patrem liberauit, cuius simile est quod Papinianus libro nono quæstionum scribit, si filius quasi defensor patris iudicium susceperit, & sit condemnatus, de in rem verso teneri patrem. namque filius eum iudicio suscepto liberauit. Idem tractat 1 Papinianus, & si quod patrem dare oporteret, à filio sim stipulatus: & ita conuenerim filium. nam & hic de in rem verso fore actionem. nisi si donare patri filius voluit, dum se obligat. quare potest dici, etsi de peculio actionem quasi defensor patris susceperit, teneri patrem de in rem verso vsque ad peculii quantitatem. cuius sententiæ id erit emolumentum, vt si finita sit actio de peculio, de in rem verso conueniatur. ego & ante condemnationem, post iudicium patris nomine acceptum de in rem verso 2 patrem teneri puto. In rem autem versum videtur, prout aliquid versum est. proinde si pars versa est, de parte erit actio. Sed verum in sortem dumtaxat tenebitur dominus, an & in vsuras? & si quidem promisit vsuras, Marcellus libro quinto digestorum scribit, dominú præstaturum. sed si non sint promissæ, vtique non debebuntur. quia in stipulatum deductę non sunt. planè si contemplatione domini pecuniam dedi non gerenti seruo negotia domini, sed ipse gerens, negotiorum gestorum actione 3 potero etiam de vsuris experiri. Versum autem sic accipimus, vt duret versum. & ita demum de in rem verso competit actio, si nó sit à domino seruo solutum, vel filio. i Si tamé in necé[i] creditoris, id est perdituro seruo vel filio solutum sit, quamuis solutum sit, id desinit quidé versum: æquissimum autem est, de dolo malo aduersus patrem vel dominum competere actionem. nam & peculiaris debitor, si fraudulenter seruo soluerit quod ei debebat, non 4 liberatur. Si domini debitor sit seruus, & ab alio mu- k tuatus ei soluerit, hactenus non vertit[k], quatenus domino debet. quod excedit, vertit. proinde si cum domino deberet triginta, mutuatus quadraginta, creditori eius soluerit, vel familiam exhibuerit, dicendum erit de in rem l verso in decem competere actionem: aut[l] si tantumdé debeat, nihil videtur versum. nam vt Pomponius scribit, aduersus lucrum domini videtur subuétum. & ideo siue debitor fuit domino cú in rem verteret, nihil videri versum: m siue postea debitor[m] esse domino[n] cœperit, desinere ver- n sum. idémque & si soluerit ei, plus dicit, etsi tantundem ei donauit dominus, quantum creditori soluit pro se, si quidem remunerandi animo, non videri versum. si verò aliàs 5 donauit, durare versum. Idem quærit, si decem in rem domini vertit, & postea tantandem summam à domino mutuatus sit, habeat præterea & peculium decem, videndum ait vtrum desiit esse versum. an verò, quoniam o est peculium vnde trahatur[o] debitú, de in rem verso non tollimus actionem: an potius ex vtroque pro rata detrahimus. ego autem puto sublatam de in rem verso actio- 6 nem: cú debitor domini sit constitutus. Idem[p] quęrit, si p in ré tuá verterit, & debitor tuus factus sit mox creditor eiusdem summæ quam tibi debuit, an renascatur de in rem verso actio, an verò ex postfacto non conualescat. 7 quod verum est. Idem tractat, an ex euentu possit in rem patris filius vertere. veluti si duo rei pater & filius fuerint, & filius mutuatus suo nomine soluat: vel si filio iussu patris credidisti, & filius creditum tibi soluisset. mihi videtur, si quidem pecunia ad patrem peruenerat, videri in rem versum. quod si non fuit, & suum negotium gerens filius soluit, non esse de in rem verso actionem.

XI. PAVLVS libro trigensimo ad Edictum

q QVod[q] seruus in hoc mutuatus fuerit, vt creditori suo solueret, non erit in rem versum: quamuis actione de peculio liberatus sit dominus.

XII. GAIVS libro nono ad Edictum prouinciale

SI fundum patri dominóve emit seruus vel filiusfamilias, versum quidem esse videtur. ita tamen, vt siue minoris sit quàm est emptus, tantum videatur in rem versum quanti dignus sit. siue pluris sit, non plus videatur in rem versum quàm emptus est.

XIII. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Edictum

SI in rem alterius ex dominis versum sit, verum is solus, in cuius rem versum est, an & socius possit conueniri, quæritur. & Iulianus scribit, eum solum conueniri, in cuius rem versum est: sicuti cum solus iussit. quam sententiam puto veram.

XIIII. IVLIANVS libro vndecimo Digestorú Marcellus notat

INterdum & propter hoc, quod in rem alterius socii versum est, de in rem verso cum altero agi potest. qui conuentus, à socio petere potest id in quo damnatus fuerit. quid enim dicemus, si peculium seruo ab altero ademptum fuerit? Paulus: ergo hæc quæstio ita procedit, si de peculio agi non potest.

a Sed etiá
b nummam
c habeat actionem.
d vtrisque: apparet ex §. vlt. l. proxima vel sic legi, vtrisque
e Pomponius lib. quinto
f sed & eam quæ
g & mox
h gerens.
i Non vulgariter dictum est in necé pro in detrimentum, & domum sic vsurpatur l. summa in principio. l. de pecul.
k verti.
l at si tantúdé
m si debitor
n domini
o detrahatur
p Item quærit
q Quod si

De constituto.

XV. VLPIANVS libro secundo Disputationum

SI filiusfamilias constituerit quod pater debuit, videndum est, an de in rem verso actio dari debeat. atquin non liberauit patrem. nam qui constituit, se quidem obligat: patrem verò non liberat. planè si soluat[a] post constitutum, licet pro se videatur soluisse, hoc est ob id quod constituit, in rem tamen vertisse patris meritò dicetur.

a si post soluat

XVI. AFRICANVS libro secundo Digestorum

QVidam fundum colendum seruo suo locauit, & boues ei dederat: cum hi boues non essent idonei, iusserat eos venire: & his nummis, qui recepti essent, alios reparari[b]: seruus boues vendiderat: alios redemerat: nummos[c] venditori non soluerat: postea conturbauerat[d]: qui boues vendiderat, nummos à domino petebat[e] actione de peculio, aut[f] quod in rem domini versum esset: cû boues, pro quibus pecunia peteretur, penes dominum essent. respondit, non videri peculii quicquam esse: nisi si quid deducto eo quod seruus domino debuisset, reliquum fieret. illud sibi videri, boues quidem in rem domini versos esse. sed pro ea re soluisse tantum, quanti priores boues venissent. si quo[g] amplioris pecuniæ posteriores boues essent, eius oportere dominum condemnari.

b comparari: Duare. 1. disput. cap. 10.
c vt eû nûmos
d Conturbare, decoquere est & pecuniam suam dissipare. & proprie de seruis dicuntur, qui cum rationibus dominicis paria non faciunt. Sic. suprà eo. l. cum ...
e petat actiône
f an quod in
g si quod
h Seruus si

XVII. AFRICANVS libro octauo Quæstionum

SEruus[h] in rem domini pecuniam mutuatus, sine culpa eam perdidit. nihilo minus posse cum domino de in rem verso agi existimauit. nam etsi procurator meus in negotia mea impensurus, pecuniam mutuatus, sine culpa eam perdiderat, rectè eum hoc nomine mandati vel negotiorum gestorum acturum. Cum Sticho vicario serui tui Pamphili contraxi: actio de peculio & in rem verso ita dari debet, vt quod vel in suam ipsius rem, vel in peculium Pamphili versum sit, comprehendatur. scilicet etiam si mortuo vel alienato Sticho agatur. quod si Pamphilo mortuo agam, magis est vt quamuis Stichus viuat, tamen de eo quod in peculio Pamphili versum est, non nisi intra annum quàm is decessit, actio dari debeat. etenim quodammodo de peculio Pamphili tum experiri videbor. sicuti[i] si quod iussu eius credidissem, experirer. nec nos mouere debet, quòd Stichus de cuius peculio agitur, viuat: quando non aliter ea res in peculio eius esse potest, quàm si Pamphili peculium maneat. eadem ratio efficiet, vt id quod in peculio[k] Pamphili versum *sit* ita præstari debere dicamus, vt prius eius, quod tibi Pamphilus debuerit, deductio fiat. quod verò in tuâ rem versum fuerit, præstetur etiâ non deducto eo quod Pamphilus tibi debet.

i sicuti & si quid
k in peculium

XVIII. NERATIVS libro septimo Membranarum

QVamuis in eam rem pro seruo meo fideiusseris, quæ ita contracta est, vt in rem meam versaretur[l], veluti si cum seruus frumentum emisset quo familia aleretur, venditori frumenti fideiusseris, propius est tamen vt de peculio eo nomine, non de in rem verso agere possis. vt vnius dumtaxat in quoquo contractu de in rem verso sit actio qui id ipsum credidit, quod in rem domini versum est.

l verteretur,

XVIIII. PAVLVS libro quarto Quæstionum

FIliusfamilias togam emit: mortuo deinde eo pater ignorans, & putans suam esse, dedicauit eam in funus eius. Neratius libro[m] responsorum ait, in rem patris versum videri. in actione autem de peculio, quod in rerum natura non esset, vno modo æstimari debere, si dolo malo ejus, quo cum agatur, factum esset. atquin si filio pater togam emere debuit, in rem patris tres versa est non nunc quo funeratus[n] est: sed quo tempore emit. funus enim filii æs alienum patris est. & ideo Neratius quoque, qui de in rem verso patrem teneri putauit, ostendit negotium hoc, id est sepulturam & funus filii, patris esse æs alienum, non filii. factus est ergo debitor peculii, quamuis res non extet, vt etiam de peculio possit conueniri. in quam actionem venit & quod in rem versum est. quæ tamen adiectio nunc necessaria esset, cum annus post mortem filii excessit.

m lib. 4. lib. 5.
n funeratur:

Si filia mutuum in alimenta conuertit, tenetur pater de in rem verso, si onus alimentorum ad patrem spectabat.

XX. SCÆVOLA libro primo Responsorum

PAter pro filia dotem promisit: & conuenit vt ipse filiam aleret. non præstante patre, filia à viro mutuam pecuniam accepit, & mortua est in matrimonio. respondi, si ad ea id quod creditum est erogatum esset, sine quibus aut se tueri, aut seruos paternos exhibere non posset, dandam de in rem verso vtilem actionem. Seruus absentis reipublicæ causa, pupilli seruus pecuniam credidit subscribente tutore, stipulatione in personam tutoris translata. quæsitum est an aduersus pupillum competat actio. respondi, si cum in rem pupilli daretur, id in rem eius versum est, & quo magis actu seruorum confirmaretur, tutor spopondit posse nihilo minus dici, de in rem verso cum pupillo actionem fore.

XXI. IDEM libro quinto Digestorum

FIliamfamilias duxit[o] vxorem, patre dotem promittente: & conuenit inter omnes personas, vt eam pater aut ipsa se tueretur: maritus ei mutuos nummos dedit, cum iustè putaret patrem eius ministraturum tantum salarium, quantum dare filiæ suæ instituerat: eos nummos illa in vsus necessarios sibi, & in seruos quos secum habebat consumpsit: aliquantum &[p] cum ei res familiares creditæ essent, ex pecunia mariti in easdem causas conuertit: deinde prius quàm pater salarium expleret, moritur filia: pater impensam recusat: maritus res mulieris retinet: quæro an de in rem verso aduersus patrê actio competat. respondit, si ad ea id quod creditum est erogatum esset, sine quibus aut se tueri, aut seruos paternos exhibere non posset, dandam de in rem verso vtilem actionem.

o duxit quis
p etiam cum

QVOD IVSSV

TIT. IIII.

Interpretatio edicti.

VLPIANVS libro vicesimo nono ad Edictum

MErito ex iussu domini[q] in solidum aduersus eum iudicium datur, nam quodammodo cum eo côtrahitur qui iubet. Iussum autem accipiendum est siue testato quis siue per epistulam, siue verbis, aut per nuntium, siue specialiter in vno contractu[r] iusserit, siue generaliter. & ideo & si sic contestatus sit, QVOD VOLES CVM STICHO SERVO MEO NEGOTIVM GERERE[s] PERICVLO MEO, videtur ad omnia iussisse, nisi certa lex aliquid[t] prohibet. Sed ego quæro, an reuocare hoc[v] iussum antequam credatur possit: & puto posse. quemadmodum si mandasset, & postea ante contractum contraria voluntate mandatum reuocasset. & me certiorasset. Sed & si mandauerit pater dominusve, videtur iussisse. Sed & si serui chirographo subscripserit dominus, tenetur quod iussu. Quid ergo si fideiusserit pro seruo? ait Marcellus, nô teneri quod iussu: quasi extraneus enim interuenit. neque hoc dicit ideo, quòd tenetur ex causa fideiussionis: sed quia aliud est iubere[x]. Denique idem scribit, etsi inutiliter fideiusserit, tamen eum non obligari quasi iusserit. quæ sententia verior est. Si ratum habuerit quis quod seruus eius gesserit, vel filius, quod iussu actio in eos[y] datur. Si pupillus dominus iusserit, vtique non tenetur, nisi tutore auctore iussit. Si iussu fructuarii erit cum seruo contractum, item eius cui bona fide seruit, Marcellus putat quod iussu dandam in eos actionem. quam sententiam & ego probo. Si curatore adulescentis vel furiosi vel prodigi iubente, cum seruo contractum sit, putat Labeo dandam quod iussu actionem in eos quorum seruus fuerit. idem & in vero procuratore. sed si procurator verus non sit, in ipsum potius dandam actionem idem Labeo ait.

q domini vel patris
r in vnum côtractum
s gere
t aliud
v hic iussum
x aliud est fideiubere, aliud iubere.
y eum datur.

De tutoris iussu.

II. PAVLVS libro trigesimo ad Edictum

SI tutoris iussu seruo pupilli creditum sit, puto, si ex vtilitate pupilli fuerit creditum, in pupillum esse dandam actionem, quòd iussis tutor. Si iussu domini ancillæ, vel iussu patris filiæ creditum sit, danda est in eos quod iussu actio. Si iussu meo cum alieno seruo contractum fuerit, cumque postea redemero, quod iussu non[z] tenebor: ne actio, quæ ab initio inutilis fuerit, euentu confirmetur.

z actione non tenebor:

Pignoris obligatio.

III. VLPIANVS libro secundo Responsorum

DOminum, qui iussit seruo suo pecuniam mutuam credi, hactenus teneri quatenus iussit. nec pignoris obligationem locum habere in his prædiis quæ seruus non ex voluntate domini obligauit.

De iussu administratoris.

IIII. IDEM libro decimo ad Edictum

SI[A] iussu eius, qui administrationi rerum ciuitatis præpositus est, cum seruo ciuitatis negotium contractum sit, Pomponius scribit, quod iussu cum eo agi posse.

A Ex tit. quod cuiusq. vniuersi. & l. ... & similib.

V. PAVLVS libro quarto ad Plautium

SI dominus vel pater pecuniam mutuam accepturus, iusserit seruo filióve numerari, nulla quæstio est quia ipsi condici possit. immo hoc[B] casu de iussu actio non competit. Si vnus ex seruis dominis iussit contrahi cum eo, is solus tenebitur. sed si duo iusserunt, cum quouis in solidum agi potest: quia similes sunt duobus mandantibus.

B in hoc casu

LIBER SEXTVS-DECIMVS.

AD SENATVSCONSVLTVM VELLEIANVM[a].

Mulieri intercedenti pro alio quatenus succurratur.

I. PAVLVS libro trigesimo ad Edictum

VELLEIANO senatusconsulto plenissime comprehensum est, ne pro vllo feminæ intercederent. nam sicut moribus ciuilia officia adempta sunt feminis, & pleraq; ipso iure nō valent, ita multo magis adimendū eis fuit id officium, in quo non sola opera, nudūmq; ministeriū earum versaretur: sed etiam periculum rei familiaris. æquum autem visum est, ita mulieri succurri, vt in veterem debitorem, aut in eum qui pro se constituisse mulierem ream, actio daretur: magis enim ille, quam creditor mulierem decepit.

II. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Edictum

ET primo quidem temporibus Diui Augusti, mox deinde Claudii, edictis eorum erat interdictum, ne feminæ pro viris suis intercederent. postea factum est senatusconsultum, quo plenissimè feminis omnibus subuentum est. cuius senatusconsulti verba hæc sunt. QVOD MARCVS SILANVS[b] ET VELLEVS[c] TVTOR CONSVLES VERBA FECERVNT DE OBLIGATIONIBVS FEMINARVM QVAE PRO ALIIS REAE FIERENT, QVID DE EA RE FIERI OPORTERET[d], DE EA RE ITA CONSVLVERVNT[e]. QVOD AD FIDEIVSSIONES ET MVTVI DATIONES PRO ALIIS, QVIBVS[f] INTERCESSERINT FEMINAE, PERTINET, TAMETSI ANTE VIDETVR ITA IVS DICTVM ESSE, NE EO NOMINE AB HIS PETITIO NEVE IN EAS ACTIO DETVR, CVM EAS VIRILIBVS OFFICIIS FVNGI, ET EIVS GENERIS OBLIGATIONIBVS OBSTRINGI NON SIT AEQVVM, ARBITRARI SENATVM, RECTE ATQVE ORDINE FACTVROS AD QVOS DE EA RE IN IVRE ADITVM ERIT, SI DEDERINT OPERAM, VT IN EA RE SENATVS VOLVNTAS SERVETVR. 1 Verba itaque senatusconsulti excutiamus, prius prouidentia amplissimi ordinis laudata: quia[g] opem tulit mulieribus, propter sexus imbecillitatem multis huiuscemodi casibus suppositis[h] atq; obiectis. sed ita demum eis subuenit, si non callidè sint versatæ. hoc enim Diuus Pius & Seuerus rescripserunt. nam deceptis, nō decipientibus opitulatur[i]. & est &[k] Græcum Seueri talei rescriptum. ΤΑΙΣ ΑΠΑΤΩΣΑΙΣ ΓΥΝΑΙΞΙΝ ΤΟ ΔΟΓΜΑ ΤΗΣ ΣΥΓΚΛΗΤΟΥ ΒΟΥΛΗΣ ΟΥ ΒΟΗΘΕΙ. infirmitas enim feminarum, non calliditas auxilium † demit.

Quid sit intercedere.

2 Omnis omnino obligatio senatusconsulto Velleiano comprehenditur, siue verbis, siue re, siue quocumque alio contractu intercesserint. Sed et si mulier defensor alicuius extiterit, procul dubio intercedit: suscipit enim in se alienam obligationem. quippe cum ex hac re subeat condemnationem. proinde neque maritum neque filium neque patrem permittitur mulieri defendere.

III. PAVLVS libro trigesimo ad Edictum

SEd si eum defendat, qui damnatus regressum ad eam habeat, veluti cum venditorem hereditatis sibi vēditę, vel fideiussorem suum defendat, intercedere non videtur.

IIII. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Edictum

SEd si ego cum muliere ab initio contraxerim, cum ignorarem cui hæc[l] factum vellet, non dubito senatusconsultum cessare. & ita Diuus Pius & Imperator noster rescripserunt. proinde si dum vult Titio donatum[m], accepit à me mutuam pecuniam, & eam Titio donauit, cessat senatusconsultum. Sed etsi tibi donatura creditori tuo nummos numerauerit, non intercedit: senatus enim obligatæ mulieri succurrere voluit, non donanti. hoc ideo, quia facilius se mulier obligat quàm alicui donat.

V. GAIVS libro nono ad Edictum prouinciale

NEc interest, pecuniam soluendi causa numeret, an quamlibet suam rem in solutum det. nam etsi vendiderit rem suam, siue pretium acceptum pro alio soluit, siue emptorem delegauit creditori alieno, non puto senatusconsulto locum esse.

Mulier si fideiubet, vel alium fideiubere mandat, iuuatur Velleiano si recipiens hoc scuerit.

VI. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Edictum

SI fideiussores pro defensore absentis filii sexu mandato[n] matris eius intercesserint, quæritur an etiam his senatusconsulto subueniatur. & ait Papinianus libro nono[o] quæstionum, exceptione eos vsuros. nec multum facere, quod pro defensore fideiusserunt. cum contemplatione mandati matris interuenerunt. planè, inquit, si qui accepit eos fideiussores, matrem eis mandasse ignorauit, exceptionem senatusconsulti replicatione doli repellendum[p].

VII. PAPINIANVS libro nono Quæstionum

QVamquam igitur fideiussor doli replicatione posita[q] defensionem exceptionis amittat, nullam tamen replicationem aduersus mulierem habebit: quia facti non potest ignorationem prætendere. sed non erit iniquum, dari negotiorum gestorum actionem in defensorem: quia mandati causa per senatusconsultum constituitur irrita, & pecunia fideiussoris liberatur.

De pignore.

VIII. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Edictum

QVamuis pignoris datio intercessionem faciat, tamen Iulianus libro duodecimo digestorum scribit, redditionem[r] pignoris, si creditrix mulier rem, quam pignori acceperat, debitori liberauerit, non esse intercessionem. 1 Si mulier interuenerit apud tutores filii sui, ne thii prædia eius distraherent, & indemnitatem eis repromiserit, Papinianus libro nono quæstionū non putat eam intercessisse: nullam enim obligationem alienam recepisse, neque veterem neque nouam: sed ipsam fecisse hanc obligationem. 2 Si mulier apud Primū pro Secundo interuenerit, mox pro Primo apud creditorem eius, duas intercessiones factas[s] Iulianus libro duodecimo digestorum scribit: vnam pro Secundo apud Primum, aliam pro Primo apud creditorem eius. & ideo et Primo restitui obligationem, & aduersus eum. Marcellus autem notat esse aliquam differentiam, vtrum hoc agatur, vt ab initio mulier in alterius locum subdatur, & onus debitoris, à quo obligationem transferre creditor voluit, suscipiat, an verò quasi debitrix delegetur. scilicet vt si[t] quasi debitrix delegata est, vna sit intercessio. proinde secundum hanc suam distinctionem, in prima visione[v] vbi quasi debitrix delegata est, exceptionem ei senatusconsulti Marcellus non daret. sed condemnata, vel ante condemnationem, condicere vtique ei à quo delegata est poterit vel quod ei abest, vel si nondum abest, liberationem. 3 Interdum intercedenti mulieri & condictio competit. puta si contra senatusconsultum obligata debitorem suum delegauerit. nam hic ipsi competit condictio. quemadmodum si[x] pecuniam soluisset, condiceret. soluit enim & qui reum delegat. Sed si is qui à muliere delegatus est, debitor eius non fuit, exceptione senatusconsulti poterit vti, quemadmodum mulieris fideiussor. 4 Planè si mulier intercessura debitorem suum delegauerit, senatusconsultum cessat: quia etsi pecuniam numerasset, cessaret senatusconsultum. mulier enim per senatusconsultum releuatur: non[y] quæ deminuit, restituitur. 5 Sed si eum delegauerit qui debitor eius non fuit, fraus senatusconsulto facta videbitur: & ideo exceptio datur. 6 Quotiens pro debitore intercesserit mulier, datur in eum pristina actio, etsi ille prius acceptilatione liberatus sit, quàm mulier intercesserit. Si conuenerit cum debitore, vt expromissorem daret, & acceptum[z] et latum sit, deinde is dederit mulierem, quæ auxilio senatusconsulti munita est, potest et condici, quasi non dedisset, quid enim interest, non det, an talem det? non erit igitur actio vtilis[A] necessaria, cum condictio competat. Marcellus quoque scribit si mulieri post intercessionem accepto tulerit creditor, nihilo minus restitutoriam actionem ei dari debere. inanē enim obligationem[B] dimisit. 7 Si mulier post intercessionem sic soluerit, ne repetere possit, iustè prior debitor actionem recusat. Sed cum releuatur reus, si mulier sic soluit vt repetere non possit, & cum ei mulieri, quæ repetere non poterat si soluisset, accepto tulit creditor, similiter releuatur reus. 8 Quamquā in omnes qui liberati sunt, restituitur actio, non tamen omnibus restituitur. vtputa duo rei stipulandi fuerunt: apud alterum mulier intercessit: ei soli restitu-

[a] Ita id omnibus exēplaribus legitur. Vide tamen Polit. lib. 5. epist. ep. 11. huc luxuriatus sit, dū legit, Bellaeū.
[b] Sillanus
[c] Velleius
[d] placeret,
[e] censuerunt. Ita enim Probus interpretatur has notas quibus in senatusconsultis vtebantur. Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. id est, quid de ea re fieri placeret, de ea re vniuersi ita censuerunt
[f] pro quibus
[g] quia opem
[h] Refer ad Senatorem, non ad mulieres, vt habetur Accurs. sensus enim est, Senatum opē tulisse mulieribus quia multis huiuscemodi casibus sunt supposita & obnoxia.
[i] iura opitulantur.
[k] egregium
† meruit.
[l] hoc factum
[m] donare.
[n] mandatu,
[o] lib. 8.
[p] repellendā.
[q] opposita
[r] redhibitionem
[s] factas esse
[t] vt eū quasi
[v] Quid sibi velit hoc verbū, docui supra in com fist. amenm. quod non intellectum, & corruptū ab interpretibus magnas inter eos contentiones apud Accurs. peperit, alias legitur fideiussione.
[x] & si quasi
[y] nō in his quę
[z] accepto
[A] Eam nunc restitutoriam vocat, vt & Iulianus l. vlt. de eo, per quem fact.
[B] obligationē ei dimissam.

tur obligatio (apud) quem intercessit. Si mulieri[a] heres extiterit creditor, videndum an restitutoria ei non possit. & ait Iulianus libro duodecimo, restitutoria eum nihilo minus vsurum. non immeritò: cum nô obligatæ cum effectu successerit. denique in Falcidia hoc æs alienum nô imputabitur. Planè si mihi proponas, mulierem veteri debitori successisse, dicendum erit restitutoria eam conueniri posse. sed & directa actione. nihil enim eius interest, qua actione conueniatur. Si cum essem tibi[b] contracturus, mulier interuenerit vt cum ipsa potius contraham, videtur intercessisse. quo casu datur in te actio, quæ instituit[c] magis quàm restituit obligationem; vt perinde obligeris eodẽ genere obligationis, quo mulier est obligata. Breuis gratia, si per stipulationem mulier, & tu quasi ex stipulatu conuenieris[d]. Illud videndum est, si mulier pro eo interuenit, qui si cum ipso contractũ esset non obligaretur, an hac actione ille debeat teneri. vtputa si pro pupillo intercessit, qui sine tutoris auctoritate nô obligatur. & puto nô obligari pupillum, nisi locupletior factus est ex hoc cõtractu. itẽ si minor vigintiquinq; annis sit pro quo mulier intercessit, in integrũ restitutionẽ poterit implorare: vel filius[e] contra senatusconsultũ contracturus est[f].

VIII. PAVLVS libro sexto Regularum

SEd si pro alieno seruo intercedat, quemadmodum in patremfamilias priorem[g] eum restituitur actio, ita in dominum quoque restituenda erit. *De heredibus*

X. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Edictum

HAe actiones quæ in eos pro quibus mulier intercessit dantur, & heredibus, & in heredes, & perpetuò competunt: habent enim rei persecutionem. ceteris quoq; honorariis successoribus dabuntur, & aduersus eos.

Ignorantia creditoris.

XI. PAVLVS libro trigesimo ad Edictum

SI mulier tãquã in vsus suos pecuniã acceperit, alii credituta, nô est locus senatuscõsulto. alioquin nemo cum feminis contrahet: quia ignorari potest quid acturæ sint.

XII. IDEM libro sexto Breuium

IMmo tunc locus est senatusconsulto, cum scit creditor eam intercedere.

Casus in quo mulier intercedens tenetur.

XIII. GAIVS libro nono ad Edictum prouinciale

ALiquando[h] licet alienam obligationem suscipiat mulier, non adiuuatur hoc senatusconsulto. quod tum accidit, cum prima facie quidem alienam, re vera autem suam obligationem suscipiat. vt ecce si ancilla ob pactionem libertatis expromissore dato, post manumissionem id ipsum suscipiat quod expromissor debeat[i]. aut si hereditatem emerit, & æs alienum hereditarium in se transcribat. aut si pro fideiussore suo intercedat. De pignoribus prioris debitoris non est creditori noua actione opus: cum quasi Seruiana, quæ & hypothecaria vocatur, in his vtilis sit. quia verum est conuenisse de pignoribus, nec solutam esse pecuniam.

Conditione onerata.

Si sub condicione vel in diem mulier pro alio intercesserit, etiam pendente condicione volenti creditori cum[k] priore, actio danda est restitutoria. quo enim[l] bonum est exspectare condictionẽ vel diem, cum in ea causa sit prior ille debitor, vt omnimodo ipse debeat suscipere actionem?

Restitutoria actio.

XIIII. IVLIANVS libro duodecimo Digestorum

SI mulier contra senatusconsultũ intercesserit, æquum est non solum in veterem debitorem, sed & in fideiussores eius actionem restitui. nam cum mulieris persona subtrahatur creditori propter senatusconsultum, integra causa pristina restituenda est.

Exemplum obligationis propria magis quàm aliena.

XV. IDEM libro quinquagesimo primo Digestorum

SI mulieri soluero id quod tibi debebam, & ab ea ratam rem te habiturum stipulatus fuero, & fortè te tacitum non habente agere ex stipulatu instituero, exceptio senatusconsulti, quod de intercessionibus feminarum factum est, non proderit mulieri. non enim videri potest alienam obligationem recusare, cum maneam debito obligatus, & ipsa de lucro agat. ac potius reddere cogatur quod non debitum acceperat, quam pro alio soluere.

Casus in quo mulieri non datur exceptio.

XVI. IDEM libro quarto ad Vrsicium Feroncem

SI mulier contra senatusconsultum (Velleianum) pro me intercessisset Titio, egóque mulieri id soluissem, & ab ea Titius eam pecuniam peteret, exceptio huius senatusconsulti non est profutura mulieri. neq; enim eam[m] periclitari ne eam pecuniã perdat, cum iam eam habeat.

An exceptio compet at fideiussori.

Si ab ea muliere, quæ contra senatusconsultum intercessisset, fideiussorem accepissem, Gaius Cassius respôdit, ita demum fideiussori exceptionem dandam, si à muliere rogatus fuisset[n]. Iulianus[o] autem rectè putat fideiussori exceptionẽ dandam, etiam si mandati actionem aduersus mulierem non habet. quia totam obligationem senatus improbat. & à prætore[p] restituitur prior debitor creditori.

a mulieris
b tecum
c Quia alia actio amissa non fit, vel obligatio, sed nõ intercessa propter intercessionẽ mulieris.
d conuenias
e vel cùm fili[us] f esset.
g prior ei: sic lege melius. & plenior est Flor. vt apparet ex l. 4. §. quoties. & l. 14. hoc titu.
h Expromissor est nô fideiussor, sed qui pro alio obligatur principaliter, cũ is obligatus non fuerit alibi l. & ob [illegible] §. [illegible]
i debebat.
k cum priore debitore.
l quod enim
m neq; enim potuit periclitari, vt eam ne quæ enim eam periclitari p[otuit] ne eam

Ignorantia creditoris.

XVII. AFRICANVS libro quarto Quæstionum

VIr vxori donationis causa rem viliori pretio addixerat, & in id pretium creditori suo delegauerat. respondi, venditionem nullius momenti esse. & si creditor pecuniam à muliere peteret, exceptionem vtilem fore: quamuis creditor existimauerit mulierem debitricẽ mariti fuisse. nec id cõtrarium videri debere ei, quod placeat, si quando in hoc mulier mutuata est vt marito crederet[q], non obstaturam exceptionem, si creditor ignorauerit in quam causam mulier mutuaretur. quoniam[r] quidem plurimum interesse, verum cum muliere quis ab initio contrahat, an alienam obligationẽ in eam transferat. tunc enim diligentiorem esse debere. Si mulier dixisset sibi rem dotis nomine obligatam, & creditor curasset ei pecuniam dotis solui, qui[s] idem pignus acciperet, mulieri[t] etiam pecunia credita deberetur. si is possessor creditor aduersus eam Seruiana agentem exciperet, SI NON VOLVNTATE EIVS PIGNVS DATVM ESSET, replicationem mulieri senatusconsulti non profuturam: nisi creditor scisset etiam aliam pecuniam ei deberi.

De muliere pecuniam mutuam accipiente in rem communem.

Mulier & Titius, cum in rem communem mutuarentur, eiusdem pecuniæ rei facti sunt. non omnimodo mulierem pro parte socii videri intercessisse dicebat[v]. nam[x] si ob eam causam mutuati fuerint, ex qua si creditor pecuniam nô dedisset, maius damnum mulier passura fuerat, veluti quòd communis insula fulta non esset, vel quòd fundus communis in publicum committeretur: potius esse, vt senatusconsulto locus non sit. at si in aliquam emptionem mutua pecunia sit accepta, tunc pro parte intercessionem factam videri. & ideo creditorem partem duntaxat pecuniæ à muliere petere posse. quòd si totum petierit, exceptione pro parte summouetur.

XVIII. PAVLVS libro octauo ad Plautium

IDem & si[y] pro debitore meo Titius & mulier duo rei intercesserint.

Si mulier alicui pro obligatione propria indemnitatem promisit, intercedere non videtur: secus si pro obligatione alterius.

XVIIII. AFRICANVS libro quarto Quæstionum

TVtor pupilli decesserat, herede instituto Titio: cum de adeunda hereditate dubitaret, quoniam male gesta tutela existimaretur, persuadente matre pupilli vt suo periculo adiret, adiit: stipulatúsque de ea[z] est, indemnem se eo nomine præstari. si ex ea causa Titius pupillo aliquid præstitisset, isq; matrem côueniret, negauit exceptioni senatusconsulti locum esse. quando[A] vix sit, vt aliqua apud eundem pro eo ipso intercessisse intellegi possit. nec dissimilem huic propositioni ex facto agitatam. cum quidam vir prætorius decessisset duobus filiis superstitibus, quorũ alter impubes esset, & alter legitimus[B] tutor fratri esset, & eum[C] paterna hereditate abstinere[D] vellet, mandatu[E] vxoris defuncti quæ mater pupillo esset, abstento pupillo solum se hereditati miscuisse[F]. vbi similiter se respondisse Iulianus aiat, si ex ea causa agente pupillo damnũ eo nomine passus esset, non impediri eum senatusconsulto, quo minus à muliere rem seruaret. In proposita specie & illud tractandum[G] est, an is, qui mandato mulieris adierit, si damnum ob id patiatur quod debitores hereditarii soluendo non fuerint, senatusconsulto locus sit, quasi quodammodo eorum obligationes mulier susceperit. magis autem est, vt ne ob hanc quidem causam senatuscõsultum locum habeat: quando non ea mente fuerit, vt pro his intercederet: sed tutoris aduersus pupillum, & ceteros fortè creditores indemnẽ hereditatem præstaret. Denique[H] si ponamus[I] mulierẽ in emptionem hereditatis eo nomine damnũ pati, quòd debitores hereditarii soluẽdo non sint, nulla puto dubitatio erit, quin senatusconsulto locus non sit: etiã si maxime creditoribus aliquantũ præstiterit. quid ergo si cũ propterea de adeũda hereditate dubitaret Titius, quòd parum idonea nomina debitorum viderentur: mulier hoc ipsum repromisit, vt quanto minus à quoquo eorũ seruari posset, ipsa præstaret? prope est vt sit intercessio.

Creditor delegatus à muliere intercedente antequam soluat, tutus est Velleiano: & si agat, exceptione Velleiani repellitur.

Cum haberes Titium debitorem, & pro eo mulier intercedere vellet, ne eo mulieris nomen propter senatusconsultũ sequereris, petiit à me mulier mutuã pecuniam, solut

n fideiussisset
o Ego aut. &c.
p Itaq; restitutoria actio datur à prætore, non à lege, vt voluit Accurs. ad §. si commeruit. d. l. 8.
q crederet: Flor. melius est.
r quandoquidẽ
s quo idem
t & eam mulieri
v dicebam.
x Nam & si
y est si
z de ea causa est.
A quoniã vix sit.
B Non fiduciarius vt Accurs. placuit. sed quia ex lege 12. tabularũ hæc tutela profecta est, vt ... de legit. agnat. tut. Instit.
C & cum. Recta est Flor. & perspicua. nã impubes abstinere non potuit ab hereditate, nec ... debet. Sed frater tutor abstinuisse pupillum ab hereditate, id est nomine eius repudiasse hereditatẽ videtur. ...
D se abstinere
E mandato
F immiscuisset. miscuisset.
G tractatũ esse
† heredem
H Deinde
I proponas

solutura tibi:& stipulanti mihi promisit, ignoranti in quã rem mutuaretur: atque ita numerare me tibi iussit: deinde ego, quia ad manum nummos non habebam, stipulanti tibi promisi: quæsitum est, si eam pecuniã à muliere petam, an exceptio senatusconsulti ei prosit. respondit, videndum ne non sine ratione dicatur, eius loco qui pro muliere fideiusserit, haberi me debere: vt quemadmodum illi, quamuis ignorauerit mulierem intercedere exceptio aduersus creditorem detur, ne in mulierem mandati actio competat, ita mihi quoque aduersus te vtilis exceptio detur, mihiq; in mulierẽ actio denegetur: quando hæc † actio periculo mulieris futura sit. & hæc paulo expeditius dicenda, si prius quàm ego tibi pecuniam soluerim, compererim eam intercessisse. ceterum si ante soluerim, videndum, vtrúmne nihilo minus mulieri quidem exceptio aduersus me dari debeat, & ego tibi condicere pecuniam possim: an verò perinde habendum sit, ac si initio[a] ego pecuniã mulieri credidissem, ac rursus tu mihi in creditum isses. quod quidem magis dicendum exsistimauit: vt sic senatusconsulto locus non sit[b]. sicuti & cum debitorẽ suum mulier deleget, intercessioni locus non fit. quæ[c] postea non rectè comparari ait: quando delegatione debitoris facta mulier non obligetur, at[d] in proposito alienam obligationem in se trãstulerit. quod certe senatus fieri noluerit.

† obligatio
a ab initio
b non est.
c sed posteaquam postea
d si vt in proposito

XX. IDEM libro octauo Quæstionum

SI pro vno reo intercessit mulier, aduersus vtrumque restituitur actio creditori.

Varij casus, in quibus mulier non iuuatur senatusconsulto.

XXI. CALLISTRATVS libro tertio Institutionum

SI pro[e] aliquo mulier intercesserit, sed[f] in rem eius quod acceptum est versaretur[g]. exceptio senatusconsulti locum non habet: quia non fit pauperior. Item si quid liberaliter fecerit, veluti ne iudicatus pater eius, propter solutionem vexetur, non erit tuta senatusconsulto: oneribus enim earum senatus succurrit.

e Mulieri donanti pro patre non succurritur exceptione. l. a. suprà eod. Baro.
f & in rem
g versaius.

XXII. PAVLVS libro sexto Regularum

SI mulieri dederim pecuniam, vt eam creditori meo soluat vel expromittat, si ea[h] expromiserit, locum non esse senatusconsulto Pomponius scribit: quia mandati actione obligata, in rem suam videtur obligari.

h si eam

XXIII. IDEM libro singulari ad Senatuscõsultum Vellelanũ

SI mulier in iure interrogata responderit se heredem esse, si sciens se heredem non esse, responderit, minime intercessisse videri: quia decepit. quòd si existimauit se heredem, & eo nomine decepta responderit, in eam actionem quidem dari plerique existimauerunt: sed exceptione senatusconsulti adiuuari.

XXIIII. IDEM libro singulari de intercessionibus fœminarum

DEbitrix mulier à creditore delegata, pro eo cui delegata est promisit. non vtetur exceptione. sed si pecuniam promisit ne delegetur, intercessisse videtur.

Restitutio actionis.

Si senatusconsulti beneficium interuenerit, vtrum statim cum mulier intercesserit, actio in priorem debitorem competit: an si mulier solutum condicat? puto statim: & non exspectandam solutionem. Si pro eo qui temporali actione teneretur, mulier intercesserit tẽporalis actio restituetur. sic tamen, vt ex præcedenti causa continua tempora numerarentur[l] post restitutionem: quamuis statim atque intercessit mulier, competierat.

l numeraretur

XXV. MODESTINVS libro singulari de eurematicis

SI domina seruo suo crediturusserit, actione honoraria tenebitur. quòd si pro eo fideiusserit, exceptione senatusconsulti Velleiani, iudicio conuenta aduersus creditorem tueri se poterit: nisi pro suo negotio hoc fecerit.

XXVI. VLPIANVS libro trigesimo septimo ad Edictum

SI mulier intercedendi animo seruum alienum suum esse responderit, quasi intercesserit, auxilio senatusconsulto vtetur. planè si pro bona fide seruiente sibi responderit, non videtur intercessisse.

Exceptus casus.

XXVII. PAPINIANVS libro tertio Responsorum

BOna fide personam mulieris in contrahendo secutus ob ea, quæ inter virum & vxorem accepta pecunia gesta sunt, exceptione senatusconsulti non summouetur[k]. Cum serui ad negotiationem præpositi, cum alio contrahentes personam mulieris vt idoneæ sequuntur, † exceptione senatusconsulti dominũ summouet. nec videtur deterior causa domini per seruum fieri, sed nihil esse domino quæsitum. non magis, quàm si litigiosum prædium seruus, aut liberum hominem emerit. Vxor de Vitricem suum Biro delegauit, vt vir creditori eius pecuniam solueret. si[l] fidem suam pro ea quam delegauit, apud virum obligauerit, locum exceptio senatusconsulti non habebit: quia mulier suum negotium gessit.

k summouetur.
† exceptio
l & si fidem

Confessio testatoris.

XXVIII. SCAEVOLA libro primo Responsorum

SEia mancipia emit, & mutuam pecuniam accepit sub fideiussore marito, eámque soluit venditori: postea maritus decedens non soluendo, in fraudem crediturus cauit testamento, se eam pecuniam vniuersam debere: quæritur an intercessisse mulier videretur. respondi, secundum ea quæ proponerentur, non intercessisse.

Responsum de certo iure, non de facto.

Fundum vxoris suæ maritus obligauit Sempronio ob conductionem: mox mulier à Numerio sua fide mutuam pecuniam acceptam sub obligatione eiusdem fundi soluit statim Sempronio pro marito suo. quæsitum est, an aduersus senatusconsultum obligata sit. respondi, si Numerius sciisset eam intercedere, fore senatusconsulto de quo quæreretur[m] locum[n].

m quæsitum
n Intercessio est, quia videtur rem suam obligationi verum suarum, sciente creditore Numerio: vnde merito datur illi exceptio senatusconsulti. l. si fine. C. eo. In l. si fœmina bris, C. eo. nõ proponitur intercessio facta, sed mutuum mulieri datum. Itaque exceptio illi denegatur.

Restitutio in res obligatas.

XXVIIII. PAVLVS libro sextodecimo Responsorum

QVidam voluit heredibus Lucii Titii mutuam pecuniam dare, & cum eis contrahere: sed quoniam facultates eorũ suspectas habuit[o], magis voluit vxori testatoris dare pecuniam, & ab ea pignus accipere. mulier eandem pecuniam dedit heredibus, & ab his pignus accepit. quæro an intercessisse videatur. & an pignora, quæ ipsa accepit, teneantur creditori. Paulus respondit, si creditor, cum contrahere vellet cum heredibus Lucii Titii, euitatis his magis mulierẽ reã elegit, & in ipsius persona senatusconsulto[p], quod de intercessionibus factum est, locum esse: & pignora ab ea data non teneri. eas autem res, quas mulier ab his pro quibus intercedebat pignori accepit, creditori mulieris obligatas non esse. sed non sine ratione prætorem facturum, si non tantùm in persona, subducta muliere[q], in principales debitores dederit actionem, sed etiam in res quæ mulieri obligatæ sunt. Paulus respondit ea quæ in fraudem senatusconsulti quod de intercessione feminarum factum est, excogitata probari possunt, rata haberi non oportere.

o habebat.
p senatusconsultum
q mulieris.

Casus exceptus.

XXX. IDEM libro secundo Sententiarum

SI decipiendi animo, vel cum sciret se non teneri, mulier pro aliquo intercesserit, exceptio ei senatusconsulti non datur: actionem enim, quæ in dolum mulieris competit, amplissimus ordo non excludit. Procurator si mandatu mulieris pro alio intercesserit, exceptione senatusconsulti Velleiani adiuuatur: ne[r] alias actio intercidat[s].

r nec aliàs
s intercadit.

XXXI. IDEM libro primo ad Neratium

PAulus: si mulier quod ex intercessione soluit nolit repetere, sed mandati agere, & cauere velit de indemnitate reo, audienda est.

An adiens hereditatem intercedat.

XXXII. POMPONIVS libro primo Senatusconsultorum

SI mulier hereditatem alicuius adeat, vt æs alienũ eius suscipiat, vix est vt succurri ei debeat. nisi si fraude creditorum id conceptum sit. nec enim loco minoris vigintiquinque annis circumscripti per omnia habenda est mulier. Si mulier rem à se pignori datam per intercessionem, recipere velit, fructus etiam liberos recipit. & si res deterior facta fuerit, eo nomine magis æstimetur[s]. Sed si creditor, qui pignus per intercessionem acceperit, hoc alii vendidit, vera est eorum opinio, qui petitionem dandam ei putant &[v] aduersus bonæ fidei emptorem: ne melioris condicionis emptor sit, quàm fuerit venditor. Item si mulier creditori viri fundũ vendidit, & tradidit ea condicione, vt emptor acceptam pecuniam viro referret. & hunc fundũ vindicat, exceptio quidem opponitur ei de re empta & tradita, sed replicabitur à muliere, AVT[x] SI EA VENDITIO CONTRA SENATVSCONSVLTVM FACTA SIT. & hoc procedit siue ipse creditor emerit, siue interposuerit alium, quo mulier ea ratione careat re sua. idem est & si non pro viro, sed pro alio debitore rem suam tradidit.

s magis est, vt æstimetur.
v etiam
x ac si ea

De eo qui intercedit mandato mulieris.

Si mulier ne ipsa intercederet, alii mandaret vt id faceret, an in huius persona locus huic senatusconsulto sit, qui rogatu mulieris id faceret? totus enim sermo senatusconsulti[y] ad petitionem non dandã aduersus ipsam mulierem spectat, & puto rem ita esse distinguendã, vt si quidem creditor . tui me obligaui, mãdante muliere hoc in fraudem senatusconsulti egisset, ne ipsa interueniret contra senatusconsultum. daret autem alium, excludendum eum exceptione fraudis senatuscõsulti factæ. si verò is ignorasset,

y senatusconsulto

ego

ego autem scissem, tunc mandati me agentem cum muliere excludendum esse: me autem creditori teneri.

Renunciatio exceptionis.

4 Si mulier pro eo pro quo intercesserit, iudicium parata sit accipere, vt non in veterē debitorem actio detur, quoniam senatusconsulti exceptionē opponere potest, cauere a debebit[a], exceptione se non vsuram: & sic ad iudicem ire.

5 Intercedere mulierē intellegendum est etiam pro[b] eo b qui obligari nō possit: veluti si pro seruo alieno intercedit. sed rescissa intercessione, in dominū restituenda est actio.

a cauere debet.
b & pro eo, q

DE COMPENSATIONIBVS
TITVLVS II.

Quid sit compensatio.

MODESTINVS libro sexto Pandectarum

COMPENSATIO est debiti & crediti inter se contributio.

II. IVLIANVS libro nonagesimo Digestorū

VNusquisque creditorem suum eundémque debitorem petentem summouet, si paratus est compensare.

III. POMPONIVS libro vicensimo quinto ad Sabinum

IDeo compensatio necessaria est, quia interest nostra potius non soluere, quàm solutum repetere.

De obligatione fideiussoris.

IIII. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

VErum est quod & Neratio placebat, & Pomponius ait: ipso iure eo minus fideiussorem ex omni contractu debere, quod ex compensatione reus retinere potest. sicut enim cum totum peto à reo, malè peto: ita & fideiussor non tenetur ipso iure in maiorem quantitatem, quàm reus condemnari potest.

V. GAIVS libro nono ad Edictum prouinciale

SI quid à fideiussore petetur, æquissimum est, eligere fideiussorem, quod[c] ipsi an quod reo debetur compensare c malit. sed & si vtrumq; velit compensare, audiēdus est.

c vtrum quod ipsi

Naturale debitum.

VI. VLPIANVS libro trigensimo ad Sabinum

ETiam quod natura debetur venit in cōpensationem.

Debitum in diem.

VII. IDEM libro vicensimo octauo ad Edictum

QVod in diem debetur, non compēsabitur antequam d dies venit[d], quáquam dari oporteat. Si rationem[e] e compensationis iudex non habuerit, salua manet petitio: nec enim rei iudicatæ exceptio obiici potest. aliud dicam, f si reprobabit[f] pensationem[g], quasi non existente debito. g tunc enim rei iudicatæ mihi nocebit exceptio.

d venit.
e Rationē compensationis iure non habet iudex, si expedito probari non potest in notam debere. l. vlt. C. ead. vide l. auferetur. sup. de iur. fis.
f reprobarit
g compensationem.

Debitum de quo lis mota.

VIII. GAIVS libro nono ad Edictum prouinciale

IN compensationem etiam id deducitur, quo nomine cum actore lis contestata est: ne diligentior quisque deterioris conditionis habeatur, si cōpensatio ei denegetur.

Debitum ex causa peculiari.

VIIII. PAVLVS libro trigensimo secundo ad Edictum

SI cum filiofamilias aut seruo contracta sit societas, & agat dominus vel pater, solidum per compensationem seruamus. quamuis si ageremus, dūtaxat de peculio præstaretur. Sed si cum filiofamilias agatur, an quæ patri deh beantur, filius compensare possit, quæritur. & magis[h] est admittendum: quia vnus contractus est: sed cum conditione, vt caueat patrem suum ratum habiturum: id est non exacturum quod is compensauerit.

h quod magis

Compensatio fit ipso iure.

X. VLPIANVS libro sexagesimo tertio ad Edictum

i SI[i] ambo socii parē neglegētiam societati adhibuimus, dicendum est desinere nos inuicem esse obligatos, ipso iure compensatione neglegentiæ facta. Simili modo probatur, si alter ex re communi aliquid percepit, alter tank tam neglegentiam exhibuerit[k], quæ eadem quantitate l æstimatur[l], compensationem factam videri, & ipso iure 1 inuicem liberationem[m]. Si quis igitur compensare pom tens soluerit, condicere poterit, quasi indebito soluto.

i Ex tit. de reb. auctor. iud.
k adhibuerit.
l æstimatur,
m liberatio, liberationē cōpetere.

Debitum ex maleficio.

2 Quotiens ex maleficio oritur actio, veputa ex causa furn tiua, ceterorúmque maleficiorum, si de ea[n] pecuniariè agitur, compensatio locum habet. idem est & si condicatur ex causa furtiua. sed & qui noxali iudicio conuenitur, 3 compensationem opponere potest. In stipulationibus quoque quæ instar actionum habent, id est prætoriis, compensatio locum habet. & secundum Iulianum tam in ipsa stipulatione, quàm in ex stipulatu actione poterit obiici compensatio.

n ea si pecuniariter

Effectus compensationis.

XI. IDEM libro trigensimo secundo ad Edictum

o CVm[o] alter alteri pecuniam sine vsuris, alter vsurariam debet, constitutum est à Diuo Seuero, concurrentis apud vtrumque quantitatis vsuras non esse præstandas.

o Mirū videri potest, cur vsurarum, quæ non debentur, compensatio fit. Sed hoc idem placuit, q forte dominus a ipso iure, vsuræ non debeantur. l. si constat & seq. C. ead.

Fisci causa.

XII. IDEM libro sexagesimo quarto ad Edictum

p IDem[p] iuris est non solùm in priuatis, verumetiā in causa fisci constitutum. Sed & si inuicem sit vsuraria pecunia, diuersæ tamen sint vsuræ, compensatio nihilo minus locum habet eius quod inuicem debetur.

p Ex tit de reb. auct. iud. possid.

XIII. IDEM libro sexagensimo sexto ad Edictum

QVod Labeo ait, non est sine ratione: vt si cui petitioni specialiter destinata est compensatio, in ceteris non obiiciatur.

Regula.

XIIII. IAVOLENVS libro quintodecimo ex Cassio

q QVæcumque per exceptionem perimi possunt, in compensationem[q] non veniunt.

q compensationem

Debitum certo loco soluendum.

XV. IDEM libro secundo Epistularum

r PEcuniam certo loco à Titio dari[r] stipulatus sum: is petit à me quam ei debeo pecuniam: quæro an hoc quoque pensandum sit quanti mea interfuit certo loco dari. respondit, si Titius petit, eam quoque pecuniam quam certo loco promisit, in compensationem deduci oportet: sed cum sua causa, id est vt ratio habeatur quanti Titii interfuerit eo loco, quo conuenerit, pecuniam dari.

r datu iri non dari. Haloander tamen his negationem addidit. Anguf. 2. emēd. cap. 2.

Debitum ab eo qui agit, non ab alio.

XVI. PAPINIANVS libro tertio Quæstionum

s CVm[s] militi castrensium bonorum alius, ceterorum alius heres extiterit, & debitor alteri heredum obliga-t tus vult[t] compensare quod ab alio debetur, non auditur.

s Si cū militis
t velit cōpensare

Debitum in diem.

1 Cum intra diem ad iudicati executionem datum, iudiv catus Titio agit cum eodem Titio, qui[v] & ipse pridem illi iudicatus est, compensatio admittetur. aliud est enim diem obligationis non venisse, aliud humanitatis gratia tempus indulgeri solutionis.

v quod & ipse

XVII. IDEM libro primo Responsorum

IDeo condemnatus quòd artiorem annonam ædilitax tis[x] tempore præbuit, frumentariæ pecuniæ debitor y non videtur[y]. & ideo compensationem habebit.

x ædilitatis. qua significat vero ædilitium largitionē. & donationē, quæ a principe in populum cum magna esset annona charitas conferri solebat. L. apro. in Alc. hac voce vtitur, cuius ignoratione male hic repo fuerunt ædilitatis. Aud. Alc. & Haloan. Duar. 1. disp. cap. 25.
y videtur.

XVIII. IDEM libro tertio Responsorum

IN rem suam procurator datus, post litis contestationem si vice mutua conuenitur, æquitate compensatio1 nis vtetur. Creditor compensare non cogitur quod alii quàm debitori suo debet: quamuis creditor eius pro eo qui conuenitur ob debitum proprium, velit compensare.

XVIIII. IDEM libro vndecimo Responsorum

z DEbitor pecuniam[z] publicam seruo publico citra voluntatem eorum soluit, quibus debitum rectè solui potuit: obligatio pristina manebit: sed dabitur ei compenA satio peculii[A] tenus, quod seruus publicus habebit.

z si pecuniam
A Id est, ad cū summā & modū, ad quem seruus habebat liberum peculium. & vt vulgo solemus dicere, quatenus erit in peculio serui. quod plerique reperitur l. 1. tit. de coll. dot. & l. 15. ad l. Falc. Duar. 1. disput. cap. 15.

Casus exceptus.

XX. IDEM libro tertiodecimo Responsorum

B OB negotium[B] copiarum expeditionis tempore mandatum curatorem condemnatum, pecuniam iure compensationis retinere non placuit: quoniam ea non compensantur.

B Id est, cōmeatus, siue annona exercitus necessaria. Galli vulgo munitiones vocant. Duar. 1. disput. cap. 21.

Procurator, qui obiicit compensationem, non debet timere debitum.

XXI. PAVLVS libro primo Quæstionum

POsteaquam placuit inter omnes id quod inuicem debetur, ipso iure compensari, si procurator absentis conuenatur, non debebit de rato cauere: quia nihil compensat, sed ab initio minus ab eo petitur.

Alternatio.

XXII. SCÆVOLA libro secundo Quæstionum

SI debeas decem milia aut hominem, vtrum aduersarius volet, ita compensatio huius debiti admittetur, si aduersarius palam dixisset vtrum voluisset.

XXIII. PAVLVS libro nono Responsorum

ID quod pupillorum nomine debetur si tutor petat, non posse compensationem obiici eius pecuniæ, quam C ipse tutor suo nomine aduersario debet[C].

C Male notant legi. Flor. deesse.

Compensatio contra fiscum.

XXIIII. IDEM libro tertio Decretorum

IVssit Imperator audiri adprobantem sibi à fisco deberi D quod[D] ipse conuenitur.

D quod & ipse, vel quod ipse

DEPO

DEPOSITI VEL CONTRA

TIT. III.

Interpretatio edicti.

VLPIANVS libro trigesimo ad Edictum

DEPOSITVM est, quod custodiendum alicui datum est. dictum ex eo, quòd ponitur. præpositio enim DE auget depositum: ut ostēdat totum fidei eius commissum, quod ad custodiam rei pertinet. Prætor ait, QVOD NEQVE TVMVLTVS, NEQVE INCENDII, NEQVE RVINAE, NEQVE NAVFRAGII CAVSA DEPOSITVM SIT, IN SIMPLVM, [EX] EARVM AVTEM RERVM, QVAE SVPRA COMPREHENSAE SVNT, IN IPSVM IN DVPLVM, IN HEREDEM EIVS, QVOD DOLO MALO EIVS FACTVM ESSE DICETVR QVI MORTVVS SIT, IN SIMPLVM, QVOD IPSIVS, IN DVPLVM IVDICIVM DABO. Meritò has causas deponendi separauit prætor, quæ continent fortuitam causam depositionis ex necessitate descendētem, non ex voluntate proficiscentem. Eum tamē deponere tumultus, vel incendii, vel ceterarum causarum gratia intellegendum est, qui nullam aliam causam deponēdi habet, quàm imminens ex causis suprascriptis periculum. Hæc autem separatio causarum iustam rationem habet. quippe cum quis fidē elegit, nec depositum redditur, contētus esse debet simplo. cum verò extante necessitate deponat, crescit perfidiæ crimen: & publica[b] vtilitas coërcenda est vindicandæ[c] reipublicæ causa. est enim inutile[d] in causis huiusmodi fidem frangere.

Accessio.

Quæ depositis rebus accedunt, non sunt deposita. vtpota si homo vestitus deponatur: vestis enim non est deposita. nec si equus cum capistro: nam solus equus depositus est.

Periculum.

Si conuenit vt in deposito & culpa præstetur, rata est conuentio. contractus enim legem ex conuentione accipiunt. Illud non probatur,[e] dolum non esse præstādum, si conuenerit. nam hæc conuentio contra bonam fidem, contráque bonos mores est. & ideo nec sequenda est. Si vestimenta seruanda balneatori data perierunt, si quidem nullam mercedem seruandorum vestimētorum accepit, depositi eum teneri, & dolum dumtaxat præstare debere puto. quòd si accepit, ex conducto.

Differentia depositi, & aliorum contractuum.

Si[f] quis seruum custodiendum cōiecerit fortè in pistrinum, si quidē merces interuenit custodiæ, puto esse actionem aduersus pistrinarium ex cōducto. si verò mercedem accipiebam ego pro hoc seruo quem in pistrinum accipiebat,[g] ex locato me agere posse. quòd si operæ eius serui cum custodia pensabantur, quasi genus locati & conducti interuenit. sed quia pecunia non datur,[h] præscriptis verbis datur actio. si verò nihil aliud quàm ciuaria præstabat, nec de operis quicquā conuenit, depositi actio est. In cōducto & locato, & in negotio, ex quo diximus præscriptis verbis dandam actionem, & dolum & culpā præstabunt qui seruum receperunt, at si ciuaria tantū dabat dolum dumtaxat. sequemur tamen, vt Pomponius ait, & quid[i] habuerunt proscriptū,[k] aut quid conuenerit. dummodo sciamus, & si quid fuit proscriptum, dolum tamen eos præstaturos qui receperūt, qui solus in depositum venit. Si te rogauero, vt rem meam perferas ad Titium, vt is eam seruet, qua actione tecum experiri possum, apud Pomponium quæritur. & putat tecum mandati: cum eo verò, qui eas[l] res receperit, depositi. si verò tuo nomine receperit,[m] ea quidē mihi mādati teneris, ille tibi depositi. quam actionem mihi præstabis, mandati iudicio conuentus. Quòd si rem tibi dedi, vt si Titius eam non recepisset, tu custodires, nec eam recepit, videndum est vtrum depositi tantùm, an & mandati actio sit. & Pōponius dubitat. puto tamen mandati esse actionē: quia plenius[n] fuit mandatum, habens & custodiæ legem. Idem Pomponius quærit, si tibi mādauero, vt rem ab aliquo[o] meo nomine receptā custodias, idque feceris, mandati an depositi tenearis. & magis probat, mandati esse actionem. quia hic est primus contractus. Idē Pōponius quærit, si apud te volentem[p] me deponere, iusseris apud libertū tuum deponere, an possim tecum depositi experiri. & ait, si tuo nomine, hoc est quasi te custoditurο deposuissem, mihi tecū depositi esse actionē. si verò suaseris mihi, vt magis apud eum[q] deponam, tecum nullam esse actionem. cum illo[q] depositi[r] actio est. nec mādati teneris: quia rem meā gessi.

a positum. vt

b In hanc sententiam pulchrè Aristot. Proble matū sectione 17.

c coercendo vindicāda est: coercendū est vindicandæ Reip. causa.

d Inutile. Duæ ante Pandectarum Flor. editionem hanc lectionem copiosissime & eruditissime aduersus Haloandrū confirmauit lib. 1. dissert. 11.

e non est probandum

f Notandū est, contractum fere ad conductionem pertinētem præscriptis verbis actionem parere. inf. de æstim. l. 1.

g recipiebat.

h dabatur.

i ei quod habuerunt: & si quid habuerit

k præscriptū.

l qui eam

m receperit Titius

n Observa plenius mandatum, habens & custodiæ legem, ad esse conditionem, conuenientius.

o alio

p volente

q cum illo verò

r ipse gessi

sed si mandasti mihi vt periculo tuo apud eum deponam, cur non sit mandati actio non video. Planè si fideiussisti pro eo, Labeo omnimodo fideiussorē teneri ait: non tantùm si dolo fecit is qui depositū suscepit: sed & si non fecit, est tamen res apud eum. quid enim si furere is, apud quē depositum sit? vel pupillus sit? vel neque heres neque bonorū possessor neque successor eius[s] exstaret? tenebitur ergo vt id præstet quod depositi actione præstari solet.

De pupillo.

An in pupillum, apud quē sine tutoris auctoritate depositū est, depositi actio detur quæritur. sed probari oportet, si apud doli mali iam capacem deposueris, agi posse si dolum commisit. nam & in quantum locupletior factus est, datur actio in eum & si dolus non interuenit. Si res deposita deterior reddatur, quasi non reddita[t] agi depositi potest. cū enim deterior redditur, potest dici dolo malo redditam non esse. Si seruus meus deposuerit, nihilo minus depositi habebo actionem.

De seruo.

Si apud seruum deposuero, & cum manumisso agam, Marcellus ait, nec tenere actionem. quamuis solemus dicere, doli etiam in seruitute cōmissi teneri quem debere. quia & delicta & noxæ caput sequuntur. erit igitur ad alias actiones competentes decurrendum.

Cui competit hæc actio.

Hæc actio bonorum possessoribus ceterisque successoribus, & ei cui ex Trebelliano senatusconsulto restituta est hereditas, competit.

Quid veniat in hanc actionem.

Non tantùm præteritus dolus in depositi actione[v] veniet, sed etiam futurus: id est post litem contestatam. Inde scribit Neratius, si res deposita sine dolo malo amissa sit,[x] & post iudiciū acceptū recipetaretur, nihilo minus rectè ad restitutionem reum[y] cōpelli. nec debere absolui, nisi restituat. Idē Neratius ait, quāuis tunc tecū depositi actum sit, cum restituendi facultatem non habeas, horreis fortè clusis, tamen si ante cōdemnationem restituendi facultatem habeas, condēnandum te nisi restituas: quia res apud te est. tunc enim quærendum, an dolo malo feceris, cum rem non habes. Est autem & apud Iulianū libro tertiodecimo digestorum scriptum, eum qui rē deposuit, statim posse depositi actione agere. hoc enim ipso dolo facere eū qui suscepit, quòd reposcenti rem non reddat. Marcellus autē ait, nō semper videri posse dolo facere eū qui reposcēti nō reddat. quid enim si in prouincia res sit, vel in horreis, quorum aperiendorū condemnationis tēpore non sit facultas? vel condicio depositionis non exstitit?

Bona fides.

Hanc[z] actionem[a] bonæ fidei esse dubitari non oportet, & ideo & fructus in hāc actionem venire, & omnem causam, & partum, dicendum est: ne nuda res veniat. Si rem depositā vendidisti, eámque postea redemisti in causam depositi, etiam si sine dolo malo postea perierit, teneri te depositi. quia semel dolo fecisti, cum venderes.

Iusiurandum.

In depositi quoque actione in litem iuratur.

De seruo.

Non solū si seruus meus, sed & si is qui bona fide mihi seruiat, rem deposuerit, æquissimum erit dari mihi actionem, si rem ad me pertinētem deposuit. simili modo & si vsumfructum in seruo habeam, si id quod deposuit, ex eo peculio fuit, quod ad me pertinebat, vel res mea fuit, eadem actione agere potero. Item si seruus hereditarius deposuerit, heredi postea adeunti cōpetit actio. Si seruus deposuit, siue viuat, siue decesserit, vtiliter dominus hac actione experietur. ipse autē seruus manumissus nō poterit agere. sed & si fuerit alienatus, adhuc ei cōpetit actio, cuius fuit seruus cum deponeret. initium enim cōtractus spectandum est.[b] Si duorum seruus sit qui deposuit, vnicuique dominorum in partem competit depositi.[B] Si rem à seruo depositam Titio, quē dominum eius putasti cū non esset, restituisses, depositi actione te nō teneri Celsus ait: quia nullus dolus[C] intercessit. cum Titio autē, cui res restituta est, dominus serui aget.[D] sed[E] si exhibuerit, vindicabitur.[F] si verò, cū sciret esse alienū,[G] cōsumpserit, condemnabitur: quia dolo fecit quo minus possideret.

Qui quasi de suo soluit, non videtur depositum reddere.

Eleganter apud Iulianum quæritur, si pecuniam seruus apud me deposuit, ita vt domino pro libertate eiusdem, egóque dedero: an tenear depositi. & libro[*] tertiodecimo[*] digestorum scribit, si quidem sic dedero, quasi ad hoc penes me depositam,[H] teque certiorauero, non competere tibi depositi actionē: quia sciens recepisti. caret igitur do-

s ei extaret

t redderetur: reddatur.

v actionem

x esset.

y rerum

z Hāc autem actionem

A Etiā notari potest, aliunde quam ex hoc edicto apparere, hāc actionem bonæ fidei esse, ex lege forte, vel more maiorum.

B actio depositi

C dolo

D ad exhibendum aget:

E & si

F vindicabit.

G rem alienā,

H depositam,

lo. si verò quasi meam pro libertate eius numerauero, tenebor. quæ sententia vera mihi videtur. hic enim non tantùm sine dolo malo non reddidit, sed nec reddidit. aliud

22 est enim reddere, aliud quasi de suo dare. Si pecunia apud te ab initio hac lege deposita sit, vt si voluisses vtereris, prius quàm vtaris, depositi teneberis.

De periculo rei depositæ.

23 Sæpe euenit, vt res deposita vel nummi periculo sint eius, apud quem deponuntur. vt puta si hoc nominatim conuenit. sed & si se quis deposito obtulit, idem Iulianus a scribit, periculo[a] se depositi illigasse. ita tamen, vt non solum dolum, sed etiam culpam & custodiam præstet. non tamen casus fortuitos.

a alligasse

Quemodo reddendum sit depositum heredibus.

24 Si pecunia in sacculo signata deposita sit, & vnus ex heredibus eius qui deposuit, veniat repetens, quemadmodum b ei satisfiat[b] videndum est. promenda pecunia est vel coram prætore, vel interuenientibus honestis personis. & exsoluenda pro parte hereditaria. Sed etsi resignetur, non contra legem depositi fiet: cum vel prætore auctore, vel honestis personis interuenientibus hoc eueniet, residuo vel apud eum remanente, si hoc voluerit: sigillis videlicet prius ei impressis vel à prætore, vel ab his, quibus coram c signacula remota sunt: vel si hoc recusauerit, in æde[c] deponendo. Sed si res sunt quæ diuidi non possunt, omnes debet vt tradere, satisdatione idonea à petitore ei præstanda in hoc quod supra eius partem est. satisdatione autem nõ interueniente, rem in ædem deponi, & omni actione de-

b satisfaciat

c in ædem

25 positarium liberari. Apud Iulianũ libro tertiodecimo digestorum talis species relata est. ait enim, si depositor decesserit, & duo existant, qui inter se contendant, vnusquisque solum se heredem dicens, ei tradendam rem, qui paratus est aduersus alterum reũ defendere. hoc est eum qui depositũ suscepit. quòd si neuter hoc onus suscipiat, commodissimè dici ait, non esse cogendum à prætore in- d dicium suscipere. oportere igitur rem deponi in æde[d] aliqua, donec de hereditate iudicetur.

d ædem

Testamenti aliene recitatio.

26 Si quis tabulas testamenti apud se depositas pluribus præsentibus legit, ait Labeo, depositi actione rectè de tabulis agi posse. ego arbitror & iniuriarũ agi posse, si hoc animo recitatum testamentum est quibusdã præsentibus, vt iudicia secreta eius qui testatus est diuulgarentur.

Cui competit hæc actio.

27 Si prædo vel fur deposuerint,[e] & hos Marcellus libro e sexto digestorum putat rectè depositi acturos. nam interest eorum, eo quòd teneantur.

e deposuerit

Quomodo petenda sit res deposita.

28 Si quis argentũ vel aurum depositum petat, vtrũ speciem, an & pondus cõplecti debeat? & magis est, vt verum que complectatur. scyphum fortè, vel lancem, vel pateram dicendo, & materiam & pondus addendo. Sed & si purpura sit infecta, vel lana, pondus similiter adiiciẽdum. saluo eo, vt si de quantitate ponderis incertum est, iurãdi

29 succurratur. Si cista signata deposita sit, vtrũ cista tantùm petatur, an & species comprehendendæ sint? & ait Trebatius cistam repetendam: non singularum rerũ de- f positi agendum. quòd si res ostensæ[f] sunt, & sic depo- g sitæ, adiiciendæ[g] sunt & species vestis. Labeo autẽ ait, eum qui cistam deponit, singulas quoque res videri deponere, ergo & de rebus agere eũ oportet. Quid ergo si ignorauerit is, qui depositum suscipiebat, res ibi esse? nõ multum facere, cum suscepit depositum. ego & rerum depositi agi posse existimo: quamuis signata cista deposita sit.

f ostensæ sunt (species forte, vel vestes)

g adiiciendæ & species & vestes: & species & vestis.

De filiofamilias.

30 Filiumfamilias teneri depositi constat: quia & ceteris actionibus tenetur. sed & cum patre eius agi potest, dumtaxat de peculio. idem & in seruo. nam cum domino age- h tur. planè & [h] Iulianus scripsit, & nobis videtur, si eorum i nomine, qui sunt in potestate, agatur, veniat[i] in iudicium k & si quid per eum, in cuius iure sunt, captus[k] fraudatusue est. vt & dolus eorum veniat, non tantum ipsorum cum quibus contractum est.

h vt

i venit

k captũ fraudatũue

De pluribus depositariis, aut deponentibus.

31 Si apud duos sit deposita res, aduersus vnumquemque eorum agi poterit. nec liberatur alter si cũ altero agatur. non enim electione, sed solutione liberantur. proinde si ambo dolo fecerunt, & alter quod interest præstiterit, alter non conuenietur: exemplo duorum tutorum. quòd si alter vel nihil vel minus facere possit, ad aliũ peruenietur. idémque & si alter dolo non fecerit, & ideo is sit ab-

32 solutus. nam ad alium peruenietur. Sed si duo deposuerint, & ambo agant, si quidem sic deposuerunt, vt vel l vnus tollat totũ, poterit in solidum agere.[l] sin[m] verò m pro parte pro qua eorum interest, tunc dicendum est, in partem condemnationem faciendam.

l agi.

m si verò

Tempus deposito statutum.

33 Si[n] deposuero apud te, vt post mortem tuam reddas, & n tecum & cum herede tuo possum depositi agere. possum enim mutare voluntatem, & ante mortem tuam depositum repetere. proinde & si sic deposuero, vt post mortem meam reddatur, potero & ego & heres meus agere depositi. ego mutata voluntate.

n Si sic deposuero

De dolo.

34 Quia[o] autem dolus[p] dumtaxat in hanc actionem venit, o quæsitum est, si heres rem apud testatorem depositã vel p commodatam distraxit, ignarus[q] depositam vel commo- q datam, an teneatur. & quia dolo non fecit, non tenebitur de re. an tamen vel de pretio teneatur, quod ad eum peruenit? & verius est teneri eum. hoc enim ipso dolo facit, quòd id quod ad se peruenit non reddit.

o Quoniam

p Dolus dũtaxat venit in hoc iudiciũ quia bonæ fidei est. quia nõ aliud suadet cum præferret gratia depositori tantum deponatur. L. contraria. Bar. de reg. iuris Bart.

q ignorans

II. PAVLVS libro trigesimo primo ad Edictum

QVid ergo si pretium nondum exegit? aut minoris quàm debuit vendidit? actiones suas tantummodo præstabit.

III. VLPIANVS libro trigesimo primo ad Edictum

PLane si possit rem redimere, & præstare, nec velit, nõ r caret culpa.[r] quemadmodum si[s] redemptam, vel alia s ratione suam factam noluit præstare: causatus quòd semel ignarus vendiderit.

r Culpa vel dolo est eorum verborum generale L. 3 ad leg. Aquil. et præcedit: in ea ... est.

s nec si

IIII. PAVLVS libro quinto ad Plautium

SEd etsi non sit heres, sed putauit se heredem, & vendidit, similiter modo lucrum ei extorquebitur.

Contraria actio.

V. VLPIANVS libro trigesimo ad Edictum

EI, apud quem depositum esse dicetur, contrarium iudicium depositi datur. in quo iudicio merito in litem non iuratur: non enim de fide rupta agitur, sed de indemnitate eius qui depositum suscepit.

De sequestratione.

t In sequestrẽ[t] depositi actio competit. si tamen cũ seque- v stre[v] conuenit, vt certo loco rem depositã exhiberet, nec[x] x ibi exhibeat, teneri eum palam est. quòd si de pluribus lo- y cis cõuenit, in arbitrio eius est, quo loci[y] exhibeat. sed si ni- hil conuenit, denuntiandum est ei, vt apud prætorẽ exhi- z beat. Si velit sequester officium deponere, quid ei faciendum sit? & ait Pomponius, adire eum prætorẽ oportere: & ex eius auctoritate denuntiatione facta his qui eũ elegerant, ei rem restituẽdam qui præsens fuerit. sed hoc non semper verum puto. nam plerumque nõ est permit- z tendum officium, quod semel suscepit, contra legẽ depositionis deponere: nisi iustissima causa interueniente. & cum permittitur, rarò ei res restituenda est, qui venit: sed oportet eam ac vtrãtu iudicis apud ędem aliquã deponi.

t sequestrum

v [illegible]

x non

y loco

z permittẽdum

VI. PAVLVS libro secundo ad Edictum

PRoprie[A] autem in sequestre est depositum, quod à pluribus in solidum certa condicione custodiendum reddendumque traditur.

A Iuxta hanc definitionem est, quod scribit ... Aet. ... scribit.

Exemplum culpæ dolo proxima.

VII. VLPIANVS libro trigesimo ad Edictum

SI hominem apud se depositũ, vt quæstio de eo haberetur, ac propterea vinctum, vel ad malã mansionem extensum sequester soluerit misericordia ductus, dolo proximum esse quod factum est arbitror: quia cum sciret cui B rei pararetur, intempestiuè misericordiam exercuit. cum posset non suscipere talem causam quam[B] decipere.

B Illud ... quàm Angust. ... L. ... b.

Heres quatenus teneatur.

Datur actio depositi in heredem ex dolo defuncti in solidum. quamquam enim aliàs ex dolo defuncti non solemus teneri, nisi pro ea parte quæ ad nos peruenit: tamẽ C hic dolus ex contractu reque persecutione[C] descendit. ideóque in solidum vnus heres tenetur. plures verò pro ea parte qua quisque heres est.

C Quia hæc actio rei persecutionem continet, amplius tenetur heres, quàm in id, quod ex dolo defuncti ad eum peruenit. & ita interpretor ... persecutione ... & tempora. ... in bo... fit.

De priuilegiis creditorum.

Quoties foro[D] cedunt nũmularii, solet primo loco ra- D tio haberi depositariorũ: hoc est eorũ, qui depositas pecunias habuerũt, nõ quas fœnore apud nũmularios vel cum nũmulariis vel per ipsos exercebãt. & ante priuilegia igitur si bona venierint, depositariorum ratio habetur. dũmodo eorũ, qui vel postea vsuras acceperũt, ratio non ha- 3 beatur: quasi renuntiauerint deposito. Item quæritur, vtrum ordo spectetur eorũ qui deposuerũt: an verò simul omnium depositariorum ratio habeatur. & constat simul admittendos, hoc enim rescripto principali significatur.

D Foro cedere dicebantur argentarii, cum tabernam, id est mensam suam ... cedebant, quæ in foro Romano erant, alio habitatum migrabant. Bud.

VIII. PAPINIANVS libro nono Quæstionum

QVod priuilegium exercetur non in ea tãtùm quantitate quæ in bonis argẽtarii ex pecunia deposita reperta est, sed in omnibus fraudatoris facultatibus. idque pro

quæ propter necessarium vsum argentariorum ex vtilitate publica receptum est. planè sumptus causa, qui necessariè[a] factus est, semper præcedit. nam deducto eo bonorum calculus subduci solet.

a necessariò

De pluribus hæredibus.

VIIII. PAVLVS libro septimodecimo ad Edictum

IN depositi actione si ex facto defuncti agatur[b] aduersus vnum ex pluribus heredibus, pro parte hereditaria agere debeo. si verò ex suo delicto, pro parte non ago. meritò: quia æstimatio refertur ad dolum quem in solidum ipse heres admisit.

b agam

X. IVLIANVS libro secundo ex Minicio

NEc aduersus coheredes[c] eius, qui dolo carent, depositi actio competit.

c hæredes

Depositum à seruo cui debeat reddi.

XI. VLPIANVS libro quadragesimo primo ad Sabinum

QVod[d] seruus deposuit, is, apud quem depositum est, seruo rectissimè reddet ex bona fide. nec enim conuenit bonæ fidei abnegare id quod quis accepit. sed debebit reddere ei à quo accepit: sic tamen, si sine dolo omni[e] reddat. hoc est, vt nec culpæ quidem suspicio sit. denique Sabinus hoc explicuit addendo, nec vlla causa interuenit, quare putare[f] possit, dominum reddi nolle. hoc ita est, si potuit suspicari, iusta scilicet ratione motus. ceterùm sufficit bonam fidē adesse. sed & si ante eius rei furtū fecerat seruus, si tamen ignorauit is apud quem deposuit, vel credidit dominum non inuitū fore huius solutionis, liberari potest. bona enim fides exigitur. non tantum autem si remanēti in seruitute fuerit solutum, sed etiā si manumisso vel alienato ex iustis causis liberatio contingit. scilicet si quis ignorans manumissum vel alienatū, soluit. idémque & in omnibus debitoribus seruandum Pōponius scribit.

d Continge L. 1. [illegible] de reg. iur.
e omnia
f putaret

Vbi & cuius sumptu depositum sit reddendum.

XII. POMPONIVS libro vicesimo secundo ad Sabinum

SI in Asia depositum fuerit, vt Romæ reddatur, videtur id actum, vt non impensa eius id fiat apud quem depositum sit, sed eius qui deposuit. 1 Depositum eo loco restitui debet, in quo sine dolo malo eius est, apud quem depositum est. vbi verò depositū est, nihil interest. eadem dicenda sunt communiter & in omnibus bonæ fidei iudiciis. Sed dicendum est, si velit actor suis impēsis suóque periculo perferri rem Romam, vt audiendus sit: quoniam & in ad exhibendum actione id seruatur.

De sequestro.

2 Cū sequestre[g] rectè agetur depositi sequestraria actione. quam & in heredem eius reddi oportet.

g sequestro

De periculo rei deposita.

3 Quemadmodū quod ex stipulatu vel ex testamēto dari oporteat, post iudicium acceptum cum detrimento rei periret,[h] sic depositum quoque eo die quo depositi actum sit, periculo eius, apud quē depositum fuerit, est, si iudicij accipiendi tempore potuit id reddere reus nec reddidit.

h perit

De dolo ob quem tenetur depositarius.

XIII. PAVLVS libro trigesimo primo ad Edictum

SI quis infitiatus sit non aduersus dominum, sed quòd eum, qui rem depositā petebat, verum procuratorem non putaret, aut eius qui deposuisset heredem, nihil dolo malo fecit. postea autē si cognouerit, cum eo agi poterit. quoniam[i] nunc incipit dolo malo facere, si reddere eam non vult. 1 Competit etiam condictio depositæ rei nomine: sed non antequam id[k] dolo admissum sit. non enim quemquam hoc ipso quòd depositum accipiat, condictione obligari,[l] verùm quòd dolum malum admiserit.

i Hic obserua dolum infitiando admitti.
k quid dolo
l obligari constat,

De pluribus heredibus.

XIIII. GAIVS libro nono ad Edictum Prouinciale

SI plures heredes exstiterint ei qui deposuerit, dicitur, si maior pars adierit, restituēdam rem præsentibus. maiorem autem partem nō ex numero vtique personarum, sed ex magnitudine portionum hereditariarum intellegendam, cautela idonea reddenda.

De naturali interitu rei deposita.

1 Siue autem cum ipso, apud quem deposita[m] est, actum fuerit, siue cum herede eius, & sua natura res ante rem iudicatam intercederit, veluti si homo mortuus fuerit, Sabinus & Cassius absolui debere eum cum quo actum est dixerunt: quia æquum esset[n] naturalē interitum ad actorem pertinere. vtique cum interitura esset[o] ea res etsi restituta esset actori.

m deposita res est.
n sit naturalem
o sit ea res

Depositum rei propriæ.

XV. IVLIANVS libro tertiodecimo Digestorum

QVi rem suam deponi apud se patitur, vel vtendam rogat, nec depositi, nec commodati actione tenetur. sicuti qui rem suam conducit, aut precario rogat, nec precario tenetur nec ex locato.

Deponens primus non habet actionem contra tertium depositarium, nisi prius ei fuerit cessa.

XVI. AFRICANVS libro septimo Quæstionum

SI is apud quem rem deposueris, apud aliū eam deponat, & ille dolo quid admiserit, ob dolum eius, apud quem postea sit depositum, eatenus eū teneri apud quem tu deposueris, vt actiones suas tibi præstet.

De sequestro.

XVII. FLORENTINVS libro septimo Institutionum

LIcet deponere tam plures quàm vnus possunt, attamē apud sequestrē non nisi plures deponere possunt. nam tum id fit, cùm aliqua res in controuersiam deducitur. itaque hoc casu in solidū vnusquisque videtur deposuisse. quod aliter est cum rem communem plures deponunt. 1 Rei depositæ proprietas apud deponentem manet: sed & possessio. nisi apud sequestrem[p] deposita est. nā tum demum sequester possidet. id enim agitur ea depositione, vt neutrius[q] possessioni id tempus procedat.

p sequestrum
q neutrius interim possessioni

De re deposita ex quatuor causis edicti.

XVIII. GRATIVS libro secundo Membranarum

DE eo quod tumultus,[r] incendij, ruinæ, naufragij causa depositum est, in heredē de dolo mortui actio est pro[s] hereditaria portione, & in simplum, & intra annum quoque. in ipsum[t] & in solidum, & in duplum, & in perpetuum datur.

r Id est bellum Italicū, vel Gallicum. in quibus ex periculo vicinitate, erat timor multus. & quoniam interrogare non vacabat, qui conueniant simul iurabant, & dicebatur ista militia, coniuratio: Seruius in ad Aeneidos. Cicero in Antoniana octaua.
s est & pro
t in ipsum verò

De filiofamilias.

XVIIII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum

IVlianus & Marcellus putant, filiumfamilias depositi rectè agere posse.

Quid præstet depositarius.

XX. PAVLVS libro octauodecimo ad Edictum

SI sine dolo malo rem depositam tibi amiseris, nec depositi teneris: nec cauere debes, si deprehenderis, eam reddi. si tamen ad te iterum peruenerit, depositi teneris.

De filio emancipato.

XXI. IDEM libro sexagesimo ad Edictum

SI apud filiūfamilias res deposita sit, & emancipatus rē teneat, pater nec intra annum de peculio debet conueniri: sed ipse filius. plus Trebatius existimat, etiam si apud seruum depositum sit, & manumissus rem teneat, in ipsum dandam actionem, non in dominū. licet ex ceteris causis in manumissum actio non datur.

De pluribus heredibus.

XXII. MARCELLVS libro quinto Digestorum

SI duo heredes rem apud defunctum depositam dolo interuerterint, quodam vtique casu in partes tenebuntur. nam si diuiserint decem millia, quæ apud defunctum deposita fuerant, & quina millia abstulerint, & vterque soluendo est, in partes obstricti erunt. nec enim amplius actoris interest. quòd si lancem cōflauerint, aut eo M[illegible] ab aliquo[v] passi fuerint, aliaue quæ species dolo eorū interuersa fuerit, in solidum conueniri poterunt, ac si ipsi seruandam suscepissent. nam certè verum est, in solidum quemque dolo fecisse: & nisi pro solido res non potest restitui. nec tamen absurdè sentiet qui hoc[x] putauerit. planè nisi integræ rei restitutione, eum cum quo actum fuerit liberari non posse: condemnandum tamen, si res non restituetur, pro qua parte heres exstitit.

v alio passi
x hæc putauerit:

XXIII. MODESTINVS libro secundo Differentiarum

ACtione depositi conuentus seruo cōstituto ci Variorum nomine, apud eundē iudicē vtiliter experitur.

De natura depositi.

XXIIII. PAPINIANVS libro nono Quæstionum

LVcius Titius Sempronio salutem. centum nummos, quos hac die commendasti mihi, adnumerante seruo Sticho actore, esse apud me vt notū haberes, hac epistula manu mea scripta tibi notum facio. quæ[y] quando voles & vbi voles, cōfestim tibi numerabo. quæritur propter vsurarum incrementum. respondi, depositi actionem locum habere. quid est enim aliud commendare, quàm deponere? quod ita verum est, si id actum est, vt corpora nummorum eadem redderentur. nam si vt tantundem solueretur conuenit, egreditur ea res depositi notissimos terminos. in qua quæstione si depositi actio non teneat, cum conuenit tantundem non idem reddi, rationem vsurarum haberi non facilè dicendum est. & est quidem constitutum, in bonæ fidei iudiciis, quod ad vsuras attinet, vt tantundem possit officium arbitri, quantum stipulatio. sed[z] contra bonam fidem & depositi naturam[A] est, vsuras ab eo desiderare[B] temporis ante moram, qui beneficium in suscipienda pecunia dedit. si tamen ab initio de vsuris præstandis conuenit, lex contractus seruabitur.

y quos quidē
z Sed & cōtra
A Ex eo, quod bonæ fidei iudicium sit, vsuræ ex mora veniūt: nisi aliud conuenerit Bart.
B desiderari

XXV. IDEM libro tertio Responsorum

DIe sponsaliorum aut postea, res oblatas puellæ quæ sui iuris fuit, pater suscepit: heres eius vt exhibeat rectè conuenietur etiam actione depositi.

Vsura ex mora.

Qui pecuniam apud se non obsignatam, vt tantundem redderet depositam, ad vsus proprios conuertit, post moram in vsuras quoque iudicio depositi cõdemnandus est.

Cui reddendum sit depositum.

XXVI. PAVLVS libro quarto Responsorum

PVblia Mævia cum proficisceretur ad maritum suum, arcam clusam[a] cum veste & instrumentis commẽdauit Gaiæ Seiæ: & dixit ei, cùm salua sanáque venero, restitues mihi. cetero[b] si aliquid mihi humanum contigerit, filio meo quem ex alio[c] marito suscepi. Defuncta ea intestata, desidero res commendatæ cui restitui debeant: filio, an marito. Paulus respondit, filio.

Vsura ex pacto.

Lucius Titius ita cauit: ΕΛΑΒΟΝ ΚΑΙ ΕΧΩ ΕΙΣ ΛΟΓΟΝ ΠΑΡΑΚΑΤΑΘΗΚΗΣ ΤΑ ΠΡΟΓΕΓΡΑΜΜΕΝΑ ΤΟΥ ΑΡΓΥΡΙΟΥ ΔΗΝΑΡΙΑ ΜΥΡΙΑ: ΚΑΙ ΠΑΝΤΑ ΠΟΙΗΣΩ ΚΑΙ ΣΥΜΦΩΝΩ ΚΑΙ ΩΜΟΛΟΓΗΣΑ, ΩΣ ΠΡΟΓΕΓΡΑΠΤΑΙ. ΚΑΙ ΣΥΝΕΘΕΜΗΝ ΧΟΡΗΓΗΣΕΙ ΣΟΙ ΤΟΚΟΝ ΕΚΑΣΤΗΣ ΜΝΑΣ ΕΚΑΣΤΟΥ ΜΗΝΟΣ ΟΒΟΛΟΥΣ ΤΕΣΣΑΡΑΣ, ΜΕΧΡΙ ΤΟΣ[d] ΑΠΟΔΟΣΕΩΣ ΠΑΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΡΓΥΡΙΟΥ. quæro, an vsuræ peti possunt. Paulus respondit, eum contractum, de quo quæritur, depositæ pecuniæ modum excedere: & ideo secundum conuentionem vsuræ[e] quoque actione depositi peti possunt.[f]

De vi, & effectu epistolæ siue cautionis.

Titius Sempronius salutem. Habere me à vobis auri pondo plus minus decem, & discos duos, saccũ signatum, ex quibus debetis mihi decem, quos apud Titium deposuistis: item quos trophimatis[g] decem: item ex ratione patris vestri decẽ, & quod excurrit.[h] quæro, an ex huiusmodi scriptura aliqua obligatio nata sit. scilicet quod ad solã pecuniæ causam attinet. respõdit, ex epistula, de qua quæritur, obligationem quidẽ nullam natam videri: sed probationem depositarum rerum impleri posse. an autem is quoque, qui deberi sibi cauit in eadẽ epistula decem, probare possit hoc quod scripsit, iudicem æstimaturum.

Exemplum simulati contractus.

XXVII. IDEM libro septimo Responsorum

LVcius Titius cum haberet filiam in potestate Seiam, Pamphilo seruo alieno in matrimonium collocauit: cui etiã dotẽ dedit, quã sub titulo depositi in cautionem contulit: & postea nulla denũtiatione à domino facta pater decessit: mox & Pamphilus seruus. quæro qua actione Seia pecuniã petere possit, cum ipsa patri heres extiterit. Paulus respondit, quoniam dos constitui non potuit, ex causa depositi actione de peculio pecuniam repetendam.

Responsum de iure, omissa facti quæstione.

XXVIII. SCÆVOLA libro primo Responsorum

QVintus Cæcilius Candidus ad Pacciũ Rogatianum epistulam scripsit in verba infra scripta. Cæcilius Cãdidus Paccio Rogatiano suo salutem. Vigintiquinque nummorũ,[i] quos apud me esse voluisti, notũ tibi itta hac epistula facio, ad ratiũculam meam ea[k] peruenisse. quibus vt primũ prospiciam, ne BaQua[l] tibi sint, id est vt vsuras eorũ accipias, curæ habebo. quæsitũ est an ex ea epistula etiã[m] vsuræ peti possunt. respondi, deberi[m] ex bonæ fidei iudicio[n] vsuras siue percepit, siue pecunia in re[o] sua vsus est.

Contrectatio rei depositæ.

XXVIIII. PAVLVS libro secundo Sententiarum

SI sacculum vel argentum signatum deposuero, & is[o] penes quem depositum fuit, me inuito contrectauerit, & depositi & furti actio mihi in eum competit. Si ex permissu meo deposita pecunia is penes quem deposita est vtatur, vt in ceteris bonæ fidei iudiciis, vsuras eius nomine præstare mihi cogitur.

De litis æstimatione.

XXX. NERATIVS libro primo Responsorum

SI fideiussor pro te, apud quem depositum est, litis æstimatione damnatus sit, rem tuam fieri.

Bonæ fidei nomen quomodo accipiendum sit.

XXXI. TRYPHONINVS libro nono Disputationum

BOna fides, quæ in contractibus exigitur, æquitatem summam desiderat. sed eam vtrum æstimamus ad merum ius gentium, an verò cum præceptis ciuilibus, & prætoriis? veluti reus capitalis iudicii deposuit apud te cẽtum: is deportatus est: bona eius publicata sunt: vtrúmne ipsi hæc reddenda, an[p] in publicum deferenda sint? si tantùm naturale & gentium ius intuemur, ei qui dedit[q] restituẽda sunt. si ciuile ius & legum ordinem, magis in publicum deferẽda sunt. nã malè meritus publicè, vt exemplo aliis ad deterrenda maleficia sit, etiam egestate laborare debet. Incurrit hic & alia inspectio,[r] bonam fidem inter eos tantum quos[s] contractum est, nullo extrinsecus adsumpto, æstimare debemus: an respectu etiam aliarum personarum, ad quas id quod geritur pertinet? exempli loco, latro spolia, quæ[t] mihi abstulit, posuit[t] apud Seium inscium de malitia deponentis: vtrum latroni, an mihi restituere Seius debeat?[u] si per se dãtem accipientemque intuemur,[v] hæc est bona fides, vt commissam rem recipiat is qui dedit. si totius rei æquitatem, quæ ex omnibus personis quæ negotio isto continguntur impletur, mihi reddenda sunt, quo[x] facto scelestissimo adempta sunt. & probo hãc esse iustitiam, quæ suum cuique ita tribuit, vt non distrahatur ab vllius personæ iustiore repetitione.[y] quòd si ego ad petenda ea non veniam, nihilo minus ei restituẽda sunt qui deposuit, quamuis malè quæsita deposuit. quod & Marcellus in prædone, & fure scribit. Si tamen ignorans latro cuius filio vel seruo rem abstulisset, apud patrem dominúmue eius deposuit ignorãtem, nec ex iure gentium consistet depositum. cuius hæc est potestas, vt alii, nõ domino, sua ipsius res quasi aliena seruãda detur. Et si rem meam fur, quam[z] me ignorante subripuit, apud me etiam nunc delictum eius ignorantem deposuerit, rectè dicetur non contrahi depositum: quia non est ex fide bona, rem suam dominum prædoni restituere compelli. sed & si etiam nunc[A] ab ignorãte domino tradita sit quasi ex causa depositi, tamẽ in debiti dati condictio cõpetet.

De lata culpa.

XXXII. CELSVS libro vndecimo Digestorum

QVod Nerua diceret latiorem culpam dolum esse, Proculo displicebat. mihi verissimũ videtur. nam & si quis non[B] ad eum modum, quem hominum natura desiderat, diligens est, nisi tamen ad suum modum curam in deposito præstat, fraude non caret. nec enim salua fide minorem iis quam suis rebus diligentiam præstabit.

De seruo deponente rem domini.

XXXIII. LABEO libro sexto Posteriorum à Iauoleno Epitomatorum

SEruus tuus pecuniam cum Attio[C] in sequestre[D] deposuit apud Mæuium ea condicione, vt ea tibi redderetur, si tuã esse probasses: si minus, vt Attio[E] redderetur. posse dixi[F] cũ eo, apud quẽ deposita esset, incerti[G] agere, id est ad exhibendum: & exhibitam vindicare. quia seruus in deponendo tuum ius deterius facere non potuisset.

Si depositum gratis redditum non sit.

XXXIIII. IDEM libro secundo Pithanon

POtes agere depositi cum eo qui tibi non aliter quàm nummis à te acceptis depositum reddere voluerit:[H] quamuis sine mora & incorruptum reddiderit.

LIBER SEPTIMVS-DECIMVS.

MANDATI VEL CONTRA.

Quomodo contrahitur mandatum.

PAVLVS libro trigesimo secundo ad Edictum

OBLIGATIO mandati consensu contrahentium consistit: ideo per nuntium quoque vel per epistulã mandatum suscipi potest. Item siue ROGO, siue VOLO, siue MANDO, siue alio[I] quocumque verbo scripserit, mandati actio est. Itẽ mandatum & in diem differri, & sub condicione contrahi potest.

Mãdatum[K] nisi gratuitum nullum est. nam originem ex officio atque amicitia trahit. contrarium ergo[L] est officio merces. interueniente enim pecunia res ad locationem & conductionem potius respicit.

II. GAIVS libro secundo Rerũ cottidianarum[*] siue aureorũ.

MAndatum inter nos contrahitur siue mea tantum gratia tibi mandem, siue aliena tantum, siue mea & aliena, siue mea & tua, siue tua & aliena. quòd si tua tantum gratia tibi mandem, superuacuum est mãdatum: & ob id nulla ex eo obligatio nascitur. Mea tantũ gratia interuenit mandatum, veluti si tibi mandem, vt negotia mea geras, vel vt fundum mihi emeres vel vt pro me fideiubeas. Aliena tantum, veluti si tibi mandem, vt Titii negotia gereres, vel vt fundum ei emeres, vel vt pro eo fideiubeas. Mea & aliena, veluti si tibi mandem, vt mea & Titii negotia gereres, vel vt mihi & Titio fundum emeres, vel vt pro me & Titio fideiubeas. Tua & mea, veluti si mãdem tibi, vt sub vsuris crederes ei qui in rem meam mutuaretur. Tua & aliena, veluti si tibi mãdem, vt Titio sub

a clausam
b ceterum, si
c ex altero
e vsuras
f posse
i nummos hic
k eos
m debere
n rem suam
o iis penes
p aut in
q adposuit
t inter quos
v intueamur
x quo facto
y petitione
z qui me
A ad ab ignorante
C Titio
D sequestro
E Titio
F direxi dici
G incerti agere
I aliud quodcumque verbo
L porro est
N voluit.

tio sub usuris crederes. quòd si ut sine usuris crederes, alie na tantum gratia interuenit mandatum. Tua autem gratia interuenit mandatum, veluti si mandem tibi, ut pecunias tuas potius in emptiones prædiorũ colloces quàm fœneres. vel ex diuerso, ut fœneres potius quam in emptiones prædiorum colloces. cuius generis mandatum magis consilium est quam mandatum. & ob id non est obligatorium: quia nemo ex consilio obligatur, etiam si non expediat ei cui dabatur. [a] quia liberum est cuique apud se explorare, an expediat sibi consilium.

Causa actionis mandati.

III. PAULUS libro trigensimo secundo ad Edictum

PRæterea in causa mandati etiam illud vertitur, ut interim [b] nec melior causa mandantis fieri possit, interdum melior: deterior verò nunquam. & quidem si mandaui tibi, ut aliquam rem mihi emeres, nec de pretio quicquam statui, tuque emisti, vtrinque actio nascitur. quòd si pretium statui, tuque pluris emisti, quidam negauerunt te mãdati habere actionem: etiam si paratus esses id quod excedit remittere. namque iniquum est, non esse mihi cũ illo actionem, si nolit: illi vero, si velit, mecum esse.

IIII. GAIUS libro secundo Rerum cottidianarum, [*] vel aureorũ [*]

SEd Proculus rectè eum usque ad pretium statutũ acturum existimat. quæ sententia sanè benignior est.

V. PAULUS libro trigensimo secundo ad Edictum

DIligenter [c] igitur fines mãdati custodiendi sunt. nam qui excessit, aliud quid facere videtur. & si susceptũ non impleuerit, tenetur. itaque si mandauero tibi, ut domum Seianam centum emeres, tuque Titianam emeris longè maioris pretii, centum tamen, aut etiam minoris, non videris implesse mandatum. Item si mandauero tibi, ut fundum meum centum venderes, tuque eum nonaginta vendideris, & petam fundum: non obstabit mihi exceptio, nisi & reliquum mihi, quod deest mãdatu meo, præstes: & indemnem me per omnia cõserues. Seruo quoque dominus si præceperit certa summa rem vendere, ille [d] minoris vendiderit, similiter [e] vindicare eam dominus potest: nec ulla exceptione summoueri, nisi indemnitas ei præstetur. Melior autem causa mãdantis fieri potest, [f] si cum tibi mãdassem, ut Stichum decem emeres, tu eum minoris emeris, vel tantidem, ut aliud quicquam seruo accederet. vtroque enim casu aut non vltra pretium, aut intra pretium fecisti.

VI. ULPIANUS libro trigensimo primo ad Edictum

SI remunerandi gratia honor interuenit, erit mandati actio. Si cui fuerit mandatũ, ut negotia administraret, hac actione erit conueniendus. nec rectè negotiorum gestorum cum eo agetur, nec enim ideo est obligatus, quòd negotia gessit: verùm idcirco, quòd mandatum susceperit, denique tenetur [g] etsi nõ gessisset. Si passus sim aliquem pro me fideiubere, vel aliàs interuenire, mandati teneor. & nisi pro inuito quis intercesserit, aut donandi animo, aut negotium gerens, erit mandati actio. Rei turpis nullum mandatum est. & ideo hac actione nõ agetur. Si tibi mandauero quod mea non interest, veluti ut pro Seio interuenias, vel ut Titio credas, erit mihi tecum mandati actio, ut Celsus libro septimo [h] digestorum scribit. & ego tibi sum obligatus. Plane si tibi mandauero quod tua interest, nulla erit mandati actio, nisi mea quoque interfuit. aut [i] si nõ esses facturus, nisi ego mãdassem, [k] & si mea non interfuit, tamen erit mandati actio.

Differentia procuratoris specialis, & vniuersorum bonorum.

Apud Iulianum libro tertiodecimo digestorũ quæritur, si dominus iusserit procuratorẽ suum certam pecuniã sumere, & fœnerare periculo suo, ita ut certas usuras domino penderet duntaxat, si plurim fœnerare potuisset, ipse lucraretur, in creditam [l] pecuniam videtur, inquit, accepisse. plane si omniũ negotiorum erat ei administratio mandata, mãdati quoque eum teneri, quemadmodũ solet mandati teneri debitor qui creditoris sui negotia gessit.

Pactum de pecunia danda in euentum litis bonis moribus contrarium.

Marius [m] Paulus quidã fideiusserat pro Dasnide, mercedem pactus ob suam fideiussionem: & sub nomine alterius ex euentu litis cauerat sibi certam quantitatẽ dari: hic à Claudio Saturnino prætore maiores fructus inferre iussus erat: & aduocationibus ei idem Saturninus interdixerat. videbatur autem mihi iudicatũ solui fideiussisse, & quasi redemptor litis [†] extitisset, velle à Daphnide mandati iudicio consequi quod erat condemnatus. sed rectissimè Diui fratres rescripserunt, nullam actionem eum propter suam calliditatem habere: quia mercede pacta accesserat ad talem redemptionem. Marcellus autem sic loquitur de eo qui pecunia accepta spopõdit, ut si quidem hoc actum est, ut suo periculo sponderet [n] nulla actione agat. sin vero non hoc actum est, vtilis ei potius actio cõpetat. quæ sententia vtilitati rerum consentanea est.

VII. PAPINIANUS libro tertio Responsorum

SAlarium [o] procuratori constitutum si extra ordinem peti cœperit, considerandum erit, laborem [p] dominus remunerare voluerit, atque ideo fidem adhiberi placitis oporteat: an [q] euentum litium maioris pecuniæ præmio contra bonos mores procurator redemerit.

Initium contractus spectandum.

VIII. ULPIANUS libro trigensimo primo ad Edictum

SI procuratorem dedero, nec instrumenta mihi causæ reddat, qua actione mihi teneatur? & Labeo putat mãdati eum teneri. nec esse probabilem sententiam existimantium, ex hac causa agi posse depositi. vniuscuiusque enim contractus initium [r] spectandum, & causam.

De collusione.

Sed & si per [†] collusium procuratoris absolutus sit aduersarius, mandati eum teneri. sed si soluendo non sit, tũc de dolo actionẽ aduersus eum, [s] qui per collusionem absolutus sit, dandam ait. Sed & de lite, quam suscepit exsequendam, [t] mandati eum teneri constat.

Substitutio procuratoris.

Si quis mãdauerit alicui gerenda negotia eius qui ipse sibi mandauerat, habebit mandati actionem: quia & ipse tenetur. tenetur autem, quia agere potest. quamquã enim vulgo dicatur, procuratorem ante litem cõtestatam facere procuratorem non posse, tamen mandati actio est. ad agendum enim duntaxat hoc facere non potest.

Mandatum inter contutores.

Si tutores mandauerint cõtutori suo mancipiũ emendum pupillo, & ille non emerit, an sit mandati actio? & vtrum tantùm mãdati, an verò & tutelæ? & Iulianus distinguit: referre enim ait, cuius generis seruum tutores vni tutorũ [v] mandauerint ut emeret: nam si superuacuum seruum, vel etiã onerosum mandati actione tantum eum teneri: tutelæ non teneri. si verò necessarium seruum, tũc & tutelæ eum teneri, non solum, sed & ceteros. nam & si (non) [x] mandassent, tenerentur tutelæ, cur [y] seruum pupillo necessarium non comparauerunt. non sunt igitur excusati, quòd contutori mandauerunt: quia emere debuerunt. planè habebunt nihilo minus mandati actionem: quia mandato non est obtemperatum. Contra quoque Iulianus ait tutorem, qui emit, mandati actionẽ habere aduersus contutores suos. Si liber homo, cum bona fide seruiret, mandauerit Titio ut redimeretur, & nummos ex eo peculio dederit, quod ipsum sequi, non apud bonæ fidei emptorem [z] relinqui debuit, Titiúsque pretio soluto liberum illum manumiserit, mox ingenuus pronuntiatus est, habere eum mandati actionem Iulianus ait aduersus eum cui se redimendum mandauit. sed hoc tantùm inesse mandati iudicio, ut sibi actiones mandet, quas habet aduersus eum à quo comparauit. planè si eam pecuniã dederit, quæ erat ex peculio ad bonæ fidei emptorem [A] pertinente, nullæ ei, inquit Iulianus, mandati actiones possunt: quia nullas habet, cum ei suos nummos emptor dederit. quinimmo, inquit, ex vendito manebit obligatus. sed & hæc actio inutilis est: quia quantum fuerit consecutus, tantũ empti iudicio necesse habebit præstare.

Id quod interest.

Mandati actio tunc competit, cum cœpit interesse eius qui mãdauit. ceterum si nihil interest, cessat mãdati actio. & catenus competit, quatenus interest, vtputa mandaui tibi ut fundum emeres. si intererat mea emi, teneberis. ceterum si eundem hũc fundũ ego ipse emi, vel alius mihi, neque interest aliquid, cessat mandati actio. mandaui ut negotia gereres. si nihil deperierit, quãuis nemo gesserit nulla actio est. aut si alius idoneè gesserit, cessat mãdati actio. & in similibus hoc idem erit probandum.

De fideiussore soluente.

Si ignorantes [B] fideiussores debitorẽ soluisse, vel etiam acceptilatione siue pacto liberatum, ex substãtia debitoris soluerunt, non tenebuntur mãdati. quod & [C] ad actionem fideiussoris pertinet. & hoc ex rescripto Diuorũ fratrum intellegere licet. huius [D] verba hæc sunt Caturllo Iuliano. Si hi qui pro te fideiusserant, in maiorem quantitatem damnati quàm debiti ratio exigebat, scientes & prudẽtes auxilium appellationis omiserunt, poteris mandati agentibus his æquitate iudicis tueri te. Igitur si ignorauerunt, excusata ignorantia est. si scierunt, incumbebat eis necessitas prouocandi. ceterum dolo versati sunt, si non prouocauerũt. quid tamen si paupertas eis non permisit?

a datur: dabitur:
b interdum
c Insigne corrupti loci responsum apud Gel. lib. 1. cap. 13.
d & illa
e similiter &
f potest, puta
g teneretur
h octauo
i ut si non
k nisi mea quoque interfuit.
l creditum
m Maurus
† extitisse, &
n spondeat
o Salarium ex generis magistratuum extra ordinem petitur, nō ex locato. l. Cum eum ex pacto ... mãdati egredi ... te petatur ... laborem ... di gratia ... dudum ... stat. l. 6 cod. tit.
p an laborem
q an in euentum
r & initium
† collusionem
s aduersus reum: ... lectionem eadem est sententia.
t exsequenda,
v contutorum
x Rectè circumscripta hæc negatio videtur, ... [illegible]
y cum seruũ
z possessorem
A possessorem
B Fideiussor ... in soluendo ... mandati ... agere non potest.
C quod ad
D cuius verba hæc sunt. Imperatores Antoninus & Verus A A. Catullio Iuliano.

excusata est eorum inopia. sed & si testato conuenerunt debitorem, ut si ipse putaret, appellaret, puto rationem eis constare.

Quid præstare debeat procurator.

8 Dolo autē facere videtur, qui id quod potest restituere non restituit. Proinde si tibi mandaui, ut hominem emeres, túque[a] emisti, teneberis mihi ut restituas. sed & si dolo emere neglexisti, forte enim[b] pecunia[c] accepta alij cessisti ut emeret, aut si lata culpa, forte si gratia ductus, passus es alium emere, teneberis. Sed & si seruus quem emisti fugit, si quidem dolo tuo, teneberis. si dolus non interuenit nec culpa, non teneberis, nisi ad hoc, ut caueas si in potestatem tuam peruenerit te restituturum. Sed & si restituas, [&] tradere debes. & si cautum est de euictione,[d] vel potes desiderare ut tibi caueatur, puto sufficere, si mihi hac actione cedas ut[e] procuratorem me in rem meam facias. nec amplius præstes, quàm consecuturus sis.

a eámque emisti.
b forté si
c pecuniâ acceptâ alij credidisti.
d de euictione rei.
e cedas, &

VIIII. PAVLVS libro trigesimo secundo ad Edictum

DE tuo etiam facto cauere debes.

X. VLPIANVS libro trigesimo primo ad Edictum

IDémque & in fundo, si fundum emit procurator. nihil enim amplius quàm bonam fidē præstare eum oportet qui procurat. sed & si de sanitate serui procuratori cautū est, aut caueri potest, aut de ceteris vitiis, idem erit dicendum. aut[f] si culpa caueri non curauerit, condemnabitur.

f at si culpa

Fructus & vsuræ.

1 Si ex fundo, quē mihi emit, procurator fructus consecutus est, hos quoque officio iudicis præstare eū oportet.

2 Si procurator meus pecuniam meam habeat, ex mora vtique vsuras mihi pēdet. sed & si pecuniam meā fœnori dedit, vsurásque consecutus est, cōsequenter dicemus, debere eum præstare, quātumcunque emolumentū[g] sensit siue ei mandaui, siue non. quia bonæ fidei hoc congruit, ne de alieno lucrū sentiat. quòd si nō exercuit pecuniam, sed ad vsus suos conuertit, in vsuras conuenietur, quæ legitimo modo in regionibus frequentantur. Denique Papinianus ait, etiā si vsuras exegerit procurator, & in vsus suos cōuerterit, vsuras eū præstare debere.

g emolumētū

3 Si quis Titio mādauerit, ut ab actoribus suis mutuam pecuniam acciperet, mandati eum nō acturum, Papinianus libro tertio respōsorū scribit: quia de mutua pecunia eū habet obligatum. & ideo vsuras eū petere non posse quasi ex causa mandati, si in stipulationem deductæ non sunt.

4 Idem Papinianus libro eodem refert, fideiussori condemnato, qui ideo fideiussit, quia dominus procuratori mādauerat ut pecuniam mutuam acciperet, vtilem actionem dādam quasi institoriam. quia & hic quasi præposuisse eum mutuæ pecuniæ accipiendæ videatur.

5 Si cui mandauero, ut à Titio stipuletur, potero cum eo, cui mandaui, agere mādati, ut eum accepto liberet, si hoc velim. vel si malim, in hoc agam, ut eum deleget mihi, vel si cui alij voluero. Et Papinianus libro eodē scribit, si mater pro filia dotem dederit, eámque mandante filia vel illico stipulata sit, vel etiam postea, mandati eam teneri, quāuis ipsa sit quæ dotē dederit.

6 Si quis ea, quæ procurator suus & serui gerebant, ita demum rata esse mandauit, si interuētu Sempronij gesta essent, & malè pecunia credita sit, Sēproniū, qui nihil dolo fecit, non teneri. & est verum eum, qui nō animo procuratoris interuenit, sed affectionē amicalem promisit in monendis procuratoribus & actoribus, & in regendis consilio, mandati non teneri. sed si quid dolo fecerit, non mandati, sed magis de dolo teneri.

7 Si mādauero procuratori meo, ut Titio pecuniam meam credat sine vsuris, isque non sine vsuris crediderit, an etiā vsuras mihi restituere debeat videamus. & Labeo scribit, restituere eum oportere, etiam si hoc mādauerim, ut gratuitam pecuniam daret. quamuis si periculo suo credidisset, cessaret, inquit Labeo, in vsuris actio mandati.

Sumptuum deductio.

8 Idem Labeo ait, & verū est, reputationes quoque hoc iudicium admittere. & sicuti fructus cogitur restituere is qui procurat, ita sumptum, quem in fructus percipiendos fecit, deducere eum oportet. sed & si ad vecturas suas, dū excurrit in prædia, sumptum fecit, puto hos quoque sumptus reputare eum oportere. nisi si salarium[h] fuit, & hoc conuenit, ut sumptus de suo faceret ad hæc itinera, [hoc est de salario.]

h salarium. salariarium, qui salarium accepit ob formæ effectū, qua salariarium, fumus, legatarium, depositarium.

9 Idem ait, si quid procurator extra mandatum in[i] voluptatem fecit, permittendum ei auferre quod sine damno domini fiat. nisi rationem sumptus istius dominus admittit.

i ad voluptatem suam: voluptatē domini

De actione competente fideiussori.

10 Fideiussores & mandatores, etsi sine iudicio soluerint, habent actionem mandati.

11 Generaliter Iulianus ait, si fideiussor ex sua persona omiserit exceptionem, qua reus vti non potuit, si quidem minus honestam, habere eum mandati actionem, quòd si eam qua reus vti potuit, si sciens id fecit, non habiturum mandati actionem: si modo habuit facultatem rei conueniendi, desiderandique, ut ipse susciperet potius iudicium vel suo vel procuratorio nomine.

12 Si fideiussori donationis causa acceptum[k] factum sit à creditore, puto si fideiussorem remunerari voluit creditor, habere eum mandati actionem. Multomagis si mortis causa accepto tulisset creditor: vel si eam[l] liberationem legauit.

k accepto
l ei liberationem.

XI. POMPONIVS libro tertio ex Plautio

SI ei, cui damnatus ex causa fideiussoria fueram, heres postea extitero, habebo mandati actionem.

XII. VLPIANVS libro trigesimo primo ad Edictum

SI vero non remunerandi causa, sed principaliter donādo, fideiussori remisit actionem, mandati eū non acturum. Marcellus autem fatetur, si quis donaturus fideiussori, pro eo soluerit creditori, habere fideiussorē mandati actionem. Plane, inquit, si filiusfamilias vel seruus fuit fideiussor, & pro his soluero donaturus eis, mādati patrem vel dominum non acturos. hoc ideo, quia nō patri donatū[m] voluit qui soluit. plane si seruus fideiussor soluerit, dominum mandati acturum.

m donare

1 Idem Marcellus ibidem ait, si filiusfamilias non iussu patris fideiusserit, cessat mādati actio, si nihil sit in peculio. quòd si iussu, vel ex peculio solutum est, multo magis habet pater mandati.

2 Si filiosfamilias mandaui ut pro me solueret, patrē, siue ipse soluerit, siue filius ex peculio, mandati acturum Neratius ait. quod habet rationē. nihil enim mea interest quis soluat.

3 Si filiosfamilias mandauero, ut pro me solueret, & emancipatus soluat, verum est in factum[n] actionem filio dandam, patrem autem post emancipationem soluētem negotiorum gestorum actionem habere.

n Africanus eandem 12, cum iacet, l. qui cum, 46, in ff. de hered. instituen.

De contraria actione.

4 Contrario iudicio experiuntur, qui mandatū susceperūt, vtputa qui rerum vel rei vnius procurationem susceperunt. Inde Papinianus quęrit, si patronus prædiū quod emerat, pro quo pretij bessem exsoluerat, iusserit liberto suo tradi, ut ille residuum pretij redderet, deinde reddito pretio, vendenti fundū patrono libertus cōsenserit, tractat pretium an libertus possit repetere. & ait, si mādatum suscepit initio libertus, non donatum accepit, contrario iudicio posse eum pretium repetere, quod deductis mercedibus, quas medio tēpore percepit, superest. quod si donationem patronus in libertum contulit, videri & postea libertum patrono donasse.

Quid veniat in hanc actionem.

5 Si mihi mandaueris, ut rem tibi aliquam emā, egóque emero meo pretio, habebo mandati actionem de pretio recuperando. sed & si tuo pretio, impendero tamē aliquid bona fide ad emptionem rei, erit contraria mādati actio. aut[o] si rem emptam nolis recipere. Simili modo & si quid aliud mandaueris, & in id sumptum fecero. nec tantum[p] id quod impendi, verum vsuras quoque consequar. vsuras autem non tantum ex mora esse admittēdas,[q] verùm iudicē æstimare debere, si exegit à debitore suo quis, & soluit, cum vberrimas vsuras cōsequeretur. æquissimū enim erit rationem eius rei haberi. aut si ipse mutuatus grauibus vsuris soluit. Sed & si reum vsuris non releuauit, ipsi autem & vsurę absunt, vel si minoribus releuauit, ipse autem maioribus fœnus accepit ut fidē suam liberaret, non dubito debere eum mandati iudicio &[r] vsuras cōsequi. & ut est constitutum, totum hoc ex æquo & bono iudex arbitrabitur.[s]

o & si rem
p non tantum
q admittēdas dicemus,
r etiā vsuras
s arbitratur

6 Dedi tibi pecuniam, ut creditori meo exsolueres: nō fecisti: præstabis mihi vsuras. quo casu & à me creditor pecuniam debitam cum vsuris recepturus sit. & ita Imperator Seuerus Hadriano Demonstrato[t] rescripsit.

t Demonstratori. Demosthenai

Exemplum turpis mandati.

7 Si adulescens luxuriosus mādet tibi ut pro meretrice fideiubeas, idque tu sciens mandatum susceperis, non habebis mandati actionem: quia simile est, quasi perdituro pecuniam sciēs credideris. Sed & si vlterius directò mandauerit tibi, ut meretrici pecuniam credas, non obligabitur mandati: quasi aduersus bonam fidem mandatum sit.

Commendatoria epistola vis.

8 Cum quidam talem epistulā scripsisset amico suo, Rogo te commendatum[v] habeas Sextilium Crescentem amicum meum. non obligabitur mādati: quia commendandi magis hominis quàm mandandi causa scripta est.

v vt commendatum

De mutuo facto filiofamilias.

9 Si quis mandauerit filiofamilias credēdam pecuniam non contra senatusconsultum accipiēti, sed ex ea causa ex

qua de

qua de peculio vel de in rem verſo vel quod iuſſu pater teneretur, erit licitum mandatum. Hoc amplius dico, ſi cum dubitarem verum contra ſenatuſconſultum acciperet, an non, nec eſſem daturus contra ſenatuſconſultũ accipienti, interceſſerit[a] qui diceret, non accipere contra ſenatuſconſultum, & periculo meo crede dicat, bene[b] credidit arbitror locum eſſe mandato: & mandati eum teneri.

10 Si poſt creditam pecuniam mandauero creditori credendam, nullum eſſe mandatum rectiſſimè Papinianus ait. planè ſi vt exſpectares, nec vrgueres debitorem ad ſolutionem, mandauero tibi vt ei des interuallum, periculóque meo pecuniam fore dicã, verum puto omne nominis periculum debere ad mandatorẽ pertinere.

11 Idem ait, ſi tutor mandet ſuſcipi vel probari nomen quod ſecerat, teneri eum mandati, ſcilicet quondam pupillo ſuo, vel curatori eius.

Mandati reuocatio.

12 Si mandauero exigendam pecuniã, deinde voluntatem mutauero, an ſit mãdati actio vel mihi vel heredi meo? & ait Marcellus, ceſſare mandati actionẽ: quia extinctum eſt mandatum finita voluntate. quòd ſi mandaueris exigendam, deinde prohibuiſti, exactámq; recepiſti, debitor liberatur.

13 Idem[c] Marcellus ſcribit, ſi vt poſt mortem ſibi monumẽtum fieret quis mãdauit, heres eius poterit mandati agere.[d] Illum verò, qui mandatum ſuſcepit, ſi ſua pecunia fecit, puto agere mandati, ſi non ita ei mandatũ eſt, vt ſua pecunia faceret monumentum. potuit[e] enim agere etiam cum eo qui mandauit, vt ſibi pecuniã daret ad faciendum. maximè ſi iam quædam ad faciendum parauit.

XIII. GAIVS libro decimo ad Edictum Prouinciale

IDem eſt & ſi mandaui tibi, vt poſt mortem meam heredibus meis emeres fundum.

De herede, qui vendidit hereditatem.

XIIII. VLPIANVS libro trigeſimo primo ad Edictum

HEredem fideiuſſoris ſi ſoluerit, habere mãdati actionem dubium non eſt. Sed ſi vendiderit hereditatem, & emptor ſoluerit, an abeat[f] mandati actionem quæritur. & Iulianus libro tertiodecimo ſcribit, idcirco heredem habere mandati actionem, quia tenetur iudicio ex empto, vt præſtet actiones ſuas. idcircóque competere ex empto actionem, quia poteſt præſtare.

1 Si fideiuſſori duo heredes extiterint, & alter eorum à coherede emerit hereditatem, deinde omne quod defunctus fideiuſſerat, ſtipulatori ſoluerit, habebit aut ex ſtipulatu aut ex empto obligatum coheredem ſuum. idcirco † is mandati actionem habebit.

Reuocatio mandati.

XV. PAVLVS libro ſecundo ad Sabinum

SI mandaſſem tibi vt fundum emeres, poſtea ſcripſiſſem ne emeres, tu antequam ſcias me vetuiſſe emiſſes, mandati tibi obligatus ero: ne damno adficiatur is qui ſuſcipit[g] mandatum.

Mandatum de re mandatarij, ſed mandantis gratia.

XVI. VLPIANVS libro trigeſimo primo ad Edictum

SI quis mihi mandauerit in meo aliquid facere, & fecero: quæſitum eſt an ſit mandati actio. & ait Celſus libro ſeptimo[h] digeſtorũ, hoc reſpondiſſe ſe, cum Aurelius Quietus hoſpiti ſuo medico mandaſſe diceretur, vt in hortis eius quos Rauennæ habebat, in quos omnibus annis ſecedere ſolebat, ſphæriſterium[i] & hypocauſta & quædam[k] ipſius valetudini apta, ſua impenſa faceret: deducto igitur quanto ſua ædificia pretioſiora feciſſet, quod amplius impendiſſet, poſſe eum mandati iudicio perſequi.

XVII. PAVLVS libro ſeptimo ad Sabinum

SI mandauero tibi, vt à Titio decem exigeres, & ante exacta ea, mandati tecum egero, ſi ante rem iudicatam exegeris, condemnandum te eſſe conſtat.

Tacitus conſenſus.

XVIII. VLPIANVS libro quadrageſimo ad Sabinum

QVi patitur ab alio mandari vt ſibi credatur, mandare intellegitur.

De ſeruo, qui ſe mandat emi.

XVIIII. IDEM libro quadrageſimo tertio ad Sabinum

SEruus meus ſi de ſemet[l] emendo mandaret, vt redimatur, Pomponius eleganter tractat, an is qui ſeruum redemerit, vltro conuenire poſſit venditorem, vt ſeruum recipiat: quoniam mandati actio vltro citróque eſt. ſed eſſe iniquiſſimum Pomponius ait, ex facto ſerui mei cogi me ſeruum recipere, quem in perpetuum alienari[m] volueram. nec magis in hunc caſum debeo[n] mandati teneri, quàm vt eum tibi venderem.

XX. PAVLVS libro vndecimo ad Sabinum

EX mandato apud eum, qui mandatum ſuſcepit, nihil remanere oportet. ſicuti nec damnum pati debet, ſi exigere fœneratam pecuniam non potuit.

De fideiuſſore.

1 Fideiuſſori negotiorum geſtorum eſt actio, ſi pro abſente fideiuſſerit. nam mandati actio non poteſt competere, cum non anteceſſerit mandatum.

XXI. VLPIANVS libro quadrageſimo ſeptimo ad Sabinum

CVm mandatu alieno pro te fideiuſſerim, non poſſum aduerſus te habere actionem mandati. quemadmodum qui[o] alienum mandatum intuitus ſpopondit. ſed ſi non vtrique vnius, ſed vtriuſque mandatum intuitus id ſecerim, habebo mandati actionẽ etiam aduerſus te: quemadmodum ſi[p] duo mihi mandaſſent vt tibi crederem, vtrumque haberem obligatum.

XXII. PAVLVS libro trigeſimo ſecundo ad Edictum

SI mandauero tibi, vt pro me in diem fideiubeas, tuque purè fideiuſſeris, & ſolueris, vtilius reſpondetur, interim non eſſe tibi mandati actionem: ſed cum dies venerit.

1 Item tractatum eſt, ſi cum in diem deberem, mandatu meo in diem fideiuſſeris, & ante diem ſolueris, an ſtatim habeas mandati actionem. & quidam putant, præſentem quidem eſſe mandati actionem: ſed tanti[q] minorem, quanti mea interſit superueniente die ſolutum fuiſſe. ſed melius eſt dici, interim nec huius ſummæ mandati agi poſſe. quãdo[r] nonnullum adhuc commodum meum ſit, vt nec[s] hoc ante diem ſoluam.

Mandatum de re mandatarij.

2 Interdum euenit, vt meum negotium geram, & tamen vtilem habeam mandati actionem. veluti cum debitor meus periculo ſuo debitorẽ ſuum mihi delegat, aut cum rogatu fideiuſſoris cum reo experior. nam quamuis debitum meũ perſequar, nihilo minus & illius negotiũ gero. igitur quod minus ſeruauero, cõſequar mandati actione.

3 Si hi, quorum res veneunt quas pignori dederunt, ſuppoſuerunt emptores, & eis emendas res mandent, mandatum intellegitur: licet quantum ad meram rationem mandatum non conſiſtit. nam cum rem tuam emas, nulla emptio eſt in tua perſona rei tuæ.

4 Iulianus ſcripſit, mandati obligationem conſiſtere etiam in rem eius qui mandatum ſuſcipit, ex eo maximè probari, quòd ſi pluribus heredibus vendentibus, vni mandauero vt rem hereditariam emeret, etiam pro ea parte qua[t] heres ſit, obligatur mandati actione, & obligat. & ſanè ſi ille propter hoc extraneo rem non addixerit, quòd mãdatum ſuſceperat, ex bona fide eſſe, præſtare ei pretium quanti vendere poterat. & contra, ſi emptor ad emptionem rei ſibi neceſſariæ idcirco non acceſſerat, quòd heredi[v] præcepiſſet ſe ei empturum, æquiſſimum eſſe mandati iudicio præſtari quanti eius interſuit, emptam rem habere.

Publicatio bonorum.

5 Is[x] cuius bona publicata ſunt, mandarè alicui poteſt, vt ea emat. & ſi emerit, vtilis erit mãdati actio ſi non præſtet fidem. quod ideo receptũ eſt, quia publicatis bonis, quicquid poſtea adquiritur, non ſequitur fiſcum.

Mandatum turpe.

6 Qui ædem ſacram ſpoliandam, hominem vulnerandũ, occidendum, mandatum[y] ſuſcipiat, nihil mandati iudicio conſequi poteſt, propter turpitudinem mandati.

7 Si tibi centũ dedero, vt ea Titio dares, tuq; non dederis, ſed conſumpſeris, & mãdati & furti teneri te Proculus ait. aut[z] ſi ita dederim, vt quæ velles dares, mandati tantummodo.

Solutio facta de pecunia creditoris, vel eius nomine accepta, non liberat debitorem.

8 Si mandauerim ſeruo tuo, vt quod tibi debeam,[A] ſolueret meo nomine, Neratius ſcribit, quamuis mutuatus ſeruus pecuniam rationibus tuis quaſi à me receptã intulerit, tamen ſi nummos à creditore non ita acceperit, vt meo nomine daret, nec liberari me, nec te mandati mecũ acturum. quòd ſi ſic mutuatus ſit vt[B] pecuniam meo nomine daret, verumque contra eſſe. nec referre, alius quis, an idem ipſe ſeruus nomine tuo quod pro me ſolueret acceperit. & hoc verius eſt. quoniam quotiens ſuos nummos accipit creditor, non contingit liberatio debitori.

Si res empta à ſeruo, alteri eius mandato tradita, venditor liberatur: aliàs ſecus.

9 Fugitiuus meus cum apud ſurem eſſet, peculium adquiſiit, & ex ea ſeruos parauit, eóſq; Titius per traditionem à venditore accepit. Mela ait, mandati actione me conſecuturum, vt reſtituat mihi Titius: quia ſeruus meus mandaſſe Titio videbatur,[C] vt per traditionẽ acciperet. ſi modo rogatu ſerui hoc fecerit. quod ſi ſine voluntate eius venditor Titio tradiderit, tunc poſſe me ex empto agere, vt mihi eos venditor traderet. venditorémque per conditionem à Titio repetiturum, ſi ſeruos tradiderit Titio quos non debuerit, cum debere ſe exiſtimaret.

q 4

a acceſſerit, & interceſſerit. b vel bene. f habeat. g ſuſcepit. h octauo. m alienare. n debere. o vt qui. p & ſi duo. q tantò minorem. r quoniam. s vt ne hoc ante. t ex qua heres. A debebam. B pecuniã vt. C videatur.

Ei, ad quem negotium spectat, datur actio mandati si interesset: vel actio negotiorum gestorum si eius contemplatione est gestum: alias habet actionem in factum.

10 Si curator bonorum venditionē quidem fecerit, pecuniam autē creditoribus non soluerit, Trebatius, Ofilius, Labeo respōderunt, his qui præsentes fuerūt, competere aduersus eum mandati actionē. his autē qui absentes fuerunt, negotiorū gestorum actionem esse. atquin si præsentium mandatū executus id egit, negotiorū gestorū actio absentibus nō est: nisi fortè aduersus eos qui mandauerūt curatori, tamquā si negotia absentium gessere. quod si, cum soli creditores se esse existimarēt, id mandauerint, in factū actio absentibus danda est in eos qui mandauerunt.

De eo, qui mandatum non implet.

11 Sicut autem liberum est, mādatum non suscipere,[a] ita susceptum consummari oportet, nisi renuntiatum sit. renuntiari autem ita potest, vt integrum ius mandatori reseruetur, vel per se vel per alium eandem rem commodè explicandi. aut si redundet[b] in eum captio, qui suscepit mandatum. Et quidem si is, cui mandatum est vt aliquid mercaretur, mercatus non sit, neque renuntiauerit se non empturum, idque sua non alterius culpa fecerit, mandati actione teneri eum conuenit. hoc amplius tenebitur, sicuti Mela quoque scripsit, si eo[c] tempore per fraudem renuntiauerit, cum iam rectè emere non posset.

XXIII. HERMOGENIANVS libro secundo iuris Epitomarū

Sane si valetudinis †aduersæ, vel capitalium inimicitiarum,

XXIIII. PAVLVS libro secundo Sententiarum

Seu ob inanes[d] eei actiones,

XXV. HERMOGENIANVS libro secundo iuris Epitomarum

Seu ob aliam iustam causam excusationes alleget, audiendus est.

Mors mandantis.

XXVI. PAVLVS libro trigesimo secundo ad Edictum

Inter causas omittendi mandati etiā mors mandatoris est. nam mandatū soluitur morte. si tamen per ignorantiam impletū est, cōpetere actionē vtilitatis causa dicitur. Iulianus quoque scripsit, mādatoris morte solui mandatum: sed obligationem aliquando durare. Si quis debitori suo mandauerit, vt Titio solueret, & debitor mortuo eo, cum id ignoraret, soluerit, liberari eum oportet.

De fideiussore soluente, aut delegante.

2 Abesse intellegitur pecunia fideiussori, etiam si debitor ab eo delegatus sit creditori: licet is soluendo non fuerit. quia bonū nomē facit creditor, qui admittit debitorē delegatū. 3 Si is, qui fideiussori donare vult, creditorē eius habeat debitorē suū, eumq; liberauerit, cōtinuo aget fideiussor mādati, quatenus nihil interſit, vtrū nūmos soluerit creditori, an eum liberauerit. 4 Præterea sciendū est, non plus fideiussorē cōsequi debere mādati iudicio, quàm quod soluerit. 5 Mandatu tuo fideiussi decem,[e] & procuratori creditoris solui. si verus procurator fuit, statim mandati agā. quòd si procurator non est, repetam ab eo.

De casu fortuito.

6 Non omnia, quæ impensurus non fuit, mandator imputabit. veluti quod spoliatus sit à latronibus, aut naufragio res amiserit, vel languore suo suorumq; adprehensus quædā erogauerit. nam hæc magis casibus quàm mādato 7 imputari oportet. Sed[f] cum seruus, quē mandatu meo emeras, furtū tibi fecisset, Neratius ait, mādati actione te consecuturū, vt seruus tibi noxæ dedatur: si tamē sine culpa tua id acciderit. quòd si ego scissem talem esse seruum, nec[g] prædixissem, vt possis præcauere, tunc quāti tua interſit, tantū tibi præstari oportet. 8 Faber mādatu amici sui emit seruū decē, & fabricā docuit: deinde vēdidit eum viginti, quos mādati iudicio coactus est soluere: mox quasi homo nō erat[h] sanus, emptori dānatus est. Mela ait, non præstaturum id ei mandatorē: nisi posteaquā emisset, sine dolo malo eius hoc vitiū habere cœperit seruus. sed si iussu mādatoris eum docuerit, cōtra fore. tūc enim & mercedē & cibaria cōsecuturū: nisi si vt gratis doceret rogatus sit.

XXVII. GAIVS libro nono ad Edictum Prouinciale

Si quis alicui scripserit, vt debitorē suum liberet, seque eam pecuniam, quam is debuerit, soluturum, mandati 1 actione tenetur. Si seruū ea lege tibi tradidero, vt eum post mortem meam manumitteres, cōstitit obligatio. potest autem & in mea quoque persona agendi causa interuenire. veluti si pœnitentia acta seruum recipere velim. 2 Qui mandatum suscepit, si potest id explere, deserere promissum officium non debet. alioquin quanti mandatoris interſit damnabitur. si verò intellegit explere se id officium non posse, idipsum cum primum poterit debet mandatori nuntiare:[i] vt is si velit alterius opera vtatur. quòd si cum posset nuntiare[k] cessauerit, quanti mandatoris interſit tenebitur. si[l] aliqua ex causa non poterit nuntiare,[m] securus erit. 3 Morte quoque eius, cui mādatum est, si is integro adhuc mandato decesserit, soluitur mandatū. & ob id heres eius, licet exsecutus fuerit mādatum, 4 non habet mandati actionem. Impendia mandati exsequendi gratia facta, si bona fide facta sunt, restitui omnimodo debent. nec ad rem pertinet, quod is qui mādasset, potuisset, si ipse negotium gereret, minus impendere.

Mandatario cedenda sunt actiones contra reum principalem: & eum soluentem in dubio reum principalem non liberatur.

5 Si mandatu meo Titio credideris, & mecum mandati egeris, nō aliter cōdemnari debeo, quàm si actiones tuas, quas aduersus Titium habes, mihi præstiteris. sed si cum Titio egeris, ego quidem non liberabor. sed in id dūtaxat tibi obligatus ero, quod à Titio seruare non potueris.[n]

XXVIII. VLPIANVS libro quartodecimo ad Edictum

Papinianus libro tertio[o] quæstionum ait, mādatorem debitoris soluentem, ipso iure reum non liberare. propter mandatū enim suum soluit,[p] & suo nomine. adeòque mandatori actiones putat aduersus reum cedi debere.

De fideiussore soluente per ignorantiam.

XXVIIII. IDEM libro septimo Disputationum

Si fideiussor conuentus, cum ignoraret non fuisse debitori numeratā pecuniam, soluerit ex causa fideiussionis, an mandati iudicio persequi possit id quod soluerit, quæritur. & si quidem sciens prætermiserit exceptionem vel doli vel non numeratæ pecuniæ, videtur dolo versari: dissoluta enim neglegentia propè dolū est. si verò ignorauit, nihil[q] quod ei imputetur. pari ratione & si aliqua exceptio debitori competebat, pacti fortè conuenti, vel cuius alterius rei, & ignarus hanc exceptionē non exercebat,[r] dici oportet, ei mandati actionem competere. potuit enim atque debuit reus promittendi certiorare fideiussorem suū, ne fortè ignarus soluat indebitum. 1 Non malè tractabitur, si cum ignoraret fideiussor, inutiliter se obligatum, soluerit, an mādati actionem habeat. & si quidem factum ignorauit, recipi ignorātia eius potest. si vero ius, 2 aliud dici debet. Si cum debitor soluisset, ignarus fideiussor soluerit, puto eum mandati habere actionem. ignoscendum est enim ei, si nō diuinauit[s] debitorem soluisse. debitor enim debuit notum facere fideiussori, iam se soluisse: ne fortè creditor obrepat, & ignorantiam eius circumueniat, & excutiat ei summā in quam fideiussit. Hoc idem tractari & in fideiussore potest, si cum soluisset, non certiorauit reum: sic[t] deinde reus soluit quod soluere eum non oportebat. & credo, si cū posset reum certiorare, non fecit, oportere mandati agentem fideiussorem repelli. dolo enim proximum est, si post solutionem non nuntiauerit debitori. cedere autem reus indebiti actione fideiussori debet, ne duplum creditor consequatur.

Non imputatur fideiussori, si omisit exceptiones quæ sunt de apicibus iuris: si de veritate negotij disputant.

3 Quædam tamen etsi sciens omittat fideiussor, caret fraude. vtputa si exceptionem procuratoriam omisit siue sciens siue ignarus.[v] de bona fide enim agitur, cui non congruit de apicibus iuris disputare: sed de hoc tantùm, debitor fuerit, néene.

Repetitio indebiti.

4 In omnibus autem visionibus quæ propositæ[x] sint, vbi creditor vel non numeratā pecuniam accepit, vel numeratam iterum accepit, repetitio contra eum competit: nisi ex condēnatione fuerit ei pecunia soluta. tunc enim propter auctoritatē rei iudicatæ repetitio quidem cessat: ipse autē stellionatus crimine propter suam calliditatem[y] plectetur. 5 Fideiussor, si solus tēpore liberatus, tamen soluerit creditori, rectè mādati habebit actionem aduersus reum. quamquam enim iam liberatus soluit, tamen fidē impleuit, & debitorem liberauit. si igitur paratus sit defendere reum aduersus creditorem, æquissimum est, mandati iudicio eum quod soluit reciperare. & ita Iuliano videtur.

Procurator ex causa prohibet, quod à domino mandatum est.

XXX. IVLIANVS libro tertiodecimo Digestorum

Si hominē tibi dedero, vt eum manumitteres, & postea procurator meus prohibuerit ne manumitteres, an mandati agere possim, si tu eum manumiseris? respondi, si procurator iustam causam habuit interpellandi manumissionem serui, quem in hoc solùm acceperam, vt manumitterem, veluti si compererit eum postea falsas rationes confecisse: insidias vitæ prioris domini struxisse: tenebor, nisi denuntiationi procuratoris paruero. si verò nulla iusta causa procuratori fuit denuntiandi ne seruus manumitteretur, non poterit mecum agi, quamuis ad libertatem eum perduxerim.

Procur

a Hoc responsum copiosè enarrat Cicero in or. pro Roscio Amerino.
b aut redundet: aut si non redundet
c & si eo
† aduersæ
d Iusta causa est renunciandi mandati, cū inanem actio est aduersus reum principalem mādatorum forte ob eius inopiā. Accurs. legit immanes: & nescit an vitiosume, an misericordiā interpretatio ponit excusare debeat.
e in decem
f Si cum
g nec tibi prædixissem,
h esset
i renuntiare
k renuntiare denuntiare.
l si id aliqua
m renuntiare,
n poteris,
o libr. tertiodecimo
p soluere,
q nihil est, quod
r exercebat,
s Si à reo non admonitus, si et non potuit debitorem soluisse. nemo C de mal. quod Accurs. & contrarium est, verius ... hoc de ... prohibita ... nemo C de malef. Basus contraria huic non est, ut suspicatus est Accurs.
t & sic
v ignorans.
x propositæ
y calliditatem ... sic ... calliditatem quod forte est de ... fraudem ... Pand. Flor. ... significat, wsf.

Procuratoris est à se etiam exigere.

XXXI. IDEM libro quartodecimo Digestorum

SI negotia mea mandauero gerenda ei qui mihi actione[a] in quadruplum tenebatur, post annum verò in simplum, etsi post annum cum eo mandati agam, præstare mihi quadruplum debebit. nam qui alterius negotia administranda suscipit, id præstare debet in sua persona, quod in aliorum.

a actione intra annum in quadruplum

Hæreditas adita mandato alterius.

XXXII. IDEM libro tertio ad Vrseium Ferocem

SI hereditatem aliter aditurus nõ essem, quam cautum mihi fuisset damnum præstari, & hoc mandatum intercessisset, fore mandati actionem existimo. Si † quæ autem mandauerit alicui, ne legatum à se repellat, longè ei dissimile esse. nam legatum adquisitum numquam illi damno esse potuit: hereditas interdum damnosa est. in[b] summa quicumque contractus tales sunt, vt quicumque eorum nomine fideiussor obligari posset, & mandati obligationem consistere puto. neque enim multum referre, præsens quis interrogatus fideiubeat, an absens mandet. præterea vulgo animaduertere licet, mandatu creditorum[c] hereditates suspectas adiri. quod mandati iudicio teneri procul dubio est.

† quis

b & in summa

c creditorum heredi suspectas hereditates

Fideiussor quatenus agat mandati.

XXXIII. IDEM libro quarto ex Minicio

ROgatus vt fideiuberet, si in minorem summam se obligauit, rectè tenetur. si in maiorem, Iulianus verius putat quod à plerisque responsum est, eum qui maiorem[d] summam quàm rogatus erat, fideiussisset, hactenus mandati actionem habere, quatenus rogatus esset: quia id fecisset, quod mandatum ei est. nam vsque ad eam summam, in quam rogatus erat, fidem eius spectasse videtur qui rogauit.

d in maiorem

Pecunia debita à procuratore, quomodo credita fiat.

XXXIIII. AFRICANVS libro octauo Quæstionum

QVi[e] negotia Lucij Titij procurabat, is cum a debitoribus eius pecuniã exegisset, epistulam ad eum emisit,[f] qua significaret, certam summam ex administratione apud se esse, eámque creditam sibi se debiturũ cum vsuris semissibus. quæsitum est, an ex ea causa credita pecunia peti possit. & an vsuræ peti possint. respondit non esse creditam. alioquin dicendum, ex omni contractu nuda pactione pecuniam creditam fieri posse. nec huic simile esse, quòd si pecuniam apud te depositam conuenerit vt creditam habeas, credita fiat: quia tũc nummi, qui mei erant, tui fiunt. item quòd si à debitore meo iussero te accipere pecuniam, credita fiat. id enim benignè receptum est. his argumentum[g] esse eum, qui cum mutuam pecuniam dare vellet, argentum vendendum dedisset: nihilo magis pecuniam creditam rectè petiturum. & tamen pecuniam ex argento redactam, periculo eius fore qui accepisset argentum. & in proposito igitur dicendum, actione mandati obligatum fore procuratorem: vt quamuis ipsius periculo nummi fuerint, tamen vsuras, de quibus conuenerit, præstare debeat.

e Vide l. singularia. l. si cert. pet.

f misit.

g argumento

Mandatum de re communi emenda.

Cum heres ex parte esses, mandaui tibi vt prædiũ hereditarium[h] mihi emeres certo pretio: emisti. pro coheredũ quidem partibus non dubie mandati actio est inter nos: pro tua autẽ parte posse dubitari ait, vtrúmne ex empto, an mandati agi oporteat. neque enim sine ratione quem[i] existimaturum, pro hac parte sub condicione contractam emptionem. quod quidem maximè quæri pertinere ait, vt si fortè prius quam emptio fieret, decessero, & tu cũ scires me decessisse, propter mandatum meum alij vendere nolueris, an heres meus eo nomine tibi sit obligatus. & retro, si alij vẽdideris, an heredi meo tenearis. nam si quidem sub condicione emptio facta videtur, potest agi, quẽadmodum si quæuis alia cõdicio post mortem extitisset. sin[k] verò perinde mandati agendum sit, ac si alienũ fundum emi mandassem: morte[l] insecuta, cum id sciueris, resoluto mandato, nullam tibi actionem cum herede meo fore. Sed & si mandati agendum esset, eadem præstanda, quæ præstarentur, si ex empto ageretur.

h heredum

i quamquam

k si verò

l per mortem indicatam.

XXXV. NERATIVS libro quinto Membranarum

SI fundum, qui ex parte tuus est, mandaui tibi vt emeres mihi, verum est mandatum posse ita consistere, vt mihi ceteris partibus redemptis, etiam tuam partem præstare debeas. sed si quidem certo pretio emendas eas mandauerim, quãticumque aliorũ partes redemeris, sic & tua pars coartabitur:[m] vt non abundet mandati quantitatẽ, in quam tibi emendum totum mandaui. sin autem nullo certo pretio constituto, emere tibi mandauerim, eáque ex diuersis pretiis partes ceterorũ redemeris,[n] & tuam partem viri boni arbitratu æstimato pretio dari[o] oportet.

m arctabitur.

n emeris.

o dari mihi

XXXVI. IAVOLENVS libro septimo ex Cassio

ITa[p] vt omnes summas maiores & minores coacerues: & ita portionem ei qui mandatũ suscepit præstet. quod & plerique probant. Simili modo & in illa specie, vbi certo pretio tibi emere mandaui, &[q] aliarum partium nomine cõmodè negotium gessisti, & vilius emeris, pro tua parte tantum tibi præstatur, quanti interest Tua. dummodo intra id pretium quod mandato cõtinetur. quid enim fiet,[r] si exiguo pretio hi, cum quibus tibi communis fundus erat, tam aVlcere vel necessitate rei familiaris vel alia causa cogerentur? non etiam[s] tu ad idem dispendium deduceris.[t] sed nec lucrum tibi ex hac causa adquirere debes: cum mandatum gratuitum esse debet. neque enim tibi concedendum est, propter hoc venditionem impedire, quòd animosiorem eius rei emptorẽ esse, quàm tibi mandatum est, cognoueris. Quòd si fundum, qui per partes venit, emendum tibi mandassem, sed ita vt non aliter mandato tenear, quàm si totum fundum emeres,[v] si totum emere non potueris,[x] in partibus emendis tibi[y] negotium gesseris: siue habueris in eo fundo partem, siue non. & eueniet, vt is tui tale mandatum datum est, periculo suo reliquas partes emat. & nisi totum emerit, ingratus[z] eas retineat. Propius[A] est, vt cum huiusmodi incommodis mandatum suscipi possit. præstarique officium &[B] in partibus emendis, perinde atque in toto, debet ab eo qui tale mandatum sua sponte suscepit. quòd si mandassem tibi vt fundum mihi emeres, non addito eo, vt non aliter mandato[C] tenear quàm si totum emeres, & tu partem vel quasdam partes eius emeris, tum habebimus sine dubio inuicem mandati actionem, quamuis reliquas partes emere non potuisses.

p Coniunge l. cum servus. §. de contr. empt.

q si aliarum

r fieret.

s nam & tu

t deduceretis.

v emeres,

x potueris.

y sibi negotium

z ingratis. *Ingratiis, gratis, contra & inuito. sic Donatus ad illud Terẽt. in Eunuchum, cum sciam te defatigari vsque ingratiis vt dormiam. Idem quoque significat ingratiis Terẽt. in Heautont. ea coacta ingratiis post illa coepit victũ vulgò quærere.*

A Nam propius: Propius autem

B etiam in partibus

C mandati

Differentia iudiciorum bonæ fidei & strictorum.

XXXVII. AFRICANVS libro octauo Quæstionum

HOminem certum pro te dari fideiussi, & solui. cum mandati agatur, æstimatio eius ad id potius tempus, quo solutus sit, non quo agatur, referri debet. & ideo etiã si mortuus fuerit, nihilo minus vtilis ea actio est. aliter in stipulatione seruatur. nam tunc id tempus spectatur, quo agitur. nisi fortè aut per promissorem steterit quo minus sua die solueret: aut per creditorem, quo minus acciperet. etenim neutri eorum frustratio sua prodesse debet.

Qui pro alio intercessit an possit agere vt liberetur, antequam soluat.

XXXVIII. MARCELLVS libro singulari Responsorum

LVcius Titius Publio Meuio filio naturali domũ communem permisit nõ donationis causa creditori filij[D] obligare: postea Meuio defuncto, relicta pupilla, tutores eius iudicem aduersus Titium acceperunt: &[E] Titius de mutuis petitionibus.[F] (quæro, an domus pars, quam Titius) obligandam filio suo accommodauit, arbitratu iudicis liberari debeat.) Marcellus respondit,[G] an, & quando debeat liberari, ex persona debitoris, itémque ex eo quod inter contrahentes actum esset, ac tempore quo res, de qua quæreretur, obligata fuisset, iudicem æstimaturum. est enim earum specierum iudicialis quæstio, per quam res expediatur: non absimilis illa,[H] quæ frequentissimè agitari solet: fideiussor[I] an & prius quàm soluat, agere possit vt liberetur. nec[K] tamen semper exspectandum est vt soluat, aut iudicio accepto condemnetur, si diu in solutione reus cessabit,[L] aut certè bona sua dissipabit. præsertim si domi pecuniam fideiussor non habebit, qua numerata creditori, mandati actione conueniat.

D Post filij non est tamen orationem, tollit enim dubitationẽ an de creditore patris, an filij dictum acceptandum sit.

E & item Titius

F præstationibus.

G respondi.

H illi.

I an fideiussor

K nec enim

L cessauit.

Conuentio de periculo rei.

XXXVIIII. NERATIVS libro septimo Membranarum

ET Aristoni & Celso patri placuit, posse rem hac condicione deponi, mandatúmque suscipi, vt res periculo eius sit, qui depositum vel mandatum suscepit. quod & mihi verum esse videtur.

De eo, qui pro inuito fideiussit.

XL. PAVLVS libro nono ad Edictum

SI pro te præsente & vetante[M] fideiusserim, nec mandati actio, nec negotiorum gestorum est. sed quidam vtilem putant dari oportere: quibus non consentio. secundum quod & Pomponio videtur.

M Tamẽ vim habet prohibitio, ne gerantur negotia, vt ne etiã vtiliter gestis, negotiorum gestorum actio competat. l. vlt. C. eo.

XLI. GAIVS libro tertio ad Edictum Prouinciale

POtest & ab vna dumtaxat parte mandati iudicium dari. nam si is, qui mandatum suscepit, egressus fuerit mandatum, ipsi quidem mandati iudicium non competit. at ei qui mandauerit, aduersus eum competit.

Dolus mandatarij.

XLII. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

SI[N] mãdauero tibi, vt excuteres vires hereditatis, & tu quasi minor[O] sit, eam à me emeris, mãdati mihi tene-

N Ex titul. de dolo l. si quis affirmauerit.

O minoris

beris tantundem & si tibi[a] mandaui, vt vires excuteres eius cui eram crediturus: & renuntiaueris[b] eum idoneum esse.

XLIII. IDEM libro vicesimo tertio ad Edictum

Qvi mandatum suscepit vt pecunias in diem collocaret, isque hoc fecerit, mandati conueniendus est, vt cum dilatione temporis actionibus cedat.

XLIIII. IDEM libro sexagesimo secundo ad Edictum

Dolus[c] est, si quis nolit persequi quod persequi potest. aut si quis non exegerit quod exigere,[d] soluere.

An agat mandatarius antequam impleuerit.

XLV. PAVLVS libro quinto ad Plautium

SI mandatu[e] meo fundum emeris, verum cum dederis pretium, ageres[f] mecum mandati: an & antequam des: ne necesse habeas res tuas vendere? & recte dicitur, in hoc esse mandati actionem, vt suscipiam obligationem, quae aduersus te venditori competit. nam & ego tecum agere possum, vt praestes mihi aduersus venditorem empti actiones.[g] Sed si mandatu meo iudicium suscepisti, manente iudicio, sine iusta causa non debes mecum agere vt transferatur iudicium in me. nondum enim perfecisti manda-1 tum. Item si dum negotia mea geris, alicui de creditoribus meis promiseris, & antequam soluas dicendum est te agere posse, vt obligationem suscipiam: aut si nolit creditor obligationem mutare, cauere tibi debeo, defensurum[h] te.

2 Si iudicio te sisti promisero, nec exhibuero, & antequam praestem, mandati agere possum, vt me liberes. vel si pro 3 te reus promittendi factus sim. Sed si mandauero tibi, vt creditori meo soluas, tuque expromiseris, & ex ea causa damnatus sis, humanius est & in hoc casu mandati a-4 ctionem tibi competere. Quotiens autem ante solutam pecuniam mandati agi posse diximus, faciendi causa non dandi tenebitur reus. & est aequum, sicut mandante aliquo actionem nacti cogimur eam praestare iudicio mandati, ita[i] ex eadem causa obligatos, habere mandati actionem vt liberemur.

Quid praestare debeat reus fideiussori.

5 Si fideiussor multiplicauerit summam in quam fideiussit, sumptibus ex iusta ratione factis, totam eam prae-6 stabit is pro quo fideiussit. Quod mihi debebas, a debitore[k] stipulatus sum periculo tuo. posse me agere tecum mandati in id quod minus ab illo seruare potero, Nerua, Atilicinus aiunt: quamuis id mandatum ad tuam[l] rem pertineat. & merito. tunc enim liberatur is qui debitorem delegat, si nomen eius creditor secutus est: non cum periculo debitoris ab eo stipulatur. idem iuris est, si mandatu fideiussoris cum reo egissem:[m] quia sequenti mandato liberaretur ex priore causa.

Mandati forma quatenus seruanda.

XLVI. IDEM libro septuagesimo quarto ad Edictum

SI quis pro eo spoponderit, qui ita promisit, si Stichum non dederis, centum milia dabis? & Stichum redemerit vilius, & soluerit, ne centum milium stipulatio committatur, constat posse eum mandati agere. Igitur commodissime illa forma in mandatis seruanda est, vt quotiens certum mandatum sit, recedi a forma non debeat. at quotiens incertum, vel plurium causarum, tunc licet aliis praestationibus exsoluta sit causa mandati, quam quae ipso mandato inerant,[n] si tamen hoc mandatori expedierit, mandati erit[o] actio.

Ex qua causa competat actio fideiussori.

XLVII. POMPONIVS libro tertio ex Plautio

IVlianus ait, si fideiussori vxor doti promiserit quod ei ex causa fideiussoria debeat, nuptiis secutis, confestim mandati aduersus debitorem agere eum posse. quia intellegitur abesse ei pecunia, eo quod onera matrimonij susti-1 neret. Si is, qui pro se hominem dare fideiussit, alienum hominem stipulatori dederit, nec ipse liberatur, nec te liberat. & ideo mandati actionem tecum non habet. sed si stipulator eum hominem vsuceperit, dicendum esse Iulianus ait, liberationem contingere. eo ergo casu mandati actio post vsucapionem demum tecum erit.

XLVIII. CELSVS libro septimo Digestorum

QVintus Mucius Scaeuola ait, si quis sub vsuris creditam pecuniam fideiussisset, & reus[p] in iudicio conuentus cum recusare vellet sub vsuris creditam esse pecuniam, & fideiussor soluendo vsuras potestatem recusandi eas reo sustulisset, eam pecuniam a reo non petiturum. Sed si reus fideiussori denuntiasset, vt recusaret sub vsuris debitam esse, nec is propter suam existimationem recusare voluisset: quod ita soluerit, a reo petiturum. hoc Vene censuit Scaeuola. parum enim fideliter facit fideiussor in superiore casu, quod potestatem eximere reo videtur, suo iure vti.[q] ceterum in posteriore casu non oportet esse noxiae fideiussori, si ipse pepercisset[r] pudori suo.

a & mandaui. b denunciaueris
c Ex sinu quo in fine aredi. d quod exigere potest, aut soluere. Exigere, a debitore, aut ipse soluere quod mandatori debet. l. si negotia. § ex. Rob. Steph. ita legit, aut si quis nolit soluere, quod exegerit. e Coniunge l. 6. de contra. tut. act. f ages mecum g actionem.
h defensum iri te quocunque agetur modo lego. sententia recte constat.
i ita quoque eos
k i debitore tuo
l ad meam. Accursi. hanc varietatem ante nos obseruauit: et malim cum illo legere meam.
m egissemus
n inerat, si tamen
o sit actio.
p cum reus
q vtendi. r pepercit

Mandatum non est, quod fit gratia mandatarij, sed mandantis.

1 Cum mando[s] tibi, vt credendo pecuniam negotium mihi 2 geras, mihique id nomen praestes,[t] meumque in eo periculum, meum emolumentum sit, puto mandatum posse consistere. ceterum[v] vt tibi negotium geras, tui[x] arbitrij sit nomen, id est vt cuiuis credas, tu recipias vsuras, periculum dumtaxat ad me pertineat, iam extra mandati formam est. quemadmodum si mandem, vt mihi[y] quemuis fundum emas.

De procuratore rem suam pro aliena vendente.

XLVIIII. MARCELLVS libro sexto Digestorum

SEruum Titij emi ab alio bona fide, & possideo mandatu meo eum Titius vendidit, cum ignoraret suum esse. vel contra, ego vendidi illius mandatu, cum forte is, cui heres extiterit, eum emisset. de iure euictionis, & mandati quaesitum est. & puto Titium, quamuis quasi procurator vendidisset, obstrictum emptori. neque si rem tradidisset, vindicationem ei concedendam. & idcirco mandati[z] agere posse, si quid eius interfuisset: quia forte venditurus non fuerit. Contra mandator, si rem ab eo vindicare velit, exceptione doli summouetur: & aduersus †venditionem testatoris sui habet ex empto iure hereditario actionem.

De eo, qui soluit pro fideiussore.

L. CELSVS libro trigesimo octauo Digestorum

SI is, qui negotia fideiussoris gerebat, ita soluit stipulatori, vt reum fideiussoremque liberaret, idque vtiliter fecit, negotiorum gestorum actione fideiussorem habet obligatum. nec refert, ratum habuit necne. fideiussor etiam antequam solueret procuratori pecuniam, simul ac ratum habuisset, haberet tamen mandati actionem.

Quid repetat fideiussor.

1 Siue cum frumentum deberetur, fideiussor Africum dedit, siue quid ex necessitate soluendi plus impendit, quam est pretium solutae rei, siue Stichum soluit, isque decessit, aut debilitate, flagitióve ad nullum pretium sui redactus est, id mandati iudicio consequeretur.

Solutum ante diem non repetitur.

LI. IAVOLENVS libro nono ex Cassio

FIdeiussor[A] quamuis per errorem ante diem pecuniam soluerit, petere[B] tamen ab eo non potest. ac ne mandati quidem actionem antequam dies soluendi veniat, cum reo habebit.

Quid consequatur fideiussor a reo.

LII. IDEM libro primo Epistularum

FIdeiussorem, si sine adiectione bonitatis tritici pro altero triticum spopondit, quodlibet triticum dando, reum liberare posse existimo. a reo autem non aliud triticum repetere poterit, quam quo pessimo tritico liberare[C] se a stipulatore licuit. itaque si paratus fuerit reus, quod dando ipse creditori liberari potuit, fideiussori dare, & fideiussor id quod dederit, id est melius triticum condicet,[D] exceptione eum doli mali summoueri existimo.

Contra quem agat fideiussor.

LIII. PAPINIANVS libro nono Quaestionum

QVi fide alterius pro alio fideiussit praesente & non recusante, vtrosque obligatos habet iure mandati. quod si pro inuito vel ignorante, alterutrius[E] mandatum secutus fideiussit, cum solum conuenire potest, qui mandauit: non etiam reum promittendi. nec me mouet, quod pecunia fideiussoris reus liberetur. id enim contingit, etsi meo mandato pro alio soluas.

De seruo qui se emi mandauit.

LIIII. IDEM libro vicesimo septimo Quaestionum

CVm seruus extero se mandat emendum, nullum mandatum est. sed si in hoc mandatum intercessit, vt seruus manumitteretur, nec manumiserit, & pretium consequetur[F] dominus vt venditor: & affectus[G] ratione mandati agetur.[H] finge[I] filium naturalem vel fratrem esse. placuit enim prudentioribus affectus rationem in bonae fidei iudiciis habendam. quod si de suis nummis emptor pretium dederit, neque enim aliter iudicio venditi liberari potest, quaeri solet an vtiliter de peculio agere possit. & verius & vtilius videtur, praetorem de huiusmodi contractibus seruorum non cogitasse: quo[K] se ipsi mala ratione dominis auferunt. Si liber homo bona fide seruiens, redimi se mandauerit, idque nummis emptoris factum sit, contraria mandati actione agi posse constat. vt tamen actiones praestentur quas habet emptor aduersus venditorem. finge non manumisisse liberam personam emptorem.

LV. IDEM libro primo Responsorum

PRocurator, qui non res inclusas subtraxit, sed traditas[L] non reddidit, iudicio mandati, non furti tenetur.

LVI. IDEM libro tertio Responsorum

QVi mutuam pecuniam dari mandauit, omisso reo promittendi, & pignoribus non distractis eligi potest. quod vti liceat, si litteris exprimatur, distractis quoque pignoribus ad eum creditor redire poterit. etenim quae dubitatio

t praestes. & ...
v ceterum. & ... mandati ... tui arbitrij
y tibi quemuis
z mandati ... contra mandatori ag...
† venditorem
A Si fideiussor
B repetere
C liberari
D condicat.
E alterius
F consequetur
G & ex affectus
H agetur.
I finge enim
K quibus se
L sibi traditas

bitationis[a] tollendæ causa contractibus inseruntur, ius commune non lædūt. Fideiussor, qui pecuniam in iure optulit, & propter ætatem eius qui petebat obsignauit, ac publice deposuit, confestim agere mādati potest. Non ideo minus omnis temporis bonā fidem explorari oportet, quod dominus post annos quinque prouincia reuersus, mox reipublicę causa profectus, non acceptis rationibus, mandatū instaurauerit. cum igitur ad officiū procuratoris pertinuerit, quidquid ex prima negotiorum gestorum administratione debuit ad secundam rationem trāsferre, secundi temporis causa priorem litem suscipiet.

a Contingē l. fi. de reg. iur.

Salarij petitio.

Salariū incertæ pollicitationis neq; extra ordinē rectè petitur, neque iudicio mādati, vt salarium tibi cōstituat.[b]

b vt constituatur.

Sumptibus.

Sūptus bona fide necessariò factos, etsi negotio finē adhibere procurator nō potuit, iudicio mādati restitui necesse est.

De morte mandatarij.

LVII. IDEM libro decimo Responsorum

MAndatum[c] distrahendorum seruorū, defuncto[d] qui mandatum suscepit, intercidisse constitit. quoniā tamen heredes eius errore lapsi, non animo furādi, sed[e] exsequendi quod defunctus suæ curæ fecerat, seruos vendiderāt, eos ab emptoribus vsucaptos videri placuit. sed venalitiariū ex prouincia reuersum Publiciana actione nō[f] vtiliter acturū: cum exceptio iusti dominij causa cognita detur: neque oporteat eum, qui certi hominis fidem elegit, ob errorem aut imperitiam heredum adfici damno.

c Augustinus putat hoc capite primo posterioribus non coherere.
d defuncto eo,
e ut exequidi
f inutiliter: Haloander autem vtiliter venalitiarus non est seruorum emptor, vt voluit Accurs. sed mango, qui seruos vēdere solet. l. mercis. 2. de verb. sig. August. lib. 3. emend. c. 2.

De morte mandantis.

LVIII. PAVLVS libro quarto Quæstionum

SI[g] præcedēte mādato Titium defenderas, quāuis mortuo eo, cum hoc ignorares, ego puto mādati actionē aduersus heredem Titij cōpetere: quia mandatum morte mandatoris, non etiam mādati actio soluitur. quòd si sine mandatu defensionem[h] suscepisti, negotium quodāmodo defuncti gerere instirueras. & quēadmodum si illum liberasses, competeret tibi negotiorum gestorū actio, ita potest dici & heredem eius eadem actione teneri.

g Vide l. inferiorem 7. de pact.
h defensione suscepta.

Species, in qua decretum pratoris non nocet absenti.

Lucius[i] Titius creditori suo mandatorē dedit: deinde defuncto debitore, maiore parte creditorū consentiente, à prętore decretum est, vt portionē creditores ab heredibus ferāt, absente eo creditore apud quē mādator exstiterat. quæro, si mādator cōueniatur, an eandē habeat exceptionem quā heres debitoris. respōdi, si præsens apud prætorē ipse quoq; cōsensisset, pactus videtur iusta ex causa: eáque[k] exceptio & fideiussori dāda esset, & mādatori. sed cū proponas eum afuisse, iniquū est auferri[l] ei electionē, sicut pignus, aut priuilegium, qui potuit præsens idipsum proclamare; nec desiderare decretū prætoris. nec enim si quis dixerit summouendū creditorē, heredi cōsulitur: sed mādatori, vel fideiussori, quibus mādati iudicio eādē partē prestaturus est. plane si ab herede partē accepisset, an ei reliquū permittēdū esset creditori fideiussorē cōuenire, dubitatū est. sed videtur cōsentire decreto, cōueniēdo heredem.

i Nota ad l. maiorem. de pact.
k eadémque
l auferre

Refert an donandi creditor animo mandauerit.

LVIIII. IDEM libro quarto Responsorum

SI mandatu Titij Calpurnius pecuniā quā Titius credebat, stipulatus esset[m] non donādi animo, mandati iudicio eum ab herede Titij posse cōueniri, vt actiones suas prestet. idē est & si exacta est à Calpurnio pecunia. Paulus respōdit, fideiussorem, qui rem pignoris iure obligatā à creditore emit, mādati iudicio conuentū ab herede debitoris ablato[n] omni debito, restituere cum fructibus cogendum. neque habendum similē extraneo emptori: cum in omni contractu bonā fidem prestare debeat. Paulus respōdit, die adiecto in mādato, intra quem præstaturum se Lucius Titius scripsit, nō esse impedimēto, quo minus etiam post eum diem conueniri mandati iudicio possit.

m est, nō donandi
n Id est, recepto, & recuperato. id enim significat ablatū, vnde quoque legitur oblato.

De pluribus mandatoribus.

Paulus respōdit, vnū[o] ex mādatoribus in solidum eligi posse, etiā si non sit cōcessum[p] in mādato. post cōdēnationē autē in duorū personā collatā, necessariò ex causa iudicati singulos pro parte dimidia cōueniri posse, & debere.

o vnúmquemque mandatorum
p conceptum

Euicto pignore, an teneatur mandator.

Creditor pignus vendidit. quæro, an si euicta sit possessio emptori, regressum creditor ad mandatorem habere[q] possit. & an intersit creditoris, iure vendiderit, an cōmuni iure promiserit. Paulus respondit, si creditor ex pretio pignorum debitum † consecuturus non sit, mandatorē liberatum[r] non videri. Ex hoc respōso apparet si euictionis nomine non teneatur, proficere eam rem ad liberationem.

q Hæc ita interpunge habere possit. & an intersit creditoris iure vendiderit, an cōmuni iure promiserit in exemplaribus Lugdunensis excusis anno 1508 & Accur. vult interpretatur.
† consecuturus
r liberatum

Mandatum tempore limitatum, post moram erit perpetuum.

Ille illi salutē. mando tibi, vt Blæsio Seuero aduus meo octoginta credas sub pignore illo; & illo, tibi quam pecuniam, & quidquid vsurarū nomine accesserit, indemnem rationem tuam me esse ex causa mandati in eum diem, quoad vixerit Blæsius Seuerus, præstaturum. postea sæpe conuentus mandator non respōdit. quæro, an morte debitoris liberatus sit. Paulus respondit, mandati obligationē perpetuam esse, licet in mandato adiectum videatur, indemnem rationem tuam esse ex causa mandati in eum diem, quoad vixerit Blæsius Seuerus, præstaturum.

Cautio idonea.

Paulus respōdit, non videri mādati cōditione paritū, cum in mandato adiectū sit, vt idonea cautio à debitore exigeretur, si neq; fideiussor neque pignora accepta sint.

Pendente appellatione mandatoris, potest conueniri reus.

LX. SCAEVOLA libro primo Responsorum

CReditor mandatorem conuenit: is cōdemnatus prouocauit. quærendum est, an manēte appellatione debitor à creditore conueniri potest. respondi posse.

Mandatum quod fit propter vtilitatem mandantis, actionem mandati contra tertium non parit.

Ad eum qui vxorē ducturus erat, litteras fecit tales. Titius Seio salutē. Semproniam pertinere ad animū meum cognouisti: ideóq; cū ex voto meo nuptura tibi sit, velim certus sis, secundū dignitatem tuam contrahere te matrimonium. & quāuis idoneè repromissurā[s] tibi Titiam matrem puellę dotē sciā, tamen & ipse, quo magis concilliem animū tuum domui meę, fidem meā interponere non dubito. quare scias quodcūque ab ea ex hac causa stipulatus fueris, id me mea fide esse iussisse saluū te habiturum. atque ita Titia, quæ neque Titio mādauerat, neque ratum habuerat quod scripserat, dotē Seio promisit. quęro, si heres Titij ex causa mandati præstiterit, an actione mādati heredem Titiæ cōuenire potest. respondi, secundū ea, quę proponuntur, non posse. Item quæsitum est, an nec negotiorum gestorū. respondi, nec hoc nomine iure agere posse. palam enim facere Titium, non tam Titiæ nomine, quàm quòd consultum[t] vellet, mandasse. Item si maritus aduersus mandatorem ageret, an aliqua exceptione summoueatur? respōdi, nihil proponi cur summouendus sit.

s promissam
t consultum tibi

Plures mandatarij tenentur in solidum.

Duobus quis mādauit negotiorū administrationem. quæsitum est, an vnusquisque mandati iudicio in solidum teneatur. respondi, vnūquemque pro solido conueniri debere: dummodo ab vtroque nō amplius debito exigatur.

Refert quod actum sit vt competat actio mandati.

Si inter maritū & socerū id actū esset, vel tacito intellectu, vt onus exhibēdæ vxoris ad maritū rediret, præstāte patre dotis vsuras, nullam actionē superfore ad recipiendum quod negetur consumptū. quòd si pater puellæ exhibitionem mādasse se doceat, actionē mandati competere.

Bene natu administratio concessa.

Lucius Titius fratris filio cōmisit rerum suarū administrationē ita: ΣΕΙΟ ΤΕΚΝΩ ΧΑΙΡΕΙΝ. ΕΓΩ ΜΕΝ ΚΑΤΑ ΦΥΣΙΝ ΕΙΝΑΙ ΝΟΜΙΖΩ, ΤΟ ΥΠΕΡ ΠΑΤΡΟΣ ΚΑΙ ΤΟΝ ΥΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΥΙΟΝ ΠΡΑΓΜΑΤΕΥΕΣΘΑΙ, ΔΙΧΑ ΤΟΥ ΤΙΝΑ ΕΠΙΤΡΟΠΙΚΟΝ ΑΙΤΕΙΝ. ΕΙ ΔΕ ΔΕΙ ΚΑΙ ΤΟΙΟΥΤΟΥ ΤΙΝΟΣ: ΕΠΙΤΡΕΠΩ ΣΟΙ ΠΕΡΙ ΠΑΝΤΩΝ ΕΜΩΝ, ΩΣ ΘΕΛΕΙΣ, ΠΡΑΓΜΑΤΕΥΕΣΘΑΙ: ΕΙΤΕ ΠΩΛΕΙΝ ΘΕΛΕΙΣ, ΕΙΤΕ ΥΠΟΤΙΘΕΣΘΑΙ,[v] ΕΙΤΕ ΑΓΟΡΑΖΕΙΝ, ΕΙΤΕ ΟΤΙΟΥΝ ΠΡΑΤΤΕΙΝ, ΩΣ ΚΥΡΙΩ ΟΝΤΙ ΤΩΝ ΕΜΩΝ: ΕΜΟΥ ΠΑΝΤΑ ΚΥΡΙΑ ΕΙΝΑΙ ΤΑ ΥΠΟ ΣΟΥ ΓΙΝΟΜΕΝΑ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ, ΚΑΙ ΜΗΔΕΝ ΑΝΤΙΛΕΓΟΝΤΟΣ ΣΟΙ ΠΡΟΣ ΜΗΔΕΜΙΑΝ ΠΡΑΞΙΝ. quæsitum est, si quid non administrandi animo, sed fraudulenter alienasset, vel mandasset,[x] an valeret. respondi, eum de quo quæreretur, plenè quidem, sed quatenus res ex fide agenda esset mandasse. Item quæro, an cum Seius magistratu functus debitor exstitisset, Lucius[y] Titius eo nomine conueniri possit, vel res eius obligatæ essent, propter verba epistulę suprascripta.[z] respondi, neque conueniri posse, neque res obligatas[A] esse.

v pignori obligare, vel opponere, vulgo vt res quam Alciat. obligare, quem vide lib. 4 dispun. c. 4.
x vendidisset
y & Lucius
z suprascriptæ.
A Tametsi enim generalissimè sit mandatum, non cōprehendi quæ deinde in propriā causam vertit.

LXI. PAVLVS libro secundo ad Neratium

QVod filiofamilias vt peteret mādaui, emancipatus[B] exegit de peculio intra annum vtiliter agam. Paulus: sed & cum filio agendum est.

B is emancipatus

Ex mandato, vt patiatur quem agere, potest mandator conueniri, vt consequatur quod ad eum peruenit.

LXII. SCAEVOLA libro sexto Digestorum

CVm controuersia esset de hereditate defunctæ inter scriptū heredē & patruū Mæuiū & amitas, Mæuius

hteris

litteris ad sorores suas factis declarauit cōmune futurum quidquid ad eū ex euētu litis hereditariæ peruenisset: neque stipulatio litteras secuta est. quæsitū est, cū trāsegerit idē Mæuius cum scripto herede, ita vt prædia & aliæ quædam res ex ea trāsactione ad eum peruenirent, an ex litteris suis possit à sororibus conueniri. respondit, posse.

Mandare, & fideiubere similia sunt.

Mandauit in hæc verba: Lucius Titius Gaio suo salutē. Peto, & mando tibi, vt fidem[a] dicas pro Publio Mæuio apud Sempronium, quæque[b] à Publio soluta tibi non fuerint me repræsentaturum, hac epistula manu mea scripta notum tibi facio. quæro, si non fideiussisset, sed mandasset creditori, & aliàs[c] egisset quàm quod ei mandatū esset, an actione mandati teneretur. respondit (teneri.)

a vt mea fide dicas: vt fideiubeas
b quæcumque
c aliter egisset

PRO SOCIO TIT. II.

I. PAVLVS libro trigesimo secundo ad Edictum

SOCIETAS coiri potest vel in perpetuū, id est dum viuunt, vel ad tempus, vel ex tempore, vel sub condicione. In societate omnium bonorum omnes res, quæ coëuntiū sunt, continuò communicantur:[d]

II. GAIVS libro decimo ad Edictum Prouinciale

QVia licet specialiter traditio non interueniat, tacita[e] tamen creditur interuenire.

III. PAVLVS libro trigesimo secundo ad Edictum

EA verò, quæ in nominibus erunt, manent in suo statu: sed actiones inuicem præstare debēt. Cum specialiter omnium bonorum societas coita est, tunc & hereditas, & legatum, & quod donatum est, aut quaqua[f] ratione adquisitum, communioni adquiretur.

d Nam socij pacto fit, vt quæ ... communicata sit (...) Floren.
e tacitè
f quacunque

Quæ sit iusta hereditas.

De illo quæritur, si ita[g] societas, vt si qua iusta hereditas alterutri obuenerit, communis sit, quæ iusta hereditas: vtrum quæ iure legitimo obuenit, an etiam ea quæ testamento.[h] &[i] probabilius est, ad legitimam hereditatem tantùm hoc pertinere.

g si ita coita societas sit: ... Floren.
h ex testamento
i sed probabilius: vide Alc. lib. 4. par. ad. c. 7.

Bona fides.

Societas si dolo malo, aut fraudandi causa coita sit, ipso iure nullius momenti est. quia fides bona contraria est fraudi & dolo.

Quomodo contrahatur, ac dissoluatur societas.

IIII. MODESTINVS libro tertio Regularum

SOcietatem coire & re, & verbis, & per nuntium posse nos, dubium non est. Dissociamur renuntiatione, morte, capitis minutione,[k] & egestate.

V. VLPIANVS libro trigesimo primo ad Edictum

SOcietates cōtrahuntur siue vniuersorum bonorū, siue negotiationis alicuius, siue vectigalis, siue etiam rei vnius. Societas autē coiri potest, & valet etiam inter eos qui nō sunt æquis facultatibus: cū plerūq; pauperior opera suppleat, quantū ei per cōparationē patrimonij deest. Donationis causa societas rectè non contrahitur.

k Non est ergo addendum maxima: vt ... ex Caio lib. post. ... de oblig. & Harmenop. lib. 1. tit. 10. August. lib. 4. c. 6.

Arbitrium boni viri.

VI. POMPONIVS libro nono ad Sabinum

SI societatem mecum coieris ea condicione, vt partes societatis constitueres, ad boni viri arbitriū ea res redigenda est: & conueniens est viri boni arbitrio, vt non vtique ex æquis partibus socij simus. veluti si alter plus operæ, industriæ,[l] pecuniæ[m] in societatem collaturus sit.

l & industriæ,
m alter plus pecuniæ ... Flor. ... & ea cōfirmatur l. ...

Quæstus.

VII. VLPIANVS libro trigesimo ad Sabinum

COiri[n] societatem & simpliciter licet. & si non fuerit distinctum, videtur coita esse vniuersorum quæ ex quæstu veniunt. hoc est, si quod lucrum ex emptione, venditione, locatione, conductione descendit.

VIII. PAVLVS libro sexto ad Sabinum

QVæstus[o] enim intellegitur, qui ex opera cuius[p] descendit.

VIIII. VLPIANVS libro trigesimo ad Sabinum

NEc adiecit Sabinus, hereditatem, vel legatum, vel donationes mortis causa, siue non mortis causa. fortassis hæc ideo, quia non sine causa obueniunt: sed ob meritum aliquod accedunt.

n coire societatem
o Nota quod quæstus sit quidam apud Francos quibusdā moribus. Acquestis, non omnino eodē modo vsurpetur. Tiraq. ... Barbo 196.
p cuiusque

X. PAVLVS libro sexto ad Sabinum

ET quia plerumque vel à parente, vel à liberto, quasi debitum nobis hereditas obuenit.

XI. VLPIANVS libro trigesimo ad Sabinum

ET ita de hereditate, legato, donatione Quintus Mucius scribit.

XII. PAVLVS libro sexto ad Sabinum

SEd nec æs alienum, nisi quod ex quæstu pendebit, veniet in rationem societatis.

XIII. IDEM libro trigesimo secundo ad Edictum

SEd & si adiciatur, vt & quæstus & lucri socij sint, verum est, non ad aliud lucrum, quàm quod ex quæstu venit, hanc quoque adiectionem pertinere.

Pactum ne res diuidatur, aut ne abeatur à societate quam vim habeat.

XIIII. VLPIANVS libro trigesimo ad Sabinum

SI conuenerit inter socios, ne intra certū tempus cōmunis res diuidatur, non videtur conuenisse, ne societate[q] abeatur. quid tamen si hoc cōuenit, ne abeatur: an valeat? eleganter Pōponius scripsit, frustra hoc conuenire. nā etsi non conuenit, si tamen intēpestiue renuntietur societati, esse pro socio actionem. sed etsi conuenit ne intra certum tempus societate abeatur, & ante tempus renuntietur, potest rationem habere renuntiatio. nec tenebitur pro socio qui ideo renuntiauit, quia condicio quædam, qua societas erat coita, ei non præstatur. aut quid si ita iniuriosus, & damnosus socius sit, vt non expediat eum pati?

q à societate

XV. POMPONIVS libro tertiodecimo ad Sabinum

VEl quòd ea re frui non liceat, cuius gratia negotiatio suscepta sit?

XVI. VLPIANVS libro trigesimo ad Sabinum

IDemque erit dicendum, si socius renuntiauerit societati, qui reipublicæ causa diu & inuitus sit afuturus. quāuis nonnumquā ei obici possit, quia potuit & per alium societatem administrare, vel socio committere. sed hoc non aliàs, nisi valde sit idoneus socius: aut facilis[r] afuturo etiam per alium societatis administratio. Qui igitur paciscitur ne diuidat,[s] nisi aliqua iusta ratio intercedat, nec vendere poterit, nec alia ratione efficiet, vt diuidatur. sed[t] sanè potest dici venditionem quidem non impediri: sed exceptionem aduersus emptorem[v] locum habere, si ante diuidat, quàm diuideret is qui vendidit.

r facilis sit
s diuidatur
t sed sanè
v emptionē: emptorem. rectius legi quā emptionē, sequitur ... consensus.

XVII. PAVLVS libro sexto ad Sabinum

SEd & socius, qui alienauerit, contra pactionem accipit,[x] committit, & tenetur societatis aut communi diuidundo iudicio.

x Deest accipit, & rectè.

Renunciatio societatis.

Si absenti renūtiata societas sit, quoad is scierit, quod is adquisiuit qui renūtiauit, in commune redigi:[y] detrimentum autem solius eius esse qui renūtiauerit. sed quod absens adquisiit, ad solum eum pertinere: detrimentum ab eo factū commune esse. In societate autem coëunda nihil attinet de renuntiatione cauere: eundem: quia ipso iure societatis intempestiua renuntiatio in æstimationē venit.

y redigi debet:

XVIII. POMPONIVS libro tertiodecimo ad Sabinum

SI seruus societatē coierit, nō sufficiet, si iubeatur à domino seruus abire à societate. sed socio renūtiandū est.

De socio socij mei.

XVIIII. VLPIANVS libro trigesimo ad Sabinum

QVi admittitur socius, ei tantùm socius est qui admisit. & rectè. cum enim societas consensu contrahatur, socius mihi esse non potest, quē ego socium esse nolui. quid ergo si socius meus eum admisit? ei soli socius est.

XX. IDEM libro trigesimo primo ad Edictum

NAm[z] socij mei socius, meus socius non est.

z Contrà ... de reg. iur.

XXI. IDEM libro trigesimo ad Sabinum

ET quidquid fuerit de societate nostra consecutus, cum illo qui eum adsumpsit communicabit: nos (ei) cum eo non communicabimus. sed factum eius præstabitur societati. id est aget socius, & societati præstabit quod fuerit consecutus.

XXII. GAIVS libro decimo ad Edictum Prouinciale

EX cōtrario factū quoque sociorum debet ei præstare, sicuti suū: quia ipse aduersus eos habet actionē. Item certum est, nihil vetare, prius (quàm) inter eum qui[A] admiserit, & cum qui admissus fuerit, societatis iudicio agi, quàm agi incipiat inter ceteros & eum qui admiserit.[B]

A quem admiserit.
B quem admiserit. Floren. probo: non enim agitur societatis iudicio cum eo, quem admiserit, cum socius non sit.

XXIII. VLPIANVS libro trigesimo ad Sabinum

DE illo Pomponius dubitat, verum actionē eum mandare sociis sufficit, vt si facere ille non possit, nihil vltra socius præstet: an verò indemnes eos præstare debeat. & puto omnimodo eum teneri eius nomine, quem ipse solus admisit. quia difficile est negare, culpa ipsius admissum. Idem quærit, an commodum quod propter admissum socium accessit, cōpensari cum damno quod culpa præbuit debeat. & ait compensandum. quod non est verum. nam & Marcellus libro sexto digestorum scribit, si seruus vnius ex sociis societati à domino præpositus, neglegenter versatus sit, dominum societati qui præposuerit præstaturum: nec compensandum cōmodum quod per seruum societati accessit, cum damno. & ita Diuum Marcum pronuntiasse. nec posse dici socio, ABSTINE COMMODO QVOD PER SERVVM ACCESSIT, (SI) DAMNVM PETIS.

XXIIII. IDEM libro trigesimo primo ad Edictum

PLane si ambo socij seruum alterius præposuerint, non tenebitur dominus eius[C] nomine, nisi dumtaxat de peculio:

C eo nomine,

peculio: commune enim periculum esse oportet, cum ambo eum præponamus[a].

a præposuerint.

XXV. PAVLVS libro sexto ad Sabinum

NOn ob eam rem minus ad periculum socii pertinet quod neglegentia eius perisset, quòd in plerisq; alijs industria eius societas aucta fuisset[b]. & hoc ex appellatione Imperator[c] pronuntiauit.

b aucta fuisset: addit tamen aucta, sumat Florentinus, & in Accursiano fuit. c Imperator Antoninus

XXVI. VLPIANVS libro trigesimo primo ad Edictum

ET ideo si socius quædam neglegenter in societate egisset, in plerisque autem societatem auxisset, non compensatur compendium cum neglegentia, vt Marcellus libro sexto[d] digestorum scribsit.

d quinto

De solutione æris alieni.

XXVII. PAVLVS libro sexto ad Sabinum

OMne æs alienũ, quod manente societate contractum est, de communi soluendum est: licet posteaquàm societas distracta est, solutum sit. igitur etsi sub condicione promiserat, & distracta societate condicio exstitit, ex communi soluendum est. ideóq; si interim societas dirimatur, cautiones interponendæ sunt.

XXVIII. IDEM libro sexagesimo ad Edictum

SI socii sumus, & vnus ex die pecuniam debeat, & diuidatur societas, non debet hoc deducere socius, quemadmodum præsens debet. sed omnes diuidere & cauere, cum dies venerit, defensu iri socium.

De partibus societatis.

XXVIIII. VLPIANVS libro trigesimo ad Sabinum

SI[e] non fuerint partes societati[f] adiectæ, æquas eas esse constat. si vero placuerit vt quis duas partes vel tres habeat, alius vnam, an valeat? placet[g] valere: si modò aliquid plus cõtulit societati vel pecuniæ, vel operæ, vel cuiuscumque alterius rei [causa.] Ita coiri societatem posse, vt nullius[h] partem damni alter sentiat, lucrum verò commune sit, Cassius putat. quod ita demum valebit, vt & Sabinus scribit, si tanti sit opera, quanti damnum est. plerumque enim tanta est industria socii, vt plus societati conferat, quam pecunia. item si solus nauiget, si solus peregrinetur, [periculo subeat solus.[i] Aristo refert Cassium respondisse, societatem talem coiri non posse, vt alter lucrum tantùm, alter damnum sentiret: & hanc societatem leoninam[j] solitum appellare. & nos consentimus talem societatem nullam esse: vt alter lucrum sentiret, alter verò nullum lucrum, sed damnum sentiret. iniquissimum enim genus societatis est, ex qua quis damnum non etiam lucrum spectet.

e Id. Arist. li. 3 Pol. ca. 6. f societatis g & placet h nullam i pericula: si pericula j Huius societatis appellatio ab apologo Aesopico profecta est.

XXX. PAVLVS libro sexto ad Sabinum

MVcius libro quartodecimo scribit, non posse societatem coiri, vt aliam damni, aliam lucri partem socius ferat. Seruius[k] in notatis[l] Mucii ait, nec[m] posse societatem ita contrahi. neque enim lucrum intellegitur[n], nisi[o] omni damno deducto: neque damnum, nisi omni lucro deducto. sed potest coiri societas ita, vt eius lucri, quod reliquũ in societati sit, omni damno deducto, pars alia feratur: & eius damni, quod similiter relinquatur, pars alia capiatur.

k Seruius etiã l notis m non posse n intelligi o non omni

Causa actionis pro socio.

XXXI. VLPIANVS libro trigesimo ad Sabinum

VT[p] sit pro socio actio, societatem intercedere oportet. nec enim sufficit rem esse communem, nisi societas intercedit. communiter autem res agi potest etiam citra societatem: [vt] puta cum non affectione societatis incidimus in communionem. vt euenit in re duobus legata. item si à duobus[q] simul empta res sit: aut si hereditas[r] vel donatio communiter nobis obuenit: aut si à duobus separatim emimus partes eorum, non socii futuri.

p Obserua differentiam inter iudicium pro socio & iudicium communi diuidundo, Bart. q duobus r Est tamẽ hereditas societati simillima, vt pub. abrè declarat Cic. in ora. pro Roscio Comœdo.

XXXII. IDEM libro secundo ad Edictum

NAm cum tractatu[s] habito societas coita est, pro socio actio est: cum sine tractatu[t], in re ipsa & negotio communiter gestum videtur.

s contracto t contractu

XXXIII. IDEM libro trigesimo primo ad Edictum

VT in conductionibus publicorum, item in emptionibus. nam qui nolunt[v] inter se contendere, solent per nuntium rem emere in commune, quod à societate longe remotum est. & ideo societate sine tutoris auctoritate coita, pupillus non tenetur: attamen communiter gesto tenetur.

v volunt, melius est, nolunt

XXXIIII. GAIVS libro decimo ad Edictum prouinciale

QVibus casibus si quid fortè vnus in eam rem impenderit, siue fructus, mercedésve vnus perceperit, vel deteriorem fecerit rem, non societatis iudicio locus est: sed inter coheredes quidem familiæ herciscundæ[x] iudicio agitur, inter ceteros communi diuidundo. Inter eos quoque, quibus hereditario iure communis res est, posse[y] & communi diuidundo agi.

x herciscũdæ y potest communi: posse & communi

Actio pro socio transit ad heredem, non societas.

XXXV. VLPIANVS libro trigesimo ad Sabinum

NEmo potest societatem heredi suo sic parere[z] vt ipse heres socius sit. in heredem autem socii proponitur actio, vt bonam fidem præstet:

z parare.

XXXVI. PAVLVS libro sexto ad Sabinum

ET acti etiam culpam, quam is præstaret, in cuius locum successit, licet socius (non) sit.

XXXVII. POMPONIVS libro terciodecimo ad Sabinum

PLane si hi qui socius[A] heredes exstiterint, animum inierint societatis in ea hereditate, nouo consensu, quod postea gesserint[B], efficitur[C] vt in pro socio actionem deducatur.

A socii heredes B gesserunt. C efficietur

Officium iudicis.

XXXVIII. PAVLVS libro sexto ad Sabinum

PRo[D] socio arbiter prospicere debet cautionibus in futuro[E] damno, vel lucro pendente ex ea societate. quod Sabinus in omnibus bonæ fidei iudiciis existimauit: siue generalia sunt, veluti pro socio, negotiorum gestorum, tutelæ: siue specialia, veluti mandati, commodati, depositi.

Si tecum societas mihi sit, & res ex societate communes, quam impensam in eas fecero, quósve fructus ex his rebus ceperis[F], vel pro socio vel communi diuidundo me consecuturũ: & altera actione alteram tolli Proculus ait.

D Duo genera actionũ obseruãda, generales & speciales. E futurũ damnum. F perceperis.

XXXVIIII. POMPONIVS libro terciodecimo ad Sabinum

SI fundus mihi tecum communis sit, & in eum mortuum intuleris, agam tecum pro socio.

De herede.

XL. IDEM libro septimodecimo ad Sabinum

HEres socii quamuis socius non est, tamen ea, quæ per defunctum inchoata sunt, per heredem explicari debent. in quibus dolus eius admitti potest.

Stipulatio pœnalis.

XLI. VLPIANVS libro vicensimo ad Edictum

SI quis à socio pœnam stipulatus sit, pro socio non aget, si tantundem in pœnam[G] sit, quantum eius interfuit.

G pœna sit.

XLII. IDEM libro quadragensimo quinto ad Sabinum

QVod si ex stipulatu eam consecutus sit, postea pro socio agendo, hoc minus accipiet, pœna ei in sortem imputata.

Actio pro socio, & communi diuidundo.

XLIII. IDEM libro vicensimo octauo ad Edictum

SI actum sit communi diuidundo, non tollitur pro socio actio: quoniam pro socio & nominum rationem habet, & adiudicationem non admittit. sed si postea pro socio agatur, hoc minus ex ea actione consequitur, quàm ex prima actione consecutus est.

XLIIII. IDEM libro trigensimo primo ad Edictum

SI margarita tibi vendenda dedero, vt si ea decem vendidisses, redderes mihi decem, si pluris, quod excedit tu haberes, mihi videtur, si animo contrahendæ societatis id actum sit, pro socio esse actionem: si minus, præscriptis verbis.

Actio furti cum actione pro socio.

XLV. IDEM libro trigensimo ad Sabinum

REi communis nomine cum socio furti agi potest, si per fallaciam, dolóve malo amouit, vel rem communem celandi animo contrectet[H]. sed & pro socio actione obstrictus est. nec altera actio alteram tollet. idémque[I] in omnibus bonæ fidei iudiciis dicendum est.

H cõtrectauit. I Idemq. & in

XLVI. PAVLVS libro sexto ad Sabinum

IDem est & in colono, & in eo qui negotia gerit, & qui mandatum nostrum exsequitur, & in tutore.

XLVII. VLPIANVS libro trigensimo ad Sabinum

SEd si ex causa furtiua condixero, cessabit pro socio actio, nisi si pluris mea intersit.

Actio legis Aquiliæ cum actione pro socio.

Si damnum in re communi socius dedit, Aquilia teneri eum, & Celsus & Iulianus & Pomponius scribunt.

XLVIII. PAVLVS libro sexto ad Sabinum

SEd nihilo minus & pro socio tenetur,

XLVIIII. VLPIANVS libro trigensimo primo ad Edictum

SI hoc facto societatem læsit. si verbi gratia negotiatorem seruum vulnerauerit, vel occidit.

L. PAVLVS libro sexto ad Sabinum

SEd actione pro socio consequitur, vt altera actione contentus esse debeat. quia vtraque actio ad rei persecutionem respicit: non, vt furti, ad pœnam dumtaxat.

De actione furti.

LI. VLPIANVS libro trigensimo ad Sabinum

MErito autem adiectũ est, ita demum furti actionem esse, si per fallaciam, & dolo malo amouit; quia[K] cum sine dolo malo fecit, furti non tenetur. & sane plerumque credendum est, eum qui partis dominus est, iure potius suo re vti, quàm furti consilium inire. & ideo vi-

K cum enim: qui enim

a Fannia. Recte est Flor.

a de Vinnius, an Fauia[a] teneatur. & ratio quidem facit, ne teneatur. verùm si plagium fecit, vel suppressit, Fauia teneri.

Facti quæstio, in qua quæritur quid actum sit.

LII. IDEM libro trigesimo primo ad Edictum

CVm duobus vicinis fundus coniunctus venalis esset, alter ex his petit ab altero, vt eum fundum emeret: ita vt ea pars, quæ suo fundo iuncta esset, sibi cederetur. mox ipse eum fundum ignorante vicino emit. quæritur, an aliquam actionem cum eo vicinus habeat. Iulianus scripsit, implicitam esse facti quæstionem. nam si hoc solum actum est, vt fundū Lucij Titij vicinus emeret, & mecum communicaret, aduersus me, qui emi, nullam actionem vicino competere. si verò id actum est, vt quasi commune negotium gereretur, societatis iudicio teneri eum, vt tibi deducta parte, quam mandaueram, reliquas partes præstem.

De dolo, & culpa, & casu fortuito.

2 Venit autē in hoc iudicium pro socio bona fides. vtrum ergo tantum dolum, an etiam culpam præstare socium

b lib. 6. Digest.

b oporteat, quæritur. & Celsus libro septimo[b] digestorum ita scripsit, socios inter se dolum & culpā præstare oportet. Si in coeunda societate, inquit, artem, operamve pollicitus est alter, veluti cum pecus in commune pascendum,

c Politor est qui agrum expolire, atque colere consueuit: quo verbo vtitur Cato de re rust. Buda. ergo male reponit licitatori. August. lib. 4. emen. ca. 4.
d colendis damus
e Id est precium supplet, & velat quod in arte, vel opera deest. Itaque pecunia cōfert unus: is de culpa tenetur, qui operam confert: cum is de, nō minus quam hic societatē tenet, ac cum pecunia loco opera sit. Locus igitur mutandus non est, contra Florentinorum & optimorum quorunque librorum fidem.
f & artis
g communionē

c aut agrūm politori[c] damus[d] in commune quærendis fructibus, nimirum ibi etiam culpa præstanda est. pretium[e] enim operæ artis[f] est velamentum. quòd si rei cōmuni socius nocuit, magis admittit culpā quoq; venire. damna, quę imprudentibus accidunt, hoc est damna fatalia, socij non cogentur præstare. ideóque si pecus æstimatū datum sit, & id latrocinio aut incendio perierit, commune damnum est, si nihil dolo aut culpa acciderit eius qui æstimatum pecus acceperit. quòd si à furibus subreptū sit, proprium eius detrimentum est: quia custodiam præstare debuit qui æstimatum accepit. hæc vera sunt. & pro socio erit actio: si modo societatis contrahendæ causa pascenda

3 data sunt, quamuis æstimata. Quidam sagariam negotiationem[g] coierunt: alter ex his ad merces comparandas profectus in latrones incidit, suámq; pecuniam perdidit: serui eius vulnerati sunt: résque proprias perdidit. dicit Iulianus damnum esse commune. ideóque actione pro socio damni partem dimidiam adgnoscere debere, tam pecunię quàm rerum ceterarum, quas secum non tulisset socius, nisi ad merces communi nomine comparandas proficisceretur. sed & si quid in medicos impensum est, pro parte socium agnoscere debere, rectissimè Iulianus probat. proinde & si naufragio quid perit, cum non alias merces quàm naui solerent aduehi, damnum ambo sentient. nam sicuti lucrum, ita damnum quoque commune esse oportet, quod non culpa socij contingit.

De argentarijs socijs.

4 Cum duo erant argentarij socij, alter eorum aliquid separatim quæsierat, & lucri senserat. quærebatur, an commune esse lucrum oporteret. & Imperator Seuerus Flauio Felici in hæc verba rescripsit. etiam si maximè argentariæ societas inita est, quod quisque tamen socius non ex

h argentariæ

h argentaria[h] causa quæsiit, id ad communionem non pertinere, exploratiiuris est.

De societate fraterna.

i lib. 4.

i Papinianus quoque libro tertio[i] responsorum ait, si fratres parentium indiuisas hereditates ideo retinuerunt, vt emolumentum ac damnum in his commune sentirent, quod aliunde quæsierint, in commune non redigetur.

5 Item ex facto consultum respondisse se ait libro tertio

k Hellicū: Bel licum

k responsorum, inter Flauium Victorem & Vellicum[k] Asianum placuerat, vt locis emptis pecunia Victoris, monumenta fierent opera & peritia Asiani: quibus distractis, pecuniam Victor cum certa quātitate reciperet, superfluum Asianus acciperet, qui operam in societatem contulit. erit

6 pro socio actio. Idem Papinianus eodem libro ait, si inter fratres voluntarium consortium initum fuerit, & stipendia, ceteráque salaria in commune redigi iudicio societatis, quamuis filius emancipatus hęc non cogatur conferre fratri, inquit, in potestate manenti: quia etsi in pote-

7 state maneret, præcipua ea haberet. Idem respondit, societatem non posse vltra mortem porrigi. & ideo nec libertatem de supremis iudicijs constringere quis potest, vel cognatum vlteriorem proximioribus præferre.

De socio, qui refecit ædificium commune.

8 Idem respondit, socius, qui cessantis cessantiúmve portiones insulæ restituerit, quamuis aut sortem cum certis vsuris intra quattuor menses postquam opus refectū erit, recipere potest, eaúque priuilegio vtetur, aut deinceps propriam rem habebit, potest tamen pro socio agere ad hoc, vt consequatur quod sua intererat. finge enim mal-

l Haloander abs[illegible] addidit negatiuam, & legit socium non consequi. Aug. lib. 4. cap. 11.

l le eum magis suum consequi[l], quàm dominium insulæ, oratio enim Diui Marci idcirco quattuor mensibus finit

m mēses quat tuor

9 certas vsuras, quia post quattuor[m] dominium dedit. Si m qui societatem ad emendum coierint, deinde res alterius dolo vel culpa empta non sit, pro socio esse actionem constat. Planè si condicio sit adiecta, SI INTRA ILLVM

n venierit.

n DIEM VENIERIT[n], & dies sine culpa socij prætereri10 erit, cessabit actio pro socio. Item si in communē suum reficiendum impensa facta sit, pro socio esse actionem ad

11 recuperandum sumptum Cassius scripsit. Item Mela scribit si vicini semipedes inter se contulerunt, vt ibi craticium[o] parietem inter se ædificarent ad onera vtriusq; sustinenda, deinde ædificato pariete, alter in eū immitti non patiatur, pro socio agendum. idemque & si aream in commune emerint, ne luminibus suis officeretur, & alteri tradita sit, nec præstet alteri quod conuenit, pro socio actio-

o Craticium parietem lignum [illegible] [illegible] modo crate confertum & [illegible] [illegible] de quo Vitruuius [illegible] [illegible] reponere cum [illegible] dent hic
p tam rem ipsi pensi
q & carrulorum curriculorum

12 nem esse. Si plures sint inter eosdē societates coitæ, ad 13 omnes societates sufficere hoc vnū iudicium constat. Si quis ex socijs propter societatem profectus sit, veluti ad merces emendas, eos dumtaxat sumptus societati impu-

p tabit, qui in eam[p] pensi sunt. viatica igitur & meritoriorū,

q & stabulorū, iumentorum, carrulorum[q] vecturas, vel sui, vel sarcinarum suarū gratia, vel mercium rectè imputabit.

Quid conferre debeat socius.

14 Socium vniuersa in societatem conferre debere Neratius ait, si omnium bonorum socius sit. & ideo siue ob iniuriam sibi factam, vel ex lege Aquilia, siue ipsius, siue filij

15 corpori nocitum sit, conferre debere respondit. Ibidem ait, socium omnium bonorum non cogi conferre quæ ex prohibitis causis adquisierit. per contrarium quoq; apud veteres tractatur, an socius omnium bonorum, si quid ob iniuriarum actionem damnatus præstiterit, ex communi consequatur, vt præstet. & Atilicinus, Sabinus, Cassius responderunt, si iniuria iudicis damnatus sit, cōsecuturum: si ob maleficium suum ipsum tantùm damnum sentire

r Offilius
s bonorum omnium

r debere. cui congruit quod Seruium respōdisse Aufidius[r]

s refert, si socij bonorum[s] fuerint, deinde vnus cum ad iudicium non adesset damnatus sit, non debere eum de communi id consequi. si verò præsens iniuriam iudicis passus sit, de communi sarciendum.

LIII. IDEM libro trigesimo ad Sabinum

QVod autem ex furto, vel ex alio maleficio quæsitum est, in societatem non oportere conferri palam est:

t Artemon ob aquadust [illegible] portitionē. Bargulum latronem magnas opes habuisse refert Cic. lib. 2. Off.
v collata sint.

t quia delictorum[t] turpis atque fœda communio est. planè

v si in medium collata[v] sit, commune erit lucrum.

LIIII. POMPONIVS libro tertiodecimo ad Sabinum

QVod enim ex maleficio contulerit socius, non aliter recipere debet, quam si damnatus sit.

LV. VLPIANVS libro trigesimo ad Sabinum

SI igitur ex hoc conuentus fuerit qui maleficium admisit, id quod contulit, aut solum, aut cum pœna aufer-

x auferet.

x ret[x]: solum auferret, si mihi proponas inscieinte socio eum in societatis rationem hoc contulisse, quòd si sciente, etiam pœnam socium agnoscere oportet. æquum est enim, vt cuius participauit lucrum, participet & damnum.

LVI. PAVLVS libro sexto ad Sabinum

NEc quicquam interest, vtrum manente societate præstiterit ob furtum, an dissoluta ea. Idémq; est in omnibus turpibus actionibus. veluti iniuriarum, vi bonorum raptorum, serui corrupti, & similibus: & in omnibus pœnis pecuniarijs quæ ex publicis iudicijs accidunt.

LVII. VLPIANVS libro trigesimo ad Sabinum

y Genera societatum honestarum eleganter describit Cic. [illegible]

NEc prætermittendum esse Pomponius ait, ita de-

y mum hoc esse verum, si honestæ[y] & licitæ rei societas coita sit. ceterum si maleficij societas coita sit, constat nullam esse societatem. generaliter enim traditur, rerum inhonestarum nullam esse societatem.

De interitu rei in societatem collatæ.

LVIII. IDEM libro trigesimo primo ad Edictum

SI id, quod quis in societatem cōtulit, extinctum sit, videndum an pro socio agere possit. tractatum ita est apud Celsum libro septimo digestorū ad epistulam Cornelij Felicis: cum tres equos haberes, & ego vnum, societatem coimus, vt accepto equo meo quadrigam venderes, & ex pretio quartam mihi redderes. si igitur ante venditionem equus meus mortuus sit, non putare se Celsus ait, societatem manere: nec ex pretio equorum tuorum partem deberi. non enim habendæ quadrigæ, sed vendendæ coitam societatem. ceterum, si id actum dicatur, vt quadriga fieret, eáque communicaretur, túque in ea tres partes haberes, ego quartam, non dubiè adhuc socij sumus.

a Item Celsus tractat, si pecuniam contulissemus ad mercem emendam, & mea pecunia perisset, cui perierit ea. & ait, si post collationem euenit, vt pecunia periret, quod non fieret, nisi societas coita esset, vtrique perire. vt puta si pecunia, cum peregre portaretur ad mercem emendam,

perit.

periit. si verò ante collationem, posteaquam eam destinasses, tunc perierit, nihil eo nomine consequeris, inquit, quia non societati perit.

De emancipatione.

2 Si filiusfamilias societatem coierit, deinde emancipatus à patre fuerit, apud Iulianum quæritur, an eadem societas duret, an verò alia sit, si fortè post emancipationem in societatem[a] duratum est. Iulianus scribit libro quartodecimo digestorum, eandem societatem durare: initium enim his[b] contractibus inspiciendum. duabus autem actionibus agendum esse. vna aduersus patrem, altera aduersus filium. cum patre, de eo cuius dies ante emancipationem cessit: nam eius temporis, quo post emancipationem societas durauit, nihil præstare patrem oportet. cum filio autem, de vtroque tempore: id est de tota societate. nam & si quid, inquit, socius filii post emancipationem sibi dolo fecerit, eius, non patri sed filio actio danda est. 3 Si seruus meus societatem cum Titio coierit, & alienatus in eadem permanserit, potest dici alienatione serui & priorem societatem finitam, & ex integro alteram inchoatam. atque ideo & mihi & emptori actionem pro socio competere. item tam aduersus me, quam aduersus emptorem ex his causis, quæ ante alienationem inciderunt, dandam actionem. ex reliquis aduersus emptorem solum.

De morte socij.

LVIIII. POMPONIVS libro duodecimo ad Sabinum

ADeò morte socii soluitur societas, vt nec ab initio pacisci possimus, vt heres etiam ei succedat societati. hæc ita in priuatis societatibus ait. in societate[c] vectigalium nihilo minus manet societas & [d] post mortem alicuius. sed ita demum, si pars defuncti ad personam heredis eius adscripta sit, vt heredi quoq; conferri oporteat. quod ipsum ex causa æstimandum est. quid enim si is mortuus sit, propter cuius operam maximè societas coita sit? aut sine quo societas administrari nõ possit? 1 Quod in alea aut adulterio perdiderit socius, ex medio nõ est laturus. si quid verò dolo nostro socius damni ceperit, à nobis repetat[e].

Vsura ex mora.

LX. IDEM libro tertiodecimo ad Sabinum

SOcium, qui in eo, quod ex societate lucri faceret, reddendo moram adhibuit, cùm ea pecunia ipse vsus sit, vsuras quoque eum præstare debere Labeo ait. sed non quasi vsuras, sed quòd socii intersit, moram eum non adhibuisse. sed si aut vsus ea pecunia non sit, aut moram non fecerit, contra esse. item post mortem socii nullam talem æstimationem ex facto heredis faciendam: quia morte socii dirimatur societas.

Quid communicari debeat.

1 Socius, cum resisteret communibus seruis venalibus ad fugam erumpentibus, vulneratus est. impensam, quam in curando se fecerit, non consecuturum pro socio actione Labeo ait: quia id non in societatem[f], quamuis propter societatem impensum sit. sicuti[g] si propter societatem eum heredem quis instituere desisset, aut legatũ prætermisisset, aut patrimonium suum negligentius administrasset. nam nec compendium, quod propter societatem ei contigisset, veniret in medium. veluti si propter societatem heres fuisset institutus, aut quid ei donatum esset.

LXI. VLPIANVS libro trigesimo primo ad Edictum

SEcundum Iulianum tamen & quod medicis pro se datum est, recipere potest. quod verum est.

LXII. POMPONIVS libro tertiodecimo ad Sabinum

SI Titius, cum quo mihi societas erat, decesserit, egóq; cum putarem Titii hereditatem ad Seium pertinere, communiter cum eo res vendiderim, & partem pecuniæ ex venditione redactæ ego, partem Seius abstulerit, te, qui re vera Titio heres es, partem ad me[h] redactæ pecuniæ societatis iudicio non consecuturum, Neratio & Aristoni placebat: quia meæ dumtaxat partis pretia percepissem. neque interesse, vtrum per se partes meas vendidissem, an communiter cum eo qui reliquas partes ad se pertinere diceret. alioquin euenturum, vt etiam si duo socii rem vendiderint, vnusquisque[i] quod ad se peruenerit, partem alteri societatis iudicio præstare debeat. sed nec te ex parte, quam hereditatis petitione forte à Seio consecuturus sis, quicquam mihi præstare debere: quia quod ad Seium peruenerit, tuarum partium pretium[k] sit. nec ad me habentem meum, quicquam ex eo redire debeat.

Beneficium competens socio, vt quatenus facere potest condemnetur.

LXIII. VLPIANVS libro trigesimo primo ad Edictum

VErum est quod Sabino[l] videtur, etiam si non vniuersorum bonorum socii sunt, sed vnius rei, attamen in id quod facere possunt[m], quódve dolo malo fecerint quo minus possint, condemnari oportere. hoc enim summam rationem habet: cum societas ius quodammodo fraternitatis[n] in se habeat. Videndum est, an & fideiussori socii id præstari debeat: an verò personale beneficium sit. quod magis verũ est. Sed si hic fideiussor, quasi defensor socii iudicium susceperit, proderit sibi. namque Iulianus libro quartodecimo[o] digestorum scribit, defensorẽ socii in id quod socius facere potest, condemnari oportere. idemque & in patroni defensore accipere[p] debere ait. & vtiq; idem erit in vniuersis, qui in id quod facere possunt conueniuntur. 2 Patri autem vel domino socii, si iussu eorum societas contracta sit, non esse hãc exceptionem dandam. quia nec heredi socii, ceterisque successoribus hoc præstabitur. quamobrem ceterorum heredibus successoribusve, quos in id quod facere possunt conuenimus, idem[q] præstatur. 3 Id quod facere socius potest, quemadmodum æstimandum sit? & placuit, non debere deduci æs alienum quod debetur à socio. ita & Marcellus libro septimo digestorum scribit. nisi fortè, inquit, ex ipsa societate debeatur. Item videndum, an cautio veniat in hoc iudicium eius quod facere socius non possit, scilicet[r] nuda promissio. quod magis dicendum arbitror.

Inter socios invicem agentes non est melior conditio occupantis.

4 Si cum tres socii essent, egerit cum vno ex sociis socius, & partem suam integram sit consecutus, deinde alius socius cum eodem agat, & partem consequi integram non poterit, quia facere solidum non potest, an[s] hic qui minus consecutus est, cum eo agere possit, qui solidum accepit, ad communicandas partes inter[t] eos, id est exæquandas, quasi iniquum sit ex eadem societate alium plus, alium minus consequi? sed magis est, vt pro socio actione consequi possit, vt vtriusque portio exæquetur. quæ sententia habet æquitatem. 5 Tempus autem spectamus, quantum facere socius possit, rei iudicandæ. hoc quoq; facere quis[v] posse videtur, quod dolo fecit quo minus possit. nec enim æquum est, dolum suum quemquam releuare. quod & in ceteris, qui in id quod facere possunt conueniuntur, accipiendum est. si tamen non dolo, sed culpa sua facere posse desiit, dicendum est condemnari eum non debere.

De herede socij.

6 In heredem quoque socii pro socio actio competit: quamuis heres socius non sit. licet enim socius non sit, attamen emolumenti successor est. & circa societates vectigalium, ceterorumque idem obseruamus, vt heres[x] socius non sit, nisi fuerit adscitus[y]. verumtamen omne[z] emolumentum societatis ad eum pertineat, simili modo & damnum adgnoscat quod contingit, siue adhuc viuo socio vectigalis, siue postea. quod non similiter in voluntaria societate obseruatur. 7 Si seruo communi legatum sine libertate vnus ex dominis reliquit, hoc ad solum socium pertinet. an tamen pro socio iudicio communicari debeat cum herede socii, quæritur. & ait Iulianus[A] Sextum Pomponium[B] referre Sabinum respondentem non communicari. & posse hanc sententiam defendi Iulianus ait: non enim propter communionem hoc adquisitum est, sed ob suam partem. nec oportet id communicari, quod quis[C] non propter societatem, sed propter suam partem adquisierit.

Quibus modis societas dissoluitur.

8 Societas soluitur ex personis, ex rebus, ex voluntate, ex actione. ideóque siue homines, siue res, siue voluntas, siue actio interierit, distrahi videtur societas. Intereunt autem homines quidem maxima aut media capitis deminutione, aut morte. Res verò, cum aut nullæ relinquantur, aut conditionem mutauerint. neque enim eius rei, quæ iam nulla sit, quisquam socius est. neq; eius quæ consecrata, publicatáve sit. Volũtate distrahitur societas renuntiatione.

LXIIII. CALLISTRATVS libro primo Quæstionum

ITaque[D] cum separatim socii agere cœperint, & vnusquisque eorum sibi negotietur, sine dubio ius societatis dissoluitur[E].

LXV. PAVLVS libro trigesimo secundo ad Edictum

ACtione distrahitur, cum aut stipulatione, aut iudicio mutata sit causa societatis. Proculus enim ait, hoc ipso quòd iudicium ideo[F] dictatum est vt societas distrahatur, renuntiatam societatem: siue totorum bonorum siue vnius rei societas coita sit. 1 Item bonis à creditoribus venditis vnius socii, distrahi societatem Labeo ait. Si in rem certam emendam conducendámve coita sit societas, tunc etiam post alicuius mortem quidquid lucri detrimentive factum sit commune esse Labeo ait. 2 Diximus dissensu solui societatem. hoc ita est, si omnes dissentiunt. quid ergo si vnus renuntiet? Cassius scripsit,

a in societate. b in his. c at in societate. d etiam post. e repetet. f in societatẽ venit. g sicuti nec si. h à me redactæ. i vnusquisque eius. k Non superest hic pretiũ itaq; nõ est de[illegible] in quo[illegible] habeat. l & Sabino in Rationis eius vero, aliosque si vno vniuersorum rerum socij sunt, in omnibus bonis hoc priuilegium habere. l. sunt qui. inf. de re iudic. Nam ad societatis rationem hoc est referendum. Hermog. ad 3. sed & si quis de a[illegible].

n Iure hoc fraternitatis quod in oratione pro Rosc. Amer. M. Cic. copiose disserit. o lib. 4. lib. 7. p accipi. q id præstatur. r an scilicet. s is, qui minus. t & inter eos. v quisque. x vt licet heres socii, vt heres socii socius. y accitus, ascriptus. z etiam omne. A Iulianus lib. 4. B Pedium. C quod quisq;. D Ita quoque. E soluitur. F ita dictatũ.

cum qui renuntiauerit societati, à se quidem liberare socios suos: se autem ab illis non liberare. quod vtique observandum est, si dolo malo renuntiatio facta sit. veluti si cum omnium bonorū societatem inissemus, deinde cum obuenisset vni hereditas, propter hoc renuntiauit. ideóq; si quidem[a] damnum attulerit hereditas, hoc ad eum qui renuntiauit pertinebit; commodum autem communicare cogetur actione pro socio. quòd si quid post renuntiationem adquisierit, non erit communicandum: quia nec dolus admissus est in eo. 3 Item si societatem ineamus ad aliquam rem emendam, deinde solus[b] volueris eam emere, ideóque renuntiaueris societati vt solus emeres, teneberis quanti interest mea. sed si ideo renuntiaueris, quia emptio tibi displicebat, non teneberis, quamuis ego emero: 4 quia hic nulla fraus est. eáque & Iuliano placent. Labeo autem posteriorum libri scribsit, si renuntiauerit societati vnus ex sociis eo tempore quo interfuit socii non dirimi societatem, cōmittere eum in pro socio actione[c]. nam si emimus mancipia inita societate, deinde renunties mihi eo tempore quo vendere mancipia non expedit, hoc casu, quia deteriorem causam meā facis, teneri te pro socio iudicio. Proculus hoc ita verum esse, (si) societatis non interfuit[d] dirimi societatem. semper enim non id, quod priuatim interest vnius ex sociis, seruari solet: sed quod societati expedit. hæc ita accipienda sunt, si nihil de hoc in 5 coeunda societate cōuenit. Item qui societatem in tempus coit, eam ante tempus renuntiando, socium à se, non se à socio liberat. itaque si quid compendii postea factum erit, eius partem non fert. at si dispēdium, æque præstabit portionem, nisi renunciatio ex necessitate quadam facta sit. quòd si tempus finitum est, liberum est recedere: quia 6 sine dolo malo id fiat. Renuntiare societati etiam per alios possumus. & ideo dictum est, procuratorem[e] quoque posse renūtiare[f] societati. Sed verum de eo dictum sit, cui omnium bonorum administratio concessa est: an de eo, cui hoc ipsum nominatim mandatum est, videamus: an verò per vtrumque rectè renuntietur. quod est verius: nisi 7 si ei prohibuerit cū dominus specialiter renūtiare. Item scriptum est, posse procuratori quoque meo sociū meum renuntiare. quod Seruius apud Alfenum ita notat, esse in potestate domini, cum procuratori eius renuntiatum est, an velit ratam habere renuntiationem. igitur is, cuius procuratori renunciatum est, liberatus esse videbitur. an autem ipse quoque, (qui) renunciauit procuratori, liberetur, in potestate eius erit, quemadmodum diximus in 8 eo qui socio renuntiat. Morte vnius[g] societas dissoluitur, etsi cōsensu omniū coita sit, plures verò supersint: nisi in coeūda societate aliter cōuenerit. nec heres socii succedit. sed quod ex re cōmuni postea quæsitū est, item dolus[h] & culpa in eo quod ex ante gesto pendet, tam ab herede 9 quàm heredi præstandum est. Item si alicuius rei societas[i] sit, & finis negotio impositus, finitur societas. quòd si integris omnibus manētibus alter decesserit, deinde tunc sequatur res, de qua societatem coierunt, tunc eadem distinctione vtemur, qua in mandato: vt si quidem ignota[k] fuerit mors alterius, valeat societas: si nota, non valeat.

10 Societas quemadmodū ad heredes socii non transit, ita nec ad adrogatorē. ne alioquin inuitus quis socius efficiatur cui non vult. ipse autem adrogatus socius permanet. nam etsi filiusfamilias emancipatus fuerit, permanebit 11 socius. Publicatione quoque distrahi societatem diximus[l]. quod videtur spectare ad vniuersorum bonorum publicationem, si socii bona[m] publicentur. nam cum in eius locum alius succedat, pro mortuo habetur. Si post distractam societatem aliquis[n] in rem cōmunem impenderit socius, actione pro socio id nō consequitur: quia nō est verum pro socio communiterve id gestum esse. sed cōmuni diuidundo iudicio huius quoq; rei ratio habebitur. nā etsi distracta esset societas, nihilo minus diuisio rerum su13 perest. Si communis pecunia penes aliquem sociorū sit, & alicuius[o] sociorum quid absit, cum eo solo agendum, penes quem ea pecunia sit. qua deducta, de reliquo quod cui14 que debeatur omnes agere possunt. Nōnunquam necessarium est & manente societate agi pro socio. veluti cum societas vectigalium causa coita est: propterq; varios contractus neutri expediat recedere a societate, nec refertur in medium quod[p] ad alterum peruenerit.

Dos an diuidatur inter socios.

15 Si vnus ex sociis maritus sit, & distrahatur societas manente matrimonio, dotem maritus præcipere debet: quia apud eum esse debet, qui onera sustinet. quod si iam dissoluto matrimonio societas distrahatur, eadem die recipienda est dos, qua & solui debet.

a si quid
b cum solus
c actionem.
d interfuit non dirimi
e per procuratorem
f renunciari
g vnius socii
h Sed dolum & culpam confrustions gra. ...vel dolus & culpa præstāda
i societas contracta
k ignorata
l quod diximus, videtur
m bona omnia
n aliquid
o alieni
p quod vectigalium ad

LXVI. GAIVS libro decimo ad Edictum prouinciale.

QVod si eo tempore, quo diuiditur[q] societas, in ea causa dos sit, vt certum sit eam vel partem eius reddi non oportere, diuidere eam inter socios iudex debet.

LXVII. PAVLVS libro trigesimo secundo ad Edictum

SI vnus ex sociis rem communem vendiderit consensu sociorum, pretium diuidi debet ita, vt ei caueatur, indemnem eum futurum. quòd si iam damnū passus est, hoc ei præstabitur. sed si pretium cōmunicatum sit sine cautione, & aliquid præstiterit is qui vendidit, an si non omnes socii soluendo sint, quod à quibusdam seruari non potest, à ceteris debeat ferre? sed Proculus putat hoc ad ceterorū onus pertinere, quod ab aliquibus seruari non potest. rationéque defendi posse: quoniam societas cum contrahitur, tam lucri quàm damni communio initur. Si vnus ex sociis, qui non totorum bonorum socii erant, communem pecuniam fœnerauerit, vsurásque perceperit, ita demum vsuras partiri debet, si societatis nomine fœnerauerit. nam si suo nomine, quoniam sortis periculum ad eum pertinuerit, vsuras ipsum retinere oportet. Si quid vnus ex sociis necessariò de suo impēdit in communi negotio, iudicio societatis seruabit. & vsuras, si fortè mutuatus sub vsuris dedit. sed & si suam pecuniam dedit, non sine causa dicetur, quòd vsuras quoque percipere debeat, quas possit habere, si alii mutuum dedisset. 3 Non[r] aliàs socius in id quod facere potest condemnatur, quàm si confitetur se socium fuisse.

Alienatio.

LXVIII. GAIVS libro decimo ad Edictum prouinciale

NEmo[s] ex sociis plus parte sua potest alienare, etsi totorum bonorum socii sint. Illud quæritur vtrum is demū facere videtur quò minus facere possit, qui erogat bona sua in fraudem futuræ actionis, an & qui occasione adquirēdi nō vtitur. sed verius est, de eo sentire proconsulem, qui erogat bona sua. idque ex interdictis colligere possumus. in quibus ita est, QVOD DOLO FECISTI, VT DESINERES POSSIDERE.

LXVIIII. VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Edictū

CVm societas ad emendum coiretur, & conueniret vt vnus reliquis nundinas[t] id est epulas præstaret, eósq; à negotio dimitteret, si eas eis non soluerit, & pro socio & ex vendito cum eo agendum est.

LXX. PAVLVS libro trigesimo tertio ad Edictum

NVlla societatis in æternum coitio est.

De stipulatione pœnali.

LXXI. IDEM libro tertio Epitomarum Alfeni Digestorum

DVo societatem coierunt, vt grammatica[v] docerent, & quod ex eo artificio quæstus fecissent, commune eorum esse: de ea re quæ voluerunt fieri, in pacto conuento societatis proscripserunt[x]: deinde inter se his verbis stipulati sunt: HAEC QVAE SVPRA SCRIPTA SVNT, EA ITA DARI FIERI, NEQVE ADVERSVS EA FIERI? SI EA ITA DATA FACTA NON ERVNT, TVM VIGINTI MILLIA[y] DARI? quæsitum est, an si quid contra factum esset, societatis actione agi posset. respondit, si quidem pacto conuento inter eos de societate facto ita stipulati essent, HAEC ITA DARI, FIERI SPONDES? futurū fuisse, vt si nouationis causa id fecissent, pro socio agi non possit, sed tota res in stipulationem trāslata videretur. sed quoniam non ita essent stipulati, EA ITA DARI FIERI SPONDES? sed SI EA ITA[z] FACTA NON ESSENT, DECEM DARI? non videri sibi rem in stipulationem peruenisse, sed dumtaxat pœnam. non enim vtriusque rei promissorem obligari, vt ea daret faceret: & si nō fecisset, pœnam sufferret. & ideo societatis iudicio agi posse.

Duo colliberti societatem coierunt lucri, quæstus, compendii: postea vnus ex his à patrono heres institutus est: alteri legatum datum est. neutrum horum in medium referre debere respondit.

De culpa.

LXXII. GAIVS libro secundo Cottidianarum rerum siue Aureorum.

SOcius[A] socio etiam culpæ nomine tenetur, id est, desidiæ atque negligentiæ. culpa autem non ad exactissimam diligentiam dirigenda est. sufficit etenim talem diligentiam communibus rebus adhibere, qualem suis rebus adhibere solet. quia qui parum diligentem sibi socium adquirit, de se queri debet.

LXXIII. VLPIANVS libro primo Responsorum Maximino respondit

SI societatem[B] vniuersarum fortunarum coierint, id est earum quoq; rerum quę postea cuiq; adquirentur, hereditatem cuiuis eorum delatam in cōmune redigēdam. Idem Maximinæ respondit, si societatē vniuersarū fortunarum

q dissoluitur
r Sed nec aliàs
s Vide Aug. li. 1 emend. cap. 1.
t Id est epulas nūdinarias vel epulas. ... est in Flor. ... nundinas ... accipiantur. Forte legendum per nundinas epulas vel nundinarias epulas ... quibusdam.
v grāmaticā
x perscripserunt
y decem dari
z ita data facta
A ... diligentiam ... qua ... familiæ ... quam suis rebus adhibere solet ... maritum ... rebus, ... vide de ...
B Obserua differentiam inter societatem simplicem ... vniuersorum fortunarum. L. supra eod.

narum ita coierint, vt quicquid erogetur, vel quæreretur, communis lucri, atq; impendii esset, ea quoq;, quæ in honorem alterius liberorū erogata sunt, vtrinq; imputāda.

LXXIIII. PAVLVS libro sexagesimo secundo ad Edictum

SI quis societatem contraxerit, quod emit, ipsius fit, non cōmune. sed societatis iudicio cogitur rē cōmunicare.

De arbitris.

LXXV. CELSVS libro quintodecimo Digestorum

SI[a] coita sit societas ex his partibus quas Titius arbitratus fuerit, si Titius antequam arbitraretur decesserit, nihil agitur. nam idipsum actum est, ne alter societas sit, quàm vt Titius arbitratus sit.

a Coniungenda est l. 49. de leg. 3. forte etiam l. 19. de oper. libertorum.

LXXVI. PROCVLVS libro quinto Epistularum

SOcietatem[b] mecum coisti ea cōditione, vt Nerua amicus communis partem societatis constitueret: Nerua constituit, vt tu ex triente socius esses, ego ex besse. quæris vtrum ratum id iure societatis[c] sit, an nihilo minus ex æquis partibus socii simus. existimo autem melius te quæsiturum fuisse, vtrum ex his partibus socii essemus, quas is constituisset: an ex his quas virum bonū constituere oportuisset. arbitrorum[d] enim genera sunt duo: vnum eiusmodi, vt siue æquum sit siue iniquum, parere debeamus. quod obseruatur, cum ex compromisso ad arbitrum itum est. alterū eiusmodi, vt ad boni viri arbitrium[e] redigi debeat: etsi nominatim persona sit cōprehēsa, cuius arbitratu fiat.

b Nota duo genera arbitrorū: interdū arbiter iudex datus est, vt familiæ erciscundæ, & communi diuidūdo.
c sociis
d arbitriorū
e arbitratum

LXXVII. PAVLVS libro quarto Quæstionum

VEluti cum lege locationis comprehensum est, vt opus arbitrio locatoris fiat.

LXXVIII. PROCVLVS libro quinto Epistularum

IN proposita autem quæstione arbitrium viri boni existimo sequendum esse. eo magis quòd iudicium pro socio bonæ fidei est.

LXXIX. PAVLVS libro quarto Quæstionum

VNde si Neruæ arbitrium ita prauum est, vt manifesta iniquitas eius appareat, corrigi potest per iudicium bonæ fidei.

LXXX. PROCVLVS libro quinto Epistularum

QVid enim si Nerua constituisset, vt alter ex millesima parte, alter ex duo[f] millesimis partibus socius esset? illud potest cōueniens esse viri boni arbitrio, vt non vtiq; ex æquis partibus socii simus, veluti si alter plus operæ, industriæ, gratiæ, pecuniæ in societatē collaturus erat.

f ex duabus

Pactum de dotanda filia ex pecunia communi.

LXXXI. PAPINIANVS libro nono Quæstionum

SI[l] socius pro filia dotem promisit, & prius quàm solueret, herede ea relicta decessit, quæ postea[g] cum marito de exigenda dote egit, accepto liberata est. quæsitum est, an si pro socio ageret, dotis quantitatem præcipere[h] deberet, si fortè conuenisset inter socios, vt de communi dos constitueretur. dixi pactum non esse iniquum. vtique si non de alterius tantùm filia conuenit. nā si commune hoc pactum fuit, non interesse quòd alter solus filiam habuit[i]. ceterum si numeratam dotem pater defuncta in matrimonio filia reciperasset, reddi pecuniam societati debuisse[k]: pactum ex æquitate sic nobis interpretantibus. quòd si salua societate, diuortio matrimonium solutum foret, cum sua causa dotem reciperari. scilicet vt ea vel alii marito dari possit. nec si prior maritus facere non posset, denuo de societate constituendam dotem: nisi[l] si nominatim ita cōuenisset. verū in proposito largiter[l] esse vide Vatur, dos[m] numerata esset, an verò promissa[n]. nam si filia datam dotem, posteaquam patri heres exstitit, iure[o] suo recepisset, non esse referendam pecuniam societati, quam mulier habitura fuit etsi alius heres exstitisset, quòd si accepto à marito liberata esset, nequaquam imputari posse societati non solutam pecuniam.

g postea quā cum
h percipere
i habuit: alter nō habuit. hæc
k si quæ nata fuit. debuisset.
l largius interesse videbatur, 'agendū largiter interesse: omissum est inter propter præcedentes literas pene similes.
m an dos
n expromissa.
o à viro suo

LXXXII. IDEM libro tertio Responsorum

IVre societatis per socium ære alieno socius non obligatur: nisi in communem arcam pecuniæ versæ sunt.

Si arbor sit in confinio, quantam quisque partem habeat.

LXXXIII. PAVLVS libro primo Manualium

ILlud quærendum est, arbor quæ in coMfinio nata est, item lapis qui per vtrumque fundum extenditur, an cum succisa arbor est, vel lapis exemptus, eius sit, cuius[p] fundus. pro ex quoq; parte singulorū esse debeat, pro qua parte in fundo fuerat: an qua ratione duabus massis duorum dominorū flatis[q], tota massa commOnis est, ita arbor hoc ipso, quo separatur à solo, propriámque substantiam in vnum corpus redactam accipit, multo magis pro indiuiso communis fit[r], quàm massa. sed naturali[s] conuenit ratione[t], & postea tantam partem vtrumque habere tam in lapide quàm in arbore, quantā & in terra habebat.

p sicut fundus.
q Lege consłatis, vt in l. arbor. familiæ erciscundæ. quæ confirmat. quod hic addendum est. et an habēt p... reque libra.
r fiat,
s naturaliter
t rationi.

LXXXIIII. IAPSN libro sexto Posteriorum à Iauoleno epitomatorum

QVotiens[v] iussu alicuius vel cum filio eius vel cum extraneo societas coitur, directò cum illius persona[x] agi[y] posse, cuius persona in contrahenda societate spectata sit.

v Directo agi potest cum eo, qui iussit, si vel quod cum eo, &c.
x cum illo agi

LIBER OCTAVVS-DECIMVS.

DE CONTRAHENDA EMPTIONE ET DE PACTIS INTER EMPTOREM ET VENDITOREM COMPOSITIS[y] ET QVÆ RES VENIRE NON POSSVNT.

y conuentis

Differentia emptionis, & permutationis.

PAVLVS libro trigensimo tertio ad Edictum

ORIGO emendi vendēdiq; à permutationibus cœpit. olim enim non ita erat nummus: neq; aliud merx aliud pretium vocabatur. sed vnusquisque secundùm necessitatem temporum ac rerum vtilibus inutilia permutabat. quando[z] plerumq; euenit, vt quod alteri superest, alteri desit. sed quia nō semper nec facilè concurrebat, vt cū tu haberes, quod ego desiderarem, inuicem[A] haberē quod tu accipere velles, electa materia est, cuius publica ac perpetua æstimatio difficultatibus permutationū æqualitate quantitatis subueniret. eáque materia forma publica percussa vsum dominiúmq; non tam ex substantia præbet, quàm ex quantitate[B]. nec vltra merx vtrumque[C]: sed alterum pretium vocatur. Sed an sine nūmis venditio dici† hodie quæ possit, dubitatur. veluti si ego togā dedi, vt tunicā acciperem. Sabinus & Cassius esse emptionē & venditionē putant. Nerua & Proculus permutationē, nō emptionē hoc esse. Sabinus Homero teste vtitur, qui exercitū Græcorū ære, ferro, hominibúsque vinum emere refert, illis versibus[D]:

z quoniam
A ego haberē

ΕΝΘΕΝ ΑΡ ΟΙΝΙΖΟΝΤΟ ΚΑΡΗΚΟΜΟΩΝΤΕΣ ΑΧΑΙΟΙ
ΑΛΛΟΙ ΜΕΝ ΧΑΛΚΩ, ΑΛΛΟΙ ΔΕ ΑΙΘΩΝΙ ΣΙΔΗΡΩ,
ΑΛΛΟΙ ΔΕ ΡΙΝΟΙΣ, ΑΛΛΟΙ Δ' ΑΥΤΗΙΣΙ ΒΟΕΣΣΙ,
ΑΛΛΟΙ Δ' ΑΝΔΡΑΠΟΔΕΣΣΙΝ.

Sed hi versus permutationem significare videntur, non emptionem, sicut illi:

ΕΝΘ' ΑΥΤΕ ΓΛΑΥΚΟ ΚΡΟΝΙΔΗΣ ΦΡΕΝΑΣ ΕΞΕΛΕΤΟ ΖΕΥΣ.
ΟΣ ΠΡΟΣ ΤΥΔΕΙΔΗΝ ΔΙΟΜΗΔΕΑ ΤΕΥΧΕ ΑΜΕΙΒΕΝ

Magis autem pro hac sententia illud diceretur, quod aliàs idem poëta dicit:

ΠΡΙΑΤΟ ΚΤΕΑΤΕΣΣΙΝ ΕΟΙΣΙΝ.

B Bud. manuscr. qualitate: non puto tamen recedendum esse à vulgata lectione: est enim quātitas nummi æstimatio illa publicè instituta, quæ quanti locabilis sit, intelligitur. Dua. i dissp. c. 8.
C vtrúque est,
† hodiéque
D illis versib. Græcis: Glossa est: atque huiusmodi numerum ... quam enim duobus quam Homeri versus Græci sunt? Bud. & eū sequentes Alc. ... præterea addūt aliquot versus, qui non reperiuntur in Pandectis tamē necessarij videntur.

Sed verior est Neruæ & Proculi sententia. nā vt aliud est vendere, aliud emere, alius emptor, alius venditor, sic aliud est pretiū, aliud merx. quod in permutatione discerni[E] nō potest vter emptor, vter venditor sit. Est autem emptio iuris gentium. & ideo consensu peragitur: & inter absentes contrahi potest, & per nuntium, & per litteras.

E neque vter emptor, neque vter

II. VLPIANVS libro primo ad Sabinum

INter patrem & filium contrahi emptio non potest: sed de rebus castrensibus potest. Sine pretio nulla venditio est, non autem pretii numeratio, sed conuentio perficit sine scriptis habitam emptionem.

III. IDEM libro vicensimo octauo ad Sabinum

SI res ita distracta sit, vt si displicuisset, inempta esset, constat non esse sub condicione distractam: sed resolui emptionem sub condicione.

IIII. POMPONIVS libro nono ad Sabinum

ET liberi hominis, & loci sacri, & religiosi, qui haberi nō potest, emptio intellegitur, si ab ignorāte emitur.

V. PAVLVS libro quinto ad Sabinum

QVia difficilè dignosci potest liber homo à seruo.

VI. POMPONIVS libro nono ad Sabinum

SEd Celsus[F] filius ait hominem liberum scientem te emere non posse: nec cuiuscumque[G] rei si sci as alienationem (non) esse: vt sacra, † & religiosa loca: aut quorum commercium non sit: vt publica quæ non in pecunia populi, sed in publico vsu habeantur: vt est campus Martius.

F Celsus & Ofilius
G cuiusquam rei, cuius
† aut

Vbi contractus ex conuentione resoluitur, actione ex eo contractu agitur ad id quod est actum.

Si fundus annua bima trima die ea lege venisset, vt si in diem statutum pecunia soluta nō esset, fundus inemptus foret, & vt si interim emptor fundum coluerit, fructúsq;

ex eo perceperit, inempto [a] eo facto restituerentur, & vt si quanti [b] minoris postea alii vendidisset, vt id emptor venditori præstaret, ad diem pecunia non soluta, placet venditori ex vendito eo nomine actionem esse, nec conturbari debemus [c], quòd inempto fundo facto, dicatur actionem ex vendito futuram esse. in emptis enim & venditis potius id quod actum, quàm id quod dictum sit sequendum est. & cum lege id dictum sit [d], apparet hoc duntaxat actú esse, ne venditor emptori pecunia ad diem nõ soluta obligatus esset: non vt omnis obligatio empti & venditi vtrique [e] solueretur. Condicio, quæ initio contractus dicta est, postea alia pactione immutari potest. sicuti etiam abiri tota emptione potest, si nondum impleta sunt quæ vtrimque præstari debuerunt.

De venditione collata in arbitrium alterius.

VII. VLPIANVS libro vicensimo octavo ad Sabinum

HAec [f] venditio serui, SI RATIONES DOMINI COMPVTASSET ARBITRIO, condicionalis est. condicionales autem venditiones tunc perficiuntur, cum impleta fuerit condicio. Sed vtrum hæc est venditionis condicio, si ipse dominus putasset suo arbitrio, an verò, si arbitrio viri boni? nam si arbitrium domini accipiamus, venditio nulla est: quemadmodum si quis ita vendiderit, SI VOLVERIT: vel stipulanti sic spondeat [g], SI VOLVERO, DECEM DABO. neque enim debet in arbitrium rei conferri, an sit obstrictus. placuit itaq; veteribus, magis in viri boni arbitrium id collatum videri, quàm domini. si igitur rationes potuit accipere, nec accepit, vel accepit, fingit autẽ se non accepisse, impleta condicio emptionis est: & ex empto venditor conueniri potest.

[1] Huiusmodi emptio, QVANTI TV EVM EMISTI, QVANTVM PRETII IN ARCA HABEO, valet. nec enim incertum est pretium tam [h] euidenti venditione. magis enim ignoratur quanti emptus sit, quàm in rei veritate incertum est. [2] Si quis ita emerit, EST MIHI FVNDVS EMPTVS CENTVM, ET QVANTO PLVRIS EVM VENDIDERO, valet venditio, & statim impletur. habet enim certum pretiũ centum. augebitur autem pretium, si pluris emptor fundum vendiderit.

De re vendita.

VIII. POMPONIVS libro nono ad Sabinum

NEc emptio, nec venditio sine re, quæ veneat, potest intellegi: & tamen fructus & partus futuri rectè emuntur. vt cum editus esset partus, iam tunc cum contractum esset negotium, venditio facta intellegatur. sed si id egerit venditor, ne nascatur, aut [k] fiant, ex empto agi posse. Aliquando tamen & sine re venditio intellegitur: veluti cum quasi alea emitur. quod fit, cum captum [l] piscium vel auium vel missilium emitur. emptio enim contrahitur etiam si nihil inciderit: quia spei emptio est. & quod missilium nomine eo casu captum est, si euictum fuerit, nulla eo nomine ex empto obligatio cõtrahitur: quia id actum intellegitur.

De consensu mutuo, & dissensu, seu errore.

VIIII. VLPIANVS libro vicensimo octavo ad Sabinum

IN vẽditionibus & emptionibus consensum debere intercedere palam est. ceterũ siue in ipsa emptione dissentiẽt, siue in pretio, siue in quo [m] alio, emptio imperfecta est. si igitur ego me fundũ emere putarẽ Cornelianũ, tu mihi te vẽdere Sempronianũ putasti, quia in [n] corpore dissensimus, emptio nulla est. idẽ est, si ego me Stichũ, tu Pamphilum absentem vendere putasti. nam cum in corpore dissentiatur [o], apparet nullam esse emptionem. Si in nomine dissentiamus, verùm de corpore constet, nulla dubitatio est quin valeat emptio & venditio: nihil enim facit error nominis, cum de corpore constat. [1] Inde quæritur, si in ipso corpore non erratur, sed in substantia error sit, vt puta si acetum pro vino veneat, æs pro auro, vel plumbũ pro argento, vel quid aliud argento simile, an emptio & venditio sit. Marcellus scribsit libro [p] sexto digestorum emptionem esse & venditionem: quia in corpus consensum est, etsi in materia sit erratum. ego in vino quidem consentio: quia eadem propè ΟΥΣΙΑ [q] est. si modò vinum acuit. [r] ceterum si vinum non acuit, sed ab initio acetum fuit, vt [s] embamma, aliud pro alio venisse videtur. in ceteris autem nullam esse venditionem puto, quotiens in materia erratur.

X. PAVLVS libro quinto ad Sabinum

ALiter atque si aurum quidem fuerit, deterius autem quàm emptor existimaret: tunc enim emptio valet.

XI. VLPIANVS libro vicesimo octavo ad Sabinum

ALioquin quid dicemus, si cæcus emptor fuit, vel si in materia erratur? vel in [t] minus perito discernendarum materiarum? in corpus eos consensisse dicemus? & quemadmodum † consensum, qui non vidit? Quòd si ego me virginem emere putarem, cum esset iam mulier, emptio valebit: in sexu enim nõ est erratum. ceterum si [v] ego mulierem venderem, tu puerum emere existimasti, quia in sexu error est, nulla emptio, nulla venditio est.

XII. POMPONIVS libro trigesimo primo ad Quintum Mucium

IN huiusmodi autem quæstionibus personæ ementium & vendentium spectari debent: non eorum quibus adquiritur ex eo contractu actio. nam si seruus meus, vel filius, qui in mea potestate est, me præsente suo nomine emat, non est quærendum quid ego existimem: sed quid ille qui contrahit.

XIII. IDEM libro nono ad Sabinum

[1] SEd si seruo meo, vel ei cui mandauero, vendas sciens fugitiuum, illo ignorante, me sciente, non teneri te ex empto verum est.

XIIII. VLPIANVS libro vicesimo octavo ad Sabinum

QVid tamen dicemus, si in materia & qualitate ambo errarent? vt puta si & ego me vendere aurum putarem, & tu emere, cum æs esset? vt puta coheredes viriolam [x], quæ aurea dicebatur, pretio exquisito vni heredi vendidissent, eáque inuenta esset magna ex parte ænea? venditionem esse constat ideo, quia auri aliquid habuit. nam si inauratum aliquid sit, licet ego aureum putem, valet venditio. si autem æs pro auro [y] veneat, non valet.

XV. PAVLVS libro quinto ad Sabinum

ETsi [z] consensum fuerit in corpus, id tamen in rerum natura ante venditionẽ esse desierit, nulla emptio est. [1] Ignorantia emptori prodest, quæ non in supinum hominem cadit. Si rem meam mihi ignoranti vendideris, & iussu meo alii tradideris, non putat Pomponius dominium meum [A] transire: quoniam non hoc mihi propositum fuit. sed quasi tuum dominium ad [B] eum transire. & ideo etiam si donaturus mihi rem meam iussu meo alii tradas, idem dicendum erit.

XVI. POMPONIVS libro nono ad Sabinum

SVæ [C] rei emptio non valet: siue sciens, siue ignorans emi. sed si ignorans emi, quod soluero repetere potero: quia nulla obligatio fuit. nec tamen emptioni obstat, si in ea re vsusfructus duntaxat ementis sit.

XVII. PAVLVS libro trigensimo tertio ad Edictum

OFficio tamen iudicis pretium minuetur.

XVIII. POMPONIVS libro nono ad Sabinum

SEd [D] si communis ea res emptori cum alio sit, dici debet, scisso pretio pro portione, pro parte emptionem valere, pro parte non valere. [1] Si seruus domini iussu in demonstrandis finibus agri venditi, vel errore vel dolo plus demonstrauerit, id tamen [E] demonstratũ accipi oportet, quod dominus senserit. & idem Alfenus scripsit de vacua possessione per seruum tradita.

XVIIII. IDEM libro trigensimo primo ad Quintum Mucium

QVod vendidi [F], non aliter fit accipientis, quàm si aut pretium nobis solutum sit, aut satis eo nomine factum. vel etiam fidem habuerimus emptori sine vlla satisfactione [G].

XX. IDEM libro nono ad Sabinum

SAbinus respondit, si quam rem nobis fieri velimus etiam, veluti statuam, vel vas aliquod, seu [H] vestem, vt nihil aliud quàm pecuniam daremus, emptionem videri. nec posse vllam locationem esse, vbi corpus ipsum nõ detur ab eo cui id fieret. aliter atque si aream darem, vbi insulã ædificares: quoniã tunc à me substantia proficiscitur.

Pacti obscuri interpretatio.

XXI. PAVLVS libro quinto ad Sabinum

LAbeo scripsit, obscuritatem [I] pacti nocere potius debere venditori, qui id dixerit, quàm emptori: quia potuit re integra apertius dicere.

XXII. VLPIANVS libro vicensimo octavo ad Sabinum

HAnc legem venditionis, SI QVID SACRI VEL RELIGIOSI EST, EIVS VENIT NIHIL, superuacuam non esse [K], sed ad modica loca pertinere. ceterum si omne religiosum, vel sacrum, vel publicum venierit, nullam esse emptionem.

XXIII. PAVLVS libro quinto ad Sabinum

ET quod soluerit eo nomine, emptor condicere potest.

XXIIII. VLPIANVS libro vicesimo octavo ad Sabinum

IN modicis autem ex empto esse actionem: quia nõ specialiter locus sacer vel religiosus venit, sed emptioni maioris partis accessit.

Alternatio.

XXV. IDEM libro trigesimo quarto ad Sabinum

SI ita distrahatur, ILLE AVT ILLE RES, vtrã eligerit [L] venditor, hæc erit empta. [3] Qui vendidit, necesse non

[Marginal notes:] a eo inempto fundo facto restitueretur. b quanto. c eo, quòd. d dicti sunt. e vtrinque. f Coniunge l. in personã § generaliter. de regu. iur. g respondeat. h in tã euidẽti. i sito. k aut ita. l captus. m aliquo alio. n in eo. o dissentiam. p lib. 7. Digestorum. q Loco ab essentia, si Taurum & Fab. sequimur. r Acuit, ab acore deductum est ad id, in acetum degenerauit, Budæus. s cùm embãmata sequare Florent. & interpretare, embãma, acetũ factitium. t à minus. † consensisse. v si cùm ego. x aureolam. Hinc apparet falli eos, qui putant viriolas tantum esse ex genere virilibus, de quibus lib. 4. pa. e. l. y pro auro sequere vbique Florent. z Sed & si. A in exceptione meum, vt mihi, & tamen his opponantur. B in eũ transire. C Dubitatur exceptio hanc legem in emptione § versus supra sed. D Sed &. E tantum. F vendidi & tradidi. G satisfactione. H seu etiam. I Obscuritas pacti nocet venditori, qui id dixit. K esse dicit. L Electio est debitoris.

non habet fundum emptoris facere: vt cogitur qui fundum stipulanti spopondit.

XXVI. POMPONIVS libro septimodecimo ad Sabinum

SI sciens emam ab eo cui bonis interdictum sit, vel cui tempus ad deliberandum de hereditate ita datum sit, vt ei deminuendi potestas non sit, dominus non ero. dissimiliter atque si à debitore sciens creditorem fraudari, emero.

Bonæ fidei emptor.

XXVII. PAVLVS libro octauo ad Sabinum

2 QVi à quolibet rem emit, quã putat ipsius esse, bona[a] fide emit. at qui sine tutoris auctoritate à pupillo emit, vel falso tutore auctore, quem scit tutorẽ non esse, non videtur bona fide emere, vt & Sabinus scripsit.

a *Obseruabona fide & consentia emtã rem, cum emptor putat eius esse, qui vẽdit, & liberè posse eo modo quo vẽdit. Atque hæc sufficit ad faciendũ fructus suos. l. q. s. st. de vs. & ad vsucapiendum l. mora de s. ca. transfer. C. Baro.*

XXVIII. VLPIANVS libro quadragesimo primo ad Sabinum

REm alienam distrahere quem posse, nulla dubitatio est. nam emptio est & venditio: sed res emptori auferri potest.

XXIX. IDEM libro quadragesimo tertio ad Sabinum

QVotiens seruus venit, non cum peculio distrahitur. & ideo siue non sit exceptum, siue exceptum sit ne cum peculio veneat, non cum peculio distractus videtur. vnde si qua res fuerit peculiaris à seruo subrepta, cõdici potest, videlicet quasi furtiua. hoc ita, si res ad emptorem peruenerit.

XXX. IDEM libro trigesimo secundo ad Edictum

SEd ad exhibendum agi posse nihilo minus, & ex vendito puto.

XXXI. POMPONIVS libro vicesimo secundo ad Sabinum

b SEd & si quid postea accessit peculio, reddendũ est venditori. veluti partus[b], & quod ex operis vicarii perceptum est.

b *partus ancillæ.*

XXXII. VLPIANVS libro quadragesimo quarto ad Sabinũ

QVi tabernas argentarias vel ceteras, quę in solo publico sunt, vendit, non solum, sed ius vendit: cũ istæ tabernæ publicæ sunt; quarum vsus ad priuatos pertinet.

Pacti ambigui interpretatio.

XXXIII. POMPONIVS libro trigesimo tertio ad Sabinum

c CVm[c] in lege vẽditionis ita sit scriptum, FLVMINA, STILLICIDIA, VTI NVNC SVNT, VT ITA

d SINT: nec additur[d], quæ flumina, vel stillicidia: primùm

e spectari oportet, quid acti[e] sit. si non id appareat, tunc id accipitur, quod venditori nocet: ambigua enim oratio est.

c *Coniunge l. si seruitus, de seru. vrb. præd.*
d *adiicitur.*
e *actum*

XXXIIII. PAVLVS libro trigesimo tertio ad Edictum

SI in emptione fundi dictum sit, accedere Stichum seruum, neque intellegatur quis ex pluribus accesserit, cũ de alio emptor, de alio vẽditor senserit, nihilo minus fundi venditionem valere cõstat. sed Labeo ait, eum Stichum deberi, quem venditor intellexerit. nec refert, quanti sit accessio; siue plus in ea sit, quàm in ipsa re cui accedat: an minus. plerasque enim res aliquando propter accessiones emimus: sicut cum domus propter marmora, & statuas, & tabulas pictas ematur.

Quarum rerum sit venditio.

1 Omnium rerũ, quas quis habere vel possidere vel persequi potest, venditio rectè fit. quas verò natura vel gentiũ

f ius vel mores ciuitatis commercio exuerunt[f], earum nul-

2 la venditio est. Liberum hominem[g] scientes emere non

g possumus. sed nec talis emptio, aut stipulatio admittenda est, CVM SERVVS ERIT: quamuis dixerimus futuras res emi posse. nec enim fas est eiusmodi casus exspectare.

f *exemerunt.*
g *Idem prohibetur 24. ca. Deu.*

3 Item si & emptor & venditor scit furtiuum esse quod venit, à neutra parte obligatio contrahitur. si emptor so-

h lus scit, non obligabitur venditor. nec tamen[h] ex vendito quicquam consequitur, nisi vltro quod conuenerit præstet. quòd si venditor scit, emptor ignorauit, vtrinque obligatio contrahitur. & ita Pomponius quoque scribit.

h *enim ex vẽdito*

4 Rei suæ emptio tunc valet, cum ab initio agatur, vt pos-

i sessionem emat, quam fortè venditor habuit: & [i] in iudicio

5 possessionis potior esset. Alia causa est degustandi, alia metiendi. gustus enim ad hoc proficit, vt improbare liceat. mensura verò non eò proficit, vt aut plus aut minus veneat: sed vt appareat quantum ematur.

i *vt in iudicio*

Alternatio.

6 Si emptio[k] ita facta fuerit, EST[l] MIHI EMPTVS

k STICHVS AVT PAMPHILVS, in potestate est ven-

l ditoris, quem velit dare: sicut in stipulationibus. sed vno mortuo, qui superest dandus est. & ideo prioris periculum ad venditorem, posterioris ad emptorem respicit. sed & si pariter decessetunt, pretium debebitur: vnus enim vtique periculo emptoris vixit. Idem dicendum est, etiam si emptoris fuit arbitrium, quem vellet habere. si modò hoc

m solum arbitrio eius commissum sit, vt quem voluisset, em-

7 ptum haberet: non & illud, an emptum[m] haberet. Tu-

k *Vtrum horum eius dem que debitorum est est generaliter promissio quæ alternatio quadam est in genere l. 1. qui & à quo man.*
l *esto mihi*
m *emptor: quæ lectio non est recipienda.*

n tor rem pupilli emere[n] nõ potest. idẽmque porrigendum est ad similia id est, ad curatores, procuratores, & qui negotia aliena gerunt.

n *Palàm tamen, & bona fide non prohibetur emere. l. 5. C. eod.*

Arra.

XXXV. GAIVS libro decimo ad Edictum prouinciale

QVod sæpe arræ nomine pro emptione datur, non eò pertinet, quasi sine arra cõuentio nihil proficiat: sed

1 vt euidentius probari possit conuenisse de pretio. Illud constat imperfectum esse negotium, cum emere volenti sic venditor dicit, QVANTI VELIS, QVANTI AEQVVM PVTAVERIS, QVANTI AESTIMAVE-

2 RIS, HABEBIS EMPTVM. Veneni mali quidam

o putat[o] non cõtrahi emptionem: quia nec societas aut mãdatum flagitiosæ rei vllas vires habet. quæ sententia potest sanè vera videri de his, quę nullo modo adiectione al-

p terius materiæ, vsu[p] nobis esse possunt. de his verò, quæ mixta aliis materiis adeo nocendi naturam deponunt, vt

q ex his antidoti[q], & alia quædam salubria medicamenta

3 conficiantur, aliud dici potest. Si quis amico peregrè

r euntis mandauerit, vt fugitiuum suum[r] quærat, & si inuenerit, vendat, nec ipse contra senatusconsultum committit, quia non vendidit: neque amicus eius, quia præsentem vendit. emptor quoque, qui præsentem emit, rectè negotium gerere intellegitur.

o *putans*
p *vsui*
q *antidota,*
r *seruum*

De periculo rei venditæ.

4 Si res vendita per furtum perierit, prius animaduertẽdum erit, quid inter eos de custodia rei conuenerat. si nihil appareat conuenisse, talis custodia desiderãda est à venditore, qualem bonus paterfamilias suis rebus adhibet. quam si præstiterit, & tamẽ rem perdidit, securus esse de-

s bet, vt tamẽ[s] scilicet vindicationem rei & condictionem exhibeat emptori. vnde videbimus in personam eius, qui alienam rem vẽdiderit, cum is nullam vindicationem aut

t condictionem habere possit. ob[t] id ipsum damnandus est: quia si suam rem vendidisset, potuisset eas actiones ad em-

5 ptorem transferre. In his, quæ pondere, numero, mensurâve constant, veluti frumento, vino, oleo, argento, modò ea seruantur quæ in ceteris, vt simul atque de pretio conuenerit, videatur perfecta venditio: modò vt etiam si de pretio conuenerit, non tamen aliter videatur perfecta venditio, quàm si admensa, adpensa, adnumeratâve sint. nam si omne vinum, vel oleum, vel frumẽtum, vel argen-

v tum quantumcumque esset vno[v] pretio venierit, idem iuris est quod in ceteris rebus. quòd si vinum ita venierit, vt

x in singulas amphoras: item oleum, vt in singulos[x] metretas: item frumentum, vt in singulos modios: item argentum, vt in singulas libras certum pretium diceretur: quæritur, quando videatur emptio perfici, quod similiter scilicet quæritur & de his quæ numero constant, si pro numero corporum pretium fuerit statutum. Sabinus & Cassius tunc perfici emptionem existimant, cum adnumerata, admensa, adpensave sint: quia venditio quasi sub hac

y condicione videtur fieri, vt in singulos[y] metretas, aut in singulos modios, quos quásve admensus eris, aut in singulas libras quas adpenderis, aut in singula corpora quæ adnumeraueris. ergo & si grex venierit, si quidem vniuersaliter vno pretio, perfecta videtur postquam de pretio conuenerit. si verò in singula corpora certo pretio, ea-

6 dem erunt quæ proximè tractauimus. Sed & si ex do-

z liario[z] pars vini venierit, veluti metretæ centum, verissimum est, quod & cõstare videtur, antequam admetiatur, omne periculum ad venditorem pertinere. nec interest,

A vnum[A] pretium omnium centum metretarum in semel

7 dictum sit, an in singulos eos. Si[B] quis in vendendo præ-

B dio confinem celauerit, quem emptor si audisset, empturus

C non esset, teneri venditorem[C].

s *tantùm vt*
t *certè ob*
v *Hæc venditio dicitur facta auersione Acc. Ang. & Lal.*
x *singulas*
y *singulas*
z *doliario*
A *verò pretiũ*
B *Hæc pertinent quod Themistocles prædio venditurus proclamari iussit bonũ vicinum habere. Plutar. in Apophthe.*
C *venditorẽ dicimus.*
D *Ex titu. si quid in fraud. pat.*

XXXVI. VLPIANVS libro quadragesimo tertio ad Edictũ

D CVm[D] in venditione quis pretium rei ponit, donationis causa non exacturus, non videtur vendere.

XXXVII. IDEM libro tertio Disputationum

SI quis fundum iure hereditario sibi delatum ita vendidisset, EST TIBI EMPTVS ITA VT ET QVANTI A TESTATORE EMPTVS EST, mox inueniatur non[E] emptus, sed donatus testatori: videtur quasi sine pretio facta venditio. ideóq; similis erit sub condicione factæ venditioni: quæ nulla est, si condicio defecerit.

XXXVIII. IDEM libro septimo Disputationum

SI quis donationis causa minoris vendat, venditio valet. totiens enim dicimus in totum venditionem non valere, quotiens vniuersa venditio donationis causa facta est. quotiens verò viliore pretio res donationis causa distrahitur, dubium non est, venditionem valere. hoc

inter ceteros.inter virũ verò & vxorem donationis causa venditio facta pretio viliore,nullius momenti est.

Emptio rei suæ.

XXXVIII. IVLIANVS libro quintodecimo Digestorum

SI[a] debitor rem pigneratã à creditore redemerit, quasi suæ rei emptor actione ex vendito non tenetur:& omnia in integro[b] sunt creditori. Verisimile est eum,qui fructum oliuæ pendentis vendidisset, & stipulatus[c] est decem[d] pondo olei quod natum esset, pretium constituisse ex eo quod natum esset,vsque ad decem pondo olei.adeirco solis quinque collectis, non amplius emptor petere potest,quàm quinque pondo olei quæ collecta essent,à[e] plerisque responsum est.

XL. PAVLVS libro quarto Epitomarum Alfeni Digestorum.

QVi fundum vendebat,in lege ita dixerat,vt emptor in diebus triginta proximis fundum metiretur, & de modo renuntiaret:& si ante eam diem non renuntiasset,vt venditoris fides soluta esset.emptor intra diẽ mensuræ quo minorem modum esse credidit renuntiauit: & pecuniam pro eo accepit:postea eum fundum vendidit:& cum ipse emptori suo admetiretur, multo minorem modum agri quam potauerat inuenit. quærebatur[f], an id[g] quod minoris esset, cõsequi à suo venditore posset.respondit, interesse quemadmodum lex diceretur. nam si ita dictum esset.vt emptor diebus triginta proximis fundum metiatur, & domino renuntiet[h] quanto[i] modus agri minor sit: quo[k] post diem trigesimum renuntiasset, nihil ei profuturum.sed si ita pactum esset, vt emptor in diebus proximis fundum metiatur, & de modo agri renuntiet: & si in diebus triginta renuntiasset minorem modum agri esse, quamuis multis post annis posse eum, quo minor[l] is modus agri fuisset, repetere. In lege fundi aquã accessuram dixit. quærebatur,an etiam iter aquæ accessisset.respondit, si vti vidreti id actum esse.& ideo iter quoque venditorem tradere oportere. Qui agrum vendebat, dixit fundi iugera decem & octo esse: & quod eius admensum erit, ad singula iugera certum pretium stipulatus erat: viginti inuenta sunt: pro viginti deberi pecuniam respondit. Fundi venditor frumenta manu sua receperat: in eo fundo ex stipula segeserat enata.quæsitũ est,an pacto contineretur, respõdit, maximè referre quid est actum.ceterum secundum verba, esse actum quod ex stipula nasceretur,non magis quam,si quid ex[m] sacco seccarii cecidisset, aut ex eo quod auibus ex aëre cecidisset, natum esset. Cum fundum quis vendiderat,& omnem fructum receperat, & arundinem cæduam,& siluam in fructum esse respondit. Dolia, quæ in fundo domini essent, accessura[n] dixit etiam ea quæ seruus, qui fundum coluerat, emisset peculiaria emptori cessura respondit.

Rota quoque,per quam aqua traheretur,nihilo minus ædificii est quam fitula.

XLI. IVLIANVS libro tertio ad Vrseium Ferocem

CVm ab eo, qui fundum alii obligatum habebat, quidam sic emptum rogasset,vt esset is sibi emptus,si eũ liberasset,dummodo ante Kalendas Iulias liberaret,quæsitum est,an vtiliter agere possit ex empto in hoc, vt venditor eum liberaret.respondit, videamus quid inter ementem & vendentem actum sit.nam si id actum est, vt omni modo intra Kalendas Iulias venditor fundum liberaret, ex empto erit actio, vt liberet. nec sub condicione emptio facta intellegetur.velan si hoc modo emptor interrogauerit,erit mihi fundus emptus,ita vt eum intra Kalendas Iulias liberes.vel ita:vt eum intra Kalendas à Titio redimas.si verò sub condicione facta emptio est, non poterit agi,vt condicio impleatur.

Error contrahentium.

Mensam[o] argento coopertam mihi ignoranti pro solida[p] vendidisti imprudens: nulla est emptio.pecuniáque[q] eo nomine data condicetur.

XLII. MARCIANVS libro primo Institutionum

DOmini neque per se,neque per procuratores suos possunt saltem criminosos seruos vendere, vt cum bestiis pugnarent. & ita Diui fratres rescripserunt.

Commendatio rei venditæ quam vim habeat.

XLIII. FLORENTINVS libro octauo Institutionum

EA quæ commendandi causa in venditionibus dicuntur, si palam appareant, venditorem non obligant. veluti si dicat seruum speciosum, domum Venè ædificatam.at si dixerit hominem litteratum,vel artificem, præstare debet.nam hoc ipso pluris vendit. Quædam etiã pollicitationes venditorem nõ obligant,si ita in promptu res sit, vt eam emptor non ignorauerit.veluti si quis hominem luminibus effossis emat, & de sanitate stipuletur. nam de cetera parte corporis potius stipulatus videtur, quàm de eo in quo se ipse decipiebat. Dolum malum à se abesse præstare venditor debet.qui non tantùm in eo est,qui fallendi[r] causa obscurè loquitur: sed etiam,qui insidiosè,obscurè dissimulat[s].

XLIIII. MARCIANVS libro tertio Regularum

SI duos quis seruos emerit pariter vno pretio, quorum alter ante venditionẽ[t] mortuus est,neque in viuo constat emptio.

Error contrahentium.

XLV. IDEM libro quarto Regularum

LAbeo libro posteriorum scribit, si vestimenta interpola[v] quis pro nouis emerit, Trebatio placere,ita emptori præstandũ quod interest,si ignorans interpola emerit.quam sententiam & Pomponius probat.in qua & Iulianus est: qui ait,si quidem ignorabat venditor,ipsius rei nomine teneri.si sciebat,etiam damni,quod ex eo contingit.quemadmodum si vas[x] aurichalcum pro auro vendidisset ignorans, tenetur vt aurum quod vendidit præstet.

Emptio prohibita.

XLVI. IDEM libro singulari de Delatoribus

NOn licet ex officio, quod administrat quis, emere quid vel per se vel per aliam personam.alioquin non tantùm rem amittit, sed & in quadruplum cõuenitur secundum constitutionem Seueri & Antonini.& hoc ad procuratorem quoque Cæsaris pertinet.sed hoc ita se habet,nisi specialiter quibusdam hoc† consensum est.

Seruitus sequitur fundum.

XLVII. VLPIANVS libro vicesimo nono ad Sabinum

SI aquæ ductus debeatur prædio,& ius aquæ[y] transit ad emptorem: etiam si nihil dictum sit.sicut & ipsæ fistulæ,per quas aqua ducitur:

XLVIII. PAVLVS libro quinto ad Sabinum

Licet extra ædes sint.

XLVIIII. VLPIANVS libro vicesimo nono ad Sabinum

ET quamquam ius aquæ non sequatur,quod amissum est: attamen fistulæ & canales dum[z] sibi sequuntur, quasi pars ædium ad emptorem perueniunt.& ita Pomponius libro decimo putat.

Conditio quæ habetur pro impleta.

L. IDEM libro vndecimo ad Edictum

LAbeo[z] scribit, si mihi bibliothecam ita vendideris, si decuriones Campani locum mihi vẽdidissent, in quo eam ponerem, & per me stet quo minus id à Campanis impetrem, nõ esse dubitandũ, quin præscriptis verbis agi possit.ego etiam ex vendito agi posse puto:quasi impleta condicione,cũ per emptorem stet quo minus impleatur.

LI. PAVLVS libro vicesimo primo ad Edictum

Litora[A], quæ fundo vendito coniuncta sunt,in modũ[B] non computantur.quia nullius sunt:sed iure gentium omnibus vacant.nec viæ publicæ,aut loca religiosa,vel sacra.itaque vt proficiant venditori,caueri solet vt viæ,item litora,& loca publica in modum cedant.

Destructio ædificiorum vendendi causa prohibita.

LII. IDEM libro quinquagesimo quarto ad Edictum

SEnatus[C] censuit,ne quis domũ villámve dirueret, quò plus sibi adquireretur.néve quis negotiandi causa eorũ quid emeret venderétve.pœna in eũ, qui aduersus senatusconsultũ fecisset,constituta est: vt duplum eius,quanti emisset, in ærarium inferre cogeretur.in eum verò, qui vendidisset, vt irrita fieret venditio.planè si mihi pretium solueris, cũ tu duplum ærario debeas, repetes à me,quòd à mea parte irrita facta est venditio.nec solum huic senatusconsulto locus erit,si quis suam villam vel domum, sed & si alienam vendiderit.

Satisfactio vim solutionis habet.

LIII. GAIVS libro vicesimo octauo ad Edictum prouinciale

VT[D] res emptoris fiat, nihil interest, vtrum solutum sit pretium,an eo nomine fideiussor[E] datus sit.quod autem de fideiussore diximus, plenius acceptum est, qualibet[F] ratione si venditori de pretio satisfactum est:veluti expromissore aut pignore dato,proinde[G] sit,ac si pretiũ solutum esset.

LIIII. PAVLVS libro primo ad edictum ædilium curulium

REs[H] bona fide vendita, propter minimam causam inempta fieri non debet.

LV. IDEM libro secundo ad Edictum ædilium curulium

NVda[I] & imaginaria venditio pro non facta est. & ideo nec alienatio eius rei intellegitur.

LVI. IDEM libro quinquagesimo ad Edictum

SI[K] quis sub hoc pacto vendiderit ancillam,ne prostituatur,& si contra factum esset,vti liceret ei abducere: & si per plures emptores mancipium cucurrerit[L],ei qui primò vendit abducendi potestas fit[M].

Venditio

Venditio rei quae non est.

LVII. PAVLVS libro quinto ad Plautium

DOmum emi, cū eam & ego & venditor combustam ignoremus. Nerua, Sabinus, Cassius, nihil venisse: quamuis area maneat, pecuniamque solutā condici posse aiunt. sed si pars domus maneret, Neratius ait, hāc quæstione multum interesse, quāta pars domus incendio cōsumpta permaneat; vt si quidē amplior domus pars exusta est, non cōpellatur emptor perficere emptionem: sed etiam quod forte solutum ab eo est repetet. sin verò vel dimidia pars, vel minor quàm dimidia exusta fuerit, tunc coartandus est emptor venditionē adimplere, æstimatione viri boni arbitratu habita: vt quod ex pretio propter incendium decrescere fuerit inuentū, ab huius præstatione liberetur. Sin autem venditor quidē sciebat domum esse exustam, emptor autem ignorabat, nullam venditionem stare, si tota domus ante venditionē exusta sit. si verò quantacumque pars ædificii remaneat, & stare venditionem, & venditorem emptori quod interest restituere. Simili quoque modo ex diuerso tractari oportet, vbi emptor quidē sciebat, venditor autē ignorabat. & hic enim oportet & venditionem stare, & omne pretiū ab emptore venditori, si nō depensum est, solui: vel si solutū sit, non repeti. quòd si vterque sciebat & emptor & venditor domū esse exustā totam, vel ex parte, nihil actū fuisse: dolo inter vtramque partem cōpensando. & iudicio, quod ex bona fide descendit, dolo ex vtraque parte veniente, stare non cōcedente.

LVIII. PAPINIANVS libro decimo Quæstionum

ARboribus quoque vento deiectis, vel absumptis igne, dictum est emptionem fundi non videri esse contractam, si contemplatione illarum arborum, veluti oliueti, fundus comparabatur: siue sciente, siue ignorante venditore. siue autem emptor sciebat, vel ignorabat, vel vterque eorum, hæc optinent quæ in superioribus casibus pro ædibus dicta sunt.

LVIIII. CELSVS libro octauo Digestorum

CVm venderes fundum, non dixisti ITA VT OPTIMVS MAXIMVSQVE: verum est quod Quinto Mucio placebat, non liberū, sed qualis esset, fundum præstari oportere. idem & in vrbanis prædiis dicendum est.

Electio venditoris.

LX. MARCELLVS libro sexto Digestorum

COmprehensum erat lege venditionis, dolia sexaginta emptori accessura. cum essent centum, in venditoris fore potestate responsum est, quæ vellet, dare.

LXI. IDEM libro vicesimo Digestorum

EXistimo posse me id quod meum est, sub condicione emere: quia fortè speratur meum esse desinere.

LXII. MODESTINVS libro quinto Regularum

QVi officii causa in prouincia agit vel militat, prędia comparare in eadem prouincia non potest: præterquam si paterna eius à fisco distrahantur. Qui nesciens loca sacra, vel religiosa, vel publica pro priuatis comparauit, licet emptio non teneat, ex empto tamē aduersus venditorem experietur: vt consequatur quod interfuit eius, ne deciperetur. Res in auersione empta, si nō dolo venditoris factum sit, ad periculum emptoris pertinebit: etiā si res adsignata non sit.

LXIII. IAVOLENVS libro septimo ex Cassio

CVm seruo dominus rem vendere certę personæ iussisset, si alii vendidisset quàm cui iussus erat, venditio non valet. idem iuris in libera persona est, cum perfici venditio non potuit in eius persona, cui dominus venire eam noluit. Demonstratione fundi facta, fines nominari superuacuū est. si nominentur, etiā ipsum venditorem nominare oportet, si forte alium agrum confinem posidet.

LXIIII. IDEM libro secundo Epistolarum

FVndus ille est mihi & Titio emptus. quæro, verum in partem an in totum venditio consistat, an nihil actum sit. respondi, personā Titii superuacuo accipiendam puto, ideoque totius fundi emptionē ad me pertinere.

Differentia emptionis & locationis.

LXV IDEM libro vndecimo Epistolarum

COnuenit mihi tecum, vt certum numerum tegularū mihi dares certo pretio, quod vt faceres, verum emptio sit, an locatio? respondit, si ex meo fundo tegulas tibi factas vt darem conuenit, emptionem puto esse, non conductionem. totiens enim conductio alicuius rei est, quotiens materia, in quo aliquid præstatur, in eodem statu eiusdem manet. quotiēs verò & immutatur & alienatur, emptio magis quàm locatio intellegi debet.

LXVI. POMPONIVS libro trigensimo primo ad Quintum Mucium

IN vendendo fundo quædam etiam si non condicātur, pręstanda sunt: veluti ne fundus euincatur, aut vsusfructus eius. quædā ita demum, si dicta sint. veluti viam, iter, actum, aquæductum præstatu iri. idem & in seruitutibus vrbanorum prædiorum. Si cum seruitus venditis prædiis deberetur, nec cōmemorauerit vēditor, sed sciens esse reticuerit, & ob id per ignorantiam rei emptor non vtendo per statutum tempus eam seruitutem amiserit, quidā rectè putant venditorem teneri ex empto ob dolum.

Quintus Mucius scribit, qui scripsit RVTA CAESA, QVAEQVE AEDIVM FVNDIVE NON SVNT, bis idem scriptum: nam ruta cæsa ea sunt, quæ neque ædiū neque fundi sunt.

Regula de alienatione.

LXVII. IDEM libro trigensimonono ad Quintum Mucium

ALienatio cum fit, cum sua causa dominium ad alium trāsferimus, quæ esset futura, si apud nos ea res mā sisset. idque toto iure ciuili ita se habet, præterquam si aliquid nominatim sit constitutum.

De dolo, & culpa.

LXVIII. PROCVLVS libro sexto Epistolarum

SI cum fundum venderes, in lege dixisses, quod mercedis nomine à conductore exegisses, id emptori accessurum esse: existimo te in exigendo non solum bonā fidem, sed etiam diligentiam præstare debere. id est, non solum vt à te dolus malus absit, sed etiam vt culpa. Ferè aliqui solent hæc verba adicere, DOLVS MALVS A VENDITORE ABERIT. qui etiam si adiectum non est, abesse debet. nec videtur abesse, si per eum factū est, aut fiet, quò minus fundum emptor posideat. erit ergo ex empto actio: nō vt venditor vacuam possessionē tradat, cū multis modis accidere poterit, ne tradere possit: sed vt si quid dolo malo fecit, aut facit, dolus malus eius æstimaretur.

Interpretatio voluntatis.

LXVIIII. IDEM libro vndecimo Epistolarum

RVtilia Polla emit lacum Sabatenem angularium, & circa eum lacum pedes decem. quæro, numquid & id decem pedes qui tūc accesserūt, sub aqua sint, quia lacus creuit: an proximi pedes decē ab aqua, Rutiliæ Pollæ iuris sint. Proculus respōdit, ego existimo eatenus lacum quē emit Rutilia Polla venisse, quatenus tūc fuit: & circa eum decem pedes qui tūc fuerūt. nec ob eam rem, quòd lacus postea creuit, latius eū posidere debet, quàm emit.

LXX. LICINIVS RVFINVS libro octauo Regularum

LIberi hominis emptionem cōtrahi posse plerique existimauerunt: si modo inter ignorantes id fiat. quod idem placet, etiam si venditor sciat, emptor autem ignoret. quod si emptor sciens liberum esse emerit, nulla emptio contrahitur.

De mensuris.

LXXI. PAPIRIVS IVSTVS libro primo Constitutionum

IMperatores Antoninus & Verus Augusti Sextio Vero in hæc verba rescripserunt. quibus mensuris aut pretiis negotiatores vina compararent, in cōtrahentium potestate esse. neque enim quisquam cogitur vendere, si aut pretium, aut mensura displiceat. præsertim si nihil contra consuetudinem regionis fiat.

Pactum post venditionem factum, quam vim habeat.

LXXII. PAPINIANVS libro decimo Quæstionum

PActa conuenta, quæ postea facta detrahunt aliquid emptioni, contineri contractu videntur. quę verò adiciunt, credimus non inesse. quod locum habet in his quæ adminicula sunt emptionis. veluti ne cautio duplæ præstetur: aut vt cum fideiussore cautio duplæ præstetur. sed quo casu agente emptore non valet pactum, idem vires habebit iure exceptionis agente venditore. An idem dici posit, aucto postea vel deminuto pretio, non immeritò quæsitum est: quoniam emptionis substantia consistit ex pretio. Paulus notat: si omnibus integris manentibus de augendo vel deminuendo pretio rursum conuenit, recessum à priore contractu, & noua emptio intercessisse videtur. Papinianus. lege venditionis illa facta, SI QVID SACRI, AVT RELIGIOSI, AVT PVBLICI EST, EIVS NIHIL VENIT, si res non in vsu publico, sed in patrimonio fisci erit, venditio eius valebit. nec venditori proderit exceptio, quæ non habuit locum.

Venditio rei sacræ, aut religiosæ.

LXXIII. IDEM libro tertio Responsorum

AEde sacra terræ motu diruta, locus ædificii non est profanus: & ideo venire non potest. Intra maceriam sepulchrorum hortis vel ceteris culturis loca pura seruata, si nihil venditor nominatim excepit, ad emptorem pertinent.

De acquirenda possessione ac dominio.

LXXIIII. IDEM libro primo Definitionum

CLauibus traditis, ita mercium in horreis conditarū possessio tradita videtur, si claues apud horrea traditæ sint. quo facto confestim emptor dominium & possessionē adipiscitur, & si nō aperuerit horrea. quod si venditoris merces

merces non fuerunt, vsucapio confestim inchoabitur.

LXXV. HERMOGENIANVS libro secundo iuris Epitomarum

QVi fundum vendidit vt eum certa mercede conductum ipse habeat, vel si vendat, nō alii, sed sibi distrahat. vel simile aliquid paciscatur: ad complendum id, quod pepigerunt, ex vendito agere poterit.

Accessio rei vendita.

LXXVI. PAVLVS libro sexto Responsorum

DOlia in horreis defossa, si nō sint nominatim in venditione excepta, horreorū venditioni cessisse videri.

De successore.

1 Eum, qui in locum emptoris successit, iisdem defensionibus vti posse, quibus venditor eius vti potuisset. sed & longæ possessionis præscriptione, si vtriusque possessio impleat tempora constitutionibus statuta.

Interpretatio voluntatis.

LXXVII. IAVOLENVS libro quarto ex posterioribus Labeonis

a IN lege fundi vendundi lapidicinæ in eo fundo, vbique[a] essent, exceptæ erant: & post multum temporis in eo fundo repertæ erant lapidicinæ. eas quoq; venditoris esse Tubero respondit. Labeo, referre quid actum sit. si non appareat, non videri eas lapidicinas esse exceptas: neminē enim nec vendere nec excipere quod non sit: & lapidicinas nullas esse, nisi quæ appareant, & cædātur. aliter interb pretantibus, totum fundum lapidicinarum fore, si fortè c toto[b] eo sub terra esset lapis. hoc[c] probo.

a Id est, vbicūque, veteri loquendi forma. Augu. lib. 3. cap. 9.
b In toto
c & hoc

Accessio rei vendita.

LXXVIII. LABEO libro quarto Posteriorum à Iauoleno epitomatorum

FIstulas emptori accessuras in lege dictum erat. quærebatur, an castellum, ex quo fistulis aqua duceretur, accederet. respondi, apparere id actum esse, vt id quoque accederet, licet scriptura non contineretur.

Acquisitio possessionis.

1 Fundum ab eo emisti, cuius filii postea tutelam adminid strans[d] nequaquam[e] accepisti possessionem. dixi, tradere e te tibi possessionem hoc modo posse, vt pupillus & familia eius decedat de fundo, tūc demum tu ingrediaris pos2 sessionem. Qui fundum ea lege[f] emerat, vt soluta pecuf nia traderetur ei possessio, duobus heredibus relictis decessit. si vnus omnem pecuniam soluerit, partem familiæ herciscundæ iudicio seruabit. nec si partem soluat, ex empto cum venditore aget. quoniam ita cōtractum æs alie3 num diuidi non potuit. Frumenta quæ in herbis erant cum vendidisses, dixisti te, si quid vi aut tempestate factū esset, præstaturum: ea frumenta niues corruperunt. si immoderatæ fuerunt, & contra consuetudinem tempestatis, agi tecum ex empto poterit.

d administras
e nec accepisti vacuam. in C Theodo. lib. 8. ita legitur ut in Flor.
f Observa indiuiduum et alienum, ex voluntate contrahentiū. habent enim eandem. si pecunia pretij soluetur. quæ conditio non extitit, nisi tota soluatur. l. cum fundus de condi. & demonstra. l. 5. de verb. obl. l. tutor. de vsur.

Pactum loco pretij.

LXXIX. IAVOLENVS libro quinto ex Posterioribus Labeonis

FVndi partem dimidiam ea lege vendidisti, vt emptor alteram partem, quam retinebas annis decem certa pecunia in annos singulos conductam habeat. Labeo & Trebatius negant posse ex vendito agi, vt id quod cōuenerit fiat. ego contra puto: si modò ideo vilius fundum vendidisti, vt hæc tibi cōductio præstaretur. nā hoc ipsum pretium fundi videretur, quòd eo pacto venditus fuerat. eóque iure vtimur.

Voluntatis interpretatio.

LXXX. LABEO libro quinto Posteriorum à Iauoleno epitomatorum

g CVm manu sata in venditione fundi excipiuntur, non quæ in perpetuo[g] sata sunt, excipi viderentur: (sed) quæ singulis annis ferri solent, ita vt fructus eorum tollah tur[h]. nam aliter interpretantibus, vites & arbores omnes 1 exceptæ videbuntur. Huius rei emptionem posse fieri i dixi[i], QVAE EX MEIS AEDIBVS IN TVAS AEDES PROIECTA SVNT, VT EA MIHI ITA 2 HABERE LICEAT. deque ea re ex empto agi. Silua cædua in quinquennium venierat. quærabatur, cum glans decidisset, vtrius esset. scio Seruium respondisse primùm sequendum esse quòd appareret actum esse. quòd si in obk scuro esset, quæcumque[k] glans ex his arboribus quæ cæsæ l non essent cecidisset, venditoris esset. eam[l] autem, quæ in arboribus fuisset eo tempore cum hæ cæderentur, em3 ptoris. Nemo potest videri eam rem vendidisse, de cuius dominio id agitur, ne ad emptorem transeat. sed hoc aut locatio est, aut aliud genus contractus.

g perpetuum
h tollantur.
i dixi scilicet, quæ
k vt quæcumque
l ea autem.

Species in qua venerunt prædia sub conditione, sed nullo pretio.

LXXXI. SCAEVOLA libro septimo Digestorum

TItius cum mutuos acciperet tot aureos sub vsuris, dedit pignori siue hypothecæ prædia, & fideiussorem Lucium: cui promisit, intra triennium proximum se eum liberaturum. quòd si id non fecerit die suprascripta, & soluerit debitum fideiussor creditori, iussit prædia emm pta esse, quæ creditoribus[m] obligauerat. quæro, cum (nō) sit liberatus Lucius fideiussor à Titio, an si soluerit creditori, empta haberet suprascripta prædia. respondit, si non n vt in causam obligationis, sed vt empta habeat[n] sub condicione emptio facta est: & contractam esse obligationem.

1 Lucius Titius promisit de fundo suo centū milia moo diorum frumēti annua præstare prædus[o] Gaii Seii: postea Lucius Titius vendidit fundum, additis verbis his, QVO IVRE, QVAQVE CONDICIONE EA PRAEDIA LVCII TITII HODIE SVNT, ITA VENEVNT, ITAQVE HABEBVNTVR. quæro an emptor Gaio Seio ad præstationem frumenti sit obnoxius. respondit, emptorem Gaio Seio secundum ea quæ p proponerentur obligatum[p] non esse.

m creditori
n habeantur. Error non leuis est à librariis Florē. in interpunctionibus.
o pro prædiis
p Quia persona semel obligata perpetuo adhæret obligationi: & quæ ex ea nascitur actio ... fundis, vel possessorem non sequitur l. actio de actionib. & obl. & l. 1. §. si heres. ad Trebell.

q DE[q] IN DIEM ADDICTIONE

TIT. II.

q Hoc pertinet totum cap. lib. 2. emend. Antonij August.

I. PAVLVS libro quinto ad Sabinum

IN DIEM addictio ita fit: ILLE FVNDVS CENTVM ESTO TIBI EMPTVS, NISI SI QVIS INTRA KALENDAS IANVARIAS PROXIMAS MELIOREM CONDICIONEM FECERIT, QVO RES A DOMINO ABEAT.

Differentia emptionis puræ, & conditionalis.

II. VLPIANVS libro vicesimo octauo ad Sabinum

QVotiens fundus in diem addicitur, vtrum pura emptio est, sed sub condicione resoluitur: an verò condicionalis sit magis emptio, quæstionis est. & mihi videtur verius, interesse quid actum sit. nam si quidem hoc ar ctum est, vt meliore allata cōdicione discedatur[r], erit pura emptio, quæ sub condicione resoluitur. sin autem hoc actum est, vt perficiatur emptio nisi melior condicio offeratur, erit emptio condicionalis. vbi igitur secūdum quod distinximus, pura venditio est, Iulianus scribit, hunc cui res in diē addicta est, & vsucapere posse, & fructus & accessiones lucrari, & periculū ad eū pertinere, si res interierit:

r discedatur ab emptione.

III. PAVLVS libro quinto ad Sabinum

QVoniam post interitum rei iam nec adferri posset melior condicio.

IIII. VLPIANVS libro vicensimo octauo ad Sabinum

VBi autem condicionalis venditio est, negat Pomponius vsucapere eum posse: nec fructus ad eum pertis nere. Idem[s] Iulianus libro quintodecimo quærit, si res in diem addicta interciderit, vel ancilla decesserit, an partus vel fructus eius nomine adiectio admitti possit. & negat admittendam adiectionem: quia alterius rei, quàm eius quæ distracta est, non solet adiectio admitti. Idem Iulianus eodem libro scribit, si ex duobus seruis viginti venditis, & in diem addictis, alter decesserit, deinde vnius nomine, qui superest, emptor extiterit, qui supra viginti promitteret an discedatur à priore contractu? & ait dissimilē t esse anc[t] speciem partus speciei: & ideo hic discedi à priore v emptione, & ad secunda[v] perueniri. Sed & Marcellus[x] x libro quinto digestorum scribit, purè vendito, & in diem addicto fundo, si melior condicio allata sit, rem pignori esse desinere, si emptor eum fundum pignori dedisset. ex quo colligitur, quòd emptor medio tempore dominus esset. alioquin nec pignus teneret. Idē Iulianus libro [quadra]gensimo octauo digestorum scripsit, eum, qui emit fundū y in diem[y], interdicto quod vi aut clam vti posse. nam hoc interdictum ei competit, cuius interest opus non esse factum. Fundo autem, inquit, in diem addicto, & commodum & incommodum omne ad emptorem pertinet, antequam venditio transferatur. & ideo si quid tunc vi aut clam factum est, quamuis melior condicio allata fuerit, ipse vtile interdictū habebit: sed eam actionem, sicut fruz ctus, inquit, quos percepit, venditi iudicio præstaturum[z]. B Cum igitur tunc recedatur ab emptione, vbi purè contrahitur, vel tunc non impleatur, vbi sub condicione fit, cum melior condicio sit allata, si falsus emptor subiectus sit, elegāter scribit Sabinus, priori rem esse emptam. quia non videatur melior condicio allata esse non existente vero emptore. sed & si existat alius emptor, meliorem tamē condicionem non adferat, æquè dicendum erit, perinde haberi ac si non existeret.

s Item Iulianus
t hanc
v secundam
x Eadem sententia Marcelli reperitur l. 3. vers. à quib. mod. pign. vel hypoth. solui.
† quadragensimo. hæc lectio melior est, vt apparet ex l. 6 in prin. eod. tit.
y in diem addictum.
z præstaturum est.

Quid sit meliorem conditionem afferre.

3 Melior autem condicio adferri videtur, si pretio sit additum. sed & si nihil pretio addatur, solutio tamen afferatur facilior pretii vel maturior, melior condicio adA ferri videtur. præterea[A] si locus oportunior soluendo pretio dicatur, æque melior condicio allata videtur. & B ita Pomponius libro nono[B] ex Sabino scribit. idem ait, & si persona idonior accedat ad emptionem, æquè

A propterea
B lib. 9. ad Sabinum lib. 8. ad Sab.

æquè videri meliorem condicionem allatam. proinde si quis accedat eiusdē pretii emptor, sed qui leuioribus emat condicionibus, vel qui satisdationem nullam exigat, melior condicio allata videtur. ergo idem erit probandum[a], & si viliori pretio emere sit paratus, ea tamen remittat, quæ venditori grauia erant in priore emptione.

a dicendum

V. POMPONIVS libro nono ad Sabinum

QVidquid enim ad vtilitatem vēditoris pertinet, pro meliore condicione haberi debet.

De fructibus.

VI. VLPIANVS libro vicensimo octauo ad Sabinum

ITem quod dictum est, fructus interea captos emptorē priorem sequi, totiens verū est, quotiens nullus emptor exstitit qui meliorem condicionem adferat: vel falsus[*] exstitit[*]. sin verò exstitit emptor posterior, fructus refundere priorem debere constat: sed venditori. & ita Iulianus libro quadragensimo octauo digestorum scripsit. Si quis exstiterit qui meliorem condicionem adferat, deinde prior emptor aduersus eum licitatus sit, & penes eū emptore manserit, dubitari poterit, verum fructus ipse habeat, quasi nulla meliore condicione allata: an verò venditoris sint, licet eadem sit persona quæ meliorem condicionem attulit. quod ratio facere videtur. interetit tamen quid acti sit. & ita Pomponius scribit.

VII. PAVLVS libro quinto ad Sabinum

LIcet autem venditori meliore allata condicione addicere posteriori: nisi prior paratus sit plus adiicere.

VIII. IDEM libro trigensimo tertio ad Edictum

NEcesse autem habebit venditor meliore condicione allata, priorem emptorem certiorē facere, vt si quid alius adiicit, ipse quoque adiicere possit.

VIIII. VLPIANVS libro vicensimo octauo ad Sabinum

SAbinus[b] scribit, licere venditori meliorem condicionē oblatam abiicere, sequique primam quasi meliorem. & ita vtimur. quid tamen, si hoc erat nominatim actum, vt liceret resilire emptori meliore condicione allata? dicendum erit dissolutam priorem emptionem, etiam si venditor sequentem non admittat.

b Hinc apparet Vlpianū & Pōponium notas ad Massurium Sabinum scripsisse, non decasse libros Sabino æquali suo, vt Lampridius scribit.

X. IVLIANVS libro tertiodecimo Digestorum

SEd[c] si proponatur à creditore pignus in diem addictū, non potest videri bona fide negotium agi, nisi adiectio recipiatur. quid ergo est si inops emptor, & impediendæ tantummodo venditionis causa interuenit? potest creditor sine periculo priori emptori addicere.

c Sed & si

XI. VLPIANVS libro vicensimooctauo ad Sabinum

QVod autem Sabinus scribit, fundum in diem addici nō posse rursus, qui semel fuerit in diem addictus, ratione eiusmodi defendit: quia prioris, inquit, emptoris statim fit: scilicet quasi non videatur melior condicio allata, si non securè secundo emptori fundus addicitur, sed alia licitatio prospicitur. sed Iulianus libro quintodecimo[d] digestorum scribsit, interesse multum, quid inter contrahentes actum sit. nec impedire quicquam vel hoc agi, vt sæpius fundus collocetur: dum vel prima vel secunda vel tertia adiectione res à venditore discedat. Item quod Sabinus ait, si tribus vendentibus duo posteriori addixerint, vnus non admiserit adiectionem, huius partem priori[e], duorum posteriori emptam, ita demum verum est, si variis pretiis partes suas distraxerunt:

d lib. 15. Digest.

e priori emptori.

XII. POMPONIVS libro nono ad Sabinum

ET si dispares partes vendentium fuerint.

XIII. VLPIANVS libro vicensimo octauo ad Sabinum

QVod si vno pretio vendiderint, dicendum est, totam priori emptam manere: quemadmodū si quis mihi totum fundum ad diem addixisset, postea verò pretio adiecto dimidiam alii addixerit. Celsus quoque libro octauo digestorum refert, Mucium, Brutum, Labeonē, quod Sabinum[f] existimare. ipse quoque Celsus idem probat. & adiicit, mirari se à nemine animaduersum, quòd si prior emptor ita cōtraxit, vt nisi totum fundum emptum nollet habere, non habere eum eam[g] partem emptam, quam vnus ex sociis posteriori emptori addicere noluit. Verum est autem, vel vnum ex venditoribus posse meliorem adferre condicionem: emere enim eum totam re etiam nostrā partem possumus.

f Sabinum ita existimasse

g ne eam quidem partem

XIIII. PAVLVS libro quinto ad Sabinum

SI[h] venditor simulauerit meliorem allatam condicionem, cum minoris, vel etiam tantidem alii venderet, vtrique emptori in solidum erit obligatus. sed si emptor alium non idoneum subiecit, eique fundus addictus est, non videri, inquit, quemadmodum priori sit emptus, cum alia venditio & vera postea subsecuta sit. sed verū est, venditorem deceptum ex vendito actionem habere cū priore emptore, quanti sua intersit id non esse factum. per quam actionem & fructus, quos prior emptor percepit, & quo[i] deterior res culpa vel dolo malo eius facta sit, recipiet venditor. & ita Labeoni & Neruæ placet. sed si neuter subiecit emptorem, maiore autem pretio addictum est prædium ei qui soluendo non est, abitum est à priore emptione: quia ea melior intellegitur, quam venditor comprobauit, cui licuit non addicere. Sed & si pupillus postea sine tutoris auctoritate pluris emerit, cōsequenter venditore abibitur à priore emptione. idem & de[k] seruo alieno. aliter atque si seruo suo vel filio, quem in potestate habet, vel domino res per errorem id addixerit: quia nō est emptio his casibus. quòd si alieno seruo, quem putauerit liberum esse, addixerit: contra se habebit. & [l]erit hic similis egenti. Emptorem, qui meliorem condicionem attulerit, præter[m] corpus nihil sequitur quod venierit. non tamen ideo, si tantundem pretium alius det, hoc ipso, quòd fructus eum non sequantur, qui secuturi essent priorem emptorem, melior condicio videtur allata: quia non id agitur inter emptorem & venditorem.

h Obseruandū, hoc venditori obtinere, tamen ex vēdito in emptorem cōpetere actionem de dolo quod & cap. 16. sin hoc dubitabūdus scribit Vlpianum Seuerum scripsisse.

i quòd deterior

k in seruo

l erit enim in egenti emptoris similis

m præter

XV. POMPONIVS libro nono ad Sabinum

SI prædio in diem addicto, ante diem vēditor mortuus sit, siue post diem heres ei exsistat, siue omnino non exsistat, priori[n] prædium emptum est: quia melior condicio allata, quæ domino placeat, intellegi non potest, cum is qui vendat nō exsistat. quòd si intra diem adiectionis heres exsistat, melior condicio ei adferri potest. Si fundus in diem addictus fuerit pluris, vt quædam ei accedant quæ non accesserint priori emptori, si non minoris sint hæ res, quàm quò pluris postea fundus venierit, prior venditio valet: quasi melior condicio allata non sit, si minoris[o] sint. Idémque æstimandum est, si dies longior pretii soluendi data fuerit, vt quæratur, quantum ex vsura eius temporis capi potuerit.

n priori emptori

o minoris nō

De fructibus.

XVI. VLPIANVS libro trigensimo secundo ad Edictum

IMperator Seuerus rescripsit, sicut fructus in diem addictæ domus, cum melior condicio fuerit allata, venditori restitui necesse est, ita rursus quæ prior emptor medio tempore necessariò prouauerit erogata, de reditu retineri: vel si non sufficiat[p], solui æquum est. & credo sensisse principem de empti[q] venditi actione.

p sufficiant,

q empti & venditi: sic dicitur ex empto vēdito actio l. & si vno. inf. de act. emp. qua interdum actio ex vendito tantum dicitur l. 4. de lege commiss. infrà.

XVII. IVLIANVS libro quintodecimo Digestorum

CVm duo serui duobus separatim detis in diem addicti sint, & exstiterit qui pro vtroque triginta det, referet vnius pretio decem, an singulorum quina adiiciat. secundum superiorem adiectionem is seruus inemptus erit, cuius pretio adiectio facta fuerit: secundum posteriorem adiectionem vterque ad posteriorem emptorem pertinebit. quòd si incertum sit, ad[r] vtrius pretium addiderit, à priore emptione non videbitur[s] esse discessum.

r an ad vtriusque

s videtur

XVIII. AFRICANVS libro tertio Quæstionum

CVm in diem duobus sociis fundus sit addictus, vno ex his pretium adiiciente, etiā pro ipsius parte à priore venditione discedi rectius existimatur.

XVIIII. SCÆVOLA libro secundo ex Plautio[t]

FVndo in diem addicto, si postea pretium adiectum est, & venditor alio fundo applicito[v], eum ipsum fundum posteriori emptori addixit, & id sine dolo malo fecit, priori emptori obligatus non erit. nam quamuis non id tantùm quod in diem addictum erat, sed aliud quoque cum eo venierit, tamen si venditor dolo caret, prioris emptoris causa absoluta est. ad eum solum inuendum est, an priori venditori bona fide facta sit adiectio.

t Cassio

v applicato,

XX. PAPINIANVS libro tertio Responsorum

PRior emptor post meliorem condicionem oblatam, ob pecuniam in exordio venditori de pretio solutam, contra secundum emptorem citra delegationem iure stipulationis interpositam agere non potest.

x Hoc pactum inter creditorē, & debitorem, in pignore vetitum est Constantini constitutione. l. vlt. C. de pact. pignor. si tamen actum sit, vt pecunia non soluta, creditor iusto pretio emptum pignus habeat, non reprobatur conuentio quasi commissoria. l. si fundus. §. vlt. ff de pig. Ideo enim in pignore improbatur lex, quòd necessitate compulsi iniquis conditionibus debitores res suas in fœneratoris transferrent quod in superiore specie locū non habet, cum iusto pretio empta res, à debitore abeat.

DE LEGE COMMISSORIA TIT. III.

VLPIANVS libro vicensimo octauo ad Sabinum

SI[x] FVNDVS commissoria lege venierit, magis est vt sub condicione resolui emptio, quàm sub condicione contrahi videatur.

Commissoria lex gratiâ venditoris.

II. POMPONIVS libro trigentimo quinto ad Sabinum.

CVm[y] vēditor fundi in lege ita cauerit, SI AD DIEM PECVNIA SOLVTA NON SIT, VT FVNDVS INEMPTVS SIT, ita accipitur[z] inemptus esse fundus, si venditor inemptum eum esse velit: quia id venditoris causa caueretur. nam si aliter acciperetur, exusta villa, in potestate emptoris futurum, vt non dando pecuniam

y Coniunge l. quod vlt. sup. de pignor. act.

z accipi inemptum

ctuiam inemptum faceret fundum qui eius periculo fuisset.

III. VLPIANVS libro trigesimo ad Edictum

NAm legem commissoriam, quæ in venditionibus adijcitur, si volet venditor exercebit: nõ etiã inuitus.

An hæc emptio pura sit.

IIII. IDEM libro trigesimo secundo ad Edictum

SI fundus lege commissoria venierit, hoc est vt nisi intra certum diem pretium sit exsolutum, inemptus fieret, videamus, quemadmodum venditor agat tam de fundo quàm de his quæ ex fundo percepta sint. itémque si deterior fundus effectus sit facto emptoris. & quidem[a] finita est emptio: sed iam decisa quæstio est, ex vendito actionem competere: vt rescriptis[b] Imperatoris Antonini, & Diui Seueri[c] declaratur. Sed quod ait Neratius, habet rationem: vt interdum fructus emptor lucretur, cum pretium quod numerauit perdidit. igitur sententia Neratii tunc habet locum, quæ est humana, quando emptor aliquam partem pretii dedit.

Electio venditoris.

2 Eleganter Papinianus libro tertio responsorum scribit, statim atque commissa lex est, statuere vẽditorem debere, vtrum commissoriam velit exercere, an potius pretium petere. nec posse, si commissoriam elegit, postea variare. 3 In commissoriam[d] etiam hoc solet conuenire, vt si venditor eundem fundum venderet, quanto minoris vendiderit, id à priore emptore exigat. erit itaque aduersus eum ea vendito actio.

Oblatio.

4 Marcellus libro vicensimo dubitat, commissoria vtrum tunc locum habet, si interpellatus non soluat, an verò si nõ obtulerit. & magis arbitror offerre eum debere, si vult se legis commissoriæ potestate soluere. quòd si non habet cui offerat, posse esse securum.

De fructibus.

V. NERATIVS libro quinto Membranarum

LEge fundo vendito dicta, vt si intra certum tempus pretium solutum nõ sit, res inempta sit, de fructibus, quos interim emptor percepisset, hoc agi intellegendum est, vt emptor interim eos sibi suo[e] quoque iure perciperet. sed si fundus reuenisset, Aristo existimabat, venditori de his iudicium in emptorem dandum esse: quia nihil penes eum residere oporteret ea re, in qua fidem fefellisset.

VI. SCAEVOLA libro secundo Responsorum

DE lege commissoria interrogatus ita respõdit, si per emptorem factum sit quò minus legi pareretur, & ea lege vti vẽditor velit, fundos inemptos fore, & id quod arræ vel alio nomine datũ esset, apud venditorem remansurum. 1 Idem respondit, si ex lege inempti sint fundi, 2 nec id, quod accessurum dictũ est, emptori deberi. Post diem lege commissoria comprehensum, venditor partem reliquæ pecuniæ accepit. respondit, si post statutum diem reliquæ pecuniæ, venditor legem dictam non exercuisset, & partem reliqui debiti accepisset, videri recessum à commissoria.

Tacita renunciatio.

VII. HERMOGENIANVS libro secundo Iuris Epitomarum

POst diem commissoriæ legi præstitutum, si venditor pretium petat[f], legi commissoriæ renuntiatum videtur. nec variare, & ad hanc redire potest.

VIII. SCAEVOLA libro septimo Digestorum

MVlier fundos Gaio Seio vendidit, & acceptis arræ nomine certis pecuniis, statuta sunt tempora solutionis[g] reliquæ pecuniæ: quibus si nõ paruisset emptor pactus est vt arram perderet, & inemptæ villæ essent: die statuto emptor testatus est se pecuniam omnem reliquam paratum fuisse exsoluere, & sacculum cum pecunia[h] signatorum signis obsignauit[i]: defuisse autem venditricem: posteriore autem die nomine fisci testato conuentum emptorem, ne ante mulieri pecuniam exsolueret, quàm fisco satisfaceret. quæsitum est, an fundi in sint in ea causa, vt à venditrice vindicari debeant ex conuentione venditoris[k]. respondit, secũdum ea, quæ proponerentur, non commisisse in legem venditionis emptorem.

DE HEREDITATE VEL ACTIONE VENDITA TIT. IIII.

I. POMPONIVS libro nono ad Sabinum

SI hereditas venierit eius qui viuit, aut nullus[l] sit, nihil esse acti[m]: quia in rerum natura non sit quod venierit.

Quid præstet venditor emptori.

II. VLPIANVS libro quadragesimo nono ad Sabinum

VEnditor hereditatis satisdare[n] de euictione non debet: cum id inter ementem & vendentem agatur, vt neque amplius neq; minus iuris emptor habeat, quàm apud heredem futurum esset. planè de facto suo venditor 1 satisdare cogendus est. In hereditate vendita vtrum ea quantitas spectatur, quæ fuit mortis tempore: an ea quæ fuit cum aditur hereditas: an ea quæ fuit cum hereditas venumdatur videndum erit. & verius est, hoc esse seruandum quod actum est. plerumque autem hoc agi videtur, vt quod ex hereditate peruenit in id tempus quo ven- 2 ditio fit, id videatur venisse. Illud potest quæri, si etiam impuberi sit substitutus is qui vendidit hereditatem testatoris, an etiam id, quod ex impuberis hereditate ad eum qui vendidit hereditatem peruenit, ex empto actioni locum faciat. & magis est, ne veniat: quia alia hereditas est. licet enim vnum testamentum sit, alia tamen atque alia hereditas est. planè si hoc actum sit, dicendum erit etiam impuberis hereditatem in venditionem venire. maximè si iam[o] delata impuberis hereditate venierit hereditas.

Præstare debet venditor emptori quicquid ad se peruenerit ex hereditate.

3 Peruenisse ad venditorem hereditatis quomodo videatur, quæritur. & ego puto, antequam[p] quidem corpora rerum hereditariarum nactus venditor fuerit, hactenus videri ad eum peruenisse, quatenus mandare potest earũ rerum persecutionem, actionésque tribuere. enimvero vbi corpora nactus est, vel debita exegit, plenius ad eum videri peruenisse. Sed & si rerum venditarum ante hereditatem venditam pretia fuerit consecutus, palam est ad eum pretia rerum peruenisse. Illud tenendum est, cum effectu videri peruenisse non prima ratione. idcirco quod legatorum nomine quis præstitit, non videtur ad eum peruenisse. sed & si quid æris alieni est, vel cuius alterius oneris hereditarii, peruenisse meritò negabitur. sed & rerum ante venditionem donatarum pretia præstari, æquitatis ratio 4 exigit. Non tantùm autem quod ad venditorem hereditatis peruenit, sed & quod ad heredem eius ea hereditate peruenit, emptori restituendũ est. & non solùm quod iam peruenit, sed & quod quandoque peruenerit, restituendum est. sed & si quid dolo malo eorum factum est quò minus ad eos perueniat, & hoc emptori præstandum est. fecisse autem dolo malo quò minus perueniat videtur, si sue[q] alienauit aliquid, vel etiam accepto quem liberauit: vel id egit dolo malo, ne de hereditate adquireretur, vel ne possessionem adipisceretur, quam posset adipisci. sed & si non dolo malo, sed lata culpa admiserit aliquid, vtique tenebitur. deperdita autem, & deminuta sint dolo malo 5 venditoris non præstabuntur. Illud quæsitũ est, an venditor hereditatis ob debitum à filio suo qui in potestate eius esset, seruóve, ei cuius hereditatem vendidisset: præstare debeat emptori. & visum est, quidquid dumtaxat de peculio filii seruive, aut in suam rem versum inuenitur, 6 præstare eum debere. Solet quæri, an & si quid lucri occasione hereditatis venditor senserit, emptori restituere id debeat. & est apud Iulianũ[r] hæc quæstio tractata libro sexto digestorum. & ait, quod non debitum exegerit, retinere heredem. & quod non debitũ soluerit, non reputare. nam hoc seruari, vt heres emptori non præstet quod non debitum exegerit: neque ab eo consequatur quod nõ debitum præstiterit. Si autem condemnatus præstiterit, hoc solum heredi sufficit, esse[s] eum condemnatum sine dolo malo suo: etiam si maximè creditor non fuerit is cui condemnatus est heres. quæ sententia mihi placet. 7 Non solum autem hereditarias actiones, sed etiam eas obligationes, quas ipse heres cõstituit, dicendum erit præstari[t] emptori debere. itaque & si fideiussorem acceperit ab hereditario debitore, ipsam[u] hanc[v] actionem, quam habet heres, præstare emptori debebit. sed & si nouauerit, vel in iudicium deduxerit actionem, præstare debebit hanc[v] ipsam 8 actionem, quam nactus est. Sicuti lucrum omne ad emptorem hereditatis respicit, ita damnum quoque debet ad eundem respicere. Denique si rem hereditariam heres vendiderit, ac per hoc fuerit condemnatus, non habet contra emptorem actionem: quia non ideo condemnatur, quòd heres esset, sed quòd vendiderit. sed si pretiũ rei distractæ emptori hereditatis dedit, videamus, an locus sit ex vendi- 9 to actioni. & puto[x] esse. Siue ipse vẽditor dederit aliquid pro hereditate, siue procurator eius, siue alius quis pro eo, dum negotiũ eius gerit, locus erit ex vẽdito actioni, dummodo aliquid absit venditori hereditatis. ceterum si nihil absit venditori, consequens erit dicere, non competere ei 10 actionem[y]. Apud Iulianum scriptũ est, si venditor hereditatis exceperit seruũ sine peculio[z], & eius nomine cũ eo fuerit actũ de peculio, & in rem verso, id dũtaxat eũ consequi, quod præstiterit eius peculii nomine quod emptorẽ

sequi

a quanquam

b rescripto

c Veri. Hæc verò rescriptum Seueri extare l. 16. sup. ... ostendit ... vt hic non recte legatur Veri.

d cõmissoria

e suoque ...

f ...

g solutionis

h pecunia

i obsignasse. ...

k venditionis. ...

l nullius: ...

m actum

n De satisdatione ...

o iam ei

p antè quidem quàm

q siue egit

r Eadem Iuliani ...

s esse ...

t præstare emptori eum debere.

v emptori hãc ipsam

x puto locum esse.

y hanc actionem.

z periculo. ...

sequi debeat: aut quod in rē defuncti versum est. his enim casibus æs alienum emptoris soluit. ex ceteris causis suo nomine condemnetur.[a] quid ergo si seruum cum peculio exceperit venditor hereditatis, conuentusque de peculio præstitit? Marcellus libro sexto digestorum non petere eum scribit: si modo hoc actum est, vt quod superfuisset ex peculio, hoc haberet. at si contra actum est, rectè repetere[b] eum posse ait. si verò nihil expressim inter eos conuenit, sed tantummodo peculij mentio facta est, cessare [illegible] vendiam actionem constat.

11 Si venditor hereditatis ædes sibi exceperit, quarum nomine damni infecti promissum fuerat, interest quid acti sit. nam si ita excepit, vt damni quoque infecti stipulationis onus sustineret, nihil ab emptore consequeretur. si verò id actum erit, vt emptor hoc æs alienum exsolueret, ad illum onus stipulationis pertinebit. si non apparebit quid acti sit, verisimile erit id actum, vt eius quidem damni nomine, quod ante venditionem datum fuerit, onus ad emptorem, alterius temporis ad heredem pertineat.

Emptor hereditatis venditori præstat id, quod heres extraneus præstaret.

12 Si Titius Mæuij hereditatem Seio vendiderit, & à Seio heres institutus eam hereditatem Attio vendiderit, an ex priore venditione hereditatis cum Attio agi possit? & ait Iulianus, quod venditor hereditatis petere à quolibet extraneo herede potuisset, id ab hereditatis emptore consequatur.[c] & certè si Seio alius heres exstitisset, quidquid venditor Mæuianæ hereditatis nomine præstitisset, id ex vendito actione consequi ab eo potuisset. nam & si duplam hominis à Seio stipulatus fuissem, & ei heres exstitissem, eamque hereditatem Titio vendidissem, euicto homine, rem a Titio seruarem.

13 Si quid publici vectigalis nomine præstiterit venditor hereditatis, consequens erit dicere, agnoscere emptorem ei hoc debere: namque hereditaria onera etiam hæc sunt. & si fortè tributorum nomine aliquid depēndat, idem erit dicendum.

14 Quòd si funere facto heres vendidisset hereditatem, an impēsam funeris ab emptore consequatur? & ait Labeo emptorem impensam funeris præstare debere: quia & ea, inquit, impensa hereditaria esse.[d] cuius sententiam & Iauolenus putat veram, & ego arbitror.

15 Cum quis debitori suo heres exstitit, confusione creditor esse desinit. sed si vendidit hereditatem, æquissimum videtur emptorem hereditatis vicem heredis optinere: & idcirco teneri venditori hereditatis, siue cum moritur testator debuit, quamuis post mortem debere desiit adita à venditore hereditate: siue quid in diem debeatur:[e] siue sub condicione, & postea condicio exstitisset. ita tamen, si eius debiti aduersus heredem actio esse poterat: ne fortè etiam ex his causis, ex quibus cum herede actio non est, cum emptore agatur. Et si seruitutes amisit heres institutus, adita hereditate, ex vendito poterit experiri aduersus emptorem, vt seruitutes ei restituantur.

16 Sed & si quid[f] venditor nondum præstiterit, sed quoquo nomine obligatus sit propter hereditatem, nihilo minus agere potest cum emptore.

III. POMPONIVS libro vicesimo septimo ad Sabinum

SI[g] venditor hereditatis exactam pecuniam sine dolo malo &[h] culpa perdidisset, non placet eum emptori teneri.

De actione vendita.

IIII. VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Edictum

SI nomen sit distractum, Celsus libro nono digestorum scribit, locupletem esse debitorē non debere præstare:[i] debitorem autem esse præstare,[k] nisi aliud conuenit.

V. PAVLVS libro trigesimo tertio ad Edictum

ET quidem sine exceptione quoque: nisi in cōtrarium actū sit. sed si certæ summæ debitor dictus sit, in eam summā tenetur venditor, si incertæ, & nihil debeat, quanti interfit emptoris.

VI. IDEM libro quinto Quæstionum

EMptori nominis etiam pignoris persecutio præstari debet. eius quoque, quod postea vēditor accepit. nam beneficium venditoris prodest emptori.

VII. IDEM libro quartodecimo ad Plautium

CVm hereditatem aliquis vendidit,[l] esse debet hereditas, vt sit emptio. nec enim alea[m] emitur, vt in venatione, & similibus: sed res. quæ si non est, (non) contrahitur emptio. & ideo pretium condicetur.

VIII. IAVOLENVS libro secundo ex Plautio

QVod si nulla hereditas ad venditorē pertinuit, quantum emptori præstare debuit, ita distingui oportebit: vt si est quidem aliqua hereditas, sed ad venditorem non pertinet, ipsa æstimetur: si nulla est de qua actum videatur, pretium dumtaxat, & si quid in eam rem impensum est, emptor à venditore consequatur.

VIIII. PAVLVS libro trigesimo tertio ad Edictum

ET si quid emptoris interest.

X. IAVOLENVS libro secundo ex Plautio

QVod si in vēditione hereditatis id actum est, si quid iuris esset vēditoris,[n] venire, nec postea quicquam præstitu iri, quamuis ad venditorem hereditas non pertinuerit, nihil tamen eo præstabitur: quia id actum esse manifestum est, vt quemadmodum emolumentum negotiationis, ita[o] periculum ad emptorem pertineret.

XI. VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Edictum

NAm hoc modo admittitur esse venditionem, SI QVA[p] SIT HEREDITAS EST TIBI EMPTA: &[q] quasi spes hereditatis. ipsum[r] enim incertum rei veneat, vt[s] in retibus.

XII. GAIVS libro decimo ad Edictum Provinciale

HOc autem sic intellegendum est, nisi sciens ad se non pertinere ita vendiderit. nam tūc ex dolo tenebitur.

XIII. PAVLVS libro quartodecimo ad Plautium

QVod si sit hereditas, sed si non ita conuenit, vt quidquid iuris haberet vēditor, emptor haberet, tunc[t] heredem se esse præstare debet. illo verò adiecto, liberatur venditor, si ad eum hereditas non pertineat.

XIIII. IDEM libro trigesimo tertio ad Edictum

QVi filiusfamilias nomina vendidit, actiones quoque quas cum patre habet præstare debet. Si hereditas venierit, venditor res hereditarias tradere debet. quanta autem hereditas est, nihil interest.

XV. GAIVS libro decimo ad Edictum Provinciale

NIsi de substantia eius adfirmauerit.

Vendens tanquam heres, cùm sit fideicommissarius vniuersalis, tenetur ad interesse emptoris.

XVI. PAVLVS libro trigesimo tertio ad Edictum

SI[v] quasi heres vendideris hereditatem, cum tibi ex senatusconsulto Trebelliano restituta esset hereditas, quanti emptoris intersit teneberis.

XVII. VLPIANVS libro quadragesimo tertio ad Edictum

NOmina eorum, qui sub condicione vel in diem debent, & emere & vendere solemus: ea enim res est, quæ emi & venire potest.

XVIII. IVLIANVS libro quintodecimo Digestorum

SI ex pluribus heredibus vnus, antequam ceteri adirent hereditatem, pecuniam, quæ sub pœna debebatur à testatore, omnem soluerit, & hereditatem vendiderit, nec à coheredibus suis propter egestatem eorum quicquam seruare poterit, cum emptore hereditatis vel ex stipulatu vel ex vendito rectè experietur. omnem enim pecuniam hereditario nomine datam eo manifestius est, quòd in iudicio familiæ herciscundæ ducitur:[x] per quod nihil amplius vnusquisque à coheredibus suis consequi potest, quàm quod tamquam heres impenderit.

XVIIII. IDEM libro vicesimoquinto Digestorum

MVltum interest, sub condicione aliqua obligatio veneat, an cum ipsa obligatio sub condicione[y] sit, purè veneat. priore casu, deficiente condicione, nullam esse venditionem: posteriore, statim venditionem consistere. nam si Titius tibi decem[z] sub condicione debeat, & ego abs te nomen eius emam, confestim ex empto vendito agere potero, vt vel acceptum ei facias.

XX. AFRICANVS libro septimo Quæstionum

SI hereditatem mihi Lucij Titij vendideris, ac post debitori eiusdem heres existas, actione ex empto teneberis. quod simplicius etiam in illa propositione procedit, cum quis ipse creditori suo heres exstitit, & hereditatem vendidit.

Quid præstare debeat venditor emptori.

XXI. PAVLVS libro sextodecimo Quæstionum

VEnditor ex hereditate interposita stipulatione, rem hereditariam persecutus[A] alij vendidit. quæritur, quid ex stipulatione præstare debeat. nam bis vtique non committitur stipulatio, vt & rem & pretium debeat. & quidem si posteaquam rem vendidit heres, intercessit stipulatio, credimus pretium in stipulationem venisse. quòd si antecessit stipulatio, deinde rem nactus est, tunc rem debebit. si ergo hominem vendiderit, & is decesserit, an pretium eiusdem debeat? non enim deberet Stichi promissor, si eum vendidisset, mortuo eo, si nulla mora processisset.[B] sed vbi hereditatem vendidi, & postea rem ex ea vendidi, potest videri, vt negotium eius agam, quàm hereditatis. sed hoc in re singulari non potest credi.[C] nam si eundem hominem tibi vendidero, & necdum tradito eo, alij quoque vendidero, pretiúmque accepero, mortuo eo, videamus ne nihil tibi debeam ex empto, quoniam[D] moram in tradendo non feci. pretium enim hominis venditi non ex re, sed propter negotiationem percipitur: &

Marginal notes:
a condemnatur. b petere. c consecuturum. d sit. e deberetur. f si quidem. g Ratio huius l. petenda est ex interpretatione verbi per vt, supra, l. s. h vel. i præstari: k præstari. l vendit. m Alea & iactum spei, eius rei, si let nisi ad agatur. Quod cum sit, emptio absque re non est, l. nec emptio. de contr. empt. Est enim spes, quæ emitur. n venditori. o ita & p quasi: verba sunt formulæ hac in emptione. Itaque lege si qua sit, non si quasi. q Aut r vt ipsum s sicut t tamen v Ex empto actio competit, tametsi emptio nulla sit, vt l. s. & l. 1. supra. x deducitur y contracta sit. z decem aureos A consecutus B præcesserit. C dici. D qui moram

sic sit, quasi alij non vendidissem. tibi enim rem debebã, non actionem. at cum hereditas venit, tacitè hoc agi videtur, vt si quid tamquam heres feci, id præstem emptori: quasi illius negotium agam. quemadmodum fundi venditor fructus præstet bonæ fidei ratione. quamuis si neglexisset vt alienum, nihil ei imputare possit: nisi si culpa eius argueretur. Quid si rem, quã vendidi, alio possidente petij, & litis æstimationem accepi: vtrum pretium illi debeo, an rem? vtique rem. non enim actiones ei, sed rem præstare debeo. & si vi deiectus, vel propter furti actionẽ duplum abstulero, nihil hoc ad emptorẽ pertinebit. nam si sine culpa desiit detinere venditor, actiones suas præstare debebit, non rem: & sic æstimationem quoque. nam & aream tradere debet exusto ædificio.

XXII. SCÆVOLA libro secundo Responsorum

Hereditatis venditæ pretium pro parte accepit, reliquum emptore non soluente, quæsitum est, an corpora hereditaria pignoris nomine teneantur. respondi, nihil proponi cur non teneantur.

De actione vendita.

XXIII. HERMOGENIANVS libro secundo iuris Epitomarũ

Venditor actionis, quam aduersus principalem reum habet, omne ius, quod ex ea causa ei competit, tam aduersus ipsum reum, quam aduersus intercessores huius debiti cedere debet: nisi aliud actum est. Nominis venditor quidquid vel cõpensatione vel exactione fuerit consecutus, integrum emptori restituere compellatur.

XXIIII. LABEO libro quarto Posteriorum à Iauoleno Epitomatorum

Hereditatem Cornelij vendidisti: deinde Attius, cui à te herede Cornelius legauerat, prius quàm legatum ab emptore perciperet, te fecit heredem. rectè puto ex vẽdito te acturum, vt tibi præstetur: quia ideo eo minus hereditas venierit, vt id legatum præstaret emptor. nec quicquam interfit, vtrum Attio, qui te heredem fecerit, pecunia debita sit, an legatario.

XXV. IDEM libro secundo Pithanon

Si excepto fundo hereditario venit hereditas, deinde eius fundi nomine venditor aliquid adquisiit, debet id præstare emptori hereditatis. Paulus: immo semper quæritur in ea re quid actum fuerit. si autem id non apparuit, præstare eam rem debebit emptori venditor. nam id ipsum ex ea hereditate ad eum peruenisse videbitur: non secus ac si eum fundum in hereditate vendenda non excepisset.

DE RESCINDENDA VENDITIONE ET QVANDO LICET AB EMPTIONE DISCEDERE

TIT. V.

Consensu patris an rescindatur venditio facta à filio.

POMPONIVS libro quintodecimo ad Sabinum

Celsus filius putabat, si vendidisset mihi filiusfamilias rem peculiarem, etiam si conueniat vt abeatur ab ea venditione, inter patrem & filium & me conuenire debere: ne si cum patre solo pactus sim, filius nõ possit liberari: & quæratur, verúmne nihil agatur ex ea pactione: an verò ego quidem liberer, filius maneat obligatus. sicuti si pupillus sine tutoris auctoritate paciscatur, ipse quidem liberatur, non etiam qui cum eo pactus est. nam quod Aristo dixit, posse ita pacisci, vt vnus maneat obligatus, non est verum: quia pro vna parte contrahentium abiri pacto ab emptione non possit. & ideo si ab vna parte renouatus sit contractus, dicitur non valere eiusmodi pactionem. sed dicendum est, patre paciscente, & liberato aduersario, filium quoque obiter liberari.

Nudo consensu receditur ab emptione, modo res sit integra.

II. IDEM libro vicensimo quarto ad Sabinum

Si quam rem à te emi, eandem rursus à te pluris minoris ve emero, discessimus à priore emptione. potest enim, dum res integra est, conuentione nostra infecta fieri emptio: atque ita consistit posterior emptio, quasi nulla præcesserit. sed non poterimus eadem ratione vti post pretium solutum, emptione repetita: cum post pretium solutum infectam emptionem facere non possumus.

Nihil refert, an stipulatio interuenerit.

III. PAVLVS libro trigesimo tertio ad Edictum

Emptio & venditio sicut consensu contrahitur, ita contrario consensu resoluitur antequam fuerit res secuta. ideóque quæsitum est, si emptor fideiussorem acceperit, vel venditor stipulatus fuerit, an nuda voluntate resoluatur obligatio. Iulianus scripsit, ex empto quidem agi non posse: quia bonæ fidei iudicio exceptiones pacti insunt. an autem fideiussori vtilis sit exceptio, videndum. & puto, liberato reo & fideiussorem liberari. item venditorem ex stipulatu agentem exceptione summoueri oportet. idémque iuris esse, si emptor quoque rem in stipulationem deduxerit.

Alternatio.

IIII. Libro octauo Digestorum Iuliani Paulus notat

Si emptio contracta sit, togæ puta, aut lancis, & pactus sit venditor, ne alterutrius emptio maneat, puto resolui obligationem huius rei nomine duntaxat.

Acceptilatio.

V. IVLIANVS libro quintodecimo Digestorum

Cum emptor venditori, vel emptori venditor acceptũ faciat, voluntas vtriusque ostenditur id agentis, vt à negotio discedatur: & perinde habeatur, ac si conuenisset inter eos, vt neuter ab altero quicquam peteret. sed vt euidentius appareat, acceptilatio in hac causa non sua natura, sed potestate conuentionis valet. Emptio nuda conuentione dissoluitur, si res secuta non fuerit. mortuo autem homine perinde habenda est venditio, ac si traditus fuisset. vtpote cum venditor liberetur, & emptori homo pereat. quare nisi iusta conuentio interuenerit, actiones ex empto & vendito manebunt.

VI. PAVLVS libro secundo ad Edictum

Si conuenit vt res quæ venit, si intra certum tempus displicuisset, redderetur, ex empto actio est, vt Sabinus putat: aut proxima empti in factum datur.

VII. IDEM libro quinto Quæstionum

Si id, quod purè emi, sub condicione rursus emam, nihil agitur posteriore emptione.

De pupillo emente.

Si pupilli persona interueniat, qui ante sine tutoris auctoritate, deinde tutore auctore emit, quamuis venditor iam ei obligatus fuit, tamẽ quia pupillus non tenebatur, renouata venditio efficit vt inuicem obligati sint. quòd si ante tutoris auctoritas interuenerit, deinde sine tutore auctore emit, nihil actum est posteriore emptione. Idem potest quæri si sine tutoris auctoritate pactus fuerit vt discedatur ab emptione: an perinde sit, atque si ab initio sine tutoris auctoritate emisset: vt scilicet ipse non teneatur, sed agente eo retentiones competant. sed nec illud sine ratione dicetur, quoniam initio rectè emptio sit contracta, vix bonæ fidei conuenire, eo pacto stari, quod alteri captiosum sit: & maximè si iusto errore sit deceptus.

Subscriptio facta per errorem.

VIII. SCÆVOLA libro secundo Responsorum

Titius Seij procurator, defuncto Seio, ab eo scriptus heres, cum ignoraret, fundum vendente seruo hereditario, quasi procurator subscripsit. quæsitum est, an cognito eo, prius quàm emptio perficeretur, à venditione discedere possit. respondit, Titium, si non ipse vendidit, non idcirco actionibus ciuilibus teneri, quòd seruo vendente subscripserat: sed serui nomine prætoria actione teneri.

Species, in qua rescinditur venditio facta Reip. causa.

VIIII. IDEM libro quarto Digestorum

Fundus, qui Lucij Titij erat, ob vectigale reipublicæ venit: sed cum Lucius Titius debitor professus esset, paratum se esse vectigal exsoluere solidum, cum minore venisset fundus, quàm debita summa esset, præses prouinciæ rescindit venditionem, eúmque restitui iussit Lucio Titio. quæsitum est, an post sententiam præsidis, antequam restitueretur, in bonis Lucij Titij fundus emptus esset. respõdit, non prius quàm emptori pretium esset illatum: vel si pretium nondum esset ab emptore solutum, in vectigal satisfactum esset.

X. IDEM libro septimo Digestorum

Seius à Lucio Titio emit fundum lege dicta, vt si ad diem pecuniam non soluisset, res inempta fieret. Seius parte pretij præsenti die soluta, defuncto venditore, filius eius pupillaris ætatis & ipse tutor cum alijs datus, neque contutoribus pretium secundum legem numerauit, nec rationibus tutelæ retulit. quæsitum est, an irrita emptio facta esset. respondit, secundum ea, quæ proponerentur, inemptam videri. Emptor prædiorum, cum suspicaretur Numeriam & Semproniam controuersiam moturas, pactus est cum venditore, vt ex pretio aliqua summa apud se maneret, donec emptori fideiussor daretur à venditore. postea venditor eam legem inseruit, vt si ex die pecunia omnis soluta non esset, & venditor ea prædia venisse nollet, inuendita essent. interea de aduersarijs alteram mulierem venditor superauit: cum altera transegit: ita vt sine vlla quæstione emptor prædia possideret. quæsitum est, cum neque fideiussor datus est, nec omnis pecunia secundum legem suis diebus soluta sit, an prædia inuendita sint,

a fit, quasi
b actionem
c sed si aut
d nam & si
e possidere
f Ex bona fide desiderat hoc caput.
g accepi,
h respondit,
i ipsum principalem
k cõpellitur.
l quando eo minus quo id eo minoris
m non licet
n Ofilius
o & conueniat
p sed quæritur,
q etsi
r possimus
s Coniunge l. 1. in fin. de contra. empt.
t Id est, pactiones adiecta ... & Vlpianus in l. 7. § ... de pact.
v vt alterutrius. nec alterutrius
x vt puta forte, vtpote
y Hæc verba ad tempus, quod mortem hominis præcessit, referenda sunt. Nam iusta conuentio, iustum pactum, ... obligationem tollit, ... sed tamen ... l. Stichum. § ... de solut.
z Al. lib. 5. Pand. cap. 1.
A empti actioni
B item potest
C & si sine
† perinde
D cum initio
E vectigal
F solutum.
G minoris
H restitueretur ei.
I ei controuersiam

sint. respondit, si conuenisset vt non prius pecunia solueretur, quàm fideiussor vēditi causa daretur, nec id factum esset, cum per emptorem non [a] staret quo minus fieret, non posse posteriorem legis partem exerceri.

DE PERICVLO ET COMMODO REI VENDITAE

TIT. VI.

Vini venditi periculum cuius sit.

I. VLPIANVS libro vicesimo octauo ad Sabinum

SI VINVM venditum acuerit, vel quid aliud vitij sustinuerit, emptoris erit damnū: quemadmodum si vinum esset effusum vel vasis contusis vel qua alia ex causa. Sed [b] si venditor se periculo subiecit, in id tempus periculum sustinebit, quoad [c] se subiecit. quòd si non designauit tempus, eatenus periculum sustinere debet, quoad degustetur vinum. videlicet quasi tunc plenissimè veneat, cum fuerit degustatum. Aut igitur conuenit quoad periculum vini sustineat, & eatenus sustinebit: aut non conuenit, & vsque ad degustationem sustinebit. sed [d] si nōdum sunt degustata, signata tamen ab emptore vasa vel dolia, consequenter dicemus, adhuc periculum esse venditoris: nisi si aliud conuenit. Sed & custodiam ad diem mensuræ venditor præstare debet. prius quàm enim admetiatur vinū, propè quasi nondum venit. post mensuram factam, venditoris desinit esse periculum, & [e] ante mensurā periculo liberatur, si non ad mensurā vendidit: sed forte amphoras, [f] vel etiam singula dolia. Si dolium signatum sit ab emptore, Trebatius ait, traditum id videri. Labeo contra. quod & verum est. magis enim ne summutetur [g] signari solere, quàm vt †tradere tum videatur. Licet autem venditori vel effundere vinum, si diem ad metiendum præstituit, nec intra diem admensum est. effundere autem non statim poterit, prius quàm †testando denunciet emptori vt aut tollat vinum, aut sciat futurum, vt vinū effunderetur. si tamen, cum posset effundere, non effundit, laudandus est potius. ea propter mercedem quoque doliorum potest exigere. sed ita demum, si interfuit eius, inania esse vasa in quibus vinum fuit. veluti si locaturus ea fuisset, vel si necesse habuit alia conducere dolia. commodius est autem conduci vasa, nec reddi vinum, nisi quanti conduxerit ab emptore reddatur. aut vendere vinum bona fide id est, quantum sine ipsius incōmodo fieri potest, operam dare vt quàm minimè detrimento sit ea res emptori. Si doliare vinum emeris, nec de tradendo eo quicquam conuenerit, id videri actum, vt ante euacuarentur, quam ad vindemiam opera eorum futura sit necessaria. quòd si non sint euacuata, faciendum quod veteres putauerunt, per corbem [h] venditorem mensuram facere, & effundere. veteres enim hoc propter mensuram suaserunt, si quanta mensura esset, non appareat: videlicet vt appareret quantum emptori [i] perierit.

II. GAIVS libro secundo Cottidianarum rerum

HOc ita verum est, si is est venditor, cui sine noua vindemia non sint ista vasa necessaria. si verò mercator est, qui emere vina & vendere solet, is dies spectandus est, quo ex commodo venditoris tolli possint. Custodiam autem ante admetiendi diem qualem præstare venditorem oporteat, verum plenam, vt & diligentiam præstet, an verò dolum dumtaxat, videamus. & puto eam diligentiam venditorem exhibere debere: vt [k] fatale damnum, vel vis magna, sit excusatum. [l]

III. PAVLVS libro quinto ad Sabinum

CVstodiam autē venditor talem præstare debet, quam præstant hi quibus res commodata est: vt [m] diligentiam præstet exactiorem, quàm in suis rebus adhiberet.

IIII. VLPIANVS libro vicesimo octauo ad Sabinum

SI quis vina vēdiderit, & intra diem certum degustanda dixerit, deinde per venditorem steterit quò minus degustarentur, verum præteritum dumtaxat periculum acoris & mucoris venditor præstare debet: an verò etiam die præterito, vt si forte corrupta sint postea quàm dies degustandi præterit, periculum ad vēditorem pertineat? an verò magis emptio sit soluta, quasi sub condicione venierint, [n] hoc est, si ante diem illum fuissent degustata? & intererit, quid actum sit. ego autem arbitror, si hoc in occulto sit, debere dici emptionē manere. periculum autem ad venditorem respicere, etiam vltra diem degustando præfinitum: quia per ipsum factum est. Si auersione vinum venit, custodia tantùm præstanda [o] est. ex hoc apparet, si non ita vinum venit vt degustaretur, neque acorem neque mucorem venditorem præstare debere, sed omne periculum ad emptorem pertinere. difficile autem est vt quisquam sic emat, vt ne [p] degustet. quare si dies degustationi adiectus non erit, quandoque [q] degustare emptor poterit. & quoad degustauerit, periculum acoris & mucoris ad venditorem pertinebit. dies enim [r] degustationi præstit totius meliorem condicionem emptoris facit. Vino autem per auersionem vendito, finis custodiæ est abeundi tempus. quod ita erit accipiendū, si adiectum [s] tempus est. ceterum si non sit adiectū, videndum, ne infinitam custodiam non debeat venditor. & est verius secundum ea quę supra ostendimus, aut interesse quid de tempore actum sit, aut denunciare ei vt tollat vinum. certe antequam ad vindemiam fuerint dolia necessaria, debet auehi [t] vinum.

V. PAVLVS libro quinto ad Sabinum

SI per emptorem steterit quo minus ad diem vinum tolleret, postea, nisi quod dolo malo venditoris interceptum esset, non debet ab eo pręstari. si verbi gratia amphoræ centum ex eo vino quod in cella esset venierint, si admensum est, donec admetiatur, omne periculum venditoris est: nisi id per emptorem fiat.

Exceptio facta gratia emptoris prodest venditori.

VI. POMPONIVS libro nono ad Sabinum

SI vina emerim, [v] exceptis acidis & mucidis, & mihi expediat acida [x] quoque accipere, Proculus ait quamuis id emptoris causa exceptum sit, tamen acida & mucida non venisse. nam [y] quæ inuitus emptor accipere non cogeretur, iniquum [z] esse, non permitti venditori vel alij ea vendere.

De alluuione.

VII. PAVLVS libro quinto ad Sabinum

ID quod post emptionem fundo accessit per alluuionem, vel perijt, ad emptoris commodum incommodumque pertinet. nam & si totus ager post emptionem flumine occupatus esset, periculum esset emptoris: sic igitur & commodum eius esse debet.

Cum de modo agri venditi agitur, quid metiri oporteat.

Quod venditur, in modum agri cedere debet: nisi si id actum est, ne cederet. at quod non venit, in modum cedendum, si id ipsum actum est, vt cederet. veluti viæ publicæ, limites, luci, qui fundum tangunt. cum verò neutrum dictum est, cedere non debet. [A] & ideo nominatim caueri solet, vt luci, viæ publicæ, quæ in fundo sint, totæ in modum cedant.

Perfecta venditio quæ dicatur.

VIII. IDEM libro trigesimo tertio ad Edictum

NEcessariò sciendū est quando perfecta sit emptio: [B] tunc enim sciemus cuius periculum sit. nam perfecta emptione periculum ad emptorem respiciet. Et [C] si id, quod venierit, appareat quid, quale, quantum sit, & sit & pretiū, & purè venit, perfecta est emptio. quòd si sub condicione res venierit, si quidem defecerit condicio, nulla est emptio. sicuti nec stipulatio. quòd si exstiterit, Proculus & Octauenus emptoris esse periculum aiunt. idem Pomponius libro nono probat. quòd si pendente condicione emptor vel venditor decesserit, constat, si exstiterit condicio, heredes quoque obligatos esse, quasi iam contracta emptione in præteritum. quòd si pendente cōdicione res tradita sit, emptor nō poterit eam vsucapere pro emptore. & quod pretij solutum est, repetetur: & fructus medij temporis venditoris sunt: sicuti [D] stipulationes & legata condicionalia peremuntur, si pendente cōdicione res extincta fuerit. sanè si exstet res, licet deterior effecta, potest dici, esse damnum emptoris. Si ita venierit, EST SI ILLE SERVVS EMPTVS, SIVE NAVIS EX ASIA VENERIT, SIVE NON VENERIT, Iulianus putat statim perfectam esse venditionem: quoniam certum sit eam contractam.

Vsusfructus venditio.

Cum vsumfructum mihi vendis, interest verū ius vtendi fruendi quod solum tuum sit vēdas, an verò in ipsum corpus, quod tuum sit, vsumfructum mihi vendas. nam priore casu etiam si statim morieris, nihil mihi heres tuus debebit: heredi autē meo debebitur si tu viuis. posteriore casu heredi meo nihil debebitur, [E] heres tuus debebit. [F]

VIIII. GAIVS libro decimo ad Edictum Prouinciale

SI post inspectū prædium, antequam emptio contraheretur, arbores vēto [G] deiectæ sunt, an hæ quoque emptori tradi debeant, quæritur. & responsum est, non deberi: quia eas nō emerit. cum antequam fundum emerit, desierint fundi esse. sed si ignorauit emptor deiectas esse arbores, venditor autem scit, [H] nec admonuit: quanti emptoris interfuerit, rem æstimandam esse, si modò venit.

X. VLPIANVS libro octauo Disputationum

SI in vendicione condicionali hoc ipsum conuenisset, vt res periculo emptoris seruaretur, puto pactum valere.

p neque non; q quandocumque; r autem: Re. Item est Flor. si eorum dies præfinitur, aut certè, vt degustetur conuenerit, periculum est venditoris vsque ad degustationem. s additum; t aduehi; v emerim; x acida & mucida; y namque sicut; z ita iniquum; A debeat. B Emptio sub condicione contracta, quātum ad periculū deteriorationis, pro perfecta habetur, modo appareat quantum venierit interim & custodia, ad venditorem pertinent nisi aliud conuenerit. C Et quidem; D perimitur enim emptio, sicuti & stipulationes, & legata cōditionalia perimuntur: hæc vero in vulgo. sic leguntur. Sanè si pendente cōditione res interierit, perimitur emptio, sicuti stipulationes & legata conditionalia perimuntur, si pendente cōditione res fuerit extincta. E debebitur, te viuo; F debebit, me viuo. G ventorum vi; H sciuit, nec

a Vt lib. 6.

In[a] libro septimo digestorum Iuliani Scæuola notat: fundi nomine emptor agere non potest, cum prius quam mẽsura fieret, inundatione aquarum, aut chasmate, aliòve quo casu pars fundi interierit.

Venditor non tenetur, nisi ob culpam suam.

XI. ALFENVS [VARVS] libro secundo Digestorum

SI vendita insula combusta esset, cum incendium sine culpa fieri non possit, quid iuris sit? respondit, quia sine patrisfamilias culpa fieri potest, neque si seruorum negligentia factum esset, continuo dominus in culpa erit. quãobrem si venditor eam diligentiam adhibuisset in insula custodienda, quam debent homines frugi & diligentes præstare, si quid accidisset, nihil ad eum pertinebit.

Ita demũ est periculum venditoris, si res post morã eius perierit.

XII. PAVLVS libro tertio Alfeni Epitomarum* Digestorum*

LEctos emptos ædilis, cũ in via[b] publica positi essent, cõcidit. si traditi essent emptori, aut[c] per eum fetisset quò minus traderentur, emptoris periculum esse placet:

b Non solum operum adificiorũ, sed etiam viarũ curam gerit. l. vl. infrà, de via publ.
c si per eum

XIII. IVLIANVS libro tertio ad Vrseium Ferocem

EVmque cum ædili, si id non iure fecisset, habiturum actionem legis Aquiliæ. aut certè cum venditore ex empto agendum esse, vt is actiones suas, quas cum ædile habuisset, *et* præstaret.

XIIII. PAVLVS libro tertio Epitomatorũ Alfeni Digestorum

QVod si neque traditi essent, neque emptor in mora fuisset quò minus traderentur, venditoris periculum erit. Materia empta si furto perisset postquã tradita esset, emptoris esse periculo[d] respõdit: si minus, vẽditoris. videri autem trabes traditas, quas emptor signasset.

d periculum

XV. IDEM libro secundo Cottidianarum rerum

SI vina, quæ in doliis erunt, venierint, eaque antequã ab emptore tollerentur, sua natura corrupta fuerint, si quidem[e] de bonitate eorum adfirmauit venditor, tenebitur emptori. quòd si nihil adfirmauit, emptoris erit periculũ. quia siue non degustauit, siue degustando male probauit, de se queri debet. planè si cum intellegeret venditor non duraturam bonitatem eorum vsque ad eum diem quo tolli deberent, non[f] admonuit emptorem, tenebitur ei quanti eius interesset admonitum fuisse.

e quid de bonitate
f nec admonuit

XVI. IAVOLENVS libro septimo ex Cassio

SErui emptor, si eum conductũ rogauit, donec pretium solueret, nihil per eum seruum adquirere poterit: quoniam nõ videtur traditus is cuius possessio per locationẽ retinetur à vẽditore. periculum[g] eius serui ad emptorem pertinet: quod tamen sine dolo venditoris interuenerit.

g & periculũ

Posterior mora nocet.

XVII. POMPONIVS libro XXXI. ad Quintum Mucium

ILlud sciendum est, cum moram emptor adhibere cœpit, iam non culpam,[h] sed dolum malum tantùm præstandum à venditore. quòd si per venditorem & emptorem mora fuerit, Labeo quidem scribit, emptori potius nocere quàm venditori moram adhibitam. sed videndum est ne posterior mora damnosa ei sit. quid enim si interpellauero venditorem, & non dederit id quod emeram: deinde †posteriore offerente illo, ego non acceperim? sanè oc[i] casu nocere mihi deberet. sed si per emptorem mora fuisset, deinde cum omnia in integro essent, venditor moram adhibuerit, cum posset se exsoluere, æquum est posteriorem moram venditori nocere.

h non culpã tantum, sed & dolum præstãdum: aut, non culpã, sed dolum tantùm. Culpa tantum, autem est, quæ in dolum non cadit. Ideo autem culpam nõ præstat venditor: quia per emptorẽ stetit, ve merito pro tradita res habeatur. l. 11. supr. m.
† postea
i hoc casu

XVIII. PAPINIANVS libro tertio Responsorum

HAbitationum oneribus morte libertorum finitis, emptor domus ob eam causam venditori non tenebitur, si nihil aliud conuenit, quàm vt habitationes secundum defuncti voluntatem super pretium libertis præstarentur. Ante pretium solutum dominij quæstione mota, pretium emptor soluere non cogetur: nisi fideiussores idonei à venditore eius euictionis[k] offerantur.

k Intellige, causæ. Aug. lib. 8. emend. cap. 1.

XVIIII. HERMOGENIANVS libro secũdo Iuris Epitomarũ

VEnditori si emptor in pretio soluendo moram fecerit, vsuras dumtaxat præstabit: non omne omnino, quod venditor mora non facta consequi potuit. veluti si negotiator fuit, & pretio soluto, ex mercibus plus quàm ex vsuris quærere potuit.

DE SERVIS EXPORTANDIS VEL SI ITA MANCIPIVM VENIERIT VT MANVMITTATVR VEL CONTRA TIT. VII.

Lex dicta venditoris gratia.

VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Edictum

SI SVBEST distractus seruus, ne aliquo loci moretur, qui vendidit, in ea condicione est, vt possit legem remittere: ipse[l] Romæ retinere. quod & Papinianus libri tertio respondit. propter domini enim, inquit, securitatem custoditur lex, ne periculum subeat.

l & Romæ

II. MARCIANVS libro secundo Publicorum

EXportandus si venierit ab Italia, in prouincia morari potest: nisi specialiter prohibitum fuerit.

III. PAVLVS libro quinquagesimo ad Edictum

SI quis hac lege venit, vt intra certum tempus manumittatur, si[m] non sit manumissus, liber fit: si tamen is qui vendidit, in eadem voluntate perseueret. heredis[n] voluntatem non esse exquirendam.

m & si nõ sit
n heredis enim

De minore vendente.

IIII. MARCELLVS libro vicesimo quarto Digestorum

SI minor viginti annis seruum tibi in hoc vendiderit †& tradiderit, †vt eum manumitteres, nullius momenti est traditio:[o] quamquam ea mente tradiderit, vt cum viginti annos ipse explesset, manumitteres. non enim multum facit, quòd distulit libertatis præstationem. lex quippe consilio eius quasi parum firmo restitit.

o venditio

Interpretatio voluntatis.

V. PAPINIANVS libro decimo Quæstionum

CVi pacto venditoris[p] pomerio cuiuslibet ciuitatis interdictum est, vrbe etiam interdictum esse videtur. quod quidem aliàs eum principum mandatis præciperetur, etiam naturalem habet intellectum: ne scilicet, qui careret minoribus, fruatur maioribus.

p venditionis

De stipulatione pœnali.

VI. IDEM libro vicensimo septimo Quæstionum

SI venditor ab emptore cauerit, ne serua manumitteretur, nève prostituatur, & aliquo facto cõtra quàm fuerat exceptum, euincatur, aut libera iudicetur, & ex stipulatu pœna petatur: doli exceptionem quidam obstaturam putant. Sabinus, non obstaturam. sed ratio faciet, vt iure non teneat stipulatio, si ne manumitteretur, exceptũ est. nam incredibile est, de actu manumittentis, ac non potius de effectu Veneficij[q] cogitatum. ceterum si ne prostituatur, exceptum est, nulla ratio occurrit, cur pœna peti & exigi non debeat: cum & ancillam contumelia adfeceris, & venditoris affectionem forte simul & verecundiam læseris. ceterum aliàs remota quoque stipulatione placuit ex vendito esse actionem. Si quid emptor contra quàm lege venditionis cautum est fecisset, †aut non fecisset, nobis aliquando placebat non aliàs[r] ex vendito propter pœnam homini irrogatam agi posse, quàm si pecuniæ ratione venditoris interesset: veluti quia pœnam promisisset. ceterum viro bono non conuenire credere, venditoris interesse, quòd animo sæuientis satisfactum non fuisset. sed in contrarium me vocat Sabini sententia: qui vtiliter agi ideo arbitratus est, quoniam hoc[s] minoris homo venisse videatur.

q beneficij
r aliter
s ob hoc

VII. IDEM libro decimo Quæstionum

SEruus ea lege venit, ne in Italia esset: quòd si aliter factum esset, conuenit citra stipulationem, vt pœnã præstaret emptor. vix est, vt eo nomine[t] vindictæ ratione venditor agere possit: acturus vtiliter, si non seruata lege, in pœnam quam alij promisit inciderit. Huic consequens erit, vt hactenus agere possit, quatenus alij præstare cogitur. quidquid enim excedit, pœna, non rei persecutio est. quòd si ne pœnæ causa exportaretur, conuenit, etiam affectionis ratione rectè agetur. nec videntur hæc inter se contraria esse. cum beneficio adfici hominem, intersit[v] hominis. enimuero pœnæ non irrogatæ indignatio solam duritiam continet.

t Quasi diceret sumitur enim actio ex vendito cũ cõpetit venditori ratione vindictæ hoc autem docet, eo fine actionem suam moueret, aut secum pugnaret nam l. proxima, in fin. respondet, eo æquitatis dari hãc actionem, quoniam ob hoc minoris homo &c.
v Hanc sententiam elegantissimè explicat Cic. lib. 2. Offic.

Mutatio voluntatis.

VIII. IDEM libro vicesimo septimo Quæstionum

QVæsitum est, si quis proprium seruum vendidisset, & vt manumitteretur intra certum tempus, præcepisset, ac postea mutasset voluntatem, & emptor nihilo minus manumisisset, an aliquam eo nomine actionem haberet. dixi, ex vendito actionem manumisso seruo vel mutata venditoris voluntate euanuisse.

Lex dicta de manus iniectione, quam vim habeat.

VIIII. PAVLVS libro quinto Quæstionum

TItius seruum vendidit ea lege, vt si Romæ moratus esset, manus inicere liceret: emptor alij eadem lege vendidit: seruus fugit à secundo emptore, & Romæ moratur. quæro an sit manus[x] iniectio, & cui. respondi, in fugitiuo non est dubitandum, nihil contra legem factum videri: quia nec domino auferre se potest, nec qui in fuga est ibi moratur. quòd si ex voluntate secundi emptoris contra legem moratus sit, potior habendus est qui auctor fuit legis. & posterior magis[y] admonendi emptoris, & liberandi[z] se eandem legem repetierit. nec poterat aliquo modo auferre legem sui venditoris, cuius condicio extitit. nam & si pœnam promisisset, tenetur: licet ipse quoque stipulatus esset. sed in pœna promissa duæ actiones sunt. manus autem iniectio in seruum competit. quod si prior ita vendidit, vt prostituta libera esset, posterior, vt manus

x Manus iniectio est facultas proprio authoritate vendẽ.
y qui magis
z Intellige, causæ, vt l. pen. sup. prox. tit.

manus inicere liceret, potior est libertas, quàm manus iniectio: planè si prior lex manus habeat iniectionem, posterior libertatem, fa Bora Valeat dicetur, liberá fore: quoniam vtraque condicio pro mancipio additur. & sicut manus iniectio, ita libertas eximit eam[a] iniuriam.

a eam ab iniuria.

Seruum venditum ea lege, vt post mortem emptoris liber sit, ipso iure consequitur libertatem.

X. SCAEVOLA libro septimo Digestorum

CVm venderet Pamphilam & Stichum, venditioni inseruit pactum conuentum, vti ne eadem mancipia Pamphila & Stichus, quos minorato pretio vendidit, alterius seruitutem quam Seij paterentur: post mortémque eius in libertate[b] morarentur. quæsitum est, an hæc mancipia, de quibus inter emptorem & venditorem conuenit, post mortem emptoris iure ipso liberata sint. respondit, secundum constitutionem Diui Adriani super hoc prolatam, Pamphilam & Stichum, de quibus quæreretur, si manumissi non sint, liberos non esse. Claudius: Diuus Marcus ex lege dicta libertatis in vendendo, quamuis non manumissos, fore liberos in semenstribus constituit: licet in mortis tempus emptoris distulit venditur libertatem.

b in libertatẽ vocarentur.

LIBER NONVS-DECIMVS.

DE ACTIONIBVS EMPTI ET VENDITI

Id quod interest.

VLPIANVS libro vicesimo octauo ad Sabinum

SI RES VANDITA non tradatur, in id quod[c] interest agitur. hoc est, quod[d] rem habere interest emptoris. hoc autẽ interdum pretium egreditur, si pluris interest, quam res valet, vel empta est.

c quod emptoris interest.
d quanti

Bona fides maximè spectatur in hoc iudicio.

Venditor si cum sciret deberi seruitutem, celauit, non euadet ex empto actioné. si modò eam rem emptor ignorauit. omnia enim, quæ contra bonam fidem fiunt, veniūt in empti actionem. sed scire venditorem, & celare,[e] sic accipimus, non solùm si non[f] admonuit, sed & si negauit seruitutẽ istá deberi, cum esset ab eo quæsitum. sed & si proponas eum ita dixisse, NVLLA QVIDEM SERVITVS DEBETVR: VERVM NE[g] EMERGAT INOPINATA SERVITVS, NON TENEBOR: puto eum ex empto teneri: quia[h] seruitus debebatur, & sciſset. sed si id egit, ne[i] cognosceret emptor aliquam seruitutẽ deberi, opinor eum ex empto teneri. & generaliter dixerim si improbato more versatus sit in celanda seruitute, debere eum teneri: nō si securitati suæ prospectú voluit. hæc ita vera sunt, si emptor ignorauit seruitutes: quia non videtur esse celatus qui scit: neque certiorari debuit qui non ignorauit.

e De huius verbi interpretatione Cic. lib. 3. Off.
f Irregularia est: similis illis de quibus dictū est l. cum sequentium. §. posteriorum. de pact. §. Itaque nō est legendum refragāte ratione, omnibusque libris non solùm si negauit, sed & si non admonuit.
g si emergat
h si seruitus
i ne & cognosceret

II. PAVLVS libro quinto ad Sabinum

SI in emptione modus dictus est, & non præstatur, ex empto est actio.

Quid sit rem tradere emptori.

Vacua possessio emptori tradita non intellegitur, si alius in ea legatorum fideive commissorum seruandorum causa in possessionem est, aut creditores bona possideant. idem dicendum est, si venter in possessione sit. nam & ad hoc pertinet vacui appellatio.

III. POMPONIVS libro nono ad Sabinum

RAtio possessionis, quæ à venditore fieri debeat, talis est, vt si quis eam possessionem iure auocauerit, tradita possessio non intellegatur. Si emptor vacuam possessionem tradi stipulatus sit, & ex stipulatu agat, fructus non venient in eam actionem. quia & qui fundum dari[k] stipularetur, vacuam quoque possessionem tradi oportere stipulari intellegitur: nec tamen fructuum præstatio ea stipulatione continetur. neque rursus plus debet esse in stipulatione: sed ex empto superesse ad fructuū pręstationẽ. Si iter,[l] actum, viam, aquæductum per tuum fundum emero, vacuæ possessionis traditio nulla est. itaque cauere debes, per te non fieri quo minus vtar.

k tradi.
l Pomponius Labeoni adstipulatur sed Labeonem putauit, vsum esse eum pro vacua traditione esse. l. penult. de seru. consendū tamen esse, vt Pomponio docemus m traderetur.

Aestimatio rei venditæ.

Si per venditorem vini mora fuerit quo minus traderet,[m] condemnari eum oportet, vtro tempore pluris vinum fuit: vel quo venit, vel quo lis in condemnationem deducitur. item quo loco pluris fuit: vel quo venit, vel vbi agatur. quòd si per emptorem mora fuisset, æstimari oportet pretium quod sit cum agatur: & quo loco minoris sit. mora autem videtur esse, si nulla difficultas venditorem impediat, quo minus traderet. præsertim[n] si omni tempore paratus fuit tradere. item non oportet eius loci pretia spectari, in quo agatur: sed eius, vbi vina tradi oportet. nam quod à Brundisio[o] vinum venit, etsi venditio alibi facta sit, Brundisi tradi oportet.

n & præsertim
o Brundisij

IIII. PAVLVS libro quinto ad Sabinum

SI seruum mihi ignoranti sciens furem vel noxium esse vendideris, quamuis duplam promiseris, teneris mihi ex empto, quanti mea interesset scisse: quia ex stipulatu eo nomine agere tecum non possum antequam mihi quid abesset.

De modo agri dicto.

Si modus agri minor inueniatur, pro numero iugerū auctor[p] obligatus est: quia vbi modus minor inuenitur, non potest æstimari bonitas loci qui non exstat. sed non solum si modus agri totius minor est, agi cum venditore potest: sed etiam de partibus eius. vtputa si dictum est, vineæ iugera tot esse, vel oliueti, & minus inueniatur. ideóque his casibus pro bonitate loci fiet æstimatio.

p. Auctor est venditor, qui auctoritatẽ debet. l. vlt. de euict. inf.

De venditione, quæ fit ex voluntate testatoris.

V. [illegible] libro tertio ad Sabinum

SI heres testamento quid vendere damnatus sit, & vendiderit, de reliquis, quæ per consequentias[q] emptionis propria sunt, vel ex empto vel ex testamento agi cum eo poterit. sed si falsò existimans se damnatum vendere, vendiderit, dicendū est, agi cum eo ex empto non posse: quoniam doli mali exceptione actor summoueri potest. quemadmodum si falsò existimās se damnatum dare, promisisset, agentem doli mali exceptione summoueret. Pomponius etiam incerti condicere eum posse ait, vt liberetur.

q consequentiā emptoris. s. quæ emptione contracta ex bona contractus natura taciti accedunt l. Iulianus. & sequentib. infrà. Itaque rectius est Floren.

VI. POMPONIVS libro nono ad Sabinum

TEnetur ex empto venditor, etiam si [agnouerit][r] minorem fundi modum esse.

r ignorauerit: melius est ignorauerit.

Agitur ex vendito, vt pactum seruetur.

Si vendidi tibi insulam certa pecunia, & vt aliam insulam meam reficeres: agam ex vendito vt reficias. si autem hoc solum vt reficeres eam conuenisset, non intellegitur emptio & venditio facta, vt & Neratius[s] scripsit. sed si aream tibi vendidi certo pretio, & tradidi, ita vt insula ædificata partem dimidiam mihi retradas, verum est, & vt ædifices, agere me posse ex vendito, & vt ædificatam mihi retradas. quamdiu enim aliquid ex re vendita apud te superesset, ex vendito me habere actionem constat. Si locum sepulchri emeris, & priusquam eum locum, antequam mortuus ibi inferatur, ædificatum à venditore fuerit, poteris ad eum reuerti.

s Sed similiter contione incerti agendum est. l. insulam. inf. de præscrip. ver. ex qua sumpta est hæc Neratij sententia.

De vase vendito.

Si vas aliquod mihi vendideris, & dixeris certam mensuram capere, vel certú pondus habere, ex empto tecum agam, si minus præstes. sed si vas mihi vēdideris, ita vt adfirmares integrū, si id integrum non sit, etiam id quod eo nomine perdiderim præstabis mihi. si verò non id actū sit vt integrú præstes, dolum malum dumtaxat præstare te debere.[t] Labeo contra putat: & illud solum obseruandum, vt nisi in contrarium id actum[v] sit, omnimodo integrum præstari debeat. & est verum. quod & in locatis doleis præstandum, Sabinum respondisse Minicius[x] refert.

t te debere quidam putant.
v quod actum
x Mutius

De itinere vendito.

Si tibi iter vendidero, ita demum auctorem me laudare[y] poteris, si tuus fuerit fundus, cui adquirere seruitutẽ volueris. iniquú est enim me teneri, si propter hoc adquirere seruitutem non potueris, quia dominus vicini fundi non fueris. sed si fundum tibi vendidero, & ei fundo iter accessurum dixero, omnimodo tenebor itineris nomine. quia vtriusque rei quasi vnus venditor obligatus sum.

y Laudare quod, Gell. lib. 2. & Macr. lib. 16.

Dolum præstat venditor hoc iudicio.

Si filiusfamilias rem vēdiderit mihi & tradiderit, sicut paterfamilias tenebitur. si dolo malo aliquid fecit venditor in re vendita, ex empto eo nomine actio emptori competit. nam & dolum malú eo iudicio æstimari oportet: vt id, quod pręstaturū se esse pollicitus sit venditor, emptori præstari oporteat. Si[z] venditor sciens obligatum aut alienum vendidisset, & adiectú sit, néve eo nomine quid præstaret, æstimari oportet dolum malum eius: quę semper abesse oportet in iudicio empti, quod[A] bonæ fidei sit.

z Si cùm venditor
A eò quòd

Multum refert cui fundum seruire dixerit venditor.

VII. IDEM libro decimo ad Sabinum

FVndum mihi cum venderes deducto vsufructu, dixisti eum vsumfructum Titij esse, cum is apud te remansurus esset. si cœperis eum vsumfructum vindicare, reuerti aduersus te non potero donec Titius viuat, nec in ea causa esse cœperit, vt etiam si eius vsusfructus esset,

amissurus eum fuerit. nam tunc, id est si capite deminutus vel mortuus fuerit Titius, teuero potero ad te venditorem. idémque iuris est, si dicas eum vsumfructum Titij esse, cum sit Seij.

De prædio, quod liberum traditur pro seruo, aut contra.

VIII. PAVLVS libro quinto ad Sabinum

SI tibi[a] liberum prædium tradidero, cum seruiens tradere deberem, etiam condictio incerti competit mihi, vt patiaris eam seruitutem, quam[b] debuit, imponi. quòd si seruū prædium in traditione fecero, quod liberum tibi tradere debui, tu ex empto habebis actionem, remittendæ eius seruitutis gratia, quam pati non debeas.

VIIII. POMPONIVS libro vicesimo ad Sabinum

SI is qui lapides ex fundo emerit, tollere eos nolit, ex vendito agi cum eo potest, vt eos tollat.

De concursu actionum.

X. VLPIANVS libro quadragesimo sexto ad Sabinum

NOn est nouū, vt duæ obligationes in eiusdem persona de eadem re concurrant. cum enim is qui venditorem obligatum habebat, ei[c] qui eundem venditorē obligatum habebat, heres exstiterit, constat duas esse actiones in eiusdem persona concurrentes: propriam & hereditariam. & debere heredem institutū, si velit separatim duarum actionum commodo vti, ante aditam hereditatem proprium venditorem conuenire: deinde adita hereditate, hereditarium. quòd si prius adierit hereditatem, vnam quidem actionē mouere potest: sed ita, vt per eam vtriusque contractus sentiat commodum. ex contrario quoque si venditor venditori heres exstiterit, palam est, duas euictiones eum præstare debere.

Quod præstare venditor emptori debeat.

XI. IDEM libro trigesimo secundo ad Edictum

EX empto actione is qui emit vtitur. Et in primis sciendum est, in hoc iudicio id demum deduci, quod præstari[d] conuenit. cum enim sit bonæ fidei iudicium, nihil magis bonæ fidei congruit, quam id præstari quod inter contrahentes actum est. quòd si nihil conuenit, tunc ea præstabuntur, quæ naturaliter insunt huius iudicij potestate. & in primis ipsam rem præstare venditorem oportet: id est, tradere. quæ res, si quidem dominus fuit venditor, facit & emptorem dominum. si non fuit, tantùm[e] euictionis nomine venditorem obligat: si modò pretium est numeratum, aut eo nomine satisfactum. emptor autem nummos venditoris facere cogitur.

De redhibitione.

1 Redhibitionem quoque contineri empti iudicio, & Labeo & Sabinus putant, & nos probamus. animalium quoque venditor cauere debet, ea sana præstari. & qui iumenta vendidit, solet ita promittere, ESSE, RECTE, 2 VT OPORTET. Si quis virginem se emere putasset, cum mulier venisset, & sciens errare[f] eum venditor passus sit, redhibitionem quidem ex hac causa non esse, verumtamen ex empto competere actionem ad resoluendam emptionem: & pretio restituto mulier reddatur.

De arra.

3 Is qui vina emit, arræ nomine certam summam dedit: postea conuenerat vt emptio irrita fieret. Iulianus ex empto agi posse ait, vt arra restituatur. vtilémque esse actionem ex empto etiam ad distrahendam, inquit, emptionē. ego illud quæro, si anulus datus sit arræ nomine, & secuta emptione pretióque numerato & tradita re anulus nō reddatur, qua actione agendum est. vtrum condicatur, quasi ob causam datus sit, & causa finita sit: an verò ex empto agendum sit. & Iulianus diceret,[g] ex empto agi posse. certè etiam cōdici poterit: quia iam sine causa apud venditorem est anulus.

Quid venditor præstare debeat emptori.

4 Venditorem, etiam si ignorans vēdiderit, fugitiuum non esse præstare emptori oportere Neratius ait. Idem Neratius, etiam si alienum seruum vendiderit, furtis noxísque solutum præstare eum debere, ab omnibus receptū ait. & ex empto actionem esse, vt habere liceat emptori[h] 5 caueatur: sed & vt tradatur ei possessio. Idem ait,[i] nō tradentem quanti interfit condemnari. satis autem non dantem, quanti plurimum[k] auctorem periclitari oportet. Idem Neratius ait, propter omnia hæc satis esse, quod plurimum est præstari: id est, vt sequentibus actionibus, deducto eo quod præstitum est, lis æstimetur. Idem rectè ait, si quid horum non præstetur, cum cetera facta sint, nullo 6 deducto condemnationem faciendam. Idem libro secundo responsorum ait, emptorem noxali iudicio condemnatum, ex empto actione id tantùm consequi, quanti minimo[l] defungi potuit. idémque putat, & si ex stipulatu agет: & siue defendat noxali iudicio, siue nouo quia manifestum fuit noxium seruum fuisse. nihilo minus vel ex 7 stipulatu, vel ex empto agere posse. Idem Neratius ait, venditorem in re tradenda debere præstare emptori, vt in lite de possessione potior[m] sit. sed Iulianus libro quintodecimo digestorum probat, nec videri traditum, si superior in possessione emptor futurus non sit. erit igitur ex 8 empto actio, nisi hoc præstetur. Cassius ait enim, qui ex duplæ stipulatione litis æstimationem consecutus est, aliarum rerum nomine, de quibus in venditionibus caueri solet, nihil consequi posse. Iulianus, deficiente dupla, ex empto agendum putauit. Denique libro decimo[n] apud Minicium ait, si quis seruum ea condicione vendiderit, vt intra triginta dies duplam promitteret, postea ne quid præstaretur, & emptor hoc fieri intra diem nō desiderauerit, ita demum non teneri venditorem, si ignorans alienū vendidit. tunc enim in hoc fieri, vt per ipsum & per heredem eius emptorem habere liceret. qui autem alienum sciens vendidit, dolo, inquit, non caret: & ideo empti iudicio te-9 nebitur. Sententiam Iuliani verissimam esse arbitror in pignoribus quoque. nam si iure creditoris vendiderit, deinde hæc fuerint euicta, nō tenetur nec ad pretium restituendum ex empto actione creditor: hoc enim multis constitutionibus effectum[o] est. dolū planè venditor præstabit. denique etiam repromittit de dolo. sed etsi non repromiserit, sciens tamen sibi non obligatam, vel non esse 10 eius qui sibi obligauit, vendiderit, tenebitur ex empto: quia dolum eum præstare debere ostendimus. Si quis rem vendiderit, & ei accessurum qui Dixerit, omnia quidem quæ diximus in re distracta, in hoc quoque sequenda sunt. vt tamen euictionis nomine non in duplum teneatur: sed in hoc tantùm obligetur, vt emptori habere[p] liceat. & non solùm per se, sed per omnes.

Stipulatio habere licere.

11 Qui autem habere licere[q] vendidit, videamus quid debeat præstare. & multum interesse arbitror, vtrum hoc polliceatur, per se venientésque à se personas non fieri, quo minus habere liceat: an verò per omnes. nam si per se, nō videtur id præstare ne alius euincat. proinde si euicta res erit, siue stipulatio interposita est, ex stipulatu non tenebitur: siue non est interposita, ex empto non tenebitur. sed Iulianus libro quintodecimo digestorum scribit, etiam si apertè venditor pronūtiet, per se heredémque suum non teneri[r] quo minus habere liceat, posse defendi, ex empto eum in hoc quidem non teneri quod emptoris interest: verumtamen vt pretium reddat teneri. Ibidem ait, idem esse dicendum, & si apertè in venditione cōprehendatur, nihil euictionis nomine præstatum iri, pretium quidē deberi re euicta: vtilitatem non deberi. neque enim bonæ fi-dei contractus hanc patitur conuentionem,[t] vt emptor rem amitteret, & pretiū venditor retineret. nisi fortè, inquit, sic quis omnes istas suprascriptas conuentiones recipiet, quemadmodum recipitur vt venditor nummos accipiat, quamuis merx ad emptorē non pertineat. veluti cum futurum iactum retis à piscatore emimus, aut indaginem plagis positis à venatore, vel pantheram[u] ab aucupe: nam etiam si nihil capit, nihilo minus emptor pretiū præstare necesse habebit. sed in suprascriptis conuentionibus contra erit dicendum: nisi[v] fortè sciens alienum vendidit. tunc enim secundum supra à nobis relatam Iuliani sententiam dicendum est, ex empto eum teneri: quia dolo facit.

XII. CELSVS libro vicesimo septimo Digestorum

SI iactum retis emero, & iactare retem[x] piscator noluit, incertum eius rei æstimandū est. si quod extraxit piscium, reddere mihi noluit, id æstimari debet quod extraxit.

De vitio rei venditæ.

XIII. VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Edictum

IVlianus libro quintodecimo inter eum, qui sciēs quid, aut ignorans vendidit, differentiam facit in condemnatione ex empto. ait enim, qui pecus morbosum, aut tignū vitiosum vendidit, si quidem ignorans fecit, id tantùm ex empto actione præstaturum, quanto[y] minoris essem emp-turus, si id ita[z] esse scissem. si verò sciens reticuit, & emptorē decepit, omnia detrimenta, quæ ex ea emptione emptor traxerit, præstaturum ei. siue igitur ædes vitio tigni corruerunt, ædium æstimationē: siue pecora contagione morbosi pecoris perierunt, quod interfuit idonE venisse, 1 erit præstādum. Item qui furē vendidit aut fugitiuum, si quidē sciens, præstare debebit quanti emptoris interfuit non decipi. si verò ignorans vendiderit, circa fugitiuum quidē tenetur quanti minoris empturus esset, si eum esse fugitiuū scisset. circa furē non tenetur. differentiæ ratio est, quòd fugitiuū quidē habere non licet, & quasi euictionis nomine tenetur venditor. furem autē habere possumus.

Quod

a Idem rescripsit Pomponius, libro quinto ad Sabinum l. sed & si. de cond. indeb.
b quā debuit.
c ei hæres extiterit, qui
d Præstare id, observandum sit, siue dandum sit, siue tradendum.
e tamen
f in errore
g diceret, ex
h etiam
i L. con fundo, & prius ...
k plurimo. Ita vt olim Bud. ... quanti plurimi ... quanti periclitari oportet ... Bud. defungi autem est explicari aliquo negotio vel molestia, & semet impedire.
l Id est, quanti explicari potest, cum minimo implicatur ...
m prior
n lib. 10. ad Minicium ... Notandum scripsisse.
o expressum
p rem habere
q licere promittens
r non fieri
t hanc patitur conuentionem.
u Significat ... Ab. libr. ...
v si fortè sciens alienum.
x rete piscator
y quanti
z si ita scissem

2 Quod autẽ diximus, QVANTI EMPTORIS INTERFVIT NON DECIPI, multa cõtinet. & a si alios secum sollicitauit, vt fugerẽt. vel res quasdã abstulit. quid tamen si ignorauit quidẽ furẽ esse, adseuerauit autẽ bonę frugi, & fidũ, & b carò vendidit? videamus, an ex empto teneatur. & putem teneri. atqui ignorauit: sed non debuit facilè quæ ignorabat adseuerare. inter hunc igitur, & (qui scit, interest.) qui c scit, præmonere debuit furem esse: hic non debuit facilis esse ad temerariam indicationem. d

De dolo venditoris.

3 Si venditor dolo fecerit, vt rẽ pluris venderet, puta de artificio mẽtitus est, aut de peculio, empti eũ iudicio teneri, vt præstaret emptori quanto pluris seruũ emisset, si ita peculiatus esset vel eo artificio instructus. 4 Per cõtrariũ quoque idẽ Iulianus scribit, cũ Terẽtius Victor decessisset relicto herede fratre suo, & res quasdã ex hereditate, & instrumenta, & mancipia Vellicus quidã subtraxisset, quibus subtractis, facile, quasi minimo valeret hereditas, vt sibi ea vẽderetur persuasit: an vẽditi iudicio teneri possit. & ait Iulianus cõpetere e actionẽ ex vendito in tantũ, quanto pluris hereditas valeret, si hæ res subtractæ non fuissent. 5 Idẽ Iulianus dolũ solere à vẽditore præstari, etiã in huiusmodi specie ostẽdit. si cũ vẽditor sciret fundũ pluribus municipiis legata debere, in tabula quidẽ cõscripserit, vni municipio debeti, f verum postea legẽ cõsignauerit, si qua tributorũ aut vectigalis, indictionisue quid g nomine, aut ad viæ collationẽ præstare oporter, id emptorẽ dare, facere, præstareque oportere: ex empto eum teneri, quasi decepisset emptorem. quæ sententia vera est.

De dolo tutoris.

6 Sed cũ in facto proponeretur, tutores hoc idẽ fecisse, qui rẽ pupillarẽ vẽdebant, quæstionis esse ait, an tutorum dolum pupillus præstare debeat. & si quidem ipsi tutores vendiderunt, ex empto eos teneri nequaquã dubium est. sed si pupillus auctoribus eis vendidit, in tantũ tenetur, in quãtũ locupletior ex eo factus est: tutoribus in residuum perpetuo condemnãdis. quia nec transfertur in pupillum h post pubertatem hoc h quod dolo tutorum factum est.

Oblatio pretij.

7 Offerri pretiũ ab emptore debet, cũ ex empto agitur. i & ideo et si pretij partẽ offerat, nõdũ est ex empto i actio. venditor enim quasi pignus retinere potest eã rem quam vẽdidit. vnde quæritur, si pars sit pretij soluta, & res tradita postea euicta sit, vtrũ k eius rei consequetur pretium integrũ ex empto agens: an verò quod numerauit. & puto magis id quod numerauit, propter doli exceptionem.

De eo quod accedit rei venditæ.

8 Si fructibus iã maturis ager distractus sit, etiã fructus 9 emptori cedere, nisi aliud conuenit, exploratũ est. Si in l locatus l ager fuit, pensiones vtique ei cedẽt qui locauerat. idem & in prædiis vrbanis: nisi si quid nominatim conue10 nisse proponatur. Sed & si quid præterea rei venditæ nocitu est, actio emptori præstanda est, dãni forte infecti, vel aquæ pluuiæ arcẽdæ, vel Aquiliæ, vel interdicti quod 11 vi aut clã. Item si quid ex operis seruorum, vel vecturis iumẽtorum, vel nauium quæsitũ est, emptori præstabitur. m & si m quid peculio eorũ accessit. non tamen si quid ex re 12 venditoris. Si Titius fundũ in quo nonaginta iugera erant, vendiderit, & in lege emptionis dictũ est, in fundo centũ esse iugera, & antequã modus manifestetur, decem iugera alluuione adcreuerint, placet mihi Neratij sententia existimãtis, vt si quidẽ sciens vendidit, ex empto actio cõpetat aduersus eũ, quãuis decem iugera adcreuerint: quia dolo fecit, nec dolus purgatur. si verò ignorãs vẽdi13 dit, ex empto actionem non cõpetere. Si fundum mihi alienũ vẽdideris, & hic ex causa lucratiua meus factus sit, nihilo minus ex empto mihi aduersus te actio competit.

De dolo & culpa.

14 In his autem, quæ cũ re empta pręstari solent, non solum dolum, sed & culpã præstãdam arbitror. nã & Cel n sus libro octauo n digestorum scripsit, cum conuenit, vt venditor præteritam mercedem exigat, & emptori præstet, nõ solum dolum, sed & culpã eum præstare debere.

Pars pro indiuiso vendita.

15 Idem Celsus libro eodem scribit. fundi, quẽ cum Titio communẽ habebas, partem tuam vendidisti: & antequam traderes, coactus es communi diuidundo iudicium accipere. si socio fundus sit adiudicatus, quantum ob eam rem à Titio consecutus es, id tantùm emptori præstabis. quòd si tibi fundus totus adiudicatus est, totũ, inquit, eũ emptori trades: sed ita, vt ille soluat quod ob eã te Titio condemnatus es. sed ob eam quidem partẽ, quam vẽdidisti, pro euictione cauere debes. ob alteram autem, tantùm o de dolo malo repromittere. o æquum est enim, eandẽ esse cõditionem emptoris, quæ futura esset, si cum ipso actum esset communi diuidundo. sed si certis regionibus fundũ inter te & Titium iudex diuisit, sine dubio partem, quæ 16 adiudicata est, emptori tradere debes. Si quid seruo distracto venditor donauit ante traditionem, hoc quoque restitui debet. hereditates quoque per seruum adquisitæ, & legata omnia. nec distinguendum, cuius respectu ista sint relicta. item quod ex operis seruus præstitit vẽditori, emptori restituendum est: nisi ideo dies traditionis e pacto prorogatus est, vt ad venditorem operæ pertinerent.

De actione ex vendito.

17 Ex vendito p actio venditori cõpetit, ad ea consequẽda, p quæ ei ab emptore præstari oportet, veniunt autẽ in hoc iudicium infrascripta. in primis pretium quanti res venit. item vsurę pretij post diem traditionis. nã cum re emptor 18 fruatur, æquissimũ est eum vsuras pretij pẽdere. q Pos q sessionem autem traditã accipere debemus, etsi r precaria r sit possessio. hoc enim solum spectare debemus, an habeat 19 facultatem fructus percipiendi. Præterea ex vendito agendo cõsequetur etiam sumptus qui facti sunt in re distracta. vt puta si quid in ędificia distracta erogatũ est. scribit enim Labeo & Trebatius, esse ex vendito hoc nomis ne actionẽ. idem & s si in ægri serui curationẽ impensum est ante traditionem, aut si quid in disciplinas quas verisimile erat etiã emptorem velle impẽdi. hoc amplius Labeo ait, & si quid in funus mortui serui impensum sit, ex vendito consequi oportere: si modò sine culpa venditoris mortẽ obierit. item si cõuenerit cum res veniret, vt locuples ab emptore reus detur, ex vẽdito agi posse, vt id fiat.

20 Si inter emptorem prędiorũ & venditorẽ conuenisset, vt si ea prædia emptor liceresue eius pluris vẽdidisset, eius partem dimidiam venditori præstaret, & heres emptoris pluris ea prædia vẽdidisset, venditorem ex vendito agẽdo partem eius, quo pluris vendidisset, consecuturum.

Actio ex venditione procuratoris.

21 Si procurator t vendiderit & cauerit emptori, quęritur, t an domino vel aduersus dominũ actio dari debeat. & Pa v pinianus libro tertio v respõsorũ putat, cũ domino ex empto agi posse vtili actione, ad exemplũ institorię actionis: si modò rem vendendã mandauit. ergo & per cõtrarium dicendũ est, vtilem ex empto actionẽ domino cõpetere.

Pœna in fraudem vsurarum.

22 Ibidem x Papinianus respõdisse se refert, si conuenerit x vt ad diem pretio non soluto, vẽditori duplũ pręstaretur, in fraudem constitutionũ videri adiectũ quod vsurã legitimã excedit. diuersãmque causam commissoriæ esse aut: cũ ea specie, inquit, non fœnus illicitum contrahatur, sed 23 lex cõtractui nõ improbata dicatur. Si quis colludẽte procuratore meo, ab eo emerit, an possit agere ex empto? y & puto hactenus, y vt aut stetur emptioni, aut discedatur. Sed & si quis minorem vigintiquinque annis circumuenerit, & huic hactenus dabimus actionẽ ex empto, vt di24 ximus in superiore casu. Si quis à pupillo sine tutoris auctoritate emerit, ex vno latere constat contractus. nam z qui emit, obligatus est pupillo: pupillũ z sibi non obligat.

Habitatio excepta.

25 Si venditor habitationem exceperit, vt inquilino liceat habitare: vel colono, vt perfrui liceat ad certum tempus, magis esse Seruius putabat, ex vendito esse actionem. denique Tubero ait, si iste colonus dãnum dederit, empto A rem ex empto agentem cogere posse venditorem, vt A ex locato eum colono experiatur: vt quidquid fuerit consecutus, emptori reddat.

Aedium, aut fundi venditi quæ sint.

26 Aedibus distractis, vel legatis, ea esse ædium solemus dicere, quæ quasi pars ædium, vel propter ædes habẽtur. B vt puta puteal: B

XIIII. POMPONIVS libro XXXI. ad Quintum Mucium

C ID C est quo puteum D operitur.

D XV. VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Edictum

E F LInes, E & labra, F salientes, fistulæ quoque quæ salientibus iunguntur, quamuis longè excurrant extra ædificium, ædium sunt. item canales. pisces autem, qui sunt in piscina, non sunt ædium nec fundi:

XVI. POMPONIVS libro XXXI. ad Quintum Mucium

NOn magis quàm pulli, aut cetera animalia quæ in fundo sunt.

XVII. VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Edictum

G FVndi nihil est, nisi quod G terra se tenet. ædium autem multa esse, quæ ædibus adfixa non sunt, ignorari non oportet: vt puta seras, claues, claustra. multa etiam defossa esse, neque tamen fundi aut villæ haberi: vt puta vasa

a vt si alios
b vt carò vẽderet, & carè etiã vendidit
c quoniã qui scit.
d *Indicatio hic significantissime accipitur pro verbosa illa ac friuola propemodum venalium rerum commendatione, qua venditores solent emptoribus allicere.*
e *Dolus incidit in contractum, non ad contrahendum inducit: & ideo ex vendito agitur. l. & eleganter. de dol.*
f debere.
g quidem
h licẽt quid
i ex empto ad rem acquirendam actio: vendita hæc ad rem acquirendam, sunt alienum interpretu.
k eius rei, nomine
l Si in ager locatus
m sed & si
n lib. 9.
o promittere.
p *Tertium, & vsuras debet emptor, post diẽ traditionis rei: non enim quod præterea interest, hoc iure. l. vlt. de pe. & comm. rei vend.*
q dependere
r etiam si
s Idem est si quid
t *Nota actionẽ vtilem ex empto, & vendito, ad exemplũ institoriæ actionis.*
v lib. 4. Respõ.
x Idem Papinianus
y hactenus agendum.
z pupillum autem
A vt is ex
B puteal.
C Item quo
D puteus cooperitur
F *Repositi salientes, cum leguntur Lines.* ...
E *Labra, crateres sunt lapidei, quibus aqua salientibus ex fistulis ... in quo etiã dif... quid sint salientes.*
G *nisi quod intra se & ... continetur.*

vinaria, torcularia: quoniam hæc instrumenti magis sunt, etiam si ædificio cohærent.[a] sed & vinum & fructus perceptos villæ non esse constat. 1 Fundo vendito vel legato, sterculinum & stramenta emptoris & legatarij sunt: ligna autem venditoris vel heredis. quia non sunt fundi, tametsi ad eam rem comparata[b] sunt. in sterculino autem distinctio Trebatij probanda est: vt si quidem stercorandi agri causa comparatum sit, emptorem sequatur. si vendendi, venditorem. nisi si aliud actum est. nec interest, in stabulo iaceat, an aceruus sit. 2 Quæ tabulæ pictæ pro tectorio includuntur, itémque crustæ marmoreæ, ædium sunt. reticuli circa columnas, plutei circa parietes, item cilicia vela, ædium non sunt. item quod insulæ causa paratum est, si nondum perfectum est, quamuis positum in ædificio sit, non tamen videtur ædium esse. 3 Si ruta & cæsa excipiantur in venditione, ea placuit esse ruta, quæ eruta sunt: vt harena, creta, & similia. cæsa ea esse, vt arbores cæsas, & carbones, & his similia. Gallus autem Aquilius, cuius Mela refert opinionem, rectè ait frustra in lege venditionis de rutis & cæsis contineri: quia si non specialiter venierunt, ad exhibendum de his agi potest. neque enim magis de materia cæsa, aut de cæmentis, aut de harena cauendum est vẽditori, quàm de ceteris quæ sunt pretiosiora. 4 Labeo generaliter scribit, ea quæ perpetui vsus causa in ædificiis sunt, ædificij esse. quæ verò ad præsens, non esse ædificij. vt puta (fistulæ) temporis quidem causa positæ, non sunt ædium. verumtamen si perpetuò fuerint positæ, ædium sunt. 5 Castella plumbea, putea, opercula[c] puteorum, epitonia[d] fistulis adplumbata, aut quæ terra continentur, quamuis non sint adfixa, ædium esse constat. item constat sigilla columnas quoque & personas,[e] ex quorũ rostris aqua salire solet, villæ esse. 6 Ea quæ ex ædificio detracta sunt vt reponãtur, ædificij sunt. at quæ parata sunt vt imponãtur, non sunt ædificij. 7 Pali, qui vineæ causa parati sunt, antequam collocentur,[f] fundi non sunt. sed qui exempti sunt hac mente vt collocentur, fundi sunt.

XVIII. IAVOLENVS libro septimo ex Cassio

GRanaria, quæ ex tabulis fieri solẽt, ita ædium sunt, si stipites eorũ in terra defossi sunt. quòd si supra terram sunt, rutis & cæsis cedunt. 1 Tegulæ, quæ nondum ædificijs impositæ sunt, quãuis tegendi gratia allatæ sunt, in rutis & cæsis habentur. aliud iuris est in his quæ detractæ sunt vt reponerentur: ædibus enim accedunt.

XVIIII. GAIVS ad Edictum prætoris titulo de Publicanis

VEteres[g] in emptione venditionéque appellationibus promiscuè vtebantur.

XX. IDEM libro vicesimo[*] primo[*] ad Edictum Prouinciale

IDem est & in locatione & conductione.

XXI. PAVLVS libro trigesimo tertio ad Edictum

SI sterilis ancilla sit, cuius partus venit, vel maior annis quinquaginta, cum id emptor ignorauerit, ex empto tenetur venditor.

Reticentia.

1 Si prædij venditor non dicat de tributis sciens, tenetur ex empto. quòd si ignorãs non prædixerit, quod forte hereditariũ prædiũ erat, non tenetur. 2 Quamuis supra diximus, cum in corpore consentiamus, de qualitate autem dissentiamus, emptionẽ[h] esse, tamen vẽditor teneri debet quãti[i] interest non esse deceptum: etsi[k] venditor quoque nesciet. veluti si mensas quasi citreas emat, quæ non sunt.

Æstimatio eius quod interest.

3 Cum per venditorem steterit quo minus rem tradat, omnis vtilitas emptoris in æstimationem venit, quæ modò circa ipsam rem cõsistit. neque enim si potuit ex vino, puta, negotiari, & lucrum facere, id æstimandum est: non magis quàm si triticum emerit, & ob eam rem quòd non sit traditum, familia eius fame laborauerit: nam pretium tritici, non seruorum fame necatorum consequitur. nec[l] maior fit obligatio,[m] quòd tardius agitur: quãuis crescat, si vinum hodie pluris sit. meritò: quia siue[n] datum esset, haberem[o] emptor: siue non, quoniam[p] saltem hodie dandum est quod iam olim dari oportuit.

Pactum in venditione.

4 Si tibi fundum vendidero, vt eum conductum certa summa haberẽ, ex vendito eo nomine mihi actio est: quasi in partem pretij ea res sit. sed etsi ita fundum tibi vendidero, vt nulli alij eum quàm mihi vẽderes, actio eo nomine ex vendito est, si alij vendideris.

Habitatio excepta.

5 Qui domũ vẽdebat, excepit sibi habitationẽ donec viueret, aut in singulos annos decem. emptor primo anno maluit decẽ præstare: secũdo anno habitationẽ præstare. Trebatius ait, mutandæ voluntatis potestatem eũ habere, singulisque annis alterutrum præstare posse. & quãdiu paratus sit alterutrum præstare, petitionem[q] nõ esse.

Mendacium venditoris.

XXII. IVLIANVS libro septimo Digestorum

SI in qualitate fundi venditor mẽtitus sit, non in modo eius, tamen tenetur emptori. pone enim dixisse eum, quinquaginta iugera esse vineæ, & quinquaginta prati: & in prato[r] plus inueniri: esse tamen omnia centum iugera.

De seruo vendito cum peculio.

XXIII. IDEM libro tertiodecimo Digestorum

SI quis seruum, quem cum peculio vendiderat, manumiserit, nõ solùm peculij nomine, quod seruus habuit tempore quo manumittebatur, sed & eorum, quæ postea adquisiit, tenetur. & præterea cauere debet, quidquid ex hereditate liberti ad eum peruenerit, restituturum. Marcellus notat: illa præstare venditor ex empto debet, quæ haberet emptor, si homo manumissus non esset. non continebuntur igitur, quæ si manumissus non fuit, adquisiturus non esset.[s]

De re empta per seruum fructuarium.

XXIIII. IVLIANVS libro quatordecimo Digestorum

SI seruus, in quo vsusfructus tuus erat, fundũ emeris, & antequã pecunia numeraretur, capite minutus fueris, quãuis pretiũ solueris, actionem ex empto non habebis, propter talem capitis deminutionẽ. sed indebiti actionẽ[t] aduersus vẽditorẽ habebis. ante capitis autẽ minutionem nihil interest, tu soluas, an seruus ex eo peculio quod ad te pertinet. nam vtroque casu actionẽ ex empto habebis. 1 Seruum[v] tuum imprudens à fure bona fide emi: is ex peculio, quod ad te pertinebat, hominem parauit, qui mihi traditus est. posse te eum hominem mihi cõdicere, Sabinus dixit. sed si quid mihi abesset ex[x] negotio quod is gessisset, inuicem[y] me tecum acturum de peculio. Cassius veram opinionẽ Sabini retulit: in qua ego quoque sum.

De fideiussore serui.

2 Seruo vendente hominem, fideiussor venditionis omnia præstare debet, in quæ obligaretur, si pro libero fideiussisset. nam & in dominum actio sic datur, vt emptor eadem consequatur, quæ libero vendente consequi debuisset. sed vltra peculij taxationem dominus non condemnatur.

XXV. IDEM libro quinquagesimo quarto Digestorum

QVi pendẽtem vindemiam emit, si vuam legere prohibeatur à venditore, aduersus eum petẽtem pretium exceptione vti poterit, SI EA PECVNIA, QVA DE AGITVR, NON PRO EA RE PETITVR QVAE VENIT, NEQVE TRADITA EST. cæterũ post traditionem, siue lectam vuam calcare, siue mustum euehere prohibeatur, ad exhibẽdum, vel iniuriarum agere poterit. quemadmodũ si aliam[z] quamlibet rem suam tollere prohibeatur.[A]

XXVI. ALFENVS VARVS libro secundo Digestorum

SI quis, cum fundum venderet, dolia centum, quæ in fundo esse adfirmabat, accessura dixisset, quamuis ibi nullum dolium fuisset, tamen dolia emptori debebit.

XXVII. PAVLVS libro tertio Epitomarum Alfeni

QVidquid venditor accessurum dixerit, id integrũ ac sanum tradi oportet. veluti si fundo dolia accessura dixisset, non quassa,[B] sed integra dare debet.

De stipulatione pœnali.

XXVIII. IVLIANVS libro tertio ad Vrseium Ferocem

PRædia[C] mihi vendidisti: & conuenit vt aliquid facerẽ: quòd si non fecissem, pœnam promisi. respondit, venditor, antequam pœnam ex stipulatu petat, ex vendito agere potest. si consecutus fuerit quantum pœnæ nomine stipulatus esset, agentem ex stipulatu, doli mali exceptio summouebit. si ex stipulatu pœnam consecutus fueris,[D] ipso iure ex vendito agere non poteris,[E] nisi in id quod pluris eius interfuerit id fieri.

XXVIIII. IDEM libro quarto ex Minicio

CVi rés sub condicione legata erat, is eam imprudens ab herede emit: actione ex empto poterit consequi emptor pretium: quia non ex causa legati rem habet.

Si seruus furtum fecit domino, eius peculium deminuitur. Si vero postquam desijt esse dominus, tunc in quantum peculium est, dominus nouus contenetur.

XXX. AFRICANVS libro octauo Quæstionum

SEruus, quem de me[F] cum peculio emisti, prius quàm tibi traderetur, furtum mihi fecit. quamuis ea res quam subripuit interierit, nihilo minus retentionem eo nomine ex peculio me habiturũ: id est, ipso iure ob id factum minutum esse peculium: eo scilicet, quòd debitor meus ex causa cõdictionis sit factus. nam licet si iam traditus furtum mihi fecisset, aut omnino condictionem eo nomine de peculio nõ haberem, aut eatenus haberẽ quatenus

a non cohærent.
b ad eam parata
c Bud. putealia & opercula puteorũ verba esse putat alioquin interpretu signification(es) horum omnium verborũ ab eo pote, & ab Alc. lib. 7 parer. c. 3. & h. t. c. 20.
d epistomia
e forte iconas: quo verbo statua græcè, & imago significatur. & latinis quoque græcè sequitur.
f iterum collocentur.
g Alc. li. 3. parer. c. 21. & lib. 3. dispu.
h Nouicus habet emptionẽ non esse. Aug. lib. 4. c. 17. Norr. eam quoque lectionem probat. Baro.
i quãti interest emptoris se non
k etiam si
l nec enim maior
m Id est, res in obligationẽ deducta. Leontum de eo quod cert. loc. l. 1 de verb. obl.
n si datum
o hoc haberet emptor.
p quoniã verò non dedit, saltem
q tandiu petitionem
r & in vinea minus, & in prato plus
s Lucri cessantis ratio habetur. vt alio loco, d. l. vlti. de per. & com. &c.
t cõdictionẽ: vel actionẽ: generale enim nomen est, quo condictio quoque continetur. inst. de act. inst.
v Hic accursio l. cum fundum. §. seruum tuum. i. si cert. peta.
x ex eo negotio
y verum esse inuicem
z si quilibet alius eam rem
A prohibeatur.
B quassata.
C Pœna loco pretij est.
D fuerit.
E poteris.
F à me

tenus ex re furtiua ancilla peculium fuisset, tamen in proposito & retentionem me habiturũ: & si omne peculium penes te sit, vel quasi plus debito soluerim, posse me condicere. Secundum quæ dicendum, si nummos, quos seruus iste mihi subripuerat, tu ignorans furtiuos esse, quasi peculiares ademeris, & consumpseris, condictio eo nomine mihi aduersus te competat: quasi res mea ad te sine causa peruenerit.

Venditor rei alienæ tenetur etiam ante euictionem rei.

a Si[a] sciens alienam rem ignoranti mihi vendideris, etiam prius quàm euincatur, vtiliter me ex empto acturum putauit in id quãti mea intersit meam esse factam. quamuis enim alioquin verum sit, venditorem hactenus teneri, vt rem emptori habere liceat, non etiam vt eius faciat, quia tamen dolum malum abesse præstare debeat, teneri eum, qui sciens alienam non suam ignoranti vendidit. idem est maximè, si manumissuro vel pignori daturo vendiderit.

Venditor cui res vi adempta est, actiones præstat.

XXXI. NERATIVS libro tertio Membranarum

b SI[b] ea res, quam ex empto præstare debebam, vi mihi adempta fuerit, quamuis eam custodire debuerim, tamen propius est, vt nihil amplius quàm actiones persequendæ eius præstari à me emptori oporteat: quia custo-c dia aduersus vim parum proficit[c]. actiones autem eas nõ solùm arbitrio, sed etiam periculo tuo tibi præstare de-d bebo: vt omne lucrum ac dispendium[d] te sequatur. & non solùm quod ipse per eum adquisij, præstare debeo, sed & id quod emptor iam tunc sibi tradito seruo adquisiturus fuisset.

Eadem re duobus vendita, vter sit potior emptorum.

Vterque nostrum eandem rem emit à non domino, cum emptio vẽditióque sine dolo malo fieret: traditáque est. siue ab eodẽ emimus, siue ab alio atque alio, is ex nobis tuendus est, qui prior ius eius adprehendit: hoc est, cui e primum tradita est. si[e] alter ex nobis à domino emisset, is omnimodo tuendus est.

De falsis ponderibus.

XXXII. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

SI quis à me oleum, quod emisset, adhibitis iniquis põderibus accepisset, vt eo modo me falleret, vel emptor circumscriptus sit à venditore põderibus minoribus, Põponius ait, posse dici venditorem, sibi dare oportere quod plus est, petere. quod habet rationem. ergo & emptor ex empto habebit actionem, qua contentus esse possit.

XXXIII. IDEM libro vicesimo tertio ad Edictum

ET si vno pretio plures res emptæ sint, de singulis ex empto & vendito agi potest.

XXXIIII. IDEM libro decimo octauo ad Edictum

SI fundo vendito in qualitate iugerum captio est, ex empto erit actio.

Euicta seruitute, agitur ex empto.

XXXV. IDEM libro septuagesimo ad Edictum

f SI quis fundum emerit, quasi per eum fundum eundi agendi ius non esset, & interdicto de itinere actúque[f] victus sit, ex empto habebit actionem. licet enim stipulatio de euictione non cõmittatur, quia non est de iure seruitutis in rem actione pronuntiatum, tamen dicendum est ex empto actionem competere.

Custodia est venditoris ante traditionem.

XXXVI. PAVLVS libro septimo ad Plautium

VEnditor domus, antequam eam tradat, damni infecti stipulationem interponere debet. quia antequam vacuam possessionem tradat, custodiam & diligentiam præstare debet: & pars est custodiæ diligentiæque, hanc interponere stipulationem. & ideo si id neglexerit, tenebitur emptori.

XXXVII. IDEM libro quartodecimo ad Plautium

SIcut æquum est, bonæ fidei emptori alterius dolum non nocere, ita non est æquum, eidem personæ venditoris sui dolum prodesse.

XXXVIII. SCÆVOLA libro octauo Digestorum

g SI venditor hominis dixit, peculium eum habere decem, nec quemquam[g] adempturum, etsi plus habet, totum præstet. nisi hoc actum est, vt dumtaxat decem h præstaret. si minus est, præstet esse decem, &[h] talem seruum esse, vt tantum peculij habeat. Si per emptorem steterit, quo minus ei mancipium traderetur, pro ea Varis per arbitrium indemnitatem posse seruari, Sextus Aelius, Drusus dixerunt. quorum & mihi iustissima vi-i detur esse sententia. Firmus à Proculo quæsiit, si de plumbeo[i] castello fistulæ sub terram missæ aquam duce-k rent in aẽnum[k] lateribus circumstructum, an hæ ædium[l] l essentiam vt ruta, [m] cæsa vincta, fixáque, quæ ædium non m essent. ille rescripsit, referre quid acti esset. quid ergo si nihil de ea re neque emptor neque venditor cogitauerant, vt plerumque in eiusmodi rebus euenisse solet? nõnne n propius est, vt inserta & inclusa ædificio[n] partẽ eius esse existimemus?

Reticentia venditoris.

XXXIX. MODESTINVS libro quinto Responsorum

QVæro, si quis ita fundum vendiderit, vti venumdatum esse videatur, quod intra terminos ipse possedit, sciens tamen aliquam partem certam se non possidere, non certiorauerit emptorem, an ex empto iudicio teneatur: cum hæc generalis adiectio ad ea, quæ specialiter nouit qui vendidit, nec excepit, pertinere non debeat: ne alioquin emptor capiatur, qui fortasse, si hoc cognouisset, vel empturus non esset, vel minoris empturus esset, si certioratus de loco certo fuisset: cum hoc & apud veteres sit relatum in eius persona, qui sic exceperat, SERVITVTES, SI QVAE DEBENTVR, DEBEBVNTVR. etenim iuris auctores respõderunt, si certus venditor qui-o busdam personis[o] certas seruitutes debere nõ admonuisset emptorem, ex empto eum teneri debere. quando hæc generalis exceptio non ad ea pertinere debeat quæ venditor nouit, quæ[que] specialiter excipere & potuit, & debuit. sed ad ea quæ ignorauit, & de quibus emptorẽ certiorare nequiuit. Herennius Modestinus respõdit, si quid circumueniendi emptoris causa venditor in specie de qua quæritur fecit, ex empto actione conueniri posse.

De stantibus arboribus venditis.

XL. POMPONIVS libro XXXI. ad Quintum Mucium

QVintus Mucius scribit, dominus fundi de prædio arbores stantes vẽdiderat: [&] pro his rebus pecu-p niam acceperat: &[p] tradere nolebat. emptor quærebat, quid se facere oporteret. & verebatur, ne hæ arbores eius non viderentur factæ. Pomponius: arborum, quæ in fundo continentur, non est separatum corpus a fundo. & ideo, vt dominus, suas specialiter arbores vindicare emptor nõ poterit, sed ex empto habet actionem.

Reticentia venditoris.

XLI. SCÆVOLA libro tertio Responsorum

q IN venditione super annua pensitatione[q] pro aquædu-r ctu infra[r] domum Romæ constitutam[s] nihil comme-s moratum est. deceptus ob eam rem ex empto actionem habebit. itaque si conueniatur ob pretium ea venditio, ratio [I]N prouisi oneris habetur.

Species in qua lucrum cum damno compensatur.

XLII. PAVLVS libro secundo Quæstionum

SI duorum fundorum vẽditor separatim de modo cuiusque pronũtiauerit, & ita vtrumque vno pretio tradiderit, & alteri aliquid desit: quamuis in altero exsuperet, forte si dixit, vnum centum iugera, alterum ducenta habere, non proderit ei quòd in altero ducenta decem inueniũtur, si in altero decem desint. & de his ita apud Labeonem relatum est. sed an exceptio doli mali venditori t profutura sit, potest[t] dubitari. vtique si exiguus modus siluæ desit, & plus in vineis habeat, quàm repromissum est: v an nõ facit dolo, qui iure[v] perpetuo vtitur? nec enim hic,[x] x quod amplius in modo[y] inuenitur, quàm alioquin dictũ y est, ad compendium venditoris, sed ad emptoris pertinet, & tunc tenetur venditor, cum minor modus inuenitur. z videamus tamẽ, ne nulla[z] querella sit emptoris in eodem A fundo, si plus inueniat[A] in vinea quàm in prato, cum vniuersus modus constat. similis quæstio esse potest ei quæ in duobus fundis agitata est, & si quis duos statuliberos vno pretio vẽdat, & dicat, vnum decem dare iussum, qui quindecim dare debebat. nã & hic tenebitur ex empto actione, quamuis emptor à duobus viginti accepturus sit. sed rectius est in omnibus suprascriptis casibus lucrum cum damno compensari. & si quid deest emptori, siue pro modo siue pro qualitate loci, hoc ei resarciri.

De seruo vendito cui libertas debetur ex fideicommisso.

XLIII. IDEM libro quarto Quæstionum

TItius cum decederet, Seiæ Stichum, Pamphilum, Arescusam per fideicõmissum reliquit: eiusque fidei commisit, vt omnes ad libertatẽ post annũ perduceret. cũ legataria fideicõmissum ad se pertinere noluisset, nec tamen heredem à sua petitione liberasset, heres eadem mancipia Sempronio vendidit, nulla commemoratione fideicommissæ libertatis facta. emptor cũ pluribus annis mãcipia suprascripta sibi seruissent, Arescusam manumisit: [&] cum ceteri quoque serui, cognita voluntate B defuncti, fideicommissam[B] libertatẽ petissent, & heredem ad prætorem perduxissent, iussu prætoris ab herede sunt manumissi. Arescusa quoque nolle se emptorem patronum habere responderat: cũ emptor pretium à venditore empti iudicio Arescusæ quoque nomine repeteret, le-

S 5

a sed si sciens

b Si seruum non tradatur, id quod adquisiturus erat emptor per eum, venit in iudiciũ ve alibi l. 23. T. eo.
c Sed nec legibus vllis vim repelli posse, pulchre Cic. in Ora. pro Murena.
d dispendium te sequatur. At si per me factũ sit, quò minùs eam suo tẽpore à me haberes: non solùm id, quod
e sed si

f actúque priuato

g quidquam
h vel talem
i De eo Vitru. lib. 8. cap. 8.
k Sed. in speculum, cum specus inter opera aquariorum numerẽtur. Accurs. in æneum. qui propius accessit ad germanã lectionem &c. Florentinam quam confirmat l. Sed addes, §. illud, infr. hoc.
l an hæ, vt fistulæ fixáque ædium essentiæ tenentur est Flor. vt apparet ex l. fundi i eo.
m in vt ruta cæsáque, non essent ædium

n sic partem

o personis certis certas

p & cùm eas tradere

q pensitatione propter aquæductum
r intra
s constitutum

t & potest

v l. abusus ea edicto perpetuo
x id hoc
y in modo agri
z vlla querela
A inueniatur

B fideicõmissariam

ctum est responsum Domitij Vlpiani,quo continebatur Arescusam pertinere ad rescriptum sacrarum constitutionum,si nollet emptorem patronum habere: emptorem tamen nihil posse post manumissionem à venditore consequi.ego cum[a] meminissem & Iulianum in ea sententia esse, vt existimaret,post manumissionem quoque empti actioné durare,quæro quæ sententia vera est. Illud etiã in eadé cognitione nomine emptoris desiderabatur,vt sumptus,quos in vnum ex his quem erudierat fecerat,ei restituerentur. Idem quæro,Arescusa, quæ recusauit emptorem patronũ habere,cuius sit liberta constituta:an[b] possit vel legatariam quæ non liberauit,vel heredem patronum habere. nam[c] ceteri duo ab herede manumissi sunt.respondi,semper probaui Iuliani sententiã,putantis [manumissione[d] nõ admittitur eo modo.]de sumptibus verò,quos in erudiendum hominem emptor fecit,videndum est. nã empti iudicium ad eam quoque speciẽ sufficere existimo:non enim pretiũ continet tãtùm,sed omne quod interest emptoris,seruum non euinci.planè si in tãtum pretium excedisse proponas,vt non sit cogitatum à venditore de tanta summa,veluti si ponas agitatorem postea factum vel pãtomimum,euictum esse eum qui minimo venit pretio, iniquum videtur in[e] magnam quantitatem obligari venditorem.

a tũ meminissem
b & an possit
c cùm cæteri
d eo modo putantia manumissione ex empto actioné eo modo non admitti: *Sand legendũ manumissi: sed quod addunt, ex empto actioné, interpretis aliculus verba sunt Paulo addita, vt apparet ex Acc.*
e in tam magnam

Aestimatio eius quod interest.

XLIIII. AFRICANVS libro octauo Quæstionum

CVm[1] & [1] fortè idem mediocrium facultatium sit:[1] & [1] non vltra duplum periculum subire eum oportet.

XLV. PAVLVS libro quinto Quæstionum

IDque[1] & [1] Iulianum agitasse Africanus refert.quod iustum est.sicut[f] minuitur præstatio, si seruus deterior apud emptorem effectus sit,cum euincitur. Illud expeditius videbatur,si mihi alienam aream vendideris,& in eam ego ædificauero,atque ita eã dominus euincet. nam quia possim petentem[1] dominum,[1] nisi impensam ædificiorũ soluat,doli mali exceptione summouere, magis est vt ea res ad periculũ venditoris non pertineat.quod & in seruo dicendum est,si in seruitutem,[g] non in libertatem euinceretur:vt dominus mercedes[h] & impensas præstare debeat.quòd si emptor non possideat ædificiũ,vel seruũ, ex empto habebit actionem,in omnibus tamen his casibus,si sciens quis alienũ vendiderit,omnimodo teneri debet. Superest tertia deliberatio,cuius debet esse liberta Arescusa,quæ recusat emptorem.& nõ sine ratione dicetur,eius debere effici libertã,à quo vendita est: [1] id est heredis.[1] quia & ipse ex empto actione tenetur.sed hoc ita, si non Arescusa elegerit emptoris patronatum.tunc etenim & illius remanet liberta,& ille ex empto actionem non habet:quia nihil eius interest, cum eã liberã[i] habet.

f sicut &
g seruitute
h mercedis impensas
i liberam

XLVI. IDEM libro vicesimo quarto Quæstionum

SI quis alienam rem vendiderit,& medio tẽpore heres domino res extiterit,cogetur implere venditionem.

De pœna ab herede exigenda.

XLVII. IDEM libro sexto Responsorum

LVcius[k] Titius accepta pecunia ad materias vendẽdas sub pœna certa,ita vt si non integras re præstauerit,[l] intra statuta tẽpora pœna[m] cõueniatur,partem datis materijs decessit.cũ igitur testator in pœnam cõmiserit, neque heres eius reliquã materiam exhibuerit,an & in pœnam & in vsuras conueniri possit? præsertim cum emptor mutuatus pecuniam,vsuras grauissimas expendit? Paulus respondit,ex contractu,de quo quæritur,etiam heredem venditoris in pœnam conueniri posse,in actione quoque ex empto,officio iudicis,post moram intercedẽtem, vsurarum pretij rationem haberi oportere.

k *Pœna & vsura debentur: pœna quidem quòd res tradita non sit, vsura verò, quod pretiũ venditor habuerit: nec, quamquã in fraudẽ vsurarũ collatum est.*
l præstiterit: præstauerit: re præsentauerit,
m in pœnam

Instrumentorum exhibitio.

XLVIII. SCAEVOLA libro secundo Responsorum

TItius heres Sempronij fundũ Septicio vendidit ita, FVNDVS SEMPRONIANVS,QVIDQVID[n] SEMPRONII FVIT SVIV, EST TIBI EMPTVS TOT NVMMIS:vacuámq; possessioné tradidit,neque fines eius demõstrauit.quæritur,an empti iudicio cogẽdus sit ostẽdere ex instrumẽtis hereditarijs, quid iuris defunctus habuerit:& fines ostẽdere.respondit,id ex tea scriptura prestãdũ,quod sensisse intellegitur.quòd si non appareat,debere venditoré & instrumẽta fundi & fines ostendere.hoc etenim cõtractui bonæ fidei cõsonat.[o]

n & quidquid
o consonans *est.*

Fraus venditoris.

XLVIIII. HERMOGENIANVS libro secundo Iuris Epitomarum

QVt per collusioné imaginarium colonum circũueniendi emptoris causa subposuit,ex empto tenetur.nec defenditur,si quo facilius excogitata fraus occultetur,colonũ & quinquẽnij pensiones in fidé suã recipiat.

Vsura.

Pretij sorte licet post moram soluta, vsuræ peti non possunt:cum hæ non sint in obligatione,sed officio iudicis præstentur.

Liberato emptore beneficio legis,an venditor teneatur.

L. LABEO libro quarto Posteriorũ à Iauoleno Epitomatorum

BOna fides non patitur,[1] vt [1] cum emptor alicuius legis beneficio pecuniã rei venditę debere desisset antequã res ei tradatur,venditor tradere cõpelletur,[p] & re sua careret.[q] possessione autẽ tradita futurũ est,vt rem vẽditor æquè[r] amitteret:vtpote cũ petenti eam rem (emptor exceptioné rei venditæ & traditæ obiciat:vt perinde habeatur,ac si) petitor ei neque vendidisset,neque tradidisset.

p cõpellatur.
q careret.
r eam amitteret. *melior est Flor.*

De mora.

LI. IDEM libro quinto Posteriorũ à Iauoleno Epitomatorum

SI & per emptorem & venditorem mora fuisset, quo minus vinum præberetur,& traderetur,perinde esse ait,quasi si per emptorem solum stetisset.nõ enim potest videri mora per venditorem emptori facta esse,ipso moram[s] faciente emptore.Quòd si fundũ emisti ea lege,vti[t] des pecuniam kalendis Iulijs,etsi ipsis calendis per venditorem esset factũ quo minus pecunia ei solueretur, deinde per te staret quo minus solueres,vti posse aduersus te lege sua venditorem dixi:quia in vẽdendo hoc ageretur, vt quandoque[v] per emptorem factum sit quo minus[x] pecuniam soluat,legis pœnam patiatur. hoc ita verũ puto, nisi si quid in ea re venditor dolo fecit.

s moram posteriorem: *additum est ab aliquo interprete, quod non...*
t vt ei des: vel *...*
v quandocunque
x minus ei pecunia soluatur.

Exhibitio instrumentorum.

LII. SCAEVOLA libro septimo Digestorum

CReditor fundum sibi obligatum, cuius chirographa tributorum a debitore retro solutorum apud se deposita habebat,vẽdidit Mæuio ea lege,vt si quid tributorum nomine debitum esset,emptor solueret:idẽ fundus ob causam eorum tributorum quæ iam soluta erant, à conductore salius,in quo idem fundus est,venit:eúmque idem Mæuius emit,& pretium soluit.quæsitũ est,an empti iudicio,vel aliqua actione emptor à venditore cõsequi possit,vt solutionũ suprascriptarum chirographa ei reddantur.respondit,posse emptorem empti iudicio consequi,vt instrumenta de quibus quæreretur exhibeantur. Prædium æstimatũ in doté à patre filiæ suæ nomine datum, obligatum creditori deprehẽditur.quæsitum est,an filius qui hereditaté patris retinet,cũ ab ea se filia abstinuisset dote contenta,actione ex empto teneatur, vt à creditore lueret,& marito liberum[y] præstaret.respondit,teneri.

y liberũ prædium

Militia vendita.

Inter[a] venditorem & emptoré militiæ ita conuenit,vt salarium,quòd debeatur ab illa persona,emptori cederet. quæsitum est,emptor militiæ quam quantitatem à quo exigere [1] debet,[1] & quid ex eiusmodi pacto vẽditor emptori præstare debeat.respondit,venditorem actiones extraordinarias eo nomine,quas haberet,præstare debere.

Accessio rei vendita.

Ante domum mari iunctam[A] molibus iactis ripã[B] cõstituit: & vti ab eo possessa domus fuit,Gaio Seio vẽdidit. quæro,an ripa,[C] quæ ab auctore domus cõiuncta erat,ad emptoré quoque iure emptionis pertineat.respõdit,eodẽ iure fore venditã domũ,quo fuisset prius quàm veniret.

A iniunctam
B pilam.
C pila.

LIII. LABEO libro primo Pithanon

SI mercedem insulæ accessuram esse emptori dictũ est, quãta insula locata est,tantũ emptori præstetur. Paulus:immo si insulam totã vno[D] nomine locaueris,& amplioris conductor locauerit,& in vendenda insula mercedem emptori cessurã esse dixeris,id accedet quod tibi totius insulæ conductor debebit. Si eum fundum vendidisti,in quo sepulchrum habuisti,nec nominatim tibi sepulchrum excepisti,parum habes eo nomine cautũ. Paulus:minimè:si modò in sepulchrum iter publicũ transit. Si habitatoribus habitatio lege vẽditionis recepta est, omnibus in ea habitantibus præter dominum, rectè recepta habitatio est. Paulus:immo si cui in ea insula,quam vendideris,gratis habitationem dederis,& sic receperis, HABITATORIBVS, AVT QVAM[E] QVISQVE DIEM CONDVCTVM HABET, parũ caueris:nominatim enim de his recipi oportuit. itaque eos habitatores emptor insulæ habitatione impunè prohibebit.

D eo nomine
E in quam

De dolo & culpa venditoris.

LIIII. IDEM libro secundo Pithanon

SI seruus,[F] quem vendideras,iussu tuo aliquid fecit, & ex eo crus fregit,ita demũ ea res tuo periculo nõ est, si id imperasti quod solebat ante vẽditioné facere: & si id imperasti quod etiã non vendito seruo imperaturus eras. Paulus:minimè: nam si periculosam rem ante venditionem facere solitus est,culpa tua id factum esse iudicabitur.

F seruus *...*

puta

puta enim eum fuisse seruum, qui per catadromum descēdere, aut in cloacam dimitti solitus esset. idē iuris erit, si eam rem imperare solitus fueris, quam prudens & diligens paterfamilias imperaturus ei seruo nō fuerit. Quid si hoc exceptum fuerit? tamē potest ei seruo nouam rem imperare, quam imperaturus non fuisset, si (non) venisset. veluti si ei imperasti, vt ad emptorē iret, qui peregrè esset. nā certè ea res suo periculo esse nō debet. itaque tota ea res ad dolum malum dumtaxat & culpam vēditoris dirigēda est. Si dolia octoginta accedere fundo, quæ infossa essent, dictum erit, & plura erunt quam ad eum numerum, dabit emptori ex omnibus quæ vult, dū integra det. si sola octoginta sunt, qualiacumque emptorem sequentur. nec pro non integris quicquam ei vēditor præstabit.

Venditio serui qui apud hostes est.

LV. POMPONIVS libro decimo Epistularum

SI seruus, qui emeretur vel promitteretur, in hostiū potestate sit, Octauenus magis putabat, valere emptionē & stipulationem: quia inter ementem & vendentem esset commercium. potius enim difficultatem in præstando eo inesse, quàm in natura. etiam si officio iudicis sustinenda esset eius præstatio, donec præstari possit.

LOCATI CONDVCTI

TIT. II.

Quomodo contrahitur locatio.

I. PAVLVS libro trigensimo quarto ad Edictum

LOCATIO & conductio cum naturalis sit, & omnium gentiū, non verbis, sed consensu contrahitur: sicut emptio & venditio.

II. GAIVS libro secundo Rerum cottidianarum

LOcatio & conductio proxima est emptioni & venditioni, hisdémque iuris regulis constitit. nā vt emptio & venditio ita contrahitur si de pretio conuenerit: sic & locatio & conductio contrahi intellegitur, si de mercede conuenerit. Adeo autem familiaritatem aliquam habere videntur emptio & vēditio, item locatio & conductio, vt in quibusdam quæri soleat, vtrum emptio & venditio sit, an locatio & conductio. vt ecce si cum aurifice mihi conuenerit, vt is ex auro suo anulos mihi faceret certi ponderis, certæque formæ, & acceperit verbi gratia trecenta: vtrum emptio & venditio sit, an locatio & conductio? sed placet vnum esse negotium: & magis emptionem & venditionē esse. quòd si ego aurū dedero, mercede pro opera constituta, dubium non est quin locatio & conductio sit.

Aestimatio venditio est.

III. POMPONIVS libro nono ad Sabinum

CVm fundus locetur, & æstimatum instrumētum colonus accipiat, Proculus ait id agi, vt instrumentum emptum habeat colonus. sicuti fieret, cum quid æstimatum in dotem daretur.

Velle, factum personale est, nec transit ad heredem.

IIII. IDEM libro sextodecimo ad Sabinum

LOcatio, precariíve rogatio ita facta, quoad is, qui eam locasset dedissétue, vellet, morte eius qui locauit tollitur.

V. VLPIANVS libro vicesimooctauo ad Edictum

SI tibi habitationem locauero, mox pensionem remissam, ex locato & conducto agendum erit.

Quid veniat in hoc iudicium.

VI. GAIVS libro decimo ad Edictum Prouinciale

IS qui rem conduxerit, non cogitur restituere id quod rei nomine furti actione consecutus est.

VII. PAVLVS libro trigesimo secundo ad Edictum

SI tibi alienam insulam locauero quinquaginta, túque eandem sexaginta Titio locaueris, & Titius à domino prohibitus fuerit habitare, agentem te ex conducto sexaginta consequi debere placet: quia ipse Titio tenearis in sexaginta.

VIII. TRYPHONINVS libro nono Disputationum

NOs videamus, ne non sexaginta præstāda nec quinquaginta sint, sed quanti interest perfrui conductione: tantundémque consequatur medius, quantum præstare debeat ei qui à se conduxit: quoniam emolumētum cōductionis ad comparationem vberioris mercedis computatum maiorem efficit condemnationem. & tamē primus locator reputationem habebit quinquaginta, quæ ab illo perciperet, si dominus insulę habitare nouissimum conductorem non vetuisset. quo iure vtimur.

Quid præstet locator conductori.

VIIII. VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Edictum

SI quis domum bona fide emptam vel fundū locauerit mihi, isque sit euictus sine dolo malo culpáque eius, Pomponius ait, nihilo minus eum teneri ex conducto ei qui conduxit, vt ei præstetur, frui quod conduxit licere. planè si dominus non patitur, & locator paratus sit aliam habitationem non minus commodam præstare, æquissimum esse ait, absolui locatorem.

De fructuario fundo locato.

Hic subiungi potest quod Marcellus libro sexto digestorū scripsit: si fructuarius locauerit fundū in quinquennium, & decesserit, heredem eius non teneri, vt frui præstet: nō magis quàm insula exusta teneretur locator cōductori. sed an ex locato teneatur conductor, vt pro rata tēporis quo fruitus est pēsionē præstet, Marcellus quærit: quemadmodum præstaret, si fructuarij serui operas conduxisset, vel habitationem. & magis admittit teneri eum. & est æquissimum. Idē quærit, si sumptus fecit in fundū, quasi quinquennio fruiturus, an recipiat. & ait non recepturū: quia hoc euenire posse, prospicere debuit. quid tamen si nō quasi fructuarius ei locauit, sed si quasi fundi dominus? videlicet tenebitur: decepit enim conductorem. & ita Imperator Antoninus cū Diuo Seuero rescripsit.

De casu fortuito, & culpa.

In exustis quoque ædibus eius temporis, quo ædificium stetit, mercedem præstandam rescripserunt. Iulianus libro quintodecimo digestorum dicit, si quis fundum locauerit, vt etiam si quid vi maiori accidisset, hoc ei præstaretur, pacto standum esse. Si colonis prædiorum lege locationis, vt innocentem ignem habeant, denuntiatum sit, si quidem fortuitus casus incendij causam intulerit, non præstabit periculum locator. si verò culpa locatoris, quam præstare necesse est, damnum fecerit, tenebitur. Imperator Antoninus cum patre, cum grex esset abactus, quem quis conduxerat, ita rescripsit. Si capras latrones citra tuam fraudem abegisse probari potest, iudicio locati casum præstare non cogeris: atque temporis, quod insecutum est, mercedes vt indebitas reciperabis. Celsus etiam imperitiam culpę adnumerandam, libro octauo digestorum scripsit. si quis vitulos pascendos, vel sarciendum quid, poliendúmue conduxit, culpam eum præstare debere. & quòd imperitia peccauit, culpam esse. quippe vt artifex, inquit, conduxit. Si alienam domum mihi locaueris, eáque mihi legata vel donata sit, non teneri me tibi ex locato ob pensionem. sed de tempore præterito videamus, si quid ante legati diem pensionis debetur. & puto soluendum.

X. IVLIANVS libro ad Ferocem

ET ego ex cōducto rectè agā vel in hoc, vt me liberes.

Quid præstare debeat conductor locatori.

XI. VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Edictum

VIdeamus, an & seruorum culpam, & quoscumque induxerit, præstare conductor debeat. & quatenus pręstat, vtrum vt seruos noxæ dedat, an verò suo nomine teneatur. & aduersus eos, quos induxerit, verū præstabit tantùm actiones, an quasi ob propriam culpam tenebitur. mihi ita placet, vt culpam etiam eorum, quos induxit, præstet suo nomine, etsi nihil conuenit. si tamen culpam in inducendis admittit, quòd tales habuerit vel suos vel hospites. & ita Pōponius libro sexagesimotertio ad edictum probat. Si hoc in locatione conuenit, IGNEM NE HABETO, & habuit, tenebitur: etiam si fortuitus casus admisit incendium: quia non debuit ignem habere. aliud est enim ignem innocētem habere: permittit enim habere, sed innoxium ignem. Item prospicere debet cōductor, ne aliquo vel ius rei, vel corpus deterius faciat, vel fieri patiatur. Qui vinum de Campania transportandum conduxisset, deinde mota à quodam controuersia, signatū suo & alterius sigillo in apothecā deposuisset, ex locato tenetur, vt locatori possessionē vini sine controuersia [reddet] nisi culpa conductor careret. Inter cōductorem & locatorem conuenerat, ne in villa vrbana fænum cōponeretur: composuit: deinde seruus igne illato [se occidit] ait Labeo, teneri conductorē ex locato: quia ipse causam præbuit inferendo contra conductionem.

XII. HERMOGENIANVS libro secundo Iuris Epitomarum

SEd etsi quilibet extraneus ignem intulerit, damni locati habebitur ratio.

XIII. VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Edictum

ITem quæritur, si cisiarius, id est carucharius, dum ceteros transire contendit, cisium euertit, & seruum quassauit, vel occidit. puto ex locato esse in eū actionem: tēperare enim debuit. sed & vtilis Aquilia dabitur.

Si nauicularius onus Minturnas vehendum conduxerit, & cum flumē Minturnense nauis ea subire nō posset, in aliam nauem merces transtulerit, eáque nauis in ostio fluminis perierit, tenetur primus nauicularius. Labeo, si culpa caret, non teneri ait. ceterum si vel inuito domino fecit, vel quo non debuit tempore, aut si minus idoneæ naui,

naui,[a] tunc ex locato agendum. Si magister nauis sine gubernatore in flumen nauem immiserit,[b] & tempestate orta temperare non potuerit, & nauem perdiderit, vectores habebūt aduersus eum ex locato actionem. Si quis seruum docendum conduxerit, cúmque duxerit peregrè, & aut ab hostibus captus sit, aut perierit, ex locato esse actionem placuit. si modò non sic conduxit, vt & peregrè duceret. Item Iulianus[c] libro octagensimosexto digestorum scripsit, si sutor puero parum bene facienti forma calcei tam vehementer ceruicem percusserit, vt ei oculus effunderetur, ex locato esse actionem patri eius. quamuis enim magistris leuis castigatio[d] concessa sit, tamē hūc modum non tenuisse. sed & de Aquilia[e] supra diximus. iniuriarum autem actionem competere Iulianus negat: quia non iniuriæ faciendæ causa hoc fecerit, sed præcipiendi. Si gemma includenda aut insculpenda data sit, eáque fracta sit, si quidem vitio materiæ factum sit, non erit ex locato actio: si imperitia facientis, erit. huic sententiæ addendum est, nisi periculum quoque in se artifex receperat: tunc enim etsi vitio materiæ id euenit, erit ex locato actio. Si fullo vestimenta polienda acceperit, eáque mures roserint, ex locato tenetur: quia debuit ab hac re cauere. & si pallium fullo permutauerit, & alij alterius dederit, ex locato actione tenebitur: etiam si ignarus fecerit. Exercitu veniente migrauit conductor: dein de hospitio milites fenestras & cetera sustulerunt. si domino non denuntiauit, & migrauit, ex locato tenebitur. Labeo autem,[f] si resistere potuit, & non restitit, teneri ait. quæ sententia vera est. sed si & iis denuntiare non potuit, non puto eum teneri. Si quis[g] mensuras conduxerit, eásque magistratus frangi iusserit, si quidem iniquæ fuerunt, Sabinus distinguit, vtrum scit conductor, an non: si scit, esse ex locato actionem. si minus, non. quòd si æquæ sunt, ita demum eum teneri, si culpa eius id fecit ædilis, & ita Labeo & Mela scribunt. Duo rei locationis in solidū esse possunt. Si[h] lege operis locandi comprehensum esset, vt si ad diem effectum non esset, relocare[i] id liceret, non aliàs prior conductor ex locatu tenebitur, quam si eadem lege relocatum esset. nec ante relocari id potest, quàm dies efficiendi præterisse.[k]

Conductionis tacita renouatio.

Qui impleto tempore conductionis remansit in cōductione, non solùm reconduxisse videbitur, sed etiā pignora videntur durare obligata.[l] sed hoc ita verum est, si non alius pro eo in priore conductione res obligauerat: huius enim nouus consensus erit necessarius. eadem causa erit, & si reipublicæ prædia locata fuerint. Quod autem diximus, taciturnitate vtriusque partis colonum recōduxisse videri, ita accipiendū est: vt in ipso anno, quo[m] tacuerunt, videantur eandem locationem renouasse, non etiam in sequentibus annis: & si lustrum[n] fortè ab initio fuerat conductioni præstitutum. sed & si secundo quoque anno post finitum lustrum nihil fuerit contrarium actum, eandem videri locationem in illo anno permāsisse. hoc enim ipso, quo tacuerunt, consensisse videntur. & hoc deinceps in vnoquoque anno obseruandum est. In vrbanis autem prædiis alio iure vtimur: vt prout quisque habitauerit, ita & obligetur: nisi in scriptis certum tempus conductionis[o] comprehensum est.

XIIII. IDEM libro septuagesimo primo ad Edictum

QVi[p] ad certum tempus conducit, finito quoque tempore colonus est: intellegitur enim dominus, cum patitur colonū in fundo esse, ex integro locare. & huiusmodi contractus neque verba neque scripturam vtique desiderant: sed nudo consensu cōualescunt. & ideo si interim dominus furere cœperit, vel decesserit, fieri nō posse Marcellus ait, vt locatio redintegretur. & est hoc verum.

Causæ actionis ex conducto.

XV. IDEM libro trigesimo secundo ad Edictum

EX conducto actio conductori datur. competit autem ex his causis ferè. vtputa si re, quam conduxit, frui ei non liceat. fortè quia possessio ei aut totius agri, aut partis non præstatur: aut villa non reficitur, vel stabulum, vel vbi greges eius stare oporteat. vel si[q] quid in lege conductionis conuenit, si hoc non præstatur, ex conducto agetur. Si vis tempestatis[r] calamitosæ contigerit, an locator conductori aliquid præstare debeat, videamus. Seruius omnem vim, cui resisti non potest, dominum colono præstare debere ait. vtputa fluminum, graculorum, sturnorum, & si quid simile acciderit. aut si incursus hostium fiat.[s] si qua tamen vitia ex ipsa re oriantur, hæc dāno coloni esse: veluti si vinum coacuerit, si raucis,[t] aut herbis segetes corruptæ sint. sed & si labes facta sit, omnémque fructum tulerit, damnum coloni non esse: ne supra damnum seminis amissi mercedes agri præstare cogatur. sed & si vredo fructum oleæ corruperit, aut solis feruore non adsueto id acciderit, damnum domini futurum.[v] si verò nihil extra consuetudinem acciderit, damnum coloni esse. idémque dicendum, si exercitus præteriens per lasciuiam aliquid abstulit. sed & si ager terræmotu ita corruerit, vt nusquam sit, damno domini esse: oportere enim agrū præstari conductori, vt frui possit. Cum quidā incendium fundi allegaret, & remissionem desideraret, ita ei rescriptum est. si prædium coluisti, propter casum incendij repentini non immeritò subueniendum tibi est.

Remissio mercedis ob sterilitatem.

Papinianus libro quarto responsorum ait, si vno anno remissionem quis colono dederit ob sterilitatem, deinde sequentibus annis contigit vbertas, nihil obesse domino remissionem. sed integram pensionem etiam eius anni, quo remisit, exigendam. hoc idem & in vectigalis[x] damno respondit.[y] sed & si verbo donationis dominus ob sterilitatem anni remiserit, idem erit dicendum: quasi non sit donatio, sed transactio. quid tamen, si nouissimus erat annus sterilis, in quo ei remiserit? verius dicetur, etsi superiores vberes fuerunt, & scit locator, non debere eum ad computationem vocari. Cum quidā de fructuum exiguitate quereretur, non esse rationem eius habēdam, rescripto Diui Antonini continetur. Item alio rescripto ita continetur. nouam rem desideras, vt propter vetustatem vinearum remissio tibi detur. Item cum quidam naue amissa vecturam, quam pro mutua[z] acceperat, repeteretur,[A] rescriptum est ab Antonino Augusto, non immerito procuratorem Cæsaris[B] ab eo vecturam repetere, cum munere vehendi functus non sit. quod in omnibus personis similiter obseruandum[C] est. Vbicumque tamen remissionis ratio habetur ex causis supra relatis, non id quod sua interest conductor consequitur, sed mercedis exonerationem pro rata. supra denique damnum seminis ad colonum [pertinere][D] declaratur. planè si fortè dominus frui non patiatur vel cum ipse locasset, vel cum alius alienū, vel quasi procurator, vel quasi suum: quod interest præstabitur. & ita Proculus in procuratore respondit.

De pupillo restituto aduersus abstentionem hereditatis.

Interdum ad hoc ex locato agetur, vt quis locatione liberetur, Iulianus libro quintodecimo digestorum scribit. vtputa Titio fundum locaui, isque pupillo herede instituto decessit: & cum tutor constituisset abstinere pupillum hereditate, ego fundum pluris locaui: deinde pupillus restitutus est in bona paterna. ex conducto nihil amplius eum cōsecuturum, quàm vt locatione liberetur. mihi enim iusta causa fuit locandi.

XVI. IVLIANVS libro quintodecimo Digestorum

CVm eo tempore in pupillum actiones nullæ darētur.

XVII. VLPIANVS libro trigesimosecundo ad Edictum

TVtelæ tamē cum tutore iudicio, inquit, aget,[E] si abstinere[F] non debuit.

XVIII. IVLIANVS libro quintodecimo Digestorum

IN quo inerit etiam hoc, quod ex conductione fundi lucrum facere potuit.

XVIIII. VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Edictum

SEd addes hoc Iuliani sententiæ, vt si collusi ego cum tutore, ex cōducto tenear in id quod pupilli interfuit.

Id quod interest.

Si quis dolia vitiosa ignarus locauerit, deinde vinū effluxerit, tenebitur in id quod interest. nec ignorantia eius erit excusata. & ita Cassius scripsit. aliter atque si saltum pascuum locasti, in quo herba mala nascebatur. hic enim si pecora vel demortua sunt, vel etiam deteriora facta, quod interest præstabitur si scisti. si ignorasti, pensionem non petes. & ita Seruio, Labeoni, Sabino placuit.

Quid præstare debeat locator colono.

Illud nobis videndum est, si quis fundum locauerit, quæ soleat instrumenti nomine conductori præstare: quæque si non præstet, ex locato tenetur. & est epistula Neratij ad Aristonem, dolia vtique colono esse præstanda, & prælum[G] & trapetum instructa funibus. si minus, dominum instruere ea debere. sed & prælum[H] vitiatum dominum reficere debere. quòd si culpa coloni quid eorum corruptum sit, ex locato eum teneri. fiscos autem, quibus ad premendam oleam vtimur, colonum sibi parare[I] debere Neratius scripsit. quòd si regulis olea prematur, & prælum, & suculā: & regulas, & tympanū, & trocleas, quibus releuatur prælum, dominū parare[K] oportere. item aënum in quo olea[L] calda aqua lauatur, vt[M] cetera vasa olearia, dominum præstare[N] oportere, sicuti do-

a naui impositus. b miserit. c Coniunge ca. 5. ad fin. ad le. Aquil. d Quem castigationis modum seruare præceptores oporteat, vide Quintil. lib. 1. Instit. Orato. e Aquiliæ vt. f etiam, si resistere. g Huc allusit Pers. Saty. ... h Si in lege. i alij relocare. k præterisset. l obligata. m quod tacuerunt. n Quid sit lustrum ... o conductionis. p Obserua hic ... q sed & quid. r ... s ... t ... v futurum esse. x vectigali damno. y Hæc recte respondit Papinianus ... z quā pro ... A repeterat. B hanc ab eo. C seruandum. D non pertinere abstineret pupillum. E agetur. F abstinens est. G Vide Budæū hic. H prælum, & trapetum vitiatum. I In hunc locū Plinius ... K præstare. L oliua. M & cetera. N parato.

lia vinaria: quæ ad præsentē vsum colonum picare oportebit. hæc omnia sic sunt accipienda, nisi si quid aliud specialiter actum sit. Si dominus exceperit in locatione, vt frumenti certum modum certo pretio acciperet, & dominus nolit frumentum accipere, neque pecuniam ex mercede deducere: potest quidem totam summā ex locato petere. sed vtique consequens est existimare, officio iudicis hoc conuenire, habere rationem, quanto conductoris intererat, in frumento potius quàm in pecunia soluere pensionis exceptam portionem. simili modo & si ex conducto agatur, idem erit dicendum. Si inquilinus ostium, vel quædā alia ædificio adiecerit, quæ actio locum habeat? & est verius quod Labeo scripsit: cōpetere ex conducto actionem. vt ei tollere liceat. sic tamen, vt damni infecti caueat, ne in aliquo dum aufert deteriorem causam ædium faciat: sed vt pristinam faciem ædibus reddat.

Si inquilinus arcam æratam in ædes contulerit, & ædium aditum coangustauerit dominus, verius est ex conducto eum teneri, & ad exhibendum actione: siue scit siue ignorauerit. officio enim iudicis continetur, vt cogat eū aditum & facultatem inquilino præstare ad arcam tollendam, sumptibus scilicet locatoris. Si quis, cum in annum habitationem conduxisset, pensionem totius anni dederit, deinde insula post sex menses ruerit, vel incendio cōsumpta sit, pensionem residui temporis rectissime Mela scripsit, ex conducto actione repetiturum: non quasi indebitum condicturum. non enim per errorem dedit plus, sed vt sibi in causam conductionis proficeret, aliter atque si quis, cum decem conduxisset, quindecim soluerit. hic enim si per errorem soluit, dum putat se quindecim conduxisse, actionem ex conducto non habebit, sed solam condictionem. nam inter eum qui per errorem soluit, & eum qui pensionē integrā prorogauit, multū interest.

Si quis mulierem vehendam naui conduxisset, deinde in naue infans natus fuisset, probandum est, pro infante nihil deberi, cum neque vectura eius magna sit, neque his omnibus vtatur, quæ ad nauigantium vsum parantur.

Ex conducto actionem etiam ad heredem transire, palam est. Cum quidam exceptor operas suas locasset, deinde is qui eas cōduxerat decessisset, Imperator Antoninus cum Diuo Seuero rescripsit ad libellum exceptoris in hæc verba. Cum per te non stetisse proponas, quo minus locatas operas Antonio Aquilæ solueres, si eodem anno mercedes ab alio non accepisti, fidem contractus impleri æquum est. Papinianus quoque libro quarto responsorum scripsit, diem functo legato Cæsaris, salarium comitibus residui temporis præstandum: modo si non postea comites cum aliis eodem tempore fuerunt.

XX. PAVLVS libro trigesimo quarto ad Edictum

Sicut emptio, ita & locatio sub condicione fieri potest. sed donationis causa contrahi non potest. interdum locator non obligatur, conductor obligatur. veluti cum emptor fundum conducit, donec pretium ei soluat.

XXI. IAVOLENVS libro vndecimo Epistularum

Cum venderem fundum, conuenit, vt donec pecunia omnis persolueretur, certa mercede emptor fundum conductum haberet. an soluta pecunia merces accepta fieri debeat? respondit, bona fides exigit, vt quod conuenit fiat. sed non amplius præstat is venditori, quàm pro portione eius temporis quo pecunia numerata non esset.

XXII. PAVLVS libro trigesimo quarto ad Edictum

Item si pretio non soluto inempta res facta sit, tunc ex locato erit actio. Quoniens autem faciendum aliquid datur, locatio est. Cum insulam ædificandam loco, vt sua impensa conductor omnia faciat, proprietatem quidem eorum ad me transfert: & tamen locatio est. locat enim artifex operam suam, id est faciendi necessitatem.

Quemadmodum in emendo & vendendo naturaliter concessum est, quod pluris sit, minoris emere, quod minoris sit, pluris vendere, & ita inuicem se circumscribere; ita in locationibus quoque & conductionibus iuris est.

XXIII. HERMOGENIANVS libro secūdo Iuris Epitomarū

Et ideo prætextu minoris pensionis locatione facta, si nullus dolus aduersarii probari possit, rescindi locatio non potest.

Arbitrium viri boni

XXIIII. PAVLVS libro trigesimo quarto ad Edictum

Si in lege locationis comprehensum sit, vt arbitratu domini opus adprobetur, perinde habetur, ac si viri boni arbitrium comprehensum fuisset. idemque seruatur, si alterius cuiuslibet arbitrium comprehensum sit. nam fides bona exigit, vt arbitrium tale præstetur, quale viro bono conuenit. idque arbitrium ad qualitatem operis, non ad prorogandum tempus, quod lege finitum sit, pertinet: nisi id ipsum lege comprehensum sit. quibus consequens est, vt irrita sit adprobatio dolo conductoris facta, vt ex locato agi possit. Si colonus locauerit fundum, res posterioris conductoris domino non obligantur: sed fructus in causa pignoris manent, quemadmodum essent si primus colonus eos percepisset.

Species in quibus ante tempus locationis agitur.

Si domus vel fundus in quinque annos pensionibus locatus sit, potest dominus, si deseruerit habitationem vel fundi culturam colonus vel inquilinus, cum eis statim agere. sed & de his, quæ præsenti die præstare debuerunt, velut opus aliquod efficerent, propagationes facerent, agere similiter potest. Colonus, si ei frui non liceat, totius quinquēnii nomine statim rectè aget: etsi reliquis annis dominus fundi frui patiatur. nec enim semper liberatur dominus, eo quòd secundo vel tertio anno patietur fundo frui. nam & qui expulsus à cōductione, in aliam forte coloniam contulit, non suffecturus duabus, neq; ipse pensionum nomine obligatus erit: & quantum per singulos annos compendii facturus erat, consequetur. sera est enim patientia fruendi, quæ offertur eo tempore quo frui colonus aliis rebus illigatus non potest. quòd si paucis diebus prohibuit, deinde pœnitentiam agit, omniaq; colono in integro sunt, nihil ex obligatione paucorum dierū mora minuet. item vtiliter ex conducto agit is, cui secundum conuentionem non præstantur quæ conuenerant. siue prohibeatur frui à domino, vel ab extraneo, quem dominus prohibere potest. Qui in plures annos fundum locauerat, testamento suo damnauit heredem, vt conductorem liberaret. si non patiatur heres eum reliquo tempore frui, est ex conducto actio. quòd si patiatur, nec mercedes remittat, ex testamento tenetur.

De mercede collata in arbitrium alterius.

XXV. GAIVS libro decimo ad Edictum prouinciale

Si merces promissa sit generaliter alieno arbitrio, locatio & conductio contrahi non videtur. sin autē quanti Titius æstimauerit, sub hac condicione stare locationem, vt si quidem ipse qui nominatus est mercedem definierit, omnimodo secundum eius æstimationem & mercedem persolui oporteat, & conductionē ad effectum peruenire. sin autem ille vel noluerit vel non potuerit mercedem definire, tunc pro nihilo esse conductionem: quasi nulla mercede statuta.

Quod præstat locator.

Qui fundum fruendū vel habitationem alicui locauit, si aliqua ex causa fundū vel ædes vendat, curare debet, vt apud emptorē quoque eadem pactione & colono frui, & inquilino habitare liceat. alioquin prohibitus is aget cum eo ex conducto. Si vicino ædificante obscurentur lumina cœnaculi, teneri locatorem inquilino. certè quin liceat colono vel inquilino relinquere conductionem, nulla dubitatio est. de mercedibus quoque, si cum eo agatur, reputationis ratio habēda est. eadem intellegemus, si ostia fenestrasve nimium corruptas locator non restituat.

Quod præstat conductor.

Conductor omnia secundum legem conductionis facere debet: & ante omnia colonus curare debet, vt opera rustica suo quoq; tempore faciat, ne intempestiua cultura deteriorem fundum faceret. præterea villarum curam agere debet, vt eas incorruptas habeat.

De culpa, & casu fortuito.

Culpæ autē ipsius & illud adnumeratur, si propter inimicitias eius vicinus arbores exciderit. ipse quoq; si exciderit, nō solum ex locato tenetur, sed etiam lege Aquilia, & ex lege duodecim tabularum arborū furtim cæsarum, & interdicto quod vi aut clam. sed vtique iudicis, qui ex locato iudicat, officio cōtinetur, vt ceteras actiones locator omittat. Vis maior, quā Græci ΘΕΟΥ ΒΙΑΝ appellant, nō debet conductori damnosa esse, si plus quàm tolerabile est, læsi fuerint fructus. alioquin modicum damnum æquo animo ferre debet colonus, cui immodicū lucrum non aufertur. apparet autē de eo nos colono dicere, qui ad pecuniam numeratā conduxit. alioquin partiarius colonus, quasi societatis iure, & damnū & lucrum cum domino fundi partitur. Qui columnam transportandā conduxit, si ea dum tollitur aut portatur aut reponitur fracta sit, ita id periculum præstat, si qua ipsius, eorumque, quorum opera vteretur, culpa acciderit. culpa autē abest, si omnia facta sunt, quæ diligentissimus quisque obseruaturus fuisset. idem scilicet intellegemus, & si dolia vel tignum transportandum aliquis conduxerit. idémq; etiam ad ceteras res transferri potest. Si fullo aut sarcinator vestimenta perdiderit, eóque nomine domino satisfece-

In[a] libro septimo digestorum Iuliani Scæuola notat: fundi nomine emptor agere non potest, cum prius quàm mensura fieret, inundatione aquarum, aut chasmate, aliòve quo casu pars fundi interierit.

a Vt lib. 6.

Venditor non tenetur, nisi ob culpam suam.

XI. ALFENVS [VARVS] libro secundo Digestorum

SI vendita insula combusta esset, cum incendium sine culpa fieri non possit, quid iuris sit? respondit, quia sine patrisfamilias culpa fieri potest, neque si seruorum negligentia factum esset, continuo dominus in culpa erit. quamobrem si venditor eam diligentiam adhibuisset in insula custodienda, quam debent homines frugi & diligentes præstare, si quid accidisset, nihil ad eum pertinebit.

Ita demum est periculum venditoris, si res post moram eius perierit.

XII. PAVLVS libro tertio Alfeni Epitomarum * Digestorum *

LEctos emptos ædilis, cùm in via[b] publica positi essent, concidit. si traditi essent emptori, aut[c] per eum stetisset quò minus traderentur, emptoris periculum esse placet:

b Non solum eorum adsicuorū, sed etiam viarū curam gerit. l. 21. infra. de via publ.
c si per eum

XIII. IVLIANVS libro tertio ad Vrseium Ferocem

EVmque cum ædili, si id non iure fecisset, habiturum actionem legis Aquiliæ. aut certè cum venditore ex empto agendum esse, vt is actiones suas, quas cum ædile habuisset, ei[a] præstaret.

XIIII. PAVLVS libro tertio Epitomatorū Alfeni Digestorum

QVod si neque traditi essent, neque emptor in mora fuisset quò minus traderentur, venditoris periculum erit. Materia empta si furto perisset postquā tradita esset, emptoris esse periculo[d] respōdit: si minus, venditoris. videri autem trabes traditas, quas emptor signasset.

d periculum

XV. GAIVS libro secundo Cottidianarum rerum

SI vina, quæ in doliis erunt, venierint, eaque antequā ab emptore tollerentur, sua natura corrupta fuerint, si quidem[e] de bonitate eorum adfirmauit venditor, tenebitur emptori. quòd si nihil adfirmauit, emptoris erit periculū. quia siue non degustauit, siue degustando male probauit, de se queri debet. planè si cum intellegeret venditor non duraturam bonitatem eorum vsque ad id tempus diem quo tolli deberent, non[f] admonuit emptorem, tenebitur ei quanti eius interesset admonitum fuisse.

e quid de bonitate
f nec admonuit

XVI. IAVOLENVS libro septimo ex Cassio

SErui emptor, si eum conductū rogauit, donec pretium solueret, nihil per eum seruum adquirere poterat: quoniam nō videtur traditus is cuius possessio per locationē retinetur à vēditore. periculum[g] eius serui ad emptorem pertinet: quod tamen sine dolo venditoris interuenerit.

g & periculū

Posterior mora nocet.

XVII. POMPONIVS libro XXXI. ad Quintum Mucium

ILlud sciendum est, cum moram emptor adhibere cœpit, iam non culpam,[h] sed dolum malum tantùm præstandum à venditore. quòd si per venditorem & emptorem mora fuerit, Labeo quidem scribit, emptori potius nocere quàm venditori moram adhibitam. sed videndum est ne posterior mora damnosa ei sit. quid enim si interpellauerit venditorem, & non dederit id quod emeram: deinde †posteriore offerente illo, ego non acceperim? sanè hoc[i] casu nocere mihi deberet. sed si per emptorem mora fuisset, deinde cum omnia in integro essent, venditor moram adhibuerit, cum posset se exsoluere, æquum est posteriorem moram venditori nocere.

h non culpā tantùm, sed & dolum præstādum: ant. non culpā, sed dolum tantùm. Culpa tantum, autem est, quæ in dolum non incidit. Idem autem culpam nō præstat venditor: quia per emptorē stetit, vt merito pro tradita res habeatur. l. 12. supr. eo.
† postea
i hoc casu

XVIII. PAPINIANVS libro tertio Responsorum

HAbitationum oneribus morte libertorum finitis, emptor domus ob eam causam venditori non tenebitur, si nihil aliud conuenit, quàm vt habitationes secundum defuncti voluntatem super pretium libertis præstarentur. Ante pretium solutum dominij quæstione mota, pretium emptor soluere non cogetur: nisi fideiussores idonei à venditore eius euictionis[k] offerantur.

k Intellige, causa. Aug. lib. 2. emend. cap. 1.

XVIIII. HERMOGENIANVS libro secūdo Iuris Epitomarū

VEnditori si emptor in pretio soluendo moram fecerit, vsuras duntaxat præstabit: non omne omnino, quod venditor mora non facta consequi potuit. veluti si negotiator fuit, & pretio soluto, ex mercibus plus quàm ex vsuris quærere potuit.

DE SERVIS EXPORTANDIS VEL SI ITA MANCIPIVM VENIERIT VT MANVMITTATVR VEL CONTRA TIT. VII.

Lex dicta venditoris gratia.

VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Edictum

SI PVERIT distractus seruus, ne aliquo loci moretur, qui vendidit, in ea condicione est, vt possit legem remittere: ipse[l] Romæ retinere. quod & Papinianus libro tertio respondit. propter domini enim, inquit, securitatem custoditur lex, ne periculum subeat.

l & Romæ

II. MARCIANVS libro secundo Publicorum

EXportandus si venierit ab Italia, in prouincia morari potest: nisi specialiter prohibitum fuerit.

III. PAVLVS libro quinquagesimo ad Edictum

SI quis hac lege venit, vt intra certum tempus manumittatur, si[m] non sit manumissus, liber fit: si tamen is qui vendidit, in eadem voluntate perseueret. heredis[n] voluntatem non esse exquirendam.

m & si nō sit
n heredis enim

De minore vendente.

IIII. MARCELLVS libro vicesimo quarto Digestorum

SI minor viginti annis seruum tibi in hoc vendiderit & tradiderit, vt eum manumitteres, nullius momenti est traditio:[o] quamquam ea mente tradiderit, vt cum viginti annos ipse explesset, manumitteres. non enim multum facit, quòd distulit libertatis præstationem. lex quippe consilio eius quasi parum firmo restitit.

o venditio

Interpretatio voluntatis.

V. PAPINIANVS libro decimo Quæstionum

CVi pacto venditoris[p] pomerio cuiuslibet ciuitatis interdictum est, vrbe etiam interdictum esse videtur. quod quidem aliàs cum principum mandatis præciperetur, etiam naturalem habet intellectum: ne scilicet, qui careret minoribus, fruatur maioribus.

p venditionis

De stipulatione pœnali.

VI. IDEM libro vicensimo septimo Quæstionum

SI venditor ab emptore cauerit, ne serua manumitteretur, néve prostituatur, & aliquo facto cōtra quàm fuerat exceptum, euincatur, aut libera iudicetur, & ex stipulatu pœna petatur: doli exceptionem quidam obstaturam putant. Sabinus, non obstaturam. sed ratio facit, vt iure non teneat stipulatio, si ne manumitteretur, exceptū est. nam incredibile est, de actu manumittentis, ac non potius de effectu Veneficij[q] cogitatum. ceterum si ne prostituatur, exceptum est, nulla ratio occurrit, cur pœna peti & exigi non debeat: cum & ancillam contumelia adfecerit, & venditoris affectionem forte simul & verecundiam læserit. etenim aliàs remota quoque stipulatione placuit ex vendito esse actionem. Si quid emptor contra quàm lege venditionis cautum est fecisset, aut non fecisset, inobit aliquando placebat non alias[r] ex vendito propter pœnam homini irrogatam agi posse, quàm si pecuniæ ratione venditoris interesset: veluti quia pœnam promisisset. ceterum viro bono non conuenire credere, venditoris interesse, quòd animo sæuientis satisfactum non fuisset. sed in contrarium me vocat Sabini sententia, qui vtiliter agi ideo arbitratus est, quoniam hoc[s] minoris homo venisse videatur.

q beneficij
r aliter
s ob hoc

VII. IDEM libro decimo Quæstionum

SEruus ea lege venit, ne in Italia esset: quòd si aliter factum esset, conuenit citra stipulationem, vt pœnā præstaret emptor. vix est, vt eo nomine[t] vindictæ ratione venditor agere possit: acturus vtiliter, si non seruata lege, in pœnam quam alij promisit inciderit. Huic consequens erit, vt hactenus agere possit, quatenus alij præstare cogitur. quidquid enim excedit, pœna, non rei persecutio est. quòd si ne pœnæ causa exportaretur, conuenit, etiam affectionis ratione rectè agetur. nec videntur hæc inter se contraria esse. cum beneficio adfici hominem, intersit[v] hominis. enimuero pœnæ non irrogatæ indignatio solam duritiam continet.

t Quasi diceret summo iure actio ex vendito nō competit venditori ratione vindictæ. hoc autem dicit, ne sent[illegible] tiam suam mutaret, aut secum pugnaret. nam l. proxima, ut supra respondit, ex aequitate darī hāc actionem, quoniam ob hoc minoris homo &c.
v Hanc sententiam eleganter explicat Cic. lib. 3. Offic.

Mutatio voluntatis.

VIII. IDEM libro vicesimo septimo Quæstionum

QVæsitum est, si quis proprium seruum vendidisset, & vt manumitteretur intra certum tempus, præcepisset, ac postea mutasset voluntatem, & emptor nihilo minus manumisisset, an aliquam eo nomine actionem haberet. dixi, ex vendito actionem manumisso seruo vel mutata venditoris voluntate euanuisse.

Lex dicta de manus iniectione, quam vim habeat.

VIIII. PAVLVS libro quinto Quæstionum

TItius seruum vendidit ea lege, vt si Romæ moratus esset, manus inicere liceret: emptor alij eadem lege vendidit: seruus fugit à secundo emptore, & Romæ moratur. quæro an sit manus[x] iniectio, & cui. respondi, in fugitiuo non est dubitandum, nihil contra legem factum videri: quia nec domino auferre se potest, nec qui in fuga est ibi moratur. quòd si ex voluntate secundi emptoris contra legem moratus sit, potior habendus est qui auctor fuit legis. & posterior magis[y] admonendi emptoris, & liberandi[a] se eandem legem repetierit. nec poterit aliquo modo auferre legem sui venditoris, cuius condicio extitit. nam & si pœnam promisisset, tenetur: licet ipse quoque stipulatus esset. sed in pœna promissa duæ actiones sunt. manus autem iniectio in seruum competit. quòd si prior ita vendidit, vt prostituta libera esset, posterior, vt manus

x Manus iniectio est facultas propria authoritate vtendi.
y qui magis
a Intellige, causa, vel l. pen. sup. prox. tit.

manus inĳcere liceret, potior est libertas, quàm manus iniectio: planè si prior lex manus habeat iniectionem, posterior libertatem, fa Bora Valus dicetur, liberā fore: quoniam vtraque condicio pro mancipio additur. & sicut manus iniectio, ita libertas eximit eam[a] iniuriam.

Seruus venditus ea lege, vt post mortem emptoris liber sit, ipso iure consequitur libertatem.

II. SCAEVOLA libro septimo Digestorum

CVm venderet Pamphilam & Stichum, vēditioni inseruit pactum conuentum, vti ne eadem mancipia Pamphila & Stichus, quos minorato pretio vendidit, alterius seruitutem quam Seij paterentur: post mortémque eius in libertate[b] morarentur. quæsitum est, an hæc mancipia, de quibus inter emptorem & venditorem conuenit, post mortem emptoris iure ipso liberata sint. respondit, secundum constitutionem Diui Adriani super hoc prolatam, Pamphilam & Stichum, de quibus quæreretur, si manumissi non sint, liberos non esse. Claudius: Diuos Marcus ex lege dicta libertatis in vēdendo, quamuis non manumissos, fore liberos in semenstribus constituit: licet in mortis tempus emptoris distulit venditor libertatem.

a eam ab iniuria.
b in libertatē vocarentur.

LIBER NONVS-DECIMVS.

DE ACTIONIBVS EMPTI ET VENDITI

Id quod interest.

VLPIANVS libro vicesimo octauo ad Sabinum

SI RES VENDITA non tradatur, in id quod[c] interest agitur. hoc est, quod[d] rem habere interest emptoris. hoc autē interdum pretium egreditur, si pluris interest, quam res valet, vel empta est.

Bona fides maxime spectatur in hoc iudicio.

Venditor si cum sciret deberi seruitutem, celauit, non euadet ex empto actioné. si modò eam rem emptor ignorauit. omnia enim, quæ contra bonam fidem fiunt, veniūt in empti actionem. sed scire venditorem, & celare,[e] sic accipimus, non solùm si non[f] admonuit, sed & si negauit seruitutē istā deberi, cum esset ab eo quæsitum. sed & si proponas eum ita dixisse, NVLLA QVIDEM SERVITVS DEBETVR: VERVM NE[g] EMERGAT INOPINATA SERVITVS, NON TENEBOR: puto eum ex empto teneri: quia[h] seruitus debebatur, & scislet. sed si id egit, ne[i] cognosceret emptor aliquam seruitutē deberi, opinor eum ex empto teneri. & generaliter dixerim si improbato more versatus sit in celanda seruitute, debere eum teneri: nō si securitati suæ prospectū voluit. hæc ita vera sunt, si emptor ignorauit seruitutes: quia non videtur esse celatus qui scit: neque certiorari debuit qui non ignorauit.

II. PAVLVS libro quinto ad Sabinum

SI in emptione modus dictus est, & non præstatur, ex empto est actio.

Quid sit rem tradere emptori.

Vacua possessio emptori tradita non intellegitur, si alius in ea legatorum fideive commissorum seruandorum causa in possessionem est, aut creditores bona possideant. idem dicendum est, si venter in possessione sit. nam & ad hoc pertinet vacui appellatio.

III. POMPONIVS libro nono ad Sabinum

RAtio possessionis, quæ à venditore fieri debeat, talis est, vt si quis eam possessionem iure auocauerit, tradita possessio non intellegatur. Si emptor vacuam possessionem tradi stipulatus sit, & ex stipulatu agat, fructus non venient in eam actionem. quia & qui fundum dari[k] stipularetur, vacuam quoque possessionem tradi oportere stipulari intellegitur: nec tamen fructuum præstatio ea stipulatione continetur. neque rursus plus debet esse in stipulatione: sed ex empto superesse ad fructuū prestationē. Si iter,[l] actum, viam, aquæductum per tuum fundum emero, vacuæ possessionis traditio nulla est. itaque cauere debes, per te non fieri quo minus vtar.

Aestimatio rei vendita.

Si per venditorem vini mora fuerit quo minus traderet,[m] condemnari eum oportet, vtro tempore pluris vinum fuit: vel quo venit, vel quo lis in condemnationem deducitur. item quo loco pluris fuit: vel quo venit, vel vbi agatur. quòd si per emptorem mora fuisset, æstimari oportet pretium quod sit cum agatur: & quo loco minoris sit. mora autem videtur esse, si nulla difficultas venditorem impediat, quo minus traderet. præsertim[n] si omni tempore paratus fuit tradere. item non oportet eius loci pretia spectari, in quo agatur: sed eius, vbi vina tradi oportet. nam quod à Brundisio[o] vinum venit, etsi venditio alibi facta sit, Brundisi tradi oportet.

c quod emptoris interest.
d quanti
e De huius verbi interpretatione Cic. lib. 3 Off.
f [illegible] similis illis de quibus dictū est l. [illegible] §. pactorum. de pact. 3. Itaque nō est legendum rogare ratione. omnibúsque libris non solùm si negauit, sed & si non admonuit.
g si emergat
h si seruitus
i ne & cognosceret
k tradi
l Pōponius Labeoni adstipulatur sed Iabolenus putauit, vsum eius iuris pro vacua traditione esse. l. penult. de seru. eandē tamen esse, ex Pomponio discimus
m traderetur.

IIII. PAVLVS libro quinto ad Sabinum

SI seruum mihi ignoranti sciens furem vel noxium esse vendideris, quamuis duplam promiseris, teneris mihi ex empto, quanti mea interesset scisse: quia ex stipulatu eo nomine agere tecum non possum antequam mihi quid abesset.

De modo agri dicto.

Si modus agri minor inueniatur, pro numero iugerū auctor[p] obligatus est: quia vbi modus minor inuenitur, non potest æstimari bonitas loci qui non exstat. sed non solum si modus agri totius minor est, agi cum venditore potest: sed etiam de partibus eius. vt puta si dictum est, vineæ iugera tot esse, vel oliueti, & minus inueniatur. ideóque his casibus pro bonitate loci fiet æstimatio.

De venditione, quæ fit ex voluntate testatoris.

V. IDEM libro tertio ad Sabinum

SI heres testamento quid vendere damnatus sit, & vendiderit, de reliquis, quæ per consequentias[q] emptionis propria sunt, vel ex empto vel ex testamento agi cum eo poterit. sed si falsò existimans se damnatum vendere, vendiderit, dicendū est, agi cum eo ex empto non posse: quoniam doli mali exceptione actor summoueri potest. quemadmodum si falsò existimās se damnatum dare, promisisset, agentem doli mali exceptione summoueret. Pomponius etiam incerti condicere eum posse ait, vt liberetur.

VI. POMPONIVS libro nono ad Sabinum

TEnetur ex empto venditor, etiam si [agnouerit][r] minorem fundi modum esse.

Agitur ex vendito, vt pactum seruetur.

Si vendidi tibi insulam certa pecunia, & vt aliam insulam meam reficeres: agam ex vendito vt reficias. si autem hoc solum vt reficeres eam conuenisset, non intellegitur emptio & venditio facta, vt & Neratius[s] scripsit. sed si aream tibi vendidi certo pretio, & tradidi, ita vt insula ædificata partem dimidiam mihi retradas, verum est, & vt ædifices, agere me posse ex vendito, & vt ædificatam mihi retradas. quamdiu enim aliquid ex re vendita apud te superesset, ex vendito me habere actionem constat. Si locum sepulchri emeris, & proprius eum locum, antequam mortuus ibi inferatur, ædificatum à venditore fuerit, poteris ad eum reuerti.

De vase vendito.

Si vas aliquod mihi vendideris, & dixeris certam mensuram capere, vel certū pondus habere, ex empto tecum agam, si minus præstes. sed si vas mihi vēdideris, ita vt adfirmares integrū, si id integrum non sit, etiam id quod eo nomine perdiderim præstabis mihi. si verò non id actū sit vt integrū præstes, dolum malum dumtaxat præstare te debere.[t] Labeo contra putat: & illud solum obseruandum, vt nisi in contrarium id actum[v] sit, omnimodo integrum præstari debeat. & est verum. quod & in locatis doleis præstandum, Sabinum respondisse Minicius[x] refert.

De itinere vendito.

Si tibi iter vendidero, ita demum auctorem me laudare[y] poteris, si tuus fuerit fundus, cui adquirere seruitutē volueris. iniquū est enim me teneri, si propter hoc adquirere seruitutem non potueris, quia dominus vicini fundi non fueris. sed si fundum tibi vendidero, & ei fundo iter accessurum dixero, omnimodo tenebor itineris nomine. quia vtriusque rei quasi vnus venditor obligatus sum.

Dolum præstat venditor hoc iudicio.

Si filiusfamilias rem vēdiderit mihi & tradiderit, sicut paterfamilias tenebitur. si dolo malo aliquid fecit venditor in re vendita, ex empto eo nomine actio emptori competit. nam & dolum malū eo iudicio æstimari oportet: vt id, quod præstaturū se esse pollicitus sit venditor, emptori præstari oporteat. Si[z] venditor sciens obligatum aut alienum vendidisset, & adiectō sit, néve eo nomine quid præstaret, æstimari oportet dolum malum eius: quē semper abesse oportet in iudicio empti, quòd[A] bonæ fidei sit.

Multum refert cur fundum seruire dixerit venditor.

VII. IDEM libro decimo ad Sabinum

FVndum mihi cum venderes deducto vsufructu, dixisti eum vsumfructum Titij esse, cum is apud te remansurus esset. si cœperis eum vsumfructum vindicare, reuerti aduersus te non potero donec Titius viuat, nec in eacausa esse cœperit, vt etiam si eius vsusfructus esset,

n & præsertim
o Brundusio
p. Auctor est venditor, qui auctoritatē debet. l. vlt. de euict. inf.
q consequentiis emptoris i. quæ emptione contracta ex bona fide [illegible] accedunt. l. Iulianus. & sequentib. infrà. Itaque rectior est Floren.
r ignorauerit: melius est ignorauerit.
s Sed ciuili intentione incerti agendum est. l. insulam inf. de præscrip. ver. ex qua sumpta est hæc Neratij sententia.
t te debere quidam putant.
v quid actum
x Mutius
y Laudare quid, Gell. lib. 2. & Macr. lib. 16.
z Si cùm venditor
A eò quòd

2 Quod autẽ diximus, QVANTI EMPTORIS INTERFVIT NON DECIPI, multa cõtinet. & [a] si alios secum sollicitauit, vt fugerẽt, vel res quasdã abstulit. quid tamen si ignorauit quidẽ furẽ esse, adseuerauit autẽ bonũ frugi, & fidũ, & [b] carò vendidit? videamus, an ex empto teneatur. & putem teneri. atqui ignorauit: sed non debuit facilè quæ ignorabat adseuerare. inter hunc igitur, & (qui scit, interest.) qui [c] scit, præmonere debuit furem esse: hic non debuit facilis esse ad temerariam indicationem. [d]

De dolo venditoris.

3 Si venditor dolo fecerit, vt rẽ pluris venderet, puta de artificio mẽtitus est, aut de peculio, empti eũ iudicio teneri, vt præstaret emptori quanto pluris seruũ emisset, si ita peculiatus esset vel eo artificio instructus. 4 Per cõtrariũ quoque idẽ Iulianus scribit, cũ Terẽtius Victor decessisset relicto herede fratre suo, & res quasdã ex hereditate, & instrumenta, & mancipia Vellicus quidã subtraxisset, quibus subtractis, facile, quasi minimo valeret hereditas, vt sibi ea vẽderetur persuasit: an vẽditi iudicio teneri possit. & ait Iulianus cõpetere [e] actionẽ ex vendito in tantũ, quanto pluris hereditas valeret, si hæ res subtractæ non fuissẽt. 5 Idẽ Iulianus dolũ solere à vẽditore præstari, etiã in huiusmodi specie ostẽdit. si cũ vẽditor sciret fundũ pluribus municipiis legata debere, in tabula quidẽ cõscripserit, vni municipio deberi, [f] verum postea legẽ cõsignauerit, si qua tributorũ aut vectigalis, indictionisue quid [g] nomine, aut ad viæ collationẽ præstare oportet, id emptorẽ dare, facere, præstareque oportere: ex empto eum teneri, quasi decepisset emptorem. quæ sententia vera est.

De dolo tutoris.

6 Sed cũ in facto proponeretur, tutores hoc idẽ fecisse, qui rẽ pupillarẽ vẽdebant, quæstionis esse ait, an tutorum dolum pupillus præstare debeat. & si quidem ipsi tutores vendiderunt, ex empto eos teneri nequaquã dubium est. sed si pupillus auctoribus eis vendidit, in tantũ tenetur, in quãtũ locupletior ex eo factus est: tutoribus in residuum perpetuo condemnãdis. quia nec transfertur in pupillum post pubertatem hoc [h] quod dolo tutorum factum est.

Oblatio pretii.

7 Offerri pretiũ ab emptore debet, cũ ex empto agitur. & ideo & [i] si pretii partẽ offerat, nõdũ est ex empto actio. venditor enim quasi pignus retinere potest eã rem quam vẽdidit. vnde quæritur, si pars sit pretii soluta, & res tradita postea euicta sit, vtrũ eius [k] rei consequetur pretium integrũ ex empto agens: an verò quod numerauit. & puto magis id quod numerauit, propter doli exceptionem.

De eo quod accedit rei venditæ.

8 Si fructibus iã maturis ager distractus sit, etiã fructus 9 emptori cedere, nisi aliud conuenit, exploratũ est. Si in locatis [l] ager fuit, pensiones vtique ei cedẽt qui locauerat. idem & in prædiis vrbanis: nisi si quid nominatim cõuenisse proponatur. 10 Sed & si quid præterea rei venditæ nocitu est, actio emptori præstanda est: damni forte infecti, vel aquæ pluuiæ arcẽdæ, vel Aquiliæ, vel interdicti quod vi aut clã. 11 Item si quid ex operis seruorum, vel vecturis iumẽtorum, vel nauium quæsitũ est, emptori præstabitur. & si [m] quid peculio eorũ accessit. non tamen si quid ex re venditoris. 12 Si Titius fundũ in quo nonaginta iugera erant, vendiderit, & in lege emptionis dictũ est, in fundo centũ esse iugera, & antequã modus manifestetur, decem iugera alluuione adcreuerint, placet mihi Neratii sentẽtia existimãtis, vt si quidẽ sciens vendidit, ex empto actio cõpetat aduersus eũ, quãuis decem iugera adcreuerint: quia dolo fecit, nec dolus purgatur. si verò ignorãs vẽdidit, ex empto actionem non cõpetere. 13 Si fundum mihi alienũ vẽdideris, & hic ex causa lucratiua meus factus sit, nihilo minus ex empto mihi aduersus te actio competit.

De dolo & culpa.

14 In his autem, quæ cũ re empta præstari solent, non solum dolum, sed & culpã præstãdam arbitror. nã & Celsus libro octauo [n] digestorum scripsit, cum conuenit, vt venditor præteritam mercedem exigat, & emptori præstet, nõ solum dolum, sed & culpã eum præstare debere.

Pars pro indiuiso vendita.

15 Idem Celsus libro eodem scribit, fundi, quẽ cum Titio communẽ habebas, partem tuam vendidisti: & antequam traderes, coactus es communi diuidundo iudicium accipere. si socio fundus sit adiudicatus, quantum ob eam rem à Titio consecutus es, id tantùm emptori præstabis. quòd si tibi fundus totus adiudicatus est, totũ, inquit, eũ emptori trades: sed ita, vt ille soluat quod ob eã rẽ Titio condemnatus es. sed ob eam quidem partẽ, quam vẽdidisti, pro euictione cauere debes, ob alteram autem, tantùm de dolo malo repromittere. [o] æquum est enim, eandẽ esse cõditionem emptoris, quæ futura esset, si cum ipso actum esset communi diuidundo. sed si certis regionibus fundũ inter te & Titium iudex diuisit, sine dubio partem, quæ 16 adiudicata est, emptori tradere debes. Si quid seruo distracto venditor donauit ante traditionem, hoc quoque restitui debet. hereditates quoque per seruum adquisitæ, & legata omnia. nec distinguendum, cuius respectu ista sint relicta. item quod ex operis seruus præstitit vẽditori, emptori restituendum est: nisi ideo dies traditionis è pacto prorogatus est, vt ad venditorem operæ pertinerent.

De actione ex vendito.

17 Ex vendito [p] actio venditori cõpetit. ad ea consequẽda, quæ ei ab emptore præstari oportet. veniunt autẽ in hoc iudicium infrascripta. in primis pretium quanti res venit. item vsuræ pretii post diem traditionis. nã cum re emptor 18 fruatur, æquissimũ est eum vsuras pretii pẽdere. [q] Possessionem autem traditã accipere debemus, et si [r] precaria sit possessio. hoc enim solum spectare debemus, an habeas 19 facultatem fructus percipiendi. Præterea ex vendito agendo cõsequetur etiam sumptus qui facti sunt in re distracta. vt puta si quid in ædificia distracta erogatũ est. scribit enim Labeo & Trebatius, esse ex vendito hoc nomine actionẽ. idem & [s] si in ægri serui curationẽ impensum est ante traditionem, aut si quidem disciplinas quas verisimile erat etiã emptorem velle impẽdi. hoc amplius Labeo ait, & si quid in funus mortui serui impensum sit, ex vendito consequi oportere: si modò sine culpa venditoris mortẽ obierit. item si cõuenerit cum res veniret, vt locuples ab emptore reus detur, ex vẽdito agi posse, vt id fiat.

20 Si inter emptorem prędiorũ & venditorẽ conuenisset, vt si ea prædia emptor heresue eius pluris vẽdidisset, eius partem dimidiam venditori præstaret, & heres emptoris pluris ea prædia vẽdidisset, venditorem ex vendito agẽdo partem eius, quo pluris vendidisset, consecuturum.

Actio ex venditione procuratoris.

21 Si procurator [t] vendiderit & cauerit emptori, quæritur, an domino vel aduersus dominũ actio dari debeat. & Papinianus libro tertio [v] respõsorũ putat, cũ domino ex empto agi posse vtili actione, ad exemplũ institoriæ actionis: si modò rem vendendã mandauit. ergo & per cõtrarium dicendũ est, vtilem ex empto actionẽ domino cõpetere.

Pœna in fraudem vsurarum.

22 Ibidem [x] Papinianus respõdisse se refert, si conuenerit vt ad diem pretio non soluto, vẽditori duplũ pręstaretur, in fraudem constitutionũ videri adiectũ quod vsurã legitimã excedit. diuersámque causam commissoriæ esse: nam cũ ex specie, inquit, non fœnus illicitum contrahatur, sed 23 lex cõtractus nõ improbata dicatur. Si quis colludẽte procuratore meo, ab eo emerit, an possit agere ex empto? & puto hactenus, [y] vt aut stetur emptioni, aut discedatur. Sed & si quis minorem vigintiquinque annis circumuenerit, & huic hactenus dabimus actionẽ ex empto, vt di-24 ximus in superiore casu. Si quis à pupillo sine tutoris auctoritate emerit, ex vno latere constat contractus. nam qui emit, obligatus est pupillo: pupillũ [z] sibi non obligat.

Habitatio excepta.

25 Si venditor habitationem exceperit, vt inquilino liceat habitare: vel colono, vt perfrui liceat ad certum tempus, magis esse Seruius putabat, ex vendito esse actionem. denique Tubero ait, si iste colonus dãnum dederit, emptorem ex empto agentem cogere posse venditorem, vt [A] ex locato cum colono experiatur: vt quidquid fuerit consecutus, emptori reddat.

Aedium, aut fundi venditi quæ sint.

26 Aedibus distractis, vel legatis, ea esse ædium solemus dicere, quæ quasi pars ædium, vel propter ædes habẽtur. vt puta puteal: [B]

XIIII. POMPONIVS libro XXXI. ad Quintum Mucium

ID [C] est quo puteum [D] operitur.

XV. VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Edictum

LInes, [E] & labra, [F] saliẽtes, fistulæ quoque quæ salientibus iunguntur, quamuis longè excurrant extra ædificium, ædium sunt. item canales. pisces autem, qui sunt in piscina, non sunt ædium nec fundi:

XVI. POMPONIVS libro XXXI. ad Quintum Mucium

NOn magis quàm pulli, aut cetera animalia quæ in fundo sunt.

XVII. VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Edictum

FVndi nihil est, nisi quod [G] terra se tenet. ædium autem multa esse, quæ ædibus adfixa non sunt, ignorari non oportet: vt puta seras, claues, claustra. multa etiam defossa esse, neque tamen fundi aut villæ haberi: vt puta vasa

[a] vt si alios
[b] vt carò vẽderet: & carè etiã vendidit?
[c] quoniã qui scit.
[d] *Indicatio hic significantissime accipitur pro verbosa illa, ac scurrili propemodum venalium rerum commendatione, qua venditores solent emptoribus alliciendis.*
[e] *Dolus incidit in contractu, non ad contrahendũ inducit & ideo ex vendito agitur. l. & eleganter. de dol.*
[f] debere,
[g] quidem
[h] licèt quid
[i] ex empto ad rem acquirendam actio: verba hæc ad rem acquirendam. *sine alicuius interpretis.*
[k] eius rei, nomine
[l] Sin is ager locatus
[m] sed & si
[n] lib. 9.
[o] promittere.
[p] *Pretium, & vsuras debet emptor, post diẽ traditionis rei: nisi quod præterea interfit. hoc iure. l. vlt. § de pe. r. & commo. rei vend.*
[q] dependere
[r] etiam si
[s] Idem est si quid
[t] *Nota actionẽ vtilem ex empto, & vendito, ad exemplũ institoriæ actionis.*
[v] li. 4. Respõ.
[x] Idem Papinianus
[y] hactenus agendum,
[z] pupillum autem
[A] vt is ex
[B] putea.
[C] Item quo
[D] puteus cooperitur
[E] *Repositũ Bu. funes, cum legeretur lines. funes autẽ hausoriis intelligit.*
[F] *Labra, crateres sunt lapidei, quibus aqua salientibus ex fistulis excipitur. Bu. ex quo etiã dicitur quid sint salientes.*
[G] *vel nisi quod intra sit. & ita Accurs.*

vinaria, torcularia: quoniam hæc instrumenti magis sunt, etiam si ædificio cohærent.[a] sed & vinum & fructus perceptos villæ non esse constat. Fundo vendito vel legato, sterculinum & stramenta emptoris & legatarij sunt: ligna autem venditoris vel heredis, quia non sunt fundi, tametsi ad eam rem comparata[b] sunt. in sterculino autem distinctio Trebatij probanda est: vt si quidem stercorandi agri causa comparatum sit, emptorem sequatur. si vendendi, venditorem. nisi si aliud actum est. nec interest, in stabulo iaceat, an aceruus sit. Quæ tabulæ pictæ pro tectorio includuntur, itémque crustæ marmoreæ, ædium sunt. reticuli circa columnas, plutei circa parietes, item cilicia vela, ædium non sunt. item quod insulæ causa paratum est, si nondum perfectum est, quamuis positum in ædificio sit, non tamen videtur ædium esse. Si ruta & cæsa excipiantur in venditione, ea placuit esse ruta, quæ eruta sunt: vt harena, creta, & similia. cæsa ea esse, vt arbores cæsas, & carbones, & his similia. Gallus autem Aquilius, cuius Mela refert opinionem, recte ait frustra in lege venditionis de rutis & cæsis contineri: quia si non specialiter venierunt, ad exhibendum de his agi potest. neque enim magis de materia cæsa, aut de cæmentis, aut de harena cauendum est vẽditori, quàm de ceteris quæ sunt pretiosiora. Labeo generaliter scribit, ea quæ perpetui vsus causa in ædificiis sunt, ædificij esse, quæ verò ad præsens, non esse ædificij. vt puta (fistulæ) temporis quidem causa positæ, non sunt ædium. verumtamen si perpetuò fuerint positæ, ædium sunt. Castella plumbea, putea, opercula[c] puteorum, epitonia[d] fistulis adplumbata, aut quæ terra continentur, quamuis non sint adfixa, ædium esse constat. item constat sigilla columnas quoque & personas,[e] ex quorũ rostris aqua salire solet, villæ esse. Ea quæ ex ædificio detracta sunt vt reponãtur, ædificij sunt. at quę parata sunt vt imponãtur, non sunt ædificij. Pali, qui vineæ causa parati sunt, antequam collocentur,[f] fundi non sunt. sed qui exempti sunt hac mente vt collocentur, fundi sunt.

XVIII. IAVOLENVS libro septimo ex Cassio

GRanaria, quæ ex tabulis fieri solẽt, ita ædium sunt, si stipites eorũ in terra defossi sunt. quod si supra terram sunt, rutis & cæsis cedunt. Tegulæ, quæ nondum ædificiis impositæ sunt, quãuis tegendi gratia allatę sunt, in rutis & cæsis habentur. aliud iuris est in his quæ detractæ sunt vt reponerentur: ædibus enim accedunt.

XVIIII. GAIVS ad Edictum prætoris titulo de Publicanis

VEteres[g] in emptione venditionéque appellationibus promiscue vtebantur.

XX. IDEM libro vicesimo[*] primo[*] ad Edictum Prouinciale

IDem est & in locatione & conductione.

XXI. PAVLVS libro trigesimo tertio ad Edictum

SI sterilis ancilla sit, cuius partus venit, vel maior annis quinquaginta, cum id emptor ignorauerit, ex empto tenetur venditor.

Reticentia.

Si prædij venditor non dicat de tributo sciens, tenetur ex empto. quòd si ignorás non prędixerit, quód forte hereditariũ prædiũ erat, non tenetur. Quamuis supra diximus, cum in corpore consentiamus, de qualitate autem dissentiamus, emptionẽ[h] esse, tamen vẽditor teneri debet quãti[i] interest non esse deceptum: etsi[k] venditor quoque nesciet. veluti si mensas quasi citreas emat, quæ non sunt.

Aestimatio eius quod interest.

Cum per venditorem steterit quo minus rem tradat, omnis vtilitas emptoris in æstimationem venit, quæ modò circa ipsam rem cõsistit. neque enim si potuit ea vino, puta, negotiari, & lucrum facere, id æstimandum est: non magis quàm si triticum emerit, & ob eam rem quód non sit traditum, familia eius fame laborauerit: nam pretium tritici, non seruorum fame necatorum consequitur. nec[l] maior fit obligatio,[m] quod tardius agitur: quãuis crescat, si vinum hodie pluris sit. meritò quia siue[n] datum esset, haberem[o] emptor: siue non, quoniam[p] saltem hodie dandum est quod iam olim dari oportuit.

Pactum in venditione.

Si tibi fundum vendidero, vt eum conductum certa summa haberẽ, ex vendito eo nomine mihi actio est: quasi in partem pretij ea res sit. sed etsi ita fundum tibi vendidero, vt nulli alij eum quàm mihi vẽderes, actio eo nomine ex vendito est, si alij vendideris.

Habitatio excepta.

Qui domũ vẽdebat, excepit sibi habitationẽ donec viueret, aut in singulos annos decem. emptor primo anno maluit decẽ præstare: secũdo anno habitationẽ præstare. Trebatius ait, mutandæ voluntatis potestatem eũ habere, singulísque annis alterutrum præstare posse. & quãdiu paratus sit alterutrum præstare, petitionem[q] nõ esse.

Mendacium venditoris.

XXII. IVLIANVS libro septimo Digestorum

SI in qualitate fundi venditor mẽtitus sit, non in modo eius, tamen tenetur emptori. pone enim dixisse eum, quinquaginta iugera esse vineæ, & quinquaginta prati: & in prato[r] plus inueniri: esse tamen omnia centum iugera.

De seruo vendito cum peculio.

XXIII. IDEM libro tertiodecimo Digestorum

SI quis seruum, quem cum peculio vendiderat, manumiserit, nõ solùm peculij nomine, quod seruus habuit tempore quo manumittebatur, sed & eorum, quæ postea adquisiit, tenetur. & præterea cauere debet, quidquid ex hereditate liberti ad eum peruenerit, restituturum. Marcellus notat: illa præstare venditor ex empto debet, quæ haberet emptor, si homo manumissus non esset. non continebuntur igitur, quæ si manumissus non fuit, adquisiturus non esset.[s]

De re empta per seruum fructuarium.

XXIIII. IVLIANVS libro quintodecimo Digestorum

SI seruus, in quo vsusfructus tuus erat, fundũ emerit, & antequã pecunia numeraretur, capite minutus fuerit, quãuis pretiũ solueris, actionem ex empto non habebis, propter talem capitis deminutionẽ. sed indebiti actionẽ[t] aduersus vẽditorẽ habebis. ante capitis autẽ minutionem nihil interest, tu soluas, an seruus ea eo peculio quod ad te pertinet. nam vtroque casu actionẽ ex empto habebis. Seruum[v] tuum imprudens à fure bona fide emi: is ex peculio, quod ad te pertinebat, hominem parauit, qui mihi traditus est. posse te eum hominem mihi cõdicere, Sabinus dixit. sed si quid mihi abesset ex[x] negotio quod is gessisset, inuicem[y] me tecum acturum de peculio. Cassius veram opinionẽ Sabini rettulit: in qua ego quoque sum.

De fideiussore serui.

Seruo vendente hominem, fideiussor venditionis omnia præstare debet, in quæ obligaretur, si pro libero fideiussisset. nam & in dominum actio sic datur, vt emptor eadem consequatur, quæ libero vendente consequi debuisset. sed vltra peculij taxationem dominus non condemnatur.

XXV. IDEM libro quinquagesimo quarto Digestorum

QVi pendẽtem vindemiam emit, si vuam legere prohibeatur à venditore, aduersus eum petẽtem pretium exceptione vti poterit, SI EA PECVNIA, QVA DE AGITVR, NON PRO EA RE PETATVR QVAE VENIT, NEQVE TRADITA EST. ceterũ post traditionem, siue lectam vuam calcare, siue mustum euehere prohibeatur, ad exhibẽdum, vel iniuriarum agere poterit. quemadmodũ si aliam[z] quamlibet rem suam tollere prohibeatur.[A]

XXVI. ALFENVS VARVS libro secundo Digestorum

SI quis, cum fundum venderet, dolia centum, quæ in fundo esse adfirmabat, accessura dixisset, quamuis ibi nullum dolium fuisset, tamen dolia emptori debebit.

XXVII. PAVLVS libro tertio Epitomarum Alfeni

QVidquid venditor accessurum dixerit, id integrũ ac sanum tradi oportet. veluti si fundo dolia accessura dixisset, non quassa,[B] sed integra dare debet.

De stipulatione pœnali.

XXVIII. IVLIANVS libro tertio ad Vrseium Ferocem

PRædia[C] mihi vendidisti: & conuenit vt aliquid facerẽ: quòd si non fecissem, pœnam promisi. respondit, venditor, antequam pœnam ex stipulatu petat, ex vendito agere potest. si consecutus fuerit quantum pœnę nomine stipulatus esset, agentem ex stipulatu, doli mali exceptio summouebit. si ea stipulatu pœnam consecutus fuerit,[D] ipso iure ex vendito agere non poterit,[E] nisi in id quod pluris eius interfuerit id fieri.

XXVIIII. IDEM libro quarto ex Minicio

CVi rés sub condicione legata erat, is eam imprudens ab herede emit: actione ex empto poterit consequi emptor pretium. quia non ex causa legati rem habet.

Si seruus furtum fecit domino, eius peculium deminuitur. Si vero postquam desijt esse dominus, tunc in quantum peculium est, dominus nouus conuenitur.

XXX. AFRICANVS libro octauo Quæstionum

SEruus, quem de me[F] cum peculio emisti, priusquàm tibi traderetur, furtum mihi fecit. quamuis ea res quam subripuit interierit, nihilo minus retentionem eo nomine ex peculio me habiturũ ait: id est, ipso iure ob id factum minutum esse peculium: eo scilicet, quód debitor meus ex causa cõdictionis sit factus. nam licet si iam tradito furtum mihi fecisset, aut omnino condictionem eo nomine de peculio nõ haberem, aut catenus haberẽ quatenus

---

a non cohærent.
b ad eam parata
c Bud. putealia & opercula puteorũ verba esse putat alicuius interpreto signi ficationes horum communi verborũ ab eo pete, & ab Alc. lib. 7 parer. c. 5. & li. 1 c. 20.
d epistomia
e Forte iconas: quo verbo statua græca, & imago significatur. & latinum quoque grauis sequitur.
f iterum collocentur.
g Alc. li. 33. parer. c. 4. 15. & lib. 3 c. 4.
h Nouicus habet emptionẽ non esse: Aug. lib. 4 c. 17. Nouicam quoque lectionem probat. Baro.
i quãti interest emptoris se non
k etiam si
l nec enim maior
m id est, res in obligationẽ deducta. l. centum de eo quod cert. loc. & l. 1 de verb. obl.
n si datum
o hoc haberet emptor.
p quoniã verò non dedit, saltem
q tandiu petitionem
r & in vinea minus, & in prato plus
s Locti offensa vatio habetur. vt alio loco. d. l. vlti. de per. & com. &c.
t cõdictionẽ vel ei actionẽ: generale enim nomen est, quo condictio quoque continetur. d. l. vlt.
v Hæc accersit l. cum fundum. §. seruum tuum. §. si cert. pet.
x ex eo negotio
y verum esse inuicem
z si quilibet aliam eam rem
A prohibeatur.
B quassata.
C Tuna loco prædia est.
D fuerit,
E poterit.
F à me

tenus ex re furtiua auctũ peculium fuisset, tamen in proposito & retentionem me habiturũ: & si omne peculium penes te sit, vel quasi plus debito soluerim, posse me condicere. Secundum quæ dicendum, si nummos, quos seruus iste mihi subripuerat, tu ignorans furtiuos esse, quasi peculiares ademeris, & consumpseris, condictio eo nomine mihi aduersus te competat: quasi res mea ad te sine causa peruenerit.

Venditor rei alienæ tenetur etiam ante euictionem rei.

Si [a] sciens alienam rem ignoranti mihi vendideris, etiam priusquàm euincatur, vtiliter me ex empto acturum putauit in id quãti mea intersit meam esse factam. quamuis enim alioquin verum sit, venditorem hactenus teneri, vt rem emptori habere liceat, non etiam vt eius faciat, quia tamen dolum malum abesse præstare debeat, teneri eum, qui sciens alienam, non suam ignoranti vendidit. idem est maximè, si manumissuro vel pignori daturo vendiderit.

Venditor cui res vi adempta est, actiones præstat.

XXXI. NERATIVS libro tertio Membranarum

SI [b] ea res, quam ex empto præstare debebam, vi mihi adempta fuerit, quamuis eam custodire debuerim, tamen propius est, vt nihil amplius quàm actiones persequendæ eius præstari à me emptori oporteat: quia custodia aduersus vim parum proficit [c]. actiones autem eas nõ solùm arbitrio, sed etiam periculo tuo tibi præstare debeo: vt omne lucrum ac dispendium [d] te sequatur. & non solùm quod ipse per eum adquisii, præstare debeo, sed & id quod emptor iam tunc sibi tradito seruo adquisiturus fuisset.

Eadem re duobus vendita, vter sit potior emptorum.

Vterque nostrum eandem rem emit à non domino, cum emptio venditióque sine dolo malo fieret: traditáque est. siue ab eodẽ emimus, siue ab alio atque alio, is ex nobis tuendus est, qui prior ius eius adprehendit: hoc est, cui primum tradita est. si [e] alter ea nobis a domino emisset, is omnimodo tuendus est.

De falsis ponderibus.

XXXII. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

SI quis à me oleum, quod emisset, adhibitis iniquis põderibus accepisset, vt in modo me falleret, vel emptor circumscriptus sit à venditore põderibus minoribus, Põponius ait, posse dici venditorem, sibi dare oportere quod plus est, petere. quod habet rationem. ergo & emptor ex empto habebit actionem, qua contentus esse possit.

XXXIII. IDEM libro vicesimo tertio ad Edictum

ET si vno pretio plures res emptæ sint, de singulis ex empto & vendito agi potest.

XXXIIII. IDEM libro decimo octauo ad Edictum

SI fundo vendito in qualitate iugerum captio est, ex empto erit actio.

Euicta seruitute, agitur ex empto.

XXXV. IDEM libro septuagesimo ad Edictum

SI quis fundum emerit, quasi per eum fundum eundi agendi ius non esset, & interdicto de itinere actúque [f] victus sit, ex empto habebit actionem. licet enim stipulatio de euictione non cõmittatur, quia non est de iure seruitutis in rem actione pronuntiatum, tamen dicendum est ex empto actionem competere.

Custodia est venditoris ante traditionem.

XXXVI. PAVLVS libro septimo ad Plautium

VEnditor domus, antequam eam tradat, damni infecti stipulationem interponere debet. quia antequam vacuam possessionem tradat, custodiam & diligentiam præstare debet: & pars est custodiæ diligentiæque, hanc interponere stipulationem. & ideo si id neglexerit, tenebitur emptori.

XXXVII. IDEM libro quartodecimo ad Plautium

SIcut æquum est, bonæ fidei emptori alterius dolum non nocere, ita non est æquum, eidem personæ venditoris sui dolum prodesse.

XXXVIII. CELSVS libro octauo Digestorum

SI venditor hominis dixit, peculium eum habere decem, nec quemquam [g] adempturum, etsi plus habet, totum præstet. nisi hoc actum est, vt dumtaxat decem præstaret. si minus est, præstet esse decem, & [h] talem seruum esse, vt tantum peculij habeat. Si per emptorem steterit, quo minus ei mancipium traderetur, pro eo Veterus per arbitrium indemnitatem posse seruari, Sextus Aelius, Drusus dixerunt. quorum & mihi iustissima videtur esse sententia. Firmus à Proculo quæsit, si de plumbeo [i] castello fistulæ sub terram missæ aquam ducerent in aẽnum [k] lateribus circumstructum, an hæ ædium [l] essent: an vt ruta, [m] cæsa vincta, fixáque, quæ ædium non essent. ille rescripsit, referre quid acti esset. quid ergo si nihil de ea re neque emptor neque venditor cogitauerunt, vt plerumque in eiusmodi rebus euenisse solet? nõnne propius est, vt inserta & inclusa ædificio [n] partẽ eius esse existimemus?

Reticentia venditoris.

XXXVIIII. MODESTINVS libro quinto Responsorum

QVæro, si quis ita fundum vendiderit, vti venumdatum esse videatur, quod intra terminos ipse possedit, sciens tamen aliquam partem certam se non possidere, non certiorauerit emptorem, an ex empto iudicio teneatur: cum hæc generalis adiectio ad ea, quæ specialiter nouit qui vendidit, nec excepit, pertinere non debeat: ne alioquin emptor captiatur, qui fortasse, si hoc cognouisset, vel empturus non esset, vel minoris empturus esset, si certioratus de loco certo fuisset: cum hoc & apud veteres sit relatum in eius persona, qui sic exceperat, SERVITVTES, SI QVAE DEBENTVR, DEBEBVNTVR. etenim iuris auctores respõderunt, si certus venditor quibusdam personis [o] certas seruitutes debere nõ admonuisset emptorem, ex empto eum teneri debere. quando hæc generalis exceptio non ad ea pertinere debeat quæ venditor nouit, quæque specialiter excipere & potuit, & debuit. sed ad ea quæ ignorauit, & de quibus emptorẽ certiorare nequiuit. Herennius Modestinus respõdit, si quid circumueniendi emptoris causa venditor in specie de qua quæritur fecit, ex empto actione conueniri posse.

De stantibus arboribus venditis.

XL. POMPONIVS libro XXXI. ad Quintum Mucium

QVintus Mucius scribit, dominus fundi de prædio arbores stantes vẽdiderat: & pro his rebus pecuniam acceperat: & [p] tradere nolebat. emptor quærebat, quid se facere oporteret. & verebatur, ne hæ arbores eius non viderentur factæ. Pomponius: arborum, quæ in fundo continentur, non est separatum corpus à fundo. & ideo, vt dominus, suas specialiter arbores vindicare emptor nõ poterit, sed ex empto habet actionem.

Reticentia venditoris.

XLI. PAPINIANVS libro tertio Responsorum

IN venditione super annua pensitatione [q] pro aquæductu infra [r] domum Romæ constituendam [s] nihil commemoratum est. deceptus ob eam rem ex empto actionem habebit. itaque si conueniatur ob pretium ex vendito, ratio improuisi oneris habetur.

Species in qua lucrum cum damno compensatur.

XLII. PAVLVS libro secundo Quæstionum

SI duorum fundorum vẽditor separatim de modo cuiusque pronũtiauerit, & ita vtrumque vno pretio tradiderit, & alteri aliquid desit: quamuis in altero exsuperet, fortè si dixit, vnum centum iugera, alterum ducenta habere, non proderit ei quòd in altero ducenta decem inueniũtur, si in altero decem desint. & de his ita apud Labeonem relatum est. sed an exceptio doli mali venditori profutura sit, potest [t] dubitari. vtique si exiguus modus siluæ desit, & plus in vineis habeat, quàm repromissum est: an nõ facit dolo, qui iure [v] perpetuo vtitur? nec enim hic, [x] quod amplius in modo [y] inuenitur, quàm alioquin dictũ est, ad compendium venditoris, sed ad emptoris pertinet, & tunc tenetur venditor, cum minor modus inuenitur. videamus tamẽ, ne nulla [z] querella sit emptoris in eodem fundo, si plus inueniat [A] in vinea quàm in prato, cum vniuersus modus constat. similis quæstio esse potest ei quæ in duobus fundis agitata est, & si quis duos statuliberos vno pretio vẽdat, & dicat, vnum decem dare iussum, qui quindecim dare debebat. nã & hic tenebitur ex empto actione: quamuis emptor à duobus viginti accepturus sit. sed rectius est in omnibus suprascriptis casibus lucrum cum damno compensari. & si quid deest emptori, siue pro modo siue pro qualitate loci, hoc ei resarciri.

De seruo vendito cui libertas debetur ex fideicommisso.

XLIII. IDEM libro quarto Quæstionum

TItius cum decederet, Seiæ Stichum, Pamphilum, Arescusam per fideicõmissum reliquit: eiusque fidei commisit, vt omnes ad libertatẽ post annũ perduceret. cũ legataria fideicõmissum ad se pertinere noluisset, nec tamen heredem à sua petitione liberasset, heres eadem mancipia Sempronio vendidit, nulla commemoratione fideicommissæ libertatis facta: emptor cũ pluribus annis mãcipia suprascripta sibi seruissent, Arescusam manumisit: & cum ceteri quoque serui, cognita voluntate defuncti, fideicommissam [B] libertatẽ petissent, & heredem ad prætorem perduxissent, iussu prætoris ab herede sunt manumissi. Arescusa quoque nolle se emptorem patronum habere responderat: cũ emptor pretium à venditore empti iudicio Arescusæ quoque nomine repeteret, le-

Marginal notes:

a sed si sciens

b Si seruus non tradatur, id, quod adquisiturus erat emptor per eum, venit in iudicium vt alibi l. 23. §. 20.

c Sed nec legibus villa vim repelli posse, pulchre Cic. in Ora. pro Murena.

d dispendium te sequatur. At hi per me factũ sit, quo minus eam suo tẽpore à me haberes: non solum id, quod

e sed si

f actúque priuatio

g quidquam

h vel talem

i De in Vitru. lib. 8. cap. 8.

k Bud. in specum. cum specus inter opera aquariorum numeretur. Accurs. in æneum, qui propius accessit ad germanã lectionẽ Florentinam quam confirmat l. sed addes. §. aliud. infr. hoc.

l an hæ, vt tecta fixáque ædium essent. ita est Flor. vt apparet ex l. fundi i co.

m an vt ruta cæsáque, non essent ædium

n sic partem

o personis certas

p & cum eas tradere

q pensitatione propter aquæductum

r intra

s constitutum

t & potest

v l. affine ei edicto perpetuo.

x id: hoc,

y in modo agri

z vlla querela

A inueniatur

B fideicõmissariam

ctum est responsum Domitij Vlpiani, quo continebatur Arescusam pertinere ad rescriptum sacrarum constitutionum, si nollet emptorem patronum habere: emptorem tamen nihil posse post manumissionem à venditore consequi. ego cum [a] meminissem & Iulianum in ea sententia esse, vt existimaret, post manumissionem quoque empti actionem durare, quæro quæ sententia vera est. Illud etiam in eadem cognitione nomine emptoris desiderabatur, vt sumptus, quos in vnum ex his quem erudierat fecerat, et restituerentur. Idem quæro, Arescusa, quæ recusauit emptorem patronum habere, cuius sit liberta constituta: an [b] possis vel legatariam quæ non liberauit, vel heredem patronum habere. nam [c] ceteri duo ab herede manumissi sunt. respondi, semper probaui Iuliani sententiam, putantis [manumissione [d] nõ admittitur eo modo.] de sumptibus verò, quos in erudiendum hominem emptor fecit, videndum est. nam empti iudicium ad eam quoque speciem sufficere existimo: non enim pretium continet tantùm, sed omne quod interest emptoris, seruum non euinci. plane si in tantum pretium excedisse proponas, vt non sit cogitatum à venditore de tanta summa, veluti si ponas agitatorem postea factum vel pantomimum, euictum esse eum qui minimo venit pretio, iniquum videtur in [e] magnam quantitatem obligari venditorem.

Aestimatio eius quod interest.

XLIIII. AFRICANVS libro octauo Quæstionum

CVm & forte idem mediocrium facultatum sit: & non vltra duplum periculum subire eum oportet.

XLV. PAVLVS libro quinto Quæstionum

IDque & Iulianum agitasse Africanus refert. quod iniustum est. sicut [f] minuitur præstatio, si seruus deterior apud emptorem effectus sit, cum euincitur. Illud expeditius videbatur, si mihi alienam aream vendideris, & in eam ego ædificauero, atque ita eam dominus euincit. nam quia possim petentem dominum, nisi impensam ædificiorum soluat, doli mali exceptione summouere, magis est vt ea res ad periculum venditoris non pertineat. quod & in seruo dicendum est, si in seruitutem, [g] non in libertatem euinceretur: vt dominus mercedes [h] & impensas præstare debeat. quòd si emptor non possideat ædificium, vel seruum, ex empto habebit actionem. in omnibus tamen his casibus, si sciens quis alienum vendiderit, omnimodo teneri debet. Superest tertia deliberatio, cuius debet esse liberta Arescusa, quæ recusat emptorem. & nõ sine ratione dicetur, eius debere effici libertam, à quo vendita est: id est heredis: quia & ipse ex empto actione tenetur. sed hoc ita, si non Arescusa elegerit emptoris patronatum. tunc etenim & illius remanet liberta, & ille ex empto actionem non habet: quia nihil eius interest, cum eam libertam [i] habet.

XLVI. IDEM libro vicesimo quarto Quæstionum

SI quis alienam rem vendiderit, & medio tempore heres domino rei exstiterit, cogetur implere venditionem.

De pœna ab herede exigenda.

XLVII. IDEM libro sexto Responsorum

LVcius [k] Titius accepta pecunia ad materias vendendas sub pœna certa, ita vt si non integras re præstauerit, [l] intra statuta tempora pœna [m] conueniatur, partim datis materijs decessit. cum igitur testator in pœnam cõmiserit, neque heres eius reliquam materiam exhibuerit, an & in pœnam & in vsuras conueniri possit? præsertim cum emptor mutuatus pecuniam, vsuras grauissimas expendit? Paulus respondit, ex contractu, de quo quæritur, etiam heredem venditoris in pœnam conueniri posse, in actione quoque ex empto, officio iudicis, post moram intercedentem, vsurarum pretij rationem haberi oportere.

Instrumentorum exhibitio.

XLVIII. SCAEVOLA libro secundo Responsorum

TItius heres Sempronij fundum Septicio vendidit ita, FVNDVS SEMPRONIANVS, QVTOQVIO [n] SEMPRONII SVAEI FVIT, ERIT TIBI EMPTVS TOT NVMMIS: vacuámque possessionem tradidit, neque fines eius demõstrauit. quæritur, an empti iudicio cogendus sit ostẽdere ex instrumentis hereditarijs, quid iuris defunctus habuerit: & fines ostẽdere. respondi, id ex scriptura præstandum, quod sensisse intellegitur. quòd si non appareat, debere venditorem & instrumenta fundi & fines ostendere. hoc etenim cõtractui bonæ fidei cõsonat. [o]

Fraus venditoris.

XLVIIII. HERMOGENIANVS libro secundo Iuris Epitomarum

QVi per collusionem imaginarium colonum circumueniendi emptoris causa supposuit, ex empto tenetur. nec defenditur, si quo facilius excogitata fraus occultetur, colonum & quinquennij pensiones in fidem suã recipiat.

Vsura.

Pretij forte licet post moram soluta, vsuræ peti non possunt: cum hæ non sint in obligatione, sed officio iudicis præstentur.

Liberato emptore beneficio legis, an venditor teneatur.

L. LABEO libro quarto Posteriorum à Iauoleno Epitomatorum

BOna fidea non patitur, vt cum emptor alicuius legis beneficio pecuniam rei venditæ debere desisset antequam res ei tradatur, venditor tradere cõpelletur, [p] & re sua careret. [q] possessione autem tradita futurum est, vt rem venditor æque [r] amitteret: vtpote cum petenti eam rem (emptor exceptionem rei venditæ & traditæ obiciat: vs perinde habeatur, ac si) petitor ei neque vendidisset, neque tradidisset.

De mora.

LI. IDEM libro quinto Posteriorum à Iauoleno Epitomatorum

SI & per emptorem & venditorem mora fuisset, quo minus vinum præberetur, & traderetur, perinde esse ait, quasi si per emptorem solum stetisset. nõ enim potest videri mora per venditorem emptori facta esse, ipso moram [s] faciente emptore. Quòd si fundum emisti ea lege, vti [t] des pecuniam kalendis Iulijs, etsi ipsis calendis per venditorem esset factum quo minus pecunia ei solueretur, deinde per te staret quo minus solueres, vti posse aduersus te lege sua venditorem dixi: quia in vẽdendo hoc ageretur, vt quandoque [v] per emptorem factum sit quo minus [x] pecuniam soluat, legis pœnam patiatur. hoc ita verum puto, nisi si quid in ea re venditor dolo fecit.

Exhibitio instrumentorum.

LII. SCAEVOLA libro septimo Digestorum

CReditor fundum sibi obligatum, cuius chirographa tributorum à debitore retro solutorum apud se deposita habebat, vẽdidit Mæuio ea lege, vt si quid tributorum nomine debitum esset, emptor solueret: idem fundus ob causam eorum tributorum quæ iam soluta erant, à conductore saltus, in quo idem fundus est, venit: eúmque idem Mæuius emit, & pretium soluit. quæsitum est, an empti iudicio, vel aliqua actione emptor à venditore cõsequi possit, vt solutionum suprascriptarum chirographa reddantur. respondit, posse emptorem empti iudicio consequi, vt instrumenta de quibus quæreretur exhibeantur. Prædium æstimatum in dotem à patre filiæ suæ nomine datum, obligatum creditori deprehẽditur. quæsitum est, an filius qui hereditatem patris retinet, cum ab ea se filia abstinuisset dote contenta, actione ex empto teneatur, vt à creditore lueret, & marito liberum [y] præstaret. respondit, teneri.

Militia vendita.

Inter [z] venditorem & emptorem militiæ ita conuenit, vt salarium, quod debeatur ab illa persona, emptori cederet. quæsitum est, emptor militiæ quam quantitatem a quo exigere debet, & quid ex eiusmodi pacto venditor emptori præstare debeat. respondit, venditorem actiones extraordinarias eo nomine, quas haberet, præstare debere.

Accessio rei venditæ.

Ante domum mari iunctam [A] molibus iactis ripam [B] cõstituit: & vti ab eo possessa domus fuit, Gaio Seio vẽdidit. quæro, an ripa, [C] quæ ab auctore domui cõiuncta erat, ad emptorem quoque iure emptionis pertineat. respondit, eodem iure fore venditam domum, quo fuisset prius quàm veniret.

LIII. LABEO libro primo Pithanon

SI mercedem insulæ accessuram esse emptori dictum est, quanti insula locata est, tantum emptori præstetur. Paulus. immo si insulam totam vno [D] nomine locaueris, & amplioris conductor locauerit, & in vendenda insula mercedem emptori cessuram esse dixeris, id accedet quod tibi totius insulæ conductor debebit. Si eum fundum vendidisti, in quo sepulchrum habuisti, nec nominatim ibi sepulchrum excepisti, parum habes eo nomine cautum. Paulus: minimè: si modò in sepulchrum iter publicum transit.

Si habitatoribus habitatio lege vẽditionis recepta est, omnibus in ea habitantibus præter dominum, rectè recepta habitatio est. Paulus. immo si cui in ea insula, quam vendideris, gratis habitationem dederis, & sic receperis, HABITATORIBVS, AVT QVAM [E] QVISQVE DIEM CONDVCTVM HABET, parum caueris: nominatim enim de his recipi oportuit. itaque eos habitatores emptor insulæ habitatione impune prohibebit.

De dolo & culpa venditoris.

LIIII. IDEM libro secundo Pithanon

SI seruus, [F] quem vendideras, iussu tuo aliquid fecit, & ex eo crus fregit, ita demum ea res tuo periculo nõ est, si id imperasti quod solebat ante vẽditionem facere: & si id imperasti quod etiam non vendito seruo imperaturus eras. Paulus: minimè: nam si periculosam rem ante venditionem facere solitus est, culpa tua id factum esse videbitur.

puta

a vel meminissem
b & an possit
c cùm ceteri
d eo modo putantis manumissione ex empto actionem eo modo non admitti: sanè legendum manumitti: sed quod addunt, ex empto actionem, interpretis alicuius verba sunt Paulo addita, vt apparet ex Arc.
e in tam magnam
f sicut &
g seruitute
h mercedis impensas
i liberam
k Pœna & vsura debentur: pœna quidem quod res tradita non sit, vsura verò, quod pretium venditor habuerit: nec, quoquo in Pandect. vsurarum altum est.
l præstiterit: præstauerit: re præsentauerit.
m in pœnam
n & quidquid
o consonans est.
p cõpellatur.
q carere.
r eam amitteret. melior est Flor.
s moram posteriorem; additum est ab aliquo interprete, eoque moram acute non eam posse dici moram facere emptor, nisi posterior eam faceret.
t vt ei des: vel ut 'ens quam ut ei...praestitit, quod per ei ...
v quandocunque
x minus ei pecunia soluatur.
y liberum prædium
z Quorundam ...
A iniunctam
B pilam. In vetusto libro legebatur pila pro ripa. ... pilam vero autem est Flor. ...
C pila.
D eo nomine
E in quam
F seruum tuum

puta enim eum fuisse seruum, qui per catadromum[a] descẽdere, aut in cloacam dimitti[b] solitus esset. idẽ iuris erit, si eam rem imperare solitus fueris, quam prudens & diligens paterfamilias imperaturus ei seruo nõ fuerit. Quid si hoc exceptum fuerit? tamẽ poterit[c] ei seruo nouam rem imperare, quam imperaturus non fuisset, si (non) venisset. veluti si ei imperasti, vt ad emptorẽ iret, qui peregrè esset. nã certè ea[d] res suo periculo esse nõ debet. itaque tota ea res ad dolum malum dumtaxat & culpam vẽditoris dirigẽda est. Si dolia octoginta accedere fundo, quæ infossa essent, dictum erit, & plura erunt quàm ad eum numerum, dabit emptori ex omnibus quæ vult, dũ integra det. si sola octoginta sunt, qualiacumque[e] emptorem sequentur. nec pro non integris quicquam ei vẽditor præstabit.

Venditio serui qui apud hostes est.

LV. POMPONIVS libro decimo Epistularum

SI seruus, qui emeretur vel promitteretur, in hostiũ potestate sit, Octauenus magis putabat, valere emptionẽ & stipulationem: quia inter ementem & vendentem esset commercium. potius enim difficultatem in præstando eo inesse, quàm in natura. etiam si officio iudicis sustinenda esset eius præstatio, donec præstari possit.

LOCATI[f] CONDVCTI
TIT. II.

Quemodo contrahitur locatio.

PAVLVS libro trigensimo quarto ad Edictum

LOCATIO & conductio cum naturalis sit, & omnium gentiũ, non verbis, sed consensu contrahitur: sicut emptio & venditio.

II. GAIVS libro secundo Rerum cottidianarum

LOcatio & conductio proxima est emptioni & venditioni. iisdémque iuris regulis constat.[g] nã vt emptio & venditio ita contrahitur si de pretio conuenerit: sic & locatio & conductio contrahi intellegitur, si de mercede[h] conuenerit. Adeo autem familiaritatem aliquam habere videntur emptio & vẽditio, item locatio & conductio, vt in quibusdam quæri soleat, vtrum emptio & venditio sit, an locatio & conductio. vt ecce si cum aurifice mihi conuenerit, vt is ex auro suo anulos mihi faceret certi pónderis, certæque formæ, & acceperit verbi gratia trecenta: vtrum emptio & venditio sit, an locatio & conductio? sed placet vnum esse negotium: & magis emptionem & venditionẽ esse. quòd si ego aurũ dedero, mercede pro opera constituta, dubium non est quin locatio & conductio sit.

Aestimatio venditio est.

III. POMPONIVS libro nono ad Sabinum

CVm fundus locetur, & æstimatum instrumẽtum colonus accipiat, Proculus ait id agi, vt instrumentum emptum habeat colonus. sicuti fieret, cum quid æstimatum in dotem daretur.

Villa factum personale est, nec transit ad heredem.

IIII. IDEM libro sextodecimo ad Sabinum

LOcatio, precariíve rogatio ita facta, quoad is, qui eam locasset dedissétue, vellet, morte eius qui locauit[i] tollitur.

V. VLPIANVS libro vicesimooctauo ad Edictum

SI tibi habitationem locauero, mox pensionem remisero, ex locato & conductu agendum erit.

Quid veniat in hoc iudicium.

VI. GAIVS libro decimo ad Edictum Prouinciale

IS qui rem conduxerit, non cogitur restituere id quod rei nomine furti actione consecutus est.

VII. PAVLVS libro trigesimo secundo ad Edictum

SI tibi alienam insulam locauero quinquaginta, túque eandem sexaginta Titio locaueris, & Titius à domino prohibitus fuerit habitare, agentem[k] te ex conducto sexaginta consequi debere placet: quia ipse Titio tenearis in sexaginta.

VIII. TRYPHONINVS libro nono Disputationum

NOs videamus, ne non sexaginta præstãda nec quinquaginta sint, sed quanti interest perfrui cõductione:[l] tantundémque consequatur medius, quantum præstare debeat ei qui à se conduxit: quoniam emolumẽtum cõductionis ad comparationem vberioris mercedis computatum maiorem efficit condemnationem. & tamẽ primus locator reputationem habebit quinquaginta,[m] quæ ab illo perciperet, si dominus insulæ habitare nouissimum conductorem non vetuisset. quo iure vtimur.

Quid præstet locator conductori.

VIIII. VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Edictum

SI quis domum bona fide emptam vel fundũ locauerit mihi, isque sit euictus sine dolo malo culpáque eius, Pomponius ait, nihilo minus eum teneri ex conducto ei qui conduxit, vt ei præstetur, frui quod conduxit licere. planè si dominus non patitur, & locator paratus sit aliam habitationem non minus commodam præstare, æquissimum esse ait, absolui locatorem.

De fructuario fundo locato.

Hic[n] subiungi potest quod Marcellus libro sexto digestorũ scripsit: si fructuarius locauerit fundũm quinquennium, & decesserit, heredem eius non teneri, vt frui præstet:[o] nõ magis quàm[p] insula exusta teneretur locator cõductori. sed an ex locato teneatur conductor, vt pro rata tẽporis quo fruitus est pẽsionẽ præstet, Marcellus quærit: quemadmodum præstaret, si fructuarij serui operas conduxisset, vel habitationem. & magis admittit teneri eum. & est æquissimum. Idẽ quærit, si sumptus fecit in fundũ, quasi quinquennio fruiturus, an recipiat. & ait non recepturũ: quia hoc euenire posse, prospicere debuit. quid tamen si nõ quasi fructuarius ei locauit, sed si fisquasi fundi dominus? videlicet tenebitur: decepit enim conductorem. & ita Imperator Antoninus cũ Diuo Seuero rescripsit.

De casu fortuito, & culpa.

In exustis quoque ædibus eius temporis, quo ædificium stetit, mercedem præstandam rescripserunt. Iulianus libro quintodecimo digestorum dicit, si quis fundum locauerit, vt etiam si quid vi maiori accidisset, hoc ei præstaretur, pacto standum esse. Si colonis prædiorum lege locationis, vt innocentem ignem habeant, denuntiatum sit, si quidem fortuitus casus incendij causam intulerit, non præstabit periculum locator. si verò culpa locatoris, quam præstare necesse est, damnum fecerit, tenebitur. Imperator Antoninus cum patre,[q] cum grex esset abactus, quem quis conduxerat, ita rescripsit. Si capras latrones citra tuam fraudem abegisse probari potest, iudicio locati casum præstare non cogeris: atque[r] temporis, quod insecutum est, mercedes vt indebitas recipierabis. Celsus etiam imperitiam culpæ adnumerandam, libro octauo digestorum scripsit. si[s] quis vitulos pascendos, vel sarciendum quid, poliendúmue conduxit, culpam eum præstare debere. & quòd imperitia peccauit, culpam esse. quippe vt artifex, inquit, conduxit. Si alienam domum mihi locaueris, eáque mihi legata vel donata sit, non teneri me tibi ex locato ob pensionem. sed de tempore præterito videamus, si quid ante legati diem pensionis debetur. & puto soluendum.

X. IVLIANVS libro ad Ferocem

ET ego ex cõducto rectè agã vel in hoc, vt me liberes.

Quid præstare debeat conductor locatori.

XI. VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Edictum

VIdeamus, an & seruorum culpam, & quoscumque induxerit, præstare conductor debeat. & quatenus præstat, vtrum vt seruos noxæ dedat, an verò suo nomine teneatur. &[t] aduersus eos, quos induxerit, verũ præstabit tãtũm actiones, an quasi ob propriam culpam tenebitur. mihi ita[v] placet, vt culpam etiam eorum, quos induxit, præstet suo nomine, etsi nihil conuenit. si tamen culpam in inducendis admittit, quòd tales habuerit vel suos vel hospites. & ita Põponius libro sexagesimotertio ad edictum probat. Si hoc in locatione conuenit, IGNEM NE HABETO, & habuit, tenebitur: etiam si fortuitus casus admisit incendium: quia non debuit ignem habere. aliud est enim ignem innocẽtem[x] habere: permittit enim habere, sed innoxium ignem. Item prospicere debet cõductor, ne aliquo[y] vel ius rei, vel corpus deterius faciat, vel fieri patiatur. Qui vinum de Campania transportandum conduxisset, deinde mota à quodam controuersia, signatũ suo & alterius sigillo in apothecã deposuisset, ex locato tenetur, vt locatori possessionẽ vini sine controuersia [reddet][z] nisi culpa conductor careret. Inter cõductorem & locatorem conuenerat, ne in villa vrbana[A] fænum cõponeretur: composuit: deinde seruus igne illato [se occidit][B] ait Labeo, teneri conductorẽ ex locato: quia ipse causam præbuit inferendo[C] contra conductionem.

XII. HERMOGENIANVS libro secundo Iuris Epitomarum

SEd etsi quilibet extraneus ignem iniecerit, damni locati habebitur ratio.

XIII. VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Edictum

ITem quæritur, si cisiarius,[D] id est carucharius, dum ceteros transire contendit, cisium euertit, & seruum quassauit, vel occidit. puto ex locato esse in eũ actionem: tẽperare enim debuit. sed & vtilis Aquilia[a] ei dabitur. Si nauicularius onus Minturnas vehendum conduxerit, & cum flumẽ Minturnense nauis ea subire nõ posset, in aliam nauem merces transtulerit, eáque nauis in ostio fluminis perierit, tenetur primus nauicularius. Labeo, si culpa caret, non teneri ait. ceterum si vel inuito domino fecit, vel quo non debuit tempore, aut si minus idoneæ naui,

a Catadromus, decursus stadium est in quo equites decurrere solebant imaginario præliis: qua significatio cum hic non conueniat, mendum subesse Bud. suspicatur. Accur. hic planè delirat. Tu intellige decursionem in machina aliqua fieri solitã, aut petaurum fundi proiectum, per quem histriones ingrederentur, saltarent, ac decurrerent. Sueto. in Ner. c. 11. Alc. addidit vtique præter omnium exemplarium fidem. lib. 1. parer. c. 30.
b demitti
c potes
d ea ratione
e qualiacumque sunt
f & conducti
g consistit.
h Quæ pretiũ quoque vocatur. l. si quis ante. de acq. poss. vlt. §. vlt. ad l. Rhod. l. & l. 18. & 31. & alijs locis huius titulo.
i qui locauit aut dedit
k agente te: Rectior est Flor.
l conductoris, cõductionem
m pro quinquaginta,
n Huic subiungi
o præstare
p quam vt insula
q cum patre suo.
r atque adeo
s puta si quis
t Sed &
v itaque
x Innocẽtem habere: aliud omnino nõ habere: permittitur enim &c.
y aliquod
z reddat
A Villa vrbana quæ & prætoriũ dicitur, ea pars est, quam dominus sibi recipit, quæ quia elegantius amœniúsque ædificari solet, & instrui, ideo vrbana vocatur, quasi vrbani moris & elegãtiæ plus habens, quàm rustica.
B succendit.
C inferendo fœnum
D Deducitur à cisio, quod vehiculi genus est biroti, vt inquit Nonius. vocatur autem dactor cisij cisiarius, vt hic.
a Aquilia

naui,[a] tunc ex locato agendum. Si magister nauis sine gubernatore in flumen nauem immiserit,[b] & tempestate orta temperare non potuerit, & nauem perdiderit, vectores habebûs aduersus eum ex locato actionem. Si quis seruum docendum conduxerit, eúmque duxerit peregrè, & aut ab hostibus captus sit, aut perierit, ex locato esse actionem placuit, si modò non sic conduxit, vt & peregrè duceret. Item Iulianus[c] libro octagensimosexto digestorum scripsit, si sutor puero parum bene facienti forma calcei tam vehemèter ceruicem percusserit, vt ei oculus effunderetur, ex locato esse actionem patri eius. quamuis enim magistris leuis castigatio[d] concessa sit, tamè hûc modum non tenuisse. sed & de Aquilia[e] supra diximus. iniuriarum autem actionem competere Iulianus negat: quia non iniuriæ faciendæ causa hoc fecerit, sed præcipiendi. Si gemma includenda aut insculpenda data sit, eáque fracta sit, si quidem vitio materiæ factum sit, non erit ex locato actio: si imperitia facientis, erit. huic sententiæ addendum est, nisi periculum quoque in se artifex receperat: tunc enim etsi vitio materiæ id euenit, erit ex locato actio. Si fullo vestimenta polienda acceperit, eáque mures roserint, ex locato tenetur: quia debuit ab hac re cauere. & si pallium fullo permutauerit, & alij alterius dederit, ex locato actione tenebitur: etiam si ignarus fecerit. Exercitu veniente migrauit conductor: dein de hospitio milites fenestras & cetera sustulerunt. si domino non denuntiauit, & migrauit, ex locato tenebitur. Labeo autem,[f] si resistere potuit, & non restitit, teneri ait. quæ sententia vera est. sed & si denuntiare non potuit, non puto eum teneri. Si quis[g] mensuras conduxerit, eásque magistratus frangi iusserit, si quidem iniquæ fuerunt, Sabinus distinguit, vtrum scit conductor, an non: si scit, esse ex locato actionem: si minus, non. quòd si æquæ sunt, ita demum eum teneri, si culpa eius id fecit ædilis, & ita Labeo & Mela scribunt. Duo rei locationis in solidû esse possunt. Si[h] lege operis locandi comprehensum esset, vt si ad diem effectum non esset, relocare[i] id liceret, non aliàs prior conductor ex locato tenebitur, quam si eadem lege relocatum esset. nec ante relocari id potest, quam dies efficiendi præterisse.[k]

Conductionis tacita renouatio.

10 Qui impleto tempore conductionis remansit in côductione, non solùm recondnxisse videbitur, sed etiâ pignora videntur durare obligata.[l] sed hoc ita verum est, si non alius pro eo in priore conductione res obligauerat: huius enim nouus consensus erit necessarius. eadem causa erit, & si reipublicæ prædia locata fuerint. Quod autem diximus, taciturnitate vtriusque partis colonum recôduxisse videri, ita accipiendû est: vt in ipso anno, quo[m] tacuerunt, videantur eandem locationem renouasse, non etiam in sequentibus annis: & si lustrum[n] fortè ab initio fuerat conductioni præstitutum. sed & si secundo quoque anno post finitum lustrum nihil fuerit contrarium actum, eandem videri locationem in illo anno permâsisse. hoc enim ipso, quo tacuerunt, consensisse videntur. & hoc deinceps in vnoquoque anno obseruandum est. In vrbanis autem prædiis alio iure vtimur: vt prout quisque habitauerit, ita & obligetur: nisi in scriptis certum tempus conductioni[o] comprehensum est.

XIIII. IDEM libro septuagesimo primo ad Edictum

QVi[p] ad certum tempus côducit, finito quoque tempore colonus est: intellegitur enim dominus, cum patitur colonû in fundo esse, ex integro locare. & huiusmodi contractus neque verba neque scripturam vtique desiderant: sed nudo consensu côualescunt. & ideo si interim dominus furere cœperit, vel decesserit, fieri nô posse Marcellus ait, vt locatio redintegretur. & est hoc verum.

Causæ actionum ex conducto.

XV. IDEM libro trigesimo secundo ad Edictum

EX conducto actio conductori datur. competit autem ex his causis ferè. vtputa si re, quam conduxit, frui ei non liceat. fortè quia possessio ei aut totius agri, aut partis non præstatur: aut villa non reficitur, vel stabulum, vel vbi greges eius stare oporteat. vel si[q] quid in lege conductionis conuenit, si hoc non præstatur, ex conducto agetur. Si vis tempestatis[r] calamitosæ contigerit, an locator conductori aliquid præstare debeat, videamus. Seruius omnem vim, cui resisti non potest, dominum colono præstare debere ait. vtputa fluminum, graculorum, sturnorum, & si quid simile acciderit. aut si incursus hostium fiat.[s] si qua tamen vitia ex ipsa re oriantur, hæc dñno coloni esse: veluti si vinum coacuerit, si raucis,[t] aut herbis segetes corruptæ sint. sed & si labes facta sit, omnémque fructum tulerit, damnum coloni non esse: ne supra damnum seminis, amissi mercedes agri præstare cogatur. sed & si vredo fructum oleæ corruperit, aut solis feruore non adsueto id acciderit, damnum domini futurum.[v] si verò nihil extra consuetudinem acciderit, damnum coloni esse. idémque dicendum, si exercitus præteriens per lasciuiam aliquid abstulit. sed & si ager terræmotu ita corruerit, vt nusquam sit, damno domini esse: oportere enim agrû præstari conductori, vt frui possit. Cum quidâ incendium fundi allegaret, & remissionem desideraret, ita ei rescriptum est. si prædium coluisti, propter casum incendij repentini non immeritò subueniendum tibi est.

Remissio mercedis ob sterilitatem.

3 Papinianus libro quarto responsorum ait, si vno anno remissionem quis colono dederit ob sterilitatem, deinde sequentibus annis contigit vbertas, nihil obesse domino remissionem. sed integram pensionem etiam eius anni, quo remisit, exigendam. hoc idem & in vectigalis[x] damno respondit.[y] sed & si verbo donationis dominus ob sterilitatem anni remiserit, idem erit dicendum: quasi non sit donatio, sed transactio. quid tamen, si nouissimus erat annus sterilis, in quo ei remiserit? verius dicetur, etsi superiores vberes fuerunt, & scit locator, non debere eum ad computationem vocari. Cum quidâ de fructuum exiguitate quereretur, non esse rationem eius habêdam, rescripto Diui Antonini continetur. Item alio rescripto ita continetur. nouam rem desideras, vt propter vetustatem vinearum remissio tibi detur. Item cum quidam naue amissa vecturam, quam pro mutua[z] acceperat, repeteretur,[A] rescriptum est ab Antonino Augusto, non immerito procuratorem Cæsaris[B] ab eo vecturam repetere, cum munere vehendi functus non sit. quod in omnibus personis similiter obseruandum[C] est. Vbicumque tamen remissionis ratio habetur ex causis supra relatis, non id quod sua interest conductor consequitur: sed mercedis exonerationem pro rata. supra denique damnum seminis ad colonum [pertinere][D] declaratur. planè si fortè dominus frui non patiatur vel cum ipse locasset, vel cum alius alienû, vel quasi procurator, vel quasi suum: quod interest præstabitur. & ita Proculus in procuratore respondit.

De pupillo restituto aduersus abstentionem hereditatis.

7 Interdum ad hoc ex locato agetur, vt quis locatione liberetur, Iulianus libro quintodecimo digestorum scribit. vtputa Titio fundum locaui, isque pupillo herede instituto decessit: & cum tutor constituisset abstinere pupillum hereditate, ego fundum pluris locaui: deinde pupillus restitutus est in bona paterna. ex conducto nihil amplius eum côsecuturum, quàm vt locatione liberetur. mihi enim iusta causa fuit locandi:

XVI. IVLIANVS libro quintodecimo Digestorum

CVm eo tempore in pupillum actiones nullæ darêtur.

XVII. VLPIANVS libro trigesimosecundo ad Edictum

TVtelæ tamê cum tutore iudicio, inquit, aget,[E] si abstinere[F] non debuit.

XVIII. IVLIANVS libro quintodecimo Digestorum

IN quo inerit etiam hoc, quod ex conductione fundi lucrum facere potuit.

XVIIII. VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Edictum

SEd addes hoc Iuliani sententiæ, vt si collusi ego cum tutore, ex côducto tenear in id quod pupilli interfuit.

Id quod interest.

1 Si quis dolia vitiosa ignarus locauerit, deinde vinû effluxerit, tenebitur in id quod interest. nec ignorantia eius erit excusata. & ita Cassius scripsit. aliter atque si saltum pascuum locasti, in quo herba mala nascebatur. hic enim si pecora vel demortua sunt, vel etiam deteriora facta, quod interest præstabitur si scisti. si ignorasti, pensionem non petes. & ita Seruio, Labeoni, Sabino placuit.

Quid præstare debeat locator colono.

2 Illud nobis videndum est, si quis fundum locauerit, quæ soleas instrumenti nomine conductori præstare: quæque si non præstet, ex locato tenetur. & est epistula Neratij ad Aristonem, dolia vtique colono esse præstanda, & prælum[G] & trapetum instructa funibus. si minus, dominum instruere ea debere. sed & prælum[H] vitiatum dominum reficere debere. quòd si culpa coloni quid eorum corruptum sit, ex locato eum teneri. fiscos autem, quibus ad premendam oleam vtimur, colonum sibi parare[I] debere Neratius scripsit. quòd si regulis oleæ prematur, & prælum, & suculâ: & regulas, & tympanû, & trocleas, quibus releuatur prælum, dominû parare[K] oportere. item aënum in quo olea[L] calda aqua lauatur, vt[M] cetera vasa olearia, dominum præstare[N] oportere, sicut dolia

a naui impositi
b miseris
c Coniunge ea. 5. ad fin. ad leg. Aquil.
d Quem castigationis modum seruare præceptores oporteat, pulchrè Quintil. lib. 1. Instit. Orato.
e Aquiliæ vt
f etiam, si resistere
g Hoc allusit Pers. Saty. 1. Sese aliquem credens, Italo quòd honore supinus Fregerit heminas Areti, ædilis iniquas. & Iuuen. Saty. 10. Huius qui trahitur etc. Duar. 1. disput. c. 36.
h Si in lege
i alij relocare
k præteriisset.
l obligato.
m quod tacuerunt.
n Quid sit lustrum, Bud. ad tit. de cust. pat.
o conductionis
p Obserua hic quod sit nudum.
q Sed & quid
r i grandinis: nam calamitatis inquit Donatus propriè grandinis est ... quod calamum, hoc est, culmum comminuat, ac segetem. Vide hic Bud.
s Pertinet lib. 18. nat. hist. cap. 17.
t Alc. lib. 1 parer. c. 5 ...
v Sumi autem ... uitia ...
x vectigali damno: vectigalis agri damno
y Hoc rectè respondit Papinianus temporibus suis ... Duar.
z qui pro innectio nautæ ... quam pro vehendo ...
A repeteretur.
B hanc ab eo
C seruandum
D non per inere abstinere pupillum
E agetur.
F abstinere est
G Vide Budæum hic.
H prælum, & trapetum vitiatum
I In hunc locû Plinius nat. hist. lib. 15. cap. 6. & 7.
K præstare
L oliua
M & cætera
N parare

lia vinaria: quæ ad præsentē vsum colonum picare oportebit. hæc omnia sic sunt accipienda, nisi si quid aliud specialiter actum sit. Si dominus exceperit in locatione, vt frumenti certum modum certo pretio acciperet, & dominus nolit frumentum accipere, neque pecuniam ex mercede deducere: potest quidem totam summā ex locato petere. sed vtique consequens est existimare, officio iudicis hoc conuenire, habere rationem, quanto conductoris intererat, in frumento potius quàm in pecunia soluere pensionis exceptam portionem. simili modo & si ex conducto agatur, idem erit dicendum. Si inquilinus ostium, vel quædā alia ædificio adiecerit, quæ actio locum habeat? & est verius quod Labeo scripsit: cōpetere ex conducto actionem, vt ei tollere liceat. sic tamen, vt damni infecti caueat, ne in aliquo dum aufert deteriorem causam ædium faciat: sed vt pristinam faciem ædibus reddat.

Si inquilinus arcam æratam in ædes contulerit, & ædium aditum coangustauerit dominus, verius est ex conducto eum teneri, & ad exhibendum actione: siue sciit siue ignorauerit. officio enim iudicis continetur, vt cogat eū aditum & facultatem inquilino præstare ad arcam tollendam, sumptibus scilicet locatoris. Si quis, cum in annum habitationem conduxisset, pensionem totius anni dederit, deinde insula post sex menses ruerit, vel incendio cōsumpta sit, pensionem residui temporis rectissime Mela scripsit, ex conducto actione repetiturum: non quasi indebitum condicturum. non enim per errorem dedit plus, sed vt sibi in causam conductionis proficeret. aliter atque si quis, cum decem conduxisset, quindecim soluerit. hic enim si per errorem solui, dum putat se quindecim conduxisse, actionem ex conducto non habebit, sed solam condictionem. nam inter eum qui per errorem soluit, & eum qui pensionē integrā prorogauit, multū interest.

Si quis mulierem vehendam naui conduxisset, deinde in naue infans natus fuisset, probandum est, pro infante nihil deberi: cum neque vectura eius magna sit, neque his omnibus vtatur, quæ ad nauigantium vsum parantur.

Ex conducto actionem etiam ad heredem transire, palam est. Cum quidam exceptor operas suas locasset, deinde is qui eas cōduxerat decessisset, Imperator Antoninus cum Diuo Seuero rescripsit ad libellum exceptoris in hæc verba. Cum per te non stetisse proponas, quo minus locatas operas Antonio Aquilæ solueres, si eodem anno mercedes ab alio non accepisti, fidem contractus impleri æquum est. Papinianus quoque libro quarto responsorum scripsit, diem functo legato Cæsaris, salarium comitibus residui temporis præstandum: modò si non postea comites cum aliis eodem tempore fuerunt.

XX. PAVLVS libro trigesimo quarto ad Edictum

Sicut emptio, ita & locatio sub condicione fieri potest. Sed donationis causā contrahi non potest. interdum locator non obligatur, conductor obligatur. veluti cum emptor fundum conducit, donec pretium ei soluat.

XXI. IAVOLENVS libro vndecimo Epistolarum

Cvm venderem fundum, conuenit, vt donec pecunia omnis persolueretur, certa mercede emptor fundum conductum haberet. an soluta pecunia merces accepta fieri debeat? respondit, bona fides exigit, vt quod conuenit fiat. sed non amplius præstat is venditori, quàm pro portione eius temporis quo pecunia numerata non esset.

XXII. PAVLVS libro trigesimo quarto ad Edictum

Item si pretio non soluto inempta res facta sit, tunc ex locato erit actio. Quotiens autem faciendum aliquid datur, locatio est. Cum insulam ædificandam loco, vt sua impensa conductor omnia faciat, proprietatem quidem eorum ad me transfert: & tamen locatio est. locat enim artifex operam suam, id est faciendi necessitatem.

Quemadmodum in emendo & vendendo naturaliter concessum est, quod pluris sit, minoris emere, quod minoris sit, pluris vendere, & ita inuicem se circumscribere: ita in locationibus quoque & conductionibus iuris est.

XXIII. HERMOGENIANVS libro secūdo Iuris Epitomarū

Et ideo prætextu minoris pensionis locatione facta, si nullus dolus aduersarii probari possit, rescindi locatio non potest.

Arbitrium viri boni

XXIIII. PAVLVS libro trigesimo quarto ad Edictum

Si in lege locationis comprehensum sit, vt arbitratu domini opus adprobetur, perinde habetur, ac si viri boni arbitrium comprehensum fuisset. idemque seruatur, si alterius cuiuslibet arbitrium comprehensum sit. nam fides bona exigit, vt arbitrium tale præstetur, quale viro bono conuenit. idque arbitrium ad qualitatem operis, non ad prorogandum tempus, quod lege finitum sit, pertinet: nisi id ipsum lege comprehensum sit. quibus consequens est, vt irrita sit adprobatio dolo conductoris facta, vt ex locato agi possit. Si colonus locauerit fundum, res posterioris conductoris domino non obligantur: sed fructus in causa pignoris manent, quemadmodum essent si primus colonus eos percepisset.

Species in quibus ante tempus locationis agitur.

Si domus vel fundus in quinquennium pensionibus locatus sit, potest dominus, si deseruerit habitationem vel fundi culturam colonus vel inquilinus, cum eis statim agere. sed & de his, quæ præsenti die præstare debuerunt, velut opus aliquod efficerent, propagationes facerent, agere similiter potest. Colonus, si ei frui non liceat, totius quinquennii nomine statim rectè aget: etsi reliquis annis dominus fundi frui patiatur. nec enim semper liberatur dominus, eo quòd secundo vel tertio anno patietur fundo frui. nam & qui expulsus à cōductione, in aliam se coloniam contulit, non sufffecturus duabus, neq; ipse pensionum nomine obligatus erit: & quantum per singulos annos compendii facturus erat, consequetur. sera est enim patientia fruendi, quæ offertur eo tempore quo frui colonus aliis rebus illigatus non potest. quòd si paucis diebus prohibuit, deinde pœnitentiam agit, omniaq; colono in integro sunt, nihil ex obligatione paucorum dierū mora minuet. item vtiliter ex conducto agit is, cui secundum conuentionem non præstantur quæ conuenerant. siue prohibeatur frui à domino, vel ab extraneo, quem dominus prohibere potest. Qui in plures annos fundum locauerat, testamento suo damnauit heredem, vt conductorem liberaret. si non patiatur heres eum reliquo tempore frui, est ex conducto actio. quod si patiatur, nec mercedes remittat, ex testamento tenetur.

De mercede collata in arbitrium alterius.

XXV. GAIVS libro decimo ad Edictum prouinciale

Si merces promissa sit generaliter alieno arbitrio, locatio & conductio contrahi non videtur. sin autē quanti Titius æstimauerit, sub hac condicione stare locationem, vt si quidem ipse qui nominatus est mercedem definierit, omnimodo secundum eius æstimationem & mercedem persolui oporteat, & conductionē ad effectum peruenire. sin autem ille vel noluerit vel non potuerit mercedem definire, tunc pro nihilo esse conductionem: quasi nulla mercede statuta.

Quid præstat locator.

Qui fundum fruendū vel habitationem alicui locauit, si aliqua ex causa fundū vel ædes vendat, curare debet, vt apud emptorē quoque eadem pactione & colono frui, & inquilino habitare liceat. alioquin prohibitus is aget cum eo ex conducto. Si vicino ædificante obscurentur lumina cœnaculi, teneri locatorem inquilino. certè quin liceat colono vel inquilino relinquere conductionem, nulla dubitatio est. de mercedibus quoque, si cum eo agatur, reputationis ratio habēda est. eadem intellegemus, si ostia fenestrasve nimium corruptas locator non restituat.

Quid præstat conductor.

Conductor omnia secundum legem conductionis facere debet: & ante omnia colonus curare debet, vt opera rustica suo quoq; tempore faciat: ne intempestiua cultura deteriorem fundum faceret. præterea villarum curam agere debet, vt eas incorruptas habeat.

De culpa, & casu fortuito.

Culpæ autē ipsius & illud adnumeratur, si propter inimicitias eius vicinus arbores exciderit. ipse quoq; si exciderit, nō solum ex locato tenetur, sed etiam lege Aquilia, & ex lege duodecim tabularum arborū furtim cæsarum, & interdicto quod vi aut clam. sed vtique iudicis, qui ex locato iudicat, officio cōtinetur, vt ceteras actiones locator omittat. Vis maior, quā Græci ΘΕΟΥ ΒΙΑΝ appellant, nō debet conductori damnosa esse, si plus quàm tolerabile est, læsi fuerint fructus. alioquin modicum damnum æquo animo ferre debet colonus, cui immodicū lucrum non aufertur. apparet autē de eo nos colono dicere, qui ad pecuniam numeratā conduxit. alioquin partiarius colonus, quasi societatis iure, & damnū & lucrum cum domino fundi partitur. Qui columnam transportandā conduxit, si ea dum tollitur aut portatur aut reponitur fracta sit, ita id periculum præstat, si qua ipsius, eorumque, quorum opera vteretur, culpa acciderit. culpa autē abest, si omnia facta sunt, quæ diligentissimus quisque obseruaturus fuisset. idem scilicet intellegemus, & si dolia vel tignum transportandum aliquis conduxerit. idémq; etiam ad ceteras res transferri potest. Si fullo aut sarcinator vestimenta perdiderit, eóque nomine domino satisfece-

a hæc autem
b haberi
c quanti
d sed & ei
e ædium
f cameratam, id est, arcuatā, & cōfornicatā: camera enim fornix est.
g intulerit
h autem
i in causa
k prospiceret.
l plus soluit.
m prorogauit.
n Aquilæ solueres.
o Cōnige cap. 4. de offic. adsess. August. lib. 1 cap. 7.
p lib. 4. Responsorum
q exsoluat.
r etiam
s Ne quis tamē in negotio circūueniat fratrem. vetat Paulus 1. Thess. cap. 4.
t idem iuris
v Ideóque
x & ei locato
y Paul. loquitur, cum primi conductoris res erant obligatæ: quod est non posse nisi de eo cōuenerint. l. licet. ex quib. causs. pign. & l. 5. C. in quib. causs. At hæc cōuentio est personalis, quæ possessores tantūmodo tenent: alia est ratio prædiorum vrbanorum, & in eis illatorum. l. solutum §. solutam. de pignorat. act.
z essent si primus
A veluti ei opus
B egit, omnia
C integra
D Auctorem huius legis non videtur esse Caius, sed potius nomina eius transcriptū à descriptoribus Pandectarū ex constitutione Iustiniani. l. vlt. C. de contra. empt.
E quæque
F Græci enim θεοῦ potestati, procellas, similiáque mala diuinæ vi solent adscribere. Accurs. libr. 1. præteruos.
G damno.
H sané

rit, necesse est domino, vindicationem eorum & cōdictionem cedere.

XXVI. VLPIANVS libro secundo Disputationum

IN operis duobus simul locatis, conuenit priori conductori ante satisfieri.

De remissione mercedis.

XXVII. ALFENVS libro secundo Digestorum

HAbitatores non[a] si paulo minus cōmode aliqua parte cœnaculi vterentur, statim deductionem ex mercede facere oportet. ea enim cōditione habitatorem esse, vt si quid transuersarium[b] incidisset, quamobrem dominum aliquid demoliri oporteret, aliquā partem paruOlam incommodi sustineret. non ita tamen, vt eam partem cœnaculi dominus aperuisset, in quam magnam partem vsus habitator haberet. Iterū interrogatus est, si quis timoris causa emigrasset, deberet mercedē, néc ne. respondit, si[c] causa fuisset cur periculum timeret, quamuis periculum verè non fuisset, tamen non debere mercedem. sed si causa timoris iusta non fuisset, nihilo minus[d] debere.

a non statim si
b aduersarium
c si iusta causa
d minus eum debere.

XXVIII. LABEO libro quarto Posteriorum epitomatorū Iauoleno

QVod si domū habitationē[e] conductor æquè vsus fuisset, præstaturum : ETiam eius domus mercedem, quæ vsuum fecisset, deberi[f] putat. Idem iuris esse, si potestatem conducendi habebat, vti pretium conductionis præstaret[f] sed si[g] locator conductori potestatem conducendæ domus non fecisset, & is in qua habitaret cōduxisset, tantum ei præstandum putat, quantum sine dolo malo præstitisset. ceterum si gratuitam habitationem habuisset, pro portione temporis ex locatione domus deducendum esse.

e Hæc locum ita interpunximus vt in Flo. tollit difficultatem, quæ Ioannem & Accursium torsit.
f præstaret dominus.
g sed & si. & si

Sinere quid sit.

XXVIIII. ALFENVS libro septimo Digestorum

IN[h] lege locationis scriptum erat: REDEMPTOR SILVAM NE CAEDITO, NEVE CINGITO,[i] NEVE DEVRITO, NEVE QVEM CINGERE, CAEDERE, VRERE SINITO. quærebatur, vtrum redemptor, si quem quid earū rerum facere vidisset, prohibere deberet : an etiam ita siluam custodire, ne quis id facere posset. respondi, verbum SINERE vtramque habere significationem. sed locatorem potius id videri voluisse, vt redemptor non solum, si quem casu vidisset siluā cædere, prohiberet : sed vti curaret & daret operā, ne quis cæderet.

h Omnino l. Caesar. de publica. & l. in lege. 30. de verb. signif.
i deglabrato, id est, corticem, aut labrum detrahito sic accipitur l. 5 & 7. §. sine aut. vi. fcā arbor. furt. cæsar.

De eo qui domum à se locatam demolitur.

XXX. IDEM libro tertio Digestorum à Paulo epitomatorum

QVi insulam triginta conduxerat, singula cœnacula ita [conduxit] vt quadraginta ex omnibus colligerentur : dominus insulæ, quia ædificia vitium facere diceret, demoliet eam. quæsitum est, quanti lis æstimari deberet, si[*] is[*] qui totam conduxerat, ex conducto ageret. respōdit, si vitiatum ædificium necessario demolitus esset, pro portione, quanti dominus prædiorum locasset, quòd eius temporis habitatores habitare non potuissent, rationem duci: & tanti litem æstimari. sin autem nō fuisset necesse demoliri, sed quia melius ædificare vellet, id fecisset, quanti conductoris interesset habitatores ne migrarent, tanti condemnari oportere. Aedilis in municipio balneas[k] conduxerat, vt eo anno municipes gratis lauarentur[l]: post tres menses incendio facto[m], respondit posse agi cum balneatore ex conducto, vt pro portione temporis, quo lauationem non præstitisset, pecuniæ contributio fieret. Qui mulas ad certum pondus oneris locaret, cum maiore onere conductor eas rupisset, consulebat de actione. respondit, vel lege Aquilia, vel ex locato rectè eum agere. sed lege Aquilia tātum cum eo agi posse, qui tum mulas agitasset[n]: ex locato, etiam si alius eas rupisset, cū conductore rectè agi. Qui ædem faciendam locauerat, in lege dixerat, QVOAD[o] IN OPVS LAPIDIS OPVS ERIT, PRO LAPIDE ET MANV[p] PRETIO DOMINVS REDEMPTORI IN PEDES SINGVLOS SEPTEM[q] DABIT. quæsitum est, vtrū factum opus, an etiam inperfectum metiri oporteret. respondit, etiam imperfectum.

k balnea
l lauarent.
m loco combusta sunt. Accursius quoque hoc in suo codice habuit.
n egisset
o quoad opus: quod in opus
p Sic accipitur l. 13. de verb. sig. fistulatur pro artifici apud Solanum, ex ades manus loda i. est debet in quibusdam legitur manus.
q Septena

De vi excepta.

Colonus villam hac lege acceperat, vt incorruptā redderet, præter vim & vetustatem : coloni seruus villam incendit non fortuito casu. non videri eam vim exceptā respondit: nec id pactum esse, vt si aliquis domesticus eā incendisset, ne præstaret ; sed extrariam vim vtrosque excipere voluisse.

Actio oneris auersi.

XXXI. IDEM libro quinto Digestorum à Paulo epitomatorū

IN nauem[r] Saufeii cum complures frumētum confuderant[s], Saufeius vni ex his frumentum reddiderat de communi, & [t]nauis perierat. quæsitum est, an ceteri pro sua parte frumenti cū nauta agere possunt oneris auersi[v] actione. respondit, rerum locatarum duo genera esse : vt aut idem redderetur, sicuti cum vestimenta fulloni curanda locarentur: aut eiusdem generis redderetur, veluti cū argentum pusulatum[x] fabro daretur, vt vasa fierent : aut aurum, vt annuli. ex superiore causa[y] rem domini manere. ex posteriore in creditum iri. idem iuris esse in deposito. nam si quis pecuniam numeratam ita deposuisset, vt neque clusam[z] neque obsignatam traderet, sed adnumeraret, nihil aliud eum debere, apud quem deposita esset, nisi[A] tantundem pecuniæ solueret. secūdum quæ videri triticum factum Saufeii, & rectè datum. quòd si separatim tabulis, aut heronibus[B], aut in alia cupa clusum[C] vniuscuiusque triticum fuisset, ita vt internosci posset quid cuiusque esset, nō potuisse nos permutationem facere. sed tum posse eum, cuius fuisset triticum quod nauta soluisset, vindicare, & ideo se improbare actiones oneris auersi, quia sine eius generis essent merces quæ[D] nautæ traderentur, vt continuo eius fierent, & mercator in creditum iret, non videretur onus esse auersum : quippe quod nautæ fuisset: siue eadem res, quæ tradita esset, reddi deberet, furti esse actionem locatori: & ideo superuacuum esse iudiciū oneris auersi. Sed si ita datum esset, vt in simili re solui posset, conductorem culpam dumtaxat debere[E]. Nam in re, quę vtriusque causa contraheretur, culpam deberi. neque omnimodo culpam esse, quòd vni reddidisset ex frumento: quoniam alicui primum reddere eum necesse fuisset, tametsi meliorem eius cōditionem faceret, quam ceterorū.

r In naue Saupheii
s confuderāt.
t cūque nauis
v Seruus & [illegible] ciper auerso re. Bud. §. sed & [illegible] de tribu tor supr.
x Al. postulatum. Bud. pusillatum, vel pustulatū. Recta est Flor.
y casu
z clausam
A nisi vt tantundem
B centonibus Bud. heronibus & [illegible] tatus herones sunt [illegible] quasi à pera dicti. Recta est Flor. si domus appetatur.
C clausum
D vel nautæ
E præstare debere.

De fundo locato, deinde alteri legato.

XXXII. IVLIANVS libro quarto ex Minicio

QVi fundum colendum in plures annos locauerat, decessit : & eum fundum legauit, Cassius negauit posse cogi colonum, vt eum fundum coleret : quia nihil heredis interesset. quòd si colonus vellet colere, & ab eo, cui legatus esset fundus, prohiberetur, cum herede actionem colonum habere : & hoc detrimentum ad heredem pertinere. sicuti si quis rem, quā vendidisset, nec dum tradidisset, alii legasset, heres eius emptori & legatario esset obligatus.

Quid præstet locator conductori, cui non licet frui.

XXXIII. AFRICANVS libro octauo Quæstionum

SI fundus, quem mihi locaueris, publicatus sit, teneri te actione ex conducto, vt mihi frui liceat quamuis per te non stet quo minus id præstes. quemadmodum, inquit, si[F] insulam ædificandam locasses, & solum corruisset, nihilo minus teneberis. nam & si vendideris mihi fundum, isq; prius quam vacuus traderetur, publicatus fuerit, tenearis ex empto. quod hactenus verum erit, vt pretium restituas: non vt etiam id præstes, si quid pluris mea intersit, eum vacuum mihi tradi. similiter igitur & circa conductionem seruandum puto : vt mercedem quam præstiterim restituas : eius scilicet temporis, quo fruitus non fuerim. nec vltra actione[G] ex conducto præstare cogeris. nam & si colonus tuus fundo frui à te aut ab eo prohibetur, quem tu prohibere ne id faciat possis, tantum ei præstabis, quanti eius interfuerit frui. in quo etiam lucrum eius continebitur. sin verò ab eo interpellabitur, quem tu prohibere propter vim maiorem, aut potentiam eius non poteris, nihil amplius ei, quàm mercedem remittere, aut reddere debebis.

F & si insulā
G actionem [illegible] est Flor.

XXXIIII. GAIVS libro decimo ad Edictum prouinciale

PErinde ac latronum incursu id acciderit.

XXXV. AFRICANVS libro octauo Quæstionum

ET hæc distinctio conuenit illi, quæ a Seruio introducta, & ab omnibus ferè probata est, vt si auersione[H] insulam locatam dominus reficiendo, ne ea cōductor frui possit effecerit, animaduertatur, necessariò nec ne id opus demolitus est. quid enim interest, vtrum locator insulæ propter vetustatem cogatur eam reficere, an locator fundi cogatur ferre iniuriam eius, quem prohibere non possit? intellegendum est autem nos hac distinctione vti de eo, qui & suum prædium fruendum locauerit, & bona fide negotium contraxerit: non de eo, qui alienum prædiū per fraudem locauerit, nec resistere domino possit, quominus is colonum frui prohibeat.

H Quod sc. eam non in singulos habitatores diei, aut in singula cœnacula domus locata est. Accursius. lib. 9. mand. c. 6.

Inter socios eiusdem rei si sit locatio, alternis annis, habet locum actio ex locato, & etiam actio ex conducto : & illa, quæ est communi diuidundo.

Cum[t] fundum cōmunem habuimus, & inter nos conuenit, vt alternis annis certo pretio eū[I] conductū haberemus, tu cū tuus annus exiturus esset, consultò fructū insequentis anni corrupisti. agam tecum duabus actionibus: vna ex cōducto, altera ex locato. locati enim iudicio mea pars

I eundem

pars propria, cōducti autē actione tua dumtaxat propria in iudiciū veniet[a]. deinde ita notat. nōnne quod ad meā partē attinebit, cōmuni diuidundo[b] præstabitur a te mihi damnū? rectè quidē notat: sed tamen etiā Seruii sententiam veram esse puto: cū[c] eo scilicet, vt cū alterutra actione rem seruauerim, altera peremátur. quod ipsum simplicius ita quærimus, si proponatur inter duos, qui singulos proprios fundos haberēt, cōuenisse, vt alter alterius ita cōductum haberēt[d], vt fructus mercedis nomine pensaretur[e].

XXXVI. FLORENTINVS libro septimo Institutionum

OPus, quod auersione[f] locatū est, donec adprobetur, conductoris periculū est. quod verò ita cōductū sit, vt in pedes mensurasve præstetur, eatenus conductoris periculo[g] est, quatenus admensum nō sit: & in vtraq; causa nociturū locatori, si per eū steterit, quo minus opus adprobetur vel admetiatur. si tamē vi maiore opus prius intercidesit, quàm adprobaretur, locatoris periculo est: nisi si aliud actum sit. nō enim amplius præstari locatori oporteat, quàm quod sua cura atque opera consecutus esset.

XXXVII. IAVOLENVS libro octauo ex Cassio

SI prius quàm locatori opus probaretur, vi aliqua consumptum est, detrimentum ad locatorem ita pertinet, si tale opus fuit, vt[h] probari deberet.

XXXVIII. PAVLVS libro Singulari Regularum

QVi operas suas locauit, totius temporis mercedē accipere debet, si per eum non stetit quo minus operas[i] præstet. Aduocati quoque, si per eos non steterit quo minus causam agant, honoraria reddere non debent.

XXXVIIII. VLPIANVS libro secundo ad Edictum

NOn[k] solet locatio dominium mutare.

XL. GAIVS libro quinto ad Edictum prouinciale

QVi[l] mercedem accipit pro custodia alicuius rei, is huius periculum[m] custodiæ præstat.

XLI. VLPIANVS libro [illegible] ad Edictum

SEd de damno ab alio dato agi cum eo nō posse, Iulianus ait. qua enim custodia cōsequi potuit, ne damnum iniuria ab alio[n] dari possit? sed Marcellus interdum esse[o] posse ait: siue custodiri[p] potuit, ne dānū daretur, siue ipse custos damnū dedit. quæ sententia Marcelli probāda est.

XLII. PAVLVS libro tertiodecimo ad Edictum

SI locatum tibi seruum subripias, vtrumque iudicium aduersus te est exercendum. locati actionis, & furti.

XLIII. IDEM libro vicentimo primo ad Edictum

SI[q] vulneraueris seruum tibi locatum, eiusdem vulneris nomine legis Aquiliæ & ex locato actio est. sed alterutra contentus actor esse debet. idque officio iudicis continetur, apud quem ex locato agitur.

XLIIII. VLPIANVS libro septimo ad Edictum

LOcare[r] seruitutem nemo potest.

XLV. PAVLVS libro vicensimo secundo ad Edictum

SI[s] domum tibi locauero, & serui mei tibi damnum dederint, vel furtum fecerint, non teneor tibi ex conducto, sed noxali actione. Si hominem tibi locauero, vt habeas in taberna, & is furtum fecerit, dubitari potest, vtrū ex conducto actio sufficiat, quasi longè sit à bona fide actum[t], vt quid patiaris detrimenti per eam rem quā conduxisti: an adhoc dicendum sit, extra causam conductionis esse furti crimen: & in propriam persecutionem cadere hoc delictum, quod magis est.

XLVI. VLPIANVS libro sexagensimo nono ad Edictum

SI[v] quis conduxerit nummo vno, conductio nulla est: quia & hoc donationis instar inducit.

Duo rei in solidum obligati.

XLVII. MARCELLVS libro sexto Digestorum

CVm apparebit emptorem conductorémve pluribus vendentem vel locantem, singulorum in solidum intuitum personam: ita demum ad præstationem partis singuli sunt compellendi, si constabit esse omnes soluendo. quamquam fortasse iustius sit, etiam si soluendo omnes erunt, electionē conueniendi quem velit, nō auferendā actori, si actiones suas aduersus cæteros præstare nō recuset.

Insinuandum in litem.

XLVIII. IDEM libro octauo Digestorum

SI cui locauerim faciendum quod ego cōduxerā, cōstabit habere me ex locato actionem. Qui[x] seruum conductū vel aliam rem; non immobilem non restituit, quāti in litem iuratum fuerit, damnabitur.

XLVIIII. MODESTINVS[y] libro sexto Excusationum

OI[z] ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ ΓΕΝΟΜΕΝΟΙ Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΕΣ, ΠΡΙΝ ΕΚΤΙΣΑΙ ΤΑ[A] ΤΗΣ ΚΗΔΕΜΟΝΙΑΣ, ΜΙΣΘΩΤΑΙ ΚΑΙΣΑΡΟΣ[B] ΓΕΝΕΣΘΑΙ ΚΩΛΥΟΝΤΑΙ. ΚΑΝ ΤΙΣ ΑΠΟΚΡΥΨΑΜΕΝΟΣ ΤΟΥΤΟ, ΠΡΟΣΕΛΘΗ ΤΗ ΜΙΣΘΩΣΕΙ ΤΩΝ ΤΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΧΩΡΙΩΝ: ΩΣ ΠΑΡΑΠΟΙΗΣΑΣ ΚΟΛΑΣΕΤΑΙ, ΤΟΥΤΟ ΕΚΕΛΕΥΣΕΝ Ο ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΣΕΒΗΡΟΣ. ΚΑΤΑ ΤΑΥΤΑ ΔΕ ΚΑΙ ΟΙ ΣΕΙΡΙΖΟΝΤΕΣ[C] ΕΠΙΤΡΟΠΑΣ Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΙΑΣ, ΕΙΣΙΝ ΚΕΚΩΛΥΜΕΝΟΙ ΜΙΣΘΟΥΣΘΑΙ ΚΑΙ ΠΑΡΑ ΤΟΥ[D] ΤΑΜΙΕΙΟΥ ΧΩΡΙΑ.

L. IDEM libro decimo Pandectarum

SI[E] ignorans quis militi quasi pagano locauerit, exigere illum posse probandum est. non enim contemnit disciplinam,[F] qui ignorauit militem.

LI. IAVOLENVS libro vndecimo Epistularum

EA lege fundum locaui, vt si nō ex lege[G] coleretur, relocare eum mihi liceret: & quo minoris locassem, hoc mihi præstaretur. nec conuenit vt si pluris locassem, hoc tibi præstaretur. & cum nemo fundum colebat, pluris tamen locaui. quæro, an hoc ipsum præstare debeam. respondit, in huiusmodi obligationibus id maximè spectare debemus, quod inter vtrāq; partē conuenit. videtur autē in hac specie id silentio conuenisse, ne quid præstaretur, si ampliore pecunia fundus esset locatus: id est, vt hæc[H] ex conuentione pro locatore tantummodo interponeretur.

Opere vitioso facto an conductor teneatur.

Locaui opus faciendum, ita vt pro opere redemptori certam mercedem in dies singulos darem: opus vitiosum factum est. an ex locato agere possim? respōdit, si ita opus locasti, vt bonitas eius tibi à cōductore adprobaretur, tametsi conuenit, vt in singulas operas certa pecunia daretur, præstari tamen tibi à conductore debet, si id opus vitiosum factum est. non enim quicquam interest, vtrū vno pretio opus, an in singulas operas collocatur: si modò vniuersitas consummationis ad conductorem pertinuit. poterit itaque ex locato cum eo agi, qui vitiosum opus fecerit. nisi si ideo in operas singulas merces constituta erit, vt arbitrio domini opus efficeretur[I]. tum enim nihil cōductor præstare domino de bonitate operis videtur.

Error in mercede.

LII. POMPONIVS libro trigensimo primo ad Quintū Muciū

SI decem tibi locem[K] fundum, tu autem existimes quinque te conducere, nihil agitur. sed & si ego minoris me locare sensero, tu pluris te conducere, vtique non pluris erit conductio, quam quanti ego putaui.

LIII. PAPINIANVS libro vndecimo Responsorum

QVi fideiussor extitit apud mācipem pro colono publicorum prædiorum quæ manceps ei colono locauit, reipublicæ non tenetur. sed fructus in eadem causa pignoris manent.

Fideiussor conductionis quid præstare debeat.

LIIII. PAVLVS libro quinto Responsorum

QVæro[L], an fideiussor conductionis etiam in vsuras non illatarum pensionum nomine teneatur: nec prosint ei constitutiones, quibus cauetur eos, qui pro aliis pecuniam exsoluunt, sortis solummodo damnum agnoscere oportere. Paulus respondit, si in omnem causam cōductionis etiam fideiussor se obligauit, eum quoque exemplo coloni, tardius illatarum per moram coloni pensionū præstare debere vsuras. vsuræ enim in bonæ fidei iudiciis, & si non tam ex obligatione proficiscantur, quam ex officio iudicis applicentur: tamen cum fideiussor in omnem causam se applicuit,[M] æquum videtur, ipsum quoque agnoscere onus vsurarū, ac si ita fideiussisset, IN QVANTVM ILLVM CONDEMNARI EX BONA FIDE OPORTEBIT, TANTVM FIDE TVA ESSE IVBES? vel ita, IN QVANTVM CONDEMNATVS FVERIT, PRAESTABIS?

Interpretatio voluntatis.

Inter locatorem fundi & conductorem cōuenit, ne intra tempora locationis Seius[N] conductor de fundo inuitus repelleretur: & si pulsatus[O] esset, pœnam decem præstet Titius locator Seio conductori: vel Seius conductor Titio, si intra tēpora locationis discedere vellet, æquē decem Titio locatori præstare vellet. quod inuicem de se stipulati sunt. quæro, cum Seius conductor biennii continui pensionem non solueret, an sine metu pœnæ expelli possit. Paulus respondit, quamuis nihil expressum sit in stipulatione pœnali de solutione pensionum, tamen verisimile esse, ita conuenisse de nō expellendo colono intra tempora præfinita, si pensionibus pareret, & vt oportet, coleret[P]. & ideo si pœnā petere cœperit is qui pensionibus satis non fecit, profuturā locatori doli exceptionē. Paulus respōdit, seruum, qui æstimatus colonæ adscriptus est, ad periculum colonæ pertinebit. & ideo æstimationē huius defuncti ab herede colonæ præstari oportere[Q].

De periculo.

LV. IDEM libro secundo Sententiarum

DOminus horreorum effractis & compilatis[R] horreis non tenetur, nisi custodiam eorum recepit. serui tamen eius, cum quo contractum est, propter ædificio-

a veniet. b diuidundo iudicio c in eo d fundum habere e. pensaretur. f Auersio opponitur mensuræ. opus igitur auersione locatum id quod totum vno pretio non in pedes singulos mensurasve locatum est. g periculo. h quod probari i operas suas præstaret. k Coniunge l. 9. Commodati. l Ex stipulatione. m periculum custodiæ. n quod prohibere non potuit. o vt possit. p custodire q Ex locato. r dari. s Eo resp. t ut quid. v Ex l. s quis. x Coniunge l. 8. de in lit. iurando. y Ex Graeco. z Eutropius. A rl B ex quo.

C Ἐκ προσώπου D Ex quo. E Coniunge cū l. principalibus, supra de reb. cre. F Hinc dicitur. G ea lege H vt hæc conuentio I perficeretur. K locauero L Vsuræ in bonæ fidei iudiciis, non tam ex obligatione, quam ex officio iudicis applicantur. M obligauit. N eius conductor O pulsus P coleret. Q oportebit. R expilatis

rum notitiam in quæstionem peti possunt.

De impensis vtilibus & necessarijs.

1 In conducto fundo si conductor sua opera aliquid necessario vel vtiliter auxerit, vel ædificauerit, vel instituerit, cum id non conuenisset, ad recipienda ea, quæ impendit, ex conducto cum domino fundi experiri potest. Qui contra legem conductionis fundum ante tempus sine iusta ac probabili causa deseruerit, ad soluendas totius temporis pensiones ex conducto conueniri potest: quatenus locatori in id, quod eius interest, indemnitas seruetur.

De absentia conductorum.

LVI. IDEM libro singulari de officio præfecti vigilum

CVm domini horreorum, insularumque desiderant, diu non apparentibus, nec eius temporis pensiones exsoluentibus conductoribus, aperire[a], & ea quæ ibi sunt describere[b], à publicis personis quorum interest audiendi sunt. tempus autẽ in huiusmodi re biẽnij debet obseruari.

Differentia huius actionis & legis Aquiliæ.

LVII. IAVOLENVS libro nono ex Posterioribus Labeonis

QVi domum habebat, aream iniunctam ei domui vicino proximo locauerat: is vicinus cũ ædificaret in suo, terram in eam aream amplius, quàm fundamẽta cæmenticia[c] locatoris erant, congessit: & ea terra adsiduis pluuijs inundata, tota parieti eius, qui locauerat, humore præstituto[d] madefacto, ædificia corruerunt. Labeo ex locato tantummodo actionẽ esse ait: quia non ipsa congestio, sed humor ex ea cõgestione postea damno fuerit. damni autẽ iniuriæ actio nõ ea ipsa sit, per quæ non extrinsecus alia causa oblata, damno quis adfectus est. hoc probo.

LVIII. LABEO libro quarto Posteriorum à Iauoleno epitomatorum

INsulam vno pretio totam locasti, & eam vendidisti, ita vt emptori mercedes inquilinorum accederent: quamuis eam conductor maiore pretio locaret, tamen id emptori accedit, quod tibi conductor debeat.

Interpretatio ex bono & æquo.

1 In operis locatione erat dictum, antequam[e] diem effici deberet: deinde si ita factum non esset, quanti locatoris interfuisset, tantam pecuniam conductor promiserat. eatenus eam obligationem contrahi puto, quatenus vir bonus de spatio temporis æstimasset. quia id actum apparet esse, vt eo spatio absolueretur, sine quo fieri non possit.

Prorogata pecunia conductori satisdanti.

2 Quidam in municipio balneum præstandum annis viginti nummis conduxerat: & ad refectionem fornacis, fistularum, similiumque rerum centum nummi vt præstarentur ei, conuenerat: conductor centum nummos petebat. ita ei deberi dico, si in earum rerum refectionẽ eam pecuniam impendi satisdaret.

De periculo.

LVIIII. IAVOLENVS libro quinto Labeonis Posteriorum

MArcius domum faciendam à Flacco conduxerat: deinde operis parte effecta, terræ motu cõcussum erat ædificium. Massurius Sabinus, si vi naturali, veluti terræ motu, hoc acciderit, Flacci esse periculum.

Quid præstare debeat locator conductori.

LX. LABEO Posteriorũ libro quinto à Iauoleno epitomatorũ

CVm in plures annos domus locata est, præstare locator debet, vt nõ solum habitare cõductor ex calẽdis[f] Iulijs cuiusq; anni, sed etiam locare[g] habitatori, si velit, suo tempore possit. itaque si ea domus ex Kalẽdis Ianuarijs[h] fulta[i] in Kalendis[k] Iunijs permansisset, ita vt nec habitare quisquam nec ostendere alicui posset, nihil locatori conductorem præstaturum. adeo vt nec cogi quidem posset, ex Kalendis Iulijs[l] refecta domu habitare: nisi si paratus fuisset locator commodam domum ei ad habitandum dare. 1 Heredem coloni, quamuis colonus non est, nihilo minus domino possidere existimo.

Vestimentis perditis quatenus fullo teneatur.

2 Vestimenta tua fullo[m] perdidit: & habes vnde petas, nec repetere[n] vis. agis nihilo minus ex locato cum fullone. sed iudicem æstimaturum, an possis aduersus furem magis agere, & ab eo tuas res consequi, fullonis videlicet sumptibus. sed si hoc tibi impossibile esse perspexerit, tũc fullonem quidem tibi condemnabit: tuas autem actiones te ei præstare compellet. 3 Lege dicta, domus faciẽda locata erat, ita vt probatio aut improbatio locatoris aut heredis eius esset. redemptor ex voluntate locatoris quædam in opere permutauerat. respondi, opus quidem ex lege dicta non videri factum. sed quoniam ex voluntate locatoris permutatum[o] esset, redemptorem absolui debere.

Species in qua recedatur à contractu ob dolum aduersarij.

4 Mandaui tibi, vt excuteres quãti villam ædificare velles: renuntiasti mihi, ducentorum impensam excutere[p]: certa mercede opus tibi locaui: postea comperi non posse minoris trecentorum[q] eam villam constare: data autem tibi erant centum: ex quibus cum partem impendisses, vetui te opus facere. dixi, si opus facere perseuerauerís, ex locato tecum[r] agere, vt pecuniæ mihi reliquum restituas.

Ago, vt agas.

5 Messem inspiciente colono, cum alienam esse nõ ignorares, sustulisti. condicere tibi frumentum dominum posse Labeo ait. & vt id faciat, colonum ex conducto cum domino acturum.

De periculo.

6 Locator horrei propositum habuit, se aurum, argentum, margaritam[s] non recipere suo periculo: deinde cum sciret has res inferri, passus est. proinde[t] eum futurum tibi obligatum dixi. ac si propositum fuit, remissum videtur. 7 Seruum meum mulionem conduxisti. neglegentia eius mulus tuus perijt. si ipse se locasset, ex peculio dumtaxat, & in rem versum[v] damnum tibi præstaturum dico. sin autem ipse eum locassem, non vltra me tibi præstaturum, quàm dolum malum & culpam meam abesse. quòd si sine definitione personæ mulionem a me conduxisti, & ego eum tibi dedissem, cuius neglegentia iumentum perierit, illam quoque culpam me tibi præstaturum aio, quòd eũ[x] elegissem, qui eiusmodi damno te adficeret.

De portorio.

8 Vehiculum cõduxisti, vt onus tuum portares, & secum iter faceret[y]: id[z] cum pontem transiret, redemptor eius pontis portorium ab eo exigebat. quærebatur, an etiam pro ipsa sola reda portorium daturus fuerit. puto si mulio[A] non ignorauit ea[B] se transiturum cum vehiculum locares, mulionem præstare debere.

De custodia.

9 Rerum custodiam, quam horrearius conductoribus præstare deberet, locatorem totorum horreorum horreario præstare non debere puto: nisi si in locando aliter conuenerit.

De impensis vtilibus.

LXI. SCAEVOLA libro septimo Digestorum

COlonus, cum lege locationis non esset comprehensum vt vineas poneret, nihilo minus in fundum vineas instituit: & [C] propter earum fructum denis amplius aureis annuis ager[D] locari cœperat[E]. quæsitum est, si dominus istum colonum fundi[F] eiectum, pensionũ debitarum nomine conueniat, an sumptus vtiliter factos in vineis instituendis reputare[G] possit opposita doli mali exceptione. respondit, vel expensas consecuturum, vel nihil amplius præstaturum.

De casu.

1 Nauem conduxit, vt de prouincia Cyrenensi Aquileiã nauigaret, olei metretis tribus milibus impositis, & frumenti modijs octo milibus, certa mercede. sed euenit vt onerata nauis in ipsa prouincia nouem mensibus retineretur, & onus impositum commisso tolleretur. quæsitum est, an vecturas, quas[H] conuenit, à conductore secundum locationem[I] exigere nauis possit. respondit, secundum ea quæ proponerentur posse.

De periculo.

LXII. LABEO libro primo Pithanon

SI riuum, quem faciendum conduxeras, & feceras, antequam eum probares, labes corrumpit, tuum periculum est. Paulus: immo si soli vitio id accidit, locatoris erit periculum. si operis vitio accidit, tuum erit detrimentũ.

DE AESTIMATORIA

TIT. III.

Causa actionis.

VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Edictum

ACTIO de æstimato proponitur tollendæ dubitationis gratia. fuit enim magis dubitatum, cum res æstimata vendenda datur, vtrum ex vendito sit actio propter æstimationem: an ex locato, quasi rem vendendam locasse videor: an ex conducto, quasi operas conduxissem: an mandati. melius itaque visum est, hanc actionem proponi[K]. quotiens enim de nomine contractus alicuius ambigeretur, cõueniret tamen aliquam actionem dari, dandam[L] æstimatoriã præscriptis verbis actionem. est[M] enim negotium ciuile gestum, & quidem bona fide. quare omnia & hic locum habẽt, quæ in bonæ fidei iudicijs diximus. Aestimatio autem periculum facit eius qui suscepit. aut igitur ipsam rem debebit incorruptam reddere: aut æstimationem de qua conuenit.

II. PAVLVS libro trigesimo ad Edictum

HAec actio vtilis est, & si merces interuenit.

Marginal notes: a aperire horrea. b describi. c A cæmento, quod non calcem & arenam commixta significat, vt Accur. putauit, sed lapides temere ex fos. atque etiam rudes... d humore præstituto: Bud. perstillatio aut aliquid simile. e quoniam diem. f Calendis Iulijs. g locare, & habitare cum alijs. h Iulijs. i tracto Aug. lib. 4. emend. ... k vsque in calendas. l Iunijs. m is fullo. n petere. o quædã permutata essent. p Excutere non est exigere. q minoris quàm trecentis. r me tecum. s margarita. t perinde. v verso. x Eorũ quos eligeremus facta omnia præstanda nobis esse. y facerem. z & cum. A is portorium mulio. B & si eã. C vt propter. D is ager. E cœperit. F fundo. G cõputare, repetere: melius reputare, quàm repetere. H in quas. I locationem nauis exigere vel locationis nauta exigere. K vt quotiens. L daretur æstimatoria. M esse enim.

DE RERVM PERMVTATIONE TITVLVS IIII.

Differentia emptionis, & permutationis.

I. PAVLVS libro trigesimo secundo ad Edictum

SIcut aliud est vendere, aliud emere, alius emptor, alius venditor: ita pretium aliud, aliud merx. at in permutatione discerni nõ potest, vter emptor vel vter venditor sit. multúmq; differunt prestationes. emptor enim, nisi nummos accipientis fecerit, tenetur ex vendito. venditori sufficit ob euictionem se obligare, possessionem tradere & purgari dolo[a] malo. itaq; si euicta res non sit, nihil debet. In permutatione verò, si vtrumque pretium est, vtriusque rem fieri oportet. si merx, neutrius. sed cum debeat & res & pretium esse, non potest inueniri[b] quid eorum[c] merx, & quid pretium sit. nec ratio patitur, vt vna eademque res & veneat, & pretium sit emptionis. vnde si ea res, quam acceperim vel dederim, postea euincatur, in factum dandam actionem respondetur. item emptio ac venditio nuda consentientium voluntate contrahitur. permutatio autem ex[d] re tradita initium obligationi prebet. alioquin si res nondum tradita sit, nudo cõsensu constitui obligationem dicemus. quod in his dumtaxat receptum est, quæ nomen suum habent. vt in emptione, venditione, conductione, mandato. ideóque Pedius ait, alienam rem dantem, nullam contrahere permutationem. igitur ex altera parte traditione facta, si alter rem nolit tradere, non in hoc agemus, vt interest[e] nostra, illam rem accepisse, de qua conuenit: sed vt res[f] contra nobis reddatur, condictioni locus est, quasi re non secuta.

II. IDEM libro quinto ad Plautium

ARisto ait, quoniã permutatio vicina esset emptioni, sanum quoque[g], furtis noxisq; solutum, & non esse fugitiuum seruum præstandum, qui ex causa[h] daretur.

DE PRAESCRIPTIS[i] VERBIS ET IN FACTVM ACTIONIBVS TIT. V.

Cur in factum agatur.

I. PAPINIANVS libro octauo Quæstionum

NOnnumquam euenit, vt cessantibus iudiciis proditis, & vulgaribus actionibus, cum proprium nomen inuenire non possumus, facilè descendemus[k] ad eas, quæ in factum appellãtur. sed ne res exemplis egeat, paucis agam. Domino mercium in magistrum nauis, si sit incertum vtrum nauem conduxerit, an merces vehendas locauerit, ciuilem actionem in factum esse dandam Labeo scribit. Item[l] si quis pretii explorandi gratia rem tradat, neque depositum neque commodatum erit. sed non exhibita fide in factum ciuilis subiicitur actio.

II. CELSVS libro octauo Digestorum

NAm cum deficiant vulgaria atque vsitata actionum nomina, præscriptis verbis agendum est.

III. IVLIANVS libro quartodecimo Digestorum

IN[m] quã necesse est confugere, quotiens cõtractus existunt, quorũ appellationes nullę iure ciuili proditę sunt.

IIII. VLPIANVS libro trigesimo ad Sabinum

NAtura[n] enim rerum conditum est, vt plura sint negotia quàm vocabula.

De eo quod ob rem datum est, & actione quæ ex ea causa competit accurata disputatio.

V. PAVLVS libro quinto Quæstionum

NAturalis meus filius seruit tibi, & tuus filius mihi: conuenit inter nos, vt & tu meum manumitteres, & ego[o] tuum: ego manumisi: tu nõ manumisisti. qua actione mihi teneris, quæsitum est. In hac quæstione totius ob rem dati tractatus inspici potest: qui in his cõpetit speciebus. Aut enim do tibi vt des: aut do vt facias: aut facio vt des: aut facio vt facias. in quibus quæritur quæ obligatio nascatur. Et si quidem pecuniam dem, vt rem accipiam, emptio & vẽditio est. sin autem rem do, vt rem accipiam, quia non placet permutationem rerum emptionem esse, dubium non est, nasci ciuilem obligationem. in qua actione id veniet[p], non vt reddas quod acceperis, sed vt damneris mihi quanti interest mea, illud de quo conuenit accipere. vel si meum recipere velim, repetatur[q] quod datum est quasi ob rem datum, re non secuta. Sed si scyphos tibi dedi, vt Stichum mihi dares, periculo meo Stichus erit. ac tu dumtaxat culpam præstare debes. [Explicitus est articulus ille, do vt des.] At cum do vt facias, si tale sit factum, quod locari solet, puta vt tabulam pingas, pecunia data locatio erit: sicut superiore casu emptio. si rei, nõ erit locatio, sed nascetur vel ciuilis actio in hoc quod mea interest: vel ad repetendum condictio. Quod si tale est factum, quod locari non possit, puta vt seruũ manumittas, siue certum tempus adiectum est, intra quod manumittatur, idque, cum potuisset manumitti, viuo seruo trãsierit, siue finitum non fuit, & tantum temporis consumptũ sit, vt potuerit debueritque manumitti, condici ei potest: vel præscriptis verbis agi. quod his quæ diximus conuenit. Sed[r] si dedi tibi seruum, vt seruũ tuum manumitteres, & manumisisti, & is quem dedi euictus est, si sciens dedi, de dolo in me dandam actionem Iulianus scribit. si ignorans, in factum ciuilem. Quòd si faciam vt des, & posteaquam feci, cessas dare, nulla erit ciuilis actio. & ideo de dolo dabitur. Sed si facio vt facias, hæc species tractatus plures recipit. nam si pacti sumus, vt tu à meo debitore Carthagine exigas, ego à tuo Romæ, vel vt tu in meo, ego in tuo solo ædificẽ, & ego ædificaui, & tu cessas, in priorem speciem mãdatum quodammodo interuenisse videtur: sine quo exigi pecunia alieno nomine non potest. quãuis enim & impendia sequantur, tamen mutuum officium præstamus. & potest mandatum ex pacto etiam naturam suam excedere. possum enim tibi mandare, vt & custodiam mihi præstes, & non plus impendas in exigendo quàm decem. & si eandem quantitatem impenderemus[s], nulla dubitatio est. sin autem alter[t] fecit, vt & hic mandatum interuenisse videatur, quasi refundamus inuicem impensas: neq; enim de re tua tibi mãdo. sed tutius erit, & in insulis fabricandis, & in debitoribus exigendis, præscriptis verbis dari actionẽ. quæ actio similis erit mandati actioni: quemadmodum in superioribus casibus locationi & emptioni. Si ergo hęc sunt vbi de faciẽdo ab vtroque cõuenit, & in proposita quæstione idem dici potest. & necessario sequitur, vt eius fiat cõdemnatio, quanti interest mea seruum habere, quem manumisi. an deducẽdum erit, quòd libertum habeo? sed hoc non potest æstimari.

Varia exempla contractuum, quæ propriam appellationem, actionémque non habent.

VI. NERATIVS libro primo Responsorum

INsulam[v] hoc modo, vt aliam insulam reficeres, vendidi. respondit nullam esse venditionem: sed ciuili intentione incerti agendum [est.]

VII. PAPINIANVS libro secundo Quæstionum

SI tibi decem dedero, vt Stichum manumittas, & cessaueris, confestim agam præscriptis verbis, vt soluas quanti mea interest. aut si nihil interest, condicam tibi, vt decem reddas.

VIII. IDEM libro vicesimo septimo Quæstionum

SI[x] dominus seruum, cùm furto[y] argueretur, quæstionis habendæ causa æstimatum dedisset, neque de eo compertũ fuisset, & is non redderetur, eo nomine ciuiliter agi posse, licet aliquo casu seruum retenturus esset, qui traditum accepisset. potest enim retinere seruũ sine domnus pro eo pecuniam elegisset, siue in admisso deprehẽsus fuisset. tunc enim & datam æstimationem reddi a domino oportere. sed quæsitum est, qua actione pecunia, si eam dominus elegisset, peti posset. dixi, tametsi quod inter eos ageretur, verbis quoq; stipulationis conclusum non fuisset: si tamen lex contractus non lateret, præscriptis verbis incerti & hic agi posse. nec videri nudum pactum interuenisse, quotiens certa lege dari probaretur.

VIIII. IDEM libro vndecimo Responsorum

OB eam causam accepto[z] liberatus, vt nomen Titii debitoris delegaret, si fidem contractus non impleat, incerti actione tenebitur. itaque iudicis officio non vetus obligatio restaurabitur, sed promissa præstabitur[A], aut condemnatio sequetur.

X. IAVOLENVS libro terriodecimo Epistularum

PArtis tertiæ vsumfructum[B] legauit: heredis bona ab eius creditoribus distracta sunt: & pecuniam, quæ ex æstimatione partis tertiæ fiebat, mulier accepit fruendi causa: & per ignorantiam stipulatio prætermissa est. quæro, an ab herede mulieris pecunia, quæ fruendi causa data est, repeti possit: & qua actione. respondi, in factum actionem dari debere.

Alia causa actionis in factum.

XI. POMPONIVS libro trigesimo nono ad Quintũ Mucium

QVia actionum non plenus numerus esset, ideo plerumque actiones in factũ desiderantur. sed & eas actiones, quæ legibus proditæ sunt, si lex iusta ac necessaria sit, supplet prætor in eo quod legi deest. quod facit in lege Aquilia, reddendo actiones in factum accommodatas legi Aquiliæ. idque vtilitas eius legis exigit.

Ex pacto in venditione facto agitur præscriptis verbis.

XII. PROCVLVS libro vndecimo Epistularum

SI vir vxori suæ fundos vendidit, & in venditione comprehensum est, conuenisse inter eos si ea nupta ei esse desisset, vt eos fundos, si ipse vellet, eodem pretio mulier transcriberet[C] viro: in factum existimo iudicium esse reddendum, idque & in aliis personis obseruandum.

a de dolo
b discerni
c quid rerum pretium sit, & quid veneat.
d ex re vtrinque: additum est vtrinq; ab imperito interprete. Nam tradita res ab vna parte initium obligationi prabet, idque omnium consensu.
e vtique quod interest
f res nostra
g sanum, furtis quoque
h ex ea causa
i In omnibus negotiis certa erat formula, vt Cic. scribit pro Rosc. vbi autem nouũ exoriebatur negotium, de quo non erat præscripta formula, nouam formulam effingere oportebat, quã prætor iudici præscribebat, ex quo præscriptis verbis agi dicebatur. Hotom. in Orat. pro Rosc. Vide quoq. Alc. li. 4. §. vlt dispũ.
k descẽdamus
l Vide Alc. lib. 5. parer. ca. 15.
m Ad quam
n Huc pertinet, quæ de fingendis nouis vocabulis praclare explicat Cic. lib. 3. de fin. bon. & mal. circa principiũ.
o ego item
p veniet,
q repetam
r Interpolatus est hic locus à Triboniano, ne alii repugnaret. D. are. ad tit. de pact. Alc. lib. 5. parad. ca. 9.
s impẽderim⁹.
t sin autem aliter feceris.
v Obserua actionem præscriptis verbis in factum incerti generaliter dici, quanto interest agatur, non de certa quãtitate, vel specie.
x Non videtur nudũ pactũ interuenisse, quoties certa lege dari quid conuenit. Nec repugnat his, quod Diocletianus scribit l. cum proponas C. de dolo: quia ibi datũ non est certa lege, sed factũ potius.
y furti
z quia accepto
A præstabuntur,
B vxori legauit:
C Transcribere (inquit Agrætius) dicitur, cum ius nostrum in aliũ transfers, quæ significatio hoc in loco quadrare videtur: vt sit transcriberet fundum, iure esset tradere.

Exempla, in quibus, deficiente alia actione, agitur præscriptis verbis.

XIII. VLPIANVS libro trigesimo ad Sabinum

SI tibi rem vendendam certo pretio dedissem, vt quo pluris vendidisses, tibi haberes, placet neque mandati neque pro socio esse actionem: sed in factum, quasi alio negotio gesto. quia & mandata gratuita esse debent, & societas non videtur contracta in eo qui[a] te non admisit socium distractionis: sed sibi certum pretium excepit. 1 Iulianus libro vndecimo digestorũ scribit, si tibi areæ meæ dominium dedero, vt[b] insula ædificata, partem mihi reddas, neque emptionem esse, quia pretii loco partem rei meæ recipio: neque mandatum, quia non est gratuitum: neque societatem, quia nemo societatem contrahendo rei suæ dominus esse desinit. Sed si puerum docendum vel pecus pascendum tibi dedero, vel puerum nutriẽdum, ita vt si post certos annos venisset, pretium inter nos communicaretur, abhorrere hæc ab area: eo quod hic dominus esse non desinit qui prius fuit. competit igitur pro socio actio. sed si forte puerum dominii tui fecero, idem se quod in area dictum ẽ: quia dominium desinit ad primum dominum pertinere. quid ergo est? in factum putat actionem Iulianus dandam, id est præscriptis verbis. 2 ergo si quis areæ dominium non transtulerit, sed passus sit te sic ædificare, vt communicaretur vel ipsa vel pretium, erit societas. idémque & si partis areæ dominium transtulerit, partis non: & eadem lege ædificare passus sit.

XIIII. IDEM libro quadragesimo primo ad Sabinum

QVi seruandarum mercium [suarum] causa alienas merces in mare proiecit, nulla tenetur actione. [sed] si sine causa id fecisset, in factum: si dolo, de dolo tenetur. 1 Sed & si seruum quis alienum spoliauerit, isque frigore mortuus sit, de vestimentis quidem furti agi poterit: de seruo verò in factum agendum: [c] criminali pœna[c] aduersus eam seruata. 2 Sed & si calicem argẽteum quis alienum in profundum abiecerit, damni dandi causa, non lucri faciendi, Pomponius libro septimodecimo[d] ad Sabinum scripsit, neque furti, neque damni iniuriæ actionem esse. in factũ tamen agendum. 3 Si glans[e] ex arbore tua in meum fundum cadat, eámque ego immisso pecore depascam, Aristo scribit, non sibi occurrere legitimam actionem, qua experiri possim[f]. nam[g] neque ex lege duodecim tabularum de pastu pecoris, quia non in tuo pascitur: neque de pauperie, neque de damni iniuriæ agi posse. in factum itaque erit agendum.

Qui fecit vt sibi detur, potest agere præscriptis verbis.

XV. IDEM libro quadragesimo secundo ad Sabinum

SOlent[h] qui nouerũt seruos fugitiuos alicubi celari, indicare eos dominis vbi celentur. quæ res non facit eos fures. solent etiam mercedem huius rei accipere, & sic indicare. nec videtur illicitum esse hoc quod datur. quare qui accepit, quia ob causam accepit, nec improbã causam, non timet condictionem. quòd si solutum quidẽ nihil est, sed pacto interuenit ob indicium, hoc est, vt si indicasset, adprehensúsq; esset fugitiuus, certum aliquid daretur, videamus, an possit agere. & quidem conuentio ista non est nuda, vt quis dicat ex pacto actionem non oriri. sed habet in se negotium aliquid. ergo ciuilis actio oriri potest, id est præscriptis verbis. nisi si quis & in hac specie de dolo actionem competere dicat, vbi dolus aliquis arguatur.

Similia exempla superioribus.

XVI. POMPONIVS libro vicesimosecundo ad Sabinum

PErmisisti mihi cretam eximere de agro tuo, ita vt eum locum vnde exemissem replerem. exemi, nec repleo. quæsitum est, quam habeas actionem. sed certum est, ciuilem actionem incerti competere. si autem vendidisti cretam, ex vẽdito ages. quòd si post exemptionem cretæ[i] repleuero, nec pateris[k] me cretam tollere, tum agam ad exhibendũ: quia mea facta est, cum voluntate tua exẽpta sit. 1 Permisisti mihi, vt sererẽ in fundo tuo, & fructus tollerem: seui: nec pateris me fructus tollere. nullam iuris ciuilis actionem esse Aristo ait. an in factum dari debeat, deliberari posse. sed erit de dolo.

XVII. VLPIANVS libro vicesimo octauo ad Edictum

SI gratuitam[l] tibi habitationem dedero, an commodati agere possum? & Biuianus ait, posse. sed est tutius, præscriptis verbis agere. 1 Si margarita tibi æstimata dedero, vt aut eadem mihi adferres, aut pretium eorum, deinde hæc perierint ante venditionem, cuius periculum sit? & ait Labeo, quod & Pomponius scripsit, si quidem ego te venditor[m] rogaui, meũ esse periculum. si tu me, tuum. si neuter nostrum,[n] sed dumtaxat consensimus, teneri te hactenus, vt dolum & culpam mihi præstes. actio autem 2 ex hac causa vtique erit præscriptis verbis. Papinianus libro octauo quæstionum scripsit, si rem tibi inspiciendam dedi, & dicas te perdidisse, ita demum mihi præscriptis verbis actio cõpetit, si ignorem vbi sit. nam si mihi liqueat apud te esse, furti agere possum, vel condicere, vel ad exhibendum agere. secundum hæc si cui inspiciendum dedi siue ipsius causa siue vtriusque, & dolum & culpam mihi præstandam esse dico propter vtilitatem: periculum non. si verò mei dumtaxat causa datum est, do- 3 lum solum: quia prope depositum hoc accedit. Si cum vnum bouem haberem, & vicinus vnum, placuerit inter nos, vt per denos dies ego ei & ille mihi bouem commodaremus, vt opus faceret. & apud alterum bos perit: commodati non competit actio: quia non fuit gratuitum commodatum. verum præscriptis verbis agendum est. 4 Si cum mihi vestimenta venderes, rogauero vt ea apud me relinquas, vt peritioribus ostenderem, mox hæc perierint vi ignis, aut alia maiore, periculum me minimè 5 præstaturum. ex quo apparet vtique custodiam ad me pertinere. Si quis sponsionis[o] causa anulos acceperit, nec reddit victori, præscriptis verbis actio in eum competit. nec enim recipienda est Sabini opinio, qui condici & furti agi ex hac causa putat. quemadmodum enim rei nomine, cuius neque possessionem neque dominium victor habuit, aget furti? plane si inhonesta causa sponsionis fuit, sui anuli dumtaxat repetitio erit.

XVIII. IDEM libro trigesimo ad Edictum

SI apud te pecuniam deposuerim vt dares Titio, si fugitiuum meum reduxisset, nec dederis, quia non reduxit: si pecuniam mihi non reddas, melius est præscriptis verbis agere. non enim ambo pecuniam ego & fugitiuarius[p] deposuimus, vt quasi apud sequestrẽ sit depositum.

XVIIII. IDEM libro trigesimo primo ad Edictum

ROgasti me, vt tibi nũmos mutuos darem: ego cum non haberem, dedi tibi rem vendendam, vt pretio vtereris. si non vendidisti, aut vendidisti quidẽ, pecuniam autem non accepisti mutuã, tutius[q] est ita agere, vt Labeo ait, præscriptis verbis: quasi negotio quodam inter nos 1 gesto proprii contractus. Si prædium pro te obligauero, deinde placuerit inter nos vt mihi fideiussorem præstares, nec facias, melius esse dico, præscriptis verbis agi, nisi merces interuenit. nam si interuenit, ex locato esse actionem.

XX. IDEM libro trigesimosecundo ad Edictum

APud Labeonem quæritur, si tibi equos venales experiendos dedero, vt si in triduo displicuissent, redderes, túque desultor in his cucurreris, & viceris, deinde emere nolueris, an sit aduersus te ex vendito actio. & puto verius esse, præscriptis verbis agendum. nam inter nos hoc actum, vt experimentum gratuitum acciperes, non vt 1 etiam certares. Item apud Melam quæritur, si mulas tibi dedero vt experiaris, & si placuissent emeres, si displicuissent, vt in dies singulos aliquid præstares: deinde mulæ à grassatoribus fuerint ablatæ intra dies experimenti, quid esset præstandum. vtrum pretium & merces, an merces tantùm. & ait Mela interesse, vtrum emptio iam erat cõtracta, an futura, vt si facta, pretium petatur. si futura, merces petatur. sed non exprimit de actionibus. puto autem, si quidem perfecta fuit emptio, competere ex vendito actionem. si verò nondum perfecta esset, actio- 2 nem talem, qualem aduersus desultorem dari. Si cum emere argentum velles, vascularius[r] ad te detulerit: & reliquerit, & cum displicuisset tibi, seruo tuo referendum dedisti, & sine dolo malo & culpa tua perierit, vascularii esse detrimentum: quia eius quoque causa sit missum. certè culpam eorum, quibus custodiendum perferendumve dederis præstare te oportere Labeo ait. & puto præscriptis verbis actionem in hoc competere.

XXI. IDEM libro secundo Disputationum

QVotiens deficit actio vel exceptio, vtilis actio vel exceptio[s] est.

XXII. GAIVS libro decimo ad Edictum prouinciale

SI tibi[t] polienda sarciẽdave vestimenta dederim, si quidem gratis hanc operam te suscipiente, mandati est obligatio. si verò mercede data, aut constituta, locationis conductionisque negotium geritur.[v] quòd si neque gratis hanc operam susceperis, neque protinus aut data aut constituta sit merces, sed eo animo negotium gestum fuerit, vt postea tantum mercedis nomine daretur, quantum inter nos statutum sit, placet quasi de nouo negotio in factum dandum esse iudicium, id est præscriptis verbis.

XXIII. AFRICANVS libro tertio Digestorum à Paulo epitomatorum

DVo secundum Tiberim cum ambularent, alter eorum ei qui secũ ambulabat, rogatus anulum osten-
dit

a quòd te
b ea lege, vt insula
c scilicet pœna
d lib. 16.
e Mala culpa facit, ne de pauperie agatur: in fullonis igitur in subsidium lege Aquilia datur.
f possit
g Vide Plin. lib. 16. ex l. 12. tabu.
h Contingere l. nõ impossibile de pa-[illegible]
i cretæ fossam
k si non patiare me
l Vbi ambigitur commodatum sit, an precariũ, tutius est præscriptis verbis dari, non stilla mentione commodati &c.
m ego venditorem
n neutrum.
o Huius sponsionis est memorabile exemplũ apud Plin. nat. hist. lib. 9. c. 35.
p Fugitiuarii apud antiquos fugitiuorum seruorum vestigatores erãt, qui mercede conducti fugitiuos reducerent.
q vtilius
r Vascularius est, qui vasa argentea & aurea facit.
s exceptio data est.
t Vtilis actio est, qua & in factũ dicitur interdũ: licet subtiliter distinxerit [illegible] ad l. Aqui.
v egerit Meliore est Haloan.

dit, vt respiceret: illi excidit anulus, & in Tiberim deuolutus est. respondit, posse agi cum eo in factum actionem[a].

a actione. de frater glossa.

XXIII. AFRICANVS libro octauo Quæstionum

Titius Sempronio triginta dedit: pactique sunt, vt ex reditu eius pecuniæ tributum, quod Titius pendere deberet, Sempronius præstaret, computatis vsuris semissibus: quantóque minus tributorum nomine præstitum foret, quam earum vsurarum quantitas esset, vt id Titio restitueret: quod[b] amplius præstitum esset, id ex sorte decederet. aut si & sortem & vsuras summa tributorum excessisset, id quod amplius esset, Titius Sempronio præstaret: neque de ea re vlla stipulatio interposita est. Titius consulebat, id quod amplius ex vsuris Sempronius redegisset, quàm tributorum nomine præstitisset, qua actione ab eo consequi possit. respondit, pecuniæ quidem creditæ vsuras nisi in stipulationem[c] deductas non deberi. verum in proposito videndum, ne non tam fænerata pecunia intellegi debeat, quàm quasi mandatum inter eos contractum: nisi quod[d] vltra semissem consecuturus esset. sed ne ipsius quidem sortis petitionem pecuniæ creditæ fuisse. quando si Sempronius eam pecuniam sine dolo malo vel amisisset, vel vaQuam habuisset, dicendum, nihil eum eo nomine præstare debuisse. quare tutius[e] esse, præscriptis verbis in factum actionem dari: præsertim cum illud quoque conuenisset, vt quod amplius præstitum esset, quam ex vsuris redigeretur, sorti decederet. quod ipsum ius & causam pecuniæ creditæ excedat.

b & quod

c non in stipulatione

d quid

e tutius ipsi esse.

XXV. MARCIANVS libro tertio Regularum

SI operas[f] fabriles qui Seruus[g] vice mutua dedisset, vt totidem reciperet, posse eum præscriptis verbis agere: sicuti si penulas dedisset, vt tunicas acciperet, nec esse hoc contrarium, quòd si per errorem operæ indebitæ datæ sunt, ipsæ repeti non possunt. nam aliud dando, vt aliud reddatur, obligari iure gentium possumus. Quod autem indebitum datur, aut ipsum repeti debet, aut tantundem ex eodem genere. quorum neutro modo operæ repeti possunt.

f Contingit, qui exceptione ... de conductione.

g Seruus suis

h Id est, tradidi: sic enim sæpe verbum dare impropriè vsurpatur, tametsi propriè significet dominium transferre. Quod autem ad hunc est dicitur vt dominium transferatur, non hoc repugnare natura commodati, constituta est quandoque in natur

XXVI. POMPONIVS libro vicesimo primo ad Sabinum

SI tibi scyphos dedi[h], vt eosdem mihi redderes, commodati actio est. si vt pondus argenti redderes, quantum in illis esset, tantidem ponderis petitio est per actionem præscriptis verbis. tam boni[i] tamen argenti, quam illi scyphi fuerunt. sed si vt vel hos scyphos, vel tantidem eiusdem ponderis argentum dares, conuenit, (idem) dicendum est.

i & tam boni

DIGESTORVM
SEV PANDECTARVM
PARS QVARTA.
LIBER VICESIMVS.

DE PIGNORIBVS[a] ET HYPOTHECIS, ET QVALITER EA CONTRAHANTVR ET DE PACTIS EORVM.

Differentia generalis obligationis, & specialis.

PAPINIANVS libro vndecimo Responsorum

CONVENTIO generalis in pignore dando bonorum vel postea quæsitorum recepta est. in speciem autem alienæ rei collata conuentione, si non fuit ei qui pignus dabat debita, postea debitori dominio quæsito, difficilius[b] creditori, qui non ignorauit alienum, vtilis actio dabitur. sed facilior erit possidenti[c] retentio. Seruo pignori dato, peculium eius creditor, citra conuentionem specialiter super eo conceptam, frustra distrahit. nec interest, quando seruus domino peculium adquisierat[d].

De fructibus obligatis, qui postea venditi sunt.

2 Cum prædium pignori daretur, nominatim vt fructus quoque pignori essent conuenit. eos consumptos bona fide emptor vtili Seruiana restituere non cogetur. pignoris etenim causam nec vsucapione peremi placuit; quoniam quæstio pignoris ab intentione dominii separatur. quod in fructibus dissimile est, qui numquam debitoris fuerunt.

Compensatio fructuum cum vsuris.

3 Pacto placuit, vt ad diem vsuris non solutis, fructus hypothecarum vsuris compensarentur[e] fini[f] legitimæ[g] vsuræ. quamuis exordio minores in stipulatum venerint, non esse tamen iritam conuentionem placuit: cum ad diem minore fœnore non soluto, legitimæ maiores vsuræ stipulanti recte promitti potuerunt.

An mulier rem suam recte obliget pro marito.

4 Cum prædium vxor viro donasset, idque prædium vir pignori dedisset, post diuortium mulier possessionem prædii sui reciperauit: & idem prædium ob debitum viri pignori dedit. in ea dumtaxat pecunia recte pignus à muliere contractum apparuit, quam offerre viro debuit, meliore prædio facto. scilicet si maiores sumptus quàm fructus fuissent, quos vir ex prædio percepit. etenim in ea quantitate proprium mulier negotium gessisse, non alienum suscepisse videtur.

II. IDEM libro tertio Responsorum

FIdeiussor, qui pignora vel hypothecas suscepit, atque ita pecuniam soluit, si mandati agat, vel cum eo agatur, exemplo creditoris etiam culpam æstimari oportet. ceterum iudicio, quod de pignore dato proponitur, conueniri non potest.

Sententia lata contra debitorem, non præiudicat creditori, si lata fuerit post pignus contractum.

III. IDEM libro vicesimo Quæstionum

SI superatus sit debitor qui rem suam vindicabat, quod suam non probarit[h]: æquè seruanda erit creditori actio Seruiana[i], probanti res[k] in bonis[l], eo tempore quo pignus contrahebatur, illius fuisse. sed & si victus sit debitor vindicans hereditatem, iudex actionis Seruianæ, neglecta de hereditate dicta sententia, pignoris causam inspicere debebit. atquin aliud in legatis & libertatibus dictum est: cum secundum eum, qui legitimam hereditatem vindicabat, sententia dicta est. sed creditor non bene legatariis per omnia comparatur. cum legata quidem aliter valere non possunt, quàm si testamentum ratum esse constaret. enimuero fieri potest, vt & pignus rectè sit acceptum, nec tamen ab eo lis bene instituta. Per iniuriam victus apud iudicium, rem, quam petierat, postea pignori obligauit. non plus habere creditor potest, quàm habet qui pignus dedit. ergo summouebitur rei iudicatæ exceptione. tametsi maximè nullam propriam qui vicit actionem exercere possit. non enim quid ille non habuit, sed quid[m] in ea re, quæ pignori data est, debitor habuerit, considerandum est.

Quomodo contrahatur hypotheca.

IIII. GAIVS libro singulari de formula hypothecaria

COntrahitur[n] hypotheca per pactum conuentum[o], cum quis paciscatur, vt res eius propter aliquam obligationem sint hypothecæ nomine obligatæ. nec ad rem pertinet, quibus fit verbis. sicuti est & in his obligationibus, quæ consensu contrahuntur. & ideo & sine scriptura si conuenit vt hypotheca[p] sit, & probari poterit: res obligata erit de qua conueniunt. fiunt enim de his scripturæ, vt quod actum est, per[q] eas facilius probari poterit. & sine his autem valet quod actum est, si habeat probationem. sicut & nuptiæ sunt, licet testationes in scriptis habitæ non sunt.

Pro quocunque debito res obligari possunt.

V. MARCIANVS libro singulari ad formulam hypothecariam

RES hypothecæ dari posse sciendum est pro quacumque obligatione: siue mutua[r] pecunia datur, siue dos, siue emptio vel venditio contrahatur, vel etiam locatio & conductio, vel mandatum: & siue pura est obligatio, vel in diem, vel sub condicione: & siue in præsenti contractu[s], siue etiam præcedat. sed & futuræ obligationis nomine dari possunt. sed[t] & non soluendæ omnis pecuniæ causa, verùm etiam de parte eius. & vel pro ciuili obligatione, vel honoraria, vel tantum naturali. sed & in condicionali obligatione non alias obligantur[v], nisi condicio extiterit.

Inter pignus autem & hypothecam[x] tantùm nominis sonus differt[y]. dare autem quis hypothecam potest, siue pro sua obligatione, siue pro aliena.

De obligatione generali.

VI. VLPIANVS libro septuagesimo tertio ad Edictum

OBligatione[z] generali rerum, quas quis habuit, habiturúsve sit, ea non continebuntur, quæ verisimile est quemquam specialiter obligaturum non fuisse. vt puta supellex. item vestis relinquenda est debitori. & ex mancipiis,

a In hunc librum & duos sequentes scripsit commentarios elegantes, & doctos Donellus acutissimus & eruditissimus Biturigum scholæ antecessor: quos hoc nostro Typographus Renellum excudit.

b Quamquam hoc responsum, habitantis videtur, ita tamen accipiendum est, quasi esse ... Papinianus non dari ... creditori. Et Duar. 1. disp. c. 21.

c creditori possidenti

d acquisierit.

e compensaret.

f Rober. Steph. ita legit Nisi legitimæ suræ fuerit sua die soluta.

g Id est, vsque ad modum legibus præscriptum stipulationi vsurarum Duar. 1. disp. ca. 17. vide l. Arbitro de obsignat. supra.

h probaretur

i Pro quasi Seruiana posita est, sic infra eod. l. 7. & 10.

k vel in bonis.

l In aliquibus codicibus hæc verba translata sunt post verbum contrahebatur,

m quod in ea re.

n Coniunge l. 4. de fide instru.

o Pactum conuentum, quo sensu apud Iurisconsultos accipiatur, Aemilius Ferretus explicat ca. 9. de verb. oblig.

p hypotheca

q postea facilius

r Ex lege apud Xenophon. ... dicit se ... liber fuisse arbitrantibus pro mutuo pignus dare.

s contractus est.

t sed non solum

v obligantur

x In hunc locum l. ... Valla lib. 6. elegan.

y Quantum ad actionem hypothecariam tit. de obl. §. vel Seruiana. Instit. at quantum ad proprietatem verborum aliquid interest l. 9. §. propriè. de pigno. act. & l. ... de verbor. signific.

z ... de obligando, ut consequentia sunt corpora.

quæ in eo vsu habebit, vt certum sit, eum pignori daturum non fuisse. proinde de ministeriis eius perquam ei necessariis, vel quæ ad affectionem eius pertineant.

VII. PAVLVS libro sexagesimo octauo ad Edictum

Vel quæ in vsum eo Tidianum habentur, Seruiana non competit.

VIII. VLPIANVS libro septuagesimo tertio ad Edictum

Denique concubinam, filios naturales, alumnos, constituit generali obligatione non contineri. & si qua alia sunt huiusmodi ministeria.

VIIII. GAIVS libro nono ad Edictum prouinciale

Sed & quod[a] ad eas res, quas eo tẽpore quo paciscebatur in bonis habuit, idem obseruari debet. Quod emptionem venditionémque recipit, etiam pignerationem recipere potest.

De re duobus simul obligata.

X. VLPIANVS libro septuagesimo tertio ad Edictum

Si debitor res suas duobus simul pignori obligauerit, ita[b] vtrique in solidum obligatæ essent, singuli in solidum aduersus extraneos Seruiana vtentur. inter ipsos autem si quæstio moueatur, possidentis meliorẽ esse condicionẽ. dabitur enim possidenti hæc exceptio, SI NON CONVENERIT, VT EANDEM REM MIHI QVOQVE PIGNORI ESSET[c]. si autem id actum fuerit, vt pro partibus res obligarentur, vtilem actionem competere & inter ipsos & aduersus extraneos: per quam dimidiam partis[d] possessionem adprehendant singuli[e].

Qui possit obligare.

XI. MARCIANVS libro singulari ad formulã hypothecariam

Si is, qui bona reipublicæ iure administrat, mutuam pecuniam pro ea accipiat, potest rem eius obligare. Si ANTIXPHΣIΣ[f] facta sit, & in fundum aut in ædes aliquis inducatur, eousque retinet possessionem pignoris loco, donec illi pecunia soluatur. cũ in vsuras fructus percipiat, aut locando, aut ipse percipiendo, habitandóq; itaque si amiserit possessionem, solet in[i] factum actione vti.

An seruitutes possint obligari.

Vsusfructus an possit pignori hypothecǽue dari, quęsitũ est, siue[g] dominus proprietatis conuenerit, siue ille qui solum vsumfructũ habet. & scribit Papinianus libro vndecimo responsorum tuendum creditorem. & si velit cũ creditore proprietarius agere, NON ESSE EI IVS VTI FRVI INVITO SE, tali exceptione cũ prætor tuebitur, SI NON INTER CREDITOREM ET EVM, AD QVEM VSVSFRVCTVS PERTINET, CONVENERIT, VT VSVSFRVCTVS PIGNORI SIT. nã & cum emptorẽ vsusfructus tuetur prætor, cur non & creditorẽ tuebitur? eadẽ ratione & debitori obiicietur exceptio. Iura prædiorũ vrbanorum pignori dari nõ possunt. igitur nec conuenire[h] possunt, vt hypothecæ sint.

XII. PAVLVS libro sexagesimooctauo ad Edictum

Sed an viæ[k], itineris, actus, aquæductus pignoris conuentio locum habeat, videndum esse Pomponius ait, vt[l] talis pactio fiat, vt quamdiu pecunia soluta non sit, eis seruitutibus creditor vtatur. scilicet si vicinum fundum habeat. & si intra diem certum pecunia soluta non sit, vendere eas vicino liceat. quæ sententia propter vtilitatem[m] contrahentium admittenda est.

Quæ res possunt obligari.

XIII. MARCIANVS libro singulari ad formulã hypothecariã

Grege pignori obligato, quę postea nascuntur tenentur. sed & si prioribus capitibus decedentibus totus grex fuerit renouatus, pignori tenebitur. Statuliber quoq; dari hypothecæ poterit, licet condicione existente euanescat pignus. Cum pignori rem pigneratam accipi posse placuerit, quatenus vtraque pecunia debetur, pignus secundo creditori tenetur. & tam exceptio quàm actio vtilis ei danda est. quod si dominus soluerit pecuniã, pignus quoque perimitur. sed potest dubitari, numquid creditori nummorum solutorum nomine vtilis actio danda sit, an non. quid enim si res soluta fuerit? & verum est quod Pomponius libro septimo ad edictum scribit: si quidem pecuniam debet is, cuius nomen pignori datum est, exacta[n] ea creditorem secum pensaturum. si verò corpus is debuerit, & soluerit, pignoris loco futurum apud secundum creditorem. Et in superficiariis legitime consistere creditor potest aduersus quemlibet possessorem: siue tantùm pactum conuentum de hypotheca interuenerit, siue etiam possessio tradita fuerit, deinde amissa sit.

Quemadmodo tollitur hypotheca.

Etiã si creditor iudicatũ debitorem fecerit, hypotheca manet obligata. quia suas condiciones habet hypothecaria actio: id est, si soluta est pecunia, aut satisfactũ est. quibus cessantibus, tenet. &[o] si cum defensore in personã egero, licet is mihi satisfecerit, & dãnatus sit, æque hypotheca manet obligata. multo magis ergo si in personã actum sit siue cũ reo, siue cũ fideiussore, siue cum vtrisq; pro parte, licet damnati sint, hypotheca manet obligata. nec[p] per hoc videtur satisfactũ creditori, q̃ habet iudicati actionẽ.

De eo quod sub condicione debetur.

Si sub condicione debiti nomine obligata sit hypotheca, dicendum est, ante condicionẽ non rectè agi: cum nihil interim debeatur. sed si sub condicione debiti condicio venerit[q], rursus agere poterit. sed si præsens sit debitum, hypotheca verò sub condicione, & agatur ante condicionem hypothecaria, verũ quidẽ est pecuniã solutã non esse. sed auferri hypothecã iniquũ est, ideoq; arbitrio iudicis cautiones interponẽdę sunt, SI CONDICIO EXSTITERIT, NEC PECVNIA SOLVATVR, RESTITVI HYPOTHECAM, SI IN RERVM NATVRA SIT. Propter vsuras quoque si obligata sit hypotheca, vsuræ solui debent. idem & in pœna dicemus.

Casus, in quo agitur ante diem.

XIIII. VLPIANVS libro septuagesimotertio ad Edictum

Quæsitum est, si nondum dies pensionis venit, an & medio tempore persequi pignora permittendum sit. & puto dandam pignoris persecutionem: quia interest mea. & ita Celsus scribit. Ex quibus casibus naturalis obligatio consistit, pignus perseuerare constituit[r].

Quæ res obligari possunt.

XV. GAIVS libro singulari de formula hypothecaria

Et quæ nondum sunt, futura tamen sunt, hypothecæ dari possunt, vt[s] fructus pendentes, partus ancillæ, fetus pecorum, & ea quæ nascuntur, sint hypothecę obligata, idque seruandum est, siue dominus fundi conuenerit aut de vsufructu, aut de his quæ nascuntur: siue is qui vsumfructum habet, sicut Iulianus scribit.

Differentia obligationum specialis & generalis.

Quod dicitur, creditorem probare debere, cum conueniebat, rem in bonis debitoris fuisse: ad eã conuentionem pertinet, quæ specialiter facta est: non ad illam, quæ cottidie inseri solet cautionibus, vt specialiter rebus hypothecæ nomine datis, cetera etiam bona teneantur debitoris, quæ nunc habet, & quæ postea adquisierit, perinde atque si specialiter hæ res fuissent obligatæ.

An is qui obligauit rem vni, possit eandem alii obligare.

Qui res suas iam obligauerint, & alii secundo obligant creditori, vt effugiant periculum, quod solent pati qui sæpius easdem[t] res obligant, prædicere solent, alii nulli rem obligatã esse, quam forte Lucio Titio, vt in id, quod excedit priorem obligationem, res sit obligata: vt sit[v] pignori hypothecæue id quod pluris est, aut[x] solidũ, cum primo debito liberata res fuerit. de quo videndum est, verum hoc ita se habeat, si & cõueniat: an & si simpliciter conuenerit de eo quod excedit, vt sit hypothecæ. & solida res inesse conuentioni videtur, cũ à primo creditore fuerit liberata, an adhuc[y] pars. sed illud magis est, quod prius diximus.

XVI. MARCIANVS libro singulari ad formulã hypothecariã

Si fundus hypothecæ datus sit, deinde alluuione maior factus est, totus obligabitur.

De re aliena.

Si nesciente domino res eius hypothecę data sit, deinde postea dominus ratam habuerit, dicẽdum est, hoc ipsum, quod ratũ habet, voluisse eũ retro recurrere ratihabitionem[z] ad illud tempus, quo conuenit. voluntas autem ferè eorum demum seruabitur, qui & pignori[A] dare possunt.

De mutatione rei obligatæ.

Si res hypothecæ data, postea mutata fuerit, æquè hypothecaria actio competit. veluti de domo data hypothecæ, & horto[B] facta. item si de loco conuenit, & domus facta sit. item de loco dato, deinde vineis in eo positis.

De officio iudicis in actione hypothecaria.

In vindicatione pignoris quæritur, an rem de qua actũ est possideat is cum quo actum est. nam si non possideat, nec dolo fecerit quo minus possideat, absolui debet. si verò possideat, & aut pecuniam soluat, aut rem restituat, æquè absoluendus est. si verò neutrum horum faciat, cõdemnatio sequetur. sed si velit restituere[C], nec possit, fortè quòd res abest, & longè est, vel in prouinciis: solet cautionibus res explicari. nam si cauerit se restituturũ, absoluitur. sin verò dolo quidem desiit possidere, summa autẽ ope nisus non possit rem ipsam restituere, tanti condemnabitur, quanti actor in litẽ iurauerit. sicut in ceteris in rem actionibus. nam si tanti cõdemnatur esset, quãtum deberetur, quid proderat in rem actio, cum & in personam agendo idem consequeretur? Interdũ etiam de fructibus arbitrari debet iudex: vt ex quo lis inchoata sit, ex eo tẽpore etiam fructibus[D] condemnet. quid enim si minoris sit prædium, quàm[E] debetur? nã de antecedentibus fructibus nihil potest

a quò ad eas res
b ita vt vtrisq.
c esset in solidum
d partem possessionis
e singuli, in consessio est.
f Pignus est, quod ita datur, vt eius vsum & fructũ pro vsuris sibi creditor computet.
h conuenire potest
m Quæ sine est ...
n exactam à creditore ...
p nec enim
q euenerit.
r constat.
s vt puta
t eandẽ rem
x aut in
y adhuc
A pignora
C rem restituere.
D de fructibus
E quàm quod

test pronuntiare: nisi exstent[a], & res non sufficit. Creditor hypothecam sibi per sententiam adiudicatã quemadmodum habiturus sit, quæritur. nam dominiũ eius vindicare non potest. sed hypothecaria agere potest. & si[b] exceptio obiicietur à possessore rei iudicatæ[c] replicet, SI SECVNDVM ME IVDICATVM NON EST. Si pluris condemnatus sit debitor non restituendo pignus, quàm cõputatio sortis & vsurarũ faciebat, an si tantu soluerit, quãtum debebat, exoneretur hypotheca? quod ego quantum quidem ad subtilitatem legis, & auctoritatem sententiæ non probo. semel enim causa transire videtur ad condemnationem, & inde[d] pecunia deberi. sed humanius est non amplius eum, quàm quod re vera debet dando, hypothecam liberare. Aliena res vtiliter potest obligari sub condicione, si debitoris facta fuerit.

De re pluribus obligata.

Si duo pariter de hypotheca paciscantur, in quantum quisq; obligatam hypothecam habeat, vtrum pro quantitate debiti, an pro partibus dimidiis, quæritur. & magis est, vt pro quantitate debiti pignus habeant obligatum. sed vterque, si cum possessore agat, quemadmodũ? vtrum de parte quisque, an de toto, quasi vterque in solidum res obligata sit? quod erit dicendum, si eodem die pignus vtrique datum est separatim. sed si simul illi & illi, si hoc actum est, vterque rectè in solidum aget. si minus[e], vnusquisque pro parte.

Valet pactum propter mentionem iusti pretij.

Potest ita fieri pignoris datio hypothecæue, vt si intra certum tempus non sit soluta pecunia, iure emptoris[f] possideat rem iusto pretio tunc æstimandam. hoc enim casu videtur quodammodo condicionalis esse venditio. & ita Diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt.

XVII. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum

Pignoris persecutio in rem parit actionem creditori.

Qui quasi dominus est, obligat.

XVIII. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

SI ab eo, qui Publiciana vti potuit quia dominium non habuit, pignori accepi, sic tuetur me per Seruianam prætor, quemadmodum debitorem per Publicianam.

XVIIII. VLPIANVS libro vicesimo primo ad Edictum

QVi pignori plures res accepit, non cogitur vnam liberare, nisi accepto vniuerso quantum debetur.

De pensione obligata.

XX. IDEM libro sexagesimo tertio ad Edictum

CVm conuenit, vt is, qui ad refectionem ædificii credidit, de pensionibus iure pignoris ipse creditum recipiat, etiam actiones vtiles aduersus inquilinos accipiet cautionis[g] exẽplo, quam debitor creditori pignori dedit.

Qui contrahat pignus.

XXI. IDEM libro septuagesimo tertio ad Edictum

SI inter colonum, & procuratorem meum conuenerit de pignore, vel ratam habente me conuentionem, vel mandante quasi inter me & colonum meũ conuenisse videatur[h]. Si debitor seruum, quem à non domino bona fide emerat & pignerauit, teneat, Seruianæ locus est. & si aduersus eum agat creditor, doli replicatione exceptionem elidet. & ita Iulianus ait: & habet rationẽ. Quidquid pignori commodi siue incommodi fortuitò accessit, id ad debitorem pertinet.

De officio iudicis in actione hypothecaria.

Si res pignerata non restituatur, lis aduersus possessorem erit æstimanda. sed vtique alter aduersus ipsum debitorem, alter aduersus quemuis possessorem. nam aduersus debitorem non pluris, quam quanti debet: quia non pluris interest. aduersus ceteros possessores etiam pluris. &[i] quod amplius debito consecutus creditor fuerit, restituere debet debitori pigneraticia actione.

XXII. MODESTINVS libro septimo Differentiarum

SI Titio, qui rem meam ignorante me creditori suo pignori obligauerit, heres exstitero, ex postfacto pignus directò quidem non conualescit. sed vtilis pigneraticia[k] dabitur creditori.

XXIII. IDEM libro tertio Regularum

CReditor prædia sibi obligata ex causa pignoris, locare rectè poterit. Pignoris obligatio etiam inter absentes rectè ex contractu obligatur.

XXIIII. IDEM libro quinto Regularum

IN quorum finibus emere quis prohibetur, pignus accipere non prohibetur.

XXV. IDEM libro octauo Regularum

CVm vitiosè vel inutiliter contractus pignoris intercedat, retentioni[l] locus non est: nec si bona creditoris ad fiscum pertineant. *Exemplum consensus taciti.*

XXVI. IDEM libro quarto Responsorum

FIdeiussor impetrauit à potestate, vt & antequam solueret, pignora ipse possideat, quasi satisfacturus creditoribus: nec satisfecit. modò heres debitoris paratus est soluere creditoribus. quæro, an pignora fideiussor restituere cogendus sit. Modestinus respõdit, cogendum esse. Pater[m] Seio[n] emancipato filio facilè persuasit, vt quia mutuã quantitatẽ acciperet à Septicio creditore, chirographum perscriberet sua manu filius eius, quod ipse impeditus[o] esset scribere, sub cõmemoratione domus ad filium pertinentis pignori dandæ. quærebatur, an Seius inter cetera bona etiam[p] hanc domum iure[q] optimo possidere possit, cum patris se hereditate abstinuerit. nec metuiri[r] ex hoc solo, quòd mandante patre manu sua perscripsit instrumentũ chirographi: cũ neq; consensum suũ accommodauerat patri aut signo suo aut alia scriptura. Modestinus respondit, cũ sua manu pignori domũ suã futurã Seius scripserat, consensum ei obligationi dedisse manifestum est.

De re substituta in locum rei obligatæ.

Lucius Titius prædia & mancipia, quæ in prædiis erãt, obligauit: heredes eius prædiis inter se diuisis, illis mancipiis defunctis, alia substituerunt: creditor postea prædia cum mancipiis distraxit. quæritur, an ipsa mancipia, quæ sunt modò in prædiis constituta, hoc[s] est in hypothecis, emptor vindicare rectè possit. Modestinus respondit, si neque pignerata sunt ipsa mancipia, neque ex pigneratis ancillis nata, minimè creditoribus obligata esse.

De debitore qui pignus reddidit deterius.

XXVII. MARCELLVS libro quinto Digestorum

SEruũ, quem quis pignori dederat, ex leuissima offensa vinxit: mox soluit. & quia debito nũ satisfaciebat[t], creditor minoris seruum vẽdidit, an aliqua actio creditori in debitorem constituenda sit, quia crediti ipsius actio non sufficit ad id quod deest persequẽdum? quid si eum interfecisset, aut elusCasset? vbi quidẽ interfecisset, ad exhibendum tenetur. vbi autẽ eluscasset, quasi damni iniuriæ dabimus actionem ad[v] quantum interest, quod debilitando aut vinciendo persecutionem pignoris exinanierit. fingamus nullã crediti nomine actionem esse, quia fortè causa ceciderat: non existimo indignam rem animaduersione & auxilio prætoris. Vlpianus notat: si vt creditori noceret, vinxit, tenebitur. si merentem, non tenebitur.

De patre qui ob legatum filio sub condicione relictum pignus accepit.

XXVIII. PAVLVS libro tertio Quæstionum

SI legati condicionalis[u] relicti filiofamilias, pater ab herede rem propriam eius pignori accepit, & mortuo patre vel emancipato filio condicio legati exstiterit: incipit filio legatum deberi. & neque pater potest pignus vindicare, neque filius, qui nunc habere cœpisset actionem. nec[y] ex præcedente tempore potest quicquam iuris habere in pignore. sicut in fideiussore dicitur.

XXVIIII. IDEM libro quinto Responsorum

PAulus respondit, generalem quidem conuentionem sufficere ad obligationem pignorum. sed ea, quæ ex bonis defuncti non fuerunt, sed postea ab herede eius ex alia causa adquisita sunt, vindicari[z] non posse à creditore testatoris.

De partu pignoris.

Si mancipia in causam pignoris ceciderunt, ea quoque, quæ ex his nata sunt, eodem iure habenda sunt. quod tamẽ diximus etiam adgnata[A] teneri, siue specialiter de his conuenerit, siue non, ita procedit, si dominium eorum ad eum peruenit qui obligauit, vel heredem eius. ceterum (si) apud alium dominum ipepererint, non erunt obligata.

Obligato solo, superficies ei imposita intellegitur obligata.

Domus pignori data exusta est: eámq; aream emit Lucius Titius, & exstruxit. quæsitũ est de iure pignoris. Paulus respõdit, pignoris persecutionem perseuerare. & ideo ius soli superficiem secutam videri: id est cum iure pignoris. sed bona[B] fide possessores non aliter cogendos creditoribus ædificium restituere, quàm sumptus in exstructione[C] erogatos, quatenus pretiosior res facta est, reciperẽt. Si sciente & consentiente domino seruus vt omnia bona domini pignori obligata essent conuenit, ipsum[D] quoque, qui cauit, obligatum esse pignoris iure.

XXX. IDEM libro sexto Responsorum

PEriculum pignorum nominis venditi ad emptorem pertinere: si tamen probetur eas res obligatas fuisse.

Quatenus fundi vectigalis obligatio valeat.

XXXI. SCAEVOLA libro primo Responsorum

LEx vectigali fundo dicta erat, vt si post certum temporis vectigal solutum nõ esset, is fundus ad dominum redeat. postea is fundus à possessore pignori datus est. quæsitum est, an rectè pignori datus est. respondit, si pecunia intercessit, pignus esse. Item quæsiit, si cum in exsolutione vectigalis tã debitor quàm creditor cessassent, & propterea pronuntiatum esset, fundum secundum legem

a nisi exstent res. In hoc loco, quia [illegible] fuit ante editas Pandec. [illegible] Accur. hæsitauit. Sensus autem est, de fructibus perceptis ante iudicem accepti nihil posse pronunciare iudex §. [illegible] prædiũ pignori. l. 1. supra. eo. & l. 4. §. post litem fin. reg. nisi exstent & res, id est, prædium pignori datum creditori nõ sufficiat.
b vt si
c rei iudicatæ
d mihi
e si minus, aget
f emptionis: nihil refert verũ legat.
g Id est, syngrapha debitoris: quam qui tradit pignori, etiã nomen ipsum et debitorẽ videtur ad exigendũ actiones cessisse videtur. Cic. epi. ad Treba. iurisco.
h videtur.
i quia quod
k Duar. 2 disp. c. 4. [illegible] l. rem alienã. de pign. act. suprà.
l Si vitium meret, nec pignus ita aliqua ratione conualescat de mutuo cum debitore quæsito datur retẽtio creditori l. 1. suprà. eo.
m Cainingo l. Colon. de pig. act.
n Seii
o impeditus: quod vetus [illegible] codices quidam putant.
p & hanc
q iure optimo possidere docet, quod solutio est non obligationis quod & optima condicione, Cic. docet.
r metuere te debeat.
s hoc in
t satisfaciebat.
v ad id quanti
u Intellige, cum fa. Augustin. emenda. cap. 1.
y sed nec
z vindicare
A vt ita eodem iure teneri.
B bonæ fidei
C exstructionem
D Nam seruus quamuis nomine domini [illegible], eius vice est et quia seruus est, & inter res à domino possessas annumeratur, in eam generalem obligationem tamquam pars quædã possessionum domini venit.

domini esse: cuius potior causa esset. respondit, si vt proponeretur, vectigali non soluto, iure suo dominus vsus esset, etiam pignoris ius euanuisse.

Inducta in prædium quæ dicantur.

XXXII. IDEM libro quinto Responsorum

DEbitor pactus est, vt quæcumque in prædia pignori data, inducta, inuecta, importata, ibi nata, paratave[a] essent, pignori essent: eorum prædiorum pars sine colonis fuit: eáque[b] actori suo colenda[c] debitor ita tradidit: adsignatis & seruis culturæ necessariis. quæritur, an & Stichus vilicus, & cæteri serui ad culturam missi, & Stichi vicarii obligati essent. respondit, eos dumtaxat, qui hoc animo à domino inducti essent, vt ibi perpetuò essent, non temporis causa accommodarentur, obligatos.

a partâve, natâve, vel, pastâve. vt idê cogat vsfructuadatur. b eâmque c colendam

XXXIII. TRYPHONINVS libro octauo Disputationum

IS qui promisit tibi aut Titio, solutum quidem Titio repetere non potest: sed pignus ei datum & ante solutionem recipit[d].

d Nam Titio nihil debetur.

De taberna obligatione.

XXXIIII. SCAEVOLA libro vicesimo septimo Digestorum

CVm tabernam debitor creditori pignori dederit, quæsitum est, verò eo facto nihil egerit: an tabernæ appellatione merces, quæ in ea erât, obligasse videatur. & si eas merces per tempora distraxerit, & alias comparauerit, eásq; in eam tabernã intulerit, & decesserit, an omnia quæ ibi deprehenduntur creditor hypothecaria actione petere possit: cum & mercium species mutatæ sint, & res aliæ illatæ. respondit ea, quæ mortis tempore[e] debitoris in taberna inuenta sunt, pignori obligata esse videntur.

e debitoris tempore

Quomodo pignus contrahatur.

Idem quæsiit, cum epistula talis emissa sit: ΔΑΝΕΙΣΑΜΕΝΟΣ[f] ΠΑΡΑ ΣΟΥ ΔΗΝΑΡΙΑ ΠΕΝΤΑΚΟΣΙΑ, ΠΑΡΕΚΑΛΕΣΑ ΣΕ, ΜΗ ΒΕΒΑΙΩΤΗΝ, ΑΛΛΑ ΥΠΟΘΗΚΗΝ ΠΑΡ ΕΜΟΥ ΛΑΒΕΙΝ. ΟΙΔΑΣ ΓΑΡ ΑΚΡΙΒΩΣ, ΟΤΙ ΚΑΙ Η ΤΑΒΕΡΝΑ ΚΑΙ ΟΙ ΔΟΥΛΟΙ ΜΟΥ ΟΥΔΕΝΙ ΚΑΤΕΧΟΝΤΑΙ, Η ΣΟΙ ΚΑΙ ΩΣ ΕΥΣΧΗΜΟΝΙ ΑΝΘΡΩΠΩ ΕΠΙΣΤΕΥΣΑΣ:[g] an pignus contractum sit, an verò ea epistula nullius momenti sit, cum sine die & consule sit. respondit, cum conuenisse de pignoribus videtur, non idcirco obligationê pignorum cessare, quòd dies & consules additi, vel tabulæ signatæ non sint. Creditor pignori accepit à debitore quidquid in bonis habet[h], habiturusve esset, quæsitum est, an corpora pecuniæ, quam idem debitor ab alio mutuâ[i] accepit, cû in bonis eius facta sint, obligata creditori pignori[k] esse cœperint. respondit, cœpisse.

f Ale ll. e. disp. e. rr. apud quem hæc epistola non tam recte scripta est, quàm apud Haloan.
g quæritur, an
h haberet.
i mutuauit.
k pignori

XXXV. LABEO libro primo Pithanon à Paulo epitomatorũ

SI insula, quam tibi ex pacto conuento licuit vendere, combusta est, deinde à debitore suo[l] restituta, idem in noua insula iuris habes.

l tuo: vtraque lectio ferri potest.

IN[m] QVIBVS CAVSIS PIGNVS VEL HYPOTHECA TACITE CONTRAHITVR TIT. II.

m Ex quibus causis

Refectio ædificij.

PAPINIANVS libro decimo Responsorum

SEnatusconsulto, quod sub Marco Imperatore factum est, pignus insulæ creditori datũ, qui pecuniam ob restitutionem ædificii exstruendi[n] mutuam dedit, ad eum quoque pertinebit, qui redemptori domino mandante nummos ministrauit[o].

n Instruendi
o administrauit. Rectius ministrauit. id est suggessit, suppeditauit. quod nõ significat, administrauit.

Inuecta & illata.

II. MARCIANVS libro singulari ad formulã hypothecariam

POmponius libro quadragesimo[p] variarũ lectionum scribit, non solum pro pensionibus[q], sed & si deteriorem habitationem fecerit culpa sua inquilinus, quo nomine ex locato cum eo erit actio, inuecta & illata pignori erunt obligata.

p lib. 1. variarum
q pẽsione, sed

III. VLPIANVS libro septuagesimo tertio ad Edictum

SI horreum fuit conductum, vel deuorsorium[r] vel area[s]: tacitam conuentionem de inuectis, illatis etiam in his locum habere putat Neratius. quod verius est.

r En tot. de migrando.
s diuersoriũ.

IIII. NERATIVS libro primo Membranarum

EO iure vtimur, vt quæ in prædia vrbana inducta, illata sunt, pignori esse credantur, quasi id tacitè conuenerit. in rusticis prædiis côtra obseruatur. Stabula, quæ non sunt in continentibus ædificiis, quorum prædiorum ea numero habenda sint, dubitari potest. & quidem vrbanorum sine dubio non sunt, cum a cæteris ædificiis separata sint. quod ad causam tamen talis tacitis pignoris pertinet, non multum ab vrbanis prædiis differunt.

V. MARCIANVS libro singulari ad formulã Hypothecariam

POmponius libro tertiodecimo variarum lectionum scribit, si gratuitam habitationem conductor mihi præstiterit, inuecta à me domino insulæ pignori non esse. Item illud, inquit, videndum est, voluntate[t] domini inducta pignus ita posse[v], vt in partem debiti sit obligatum.

t à voluntate
v pollic. vt in

Si quis fideiubeat, cum res illius a debitore, pro quo fideiussit, pignori data sit, bellissimè intelligitur, hoc ipso quòd fideiubeat, quodammodo mandare res suas esse obligatas. sanè si postea sint eius res hypothecæ datæ, non erunt obligatæ.

VI. VLPIANVS libro septuagesimotertio ad Edictum

LIcet[x] in prædiis vrbanis tacite solet conuentum accipi, vt perinde teneantur inuecta & inlata, ac si specialiter conuenisset: certe[y] libertati huiusmodi pignus non officit: idq; & Pomponius probat. ait enim manumissionem non officere ob habitionem obligatum.

x En tit. de migrando.
y certè tamen

Fructus fundi locati.

VII. POMPONIVS libro tertiodecimo[z] ex variis lectionibus

IN prædiis[A] rusticis fructus, qui ibi nascuntur, tacitè intelliguntur pignori esse domino fundi locati, etiam si nominatim id non conuenerit. Videndum est, ne non omnia illata, vel inducta, sed ea sola, quæ vt ibi sint illata fuerint, pignori sint: quod magis est.

z libro 35. ad edictũ ex variis lectio.
A Tacita subest hic conuentio, vt fructus pignori pro vsura retineantur.

VIII. PAVLVS libro secundo Sententiarum

CVm debitor gratuita pecunia vtatur, potest creditor de fructibus rei sibi pigneratæ ad modum legitimum vsuras retinere.

Differentia obligationis tacitæ & expressæ.

VIIII. IDEM libro singulari de officio præfecti vigilum

ESt differentia obligatorum propter pensionem, & eorum quæ ex côuentione manifestari[B] pignoris nomine tenentur: quod manumittere mancipia obligata pignori non possumus: inhabitatores autem manumittimus: scilicet antequam pensionis nomine percludamur. tunc enim pignoris nomine retêta mancipia non liberabimus. & derisus[C] Nerua iurisconsultus, qui per fenestrã mõstrauerat seruos detentos ob pensionem liberari posse.

B manifesta, sia. quod rectius est. Alq pro manifestari. leg. no. manifesta.
C est Nerua

X. SCAEVOLA libro sexto Digestorum

TVtoris heres cum herede pupilli transactione facta, cum ex ea maiorem partem soluisset, in residuam quantitatem pignus obligauit: quæsitum est, an in veterem contractum iure res obligata esset. respondit, secundum ea quæ proponerentur, obligatam esse.

QVAE RES PIGNORI VEL HYPOTHECAE DATAS OBLIGARI NON POSSVNT TIT. III.

De pupillo & filiofamilias.

MARCIANVS libro singulari ad formulam hypothecariam

PVpillus sine tutoris auctoritate hypothecam dare non potest. Si filiusfamilias pro alio rẽ peculiarẽ obligauerit, vel seruus, dicendum est, eam non teneri: licet liberam peculii sui administrationem habeant. sicut nec donare[D] eis conceditur. non enim vsquequaq; habent liberã administrationẽ. facti tamẽ est quæstio, si quæratur, quousque eis permissum videatur peculiũ administrare.

D Id est, per donat. l. filium fam. de donat. infra.

De re quæ non est in commercio.

Eam rem, quam quis emere non potest, quia commercium eius non est, iure pignoris accipere non potest, vt Diuus Pius Claudio Saturnino rescripsit. quid ergo si prædium quis litigiosum pignori acceperit? an exceptione summouẽdus sit? & Octauenus putabat, etiam in[E] pignoribus locum habere exceptionem. quod ait Scæuola libro tertio variarum quæstionum procedere, vt[F] in rebus mobilibus exceptio locum habeat.

E in his pignoribus
F vt & in rebus

De pignore dato pro muliere aut filiofamilias contra senatusconsultum.

II. PAVLVS libro singulari de formula[G] hypothecaria

SI alius[H] pro muliere, quæ intercessit, dederit hypothecam, aut pro filiofamilias, cui côtra senatusconsultum creditum est; an his[I] succurritur, quæritur. & in eo quidem qui pro muliere obligauit rem suam, facilius dicetur succurri ei. sicuti fideiussori[K] huius mulieris eadem datur exceptio. sed & in eo, qui pro filiofamilias rem suam obligauit, eadem dicenda erunt, quæ tractantur & in fideiussore eius.

G ad formulã hypothecariã
H aliquis pro muliere.
I an eis
K sicut &

De posteriore creditore qui succedit in locum prioris.

III. PAVLVS libro tertio Quæstionum

ARisto Neratio Prisco scripsit, etiam si ita côtractum sit, vt antecedens dimitteretur, non aliter in ius pignoris succedet, nisi conuenerit, vt sibi eadẽ res esset obligata. neq; enim in ius primi[L] succedere debet qui ipse nihil conuenit de pignore. quo casu emptoris causa melior efficietur. denique si antiquior creditor de pignore vendendo cũ debitore pactum interposuit, posterior autẽ creditor de distrahendo omisit, non per obliuionẽ, sed cum hoc

L pignoris

hoc ageretur,ne posset vendere : videamus, an dici possit, a hOc[a] vsque transire ad eum ius prioris , vt distrahere pi- b gnus huic [b] liceat. quod admittendum existimo. sæpe enim,quod quis ex sua persona non habet,hoc per extraneum † petere potest.

In pignore pro mutua pecunia obligato spectatur tempus numerationis.

IIII. IDEM libro quinto Responsorum

TItius cum mutuã pecuniã accipere vellet à Mæuio, cauit ei: & quasdam res hypothecę nomine dare destinauit: deinde postquam quasdã ex his rebus vẽdidisset, accepit pecuniam.quæsitũ est,an & prius res venditę creditori teneretur. respondit , cum in potestate fuerit debitoris,post cautionem interpositam pecuniam non accipere , eo tempore pignoris obligationẽ contractam videri, quo pecunia numerata est. & ideo inspiciendum, quas res in bonis debitor numeratæ pecuniæ tẽpore habuerit.

V. IDEM libro quinto Sententiarum

CReditor , qui sciens filiumfamilias à parente pignori accepit,relegatur.

QVI POTIORES IN PIGNORE VEL HYPOTHECA HABEANTVR ET DE HIS QVI IN PRIORVM CREDITORVM LOCVM SVCCEDVNT. TIT. IIII.

PAPINIANVS libro octauo Quæstionum

QVi DOTEM pro muliere promisit, pignus siue hypothecã de restituenda sibi dote accepit: subsecuta deinde pro parte numeratione , maritus candẽ rem pignori alii dedit:mox residuæ quantitatis numeratio impleta est. quærebatur de pignore. cũ ex causa promissionis ad vniuersæ quãtitatis exsolutionẽ qui dotem promisit compellitur , non vtique solutionum obseruanda sunt c tempora:sed dies contractę obligationis.nec probè dici[c], in potestate eius esse, ne pecuniam residuam redderet , vt minus dotata mulier esse videatur.

Spectatur tempus numerationis.

Alia causa est eius , qui pignus accepit ad eam summam quam intra diem certum numerasset : ac fortè prius quàm numeraret,alii res pignori data est.

Prior in tempore præfertur posteriori,siue generalem,siue specialem hypothecam habeat, nisi aliter actum sit.

II. IDEM libro tertio Responsorum

d QVi generaliter[d] bona debitoris pignori accepit , eo e potior est,cui postea prædium ex his bonis[e] datur: quamuis ex ceteris pecuniam suam redigere possit. quod si ea conuentio prioris fuit , vt ita demum cetera bona pi- f gnori haberentur,si pecunia de his, quæ generaliter[f] accepit, seruari non potuisset : deficiente secunda conuentione,secundus creditor in pignore postea dato non tam potior quàm solus inuenietur.

Nouatione extinguitur hypotheca,nisi repetita sit obligatio:quo casu prior creditor in suum locum & ordinem succedit.

III. IDEM libro vndecimo Responsorum

g CReditor[g] acceptis pignoribus,quæ secunda[h] conuen- h tione secundus creditor[i] accepit nouatione[k] postea i facta pignora prioribus addidit. superioris temporis or- k dinem manere primo creditori placuit , tamquam in suum locum succedenti.

Si primo obligetur res debita,secundo eadẽ effecta propria, prior in tẽpore præfertur,nisi secundus in locũ debentis rem successerit.

t Cum ex causa mandati prædium Titio, cui[l] negotium l fuerat gestum,deberetur, prius quàm ei possessio traderetur,ad pignori dedit: post traditam possessionẽ idem prædium alii denuo pignori dedit. prioris causam esse potiorem apparuit, si nõ creditor secundus pretiũ ei qui negotium gesserat soluisset. verùm in ea quantitate quam sol- m uisset:eiúsque vsuris,potiorem fore constaret[m] : nisi forte prior ei pecuniam offerat. quòd si debitor aliunde pecuniam soluisset,priorem præferendum.

Pignus in parte indiuisa durat pro indiuiso,etiam post diuisionem inter socios factam.

2 Post diuisionem regionibus factam inter fratres conuenit, vt si frater agri portionem pro indiuiso pignori datam, à creditore suo non liberasset , ex diuisione quæsitæ partis partẽ dimidiam alter distraheret. pignus intellegi contractum existimaui.sed priorem secundo non esse potiorem: quoniam secundum pignus ad eam partem directum videbatur, quam vltra partem suam frater non consentiente socio non potuit obligari.

Ius secundi creditoris confirmatur,si pignus seu ius primi liberatur solutione,vel compensatione,vel alio modo.

IIII. POMPONIVS libro trigesimoquinto ad Sabinum

SI debitor,antequã à priore creditore pignus liberaret, n idẽ illud ob pecuniã creditam alii pignori dedisset[n], & antequã vtriq; creditori solueret debitũ,rem alĩã priori creditori vẽdiderat,creditumq; pẽsauerit cũ pretio rei vẽ- ditæ:dicẽdũ est perinde haberi debere, ac si priori credito o ri pecunia soluta esset. nec enim interesse , soluerit[o] , an pensauerit. & ideo posterioris creditoris causa est potior.

Casus in quibus posterior creditor potior est priore.

V. VLPIANVS libro tertio Disputationum

p INterdum posterior[p] potior est priori. vt puta si in rem istam conseruandam impensum est quod sequens credidit , veluti si nauis fuit obligata, & ad armandam eam q rem,vel reficiendam ego credidero[q].

VI. IDEM libro septuagesimotertio ad Edictum

r HVius[r] enim pecunia saluam fecit totius pignoris causam.quod poterit quis admittere & si in cibaria nautarum fuerit creditum , sine quibus nauis salua peruenire non poterat. Item si quis in merces sibi obligatas crediderit,vel vt saluę fiant,vel vt naulũ exsoluatur,potentior[s] s erit, licet posterior sit, nam & ipsum naulum potẽtius est. tantundem dicetur, & si merces horreorum, vel areæ, vel vecturæ iumentorum debetur. nam & hic potentior erit.

VII. IDEM libro tertio Disputationum

IDémque est,si ex nummis pupilli fuerit res comparata. quare si duorũ pupillorũ nummis res fuerit cõparata, ambo in pignus cõcurrẽt pro his portionibus, quę in pretiũ rei fuerint expẽsæ.quòd si res non in totũ ex nummis cuiusdã comparata est, erit concursus vtriusq; creditoris. id est & antiquioris,& eius cuius nummis comparata est.

Si duobus res simul obligatur sub conditione,quæ simul extitit, ambo concurrunt in pignore.

1 Si tibi quę habiturus sum obligauerim, & Titio specialiter fundum, si in dominiũ meum peruenerit : mox dominium eius adquisiero : putat Marcellus concurrere vtrumque creditorem [&] in pignore.non enim multum t facit, quòd de suo nummos debitor dederit. quippe cum res ex nummis pigneratis empta , non[t] sit pignerata ob hoc solum,quòd pecunia pignerata erat.

Fiscus eodem est iure quo priuatus.

VIII. IDEM libro septimo Disputationum

SI pignus specialiter respublica acceperit , dicendum est , præferri eam fisco debere , si postea fisco debitor obligatus est:quia & priuati præferuntur.

Cuius temporis habenda sit ratio.

VIIII. AFRICANVS libro octauo Quæstionum

v QVi balneum ex calendis proximis[v] conduxerat , pactus erat, vt homo Eros pignori locatori esset donec mercedes soluerẽtur. idẽ ante calendas Iulias eundem Erotẽ alii ob pecuniã creditã pignori dedit. consultus, an aduersus hunc creditorẽ petentẽ Erotem,locatorẽ prętor tueri deberet, respõdit debere.licet enim eo tẽpore homo pignori datus esset, quo nondũ quicquã pro conductione deberetur,quoniã tamẽ iam tũc in ea causa Eros esse cœpisset,vt inuito locatore ius pignoris in eo solui nõ posset, x potiorẽ eius causam habendã. Amplius etiã sub condi- A cione creditorem tuendũ putabat[x] aduersus eũ,cui postea quicquã deberi cœperit. si modò nõ ex cõdicio sit,quæ inuito debitore impleri nõ possit.Sed etsi heres obiea legata,quæ sub cõdicione data erãt,de pignore rei suæ conuenisset , & postea eadem ipsa pignora ob pecuniã creditam pignori dedit, ac post cõdicio legatorũ extitit: hic quoq; tuendum eum, cui prius pignus datum esset,existimauit.

Pignus super re aliena contractum non potest confirmari, si tempore,quo causa confirmationis venit,res in bonis debitoris non reperiatur.

2 Titia prædiũ alienũ Titio pignori dedit : post Mæuio: deinde domina eius pignoris facta marito suo in dotem æstimatũ dedit.si Titio soluta sit pecunia , nõ ideo magis Mæuii pignus cõualescere placebat. tunc enim priore dimisso sequẽtis cõfirmatur pignus cũ res in bonis debitoris inueniatur. in proposito autẽ maritus emptoris loco est. atq; ideo,quia neq; tunc cum Mæuio obligaretur, neque cum Titio solueretur,in bonis mulieris fuerit,nullũ temy pus inueniri,quo pignus Mæuii[y] conualescere possit. hæc tamen ita,si bona fide in dotem æstimatum prędiũ maritus accepit,id est,si ignorauit Mæuio obligatum esse.

De pignore iudiciali.

X. VLPIANVS libro primo Responsorum

SI & iure iudicatum , & pignus in causa iudicati ex auctoritate eius,qui iubere potuit,captum est, priuilegii z temporis fore[z] potiorem heredem eius,in cuius persona[A] A pignus constitutum est.

An conditio retrò trahatur.

B XI. GAIVS libro singulari de formula[B] hypothecaria

POtior est in pignore,qui prius credidit pecuniam , & accepit hypothecam : quamuis cum alio ante cõuene- C rat,vt si ab eo pecuniã acceperit,sit res obligata : licet[C] ab hoc postea accepit.poterat enim, licet ante conuenit, non

a huc vsque
b ei liceat.
† habere
c dici potest,
d Qui tamẽ generaliter omnia, & specialiter quædam pignori accepit,tacitè egisse videtur, vt eã specialiter designatam primo venderet, quod si non sufficiat , ad cætera bona perueniat. l. 2. C. de pignorib.
e pignori datur.
f specialiter
g Interpretatio in iure, nomine obligatio prior, sed retinet temporis prioris priuilegiũ: quod vero prius data fuerant pignora.
h in secunda
i pignora acceperat
k ea nouatione facta postea
l cuius negotium
m constitit
n dederat.
o exsoluerit,
p posterior creditor
q Et passus sum, vt ea res mihi pignori esset: aliquin nulla est pignoris obligatio. l. quod quis, de reb. aut. iud. ex quo apparet hanc nullam ius hypotheca tantã habere : aliaquã fisco præferretur, cui præferuntur omnes creditores hypothecarii, qui priores sunt tempore : deinde qui in rem eiusdem credidit,nõ habet ius hypotheca, & tamẽ ipse æquatur & confertur cũ iis, qui ad instructionem restitutionemq. dederunt.
r Ex tit.de migrando.
s potior erit,
t nunc sit
v Id est, Iuliis quo die soliebant Romani migrare. Hunc locum explicat Anto. Aug. li. 4. c. 14.
x putabam
y Mæuio
z fortior est hæres
A personam
B ad formulã hypothecariã
C & ab hoc

accipere ab eo pecuniam. videamus, an idem dicendum sit, si sub condicione stipulatione facta, hypotheca data sit: qua pendente alius credidit purè, & accepit eandem hypothecam: tunc deinde priori stipulationis extitit condicio: vt potior sit qui postea credidisset. sed vereor, num hic aliud sit dicendum. cum enim semel condicio extitit, perinde habetur, ac si illo tempore, quo stipulatio interposita est, sine condicione facta esset. quod & melius est. 1 Si colonus[a] conuenit, vt inducta in fundum, illata, ibi nata pignori essent: & antequam inducat, alii rem hypothecæ nomine obligauerit, tunc deinde eam in fundum induxerit: potior erit qui specialiter purè accepit. quia non ex conuentione priori obligatur, sed ex[b] eo quod inducta res est. quod posterius factum est. 2 Si de futura re conuenerit, vt hypothecæ sit, sicuti est de partu: hoc quæritur, an ancilla conuentionis tempore in bonis fuit debitoris. & in fructibus, si conuenit vt sint pignori, æquè quæritur, an fundus, vel ius vtendi fruendi conuentionis tempore fuerit debitoris. 3 Si paratus est posterior creditor priori creditori soluere quod ei debetur, videndum est, an competat ei hypothecaria actio, nolente priore creditore pecuniam accipere. & dicimus, priori creditori inutilem esse actionem: cum per eum fiat, ne ei pecunia soluatur.

Priori creditori contra posteriorem datur exceptio, atque replicatio.

XII. MARCIANVS libro singulari ad formulam hypothecariam

Creditor, qui prior hypothecam accepit, siue possideat eam, & alius vindicet hypothecaria actione, exceptio priori vtilis est, SI NON MIHI ANTE PIGNORI HYPOTHECAEVE NOMINE SIT RES OBLIGATA: siue alio possidente, prior creditor vindicet hypothecaria actione, & ille excipiat, SI NON CONVENIT, VT SIBI RES SIT OBLIGATA, hic in modum supra relatum explicauit. sed si cum alio possessore creditor secundus agat, rectè aget, & adiudicari ei poterit hypotheca. vt tamen prior cum eo agendo auferat ei rem. 1 Sed quoniam non restituebat rem pigneratam possessor, condemnatus ex præfatis modis[c] litis æstimationem exsoluerit, an perinde secundo creditori teneatur, ac si soluta sit pecunia priori creditori, quæritur. & rectè puto hoc admittendum esse. 2 Si primus, qui sine hypotheca credidit, post secundum, qui vtrumque fecit, ipse hypothecam accepit, sine dubio posterior in hypotheca est. vnde si in diem de hypotheca conuenit, dubium non est, quin potior sit: licet ante diem cum alio creditore purè de eadem re conuenit. 3 Si idem bis, id est, ante secundum, & post eum crediderit, in priore pecunia potior est secundo: in posteriore tertius est. 4 Si tecum de hypotheca paciscatur debitor, deinde idem cum alio tua voluntate, secundus potior erit. pecunia autem soluta secundo, an rursus teneatur tibi, rectè quæritur. erit autem[d] facti quæstio agitanda, quid inter eos actum sit: verum vt discederetur ab hypotheca in totum, (cum) prior concessit creditor alii obligari hypothecam: an vt ordo seruetur, & prior creditor secundo loco constituatur. 5 Papinianus libro vndecimo respondit[e], si prior creditor postea nouatione facta eadem pignora cum aliis accepit, in suum locum eum succedere. sed si secundus non offerat pecuniam, posse priorem vendere, vt primam tantùm pecuniam expensam[f] ferat: non etiam quam postea credidit. & quod superfluum ex anteriore credito accepit, hoc secundo restituat. 6 Sciendum est, secundo creditori rem teneri etiam inuito debitore, tam in suum debitum, quàm in primi creditoris, & in vsuras suas, & quas primo creditori soluit. sed tamen vsurarum, quas creditori primo soluit, vsuras non consequetur. non enim negotium alterius gessit, sed magis suum. & ita Papinianus libro tertio responsorum scripsit: & verum est. 7 Si simpliciter conuenisset secundus creditor de hypotheca, ab omni possessore eam auferre poterit, præter priorem creditorem, & qui ab eo emit. 8 A Titio mutuatus pactus est cum illo, vt ei prædium suum pignori hypothecæue esset: deinde mutuatus est pecuniam a Mæuio, & pactus est cum eo, vt si Titio desierit prædium teneri, ei teneatur: tertius deinde aliquis dat mutuam pecuniam tibi, vt Titio solueres: & paciscitur tecum, vt idem prædium ei[g] pignori hypothecæue sit, & locum eius subeat. num hic medius[h] tertio potior est, qui pactus est vt Titio soluta pecunia impleatur condicio? & tertius de sua neglegentia queri debeat? sed tamen & hic tertius creditor secundo præferendus est. 9 Si tertius creditor pignora sua distrahi permittit ad hoc, vt priori pecunia soluta, in aliud pignus priori succedat, successurum eum Papinianus libro vndecimo responsorum scripsit. & omnino secundus creditor nihil aliud iuris habet, nisi vt soluat priori, & loco eius succedat. 10 Si prior hypotheca obligata sit, nihil verò de venditione conuenerit, posterior verò[i] de hypotheca vendenda conuenerit, verius est, priorem potiorem esse. nam & in pignore placet, si prior conuenerit de pignore, licet posteriori res tradatur, adhuc potiorem esse priorem.

Interpretatio voluntatis.

XIII. PAVLVS libro quinto ad Plautium

Insulam tibi vendidi: & dixi prioris anni pensionem mihi, sequentium tibi accessuram: pignorumque ab inquilino datorum ius vtrumque secuturum[k]. Nerua, Proculus, nisi ad vtramque pensionem pignora sufficerent, ius omnium pignorum primum ad me pertinere: quia nihil apertè dictum esset, an communiter ex omnibus pignoribus summis pro rata seruetur. si quid superesset, ad te. Paulus: facti quæstio est. sed verisimile est id actum, vt primam quamque[l] pensionem pignorum causa sequetur[m].

XIIII. IDEM libro quartodecimo ad Plautium

Si non dominus duobus eandem rem diuersis temporibus pignerauerit, prior potior est. quamuis si à diuersis non dominis pignus accipiamus, possessor melior sit.

XV. IDEM libro sexagesimo octauo ad Edictum

Etiam superficies in alieno solo posita pignori dari potest, ita tamen, vt prior[n] causa sit domini soli, si non soluatur ei solarium[o].

Si primus creditor à tertio superatur, non præiudicat secundo, quia per hoc non succedit tertius in locum primi, & sententia inter alios lata aliis non præiudicat.

XVI. PAVLVS libro tertio Quæstionum

Claudius Felix eundem fundum tribus obligauerat, Eutychianæ primùm, deinde Turboni, tertio loco alii creditori: cum Eutychiana de iure suo doceret, superata apud iudicem à tertio creditore non prouocauerat: Turbo apud alium iudicem victus, appellauerat. quærebatur, vtrum tertius creditor etiam Turbonem superare deberet, qui primam creditricem[p]: an ea remota Turbo tertium excluderet. planè cum tertius creditor primum[q] de sua pecunia dimisit, in locum eius substituitur in ea quantitate, quam superiori exsoluit. fuerunt igitur qui dicerent, hic quoque tertium creditorem potiorem esse debere. mihi nequaquam hoc iustum esse videbatur. pone primam creditricem iudicio[r] conuenisse tertium creditorem: & exceptione, aliòve quo modo à tertio superatam. numquid aduersus Turbonem qui secundo loco crediderat, tertius creditor, qui primam vicit, exceptione rei iudicatæ vti potest? aut contra si post primum iudicium, in quo prima creditrix superata est à tertio creditore, secundus creditor tertium optinuerit, poterit vti exceptione rei iudicatæ aduersus (primam) creditricem? nullo modo, vt opinor. igitur nec tertius creditor successit in eius locum, quem exclusit. nec inter alios res iudicata aliis prodesse, aut nocere solet. sed sine præiudicio prioris sententiæ totum ius alii creditori integrum relinquitur.

XVII. IDEM libro sexto Responsorum

Eum qui a debitore (suo) prædium obligatum comparauit, eatenus tuendum, quatenus ad priorem creditorem ex pretio pecunia peruenit.

Qui prior est tempore in sorte, intelligitur etiam esse prior in vsuris.

XVIII. SCAEVOLA libro primo Responsorum

Lucius Titius pecuniam mutuam dedit sub vsuris, acceptis pignoribus: eidemque debitori Mæuius sub isdem pignoribus pecuniam dedit. quæro, an Titius non tantùm sortis & earum vsurarum nomine, quæ accesserunt antequam Mæuius crederet: sed etiam earum, quæ postea accesserunt, potior esset. respondit, Lucium Titium in omne, quod ei debetur, potiorem esse.

Possessor iustus habet ius offerendi priori creditori, & cedendam actionem impetrandi.

XVIIII. IDEM libro quinto Responsorum

Mulier in dotem dedit marito prædium pignori obligatum. & testamento maritum, & liberos ex eo natos, item ex alio, heredes instituit: creditor, cum posset heredes conuenire idoneos, ad fundum venit. quæro, an si ei iustus possessor offerat, compellendus sit ius nominis cedere. respondi, posse videri non iniustum postulare.

Secundus creditor confirmat sibi pignus soluendo primo debitum quod præcedit: nec tenetur offerre debitum ei, quod postea est secutum, cum in eo non sit potior.

XX. VLPIANVS libro octauo Disputationum

Quærebatur, si post primum contractum tuum, antequam aliam pecuniam tu crederes, eidem debitori Seius credidisset quinquaginta, & hyperocham[s] huius rei quæ sibi pignori data esset, debitor obligasset, dehinc tu eidem debitori crederes fortè quadraginta: quod plus est in pretio rei, quam quod primo credidisti, vtrum ei[t] ob quinquaginta, an tibi in quadraginta cederet pignoris hyperocha[v]. finge Seium paratum esse offerre tibi summam primo ordine creditam. dixi, consequens esse, vt Seius potior sit in eo quod amplius est in pignore. & oblata ab eo summa primo ord

a Licet in obligatione principali spectetur tempus contractus, tamen in hypothecaria inspicitur tempus conditionis euentus.
b sed eo quod
c causis litis
d igitur
e Responsorum scribit.
f Quid sit expensum & acceptum pecuniam ferre, Budæus.
g sibi pignori
h Mæuius
i etiam
k cōsecuturum.
l quoque
m sequatur: quæ enim prius debetur tempore, eam pignora antecedunt.
n potior
o salarium. Rectior est Florent. & in eodem verbo erratū fuit l. 7. suprà. de vsuf.
p conditione expulerat. addita sunt ab interpretibus quod legendum autem est ex superioribus, superauerat.
q qui primum
r in iudicio
s Id est, nihil pignori datum alij obligasset: id, quod amplius pignora obligata sunt, ... vulgo supra ... dicitur & ... hyperocha ...
t Seio
v hypotheca.

mo ordine credita, vsurarumq; eius, postponatur primus creditor in summam[a], quam postea eidem debitori credidit.

In pari causa qui prior est tempore, potior est iure, etiam in quasitis post vtramque obligationem.

XXI. SCAEVOLA libro vicesimo septimo Digestorum

Titius Seiæ ob summam, qua ex tutela ei condemnatus erat, obligauit pignori omnia bona sua quæ habebat, quæque habiturus esset: postea mutuatus a fisco pecuniam, pignori ei res suas omnes obligauit: & intulit Seiæ partem debiti: & reliquam summam nouatione facta eidem promisit, in qua obligatione similiter vt supra de pignore conuenit. quæsitum est, an Seia præferenda sit fisco & in illis rebus, quas Titius tempore prioris obligationis habuit. item in his rebus, quas post priorem obligationem adquisiit, donec vniuersum debitum suum consequatur. respondit, nihil proponi cur non sit præferenda.

Priuatus habens hypothecam expressam, præfertur Fisco & Cæsari postea contrahenti.

2 Negotiatori marmorum creditor sub pignore lapidum, quorum pretia venditores ex pecunia creditoris acceperant, (numerauit:) idem debitor conductor horreorum Cæsaris fuit: ob quorum pensiones aliquot annis non solutas procurator exactioni præpositus, ad lapidum venditionem officium suum extendit. quæsitum est, an iure pignoris eos creditor retinere possit. respondit, secundum ea, quæ proponerentur, posse.

DE DISTRACTIONE PIGNORVM ET HYPOTHECARVM TIT. V.

Secundus creditor in hypotheca non potest pignus vendere, nisi præcedente dimisso. Sed si vendidit, à præcedente creditore conueniri non potest: sed emptor poterit hypothecaria conueniri.

PAPINIANVS libro vicesimo sexto Quæstionum

Creditor, qui prædia pignori accepit, & post alium creditorem, qui pignorum conuentionem ad bona debitoris contulit, ipse quoque simile pactum bonorum ob alium aut eundem contractum interposuit, ante secundum creditorem dimissum, nullo iure cetera bona titulo pignoris vendidit. sed ob eam rem in personam actio contra eum creditori, qui pignora sua requirit, non competit. nec vtilis[b] danda est, nec furti rerum mobilium gratia recte conuenietur, quia propriam causam ordinis errore ductus persecutus videtur. præsertim cum alter creditor furto possessionem, quæ non fuit apud eum, non amiserit. ad exhibendum quoque frustra litem excipiet: quia neque possidet, neque dolo fecit vt desineret possidere. sequitur, vt secundus creditor possessores interpellare debeat.

De cessione pignoris quæ venditio dicitur, sed ficta magis quam vera.

II. IDEM libro secundo Responsorum

Fideiussor conuentus, officio iudicis adsecutus est, vt emptionis titulo prædium creditori pignori datum susciperet. nihilo minus alteri creditori, qui postea sub eodem pignore contraxit, offerendæ pecuniæ, quam fideiussor dependit, cum vsuris medii temporis facultas erit. nam huiusmodi venditio, transferendi pignoris causa, necessitate iuris fieri solet.

Qui emit à creditore primo, irreuocabiliter possidet. Sed qui emit à debitore, licet pretium soluatur primo creditori, poterit conueniri si solutum pretium ei offeratur.

III. IDEM libro tertio Responsorum

Cum prior creditor pignus iure conuentionis vendidit, secundo creditori non superesse ius offerendæ pecuniæ conuenit. si tamen debitor non interueniente creditore pignus vendiderit, eiusque pretium priori creditori soluerit, emptori poterit offerri quod[c] ad alium creditorem de nummis eius peruenit, & vsuræ medii temporis. nihil enim interest, debitor pignus datum vendidit, an denuo pignori obliget. *Tacita pactio.*

IIII. IDEM libro vndecimo Responsorum

Cum soluendæ pecuniæ dies pacto profertur[d], conuenisse videtur, ne prius vendendi pignoris potestas exerceatur.

V. MARCIANVS libro singulari ad formulam hypothecariam

Cum secundus creditor, oblata priori pecunia, in locum eius successerit, venditionem ob pecuniam solutam & creditam recte facit. Si secundus creditor vel fideiussor soluta pecunia pignora susceperint, recte eis offertur, quamuis emptionis titulo ea tenuerunt.

VI. MODESTINVS libro octauo Regularum

Cum posterior creditor a priore pignus emit, non tam adquirendi dominii, quam seruandi pignoris sui causa intellegitur pecuniam dedisse. & ideo offerri ei[e] à debitore potest.

Vendito pignore à creditore, an id recuperare possit debitor.

VII. MARCIANVS libro singulari ad formulam hypothecariam

Si creditor pignus vel hypothecam vendiderit hoc pacto, vt liceat sibi reddere pecuniam, & pignus recuperare, an si paratus sit debitor reddere pecuniam, consequi id possit[e]? & Iulianus libro vndecimo digestorum scribit, recte quidem distractum esse pignus. ceterum agi posse cum creditore, vt si quas actiones habeat, eas cedat debitori. sed[f] quod Iulianus scribit in pignore, idem & circa hypothecam est. Illud inspiciendum est, an liceat debitori, si hypotheca venierit, pecunia soluta eam reciperare. & siquidem ita venierit, vt si intra certum tempus à debitore pecunia soluta fuerit, emptio rescindatur: intra illud tempus pecunia soluta recipit hypothecam. si verò tempus præterierit, aut si non eo pacto res venierit, non potest rescindi venditio: nisi minor sit annis viginti quinq; debitor, aut pupillus, aut reipublicæ causa absens, vel in aliqua earum causarum erit: ex quibus edicto succurrit.

Alienatio pacto prohibita.

a Quæritur, si pactum sit à creditore, ne liceat debitori hypothecam vendere vel pignus, quid iuris sit: & an pactio nulla sit talis, quasi contra ius sit posita: ideóque veniri[g] possit. & certum est, nullam esse venditionem[h], vt pactioni stetur.

VIII. MODESTINVS libro quarto Regularum

Creditoris arbitrio permittitur, ex pignoribus sibi obligatis quibus velit distractis, ad suum commodum peruenire.

Venditio non liberat debitorem, nisi pretio creditori soluto.

VIIII. PAVLVS libro tertio Quæstionum

Quæsitum est, si creditor ab emptore pignoris pretium seruare non potuisset, an debitor liberatus esset. putaui, si nulla culpa imputari creditori possit, manere debitorem obligatum: quia ex necessitate facta venditio non liberat debitorem, nisi pecunia percepta. Pomponius autem lectionum libro secundo ita scribsit: quod in pignoribus dandis adici solet, vt quo minus pignus venisset, reliquum debitor redderet, superuacuum est: quia ipso iure ita se res habet, etiam non adiecto eo.

Creditor non tenetur de euictione, nisi si tamen non potest inuenire.

X. IDEM libro sexto Responsorum

Et si is qui lege pignoris emit, ob euictionem rei redire ad venditorem non potest, tamen non esse audiendum creditorem qui fundum vendidit, si velit eiusdem rei ex alia causa quæstionem mouere.

Diuisio cohæredum non impedit ius creditoris pignus vendere volentis.

XI. SCAEVOLA libro primo Responsorum

Arbiter diuidendæ hæreditatis cum corpora hereditaria diuisisset, nomina quoq; communium debitorum separatim singulis in solidum adsignauit. quæsitum est, an debitoribus cessantibus, pro solido[i] pignus vendere quisque potest. respondi, posse.

XII. TRYPHONINVS libro octauo Disputationum

Rescriptum est ab Imperatore[k], libellos agente Papiniano, creditorem a debitore pignus emere posse: quia in dominio manet debitoris[l].

Quicquid ex re pignorata, vel eius occasione consequitur creditor, pignus extenuat, si id irreuocabiliter consequitur: alias debitoris liberatio ex futuro pendebit euentu.

s Si aliena res pignori data fuerit, & creditor eam vendiderit, videamus an pretium, quod percepit creditor, liberet debitorem personali actione pecuniæ creditæ. quod verè responderetur, si ea lege vendidit, ne euictionis nomine obligaretur. quia ex contractu, & qualisqualis[m] obligatione à debitore interposita, certe ex[n] occasione eius redactum id pretium æquius proficeret debitori, quàm creditoris lucro cederet. sed quantum quidem ad creditorem, debitor liberatur. quantum verò[o] ad dominum rei, si necdum pignus euictum est, vel ad emptorem post euictionem, ipsi debitor vtili actione tenetur: ne ex aliena iactura sibi lucrum adquirat. nam & si maiores fructus forte petens à possessore[p] creditor abstulit, vniuersos in quantitatem debitam accepto ferre debebit. & [q]cum per iniuriam iudicis domino rem, quæ debitoris non fuisset, abstulisset creditor, quasi obligatam sibi, & quæreretur an soluto debito restitui eam oporteret debitori, Scæuola noster restituendam probabit[r]. Quòd si non ita vendidit, vt certum sit omnimodo apud eum pretium remansurum, verùm obligatus est ad id restituendum, arbitror interim quidem nihil à debitore peti posse: sed in suspenso haberi liberationem. verùm si actione ex empto conuentus præstitisset[s] creditor emptori, debitum persequi eum a debitore posse: quia apparuit non esse liberatum.

XIII. PAVLVS libro primo Decretorum

Creditor, qui iure suo pignus distrahit, ius suum cedere debet. & si pignus possidet, tradere vtique debet possessionem[t].

XIIII. SCAEVOLA libro sexto Digestorum

Arbitri[v] diuidundæ hereditatis inter heredes cum corpora hereditaria diuisissent, nomina quoque commu-

a summa, b sed nec, u & quod, d conseruatur: profertur, ... o & ú

f quod autem
g venire: iure veniri
h hic locus est de quo Bartolus & Baldus vehementer inter se dissenserunt, & Politianus (ubi vnice erat Pandecta Florentina) inseruit, vt germanam lectionem haberent. Aug. li. v. c. 17.
i soluendo
n quod occasione
o vel ad
p fideiussore
q sed &
r putauit
s præstitisset pretium
v Aug. 1. emend. cap. 7.

nium debitorum separatim diuersa singulis insolidū ad signauerunt. quæsitū est an vnusquisque eorū debitore sibi addicto cessante in solutione, pro soluendo pignus sub eo nomine obligatum vendere possit. respondit potuisse.

a diuisa
b soluendo

QVIBVS MODIS PIGNVS VEL HYPOTHECA SOLVITVR.

TIT. VI.

Si enim pecunia liberatum est pignus, exceptione defenditur.

I. PAPINIANVS libro vndecimo Responsorum

DEBITORES absentis amicus negotia gessit, & pignora citra emptionem pecunia sua liberauit. ius pristinum domino restitutum videtur. igitur qui negotium gessit, vtilem Seruianam dari sibi non rectè desiderauit. si tamen possideat, exceptione doli defenditur.

Donans rem intelligitur pignus remittere, quamuis donatio sit inutilis.

1 Cum venditor numerata sibi parte pretii prædium, quod venierat, pignori accepisset, ac postea residuum pretium emptori literis ad eum missis donasset, eóque defuncto donationem quibusdam modis inutilem esse constabat: iure pignoris fiscum frustra petere prædium, qui successerat in locum venditoris, apparuit: cuius pignoris solutum esse pactum prima voluntate donationis constabat. quoniam inutilem pecuniæ donationem lex facit: cui non est locus in pignore liberando. Defensor absentis cautionem iudicatum solui præstitit: in dominum iudicio postea trāslato, fideiussores ob rem iudicatam, quos defensor dedit, nō tenebūtur. nec pignora, quæ dederūt.

c Tunc cōplū in vero et vxore, genero, & socero: debito non legitimè soluto pignus hoc casu extinguitur.
d creditor
e donatoris
f sed nec

II. PAVLVS libro nono ad Edictum prouinciale

SI creditor Seruiana actione pignus a possessore petierit, & possessor litis æstimationem obtulerit, & ab eo debitor rem vindicet: non aliter hoc facere cōcedetur, nisi prius ei debitum offerat.

III. VLPIANVS libro octauo Disputationum

SI res distracta fuerit sic, nisi intra certum diem meliorem cōditionem inuenisset, fueritque tradita: & fortè emptor, antequam melior conditio offeretur, hanc rem pignori dedisset, Marcellus libro quinto digestorum ait, finiri pignus, si melior conditio fuerit allata. quanquam vbi sic res distracta est, nisi emptori displicuisset, pignus finiri non putet.

IIII. IDEM libro septuagesimo tertio ad Edictum

SI debitor, cuius res pignori obligatæ erant, seruum quem emerat redhibuerit, an desinat Seruianæ locus esse? & magis est, ne desinat: nisi ex voluntate creditoris hoc factum est.

g Ex tit. de mãgon.

De venditione pignoris facta consentiente creditore.

1 Si in venditione pignoris consenserit creditor, vel vt debitor hanc rem permutet, vel donet, vel in dotem det, dicendum erit pignus liberari: nisi salua causa pignoris sui consensit vel venditioni vel ceteris. nam solent multi salua causa pignoris sui consentire. Sed & si ipse vendiderit creditor, sic tamen venditionem fecit, ne discederet à pignore, nisi ei satisfiat: dicendum erit, exceptionem ei non nocere. sed & si non concesserat pignus venūdari, sed ratam habuit venditionē, idem erit probandum. Belle quæritur si fortè venditio rei specialiter obligatæ non valeat, an nocere hæc res creditori debeat, quòd consensit. vt puta si qua ratio iuris venditionem impediat: dicendum est pignus valere.

h cōsenserit
i Antea corruptè legebatur probādū eum velle. Aug. lib. 2. cap. 9 emenda.
k Receßit enim sub hac conditione, si vēditio secuta fuerit, ab obligatione pignoris. itaque nō secuta venditione, obligatio durat. Idemque erit dicendum, si valet quidē vēditio & perfecta est, sed ab ea deinde receditur.

Pactu de non petenda pecunia, an pignus liberetur.

V. MARCIANVS libro singulari ad formulam hypothecariā

SOluitur hypotheca & si ab ea discedatur: aut paciscatur creditor, ne pecuniam petat, nisi si quis dicat, pactum interpositum esse vt à persona non petatur. & quid si hoc actum sit, cum fortè alius hypothecam possidebit? sed cum pactū cōuentum exceptione perpetuā pariat, eadem & in hoc casu possunt dici, vt & ab hypotheca discedatur. Si paciscatur creditor, ne intra annū pecuniam petat, intelligitur de hypotheca quoque idē pactus esse.

Satisfactione liberatur pignus.

2 Si conuenerit, vt pro hypotheca fideiussor daretur, & datus sit: satisfactum videbitur, vt hypotheca liberetur. aliud est, si ius obligationis vendiderit creditor, & pecuniā acceperit, tunc enim manēt omnes obligationes integræ: quia pretii loco id accipitur, non solutionis nomine.

3 Satisfactum esse creditori intelligitur, & si iusiurandum delatū datum est, hypothecæ non esse rem obligatā.

VI. VLPIANVS libro septuagesimo tertio ad Edictum

ITem liberatur pignus, siue solutum est debitum, siue eo nomine satisfactum est. sed & si tempore finitum pignus est, idem dicere debemus. vel si qua ratione obligatio eius finita est. Qui paratus est soluere, meritò pignus videtur liberasse. qui verò non soluere, sed satisfacere paratus est, in diuersa causa est. ergo satisfecisse prodest; quia sibi imputare debet creditor, qui satisfactionem admisit vice solutionis. at qui non admittit satisfactionem, sed solutionem desideat, culpandus non est. In satisdatione autem nō vtimur Atilicini sententia: qui putabat, si satisdetur alicui certæ pecuniæ, recedere eum à pignoribus debere.

l Ex tit. de mãgon.
m proderit
n Intellige, caussa. Aug. lib. 4. cap. 1 emenda.
o Nemo enim cogitur fideiussores loco pignorū accipere, si nolit, potest. l. 4. de pignorat. act. & l. pen. hoc tit.

De consensu creditoru.

VII. GAIVS libro singulari ad formulam hypothecariam

SI consensit venditioni creditor, liberatur hypotheca. Sed in his pupillis consensus non debet aliter ratus haberi, quàm si præsente tutore auctore cōsenserit, aut etiam ipse tutor: scilicet si commodum aliquid, vel satis ei fieri ex eo iudex æstimauerit. Videamus, si procurator omnium bonorum consensit, vel seruus actor, eis & solui potest, & in id positus est: an teneat consensus eorum. & dicendum est non posse: nisi specialiter hoc eis mandatum est. sed si cum debitoris procuratore conuenit ne sit res obligata, dicendum est, id debitori per doli exceptionem prodesse. cum autem cum seruo eius cōuenerit, per ipsam pacti conuenti exceptionem debet. Si conuenit de parte pro indiuiso alienanda, si certa res est quæ venit, potest dici de reliqua parte ab initio agi oportere. nec obstat exceptio.

p Videamus
q præpositum
r prodesse debet.

Diuisione rei communis non mutatur ius hypotheca.

Illud tenendum est, si quis communis rei partem pro indiuiso dederit hypothecæ, diuisione facta cum socio, non vtique eam partem creditori obligatā esse, quæ ei obtingit qui pignori dedit. sed vtriusque pars pro indiuiso pro parte dimidia manebit obligata.

VIII. MARCIANVS libro singulari ad formulam hypothecariam

SIcut re corporali extincta, ita & vsufructu extincto, pignus hypothecáve perit.

Pactu liberatur pignus.

1 Creditor ne pignori hypothecæve sit res, pacisci potest. & ideo si heredi pactus fuerit, ei quoque proderit pactum, cui restituit hereditatem ex senatusconsulto Trebelliano. Si procurator debitoris in rem suam sit, non puto dubitari debere, quin pactum noceat creditori. Itémque si à parte creditoris procurator in rem suam exstiterit, paciscendo inutilem sibi faciet hypothecariam actionem. in tantum, vt putem rectè dici, & dominus litis hoc casu nocere hanc exceptionem. Si conuenerit, ne pars dimidia pro indiuiso pignori sit, quæcumque fundi eius pars à quolibet possessore petatur, dimidia non rectè petetur. Si plures dederint pro indiuiso, & cum vno creditor paciscatur ne hypothecæ sit, deinde ab eo petat: etiam si hic, cum quo pactus est, solidum fundum possideat pro indiuiso: quia de parte conuenisset, non repellit eum a toto. An pacisci possunt filiusfamilias & seruus, ne res pignori sit, quam peculiariter hypothecam acceperint, & habēt liberam administrationem, videamus. an quemadmodum donare non possunt, ita nec pacisci ne pignori sit possint. sed dicendum est, vt concedere possint: scilicet si pretium pro pactione accipiant, quasi vendant.

s is restituit
t pactus sit. superest . pactum. quod sequens sententia allendit.
v cùm peculiariter
x pignori hypothecam acceperunt.
y peculii administrationem.
z actione: ex superioribus apparet legendum pactione, nō actione.

De pignore vendito permissu creditoris.

Si voluntate creditoris fundus alienatus est, inuerecundè applicari sibi eum creditor desideat. si tamen effectus sit secutus venditionis. nam si non venierit, non est satis ad repellendum creditorem, quod voluit venire. Superuacuum est quærere, agrum specialiter hypothecæ datum, permissu creditoris venisse, si ipse debitor rem possideat. nisi quod potest fieri, vt debitor permissu creditoris vēdiderit, deinde postea bona fide redemerit ab eodē, vel ab alio, ad quē per successionē ea res peruenire cœpisset. aut si ipse debitor emptori heres exstiterit. verūtamen eū pecunia soluta nū sit, doli mali suspicio inerit, trāslata ad præsens tēpus, vt possit creditor replicationē doli mali obiicere. Illud videamus, si Titius debitor volūtate creditoris sui vendiderit Mæuio, vel ei à quo Mæuius emerit, & postea Mæuius Titio heres exstiterit, & creditor ab eo petat, quid iuris sit. sed iniquū est, auferri ei rē à creditore, qui nō successionis iure sed alio modo rem nactus est. potest tamen dici cū Titii dolus in re versaretur, ne creditor à possessore pecuniā recipiat, iniquissimū esse ludificari eū. Quòd si is fundus à Mæuio alicui obligatus possideatur, cui nondum satisfactū erit, tūc rursus æquū erit excipi, SI NON VOLVNTATE CREDITORIS VENIIT. licet enim dolus malus debitoris interueniat, qui nō soluit: tamē secūdus creditor qui pignori accepit potior est. tutius tamē est, si debitor à creditore petat vt ei permittat pignus vēdere, quò magis satisfaciat, ante cautionē accipere ab eo qui rem

A credere.
† rem
B Videtur ad Rhetorū transſlationē alludere, qua contentio oboritur, et quatuor modis fit, à persona, à re, à loco, à tempore. Alcia. lib. 1. parerg. cap. 11.
C antea

rem emptorus erit, vt pretium rei venditæ vsque ad summam debiti creditori soluatur. Venditionis autem appellationẽ generaliter accipere debemus. vt & si legare permisit, valeat quod concessit. quod ita intelligemus, vt & si legatum repudiatum fuerit, conualescat pignus. Si debitor vendiderit rem, nec tradiderit, an non repellatur creditor, quasi adhuc res in bonis sit debitoris, an verò, cũ teneatur ex empto, pignus extinguatur? quod & magis est. sed quid si pretium venditor cõsecutus non sit, nec paratus sit emptor dare? tantundem potest dici. Sed si permiserit creditor vendere, debitor verò donauerit, an exceptione illum summoueat? an facti sit magis quæstio, numquid ideo venire voluit, vt pretio accepto, ipsi quoque res expediat? quo casu non nocebit consensus. quòd si in dotem dederit, vẽdidisse in hoc casu rectè videtur, propter onera matrimonii. in contrarium, si concessit donare, & vendiderit debitor, repellitur creditor. nisi si quis dicat ideo concessisse donari, quòd amicus erat creditori is cui donabatur. Quòd si concesserit decem vendere, ille quinque vendiderit, dicendum est, non esse repellendum creditorem. in contrarium non erit quærendum, quin rectè vendit, si pluris vendiderit quàm concessit creditor.

Non videtur autem consensisse creditor, si sciente eo debitor rem vendiderit. cum ideo passus est venire, quòd sciebat vbique pignus sibi durare. sed si subscripserit forte in tabulis emptionis, consensisse videtur: nisi manifestè appareat deceptum esse. quod obseruari oportet & si sine scriptis consenserit. Si debitori concessum sit, & heres eius vendiderit, potest facti quæstio esse, quid intellexit creditor. sed rectè venisse dicendum est. hæc enim subtilitates ab iudicibus nõ admittuntur. Si debitor fortè concessa venditione desierit possidere, & nouus possessor vendiderit, an duret pignus, quasi personæ permiserit creditor? quod & magis est. nam si nouo possessori, nũ debitori à quo hypothecam accepit, concessit creditor vendere, dicendum est, nocere ei exceptionem. sed si intra annum aut biennium consenserit creditor vendere, post hoc tempus vendendo, non aufert pignus creditori. Si creditor hypothecaria vsus, à possessore litis æstimationem consecutus fuerit, & à debitore petat debitum, puto doli mali exceptionem ei obstaturam.

Si duo simul emant, videntur inuicem consentire, & pignus remittere

VIIII. MODESTINVS libro quarto Responsorum

Titius Sempronio fundum pignori dedit, & eundem fundum postea Gaio Seio pignori dedit: atque ita idem Titius Sempronio & Gaio Seio fundum eundem in assem vendidit, quibus pignori ante dederat in solidũ singulis. quæro, an venditione interposita ius pignoris extinctum sit. ac per hoc ius solum emptionis apud ambos permanserit. Modestinus respondit, dominium ad eos, de quibus quæritur, emptionis iure pertinere. cum consensum mutuò venditioni dedisse proponantur, inuicem pigneratitiam actionem eos non habere.

Qui succedit in locum vnius creditoris, videtur remissione illi creditori facta.

Titius Seio pecuniam sub pignore fundi dederat: qui fundus cum esset reipublicæ ante obligatus, secundus creditor pecuniam reipublicæ eam soluit: sed Mæuius extitit, qui dicebat, ante rempublicam sibi fundum obligatum fuisse: inueniebatur autem Mæuius instrumẽto cautionis cum republica facto à Seio interfuisse, & subscripsisse: quo caueras Seius, fundum nulli alii esse obligatũ. quæro, an actio aliqua in rem Mæuio competere potest. Modestinus respondit, pignus, cui is de quo quæritur cõsensit, minimè eum retinere posse.

Si resoluatur venditio, & res cum eadem causa ad venditorem redeat, pignus in statum pristinum reuertitur.

X. PAVLVS libro tertio Quæstionum

Voluntate creditoris pignus debitor vẽdidit: & postea placuit inter eum & emptorem, vt à venditione discederent. ius pignorum saluum erit creditori. nam sicut debitori, ita & creditori pristinum ius restituitur. neque omni modo creditor pignus remittit: sed ita demũ, si emptor rem retineat, nec reddat venditori. & ideo si iudicio quoque accepto venditor absolutus sit, vel quia non tradebat, in id quod interest condemnatus: saluum fore pignus creditori dicendum est. hæc enim accidere potuissent etiam si non voluntate creditoris vendidisset. Creditor quoque si pignus distraxit, & ex venditione recessum fuerit, vel homo redhibitus, dominium ad debitorẽ reuertitur. idemque est in omnibus, quibus cõcessum est rem alienam vendere. non enim quia dominium transferunt, ideo ab emptore inferius recipient. sed in pristinam causam res redit, resoluta venditione.

Pignus datum in dotem consensu creditoris, intelligitur remissum esse.

XI. IDEM libro quarto Responsorum

Lucius Titius, cum esset vxori suæ Gaiæ Seiæ debitor sub pignore siue hypotheca prædiorum, eadem prædia cum vxore sua Seia Septiciæ communis filiæ nomine Sempronio marito eius futuro in dotem dedit: postea defuncto Lucio Titio, Septicia filia abstinuit se hereditate paterna. quæro, an mater eius hypothecam persequi possit. Paulus respondit, pignoris quidem obligationem prædiorum Gaiam Seiam, quæ viro pro filia communi in dotem eadem dari consensit cum communis filiæ nomine darentur, remisisse videri. obligationem autem personalem perseuerasse. sed aduersus eam, quæ patris hereditate se abstinuit, actionem non esse dandam.

De pignore consensu creditoris pignori dato.

XII. IDEM libro quinto Responsorum

Paulus respondit, Sempronium antiquiorem creditorem consentientem, cum debitor eandem rem tertio creditori obligaret, ius suum pignoris remisisse videri: non etiam tertium in locum eius successisse. & ideo medii creditoris meliorem causam effectam. idem obseruandum est, & si respublica tertio loco crediderit.

Quilibet possessor habet ius offerendi creditori.

Qui pignoris iure rem persequuntur, à vindicatione rei eos remoueri solere, si qualiscũque possessor offerre vellet. neque enim debet quæri de iure possessoris, cum ius petitoris remoueatur soluto pignore.

De iureiurando contentus satisfactione.

XIII. TRYPHONINVS libro octauo Disputationum

Si deferente creditore iurauit debitor se dare non oportere, pignus liberatur, quia perinde habetur, atque si iudicio absolutus esset. nam & si à iudice, quamuis per iniuriam, absolutus sit debitor, tamen pignus liberatur.

XIIII. LABEO libro quinto Posteriorum a Iauoleno epitomatorum

Cum colono tibi conuenit, vt inuecta, importata pignori essent, donec merces tibi soluta, aut satisfactum esset: deinde mercedis nomine fideiussorem à colono accepisti. satisfactum tibi videri existimo. & ideo illata pignori esse desisse.

XV. SCAEVOLA libro sexto Digestorum

Primi creditoris qui pignori prædia acceperat, & posterioris cui quidam ex isdẽ fundis dati erãt, ad eandẽ personam hereditas deuenerat. debitor offerebat quantũ à posteriore creditore mutuatus fuerat. respondit, cogendum accipere saluo iure pignoris prioris contractus.

LIBER VICESIMVS PRIMVS.

DE AEDILICIO EDICTO ET REDHIBITIONE ET QVANTI MINORIS.

Edictum propositum de actione redhibitoria & eius interpretatio.

VLPIANVS libro primo ad Edictum ædilium curulium

Labeo scribit, edictum ædilium curulium de venditionibus rerum esse, tam earum quæ soli sint, quàm earum quæ mobiles aut se mouentes. Aiunt ædiles, QVI MANCIPIA VENDVNT, CERTIORES FACIANT EMPTORES, QVID MORBI VITIIVE CVIQVE SIT, QVIS FVGITIVVS ERROVE SIT, NOXAVE SOLVTVS NON SIT: EADEMQVE OMNIA, CVM EA MANCIPIA VENIBVNT, PALAM RECTE PRONVNTIANTO. QVOD SI MANCIPIVM ADVERSVS EA VENISSET, SIVE ADVERSVS QVOD DICTVM PROMISSVMVE FVERIT, CVM VENIRET, FVISSET: QVOD EIVS PRAESTARI OPORTERE DICETVR, EMPTORI OMNIBVSQVE AD QVOS EA RES PERTINET IVDICIVM DABIMVS, VT ID MANCIPIVM REDHIBEATVR. SI QVID AVTEM POST VENDITIONEM TRADITIONEMQVE DETERIVS EMPTORIS OPERA, FAMIL

t Titio. dictio tertio delenda est, ut legendum sit tertio pro quam Titio.
v ius suo

x offerre debitum

y Et tamẽ modo quo hoc ipso tamen ... iure pignus. l. debitor ... de re iud. pigno.

z quanti

A Verba edicti ædilitii vocat ... lib. 3. Offic. ...
B latamor

C eiusque
D venierint
E ac rectè

F venierit
G quàm

FAMILIAE, PROCVRATORIBVS EIVS VACVVM ERIT: SIVE QVID EX EO POST VENDITIONEM NATVM, ADQVISITVM FVERIT: ET SI QVID ALIVD IN VENDITIONE EI ACCESSERIT, SIVE QVID EX EA RE FRVCTVS PERVENERIT AD EMPTOREM: VT EA OMNIA RESTITVAT. ITEM SI QVAS ACCESSIONES IPSE PRAESTITERIT, VT RECIPIAT. ITEM SI QVOD MANCIPIVM CAPITALEM FRAVDEM ADMISERIT, MORTIS CONSCISCENDAE SIBI CAVSA QVID FECERIT, INVE HARENAM DEPVGNANDI CAVSA AD BESTIAS INTROMISSVS FVERIT: EA OMNIA IN VENDITIONE PRONVNTIANTO. EX HIS ENIM CAVSIS IVDICIVM DABIMVS. HOC AMPLIVS, SI QVIS ADVERSVS EA SCIENS DOLO MALO VENDIDISSE DICETVR, IVDICIVM DABIMVS.

Causa huius edicti proponendi est, vt occurratur fallaciis vendentium: & emptoribus succurratur, quicumque decepti à venditoribus fuerint. dummodo sciamus venditorem, etiam si ignorauit ea quæ ædiles præstari iubent, tamen teneri debere. nec est hoc iniquum. potuit enim ea nota habere venditor. neque enim interest emptoris, cur fallatur: ignorantia venditoris, an calliditate. Illud sciendum est, edictum hoc non pertinere ad venditiones fiscales. si tamen respublica aliqua faciat venditionem, edictū hoc locum habebit. In pupillaribus quoque venditionibus erit edicto locus. Si intellegatur vitium morbúsve mancipii, vt plerumque signis quibusdā solent demonstrare vitia, potest dici edictum cessare. hoc enim tantum intuēdum est, ne emptor decipiatur. Sed sciendum est, morbum apud Sabinum sic definitum esse: habitum cuiusque corporis contra naturam, qui vsum eius ad id facit deteriorem, cuius causa natura nobis eius corporis sanitatem dedit. id autem alias in toto corpore, alias in parte accidere. namque totius corporis morbus est, puta ΦΘΙΣΙΣ, febris. partis, veluti cæcitas: licet homo itaque natus sit. vitiumque à morbo multum differre, vt puta si quis balbus sit. nam hunc vitiosum magis esse, quam morbosum. Ego puto ædiles tollendæ dubitationis gratia bis ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ idem dixisse, ne qua dubitatio superesset. Proinde si quid tale fuerit vitii siue morbi, quod vsum ministeriúmque hominis impediat, id dabit redhibitioni locum. dummodo meminerimus, non vtique quodlibet quam leuissimum efficere, vt morbosus vitiosúsve habeatur. proinde leuis febricula, aut vetus quartana quæ tamen iam sperni potest, vel vulnusculum modicum, nullum habet in se delictum, quasi pronuntiatum nō sit. contemni enim hæc potuerunt. exempli itaque gratia referamus, qui morbosi, vitiosique sunt. Apud Vivianum quæritur, si seruus inter fanaticos nō semper caput iactaret, & aliqua profatus esset, an nihilo minus sanus videretur, & ait Viuianus nihilo minus hūc sanum esse. neque enim nos, inquit, minus animi vitiis aliquos sanos esse intellegere debere. alioquin, inquit, futurum, vt in infinito hac ratione multos sanos esse negaremus. vt puta leuem, superstitiosum, iracundum, contumacem, & si qua similia sunt animi vitia. magis enim de corporis sanitate, quàm de animi vitiis promitti. interdū tamen, inquit, vitium corporale vsque ad animum pertinere, & eum vitiare. veluti contingeret ΦΡΕΝΗΤΙΚῷ: quia id ei ex febribus acciderit. quid ergo est? si quid sit animi vitium tale, vt id à venditore excipi oporteret, neque id venditor, cum sciret, pronuntiasset: ex empto eum teneri. Idem Viuianus ait, quamuis aliquando quis circa fana bacchatus sit, & responsa reddiderit, tamen si nūc hoc nō faciat, nullum vitium esse. neque eo nomine, quòd aliquando id fecit, actio est. sicuti si aliquando febrem habuit. ceterum si nihilo minus permaneret in eo vitio, vt circa fana bacchari soleret, & quasi demens responsa daret: etiam si per luxuriam id factum est, vitium tamen esse: sed vitium animi, non corporis. ideóque redhiberi nō posse: quoniam ædiles de corporalibus vitiis loquuntur. attamen ex empto actionem admittit. idem dicit etiam in his, qui præter modum timidi, cupidi, auarique sunt, aut iracundi.

II. PAVLVS libro primo ad Edictum ædilium curulium

Vel melancholici.

III. GAIVS libro primo ad Edictum ædilium curulium

Vel procetui, vel gibberosi, vel curui, vel pruriginosi, vel scabiosi. item muti, & surdi.

IIII. VLPIANVS libro primo ad Edictum ædilium curulium

Ob quæ vitia negat redhibitionem esse, ex empto dat actionem. sed si vitium corporis vsque ad animum penetrat, forte si propter febrē loquantur aliena, vel si qui per vicos more insanorum deridenda loquantur, in quos sit animi vitium ex corporis vitio accidit, redhiberi posse. Item aleatores & vinarios nō contineri edicto, quosdam respondisse Pomponius ait. quemadmodum nec gulosos, nec impostores, aut mēdaces, aut litigiosos. Idē Pomponius ait, quamuis non valdè sapientem seruum venditor præstare debeat, tamen si ita fatuum vel morionem vendiderit, vt in eo vsus nullus sit, videri vitium. & videmur hoc iure vti, vt vitii, morbique appellatio non videatur pertinere nisi ad corpora. animi autem vitium ita demum præstabit venditor, si promisit. si minus, non. & ideo nominatim de errone & fugitiuo excipitur. hoc enim animi vitium est, non corporis. vnde quidam iumenta pauida & calcitrosa morbosis non esse adnumeranda dixerunt: animi enim, non corporis hoc vitium esse. In summa si quidem animi tantùm vitium est, redhiberi nō potest. nisi si dictum est hoc abesse, & non abest. ex empto tamen agi potest, si sciens id vitium animi reticuit. si autem corporis solius vitium est, aut & corporis & animi mixtum vitium, redhibitio locum habebit. Illud erit adnotandum, quòd de morbo generaliter scriptum est: nō de sontico morbo. nec mirum hoc videri Pomponius ait: nihil enim ibi agitur de ea re, quā hic ipse morbus obstet. Idem ait, non omnem morbum dare locū redhibitioni. vt puta leuis lippitudo, aut leuis dētis auriculæve dolor, aut mediocre vlcus. nō denique febriculam quantulamlibet ad causam huius edicti pertinere.

V. PAVLVS libro vndecimo ad Sabinum

Et quantum interest inter hæc vitia, quæ Græci ΚΑΚΟΗΘΕΙΑΝ dicunt, intérque ΠΑΘΟΣ, aut ΝΟΣΟΝ aut ΑΡΡΩΣΤΙΑΝ: tantum inter talia vitia & eum morbum, ex quo quis minus aptus vsui sit, differt.

VI. VLPIANVS libro primo ad Edictum ædilium curulium

Pomponius rectè ait, non tantùm ad perpetuos morbos, verùm ad temporarios quoque hoc edictum pertinere. Trebatius ait, impetiginosum morbosum non esse, si eo membro, vbi impetigo esset, æque rectè vtatur. & mihi videtur vera Trebatii sententia. Spadonem morbosum non esse neque vitiosum. verius mihi videtur: sed sanum esse: sicuti illum, qui vnum testiculum habet, qui etiam generare potest.

VII. PAVLVS libro vndecimo ad Sabinum

Sin autem quis ita spado est, vt tam necessaria pars corporis & penitus absit, morbosus est.

VIII. VLPIANVS libro primo ad Edictum ædilium curulium

Si cui lingua abscisa sit, an sanus esse videatur, quæritur. & extat hæc quæstio apud Ofilium, relata apud eum in equo. ait enim hunc videri non esse sanum.

VIIII. IDEM libro quadragesimoquarto ad Sabinum

Mvtum morbosum esse Sabinus ait. morbum enim esse sine voce esse, apparet, sed qui grauiter loquitur, morbosus non est. nec qui ΑΣΑΦΩΣ. planè qui ΑΣΗΜΩΣ loquitur, hic vtique morbosus est.

X. IDEM libro primo ad Edictum ædilium curulium

Idem Ofilius ait, si homini digitus sit abscisus, membrive quid laceratum, quamuis consanauerit, si tamē ob eam rem eo minus vti possit, non videri sanum esse.

Catonem quoque scribere lego, cui digitus de manu aut de pede præcisus sit, eum morbosum esse. quod verum est secundum supra scriptam distinctionem. Sed si quis plures digitos habeat siue in manibus siue in pedibus, si nihil impeditur numero eorum, non est in causa redhibitionis. propter quod non illud spectandum est, quis numerus sit digitorum: sed an sine impedimento vel pluribus vel paucioribus vti possit. De myope quæsitum est, an sanus esset. & puto eum redhiberi posse. sed & ΝΥΚΤΑΛΩΠΑ morbosum esse constat. id est vbi homo neque matutino tempore videt, neque vespertino. quod genus morbi Græci vocant ΝΥΚΤΑΛΩΠΑ. Luscitionem item esse quidam putant, vbi homo lumine adhibito nihil videt. Quæsitum est, an valgus, & blesus, & atypus, isque qui tardius loquitur, & varus, & vatius sanus sit. & opinor eos sanos esse.

XI. PAVLVS libro vndecimo ad Sabinum

Cvi dens abest, non est morbosus: magna enim pars hominum aliquo dente caret, neque ideo morbosi sunt. præsertim cum sine dentibus nascimur: nec ideo minus sani sumus donec dentes habeamus. alioquin nullus senex sanus esset.

XII. VLPIANVS libro primo ad Edictum aedilium curulium

Qui claBum habet, morbosus est. sed & polVposeum qui alterum oculum, aut alteram maxillam ma..rem habet, si recte vsi vtatur, sanum videri Pedius scribit. ait enim inaequalitatem maxillarum, oculorum, brachiorum, si nihil ex ministerio praestando subtrahit, extra redhibitionem esse. sed & latus vel crus breuius potest adferre impedimentum. ergo & hic erit redhibendus.

Si quis natura gutturosus sit, aut oculos eminentes habeat, sanus videtur. Item sciendum est, seruum non esse morbosum vel vitiosum, praeter quam si inVecillitate dextrae validius sinistra vtitur. sed hunc non seruum, sed mancum esse. Is cui os oleat, an sanus sit quaesitum est. Trebatius ait non esse morbosum, os alicui olere, veluti hircosum, strabonem. hoc enim ex illuBie oris accidere solere. si tamen ex corporis vitio id accidit, veluti quod iecur, quod pulmo, aut aliud quid similiter dolet: morbosus est.

XIII. GAIVS libro primo ad Edictum aedilium curulium

Item clodus morbosus est.

XIIII. VLPIANVS libro primo ad Edictum aedilium curulium

Quaeritur de ea muliere, quae semper mortuos parit, an morbosa sit. & ait Sabinus, si vuluae vitio hoc contingit, morbosam esse. Si mulier praegnas venierit, inter omnes conuenit, sanam eam esse. maximum enim ac praecipuum munus feminarum est, accipere ac tueri conceptum. Puerperam quoque sanam esse, si modo nihil extrinsecus accidit, quod corpus eius in aliquam valetudinem immitteret. De sterili Caelius distinguere Trebatium dicit: vt si natura sterilis sit, sana sit, si vitio corporis, contra. Item de eo qui vrinam facit quaeritur. & Pedius ait, non ob eam rem sanum non esse, quod in lecto somno vinóque pressus, aut etiam pigritia surgendi vrinam faciat. sin autem vitio vesicae collectum vmorem continere non potest, non quia vrinam in lecto facit, sed quia vitiosam vesicam habet, redhiberi posse. & verius est. Quod Pedius idem ait, si vua alicuius praecisa sit, tollere magis quam praestare redhibitionem, quod morbus minuitur: ego puto, si morbus desinat, non esse redhibitioni locum. sin autem vitium perseueret, redhibitionem locum habere. Si quis digitis coniunctis nascatur, non videtur sanus esse. sed ita demum, si incommodatur ad vsum manus. Mulierem ita artam, vt mulier fieri non possit, sanam non videri constat. Si quis ΑΝΤΙΑΔΑΣ habeat, an redhiberi quasi vitiosus possit, quaeritur. & si ΑΝΤΙΑΔΕΣ thaetsunt, quas existimo, id est iouceteratas: & quae tam discuti non possint faucium tumores: qui ΑΝΤΙΑΔΑΣ habet, vitiosus est. Si venditor nominatim exceperit de aliquo morbo, & de cetero sanum esse dixerit, aut promiserit: standum est eo quod conuenit. remittentibus enim actiones suas non est regressus dandus: nisi sciens venditor morbum, consulto reticuit. tunc enim dandam esse de dolo malo replicationem. Si nominatim morbus exceptus non sit, talis tamen morbus sit, qui omnibus potuit apparere, veputa caecus homo venibat, aut qui cicatricem euidentem & periculosam habebat vel in capite vel in alia parte corporis, eius nomine non teneri Caelius ait: perinde ac si nominatim morbus exceptus fuisset. ad eos enim morbos vitiáque pertinere edictum aedilium probandum est, quae quis ignorauit, vel ignorare potuit.

XV. PAVLVS libro vndecimo ad Sabinum

Quae Vis in mense purgatur, sana non est. item quae non purgatur: nisi per aetatem accidit.

XVI. POMPONIVS libro vicesimo tertio ad Sabinum

Quod ita sanatum est, vt in pristinum statum restitueretur, perinde habendum est, quasi numquam morbosum esset.

XVII. VLPIANVS libro primo ad Edictum aedilium curulium

Quid sit fugitiuus definit Ofilius. fugitiuus est, qui extra domini domum fugae causa, quo se a domino celaret, mansit. Caelius autem fugitiuum esse ait eum, qui ea mente discedat, ne ad dominum redeat: tametsi mutato consilio ad eum reuertatur. nemo enim tali peccato, inquit, paenitentia sua nocens esse desinit. Cassius quoque scribit, fugitiuum esse, qui certo proposito dominum relinquat. Item apud Viuianum relatum est, fugitiuum ferè ab affectu animi intellegendum esse, non vtique a fuga. nam cum qui hostem, aut latronem, incendium, ruinamve fugeret, quamuis fugisse verum est, non tamen fugitiuum esse. Item ne eum quidem, qui à praeceptore, cui in disciplinam traditus erat, aufugit, esse fugitiuum, si forte ideo fugit, quia immoderatè eo tractatur. idemque probat & si ab eo fugerit, cui erat commodatus, si propter eandem causam fugerit. idem probat Viuianus & si seruus cum eo agebat. haec ita, si eos fugisset, & ad dominum venisset. ceterum si ad dominum non venisset, sine vlla dubitatione fugitiuum videri ait. Idem ait interrogatus Proculus de eo, qui domi latuisset in hoc scilicet, vt fugae nactus occasionem, se subtraheret. ait, tametsi fugere non posset, videri qui domi mansisset, tamen eum fugitiuum fuisse. sin autem in hoc tantum latuisset, quoad iracundia domini effervesceret, fugitiuum non esse. sicuti ne eum quidem, qui cum dominum animaduerteret verberibus se adficere velle, praeripuisset se ad amicum, quem ad precandum perduceret. ne eum quidem fugitiuum esse, qui in hoc progressus est, vt se praecipitaret. ceterum etiam eum quis fugitiuum diceret, qui domi in alium locum ad praecipitandum se ascendisset. magisque hunc mortem sibi consciscere voluisse. illud enim, quod plerumque ab imprudentibus, inquit, dici solet, eum esse fugitiuum, qui nocte aliqua sine voluntate domini emansisset, non esse verum. sed ab affectu animi cuiusque aestimandum. Idem Viuianus ait, si a magistro puer recessit, & rursus ad matrem peruenit, cum quaereretur num fugitiuus esset, si celandi causa quo, ne ad dominum reuerteretur, fugisset, fugitiuum esse. sin vero vt per matrem faciliorem deprecationem haberet delicti alicuius, non esse fugitiuum. Caelius quoque scribit, si seruum emeris, qui se in Tiberim deiecit, si moriendi dumtaxat consilio suscepto à domino discessisset, non esse fugitiuum sed si fugae prius consilium habuit, deinde mutata voluntate in Tiberim se deiecit, manere fugitiuum. eadem probat & de eo qui de ponte se praecipitauit. haec omnia vera sunt, quae Caelius scribit. Idem ait, si seruus tuus fugiens, vicarium suum secum abduxit, si vicarius inuitus aut imprudens secutus est, neque occasionem ad te redeundi nactus praetermisit: non videri fugitiuum fuisse. sed si aut olim cum fugeret, intellexit quid ageretur, aut postea cognouit quid acti esset, & redire ad te cum posset noluit: contra esse. idem putat dicendum de eo, quem plagiarius abduxit. Idem Caelius ait, si seruus, cum in fundo esset, exisset de villa ea mente, vt profugeret: & quis eum prius quam ex fundo tuo exisset, comprehendisset, fugitiuum videri: animum enim fugitiuum facere. Idem ait, nec eum, qui ad fugam gradum vnum alterúmve promouit, vel etiam currere coepit, si dominum sequentem non potest euadere, non esse fugitiuum.

Idem recte ait, liberatis cuiusdam speciem esse fugisse. hoc est potestate dominica in praesenti liberatum esse.

Pignori datus seruus debitorem quidem dominum habet. sed si postea quam ius suum exercuit creditor, ei se subtraxit, potest fugitiuus videri. Apud Labeonem & Caelium quaeritur, si quis in asylum confugerit, aut eo se conferat, quo solent venire qui se venales postulant, an fugitiuus sit. ego puto non esse eum fugitiuum, qui id facit, quod publice facere licere arbitratur. ne eum quidem, qui ad statuam Caesaris confugit, fugitiuum arbitror. non enim fugiendi animo hoc facit. Idem puto & in eum qui in asylum vel quod aliud confugit: quia non fugiendi animo hoc facit. si tamen ante fugit, & postea se contulit, non ideo magis fugitiuus esse desinit. Item Caelius scribit, placere eum quoque fugitiuum esse, qui eo se conferat, vnde eum dominus reciperare non possit. multóque magis illum fugitiuum esse, qui eo se conferat, vnde abduci non possit. Erronem ita definit Labeo, pusillum fugitiuum esse. & ex diuerso, fugitiuum magnum erronem esse. sed propriè erronem sic definimus, qui non quidem fugit, sed frequenter sine causa vagatur, & temporibus in res nugatorias consumptis serius domum redit.

Apud Caelium scriptum est, liberti apud patronum habitantis sic, vt sub vna claue tota eius habitatio esset, seruus ea mente ne rediret ad eum, extra habitationem liberti sui, sed intra aedes patroni & tota nocte delituit, videri esse fugitiuum Caelius ait. plane si talem custodiam ea habitatio non habuit, & in ea cella libertus habitabit, cui commune & promiscuum plurium cellarum iter est, contra placere debere Caelius ait, & Labeo probat.

Idem Caelius ait, seruum in prouinciam missum à domino, cum eum mortuum esse, & testamento se liberum relictum audisset, & in eodem officio permansisset, tantúmque pro libero se gerere coepisset: hunc non esse fugitiuum. nec enim mentiendo se liberum, inquit, fugitiuus esse coepit: quia sine fugae consilio id fecit. Quod aiunt aediles, NOXA SOLVTVS NON SIT, sic intellegendum est, vt non hoc debeat pronuntiari, nullam eum no-

gam

a vt & · b sed cum · c subtrahitur · d redhibendus · e praeeminentes · f … · g … · h clodus · i concipere · k … · l … · m … · n si caecus · o periode eius · p Caelius · q Vide Budaeum · r Quia sit fugitiuus · s … · t fugisse

v eam causam · x seruus · y agebatur · z sit enim · A domino · B … · C praecipitasset · D sed ne · E mansisset · F hic vt per · G concepto · H Ind Caelius · I à potestate · K Multa de asylo … Bud. · L Forte prostituant · M nunquam · N fugit. · O & intra · P delituit. · Q prouincia

xam commisisse: sed illud, noxa solutum esse: hoc est noxali iudicio subiectum non esse. ergo si noxam commisit, nec permanet, noxa solutus videtur. Noxas accipere debemus priuatas: hoc est eas, quæcumque committuntur ex delictis, non publicis criminibus: ex quibus agitur iudiciis noxalibus. denique specialiter cauetur infra de capitalibus fraudibus. ex priuatis autem noxis oritur damnum pecuniarium, si quis fortè noxæ dedere noluerit: sed litis 17 æstimationem sufferre. Si quis talis sit seruus, qui omnino manumitti non possit ex constitutionibus: vel ita sub pœna vinculorum distractus sit a domino, vel ab aliqua potestate damnatus, vel si[a] exportandus: æquissimum erit, 18 etiã hoc prædici. Si quis adfirmauerit aliquid adesse seruo, nec adsit, vel abesse, & adsit: vtputa si dixerit furem non esse, & fur sit: si[b] dixerit artificem esse, & non sit: hi enim, quia quod adseuerauerunt non præstant, aduersus dictum promissumve facere videntur.

XVIII. GAIVS libro primo ad Edictum ædilium curulium

SI quid venditor de mancipio adfirmauerit, idque non ita esse emptor queratur: aut redhibitorio, aut æstimatorio, id est quãto minoris iudicio agere potest. verbi gratia, si constantem, aut laboriosum, aut curracem[c], vigilacem esse, aut ex frugalitate sua peculium adquirẽtem adfirmauerit: & is ex diuerso leuis, protervus, desidiosus, somniculosus, piger, tardus, comessor[d] inueniatur. hæc omnia videntur eo pertinere, ne id, quod adfirmauerit venditor, amarè ab eo exigatur: sed cum quodam temperamento. vt si fortè cõstantem esse adfirmauerit, non exacta grauitas & constantia, quasi à philosopho desideretur. & si laboriosum & vigilacem adfirmauerit esse, non continuus labor per dies noctesque ab eo exigatur. sed hæc omnia ex bono & æquo modicè desiderentur. idem & in ceteris quæ venditor adfirmauerit, intellegemus.

1 Venditor, qui optimum cocum[e] esse dixerit, optimum in eo artificio præstare debet. qui verò simpliciter cocum esse dixerit, satisfacere videtur, etiã si mediocrem cocum præstet. idem & in ceteris generibus artificiorum. Aequè si quis simpliciter dixerit peculiatum esse seruum, sufficit si is vel minimum habeat peculium.

XVIIII. VLPIANVS libro primo ad Edictũ ædiliũ curuliũ

SCiendum tamen est, quædam, & si dixerit, præstare eũ non debere: scilicet ea quæ ad nudam laudem serui pertinent. veluti si dixerit, frugi, probum, dicto audientem. vt enim Pedius scribit, multum interest, cõmendandi serui causa quid dixerit: an verò præstaturum se promiserit quod dixit. planè si dixerit aleatorem non esse, furem nõ esse, ad statuam numquam confugisse, oportet eũ id præ1 stare. Dictum a promisso sic discernitur: dictum accipimus, quod verbotenus pronuntiatum est, nudóque sermone finitur. promissum autem potest referri & ad nudam promissionem, siue pollicitationem, vel ad spõsum[f]. secundum quod incipiet is qui de huiusmodi causa stipulanti spopondit, & ex stipulatu posse conueniri, & redhibitoriis actionibus, non[g] nouum. nam & qui ex empto potest conueniri, idem etiam redhibitoriis actionibus conueniri potest. ea autem sola dicta siue promissa admittenda sunt, quæcumque sic dicuntur, vt præstentur: 2 non vt iactentur. Illud sciendum est, si quis artificem promiserit, vel dixerit, non vtique perfectum eum præstare debet: sed ad aliquem modum peritum. vt neque consummatæ[h] scientiæ accipias, neque rursum indoctum esse in artificium[i]. sufficiet igitur talem esse, quales vul3 go artifices dicuntur. Deinde aiunt ædiles, EMPTORI OMNIBVSQVE, AD QVOS EA RES PERTINET, IVDICIVM DABIMVS. pollicentur emptori actionem, & successoribus eius, qui in vniuersum ius succedũt. Emptorem accipere debemus eum, qui pretio emit. sed si quis[k] permutauerit, dicendum est, vtrumque emptoris & venditoris loco haberi. & vtrumque pos4 se ex hoc edicto experiri. Tempus autem redhibitionis sex menses vtiles habet. si autem mancipium non redhibeatur, sed quanto minoris agitur, annus vtilis est. sed tempus redhibitionis ex die venditionis currit. aut si dictum promissúmve quid est, ex eo[l] ex quo dictum promissumve quid est.

XX. GAIVS libro primo ad Edictum ædilium curulium

SI verò ante venditionis tempus dictum interesserit, deinde post aliquos dies interposita fuerit stipulatio, Cælius Sabinus scribit[m], ex priore causa, quæ statim, inquit, vt venit id mãcipiũ, eo nomine posse[n] agere cœpit.

XXI. VLPIANVS libro primo ad Edictum ædilium curulium

REdhibere est facere vt rursus habeat venditor quod habuerit. & quia reddendo id fiebat, idcirco redhibi1 tio est appellata, quasi redditio. Cum redditur ab emptore mancipiũ venditori, de dolo malo promitti oportere ei, Pomponius ait. & ideo cautiones necessarias esse: ne fortè aut pignori datus sit seruus ab emptore, aut iussu eius furtum[o] siue damnum cui datum sit. Idem Pomponius ait, interdum etiam dupliciter cautiones interponi debere, alias in præteritum, alias in futurum. vtputa si eius serui nomine qui redhibetur, emptor procuratórve eius iudicium accepit: vel quod cum eo ageretur, vel quod ipse eius nomine ageret. cauẽdũ autem esse ait, si quid[p] sine dolo malo emptor condẽnatus fuerit aut edederit, his rebus rectè præstari. vel si quid ex eo, quod egerit, ad eum peruenerit: dolóve malo, vel culpa eius factum sit, quo minus perueniret, isdem[q] diebus reddi. Idem ait, futuri tem3 poris nomine cautionem ei, qui sciens vendidit, fieri solere. Si in fuga est homo sine culpa emptoris, & nihilominus condemnatur venditor: tum enim[r] cauere oportere, vt emptor hominem persequatur, & in sua potestate redactum venditori reddat.

XXII. GAIVS libro primo ad Edictum ædilium curulium

ET neque per se, neque per heredem suum futurum, quo minus eum hominem venditor habeat.

XXIII. VLPIANVS libro primo ad Edictũ ædilium curuliũ

CVm autem redhibitio fit, si deterius mancipium siue animo, siue corpore ab emptore factum est, præstabit emptor venditori. vtputa si stupratum sit, aut facinora emptoris fugitiuum esse cœperit. & ideo, inquit[s] Pomponius, vt ex quacumque causa deterius factum sit, id arbitrio iudicis æstimetur, & venditori præstetur. quòd si sine iudice homo redhibitus sit, reliqua autem, quæ diximus, nolit emptor reddere, sufficiat venditori ex vendito actio.

1 Iubent ædiles restitui & quod venditionis accesserit, & si[t] quas accessiones ipse præstiterit, vt vterque[v] resoluta emptione, nihil amplius[x] consequatur, quàm[y] {non} haberet, si venditio facta non esset. Excipitur etiam ille, qui capitalem fraudem admisit. capitalem fraudem admittere, est tale aliquid delinquere propter quod capite puniendus sit. veteres enim fraudem pro pœna ponere solebant. capitalem fraudẽ admisisse accipiemus, dolo malo, & per nequitiam. ceterum si quis[z] errore, si quis[A] casu fecerit, cessabit edictum. vnde Pomponius ait, neque impuberem neque furiosum capitalem fraudem videri admisisse.

3 Excipitur & ille, qui mortis consciscendæ causa quid fecerit. malus[B] seruus creditus est qui aliquid facit, quo magis se rebus humanis extrahat. vtputa laqueum torsit, siue[C] medicamentum pro veneno bibit, præcipitémve se ex alto miserit, aliúdve quid fecerit, quo facto sperauit mortem peruenturam. tamquam non[D] nihil in alium ausurus, qui hoc aduersus se ausus est. Si seruus sit qui vendidit, vel filiusfamilias, in dominum vel patrem de peculio ædilicia actio competit. quamuis enim pœnales videantur actiones, tamen quoniam ex contractu veniunt, dicendum est eorum quoque nomine, qui in aliena potestate sunt, competere. proinde & si filiafamilias vel ancilla distraxit, æquè dicendum est actiones ædilicias locũ habere.

5 Hæ actiones, quæ ex hoc edicto oriuntur, etiam aduersus heredes omnes competunt. & si bona fide nobis seruiens liber fortè homo, vel seruus alienus, qui vendide6 runt, potest dici etiam hos hoc edicto contineri. Iulianus ait, iudicium redhibitoriæ actionis vtrumque id est[E] venditorem & emptorem, quodãmodo in integrum restituere debere. quare siue emptori seruus furtum fecerit, siue alii cuilibet, ob quod furtum emptor aliquid præstiterit, non aliter hominem venditori restituere iubetur[F], quam si indemnem eum præstiterit. Quid ergo, inquit Iulianus, si noluerit venditor hominem recipere? non esse cogendum ait quicquam præstare. nec amplius quàm pretio[G] condemnabitur[H]. & hoc detrimentum sua culpa emptorem passurum, qui cum posset hominem noxæ dedere, maluerit litis æstimationem sufferre. & videtur mihi Iulianus[I] sententia humanior esse. Cum redhibetur mancipium, si quid ad emptorem peruenit, vel culpa eius non peruenit, restitui oportet: non solùm si ipse fructus percepit, mercedésve à seruo, vel conductore serui accepit: sed etiam si a venditore fuerit idcirco consecutus, quòd tardius ei hominem restituit[K]. sed[L] & si à quouis alio possessore fructus accepit emptor, restituere eos debebit. sed & si quid fructuum nomine consecutus est, id præstet. item si legatum vel hereditas seruo obuenerit. neque refert, potuerit hæc consequi venditor, an non potuerit, si seruum non vendidisset. ponamus enim talem esse, qui capere aliquid ex testamento non poterat. nihil hæc res nocebit. Pedius quidem etiam illud non putat esse spectandum, cuius contemplatione testator seruum

Marginal notes:
a vel sit
b aut si
c curacem
d Comessator dicitur qui nolleret aut intemperãtiæ commissationi indulget. Buda. bus.
e Multa hic Buda de coco dicit. quem vide.
f sponsionem.
g nec nouum.
h eum summæ
i artificio.
k si permutatum erit,
l ex eo quod m rescribet.
m Antea, sic legit. agere posse cœpit. sed Budæus restituit in suum locũ verbũ cœpit, post dictionem mancipium. ut sit sensus, redhibitionis tempus, licet dictis promissis ve nominatim cœperat, a venditione tamen dominum subsequi... potuerit.
o damnũ cui datum, siue furtum factũ sit.
p quidem
q iisdẽ de rebus. Floren. deterior est.
r eum cauere
s vt inquit Pomponius.
t & si quid ipse præstiterit
v vtrumque
x nihilo plus
y quàm si nõ haberet: quam quod haberet.
z si quid
A si quid
B malus enim
C si medicamentum
D nihil non. Diuersè hoc fuit in Flor. itaque lege nihil non
E & venditorẽ
F cogetur.
G in pretiu
H condẽnandum.
I Iulianũ
K præstitis.
L cum

eum heredem scripserit, vel ei legauerit. quia etsi venditio[a] remansisset, nihil hæc res emptori proderat. & per contrarium, inquit, si contemplatione venditoris institutus proponeretur, tamen dicemus restituere emptorem non debere venditori, si nollet eum redhibere.

XXIIII. GAIVS libro primo ad Edictum ædilium curulium

ET generaliter dicendum est, quicquid extra rem emptoris per eum seruum adquisitum est, id iustum videri reddi oportere.

XXV. VLPIANVS libro primo ad Edictum ædilium curulium

AEdiles etiam hoc præstare emptorem volunt, si in aliquo deterior factus sit seruus. sed ita demum, si post venditionem traditionémque factus sit. ceterum si ante fuit, non pertinet ad hoc iudiciū quod ante factum est. siue ergo ipse deteriorem eum fecit, siue familia eius, 1 siue procurator, tenebit actio. Familiæ appellatione omnes qui in seruitio sunt continentur: etiam liberi homi- b nes qui ei bona fide seruiunt, vel alieni.[b] accipe eos quo- a que qui in potestate eius sunt. Procuratoris[c] fit men- c tio in hac actione. sed Neratius procuratorem hic eum accipiendum ait, nō quemlibet, sed cui vniuersa negotia, aut idipsum, propter quod deterius factum sit, manda- 3 tum est. Pedius ait, æquum fuisse, id dumtaxat imputari emptori ex facto procuratoris & familiæ, quod non fuit passurus seruus, nisi venisset. quod autem passurus erat etiam si non venisset, in eo concedi emptori serui sui noxæ deditionem. & ex eo, inquit, quod procurator commisit, solùm actionum præstandarum necessitatem ei iniungi. quid ergo, si culpa, non etiam dolo emptoris seruus deterior factus sit? æquè cōdēnabitur. hoc autem, quòd deterior factus est seruus, non solùm ad corpus, sed d etiam ad animi vitia referendum est. vtputa si imitatione cōseruorum apud emptorem talis factus est. aleator for- e tè, vel vinarius, vel erro[d] euasit.[e] Sed notandum est, quòd non permittitur emptori ex huiusmodi causis noxæ dedere seruum suum. nec enim factum seruorum suorum, 4 itémque procuratoris præstat. Item sciendum est hæc omnia, quæ exprimuntur edicto ædilium, præstare eum debere, si ante iudicium acceptum facta sint. ideirco enim f necesse habuisse[f] ea enumerari, vt si quid eorum ante litem contestatam contigisset, præstaretur. ceterum post g iudicium acceptū, tota causa[g] ad hominem restituendum in iudicio versatur. & tam fructus veniūt, quàm id quo deterior factus est, ceteráque veniunt. iudici enim statim atque iudex factus est, omnium rerum officium incumbit, quæcumque in iudicio versantur. ea autem, quæ ante iudicium contingunt, non valde ad eum pertinent: nisi 5 fuerint ei nominatim iniuncta. Præterea in edicto adi- h citur sic: ET[h] QVANTA PECVNIA PRO EO NOMINE SOLVTA, ACCESSIONIS'VE NOMINE DATA ERIT, NON REDDETVR: CVIVS- i VE[i] PECVNIAE QVIS EO NOMINE OBLI- k GATVS ERIT, NON LIBERABITVR. Ordine[k] fecerunt ædiles, vt ante venditori emptor ea omnia quæ supra scripta sunt præstet. sic deinde pretium cōsequatur.

a Eodem si venditoris mansisset: seruum scilicet, legatorum autem Acc. interpretantem remansisset, i. solita non esset.

b alieni serui.

c Procuratoris quoque

d Male hic legunt erronem Ang. lib. 3. emēd. cap. 7.

e erro sit.

f fuisse in

g ea ad hominem

h Bud. & si quanta cū prius legeretur, sic & quanta

i Sic resoluit hæc verba Bud. vel si ea pecunia non liberabitur, cuius pecuniæ obligatus erit eo nomine &c.

k Ordinem

XXVI. GAIVS libro primo ad Edictum ædilium curulium

l VIdeamus tamen, ne iniquū sit emptorem compelli dimittere corpus, & ad actioné iudicati mitti,[l] si interdum nihil præstatur propter inopiam venditoris. potiúsque res ita ordinãda sit, vt emptor caueat, si intra certū tempus pecunia sibi soluta sit, se mācipiū restituturū.

l admitti.

XXVII. VLPIANVS libro primo ad Edictum ædilium curulium

DEbet autem recipere pecuniam, quam dedit pro eo homine, vel si quid accessionis nomine. dari autem non id solùm accipiemus, quod numeratum venditori, vtputa pretium, & vsuras eius: sed & si quid emptionis causa erogatum est. hoc autem ita demum deducitur, si ex voluntate venditoris datur. ceterum si quid sua sponte datum esse proponatur, non imputabitur. neque enim debet quod quis suo arbitrio dedit, à venditore exigere. quid ergo si fortè vectigalis nomine datum est, quod emptorem fortè sequeretur? dicemus hoc quoque restituendum. indemnis enim emptor debet discedere.

XXVIII. GAIVS libro primo ad Edictum ædilium curulium

SI venditor de his quæ edicto ædilium continentur non m caueat, pollicentur aduersus eum[m] (ad) redhibendum iudicium intra duos menses, vel quanti emptoris intersit intra sex menses.

m eum iudicium redhibitorium

XXVIIII. VLPIANVS libro primo ad Edictum ædilium curulium

ILlud sciendum est, si emptor venditori hæc non præ- o stat, quæ desiderantur in Actione,[n] non posse ei venditorem condemnari. si autem emptori venditor ista non s præstat, condemnabitur ei. Item emptori præstandum o est, vt pecuniæ[o] cuius nomine obligatus erit, liberetur: siue ipsi venditori obligatus sit, siue etiam alij. Condemnatur autem sit, quanti ea res erit. ergo excedet pretium, an non, videamus. & quidem continet condemnatio pretium, accessionesque. an & vsuras pretij consequatur, quasi quod sua intersit debeat accipere? maximè cum fructus quoque ipse restituat? & placet cōsecuturum. si quid tamen damni sensit, vel si quid pro seruo impendit, consequetur arbitrio iudicis. sic tamen, non vt ei horum nomine venditor condemnetur, vt ait Iulianus: sed ne aliàs compellatur hominem venditori restituere, quam si sum indemnem præstet.

n hac actione

o cuius pecuniæ

XXX. PAVLVS libro primo ad Edictum ædilium curulium

ITem si serui redhibendi nomine emptor iudicium accepit, vel ipse eius nomine dictauit, cauendum ex vtraque parte erit, vt si quid sine dolo malo condemnatus sit, p vel si quid ex eo, quod egerit,[p] ad eum peruenerit, dolóue malo eius factum sit, quo minus perueniret, id reddat. 1 Quas impensas necessario in curandum seruum post q litem contestatam emptor fecerit,[q] imputabit. præceden- r tes[r] impensas nominatim comprehendendas, Pedius: sed ciVaria seruo data non esse imputanda, Aristo ait. nam nec ab ipso exigi, quòd in ministerio eius fuit.

p egitur,

q officio iudicis imputabit.

r præcedētes autem

XXXI. VLPIANVS libro primo ad Edictum ædilium curulium

QVod si nolit venditor hominem recipere, non in maiorem summam, inquit, quàm in pretium ei condemnandum. ob hæc ergo, quę propter seruum damna sensit, solam dabimus ei corporis retentionem. ceterum poterit euitare præstationem venditor, si nolit hominem recipere. quo facto pretij præstationem, eorúm- s que, quæ pretium sequuntur, solam non euitabit. Si venditor pronuntiauerit vel promiserit furem non esse, tenetur ex sua promissione, si furtum seruus fecit. esse s enim hoc[s] casu furem non tantùm eum qui extraneo, sed & eum qui domino suo res subtraxit, intellegēdum est. 2 Si ancilla redhibeatur, & quod ex ea post vēditionem t natum erit, reddetur:[t] siue vnus partus sit, siue plures. sed & si fortè vsusfructus proprietati adcreuerit, indubitatè 3 hic[v] quoque restituetur.[x] Si peculium quæsit apud v emptorem, quid de hoc dicemus? & si quidem ex re em- x ptoris accessit, dicendum est, apud ipsum relinquendum. 4 si aliunde creuit, venditori restituendum est. Si plu- y res[y] heredes sint emptoris, an omnes ad redhibendū consentire debeant, videamus. & ait Pomponius, omnes consentire debere ad redhibendum. daréque vnum procuratorem. ne fortè venditor iniuriam patiatur, dum ab alio partem recipit hominis, alij in partem pretij condénatur, 5 quãto[z] minoris is homo sit. Idem ait, homine mortuo, z vel etiam redhibito, singulos pro suis portionibus rectè A agere. pretium autem, & accessiones[A] pro parte recipiet. sed & fructus, accessionis, & si quo deterior homo factus est, pro parte præstabitur ab ipsis. nisi fortè tale sit, quod diuisionem non recipiat. vtputa ancillæ partus. in hoc enim idem seruandum est, quod in ipsa matre vendita: 6 quam pro parte redhiberi posse negauimus. Marcellus quoque scribit, si seruus communis seruum emerit, & sit in causa redhibitionis, vnum ex dominis pro parte sua redhibere seruū non posse. non magis, inquit, quàm cum emptori plures heredes extiterunt, nec omnes ad redhi- 7 bendum consentiunt. Idem Marcellus ait, non posse B alterum ex dominis consequi actione[B] ex empto, vt sibi C pro parte vēditor tradat, si[C] pro portione pretium dabit. & hoc in emptoribus seruari oportere ait. nam venditor pignoris loco, quod vendidit retinet, quoad emptor satis- 8 faciat. Pomponius ait, si vnus ex heredibus,[D] vel fami- D lia sua, vel procurator, culpa vel dolo fecerit rem deteriorem: æquum esse, in solidum eum teneri arbitrio iudicis. hoc autem expeditius esse, si omnes heredes vnū procu- E ratorem ad agendum dederunt. tunc &[E] si quo deterior seruus culpa vnius heredum factus est, & hoc solutū est, ceteri familiæ herciscundæ iudicium aduersus eum ha- F bent:[F] quia propter ipsum damnum sentiunt, impediun- 9 túrque redhibere. Si venditori plures heredes extiterint, singulis pro portione hereditaria poterit seruus redhiberi. & si seruus plurium venierit, idem erit dicendum. nã si vnus à pluribus, vel plures ab vno, vel plura mācipia ab vno emantur: verius est dicere, si quasi plures rei fuerunt venditores, singulis in solidum redhibendū. si tamen partes emptæ sint a singulis, rectè dicetur, alteri quidem posse redhiberi, cū altero autem agi quãto minoris

s hoc enim

t reddet:

v hoc quoque

x restituetur ei.

y Nota indiuiduam, non naturæ, sed ne damno adficiatur vēditor, si pro parte indiuisa homo restituatur. l. in executione de verbo. oblig.

z quanto minoris

A accessiones

B actionem

C sed si pro

D ex heredibus emptoris,

E etenim

F habebunt:

x

Item si plures singuli partes ab vno emāt, tunc pro parte a quisque eorum experietur. sed[a] si in solidum emāt, vnus-10 quisque[b] in solidum redhibebit. Si mancipium, quod b redhiberi oportet, mortuū erit, hoc quæretur, numquid culpa emptoris, vel familiæ eius, vel procuratoris homo demortuus sit. nam si culpa eius decessit, pro viuo habendus est: & præstentur ita omnia, quæ præstarētur, si viueret. 11 Culpam[c] omnem accipiemus, non vsque latam. c propter quod dicendum est, quamcumque occasionem d mortu[d] emptor præstitit, debere eum: [e] etiam si non adhi- e buit medicum, vt sanari possit: vel malum adhibuit, sed culpa sua. sed hoc dicemus, si ante iudiciū acceptū decesserit. ceterum si post iudicium acceptū decessisse proponatur, tūc in arbitrium iudicis veniet, qualiter mortuus sit. vt enim & Pedio videtur, ea quæcumque post litis conte-12 stationē contingunt, arbitriū iudicis desiderant. Quod in procuratore diximus, idem & in tutore & curatore dicendum erit, ceterisque, qui ex officio pro aliis interueniunt. & ita Pedius ait. & adiicit, quibus administratio f rerum, [f] culpam abesse præstare non itaque dominū co-13 gi. Idem Pedius ait, familiæ appellatione & filiosfamilias demonstrari. facta enim domesticorum redhibitoria 14 agentem præstare volūs. Si quis egerit quanto minoris propter serui fugam, deinde agat propter morbum: quanti fieri condemnatio debeat? & quidem sæpius agi posse quanto minoris, dubium non est. sed ait Iulianus, id agendum esse, ne lucrum emptor faciat. & bis eiusdem 15 rei æstimationem consequatur. In factum actio competit ad pretium recipiendum, si mancipium redhibitum fuerit. in qua non hoc quæritur, an mancipium in causa redhibitionis fuerit, sed hoc tantùm, an sit redhibitum. nec immeritò iniquum est enim, posteaquam venditor agnouit recipiendo mācipiū, esse id in causa redhibitionis, tunc quæri, verum debuerit redhiberi, an non debuerit. nec de tempore quæretur, an intra tempora redhi-16 bitus esse videatur. Illud planè hæc actio exigit, vt sit redhibitus. ceterū nisi fuerit redhibitus, deficit illa actio, etiam si nudo consensu placuerit, vt redhibeatur. cōuentio ergo de redhibendo non facit locum huic actioni: sed 17 ipsa redhibitio. Restitui autem debet per hanc actio-18 nem etiam quod ei seruo in venditione accessit. Quia g assidua[g] est duplæ stipulatio, idcirco placuit etiam ex h empto agi posse, si duplam[h] venditor mācipij non caueat. ea enim, quæ sunt moris & consuetudinis, in bonæ fidei 19 iudiciis debent venire. Qui mancipia vendunt, nationem cuiusque in venditione pronūtiare debent: plerumque enim natio serui aut prouocat aut deterret emptorem. idcirco interest nostra scire nationem. præsumptum i etenim[i] est, quosdā seruos bonos esse, quia natione[k] sunt k non infamata. [l] quosdam malos videri, quia ea natione l sunt quæ magis infamis est. quòd si de natione ita pronū tiatum non erit, iudicium emptori omnibúsque ad quos ea res pertinebit dabitur. per quod emptor redhibet mā-20 cipium. Si quid ita venierit, vt nisi placuerit, intra præfinitum tempus redhibeatur: ea conuentio rata habetur. si autem de tempore nihil conuenerit, in factum actio intra sexaginta dies vtiles accommodatur emptori ad redhibēdum: vltra non. si verò cōuenerit vt in perpetuum m redhibitio fiat, puto[m] hanc conuentionem valere. Item si tempus sexaginta dierum præfinitum redhibitioni præ-21 terit, causa cognita iudicium dabitur. In causæ autem cognitione hoc versabitur, si aut mora fuit per vendito-n rem, aut nō fuit præsens cui redderetur, aut aliqua[n] iusta causa interuenit, cur intra diem redhibitum mancipium 22 non est, quod ei magis displicuerat. In his autē actionibus eadem erunt obseruanda, quæ de partu, fructibus, accessionibus, quæque de mortuo redhibendo dicta sunt.
23 Quod emptioni accedit, partem esse venditionis prudentibus visum est.

a sed & si
b quisque
c Culpam autem
d mortis
e tum veneris
f rerum permissa est, eorū culpa
g Obserua consuetudinem assiduam contrahentium venire in iudicia bonæ fidei. Huc pertinet ca. 2. inf. de euictio. potest enim videri ergo hoc edicto ad cauendum dupla. l. emptori. de euictio. si tamen iussa fit cautio, in duplū agitur ex empto. d. l. 2. de euic. & d. l. emptori. vel ex hoc edicto.
h duplæ : de dupla
i Huc pertinet quod Aristoteles lib. 7. Politi. cap. 7. aut nationes alias aliis seruitutis aptiores esse: quod & in Orat. de prouin. consularibus Cicero probat.
k nationis
l infamatæ
m puto &
n alia

XXXII. GAIVS libro secundo ad Edictum ædilium curulium

ITaque sicut superius venditor de morbo vitióue, & ceteris, quæ ibi comprehensa sunt, prædicere iubetur: & præterea in his causis non esse mancipium, vt promittat: præcipitur: ita & cum accedat alij rei homo, eadem & prædicere & promittere compellitur. quod non solùm hoc casu intellegendum est, quo nominatim adiicitur, accessurum fundo hominem Stichum: sed etiam si generaliter omnia mancipia, quæ in fundo sint, accedant venditioni.

XXXIII. VLPIANVS libro primo ad Edictum ædilium curulium

PRoinde Pomponius ait, iustam causam esse, vt quod in venditione accessurum esse dictum est, tam integrum præstetur, quàm illud præstari debuit, quod principaliter venit. nam iure ciuili, vt integra sint quæ acces-o sura dictum[o] fuerit, ex empto actio est. veluti si dolia ac-p cessura fundo dicta[p] fuerint. sed hoc ita, si certum corpus accessurum fuerit dictum. nam si seruus cum peculio venierit, ea mancipia, quæ in peculio fuerint, sana esse præstare venditor non debet: quia non dixit certum corpus accessurum: sed peculium tale præstare oportere. & quemadmodum certam quantitatem peculij præstare q non debet, ita nec hoc. Eandem[q] rationem facere Pomponius ait, vt etiam si hereditas aut peculium serui venierit, locus edicto ædilium non sit circa ea corpora, quæ sunt in hereditate aut in peculio. Idem probat & si fundus cum instrumento venierit, & in instrumento mancipia sint. puto hanc sententiam veram. nisi si aliud specia-r liter actum esse proponatur. Si venditæ rei redhibeatur, seruus quoque qui ei rei accessit, licet nullum in eo vitium sit, redhibetur.

o esse dicta fuerunt,
p dictum fuerit.
q Eadem ratione fieri

XXXIIII. AFRICANVS libro sexto Quæstionum

CVm eiusdem generis plures res simul veneant, veluti comœdi, vel chorus, referre ait, in vniuersos an in singulos pretium constituatur. vt scilicet interdum vna, interdum plures venditiones contractæ intellegantur. r quod vel eo[r] quæri pertinere, [s] vt si quis eorum fortè mor-s bosus vel vitiosus sit, vel omnes simul redhibeantur. interdum etsi in singula capita pretium constitutum sit, tamen vna emptio est. vt propter vnius vitium omnes redhiberi possint, vel debeant. scilicet cum manifestum erit, non nisi omnes quem empturum vel venditurum fuisse. vt plerúmque circa comœdos, vel quadrigas, vel mulas pares accidere solet: vt neutri non nisi omnes, habere expediat.

r quæri vel eo
s ait, vt si

XXXV. VLPIANVS libro primo ad Edictum ædilium curulium

PLerumque propter morbosa mancipia etiam non morbosa redhibentur, si separari nō possint sine ma-t gno incōmodo, vel ad[t] pietatis rationem offensam. quid v enim si filio retento, parentes redhibere maluerint, [v] vel contra? quod & in fratribus, & in personas contubernio sibi coniunctas obseruari oportet.

t ob pietatis rationē offensā. si loco ad Ligarium. Plut. re. & stabit.
v maluerint

XXXVI. POMPONIVS libro vicesimoctauo ad Sabinum

SI plura mancipia vno pretio venierint, & de vno eorum ædilicia actione vtamur, ita demum pro bonitate eius æstimatio fiet, si confusè vniuersis mancipiis constitutum pretium fuerit. quòd si singulorum mancipiorum constituto pretio, vniuersa tanti venierunt, quantum ea x consummatione singulorum fiebat, tunc cuiusque[x] man-y cipij pretium, seu pluris fuit minoris id esset, [y] sequi[z] de-z bemus.

x cuiusque
y id est:
z consequi debebit. Iuliano Florentino magis cōsona sunt prima huius capitis verba.

XXXVII. VLPIANVS libro primo ad Edictum ædilium curulium

PRæcipiunt ædiles, ne veterator pro nouicio veneat. & hoc edictum fallaciis venditorum occurrit. vbique enim curant ædiles, ne emptores à venditoribus circumueniantur. vt ecce plerique solent mancipia, quæ nouicia nō sunt, quasi nouicia distrahere: ad hoc[a] scilicet, [b] vt pluris vendant. præsumptum est enim ea mancipia, quæ rudia sunt simpliciora esse, & ad ministeria aptiora, & dociliora & ad omne ministerium habilia. trita verò mācipia & veterana difficile est reformare, & ad suos mores formare. quia igitur venaliciarij sciunt facilè decurri ad nouiciorum emptionem, idcirco interpolant veteratores, & pro nouiciis vendunt. quod ne fiat, hoc edicto ædiles denuntiant. & ideo si quid ignorante emptore ita venierit, redhibebitur.

XXXVIII. IDEM libro secundo ad Edictum ædilium curulium

A AEdiles aiunt, [A] QVI IVMENTA VENDVNT, PALAM RECTE DICVNTO, QVID IN B QVOQVE[B] EORVM MORBI VITIIQVE SIT: VTIQVE OPTIME ORNATA VENDENDI CAVSA FVERINT, ITA EMPTORIBVS † TRADENTVR. SI QVID ITA FACTVM NON ERIT, DE ORNAMENTIS RESTITVENDIS, IVMENTISVE ORNAMENTORVM NOMINE REDHIBENDIS, IN DIEBVS SEXAGINTA: MORBI AVTEM VITIISVE CAVSA INEMPTIS FA-C CIENDIS, IN SEX MENSIBVS: VEL QVO[C] MINORIS, CVM VENIRENT, FVERINT, IN ANNO IVDICIVM DABIMVS. SI IVMENTA PARIA SIMVL VENIERINT, ET ALTERVM IN EA CAVSA FVERIT, VT REDHIBERI DEBEAT, IVDICIVM DABIMVS, QVO VTRVM-QVE REDHIBEATVR. Loquuntur ædiles in hoc edicto

A Hæc & alias huius edicti partes explicat Alexander ab Alexan. lib. 4. Genial. dier. cap. 8.
B vnumquemque
† tradantur: tradentur.
C quanto

edicto de iumentis redhibendis. causa autem huius edicti eadem est, quæ mancipiorum redhibendorum. & fere eadem sunt in his, quæ in mancipiis, quod ad morbum vitiúmue attinet. quidquid igitur hic[a] diximus, huc erit transferendum. & si mortuum fuerit iumentum, pari modo redhiberi poterit, quemadmodum mancipium potest. 2 Iumentorum autem appellatione an omne pecus contineatur, videamus. & difficile est, vt contineatur. nam aliud significant[b] iumenta, aliud significatur pecoris appellatione. idcirco elogium huic edicto subiectum est, cuius verba hæc sunt. QVAE DE IVMENTORVM SANITATE DIXIMVS, DE CETERO QVOQVE PECORE OMNI VENDITORES FACIVNTO. vnde dubitari desiit, an hoc edicto boues quoque contineantur. etenim iumentorum appellatione non continetei eos verius est. sed pecoris appellatione continebuntur.

a illic diximus.

b significat iumentum.

3 Sed enim sunt quædam, quæ in hominibus quidem morbum faciunt, in iumentis non adeo. veputa si mulus castratus est, neque morbi neque vitij quid habere videtur: quia neque de fortitudine quid eius detrahitur, neque de vtilitate: cum ad generandum numquã sit habilis.

4 Cælius quoque scribit, nõ omnia animalia castrata ob idipsum vitiosa esse: nisi propter ipsam castrationem facta sunt imbecilliora. & ideo mulum nõ esse vitiosum. Idem refert Ofilium existimasse, equum castratum sanum esse: sicuti spado quoque sanus est. sed si emptor ignorauit, venditor scit: ex empto esse actionem. & verum est quod Ofilius. 5 Quæsitum est, si mula talis sit, vt transiungi non possit, an sana sit. & ait Pomponius sanã esse. plerasque denique carrucharias tales esse, vt non possint transiũgi.[c] Idem ait, si nata sit eo ingenio aut corpore, vt alterum iugum non patiatur, sanam non esse. 6 Non tãtùm autem ob morbum vitiúmue redhibitio locum habebit in iumentis: verùm etiam si cõtra dictum, promissúmue, erit locus redhibitioni, exemplo mancipiorum. 7 Vendendi autem causa ornatum iumẽtum videri Cælius ait, non si sub tempus venditionis, hoc est biduo ante venditionem ornatum sit: sed si in ipsa venditione ornatũ sit. aut ideo, inquit,[d] venale cum esset, sic ornatum inspiceretur. sempérque cum de ornamentis agitur: & in actione, & in edicto, adiectum est, VENDENDI CAVSA ORNATA DVCTA ESSE. poterit enim iumẽtum ornatum itineris causa duci, deinde venire. Si plura iumẽta venierint, non omnia erunt redhibẽda propter vnius ornamentum. nam & si vitiosum sit vnum iugum, nõ tamen propter hoc[e] cetera iuga redhibebũtur. 8 Si fortè iugum mularum sit, quarum altera vitiosa est, nõ ex pretio tantùm vitiosæ, sed ex vtriusque erit componendum quanti[f] minoris sit. cum enim vno pretio vtræque venierint, non est separandum pretium. sed quanto minoris, cum veniret, vtrumque fuit: non alterum quod erat vitiosum.

c Hoc est, in diuersam partem ad currum aut plaustrũ aut vbi dum iuga. vt a sinistra in dextram, aut contra.

d vt venale

e hæc cetera

f quanto minoris

9 Cum autem iumenta paria veniunt, edicto expressum est, vt cum alterum in ea causa sit, vt redhiberi debeat, vtrumque redhibeatur. in qua re tam emptori quàm venditori consulitur, dum iumenta non separantur. simili modo & si triga venierit, redhibenda erit tota. & si quadriga, redhibeatur. sed si duo paria mularum sint, & vna mula vitiosa sit, vel par: solum par redhibebitur: alterum non. si tamen nondum sint paria constituta, sed simpliciter quattuor mulæ vno pretio venierint, vnius erit mulæ redhibitio, nõ omnium. nam & si polia venierit, dicemus vnum equum qui vitiosus est, non omnem poliam redhiberi oportere. hæc & in hominibus dicemus, pluribus vno pretio distractis: nisi[g] si separari non possint: vtputa si tragœdi, vel mimi,

XXXVIII. PAVLVS libro primo ad Edictum ædilium curulium

VEl fratres.[g]

g fratres sint.

XL. VLPIANVS libro secundo ad Edictum ædilium curulium

HI enim non erunt separandi. Deinde aiunt ædiles, NE QVIS CANEM, VERREM, VEL MINOREM APRVM, LVPVM, VRSVM, PANTHERAM, LEONEM,

XLI. PAVLVS libro secundo ad Edictum ædilium curulium

ET generaliter, ALIVDVE QVOD NOCERET ANIMAL SIVE SOLVTA SINT, SIVE ALLIGATA, VT[h] CONTINERI VINCVLIS, QVO MINVS DAMNVM INFERANT, NON POSSINT,

h aut siue

XLII. VLPIANVS libro secundo ad Edictum ædilium curulium

QVA VVLGO ITER FIET, ITA HABVISSE VELIT, VT CVIQVAM NOCERE, DAMNVMVE DARE POSSIT. SI ADVERSVS EA FACTVM ERIT, ET HOMO LIBER EX EA RE PERIERIT, SOLIDI[i] DVCENTI. SI NOCITVM HOMINI LIBERO ESSE DICETVR, QVANTI BONVM AEQVVM IVDICI VIDEBITVR, CONDEMNETVR. CETERARVM RERVM, † QVANTI DAMNVM DATVM FACTVMVE SIT, DVPLI.

i Solidi ducẽti præstabuntur. Solidi autem, i. aurei cuius appellationis rationem Budæus hoc copiose persequitur.

† quantum

XLIII. PAVLVS libro primo ad Edictum ædilium curulium

BOuem, qui cornu petit, vitiosum esse plerique dicũt. Item mulas, quæ cessum[k] dant. ea quoque iumenta, quæ sine causa turbantur, & se metipsa eripiunt, vitiosa esse dicuntur. 1 Qui ad amicum domini deprecaturus confugit, non est fugitiuus. immo etiam si ea mente sit, vt non impetrato auxilio domum non reuertatur, nondum fugitiuus est: quia non solum consilij, sed & facti fugæ nomen est. 2 Qui persuasu alterius à domino recessit, fugitiuus est: licet id non fuerit facturus citra consilium eius qui persuasit. 3 Si seruus meus bona fide tibi seruiens fugerit, vel sciens se meum esse, vel ignorans, fugitiuus est: nisi animo ad me reuertendi id fecit. 4 Mortis consciscendæ causa sibi[l] facit, qui propter nequitiam malósque mores flagitiúmue aliquod admissum mortem sibi consciscere voluit. non[m] si dolorem corporis non sustinẽdo[n] id fecerit. 5 Si quis seruum emerit, & rapto eo, vi bonorum raptorum actione quadruplum consecutus est, deinde seruum redhibeat, reddere debebit quod accepit. sed si per eum seruum iniuriam passus iniuriæ nomine egerit, non reddet venditori. aliter forsitan atque si loris ab aliquo cæso,[o] aut quæstione de eo habita, emptor egerit. 6 Aliquando etiam redhiberi mancipium debebit, licet æstimatoria, id est quanto minoris, agamus. nam si adeo nullius sit pretij, vt ne expediat quidem tale mancipium domino habere, veluti si furiosum, aut lunaticum sit, licet æstimatoria actum fuerit, officio tamen iudicis continebitur, vt reddito mancipio pretium recipiatur. 7 Si quis, cum consilium iniisset fraudandorum creditorum, redhibuerit, nõ redhibiturus aliàs, nisi vellet eos fraudare: tenetur creditoribus propter mancipium venditor. 8 Pignus manebit obligatum, etiam si redhibitus fuerit seruus. quemadmodum si eum alienasset, aut vsumfructum eius, non rectè redhibetur,[p] nisi redẽptum 9 sit: & pignore liberatum redhibeatur. Si sub condicione homo emptus sit, redhibitoria actio[q] ante cõdicionem exsistentem inutiliter agitur: quia nondum perfecta emptio arbitrio iudicis imperfecta[r] fieri non potest. & ideo etsi ex empto, vel vendito, vel redhibitoria ante actũ 10 fuerit, expleta condicione iterum agi poterit. Interdum etiam si pura sit venditio, propter iuris cõdicionem in suspẽso est. veluti si seruus, in quo alterius vsusfructus, alterius proprietas est, aliquid emerit. nam dũ incertum est, ex cuius re pretium soluat, pendet, cui sit adquisitum. & ideo neutri eorum redhibitoria competit.

k cessim est: pessundant.

l quid facit,

m nisi dolorẽ

n i. nisi dolore victus, quẽ ferre non potest, mortẽ sibi consciuerit. Proinde non est expungenda hæc negatio, vt nonnulli faciunt.

o cæsus, aut

p redhibebis.

q actione

r perfecta

XLIIII. IDEM libro secundo ad Edictum ædilium curulium

IVstissimè[s] ædiles noluerunt hominem ei rei, quæ minoris esset, accedere: ne qua fraus aut edicto aut iure[t] ciuili fieret, vt ait Pedius, propter dignitatem hominum. alioquin eandem rationem fuisse & in ceteris rebus. ridiculum namque esse[v] tunicæ fundum accedere. ceterum hominis venditioni quiduis adijcere licet. nam & plerumque plus in peculio est, quam in seruo. & nonnumquam vicarius qui accedit, pluris est, quàm is seruus qui venit. 1 Proponitur actio ex hoc edicto in eum, cuius maxima pars in venditione fuerit. quia plerumque venaliciarij ita societatem coëunt, vt quidquid agunt, in commune videantur agere. æquum enim ædilibus visum est, vel in vnum ex his, cuius maior pars, aut nulla parte minor esset, ædilicias actiones competere: ne cogeretur emptor cum multis litigare. quãuis actio ex empto cum singulis sit pro portione, qua socij fuerunt. nam id genus hominum ad lucrum potius vel turpiter faciendum pronius est. 2 In redhibitoria vel æstimatoria potest dubitari, an quia alienum seruum vendidit, & ob euictionem, & propter morbum fortè, vel fugam simul teneri potest. nam potest dici, nihil interesse emptoris, sanum esse, fugitiuum non esse eum qui euictus sit. sed interfuit emptoris, sanum possedisse propter operas. neque ex postfacto decrescat[x] obligatio. statim enim, vt seruus traditus est, committitur stipulatio quanti interest emptoris.

s Videtur colligendum, in hoc edicto expressum fuisse, ne homo rei minoris pretij accederet.

t iuri ciuili

v esset fundũ tunicæ

x decrescit

XLV. GAIVS libro primo ad Edictum ædilium curulium.

REdhibitoria actio duplicem habet condemnationem. modò enim in duplum, modò in simplum cõdemnatur venditor. nam si neque pretium neque acces-

sionem soluat, neque eum qui eo nomine obligatus erit liberet, dupli pretij & accessionis condemnari iubetur. si verò reddat pretium & accessionem, vel eum qui eo nomine obligatus est liberet, simpli videtur condemnari.

XLVI. POMPONIVS libro octauodecimo ad Sabinum

CVm mihi redhibeas, furtis noxisque solutum esse, promittere non debes. præter quam quòd iussu tuo fecerat, aut eius, cui eu eum alienaueris.

XLVII. PAVLVS libro vndecimo ad Sabinum

SI[a] hominem emptum manumisisti, & redhibitoriam, & quanti[b] minoris denegandam tibi Labeo ait. sicut duplæ actio perit. ergo & quod aduersus dictum promissumue sit, actio peribit. post mortem autem hominis ædilitiæ actiones manent.

a Obserua differentiam inter manumissionē venditoris emptoris factā, & mortem absque facto sue, vel fauorum manumissionem cum redhibere nō potest, vt pretium cōsequatur: quod suo facto accidit, mors et nō imputatur. l. si. ī. vod.
b quanto

XLVIII. POMPONIVS libro vicesimotertio ad Sabinum

SI tamen sine culpa actoris, familiǽue eius, vel procuratoris mortuus sit. Audiendus est is, qui de vitio vel morbo serui querens, retinere eum velit. Non nocebit emptori, si sex mensium exceptione redhibitoria exclusus, velit intra annum æstimatoria agere. Ei, qui seruum vinctum vendiderit, ædilicium edictum remitti æquum est. multo enim amplius est id facere, quàm pronuntiare in vinculis fuisse. In ædilicijs actionibus exceptionem opponi æquum est, si emptor sciret de fuga, aut vinculis, aut ceteris rebus similibus, vt venditor absoluatur. Aedilitiæ actiones & heredi & in heredem competunt. vt tamen[c] & facta heredum, quæ postea accesserint, & quod experiri[d] potuerint, quærantur. Non solùm de mancipijs, sed de omni animali hæ actiones competunt. ita vt etiam si vsumfructum in homine emerim competere debeant. Cum redhibitoria actione de sanitate agitur, permittendum est de vno vitio agere, & prædicere, vt si quid aliud postea apparuisset, de eo iterum ageretur. Simplariarum[e] venditionum causa ne sit redhibitio, in vsu est.

c tantùm
d expolire
e Pro quibus ne cessi non habet vēditor de dupla emptori repromittere. l. emptori. inf. de euic. alij legunt Simpulariarum. sed non recte. Vide Bud. hic.

XLIX. VLPIANVS libro octauo Disputationum

ETiam in fundo vendito redhibitionem procedere, nequaquam incertum est. veluti si pestilens fundus distractus sit. nam redhibendus erit. & benignum[f] est dicere, vectigalis exactionem futuri temporis post redhibitionem aduersus emptorem cessare.

f benignius

L. IVLIANVS libro quarto ex Minicio

VAricosus sanus non est.

LI. AFRICANVS libro octauo Quæstionum

CVm mancipiū morbosum vel vitiosum seruus emat, & redhibitoria, vel ex empto dominus experiatur, omnimodo scientiam serui, non domini spectandam esse ait: vt[g] nihil intersit, peculiari, an domini nomine emerit. & certum incertúmue mandante eo emerit: quia tunc & illud ex bona fide est, seruum, cum quo negotium sit gestum, deceptum non esse. & rursus delictum eiusdē, quod in contrahēdo admiserit, domino nocere debet. sed si seruus mandatu domini hominem emerit, quem dominus vitiosum[h] esse sciret, non tenetur venditor. Circa procuratoris personam, cum quidem ipse sciebit morbosum, vitiosum esse, non dubitandum, quin quamuis ipse domino mandati vel negotiorum gestorum actione sit obstrictus, nihilo magis eo nomine agere possit. at cū ipse ignorans esse vitiosum, mandatu domini qui id sciret emerit, & redhibitoria agat, ex persona domini vtilem exceptionem ei non putabat[i] opponendam.

g cum esse nihil
h vel vitiosum
i putat

LII. MARCIANVS libro quarto Regularum

SI[k] furtum domino seruus fecerit, non est necesse hoc in venditione serui prædicere, nec ex hac causa redhibitio est. sed si dixerit hunc furem non esse, ex illa parte tenebitur, QVOD DIXIT, PROMISITVE.

k venditor non debet præstare furem non esse, nisi dixerit, vel promiserit: sed furtis solutū esse, & non esse subiectum noxalis iudicio furti. l. ex. §. quod autē. Ae dilit. ī. eod.

LIII. IAVOLENVS libro primo ex posterioribus Labeonis

QVi tertiana aut quartana febri, aut podagra vexarentur, quíue comitialem morbum haberent, ne quidem his diebus, quibus morbus[l] vacaret, recte sani dicentur.

l morbis vacant.

LIIII. PAVINIANVS libro quarto Responsorum

ACtioni redhibitoriæ non est locus, si mancipium bonis condicionibus emptum fugerit, quod ante non fugerat.

LV. IDEM libro duodecimo Responsorum

CVm sex menses vtiles, quibus experiundi potestas fuit, redhibitoriæ actioni præstantur,[m] non videtur potestatem experiundi habuisse, qui vitium fugitiui latens ignorauit. non idcirco tamen dissolutam ignorationem emptoris excusari oportebit.

m licet non in emptoris et male: nam fideiussori emptorum, aut emptori non redhibetur mancipiū, vel is emptioni in vt emptionis nomine, venditionem intelligamus. l. veteres emptione. ī. de alienatione.

LVI. PAVLVS libro primo Quæstionum

LAtinus Largus: quæro, an fideiussori emptionis[n] redhiberi mancipium possit. respondi, si in vniuersam causam fideiussor sit acceptus, putat Marcellus posse ei[o] fideiussori redhiberi.

o & fideiussori

LVII. IDEM libro quinto Quæstionum

SI seruus mancipium emit, & dominus redhibitoria agit, non aliter ei venditor damnatus est, quam si omnia præstiterit, quæ huic[p] actioni continentur. & quidem solida, nō peculio tenus. nam & si ex empto dominus agat, nisi pretium totum soluerit, nihil cōsequitur. quod si seruus vel filius vendiderit, redhibitoria in peculium competit. in peculio autē & causa redhibitionis continebitur. nec nos moueat, quòd antequam reddatur seruus, nō est in peculio: non enim potest esse in peculio seruus, qui adhuc emptoris est. sed causa ipsius redhibitionis in peculio computatur. igitur si seruus decē milibus emptus quinque milibus sit, hæc quoque[q] in peculio esse dicemus. hoc ita, si nihil domino debeat, aut ademptum peculium non est. quòd si plus domino debeat, eueniet vt hominem præstet, & nihil consequatur.

p hac actione
q quidem

LVIII. IDEM libro quinto Responsorum

QVæro,[r] an si seruus apud emptorem fugit, & in causa redhibitionis esse pronuntiatus fuerit, nō prius venditori restitui debeat, quàm rerum ablatarum à seruo æstimationem præstiterit. Paulus respondit, venditorem cogendum non tātum pretium serui restituere, sed etiam rerum ablatarum æstimationē: nisi si pro his paratus sit seruum noxæ nomine relinquere. Item quæro, si nolit æstimationem & pretia rerum restituere, an seruus retinendus[s] sit, & dāda sit actio de peculio, vel de pretio redhibiti serui ex duplæ stipulatione. Paulus respondit, de pretio serui repetēdo competere actionem etiam ex duplæ stipulatione. de rebus per furtum ablatis iam responsum est. Seruum dupla emi, qui rebus ablatis fugit: mox inuentus præsentibus honestis viris interrogatus, an & in domo venditoris fugisset. respondit fugisse. quæro an standum sit responso serui. Paulus respondit, si & alia indicia prioris fugæ non deficiunt, tunc etiam serui responso credendum est.

r Coniunge l. 4. de proba. infr.
s restituendus, aut retinendus

LVIIII. VLPIANVS libro septuagesimo quarto ad Edictum

CVm[t] in ea causa est venditum mancipium, vt redhiberi debeat, iniquum est vēditorem pretium redhibendæ rei consequi. Si quis duos homines vno pretio emerit, & alter in ea causa est, vt redhibeatur, deinde petatur pretium totum, exceptio erit obijcienda. si tamen pars pretij petatur, magis dicetur non nocere exceptionem. nisi fortè ea sit causa, in qua propter alterius vitium vtrumque mancipium redhibendum sit.

t Ex tractatu de exceptio.

LX. PAVLVS libro sexagesimo nono ad Edictum

FActa redhibitione omnia in integrum restituuntur: perinde ac si neque emptio neque venditio intercessit.

LXI. VLPIANVS libro octogesimo ad Edictum

QVotiens de seruitute agitur, victus tantum debet præstare, quanti minoris emisset emptor, si scisset hanc seruitutem impositam.

LXII. MODESTINVS libro octauo Differentiarum

AD res donatas edictum ædilium curulium non pertinere dicendū est. etenim[v] quid se restituturum donator repromittit, quando nullum pretium interuenit? quid ergo si res ab eo, cui donata est, melior facta sit? nūquid quanti eius qui meliorē fecit interest, donator conueniatur? quod minime dicendum est: ne eo casu liberalitatis suæ donator pœnam patiatur. itaque si qua res donetur, necesse non erit ea[x] repromittere, quæ in rebus venalibus ædiles repromitti iubent. sanè de dolo donator obligare se & debet & solet: ne quod benignè contulerit, fraudis consilio reuocet.

v quid enim
x in vā repromittere. Rosta est Flor. error antem manauit in alios libros ex diffundenda linea syllaba, vt à verbo promittere.

LXIII. VLPIANVS libro primo ad Edictum ædilium curulium

SCiendum est, ad venditiones solas hoc edictum pertinere: non tantùm mancipiorum, verùm ceterarum quoque rerum. Cur autē de locationibus nihil edicatur, mirum videbatur. hæc tamē ratio redditur: vel quia numquam istorum de hac re fuerat iurisdictio: vel quia non similiter locationes vt venditiones fiunt.

LXIIII. POMPONIVS libro septimodecimo Epistularum

LAbeo scribit, si vno pretio plures seruos emisti, & de vno agere velis, tantum[y] æstimationem seruorum proinde fieri debere, atque vt si fieret in æstimationem[a] bonitatis agri, cum ob eundem partem fundi agatur. Idem ait, si vno pretio plures seruos vendidisti, sanósque esse promisisti, & pars dumtaxat eorum minus sana sit, de omnibus aduersus dictum, promissum, recte agi. Ibidem ait, errare & fugere innentum posse: nec tamen erronem aut fugitiuum esse, agi posse.

y perinde
a æstimatione

LXV. VENVLEIVS libro quinto Actionum

ANimi potius quam corporis vitium est, veluti[z] si ludos adsiduè velit spectare, aut tabulas pictas studiose intueatur, siue etiam mendax[a], aut similibus vitiis teneatur. Quotiens morbus sonticus[b] nominatur, eum significari Cassius ait, qui noceat. nocere autẽ intellegi, qui perpetuus est, nõ qui tempore finiatur. sed[c] morbum sonticum eum videri, qui inciderit in hominẽ postquam is natus[d] sit. sonites eum nocentes dici. Seruus tam veterator, quàm nouicius dici potest. sed veteratorem non spatio seruiendi, sed genere & causa æstimãdum Cælius ait. nam quicumque ex venalicio nouiciorũ emptus alicui ministerio prępositus sit, statim eum veteratorum numero esse. nouicium autẽ non tirocinio animi,[e] sed condicione seruitutis intellegi. nec ad rem pertinere, latinè sciat, necne[f]. tnam l (nec) ob id veteratorem esse, si liberalibus studiis eruditus sit.

a mendax sit. b Eodem modo desinit Gell. lib. 4. c. 2. c sed & d fatuo. vitiosum autem est fanaticus. e Non est contrarius l. 37. supr. eo. vt Laur. Ituus putauit. Hoc enim Venuleius addidit Vlpiano, non solum spatio seruiendi sed genere seruitutis etiam æstimari. f necne, loqui.

DE EVICTIONIBVS, ET DVPLAE STIPVLATIONE

TIT. II.

Euicta parte quomodo fieri debet æstimatio.

I. VLPIANVS libro vicesimo octauo ad Sabinum

SIue tota res euincatur, siue[g] pars, habet regressum emptor in[h] venditorem. sed cum pars euincatur, si quidẽ pro indiuiso euincatur, regressum habet pro quantitate euictæ partis. quod si certus locus sit euictus, non pro indiuiso portio fundi, pro bonitate loci erit regressus. quid enim, si quod fuit in agro pretiosissimum, hoc euictum est: aut quod fuit in agro vilissimum? æstimabitur loci qualitas, & sic erit regressus.

g siue eius h ad venditorem.

II. PAVLVS libro quinto ad Sabinum

SI dupla non promitteretur[i], & eo nomine agetur, dupli condemnandus est reus.

i repromitteretur.

Non nocet venditori vitium, quod non erat tẽpore venditionis.

III. IDEM libro decimo ad Sabinum

CVm in venditione serui peculium semper exceptum esse intellegitur, is homo ex peculio summam quandam secum abstulerat. si propter hanc causam furti cum emptore actum sit, non reuertetur emptor ad venditorem ex stipulatione duplæ. quia furtis noxisque solutum esse, præstari debet venditionis tempore. hæc[k] autem actio postea esse cœperit.

k hic autem

Satisdatio hic necessaria non est, sed simplex cautio.

IIII. VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Edictum

ILlud quæritur, an is qui mancipium vendidit, debeat fideiussorem ob euictionem dare, quem vulgo auctorem[l] secundum vocant. & est relatum, non debere: nisi hoc nominatim actum est.

l Auctor secundus est fideiussor, venditor primus: quia vterque tenetur auctoritatis nomine. l. vlt. insf. eo.

Ex contractu tutoris tenetur pupillus.

Si impuberis nomine tutor vendiderit, euictione secuta, Papinianus libro tertio responsorum ait dari in eum, cuius tutela gesta sit, vtilem actionem. sed adicit[m], in id demum quod rationibus eius accepto latum est. sed an in totum, si tutor soluendo non sit, videamus. quod magis puto. neque enim male contrahitur cum tutoribus.

m addit.

V. PAVLVS libro trigesimotertio ad Edictum

SErui venditor peculium accessurum dixit. si vicarius euictus sit, nihil præstaturum venditorem Labeo ait: quia siue non fuit in peculio, non accesserit: siue fuerit, iniuriam à iudice emptor passus est. aliter atque si nominatim seruum accedere dixisset. tunc enim præstare deberet[n] in peculio eum esse.

n debere

Quomodo cauendum sit.

VI. GAIVS libro decimo ad Edictum Prouinciale

SI[o] fundus venierit, ex consuetudine eius regionis, in qua negotiũ gestum est, pro euictione caueri oportet.

o Caius significat non fuisse certam consuetudinem in cauendo dupla, simpla, &c. licet Vlpianus vel prætores duplam velint, autores simplam, quod ad frequenter obseruatur. l. emptori. insf. eo tit.

VII. IVLIANVS libro tertiodecimo Digestorum

QVi à pupillo substitutum ei seruum emerit, agere cum substituto ex empto potest: & ex stipulatu de euictione. cum neutram earum actionum aduersus pupillum habere potuerit.

Quid præstet venditor emptori.

VIII. IDEM libro quintodecimo Digestorum

VEnditor hominis emptori præstare debet, quanti eius interest hominem venditoris fuisse. quare siue partus ancillæ, siue hereditas, quam seruus iussu emptoris adierit, euicta fuerit, agi ex empto potest. & sicut obligatus est venditor, vt præstet licere habere hominẽ quem vendidit, ita ea quoque, quę per eum adquiri potuerunt, præstare debet emptori, vt habeat.

VIIII. PAVLVS libro septuagesimo sexto ad Edictum

SI vendideris seruũ mihi Titij, deinde Titius heredem me reliquerit, Sabinus ait, amissam actionem pro euictione. quoniam seruus non potest euinci. sed in[p] ex empto actione decurrendum est.

p ad ea empto actionem

X. CELSVS libro vicesimo septimo Digestorum

SI[q] quis per fundum, quem cum alio communem haberet, quasi solus dominus eius esset ius eundi, agendi mihi vendiderit, & cesserit, tenebitur mihi euictionis nomine ceteris non cedentibus.

q Coniunge cum l. per fundum. de seruit. rust.

Si vendita res ablata sit authoritate principis, id venditori non nocet.

XI. PAVLVS libro sexto Responsorum

LVcius[r] Titius prædia in Germania trãs Renũ emit, & partem pretij intulit. cum in residuam quãtitatem heres emptoris conueniretur, quæstionem retulit, dicẽs has possessiones ex pręcepto principali partim distractas, partim veteranis in præmia adsignatas. quæro, an huius rei periculum ad venditorem pertinere possit. Paulus respondit, futuros[s] casus euictionis post contractam emptionem ad venditorem non pertinere. & ideo secũdum ea, quæ proponuntur, pretium prædiorũ peti posse. Ex his verbis stipulationis duplæ vel simplæ, EVM HOMINEM, QVO DE AGITVR, NOXAE[t] ESSE SOLVTVM, venditorem conueniri non posse propter eas noxas, quæ publicè coërceri solent.

r Lucius Titius (Romanus) emit (à Germano quodam) possessiones partim distractas. Intellige post venditionem exortum bellum fuisse inter Romanos & Germanos. & prædia illa trãs Rhenum esse capta, eumque publica (?) sicco possessionis adsignata esse militibus. l. si captiuus. de capti. & postlim. reuers. s Id est, bellum exortũ. Hinc apparet falsam esse regulã interpretum hinc ductã, posse principem rem alienam sine causa domino auferre. t noxa

Interpretatio voluntatis.

XII. SCAEVOLA libro secundo Responsorum

QVidam ex parte dimidia heres institutus vniuersa prædia vendidit: & coheredes pretium acceperũt. euictis his, quæro an coheredes ex empto actione teneantur. respondi, si coheredes præsentes adfuerũt, nec dissenserunt, videri vnumquemque partem suam vendidisse.

XIII. PAVLVS libro quinto ad Sabinum

BOnitatis æstimationem faciendam, cum pars euincitur, Proculus rectè putabat, quæ fuisset venditionis tempore, non cum euinceretur[v]:

v euinceretur pars

XIIII. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

NOn in dimidiam quantitatem pretij.

XV. PAVLVS libro quinto ad Sabinum

SEd[x] si quid postea alluuione accessit, tẽpus quo accedit inspiciendũ. Si vsusfructus euincatur, pro bonitate fructuũ æstimatio facienda est. sed & si seruitus[y] euincatur, quanti minoris ob id prædiũ est, his æstimanda est.

x Sed & si y Odofredus censet sic legendum esse seruitus, rectè.

XVI. POMPONIVS libro nono ad Sabinum

EVicta re vendita, ex empto erit agendum de eo quod accessit. quemadmodum ea[z], quæ empto fundo nominatim accesserunt, si euicta sint, simplum[A] præstatur. Duplæ stipulatio committi dicitur tunc cum res restituta est petitori, vel damnatus est litis[B] æstimatione, vel possessor ab emptore conuentus absolutus est. Si seruus, cuius nomine duplam stipulati sumus, euictus fuerit à nobis ob[C] id, quòd fugitiuus, vel sanus non fuerit, an agere nihilo minus possimus, quæritur. Proculus videndum ait, ne hoc[D] quoque intersit, verum tum euictus sit, cum meus factus nõ esset: an tum cum meus factus esset. in eo enim casu, quo meus factus est, statim mea interest, quanto ob id deterior est. & quam actionem semel ex stipulatu habere cœpi, eã nec euictione, nec morte, nec manumissione, nec fuga serui, nec vlla simili causa amitti. at si in bonis meis factus non sit, nihil ob ea[E], quod fugitiuus sit, pauperior[F] sim: vtpote[G] cùm in bonis meis nõ sit. Quòd si sanum esse, erronẽ non esse, stipulatus essem, tantum mea interesse, quantum ad pręsentem vsum pertineret, tametsi in obscuro esset: vtpote[H] ignorantibus nobis, quandiu eum habiturus essem. & an futurum esset, vt eum quisquam aut à me, aut ab eo, cui vendidissem, cuive similiter promisissem, euinceret. summam autem opinionis suæ hãc esse, vt tantum ex ea stipulatione consequar, quanti mea intersit, aut post stipulationem interfuerit, eum seruum fugitiuum non esse.

z & quæ empto A in simplum præstatur B in litis æstimationem. C an ob id. D hic E hoc. F pauperiorem esse: G vtputà H vtputà

Quem de euictione tenet actio, eundem agentem repellit exceptio.

XVII. VLPIANVS libro vicesimo nono ad Sabinum

VIndicantem venditorem rem, quam[I] ipse vendidit, exceptione doli posse summoueri, nemini dubium est: quamuis alio iure dominiũ quæsierit. improbè enim rem à se distractam euincere conatur. eligere autem emptor potest, verum rem velit retinere, intentione per exceptionem elisa: an potius re ablata, ex causa stipulationis duplum consequi.

I quod ipse

XVIII. PAVLVS libro quinto ad Sabinum

SEd[K] etsi exceptio omissa sit, aut opposita ea nihilo minus euictus sit, ex duplæ quoque stipulatione, vel ex empto[L] potest conueniri.

K Extrafacta de prato (?) L Baro vult expungi ex hoc capite hæc verba, ex empto, quæ tamẽ in omnibus exemplaribus reperiuntur.

XVIIII. VLPIANVS libro vicesimo nono ad Sabinum

SEd & si stipulatio nulla fuisset interposita, de ex empto actione idem dicemus. Si homo liber, qui bona

fide seruiebat, venierit mihi à Titio, Titiúsque eum heredem scripserit quasi liberum, & ipse mihi sui faciat controuersiam, ipsum de[a] se obligatum habebo.

a Id est, pro se, vel propter se, quia seipsum euincit. l. 7. sup. eo.

XX. POMPONIVS libro decimo ad Sabinum

FVndum meũ obligaui: deinde alienaui tibi, vt eo nomine non obligaVeris[b]: si eum postea abs te emam, & satis pro euictione mihi des, excipiendum cautione[c], quòd pro me obligatus sit: quia etiam non excepto eo, agendo eo nomine contra te, doli mali exceptione possim summoueri.

b obligaretis:
c est à cautione,

De stipulatione dupla.

XXI. VLPIANVS libro vicesimonono ad Sabinum

SI seruus venditus decesserit antequam euincatur, stipulatio non committitur: quia nemo eum euincat, sed factum[d] humanæ sortis. de dolo tamen poterit agi, si dolus intercesserit. Inde Iulianus libro quadragesimotertio elegãter definit, duplæ stipulationem tunc cõmitti, quotiens res ita amittitur, vt eam emptori habere non liceat propter ipsam euictionem. & ideo ait, si emptor hominis mota sibi controuersia venditorem dederit procuratorẽ, isque victus litis æstimationem sustulerit, stipulationem[e] duplæ non committi: quia nec mandati actionem procurator hic idémque venditor habet, vt ab emptore litis æstimationem consequatur. cum igitur neque corpus neq; pecunia emptori absit, non oportet committi stipulationem. quamuis si ipse iudicio accepto victus esset, & litis æstimationem sustulisset, placeat committi stipulationẽ: vt & ipse Iulianus eodem libro scripsit. neq; enim habere licet eum, cuius si pretium quis non dedisset, ab aduersario auferRetur. propè[f] enim hunc ex secunda emptione, id est, ex litis æstimatione [emptoris] habere licet, non ex pristina. Idem Iulianus eodem libro scribit, si lite contestata fugerit homo culpa possessoris, dãnatus[g] quidem erit possessor, sed non statim eum ad venditorem regressurum, & ex duplæ stipulatione acturum: quia interim nõ propter euictionem, sed propter fugam ei hominem habere non licet. planè, inquit, cum adprehenderit possessionem fugitiui, tunc committi stipulationem [Iulianus ait]. nam & si sine culpa possessoris fugisset, deinde cautionibus interpositis absolutus esset, non alias committeretur stipulatio, quàm si adprehensum hominem restituisset. vbi igitur litis æstimationem optulit, sufficit adprehendere. vbi cauit, non[h] prius, nisi restituerit.

d fatum
e Vide Alc. lib. 4. Parer. cap. 18.
f propriè enim Rolle est propè, quam propriè
g damnandus
h non nisi penis

XXII. POMPONIVS libro primo ex Plautio

SI pro re pupilli quam emit, litis æstimationem tutor nõ ex pecunia pupilli, sed ex suo præstiterit, stipulatio de euictione pupillo aduersus venditorem committitur.

Si pro euictione fundi, quẽ emit mulier, satis accepisset, & eundem fundum in dotem dedisset, deinde aliquis eum à marito per iudicium abstulisset, potest mulier statim agere aduersus fideiussores emptionis[i] nomine, quasi minorem dotem habere cœpisset, vel [etiam] nullam: si tantum maritus optulisset, quanti fundus esset.

i euictionis

XXIII. VLPIANVS libro vicesimo nono ad Sabinum

SEd & si post mortem mulieris euincatur, regressus erit ad duplæ stipulationem. quia ex promissione maritus aduersus heredes mulieris agere potest: & ipsi ex stipulatu agere possunt.

XXIIII. AFRICANVS libro sexto Quæstionum

NOn tamen ei consequẽs esse, vt [&] si ipsi domino[k] nuptura in dotẽ eum dederit, committi stipulationem dicamus: quamuis æquè indotata mulier futura sit. quoniam[l] quidẽ etiam si verũ sit, habere ei non licere seruum: illud tamen verũ non sit, iudicio eum euictũ esse. ex empto tamen contra venditorẽ mulier habet actionem.

k Domino serui, quem emerat, nupsit mulier. quo hoc euincitur per iudiciũ, sed tamen ex empto agit mulier, quia indotata est culpa venditoris alieno
l quandoquidem

XXV. VLPIANVS libro vicesimo nono ad Sabinum

SI seruum, cuius nomine duplam stipulatus sis, manumiseris, nihil ex stipulatione consequi poteris: quia non euincitur, quo minus habere tibi liceat, quem ipse ante voluntate tua perdideris.

XXVI. PAVLVS libro quinto ad Sabinum

SEd hoc nomine, quòd libertũ quis non habeat, ex vendito actionem habet, si sciérit venditor alienum se vendere. sed & si ex causa fideicommissi emptor coactus fuerit eum manumittere, ex empto actionem habebit.

Si emptor fuit repulsus à vindicando propter exceptionem procedentem ex sua persona, non agit de euictione: secus si ex persona venditoris.

XXVII. POMPONIVS libro vndecimo ad Sabinum

HOc[m] iure vtimur, vt exceptiones ex persona emptoris obiectæ si obstant, venditor ei non teneatur. si verò ad personam venditoris respicient, contra. certè nec ex empto, nec ex stipulatione duplæ, nec simplæ, actio competit emptori, si exceptio [ei] ex facto ipsius opposita obstiterit.

m Ita accipe, vt si emptor haberet aliquã exceptionem, qua dominum vindicantem excludere posset, de se queri debeat. Quod enim si præscribere potuit [ ] nisi tanto tempore bona fide possedit, l. 5. 6. inf. e. tit.

XXVIII. VLPIANVS libro octogesimo ad Edictum

SEd si ex vtriusque persona & auctoris & emptoris exceptiones obiciuntur, intererit propter quam exceptionem iudex contra iudicauerit. & sic aut committetur, aut non committetur stipulatio.

XXIX. POMPONIVS libro vndecimo ad Sabinum

SI rem, quam mihi alienam vendideras, à domino redemerim, falsum esse quod Nerua respondisset, posse te à me pretium consequi ex vendito agentem, quasi habere mihi rem liceret, Celsus filius aiebat: quia nec bonæ fidei conueniret, & ego ex alia causa rem haberem. Si duplæ stipulator ex possessore petitor factus & victus sit, quam rem, si possideret, retinere potuerit, peti[n] autem vtiliter non poterit, vel ipso iure promissor duplæ tutus erit, vel certè doli mali exceptione se tueri poterit. sed ita, si culpa, vel sponte duplæ stipulatoris possessio amissa fuerit. Quolibet tempore venditori renuntiari[o] potest, vt de ea re agenda adsit: quia non præfinitur certum tempus in ea stipulatione. dum tamen ne prope ipsam condemnationem id fiat.

n petere
o denuntiari

XXX. IDEM libro nonodecimo ad Sabinum

SI emptori, qui stipulatus sit furtis noxísque solutum esse, heres exstiterit is, cui seruus furtum fecerat: incipit is ex stipulatu actionem habere, quemadmodum si ipse alij præstitisset.

Exemplum stipulationis vtilis.

XXXI. VLPIANVS libro quadragesimo secundo ad Sabinum

SI ita quis stipulanti spondeat, SANVM ESSE, FVREM NON ESSE, VISPELLIONEM[p] NON ESSE, & cetera: inutilis stipulatio quibusdam videtur. quia si quis[q] est in hac causa, impossibile est quod promittitur. si non est, frustra est. sed ego puto verius, hanc stipulationem, FVREM NON ESSE, VISPELLIONEM NON ESSE, SANVM ESSE, vtilem esse. hoc enim continere, quod interest horum quid esse, vel horum quid non esse. sed [&] si cui horum fuerit adiectum, PRAESTARI, multo magis valere stipulationẽ. alioquin stipulatio, quæ ab ædilibus proponitur, inutilis erit. quod vtique nemo sanus probabit.

p Vide l. qui decem 73. §. 4. inf. de solutionib.
q quid est

XXXII. IDEM libro quadragesimosexto ad Sabinum

QVia[r] dicitur, quotiens plures res in stipulationem deducuntur, plures esse stipulationes: an & in duplæ stipulatione hoc idem sit, videamus. cum[s] quis stipulatur, FVGITIVVM[t] NON ESSE, ERRONEM[v] NON ESSE, & cetera, quæ ex edicto ædilium curulium promittuntur: vtrum vna stipulatio est, an plures? & ratio facit, vt plures sint. ergo & illud procedit, quod Iulianus libro quintodecimo[x] digestorum scribit. egit, inquit, quanti minoris propter fugam serui: deinde agit[y] propter morbum. id agendum est, inquit, ne lucrum faciat emptor, & his eiusdem vitij æstimationem consequatur. fingamus emptum decem: minoris autẽ empturum fuisse duobus, si tantùm fugitiuũ esse scisset emptor: hæc consecutum propter fugam: mox comperisse quod non esset sanus: similiter duobus minoris empturum fuisse, si de morbo non ignorasset. rursus consequi debebit duo. nam & si de vtroque simul egisset, quatuor esset consecuturus: quia eum fortè, qui neque sanus, & fugitiuus esset, sex tantùm esset empturus. secundum hæc sæpius ex stipulatu agi poterit: neque enim ex vna stipulatione, sed ex pluribus agitur.

r Coniunge l. si is re debeamus de verb. oblig.
s putà cùm
t fugitiuum non esse, furem non esse,
v Angust. notat in hac lege lego erroré. pro erronem in Flor.
x lib. 20.
y egit

XXXIII. IDEM libro quinquagesimoprimo ad Sabinum

SI seruum emero, & eundem vendidero, deinde emptori ob hoc fuero condemnatus, quia tradere non potui euictum, committitur stipulatio[z].

z duplæ stipulatio.

XXXIIII. POMPONIVS libro vicesimo septimo ad Sabinum

SI mancipium ita emeris, ne prostituatur, & cum prostitutum fuisset, et liberum effectũ contra legem venditionis faciente re ad libertatem peruenerit, tu videris quasi manumisisse. & ideo nullum aduersus venditorem habebis regressum. Si communi diuidundo mecum actum [esset], & aduersario seruus adiudicatus sit, quia probauit eum communem esse: habebo ex duplæ stipulatione actionem. quia non interest quo genere iudicij euincatur, vt mihi habere non liceat.

De stipulatione dupla.

Duplæ stipulatio euictionem non vnam continet, si quis dominium rei petierit, & euicerit. sed & si Seruiana actione experiatur.

XXXV. PAVLVS libro secundo ad Edictum ædilium curulium

EVictus autem à creditore tunc videtur, cum ferè spes habẽdi abscisa est. itaque si Seruiana actione euictus sit, committitur quidem stipulatio: sed quoniam soluta à

debitore

debitore pecunia potest seruum habere, si soluto pignore venditor conueniatur, poterit vti doli exceptione.

XXXVI. IDEM libro vicesimo nono ad Edictum

a NAue[a] aut domu empta, singula cæmenta vel tabulæ emptæ non intelleguntur. ideóque nec euictionis nomine obligatur venditor, quasi euicta parte.

a Sic interpretare, singula cæmenta, vel tabulæ, membra non sunt nauis vel domus: sed columna, antenna. l. cum qui. de vsucap. l. 44. contrà, eadem.

XXXVII. VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Edictum

EMptori duplam promitti à venditore oportet, nisi aliud conuenit: non tamen vt satisdetur, nisi specialiter a id actum proponatur: sed vt repromittatur. Quod autẽ diximus, duplã promitti oportere, sic erit accipiẽdum, vt nõ ex omni re id accipiamus: sed de his rebus, quæ pretiosiores essent: si margarita fortè, aut ornamẽta pretiosa, vel vestis serica, vel quid aliud non cõtemptibile veneat. Per edictum autem curulium etiam de seruo cauere venditor 2 iubetur. Si simplam pro dupla per errorẽ stipulatus sit emptor, re euicta consecuturum eum ex empto Neratius ait, quanto minus stipulatus sit: si modò omnia facit emptor, quæ in stipulatione continentur. quòd si non fecit, b ex empto id tantùm[b] consecuturum, vt ei promittatur quod minus in stipulationem superiorem deductum est.

b id tamen

Venditor cogitur cedere actiones, quas habet pro re vendita contra auctorem suum.

XXXVIII. IDEM libro secundo Disputationum

c IN[c] creditore, qui pignus vendidit, tractari potest, an re euicta vel ad hoc teneatur ex empto, vt quã habet aduersus debitorem actionem, eam præstet. habet autẽ contrariam pigneratitiam actionem. & magis est vt præstet. cui enim non æquum videbitur vel hoc saltem consequi emptorem, quod sine dispendio creditoris futurum est?

c Qui lege pignoris vendit, de euictione non tenetur, nisi in actionem contrariam pigneratitiam cedat emptori, eadem pertinet ca. 5 infra. vo. & c. penult. suprà de distrac. pign.

De re euicta à minore restituto.

XXXIX. IVLIANVS libro LVII. Digestorum

d MInor[d] viginti quinque annis fundum vendidit Titio: eum Titius Seio: minor se in ea venditione circumscriptum dicit: & impetrat cognitionem non tantùm aduersus Titium, sed etiam aduersus Seium: Seius postulabat apud prætorem, velem sibi de euictione stipulationem in Titium dari. ego dandam[e] putabam. respondi, iustam rem Seius postulat. nam si ei fundus prætoria cognitione ablatus fuerit, æquum erit per eundem prætorem & euictionem restitui.

d Obserua cognitione magistratus restitutionẽ fieri in integrum. l. in causa & l. quod si. de minor. sup.
e[illegible] dandã

Quomodo committatur stipulatio.

1 Si seruus tuus emerit hominẽ, & eundẽ vendiderit Titio, eiúsque nomine duplam promiserit, & tu à vẽditore serui stipulatus fueris: si Titius seruũ petierit, & ideo victus sit, quòd seruus tuus in tradendo sine voluntate tua proprietatẽ hominis trãsferre non potuisset: supererit Publiciana actio. & propter hoc duplæ stipulatio ei nõ committetur. quare vẽditor quoque tuus agentẽ te ex stipu- f latu poterit doli mali exceptione summouere. aliàs autẽ[f] si seruus hominẽ emerit, & duplã stipuletur, deinde eum vendiderit, & ab emptore euictus fuerit: domino quidem aduersus venditorẽ in solidum cõpetit actio, emptori verò aduersus dominũ dumtaxat de peculio. Denũtiare verò de euictione emptor seruo, nõ domino debet. ita enim g euicto[g] homine vtiliter de peculio agere poterit. sin autẽ seruus decesserit, tũc domino denuntiandũ est. 2 Si à me bessem fundi emeris, à Titio trientem, deinde partem dimidiam fundi à te quis petierit: si quidem ex besse quẽ à me acceperas semis petitus fuerit, Titius nõ tenebitur. si verò triens quẽ Titius tibi tradiderat, & sextans ex besse quem à me acceperas, petitus fuerit: Titius quidem pro triente, ego pro sextante euictionem tibi præstabimus.

f sed si
g de euicto

De eo, qui vendidit hominem liberum, aut statuliberum.

3 Pater sciens filium suum, quem in potestate habebat, ignoranti emptori vẽdidit. quæsitũ est, an euictionis nomine teneatur. respõdit, qui liberum hominem sciens vel ignorans tamquam seruum vẽdat, euictionis nominẽ tenetur. quare etiam pater, si filium suum tamquã seruum 4 vendiderit, euictionis nomine obligatur. °Qui statuliberum tradit, nisi dixerit eum statuliberum esse, euictionis nomine perpetuo obligatur.°

De vsufructu.

5 Qui seruum venditũ tradit, & dicit vsumfructũ in eo Seij esse, cum ad Semproniũ pertineat, Sẽpronio vsumfructum petente perinde tenetur, ac si in tradendo detraxisset, h vsusfructus nomine aduersus Seiũ non teneri. &[h] si vere Seij vsusfructus fuerit, legatus autẽ ita, vt cum ad Seiũ pertinere desisset, Sempronij esset: Sempronio vsumfructum petente tenebitur. Seio agente rectè defugiet.

h si uero vera

Si venditor succedit emptori, aut contrà.

XL. IDEM libro quinquagesimo octauo Digestorum

SI is qui satis à me de euictione accepit, fundum à me herede legauerit, confestim fideiussores liberabuntur. quia etiam si euictus fuerit ab eo cui legatus fuerat, nulla aduersus fideiussores actio est.

XLI. PAVLVS libro secundo ad Edictum ædilium curulium

i SI ei,[i] cui vendidi, & duplam promisi, eum ipse eadẽ stipulatione mihi cauisset, heres exstiterim: euicto homi- k ne, nulla[k] parte stipulatio committitur. neque enim mihi euinci videtur, cũ vendiderim eum: neque ei cui me promissorem præstarem: quoniam parũ commodè dicar ipse mihi duplam præstare debere. Item si domino serui heres exstiterit emptor, quoniam euinci ei non potest, nec ipse sibi videtur euincere, non committitur duplæ stipulatio. his igitur casibus ex empto agendum erit.

i Ex natura bonæ fidei agitur, quia non a venditore emptor habet rem sed eo uel suo promissorem, ex stricta stipulatione actio non est.
k nulla ex

Hereditas vim solutionis habet.

t Si is qui fundum emerit, & satis de euictione accepe- l rit, is & tu eundem fundum vendiderit, emptori[l] suo heres exstiterit: vel ex cõtrario, emptor venditori heres exstiterit: an euicto fundo, cũ fideiussoribus agere possit, quæritur. existimo autẽ vtroque casu fideiussores teneri. quo- m niã & cum debitor creditori suo heres exstiterit, ratio[m] n quædam inter heredem & hereditatem ponitur.[n] & intellegitur maior hereditas ad debitorẽ peruenire, quasi so- o luta pecunia quæ[o] debebatur hereditati. & per hoc minus in bonis heredis esse. & ex contrario, cum creditor debitori suo exstitit heres: minus in hereditate habere videtur, tamquam ipsa hereditas heredi soluerit. Siue ergo is, qui de euictione satis acceperat, emptori cui ipse vendiderat: siue emptor vẽditori suo heres exstiterit: fideiussores tenebuntur. & si ad eundem venditoris & emptoris hereditas recesserit, agi cum fideiussoribus poterit.

l & emptori
m actio malim est Florent.
n proponitur.
o quam debebat

De partu euicto.

XLII. PAVLVS libro quinquagesimo tertio ad Edictum

p SI[p] prægnas ancilla vendita & tradita sit, euicto partu venditor non potest de euictione conueniri: quia partus venditus non est.

p Ex tit. de vsucapio.

XLIII. IVLIANVS libro quinquagesimo octauo Digestorum

VAccæ emptor, si vitulus qui post emptionem natus est euocatur, agere ex duplæ stipulatione non potest: quia nec ipsa, nec vsusfructus euincitur. nã quod dicimus, vitulum fructum esse vaccæ, non ius, sed corpus q demonstramus, sicut[q] prædiorum, frumenta & vinum, fructum rectè dicimus: cum constet, eadem hæc non rectè vsumfructum appellari.

q sic &

XLIIII. ALFENVS libro secundo Digestorum à Paulo epitomatorum

r SCapham non videri nauis[r] esse respondit: nec quicquam coniunctum habere. nam scapham ipsam per se paruam nauiculam esse. omnia autem, quæ coniuncta naui essent, veluti gubernacula, malus, antennæ, velũ, quasi membra nauis esse.

r nauis partem

De parte fundi euicta.

XLV. IDEM libro quarto Digestorum à Paulo epitomatorum

QVi fundum tradiderat iugerum centũ, fines multo s amplius[s] emptori demõstrauerat. si quid ex his finibus euinceretur, pro bonitate eius emptori præstandum ait. quãuis id quod relinqueretur, cẽtum iugera haberet.

s ampliores

De vsufructu.

XLVI. AFRICANVS libro sexto Quæstionum

FVndum cuius vsusfructus Attij erat, mihi vendidisti, nec dixisti vsumfructum Attij esse: hunc ego Mæuio, detracto vsufructu, tradidi. Attio capite minuto, non ad me, sed ad proprietatem vsumfructum redire ait: neque enim potuisse constitui vsumfructum eo tempore, quo alienus esset. sed posse me venditorem te de euictione conuenire: quia æquum sit eandem causam meam esse, quæ futura esset, si tunc vsusfructus alienus non fuisset.

De seruitute.

t Si per alienum fundum mihi viam cõstitueris, euictionis nomine te obligari ait. etenim quo casu si per proprium cõstituentis fundum concessa esset via, rectè constitueretur: eo casu si per alienum cõcederetur, euictionis a obligationem contrahit.[s] Cum tibi Stichũ venderem, t dixi eum statuliberum esse, sub hac cõditione manomissum, SI NAVIS EX ASIA VENERIT: item, SI TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT, manumissus erat. quærebatur, si prius nauis ex Asia venerit, ac post Titius consul fiat, atque ita in libertatem euictus v sit, an euictionis nomine teneatur. respondit, non teneri x eum. etenim dolo malo emptorem facere: cum prius ex- y stiterit ea condicio, quam euictionis nomine exsoluerit. 3 Item si post biennium[v] liberum fore dixi qui post an- z num[x] libertatem acceperit: & post[y] biennium[z] in liberta- A te[A] euincatur, vel decem dare iussum, dixerim quinque, B & bis[B] decem datis ad libertatem peruenerit: magis esse, C vt his quoque casibus non tenear.[C]

s contrahi.
v annum
x biennium
y qui post
z annum
A libertatem
B & is decem
C teneatur.

Si vna ex duabus rebus euincatur.

XLVII. IDEM libro octauo Quæstionum

SI duos seruos quinis à te emam, & eorum alter euincatur, nihil dubij fore, quin rectè eo nomine ex empto acturus sim: quamuis alter decem dignus sit. nec referre, separatim singulos, an simul vtrumque emerim.

Si seruitus primum, deinde proprietas euincatur.

XLVIII. OLRATIVS libro sexto Membranarum

CVm [1] fundus IVTS OPTIMVS[a] MAXIMVSQVE ISSET, [1] emptus est, & alicuius[b] seruitutis euictę nomine aliquid emptor à venditore cõsecutus est, deinde totus fundus euincitur: ob eam euictionẽ id præstari debet, quod ex duplo reliquum est. nam si aliud obseruabimus, seruitutibus aliquibus, & mox proprietate euicta, amplius duplo emptor quàm [1] quãti emit consequeretur.

a *Obserua optimum maximū. l. liberum, vt optimo iure fundum abdi. l. 90. de pig.*
b alicui

De vsufructu.

XLVIIII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

(SI)[c] ab emptore vsusfructus[d] petatur, proinde[e] ei venditori denuntiare debet, atque is à quo pars petitur.

c *Ex ista. de vsufruct.*
d *Quomodo vsusfructus pars sit dominij dixi l. 4. de vsufr.*
e perinde

Executor rei iudicatæ non tenetur, si euicta.

L. VLPIANVS libro vicesimoquinto ad Edictum

SI pignora veneãt ꝑ apparitores prætoris extra ordinẽ sententias[f] sequentes, nemo vnquã dixit dandã in eos actionẽ re euicta.[g] sed si dolo rem viliori pretio proiecerunt, tunc de dolo actio datur aduersus eos domino rei.

f sententiam exequentes,
g *Sed contra eũ, qui pretio liberatus est. l. ante penult. infr. eod.*

Alius casus, in quo venditor non tenetur.

LI. IDEM libro octogesimo ad Edictum

SI per[h] imprudentiã iudicis aut errorem emptor rei victus est, negamus auctoris dãnũ esse debere: aut quid refert, sordibus iudicis, an stultitia res perierit? iniuria enim quæ fit emptori auctorem non debet contingere.

h *Ex tracta de prætor. stipular. in & sequentia capita.*

Stipulatio de euictione potest committi contra hæredem venditoris: licet contra ipsum venditorem non potuerit committi.

1 Si Titius Stichũ post mortem suã liberum esse iussum vẽdiderit, mortuo deinde eo Stichus ad libertatẽ peruenerit: an stipulatio de euictione interposita teneat? & ait Iulianus cõmitti stipulationẽ. quamuis enim Titius[i] hoc casu denuntiari pro euictione non potuisset,[k] heredi tamen eius denũtiari potuisset. 2 Si quis locũ vẽdiderit, & idem venditor ab herede suo volũtate emptoris in eo sepultus fuerit, actio de euictione intercidit. hoc casu enim emptor proprietatẽ amittet.[l] 3 Non mirũ autem est, vt euicto homine de euictione teneatur heres, quamuis defunctus non similiter fuerit obstrictus: cũ & alijs quibusdam casibus plenior aduersus heredem vel heredi cõpetat obligatio, quàm competierat defuncto. vt cum seruus post mortem emptoris heres institutus est, iussũque heredis emptoris adijt hereditatem. nam actione ex empto præstare debet hereditatẽ: quamuis defuncto in hoc tantùm fuit vtilis ex empto actio, vt seruus traderetur. 4 Si plures mihi in solidum pro euictione teneantur, deinde post euictionem cum vno fuero expertus, si agam cum ceteris, exceptione me esse repellendum Labeo ait.

i Titio
k potuisse.
l amittit.

Dupla stipulatio.

LII. IDEM libro octogesimoprimo ad Edictum

SCiendum est, nihil interesse, ex qua causa duplę stipulatio fuerit interposita, vtrum ex causa emptionis, an ex alia, vt committi possit.

De parte fundi euicta.

LIII. PAVLVS libro septuagesimoseptimo ad Edictum

SI[m] fundo tradito pars euincatur, si singula iugera venierint certo pretio, tunc non pro bonitate, sed quanti singula venierint, quæ euicta fuerint, præstandum: etiam si ea quæ meliora fuerint euicta sint.

m *Ad denuntiationem pertinet, vt cap. 11. & 63 & plane in. ubi in arbitrio non monet ad videtur, sed in iudicio.*

Denuntiatio.

1 Si cũ possit emptor auctori denũtiare, nõ denũtiasset: idémq;[n] victus fuisset, quoniam parũ instructus esset: hoc ipso videtur dolo fecisse. & ex stipulatu agere non potest.

n idemque

Præscriptio longi temporis.

LIIII. GAIVS libro vicesimo octauo ad Edictum Prouinciale

QVi alienã rẽ vẽdidit, post lõgi tẽporis præscriptionẽ vel vsucapionẽ desinit emptori teneri de euictione.

Actio de euictione ob mendacium venditoris.

1 Si heres statuliberũ, qui sub cõditione pecuniæ dandæ liber esse iussus est, vendiderit, & maiorẽ pecuniã in cõditione esse dixerit, quàm dare ei iussus est, ex empto tenetur: si modò talis est cõditio, vt ad emptorẽ trãsieret. id est si heredi dare iussus est seruus. nã si alij dare iussus, quãuis veram pecuniæ quantitatem dixerit, tamẽ si non admonuerit alij dare iussum, euictionis nomine tenebitur.

Casus in quo venditor non tenetur re euicta.

LV. VLPIANVS libro secundo ad Edictum ædilium curulium

SI ideo cõtra emptorem iudicatũ est, quòd defuit: non cõmittitur stipulatio. magis enim propter absentiã victus[o] videtur, quàm quòd malã causam habuit. Quid ergo, si ille quidem, contra quem iudicatũ est, ad iudicium non adfuit: alius autem adfuit, & causam egit. quid dicemus? vt puta acceptũ quidem cum pupillo tutore auctore fuit iudiciũ: sed absente pupillo tutor causam egit, & iudicatum est contra tutorem. quare non dicemus cõmitti stipulationem? etenim actam esse causam palam est. & satis est ab eo, cui ius agendi fuit, causam esse actam.

o *euictus vulgo male legitur. August. lib. 2. emend. cap. 7.*

Denuntiatio.

1 Præsenti autem venditori denuntiandum est. siue autem absit, siue præsens sit, & per eum fiat quo minus denuntietur, committitur stipulatio.

Quomodo cauendum sit.

LVI. PAVLVS libro secundo ad Edictum ædilium curulium

SI dictum fuerit vendendo,[p] vt simpla promittatur, vel triplum, aut quadruplum [1] promitteretur: [1] ex empto perpetua actione agi poterit. non tamẽ, vt vulgus opinatur, etiam satisdare debet qui duplam promisit: sed sufficit nuda repromissio, nisi aliud conuenerit.

p in vendẽdo.

Sententia arbitri.

1 Si compromisero, & contra me data fuerit sententia, nulla mihi actio de euictione danda est aduersus venditorem: nulla enim necessitate cogente id feci.

De euicta parte.

2 In stipulatione duplæ, cum homo vẽditur, partis adiectio necessaria est: quia non potest videri homo euictus, cum pars eius euicta est. 3 Si cum possit vsucapere emptor, non cepit, culpa sua hoc fecisse videtur. vnde si euictus est seruus, non tenetur venditor.

Denuntiatio.

4 Si præsente promissore qui de euictione promisit, & non ignorante, procuratori denuntiatũ sit: nihilo minus promissor tenetur. simili modo tenetur & qui curabit, ne sibi denũtiari possit. sed & si nihil venditore faciente emptor cognoscere vbi esset non potuit, nihilo minus committitur stipulatio. 5 Pupillo etiam sine tutoris auctoritate posse denuntiari, si tutor non apparet, ex duplæ stipulatione, benignius receptum esse Trebatius ait.

Stipulatio, habere licere, quando committatur.

LVII. GAIVS libro secundo ad Edictum ædilium curulium

HAbere licere rem videtur emptor, & si is, qui emptorem in euictione rei vicerit, ante ablatã vel abductã rem sine successore decesserit: ita vt neque ad fiscũ bona peruenire possint, neq; priuatim à creditoribus distrahi. tunc enim nulla cõpetit emptori ex stipulatu actio: quia rem habere ei licet. quod cum ita est, videamus num & si ab eo, q vicerit, donata legatáve res fuerit emptori, æquè dicendum sit ex stipulatu actionẽ non nasci. scilicet si antequam abduceret vel auferret, donauerit aut legauerit. alioquin semel commissa stipulatio resolui non potest.

Actio de euictione contra hæredem.

LVIII. IAVOLENVS libro primo ex Plautio

HEres seruum non nominatim legatũ tradidit, & de dolo repromisit: postea seruus euictus est. agere cum herede legatarius ex testamento poterit, quamuis heres alienum esse seruum ignorauerit.

LVIIII. POMPONIVS libro secundo ex Plautio

SI res, quam à Titio emi, legata sit à me: non potest legatarius conuentus à domino rei venditori meo denuntiare: nisi cessæ ei fuerint actiones, vel quodam casu hypothecas habet.

LX. IAVOLENVS libro secundo ex Plautio

SI in venditione dictum non sit, quantum venditorem pro euictione præstare oporteat: nihil venditor præstabit præter simplam, euictionis nomine: & ex natura ex empto actionis, hoc quod interest.

LXI. MARCELLVS libro octauo Digestorum

SI quod à te emi, & Titio vendidi, voluntate mea Titio tradideris: de euictione te mihi teneri, sicuti si acceptam rem tradidissem, placet.

LXII. CELSVS libro vicesimo septimo Digestorum

SI[q] rẽ, quæ apud te esset, vendidissem tibi, quia pro tradita habetur, euictionis nomine me obligari placet.

q *Nota agi in solidum de euictione in singulos heredes, sed solutionem fieri pro parte. l. in executione. de verb. obl.*

Denuntiandum omnibus heredibus.

1 Si ei, qui mihi vendidit, plures heredes extiterũt, vna de euictiõe obligatio est. omnibúsq; denũtiari, & omnes defendere debent. si de industria nõ venerint in iudiciũ, 2 vnus tamen ex his lit[r] subsistit; propter denũtiationis vigorem & prędictã absentiã, omnibus vincit, aut vincitur. rectéq; cũ ceteris agã, quod euictionis nomine victi sint.

r litem sustineat

3 Si fundũ, in quo vsusfructus Titij[s] erat, qui ei relictus est quoad viuet,[t] detracto vsufructu ignorãti mihi vẽdideris, &[v] Titius capite deminutus fuerit, & ager Titio ius sibi esse vtẽdi fruẽdi, cõpetit mihi aduersus te ex stipulatione de euictiõe actio: quippe si verũ erat qđ mihi dixisses

s Titio relictus erat.
t viueret,
v donec

tu vera

in venditione, rectè negarem Titio ius esse utendifruendi.

Denuntiatio remissa.

LXIII. MODESTINVS libro quinto Responsorum

HErennius Modestinus respondit, non obesse ex empto agenti, quòd denuntiatio pro euictione interposita nō esset, si pacto ei remissa esset denūtiandi necessitas.

Si emptor victus non appellauit.

Gaia Seia fundum à Lucio Titio emerat: & quæstione mota fisci nomine auctorem laudauerat,[a] & euictione secuta fundus ablatus, & fisco adiudicatus est venditore præsente. quæritur cum emptrix non prouocauerat, an venditorem poterit conuenire. Herennius Modestinus respondit, siue quod alienus fuit cum veniret, siue quod tūc obligatus euictus est, nihil proponi cur emptrici aduersus venditorem actio non competat. Herennius Modestinus respōdit, si emptor appellauit, & bonam causam vitio suo ex præscriptione perdidit, ad auctorē reuerti non potest.

Fundo diminuto, vel aucto, deinde parte euicta, pro qua parte venditor teneatur.

LXIIII. PAPINIANVS libro septimo Quæstionum

EX mille iugeribus traditis ducenta flumen abstulit. si postea pro indiuiso ducenta euincantur, duplæ stipulatio pro parte quinta, nō quarta præstabitur. nam quod periit, damnū emptori, non venditori attulit. si totus fundus, quē flumen deminuerat, euictus sit, iure nō deminuetur euictionis obligatio. nō magis quàm si incuria fundus aut seruus traditus deterior factus sit. nam & è contrario non augetur quantitas euictionis, si res melior fuerit effecta. Quòd si modo terræ integro qui fuerat traditus, ducenta iugera per alluuionē accesserunt, ac postea pro indiuiso pars quinta totius euicta sit, perinde pars quinta præstabitur, ac si sola ducenta de illis mille iugeribus, quæ tradita sunt, fuissent euicta: quia alluuionis periculū nō præstat venditor. Quæsitū est, si mille iugeribus traditis, perissent ducenta, mox alluuio per aliam partē fundi ducenta attulisset, ac postea pro indiuiso quinta pars euicta esset: pro qua parte auctor teneretur. dixi, consequens esse superioribus, vt neque pars quinta mille iugerum, neque quarta debeatur euictionis nomine. sed perinde teneatur auctor, ac si de octingentis illis residuis sola centū sexaginta fuissent euicta. nam reliqua quadraginta, quæ vniuerso[b] fundo decessreunt, pro rata nouæ regionis esse intellegi. Cæterū cum pro diuiso pars aliqua fundi euincitur, tametsi certus numerus iugerum[c] traditus sit, tamen nō pro modo, sed pro bonitate regionis præstatur euictio. Qui vnum iugerum pro indiuiso solum habuit, tradidit:[d] secundum omnium sententias non totū dominium transtulit,[e] sed partem dimidiam iugeri: quemadmodum si locum certum, aut fundum similiter tradidisset.

Euicta re per negligentiam quorundam ex venditoribus, agitur contra omnes.

LXV. IDEM libro octauo Quæstionum

REm hereditariam pignori obligatā heredes vendiderunt, & euictionis nomine pro partibus hereditariis spopōderunt. cum[f] alter pignus pro parte sua liberasset, rem creditor euicit. quærebatur an vterque heredū conueniri possit. idq; placebat propter indiuisam pignoris causam. nec remedio locus esse videbatur, vt per doli exceptionem actiones ei, qui pecuniā creditori dedit, præstarētur: quia nō duo rei facti proponerētur. sed familiæ herciscundæ iudiciū eo nomine vtile est. nā quod[g] interest, vnus ex heredib' in totū liberauerit pignus, an verò pro sua dūtaxat portione? cū coheredis neglegētia dānosa nō debet esse alteri.

Emptor cui quocunque modo rem habere licet, non agit de euictione.

LXVI. IDEM libro vicesimooctauo Quæstionum

SI cum venditor admonuisset emptorem, vt Publiciana potius, vel ea actione, quæ de fundo vectigali proposita est, experiretur, emptor id facere supersedit, omnimodo nocebit ei dolus suus, nec cōmittitur stipulatio. Non idē in Seruiana quoque actione probari potest. hæc enim etsi in rem actio est, nudam tamen possessionem auocat. & soluta pecunia venditori, dissoluitur. vnde fit, vt emptori suo nomine non competat.

De re euicta per restitutionem in integrum.

Si is, qui reipublicæ causa afuit, suū petat, etiis possessori pro euictione competit actio. Item si priuatus à milite petat, eadem æquitas est emptori restituendæ pro euictione actionis. Si secundus emptor venditorem eundémque emptorem ad litem hominis dederit procuratorem, & non restituto eo damnatio[h] fuerit secuta, quodcumque ex causa iudicati præstiterit procurator vt in rem suam datus, ex stipulatu consequi non poterit. sed quia damnum euictionis ad personam pertinuit emptoris, qui mandati iudicio nihil percepturus est, non inutiliter ad percipiendam litis æstimationem agetur ex vendito.

Coheres agit de euictione, non minus quàm emptor.

Diuisione inter coheredes facta, si procurator absentis interfuit, & dominus ratam habuit, euictis prædiis, in dominū actio dabitur, quæ daretur in eum qui negotiū absentis gessit: vt quāti sua interest actor cōsequatur. scilicet vt melioris aut deterioris agri facti causa finē[i] pretii, quo fuerat tēpore diuisionis æstimatus, deminuat, vel excedat.

LXVII. IDEM libro decimo Responsorum

EMptori post euictionē serui, quē dominus abduxit, venditor eundē seruū post tempus offerendo, quo minus præstet quod emptoris interest, nō rectè defenditur.

Qui de euictione non tenetur, etiam re euicta, à pretii petitione non repellitur.

LXVIII. IDEM libro vndecimo Responsorum

CVm[k] ea condicione pignus distrahitur, ne quid euictione secuta creditor præstet: quamuis pretium emptor nō soluerit, sed vēditori cauerit: euictione secuta, nullā emptor exceptionē habebit, quo minus pretiū soluat.

Creditor, qui pro pecunia nomē debitoris per delegationē sequi maluit, euictis pignoribus, quæ prior creditor accepit, nullam actionē cum eo qui liberatus est habebit.

Cùm quæritur, an venditor teneatur, videndum est, quid ab eo exceptum sit vendendo.

LXIX. SCAEVOLA libro secundo Quæstionum

QVi libertatis causam excepit in venditione, siue iam tunc cum traderetur, liber homo fuerit: siue cōdicione, quæ testamēto[l] proposita fuerit, impleta ad libertatem peruenerit: non tenebitur euictionis nomine. Qui autem in tradēdo statuliberū dicit, intellegetur hāc speciem dūtaxat libertatis excipere, quę ex testamēto impleta condicione ex præterito possit optingere. & ideo si præsens testamēto libertas data fuerit, & vēditor statuliberū pronuntiauit, euictionis nomine tenetur. rursus qui statuliberum tradit, si certā condicionē pronuntiauerit, sub qua dicit rē libertatē datam, deteriorē condicionem suā fecisse existimatur: quia nō omnē causam statutę[m] libertatis, sed eam dūtaxat, quā pronūtiauerit, excepisse videtur. veluti si quis hominē dixerit decē dare iussum, isq; post annum ad libertatē peruenerit, quia hoc modo libertas data fuerit, STICHVS POST ANNVM LIBER ESTO: euictionis obligatione tenebitur. Quid ergo qui[n] iussum decē dare, pronūtiat viginti dare debere: nónne in condicionē mentitur? verū est huc quoque in condicionem[o] mentiri. & ideo quidā existimauerunt, hoc quoque casu euictionis stipulationē contrahi. sed auctoritas Seruii præualuit, existimātis hoc casu ex empto actionē esse. videlicet quia putabat eum, qui pronuntiasset seruū viginti dare iussum, condicionem excepisse quæ esset in dando.

Seruus rationibus redditis liber esse iussus est: hunc heres tradidit, & dixit centum dare iussum. si nulla reliqua sunt quæ seruus dare debeat, & per hoc adita hereditate liber factus est, obligatio euictionis cōtrahitur: eo quòd liber homo tamquā statuliber traditur. si centū in reliquis habet, potest videri heres non esse mētitus: quoniā rationes reddere iussus, intellegitur summam pecuniæ, quæ ex reliquis colligitur, iussus dare. cui consequens est, vt si minus quàm centū in reliquis habuerit, veluti sola quinquaginta, vt[p] cum eam pecuniā dederit, ad libertatem peruenerit, de reliquis quinquaginta actio ex empto competat.

Sed & si quis in venditione statuliberū perfunctoriè dixerit, condicionem autem libertatis celauerit: empti iudicio tenebitur, si id nescierit emptor. hic enim exprimitur, eū qui dixerit statuliberū, & nullam cōdicionem pronuntiauerit, euictionis quidē nomine non teneri, si cōdicione impleta seruus ad libertatē peruenerit. sed empti iudicio teneri: si modò cōdicionem, quam sciebat propositam[q] esse, celauit. sicuti[r] qui fundū tradit, & cum sciat certā seruitutem deberi, perfunctoriè dixerit, ITINERA, ACTVS, QVIBVS SVNT, VTI[s] QVA SVNT, RECTE RECIPITVR,[t] euictionis[v] quidē nomine se liberat. sed quia decepit emptorē, empti iudicio tenetur. In fundo vēdito cū modus pronūtiatus deest, sumitur portio ex pretio: quod totū colligēdū est ex omnibus iugeribus dictis.

LXX. PAVLVS libro quinto Quæstionum

EVicta re, ex empto actio non ad pretium dumtaxat recipiendum, sed ad id quod interest competit. ergo & si minor[x] esse cœpit, damnum emptoris erit.

Si res euincatur à genero emptoris, cui in dotem tradiderat, committitur stipulatio, etiam si dos sit reuersura.

LXXI. IDEM libro sextodecimo Quæstionum

PAter filiæ nomine fundum in dotem dedit. euicto eo, an ex empto,[y] vel duplæ stipulatio committatur,

a Laudare, quod verbū est ipsum autorē, si quis dologiter aduocat, non modo nominare, vt Gellius & Macrobius & Nonius dixerunt, sed etiam nominatum auctorē significat, & appellare, hoc est, iudicio dictato interpellare.

b de vniuerso

c iugerū communē

d & tradidit

e tradidit.

f & cum

g quid

h condemnatio

i in finem

k Ouringe l. 9. de distract. pig.

l in testamentum

m statuliberatis.

n si iussum: si quis iussum

o conditione

p & cum eam

q propositam

r sic &

s vt ita sint,

t recipit,

v & euictionis

x minoris

y ex empto actio

quasi pater damnum patiatur, non immeritò dubitatur. non enim sicut mulieris dos est, ita patris esse dici potest. nec conferre fratribus cogitur dotē a se profectā, manēte matrimonio. sed videamus, ne probabilius dicatur, cōmitti hoc quoque casu stipulationem. interest enim patris filiam dotatam habere: & spem quandoque recipiendæ dotis. vtique si in potestate sit. quòd si emancipata est, vix poterit defendi, statim committi stipulationē: cum vno[a] casu ad eum dos regredi possit. numquid ergo tunc demum agere possit, cum mortua in matrimonio filia potuit dotē repetere, si euictus fundus non esset? an & hoc casu interest patris dotatam filiam habere, vt statim cōuenire promissorem possit? quod magis paterna affectio inducit.

Pluribus rebus venditis, actio singularum nomine datur.

LXXII. CALLISTRATVS libro secundo Quæstionum

CVm plures fundi specialiter nominatim[b] vno instrumento emptionis interposito venierint, nō vtique alter alterius fundus[c] pars videtur esse, sed multi fundi vna emptione continentur. & quemadmodum si quis cōplura mancipia vno instrumento emptionis interposito vendiderit, euictionis actio in singula capita mancipiorum spectatur: & sicut aliarum[d] quoque rerum complurium vna emptio facta sit, instrumentū quidem emptionis interpositum vnum est: euictionū autem tot actiones sunt, quot & species rerū sunt, quæ emptione cōprehensæ sunt: ita & in proposito nō vtique prohibebitur emptor, euicto ex his vno fundo, venditorē conuenire, quòd vna cautione emptionis cōplures fundos mercatus comprehenderit.[e]

Heres potest ex persona propria venire contra alienationem factam per defunctum mero iure, sed de euictione conueniri potest, vel exceptione summoueri.

LXXIII. PAVLVS libro septimo Responsorum

SEia fundos Maeuianū & Seianum & ceteros doti dedit: eos fundos vir Titius viua Seia sine controuersia possedit: post mortem deinde Seiæ Sempronia heres Seiæ quæstionem pro prædij proprietate facere instituit. quæro, cum Sempronia ipsa sit heres Seiæ, an iure controuersiam facere possit. Paulus respondit, iure quidem proprio, nō hereditario Semproniam, quæ Seiæ, de qua quæritur, heres exstitit, controuersiam fundorū facere posse: sed euictis prædiis eandē Semproniam heredem Seiæ conueniri posse. vel exceptione doli mali summoueri posse.

LXXIIII. HERMOGENIANVS libro secūdo iuris epitomarū

SI plus vel minus, quàm pretij nomine datum est, euictione secuta dari conuenerit, placitum custodiendum est. Si[f] iussu iudicis rei iudicatæ pignus captum per officium distrahatur, post euictatus, ex empto contra eum, qui pretio liberatus est, non quanti interest, sed de pretio dumtaxat, eiúsque vsuris, habita ratione fructuum, dabitur: scilicet si hos ei qui euicit, restituere non habeat necesse. Mota quæstione, interim non ad pretium restituendum, sed ad rem defendendam venditor conueniri potest. Qui nomen quale fuit vendidit, dumtaxat vt sit, non vt exigi etiam aliquid possit, &[g] dolum præstare cogitur.[h]

An venditor teneatur ob seruitutes.

LXXV. VENVLEIVS libro sextodecimo Stipulationum

QVod ad seruitutes prædiorum attinet, si tacitè secutæ sunt, & vindicentur ab alio, Quintus Mucius & Sabinus existimant, venditorem ob euictionem teneri non posse. nec enim euictionis nomine quemquam teneri in eo iure, quod tacitè soleat accedere: nisi VT OPTIMVS MAXIMVSQVE ESSET, traditus fuerit fundus. tunc enim liberum ab omni seruitute præstandum. si verò emptor petat viam vel actum, venditorem teneri non posse, nisi nominatim dixerit, accessurum iter vel actum. tunc enim teneri eum qui ita dixerit. & vera est Quinti Muci sententia, vt qui optimum maximúmque fundum tradidit, liberum prēstet, non etiam deberi alias[i] seruitutes: nisi hoc specialiter ab eo accessum[k] sit.

LXXVI. IDEM libro septimodecimo Stipulationum

SI alienam rem mihi tradideris, & eandem pro derelicto habuero, amitti auctoritatem,[l] id est actionem pro euictione placet.

DE[m] EXCEPTIONE REI VENDITAE ET TRADITAE TIT. III.

Quem de euictione tenet actio, eundem agentē repellit exceptio.

VLPIANVS libro septuagesimo sexto ad Edictum

MArcellus scribit, si alienum fundum vendideris, & tuum postea factum petas, hac[n] exceptione rectè repellendum. sed & si dominus fundi heres vēditori exstitit, idem erit dicendum. Si quis[o] rem meam mandatu meo vendiderit, vindicanti mihi rem venditam, nocebit hæc exceptio: nisi probetur me mandasse, ne traderetur antequam pretium soluatur. Celsus ait, si quis rem meam vendidit minoris quàm ei mandaui, non videtur alienata. & si petam eam, non obstabit mihi hæc exceptio. quod verum est. Si seruus merces peculiariter emerit, deinde dominus eum prius quàm proprietatem rerum nancisceretur, testamento liberum esse iusserit, eique peculium prælegauerit, & venditor à seruo merces petere cœperit: exceptio[p] in factum locum habebit. quia is tunc seruus fuisset, cum contraxisset. Si quis rem emerit, non autem fuerit ei tradita, sed possessionem sine vitio fuerit nactus: habet exceptionem contra venditorem. nisi fortè venditor iustam causam habeat, cur[q] rem vindicet. nam & si tradiderit possessionem, fuerit autem[r] iusta causa vindicanti:[s] replicatione aduersus exceptionem vtetur.

II. POMPONIVS libro secundo ex Plautio

SI à Titio fundum emeris qui Sempronij erat, isque tibi traditus fuerit: pretio autem soluto Titius Sempronij heres exstiterit, & eundem fundum Maeuio vendiderit & tradiderit: Iulianus ait, æquius esse, priorem te tueri. quia & si ipse Titius fundum à te peteret, exceptione summoueretur. & si ipse Titius eum possideret, Publiciana peteres.

III. HERMOGENIANVS libro sexto iuris epitomarum

EXceptio rei venditæ & traditæ non tantùm ei cui res tradita est, sed[t] successoribus etiam eius, & emptori secundo etsi res ei non fuerit tradita, proderit. interest enim emptoris primi, secundo rem non euinci. pari ratione venditoris etiam successoribus nocebit: siue in vniuersum ius, siue in eam dumtaxat rem successerint.

LIBER VICESIMVSSECVNDVS.

DE[v] VSVRIS ET[x] FRVCTIBVS ET CAVSIS ET OMNIBVS ACCESSIONIBVS ET MORA.

Vsura in iudicijs bonæ fidei.

PAPINIANVS libro secundo Quæstionum

CVM[y] IVDICIO bonæ fidei disceptatur, arbitrio iudicis vsurarum modus ex more regionis, vbi contractum est, constituitur, ita tamen, vt legi[z] non offendat. Socius si ideo condemnandus erit, quòd pecuniam communem inuaserit, vel in suos vsus conuerterit, omnimodo etiam mora nō interueniente præstabuntur vsuræ. nec tamen iudex iudicij bonæ fidei rectè iubebit interponi cautiones, vt si tardius sententiæ condemnatus paruerit, futuri temporis pendantur vsuræ. cum in potestate sit actoris iudicatum exigere. Paulus notat: quid enim pertinet ad officium iudicis post condemnationem futuri temporis tractatus? Papinianus: circa tutelæ restitutionem pro fauore pupillorum latior interpretatio facta est. nemo enim ambigit hodie, siue iudex accipiatur in diem sententiæ, siue sine iudice tutela restituatur, in eum diem, quo restituit, vsuras præstari. planè si tutelæ iudicio nolentem experiri tutor vltro conuenerit, & pecuniam optulerit, eámque obsignatam deposuerit: ex eo tempore non præstabit vsuras.

In fructibus iudicij spectatur tempus litis contestatæ.

II. IDEM libro sexto Quæstionum

VOlgo receptum est, vt quamuis in personam actum sit, post litem tamen contestatam causa[A] præstetur. cuius opinionis ratio redditur, quoniam quale[B] est cum petitur, tale dari debet. ac propterea postea captos fructus, partúmque editum restitui oportet.

De tempore quod datur iudicatis ad soluendum.

III. IDEM libro vicesimo Quæstionum

IN fideicommissi persecutione, cum post iudicis sententiam morā fecisset heres, iussit Imperator Marcus Antoninus, intermisso legitimo tempore quod condemnatis prēstatur, vt vsque ad sententiā commoda fideicommissarius accipiat. quod decretū ita accipi oportet, si ante iudicis sententiā mora non interuenit. tametsi non facilè euenire possit, vt mora non præcedēte perueniatur ad iudicē. sed puta legis Falcidiæ rationem interuenisse. ceterum si antequam

antequam ad iudicem perueniretur, in mora heres fuit, exinde fructuum præstandorũ necessitate adstrictus[a] qua tandem ratione, quoniam[b] & sententia victus est, legitimi temporis spatio fructibus liberabitur,[c] cũ ea tẽporis intercapedo iudicato dilationẽ dare, non lucrũ afferre debeat. In his quoque[d] iudiciis, quæ non sunt arbitraria nec bonæ fidei, post litem contestatam actori causa præstanda est in eum diẽ, quo sententia dicitur. certè post rem iudicatam tempus à fructibus dependendis immune est.

a adstrictus est: quia qua
b cum & sententia
c liberabitur hic:
d quidem

Species, in qua fructus restituuntur ex voluntate testatoris.

Nonnunquam[e] euenit, vt quamquam fructus hereditatis, aut pecuniæ vsura nominatim relicta non sit, nihilo minus debeatur. veluti si quis rogetur post mortem suã, quicquid ex bonis superfuerit, Titio restituere. vt enim ea quæ fide bona deminuta sunt, in causa fideicommissi non deprehenduntur,[f] si pro modo reterorum quoque bonorum deminuantur: ita quod ex fructibus supererit, iure volũtatis restitui oportebit. Cum Pollidius à propinqua sua heres institutus, rogatus fuisset filiæ mulieris quidquid ex bonis eius ad se peruenisset, cum certam ætatem puella complesset, restituere: idque sibi mater ideo placuisse testamento comprehendisset, ne filiæ tutoribus, sed potius necessitudini res committerentur: eundémque Pollidium fundum retinere iussisset: præfectis[g] prætorij suasi, fructus, qui bona fide à Pollidio ex bonis defunctæ percepti essent, restitui debere: siue quòd fundum ei tantùm prælegauerat, siue quòd lubrico tutelæ fideicommissi remedium mater prætulerat.

e Ex voluntate testatoris accessio fructuum, & vsurarũ venit, quia mora facta non sit interpellatis.
f comprehenduntur.
g præfectus prætorio

Vsura ex fideicommisso.

Si auro vel argento facto per fideicommissum relicto, mora interuenerit: an vsurarum æstimatio facienda sit, tractari solet. planè si materiam istam ideo relinquit, vt ea distracta pecuniáque[h] refectas fideicommissa soluerentur,[i] aut alimenta præstarentur, non oportere frustrationem impunitam esse responderi[k] oportet. quòd si fortè ideo relinquit, vt his vasis vteretur: non sine rubore de fide pabuntur vsuræ. ideóque non exigentur.

h pecunia
i soluerentur.
k respondi. Quòd

Vacuam possessionem tradi quid sit.

IIII. IDEM libro vicesimo septimo Quæstionum

SI stipulatus sis, rem dari, vacuámque possessionẽ tradi, fructus postea captos actione incerti ex stipulatu propter inferiora verba consecuturũ te, ratio suadet. an idem de partu ancillæ responderi possit, considerandũ est. nam quod ad verba superiora pertinet, siue factum rei promittendi, siue effectum per traditionem dominij transferendi continent, partus non continetur. verùm si emptor à venditore nouandi animo ita stipulatus est: factũ tradendi stipulatus intellegitur. quia non est verisimile, plus venditorem promisisse, quàm iudicio empti præstare cõpelleretur. sed tamen propter illa verba, vacuámque possessionem tradi. potest dici, partus quoque rationẽ committi incerti stipulatione. etenim ancilla tradita, partũ postea editum in bonis suis reus stipulandi habere potuisset. Si[l] post contractam emptionem, ante interpositam stipulationem partus editus, aut aliquid per seruum venditori adquisitum est: quod ex stipulatu consequi non poterit, iudicio empti consequitur. id enim quod non transfertur in causam nouationis, iure pristino peti potest.

l Si verò post

V. IDEM libro vicesimo octauo Quæstionum

GEneraliter obseruari conuenit, bonæ fidei iudicium non recipere præstationem, quæ contra bonos mores desideretur.

Ob longi temporis præstationem pater pro filio tenetur.

VI. IDEM libro vicesimo nono Quæstionum

CVm[m] de in rem verso cum herede patris vel domini ageretur, & vsurarum quæstio moueretur, Imperator Antoninus ideo soluẽdas vsuras iudicauit, quòd eas ipse dominus vel pater longo tempore præstitisset. Imperator quoque[n] noster Seuerus filiæ Flauij Athenagoræ, cuius bona fuerant publicata, de fisco ideo numerari decies centena dotis nomine iussit, quòd ea[o] patrem præstitisse dotis vsuras allegasset.

m Duo: censet hic quæstiõ fuisse, an in rem versum esset ac an id quod longo tempore præstitum sit vsura, cõferri in rem ipsi versum.
n Antoninus quoque
o quod de ea parte præstitisse patrem

Oblatio pecuniæ debitæ.

VII. IDEM libro secundo Responsorum

DEbitor vsurarius creditori pecuniam optulit: & eam cum accipere noluisset, obsignauit ac deposuit. ex eo die ratio non habebitur vsurarum. quòd si postea conuentus vt solueret, moram fecerit: nummi steriles ex eo tempore non erunt.

Fructus ex fideicommisso.

VIII. IDEM libro septimo Responsorum

EQuis[p] per fideicommissum relictis, post moram fetus quoque præstabitur vt fructus. sed fetus secundus vt causa, sicut partus mulieris.

p Cap. 39. infrà eadem.

Vsuræ non debentur vltra legitimum modum.

VIIII. IDEM libro vndecimo Responsorum

PEcuniæ fænebris intra diem certũ debito non soluto, dupli stipulatũ in altero tanto supra modum[q] legitimæ[r] vsuræ respõdi non tenere. quare pro modo cuiusque temporis superfluo detracto, stipulatio vires habebit.

q De modo legitimæ vsuræ Alex. ab Alex. lib. 5. genia. die. ca. 7. circa fin.
r legitimarũ vsurarum

Maiores vsuræ exiguntur prioribus non solutis.

Vsurarum stipulatio, quãuis debitor non conueniatur, cõmittitur. nec inutilis legitimæ vsuræ stipulatio videtur sub ea cõditione cõcepta, SI MINORES AD DIEM SOLVTAE NON FVERINT. nõ enim pœna, sed fænus vberius iusta ratione sortis promittitur. Si tamẽ post mortẽ creditoris nemo fuit cui pecunia solueretur, eius tẽporis inculpatã esse morã constitit. ideo si maiores vsuræ prioribus[s] petãtur, exceptio doli nõ inutiliter opponetur.

s pro prioribus

X. PAVLVS libro secundo Quæstionum

PArtum post litem contestatã editum restituere possessor debet. quã non deberet restituere, si cum mater peteretur, iam natus fuisset: nisi specialiter & pro hoc egisset.

De pecunia fænerata ab administratore reipublicæ.

XI. IDEM libro vicesimo quinto Quæstionum

GAius Seius, qui rem publicam gerebat, fænerauit pecuniam publicã sub vsuris solitis: fuit autem consuetudo, vt intra certa tempora non illatis vsuris, grauiores infligerentur: quidam debitores cessauerunt in soluendis vsuris, quidam plus intulerũt: & sic effectum est, vt omne quod vsurarũ nomine competebat, etiam pro his qui cessauerant in vsuris, suppleatur. quæsitum est, an illud, quod amplius ex consuetudine pœnæ nomine à quibusdã exactum est, ipsi Seio proficere deberet, an reipublicæ lucro cederet. respondi, si Gaius Seius à debitoribus vsuras stipulatus esset, eas solas reipublicæ præstari oportere, quæ secundum formam ab his exigi solent: etiam si omnia nomina idonea sint. quid si seruus publicus obligationẽ vsurarum reipublicæ adquisit? æquum est quamuis ipso iure vsuræ reipublicæ debeantur, tamen pro defectis nominibus compensationem maiorum vsurarum fieri, si non sit parata respublica vniuersorum debitorum fortunam suscipere. eadem ferè in tutoribus Marcellus refert.

Interpretatio stipulationis de vsuris grauioribus interposita.

XII. IDEM libro quarto Responsorum

SEia mutuam pecuniam accepit à Septicio de vsuris ita conuenit: nisi sua quaque[t] die vsuræ supra scriptæ exsoluerentur, vel post tertium mẽsem, tunc in maiores vsuras Seia teneretur. & deinceps per singulas pẽsiones, si condicione data vsuræ non soluerẽtur, ea cõdicio obseruaretur, donec omnis summa debita hoc nomine exsolueretur. quæro, an hæc verba, & deinceps per singulas pẽsiones cõdicione[v] data vsuræ non soluãtur, ea condicio obseruaretur eo perueniant, vt quãuis commissa sit forte prima stipulatio, non tamen in ampliorẽ quantitatẽ vsurarũ conueniri possit, quàm[x] eius pẽsionis nomine, quæ egressa est[y] diem præstitutũ. Paulus respõdit, plures condiciones continere eã stipulationẽ, quæ de grauioribus vsuris prestandis subiecta est: id est vt per singulas pẽsiones cõdicio inspectaretur[z] non illatarũ suis temporibus leuioreõ vsurarum. & ideo posse euitari pœnã sequentium pensionum.

t quaque die Bud. ita restituit.
v si cõdicione
x Bud. præterquam
y egressa sit
z expectaretur

Vsurarum grauiorum tacita remissio.

XIII. SCAEVOLA libro primo Responsorum

QVi semisses vsuras promisit,[A] per multos annos minores præstitit: heres creditoris semisses petit. cum per debitorẽ nõ steterit, quo minus minore soluat, quæro an exceptio doli vel pacti obstet. respõdi, si[B] exsoluẽdis ex more vsuris per tãta tẽpora mora per debitorẽ non fuit, posse secundũ ea, quæ proponerẽtur, obstare exceptionẽ.

A promiserat.
B in exsoluendis

An procurator ad vsuras teneatur.

Quæsitum est, an iudicio negotiorũ gestorũ, vel mandati pro pecunia otiosa vsuras præstare debeat, cũ dominus nullam pecuniã fænerauit. respondit, si eam pecuniã positam[C] habuisset, idque ex consuetudine mandantis fecisset: non debere quicquam vsurarum nomine præstare.

C depositam

De restitutione fideicommissaria.

XIIII. PAVLVS libro quartodecimo Responsorum

REspondit[D] Paulus, moram[E] in soluendo fideicommisso factam: partus quoque ancillarum restituendos. Heres rogatus erat, post mortem suam sine reditu hereditatem restituere, quæsitũ est, an partus ancillarum etiam viuo herede nati, restituendi essent propter verba testamenti, quibus de reditu solo deducendo testator sensit. Paulus respondit, ante diem fideicommissi cedentem, partus ancillarum editos fideicõmisso non contineri. Neratius[F] libro primo ita refert:[G] eum qui similiter rogatus esset, vt mulierem restitueret, partum eius restituere cogẽdum non esse: nisi tunc editus esset, cum in fideicommisso

D Partus in reditu est, licet non sit in fructu: & post morã natus, debetur ex causa fideicommissi
E Aliàs incipit, Mora in
F Neratium
G refert.

misso restituendo morā fecisset. neque interesse existimo, an ancilla specialiter, an hereditas in fideicommisso sit.

De vsuris fructuum.

XV. IDEM libro sexto decimo Responsorum respondit

NEque eorum fructuum, qui post litem contestatam officio iudicis restituendi sunt, vsuras præstari oportere: neque eorum, qui prius percepti, quasi malæ fidei possessori[a] condicuntur.

XVI. IDEM libro primo Decretorum

LIberalitatis[b] in rempublicam factæ vsuræ non exiguntur. Cum vsuræ pretij fundi ab eo qui à fisco emerat peterentur, & emptor negaret traditam sibi possessionem, Imperator decreuit, iniquum[c] esse vsuras ab eo exigi, qui fructus non percepisset.

Pro tempore, quo cucurrerunt vsuræ minores, non committitur stipulatio de maioribus.

XVII. IDEM libro singulari de Vsuris

CVm quidam cauisset, se quot annis quincūces vsuras præstaturū, & si quo anno non soluisset, tunc totius pecuniæ ex die, qua mutuatus est, semisses soluturū: & redditis per aliquot annos vsuris, mox stipulatio commissa esset: Diuus Marcus Fortunato ita rescripsit. Præsidē prouinciæ adi: qui stipulationē, de cuius iniquitate questus es, ad modum iustæ exactionis rediget. hæc constitutio adinitum[d] modū excedit. quid ergo? sic temperanda res est, vt in futurum dumtaxat ex die cessationis crescat vsura.

Tacita remissio vsurarum.

Diuus Pius ita rescripsit, parum iuste præteritas vsuras petis, quas omisisse te longi tēporis interuallū indicat: quia eas à debitore tuo, vt gratior[e] apud eū videberis esses, petendas nō putasti. In tacito fideicōmisso omne emolumentū heredi auferendū & fisco præstandū Diuus Pius rescripsit. ergo & vsurarū emolumentū aufertur[f] heredi.

De mora.

3 Si pupillo non habenti tutorem fideicommissum solui non potuit, non videri moram per heredem factā, Diuus Pius rescripsit. ergo nec ei debetur, qui quòd reipublicæ causa afuit,[g] vel ex alia causa iusta impeditus, ex qua restitutio indulgetur, petere non potuit. quid enim potest imputari ei, qui soluere etiam si vellet non potuit? nec simile videri posse, quod placuit minoribus etiā in his succurri, quæ non adquisierunt. vsuræ enim non propter lucrū petentium, sed propter moram[h] soluentium infliguntur.

De iudicio bonæ fidei.

4 Ex locato qui conuenitur, nisi conuenerit vt tardius pecuniæ illatæ vsuras deberet, non nisi ex mora vsuras præstare debet.

De vsuris fisci & Reipublicæ.

5 Fiscus ex suis contractibus vsuras non dat, sed ipse accipit. vt solet à forticariis,[i] qui tardius pecuniam inferunt. item ex vectigalibus. Cum autē in loco priuati successit, etiam dare solet. 6 Si debitores, qui minores semissibus præstabant vsuras, fisci esse cœperūt: postquam ad fiscum transierunt, semisses cogendi sunt præstare. 7 Eos, qui ex administratione rerum ciuitatum conueniuntur, vsuris obnoxios esse, satis notum est. Idem obseruatur in operum curatoribus, si pecunia apud eos remansit. Sed in ea, quam redemptoribus commiserunt etiam si neglegenter dederint, vsuræ eis remittitur. hæc autem ita sunt, si nulla fraus arguitur. alioquin etiam vsuræ adplicabūtur.

8 Si dies non sit ab his, qui statuas vel imagines ponendas legauerunt, præfinitus, à præside tempus statuendum est. & nisi posuerint heredes, vsuras reipublicæ vsque ad tertiam centesimæ pendent.

Vsuræ in iudicijs bonæ fidei.

XVIII. IDEM libro tertio Responsorum

EVictis agris, si initio conuenit, vt venditor pretiū restitueret, vsuræ quoque post euictionē præstabuntur: quāuis emptor post dominij litē inchoatā fructus aduersario restituit. nam incōmodum medij tēporis emptoris damnū est. Post traditā possessionē defuncto venditore, cui successor incertus fuit, medij quoque tēporis vsuræ pretij, quod in causa depositi non fuit, præstabuntur.

De fructibus restituendis.

XIX. GAIVS libro sexto ad Legem duodecim tabularum

VIdeamus, an in omnibus rebus petitis, in fructus quoque condēnatur[k] possessor. quid enim si argentum, aut vestimentum, aliámve similem rem: quid præterea si vsumfructū, aut nudam proprietatem, cum alienus vsusfructus sit, petierit? neque enim nudæ proprietatis, quod ad proprietatis nomen attinet, fructus vllus intellegi potest. neque vsusfructus rursus fructus eleganter cōputabitur. quid igitur si nuda proprietas petita sit? ex quo perdiderit fructuarius vsumfructum, æstimabuntur[l] in petitione fructus. Item si vsusfructus petitus sit, Proculus ait, in fructus perceptos condemnari. Præterea Gallus Aelius putat, si vestimenta aut scyphus petita sint, in fructu hæc numeranda esse: quòd locata ea re mercedis nomine capi potuerit. 3 Iter quoque & actus si petitus sit, vix est vt fructus vlli possint æstimari. nisi si quis commodum in fructibus numeraret, quod habiturus esset petitor, si statim eo tēpore, quo petisset, ire agere non prohiberetur. quod admittendum est.

XX. PAVLVS libro duodecimo ad Sabinum

VSuras illicitas sorti mixtas, ipsas tantum non deberi constat. ceterum sortem non vitiare.

Quis moram facere dicatur.

XXI. VLPIANVS libro trigesimo quarto ad Edictum

SCiendum[m] est, non omne quod differendi causa optima ratione fiat, moræ adnumerandum. quid enim si amicos adhibendos debitor requirat, vel expediendi[n] debiti, vel fideiussoribus rogandis? vel exceptio aliqua allegetur? mora[o] facta non videtur.

XXII. PAVLVS libro trigesimo septimo ad Edictum

SI modo id ipsum non fraudandi causa simuletur.

XXIII. VLPIANVS libro trigesimo quarto ad Edictum

SEd & si reipublicæ causa abesse subitò coactus sit, vt defensionem sui mandare non possit, moram facere non videbitur. siue in vinculis, hostiúmve potestate esse cœperit. Aliquando etiam in re[p] moram esse decerni[q] solet: si fortè non exstat qui conueniatur.

XXIIII. PAVLVS libro trigesimo septimo ad Edictum

SI quis[r] soluendi quidem moram fecit, iudicium autem accipere paratus fuit, non videtur fecisse moram. vtique si iustè ad iudicium prouocauit. 3 Cum reus moram facit, & fideiussor tenetur. Mora videtur creditori fieri, siue ipsi, siue ei cui mandauerat, siue ei qui negotia eius gerebat, mora facta sit. nec hoc casu per liberam personam adquiri videtur, sed officium impleri. sicuti cum quis furtum mihi facientem deprehendit negotium meum agens, manifesti furti actionem mihi parat. Item cum procurator interpellauerit promissorē hominis, perpetuam facit stipulationem.[s]

Fructus perceptos bonæ fidei possessor suos facit.

XXV. IVLIANVS libro septimo Digestorum

QVi scit fundum sibi cum alio communem esse, fructus, quos ex eo perceperit inuito vel ignorāte socio, non maiore ex parte suos facit,[t] quàm ex qua dominus prædij est. nec refert, ipse, an socius, an vterque eos seuerit: quia omnis fructus non iure seminis, sed iure soli percipitur. & quemadmodum si totum fundum alienum quis sciēs possideat, nulla ex parte fructus suos faciet, quoquo modo sati fuerint: ita qui communē fundū possidet, non faciet suos fructus pro ea parte qua fundus ad sociū eius pertinebit. 3 In alieno fundo, quem Titius bona fide mercatus fuerat, frumentum seui.[v] an Titius bonæ fidei emptor perceptos fructus suos faciat? respondi, quod (ad) fructus, qui ex fundo percipiūtur, intellegi debet propius ea[x] accedere, quæ serui operis suis adquirūt. quoniam in percipiendis fructibus magis corporis ius ex quo percipiuntur, quàm seminis ex quo oriuntur, aspicitur. & ideo nemo vmquā dubitabit, quin si in meo fundo frumentū tuum seuerim,[y] segetes, & quod ex messibus collectū fuerit, meum fieret. porro bonæ fidei possessor in percipiēdis fructibus id iuris habet, quod dominis prædiorum tributum est. præterea cum ad fructuarium pertineant fructus à quolibet sati, quanto magis hoc in bonæ fidei possessoribus recipiendū est, qui plus iuris in percipiendis fructibus habent? cum fructuarij quidem non fiant antequam ab eo percipiantur: ad bonæ fidei autē possessorem pertineant, quoquo[z] modo à solo separati fuerint. sicut eius, qui vectigalem fundum habet, fructus fiūt simul atque[A] à solo separati sunt. 3 Bonæ fidei emptor seuit, & antequā fructus perciperet, cognouit fundum alienū esse. an perceptione fructus suos faciat, quæritur. respondi, bonæ fidei emptor, quod[B] ad percipiendos fructus, intellegi debet, quādiu euictus fundus non fuerit. nam & seruus alienus, quem bona fide emero, tamdiu mihi ex re mea, vel ex operis suis adquiret,[C] quamdiu à me euictus non fuerit.

XXVI. IDEM libro sexto ex Minicio

VEnationem fructus fundi negauit esse: nisi fructus fundi ex venatione constet.

De mora.

XXVII. AFRICANVS libro octauo Quæstionum

CVm patrifamilias mora facta sit, iam in herede eius non quæritur mora. nam tunc heredi proximo hereditario iure ea competet. ideóque ad ceteros quoque deinceps transmittitur.

In fructu

Marginal notes:

a possessori
b Liberalitatis in Rempublicā vero, non legatū, quod heres necessario dat. l. si legatū de op. pub. & ref. d. l. seq. in fi. sed manifestū eorū verba, quam is, qui donat, conferre in R.empu. liberaliter intelligitur.
c Turra emptor in mora non est soluendi pretij: cui res tradita non est, vt fructus percipere possit.
d ad infinitum
e gratiosior
f aufertur
g absfuerit,
h non soluentium
i Bud. legit fornicariis, quod verbum diligenter interpretatur. Vide tamen ne forticarius à fortica deductum sit, quod apud Iuuenalem reperitur.
k condemnatus sit
l æstimabitur
m Obserua, quando fieri mora intelligatur, quæ regulariter, non ex re, sed ex persona fieri intelligitur. l. pa. infra eod.
n expediendo debito,
o mora certè facta
p & in re mora: in rem moram
q discerni
r Ex titu. solutionum.
s stipulationem, & si mortuus sit homo promissus.
t facies.
v seuit.
x hiarona sis
y seuerit.
z si quoquo modo
A atque à solo
B quoad
C adquirit

In fructu quæ sint.

XXVIII. GAIVS libro secundo Rerum cottidianarum, siue aureorum.

IN pecudum fructu etiam fetus est, sicut lac & pilus & lana. itaque agni & hædi & vituli statim pleno iure sunt bonæ fidei possessoris, & fructuarii. Partus[a] verò ancillæ in fructu non est. itaque ad dominum proprietatis pertinet. absurdum enim videbatur hominem in fructu esse, cum omnes fructus rerum natura hominum gratia comparauerit.

XXIX. MARCIANVS libro quartodecimo Institutionum

PLacuit siue supra statutum modum quis vsuras stipulatus fuerit, siue vsurarum vsuras, quod[b] illicitè adiectum est, pro non adiecto haberi, & licitas peti posse.

Vsura ex pacto.

XXX. PAVLVS libro singulari Regularum

ETiam[c] ex nudo pacto debentur ciuitatibus vsuræ creditarum ab eis pecuniarum.

XXXI. VLPIANVS libro primo Responsorum

QVod in stipulatione sic adiectum est, VT VSVRAS, QVAS COMPETIERINT, nullius esse momenti, si modus certus non adiciatur.

De mora.

XXXII. MARCIANVS libro quarto Regularum

MOra[d] fieri intellegitur non ex re, sed ex persona. id est, si interpellatus oportuno loco, nõ soluerit. quod apud iudicem examinabitur. nam vt & Pomponius libro duodecimo epistularum scripsit, difficilis est huius rei definitio. Diuus quoq; Pius Tullio Balbo rescripsit, an mora facta intellegatur, neque constitutione vlla, neque iuris auctorum quæstione decidi posse. cum sit magis facti quàm iuris. & non sufficit ad probationem moræ, si seruo debitoris absentis denũtiatum est à creditore procuratorĩue eius: cum etiam si ipsi, inquit,[e] domino denuntiatum est, ceterum postea cum is sui potestatem faceret, omissa esset repetendi debiti instantia, non protinus per debitorem mora facta intellegitur. In bonæ fidei cõtractibus ex mora vsuræ debentur. Quid ergo si & filiusfamilias, & pater ex persona eius teneatur, siue iussu eius contractum est, siue in rem versum est patris, vel in peculiũ, cuius persona circa moram spectabitur? & si quidem pater dumtaxat conuenietur ex mora sua, non tenetur. in filium tamẽ dabitur actio in hoc, vt quod minus[f] à patre actor consecutus est, filius præstet. quòd si filius moram fecerit, tunc actor vel cum ipso in solidum, vel cum patre dumtaxat de peculio habebit[g]. Sed si duo rei promittendi sint, alterius mora alteri non nocet. Item si fideiussor solus morã fecerit, non tenetur: sicuti si Stichum promissum occiderit. sed vtilis actio in hunc dabitur.

De pecunijs publicis credendis.

XXXIII. VLPIANVS libro singulari de Officio curatoris reipublicæ

SI bene collocatæ sunt pecuniæ publicæ, in sortem inquietari debitores non debent: & maximè si pariant vsuras. si non pariant, prospicere reipublicæ securitati debet præses prouinciæ. dummodo non acerbum se exactorem nec contumeliosum præbeat: sed moderatum, & cũ efficacia benignum, & cum instantia humanum. nam inter insolentiam incuriosam[h], & diligentiam non ambitiosam multum interest. præterea prospicere debet, ne pecuniæ publicæ credantur sine pignoribus idoneis, vel hypothecis.

XXXIIII. IDEM libro quintodecimo ad Edictum

VSuræ[i] vicem fructuum optinent. & meritò non debent à fructibus separari. & ita in legatis, & fideicõmissis, & in tutelæ actione, & in ceteris iudiciis bonæ fidei seruatur. hoc idem igitur in ceteris obuentionibus dicemus.

XXXV. PAVLVS libro quinquagensimo septimo ad Edictum

LIte[k] contestata vsuræ currunt.

XXXVI. VLPIANVS libro sexagesimo primo ad Edictũ

PRædiorum vrbanorum pensiones pro fructibus accipiuntur.

XXXVII. IDEM libro decimo ad Edictum

ET in contraria negotiorum gestorum actione vsuræ veniunt, si mutuatus sum pecuniam, vt creditorem tuum absoluam[l], quia[m] aut in possessionem mittendus erat bonorũ tuorũ, aut pignora vendituros. quid[n] si domi habens, propter eandẽ causam soluit? puto verum, si libera-ui[o] ex magno incommodo, debere dici vsuras venire. eas autem quæ in regione frequentantur, vt est in bonæ fidei iudiciis constitutum. sed si mutuatus dedit, hæ veniunt vsuræ, quas ipse pendo. vtique si plus tibi præstiterim[p] commodi, quàm vsuræ istæ colligunt.

a In hunc locum sic. lib. 2. de fin. bon. & mal.
b quod quidẽ
c Nudum pactũ accipe pro nudo consensu absque stipulatione, non verò absque re, & mutui numeratione. l. 5. de naut. fen. l. 1. de re. p. mut. Nam ex nudo pacto omnimodo actio non datur. l. iuris gẽtium de pact.
d Coniunge l. si quis rogatus. 38. de fid. libert.
e (inquam)
f quo minus
g actionẽ habebit.
h iniuriosam. Bud. hunc locum restituit. & legit iniuriosã, vel, curiosam, quem tu vide.
i Ex tit. de pet. her.
k Ex tit. de rei. author. iud. possid. Coniunge Leonianum, de nouatio.
l Nõ improprie ponitur absoluere, vt putant Accur. est enim dimittere, siue liberare. vulgo dicimus expedire. Touret in Adol ph. Ibo ad forũ, vt hunc absoluam. Bud. ber.
m qui aut
n quòd si domi
o ex magno
p præstiterim: præstiterim

In quibus iudicijs veniant fructus, & ex quo tempore.

XXXVIII. PAVLVS libro sexto ad Plautium

VIdeamus generali[q] quãdo in actione, quæ est in personam, etiam fructus veniant. & quidem si fundus ob rem datus sit, veluti dotis causa, & renuntiata adfinitas: fructus quoque restituendi sunt. vtique hi[r] qui percepti sunt eo tempore, quo sperabatur adfinitas. sed & posteriores, si in re mora fuit[a], ivt ab illo, qui reddere debeat, omnimodo restituendi sunt. Sed & si per mulierem steterit, quo minus nuptiæ contrahantur, magis est, vt debeat fructus recipere. ratio autẽ hæc est, quòd si sponsus non conueniebatur restituere[t] fructus, licuerat ei neglegere fundum. Item si indebitum fundum solui, & repeto: fructus quoq; repetere debeo. Idémque est, si mortis causa fundus sit donatus, & reualuerit qui donauit, atque ita condictio nascatur. In Fauiana[v] quoq; actione, & Pauliana, per quam quæ in fraudem creditorũ alienata sunt reuocantur: fructus quoque restituuntur. nam prætor id agit, vt perinde sint omnia, atque si nihil alienatum esset. quod non est iniquum, nam & verbum RESTITVAS, quod in hac re prætor dixit, plenam habet significationẽ, vt fructus quoque restituantur. & ideo cum restitui prætor vult, veluti in interdicto vnde vi, etiam fructus sunt restituendi. Item si vi, metúsve causa rem tradam, non aliter mihi restituisse videtur, quàm si fructus mihi restituat. nec mora mea mihi aliquid aufert. Si actionẽ habeam ad id consequendum quod meum non fuit, veluti ex stipulatu, fructus non consequar etiam si mora facta sit. quòd si acceptum est iudicium, tunc Sabinus & Cassius ex æquitate fructus quoque[x] post acceptum iudicium præstandos putant, vt[y] causa restituatur. quod puto rectè dici. Ex causa etiam emptionis fructus restituendi sunt. Sed[z] in societatibus fructus communicãdi sunt. Si possessionem naturalem reuocem, proprietas mea manet. videamus de fructibus. & quidem in deposito & commodato fructus quoque præstãdi sunt, sicut diximus. In interdicto quoque quod vi aut clam magis est vt omnis causa & fructus restituantur[A]. Ante matrimonium quoque fructus percepti dotis fiunt, & cum ea[B] restituuntur. eadem ratio est in fructibus prædiorũ vrbanorum. Item si diuidere fundũ tecum velim, tu nolis, & colam: an fructus diuidi debeãt post deductionem impensarum? & puto diuidendos. In ceteris quoque bonæ fidei iudiciis fructus omnimodo præstantur. Si dos prælegata fuerit, ante nuptias percepti fructus in causa legati veniunt.

XXXIX. MODESTINVS libro nono Differentiarum

EQuis[C] per fideicommissum legatis, post moram heredis fetus quoque debentur. Equitio autem legato, etiam si mora non intercedat, incremento gregis fetus accedunt.

XL. IDEM libro quarto Regularum

IN eum diem, quo creditor pignora distraxit, rectè vsuræ fiet reputatio[D].

XLI. IDEM libro tertio Responsorum

TVtor[E] cõdemnatus, per appellationem traxerat exsecutionem[F] sententiæ. Herennius Modestinus respondit eum, qui de appellatione cognouit, potuisse, si frustratoriam morandi causa appellationem interpositam animaduerteret, etiam de vsuris medii temporis eũ condemnare.

Oblata parte pecuniæ currunt vsuræ totius sortis.

Lucius Titius cum centum, & vsuras aliquanti temporis deberet, minorem pecuniam quàm debebat obsignauit. quæro, an Titius[G] pecuniæ, quam obsignauit, vsuras præstare non debeat. Modestinus respondit, si non hac lege mutua pecunia data est, vti liceret & particulatim quod acceptum est solucre: non retardari totius[H] debiti vsurarum præstationem, si, cum creditor paratus esset totum suscipere, debitor, qui in ea solutione totius cessabat, solam partem deposuit. Ab Aulo Agerio Gaius Seius mutuam quandam quantitatem accepit hoc chirographo: ILLE SCRIPSI[I] ME ACCEPISSE, ET ACCEPI AB ILLO MVTVOS ET NVMERATOS DECEM, QVOS EI REDDAM KALENDIS[K] ILLIS PROXIMIS CVM SVIS VSVRIS PLACITIS INTER NOS. quæro, an ex eo instrumẽto vsuræ peti possint, & quæ. Modestinus respondit, si nõ appareat de quibus vsuris cõuentio facta sit, peti eas non posse.

Fructus ex fideicommisso.

XLII. IDEM libro vndecimo Responsorum

HErennius Modestinus respõdit, fructus, qui post adquisitũ ex causa fideicõmissi dominiũ ex terra percipiuntur, ad fideicommissariũ pertinere: licet maior pars

q generaliter: generatim.
r si qui percepti
a sunt.
t ad restituendos fructus.
v Fabius Paulus lib. 5. Sentẽ. tit. 3. Fabiã legẽ vocat: Sed in Cod. Theodos. ita legitur lib. 9. tit. 14.
x quoque restituendos
y sed & vt causa post acceptum iudicium restituatur.
z Sed etiã in
A restituatur.
B ea restituuntur.
C Coniunge ea. l. sup. eod.
D computatio
E Coniunge l. prol. culũ. de re. iud.
F excusationẽ
G seu Lucius Titius: deterior Flor.
H totius eius
I ille scripsit me. ille scripsisse. Roll a est Flo. & formula cõtionet cautionis, quæ hoc proponitur à debitore, non à notario cõscripta.
K Calẽdis Iuliis. Idẽ forte error est qui in l. cũ in plures. sup. loc. vt pro illis legẽdũ sit Iuliis.

anni ante diem fideicommissi cedentē præterisse dicatur.

XLIII. IDEM libro vndecimo Responsorum

HErennius Modestinus respondit, eius temporis, quod cessit postquam fiscus debitum percepit, eum, qui mandatis à fisco actionibus experitur, vsuras quæ in stipulatum deductæ non sunt, petere posse.

XLIIII. IDEM libro decimo Pandectarum

POenam pro vsuris stipulari nemo supra modum vsurarum licitum potest.

Differentia fructuum naturalium, & aliorum.

XLV. POMPONIVS libro vicesimo secūdo ad Quintū Muciū

FRuctus percipiendo vxor vel vir ex re[a] donata, suos facit. illos tamen[b], quos suis operis adquisierit: veluti serendo. nam si pomum decerpserit, vel ex silua cædit[c], non fit eius. sicuti nec cuiuslibet bonæ fidei possessoris: quia non ex facto eius is fructus nascitur.

XLVI. VLPIANVS libro sexagesimo secundo ad Edictum

QVod in fructus redigendos impensum est, non ambigitur ipsos fructus deminuere debere.

De mora.

XLVII. SCAEVOLA libro nono Digestorum respondit

PAratum iudicium accipere, si ab aduersario cessatum est, moram facere non videri.

Fructuum restitutio.

XLVIII. IDEM libro vicesimo secundo Digestorum

MAritus[d] vxori suæ vsumfructum tertiæ partis, & cū liberos habuisset, proprietatem legauit: eam vxorē heredes falsi testamenti, & aliorum criminum accusauerunt: qua re impedita est legatorum petitio: interea & filius[e] ei mulieri natus est, eoq; cōdicio legati extitit. quæsitum est, cum testamentum falsum non esse apparuerit, an fructus etiam mulieri præstare debeant. respondit, præstandos.

XLVIIII. IAVOLENVS libro tertio ex Posterioribus Labeonis

FRuctus[f] rei est, vel pignori dare licere.

DE NAVTICO FAENORE

TIT. II.

MODESTINVS libro decimo Pandectarum

TRAIECTICIA ea pecunia est, quæ trans mare vehitur. ceterum si eodem loci[g] consumatur, nō erit traiectitia. Sed videndum, an merces ex ea pecunia comparatæ in ea causa habentur. & interest, vtrum etiam ipsæ periculo creditoris nauigent. tunc enim traiectitia pecunia fit.

II. POMPONIVS libro tertio ex Plautio

LAbeo ait, si nemo sit, qui à parte promissoris interpellari traiectitiæ pecuniæ[h] possit, idipsum testatione[i] complecti debere, vt pro petitione id cederet.

Periculum creditoris.

III. MODESTINVS libro quarto Regularum

IN nautica pecunia ex ea die periculum spectat creditorem[k], ex quo nauem nauigare conueniat.

Vsura maior cōmuni & legitima exigitur quasi periculi pretiū.

IIII. PAPINIANVS libro tertio Responsorum

NIhil interest, traiectitia pecunia sine periculo creditoris accepta sit, an post diem præstitutum[l], & condicionem impletam periculum esse creditoris desierit. vtrubique igitur maius legitima vsura fænus non debebitur. sed in priore quidem specie semper. in altera verò discusso periculo. nec pignora vel hypothecæ titulo maioris vsuræ tenebuntur[m]. Pro operis serui traiectitiæ pecuniæ gratia secuti, quod in singulos dies in stipularum deductum est, ad finem[n] centesimæ, non vltra duplum debetur. In stipulatione fœnoris post diem periculi separatim interposita, quod in ea legitimæ vsuræ deerit, per alterā stipulationem operarum[o] supplebitur.

Propter aliud periculum, quàm nauigationis, exigitur pecunia etiam ex pacto nudo.

V. SCAEVOLA libro sexto Responsorum

PEriculi pretium est, & si condicione quamuis pœnali non existente, recepturus sis quod dederis, & insuper aliquid præter pecuniam: si modò in aleæ[p] speciem nō cadat. veluti ea ex quibus condiciones[q] nasci solent[r]: VT SI MANVMITTAS, SI NON ILLVD FACIAS, SI NON CONVALVERO, & cetera. nec dubitabis, si piscatori erogaturo in apparatū, plurimo pecuniæ dederim, vt si cœpisset, redderet. & athletæ, vnde se exhiberet, exerceretq; vt si vicisset, redderet. In his autē omnibus & pactum sine stipulatione ad augendā obligationem prodest.

Perempta obligatione principali, frustra quæritur hypothecaria.

VI. PAVLVS libro vicesimo quinto Quæstionum

FAenerator pecuniā vsuris[s] maritimis mutuā dando, quasdam merces in naue pignori accepit. ex quibus si non potuisset totū debitum exsolui, aliarum mercium aliis nauibus impositarum, propriusque fæneratoribus obligatarum, si quid superfuisset, pignori accepit. quæsitum est, naue propria perempta, ex qua totum solui potuit, an id damnum ad creditorē pertineat, intra præstitutos dies amissa naue. an ad ceterarum nauium superfluum admitti possit. respondi, aliàs quidē pignoris deminutio ad damnum debitoris, non etiā ad creditoris pertinet. sed cū traiectitia pecunia ita datur, vt non aliàs petitio eius creditori cōpetat, quam si salua nauis intra statuta tēpora peruenerit, ipsius crediti obligatio non existente cōdicione defecisse videtur. & ideo pignorū quoq; persecutio perempta est etiam eorū quæ nō sunt amissa. si nauis intra præstitutos dies perisset, & cōdicionem stipulationis defecisse videri. ideóque sine causa de pignorum persecutione, quæ in aliis nauibus fuerūt, quæri. quādo ergo ad illorum pignorum persecutionem creditor admitti potuerit? scilicet tunc cum condicio extiterit obligationis, &[t] alio casu pignus amissum fuerit, vel vilius distractū: vel si nauis postea perierit, quàm dies præfinitus periculo exactus fuerit.

VII. IDEM libro tertio ad Edictum

IN quibusdam cōtractibus etiā vsuræ debentur, quemadmodum per stipulationem. Nam si dedero decē traiectitia, vt salua naue sortem cum certis[v] vsuris recipiam: dicendum est, posse me sortem cum vsuris recipere.

VIII. VLPIANVS libro septuagesimo septimo ad Edictum

SEruius ait, pecuniæ traiectitiæ pœnam[x] peti non posse, si per creditorem stetisset, quo minus eam[y] intra iectum tempus præstitutum acciperet.

VIIII. LABEO libro quinto pithanon à Paulo epitomatorū

SI traiectitiæ pecuniæ pœna, vti solet, promissa est: quāuis eo die, qui primus soluendæ pecuniæ fuerit, nemo vixerit, qui eam pecuniam deberet: tamen perinde committi pœna potest, ac si fuisset heres debitoris.

DE[z] PROBATIONIBVS[a] ET PRAESVMPTIONIBVS

TIT. III.

PAPINIANVS libro tertio Quæstionum

QVOTIENS quæreretur, genus vel gentem quis haberet, nec ne, eum probare oportet.

II. PAVLVS libro sexagesimo nono ad Edictū

EI[b] incumbit probatio, qui dicit: nō qui negat[c].

Non præsumitur mutata voluntas.

III. PAPINIANVS libro nono Responsorum

CVm tacitum fideicommissum ab eo datur, qui tam in primo quàm in secundo testamento pro eadē parte, vel postea pro maiore heres scribitur: probatio mutatæ voluntatis ei debet incumbere, qui conuenitur. cum secreti suscepti ratio plerumque dominus rerum persuadeat, eos ita heredes scribere, quorum fidem elegerunt.

IIII. PAVLVS libro sexto Responsorum respondit

EMptorem[d] probare debere, eū seruum, de quo quæritur, antequam emeret fugisse.

V. IDEM libro nono Responsorum

AB ea parte, quæ dicit aduersarium suum ab aliquo iure prohibitū esse specialiter lege vel cōstitutione, id probari oportere. Idē respōdit, si quis negat emācipationem rectè factam, probationem ipsum præstare debere.

VI. SCAEVOLA libro secundo Responsorum

PAtronum manifestè docere debere, libertum in fraudem suam aliquid dedisse, vt partē eius, quod in fraudem datum esset, posset auocare.

VII. PAVLVS libro secundo Sententiarum

CVm probatio prioris fugæ deficit, serui quæstioni credendum est: in se enim interrogari, non pro domino aut in dominum videtur.

Filius in dubio præsumitur esse in potestate patris.

VIII. IDEM libro octauodecimo ad Plautium

SI filius in potestate patris[e] esse neget, prætor cognoscat, vt prior doceat filius. quia & pro pietate, quā patri debet præstare, hoc statuendum est. & quia se liberū esse quodammodo contendit. ideo enim & qui ad libertatem proclamat, prior docere[f] iubetur.

VIIII. CELSVS libro primo Digestorum

SI pactum[g] factum sit, in quo heredis mentio non fiat, quæritur an id actū sit, vt ipsius duntaxat[h] persona eo statueretur[i]. Sed quāuis verū est, quod qui excipit, probare debeat quod excipitur: attamen de ipso duntaxat, ac non de herede eius quoque conuenisse, petitor, non qui excipit, probare debet: quia plerumque tā heredibus nostris, quam nobismetipsis cauemus.

X. MARCELLVS libro tertio Digestorum

CEnsus & monumenta publica potiora testibus esse senatus censuit.

a re sibi
b tantum
c ceciderit. Recta est Flor. tamen si altera ferre possit.
d Ea re mora discernitur, quod per aduersarium mulier impedita est, quominus peteret vsumfructum. l. 1. sup. eo.
e Interea filius mulieri natus
f Coniunge cap. 1. de reg. iur.
g loco
h Intellige gratia, vel causa. August.
i contestationem. Rectè hic testatione, de quo verbo alibi dixi.
k ad creditorē
l constitutum
m Ita interpunxit August. lib. 3. emendat. quod visum antea erratum esset ex interpunctione à Budæo & Haloandro.
n Id est, modū, & quantitatē vsuræ centesimæ.
o vsurarū. Solebant enim serui fœnerantium a debitoribus pecunia traiectitiæ vt debitū exigerent, pro quorum operis stipulatio interponebatur.
p in aliam
q cōditiones
r nasci solent.
s sub vsuris
t aut alio
v cæteris
x Tunc accipe, nō vsurā nautică, sed quā ob serui operas stipulari solebat creditor.
y etiam
z De probationum diuisione, et varijs probationum generibus, Quintil. lib. 5. Instit. Orato.
A Probationis definitio.
B In tit. de exceptio.
C Vide l. actor. C. de probat.
D Coniunge l. 3. de adil. ed.
E se esse
F docere
G Coniunge l. Auus de pactis.
H duntaxat debitoris
I declararetur

Ex præsenti præsumitur in præteritum.

XI. CELSVS libro vndecimo Digestorum

NOn est necesse pupillo probare, fideiussores pro tutore datos, cum accipiebantur idoneos non fuisse. nam probatio exigenda est ab his, quorũ officii fuit prouidere, vt pupillo caueretur.

Cum eadem quantitas relinquitur in codicillis, quæ relicta fuit in testamento: videtur animo duplicandi relicta, nisi probetur contrarium.

XII. IDEM libro septimodecimo Digestorum

QVinquaginta[a] testamẽto tibi legata sunt: item[b] scriptũ est in codicillis postea[c] scriptis. refert duplicare legatum voluerit, an repetere: &[d] oblitus se in testamento legasse, id fecerit. ab vtro[e] ergo probatio eius rei exigenda est? prima fronte æquius videtur, vt petitor probet quod intendit. sed nimirum[f] probationes quædam[g] à reo exiguntur. nam si creditum petam[h], ille respondeat, solutam esse pecuniam: ipse hoc probare cogendus est. & hic igitur cum petitor duas scripturas ostendit, heres posteriorem inanem esse, ipse heres id adprobare iudici debet[i].

a Quinquaginta
b Idem
c scriptum est postea in codicillis.
d & an
e Sed ita vtsi fuit, cum prius legeretur ab vtroque.
f interdum
g & à reo
h petatur.
i Si petitor vnũ tantum scripturam ostenderet, vt vnũ forte testamentum, quibus eadẽ summa relicta esset, probatio incumbet legatario, l. 90. §. si eadẽ res. de legat. 1.

Probatio ætatis.

XIII. IDEM libro trigesimo Digestorum

CVm de ætate hominis quæreretur, Cæsar noster in hæc verba rescripsit. Et durum & iniquum est, cum de statu ætatis alicuius quæreretur, & diuersæ professiones proferuntur, ea potissimum stare, quæ nocet. sed causa cognita veritatem excuti oportet. & ex eo potissimum annos computari, ex quo præcipuam[k] fidem in ea re constare credibilius videtur.

k præcipuã

In causa status cui incumbat probatio.

XIIII. VLPIANVS libro secundo de Officio Consulis

CIrca eum, qui se ex libertinitate ingenuum dicat, refert tendum est quis actoris partibus fungatur. & si quidem in possessionem libertinitatis fuit, sine dubio ipsum oportebit ingenuitatis causam agere: docereque se ingenuũ esse. sin verò in possessione ingenuitatis sit, & libertinus esse dicatur, scilicet eius qui ei controuersiam mouet, hoc probare debet qui eum dicit libertũ suum. quid enim interest, seruum suum quis, an libertum cõtendat? Si quis autem fiducia ingenuitatis suæ vltro in se suscipiat probationes, ad hoc vt sententiam ferat pro ingenuitate facientem, hoc est, ingenuum se esse vt pronuntietur: an obtemperare ei debeas, tractari potest. & non ab re esse opinor, morem ei[l] geri probandi[m] se ingenuum, & sententiam secundum se dandam, cum nulla captio intercedat iuris.

l Non morẽ sibi geri, vt interpretatur Accur. sed obtemperãdum, & obsecundari
m probandi

Confessio non mutat veritatem, nec nocet, quo minus possit contrarium probare.

XV. MODESTINVS libro duodecimo Responsorum

QVidam quasi ex Seia susceptus à Gaio Seio, cum Gaius fratres haberet, hereditatem Gaii muasit: & fratribus eiusdem, quasi ex mandatu defuncti, fideicõmissa soluit: cautionem[n] accepit. qui postea cognito quòd filius fratris eorum non fuisset, quærebant an cum eo de hereditate fratris possint propter emissam manum[o] ab eis quasi[p] filios agere. Modestinus respondit, cautione exsolui fideicommissi statum eius, qui probari potest a fratribus defuncti filius mortuis non esse, minime confirmatum esse. sed hoc ipsum[q] à fratribus probari debet.

n & cautionẽ
o Id est, cautionem eorum chirographo scriptã.
p quasi cum filio.
q ipsum tamẽ

XVI. TERENTIVS CLEMENS libro tertio ad Legem Iuliam & Papiam

ETiam matris professio[r] filiorum recipitur. sed & aui recipienda est.

r professio de natis filiorum

XVII. CELSVS libro sexto Digestorum

CVm de lege Falcidia quæritur, heredis probatio est, locum habere legem Falcidiam. quod dum probare non potest, meritò condemnatur.

In præiudicio quis probet.

XVIII. VLPIANVS libro sexto Disputationum

QVoties[s] operæ quasi à liberto petuntur, probationes ab eo qui se patronum dicit exiguntur. & ideo Iulianus scripsit, licet in præiudicio possessor patronus esse videtur, verum partibus actoris non libertum fungi debere: sed eum qui se patronum esse contendit. Qui dolo dicit factum aliquid, licet in exceptione, docere dolum admissum debet. Interrogationis factæ probationem actori imponi debere, id est ei qui in iure interrogatum dixit respondisse, se solum heredem esse. vel[t] si tacuisse dicatur interrogatus, æquè tantundem erit dicendum, impositam[v] in probationem non ei qui excepit se non respondisse, sed actori.

s Hoc cap. & sequẽs probatur regula tradita l. 2. sup. eo.
t sed & si tacuisse
v imposita probatione

De exceptionis probatione.

XVIIII. IDEM libro septimo Disputationum

IN exceptionibus dicendum est, reum partibus actoris fungi oportere: ipsúmque exceptionem velut intentionem implere. vt puta si pacti conuenti exceptione vtatur, docere debet pactum conuentum factum esse. Cum quis promisisset iudicio se sisti, & reipublicæ causa afuisse dicat[x], & ob id non stetisse: vel dolo malo aduersarii factum, quo minus sisteretur: vel valetudinem sibi impedimento fuisse, vel tempestatem: probare eum id oportet. Sed & si procuratoria quis exceptione vtatur, eo quòd non licuisset aduersario dare, vel fieri procuratorem: probare id oportet obiicientem exceptionem. idem erit dicendum & si ea pecunia petatur, quæ pensata dicitur. Hoc amplius, si iudicatæ rei, vel iurisiurandi condicio delata dicatur de eo quod nunc[y] petitur: siue in alea gestum esse contendatur: eum implere probationes oportet.

x dicatur. & ob
y nunc petitur

Violenta possessio non releuat possessorem ab onere probandi.

XX. IVLIANVS libro quadragesimo tertio Digestorum

SI quis liberum hominem vi rapuerit, in[z] vinculis habuerit: is indignissimè commodum possessoris consequeretur. quia probari non poterit, hominem eo tempore, quo primum lis ordinaretur, in libertate fuisse.

z siue vinculis

XXI. MARCIANVS libro sexto Institutionum

VErius esse existimo, ipsum qui agit, id est legatariũ, probare oportere scisse alienam[A] rem vel obligatam legare defunctum: non heredem probare oportere, ignorasse alienam vel obligatam. quia semper necessitas probandi incumbit illi qui agit.

A alienam se rem

XXII. VLPIANVS libro primo Responsorum

EVm, qui voluntatem mutatam dicit, probare hoc debere.

XXIII. MARCIANVS libro singulari ad formulam hypothecariam

ANte[B] omnia probandum est, quod inter agentem & debitorem conuenit, vt[C] pignori hypothecæve sit. sed & si hoc probet actor, illud quoque implere[D] debet, rem pertinere ad debitorem eo tempore quo conuenit de pignore: aut[E] cuius voluntate hypotheca data sit.

B Intelligendũ est non solum rẽ hypotheca datã, sed à domino vel eius voluntate datam probare: & ideo actor in hypothecaria vtrunque probat. arg. l. verius. sup. eod.
C vt res pignori
D probare
E ad eũ cuius

XXIIII. MODESTINVS libro quarto Regularum

SI chirographum cancellatum fuerit, licet præsumptione debitor liberatus esse videtur, in eam tamen quantitatem, quam manifestis probationibus creditor sibi adhuc debere ostenderit, rectè debitor conuenitur.

Cui incumbat probatio in condictione indebiti.

XXV. PAVLVS libro tertio Quæstionum

CVm[F] de indebito quæritur, quis probare debet non fuisse debitum? res ita temperanda est: vt si quidem is, qui accepisse dicitur rem vel pecuniam indebitam, hoc negauerit: & ipse, qui dedit, legitimis probationibus solutionem adprobauerit: sine vlla distinctione ipsum, qui negauit sese pecuniam accepisse, si vult audiri, compellendũ esse ad probationes[G] præstãdas, quòd pecuniam debitam accepit. per etenim absurdum est, eum qui ab initio negauit pecuniam suscepisse, postquam fuerit conuictus eam accepisse, probationem non debiti ab aduersario exigere. Sin verò ab initio confiteatur quidem suscepisse pecunias, dicat autem non indebitas ei fuisse solutas: præsumptionem videlicet pro eo esse qui accepit, nemo dubitat. qui enim soluit, nunquam ita resupinus est, vt facilè suas pecunias iactet, & indebitas effundat. & maximè si ipse, qui indebitas dedisse dicit, homo diligens est, & studiosus paterfamilias: cuius personam incredibile est in aliquo[H] facilè errasse. & ideo eum, qui dicit indebitas soluisse, compelli ad probationes, quòd per dolum accipientis, vel aliquam iustam ignorantiæ causam indebitum ab eo solutum. & nisi hoc ostẽderit, nullam eum repetitionem habere. Sin autem is, qui indebitum queritur, vel pupillus vel minor sit, vel mulier, vel fortè vir quidem perfectæ ætatis, sed miles, vel agricultor, & forensium rerum expers, vel aliàs simplicitate gaudens, & desidia[I] deditus: tunc eum, qui accepit pecunias, ostendere bene eas accepisse, & debitas ei fuisse solutas. & si non ostenderit, eas redhibere. sed hæc ita, si totam summam indebitam fuisse solutam is qui dedit contendat. Sin autem pro parte queritur, quòd pars pecuniæ solutæ debita non est: vel quòd ab initio quidem debitum fuit, sed vel dissoluto debito postea ignarus iterum soluit, vel exceptione tutus errore eius[K] pecunias dependit: ipsum omnimodo hoc ostendere, quòd vel plus debito persoluit, vel iam solutam pecuniam per errorem repetita solutione dependit, vel tutus exceptione suam nesciens proiecit pecuniam. secundum generalem regulam, quæ eos, qui opponendas esse exceptiones adfirmant, vel soluisse debita[L] contendunt, hæc ostendere exigit. In omnibus autẽ visionibus quas

F Exẽpla multa sunt præsumptionis verisimilis, quæ reijcit probationem in aduersarium. Quod aut ĩ in fine dicitur, de cautione, non habet locũ in pecunia mutua, & dote, l. in contractibus. C. de non num. pecu. & l. vl. C. de dot. cau. non num.
G portiones præstandas vel ita est Flor. alteram plane versa.
H in eo aliquo
I desidia
K eas pecunias
L indebita. Ratio est Flor.

præpoſuimus[a], licentia cõcedenda eſt ei, cui onus probationis incumbit, aduerſario ſuo de rei veritate iuſiurandũ inferre, prius ipſo pro calumnia iurante. vt iudex iuramenti fidem ſecutus, ita ſuam ſententiam poſſit formare. iure[b] referendæ religionis ei ſeruando. Sed hæc, vbi de ſolutione indebiti quæſtio eſt. Sin autem cautio indebitè expoſita eſſe dicatur, & indiſcretè[c] loquitur: tunc eum, in quem cautio expoſita eſt, compelli debitum eſſe oſtendere, quod in cautionem deduxit. niſi ipſe ſpecialiter, qui cautionem expoſuit, cauſas explanauit, pro quibus eandem conſcripſit. tunc enim ſtare eum oportet ſuæ confeſſioni: niſi euidentiſsimis probationibus in ſcriptis habitis, oſtendere paratus ſit, ſeſe hæc indebitè promiſiſſe.

Voluntas donandi ac remittendi collecta ex variis coniecturis.

XXVI. PAPINIANVS libro vicesimo Quæſtionum

PRocula magnæ[d] quantitatis fideicommiſſum à fratre ſibi debitum, poſt mortem eius in ratione cum heredibus compenſare vellet, ex diuerſo autem allegaretur, numquam id à fratre quamdiu vixit deſideratum. cum variis ex cauſis ſæpe (in) rationem fratris pecunias ratio Proculæ ſoluiſſet: Diuus Commodus cum ſuper eo negotio cognoſceret, non admiſit compenſationem. quaſi tacitè fratri fideicommiſſum fuiſſet remiſſum.

Confeſsio debiti in fraudem legis facta.

XXVII. SCÆVOLA libro trigeſimo tertio Digeſtorum

QVi teſtamentum faciebat, ei qui vſque ad certũ modum capere poterat, legauit licitam quãtitatem. deinde ita locutus eſt. TITIO CENTVM DO LEGO, QVÆ MIHI PRÆSTITIT. QVÆ IDEO EI NON CAVI, QVOD OMNEM[e] SVBSTANTIAM ET SVBSTANTIAM, SI QVAM A MATRE SVSCEPERAT, IN SINV[f] MEO HABVI SINE VLLA CAVTIONE. ITEM EIDEM TITIO REDDI ET SOLVI VOLO EX SVBSTANTIA MEA CENTVM QVINQVAGINTA, QVÆ EGO EX REDITIBVS PRÆDIORVM EIVS, QVORVM IPSE FRVCTVM PERCEPI, ET DISTRAXI: ITEM DE CALENDARIO SIC QVÆ A MATRE RECEPERAT TITIVS, SINE VLLAM CONVERTI. quæro, an Titius ea exigere poteſt. reſpõdit, ſi Titius ſupra ſcripta ex ratione ſua ad teſtatorem perueniſſe probare potuerit, exigi. videtur[g] enim eo quòd ille plus capere non poterat, in fraudem legis hæc in teſtamento adiecisse.

Memoriam extare quomodo probetur.

XXVIII. LABEO libro ſeptimo Pithanon à Paulo epitomatorum

SI arbiter animaduertere debeat, an operis facti memoria exſtet, hoc ei quærendum eſt: an aliquis meminerit id opus factum eſſe. Paulus: immo cum in[h] arbitrio quæritur, memoria facti operis exſtet, nec ne: non hoc quæritur, num aliquis meminerit quo die aut quo conſule factum ſit. ſed num hoc aliquo modo probari poſſit, quando[i] id opus factũ ſit. & hoc[k] ita quod Græci dicere ſolent. ΕΝΠΑΑΤΕΙ[l], enim poteſt hoc memoria non teneri[m]. intra annum[n], puta, factum. cũ interim nemo ſit eorum qui meminerit quibus conſulibus id viderit, ſed cum omnium hæc eſt opinio, nec audiſſe nec vidiſſe cum id opus fieret: neque ex eis audiſſe, qui vidiſſent aut audiſſent. & hoc infinitè ſimiliter ſurſum verſum accidet[o]: cum memoria operis facti non exſtaret.

Filium eſſe aliquem quomodo probetur.

XXVIIII. SCÆVOLA libro octauo Digeſtorum

IMperatores Antoninus & Verus Auguſti Claudio Apolinari reſcripſerũt in hæc verba. Probationes, quæ de filiis dantur, non in ſola adfirmatione teſtium conſiſtunt: ſed & epiſtulas, quæ vxoribus miſſæ allegarentur, ſi de fide earum conſtitit,[p] nonnullam vicem inſtrumentorum optinere decretum eſt. Mulier grauida repudiata, filium enixa abſente marito, vt ſpurium in actis profeſſa eſt. quæſitum eſt an is in poteſtate patris ſit: & matre inteſtata mortua iuſſu eius hereditatem matris adire poſſit: nec obſit profeſſio à matre irata facta. reſpondit, veritati locum ſuperfore.

XXX. Libro primo Reſponſorum Feſto reſpondit

SI[q] ancilla fuit, ad libertatem perductam non videri neque per fideicommiſſa relicti ſibi probationem, nec quòd alimenta ſunt vt nutrici præſtita.

XXXI. Libro ſecundo Marcello Sabino

COmmemorationem in chirographo pecuniarum, quæ ex alia cauſa debere[r] dicantur, factam, vim obligationis non habere.

DE FIDE INSTRVMENTORVM ET AMISSIONE EORVM

TITV. IIII.

Inſtrumentum quid.

PAVLVS libro ſecundo Sententiarum

INſtrumentorũ nomine ea omnia accipienda ſunt, quibus cauſa inſtrui poteſt. & ideo tam teſtimonia[s] quàm perſonæ inſtrumentorum loco habentur.

De exemplo.

II. IDEM libro quinto Sententiarum

QVicumque à fiſco conuenitur, nõ ex indice & exemplo alicuius ſcripturæ, ſed ex authentico conueniendus eſt. ita[t] ſi contractus fides poſſit oſtendi. ceteram calumnioſam ſcripturam vim in iudicio optinere non conuenit.[v]

De falſo.

III. IDEM libro tertio Reſponſorum reſpondit

REpetita[x] quidem die cautionem interponi non debuiſſe. ſed falſi crimen, quantum ad eos qui in hoc conſenſerunt, contractum non videri: cum inter præſentes & conuenientes res acta ſit: magiſque debitor quam creditor deliquerit.

De ſcriptura.

IIII. GAIVS libro ſingulari de Formula hypothecaria

IN[y] re hypothecæ nomine obligata ad rem nõ pertinet, quibus ſit[z] verbis. ſicuti eſt & in his obligationibus quæ conſenſu contrahuntur. & ideo & ſi ſine ſcriptura ſi conuenit vt hypotheca ſit, & probari poterit: res obligata erit, de[A] qua conuenerunt. fiunt enim de his ſcripturæ, vt quod actum eſt, per eas facilius probari poſſit. & ſine his autem valet quod actum eſt, ſi habeat probationem, ſicut & nuptiæ ſunt, licet teſtatio ſine ſcriptis habita eſt.

V. CALLISTRATVS libro ſecundo Quæſtionum

SI res geſta ſine litterarum quoque conſignatione veritate factum ſuum præbeat, non ideo minus valebit, quòd inſtrumentum nullum de ea intercesſit.

Inſtrumenta communia.

VI. VLPIANVS libro quinquageſimo ad Edictum

SI[B] de tabulis teſtamenti deponendis agatur, & dubitetur cui eas deponi oportet: ſemper ſeniorem iuniore,[C] & amplioris honoris inferiore,[D] & marem feminæ, & ingenuum libertino præferemus.

DE TESTIBVS

TIT. V.

ARCADIVS qui & Chariſius, libro ſingulari de Teſtibus

TEſtimoniorum vſus frequẽs ac neceſſarius eſt, & ab his præcipuè exigendus, quorũ fides non vacillat. Adhiberi[E] quoque teſtes poſſunt non ſolùm in criminalibus cauſis, ſed etiam in pecuniariis litibus, ſicubi res poſtulat: & hi quibus non interdicitur teſtimonium, nec vlla lege à dicendo teſtimonio excuſantur.

De numero teſtium.

Quamquam quibuſdam legibus ampliſsimus numerus teſtium definitus ſit: tamen ex cõſtitutionibus principum hæc licentia ad ſufficientem numerum teſtium coartatur. vt iudices moderentur, & eum ſolum numerum teſtium, quem neceſſarium eſſe putauerint, euocari patiantur: ne effrenata poteſtate ad vexandos homines, ſuperflua multitudo teſtium protrahatur.

Quæ ſpectanda ſint à iudice in teſtium fide examinanda.

II. MODESTINVS libro octauo Regularum

IN teſtimoniis autẽ dignitas, fides, mores, grauitas examinanda eſt. & ideo teſtes, qui aduerſus fidem ſuam[F] teſtationis vacillant, audiendi non ſunt.

III. CALLISTRATVS libro quarto de Cognitionibus

TEſtium[G] fides diligenter examinanda eſt. ideóque in perſona eorum exploranda erunt in primis condicio cuiuſque: vtrum quis decurio, an plebeius ſit: & an honeſtæ & inculpatæ[H] vitæ, an verò notatus quis & reprehenſibilis: an locuples, vel egens ſit, vt lucri cauſa quid facile admittat: vel an inimicus ei ſit, aduerſus quem teſtimonium fert, vel amicus ei ſit, pro quo teſtimoniũ dat. nam ſi careat ſuſpicione teſtimonium, vel propter perſonam à qua fertur, quod honeſta ſit: vel propter cauſam, quòd neque lucri, neque gratiæ, neque inimicitiæ cauſa fit: admittendus[I] eſt. Ideóque Diuus Hadrianus Vinio[K] Varo legato prouinciæ Ciliciæ reſcripſit, eum qui iudicat, magis poſſe ſcire, quãta fides habenda ſit teſtibus. verba epiſtulæ hæc ſunt. Tu magis ſcire potes, quanta fides habẽda ſit teſtibus, qui[L], & cuius dignitatis, & cuius exiſtimationis ſint: & qui ſimpliciter viſi ſint dicere, vtrum vnum eundémque meditatum[M] ſermonem attulerint an ad ea,

a propoſuimus. — b iure ſcilicet. — c indiſtinctè. — d decem magna. — e omnes fortunas. — f Id eſt, in occulto, & penes me apud me in poteſtate mea. Bud. — g videri. — h ab arbitrio. — i quàm pridẽ & & ita hoc. — l [illegible]. — m [illegible]. — n [illegible]. — o [illegible] & memoriam non extare. — p conſiſtat. — q Aſſe lib. 2. diſput. c. 6. — r deberi.

s Teſtimonia ſunt, quæ & teſtationes prolata dicuntur, id eſt, ſcripta teſtificationes teſtiũ. l. 2. § Gab. infra de teſtib. l. 5 C eo. et inſtrumentorũ appellatione generali etiã teſtes continentur, quibus inſtruitur cauſa. l. nomen. de verb. ſig. — t vt ita contractus. — v Quæ ſcripta eſt in iudicio non obtinere conuenit, 'ie in oratione pro Rufino Comando. — x Repetita dies eſt ea debitor agnoſcit calendis numeratam ſibi pecuniam, quæ idem numerata eſt antidata l. & ei. [illegible] ſi cum ſit enim intercessit ſine eorum conſenſu factum id ſit. falſi reus accuſat. l. ſi creditor. C. ad l. Cor. de fal. — y Coniunge L. 4. de pignoribus. — z quibus ſit. — A in qua cõuenitum. — B Ex tit. quemadm. teſta. aper. — C iuniori. — D inferiori. — E Adhibendique. — F ſuæ. — G In hunc locũ Cic. in orat. pro Fonteio, & in orat. pro Flacc. Quæri lib. 5 inſtitut. cap. 1. Vale. Max. lib. 7. cap. 5. — H Inculpatum, verbũ eſt ſignificatiſsimũ eum omnino culpa promeruit, inculpatũ facit. Eſt igitur teſtis inculpatus explorata fide, ac nulla vnquã inconſtantia teſtimonij labefactata, & moribus probatiſsimis & integra fama. Bud. — I Admittẽdũ. — K Iunio. — L qui & — M præmeditatum.

ad ea, quæ interrogaueras, ex tempore[a] verisimilia responderint. Eiusdem quoque principis exstat rescriptum ad Valerium[b] Verum[c] de excutienda fide testium in hæc verba. Quæ argumenta ad quem modum probandæ cuique rei sufficiát, nullo certo modo satis definiri potest. sicut non semper, ita sæpe sine publicis monumentis cuiusque rei veritas deprehéditur. aliàs numerus testium, aliàs dignitas & auctoritas, aliàs veluti consentiens fama confirmat rei de qua quæritur fidem. hoc ergo solum tibi rescribere[d] possum summatim: non vtique ad vnam probationis speciem cognitionem statim alligari debere. sed ex sententia[e] animi tui te æstimare oportere, quid aut credas, aut parum probatum tibi opinaris. Idem Diuus Hadrianus Iunio Rufino proconsuli Macedoniæ rescripsit, testibus se non testimoniis crediturum. verba epistulæ ad hanc partem pertinentia hæc sunt. Quòd crimina obiecerit[f] apud me Alexander Apro, & quia non probabat, nec testes producebat, sed testimoniis vti volebat, quibus apud me locus non est, nam ipsos[g] interrogare soleo: quem[h] remisi ad prouinciæ præsidem, vt is de fide testium quæreret. & nisi implesset quod intenderat, relegaretur.

Gabinio[i] quoque Maximo idem princeps in hæc verba rescripsit. Alia est auctoritas præsentium testium, alia testimoniorum quæ recitari solent. tecum ergo delibera, vt si †retinere eos velis, des eis impendia. Lege Iulia de vi cauetur, ne hac lege in reum testimonium dicere liceret, qui se ab eo parentéve eius liberauerit: quíve impuberes erunt: quique iudicio publico damnatus erit, qui eorum in integrum restitutus non erit: quíve in vinculis, custodiáve publica erit: quíve ad[k] Vestias vt depugnaret se locauerit: quæve palam quæstum faciet, fecerítve: quíve ob testimonium dicendum vel non dicendum pecuniam accepisse iudicatus vel conuictus erit. nam quidam propter reuerentiam personarum, quidam propter lubricum consilii sui, alii verò propter notam[l] & infamiam vitæ suæ, admittendi non sunt ad testimonii fidem.

De testibus euocandis.

Testes non temere euocandi sunt per longum iter: & multo minus milites auocandi sunt à signis vel muneribus, perhibendi testimonii causa. idque Diuus Hadrianus rescripsit. Sed & Diui fratres rescripserunt, Quod ad testes euocandos pertinet, diligentię iudicantis est explorare, quæ consuetudo in ea prouincia, in quam iudicat, fuerit. nam si probabitur, sæpe in aliam ciuitatem testimonii gratia plerosque euocatos: non esse dubitandú, quin euocandi sint, quos necessarios in ipsa cognitione deprehenderit qui iudicat.

Qui non cogantur testimonium dicere.

IIII. PAVLVS libro secundo ad Legem Iuliam & Papiam

Lege Iulia[m] iudiciorum publicorum cauetur, ne inuito[n] denuntietur vt testimonium litis dicat aduersus socerum, generum, vitricum, priuignum, sobrinum, sobrinam, sobrino natum, eósve qui priore gradu sint. item ne liberto ipsius, liberorum eius, parentium, viri, vxoris. item patroni, patronæ. & vt ne patroni, patronæ aduersus libertos, neque liberti aduersus patronum cogantur testimonium dicere.

V. GAIVS libro quarto ad Legem Iuliam & Papiam

IN legibus, quibus excipitur, ne gener, aut socer inuitus testimonium dicere cogeretur, generi appellatione sponsum quoque filiæ contineri placet. item soceri, sponsæ patrem.

VI. LICINNIVS RVFINVS libro secundo Regularum

IDonei non videntur esse testes, quibus imperari potest vt testes fiant.

VII. MODESTINVS libro tertio Regularum

SErui responso tunc credendum est, cum alia probatio ad eruendam veritatem non est.

VIII. SCAEVOLA libro quarto Regularum

INuiti testimonium dicere non coguntur senes, valetudinarii, vel milites, vel qui cum magistratu reipublicæ causa absunt, vel quibus venire non licet.

VIIII. PAVLVS libro primo ad Sabinum

TEstis idoneus[o] pater filio, aut filius patri non est.

X. POMPONIVS libro primo ad Sabinum

NVllus idoneus testis in re sua intellegitur.

XI. IDEM libro trigesimo tertio ad Sabinum

AD fidem rei gestæ faciendam etiam non rogatus testis intellegitur[p].

XII. VLPIANVS libro trigesimo septimo ad Edictum

VBi numerus testium non adiicitur, etiam duo sufficient: pluralis enim elocutio duorum numero contenta est.

a Id est, in præsentia, illico, improuisò, non enim non est intellegendum, vt Accurs. vult de tempore, super quo testes interrogantur. Bud.
b Valeriano
c Varum
d scribere
e Id est, ex constantia & sincera fide.
f obiiciebat
g Ipse eos
h ipsum remisi
i Sabino: Caninio
† detinere
k quíve cum bestiis
l Vt iudicio publico damnatus: nō enim ob quascumque causas notatur quis infamia, ut a testimonio repellitur: vt puta si quis actione iniuriarum, pro socio, tutelæ, mandati, depositi, damnatus sit. l. 2. de iis qui not. infamia. tametsi auctoritas & fides testimonii illorum minuatur. Duar. 2. disput. c. 23.
m Iulia, & Papia
n inuito alicui
o Quia pater ei potest imperare, vt testis fiat.
p Præterquam in testamentis. l. 21. §. in testamentis. de testam. infrà.

Extensio legis per ratiocinationem.

XIII. PAPINIANVS libro primo de Adulteriis

QVæsitum scio, an in publicis iudiciis calumniæ damnati testimonium iudicio publico perhibere possunt. sed neque lege Remmia[q] prohibêtur: & Iulia lex de vi, & repetendarú, & peculatus, eos homines testimoniú dicere non vetuerunt. verumtamé quod legibus omissum est, non omittetur religione iudicantium. ad quorum officium pertinet eius quoque testimonii fidem, quod integræ frontis homo dixerit, perpendere.

XIIII. IDEM libro singulari de Adulteriis

SCio quidem tractatum esse, an ad testamentú faciendum adhiberi possit adulterii damnatus. & sané iustè testimonii officio ei interdicetur[r]. Existimo ergo neque iure ciuili testamentum valere, ad quod huiusmodi testis processit: neq; iure prætorio, quod ius ciuile subsequitur. vt neque hereditas adiri, neque bonorum possessio dari possit.

XV. PAVLVS libro tertio Sententiarum

REpetundarum damnatus nec ad testamentum nec ad testimonium adhiberi potest. Hermaphroditus an ad testamentum adhiberi possit, qualitas sexus incalescentis ostendit.

XVI. IDEM libro quinto Sententiarum

QVi falsò[s] vel varié testimonia dixerunt, vel vtrique parti prodiderút, à iudicibus cópetenter puniútur.

XVII. VLPIANVS libro singulari Regularum

PAter & filius qui in potestate eius est, ité duo fratres qui in eiusdé patris potestate sunt, testes vtriq; in eodé testaméto vel eodé negotio fieri possunt: quoniá nihil nocet ex vna domo plures testes alieno negotio adhiberi.

XVIII. PAVLVS libro secundo de Adulteriis

EX eo quod prohibet lex Iulia de adulteriis, testimonium dicere condemnatam mulierem, colligitur etiá mulieres testimonii in iudicio dicendi ius habere.

XVIIII. VLPIANVS libro octauo de Officio proconsulis

INuiti testimonium non dicunt publicani. item is qui non detractandi testimonii causá aberit. item is qui quid exercitui præbendum[t] conduxerit. sed nec pupillis testimonium denuntiari potest.

XX. VENVLEIVS libro secundo de Iudiciis publicis

IN testimonium accusator citare nó debet eum qui iudicio publico reus erit, aut qui minor viginti annis erit.

XXI. ARCADIVS qui & Charisius libro singulari de Testibus

OB carmé famosum damnatus intestabilis fit. Illud quoque incunctabile est, vt si res exigat, non tantúm priuati, sed etiam magistratus, si in præsenti sint, testimonium dicant. Item senatus censuit, prætorem testimoniú dare debere in iudicio adulterii causá. Si ea rei condicio sit, vbi[v] harenarium testem vel similem personam admittere cogimur, sine tormentis testimonio eius credendum non est. Si testes omnes eiusdem honestatis & existimationis sint, & negotii qualitas ac iudicis motus cú his concurrerit, sequenda sunt omnia testimonia. si verò ex his quidam eorú aliud dixerint, licet impari numero, credendú est: sed quod naturæ negotii conuenit, & quod inimicitiæ aut gratiæ suspicione caret. cófirmabitque iudex motum animi sui ex arguméntis, & testimoniis, & quæ rei aptiora, & vero proximiora esse cópererit. non enim ad multitudinem respici oportet: sed ad sinceram testimoniorú fidé, & testimonia quibus potius lux veritatis adsistit.

XXII. VENVLEIVS libro secundo de officio proconsulis

CVrent[x] magistratus cuiusque loci testari volentibus & seipsos & alios, testes vel signatores præbere: quo facilius negotia expliceniur, & probatio rerú salua sit.

XXIII. IDEM libro primo de Iudiciis publicis

PRoduci testis is non potest, qui ante in eum reum[y] testimonium dixit.

XXIIII. PAVLVS libro quinto Sententiarum

TEstes eos, quos accusator de domo[z] produxerit, interrogari non placuit.

XXV. ARCADIVS qui & Charisius libro singulari de Testibus

MAndatis cauetur, vt præsides attendant, ne patroni in causa cui patrocinium præstiterunt testimonium dicant. quod & in executoribus negotiorum obseruandum est.

DE IVRIS ET FACTI IGNORANTIA TIT. VI.

Exempla vtriusque ignorantiæ.

PAVLVS libro quadragesimo quarto ad Edictum

IGNORANTIA[A] vel facti vel iuris est. nã si quis nesciat decessisse eum cuius bonorum possessio defertur, non cedit ei tempus. sed si sciat quidem defunctum esse cognatum, nesciat autem proximitatis nomine bonorum

q Memmia
r ei interdicitur existimo. Ergo neque
s falsa, vel varia
t præbenda. Quod antiqui hoc dictione in neutro genere vterentur. Plaut. in Persa. prabenda ædiles locauere & Gel. lib. 15. c. 4. Alc. lib. 3. c. 45. parerg. et Bud. hoc tradiderunt.
v vt arenarii. Arenarius autem erat, qui in arena siue amphitheatro contra bestias pugnabat. Unde à nonnullis vocabatur bestiarius, à Græcis θηριομάχος.
x Duar. 1. disp. c. 29. vide l. capite quinto, infrà, ad l. Iul. de ad.
y Qui in reum, id est, accusatum semel testimonium dixit, quia consilii inimicus esse præsumitur, idoneus testis non est. Duar. 2. disput. c. 29.
z Hinc apparet fratrem à testimonio repelli, vt testem de domo productum, siue domesticum. est enim domesticus testis, nō is tantum, qui in eadé domo habitat. sed & qui eiusdé familiæ, agnationis, gentis est. l. respiciendum, §. furta de pœn. Theoph. tit. de testament. ordin. lib. 2. l. etsi omnium, quod cuiusque vniuers. nom. l. 1. C. de emend. propinq. Duar. 1. disput. c. 28.
A Ex tit. de bonor. possess.

possessionem sibi deferri: aut se sciat scriptũ heredem, nesciat autem quòd scriptis heredibus bonorum possessionem prætor promittit: cedit et tempus, quia in iure errat. Idem est[a] si frater cõsanguineus defuncti credat matrem potiorem esse. Si quis nesciat se cognatum esse, interdũ in iure, interdum in facto errat. nam si & liberum se esse, & ex quibus natus sit sciat, iura autem cognationis habere se nesciat: in iure errat. at si quis forte expositus, quorum parentium esset ignoret, fortasse & seruiat alicui, putans se seruum esse: in facto magis quàm in iure errat.

a & si frater

Item si quis sciat quidem ali delatam esse bonorũ possessionem, nesciat autem ei tempus præterisse bonorum possessionis, in facto errat. Idem est, si putet eum bonorũ possessionẽ accepisse. sed si sciat eũ non petisse, tempúsque ei præterisse, ignoret autẽ sibi ex successorio capite cõpetere bonorum possessionem: cedet ei tempus, quia in iure errat. Idem dicemus, si ex asse heres institutus, non putet se bonorum possessionem petere posse ante apertas tabulas. quod si nesciat esse tabulas, in facto errat.

Differentia iuris, & facti.

II. NERATIVS libro quinto Membranarum

IN omni[b] parte error in iure non eodem loco quo facti ignorãtia haberi debebit. cum ius finitum & possit esse, & debeat. facti interpretatio plerumque etiam prudentissimos fallat.

b Coniunge l. vlt. pro suo.

III. POMPONIVS libro tertio ad Sabinum

PLurimum interest verum quis de alterius causa & facto non sciret, an de iure suo ignorat. sed Cassius ignorantiam Sabinum ita accipiendam existimasse refert: nõ[c] deperditi, & nimium securi hominis.

c Bud. desidia perditi.

IIII. IDEM libro tertiodecimo ad Sabinum

IVris ignorantiam[d] in vsucapione negatur prodesse. facti verò ignorantiam prodesse constat.

d ignorantia

V. TERENTIVS CLEMENS libro secundo ad Legem Iuliam & Papiam

INiquissimum videtur, cuiquam scientiã alterius quàm suam nocere: vel ignorantiam alterius alii profuturã[e].

e prodesse.

VI. VLPIANVS libro octauodecimo ad Legem Iuliam & Papiam

NEc supina ignorantia ferenda est factum ignorantis, vt nec scrupulosa inquisitio exigenda. scientia enim hoc modo æstimanda est, vt neque neglegentia crassa, aut nimia securitas satis expedita sit, neque delatoria curiositas exigatur.

VII. PAPINIANVS libro nonodecimo Quæstionum

IVris ignorantia non prodest adquirere volentibus. suũ verò petentibus non nocet.

VIII. IDEM libro primo Definitionum

ERror facti ne maribus quidem in damnis vel compendiis obest. iuris autem error nec feminis in compendiis prodest. ceterum omnibus iuris error in damnis amittendæ rei suæ non nocet.

VIIII. PAVLVS libro singulari de Iuris & facti ignorantia

REgula[f] est, iuris quidem ignorantiam cuique nocere. facti verò ignorantiam non nocere. videamus igitur in quibus speciebus locum habere possit. ante præmisso quòd minoribus vigintiquinque annis ius ignorare permissum est. quod & in feminis in quibusdam causis propter sexus infirmitatem dicitur[g]. & ideo sicubi nõ est delictum, sed iuris ignorantia, non læduntur. Hac ratione si minor vigintiquinque annis filiofamilias crediderit, subuenitur ei, vt non videatur filiofamilias credidisse.

f Arist. lib. 2. c. 5 Ethicor.

g datur

Si filiusfamilias miles à commilitone heres institutus, nesciat sibi etiam sine patre licere adire, per cõstitutiones principales ius ignorare potest. & ideo ei dies aditionis[h] (non) cedit. Sed facti ignorantia ita demum cuique non nocet, si non ei summa neglegentia obiiciatur. quid enim si omnes in ciuitate sciant quod ille solus ignorat? & rectè Labeo definit, scientiam neque curiosissimi, neque neglegentissimi hominis accipiendam. verùm eius qui eã rem diligenter inquirendo, notã habere possit. Sed iuris ignorantiam non prodesse, Labeo ita accipiendũ existimat, si iurisconsulti copiam haberet, vel sua prudentia instructus sit. vt cui facile sit scire, ei detrimento sit iuris ignorantia. quod rarò accipiendum est. Qui ignorauit dominum esse rei venditorem, plus in re est, quam in existimatione mentis. & ideo tametsi existimet se non à domino emere, tamen si à domino ei tradatur, dominus efficitur. Si quis ius ignorans, lege Falcidia vsus non sit, nocere ei dicit epistula Diui Pii. Sed & imperatores Seuerus & Antoninus in hæc verba rescripserunt. Quod ex causa fideicommissi indebitum datum est, si non per errorem solutum est, repeti non potest. quamobrem Cargiliani heredes, qui cũ ex testamento eius pecuniam ad opus aquæductus reipublicæ Cirtensium[i] relictam soluerint, non solùm cautiones non exegerunt quæ interponi solent, vt quod amplius cepissent municipes, quàm per legem Falcidiã licuisset, redderent: verumetiam stipulati sunt, ne ea summa in alios vsus conuerteretur, & scientes prudentésque passi sunt eam pecuniã in opus aquæductus impendi: frustra postulant reddi sibi à republica Cirtensium[k], quasi plus debito dederint. cũ sit vtrumque iniquum: pecuniã, quæ ad opus aquæductus data est, repeti: & rempublicã ex corpore patrimonii sui impendere: (& i)[l] in id opus, quod totũ alienæ liberalitatis gloriam repræsentet. Quòd si ideo repetitionẽ eius pecuniæ habere credunt[m], quòd imperitia lapsi legis Falcidiæ beneficio vsi non sunt: sciant ignorantiã facti, non iuris prodesse. nec stultis solere succurri, sed errãtibus. Et licet municipum mentio in hac epistula fiat, tamen & in qualibet persona idem obseruabitur. sed nec quòd in opere aquæductus relicta esse pecunia proponitur, in hunc solũ casum cessare repetitionem dicendũ est. nam initium constitutionis generale est: demonstrat enim, si non per errorem solutũ sit fideicommissum quod indebitũ fuit, non posse repeti. Item & illa pars æquè generalis est, vt qui iuris ignorãtia legis Falcidiæ beneficio vsi non sunt, (nec) possint repetere. vt secundum hoc possit dici, etiã si pecunia quæ per fideicommissum relicta est, quæque soluta est, non ad aliquid faciendum relicta sit: & licet consumpta non sit, sed exstet apud eum cui soluta est: cessare repetitionem.

i Cyrenensiũ

k Cyrenensiũ.

l Malè autem expunctũ est, vt puto quod emphasim magnam habet.

m dicunt.

X. PAPINIANVS libro sexto Responsorum

IMpuberes sine tutore agentes, nihil posse[n] scire intelleguntur.

n nil posse de facto vel de iure scire. hæc verba ex margine in contrariũ irrepsisse glossa Accursij indicat.

LIBER VICESIMVSTERTIVS

DE[o] SPONSALIBVS.

o De iure, & more veterũ spõsaliorũ Gell. lib. 4. cap. 4. In hoc autem omnes titulos vide Duarenum.

Sponsalia quæ sint & quomodo constituantur.

I. FLORENTINVS libro tertio Institutionum

SPONSALIA sunt, mentio & repromissio nuptiarum futurarum.

II. VLPIANVS libro singulari de Sponsalibus

SPonsalia (autẽ) dicta sunt à spondẽdo. nam moris fuit veteribus stipulari, & spondere sibi vxores futuras.

III. FLORENTINVS libro tertio Institutionum

VNde & sponsi sponsǽque appellatio nata est.

IIII. VLPIANVS libro trigesimo quinto ad Sabinum

SVfficit nudus consensus[p] ad constituenda sponsalia. Denique constat & absenti absentem despondere[q] posse. & hoc cotidie fieri.

p Id est solo consensu, stipulatione nulla interueniente, contrahi possunt sponsalia, ac proinde etiam inter absentes: vbi enĩ stipulatione contrahuntur, præsentes intelliguntur, qui contrahunt l. 2. sup. eod.

q despondere

V. POMPONIVS libro sextodecimo ad Sabinum

HAec ita, si scientibus his qui absint, sponsalia fiant. aut si postea ratum habuerint.

VI. VLPIANVS libro trigesimo sexto ad Sabinum

SI puellæ tutores ad finienda[r] sponsalia nuntium miserunt, non putarem suffecturum ad dissoluendam nuptiarum spem hunc nuntium. non magis, quàm sponsalia posse eos solos constituere. nisi forte omnia ista ex voluntate puellæ facta sint.

r infringenda

VII. PAVLVS libro trigesimo quinto ad Edictum

IN sponsalibus nihil interest, vtrum testatio interponatur, an aliquis sine scriptura spondeat. In sponsalibus etiam consensus eorum exigendus est, quorum in nuptiis desideratur. intellegi tamen semper filiæ patrem consentire, nisi euidenter dissentiat, Iulianus scribit.

VIII. GAIVS libro vndecimo ad Edictum prouinciale

FVror quin sponsalibus impedimento sit, plus quàm manifestum est. sed postea interueniens sponsalia non infirmat.

De ætate.

VIIII. VLPIANVS libro trigesimo quinto ad Edictum

QVæsitum est apud Iulianum, an sponsalia sint ante duodecimum annum, si fuerint nuptiæ collatæ[s]. & semper Labeonis sententiam probaui existimantis, si quidem præcesserint sponsalia, durare ea, quamuis in domo loco nuptæ esse cœperit. si verò non præcesserint, hoc ipso quòd in domum deducta est, non videri sponsalia facta. quam sententiam Papinianus[t] quoque probat.

s Vide Bud. his & Alc. lib. 12. parerg. c. 5.

t Coniunge l. 32 . . . . . . de donat. inter vir. & vxor.

Quomodo dissoluantur.

X. IDEM libro tertio Disputationum

IN potestate manente filia, pater sponso nuntium remittere potest, & spõsalia dissoluere. enimuero si emãcipata

pata est, non potest neque nuntium remittere, neque quæ dotis causa data sunt condicere. ipsa enim filia nubendo efficiet[a] dotem esse, condictionémque extinguet, quæ causa nõ secuta nasci poterit. nisi fortè quis proponat, ita dotem patrem pro emancipata filia dedisse, vt si nuptiis non consentiret, [vel contractis vel non contractis] repeteret quæ dederat. tunc enim habebit repetitionem.

a efficit

De consensu filij.

XI. IVLIANVS libro sextodecimo Digestorum

SPonsalia, sicut nuptiæ, consensu contrahentium fiunt. & ideo sicut nuptiis, ita sponsalibus filiamfamilias consentire oportet.

XII. VLPIANVS libro singulari de Sponsalibus

SEd[b], quæ patris voluntati non repugnat, consentire intellegitur. Tunc autem solum dissentiendi à patre licentia filiæ conceditur, si indignum moribus, vel turpem sponsum ei pater eligat.

b Sed ea quæ

XIII. PAVLVS libro quinto ad Edictum

FIliofamilias dissentiente, sponsalia nomine eius fieri non possunt.

De ætate.

XIIII. MODESTINVS libro quarto Differentiarum

IN sponsalibus[c] contrahendis ætas contrahentium definita non est, vt in matrimoniis. quapropter [&] à primordio ætatis sponsalia effici possunt. si modò id fieri ab vtraque persona intellegatur. id est, si non sint minores quam septem annis[d].

c Qua ætate matrimonij desinēda, Plato dialogo suo de legibus circa finem.
d annorum.

XV. IDEM libro singulari de Enucleatis casibus

TVtor factam pupillam suam nec ipse vxorem ducere, nec filio suo in matrimonio adiúgere potest. scias tamē quod de nuptiis tractamus, & ad spõsalia pertinere.

Interpretatio & extensio legis.

XVI. VLPIANVS libro tertio ad Legem Iuliam & Papiam

ORatio Imperatorum Antonini & Commodi, quæ quasdam nuptias in personam senatorum inhibuit, de sponsalibus nihil locuta est. rectè tamen dicitur, etiam sponsalia in his casibus ipso iure nullius esse momenti. vt suppleatur quod orationi deest.

Dilatio sponsaliorum.

XVII. GAIVS libro primo ad Legem Iuliam & Papiam

SAepe iustæ ac necessariæ causæ non solum annum, vel biennium, sed etiam triennium[e], & quadriennium, & vlterius trahunt spõsalia. veluti valetudo spõsi sponsæue, vel mortes parentium, aut capitalia crimina, aut longiores peregrinationes quæ ex necessitate fiunt.

e per triēniū,

Quomodo fiant sponsalia.

XVIII. VLPIANVS libro sexto ad Edictum

IN[f] sponsalibus constituendis parui refert, per se & coram, an per internuntium[g], vel per epistulam, an per alium hoc factum est. & ferè plerumque condiciones interpositis [personis] expediuntur.

f Ex tit. de his quæ not. inf. nostr.
g nuntium,

DE[h] RITV NVPTIARVM

TITVLVS II.

h In hunc titulum Alexan. ab Alex. lib. 1. Genia. die. cap. 24. vbi dessiuit diuersos in contrahendo nuptijs gentiū mores declarat. Idem etiam lib. 2. cap. 1.

Definitio nuptiarum.

MODESTINVS libro primo Regularum

NVptiæ[i] sunt coniunctio maris & feminæ, [&] consortium omnis vitæ: diuini & humani iuris communicatio.

i Explicat expressissime hāc definitionē Duar. hic.

II. PAVLVS libro trigesimo quinto ad Edictum

NVptiæ consistere non possunt, nisi consentiant omnes, id est qui coëunt, quorúmque in potestate sunt.

III. IDEM libro primo ad Sabinum

SI nepotem ex filio, & neptem ex altero filio in potestate habeam, nuptias inter eos me [solo] auctore contrahi posse Pomponius scribit. & verum est.

De ætate.

IIII. POMPONIVS libro tertio ad Sabinum

MInorē annis duodecim nuptam, tunc legitimã vxorem fore, cú apud virū explesset[k] duodecim annos.

k implesset

Quomodo fiant nuptiæ.

V. IDEM libro quarto ad Sabinum

MVlierem absenti per litteras eius, vel per nuntium posse nubere placet, si in domum eius deduceretur. eam verò, quæ abesset, ex litteris vel nuntio [suo] duci[l] à marito nõ posse. deductione enim opus esse in mariti non in vxoris domum: quasi in domicilium matrimonii.

l deduci

VI. VLPIANVS libro trigesimo quinto ad Sabinum

DEnique[m] Cinna scribit: eum qui absentem accepit vxorem, deinde rediens à cena iuxta Tiberim perisset, ab vxore lugendum, responsum est.

m Coniunge l. 25. de condit. & demonstra. l. 30. de reg. iur.

VII. PAVLVS libro singulari ad Legem Falcidiam

IDeóque potest fieri, vt in hoc casu aliqua virgo & dotem & de dote habeat actionem.

VIII. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum

LIbertinus[n] libertinam matrem aut sororem vxorem ducere non potest: quia hoc ius moribus, non legibus introductum est.

n Tametsi nulla sit inter seruos agnatio, et nulli sint coniugij, at proinde cognatio, quæ ante manumissionem nulla fuit, nuptijs obsisti debere non videatur: quia tamen matrimonia nō tā a legibus, quam moribus gentium & iure naturæ pendent, cognationis seruilis meritò fuere nuptijs impedimento. Alc. lib. 4. parerg. c. 18.

VIIII. VLPIANVS libro vicesimo sexto ad Sabinum

SI[o] nepos vxorem velit ducere auo furente, omnimodo patris auctoritas erit necessaria. sed si pater furit, auus sapiat, sufficit aui voluntas. Is cuius pater ab hostibus captus est, si non intra triennium reuertatur, vxorem ducere potest.

o Coniūge l. 8. de diuor.

De consensu parentum.

X. PAVLVS libro trigesimo quinto ad Edictum

SI ita pater absit, vt ignoretur vbi sit, & an sit: quid faciendú est, meritò dubitatur. & si triénium effluxerit, postquam apertissimè fuerit pater ignotus vbi degit, & an superstes sit: non prohibentur liberi [eius] vtriusque sexus matrimonium vel nuptias legitimas contrahere.

XI. IVLIANVS libro sexagesimo secundo Digestorum

SI[p] filius eius, qui apud hostes est vel absit, ante trienniú captiuitatis vel absentiæ patris vxoré duxit, vel si filia nupserit: puto rectè matrimoniú vel nuptias contrahi. dúmodo eam filius ducat vxorem, vel filia tali nubat, cuius[q] condicionem certum sit patrem non repudiaturum.

p Coniunge l. 6. de diuort. l. 18. de vul. sub. l. 12. de captiuis.
q vt eius

Inter quas personas contrahantur nuptiæ.

XII. VLPIANVS libro vicesimo sexto ad Sabinum

SI qua mihi vxor fuit, deinde à me repudiata nupsit Seio, quem ego postea adrogaui, non sunt nuptiæ incestæ. Inter me & sponsam patris mei nuptiæ contrahi non possunt: quamquam nouerca mea non propriè dicatur. Sed & per contrarium sponsa mea patri meo nubere non poterit: quamuis nurus non propriè dicatur. Si vxor mea post diuortium alii nupserit, & filiam susceperit, putat Iulianus hanc quidem priuignam non esse: verùm nuptiis eius abstinendum. Adoptiuæ sororis filiam possum vxorem ducere: cognata enim mea non est filia eius, quia auunculus[r] nemo fit per adoptionem. & eæ demum cognationes contrahútur in adoptionibus, quæ legitimæ essent. id est quæ adgnatorum ius haberent. pari ratione & sororem patris mei adoptiui possum ducere, si non fuit eodem patre nata.

r Nec matertera quoque. Nec me mouet, quod obijcit Accurs. hic de l. per adoptionem. §. amitam. infrà, eod. tituli. corrupta enim fuit in suo libro. sequere autem Florent. & pugna omnis dirimetur.

XIII. IDEM libro trigesimo quarto ad Sabinum

SI patrona tã ignobilis sit, vt ei honestæ sint vel [saltem] liberti sui nuptiæ, officio iudicis super hoc cognoscentis hæ prohiberi non debent.

XIIII. PAVLVS libro trigesimo quinto ad Edictum

ADoptiuus filius si emancipetur, eam quæ patris adoptiui vxor fuit ducere nõ potest: quia nouercæ locum habet. Item si quis filiú adoptauerit, vxorem eiusdem, quæ nurus loco est, ne quidem post emãcipationem filii ducere poterit. quoniam aliquando nurus ei fuit. Seruiles quoque cognationes [in] hoc iure obseruandæ sunt. igitur suam matré manumissus non ducet vxorem. tantundem iuris est & in sorore, & sororis filia. Idem è cõtrario dicendum est, vt pater filiam non possit ducere, si[s] ex seruitute manumissi sint. [&] si dubitetur patrem eum esse. Vnde nec vulgo quæsitam filiam pater naturalis potest vxorem ducere: quoniam in contrahendis matrimoniis naturale ius, & pudor inspiciendus est: contra pudorem est autē, filiam vxorem suam ducere. Idem tamē quod in seruilibus cognationibus constitutum est, etiam in seruilibus adfinitatibus seruandum est. veluti, vt eam quæ in contubernio patris fuerit, quasi nouercam, non possim ducere. & contra, eam quæ in contubernio filii fuerit, patrē quasi nurum non ducere. æquè nec matrem eius, quam quis in seruitute vxorem habuit, quasi socrum. cum enim cognatio seruilis intellegitur, quare non & adfinitas intellegatur? sed in re dubia certius[t] & modestius est, huiusmodi nuptiis abstinere. Nunc videamus, quomodo nouerca, & priuigna, & socrus, & nurus intellegãtur, vt sciamus, quas non liceat ducere. Quidam nouercam per se patris vxorem, & nurum filii vxorem, & priuignam vxoris ex alio marito filiam intellegunt. sed quod ad hanc causam, verius est nec aui vxorem nec proaui duci posse. duas[v] ergo vel plures nouercas ducere non poterit. non mirum. nam & is qui adoptiuus est, nec naturalis patris, nec adoptiui vxorem ducere potest. [sed] & si plures vxores pater[x] habuerit, nullam earum ducere possum. Itaque socrus appellatione non tantùm vxoris meæ mater, sed & auia, & proauia intellegitur, vt nullam earum ducere possim. Nurus quoque appellatione non tantùm filii vxor: sed & nepotis & pronepotis continetur. licet quidam has pronurus appellant. Priuigna quoque non solum ea mihi intellegitur, quæ vxoris meæ filia est, sed & neptis, & proneptis. vt nullam earum ducere possim. Item eius matrem, quam sponsam habui, non posse me vxorem ducere Augustus interpretatus est. fuisse enim eam socrum.

s & si ex
t rectius
v & duas ergo
x pater adoptiuus

XV. PAPINIANVS libro quarto Responsorum

VXorem quondam priuigni coniungi matrimonio vitrici non oportet: nec in matrimonium conuenire[a] nouercam eius, qui priuignæ maritus fuit.

a nouercă cõuenire ei,

XVI. PAVLVS libro trigesimo quinto ad Edictum

ORatione Diui Marci cauetur, vt si senatoris filia liber tino nupsisset, nec nuptiæ essent. quam & senatuscõ- 1 sultum secutum est. Nepote vxorem ducente, & filius consentire debet. neptis verò si nubat, voluntas & aucto- 2 ritas aui sufficiet. Furor contrahi matrimonium non sinit: quia cõsensu opus est. sed rectè contractũ nõ impedit.

XVII. GAIVS libro vndecimo ad Edictum prouinciale

PEr adoptionem quæsita fraternitas eousque impedit nuptias, donec manet adoptio. ideóque eam, quam pater meus adoptauit & emancipauit, potero vxorem ducere. Aequè & si me emancipato illam in potestatẽ retinuerit, poterimus iungi matrimonio. Itaq; volenti generum b adoptare suadetur, vt filiam emanciparet[b]. similiter suadetur ei qui nurum velit adoptare, vt emancipet filium.

b emancipet.

2 Amitam quoque, & materteră, item magnam quoque amitam, & materteram magnam prohibemur vxorẽ ducere. quamuis magna amita & matertera quarto gradu sint. Vtiq; autem amitã, & amitã magnam prohibemur vxorẽ ducere & si per adoptionem nobis coniunctæ sint.

XVIII. IVLIANVS libro sextodecimo Digestorum

NVptiæ inter easdem personas nisi volentibus parentibus renouatæ, iustæ non habentur[c].

c nõ videtur.

Pater cogitur liberos collocare in matrimonium.

XVIIII. MARCIANVS libro sextodecimo Institutionum

CApite trigesimoquinto legis Iuliæ, qui liberos, quos habent in potestate, iniuria prohibuerint ducere vxores, vel nubere: vel qui dotem dare non volunt, ex constitutione Diuorum Seueri & Antonini, per proconsules, præsidésque prouinciarum coguntur in matrimonium collocare, & dotare. prohibere autem videtur, & qui conditionem non quærit.

De curatoris consensu.

XX. PAVLVS libro Singulari ad orationem Diui Seueri[d] & Commodi

SCiendum est, ad officium curatoris (non[e]) pertinere nubat pupilla, an non. quia officium eius in administratione negotiorum constat. & ita Seuerus & Antoninus rescripserunt in hæc verba. ad officium curatoris administratio[f] pupillæ pertinet. nubere autem pupilla suo arbitrio potest.

d Repone, Diui Seueri, & Marci, vel, D. Antonini & Cõmodi: vt l. cũ.infrà eo. Augu. ad Modest.

e Expungitur in quibusdã exemplaribus temere non, vti ex toto hoc responso apparet.

f administratio rerũ pupillæ. Rescripto imperatorum dicto rerũ addita est propter illam negotiorum. quã Paulus vsus est.

De consensu filijfamilias.

XXI. TERENTIVS CLEMENS libro tertio ad Legem Iuliam & Papiam

NOn cogitur filiusfamilias vxorem ducere.

XXII. CELSVS libro quintodecimo Digestorum

SI patre cogente ducit vxorem, quam non duceret si sui arbitrij esset, contraxit tamen matrimonium, quod g inter inuitos non contrahitur, maluisse[g] hoc videtur.

g maluisse enim hoc

XXIII. IDEM libro trigesimo Digestorum

h LEge Papia[h] cauetur, omnibus ingenuis, præter senatores eorúmque liberos, libertinam vxorem habere licere.

h Hoc emendatũ est Nouel. 76.

XXIIII. MODESTINVS libro primo Regularum

i IN liberæ[i] mulieris consuetudine non concubinatus, sed nuptiæ intellegendæ sunt. si non corpore quæstum fecerit.

i Coniunge l. 34. ad leg. Iul. de adult.

XXV. IDEM libro secundo Regularum

k FIlius emancipatus etiam sine consensu patris vxorem ducere[k] potest. & susceptus filius ei heres erit.

k Summo iure, quod ita temperandũ est ex æquitate, vt in matrimonio contrahendo nihil nisi patre consentiente fiat. l. vidua. & l. in coniunctione. C. de nupt. aut. gener. Accursius.

XXVI. IDEM libro quinto Responsorum respondit

REas adulterij factas, nec ante damnationem viuente marito vxores duci posse.

XXVII. VLPIANVS libro tertio ad Legem Iuliã & Papiam

SI quis in senatorio ordine agens libertinam habuerit vxorem, quamuis interim vxor non sit, attamen in ea conditione est, vt si amiserit dignitatẽ, vxor esse incipiat.

XXVIII. MARCIANVS libro decimo Institutionum

INuitam libertam vxorem ducere patronus non potest.

XXVIIII. VLPIANVS libro tertio ad Legem Iuliam & Papiam

QVod & Ateius Capito consulatu suo fertur decreuisse. hoc tamen ita obseruandum est, nisi patronus ideo eam manumisit, vt vxorem eam ducat.

XXX. GAIVS libro secundo ad Legem Iuliam & Papiam

SImulatæ nuptiæ nullius momenti sunt.

XXXI. VLPIANVS libro sexto ad Legem Iuliam & Papiam

SI senatori indulgentia principis fuerit permissum libertinam iustã vxorem habere, potest iusta vxor esse.

XXXII. MARCELLVS libro primo ad Legem Iuliam & Papiam

SCiendum est libertinum qui se ingenuo dedit adrogandum, quamuis in eius familia ingenui iura sit consecutus, vt libertinum tamen à senatoriis nuptiis repellendum esse.

XXXIII. IDEM libro tertio ad Legem Iuliam & Papiam

PLerique opinantur, cùm eadem mulier ad eundem virum reuertatur, id matrimonium idem esse. quibus adsentior, si non multo tempore interposito reconciliati l fuerint: nec inter moras aut illa alij nupserit, aut hic[l] aliam duxerit maxime si nec dotem vir reddiderit.

l aut is aliam

De consensu patris.

XXXIIII. PAPINIANVS libro quarto Responsorum

m GEneralj mandato quærẽdi mariti filiæfamilias, non fieri nuptias rationis[m] est. itaque personam eius patri demonstrari, qui matrimonio consenserit, vt nuptiæ 1 contrahantur, necesse est. Ream adulterij, quam vir n mariti postulauit, non prohibetur post abolitionem[n] vxorem denuo ducere. sed & si non iure mariti eam po- 2 stulauit, iure contractum matrimonium videbitur. Inter priuignos contrahi nuptiæ possunt: etsi fratrem communem ex nouo parentium matrimonio susceptum ha- 3 beant. Filiam senatoris, nuptias libertini secutam, pa- o tris casus non faciat[o] vxorem. nam quæsita dignitas liberis propter crimen patris auferenda (non) est.

m Hinc non recte colligunt, generale mandatũ non sufficere, nisi ratihabitio sequatur. Colligendum enim potius est, mãdati fines nõ licere egredi, quod facit, qui, cum mandatum esset, tantum vt maritum quæreret, nuptias contraxit.

n absolutionẽ

o facit

XXXV. IDEM libro sexto Responsorum

FIliusfamilias miles matrimonium sine patris voluntate non contrahit.

XXXVI. PAVLVS libro quinto Quæstionum

p TVtor vel curator[p] adultam vxorem ducere non potest: nisi à patre desponsa, destinatáve, testamentóve q nominata[q] conditione nuptiis, secuta fuerit.

p Curator pupillã, vel adultam: vel additũ est ab imperito interprete, dum non cogitat pupillã propter impuberem ætatem matrimoniũ contrahere prohiberi. in sponsalibus contrahendis supra de sponsalib. & §. 1. de nupt. Instit.

q nominatim

XXXVII. IDEM libro septimo Responsorum

LIbertum curatoris puellæ prohiberi oportet vxorem eandem ducere.

XXXVIII. IDEM libro secundo Sententiarum

r SI[r] quis officium in aliqua prouincia administrat, inde oriundam, vel ibi domicilium habentem, vxorem ducere non potest: quamuis sponsare non prohibeatur. ita scilicet, vt si post officiũ depositũ noluerit mulier nuptias contrahere, liceat ei hoc facere, arris tantúmodo redditis, 1 quas acceperat. Veterem sponsam in prouincia, qua[s] s quis administrat, vxorem ducere potest. & dos data non 2 fit caduca. Qui in prouincia aliquid administrat, in ea prouincia filias suas in matrimonium collocare, & dotem constituere non prohibetur.

r Coniunge l. præsides. de rebus cred. suprà. l. vlt. de concubinis.

s quam quis

XXXVIIII. IDEM libro sexto ad Plautium

SOroris proneptem non possum ducere vxorem: quoniam parentis loco ei sum. Si quis ex his, quas moribus prohibemur vxores ducere, duxerit, incestum dicitur committere.

XL. POMPONIVS libro quarto ex Plautio

t ARisto respondit, priuignæ filiam non magis vxorem duci[t] posse, quàm ipsam priuignam.

t ducere

De concubinatu.

XLI. MARCELLVS libro vicesimo sexto Digestorum

v PRobrum intelligitur etiam[v] in his mulieribus esse, quæ turpiter viuerent, vulgóque quæstum facerent, etiam si non palam. Et si qua se in concubinatu alterius x quàm patroni tradidisset, matrisfamilias[x] honestatem non habuisse dico.

v & in

x Nomine matrisfamilias honestã mulierem significat.

XLII. MODESTINVS libro singulari de Ritu nuptiarum

y SEmper[y] in coniunctionibus nõ solùm quid liceat con- 1 siderandum est, sed & quid honestum sit. Si senatoris filia, neptis, proneptis, libertino, vel qui artem ludicram exercuit, cuiúsve pater matérve id fecerit, nupserit: nuptiæ non erunt.

y Coniunge l. semper. de reg. iur.

Interpretatio capitis 47. infrà.

XLIII. VLPIANVS libro primo ad Legem Iuliam & Papiam

PAlam quæstũ facere dicemus non tantùm eam quæ in z lupanario se prostituit: verum etiã si qua, vt adsolet[z], a in taberna cauponia[A], vel qua[B] alia pudori suo nõ parcit. 1 PALAM autẽ sic accipimus, passim, hoc est sine dilectu. non si qua adulteris, vel stupratoribus se cõmittit: sed quæ C vicem prostitutæ sustinet. Item quòd[C] cum vno ex altero D pecunia accepta commiscuit[D], non videtur palam corpore quæstum facere. Octauenus tamen rectissimè ait, etiam eam, quæ sine quæstu palam se prostituerit, debuisse his 2 connumerari. Non solùm autem ea quæ facit, verùm ea quoq; quæ fecit, & si facere desiit, lege notatur. neque 3 enim aboletur turpitudo, quæ postea intermissa est. Nõ est ignoscendum ei, quæ obtentu paupertatis turpissi- 3 mam vitam egit[E]. Lenocinium facere non minus est, E quàm corpore quæstum exercere. Lenas autem eas dicimus:

z solet.

A caupona.

B vel alia

C quæ cum

D se commiscuit.

E elegit.

mus, quæ mulieres quæstuarias prostituunt. Lenam accipimus & eam, quæ alterius nomine hoc vitæ genus exercet. Si qua cauponam exercens, in ea corpora quæstuaria habeat, vt multæ adsolent sub prætextu instrumenti cauponæ [a] prostitutas mulieres habere, dicendum hanc quoque lenæ appellatione contineri. Senatus censuit, non conueniens esse vlli senatori, vxorem ducere aut retinere, damnatam publico iudicio: quo iudicio cuilibet ex populo experiri licet. nisi si cui lege aliqua accusandi publico iudicio non est potestas. Si qua calumniæ iudicio damnata sit ea causa publici iudicii, [b] & quæ præuaricationis [c] damnata est [d], publico iudicio damnata esse non videtur.

De infamia.

Quæ in adulterio deprehensa est, quasi publico iudicio damnata est. Proinde si adulterii condemnata esse proponatur, non tantùm quia deprehensa est erit notata, sed quia & publico iudicio dânata est. Quòd [e] si non sit deprehensa, damnata autem idcirco notetur, quia publico iudicio damnata est. At si deprehensa quidem sit, damnata autem nô sit, notata erit. Ego puto, etsi absoluta sit post deprehensionem, adhuc tamen notam illi obesse debere: quia verum est, eam in adulterio deprehensam. quia factum lex, non sententiam notauerit. Non adiicitur hic vt in lege Iulia de adulteriis, à quo, vel vbi [f] deprehensam. proinde siue maritus, siue quis alius deprehendisse proponatur, videtur notata. sed & si non in domo mariti, vel patris sui deprehensa sit, erit notata secundum verba legis.

Lex Iulia de maritandis ordinibus.

XLIIII. PAVLVS libro primo ad Legem Iuliam & Papiam

Lege Iulia ita cauetur, QVI SENATOR EST, QVIVE FILIVS, NEPOSVE EX FILIO, PRONEPOSVE [g] EX FILIO NATO CVIVS EORVM EST, ERITVE: NE QVIS EORVM SPONSAM, VXOREMVE SCIENS DOLO MALO HABETO LIBERTINAM, AVT EAM QVAE IPSA, CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACIT, FECERIT. NEVE SENATORIS FILIA, NEPTISVE EX FILIO, PRONEPTISVE [h] EX NEPOTE FILIO NATO, NATA: LIBERTINO, EIVE, QVI IPSE, CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACIT, FECERIT: SPONSA NVPTAVE SCIENS DOLO MALO ESTO. NEVE QVIS EORVM DOLO MALO SCIENS SPONSAM VXOREMVE EAM HABETO. Hoc capite prohibetur senator libertinâ ducere, eámve, cuius pater matérve artem ludicram fecerit. item libertinus senatoris filiam ducere. Non [i] obest, auum & auiam artem ludicram fecisse. nec distinguitur pater in potestate habeat filiâ, nec ne. tamen iustum patrem intellegendum Octauenus ait. matrem etiam si vulgo conceperit. Item nihil refert, naturalis sit pater, an adoptiuus. an [k] & is noceat, qui antequâ adoptaret, artem ludicram fecerit: atque si naturalis pater, antequam filia nasceretur, fecerit? & si huius notæ homo adoptauerit, deinde emancipauerit, an non possit duci, ac si talis pater naturalis decessisset? Sed de hoc casu contrariam legis sententiam esse Pomponius rectè putat, vt eis non connumeretur. Si postea ingenuæ vxoris pater matérve artem ludicram facere cœperit: iniquissimum est, dimittere eam debere, cum nuptiæ honestæ contractæ sint, & fortasse iam liberi procreati sint. Planè si ipsa artem ludicram facere cœperit, vtique dimittenda erit. Eas [l], quas ingenui ceteri prohibentur ducere vxores, senatores non ducent.

XLV. VLPIANVS libro tertio ad Legem Iuliam & Papiam

In eo [m] iure, quod [n] dicit, INVITO PATRONO LIBERTAM, QVAE EI NVPTA EST, ALII NVBERE NON POSSE, patronum accipimus, vt rescripto Imperatoris nostri & Diui [o] patris eius continetur, & eum qui hac lege emit, vt manumittat. quia manumissa liberta emptoris habetur. Qui autem iurauit se patronum, hoc idem non habebit. nec is quidem debet habere, qui non suis nummis comparauit. Planè si filiusfamilias miles esse proponatur non dubitamus, si castrêsis peculii ancillam manumiserit, competere ei hoc ius. est enim patronus secundum constitutiones. nec patri eius hoc ius competit. Hoc caput ad nuptam tantùm libertam pertinet: ad sponsam non pertinet. & ideo inuito patrono nuntium spôsa liberta si miserit [p], cum alio conubium habet. Deinde ait lex [q], INVITO PATRONO. inuitum accipere debemus eum qui non consensit ad diuortium. idcirco nec à furioso diuertêdo, soluit se huius legis necessitate. nec si ab ignorante diuorterit. rectius enim hic inuitus dicitur, quàm qui dissensit. Si ab hostibus patronus captus esse proponatur, vereor [r] ne possit ista conubium habere nubendo: quemadmodum haberet, si mortuus esset. Et qui [s] Iuliani senten [t] tiam probant, dicerent [v], non habiturâ conubium. putat enim Iulianus durare eius libertæ matrimoniû etiam in captiuitate, propter patroni reuerentiam. Certè si in aliam seruitutem patronus sit deductus, procul dubio dissolutum esset matrimonium [x].

Quod commune est, an meum sit.

XLVI. GAIVS libro octauo ad Legem Iuliam & Papiam

Illud dubitationis est, an & qui communem libertam vxorem duxerit, ad hoc ius admittatur. Iauolenus negabat: quia non propriè videtur eius liberta, quæ etiam alterius sit. aliis contra visum est: quia libertam eius esse negari non potest, licet alterius quoque sit liberta. quam sententiam plerique rectè probauerunt.

XLVII. PAVLVS libro secundo ad Legem Iuliam & Papiam

Senatoris filia, quæ corpore quæstum vel artem ludicram fecerit, aut iudicio publico damnata fuerit: impunè libertino nubit. nec enim honos ei seruatur, quæ se in turpitudinem [y] [fœdus] deduxit.

XLVIII. TERENTIVS CLEMENS libro octauo ad Legem Iuliam & Papiam

Filio patroni in libertam paternâ eandémque vxorem idem iuris, quod ipsi patrono daretur, ex sententia legis accommodatur. Idémque dicendum erit, & si alterius patroni filius viuo altero libertam eorum vxorem duxerit. Si ignominiosam libertam suam patronus vxorem duxerit, placet, quia contra legem maritus sit, non habere eum hoc legis beneficium. Si vni ex filiis adsignatâ alter vxorem duxerit, nô idem ius quod [in] patrono tribuendum. nihil enim iuris habebit. quia senatus omne ius libertorum adsignatorû ad eum trâstulit, cui id pater tribuit.

XLIX. MARCELLVS libro primo ad Legem Iuliam & Papiam

Obseruandum [z] est, vt inferioris [A] gradus homines ducant vxores eas, quas hi qui altioris dignitatis sunt, ducere legibus propter dignitatem prohibentur. at contra, antecedentis gradus homines non possunt eas ducere, quas his, qui inferioris dignitatis sunt, ducere nô licet.

L. IDEM libro tertio ad Legem Iuliam & Papiam

Proximè constitutum dicitur, vt cum quis libertam suam duxerit vxorem, quam ex fideicommissi causa manumiserit, liceat libertæ inuito eo nuptias contrahere. puto, quia non erat ferendus is qui ex necessitate manumisit, non suo arbitrio. magis enim debitam libertatem præstitit, quàm vllum beneficium in mulierem contulit.

LI. LICINNIVS RVFINVS libro primo Regularum

Matrimonii causa ancilla manumissa a nullo alio vxor duci potest, quàm à quo manumissa est. nisi patronus matrimonio eius renuntiauerit. Si autem filiusfamilias matrimonii causa iussu patris ancillam manumiserit, Iulianus putat perinde eam haberi, atque si à patre eius manumissa esset. & ideo potest eam vxorem ducere.

LII. PAVLVS libro sexto ad Sabinum

Incestæ nuptiæ neque dotem habent. & ideo omne quod perceptum est, licet fructuum nomine, auferetur.

LIII. GAIVS libro vndecimo ad Edictum prouinciale

Nuptiæ côsistere non possunt inter eas personas, quæ in numero parentium liberorúmve sunt, siue proximi siue vlterioris gradus sint, vsque ad infinitum.

LIIII. SCAEVOLA libro primo Regularum

Et nihil interest, ex iustis nuptiis cognatio descendat, an verò non. nam & vulgo quæsitam sororem quis vetatur vxorem ducere.

LV. GAIVS libro vndecimo ad Edictum prouinciale

Quin etiam nefas existimatur eam quoque vxorem ducere, quæ per adoptionem filia neptísve esse cœperit. in tantum, vt etsi per emancipationem adoptio dissoluta sit, idem iuris maneat. Patris adoptiui mei matrem aut materteram, aut neptem ex filio vxorem ducere non possum, scilicet si in familia eius sim. alioquin si emancipatus fuero ab eo, sine dubio nihil impedit nuptias. scilicet quia post emancipationem extraneus intellegor.

LVI. VLPIANVS libro tertio Disputationum

Etiam si concubinam quis habuerit sororis filiam, licet libertinam, incestum committitur.

LVII. MARCIANVS libro secundo Institutionum

Qui in prouincia officium aliquid [B] gerit, prohibetur etiam consentire filio suo vxorem ducenti.

Confir

[a] cauponarii
[b] sed & quæ
[c] præuaricationis causa
[d] sit.
[e] At si non
[f] à quo vel vbi deprehensa sit.
[g] pronepósve ex nepote, ex filio nata
[h] pronepótisve ex nepote, ex filio nato nata. & ita legi in multis lib. ex eius instrumento. 3. instrumentorum. 1. lib. 4.
[i] Non autem obest
[k] sed an &
[l] Eas quoque quas
[m] Coniunge l. vlt. de diuor. l. 1. de concub.
[n] quo dicitur. alias vtrunque deest.
[o] Diui Seueri patris
[p] remiserit,
[q] Si inuito
[r] Id est, non potest habere conubium nubendo. De hoc autem respondendo more iurisconsultorum, vide Duare. 2. disputat. cap. 11. simile exemplum est infra eo. l. nô solum. §. nam si nata
[t] quidem
[t] sententia probatur,
[v] dicentis
[x] est in matrimonium.
[y] scelus
[z] Huc pertinet illud Ouidij in Deianira ad Herculem: Quam malè inæquales veniunt ad aratra iuuenci. Quam premitur magno coniuge nupta minor.
[A] quòd inferioris
[B] aliquod

Confirmatio status, quæ & vulgò dicitur legitimatio.

In libro secūdo de adulteriis Papinianus Marcianus notat: Diuus Marcus & Lucius Imperatores Flauiæ Tertullæ per Mensorē libertū ita rescripserūt. Mouemur & tēporis diuturnitate, quo ignara iuris in matrimonio auunculi tui fuisti, & quòd ab auia tua collocata es, & numero liberorum vestrorum. idcircóque cum hæc omnia in vnum concurrunt, confirmamus statum liberorum vestrorum in eo matrimonio quæsitorum, quod ante annos quadraginta contractum est perinde atque si legitime cōcepti fuissent.

a *Hi sunt qui duo fratres vocātur Marcus Antoninus philosophus & Lucius Verus frater. T. Antonini Pij successores: Hadriani nepotes.*
b *Tertyllæ: Tertyllæ*

LVIII. MARCIANVS libro quarto Regularum

A Diuo Pio rescriptum est, si libertina senatorē deceperit quasi ingenua, & ei nupta est: ad exemplū prætoris edicti dandam in eam actionem. quia ex dote nullum lucrum habet, quæ nulla est.

c *prætorii*

De tutore.

LVIIII. PAVLVS libro singulari de Adsignatione libertorū

Senatusconsulto, quo cautū est, ne tutor pupillā vel filio suo vel sibi nuptum collocet, etiam nepos significatur.

d *libertinorū*

LX. IDEM libro singulari ad orationem Diui Antonini & Commodi

Si quis tutor quidem non sit, periculum tamen tutelæ ad eum pertineat, an sententia orationis contineatur? veluti si pupilla ab hostibus capta fuerit, aut falsis allegationibus à tutella se excusauerit, vt ex sacris constitutionibus periculum ad eum pertineat. & dicendum est hos, quoque ad senatusconsultum pertinere. nam & huiusmodi periculum in numerum trium tutelarum computari cōprobatum est. Sed si propter alterius personam periculum ad eum peruenit: videamus ne extra sententiam senatusconsulti sit. veluti si magistratus in tutelæ periculum incidit, vel fideiusserit quis pro tutore vel curatore. quia nec in numerum trium tutelarum hæc imputantur. & consequens est hoc probare. Quid ergo si honoris causa tutor datus sit? quatenus nec huiusmodi tutela in numerum computatur, numquid idem sit? sed ratio in cōtrarium ducit quòd dictum est, & honorarium tutorem periculum solere pati, si male passus sit administrari tutelam. Quin autem ille, qui cum datus est tutor cessat in administratione, pertineat ad orationem, non est dubitandum. quia perinde tenetur ex sacris constitutionibus, atque si gessisset. Quid ergo si cum se vellet excusare aliquo titulo, nec in promptu probationes haberet, excusationis negotium fuerit dilatum, & inter moras pupilla adoleuerit: an ad senatusconsultum pertineat? quæstio in eo est, an & post pubertatem officio finito excusationem eius recipi oporteat. nā si recipitur, & excusauerit: impune potest ducere. si verò non debeat recipi post officium finitum, nō rectè ducit. Et ait Papinianus libro quinto responsorum, officio finito excusationem recipi non oportere. & ideo exacti temporis periculū ad eum pertinere. sed mihi hoc nequaquam placet: iniquū enim est propter dilationem quæ fortè nō dolo, sed quæ ex necessitate contingit, non excusari, vel nuptias impediri excusatione recepta.

Quamuis verbis orationis cautum sit ne vxorem tutor pupillam suam ducat, tamē intellegendum est, ne despōderi quidē posse. nam cum qua nuptiæ contrahi non possunt, hæc plerumque ne quidem desponderi potest. nā quæ duci potest, iure despondetur. Quid ergo si adoptiuus filius tutoris duxerit pupillam illicitè, posteàque emancipatus fuerit? credendum est de adoptiuis emancipatis senatū non sensisse: quia post emancipationem in totum adoptiuæ familiæ obliuiscuntur. Naturales liberi, licet in adoptionem dati fuerint, senatusconsulto cōtinentur. Quid ergo si tutor datus prouocauit, & postea heres eius victus est? præteriti temporis periculum præstare debet? an verò si filius heres fuerit, & victus est, ad orationem pertineat? & consequens est hoc probare: quoniam rationem debet reddere.

e *aut. Legendū vero, vt, no aut, ducere enim vult periculū tutelæ ad eū pertinere. qui falsis allegationibus à tutela se excusaret. toto titu. si tutor vel cura. vel fal. alleg. C & §. vlt. de excusat. tut Instit.*
f *Municipalis: neque enim alij subsidiariæ conueniuntur. L. 1. §. 1 de ma istr. conf. & §. penult. de satisd. tuto. Insti. Angu ad cap. 8. Modest.*
g *consequens est & hoc*
h *perceptas: perempta.*

LXI. PAPINIANVS libro trigensimo secundo Quæstionum

Dote propter illicitum matrimoniū caduca facta, exceptis impēsis necessariis, quæ dotem ipso iure minuere solent, quod iudicio de dote redditurus esset maritus, soluere debet.

LXII. IDEM libro quarto Responsorum

Quamquam in arbitrio matris pater esse voluerit, cui nuptum filia communis collocaretur: frustra tamen ab ea tutor datus eligetur. neque enim intellegitur pater de persona tutoris cogitasse. cum ideo maximè matrem prætulit, ne filiæ nuptias tutori committeret. Mulier liberto viri ac patroni sui mala ratione coniúgitur. Tutor qui tutiones curatori reddidit, pupillā suam ante constitutum tempus ætatis eius vxorem ducere, nec matrem ex alio matrimonio factam, potest.

i *pupillam*

LXIII. IDEM libro primo Definitionum

Præfectus cohortis, vel equitum, aut tribunus, cōtra interdictum eius prouinciæ duxit vxorem, in qua officium gerebat. matrimonium non erit. quæ species pupillæ comparanda est: cum ratio potentatus nuptias prohibuerit. Sed an huic quoque, si virgo nupsit, non sit auferendum quod testamento relictum est, deliberari potest. exemplo tamen pupillæ nuptæ tutori, quod relictum est potest mulier cōsequi. pecuniam tamen in dotem datam, mulieris heredi restitui necesse est.

k *si contra*

LXIIII. CALLISTRATVS libro secundo Quæstionum

Libertum eundémque tutorem pupillæ, eo quod in matrimonium collocata ipsi tutori suo vel filio eius est, senatus relegandum censuit. senatusconsulti, quo prohibentur tutores & filij eorum pupillas suas ducere, puto heredem quoque tutoris extraneum sententia adprehendi. cum ideo prohibuerit huiusmodi nuptias, ne pupillæ in re familiari circumscribantur ab his, qui rationes eis gestæ tutelæ reddere compelluntur. Tutor autem pupilli non prohibetur filiam suam collocare pupillo suo in matrimonium.

l *ipsi*
m *puellæ*
n *matrimonio*

LXV. PAVLVS libro septimo Responsorum

Eos qui in patria sua militant, non videri contra mandata ex eadem prouincia vxorem ducere. idque etiam quibusdam mandatis contineri. Idem eodem respondit: mihi placere, etsi contra mandata contractum sit matrimonium in prouincia, tamen post depositum officium si in eadē voluntate perseuerat, iustas nuptias effici. & ideo postea liberos natos ex iusto matrimonio, legitimos esse.

o *Interpretatio vero, eodem libro, vt ad Paulum referatur.*

De matrimonio inter tutorem, & pupillam.

LXVI. IDEM libro secundo Sententiarum

Non est matrimonium, si tutor vel curator pupillam suam intra vicensimum & sextum annum nō desponsam à patre, nec testamento destinatam ducat vxorē. vel eam filio suo iungat. quo facto vterque infamatur: & pro dignitate pupillæ extra ordinem coërcetur. nec interest, filius sui iuris, an in patris potestate sit. Curatoris libertum eam pupillam, cuius patronus res administrat, vxorem ducere satis inciuile est.

p *& septimū quantum*
q *Curatoris, tutorisve*

LXVII. TRYPHONINVS libro nono Disputationum

Non solùm viuo tutore, sed & post mortē eius filius tutoris ducere vxorem prohibetur eam, cuius tutelæ rationi obstrictus pater fuit. nec puto interesse, exstiterit ei heres filius, an abstinuerit paterna hereditate: an nec heres fuit, fortè exheredatus, aut præteritus, emancipatus. nam & fieri potest, vt per fraudem in eum collocata bona patris propter tutelam reuocari oporteat. De vno dubitari potest: si auus tutelam gessit neptis ex filio emancipato natæ, an nepoti ex altero filio eam collocare possit siue emancipato, siue manēti in potestate: quia par affectionis causa suspicionem fraudis amouet. Sed etsi senatusconsultum stricto iure contra omnes tutores niotur, attamen summæ affectionis auitæ intuitu huiusmodi nuptiæ cōcedendæ sunt. Sed & si filiusfamilias tutor puellæ vel curator fuit, puto vel magis patri eius non oportere eam nubere. numquid nec fratri, qui est in eiusdem potestate? Sed videamus, si Titij filius duxerit vxorem eam quæ tua pupilla fuit, deinde Titium vel filium eius adoptaueris, an perimētur nuptiæ, vt in genero adoptato dictū est: an adoptio impeditur. quod magis dicendum est, etsi curator dum gerit curam, adoptauerit maritū eius puellæ, cuius curator est. nam finita iā tutela, & nupta puella alij, vereor ne longum sit adoptionem mariti eius impedire: quasi propter hoc interponatur, vt ratio tutelæ reddendæ cohibeatur. quam causam prohibitionis nuptiarū contrahendarum oratio Diui Marci continet. Et si quis curator ventri bonisque datus sit, prohibitionem eiusdem senatusconsulti inducit. nam & hic debet rationem reddere. nec spatium administrationis mouere nos debet: quia nec in tutore, nec curatore discrimen maioris aut minoris temporis, quo in huiusmodi munere quis fuerit, habitum esse. Si puellæ tutelam Titius administrauit, vel curator negotia gessit, eaque nondum recepta ratione decessit, filia herede relicta: quærenti an eam filio suo posset Titius collocare in matrimonium, dixi posse, quia ratio hereditaria esset, & sit simplex debitum. alioquin omnis debitor eam, cui obligatus esset, ex aliqua ratione, prohibetur sibi filióque suo coniungere. Sed & is qui pupillam abstinet bonis patris sui, rationem eius rei præstare debet. & fieri potest, vt etsi inconsultius hoc fecerit, & hoc nomine condemnari

r *vel emancipatus.*
s *collata*
t *paris*
v *curatore est: idem iuris est: nam finita*
x *Eadem dicitur oratio D. Antonini & Cōmodi, supra. eod. l. si quis tutor. in inscriptione. Ang ad Modes.*
y *senatusconsultum*
z *est.*
A *pupillæ*
B *inconsultius*

demnari debeat. sed etsi optimo consilio vsus sit auxilio prætorio iurisdictionis, quia non soluendo pater eius decesserat: nihilo minus tamen, quia iudicio[a] hoc probari oportet, impediuntur nuptiæ. nam[b] qui bene tutelam & ex fide administrauit, nihilo minus prohibetur.

a in iudicio
b nam &

Pœna incestus.

LXVIII. PAVLVS libro singulari ad Senatusconsultum Turpillianum

IVre gentium incestum committit, qui ex gradu ascendentium vel descendentium vxorem duxerit. qui verò ex latere eam duxerit quam[c] vetatur, vel adfinē quam impeditur: si quidem[d] palam fecerit, leuius, si verò clam hoc cōmiserit, grauius punitur. cuius diuersitatis illa ratio est circa matrimonium quod ex latere nō bene contrahitur: palam delinquentes, vt errantes maiore pœna excusantur: clam committentes, vt contumaces plectuntur.

c quā
d quod palam

DE IVRE DOTIVM[e]

TITVLVS III.

PAVLVS libro quartodecimo ad Sabinum

DOTIS[f] causa perpetua est: & cum voto eius qui dat, ita contrahitur, vt semper apud maritum sit.

II. IDEM libro sexagesimo ad Edictum

REipublicæ[g] interest mulieres dotes saluas habere, propter quas nubere possunt.

III. VLPIANVS libro sexagesimo tertio ad Edictum

DOtis appellatio non refertur ad ea matrimonia, quę consistere non possunt. neque enim dos sine matrimonio esse potest. vbicumque igitur matrimonij nomen non est, nec dos est.

e Quales constitui debeant dotes, tradunt Plato dialogo 6 de legi. & Aristo. lib. 2. polit. cap. 7.
f Quid sit dos, & totū hunc titulū elegantissime docet Duare. ad hunc tit.
g ix tit. de reb. auth. iud. possid. & priuilegi. creditor. ficut & ea quæ sequunt.

IIII. PAVLVS libro sexto ad Sabinum

SI proprietati nudæ in dotem datæ vsusfructus accesserit, incrementum videtur dotis, non alia dos: quemadmodum si quid alluuione accessisset.

Quæ sit dos profectitia.

V. VLPIANVS libro trigesimo primo ad Sabinum

PRofectitia[h] dos est, quæ à patre vel parēte profecta est de bonis[i] vel facto eius. Siue igitur patēs dedit dotem, siue procurator eius, siue iussit alium dare, siue cum quis dedisset negotium eius gerens, parens ratum habuerit: profectitia dos est. Quod[k] si quis patri donaturus dedit[l], Marcellus libro sexto digestorum scripsit, hanc quoque à patre profectā esse. & est verum. Sed & si curator furiosi, vel prodigi, vel cuiusuis alterius dotem dederit, similiter dicemus dotē profectitiam esse. Sed & si proponas prætorem vel præsidem decreuisse, quantū ex bonis patris (vel ab hostibus capti, aut à latronibus oppressi) filiæ in dotem detur: hæc[m] quoque profectitia videtur. Si pater repudiauerit hereditatem dotis cōstituendæ causa, fortè quòd maritus erat substitutus, aut qui[n] potuit ab intestato hereditatem vindicare: dotem profectitiam non esse Iulianus ait. Sed & si legatum in hoc repudiauerit pater, vt apud generum heredem remaneat dotis constituēdæ causa: Iulianus probat, non esse profectum id de bonis[o]: quia nihil erogauit de suo pater: sed non adquisiuit. Si pater non quasi pater, sed alio dotem promittente fideiussit, & quasi fideiussor soluerit, Neratius ait non esse profectitiam dotem: quamuis pater seruare à reo id quod soluit non possit. Sed si pater dotem promisit, & fideiussorem vel reum pro se dedit, ego puto profectitiam esse dotem. sufficit enim quòd pater sit obligatus siue reo siue fideiussori. Si filiusfamilias mutuatus[p], creditorē delegauit, vt daret pro filia dotem, vel etiam ipse accepit, & dedit: videri dotem ab auo profectam Neratius ait hactenus, quatenus auus esset dotaturus neptē suam. id enim in rem aui videri versum. Si quis certam quantitatem patri donauerat, ita vt hanc pro filia daret: non esse dotem profectitiam Iulianus libro septimodecimo digestorū scripsit. obstrictus est enim vt det. aut si non dederit, cōdictione tenetur. Hoc & in matre iuris esse ait, si fortè sub ea conditione vxor marito det, vt pro filia genero in dotem daret. nec videri vxorem marito donasse. Rectissimè ergo ait, vt non sit interdicta donatio iure ciuili. non enim ideo hoc dedit, vt ipse habeat, sed vt genero pro filia expendat. denique si non dederit, cōdictione tenetur. esse igitur dotem istam aduentitiam Iulianus ait. & ita vtimur. Si filiusfamilias dotem promiserit, & sui iuris factus dederit, profectitiam esse dotem[q]. non enim pro hereditate patris æs alienum soluit. sed suum æs alienum susceptum dum filiusfamilias esset, paterfamilias factus exonerauit. Si pater pro filia emancipata dotem dederit, profectitiā nihilo minus dotem esse, nemini dubium est. quia non ius potestatis, sed parentis nomen dotem profectitiam facit. sed ita demum, si vt parēs dederit. ceterum si cum deberet

h Dicitur quoque aduentitia ab Vlpiano in institution. sine in Epitom. titu. de dotibus.
i de bonis ei
k Quid
l doté dedit.
m habetur ea quoque profectitia.
n quia potuit
o de bonis patris
p mutuatus pecuniam.
q dotem conueniat.

filiæ, voluntate eius dedit: aduentitia dos est. Papinianus libro decimo quæstionum ait, cum pater curator suæ filiæ iuris sui effectæ dotem pro ea constituisset, magis eum quasi patrem id, quam quasi curatorem fecisse videri. Iulianus libro nonodecimo digestorum: adoptiuum quoque patrem, si ipse dotem dedit, habere eius repetitionē ait[r]. Si quis pro aliena filia dotem promiserit, & promissori pater heres exstiterit, Iulianus distinguit interesse, ante nuptias pater heres exstiterit, & dotem dederit, an postea. si ante, videri dotem ab eo profectam. potuit[s] enim nuntium remittendo resoluere dotem. quòd si post nuptias, non esse profectitiam.

r Iulianus ait.
s potuisse

VI. POMPONIVS libro quartodecimo ad Sabinum

IVre succursum est patri, vt filia amissa solacii loco[t] cederet, si redderetur ei dos ab ipso profecta: ne & filiæ amissæ & pecuniæ damnum sentiret. Si pater alienum fundum bona fide emptum in dotem dedit, ab ipso profectus intellegitur. Si in dote danda circumuentus sit alteruter, etiam maiori annis vigintiquinque succurrendum est. quia bono & æquo non conuenit, aut lucrari aliquem cum damno alterius, aut damnum sentire per alterius lucrum.

t Vt ad quem summus mœror morte filiæ venit, ad eundem summum honor perueniat. Cuiac. in obseruat. pro Regnante.

De fructibus dotis.

VII. VLPIANVS libro trigesimo primo ad Sabinum

DOtis fructum ad maritum pertinere debere, æquitas suggerit. cum enim ipse[v] onera matrimonii subeat, æquum est eum etiam fructus percipere. Si fructus constante matrimonio percepti sint, dotis non erunt. si verò ante nuptias percepti fuerint, in dotem conuertuntur: nisi fortè aliquid[x] inter maritum futurum, & destinatam vxorem conuenit. tunc enim quasi donatione facta fructus non redduntur. Si vsusfructus in dotem datus sit, videamus vtrum fructus reddendi sunt, nec ne. & Celsus libro decimo digestorum ait, interesse quid acti sit. & nisi appareat aliud actū, putare se ius ipsum in dote[y] esse: non etiam fructus qui percipiuntur. Si res in dote dentur, puto in bonis mariti fieri. accessionemq; temporis marito ex persona mulieris concedendam. Fiunt autem res mariti, si cōstante matrimonio in dotem dentur. Quid ergo si ante matrimonium? si quidem sic dedit mulier, vt statim eius fiant: efficiuntur[z]. enimuero si hac conditione dedit, vt tunc efficiantur cum nupserit, sine dubio dicemus tunc eius fieri, cum nuptiæ fuerint secutæ. proinde si fortè nuptiæ non sequantur nuntio remisso, si quidem sic dedit mulier, vt statim viri res fiant: condicere eas debebit misso[A] nuntio. Enimuero si sic dedit, vt secutis nuptiis incipiant esse, nuntio remisso statim eas vindicabit. Sed ante nuntium remissum si vindicabit, exceptio poterit nocere vindicanti aut doli, aut in factum. dotis enim destinatæ non debebunt vindicari.

v ipsa
x aliud
y in dotem
z efficiuntur eius.
A remisso

VIII. CALLISTRATVS libro secundo Quæstionum

SEd nisi hoc euidenter actum[B] fuerit, credendum est hoc agi, vt statim res sponsi fiant: & nisi nuptiæ secutæ fuerint, reddantur.

B factum

VIIII. VLPIANVS libro trigesimo primo ad Sabinum

SI ego Seiæ res dedero, vt ipsa suo nomine in dotem det: efficientur eius, licet non in dotem sint datæ. sed condictione tenebitur. Quòd si pro ea res ego dem, si quidem ante nuptias: interest qua condicione dedi. vtrum vt statim fiant accipientis, an secutis nuptiis. si statim, nuntio misso[C] condicam. sin verò non statim, potero vindicare: quia meæ res sunt. Quare & si sequi nuptiæ non possint propter matrimonii interdictionem, ex posteriore casu res meæ remanebunt. Si res alicui tradidero, vt nuptiis secutis dotis efficiātur, & ante nuptias decessero: an secutis nuptiis dotis esse incipiant? & vereor[D] ne non possint in dominio eius effici, cui datæ sunt. quia[E] post mortem incipiat dominium discedere ab eo qui dedit. quia[F] pēdet donatio in diem nuptiarum. & cum sequitur condicio nuptiarum, iam heredis dominium est, à quo discedere rerum non posse dominium inuito eo fatendum est. Sed benignius est fauore dotium, necessitatē imponi heredi consentire ei quod defunctus fecit. aut si distulerit, vel absit, etiam nolente vel absente eo dominium ad maritum ipso iure trāsferri, ne mulier maneat[G] indotata. Dotis autem causa data accipere debemus ea quæ in dotem dantur. Ceterum si res dentur in ea, quæ Græci ΠΑΡΑΦΕΡΝΑ dicūt, quæq; Galli peculiū appellāt, videamus an statim efficiuntur mariti. & putem si sic dentur vt fiant, effici mariti[H]. & cū distractum fuerit matrimoniū, non vindicari oportet, sed cōdici: nec dotis actione peti,

C remisso
D Id est, ne nō possint in dominio eius effici. sic cōsil. cod. l. si mulier ita. §. ex asse. vereor, ne nō sit obligatus. & l. in eo §. si ab hostibus. vereor. ne possit ista cōmodum habere nobis. de rit. nup. suprà.
E & quia
F & quia
G sit indotata.
H Veluti, cum mulier viro in manum cōueniat, omnia quæ mulieris fuerūt, viri fiunt dotis nomine. Vide Vlpianū in Institutionibus.

a peti, vt Diuus Marcus [&] imperator noster cū patre rescripserunt[b]. Planè si rerum libellus marito detur, vt Romæ vulgo fieri videmus: nam mulier res, quas solet in vsu habere in domo mariti, neque in dotem dat, in libellum solet conferre, eúmque libellum marito offerre, vt is subscribat, quasi res acceperit: & velut chirographum eius vxor retinet, res, quæ libello continentur, in domum eius se intulisse. hæ igitur res an mariti fiant videamus. & non puto. non quòd non ei traduntur. quid enim interest, inferantur volente eo in domum eius, an ei tradantur? sed quia non puto hoc agi inter virum & vxorem, vt dominium ad eum transferatur. sed magis vt certum sit in domum eius illata. ne si quandoque separatio fiat, negetur. &[c] plerumque custodiā earum maritus repromittit, nisi mulieri commissæ sint. videamus harum rerum nomine, si non reddantur, vtrum rerum amotarum, an depositi, an mandati mulier agere possit. & si custodia marito committitur, depositi, vel mandati agi poterit. si minus, agetur rerum amotarum, si animo amouentis[d] maritus eas retineat. aut ad exhibendum, si non amouere eas connisus[e] est.

a Mali sublatū est. Quotiens enim Imperator cū patre aliquid rescripsisse dicitur, nō intelligitur Marcus, sed Seuerus, & Antoninus magnus, quē Caracallam vocāt: sic l. cum hic status. infrà de dona. inter vir.
b rescripsit.
c Et quia
d amouendi
e admisus sit.

X. IDEM libro trigesimo quarto ad Sabinum

PLerumque interest viri, res non esse æstimatas, idcirco, ne periculum rerum ad eum pertineat. maximè si animalia in dotem acceperit, vel vestem qua mulier vtitur. euenit enim si æstimata sint[f], & ea mulier adterit, vt nihilo minus maritus æstimationē eorū[g] præstet. quotiens igitur non æstimatæ res in dotem dantur, & meliores & deteriores mulieri fiunt. Si prædiis inæstimatis aliquid accessit, hoc ad compendium mulieris pertinet. si aliquid decessit, mulieris damnū est. Si serui subolem[h] ediderunt, mariti lucrum non est. sed fetus dotalium pecorum ad maritum pertinent: quia fructibus computantur. Sic tamen, vt suppleri proprietatem prius oporteat. & summissis in locum mortuorum capitum ex adgnatis, residuum in fructū maritus habeat: quia fructus dotis ad eum pertineat. Si ante matrimonium æstimatæ res dotales sunt, hæc æstimatio quasi sub cōdicione est. namque hanc habet condicionem, SI MATRIMONIVM FVERIT SECVTVM. secutis igitur nuptiis æstimatio rerum perficitur: & fit vera venditio. Inde quæri potest, si ante nuptias mancipia æstimata deperierint, an mulieris damnum sit. & hoc cōsequens est dicere. nam cum sit condicionalis venditio, pendente autem condicione mors contingens extinguat venditionem: consequens est dicere, mulieri[i] perisse. quia nondum erat impleta venditio. quia æstimatio[k] venditio est. Si res in dotem datæ fuerint, quamuis æstimatæ: verùm conuenerit, vt aut æstimatio aut res præstetur. si quidē fuerit adiectum, VTRVM MVLIER VELIT, ipsa eliget vtrum malit petere rem, an æstimationē. verùm si ita fuerit adiectum, VTRVM MARITVS VELIT, ipsius erit electio. aut[l] si nihil de electione adiiciatur, electionē habebit maritus, vtrum malit res offerre, an pretium earum. Nam & cum illa aut illa res promittitur, rei electio est, vtrā præstet. Sed si res non extet, æstimationem omnimodo maritus præstabit.

f sit.
g earum
h sobolem
i res perisse.
k æstimatio enim
l at si nihil

XI. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

SAnè[m] & deteriorem factam reddere poterit.

m Planè

XII. VLPIANVS libro trigesimo quarto ad Sabinum

SI res æstimata post contractum matrimonium donationis causa adprobetur, nulla est æstimatio. quia nec res distrahi donationis causa potest, cum effectū inter virum & vxorem non habeat. res igitur in dote remanebit. Sed si ante matrimonii, magis est vt in matrimonii tempus collata[n] donatio videatur. atque ideo non valet[o]. Si mulier se dicat circumuentam minoris rem æstimasse, vt puta seruum. si quidem circum[p] in hoc venta est, quòd seruum dedit, non tantùm in hoc quòd minoris æstimauit: in eo acturam[q], vt seruus sibi restituetur. enimuero si in æstimationis modo circumuenta est, erit arbitrium mariti, vtrum iustam æstimationem, an potius seruum præstet. & hæc si seruus viuit. quòd si decessit, Marcellus ait, magis æstimationem præstandam: sed non iustam, sed eam quæ facta est. quia boni[r] consulere mulier debet, quod fuit æstimatus. Ceterum si simpliciter dedisset, procul dubio periculo eius moreretur, non mariti. Idémq; & in minore circumuēta Marcellus probat. Planè si emptorem habuit mulier iusti pretii, tunc dicendū iustam æstimationē præstandam. idque dumtaxat vxori minori annis præstandum Marcellus scribit. Scæuola autem in marito notat, si dolus eius adfuit, iustam æstimationem præstandam. & puto verius quod Scæuola ait. Si cum marito debitore[s] mulier pacta sit, vt id quod debeat, in dotem habeat: dotis actione scilicet eam agere posse existimo. licet enim ipso iure priore debito liberatus non sit, [sed] tamen exceptionem habere potest.

n ea donatio
o valeat.
p in hoc circumuenta est,
q actura est.
r Id est, aequo animo ferre. ... quod nescio quo ... in corrigendo ... debitorem ... Flor. ... corrupit.

XIII. MODESTINVS libro singulari de Differentia dotis

SI mulier post diuortium, antequam ex stipulatu de dote agat, ad eundem virum fuerit reuersa, constantius dicetur, per doli exceptionem inefficacem fieri ex stipulatu actionem vsque quo matrimonium durat.

XIIII. VLPIANVS libro trigesimo quarto ad Edictum

SI rem æstimatam mulier in dotem dederit, deinde ea summam faciente in traditione, in rerum natura esse desierit, actionem eam habere non puto.

XV. POMPONIVS libro quartodecimo ad Sabinum

QVod si per eam non stetisset, perinde pretium aufert, ac si tradidisset. quia quod euenit, emptoris periculo est.

XVI. VLPIANVS libro trigesimo quarto ad Sabinum

QVotiens res æstimata in dotem datur, euicta ea, virum ex empto contra vxorem agere. & quidquid eo nomine fuerit consecutus, dotis actione soluto matrimonio ei præstare oportet. quare & si duplum fortè ad virum peruenerit, id quoque ad mulierem redigetur. quæ sententia habet æquitatem. quia non simplex venditio sit, sed dotis causa. nec debeat maritus lucrari ex damno mulieris. sufficit enim maritum indemnem præstari. non etiam lucrum sentire.

XVII. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

IN rebus dotalibus virum præstare oportet tam dolum quàm culpam. quia causa sua[t] dotem accipit. sed etiam diligentiam præstabit, quam in suis rebus exhibet. Si res æstimata data, nuptiæ secutæ non sint, videndum est, quid repeti debeat, vtrum res, an æstimatio. sed id agi videtur, vt ita demum æstimatio rata sit, si nuptiæ sequantur. quia nec alia causa contrahendi fuerit. res igitur repeti debeat, non pretium.

t sui docem

XVIII. POMPONIVS libro quartodecimo ad Sabinum

SI mancipia in dotem æstimata accepisti, & pactum conuentum factum est, vt tantidem æstimata diuortio facto redderes, manere partum eorum apud te Labeo ait: quia & mancipia tuo periculo fuerint.

XVIIII. VLPIANVS libro trigesimoquarto ad Sabinum

ETiam si alii iussu mariti dos detur, nihilo minus maritus de dote obligatur.

XX. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

IVlianus scribit, valere talem stipulationem, CVM MORIERIS, DOTIS NOMINE TOT DARI: quia & pacisci soleant[v], ne à viua[x] exhibeatur[y]. quod nō esse simile accepi. aliud est enim differre exactionē, aliud ab initio in id tempus stipulari, quo matrimonium futurum non sit. idque & Aristoni & Neratio & Pomponio placet.

v solet,
x ea viua
y excipiatur. Recta est Flor.

Tacita conditio.

XXI. VLPIANVS libro trigesimo quinto ad Sabinum

STipulationem, quæ propter causam dotis fiat, constat habere in se condicionē hanc, SI NVPTIAE FVERINT SECVTAE: & ita demum ex ea agi posse, quamuis non sit expressa condicio, SI NVPTIAE, constat[z]. quare si nuntius remittatur, defecisse condicio stipulationis videtur.

z cōstant. Qui non intellexerunt duo prima verba conditionis repeti compendii gratia, mutauerunt cōstat in constant.

XXII. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

ET si ei postea eidem nupserit, non conualescit stipulatio.

XXIII. VLPIANVS libro trigesimo quinto ad Sabinum

QVia autem in stipulatione non est necessaria dotis adiectio, etiam in datione tantundem ducimus.

XXIIII. POMPONIVS libro quintodecimo ad Sabinum

SI filiafamilias nuptura ex peculio, cuius administrationem habet, dotem viro dedit: deinde cum in eadem causa peculium eius esset, diuortium fecerit: dos ei rectè soluitur, quasi à quolibet peculiari debitore.

XXV. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

SI ei[A] nuptura mulier, qui Stichum debebat, ita cum eo pacta est, PRO STICHO, QVEM MIHI DEBES, DECEM TIBI DOTI ERVNT: secundum id quod placuit rem pro re solui posse, & liberatio contingit, & decem in dotem erunt. quia & permutatio dotium conuentione fieri potest.

A Coniunge cū L. ... de pact. dot.

XXVI. MODESTINVS libro primo Regularum

ITa constante matrimonio permutari dotem posse dicimus, si hoc mulieri vtile sit: † si ex pecunia in rem, aut ex re in[B] pecuniam. idque probatum est.

† vt
B ex re pecunia

XXVII. VLPIANVS libro trigesimo sexto ad Sabinum

QVod si fuerit factum, fundus vel res dotalis efficitur.

XXVIII. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

POst nuptias pater non potest deteriorem causam filiæ facere. quia nec reddi ei dos inuita filia potest.

XXVIIII.

XXVIIII. VLPIANVS libro trigesimo sexto ad Sabinum

CVm pater dotem pro filia promittit, & dotem legat, si quidem marito legauit, videndum est an legatum valeat. & non puto valere. nam cum creditori debitor legat id quod debet, nullum legatum est. Quòd si filiæ legauit, valet legatum. dos enim ex promissione marito debetur, legatum filiæ. Et si quidem hoc animo testatorem esse filia ostenderit, vt duplicaret ei legatum: habebit vtrumque: dotem quam maritus persecutus fuerit, & legatum ex causa legati. Quòd si alterutrum voluit habere: si mulier legatum petat, opposita doli exceptione non aliàs cogetur et heres legatum soluere, quam si cauerit indemnem hoc nomine heredem futurum aduersus maritum ex promissione agentem. Sed si maritus agat, nihil de indemnitate eum cauere oportebit. verùm mulier post eum agens exceptione repelletur: quia semel dos præstita est.

XXX. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

DOtem, quæ in prius matrimonium data est, non aliter conuerti in posterius matrimonium dicendum est, quàm cum hoc agitur. dum hoc agi semper interpretemur, nisi probetur aliud conuenisse.

XXVI. PAPINIANVS libro quarto Responsorum

QVod si non diuortium, sed iurgium fuit: dos eiusdem matrimonij manebit.

XXXII. POMPONIVS libro sextodecimo ad Sabinum

SI ex lapidicinis dotalis fundi lapidem vel arbores, quæ fructus non essent, siue superficium[a] ædificij dotalis voluntate mulieris vendiderit: nummi ex ea venditione recepti sunt dotis.

a superficiem

Cuius sit periculo dos.

XXXIII. VLPIANVS libro sexto ad Sabinum

SI extraneus sit qui dotem promisit, isque defectus sit facultatibus, imputabitur marito cur eum non conuenerit. maxime si ex necessitate, non ex voluntate dotem promiserat. nam[b] si donauit, vtcumque parcendum marito, qui eum non præcipitauit ad solutionem, qui donauerat. quémque in id quod facere posset, si conuenisset, condemnauerat. hoc enim Diuus Pius rescripsit: eos qui ex liberalitate conueniuntur, in id quod facere possunt condemnandos. Sed[c] si vel pater vel ipsa promiserunt, Iulianus[d] quidem libro sextodecimo digestorum scribit, etiam si pater promisit, periculum respicere ad maritum. quod ferendum non est. debebit igitur mulieris esse periculum. nec[e] enim quicquam iudex propriis[f] auribus audiet mulierem dicentem, cur patrem qui de suo dotem promisit non vrserit ad exsolutionem.[g] multo minus cur ipsam non conuenerit. rectè itaque Sabinus disposuit, vt diceret, quod pater vel ipsa mulier promisit, viri periculo non esse. quod debitor, id[h] viri esse. quod alius, scilicet donaturus, eius periculo ait, cui adquiritur. adquiri autem mulieri accipiemus, ad quam rei commodum respicit.

b si tamen
c Sed quid
d Recte contrà est Iulianū tenēn est l. impera. ... solu. mat.
e nequaquam enim
f propitiis nostris Bud.
g solutionem?
h viri esse periculo.

XXXIIII. IDEM libro trigesimo tertio ad Sabinum

MAter cum filiæ aurum dedisset vtendum, pater puellæ id aurum in dotem viro adpendit: dein mortua est mater. si inscia, inuitáve vxore vir id aurum in dotem dedisset, manet id aurum heredis matris. vindicarique potest. & eo[i] minorem dotem viro datam esse placuit. quia[k] res cuncta est, marito competit aduersus socerum actio.

i & omnino rem in dotem viro datā non esse placuit. ... quam Floren. ... hoc sensu est, quanti id aurum est. quod vtendum, non in dotem est datū, placet eo minorem esse dotē marito datam.
k sed quia

XXXV. IDEM libro quadragesimo septimo ad Sabinum

DOtem à patre, vel à quouis alio promissam, si vir nouandi causa stipuletur, cœpit viri esse periculum: cum ante mulieris fuisset.

XXXVI. IDEM libro quadragesimo octauo ad Sabinum

DEbitor mulieris iussu eius pecuniam viro expromisit: deinde vir acceptam eam iussu mulieris fecit, res mulieri perit. hoc quomodo accipimus? vtrum dotis nomine, an & si alia ex causa? & videtur de eo debitore dictum, qui dotis nomine promisit. Illud adhuc subest, vtrū ante nuptias, an post nuptias id factum sit. multum enim interesse videtur. nam si secutis nuptiis id factum est dote iam constituta, maritus accepto ferendo perdit "dotem." si autem antequam nuptiæ sequerentur, nihil videtur doti constitutum esse.

XXXVII. PAVLVS libro duodecimo ad Sabinum

NOn enim aliàs perit mulieri actio, quam si nuptiæ secutæ fuerint. nam si secutæ non sunt, manet debitor mulieri obligatus.

XXXVIII. VLPIANVS libro quadragesimo octauo ad Sabinum

SAne videndum est, an marito mulier, quæ iussit accepto ferri[l] obligetur. & putem obligari mandati actione. & hoc ipsum in dotem conuerti, quod mulier mandati iudicio obligata est. & quod dicitur rem mulieri perire, consequens est. nam si cœperit velle de dote agere, ipsa secum debebit compensare iussum suum.

l ferri

XXXVIIII. IDEM libro trigesimo tertio ad Edictum

SI serua seruo quasi dotem dederit, deinde constante coniunctione ad libertatem ambo peruenerint peculio eis non adempto, & in eadem coniunctione permanserint, ita res moderetur, vt si quæ ex rebus corporalibus, velut in dotem tempore seruitutis datis, exstiterint: videantur ex tacitè in dotem conuersa, vt earum[m] æstimatio mulieri debeatur. Si spadoni[n] mulier nupserit, distinguendum arbitror, castratus fuerit, néene. vt in castrato dicas dotem non esse. in eo qui castratus non est, quia est matrimonium, & dos[o] & dotis actio est.

m earum
n Obserua nomen spadonis hic generaliter vsurpatum.
o & dotem, & dotis exactionem esse.

XL. IDEM libro trigesimo quarto ad Edictum

DIuus Seuerus rescripsit Pontio Luciano in hæc verba. Si mulier, quæ dotem dederat, post diuortium rursus in matrimonium redit, non reuocatis instrumentis: non dubitabit is, apud quem res agetur, secundum voluntatem mulieris, quæ vtique non indotata redire in matrimonium voluit, partibus suis fungi, quasi renouatæ dote.

XLI. PAVLVS libro trigesimo quinto ad Edictum

PRomittendo dotem, omnes obligantur, cuiuscumque sexus condicionisque sint. sed si nuptiæ secutæ non fuerint, ex stipulatu agi non potest. magis enim res quàm verba intuenda sunt. Accepti quoque latione dos constituitur, cum debitori marito acceptum feratur dotis constituendæ causa. Si à debitore mulieris sub condicione dos promittatur, & postea, sed antequam maritus petere posset, debitor soluendo esse desierit: magis periculum ad mulierem pertinere placet. nec enim videri maritum nomen secutum eo tempore, quo exigere[p] non poterit. Quòd si iam tunc debitor, cum sub condicione promitteret, soluendo non fuerit, periculum viri esse: quòd sciens tale nomen[q] secutus videretur, quale initio[r] obligationis fuerit. Si debitor mulieris dotem promiserit, & mulierem heredem reliquerit: Labeo perinde habendum ait, ac si mulier ipsa dotem promisisset. cuius sententiam Iulianus quoque probat. nec enim æquum esse ait, vt ei damnetur eius pecuniæ nomine quam ipsa debeat. & satis esse acceptilatione eam liberari.

p exigi
q tale nomen consecutus. ... autem verborum sententia est. tale debere locū dote conuentus fuisset, tametsi non esset ei solutum: sic Cæsar. at Cic. fidem sequi, & illud, promissa sequi, vsurpant. Itaque male hoc loco consecutus. & paulò antè consecutum.
r in obligatione: mulier est Floren.

De periculo.

XLII. GAIVS libro vndecimo ad Edictum Prouinciale

RES in dotem datæ, quæ pondere, numero, mensura constant, mariti periculo sunt. quia in hoc dantur, vt eas maritus ad arbitrium suum distrahat. & quandoque soluto matrimonio, eiusdem generis & qualitatis alias restituat vel ipse vel heres eius.

XLIII. VLPIANVS libro tertio Disputationum

LIcet soleat dos per acceptilationem constitui, tamen si ante matrimonium acceptilatio fuerit interposita, nec nuptiæ secutæ: Scæuola ait, matrimonij causa acceptilationem interpositam non secutis nuptiis nullam esse. atque ideo suo loco manere obligationem. quæ sententia vera est. Quotiens autem extraneus accepto fert debitori dotis constituendæ causa, si quidem nuptiæ insecutæ non fuerint, liberatio non sequetur. nisi fortè sic accepto tulit, vt velit mulieri in totum donatum. tunc enim credendum est, breui[s] manu acceptum à muliere, & marito datum. ceterum mulieri per liberam personam condictio adquiri non potest. Planè secutis nuptiis mulier soluto matrimonio dotis exactionem habebit. nisi fortè sic accepto tulit extraneus, vt ipse quoquo modo solutum fuerit matrimonium condictionem habeat. tunc enim non habebit mulier actionem. Secundum quæ constituta dote per acceptilationem, & secutis nuptiis, is effectus erit dotis exactioni, vt si quidem pura sit obligatio quæ accepto lata est, non ipsa iam restituenda sit. sed soluenda dos secundum sua tempora. Sin verò obligatio in diem fuit, nec ante solutum matrimonium dies obligationis præterit: restituenda est in diem pristinum obligatio. & si debitum cum satisdatione fuerit, satisdatio renouanda est. Similique modo & si condicionalis fuerit obligatio, quæ in dotem conuersa est, & pendente obligatione diuortium fuerit secutum: verius,[t] obligationem sub eadem condicione restitui debere. Sed si condicio exstiterit, constante matrimonio ex die diuortij tempora exactionis numerantur.[v]

s Id est, per compendium, vitato circuitu.
t Verius est.
v numerentur.

XLIIII. IVLIANVS libro sextodecimo Digestorum

SI pater filiæ nomine dotem promisisset, & eam ante nuptias emancipasset: non resoluitur promissio. nam & cum ante nuptias pater moreretur, nihilo minus he-

a aedes eius ex promissione obligati manebunt.[a] Quae
a debitorem filiumfamilias habet, si patri eius ita dotem promiserit, QVOD MIHI DEBES, VEL QVOD MIHI FILIVS TVVS DEBET, DOTI TIBI
b ERVNT,[b] non obligatur. sed efficit[c] vt id quod actione
c de peculio seruari à patre poterat, in dote sit. Marcellus:
d Siue igitur cum filio post hac,[d] siue cum patre agere instituerit: exceptione pacti conuenti summouebitur. actione autem de dote si experietur, consequetur quod in peculio fuisse apparuerit eo tempore quo dos promittebatur.
e vtique si post nuptias promissa,[e] eius temporis peculium aestimari debet, quo nuptiae fierent.

XLV. TRYPHONINVS libro octauo Disputationum

f g QVod[f] si nuptura debitori[g] filiofamilias, actionem dumtaxat de peculio promisit: id quod ex ea causa sibi deberetur, nuptiarum tempore inspicitur. Si verò alij nuptura, iussit filiumfamilias debitorem de peculio dotem promittere, tempus inspicitur quo dos promissa est, vt tantum in peculio esse aestimaretur.

XLVI. IVLIANVS libro sextodecimo Digestorum

QVemadmodum inuito domino seruus stipulatus adquirit, ita si dotem domini nomine sibi promitti pactus, obligatio domino adquiritur. sed neque periculum dominus praestare debebit, si fortè debitor mulieris
a dotem promiserit, neque culpam. Traditione quoque rei dotalis in persona serui vel filiifamilias facta, dos constituitur. ita vt neque periculum nec culpam dominus aut pater praestet. Igitur hanc dotem periculo mulieris esse dico, quamdiu dominus vel pater ratam promissionem
h vel donationem[h] habuerit.[i] ideóque etiam manente ma-
i trimonio res quas tradiderit condictione repetituram.[k]
k item[l] incerti condictione consecuturam, vt promissione
a liberetur. Si debitori suo mulier nuptura, ita dotem
l promisisset, QVOD MIHI DEBES, AVT FVNDVS SEMPRONIANVS DOTI TIBI ERIT: vtrum mulier vellet, id in dote erit. & si quidem debitum maluisset dotis nomine apud virum remanere, poterit eas
m exceptione se tueri aduersus petentem fundum. quòd si
a fundum dedisset, pecuniam marito[m] condicet. Pater etiam si falsò existimans se filiae suae debitorem esse, dotem promisisset, obligabitur.

XLVII. IDEM libro octauodecimo Digestorum

SI seruo in dotem ante nuptias dato donatum aliquid vel legatum ante nuptias fuisset, ampliatur dos, sicut ex fructibus fundi qui ante nuptias traditus est.

XLVIII. IDEM libro secundo ad Vrseium Ferocem

TAlis facta stipulatione, DECEM IN ANNO PROXIMO DOTIS NOMINE DARE SPONDES? quaesitum est, annus ex quo tempore esset numerandus: vtrum ex die stipulationis factae, an ex eo die quo dos esse potuisset, id est nuptiarum. & responsum est, ex die nuptiarum annum esse numerandum. ne si aliter ob-
n seruaremus, si intra annum nuptiae factae non sint, videri
r possit dos ex ea obligatione deberi.[n] Socer genero suo sic legauerat, LVCIO TITIO FILIAE MEAE NOMINE CENTVM HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE. hanc pecuniam generum petere debe-
o re: exactam,[o] acceptam legare referri:[p] sed diuortio fa-
p cto de dote actione mulieri reddendam Proculus respondit. & nihilo minus dotis esse factã. Iulianus notat: immo nec filiae si voluerit, deneganda est huiusmodi actio.

XLVIIII. IDEM libro quinto ex Minicio.

VIr ab eo qui vxori eius dotem facere volebat, certam pecuniam eo nomine stipulatus est. deinde acceptã
q eam[q] fecit. quaerebatur, essétne ea pecunia in dotẽ. respondit, si acceptam non fecisset, & promissor soluendo esse desisset, quaereremus, an culpa mariti ea pecunia exacta non esset. cum verò acceptam fecit, omnimodo periculum ad eum pertinebit. perinde enim est, ac si acceperit
r pecuniam, & eandem promissori[r] donauerit.

L. AFRICANVS libro octauo Quaestionum

QVae fundum in dote habebat, diuortio facto, cum in matrimonium rediret, pacta est cum viro, vti decem in dotem acciperet, & fundum sibi restitueret. ac datis decem, prius quàm fundus ei restitueretur, in matrimonio decessit. Illud ex bona fide est, & negotio contracto conuenit, vt fundus quasi sine causa penes mari-
s tum esse coeperit condicatur. Sit hoc euidentius[s] circa actionem pigneraticiam apparebit. etenim si cum fundum Cornelianum pignoris causa tibi tradidissem, postea ex conuentione fundum Titianum in hoc tibi tradiderim, vt Cornelianum mihi restitueres: minimè, puto, dubitandum erit, quin statim rectè pigneraticia ad recipiendum Cornelianum agere possim.

LI. VLPIANVS libro secundo Responsorum

SI res, quas filiae emancipatae pater donauit, ex voluntate eius postea in dotem pro ea datae sunt: à filia dotem, non à patre videri datam.

LII. MARCIANVS libro tertio Regularum

NOn solum si aestimatur fundus, sed etiam si non aestimatus in dotem datus est, & alias cum necesse non habeat mulier duplum promittere, promisit. quia ipse fundus est in dote, quodcumque propter eum consecutus fuerit à muliere maritus, quandoque restituet mulieri de dote agenti.

LIII. NERATIVS libro tertio Membranarum

CVm vir vxori donare vellet, debitor mulieris, qui soluendo non erat, dotem ei promisit. ad id dumtaxat,
t ad quod[t] soluendo fuit, viri periculo ea res est. & si quid debitori ad soluendum facultatis accesserit, periculum ad eam summam quae accesserit crescet: permanebitque etiam si rursus pauperior factus erit. quia neq; tum cum dos promitteretur donatio facta est, nisi eius pecuniae quae à debitore seruari non poterat: neque cum soluendo
v esse coepit, donationis causa permaneat.[v] cum eo loco res sit, quo esset, si tum quoque cum promitteretur dos, locuples fuisset.

x LIIII. CAIVS[x] ad Edictum praetoris vrbani titulo de Praediatoribus

REsquae ex dotali pecunia comparatae sunt dotales esse videntur.

LV. PAVLVS libro primo ad Plautium

CVm dotis causa aliquid expromittitur, fideiussor eo nomine datus tenetur.

LVI. IDEM libro sexto ad Plautium

SI is qui Stichum mulieri debet, in dotem delegatus sit: & antequam solueret debitor, Stichus decesserit: cum neque per debitorem stetisset quo minus solueret, neque maritus in agendo moram fecisset: periculo mulieris Stichus morietur. quamquam etiam si moram maritus fecerit in exigendo, si tamen etiam apud maritum
y moriturus Stichus fuerit, actione dotis maritus non te-
a neatur.[y] Ibi dos esse debet, vbi onera matrimonij sunt. Post mortem patris statim onera matrimonij filium sequuntur, sicut liberi, sicut vxor.

De impensis dotalibus.

a Quod[z] dicitur necessarias impensas ipso iure dotem
z minuere: non eò pertinet, vt si fortè fundus in dote sit, desinat aliqua ex parte dotalis esse. sed nisi impensa reddatur, aut pars fundi, aut totus retineatur. Sed si tantum in fundum dotalem impensum sit per partes, quanti fundus est: desinere eum dotalem esse Scaeuola noster dicebat. nisi mulier sponte marito intra annum impensas obtulerit. Si pecunia & fundus in dote sint, & necessariae impensae in fundum factae, Neruа ait dotem pecuniariam minui. quid ergo si mulier impensas marito soluerit? vtrum crescet dos, an ex integro data videbitur? cuius rei manifestior iniquitas in fundo est secundum Scaeuolae nostri sententiam. nam si desinit dotalis esse, poterit alienari. rursus quemadmodum poterit fieri dotalis, data pecunia? an iam pecunia in dote esse videbitur? & ma-
A gis est vt ager in causam dotis reuertatur, sed[A] interim alienatio fundi inhibeatur.

LVII. IAVOLENVS libro primo ex Plautio

NVptura filiofamilias, si socero dotem ita promiserit, QVOD FILIVS TVVS MIHI DEBET, ID DOTI TIBI ERIT: interesse puto, vtrum filij obligatio, an patris persecutio, & in rem versum promis-
B sioni[B] contineatur. nam si id quod filium dare oportet, significatum est, tota pecunia, in quam filius obligatus est, promissioni dotis cõtinebitur. sin autem id quod patrem
C de peculio, vel[C] in rem verso praestare oportebit: aestima-
D re[D] debebit, quantum sit eo[E] tempore id quod[F] promit-
E titur. vt ea summa dotis esse videatur, qua[G] patrem eo
F tempore filij nomine condemnari oportebit. quòd si non
G euidenter appareat de cuius mulier obligatione sensit, praesumptionem ad filij debitum spectare verisimile est: nisi euidentissime contrarium adprobetur.

LVIII. CELSVS libro vndecimo Digestorum

SI sponsalibus nondum factis Titio dotem Seiae nomine promiseris, cum ea nubere ei nollet, tamen si postea
H nupserit, dotem debebis. nisi aliae nuptiae mediae interue-
I nissent.[H] Si mulier ancillam Pamphilam à Titio stipulata, deinde ei nuptura, quod is sibi debebat, dotẽ habere
I permisit,[I] etiam si non erit viri Pamphila, an ipsa tamen Pamphila in dote & mulieris periculo erit? an & quod ea pepererit, reddi mulieri debebit? quia si in sua causa
K prior stipulatio mansisset, non redderetur.[K] nisi fortè refert, habuerit rem quam debebat vir, quo tempore dos consti

---

Marginal notes:

a maneret. · b erit. · c efficitur · d post haec. · e promissa est dos: si verò ante nuptias. · f Coniunge l. 17. de peculio, l. 19. de sol. leg. · g debitori suo · h traditionẽ · i Vel lego non habuerit, vel eo quádiu, ratione quoad, aut, quoad dum. · l repetiturã puto. · l Budaeus, hoc item. i. eodem, siue eodẽ modo. · m à marito · n Male hic legunt non deberi: nam si ea lectio defendi posset. Aug. lib. 2. emend. cap. 2. · o & exactam. · p Budaeus legit referre: vt sit sensus, an legatarium causam imputare, tamesi dos accesserit. · q ei fecit. · r promissori hoc lectio versa est. · s euidentissimè · t quoad · v permaneat. · x Paulus lib. primo ad Plautium · z Coniunge l. impensae. de verb. signif. · A & interim · B promissione · C vel de in · D aestimari · E Intellige, quo nuptura est, non quo promittitur: vnde non recte hic legitur quo promittitur. · F quo · G in quam · H intercessissent. · I promiserit, · K redderet.

cõstituebatur: nam ita poterit videri res ipsa ad eum peruenisse: an non habuerit. nam si non habuerit, magis est vt liberatio obligationis potius quàm res ipsa ad eũ mai peruenisse videatur. ideóque partus eius non debetur.[a]

LVIIII. MARCELLVS libro septimo Digestorum

SI mulier ita dotem promiserit, DECEM TIBI AVT TITIO DOTI ERVNT, hoc casu dici potest, vel Titio dari posse. sed de dote virũ teneri, quemadmodum si Titio iussisset dari. nec mirum. cum etiam promissura[b] viro dotem, possis delegante eo alteri promittere. et si dici solet, alij quàm marito dotis nomine mulierem non posse obligari. his enim[c] casibus viro dos quæritur. nõ enim existimabimus illam ita promisisse, cum[d] vel de Titij nuptiis cogitaret. Ex asse heres institutus, rogatúsque mulieri dodrantem hereditatis restituere: iussu eius, quod debet, doti promisit marito. Vereor,[e] non sit obligatus. nam mulieri in hoc tenetur, vt hereditatem restituendo transferat actiones & quas habet & quibus est obstrictus: quas trãsferre ad alium quàm cui debet fideicommissum non potest. Aliquis dixerit incerti cum eo agi posse: fideicommissi præstet æstimationem. huic ego consentire non possum. nam obligari mulieris debitorem ita æquum est, si accipere idipsum quod ei debetur vir potest. Sed ne indotata mulier esse videatur, dicendum est ipsi mulieri ex Trebelliano restituendam esse partem hereditatis, quæ ei relicta est vt ea suo marito pro dote eam solueret. quia & ad eam fideicommissum, & onera eius pertinent: delegatione propter nimiam suptilitatem & casus necessitatem minimè optinente. Eius nomine quæ libera videbatur, decem in dote dedisti. eo casu habebis condictioné, quo habere potuisses, si mulieris liberæ nomine dedisses, nec nuptiæ secutæ essent. Si manumissa nupserit, ita demum dos erit, si ea mente dedisti, vt quandoque secutis nuptiis dos esset. igitur si mulieri donaturus dedisti, dominus condicet. quemadmodum si eum[f] qui sibi donaturus esset,[g] mulier Ipsam[h] donare iussisset.

LX. CELSVS libro vndecimo Digestorum

QVæro quantæ pecuniæ dotem promittenti adultæ mulieri curator cõsensum accommodare debeat. respondit modus[i] ex facultatibus & dignitate mulieris maritique statuendus est, quousque ratio patitur.

LXI. TERENTIVS CLEMENS libro tertio ad Legem Iuliam & Papiam

SIue generalis curator, siue dotis dandæ causa constitutus sit, & amplius dos promissum est quàm facultates mulieris valent, ipso iure promissio non valet: quia lege rata non habetur auctoritas dolo malo facta. quærendum tamen est, vtrum tota obligatio, an quod amplius promissum est quàm promitti oportuit, infirmetur.* & *vtilius est dicere, id quod superfluum est, tantummodo infirmare. Iste autem curator res dotis nomine tradere debet. non etiam vt vendat cuilibet, & pretium eius in dotem det. Dubitari autem[k] potest, an hoc verũ sit. quid enim si aliter honestè nubere non possit, quam vt pecuniam in dotem det: idque ei magis expediat? atquin possunt res in dotem datæ plerumque alienari, & pecunia in dotem conuerti. Sed vt expediatur quæstio, si quidem res in dotem maritus accipere maluerit: nihil amplius quærendum est. sin autem non aliter contrahere matrimonium vir patitur, nisi pecuniis in dotem datis: tunc officiũ est curatoris, apud eundem intrare[l] iudicem qui eum constituit, vt iterum ei causa cognita etiam viro absente permittat rerum venditione celebrata dotem constituere.

Species, in qua æstimatio loco rei præstatur.

LXII. MODESTINVS libro quinto Responsorum

TItia cum esset minor viginti quinque annis, quartam hereditatis matris suæ communem sibi cum fratribus mutauit,[m] & accepit pro ea parte fundũ, quasi emptione inter se facta: hũc fundum cum aliis rebus doti dedit. quæro, si in integrum restituatur, & partem suam accipiet quartam, & reddat fundum: quid debeat maritus facere. an contentus esse debeat aliis rebus in dotem datis. Item quæro, si hæc decesserit, & heredes eius in integrum restitutionem ex persona eius petierint: & ipsi petant quartam partem, & illis fundum: an maritus cogatur restituere fundum, contentus in retentione[n] lucri dotis ceteris rebus. Modestinus respondit, nihil proponi cur marito dos auferenda sit. sed in meram æstimationé prædij mulier vel eius heredes condemnandi sunt, in hoc tempus referendam, quo in dotem datus est.

LXIII. IDEM libro singulari de Eurematicis

STipulatio de dote reddenda ab extraneo interposita, facto diuortio statim committitur. nec redintegrato matrimonio actio stipulatori[o] quæsita intercidit. denuo igitur consentiente stipulatore dos constituenda est, ne sequenti matrimonio mulier indotata sit. si modò ex dos non ab ipsa profecta sit, quam alius permissu eius stipulatus est. tunc enim consensus eius non est necessarius.

LXIIII. IAVOLENVS libro quarto ex Cassio

POst diuortium mulier,[p] si de dote maritus nihil cauit, & cum alij nupsisset, postea ad priorem virum redit: tacitè dos ei redintegratur.

LXV. POMPONIVS libro quinto ad Quintum Mucium

SI[q] legato aut hereditate aliquid seruo dotali obuenit quod testator noluit ad maritum pertinere, id soluto matrimonio reddendum est mulieri.

De vsufructu in dotem dato.

LXVI. IDEM libro octauo ad Quintum Mucium

SI vsusfructus fundi, cuius proprietatem mulier non habebat, dotis nomine mihi à domino proprietatis detur, difficultas erit post diuortium circa reddendum ius mulieri: quoniam diximus vsumfructum à fructuario cedi non posse nisi domino proprietatis. & si extraneo cedatur, id est ei qui proprietatem non habeat, nihil ad eum transire. sed ad dominum proprietatis reuersurum vsumfructum. quidam ergo remedij loco rectè putauerunt introducendum, vt vel locet hunc vsumfructum mulieri maritus, vel vendat nummo vno. vt ipsum quidem ius remaneat penes maritum. perceptio verò fructuum ad mulierem pertineat.

LXVII. PROCVLVS libro septimo Epistularum

PRoculus nepoti[r] suo salutem. Ancilla quæ nupsit, dotisque nomine pecuniam viro tradidit, siue sciet[s] se ancillam esse, siue ignoret, non poterit eam pecuniam viri facere. eáque nihilo minus mansit eius, cuius fuerat antequam eo nomine viro traderetur. nisi fortè vsucapta est. nec postea quàm apud eundem virum libera facta est, eius pecuniæ causam mutare potuit. itaque nec facto quidem diuortio, aut dotis iure, aut per condictionem repetere rectè potest. sed is cuius pecunia est rectè vindicat eã. Quod si vir eam pecuniam pro suo possidendo vsucepit, scilicet quia existimauit mulierem liberam esse: propius est vt existimem eum lucrifecisse. vtique si antequam matrimonium esse inciperet vsucepit. Et in eadem opinione sum, si quid ex ex pecunia parauit, antequam ea dos fieret: ita vt nec possideat[t] eam, nec dolo fecerit, quo minus eam possideret.

LXVIII. PAPINIANVS libro decimo Quæstionum

DOtis promissio non ideo minus valebit, quòd ignorante initio patre nuptiæ non fuerint: si postea consenserit. cum omnis dotis promissio futuri matrimonij tacitam condicionem accipiat. Nam & si minor annis duodecim vt maior deducta[v] sit, tunc primum petetur, cum maior annis apud eundem esse cœperit. quod enim vOlgatum est, dotis promissionem in primis duntaxat nuptiis destinare,[x] neque durare obligationem si post alteriús matrimonium ei nubat, cui dotem promiserat: tũc locum habet, cum intercesserunt aliæ nuptiæ.

LXVIIII. IDEM libro quarto Responsorum

CVm post diuortium viro sciente mulier in possessionem prædiorum, quæ in dotem promisit, longo tempore fuerit: conuenisse tacitè videtur, ne dos quæ promissa fuerat petatur. & si petere ea cœperit, pacti exceptione à muliere repellitur.[y] Mulier pecuniam[z] sibi debitam à Seio cum vsuris futuri temporis in dote promittenda demonstrauit. eas quoque dotis portionem esse, quarum dies post nuptias exstit, rationis est. Vsuras dotis in stipulatum cum dote post diuortium deductas, ex die secundi matrimonij non esse præstandas placuit. quia nec sortis exactio locum habere cœpit. medij autẽ temporis debebuntur. In domum absentis vxore deducta nullis in eam interea ex bonis viri sumptibus factis, ad exhibitionem vxoris promissas vsuras reuersus vir improbè petit.

De dote in alterius arbitrium collata.

Gener[A] à socero dotem arbitratu soceri certo die dari, non demonstrata re vel quantitate, stipulatus fuerat. arbitrio quoque detracto stipulationem valere placuit. nec videri simile, quòd fundo non demonstrato nullum esse legatum vel stipulationẽ fundi constaret. cum inter modum constituendæ dotis, & corpus ignotum differentia magna sit. dotis etenim quantitas pro modo facultatium patris & dignitate mariti constitui potest. Nuptiis ex voluntate patris puellæ cum filio tutoris iure contractis, dos pro modo facultatium & dignitate natalium rectè per tutorem constitui potest. Patrona dotem pro liberta iure promissam, quòd exstiterit ingrata, non retinebit. Cum res in dotem æstimatas soluto matrimonio reddi placuit, summa declaratur, non vẽditio contra-

a debeatur.
b promissam
c his tamen
d vt vel cũm nihil
e Vereor, ne non
f eam sibi
g esset.
h ipsi: ipse: Recta est lectio.
i Modus dotis. qui si excedatur, redit in integrũ restituitur.
k tamen potest.
l impetrare
m permutauit.
n retentionem
o ex stipulatu
p mulieri,
q ex legato
r nepti suæ
s sciat
t possideat
v ducta
x destinari.
y repellatur.
z si pecuniam
A *Cum quis generaliter dotem promittit, quam postea arbitratu fuerit, omnimodo valet promissio, siue pacto, siue stipulatione fuerit facta. l. 3. C. de dot. prom. Non enim ignota prorsus incertáque res tũc dicitur promissa. propterea quod in boni viri arbitriũ collata dotis constitutio intelligitur. l. in personam. § generaliter de reg. iur. l. Titius. § fratre. de fideicom. liber. Quod si dos simpliciter promissa fuerit, detracta arbitrij mentione, & ipsa mulier promiserit, nulla est promissio propter incertitudinem. l. 1. C. de dot. prom. quæ ex diametro huic loco repugnare videtur. Si verò pater suo nomine, promissio dotis valida est: quia patris est dotare filiam, & hæc promissio certitudinem ex lege accipit. vt hic. & l. qui liberos. ff de rit. nup. Duar. 1. disput. c. 38.*

bitur. ideóque rebus euictis, si mulier bona fide eas dede-
8 rit, nulla est actio viro. alioquin de dolo tenetur. In do-
tem rebus æstimatis & traditis, quamuis eas mulier in
9 vsu habeat, viri dominium factum videretur. Partum[a]
a dotalium ancillarum dotis esse portionem cõuenit. ideó-
que frustra pacisci virum, vt inter vxorem & se partus
communis sit.

a Partus

LXX. PAVLVS libro sexto Quæstionum

IN ambiguis pro dotibus respondere melius est.

LXXI. IDEM libro tertiodecimo Quæstionum

CVm dotem mulieris nomine extraneus promisit, mu-
lieris periculum est. sed si maritus nomen secutus
vsuras exigerit, periculum eius futurum respondetur.

LXXII. IDEM libro octauo Responsorum

MVlier bona sua omnia in dotem dedit. quæro an ma-
ritus quasi heres oneribus respondere cogatur. Pau-
lus respõdit, eum quidem, qui tota ex repromissione do-
tis bona mulieris retinuit, à creditoribus conueniri eius
non posse. sed non plus esse in promissione bonorũ, quàm
1 quod superest deducto ære alieno. Paulus respondit,
in rebus dotalibus etiam patrẽ mariti dolum & culpam
2 præstare debere. Paulus respondit, si mulier de suo do-
tem dedit, & adhibuit matrem quæ stipularetur: potuisse
eam postea instrumentum dotale mutare.

LXXIII. IDEM libro secundo Sententiarum

MVtus, surdus, cæcus dotis nomine obligantur: quia
1 & nuptias contrahere possunt. Manente matri-
monio, non perdituræ vxori ob has causas dos reddi po-
test. vt sese suósque alat, vt fundum idoneum emat, vt in
exilium, † vt in insulam relegato parenti præstet alimo-
b nia,[b] aut vt egẽtem virum, fratrem, sororémve sustineat.

† vel
b alimoniam: alimoniam pro alimonia reposuit, qui ignorauit alimoniam neutro genere latinis quoque auctoribus esse vsurpatum. Vt apud Varronem legimus.

LXXIIII. HERMOGENIANVS libro quinto iuris Epitomarum

SI sponsa dotem dederit, nec nupserit: vel minor duo-
decim annis vt vxor habeatur: exemplo dotis, condi-
ctioni fauoris ratione priuilegium, quod inter personales
actiones vertitur, tribui placuit.

Cuius sit dos.

LXXV. TRYPHONINVS libro sexto Disputationum

QVamuis in bonis mariti dos sit, mulieris tamen est.
& meritò placuit, vt si in dotem fundum inæsti-
matum dedit, cuius nomine duplæ stipulatione cautum
habuit, isque marito euictus sit: statim eam ex stipulatio-
c ne agere posse. porro[c] cuius interest non esse euictũ, quòd
in dote fuit, quódque ipsa euictionem pati creditur ob id
d quòd eum in dotem habere desijt: huius[d] etiam constan-
te matrimonio, quamuis apud maritum dominium sit,
e emolumenti potestatem esse creditur. cuius etiam[e] ma-
trimonij onera maritus sustinet.

c pro eo quod eius
d huic enim
e etiam causa

LXXVI. IDEM libro nono Disputationum

SI pater mulieris mortis suæ causa dotem promiserit,
valet promissio. nam & si in tempus quo ipse morere-
tur promisisset, obligaretur. sed si conualuerit, cur ei non
remittatur obligatio per condictionem, atque si stipulan-
ti cuiuis alius promisisset, aut dotem alicuius nomine?
nam vt corporis vel pecuniæ translatæ, ita obligationis
constitutæ mortis causa condictio est. Non idem dicen-
dum est in persona mulieris, si mulier mortis suæ causa
dotem promiserit. quia nisi matrimonij oneribus seruiat,
dos nulla est.

Quando obligatio vsuraria transfertur in causam dotis, desinunt vsura currere.

LXXVII. IDEM libro decimo Disputationum

SI mulier debitori suo, qui sub vsuris debebat, nuptura
f dotem[f] promisisset quod is sibi deberet: post contra-
ctas nuptias secuti temporis vsuras non esse dotales. quia
illa obligatio tota tolleretur, perinde ac si solutum debi-
tum mulieri in dotem ab eo datum esset.

f in dotem

De vsufructu in dotem dato.

LXXVIII. IDEM libro vndecimo Disputationum

CVm in fundo mariti habens mulier vsumfructum,
dotis causa eum marito dedit, quamuis ab ea vsusfru-
ctus decesserit, maritus tamen non vsumfructum habet:
sed suo fundo quasi dominus vtitur, consecutus per do-
tem plenam fundi proprietatem, non separatam vsufru-
g ctu.[g] nec est quòd non vtendo maritus[h] amittat. Diuor-
h tio autem facto constituet in eodem fundo vsumfructum
mulieri. Quòd si in matrimonio decesserit vxor, nihil
emolumenti ob dotem habere videtur maritus. quia etsi
vxorem eam non duxisset, fructuariæ morte finitus vsus-
fructus ad proprietatem rediret. ideóque nec in funus
confert mulieris. Planè si pater filiæ nomine, qui in fun-
do generi vsumfructum habebat, dotis constituendæ gra-
tia eum dederit, & in matrimonio mortua fuerit: habebit
ex sua persona vsusfructus petitionem. Quòd si mulier in

g ab vsufructu.
h eum maritus

fundo suo marito vsumfructum dotis causa constituerit,
i tunc ex mariti persona erit vsusfructus proprie. qui[i] &
k non vtendo ipsius[k] pereat. quod si acciderit, videamus an
etiam nunc dotata sit mulier. Et si quidem dominium
apud mulierem est fundi ad quem reuersus est vsusfru-
ctus, nihil iam in dote habet, quod actione dotis conse-
quatur ab eo, cui quòd non vtendo amisit vsumfructum
imputari non potest, ex quo ipsa lucrum habet. ideóque
indotata erit. Quòd si alienauerit vxor proprietatem,
quæ sine vllo mulieris emolumento plenior facta est, ad-
huc dotata est. quia dotis actione teneri debet maritus,
qui quando licuit vsufructu vti, amisit eum non vtendo.
l nam si habere perseuerasset vsumfructũ ad[l] diuortium,
commodo mulieris cederet eius restitutio. quia etsi non
protinus ad ipsam transiret, tamen vel ij si pretio, vel be-
neficio, sine incommodo mulieris ad proprietatem reuer-
tetur. Si autem vsumfructum maritus non amiserit, mor-
te mulieris non finitur vsusfructus apud maritum. Di-
uortio autem facto, primò videamus & in hac & in su-
periore specie, an pro rata temporis eius anni diuidantur
fructus. quod probandum est. Ipsius autem restitutio ita
fiet: vt habenti mulieri fundum, vsusfructus cedatur, &
ita cum proprietate consolidetur. Sed etsi non sit fundi
domina, nihilo minus competit dotis actio, vt dimittat à
se maritus vsumfructum. nam vel ex empto actione ad-
huc vt vsumfructum præstet mulier tenetur: aut pretium
eius consequi sperat: aut eiusis magis gratiam præstare,
m quàm relinquere apud inimicum ius ad[m] se translatum,
1 licere ei ciuile est. Vxor viro vsumfructum dotis no-
mine dedit: manente matrimonio eidem fundum vendi-
dit. quæsitum est, diuortio facto quid dotis iudicio reci-
perare debeat. dixi, referre quanti fundus venisset. nam
si nudæ proprietatis æstimatio facta fuisset, mulier dotis
iudicio pretium vsusfructus reciperare debet. Quid er-
go est si vir ante litem contestatam mortuus fuisset? here-
des eius nihil præstituros. nam etsi quilibet alius emptor
proprietatis extitisset, heres viri nihil mulieri præstaret:
scilicet vsufructu reuerso ad proprietatem. Ceterum si
fundus totus venisset quanti debet venire (non) detracto
vsufructu intelligi mulierem dotem manente matrimo-
2 nio recepisse. Si fundus cõmunis in dotem datus erit,
& socius egerit cum marito communi diuidundo, adiu-
n dicatúsque fundus socio fuerit: in dote erit quãtitas, qua[n]
o socius marito damnatus fuerit. aut si[o] omissa licitatione
extraneo addictus is fundus fuerit, pretij portio quæ dis-
tracta est. sed ita, vt non vice corporis habeatur. nec di-
p uortio secuto præsenti die quod in numero[p] est restitua-
tur: sed statuto[*] tempore[*] solui debeat. Quòd si marito
fundus fuerit adiudicatus, pars vtique data in dotem do-
talis manebit. diuortio autem facto sequetur restitutio-
nem, propter quam ad maritũ peruenit, etiam altera por-
tio. scilicet vt recipiat tantum pretij nomine à muliere,
quantum dedit ex condemnatione socio. nec audiri debe-
bit alteruter eam æquitatem recusans: aut mulier in susci-
pienda parte altera quoque, aut vir in restituenda. Sed an
constante matrimonio non sola pars dotalis sit quæ data
fuit in dotem, sed etiam altera portio, videamus. Iulianus
de parte tantùm dotali loquitur. & ego dixi in auditorio,
3 illam solam dotalem esse. Si marito dotis nomine sti-
pulanti promisit per errorẽ is qui exceptione tutus erat,
ne soluat, cogetur ei soluere. & habebit condictionem ad-
uersus mulierem aut patrem, vter eorum delegauit, ob id
quod indebitum marito promisit aut soluit.

i quis &
k ipsi pereat.
l vsque ad
m à se translatum,
n quia socius marito
o at si admissa
p numerato. *Bud. ad est. in promptum, & ad manum.*

LXXVIIII. LABEO libro sexto Posteriorum à Iauoleno epitomaturum

AVus neptis nomine filio[q] natæ genero dotem dedit:
q & moritur. negat Seruius dotem ad patrem reuerti.
r & ego cum Seruio sentio. quia non potest videri ab eo
s profecta, quia[r] nihil ex his sui habuisset. Pater filiæ no-
mine centum dotis ita promisit, CVM COMMODIS-
SIMVM ESSET, Ateius scripsit Seruium respondis-
se, cum primùm sine turpitudine & infamia dari possit,
deberi.

q ex filia
s qui

LXXX. IAVOLENVS libro sexto ex Posterioribus Labeonis

SI debitor mulieris dotem sponso promiserit, posse mu-
lierem ante nuptias à debitore eam pecuniam petere,
neque eo nomine postea debitorem viro obligatum futu-
1 rum, ait Labeo. falsum[s] est. quia ea promissio in pendenti
esset, donec obligatio in ea causa est.

s quod falsum est.

LXXXI. PAPINIANVS libro octauo Quæstionum

PAter filiæ nomine nummos alienos quos mutuos ac-
ceperat, aut in causam crediti receperat, in dotem de-
dit. consumptis his dos profecticia efficitur.

LXXXII. PRO

LXXXII. PROCVLVS libro quinto Epistolarum

CVm vxor virum suum quam pecuniam sibi deberet, in dotem filiæ communis dare iusserit, & id fecisse dicatur: puto animaduertendum esse, vtrum eam dotem suo an vxoris nomine dedit. si suo, nihilo minus vxori eum debere pecuniam. si vxoris nomine dederit, ipsum ab vxore liberatum esse.

LXXXIII. IAVOLENVS libro sexto Posteriorum Labeonis

SI debitor mulieris dotem sponso promiserit, non posse mulierem ante nuptias à debitore eam pecuniam petere. quia ea promissio in pendenti esset, donec obligatio in ea causa est.

LXXXIIII. LABEO libro sexto Pithanon à Paulo epitomatorum

SI de dote promissa agitur, non oportet in quantum facere potest condẽnari eum qui promisit. Paulus. immo quod ad extraneum attinet, semper hoc verum est. ceterum si manente adfinitate dotem promissam gener à socero petit: vtique in quantum facere potest socer condemnabitur. si diremto matrimonio petitur,[a] ex causa & persona id tribuendum puto. quid enim si socer specie futuræ dotis induxerit † generum: & cum sciret se præstare dotem non posse, id egerit, vt genero insidiaretur?

a *Si æquitas causæ, & qualitas personæ id postulet. Hic autẽ locus nõ pugnat cum l. ex diuerso. in princ. infr. sol. mat. vterque enim locus est cõiungendus, vt quod vni deest ex altero suppleatur. Duar. ad d. l. ex diuerso.*

† generum:

LXXXV. SCAEVOLA libro octauo Digestorum

FVndum filiæ nomine pater in dotem dederat: huius heredi filiæ ex asse, creditoribus vrguentibus patris, vtilius videtur potius fundum qui dotalis est distrahere, quòd minus fructuosus sit, & alios hereditarios vberiore reditu retinere: maritus consentit, si nulla in ea re captio sit futura. quæro, an ea pars dotis, quæ in hoc fundo est, mulieri manente matrimonio rectè soluatur. respondit, si pretium creditori soluatur, rectè solutum.

DE PACTIS DOTALIBVS.[b]

TIT. IIII.

b *Duar. hunc tractatum eleganter explicat,*

IAVOLENVS libro quarto ex Cassio

PActis post nuptias, etiam si nihil ante conuenerit, licet. Pacta[c] quæ de reddenda dote fiunt, inter omnes fieri oportet, qui repetere dotem & à quibus repeti potest: nec ei, qui non interfuit apud arbitrum[d] cognoscentem, pactum non prosit.

c *Pacta quidem quæ*

d *arbitrium cognoscentis,*

II. VLPIANVS libro nonodecimo ad Sabinum

SI conuenerit, vt quoquo modo dissolutum sit matrimonium liberis interuenientibus dos apud virum remaneret: Papinianus Iuniano prætori respondit, morte mariti finito matrimonio, neque conuenisse videri dotem remanere. & si conuenisset, non esse seruandum pactum contra dotem, cum mariti mortalitas interuenit.

III. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

PActa conuenta, quæ in diuortij tempus collata sunt, non facto diuortio locum non habent.

IIII. VLPIANVS libro trigesimo primo ad Sabinum

SI conuenerit, vt fructus in dotem conuerteretur,[e] an valeat conuentio? Et Marcellus ait libro octauo digestorum conuentionem non valere. prope enim indotatam mulierem hoc pacto fieri. Sed ita[f] distinguit: vt si quidem fundum in dotem dederit mulier, ita vt maritus fructus redderet, non esse ratum pactum. idémque esse & si vsumfructum in dotem hoc pacto dedit. quòd si conuenisset de fructibus reddendis, hoc est vt in dote[g] essent fructus quosquos percepisset, & fundus vel vsusfructus in hoc traditus est, non vt fundus, vel fructus fieret dotalis, sed vt fructus perciperet dotis futurus: cogendum de dote actione fructus reddere. erunt igitur in dote fructus, & fruetur iste vsuris, quæ ex fructibus collectis & in sortem redactis percipi possunt. Ego vtrubique arbitror interesse, qua contemplatione dos sit data. vt si ob hoc ei maiorem dotem mulier dedit, quia fructus volebat esse dotis, contento marito ea pecunia quæ ex vsuris redituum colligitur:[h] posse[i] dici conuentionem valere. nec enim videtur sterilis esse dos. finge quadragena[k] annua esse reditua apud eum, qui non acciperet in dotem, nisi hoc[l] conuenisset, plus trecentum.[m] vti boni consuleret, tam[n] vberem dotem consecutus? Et quid dicimus si[o] pactum tale interuenit, vt maritus fructus in dotem converteret, & mulier se suósque aleret, tueretúrve, & vniuersa onera sua expediret: quare non dicas[p] conuentionem valere?

e *conuertantur.*

f *tamen*

g *in dotem*

h *colligeretur:*

i *posse*

k *quadringenta*

l *vt hoc*

m *trecenties:*

n *si tam*

o *si tale pactũ conuentum*

p *dicam*

Pactum contra leges, vel bonos mores.

V. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

ILlud conuenire non potest, ne de moribus agatur, vel plus vel minus exigatur, ne publica coërcitio priuata pactione tollatur. Ac ne illa quidem pacta seruanda sunt, ne ob res donatas vel amotas ageretur. quia altero pacto ad furandum mulieres inuitantur: altero ius ciuile impugnatur.[q] & si conuenerit, ne ob impensas necessarias ageretur, pactum[r] non est seruandum. quia tales impensæ dotem ipso iure minuunt.

q *sed & si cõuenit,*

r *tale pactum*

VI. VLPIANVS libro quarto ad Edictum

POmponius ait, maritum non posse pacisci vt dolum solummodo in dotem præstet. videlicet propter vtilitatem nubentium. quamuis pacisci possit, ne sit periculo eius nomen debitoris qui ei dotem promisit. nam & vt sit dos periculo mulieris, pacisci eum posse probat. & per contrarium, vt ea dos quæ periculo mulieris est sit periculo mariti.

VII. POMPONIVS libro quintodecimo ad Sabinum

CVm[s] dos filiæ nomine datur, optimum est pactum conuentum cum vtroque generũ facere. quamquam initio dotis dandæ legem quam velit, etiam citra personam mulieris, is qui dat dicere possit. Si verò post datam pacisci velit, vtriusque persona in paciscẽdo necessaria est. quoniam iam adquisita mulieri dos tum esset. quo casu si solus pater pactus esset sine filia: siue solus agat, siue adiuncta filiæ persona, ei soli nocebit & proderit pactum conuentum. nec[t] si sola filia aget, neque proderit, neque nocebit ei. Si verò filia sola pacta fuerit, quo pacto melior condicio patris fiet, proderit & patri: quoniam per filiam patri adquiri potest, per patrem filiæ non potest. Si verò sic pacta sit filia, vt noceat: ipsi quandoque filiæ agenti nocebit pactum. patri verò nullo modo nocebit: nisi adiecta quoque filiæ persona experiatur. Dicendum est,[v] paciscendo filiam patris condicionem deteriorem facere non posse eo casu quo mortua ea in matrimonio dos ad patrem reuersura est.

s *Vide Duar. ad l. 2. §. sed vtrum. inf. solu. matr.*

t *sed si*

v *est enim,*

VIII. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

QVotiens patre furente vel ab hostibus capto filiusfamilias ducit vxorem, filiáque familias nubit, necessariò etiam pactio cum ipsis dumtaxat dotis nomine fieri potuit.

VIIII. POMPONIVS libro sextodecimo ad Sabinum

SI ita conuenerit, vt si viuo socero mortua sit filia, ipsi socero: si mortuo,[x] filio eius: si filio quoque defuncto, totum suo heredi reddatur: benigna interpretatione potest defendi vtilem stipulationem esse.

x *mortuo eo,*

X. IDEM libro vicesimo sexto ad Sabinum

AVus[y] pactus est, cum dotem pro nepote suscepisset, ne à se néve à filio dos peteretur. ab alio verò quam filio herede, vt dos peteretur. exceptione conuentionis filius tuendus erit. quippe[z] heredi nostro cauere cõcessum est. nec quicquam obstat, quo minus certæ personæ, si heres erit sibi, caueri possit. quod non idem & in ceteris heredibus cauetur. & ita Celsus scribit.

y *Coniunge cap. 33. de pact.*

z *quippe cùm*

Interpretatio voluntatis.

XI. VLPIANVS libro trigesimo quarto ad Edictum

CVm pater dotem pollicitus fuerit, & paciscatur, ne[A] se viuo petatur, néve constante matrimonio dos petatur: ita pactum interpretandum Diuus Seuerus constituit, quasi[B] adiectum esset, SE VIVO. hoc enim ita accipiendum esse contemplatione paternæ pietatis, & contrahentium voluntatis, vt[C] posterior quoque pars conuentionis ad vitam patris relata videatur. ne diuersa sententia fructum dotis ab oneribus matrimonij separet. quódque indignissimum est, inducat vt non habuisse dotem existimetur. quo rescripto hoc effectum est, vt si quidem viuo patre decesserit filia, aut sine culpa sua diuorterit, omnimodo dos peti non possit. constante autem matrimonio mortuo patre peti possit.

A *ne à se*

B *quasi denuo*

C *vt & posterior*

XII. PAVLVS libro trigesimo quinto ad Edictum

SI pater dotem dederit, & pactus sit vt mortua in matrimonio filia dos apud virũ remaneret: puto pactum seruandum, etiam si liberi non interueniant. Ex pactis conuentis quæ ante nuptias vel post nuptias interponi solent, alia ad voluntatem pertinent: vt mulier dote promissa se alat, & donec nupta sit, dos ab ea non petatur: aut[D] certam summam viro præstet: & ab eo alatur. & his similia. alia ad ius pertinent. veluti quando dos petatur: quemadmodum reddatur. in quibus non semper[E] voluntas contrahentium seruatur. Ceterum si conuenerit ne omnino dos petatur, indotata erit mulier. Si mulier pacta sit, ne amplius quàm pars dimidia dotis à se petatur, & pœnam stipulata sit: Mela ait, alterutro eam contentam esse oportere: vel exceptione pacti, & acceptam facere pœnæ obligationem: vel si ex stipulatu agat, denegandam ei exceptionem. Si fundo æstimato in dotem dato pacta sit mulier, vt quanti pluris venierit, id in dote sit: Mela ait, id seruandum. cum & ex contrario conuenire possit, vt si minoris venierit, ipsa debeat. Si pacta sit mulier, vt siue pluris siue minoris fundus æstima-

D *aut vt certam*

E *vtique*

tus venierit, pretium quanto[a] res venierit, in dote sistari[b] pacto oportet. sed si culpa mariti minoris venierit, & idipsum mulierem consequi.

XIII. IVLIANVS libro septimodecimo Digestorum

ITem si non venierit, æstimatio præstari debebit.

XIIII. PAVLVS libro trigesimo quinto ad Edictum

DE die[c] reddendæ dotis hoc iuris est, vt liceat pacisci qua die reddatur, dum ne mulieris deterior condicio fiet.[d]

XV. GAIVS libro vndecimo ad Edictum Prouinciale

IDem est vt cEteriore die reddatur.

XVI. PAVLVS libro trigesimo quinto ad Edictum

VT autem longiore die soluatur[e] dos, conuenire non potest. non magis quàm ne omnino reddatur.

XVII. PROCVLVS libro vndecimo Epistularum

ATilicinus Proculo suo salutem. Cum inter virum & vxorem pactum conuentum ante nuptias factū sit, vt quibus diebus dos data esset, iisdem diuortio facto redderetur: post quinquenniū quàm nuptiæ factæ sunt, vxor viro dotem dedit. diuortio facto, quæro vtrum quinquennij die vir vxori dotem redderet,[f] an statuto legibus tempore. Proculus respondit: quod ad diem reddendæ dotis attinet, pacto existimo meliorem condicionem mulieris fieri posse, deteriorem non posse. itaque si cautum est, vt propiore[g] tempore quàm legibus constitutum est reddatur, stari[h] eo debere. si vt longiore, nec valere id pactū conuentum. Cuius[i] sententiæ conueniens est dicere, si pacto conuento cautū est, vt quanto serius quæque, & post nuptias data fuerit, tanto post diuortiū reddatur: si propiore[k] quàm in reddenda dote constitutum est data sit, valere pactum conuentum. si longiore, non valere.

XVIII. IVLIANVS libro octauodecimo Digestorum

LIcet manente matrimonio non possit inter virum & vxorem conuenire, vt longiore[l] dos reddatur: post diuortium tamen, si iusta causa conuentionis fuerit, custodiri id pactum debet.

XVIIII. ALFENVS libro tertio Digestorum à Paulo epitomatorum

ALiud est si pater pro filia dotem promisit, vt annua, bima, trima, quadrima, quinto anno dos tā se redderetur: & cōuenit vt iisdem diebus dos soluto matrimonio redderetur. hoc enim pactum ita valet, si patri filia heres exstitisset, & interueniente ea pactum conuentum fuerit.

XX. PAVLVS libro trigesimo quinto ad Edictum

OB res quoque donatas vel amotas, vel impensas factas, tunc facta pactio valebit. id est post diuortium.

1 Si extraneus de suo daturus sit dotem, quidquid vult, pacisci & ignorante muliere, sicut & stipulari potest: legem enim suæ rei dicit. postquā verò dederit, pacisci consentiente muliere debet. 2 Si conuenerit ne à muliere néve à patre dos petatur, heres nō habebit exceptionem. sed si conuenerit ne manente matrimonio viuo patre petatur, mortuo patre statim exigitur. & si non petierit maritus, tenebitur huius culpæ nomine, si dos exigi potuerit. nisi fortè ante diremptum sit matrimonium quàm facultatem petendi haberet.

XXI. IVLIANVS libro septimodecimo Digestorum

SI mulier dotis causa promiserit certam summam, & pro ea[m] mancipia in dotem dederit ea condicione, vt periculo eius essent, & si quid ex his natum esset, ad eam pertineat: stari pacto conuento oportebit. nam constat posse inter vxorem & virum conueniri,[n] vt dos quæ in pecunia numerata esset, permutaretur, & transferatur in corpora cum mulieri prodest.[o]

XXII. IDEM libro secundo ad Vrseium Ferocem

QVidam fundum dotis causa ab vxore sua acceperat: intérque eos conuenerat, vt mercedes eius fundi vir vxori annui nomine daret. deinde cum fundū vir matri mulieris certa pensione colendum locauerat, eáq; cum mercedes eius fundi deberet, decesserat: & filiam suam solam heredem reliquerat, & diuortium factū erat. vir deinde petebat à muliere mercedes quas mater debuerat. Placuit exceptionem mulieri dari non debere: ac si inter se & virum non conuenisset, vt hæ mercedes sibi alimentorum nomine darentur. cum futurum sit, vt quodammodo donationes inter virum & vxorem confirmentur. nam quod annui nomine datur, species est donationis.

XXIII. AFRICANVS libro septimo Quæstionum

PAter cum filiæ suæ nomine dotem daret, pactus est vt mortua filia, vno pluribúsve liberis superstitibus, deducta parte tertia, reliqua dos sibi, aut post mortem suam illi aut illi filiis quos in potestate habebat reddatur. deinde hæc ita fieri stipulatus est. post mortem eius mulier in matrimonio decesserat relictis filiis. quæsitum est an ex stipulatione duas partes illi petere possint. respondi, posse. 1 eterum vim eius stipulationis hanc esse, vt si in matrimonio mortua esset, dos patri redderetur. & perinde habendum, ac si talis stipulatio interposita fuisset, SI NAVIS EX ASIA VENERIT, MIHI, AVT POST MORTEM MEAM LVCIO TITIO DARE SPONDES? nam & si post mortem stipulatoris nauis venisset, heredi deberi.

XXIIII. FLORENTINVS libro tertio Institutionum

SI inter virum & vxorem pactum est, vt certa pars dotis vel tota ob vnum vel plures liberos interuenientes retineatur: etiam eorum liberorum nomine, qui ante nati sunt quàm dos daretur aut amplietur, conuentio rata est. nam sufficit eos ex eo matrimonio nasci, in quo dos data est.

XXV. VLPIANVS libro primo Responsorum

QVod de reddenda dote, si data fuisset, mortua in matrimonio filia conuenit, idem de non petēda quoque videri conuenisse: ac patrem pacti conuenti exceptionem nanctum, ad heredem suum transmisisse.

XXVI. PAPINIANVS libro quarto Responsorum

INter socerum & generum cōuenit: vt si filia mortua superstitem anniculum filium habuisset, dos ad virum pertineret. quòd si viuente matre filius obisset, vir dotis portionem vxore in matrimonio defuncta retineret: mulier naufragio cum anniculo filio periit. quia verisimile videbatur ante matrem infantem perisse, virum partem dotis retinere placuit. 1 Vir dotem quam ex pacto filiæ nomine retinere potuit, si lapsus errore non retinuit, filiam quæ patris sola, matri pro parte heres exstiterit, apud arbitrum diuisionis non improbè dotis perperam à patre solutæ præceptionem desiderare constitit. 2 Cum inter patrem & generum conuenit, vt in matrimonio sine liberis defuncta filia dos patri restituatur, id actū inter contrahentes intellegi debet, vt liberis superstitibus filia defuncta dos retineatur. nec separabitur portio dotis addītamēti causa data, si postea nihil aliud cōuenerat. 3 Conuenit, vt mulier viri sumptibus quoquo[p] iter veheretur. atque ideo mulier pactum ad literas viri secuta, prouinciam in qua cēryrio[q] merebat[r] petit. non seruata fide conuentionis, licet directa actio nulla competit, vtilis tamen in factum danda est. 4 Filia cum pro se dotem promitteret, pepigit vt si in matrimonio sine liberis decessisset, matri suæ dos soluatur. pacto filiæ nulla matri quæritur actio. si tamen heres puellæ matri pecuniam dotis soluerit, viro contra placita petenti dotem obstabit exceptio. 5 Pater si filia nupta mortem obisset, dotem dari stipulatus est: constante matrimonio capitali crimine damnatus est. diuortio secuto, vel morte viri soluto matrimonio, stipulationis condicio deficit. quòd si mulier in matrimonio decesserit, ea stipulatio fisco dotis actio quæretur. post verum autē diuortium renouatis nuptiis non committitur fisco stipulatio, licet defuncta sit in matrimonio filia: quoniam ad primas nuptias pertinet.

XXVII. IDEM libro primo Definitionum

SI liberis sublatis reuersa post iurgium per dissimulationem mulier, veluti venali concordio[s] ne dotata sit conueniat, conuentio secundum ordinem rei gestæ moribus improbanda est.

XXVIII. PAVLVS libro quinto Quæstionum

QVæris, si pacta sit mulier vel ante nuptias vel post nuptias, vt ea fundi fructibus, quem dedit in dotē, creditor mulieris dimittatur: an valeat pactū. dico, si ante nuptias id conuenerit, valere pactum: eóque modo minorem dotem constitutam. post nuptias verò cum onera matrimonij fructus releuaturi sunt, iam de suo maritus paciscitur, vt dimittat creditorem. & erit mera donatio.

XXVIIII. SCAEVOLA libro secundo Responsorum

CVm maritus, qui æstimata prædia in dotem acceperat, manente matrimonio pactus est circumscribendæ mulieris gratia, vt prædia inæstimata essent, vt sine[t] periculo suo ea deteriora faceret: quæsitum est, an secundum priores dotales tabulas prædia æstimata remanerēt, & periculum eorum ad maritum pertineret. respondi, non idcirco id pactum de quo quæreretur impediri, quòd in matrimonio factum esset, si deteriore loco dos non esset. nihilo minus eo pacto admisso, si deteriora prædia faceret, eo[v] etiam nomine dotis eum actione teneri. 1 Titius mulieris nomine dotem dedit, & stipulatus est in casum mortis, & diuortij: diuortio secuto non repetita dote Titius decessit: mulier ex voluntate heredis eius redintegrauit matrimonium. quæsitum est, an ex stipulatu dotem petere[x] possit. respondi, heredem Titij, si consensisset vt ea quantitas, quam ex stipulatu consequi poterat, dotis recōciliato matrimonio fieret: posse pacti excep

a quanti
b ei pacto
c *Qui dies sit reddenda dotis, exponitur l. uer. … §. exactio. C. de rei vxor. act.*
d fiat.
e reddatur
f reddet.
g priore
h stari ab eo: stari ei pacto: *sequere Florent.*
i Cuius sententiæ
k si propiore tempore
l longiore die
m pecunia
n conuenire,
o *L. 25. & seq. de iure dot.*
p *Id est, siue in prouinciam, siue Romam, siue alio iret, itineris sumptum maritus impenderet.*
q *Si centurioni apud veteres Sylla & Sulla.*
r *Rectè, non autem merebatur: nam milites stipendia merere dicuntur, dum militant. l. miles. in princ. l. item miles de re iud. … Augusti lib. 3. c. 7. adde l. 3. §. 1. ubi merer. de donat. inter vir. & vxor. infr.*
s concordia
t ne periculo
v ea etiam actione teneri.
x repetere

a exceptione summoueri. Mulier de dote quam dedie pacta est, vt si in matrimonio decessisset, fratri eius redderetur: atque in eum casum stipulatus est: mulier decedens quasdam res dotales marito legauit, & aliis: quosdam ex seruis dotalibus manumisit. quæsitum est, an maritus earum[a] nomine quas legauit mulier, & seruorũ quos manumisit, fratri tenetur. respondi, nihil proponi, cur non teneretur: cum etiam heredes defunctæ tam legatariis quàm libertatibus obnoxii sint.

XXX. TRYPHONINVS libro decimo Disputationum

BAebius Marcellus Bæbio Maryllo dotis filiæ suæ nomine centena promiserat: & conuenerat inter eos, ne eu dos constante matrimonio[b] peteretur: vel si post mortem patris in matrimonio sine liberis filia decessisset, vt dimidia dos apud Maryllum remaneret, dimidia fratri mulieris restitueretur: eáque etiam in stipulationem deducta erant. mortuo Marcello, filio & filia superstitibus, dote vniuersa filiæ prælegata, Maryllus nata filia diuerterat: & mulier decesserat fratre suo & filia ex partibus æquis heredibus relictis. apud Petronium Magnum prætoré Maryllus ab herede filio Marcelli ex dotis promissione vniuersam dotem petebat illa coniectura,[c] qua[d] si inter duos placuisset, nullo filiorum exstãte mortua muliere, partẽ dotis remanere apud maritum: magis[e] conuenisset vtique totam eius esse dotem, si filium filiámue habuisset. Ex[f] diuerso respondebatur, pacti quidẽ vulgaris exceptionem etiã heredi proficere. sed in specie quæ proponitur, non quasi heres mulieris ex persona defunctæ se exceptione pacti tuebitur: sed ipse erat ille, qui etiam viua muliere, si ab eo dos peteretur, potuisset ea exceptione Maryllum, quia diuortium factum erat, summouere. eandémque defensionem etiam post mortem sororis suæ retinebat. Itaque placuit eũ ab ea petitione absolui. nulla ex hac sententia facta derogatione fideicommissi petitioni, quam iure hereditario per filiam heres vxoris Maryllus in parte dimidia habebat.

XXXI. SCAEVOLA libro tertio Quæstionum

SI inter virum & vxorem conuenit, vt extremi anni matrimonii fructus nondum percepti mulieris lucro fiant, huiusmodi pactum valet.

XXXII. IAVOLENVS lib. sexto ex Posterioribus Labeonis

VXor viro fundum æstimatum centum in dotem dederat. deinde cum viro pactum conuentum fecerat, vt diuortio facto eodem pretio vxori vir fundum restitueret. postea volente vxore vir eum fundum ducentorum[g] vẽdiderat: & diuortium erat factum. Labeo putat, viro potestatem fieri debere, vtrum velit ducenta vel fundum reddere. neque ei pactum conuentum remitti oportere. Idcirco puto hoc Labeonem respondisse, quoniam voluntate mulieris fundus venit. alioquin omnimodo fundus erat restituendus. Si pater filiæ nomine certam pecuniam in dotem promiserat, & pactus est, ne inuitus eam solueret: nihil ab eo exigendum puto. quia id quod pacto conuento ne inuitus exigeretur conuenerit, in dotis causam esse non videretur.

a rerum
b matrimonio sine liberis
c ex coniectura.
d quia si inter eos
e magis ergo
f Et ex diuerso

DE FVNDO DOTALI

TIT. V.

Prohibitio alienationis facta à lege, non habet locum in alienatione necessaria.

PAVLVS libro trigesimo sexto ad Edictum

INTERDVM lex Iulia[h] de fundo dotali cessat, si ob id quòd maritus damni infecti non cauebat, missus sit vicinus in possessionem dotalis prædii, deinde iussus sit possidere. hic enim dominus vicinus fit: quia hæc alienatio non est voluntaria. Sed & per vniuersitatem transit prædium, secundũ quod possibile est, ad alterum. veluti ad[i] heredem mariti. cum suo tamen iure, vt alienari non possit.

II. VLPIANVS libro quinto de Adulteriis

SI maritus fuerit in seruitutem redactus, an dominus alienare hunc fundum non possit? quod puto esse verius. quare & si ad fiscum peruenerit, nihilo minus venditio fundi impeditur: quamuis fiscus semper idoneus successor sit, & soluendo.

III. PAVLVS libro trigesimo sexto ad Edictum

FVndus dotali seruo legatus, ad legẽ Iuliam pertinet, quasi dotalis. Totiens autem non potest alienari fundus, quotiens mulieri actio de dote competit, aut omnimodo competitura est.

IIII. GAIVS libro vndecimo ad Edictum Prouinciale

LEx[k] Iulia quæ de dotali prædio prospexit, ne id marito liceat obligare aut alienare, plenius interpretanda est: vt etiã de sponso idem[l] iuris sit quod de marito,

h Cuius verba ita restituit Duar. fundum Italicum dotalẽ maritus ne alienet inuita vxore, ac ne ipsa quidem consentiente obliget: atque de hac ipsa amplissimè explicat. Apparet autem ex Pandi li. 2. sententiarum. tit. de dotibus hanc fuisse legem Iuliam de adulteriis, apud quem male legitur dotata prædium, pro dotale prædium.
i ab hærede
k In hanc legem Iuliã vide Alex. ab Alex. libr. 4. Genia. die. ca. 8. & ibidem multa de iure dotium.
l Ergo non ex verbis legis Iuliæ, sed ex interpretatione iurisconsultorum ad eũ continetur sponsus prohibitione legis Iuliæ.

V. VLPIANVS libro secundo de omnibus tribunalibus

IVlianus libro sextodecimo digestorum scripsit, neque seruitutes fundo debitas posse maritum amittere, neque ei alias imponere.

VI. IDEM libro quinto de Adulteriis

SEd nec libertas seruitutis vrbano prædio dotali debitæ competit: ne per hoc deterior condicio prædii fiat.

VII. IVLIANVS libro sextodecimo Digestorum

SI maritus fundum Titii seruientem dotali prædio adquisierit, seruitus confunditur. Sed si eundem Titio reddiderit sine restauratione seruitutis, hoc marito imputabitur. & hoc casu maritus litis æstimationem præstabit. quòd si maritus soluendo non erit, vtiles actiones aduersus Titium mulieri ad restaurandam seruitutem dantur. Sed cum vxor fundum, cui prædia viri seruitutem debebant, in dotẽ dat, fundus ad maritum peruenit amissa seruitute. & ideo non potest videri per maritũ ius fundi deterius factum. quid ergo est? officio de dote iudicãtis cõtinebitur, vt redintegrata seruitute iubeat fundum mulieri vel heredi eius reddi.

VIII. ALFENVS libro tertio Digestorum à Paulo epitomatorum

VIr in fundo dotali vxoris rogatu oliuetum succiderat: hoc[m] (vt) nouellũ reponeret. postea vir mortuus erat, & vxori dotem relegauerat.[n] ligna quæ ex oliueto excisa essent, oportere mulieri[o] reddi respondit.

VIIII. AFRICANVS libro octauo Quæstionum

SI marito debitori fundi, id quod debet, doti mulier promiserit, dotalem fundum effici. quòd si ei promittat qui fundum aut decem debuit, in arbitrio esse mariti quod in dote[p] sit. quòd si Stichum aut fundũ debuit maritus, & quod debet, doti ei promissum sit: Sticho mortuo fundum in dotem esse. His cõsequens esse ait, vt si Cornelianum[q] aut Sempronianum fundum debenti, id quod debet,[r] doti promissum sit, vtrum eorum dotalem esse malit:[s] planè vtrum velit alienaturũ.[t] alterum alienari non posse. si tamen alienum rursus redimat, adhuc in eius potestate est, an eum quem retinuisset, alienari[v] velit.

X. PAVLVS libro quinto Quæstionum

ERit ergo potestas legis ambulatoria: quia dotalis[x] fuit obligatio. Numquid ergo etiam illo nondũ redempto alterum quoque alienare possit, quia potest alterum redimere? an hoc non debet recipi, vt nullus in dote sit? certè ex post facto videbitur rectè alienatus, illo postea redempto.

XI. AFRICANVS libro octauo Quæstionum

QVòd[y] si fundus in dotem æstimatus datus sit, vt electio esset mulieris: negauit alienari fundum posse. quod si arbitrio mariti sit, contra esse.

XII. PAPINIANVS libro primo de Adulteriis

ETiam disdirempto matrimonio, dotale prædiũ esse intelligitur. Soceri voluntas in distrahendo dotali prædio nulla est.

XIII. VLPIANVS libro quinto de Adulteriis

DOtale prædium accipere debemus tam vrbanum quàm rusticum. ad omne enim ædificium lex Iulia pertinebit. Prædii appellatione etiam pars continetur. proinde siue totum prædium in dotem sit datum, siue pars prædii: alienari non poterit. & hoc iure vtimur. Dotale prędium sic accipimus, cum dominium marito quæsitum est: vt tunc demum alienatio prohibeatur. Heredi quoque mulieris idem auxilium præstabitur quod mulieri præstabatur. Si vxore herede instituta fundus dotalis fuerit legatus, si quidem deductis legatis mulier quantitatem dotis in hereditatem[z] habitura est, valet legatum. si minus, an non valeat quæritur. Scæuola, &[A] si non totus, sed vel aliqua pars ex eo vindicari possit, si modò aliqua pars ad dotem supplendam desit, id dumtaxat ex eo remanere apud mulierem ait, quod quantitati dotis deest.

XIIII. PAVLVS libro tertio de Adulteriis

SI nuptura Titio, voluntate eius fundum dotis nomine Mæuio tradit, dos eius condicionis erit, cuius esset si ipsi Titio fundum tradidisset. Si mulieris nomine quis fundum in dotem dederit, dotalis fundus erit. propter vxorem enim videtur is fundus ad maritum peruenisse. Si fundum alienum mulieri debeat maritus, eúmque mulier ei dotis nomine promiserit: in pendenti erit. & tunc fiet dotalis, cum ad eum peruenerit. Si fundum legatum sibi dotis causa mulier repudiauerit, vel etiam substituto viro omiserit hereditatem vel legatum: erit fundus dotalis.

XV. PAPINIANVS libro tertio Responsorum

DOtale prędium, cuius vir possessionem retinuit, post litteras ad vxorem emissas,[B] quibus dotis non fore

m ad hoc
n legauerat.
o mulieri vel eius hæredi
p quid in dotem sit.
q mallit, hunc dotis esse.
s alienaturũ
s alienare
t alienatum
v alienare
x Most. super dote facta fuit obligatio, scilicet ambulatoria: neque fuit alternatiuo concepta. Nihil igitur hic est, quod aduersum rectam sententiã, & omnia exemplaria legamus dotis talis, pro dotalis.
y Quòd si vt
z hæreditate
A certè si
B missas

prædium declarauit, in matrimonio defuncta muliere virum retinere placuit: quia mulier actionem ex pacto non habuit.

XVI. TRYPHONINVS libro vndecimo Disputationum

a Si fundum quem Titius possidebat bona fide, longi[a] temporis possessione poterat sibi quærere, mulier vt suum marito dedit in dotem, eúmque petere neglexerit vir, cum id facere posset: rem periculi sui fecit. nam licet lex Iulia quæ vetat fundum dotalem alienari, pertineat etiam ad huiusmodi adquisitionem: non tamen interpellat eam possessionem quæ per longum tempus fit, si antequam constitueretur dotalis fundus, iam cœperat. plane si paucissimi dies ad perficiẽdam longi temporis possessionem superfuerunt, nihil erit quod imputabitur marito.

a & longi

XVII. MARCIANVS libro septimo Digestorum

Fundum dotalem maritus vendidit & tradidit. si in matrimonio mulier decesserit, & dos lucro mariti cessit: fundus emptori auelli non potest.

De lapidicinis.

XVIII. IAVOLENVS libro sexto ex Posterioribus Labeonis

Vir in fundo dotali lapidicinas marmoreas aperuerat. diuortio facto, quæritur marmor quod cæsum neque exportatum esset, cuius esset. & impensam in lapidicinas factam mulier an vir præstare deberet. Labeo marmor viri esse ait. ceterum viro negat quidquam præstandum esse à muliere: quia nec necessaria ea impensa esset, & fundus deterior esset factus. Ego nõ tantùm necessarias, sed etiam vtiles impensas præstandas[b] à muliere b existimo. nec puto fundum deteriorem esse, si tales sunt 1 lapidicinæ, in quibus lapis crescere possit. Si per mulierem mora fieret, quo minus æstimationem partis fundi viro solueret, & fundum reciperet, cum hoc pactum erat: fructus interim perceptos ad virum pertinere ait Labeo. c puto[c] potius pro portione fructus virum habiturum. red liquos mulieri restituturum. quo[d] iure vtimur.

b dandas
c sed puto
d sed hoc iure

LIBER VICESIMVSQVARTVS.

DE[a] DONATIONIBVS INTER VIRVM ET VXOREM.

e Vide Duar. ad hunc tit.

Ratio prohibitæ donationis.

VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Sabinum

Moribus apud nos receptum est, ne inter virum & vxorem donationes valerent. hoc autem receptum est, ne mutuato[f] amore inuicem spoliarentur, donationibus nõ temperantes, sed[g] profusa erga se facilitate.[h]

II. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

i Ne esset eis studium liberos potius educendi.[i] Sextus Cæcilius & illam causam adiiciebat: quia sæpe k futurum esset vt discuterentur[k] matrimonia, si non do- l naret[l] is qui posset. atque ea ratione euenturum, vt vena- m licia essent matrimonia.

f mutuo
g & profusa
h facilitate vtentes Ex Accursio quoque apparet abfuisse ab vlpiano vtentes & abutentes.
i educandi.
k distraherentur
l daret
m venalia

III. VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Sabinum

Hæc ratio & oratione Imperatoris nostri Antonini Augusti electa est. nam ita ait. Maiores nostri inter virum & vxorem donationes prohibuerunt, amorem honestum solis animis æstimantes, famæ etiam coniunn ctorum consulentes, ne concordia[n] pretio conciliari vide- o rentur.[o] néue melior in paupertatem incideret, deterior 1 ditior fieret. Videamus inter quos sunt prohibitæ donationes. & quidem si matrimonium moribus legibusque nostris constat, donatio non valebit. sed si aliquod impedimentum interueniat ne sit omnino matrimonium, donatio valebit. ergo si senatoris filia libertino contra senatusconsultum nupserit, vel prouincialis mulier ei qui p ibi[p] meret,[q] contra mãdata, valebit donatio: quia nuptiæ q non sunt. sed fas non est, eas donationes ratas esse: ne melior sit conditio eorum qui deliquerunt. Diuus tamen Seuerus in liberta Pontij Paulini senatoris contra statuit: quia non erat affectione vxoris habita, sed magis concu- 2 binæ. Qui in eiusdem potestate sunt, prohibentur sibi donare. vtputa frater mariti, qui est in soceri potestate. Verbum POTESTATIS non solùm ad liberos trahimus, verùmetiam ad seruos. nam magis est vt hi quoque, qui aliquo iure subiecti sunt marito, donare non possint.

n Concordiã & benignitatẽ non esse pretio, sed obsequio, virtute, & industria cõparandam, præclare differit Cic. lib. 2. Offic.
o videretur.
p vide l. inter socerum. §. omne not. l. de pact. dota. & ca. præfectus & ca. not. l. de ri. nupt.
q maneret.

Secundum hæc si mater filio qui in patris potestate esset donet, nullius momenti erit donatio: quia patri quæritur. sed si in castra eunti filio dedit, videtur valere. quia filio quæritur, & est castrensis peculij. quare & si filius vel priuignus vel quiuis alius potestate[r] mariti subiectus, de castrensi suo peculio donauit: non erit irrita donatio. Prohibetur igitur & vxori & nurui donare etiam is qui est in soceri potestate. si modò maritus sit in patris potesta- 3 te. Ab vxoris nurusue parte prohibitum est donari vitro vel genero. Sed & his qui sunt in eorum potestate si fuerit donatum. vel in quorum sunt potestate, non vale- s bit donatio. si modò[s] vir & socer in eiusdem sunt potestate, vel vir in soceri. ceterum si in alia familia est maritus, neque socero neque ei qui est in eius potestate, neque ei 4 in cuius est, donatione interdictum est. Socrui à nuru, vel contra, donari non est prohibitum. quia hic ius pote- 5 statis non vertitur. Si seruus meus, cuius vsusfructus alienus est, donet vxori meæ ex eo peculio quod ad me non pertinebat: vel homo liber bona fide mihi seruiens: an valeat donatio quæritur. & in libera quidem persona t vtcumque[t] admitti potest donatio. ceteræ enim personæ alienationem peculij vt donent non habent. Nõ tantùm v autem per se maritus & vxor,[v] ceteraéque personæ dare 6 non possunt.[x] Sciendum autem est, ita interdictam inx ter virum & vxorem donationem, vt ipso iure nihil valeat quod actum est. Proinde si corpus sit quod donatur, nec traditio quicquam valet. Et si stipulanti promissum sit, vel accepto latum: nihil valet. ipso enim iure quæ inter virum & vxorem donationis causa geruntur, nullius mo- 7 menti sunt. si quis igitur nummos vxori dederit, non fieri eius apparet: quia nihil corporis eius fieri palã est. Sed si debitorẽ suum ei soluere iusserit, hic quæritur an nummi fiant eius, debitórque liberetur. & Celsus libro quintodecimo digestorum scribit, videndum esse ne dici pósy sit & debitorẽ liberatum, & nummos factos mariti, non[y] vxoris. nam & si donatio iure ciuili non impediretur, eũ rei gestæ ordinem futurum, vt pecunia ad te à debitore tuo, deinde à te ad mulierem perueniret. nam celeritate coniungendarum inter se actionum vnam actionem occultari. ceterum debitorem creditori dare, creditorẽ vxori. nec nouum aut mirum esse, quod per alium accipias, te accipere. nam & si is qui creditoris tui se procuratorem esse simulauerit, à debitore tuo iubẽte te pecuniam acceperit & furti actionem te habere constat, & ipsam pecuniam tuam esse. Huic sententiæ consequens est quod Iuz lianus libro septimodecimo[z] digestorũ scribsit, si donaturũ mihi iussero vxori meæ dare: ait enim Iulianus nullius esse momenti. perinde enim habendum, atque si ego acceptam & rem meã factam vxori meæ dedissem. quæ sententia vera est.

r potestati
s si non idest, nisi: & sensus poscit, vt ita legatur. Buda. hic.
t vbicumque
v vit. erratum est typographorũ in nonnullis excusis libris. Nam & manuscripti omnes, & plerique excusi, at ratio docent legendum, maritus & vxor.
x nõ possunt, sed nec per alios.
y deinde
z libro vigesimo quinto

IIII. IVLIANVS libro septimodecimo Digestorum

Idemque est, & si mortis causa traditurum mihi iusserim vxori tradere. nec referre, conualuerit donator, an mortuus sit. neque existimandum est, si dixerimus valere donationem, non fieri me pauperiorem. quia siue conuaA luerit donator, condictione[A] tenebor: siue mortuus fuerit, rem quam habiturus eram in bonis meis, desinã propter donationem habere.

A ei condictione

De sponso donante sponsæ.

V. VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Sabinum

Si sponsus sponsæ donaturus, tradiderit Titio vt is sponsæ daret, deinde Titius tradiderit post nuptias secutas: si quidem eum interposuerit maritus, donationem non valere, quæ post contractas nuptias perficiatur. si verò mulier eum interposuerit, iamdudum perfectã donationem: hoc est ante nuptias. atque ideo quamuis contra1 ctis nuptiis Titius tradiderit, donationẽ valere. Si maritus duos reos habeat, Titium & mulierem, & mulieri accepto tulerit donationis causa, neuter liberatur: quia acceptilatio non valet. & hæc Iulianus libro septimodeciB mo[B] digestorũ scribit. Plane si tu mihi proponas Titio accepto latum, ipse quidem liberabitur. mulier verò ma2 nebit obligata. Generaliter tenendum est, quod inter ipsos, aut qui ad eos pertinent, aut per interpositas personas donationis causa agatur: non valere. quòd si aliarum extrinsecus rerum personarúmue causa cõmixta sit, si separari non possit: nec donationem impediri. si separari 3 possit, cetera valere. id quod donatum sit, nõ valere. Si debitor viri pecuniam iussu mariti vxori promiserit, nihil agitur. Si vxor viri creditori donationis causa promiserit, & fideiussorem dederit, neque virum liberari, neque mulierem obligari vel fideiussorem eius, Iulianus ait. perin4 déque haberi, ac si nihil promisisset. Circa venditionẽ

quoque

B lib. septimo

quoque Iulianus quidem minoris factam venditionem nullius esse momenti ait. Neratius autem,[a] cuius opinionem Pomponius non improbat, venditionem donationis causa inter virum & vxorem factam, nullius esse momenti,[b] si modò cum animum maritus vendendi non haberet, idcirco venditionem commentus sit, vt donaret. enimuero si cum animum vendendi haberet, ex pretio ei remisit: venditionem quidem valere. remissionem autem hactenus nõ valere, quatenus facta est locupletior. itaque si res quindecim, venit quinque, nunc autem sit decem, quinque tantùm præstanda sunt: quia in hoc locupletior videtur facta.

5 Si donationis causa vir vel vxor seruitute non vtatur, puto amitti seruitutem. verùm post diuortiũ condici posse.

6 Si vxor vel maritus exceptione quadam donationis causa summoueri voluerint,[c] facta à iudice absolutione valebit quidem sententia: sed condicetur ei cui donatum est.

7 Concessa donatio est sepulturæ causa. nam sepulturæ causa locum marito ab vxore, vel contra, posse donari constat. & si quidem intulerit, faciet locum religiosum. Hoc autem eo venit,[d] quod definiri solet, eam demum donationem impediri solere, quæ & donantem pauperiorem, & accipientem facit locupletiorem. porrò hic nõ videtur fieri locupletior in ea re quam religioni dicauit. nec mouet[e] quemquam, quòd emeret, nisi à marito accepisset. nã etsi pauperior ea fieret nisi maritus dedisset, non tamen idcirco fit locupletior quòd nõ expendit. Hæc[f] res & illud suadet, si vxori maritus sepulturæ causa donauerit, ita demũ locum fieri intellegi mulieris, cum corpus humatur. ceterum antequam fiet religiosus, donantis manet. proinde si distraxerit mulier, manet locus donatoris. Secundum hæc si vxori suæ monumentum purum maritus magni pretij donauerit, valebit donatio. sic tamen, vt cum sit religiosus, valeat. Sed etsi ipsa fuerit illò illata, licet morte eius finitum est matrimonium, fauorabiliter tamen dicetur, locum religiosum fieri.

8 Proinde & si maritus ad oblationem Dei vxori donauit, vel locũ in quo opus publicum, quod promiserat facere, vel vt ædem publicam dedicaret: fiet locus sacer. Sed & si quid ei det,[g] vt donum Deo detur, vel cõsecretur: dubium[h] nõ est quin debeat valere. quare & si oleum pro ea in æde sacra posuerit, valet donatio.

9 Si maritus heres institutus repudiet hereditatem donationis causa, Iulianus scripsit libro septimodecimo digestorum, donationẽ valere. neque enim pauperior fit qui non adquirat: sed qui de patrimonio suo deposuit. Repudiatio autem mariti mulieri prodest, si vel substituta sit mulier, vel etiã ab intestato heres futura. Simili modo & si legatum repudiet, placet nobis valere donationem si mulier substituta sit in legato. vel etiam si proponas eam heredem instituendam.

10 Si quis rogatus sit, præcepta[i] certa quantitate vxori suæ hereditatem restituere, & is sine deductione restituerit: Celsus libro decimo digestorum scripsit, magis pleniore officio fidei præstandæ functum maritum, quàm donasse,[k] videri. & rectam rationem huic sententiæ Celsus adiecit, quòd plerique magis fidem exsoluunt in hunc[l] casum, quàm[m] donant: nec de suo putant proficisci quod de alieno plenius restituunt. voluntatem defuncti secuti. nec immeritò sæpe[n] credimus aliquid defunctum voluisse, & tamen non rogasse quæ sentẽtia habet rationem[o] magis in eo, qui nõ erat deducta quarta rogatus restituere, & tamen integram fidem præstitit omisso senatusconsulti cõmodo. hic enim verè fidem exsoluit, voluntatem testatoris obsecutus.[p] hoc ita, si non per errorem calculi fecit. Ceterum indebiti fideicommissi esse repetitionem, nulla dubitatio est.

11 Cum igitur nihil de bonis erogatur, rectè dicitur valere donationem. Vbicunque igitur nõ deminuit de facultatibus suis qui donauit, valet. vel etiam si deminuat, locupletior tamen non fit qui accepit: donatio valet.

Donatio reuocatur quatenus mulier est facta locupletior, & an sit locupletior, inspicitur tempore litis contestatæ.

12 Marcellus libro septimo digestorum quærit, si mulier acceptam à marito pecuniam in sportulas[q] pro cognato suo ordini erogauerit, an donatio valeat. & ait valere. nec videri locupletiorem mulierẽ factam, quamuis mutuam pecuniam esset acceptura. & pro adfine erogatura. In donationibus autem iure ciuili impeditis hactenus reuocatur donum ab eo ab eáue cui donatum est, vt si quidem exstet res, vindicetur. si consumpta sit, condicatur hactenus quatenus locupletior quis eorum factus est:

VI. GAIVS libro vndecimo ad Edictum Prouinciale

Quia quod ex non concessa donatione retinetur, id aut sine causa, aut ex iniusta causa retineri intellegitur. ex quibus causis condictio nasci solet.

VII. VLPIANVS libro trigesimo primo ad Sabinum

Quod autem spectetur[r] tempus, an locupletiores sint facti: vtrum tempus litis contestatæ, an rei iudicatæ? & verum est litis contestatæ tempus spectari oportere. idque Imperator noster cum patre rescripsit. Si maritus pecuniam vxori in vnguenta dederit, eáque eam pecuniã creditori suo soluerit, mox ea de sua pecunia vnguenta emerit: non videri locupletiorem factam Marcellus libro septimo digestorum scribit. idémque[s] & si lancem ob eandem causam ei dederit, eáque lancem retinuerit, de sua autem pecunia vnguenta emerit, vindicationẽ cessare: quia non est locupletior, quæ tantundẽ in re mortua impẽdit. Si vir & vxor quina inuicem sibi donauerint, & maritus seruauerit, vxor consumpserit, rectè placuit compensationem fieri donationum. & hoc Diuus Hadrianus constituit. Idémque ait, & si vir vxori pecuniam donauerit, ipsáque ea ea[t] prædium emerit: æstimari oportere in quantum locupletior facta sit mulier. proinde & si prædia hodie vilissimo[v] sunt, consequenter dicemus, litis contestatæ tempore æstimationẽ eorum spectãdam. Planè si magni pretij prædia sunt, summa tantùm numerata erit restituenda, non etiam vsuræ pretij.

3 Eleganter tractatur, si mulier quindecim prædia emerit, & maritus nõ totum pretium numerauerit, sed duas partes pretij, hoc est decem, vxor de suo quinque, deinde hæc prædia valeant nunc decem: maritus quantum consequatur. & magis est, vt consequi debeat duas partes decem. vt quod perit ex pretio, vtrique perierit & marito & vxori.

4 Si maritus æstimationem rerum, quas in dotem accepit, dicat se donationis causa auxisse: remedium monstrauit Imperator noster cum Diuo patre suo, rescripto, cuius verba hæc sunt. „Cum donationis causa pretium auctum „adfirmes, qui super ea re cogniturus erit, si pecuniæ mo„dum recusaVit, ipsa prædia restitui debere sumptuũ de„ductis rationibus arbitrabitur. In arbitrio igitur mariti erit, quid[x] præstitum malit. Idem iuris est, & si è cõtrario mulier de minore æstimatione queratur. nec aliud in cõmodato æstimato dato obseruari solet, vt Pomponius libro quarto variarum lectionum scribit.

5 Si vxor à marito suo prædia quæ ob dotem pignori acceperat emerit, eáque emptio donationis causa facta dicatur, nullius esse momenti: pignoris tamen obligationem durare, Imperator noster cum patre suo rescripsit. cuius rescripti verba ideo rettuli, vt appareat vẽditionem inter virum & vxorem bona fide gestam non retractari. „Si tibi maritus pi„gnora propter dotem & pecuniam creditam data, non „donationis causa vendidit, quod bona fide gestum est, „manebit ratum. at si titulus donationis quæsitus ostendi„tur. atque ideo venditionem irritam esse constabit, iure publico causam pignorũ integram obtinebis.

6 Si vxor rem emit, & maritus pretium pro ea numerauit: interdum dicendum est, totum à muliere repetendum, quasi locupletior ex ea in solidum facta sit. veputa si emit quidem rem mulier, & debebat pecuniam, maritus autem eã venditore eam liberauit. quid enim interest, creditori soluat, an venditori?

7 Vxori quis donauit seruum, ita vt eum intra annum manumitteret. an si mulier non obtemperet voluntati, constitutio Diui Marci imponat ei libertatem, si vir vel viuit, vel etiam diem suum obierit? & ait Papinianus, cum Sabini sit sentẽtia recepta, qui putat tunc fieri seruum eius cui donatur, cum cœperit libertas imponi: idcóque nec si velit mulier, post exactum tempus posse manumittere: rectè dici, non esse constitutioni locum. nec voluntatem mariti posse constitutioni locum facere, cum proprium seruum[y] possit manumittere. quæ sententia mihi quoque probatur. quia venditor siue donator non sibi vult[z] legem imponi,[A] nec potest:[B] sed ei qui accepit. dominio igitur penes se remanente, nequaquam effectum habebit constitutio.

8 Manumissionis causa donatio facta valet. licet[C] non hoc agatur, vt statim ad libertatem, sed quandoque perducatur. proinde si vt post certum tempus manumittat, vxori suæ tradidit, tũc demum eius fiet, cum tempore impleto manumittere cœperit. quare antea manumittendo nihil agit. nam & illud sciẽdum est: si vxori quis suæ donauerit, vt intra annum manumittat, deinde non manumiserit ea intra annum: postea manumittendo nihil agi.

VIII. GAIVS libro vndecimo ad Edictum Prouinciale

Si ante quàm seruus manumittatur, morte aut diuortio solutum fuerit matrimonium, resoluitur donatio. inesse enim condicio donationi videtur, vt manente matrimonio manumittatur.

[a] Neratius etiam.
[b] momenti ait.
[c] voluit.
[d] euenit.
[e] moueat
[f] Hoc & illud
[g] donetur.
[h] nec dubiũ, quin
[i] percepta
[k] donasse: decorior est Floren.
[l] hoc casu.
[m] quàm donationem:
[n] sæpe enim
[o] & magis
[p] secutus.
[q] *Sportula est obsonium quod diuites Romani salutatoribus dabant, secreto ipsi cenantes. In sermone autẽ domus sportula constituebantur. Bud. his & Ale. lib. dissunct. 3. c. 17.*
[r] spectatur
[s] idem ait:
[t] ea pecunia
[v] vilissima
[x] cui præstitum
[y] ipse possit
[z] volunt
[A] imponere
[B] possunt:
[C] & licet

VIIII. VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Sabinum

[a Si eum ser-uum]

SI[a] eum vxori donet maritus, qui eius erat condicionis, ne vmquam ad libertatem perduci possit: dicendum est, omnino nihil agi hac donatione. 1 Si pecunia accepta mulier manumiserit, vel operas ei imposuerit: ait Iulianus, operas quidem eam licito iure imposituram, & tenere obligationem. nec videri mulierem ex re viri locupletiorem fieri, cùm eas libertus promittat. Quòd si pretium ob manumissionem acceperit mulier, & sic manumiserit: si quidem ex peculio suo dedit, nummos mariti manere. sin verò alius pro eo dedit, fient nummi mulieris. quæ sententia rectè se habet.

Donatis causa mortis.

2 Inter virum & vxorem mortis causa donationes receptæ sunt:

X. GAIVS libro vndecimo ad Edictum Prouinciale

[b Itaque rationes prohibitæ huius donationis inter virum & vxorem conquiescunt, quæ extant l. 3. in princ. I. eod.]

QVia in hoc tempus excurrit donationis euentus, quo vir & vxor esse desinunt.[b]

XI. VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Sabinum

SEd interim res non statim fiunt eius cui donatæ sunt: sed tunc demum cum mors insecuta est. medio igitur tempore dominium remanet apud eum qui donauit. 1 Sed quod dicitur, mortis causa donationem inter virum & vxorem valere, ita verum est, vt non solùm ea donatio valeat secundum Iulianum, quæ hoc animo fit, vt tunc[c] res fiat vxoris vel mariti, cum mors insequetur: sed omnis mortis causa donatio. Quando itaque non retroagatur donatio, emergunt vitia, vt Marcellus animaduertit in specie huiusmodi. Maritus vxori mortis causa donatum voluit: interposuit mulier filiumfamilias qui à marito acciperet, eique traderet: deinde cú moritur maritus, paterfamilias inuenitur.[d] an valeat traditio? & ait consequens esse dici traditionem valere: quia sui iuris effectus est eo tempore ad quod traditio redigitur: id est cum maritus moriebatur. 2 Idem ait, placuisse scio Sabinianis, si filiæfamilias vxori maritus tradet, donationem eius cum omni suo emolumento fieri, si viuo adhuc marito sui iuris fuerit effecta. quòd & Iulianus libro septimo decimo digestorum probat. Proinde & si vxor marito filiofamilias mortis causa tradat, & is sui iuris effectus fit: sine dubio dicemus ipsius fieri. Per contrarium quoque si vxor donauerit mortis causa patrifamilias marito, & mortis eius tempore filiusfamilias inueniatur: patri erit nunc[e] emolumentum quæsitú. 3 Consequenter Scæuola apud Marcellú notat, si seruum interposuit mulier, vt ei tradatur mortis causa, isque adhuc seruus dederit mulieri, deinde mortis tempore liber inuenitur: tantundê esse dicendum. 4 Idem Marcellus tractat, si is qui interpositus est, postea quam dederit mulieri, decesserit viuo adhuc donatore, donationê euanescere: quia debeat aliquo momento interposito[f] fieri, & sic ad mulierem tráfire. quod ita procedit, si ea cui donabatur eum interposuit, non is qui donabat. porrò si à marito interpositus est, & res ipsius statim facta est: & si ante mortem mariti tradiderit & decesserit, traditio eius egit aliquid. vt tamen hæc traditio pendeat donec mors sequatur. 5 Si vxor rem Titio dederit, vt is marito mortis causa traderet: eáque defuncta, inuitis heredibus eius Titius marito dederit, interest vtrum à muliere sit interpositus Titius, an verò à marito cui donabatur. si à muliere interpositus est, obligabit se condictione, si marito tradiderit. si autem à marito sit interpositus, mortua muliere confestim fundus efficietur eius, quê maritus interposuit. & actionê ipse maritus cum eo habebit. 6 Si vxor rem, quá à marito suo mortis causa acceperat, viuo eo alij tradiderit, nihil agitur ea traditione: quia non ante vltimum vitæ tempus mulieris fuit. Plane in quibus casibus placeat retroagi donationê, etiá sequens traditio à muliere facta in pendenti habebitur. 7 Si maritus vxori donauerit mortis causa, eáque diuerterit: an dissoluatur donatio? Iulianus scripsit infirmari donationem, nec impendere.[g] 8 Idem ait, si diuortij causa facta sit donatio, valere.

[c tùc demum]

[d inuentus.]

[e tunc]

[f eius fieri.]

[g In pendenti esse. vt vero minus recedamus à Florê. legendum fortè est an pendere, veteres enim an pro etiam ponere consueuerunt.]

XII. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

QVæ tamen sub ipso diuortij tempore, non quæ ex cogitatione quandoque futuri diuortij fiant.[h]

[h fiat.]

XIII. VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Sabinum

SEd si mors sit insecuta, non videri factas res mulieris. quia donatio in alium casum facta est. Proinde & si mortis causa vxori donauerit, & deportationem passus est, an donatio valeat videamus. & aliás placet in casum deportationis donationê factam valere: quemadmodum in causam diuortij. cum igitur deportatione matrimonium minimè dissoluatur, & nihil vitium mulieris[i] incurris, humanum[k] est donationem, quæ mortis causa ab initio facta est, tali exilio subsecuto confirmari: tamquam si mortuo marito rata habebatur. ita tamen, vt nô adimatur licentia marito eam reuocare. quia & mors eius exspectanda est. vt tunc plenissimam habeat firmitatem, quádo ab hac luce fuerit subtractus siue reuersus, siue adhuc in pœna constitutus. 1 Cum quis acceperit, vt in suo ædificet, condici ei id non potest. quia magis donari ei videtur. quæ sentêtia Neratij quoque fuit. ait enim, datum ad villam extruendá, vel agrum serendum, quod alioquin facturus nô erat is qui accepit, in speciem donationis cadere. ergo inter virum & vxorem hæc erunt interdicta.

[i vitij mulier]

[k Hoc cóstrmat Constantinus l. pen. de donat. C. eo. cui hac sententia nonnihil humanitatis in se habere visa est, antiqua Iustiniano in Nou. de his qui emp. iterant §. deportatio.]

XIIII. PAVLVS libro septuagesimo primo ad Edictum

QVod si vir vxori, cuius ædes incendio consumptæ sunt, ad refectionem earum pecuniam donauerit: valet donatio in tantum, in quantum ædificij extructio postulat.

XV. VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Sabinum

EX annuo vel menstruo quod vxori maritus præstat, ratione quod superest reuocabitur, si satis immodicum est, id est supra vires dotis. 1 Si maritus vxori pecuniam donauerit, eáque vsuras ex donata pecunia perceperit: lucrabitur. hæc ita Iulianus in marito libro octauodecimo[l] digestorum scribit.

[l libro decimo septimo]

XVI. TRYPHONINVS libro decimo Disputationum

QVid ergo si ex centum, quæ vir vxori donauit, quinquaginta apud debitorê ex his perierint, &[m] alia quinquaginta duplicata[n] vsuris vxor habet? nô plus quinquaginta eius donationis nomine maritus ab ea consequetur.

[m & ex his]

[n pro vsuris]

XVII. VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Sabinum

DE fructibus quoque videamus, si ex fructibus prædiorum quæ donata sunt, locupletata sit, an in causam donationis cadát. & Iulianus significat, fructus quoque vt vsuras licitam habere donationem. Sed si quid seruus donatus adquisiit, ad eum qui donauit pertinebit.

XVIII. POMPONIVS libro quarto ex variis Lectionibus

SI vir vxoris aut vxor viri seruis aut vestimentis vsus vel vsa fuerit, vel in ædibus eius gratis habitauerit: valet donatio.

XVIIII. VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Sabinum

SI vxor filio donauerit seruum qui in patris mariti sit potestate, deinde is seruus ancillá acceperit: dominium mulieri quæretur. nec interesse Iulianus ait, ex cuius pecunia hæc ancilla empta sit. quia nec ex re sua quicquam adquiri potest per eum qui donatur, ei cui donatur. hoc enim bonæ fidei possessoribus concessum est. virú autem scientem alienú possidere. Idem quærit, si ex re mariti ea ancilla comparata fuerit, an aduersus agêtem mulierem de dote maritus pretium possit per exceptionem retinere.[o] & dicendum est, posse maritum & exceptionem habere, si dos ab eo petetur, secundum Marcelli sentétiam. & si soluerit, secundum Iulianum condicere posse.

[o retinerí]

XX. IAVOLENVS libro vndecimo Epistularum

SI is seruus, qui vxori mortis causa donatus est, prius quàm vir decederet stipulatus est: in pendenti puto esse causam obligationis donec vir aut moriatur, aut suspicione mortis propter quá donauit liberetur. quidquid autem eorum inciderit, quod donationem aut peremat aut confirmet: id quoque causam stipulationis aut confirmabit aut resoluet.

Casus in quo donatum non repetitur.

XXI. VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Sabinum

SI quis pro vxore sua vectigal quod in itinere præstari solet soluisset, an quasi locupletior[p] esset ea facta, exactio fiat: an verò nulla sit donatio? & magis puto non interdictum hoc. maximè si ipsius causa profecta est. nam & Papinianus libro quarto responsorum scripsit, vecturas vxoris & ministeriorum eius, virum itineris sui causa datas repetere non posse. iter autem fuisse videtur viri causa, & cú vxor ad virum peruenit. nec interesse an aliquid de vecturis in contrahendo matrimonio côuenerit. non enim[q] donat, qui necessarijs oneribus succurrit. ergo & si consensu mariti profecta est mulier propter suas necessarias causas, & aliquid maritus expensarum nomine ei præstiterit, hoc reuocádum non est. 1 Si vxor viro dotem promiserit, & dotis vsuras, sine dubio dicendum est peti vsuras posse: quia non est ista donatio, cum pro oneribus matrimonij petantur. Quid tamê si maritus vxori petitionem earum remiserit? eadem erit quæstio, an donatio sit illicita. & Iulianus hoc diceret. quod verum est. Planè si conuenerat vt se mulier pasceret suósque homines, idcirco passus est eam dote sua frui, vt se suósque aleret: expeditum erit. puto enim non posse ab ea peti quasi donatum, quod compensatum[r] est.

[p locupletior ea facta.]

[q est donare,]

[r compensandum]

XXII. IDEM libro sexto ad Sabinum

VXori suæ quis mortis causa seruū donauit:eúmque[a] cum libertate heredem scripsit. an valeat institutio quæritur. & puto si hoc animo eum scripsit heredem, quòd donationis se dixit pœnituisse, valere institutioné: & necessarium heredem domino seruum fieri. Ceterum si posteaquam heredem instituit donauit,donatio præualebit.vel si ante donauit,non tamen adimendi animo libertatem adscripsit.

XXIII. IDEM libro sexto ad Sabinum

PApinianus rectè putabat, orationem Diui Seueri ad rerum donationem pertinere. denique si stipulanti spopondisset vxori suæ,non putabat conueniri posse heredem mariti,licet durante voluntate maritus decesserit.

De vsucapione.

XXIIII. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

SI inter extraneos facta sit donatio, & antequam per tempus legitimum dominium fuerit adquisitū coierint,vel cōtra,si inter virum & vxorem facta sit donatio, & ante impletum tēpus supradictum solutum sit matrimonium: nihilo minus procedere temporis suffragium constat. quia altero modo sine vitio tradita est possessio: altero quod fuerit vitium,amotum sit.

XXV. TERENTIVS CLEMENS libro quinto ad Legem Iuliam & Papiam

SEd & si constante matrimonio res aliena vxori à marito donata fuerit,dicendum est, confestim ad vsucapionem eius vxorem admitti:quia & si nō[b] mortis causa[†] donauerat ei,non impediretur vsucapio.nam ius constitutum ad eas donationes pertinet, ex quibus & locupletior mulier & pauperior maritus in suis rebus fit. itaque licet mortis causa donatio interueniat, quasi inter extraneas personas fieri intellegēda est in ea re,quæ quia aliena est vsucapi potest.

XXVI. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

SI eum qui mihi vendiderit, iusserim eam rem vxori meæ donationis causa dare,& is possessioné iussu meo tradiderit:liberatus erit.quia licet illa iure ciuili possidere non intellegatur,certè tamen venditor nihil habet quod tradat. Ex quibus causis inter virum & vxorem concessæ sunt donationes,ex isdem & inter socerum & generum nurúmue concessas Neratius ait.ergo[c] socer genero mortis vel diuortij causa donabit. sed[d] & gener socero mortis suæ vel diuortij causa.[d]

XXVII. MODESTINVS libro septimo Regularum

INter eos qui matrimonio coituri sunt, ante nuptias donatio facta iure consistit,etiam si eodem die nuptiæ fuerint consecutæ.

XXVIII. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

SI id quod donatū sit perierit,vel consumptum sit:eius qui dedit est detrimētum.meritóq; quia manet res eius qui dedit: suámque rem perdit. Si quid in pueros ex ancillis dotalibus natos maritus impenderit, aut in doctrinam aut alimenta:non seruatur marito.quia ipse ministerio eorum vtitur.sed illud seruatur,quod nutrici datum est ad educendum.[e] quia pro capite quid dedisset,[f] quemadmodum si à prædonibus redemisset seruos dotales. Si quas serui operas viri[g] vxori præstiterint, vel cōtra: magis placuit, nullam habendam earum rationem. & sanè non amarè,nec tamquam inter infestos ius prohibitæ donationis tractandum est:sed vt inter coniunctos maximo affectu,[h] & solam inopiam timentes. Si ex decem donatis sibi mulier seruum emerit, & is quinque sit,quinque petenda esse,apud Plautium placuit. quemadmodum si mortuus est,nihil peteretur. si verò quindecim dignus sit, non plus quam decem potest peti:[i] quoniam eatenus donator pauperior factus esset. Quòd si ex decem duos seruos emerit, & eorum alter mortuus sit, alter decem dignus sit:solet quæri. & plerique &[k] Pomponius interesse putant,vtrum vno pretio venierint,an diuersis.si vno,tota decem petenda, quemadmodum si vna res empta deterior facta esset,vel grex,vel carrucha,& aliqua pars inde perisset.si diuersis, hoc solum petendum, quanti sit emptus qui superest. Iulianum putasse Pomponius refert,si quid per eum seruum,quem ex nummis à marito donatis mulier adquisisset,forte legatum,hereditatem:aut partus editus esset:eo quoque nomine petitionem faciendam esse. Illud constat,si antequam à viro annuum acciperet mulier,ipsa de suo,aut etiam mutuata impenderit:videri tantum iam ex annuo consumptum. Illud rectè dictum Celsus ait,si dotis vsuras annuas vxor stipulata sit,licet ei non debeantur,quia tamen quasi de annuo conuenerit,peti quidē dotis iudicio non possunt,compensari autem possunt. idem ergo dicemus in qualibet pactione annui nomine facta.

a plerique posteà cum
b Ex fine legis apparet ut rectè sublatā hanc negationem a quibusdam.
† donaretur
c ergo &
d causa rectè donabit
e educandum. Subsistit errant educandum, qui ignorarunt educere, à gnomone dictum figurā curare, alere, perinde atque educare.
f id dedit,
g vir vxori præstiterit: Florent. melior est.
h affectu
i possunt
k vt Pomponius

XXVIIII. POMPONIVS libro quartodecimo ad Sabinum

SI mulier ex pecunia donata emptum seruum vendidisset,& alium emisset:posteriorem periculo mulieris esse Fulcinius scripsit. quod non est verum,licet non ex re mariti emptus sit. Si vir vxori lanam donauit, & ex ea lana vestimenta sibi confecit: vxoris esse vestimenta Labeo ait.

XXX. GAIVS libro vndecimo ad Edictum Prouinciale

VTilem tamen viro competere.[l]

XXXI. POMPONIVS[m] libro quartodecimo ad Sabinum

SEd si vir lana sua vestimētum mulieri confecerit,quāuis id vxori confectum fuerit,& vxoris cura,tamē viri esse.neque impedire, quòd in ea re vxor tamquam lanipendia fuerit,& viri negotium procuraret.

Pro specificatu competit viro contra vxorem vtilis actio: sed si vir ex sua lana vestimentum confecerit, censentur etiam vestimenta viri.

Si vxor lana[n] sua operis ancillarum viri vestimenta sui nomine confecit muliebria:& vestimenta mulieris esse, & pro operis ancillarum viro præstare nihil debere. sed viri nomine vestimenta confecta virilia,viri esse:vt is lanæ vxori præstet pretium: sed si non virilia vestimenta suo nomine mulier confecit,sed ea viro donauit, non valere donationem:cum[o] illa valeat,cum viri nomine confecit. nec vmquam operas viri ancillarum æstimari conuenit. Si vir vxori aream donauerit, & vxor in ea insulam ædificauerit,ea insula sine dubio mariti est.sed eam[p] impensam mulierem seruaturam placet.nam si maritus vindicet insulam,retentionem impensæ mulierem facturam. Si duo mancipia fuerint, singula quinis digna, sed vtrumque vnis quinque[q] donationis causa à viro mulieri, vel cōtra venierint:melius dicetur,communia ea esse pro portione pretij:nec tandem[r] spectādum esse quanti mancipia sint:sed quantum ex pretio donationis causa sit remissum.sine dubio[s] licet à viro vel vxore minoris emere, si non sit animus donandi. Si vir vxori,vel contra,quid vendiderit vero pretio,& donationis causa paciscantur, ne quid venditor ob eam rem præstet:videndum est quid ideo ea venditione agatur.vtrum res venierit, & totum negotium valeat:an verò vt ea sola pactio irrita sit,quemadmodum irrita esset,si post contractam emptionem nouo consilio inito id pacti fuisset actum.[t] & verius est, pactum dumtaxat irritum esse. Idem dicemus si donationis causa pacti sint,ne fugitiuum aut erronem præstent:[v] id est integras esse actiones ædilicias,& ex empto. Quod vir vxori in diem debet, sine metu donationis præsens soluere potest:quamuis commodum temporis retēta pecunia sentire potuerit. Quod legaturus mihi, aut hereditatis nomine relicturus es,potes rogatus à me vxori meæ relinquere.& non videtur ea esse donatio:quia nihil ex bonis meis deminuitur. in quo maximè maiores donanti succurrisse Proculus ait,ne amore alterius alter despoliaretur:nō[x] quasi[y] maliuolos,ne alter locupletior fieret. Si vir vxori munus immodicum calendis[z] Martiis aut natali die dedisset:donatio est.sed si impensas, quas faceret mulier quo honestius se tueretur,cōtra est. Nō videtur locupletior facta esse mulier,si aut in opsonio[&] aut in vnguentis aut in cibaria familiæ donatam sibi pecuniam impenderit. Quæ vir cibaria vxoris familiæ iumentisue præstiterit,quæ in vsu communi erant, non condicētur.quòd si familiam domesticam vxoris aut venaliciam pauit,contra puto obseruari debere.

Donatio inter coniuges morte donatoris,superstite donatario,confirmatur.

XXXII. VLPIANVS libro trigesimo tertio ad Sabinum

CVm hic status esset donationum inter virum & vxorem,quem antea rettulimus,Imperator noster Antoninus Augustus ante excessum Diui Seueri patris sui oratione in senatu habita auctor fuit senatui cēsendi Fuluio Aemiliano & Nummio Albino cōsulibus,vt aliquid laxaret[8] ex iuris rigore. Oratio autē Imperatoris nostri de confirmandis donationibus non solum ad ea pertinet quæ nomine vxoris à viro comparata sunt,sed[C] ad omnes donationes inter virum & vxorem factas. vt & ipso iure res fiant eius cui donatæ sunt,& obligatio sit ciuilis. &[D] de Falcidia,vbi possit locum habere,tractādum sit.cui locum ita fore opinor,quasi testamento sit confirmatum quod donatum est. Ait oratio, FAS ESSE EVM QVIDEM QVI DONAVIT PAENITERE: HEREDEM VERO ERIPERE FORSITAN ADVERSVS VOLVNTATEM SVPREMAM EIVS QVI DONAVERIT, DVRVM ET AVARVM ESSE. Pœnitentiam accipere debemus supremam.

proinde

l competere actionem.
m Paulus lib. 7.
n ex lana
o quamuis
p eius
q quinis
r tantum
s dubio enim
t factum,
v præstarent
x nisi
y inter maliuolos.
z In his muneribus mulierum feminis solebāt vnde feminea Calēda dicuntur a Sargius quod mulierum testimonio cōfirmat lind. tit.
& Budaeus ita restituit. cum prius legeretur encænio, vel obxenio.
8 relaxaret
C sed & ad
D sed de Falcidia.

proinde si vxori donauit, deinde eum pœnituit, mox desiit pœnitere: dicendum est donationem valere: vt supremum eius spectemus iudicium. quemadmodum circa fideicommissa solemus, vel in legatis, cum de doli exceptione opposita tractamus. vt sit ambulatoria voluntas eius vsque ad vitæ supremum exitum. sed vbi semel donatorem pœnituit, etiam heredi reuocandi potestatē tribuimus, si appareat defunctum euidēter reuocasse voluntatem. quòd si in obscuro sit, procliuior esse debet iudex ad comprobādam donationem.

3 Si maritus ea quæ donauerit, pignori dederit: vtique eum pœnituisse dicemus, licet dominiū retinuit. quid tamen si hoc animo fuit, vt vellet adhuc donatum? finge in possessionē precaria mulierem remansisse, paratámque esse satisfacere creditori. dicendum est donationem valere. nam si ab initio a rem obligatam hoc animo donasset, diceremᵃ vim habere donationē, vt parata satisfacere mulier haberet doli exceptionem. quinimmo & si satisfecisset, potuisse eam per doli exceptionem consequi vt sibi mandentur actiones.

4 Si donator seruus fuerit effectus priuati, dicēdum est, non impletam sed peremptam donationem. quamuis morti seruitus comparetur. proinde & si ipsa in seruitutem redigatur cui donatum est, extincta erit donatio.

5 Si maritusᵇ vxori donauerit, & mortem sibi ob sceleris conscientiam consciuerit, vel etiam post mortem memoria eius dānata sit, reuocabitur donatio. quamuis ea quæ alii donauerit valeant, si non mortis causa donauit.

6 Si miles vxori donauerit de castrensibus bonis, & fuerit dānatus: quia permissum est ei de his testari, si modò impetrauit vt testetur cum damnaretur, donatio valebit. nam & mortis causa donare poterit, cui testari permissum est.

7 Quod ait oratio CONSVMPSERIT, sic accipere debemus: ne is qui donationem accepit, locupletior factus sit. ceterum si factus est, orationis beneficium locum habebit. Sed etsi non sit factus locupletior, dederit tamen tantam quantitatem, eáque † est, dicendum est, si is decesserit qui factus est locupletior, posse repetere id quod dedit. nec compensare id quod consumpsit. quamuis diuortio secuto hæc compensatio locum habeat.

Tacita reuocatio donationis.

8 Si diuortiumᶜ post donationem intercessit, aut prior decesserit qui donum accepit: veteri iuri statur. hoc est si maritus vxori donatum vult, valeatᶜ donatio. quòd si non vult, extinguitur.ᵈ plerique enim cum bona gratia discedunt: plerique cum ira sui animi & offensa. Quid ergo si diuortium factū est, deinde matrimonium restauratur: & in diuortio vel mutata est volūtas, vel eadem durauit restaurato tamen matrimonio, & voluntate donatoris recōciliata: an donatio duret, si constāte matrimonio donator decesserit? & potest defendi valere. Quòdᵉ si diuortiū non intercesserit, sed frigusculū,ᶠ profectò valebit donatio, si frigusculū quieuit.

9 Si mulier & maritus diu seorsum quidem habitauerint, sed honorem inuicem matrimoniiᵍ habebant, quod scimus interdum & inter cōsulares personas subsecutū, puto donationes non valere, quasi durauerint nuptiæ. nonʰ enim coitus matrimoniū facit, sed maritalis affectio. si tamen donator prior decesserit, tunc donatio valebit.

10 Si ambo ab hostibus capti sint, & qui donauit, & cui donatum est, quid dicimus? & prius illud volo tractare. Oratio, si ante mors contigerit ei cui donatum est, nullius momenti donationem esse voluit. ergo si ambo decesserint, quid dicimus? naufragio forte, vel ruina, vel incendio? & si quidem possit apparere, quo ante spiritum posuit, expedita est quæstio. sin verò nō appareat, difficilis quæstio est. & magis puto donationem valuisse. & his ex verbis orationis defendimus. ait enim oratio, SI PRIOR VITA DECESSERIT QVI DONATVM ACCEPIT. non videtur autē prior vita decessisse qui donatum accepit, cum simul decesserint. proinde rectissimè dicetur, vtrasque donationes valere, si forte inuicem donationibus factis simul decesserint: quia neuter alteri superuixerit. licet de commorientibus oratio non senserit. sed cū neuter alteri superuixerit, donationes mutuæ valebunt. nam & circa mortis causa donationes mutuas id erat consequens dicere, neutri datamⁱ conditionem. locupletes igitur heredes donationibus relinquent.ᵏ Secundum hæc si ambo ab hostibus simul capti sint, ambóque ibi decesserint non simul: vtriusˡ captiuitatis spectamus tēpus, vt dicamus donationes valere, quasi simul decesserint: an neutram,ᵐ quia viuo eis finitum est matrimonium: an spectamus, vter priusⁿ decesserit, vt eius persona nō valeat donatio: an vter sedit, vt eiusᵒ valeat? Mea tamē fert opinio, vbi non reuerterunt, vt tempus spectandum sit captiuitatis, quasi tunc defecerint. quòd si alter redierit, eūᵖ videri superuixisse, quia rediit.ᑫ

11 Qui quasdam res ex his quas donauerat legasset, quasdam non: nonᑫ videtur ceteras noluisse ad vxorē pertinere. plerumque enim antea legat, postea donat. vel alia causa fuit legandi.

12 Oratio nō solum virum & vxorem complectitur: sed etiā ceteros qui propter matrimonium donare prohibentur. vtputa donat socer nurui, vel cōtra. vel socer genero, vel contra, vel consocer cōsocero. qui copulatos matrimonio in potestate habent. nam ex mente orationis his quoque omnibus permissum est in eundem casum donare. & ita & Papinianus libro quarto responsorum sensit. sic enim scribit. Socer nurui vel genero donauit: postea filius eius vel filia constante matrimonio vita decessit. quamquam vitium donationis perseueret, tamen si socer nullam quæstionem donationibus intulit, post mortem eius contra heredes orationis sententia videtur interuenire. nam quę ratio donationem prohibuit, eadem beneficiū datumʳ implorabit. vt igitur valeat donatio ista, Papinianus exigit vt & filius eius qui donauit, ante decesserit: & socer postea, durante voluntate.

13 Si filiusfamilias, qui castrense peculiū habet vel quasi castrense, vxori donet: filiiˢ personam & mortem spectabimus.

14 Si nurus socero donauerit, mortem nurus, & perseuerantem in supremā diem voluntatem spectare nos oportet, quòd si socer ante decesserit, dicemus extinctam donationem. an quia maritus viuit,ᵗ si vxori suæ superuixit, admittimus vim habere donationem? & si quidem maritus solus socero heres extitit, quasi noua donatio potest seruari in maritum collata: vt illa finita sit, alia cœperit. sin verò filius heres patri nō est, finita erit donatio ratione noua.

15 Si socer nurui nuntium miserit, donatio erit irrita. quamuis matrimonium concordantibus viro & vxore, secundum rescriptum Imperatoris nostri cum patre comprobatum est. sed quod ad ipsos, inter quos donatio facta est,ᵛ finitum est matrimoniū. Proinde & si duo consoceri inuicemˣ donauerint, idem erit dicendum si inuitis filiis nuntium remiserint, inter ipsos irritam esse donationem. In hac autem donatione inter soceros facta, mors desiderandaʸ est eius qui donauit constante matrimonio, & iure potestatis durante. Idémque & in his qui sunt in eorum potestate.

16 Si consocer consocero donauerit, & alter eorum vel vterque copulatos emancipauerit: debet dici donationem ad orationem non pertinere. & ideo infirmari donationem.

17 Siᶻ sponsus sponsæ donauerit in tempus matrimonii collata donatione, quamuis inter virum & vxorem donatio non videatur facta, & verba orationis minus sufficiant: tamen donationem dicendum est ad sententiam orationis pertinere. vt si durauerit voluntas vsque ad mortem, valeat donatio.

18 Siue autem res fuit quæ donata est, siue obligatio remissa: potest dici donationem effectum habituram. vtputa vxori acceptum tulit donationis causa quod debeat. potest dici pendere acceptilationem nō ipsam, sed effectum eius. & generaliter, vniuersæ donationesᴬ quas impediri diximus, ex oratione valebunt.

19 Si inter virum & vxorem societas donationis causa contracta sit, iure vulgato nulla est. necᴮ post decretum senatus, emolumentum ea liberalitas vt actio pro socio constituatur habere poterit. quæ tamen in commune tenuerūt, sine præstituto reuocanda non sunt. Idcirco igitur pro socio actio non erit, quia nulla societas est quæ donationis causa interponitur, nec inter ceteros: & propter hoc nec inter virum & vxorem. Idem erit dicendum, & si emptio contracta sit donationis causa. nam nulla erit. Plane si minoris res venierit donationis causa, vel postea pretium sit remissum: admittemus donationem valere ad senatusconsultum.

20 Si quis spōsam habuerit, deinde eandem vxorem duxerit, cum non liceret: an donationes quasi in sponsalibus factæ valeant, videamus. & Iulianus tractat hāc quæstionem in minore duodecim annis, si in domum quasi mariti immatura sit deducta. ait enim hanc spōsam esse, etsi vxor non sit. sed est verius quod Labeoni videtur: & à nobis, & a Papinianoᶜ libro decimo quæstionum probatum est: vt si quidem præcesserint spōsalia, durent: quamuis iamᴰ vxorem esse putet qui duxit. si verò non præcesserint, neque sponsalia esse: quoniamᴱ non fuerunt. neque nuptias, quòd nuptiæ esse non potuerūt. Ideóque si spōsalia antecesserint, valet donatio. si minus, nulla est. quia nō quasi ad extraneam, sed quasi ad vxorem fecit. & ideo nec oratio locum habebit.

21 Sed si senator libertinam desponderit,ᶠ vel tutor pupillam, vel quis alius ex his qui matrimonium copulare prohibentur, & duxerit: an donatio

a diceremus

b Obserua cū qui mortem sibi consciuit et comparari eum, cuius memoria sit dānata, vt & in l. bonorum. §. non solum. de iis qui not. infa. ex quo videri non potest moriendo consciuisse donationē, aut vxori aliquid reliquisse. Alciat. lib. 4. parer. cap. 11.

† extitit.

c vt valeat

d extinguatur.

e Quid si

f frigusculū: aliī friusculū, vel friusculū. Est autē frigusculum, cum propter iram subitaneam cōiuges recedunt, ne tamen diuortiū, sed cessante frigusculo, & quiescēte ira reuertuntur.

g matrimonii

h Vxor enim dignitatis nomen est, non voluptatis, vt ait Aelius Verus Imperator apud Spartianū, & Plutarchus in præceptis connubialibus. Non ego te eadē vxi, & coniuge, & amica possum.

i dandam

k relinquentur.

l vtriusque: vtrumque

m neutras: neutrum.

n prior

o in eius

p eum solum

q rediit.

r ratum

s & in personam filii mortem

t viuus vxori

v facta est, perimitur:

x inuicem sibi

y consideranda

z Cuius l. hanc. §. cum l. Papinianus resse, l. in et sponsalia Duar. ad hūc titulum.

A donationes.

B sed nec

C Eadem Papiniani sententia refertur l. quæstum. l. de sponsa.

D eā vxorem

E quæ nō fuerunt

F desponsauerit,

natio quasi in sponsalibus facta valeat? & putem etiam sponsalia improbanda: & quasi ab indignis, ea quæ donata sunt, ablata, fisco vindicari.

XXXIII. IDEM libro trigesimo sexto ad Sabinum

SI stipulata fuerit mulier annuum[a], id ex stipulatu petere constante matrimonio non potest. Sed si manente matrimonio decesserit ille maritus proponatur, puto, quia in annuo quoq; donatio vertitur, posse dici stipulationem[b] confirmari ex senatusconsulto. Si vxor marito annuum versa vice præstiterit, restituetur et hoc: & poterit vindicare id quod exstat. credo poterit & condicere in quantum locupletior factus est, quia non tam[c] sollemne est annuum quod maritus vxori pendit: & quod vxor marito præstat. immo incongruens est, & contra sexus naturam. Et si forte maritus ab vxore stipulatus sit id annuum, decesseritque mulier constante matrimonio: dicendum erit, ex oratione donationem conualescere.

XXXIIII. IDEM libro quadragesimo tertio ad Sabinum

SIue vxor marito res donasset, isque[d] eas in dotem pro communi filia dedisset[e]: siue post donationem quam in maritum contulit, vxor passa est eum pro filia in dotem dare: benigne dici potest, etsi prima donatio nullius momenti est, attamen ex sequenti consensu valere dotis dationem.

XXXV. IDEM libro trigesimo quarto ad Edictum

SI non secundum legitimam obseruationem diuortium factum sit, donationes post tale diuortium factæ nullius momenti sunt: cum non videatur solutum matrimonium.

XXXVI. PAVLVS libro trigesimo sexto ad Edictum

SI donatæ res exstant, etiam vindicari poterunt. sed quia causam possidendi donatio præstitit, nisi reddatur res, æstimatio facienda est iusto pretio cauerique possidenti debebit de euictione simpli, quanti ea res sit. idque etiam Pedio videtur. Sponsus[f] alienum anulum sponsæ muneri misit, & post nuptias pro eo suum dedit. quidam &[g] Nerua putant fieri eum mulieris. quia tunc factam donationem confirmare videtur, non nouam inchoare. quam sententiam veram esse accepi.

XXXVII. IVLIANVS libro septimodecimo Digestorum

SI mulier dolo fecerit, ne res exstaret sibi a marito donata: vel ad exhibendum, vel damni iniuriæ cum ea agi poterit. maxime[h] si post diuortium id commiserit.

XXXVIII. ALFENVS libro tertio Digestorum [à Paulo epitomatorum]

SEruus[i] communis viri & fratris eius puerum donauit vxori fratris. pro qua parte is seruus, qui donasset, viri esset, pro ea parte munus non esse factum mulieris respondit[k]. idem iuris erit, si ex tribus fratribus vnus vxorem haberet, & rem communem vxori donasset. nam ex tertia parte mulieris res facta non est: ex duabus autem partibus reliquis si id scissent fratres, aut postea quam donata esset ratum habuissent, non[l] debere mulierem reddere.

Debitor delegatus potest opponere exceptionem delegationis inualidæ: si tamen ignoranter emiserit, liberatur.

XXXIX. IVLIANVS libro quinto ex Minicio

VIr vxori[m] pecuniam cum donare vellet, permisit ei vt à debitore suo stipuletur. illa cum id fecisset, priusquam pecuniam auferret[n], diuortium fecit. quæro vtrum vir eam summam petere debeat: an[o] ea promissione propter donationis causam actio nulla[p] esset. respondi, inanem fuisse eam stipulationem. sed si promissor mulieri ignorans soluisset, si quidem pecunia exstat, vindicare eam debitor potest. sed si actiones suas marito præstare paratus est, doli mali exceptione se tuebitur. ideóque maritus hanc pecuniam debitoris nomine vindicando consequetur. sed si pecunia non exstat, & mulier locupletior facta est, maritus eam petet. intellegitur enim ex re mariti locupletior facta esse mulier: quoniam debitor doli mali exceptione se tueri potest.

In quibus casibus valet donatio inter virum & vxorem.

XL. VLPIANVS libro secundo Responsorum

QVod apiscendæ dignitatis gratia ab vxore in maritum collatum est, eatenus ratum est, quatenus dignitati supplendæ opus est.

XLI. LICINNIVS RVFINVS libro sexto Regularum

NAm & imperator Antoninus constituit, vt ad processus viri vxor ei donare possit.

XLII. GAIVS libro vndecimo ad Edictum prouinciale

NVper ex indulgentia principis Antonini recepta est alia causa donationis, quam dicemus honoris causa. vt ecce si vxor viro laticlauii[q] petendi[r] gratia donet, vel vt equestris ordinis fiat, vel ludorum gratia.

XLIII. PAVLVS libro singulari Regularum

INter virum & vxorem exilii causa donatio fieri potest.

De vsucapione.

XLIIII. NERATIVS libro quinto Membranarum

SI extraneus rem viri ignorantis eius esse, ignoranti vxori, ac ne viro quidem sciente eam suam esse, donauerit: mulier recte eam [vsu] capiet. Idemq; iuris erit, si is qui in potestate viri erat, credens se patremfamilias esse, vxori patris donauerit. Sed si vir rescierit suam rem esse priusquam vsucapiatur, vindicaréque eam poterit, nec volet, & hoc & mulier nouerit, interrumpetur possessio: quia transiit in causam ab eo factæ donationis. ipsius mulieris scientia propius[s] est, vt nullum adquisitioni dominii eius adferat impedimentum. non enim omnimodo vxores ex bonis virorum, sed ex causa[t] donationis ab ipsis factæ adquirere prohibitæ sunt.

XLV. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum

MArcellus[v] libro septimo digestorum scribit, etiam cum detrahere sine mulieris damno, & extra metum senatusconsulti, quod detrahentibus negotiationis causa occurrit.

XLVI. IDEM libro septuagesimo secundo ad Edictum

INter[x] virum & vxorem nec possessionis vlla donatio est.

XLVII. CELSVS libro primo Digestorum

VTrum negotium vxoris gerens, an officio mariti ductus, in rem eius impenderit vir, facti non iuris est quæstio. coniectura[y] eius rei ex modo & ex genere impensæ non difficilis est.

XLVIII. IDEM libro nono Digestorum

QVæ iam nuptæ maritus donauit, viri manent: & potest ea vindicare. nec quicquam refert, quòd ampla legata ab vxore ei relicta sunt.

XLIX. MARCELLVS libro septimo Digestorum

SVlpicius Marcello. mulier quæ ad communem filium volebat, qui in potestate patris erat, post mortem patris fundum peruenire, eum patri tradidit, vti post mortem restituatur filio. quæro an donatio tibi videatur, vt nihil agatur, an valeat quidem, sed mulieri potestas datur[z], si noluerit[A], eum repetere[B]. respondit, si color[C] vel titulus, vt sic dixerim, donationi quæsitus est, nihil valuit traditio. id est si hoc exigit[D] vxor, vt aliquid ex ea re interim commodi sentiret maritus. alioquin si solo eius ministerio vsa est, & id egit, vt vel reuocare sibi liceret, vel vt res cum omni emolumento per patrem postea ad filium transiret: cur non idem[E] perinde sit ratum, ac si cum extraneo tale negotium contraxisset, hoc est extraneo in hanc causam tradidisset?

L. IAVOLENVS libro tertiodecimo Epistularum

SI eam mulier viginti seruum emisset, in eam emptionem vir quinque venditori dedit: diuortio facto, omnimodo vir eam summam exiget. neque ad rem pertinet, an is seruus deterior factus sit. nam & si mortuus esset, quinq; exactio ei competeret. quæritur enim an mulier ex viri patrimonio locupletior sit eo tempore quo de dote agebatur[F]. facta autem intellegitur, quæ ære alieno suo interuentu viri liberata est, quod potuisset adhuc debere, si vir pecuniam non soluisset. neque enim interest ex qua causa mulier pecuniam debuit: vtrum creditam, an eam quam ex emptione præstare debeat. Quòd si mulier non emerat seruum, sed vt emeret, à viro pecuniam accepit: tum vel mortuo vel deteriore facto seruo damnum ad virum pertinebit. quia quod aliter emptura non fuit, nisi pecuniam à viro accepisset, hoc consumptum ei perit qui donauit: si modo in rerum natura esse desiit. nec[G] videtur mulier locupletior esse, quæ neque a creditore suo liberata est, neque id possidet quod ex pecunia viri emerat.

Quicquid mulier quærit, præsumitur quæsiuisse ex bonis viri.

LI. POMPONIVS libro quinto ad Quintum Mucium

QVintus Mucius ait, cum in controuersiam venit, vnde ad mulierem quid peruenerit: & verius & honestius est, quod non demonstratur[H] vnde habeat, existimari a viro aut qui in potestate eius esset ad eam peruenisse. euitandi autem turpis quæstus gratia circa vxorem hoc videtur Quintus Mucius probasse.

LII. PAPINIANVS libro decimo Quæstionum

SI vir vxori donationis causa rem vilius locauerit, locatio nulla est. cum autem depositum inter eas personas minoris donationis causa æstimatur, depositum est. hæc ideo tam varie, quia locatio quidem sine mercede certa contrahi non potest. depositum autem & citra æstimationem quoque dari potest. Vxor viro fructum fundi ab herede suo dari, quòd[I] si datus non fuisset, certam pecuniam mortis causa promitti curauit. defuncto viro viua muliere, stipulatio soluitur: vt traditio quæ mandante vxore mortis causa facta est. nam quo casu inter exteros[K] condictio nascitur, inter maritos nihil agitur.

A

a annuo dari
b donationem. Redditur est Flor.
c vt solenne
d vt eas
e daret
f Si sponsus
g vt Nerua
h & maxime
i Si seruum
k respondi.
l nihil
m cum vxori
n tulisset,
o eo ex
p nulla sit
q In bono lect. Alex. ab Alex. lib. 4. Genia. dier. cap. 18. In codicibus quibusdam legitur, lati claui. Hor. vestitur,
r petendi
s propius autem
t ex donationibus
v Est tit. de reb. vendit. vnde quoque l. Senatus, de legat. 1.
x ex traditione de interdictis. vide l. 1. §. si vir. de acqu. possess.
y sed coniectura
z detur,
A voluerit ut rescissa est Floren.
B petere?
C Color quasitus dicitur, cum in eo quod ipso in re nullum est, id alium fingitur, quo fraus protectu vsitatur eadem phrasis est, l. 1. §. vlt. infra de aug.
D exegit
E id perinde
F agatur
G nec enim
H demonstratur
I & si datum
K extraneos

LIII. IDEM libro quarto Responsorum

MOrtis suæ causa genero vel nurui socerũ frustra donare conuenit: quia mortuo socero nuptiæ non soluuntur. nec interest, an pater filium vel filiam exheredauerit. diuortii[a] species eadem[b] ratione diuersa est. Res in dotem æstimatas consentiente viro mulier in vsu habuit. vsu deteriores[c] si fiant, dãnt compensatio non admittitur. easdem res non potest mulier sibi quasi donatas defendere ex illis verbis, quibus donationes et à viro legatæ sunt. cum eiusmodi species neq; donari neq; auferri videtur[d].

a sed diuortii b ea ratione c deteriores res d videatur.

LIIII. IDEM libro octauo Responsorum

VIr vsuras promissæ dotis in stipulatum deduxerat, easque non petierat. cum per omne tempus matrimonij sumptibus suis vxorem & eius familiam vir exhiberet, dote prælegata[e], sed & donationibus verbis fideicommissi[f] confirmatis, legato quidem dotis vsuras non contineri videbatur: sed titulo donationis remissas.

e relegata, f fideicõmisso confirmatis.

Res empta ex pecunia mulieris, donata viro, vindicari potest.

LV. PAVLVS libro sexto Quæstionum

VXor[g] marito suo pecuniã donauit: maritus ex pecunia sibi donata aut mobilem aut soli rem comparauit: soluendo non est, & res extant. quæro si mulier reuocet donationem, an vtiliter condictitia[h] experiatur. videtur enim maritus, quamuis soluẽdo non sit, ex donatione locupletior effectus: cum pecunia mulieris res comparata extet. respondi, locupletiorem esse ex donatione negari non potest. non enim quærimus quid deducto ære alieno liberũ habeat: sed quid ex re mulieris possideat. solo[i] enim separatur hic ab eo cui res donata est, quòd ibi[k] res mulieris permanet, & vindicare directò potest. & erit deterior causa viri, si ei[l] pecunia quatenus res valet, non vltra id tamen quod donatum est, condicatur: quàm si dotis iudicio conueniatur. sed nihil prohibet, etiam in rem vtilem mulieri in ipsas res accommodare[m].

g *Hac lege agitur quando & quatenus reuocetur quod vxor dedit marito.* h condictione i ab solo enim separatur hoc: *aliàs*. solo enim hoc separatur ab eo res, cui &c. k si res l ea pecunia m *id est, vtilem rei vindicationẽ, quatenus, scilicet, cum pecunia sua, non vltrà: quia nõ agit, nisi ad id, quo pauperior facta est, nõ ad id quo vir est magis locupletatus. vt si dedit cẽ, ex quibus vir emit fundũ, qui iam valet ducenta, aget vxor ad centum, vtilemq. in eã rem actionem habebit centum, non ad totum fundũ. Sũt qui legãt actionem dari.*

LVI. SCAEVOLA libro tertio Quæstionum

SI quod mihi mortis causa donare vellet, ego purè vxori donare vellem: non vales quod vxori iubeo dari. quia illo conualescente, condictione teneor. mortuo autem, nihilo minus pauperior sum. non enim habeo quod habiturus essem.

LVII. PAVLVS libro septimo Responsorum

EA quæ à marito suo pecuniam ex causa donationis acceperat, litteras ad eũ misit huiusmodi. CVM PETANTI MIHI A TE DOMINE CARISSIME CONVENERIT INDVLGENTIA TVA VIGINTI AD EXPEDIENDAS QVASDAM RES MEAS, QVAE SVMMA MIHI NVMERATA EST SVB EA CONDICIONE, VT SI PER ME MEOSQVE MORES QVID[n] STETERIT, QVO MINVS IN DIEM VITAE NOSTRAE MATRIMONIVM PERMANEAT, SI VE[o] INVITO TE DISCESSERO DE DOMO TVA, VEL REPVDIVM TIBI SINE VLLA QVERELLA MISERO, DIVORTIVMQVE FACTVM PER ME PROBABITVR: TVNC VIGINTI, QVAE MIHI HAC DIE DONATIONIS CAVSA DARE VOLVISTI, DATVRAM RESTITVTVRAM ME SINE VLLA DILATIONE SPONDEO. quæro, iam si eadem Titio[p] marito suo repudiũ miserit, pecuniam restituere debeat. Paulus respondit, pecuniam quam vir vxori donauit, ex stipulatione proposita, si condicio eius extitit, peti posse. quoniam ex donatione in pecuniam creditam conuersa est. quòd si stipulatio commissa non probetur, tunc tantum peti posse, quanto locupletior ex ea donatione facta probetur.

n nõ steterit. o Si quidem p Titia

LVIII. SCAEVOLA libro secundo Responsorum

SI prædia & mancipia Seiæ data effecta sint eius tempore concubinatus, ac postea tempore matrimonii aliis acceptis reddita sunt: quid iuris est? respondit, secundum ea quæ proponerentur, negotium potius gestum videri, quàm donationem interuenisse. Item cum quæreretur de ciVariis mãcipiorum, respondit, tempore quidem concubinatus data ciVaria repeti non possunt. sed nec tempore matrimonii, si ea mancipia vxoris in communi vsu fuerint. Filius rebus matris interuenire solitus, pecunia matris cõsentiente ipsa mancipia & res mercatus, emptionum instrumenta suo nomine confecit: decessit in patris potestate. quæsitum est, an mater cum marito suo experiri, & qua actione vti possit. respondit, si mater obligatum filium in ea pecunia voluit esse: intra annum quam filius decessit, de peculio cum patre, in cuius potestate fuisse proponatur, actionem habere. si donauit, repeti posse quanto locupletior ex ea donatione pater factus est[q].

q esset.

Donatio vxori facta morte viri confirmatur.

LVIIII. PAVLVS libro secundo Sententiarum

SI[r] quis vxori ea condicione donauit, vt quod donauit, in dotem accipiat: defuncto eo donatio conualescit.

r *Coniunge l. 8. de reb. dub.*

LX. HERMOGENIANVS libro secundo Iuris Epitomarum

VItricus & priuignus inuicem sibi donare prætexto[s] matrimonii non prohibentur.

s prætextu

Casus, quo valet donatio inter virum & vxorem.

Diuortii causa donationes inter virum & vxorem concessæ sunt. sæpe enim euenit vti propter sacerdotium, vel etiam sterilitatem,

LXI. GAIVS libro vndecimo ad Edictum prouinciale

VEl senectutem, aut valetudinem, aut militiam satis commode retineri matrimonium non possit.

LXII. HERMOGENIANVS libro secundo iuris Epitomarũ

ET ideo bona gratia matrimonium dissoluitur. Diuortio facto nec instaurato matrimonio, non confirmatur inter virũ & vxorem facta donatio. nec[t] inter patronum & libertam. Si[v] ab eo inuito diuertere non licet, facta donatio separatur[u], cum inter hos diuortium intercedat. perinde enim id quod donatum est, habetur diuortio intercedente, ac si donatum non fuisset.

t sed nec v & si u cõfirmatur,

LXIII. PAVLVS libro tertio ad Neratium

DE eo quod vxoris in ædificium viri ita coniunctum est, vt detractum alicuius vsus esse possit, dicendũ est agi posse, quia[y] nulla actio est, ex lege duodecim tabularum. quamuis[z] decemuiros nõ sit credibile de his sensisse, quorum voluntate res eorum in alienum ædificium coniunctæ essent. Paulus notat: sed in hoc solum agi potest, vt solas vindicatio soluta re competat mulieri, non in duplum, ex lege duodecim tabularum. neq; enim furtiuum est quod sciente domino inclusum est.

y quamuis nul la actione ex z quia

LXIIII. IAVOLENVS libro sexto ex Posterioribus Labeonis

VIr mulieri diuortio facto quædã idcirco dederat, vt ad se reuerteretur: mulier reuersa erat, deinde diuortium fecerat. †Labeo: † TreVatius inter Terentiam[A] & †Decenarem respõdit, si verum diuortium fuisset, ratam esse donationem. si simulatũ, contra. Sed verum est quod Proculus & Cæcilius[B] putant, tũc verum esse diuortium, & valere donationem diuortii causa †factam, † si aliæ nuptiæ insecutæ sunt: aut tam longo tempore vidua fuisset, vt dubium non foret, alterum esse matrimonium. alias nec donationem vllius esse momenti futuram.

A *Mecænatis vxor fuit. Suet. in August. qui addit per occasionem Terentillam ab Antonio vocatã. & Senec. in lib. de prouid. Dion videtur eam vocare Terentianam.* †Mecœnatem B Cœlius

LXV. LABEO libro sexto Posteriorum à Iauoleno epitomatorum

QVod[C] vir ei quæ nondum viripotens nupserit donauerit, ratum futurum existimo.

C *Hæc Labeonis sententia fusius tractatur l. cum hic status §. si quis sponsam. supra. eod.*

Hic tantum inspicitur, an donatio post matrimonium, an ante facta fuerit.

LXVI. SCAEVOLA libro nono Digestorum

SEia Sempronio cũ certa die nuptura esset, antequam domum deduceretur, tabulæque dotis signarentur, donauit tot aureos. quæro an ea donatio rata sit. non attinuisse tempus, an antequam domum deduceretur, donatio facta esset, aut tabularum consignatarum, quæ plerumque & post contractum matrimoniũ fierent. in quærendo[D] exprimi. itaq; nisi ante matrimoniũ contractum, quod consensu[E] intellegitur, donatio facta esset, nõ valere. Virgini in hortos deductæ ante diem tertium quàm ibi nuptiæ fierent, cum in separata diæta ab eo esset, die nuptiarum, prius quàm ad eum transiret, & prius quàm aqua & igni[F] acciperetur, id est nuptiæ celebrentur[G]: opulit decem aureos dono. quæsitum est, post nuptias contractas diuortio facto, an summa donata repeti possit. respondit, id quod ante nuptias donatum proponeretur, non posse de dote deduci.

D *Inquiritur* exprimi. *Sequere Florent.* E de consensu F igni G *Desunt, sed male: declarant enim vetustissimum ritum, quo nuptiarum fœdera firmabantur. Lect antiqu li. 4. Instit.*

LXVII. LABEO libro secũdo Pithanon à Paulo epitomatorũ

SI vxor nummis à viro, aut ab eo qui in eius potestate esset, sibi donatis seruũ emerit: deinde cum eius factus fuerit[H], eum ipsum donationis causa viro tradiderit. rata erit traditio. quamuis ea mente facta fuerit, qua cæteræ donationes. neque vlla actio eius nomine dari potest.

H esset.

DE[I] DIVORTIIS[K] ET REPVDIIS TITVLVS II.

I. PAVLVS libro trigensimo quinto ad Edictum

DIrimitur matrimonium diuortio, morte, captiuitate, vel alia contingente seruitute vtrius[L] eorum.

II. GAIVS libro vndecimo ad Edictũ prouinciale

DIuortium autem vel à diuersitate mentium dictum est: vel quia in diuersas partes eunt qui distrahunt matrimonium. In repudiis[M] autem id est renunciatione, comprobata sunt hæc verba: TVAS RES TIBI HABETO.

I *Hunc tit. dilucidè et eruditè veteres Duar. exponit.* K *De causis & formulis diuortij Alex. ab Alex. li. 4. ca. 8. Valer. Max. lib. 2. ca. 1. Pla dialo. 12. de legi. Dion ca 14. Matt. 5 & 19.* L alterutrius vtriusque. *lege* vtrius, vel alterutrius, *expũge* vtriusq. M In repudiis autẽ, & renunciationibus.

HABETO[a]. item hæc, TVAS RES TIBI AGITO. In sponsalibus quoque discutiendis placuit renuntiationem interuenire oportere. In qua re hæc verba probata sunt: CONDICIONE TVA NON VTOR. Siue autem ipsi præsenti renuntietur, siue absenti per eum qui in potestate eius sit, cuiusve is eáve in potestate sit, nihil interest.

III. PAVLVS libro trigesimo quinto ad Edictum

DIuortium[b] non est, nisi verum[c] quod animo perpetuam constituendi dissensionem[d] fit. itaque quidquid in calore iracundiæ vel fit vel dicitur, non prius ratum est, quàm si perseuerantia apparuit iudicium animi fuisse. ideóque per calorem misso repudio, si breui reuersa vxor est, nec diuortisse videtur.

IIII. VLPIANVS libro vicesimo sexto ad Sabinum

IVlianus libro octauodecimo[e] digestorum quærit, an furiosa repudium mittere vel repudiari possit. & scribit, furiosam repudiari posse: quia ignorantis loco habetur. repudiare autem non posse neque ipsam propter dementiam, neque curatorem eius. patrem tamen eius nuntium mittere posse. quod non tractaret de repudio, nisi constaret[f] retineri matrimonium. quæ sententia mihi videtur vera.

V. IDEM libro trigesimo quarto ad Edictum

SI filia emancipata idcirco diuerterat[g], vt maritum lucro dotis adficiat, patrem fraudet, qui profecticiam dotem potuit petere, si constante matrimonio decessisset: [&] ideo patri succurrendum est, ne dotem perdat. non enim minus patri quàm marito succurrere prætorem oportet. danda igitur est ei dotis exactio, atque si constante matrimonio decessisset filia.

An dirimatur matrimonium captiuitate.

VI. IVLIANVS libro sexagesimo secundo Digestorum

VXores[h] eorum, qui in hostium potestatem peruenerunt, possunt videri nuptarum locum retinere eo solo, quòd alij temere nubere non possunt. Et generaliter definiendum est, donec certum est maritum viuere in captiuitate constitutum, nullam habere licentiam vxores eorum migrare ad aliud matrimonium: nisi mallent ipsæ mulieres causam repudij præstare. Sin autem in incerto est, an viuus apud hostes teneatur, vel morte præuentus: tunc si quinquennium[i] à tempore captiuitatis excesserit, licentiam habet mulier ad alias migrare nuptias. ita tamen vt bona gratia dissolutum videatur pristinum matrimonium: & vnusquisque suum ius habeat imminutum. eodem iure & in marito in ciuitate degente, & vxore captiua obseruando.

VII. PAPINIANVS libro primo de Adulteriis

SI pænituit eum qui libellum tradendum diuortij dedit, isque per ignorantiam mutatæ voluntatis oblatus est: durare matrimonium dicendum. nisi pænitentia cognita is qui accepit ipse voluit matrimonium dissoluere. tunc enim per eum qui accepit soluitur matrimonium.

VIII. IDEM libro secundo de Adulteriis

DIuus Hadrianus eum qui alienam vxorem ex itinere domum suam duxisset, & inde marito eius repudium misisset, in triennium relegauit.

Quomodo fiat diuortium.

VIIII. PAVLVS libro secundo de Adulteriis

NVllum diuortium ratum est, nisi septem ciuibus Romanis puberibus adhibitis præter libertum eius qui diuortium faciet. Libertum accipiemus etiam eum qui à patre, auo, proauo, & ceteris sursum[k] versum manumissus sit.

X. MODESTINVS libro primo Regularum

PAtrono inuito liberta, quam in matrimonio habuit, ab eo discedere non potest: nisi ex causa fideicommissi manumissa sit. tunc enim potest, licet eius sit liberta.

Inuito patrono liberta non potest ab eo diuertere.

XI. VLPIANVS libro tertio ad Legem Iuliam & Papiam

QVod[l] ait lex, DIVORTII FACIENDI POTESTAS LIBERTAE QVAE NVPTA EST PATRONO, NE ESTO: non infectum videtur effecisse diuortium, quod iure ciuili dissoluere solet[m] matrimonium. quare constare matrimonium dicere non possumus, cum sit separatum. denique scribit Iulianus de dote hanc actionem non habere. meritò igitur quamdiu patronus eius eam vxorem suam esse vult, cum nullo alio conubium ei est. nam quia[n] intellexit legislator facto libertæ quasi diremptum matrimonium, detraxit ei cum alio conubium. quare cuicumque nupserit, pro non nupta habebitur. Iulianus quidem amplius putat, nec in concubinatu eam alterius patroni[o] esse posse. Ait lex, QVAMDIV PATRONVS EAM VXOREM ESSE VOLET. Et velle[p] debet vxorem esse: & patronus durare. si igitur aut patronus esse aut velle desierit, finita est legis auctoritas. Illud rectissimè placuit: qualiqualib[q] voluntate intellegi possit patronus animum habere desisse quasi in vxorem, finiri legis huius beneficium. Proinde cum patronus rerum amotarum cum[r] liberta, quæ ab inuito eo diuorterat, vellet experiri, Imperator noster cum Diuo patre suo rescripsit, intellegi cum hoc ipso nolle nuptam sibi, qui[s] eam actionem vel aliam inferret[t], quæ non solet nisi ex diuortio oriri. Quare si accusare eam adulterij cœperit, vel alio[v] crimine postulare, quod vxori nemo obiicit: magis est vt diremptum sit matrimonium. etenim meminisse oportet, ideo adimi cum alio conubium, quia patronus sibi nuptam cupit. Vbicumque igitur vel tenuis intellectus videri potest nolentis nuptam, dicendum est, iam incipere libertæ cum alio esse conubium. proinde si patronus sibi desponderit aliam, vel destinauerit, vel matrimonium alterius appetierit[x]: credendus[y] est nolle hanc nuptam. & si concubinam sibi adhibuerit, idem erit probandum[z].

Margin notes (partly legible): a Acceperit ... legitima ... formula ... libelli repudij. b Contingit l. quidquid in calore ... d diuisionem e lib. 18. f constaret ... g diuertat. h Elegit libro Cornelio ... i Mulier ... k sursum l Conlege ... m potuisset n ... o quam ... p & vxor esse velle debet. q qualicumque r cum liberta. s quod t incipere. v in crimine x acceperit y credendum z dicendum.

SOLVTO[A] MATRIMONIO DOS QVEMADMODVM PETATVR TITVLVS III.

Fauor dotis.

POMPONIVS libro quintodecimo ad Sabinum

DOTIVM[B] causa semper & vbique præcipua est. nam & publicè[C] interest, dotes mulieribus conseruari. cum dotatas esse feminas ad subolem procreandam[D] replendámque liberis ciuitatem, maximè sit necessarium.

Dos cui reddenda sit.

II. VLPIANVS libro trigesimo quinto ad Sabinum

SOluto matrimonio solui mulieri dos debet. nec cogitur maritus alij eam ab initio stipulanti promittere, nisi hoc ei nihil nocet. nam si incommodum aliquod maritus suspectum habet, non debere eum cogi alij quàm vxori promittere, dicendum est. hæc si sui iuris mulier est. Quòd si in patris potestate est, & dos[E] ab eo profecta sit: ipsius, & filiæ dos est. denique pater non aliter quàm ex voluntate filiæ petere dotem nec per se nec per procuratorem potest. sic ergo & promittendum Sabinus ait. ei ergo promittendum erit, cui vterque iusserit. Ceterum si pater solus iussit, dotis actio filiæ non erit adempta, quandoque sui iuris filia fuerit facta. Item si voluntate solius filiæ promittatur, remanebit dotis actio integra patri. Sed verum vt & agat solus, an & vt adiuncta quoque filiæ persona experiri possit? & puto nec eam actionem amissam, quam adiuncta filiæ persona potest habere. quòd si sui iuris fuerit facta filia, nocebit ei ista stipulatio.

Tacitus consensus filiæ.

Voluntatem autem filiæ cum pater agit de dote, verum sic accipimus, vt consentiat: an verò ne contradicat filia? & est ab Imperatore Antonino rescriptum, filiam nisi euidenter[F] contradicat, videri consentire patri. Et Iulianus libro quadragesimo[G] octauo digestorum scripsit, quasi ex voluntate filiæ videri experiri patrem, si furiosam filiam habeat. nam vbi non potest per dementiam contradicere, consentire quis eam meritò credet. Sed si absens filia sit, dicendum erit, non ex voluntate eius id factum. cauendúmque[H] ratam rem filiam habituram a patre. vbi enim sapit, scire eam exigimus, vt videatur non contradicere.

III. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

NOn solùm autem in exigenda, sed etiam in soluenda dote quæ communis est patris[I] & filiæ vtriusque voluntas exquiritur: nec alter alterius deteriorem condicionem facere potest. Sed si pecunia ad patrem peruenit, quam filia accepit: actio de dote vtrisque[K] tolletur.

IIII. POMPONIVS libro quintodecimo ad Sabinum

SI[L] pater sine consensu filiæ dotem à viro exegisset, & eandem alij viro eius[M] filiæ nomine dedisset, & mortuo patre filia cum priore viro ageret doli mali exceptione repellitur.

Fructus capit maritus, ex quo tempore fundus est dotalis effectus et traditus, etsi ante nuptias traditus sit.

V. VLPIANVS libro trigesimo ad Sabinum

DE diuisione anni eius quo diuortium factum est, quæritur ex die matrimonij[N], an ex die traditi marito fundi maritus sibi computet tempus. & vtique in fructibus à viro retinendis neque dies dotis constitutæ neque nuptiarum obseruatur: sed quo primum dotale prædium constitutum est, id est tradita[O] possessione.

VI. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

SI ante nuptias fundus traditus est, ea die nuptiarum ad eundem diem sequentis anni computandus annus

Margin notes (partly legible): A Capitulum ... & tradita ... B Dotis C reipublicæ D Pulchre ... E Hæc verba ... F Filia ... G lib. 48. H cauendumque a patre I & patris K vtriusque L Si cum pa... M eiusdem N contracti matrimonij O traditi possessione est.

est. idem in ceteris annis seruatur, donec diuortium fiat. nam si ante nuptias traditus sit, & fructus inde percepti restituendi fiant quandoque diuortio facto, quasi dotis facti.

De impensarum deductione.

VII. VLPIANVS libro trigesimo primo ad Sabinum

FRuctus eos esse constat, qui deducta impensa supererunt. quod Scæuola & ad mariti & ad mulieris impensas refert. nam si mulier pridie vindemias doti dedit, mox sublatis à marito vindemiis diuortit, non putat ei vndecim dumtaxat mensium fructus restitui: sed & impensas, quæ antequam portiones fructuum fiant deducendæ sunt. Igitur si & maritus aliquid impendit in eundem annum vtriusque impensæ concurrent. ita & si impensarum à muliere factarum ratio habeatur, cum pluribus annis in matrimonio fuit, necesse est primi anni computari temporis quod sit ante datum prædium.

De ratione diuidendorum fructuum.

Papinianus autem libro vndecimo quæstionum, diuortio facto fructus diuidi ait, non ex die locationis, sed habita ratione præcedentis temporis quo mulier in matrimonio fuit. neque enim si vindemiæ tempore fundus in dotem datus sit, eumque vir ex calendis Nouembribus primis fruendum locauerit: mensis Ianuarij supremo die facto diuortio, retinere virũ & vindemiæ fructus, & eius anni quo diuortium factum est, quartã partem mercedis æquum est. alioquin si coactis vindemiis, altera die diuortium intercedat: fructus integros retinebit. itaque si fine mensis Ianuarij diuortiũ fiat, & quattuor mensibus matrimonium steterit, vindemiæ fructus, & quarta portio mercedis instantis anni confundi debebit: vt ex ea pecunia tertia portio viro relinquatur. E contrario quoque idem obseruandũ est. nam si mulier percepta vindemia statim fundum viro in dotem dederit, & vir ex calendis Martiis eundẽ locauerit, & calendis Aprilibus primis diuortium fuerit secutũ: non solùm partem duodecimam mercedis, sed pro modo temporis omnium mensium quo dotale prædiũ fuit, ex mercede quæ debebitur, portionẽ retinebit. Item si messes eius anni quo diuortiũ factum est, colonum ex forma locationis sequantur: ante vindemiam soluto matrimonio nihilo minus pecunia messiũ in computationem cum spe futuræ vindemiæ veniet. apparet igitur ex his, illos fructus, quos mulier percepit antequam nuberet, non debere in contributionem venire. Ob donationes, item ob res amotas, ex his fructibus qui post diuortium percepti sunt, compensationes fieri possunt. Quod in anno dicitur, potest dici & in sex mensibus, si bis in anno fructus capientur. vt est in locis irriguis. Et in pluribus annis idem dici potest: vt in silua cædua. Item si locatio agri talis sit, vt super annuam mercedem quinquennio quoque aliquid amplius præstaretur. in eo enim quod amplius est, tempus ad quinquennium computamus. Non solùm autem de fundo, sed etiam de pecore idẽ dicemus, vt lana ouium, fetusque pecorũ præstaretur. quare enim si maritus prope partũ oues doti acceperit, item proximas tonsuræ: post partũ & tonsiones protinus diuortio facto, nihil reddat? nã & hic fructus toto tẽpore quo curantur, nõ quo percipiuntur, rationem accipere debemus. In seruo quoque anni ratio habetur, si in annũ fortè operæ eius locatæ sunt: vt pro præteriti temporis ad maritum, post diuortiũ autem ad mulierem operæ pertineant. De pensionibus quoque prædiorum vrbanorum idem est quod in fructibus rusticorum. Si fundum viro vxor in dotem dederit, isque inde arbores deciderit: si hæ fructus intelleguntur, pro portione anni debent restitui. Puto autem si arbores cæduæ fuerunt, vel Gremiales: dici oportet in fructu cedere. si minus, quasi deteriorem fundum fecerit maritus, tenebitur. Sed & si vi tempestatis ceciderũt, dici oportet pretium earum restituendũ Mulieri, nec in fructum cedere. Non magis quàm si thensaurus fuerit inuẽtus, in fructũ enim non computabitur: sed pars eius dimidia restituetur, quasi in alieno inuenti. Si vir in fundo mulieris dotali lapidicinas marmoreas inuenerit, & fundum fructuosiorem fecerit: marmor quod cæsum, neque exportatum, est mariti. & impensa nõ est ei præstanda. quia nec in fructu est marmor. nisi tale sit, vt lapis ibi renascatur. quales sunt in Gallia. sunt & in Asia. Sed si cretifodinæ, argẽtifodinæ, vel auri, vel cuius alterius materiæ sint, vel harenæ: vtique in fructu habebuntur. Interdum marito de fructibus à muliere cauetur, & nihil retinet, si fructibus stantibus fundum mulier recipiet. interdum retinebit tantùm maritus, & nihil restituet. id est, si non plus erit quàm pro portione eum retinere oportet. interdum verò & reddet, si plus percepit quàm eũ retinere oportet. eadem condicio erit etiam si cum socero vel cum herede alterutrius de dote agatur. Impendi autem fructuum percipiendorum causa Pomponius ait, quod in arando serendóque agro impensum est. quódque in tutelam ædificiorum, ægrúmve seruum curandum. scilicet si ex ædificio vel seruo fructus aliqui percipiebantur. sed hæ impensæ non petentur, cũ maritus fructum totius anni retinet: quia ex fructibus prius impensis satisfaciendum est. Planè si nouã villam necessario estruxit, vel veterem totam sine culpa sua conlapsam restituerit: erit eius impensæ petitio. similí modo & si pastina instituit. hæ enim impensæ aut in res necessarias aut vtiles cedunt. pariúntque marito actionem.

VIII. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

SI fundus in dotem datus sit in quo lapis cæditur, lapidicinarũ commodum ad maritum pertinere constat, quia palam sit, eo animo dedisse mulierẽ fundum, vt iste fructus ad maritum pertineat. nisi si cõtrariam voluntatem in dote dãda declarauerit mulier. Quod in sementem erogatur, si nõ responderint messes, ex vindemiis deducetur: quia totius anni vnus fructus est.

Casus in quo maritus in dolo tantum tenetur.

VIIII. POMPONIVS libro quartodecimo ad Sabinum

SI mora per mulierem fuit, quo minus dotem reciperet, dolum malum dumtaxat in ea re, non etiam culpam maritus præstare debet: ne facto mulieris in perpetuum agrum eius colere cogatur. fructus tamen qui peruenissent ad virum redduntur.

Filia mortua apud hostes, dos ad patrem reuertitur.

X. IDEM libro quintodecimo ad Sabinum

SI ab hostibus capta filia quæ nupta erat, & dotem à patre profectam habebat, ibi decesserit: puto dicendũ, perinde obseruanda omnia ac si nupta decessisset. vt etiã si in potestate non fuerit patris, dos ab eo profecta reuerti ad eum debeat. Si vir vxorem suam occiderit, dotis actionem heredibus vxoris dandam esse Proculus ait. & rectè. non enim æquum est virum ob facinus suum dotem sperare lucrifacere. idémque & è contrario statuendum est.

De re aliena in dotem data.

XI. IDEM libro sextodecimo ad Sabinum

SI alienam rem sciens mulier in dotem dederit, reddenda ei est, quasi suam dedisset. & fructus quoque pro portione anni, quo diuortium factum est.

Beneficium competens marito, vt quatenus facere potest damnetur.

XII. VLPIANVS libro trigesimo sexto ad Sabinum

MAritum in id quod facere potest, condemnari, exploratum est. sed hoc heredi non esse præstandum:

XIII. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

QVia tale beneficium personale est, & cum persona extinguitur.

XIIII. VLPIANVS libro trigesimo sexto ad Sabinum

ALia causa est defensoris. quem placet sufficienter videri defendisse, si tantum vxori præstet, quantum consequeretur, si ipsum maritum conuenisset. Eleganter quærit Pomponius libro quintodecimo ex Sabino, si paciscatur maritus, ne in id quod facere possit condemnetur, sed in solidum: an hoc pactum seruandum sit. & negat seruari oportere. quod quidem & mihi videtur verum. namque contra bonos mores id pactum esse, melius est dicere. quippe cum cõtra receptam reuerentiam, quæ maritis exhibenda est, id esse apparet.

XV. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

REi iudicatæ tempus spectatur, quatenus maritus facere potest. Heredes mariti, licet in solidum condemnentur, compensationes tamen quæ ad pecuniariam causam respiciunt proderunt, vt hoc minus sit obligatus. veluti ob res donatas, & amotas, & impensas. morum verò coërcitionem non habet. Socero quoque, cum quo nurus de dote agit, idem honor habetur, (vt) in id damnetur quod facere potest.

XVI. POMPONIVS libro sextodecimo ad Sabinum

QVia parentis locum socer optinet.

XVII. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

EX diuerso si socer ex promissione à marito cõueniatur, solet quæri an idem ei honor habendus sit. Neratius libris membranarum & Proculus scribũt, hoc iustum esse. Item si mulier ex promissione cõueniatur, magis placuit defendendam eam per exceptionem. idem, & Procu

a obseruatus. c mensium d & ita si f debebatur k vt si in m in fructum n talis p Impendia q reputentur. r totius s qua t pastinum v aut in vtiles z exploratum est. A hæredi extraneo

a ficuti enim
b sic dabitur

& Proculus ait. sicuti[a] cum socia fuit, dabitur[b] ei exceptio: quamuis iure ciuili sit obligata. Si in iudicio dotis iudex ignorantia iuris lapsus, condemnauerit maritum in solidum, Neratius, Sabinus doli exceptione eum vti oportere aiunt: eáque tutum fore.

XVII. POMPONIVS libro sextodecimo ad Sabinum

ETiam filios mulieris, qui patri heredes exstiterunt, in id quod facere possunt condemnandos Labeo ait.

De dolo & culpa.

5 Licet in dotalibus rebus non solùm dolū, sed & culpam maritus præstet: cum tamen quæritur in iudicio de dote, an facere possit: dolus dumtaxat comprehenditur. quia in rerum ipsius administratione non erat ab eo culpa exigenda. quamquā eum dūtaxat dolum ei nocere putem, si facere non possit, quē propter vxorē adhibuit, ne ei solidum solueret: non propter quemlibet alium. Ofilius autem aiebat, si dolo mariti res dotalis[c] interisset, & alioquin soluendo non esset: quamuis nihil dolo fecisset, quo minus soluendo esset: perinde tamen eum damnandum eius rei dotalis nomine in qua dolum fecisset, atque si dolo eius factum esset, quo minus facere possit. ceterum si circa interitum rei dotalis dolus malus & culpa mariti absit: actiones solas[d], quas eo nomine quasi maritus habet, præstandas mulieri. veluti furti, vel damni iniuriæ.

c res dotales interiissent.
d solùm.

Si pendente iudicio expirat ius agentis, expirat iudicium.

XVIII. VLPIANVS libro trigesimo sexto ad Sabinum

SI mulier diuerterit, & iudicio de dote cōtestato reuersa fuerit in matrimonium: redintegrato matrimonio exspirat iudicium, & omnia in statu pristino manent[e].

e Si tamen filia, quæ in patris potestate est, ad maritum redeat absque consensu patris, dos à patre nihilominus exigi potest. l. si ut proponis C. de nupt. Duar. hic.

Dos redditur constante matrimonio ex iusta causa.

XX. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

QVamuis mulier non in hoc accipiat constante matrimonio dotem, vt æs alienum soluat, aut prædia idonea emat: sed[f] vt liberis ex alio viro egentibus, aut fratribus, aut parentibus consuleret, vel vt eos ex hostibus redimeret[g]: quia iusta & honesta causa est, non videtur male accipere. & ideo rectè ei soluitur. idque & in filiafamilias obseruatur.

f tamen
g Iuxta hanc sententiā M. Cicero ait vere liberales esse, qui suis facultatibus aut captos à prædonibus rediment, aut æs alienū suscipiunt amicorum causa, aut in filiarum collocatione adiuuant.

XXI. VLPIANVS libro tertio Disputationum

SEd & si ideo maritus ex dote expendit, vt a latronibus redimeret necessarias mulieri personas, vel vt in Olier vinculis vindicet de necessariis suis aliquem: reputator ei id quod expensum est. siue pars dotis sit, pro ea parte: siue tota dos sit, actio dotis euanescit. & multo magis idem dicendum est, si socer agat de dote, debere rationem haberi eius quod in ipsum impensum est. siue ipse maritus hoc fecit, siue filiæ vt faciat dedit. sed & si non pater experiretur, sed post mortē eius filia sola de dote ageret: idem erit dicēdum. cum enim doli exceptio insit de dote actioni, vt in ceteris bonæ fidei iudiciis: potest dici, vt & Celso videtur, inesse hunc sumptum actioni de dote. maximè si ex voluntate filiæ factus sit.

Cui competat actio de dote.

XXII. IDEM libro trigesimo tertio ad Edictum

SI cum dotem daret pater vel extraneus pro muliere in b vnum casum pepigit[h], vel in diuortiū, vel in mortem: dicendum est, in eum casum in quem nō pepigit, esse mulieri actionem[i]. Si post solutum matrimonium filiafamilias citra patris voluntatem exactam communem dotem consumat: patre & viua ea & mortua, actio superest, vt dos ipsi soluatur. quod ita verum est, si perdituræ soluatur. ceterum si non perdituræ, & ex iustis causis soluta sit: non supererit actio. sed mortuo patre, nec etiam heredes agent, nec mulier. Si mulier soluto matrimonio egentem reum dotis per nouationem decepta accipiat nihilo minus actio dotis ei manebit. Si pater filia absente de dote egerit, etsi omissa sit de rato satisdatio, filiæ denegari debet actio. siue patri heres exstiterit, siue in legato tātum acceperit, quantum dotis satis esset. &[k] ita Iulianus pluribus locis scribit, compensandum ei in dotem quod a patre datur. lucróque eius cedet, si tantum ab eo consecuta sit, quantum ei dotis nomine debeatur a marito qui patri 4 soluit. Si patri propter condemnationem, Romæ vbi dos petatur esse non liceat, filiæ satis dotis[l] fieri oportet. ita tamen vt caueat ratam rem patrem habiturum.

h Hoc verbum cum ad patrem referatur, necesse est vt nō de unde simpliciterque pactus id acceptum, sed de eo potius, cum stipulatio accesset: quia pater nudo pacto de re alienam ei fo transferre nō potest, licet extraneus ad pos. l. Quia. C de iure dot. hoc pertinet l. quoties. infrà.
i actionē: nisi in fraudem diuertat.
k sed &
l Scilicet, nomine. Aug. li. 1. c. 4.

De consensu filiæ.

5 Eo autem tempore consentire filiam patri oportet, quo lis contestatur. secundum hæc si filia dicat se patri consentire, & ante litis contestationem mutauerit voluntatem, vel etiam emancipata sit: frustra pater aget.

6 Nec non illud quoque probamus, quod Labeo probat: nonnumquam patri denegandam actionem, si tam turpis persona patris sit, vt verendum sit ne acceptam dotem consumat. ideóque officium iudicis interponendum est, quatenus & filiæ & patri competenter consuletur. Sed si latitet filia ne tali patri consentire cogatur, puto dari quidem patri actionem: sed causa cognita. quid enim si filia verecundè per absentiam patri † condicat? cur non dicamus patri non esse dandam actionem? Quod si is pater sit, cui omnimodo consentire filiam decet, hoc est vitæ probatæ: filia leuis mulier, vel admodū iuuenis, vel nimia circa maritum non merentem: dicendum est, patri potius adquiescere prætorem oportere: daréque ei actionem.

† contradicat.

De coniugum furore.

7 Si maritus vel vxor constante matrimonio furere m ceperint, quid faciendum sit tractamus. & illud[m] quidem dubio procul obseruatur, eam personam quæ furore detenta est, quia sensum non habet, nuntium mittere[n] non posse. an autem illa repudianda est, considerandum est. & si quidem interuallū furor habeat, vel perpetuus quidem morbus est, tamen ferendus his qui circa eam sunt, tunc nullo modo oportet dirimi matrimonium: sciente ea persona, quæ cum compos mentis esset, { & } ita furenti quemadmodum diximus nuntium miserit, culpa sua nuptias esse diremptas. quid enim tam humanum[o] est, quàm vt fortuitis casibus mulieris maritum, vel vxorem viri 8 participem esse? Sin autem tantus furor est, ita ferox, p ita perniciosus, vt sanitatis nulla spes supersit, circa[p] ministros terribilis: & forsitan altera persona[q] vel propter sæuitiam furoris, vel quia liberos non habet, procreandæ r sobolis cupidine tenta[r] est: licentia erit compoti mentis personæ furenti nuntiū mittere: vt nullius culpa videatur esse matrimonium dissolutum. neque in damnum alterutra pars incidat. 9 Sin autem in sæuissimo furore muliere constituta, maritus dirimere quidem matrimonium calliditate nō vult, spernit autem infelicitatem vxoris, & non ad eam flectitur, nullamque ei cōperentem curam inferre manifestissimus est: sed abutitur dotem: tunc licentiam habeat vel curator furiosæ, vel cognati, adire iudicē competentem[s]: quatenus necessitas imponatur marito omnem talem mulieris sustentationem sufferre, & alimenta præstare, & medicinæ[t] eius succurrere, & nihil prætermitti[v] quæ[x] maritum vxori adferre decet, secundum dotis quantitatem. Sin verò dotem ita dissipaturus[y], ita manifestus est, vt non hominem frugi oportet: tunc dotem sequestrari, quatenus ex ea mulier competens habeat solacium vnà cum sua familia. pactis videlicet dotalibus, quæ inter eos ab initio nuptiarum inita fuerint, in suo statu durantibus. & alterius exspectantibus sanitatem, &[z] mortis euen10 tum. Item pater furiosæ vxilicer intendere, sibi filiæve suæ reddi dotem, potest. quamuis enim furiosa nuntium mittere non possit[A], patrem tamen eius posse certum est.

m sed illud
n remittere
o In hanc sententiam Valer. Max. li. 4. c. 6. de amo. coniu.
p ita circa
q persona velit
r tenta, dirimere:
s vel cōperenter
t medicina ei
v prætermittere
x quorum
y ita eum dissipare manifestum est. Flor. lectio græca phrasis est, vt & supra curam inferre manifestissimus: quæ tamen omnia homines græca linguæ imperiti depravarunt.
z aut
A potest.

11 Si soluto matrimonio pater furiosus sit, curator eius voluntate filiæ dotem petere poterit, aut si curator et cura pia non sit, agere filiæ[B] permittendum erit: caueríq; oportebit de rato. IDem[C] decernendum est, & si ab hostibus captus sit pater, puellæ dandam actionem de dote repe12 tenda. Transgrediamur nunc ad hunc articulum, vt quæramus aduersus quos competit de dote actio. & aduersus ipsum maritum competere palam est: siue ipsi dos data sit, siue alii ex voluntate mariti, vel subiecto iuri eius vel non subiecto. sed si filiusfamilias sit maritus, & dos socero data sit: aduersus socerum agetur. planè si filio data sit, si quidem iussu soceri, adhuc absolute socer tenebitur. quòd si filio data sit non iussū patris, Sabinus & Cassius responderunt, nihilo minus cū patre agi oportere. videri enim ad eum peruenisse dotem, penes quem D est peculium. sufficit autem ad id[D] damnandum quod est E in peculio, vel[E] si quid in rem patris versum est. Sin autem socero dotem dederit, cum marito non poterit experiri, nisi patri heres exstiterit.

B filiam
C Itē dicendū
D ad id eum damnari
E vel quod in

Dos opinata repetitur vt dos vera.

13 Si mulier in conditione mariti errauerit, putaueritque F esse liberum, cum[F] seruus esset, concedi oportet quasi priuilegium in bonis viri mulieri. videlicet vt si sint & alii creditores, hæc præferatur circa de peculio actionem. &[G] si fortè domino aliquid debeat seruus, non præferatur mulier, nisi in his tantùm rebus, quæ vel in dote datæ sunt vel ex dote comparatæ: quasi & hæ dotales sint.

F qui seruus
G vt tamen si

XXIII. PAVLVS libro trigesimo sexto ad Edictum

ET si quid in eam dotem impensum est, nec à muliere redderetur: per doli mali exceptionem seruabitur.

Quomodo consulatur mulieri ob inopiam mariti.

XXIIII. VLPIANVS libro trigesimo sexto ad Edictum

SI constante matrimonio propter inopiam mariti mulier agere volet, vnde exactionem dotis initium accipere ponamus? & constat, exinde dotis exactionem competere, ex quo euidentissimè apparuerit mariti facultates ad dotis exactionem non sufficere. 1 Si exheredato marito mulier agat, magis est vt ex die aditæ patris hereditatis incipiat ei dotis exactio. 2 Quotiens[a] mulieri satisfandum est de solutione dotis post certum tempus, si maritus satisdare non possit, tunc deducto commodo temporis, condemnatio residui repræsentatur. sed si cum maritus satisdare posset, nollet: in solidum eum condemnandum Mela ait, non habita ratione commodi temporis. iudicis igitur officio conuenit, vt aut satisdatione interposita absoluat maritum, aut habita ratione compensationis[b] eum condemnet. quod quidem hodie magis vsurpatur. nec ferenda est mulier, si dicat, magis se velle dilationem pati, quàm in repræsentatione deductionem. 3 Siue autem mariti, siue vxoris periculo dos fuit: nihilo minus legitimo tempore debet soluere maritus. 4 Si vir voluntate mulieris seruos dotales manumiserit, si quidem donare ei mulier voluit, nec de libertatis causa impositis ei præstandis tenebitur. quòd si negotium inter[c] eos gestum est, vtique tenebitur vt officio iudicis caueat restituturum se mulieri quidquid ad eum ex bonis liberti vel ex obligatione peruenisset. 5 Si maritus sæuus in seruos dotales fuit, videndum an de hoc possit conueniri. & si quidem tantùm in seruos vxoris sæuus fuit, constat eum teneri hoc nomine. si verò & in suos est natura[d] talis: adhuc dicendum est, immoderatam eius sæuitiam hoc iudicio coërcendam. quamuis enim diligentiam vxor eam demum ab eo exigat quam rebus suis exiget[e], nec plus possit: attamen sæuitia, quæ in propriis culpanda est, in alienis coërcenda est: hoc est in dotalibus. 6 Si vxor viri rem commodauerit eáque perierit: videndum[f] an compensationem hoc nomine pati possit. & puto, si quidem prohibuit eam maritus commodare, statim deductionem fieri. si verò non prohibuit eam commodare, arbitrio iudicis modicum tempus ei indulgeri cautionem præbenti[g].

Publicatis bonis actio de dote publicatur.

7 Si bona mulieris pro parte sint publicata, superest mulieri reliquæ partis dotis exactio. plus puto, & si post litem contestatam publicata sit pro parte dos: sufficiet arbitrium iudicis ad partis condemnationem faciendam. quòd si tota dos publicata sit, exspirabit iudicium.

Actio de peculio.

XXV. PAVLVS libro trigesimo sexto ad Edictum

SI filiofamilias dos data sit iniussu patris, de peculio quidem agetur. sed siue propter impensas e filiofamilias factas, siue propter res donatas à filio, vel amotas ab vxore res peculiares: hoc ipso quòd habet actionem pater ex persona filii, maius peculium fit. & sic totum est præstandum mulieri quod est in peculio: quia[h] adhuc sit quod vxori debeatur. 1 Maritum in reddenda dote de dolo malo & culpa cauere oportet. quòd si dolo malo fecerit, quo minus restituere possit, damnandum eum quanti mulier in litem iurauerit: quia inuitis nobis res nostras alius retinere non debeat. 2 Si post diuortium res dotales deteriores factæ sint, & vir in reddenda dote moram fecerit: omnimodo detrimentum ipse præstabit. 3 Si qui dotalium seruorum in fuga erunt, cauere debebit maritus, se eos viri boni arbitratu persecuturum, & restituturum.

De locatione fundi dotalis.

4 Si vir in quinquennium[i] locauerit fundum, & post primum fortè annum diuortium interuenerit: Sabinus ait, non aliàs fundum mulieri reddi oportere, quàm si cauerit, si quid præter vnius anni locationem maritus damnatus sit, id se præstaturum. sed & mulieri cauendum, quidquid præter primum annum ex locatione vir consecutus fuerit, se ei restituturum.

De periculo rei dotalis.

XXVI. IDEM libro trigesimo septimo ad Edictum

SEmel mora facta, si seruum dotalem postea offerente marito mulier accipere noluerit, & ita is decesserit: non debebit pretium eius maritus, vel heres eius: ne damnum sentiat, quòd postea offerente eo mulier accipere noluit.

XXVII. GAIVS[k] libro vndecimo ad Edictum prouinciale

SI post diuortium mortua muliere heres eius cum viro parentéve eius agat: eadem videntur de restituenda dote interuenire, quæ ipsa muliere agente obseruari solent.

XXVIII. VLPIANVS libro primo Institutionum

FAcere posse maritus etiam id videtur, quod à muliere consequi potest. scilicet si iam ei aliquid absit, quòd pro muliere aliquid expendit, vel mandato eius præstitit. ceterum si nondum ei abest, veputa[l] sub condicione est obligatus, nondum videtur facere posse.

Casus, in quo competit actio de dote patri.

XXVIIII. IDEM libro tertio Disputationum

QVotiens[m] pater dotem dat, & stipulatur, ita demum in suam personam de dote actionem transfert, si ex continenti stipuletur. ceterum si interposito tempore stipulari velit, non nisi consentiente filia poterit: quamuis in potestate sit. quia deteriorem condicionem in dote filiæ facere non potest, nisi consentiat. planè si ante nuptias dotem dederit, poterit ex interuallo, ante nuptias tamen, & citra voluntatem quoque filiæ stipulari. 1 Si quis pro muliere dotem dederit, conueneritque vt quoquo modo dirempto matrimonio ipsi solueretur: postea maritus vxori dotem soluerit[n]: rectissime dicetur, exactionem nihilo minus ei qui dedit, contra maritum competere.

XXX. IVLIANVS libro sextodecimo Digestorum

NVpta non impeditur, quo minus cum priore marito de dote experiatur. 1 Quotiens[o] culpa viri accidit, ne dos à socero, aut à quolibet alio qui mulieris nomine promiserat, exigeretur, si aut in matrimonio filia decesserit, aut materfamilias facta eum qui dotem repromiserat heredem instituerit: satis constat, nihil amplius virum præstare debere, quàm vt eos obligatione liberet.

Actio de dote contra fiscum.

XXXI. IDEM libro octauodecimo Digestorum

SI marito publico iudicio damnato pars aliqua bonorum eius publicetur, fiscus creditoribus eius satisfacere necesse habet. inter quos vxor quoque est. 1 Si pater, cum ducenta filiæ suæ nomine dotis promisisset, pactus fuerit ne amplius quàm centum à se peterentur, & soluto matrimonio egerit: centum, de quibus conuenit ne peterentur, nec intelleguntur dotis esse. quòd si mortuo patre cum herede eius maritus agere cœperit: ista quoque pecunia in dote[p] erit. 2 Si voluntate filiæ procurator à patre datus, litem de dote contestatus fuerit, & re secundùm eum iudicata patre decesserit: iudicati actionem filiæ potius quàm heredibus patris dari oportebit. 3 Cum patri dos data esset[q], & ei filius ex aliqua parte heres sub condicione institutus fuerit, & pendente condicione coheredes eius dotem pro sua portione mulieri soluerint: hoc minus filius ex dote præstare debebit. quoniam nullam actionem eius pecuniæ recuperandæ gratia aduersus coheredes habet.

Fructus sunt pars dotis.

4 Si fundum dotalem recepisset mulier, non habita ratione fructuum pro portione anni quo nupta non fuisset, nihilo minus de dote agere potest: quia minorem dotem recepisset. hoc enim ad dotis augmentum pertinet. quemadmodum si partum ancillarum non recepisset, aut legata, vel hereditates quæ post diuortium per seruos dotales[r] adquisitæ marito fuissent.

XXXII. IDEM libro secundo ad Vrseium[s] Ferocem

SI prior maritus posteriori dotis nomine tamquam debitor mulieris dotem promiserit, non plus quàm id quod facere possit, dotis futurum[t] esse.

Casus in quo maritus reddit dotem quam non accepit.

XXXIII. AFRICANVS libro septimo Quæstionum

QVæ dotis nomine certam pecuniam promiserat, quosdam adhibuerat qui stipularentur partem dotis diremto matrimonio sibi solui: ea nulla data dote obierat, eodem marito suo herede relicto: is damnosam hereditatem eius adierat. nihilo minus stipulatoribus tenebitur[v]: quoniam adeundo hereditatem de Vtericis, intellegeretur secum pensasse[x]. nec ad rem pertinere, quòd solummodo non esset hereditas: quando ceteris etiam creditoribus teneatur.

Pater non agit sine consensu filiæ.

XXXIIII. IDEM libro octauo Quæstionum

TItia diuortium à Seio fecit: hanc Titius in sua potestate esse dicit, & dotem sibi reddi postulat: ipsa se matremfamilias dicit, & de dote agere vult. quæsitum est quæ partes iudicis sint. respondi, patri, nisi probet filiam non solùm in sua potestate esse, sed etiam consentire sibi, denegandam actionem: sicuti denegaretur, etiam si constaret eam in potestate esse.

XXXV. MARCIANVS[y] libro decimo Institutionum

LIberta, quæ voluntate patroni discessit, de dote cum eo agere potest quam ei dedit.

Maritus vtitur beneficio suo etiam contra fiscum.

XXXVI. PAVLVS libro secundo de Adulteriis

SI maritus minus facere potest, & dos publicata sit: in id quod facere potest, fisco maritus condemnandus est. ne in perniciem mariti mulier punita sit[z].

XXXVII.

a Pollicitationis multa huic iure addidit l. vlt. ad hoc. C. de iur. dot. Duar. hic.

b repræsentationis

c ibi eo

d Falliţur, qui hoc loquitur natu-ralis. vel natura. conf. talis. Augu. lib. 1. c. 9.

e exhibet.

f videndũ est

g præbendi.

h modò

i in quinquennium

k Pomponius lib. ad Sabinũ

l veputa, si sub

m Exceptio ponitur regula tradita. l. 1. §. quod si in patris. l. in. Duar. hic.

n dederit

o Quinimo l. 6. de condict. caus. dat.

p dotem

q data est.

r dotalis

s ex Minicio.

t futurũ est.

v teneri.

x Id est, ***** ***** ***** ****** deliberasse: ***** solent ***** ***** heredit ***** *****. Ex qua lectione ***** ***** sensus elicietur. malè Accursius legit se compensasse.

y Papinianus

z Et fiscus vtitur iure primatorum, maxime cum priuati aliorum successor est. l. 1. ***** ***** in primatorũ. supra. de potest. heredit. l. cum quidam. §. fiscus. supra. de vsuris. Duar. hic.

XXXVII. VLPIANVS libro secundo Responsorum

DOtem voluntate filiæ videri patrem recepisse, cum causas contradicendi ei filia non haberet. maximè cum ab eo postea ampliore summa dotata sit.

Maritus dotem retinet ob culpam mulieris, quam non potuit pater remittere.

XXXVIII. MARCELLVS libro singulari Responsorum

LVcius Titius cum esset filiusfamilias, voluntate patris vxorem Mæuiam duxit, & dotem pater accepit: Mæuia Titio repudium misit: postea pater repudiati absente filio sponsalia cum ea de nomine filii sui fecit: Mæuia deinde[a] repudium sponsalibus misit, atque ita alii nupsit. quæro, si Mæuia aget cum Lucio Titio quondam marito & à patre herede relicto de dote, & probetur culpa mulieris matrimonium dissolutum: an possit maritus propter culpam mulieris dotem retinere. Marcellus respondit, etiam si vt heres institutus à patre Titius conueniretur, tamen si sponsalibus non consensisset, culpam mulieris multandam esse.

a denuo

Delictorum compensatio.

XXXIX. PAPINIANVS libro vndecimo Quæstionum

VIro atque vxore mores inuicem accusantibus, causam repudii dedisse vtrumque pronuntiatum est. Id ita accipi debet, vt ea lege, quam ambo contempserunt, neuter vindicetur[b]. paria enim delicta mutua pensatione dissoluuntur.

b Etenim non modo accusator, sed ne obiurgator quidē ferendus est is, qui, quod in altero vitium reprehēdit, in eo ipso deprehenditur. Cic. actio. 5. in Ver. & ibidē multa in eādem sententiam.

Pater stipulando dotem, mādato filiæ videtur stipulari, & tanquam eius procurator: ex qua stipulatione filia mortua sine liberis agit pater vt heres filiæ.

XL. IDEM libro vicesimo octauo Quæstionum

POst[c] dotem datam & nuptias cōtractas stipulatus est pater filiæ volūtate, diuortio facto dotem dari. si condicio stipulationis impleatur, & postea filia sine liberis decesserit: non erit impediendus pater, quo minus ex stipulatu agat. viua autem filia si agere vult, exceptione summouendus erit.

c Duar. coniūxit hoc caput cū l. quoties. sup. eod.

XLI. IDEM libro trigesimo septimo Quæstionum

SI pater ignorans filiam diuortisse, dotem ex causa promissionis numerauit: non per indebiti condictionem, sed de dote actione pecunia petetur.

Deportatus pro mortuo habetur.

XLII. IDEM libro quarto Responsorum

IN insulam patre deportato, qui dotem pro filia dedit, actio dotis ad filiam pertinet. Post diuortium quoque patre damnato[d], QVIdem consentiente filia non petierat, æquè dotis actio mulieris est.

d dānato, qui denū littera illa maiuscula offi-ciūt, qua que, quæ vnde rolla est Flor.

De fructibus & vsuris.

Fructus ex prædiis, quæ in dotem data[e] videbantur, bona fide perceptos, & mulieris oneribus ante causam liberalem absumptos, quamuis seruam fuisse postea constiterit, peti nō posse placuit. Sumptus verò necessarios & vtiles in prædia quæ dotalia videbantur factos, compensatis fructibus perceptis ad finem[f] superflui seruari conuenit.

e data esse

f Id est, vsque ad summam, qua fructuum quantitas excedunt. Duar. hoc.

Vsuras[g] numeratæ dotis ex stipulatu pater in matrimonio defuncta filia si petat, gener, qui residuæ dotis promissæ fœnus stipulatus est, ita demum ad finem vice mutua debitæ quantitatis compensationem opponere iustè videtur, si propriis sumptibus vxorem suam exhibuit. alioquin si patris sumptibus exhibita sit, mariti vsurarum stipulatio compensationi non proderit. Ad vtrum vxore post diuortium reuersa, iudicium acceptum ex stipulatione, quam[h] extraneus qui dotem dederit stipulatus fuerit, nō dissoluitur. nec officio iudicis absolutio cōtinetur[i].

g Vsuras autem

h qua extraneus

i cōtinebitur.

XLIII. SCAEVOLA libro secundo Quæstionum

SI maritus in id quod facere potest condemnatus sit, & nomina sint ad dotis quātitatem, neque[k] amplius, neque habebit mandare actiones[l].

k ampliùs habebit.

l actiones debet. Duar. vtramque lectionem sententiā exponit, & fieri posse docet.

Licet socer succedat genero, actio salua manet mulieri.

XLIIII. PAVLVS libro quinto Quæstionum

SI socer à genero heres institutus adierit hereditatem, quandoque mortuo patre, cum herede eius filiam de dote acturam Neruа & Cato responderunt: vt est relatū apud Sextum Pomponium digestorum ab Aristone[m] libro quinto. ibidem[n] Aristoni consensit. ergo[o] dicerem, & si emancipasset pater filiam, ipsum[p] quoque conueniri posse.

m Aristone li bro sexto.

n vbi idem

o Ego dicerē,

p ipsam quoque conuenire

Qui petit illud quod restituturus est alteri, quam ei à quo petit, dolo facere non videtur.

Lucius Titius filiæ suæ nomine centum doti promisit Gaio Seio: & inter Gaium Seium & Lucium Titium patrem mulieris conuenit, ne dos à viro viuo Lucio Titio id est patre mulieris peteretur: postea culpa mariti diuortio facto solutum est matrimonium: & pater mulieris decedens alios heredes instituit, filia exheredata. quæro an ab heredibus soceri maritus exigere dotem potest, cum eam mulieri redditurus[q] est. respondi, cum filia aliis à patre heredibus institutis actionem de dote sua recuperanda habere cœperit, necesse habebit maritus aut exactam dotem aut actiones ei præstare. nec vllam exceptionem habebunt soceri heredes aduersus eum. cum absurdè dicitur, dolo videri eum facere, qui non ipsi quem conuenit, sed alii restituturus petit. alioquin & si post mortem patris diuortisset nondū exacta dote, excluderetur exactione[r] dotis maritus. quod non est admittendum. sed etsi ex parte filia heres patri suo extiterit, debebit maritus coheredes eius pro parte virili exigere, & mulieri reddere, aut actiones ei præstare.

q redditurus sit?

r ab actione dotis

Ex pacto aui materni dotem dantis actio quæritur mulieri.

XLV. IDEM libro sexto Quæstionum

GAius Seius auus maternus Seiæ nepti, quæ erat in patris potestate, certam pecuniæ quantitatem dotis nomine Lucio Titio marito dedit: &[s] instrumento dotali huiusmodi pactum & stipulationem complexus est. si inter Lucium Titium maritū & Seiam diuortium sine culpa mulieris factum esset, dos omnis Seiæ vxori, vel Gaio Seio auo materno redderetur restitueretúrque. quæro cū Seius auus maternus statim vita defunctus sit, & Seia postea sine culpa sua diuorterit viuo patre suo, in cuius potestate est: an, & cui actio ex hoc pacto ex[t] stipulatione competat. & vtrum heredi aui materni ex stipulatu, an nepti. respōdi, in persona quidem neptis videri inutiliter stipulationem esse conceptam: quoniam auus maternus ei stipulatus proponitur.[v] quod cum ita est, heredi stipulatoris, quandoque[x] diuorterit mulier, actio competere videtur. sed dicendum est, Seiæ posse dotem solui, quamuis actio ei directò non cōpetat, ac si sibi aut illi dari auus stipulatus esset. sed[y] permittendum est nepti ex hac auita cōuentione, ne commodo dotis defrudetur, vtilem actionem[z]. fauore enim nuptiarum, & maximè propter affectionem personarum ad hoc decurrendum est.

s & in instrumento

t & stipulatione

v proponeretur.

x quandocunque

y sed & permittendā esse

z Directa enim competit patri, ex sententia Vlpia. in Institu. titu. de dot. Duar. hic.

Legatum quod non potest capi, non potest in dotem compensari.

XLVI. IDEM libro nonodecimo Quæstionum

QVi dotem stipulanti vxori promiserat, eidem testamento quædam legauerat: ita tamen, ne dotem ab heredibus peteret: ea quæ legata erant, vxor capere non poterat. respondi, dotis actionem mulieri aduersus heredes non esse denegandam.

Si mulier lenocinio mariti adulterata sit, dotem non amittit.

XLVII. SCAEVOLA libro nonodecimo Quæstionum

CVm mulier viri lenocinio adulterata fuerit, nihil ex dote retinetur[A]. cur enim improbet maritus mores, quos ipse aut ante corrupit, aut postea proVaBit? Si tamen[B] ex mente legis sumet quis, vt nec accusare possit qui lenocinium vxori præbuerit: audiendus est.

A retinet. retinebitur.

B Sed & si

XLVIII. CALLISTRATVS libro secundo[C] Quæstionum

SI[D] dotali instrumento ita stipulatio interposita sit, vt liberorum nomine dos apud maritum resideat: nepotum quoque nomine dos retinebitur.

C libro sexto stipulationū.

D Cōiunge hāc legem cum l. 220. de verb. sign. vel Duar. ex inscriptionum similitudine recte monet.

Nomen datum in dotem cuius periculo sit.

XLVIIII. PAVLVS libro septimo Responsorum

MAeuia marito suo inter alias res dotis etiam instrumentum solidorum decem tradidit: quo Otacilius[E] eidem Mæuiæ cauerat daturū se, cum nuptum ire cœpisset, decem milia: ex eo instrumento maritus nihil exegit quia nec potuit. quæsitum est si dos à marito petatur, an compellendus sit etiam illam summam quæ instrumento continetur refundere. respondi, potuisse quidem eum, cui actiones mandatæ sunt, debitorē cōuenire. sed si sine dolo malo vel culpa exigere pecuniam non potuit, neque dotis nomine eum conueniri posse, neque mandati iudicio.

E Lucius Otacilius

Si prædium æstimatum in dotem datum sine culpa euincatur, non debetur æstimatio mulieri.

Fundus æstimatus in dotem datus à creditore antecedente ex causa pignoris ablatus est. quæsitum est, an mulier, si æstimationē dotis repetat, exceptione summouenda sit. ait enim se propterea non teneri, quòd pater eius dotem pro se dedit, cui heres non extiterit. Paulus respondis, prædio euicto sine dolo & culpa viri, pretium petenti mulieri doli mali exceptionem obesse. consequi enim eam pretium fundi euicti euidens iniquitas est, cum dolus patris ipsi nocere debeat.

Aestimata res debent restitui, cum apparet actum id esse.

L. IAVOLENVS libro secundo Responsorum

AEstimatis[F] rebus in dotem datis, pactum intercessit vt ex quacumque causa dos reddi deberet, ipsæ res restituerentur habita ratione augmenti & deminutionis boni arbitratu: quæ[G] verò non extarent, ab initio æstimatio earum. quæsitum est, cū res quædam quas ma-

F Si æstimatis

G Si quæ

ritus vendiderat extarent, an secundùm pactum & hæc ad mulierem pertinerent. respondi, res quæ extant, si neque volente neque ratum habente muliere venissent, perinde reddendas, atque si nulla æstimatio interuenisset.

LI. HERMOGENIANVS libro secundo Iuris Epitomarum

Aestimatæ res vsu etiam mulieris periculo mariti deteriores efficiuntur.

LII. TRYPHONINVS libro septimo Disputationum

Maritus dotem, quam non accepit, post diuortium per errorem solutam repetet: quia non numeratam cauerat. exigi enim ab eo non potuit.

LIII. IDEM libro duodecimo Disputationum

Si filiofamilias dos data est, ipse quidem dotis actione tenetur: pater autem eius de peculio. nec interest, in peculio rem vel pecuniã dotalem habeat, nec ne. sed quatenus facere potest, hic quoque condemnandus est. Intelligitur autem peculio tenus facere posse, quod habet rei iudicandæ tempore. Atquin si cum patre agatur, deducetur ex peculio, quod patri vel subiectis ei personis filius debet. at si cum ipso filio agatur, alterius debiti non fiet detractio in cõputatione quantũ facere possit filius.

LIIII. PAVLVS libro singulari de iure singulari

Maritus facere posse creditur, nullo deducto ære alieno. item socius, item patronus, parénsve. at is qui ex donatione conuenietur, omni ære alieno deducto facere posse intelligitur.

LV. IDEM libro quinto ad Plautium

Cum mulier de dotis repetitione post solutum matrimonium agit, cauere debet marito, qui ædium nomine damni infecti cauit, si velit eam recipere, vt periculum mariti amoueat.

Stipulatio generalis refertur ad omnẽ casum soluti matrimonij.

LVI. IDEM libro sexto ad Plautium

Si quis sic stipuletur à marito, SI QVO CASV TITIA TIBI NVPTA ESSE DESIERIT, DOTEM DARI? hac generali commemoratione, & ab hostibus capta ea committetur stipulatio. vel etiam si deportata fuerit, vel ancilla effecta. hac enim conceptione omnes hi casus continentur. Planè quũtum veniat in stipulationem? vtrum quasi mortua sit, an quasi diuortium fecerit? humanius quis id competere dixerit, quod propter mortem conuenit.

Si vsusfructus in dotem sit datus, quomodo restitui debeat.

LVII. MARCELLVS libro septimo Digestorum

Vsufructu in dotem dato si diuortiũ interuenerit, nec proprietas rei apud maritum vel mulierem sit: eam dotis esse restitutionem, vt maritus caueat, quamdiu vixerit passurum se vti frui mulierem heredemque eius. quod an verum sit circa adiectionem heredis, dubito. interest quemadmodum sit vsusfructus in dotem datus. si cum haberet mulier fructum, viro, cuius erat proprietas fundi, vsumfructum cessit: nihil mulier heredi suo relinquet. debebatur enim ei vsusfructus, qui ad heredem nõ solet transire. Quod si fundi sui fructum mulier viro cessit, restitui is à viro debet. cum proprietate enim ad heredem eius transisset, si vir in reddendo eo non fecisset moram. Si verò alienata sit proprietas, aut aliquis fundi sui vsumfructum mulieris iussu viro eius dederit in dotem: inspiciendum est primùm, quemadmodum mulieri possit restitui. potest autem vel cautionibus interpositis, vt fiat: potest vir iure suo cedat mulieri, fruique eam patiatur: vel si se accommodauit dominus proprietatis, volente eo mulieri cõstituatur vsusfructus. nam aut fructum fundi ille mulieri poterit cedere, aut aliquid videlicet pro eo, vt inter eos actum fuerit, dare. nam & finge hoc ipsum mulierem posse proprietatis domino vendere. quo casu non inique etiam mulieris herede agente vir facere cogetur. quippe si moram non fecisset, pretium fructus mulier heredi suo reliquisset. quòd si facultatem vsusfructus vendendi proprietatis domino mulier non habuerit, patientiam quam percipiendi fructus præstare ipsi debuit, etiam heredi eius præstat.

Vtile consilium ijs qui aliena negotia gerunt.

LVIII. MODESTINVS libro singulari de Eurematicis

Seruus dotalis heres ab aliquo institutus, mariti iussu vel adire vel repudiare debet hereditatem. sed ne maritus aut facile repudiando, vel temere suscipiendo incognitam successionem, dotis iudicio vxori suæ obligetur: consulẽdum est, mulierem coram testibus interrogari, vtrum velit omittere, an adquirere hereditatem. & si repudiare se dixerit, facile mariti iussu repudiauit. quòd si hereditatem agnoscere maluerit, reddendus est à marito seruus vxori ea condicione, vt cum iussu eius adierit, rursum marito retradatur. ita & mariti sollicitudini consuletur, & vxoris desiderio parebitur.

a & hæ
b Iure in Pandectis redactæ, refert ad leg. Iul. Lib. refertur. res dotalis consentiẽte muliere alienari potest à marito. vide supra de pol dot. Sed omissione non Institutionibus ius immutatum est l. vnic. de C. de rei vxo. act. §. 1. Instit. quibus alie. lic.
c si post
d quasi
e numeratam pecuniam
f Consonge l. 10. & 12. de re iud.
g iudicatæ
h Et quidem
i marito amoueatur.
k cõceptione
l Si casus fortuitus fuerit omissus, humanius esse ait, hunc casum morti, quam diuortio coparare vt ad cõpetat, non quod propter mortẽ, sed quod propter diuortiũ cõuenerit. Duaren.
m Hoc caput, quo nullũ obscurius in Pandectis quidem esse putant, vide à Duar. facillime explicatum.
n id an verũ
o sed interest
p nam si cum
q relinquat.
r prout
s fructuum
t & heredi
v præstet præstare debebat.
x de differentia dotis.
y obligetur

Repudium fraudulentum filiæ non præiudicat.

LVIIII. IVLIANVS libro secundo ad Vrseium Ferocem

Filiæ meæ emancipatæ & ægræ vir in hoc repudium misit, vt mortua ea dotẽ potius heredibus eius quam mihi redderet. Sabinus dicebat, vtile mihi eius dotis recuperandæ iudicium dandum esse. Gaius idem.

Expensa funeris statim repetitur nõ expectata dilatione legali.

LX. PROCVLVS libro quinto Epistularum

Si filiafamilias nupta decesserit, & pater funus ei fecerit: tametsi ei dotem post aliquod tempus gener reddere deberet, tamen continuo socer agendo consequetur, vt impensam funeris præsentem recipiat. cetera dotis statuto tempore soluantur.

Seruo dotali manumisso quid restituendum.

LXI. PAPINIANVS libro vndecimo Quæstionum

Dotalem seruum vir inuita vxore manumisit. heres solus vir à liberto institutus portionem hereditatis, quam vt patronus consequi potuit ac debuit, restituere debet. alteram verò portionem dotis iudicio: si modò vxor manumittenti refragatur.

LXII. VLPIANVS libro trigesimo tertio ad Edictum

Quod si vir voluntate mulieris seruos dotales manumiserit: cum donare ei mulier voluit, nec de libertatis causa impositis ei præstandis tenebitur.

LXIII. PAVLVS libro secundo ad legem Iuliam & Papiam

Et definit seruus in dote esse: quia cui manumittendi causa donare liceret, ei quodammodo donaret quod permitteret manumittere.

LXIIII. VLPIANVS libro septimo ad legem Iuliam & Papiam

Si verò negotium gerens mulieris non inuitæ, maritus dotalem seruũ volũtate eius manumiserit: debet vxori restituere quidquid ad eum peruenit. sed & si quid libertatis causa maritus ei imposuit, ad vxori præstabit. planè si operæ fuerint à marito exhibitæ, nõ æstimatio earum: non erit æquum hoc nomine vxori maritum quippiam præstare. Sed & si post manumissionem aliquid ei fuerit liberto impositum, id vxori præstandum est. sed & si eum maritus acceperit, adpromissorémve: æquè aduersus ipsum obligationem debet præstare. Item quidquid ad eum ex bonis liberti peruenerit, æquè præstare cogetur: si modò ad eum quasi ad patronum peruenerit. ceterum si alio iure, nõ cogetur præstare. nec enim beneficium quod in eum libertus contulit, hoc vxori debet. sed ad tantùm, quod iure patronatus adsequitur, vel adsequi potuit. planè si ex maiore parte quàm debet, heres scriptus fuerit: quod amplius est, non præstabit. & si forte cum ei nihil deberet libertus, heredem eum scripsit: nihil vxori restituet. Dabit autem, vt ait lex, quod ad eum peruenit. Peruenisse accipimus, siue iam exegit, siue exigere potest, quia actio ei delata est. Adicitur in lege, vt & si dolo malo aliquid factum sit quo minus ad eum perueniat, teneatur. Si filium exheredauerit patronus, & ad eum bona liberti pertineant: videndum est an heres hoc nomine teneatur. & cum nihil neque ad ipsum patronum neque ad heredem eius perueniat, quomodo fieri potest, vt hoc nomine teneatur? De viro, heredéque eius lex tantùm loquitur. de socero, successoribusque soceri nihil in lege scriptum est. & hoc Labeo quasi omissum adnotat. In quibus igitur casibus lex deficit, non erit nec vtilis actio danda. Quod ait lex, QVANTA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM DATO: ostendit æstimationem hereditatis vel bonorũ liberti, non ipsam hereditatẽ voluisse legẽ præstare, nisi maritus ipsas res tradere maluerit. & hoc enim benignius admitti debet.

LXV. ICARVONIVS libro singulari Quæstionum publicè tractatarum

Hæc actio etiam constante matrimonio mulieri cõpetit.

Maritus præstat culpam.

LXVI. IAVOLENVS libro sexto ex posterioribus Labeonis

In his rebus, quas præter numeratã pecuniam doti vir habet, dolum malum & culpam eũ præstare oportere Seruius ait. ea sententia Publii Mucii est. nam is in Licinnia Gracchi vxore statuit, quòd res dotales in ea seditione qua Gracchus occisus erat perissent: ait, quia Gracchi culpa ea seditio facta esset, Licinniæ præstari oportere.

Vestimenta seruis data, viro reddenda sunt.

Seruis vxoris vir nummos in vestiarium dederat: quo parato, deinde intra annum diuortium intercesserat. placuit Labeoni, Trebatio, qualia vestimẽta post diuortiũ essent, talia viro reddi. Idem iuris futurũ fuisse, si ipsa vestimenta vir emisset, & seruis dedisset. quòd si vestimenta non redderentur, tum virum pretium in dote compensaturum.

z Vlpianus li. 31. ad Sabinũ.
A Lege Iulia. scilicet.
B mulier seruos
C libro septimo ad Sabinũ.
D Et sic definit
E causam
F libro 34. ad edictum.
G Sed & si
H expromissorémve.
I Quando maiore ex parte instituatur patronus, quàm debeat, aut quando omnino instituendus non debeat, docet §. sed nostra constitutio. tit. de success. libert. Instit.
K lex Iulia.
L vt ad eum
M peruenisset
N præstabit
O Quæ propter seruos mulieris manumissos competit.
P De Gracchorũ seditione Plutarchus in Tyberij & Caij Gracchorũ, & homonal. satyr.
Q eas Licinniæ
R peracto, melior est Flor.
S in dotem

pensaturum. Filiafamilias diuortio facto dotem patri reddi iussit: at deinde parte dotis persoluta pater decesserat. reliquam partem, si nec [a] delegata nec promissa nouandi animo patri fuisset, mulieri solui debere, Labeo, Trebatius putant: idque verum est.

Maritum lucratur partum ancillarum, quarum ipse periculum suscepit.

3 Mancipia [b] in dotem æstimata accepisti: pactũ conuentum deinde factum est, vt diuortio facto tantidem æstimata redderes: nec de partu dotalium ancillarum mentio facta est. manebit, inquit Labeo, partus tuus: quia is pro periculo mancipiorum penes te esse deberet [c].

Si maritus per errorem promisit plus debito, non potest exigi vltra debitum.

4 Mulier, quæ centũ dotis apud virum habebat, diuortio facto ducenta à viro errante stipulata erat. Labeo putat, quãta dos fuisset, tantam deberi, siue prudẽs mulier plus esset stipulata, siue imprudẽs. Labeonis sententiã probo.

Licet interim mulier alij nupserit.

5 Vxor diuortio facto partem dotis receperat, partem apud virum reliquerat: deinde alij nupserat: & iterum vidua facta ad priorem virũ redierat: et cui centum ad decem doti dederat: neque eius pecuniæ, quæ reliqua ex priore dote erat, mentionem fecerat. diuortio facto reliquum ex priore dote iisdem [d] diebus virum redditurum ait Labeo, quibus reddidisset, si superius diuortium inter eos factum non esset. quoniam prioris dotis causa in sequentem dotis obligationẽ esset translata. & hoc verum puto.

Acceptilata dos potest repeti, sicut dos data.

6 Si vir socero iniussu vxoris, manente matrimonio, dotem acceptam fecisset: etiam si id propter egestatem soceri factum esset, viri tamen periculum futurum ait Labeo. & hoc verum est. 7 Si quis pro muliere dotem viro promisit, deinde herede muliere relicta decesserit: qua ex parte mulier ei heres esset, pro ea parte dotis periculum, quod viri fuisset, ad mulierem pertinere ait Labeo: quia nec melius [e] æquius esset, quòd exigere vir ab vxore nõn potuisset ob id ex detrimento viri mulierem locupletari. & hoc verum puto.

XXVII. POMPONIVS libro vicesimo [f] Epistolarum

IN partem dotis reddendæ erit id quod mulieri ex peculio serui restitui debebit. & ideo & dolum & culpam in eo peculio vel adquirendo vel conseruando maritus præstare debet. & fructus ex eo percepti, quomodo cuiuslibet rei dotalis, ad maritum pertinebunt.

LIBER VICESIMVS QVINTVS.

DE INPENSIS IN RES DOTALES FACTIS.

Tria impensarum genera.

I. VLPIANVS libro trigesimo sexto ad Sabinum

IMPENSARVM quædam sunt necessariæ, quædam vtiles, quædam verò voluptariæ. 1 Necessariæ hæ dicũtur, quæ habent in se necessitatẽ inpendendi. ceterum si nulla fuit [g] necessitas, alio iure habentur. In necessariis impensis hoc sciendum est, eas demum inpensas dotem minuere, quæ in dotem factæ sunt. ceterum si in dotem factæ non sint, non habent in se reputationem. Inter necessarias inpensas esse Labeo ait, moles in mare vel flumen proiectas. sed & si pistrinum vel horreum necessario factum sit, in necessariis impensis habendum ait. proinde Fulcinius inquit, si ædificium ruens, quod habere mulieri vtile erat, refecerit: aut si oliueta reiecta [h] restaurauerit: vel ex stipulatione damni infecti [i], ne cõmittatur, præstiterit:

II. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

VEl in valetudinem seruorum impenderit:

III. VLPIANVS libro trigesimo sexto ad Sabinum

VEl si vites propagauerit, vel arbores curauerit, vel seminaria pro vtilitate agri fecerit: necessarias inpensas fecisse videbitur. Nos generaliter definiemus [k], multum interesse [l], ad perpetuam vtilitatem agri, vel ad eam quæ non ad præsentis temporis pertineat, an verò ad præsentis anni fructum. si in præsentis [m], cum fructibus hoc compensandum [n]. si verò nõ fuit ad præsens tantùm apta erogatio, necessariis inpensis computandum [o].

IIII. PAVLVS libro trigesimo sexto ad Edictum

ET in totum id videtur necessariis impensis contineri, quod si à marito omissum sit, iudex tanti eũ damnauit, quanti mulieris interfuerit eas impensas fieri. sed hoc [p] differt, quòd factarum ratio habetur & si res male gesta est. non factarum ita, si ob id res male gesta est. Itaque si fulcerit insulam ruentem, eáque exusta sit: inpensas consequitur. si non fecerit, deusta ea nihil præstabit.

De necessariis impensis.

V. VLPIANVS libro trigesimo sexto ad Sabinum

QVod dicitur necessarias impensas dotem minuere, sic erit accipiendum, vt & Pomponius ait, non vt ipsæ res corporaliter deminuantur [q], vt puta fundus, vel quodcumque aliud corpus. etenim absurdum est deminutionem [r] corporis fieri propter pecuniam. ceterum hæc res faciet desinere esse fundum dotalem, vel partem eius. manebit igitur maritus in rerum detentationem [s] donec ei satisfiat. non enim ipso iure corporum, sed dotis fit deminutio. Vbi ergo admittimus deminutionem dotis ipso iure fieri? vbi non sunt corpora, sed pecunia. nam in pecunia ratio admittit deminutionem fieri. proinde si æstimata corpora in dotem data sint, ipso iure dos deminuetur per inpẽsas necessarias. hoc de his inpensis dictum est, quæ in dotem ipsam factæ sint. ceterum si extrinsecus, non imminuũt dotem. Sed si inpensis necessariis mulier satisfecerit, vtrum dos crescat, an verò dicimus ex integro videri dotem? & ego, vbi [t] pecunia est, non dubito dotem videri creuisse. Si dos tota soluta sit non habita ratione inpensarum, videndum est an condici possit id quod pro inpensis necessariis compensari solet. & Marcellus admittit, condictioni esse locum. sed & si plerique negent, tamen propter æquitatem Marcelli sententia admittenda est. Vtiles autem impensæ sunt, quas maritus vtiliter fecit: rémque [v] meliorem vxoris fecerit, hoc est dotem.

VI. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

VEluti si nouelletum [x] in fundo factum sit, aut si in domo [y] pistrinum, aut tabernam adiecerit, si [z] seruos artes docuerit.

De voluptariis.

VII. VLPIANVS libro trigesimo sexto ad Sabinum

VOluptariæ autem inpensæ sunt, quas maritus ad voluptatem fecit, & quæ species exornant. quarum vtiles non quidem minuunt ipso iure dotem, verumtamen habent exactionem.

De vtilibus.

VIII. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

VTilium nomine ita faciendam deductionem quidam dicunt, si voluntate mulieris factæ sint. iniquũ enim esse, compelli mulierem rem vendere, vt impensas in eam factas solueret [A], si aliunde soluere non potest. quod summam habet æquitatis rationem.

De voluptariis.

VIIII. VLPIANVS libro trigesimo sexto ad Sabinum

PRo [B] voluptariis impensis, nisi parata sit mulier pati maritum tollentem, exactionem patitur. nam si vult habere [C] mulier, reddere ea quæ impensa sunt debet marito. aut si non vult, pati debet tollentem. si modò recipiant separationem. ceterum si non recipiant, relinquendæ sunt. ita enim permittendum est marito auferre ornatum quem posuit, si [D] futurum est eius quod abstulit.

X. PAVLVS libro trigesimo sexto ad Edictum

QVod si hæ res, in quibus impensæ factæ sunt, promercales [z] fuerint: tales impensæ non voluptariæ, sed vtiles sunt.

Voluptaria.

XI. VLPIANVS libro trigesimo sexto ad Sabinum

IN voluptariis autem Aristo scribit, nec si voluntate mulieris factæ sunt, exactionem parere. Donationem inter virum & vxorem circa inpensas quoque inhibitam, verè Sabinus scribit.

XII. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

OMnino & in ædificandis ædibus, & in reponendis propagandísque vineis, & in valetudine mancipiorum, modicas impensas, non debet arbiter curare. alioquin negotiorum gestorum potius quàm de dote iudicium videbitur.

XIII. IDEM libro septimo Regularum

NEque stipendium, neque tributum ob dotalem fundum præstita [a], exigere vir à muliere potest. onus enim fructuum hæc impendia sunt.

Necessariæ.

XIIII. VLPIANVS libro quinto Regularum

IMpensæ necessariæ sunt, quibus non factis dos imminuitur. veluti aggeres facere, flumina auertere, ædificia

[a] prædam (?)
[b] Concilia*tionem ... c. fol. mat. petu ... Dusr.* [illegible]
[c] esse debet.
[d] iis de rebus
[e] Nec melius nec æquius Re... ab hoc ... ab hac formula, vt & apud Cic. lib. 3. Offic.
[f] libro 11. ad Quintum Mucium.
[g] nulla sit
[h] defecta. defecta
[i] nomine. sed ... [illegible]
[k] definimus.
[l] an ad
[m] in præsens.
[n] cõputandũ.
[o] computandũ ... [illegible]
[p] sed in hoc
[q] diminuantur.
[r] diminutionem
[s] detentionem
[t] vbi & pecunia data est.
[v] *Haloander hæc ita emendauit, & nouelletum ...* [illegible]
[x] oliuetum nouellum
[y] domui
[z] idem scilicet
[A] solueret.
[B] Et pro
[C] habere rem
[D] si profuturum est ei
[z] *Res promercales dicuntur, quæ præter vsum suum venales ...* [illegible]
[a] præstitum.

ficia vetera fulcire, itemque [a] reficere, arbores in locum mortuarum reponere. Vtiles sunt, veluti pecora prædiis imponere, id est stercorare. Voluptuosæ sunt, Balinea extruere.

XV. NERATIVS libro secundo Membranarum

QVod dicitur impensas, quæ in res dotales necessario factæ sunt, dotem deminuere, ita interpretandum est, vt si quid extra tutelam necessariam in res dotales impensum est, id [b] {est} in ea causa sit. nam tueri res dotales vir suo sumptu debet. alioquin tam et Varia dotalibus mancipiis data, &[c] quæuis modica ædificiorum dotalium refectio & agrorum quoque cultura, dotem minuent. omnia enim hæc in specie necessariarum impensarum sunt. sed ipsæ res ita præstare intelleguntur, vt non tam impendas in eas, quàm deducto eo minus ex his percepisse videaris. quæ autem impendia secundum eam distinctionem ex dote deduci debeant, non tam facile in vniuersum definiri, quàm per singula ex genere & magnitudine impendiorum æstimari possunt.

XVI. IDEM libro sexto Membranarum

ET ante omnia quæcunque impensæ quærendorum fructuum causa factæ erunt, quanquam eædem etiam colendi causa fiant, ideóque non solùm ad percipiendos fructus, sed etiam ad conseruandam ipsam rem speciémque eius necessariæ sint, eas vir ex suo facit nec vllam habet eo nomine ex dote deductionem.

a Item
b Id demum
c quàm

DE ACTIONE RERVM AMOTARVM TIT. II.

PAVLVS libro septimo ad Sabinum

RERVM amotarum iudicium singulare introductum est aduersus eam quæ vxor fuit: quia non placuit cum ea furti agere[d] posse. quibusdam existimantibus, ne quidem furtum eam facere, vt Nerua, Cassio, quia societas vitæ quodammodo dominam eam faceret. aliis, vt Sabino &[e] Proculo, furto[f] quidem eam facere, sicuti filia patri faciat: sed furti non esse actionem constituto iure[g]. in qua sententia & Iulianus rectissimè est.

II. GAIVS libro ad Edictum prætoris titulo de re iudicata

NAm in honorem [h] matrimonij turpis actio aduersus vxorem negatur[i].

III. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

ET ideo si post diuortium easdē res contrectat, etiam furti tenebitur. Item si seruus eius furtum fecerit, furti cum ea agere[k] possumus. Sed & cum vxore furti agere possibile est: si ei cui heredes sumus furtum fecit, vel nobis, antequam nuberet. tamē propter reuerentiā personarum in vtroque casu furtiuam tantùm cōdictionem competere, nō etiam furti actionem dicimus. Itē verum est quod Ofilius ait, etiam eas res quas diuortij tempore mulier comederit, vendiderit, donauerit, qualibet ratione consumpserit, rerum amotarum iudicio contineri.

Contra quem detur actio rerum amotarum.

2 Si filiafamilias res amouerit, Mela[l] Fulcinius aiunt, de peculio[m] dandam actionem: quia displicuit eā furti obligari, vel [n] in ipsam ob res amotas dari actionē. sed si pater adiuncta filia de dote agat, non aliter ei dandā actionem quàm si filiam rerum amotarum iudicio in solidum & cum satisdatione defendat. sed mortua filia, in patrem rerum amotarum actionem dari non oportere Proculus ait: nisi quatenus ex ea re pater locupletior sit.

IIII. POMPONIVS libro sextodecimo ad Sabinum

DOlóre malo fecerit, quo minus ad eum peruenerit.

V. PAVLVS libro vndecimo Quæstionum

VIua quoque filia quod ad patrem ex rebus amotis peruenit, vtili iudicio petendum est.

VI. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

COntra nurum quoq; socero hoc iudicium dandum, Atilicinus & Fulcinius aiunt. Quoties filiofamilias dos data est, socerum ob res diuortij causa amotas, furti agere non posse. Item cum rerum amotarum etiam in virum datur iudicium, si filiusfamilias maritus sit, vtrum de peculio, an in ipsum actio dari debeat: eadem repetemus, quæ de filiafamilias diximus. Si post diuortium maritus decesserit, heres eius rerum amotarum iudicio vti potest. Item heres mulieris ex hac causa tenebitur, sicut cōdictionis nomine ex causa furtiua. Sed si morte mariti solutum sit matrimonium, heres mariti hereditatis petitione, vel ad exhibendum actione eas consequi poterit. Aristo & condici [o] ei posse rectè putat: quia ex iniusta causa apud eam essent. Quod si mortuo viro amouerit, non fecit furtum: quia res hereditariæ nondum possessæ non fit furtum. ideóque aut vindicari poterunt, aut in hereditatis petitionem venient.

d agi posse.
e Qui diuersa quidē secta fuerunt. idē tamen sentiendū sensisse potuerunt, vt & philosophi quorū quanquā pleraque placita diuersa erāt: nonnulla tamē consonantia reperiebantur. Exēplū est simile l. si vel. suprà. de iurisd. & cōplurib. locis Pandectarū.
f furtum
g Quod nō secundum regulas iuris cōmunis inducitur, sed singulari aliqua ratione quā vsu prudentiū approbauerit semel. & statuerit. Ale. lib. 3 par. c. 16.
h honore
i Vnde & veteribus placuit, vt si quid turgij inter virū & vxorē intercessisset, id non apud iudicem, sed primatim inter se ipsimet limati locuti dirimerent. Valer. Max. lib. 2. c. 1.
k agi
l & Fulcinius
m in patrem
n & in
o condictione posse.

Compensatio delictorum.

VII. VLPIANVS libro trigesimo sexto ad Sabinum

MVlier[p] habebit rerum amotarum actionem aduersus virum. & cōpensare potest mulier cum actione, qua maritus agere vult ob res amotas.

VIII. POMPONIVS libro sextodecimo ad Sabinum

SI cum dos solueretur mulieri, aut satis doti fieret, dictum non esset actū iri rerum amotarū, nihilo minus agi potest. nam & cum dos nulla sit, eadem actio detur.

Iusiurandum in litem.

1 Sabinus ait, si mulier res quas amouerit non reddat, æstimari debere quanti in litem vir iurasset.

VIIII. PAVLVS libro trigesimo septimo ad Edictum

NOn enim æquum est, inuitum suo pretio res suas vendere.

X. POMPONIVS libro sextodecimo ad Sabinum

IDeóque nec debere eum pro euictione promittere quòd ex contumacia mulieris id ita acciderit.

XI. VLPIANVS libro trigesimo tertio ad Edictum

MArcellus libro octauo [q] digestorum scribit, siue vir vxorem siue vxor virum domo expulit, & res amouerunt[r]: rerum amotarum teneri.

De iurisiurandi delatione.

1 Qui rerum amotarum instituit actionem, si velit magis iusiurandum deferre, cogitur aduersarius iurare, nihil diuortij causa amotum esse. dum prius de calumnia iuret qui iusiurandum defert. Iurare autem tam vir quam vxor cogetur. pater autem amouentis iurare non cogitur. cum iniquum sit, de alieno facto alium iurare. is ergo cogitur iurare, qui amouisse dicitur. & idcirco nec heres eius, qui quævé amouisse dicetur, iurare cogetur.

3 Si quis delatum sibi iusiurandum referre velit, non videtur prætor permisisse.

XII. PAVLVS libro septimo Breuium

NOn magis quàm si quis ei qui furti agat, iusiurandum deferat, [s] an ipse fur sit.

XIII. VLPIANVS libro trigesimo tertio ad Edictum

IDeo[t] Labeo scribit, mulieri nō esse permittendum referre iusiurandum. & ita edictum[v] ordinatum videtur.

XIIII. PAVLVS libro octauodecimo ad Edictum

DE[x] rebus amotis permittendum marito vel vxori de quibusdam rebus iusiurandum deferre, de quibusdam probare.

XV. VLPIANVS libro trigesimo quarto ad Edictum

NIhil interest, verum simul an separatim habitauerint: cum actio rerum amotarum competat etiam aduersus eā, quæ ex ea domo subtraxit, in qua non simul cum viro habitauit[y]. Vxor, & nurus, & pronurus, viro, & socero, & prosocero furtum facere possunt. furti autem non tenentur, nisi fortè emancipatus sit filius: tunc enim nurus patri eius & furtum facit, & furti tenetur.

XVI. HERMOGENIANVS libro secundo iuris Epitomarum

AD fiscum mariti bonis deuolutis, vxor rerum amotarum nomine in simplum conuenitur. quamuis alij in quadruplum[z] condemnentur[A].

XVII. VLPIANVS libro trigesimo ad Edictum

SI concubina res amouerit, hoc iure vtimur, vt furti teneatur. consequenter dicemus, vbicunque cessat matrimonium, veputa in ea quæ tutori suo nupsit, vel contra mandata conuenit, vel sicubi alibi cessat matrimonium, cessare rerum amotarum actionem: quia competit diuortij causa. Res amotas dicimus non solùm eas, quas mulier amouit cum diuortij consilium iniisset: sed etiam eas quas[B] nupta amouerit, si cum discederet, eas celauerit.

1 Non solum eas res, quæ exstant, in rerum amotarum iudicium venire Iulianus ait, verumetiam eas quæ in rerum natura esse desierunt. simili modo etiam certi[C] condici eas posse ait. Quæ viro suo res pignori datas amouerit, hoc iudicio tenebitur.

XVIII. PAVLVS libro sexto Quæstionum

SEd & domino condictio competet. sed alterutri agere {re} permittendum est.

XVIIII. VLPIANVS libro trigesimo quarto ad Edictum

SEd & si diuortij tempore fures in domum mariti induxerit, & per eos res amouerit, ita vt ipsa non contrectauerit: rerum amotarum iudicio tenebitur. verum est itaque quod Labeo scripsit, vxorem rerum amotarum teneri, etiam si ad eam [D] res non peruenerit [E].

XX. MARCELLVS libro septimo Digestorum

SI rem, quam maritus bona fide emerat, vxor amouit, vel opem furi tulit, idque fecit diuortij causa: rerum amotarum iudicio damnabitur.

XXI. PAVLVS libro trigesimo septimo ad Edictum

SI mulier, cum de viri vita desperasset, subreptis quibusdam rebus, diuortisset; si conualuerit vir, vtrùs[F] rerum

p Cùm mulier
q libro septimo: & forte melius. Nam lib. 7. de actione rerum amotarū Marcellum disseruit. l. 10. infra eod.
r amouit
s referat
t idem
v edicto
x Ex eis de mutuo.
z Si manifesti fures sint si vero non manifesti, in duplū: iuxta regulas de furto traditas.
A cōdēnentur.
B mulier nupta
C Certi enim cōdictio ex omni causa cōpetit. l. certi. supra. si cert. pe.
D eas res non
E peruenerint.
F Quòd mulier sic marito suo, non consilio aut cogitatione diuortij res ei abstulerit.

rerum amotarum actio ei danda est. Si seruus mulieris iussu dominæ diuortii causa res amouerit, Pedius putat, nec[a] furtum eum facere: quoniam nihil lucri sui causa cōtrectet. nec eiden furtum facienti opem ferre, cum mulier furtum non faciat. quamuis seruus in facinoribus domino[b] dicto audiendus esse non debeat[c]. sed rerum amotarum actio erit. At si in dotem seruus datus furtum viro fecerit, si quidem mulier talem esse eum scierit: totum damnum viro sarcietur, quòd si ignorauerit, tunc non vltra condemnationem noxæ multanda erit. Rerum amotarum actio damnum[d] repræsentat, etiamsi postea dotis exactio competat. commodi quoque, si quod[e] amotis rebus amiserit vir, ratio habenda est. Hæc actio licet ex delicto nascatur, tamen rei persecutionem cōtinet. & ideo non anno finitur, sicut[f] & condictio[g] furtiua. præterea & heredibus competit. Nec viro nec mulieri prodest in hoc iudicio, si facere nō possunt. pēdet enim id ex furto[h].

De litis æstimatione.

XXII. IVLIANVS libro nonodecimo Digestorum

SI propter res amotas egero cum muliere, & lis æstimata sit: an actio ei danda sit, si amiserit possessionē? mouet me, quia dolo adquisiit possessionem. respondi, qui litis æstimationem sufferet, emptoris loco habendus est. ideo si mulier, cum qua rerum amotarum actum est, æstimationem litis præstiterit, aduersus vindicantem maritū, vel heredem mariti exceptionem habet. & si amiserit possessionem, in rem actio ei danda est. Si mulier mortis causa res amouerit, deinde mortuus[i] est maritus: hereditatis petitione vel actione ad exhibendum consequi poterit heres id quod amotum est.

XXIII. AFRICANVS libro octauo Quæstionum

REdintegrato matrimonio, si iterum diuortium factum erit: ob res amotas prioris diuortii causa, item ob impensas donationésque priore matrimonio factas, manere actionem existimauit.

Actionum concursus.

XXIIII. VLPIANVS libro quinto regularum

OB res amotas, vel proprias viri, vel etiam dotales, tam vindicatio quàm condictio[k] viro aduersus mulierem competit. & in potestate est, qua velit actione vti.

Causa huius actionis.

XXV. MARCIANVS libro tertio Regularum

RErum quidem amotarum iudicium sic habet locū, si diuortii consilio res amotæ fuerint, & secutū diuortium fuerit. sed si in matrimonio vxor marito res subtraxerit, licet cessat rerum amotarum actio, tamen ipsas res maritus condicere potest. nam iure gentium condici puto posse res ab his qui non ex iusta causa possident.

XXVI. GAIVS libro quarto ad Edictum prouinciale

RErum[l] amotarum actio condictio est.

XXVII. PAPINIANVS libro quarto Responsorum

REerum amotarum actio ob adulterii crimē, quo mulier postulata est, non differtur.

XXVIII. PAVLVS libro sexto Quæstionum

SI vxor rem viri ei, cui eam vir cōmodauerat subripuerit, isque conuentus sit: habebit furti actionem, quamuis vir habere non possit.

Cuius temporis æstimatio fieri debeat.

XXVIIII. TRYPHONINVS libro vndecimo Disputationū

REerum amotarum æstimatio ad tempus quo amotæ sunt[m] referri debet. nam veritate furtum fit, & si lenius[n] coërcetur mulier. quare nec à bonæ fidei possessore ita res amotæ vsucapiuntur. sed si pluris factæ non restituuntur quæ amotæ sunt, crescit æstimatio, vt in cōdictione furtiuæ rei.

XXX. PAPINIANVS libro vndecimo Quæstionum

CVm soluto matrimonio rerum amotarum iudicium contra mulierē instituitur[o], redintegrato rursus matrimonio, soluitur iudicium.

DE[p] AGNOSCENDIS ET ALENDIS LIBERIS VEL PARENTIBVS VEL PATRONIS VEL LIBERTIS

TIT. III.

Senatusconsultum Plantianum de partu post diuortium adito cum interpretatione

VLPIANVS libro trigesimo quarto ad Edictum

SENATVSCONSVLTVM quod factum est de liberis agnoscendis, duas species complectitur. vnam eorum qui agnoscuntur, aliam earum quæ falsum partū subiciunt. Permittit[q] igitur mulieri parentive, in cuius potestate est, vel ei cui mandatum ab eis est, si putet prægnatem, denuntiare intra dies triginta post diuortium connumerandos, ipsi marito vel parenti in cuius potestate est, aut[r] domum denuntiare, si nullius eorum copiam habeat. Domum accipere debemus, hospitium, si in ciuitate maneat. quòd si non sit[s], sed in villa, vel in municipio: illic vbi larem[t] matrimonio collocarent[v]. Denuntiare autem hoc tantum[x], esse mulierem ex eo prægnantem. non ergo hoc denuntiat, vt mittat custodes maritus. sufficit enim mulieri hoc notū facere, quòd sit prægnas. mariti est iam aut mittere custodes, aut ei denūtiare quod non sit ex se prægnas. hoc autem vel ipsi marito, vel alii nomine eius facere permittitur. Pœna autem mariti ea est, vt nisi aut custodes præmiserit, aut contra denuntiauerit non esse ex se prægnatem: cogatur maritus partum agnoscere. & si non agnouerit, extra ordinem coërcetur. debebit igitur respondere, non esse ex se prægnatem: aut nomine eius responderi. quòd si factum fuerit, non aliàs necesse habebit agnoscere, nisi vere filius fuerit. Illud notandum est, quòd denuntiatio à marito non incipit[y], sed a muliere. Sed si maritus vltro custodes offerat, & ea non admittat; vel si non denuntiauerit mulier, aut si denuntiauerit quidem, custodes autem arbitrio[z] iudicis nō admiserit: liberum est marito parentive eius, partum[A] nō agnoscere. Si mulier esse se prægnatem intra triginta dies non denuntiauerit,[B] postea denuntians, causa cognita audiri debebit. quinimmo & si in totum omiserit denuntiationem, Iulianus ait nihil hoc nocere ei quod editur. Dies autem triginta, continuos accipere debemus ex die diuortii, non vtiles. Eleganter autem apud Iulianū libro nonodecimo digestorum quæritur, si intra dies triginta mulier marito non denuntiauerit, & intra triginta partum ediderit: an senatusconsulto locus sit. & ait Plantianum[C] senatusconsultum cessare: quia de eo partu non videtur sentire, qui intra diem trigesimum nascatur. quippe dies triginta ad denuntiandum præstituit[D] senatus. sed hanc rem non facere præiudicium partui arbitror. Quemadmodum per contrariū, si maritus vxore denuntiante custodes miserit, nullum præiudicium sibi faciat. licebit igitur ei partum editum ex se negare. nec ei nocebit quòd ventrem custodierit. & ita Marcellus libro septimo digestorum scripsit. ait enim, siue quis neget[E] vxorē, siue ex se prægnatem, sine præiudicio rectè mittet[F] custodes: maximè si missurus id ipsum protestetur. Iulianus libro nonodecimo digestorum scripsit: quod senatusconsulto comprehensum est, si mulier viro denuntiauerit se ex eo concepisse, & is cui denuntiatum erit, custodes ad ventrem custodiendum inspiciendúmque non miserit, neque contestato dixerit eam ex se prægnatem non esse, vt ei id quod editum sit, agnoscere sit necesse: non eò pertinet[G], vt si quis[H] agnoscere se filium diceret, suum heredem haberet, quamuis ex alio conceptus sit. quandoque[I] enim, inquit, cœpit causa agi, grande præiudicium adferet pro filio confessio patris. Idem per contrarium quoque ait, si mulier diuortio facto non fecerit ea quæ senatusconsulto præcipiuntur, vt liceat patri non agnoscere: non eò pertinere, vt filius natus suum se dicere non possit. sed ad id tantùm, vt ita pater alere eum cogatur, si constiterit eū filium esse. Idem Iulianus[K] scribit, si vxore denuntiante se prægnatem, maritus non negauerit: non vtique suū illi[L] partum effici. cogendum tamen alere. ceterum {si} esse[M] satis iniuriosum ait, si quis longo tempore afuerit, & reuersus vxorem prægnatem inuenerit, & idcirco reiecerit: si quid ex his, quæ senatusconsulto cōtinentur, omiserit, suum heredem ei nasci. Ex his apparet, siue vxor omiserit, quæ eā ex senatusconsulto obseruare oportuit, nihil præiudicare filio, si filius est, non tantùm in iure sui, verùm ne in alimentis quidem, secundum Diui Pii rescriptum: siue maritus neglexerit facere quæ ex senatusconsulto debet: natum cogitur omnimodo alere. ceterum recusare poterit filium. Planè si denuntiante muliere negauerit ex se esse prægnatem, tametsi custodes non miserit, non euitabit quominus quæratur an ex eo mulier prægnas sit. quæ[N] causa si fuerit acta apud iudicē, & pronuntiauerit, cum de hoc ageretur, quòd ex eo prægnas fuerit necne[O], in ea causa esse[P], vt agnosci debeat, siue filius nō fuit siue fuit, esse suum[Q].

II. IVLIANVS libro nonodecimo Digestorum

IN omnibus causis. quare & fratribus[a] suis[a] consanguineus erit.

III. VLPIANVS libro trigesimo quarto ad Edictum

SIue[R] contra pronuntiauerit; non fore suum, quamuis suus fuerit. placet enim eius rei iudicem ius facere. & ita Marcellus libro septimo digestorum probat. eóque iure vtimur.

Senatus

a nec furtum

b domini. Rectius est Flor.

c In bona sententiā Goth. lib. 2. ... Att. c. 3.

d Id est, quod damnū quam passus est, statim recipere debet, tametsi postea dotis actione exper... sit

e si quidem

f sicuti nec

g cōdictio ex causa furtiua.

h Itaq. cum hac actio ex delicto oriatur, merito in solidū fit condemnatio. l. si rerum. infra. de re iudi.

i mortuus ei sit

k Id est, rerū amotarū actio. l. 24 infra eod. com petit quoque con dictio ad exhibendum, condictio ex iniusta causa.

l Ergo nō inuenio infamiā vel ... ...

m sunt ore

n & si leuius

o restituitur. Rectius est Flor.

p De liberis agnoscendis, vel alendis parentibus &c.

q Permittitur

r aut ad

s non sit in ciuitate,

t larem in

v collocauerant, collocaret

x tantùm debet, esse se ex eo

y incepit, l

z arbitratu

A iam non

B & postea

C Plautianū

D præstat

E neget suam

F mittit

G pertinere,

H vt quasi indicio agnosce re

I quādocunque

K Hæc Iuliani sententia refertur l. filio. suprà de his qui sui vel alieni.

L ilico partū

M si cesset esset

N necne, quæ causa

O necesse est,

P causa est,

Q fuit, quasi suum.

R Si verò

Senatusconsultum de alendis communibus liberis, qui nati sunt constante matrimonio.

Quia Plancianum[a] senatusconsultum ad eos partus pertinet, qui post diuortium eduntur, aliud senatusconsultum temporibus Diui Hadriani factum est, vt etiam si constante matrimonio partus sit editus, de agnoscendo eo agatur. quid ergo si quis post mortem patris nascatur auo superstite, in cuius potestate recasurus est? vt si ex filio eius susceptus probetur? videndum quid dici debeat. & certe probandum est, cum auo praeiudicium[b] de partu agnoscendo similiter agendum. quid si hoc ipsum in quaestionem veniat, verum in matrimonio, an postea editus sit, dicendum est, & super hoc ex senatusconsultis agēdum. & quid si hoc, an vxor fuerit disceptetur[c]? & Iulianus Sexto Caecilio Africano respondit, locum esse praeiudicio. Illud tenendum, haec senatuscōsulta post mortem parentis cessare, si is superstit, in cuius potestate recasuri nō sunt. quid ergo est in petitione hereditatis, quam filius intēdit? quaeretur[d], verum ex eo natus sit, cuius hereditatem petit, an non. adeo[e] hoc verum est, vt Iulianus libro nonodecimo digestorum scribat, si viuo patre redditum sit praeiudiciū, & antequam sententia feratur, pater decesserit, transeundum ad Carbonianum edictum. Item haec senatusconsulta pertinent ad[f] eos qui sui heredes adgnascantur[g]. ceterum si forte non sint in potestatem recasuri, verius est senatusconsulta cessare.

IIII. PAVLVS libro secundo Sententiarum.

NEcare videtur non tantùm is qui partum perfocat[h], sed & is qui abiicit, & qui alimonia[i] denegat, & is qui publicis locis misericordiae causa exponit, quam ipse non habet.

Iudicia prodita de alendis liberis, parētibus, patronis, & libertis.

V. VLPIANVS libro secundo de Officio Consulis.

SI quis à liberis ali desideret, vel si liberi vt à parente exhibeantur: iudex de ea re cognoscet. sed vtrum eos tantùm liberos, qui sunt in potestate, cogatur quis exhibere: an verò etiam emancipatos, vel ex alia causa sui iuris constitutos, videndum est. & magis puto, etiam si nō sunt liberi in potestate, alendos à parentibus & vice mutua alere parentes debere. Verum autem tantùm patrem, auúmve paternum, proauúmve paternū aui patrem, ceterósque virilis sexus parentes alere cogemur: an verò etiā matrem, ceterósque parentes & per illum sexum contingentes cogamur alere, videndum. & magis est, vt vtrubique se iudex interponat, quorundam necessitatibus facilius succursurus, quorundam aegritudini. & cum ex aequitate haec res descendat, caritateque sanguinis: singulorum desideria perpendere iudicē oportet. Idem in liberis quoque exhibendis à parentibus dicendum est. ergo & matrē cogemus praesertim vulgo quaesitos liberos alere: necnon ipsos eam. Item Diuus Pius significat, quasi auus quoque maternus alere compellatur. Idem rescripsit, vt filiam suam pater exhibeat, si constiterit apud[†] iudicium iustè eam procreatam. Sed[k] si filius possit se exhibere, aestimare iudices debent, ne non debeant ei alimēta decernere. Denique[l] idem[m] Pius ita rescripsit. aditi à te competentes iudices ali te à patre tuo iubebunt pro modo facultatium eius: si modò, cum opificem te esse dicas, in ea valetudine es, vt operi sufficere non possis.

Summaria cognitio.

Si vel parens neget filium, idcircóque alere se non debere contendat, vel filius neget parentem: summatim iudices oportet super ea re cognoscere. si[n] constiterit filiū vel parentem esse, tunc ali iubebunt. ceterum si non constiterit, nec decernent alimenta. Meminisse autem oportet, & si pronūtiauerint ali oportere, attamen[o] eam rem praeiudicium non facere veritati. nec enim hoc pronunciatur, filium esse: sed ali debere. & ita Diuus Marcus rescripsit. Si quis ex his alere detrectet, pro modo facultatium alimēta constituentur. quòd si non praestentur, pignoribus captis & distractis cogetur sententiae satisfacere. Idem iudex aestimare debet, num habeat aliquid parens, vel an[p] pater quòd meritò filios suos nolit alere. Trebatio denique Marino rescriptum est, meritò patrem eum nolle alere, quòd[q] eum detulerat. Non tantùm alimēta, verumetiam cetera quoque onera liberorum patrem ab iudice cogi praebere, rescriptis continetur. Si[r] impubes sit filius emancipatus, patrem inopem alere cogetur. iniquissimū[s] enim quis meritò dixerit, patrem egere, cum filius sit in facultatibus. Si mater alimenta, quae fecit in filium, à patre repetat, cum modo[t] eā audiendam ita Diuus Marcus rescripsit Antoniae Montanae in haec verba. Sed & quantum tibi alimentorum nomine, quibus necessariò filiam tuam exhibuisti, à patre eius praestari oporteat, iudices aestimabūt: nec impetrare debes ea quae exigente materno affectu in filiam tuam erogatura esses, etiam si a patre suo educeretur. A milite quoque filio, qui in facultatibus sit, exhibendos parentes esse pietatis existimat[v] ratio.

Parens quamuis ali a filio ratione naturali debeat, tamen aes alienum eius nō esse cogendum exsoluere filium rescriptum est. Item rescriptū est, heredes filii ad ea praestanda, quae viuus filius ex officio pietatis suae dabat, inuitos cogi non oportere: nisi in summam egestatem pater deductus est. Solent iudices cognoscere & inter patronos & liberos, si[x] alendis his agatur. itaque si negent se esse libertos, cognoscere eos oportebit. quòd si libertos[y] constiterit, tunc demum decernere vt alant. nec tamen alimētorum[z] decretum[A] tollet liberto facultatē, quo minus praeiudicio certare possit, si libertum se neget. Alimēta autem pro modo facultatium erunt praebenda, egentibus scilicet patronis. ceterum si sit vnde se exhibeant, cessabūt partes iudicis. Verum autem tantùm patroni alendi sint, an etiam patronorum liberi, tractari potest. & puto, causa cognita iudices & liberos quoque patronorū alendos decernere: non quidem tam facilè vt patronos: sed nonnumquam & ipsos. nam & obsequium non solum patronis, verumetiam liberis eorum debere[B] praestari. sed & libertus maternus alere cogitur. Siquis à liberti libertis ali se desideret, vel ab eo quem ex causa fideicommissi manumisit, quémque suis nummis redemit, nō debet audiri: vt & Marcellus scribit. ex aequátque[C] eum, qui mercedes exigendo ius libertorum amisit. sed & patroni filium, qui capitis accusauit libertum paternum, negat exhibendum. Sed & liberta cogitur patronum alere. De alimētis patroni arbiter solet dari, arbitraturus quantum sit in facultatibus: vt perinde[D] possint alimenta moderari. quae tamdiu praestabuntur, quamdiu liberto superest, patrono desit. Patrem[E] & matrē patroni, cū patronus & filii eius minimè supersint, alere[F] egentes, ipsi si idonei facultatibus sunt, coguntur.

VI. MODESTINVS libro singulari de Manumissionibus.

ALimenta[G] liberto petente non praestando patronus, amissione libertatis causa impositorum & hereditatis liberti punietur. non autem necesse habebit praestare, etiam si potest. Imperatoris Cōmodi constitutio talis profertur. cum probatum sit, contumeliis patronos à libertis esse violatos, vel illata manu atroci[H] esse pulsatos, aut etiam paupertate, vel corporis valetudine laborantes relictos: primum eos in potestate patronorum redigi, & ministerium dominis praebere[I] cogi. sin autem nec hoc modo admoneantur, vel à praeside emptori addicentur, & pretium patronis tribuetur.

VII. IDEM libro quinto Responsorum.

SI neget qui maritus fuisse dicitur, matrimonium esse contractum, eo quòd eam, quae se vxorem fuisse dicit, ancillam esse probare paratus sit: alimenta quidem liberis praestare interim compellendum. sin autem constiterit eam seruam fuisse, nihil ei qui pascendos curabit, ex hoc praeiudicium[K] generare respondit[L].

VIII. MARCELLVS libro primo ad legem Iuliam & Papiam.

NOn quemadmodum masculorū liberorum nostrorum liberi ad onus nostrum pertinent, ita & in feminis est. nam manifestum est id quod filia parit, nō auo, sed patri suo esse oneri: nisi pater[M] aut non sit superstes, aut egens est[N].

VIIII. PAVLVS libro singulari de Iure patronatus.

IN bonis superstitum libertorum nullum omnino ius patroni liberíve patronorum habent: nisi si eam[O] esse infirmos, támque pauperes praesidibus probauerint, vt meritò menstruis alimentis à libertis[P] suis adiuuari debeant. idque ius ita plurimis principum constitutionibus manifestatur.

DE INSPICIENDO VENTRE CVSTODIENDOQVE PARTV

TIT. IIII.

Rescriptum de inspiciendo ventre, cùm mulier dissimulat se esse praegnantem, vt prole maritum frustretur.

VLPIANVS libro vicesimo quarto ad Edictum.

TEMPORIBVS Diuorum[Q] fratrum cū hoc incidisset, vt maritus quidem[R] praegnantem mulierem diceret, vxor negaret: consulti Valerio Prisciano praetori vrbano rescripserunt in haec verba. Nouam rem desiderare Rutilius Seuerus videtur: vt vxori quae ab eo diuerterat[S], & se non esse praegnantem profiteatur, custodem apponat

a Planciand · b praeiudicio · c Quae disceptatio principale iudicium veniet, in quo de partu agnoscendo quaeritur. · d quaeritur · e & adeo · f & ad eos · g agnascūtur · h praefocat · i alimoniam. vt supra l. 7. de vsu dat alimonia neutro genere latinum esse, ac proinde audaciter esse quod legamus alimonia. · † iudicem · k Sed & si · l Deinde · m idem ad Titianum · n & si · o Eadē sententia refertur ab Vlpiano l. pen. de his qui sui sunt vel alieni iur. sup. · p Sunt qui existimant glossema esse, vel an pater, cū pater patris appellatione censeatur. l. 4. de in ius vocā. · q qui · r & si · s In hanc sententiam extat elegans epistola Libanij ad Anatomium. · t cū cōmodo

v exigit · x si de alendis · y esse constiterit · z alimentorū · A decretum · B debet · C qui itaque · D vt proinde possit · E quoque & · F alere liberti ipsi · G Coniunge l. 7. de iure patro. · H atrocius · I praebere iubemus cogi dicimus cogi · K praeiudicii · L respondit · M pater aut. Relictū est Flor. · N sit · O sese · P libertis · Q Hi sunt quos in inscriptionibus supra cap. 17. de rit. nupt. monstraui fore, quos in lem. ad numerum · R quidem · S diuertit

apponat. & ideo nemo mirabitur, si nos quoque nouum cõsilium & remedium suggeramus. igitur si perstat in eadem postulatione, commodissimum est eligi honestissimæ feminæ domum, in qua[a] Domitia veniat: & ibi tres[b] obstetrices probatæ[c] & artis & fidei, quæ à te adsumptæ fuerint, eam inspiciãt. & si quidem vel omnes vel duæ renuntiauerint prægnatem videri: tunc persuadẽdum mulieri erit, vt perinde custodem admittat, atque si ipsa hoc desiderasset. quòd si enixa nõ fuerit, sciat maritus ad inuidiam existimationémque suã pertinere: vt non immeritò possit videri captasse hoc ad aliquã mulieris iniuriã. si autem vel omnes vel plures non esse grauidam renuntiauerint, nulla causa custodiendi erit. Ex hoc rescripto euidentissimè apparet, senatusconsulta de liberis agnoscendis locum nõ habuisse, si mulier dissimularet se prægnatem, vel etiam negaret. nec immeritò. partus enim antequam edatur, mulieris portio est, vel viscerum. post editum planè partum à muliere, iam potest maritus iure suo filium per interdictũ desiderare aut exhiberi sibi, aut ducere permitti extra ordinem. Igitur princeps in causa necessaria subuenit. secundum quod rescriptum euocari mulier ad prætorem poterit, & apud eum interrogari, an se putet prægnatem: cogendáque erit respondere. quid ergo si non responderit, aut non veniat ad prætorem? numquid senatuscõsulti pœnam adhibemus,[d] scilicet vt liceat marito non agnoscere? sed finge non esse eo cõtentum maritum: qui se patrem potius optet, quàm carere filio velit. cogenda igitur erit remediis prætoris & in ius venire, & si venit, respondere. pignoráque eius capienda & distrahenda, si contemnat: vel multis coërcẽda. quid ergo si interrogata dixerit se prægnatem? ordo senatuscõsultis[e] expositus sequetur. quòd si negauerit, tūc secundum hoc rescriptum prætor debebit obstetrices adhibere.

Et notandum quòd non permittitur marito vel mulieri obstetricem adhibere: sed omnes à prætore adhibendæ sunt. item prætor domum honestæ matronæ eligere debet, in qua mulier veniat, vt possit inspici. quid ergo si inspici se non patiatur, vel ad domum non veniat? æquè prætoris auctoritas interueniet. Si omnes vel plures renuntiauerint prægnatem non esse, an mulier possit iniuriarum experiri ex hac causa? & magis puto, agere eam iniuriarum posse, sic tamen si iniuriæ faciendæ causa id maritus desiderauit. ceterum si nõ iniuriæ faciendæ animo, sed quia iste credidit, vel nimio voto liberorum suscipiẽdorum ductus est, vel ipsa eum illexerat vt crederet, quòd constante matrimonio hoc[f] fingebat: æquissimum erit ignosci marito. Meminisse autem oportet, tempus non esse præstitutum rescripto: quamuis in senatusconsultis de liberis agnoscendis triginta dies præstituantur mulieri. quid ergo?[g] semper[h] dicemus marito licere vxorem ad prætorem euocare? an verò & ipsi triginta dies præstituimus? & putem prætorem causa cognita debere maritum &[i] post triginta dies audire.

Edictum de muliere, quæ mortuo marito fingit se prægnãtem esse fraudandorum heredum gratiã.

De inspiciendo ventre custodiẽdóque partu sic prætor ait: SI MVLIER MORTVO MARITO PRAEGNATEM SE ESSE DICET, HIS AD QVOS EA RES PERTINEBIT, PROCVRATORIVE EORVM BIS[k] IN MENSE DENVNTIANDVM CVRET, VT MITTANT SI VELINT, QVAE VENTREM INSPICIENT. MITTANTVR AVTEM MVLIERES LIBERAE DVMTAXAT QVINQVE: HAEQVE SIMVL OMNES INSPICIANT: DVM[l] NE QVA EARVM DVM INSPICIT, INVITA MVLIERE VENTREM TANGAT. MVLIER IN DOMV HONESTISSIMAE FEMINAE PARIAT, QVAM EGO CONSTITVAM. MVLIER ANTE DIES TRIGINTA QVAM PARITVRAM SE PVTAT, DENVNTIET HIS AD QVOS EA RES PERTINET, PROCVRATORIBVSVE EORVM, VT MITTANT SI VELINT, QVI VENTREM CVSTODIANT. IN QVO CONCLAVI MVLIER PARITVRA ERIT, IBI NE PLVRES ADITVS SINT QVAM VNVS. SI ERVNT, EX VTRAQVE PARTE TABVLIS PRAEFIGANTVR. ANTE OSTIVM EIVS CONCLAVIS LIBERI TRES, ET TRES LIBERAE CVM BINIS COMITIBVS CVSTODIANT. QVOTIESCVMQVE EA MVLIER IN ID CONCLAVE, ALIVDVE QVOD, SIVE IN BALINEVM IBIT: CVSTODES SI VOLENT, ID ANTE PROSPICIANT, ET EOS QVI INTROIERINT EXCVTIANT. CVSTODES, QVI ANTE CONCLAVE POSITI ERVNT, SI VOLVNT,[m] OMNES QVI CONCLAVE AVT[n] DOMVM INTROIERINT EXCVTIANT. MVLIER CVM PARTVRIRE INCIPIAT,[o] HIS AD QVOS EA RES PERTINET, PROCVRATORIBVSVE EORVM DENVNTIET, VT MITTANT[p] QVIBVS PRAESENTIBVS PARIAT. MITTANTVR MVLIERES LIBERAE DVMTAXAT QVINQVE. ITA VT PRAETER OBSTETRICES DVAS, IN EO CONCLAVI NE PLVRES MVLIERES LIBERAE SINT QVAM DECEM: ANCILLAE, QVAM SEX. HAE[q] QVAE INTVS FVTVRAE ERVNT, EXCVTIANTVR OMNES IN EO CONCLAVI, NE QVA PRAEGNAS SIT. TRIA LVMINA, NE MINVS, IBI SINT: SCILICET QVIA TENEBRAE AD SVBIICIENDVM APTIORES[r] SVNT. QVOD NATVM ERIT, HIS AD QVOS EA RES PERTINET, PROCVRATORIBVSVE EORVM, SI INSPICERE VOLENT, OSTENDATVR. APVD EVM EDVCATVR, APVD QVEM PARENS IVSSERIT. SI AVTEM NIHIL PARENS IVSSERIT, AVT IS, APVD QVEM VOLVERIT EDVCARI, CVRAM NON RECIPIET: APVD QVEM EDVCETVR, CAVSA COGNITA CONSTITVAM. IS APVD QVEM EDVCABITVR, QVOD NATVM ERIT, QVOAD TRIVM MENSIVM SIT, BIS IN MENSE: EX EO TEMPORE, QVOAD SEX MENSIVM SIT, SEMEL IN MENSE: A SEX MENSIBVS, QVOAD ANNICVLVS FIAT, ALTERNIS MENSIBVS: AB ANNICVLO, QVOAD FARI POSSIT, SEMEL IN SEX MENSIBVS, VBI VOLET OSTENDAT. SI CVI VENTREM INSPICI CVSTODIRIVE, ADESSE[s] PARTVI LICITVM NON ERIT, FACTVMVE QVID ERIT, QVO MINVS EA ITA FIANT VTI SVPRA COMPREHENSVM EST: EI QVOD NATVM ERIT, POSSESSIONEM CAVSA COGNITA NON DABO. SIVE QVOD NATVM ERIT, VT SVPRA CAVTVM EST, INSPICI NON LICVERIT: QVAS VTIQVE ACTIONES ME DATVRVM POLLICEOR HIS QVIBVS EX EDICTO MEO BONORVM POSSESSIO DATA SIT: EAS, SI MIHI IVSTA CAVSA VIDEBITVR ESSE, EI NON DABO.

Quamuis sit manifestissimum edictum prætoris, attamen non est neglegenda interpretatio eius. denuntiare igitur mulierem oportet his scilicet quorum interest partum non edi, vel totam habituris hereditatem vel partem eius siue ab intestato siue ex testamento. Sed & si seruus heres institutus fuerit, si nemo natus sit, Aristo scribit, †hic quoque seruo, quamuis non omnia, quædam tamen circa partum custodiendum arbitrio prætoris esse concedenda. quam sententiam puto veram. publicè enim interest, partus non subiici: vt ordinum dignitas[t] familiarúmque salua sit. ideóque etiam seruus iste cum sit in spe constitutus successionis, qualisqualis sit, debet audiri rem & publicam & suam gerens. Denuntiari autem oportet his quos proxima spes successionis contingit. vtputa primo gradu heredi instituto: non etiam substituto. & si intestatus paterfamilias sit, his qui primum locum ab intestato tenent. si verò plures sint simul successuri, omnibus denuntiandum est. Quod autem prætor ait, causa cognita se possessionem non daturum, vel actiones denegaturũ, eo pertinet: vt si per rusticitatem[v] aliquid fuerit omissum ex his quæ prætor seruari voluit, nõ obsit partui. quale est enim, si quid ex his quæ leuiter obseruãda prætor edixit, nõ sit factũ, partui denegari bonorum possessionem? sed mos regionis inspiciendus est. & secundum eum & obseruari ventrẽ & partum & infantem oportet.

II. IVLIANVS libro vicesimo quarto Digestorum

EDictum de custodiendo partu derogatorium est eius quod ad Carboniani decreti exemplum cõparatum est. sed hoc aliquando remittere prætor debet, si non malitia, sed imperitia mulieris factum fuerit, ne vẽter inspiceretur, aut partus custodiretur.

III. PAVLVS libro quartodecimo ad Plautium

QVi ventri substitutus est vel institutus, si ventrem seruare velit, audiendus est.

IIII. SCAEVOLA libro vicesimo Digestorum

IS à quo, si sine liberis decessisset, quidquid ad eum ex bonis peruenisset, sorori fideicõmissum relictum erat,

a quam
b Obserua peritos esse artis esse adhibendas, vt quæ controuersia aliqua dirimatur, de ea l. fornal. de mil. lib. 12. C.
c probatissimæ
d adhibebimus.
e senatusconsulti
f hoc omnino
g igitur est
h sempérne
i etiam
k bis
l & ne quis
m (si voluerint.)
n aut in domum.
o incipiet.
p mittat mulieres
q sed hæ quæ
r partũ aptiores
s adesséve
† huic
t Huc pertinet exẽpla quæ Val. Max. lib. 9. cap. 15. refert de iis, qui infimo loco nati, mendacio se clarissimis familiis inserere conati sunt.
v Ex eo, quòd rusticitati ignoscitur, apparet etiam leuissima quæq; et minima esse obseruanda, quæ prætor seruari voluit.

decessit postuma[a] herede instituta, & substitutis aliis, quæsitum est, cum vxor defuncti prægnatem se dicat, an sorori procuratoriue eius secundum formam edicti ventrem inspicere, & partum custodire permittendum sit. respondi, in eiusmodi[b] specie de qua quæreretur, posse videri ad eius, cui fideicommissum datum esset, sollicitudinem perspiciendum:[c] idque causa cognita statuendum.

a posthumo
b huiusmodi
c prospiciendum:

SI VENTRIS NOMINE MVLIERE IN POSSESSIONEM MISSA EANDEM POSSESSIO DOLO MALO AD ALIVM TRANSLATA ESSE DICATVR

TIT. V.

Actio aduersus mulierem, quæ missa est in possessionem, cùm mitti non deberet, si translata sit possessio.

VLPIANVS libro trigesimo quarto ad Edictum.

HOc edicto rectissimè prætor prospexit, ne dum in fauorem partus possessionem polliceatur, aliis prædæ occasionem præbeat. idcirco cõstituit actionem[d] in mulierem, quæ in alium hanc possessionem dolo malo trãstulit. Non solùm mulierem prætor coërcet: verùm eum quoque, in cuius potestate ea fuerit. scilicet si dolo ipsorum alius in possessionem fuerit admissus. actionémque in tantum pollicetur in eos, quanti interfuerit eius qui experitur. Necessario prætor adiecit, vt qui per dolum venit in possessionem, cogatur decedere. coget autẽ eum decedere non prætoria potestate vel manu ministrorum, sed melius & ciuilius faciet, si eum per interdictum ad ius ordinarium remiserit. Interest autem eius qui experitur, admissum alium in possessionem non fuisse: cum forte bona fide fructus perceptos consumpserit: aut si prædo venerit in possessionem, à quo fructus consequi non possit, quia soluendo non est. Hæc actio etiam post annum dabitur: quia rei habet persecutionem. & si filiafamilias sit quæ dolo fecit, in patrem dabitur actio si quid ad eum peruenerit.

d actionem in factum

II. PAVLVS libro trigesimo septimo ad Edictum.

DOlo facit mulier, non quæ in possessionem venientem non prohibet: sed quæ circumscribendi alicuius causa clam & per quandam machinationem in possessionem introducat. Si & patris & filiæ factum arguetur, in alterum quem actor velit reddenda est actio. quia in id quod agentis interest datur. ideo si id quod ei abest, ab eo qui in potestate[e] est seruari possit, præter sumptus litis causa factos, inutilis erit ei hæc actio.

e possessione

SI MVLIER VENTRIS NOMINE IN POSSESSIONE CALVMNIÆ CAVSA ESSE DICETVR[f]

TIT. VI.

f dicatur.

Alter casus, quo aduersus mulierem agitur, cùm videbitur eius calumnia detegitur.

VLPIANVS libro trigesimo quarto ad Edictum.

SI de possessione ventris nomine quæratur, & deferente herede mulier iurauerit prægnatem se esse: seruandum est iusiurandum. nec tenebitur mulier quasi calumniæ causa fuerit in possessionem missa. nec vis ei facienda est post iusiurandum. si tamen peperit,[g] quæretur veritas, an ex eo prægnat fuerit. aliter enim nec prodest nec nocet iusiurandum inter alios factum. nec partuli gine nocebit. Et hoc edictum ex eadem causa proficiscitur, qua superius. debet enim prætor, quemadmodum facilis est circa bonorum possessionem dandam mulieri ventris nomine, ita calumniam eius impunitam non relinquere. Per calumniam autem in possessione fuisse videtur, quæ sciens prudénsque se prægnatem non esse, voluit in possessionem venire. Hanc autem actionem prætor intra annum vtilem pollicetur, vltra non: videlicet quasi pœnalem. Simili autem modo & hic, quanti agentis interfuit, prætor actionem[h] pollicetur. In parentem etiam prætor actionem pollicetur. si modò per eum factum sit, vt in possessionem per calumniam veniret. Competit autem hæc actio ei, cuius interfuit in possessionem missam[i] non esse. vtputa vel coheredi speranti partem, vel iis[k] qui substituti sunt, vel qui ab intestato, si partus non fuisset, succedere potuit. Interesse autem videtur primùm de alimentis, quæ in ventrem sunt erogata. nec enim alias hæc repetuntur, nisi per calumniam in possessionem venit. ceterum si ets calumnia caret, nihil præstabit mulier quæ[l] sine causa alta est sub prætextu ventris. Nonnunquam augebitur quod interest. si quis fortè dubitans an prægnas sit, exclusus sit hereditate. nam heredi eius qui exclusus est, dandam hãc actionem Iulianus ait. siquidem eius quoque interfuit, non fuisse calumniæ causa in possessione mulierem. quia hoc si non fuisset, adeundo hereditatem institutus, heredi suo locupletiorem hereditatem suam relinqueret. sed & hoc imputatur mulieri, quòd deminuta sunt multa in hereditatem dum hic contemplatione ventris non attigit hereditatem. Idem Iulianus libro nonodecimo digestorum sic ait: si substitutus manente muliere in possessione decesserit, heres eius eadem actione pretium hereditatis a muliere exiget. sed an deerdant legata ceteráque onera hereditatis, videndum. & mihi videtur posse dici, legatarios potius[m] cum muliere vsuros hac actione: quia & ipsorum interfuit adiri hereditatem. Libertati[n] planè subueniendum erit aduersus eum qui propter hereditatem hac actione egit.[o] scilicet vt fideicommissarias cogatur is præstare, qui pretium vtique etiam eorum consequitur. sed & directis credo prætorem succurrere oportere, vt interuentu suo tueatur eorum libertatem. Si dolus filiæfamilias interuenerit, & particeps doli fuerit pater: suo nomine tenebitur.

g pepererit.
h actionem hanc
i missum
k ei
l quasi
m Vbi hoc potius redditur, ea est in aliis post verba videtur.
n Libertatibus
o agetur

DE CONCVBINIS[p]

TIT. VII.

Concubina discedit impunè, nisi sit concubina patroni.

VLPIANVS libro secundo ad Legem Iuliam & Papiam.

QVæ[q] in cõcubinatu est, ab inuito patrono poterit discedere. & alteri se aut in matrimonium aut in concubinatum dare. Ego quidem probo[r] in concubina adimendum ei conubium, si patronũ inuitum deserat. quippe cum honestius sit patrono libertam concubinam quam matremfamilias habere. Cum Atilicino sentio, & puto solas eas in concubinatu habere[s] posse sine metu[t] criminis, in quas stuprum non committitur. Qui autem damnatam adulterij in concubinatu habuit, nõ puto lege Iulia de adulteriis teneri. quamuis si vxorem eam duxisset, teneretur. Si qua[v] in patroni fuit concubinatu, deinde[x] filij esse cœpit, vel in nepotis, vel contra: nõ puto eam rectè facere. quia propè nefaria est huiusmodi coniunctio. & ideo huiusmodi facinus prohibendum est. Cuiuscumque ætatis concubinam habere[y] posse palàm est: nisi minor annis duodecim sit.

II. PAVLVS libro duodecimo ad Legem Iuliam & Papiam.

SI patronus libertam concubinam habens furere cœperit, in concubinatu eam esse humanius dicitur.

Quæ possit esse concubina.

III. MARCIANVS libro duodecimo Institutionum.

IN concubinatu[z] potest esse & aliena liberta & ingenua, & maximè[A] ea quæ obscuro loco nata est, vel quæstum corpore fecit. alioquin si honestæ vitæ, & ingenuam mulierem in cõcubinatum habere maluerit: sine testatione[B] hoc manifestum faciente non conceditur. sed necesse est ei vel vxorem eam habere, vel hoc recusantem[C] stuprum cum ea committere. nec adulterium per concubinatum ab ipso committitur. nam quia concubinatus per leges nomen assumpsit,[D] extra legis pœnam est: vt & Marcellus libro septimo digestorum scripsit.

IIII. PAVLVS libro nonodecimo Responsorum.

COncubinam ex sola animi destinatione æstimari oportet.

V. IDEM libro secundo Sententiarum.

COncubinam[E] ex ea prouincia, in qua quis aliquid administrat, habere potest.

p Concubinarũ apud Persas magnum fuisse honorem, scribit Alex. ab Alex. lib. 1 cap. 24.
q Coniunge l. in eo. 1. de ritu. nupt. & l. vlt. de donat.
r puto
s haberi
t etiam
v quæ
x deinde in
y haberi
z cõcubinatu
A sed maximè
B contestatione
C hoc recusante eo
D Aristoteles tamẽ lib. 7. Polit. ca. 16. concubinarum omnium alterius quam cõiugis consuetudinem prorsus interdicendam, cumque qui contrà fecerit, grauiter puniendum. idque & apud Christianos obtinere contra controuersiã est.
E Coniunge l. 58. de rit. nuptiar.

LIBER

LIBER VICESIMVS SEXTVS.

DE TVTELIS.

Quid sit tutela.

I. PAVLVS [libro trigesimo octauo ad Edictum]

TVTELA est, vt Seruius definit, vis[a] ac potestas in capite libero[b] ad tuendum eum qui propter[c] ætatem suam[d] sponte se[e] defendere nequit, iure ciuili data ac permissa. Tutores autem sunt, qui eam vim ac potestatem habent, éxque[f] re ipsa nomen ceperunt.[g] itaque appellantur tutores, quasi tuitores, atque defensores: sicut æditui dicuntur, qui ædes tuentur. Mutus tutor dari non potest. quoniam auctoritatem præbere non potest. Surdum non posse dari tutorem, plerique, & Pomponius libro[h] [sexagesimo nono ad edictum] probant. quia non tantùm loqui, sed & audire tutor debet.

II. POMPONIVS libro tertio ad Sabinum

NOn est exigendum à pupillo, vt sibi tutorem petat, aut vt ad tutorem suum proficiscatur.

Pupillo furioso non datur curator.

III. VLPIANVS libro trigesimo septimo ad Sabinum

QVi habent[i] tutorés pupillus vel pupilla si furere cœperint, in ea causa sunt, vt in tutela nihilo minus durent. quæ sententia Quinti quoque Mucij fuit, & à Iuliano probatur. eóque iure vtimur, vt cesset cura si tutelæ ætas indigeat. quare si tutores habent, per furorem in curam non rediguntur. siue[k] non habent, & furor eis accesserit, nihilo minus tutores accipere poterunt: quia lex duodecim tabularum ita accepta est, vt ad pupillos vel pupillas non pertineat. Quia autem in pupillorum[l] persona adgnatos curatores nō admittimus, idcirco putaui, etsi minor viginti quinque annis furiosus sit, curatorem ei non vt furioso, sed vt adulescenti dari, quasi ætatis esset impedimentum. & ita definiemus, ei quem ætas curæ vel tutelæ subijcit, non esse necesse quasi dementi quæri curatorem. & ita Imperator Antoninus Augustus rescripsit. cum magis ætati quàm dementiæ tantisper sit consulendum.

Qua ex causa detur curator pupillo.

2 Si pupillus pupillaue cum iusto tutore, tutóréue[m] cum eorum quolibet agere vult, & curator in eam rem petitus: verùm ipsis poscentibus datur, an verò & aduersario?[n] & sciendum est siue agant siue conueniantur, dari hunc[o] curatorem posse. sed non aliàs, quàm si ipse petat, cui dari eum oportet. denique Cassius libro sexto scripsit, talem curatorem neminem dari posse, nisi præsentem. neque cuique[p] nisi præsenti & postulanti. itaque infanti non potest dari. Idem Cassius ait, si pupillus curatorem poscere non vult, quo minus cum eo agatur: cogi eum à prætore debuisse. 3 Quolibet loco & tempore hunc curatorem dari posse Pomponius libro sextodecimo ad Sabinú scripsit. 4 Si pupillus petat talem curatorem, nec addat in quam rem, an in omnes controuersias datus sit? & ait Celsus Seruium constituisse, in omnes res datum videri.

IIII. PAVLVS libro octauo ad Sabinum

QVod dicitur, si indistinctè datus sit curator, in totá litem datum videri: fortasse eo spectet,[q] si familiæ herciscundæ, aut communi diuidundo, aut finium regundorum actio esset cum tutore. & si indistinctè datus esset, non solùm eo nomine curator esset, quòd[r] ageret pupillus pupilláue: sed[s] inuicem quoque quòd[s] cum his ageretur. Possunt autem vel plures in plurium locum, vel vnus in plurium, vel vnus vnius loco, vel in vnam litem, vel in plures curator peti.

V. POMPONIVS libro septimodecimo ad Sabinum

CVm semel petitus sit talis curator, quamdiu is curator maneat, alius in eandem litem curator peti non potest. Et si Titius, verbi gratia, aduersus Seium curator petitus sit, idem Titius aduersus aliú tutorem[v] dari poterit. vt ex diuersis causis vnus duorú curatorum locum optineat. quod quidem & aduersus eundem accidet, si in diuersas lites, in[x] diuersis temporibus idem petatur.

Cui detur tutor.

VI. VLPIANVS [libro trigesimo octauo ad Sabinum]

MVto itémque mutæ impuberibus tutorem dari posse verum est. sed an auctoritas eis accommodari possit, dubitatum. & si potest tacenti, & muto potest. Est[y] autem verius, vt Iulianus libro vicesimo primo digestorum scripsit, etiam tacentibus auctoritatem posse accommodare.[z]

Quomodo tutor detur.

1 Sub condicione a præsidibus prouinciarum non posse dari tutorem placet. & si datus sit, nullius esse momenti dationem. & ita Pomponius ait. hanc autem adiectionem, quam præsides prouinciarum faciút, TVTOREM DO, SI SATISDEDERIT, non condicionem[A] in se habere, sed admonitionem: non[B] aliter ei tutelam committi, quàmsi satisdederit. hoc est non aliter ei gerere permittendum, quàm si rem saluam fore cauerit. 2 Tutoris datio neque imperij est, neque iurisdictionis. sed ei soli competit, cui nominatim hoc dedit vel lex vel senatusconsultum vel princeps. 3 Surdo impuberi poterit tutor dari.

Ei cuius status est dubius, non potest dari tutor, sed dabitur curator bonis.

Ei cuius pater in hostium potestate est, tutoré dari non posse palam est. Sed si datus sit, an in pendenti sit datio, quæri potest. & non puto dationem valere. sic enim post patris regressum reccidit in potestaté, atque si numquam pater ab hostibus captus fuisset. immo curator substátiæ dari debet: ne in[C] medio pereat.

De tutore filiofamilias.

VII. VLPIANVS [libro secundo Disputationum]

SI filiusfamilias tutor à prætore datus sit, si quidem pater tutelam agnouit: in solidum debet teneri. si non adgnouit, dumtaxat de peculio. Adgnouisse autem videtur, siue gessit, siue gerenti filio consensit, siue omnino attigit tutelam. vnde cum quidam filio scripsisset, vt diligenter tutelam gereret, CVM SCIAS, inquit,[D] PERICVLVM AD NOS PERTINERE: dixi hunc quoque videri adgnouisse. planè si solum monuit filium, non videtur[E] agnita.

VIII. IDEM [libro primo Opinionum]

PAtronus quoque tutor liberti sui fidem exhibere debet. etsi qua in fraudem debitorum, quamuis pupilli liberti gesta sunt, reuocari ius publicum permittit.

VIIII. MARCIANVS libro tertio Institutionum

IN eos extra ordinem animaduertitur, qui probentur nummis datis tutelá occupasse, vel pretio accepto operam dedisse, vt non idoneus tutor daretur: vel consultò in edendo patrimonio quantitatem minuerit:[F] vel euidenti fraude pupillorum bona alienasset.

X. VLPIANVS [libro secundo ad Edictum]

ETiam non[G] municeps tutor dari potest, dummodo municipi detur.

XI. PAVLVS [libro tertio ad Vitellium]

FVriosus si tutor datus fuerit, potest intellegi ita dari, cum suæ mentis esse cœperit.

XII. IDEM [libro decimo Responsorum]

QVæsitum est, an hi qui in locum absentis reipublicæ causa tutores[H] dati sunt, mortuo illo tutores perseuerent: an alij petendi essent.[I] Paulus respondit, eos qui in locum absentis dati sunt, non reuerso eo in eadé causa perseuerare vsque ad tempus pubertatis.

XIII. POMPONIVS [libro secundo Enchiridij]

SOlet etiam curator dari aliquando tutorem habenti, propter aduersam tutoris valetudinem, vel seniú ætatis. qui magis administrator rerum, quàm curator esse intellegitur. est[K] etiam adiutor[L] tutelæ, quem solet prætor permittere tutoribus constituere, qui non possunt, sufficere administrationi tutelæ. ita tamen vt suo periculo eum constituant.

Quomodo finitur tutela.

XIIII. VLPIANVS [libro trigesimo septimo ad Sabinum]

SI adrogati sunt adhuc impuberes, vel deportati sint pupilli: tutores habere desinunt. Item si in seruitutem pupillus redigatur, vtique finitur tutela. aliis quoque modis desinunt esse tutores: si forte quis ab hostibus fuerit captus, vel pupillus vel tutor. sed etsi ad tempus fuerit quis datus, tempore finito tutor esse desinit. præterea si[M] suspectus quis fuerit remotus, desinit esse tutor. sed etsi ad certam condicionem datus sit, æquè euenit[N] vt desinat esse tutor existente condicione.

XV. IDEM [libro trigesimo octauo ad Sabinum]

SI quis tutor non sit captus ab hostibus, sed missus ad eos quasi legatus, aut etiam receptus ab eis, aut transfugerit: quia seruus nō efficitur, tutor manet. sed interim à præsidibus alius tutor dabitur.

XVI. GAIVS [libro duodecimo ad Edictum Prouinciale]

TVtela plerumque virile officium est. & sciendum est nullam tutelá hereditario iure ad alium tráfire,

a Theophil. & Harmenop. [illegible] melius quam Accur. qui tutor [illegible] potestas.
b libero constituta
c per ætatem
d sua sponte
e scripse
f ex qua re ipsi
g acceperunt.
h lib. 16. al. li. 46.
i habent
k si verò
l pupillorum furiosorum. additum est furiosorum ab interprete aliquo, vt ex Acc. apparet.
m Hæc contraria [illegible] continet, [illegible] ab Haloandro.
n Additur in vulgaribus potentes.
o his curatorem
p cuiquam
q spectat,
r quo
s sed si [illegible]
s quo
v curator esse. Rectè notat Accur. tutor, id est, curator, vt l. ad litem. C. de eo lit. dand. tuto. quod quo non intellexerunt, [illegible] curatores.
x & in
y vt & Iulianus
z accommodari.
A Nam & hac detracta conditione tutores ex officio suo satisdare debent.
B non scilicet
C in medio tempore
D inquiens,
E videbitur
F minuisse,
G Falsum ergo est quod Accur. ait Pisaná scripturam esse, etiá municipi.
H Imo tutores. §. Item qui reipub. de excus. tut. Inst. itaque dicendú tutores hic per abusionē verbi pro curatoribus esse positos, vt & in l. 5. §. si quis absfuturus. de susp. tut. inst. & l. ne lucrum. C. de tut. fur. & l. 5. l. ex.
I sint
K sed etiam
L actor, lectio Flor. rectior quá & Accur. confirmat ad tit. de curato. Inst. in glo. vlt.
M si tanquam
N euenit

Sed[a] ad liberos virilis sexus perfectæ[b] ætatis descendunt legitimæ. ceteræ[c] non descendunt.

XVII. PAVLVS [libro octauo ad Sabinum]

COmplura[d] senatusconsulta facta sunt, vt in locum furiosi & muti & surdi tutoris alij tutores dentur.

XVIII. NERATIVS [libro tertio Regularum]

FEminæ[e] tutores dari nō possunt: quia id munus masculorum est, nisi à principe filiorum tutelam specialiter postulent.

DE TESTAMENTARIA TVTELA TIT. II.

I. GAIVS libro duodecimo ad Edictum Prouinciale

LEge duodecim tabularum permissum est parētibus, liberis suis siue feminini siue masculini sexus, si modò in potestate sint, tutores testamento dare. item scire debemus, etiam postumis filiis vel nepotibus vel ceteris liberis licere parentibus testamento tutores dare: qui modò in ea causa sint, vt si viuo eo nati fuerint, in potestate eius futuri sint, neque testamentum rupturi. Item ignorandum non est, eum qui filium in potestate, & nepotē ex eo æque in potestate habebit: si nepoti tutorem dederit, ita rectè dedisse videri, si nepos post mortem aui in patris sui potestatem recasurus non sit. quod euenit, si viuo testatore filius in potestate eius esse desierit.

II. VLPIANVS [libro secundo ad Sabinum]

NEc militem liberis recasuris in potestatem tutorem dare posse, à Diuis fratribus rescriptum est.

III. IDEM [libro trigesimo quinto ad Edictum]

TEstamento datos tutores accipere debemus etiam eos, qui codicillis testamento confirmatis scripti sunt. sed eos demum testamēto datos accipere nos oportet, qui iure dati sunt.

Differentia tutorum, qui à patre, & eius qui à matre datur.

IIII. MODESTINVS [libro septimo Differentiarum]

PAter herede instituto filio vel exheredato, tutorem dare potest. mater autem non[f] nisi instituto. quasi in rem potius quàm in personam tutorem dare videatur. Sed & inquiri in eum, qui matris testamento datus est tutor, oportebit. cum à patre datus, quamuis minus iure datus sit, tamen sine inquisitione cōfirmatur. nisi si causa, propter quam datus videbatur, in eo mutata sit. veluti si ex amico inimicus, vel ex diuite pauperior effectus sit.

Filij & liberi qui dicantur.

V. VLPIANVS [libro quintodecimo ad Sabinum]

SI quis filiabus suis vel filijs tutores dederit, etiam postumæ videtur dedisse: quia filiæ appellatione etiam postuma continetur.

VI. IDEM [libro trigesimo nono ad Sabinum]

QVid si nepotes sint: an appellatione filiorum & ipsis tutores dati sint, videndum. & magis est, vt ipsis quoque dati videantur: si modò liberos dixit. ceterum si filios, non continebuntur. aliter enim filij, aliter nepotes appellantur. plane si postumis[g] dederit,[h] tam filij postumi quàm ceteri liberi continebuntur.

VII. PAVLVS [libro tertio ad Sabinum]

TVtores non ab herede, sed à testatore protinus proficiscūtur, simul atque aliquis heres extitisset.[i] nam & ipse heres tutor dari potest. &[k] post mortem heredis tutor rectè dari potest.

VIII. VLPIANVS [libro vicesimo quarto ad Sabinum]

TVtor datus vetari tutor esse potest vel testamento vel codicillis. Sed[l] si sub condicione fuerit tutor datus, deficiēte condicione tutor non erit. Tutorem autem & à certo tempore dare, & vsque ad certum tempus licet, & sub condicione, & vsque ad cōdicionem. In tutoris dationem[m] verum leuissima condicio, an nouissima vt in legatis[n] spectanda est? veputa TITIVS CVM POTERIT TVTOR ESTO. TITIVS SI NAVIS EX ASIA VENERIT TVTOR ESTO. & Iulianus libro vicesimo digestorum rectè scripsit, nouissimam scripturam esse spectandam.

VIIII. POMPONIVS libro tertio ad Quintum Mucium

SI nemo hereditatem adierit, nihil valet ex his quæ testamento scripta sunt. si verò vnus ex pluribus adierit, tutelæ statim valent. nec exspectandum erit, vt omnes hereditatem adeant.

X. VLPIANVS [libro trigesimo sexto ad Sabinum]

SI hereditas nondum adita sit, ex qua tutor speratur, verius est alium tutorem posse dari: quasi nondum sit, nec speretur. In tutelis testamētariis id sequimur quod nouissimum est. & si sæpius tutor datus sit, nouissimam scripturam intuemur.

Tutelæ confirmatio ex lege Vellea.

Qui filium & ex eo nepotem habebat, si nepoti tutorem dederit, habet disceptationem, an aliquo casu non sit vtilis datio. veputa si proponas filium viuo patre decessisse, & nepotem ex eo successisse viuo auo. & fortius dicendum est tutelam quoque è lege [Iunia] Vellea confirmatum. nam & Pomponius[o] libro sextodecimo ex Sabino scripsit valere tutoris dationē. cum enim confirmatum sit testamentum, consequenter tutoris quoque datio valebit in eo testamento scripta, quod valet. id est[p] vbi nepos vel heres institutus sit, vel nominatim exheredatus sit.

De furioso.

Si furiosus testamento tutor detur, si quidem cum furere desierit: tutorem esse rectè datū Proculus existimat. quòd si datus sit purè, negat Proculus valere dationem. sed est verius, quod & Pomponius ait, rectè videri datum. & tūc fore tutorem, cum sapere cœperit.

De seruo.

Seruus alienus ita dari tutor potest, SI LIBER ERIT, TVTOR ESTO. quinimmo & si purè datus sit, videtur inesse hæc condicio, CVM LIBER ERIT. potest autem quis & extraneo seruo defendere ex hac causa fideicommissariam[q] libertatem. quid enim interest, suum seruum, an alienum tutorem scripserit: cum pupilli fauore & publicæ vtilitatis[r] adsumpta libertas sit in persona eius, qui tutor scriptus est? potest igitur & huic fideicommissaria libertas defendi, si voluntas apertissimè non refragetur.

De tutore dato sub condicione, vel ex die.

XI. IDEM [libro trigesimo septimo ad Sabinum]

SI quis sub condicione vel ex die tutorem dederit, medio tēpore alius tutor dandus est: quamuis legitimum tutorem pupillus habeat. sciendum est enim, quamdiu testamentaria tutela speratur, legitimam cessare. & si semel ad testamētarium deuoluta fuerit tutela, deinde excusatus sit tutor testamentarius: adhuc dicimus in locum excusati dandum,[s] non ad legitimum tutorem redire tutelam. Idem dicimus & si fuerit remotus. nā[t] & hic idcirco abit, vt alius detur. quòd si tutor testamento datus decesserit, ad legitimum tutela redit. quia hoc senatuscōsultū cessat. Plane si duo pluresue fuerint tutores testamentarij, in locum eius qui decessit, vel in ciuitate esse desiit, poterit dari alius. ceterum si nullus supersit vel in ciuitate sit: legitima tutela succedit.

De tutore dato certæ rei.

XII. IDEM [libro trigesimo octauo ad Sabinum]

CErtarum rerum vel causarum testamento tutor dari non potest, nec deductis rebus.

XIII. POMPONIVS [libro septimodecimo ad Sabinum]

ET si datus fuerit, tota datio nihil valebit:

XIIII. MARCIANVS [libro secundo Institutionum]

QVia personæ, non rei vel causæ datur.

XV. VLPIANVS [libro trigesimo octauo ad Sabinum]

SI tamen tutor detur rei Africanæ, vel rei Syriaticæ,[v] vtilis datio est. hoc enim iure vtimur.

Filiorum & liberorum appellatio.

XVI. IDEM [libro trigesimo nono ad Sabinum]

SI quis ita dederit,[x] FILIIS MEIS TVTOREM DO, in ea condicione est vt tam filiis quàm filiabus dedisse videatur. filiorum enim appellatione & filiæ continentur. Si quis filio tutorem dederit, & plures filios habeat: an omnibus filiis dedisse videatur? & de hoc[y] Pomponius dubitat. magis autem est, vt omnibus dedisse videatur. Si quis liberis tutores dederit vel filiis, & habeat quosdam apud hostes: etiam ipsis dedisse videbitur, si non aliud aperte probetur testatorem sensisse. Si quis cum ignoraret se filium Titium habere, filiis tutores dederit: vtrum his solis dedisse videatur,[z] quos in potestate sciuit, an ei quoque quem ignorauit se habere? & magis est vt huic dedisse non videatur. licet nomen filiorum admittit[a] & ipsum. sed quia de ipso non sensisset, dicendum est cessare in personam eius dationem. proinde & si certus[b] fuit filium decessisse, qui supererat, idem erit dicendum. nec enim videtur ei dedisse, quem obisse credebat.

Si postumis dederit tutores, hique viuo nascantur, an datio valeat? & magis est, vt vtilis datio fiat etiam si viuo eo nascantur.

De satisdatione tutoris.

XVII. IDEM [libro trigesimo quinto ad Edictum]

TEstamento datos tutores non esse cogendos satisdare rem saluam fore, certo certius est. Sed nihilo minus cum quis offert satisdationē vt solus administret, audiendus est: vt edicto cauetur. sed rectè prætor etiam ceteris detulit hanc condicionem, si & ipsi velint satisdare. nam

a & licet ad
b Quod de perfecta ætate hic dicitur, adductum est ex constitutione Iustiniani à Pandectarum cōpositoribus sit & in l. quo defuncto. & l. si reliquero. inst. de legit. tuto.
c ceteræ tamen
d Complurisa
e Coniunge l. a. de cōsir. tut. inst.

f Hinc apparet pellēdam esse negationē ex l. 4. C. eod. in illo loco, quando aut ē contra: a codice mss manuscripto abest.

g posteris: sequere Floren.
h dixerit:
i extiterit.
k Sed &
l Sed & si
m datione
n ita Titius

o Alc. lib. 1. dispunct. c. 10.
p Idem vbi. Recta est Flo. at sensus sit, valere tutoris dationē in testamento quod valet: tunc autē valet, vbi nepos vel sit institutus, vel exheredatus, quoniam alioqui agnatione rumperet. vt ex Galli Aquilij constitutione constat. Alc. lib. 1. dispunct. c. 10.
q Quod aut Iustin. tit. qui testa. tut dari poss. Inst. 3 certè directam libertatem accepisse videri, intellige directā id est, directo verbo. Vt enim tutela semper directò datur, ita et qua fulcire legitur ex fide libertas effectu tamē & reuersa fideicommissi vim habet, idque pupillorū gratia, ut patroni suos fuerunt tutorū. Quod si hic voluisse directa donare libertate, vt Orcinus esset, non habendo libertum, poterat eum nominatim liberū esse iubere quod videtur non fecisse, ut esset libertus eius cui tutor constituebatur. tacita igitur testatoris voluntas & pupillorum gratia factum, ut hoc libertas effectu sponsē fideicommissaria prabeat quia tutor est libertus pupilli sui heredis, non autem defuncti.
r vtilitatis gratia
s dandum alium,
t nam hic idcirco abiicitur,
v Syriacæ,
x dixerit,
y hoc etiam
z videbitur,
a admittat
b certior sit factus

re. nam & si ipsi parati sunt satisdare, non debent excludi alterius oblatione, sed impleta videlicet ab omnibus satisdatione omnes gerent. vt [a] qui contentus est magis satis accipere quàm gerere, seruetur esset. Non omnimodo autem is qui satisdet, præferendus est. quid enim si suspecta persona sit vel turpis, cui tutela committi nec cum satisdatione debeat? vel quid si iam multa flagitia in tutela admisit? nónne magis repelli & reijci à tutela, quàm solus administrare debeat? Nec satis non dantes temere repelluntur. quia plerumque bene probati & idonei atque honesti tutores, etiam si satis nô dent, nô debent reijci. quinimmo nec iubendi sunt satisdare. Duplex igitur caussæ cognitio est. vna ex persona eius qui optulerit satisdationem, quis & qualis est. alia [b] contutorum, quales sunt. num fortè eius existimationis vel eius honestatis sunt, vt non debeant hanc contumeliam satisdationis subire.

a & qui contentus
b alia verò

XVIII. CALLISTRATVS [libro tertio Edicti Monitorij]

QVòd si plures satisdare [c] parati sint, tûc idonior præferendus erit. vt & tutorum persona [d] inter se, & fideiussorum comparentur.

c De satisdatione tractat Callist. li. 1. ad edic. monito.
d personæ

XVIIII. VLPIANVS [libro trigesimo quinto ad Edictum]

SI nemo tutorum prouocet ad satisdationem, sed exsistat quidam qui tutor nô est, desideraretque vt aut satisdent tutores, aut si non dent, parato sibi satisdare committant tutelam: non est audiendus. neque enim aut extero committenda tutela est, aut testamento dati tutores contra ius satisdationi subijciendi sunt. Hoc edictum de satisdatione ad tutores testamentarios pertinet. sed & si ex inquisitione dati sint tutores, Marcellus ait & ad hos pertinere hoc edictum. & id oratione etiam Diuorum fratrum significari. ideoque & illi clausulæ sunt subiecti: vt [e] si cui maior pars tutorû decernat, is [f] gerat, quem maior pars eligat. quamuis verba edicti ad testamêtarios pertineant.

e & si cui
f is enim geret.

De tutore dato posthumo.

Testamento [g] datus postumo tutor, nondum est tutor, nisi postumus edatur. datur tamen aduersus eum substituto pupilli negotiorum gestorû actio. sed [h] si partus editus fuerit, deinde hic tutor prius quàm quicquâ gereret remotus a tutela fuerit: & hic eadem actione tenebitur. si quid planè gessit post editû partum, de eo quoque quod ante gessit, tutelę iudicio tenebitur. & omnis administratio in hac [l] actione veniet.

g Licet testamento
h sed & si
l hanc actionem

Qui tutores dari possunt.

XX. PAVLVS [libro trigesimo octauo ad Edictum]

TVtor incertus dari non potest. [k] Testamêto quemlibet possumus tutorê dare, siue is prætor siue consul sit, quia lex duodecim tabularum id confirmat.

k In quibusdã est disseruntur Tutor incertus dari testamento non potest. Quemlibet &c.

XXI. IDEM [libro octauo Breuium]

TEstamento tutores hi dari possunt, cum quibus testamenti factio est.

XXII. VLPIANVS [libro quadragesimo quinto ad Edictum]

SI [l] quis tutorem dederit filio suo seruum, quem putabat liberû esse, cum esset seruus: is neque liber neque tutor erit.

l Ex tit. de milit. testam.

Quomodo tutor detur.

XXIII. AFRICANVS [libro octauo Quæstionum]

TVtor ita rectè non datur, ILLE AVT ILLE FILIIS MEIS, VTER EORVM VOLET, VTERQUE TVTOR ESTO. quid enim dicemus, si Titius cõstituere nolit, veri ex filiis tutor esse velit? ita autem rectè tutor dabitur, TITIVS SI VOLET, ILLI FILIO MEO TVTOR ESTO.

XXIIII. IAVOLENVS [libro quinto ex Cassio]

SI plures tutores sint, [m] a prætore curatorem posci litis caussa superuacuum est: quia altero auctore [n] cum altero agi potest.

m dati sint,
n tutore auctore gessisse est tutore.

XXV. MODESTINVS [libro quarto Pandectarum]

DVobus pupillis tutor datus, & si alterius tutela se excusare potest, cum res separatæ sint: attamen alterius tutor manet.

De matre.

XXVI. PAPINIANVS [libro quarto Responsorum]

IVre nostro tutela communium liberorum matri testamento patris frustra mandatur. nec si prouinciæ præses imperitia lapsus patris voluntatem sequendam decreuerit, successor eius sententiam, quam leges nostræ non admittunt, rectè sequetur. Honoris caussa tutor datus non videtur, [o] quem pater à ceteris tutoribus, quibus negotia gerenda mandauit, rationes accipere voluit. Propter litem inofficiosi testamenti ordinandam exheredato filio, cui [p] tutorem pater dedit, eundem à prætore confirmari oportet. euentus [q] iudicatæ rei declarauit, vtrum ex testamento patris, an ex decreto prætoris auctoritatem acceperit.

o videbitur,
p quem ei
q euentus eorum

XXVII. TRYPHONINVS [libro quartodecimo Disputationum]

IDem fiet si intestatum decessisse patrem pupilli nomine defendatur, falsumue testamentum nomine pupilli dicatur: & si patruus exstet legitimus tutor futurus ab intestato. quia tutorem habenti tutor dari non potest. nam commodius ipse qui scriptura continetur, à prætore dabitur. vt sine vllo litis præiudicio iustus tutor auctor pupillo ad eam litem fiat. Cum autem ipse patruus, quem tutorem legitimum sibi dicebat pupillus esse, subiectum filium criminaretur, & ad se legitimam hereditatem pertinere contenderet: alium tutorem petêdum Iulianus respondit.

XXVIII. PAPINIANVS [libro quarto Responsorum]

QVi tutelam testamento mandatam excusationis iure suscipere noluit, ab his quoque legatis summouendus erit, quæ filiis eius relicta sunt. modò si legata filij non affectione propria, sed in honorem patris meruerût.
Verbis fideicommissi manumissus, non iure tutor testamento datur. post libertatem itaque redditam ex voluntate testatoris ad tutelam vocatur. Impuberi liberto patronus frustra tutorem dabit: sed voluntatem eius, si fides inquisitionis congruat, [r] prætor sequetur.

r congrua est.

De eo qui sibi tutelam adscribit testamento.

XXVIIII. IDEM [libro quintodecimo Responsorum]

EX sententia senatusconsulti Liboniani tutor nô erit, qui se [s] testamento pupillo tutorê scripsit. cum autem patris volûtas hoc ipsum manu sua declarantis ambigua non esset, eum, quamuis alij tutores essent, curatorem dandum respondi. nec admittendam excusationem, quam iure publico habebat: quoniam promisisse videbatur: nec vt suspectum remoueri.

s in testamento

Incertitudo personæ.

XXX. PAVLVS [libro sexto Quæstionum]

DVo sunt Titij, pater & filius: datus est tutor Titius: nec apparet de quo sensit testator. quæro quid sit iuris. respondit, is datus est, quem dare se testator sensit. si id non apparet, non ius deficit, sed probatio. igitur neuter est tutor.

Tutores dati in testamento rupto debent confirmari.

XXXI. SCAEVOLA [libro quarto Quæstionum]

SI pater exheredatæ filiæ tutores dederit, & testamentum eius ruptum dicatur nato postumo: commodissimum est, eosdem tutores pupillæ dari ad petendam intestati hereditatem.

XXXII. PAVLVS libro nono Responsorum

QVæro an non eiusdê ciuitatis ciues testamento quis tutores dare possit? Paulus respondit, posse. Idê Paulus respondit, eum quoque, qui propter rerum notitiam tutor datus est, perinde in omnibus & administrationis & accessionis iure conueniri posse, atque ceteros tutores qui eodem testamêto dati sunt. Lucius Titius heredes instituit filios suos pupillaris ætatis, eisque tutores his verbis dedit: FILIIS MEIS TVTORES SVNTO GAIVS MAEVIVS ET LVCIVS EROS. cui Eroti libertatem non dedit. fuit autem ΕΡΩΣ intra viginti quinque annos ætatis. quæro an possit libertatem sibi vindicare. Paulus respondit, quoniam placet eum, qui à domino tutor datus est, libertatê quoque meruisse videri: eum quoque de quo quæritur, in eadem caussa habêdum. & liberum quidem ab adita hereditate esse, tutela autem post legitimam ætatem onerari.

Particula, tum, quam vim habeat.

XXXIII. IAVOLENVS libro octauo ex Posterioribus Labeonis

TVtoribus ita datis, LVCIVM TITIVM TVTOREM DO. SI IS NON VIVET, TVM GAIVM PLAVTIVM TVTOREM DO. Titius [t] vixerat, & tutelam gesserat: deinde mortuus erat. Trebatius negat [v] ad Plautium pertinere tutelam: Labeo cõtra. Proculus quod Labeo. ego Trebatij sententiam probo. quia illa verba ad mortis tempus referuntur.

t Lucius Titius
v negabat

XXXIIII. SCAEVOLA libro decimo Digestorum

CVm codicillis ideo alios tutores [x] dare significasset, quoniam testamento datos quosdam defunctos, aut excusationem habere posse comperisset: an nihilo minus qui eorum viuerent, nec excusati essent, tutores permanerent? respondit, nihil proponi, cur non permanerent.

x se tutores

DE CONFIRMANDO TVTORE VEL CVRATORE TIT. III.

Quamuis tutor vel curator inutiliter datus sit testamento, tamen certis ex causis potest magistratus decreto confirmari.

MODESTINVS libro sexto Excusationum

INA[a] ΜΗ ΔΕ ΠΕΡΙ ΤΟΝ ΒΕΒΑΙΟΘΗΝΑΙ ΔΥΝΑΜΕΝΟΝ ΕΠΙΤΡΟΠΟΝ ΠΑΡΑΛΕΙΨΩΜΕΝ, ΕΡΑΣΕΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΟΥΤΟΝ ΣΚΕΨΩΜΕΘΑ, ΕΙΣΙ ΤΙΝΕΣ ΟΙ ΔΙΔΟΜΕΝΟΙ ΟΡΘΩΣ ΚΑΤΑ ΔΙΑΘΗΚΑΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ, ΤΟΥΤΕΣΤΙ ΚΑΙ ΤΩ ΟΝ ΕΧΡΗΝ, ΚΑΙ ΟΙΣ ΕΧΡΗΝ, ΚΑΙ ΟΝ ΤΡΟΠΟΝ ΕΚΡΗΝ, ΚΑΙ ΟΘΟΥ ΕΧΡΗΝ. ΠΑΤΗΡ ΓΑΡ ΥΙΟΙΣ, Η ΕΚΓΟΝΟΙΣ ΟΥΣ ΕΧΕΙ ΕΝ ΕΞΟΥΣΙΑ: ΟΡΘΩΣ ΔΙΔΩΣΙΝ ΕΠΙΤΡΟΠΟΝ, ΑΛΛΑ ΕΝ ΔΙΑΘΗΚΗ. ΕΑΝ ΔΕ Η ΟΡΟΣΟΠΟΝ ΤΟΙΟΥΤΟΝ, Ο ΜΗ ΔΥΝΑΤΑΙ ΔΟΥΝΑΙ, ΟΙΟΝ ΜΗΤΗΡ, Η ΠΑΤΡΩΝ, Η ΑΛΛΟΤΡΙΟΣ ΤΙΣ, Η ΠΡΟΣΩΠΟΝ, Ω ΜΗ ΔΥ-[h]ΝΑΤΑΙ ΔΟΥΝΑΙ, ΟΙΟΝ ΠΑΤΗΡ ΥΙΩ ΤΩ ΜΗ ΟΝΤΙ ΕΝ ΕΞΟΥΣΙΑ, Η ΘΥΓΑΤΡΙ, Η, ΕΑΝ ΕΙΠΗ, ΠΑΡΑΚΑΛΩ ΕΠΙΜΕΛΕΣΘΑΙ ΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ, Η ΕΝ ΚΩΔΙΚΙΛΛΟΙΣ ΜΗ ΒΕΒΑΙΩΘΕΙΣΙΝ ΔΩ ΕΠΙΤΡΟΠΟΝ, Η CVRATΩΡΑ, ΤΟΤΕ ΤΟ ΕΝΔΕΟΝ ΑΝΑΚΥΡΙΟΥΣΘΑΙ ΕΚ ΤΗΣ ΤΟΥ ΥΠΑΤΙΚΟΥ ΕΞΟΥΣΙΑΣ ΑΙ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΣΥΝΕΧΩΡΗΣΑΝ, ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΓΝΩΜΗΝ ΒΕΒΑΙΟΥΣΘΑΙ ΤΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥΣ, ΚΑΙ ΕΑΝ ΜΕΝ ΠΑΤΗΡ Η Ο ΔΕΔΩΚΩΣ, ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΟΥΔΕΝ ΩΣ ΕΠΙ ΤΟ ΠΛΕΙΣΤΟΝ ΠΟΛΥΠΡΑΓΜΟΝΕΙ Ο ΗΓΟΥΜΕΝΟΣ, ΑΛΛΑ ΑΠΛΩΣ ΑΥΤΟΝ ΒΕΒΑΙΟΙ. ΕΑΝ ΔΕ ΑΛΛΟΣ ΤΙΣ, ΤΟΤΕ ΠΟΛΥΠΡΑΓΜΟΝΕΙ ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟΝ ΕΙ ΕΣΤΙΝ ΕΠΙΤΗΔΕΙΟΝ. ΕΤΙ ΕΙΔΕΝΑΙ ΔΕΙ, ΟΤΙ ΚΟΥΡΑΤΩΡ ΚΑΤΑ ΔΙΑΘΗΚΑΣ ΟΥΔΕ ΥΠΟ ΠΑΤΡΟΣ ΟΡΘΩΣ ΔΙΔΟΤΑΙ, ΑΛΛΑ ΔΟΘΕΙΣ ΕΙΩΘΕ ΒΕΒΑΙΟΥΣΘΑΙ ΥΠΟ ΤΟΥ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ.

[a] Augusti. vide hanc legem verti, & explicati.

II. NERATIVS libro tertio Regularum

MVlier[b] liberis nõ rectè testamento tutorem dat. sed si dederit, decreto prætoris vel procõsulis ex inquisitione confirmatur, nec satisdabit pupillo rem saluam fore. sed etsi curator à matre testamento datus sit filius eius, decreto confirmatur ex inquisitione.

[b] Coniûge l. vlt. de tuto.

III. IVLIANVS libro vicesimo primo Digestorum

QVi à patre tutor scriptus est aut nõ iusto testamento, aut non vt lege præcipiebatur: confirmandus est ad tutelam gerendam perinde ac si ex testamento tutor esset. id est vt satisdatio ei remittatur.

IIII. PAVLVS libro singulari de excusationibus tutelarũ

SI patronus vel quiuis extraneus impuberi, quem heredem instituerit, tutorem dederit, & extra ea nihil in bonis habeat pupillus: non malè dicetur, iudicium eius sequendum esse, qui[c] & personam eius quem tutorem esse voluerit nouerit, & impuberem ita dilexit, vt cum heredem institueret.

[c] quippe qui &

V. PAPINIANVS libro vndecimo Quæstionum

TVtores à patruo testamento datos iussit prætor magistratus confirmare. hi cautionem quoque accipere debuerunt. nec voluntas eius, qui tutorem dare non potuit, neglegẽtiam magistratuum excusat. denique prætor non ante decretum interponere potest, quàm per inquisitionem idoneis pronuntiatis. vnde sequitur, vt si tutelæ tempore soluendo non fuerunt: in id quod de bonis eorum seruari non possit; contra magistratus actio decernatur.

VI. IDEM libro quinto Responsorum

SI filio puberi[d] pater tutorem aut impuberi[e] curatorem dederit, citra inquisitionem prætor eos confirmare debebit.

[d] impuberi
[e] puberi. sic est lectio Flor.

VII. HERMOGENIANVS libro secundo Iuris epitomarum

NAturali filio, cui nihil relictum est, tutor frustra datur à patre. nec sine inquisitione confirmatur. Si quæratur an ex inquisitione rectè datus sit tutor, quattuor hæc consideranda sunt: an[f] hic dederit qui dare potuit: & ille acceperit cui fuerat dandus: & is datur cuius dandi facultas erat: & pro tribunali decretũ interpositũ.

[f] an & hic

VIII. TRYPHONINVS libro quartodecimo Disputationum

IN confirmando tutore hoc prætor inquirere debet: an durauerit patris voluntas. quod in facili est, si proximo mortis tempore tutores non iure vel curatore scripserit pater. nam si ante annos, vt spatio medio potuerit facultatium dati non iure tutoris à patre fieri deminutio, vel morum ante celata vel ignorata emersit improbitas, aut inimicitiæ cum patre exarserunt,

VIIII. PAVLVS libro singulari de cognitionibus

VEl eum fisco aliquem contractum damnosum miscuissent,[g]

[g] miscuisse.

X. TRYPHONINVS libro quartodecimo Disputationum

VTilitatem pupillorum prætor sequitur: non scripturam testamenti vel codicillorum. nam patris voluntatem prætor ita accipere debet, si non fuit ignarus scilicet eorum quæ ipse prætor de tutore comperta habet. quid denique si postea de eo, quem pater testamento codicillisue non iure dedit, scripsit tutorem esse nolle? nempe non sequitur primam voluntatem prætor, à qua pater discessit.

XI. SCÆVOLA libro vicesimo Digestorum

AVia[h] nepotibus curatorem dedit, fideicommisso ei relicto. quæsitum est, an administrare curator compelli debeat. respondit curatorem quidem non esse. sed cum aliquid ei testamento datũ esset, teneri eum ex fideicommisso, si non curã susciperet: nisi id quod ei datũ esset nollet petere. aut reddere esset paratus. Item quæsitum est, an iste curator satisdare nepotibus debeat. respondit, quasi curatorem non debere: sed cum fideicommissum ab eo peti posset, fideicommissi nomine satisdare debere.

[h] Quidam testamento

DE LEGITIMIS TVTORIBVS TIT. IIII.

Deficiente tutela testamentaria, locus est legitimæ, id est quæ lege defertur agnatis.

VLPIANVS libro quartodecimo ad Sabinum

LEGITIMAE tutelæ lege duodecim tabularum adgnatis delatæ sunt: & consanguineis. item patronis, id[i] est his qui ad legitimã hereditatem admitti possint. hoc[k] summa prouidentia: vt qui sperarent hanc successionem, idem tuerentur bona ne dilapidarentur.

[i] item ijs
[k] hac summa

Interdum[l] alibi est hereditas, alibi tutela. vt puta si sit consanguinea pupillo. nam hereditas quidem ad adgnatam pertinet; tutela autem ad adgnatum. item in libertinis, si sit patrona, & patroni filius. nam tutelam patroni filius, hereditatem patrona optinebit. tantundemque erit & si sit patroni filia, & nepos. Si apud hostes sit frater, inferioris gradus adgnato tutela non defertur. nam & si patronus apud hostes sit, patroni filio tutela non defertur: sed interim a prætore datur. Interdum autem etiam sine hereditate tutela defertur. interdum hereditas sine tutela. vt puta in eo qui latitauit, cum seruum suum rogatus esset manumittere. nam generaliter Diuus Pius rescripsit Aurelio Basso, ius patroni eum nõ habere, his verbis. Plane tergiuersatio eorum, qui subuertere fideicommissam[m] libertatem velint,[n] eo modo punitur, ne ius patroni adquirant in eo quem liberum esse nolunt.[o] Idem erit, si filiæ adsignatus libertus sit: tutela quidem apud fratres remanebit, vt Marcellus notat. legitima autem hereditas ad sororem pertinebit.

[l] Interdũ tamen
[m] fideicommissariam
[n] voluerunt,
[o] noluerunt.

II. IDEM libro trigesimo septimo ad Sabinum

LEgitimam tutelã capitis deminutione pupilli, etiam ea quæ salua ciuitate contingit, amitti, nulla dubitatio est.

De legitima patronorum tutela.

III. IDEM libro trigesimo octauo ad Sabinum

TVtela legitima, quæ patronis defertur lex lege duodecim tabularum, non quidem specialiter vel nominatim delata est: sed per consequẽtias hereditatium quæ ex ipsa lege patronis datæ sunt. ergo manumissor ex lege duodecim tabularum tutor est: siue sponte manumisit, siue etiam compulsus ex causa fideicommissi manumisit. sed etsi hac lege emit, vt manumitteret, & ex cõstitutione Diui Marci ad Aufidium Victorinum peruenit ad libertatem: dicendum est tutorem esse.[p] Plane si forte ex Rubriano[q] senatusconsulto peruenerit ad libertatem, non habebit tutorem eum qui rogatus est. sed orcinus libertus effectus ad familiã testatoris pertinebit. in qua specie incipit tutela ad liberos patroni primos pertinere, quæ ad patronos non pertinuit. quod quidẽ in omnibus orcinis[r] libertis locum habet testamẽto manumissis. Si duo pluresue manumittant, omnes tutores sunt. sed si

[p] esse, qui rogatus est.
[q] Cuius verba refert Vlpianus l. cum vero. §. sub nomine. de fideicommiss. libert. infra.
[r] Orcinus est, qui directo accipit libertatẽ eo tempore, quo testator ad orcũ missus est, siue mortuus.

sed si mulier sit inter manumissores, dicendum est solos masculos fore tutores. Sed[a] si aliquis ex patronis decesserit, tutela penes ceteros patronos est, quamuis ille filium reliquerit. Sed & si ab hostibus fuerit captus, interim soli compatroni tutores sunt. Simili modo & si in seruitutem redactus sit, apparet ceteros esse tutores. Sed si omnes patroni decesserint, tunc tutela ad liberos eorũ incipit pertinere. Proinde si alter ex patronis filium, alter nepotem reliquerit, verum ad solum filium, an verò & ad nepotem tutela pertineat: quia & nepos in familia patris sui proximus est, hoc apparebit ex legitimis hereditatibus. legitima autem hereditas ad solum filium pertinet: ergo & tutela ad solum filium descendit. post filium tunc ad nepotem. Quæri potest si patroni filius sit remotus, vel excusatus, an nepoti tutela deferatur. & Marcellus in ea sententia est, vt succedi nõ posse scribat. idcirco enim abierunt tutela, vt alij in locum eorum dentur. non vt[b] successio admittatur. Non tantùm autẽ morte, verumetiam capitis deminutione successio debet in legitima tutela admitti. quare si proximior capite deminutus est, qui post eum est, succedit in tutelæ administratione.

a Sed & si

b non vt &

De tutela legitima parentum & fiduciaria.

Si parens filium vel filiam vel nepotem vel neptem vel deinceps impuberes, quos in potestate habeat, emancipet: vicem legitimi tutoris sustinet.

IIII. MODESTINVS libro quarto Differentiarum

QVo defuncto si liberi perfectæ ætatis exstitant, fiduciarij tutores fratris vel sororis efficiuntur.

De satisdatione.

V. VLPIANVS libro trigesimo quinto ad Edictum

LEgitimos tutores nemo dat: sed lex duodecim tabularum fecit tutores. sed etiam hos cogi satisdare certum est. in tantum, vt etiam patronum & patroni filium, ceterósque liberos eius cogi rem saluam fore satisdare, plerisque videatur. sed hoc[c] causa cognita prætorem statuere debere melius est: vtrum debeat satisdare patronus liberique eius, an non. vt si persona honesta sit, remittatur ei satisdatio: & maximè si substantia modica sit. si autem patroni persona vulgaris vel minus honesta sit, ibi dicendum est satisdationem locum habere: vt aut modus tutelæ aut persona aut causa admittat satisdationem. In legitimis, & in his qui à magistratibus dantur, quæsitum est an vni decerni tutela possit. & ait Labeo, & vni rectè tutelam decerni. posse enim vlaquos vel absentes vel furiosos esse. quæ sententia vtilitatis gratia admittenda est, vt vni decernatur administratio. an ergo & prouocare se inuicem secundum superiorem clausulam possint? & magis est, vt si omnes satis non dederint,[d] vel si finita est[e] satisdatio: nonnumquam enim satisdatio ab his non petitur, aut satis desinit esse cautum aut magistratus municipales ab his quos dederint, aut non potuerunt aut noluerunt satis exigere: posse dici etiam in his quo casu cautum non est, admittendam prouocationem. an ergo & in patronis idem sit dicendum, maximè vbi cessat satisdatio? & puto in patronis non oportere admitti prouocationem, nisi ex magna causa. ne quis spem successionis deminuat. nam si patrono tutela non fuerit commissa, poterit per compatronũ damno adfici, qui solus rem pupilli male administrat. Si[f] legitimus tutor capite minutus sit, dicendum est desinere eum esse tutorem, & locum esse iudicio tutelæ finita tutela.

c sed hic

d non dederint, vel potuerint & noluerint:

e finita sit

f Si quis

VI. PAVLVS libro trigesimo octauo ad Edictum

INtestato parente mortuo adgnatis defertur tutela. Intestatus autem videtur non tantùm is qui testamentum non fecit, sed & is qui testamento liberis suis tutores non dedit. quantum enim ad tutelam pertinet, intestatus est. Idem dicemus, si tutor testamento datus adhuc filio impubere viuente decesserit. nam tutela eius ad adgnatum reuertitur.

VII. GAIVS libro primo Institutionum

SVnt autem adgnati qui per virilis sexus personas cognatione iuncti sunt: quasi à patre[g] cognati. veluti frater eodem patre natus, fratris filius, nepósve ex eo: item patruus, & patrui filius, nepósve ex eo.

g Id est, à patre cognationis sua inter se adepti.

Qui sunt in pari gradu agnationis, pariter vocantur ad tutelam.

VIII. PAVLVS libro trigesimo octauo ad Edictum

SI relinquero filium impuberem, & fratrem & nepotem ex alio filio: constat vtrosque esse tutores, si perfectæ ætatis sunt. quia eodem gradu sunt.

VIIII. GAIVS libro duodecimo ad Edictum prouinciale

SI plures sunt adgnati, proximus tutelam nanciscitur. & si eodem gradu plures sint, omnes tutelam nanciscuntur.

X. HERMOGENIANVS libro secundo iuris epitomarum

ADgnato propior femina quo minus sit impuberis adgnati tutor non obstitur. ideóque patruus sororem consanguineam habentis fratris filij legitimus erit tutor. nec amita patruo magno, vel matertera fratris filius, ne sint tutores obstat. Surdus & mutus nec legitimi tutores esse possunt: cum nec testamento nec alio modo vtiliter dari possint.

XI. PAVLVS libro sextodecimo ad Plautium

MInus autem audiens potest.

DE TVTORIBVS ET CVRATORIBVS DATIS AB HIS QVI IVS DANDI HABENT ET QVI ET IN QVIBVS CAVSIS SPECIALITER DARI POSSVNT TIT. V.

Qui possit tutorem dare.

VLPIANVS libro trigesimo nono ad Sabinum

SIue[h] procõsul, siue præses, siue etiam præfectus Aegypti, siue[i] proconsulatum optineat prouinciæ vel temporis[k] causa præside[l] defuncto, vel quia ipsi prouincia regenda commissa est: tutorem dare poterit. Legatus quoque proconsulis ex oratione Diui Marci tutorem dare potest. quod autem permittitur tutorem dare prouinciæ præsidi, eis tantùm permittitur, qui sunt eiusdem prouinciæ, vel ibidem domicilium habent.

h Coniũge cum l. r. supr. de offic. procod.

i siue qui procõsulatum vel modetamen prouinciæ temporis causa obtinet.

k pro temporis

l proconsule scilicet, vel præside

II. IDEM libro trigesimo quinto ad Edictum

CVm quidam tutores dati appellassent, quidam autem non adessent: Diuus Pius rescripsit dandum temporarium tutorem, qui tutela fungatur.[m]

m fungeretur.

III. IDEM libro trigesimo sexto ad Edictum

IVs dandi tutores datum est omnibus magistratibus municipalibus:[n] eóque iure vtimur. sed illum qui ab eodem municipio, vel agro eiusdem municipij est.

n Dummodo iusso tamẽ præsidis. §. sed hoc iure. de Attil. tuto. Inst.

IIII. IDEM libro nono ad Legem Iuliam & Papiam

PRætor ipse se tutorem dare non potest. sicut nec pedaneus iudex nec compromissarius ex sua sententia fieri potest.

V. GAIVS libro duodecimo ad Edictum Prouinciale

ILlud semper constitit præsidem posse tutorem dare tam absentem quàm præsentem, & tam præsenti quam absenti.

VI. VLPIANVS libro octauo de omnibus tribunalibus

NEc[o] non ignoranti & muto.

o Coniunge l. absentem de verbo. signif.

VII. IDEM libro primo de omnibus tribunalibus

NOn tantùm ad dotem dandam nupturæ curatorem dari oportet: verumetiam eis quoque quæ iam nupta est. sed & ad dotem augendam datur. & mutandæ quoque dotis gratia curator dari potest.

VIII. IDEM libro octauo de omnibus tribunalibus

NEc mandante præside alius[p] tutorem dare poterit. Si prætor vel præses prouinciæ in furore aut dementia constitutus dederit tutorem, non puto valere, quamuis enim prætor vel præses sit, nec furor ei magistratum abroget: attamen datio nullius erit momenti. Dari tutor omni die poterit. Furioso & furiosæ & muto & surdo, tutor vel curator à prætore vel præside dari poterit.

p Alij si tutor dari

VIIII. MARCIANVS libro secundo Institutionum

IMpubere ad hereditatem adeundam vt tutor detur, ex causa permissum est.

X. IDEM libro quinto Regularum

TVtor si petitus fuerit habenti, sed[q] absente eo quasi non habenti datus sit, datio nulla est. nam &[r] quocumque modo in petitione tutoris si erratum fuerit in facti causa, maximè post constitutionem Diuorum fratrum, non valet tutoris datio.

q & vbi sentit

r & si

XI. CELSVS libro vndecimo Digestorum

CVrator pupillo vel pupillæ non datur, si tutor eorum[s] afuerit.[t]

s Id est, defensionem eorum suscepit.

t adfuerit.

Quibus detur curator.

XII. VLPIANVS libro tertio de officio Proconsulis

HIs qui in ea causa sunt, vt superesse rebus suis non possint, dare curatorem proconsulem oportebit. nec dubitabit filium quoque patri curatorem dare. quamuis enim contra sit apud[v] Celsum & apud alios plerosque relatum, quasi indecorum sit patrem à filio regi: attamen Diuus Pius Instio[x] Celeri, item Diui fratres rescripserunt, filium si sobriè viuat, patri curatorem dandũ magis quàm extraneum. Diuus Pius matris querellam de filiis prodigis admisit, vt curatorem accipiant, in hæc verba. Non est nouum quosdam, etsi mentis suæ videbantur ex sermonibus compotes esse, tamen sic tractare bona ad se

v Coniunge l. 2. de curat. furio.

x Iusto

pertinentia, vt nisi subueniatur his, deducantur in egestatem. eligendus itaque erit qui eos consilio regat. nam æquum est prospicere nos etiã eis, qui quod ad bona ipsorum pertinet, furiosum faciunt exitum.

Seruo pupillo in causa quam potest habere cum domino datur tutor, qui desinit esse statim cum coeperit habere patronum, & legitimè satisdederit.

XIII. PAPINIANVS [libro vndecimo Quæstionum]

SI impuberi libertas & hereditas per fideicommissum data sit, & institutus adire nolit: senatus censuit eum, si impuberis nomine desideretur, adire cogendum. vt tamen pupillo, pupillæ[a] tutor ab eo cui ius dandi erit detur: qui tutelam retineat quoad restituatur[b] hereditas, & rem saluam fore ab herede caueatur. postea[c] Diuus Hadrianus vt idem in eo seruetur, [d] cui directa libertas data fuerit, rescripsit. Quamuis autẽ à patrono rem saluam pupillo fore non facile cautio exigatur: tamẽ senatus pro extraneo haberi voluit eum, qui quod in ipso fuit, etiam libertate priuauit impuberẽ. & ius quidem liberti, quod habet, quia ex causa fideicommissi manumittit, non est ei ablatum. tutela verò sine vinculo cautionis non committitur. quid ergo si non caueat? non dubiè tutela non erit apud patronũ. Sed[e] si puella duodecimũ annum impleuerit, tutor[f] desinit esse. quoniã tamen minoribus annorũ[g] desiderantibus curatores dari solent, si curator patronus petatur, fides inquisitionis pro vinculo cedet cautionis.

a pupillæ vel | b restituat | c postea autem | d seruetur, quod in eo cui | e Haloãder ma le hæc separauit. Aug. lib. 1. c. vlt. | f patronus tutor | g annis | h aliis quoque

XIIII. IDEM [libro duodecimo Quæstionum]

LIbertus nõ aliis[h] patroni patronæve liberis tutor esse cogitur, quàm qui iura patronatus sperare possunt.

XV. PAVLVS [libro secundo ad Edictum]

IN omnem rem curator[i] dandus est in eius tutoris locum qui reipublicæ causa afuit.

i tutor. si legas tutor, impropriè vsurpatur, vt l. quæsitum. de tut.

XVI. IDEM [libro septuagesimo tertio ad Edictum]

NEc ille desinit tutor esse. quod & in omnibus qui ad tempus excusantur, iuris est.

XVII. VLPIANVS [libro nono ad Edictum]

EI qui de statu suo litigat, tutorem dari posse Pomponius scribit: & verum est. vt ita demum teneat datio, si liber est.

XVIII. IDEM [libro sexagesimo primo ad Edictum]

IN dando tutore ex inquisitione, & in eum inquiritur qui senator est. & ita Seuerus rescripsit.

Qui possint dare.

XVIIII. PAVLVS [libro sextodecimo ad Plautium]

VBi absunt hi qui tutores dare possunt, [k] decuriones iubentur dare tutores: dummodo maior pars conueniat. vbi non est dubium, quin vnum ex se dare possint.

k possint.

2 Magistratus municipalis collegam suum quin dare tutorem possint, non est dubium.

Cui detur.

XX. MODESTINVS [libro septimo Differentiarum]

VEntri[l] tutor à magistratibus populi Romani dari non potest: curator potest. nam de curatore constituendo edicto comprehensum est. 2 Curatorem habenti quo minus alius curator detur, regula iuris non est impedimento.

l Coniunge l. 1. qui pet. tut.

Qui possint dare.

XXI. IDEM [libro primo Excusationum]

EΙΔΕΝΑΙ ΔΕΙ ΤΟΥΣ ΑΡΧΟΝΤΑΣ ΟΤΙ ΚΟΥΡΑΤΟΡΑΣ ΑΦΗΛΙΞΙ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΟΥ ΧΕΙΡΟΤΟΝΗΣΟΥΣΙΝ, ΕΑΝ ΜΗΤΗΡ ΕΠΙ ΤΑΥΤΗ ΤΗ ΑΙΡΕΣΕΙ ΓΡΑΨΗ ΥΙΟΥΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΟΥΣ, ΕΑΝ ΑΠΟΛΥΘΩΣΙ ΤΗΣ ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ, ΑΠΟΛΥΘΕΝΤΩΝ ΤΟΥΤΩΝ, ΚΑΙ ΔΙΑ ΤΟΥΤΟ ΚΛΗΡΟΝΟΜΗΣΑΝΤΩΝ ΑΥΤΟΣ Ο ΠΑΤΗΡ ΚΟΥΡΑΤΩΡ ΧΕΙΡΟΤΟΝΗΘΗΝΑΙ ΟΥ ΔΥΝΑΤΑΙ, ΕΑΝ ΒΟΥΛΗΤΑΙ, ΙΝΑ ΜΗ ΑΛΛΗ ΟΔΩ ΤΟΥΤΟ, ΟΠΕΡ ΟΥΚ Η ΒΟΥΛΗΘΗ Η ΔΙΑΘΕΜΕΝΗ ΓΕΝΗΤΑΙ. ΚΑΙ ΤΟΥΤΟ ΟΥΤΩΣ ΥΠΟ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΣΕΒΗΡΟΥ ΝΕΝΟΜΟΘΕΤΗΤΑΙ. ΑΛΛΑ ΚΑΝ ΤΙΣ ΑΠΟ ΓΟΝΕΩΝ ΚΩΛΥΘΗ ΕΠΙΤΡΟΠΕΥΕΙΝ, ΤΟΥΤΟΝ ΟΥΤΕ ΧΕΙΡΟΤΟΝΕΙΣΘΑΙ ΠΡΟΣΗΚΕΙ. ΚΑΝ ΧΕΙΡΟΤΟΝΗΘΕΙΣ ΜΗ ΠΑΡΑΙΤΗΣΗΤΑΙ ΚΩΛΥΕΣΘΑΙ ΑΥΤΟΝ ΕΠΙΤΡΟΠΕΥΕΙΝ ΜΕΝΟΥΣΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΤΙΜΙΑΣ.[m] ΤΟΥΣ ΕΝ ΠΡΕΣΒΕΙΑ ΟΝΤΑΣ ΜΗ ΧΕΙΡΟΤΟΝΕΙΤΩΣΑΝ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥΣ, Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΑΣ ΟΙ ΑΡΧΟΝΤΕΣ, ΕΠΕΙ ΔΗΠΕΡ ΠΑΡ ΟΝ ΧΡΟΝΟΝ ΠΡΕΣΒΕΥΟΥΣΙΝ, Ο ΚΙΝΔΥΝΟΣ ΑΥΤΟΙΣ ΟΥ ΔΙΑΦΕΡΕΙ. ΕΑΝ ΕΠΑΡΧΙΑΚΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟΝ ΠΡΕΣΒΕΥΟΝΤΑ Ο ΕΝ ΡΩΜΗ ΑΡΧΩΝ ΔΩ ΕΠΙΤΡΟΠΟΝ, ΑΦΕΘΗΣΕΤΑΙ. ΠΡΟΣ ΤΟΙΣ ΛΟΙΠΟΙΣ ΔΙΚΑΙΟΙΣ ΔΕΙ ΤΟΝ ΑΡΧΟΝΤΑ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΤΡΟΠΟΥΣ ΤΩΝ ΜΕΛΛΟΝΤΩΝ ΧΕΙΡΟΤΟΝΗΘΗΣΕΣΘΑΙ ΣΚΟΠΕΙΝ: ΟΥΤΕ ΓΑΡ ΟΥΣΙΑ, ΟΥΤΕ ΑΞΙΩΜΑ ΟΥΤΩΣ ΙΚΑΝΟΝ ΠΡΟΣ ΠΙΣΤΙΝ, ΩΣ ΑΓΑΘΗ ΠΡΟΑΙΡΕΣΙΣ, ΚΑΙ ΧΡΗΣΤΟΙ ΤΡΟΠΟΙ. ΔΙΑ ΠΑΝΤΟΣ ΔΕ ΜΑΛΙΣΤΑ ΤΟΥΤΟ ΠΑΡΑΤΗΡΕΙΤΩΣΑΝ ΟΙ ΑΡΧΟΝΤΕΣ, ΜΗ ΧΕΙΡΟΤΟΝΕΙΝ ΤΟΥΣ ΒΟΥΛΟΜΕΝΟΥΣ ΕΠΙΡΙΠΤΕΙΝ ΕΑΥΤΟΥΣ ΙΝΑ ΧΕΙΡΟΤΟΝΗΘΩΣΙΝ, ΚΑΙ ΑΡΓΥΡΙΟΝ ΔΙΔΟΝΤΑΣ. ΤΟΥΤΟΥΣ ΓΑΡ ΚΑΙ ΚΟΛΑΣΕΙ ΥΠΕΥΘΥΝΟΥΣ ΕΙΝΑΙ ΝΕΝΟΜΟΘΕΤΗΤΑΙ.

m Cautum perinde est ne quis in curam vel tutelam ...abantur. l. 1. de his qui not. infa. August. qui hanc legem vertit, & exponit. Accur. hoc vero ... ... Aug. reste reprehenderat. Al... lib 1. parer. cap. 33.

XXII. IDEM libro quinto Excusationum

KAΙ ΟΙ ΜΗ ΒΟΥΛΕΥΤΑΙ[n] ΒΟΥΛΕΥΤΩΝ ΠΑΙΣΙ ΧΕΙΡΟΤΟΝΟΥΝΤΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ, ΩΣΠΕΡ ΚΑΙ ΒΟΥΛΕΥΤΑΙ ΤΟΙΣ ΜΗ ΕΚ ΒΟΥΛΕΥΤΩΝ.

n Ne verbis consiliarios aut senatores vt apud Accurs. est, sed decuriones. Iustinianus enim cum duas constitutiones eadem de re scripsisset, in altera decuriones, in altera βουλευτὰς appellat. l. 3. §. curatores. C. de vet. iure enucleando. Aug. hic.

XXIII. IDEM [libro quarto Pandectarum]

SImul plures tutores dari possunt.

XXIIII. PAVLVS libro nono Responsorum

DIui[o] Marcus & Verus Cornelio Proculo. Si quando desint[p] in ciuitate ex qua pupilli oriundi sunt, qui idonei videantur esse tutores: officium sit[q] magistratuum, inquirere ex vicinis ciuitatibus honestissimum quemque: & nomina præsidi prouinciæ mittere. non ipsos arbitrium dandi sibi vindicare.

o Diuus | p desunt | q erit

XXV. IDEM libro decimo Responsorum

CVratorem impuberi datum quacumque ex causa, perseuerare in diem pubertatis in eadẽ cura respõdi. ergo post pubertatẽ alium curatorem sibi petere debebit.

Si tutor datur tanquam impuberi, qui non est, non valet datio.

XXVI. SCAEVOLA libro secundo Responsorum

SEiæ egressæ annos duodecim, decreto prætoris ex inquisitione datus est tutor quasi minori. quæro an excusare se deberet. respondi, secundum ea quæ proponerentur, neque excusationem necessariam esse, neque obligari quòd non gereret.

XXVII. HERMOGENIANVS libro secundo Iuris Epitomatorum

PVpillo, qui tam Romæ quàm in prouincia facultates habet, rerum quæ sunt Romæ, prætor: prouincialium, præses tutorem dare potest. Libertino tutores liberti[r] dandi sunt. sed etsi ingenuus detur, nec se excusauerit, tutor perseuerabit.

r libertini

Potest quis dari contutor ei pro quo tenetur.

XXVIII. PAVLVS libro secundo Decretorum

ROmanius Appulus ab iudice appellauerat, dicens se non debuisse dari in tutela collegam ei quem ipse, cum magistratus esset, nominasset suo periculo: ne in vna tutela duplex periculum sustineret. decreuit Imperator, posse quem & fideiussorem pro tutore esse, & tutelo minus tutorem dari. itaque detentus est in tutela.

XXVIIII. IDEM [libro singulari de cognitionibus]

SI peregre agant qui tutores vel curatores dati sunt, vt intra diem trigesimum[s] notum his à magistratibus fiat, Diuus Marcus rescripsit.

s dies triginta

QVI PETANT TVTORES VEL CVRATORES ET VBI PETANTVR TIT. VI.

MODESTINVS libro septimo Differentiarum

MAtris sollicitudo in petendis filio tutoribus, nõ etiam curatoribus, obseruatur: nisi quo casu impuberi curator petendus est.

II. IDEM libro primo Excusationum

EΑΝ ΟΙ ΑΦΗΛΙΚΕΣ ΜΗ ΕΧΩΣΙ ΤΟΥΣ ΕΚ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΗΓΕΜΟΝΑΣ: ΕΑΝ ΜΕΝ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΔΕΩΝΤΑΙ ΔΙΑ ΤΗΝ ΗΛΙΚΙΑΝ, ΔΥΝΑΝΤΑΙ ΑΙΤΗΣΑΙ ΑΥΤΟΙΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥΣ ΚΑΤΑΣΤΑΘΗΝΑΙ ΟΙΤΕ ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ, ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΤ ΕΠΙΓΑΜΙΑΝ ΟΙΚΕΙΟΙ ΓΟΝΕΩΝ ΑΡΡΕΝΟΝΤΕ, ΚΑΙ ΘΗΛΕΙΩΝ. ΔΥΝΑΝΤΑΙ ΚΑΙ ΦΙΛΟΙ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ, ΚΑΙ ΤΡΟΦΕΙΣ ΑΥΤΩΝ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ ΤΟΥΤΟ ΑΙΤΗΣΑΙ. ΟΙ[t] ΜΕΝ ΟΥΝ ΑΛΛΟΙ ΕΚ ΠΡΟΑΙΡΕΣΕΩΣ ΑΙΤΟΥΣΙΝ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥΣ. ΕΙΣΙ ΔΕ ΤΙΝΕΣ, ΟΙΣ ΑΝΑΓΚΕΣ ΕΣΤΙΝ ΑΙΤΕΙΝ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥΣ, ΟΙΟΝ ΜΗΤΗΡ ΚΑΙ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΟΙ. ΕΚ ΤΟΥΤΩΝ ΓΑΡ ΑΙ ΜΕΝ ΖΗΜΙΟΥΝΤΑΙ: ΟΙ ΔΕ ΚΑΙ ΚΟΛΑΖΟΝΤΑΙ, ΕΑΝ ΜΗ

t Vide August. lib. 4. emėd. c. 4.

ΑΙΤΗ

ΑΙΤΗΣΩΣΙ ΤΟΥΣ ΕΕ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΚΝΔΕΜΟΗΑΣ. Ν ΜΕΝ ΓΑΡ ΜΗΤΝΡ ΕΞΕΛΑΥΗΕΤΑΙ ΤΝΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΟΣ ΝΟΜΙΜΟΥ ΕΛΗΡΟΗΟΜΙΑΣ, ΩΣ ΟΥΣΑ ΑΝΑΞΙΑ ΛΑΒΕΙΗ ΕΛΗΡΟΗ ΗΟΜΙΜΟΝ ΜΗ ΦΡΟΝΤΙΣΑΣΑ ΑΥΤΩ ΚΑΤΑΣΤΑΘΝΝΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΟΝ. ΕΑΙ ΟΥ ΜΟΝΟΝ ΕΑΗ ΜΗ ΑΙΤΗΣΝ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΟΝ ΑΝ ΑΙΤΗΣΝ ΟΣΙΑΣ ΧΑΡΙΝ ΑΙΤΗΣΗ ΤΟΝ ΑΦΕΘΗΝΑΙ ΔΥΝΑΜΕΝΟΝ: ΕΙΤΑ ΑΦΕΘΕΝΤΟΣ ΑΥΤΟΥ, Η ΚΑΙ ΑΠΟΒΛΗΘΕΝΤΟΣ ΑΛΛΟΝ ΜΗ ΑΙΤΝΣΝ ΠΑΛΙΝ, Η ΕΞΕΠΙΤΝΔΕΣ ΚΑΚΟΥΣ ΑΙΤΗΣΗ. ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΔΕ ΕΚ ΤΟΥΤΩΝ ΤΩΝ ΑΙΤΙΩΝ ΚΑΤΗΓΟΡΗΘΕΝΤΕΣ ΕΠΙ ΤΟΥ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΚΟΛΑΖΟΝΤΑΙ ΕΠΙΣΤΡΕΦΩΣ, ΕΑΝ ΦΑΙΝΟΝΤΑΙ Η ΔΙΑ ΑΜΕΛΕΙΑΝ, Η ΔΙΑ ΚΑΚΙΑΝ ΜΗ ΝΤΝΚΟΤΕΣ. ΤΑ ΔΕ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΣ ΠΡΟΕΙΡΗΜΕΝΑ ΑΝΑΟΥΤΑΙ ΕΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΕΒΗΡΟΥ, ΗΣ ΤΑ ΡΝΜΑΤΑ ΥΠΟΤΕΤΑΕΤΑΙ. Diuos[a] Seuerus Cuspio[b] Rufino. Omnem me rationem adhibere subueniendis pupillis, cum ad curam publicam pertineat, liquere omnibus volo. & ideo quæ mater vel non petierit tutores idoneos filiis suis, vel prioribus excusatis reiectisve, non confestim aliorum nomina dederit, ius non habeat vindicandorum sibi bonorum intestatorum filiorum. ΕΑΝ ΜΕΝΤΟΙ ΤΙΣ Ν ΔΑΗΕΙΣΤΝΣ, Ν ΛΕΓΑΤΑΡΙΟΣ, Η ΑΛΛΗΝ ΑΝΑΓΕΛΙΑΗ ΕΧΝ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΟΡΦΑΝΟΝ ΣΥΣΤΑΣΙΝ: ΑΥΤΟΣ ΜΕΝ ΟΥΚ ΑΙΤΗΣΕΙ ΕΠΙΤΡΟΠΟΝ ΤΩ ΟΡΦΑΝΩ, ΑΛΛΑ ΤΟΥΣ ΑΙΤΕΙΝ ΔΥΝΑΜΕΝΟΥΣ ΑΕΙΩΣΕΙ ΑΙΤΝΣΑΙ: Η ΕΑΝ ΟΥΤΟΙ ΑΠΟΚΝΝΣΩΣΙ, ΤΟΤΕ ΠΡΟΣΕΛΘΩΝ ΤΩ ΝΓΟΥΜΕΝΩ ΑΥΤΟ ΤΟΥΤΟ ΕΡΕΙ, ΙΝΑ ΚΑΤΑΣΤΑΘΕΝΤΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥ ΝΟΜΙΜΟΥ, Ν ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΟΡΦΑΝΟΝ ΓΕΝΗΤΑΙ ΣΥΣΤΑΣΙΣ. ΤΑΥΤΑ ΜΕΝ ΠΕΡΙ ΕΠΙΤΡΟΠΟΝ. ΚΟΥΡΑΤΟΡΑΣ ΔΕ ΕΑΥΤΟΙΣ ΑΙΤΝΣΟΥΣΙΝ ΟΙ ΑΦΝΑΙΕΕΣ, ΕΑΝ ΜΕΝ ΠΑΡΩΣΙ ΔΙ ΕΑΥΤΩΝ: ΕΑΝ ΔΕ ΑΠΟΔΝΜΗ ΤΙΣ ΑΥΤΟΝ, ΑΙΤΗΣΕΙ ΔΙΑ ΦΡΟΝΤΙΣΤΟΥ. ΕΙ ΔΕ ΑΛΛΟΣ ΑΙΤΝΣΑΙ ΚΟΥΡΑΤΟΡΑ ΔΥΝΑΤΑΙ ΤΩ ΑΦΝΑΙΚΙ, ΕΖΗΤΝΘΗ. ΕΑΙ ΟΥΛΠΙΑΝΟΣ Ο ΚΡΑΤΙΣΤΟΣ ΟΥΤΩΣ ΓΡΑΦΕΙ, ΩΣ ΔΕΟΝ ΑΛΛΟΝ ΑΥΤΟ ΜΝ ΑΙΤΕΙΝ, ΑΛΛΑ ΑΥΤΟΝ ΕΑΥΤΩ. Et apud Paulum libro nono responsorum ita relatum est. Curatorem ignorante nec mandante pupilla[c] non rectè ei à tutore petitum videri. periculumque eorum, quæ curator non iure datus gessit, non sine ratione eum qui petit, cogendum agnoscere. Et alia parte eiusdem libri ita respondit. si matris iudicium princeps secutus, curatores filiæ eius dedit, periculum administrationis eorum eam respicere debere. ΟΙ ΟΠΟΣΟΥΝ ΑΦΕΘΕΝΤΕΣ ΔΙ EXCVSATIONOS ΤΝΣ ΕΠΙΤΡΟΠΝΣ ΑΝΑΓΚΗΝ ΟΥΚ ΕΧΟΥΣΙΝ ΑΙΤΕΙΝ ΤΟΙΣ ΟΡΦΑΝΟΙΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΝ, ΩΣ ΦΗΣΙ ΣΕΒΗΡΟΥ ΚΑΙ ΑΝΤΩΝΙΝΟΥ ΔΙΑΤΑΞΙΣ.

a Coniunge c. 2. §. si mater. ad S.C. Tertyl. August. lib. 1. emend. cap. 6.
b Cuspioi Vlpio
c puella, pupillo

III. PAVLVS [libro decimo Responsorum]

Decreto decurionum & ipsum magistratum curatorem dari potuisse, respondi.

IIII. TRYPHONINVS libro tertiodecimo Disputationum

CRedendum est, & eam matrem constitutione contineri, quæ à patre non legitimè tutores testamento vel codicillis datos filiis impuberibus, non postulabit decreto confirmari. sin autem idoneis datis tutoribus pluribus vnus eorum vel decessit, vel temporalem excusationem accepit: mater quæ propterea in loco[d] illius alium non petit, quin[e] numerus reliquorum administrationi tutelæ sufficiebat: incidit quidem in verba constitutionis, sed sententia excusatur. Sed si suspecto tutore pupilli accusato, decretum erit ei adiungi alios: mater eos quoque petere debet. & si non petit, incidet in sententiam constitutionis. Hæc autem mater ab omni quidem bonorum vindicatione intestatorum filiorum repellitur. Si verò maritus ei fideicommissum à filio relinquerit, cui mulier non petit tutorem, SI SINE LIBERIS DECESSERIT, vel sub hac ipsa condicione, SI INTESTATVS MORTVVS ERIT: fideicommissi petitio quæ ex alieno iudicio descendit, non est perempta. Quæ autem suspectum tutorē non fecit, nec verbis nec sententia constitutionis in pœnam incidit. quòd eiusmodi facta diiudicare & æstimare, virilis animi est. & potest etiam delicta ignorare mater. satisque est eam petisse talem, qui inquisitione per prætorem habita idoneus apparuit. & ideo nec iudicium eius sufficit ad eligendos tutores. sed inquisitio sit, etiam si[f] maximè in bona propria liberis suis testamento tutores dederit.

d in locum
e quia
f etiamsi mater maximè

DE ADMINISTRATIONE ET PERICVLO TVTORVM ET CVRATORVM QVI GESSERINT VEL NON ET DE[g] AGENTIBVS VEL CONVENIENDIS VNO VEL PLVRIBVS

TIT. VII.

g de agentibus consentientibus vno &c.

VLPIANVS [libro trigesimo quinto ad Edictum]

GEREre atque administrare tutelam extra ordinem tutor cogi solet. Ex quo scit se tutorem datum, si cesset tutor, suo periculo cessat. id enim à Diuo Marco constitutum est: vt qui scit se tutorem datum, nec excusationem si quam habet, allegat intra tempora præstituta: suo periculo cesset.

Defensio pupilli.

Sufficit tutoribus ad plenam defensionem, siue ipsi iudicium suscipiant, siue pupillus ipsis auctoribus. nec cogendi sunt tutores cauere, vt defensores solent. licentia igitur erit, vtrum malint ipsi suscipere iudicium, an pupillum exhibere, vt ipsis auctoribus iudicium suscipiatur. ita tamen vt pro his qui fari non possunt, vel absint, ipsi tutores iudicium suscipiant. pro his autem qui supra[h] septimum annum ætatis sunt, & præsto fuerint,[i] auctoritatem præstent. In causis autem adultorum licentia erit agentibus, vel ipsum adultum præsentem in iudicium vocare, vt consensu curatoris conueniatur: vel contra curatorem agere, vt ipse litem suscipiat. In absentibus autem adultis omnimodo contra curatorem agendum. Non denegatur autem neque tutoribus neque curatoribus,[k] etiam debitores pupillorum vel adultorum ex persona sua prospectu[l] officij in iudicium vocare: vel eis hoc facientibus, suum accommodare consensum.

h Obseruatum, qui septimum annum egressus est, consensum habere. l. in sponsalibus contrahēdis. 7. de sponsal.
i erunt,
k curatoribus debet,
l respectu

De actione iudicati.

II. IDEM [libro nono ad Edictum]

SI[m] tutor condemnatus, siue ipse condemnatus est: pupillo & in pupillum potius actio iudicati datur. & maximè si non[n] se liti optulit, sed cum[o] non posset vel propter absentiam pupilli, vel propter infantiam auctor ei esse ad accipiendum iudicium. & hoc etiam Diuus Pius rescripsit. & exinde multis rescriptis declaratum est, in pupillum dandam actionem iudicati semper, tutore condemnato: nisi abstineatur.[p] tunc enim nec in tutorem, nec in pupillum,[q] nec pignora tutoris capienda esse, sæpe rescriptum est. Amplius Marcellus libro vicesimo primo digestorum scribit, & si satisdedit tutor, mox abstinuit pupillus: fideiussoribus quoque eius debere subueniri. sed & et si pupillus nō abstinuit, quemadmodum ipsi, ita & fideiussoribus eius subueniri. maximè si pro absente pupillo vel pro infante satisdedit.

m siue tutor
n si ideò se subiecerit Flor.
o quòd non
p abstineat.
q pupillum dari,

De pluribus tutoribus, vel curatoribus.

III. IDEM [libro trigesimo quinto ad Edictum]

SI plures curatores dati sunt, Pomponius libro sexagesimo[r] octauo ad edictum scripsit, ratum haberi debere etiam quod per vnum gestum est. nam & in furiosi curatoribus, ne vtilitates furiosi impediantur, prætor vni eorum curationem decernet. ratumque habebit quod per eum sine dolo malo gestum est. Si parens vel pater qui in potestate habet, destinauerit testamento, quis tutorum tutelam gerat: illum debere gerere prætor putauit. meritòque parentis[s] statur voluntati, qui vtique rectè filio prospexit. tantundem prætor facit & de his, quos parens destinauit testamento, ipse autem[t] confirmauit. vt si parens declarauit quem velit tutelam administrare, ille solus administret. ceteri igitur tutores non administrabūt. sed erunt hi, quos vulgo honorarios appellamus. nec quisquā putet ad hos periculum nullum redundare. constat enim hos quoque excussis prius facultatibus eius qui gesserit, conueniri oportere. dati sunt enim quasi obseruatores actus eius, & custodes. imputabiturque eis quandoque cur si male eum conuersari videbant, suspectum eū non fecerunt. adsidue igitur & rationē ab eo exigere

r vigesimo nono
s patris
t aut

eas oportet, & sollicite curare qualiter conuersetur. & si pecunia sit quæ deponi possit, curare vt deponatur[a] ad prædiorum comparationem. blandiuntur enim sibi, qui putant honorarios tutores omnino non teneri. tenentur 2 enim secundum ea quæ supra ostendimus. Quamuis autem ei potissimum se tutelam commissurum prætor dicat, cui testator delegauit: attamen nonnumquam ab hoc recedet.[b] vtputa si pater minus penso[c] consilio hoc fecit, fortè minor viginti quinque annis: vel eo tempore fecit, quo iste tutor bonæ vitæ vel frugi videbatur: deinde postea idem cœpit male conuersari ignorante testatore. vel si cõtemplatione facultatium eius res ei commissa est, quibus postea exutus est. nam etsi vnum pater dederit tutorem, nonnumquam ei adiunguntur curatores. nam Imperator noster cum patre rescripsit, cum duos quis libertos suos tutores dedisset, vnum rerum Italicarum, alium rerum Africanarum, curatores eis adiungendos. nec patris secuti sunt voluntatem. 3 Quod in tutoribus scriptum[d] est, & in curatoribus erit obseruandum, quos pater testamento destinauit a prætore confirmandos. Apparet igitur prætori curæ fuisse, ne tutela per plures administretur. quippe etsi pater nõ destinauerit qui gerere debeat, attamen id agit, vt per vnum administretur: sane enim facilius vnus tutor & actiones exercet & excipit: ne per multos tutela spargatur. 4 Si non erit à testatore electus tutor, aut gerere nollet: tum[e] is gerat cui maior pars tutorum tutelam decreuerit. prætor igitur iubebit eos conuocari. aut si non coibunt, aut coacti non decernent, causa cognita ipse statuet quis tutelam geret. plane si non consentiant tutores prætori, sed velint omnes gerere, quia fidem non habeant electo, nec patiuntur[f] succedanei[g] esse alieni periculi: dicendum est, prætorem permittere eis omnibus gerere. Item si diuidi inter se tutelam velint tutores, audiendi sunt, vt distribuatur inter eos administratio.

a deponat
b recedetur.
c perpenso
d rescriptum
e tūc is gerat
f nec velint
g vt succedanei sint: succedaneus

IIII. IDEM libro nono ad Edictum

Vel in partes, vel in regiones. & si ita fuerit diuisa, vnusquisque exceptione summouebitur pro ea parte vel regione, quam non administrat.

Prædiorum comparatio.

V. IDEM libro trigesimo quinto ad Edictum

Ita autem depositioni pecuniarum locus est, si ea summa corradi vel colligi possit, vt[h] cōparari ager possit. si enim tam exiguam esse tutelam facile probatur,[i] vt ex omnino refecto prędium puero comparari non possit: depositio cessat. quæ ergo tutelæ quantitas depositionem inducat videamus. & cū causa depositionis exprimatur, vt prædia pupillis comparentur, manifestum est, vt ad minimas summas non videatur pertinere. quibus[k] modus præfiniri generaliter non potest: cum facilius causa cognita per singulos possit examinari. nec tamen auferenda facultas est, etiam minores summas interdū deponi postulare, si suspecti tutores esse videantur. 1 Gessisse autē videtur tutor, qui quid omnino pupillare attigit, etiā si modicum. cessantque partes eorū, qui solent cessantes cogere administrare. quòd si posteaquam gessit, tunc se gestu abstinuit: etiā suspecti postulatio succedit. Quòd si quis tutelam mandauerit gerendā, gestáque fuerit ab eo cui mandatum est: locus erit tutelæ actioni. videtur enim gessisse qui per alium gessit. quòd si non accessit is cui mādatum est, vtili actione cõuenitur. 2 Debitor patris qui tutelam administrauit filij, tutelæ iudicio tenebitur etiam ob id quod patri debuit. 3 Si tutor pupillum suum puberem factum non admonuerit, vt sibi curatores peteret: sacris enim constitutionibus hoc facere iubetur qui tutelā administrauit: an tutelæ iudicio teneatur? & magis puto sufficere tutelæ iudicium, quasi conexum sit hoc tutelæ officio: quamuis post pubertatem admittatur. 4 Post completum vicesimum quintum annum ætatis, si nondum rationes redditæ sunt, nec ad causam instrumenta pertinentia: fidei ac verecundiæ curatorum conuenit, vt consilio suo cœptam litem perficiant. si igitur cessent in his quæ constituta sunt facienda, magis puto sufficere negotiorū gestorum iudicium, etiam si actum[l] est: si tamen huius rei ratio reddita non est. 5 Iulianus libro vicesimo primo[m] digestorum huiusmodi speciem proponit. Quidam decedens filiis suis dederat tutores: & adiecerat, AOSQVAS ANECLOGISTOS[n] ESSE VOLO. & ait Iulianus tutores nisi bonā fidem in administratione præstiterint, damnari debere: quamuis testamento comprehensum sit, vt anecclogisti essent. nec[o] eo nomine ex causa fideicommissi quicquam consequi debebunt, vt ait Iulianus. & est vera ista sententia. nemo enim ius publicum[p] remittere potest huiusmodi cautionibus. nec[q] mutare formam an-

h vt inde cōparari
i probabitur.
k quibus modis attentum legitur facile vitiosè. lege Floren. esse sequendam.
l iam actum sit
m septimo
n Alciatus videtur hic legisse ... ad titulū de frumento Alex. lib. 11. Cod. lib. 10 ... repone ...
o sed nec eo
p Vnde & pupillorum causam communem omnium causam appellat Cic. Act. 5. in Verrem.
q aut mutare

tiquitus constitutam. damnum verò quodcumque ex tutela quis senserit, & legari, & per fideicōmissum ei relinqui potest. 6 Papinianus libro quinto responsorū ita scribit: pater tutelam filiorū consilio matris geri mandauit, & eo nomine tutores liberauit. non idcirco minus officiū tutorum integrum erit. sed viris bonis conueniet, salubre cõsilium matris admittere. tametsi neque liberatio tutoris, neque voluntas patris, aut intercessio matris tutoris officium infringat. 7 Vsque adeo autem licet tutoribus patris præceptum neglegere: vt si pater cauerit[r] ne quid res suæ distraheretur, vel ne mancipia distrahantur, vel ne vestis, vel ne domus, vel ne aliæ res periculo subiectæ: liceat eis contemnere hanc patris voluntatem. 8 Ex quo innotuit tutor, se tutorem esse: scire debet periculum tutelæ ad eum pertinere. innotescere autem qualiterqualiter sufficit, non vtique testato eum conueniri. nam etsi citra testationem, scilicet vndecumque cognouit:[s] nulla dubitatio est quin debeat periculum ad ipsum respicere.

r caueret
s cognouerit

VI. IDEM libro trigesimo sexto ad Edictum

Hoc autem quòd cognouit tutor, pupillus probare debebit.[t]

t debet.

De inuentario faciendo.

VII. IDEM libro trigesimo quinto ad Edictum

Tutor qui repertorium non fecit, quod vulgo inuentarium appellatur, dolo fecisse videtur. nisi fortè aliqua necessaria & iustissima causa allegari possit, cur id factum non sit. si quis igitur dolo inuentarium non fecerit, in ea condicione est, vt teneatur in id quod pupilli interest, quod ex iureiurando in litem æstimatur. nihil itaque gerere ante inuentarium factū eum oportet: nisi id quod dilationem nec modicam exspectare possit. 1 Si tutor cessauerit in distractione earum rerum quæ tempore pereunt, suum periculum facit. debuit enim confestim officio suo fungi. Quid si contutores exspectabat vel differentes vel etiam volentes se excusare, an ei ignoscatur? & non facile ignoscetur. debuit enim partibus suis fungi, non quidem præcipiti festinatione, sed nec moratoria cunctatione.[v]

v Multa in hanc sententiam grauiter & copiose Erasmus Chiliade 2. prouerb. 1.

De prædiorum comparatione.

2 Competet aduersus tutores tutelæ actio, si male contraxerint: hoc est, si prædia comparauerint non idonea per sordes aut gratiam. Quid ergo si neque sordide neque gratiose, sed non bonam cõditionem elegerint? rectè quis dixerit, solam latam neglegentiam eos præstare in hac parte debere. 3 Si post depositionem pecuniæ comparare prædia tutores neglexerint, incipient in vsuras cõueniri. quamquam enim à prætore cogi eos oportet ad comparandū, tamen si cessent, etiam vsuris plectendi sunt tarditatis gratia. nisi si per eos factū non est quo minus compararent. 4 Pecuniæ, quā in vsus suos conuerterunt[x] tutores, legitimas vsuras præstant. sed hoc ita demum, si euidenter doceantur pecuniam in vsus suos conuertisse. ceterum non vtique qui non fœnerauit, vel non deposuit, in suos vsus vertit. & ita Diuus Seuerus decreuit. doceri igitur debet, in vsus suos pecuniam vertisse. 5 Vertisse in suos vsus non accipimus eum qui debitor patris pupilli fuit, deinde ipse sibi non soluit. hic enim eas vsuras præstabit, quas patri promiserat. 6 Si tutor pecuniam pupillarem suo nomine fœnerauit, ita demum cogetur vsuras quas percepit præstare: si susceperit pupillus ceterorum nominum periculum. 7 Si deponi oportet pecunias ad prædiorum comparationem, si quidem factum est: vsuræ non currēt. sin verò factum non est, si quidem nec præceptum est vt deponantur: pupillares præstabuntur. si præceptum est, & neglectum: de modo vsurarum videndum est. Et solent prætores cōminari, vt si non fiat depositio, vel quanto[y] tardius fiat, legitimæ vsuræ præstentur. si igitur comminatio intercessit, iudex qui quandoque cognoscet, decretum prætoris sequetur. 8 Idem solent facere prætores etiam circa eos tutores, qui negant habere[z] ad alendos pupillos penes se aliquid. vt quidquid constiterit penes eos esse, eius grauissima vsura pendatur. & hoc persequi oportere iudicem palam est, cum & alia pœnæ adiectione. residuarum autem summarum pupillares vsuras pendi oportet.

x verterunt
y vel aliquantò
z haberi

De vsuris pupillaribus.

9 Quæ autem sunt pupillares vsuræ, videndum est. & apparet hanc esse formam vsurarū: vt eius quidem pecuniæ, quam quis in vsus suos conuertit, legitimam vsuram præstet. Sed & si negauit apud se esse pecuniam, & prætor pronuntiauit contra eum: legitimas soluere debebit. vel si moram depositioni fecit, & prętor irrogauit ei legitimas. Sed & si dum negat aliquam quantitatem penes se esse, pupillis

pupillis ad onera sua expedienda imposuit necessitatem mutuā pecuniam legitimis vsuris accipiendi:tenebitur in legitimis.item si à debitoribus legitimas exegit. Ex ceteris causis secundum morē prouinciæ præstabit vsuras,aut quincūces,aut trientes, aut si quæ aliæ leuiores in prouin-10 cia frequentantur. Vsuræ à tutoribus non statim exiguntur,sed interiecto tempore ad exigendum & ad collo-a candum duum[a] mensum. idque in iudicio tutelæ seruari solet.quod spatium seu laxamentum temporis tribus non oportet his qui nummos impuberū vel adulescentium in 11 suos vsus conuerterunt. Si[b] vsuras exactas tutor vel cu-b rator vsibus suis retinuerit, earum vsuras agnoscere eos c oportet. sane enim parui refert, vtrum sortem pupillarē, 12 an vsuras in vsus suos conuerterint.[c] Pecuniæ, quæ in d arca fuit,etiam heredes curatoris[d] tamdiu vsuras præstabunt,quamdiu non interpellauerint, vt loco defuncti cu-13 rator constituatur. Si tutor pro contutore condemnetur,an etiam in vsuras condemnandus sit quæritur,& placet, vt multis rescriptis continetur, & Papinianus libro duodecimo quæstionū ait,etiam in vsuras eum condēnandum, si suspectū facere supersedit. & quidem eas demum e vsuras cogendum præstare, quas etiam suæ[e] administra-14 tionis cogitur. Sciendum est,tutorem & post officium finitum vsuras debere in diem quo tutelam restituit.

VIII. IDEM [libro vicesimo tertio ad Edictum]

f SI[f] tutelæ agat is cuius tutela administrata est,dicendū est,nonnumquā diem creditæ pecuniæ exspectandam: si fortè tutor pecunias crediderit pupilli nomine, quarū exigendarum dies nondum venit. sane quod ad pecunias attinet, ita demum verum est, si potuit & debuit credere,ceterum si non debet credere,non exspectabitur.

De stipulatione concipienda.

VIIII. IDEM [libro trigesimo sexto ad Edictum]

QVotiens tutor pecuniam pupillarem fænori dat,stipulatio hoc ordine facienda est.stipulari enim debet aut pupillus aut seruus pupilli.quód si neque pupillus eius ætatis erit,vt stipulari possit, neque seruum habebit: tunc ipse tutor,quive in eius potestate erit.quo casu Iulianus sæpissime scripsit, vtilem actionem pupillo dandam. sed & si absens sit pupillus,oportere tutorem suo nomine g stipulari,[g] nequaquam ambigendum est.

Soluere debet tutor quod debet pupillo,sicut etiam exigere potest quod sibi debetur.

1 Si paterfamilias eum,pro quo fideiussit, tutorem dederit filio suo : officio tutoris conuenit,vt cum dies pecuniæ præterierit, creditori debitum soluat. & ideo cessante eo, si pupillus suæ tutelæ factus soluerit ex causa fideiussoria: non solùm mandati, sed etiam tutelæ agere poterit. hoc enim ei imputatur,cur pro se nō soluerit.quód si in diem debitor fuit ipse tutor, quibusdam videtur non venire in tutelæ iudicium: si modò is dies post tutelam finitā superuenit. quòd si dies adhuc durante tutela venit, putant omnimodo deuolui in tutelæ iudicium. Ego & hoc & superius ita verum puto,si facultatibus labi tutor cœpit.ceterum si idoneus tutor fuit, nihil venire in tutelæ iudicio. nec quisquam putet nullum effectū hoc habere. namque si quis dixerit in tutelæ iudicium deuolui,& priuilegio locus est, & fideiussores tenebuntur,si rem saluam fore cautum est. Item si temporali actione fuit obligatus tutor,di-h cendum est locum esse tutelæ iudicio,[h] vt perpetua actio sit. Et generaliter quod aduersus alium præstare debuit pupillo suo,id aduersus se quoque præstare debet.fortassis & plus.aduersus alios enim experiri sine actione non po-2 tuit,aduersus se potuit. Sed si sub vsuris grauioribus patri pupilli pecuniam debuit quàm sint pupillares : videndum est,an ei aliquid imputetur.& si quidem soluit,nihil est quod ei imputetur:potuit enim soluere,nec onerare se vsuris. si verò non soluit, vsuras cogendus est agnoscere, 3 quas à se exigere debuit. Sicut autē soluere tutor quod i debet,ita &[i] exigere quod sibi debetur potest, si creditor fuit patris pupilli.nam & sibi soluere potest,si modò fuit pecunia vnde soluat. & si vsuræ fuerunt grauiores quæ ei debebantur,releuabitur eis pupillus:quia tutor se potuit liberare. sicut alii quoque soluere & potuit & debuit. k Nec vtique necesse habet, si conueniatur per iudicem[k] l soluere. ideoque si mala causa pupillaris est, denuntiare[l] sibi verum debet. Denique Imperator Antoninus cum patre,etiam honoraria eos imputare pupillo prohibuit,si superuacaneam litem instituissent, cum conueniretur à vero creditore. nec enim prohibentur tutores bonam fi-4 dem agnoscere. Non tantùm autem sibi soluere tutor, verumetiam sibi creditam pecuniam scribere potest:vt Marcellus libro octauo digestorum scribsit.sèque mutua m pecunia poterit obligare, sibi mutuam proscribendo.[m]

5 Constat[n] eum qui ad augmentum datur,vtputa ad bo-n na materna quæ postea accesserunt, vel ad quid aliud augmentum , administrare bona pristina non solere. Si autem suspectum facere priorem tutorem supersedit, vel sa-6 tis ab eo exigere, plectetur. Per contrarium autem qui datus est simpliciter tutor pupillo vel curator, si quid postea augmenti accesserit, periculū tenetur:quamuis so-o leat ad augmentum[o] dari curator. quæ res non facit, vt ipsa augmenta non pertineant ad curam priorum ad quos omnis vtilitas pupillorum debet pertinere. Siue igitur datus est, communicatur periculum cum prioribus, siue datus non est, tenetur administrationis necessitate is qui antea erat datus.

X. IDEM [libro quadragesimo nono ad Edictum]

p GEneraliter[p] quotiensc umque non fit nomine pupilli quod quiuis paterfamilias idoneus facit, non videtur defendi.siue igitur solutionem,siue iudicium,siue stipulationem detrectat:defendi non videtur.

XI. IDEM [libro trigesimo tertio ad Edictum]

CIrca pupillum,cuius tutor seruus erat pronuntiatus, Diuus Pius rescripsit,in rebus quas ex pecunia pupilli seruus comparauerat,dominum non posse vti prærogatiua deductionis. quod & in curatore obseruandum est.

XII. PAVLVS [libro trigesimo octauo ad Edictum]

CVm plures tutelam gerunt,nulli eorum in contuto-1 rem actio pupilli nomine datur. Quæ bona fide à tutore gesta sunt, rata habentur etiam ex rescriptis Traiani & Hadriani. & ideo pupillus rem à tutore legitimè distractam vindicare non potest.nam & inutile est pupillis , si administratio eorum non seruatur : nemine scilicet q emente. nec interest, tutor soluendo fuerit,nec ne. cum si r bona fide res gesta sit,[q] seruanda sit. si mala fide, aliena-s tio non valet.[r] Nimium est,licere tutori respectu existimationis pupilli erogare ex bonis eius quod ex suis non honestissime fuisset erogaturus.

Sumptus faciendi à tutore.

3 Cum tutor non rebus dumtaxat , sed etiam moribus pupilli præponatur : in primis mercedes præceptoribus non quas minimas poterit, sed pro facultate patrimonij, pro dignitate natalium constituet, alimenta seruis libertisque, nonnumquam etiam exteris,si hoc pupillo expediet,præstabit.sollemnia munera parentibus cognatisque s mittet.sed nō dabit, dotem sorori[s] alio patre natæ,etiamsi aliter ea nubere non potuit.nam etsi honestè,ex libera-4 litate tamen fit. quæ seruāda arbitrio pupilli est. Si tutor pecuniam pupillarem credere non potuit, quòd non erat cui crederet:pupillo vacabit.

XIII. GAIVS libro duodecimo ad Edictum Prouinciale

TVtor secundum dignitatem facultatésque pupilli modum seruorum æstimare debet,qui circa eum fu-1 turi sunt. Non est audiendus tutor,cum dicat ideo cessasse pupillarem pecuniam,quòd idonea nomina non inueniret, si arguatur eo tempore suam pecuniam bene col-2 locasse. In soluendis legatis & fideicommissis attende-t re debet tutor,ne cui non debitum soluat. Nec[t] nuptiale v munus matri pupilli vel sorori mittere.[v] aliud est, si matri fortè aut sorori pupilli tutor ea quæ ad victum neces-x saria sunt præstiterit , cum semetipsa[x] sustinere non pos-y sit.[y] nam ratum id habendum est. nec enim eadem causa est eius quod in eam rem impenditur:& quod muneris legatorúmve nomine erogatur.

XIIII. PAVLVS [libro octauo Breuium]

ETiam contutoris factum imputatur collegæ, si potuit & debuit suspectum facere. interdum & si de-z buit satis petere. nam si idoneus subito lapsus est, [z] nihil collegæ imputari potest.

XV. IDEM [libro secundo Sententiarum]

SI tutor constitutus, quos inuenerit debitores non conuenerit,ac per hoc minus idonei efficiantur : vel intra sex primos menses pupillares pecunias non collocauerit: ipse in debitam pecuniam,& in vsuras eius pecuniæ quam non fænerauit conuenitur.

XVI. IDEM [libro sexto ad Sabinum]

A CVm quæritur[A] iudicio tutelæ quæ nomina à tutore B facta agnoscere pupillus debeat : [B] Marcellus putabat,si tutor pecuniam pupilli mutuam dedisset,& suo nomine stipulatus esset : posse dici , nomina integra pupillo salua esse. deperdita & malè contracta ad tutorem perti-C nere.sed verius[C] se putare, posse tutorem eam condicionem adulescenti deferre, vt id quod gessisset tutor in contrahendis nominibus,aut in totum agnoscere,[D] aut à to-E to recedere:[E] ita vt perinde esset,ac si tutor sibi negotium gessisset.Idem est etsi pupilli nomine credidisset.

XVII. VOM

a duorū mensium
b si quas
c cōuerterit.
d tutoris
e quas ex sua etiam administratione cogitur.
f Quinque l. si fideiussor. ff. de fideiussor.
g Alij ita interpungunt. stipulari. Nequaquā ambigendum est,si &c.
h in tutelæ iudicio,
i ita exigere à pupillo.
k per iudicē, sen. per soluere. tueri enim debet causam pupilli, si iusta est. Idcirco quoque.
l Florent. vitiata est. Vnde Accurs. quis hoc loco denuntiare, supplet commentatus est.
m proscribendo.
n Constat autem
o argumentū sequere Flor.
p Ex tit. de fut. cessat. contra l. vel defendi. de nndi.
q gesta est,
r valeat.
s sorori pupilli
t Sed nec
v mittere debet.
x semetipsas
y possent.
z lapsus sit,
A quæreretur
B deberet:
C sed verius esse putatim,
D agnosceret,
E recederet;

XVII. POMPONIVS [libro septimodecimo ad Sabinum]

QVi iussus est ab eo qui ius iubendi habet, tutelam gerere: si cessasset, ex quo iussus est indemnem pupillum præstare debebit: non ex quo tutor esse cœpit.

XVIII. IVLIANVS [libro vicesimo primo Digestorum]

QVi tutor negotia pupilli gessit, quamuis in nulla re auctor pupillo fuerit: quin tutelæ iudicio teneatur, dubitari non oportet. quid enim prohibet, ita patrimonium pupilli compositum esse, vt nihil gerere necesse sit, in quo tutoris auctoritas interponi debeat? Ex duobus tutoribus, si cum altero actum fuerit, alter non liberatur.

XVIIII. VLPIANVS libro primo Responsorum

ACtus sui rationem[a] contutatori reddere non esse compellendum. sed nisi cum eo administrationem communicet, aut si non ex fide curam gerat, suspectum postulari posse.

a rationē tutorem contutori. Rectius est Flor. nam de curatore hic dispu-tari sequentia ostendunt.

XX. IDEM [libro quinto de officio Proconsulis]

TVtor vel curator, cuius iniusta appellatio pronuntiata erit,[b] cuiúsve excusatio recepta non fuit: ex quo accedere ad administrationem debuit, erit obligatus.

b fuerit.

Pater pro filio tutore quatenus teneatur.

XXI. MARCELLVS libro singulari Responsorum

LVcius Titius Gaium Seium filiumfamilias testamento filio suo tutorem dedit: Gaius Seius sciente & consentiente patre tutelam administrauit. quæro an defuncto Gaio Seio actio tutelæ aduersus patrem eius, & in quantum competat. Marcellus respondit, secundum ea quæ proposita essent, actione de peculio, & de in rem verso patrem teneri. nec multum videri in hoc casu facere patris scientiam & consensum ad obligandum eum in solidum. nisi fortè contutore vel alio quo volente eum facere suspectum, intercessit,[c] & quasi in se periculum recepit.[d]

c intercessisset.
d recepisset.

XXII. SAVIVS libro tertio ad Edictum

TVtor ad vtilitatem pupilli & nouare[e] & rem in iudicium deducere potest. donationes autem ab eo factæ pupillo non nocent.

e ad nomina & rem

Cautio de rato.

XXIII. VLPIANVS libro nono ad Edictum

VVlgo obseruatur, ne tutor caueat ratam rem pupillum habiturū, quia[f] rem in iudicium deducit. quid tamen si dubitetur an tutor sit, vel an duret tutor, vel an gestus illi commissus sit? æquum est, aduersarium non decipi. idem & in curatore est, vt Iulianus scribit.

f cùm rem

De actore constituendo.

XXIIII. PAVLVS libro nono ad Edictum

DEcreto[g] prætoris actor constitui periculo tutoris solet, quotiénsque[h] aut diffusa negotia sint, aut dignitas vel ætas aut valetudo tutoris id postulet. si tamē nondum fari pupillus potest, vt procuratorem facere possit, aut absens sit: tunc actor necessariò constituendus est.

g Ex titu. de procur.
h quoties aut

1 Si duobus simul tutela gerenda permissa est vel à parente vel à contutoribus vel à magistratibus: benignè accipiendum est etiam vni agere permissum. quia duo simul agere non possunt.

De restitutione in integrum.

XXV. VLPIANVS [libro tertiodecimo ad Edictum]

SI[i] minoris[k] actum fuerit cum tutoribus adsistentibus curatoribus, & pupillus ob hoc egerit cum curatoribus, & ei sint condemnati in id quod sua interesset, minoris tutores culpa eorum condemnatos non esse: an restitutio aduersus tutores cesset? & Papinianus responsorum libro secundo ait, nihilo minus posse restitui. & idcirco curatores, si nondum iudicatum fecerunt, posse prouocantes per exceptionem doli consequi, vt eis mandentur aduersus tutores actiones. quid tamen si iam fecerunt iudicatum curatores? proderit hoc tutoribus: quoniam nihil minori abest, qui de præda magis quàm de damno sollicitus est. nisi fortè mandare actiones paratus sit curatoribus.

i Ex tractatu de restitut.
k Si minoris nomine. nomine, additum est ab interprete aliquo, eóque composito. Intellige enim minorem actum esse cū tutoribus, quam deberent pupillo.

XXVI. PAVLVS [libro vicesimo quarto ad Edictum]

(CVm) curatore & protutore, etiam manente administratione agi potest.

XXVII. IDEM [libro septimo ad Plautium]

TVtor qui tutelam gerit, quantum ad prouidentiam pupillarem domini loco haberi debet.[l]

l Per contrarium pupillus loco serui habetur. Nam (vt inquit Paulus ad Vitellium lib. 4.) quādiu tutor est, nihil differt a seruo, cum sit dominus omnium, sed sub tutoribus & actoribus est vsque ad 14. annum. quod pater praescripserit.

XXVIII. MARCELLVS libro octauo Digestorum

TVtor pro pupillo in iudicium vocatus, sollemniter cauit. si inter[m] moras puer ad pubertatem peruenit, non est cogendus accipere iudicium.

m intra

De vsuris pupillaribus.

1 Tutor, qui post pubertatem pupilli negotiorum eius administratione abstinuit, vsuras præstare non debet ex quo obtulit pecuniam. quinetiam iustius mihi videtur, eum per quem non stetit, quo minus conuentus restitueret tutelam, ad præstationem vsurarum non compelli. Vlpianus notat: non sufficit obtulisse, nisi & deposuit obsignatam tuto in loco.

XXVIIII. IDEM libro octauo Digestorum

MAximéque heredem tutoris. nam peraniquum est, cum cui fortè post[n] viginti annos vel amplius in mentem venit tutelam reposcere, etiam vsuras postulare.

n per. August. 1. amend. c. 5. vbi legit quinque nō venit.

XXX. IDEM [libro vicesimo primo Digestorum]

TVtoris præcipuum est officium, ne indefensum pupillum relinquat.

XXXI. MODESTINVS libro primo Excusationum

DIui Seuerus & Antoninus Augusti[o] Sergio Iuliano. Forma qua singuli tutores prout quisque gessit tutelam, nonnumquam insolidum tenentur, dumtaxat intra pubertatis tempora locum habet: non etiam si post pubertatem administrauerint.

o Augusto

De fideiussore tutoris.

XXXII. IDEM libro sexto Responsorum

SIne[p] herede tutor decessit. quæro an curator pupillo datus, cum neque inuentaria neque alia instrumenta à fideiussore tutoris exhibeantur, possit eundem fideiussorem cōuenire ex stipulatione, quanti pupilli interest. Modestinus respondit, in id[q] quod tutor conueniri potuit, fideiussorem quoque conueniri posse.

p Si sine
q in id in quod

De periculo tutoris.

1 Modestinus respondit, damnum si quod datum accidit eo quia cautiones soluti vectigalis inuentæ non sunt, ad tutorem cuius nulla culpa admissa proponitur, minimè pertinere.

De fructibus, qui percipi potuerint.

2 Modestinus respondit, tutorem eorum redituum nomine rationem pupillæ[r] reddere debere, qui ex fundo bona fide percipi potuerunt.

3 Item respondit, si minus à seruo tutor percepit, quàm bona fide ex fundo percipi potuit: ex eo de quo pupillæ sit obstrictus, quantum ex peculio seruus seruari possit, eidem tutori proficere debere. scilicet si non perdituro seruo administrationem credidit.

r pupillæ

Restitutus aduersus venditionem an reddat pretium.

4 Interposito curatore adulescens fundum Titio vendidit: postea adgnita fraude in integrum restitutus, in possessionem induci iussus est. quæro an cum ex hac venditione melior factus non est,[s] neque in rem suam quicquam versum probetur: pretium emptori restituere non debeat. Modestinus respondit pretium fundi ab adulescente venumdati si rationibus eius nō profuit, nec quicquam de eo (a) iudicante de in integrum restitutione statutum est: emptorem frustra postulare.

s non sit,

5 Item[t] respondit, sumptibus voluptatis causa ab emptore factis adulescentem onerandum non esse. quæ[v] tamen ab eodem ædificio ita auferri possunt, vt in facie pristina, id est quæ fuit ante[x] venditionem, ædificium esse possit: emptori auferre permitti oportere.

t Idem respondit.
v quæ tamen
x Hæc illustrantur his locum. Itaque mole à quibusdam sublata sunt.

Consuetudo de præstatione annonarum.

6 Lucius Titius coheres & curator sororis suæ cum esset ex[y] ciuitate, in qua vsitatum erat ipsos dominos prædiorum, non conductores onera annonarum & contributionum temporarium[z] sustinere: morem hunc & consuetudinem semper obseruatam secutus, & ipse pro communi & indiuidua hereditate annonas præstitit. quæro an in rationibus dandis opponi curatori possit, quia non rectè pro parte sororis tales impensas fecerat. Modestinus respondit, id demum in curatorem adultæ reputare ex[A] causa de qua quæritur posse, quod ipsa si rem suam administraret, erogare compelleretur.

y in ciuitate,
z Repone temporariarū. vel temporalium vt in aliq.
A ex ea causa

Relegatione non finitur tutela: ideo tutor conueniri non potest.

7 Tutores duo post venditionem pupillarium rerum factam, pecuniam inter se diuiserant: post quam diuisionem alter eorum in exilium datus[B] est durante tutela. quærebatur, an actore constituto contutor eius partem pupillaris pecuniæ petere ab eo poterit.[C] Modestinus respōdit, si hoc quæritur, an contutore relegato contutor eius tutelæ actionem exercere possit: non posse respondi.

B actus est. Sic loquitur Marcianus inf. in l. plane de excusa. tuto.
C posset.

Tutor tenetur facere illud, quod diligens paterfamilias facturus esset.

XXXIII. CALLISTRATVS[D] libro quarto de Cognitionibus

A Tutoribus & curatoribus pupillorum eadem diligentia exigenda est circa administrationem rerum pupillarium, quam paterfamilias rebus suis ex bona fide præbere debet.

D Paulus

1 Officium tutorum curatoribus constitutis finem accipit. ideóque omnia negotia, quæ inita sunt, ad fidem curatorum pertinent. idque etiam Diuus Marcus cum filio suo Commodo rescripsit.

2 Heredibus quoque pupillorum electio eadem aduersus tutores, in[E] quo potissi

E cum quo

potissimum consistere velint, comperit: quæ ipsis quorum
3 tutela administrata sit. Principalibus[a] cōstitutionibus
a declaratur, sumptuum qui bona fide in tutelam, non qui
in ipsos tutores fiunt, ratio haberi solet. nisi ab eo qui eum
b dat, certum solacium[b] ei constitutum est.

a Quēadmodum principalibus
b salariū. Hāc verbi etiam quoque notat Accur. atque etiam Azo libro suo. se refert.

XXXIIII. IVLIVS AQVILA libro Responsorum respondit

c AD[c] instruendam diligentiam iudicantis, & pupillorum vtilitatem admittendam, seruos quoque eorum interrogari posse.

c Consīge l. vlt. de susp. tut.

XXXV. PAPINIANVS libro secundo Quæstionum

TVtor siue curator nomina quæ iustè putat non esse idonea, à priore tutore vel curatore suscipere quidem cogitur, non tamen exactionem periculo suo facere.

Diuisio tutelæ.

XXXVI. IDEM libro tertio Quæstionum

INter tutores diuisa tutela est. æquitas, quæ merum ius compensationis inducit, propter officium & personam agentis tutoris non differtur. nam diuisio tutelæ, quę non iuris sed iurisdictionis est, modum administrationi facit. & inter ipsos locum habet. nec experiri cum pupillo volentibus obstare debet.

Si variatur conditio personæ gerentis, vel eius cuius negotia ex necessitate geruntur, obligationis conditio variatur.

XXXVII. IDEM libro vndecimo Quæstionum

TVtorem qui tutelā gerit, Sabinus & Cassius, prout
d gerit, in singulas res per[d] tēpora, velut ex pluribus
e caussis obligari putauerunt. secundū quam sententiā[e] seruus institor dominicæ mercis, vel præpositus debitis exigendis, si liber factus in eodem actu perseueret, quamuis tempore seruitutis obligari non potuerit, præteriti tēporis nomine actione negociorum gestorum non inutiliter conuenietur: earum scilicet rerū, quæ conexam rationem cum his quæ postea gesta sunt, habuerūt. sic enim & tutelę iudicium earum quoque rerum caussa tenere placuit, quæ post pubertatem administrantur, si posterior actus priori cohæreat, neq; diuisos propriam rationē habet. Inde descendit quæstio quæ vulgo circa filiumfamilias tractata est, qui tutor testamento datus, post tutelam gestam emācipatus, in eodē officio perseuerauit. & secundum Sabini & Cassij sententiam eueniet, vt de eo quidem quod post emācipationem gestū est, in solidum cōueniri possit. de preterito autē, siue peculiū non sit ademptū siue ademptū sit, in id quod facere possit. quòd si superioris tēporis nomine patrē de peculio pupillus cōuenire maluerit, annus enim vtilis ex quo tutela agi posse cœpit cōputabitur, ne capiatur patre inducta totius tēporis causa: tēpus, quo filiusfamilias tutelam gessit, comprehendendū erit.

d & tēpora.
e sicut seruum

Plures tutores quomodo conueniantur.

XXXVIII. IDEM libro duodecimo Quæstionum

SI plures tutelam non administrauerint, & omnes soluendo sint: vtrum quia nullæ partes administrationis inueniuntur, electioni locus erit? an vt eiusdem pecuniæ debitores, excipere debebunt periculi societatem? quod magis ratio suadet si quidam ex his idonei non sint, onerabuntur sine dubio ceteri. nec inique: cum singulorum contumacia pupillo damnum in solidum dederit. vnde
f quærendum est, an actiones pupillus ei[f] qui solus conuenitur, in alterum pro parte scilicet præstare debeat. sed cum propria cuiusque contumacia puniatur, qua fronte poterit hoc desiderari?

f Deest Floren. dilandus est.

De eo qui administrat per errorem cùm tutor non sit.

XXXIX. IDEM libro quinto Responsorum

g TVtores qui post finem tutelæ per errorem[g] officij durantes, rerum administrationem retinuerunt, nominum paternorū periculum, quæ post pubertatem adulescentis idonea fuerunt, præstare cogendi non erūt: cum
1 actionem inferre non potuerunt. Curator à patre testamento datus, impuberis negotiis se per errorem immiscuit. postea à prætore tutoribus aliis datis periculum futuri temporis ille qui postea nihil gessit non præstabit.
2 Qui se negotiis impuberis non iure tutor datus secundum patris voluntatem immiscuit, errore comperto tutorem à prætore cōstitui consultius petet. ne fortè si rem
h cœptam deseruerit[h], fraudis vel culpæ caussa condemnetur. non idem seruatur, si quis vltro negotium alienum
i gesserit. cum satis abundéque sufficiat[i] vel in vna specie per amici laborem domino consuli.

g in officio
h In hanc sententiam Cuia. in erat. pro Bosf. Amor vlt de iudicio mādato desiūt.
i sit, vel

De duobus tutoribus, quorum vnus rerum Italicarum, alter Prouincialium

3 Heres institutus qui nō habuit substitutū, prius quàm hereditatem adiret, quā impuberi restituere debuit, vita decessit. cum hereditas in Italia esset, scriptus autem heres in prouincia vita decessisset, tutores prouincialiū rerum
k culpæ nomine cōdemnandos existimaui: si[k] caussam testamenti non ignorantes vtilitatem impuberis deseruerunt. nam hereditatis in prouincia fideicōmisso restituto, caussam quidem iuris expediri potuisse, rerum autem administrationem ad eos recidere debuisse qui tutelam in Italia
4 suscepissent. Aduersus tutorem qui pupillū hereditate patris abstinuit, actionem denegari non oportet creditori qui cum ipso tutore contraxit: quamuis tutor pecuniā in
5 rem impuberis verterit. Curatores adulescentis mutui periculi gratia cautionem inuicem sibi præbuerunt, & in eam rem pignora dederunt. cum officio deposito soluēdo fuissent, irritam cautionem esse factam, & pignoris vincu
6 lum solutū apparuit. Tutor datus aduersus ipsam creationem prouocauit. heres eius postea victus, præteriti temporis periculum præstabit. quia non videtur leuis culpa, contra iuris auctoritatem mandatum tutelæ officium de-
7 trectare. Rerum prouincialium tutores in vrbe caussas appellationis impuberum agentes, rerum Italicarum curatores vt impuberibus constituantur, ad officium suum reuocare debent. alioquin si prius in prouinciā redierint,
8 dolum aut culpam eorum in ea quoque parte rectè iudex conueniet. Patruus testamēto fratris filio tutor datus, cum in Italia domicilium haberet, tam Italicarū rerum quàm prouincialium administrationē suscepit: atque ita
l pecuniam ex venditionibus Romæ refectam[l] in prouin-
m ciam traiecit[m], & in calendarium pupilli conuertit. tutor in locum eius Romæ substitutus, administrationem pecuniæ, quæ non pertinet ad tutelam suam, suscipere non co
9 gitur. Curatores testamēto vel tutores inutiliter dati, neque decreto prætoris confirmati, negotia gesserūt. vice mutua periculum præstare coguntur: cum officiū sponte citra iuris adminiculum inierint. & qui sui idoneus, decretum prætoris curatores vel tutores constituentis im-
10 plorare debuerit. Tutoribus idoneis diem functis, vice mutua periculum ad heredes eorum non redundat,
11 quod non habuit locum officio tutelæ manēte. In eum qui tutelam gerere noluit, post ceteros qui gesserunt, actionem vtilem tutelæ dari placuit. quod tamen ex tutela non peruenit ad eos qui se negotiis miscuerunt, sed cōmuni neglegentia periit, citra substitutionis ordinem
12 æqualiter omnium periculum spectat. Tutores pubere pupillo constituto, litem appellationis inchoatam iussu consulum, ob nouitatem rei perseeerunt. cum iudicatum persequi non potuerunt, periculo culpę non subiciuntur.
13 Ab eo qui restitutionis auxilio non iuuatur, quæstio culpæ tutorum cōuentione remitti potest. nec donatum,
14 sed transactum videtur. Neglegentiæ tutorum periculo nominum, quæ pater vsuris maioribus fecit, adscripto: pupilla quidem actionem calendarij præstare cogitur. exactas autem vsuras tutelæ tempore citra vllam
15 compensationem retinet. Adulescens tutoribus[n] conuentis, à quibus totum seruari non potuit, aduersus curatores qui tutelam ad se neglegentia non transtulerunt, integram actionem retinet. neque enim tutelæ iudicio
n consumptum[o] videtur quod alterius officij querellam ha
16 buit. Tutor qui tutoris idoneum heredem conuenire pupilli nomine noluit, damni vicarius substituitur. vt is qui non idoneum tutelæ tempore suspectum facere su-
17 persedit. Tutelæ iudicium ideo differri non oportet, quòd fratris & coheredis impuberis idem tutelam susti-
18 neat. Quod de peculio serui actoris, quem adulescens postquam res suas administrare cœpit manumisit, {&} retinuit aut retinere potuit: in ratione reddenda curatori per iudicem accepto feretur.

k si non caussam: in Vill. exemp.
l confectam
m transiecit in script. exemp.
n consultum. Accurs. has lectiones quoq. notauit, ex quibus Flor. melior est.

De priuilegio militari.

XL. IDEM libro sexto Responsorum

IMpuberi filio centurio curatorem dedit. decreto prætoris non secuto, si nihil curator datus administret: periculo cōtumaciæ vel neglegentiæ non adstringetur. nam priuilegium militum ad alienam iniuriam porrigi non oportet. nec in aliis circa supremam voluntatem imperitiæ venia datur, quàm in bonis militum. filij verò tutela iure patriæ potestatis, non militiæ præmio mandatur.

XLI. IDEM libro septimo Responsorum

QVi plures tutores habuit, vnum qui soluendo non fuit, rationem actus sui vetuit reddere. quoniam eius liberatio quod ex tutela percepit, aut dolo contraxit, non est relicta, contutores qui suspectum facere neglexerunt, ex culpa rectè conueniuntur: tutor enim legatarius ex culpa quæ testamento remissa est non tenetur.

De priuilegio personali.

XLII. IDEM libro primo Definitionum

EX pluribus tutoribus in solidum vnum tutorem iudex condemnauit. in rem suam iudicatus procurator

datus priuilegium pupilli non habebit. quod nec heredi pupilli datur. non enim causæ, sed personæ succurritur, quæ meruit præcipuum fauorem.

XLIII. PAVLVS libro septimo Quæstionum

CVm post mortem pupilli desiit esse nomen idoneũ, tutor periculo eximitur. 1 Qui[a] cum esset fratris sui filiæ curator, quadringenta dotis nomine marito eius se daturum promisit: quæro an succurrendum sit ei, cum postea ære alieno emergente, supra vires patrimonij eius dos promissa sit: quoniam in instrumento ita scriptum sit, ILLE PATRVVS ET CVRATOR STIPVLANTI SPOPONDIT. mouet quæstionem, quòd non vt de suo dotem daret, sed cum crederet rationem pupillarem sufficere, promisit. præterea & illud hic potest tractari, vt si sciens curator non sufficere, promiserit: vel donasse videatur, vel quoniam dolo fecit, non illi succurratur. respondi, curator cum officium suum egressus sponte se obligauerit, non puto ei à prætore subueniri debere. non magis quàm si creditori puellæ pecuniam se daturum spopondisset. sed is de quo tractamus, si non donandi animo, sed negotij gerendi causa dotem promisit: habet mulierem obligatam. & poterit dici, etiam manente matrimonio eam teneri: quia habet dotem. sicut in collatione bonorum dicitur. vel certè post diuortium, siue exacta sit dos, siue maneat nomen. quia potest efficere vt ei accepto feratur. Quòd si mulier suum curatorem adimplere id[b] quod supra vires patrimonij eius in dotem dare promisit, non queat: curatorem quidem in hoc quod superfluum est, per exceptionem releuari. mulier[c] verò cautionem in maritum exponere debet[d], quòd si quandoque locupletior constante matrimonio facta fuerit, eum reliquum marito seruat[e].

XLIIII. IDEM libro tertiodecimo Quæstionum

QVi nominibus à curatoribus prioribus susceptis siue tutoribus nomina adgnouerunt, periculum in se transferunt. Sed[f] si pupillus post pubertatẽ rationibus à tutore acceptis, reliquationem eius secutus vsuras acceptauerit: priuilegium suum non amittit in bonis tutoris venditis. prætor enim priuilegium ei seruare debet.

An vnus tutorum teneatur pro altero.

XLV. IDEM libro quartodecimo Quæstionum

SI pupillus alterum ex tutoribus post pubertatem[g] liberasset, improbè alterum illius nomine conabitur interpellare. idémque dicemus in duobus magistratibus collegis, quorum alterum respublica conuenit. Sed hæc in magistratibus[h] tractant, quasi duo rei eiusdem debiti essent omnimodo. quod non ita est. nam si vterque idoneus est, electio locum non habet. is autem qui tempore liberatus est, non ei similis est qui nihil habet: sed ei qui satisfecit. habet enim quod obiiciat petitori.

Interpretatio voluntatis.

XLVI. IDEM libro nono Responsorum

LVcius Titius curator Gaij Seij tempore curæ fundum Cornelianum locauit Sempronio: qui Sempronius reliqua traxit. pupillus ætate probata eundem quondam colonum Sempronium fecit procuratorem. quæro an ex eo quod ille vt procurator egit, omne debitum adulescens agnouisse videatur: eóque nomine curatorẽ suum liberasset[i]. Paulus respódit, non ex eo quòd adultus eum qui prædia eius coluit, procuratorem habere voluit: debitum quod ex conductione reliquatus est, adgnouisse eum videri.

De diuisione administrationis.

1 Sempronij, qui ex pollicitatione debitor patriæ suæ extiterat, bona respublica iussu præsidis possedit: quorum bonorum magistratus reipublicæ tres curatores constituerunt, qui apud Græcos ΕΠΙΜΕΛΗΤΑΙ[k] vocantur: qui postea inter se sine consensu reipublicæ administrationem bonorum Sempronij diuiserunt: ex quibus quidam cum reliqua traherent, idonei in ipso tempore administrationis esse desierunt: postea pupillus heres Sempronij, qui abstentus erat, ab imperatore impetrauit vt bona paterna ei restituerentur. quæro an ex bonis eorum qui idonei sunt, indemnitati pupilli prospici debeat: cum indiuiduum his officium curæ a magistratibus iniunctum sit. Paulus respondit, si pupillo in curatores bonorum actiones decerni placuerit, pro eius portione qui idoneus non sit, magistratus conueniri oportere[l]. alia[m] enim causa est tutorum, alia eorum qui reipublicæ negotia administrant. 2 Tutorem qui pecuniam pupillarem, quamuis suo nomine fænerauit, non videri contra constitutiones fecisse, quæ prohibent pecuniam pupillarem in vsus suos conuertere. 3 Quæsitum est, an eius pecuniæ, qua tutor vsus est, post finitam quoque tutelam in

a Quidam
b eo quòd
c mulierem
d debere.
e soluat.
f Sed & si
g pubertatem (auctoritate curatoris) liberasset.
h quidam tractant.
i liberasse.
k *Hoc voc. curatorem generaliter significat. de quo Alc. lib. 2. parer. c. 23. In vulgaribus exemplaribus* [illegible]
l *Quasi dicat, reliqui duo curatores non possunt conueniri in [illegible] , qui desijt esse soluendo tempore administrationis. Alia enim causa est tutorum, alia eorum qui Reip. negotia administrant. Si desijsset esse soluendo post administrationẽ, periculum pertineret ad legitimum heredem. l. cum aliquando. de nego. gest. supra.*
m *Tutores enim tutelam in solidum gerere debent, & datur actio tam contra eum qui nõ gessit, quam qui gessit. l. tres tutores. infr. eo. actio autem negotiorũ gestorũ non datur nisi contra eum qui gessit. & pro ea parte qua gessit.*

diem iudicij accepti easdem vsuras præstare debeat. Paulus respondit, finita administratione eas vsuras debere computari, quæ in tutelæ iudicio computantur. 4 Paulus respondit, propter ea quæ post pubertatem nulla necessitate cogente, sed ex voluntate sua tutor administrauit, fideiussorem qui saluam rem fore cauit non teneri.

De apocha tutoris.

5 Tutelæ iudicio tutor conuentus edidit librum rationum, & secundum eum cõdemnatus soluit: postea (cum) à debitoribus paternis, quorum nomina libro rationum non inerant, exigere vellet pupillus[n], & prolatæ sunt ab his apochæ tutoris, quæsitum est vtrum aduersus tutorẽ, an aduersus debitores actio ei competat. Paulus respondit, si tempore administrandæ tutelæ tutori tutelam gerenti debitores soluissent, liberatos eos ipso iure à pupillo. sed si cum tutore actum esset, posse eundem adulescentem propter eam causam tutelæ experiri. & aduersus exceptionem rei iudicatæ doli mali vti replicatione.

Quatenus teneantur singuli tutores.

6 Cum[o] testamento duo tutores dati essent pupillo, & alter ex his vita defunctus fuisset: in locum eius petente matre ex præsidis prouinciæ præcepto à magistratibus alius tutor datus est. à quo magistratus satis exegerunt rem saluam fore. tutor testamento datus postea datum suspectum fecit. quæsitum est in quantum teneatur. Paulus respondit, tutorem testamento datum pro ea parte conueniri oportere, pro qua parte administrauit. pro contutoris autem portione prius eos conueniri debere, qui pro eo se obligauerunt: vel magistratus qui eum dederunt. tunc si solidum pupillus consequi non potuerit, de officio contutoris quærendum, an suspectum facere debuerit. præsertim cum suspectum quoque eum postulasse dicatur. aliàs quidẽ cum magistratus plures tutores dant, non prius ad eos reuerti pupillus potest, quàm omnes tutores excussati[p] fuerint. in proposito cum vnus à magistratibus datus proponeretur, non est visum prius collegam conueniendum, qui & suspectum fecit, & testamento datus est. perindéque habendos singulos, ac si[q] in partes dimidias tutores dati essent. 7 Tutoribus concessum est, à debitoribus pupilli pecuniam exigere, vt ipso iure liberentur: non etiam donare[r], vel etiam deminuendi causa cum iis transigere. & ideo eum qui minus tutori soluit, à pupillo in reliquum conueniri posse.

XLVII. SCAEVOLA libro secundo Responsorum

TItium & Mæuium tutores quis dedit, & cauit[s]: ΒΟΥΛΟΜΑΙ ΚΑΙ ΠΑΡΑΚΑΛΩ ΠΑΝΤΑΣ[t] ΓΙΝΕΣΘΑΙ ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΜΑΙΒΙΟΥ ΤΟΥ ΑΔΕΛΦΟΥ ΜΟΥ ΓΝΩΜΗΣ. ΚΑΙ ΔΙΧΑ ΑΥΤΟΥ ΤΟ ΓΙΝΟΜΕΝΟΝ ΑΚΥΡΟΝ ΕΣΤΩ. Titius solus à debitoribus exegit. an liberati essent[v]? respondi, si & administrationem Mæuio dedisset, non rectè solutum. 1 QVANTVM AVTEM FILIO MEO DIVRNVM SVFFICIAT, MARINA[x] ET IANVARIA AESTIMARVNT. quæro an contenti esse debeant tutores arbitrio mulierum. respondi sumptum boni viri arbitrio faciendum. 2 Tutores dati ad res Italicas instrumenta Romæ repperierunt debitorum prouincialium, vt pecunia Romæ, aut vbicumque petitum fuerit, soluatur. quæro cum neque debitores in Italia essent, neque eorum prædia: an hæc exactio ad Italicæ rei tutores pertineat. respondi, si prouincialis contractus esset, non pertinere. respicere tamen ad officium eorum, ne instrumentorum ignorantia cõtractus eos, ad quos administratio pertineret[y], lateret. 3 A matre datus testamento tutor cum putaret se tutorem esse, distraxit bona materna & paterna pupillorum, & decessit non soluendo. quæritur an pupillus res possit vindicare. respondi, si manent res pupilli, vindicari ab eo posse. 4 Præfectus legionis ita testamento cauit. VOLO VT SIT IN ARBITRIO TVTORVM FILII MEI, SI VOLVERINT HVIVS SVMMAE VNCIAS INFERRE VSVRARVM NOMINE, ITA NE NVMMI DESPARGANTVR. quæro, si apparuerit pecunia fænerata à tutoribus, iudicio tutelæ vncias[z] vsuras, an verò eas quas stipulati sunt præstare debeant. respondi, si secundum voluntatem defuncti elegissent vsurarum præstationem, neque pupilli nomine in fænus dedissent: ad præstatur[A] quod testator voluisset.

De periculo tutorum.

5 Lucius Titius mutuam pecuniam à tutore accepit, & rem hereditariã pignori ei dedit: post trienniũ iam puberibus his quorũ tutela administrata est, fisco bona defuncti adiudicata sunt, quia mortem eius heres non est vltus. quæritur

n pupillum decem,
o Cùm in testamento
p excussi
q ac si in testamento in partes
r *Nam administrare, non donare, vt illis permissum est.*
s cauit ita
t *πάντα*
v essent, quæsitur.
x Mariana
y pertineat.
z *vnciarias vsuras: hoc quanto sit, explicat Budæus.*
A præstari

quæritur an id nomen pupillus recusare possit. respondi, secundum ea quæ proponuntur, id nomen ad onus tutorum non pertinere. 6 Altero ex duobus fratribus sociis bonorum & negotiationis defuncto, herede filio, patruus tutor venditis omnibus communis negotiationis mercibus, & sibi[a] redemptis, negotium suo nomine exercuit. quæsitum est verū compendiū negotij, an vsuras pecuniæ præstare debeat. respondi, secundū ea quæ proponūtur, pupillo vsurā non compendium præstandum. 7 Tutor rerum Italicarum conuenitur à creditore prouinciali, vbi rem pupillus habuit, solui: quæsitū est an id tutelæ iudicio reputari possit. respondi, nihil proponi cur non possit.

a & aliis sibi

Varia curatorum genera, & differentia.

XLVIII. HERMOGENIANVS libro primo Iuris epitomarum

INter bonorum ventrisque curatorem, & inter curatorem furiosi, itemque prodigi pupillive magna est differentia. quippe cum illis quidem planè rerum administratio, duobus autem superioribus sola custodia, & rerum quæ deteriores futuræ sunt, venditio committitur[b].

b committatur.

Contumacia tutoris extra ordinem punita.

XLVIII. PAVLVS [libro secundo Sententiarum]

OB fœnus pupillaris pecuniæ per contumaciam non exercitum, aut fundorum omissam comparationem tutor, si non ad damnum resarciendum idoneus est, extra ordinem coërcebitur.

De periculo tutorum.

L. HERMOGENIANVS libro secundo Iuris epitomarum

SI res pupillaris incursu latronū pereat, vel argentarius cui tutor pecuniā dedit, cū fuisset celeberrimus, solidū reddere nō possit: nihil eo nomine tutor præstare cogitur.

De fideiussore tutoris.

LI. VENVLEIVS libro sexto Stipulationum

SI duo pluresve tutores tutelam administrent, in fideiussorem quidem in solidum per quemlibet eorū committitur stipulatio. at si inter eos diuisa sit tutela regionibus, quod plerúque fit: & alius vrbica negotia, alius peregrina administraret[c]: tunc ex substantia cuiusque rei aut committi contra fideiussorem stipulationē aut non committi dicemus. nam licet omnes tutores sint, & tutelā gerant, tamen cum quis de ea re, quæ extra suam regionem erit, experiri vel ad iudicium vocari cœperit: perinde non committitur stipulatio, atque si ei administratio tutelæ permissa non esset. quantum enim facit in totū denegata, tantundē valet, si in ea re de qua agitur denegata sit.

c administret.

LII. NERATIVS libro primo Responsorum

CVrator pro minore non tantum dotem dare debet: sed etiam impendia quæ ad nuptias facienda sunt.

De periculo tutorum, & magistratuum.

LIII. PAVLVS libro secundo Decretorum

AEmilius Dexter magistratus sui tempore datis tutoribus cessauerat in exigenda satisdatione: deinde [à] quibusdā excusatis, a sequentibus magistratibus Dexter tutor adsumptus fuerat: creatus conueniebatur in solidum duplici ratione:[d] quòd cum magistratus esset, & tutores dedisset, satisdationem non exegisset. ex diuerso dictum est, licet satis exactū non esset, tamen in diem tutelæ finitæ idoneos fuisse tutores. neque cessationem curatorum obesse tutoribus debere. pronuntiauit, si in diem finitæ tutelæ idonei permansissent tutores, licet [&] satis non esset exactum, curatorum esse periculum. si minus, tutorum & magistratuum. [hoc est tunc esse periculum eius qui suspectum non fecisset, aut satis non exegisset, cum finita tutela non inueniretur idoneus fuisse.]

d ratione: & quòd tutor. & quòd cum magistratus esset. *Hæc prior ratio defuit quoque in libro Accursij, quod fortè satis plana esset: deinde ab aliquo interprete iurisconsulto addita est.*

De vsuris pupillaribus.

LIIII. TRYPHONINVS libro secundo Disputationum

NOn[e] existimo maximis vsuris subijciēdum eum qui à contutoribus suis mutuam pecuniam pupilli accepit, & cauit, certásque vsuras promisit, quas & alij debitores pupillo dependūt. quia hic sibi non cōsumpsit, nec clā nec quasi sua pecunia licenter abutitur. & nisi his vsuris à contutore mutuū ei daretur, aliunde accepisset. & multū refert, palā apertéque debitorem se, vt extraneū & quemlibet facere pupillo: an sub administratione tutelæ pupilliq; veritate latēter sua cōmoda pupilli pecunia iuuaret.

e Contingit hæc de negotio.

Pluribus datis tutoribus, quatenus quisque teneatur.

LV. IDEM libro quartodecimo Disputationum

TRes tutores pupillo dati sunt: vnus tutelā gessit, & soluendo non est: secundus Titio[f] gerendam mandauit[g], [& Titius quædam administrauit:] tertius nihil omnino gessit. quæsitum est, quatenus quisque eorum teneatur. & tutorum quidem periculum cōmune est in administratione tutelæ. & in solidū vniuersi tenentur. planè si pecunia numerata pupilli inter eos distributa est, nō in maiorem summā quisque eorum quàm accepit tenetur.

f tutelam
g mandauit Titio.

sed si ipsi tutores rem pupilli furati sunt, videamus an ea actione, quæ proponitur ex lege duodecim tabularū aduersus tutorem in duplum, singuli in solidum teneantur: & quamuis vnus duplum præstiterit, nihilo minus etiam alij teneantur. nam in alijs furibus eiusdem rei pluribus, non est propterea ceteris pœnæ deprecatio, quòd ab vno iam exacta est. sed tutores propter admissam administrationem non tam inuito domino contrectare eam videntur, quàm perfidè agere. nemo denique dicet vnum tutorem & duplum hac actione præstare, & quasi specie condictionis aut ipsam rem aut eius æstimationē. Non solum[h] ergo gessisse tutelam is creditur, qui alij gerendam mandauit: sed & qui satis à contutore accepit rem saluam pupillo futuram: eíque permisit administrationē totius tutelæ. nec potest se defendere constitutionibus, quæ iubent ante conueniri eum qui gessit. Item[i] in eo quod nemo gessit, non vtique eius periculum est, qui quædam gessit: sed communiter omnium. exigi autem ab eo solo periculum ob alia quæ non gessit, non oportet: nisi si qua talia sunt, quæ vel consummationem cœptorum ab eo desiderabant, vel ita connexa fuerūt, vt separari non deberent[k].

h qui vel ipse gessit, vel alij
i Inde
k deberent.

2 Quod autem dicitur, desisse soluendo esse vel non esse, eū tutores præstare debere: videamus qualem intellectum habet. ad est[l] verum sufficit nihil deminutum esse de facultatibus contutoris ex quo tempore datus est: sed eandem faciem patrimonij permansisse: an etsi nihil post accidit, quod palam faciat deminutionem patrimonij, debet tamen contutor inquirere fortunas contutoris. sed hoc & ex personæ qualitate, & ex temporis intercapedine, quo testamentum factum est, vsque ad mortem patris aliam æstimationem accipere debet. nam apertè prodigo, vel cuius bona venierunt, licet obreptum fuerit prætori qui decreto eum dedit, permittere contutori administrationem non debet. & potuit aliquid pater eorum post testamentum factum accidens ignorasse. aut cum destinatum haberet mutare testamentum, id non fecisse.

l item

De tutore qui venditionem alij factam in se transfert, & quodammodo sibi vendit.

LVI. SCAEVOLA [libro quarto Digestorum]

TVtor rerum & animalium pupilli venditionem fecit: sed quædam animalia emptoribus pretium non soluentibus retinuit, & apud se habuit: pretium idem rationibus pupilli accepto tulit: ex his aliquot nata sunt: defuncto tutore heres eius eandem tutelam administrauit, & animalia annis plurimis[m] possedit. quæsitum est, an cum is cuius tutela administrata est, annis viginti quatuor[n] esset, iure animalia vindicaret. respōdit, secundū ea quæ proponerentur, pupillum ea vindicare non posse.

m pluribus
n quatuordecim: deterior est Flor.

Debitores conueniendi ex inuentario.

LVII. IDEM [libro decimo Digestorum]

CHirographis debitorum incendio exustis, cum ex inuentario tutores cōuenire eos possent ad soluendam pecuniam, aut nouationem faciendam cogere, cum idem circa priores[o] debitores propter eundem casum fecissent,[p] id omisissent circa debitores pupillorum: an si quid propter hanc cessationem eorum pupilli damnum contraxerunt, iudicio tutelæ consequantur? respondit, si adprobatum fuerit eos tutores hoc per dolum vel culpam prætermisisse: præstari ab his hoc deberi[q].

o proprios: Flor. deterior est: sequentia enim verba hoc, debitores pupillorū, ostendunt vocem legi proprios.
p & id
q debere.

De vi & effectu appellationis.

3 Ab eo qui sententia præsidis bonis ademptis relegatus erat, cum ex permissu principis appellatio eius recepta sit, quam is qui pronūtiauerat non receperat, fundū emerat pupillus interuenientibus tutoribus: & appellatione iniusta pronūtiata fundus ei ablatus est. quæsitū est, an tutelæ iudicio pretiū fundi pupillus consequi à tutoribus possit. respōdit, si scientes emerunt ab eo qui in ea causa esset[r], vt obnoxius sententiæ priori esset: tutelæ iudicio eos teneri.

r qui in ea causa etiamnum obnoxius

Tutor reddit quod lucratus est ex tutela.

LVIII. IDEM [libro vndecimo Digestorum]

QVi negotiationē per Pamphilū & Diphilum prius seruos, postea libertos exercebat, suo testamento eos tutores reliquit: & cauit vt negotium eodē more[s] exerceretur, quo se viuo exercebatur: hique tutelam administrauerunt non tantū cum impubes patroni filius fuisset, sed etiam post pubertatem eius: sed Diphilus quidem cum incremento negotiationis rationes optulit: Pamphilus autē putauit reddere[t] oportere non ad incrementum negotiationis, sed ad computationem vsurarum. vt in tutelæ iudicio solet. quæsitum est, an secundum voluntatem defuncti, exemplo Diphili Pamphilus quoque rationem reddere debeat. respondit debere. Claudius Tryphoninus: quia lucrum facere ex tutela non debet[v].

s eodē modo, quo se viuo, exerceretur,
t reddi
v *Hoc M. Cl. adiunxit. Vetat enim non aliquem sentiens ex tutela pupilli Mel. lucrum.*

Pecunia vsuraria vice sortis.

1 Ex duobus tutoribus pupilli altero defuncto adhuc impubere pupillo:qui super . . . rsona pupilli sui iudice accepto,cósecutus est cum vsuris quantú ex tutela ad tutorem defunctú peruenerat.quæsitú est,iudicio tutelę, quo experitur pubes factus,vtrú eius tantùm portionis, quæ[a] ab initio {quod} ex tutelæ ratione peruenerat ad defunctú contutorem,vsuræ veniant:an etiá eius summę, quæ exortis[b] vsuris pupillo aucta,post mortem eius ad superstitem æquè cum sorte translata sit, aut transferri debuit.respódit,si eam pecuniá in se vertisset,omnium pecuniarum vsuras præstandas.quòd si pecunia mánsisset in rationibus pupilli,præstandum quod bona fide percepisset, aut percipere potuisset: sed[c] fœnori dare cú potuisset,neglexisset.cum id,quod ab alio debitore nomine vsurarum cum sorte datur,ei qui accipit, totú sortis vice fungitur[d], vel fungi debet[e]. Testamento dati tutores, quod ruptum videbatur, cessauerunt in administratione tutelæ: & à præside tutor datus est pupillo. iussi autē sunt etiam hi qui dati erant testamento tutores, tutelá administrare coniuncto eo qui à præside datus cœperat administrare. quęsitum est,ex[f] testamento datos periculum antecedentis temporis administrationis, verum ex apertis tabulis, an ex quo iussi sunt,pertineat ad eos. respondit, ad eos de quibus quæreretur,nullum antecedentis temporis periculum pertinere.

3 Pupillo herede instituto,filiæ exheredatæ duo milia nummorum aureorum legauit: eosdémque tutores vtrisque dedit. quæsitum est an[g] ex eo die,quo duo milia potuerunt à substantia hereditatis[h], & in nomina collocare, neglexerint: vsurarum nomine pupillæ tutelæ iudicio teneantur.respondit teneri.

a quod. b ex sortis. c si fœnori. d fungatur, e debeat. f ad testamento datos. g an etiam ex eo. h hæreditatis separari.

Sors facta ex vsura.

4 Quæsitú est, an vsuræ pupillaris pecuniæ quas tutores debuerunt, cum ad curatorem transferuntur, in sortem computantur:& vniuersæ summæ vsuras debere curatores incipiant.respondit omnis pecuniæ,quæ ad curatores transit,parem causam esse:quia omnis sors efficitur.

Pactum factum à tutore cum creditoribus ipsi nocet.

XVIIII. IDEM [libro vicesimo sexto Digestorum]

CVm hereditas patris ære alieno grauaretur, & res in eo statu videretur, vt pupilla ab hereditate paterna abstineretur[i]:vnus ex tutoribus cú plerisque creditoribus ita decidit,vt certa crediti portione cótenti essent accepténtq;. idē curatores iam viripotenti accepti cú plerisque creditoribus deciderunt.quæsitú est an si aliquis tutorum creditor patris pupillæ solidam pecuniam expensam sibi ex re pupillæ cum vsuris fecerit[k]: reuocari à curatoribus pupillæ ad portiones eas possit,quas ceteri quoque creditores acceperunt.respódit eum tutorē,qui ceteros ad portionem vocaret,eadem parte contentum esse debere.

i abstineretur. k facit.

XX. POMPONIVS [libro octauo Epistularum]

SI tutoris heres exsecutus est quæ tutor inchoauit, tutelæ etiam eo nomine tenetur.

Pupillus tenetur ex culpa tutoris,quatenus est locupletior:
& etiam vltrà,si tutor est soluendo:sed liberatur cedendo actionem.

XXI. IDEM libro vicesimo Epistularum

APud Aristonem ita scriptum est: quod culpa tutoris pupillus ex hereditate desiit possidere, eius æstimatio in petitione hereditatis sine vlla dubitatione fieri debebit,ita,si pupillo de hereditate cautum sit.cautú autem esse videtur etiam si tutor erit idoneus,à quo seruari possit id quod pupillus ex litis æstimatione subierit. Sed si tutor soluendo non est,videndum erit verú calamitas pupilli,an detrimentum petitoris esse debeat.perindéque haberi debet, ac si res fortuito casu interisset. similiter[l] atque ipse pupillus expers culpæ quid ex hereditate deminuisset,corrupisset,perdidisset.de possessore quoque furioso quæri potest: si quid ne in rerum natura esset, per furorem eius accidisset.tu quid putas?Póponius: puto tum verè dicere. sed quare cunctatus es,si soluendo non sit tutor, cuius damnum esse debeat? cum alioquin elegantius dicere[m] poterit,actiones duntaxat quas haberet cum tutore pupillus, venditori hereditatis præstandas esse.sicuti heres vel bonorum possessor, si nihil culpa eius factum sit: veluti si fundo hereditario vi deiectus sit, aut seruus hereditarius vulneratus ab aliquo sit sine culpa possessoris: nihil plus[n] quàm actiones quas eo nomine habet, præstare debeat.Idem dicendum est, & si per curatorem furiosi culpa vel dolo quid amissum fuerit. quemadmodum si quid stipulatus tutor vel curator fuisset, aut vendidisset rem hereditariam. impunè autem puto admittendum, quod per furorem alicuius accidit. quomodo si casu[o] aliquo sine facto personæ id accidisset.

l similiter verò. m dici possit. n amplius. o In hanc sententiá Ouid. lib. 2. Amo. eleg. 7. vbi furorē à pœna excusare appositissime scribit.

DE AVCTORITATE ET CONSENSV TVTORVM ET CVRATORVM TIT. VIII.

Tutor non potest author esse in eo negotio, quod ad se principaliter pertinet.

VLPIANVS [libro primo ad Sabinum]

QVAMQVAM regula sit iuris ciuilis,in rē suá[p] auctorē tutorē fieri nó posse:tamē potest tutor proprij sui debitoris hereditatē adeūti pupillo auctoritatē accómodare, quáuis per hoc debitor eius efficiatur. prima enim ratio auctoritatis ea est,vt heres fiat.per cósequentias[q] cóngit,vt debitú subeat.se tamen auctore ab eo stipulari nó potest. Et cú quidá auctoritatem accómodaret pupillæ suæ vt seruo suo stipulanti spóderet,Diuus Pius Antoninus rescripsit,iure pupillam nó teneri.sed in quátú locupletior facta est[r],dandá actionem.sed si auctor fiat vt filio suo quid tradatur, nulla erit auctoritas.euidenter enim sua auctoritate rem adquirit.

p Eadem regula traditur l. 3. §. fuit quæsitū, ad S.C.Trebell. infrà. q consequens. r esset.

Quomodo authoritas interponi debeat.

1 Tutor si inuitus retentus sit per vim, non valet quod agitur:neque[s] enim præsentia corporis sufficit ad auctoritatē.vt si somno aut morbo comitiali occupatus tacuisset.

s sicut neque præsentia.

II. IDEM [libro vicesimo quarto ad Sabinum]

NVlla differentia est, non interueniat auctoritas tutoris,an perperam adhibeatur.

III. PAVLVS [libro octauo ad Sabinum]

ETiam si non interrogatus tutor auctor fiat,valet auctoritas eius, cum se probare dicit id quod agitur. hoc est enim auctorem fieri.

IIII. POMPONIVS [libro septimodecimo ad Sabinum]

ETsi pluribus datis tutoribus vnius auctoritas sufficiat,tamē si tutor auctoretur[t],cui administratio tutelę cócessa nó est,ad ratú à prætore haberi nó debet. & ideo puto verius esse quod Ofilio placebat, si eo tutore auctore,qui tutelá nó gerat,emá à pupillo,sciēs aliú eius tutelá gerere:dominú me non posse fieri. Idē si eo auctore emá, qui à tutela fuerit remotus.nec enim id ratum haberi.

t auctor erit.

De pupillo tutori obligato.

V. VLPIANVS [libro quadragesimo ad Sabinum]

PVpillus obligari tutori eo auctore non potest. planè si plures sint tutores,quorú vnius auctoritas sufficit,dicendum est altero[v] auctore pupilló ei posse obligari: siue mutuá pecuniá ei det,siue stipuletur ab eo.sed & cum solus sit tutor mutuá pecuniá pupillo dederit,vel ab eo stipuletur,nó erit obligatus tutori.naturaliter tamē obligabitur in quantú locupletior factus est.nam in pupillú nó tantùm tutori,verùm cuiuis[x] actionē, in quantú locupletior factus est, dandam Diuus Pius rescripsit. Pupillus vēdendo sine tutoris auctoritate nó obligetur[y]. sed nec in emendo,nisi in quantú locupletior factus est. Item ipse tutor & emptoris & vēditoris officio fungi nó potest.sed enim si contutorē habeat,cuius auctoritas sufficit:procul dubio emere potest. sed si mala fide emptio intercesserit, nullius erit momēti.ideóq; nec vsucapere potest[z]. sane si suæ ætatis factus cóprobauerit emptionē,cótractus valet. Sed si per interpositá personam rem pupilli emerit, in ea causa est vt emptio nullius momēti sit: quia nó bona fide videtur rem gessisse. & ita est rescriptú à Diuo Seuero & Antonino.sane si ipse quidem emit palam,dedit autē nomen non mala fide,sed simpliciter, vt solent honestiores non pati nomina sua instrumentis inscribi, valet emptio. quòd si callide,idem erit ac[A] si per interpositá personam emisset.sed & si creditor pupilli distrahat,æquè emere bona fide poterit. Si[B] filius tutoris vel quæ alia persona iuri eius subiecta emerit,idem erit atque si ipse emisset.

v alio. x cuiuis alij. y obligatur. z poterit. A atque. B Si verò filius.

VI. POMPONIVS [libro septimodecimo ad Sabinum]

TVtores quibus administratio decreta non esset[C], tamquam extraneos,rectè à pupillo emere placet.

C est.

VII. VLPIANVS [libro quadragesimo ad Sabinum]

QVod dicimus in rem suam auctoritatem accommodare tutorem non posse, totiens verum est, quotiens per semet[D] vel subiectas sibi personas adquiritur ei stipulatio.ceterú negotiú ei geri per consequentias,vt dictum est,nihil prohibet auctoritas. Si duo rei sint stipulandi,& alter me auctore à pupillo stipuletur,alter altero tutore auctore:dicendú est stipulationē valere,sic tamē si[E] auctoritas tutoris vnius sufficiat.ceterú si nó sufficiat, dicendum erit inutilem esse stipulationem. Si & pater & filius qui in potestate eius sunt, tutores fuerunt, & pater sit stipulatus filio auctore:nullius momēti erit stipulatio. idcirco quia in rem patris auctor esse filius nó potest.

D semetipsum. E si tamen auctoritas.

VIII. IDEM [libro quadragesimo octauo ad Sabinum]

ETsi códitionalis cótractus cú pupillo fiat,tutor debet purè auctor fieri. ná auctoritas nó códitionaliter sed purè interponenda est,vt códitionalis contractus confirmetur.

Quibus

Quibus in rebus auctoritas sit necessaria.

VIIII. GAIVS libro duodecimo ad Edictum Prouinciale

OBligari ex omni contractu pupillus sine tutoris auctoritate non potest. adquirere autẽ sibi stipulādo, & per traditionẽ accipiendo, etiã sine tutoris auctoritate potest. sed credēdo obligare sibi non potest. quia sine tutoris auctoritate nihil alienare potest. Ex hoc autem quòd pupillus nullã rem sine tutoris auctoritate alienare potest, apparet nec manumittere eũ sine tutoris auctoritate posse. hoc amplius, licet tutoris auctoritate manumittat, debet è lege Aelia Sentia apud consilium causam probare.

1 Pupillus ex omnibus causis soluēdo sine tutoris auctoritate, nihil agit: quia nullũ dominiũ transferre potest. si tamẽ creditor bona fide pecuniã pupilli cõsumpserit, liberabitur pupillus[a]. Hereditatẽ adire pupillus sine tutoris auctoritate non potest: quãuis lucrosa sit, nec vllum habeat damnũ.[b] nec ex senatusconsulto Trebelliano hereditatem recipere pupillus sine tutoris auctoritate potest.

a *Quidam sic distinguunt.* liberabitur. Pupillus hæreditatem &c. *Alij hoc pacto*, liberabitur pupillus. Pupillus hæreditatem &c.
b sed nec

Quomodo interponatur auctoritas.

3 Tutor[c] statim in ipso negotio præsens debet auctor fieri. post tẽpus verò, aut per epistulã interposita eius auctoritas nihil agit. 4 Etiã si nō exaudiat tutoris auctoritatẽ is qui cũ pupillo cõtrahit, scriptis tamen hoc adprobetur: rectè negotiũ geritur. veluti si absenti pupillo per epistulã vendã aliquid, aut locẽ. & is tutoris auctoritate cõsentiat.

c *Quando præsens sit, explicatur l. 1. in fi.* I. eo.

X. PAVLVS libro vicesimo quarto ad Edictum

TVtor qui per valetudinem, vel absentiam, vel aliam iustam causam auctor fieri non potuit, non tenetur.

XI. GAIVS libro quintodecimo ad Edictum Prouinciale

SI ad pupillum aut furiosum bonorum possessio pertinet, expediendarum rerum gratia, & in agnoscenda & in repudianda bonorum possessione voluntatem tutoris curatorisque spectari debere placuit. qui[d] scilicet si quid eorum contra commodum pupilli, furiosive fecerint: tutelæ, curationisve iudicio tenebuntur.

d quia si

XII. IVLIANVS libro vicesimo primo Digestorum

SI seruus cõmunis tuus & Titij à pupilla tua te auctore aliquam rem per traditionem acceperit: tota ad Titium pertinebit. Marcellus notat: nam quodcumque ad omnes dominos nō potest pertinere, id pro solido ad eũ, cui adquiri potest, pertinere veteres comprobauerunt.

XIII. IDEM libro vicesimo primo Digestorum

IMpuberes tutore auctore obligantur, etiã si taceãt. nam cum pecuniã mutuã acceperint, quãuis nihil dicant, auctoritate tutoris interposita tenẽtur. quare etsi nō debita pecunia his personis soluta fuerit, quãuis tacuerint, interposita tutoris auctoritas sufficit, vt cōdictione teneantur.

XIIII. IDEM libro trigesimo primo Digestorum

NOn multum interest,[e] afuerit tutor cum negotium contraheretur: an præsens ignorauerit quale esset quod contrahebatur[f].

e non adfuerit. *in Flor.* afuerit, *plerumque positũ est pro* abfuerit. *quod qui non viderunt, legerunt* non adfuerit: *exemplum est l. 3. §. si quis. in verbo.* afuturus, *pro* absuturus. *de suspect. tuto. infrà.*
f contraheretur.

XV. MARCIANVS libro secundo Regularum

ACcipientis & edentis iudicium idem tutor auctor vtrique[g] fit. sed hoc vtrũ ita est, si bis auctor factus est: an & vna auctoritas sufficiat eo animo, vt ad vtrumque pertineat, dubitat quidem Pomponius. sed fortiter defenditur, sufficere vnam auctoritatem.

g vtrinque

XVI. PAVLVS libro primo ad Legem Aeliam Sentiam

ETiam si tutor cæcus factus sit, auctor fieri potest.

XVII. IDEM libro sexto ad Edictum

SI tutor pupillo nolit auctor fieri, non debet eum prætor cogere. primum quia iniquũ est, etiam si non expedit pupillo, auctoritatẽ eum præstare: deinde etsi expedit, tutelæ iudicio pupillus hanc iacturam consequitur.

XVIII. IDEM libro primo ad Plautium

POtest pupillus tutore auctore debitorem suum Titio delegare. sed cum tutor debet pupillo, dicendum est, neque delegari eum, neque procuratorem aduersus tutorem dari ipso tutore auctore posse. quia futurum sit, vt auctoritate sua liberetur.

XVIIII. IDEM libro nono[h] Responsorum

CVratorem etiam impuberi dari posse. sed ad ea, quæ sollemnitatem iuris desiderant, explicanda, tutore auctore opus esse.

h libr. xviii. Responsorum respondit

XX. SCAEVOLA libro decimo Digestorum

INter pupillos paternæ hereditatis diuisio facta est præsente tutore, sed non adsignante instrumento diuisionis. quæsitum est an ei stari oporteret. respondit[i], si tutor auctor fuisset, non idcirco minus standum esse diuisioni, quòd non adsignasset.

i respondit,

Petitio restitutionis impedit executionem sententiæ.

XXI. IDEM libro vicesimo sexto Digestorum

DEfendente tutore pupillus condemnatus ex contractu patris, accepit curatorem. inter quem & creditorem acta facta sunt apud procuratorem Cæsaris infra scripta. Priscus procurator Cæsaris dixit, faciat iudicata. Nouellius curator dixit, abstineo pupillum. Priscus procurator Cæsaris dixit, respõsum habes. scis quid agere debeas. quæsitum est, an secundum hæc acta adulescens à bonis patris abstentus sit. respondit, proponi abstentum.

XXII. LABEO libro quinto Pithanon

SI quid est, quod pupillus agendo, tutorem suum liberaturus est: id ipso tutore auctore agi rectè non potest.

QVANDO EX FACTO TVTORIS VEL CVRATORIS MINORES AGERE VEL CONVENIRI POSSVNT TIT. VIIII.

Conuenitur minor ex facto tutoris.

POMPONIVS libro vicesimo nono ad Sabinum

OB dolum[k] malũ vel culpã tutoris, Aristo ait pupillum possessorem condemnandũ. sed non pluris quanti actor in litem iuraret. & tamen illud ita est, si rem à tutore pupillus seruare possit.

k *Hæc accedendo ei sententia ensistem Pomponj, quamquam in alio libro fuit pro l. 3. § si seruus. i. de tributo.*

Agit minor ex facto tutoris.

II. VLPIANVS libro primo Opinionum

SI tutor vel curator pecunia eius, cuius negotia administrat, mutua data ipse stipulatus fuerit, vel prædia in nomen suũ emerit: vtilis actio ei, cuius pecunia fuit, datur ad rem vindicandam, vel mutuam pecuniam exigendam.

Quatenus tenetur ex dolo tutoris.

III. PAPINIANVS libro vicesimo Quæstionum

DOlus tutorum puero[l] neque nocere neque prodesse debet. quod autem vulgo dicitur, tutoris dolum pupillo non nocere: tunc verum est, cum ex illius fraude locupletior pupillus factus non est. quare merito Sabinus tributoria actione pupillum conueniendum ex dolo tutoris existimauit. scilicet si per iniquam distributionem pupilli rationibus fauit. Quod in depositi quoque actione dicēdum est. item hereditatis petitione. si modò quod tutoris dolo desijt, pupilli rationibus illatum probetur.

l pupillo

IIII. VLPIANVS libro sexagesimoquarto ad Edictum

AT[m] si extrinsecus aliquid tutor dolo admiserit, pupillo nihil nocere oportet.

m Et si extrinsecus

Tutor vel curator non tenetur ex facto suo.

V. PAPINIANVS libro quinto Responsorum

POst mortem furiosi non dabitur in curatorem, qui negotia gessit, iudicati actio: non magis quàm in tutores. si modò nullam ex consensu post depositum officium nouationem factam, & in curatorem vel tutorem obligationem esse translatam constabit. Tutor, qui pecuniam se soluturum cauit,[n] quam pater pupilli cōdemnatus fuerat: actionem post tutelam finitam rectè recusat. non idem in eo placuit, qui suo nomine mutuã pecuniam accepit, & iudicatum pro pupillo fecit. nisi fortè creditor ideo contraxit, vt in causam iudicati pecunia transiret.

n ad quam

VI IDEM libro secundo Definitionum

TVtor interposito decreto prætoris, actorem reliquit. secundum eum sententia dicta, iudicati transfertur ad pupillum actio non minus quàm si tutor optinuisset.

VII. SCAEVOLA libro tertiodecimo Quæstionum

TVtori, qui infantem defendit, succurratur, vt in pupillum iudicati actio detur.

VIII. IDEM libro quinto Responsorum

TVtor, qui & coheres pupillo erat, cum conueniretur fideicommissi nomine, in solidum ipse cauit. quæsitum est, an in adultum pupillum pro parte danda sit vtilis actio. respondit, danda[o].

o dandam.

DE SVSPECTIS TVTORIBVS ET CVRATORIBVS TIT. X.

VLPIANVS libro trigesimoquinto ad Edictum

HÆc clausula & frequens & pernecessaria est. cottidie enim suspecti tutores postulantur. primùm igitur tractemus vnde descendat suspecti crimẽ, & apud quos postulari quis possit suspectus tutor vel curator. deinde quis, & à quo, & ex quibus 1 causis remouetur. deque pœna suspecti. Sciendum est suspecti crimen è lege duodecim tabularum descendere.

De iurisdictione.

2 Damus[p] autem ius remouendi suspectos tutores Romæ prætoribus. in prouinciis præsidibus earum. an autem apud legatum proconsulis suspectus postulari possit, dubium fuit. sed Imperator Antoninus cum Diuo Seuero Braduæ Maurico[q] proconsuli Africæ rescripsit posse: quia mandata iurisdictione officium ad eum totum iuris dicundi transit. ergo & si prætor mandet iurisdictionem, simili modo dicendum est suspectum posse apud eum postulari, cui mandata est. cum enim sit in prouincia hoc rescriptum, consequens erit dicere &[r] eum, cui à prætore mandata est iurisdictio, posse de suspecto cognoscere.

p *Vide l. 1. § suspecti. infra. ad Turpill.*
q Marico
r etiam eum, cui

3 Ostendimus qui possunt de suspecto cognoscere. nunc videamus qui suspecti fieri possunt. & quidẽ omnes tutores possunt: siue testamẽtarij sint, siue nō sint, sed alterius

generis tutores. quare & si legitimus sit tutor, accusari[u] poterit. quid si patronus? adhuc idem erit dicendum: modò[b] vt meminerimus, patrono[c] parcendum.

Publica actio.

4 Consequens est, vt videamus qui possint suspectos postulare. & sciendum est, quasi publicam esse hanc actioné, hoc est omnibus patere. quinimmo & mulieres admittuntur: sed hæ solæ, quæ pietate necessitudinis ductæ ad hoc procedunt. vtputa mater, nutrix quoque & auia possunt. potest & soror, nã in sorore[d] & rescriptũ exstat Diui Seueri.[e] & si qua alia mulier fuerit, cuius[f] prætor perpẽsam pietaté intellexerit non sexus verecundiã egredientis[g], sed pietate productã nõ cõtinere[h] iniuriã pupillorũ, admittet eam ad accusationé. Si quis de plebeis ob facta atrociora in tutela admissa fuerit apud prætoré accusatus: remittitur ad præfectum vrbis grauiter puniendus.

II. IDEM libro primo de omnibus tribunalibus

LIbertus quoque si fraudulenter gessisse tutelam filiorum patroni probetur, ad præfectum vrbis remittetur puniendus.

III. IDEM libro trigesimo quinto ad Edictum

TVtor quoque contutorem potest suspectum facere: siue duret adhuc tutor, siue iam desierit ipse, contutor autem maneat tutor. & ita Diuus Seuerus rescripsit. plus Diuus Pius Cæcilio Petino rescripsit, posse tutorem suspectum remotum contutores suos suspectos facere.

2 Liberti quoque pupillorum grate facient, si tutores vel curatores eorum, malè gerentes rem patronorum vel liberorum patronorũ, suspectos fecerint. sed si patronum suũ vt suspectũ in tutela facere velint, melius est libertos ab accusatione repelli, ne in ipsa cognitione grauius aliquid emergat, cum hoc aliis omnibus pateat. Non tantùm autẽ adulescẽtis curator, sed etiã furiosi vel prodigi, vt suspectus remoueri potest. sed & si quis curam ventris bonorúmve administrat, nõ carebit huius criminis metu.

An accusatio sit necessaria.

3 Præterea videndum, an & sine accusatione possit suspectus repelli. & magis est vt repelli debeat, si prætori liqueat ex apertissimis rerum argumentis, suspectum eum esse. quod fauore pupillorum accipiendum est.

De causis huius actionis.

4 Nunc videamus ex quibus causis suspecti remoueãtur. & sciendũ est, aut ob dolum in tutela admissum suspectũ licere postulare, si fortè grassatus in tutela est: aut[i] sordidè egit, vel perniciosè pupillo, vel aliquid intercepit ex rebus pupillaribus iam tutor. quòd si quid admisit, ante tamen admisit quàm tutor esset, quamuis in bonis pupilli vel in tutela: nõ potest suspectus tutor postulari: quia delictum tutelam præcessit. proinde si pupilli substantiã expilauit, sed antequam tutor esset: accusari debet expilatæ hereditatis crimine. si minus, furti.

5 Quæri potest, si tutor fuerit pupilli, idémque sit curator confirmatus adulescenti: an possit ex delictis tutelæ suspectus postulari. & cum possit tutelæ à cõcuratoribus[k] conueniri, cõsequens erit dicere, cessare suspecti accusationem: quia tutelæ agi

6 possit deposito officio, &[l] alio sumpto. Idẽ[m] erit quærendum, & si proponas aliquem desisse esse tutorem, & rursum cœpisse. vtputa vsque ad tẽpus vel ad cõdicionem erat datus, deinde iterũ vel superueniente condicione testamentaria, vel etiam à prætore postea datus est. an suspectus postulari possit. & quia duæ tutelæ sunt, si est qui eũ tutelæ iudicio conueniat: æquissimũ erit dicere, cessare crimen suspecti. si autẽ ipse tutor est solus, numquid quia tutelæ cessat, remouẽdus sit ab hac administratione, quasi in hac suspectus ex eo quòd in aliam[n] malè versatus sit? Ergo & in eo, qui curator solus post finitã tutelam confirmatus est, idem dici potest.

7 Quòd si quis ita tutor datus sit, QVOAD IN ITALIA ERIT, TVTOR ESTO: vel, QVOAD TRANS MARE NON ERIT: an possit suspectus postulari ex eo gestu, quẽ administrauit antequã trans mare abesset[o]? & magis est, vt postulari possit: quasi vna tutela sit habens interualla.

8 Si quis afuturus[p] reipublicæ causa desiderauit in locũ suum cõstitui alium tutorẽ: an reuersus, ex ante gesto suspectus postulari possit? & quia potest ex priore gestu vtili actione conueniri, cessaVit postulatio.

9 Si curator ventri bonisque datus fraudulẽter versatus sit: deinde tutor datus, an postulari suspectus propter fraudes in cura admissas possit, dubitari potest. & si quidem habet contutores, non poterit postulari: quia conueniri potest. si non habet, amoueri potest.

10 Si tutor inimicus pupillo paréntibusve eius sit, & generaliter, si qua iusta causa prætoré mouerit, cur nõ debeat in ea tutela versari: reiicere eum debebit.

11 Seuerus & Antoninus rescripserunt Epicurio, tutores, qui res vetitas sine decreto distraxerunt, nihil quidem egisse: verùm si per fraudem id fecerũt, remoueri eos oportere.

12 Tutor, qui ad alimenta pupillo præstanda copiã sui nõ faciat, suspectus est. poteritque remoueri. sed si nõ latitet, sed præsens nihil posse decerni cõtendit, quasi inopibus[q], si datis pupillo aduocatis in mendacio reuincatur, ad præfectũ vrbis remittendus est. neque enim interest ad agere quemquã, vt corrupta fide inquisitionis, tutor constituatur: an bona fide constitutũ, velut prædoné bonis alienis incũbere. hic ergo nõ quasi suspectus remouebitur, sed remittetur puniendus ea pœna, qua solent adfici qui tutelã

13 corruptis ministeriis[r] prætoris redemerunt. Qui[s] pecuniam ad prędiorũ emptionem cõferre, neque pecuniam deponere peruicaciter perstant, quoad emptionis occasio inueniatur, vinculis publicis iubentur cõtineri. & insuper pro suspectis habentur. sed sciendũ est, nõ omnes hac seueritate debere tractari: sed vtique humiliores. ceterũ eos qui sunt in aliqua dignitate positi, nõ opinor vinculis publicis

14 contineri oportere. It tutor, qui incõsideranter pupillũ vel dolo abstinuit hereditate: potest suspectus postulari.

Infamia.

15 Qui ob segnitiam, vel rusticitaté,[t] inertiam, simplicitatem, vel ineptiam remotus sit[v]: in hac causa est, vt integra existimatione tutela vel cura abeat. sed & si quis ob fraudem non remouebit aliquem, sed ei adiunxerit: non erit famosus. quia non est abire tutela iussus.

IIII. IDEM libro primo de omnibus tribunalibus

HÆ[x] enim causę faciunt, vt integra existimatione tutela vel cura quis abeat. decreto igitur debebit causa remouendi significari, vt appareat de existimatione. quid ergo si non significauerit causam remotionis decreto suo? Papinianus ait, debuisse[y] dici, hunc integræ esse famæ. & est verum.

2 Si prætor sententia sua non remouerit tutela, sed gerere prohibuit: dicendum est, magis esse, vt & hic desinat tutor esse. Qui nihil gesserunt, non possunt suspecti postulari. verùm ob ignauiam vel neglegentiam vel dolum, si dolo fecerunt, possunt remoueri.

De satisdatione.

V. IDEM libro tertio Disputationum

SVspectus fieri is quoque qui satis dederit, vel nunc offerat, potest. expedit enim pupillo rem suam saluã fore[z], quàm tabulas rem saluam fore cautionis habere. nec ferendus est contutor, qui ideo collegam suum suspectum non fecit, quoniam cautum erat pupillo.

VI. CALLISTRATVS libro quarto de Cognitionibus

QVia satisdatio propositum tutoris maleuolum non mutat: sed diutius grassandi in re familiari[A] facultatem præstat.

VII. VLPIANVS libro primo de omnibus tribunalibus

IMpuberibus quidẽ non permittitur suspectos facere. adulescentibus planè volentibus suspectos facere curatores suos, permittitur. dũmodo ex consilio necessariorũ id faciãt. Si fraus nõ sit admissa, sed lata neglegẽtia: quia ista prope fraudem accedit, remoueri[B] hũc quasi suspectũ oportet.

2 Præterea accesserũt quædã species ex epistula Imperatoris nostri & Diui Seueri ad † Atriunculonũ[C]. nam aduersus eos, qui ne alimẽta decernãtur sui copiam perseuerant non facere, vt suis rebus careant, præcipitur, reique seruãdæ causa pupillus in possessioné mittatur eius, qui suspectus sententia[D] sua factus est: quæque mora deteriora futura sunt, curatore dato distrahi iubẽtur.

3 Itẽ si quis tutor datus non compareat, solet edictis euocari: nouissimeque, si copiam sui non fecerit, vt suspectus remoueri ob hoc ipsum quòd copiã sui non fecit. quod & perraro, & diligenti habita inquisitione faciendum est.

VIII. IDEM libro sexagesimo primo ad Edictum

SVspectũ tutoré eum putamus, qui moribus talis est, vt suspectus sit. enimuero tutor quãuis pauper est,[E] fidelis tamen & diligens, remouẽdus non est quasi suspectus.

VIIII. MODESTINVS libro singulari de Eurematicis

SI tutor aliquo vinculo necessitudinis vel adfinitatis pupillo coniunctus sit, vel si patronus pupilli liberti tutelam gerit, & quis eorum à tutela remouendus videatur: optimum factum est, curatorem ei potius adiungi, quàm eundem cum notata fide & existimatione remoueri.

X. PAPINIANVS libro duodecimo Quæstionum

DEcreto prætoris vt suspectus remotus, periculũ futuri tẽporis nõ timet. iniquũ enim videtur, remoueri[F] quidẽ à tutela vel cura, in futurũ autem non esse securũ.

XI. IDEM libro quinto Responsorum

POst finitam tutelam cognitio suspecti tutoris, quamuis pridem recepta[G], soluitur[H].

XII. IVLIVS AQVILA libro Responsorum

NIhil proponi, cur præscribere curator possit in cognitione suspecti, quo minus religio prætoris à pupillari seruo detegente fraudes instruatur.

Marginal notes:

u Atque remoueri: modo integra existimatione remoueatur aliquis satius est ei curatorem adiungi. l. si tutor. inf. eod.
b dummodo
c Insin. fama patroni parcendum est inst. eo. § ostendimus.
d sororem
e sed & si
f quam prætor propensa pietate
g egredientẽ,
h sustinere
i aut quod
k contutoribus
l vel
m Item
n In alia
o abesset
p absenturus
q inopi.
r Id est, ministris, quorum testimonio & commendatione probati sunt prætori.
s Tutores, qui repertorii nõ fecerũt vel pecuniam, neque
t vel inertiã,
v suit
x Quoniã hæ
y debere
z Intellige magis, vel potius vt l. 2. § sed si. de tute. Aug. lib. 4. emend. c. 1.
A pupillari
B & hunc
† Atriã Clonium.
C Atrium Colonium.
D absentia
E Huc pertinet lepidissimũ Aristo. Trib. Sollione suo particula st. Insignéque, & inuictum fortu digna exẽpla apud Val. Max. lib. 4. cap. 4.
F remoueri quam tutela
G cœpta.
H Nam actione suspecti idcirco tantum experimur, vt administrationi tutela deponat tutor, atque ita finita, tutela actio aduersus eũ intendatur, qui fraudulẽter aut neglegenter tutelã administrauit. Cum igitur alio modo à tutela remotus sit quàm iudicio suspecti, quid opus est in hoc amplius agere, vt remoueatur?

LIBER VICESIMVS SEPTIMVS.

DE EXCVSATIONIBVS.

MODESTINVS libro primo Excusationum

ΕΡΕΝΝΙΟΣ ΜΟΔΕΣΤΙΝΟΣ ΙΓΝΑΤΙΩ ΔΕΞΤΡΩ. ΣΥΓΓΡΑΨΑΣ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ, ΩΣ ΕΜΟΙ ΔΟΚΕΙ, ΧΡΗΣΙΜΩΤΑΤΟΝ, ΟΠΕΡ ΠΑΡΑΙΤΗΣΙΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ, ΚΑΙ ΚΟΥΡΑΤΟΡΙΑΣ ΟΝΟΜΑΣΑ, ΤΟΥΤΟ ΣΟΙ ΠΕΠΟΜΦΑ. ΠΟΙΗΣΟΜΑΙ ΔΕ ΩΣ ΑΝ ΟΙΟΣ ΤΕ Ω ΤΗΝ ΠΕΡΙ ΤΟΥΤΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΝ ΣΑΦΗ ΑΦΗΓΟΥΜΕΝΟΣ ΕΙΣ ΤΑ ΝΟΜΙΜΑ ΤΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΦΩΝΗ, ΕΙ ΚΑΙ ΟΙΔΑ ΔΥΣΦΡΑΣΤΑ ΕΙΝΑΙ ΑΥΤΑ ΝΟΜΙΖΟΜΕΝΑ ΠΡΟΣ ΤΑΣ ΤΟΙΑΥΤΑΣ ΜΕΤΑΒΟΛΑΣ. ΠΡΟΣΘΗΣΩ ΔΕ ΤΗ ΤΩΝ ΛΕΓΟΜΕΝΩΝ ΔΙΗΓΗΣΕΙ ΑΥΤΑ ΤΑ ΤΩΝ[a] ΝΟΜΩΝ ΡΗΜΑΤΑ, ΕΙΠΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΤΟΥ ΔΕΗΣΕΙΕΝ, ΙΝΑ ΤΗΝ ΤΕ ΤΩΝ ΛΕΚΤΕΩΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΤΩΝ ΑΝΑΓΝΩΣΤΕΩΝ ΧΡΗΣΙΝ ΕΧΟΝΤΕΣ, ΤΟ ΟΛΟΚΛΗΡΟΝ ΤΟΙΣ ΔΕΟΜΕΝΟΙΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΩΦΕΛΕΙΑΝ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣΩΜΕΘΑ. ΛΕΚΤΕΟΝ ΤΟΙΝΥΝ ΠΡΩΤΟΝ, ΤΙΝΑΣ ΟΥ ΔΕΙ ΧΕΙΡΟΤΟΝΕΙΣΘΑΙ. ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΙΚΟΙΣ ΟΡΦΑΝΟΙΣ ΕΥΓΕΝΕΙΣ ΟΥ ΔΩΣΟΥΣΙΝ ΟΙ ΑΡΧΟΝΤΕΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥΣ Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΑΣ, ΠΛΗΝ ΕΙ ΜΗ ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΑΠΟΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΤΟΠΟΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΝ ΕΣΤΙΝ: ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΙΚΟΙΣ ΓΑΡ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΟΥΣ ΜΟΝΟΥΣ ΔΕΙΝ ΔΙΔΟΣΘΑΙ ΤΟΥΣ ΕΚ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΟΝΤΑΣ, ΘΕΙΟΥ ΜΑΡΚΟΥ ΟΡΑΤΙΩΝ ΚΕΛΕΥΕΙ. ΕΑΝ ΔΕ ΔΟΘΗ, Ο ΘΕΙΟΤΑΤΟΣ ΣΕΒΗΡΟΣ ΤΩΝ ΑΦΗΛΙΚΩΝ ΠΡΟΝΟΟΥΜΕΝΟΣ, ΥΠΕΥΘΥΝΟΝ ΑΥΤΟΝ ΕΙΝΑΙ ΤΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, ΕΑΝ ΜΗ ΕΜΠΡΟΘΕΣΜΩΣ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΗΣΗΤΑΙ, ΑΝΤΕΓΡΑΨΕΝ. ΟΥΚ ΕΞΕΣΤΙΝ ΚΟΥΡΑΤΟΡΕΥΣΙΝ ΜΝΗΣΤΗΡΑ ΜΝΗΣΤΗΣ, ΩΣ Η ΣΥΓΚΛΗΤΟΣ ΛΕΓΕΙ: ΧΕΙΡΟΤΟΝΗΘΕΙΣ ΔΕ Ο ΤΟΙΟΥΤΟΣ ΑΠΟΛΥΘΗΣΕΤΑΙ.

Aetas.

II. IDEM libro secundo Excusationum

ΑΦΙΕΝΤΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΚΑΙ ΚΟΥΡΑΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ ΕΤΗ ΠΕΠΛΗΡΩΚΟΤΕΣ.[b] ΥΠΕΡΒΕΒΗΚΕΝΑΙ ΔΕ ΔΕΙ ΤΑ ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ ΕΤΗ, ΕΝ ΕΚΕΙΝΩ ΤΩ ΧΡΟΝΩ ΕΝ Ω ΧΕΙΡΟΤΟΝΕΙΤΑΙ, Η ΕΝ Ω ΤΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΠΡΟΣΕΡΧΕΤΑΙ ΤΙΣ, Η ΕΝ Ω Η ΑΙΡΕΣΙΣ Η ΤΗ ΔΙΑΘΗΚΗ ΟΡΟΣΓΡΑΦΕΙΣΑ ΠΕΠΛΗΡΩΤΑΙ, ΟΥΚ ΕΝΤΟΣ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΤΗΣ ΠΑΡΑΙΤΗΣΕΩΣ. Η ΔΕ ΗΛΙΚΙΑ ΔΕΙΚΝΥΤΑΙ Η ΕΚ ΠΑΙΔΟΓΡΑΦΙΩΝ, Η ΕΞ ΕΤΕΡΩΝ ΑΠΟΔΕΙΞΕΩΝ ΝΟΜΙΜΩΝ.

Numerus liberorum.

ΑΦΙΗΣΙΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΚΑΙ ΚΟΥΡΑΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΥΠΑΙΔΙΑ. ΝΟΜΙΜΟΥΣ ΔΕ ΠΑΙΔΑΣ ΕΙΝΑΙ ΔΕΙ ΠΑΝΤΑΣ, ΚΑΝ ΜΗ ΩΣΙΝ ΕΝ ΕΞΟΥΣΙΑ. ΔΕΙ ΔΕ ΕΙΝΑΙ ΤΟΥΣ ΠΑΙΔΑΣ, ΟΤΕ ΟΙ ΠΑΤΕΡΕΣ ΑΙΤΟΥΝΤΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ[c]. ΟΙ ΓΑΡ ΠΡΙΝ ΤΕΛΕΥΤΗΣΑΝΤΕΣ ΟΥ ΣΥΝΑΡΙΘΜΟΥΝΤΑΙ. ΟΥΤΕ ΠΑΛΙΝ ΕΛΑΤΤΟΥΣΙΝ ΟΙ ΜΕΤΑ ΤΟΥΤΟ ΑΠΟΘΑΝΟΝΤΕΣ. ΚΑΙ ΤΑΥΤΑ ΦΗΣΙ ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΤΟΥ ΘΕΙΟΤΑΤΟΥ ΣΕΒΗΡΟΥ. ΤΟΥΤΟ ΔΕ ΔΟΚΕΙ ΜΕΝ ΕΙΡΗΣΘΑΙ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΔΙΑΘΗΚΑΣ ΔΟΘΕΝΤΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥ. ΑΡΜΟΖΟΙ ΔΕ ΑΝ ΚΑΙ ΕΠΙ ΠΑΝΤΟΣ ΕΤΕΡΟΥ. Ο ΔΕ ΕΝ ΤΗ ΓΑΣΤΡΙ ΩΝ, ΕΙ ΚΑΙ ΕΝ ΠΟΛΛΟΙΣ ΜΕΡΕΣΙΝ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ[f] ΣΥΓΚΡΙΝΕΤΑΙ ΤΟΙΣ ΗΔΗ ΓΕΓΕΝΝΗΜΕΝΟΙΣ, ΟΜΩΣ ΟΥΤΕ ΕΝ ΤΗ ΠΑΡΟΥΣΗ ΖΗΤΗΣΕΙ, ΟΥΤΕ ΕΝ ΤΑΙΣ ΛΟΙΠΑΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΑΙΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΙΣ ΣΥΝΑΙΡΕΤΑΙ ΤΩ ΠΑΤΡΙ. ΚΑΙ ΤΟΥΤΟ ΕΙΡΗΤΑΙ ΔΙΑΤΑΞΕΙ ΤΟΥ ΘΕΙΟΤΑΤΟΥ ΣΕΒΗΡΟΥ. ΟΥ ΜΟΝΟΝ ΔΕ ΥΙΟΙ ΑΦΕΣΙΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΔΙΔΟΑΣΙΝ, ΚΑΙ ΘΥΓΑΤΕΡΕΣ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΕΓΓΟΝΟΙ ΕΞ ΥΙΩΝ ΑΡΡΕΝΩΝ ΤΕΧΘΕΝΤΕΣ, ΑΡΡΕΝΕΣ ΤΕ ΚΑΙ ΘΗΛΕΙΑΙ. ΒΟΗΘΟΥΣΙΝ ΔΕ ΤΟΤΕ ΟΠΟΤΑΝ ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΑΥΤΩΝ ΑΠΟΘΑΝΟΝΤΟΣ, ΤΟΝ ΕΚΕΙΝΟΥ ΤΟΠΟΝ ΠΛΗΡΩΣΟΥΣΙΝ ΤΩ ΠΑΠΠΩ. ΟΣΟΙ Δ' ΑΝ ΩΣΙΝ ΕΓΓΟΝΟΙ ΕΞ ΕΝΟΣ ΥΙΟΥ, ΑΝΤΙ ΕΝΟΣ ΤΕΚΝΟΥ ΑΡΙΘΜΟΥΝΤΑΙ. ΤΑΥΤΑ ΔΕ ΚΑΙ ΕΚ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ ΑΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΤΕΚΝΩΝ ΔΙΑΛΕΓΟΝΤΑΙ, ΕΣΤΙΝ ΣΥΝΑΓΑΓΕΙΝ. ΟΥΔΑΜΟΥ ΓΑΡ ΕΣΤΙΝ ΡΑΔΙΩΣ ΕΥΡΕΙΝ, ΟΤΙ ΠΕΡΙ ΥΙΩΝ ΔΙΑΛΕΓΕΤΑΙ ΔΙΑΤΑΞΙΣ, ΑΛΛΑ ΠΕΡΙ ΤΕΚΝΩΝ. Η ΔΕ ΠΡΟΣΗΓΟΡΙΑ ΑΥΤΗ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΟΥΣ ΕΓΓΟΝΟΥΣ ΕΚΤΕΙΝΕΤΑΙ. ΤΟΝ ΔΕ ΑΡΙΘΜΟΝ ΤΩΝ ΤΕΚΝΩΝ ΤΟΝ ΩΡΙΣΜΕΝΟΝ ΤΑΙΣ ΔΙΑΤΑΞΕΣΙΝ ΕΙΝΑΙ ΔΕΙ ΕΚΑΣΤΩ ΤΟΤΕ ΟΤΕ ΧΕΙΡΟΤΟΝΕΙΤΑΙ ΟΥΧΙ ΚΑΝ ΜΕΤΑ ΤΟ ΧΕΙΡΟΤΟΝΗΘΗΝΑΙ ΓΕΝΝΗΘΗ, ΠΡΟ ΤΟΥ ΤΑ ΔΙΚΑΙΑ ΤΗΣ ΑΦΕΣΕΩΣ ΠΑΡΑΣΧΕΣΘΑΙ. ΟΙ ΓΑΡ ΜΕΤΑ ΤΟΥΤΟ ΓΕΓΕΝΝΗΜΕΝΟΙ ΟΥ ΒΟΗΘΟΥΣΙΝ, ΩΣ ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΦΗΣΙΝ ΣΕΒΗΡΟΥ ΚΑΙ ΑΝΤΩΝΙΝΟΥ. ΕΤΙ ΜΗΝ ΚΑΙ ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΕΧΟΝΤΕΣ ΕΠΙΤΡΟΠΑΣ, Η ΤΡΕΙΣ ΚΟΥΡΑΤΟΡΙΑΣ, Η ΑΝΑΜΕΜΙΓΜΕΝΑΣ ΤΡΕΙΣ ΚΟΥΡΑΤΟΡΙΑΣ ΤΕ ΚΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΑΣ, ΚΑΙ ΕΤΙ ΜΕΝΟΥΣΑΣ. ΤΟΥΤΕΣΤΙΝ ΜΗΠΩ ΕΚΒΑΝΤΩΝ ΤΗΝ ΗΛΙΚΙΑΝ ΤΩΝ ΑΦΗΛΙΚΩΝ, ΟΥΤΟΙ ΑΦΙΕΝΤΑΙ ΕΙΣ ΤΕΤΑΡΤΗΝ[d] ΕΠΙΤΡΟΠΗΝ, Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΙΑΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΙ. ΑΛΛΑ ΜΗΝ ΚΑΝ ΚΟΥΡΑΤΩΡ ΤΙΣ Η ΜΗ ΑΦΗΛΙΚΟΣ, ΑΛΛΑ ΜΑΙΝΟΜΕΝΟΥ,[e] ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΡΙΘΜΟΝ ΤΩΝ ΚΟΥΡΑΤΟΡΙΩΝ ΚΑΙ ΑΥΤΗ ΥΠΟΛΟΓΙΣΘΗΣΕΤΑΙ Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΙΑ. ΟΠΕΡ ΟΥΤΩΣ ΕΧΕΙΝ ΔΙΔΑΣΚΕΙ ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΣΕΒΗΡΟΥ ΚΑΙ ΑΝΤΩΝΙΝΟΥ. ΛΕΓΕΙ ΚΑΙ Ο ΚΡΑΤΙΣΤΟΣ ΟΥΛΠΙΑΝΟΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΤΑΥΤΑ.

Tres tutelæ.

III. VLPIANVS libro singulari de officio prætoris tutelaris

Tria onera tutelarum dát excusationem. tria autem onera sic sunt accipienda, vt non numerus pupillorum plures tutelas faciat: sed patrimoniorum separatio. & ideo qui tribus fratribus tutor datus est, qui indiuisum patrimonium haberent, vel quibusdã* tutor, quibusdam* curator, vnam tutelam suscepisse creditur.

IIII. MODESTINVS libro secundo Excusationum

ΕΦΑΜΕΝ ΤΡΕΙΣ ΕΧΟΝΤΑΣ ΕΠΙΤΡΟΠΑΣ ΕΙΣ ΤΕΤΑΡΤΗΝ ΜΗ ΚΑΛΕΙΣΘΑΙ. ΕΖΗΤΗΘΗ ΤΟΙΝΥΝ ΕΑΝ ΤΙΣ ΕΝ ΔΥΟ ΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΑΙΣ ΕΙΤΑ ΕΙΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΝ ΤΡΙΤΗΝ ΠΡΟΒΛΗΘΕΙΣ ΕΚΚΑΛΕΣΗΤΑΙ, ΚΑΙ ΕΤΙ ΜΕΤΕΩΡΟΥ ΟΥΣΗΣ ΤΗΣ ΔΙΚΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙ ΤΗ ΕΚΚΛΗΤΩ ΕΙΣ ΤΕΤΑΡΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗΝ ΠΡΟΒΛΗΘΗ, ΠΟΤΕΡΟΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΤΕΤΑΡΤΗΝ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΟΥΜΕΝΟΣ ΜΝΗΣΘΗΣΕΤΑΙ ΚΑΙ ΤΗΣ ΤΡΙΤΗΣ, Η ΠΑΝΤΑΠΑΣΙΝ ΠΑΡΑΛΕΙΨΕΙ ΕΚΕΙΝΗΝ, ΚΑΙ ΕΥΡΙΣΚΩ ΥΠΟ ΤΩΝ ΘΕΙΟΤΑΤΩΝ ΣΕΒΗΡΟΥ ΚΑΙ ΑΝΤΩΝΙΝΟΥ ΔΙΑΤΕΤΑΓΜΕΝΟΝ, ΜΗ ΔΕΙΝ ΕΙΣ ΤΕΤΑΡΤΗΝ ΠΡΟΧΕΙΡΙΖΕΣΘΑΙ ΤΟΝ ΑΠΟ ΤΗΣ ΤΡΙΤΗΣ ΕΚΚΛΗΤΟΝ ΠΕΠΟΙΗΜΕΝΟΝ, ΑΛΛΑ ΜΕΤΕΩΡΟΥ ΟΥΣΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙ ΤΗ ΤΡΙΤΗ ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΙΑΣ, ΤΟ ΕΚΕΙΝΗΣ ΤΕΛΟΣ ΠΕΡΙΜΕΝΕΙΝ ΟΡΟΝ ΕΞΟΜΕΝΟΝ ΤΗ ΤΕΤΑΡΤΗ ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑ, ΟΡΘΩ ΤΩ ΛΟΓΩ. ΕΙ ΓΑΡ ΤΗΝ ΤΗ ΤΑΞΕΙ ΤΕΤΑΡΤΗΝ ΥΠΟΔΕΞΕΤΑΙ ΤΙΣ, ΩΣ ΤΗ ΔΥΝΑΜΕΙ ΤΡΙΤΗΝ, ΑΔΙΚΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙ ΤΗ ΤΡΙΤΗ ΕΚΚΛΗΤΟΥ[f] ΑΠΟΦΑΝΘΕΙΣΗΣ, ΤΕΣΣΑΡΣΙ ΧΡΕΙΑΙΣ ΕΓΚΑΤΑΣΧΕΘΗΣΕΤΑΙ ΠΑΡΑ ΤΟΥΣ ΝΟΜΟΥΣ. ΕΑΝ ΠΑΤΗΡ ΕΝ ΤΡΙΣΙΝ Η

a *Constitutiones Græcæ & Latinæ, non ut Vlpiani aut Pauli libro quodã: hæ enim veteribus leges vocantur. l. 2. §. sed. C. de vet. iu. enucl. l. hac edictali. C. de sec. nupt. l. 2. C. de sent. ex breuicul. recit. Aug. hic.*

b *Senes enim ab omnibus publicis muneribus vacare tradit Ari. lib. 3. Polit. ca. 1.*

c *Ad hanc quæstio pertinet quod de Lacedæmoniorum Rep. refert Arist. li. 2. Polit. c. 7. & Gell. li. 2. noct. Att. cap. 15.*

d *Hoc omissum fuerat ab initio per Accursianos, quod constat ex l. 4. inf. eo. in princ. Aug. hic.*

e *Addidit autem per Accursianos & prodigi, de quo nihil Modestinus.*

f *Male Herma-genes ἰσολόγῳ.*

ΦΡΟΝΤΙΣΙΝ Η ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ, Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΙΩΝ, Ο ΥΙΟΣ ΑΥΤΟΥ ΟΥΚ ΕΝΟΣΛΗΘΗΣΕΤΑΙ. ΚΑΙ ΤΟΥΤΟ ΟΥΤΩ ΔΙΑΤΕΤΑΚΤΑΙ ΥΠΟ ΤΩΝ ΘΕΙΟΤΑΤΩΝ ΣΕΒΗΡΟΥ ΚΑΙ ΑΝΤΩΝΙΝΟΥ. ΤΟΥΤΟ ΔΕ ΚΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΕΝΑΝΤΙΟΥ ΕΣΤΙΝ, ΩΣ ΔΕΙΝ ΤΑΣ ΤΟΥ ΥΙΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΑΣ ΑΝΕΣΙΝ ΤΩ ΠΑΤΡΙ ΔΙΔΟΝΑΙ, ΚΑΙ ΠΑΛΙΝ ΑΜΦΟΤΕΡΟΙΣ ΤΑΣ ΚΟΙΝΑΣ, ΤΟΥΤΕΣΤΙΝ ΜΙΑΝ ΤΟΥ ΥΙΟΥ ΚΑΙ ΔΥΟ ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ, Η ΕΙΣ ΤΟ ΕΜΠΑΛΙΝ. ΤΟΤΕ ΔΕ ΤΑΥΤΑ ΟΥΤΩΣ ΕΞΕΙ, ΕΠΕΙΔΑΝ ΤΟ ΒΑΡΟΣ ΕΝΙ ΟΙΚΩ ΟΥΣΙ ΔΙΑΚΕΧΩΡΙΣΜΕΝΟΙΣ ΔΙΑΦΕΡΕΙ. ΓΡΑΦΕΙ ΔΕ ΚΑΙ ΟΥΛΠΙΑΝΟΣ Ο ΚΡΑΤΙΣΤΟΣ ΤΑΥΤΑ.

V. VLPIANVS libro singulari de officio prætoris tutelaris

Tria onera in domo vna esse sufficit. proinde si pater alicuius, vel filius vel frater qui est in eiusdem potestate, tria onera sustineat quæ ad periculum patris sui spectent: quia voluntate eius administrant, omnibus excusatio à tutela competit. sed si non patris voluntate administrent, non prodesse sæpe rescriptum est.

VI. MODESTINVS libro secundo Excusationum

Εαν δυο εχοντι επιτροπας αλλαι δυο ομου επαχθωσιν, η τη ταξει τριτη βοηθησει αυτω εις την αφεσιν της τεταρτης. καν αυτοκρατωρ ηδη την τεταρτην εγχειρισας η την τριτην. πριν μεντοι γνωναι τα του αυτοκρατορος φθασει προβληθεις εις αλλην. εαν δε η ταξις μη φαινεται, αλλα εν μια ημερα αι δυο χειροτονιαι προτεθωσιν εν διαφοροις[a] χαρταις, ουχ ο χειροτονηθεις, αλλα ο χειροτονησας επιλεξηται οποιαν δει αυτον υποδεξασθαι. γραμματικοι, σοφισται, ρητορες, ιατροι, οι περιοδευται[b] καλουμενοι, ωσπερ των λοιπων λειτουργιων. ουτωσι δε και απο επιτροπης και κουρατοριας αναπαυσιν εχουσιν. εστιν δε και ο αριθμος ρητορων, εν εκαστη πολει των την αλειτουργησιαν εξοντων, και αιρεσεις τινες προσκειμεναι τω νομω, οπερ δηλουται εξ επιστολης Αντωνινου του Ευσεβους, γραφεισης μεν τω κοινω της Ασιας, παντι δε τω κοσμω διαφερουσης, ης εστιν το κεφαλαιον τουτο υποτεταγμενον. αι μεν ελαττους πολεις δυνανται πεντε ιατρους ατελεις εχειν και τρεις σοφιστας, και γραμματικους τους ισους. αι δε μειζους πολεις επτα τους θεραπευοντας, τεσσαρας τους παιδευοντας εκατεραν παιδειαν. αι δε μεγισται πολεις δεκα ιατρους και ρητορας πεντε και γραμματικους τους ισους. υπερ δε τουτον τον αριθμον ουδε η μεγιστη πολις την ατελειαν παρεχει. εικος δε τω μεν μεγιστω αριθμω χρησασθαι τας μητροπολεις των εθνων. τω δε δευτερω τας εχουσας αγορας δικων. τω δε τριτω τας λοιπας. τουτον τον αριθμον υπερβαινειν μεν ουκ εξεστιν: ουτε ψηφισματι βουλης: ουτε αλλη τινι παρευρεσει. ελαττουν δε εξεστιν. επειδηπερ υπερ των πολιτικων λειτουργιων φαινεται το τοιουτο γινομενον. και μεντοι ουκ αλλως την αλειτουργησιαν ταυτην καρπωσονται εαν μη δογματι βουλης εγκαταλεγωσιν τω αριθμω τω συγκεχωρημενω, και περι το εργον ολιγωρως μη εχωσιν. και φιλοσοφους δε απολυεσθαι επιτροπων Παυλος γραφει ουτως.

Professores & medici.

Philosophi, oratores, grammatici, qui publicè iuuenibus prosunt, excusantur à tutelis. nã & Vlpianus libro quarto de officio procõsulis ita scribit. Sed & reprobari medicũ posse à republica, quamuis semel probatus sit, Imperator noster cum patre, Lælio Basso rescripsit. περι δε των φιλοσοφων η αυτη διαταξις του θειου ουτω λεγει. φιλοσοφων δε ουκ εταχθη αριθμος δια το σπανιους ειναι τους φιλοσοφουντας. οιμαι δε οτι οι πλουτω υπερβαλλοντες, εθελονται παρεξουσιν τας απο των χρηματων ωφελειας ταις πατρισιν. ει δε ακριβολογοιντο περι τας ουσιας, αυτοθεν ηδη φανεροι γενησονται μη φιλοσοφουντες. εστιν δε και εν ταις του βασιλεως Κομμοδου διαταξεσιν εγγεγραμμενον κεφαλαιον εξ επιστολης Αντωνινου του Ευσεβους, εν ω δηλουται και φιλοσοφους αλειτουργησιαν εχειν απο επιτροπων. εστιν δε τα ρηματα ταυτα. ομοιως δε τουτοις απασιν ο θειοτατος πατηρ μου παρελθων ευθυς επι την αρχην διαταγματι τας υπαρχουσας τιμας και ατελειας εβεβαιωσεν, γραψας[c] φιλοσοφους, ρητορας, γραμματικους, ιατρους ατελεις ειναι γυμνασιαρχιων, αγορανομιων, ιερωσυνων, επισταθμιων, σιτωνιας, ελαιωνιας: και μητε κρινειν, μητε πρεσβευειν, μητε εις στρατειαν καταλεγεσθαι ακοντας, μητε εις αλλην αυτους υπηρεσιαν εθνικην η τινα αλλην αναγκαζεσθαι. ετι κακεινο ειδεναι χρη οτι ο εν τη ιδια πατριδι διδασκων η θεραπευων την αλειτουργησιαν ταυτην εχει. εαν γαρ Κομανευς ων εν Νεοκαισαρια σοφιστευει η θεραπευει η διδασκει, παρα Κομανευσιν αλειτουργησιαν ουκ εχει. και τουτο ουτω νενομοθετηται υπο των θειοτατων Σευηρου και Αντωνινου. τους μεντοι αγαν επιστημονας, και υπερ τον αριθμον και εν αλλοτρια πατριδι τας διατριβας ποιουμενους ειναι αλειτουργητους Παυλος γραφει λεγων τον θειοτατον Αντωνινον τον Ευσεβη ουτω κεκριηκεναι. τον εν Ρωμη σοφιστευοντα η σαλαριω η και χωρις σαλαριου αφεσιν εχειν νενομοθετηται υπο των θειοτατων Σευηρου και Αντωνινου, ουτως ωσανει ετυχεν εν ιδια πατριδι διδασκων. αις νομοθεσιαις δυναται τις εκεινον προσαγαγειν τον λογον, οτι κοινης ουσης τε και νομιζομενης πατριδος της βασιλευουσης, εικοτως αν ως εν ιδια πατριδι χρησιμον εαυτον παρασχων αλειτουργησιαν καρπωσεται. νομων δε διδασκαλοι εν επαρχια διδασκοντες αφεσιν ουκ εχουσιν: εν Ρωμη δε διδασκοντες αφιενται. Vlpianus libro singulari de officio prætoris tutelaris ita scribit. Athletæ habent à tutela excusationem. sed qui sacris certaminibus coronati sunt. εθνους[d] ιερωσυνη, οιον ασιαρχια, βιθυνιαρχια, καππαδοκαρχια, παρεχει αλειτουργησιαν απο επιτροπων. τουτεστιν εως αν[e] αρχη. Tutela nõ est reipublicæ munus, nec quod ad impẽsam pertinet: sed ciuile. nec prouinciale videtur tutelam administrare. αφιενται επιτροπης και κουρατοριας στρατηγοι των πολεων διδωσιν αφεσιν επιτροπης και κεφαλικη εφορα τω χειροτονηθεντι γενομενη προς τον πατερα των

ορφα-

a In diuersis tabulis. male igitur hoc vertetur in diuersis creatis, id est, creationibus tutelæ, vt apud Accurs.

b Male Halo. περιοδευται.

c Hæc verba reperies l. vlt. de mun. & hon. l. 6. C. de excus. mun. li. 10. l. c. 30 proœm. de extraord. cog. quæ Augusti ... axonas.

d Prouinciæ sacerdotiũ: nomen: Accursianus interpres gentium particulare, de quo vide Ant. August. ... locum.

e ἄν non in (vt) falso autumat Heruagius, legendum putat Augustinus hic.

ΟΡΦΑΝΩΝ,ΕΤΟΣ ΕΙ ΜΝ ΚΑΤΑ ΔΙΑ-
ΘΝΚΑΣ ΦΑΝΕΙΝ ΔΟΘΕΙΣ Ο ΕΠΙΤΡΟ-
ΠΟΣ,ΠΑΙΙΝ ΕΙ ΜΝ ΜΕΤΑ ΤΟ ΓΡΑΦΝ-
ΝΑΙ ΤΗΝ ΔΙΑΘΝΚΗΝ ΚΕΦΑΛΙΕΟΕ
ΑΓΩΝ ΑΥΤΟΙΣ ΠΡΟΣ ΑΛΛΝΛΟΥΣ ΣΥ-
ΝΕΣΤΗ, Ν ΕΙ ΜΝ ΠΡΕΣΕΥΤΕΡΑ ΜΕΝ
ΕΣΤΙΝ ΤΝΣ ΔΙΑΘΗΚΝΣ Η ΕΕΘΡΑ:
ΔΙΑ ΤΟΥΤΟ ΔΕ ΔΟΚΕΙ ΔΙΔΟΣΘΑΙ Ε-
ΠΙΤΡΟΠΟΣ, ΙΝΑ ΥΠΟΒΛΗΘΗ ΕΝΟΕΗ
ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΣΙΝ, ΚΑΙ ΤΟΥΤΟ ΕΕ Ε-
ΠΙΣΤΟΛΝΣ ΣΕΥΗΡΟΥ ΕΑΣΙΛΕΩΣ ΔΕΙΚ-
ΝΥΤΑΙ,ΕΤΙ ΑΠΟΛΥΕΤΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ
ΟΠΟΤΑΝ ΑΜΦΙΣΕΗΤΝΣΙΝ ΤΙΣ ΤΩ
ΟΡΦΑΝΩ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ
ΚΙΝΝ: ΦΑΙΝΕΤΑΙ ΔΕ ΤΟΥΤΟ ΜΝ ΕΥ-
ΚΟΦΑΝΤΙΑ ΠΟΙΩΝ, ΑΛΛ ΕΚ ΚΑΛΝΣ
ΠΙΣΤΕΩΣ,ΚΑΙ ΤΟΥΤΟ ΟΙ ΘΕΙΟΤΑΤΟΙ
ΜΑΡΚΟΣ ΚΑΙ ΕΝΡΟΣ ΕΝΟΜΟΘΕΤΝ-
ΣΑΝ. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΓΡΟΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ
ΤΑΠΕΙΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ
ΓΡΑΦΕΙ ΠΑΥΛΟΣ ΟΥΤΩΣΙ. Mediocritas, & rusticitas interdum excusationem præbet secundum epistulas Diuorum Hadriani & Antonini. Eius qui se neget litteras scire, excusatio accipi non debet, si modò non sit expers negotiorum.

[a] VII. VLPIANVS libro singulari Excusationum

Paupertas sanè dat excusationem, si quis imparem se oneri iniuncto possit probare. idque Diuorum fratrum rescripto continetur.

De militibus.

VIII. MODESTINVS libro tertio Excusationum

ΟΙ ΠΑΛΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΑΙ ΟΙ ΕΠΙΤΙ-
ΜΩΣ ΠΛΗΡΩΣΑΝΤΕΣ ΤΟΝ ΤΝΣ
ΣΤΡΑΤΕΙΑΣ ΕΡΟΝΟΝ,ΑΦΕΣΙΝ ΕΕΟΥ-
ΣΙΝ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΠΡΟΣ ΠΑΝΤΑΣ ΤΟΥΣ
ΙΔΙΩΤΑΣ:ΠΡΟΣ ΔΕ ΤΟΥΣ ΠΑΙΔΑΣ ΤΩΝ
ΤΝΣ ΑΥΤΝΣ ΤΑΞΕΩΣ ΚΕΚΟΙΝΩΝΗ-
ΚΟΤΩΝ, ΚΑΙ ΠΑΝΤΩΝ ΠΑΛΑΙ ΣΤΡΑ-
ΤΙΩΤΩΝ[a],ΕΝΤΟΣ ΜΕΝ ΕΝΙΑΥΤΟΥ ΤΟΥ
ΑΠΟΣΤΡΑΤΕΥΣΑΣΘΑΙ ΑΦΕΣΙΝ ΕΕΟΥ-
ΣΙΝ,ΜΕΤΑ ΔΕ ΕΝΙΑΥΤΟΝ ΟΥΚΕΤΙ. ΤΟ
ΓΑΡ ΙΣΟΤΙΜΟΝ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΕΙΑΣ
ΙΣΧΥΡΟΤΕΡΟΝ ΕΝΟΜΙΣΘΝ ΤΝΣ ΤΩΝ
ΠΑΛΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΩΝ ΠΡΟΝΟΜΙΑΣ,
ΕΑΝ ΜΗ ΑΡΑ ΑΛΛΑ ΕΣΩΣΙΝ ΔΙΚΑΙΑ
ΠΡΟΣ ΠΑΡΑΙΤΗΣΙΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ,ΟΙ-
ΟΝ ΑΡΙΘΜΟΝ ΕΤΩΝ, Ν ΤΙ ΤΟΙΟΥΤΟ,
ΟΠΟΙΟΝ ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΙΔΙΩΤΑΙΣ ΠΡΟΣ
ΑΠΑΝΤΑΣ ΣΥΝΑΙΡΕΣΘΑΙ ΕΙΩΘΕΝ.
ΤΑΥΤΑ ΔΕ ΠΕΡΙ ΥΙΩΝ,ΟΥΚ ΕΙ ΠΕΡΙ ΕΚ-
ΓΟΝΩΝ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΩΝ.
ΟΙ ΓΑΡ ΕΕΓΟΝΟΙ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙ ΣΤΡΑ-
ΤΙΩΤΩΝ ΕΝ ΤΝ ΑΥΤΝ ΧΩΡΑ ΤΩΝ
ΛΟΙΠΩΝ ΙΔΙΩΤΩΝ ΕΙΝΑΙ ΠΙΣΤΕΥΘΗ-
ΣΟΝΤΑΙ. ΟΙ ΜΕΝΤΟΙ ΑΤΙΜΩΣ ΑΠΟ-
ΣΤΡΑΤΕΥΣΑΜΕΝΟΙ ΟΜΟΙΟΙ ΤΟΙΣ ΜΝ-
ΔΕ ΣΤΡΑΤΕΥΣΑΜΕΝΟΙΣ ΝΟΜΙΖΟΝΤΑΙ.
ΚΑΙ ΔΙΑ ΤΟΥΤΟ ΟΥΤΕ ΑΥΤΟΙ ΕΣΟΥ-
ΣΙΝ ΠΡΟΝΟΜΙΑΝ,ΟΥΤΕ ΤΟΙΣ ΤΟΥΤΩΝ
ΠΑΙΣΙΝ. ΠΑΛΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΑΙ ΕΠΙΤΡΟ-
ΠΟΙ ΔΟΘΕΝΤΕΣ ΚΑΤΑΣΕΕΘΗΣΟΝ-
ΤΑΙ. ΕΣΘΟΤΕ ΔΕ ΟΥ ΠΛΗΡΟΥΣΙ ΤΙ-
ΝΕΣ ΤΟΝ ΤΝΣ ΣΤΡΑΤΕΙΑΣ[b] ΕΡΟΝΟΝ,
ΚΑΙ ΟΜΩΣ ΕΕΟΥΣΙΝ ΑΦΕΣΙΝ ΕΠΙΤΡΟ-
ΠΩΝ ΚΑΤΑ ΤΑ ΑΥΤΑ ΤΟΙΣ ΠΛΗΡΩ-
ΣΑΣΙΝ:Ο ΓΑΡ ΕΙΚΟΣΤΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ
ΣΤΡΑΤΕΙΑΣ ΥΠΕΡΕΑΣ ΟΜΟΙΟΣ ΕΙΝΑΙ
ΠΙΣΤΕΥΕΤΑΙ ΤΩ ΠΛΝΡΩΣΑΝΤΙ ΤΟΝ
ΤΝΣ ΣΤΡΑΤΕΙΑΣ ΕΡΟΝΟΝ. Ο ΔΕ ΕΝ-
ΤΟΣ ΤΟΥΤΩΝ ΤΩΝ ΕΤΩΝ ΑΦΕΘΕΙΣ
ΟΥΚ ΕΕΕΙ ΔΙΝΝΕΚΗ ΤΝΝ ΕΠΙ ΤΑΙΣ
ΕΠΙΤΡΟΠΑΙΣ ΑΛΕΙΤΟΥΡΓΗΣΙΑΝ,ΑΛΛΑ
ΠΡΟΣ ΕΡΟΝΟΝ. ΩΣΠΕΡ ΚΑΙ ΤΩΝ ΛΟΙ-
ΠΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΩΝ ΑΦΕ-
ΣΙΝ ΕΣΕΙ. Ο ΜΕΝ ΓΑΡ ΕΝΤΟΣ ΠΕΝΤΕ
ΕΤΩΝ ΤΝΣ ΣΤΡΑΤΕΙΑΣ ΑΠΟΛΥΘΕΙΣ,
ΟΥΔΕΜΙΑΝ ΕΑΥΤΩ ΕΚΔΙΚΗΣΕΙ ΑΛΕΙ-
ΤΟΥΡΓΗΣΙΑΝ. Ο ΔΕ ΜΕΤΑ ΠΕΝΤΕ,
ΕΝΟΣ ΕΝΙΑΥΤΟΥ ΕΕΕΙ ΑΛΕΙΤΟΥΡΓΗ-
ΣΙΑΝ. Ο ΔΕ ΜΕΤΑ ΟΚΤΩ, ΔΙΕΤΕΙΑΣ. Ο
ΔΕ ΜΕΤΑ ΔΩΔΕΚΑ, ΤΡΙΕΤΕΙΑΣ. Ο ΔΕ
ΜΕΤΑ ΔΕΚΑΕΞ, ΤΕΤΡΑΕΤΕΙΑΣ. Ο ΔΕ
ΜΕΤΑ ΕΙΚΟΣΙ,ΩΣ ΠΡΟΕΙΠΟΜΕΝ,ΔΙΝ-
ΝΕΚΩΣ ΑΠΟΛΥΘΗΣΕΤΑΙ. Ο ΔΕ ΕΝ
ΤΟΙΣ ΝΥΚΤΟΦΥΛΑΞΙΝ ΤΟΙΣ ΕΝ ΡΩ-
ΜΝ ΣΤΡΑΤΕΥΣΑΜΕΝΟΣ ΕΝΙΑΥΤΟΥ
ΜΟΝΟΥ ΕΣΕΙ ΑΦΕΣΙΝ. ΟΥΤΟΙ ΔΕ ΔΝ-
ΛΑΔΝ ΕΑΝ ΕΝ ΤΙΜΩΣ ΑΠΟΛΥΘΩΣΙΝ,
ΩΣΠΕΡ ΠΡΟΕΙΡΝΤΑΙ, Ν ΔΙΑ ΝΟΣΟΝ
ΚΑΛΟΥΜΕΝΗΝ ΚΑΥΣΑΡΙΑΝ ΑΦΕΣΙΝ
ΛΑΒΩΣΙΝ. ΕΣΤΙΝ ΓΑΡ ΚΑΙ ΑΥΤΗ ΕΝ-
ΤΙΜΟΣ. Ο ΓΑΡ ΑΤΙΜΟΥ ΤΥΧΩΝ ΑΦΕ-
ΣΕΩΣ ΟΥΚ ΕΕΕΙ ΑΝΑΠΑΥΣΙΝ. ΣΥΝ-
ΒΕΤΕΡΑΝΟΣ ΔΕ ΕΙΝΑΙ ΠΙΣΤΕΥΕΤΑΙ
ΟΥ ΜΟΝΟΝ Ο ΛΕΓΕΩΝΑΡΙΟΣ, ΑΛΛΑ
ΚΑΙ ΠΑΣ ΠΑΝΤΟΣ ΤΟΥ ΟΠΟΙΟΥΝ
ΣΤΡΑΤΕΥΣΑΜΕΝΟΥ,ΕΠΙΤΙΜΩΣ ΔΕ ΚΑΙ
ΑΥΤΟΥ ΑΠΟΛΥΘΕΝΤΟΣ. ΚΑΙ ΓΑΡ ΛΕ-
ΓΕΩΝΑΡΙΟΣ ΤΟΥ ΕΝ ΤΟΙΣ ΝΥΚΤΟ-
ΦΥΛΑΞΙΝ ΣΤΡΑΤΕΥΣΑΜΕΝΟΥ ΠΑΙΔΩΝ
ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ ΓΙΝΕΤΑΙ. ΝΔΝ ΔΕ ΚΑΙ
ΣΤΡΑΤΙΩΤΟΥ[c] ΑΦΗΛΙΚΟΣ ΚΟΥΡΑΤΩΡ
ΔΟΘΗΣΕΤΑΙ Ο ΠΑΛΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ,
ΔΝΛΑΔΝ ΕΑΝ Ο ΠΑΤΗΡ ΑΥΤΟΥ ΑΠΟ-
ΘΑΝΗ. ΕΑΝ ΤΕ ΚΑΙ ΟΥΤΟΙ ΑΠΟΣΕΙ-
ΡΟΣ ΑΠΟΛΥΘΩΣΙΝ,ΟΜΟΙΩΣ ΚΑΙ ΤΟΥ-
ΤΟΙΣ ΑΠΑΣΙΝ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΜΑΡΤΥ-
ΡΟΥΣΙΝ. ΓΡΑΦΕΙ ΔΕ ΚΑΙ ΟΥΛΠΙΑΝΟΣ
ΟΥΤΩΣ. Sed ignominia missi, ab vrbicis planè tutelis excusabuntur: quia ingredi eis vrbem non licet. Planè si quis in cohortibus vrbanis permilitauit, licet ante viginti annos mittitur, tamen perpetuã habet à tutelis excusationẽ. ΕΖΗΤΝΘΝ ΔΕ, ΠΟΤΕΡΟΝ ΜΙΑΝ
ΚΑΙ ΑΠΑΞ ΕΠΙΤΡΟΠΗΝ ΑΝΑΔΕΞΟΝ-
ΤΑΙ ΟΙ ΠΑΛΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΑΙ, Ν ΕΝΙ
ΚΑΙΡΩ ΟΥ ΠΛΕΟΝ ΤΟΥ ΑΠΑΞ: ΠΑΥΟ-
ΜΕΝΟΙΣ ΔΕ ΤΗΣ ΠΡΩΤΝΣ ΕΠΙΤΡΟ-
ΠΗΣ ΠΑΛΙΝ ΑΝΑΛΗΨΟΝΤΑΙ. ΑΛΛ ΩΣ-
ΠΕΡ ΕΠΙ ΤΩΝ ΙΔΙΩΤΩΝ ΑΙ ΠΑΥΣΑ-
ΜΕΝΑΙ ΟΥ ΚΟΝΘΝΣΟΥΣΙΝ ΤΟΙΣ ΕΞ-
ΣΗΚΟΣΙ,ΟΥΔΕ ΕΙΣ ΤΑΣ ΤΡΕΙΣ ΨΗΦΙ-
ΖΟΝΤΑΙ,ΟΥΤΩΣ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙ
ΣΤΡΑΤΙΩΤΩΝ ΟΥΚ ΩΦΕΛΕΙΤΟ ΓΕΓΕ-
ΝΗΣΘΑΙ. ΤΟΥΤΟ ΔΕ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΩΝ
ΚΟΥΡΑΤΟΡΙΩΝ ΕΣΤΙΝ ΝΕΝΟΜΟΘΕ-
ΤΝΜΕΝΟΝ, ΩΣ ΔΗΛΟΙ ΘΕΙΑ ΔΙΑΤΑ-
ΞΙΣ ΣΕΥΗΡΟΥ ΚΑΙ ΑΝΤΩΝΙΝΟΥ. ΚΑΙ
ΟΥΔΕΝ ΔΙΑΦΕΡΕΙ ΠΩΣ ΔΕΗΣΟΝΤΑΙ
ΟΙ ΠΑΙΔΕΣ ΤΟΥ ΣΥΝΣΤΡΑΤΙΩΤΟΥ
ΕΠΙΤΡΟΠΟΥ Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΟΣ, ΠΟΤΕ-
ΡΟΝ ΑΠΟ ΚΕΙΡΟΣ ΑΠΟΛΥΘΕΝΤΕΣ,
Η ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΑΠΟΘΑΝΟΝΤΟΣ. ΠΡΙ-
ΜΙΠΙΛΑΡΙΟΙ[d] ΕΚ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ ΒΑΣΙ-
ΛΙΚΩΝ ΠΑΡΑΙΤΝΣΙΝ ΕΕΟΥΣΙΝ ΤΩΝ
ΛΟΙΠΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ,ΠΡΙΜΙΠΙΛΑΡΙΟΥ
ΔΕ ΥΙΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΕΥΣΟΥΣΙΝ. ΠΡΙ-
ΜΙΠΙΛΑΡΙΟΙ ΔΕ ΟΥΤΟΙ ΝΟΜΙΖΟΝΤΑΙ,
ΟΙ ΔΙΑΝΥΣΑΝΤΕΣ ΤΟ ΠΡΙΜΙΠΙΛΟΝ.
ΕΑΝ ΔΕ ΜΝ ΔΙΑΝΥΣΑΣ ΑΠΟΘΑΝΝ,
ΤΟΥΤΟΥ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ ΠΡΙΜΙΠΙΛΑ-
ΡΙΟΣ ΟΥΚ ΕΠΙΤΡΟΠΕΥΣΕΙ.

VIIII. VLPIANVS libro singulari de officio Prætoris tutelaris

Si tribunus in cohortibus[e] prætoriis permilitauerit, etiam collegarum filiorum tutela excusabitur beneficio Diui Seueri & Imperatoris nostri.

X. MODESTINVS libro tertio Excusationum

ΟΥ ΜΟΝΟΝ ΔΕ ΟΙ ΤΑΣ ΑΠΟ ΚΑΛΙ-
ΓΟΣ[f] ΣΤΡΑΤΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΑΣ ΛΟΙ-
ΠΑΣ ΠΡΙΜΙΠΙΛΑΡΙΟΙ ΣΤΡΑΤΕΥΣΑ-
ΜΕΝΟΙ,ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΟΙ ΟΠΩΣΟΥΝ ΧΡΕΙΑΣ
ΔΝΜΟΣΙΑΣ ΔΗΜΟΥ ΡΩΜΑΙΩΝ ΕΝΕ-
ΚΑ ΑΠΟΔΗΜΗΣΑΝΤΕΣ, ΕΝΙΑΥΤΟΥ
ΕΕΟΥΣΙΝ ΑΝΑΠΑΥΣΙΝ ΜΕΤΑ ΤΟ Ε-
ΠΑΝΕΛΘΕΙΝ. Ο ΜΕΝΤΟΙ ΕΝΙΑΥΤΟΣ
ΟΥΤΟΣ ΟΥ ΜΟΝΟΝ ΤΟΙΣ ΠΛΗΡΩΣΑ-
ΣΙΝ ΤΟΝ ΣΥΝΗΘΗ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΕΙΑΣ
ΚΑΙΡΟΝ ΕΝ ΤΑΙΣ ΛΟΙΠΑΙΣ ΔΝΜΟ-
ΣΙΑΙΣ ΧΡΕΙΑΙΣ ΔΙΔΟΤΑΙ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ
ΤΟΙΣ ΟΠΩΣΟΥΝ ΠΑΥΣΑΜΕΝΟΙΣ ΤΝΣ
ΔΝΜΟΣΙΑΣ ΧΡΕΙΑΣ, ΚΑΙ ΕΠΑΝΕΛ-
ΘΟΥΣΙΝ, ΚΑΝ ΕΛΑΤΤΟΝΑ ΧΡΟΝΟΝ
ΔΙΑΤΡΙΨΑΣΙΝ ΤΟΥ ΔΙΑΤΕΤΑΓΜΕΝΟΥ.
ΑΣ ΜΕΝ ΤΟΙ ΠΡΟΤΕΡΟΝ ΕΙΧΟΝ ΕΠΙ-
ΤΡΟΠΑΣ,ΔΙΑ ΔΕ ΤΟΥΤΟ ΑΠΕΘΕΝΤΟ,
ΟΤΙ ΔΝΜΟΣΙΟΥ ΕΝΕΚΑ ΠΡΑΓΜΑΤΟΣ
ΑΠΕΔΝΜΟΥΝ, ΤΑΥΤΑΣ ΕΠΑΝΕΛΘΟΝ-
ΤΕΣ ΠΑΡΑΥΤΑ ΕΠΑΝΑΛΗΨΟΝΤΑΙ.

[a] Vide in hunc locum Antonii August.

[b] In hunc locum Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 22.

[c] Id est, minoris, nõ autem impuberis: nam hoc de curatore agitur, qui puberi datur. Ex qua interpretatione falsam hanc regulã collegerunt, impuberem militem esse posse.

[d] In hunc locũ Alex. ab Alex. lib. 1. Genial. dier. cap. 5.

[e] Quæ à suis prætoribus non dis. edebant, cætero militari munere immunes, vt scribit Sextus Pompeius.

[f] De caliga militari calceamẽto Beroal. & Sabell. ad Sueton. in Caligula.

ΟΥΔΕΝ ΑΥΤΟΙΣ ΒΟΗΘΟΥΝΤΟΣ ΤΟΥ ΕΝΙΑΥΤΟΥ, Ο ΓΑΡ ΕΝΙΑΥΤΟΣ ΠΡΟΣ ΤΑΣ ΜΕΛΛΟΥΣΑΣ ΚΑΙΝΑΣ ΔΙΔΟΤΑΙ, ΟΥ ΠΡΟΣ ΤΑΣ ΑΝΑΛΗΦΘΗΝΑΙ ΟΦΕΙΛΟΥΣΑΣ. ΕΝΙΑΥΤΟΣ ΔΕ ΣΥΝΗΜΜΕΝΩΝ ΗΜΕΡΩΝ ΕΞΕΤΑΣΘΗΣΕΤΑΙ ΕΞΟΤΟΥ ΤΙΣ ΕΠΑΝΗΛΘΕΝ ΕΥΘΕΙΑΝ ΟΔΟΝ ΕΥΘΥΝΩΝ. Η ΔΙΕΥΘΥΝΕΙΝ ΓΕ ΟΦΕΙΛΩΝ, ΟΥΚΙ ΤΗΝ ΕΚ ΠΕΡΙΟΔΩΝ. ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΤΑ ΔΙΑΘΗΚΑΣ ΔΟΘΕΝΤΕΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ ΠΑΡΑΙΤΗΣΟΝΤΑΙ ΚΑΤΑ ΝΟΜΟΥΣ ΤΟΝ ΧΕΙΡΙΣΜΟΝ ΤΩΝ ΕΝ ΑΛΛΗ ΕΠΑΡΧΙΑ ΟΝΤΩΝ ΚΤΗΜΑΤΩΝ. ΩΣ ΔΗΛΟΙ Η ΥΠΟΤΕΤΑΓΜΕΝΗ ΤΟΥ ΘΕΙΟΤΑΤΟΥ ΣΕΥΗΡΟΥ ΔΙΑΤΑΞΙΣ. Diui Seuerus & Antoninus Augusti Valerio. testamento tutor datus, ante præfinitum diem adire debuisti, & postulare, vt ab administratione rerum quæ in alia prouincia erant liberareris. Ο ΠΡΙΜΙΠΙΛΟΝ ΔΙΑΝΥΣΑΣ ΚΑΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗΝ ΔΕΞΑΜΕΝΟΣ ΕΝΟΣ ΠΑΙΔΙΟΥ[b] ΠΑΛΙΝ ΕΙΣ ΤΑΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑΣ ΧΡΕΙΑΣ ΑΝΑΛΗΦΘΗ, ΑΠΟΘΗΣΕΤΑΙ ΤΗΝ ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ. ΟΜΟΙΩΣ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΤΟΠΟΝ ΕΚΕΙΝΟΥ ΤΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥ, ΟΝ ΜΕΤΑ ΤΑΥΤΑ ΣΥΝΚΑΘΕΔΡΟΝ ΕΑΥΤΩ ΤΙΣ ΑΠΗΓΑΓΕΝ, ΔΟΘΗΣΕΤΑΙ ΚΟΥΡΑΤΩΡ ΩΣ ΦΗΣΙΝ ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΤΟΥ ΘΕΙΟΤΑΤΟΥ ΣΕΥΗΡΟΥ. Η Η ΟΡΘΩΣ ΕΦΑΡΜΟΖΩΝ ΠΑΣΙΝ ΤΟΙΣ ΟΜΟΙΟΙΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΙΣ ΚΟΥΡΑΤΟΡΑ ΔΙΔΟΣΘΑΙ ΧΡΕΙ, ΕΙΣ ΤΟΝ ΤΟΠΟΝ ΤΩΝ ΧΡΟΝΟΥ ΑΝΑΠΑΥΣΙΝ ΛΑΜΒΑΝΟΝΤΩΝ. ΕΑΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΔΟΘΗ ΑΦΗΛΙΞ ΥΠΟ ΠΑΤΡΩΝΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ ΤΟΙΣ ΤΕΚΝΟΙΣ ΑΥΤΟΥ, Η ΚΑΙ ΕΤΕΡΟΣ ΟΙΟΣ ΔΗΠΟΤΕ ΕΛΑΤΤΩΝ ΤΩΝ ΕΙΚΟΣΙ ΠΕΝΤΕ ΕΝΙΑΥΤΩΝ, ΕΩΣ ΜΕΝ ΑΦΗΛΙΞ Η, ΟΥΚ ΕΝΟΧΛΗΘΗΣΕΤΑΙ. ΕΝ ΤΟΣΟΥΤΩ ΔΕ ΕΤΕΡΟΣ ΕΙΣ ΤΟΠΟΝ ΑΥΤΟΥ ΧΕΙΡΟΤΟΝΗΘΗΣΕΤΑΙ ΚΝΔΕΜΩΝ. ΟΜΟΙΟΣ ΕΣΤΙΝ ΤΟΥΤΩ ΚΑΙ Ο ΝΟΜΙΜΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ, ΕΑΝ ΑΦΗΛΙΞ ΩΝ ΤΥΧΗ. ΚΑΙ ΓΑΡ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΤΟΠΟΝ ΤΟΥΤΟΥ ΚΗΔΕΜΩΝ ΕΝ ΤΟ ΤΕΩΣ ΔΟΘΗΣΕΤΑΙ. ΕΑΝ ΤΙΣ ΟΥΤΟΣ ΝΟΣΗΣΗ, ΩΣ ΔΕΙΝ ΑΥΤΟΝ ΜΗ ΠΑΝΤΑΠΑΣΙΝ ΑΦΕΘΗΝΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ, ΕΙΣ ΤΟΝ ΤΟΠΟΝ ΑΥΤΟΥ ΚΟΥΡΑΤΩΡ ΔΙΔΟΤΑΙ. ΡΑΪΣΑΣ ΔΕ ΠΑΛΙΝ ΟΥΤΟΣ ΑΝΑΛΗΨΕΤΑΙ ΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗΝ. ΕΙ ΔΕ ΚΑΙ ΤΙΣ ΕΙΣ ΜΑΝΙΑΝ ΕΜΠΕΣΗ, ΟΜΟΙΟΣ ΕΣΤΙ ΤΟΥΤΩ. ΟΥΤΩ ΚΑΙ Ο ΟΥΛΠΙΑΝΟΣ ΓΡΑΦΕΙ. Aduersa quoque valetudo excusat. sed ea quæ impedimento est, quo minus quis suis rebus superesse possit, vt Imperator noster cum patre rescripsit.

XI. PAVLVS libro singulari de Excusatione tutorum

ET non tantùm ne incipiant, sed & à cœpta excusari debent.

XII. MODESTINVS libro tertio Excusationum

IDem Vlpianus scribit. sed in hoc rescripto adiectū est, solere vel ad tempus vel in perpetuum excusari, prout valetudo, qua adficitur. Furor autem non in totum excusat: sed efficit vt curator interim detur. ΕΙΣΙΝ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙ ΟΙ ΚΑΝ ΗΔΗ ΩΣΙΝ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΕΣ, ΔΙΠΛΗΣ ΕΩΣ ΛΟΙΠΟΝ ΑΠΟΛΥΟΝΤΑΙ ΤΗΣ ΦΡΟΝΤΙΔΟΣ, ΟΙΟΝ ΟΙ ΤΗΝ ΕΣΤΙΑΝ ΑΛΛΑΧΟΥ ΜΕΤΑΘΕΙΝΑΙ ΤΥΧΟΝΤΕΣ ΕΞ ΑΝΤΙΓΡΑΦΗΣ ΒΑΣΙΛΕΩΣ. ΕΙΔΟΤΟΣ ΜΕΝ ΑΥΤΟΝ ΕΠΙΤΡΟΠΕΥΕΙΝ, ΤΟ ΔΕ ΜΕΤΟΙΚΗΣΑΙ ΡΗΤΩΣ ΑΥΤΩ ΦΙΛΟΤΙΜΟΥΜΕΝΟΥ, ΚΑΙ ΤΟΥΤΟΝ ΕΚΑΤΕΡΟΝ[b] ΔΗΛΟΥΝΤΟΣ ΤΟΙΣ ΓΡΑΜΜΑΣΙΝ.

Intra quod tempus excusari debeat.

XIII. IDEM libro quarto Excusationum

ΕΙΔΕΝΑΙ ΧΡΗ ΟΤΙ ΟΥΤΕ ΟΙ ΧΕΙΡΟΤΟΝΗΘΕΝΤΕΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ, ΟΥΤΕ ΟΙ ΚΑΤΑ ΔΙΑΘΗΚΗΝ ΔΟΘΕΝΤΕΣ, ΕΚΚΑΛΕΙΣΘΑΙ ΑΝΑΓΚΗΝ ΕΧΟΥΣΙΝ, ΩΣ ΔΗΛΟΙ ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΘΕΙΟΤΑΤΩΝ ΣΕΒΗΡΟΥ ΚΑΙ ΑΝΤΩΝΙΝΟΥ: ΤΟΥΤΟ ΔΕ ΠΑΡΑΦΥΛΑΤΤΕΙΝ ΔΕΙ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΩΝ ΧΕΙΡΟΤΟΝΗΘΕΝΤΩΝ ΚΟΥΡΑΤΟΡΩΝ. ΕΝ ΟΛΙΓΟΙΣ ΓΑΡ ΠΑΝΥ ΔΙΑΛΛΑΤΤΟΥΣΙΝ ΟΙ ΚΟΥΡΑΤΟΡΕΣ ΑΠΟ ΤΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ. ΚΑΤΑ ΜΕΝ ΤΟΙ ΤΩΝ ΨΗΦΩΝ ΤΩΝ ΚΕΛΕΥΟΥΣΩΝ ΑΥΤΟΙΣ ΤΑΣ ΕΚΣΚΟΥΣΑΤΙΟΝΑΣ ΑΔΕΙΑΝ ΕΧΟΥΣΙΝ ΕΚΚΑΛΕΙΣΘΑΙ. ΠΟΛΛΑ ΔΕ ΠΑΡΑΦΥΛΑΤΤΕΙΝ ΠΡΟΣΗΚΕΙ, ΙΝΑ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΕΣ ΤΑ ΔΙΚΑΙΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣΘΑΙ ΤΗΣ ΑΦΕΣΕΩΣ. ΔΕΙ ΓΑΡ ΑΥΤΟΥΣ ΕΜΠΡΟΘΕΣΜΩΣ ΠΡΟΣΕΛΘΕΙΝ ΤΩ ΔΙΚΑΣΤΗ. ΕΙΣΙΝ ΔΕ ΑΙ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΙ ΑΥΤΑΙ. Ο ΜΕΝ ΓΑΡ ΕΝ ΑΥΤΗ ΤΗ ΠΟΛΕΙ ΩΝ ΟΠΟΥ ΚΕΧΕΙΡΟΤΟΝΗΤΑΙ, Η ΕΝΤΟΣ ΕΚΑΤΟΣΤΟΥ ΜΙΛΙΟΥ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ, ΕΝΤΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑ ΗΜΕΡΩΝ ΠΑΡΑΙΤΗΣΕΤΑΙ, Η ΜΕΤΑ ΤΟΥΤΟ ΟΥ ΣΥΓΧΩΡΗΘΗΣΕΤΑΙ, ΑΛΛΑ ΕΞΕΤΑΙ ΤΗΣ ΦΡΟΝΤΙΔΟΣ. ΕΑΝ ΤΟΥΤΩΝ ΤΙ ΜΗ ΠΟΙΗΣΗ ΕΣΤΑΙ ΕΝ ΤΗ ΑΥΤΗ ΑΙΤΙΑ, ΕΝ Η ΗΝ ΑΝ, ΕΙ ΑΠΕΦΑΝΘΗ ΤΩ ΙΔΙΩ ΚΙΝΔΥΝΩ ΑΥΤΟΝ ΟΛΙΓΩΡΕΙΝ ΠΡΟΣ ΤΟ ΜΗΔΕ ΚΑΤΑΛΕΙΠΕΣΘΑΙ ΑΥΤΩ ΤΙΝΑ ΟΔΟΝ ΠΡΟΣ ΠΑΡΑΙΤΗΣΙΝ. Ο ΔΕ ΥΠΕΡ ΕΚΑΤΟΝ ΜΙΛΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΑΠΟΔΗΜΩΝ ΕΙΚΟΣΙ ΜΙΛΙΑ ΕΧΕΙ ΑΡΙΘΜΟΥΜΕΝΑ ΑΥΤΩ ΚΑΘ ΕΚΑΣΤΗΝ ΗΜΕΡΑΝ ΑΦ ΗΣ ΑΝ ΓΝΩ. ΔΕΙ ΔΕ ΑΥΤΩ ΜΗΝΥΘΗΝΑΙ ΥΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΟΝΤΩΝ Η ΚΑΤΑ ΠΡΟΣΩΠΟΝ, Η ΕΠΙ ΤΗΣ ΟΙΚΙΑΣ. ΚΑΙ ΕΞΩΘΕΝ ΤΟΥΤΩΝ ΑΛΛΑΣ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑ ΗΜΕΡΑΣ ΕΧΕΙ ΠΡΟΣ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΙΑΝ. ΤΟΥΤΩ ΔΕ ΔΙΑΦΕΡΕΙ ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΚΑΤΑ ΔΙΑΘΗΚΑΣ ΔΟΘΕΙΣΙΝ, ΕΑΝΤΕ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ ΩΣΙΝ, ΕΑΝΤΕ ΚΟΥΡΑΤΟΡΕΣ, ΟΥΣ ΚΟΥΡΑΤΟΡΑΣ ΒΕΒΑΙΟΥΣΘΑΙ ΕΘΟΣ ΥΠΟ ΤΟΥ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ. ΕΤΕΡΟΝ ΔΕ ΕΚΕΙΝΟ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝ ΕΚ ΤΗΣ ΜΑΡΚΟΥ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ ΖΗΤΗΣΕΩΣ ΑΞΙΟΝ: ΤΩ ΓΑΡ ΕΝ ΑΥΤΗ ΤΗ ΠΟΛΕΙ ΟΝΤΙ, ΕΝ Η ΚΕΧΕΙΡΟΤΟΝΗΤΑΙ: Η ΕΝΤΟΣ ΕΚΑΤΟΝ ΜΙΛΙΩΝ, ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑ ΗΜΕΡΩΝ ΕΔΩΚΕΝ Ο ΝΟΜΟΘΕΤΗΣ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΝ. ΤΩ ΔΕ ΥΠΕΡ ΕΚΑΤΟΝ ΜΙΛΙΑ ΔΙΑΤΡΙΒΟΝΤΙ ΚΑΘ ΕΚΑΣΤΗΝ ΗΜΕΡΑΝ ΔΕΙΝ ΑΡΙΘΜΕΙΣΘΑΙ ΕΙΚΟΣΙ ΜΙΛΙΑ ΕΚΕΛΕΥΣΕΝ, ΚΑΙ ΕΞΩΘΕΝ ΤΟΥΤΩΝ ΑΛΛΑΣ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑ ΗΜΕΡΑΣ ΠΡΟΣΕΘΗΚΕΝ ΕΙΣ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΙΑΝ. ΟΘΕΝ ΣΥΜΒΑΙΝΕΙ, ΕΑΝ Η ΤΙΣ ΑΠΟ ΕΚΑΤΟΝ ΕΞΗΚΟΝΤΑ ΜΙΛΙΩΝ ΤΑΣ ΔΙΑΤΡΙΒΑΣ ΠΟΙΟΥΜΕΝΟΣ, ΤΟΥΤΟ ΕΙΝΑΙ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΝ ΟΚΤΩ ΚΑΙ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑ ΗΜΕΡΩΝ, ΟΚΤΩ ΜΕΝ ΤΩΝ ΕΚΑΤΟΝ ΕΞΗΚΟΝΤΑ ΜΙΛΙΩΝ, ΩΣ ΚΑΘ ΕΚΑΣΤΗΝ ΗΜΕΡΑΝ ΕΙΚΟΣΙ ΜΙΛΙΩΝ ΑΡΙΘΜΟΥΜΕΝΩΝ: ΤΡΙΑΚΟΝΤΑ ΔΕ ΤΑΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΙΑΝ. ΕΣΤΑΙ ΟΥΝ ΕΝ ΧΕΙΡΟΝΙ ΤΑΞΕΙ Ο ΠΟΡΡΩΘΕΝ ΔΙΑΤΡΙΒΩΝ ΤΟΥ ΕΝΤΟΣ ΕΚΑΤΟΝ ΜΙΛΙΩΝ ΟΝΤΟΣ, Η ΕΝ ΑΥΤΗ ΤΗ ΠΟΛΕΙ, ΕΙΓΕ ΤΟΥΤΟΙΣ ΜΕΝ ΑΕΙ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑ ΗΜΕΡΑΙ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΣ ΕΙΣΙΝ, ΕΚΕΙΝΟΙΣ ΔΕ ΕΛΑΤΤΟΥΣ. ΑΛΛΑ ΕΙ ΚΑΙ ΤΑ ΜΑΛΙΣΤΑ ΤΟ ΡΗΤΟΝ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΤΑΥΤΗΝ ΑΠΟΤΕΛΕΙ ΤΗΝ ΔΙΑΝΟΙΑΝ, ΟΜΩΣ ΓΝΩΜΗ ΤΟΥ ΝΟΜΟΘΕΤΟΥ ΑΛΛΟ ΒΟΥΛΕΤΑΙ. ΟΥΤΩΣ ΓΑΡ ΚΑΙ ΚΕΡΒΙΔΙΟΣ ΣΚΕΒΟΛΑΣ[c] ΚΑΙ ΠΑΥΛΟΣ ΚΑΙ ΔΟΜΙΤΙΟΣ ΟΥΛΠΙΑΝΟΣ, ΟΙ ΚΟΡΥΦΑΙΟΙ ΤΩΝ ΝΟΜΙΚΩΝ ΓΡΑΦΟΥΣΙΝ, ΦΑΣΚΟΝΤΕΣ ΟΥΤΩΣ ΔΕΙΝ ΤΑΥΤΑ ΠΑΡΑΦΥΛΑΤΤΕΙΝ, ΩΣ ΜΗΔΕΠΟΤΕ ΤΙΝΙ ΕΛΑΤΤΩ ΔΙΔΟΣΘΑΙ ΤΩΝ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑ ΗΜΕΡΩΝ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΝ. ΤΟΤΕ ΔΕ ΜΑΚΡΟΤΕΡΑΝ, ΟΠΟΤΑΝ Η ΔΙΑΡΙΘΜΗΣΙΣ ΤΩΝ ΕΠΙ ΤΗ ΟΔΩ ΗΜΕΡΩΝ ΠΡΟΣΤΙΘΕΜΕΝΗ ΤΑΙΣ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑ ΗΜΕΡΑΙΣ ΑΣ ΠΡΟΣ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΙΑΝ Ο ΝΟΜΟΣ ΔΙΔΩΣΙΝ, ΥΠΕΡΒΑΙΝΕΙ ΤΑΣ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑ ΗΜΕΡΑΣ. ΟΙΟΝ ΕΑΝ ΤΙΝΑ ΘΩΜΕΝ ΑΠΟ ΤΕΤΡΑΚΟΣΙΩΝ ΤΕΣΣΑ

a Vnius pupilli, non autem filij: quæ interpretatio Accursio hæsitandi causa fuit.

b Alterutrum per vtrumque vertit Accursius interpres, Modestino sensu alieno.

c Scæuola, Paulus, & Vlpianus Iurisconsultorum antesignani, ad est principes: atque interim obseruo Ceruidium, non Scribonium Scæuolam appellatū fuisse, contrà quam ab antiquis traditū sit.

ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΝΤΑ ΜΙΛΙΩΝ ΔΙΑΤΡΙΒΕΙΝ, ΟΥΤΟΣ ΓΑΡ ΤΗΣ ΜΕΝ ΟΔΟΥ ΕΞΕΙ ΗΜΕΡΑΣ ΕΙΚΟΣΙ ΔΥΟ: ΠΡΟΣ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΙΑΝ ΔΕ ΑΛΛΑΣ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑ, ΠΑΡΑΦΥΛΑΞΟΥΣΙΝ ΔΕ ΤΑΥΤΗΝ ΤΗΝ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΝ ΠΑΝΤΕΣ ΟΙ ΟΠΩΣΟΥΝ ΠΑΡΑΙΤΟΥΜΕΝΟΙ ΕΠΙΤΡΟΠΗΗΝ, Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΙΑΝ, Η ΜΕΡΟΣ ΓΕ ΤΑΥΤΗΣ. ΑΚΟΛΟΥΘΟΝ ΔΕ ΕΣΤΙΝ ΠΙΣΤΕΥΕΙΝ, ΟΤΙ ΕΙ ΚΑΙ ΤΙΝΙ ΕΙΔΕΙ ΠΑΡΑΙΤΗΣΕΟΣ Η ΤΙΣ ΧΡΟΜΕΝΟΣ, ΟΥΚ ΑΛΛΩΣ ΑΚΟΥΣΘΗΣΕΤΑΙ ΕΑΝ ΜΗ ΦΥΛΑΞΗ ΤΗΝ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΝ, ΕΙ ΜΗ ΑΡΑ ΤΗΣ ΕΤΕΡΑΣ ΠΟΛΕΩΣ ΠΟΛΙΤΗΣ ΕΣΤΙΝ, ΟΥΤΩΣ ΔΕ ΕΠΑΝΑΓΚΕΣ ΕΣΤΙΝ ΦΥΛΑΤΤΕΙΝ ΤΗΝ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΝ[a] ΟΤΙ ΚΑΝ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΗΣΑΜΕΝΟΣ ΑΦΕΘΗ, ΜΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΣΘΑΙ ΑΥΤΟΝ ΟΙ ΘΕΙΟΤΑΤΟΙ ΣΕΒΗΡΟΣ ΚΑΙ ΑΝΤΩΝΙΝΟΣ ΔΗΛΟΥΣΙΝ ΕΝ ΔΙΑΤΑΞΕΙ, ΚΕΛΕΥΣΑΝΤΕΣ ΜΗ ΚΡΑΤΕΙΣΘΑΙ ΤΟΝ ΕΙΣ ΤΟΠΟΝ ΑΥΤΟΥ ΧΕΙΡΟΤΟΝΗΘΕΝΤΑ, ΩΣ ΟΥΚ ΕΞΟΝ ΔΕΔΟΜΕΝΟΝ ΕΙΣ ΤΟΠΟΝ ΟΝΤΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥ. ΑΠΟΧΡΗ ΔΕ ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΣ ΕΝΤΥΧΕΙΝ ΜΟΝΟΝ. ΕΑΝ ΓΑΡ ΜΕΤΑ ΤΑΥΤΑ ΜΗ ΕΚΩΝ ΑΠΟΛΕΙΦΘΗ, ΟΥΚ ΕΣΤΑΙ ΠΑΡΑΓΡΑΦΙΜΟΣ. ΔΙΟΠΕΡ ΕΑΝ ΑΦΟΣΙΩΣΕΩΣ ΧΑΡΙΝ ΜΟΝΟΝ ΕΝΤΥΧΗ, ΜΗ ΕΠΙΜΕΙΝΗ ΔΕ ΜΕΤΑ ΤΑΥΤΑ ΤΗ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΙΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΝ ΥΠΟΠΕΣΕΙΤΑΙ ΤΗ ΠΑΡΑΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΛΕΓΕΙ ΤΟΥΤΟ ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ ΣΕΒΗΡΟΥ ΚΑΙ ΑΝΤΩΝΙΝΟΥ. ΕΑΝ ΓΑΡ ΤΙΣ ΔΙΑ ΝΟΣΟΝ, Η ΔΙ ΑΛΛΗΝ ΑΝΑΓΚΗΝ, ΟΙΟΝ ΘΑΛΑΣΣΗΣ Η ΧΕΙΜΩΝΟΣ Η ΕΦΟΔΟΥ ΛΗΣΤΩΝ Η ΤΙΝΑ ΕΤΕΡΑΝ ΠΑΡΑΠΛΗΣΙΑΝ ΕΜΠΡΟΘΕΣΜΟΣ ΜΗ ΔΥΝΗΤΑΙ ΕΝΤΥΧΕΙΝ, ΣΥΓΓΝΩΜΗΣ ΤΥΓΧΑΝΕΙ Ν. ΟΥ ΤΗΝ ΟΙΣΤΙΝ ΗΡΚΕΙ ΣΥΣΤΗΣΑΙ ΚΑΙ ΕΞ ΑΥΤΟΥ ΤΟΥ ΦΥΣΕΙ ΔΙΚΑΙΟΥ. ΠΛΗΝ ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΕΣΤΙΝ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ ΣΕΒΗΡΟΥ ΚΑΙ ΑΝΤΩΝΙΝΟΥ ΤΑΥΤΑ ΛΕΓΟΥΣΑ. ΕΙΔΕΝΑΙ ΔΕ ΔΕΙ ΟΤΙ ΟΥΚ ΑΠΟΧΡΗ ΤΟ ΠΡΟΣΕΛΘΕΙΝ ΤΩ ΔΙΚΑΖΟΝΤΙ, ΑΛΛΑ ΔΕΙ ΑΥΤΟΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΙΔΟΥΣ ΤΗΣ ΑΦΕΣΕΩΣ ΜΑΡΤΥΡΑΣΘΑΙ, ΚΑΙ ΕΙ ΠΟΛΛΑ ΕΧΕΙ ΠΡΟΣ ΑΦΕΣΙΝ ΔΙΚΑΙΑ, ΠΑΝΤΑ ΟΝΟΜΑΣΑΙ: ΕΙ ΔΕ ΜΗ, ΟΜΟΙΟΣ ΕΣΤΙ ΤΩ ΜΗ ΔΕ ΤΗΝ ΑΡΧΗΝ ΠΡΟΣΕΛΗΛΥΘΟΤΙ, Ο ΠΡΟΣΕΛΘΩΝ ΜΕΝ, ΔΙΚΑΙΟΝ ΔΕ ΑΦΕΣΕΩΣ ΜΗ ΟΝΟΜΑΣΑΣ. ΑΙ ΔΕ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑ ΗΜΕΡΑΙ ΣΥΝΗΜΜΕΝΑΙ ΨΗΦΙΖΟΝΤΑΙ, ΑΡΧΟΜΕΝΑΙ ΑΠΟ ΤΟΥ ΚΑΙΡΟΥ ΤΗΣ ΓΝΩΣΕΩΣ ΕΝ Ω ΤΙΣ ΕΓΝΩ ΕΑΥΤΟΝ ΔΕΔΟΣΘΑΙ. ΧΡΗ ΔΕ ΜΙΑ ΜΑΡΤΥΡΑΣΘΑΙ ΠΡΟ ΒΗΜΑΤΟΣ, Η ΑΛΛΩΣ ΕΠΙ[b] ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΩΝ, ΔΥΝΑΤΑΙ ΔΕ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΔΙΑ ΕΠΙΔΟΥΝΑΙ ΕΚΑΜΟΘΕΝ. ΩΣ ΟΙ ΑΥΤΟΙ ΦΑΣΙΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ. ΤΑΥΤΑ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΦΥΛΑΣΣΕΙΝ ΤΗΝ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΝ ΟΦΕΙΛΟΝΤΩΝ. ΠΕΡΙ ΔΕ ΤΩΝ ΜΗ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΑΙΣ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΙΣ, ΦΕΡΕ ΣΚΕΨΩΜΕΘΑ. ΟΙ ΓΑΡ ΠΑΡΑΝΟΜΩΣ ΔΟΘΕΝΤΕΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ ΤΟΥΤΕΣΤΙΝ, Η ΥΦ ΩΝ ΜΗ ΕΧΡΗΝ, Η ΟΥΤΟΙ ΟΥΣ ΜΗ ΕΧΡΗΝ, Η ΟΙΣ ΜΗ ΕΧΡΗΝ, Η ΟΝ ΜΗ ΕΧΡΗΝ ΤΡΟΠΟΝ, ΕΑΝ ΜΗΤΕ ΒΕΒΑΙΩΘΩΣΙΝ ΜΗΤΕ ΣΦΑΨΩΝΤΑΙ ΤΟΥ ΧΕΙΡΙΣΜΟΥ ΕΙΣΙΝ ΑΝΕΥΘΥΝΟΙ, ΟΥΔΕ ΠΡΟΟΙΣΕΙ ΤΙΣ ΑΥΤΟΙΣ ΟΤΙ ΤΑΣ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΣ ΟΥΚ ΕΤΗΡΗΣΑΝ ΤΩΝ ΠΑΡΑΙΤΗΣΕΩΝ. ΟΥΔΕ ΓΑΡ ΕΧΟΥΣΙΝ ΠΑΡΑΙΤΗΣΕΩΣ ΑΝΑΓΚΗΝ. ΩΣ ΔΕΙΚΝΥΤΑΙ ΕΚ ΤΩΝ ΥΠΟΤΕΤΑΓΜΕΝΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ, ΑΣ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΟΣ ΧΑΡΙΝ ΥΠΕΤΑΞΑ. ΕΦΑΡΜΟΖΟΙΝΤΟ ΔΕ ΑΝ ΠΑΣΙΝ. Diui Seuerus[c] & Antoninus Augusti Narcisso. Ab auo materno tutor datus necesse non habuisti excusari, cum ipso iure non teneris. si igitur administrationi te non miscuisti, potes esse securus. ΟΜΟΙΩΣ ΔΕ ΚΑΙ ΕΑΝ ΤΟΝ ΜΗ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΝ ΤΗ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑ ΧΕΙΡΟΤΟΝΗΣΟΥΣΙΝ ΟΙ ΑΡΧΟΝΤΕΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΝ Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΑ, ΟΥΔΕ ΟΥΤΟΣ ΑΝΑΓΚΗΝ ΕΧΕΙ ΠΑΡΑΦΥΛΑΣΣΕΙΝ ΤΑΣ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΣ, ΟΙΟΝ ΤΟΝ ΜΗΤΕ ΠΟΛΙΤΗΝ, ΜΗΤΕ ΙΝΚΟΛΑΝ.

De liberto tutore.

XIIII. IDEM libro quinto Excusationum

ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΟΝ, ΕΝ ΤΩ ΛΟΓΩ ΤΩ ΠΕΡΙ ΑΦΕΣΕΩΣ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΚΑΙ ΚΟΥΡΑΤΟΡΩΝ, ΕΙΔΕΝΑΙ ΔΕΙ, ΟΤΙ ΟΥ ΜΟΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΤΟΥ ΟΡΦΑΝΟΥ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΜΗΤΡΟΣ ΝΟΕΙΣΘΑΙ ΧΡΗ. ΚΑΙ ΟΠΟΤΑΝ ΔΕ ΖΗΤΩΜΕΝ ΠΕΡΙ ΠΑΙΔΩΝ ΠΑΤΡΩΝΟΣ ΕΙΔΕΝΑΙ ΧΡΗ, ΟΤΙ ΤΗΝ ΠΡΟΣΗΓΟΡΙΑΝ ΤΑΥΤΗΝ ΟΥΚ ΕΝ ΤΩ ΠΡΩΤΩ ΒΑΘΜΩ ΣΤΗΣΟΜΕΝ, ΤΟΥΤΕΣΤΙΝ ΥΙΟΝ ΚΑΙ ΘΥΓΑΤΕΡΑ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΕΓΓΟΝΟΥΣ ΕΞ ΕΚΑΤΕΡΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΕΦΕΞΗΣ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΕΑΝ ΔΙΚΑΙΟΝ ΧΡΥΣΩΝ ΔΑΚΤΥΛΙΩΝ[d] ΛΑΒΗ, ΕΤΙ ΔΙΑΣΩΖΕΙ ΤΗΝ ΤΩΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΝ ΤΑΞΙΝ ΕΝ ΤΟΥΤΩ, ΑΠΕΡ ΑΝΤΕΓΡΑΨΕΝ Ο ΘΕΙΟΤΑΤΟΣ ΑΝΤΩΝΙΝΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ, Ο ΙΔΙΩ ΑΡΓΥΡΙΩ ΩΝΗΘΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΘΕΙΣ, ΟΥΔΑΜΩΣ ΣΥΓΚΡΙΝΕΤΑΙ ΤΟΙΣ ΛΟΙΠΟΙΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΟΙΣ. ΕΑΝ ΠΟΛΛΟΙ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΩΣΙΝ, ΕΙΣ ΑΠΑΝΤΩΝ ΤΟΙΣ ΤΕΚΝΟΙΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ ΔΟΘΗΣΕΤΑΙ, ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΡΙΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΟΥΚ ΑΠΟΛΥΘΗΣΕΤΑΙ.

XV. IDEM libro sexto Excusationum

ΣΠΑΔΟΝΤΑ ΧΕΙΡΟΤΟΝΗΣΟΥΣΙΝ ΕΠΙΤΡΟΠΟΝ, ΟΥΔΕΜΙΑΝ ΓΑΡ ΕΧΕΙ ΠΑΡΑΙΤΗΣΙΝ, ΩΣ ΔΕΙΚΝΥΣΙΝ ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ ΣΕΒΗΡΟΥ ΚΑΙ ΑΝΤΩΝΙΝΟΥ. Ο ΤΩ ΠΑΤΡΙ ΕΠΑΓΓΕΙΛΑΜΕΝΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΥΕΙΝ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ, ΑΦΙΕΣΘΑΙ ΤΑΥΤΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΟΥ ΔΥΝΑΤΑΙ, ΚΑΝ ΑΛΛΩΣ ΕΧΕΙ ΔΙΚΑΙΑ ΑΦΕΣΕΩΣ. ΕΙΔΕΝΑΙ ΔΕΙ ΟΤΙ ΑΞΙΩΜΑ ΟΥΔΕΝΙ ΠΑΡΕΧΕΙ ΠΑΡΑΙΤΗΣΙΝ: ΟΘΕΝ ΕΑΝ ΤΙΣ ΣΥΓΚΛΗΤΙΚΟΣ Η, ΟΥΤΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΥΣΕΙ ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΑΤΑΔΕΕΣΤΕΡΑΣ ΤΑΞΕΩΣ ΟΝΤΩΝ ΣΥΓΚΛΗΤΙΚΩΝ. ΟΠΕΡ ΑΝΤΕΓΡΑΨΑΝ ΟΙ ΘΕΙΟΤΑΤΟΙ ΜΑΡΚΟΣ ΚΑΙ ΚΟΜΜΟΔΟΣ. ΕΙ ΔΕ ΤΙΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ, Η ΚΟΥΡΑΤΩΡ ΩΝ ΜΗ ΣΥΓΚΛΗΤΙΚΟΥ, Η ΑΛΛΩΣ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΥ, ΕΙΤΑ ΥΣΤΕΡΟΝ ΓΕΝΗΤΑΙ ΣΥΓΚΛΗΤΙΚΟΣ, ΔΙΗΝΕΚΩΣ ΑΠΟΛΥΕΤΑΙ ΤΗΣ ΦΡΟΝΤΙΔΟΣ. ΕΙ ΔΕ ΟΙ ΕΠΙΤΡΟΠΕΥΟΜΕΝΟΙ Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΕΥΟΜΕΝΟΙ ΠΑΡ ΑΥΤΟΥ ΠΑΙΔΕΣ ΗΣΑΝ ΣΥΓΚΛΗΤΙΚΟΥ, ΟΥΚ ΑΠΟΛΥΕΤΑΙ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ. ΟΜΟΙΩΣ ΔΕ Ο ΚΑΤΑΔΕΕΣΤΕΡΑΣ ΤΑΞΕΩΣ ΩΝ ΟΥ ΠΑΡΑΙΤΗΣΕΤΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΕΥΕΙΝ Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΕΥΕΙΝ ΤΩΝ ΜΕΙΖΟΝΩΝ. ΜΗΔΕ ΛΙΒΡΑΡΙΟΥΣ ΜΗΔΕ ΚΑΛΚΟΥΛΑΤΟΡΑΣ, ΟΥΣ ΔΙΑΨΗΦΙΣΤΑΣ ΛΕΓΟΜΕΝ, ΕΧΕΙΝ ΑΛΕΙΤΟΥΡΓΗΣΙΑΝ ΛΕΓΟΥΣΙΝ ΑΙ ΘΕΙΑΙ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ. ΗΔΗ ΔΕ ΚΑΙ ΟΙ ΙΟΥΔΑΙΟΙ ΤΩΝ ΜΗ ΙΟΥΔΑΙΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΕΥΣΟΥΣΙΝ, ΩΣΠΕΡ ΚΑΙ ΤΑ ΛΟΙΠΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΗΣΟΥΣΙΝ: ΑΙ[e] ΓΑΡ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΕΚΕΙΝΟΙΣ ΜΟΝΟΙΣ ΑΝΕΝΟΧΛΗΤΟΥΣ ΑΥΤΟΥΣ ΕΙΝΑΙ ΚΕΛΕΥΟΥΣΙΝ, ΔΙ ΩΝ Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΧΡΑΙΝΕΣΘΑΙ ΔΟΚΕΙ. ΛΟΓΙΣΤΕΙΑ ΠΟΛΕΩΣ ΟΥΔΕ ΕΙΣ ΑΡΙΘΜΟΝ ΜΙΑΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΧΩΡΕΙ. ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΥΓΚΛΗΤΙΚΩΝ, ΚΑΝ ΔΙΟΙΚΟΥΣΙΝ ΤΑ ΑΥΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΑ, ΟΥΚ ΑΠΟΛΥΟΝΤΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ. ΤΟΥΤΟ ΓΑΡ ΤΟΙΣ ΤΩΝ ΑΡΡΕΝΩΝ ΣΥΓΚΛΗΤΙΚΩΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΟΙΣ ΜΟΝΟΙΣ ΣΥΓΚΕΧΩΡΗΤΑΙ. ΕΑΝ Ο ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΑΡΧΩΝ, ΤΟΥΤΕΣΤΙΝ Ο ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ, ΔΙΑΠΙΠΤΟΥΣΗΣ ΑΥΤΩ ΤΗΣ ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΓΕΝΗΤΑΙ ΚΙΝΔΥΝΩ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ, ΤΑΥΤΗΝ ΟΥ ΣΥΝΑΡΙΘΜΗΣΕΙ ΑΛΛΑΙΣ ΕΠΙΤΡΟΠΑΙΣ, ΩΣΠΕΡ ΟΥΔΕ Ο ΕΓΓΥΗΣΑΜΕΝΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΝ, ΑΛΛ ΟΥΔΕ ΟΙ ΚΑΤΑ ΤΙΜΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ ΓΡΑΦΕΝΤΕΣ. Ο ΤΕΛΗ ΜΕΜΙΣΘΩΜΕΝΟΣ ΠΑΡΑ ΠΟΛΕΩΣ ΟΥΚ ΑΦΙΕΤΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ. Ο ΠΟΛΛΑ ΔΙΚΑΙΑ ΕΧΩΝ ΕΙΠΕΙΝ, ΩΝ ΕΚΑΣΤΟΝ ΚΑΘ ΕΑΥΤΟ ΟΥΚ ΕΣΤΙΝ ΙΣΧΥΡΟΝ: ΕΙ ΔΥΝΗΣΕΤΑΙ ΑΦΕΘΗΝΑΙ ΖΗΤΗΘΗΤΗ, ΟΙΟΝ ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ ΜΕΝ ΕΤΩΝ ΟΥΚ ΕΣΤΙΝ, ΟΥΔΕ

a Vide in hunc locu Antonium August. lib. singul. ad Modestinum.

b Id est, apud acta. Accursianus interpres in subnotationibus aut depositionib[us] vertit.

c Hanc una superest constitutio ex omnibus quas Modest. insr. fere ... esse aut.

d De origine annulorum aureorū elegāter Bud. ad l. vlt. de sena.

e Ea constitutio notatur, qua extat l. 5 in fi. sup. de decurio.

ΟΥΔΕ ΤΡΕΙΣ ΕΧΕΙ ΕΠΙΤΡΟΠΑΣ, ΟΥΔΕ ΠΕΝΤΕ ΤΕΚΝΑ, Η ΑΛΛΟ ΤΙ ΔΙΚΑΙΟΝ ΑΦΕΣΕΩΣ. ΕΧΕΙ ΜΕΝΤΟΙ ΔΥΟ ΕΠΙΤΡΟΠΑΣ, ΚΑΙ ΔΥΟ ΠΑΙΔΑΣ, ΚΑΙ ΕΞΗΚΟΝΤΑ ΕΣΤΙΝ ΕΤΩΝ, Η ΑΛΛΑ ΤΙΝΑ ΤΟΙΑΥΤΑ ΛΕΓΕΙ ΚΑΘ ΕΑΥΤΑ ΜΕΝ ΕΝΤΕΛΗ ΤΗΝ ΒΟΗΘΕΙΑΝ ΜΗ ΠΑΡΕΧΟΝΤΑ, ΤΗ ΔΕ ΠΡΟΣ ΑΛΛΗΛΑ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΟΝΤΑ ΔΙΚΑΙΟΦΑΝΗ. ΑΛΛ ΕΔΟΞΕΝ ΤΟΥΤΟΝ ΜΗ ΑΦΙΕΣΘΑΙ. Ο ΛΑΒΩΝ Η ΕΧΩΝ ΑΛΕΙΤΟΥΡΓΗΣΙΑΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ, Η ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΩΝ, ΟΥΤΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΟΥΚ ΑΦΕΘΗΣΕΤΑΙ. Ο ΑΠΟΛΥΘΕΙΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ, Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΙΑΣ, ΟΥ ΠΑΝΤΩΣ ΤΟΙΣ ΥΠΟΜΝΗΜΑΣΙΝ ΠΡΟΣ ΑΦΕΣΙΝ ΕΤΕΡΑΣ ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑΣ ΧΡΗΣΕΤΑΙ, ΕΑΝ ΜΗ ΥΠΑΡΧΕΙ ΑΥΤΩ ΔΙΚΑΙΑ ΑΦΕΣΕΩΣ. Ο ΦΑΣΚΩΝ ΕΑΥΤΟΝ ΑΓΝΩΣΤΟΝ ΕΙΝΑΙ ΤΩ ΠΑΤΡΙ, Η ΤΗ ΜΗΤΡΙ ΤΟΥ ΟΡΦΑΝΟΥ, ΟΥ ΔΙΑ ΤΟΥΤΟ ΑΦΕΘΗΣΕΤΑΙ, ΕΠΕΙΠΕΡ ΚΑΙ Ο ΤΡΕΙΣ ΕΧΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΑΣ, Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΙΑΣ, ΟΥΚ ΕΧΕΙ ΔΙΚΑΙΟΝ ΑΦΕΣΕΩΣ, ΟΙΟΝ ΕΑΝ ΤΙΣ ΕΠΙΤΗΔΕΥΣΕΙ ΑΝΑΔΕΞΑΣΘΑΙ. ΗΔΗ ΔΕ ΚΑΙ Ο ΜΕΤΡΙΟΣ ΓΕΝΟΜΕΝΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ ΕΠΙΤΗΔΕΥΣΑΙ ΔΟΚΕΙ. Vlpianus libro singulari de excusationibus ita scribit. Si quis inter tres tutelas emancipati filij sui tutelam administret, an ei hæc in numerum procedat[a], scio dubitatum. inuenio tamen rescriptum, emancipatæ filiæ tutelam numerari inter onera oportere. ΕΑΝ ΤΙΣ ΧΕΙΡΟΤΟΝΗΘΗ ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ ΩΝ ΕΝ ΤΗ ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΕΞΟΥΣΙΑ, ΕΙΤΑ Ο ΠΑΤΗΡ ΜΗ ΒΟΥΛΟΙΤΟ ΥΠΕΡ ΑΥΤΟΥ ΑΣΦΑΛΙΖΕΣΘΑΙ, ΕΚΕΛΕΥΣΑΝ ΟΙ ΝΟΜΟΙ ΚΑΙ ΑΥΤΟΝ ΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ ΧΕΙΡΟΤΟΝΕΙΣΘΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΟΝ, ΩΣ ΜΗΔΕΝΙ ΤΡΟΠΩ ΔΙΑΚΡΟΥΣΘΗΝ ΤΟ ΕΠΙ ΤΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΣΦΑΛΕΣ. ΩΣ ΔΗΛΟΙ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΑΔΡΙΑΝΟΥ ΔΙΑΤΑΞΙΣ.

De filiofamilias.

Imperator[b] Hadrianus Butasio Pollioni legato Lygdonensi. Si Clodius Macer, quamuis filiusfamilias sit, idoneus tutor esse videbitur: pater autē eius idcirco cauere non vult, vt filium suum tutela eximat, & in hoc artificio perseuerauerit: existimo te huic fraudi rectè occursurum, vt & filius & ipse ad tutelam liberorum Clementis gerendam compellantur.

De curatore confirmato.

XVI. IDEM libro secundo Responsorum

Gaius testamēto[c] Nigidiū filio suo tutorē dedit, eundēmque vsque ad vicensimū quintum annū curatorem cōstituit. quæro, cum liceat Nigidio à curatione etiam citra appellationē se excusare, ex qua die tempora, quę in excusationibus obseruanda Diuus Marcus statuit, computāda sunt: vtrum ex die aperti testamenti, an ex quo ad negotia gerenda vocatur, id est post quartumdecimum annum impletum. Modestinus respondit, excusationem à cura tunc necessariam esse, cum decreto prætoris seu præsidis confirmatus curator fuerit.

XVII. CALLISTRATVS libro quarto de Cognitionibus

Non tantùm magnitudo patrimoniorum ineūda est susceptarū trium tutelarū, quæque[d] suscipiēda est: sed etiā ætas pupillorum consideranda est. nam si priorum pupillorum ætas prope pubertatem sit, ita vt tantummodo semēstre tempus reliquum[e] fuerit: aut eorum quorū suscipere tutelam cogitur: non dabitur excusatio. idque principalibus constitutionibus cauetur. Iliensibus & propter inclytā nobilitatem ciuitatis, & propter coniunctionē originis Romanæ, iam antiquitus & senatusconsultis & cōstitutionibus principum plenissima immunitas tributa est, vt etiam tutelæ excusationem habeant: scilicet eorum pupillorum qui Ilienses nō sint. idque Diuus Pius rescripsit. Eos, qui in corporibus sunt, veluti fabrorum, immunitatem habere dicimus. etiam circa tutelarum exterorum hominum administrationem habebunt excusationem: nisi si facultates eorum adauctæ fuerint, vt ad cetera quoque munera publica suscipienda compellantur, idque principalibus constitutionibus cauetur. Non omnia tamen corpora vel collegia vacationem tutelarum habent, quamuis muneribus municipalibus obstricta non sint: nisi nominatim id priuilegium eis indultum sit. Is qui ædilitate fungitur, potest tutor dari. nam ædilitas inter eos magistratus habetur, qui priuatis muneribus excusati sunt, secundum Diui Marci rescriptum. sanè notum est, quòd gerentibus honorem vacationem tutelarum concedi placuit. vacare autem eos qui tunc primùm vocentur ad suscipiendum officium tutelæ. ceterum eos qui iam se miscuerint administrationi, ne tēpore quidem magistratus vacare æquē[f] notum est. Dominii nauium nō videntur haberi inter priuilegia, vt à tutelis vacent. idque Diuus Traianus rescripsit. Inquilini castrorum à tutelis excusari solent, nisi eorum qui & ipsi inquilini sunt, & in eodem castro eademque condicione sunt.

Numerus liberorum.

XVIII. VLPIANVS libro vicensimo ad legem Iuliam & Papiam

Bello amissi ad tutelæ excusationem prosunt. quæsitum est autem qui sunt isti: vtrū hi qui in acie sunt interempti, an verò omnes omnino qui per causam belli parentibus sunt abrepti: in obsidione forte. melius igitur probabitur, eos solos qui in acie amittuntur, prodesse debere, cuiuscumque sexus vel[*] ætatis sint. hi enim pro republica ceciderunt.

XIX. IDEM libro trigesimo quinto ad Edictum

Illud vsitatissimum est, vt his qui in Italia domicilium habeant, administratio rerum prouincialium remittatur.

XX. IVLIANVS libro vicesimo Digestorum

Si pupillum patruus contendat exheredatum esse, & se heredem scriptum: æquū est[g] tutorem pupillo dari, recepta patrui excusatione. vel si nolit excusationem petere, remoto eo à tutela, ita litem de hereditate expedire.

XXI. MARCIANVS libro secundo Institutionum

Propter litem quam quis cum pupillo habet, excusare se à tutela non potest. nisi fortè de omnibus bonis, aut plurima parte eorum controuersia sit. Qui se vult excusare, si plures habet excusationes, & de quibusdam non probauerit: alias vti intra tempora non prohibetur. Licet datus tutor ad vniuersum patrimonium datus est, tamen excusare se potest, ne vltra centensimum lapidem tutelam gerat: nisi in eadem prouincia pupilli patrimoniū sit. & ideo illarum rerum dabunt tutores in prouincia præsides eius. Nec senatores vltra centensimum lapidem rebus tutelam gerere coguntur. habenti ergo autorem tutor datur. sed aliarum rerum, non earundem datur.

XXII. SCAEVOLA libro primo Regularum

Comites à tutelis[*] non[*] vacant. hi verò quibus princeps curam alicuius rei iunxit[h], excusantur à tutela donec curam gerunt.

XXIII. VLPIANVS libro secundo Responsorum

Propter magistratum quem in municipio quis erat administraturus, tutelæ excusationem non habere respondi[i]. Si in castris merentes non ab eo tutores dentur, qui in castris merebat, excusationem[k] habere respondi.

XXIIII. PAPINIANVS libro vndecimo Quæstionum

Nequaquam credendum est ei priuilegium excusationis ablatum, cui fideicommissaria libertas soluta est. nam in toto ferè iure manumissor eiusmodi nihil iuris vt patronus aduersus liberti personam consequitur. excepto quod in ius vocare[l] patronum iniussu prætoris non debet.

XXV. VLPIANVS libro secundo de officio Proconsulis

Excusare[m] se tutor per libellos[n] non poterit.

XXVI. PAVLVS libro singulari de Excusationibus

Mensores frumentarios habere ius excusationis apparet[o] ex rescripto Diuorum Marci & Commodi, quod rescripserunt præfecto annonæ[p].

XXVII. MARCIANVS libro quinto Regularum

Legatarius qui rogatus est alij omne legatum restituere, si maluit se excusare à tutela, legatum propter fideicōmissarium consequitur. cui similis est qui de falso egit, ut re optinuit.

XXVIII. PAPINIANVS libro quinto Responsorum

Tutor petitus ante decreti diem, si aliquod priuilegium quærit, rectè petitionem institutam excludere non poterit. Quæ tutoribus remunerandæ fidei causa testamento parentis relinquuntur, post excusationem ab heredibus extraneis quoque retineri placuit. quod non habebit locū in persona filij, quem pater impuberi fratri coheredem & tutorem dedit: cum iudiciū patris vt filius, nō vt tutor promeruit. Tutorē ad[q] tempus exulare iussum excusare[r] non oportet. sed per tempus exilij curator in locum ipsius debet dari.

XXVIIII. MARCIANVS libro secundo Institutionum

Planè si in exilium datus sit tutor, potest se excusare si[s] in perpetuum datus est. facilius autem exulis ignorantia, qui contutorem[t] suspectum facere non potuerit, veniam habebit.

Consiliarij principis.

XXX. PAPINIANVS libro quinto Responsorum

Iurisperitos, qui tutelam gerere cœperunt, in consilium principum adsumptos, optimi maximíque principes nostri constituerunt excusandos. quoniam circa latus eorum agerent, & honor delatus finem certi temporis ac loci non haberet. Cum oriundus ex prouincia, Romæ domicilium haberet, eiusdem curator decreto præsidis ac prætoris constitutus rerum administrationem vtrubique suscepit. placuit eum duas curationes administrare non videri. quòd videlicet vnius duo patrimonia non viderentur.

Qui priuile

a Forte procedet.

b Hæc in vulgaribus translata sunt ad finem præcedentis tituli.

c testamento suo

d eiúsque quæ

e Et sint in numero inserere ... (marginal note, partly illegible)

f Dicit in plerisque codicibus, quod Accurs. confirmat.

g alium tutorem

h iniunxit.

i Romanū magistratum municipales pro vna tantum tutela Roma habebantur. Aug. ad l. a. & i. eu. sup. eo.

k non habere

l vocari

m Orsiange l. neque quam. §. vlt. decretum de off. procons.

n Præsentia igitur necessaria est, tametsi vrasse vel libello, vel voce vel ... (partly illegible)

o vt ex

p Multa præterea excusationis priuilegium ab eadē Imperatore constitutio refert Iulius Capitolinus: quibus omnino vel frumentaria grauiter prouidet.

q per tempus

r excusari

s modò

t tutorem

Qui priuilegio subnixus est, fratris curationem suscipere non cogitur. Patronus impuberi liberto quosdam ex libertis tutores aut curatores testamento dedit. quamuis eos idoneos esse constet, nihilo minus iure publico poterunt excusari, ne decreto confirmentur.

De trium tutelis.

XXXI. PAVLVS libro sexto Quæstionum.

SI is qui tres tutelas administrabat, duobus pupillis diuersis decretis datus est, qui potuit excusari, & prius quàm causas excusationis allegaret, vnus ex pupillis, quorum iam tutelam administrabat, decessit: vbi desit ei cõpetere excusatio, statim tenuit cum prius decretum, quasi in loco tertiæ tutelæ quarta subroganda. nam ipso iure tutor est, & antequam excusetur. Potuit [a] ergo tutela eius qui nunc quarto loco inuenitur excusari. sed cum non sit excusatus, necessariò subeundum est onus illius quoque tutelæ. nec me mouet quòd dicat aliquis hoc [b] ne exigi, an administretur tutela. hoc enim eò pertinet, ne sit finita administratio. ceterum si periculum sustineat cessationis, puto ei imputandam eam quoque tutelam. Idem euenire potest, si duobus testamentis, cum haberet tres tutelas, tutor datus est. vbi non apertarum tabularum tempus inspici debebit, si quæratur quæ prior delata sit tutela: sed aditæ hereditatis vel cõditionis existentis. Illa quoque erit differentia tutelarum, de quibus diximus, si tertia & quarta sit delata, licet in quartam prius detentus sit: quòd huius, id est quartæ, ex quo iussus est administrare: illius, ex quo datus est, periculum sustinet. Eum [c] qui pupillum bonis paternis abstinuerat, detinendũ in quarta tutela existimaui, quasi deposita illa. Ceterum putarem rectè facturum prætorem, si etiam vnam tutelam sufficere crediderit, si tam diffusa & negotiosa sit, vt pro pluribus cedat. neque igitur fratres [d] consortes plurium loco habendi sunt. neque [e] non fratres, si idem patrimonium habent: & ratio administrationis pariter reddenda [f] sit. Et ex diuerso fratres [g] diuiso patrimonio duæ tutelæ sunt. non enim vt dixi numerus pupillorum, sed difficultas rationum conficiendarum & reddendarũ consideranda est.

De legato relicto tutori, qui se excusauit.

XXXII. IDEM libro septimo Quæstionum.

NEsennius Apolinaris Iulio Paulo. mater filium suũ pupillum, vel quiuis alius extraneus extraneũ æquè pupillum scripsit heredem, & Titio legatum dedit, eumque eidem pupillo tutorem adscripsit. Titius cõfirmatus excusabit se à tutela. quæro an legatum amittat. & quid si testamento quidem tutor non sit scriptus, legatum tamen acceperit, datúsque à prætore tutor excuset se: an æquè repellendus sit à legato. & an aliquid intersit, si à patre vel emancipato pupillo tutor datus sit, vel puberi curator. respondi, qui non iure datus {sit} vel tutor vel curator à patre, confirmatus à prætore excusationis beneficio vti maluit, repellendus est à legato. idque & Scæuolæ nostro placuit. nam * & * prætor, qui eum confirmat tutorem, defuncti sequitur iudicium. idem in matris testamento dicendum est. Similis est matri quiuis extraneus, qui pupillum heredem instituit, eique & in tutore dando prospicere voluit. quales sunt alumni nostri. Rectè ergo placuit eum qui recusat [h] id quod testator reliquit, ab [i] eo quod petit, quòd [k] idem dedit, repelli debere. Non semper tamen existimo eum qui onus tutelæ recusauit, repellendum a legato. sed ita demum, si legatum ei ideo adscriptũ appareat, quòd eidem tutelam filiorum iniunxit: non quòd alioquin daturus esset, etiam sine tutelæ.[l] Id apparere potuit [m] si posueris testamento legatum adscriptum, codicillis verò postea factis tutorem datum. in hoc enim legato potest dici, non ideo ei relictum, quia & [n] tutorem esse voluerit testator.

XXXIII. IDEM libro vicesimo tertio Quæstionum.

SEd hæc nimium scrupulosa sunt, nec admittenda: nisi euidenter pater expresserit velle se dare, etiam si tutelam non administrauit. semper enim legatum aut antecedit aut sequitur tutelam.

XXXIIII. IDEM libro septimo Quæstionum.

EX [o] eis apparet non esse his similem eum quem prætor tutorem dedit, cum posset vti immunitate. hic enim nihil contra iudicium fecit testatoris. nam quem ille non dedit tutorem, eum voluisse [p] tutelam administrare filii dicere non possumus.

XXXV. IDEM libro vicesimo tertio Quæstionum.

QVid autem si se non excusauerit, sed administrare noluerit, contentus [q] quòd ceteri idonei [r] essent? hic poterit conueniri, si ab illis res seruari non potuisset.[s] sed hoc non quærendum est. sed contumacia punienda est eius, qui quodammodo se excusauit. multo magis quis dicere debebit indignum iudicio patris, qui vt suspectus remotus [t] est à tutela.

a Poterit ergo à tutela
b hoc nihilo non
c Et eum
d fratres & sorores. quod melius fortasse est, ne illud postea frustrà repeti videatur.
e sed neque fratres
f redigenda
g fratrum
h recusat onus, quod
i & ab eo
k quódque
l tutela.
m poterit,
n cum
o Ex his apparet
p noluisse. Augus. lib. 1. emend. cap. 3.
q contendens
r idonei sunt & hic
s potuit.

XXXVI. IDEM libro nono [v] Responsorum.

AMicissimos [x] quidem & fidelissimos parentes liberis tutores eligere solere. & ideo ad suscipiendum onus tutelæ etiam honore [y] legati eos persequi [z]. sed cũ proponatur is de quo quæritur, in testamento legatum meruisse, & idem [A] pupillo substitutus: non est verisimile hunc [B] demum eum testatorem substituere voluisse, si & tutelam suscepisset. & ideo eum de quo quæritur, à legato quidem, si adhuc viueret pupillus, repellendum fuisse. à substitutione autem non esse summouendum. cum eo casu etiam suscepta tutela finiretur. Lucius Titius ex tribus filiis incolumibus vnum habet emancipatum eius ætatis, vt curatores accipere debeat. quæro si idem Titius pater petente eodem filio emancipato curator à prætore detur, an iure publico vti possit, & nihilo minus trium filiorum nomine vacationem postulare. respondi præmium quidem patri, quod propter numerum liberorum ei competit, denegari non oportere.[C] sed cum filio suo curator petatur, contra naturales stimulos facit, si tali excusatione vtendum esse [D] temptauerit.

Decretum nullum ob vitium pronuntiationis.

XXXVII. SCAEVOLA libro secundo Responsorum.

QVi testamento tutor datus fuerat, adito prætore dixit se tres liberos habere. adiecit præterea, habenti patruum legitimum tutorem se vitiose tutorem datum. prętor ita decreuit: SI LEGITIMVM TVTOREM HABENTI TVTOR DATVS ES, NON EST TIBI NECESSARIA EXCVSATIO. quæro cum nemo patruus impuberi tutor esset, an nihilo minus tutor remansit. respondi secundum ea quæ proponerentur, quamuis iustas excusationis causas haberet, non tamen esse excusatum propter vitium pronuntiationis. Item quæro si adquieuisset sententiæ, an ob id quod non gessit tutelam, vtilis actio in hunc dari debeat. respondi si errore potius, quòd se pro iure trium liberorum quod allegabat, excusatum crederet, quàm malitia ab administratione cessasset, vtilem actionem {non} [E] dandam.

De tempore excusationum.

XXXVIII. PAVLVS libro secundo Sententiarum.

QVinquaginta dierum spatiũ tantummodo ad contestandas excusationum causas pertinet. peragendo enim negotio ex die nominationis continui quattuor menses constituti sunt.

XXXVIIII. TRYPHONINVS libro tertiodecimo Disputationum.

SI cum ipse institueret vt proferret excusationem, mora contradictionis impeditus est quo minus decreto liberaretur: excusationem rectè probari.

XL. PAVLVS libro secundo Sententiarum.

POst susceptam tutelam cæcus aut surdus aut mutus aut furiosus aut valetudinarius deponere tutelam potest. Paupertas quæ operi & oneri tutelæ impar est, solet tribuere vacationem.

XLI. HERMOGENIANVS libro secundo Iuris epitomarum.

ADministrantes rem [F] principum, ex indulgentia eorum, licet citra codicillos, à tutela itémque cura tempore administrationis delata excusantur. idémque custoditur in his qui præfecturam annonæ vel vigilum gerunt. Eorũ qui reipublicæ causa absunt, comites qui sunt intra statutum numerum, de tutela, quę absentibus vel profecturis delata est, excusantur. nam susceptam antea non deponunt. Qui corporis, item collegii iure excusantur, à collegarum filiorúmque eorum tutela non excusantur: exceptis his quibus hoc specialiter tributum est.

XLII. PAVLVS libro singulari de Cognitionibus.

PLanè vltra centesimum [G] miliarium ab vrbe filiorum collegarum suorum tutelam suscipere non coguntur.

XLIII. HERMOGENIANVS libro secundo Iuris epitomarũ.

LIbertus senatoris filiorum eius tutelam administrans ab aliis tutelis non excusatur.

XLIIII. TRYPHONINVS libro secundo Disputationum.

CVm [H] ex oratione Diui Marci ingenuus libertino tutor datus excusari debeat, eandem excusationẽ competere etiam et qui ius anulorum impetrasset, Imperator noster cum Diuo Seuero patre suo rescripsit. ergo si pupillo libertino habẽti ius anulorum datus sit ingenuus tutor vel curator, consequens est vt excusatio eius ob hanc conditionum diuersitatem non debeat accipi. at si antequam pupillus vel pubes minor annorum [I] viginti quinque ius anulorum acciperet, Lucius Titius ei datus, vt ingenuus excusatus fuit: post impetratum beneficiũ denuo eidem [K] tutor curatórue dari poterit, exẽplo eo quo placuit & rescriptum est, eum qui tempore quod intra annum erat, ex

t remouendus
v lib. 7. Responsorum respondit.
x Hinc praeclarè Cic. atque perfidiosum & nefarium esse censet fidem frangere, quæ continet vitam: & pupillũ fraudare, qui in tutela peruenit & socium fallere, qui se in negotio coniunxit. Cic. in orat. pro Ros. Comœdo.
y honorem
z prosequi. longe melior est Flo.
A & item
B tunc demũ
C oportet.
D sibi putauerit.
E Solus Haloander temere hanc negationem sustulit. Aug. lib. 1. emend. cap. 2.
F rei
G centesimũ miliarium est Flor.
H Corrige l. 11. de Syllan. & l. 4. ad leg. Iuliã de adulter.
I annis
K idem

quo reipublicæ causa abesse desierat, excusatus fuit, præterito eo ipsum suo loco dari posse. Et quamuis libertinus,[a] qui senatori patrono procurat, excusationem ab aliorum tutelæ[b] habeat: iste tamen qui ius anulorum impetrauit, qui[c] in ordinem ingenuorum transit, tali excusatione vti non posset.[d]

XLV. IDEM libro tertiodecimo Disputationum

TITIVS FILIIS MEIS, QVOAD REIPVBLICAE CAVSA NON ABERIT, TVTOR ESTO. gessit tutelam ex testamento delatam: deinde reipublicæ causa abesse cœpit, & desiit. an quasi noua tutela tunc delata excusari debeat etiam ob absentiam reipublicæ causa? an quia præcessit testamentum absentiam ob publicam causam, & est ab eo iam administrata tutela, non oporteat eum excusari? quid[e] si liberos interea susceperit, aut aliam excusationem parauit? magis est vt hæc vna tutela sit. ideo nec excusationem ei competere, nec agi tutelæ ob prius tempus posse. Sed si ita scriptum in testamento fuit, TITIVS TVTOR ESTO. CVM REIPVBLICAE CAVSA ABERIT,[f] TVTOR NE ESTO. CVM REDIERIT TVTOR ESTO. quid de excusatione aut ob absentiam reipublicæ causa, aut aliam quæ post obuenit, dici oporteat, videamus. Præcedit[g] ante alia quæstio: testamento ex die vel sub condicione tutores dati, an se excusare ante diem condicionémue necesse habent, & in primis an iam dies quinquaginta eis cedant, intra quos necesse est causas excusationis exercere. Sed verum est, non ante esse tutorem, quàm dies venerit. nam nec antequam adita sit hereditas. Quia igitur ex eodem testamento iam gesta fuit tutela, & qui excusatus est aliàs, afuturus reipublicæ causa, reuersus continuo hæret[h] tutelis ante susceptis etiam intra annum. sed hic ex ipso testamento desierit[i] esse tutor. & ideo ex secunda tutela excusare se potest. Si à prætore detur curator mentecapto aut muto siue ventri, excusatur iure liberorum. Romæ datos tutores eos tantùm accipere debemus, qui vel à præfecto vrbis, vel à prætore, vel ex testamento Romæ confecto[k] vel in continentibus dati sunt. Si tanta corporis aut mentis valetudine ab agendis rebus libertus prohibeatur, vt ne suis quidem negotiis sufficiat, necessitati erit succumbendum:[l] ne impossibile iniungatur tutelæ munus, quod obire à liberto non potest, cum[m] incommodo pupilli & aduersus vtilitatem eius.

XLVI. PAVLVS[n] libro singulari de Cognitionibus

QVi in collegio pistorum sunt, à tutelis excusantur. si modò per semet pistrinum exerceant. sed nõ alios puto excusandos, quam qui intra numerum sunt. vrbici autem pistores à collegarum quoque filiorum tutelis excusantur. Sed & hoc genus excusationis est, si quis se dicit ibi domicilium non habere, vbi ad tutelam datus est. idque Imperator Antoninus cum Diuo patre significauit.

VBI PVPILLVS EDVCARI VEL MORARI DEBEAT, ET DE ALIMENTIS EI PRAESTANDIS. TITVL. II.

I. VLPIANVS libro trigesimo quarto ad Edictum

SOLET prætor frequẽtissimè adiri, vt cõstituat vbi filij vel alãtur vel morentur: nõ tantùm in postumis, verùm omnino in pueris. & solet ex persona, ex condicione, & ex tẽpore statuere, vbi potius alendus sit. & nõnunquam à voluntate patris recedit prætor. Deniq; cũ quidã testamento suo cauisset, vt filius apud substitutum educetur, Imperator Seuerus rescripsit, prætorem æstimare[o] debere præsentibus ceteris propinquis liberorum. id enim agere prætorem oportet, vt sine vlla maligna suspicione alatur partus & educetur.

Coercitio prætoria.

Quamuis autem prætor recusantem apud se educari non polliceatur se coacturum: attamen quæstionis est, an debeat etiam inuitum cogere: vtputa libertum parentem vel quem alium de adfinibus cognatisue. & magis est, vt interdum debeat id facere. Certè non malè dicetur, si legatarius vel heres educationem recuset testamento sibi iniunctam, denegari ei actiones debere exemplo tutoris testamento dati. quod ita demum placuit, si idcirco sit relictum. ceterum si esset relicturus etiam si educationem recusaturum sciret, non denegabitur ei actio. & ita Diuus Seuerus sæpissimè statuit.

Modus alimentorum.

II. IDEM libro trigesimo sexto ad Edictum

OFficio iudicis, qui tutelæ cognoscit, congruit reputationes tutoris non improbas admittere. vtputa si dicat impendisse in alimenta pupilli vel disciplinas. Modus autem, si quidem prætor arbitratus est, is seruari debet, quem prætor statuit. si verò prætor non est aditus, pro modo facultatium pupilli debet arbitrio iudicis æstimari. nec enim permittendum est tutori, tantum reputare quantum dedit, si plus æquo dedit.[p] Hoc amplius etsi prætor modum alimentis statuit, verumtamen vltra vires facultatium est quod decretum est, nec suggessit prætori de statu facultatium, nõ debet ratio haberi alimentorum omnium: quia si suggessisset, aut minuerentur iam decreta, aut non tanta decernerentur. Sed si pater statuit alimenta liberis quos heredes scripserit, ea præstando tutor reputare poterit. nisi fortè vltra vires facultatium statuerit. tunc enim imputabitur ei, cur non adito prætore desiderauit alimenta minui.

III. IDEM libro primo de omnibus tribunalibus

IVs alimentorum decernendorum pupillis prætori competit: vt ipse moderetur, quam summam tutores vel curatores ad alimenta pupillis vel adulescentibus præstare debeant. modum autem patrimonii spectare debet, cum alimenta decernit. & debet statuere tam moderatè, vt non vniuersum reditum patrimonii in alimenta decernat. sed semper sit,[q] vt aliquid ex reditu supersit. Ante oculos habere debet in decernendo & mancipia quæ pupillis deseruiunt, & mercedes pupillorum, & vestem & tectum pupilli. ætatem etiam contemplari, in qua constitutus est cui alimenta decernuntur. In amplis tamen patrimoniis positis non cumulus patrimonii, sed quod exhibitioni frugaliter sufficit, modum alimentis dabit. Sed si non constat quis modus facultatium sit, inter tutorem & eum qui alimenta decerni desiderat, suscipere debet cognitionem. nec temere alimenta decernere: ne in alterutram partem delinquat. prius tamẽ exigere debet, vt profiteatur tutor,[r] quæ sit penes se summa. & comminari grauiores[s] ei vsuras infligi eius quod supra professionẽ apud eum fuerit comprehensum.[t] Idem ad instructionem[v] quoq; pupillorum, vel adulescentium, pupillarum, vel earum quæ intra[x] vicensimum annum constitutæ sunt, solet decernere respectu facultatium & ætatis eorum qui instruũtur[y]. Sed si egeni sunt pupilli, de suo eos alere tutor non compellitur. & si fortè post decreta alimenta ad egestatem fuerit pupillus perductus, deminui debent quæ decreta sunt. quemadmodum solent augeri, si quid patrimonio accesserit.

IIII. IVLIANVS libro vicensimo primo Digestorum

QVi filium heredem instituerat, filiæ dotis nomine, cum in familia nupsisset, ducenta legauerat, nec quicquam præterea: & tutorem eis Sempronium dedit. is à cognatis & aliis propinquis pupillæ perductus ad magistratum iussus est alimenta pupillæ & mercedes, vt liberalibus[z] artibus institueretur, pupillæ nomine præceptoribus dare. pubes factus pupillus puberi iam factæ sorori suæ ducenta legati causa soluit. quæsitum est, an tutelæ iudicio consequi possit quod in alimenta pupillæ & mercedes à tutore eo tutela præstitum sit. respondi, existimo etsi citra magistratuum decretum tutor sororem pupilli sui aluerit, & liberalibus artibus instituerit, cum hæc aliter ei contingere non possent, nihil eo nomine tutelæ iudicio pupillo aut substitutis pupilli præstare[A] debere.

V. VLPIANVS libro tertio de officio Proconsulis

SI disceptetur vbi morari vel vbi educari pupillũ oporteat, causa cognita id præsidem statuere oportebit. In causæ cognitione euitandi sunt qui pudicitiæ impuberis[B] possunt insidiari.

Absentia tutoris.

VI. TRYPHONINVS libro quartodecimo Disputationum

SI absens sit tutor, & alimenta pupillus desideret: si quidem neglegentia & nimia cessatio in administratione tutoris obiciatur, quæ etiam ex hoc arguatur, quòd per absentiam eius deserta derelictáque sunt pupilli negotia: euocatis adfinibus atque amicis tutoris prætor edicto proposito causa cognita, etiam absente tutore, vel remouendum eum qui dignus tali nota videbitur decernet, vel adiungendum curatorem. & ita qui datus erit, expediet alimenta pupillo. si verò necessaria absentia tutoris & improuisa acciderit,[C] fortè quòd subito ad cognitionem principalem profectus, nec rei suæ prouidere, nec consulere pupillo potuerit: & speratur redire, & idoneus sit tutor, nec expediat alium adiungi, & pupillus alimenta de re sua postulet: rectè constituetur ad hoc solum, vt ex re pupilli alimenta expediat.

a libertus, b tutela c qua d potest, e & si f abfuerit, g Procedit h cohæret i desierat k concepto. l succumbendum. m nisi cum n Papinianus o existimare p dederit. q ita. r Sunt qui legant auctor. s se ei vsuras infligere. t deprehensum. v institutionem x infra y instituuntur. z Mulieres liberalibus artibus instituebantur. Suet. in lib. de clar. Gramm. aut Atticus filiã M. Agrippæ vxorẽ institutã fuisse à Q. Cæcilio Epirota Grãmatico Attici liberto. A præstari B impuberis C incidalit.

DE[a] TVTELAE[b] ET RATIONIBVS DISTRAHENDIS[c] ET VTILI CVRATIONIS CAVSA ACTIONE

TIT. III.

Actio tutelæ directa.

VLPIANVS libro trigesimo sexto ad Edictum.

IN[d] OMNIBVS quæ fecit tutor, cum facere non deberet, item in his[e] quæ non fecit, rationem reddet hoc iudicio: præstādo dolum, culpam[f], & quantam in suis rebus diligentiam. vnde quæritur apud Iulianū libro vicensimo[g] primo digestorum, si tutor pupillo auctoritatem ad mortis causa donationem accommodauerit, an tutelæ iudicio teneatur. & ait teneri eum. nam sicuti testamenti factio, inquit, pupillis concessa[h] non est: ita nec mortis quidem causa donationes permittendæ sunt.

1 Sed & si non mortis causa donauerit tutore auctore, idem Iulianus scripsit, plerosque quidem putare, nō valere donationem. &[i] plerumque ita est. sed nonnullos casus posse existere, quibus sine reprehensione tutor auctor sit pupillo ad deminuendum, decreto scilicet interueniente. veluti si matri aut sorori, quæ aliter se tueri non possunt, tutor alimenta præstiterit. nam cum bonæ fidei iudicium sit, nemo feret, inquit[k], aut pupillum aut substitutū eius querentes quòd tam coniunctæ personæ alitæ sint. quinimmo per contrarium putat posse cum tutore agi tutelæ, si tale officiū prætermiserit.

2 Officio tutoris incumbit, etiam rationes actus sui conficere, & pupillo reddere. ceterum si non fecit, aut si factas non exhibet: hoc nomine iudicio tutelæ tenebitur. De seruis quoque interrogationes, sed & quæstiones habendas, & hoc officio iudicis conuenire[l] placuit. nam Diuus Seuerus decreuit, cum neque inuentaria neque auctionalia[m] proferentur[n], remedio eo vti debere, vt rationes à seruis qui rem gesserant[o] proferantur. has rationes si esse mala fide conscriptas à seruis dicunt tutores, etiam in quæstionem[p] serui interrogari poterunt.

3 Præterea si matrem aluit pupilli tutor, putat Labeo imputare eum posse. sed est verius, non nisi[q] perquàm egenti dedit, imputare eum oportere de largis facultatibus pupilli. vtrumque igitur concurrere oportet: vt & mater egena sit, & filius in facultatibus positus. Sed si munus nuptiale matri pupilli miserit, nō eū pupillo imputaturum Labeo scripsit. nec perquàm necessaria est ista muneratio.

4 Si pupillis tutores pater dedit[r], inter[s] quos & libertum suum, pérque[t] eum voluerit tutelam[v] administrari, & tutores certam summam ei statuerūt, quia aliter se exhibere non poterat: habendam eius tuitionem quod statutū est Mela existimat. ergo & si ex inquisitione propter rei notitiam fuerit datus tutor, eique alimenta statuerint contutores: debebit eorū ratio haberi. quia iusta causa est præstandi. sed & si seruis ei Varia præstiterit, vel libertis, scilicet rei pupilli necessariis: dicendum est reputaturum. idémque[x] & si liberis hominibus; si tamen ratio præstandi iusta intercedat. item sumptus litis tutor reputauit, & viatica: si ex officio necesse habuit aliquò excurrere vel proficisci.

Plures tutores pro qua parte teneantur.

5 Nunc tractemus si plures tutelam pupilli administrauerint, pro qua quisque eorum parte conueniendus sit. & si quidem omnes simul gesserūt tutelam, & omnes soluēdo sunt; æquissimum erit, diuidi actionem inter eos pro portionibus virilibus, exemplo fideiussorum. Sed & si nō omnes soluendo sint, inter eos qui soluendo sunt diuiditur actio. sed prout quisque soluendo est, poterunt conueniri. Et si fortè quis ex facto alterius tutoris condemnatus præstiterit, vel ex communi gestu, nec ei mādatæ sunt actiones: constitutum est a Diuo Pio & ab Imperatore nostro & Diuo patre eius, vtilem actionem tutori aduersus contutorem dandam.

6 Planè si ex dolo cōmuni conuentus præstiterit tutor, neque mandandæ sunt actiones, neque vtilis[y] competit. quia proprii delicti pœnam subit. quæ res indignum eum fecit, vt a ceteris quid consequatur doli participibus. nec enim vlla societas maleficiorum, vel communicatio iusta damni ex maleficio est.

7 Vsque adeo autem ad contutores non venitur, si sint[z] soluendo contutores, vt prius ad magistratus qui eos dederunt, vel ad fideiussores veniatur. & ita Imperator noster Vlpio Proculo rescripsit. quod enim Marcellus libro octauo digestorum scripsit, quódque sæpissimè rescriptū est, quamdiu vel vnus ex tutoribus idoneus est, non posse ad magistratus qui dederunt veniri[A], sic erit accipiendum, si non contutor ob hoc conueniatur, quòd suspectum facere, vel satis exigere noluit.

8 Hanc actionem etiam in heredem tutoris competere constat. sed & heredi pupilli æquè competit, similibúsque personis.

9 Non tantùm ante condemnationem, sed etiam post condemnationem desiderare tutor potest, mandari sibi actiones aduersus cōtutorem, pro quo condemnatus est.

10 Rationibus distrahendis actione non solùm hi tenentur tutores, qui legitimi fuerunt: sed omnes qui iure tutores sunt, & gerunt tutelam.

11 Considerandum est in hac actione, vtrum pretium rei tantùm duplicetur, an etiam quod pupilli interfit. & magis esse arbitror, in hac actione quod interest non venire: sed rei tantùm æstimationem.

Actio de rationibus distrahendis.

12 In tutela ex vna obligatione duas esse actiones cōstat. & ideo siue tutelæ fuerit actum, de rationibus distrahēdis[B] agi non potest: siue contra, tutelæ actio, quod ad speciem istam, perempta est. hunc tamen tutorem, qui intercepit pecuniā pupillarem, & furti teneri Papinianus ait. qui & si furti teneatur, hac actione conuentus, furti actione nō liberatur. nec enim eadem est obligatio furti ac tutelæ: vt quis dicat[C] plures esse actiones eiusdem facti. sed plures obligationes. nam & tutelæ & furti obligatur.

13 Hanc actionem sciendum est perpetuam esse, & heredi similibúsque personis dari ex eo quod viuo pupillo captū est. sed in heredem ceterósque successores non dabitur: quia pœnalis est. Hæc actio tunc competit, cum & tutelæ actio est, hoc est finita demum tutela.

II. PAVLVS libro octauo ad Sabinum.

ACtione de rationibus distrahendis nemo tenetur, nisi qui in tutela gerenda rem ex bonis pupilli abstulerit. quòd si furandi animo fecit, etiam furti tenetur.

1 Vtraque autem actione obligatur, & altera alteram nō tollet. sed & condictio ex furtiua causa competit, per quā si consecutus fuerit pupillus quod fuerit ablatum, tollitur hoc iudicium: quia nihil abest pupillo. Hæc actio licet in duplum sit, in simplo rei persecutionem continet: nō[D] sola dupli pœna est.

III. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum.

SI tutelæ aut negotiorum gestorum agatur, incerto hoc quantum ab aduersariis debetur tutori procuratorive: arbitratu iudicis cauendum est, quod eo nomine eis absit.

IIII. PAVLVS libro octauo ad Sabinum.

NIsi finita tutela sit, tutelæ agi non potest. finitur autem non solùm pubertate, sed etiam morte tutoris vel pupilli.

1 Filiumfamilias emancipatum, si tutelam administret, etiam directo teneri Iulianus putat.

2 Si adhuc impubes tutelæ agat, nihil consumitur.

3 Cum furiosi curatore non tutelæ, sed negotiorum gestorum actio[E] est: quæ competit etiam dum negotia gerit. quia non idem in hac actione, quod in tutelæ actione, dum impubes est is cuius tutela geritur, constitutum est.

V. VLPIANVS libro quadragesimo tertio ad Sabinum.

SI tutor rem sibi depositam à patre pupilli, vel commodatam non reddat: non tantùm commodati vel depositi, verùm tutelæ quoque tenetur. &[F] si acceperit pecuniā vt reddat, plerisque placuit, eam pecuniam vel depositi vel commodati actione repeti, vel condici posse. quod habet rationem: quia turpiter accepta sit.

VI. IDEM libro trigesimo primo ad Edictum.

SI filiusfamilias tutelam administrauerit, & liberatus patria potestate dolo aliquid fecerit: an actio tutelæ patrem quoque hoc nomine teneat quæritur. & æquum est, vt eum dumtaxat dolum pater præstet, qui commissus est[G] ante emancipationem filii.

VII. IDEM libro trigesimo quinto ad Edictum.

SI pupillus heres exstiterit ei cuius tutelam tutor suus gesserit, ex hereditaria causa cum tutore suo habebit actionem.

1 Si tutor in hostium potestatem peruenerit, quia finita tutela intellegitur, fideiussores qui pro eo rem saluam fore spoponderint, & si quis exstat defensor eius qui paratus est suscipere iudicium tutelæ, vel si quis sit curator bonis eius constitutus, rectè conuenientur[H].

VIII. PAPINIANVS libro vicensimo octauo Quæstionum.

QVamuis iure postliminii tutelam pristinam possit integrare.

VIIII. VLPIANVS libro vicensimo[I] quinto ad Edictum.

SI tutor reipublicæ causa abesse cœperit, ac per hoc fuerit excusatus, quòd reipublicæ causa aberit: tutelæ iudicio locus est. sed si desierit reipublicæ causa abesse, consequenter desinit[K] qui in locum eius datus est: & tutelæ conueniri poterit.

1 Si duobus impuberibus fratribus tutor datus sit, & alter eorum in legitimam tutelam fratris sui perfectæ[L] ætatis constituti reccidit[M]: eum qui datus[N] esset, tutorem esse desisse Neratus ait. quia igitur desinit,

a *Tit. 9. de leg. Scæua tutela iubet rationem reddi. Quod vt fiat, spatio quinquenniy tribuit contra leges Atheniensium.*
b De tutelis
c detrahēdis
d De omnibus
e ds iis
f & culpam
g lib. 31.
h *Vis enim testamenti conferetur in tempus mortis, quo nō est futurus tutor: quia morte finitur tutela. tit. quib. mod. tut. fi. aut. §. simili modo. Inst.*
i vt plerisque
k *Sunt qui legant, inique.*
l euenire
m rationalia
n proferuntur;
o gesserunt
p quæstione
q nisi si
r dederit.
s interque eos &
t per quem
v tutelam suā
x idémque est, &
y vtilis actio
z *Malè Haloander legit, si soluendo tutores non sint. Aug. lib. 1. emēd. c. 4.*
A peruenire.
B detrahēdis
C *Malè Haloander, vt quis nō dicat. Aug. lib. 1. emend. cap. 4.*
D & non
E actio neque competit, etiā dum negotia gerit:
F sed &
G sit ante
H conuenientur.
I *Inscriptio huius capitis fortè vitiosa est, & legendum lib. 35. ad edic. in quo differuit Vlp. de tutelis. In lib. autem 25. de relig. & sumpt. funer.*
K desinit & is qui
L *Vide l. tutela, sup. de tutel.*
M reciderit:
N datus sit,

erit tutelæ actio etiam ex persona impuberis. quamuis si testamento datus fuisset, non desineret esse tutor eius qui adhuc erat impubes. quia semper legitima tutela testamentariæ cedit. Si testamento sub cōdicione tutor datus sit, deinde alius medio tempore ex inquisitione: dicendum est locum esse tutelæ iudicio existente condicione: quia tutor esse desinit. sed & si quis testamento vsque ad tempus fuerit datus, idem erit dicendum. & generaliter quod traditum est, pupillum cum tutore suo agere tutelæ non posse, hactenus verum est, si eadem tutela sit. absurdum enim erat à tutore rationem administrationis negotiorum pupilli reposci[a], in qua adhuc perseueraret. in qua autem desinit[b] tutor, & iterum cœpit esse: sic ex priftina administratione tutelæ debitor est pupillo, quomodo si pecuniam creditam à patre eius accepisset, quem igitur effectum hæc {ex} sententia habeat, videamus. nam si solus tutor est, vtique ipse secum non aget. sed vel per specialem curatorem conueniendus est: vel pone eum contutorem habere, qui possit aduersus eum iudicem[c] accipere, ex qua causa cum eo tutelæ agi potest. quinimmo si[d] medio tempore soluendo esse desierit, imputabitur contutoribus cur non egerunt cum eo. Si tutori curator sit adiunctus, quamuis suspecto postulato, non cogetur tutelæ iudicium tutor suscipere: quia tutor maneret[e]. Sed & si fuerit tutor confiscatus, aduersus fiscum dandam esse actionem constat ei qui loco eius curator[f] datus sit, vel cōtutoribus eius. Ceteræ actiones præter tutelæ, aduersus tutorem competunt & si adhuc tutelam administrāt, veluti furti, damni iniuriæ, condictio.

a post tempo-
ra.
b esse tutor.
c iudicium
d & si medio
e manet.
f tutor

X. PAVLVS libro octauo breuis Edicti.

SEd non dantur pupillo dum tutor tutelam gerit. quāuis enim morte tutoris intereant, tamen pupillus cum herede eius actionem habet. quia sibi soluere debuit.

XI. VLPIANVS libro trigesimo quinto ad Edictum.

SI filiusfamilias tutelam administrauerit, deinde fuerit emancipatus: remanere eum tutorem Iulianus ait. & cum pupillus adoleuerit, agendum[g] cum eo, eius quidem temporis[h] quod est ante emancipationem, in quātum facere potest. eius verò quod est post emancipationem, in solidum. cū patre verò dumtaxat de peculio. manere enim aduersus eum etiam post pubertatem de peculio actioné. neque enim ante annus cedit, intra quem de peculio actio detur[i], quàm tutela fuerit finita.

g esse cū eo.
h temporis nomine,
i actio datur.

XII. PAVLVS libro octauo breuis Edicti.

FIlius autem tutor propter hoc suum factum cum patre agere non potest ante pubertatem. quia nec finita tutela hoc ab eo exigi potest.

XIII. VLPIANVS libro trigesimo quinto ad Edictum.

SI tutor post pubertatem pupilli negoria administrauerit, in iudicium tutelæ veniet id tantùm, sine quo administratio tutelæ expediri non potest. si verò post pubertatem pupilli[k] is qui tutor eius fuerat, fundos eius vendiderit, mancipia & prædia comparauerit: neque venditionis huius, neque emptionis ratio iudicio tutelæ continebitur. & est verum ea quæ conexa sunt, venire in tutelæ actionem. Sed & illud est verum, si cœperit negotia administrare post tutelam finitam: deuolui iudicium tutelæ in negotiorum gestorum actionem. oportuit enim eum à semetipso tutelam exigere. sed & si quis cum tutelam administrasset, idem curator adulescenti fuerit datus: dicendum est negotiorum gestorum sum conueniri posse.

k pupillis, qui

XIIII. GAIVS libro duodecimo ad Edictum prouinciale.

SI post pubertatem tempore aliquo, licet breuissimo, intermiserit administrationem tutor, deinde cœperit gerere: sine vlla dubitatione tam tutelæ quam negotiorū gestorum iudicio cum eo agendum est.

XV. VLPIANVS libro primo Disputationum.

SI ex duobus tutoribus cum altero quis transegisset, quamuis ob dolum communem: transactio nihil proderit alteri. nec immeritò, cum vnusquisque doli sui pœnam sufferat. quod si conuentus alter præstitisset, proficiet id quod præstitit, ei qui conuentus non est. licet[l] enim doli ambo rei sint, tamen sufficit vnum satisfacere. vt in duobus, quibus res commodata est vel deposita: quibúsque mandatum est.

l licet doli mali
m Ex traditu de exceptionib.
n adhuc cum. Rolla est Floren. ... adhuc ... tutor ... cum, & iutore.

XVI. IDEM libro septuagesimo quarto ad Edictum.

SI[m] cum[n] adhuc[*] tutore ex stipulatu agatur, vel cum his qui pro eo interuenerunt: erit dubitatio, an quia tutelæ agi non potest, nec ex stipulatu agi possit. & plerique putant etiam hanc actionem propter eandem vtilitatem differendam. Cum curatore pupilli siue adulescentis agi poterit, & si vsque adhuc cura perseueret.

XVII. IDEM libro tertio de officio Consulis.

IMperatores Seuerus & Antoninus rescripserūt in hæc verba. Cùm hoc ipsum quæratur an aliquid tibi à tutoribus vel curatoribus debeatur, non habet rationem postulatio tua, volentis in sumptum litis ab his tibi pecuniā subministrari.

XVIII. PAPINIANVS libro vicesimo quinto Quæstionum.

CVm tutor negotiis impuberis administratis pupillū paterna hereditate abstinet[o], bonis patris venditis, tractari solet vtilis actio pupillo relinqui, an creditoribus concedi debeat. & probatur actionem inter pupillum & creditores patris esse diuidendam. scilicet vt quod rationi bonorum per tutorē deerit, creditoribus reddatur. quod autem dolo vel culpa tutoris in officio pupilli perperam absenti contractum est, puero relinquatur. quæ actio sine dubio non prius competet, quàm pupillus ad pubertatem peruenerit. sed illa confestim creditoribus datur.

o abstinente

XVIIII. VLPIANVS libro primo[p] Responsorum.

SI probatum est nomen debitoris à nouissimo curatore, frustra tutorem de eo conueniri.

p lib. 1. Responsorū respōdit.

XX. PAPINIANVS libro secundo Responsorum.

ALterius curatoris heredem minorem vt maiore[q] pecunia condemnatum, in integrum restitui placuit. ea res materiam litis aduersus alterum curatorem instaurandæ non dabit, quasi minore pecunia condemnatum, si non sit eius ætatis actor, cui subueniri debeat. sed æquitatis ratione suadente, per vtilem actionem ei subueniri in quātum alter releuatus est oportet. Non idcirco actio, quæ post vigintiquinque[r] annos ætatis intra restitutionis tempus aduersus tutorem[s] minore pecunia tutelæ iudicio condemnatum redditur, inutilis erit, quòd adulescentis curatores ob eam culpā condemnati sunt. itaque si non †iudicium à curatoribus factum est, per doli exceptionem curatores consequi poterunt eam actionem præstari sibi.

q vt in maiore
r vicesimum quinti anni
s in minora
† iudicatum

XXI. IDEM libro primo Definitionum.

CVm pupillus tutelæ actione contra tutorem alterum tutori, quem iudex in solidum condemnauit, cessit, quamuis postea iudicatum fiat, tamen actio data non intercidit. quia pro parte condēnati tutoris non tutela reddita, sed nominis pretium solutum videtur.

XXII. PAVLVS libro tertiodecimo Quæstionum.

DEfensor tutoris condemnatus non auferet priuilegium pupilli. neque enim sponte cum eo pupillus contraxit.

XXIII. IDEM libro nono Responsorum.

COnuento herede tutoris iudicio tutelæ, curatorem eiusdem neque ipso iure liberatum videri, neque exceptionem rei iudicatæ ei dandam. idémque in heredibus magistratuum obseruandum.

XXIIII. IDEM libro secundo Sententiarum.

POstumo tutor datus, non nato postumo, neque tutelæ, quia nullus pupillus est: [t]neque protutore[t], quia nulla significatio est: neque negotiorum gestorum iudicio tenetur: quia administrasse negotia eius, quia[v] natus non esset, non videtur. & ideo vtilis in eum actio dabitur.

t pro tutela.
v qui natus

XXV. HERMOGENIANVS libro quinto Iuris Epitomarum.

NOn[x] solùm tutelæ priuilegium datur in bonis tutoris: sed etiam eius qui pro tutela[y] negotium gessit: vel ex curatione pupilli pupillæve, furiosi furiosæve debebitur[z], si eo nomine cautum non sit.

x Coniunge L. si sponsa. 74. de iure dot.
y tutore
z debebit.

DE CONTRARIA TVTELAE ET VTILI ACTIONE

TITVL. IIII.

Actio competens tutori contra pupillum.

VLPIANVS libro trigesimo sexto ad Edictum.

COntrariam tutelæ actionem prætor proposuit, induxitque in vsum vt facilius tutores ad administrationem accederent, scientes pupillum quoque sibi obligatum fore ex sua administratione. quamquam enim sine tutoris auctoritate pupilli non obligentur, nec in rem suā tutor obligare pupillum possit: attamen receptum est, vt tutori suo pupillus sine tutoris auctoritate ciuiliter obligetur, ex administratione scilicet. etenim prouocandi fuerant[A] tutores, vt promptius de suo aliquid pro pupillis impendant[B], dum sciunt se recepturos id quod impenderint[C]. Hæc actio non solùm tutori, verumetiam ei qui pro tutore negotia gessit competere debet. Sed & si curator sit vel pupilli vel adulescentis vel furiosi vel prodigi, dicendum est etiam his contrarium dandum[D]. Idem in curatore quoque ventris probandū est. quæ sententia Sabini fuit existimātis, ceteris quoque curatoribus ex isdem causis dandum contrarium iudicium. 1 Finito autem officio hāc actionem competere dicemus tutori. ceterum quamdiu durat nondum competit. Sed si pro[a] tutore negotia

A erant tutores.
B impēderēt
C impendissent.
D dandū iudicium etiam ... in vulgat.
a pro curatore

gotia gessit, vel etiam curam administrauit: locus erit iudicio etiam statim. quia hoc casu in ipsum quoque statim actio competit. Præterea si tutelæ iudicio quis conueniatur, reputare[a] potest id quod in rem pupilli impendit. sic erit arbitrij eius, vtrum compensare an petere velit sumptus. Quid ergo si iudex compensationis eius rationem non habuit? an[b] contrario iudicio experiri possit? & vtique potest. sed si reprobata est hæc reputatio, & adquieuit: non debet iudex contrario iudicio id sarcire. An in hoc iudicio non tantum quæ pro pupillo vel in rem eius impensa sunt veniant, verumetiam ea quoque quæ debebantur alias tutori, reputata à patre pupilli si quid debitum fuit, quæritur. & magis puto, cum integra sit actio tutori, non esse in contrarium iudicium deducendum. quid tamen si ideo expectauit, quia tutor erat, & ideo non exegit? videamus an contrario iudicio tutelæ indemnitatem consequatur. quod magis probandum est. nam sicuti quodcumque aliud gessit pro vtilitate pupilli, id contrario iudicio consequetur: ita etiam id quod sibi debetur consequi debet, vel eius securitatem. ergo[c] & si ex causa, quæ tempore finitur, obligatio aliqua fuit, tutelæ contrarium iudicium esse ei opinor. Hanc actionem dandam placet & si tutelæ iudicio non agatur. etenim nonnunquam pupillus idcirco agere tutelæ non vult, quia nihil ei debetur. immo plus in eum impensum est, quam quod ei abest. nec impediendus est tutor contrario agere.

II. IVLIANVS libro vicesimo primo Digestorum

LOngè magis dandum est & si rationibus distrahendis actio intendatur[d].

III. VLPIANVS libro trigesimo sexto ad Edictum

QVid ergo si plus in eum impendit, quàm est in facultatibus? videamus an possit hoc consequi. & Labeo scripsit posse. sic tamen accipiendum est, si expedit pupillo ita tutelam administrari. ceterum si non expedit, dicendum est absolui pupillum oportere. neque enim in hoc administrantur tutelæ, vt mergantur pupilli. iudex igitur qui contrario iudicio cognoscit, vtilitatem pupilli spectabit. & an tutor ex officio sumptus fecerit. Contrarium iudicium ad hoc quoque competit, vt quis à pupillo exigat liberationem videndum est. & nemo dixit in hoc agere quem contrario posse, vt tutelæ iudicio liberetur. sed tantum de his quæ ei propter tutelam absunt. consequitur autem pecuniam, si quam de suo consumpsit, etiam cum vsuris. sed vel trientibus, vel his quæ in regione obseruantur, vel his[e] quibus mutuatus est, si necesse habuit mutuari vt pupillo ex iusta causa prorogaret: vel his à quibus pupillum liberauit, vel quibus caruit tutor, si nimium profuit pupillo pecuniam esse exsolutam. Planè si fortè tutor aliquid pecuniæ debuit fænerare[f], aliquid ipse pro pupillo soluit: nec ipse vsuras consequitur, nec pupillo præstabit[g]. quare & si in vsus suos conuertit, deinde aliquid impendit in rem pupillarem: quam[h] impendit, desinit vertisse. & exinde vsuras non præstabit. & si ante impendit in rem pupillarem, mox in vsus suos vertit: non videbitur vertisse quantitatem quæ concurrit cum quantitate sibi debita. vt eius summæ non[i] præstet vsuras. Vsuras verò tamdiu consequetur tutor quamdiu tutor est, an etiam post finitam tutelam videamus. an ex mora tantum. & magis est vt quoad ei reddatur pecunia, consequatur[k]. nec enim debet ei sterilis esse pecunia. si tamen fuit in substantia pupilli vnde consequetur, dicendum est non oportere eum vsuras à pupillo exigere. quid ergo si de re pupillari non potuit sibi soluere, quia erat deposita ad prædiorum comparationem? si quidem non postulauit à prætore vt promatur pecunia, vel hoc minus deponatur: sibi imputet. si verò hoc desiderauit, nec impetrauit: dicendum est non deperire ei vsuras in contrario iudicio. Sufficit tutori bene & diligenter negotia gessisse: & si euentum aduersum habuit[l] quod gestum est. Iudicio contrario tutelæ præstatur & id quod in rem pupilli versum ante tutelam, vel post tutelam, si negotiis tutelæ tempore gestis connexum[m] probatur. & quod ante impensum est, siue pro tutore negotia gessit, & postea tutor constitutus est, vel ventris erat curator. sed & si non pro tutore negotia gerebat. debet venire quod ante impensum est. deducuntur enim in tutelæ iudicium sumptus, quoscunque fecerit in rem pupilli. sic tamen si ea bona fide fecit. Hanc actionem perpetuam esse palam est. & heredi & in heredem dari, ceterisque[n] successores, & ad quos ea res pertinet, & in eos.

IIII. IVLIANVS libro vicesimo primo Digestorum

A Tutela remotus eo loco haberi debet, quo esset finita tutela. & sicut actiones patitur perinde ac si pupillus pubes factus esset: ita contrario iudicio, si quid ei abesset, persequi debebit. nihil enim prohibet suspectum tutorem esse: quamuis complura in rem pupilli impenderit, quæ eum amittere non oportet.

V. VLPIANVS libro primo Responsorum

HEredem tutoris si eam summam soluerit, in quam[o] obligati pupilli fuerunt, actionem contrariam aduersus eos habere posse respondi.

VI. PAVLVS libro quinto ad Plautium

SI[p] tutor pro pupillo se obligauit, habet contrariam actionem & antequam soluat.

DE EO QVI PRO TVTORE PROVE CVRATORE NEGOTIA GESSIT. TIT. V.

VLPIANVS libro trigesimo sexto ad Edictum

PRO TVTELA actionem necessariò prætor proposuit: nam quia[q] plerumque incertum est, vtrum quis tutor, an verò quasi tutor pro tutore administrauerit tutelam, idcirco in vtrumque casum actionem scripsit: vt siue tutor est[r] siue non sit qui gessit, actione tamen teneretur[s]. solent enim magni errores intercedere, vt discerni facile non possit, verum qui tutor fuerit & sic gesserit: an verò non fuerit, pro tutore[t] tamen munere functus sit. Pro tutore autem negotia gerit, qui munere tutoris fungitur in re impuberis. siue se putet tutorem, siue scit[v] non esse, finget[x] tamen esse. Proinde & si seruus quasi tutor egerit, Diuus Seuerus rescripsit, dandum in dominum iudicium[y] vtile. Cum eo qui pro tutore negotia gessit, etiam ante pubertatem agi posse nulla dubitatio est; quia tutor non est. quare si quis finita tutela pro tutore negotia impuberis gessit, tenebitur. sed & si prius pro tutore administrauerit, deinde quasi tutor: æquè tenebitur ex eo quod pro tutore[z] administrauit. quamuis deuoluatur hic gestus in tutelæ actionem. Si quis quasi tutor negotia gesserit eius qui iam pubes est, neque tutorem habere potest: pro tutelæ actio cessat. simili modo & si eius qui nondum natus est. nam vt pro tutore quis gerat, eam esse personam oportet, cuius ætas recipiat tutorem. id est impuberem esse oportet. sed erit negotiorum gestorum actio. Si curator impuberi à prætore datus negotia gesserit, an quasi pro tutore gesserit teneatur, quæritur. & est verius cessare hanc actionem. quia officio curatoris functus est. Si quis tamen cum tutor non esset, compulsus à prætore vel à præside, dum se putat tutorem, gesserit tutelam: videndum an pro tutore teneatur. & magis est vt quamuis compulsus gesserit, teneri tamen debeat qui[A] animo tutoris gessit, cum tutor non esset. at ille curator, non quasi tutor sed quasi curator gessit. In protutelæ iudicio vsuræ quoque venient. sed vtrum solummodo in id quod gessit tenebitur: an verò in id etiam quod gerere debuit? & si quidem omnino non attingit[B] tutelam, non tenebitur. neque enim attingere debuit qui tutor non fuit[C]. quod si quædam[D] gessit, videndum an etiam eorum quæ non gessit teneatur. & hactenus tenebitur, si alius gesturus fuit. sed & si cognito quòd tutor non fuit, abstinuit se administratione: videamus an teneatur, si necessarios pupilli non certiorauit, vt ei tutorem peterent. quod verius est.

II. CELSVS libro vicesimo quinto Digestorum

SI is qui pro tutore negotia gerebat cum tutor non[E] esset, rem pupilli vendidit, nec ea vsucapta est: petet eam pupillus, quamquam ei cautum est. non enim eadem huius quæ tutoris est rerum pupilli administratio.

III. IAVOLENVS libro quinto Epistularum

QVæro an is qui cum tutor testamento datus esset, & id ipsum ignoraret, pro tutore negotia pupilli gesserit quasi tutor: an quasi pro tutore negotia[F] gesserit, teneatur. respondit, non puto teneri quasi tutorem: quia scire quoque se tutorem esse debet, vt eo affectu negotia gerat, quo tutor gerere debeat.

IIII. POMPONIVS libro sextodecimo ad Quintum Mucium

QVi pro tutore negotia gerit, eandem fidem & diligentiam præstat,[G] quam tutor præstaret.

V. VLPIANVS libro decimo ad Edictum

EI qui pro tutore negotia gessit, contrarium iudicium competit.

QVOD[H] FALSO TVTORE AVCTORE GESTVM ESSE DICATVR.[I] TIT. VI.

VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum

HVIVS edicti æquitas non est ambigua: ne contrahentes decipiantur, dum falsus tutor adhibetur. Verba autem Edicti hæc sunt: QVOD EO AVCTORE, inquit, QVI TVTOR NON FVERIT[K]. verba edicti multa desunt. quid enim si fuit[L] tutor, is tamen fuit qui

a reputari
b an & contrario
c ergo
d intentetur.
e à quibus
f fœnerari.
g pensabit.
h quantum
i Contra derebat negationē hanc. vt Haloād. August. lib. I. emēd. cap. 2.
k consequeretur.
l habuerit.
m connexum
n cæterisque successoribus.
o qua
p Cuiusque l. si mandato. supra mand.
q cum
r tutor sit.
s teneatur.
t procuratoris vno dictiōe Flor. do. exemplar habet.
v siue sciat
x fingat
y Iudicium tutelæ.
z negotia administrauerit
A quia animo
B attigerit
C non erat.
D quid
E Negationem hanc temere suffulsit Haloand. August. lib. 4. emend. cap. 17.
F negotia pupilli
G præstabit.
H Hoc edictum olim positū fuit in tractatu de restitutio. post edictum de minor.
I dicetur.
K fuit.
L fuerit tutor;

auctoritatem accómodare non potuit? puta furiosus, vel ad aliam regioné datus. sed Pomponius libro trigensimo scribit, interdum quamuis à non tutore gestum est, non pertinere ad hãc partem edicti. quid enim si duo tutores, alter falsus, alter verus auctoritaté accommodauerint?[a] nónne valebit quod gestum est? Item hoc edictum licet singulariter scriptum sit, si tamen plures interuenerint qui tutores non erant: tamen locum habere debere Pomponius libro trigensimo scribit. Idem Pomponius scribit, etiam si pro tutore negotia gerés auctoritatem accommodauerit: nihilominus hoc edictum locum habere. nisi fortè prætor decreuit, ratum se habiturum id quod his auctoribus gestum est. tunc enim valebit per prætoris tuitionem, non ipso iure. Ait prætor, SI ID ACTOR IGNORAVIT, DABO IN INTEGRVM RESTITVTIONEM. scienti nó subuenit. meritò: quoniam ipse se decepit.

a accommodauerit.

II. PAVLVS libro duodecimo ad Edictum.

SI id, inquit, ACTOR IGNORAVERIT. Labeo: & si dictum sit, &[b] bona fide non crediderit.

b & ex bona

III. VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum.

PLanè si is sit qui auxilio non indiget, scientia ei non nocet. vtputa si pupillus cum pupillo egit. nam cum nihil actum sit, scientia[c] non nocet.

c ei non

IIII. PAVLVS libro duodecimo ad Edictum.

MInori vigintiquinque annis succurretur[d], etiam si scierit.

d succurritur.

V. VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum.

INterdum tamen & si scientia noceat, tamen restitutio facienda erit, si à prætore compulsus est ad iudicium accipiendum.

VI. PAVLVS libro duodecimo ad Edictum.

PVpilli scientia computanda non est: tutoris eius computãda est. vtique & si pupillo cautum sit, melius dicitur rem suam restitui pupillo, quàm incertum cautionis euentum eum[e] spectare. quod & Iulianus, si alias circumuentus sit pupillus, respondit.

e expectari.

VII. VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum.

NOuissimè prætor ait, IN EVM QVI CVM TVTOR NON ESSET, DOLO MALO AVCTOR FACTVS ESSE DICETVR, IVDICIVM DABO: VT QVANTI EA RES ERIT, TANTAM[f] PECVNIAM CONDEMNETVR. Non semper tutor conuenitur, nec sufficit si sciens auctor fuit. verùm ita demum, si dolo malo auctor fuit. quid[g] si compulsus aut metu[h] ne compelleretur, auctoritaté accommodauerit? nónne debebit esse excusatus? Quod ait prætor, QVANTI EA RES ERIT, magis puto non pœnam, sed veritatem his verbis contineri. Pomponius libro trigensimo rectè scribit, etiam sumptuum in hoc iudicio rationé haberi, quos facturus est actor restitutorio agendo. Si plures sint qui auctores fuerunt, perceptione ab vno facta & ceteri liberantur, non electione.

f in tantam
g quid enim
h metutus
i scripsit, tenét etiam

VIII. PAVLVS libro duodecimo ad Edictum.

ET ideo si nihil, aut nó totum seruatú sit: in reliquos non denegandam in id quod deest[k], Sabinus scribit.

k actioné, Sabinus scribit.

VIIII. VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum.

HVius actionis exemplo Pomponius libro trigensimo primo scribit, dandam actionem aduersus eú qui dolo malo adhibuit, vt alius auctoraretur inscius. Has in factum actiones heredibus quidem competere ceterisque successoribus: in eos vero nó reddi Labeo scribit. nec in ipsum post annum. quoniam & factum puniunt, & in dolum concipiuntur: & aduersus eas personas, quæ alieno iuri subiectæ sunt, noxales erunt.

X. GAIVS libro quarto ad Edictum prouinciale.

SI[l] falso tutore actum sit, & interea dies actionis exierit, aut res vsucapta sit: omnia incommoda perinde sustinere debet, ac si illo tépore vero tutore auctore egisset.

l si cùm

XI. VLPIANVS libro trigensimo quinto ad Edictum.

FAlsus tutor, qui in contrahendo auctor minori duodecim vel quatuordecim annis fuerit; tenebitur in factum actione propter dolum malum, cuiuscumque códitionis fuerit, vel sui iuris vel alieni. Qui[m] dolo malo auctoritaté accómodauit,[n] tenebitur hoc edicto. Sed & si quis filiusfamilias auctor factus sit ad contrahendum, tenetur. Idémque iuris est, si ancillæ quis tutore auctore credidisset.[o] nam omnibus istis modis propter tutorem decipitur is qui contraxit, qui alter cum impubere contracturus non fuit[p], quàm si tutoris auctoritas intercessisset. Iulianus libro vicensimo[q] primo digestorum tractat, an etiam in patrem debeat dari hæc actio, qui filiã minorem duodecim annis nuptum dedit. & magis probat patri ignoscendum esse, (qui)[r] filiam suam[s] maturius in familiam sponsi perducere voluit affectu enim propé fiore magis quàm dolo[t] malo[u] id videri fecisse. Quòd si intra duodecim annos hæc decesserit, cú haberet dotem: putat Iulianus, si dolo malo conuersatus sit is ad qué dos pertinet: posse maritum doli mali exceptione condicenté summouere in casibus, in quibus dotem vel in totum vel in partem, si constabat matrimonium, fuerat lucraturus.

m Qui enim
n accómodauerit.
o crediderit.
p fuisset,
q lib. 21.
s si filiam
a In hunc locum Flor. dial. 1 de leg. Arist. lib. 9. Polit. cap. 16.

XII. IDEM libro primo responsorum.

EX eo quòd interrogatus tutorem se esse respondit[s], nulla eum actione teneri. si tamen cú tutor nó esset, responso suo in aliquam captionem adulescentem induxit[v] vtilem actionem aduersus eum dandam.

s respódisset.
v induxisset.

DE FIDEIVSSORIBVS ET NOMINATORIBVS ET HEREDIBVS TVTORVM ET CVRATORVM.

TIT. VII.

POMPONIVS libro septimodecimo ad Sabinum.

QVAMVIS heres tutoris tutor non est, tamen ea quæ per defunctum inchoata sunt, per heredem, si legitimæ ætatis & masculus sit, explicari debét: in quibus dolus eius admitti potest. Quod penes tutoré fuit, heres quoq; eius reddere debet. quod apud pupillum is reliquerit, si heres capit, non quidem crimine caret: sed extra tutelam est. & vtili actione hoc reddere compellitur.

II. VLPIANVS libro trigensimo nono ad Sabinum.

POstulare tutorem videtur, & qui per alium postulat. item nominare, & qui per alium hoc idem facit.

III. IDEM libro trigensimo quinto ad Edictum.

ETiam fideiussorem & heredes fideiussoris ad rationem eandem vsurarum reuocandos esse constat, ad quam & tutor reuocatur.

IIII. IDEM libro trigensimo sexto ad Edictum.

CVm[x] ostendimus heredem quoq; tutelæ iudicio posse conueniri, videndum an etiam proprius eius dolus, vel propria administratio veniat in iudicium. & extat Seruij sententia existimantis, si post mortem tutoris heres eius negotia pupilli gerere perseuerauerit: aut in arca tutoris pupilli pecuniam inuenerit, & consumpserit: vel eam pecuniam quá tutor stipulatus fuerat[y] exegerit: tutelæ iudicio eum teneri suo nomine. nam cum permittatur aduersus heredem ex proprio dolo iurari in litem, apparet eum iudicio tutelæ teneri ex dolo proprio. Negligentia plane propria heredi non imputabitur. Vsuras quoq; eius pecuniæ, quam pupillarem agitauit, præstare debet heres tutoris. quantas autem & cuius temporis vsuras præstare debeat, ex bono & æquo constitui ab iudice oportet.

x Cóiunge l. a. de in lit. iurand. suprà.
y sit

Fideiussor obligatus sine stipulatione.

Fideiussores à tutoribus nominati si præsentes fuerút, & non contradixerunt, & nomina sua referri in acta publica passi sunt: æquum est perinde teneri, atque si iure legitimo stipulatio interposita fuisset. eadem causa videtur adfirmatorum: qui[z] scilicet cum idoneos esse tutores adfirmauerint, fideiussorum vicem sustinent.

z scilicet, quia

V. PAVLVS libro trigensimo octauo ad Edictum.

SI cum fideiussoribus tutoris ex stipulatione rem saluam fore agetur, easdem reputationes habebút, quas tutor.

VI. PAPINIANVS libro secundo Responsorum.

PVpillus contra tutores eorúmque fideiussores iudicem accepit: iudice defuncto prius quàm ad eum iretur, contra solos fideiussores alter iudex datus est. officio cognoscentis cóueniet, si tutores soluendo sint, & administratio non dispar sed communis fuit[A] portionum viribus admittere rationem ex persona tutorum.

A fuerit

VII. IDEM libro tertio Responsorum.

SI fideiussores, qui rem saluam fore pupillo cauerant, tutorem adulescens vt ante conueniret petierant, atque ideo stipulanti promiserunt se reddituros quod ab eo seruari non potuisset: placuit inter eos qui soluendo essent, actionem residui diuidi: quòd onus fideiussorum suscepisse videretur. nam & si mandato plurium pecunia credatur, æqué diuiditur actio. si enim quod datum[B] pro alio, soluitur, cur species actionis æquitatem diuisionis excludit?

B est datum

VIII. PAVLVS libro nono Responsorum.

HEredes eius, qui nó iure tutor vel curator datus administrationi se nó immiscuit, dolum & culpã præstare non debere. Paulus respódit, tale iudicium in heredem tutoris transferri oportere, quale[C] defunctus suscepit. hoc eò pertinet[D], vt non excusetur heres si dicat se instrumenta

C quale quidem
D pertinere.

instrumenta tutelaria non inuenisse. nam cum ex omnibus bona fide[a] iudiciis propter dolum defuncti heres teneatur, idem puto obseruandū[b] & in tutelæ actione. sed constitutionibus subuentum est ignorātiæ heredum. hoc tamen tunc obseruandum est, cum post mortem tutoris heres conuenitur: non si lite contestata tutor decesserit. nam litis contestatione & pœnales actiones transmittuntur ab vtraque parte, & temporales perpetuantur.

DE MAGISTRATIBVS CONVENIENDIS[c] TIT. VIII.

Actio subsidiaria contra magistratus municipales.

I. VLPIANVS libro trigesimo sexto ad Edictum

IN ORDINEM[d] subsidiaria actio nō dabitur, sed[e] in magistratus. nec in fideiussores eorum. hi enim rem publicā saluam fore permittunt, non pupilli. proinde nec nominatores magistratuū ex hac causa tenebuntur. sed soli magistratus. Sed si ordo receperit in se periculum, dici debet, teneri eos, qui præsentes fuerunt. parui enim refert nominauerint vel fideiusserint, an in se periculum receperint. vtilis ergo in eos actio cōpetit. Sed si à magistratibus municipalibus tutor datus sit, non videtur per ordinem electus. 2 Neque prætor, neque quis alius cui tutoris dandi ius est, hac actione tenebitur. Si præses prouinciæ denuntiare[f] magistratus tantum de facultatibus tutorū voluit, vt ipse daret: videamus an & quatenus teneātur. & extat Diui Marci rescriptum, quo voluit eos qui præsidi renuntiant[g], non perinde teneri atque si ipsi dedissent. sed si deceperint[h], gratia forté aut pecunia falsa renuntiātes. Plane si præses prouinciæ satis eos exigere iussit, non dubitaVimus teneri eos etiam si præses dederit. 3 Si præses prouinciæ nominibus ab alio acceptis, ad magistratus municipales remiserit, vt se de nominibus instruāt, & perinde[i] instructus dederit tutores, an exemplo eorum qui prætorem instruunt, debeant magistratus teneri quæritur. vtique enim interest, vtrum ipsi magistratus nomina electa dederint præsidi, an ea quæ ab alio præses accepit inquisierint. & puto vtroque casu sic teneri, quasi[k] dolo vel lata culpa versati sunt.
4 Non tantùm pupilli, sed etiam successores eorum subsidiaria agere possunt. 5 Si curatores fuerunt minus idonei dati, dicendum est teneri magistratus oportere, si ex suggestu eorum, vel nominibus ab eis acceptis præses dederit. sed & si ad eos remiserit vt ipsi dent[l], vel post dationem ve exigerēt satisdationem: periculum ad eos pertinebit. 6 Magistratibus imputatur, etiam si omnino tutor vel curator datus non sit. sed ita demum tenentur, si monitu non dederint. adeo damnum quod impuberes vel adulescentes medio tempore passi sunt, ad eos magistratus pertinere non ambigitur, qui munere mandato non paruerunt. 7 Sciendum autem est, si magistratus municipales data opera tutelā distulerint in successores suos, vel si satisdationē data opera traxerint quoad successores accipiant, nihil eis prodesse. 8 Diuus Hadrianus rescripsit etiam in eum qui electus est ad æstimandas tutorum satisdationes, actionē dandam. 9 Si inter magistratus hoc conuenerit,[m] vt alterius tantùm periculo tutores darentur: conuentiones pupillo non præiudicare Diuus Hadrianus rescripsit. cōuentione enim duumuirorum[n] ius publicum mutari non potest. prius tamen[o] arbitror conueniendum eum qui hoc suscepit, deinde excussis facultatibus eius, tunc veniendū ad collegam. quemadmodum si solus dedisset, diceremus prius eum, deinde collegam adgrediendum. 10 Si quando desint[p] in ciuitate, ex qua pupilli oriundi sunt, qui idonei videantur, officium est magistratuum exquirere ex vicinis ciuitatibus honestissimū quemque, & nomina præsidibus prouinciæ mittere: nō ipsos arbitrium dandi sibi vindicare. 11 Si magistratus ab initio tutorem idoneum dedit & satis nō exegit, non sufficit. quòd si satis exegit, & idoneum exegit: quāuis postea facultatibus lapsi sint tutores vel fideiussores, nihil est quod ei qui dedit imputetur. nō enim debent magistratus futuros casus & fortunā pupillo præstare. Sed & si satis non exegit, idoneus tamen tutor eo tempore fuit quo tutelæ agi potest, sufficit. probatio autem non pupillo incumbit, vt doceat fideiussores soluendo non fuisse cum acciperētur: sed magistratibus, vt doceant eos soluendo fuisse. 12 Priuilegium in bonis magistratus pupillus non habet. sed cum ceteris creditoribus 13 partem habiturus est. Exigere autem cautionem magistratus sic oportet: vt pupilli seruus aut ipse pupillus, si fari potest, & in præsentiarum[q] est, stipuletur à tutoribus, item fideiussoribus eorum, rem saluam fore. aut si[r] nemo est qui stipuletur, seruus publicus stipulari debet rem saluam fore pupillo. aut certe ipse magistratus. Plane vbi seruus publicus vel ipse magistratus stipulatur, dicēdum 14 est vtilem actionem pupillo dandam. Si filiusfamilias fuit[s] magistratus, & caueri pupillo non curauerit, aut non idonee cautum sit culpa eius: an & quatenus in patrem eius actio danda sit quæritur. & ait Iulianus, in patrem de peculio dandā: siue voluntate eius filius decurio factus sit, siue non. nā & si voluntate patris magistratum administrauit, attamen nō oportere patrem vltra quàm de peculio cōueniri. quasi rempublicam saluā fore promittat, qui dat voluntatē vt filius decurio creetur.

Margin notes:
- a bonæ fidei
- b seruandum
- c & eorū heredibus, de quibus infr. eo. tit. l. quod ad heredem.
- d Scilicet, decurionum Aug. ad Modest. l. 6. de excus. tut.
- e Haloāder nec in magistratus, & nō valde Aug. li. emen. cap.
- f renuntiare
- g renuntiassent.
- h decepissent.
- i exinde
- k quatenus
- l darent.
- m cōuenisset.
- n Qui duūuiri fuerint late Alex. ab Alex. Genia. dier. lib. cap.
- o enim
- p desint
- q in præsentiarum in Vulgatis exemplar.

II. IDEM libro tertio Disputationum

PRoponebatur duos tutores à magistratibus municipalibus datos cautione non exacta: quorum[t] alterum inopem decessisse, alterum in solidum conuentum satis pupillo fecisse. & quærebatur an tutor iste aduersus magistratum municipalem habere posset aliquam actionem, cum sciret à contutore suo satis non esse exactum. dicebam cum à tutore satis pupillo factum sit, neque pupillum ad magistratus redire posse, neque tutorem: cum numquam tutor aduersus magistratus habeat actionem. senatus enim consultum pupillo subuenit. præsertim cum sit quod tutori imputetur, quòd[v] satis à contutore non exegit vel suspectum non fecit, si scit[u], vt proponitur, magistratibus eum non cauisse.

III. IVLIANVS libro vicensimo primo Digestorum

QVòd si tutor ab hac parte culpa vacet, non[y] erit iniquum aduersus magistratus actionem ei dari.

IIII. VLPIANVS libro tertio Disputationum

NOn similiter tenētur heredes magistratuum, vt ipsi tenentur. nam[z] nec heres tutoris neglegētiæ nomine tenetur. nam magistratus quidē in omne periculū succedit. heres ipsius dolo proximæ culpæ succedaneus est.

V. IVLIANVS libro vicensimo primo Digestorum

DVo tutores partiti sunt inter se administrationem tutelæ. alter sine herede decessit. quæsitum est[A], in magistratū, qui non curasset vt caueretur, an in alterum tutorem actio pupillo dari deberet. respondi æquius esse in alterum tutorem dari, quàm in magistratum. debuisse enim eum cum sciret pupillo cautum nō esse, vniuersa negotia curare. & in ea parte quam alteri tutori commisisset, similem esse ei qui ad administrationē quorundam negotiorum pupilli non accessisset. nam etsi aliquam partem negotiorum pupilli administrauerit, tenetur etiam ob rem quam non gessit, cum gerere deberet.

De herede magistratus.

VI. VLPIANVS libro primo ad Edictum

QVod ad heredem magistratus pertinet, extat Diui Pij rescriptum, causa cognita debere dari actionem. nam magistratus si tanta fuit neglegentia, vt omnem cautionem omitteret: æquum est haberi eum loco fideiussoris, vt & heres eius teneatur. si verò cauit, & tunc idonei fuerunt, & postea[B] desierunt: sicuti & ipse magistratus probe recusaret hanc actionem, ita & heres multò iustius nouissimè non aliàs ait in heredem actionem dandam, quàm si euidenter magistratus cum minus idoneis fideiussoribus contrahunt.

An magistratus teneantur in solidum.

VII. CELSVS libro vndecimo Digestorum

IN magistratus qui tutorem dederunt, rogo rescribas vtrum pro virili portione actio danda sit: an optio sit eius qui pupillus fuit, cum quo potissimum agat. respondit[C], si dolo fecerunt magistratus vt minus pupillo caueretur: in quem vult actio ei danda in solidum est. sin[D] culpa dumtaxat eorum, neque dolo malo id factum est: æquius esse existimo, pro portione in quemque eorum actionem dari, dum pupillo salua res sit.

VIII. MODESTINVS libro sexto Responsorum

MAgistratus à curatoribus adulti cautionem exegerunt rem saluam fore. ex his alter sine herede decessit. quæro an indemnitatem in solidum collega eius præstare debeat. Modestinus respondit, nihil proponi, cur non debeat.

VIIII. IDEM libro quarto Pandectarum

AN in magistratus actione data, cum vsuris sors exigi debeat: an verò vsuræ peti non possint, quoniam constitutum est pœnarum vsuras peti non posse, quæsitum est. & rescriptum est à Diuis[E] Seuero & Antonino, & vsuras peti posse: quoniam eadem in magistratibus[F] actio datur quæ competit in tutores.

Margin notes:
- r ac si nemo
- s fuerit
- t vtrūmque
- v scilicet, quòd
- u sciuit.
- y tamen: notatur ad Floren.
- z sed
- A vtrùm in
- B postea verò
- C respondi.
- D sed si vne culpa. vel, sed si culpa, &c.
- E à Diuo
- F magistratum

DE REBVS EORVM QVI SVB TVTELA VEL CVRA SVNT SINE DECRETO NON ALIENANDIS VEL SVPPONENDIS[a]

TIT. VIIII.

VLPIANVS libro trigesimo quinto ad Edictum.

IMPERATORIS Seueri oratione prohibiti sunt tutores & curatores prędia rustica vel suburbana distrahere. quæ oratio in senatu recitata est Tertyllo & Clemẽte consulibus, idibus Iunii. & sunt verba eius huiusmodi. PRAETEREA PATRES CONSCRIPTI INTERDICAM TVTORIBVS ET CVRATORIBVS, NE PRAEDIA RVSTICA VEL SVBVRBANA DISTRAHANT: NISI VT ID FIERET, PARENTES TESTAMENTO VEL CODICILLIS CAVERINT. QVOD SI FORTE AES ALIENVM TANTVM ERIT, VT EX REBVS CETERIS NON POSSIT EXSOLVI: TVNC PRAETOR VRBANVS VIR CLARISSIMVS ADEATVR, QVI PRO SVA RELIGIONE AESTIMET,[b] QVAE POSSVNT ALIENARI, OBLIGARIVE DEBEANT: MANENTE PVPILLO ACTIONE, SI POSTEA POTVERIT PROBARI OBREPTVM ESSE PRAETORI. SI COMMVNIS RES ERIT, ET SOCIVS AD DIVISIONEM PROVOCET: AVT SI CREDITOR QVI PIGNORI AGRVM A PARENTE PVPILLI ACCEPERIT[c] IVS EXSEQVETVR[d]; NIHIL NOVANDVM CENSEO. Si defunctus dum viueret res venales habuerit, testamẽto tamen non cauerit ut[e] distraherentur: abstinendum erit venditio-ni[f]. non enim vtique quæ[g] ipse voluerit vendere, idem etiam postea distrahenda[h] putauit. Si minor viginti quinque annis emit prædia, vt quoad pretium solueret[i], essent pignori obligata venditori: non puto pignus valere. nam vbi dominium quæsitum est minori, cœpit non posse obligari.

II. PAVLVS libro singulari ad orationem Diui Seueri.

SEd hic videtur illud mouere, quòd cum dominio pignus quæsitũ est: & ab initio obligatio inhæsit. Quod si à fisco emerit, nec dubitatio est, quin ius pignoris saluum sit. Si igitur talis species in priuato venditore inciderit, imperiali beneficio opus est, vt ex rescripto pignus confirmetur.

III. VLPIANVS libro trigesimo quinto ad Edictum.

SEd si pecunia alterius pupilli alteri pupillo fundus sit comparatus, isque pupillo vel minori traditus:[k] an pignoris obligationem possit habere is cuius pecunia fundus sit emptus? & magis est vt saluum sit ius pignoris secundum constitutionẽ Imperatoris nostri & Diui patris eius, ei pupillo cuius pecunia cõparatus est fundus. Pignori tamen capi iussu magistratus vel præsidis vel alterius potestatis, & distrahi fundos pupillaris potest. Sed & in possessionem mitti rerum pupillarium à prætore quis potest. & ius pignoris cõtrahitur, siue legatorum seruandorũ causa, siue damni infecti. vt[l] procedat, iuberi etiã[m] possideri poterit. hæ enim obligationes siue alienationes locum habent, quia[n] non ex tutoris vel curatoris voluntate id fit: sed ex magistratuũ auctoritate. Item quæri potest si fundus à tutore petitus sit pupillaris, nec restituatur, an litis æstimatio oblata alienationem pariat. & magis est vt pariat. hæc enim alienatio non sponte tutorum fuit[o]. Idẽmque erit dicendum, etsi fundus petitus sit qui pupilli fuit, & contra pupillum pronũtiatum, tutorésq; restituerunt. nam & hic valebit alienatio propter rei iudicatæ auctoritatem. Si ius[p] ΕΜΦΥΤΕΥΤΙΚΟΝ, vel ΕΜΒΑΤΕΥΤΙΚΟΝ habeat pupillus, videamus an distrahi hoc à tutoribus possit. & magis est non posse. quamuis ius prædij potius sit. Nec vsusfructus alienari potest, etsi solus fuit vsusfructus pupilli. An ergo hic nec non vtendo amittatur, si tutor causam præbuerit huius rei? & manifestum est restaurari debere. Sed si proprietatem habeat pupillus, non potest vsumfructum vel vsum alienare, quamuis oratio nihil de vsufructu loquatur. Simili modo dici potest, nec seruitutem imponi posse fundo pupilli vel adulescentis, nec seruitutem remitti: quod & in fundo dotali placuit. Si lapidicinas vel quæ[q] alia metalla pupillus habuit stypteriæ,[r] vel cuius alterius materiæ, vel si cretifodinas,[s] argentifodinas[t], vel quid aliud huic simile.

IIII. PAVLVS libro singulari ad orationem Diui Seueri.

QVod tamen priuatis licet[v] possidere.

V. VLPIANVS libro trigesimo quinto ad Edictum.

MAgis puto ex sententia orationis impediri alienationem. Sed & si salinas habeat pupillus, idem erit dicendum. Si pupillus alienum fundum bona fide emptum possideat, dicendũ puto ne hunc alienare tutores posse. ea enim, quæ[x] quasi pupillaris verò distractus est, vẽditio[y] valet. Si fundus pupillo pigneratus sit, an vendere tutores?[z] hunc[A] enim quasi debitoris, hoc est alienũ vendunt. si tamen impetrauerat pupillus vel pater eius, vt iure dominij possideant:[B] consequens erit dicere non posse distrahi, quasi prædium pupillare. Idẽmque[C] & si fuerit ex causa damni infecti iussus possidere. Si fundus legatus vel per fideicommissum fuerit relictus Seio à pupillo herede instituto, an tutores restituere hunc fundum possint sine auctoritate prætoris? & putem si quidem rem suam legauit cessare orationem, sin verò de re pupilli, dicendum erit locum esse orationi: nec inconsulto prætore posse alienare[D]. Si pupillus stipulãti spoponderit, an soluere possit sine prætoris auctoritate? & magis est ne possit. alioquin inuenta erit alienandi ratio. Sed si pater stipulanti fundũ spoponderit, successeritque pupillus in stipulatum: fortius dicetur sine prætoris auctoritate posse eum reddere. Idẽmque & si iure hereditario alij successerit, qui erat obligatus. Eadem ratione & si parens fundum vẽdidit, vel quis alius cui pupillus successerit: potest dici pupillum cetera venditionis inconsulto prætore posse perficere. Fundum autem legatum repudiare pupillus sine prætoris auctoritate non potest. esse enim & hanc alienationem, cum res sit pupilli, nemo dubitat. Non passim tutoribus sub obtentu æris alieni permitti debuit venditio. námque[E] non esse viam eis distractionis tributam. & ideo prætori arbitrium huius rei senatus dedit. cuius officio in primis hoc conuenit excutere, an aliunde possit pecunia ad extenuandum æs alienum expediri. quærere ergo debet, an pecuniam pupillus habeat vel in numerato, vel in nominibus quæ conueniri possunt, vel in fructibus conditis, vel etiam in redituum spe atque obuentionum, item requirat, num aliæ res sint præter prædia, quæ distrahi possint, ex quorum[F] pretio æri alieno satisfieri possit. Si igitur deprehenderit, non posse aliunde exsolui quàm ex prædiorum distractione, tũc permittet distrahi. si modò vrgueat creditor, aut vsurarum modus parendum[G] æri alieno suadeat. Idem prætor æstimare debebit, vtrum vendere potius an obligare permittat. nec non illud vigilanter obseruare, ne plus accipiatur sub obligatione prædiorum fœnoris, quàm quod opus sit ad soluẽdum æs alienum, aut[H] distrahẽdum arbitrabitur. ne propter modicum æs alienum magna possessio distrahatur. sed si sit alia possessio minor vel minus vtilior[I] pupillo, magis eam iubere[K] distrahi, quàm maiorem & vtiliorem. In primis igitur, quotiẽs desideratur ab eo vt remittat[L] distrahi, requirere[M] debet reum qui se instruat de fortunis pupilli, nec nimiũ tutoribus vel curatoribus credere. qui nonnunquam lucri sui gratia adseuerare prætori solent, necesse esse distrahi possessiones vel obligari. Requirat ergo necessarios pupilli vel parentes vel libertos aliquos fideles, vel quem alium qui notitiam rerum pupillarum habet. aut si nemo inueniatur, aut suspecti sint qui inueniantur, iubere debet edi rationes: itẽmque[N] synopsin bonorum pupillarium, aduocatúmque pupillo dare, qui instruere possit prætoris religionem, an adsentire venditioni vel obligationi debeat. Illud quæri potest, si prætor aditus permiserit distrahi possessionem prouincialem: an valeat quod fecit. & putem valere si modò tutela Romæ agebatur: & hi tutores eam quoque administrationem subierant. Ne tamen titulo tenus tutores ære alieno allegato pecunia abutantur, quam mutuam acceperunt: oportebit prætorem curare, vt pecunia accepta creditoribus soluatur, & de hoc decernere. daréque viatorem qui ei renuntiet pecuniam istam ad hoc conuersam, propter quod desiderata est alienatio vel obligatio. Si æs alienum nõ interueniat, tutores tamen allegẽt expedire hæc prædia vẽdere[O], & ex alia alia cõparare[P], vel certè istis carere: videndum est an prætor[Q] eis debeat permittere. & magis est ne possit. prætori enim nõ liberũ arbitriũ datũ est distrahendi res pupillares: sed ita demũ, si æs alienũ immineat. proinde & si permiserit ære alieno non allegato, consequenter dicemus nullã esse venditionem, nullumq; decretũ. non enim passim distrahi iubere prætori tributum est: sed ita demũ si vrgueat æs alienum.

Manet

a pignori obligandis. Ita enim mutuo quidam ignorãs verbum, supponere, pignori opponere, significare quod Græci dicunt ὑποτιθέναι. Vide Budæũ ad l. penult. supr. de pigno.

b existimet. id est, ipse cognoscat, non alij cognitionem mandet.

c accepit.

d exequatur.

e vt distraherentur.

f venditione.

g quod

h distrahenda

i solueretur.

k traditus sit.

l & vt

m & etiã, alias vel iuberi, & possideri

n quando

o fit.

p Id non intelligi potest, quod & quandam detentationẽ respicit, & rei possidẽdæ facultatẽ, tametsi proprietas vero ad alium pertineat, qualis est ius superficiarium vel eius qui fundum vectigalem possideat, vel perpetuarium. Alc. li. 1 parer. ca. 36.

q aliqua

r id est, aluminis.

s cretæ.

t argenti fodinas.

v liceat

x quæ quasi

y non valet.

z tutores possint?

A & puto. hunc enim

B possideant

C Idẽmq; est.

D alienari.

E neque enim est eis via distractionis tributa.

F quarum

G carendum ære alieno

H aut si

I vtilis

K iubeat

L permittat

M perquirere

N Id est, compẽdium quod inuentariũ aut repertorium alio ab Vlpiano vocat, alio ἀναγραφὴν vero ignoratio aliũ, si opus aliq si inopes legeruat. Aug. lib. 4. emend. c. 4.

O vendi.

P comparari

Q Valdè ro exhibitum legitur prætore.

11 Manet actio pupillo, si postea poterit probari, obreptū esse prætori. sed videndum est, vtrum in rem, an in personam dabimus ei actionem. & magis est vt[a] in rem detur, non tantùm in personam aduersus tutores siue curatores. Communia prædia accipere debemus, si pro indiuiso communia sint. ceterū si pro diuiso communia sint, cessante oratione decreto locus erit.

VI. IDEM libro secundo de omnibus tribunalibus

SEd si fortè alius proprietatē fundi habeat, alius vsumfructum: magis est vt cesset hæc pars orationis, quæ de diuisione loquitur. nulla enim communio est.

VII. IDEM libro trigensimo quinto ad Edictum

SI pupillorum sint communia prædia, qui diuersos tutores habēt: videamus an alienatio locum habere possit. & cum prouocatio necessaria sit, puto alienationem impediri. neuter enim poterit prouocare. sed ambo prouocationem expectare[b]. Item si eosdē tutores habeant[c], multo magis quis impeditā alienationem dicet. Si pupillus dedit[d] pignori terā permissu prætoris, nonnulla erit dubitatio an alienatio possit impediri. sed dicēdum est, posse creditorem ius suum exequi. tutius tamen fecerit, si prius prætorem adierit. Si pater vel parens tutor sit alicui ex liberis, an prætor adeundus sit, si obligare velit? & magis est vt debeat. pronior tamen esse debet prætor ad consentiendum patri. Si prætor tutoribus permiserit vendere, illi obligauerint, vel contra: an valeat quod actum est? & mea fert opinio, eum qui aliud fecit quàm quod à prætore decretum est, nihil egisse. Quid ergo si prætor ita decreuerit, VENDERE OBLIGAREVE PERMITTO: an possit liberum arbitrium habere, qui[e] faciat? & magis est vt possit. dummodo sciamus prætorem non rectè partibus suis functum. debuit enim ipse statuere & eligere, vtrum magis obligare an vendere permittat. Si obligauit[f] rem tutor sine decreto, quamuis obligatio non valeat, est tamen exceptioni doli[g] locus sed tunc[h] cum tutor acceptam mutuā pecuniam ei soluerit, qui sub pignore erat creditor. Item videndum est an & obligare ei rem possit. & dicendum est, si eandem sortem acceperit, nec grauioribus vsuris, valere obligationem: vt ius prioris creditoris ad sequentem transeat.

VIII. IDEM libro secundo de omnibus tribunalibus

QVi neque tutores sunt ipso iure neque curatores, sed pro tutore negotia gerunt, vel pro curatore: eos nō posse distrahere res pupillorum vel adulescentium nulla dubitatio est. Sed si curator sit furiosi, vel cuius alterius non adulescentis: videndum est vtrum iure veteri valebit venditio, an hanc orationem admittemus. & puto quia de pupillis princeps loquitur, & coniunctim[i] tutoribus curatores accipiunt[k], pertinere. & de ceteris post ex sententia orationis idem esse dicēdum. An obligari cōmunia possint quæritur. sed non puto sine decreto obliganda. nā quod excepit oratio, ad hoc tantùm pertinet, vt peremātur communio, non vt augeatur difficultas cōmunionis.

VIIII. IDEM libro quinto Opinionum

QVamuis antecessor præsidis decreuisset ea prædia venumdari, quæ tutor pupilli subiecto nomine alterius emptoris ipse sibi comparabat: tamen si fraudem & dolum contra senatusconsulti auctoritatem, & fidem tutori commissam deprehendisset successor eius: æstimabit[l] quatenus tam callidum commentum etiam in exemplum coërcere[m] debeat.

X. IDEM libro sexto Opinionum

ILlicitè post senatusconsultum pupilli vel adulescentis prædio venundato, si eo nomine apud iudicem tutelæ vel vtilis actionis æstimatio facta est, eaque soluta: vindicatio prædii ex æquitate inhibetur[n].

XI. IDEM libro tertio de officio Proconsulis

SI prædia minoris viginti quinque annis distrahi desiderentur, causa cognita præses prouinciæ debet id permittere. Idē seruari oportet, & si furiosi vel prodigi vel cuiuscumque alterius prædia curatores velint distrahere.

XII. MARCIANVS libro singulari ad formulam Hypothecariam

NOn fit contra senatusconsultum, si cuius tutor creditori patris pupilli exsoluit, vt eius loco succedat.

XIII. PAVLVS libro singulari ad orationem Diui Seueri

SI fundus sit sterilis vel saxosus vel pestilens, videndum est an alienare eum non possit. & Imperator Antoninus & Diuus pater eius in hæc verba rescripserunt. Quod allegastis, infructuosum esse fundum quem vendere vultis: mouere nos non potest. cum vtique pro fructuum modo pretium inuentus sit.

a vt & in rem
b expectant.
c habent,
d dedit rem
e quid
f obligauerit
g doli mali
h tunc demū
i coniunctī
k accipiūtur,
l æstimaturū,
m coërcerī
n inhibebitur

Exceptio contra pupillum quòd pecunia in rem eius versa sit.

Quamquam autem neque distrahere neque obligare tutor pupillare prædium possit: attamen[o] Papinianus libro quinto responsorum ait tutorem pupilli sine decreto prætoris non iure distrahere. si tamen, inquit, errore lapsus vendiderit, & pretium acceptum creditoribus paternis pueri soluerit: quandoque[p] domino prædium cum fructibus vindicanti doli non inutiliter opponitur exceptio, pretium ac medii temporis vsuras, quæ creditoribus debentur, non offerenti: si ex ceteris eius facultatibus æs alienum solui non poterit. Ego autem notaui, etsi solui potuerit, si tamen illæ res saluæ erunt, ex quarum pretio æri alieno satisfieri potuit: dicendum est[q] adhuc doli exceptionē obstare, si lucrum captet pupillus ex dāno alieno.

Voluntas testatoris.

XIIII. IDEM libro nono Responsorum

PAulus respondit, etsi testamentum patris postea irritum esse apparuit[r], tamen tutores pupilli siue curatores filii, nihil contra orationem Diuorum principum fecisse videri, si secundum voluntatem defuncti testamento scriptam prædium rusticum pupillare vendiderunt.

o si tamen, vt
p quādocumque: huius generis multa facile est in his libris inuenire.
q esse, adhuc
r apparuerit;

DE CVRATORIBVS FVRIOSO ET ALIIS EXTRA MINORES DANDIS TIT. X.

De prodigo.

VLPIANVS libro primo ad Sabinum

LEge[s] duodecim tabularum prodigo[t] interdicitur bonorū suorum administratio[v]. quod moribus quidem ab initio introductum est. sed solent hodie prætores vel præsides, si talem hominem inuenerint, qui neque tempus neque finem expensarum habet, sed bona sua dilacerando & dissipando profudit: curatorem ei dare, exemplo furiosi. & tamdiu erunt ambo in curatione, quamdiu vel furiosus sanitatem, vel ille sanos mores receperit. quod si euenerit, ipso iure desinunt esse in potestate curatorum. Curatio[x] autem eius cui bonis interdicitur, filio negabatur permittenda. sed exstat Diui Pii rescriptum, filio potius curationem permittendam in patre furioso, si tam probus sit.

II. PAVLVS libro primo de officio Proconsulis

SEd & aliis dabit proconsul curatores, qui rebus suis superesse non possunt: vel dari[y] iubebit. nec dubitabit filium quoque patri curatorem dari.

III. VLPIANVS libro trigensimo primo ad Sabinum

DVm deliberant heredes instituti adire, bonis à prætore curator datur.

IIII. IDEM libro trigensimo octauo ad Sabinum

FVriosæ matris curatio ad filium pertinet. pietas enim parentibus, etsi inæqualis est eorum potestas, æqua[z] debebitur.

V. GAIVS libro octauo ad Edictum prouinciale

CVrator ex senatusconsulto constituitur, cum clara persona, veluti senatoris vel vxoris eius, in ea causa sit, vt eius bona venire debeant. nam vt honestius ex bonis eius, quantum potest, creditoribus solueretur[A], curator constituitur distrahendorum bonorum gratia, vel à prætore[B], vel in prouinciis à præside.

VI. VLPIANVS libro primo de omnibus tribunalibus

OBseruare prætorē oportebit, ne cui temere citra causæ cognitionem plenissimum[C] curatorem det. quoniam plerique vel furorem vel dementiam fingunt, quo magis curatore accepto onera ciuilia detrectent.

VII. IVLIANVS libro vicensimo primo Digestorum

COnsilio & opera curatoris tueri debet non solum patrimonium, sed & corpus ac salus furiosi. Curator dementi datus, decreto interposito vti satisdaret, non cauit: & tamen quasdam res de bonis eius legitimo modo alienauit. si heredes dementis easdem res vindicent quas curator alienauit, & exceptio opponetur, SI NON CVRATOR VENDIDERIT: replicatio dari debet, AVT SI[D] SATISDATIONE INTERPOSITA SECVNDVM DECRETVM VENDIDERIT. quòd si pretio accepto curator creditores furiosi dimisit, triplicatio[E] doli tutos possessores præstabit. Cum dementis curatorem, quia satis non dederat, & res male administraret[F], proconsul[G] remouerit à bonis, aliúmque loco eius substituerit curatorem: & hic posterior, cum nec ipse satisdedisset, egerit cum remoto negotiorum gestorum: posteáque heredes dementis cum eodem negotiorum gestorum agāt, & is exceptione rei iudicatæ inter se & cura-

s *Omnino hanc L. cū L. 13. de testa. L. 5. de verb. obli. insp.*
t *Prodigi (inquit Cicer. libr. 2. Offic.) qui epulis & viscerationibus & gladiatorū muneribus, ludorum, venationumque, apparatu pecunias profundunt in eas res, quarū memoriam aut nullam aut breuem sunt relicturi.*
v administratione.
x *Huc accersē l. 12. qui. supra. de tut. & curat. dat. ab his. &c.*
y dare
z æqualis
A soluatur
B à prætore in vrbe,
C plenissimā. *Rectius est plenissimam, vt referatur ad cognitionē potius quam iudicem.*
D si non
E replicatio. *Magis proprium est, triplicatio, quamquam generali replicationum nomine continetur.*
F administraret.
G ideo proconsul

torem vtatur: heredibus replicatio danda erit, AVT SI IS QVI EGIT[a], SATISDEDERAT. Sed an replicatio curatori profutura esset[b], iudex æstimabit. nam si curator sequens pecuniam, quam ex condemnatione consecutus fuerat, in rem furiosi vertisset: doli triplicatio[c] obstabit. Quæsitum est, an alteri ex curatoribus furiosi rectè soluetur, vel an vnus rem furiosi alienare[d] possit. respondi rectè solui. Eum quoque, qui ab altero ex curatoribus fundum furiosi legitime mercaretur, vsucapturum. quia solutio, venditio, traditio, facti magis quàm iuris sunt[e], adeóque sufficit vnius ex curatoribus persona, quia intellegitur alter consentire. denique si præsens sit, & vetet solui, vetet[f] venire, vel tradi: neque debitor liberabitur, neque emptor vsucapiet.

a non egit.
b profutura sit.
c replicatio
d rectè alienare
e iuris essent.
f vel venire.

VIII. VLPIANVS [libro sexto de officio Proconsulis]

BOnorum venteris nomine curatorem dari oportet. cúmque rem saluam fore viri boni arbitratu satisdare proconsul iubet. sed hoc si non[g] ex inquisitione detur. nam si ex inquisitione, cessat satisdatio.

g si fine inquisitione

VIIII. NERATIVS [libro primo Membranarum]

CVius bonis distrahẽdis curatores facere senatus permisit, eius bona creditoribus vendere non permisit: quamuis creditores post id beneficium bona vẽdere mallent. sicut enim integra re potestas ipsorum[h] est, verum velint eligendi: ita cum alterum elegerint altero abstinere debent. Multóque magis id seruari æquum est, si etiam factus est curator, per quem bona distraherentur: quamuis nondum explicato eo negotio decesserit. nam & tunc ex integro alius curator faciendus est, neque heres prioris curatoris onerandus. cum accidere possit, vt negotio vel propter sexus vel propter ætatis infirmitatem, vel propter dignitatem maiorem minoremve, quàm[i] in priore [a] curatore spectata[k] erat, habilis non sit. possint etiam plures heredes ei existere, neque: aut per omnes id negotium administrari expediat: aut quicquam dici possit, cur vnus aliquis ex his potissimum onerandus sit.

h ipsis
i quæ
k spectanda

X. VLPIANVS [libro sextodecimo ad Edictum]

IVlianus[l] scribit eos quibus per prætorem bonis interdictum est, nihil transferre posse ad aliquem. quia in bonis non habeant, cũ eis deminutio sit interdicta. Curator furiosi rem quidem suam quasi[m] furiosi tradere poterit, & dominium transferre. rem verò furiosi si quasi suam tradat, dicendum vt non transferat dominium: quia non furiosi negotium gerens tradidit.

l Et tit. de rei vendic.
m non quasi

XI. PAVLVS [libro septimo ad Plautium]

PIgnus à curatore furiosi datum valet, si vtilitate furiosi exigente id fecit.

XII. MARCELLVS [libro primo Digestorum]

AB adgnato vel alio curatore furiosi rem furiosi dedicari non posse constat. adgnato enim furiosi non vsquequaque competit rerum eius alienatio: sed quatenus negotiorum exigit administratio.

XIII. GAIVS libro tertio ad Edictum prouinciale

SAepe[n] ad alium è lege duodecim tabularum curatio furiosi aut prodigi pertinet, alii prætor administrationem dat. scilicet cum ille legitimus inhabilis ad eam rem videatur.

n *Huc pertinent hæc verba lib. 1. Rhetor. ad Herennium: Si furiosus escit, agnatorum gentiliumque in eo pecuniaque eius potestas esto.*

XIIII. VLPIANVS libro quinto Responsorum

VIrum vxori mentecaptæ curatorem dari non oportet.

XV. PAVLVS [libro tertio Sententiarum]

ET mulieri quæ luxuriose viuit, bonis interdici potest. In bonis curatoris priuilegium furiosi furiosǽve seruatur. prodigus & omnes omnino, etiam si in edicto non sit eorum mentio, in bonis curatoris decreto priuilegium consequuntur.

XVI. TRYPHONINVS [libro tertiodecimo Disputationum]

SI furioso puberi, quamquam maiori annorum vigintiquinque, curatorem pater testamento dederit: eum prætor dare debet, secutus patris volũtatem. manet enim ea datio curatoris apud prætorem, vt rescripto Diui Marci continetur. His consequens est, vt [&] si prodigo curatorem dederit pater, voluntatem eius sequi debeat prætor: eúmque dare curatorem. Sed vtrum omnimodo, an ita, si futurum esset, vt nisi pater aliquid testamento cauisset, prætor ei bonis interdicturus esset? & maximè si filios habeat iste prodigos? potuit tamen pater & aliàs prouidere nepotibus suis, si eos iussisset heredes esse, & exheredasset filium: eique quod sufficeret alimentorum nomine, ab eis certum legasset, addita causa necessitatéque iudicii sui. aut si non habuit in potestate nepotes, quoniam emancipato iam filio nati fuissent, sub condicione eos heredes instituere[o], vt emanciparentur à patre prodigo. sed quid si nec ad hoc[p] consensurus esset prodigus? [sed] per omnia iudicium testatoris sequendum est. ne quem pater vero consilio prodigum credidit, eum magistratus propter aliquid[q] fortè suum vitium[r] idoneum putauerit.

o instituisset, vt emanciparentur
p hæc
q aliquod
r iudicium. *Accurs. quoque legit vitium, ab omnibus tamen receptum est iudicium.*

XVII. GAIVS [libro primo de Manumissionibus]

CVrator furiosi nullo modo libertatem præstare potest: quod ea res ex administratione non est. nam in tradẽdo ita res furiosi alienat, si id ad administrationem negotiorum pertineat. & ideo[s] si donandi causa alienet, [neque] traditio quicquam valebit: nisi ex magna vtilitate furiosi hoc[t] cognitione iudicis faciat[v].

s & ideo nec si
t de
v fiat.

DIGESTORVM SEV PANDECTARVM PARS QVINTA.

LIBER VICESIMVS OCTAVVS.

QVI TESTAMENTA FACERE POSSVNT ET QVEMADMODVM TESTAMENTA FIANT.

MODESTINVS libro secundo Pandectarum

TESTAMENTVM est voluntatis nostræ iusta [a] sententia de eo [b] quod quis post mortem suam fieri velit [c].

II. LABEO libro primo posteriorum Iauoleno Epitomatorum

IN eo qui testatur, eius temporis quo testamentum facit, integritas mentis non corporis sanitas exigenda est.

III. PAPINIANVS libro quartodecimo Quæstionum

TEstamenti factio non priuati sed publici iuris est.

IIII. GAIVS libro secundo Institutionum

SI quæramus [d] an valeat testamentum: in primis animaduertere debemus, an is qui fecerit testamentum, habuerit testamenti factionem. deinde si habuerit, requiremus an secundum regulas iuris ciuilis testatus sit.

Pubertas quomodo æstimanda sit.

V. VLPIANVS libro sexto ad Sabinum

A qua [e] ætate testamentum vel masculi vel feminæ facere possunt [f] videamus. verius [g] est in masculis quidem quartumdecimum annum spectandum, in feminis verò duodecimum completum. vtrum autem excessisse debeat quis quartumdecimum annum, vt testamentum facere possit: an sufficit [h] complesse? propone [i] aliquem Kalendis Ianuariis natum [k], testamentum ipso natali suo fecisse quartodecimo anno. an valeat testamentum? dico valere. plus arbitror: etiam si pridie Kalendarum fecerit post sextam horam noctis, valere testamentum. iam enim complesse videtur annum quartumdecimum, vt Marciano videtur.

VI. GAIVS libro septimodecimo ad Edictum prouinciale

QVi [l] in potestate parentis est, testamenti faciendi ius non habet. adeo vt quamuis pater ei permittat, nihilo magis tamen iure testari possit. Surdus [m], mutus, testamentum facere non possunt. sed si quis post testamentum factum valetudine aut quolibet alio casu mutus aut surdus esse cœperit: ratum nihilo minus permanet testamentum.

VII. AEMILIVS MACER libro primo ad Legem vicesimam hereditatium

SI mutus aut surdus vt liceret sibi testamentum facere, a principe [n] impetrauerit: valet [o] testamentum.

VIII. GAIVS libro septimodecimo ad Edictum prouinciale

EIus qui apud hostes est, testamentum quod ibi fecit non valet, quamuis redierit. Si Cui [p] aqua & igni interdictum sit, eius nec illud testamentum valet quod ante fecit: nec id quod postea fecerit. bona [q] quoque quæ tunc habuit cum damnaretur, publicabuntur. aut si non videantur lucrosa, creditoribus concedentur. In insulam deportati in eadem causa sunt. Sed relegati in insulam, & quibus terra Italica & sua prouincia interdicitur, testamenti faciendi ius retinent. Hi verò qui ad ferrum, aut ad Bestias, aut in metallum damnantur, libertatem perdunt, bonáq; eorum publicantur. vnde apparet amittere eos testamenti factionem.

VIIII. VLPIANVS libro quadragesimo quinto ad Edictum

SI quis post accusationem in custodia fuerit defunctus indemnatus, testamentum eius valebit.

X. PAVLVS libro tertio Sententiarum

QVi manus amisit, testamentum facere potest [r], quamuis scribere non possit.

XI. VLPIANVS libro decimo ad Sabinum

OBsides [s] testari non possunt, nisi eis permittatur.

Confirmatio testamenti.

XII. IVLIANVS libro quadragesimo secundo Digestorum

LEge Cornelia testamenta eorum qui in hostium potestate decesserint [t], perinde confirmantur, ac si hi qui ea fecissent, in hostium potestate [v] non peruenissent. & hereditas ex his eodem modo ad vnumquemq; pertinet. quare seruus heres scriptus ab eo qui in hostium potestate decesserit, liber [x] & heres erit, seu velit seu nolit. licet minus propriè necessarius heres dicatur. nam & filius eius, qui in hostium potestate decessit, inuitus hereditati obligatur: quamuis suus heres dici non possit, qui in potestate morientis non fuit.

XIII. MARCIANVS libro quarto Institutionum

QVi à latronibus capti sunt, cum liberi manent, possunt facere testamentum. Item qui apud externos [y] legatione funguntur, possunt facere testamentum.

Appellatio.

Si quis in capitali crimine damnatus appellauerit, & medio tempore pendente appellatione fecerit testamentum, & ita decesserit: valet eius testamentum.

De ignorantia, & errore.

XIIII. PAVLVS libro secundo Regularum

QVi [z] in testamento domini manumissus est, si ignorat [A] dominum decessisse, aditámq; eius esse hereditatem, testamentum facere non potest: licet iam paterfamilias, & sui iuris est. nam qui incertus de statu suo est, certam legem testamento dicere non potest.

XV. VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum

DE statu [B] suo dubitantes vel errantes, testamentum facere non possunt, vt Diuus Pius rescripsit.

Testamenti factio.

XVI. POMPONIVS libro singulari Regularum

FIliusfamilias & seruus alienus & postumus & surdus testamenti factionem habere dicuntur. licet enim testamentum facere non possunt, attamen ex testamento vel sibi vel aliis adquirere possunt. Marcellus notat: furiosus quoq; testamenti factionem habet, licet testamentum

---

a Id est, legitima, & plena. [illegible]

b cui, quod post

c velimus

d [illegible]

e Coniunge l. 2. de manumiss.

f possint

g & verius

h sufficiat

i pone aliquem

k enatum, &

l [illegible]

m [illegible]

n [illegible]

o valet eius

p [illegible]

q [illegible]

r Per nuncupationem, in qua scriptura non est necessaria. [illegible]

s Coniunge l. [illegible] de milit. testam.

t decesserunt.

v potestatem

x & liber

y externos: extraneos

z In vulga incipit, Qui in dominij.

A ignoret

B [illegible]

mentum facere non potest[a]. ideo autem habet testamenti factionem, quia potest sibi adquirere legatum vel fideicommissum. nam etiam compotibus mentis personales actiones etiam ignorantibus adquiruntur.

XVII. PAVLVS [libro tertio SENTentiarum]

IN aduersa corporis valetudine mente captus, eo tempore testamentum facere non potest.

XVIII. VLPIANVS [libro primo ad Sabinum]

IS[b] cui lege bonis interdictum[c] est, testamentum facere non potest. & si fecerit, ipso iure non valet. quod tamen interdictione[d] vetustius habuerit testamentum, hoc valebit. meritò ergo nec testis ad testamentum adhiberi poterit, cum neque testamenti factionem habeat. Si quis ob carmen famosum damnetur, senatusconsulto expressum est, vt intestabilis sit. ergo nec testamentum facere poterit, nec ad testamentum adhiberi[e].

XVIIII. MODESTINVS libro quinto Pandectarum

SI filiusfamilias aut pupillus aut seruus tabulas testamenti fecerit, signauerit: secundum eas bonorum possessio dari non potest, licet filiusfamilias sui iuris, aut pupillus pubes, aut seruus liber factus decesserit. quia nullæ sunt tabulæ testamenti, quas is fecit qui testamenti faciendi facultatem non habuerit[f].

De testibus.

XX. VLPIANVS libro primo ad Sabinum

QVi testamento heres instituitur, in eodem testamento testis esse non potest. quod in legatario & in eo qui tutor scriptus est, côtra habetur. hi enim testes possunt adhiberi[g], si aliud eos nihil impediat: vtputa si inpubes, si in potestate sit testatoris. Potestatis autem verbum non solùm ad liberos qui sunt in potestate referendum est: verum etiam ad eum quem redemit ab hostibus. quamuis placeat hûc seruum non esse: sed vinculo quodam retineri donec pretium soluat. Per contrarium quæri potest, an pater eius, qui de castrensi peculio potest testari, adhiberi ab eo ad testamentû testis possit. & Marcellus libro decimo[h] digestorû scribit, posse. & frater ergo poterit. Quę[i] autem in testamento diximus super perhibendis[k] testimoniis eorum qui in potestate sunt: in omnibus testimoniis accipias, vbi aliquid negotii gerit, per quod adquiratur.

Ne furiosus quidem testis adhiberi potest, cum compos mentis non sit. sed si habet intermissionem, eo tempore adhiberi potest. testamentû[l] quoq; quod ante furorem consummauit, valebit. & bonorum possessio ex eo testamento competit. Eum, qui lege repetundarum damnatus est, ad testamentum adhiberi[m] posse existimo: quoniam in iudiciû testis esse vetatur. Mulier testimonium dicere in testamento quidem non poterit[n]. alias autem posse testem esse mulierem, argumento est lex Iulia de adulteriis, quæ adulterii damnatam testem produci, vel dicere testimonium vetat. Seruus quoque meritò ad sollemnia adhiberi non potest: cum iuris ciuilis communionem non habeat in totum, ne[o] prætoris quidem edicti.

Et veteres putauerût eos, qui propter sollemnia[p] testamenti adhibentur, durare debere donec suprema côtestatio peragatur. non tamen intellegentiam sermonis exigimus. hoc enim Diuus Marcus Didio Iuliano in teste qui latine non nouerat rescripsit. nâ si vel sensu percipiat quis cui rei adhibitus sit, sufficere. sed si detenti sint inuiti ibi testes, putant non valere testamentum.

Quemadmodum faciendum sit testamentum.

XXI. IDEM libro secundo ad Sabinum

HEredes palàm ita vt exaudiri possint, nuncupandi sint. licebit ergo testanti vel nuncupare heredes, vel scribere. sed si nûcupat, palàm debet. Quid est palàm? non vtique in publicum. sed vt exaudiri possit. exaudiri autem non ab omnibus, sed à testibus. & si plures fuerint testes adhibiti, sufficit sollemnem numerû exaudire. Si quid post factum testamentum mutari placuit, omnia ex integro facienda sunt. Quod verò quis obscurius in testamento vel nuncupat vel scribit, an post sollemnia explanare[q] possit, quæritur. vtputa Stichum legauerat[r], cum plures haberet: nec declarauit de quo sentiret. Titio[s] legauit[t], cum multos Titios amicos haberet. errauerat in nomine, "vel prænomine", vel cognomine, cum in corpore non errasset. poteritne postea declarare de quo senserit? & puto posse. nihil enim nunc dat, sed datum significat. Sed & si notam postea adiecerit legato vel sua voce vel litteris, vel summam, vel nomen legatarii, quod non scripserat, vel nummorum qualitatem: an rectè fecerit? & puto etiam qualitatem nummorum posse postea addi. nam etsi adiecta non fuisset, vtique placeret coniectionem fieri eius quod reliquit, vel ex vicinis scripturis, vel ex consuetudine patrisfamilias, vel regionis. In testamentis[v], in quibus testes rogati adesse debent, vt testamentum fiat: alterius rei causa fortè rogatos, ad testandum non esse idoneos placet. quod sic accipiendum est, vt licet ad aliam rem sint rogati, vel collecti: si tamen ante testimonium certiorentur ad testamentum "se" adhibitos: posse eos testimonium suum rectè perhibere. Vno contextu† actus testari oportet. est autem vno contextu, nullum actum alienum testamento intermiscere[x]. quod (si) aliquid pertinens ad testamentum faciat, testamentum non vitiatur.

De testibus.

XXII. IDEM [libro trigensimo nono ad Edictum]

AD testium numerum simul adhiberi possumus ego & pater & plures qui fuimus[y] in eiusdem potestate. Condicionem testium tunc inspicere debemus, cum signarent, non mortis tempore. si igitur "tunc" cum signarent, tales fuerint vt adhiberi possint: nihil nocet si quid postea eis contigerit. Si ab ipso testatore anulum accepero, & signauero: testamentum valet, quasi alieno signauerim. Si signa turbata sint ab ipso testatore, non videtur signatum.

Requiritur signatio & subscriptio: & alterum sine altero non valet.

Si quis ex testibus nomen suum non adscripserit, verumtamen signauerit: pro eo est atque si adhibitus non esset. & si[z], vt multi faciunt, adscripserit se, non tamen signauerit: adhuc idem dicemus. Signum autem vtrum anulo tantùm inpressum[A] adhibemus: an verò & si non anulo, verùm alio quodam inpresso? varie enim homines signant. & magis est, vt[B] tantùm anulo quis possit signare: dum tamen habeat ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ. Posse & nocte signari testamentum, nulla dubitatio est. Signatas tabulas accipi oportet, & si linteo quo tabulæ inuolutæ sunt, signa inpressa fuerint.

XXIII. IDEM [libro quarto Disputationum]

SI testamentum quod resignauerit testator, iterum signatum fuerit septem testium signis: non erit inperfectum. sed vtroq; iure valebit tam ciuili quàm prætorio.

XXIIII. FLORENTINVS [libro decimo Institutionum]

VNum testamentum pluribus exemplis consignare quis potest. idque interdum necessarium est. fortè si nauigaturus & secum ferre & relinquere iudiciorum suorum testationem velit.

Testamentum imperfectum.

XXV. IAVOLENVS libro quinto Posteriorum Labeonis

SI[C] is qui testamentum faceret, heredibus primis nuncupatis, prius quàm secundos exprimeret heredes, obmOrtuisset: magis coepisse eum testamêtum facere quàm fecisse, Varus digestorum libro primo Seruium respondisse scripsit. itaque primos heredes ex eo testamento non futuros. Labeo tum hoc verum esse existimat, si constaret voluisse[D] plures eum qui testamentum fecisset, heredes pronuntiare. ego nec Seruium puto aliud sensisse.

XXVI. GAIVS [libro vicensimo secundo ad Edictum prouinciale]

CVm[E] lege quis intestabilis iubetur esse, eò pertinet, ne eius testimonium recipiatur. & eo amplius, vt quidam putant, néve ipsi dicatur testimonium.

De testibus.

XXVII. CELSVS [libro quintodecimo Digestorum]

DOmitius Labeo Celso suo salutem. Quæro an[F] testium numero habendus sit is, qui cum rogatus est ad testamentum scribendum, idem quoque cum tabulas scripsisset, signauerit. Iubentius Celsus Labeoni suo salutem. "Aos" non intellego quid sit, de quo me côsuleris[G]: aut valde[H] stulta est consultatio tua. plus enim quàm ridiculum est dubitare, an aliquis iure testis adhibitus sit, quoniam idem & tabulas testamenti scripserit.

XXVIII. MODESTINVS [libro nono Regularum]

SEruus licet alienus, iussu testatoris testamentum scribere non prohibetur.

Testamentum imperfectum.

XXVIIII. PAVLVS libro quartodecimo Responsorum

EX ea scriptura, quæ ad testamentum faciendum parabatur, si nullo iure testamentum perfectum esset: nec ea quæ fideicommissorum verba habent, [I] peti posse. Ex his[K] verbis, quæ[L] scriptura[M] paterfamilias addidit, ΤΑΥΤΗΝ[N] ΤΗΝ ΔΙΑΘΗΚΗΝ ΒΟΥΛΟΜΑΙ ΕΙΝΑΙ ΚΥΡΙΑΝ ΕΠΙ ΠΑΣΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ, videri eum voluisse omnimodo valere ea quæ reliquit, etiam si intestatus decessisset.

XXX. IDEM [libro tertio Sententiarum]

SIngulos testes, qui in testamento adhibentur, proprio chirographo adnotare conuenit, quis, & cuius testamentum signauerit.

XXXI.

a posuit.
b Consonat l. t. de curat. furio. l. 6. de verb. oblig.
c Videbatur testamêti factio nô interdicenda prodigo. quod ea eadê sit causa, quæ minor, pubes, non ser inducta varoat. & neutri bonorum administratio concessa sit. sed falsum est neutrum inducta carere, quia prodigus (quòd ad bona attinet) furiosum facit exitum. & furioso comparatur. l. is, qui. §. nô est nouum. de cura. & cura. suprà.
d ante interdictionem
e adhiberi testis.
f habuit.
g Non ob id debet suspectû videri, quod testibus aliquid legatum appareat: quâdo non oporteat testes scire quid in testamento scriptû sit. sed solum hoc esse testamentum, putà Tary. l. ambiguum. C. de testamen. & quemad. test. & numer ut tessium sic si sufficiend' remouat.
h libro quinto
i Quæcunque
k prohibendis
l Inspicè Holoander testimonii. Augu le. g. emenda ca r. m non possit. Recte hic addita fuit negatio ab Azone ex l. repetundarû. 1. de test. & l. eadem. infrà ad l. Iul. repet.
n Quia de rogatum. nempe testamenti quæstio est. & testator potest grauiores testes deligere: cû aliquis in eo numerus, vel alys negotys probâdo testes in hoc vocati ab initio ferè non producâtur, sed qui forte præsentes fuere. l. ad fidem. suprà. de testib. qua ratione muti, surdus, seruus etiam & minor subiectus, vel is cui bonis interdictum est, ad testamentum adhiberi non debent, cum delictû testiû mera falsi in hoc genus prædixit. t. Vet. l. C. de fideicommiss. quamuis in aliis negotiis habeant testimonii. de fideiuss. sup. de testi. l. & s. §. lege Iulia.
o sed ne prætoris
p De sollemnibus testamentorum vide Consul. distr. li. 10. & 3. Vel lib. 13. ext. Attilia. 19.
q explanari
r legauit.
s Item Titio
t legauit amicorum.

v In aliqs negotys nihil est necessæ rogatos adesse. l. ad fidem. de testi. supra.
† actionis
x Nisi fortè necessitas in causa. l. cum antiquitas. §. si quid autem. C. de testam.
y sumus
z sed & si
A impresso
B Baro consulo hic deesse negationem, vt non tantùm.
C Si quis
D Hinc apparet testatorê non expressisse totâ suâ voluntatê. Itaque nil mirum est, testamentum esse nullû, in quo non est insita summa tota voluntatis testatoris. Quòd si constaret eû expressisse, & deesset tâtû aliquid ex sollênibus, vt si fortè nomê alicuius ex heredibus non esset scriptû, in id tâtum quod omissum est, non valet testamêtû. l. iubemus. §. quod si nô fuerit. C. de testamen.
E Ex titul. de minor.
F Fortè dubitabat Labeo, an is qui nô erat rogatus ad testimoniû dicendû possit esse testis. l. Heredes. §. ea testamentis. l. 20.
G consulis: in Flor. fortè consulueris.
H valde
I haberent.
K Idê respondit ex his verbis.
L Hæc verba, quæ scriptura, &c. in quibusdam exempl. post græca reiecta sunt.
M scripturæ, vel in scriptura
N Hæc græca verba male versa sunt apud Accurs. ex quibus clarum est etiam comprehêdi heredis institutionê, quæ si iure do testo sustinetur quidem, in fideicommissum sustinetur. Alc. lib. 1. dispunct. c. 19.

XXVI. IDEM [libro quinto Sententiarum]

Eius[a] bona, qui se Imperatorem facturum heredem esse iactauerat, à fisco occupari non possunt.[b]

DE LIBERIS ET POSTVMIS HEREDIBVS INSTITVENDIS VEL EXHEREDANDIS[c]

TIT. II.

Filius nominatim exheredandus.

VLPIANVS [libro primo ad Sabinum]

Qvid[d] sit nominatim exheredari[e] videamus. nomen & prænomen & cognomen eius dicendum est; an sufficit vel vnum ex his? & constat sufficere.

II. IDEM [libro sexto Regularum]

Nominatim exheredatus filius & ita videtur, FILIVS MEVS EXHERES ESTO, si[f] nec nomen eius expressum sit. si modò vnicus sit. nam si plures sunt filij, benigna interpretatione potius à plerisque respondetur, nullum exheredatum esse.

III. IDEM [libro primo ad Sabinum]

Et si pepererit[g] filium dicere, ex Seia autem natum dixit: rectè exheredat. & si cum conuicio dixerit, NON NOMINANDVS, vel NON[h] FILIVS MEVS, LATRO, GLADIATOR: magis est vt rectè exheredatus sit. &[i] si ex adultero[k] natum dixerit. Pure[l] autem filium exheredari Iulianus putat. qua sententia vtimur.

Exheredari debet filius à toto gradu, aut ab omnibus gradibus si plures sint.

Filius[m] inter medias quoque heredum institutiones rectè exheredatur. & erit à toto gradu summotus. nisi fortè ab vnius persona eum testator exheredauerit. nam si hoc fecit, vitiosa erit exheredatio. quemadmodum si ita eum exheredauerit: QVISQVIS MIHI HERES ERIT FILIVS[n] EXHERES ESTO. nam, vt Iulianus scribit, huiusmodi exheredatio vitiosa est. quoniam post aditam hereditatem voluit eum summotum.[o] quod est impossibile. Ante heredis institutionē exheredatus, ab omnibus gradibus summotus est. Inter[p] duos autem gradus exheredatus, ab vtroque remotus est secundum Scæuolæ sententiam, quam puto verum. In eo qui miscuit duos gradus, exheredationem valere Mauricianus[q] rectè putat. veluti PRIMVS HERES ESTO EX SEMISSE. SI PRIMVS HERES NON ERIT, SECVNDVS EX SEMISSE HERES ESTO. TERTIVS EX ALIO SEMISSE HERES ESTO, FILIVS[r] EXHERES ESTO. SI TERTIVS HERES NON ERIT, QVARTVS HERES ESTO. nam ab vtroque gradu summotus est. Si ita testatus sit paterfamilias, vt à primo quidem gradu filium præteriret, à secundo solo exheredaret: Sabinus & Cassius & Iulianus putant, perempto primo gradu testamentum ab eo gradu exordium capere, vnde filius exheredatus est. quæ sententia comprobata est.

De institutione posthumi.

IIII. IDEM [libro tertio ad Sabinum]

Placet omnem masculum posse postumum heredem scribere, siue iam maritus sit, siue nondum vxorem duxerit. nam & maritus repudiare vxorem potest: & qui non duxit vxorem, postea maritus effici.[s] nam & cum maritus postumum heredem scribit, non vtique is solus postumus scriptus videtur, qui ex ea, quam habet vxorem, ei natus est, vel is qui tūc in vtero est: verùm is quoque qui ex quacumque vxore nascatur.

V. IAVOLENVS libro primo ex Cassio

Ideóque qui postumum heredem instituit, si post testamentum factum mutauit matrimonium: is institutus videtur, qui ex posteriore matrimonio natus est.

VI. VLPIANVS libro tertio ad Sabinum

Sed[t] est quæsitum an is qui generare facilè non possit, postumum heredem facere possit. & scribit[v] Cassius & Iauolenus posse. nam & vxorem ducere & adoptare potest. Spadonem[x] quoque posse postumum heredem scribere, & Labeo & Cassius scribunt. quoniam nec ætas nec sterilitas ei rei impedimento est. Sed si castratus sit, Iulianus Proculi opinionem secutus, non putat postumum heredem posse instituere. quo iure vtimur. Hermaphroditus planè, si in eo virilia præualebunt, postumum heredem instituere poterit.

VII. PAVLVS [libro primo ad Sabinum]

Si filius[y] qui in potestate est præteritus sit, & viuo patre decedat: testamentum non valet. nec superius rumpetur. & eo iure vtimur.

a Coniunge l. postuli de hered. instit. & l. 23. de leg. 1.
b Iuxta hoc aequissimum imperatoris Pertina... adiectū refert Iulius Capitolinus in eodem.
c exhæredandis, vel præteritis.
d Coniunge l. c. de hær. instit.
e exhæredare
f & si aec
g pepererit. Rectior est Flor.
h vel si filius
i sed & si
k adulterio
l Non sub conditione ... sub conditione. de bono. poss. con. tabu. nisi filium, qui sub conditione institutus, sub contraria exheredetur. l. si pater filium. de instit. vel substit. C.
m Filius autē
n hæres filius
o submoueri.
p Sed etiam inter duos
q Marcianus
r & filius
s effici potest.
t Vide Institutiones Theophili tit. de adopt. §. sed & illud.
v scribunt
x Spado hic specialiter accipitur.
y filius eius

Filius iam natus rumpit spem eius gradus, à quo præteritus est incontinenti: posthumus verò, statim cum nascitur.

VIII. POMPONIVS [libro primo ad Sabinum]

Si[x] primo herede instituto filium exheredauero, à secundo autem substituto non exheredauero: & dum[A] pendet an prior aditurus sit, filius decesserit: secundum[B] sententiam qua vtimur, non erit secundus heres: quasi ab initio inutiliter institutus, cum ab eo filius exheredatus non sit. quòd[C] si in postumo filio idem acciderit, vt natus viuo[D] patre, à quo exheredatus sit, moriatur, eadem dicenda erunt de substituto: quoniam cum est natus filius, loco eius est qui superstes est.

De institutione posthumi.

VIIII. PAVLVS [libro primo ad Sabinum]

Si quis postumos, quos per ætatem aut valetudinem habere fortè non potest, heredes instituit: superius testamentum rumpitur.[E] quòd natura magis in homine generandi & consuetudo spectanda est, quàm temporale vitium aut valetudo, propter quam abducatur[F] homo à generandi facultate. Sed si ex ea quæ alij nupta sit, postumum quis heredem instituerit: ipso iure non valet. quòd turpis sit institutio. Si filium exheredauero, nepotémque ex eo præteriero, & alium heredem instituero, & superuixerit filius post mortem meam, licet ante aditam hereditatem decesserit, non tamen nepotem rupturum testamentum, Iulianus & Pōponius & Marcellus aiunt. Diuersumque est, si in hostium potestate filius sit, & decesserit in eodem statu. rumpit enim his casibus nepos testamentum. quòd moriente auo fil[G]ius pependerit.[H] non abscisum, vt superiore casu, fuerit.[I] Sed & si heres institutus omiserit hereditatem, erit legitimus heres. quoniā hæc verba, SI INTESTATO[K] MORITVR, ad id[L] tempus referuntur, quod[M] testamentum destituitur, non quod[N] moritur. Sed si ex ea, quam nefas sit ducere, postumum heredem instituero: non putat rumpi testamentum Pomponius. Sed si per adoptionem sororem factam habeam, potero postumum ex ea heredem instituere: quia adoptione soluta possum eam[O] ducere vxorem.

X. POMPONIVS [libro primo ad Sabinum]

Commodissimè is qui nondum natus est, ita heres instituitur, SIVE VIVO ME SIVE MORTVO NATVS FVERIT, HERES ESTO. aut etiam purè, neutrius temporis habita mentione. si alteruter casus omissus fuerit, eo casu, qui[P] omissus sit, natus rumpit testamentum: quia hic filius nec sub conditione quidem scriptus heres intellegitur, qui in hunc casum nascitur qui non est testamento apprehensus.

Sui heres.

XI. PAVLVS [libro secundo ad Sabinum]

In suis heredibus euidentius apparet continuationem dominij eò rem perducere, vt nulla videatur hereditas fuisse. quasi olim hi domini essent, qui etiam viuo patre quodammodo domini existimantur. vnde etiam filiusfamilias appellatur sicut paterfamilias: sola nota hac adiecta, per quam distinguitur genitor ab eo qui genitus sit. itaque post mortem patris non hereditatem percipere[Q] videntur. sed magis liberam bonorum administrationem consequuntur:[R] hac ex causa licet non sint heredes instituti, domini[S] sunt.[T] nec obstat quod licet eos exheredare: quòd[V] & occidere licebat.

Nasci quid sit.

XII. VLPIANVS [libro nono ad Sabinum]

Qvod dicitur filium natum rumpere testamentum: natum accipe & si exsecto ventre editus sit: nam & hic rumpit testamentum, scilicet si nascatur in potestate. Quid tamen si non integrum animal editum sit, cum spiritu tamen? an adhuc testamentum rumpat? & hoc[X] tamen[Y] rumpit.

Interpretatio voluntatis.

XIII. IVLIANVS [libro vicesimo nono Digestorum]

Si ita scriptum sit, SI FILIVS MIHI NATVS FVERIT, EX BESSE HERES ESTO: EX RELIQVA PARTE VXOR MEA HERES ESTO. SI VERO FILIA MIHI NATA FVERIT, EX TRIENTE HERES ESTO: EX RELIQVA PARTE VXOR HERES ESTO: & filius & filia nati essent, dicendum est assem distribuendum esse in septem partes: vt ex his filius quattuor, vxor duas, filia vnam partem habeat. ita enim secundum voluntatem testantis filius altero tanto amplius habebit quàm vxor. item vxor altero tanto amplius quam[Z] filia. licet enim subtili iuris

u Si à primo
A dum id pendet
B Iuliani sententiam
C sed & si
D viuo primo. Qua lectione tollitur ingentē dubitationē. quæ apud Accursiū est.
E rumpit.
F abdicatur
G Nota fili pro filij. Augu. lib. 3. c. 7. emenda.
H Propter ius postliminij. §. si ab hostibus. quibus mod. ius pat. potesta. solu. Instit. inepte ergo Accur. repudiauerit, vel. repudiauerit.
I fuit.
K intestatus
L idem
M quo
N quo Rectior est hæc lectio.
O eam postea
P quo
Q Id est, nunc primum accipere.
R consequi.
S tamen domini
T Huc spectat illud Pauli ad Rom. c. 8. si filij, ergo heredes.
V quon
X hic
Y etiam
Z quàm

a conueniat
b cum ex

regulę conueniebat[a] ruptum fieri testamentum, attamen quam[b] ex vtroque nato testator voluerit vxorem aliquid habere, ideo ad huiusmodi sententiam humanitate suggerente decursum est. quod etiam Iuuentio Celso apertissimè placuit. Regula est iuris ciuilis, qua constitutum est hereditatem[c] adimi non posse, propter quam liber & heres esse iussus,[d] quamuis dominus ademerit eodem testamento libertatem, nihilo minus & libertatem & hereditatem habebit. Testamentum quod hoc modo scribitur, TITIVS POST MORTEM FILII MEI HERES ESTO, FILIVS EXHERES ESTO, nullius momenti est. quia filius post mortem suam exheredatus est. quare & contra tabulas paternorum libertorū huiusmodi filius bonorum possessionem accipere poterit.

c hereditatem seruo
d iussus sit. itaque &

De præteritione posthumi.

XIIII. AFRICANVS [libro quarto Quæstionum]

SI postumus à primo gradu exheredatus, à secūdo præteritus sit: quamuis eo tempore nascatur, quo ad heredes primo gradu scriptos pertineat hereditas, secundum tamen gradum vitiari placet: ad hoc vt prætermittētibus institutis ipse heres existat. immo & si defuncto eo heredes instituti omiserint hereditatem, non posse substitutos adire. Itaque & si à primo gradu exheredatus, à secundo præteritus, à tertio exheredatus sit, & tacentibus primis & deliberantibus decedat: quæri solet omittentibus primis aditionem, verum ad eos qui tertio gradu scripti sint, an potius ad legitimos heredes pertineat hereditas. quo & ipso casu rectius existimari putauit ad legitimos eam pertinere. nam & cum duobus heredibus institutis, & in singulorum locum facta substitutione, à primis exheredatus postumus, à secundis præteritus fuerit: si alter ex institutis omiserit, quāuis postumus excludatur, non tamen magis substitutum admitti. Quod vulgo dicitur, eum gradum à quo filius præteritus sit non valere: non vsquequaque verum esse ait. nam si primo gradu heres institutus sit filius, non debere eum à substitutis exheredari. ideóque si filio & Titio heredibus institutis, Titio[e] Mæuius substitutus sit: omittente Titio hereditatem, Mæuium eam adire posse: quamuis filius secundo[f] gradu exheredatus non sit. Si quis ita scripserit, FILIVS QVEM SCIO EX ME NATVM NON ESSE, EXHERES ESTO: hanc exheredationem ita nullius momenti esse ait, si probetur ex eo natus. non enim videri quasi filium exheredatum esse, cum[g] elogium pater cum filium exheredaret[h] proposuisset, [i]& adiecisset[i] propter[k] eam causam exheredare: probatúrque patrem circa causam exheredationis errasse.

e Maruellū Haloan. Titius & Mæuius. quod etiam Accurs. dist. locis. Aug. lib. 1. emend. c. 1.
f ex secundo
g quandoquidem
h exhæredare
i adiecerit
k propter quā eum causam exhæredaret:

XV. VLPIANVS [libro primo ad Sabinum]

IDem est & si ita dixerit, ILLE ILLIVS FILIVS EXHERES ESTO, patrem ei adulterum per errorem adsignans.

XVI. AFRICANVS [libro quarto Quæstionum]

SI[l] filius heres institutus sit omisso postumo, filióq; substitutus nepos ex eo sit: si interim moriatur filius postumo non nato, nepotem tam patri quàm auo suum heredem futurum. quòd si nemo filio substitutus sit, & solus ipse institutus sit: tunc quia eo tempore quo is moriatur, certum esse incipit neminem ex eo testamento heredem fore, ipse filius intestato patri heres existat. sicut euenire solet, cum sub ea condicione quæ in ipsius potestate erit, filius heres institutus, prius quàm ei pareret moriatur.

l Vide Gouea. lib. 1. ca. 4. l. ult. cuius interpretationem quidam maligne labefactare conatus est.

XVII. FLORENTINVS [libro decimo Institutionum]

FIlij etiam hoc modo exheredantur. FILIVS EXHERES ESTO. FILIVS EXHERES SIT.

XVIII. VLPIANVS [libro quinquagesimo septimo ad Edictum]

MVlti[m] nō notę causa exheredant filios, nec vt eis obsint, sed vt eis consulant: vtputa impuberibus, eisque fideicommissam hereditatem dant.

m Ex titul. de iniur.

Interpretatio voluntatis.

XVIIII. PAVLVS [libro primo ad Vitellium]

CVm quidam filiam ex asse heredem scripsisset, filióq; quem in potestate habebat, decem legasset: adiecit, ET EVM IN CETERA[n] PARTE EXHERES MIHI ERIT: & quæreretur an rectè exheredatus videretur, Scæuola respondit,[o] non †videtur. & in disputando adiciebat ideo non valere, quoniam nec fundi exheres esse iussus rectè exheredaretur. aliámque causam esse institutionis, quæ benigne acciperetur: exheredationes autem non essent adiuuandæ.[p]

n tertia
o respōdebat.
† videri.
p esse adiuuandas.

XX. MODESTINVS [libro secundo Pandectarum]

SVb condicione filius heres institutus, si pendente condicione adrogandum se dedit: necessarius heres non erit.

XXI. POMPONIVS [libro secundo ad Quintum Mucium]

SI[q] filium nominatim exheredauero, & eum postea heredem instituero: heres erit.

q Coniūge l. 6. de hered. instit.

XXII. TERENTIVS CLEMENS [libro septimodecimo ad Legem Iuliam & Papiam]

CVm postumus[r] sub condicione instituitur, si prius quàm nascatur, condicio extiterit: non rumpitur testamentum postumi adgnatione.

r posthumus heres

Adoptio.

XXIII. IVLIANVS [libro duodecimo Quæstionum]

FIlio quem pater post emācipationem à se factam iterum adrogauit, exheredationem antea scriptam nocere dixi. nam in omni ferè iure sic obseruari conuenit, vt veri patris adoptiuus filius numquā intellegatur: ne imagine naturæ veritas adūbretur. videlicet quòd non translatus, sed redditus videretur. nec multum puto referre, quod ad propositum attinet, quòd loco nepotis filium exheredatum pater adrogauit. Si Titius heres institutus loco nepotis adoptetur: defuncto postea filio qui pater videtur, nepotis successione non rumpitur testamentum ab eo qui heres inuenitur.

XXIIII. PAVLVS [libro nono Quæstionum]

POstuma sub condicione heres instituta, si pendente condicione viuo patre nascatur, rumpit testamētum.

XXV. IDEM libro duodecimo Responsorum

TItius testamento heredem instituit, & filium habēs sic exheredationem posuit: CETERI OMNES FILII FILIAEQVE MEAE EXHEREDES SVNTO. Paulus respondit, filium rectè exheredatum videri. postea consultus an videatur exheredatus quem pater putauit decessisse, respondit, filios & filias nominatim exheredatos proponi. de errore autem patris, qui intercessisse proponitur, apud iudicem agi oportere.

Interpretatio voluntatis.

§. 1. Lucius Titius cum suprema sua ordinaret in ciuitate, & haberet neptem ex filio prægnatem rure agentem: scripsit id quod in vtero haberet ex parte heredem. quæro cum ipsa die qua Titius ordinaret testamentum in ciuitate, hora diei sexta, eodem die tal Vescente[s] cælo rure sit enixa Mæuia masculum, an institutio heredis valeat cum quo tempore scriberetur testamentum, iam editus esset partus. Paulus respondit, verba quidem testamenti ad eum pronepotem directa videri, qui post testamentum factum nasceretur. sed si vt proponitur, eadem die, qua testamentum factum est, neptis testatoris antequam testamentum scriberetur enixa esset, licet ignorante testatore, tamen institutionem iure factam videri rectè[t] respondetur.

s calescente
t respondi.

XXVI. PAVLVS [libro tertio Sententiarum]

FIliusfamilias[v] si[x] militet, vt paganus nominatim à patre aut heres scribi aut exheredari debet: iam sublato edicto Diui Augusti, quo cautum fuerat, ne pater filium militem exheredet.

v Filiusfamilias miles
x similiter

XXVII. IDEM [libro tertio ad Neratium]

POstumum ex qualibet vidua natum sibi filium heredem instituere potest.

Si exheredatio facta in conditionis defectum non potest confirmari aditione, testamentum est nullum, & filius patri ab intestato succedit.

XXVIII. TRYPHONINVS [libro vicensimo Disputationum]

FIlius[y] à patre cuius in potestate est, sub condicione quæ non est in ipsius potestate, heres institutus, & in defectum condicionis exheredatus, decessit pendente etiam tunc condicione tam institutionis quàm exheredationis. dixi heredem eum ab intestato mortuum esse. quamdiu viuit,[z] neque ex testamento heres neque exheredatus fuit. herede autem scripto ex parte filio, coheres post mortem filij institui potest.

y Coniūge l. 10. de bonor. possess. contr. tab.
z vixit.

Qui morte aui recidit in potestatem patris, si antè reperitur institutus, testamentum non rumpetur.

§. 1. Filiusfamilias miles de castrēsi peculio fecit testamentum, habēs filium in eiusdem potestate. cum militare desisset, patre eodémque auo defuncto quæsitum est an rumpetur[A] eius testamentum. Non quidem adoptauit, nec hodie ei natus est filius, nec priore subducto de potestate suo herede, vlterior successit in proximum locum: sed tamen in potestate sua habere cœpit quem non habebat. simúlque paterfamilias factus est, & filius sub eius recidit potestate. rumpetur ergo testamentum. sed si heres sit institutus, vel exheredatus iste eius filius, nō rumpitur. quia nullo circa eum nouo facto, sed ordine quodam naturali nactus est potestatem. Si quis ex certa vxore natum scribit heredem, in periculum rumpendi testamentum deducit, ex alia susceptis liberis.

A rumperetur

Potest

Potest quis instituere posthumum ex ea, quæ tunc sibi vxor esse non potest honestè: sed spes est quod esse possit.

3 Si quis eo tempore, quo nondum eius vxor esse posset, testator natum ex ea scripsit heredem: an postea contracto licito matrimonio natus, heres ex testamento esse possit, quæritur. veluti si scribas hodie heredem, qui tibi ex Titia natus erit: quando Titia ancilla,[a] vel minor annis vigintiquinque ea[b] cuius pater tuus tutelam administrauit, aut tutor tu ipse fuisti. postea[c] Titia vxor iusta tibi fuerit, vel libertatem adepta, aut[d] tempore annorum vigintiquinque, & vtilis anni, & rationum allegatione: an natus heres esse possit? nemo certè dubitabit ex Titia, quæ tunc propter tenorem[e] ætatis vxor duci non potuit, quando testamentum fiebat, natum postea ex vxore ducta, heredem esse posse. Et generaliter nato post testamentum herede scripto, aditus est ad hereditatem, in qualicumque statu testamenti faciendi tempore fuit quæ postea testatori ciuiliter nupta est. 4 Quid autem si filium post testamentum natum ex besse, filiam autem post testamentum natam ex triente scripsit heredem, nec vllum coheredem dedit, nec substituit quicquam alium?[f] vnus natus solus ex testamento fit heres.

Ratio instituendi posthumos nepotes: ne rumpatur testamentum.

XXVIII. SCAEVOLA libro sexto Quæstionum

GAllus[g] sic posse institui posthumos[h] nepotes induxit, SI FILIVS MEVS VIVO ME MORIETVR, TVNC SI QVIS MIHI EX EO NEPOS, SIVE QVAE NEPTIS POST MORTEM MEAM IN DECEM MENSIBVS PROXIMIS, QVIBVS FILIVS MEVS MORERETVR, NATVS NATA ERIT: HEREDES SVNTO. Quidam rectè admittendum credunt, etiam si non exprimat de morte filii, sed simpliciter instituat: vt eo casu valeat, qui ex verbis concipi possit. 5 Idem credendum est Gallum existimasse & de pronepote: vt dicat testator, SI[i] ME VIVO NEPOS DECEDAT, TVNC QVI EX EO PRONEPOS, & cetera. Sed & si viuo filio, iam mortuo pronepote,[l] cuius vxor prægnas esset, testamentum faceret: potest dicere, SI ME VIVO FILIVS DECEDAT, TVNC QVI PRONEPOS. Num si & filius & nepos viuat, concipere vtrisque mortuis, viuo se, tunc qui pronepos nasceretur? quod similiter admittendum est. ita sane, si prius nepos deinde filius decederet. ne successione testamentum rumperetur. 2 Et quid si tantum in mortis filii casum conciperet? quid enim si aquæ[k] & ignis interdictione peteretur? quid si nepos, ex quo pronepos instituereretur, vt ostendimus, emancipatus esset? hi enim casus, & omnes ex quibus suus heres post mortem scilicet aui nasceretur, non pertinent ad legem Velleam. sed ex sententia legis Velleæ & hæc omnia admittenda sunt, vt ad similitudinem mortis ceteri casus admittendi sint. 3 Quid si[l] quis filium apud hostes habebat testaretur? quare non induxere,[m] vt si anteaquam filius ab hostibus rediret, quamuis post mortem patris, decederet: tunc deinde nepos, vel etiam adhuc illis viuis post mortem scilicet aui nasceretur, non rumperet? nam hic casus ad legem Velleam non pertinet. melius ergo est, vt in eiusmodi vtilitate, præsertim post legem Velleam quæ & multos casus rumpendi abstulit, interpretatio admittatur, vt instituens nepotem qui sibi post mortem suus nasceretur, rectè instituisse videatur quibuscumque casibus nepos post mortem natus suus esset, rumperetque præteritus. atque etiam si generaliter, quidquid sibi liberorum natum erit post mortem, aut, quicumque natus fuerit sit institutus, si suus[n] nascetur. 4 Si eius qui filium habeat, & nepotem ex eo instituat,[o] nurus prægnas ab hostibus capta sit, ibique viuo[p] pariat, mox ille post mortem patris atque aui redeat: vtrum hic casus ad legem Velleam respiciat, an ad ius antiquum aptandus sit? possitque vel ex iure antiquo, vel ex Vellea institutus non rumpere? quod[q] quærendum est, si iam mortuo filio pronepotem instituat, redeatque mortuo.[r] Sed cum testamentum ab eo non rumpitur, nihil refert vtrum[s] ex iure antiquo an ex lege Vellea excludatur. 5 Forsitan[t] addubitet quis an istis casibus, si nepos post testamentum nascatur viuo patre suo, deinde ex eo concipiatur, isque viuo[v] patre deinde auo nascatur an non potuerit heres institui, quia pater ipsius non rectè institutus esset. quod minimè est expauescendum. hic enim suus heres nascitur, & post mortem nascitur. ergo & si pronepos admittetur qui natus erit ex nepote, postea viuo filio, 6 atque si ex eo natus esset adoptatur. In omnibus his speciebus illud seruandum[x] est, vt[y] filius dumtaxat qui est in potestate, ex aliqua parte sit heres institutus. nam frustra exheredabitur post mortem suam. quod[z] non esse[A] necessariò in eo filio qui apud hostes est, si ibi decedat: & in nepote certè & pronepote. quorum si liberi heredes instituantur, institutionem numquam exigemus: quia possunt præteriri. 7 Nunc de lege Vellea videamus. voluit viuis nobis natos similiter non rumpere testamentum. & videtur primum caput eos spectare, qui cum nascerentur, sui heredes futuri essent. &[B] rogo si filium habeas, & nepotem nondum natum tantùm[C] ex eo heredem instituas: filius decedat: mox viuo te nepos nascatur? ex verbis dicendum est non rumpi testamentum. vt non solùm illud primo capite notauerit, si nepos qui eo tempore instituatur, quo filius non sit: verùm & si viuo patre nascatur. quid enim necesse est tempus testamenti faciendi respici, cum satis sit obseruari id tempus quo nascitur? nam etsi ita verba sunt, QVI TESTAMENTVM FACIET, IS OMNIS VIRILIS SEXVS, QVI EI SVVS HERES FVTVRVS ERIT,[D] & cetera: etiam[E] si [viuente] parente viuo nascantur, sequenti parte succedentes in locum liberorum, non vult [lex] rumpere testamentum. & ita interpretandum est, vt si & filium & nepotem & pronepotem habeas: mortuis †vtrique pronepos institutus succedens in sui heredis locum, non rumpat. Et verè verba se habent, SI QVIS EX SVIS HEREDIBVS SVVS HERES ESSE DESIERIT, ad omnes casus pertinentia, quos supplendos in Galli Aquilii sententia diximus. nec solùm si nepos viuo patre decedat, nec succedens pronepos auo mortuo rumpat: sed & si superuixit patri, ac decedat. dummodo heres institutus sit, aut exheredatus. 8 Videndum, num hac posteriore parte, SI QVIS EX SVIS HEREDIBVS SVVS HERES ESSE DESIERIT, LIBERI EIVS, & cetera,[F] IN LOCVM SVORVM SVI[G] HEREDES SVCCEDVNTO, possit interpretatione induci, vt si filium apud hostes habens, nepotem ex eo heredem instituas: non tantùm si viuo te filius decedat, sed etiam post mortem, antequam ab hostibus reuersus fuerit, succedendo non rumpet. nihil enim addidit, quo significaret tempus: nisi quòd, licet audenter, possis dicere viuo patre hunc suum heredem esse desisse, licet post mortem decedat: quia nec redit, nec potest redire. 9 Ille casus in difficili[H] est, si filium habeas, & nepotem nondum natum instituas, isque nascatur viuo patre suo, ac mox pater decedat. non enim suus heres est tempore quo nascatur: nec posteriori alii succedendo prohiberi videtur rumpere, quam qui iam natus erit. Denique [&] superiore capite vt liceat institui nondum natos, qui cum nascentur sui erunt, permitti.[I] posteriore capite non permittit institui, sed vetat rumpi. néve ob eam rem minus ratum esset quod succedit. Porrò procedere debet, vt vtiliter sit institutus. quod nullo iure potuit qui nondum natus erat. Iuliano tamen videretur, duobus quasi capitibus legis commixtis, in hoc quoque inducere legem, ne rumpantur testamenta. Quæremus tamen, cum recepta est † Iuliano sententia, an si nascatur nepos viuo patre suo, deinde emancipetur: sponte adire possit hereditatem. quod magis probandum est. nam emancipatione suus heres fieri non potuit.

XXX. GAIVS libro septimodecimo ad Edictum prouinciale

INter[K] cetera, quæ ad ordinanda testamenta necessariò desiderantur, principale ius est de liberis heredibus instituendis vel[L] exheredandis. ne præteritis istis rumpatur testamentum. namque filio qui in potestate est præterito, inutile est testamentum.[M]

XXXI. PAVLVS libro secundo ad Sabinum

DVm[N] apud hostes est filius, pater iure fecit testamentum, & rectè eum præterit. cum si in potestate esset filius, nihil valiturum esset testamentum.

XXXII. MARCIANVS libro secundo Regularum

SI filio emancipato exheredato, is qui in potestate est præteritus sit: ipse quidem emancipatus[O] si contra tabulas petat nihil agit. ab intestato autem & suus & emancipatus venient.

DE[P] INIVSTO RVMPTO[Q] IRRITO FACTO TESTAMENTO TIT. III.

PAPINIANVS libro primo Definitionum

TESTAMENTVM aut non iure factum dicitur, vbi sollemnia iuris defuerunt: aut nullius esse[R] momenti, cum filius qui fuit in patris potestate præteritus est: aut rumpitur alio testamento ex quo heres existere poterit, vel adgnatione sui heredis: aut in irritum constituitur, non adita hereditate.

a vel ancilla. b est c posteàque d vel à e minorem ætatem f nec alium? g Gallus Aquilius h *De posthumo suo & aliorum disputatio hæc valde pertinens est petenda ex Duar. 1. disput. c. 37. cuius lucubrationes omnes immortali memoria digna si quæ de ea lucem viderunt, hanc legem difficillimam & obscurissimam facillime & planissime ab eo explicatam esse omnes fatebuntur. Interim vide Alcia. lib. 3. parad. c. 2. & sequent. & L. eiusdem Tautellum.* i nepote. k aqua & igni l si is m induxit. n suus heres nascetur. o instituerat. p viuo auo, & eius filio q idem r mortuo eo, vel auo. s an ex t adhuc dubitet v mortuo x obseruandum y vt & z quod id A est necesse B quid ergo C tamen D erit, cum nasceretur, instituendi necessario potestaté habeas. E *In quibusdam libris his incipit nouum §.* † vtrique F cæteri. G suorum heredum succedant. H in difficili I permittit. † Iuliani K *Et ei quemadmodum testa. aperian.* L & exhæredandis. M *Hoc apud priscos non obseruabatur. Lin. lib. 1. ab. vr. cõd. ubi. Lucretio superfuit patri.* N Cùm O & si P *Ad hunc titulum pertinent exempla apud Valerium lib. 7. cap. de testa. quæ rescissa sunt.* Q rupto & irrito R est

II. VLPIANVS libro secundo ad Sabinum.

TVnc autem prius testamentum rumpitur, cum posterius rite perfectum est.[a] nisi fortè posterius vel iure militari sit factum, vel in eo scriptus est qui ab intestato venire potest. tunc enim & posteriore non perfecto superius rumpitur.

a *Nam legem tulit Pertinax Imperator, vt refert Iulius Capitolinus in eodem.*

De posthumorum exheredatione.

III. IDEM libro tertio ad Sabinum.

POstumi per virilem sexum descendentes ad similitudinem filiorum nominatim exheredandi sunt, ne testamentum adgnascendo rumpant. 3 Postumos autem dicimus eos]dumtaxat,] qui post mortem parentis nascuntur. sed & hi qui post testamentum factum in vita nascuntur, ita demum per legem Velleam rumpere testamentum prohibentur, si nominatim sint exheredati. vnde etiam ante heredis institutionem, vel inter medias heredum institutiones, vel inter gradus exheredari possunt. b oam Diuus Marcus decreuit idem in postumo quod[b] in 2 filio seruandum. nec ratio diuersitatis reddi potest. Ex his apparet aliam causam esse filiorum superstitum, aliam c posteriorum.[c] illi iniustum faciunt, hi rumpunt. illi semper, hi si nascantur, nec inueniant se exheredatos. Sed & d si[d] sit ante hoc aliud testamentum, à quo postumus exe heredatus[e] sit: placet, siue post mortem testatoris nascatur siue viuo testatore, vtramque ruptum esse, & supe-3 rius per inferius, & inferius per postumum. Nominatim autem exheredatus postumus videtur, siue ita dixerit, QVICVMQVE MIHI NASCETVR: siue ita, EX SEIA: siue ita, VENTER EXHERES ESTO. sed & si dixerit, POSTVMVS EXHERES ESTO: natus vel post mortem vel viuo testatore, non rumpet.

4 Licet autem postumus præteritus adgnascendo rumpat, tamen interdum euenit, vt pars testamenti rumpatur: vtputa si proponas à primo gradu postumum exheredatum, à secundo præteritum. nam hic primus gradus valet, secundus ruptus est.

b *quod & in*
c *posthumorum.*
d *Male Halod. sed & si stante hoc.*
e *Malè Haloander addidit negationem exheredatus nō sit. Aug. li. 1. emen. cap. 2.*

IIII. IDEM libro quarto Disputationum.

DEnique & deliberantibus primo gradu scriptis heredibus, qui secundo gradu scripti sunt heredes optinere hereditatem non possunt. gradu enim rumpto & infirmato, amplius hereditas inde optineri non potest.

V. IDEM libro tertio ad Sabinum.

NAm & si sub condicione sit heres institutus quis, à quo postumus non est exheredatus: tamen pendente condicione rumpitur gradus vt & Iulianus scripsit. sed f & si sit ei substitutus quis, etiam[f] deficiente condicione primi gradus non admittetur substitutus, à quo scilicet postumus exheredatus non est. Puto igitur existente quidem condicione primi gradus, postumo potius locum fore. post defectum autem condicionis natus postumus gradum non rumpit: quia nullus est. Rumpendo autem testamentum, sibi locum facere postumus solet. quamuis filius sequentem gradum, à quo exheredatus est, patiatur valere. Sed si à primo gradu præteritus, à secundo exheredatus sit: si eo tempore nascatur postumus, quo aliquis ex institutis viuit: totum testamentum ruptum est. nam g tollendo primum gradum, sibi locum facit.[g]

f *tamen*
g *faciet.*

VI. IDEM libro decimo ad Sabinum.

SI quis filio exheredato, nuru prægnate relicta decesserit, & extraneum sub condicione instituerit, & pendente condicione post mortem patris, vel deliberante herede instituto de adeunda hereditate, exheredatus filius decesserit, & nepos fuerit natus: an rumpat testamentum? & dicemus testamentum non rumpi. cum nec exheredari huiusmodi nepos deberet ab auo, quem pater præ-1 cedebat. Planè si fortè institutus omiserit hereditatem, hunc auo suo futurum heredem ab intestato non dubitatur. vtrúque propriis rationibus. nam adgnascendo quidem is rumpit, quem nemo præcedebat mortis h tempore. ab intestato verò is succedit, cui ante eum[h] alij non est delata hereditas. non fuisse autem filio delatam hereditatem apparet, cum deliberante instituto decesserit. sed hæc ita, si mortis aui tempore in vtero nepos fuit. i Ceterum si postea conceptus est[i]: Marcellus scribit, neque vt suum neque vt nepotem aut cognatum ad hereditatem vel ad bonorum possessionem posse admitti.

2 Sed[k] si pater eius qui mortis aui tépore in vtero fuit, k apud hostes erat: nepos iste, patre in eadem causa decedente, post mortem aui succedendo testamentum rumpet. quia suprascripta persona ei non obstat. nec enim cre-l ditur in rebus humanis fuisse, cum in ea causa decedat.[l] quamquam captiuus reuersus, patris sui iniustum face-3 ret testamentum in eo præteritus. Siue autem in ciuitate nepos fuit conceptus siue apud hostes, quoniam datur & patri postliminium, succedendo testamentū rum-m pit. Succedendo itaque sui non rumpunt, siue[m] fuerint instituti vel exheredati ab eo gradu, ad quem hereditas defertur. scilicet si gradus ille valeat. Quocumque autem modo parentes præcedentes in potestate esse desierint, succedentes liberi si fuerant instituti vel exheredati, non rumpent testamentum. siue per captiuitatem, siue per mortem vel pœnam.

h *quem*
i *fuerit.*
k *Sed & si*
l *decedit.*
m *si vel*

De irrito testamento.

4 Irritum[n] fit testamentum quotiens ipsi testatori aln quid contigit: puta si ciuitatem amittat per subitam seruitutem, ab hostibus, verbi gratia, captus. vel si maior an-o nis viginti[o] venum se dari passus sit ad]actum gerendum] pretium]vel participandum. Sed & si quis fuerit capite damnatus, vel ad bestias, vel ad gladium, vel alia pœna p quæ vitam adimit:[p] testamentum eius irritum fiet.]&] non tunc cum consumptus est, sed cum sententiam passus est. nam pœnæ seruus efficitur. nisi fortè miles fuit ex militari delicto damnatus. nam huic permitti solet testa-q ri, vt Diuus Hadrianus rescripsit. & credo[q] iure militari testabitur. qua ratione igitur damnato ei testari permittitur? numquid & si quod ante habuit factum testamen-r tum, si ei permissum sit testari, valeat: an verò pœna[r] irritum factum, reficiendum est? & si militari iure ei testandum sit, dubitari non oportet, quin si voluit id valere, fe-5 cisse id credatur. Eius qui deportatur, non statim irritum fiet testamentum. sed cum princeps factum comprobauerit. tunc enim & capite minuitur. sed & si de decurione puniendo, vel filio nepotéve præses scribendum principi interlocutus est: non puto statim seruum pœnæ factum, licet in carcere soleant diligentioris custodiæ causa recipi. nec huius igitur testamentum irritum fiet prius quàm princeps de eo supplicium sumendum rescripserit, proinde si ante decesserit, vtique testamentum eius valebit, nisi mortem sibi consciuit. Nam eorum qui mori magis quàm damnari maluerint ob conscientiam criminis, testamenta irrita constitutiones faciunt, licet in ciuitate decedant. Quòd si quis tædio vitæ vel valetudinis ad-s uersæ]impatientia, vel iactationis,[s] vt quidam[t] philo-t sophi:[v] in ea causa sunt, vt testamenta eorum valeant. v quam distinctionem in militis quoque testamento Diuus Hadrianus dedit epistula ad Pomponium Falconem. vt si quidem ob conscientiam delicti militaris mori ma-x luit, irritum fit eius testamentum. quòd si tædio vitæ, vel y dolore, valere[x]]testamentum.] aut[y] si intestato decessit, z cognatis:[z] aut si non sint, legioni ista sint vindicanda.

n *Irritum quoque*
o *viginti quinque*
p *adimat*
q *credo quòd*
r *postea*
s *iactatione,*
t *philosophi mortem sibi consciuerint*
v *Exempla suppeditabit Alex. lib. 4. cap. 6. parerg.*
x *valeat:*
y *at si*
z *cognatis eius:*

Appellatio.

6 Hi autem omnes, quorum testamenta irrita damnatione fieri diximus, si prouocauerint, capite non minuuntur. atque ideo neque testamenta quæ antea fecerunt irrita fient: & tunc testari poterunt. hoc enim sæpissime est A constitutum. nec videntur, quasi de statu sui[A] dubitantes, non habere testamenti factionem. sunt enim certi 7 status, nec ipsi de se interim † certi. Quid tamen si appellationem eius præses non recepit, sed Imperatori scribendo pœnam remoratus est? puto hunc quoque suum statum interim retinere. nec testamentum irritum fieri. nam, vt est oratione Diui Marci expressum, tametsi prouocantis, vel eius pro quo prouocatur appellatio non fuerit recepta: pœna tamen sustinenda est, quoad princeps rescripserit ad litteras præsidis, & libellum rei cum litte-B ris missum. nisi fortè latro manifestus,[B] vel seditio præcupta, factióque cruenta, vel alia iusta causa, quam mox C præses litteris excusauit, moram non recipiant:[C] non pœnæ festinatione, sed præueniendi periculi causa. tunc enim 8 punire permittitur, deinde scribere. Quid[D] si quis D fuerit damnatus illicitè, pœna non sumpta? an testamentum eius irritum fiat, videamus. vtputa decurio ad bestias. no capite minuatur, testamentúmque eius irritum fiat? & non puto. cum sententia eum non tenuerit. ergo & si quis eum qui non erat iurisdictionis suæ damnauerit: testamentum eius non erit irritum, quemadmodum est constitutum. sed ne eorum quidem testamenta rata sunt,]sed irrita fient,] quorum memoria post mor-E tem damnata est. vtputa[E] ea causa maiestatis, vel ex a-9 lia tali]causa.] Quatenus tamen diximus, ab hostibus capti testamentum irritum fieri: adiciendum est, postliminio reuersi vires suas recipere iure postliminij. aut si ibi decedant, lege Cornelia confirmari. ergo & si quis damnatus capite in integrum indulgentia principis 10 sit restitutus, testamentum eius conualescet. Filiifamilias veterani, sui iuris morte patris † factum testamentum irritum non fieri constat. nam quantum ad testandum de

A *suo*
† *incerti.*
B *manifestus sit,*
C *recipiens*
D *Quod*
E *vt puta est ex*
† *facti*

dum de castrensi peculio pro patrefamilias habendus est. & ideo nec emancipatione irritum fieri militis, vel veterani testamentum verum est.

VII. VLPIANVS libro decimo ad Sabinum

SI miles iure ciuili testamentum fecerit, & primo gradu heredem eum scripserit, quem iure militari poterat, secundo eum quem communi iure potest, & post annum missionis decesserit: primus gradus irritus fiet, & à secundo incipiet testamentum.

VIII. IDEM libro vndecimo ad Sabinum

VErum[a] est, adoptione vel adrogatione filij filiæve testamentum rumpi: quoniam sui heredis adgnatione solet rumpi. Filia cum emancipatur, vel nepos quia vna[b] mancipatione exeunt de potestate, testamentum non rumpunt.

a Certum est.
b vnâ cum emancipatione: vel. vnâ cùm emancipatur

VIIII. PAVLVS libro secundo ad Sabinum

SI pater ab hostibus capiatur, filio manente in ciuitate: reuerso eo non rumpitur testamentum.

X. IDEM libro primo ad Vitellium

SEd nec filius postliminio rediens rumpit patris testamentum, vt Sabinus existimauit.

XI. VLPIANVS libro quadragensimo sexto ad Edictum

SI binæ tabulæ proferantur diuersis temporibus factæ, vnæ prius, aliæ[c] postea, vtræque tamen septem testium signis signatæ, & apertæ posteriores vacuæ inuentæ sint, id est nihil scriptum habentes omnino: superius testamentum non est ruptum. quia sequens nullum est.

c alteræ

Species in qua testamentum conualescit ex æquitate, & datur bonorum possessio.

XII. IDEM libro quarto Disputationum

POstumus præteritus, viuo testatore natus decessit. licet iuris scrupulositate, nimiaque subtilitate testamentum ruptum videatur: attamen si signatum fuerit testamentum, bonorum possessionem secundum tabulas accipere heres scriptus potest.[d] rémque[e] obtinebit, vt & Diuus Hadrianus & Imperator noster rescripserunt. Idcircóque legatarij & fideicommissarij habebunt ea quæ sibi relicta sint secura. Idem & circa iniustum & irritum testamentum erit dicendum, si bonorum possessio data fuerit ei qui rem ab intestato auferre possit. Si paganus, qui habebat iam factum testamentum, aliud fecisset, & in eo comprehendisset, fidei[f] heredis committere, vt priores tabulæ valerent: omnimodo prius testamentum ruptum est. quo rupto potest quæri, an vice[g] codicillorum id valere deberet.[h] & cum[i] hæc verba sint fideicommissi, sine dubio vniuersa, quæ illic scripta sunt, in causa fideicommissi erunt: non solum legata & fideicommissa, sed & libertates, & heredis institutio.

d potest.
e id est, bona. Vlp. in inst. titu. ad se. tes. l. 1. §. pe. si tab. testa. null. extat.
f fidei sic
g iure
h debens.
i cum & hæc

De nepote succedente in locum filij.

XIII. GAIVS libro secundo Institutionum

POstumorum loco sunt & hi, qui in sui heredis loco succedendo, quasi adgnascendo fiunt parentibus sui heredes. vt ecce si filium & ex eo nepotem neptémve in potestate habeam: quia filius gradu præcedit, is solus iura sui heredis habet: quamuis nepos quoque & neptis ex eo in eadem potestate sint. sed si filius meus me viuo moriatur, aut qualibet ratione exeat de potestate mea: incipit nepos neptisve in eius locum succedere. & eo modo iura suorum heredum quasi adgnatione nanciscuntur.[k] ne ergo eo modo rumpat mihi testamentum, sicut ipsum filium vel heredem instituere vel exheredare nominatim debeo, ne non iure faciam testamentum: ita & nepotem neptémve ex eo necesse est mihi vel heredem instituere vel exheredare. ne forte me viuo filio mortuo, succedendo in locum eius nepos neptisve, quasi adgnatione rumpat[l] testamentum. idque lege Iunia Vellea prouisum est.

k nanciscit.
l rumpant

XIIII. PAVLVS libro singulari de adsignatione libertorum

SI ita facta sit exheredatio, SI FILIVS NATVS, NATAVE SIT,[m] EXHERES ESTO: vtrisque natis non[n] rumpitur testamentum.

m erit.
n Temerè negationem hanc sustulit Haloā. Aug. ost. lib. 4. emē. vlt.

XV. IAVOLENVS libro quarto Epistolarum

QVi vxorem prægnatem habebat, in hostium potestatem peruenit. quæro[o] filio nato, quo tempore testamentum in ciuitate factum rumpatur. & si filius ante moriatur quàm pater,[p] an scripti heredes hereditatem habituri sint. respondi, non puto dubium esse, quin per legem Corneliam, quæ de confirmandis eorum testamentis qui in hostium potestate decessissent lata est, nato filio, continuo eius testamentum, qui in hostium potestate sit, rumpatur. sequitur ergo vt ex eo testamento hereditas ad neminem perueniat.[q]

o an filio
p pater, quæro
q pertineat.

Triplex conditio.

XVI. POMPONIVS libro secundo ad Quintum Mucium

CVm in secundo testamento heredem eum qui viuit instituimus, siue purè siue sub condicione: si tamen condicio existere potuit, licet non extiterit, superius testamentum erit ruptum. Multum autem interest, qualis condicio posita[r] fuerit. nam aut in præteritum concepta ponitur, aut in præsens, aut in futurum. In præteritum concepta ponitur, veluti SI TITIVS CONSVL FVIT. quæ condicio si vera est, id est si Titius consul fuit, ita est institutus heres, vt superius testamentum rumpatur. tum enim ex hoc heres esset.[s] si verò Titius consul non fuit, superius testamentum non est ruptum. Quòd si ad præsens tempus condicio adscripta est herede instituto, veluti SI TITIVS CONSVL EST: eundem exitum habet. vt si sit, possit heres esse, & superius testamentum rumpatur. si non sit, nec possit heres esse, nec superius testamentum rumpatur. In futurum autem collatæ condiciones, si possibiles sunt, existere[t] potuerunt, licet non extiterint, efficiunt vt superius testamentum rumpatur etiam si non extiterint. si verò impossibiles sunt, veluti TITIVS SI DIGITO CAELVM TETIGERIT, HERES ESTO: placet perinde esse, quasi condicio adscripta non sit, quæ est impossibilis.

r interposita
s est.
t & existere

Testamentum conualescit ex bono & æquo.

XVII. PAPINIANVS libro quinto Responsorum

FIlio præterito qui fuit in patris potestate, neque libertates competunt, neque legata præstantur, si præteritus fratribus partem hereditatis auocabit. quod si bonis se patris abstinuit, licet subtilitas iuris refragari videtur, attamen voluntas testatoris ex bono & æquo tuebitur.

XVIII. SCAEVOLA libro quinto Quæstionum

SI quis heres institutus est, à testatore adrogetur: potest dici sibi ei factum, quia & antequam adoptetur, institutio vt in extraneo locum habebit.[v]

v habebat: vel. habeat.

XVIIII. IDEM libro sexto Quæstionum

SI ego & Titius instituti simus, & à nobis postumus exheredatus sit, à substitutis nostris non sit exheredatus: Titio defuncto ne ego quidē adire potero. iam enim propter institutam personam, à quo postumus exheredatus est, in cuius locum substitutus vocatur, à quo postumus exheredatus non est, ruptum est testamentum. Sed si ego & Titius inuicem substituti simus, quamuis in[x] parrem substitutionis exheredatus non sit: mortuo vel repudiante Titio me posse adire puto, & ex asse heredem esse.

In prima tamen specie etsi viuat Titius, neque ego sine illo, neque ipse sine me adire poterit. quia incertum est an adhuc altero omittente rumpatur testamentum. itaque simul adire possumus.

x quasi in partem

XX. IDEM libro tertiodecimo Digestorum

LVcius Titius integra mente & valetudine testamentum fecit vti oportet. postea cum in valetudinem aduersam incidisset, mente captus tabulas easdem incidit. quæro an heredes his tabulis instituti adire possint hereditatem. respondit secundum ea quæ proponerentur, non ideo minus adiri[y] posse.

y adire

DE HIS QVÆ IN TESTAMENTO DELENTVR INDVCVNTVR VEL[z] INSCRIBVNTVR TIT. IIII.

z & inscribuntur.

I. VLPIANVS libro quintodecimo ad Sabinum

QVæ[A] in testamento legi possunt, ea inconsultò deleta & inducta, nihilo minus valent. consultò, non valent. id verò quod non iussu domini scriptum, inductū, deletúmve est, pro nihilo est. LEGI autem sic accipiendum, non intellegi, sed oculis perspici quæ sunt scripta. ceterum si extrinsecus intelleguntur, non videbuntur legi posse. sufficit autem si legi vtilia sint inconsultò deleta siue ab ipso siue ab alio. sed nolentibus[B] inducta accipiendum est, & si perducta sint. quod igitur incautè factum est, pro non facto est, si legi potuit. Et ideo & si nouissimè, vt solet, testamento fuerit adscriptum, LITVRAS, INDVCTIONES, SVPERINDVCTIONES[C] IPSE FECI: non videbitur referri ad ea quæ inconsultò contigerunt. proinde & si inconsultò superscripsit induxisse se, manebunt. & si ademit, non erunt adempta. sed si legi non possunt quæ inconsultò deleta sunt, dicendum est non deberi. sed hoc ita demum, si ante consummationem testamenti factum est. Sed consultò quidem deleta exceptione[D] petentes repelluntur: inconsultò verò non repelluntur, siue legi possunt, siue non

A Cuiacius l. si ita scriptum. de leg. 1.
B volentibus. Accurs. notauit hāc varietatem.
C superductiones
D petentes exceptione

possunt. quoniam si totum testamentum non exstet, constat valere omnia quæ in eo scripta sunt. Et si quidem illud concidit testator, denegabuntur actiones. si verò alius inuito testatore, non[a] denegabuntur. Et[b] hereditatis portio adempta, vel tota hereditas, si fortè sit substitutus, iure[c] facta videtur. non quasi adempta: quoniam hereditas semel data adimi facile non potest. sed quasi nec data. Si quis codicillos in testamento confirmauit, & codicillis aliquid adscripsit, mox deleuit ita vt appareat: an debeatur? & Pomponius scribit, codicillos deletos non valere.

a non bene
b Et cum
c ademptio hæc

II. IDEM [libro quarto Disputationum]

CAncellauerat quis testamentum vel induxerat, & si[d] propter vnum heredem facere dixerat. id postea testamentum signatum est. quærebatur de viribus testamenti, déque portione eius, propter quem se cancellasse dixerat. dicebam, si quidem vnius ex heredibus nomen induxerit: sine dubio ceteram partem testamenti valere. & ipsi soli denegari actiones. sed[e] legata ab eo nominatim relicta debebuntur, si voluntas ea fuit testantis, vt tantùm heredis institutio improbetur. sed si instituti nomen induxit, & substituti reliquit: institutus emolumentum hereditatis non habebit. sed si omnia nomina induxerit vt proponitur, adscripserit autem idcirco se id fecisse, quia vnum heredem offensum habuit: multum interesse arbitror, vtrum illum tantùm fraudare voluit hereditate, an verò causa illius totum testamentum infirmare. vt licet vnus inductionis causam præbuerit, verùm omnibus offuerit. & si quidem soli ei ademptam voluit portionem, ceteris nihil nocebit inductio. non magis quàm si volens vnum heredē inducere, inuitus & alium induxerit. Quòd si putauerit totum testamentum delendum ob vnius malum meritum, omnibus denegantur actiones. sed an legatarius denegari actio debeat, quæstio est. in ambiguum interpretandum erit, & legata deberi, & coheredum institutionem non esse infirmandam.

d sed quasi si
e sed &

Inducto nomine heredis legatum debetur.

III. MARCELLVS [libro vicesimo nono Digestorum]

PRoximè in cognitione[f] principis cum quidam heredum nomina induxisset, & bona eius vt caduca à fisco vindicarentur, diu de legatis dubitatum est. & maximè de his legatis quæ adscripta erant his quorum institutio fuerat inducta. plerique etiam legatarios excludendos existimabant. quod sanè sequendum aiebam, si omnem scripturam testamenti cancellasset. nonnullos[g] opinari id iure ipso peremi, quod inductum sit. cetera omnia valitura. quid ergo? non[h] & illud interdum credi potest, eum, qui heredum nomina induxerat, satis se consecuturum putasse, vt intestati exitum faceret? sed in re dubia benigniorem interpretationē sequi, non minus iustius[i] est quàm tutius.[k] Sententia Imperatoris Antonini Augusti Pudēte & Pollione consulibus. Cum Valerius Nepos mutata voluntate & inciderit testamētum suum, & heredum nomina induxerit: hereditas eius secundū Diui patris mei constitutionem ad eos, qui scripti fuerint, pertinere non videtur. & aduocatis fisci dixit, vos habetis iudices vestros. Viuius Zeno dixit, rogo domine Imperator audias me patienter. de legatis quid statues? Antoninus Cæsar dixit, videtur tibi voluisse testamentum valere, qui nomina heredum induxit? Cornelius Priscianus aduocatus Leonis dixit, nomina heredum tantùm induxit. Calpurnius Longinus aduocatus fisci dixit, nō potest vllum[l] testamentum valere, quod heredem non habet. Priscianus dixit, manumisit quosdam, & legata dedit. Antoninus Cæsar remotis omnibus cum deliberasset, & admitti rursus eodem[m] iussisset, dixit, causa præsens admittere videtur humaniorem interpretationem: vt ea dumtaxat existimemus Nepotem irrita esse voluisse, quæ induxit. Nomen serui quem liberum esse iusserat induxit. Antoninus rescripsit liberum eum nihilo minus fore. quod videlicet fauore constituit libertatis.

f Cognitionis nomen, quod generale est, ad eam plerumque videtur referri, quæ extra ordinē habentur.
g sed nonnullos
h num &
i iustum
k tutum.
l illud
m eodem

Si de eodem facto sunt plura instrumenta, vnius cancellatio alterius vires non tollit, nisi de mente constet.

IIII. PAPINIANVS [libro sexto Responsorum]

PLuribus tabulis eodem exemplo scriptis, vnius testamenti voluntatem eodem tempore dominus sollemniter compleuit. si quasdam tabulas in publico depositas abstulit atque deleuit: quæ iure gesta sunt, præsertim cum ex ceteris tabulis quas non abstulit, res gesta declaretur, non constituentur irrita. Paulus notat: sed si vt intestatus moreretur incidit tabulas, † sed hoc adprobauerint hi qui ab intestato venire desiderant: scriptis abstinebitur hereditas.

† &

DE[n] HEREDIBVS INSTITVENDIS TIT. V.

Quemadmodum heres instituatur.

I. VLPIANVS [libro primo ad Sabinum]

QVI[o] TESTATOR,[p] heredis[q] institutione plerumque debet initium facere testamenti. licet etiam ab exheredatione quam nominatim facit. nam Diuus Traianus rescripsit, posse nominatim etiā ante heredis institutionem filium exheredare. Institutum autē heredem eum quoque dicimus, qui scriptus non est, sed solummodo nuncupatus. Mutus & surdus rectè heres institui potest. Qui neque legaturus quid est, neque quemquam exheredaturus, quinque verbis potest facere testamentū: vt dicat, LVCIVS TITIVS MIHI HERES ESTO. Hæc autem scriptura pertinet ad eum qui nō per scripturā testatur. qui poterit etiam tribus verbis testari. vt dicat LVCIVS HERES ESTO. nam & MIHI & TITIVS abundat. Si ex fundo fuisset aliquis solus institutus, valet institutio detracta fundi mentione. Si autem sic scribas, LVCIVS HERES, licet non adiecerit ESTO, credimus plus nuncupatū, minus scriptum. & si ita, LVCIVS ESTO, tantundem dicimus. ergo & si ita LVCIVS solummodo. Marcellus non insubtiliter non putat hodie hoc procedere. Diuus autem Pius, cum quidam portiones inter heredes distribuisset ita, ILLE EX PARTE TOTA, ILLE EX TOTA, nec adiecisset, HERES ESTO: rescripsit valere institutionem. quod & Iulianus scripsit. Item Diuus Pius rescripsit, ILLA[r] VXOR MEA ESTO, institutionem valere, licet deesset HERES. Idem Iulianus, ILLVM HEREDEM ESSE, non putauit valere: quoniam deest aliquid. sed & ipsa valebit, subaudito IVBEO.

n Qui & quo ordine heredes instituendi, vide etiam Platonē dialo. 2. de leg.
o Coniunge l. 1. & §. 11. de lib. & posthum. & vide §. ante heredis. Instit. de legat.
p testatoris
q ab heredis
r illa

II. IDEM [libro secundo ad Sabinum]

CIrca eos qui ita heredes instituti sint, EX PARTIBVS QVAS ADSCRIPSERO: non putat Marcellus eos heredes, nullis adscriptis partibus. quemadmodum si ita essent heredes instituti, EX HIS PARTIBVS ADSCRIPSERO. sed magis est, vt sic vtraque institutio accipiatur, si voluntas defuncti nō refragatur, ex quibus partibus adscripsero. si minus, ex æquis. quasi duplici facta institutione. quam sententiam Celsus libro sextodecimo digestorum probat. aliter atque improbat in illa institutione, EX QVA PARTE ME TITIVS HEREDEM SCRIPSIT, SEIVS HERES ESTO. tunc enim si non est à Titio scriptus, nec Seius ab eo. nec immeritò. hic enim creditur inesse condicio. sed Marcellus hæc similia[s] putat. Potest autem interesse, vtrum ita quis scribat, EX HIS PARTIBVS QVAS ADSCRIPSI,[t] an ADSCRIPSERO: vt superiori modo dicas, nullis adscriptis partibus nullam esse institutionem. quomodo in illo Marcellus, EX HIS PARTIBVS, EX QVIBVS TESTAMENTO MATRIS SCRIPTI FVISSENT, HEREDES SVNTO, si intestata mater decesserit, hos non esse institutos.

s similia. licet non rectè, putat.
t Cum enim futurum tempus meminerit testator, videtur dubitare testator, an partes sit adscripturus necne. & hac cogitare, si nō adscripserit ex æquis partibus heredes fore. Cum autem in præteritum, nulla est dubitatio testatoris: quia certū est partes adscripsisse necne. vnde meritò hæc institutio est inutilis.

III. IDEM [libro sexto ad Sabinum]

SEruus alienus vel[v] totus vel pro parte, sine libertate heres institui potest. Si seruum meum purè heredem scripsero sub condicione liberum: differtur institutio in id tempus quo libertas data est. Si quis ita scripserit, SI TITIVS HERES ERIT, SEIVS HERES ESTO, TITIVS HERES ESTO: quasi quædam condicio exspectatur Titij aditio, vt Seius heres fiat. & sanè & Iuliano & Tertylliano hoc videtur. Qui fideicommissam libertatem sub condicione accepit, potest ab herede purè cum libertate heres institui. & non exspectata condicione libertatem & hereditatem consequitur. & erit interim necessarius. & existente condicione voluntarius heres efficietur. vt[x] non desinat heres esse, sed vt ius in eo mutetur successionis. Aperturæ tabularum dilatio necessarij heredis ius non mutat. vt solemus in substituto impuberis[y] dicere. nam est relatum, si se adrogandum dederit substitutus impubere defuncto[z] filius: necessarium eum fore.

v in totum
x non vt
y impuberi
z defuncto filio. Et ita interpungūt, substitutus impuberi defuncto filio necessarium eum fore, vel, defuncto filio, &c. vt in quibusdam legitur.

De condicionali institutione.

IIII. IDEM [libro quarto ad Sabinum]

SVus quoque heres sub condicione heres potest institui. sed excipiendus est filius. quia non sub omni condicione institui potest. & quidem sub ea condicione quæ est in potestate ipsius, potest. de hoc enim inter omnes constat. sed verum ita demum institutio effectum habeat, si paruerit condicioni: an & si non paruerit, & decesserit? Iulianus putat filium sub eiusmodi condicione institutum, etiam si condicioni non paruerit suummotū esse. & ideo

si pohe

si coheredem habeat ita institutus, nõ debere eum exspectare donec condicioni pareat filius. cum etsi patrẽ intestatum faceret, non parendo condicioni, proculdubio exspectare deberet. quæ sententia probabilis mihi videtur. vt sub ea condicione institutus, quæ in arbitrio eius sit, patrẽ intestatum non faciat. Puto rectè generaliter definiri, vtrum in potestate fuerit condicio an non fuerit, facti potestas est. potest enim & hæc, SI ALEXANDRIAM PERVENERIT, non esse in arbitrio per hiemis condicionem. potest & esse, si ei qui à primo miliario Alexãdriæ agit fuit imposita. potest & hæc, SI DECEM TITIO DEDERIT, esse in difficili, si Titius peregrinetur longinquo itinere. propter quæ ad generalem definitionem recurrendum est. Sed & si filio sub cõdicione quæ in eius potestate est, herede instituto, nepos sit substitutus siue extraneus: puto viuo filio non extaturum heredem substitutum, post mortem verò extaturum. nec necessariam [iam] substituto filij exheredationem. cum etsi fuerit facta, frustra est: post mortem enim filij facta est. quam inutilem esse aliàs ostendimus. opinamur igitur filium, si sit institutus sub ea condicione, & sit in eius potestate: non indigere exheredatione à sequentibus gradibus. alioquin & [iam] coheredæ indigebit.

V. [...] apud Iulianum [libro vicesimo nono Digestorum] MARCELLVS notat

SI eiusmodi sit condicio, sub qua filius heres institutus sit, vt vltimo vitæ eius tempore certum sit eam existere non posse, & pendente ea decedat: [intestato] patri heres erit. veluti SI ALEXANDRIAM PERVENERIT, HERES ESTO. quòd si etiam nouissimo tempore impleri potest, veluti SI DECEM TITIO DEDERIT, HERES ESTO: contra puto.

VI. VLPIANVS [libro quarto ad Sabinum]

SEd si cõdicioni [...] esset adiectus, vtputa SI CAPITOLIVM INTRA DIES TRIGINTA ASCENDERIT, tantundem potest dici: vt si non paruerit condicioni substitutus, possit admitti filio repulso. cõsequens est sententiæ Iuliani & nostræ. Nepotes autem & deinceps ceteri, qui ex lege Vellea instituti non rõpunt testamenta, sub omni condicione institui possunt, etsi redigantur ad filij condicionem. Solemus dicere media tempora non nocere. vtputa ciuis Romanus heres scriptus, viuo testatore factus peregrinus: mox ciuitatem Romanam peruenit. media tempora non nocent. Seruus alienus sub cõdicione heres scriptus, traditus est seruus hereditario: mox vsucaptus ab extraneo. non est vitiata institutio. Si seruum communem cum libertate dominus heredem scripserit, & eum redemerit: necessarius efficietur. sed si substitutus sit impuberi, & partẽ redemerit impubes: necessarius non efficietur, (vt) Iulianus scribit. Sed si sit cum libertate institutus, an ei libertatis dato codicillis adimi possit, apud Iulianum quæritur. & putat in eum casum quo necessarius fieret, ademptionem non valere. ne à semetipso ei adimatur libertas. seruus enim heres institutus, à semetipso libertatem accipit. quæ sententia habet rationem. nam sicuti legari sibi non potest, ita nec à se adimi.

VII. IVLIANVS [libro trigesimo Digestorum]

SI seruus communis sub condicione heres institutus, viuo testatore libertatem consecutus sit: etiam pẽdente condicione testamentariæ libertatis adire hereditatem potest. Item siue testator eum alienauerit siue heres, post mortem testatoris iussu domini hereditatem adiVit.

VIII. IDEM [libro secundo ad Vrseium Ferocem]

DVo socij quendam seruum communem testamento facto heredem & liberum esse iusserant: ruina simul oppressi perierant. plerique responderunt, hoc casu duobus orcinum heredem existere. & id est verius. sed & si sub eadem condicione seruum communem vterque socius liberum heredẽmque esse iussisset, eáque extitisset: idem iuris erit.

An error noceat institutioni.

VIIII. VLPIANVS [libro quinto ad Sabinum]

QVotiens volẽs alium heredem scribere, alium scripserit, in corpore hominis errans, veluti frater meus, patronus meus, placet neque eum heredẽ esse qui scriptus est, quoniam voluntate deficitur. neque eũ quem voluit, quoniam scriptus nõ est. & si in re quis errauerit, vtputa dum vult lãcem relinquere, vestem leget, neutrum debebit. hoc siue ipse scripsit, siue scribendum dictauerit. Sed si non in corpore errauit, sed in parte: putà si cum dictasset ex semisse aliquem scribi, ex quadrante sit scriptus: Celsus libro duodecimo quæstionum, digestorum vndecimo posse defendi ait, ex semisse heredem fore. quasi plus nuncupatum sit, minus scriptum. quæ sententia rescriptis adiuuatur generalibus. idẽmque est & si ipse testator minus scribat, cum plus vellet adscribere. Sed si maiorem adscripserit testamentarius, vel quod difficilius est probatione, ipse testator: vt pro quadrante semissem: Proculus putat ex quadrãte fore heredem. quoniam inest quadrans in semisse. quam sententiam & Celsus probat. Sed & si quis pro centum ducenta per notam scripsisset, idem iuris est. nã & ibi vtrumque scriptum est: & quod voluit & quod adiectum est. quæ sententia non est sine ratione. Tantundem Marcellus tractat & in eo qui condicionem destinans inferere, nõ addidit. nam & hunc pro non instituto putat. Sed si cõdicionem addidit dum nollet: detracta ea heredem futurum. nec nuncupatum videri quod contra voluntatem scriptum est. quã sententiam & ipse & nos probamus. Idem tractat & si testamentarius contra volũtatem testatoris condicionem detraxit, vel mutauit, heredem nõ futurum. sed pro non instituto habẽdum. Sed si cum primum heredem ex parte dimidia scribere destinasset, primum & secundum scripsit: solus primus scriptus heres videbitur. & solus heres existet, quasi ex parte dimidia institutus. Si quis nomẽ heredis quidem non dixerit, sed indubitabili signo eum demõstrauerit, quod pæne nihil à nomine distat, non tamen eo quod contumeliæ causa solet addi: valet institutio. Heres institui nisi vt certè demonstretur nemo potest. Si quis ita dixerit, VTER EX FRATRIBVS MEIS TITIO ET MAEVIO FILIAM MEAM VXOREM DVXERIT, EX DODRANTE: VTER NON DVXERIT, EX QVADRANTE HERES ESTO: hic rectè factam institutionem esse certũ est. sed quis ea qua parte, incertum. Planè erit similis si ita institutio facta fuerit, VTER EX SVPRASCRIPTIS FRATRIBVS MEIS FILIAM VXOREM DVXERIT, HERES ESTO. sed & hanc puto valere institutionẽ, quasi sub condicione factam. Heredes iuris successores sunt, & si plures instituantur, diuidi inter eos à testatore ius oportet. quod si non fiat, omnes æqualiter heredes sunt. Si duo sint heredes instituti, vnus ex parte tertia fundi Corneliani, alter ex besse eiusdem fundi: Celsus expeditissimam Sabini sententiam sequitur, vt detracta fundi mentione, quasi sine partibus heredes scripti hereditate potirentur. si modò voluntas patrisfamilias manifestissimè non refragatur. Si quis ita scripserit, STICHVS LIBER ESTO, ET POSTEAQVAM LIBER ERIT, HERES ESTO: Labeo, Neratius, & Aristo opinantur, detracto verbo medio POSTEA simul ei & libertatem & hereditatẽ competere. quæ sententia mihi quoque vera videtur. Si quis primũ ex triente, secundũ ex triente heredem instituerit, & si secundus heres non erit, tertium ex besse heredem scribat: hic secundo repudiante, bessem habebit non solùm iure substitutionis, sed & institutionis. id est trientẽ iure substitutionis, trientem iure institutionis. Seruus cũ libertate heres institutus, si sit alienatus: iuberi adire ab eo potest cui alienatus est. sed si redemptus sit à testatore, institutio valet: & necessarius heres erit. Si seruus ex die libertatem acceperit, & hereditatẽ purè, mox sit alienatus vel manumissus: videamus an institutio valeat. & quidem si alienatus non esset, potest defendi institutionem valere. vt die veniente libertatis quæ hereditatem moratur: competente libertate, & heres necessarius existat. sed si in diẽ libertas, hereditas autem [sub] condicione data sit: si condicio post diẽ aduenientem extiterit, liber & heres erit. sed [&] si purè fuerit heres institutus, libertate in diem data: si sit alienatus vel manumissus, dici debet heredem eum posse existere. sed [&] si non ipse seruus sit alienatus, sed vsusfructus in eo: æquè institutio valet. sed differtur in id tempus, quo extinguitur vsusfructus.

X. PAVLVS [libro primo ad Sabinum]

SI alterius atque alterius fundi pro partibus quis heredes instituerit, perinde habebitur, quasi non adiectis partibus heredes scripti essent. nec enim facile [sed diuersitate] [partium] portiones inueniuntur. ergo expeditius est quod Sabinus scribit, perinde habẽdum ac si nec fundum nec partes nominasset.

Coniunctio.

XI. IAVOLENVS [libro septimo Epistularum]

ATTIVS FVNDI CORNELIANI HERES ESTO [MIHI], [DVO] TITII FILIVS [FILIA] HEREDES SVNTO. habebunt duo Titij semissem, Attius semissem. idque Proculo placet. qui tibi videtur? respondit, vera est Proculi opinio.

a potius esse.
b interposita.
c indifficili.
d decurrendũ
e quæ sit
f In vulgar. inscriptione est cap ab inscriptione vero ... atque ita vulgo ... fuit.
g Sed & si
† dies sit
h in condicione
i admitti, elapsis triginta diebus.
k idque consequens
l factus est
m ad ciuitatẽ
n seruo
o domini iussu
p Omissa post Lamberti ...
q Nõ eum sed ...
r debebitur.
s dictitasse
t Nam semper ex tota parte ... testator ...
v manserit partem
x probatur.
y inest
z Sed & si
A Heres enim
B & certius
C quis tamen
D institutio si ita
E potiantur.
F aut hereditas
G aequis. Rei Alter ...
† et
H prædiorum
I Titius
K hic habebunt
L Attius item
M quid tibi
N respondit.

XVII. PAVLVS libro secundo ad Sabinum.

SI inæqualibus partibus datis ita adijciatur, QVOS EX DISPARIBVS PARTIBVS HEREDES INSTITVI, AEQVE HEREDES SVNTO: existimandum est exæquari[a] eos, scilicet si hoc ante peractum testamentum scriptum sit.

Coniunctio.

XVIII. VLPIANVS libro septimo ad Sabinum.

INterdum hæc adiectio, AEQVE HEREDES SVNTO, testatoris voluntatem exprimit. vtputa PRIMVS ET FRATRIS MEI FILII AEQVE HEREDES SVNTO. nam hæc adiectio declarat omnes ex virilibus partibus institutos: vt & Labeo scripsit. qua detracta, semissem fratris filij, semissem primus haberet.

Diuisio hereditatis.

Paterfamilias[b] distribuere hereditatē in tot partes potest, quot voluerit. sed sollemnis assis distributio in duodecim vncias fit. denique si minus distribuit, potestate iuris in hoc reuoluitur. vtputa si duos heredes ex quadrāte scripserit: nam hereditas eius residua accedit, vt ex semissibus videantur scripti. sed[c] si alter ex quadrante, alter ex semisse heredes scripti sunt: qui accedit quadrās, pro partibus hereditarijs eis adcrescit. sed si excesserit in diuisione duodecim vncias, æquè pro rata decrescet. vtputa, me ex duodecim vncijs heredem, te ex sex scripsit. ego hereditatis habeo[d] bessem, tu trientem. Sed si duos ex asse heredes scripserit, alios ex duodecim vncijs, an æquè distributio fiat, apud Labeonem libro quarto posteriorum quæritur. & putat Labeo & illos ex semisse, & hos qui ex duodecim vncijs scripti sunt, ex semisse heredes fore. cui sententiæ adsentiendum puto. Sed si duos ex asse heredes instituerit, tertium autem ex dimidia & sexta: eodem libro Labeo ait, in viginti vncias assem diuidendum: octo[e] laturum ex dimidia & sexta scriptum, illos duos duodecim. Apud eundem refertur, TITIVS EX PARTE TERTIA: deinde asse expleto, SEIVS EX PARTE SEXTA. in quatuordecim vncias hereditatem diuidendam Trebatius ait.

XIX. IAVOLENVS libro primo ex Cassio.

SI quis heredes ita instituit, TITIVS[f] EX PARTE PRIMA, SEIVS EX PARTE SECVNDA, MAEVIVS EX PARTE TERTIA, SVLPICIVS EX PARTE QVARTA HEREDES SVNTO: æquæ partes hereditatis ad institutos pertinebūt. quia testator appellatione numeri scripturæ magis ordinem, quàm modum partibus imposuisse videtur.

XX. VLPIANVS libro septimo ad Sabinum.

IVlianus quoque libro trigesimo refert, si quis ita heredem scripserit, TITIVS EX PARTE DIMIDIA HERES ESTO, SEIVS EX PARTE DIMIDIA: EX QVA PARTE SEIVM INSTITVI, EX EADEM PARTE SEMPRONIVS HERES ESTO: dubitari posse, verum in tres semisses diuidere voluit hereditatem, an verò in vnum semissem Seium & Sempronium coniungere. quod est verius. & ideo coniunctim eos videri institutos. sic fiet vt Titius semissem, hi duo quadrantes ferant. Idem eodem libro scripsit, si primus ex semisse, secundus ex semisse, si primus heres non erit, tertius ex dodrante substitutus sit: facti quidem quæstionem esse. verum rectè dicitur, si quidem primus adierit, æquales partes habituros. si repudiauerit, quindecim partes futuras: ex quibus nouem quidem laturum tertium, sex secundum.

XXI. IVLIANVS libro trigesimo Digestorum.

NAm tertium & instituti & substituti personam sustinere:[g] in tres partes institutum videri, in sex substitutum.

XXII. VLPIANVS libro septimo ad Sabinum.

ITem quod[h] Sabinus ait, si cui pars adposita nō est, sexcutiamur. i duos ex quadrantibus heredes scripsit: tertium sine parte. quod assi deest feret. hoc & Labeo.

Ius accrescendi.

Vnde idem tractat, si duos ex vndecim, duos sine parte scripsit: mox vnus ex his qui sine parte fuerunt repudiauerit: vtrum omnibus semuncia, an ad solum sine parte scriptum pertineat. & variat. sed Seruius omnibus adcrescere ait. quam sententiam veriorem puto. nam[i] quantum ad ius accrescendi, non sunt coniuncti[k] qui sine parte instituuntur. quod & Celsius libro sextodecimo digestorum probat. idémque putat, & si expleto asse duos sine parte heredes scripserit, neque hos neque illos coniunctos. Sed si asse expleto alium sine parte heredem scripserit, in alium assem veniet.[l] aliter atque si ita scripsisset expleto asse, EX RELIQVA PARTE HERES ESTO. quoniam cum nihil reliquum est, ex nulla parte heres institutus est. sed si expleto asse duo sine partibus scribātur, vtrum in singulos asses isti duo, an in vnum assem coniungantur quæritur. & putat Labeo, & verius est, in vnum assem venire. nam & si vnus sine parte, duo coniunctim sine parte instituantur: non tres trientes fieri Celsus libro sextodecimo scripsit, sed duos semisses. Quòd si quis dupondium distribuit, & tertium sine parte instituit, hic non in alium assem,[m] sed in trientem venit, vt Labeo[n] quarto posteriorum scripsit. nec Aristo vel Aulus, vtpote probabile, notant.

XXIII. PAVLVS libro primo ad Vitellium.

SAbinus:[o] quæsitum est si plus asse paterfamilias distribuisset, & aliquem sine parte fecisset heredem: vtrúmne is assem habiturus foret, an id dumtaxat quod ex dupondio deesset. & hanc esse tolerabilissimam sententiam puto: vt eadem ratio in dupondio omnique re deinceps, quæ in asse seruetur. Paulus:[p] eadem ratio est in secundo asse, quæ in primo.

XXIIII. VLPIANVS libro septimo ad Sabinum.

EX facto etiam agitatum Pomponius & Arrianus referunt, si quis vacua[q] parte relicta ita instituerit, SI MIHI SEIVS HERES NON[r] ERIT, quem non instituerat, SEMPRONIVS HERES ESTO: an hic occupare possit vacantem portionem. & Pegasus quidem existimat ad eam partem admitti. Aristo contra putat, quia huic pars esset data quæ nulla esset. quam sententiam & Iauolenus probat & Pomponius & Arrianus. & hoc iure vtimur.

XXV. PAVLVS libro secundo ad Sabinum.

QVo loco scribatur heres sine parte, vtrum primo an medio vel nouissimo, nihil interest. Si tamen mortuo quadrans, alij dodrans datus sit, & alius sine parte scriptus sit: Labeo ait, eum qui sine parte heres institutus sit, alterum assem habiturum. & hāc mentem esse testantis. quod & Iulianus probat. & verum est. Quòd si viuus & mortuus ex parte dimidia coniunctim heredes instituti sunt, ex altera alius: æquas partes eos habituros ait. quia mortui pars pro non scripto[s] habetur.

XXVI. POMPONIVS libro primo ad Sabinum.

TRebatius ait sic non rectè scribi, QVISQVIS MIHI HERES ERIT STICHVS LIBER ET HERES ESTO. liberum tamen futurum: Labeo & heredem eum futurum rectè putat. Seruo libertatem purè, hereditatem sub condicione dari posse verissimum puto. vt tamen vtrumque ex condicione pendeat.

XXVII. IVLIANVS libro trigesimo Digestorum.

ET expleta quidem condicione liber heresque erit, quocumque loco[t] libertas data fuerit. deficiente autem condicione perinde habetur ac si libertas sine hereditate data fuerit.

De herede instituto sub conditione.

XXVIII. POMPONIVS libro primo ad Sabinum.

SI quis instituatur heres in diem certum vel incertum, is bonorum possessionem agnoscere potest: & tamquam heres distrahere hereditatem. Sed si bonorum possessionem non admittat, sed condicionem trahat, cui facile parere possit: veluti, si seruum quem in potestate habeat manumiserit, nec manumittat: hic prætoris erunt partes, vt imitetur edictum suum illud quo præfinit tempus, intra quod adeatur hereditas. Item si condicioni heres parere non poterit,[v] quam in sua potestate non habebit: veluti institutione collata in alterius factum, aut quendā casum, SI ILLE, puta, CONSVL FACTVS FVERIT: tunc postulantibus creditoribus constituet prætor, nisi intra certum tempus hereditas optigerit, aditáque fuerit: se bona defuncti creditoribus[x] possidere iussurum. & interim quæ vrguebunt, per procuratores distrahi iussurum. Sed[y] si sub condicione quis heres institutus sit, & graue æs alienum sit, quod ex pœna crescet, & maximè si publicum debitum imminet: per procuratorem[z] soluendum æs alienum. sicuti cum venter in possessione sit, aut pupillus heres tutorem non habeat. Et ideo[A] ait, causæ[B] cognitionem adiectam propter eos qui sine dilatione peregrè essent: vel ægritudine vel valetudine ita impedirentur, vt in ius produci non possint. nec tamen defenderentur.

XXIX. CELSVS libro sextodecimo Digestorum.

TItius[C] ET SEIVS, VTERVE EORVM VIVET HERES MIHI ESTO. existimo, si vterque viuat, ambo heredes esse. altero mortuo, eum qui superest, ex asse heredem fore.

XXX. VLPI.

Marginal notes:

a æquari

b In hunc locū expos. Alex. ab Alex. li. 1. Genia. die. cap. 4.

c sed & si

d habebo

e obsque

f His verbis, prima, secūda, tertia, quarta, scriptura ordinē demonstrat magis, quam modum, & quantitatē hereditatis exprimit: & perinde est, ac si dixisset, Titius primo loco mihi heres esto, Seius secundo &c.

g & in

h vt Sabinus

i Et si reuera cōiuncti sunt, qui sine parte instituuntur, & eis accrescat deficiens portio hereditatis. l. triplici. §. vlt. de verb. signif. & tamē quia partes non habeat expressas verbis testatoris, eorū potior causa non est quam cæterorum, qui re tantum coniunguntur.

k In hac specie pro coniunctis non habentur, sed disiunctis, ne nō magis accrescat eis deficiens portio, quam cæteris heredibus qui disiuncti vel tātum coniuncti sunt. & tametsi videantur coniunctiores quàm cæteri coheredes, tamē in eam vnciam coniuncti vere dici nō possunt, quā testator non expressit: & ideo pro disiunctis habentur, vt alij heredes quibus testator partes adscripsit.

l in aliū assem veniet alter, atque

m Vt tantum capiat, quantum alij heredes, sed tres partes assis fiant, quorū singulos singulis capiant. Duar. 2. disput. 76.

n Haloander hūc locum valde corruptum edidit. Aug. lib. 3. emēd. cap. 3.

o Vitellius Sabinus. vide Aug. lib. 1. c. 6.

p Paulus libro Quæstionum

q vacua

r Vide August. lib. 1 emend c. 2. cui placet negationem detrahi.

s scripta

t loco, vel modo

v potuit,

x à creditoribus possideri.

y Sed & si

z curatorem

A quod

B causa cognita, adiectā est

C Coniunge l. si Titio. 26. de leg. 2.

XXV. VLPIANVS libro sexto Regularum.

QVia tacita substitutio inesse videatur institutioni.

XXVI. CELSVS libro sextodecimo Digestorum.

IDque & in legato eodem modo relicto senatus censuit.

XXVII. POMPONIVS libro tertio ad Sabinum.

SI te solum ex parte dimidia purè, ex altera sub condicione heredem instituero, & substituero tibi: non existente condicione, substitutum ex ea parte heredem fore Celsus ait. Sed si te heredem instituero, & deinde eundem te sub condicione instituam: nihil valere sequentem institutionem, quia[a] satis plena[b] prior fuisset. Sed si plures institutiones ex eadem parte sub diuersis códicionibus fuerint factæ, vtra prior condicio extiterit, id faciet quod supra diximus, si purè & sub condicione idem instituatur.

XXVIII. VLPIANVS libro quinto ad Sabinum.

SI ita quis institutus[c] sit, TITIVS HERES ESTO, SI SECVNDVS HERES NON ERIT, deinde SECVNDVS HERES ESTO: placet primo gradu Secundum esse institutum.

Dictio, quisque, quomodo accipiatur.

XXIX. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum.

HOc articulo QVISQVE omnes significantur. & ideo Labeo scribit, si ita scriptum sit, TITIVS ET SEIVS, QVANTA QVISQVE EORVM EX PARTE HEREDEM ME HABVERIT SCRIPTVM, HERES MIHI ESTO: nisi omnes habeant scriptum heredem testatorem, neutrum heredem esse posse. quoniam ad omnium factum sermo refertur. in quo puto testatoris mentem respiciendam. sed humanius est, cum quidem qui testatorem suum heredem scripserit, in tantã partem ei heredem fore. qui autem eum non scripserit, nec ad hereditatem eius admitti.

XXX. VLPIANVS libro vicensimo *primo* ad Edictum.

PIgnori obligatum seruum necessarium domino posse fieri, Imperator Seuerus rescripsit. ita tamen, si paratus sit prius creditori satisfacere.

XXXI. GAIVS libro septimodecimo ad Edictum Prouinciale.

NOn minus seruos quàm liberos heredes instituere possumus. si modò eorũ scilicet serui sint, quos ipsos heredes instituere possumus. cum testamenti factio cum seruis ex persona dominorum introducta est. Hereditarium seruum ante aditam hereditatem ideo placuit heredem institui posse, quia creditum est hereditatem dominam esse, defuncti[d] locum optinere.

XXXII. IDEM libro primo de testamentis ad edictum prætoris vrbani.

ILla[e] institutio, QVOS TITIVS VOLVERIT, ideo vitiosa est, quòd alieno arbitrio permissa est. nam satis constanter veteres decreuerunt, testamentorum[f] iura ipsa per se firma esse oportere: nõ ex alieno arbitrio pendere.

De postliminio.

Is qui apud hostes est, rectè heres instituitur. quia iure postliminij omnia iura ciuitatis in personam eius in suspenso retinentur,[g] non abrumpũtur.[h] itaque si reuersus fuerit ab hostibus, adire hereditatem poterit. seruus quoque eius rectè heres instituitur. & si reuersus sit ab hostibus, potest eum iubere adire hereditatem. si verò ibi decesserit, qui ei heres extiterit, potest per seruum heres fieri.

XXXIII. IDEM libro secundo de testamentis ad edictum prætoris vrbani.

SI quis ita scripserit, TITIVS EX PARTE DIMIDIA HERES ESTO: IDEM TITIVS EX ALTERA PARTE DIMIDIA SI NAVIS EX ASIA VENERIT HERES ESTO: cũ ex pura institutione adierit heres, quamuis códicio alterius institutionis pendeat, ex asse fit heres: scilicet etiam condicione deficiente. cum non proficeri condicio quicquã existens. quippe cum non dubitetur, quin si quis ex parte dimidia heres institutus sit, nec præterea quisquam alius, ipse ex asse heres institui[i] videatur.

XXXIIII. PAPINIANVS libro primo Definitionum.

HEreditas ex die vel ad diem non rectè datur. sed vitio temporis sublato manet institutio.

De pluribus institutis heredibus ex rebus certis.

XXXV. VLPIANVS libro quarto Disputationum.

EX facto proponebatur quidam duos heredes scripsisse, vnum rerum prouincialium, alterum rerum Italicarum. & cum merces in Italia deuehere soleret, pecuniam[k] misisse in prouinciam ad merces comparandas: quæ[l] comparatæ sunt[m] vel viuo eo vel post mortem, nõdum tamen in Italiam deuectæ. quærebatur, merces vtrum ad eum pertineant, qui rerum Italicarum heres scriptus erat: an verò ad eum qui prouincialium. dicebam receptum esse, rerũ[n] heredem institui posse: nec esse inutilem institutionem.[o] sed ita, vt officio iudicis familiæ herciscundæ cognoscentis contineatur, nihil amplius[p] eum qui ex re institutus est, quàm rem ex qua heres scriptus est consequi.[q] ita igitur res accipietur, verbi gratia, pone duos esse heredes institutos: vnum ex fundo Corneliano, alterum ex fundo Libiano.[r] & fundorum alterũ quidem facere dodrantem bonorum, alterum quadrantem. erunt quidẽ heredes ex æquis partibus, quasi sine partibus instituti. veruntamen officio iudicis tenebuntur,[s] vt vnicuique eorum fundus qui relictus est adiudicetur, vel adtribuatur. Vnde fuit quæsitum, æris alieni onus pro qua parte adgnosci debeat. & refert Papinianus, cuius sententiam ipse quoque probaui, pro hereditariis partibus eos adgnoscere æs alienum debere. hoc est pro semisse. fundos etenim vice præceptionis accipiendos. quare si fortè tantum sit æs alienum, vt nihil detracto eo superesse possit: consequenter dicemus, institutiones istas ex re factas nullius esse momenti. & si fortè Falcidia interueniens recisionem esset legatorum factura, hic officio[t] iudicis recidi præceptiones istas. vt non plus quisque eorum habeat, quàm esset habiturus, si legatũ accepisset vel aliud, vel etiam præceptiones. quòd si fuerit incertum an Falcidia interuentura sit, rectissimè probatur, officio iudicis cautiones esse interponendas. Cum hæc ita sint, hæc etiam[v] institutio, de qua quæritur, non[v] est[v] repellenda, si[x] alius rerum prouincialium, alius rerum Italicarum heres fuerit scriptus. officióque iudicis adtribuentur singulis res quæ adscriptæ sunt. erunt tamen heredes ex æquis partibus, quia nulla pars adscripta est. quæ res facit, vt si fortè in aliis facultatibus plus sit, in Italicis forte quàm in prouincialibus, in aliis minus, & æris alieni ratio vrgueat: dici[y] imminutionem eãdem fieri, quã supra ostendimus. proinde & si alia fuerint legata relicta, cõtributio admittenda erit. Rerum autem Italicarum vel prouincialium significatione quæ res accipiendæ sint, videndum est. & facit quidem totum voluntas defuncti. nam quid senserit, spectandum est. veruntamen hoc intellegendum erit, rerum Italicarum significatione eas cõtineri, quas perpetuò quis ibi habuerit, atque[z] ita disposuit, vt perpetuò haberet. ceteroquin si[A] tempore in quo trãstulit in alium locum, nõ vt ibi haberet, sed vt denuo[B] ad pristinum locum reuocaret: neque augebit quò trãstulit, neque minuet vnde transtulit. vt puta de Italico patrimonio quosdã seruos miserat in prouinciam, fortè Galliam, ad exigendum debitum, vel ad merces comparandas, recursuros, si comparassent. dubium non est, quin debeat dici ad Italicum patrimoniũ eos pertinere debere. vt est apud Mucium relatum, cum fundus erat legatus vel cum instrumento, vel cum his quæ ibi sunt. agasonem enim missum in villam à patrefamilias, non pertinere ad fundi legatum: Mucius ait: quia non idcirco illò erat inmissus,[C] vt ibi esset. proinde si seruus fuerit missus in villam, interim illic futurus, quia dominũ offenderat, quasi ad tempus relegatus: respõsum est eum ad villæ legatum non pertinere. quare ne serui quidem, qui operari in agro consueuerunt, qui in alios agros reuerteVantur,[D] & quasi ab alio commodati: in ea sunt condicione, vt ad legatum pertineant. quia non ita in agro fuerant, vt ei agro viderentur destinati. quæ res in proposito quoque suggerit, vt Italicarum rerum esse credãtur hæ res, quas in Italia esse testator voluit. Proinde & si pecuniam misit in prouinciam ad merces comparandas, & necdum comparatæ sint: dico pecuniam, quæ idcirco missa est, vt per[E] eam merces in Italiam aduherentur, tantũ Italico patrimonio iniungẽdam.[F] nam & si dedisset in prouincia de pecuniis quas in Italia exercebat, iuras & reditu tas: dicẽdum est hãc[G] quoque Italici patrimonij esse rationem. igitur effi-cere[H] dici, vt merces quoque istæ, quæ comparatæ sunt vt Romã veherentur, siue prouectæ[I] sunt eo viuo, siue nondum: & siue scit, siue ignorauit: ad eum heredem pertinere,[K] cui Italicæ res sunt adscriptæ.

XXXVI. IDEM libro octauo Disputationum.

SI quis ita scripserit heredẽ, EX QVA PARTE CODICILLIS TITIVM HEREDEM SCRIPSERO, HERES ESTO: etiam si pars in codicillis non fuerit adscripta, erit tamen heres, quasi sine parte institutus.

Non admittitur conuersio instituti & substituti.

XXXVII. IVLIANVS libro vicesimo nono Digestorum.

CVm in testaméto ita scribitur, SI FILIVS MEVS ME VIVO MORIETVR, NEPOS EX EO

Side notes: a quæ pridẽ; b plana; c substitutus. Recte est Flor.; d & defuncti; e Aug. libr. 4. emend. cap. 15.; f Itaque eo defuncto testamenti descriptio, nostra voluntatis sententia, nõ aliena. l. 1. T. de testam.; g vel non obrumpuntur. vel opprimuntur.; i institutum esse; k & pecuniã demisisset; l ex que; m essent; n rerum certarum; o Quod si vnus heres simpliciter institutus fuisset, alter vero ex certa re: ille heres esset, hic verò legatarius. l. quoties cert. de hered. inst. C.; p vt amplius nihil is; q cõsequatur.; r Liboniano.; s cõtinebuntur.; t officium; v enim; x & si alius; y dici oporteat; z aut; A si in tẽpore aliquid; B perpetuò; C missus.; D reuerteretur.; E pro ea; F adiungendam.; G has quoque; H effici dixi.; I peruectæ vel profectæ; K pertineant.

POST MORTEM MEAM NATVS HERES ESTO: duo gradus heredum sunt. nullo enim casu vterque ad hereditatem admittitur. ex quo apparet, si nepoti Titius substitutus fuerit, & filius patri heres extiterit: non posse Titium vnà cum filio heredem esse. quia nõ in primum, sed in secundum gradum substituitur. Hæc verba, PVBLIVS, MAEVIVS, GAIVS INVICEM SVBSTITVTI[a] HEREDES MIHI SVNTO: sic interpretãda sunt, vt breuiter videretur[b] testator tres instituisse heredes, & inuicem eos substituisse. perinde ac si ita scripsisset, ILLE, ET ILLE, ET ILLE INSTITVTI HEREDES ET SVBSTITVTI SVNTO.

Qui tres filios habebat, & ita scripserit, FILII MEI HEREDES SVNTO. PVBLIVS FILIVS MEVS EXHERES[c] ESTO. videri potest prima parte duos dumtaxat filios heredes instituisse.

a Hîc non substitutio, sed institutio breuiter facta dicitur. quia plures per ordinem, seu disiunctionem, commemorans substituti, instituti quoque efficerentur hac formula. Itaque nõ vellet improprie breuiloquia substitutionis exemplum hoc constituit. Vig. ad tit. de vulg. §. & si plures. Iust.
b videatur
c hæres esto.

XXXVIII. IDEM libro trigesimo Digestorum.

QVi filio impuberi exheredato Pamphilũ legat, eundem post mortẽ filij ex parte heredem instituere eodem modo potest, quo is qui seruum[d] Sempronio legatum, eundem post mortem Sempronij ex parte heredem instituit. Seruus testamento heres purè scriptus, liber autem iussus esse, si intra kalendas Decembres decem dedisset: si codicillis pure libertatem acceperit, intra kalendas quidem neque liber neque heres erit, nisi decem dederit: si intra kalendas non dederit, liber ex codicillis erit.

d seruum communem

Si quis seruum suum liberum sub cõdicione, heredem pure scripsisset, cúmque vendidisset: pendente condicione iussu emptoris seruus adire hereditatem potest. quia & constitit institutio, & est qui ius imperãdi habet. quòd si post defectam condicionem alienatus fuisset, non potest iussu emptoris hereditatem adire. quia eo tempore ad eum peruenisset, quo iam extincta institutio[e] inutilis fuerat. igitur cum seruus sub cõdicione liber esse iubetur, & legatum pure accepit, si pendente condicione manumissus vel alienatus fuerat: legatum habebit, aut domino adquiret, quamuis mortis tempore cõdicio libertatis extincta fuerit. si verò post defectum condicionis manumissus aut alienatus fuerit, legatum ad heredem recidit.

e & inutilis

Cum venditor seruum ante traditionem ab emptore pro parte heredem scriptum adire iubet, restituere coheredi serui necesse habet. quia lucrum facere eius serui iure,[f] quem vendidit, nõ debet. plane non totum quod adquisierit restituet. sed pro ea dumtaxat parte, qua seruus coheredem habuerit.

f quem iure vel nomine, quem

XXXVIIII. MARCIANVS libro secundo Regularum.

IDest partem dimidiam serui, & quartam hereditatis. Libro trigesimo digestorum Iuliani Marcellus notat: ammos & id debet præstari, quod consequi venditor non potuisset, si prius quàm adiret[g] seruus partem hereditatis, is traditus[h] esset. quod est verum.

g adierit
h distractus

Conuersio instituti & substituti.

XL. IVLIANVS libro trigesimo Digestorum.

SI paterfamilias Titium, quem ingenuum esse credebat, heredem scripserit: eique si heres non esset, Sempronium[i] substituerit: deinde Titius, quia seruus fuerat, iussu domini adierit hereditatem: potest dici Sẽpronium in partem hereditatis admitti. nam qui scit aliquem seruum esse, & eum heredẽ scribit, & ita substituit, SI STICHVS HERES NON ERIT, SEMPRONIVS HERES ESTO: intellegitur tale[k] quod dicere, si Stichus neque ipse heres erit, neque aliũ fecerit. at qui[l] eum, quem liberum putat esse, heredem scripserit: hoc sermone SI HERES NON ERIT, nihil aliud intellegitur significare, quàm si hereditatem vel sibi[m] adquisierit, vel mutata condicione alium heredem non fecerit. quæ adiectio ad eos pertinet, qui patresfamilias heredes scripti, postea in seruitutem deducti fuerint. igitur in hoc casu semisses[n] fient. ita vt alter semis inter eum qui dominus instituti heredis fuerit, & substitutum æquis portionibus diuidatur.

i Alc. lib. I. dispunct. c. 2. legit Sempronium coheredem.
k tale quid
l siquis is
m non adquisierit.
n duo semisses

XLI. POMPONIVS libro duodecimo ex variis Lectionibus.

ET hoc Tiberius[o] Cæsar constituit in persona Parthenij, qui tamquam ingenuus heres scriptus adierat hereditatem, cum esset Cæsaris seruus. nam diuisa hereditas est inter Tiberium & eum qui Parthenio[p] substitutus erat, vt refert Sextus Pomponius.[q]

o Theoph. tit. de vulg. §. §. legit Prus. alc. ad. l. s. dispun. c. 2. legit Titius.
p Parthenio
q Pompeius.

XLII. IVLIANVS libro sexagesimo quarto Digestorum.

QVi soluendo non erat, duos Apollonios liberos heredésque esse iusserat. altero ante apertas tabulas testamenti mortuo, non ineleganter defendi poterit, eum qui superfuerit, liberum & solum necessarium heredẽ fore. quòd si vterque viuit, institutionem nullius esse momẽti propter legem Aeliam Sentiã, quæ amplius quàm vnum necessarium heredem fieri vetat.

XLIII. PAVLVS libro primo ad legem Aeliam Sentiam.

INuicem enim eos sibi obstare.

Ex facto alterius alius exheredari non debet.

XLIIII. ALPHENVS libro quinto Digestorum.

PAterfamilias testamento duos heredes instituerat: eos[r] monumentum facere iusserat in diebus certis: deinde ita scripserat, QVI EORVM NON ITA FECERIT, OMNES EXHEREDES SVNTO. alter heres hereditatem prætermiserat. reliquus heres consulebat, cum ipse monumentum† instruxisset, numquid minus heres esset ob eam rem, quòd coheres eius hereditatem non adisset. respondit neminem ex alterius facto hereditati neque alligari neque exheredari posse. sed vti quisque condicionem impleisset, quamuis nemo adisset præterea, tamen eum heredem esse.

r obsque
† exstruxisset.

Condicio impossibilis.

XLV. IDEM libro secundo Digestorum à Paulo epitomatorum.

SI MAEVIA MATER MEA, ET FVLVIA FILIA MEA VIVENT,[s] TVM[t] MIHI LVCIVS TITIVS HERES ESTO. Seruius respõdit, si[v] testator filiam numquã habuerit, mater autem superuixisset: tamen Titium heredem fore. quia id quod impossibile in testamento scriptum esset, nullam vim haberet.

s viuet. viuit.
t tunc
v etsi testator

Fideicommissum non potest peti ex sola voluntate defuncti.

XLVI. AFRICANVS libro secundo Quæstionum.

QVidam[x] cum filiumfamilias heredẽ instituere vellet, ne ad patrem eius ex ea hereditate quicquam perueniret, voluntatem suam exposuit filio: filios cum patris offensam vereretur, petijt à testatore, ne sub cõdicione SI A PATRE EMANCIPATVS ESSET heredem eum institueret: & impetrauit ab eo, vt amicũ suum heredẽ institueret: atque ita testamento amicus filij ignotus testatori, heres institutus est. nec quicquam ab eo petitum est. quærebatur, si ille amicus aut adire nollet, aut aditam nollet restituere hereditatẽ: an fideicommissum[y] ab eo peti possit, aut aliqua actio aduersus eum esset. & verum patri, an filio competeret. respondit, etiam si manifestum sit scriptum heredem fidẽ suam interposuisse: non tamen aliter ab eo fideicommissum peti posse, quàm si & ipsum testatorem fidem eius secutum esse probaretur. si tamẽ cum à filiofamilias rogaretur amicus, & aditurum se hereditatem recepisset, & restituturum patrifamilias facto: non absurde dici[z] possit, mandati actionẽ futuram. & eam actionem patri inutilem fore. quia non sit ex bona fide, id ei restitui, quod testator ad eũ peruenire noluerit. sed nec filio vulgarem competituram: verùm vtilem. sicuti dare placeret[A] ei, qui cum filiusfamilias esset, pro aliquo fideiussisset: ac paterfamilias factus soluisset.

x Quinimo l. si cum filiusfa. de donatio.
y Fideicommissum ex tacita voluntate, & quæ verbis idonea expressa nõ est, non debetur: hic enim & si volũtas adsit, scriptura tamen defuit. l. quotiens valens i. m.
z dici posse.
A placuit

Correctio.

XLVII. IDEM libro quarto Quæstionum.

SI ita[B] scriptum fuerit, TITIVS, IMMO SEIVS HERES ESTO: Seium solum heredem fore respõdit. sed & si ita, TITIVS HERES ESTO, IMMO SEIVS HERES ESTO: idem erit dicẽdum. Quidam testamento ita heredes instituit, TITIA FILIA MEA HERES ESTO. SI QVID MIHI LIBERORVM ME VIVO MORTVOVE NASCETVR, TVNC QVI VIRILIS SEXVS VNVS PLVRESVE NASCENTVR, EX PARTE DIMIDIA ET QVARTA: QVI FEMININI SEXVS VNA PLVRESVE NATAE ERVNT, EX PARTE QVARTA MIHI HERES[C] SIT. postumus ei natus est. cõsulebatur, quota ex parte postumus heres esset. respondit, eam hereditatem in septem partes distribuendam. ex his filiam quattuor, postumum tres habituros:[D] quia filiæ totus as, postumo dodrãs datus est. vt quarta[E] portione amplius filia quàm postumus ferre debeat. ideo si postuma quoque nata esset, tantundem sola filia, quantum vterque postumorũ habituri[F] essent. itaque in proposito cum as filiæ, dodrans postumo sit datus, vigintiunam partes fieri: vt filia duodecim, nouem filius habeat. In testamẽto ita scriptũ est, LVCIVS TITIVS EX DVABVS VNCIIS, GAIVS ATTIVS EX PARTE VNA, MAEVIVS EX PARTE VNA, SEIVS EX PARTIBVS DVABVS HEREDES MIHI SVNTO. consulebatur quid iuris esset. respõdit, hanc scripturam illã interpretationẽ accipere posse, vt Lucius Titius duas vncias habeat, ceteri autẽ quasi sine partibus instituti, ex

B Quinimo l. Stichum, sunt. tit. de manu. testa.
C heredes sunto.
D habiturum
E quartã portionem
F habiturus esset.

cuti, ex reliquo dextante heredes sint. quem dextantem ita diuidi oportet, vt Seius quincuncē, Attius & Mæuius alterum quincuncem habeant.

Quomodo fiat institutio.

XLVIII. MARCIANVS [libro quarto Institutionum]

His verbus, TITIVS HEREDITATIS MEAE DOMINVS ESTO, rectè institutio fit. Illa[a] institutio valet, FILIVS MEVS IMPIISSIMVS MALE DE ME MERITVS HERES ESTO. pure enim heres instituitur cū[b] maledicto. & omnes huiusmodi institutiones receptę sunt. Interdum nec cum libertate vtiliter seruus à domina heres instituitur: vt cōstitutione Diuorū Seueri & Antonini significatur, cuius verba hæc sunt. Seruum adulterij accusatum, non iure testamento manumissum ante sententiam ab ea muliere videri, quæ rea fuerit eiusdem criminis postulata, rationis est. quare sequitur, vt in eundem à domina collata institutio nihil momenti habeat. Si in patre,[c] vel patria, vel alia simili adsumptione falsum scriptum est: dum de eo qui demonstratus sit constet, institutio valet.

XLVIIII. FLORENTINVS libro decimo Institutionum

SI alienum seruum liberum & heredem esse iussi, & is postea meus effectus est, neutrum valet: quia libertas alieno seruo inutiliter data est.

Capacitas heredis.

In[d] extraneis heredibus illa obseruantur, vt sit cum eis testamenti factio: siue ipsi heredes instituantur, siue hi qui in potestate eorum sunt. & id duobus[e] temporibus inspicitur: testamenti facti, vt constiterit institutio: & mortis testatoris, vt effectum habeat. hoc amplius, & cum adibit hereditatē, esse debet cum eo testamenti factio: siue purè, siue sub condicione heres institutus sit. nam ius heredis eo vel maximè tempore inspiciendum est, quo adquirit hereditatem. medio autem tempore inter factum testamentum & mortem testatoris, vel condicionem institutionis exsistentem, mutatio iuris heredi non nocet. quia, vt dixi, tria[f] tempora inspicimus.

L. VLPIANVS libro sexto Regularum

SEruum meum heredem institutum cum libertate, si viuus vendidero ei cum quo testamenti factio nō est, posteáque eum redemero: ex testamēto mihi heres esse poterit. nec medió tempus, quo apud eum fuit, vitiauit institutionem. quia verum est, vtroque tempore eum testamenti faciendi quàm mortis tempore meū fuisse. vnde si apud eum remanserit, vitiatur institutio. vel si cum eo testamenti factio est, iussu eius adeundo adquiret ei hereditatem. Si in non faciendo impossibilis condicio institutione heredis sit expressa, secúdum omnium sententiam heres erit, perinde ac si pure institutus esset.

Diuisio hereditatis.

Hereditas plerumque diuiditur in duodecim vncias, quæ assis appellatione continentur. habent autem & hæ partes propria nomina ab vncia vsque ad assem. [vt puta] hæc: sextans, quadrans, triens, quincunx, semis, septunx, bes, dodrans, dextans, deunx, [as.]

LI. MARCIANVS [libro tertio Regularum]

TAlem institutionem quidam valere non putabant, STICHVS LIBER ESTO: ET SI LIBER ERIT, HERES ESTO. Sed Diuus Marcus rescripsit, hanc institutionem valere perinde atque si non erat adiectum, SI LIBER ERIT.

Res dicitur mea, in qua ius aliquod habeo.

Si quis ita scripserit, STICHVS, SI MEVS ERIT CVM MORIOR, LIBER ET HERES ESTO: alienatus non poterit iussu emptoris adire hereditatem. quamuis, etsi non erat hoc expressum, non aliàs liber & heres fieri poterat, quàm si mānsisset eius. sed si viuus eum manumiserit, Celsus libro[g] quintodecimo digestorum scribit, fieri hunc heredem. non enim hunc casum testatorem voluisse excludere, palàm est. neque verba omnino repugnant. nam quamuis seruus eius non est, at certe libertus est.

LII. PAVLVS [libro secundo Regularum]

SEruus hereditarius heres institui potest: si modò testamenti factio fuit cum defuncto. licet cum herede instituto non sit.

Quæstio facti.

LIII. MARCELLVS [libro singulari Responsorum]

LVcius Titius Seio & Sempronio ex semissibus heredibus institutis, & ceteris exheredatis, inuicem heredem substituit: deinde legata & libertates dedit: postea ita subiecit: CORNELIVS ET SALVSTIVS ET VARO[h] AEQVIS PARTIBVS HEREDES SVNTO. QVOS INVICEM SVBSTITVO. quæro quātum vel priores duo ex semissibus instituti, vel posteriores habere debeant. Marcellus respondit, in obscuro esse, Cornelium & Salustium & Varonem primo, an secúdo, vel tertio gradu heredes instituere voluerit. sed secúdum scripturam testamenti quæ† poneretur, alterum assem datum eis videri.

LIIII. NERATIVS [libro primo Membranarum]

PAter filio impuberi seruum heredem substituit, liberúmque esse iussit: eum pupillus vendidit Titio: Titius cum iam primo testamento facto, in secundo testamēto liberum heredémque esse iussit. superius testamentum Titij ruptum est. quia is seruus &[i] heres potest esse. & vt superius testamentum rumpatur, sufficit ita posterius factū esse, vt aliquo casu potuerit ex eo heres existere. quod ad vim autē eius institutionis pertinet, ita se res habet, vt quamdiu pupillo ex ea substitutione heres potest esse, ex Titij testamento libertatem hereditatémque consequi non possit. si[k] pupillus in suam tutelam peruenerit, perinde ex Titij testamento liber herésque fit, ac si pupillo substitutus nō fuisset. si[l] pupillo heres extitit, propius est vt Titio quoque, si velit, heres esse possit.

LV. PAVLVS [libro primo ad legem Aeliam Sentiam]

SI is qui soluendo non est, primo loco Stichum, secúdo Seium, cui ex fideicommissi[m] causa libertatem debet, liberum & heredem instituerit: Neratius secundo loco heredem scriptum fore ait. quia non videtur[n] creditorum fraudandorum causa manumissus.

LVI. IDEM [libro singulari de secundis tabulis]

POtest quis ita heredem instituere, SI INTRA ANNVM SEPTVAGESIMVM DECESSERO, ILLE MIHI HERES ESTO. non enim pro parte testatus intellegi debet, sed sub condicione instituisse.

De instituto in fraudem creditorum.

LVII. IDEM [libro quinquagesimo septimo ad Edictum]

SI[o] is qui soluendo non est, seruum cum libertate heredem instituerit, & liberum substituerit: ante incipiendum erit à substituto. lex enim Aelia Sentia ita demum ei qui in fraudem creditorum heres institutus est conseruat libertatem, si nemo alius ex eo testamento heres esse potest.

Demonstratione heres institui potest.

LVIII. IDEM [libro quarto ad Vitellium]

NEmo dubitat, rectè ita heredem nuncupari posse, HIC MIHI HERES ESTO: cum sit coram qui ostenditur. Qui frater non[p] est, si fraterna caritate diligitur, rectè cum nomine suo sub appellatione fratris heres instituitur.

LVIIII. CELSVS [libro sextodecimo Digestorum]

LIber[q] homo cum tibi seruiret, heres institutus iussu tuo adiit. Trebatius esse eum heredem: Labeo, tunc non esse heredem, si necessitate id fecerit, non quòd alioquin vellet obligari. Si quis ita heredem instituerit, TITIVS QVA EX PARTE MIHI SOCIVS EST IN VECTIGALI SALINARVM, PRO EA PARTE MIHI HERES ESTO. quidā putant, si asse descripto id dictū[r] sit: vt maximè socius fuerit Titius,[s] non esse heredē. sed si qua pars vacua relicta fuerit, ex ea heredem[t] esse. quod totum & ineptum & vitiosum est. quid enim vetat, asse descripto vtiliter Titium ex parte fortè quarta, ex qua socius erat, heredē institutum esse? TITIVS[v] HERES ESTO. SEIVS ET MAEVIVS HEREDES SVNTO. verum est quod Proculo placet, duos semisses esse. quorū alter coniunctim duobus datur.

Ius accrescendi.

Cum quis ex institutis, qui non cum aliquo coniunctim institutus sit, heres non est: pars eius omnibus pro portionibus hereditariis adcrescit. neque refert, primo loco quis institutus, an alicui substitutus heres sit. Si heres institutus scribendi testamenti tempore ciuis Romanus fuit, deinde ei aqua & igni interdictum est: heres fit, si intra illud tempus quo testator decessit redierit. aut si sub condicione heres institutus est, quo tempore condicio exsistit. idē & in legatis, & in bonorū possessionibus.

TITIVS EX SEMISSE HERES ESTO. SEIVS EX QVADRANTE HERES ESTO. TITIVS SI IN CAPITOLIVM ASCENDERIT, EX ALIO QVADRANTE HERES ESTO. antequā Capitoliū ascēdat, si pro herede gerat, ex semisse heres erit. & si Capitoliū ascenderit, & ex quadrāte heres erit. nec erit ei necesse pro herede gerere, quippe iā heredi. Si ita scriptū fuerit, TITIVS EX PARTE TERTIA, MAEVIVS EX PARTE TERTIA HEREDES SVNTO: TITIVS, SI INTRA TERTIAS KALENDAS NAVIS EX ASIA VENERIT, EX RELIQVA PARTE

a Memorabilia exempla eorum qui impiissimos & male meritos filios heredes instituerunt, refert Vale. Max. lib. 7. cap. 8.

b licet cum

c parte, vel

d In suis spectatur tantum tempus testamenti & mortis: quia in illis aditio non est necessaria. l. in suis. inst. de suis & legitim.

e tribus. dicitur est Flor.

f tria tantùm

g lib. 16.

h Varro

† proponeretur,

i et heres

k si verò

l sed si pupillo

m fideicommissaria

n videatur

o Extat de reb. auctor. iud. poss.

p Iusta hæc est sententia Salomonis Prouer. ca. 18. vir amicabilis ad societatem magis amicus erit, quàm frater.

q Si liber

r adiectum

s Titium

t heredem eum

v Citatur hic locus ab Vlpiano l. item quod Sabinus §. vlt. l. eod.

PARTE HERES ESTO: videamus, ne Titius statim ex semisse heres sit. nam duo heredes instituti sunt. sed Titius aut ex semisse, aut ex besse. ita sextans vtrique erit in pendenti. & si condicio extiterit, ex besse heres erit. si non exstiterit, ille sextans Mæuio adcrescet. sed si decesserit Titius antequam condicio exsistat, deinde cōdicio extiterit: tamen[a] ille sextans non Titij heredi, sed Mæuio adcrescet. nam cum adhuc dubium esset, Titio an Mæuio is sextans datus esset: Titius decessit. nec potest intellegi datus ei qui tempore dandi in rerum natura non fuit.

7 Si Attius Titium & Mæuium & Seium æquis partibus heredes instituit, Titius interim solus adijt hereditatem, & Seium heredem instituit: poterit Seius Titij adire hereditatem, Attij vel adire vel omittere. sed Attio, antequam adeat vel omittat eius hereditatem, ex semisse heres erit. si adierit Seius Attij hereditatem, Titius ex triente dumtaxat heres erit. & per hereditatem Titij triens dumtaxat ad Seium perueniet. alterū trientem ex sua institutione habebit. quid ergo si ab Attio Titius & Seius heredes instituti sunt, Titius adierit hereditatē, Titio Seius heres extiterit? poteritne Attij hereditatē omittere? an necessariò ei ex asse heres est? quippe cū alius nemo heres institutus est, quàm[b] is ipse, qui iam ex aliqua parte iam heres est: perinde est, quasi vnus heres per Titiū[c] institutus sit.

LX. CELSVS libro vicesimo nono Digestorum

QVi soluendo non erat, seruum primo loco, & alterum seruum secūdo loco heredes scripsit. solus is qui primo loco scriptus est, hereditatē capit. nā lege Aelia Sentia ita cauetur, vt si duo pluresue ex eadem causa heredes scripti sint, vti quisque primus scriptus sit, heres sit.

Exheredatio.

LXI. MODESTINVS libro octauo Responsorum

QVi volebat filiam exheredare, sic testamento comprehendit: TE AVTEM FILIA[d] TOTO EXHEREDAVI, QVONIAM CONTENTAM TE ESSE[e] DOTE VOLVI. quæro an efficaciter exheredata sit. Modestinus respondit, nihil proponi, cur non esset voluntate testatoris exheredata.

LXII. IDEM libro secundo Pandectarum

IN tempus capiendæ hereditatis institui heredē posse, beneuolentiæ[f] est, veluti LVCIVS TITIVS CVM CAPERE POTVERIT, HERES ESTO.[g] idem & in legato. Quotiens non apparet quis heres institutus sit, institutio non valet. quippe[h] euenire potest, si testator complures amicos eodem nomine habeat, & ad designationem nominis singulari nomine vtatur. nisi ex aliis apertissimis probationibus fuerit reuelatum, pro[i] qua persona testator senserit.[k]

Ius accrescendi.

LXIII. IAVOLENVS libro primo ex Cassio

HEredes sine partibus vtrum coniūctim an separatim scribantur, hoc interest, quòd si quis ex coniunctis decessit, hoc non ad omnes, sed ad reliquos qui coniuncti erāt, pertinet. sin autem ex separatis: ad omnes, qui testamento eodem scripti sunt heredes, portio eius pertinet.[l]

LXIIII. IDEM libro septimo Epistularum

EIus seruum, qui post mortem meam natus erit,[m] heredem institui posse Labeo frequenter scribit. idque verum esse manifesto argumento cōprobat.[n] quia seruus hereditarius, prius quàm adeatur hereditas, institui heres potest: quamuis is testamenti facti tempore nullus sit.

LXV. IDEM libro duodecimo Epistularum

HEreditas ad Statium Primum nullo iure pertinet, cum institutus heres non sit, nec quicquam ei prodest, quòd ab eo aliquid legatum est, aut libertus ei defuncti testamento commendatus est. ea quo si manumissus non est, seruus est.

Ius accrescendi.

LXVI. POMPONIVS libro primo ad Quintum Mucium

SI ita quis heredes instituerit, TITIVS HERES ESTO. GAIVS[o] ET MAEVIVS AEQVIS EX PARTIBVS HEREDES SVNTO. quamuis ET syllaba coniunctionem faciat: si quis tamen ex his decedat, non alteri soli pars adcrescit, sed & omnibus coheredibus[p] pro hereditarijs portionibus. quia non tam coniunxisse, quàm celerius dixisse videatur.

LXVII. IDEM libro secundo ad Quintum Mucium

SI ita[q] scriptum fuerit, TITHASVS SI IN CAPITOLIVM ASCENDERIT, HERES ESTO. TITHASVS HERES ESTO: secunda scriptura potior erit. plenior est enim, quam prior.

De institutione collata in voluntatem alterius.

LXVIII. IDEM libro septimo ad Quintum Mucium

SI quis Sempronium heredem instituerit sub hac condicione, SI TITIVS IN CAPITOLIVM ASCENDERIT: quamuis non aliàs heres esse possit Sempronius, nisi Titius ascēdisset in Capitoliū: & hoc ipsum in potestate sit repositum Titij: quia tamē scriptura non est expressa voluntas Titij, erit vtilis ea institutio. atquin si quis ita scripserit, SI TITIVS VOLVERIT, SEMPRONIVS HERES ESTO: nō valet institutio. quædam enim in testamētis si exprimantur, effectum nullum habent. quando si verbis tegantur, eandē[r] significationem habeant, quā haberent expressa.[s] & momentum[t] aliquod habebunt. sic enim filij exheredatio cum eo valet, si quis heres exstat. & tamen nemo dubitat, quin si ita aliquis filium exheredauerit, TITIVS HERES ESTO. ET CVM HERES ERIT TITIVS, FILIVS EXHERES ESTO: nullius momenti esse exheredationem.[v]

LXVIIII. PROCVLVS libro secundo Epistularum

CORNELIVS ET MAEVIVS, VTER EORVM VOLET, HERES ESTO. vterque vult. Treuatius neutrum fore heredem: Cartilius[x] vtrumque. tu cui adsentiaris?[y] Proculus: Cartilio adsentio. & illā adiectionem, VTER EORVM VOLET, superuacuam puto. id enim etiam ex non adiecta futurum fuit,[z] vt vter vellet, heres esset. vter[A] nollet, heres non esset. quòd si hi ex numero necessariorum heredum essent, tum id non frustra adiectum esse. & non solùm figuram, sed vim quoque condicionis continere. dicerem tamen, si vterque heres esse vellet, vtrumque heredem esse.

Quæ sit captatoria institutio.

LXX. PAPINIANVS libro sexto Responsorum

CAptatorias[B] institutiones non eas senatus improbauit, quæ mutuis affectionibus iudicia prouocauerūt: sed quarum condicio confertur ad secretum alienæ voluntatis.

LXXI. PAVLVS libro quinto ad Legem Iuliam & Papiam

ILlæ autem institutiones captatoriæ non sunt: veluti si ita heredem quē instituat,[C] QVA EX PARTE TITIVS ME HEREDEM INSTITVIT, EA EX PARTE MAEVIVS HERES ESTO: quia in præteritum, nō in futurū institutio collata est. sed illud quæri potest, an idem seruandum sit quod senatus censuit, etiam si in aliam personam captionem direxerit. veluti si ita scripserit, TITIVS SI MAEVIVM TABVLIS TESTAMENTI SVI HEREDEM A SE SCRIPTVM OSTENDERIT, PROBAVERITQVE, HERES ESTO. quod in sententiam senatusconsulti incidere, non est dubium.

LXXII. TERENTIVS CLEMENS libro quarto ad Legem Iuliam & Papiam

SI[D] quis solidum à lege capere non possit, & ex asse sit institutus ab eo qui soluendo non est: Iulianus ex asse eum heredem esse respondit. legi enim locum non esse in ex hereditate quæ soluendo non est.

LXXIII. GAIVS libro †tertiodecimo ad Legem Iuliam & Papiam

SVb condicione herede instituto, si substituamus: nisi eandem condicionem repetemus, purè eum heredem substituere intellegimur.

LXXIIII. LICINNIVS RVFINVS libro secundo Regularum

SI ita quis heres institutus fuerit, EXCEPTO FVNDO, EXCEPTO[E] VSVFRVCTV HERES ESTO: perinde erit iure ciuili, atque si sine ea re heres institutus esset. idque auctoritate Galli Aquilij factum est.

LXXV. PAPINIANVS libro duodecimo Quæstionum

SI filius substituatur ei à quo præteritus est: non vt intestati patris, sed ex testamento habebit hereditatem. quoniam & quolibet alio substituto, si fuisset ab eo exheredatus, inde testamentum inciperet, vbi filius esset exheredatus.

LXXVI. IDEM libro quintodecimo Quæstionum

SEruus vxori à marito mortis causa donatus, mariti manet, vt & Iuliano quoque videtur. Idem[F] si accipias libertatem simul & hereditatem, viro necessarius heres erit. nec sine libertate aliquid ei legari potest.

LXXVII. IDEM libro septimodecimo Quæstionum

ASse toto non distributo ita scriptum est, QVEM HEREDEM CODICILLIS FECERO, HERES ESTO. Titium codicillis heredem instituit. eius quidem institutio valet ideo, quòd licet codicillis dari hereditas non possit, tamen hæc ex testamēto data videtur. sed hoc[G] tantum ex hereditate habebit, quantum ex asse residuum mansit.

LXXVIII. IDEM libro sexto Responsorum

QVi non mutuabat, bonorum maternorum quæ in Pānonia possidebat, libertum heredem instituit. paternorum quæ habebat in Syria, Titium. iure semisses ambos

a tum
b quoniam &
c Attium
d filiam
e dote
f Repugnat omnem ... l. actus legitimi. de reg. iur. & §. heres, de heredibus instituend. Institutio neque ex certo tēpore qua heres institui potest. Hanc quoque subtilitatem iuris voluntas non seruat. l. ... de condit. ...
g Vel, post mortem illius &c. hæres esto. l. qui filios impuberes. ...
h quod planè
i de qua
k Vt enim institutio valeat, oportet de eo constare qui demonstratus fuit. l. his verbis. § si in ...
l ... quin heredes semper coniuncti sint aliquo modo. cum verū sit eos ad eandem rem, idest, hereditatem vocari: legatarij verò plerumque sunt disiuncti ...
m natus sit,
n comprobatur.
o Duplex est hic quæstio: ...
p hæredibus
q Coniunge l. ...
r licèt eandē
s momentum
t tamen
u habeant.
v sit exheredatio.
x Iurisconsulti ...
y adsentiris
z erat,
A & vter
B Aug. lib. ... qua sit institutio captatoria.
C instituerit,
D Coniunge l. ... de vulg. substit. l. ... de cond. & demonstra. l. ... ad leg. Falc.
† duodecimo
E ex certo
F Vnde
G hic tantum

ambos habere constitit. sed arbitrum diuidendæ hereditatis supremam voluntatem factis adiudicationibus, & interpositis propter actiones cautionibus, sequi salua[a] Falcidia. scilicet vt quod vice mutua præstarent, doli ratione quadrante[b] retinendo compensetur. Lucio Titio ex duabus partibus, Publio Mæuio ex quadrante scriptis heredibus, assem in dodrantem esse diuisum respondi. modum enim duarum partium ex quadrante declarari. quod veteres nummis Titio legatis, nummorum specie non demonstrata, ceterorum legatorum contemplatione receperunt. Filiis heredibus æquis[c] partibus institutis, ac postea fratris filio pro duabus vnciis: vnum assem inter omnes videri factum placuit. & ex eo decem vncias filios accepisse. tunc enim ex altero asse portionem intellegi relictam, cum asse nominatim dato, vel duodecim vnciis distributis, residua portio non inuenitur. nihil autem interest, quo loco sine portione quis heres instituatur, quo magis is residuum accepisse videatur. Seius Mæuium ex parte, quam per leges capere posset,[d] heredem instituit: ex reliqua Titium. si Mæuius solidum capere poterit, Titius adiectus aut substitutus heres non erit.

a soluta

b quadrantem

c ex æquis pro æquis

d potuit,

LXXVIIII. IDEM [libro primo Definitionum]

QVòd si nõ sit reliqui facta mẽtio, tantundẽ in altero asse habeat Mæuius, quantum Titius in primo.

LXXX. IDEM [libro sexto Responsorum]

QVòd si Mæuius nullius capax sit, in totum substitutus admittitur.

LXXXI. PAVLVS [libro nono Quæstionum]

CLemens patronus testamento cauerat, vt si sibi filius natus fuisset, heres esset. si duo filii, ex æquis partibus heredes essent. si duæ filiæ, similiter. si filius & filia, filio duas partes, filiæ tertiam dederat. duobus filiis & filia natis, quærebatur quemadmodum in proposita specie partes faciemus, cum filii debeant pares esse, vel etiam singuli duplo plus quàm soror accipere. quinque igitur partes fieri oportet. vt ex his binas masculi, vnam femina accipiat.

De institutione captatoria.

Si ita scripseris testator, QVANTA EX PARTE ME A TITIO HEREDEM INSTITVTVM RECITASSEM, EX EA PARTE SEMPRONIVS MIHI HERES ESTO: non est captatoria institutio. plane nullo recitato testamento ab ipso testatore, inanis videtur institutio remota[e] suspicione captatoriæ institutionis.

e & remota

LXXXII. SCAEVOLA [libro quintodecimo Quæstionum]

SI quis ita heres instituatur, SI LIBERTINVS RESVES VINDICARE NOLIT HEREDITATEM MEAM: puto deficere condicionem testamenti illo vindicante.

De seruo herede instituto.

LXXXIII. IDEM [libro octauodecimo Quæstionum]

SI non lex Aelia[f] Sentia, sed alia lex, vel senatusconsultum, aut etiam constitutio serui libertatem impediat: is necessarius fieri non potest, etiam si non sit soluendo testator. Temporibus Diui Hadriani senatus censuit, si testator, qui cum moritur[g] soluendo non fuit, duobus pluribusue libertatem dederit, eisque hereditatem restitui iusserit, & instituitur heres suspectam sibi hereditatem dixerit: vt adire eam cogatur. & ad libertatem perueniat qui priore loco scriptus fuerit. eique hereditas restituatur. idem seruandum in his, quibus per fideicommissum libertas data fuerit. igitur si primo loco scriptus desideraret adire hereditatem, nulla difficultas erit. nam si posteriores quoque liberos se esse dicent, & restitui hereditatem desiderent: an soluendo sit hereditas, & omnibus liberis factis restitui deberet,[h] apud prætorem quæreretur. absente autem primo, sequens desiderans adiri hereditatem, non est audiendus. quia si primus velit sibi restitui hereditatem, præferendus est. & hic seruus futurus.[i]

f De hac lege Aelia Sẽtia vide Angel. Politia. cap. 84. Miscellan.

g moreretur,

h debeat,

i futurus est.

LXXXIIII. PAVLVS [libro vicesimo tertio Quæstionum]

SI seruo fideicõmissa[k] data[l] sit libertas: heres[m] hũc eundem seruum cum libertate heredem reliquisset: quæsitum est an necessarius fiat heres. & humanius est, & magis æquitatis ratione subnixum, non fieri necessarium. qui enim etiam inuito defuncto potrat libertatem extorquere, is liber esse iussus, non magnum videtur beneficium à defuncto consequi. immo nihil commodi sensisse, sed magis debitam sibi accepisse libertatẽ. idem probandum erit & in illo seruo, quẽ testator ea lege emerat, vt manumitteret, si heres fuerit institutus. nam & hic seposito beneficio testatoris, proprio iure poterit ad libertatem peruenire ex constitutione Diui Marci. idem & in eo qui propria sua data pecunia emptus est ab aliquo. nam & hic poterit ab ipso testatore libertatem extorquere.

k fideicõmissaria libertas

l data esset,

m deinde heres

Disiunctiua particula habet vim coniunctiuæ propter voluntatem testatoris.

LXXXV. SCAEVOLA [libro secundo Responsorum]

LVcius Titius qui fratrem habebat, testamento ita cauit: TITIVS FRATER MEVS EX ASSE MIHI HERES ESTO. SI MIHI TITIVS HERES ESSE NOLVERIT, AVT QVOD ABOMINOR, PRIVS MORIETVR QVAM MEAM HEREDITATEM ADIERIT, AVT FILIVM FILIAMVE EX SE NATVM NATAMVE NON HABERIT: TVNC STICHVS ET PAMPHILVS SERVI MEI LIBERI ET HEREDES MIHI AEQVIS PARTIBVS SVNTO. quæro, cum Titius hereditatem adierit, & liberos aditæ hereditatis tempore non habuerit: an Stichus & Pamphilus ex substitutione liberi & heredes esse possint. item quæro, si ex substitutione neque liberi neque heredes esse possint, an in partem hereditatis videãtur adiecti. respondit, apparet quidem non eam mentem testatoris fuisse, vt quemquam heredem adhiberet fratri, quem apertè ex asse heredem instituisset. igitur si frater adiit, Stichus & Pamphilus heredes non erunt. quos[n] eos amplius noluit[o] heredes esse, si frater prius quàm hereditatem adiret, decessisset liberis relictis. nam prudens consilium testantis animaduertitur. non enim fratrem solum heredem prætulit substitutis: sed & eius liberos.

n quòd cum al. quòd eo

o noluerit

De suo herede sub condicione instituto.

LXXXVI. MARCIANVS [libro septimo Fideicõmissorum]

IAm dubitari non potest, suos quoque heredes sub hac condicione institui posse, vt si voluissent, heredes essent. si[p] heredes non essent, alium quem visum erit,[q] eis substituere.[r] negatumque hoc casu necesse esse sub contraria condicione filium exheredare. primùm, quia tunc tantùm id exigeretur, cum in potestate eius non esset, an heres patri existeret, expectatus[s] extrinsecus positæ condicionis euentum.[t] deinde quòd etsi quacũque posita condicione deberet filius sub contraria condicione exheredari: in proposito ne possibilis quidem repperiri posset. certe si verbis exprimeretur, inepta fieret. huic enim cõdicioni, SI VOLET, HERES ESTO, quæ alia verba contraria concipi possunt, quàm hæc, SI NOLVERIT HERES ESSE, EXHERES ESTO? quod quàm sit ridiculum, nulli non patet. Non ab re autem hoc loco velut excessus[v] hic subiungetur: suis ita heredibus institutis, si voluerint heredes esse, non permittendum amplius abstinere se hereditate: cum ea condicione instituti iam non vt necessarij, sed sua sponte heredes extiterunt. sed & ceteris condicionibus, quæ in ipsorum sunt potestate, si sui pareant:[x] ius abstinendi adsequi non debent.

p etsi

q esset,

r substitueret,

s expectato: expectando

t euentu.

v Id est, digressio, egressus. alci. lib. 2. parer. cap. 36.

x pareant

LXXXVII. HERMOGENIANVS [libro tertio Iuris Epitomarum]

EX vnciis sex primo herede instituto, secundo ex octo, si tertius ex residua parte, vel nulla portione facta mentione heres instituatur: quinque vncias hereditatis tertius habebit. in viginti quattuor etenim partes hereditate distributa. tertio ratio calculi, veluti ex decem partibus instituto, quinque vncias adsignauit.

Qui semel est heres, non potest desinere esse heres.

LXXXVIII. GAIVS [libro singulari de Casibus]

EI qui soluendo non est, aliquo casu euenit, vt[y] & seruus cum libertate heres existat, [&] præterea alius heres adiciatur. veluti[z] si seruo cum libertate herede instituto, ita adiectum sit, SI MIHI STICHVS HERES ERIT, TVNC TITIVS QVOQVE HERES ESTO. nam Titius antequam Stichus ex testamento heres extiterit, heres esse non potest. cum autem semel heres extiterit seruus, non potest adiectus efficere, vt qui semel heres extitit, desinat heres esse.

y vt etiam si

z veluti & si

LXXXVIIII. PAVLVS [libro secundo Manualium]

SI socius heres institutus sit ex asse, & seruo communi legetur purè sine libertate: hoc legatum non constitit. planè sub condicione ei vtiliter & sine libertate legabitur. quoniam & proprio seruo ab herede rectè sub condicione legatur. quare etiam heres institui sine libertate, vt alienus, socio herede scripto poterit. quia & proprius cum domino heres institui poterit.

LXXXX. TRYPHONINVS [libro vicesimo primo Disputationum]

TEstamento domini seruus sub condicione cum libertate heres institutus, pendente adhuc condicione necem domini detexit: cúmque prætor mereri libertatem decreuit. etsi postea condicio testamenti extiterit, aliunde liber est: id est ex præmio, non ex testamento.

F

igitur non est necessarius domino heres. licet autem ei volenti[a] adire.

LXXXI. PAVLVS libro quinto Sententiarum.

IMperatorem[b] litis causa heredem institui, inuidiosum[c] est. nec[d] calumniæ facultatem ex principali maiestate capi oportet.

Falsa causa vitiat institutionem: legata tamen firma permanent.

LXXXII. IDEM imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum ex libris sex primo: seu Decretorum libro secundo.

PActumeius[e] Androsthenes Pactumeiam[f] Magnam filiam Pactumeij Magni ex asse heredem instituerat. eique patrem eius substituerat. Pactumeio Magno occiso, & rumore perlato, quasi filia quoque eius mortua, mutauit testamentum: Nouiumque Rufum heredem instituit hac præfatione, QVIA HEREDES, QVOS VOLVI HABERE MIHI, †CONTINERE NON POTVI, NOVIVS RVFVS HERES ESTO. Pactumeia Magna supplicauit Imperatores nostros. & cognitione suscepta licet modus institutioni[g] contineretur, quia[h] falsus non solet obesse, tamen ex voluntate testantis putauit Imperator ei subueniendum. igitur pronuntiauit hereditatem ad[i] Magnam pertinere. sed legata ex posteriore testamēto eam præstare debere, proinde[k] atque si in posterioribus tabulis ipsa fuisset heres scripta.

DE VVLGARI ET PVPILLARI[l] SVBSTITVTIONE

TITVLVS VI.

MODESTINVS libro secundo Pandectarum.

HEREDES aut instituti dicuntur, aut substituti. instituti, primo gradu: substituti, secundo vel tertio. heredis[m] substitutio duplex[n] est, aut simplex. veluti, LVCIVS TITIVS HERES ESTO: SI MIHI LVCIVS TITIVS HERES NON ERIT, TVNC SEIVS[o] HERES MIHI ESTO.[p] SI HERES NON ERIT, SIVE ERIT, ET INTRA PVBERTATEM DECESSERIT: TVNC GAIVS SEIVS HERES MIHI ESTO. Substituere liberis tam heredibus institutis quam exheredatis possumus. & tam eum quem heredem nobis instituimus, quàm alterum. Substituere liberis pater non potest, nisi si heredem sibi instituerit. nam sine heredis institutione nihil in testamento scriptum valet.

De pupillari substitutione.

II. VLPIANVS libro sexto ad Sabinum.

MOribus[q] introductum est, vt quis liberis impuberibus testamentum facere possit, donec masculi ad quattuordecim annos perueniant, feminæ ad duodecim. quod sic erit accipiendum, si sint in potestate. ceterum emancipatis non possumus. postumis planè possumus. nepotibus etiam possumus: & deinceps si qui non recasuri sunt in patris potestate. sed si eos patres præcedant, ita demum substitui eis potest, si heredes instituti sint, vel exheredati. ita enim post[r] legem Velleam succedendo non rumpunt testamentum. nam si principale ruptum sit testamentum, & pupillare euanuit. sed[s] si extraneum quis impuberem heredem scripserit, poterit ei substituere: si modò eum in locum nepotis adoptauerit, vel[t] adrogauerit filio præcedente. Quisquis autem impuberi testamentum facit, sibi quoque debet facere. ceterum soli filio non poterit, nisi fortè miles sit. adeo autem nisi sibi quoque fecerit non valet: vt nisi adita quoque patris hereditas sit, pupillare testamentum euanescat. Planè si omissa causa principalis testamenti, ab intestato possideatur hereditas: dicendum est & pupillo substitutum seruandum.[u] Interdum etiam pupillaris testamenti causa compellendum heredem institutum adire hereditatem, vt ex secundis tabulis fideicommissum conualescat. vtputa si iam pupillus decessit. ceterum si adhuc viuat, improbum esse Iulianus[v] existimat eum qui sollicitus est[x] de viui hereditate. Ego[y] etiam si minor vigintiquinque annis adeundæ hereditatis causa fuerit restitutus: puto proficere secundis tabulis, vt prætor vtiles actiones decernat substituto.[z] Prius autem sibi quis debet heredem scribere, deinde filio substituere. & non conuertere ordinem scripturæ. & hoc[x] Iulianus putat, prius sibi debere, deinde filio heredem scribere. ceterū si ante filio, deinde sibi testamentum faciat: non valere. quæ sententia rescripto Imperatoris nostri ad Virium[A] Luppum Brittanniæ præsidem comprobata est. & meritò: constat enim vnum esse testamentum, licet duæ sint hereditates. vsque adeo, vt quos quis sibi facit necessarios, eosdem etiam filio faciat. & postumum suum filio impuberi possit quis substituere. Sed si quis ita fuerit testatus, SI FILIVS MEVS INTRA QVARTVMDECIMVM ANNVM DECESSERIT, SEIVS HERES ESTO: deinde, FILIVS HERES ESTO: valet substitutio. licet conuersa scriptura filii testamentum fecerit. Sed & si ita scripserit, SI FILIVS MIHI HERES NON ERIT, SEIVS HERES ESTO: FILIVS HERES ESTO: secundo quidem gradu Seius scriptus est heres. & si filius heres non exstiterit, procul dubio Seius ei heres erit. sed etsi exstiterit filius heres, & in pubertatem[B] defunctus est, Seius admittendus rectè videtur. vt non ordo scripturæ, sed ordo successionis spectetur. Quod igitur dictum est, singulis liberorū substituere licere, ideo adiectū est, vt declaretur, non esse à filii testamento incipiendū impuberis.

Quisquis mihi heres erit, hac conditione soli scripti vocantur.

III. MODESTINVS libro primo Differentiarum.

CVm filio impuberi pater ita substituerit, QVISQVIS MIHI HERES ERIT, IDEM FILIO IMPVBERI HERES ESTO: placuit, ad hanc substitutionem scriptos tantummodo ad hereditatem admitti. itaque dominus, cui per seruum hereditatis portio quæsita sit[C], ex substitutione impuberi heres effici non poterit, si seruus ab eius exierit potestate.

Exempla substitutionis tacitæ.

IIII. IDEM libro singulari de Heurematicis.

IAm[D] hoc iure vtimur ex Diui Marci & Veri constitutione, vt cum pater impuberi filio in alterū casum substituisset, in vtrumque casum substituisse intellegatur: siue filius heres non exstiterit, siue exstiterit, & impubes decesserit. Quod ius ad tertium quoq; genus substitutionis tractum esse videtur. nam si pater duos filios impuberes heredes instituat, eósque inuicem substituat: in vtrumque casum reciprocam substitutionem factam videri Diuus Pius constituit. Sed si alter pubes, alter impubes, hoc communi sermone EOSQVE INVICEM SVBSTITVO sibi fuerint substituti: in vulgarem tantummodo casum factam videri substitutionem Seuerus & Antoninus constituit. incongruens[E] enim videbatur, vt in altero duplex esset substitutio, in altero sola vulgaris. Hoc itaq; casu singulis separatim pater substituere debebit: vt si pubes heres non exstiterit, impubes ei substituatur. si autem impubes heres exstiterit, & intra pubertatem decesserit, pubes frater in portionem coheredis substituatur. quo casu in vtrumque euentum substitutus videtur. ne si vulgari modo impuberi quoque substituat[F], voluntatis quæstionem relinquat, vtrum de vna vulgari tantummodo substitutione in vtriusque persona sensisse intellegatur. ita enim in altero vtraque substitutio intellegitur, si voluntas parentis non refragetur. vel certè euitandæ quæstionis gratia specialiter in vtrumque casum impuberi substituat fratrem, SIVE HERES NON ERIT, SIVE ERIT, ET INTRA PVBERTATIS ANNOS DECESSERIT.

Quisquis mihi heres erit, conditio ad deficientis quoq; partē vocat.

V. GAIVS libro tertio ad Legem Iuliam & Papiam.

SI in testamento heredes scripti ita alicui substituti fuerint, vt si is heres non esset, quisquis sibi heres esset, is in parte[G] quoq; deficientis esset heres: pro qua parte quisque heres exstitisset, pro ea parte eum in portione quoque deficientis vocari placet. neque interesse, iure institutionis quisque ex maiore parte heres factus esset, an quòd[H] per legem alteram partem alicuius vindicasset.

Prohibitus succedere patri, quatenus possit succedere filio.

VI. TERENTIVS[I] CLEMENS libro quarto ad Legem Iuliam & Papiam.

SI is[K] qui ex bonis testatoris solidum capere non possit, substitutus sit ab eo impuberi filio eius: solidum ex ea causa capiet, quasi à pupillo capiat. sed hoc ita interpretari Iulianus noster videtur, vt ex bonis quæ testatoris fuerant, amplius capere non possit. quòd si pupillo aliquid præterea adquisitum esset, aut si exheredato esset substitutus: non impedietur eam capere, quasi à pupillo capiat.

De substitutione facta post pubertatem.

VII. PAPINIANVS libro sexto Responsorum.

VErbis[L] ciuilibus[M] substitutionem post quartumdecimum annum ætatis frustra fieri conuenit. sed qui non admittitur vt substitutus, vt adiectus heres quandoque non erit. ne fiat contra voluntatem, si filius non habeat totum interim, quod ex testamento pater dedit.

Quomodo fiat pupillaris substitutio.

VIII. VLPIANVS libro quarto ad Sabinum.

QVi[N] liberis impuberibus substituit, aut purè aut sub cōditione solet substituere. purè sic, SI FILIVS MEVS

---

a adita hæreditatem.
b Coniunge l. vlt. de rebus dub. l. 23. de leg. 1.
c Id est, nō permittitur: sed modestè sententiam dicit, more suo de principe loqui, vt l. ex imperfecto. de leg. 3. infra. & quanquam potentium hominum litium causa heredem instituere licet, maior tamen ratio est vt hic principibus nō liceat debet. Quis enim cum eo litigare, aut volet, aut ausit? Et exempla malorū principum nos docuerunt, quàm hoc esset periculosum. Sunt in Domitiano.
d nec enim
e Tactumeius: Pacumeius: vel. Pactuleius
f Tactumeiā
† contingere
g institutionibus: institutioni autē pro institutione. l. pro. vt l. 8. supra. eo. pariant pro pareant.
h quia tamen falsus rumor
i Tactumeiā Magnam
k perinde
l Diuisionem substitutionis ad Iurisconsultorum mentem propius accedentē, quàm qua vulgo traditur, pete ex Duar. 2. disput. cap. 9.
m Hæredis institutio aut duplex est, aut simplex. simplex, veluti.
n Cum vulgaris pupillari iungitur, duplex est substitutio.
o Caius Seius
p esto. duplex, veluti filius mihi hæres esto. Si hæres. &c. Melior est vbique Floren.
q Hoc est, iure ciuili, quod post legem 12. tab. prudentium consuetudine introductum est. Alc. li. 4. parerg. c. 21.
r per legem
s sed & si
t Codex vetus Rontonti habet, vel adrogauerit præcedente. Ex quo apparet Accurs. hic somniare.
v Iulianus tamē. §. à patre. ad Sc. Trebell.
x sit de
y Ergo
z hoc quoque
A Virium: vel. dimidi alias Virium Lupum Britanniæ &c.
B intra pubertatem. alias, in pubertate
C quæsita sit,
D Nā hoc iure. In plerisque ita incipit, sicq; vulgus interpretum citat.
E incōgruum
F substituatur,
G in partem
H verò
I Hermogenianus
K Coniunge l. 70. de hered. instituendis alqs.
L Vide Alciat. lib. 10. parerg. c. 6. & coniunge hic l. eam l. cetero infra. eod.
M In legatis, quæ ex legibus & iure ciuili originem habent, verbis quodam solemnibus erant ipsis legis verbis & in heredis institutione quæ ideirco legitima & ciuilia dicuntur. veluti do lego, sumito, capito, habeto, &c. Duar. 2. disput. cap. 9.
N Coniunge l. 2. de leg. 2.

MEVS INTRA PVBERTATEM DECESSERIT, SEIVS HERES ESTO. siue[a] Seius iste heres institutus sit, & impuberi substitutus, nullam[b] habet condicionem: siue solum substitutus. sub condicione autem institutû si substituat, idest AT MIHI HERES ERIT: non aliâs existet heres ex substitutione, nisi & ex institutione heres fuerit. cui similis est & hæc substitutio, QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIPTIS HERES ERIT. habet enim in se eandem condicionem similem superiori.

a siue enim
b siue solum substituitur, nullam habet condicionem.

Quisquis mihi heres erit, conditio explicatur.

3 Hæc verba, QVISQVIS MIHI HERES ERIT, IDEM IMPVBERI FILIO HERES ESTO, hunc habent sensum, vt[c] non omnis qui patri heres exstitit, sed is qui ex testamento heres exstitit, substitutus videatur. & ideo neque pater qui per filium, neque dominus qui per seruum exstitit, ad substitutionem admittetur, neque[d] heredis heres. quia non ex iudicio veniunt. partes quoque eædem[e] ad substitutos pertinent, quas in ipsius patris familiæ habuerunt hereditate.

c vt ei non
d sed neque
e quoque heredum

Continuatio.

VIIII. IAVOLENVS libro [primo] Posteriorum à Iauoleno epitomatorum

SI pater filio impuberi eosdem quos sibi, & te vnum præterea heredem instituit: bonorû filii te dimidiam[f], ceteros[g] patris heredes communiter dimidium ita habere, vt vnus semis apud te maneat: alterius semissis pro his partibus inter[h] heredes paternos diuisio fiat, quibus ex partibus hereditatem paternam haberent.

f dimidium.
g ceterûm
h in heredes

X. VLPIANVS libro quarto ad Sabinum

SEd si plures sint ita substituti, QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIPTIS HERES ERIT: deinde quidam ex illis posteaquam heredes exstiterant patri, obierunt: soli superstites ex substitutione heredes existent pro rata partium ex quibus instituti sint. nec quicquam 2 valebit ex persona defunctorum. Quos possum heredes mihi facere necessarios, possum & filio. vt seruum meum, & fratrem suum, quamuis in rebus vmanis[i] nondum sit. postumus igitur erit fratri heres necessarius.

i humanis

Substitutus impuberi in quibus bonis succedat.

2 Filio impuberi herede[k] ex asse instituto substitutus quis est: exstitit patri filius heres. an possit substitutus separare hereditates, vt filii habeat, patris non habeat? non potest. sed aut vtriusque debet hereditatem habere, aut neutrius. iuncta enim hereditas cœpit esse. idémque est, si pater me heredem scripserit ex parte, [&] filium ex parte, & ego patris hereditatem repudiauero: nam neque filii 3 hereditatem habere possum. Si ex asse heres institutus, filio exheredato substitutus repudiauerit patris hereditatem, cum non haberet substitutum: nô poterit filii adire. nec enim valet filii testamentum, nisi patris fuerit adita hereditas. nec [enim] sufficit ad secundarum[l] tabularum vim, sic esse factum testamentum, vt ex eo adiri hereditas 4 possit. Ad substitutos pupillarea pertinent & si quæ[m] postea pupillis obuenerint. neque enim suis bonis testator substituit, sed impuberis. cum & exheredato substituere quis possit. nisi mihi proponas militem esse, qui substituit heredem hac mente, vt ea sola velit ad substitutum 5 pertinere, quæ à se ad institutum peruenerunt. In adrogato quoque[n] impubere dicimus ad substitutum eius ab adrogatore datum non debere pertinere ea quæ haberet, si adrogatus non esset. sed ea sola, quæ ipse ei dedit adrogator. nisi fortè distinguimus, vt quartâ quidem, quam omnimodo ex rescripto Diui Pii debuit ei relinquere, substitutus habere nô possit[o]: superfluum habeat. Scæuola tamê libro decimo quæstionum putat vel hoc adrogatori permittendum. quæ sententia habet rationem. ego etiam amplius puto, & si quid beneficio adrogatoris adquisiit, & hæc substitutum posse habere. vtputa adrogatoris amicus 6 vel cognatus ei aliquid reliquit. Nemo institutus & sibi substitutus sine causæ mutatione quicquam proficit. sed hoc in vno gradu. ceterum si duo sint gradus, potest dici valere substitutionem, vt Iulianus libro trigensimo digestorum putat. si quidem sic fit substitutus sibi, cum haberet coheredê Titium, AT STICHVS HERES NON ERIT, LIBER ET HERES ESTO, non valere substitutionem. quòd si ita, AT TITIVS HERES NON ERIT, TVNC STICHVS LIBER ET HERES ET IN EIVS PARTEM ESTO: duos gradus esse. ideo repudiâte Titio Stichû liberum & heredê fore.

k heredi
l ad secundas tabulas.
m quæ res
n autem
o et superflud

XI. PAVLVS libro primo ad Sabinum

SI is qui heres institutus est, filio substitutus sit: nihil oberit ei in substitutione, si tunc capere possit, cum filius decessit. Contra quoque potest pœnas in testamento pupilli pati, licet in patris passus non sit.

Hereditatum paternæ & pupillaris separatio.

XII. PAPINIANVS libro tertio Quæstionum

SI filius, qui patri ac postea fratri ex secûdis tabulis heres exstitit, hereditatem patris recuset, fraternam autem retinere malit: audiri debet. iustius enim prætorem facturum existimo, si fratri separationem bonorum patris concesserit. etenim ius dicenti propositum est, liberos oneribus hereditariis non sponte susceptis liberare: non inuitos ob hereditate remouere. præsertim quòd[p] remotis tabulis secundis legitimam haberet fratris hereditatem. itaque legata dumtaxat ex secundis tabulis præstari debent, habita ratione facultatum in Falcidia non patris, vt aliàs solet, sed impuberis.

p cùm

XIII. POMPONIVS libro primo ad Sabinum

QVo grado heres liberis substituatur, nihil interest.

XIIII. IDEM libro secundo ad Sabinum

IN pupillari substitutione licet longius tempus comprehensum fuerit, tamê finietur substitutio pubertati[q].

q pubertate: l. pro a. posita est, vt supra. l. 80. de hære. instit. pa... propareat. & l. vlt. eod. tit. institutionem pro institutione.

De substitutione militari.

XV. PAPINIANVS libro sexto Responsorum

CEnturio[r] filiis[s], si intra quintum & vicesimum annum ætatis sine liberis vita decesserint[t], directò substituit. intra quattuordecim annos etiam propria bona filio[v] substitutus iure communi capiet. post eam autem ætatem ex priuilegio militum patris dumtaxat, cum fructibus inuentis in hereditate.

r Contra l. verbis ciuilibus. 7. ... Vide Duaren. 2. disput. ... In aliis legitur Centurio.
s filio.
t decesserit.
v filii

XVI. POMPONIVS libro tertio ad Sabinum

SI quis eum, quem testamento suo legauit, rursus à substituto filii liberum esse iusserit: liber erit. quasi legato adempto. nam & in legato[x] in ipsis testamentis nouissima scriptura erit spectanda. sicut in eodem testamento, [vel testamento &] codicillis côfirmatis obseruaretur.

x & in

2 Si suo testamento perfecto, alia rursus hora pater filio testamentû fecerit adhibitis legitimis testibus: nihilo minus id valebit. & tamen patris testamentum ratum manebit. Nam & si sibi & filio pater testamentum fecisset, deinde sibi tantum: vtrumque superius rumpetur. Sed si secundum testamentum ita fecerit pater, vt sibi heredem instituat, si viuo se filius decedat: potest dici non rumpi superius testamentum. quia secundum non valet, in quo filius præteritus sit.

XVII. IDEM libro quarto ad Sabinum

SVbstitui liberis is etiam potest, qui post mortem eius natus fuerit, cui substitutus heres fuerit.

XVIII. VLPIANVS libro sextodecimo ad Sabinum

SI seruus communis substitutus sit impuberi cum libertate: si quidem à patrefamilias fuisset[y] redemptus[z], erit impuberi necessarius. si verò ab impubere redemptus, non necessarius, sed voluntarius fit heres, vt Iulianus[A] libro trigesimo digestorum scribit. quòd si neque à patre neque à pupillo fuerit redemptus, æquitatis ratio suggerit, vt ipse pretium partis suæ domino offerens possit & libertatem & hereditatem consequi. Si Titio fuerit legatus seruus, posse[B] eum impuberi substitui cum libertate, quemadmodum institui potuit legatus[C]. & euanescit legatum existente condicione substitutionis.

y fuerit
z redêptus sit,
A Eadem sententia refertur à Iuliano in l. sed & si in conditione. §. si seruum communem. i. de hære. instit.
B poterit
C legatarii: superiora indicant vt legatû esse Flor.

XVIIII. IVLIANVS libro trigesimo Digestorum

IDem est & si post mortê legatarii seruus substitutus sit.

De substitutione pupillari.

XX. VLPIANVS libro sextodecimo ad Sabinum

PAtris & filii testamentum pro vno habetur etiam in iure prætorio. nam vt Marcellus libro digestorum nono[D] scribit, sufficit tabulas esse patris signatas, & si resignatæ sint filii. & septem signa patri sufficiunt. Si[E] pater sibi per scripturam, filio per nuncupationem, vel contra fecerit testamentum, valebit.

D octauo
E Sed & si

XXI. IDEM libro quadragesimo primo ad Edictum

SI[F] ita quis substituerit, SI FILIVS MEVS INTRA DECIMVM ANNVM DECESSERIT, SEIVS HERES ESTO: deinde hic ante quartumdecimum[G], post decimum decesserit: magis est, vt non possit bonorum possessionem substitutus petere. non enim videtur in hunc casum substitutus.

F Ex tractatu de bon. possess.
G quartûdecimû annum.

XXII. GAIVS libro quintodecimo ad Edictum prouinciale

IS[H] qui contra tabulas testamenti patris bonorum possessionem petierit, si fratri impuberi substitutus sit, repellitur à substitutione.

H Ex tractatu de bon. possess.

De substitutione reciproca.

XXIII. PAPINIANVS libro sexto Responsorum

QVi plures heredes instituit, ita scripsit. EORVMQVE OMNIVM INVICEM SVBSTITVO. post aditam à quibusdam ex his hereditatem vno eorum defuncto, si condicio substitutionis exstiterit, alio herede partem suam repudiante ad superstites tota portio pertinebit. quoniam inuicem in omnem causam[I] singuli substi-

I casum

tuti videbuntur. vbi enim quis heredes instituit, & ita scribit, EOSQVE INVICEM SVBSTITVO, hi substituti[a] videbuntur, qui heredes exstiterunt.

a substituti

XXIIII. VLPIANVS |libro quarto Disputationum|

SI plures sint instituti ex diuersis partibus, & omnes inuicem substituti: plerumque credendum[b], |&| ex isdem partibus substitutos, ex quibus[c] instituti sint. vt si fortè vnus ex vncia, secundus ex octo, tertius ex quadrante sit institutus: repudiante tertio in nouem partes diuidatur quadrans, feratque octo partes qui ex besse institutus fuerat; vnam partem qui ex vncia |scriptus est, nisi forte alia mens fuerit testatoris. quod vix credendum est, nisi euidenter fuerit expressum.

b credendum est.
c inuicem instituti

XXV. IVLIANVS |libro vicesimo quarto Digestorum|

SI pater |Impuberes filios inuicem substituerit, & ei qui nouissimus mortuus fuerit, Titium; respondendum est, solos fratres bonorum possessionem accepturos: & quodammodo duos gradus huius institutionis[d] factos. vt primo fratres inuicem substituerentur. si illi non essent, tunc Titius vocaretur.

d Legēdum videtur substitutionis, ex l. Titia. 3. § Seia. de leg. 2.

XXVI. IDEM |libro vicesimo nono Digestorum|

SI pater filium impuberē heredem scripserit, & ei substituerit, si quis sibi post mortem natus erit: deinde viuo fratre postumus natus fuerit[e]: testamentum |viuo| rumpetur. post mortem autem fratris viuo patre natus, solus heres patri suo existet.

e erit:

XXVII. IDEM |libro trigesimo Digestorum|

SI Titius coheredi suo substitutus fuerit, deinde ei Sempronius: verius puto in vtramque partem Sempronium substitutum esse.

Fictio legis Corneliæ sicut testamentum confirmat paternum, ita & pupillare, si pupillus post mortem testatoris verè vel fictè in pupillari ætate decesserit.

XXVIII. IDEM |libro sexagesimo secundo Digestorum|

LEx[f] Cornelia, quæ testamenta eorum qui in hostium potestate decesserunt confirmat, non solùm ad hereditatem ipsorum qui testamenta fecerunt pertinet: sed ad omnes hereditates quæ ad quemque ex eorum testamento pertinere potuissent, si in hostium potestatem non peruenissent. quapropter, cum pater in hostium potestate decessit, filio impubere relicto in ciuitate, & is intra tēpus pubertatis decesserit; hereditas ad substitutum pertinet, perinde ac si pater in hostium potestatem non peruenisset. sed si pater in ciuitate decessit, filius impubes apud hostes: si quidem mortuo patre filius in hostium potestatem peruenerit, non[g] commodè dicitur, hereditatem eius ex[h] ea lege ad substitutos pertinere? si verò viuo patre filius in hostium potestatem peruenerit, non existimo legi Corneliæ locum esse. quia non efficitur per eam, vt is qui nulla bona in ciuitate reliquit, heredes habeat. quare etiam si pubes filius viuo patre captus fuerit, deinde mortuo in ciuitate patre in hostium potestate decesserit: patris hereditas ex lege duodecim tabularum, non filii ex lege Cornelia, ad adgnatum proximum pertinet.

f Coniunge l. bona. de capt. infr.
g nō incōmodè. melior est hæc lectio, vt apparet ex l. pater. §. si mortuo. infrà. de capt.
h & ea lege

XXVIIII. SCAEVOLA |libro quintodecimo Quæstionum|

SI pater captus sit ab hostibus, mox filius, & ibi ambo decedant: quamuis prior pater decedat, lex Cornelia ad pupilli substitutionem non pertinebit, nisi reuersus in ciuitate impubes decedat. quoniam[i] etsi ambo in ciuitate decessissent, veniret substitutus.

i quanquam

Interpretatio voluntatis.

XXX. IVLIANVS |libro septuagesimo octauo Digestorum|

QVidam testamento Proculum ex parte quarta, & Quietum ex parte dimidia & quarta heredem instituit. deinde Quieto Florum, Proculo Sosiam heredes[k] substituit: deinde si neque Florus neque Sosia heredes essent, tertio gradu ex parte dimidia & quarta coloniam Leptitanorum, |&| ex quarta complures heredes substituit in plures quàm tres vncias: Quietus hereditaté adiit: Proculus & Sosia viuo testatore decesserunt. quæritur, quadrans Proculo datus ad Quietum an ad substitutos tertio gradu pertineat. respondi, eam videri voluntatem patrisfamilias fuisse, vt tertio gradu scriptos heredes ita demum substitueret, si tota hereditas vacasset. idque apparere euidenter ex eo, quòd plures quàm duodecim vncias inter eos distribuisset. & idcirco partem quartam hereditatis, de qua quæritur, ad Quietum pertinere.

k hæredem

Quisquis mihi heres erit, conditionis vn.

XXXI. IDEM |libro singulari de Ambiguitatibus|

IN substitutione filio ita facta, QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIPTIS HERES ERIT, IDEM FILIO HERES ESTO, quæritur, quisquis heres quandoque fuerit, intellegatur: an quisquis heres tum erit, cum filius moriatur. placuit prudētibus, si quandoque heres fuisset. quamuis enim viuo pupillo heres esse desisset, fortè ex causa de inofficioso, quæ pro parte mota est: futurum tamen eum heredem ex substitutione creditum est. Non simili modo in hac specie dicendum est, si quis cum filios duos haberet, Gaium puberem, Lucium impuberem, ita filio substituisset: SI LVCIVS FILIVS MEVS IMPVBES DECESSERIT, NEQVE MIHI GAIVS FILIVS HERES ERIT, TVNC SEIVS HERES ESTO. nam ita prudentes hoc interpretati sunt, vt ad impuberis mortem conditio substitutionis esset referenda.

Ex præsumpta voluntate defuncti plures coniuncti vocantur in viriles respectu vnius defuncti: sed inter se in hereditarias portiones.

XXXII. IDEM |libro primo ad Vrseium Ferocem|

QVi[l] complures heredes ex disparibus partibus instituerat, & in his Attium: si Attius non adierit, ceteros ex isdē partibus quibus instituerat, heredes ei substituerat, deinde si Attius non adisset, Titium coheredem eis qui substituti sunt adiecit. quæsitum est, quam partē is, & quam ceteri habituri essent. respondi, Titium virilem, ceteros hereditarias. veluti, si tres fuissent, Titium partem quartam Attianæ partis habiturū. reliquarum partiū hereditarias partes, ex quibus instituti erant, reliquos habituros esse. Quòd si nō solùm Titium, sed etiam alios adiecisset heredes: hos quidem viriles partes habituros. veluti si tres, puta, coheredes fuissent substituti, extranei duo adiecti: hos quintas partes Attianæ partis, reliquos autē coheredes hereditarias partes habituros esse |dixit.|

l Coniunge l. qui pecuniā. de fundo. infrà.

Substitutio similis quadamtenus pupillari.

XXXIII. AFRICANVS |libro secundo Quæstionum|

SI mater ita testetur, vt filium impuberem, cum erit annorum quattuordecim heredem instituat, eique[m] pupillaribus[n] tabulis, si sibi heres nō erit, alium substituat: valet substitutio. Si filius, & ex eo nepos postumus ita heredes instituantur, vt Gallo Aquilio placuit: & nepoti, si is heres non erit, Titius substituatur: filio herede existente, Titium omnimodo, id est etiam si nepos natus non fuerit, excludi respondit.

m eique in
n Vide Vigl. ad titu. de vulg. & pupill. subst. §. 1. Inst.

Supremus quis sit.

XXXIIII. IDEM |libro quarto Quæstionum|

EX duobus impuberibus ei qui supremus moreretur, heredem substituit. si[o] simul morerentur, vtrique heredem esse respondit. quia supremus non is demum qui post aliquē, sed etiam post quem nemo sit, intellegatur[p]. sicut & è contrario proximus[q] non solùm is qui ante aliquem, sed etiam is ante quem nemo sit, intellegitur. Filium impuberem & Titium heredes instituit: Titio Mæuium substituit: filio, quisquis sibi heres esset ex supra scriptis, substituit: Titius omisit hereditatem: Mæuius adiit. mortuo deinde filio, putat magis ei soli ex[r] substitutione deferri pupilli hereditatem, qui patris quoque hereditatem adierit.

o Vide & P. Scipio duobus militibus, qui simul & eodem tēpore murum ascendissent, donauit coronam muralem, quam ei qui primus ascendisset promisserat. auctor Liu. li. 26. ab vrb. condi.
p intelligitur.
q primus
r à substituto

De bonorum possessione contra tabulas.

Etiam si contra patris tabulas bonorum possessio petita sit, substitutio tamen pupillaris valet. & legata omnibus præstanda sunt, quæ a substitutione[s] data sunt.

s substituto

XXXV. IDEM |libro quinto Quæstionum|

ET si contra tabulas patris petita sit à pupillo bonorum possessio, in substitutū tamen eius actionē legati dandam esse, ita vt augeantur[t] præterea: quòd filius extraneis nō debuerit. sic[v] & crescere a substituto data legata, si per bonorum possessionem plus ad filiū peruenisset: quemadmodū & ipse filius plus exceptis deberet. his consequens esse existimo, vt si impubes ex asse *heres* scriptus sit, & per bonorum possessionem semis ei ablatus sit: substitutus in partē legati nomine exoneretur. vt quemadmodum portio, quæ per bonorum possessionem accesserit, auget legata: ita & hic quæ abscesserit[x] minuat.

t legata, propterea quod
v sed
x abscessit.

Quomodo fiat substitutio.

XXXVI. MARCIANVS |libro quarto Institutionum|

POtest quis in testamento plures gradus heredum facere: puta SI ILLE HERES NON ERIT, ILLE HERES ESTO, & deinceps plures: vt nouissimo loco in subsidium vel seruum necessarium heredem instituat. & vel plures in vnius locum possunt substitui, vel vnus in plurium, vel singulis singuli, vel inuicem ipsi qui heredes instituti sunt.

XXXVII. FLORENTINVS |libro decimo Institutionum|

VEl[y] singulis liberis, (vel[z]) qui eorum nouissimus morietur, heres substitui potest. singulis, si neminem eorum intestato[A] decedere velit. nouissimo, si ius legitimarum hereditatium integrum inter eos custodiri velit.

y Vide Vigl. ad §. liberis. ubi. uel singulis. ut. de pup. subst. Institu. quia & in hac lege desumptum est.
z vel ei, qui
A intestatum

XXXVIII. PAVLVS |libro singulari de secundis tabulis|

QVi plures liberos habet, potest quibusdam substituere, neq; vtique necesse habet omnibus. sicuti potest nulli

nulli substituere. ergo & ad breue tempus ætatis substituere potest. vtputa SI FILIVS MEVS INTRA ANNVM DECIMVM DECESSERIT, TITIVS MIHI HERES ESTO. Itaq; & si diuersos substituat post finem ætatis, admittendum erit veluti SI INTRA DECIMVM ANNVM DECESSERIT, TITIVS HERES ESTO: SI POST DECIMVM, INTRA QVARTVMDECIMVM, MÆVIVS HERES ESTO.

Confirmatio tabularum pupillarium.

1 Si[a] à patre institutus, rogatúsque hereditatem restituere, coactus[b] ex fideicommissario adierit: quamuis cetera, quæ in eodem testamento relicta sunt, per eam aditionem confirmentur, vt legata & libertates: secundas tamen tabulas non oportere resuscitari destituto iam iure ciuili testamento, Quintus Ceruidius[c] Scæuola noster dicebat. sed plerique in diuersa sunt opinione: quia & pupillares tabulæ pars sunt prioris testamenti. quo iure vtimur.

XXXVIIII. IAVOLENVS [libro primo ex posterioribus Labeonis]

CVm ex filio quis duos nepotes impuberes habebat[d], sed alterum eorum in potestate, alterum nō: & vellet vtrumque ex æquis partibus heredem habere: & si quis ex his impubes decessisset, ad alterum partem eius trāsferre: ex cōsilio Labeonis, Ofilii, Cascellii, Trebatii, eum quem in potestate habebat, solum heredem fecit: & ab eo alteri dimidiam partē hereditatis, cum in suam tutelam venisset, legauit. quòd si is qui in potestate sua esset, impubes decessisset: alterum heredem ei substituit. 2 Filio impuberi in singulas causas alium & alium heredē substituere possumus. veluti vt alius, si sibi nullus filius fuerit: & alius, si filius fuerit & impubes mortuus fuerit, heres sit.

De iure accrescendi.

3 Quidam quattuor heredes fecerat, & omnibus heredibus præter vnum substituerat. vnus ille cui non erat quisquam substitutus, & ex ceteris alter, viuo patrefamilias decesserat. partem[e], cui nemo erat substitutus, ad substitutum quoque pertinere Ofilius, Cascellius responderunt. quorum sententia vera est.

Vtilis actio contra arrogatorem.

XL. PAPINIANVS [libro vicesimo nono Quæstionum]

CAusa cognita impubes adrogatus decesserat[f]. quemadmodum legitimis heredibus auctoritate principali prospicitur vinculo cautionis: ita si fortè substituit naturalis pater impuberi, succurrendum erit substituto. nam & legitimis heredibus futuris non aliæ quam vtiles actiones præstari possunt.

XLI. IDEM [libro sexto Responsorum]

COheredi substitutus, prius quàm hereditatem adiret, aut condicio substitutionis existeret, vita decessit. ad substitutum eius, siue ante substitutionem siue postea substitutus sit, vtraque portio pertinebit. nec intererit, prior substitutus post institutum, an ante decedat. 1 Ex his verbis, EOSQVE INVICEM SVBSTITVO, non adeuntis portio scriptis heredibus pro modo suo vel alii quæsitæ portionis defertur. 2 Cum filiæ vel nepoti, qui locum filii tenuit, aut post testamentum cœpit tenere, parens substituit: si quis ex his mortis quoque tempore non fuit in familia, substitutio pupillaris fit irrita. quòd si heredem filium pater rogauerit, si impubes diē suum obierit, Titio hereditatem suam restituere: legitimū heredem filii salua Falcidia cogendum patris hereditatem, vt ab impubere fideicommisso post mortem eius dato, restituere placuit. nec aliud seruandum, cum substitutionis condicio puberē ætatem verbis precariis egreditur. quæ ita locum habebunt, si patris testamentū iure valuit. alioquin si non valuit, ea scripturā quam testamentum esse voluit, codicillos non faciet, nisi hoc expressum est. nec fideicommisso propriæ facultates filii tenebuntur. & ideo si pater filium exheredauerit, & ei nihil reliquerit: nullum fideicommissum erit. alioquin si legata vel fideicommissa filius acceperit, intra modum eorum fideicommissum hereditatis à filio datum, citra Falcidiæ rationem debebitur.

De substitutione reciproca.

3 Qui discretas portiones coniunctis pluribus separatim dedit, ac post omnem institutionis ordinem ita scripsit, QVOS HEREDES MEOS INVICEM SVBSTITVO: cōiunctos primo loco vice mutua substituere videtur. quibus institutionum partes non agnoscentibus, ceteros omnes coheredes admitti. 4 Qui patrē & filium pro parte heredes instituerat, & inuicem substituerat: reliquis coheredibus datis, post completum assem ita scripsit, HOS OMNES INVICEM SVBSTITVO. voluntatis fit[g] quæstio, [h]commemoratione omniū, patrem & filium substitutioni coheredum miscuisset, an eam scripturam ad ceteros [omnes][i] trāstulisset. quod magis verisimile videtur propter specialem inter patrem & filium substitutionem.

a Et si à
b coactus à
c Corbidius
d haberet.
e partem eius.
f decessit.
g fuit
h an commemoratione

De contributione hereditatis paternæ, & pupillaris.

5 Coheres impuberi filio datus, eidémq; substitutus, legata è secundis tabulis relicta perinde præstabit, ac si purè partem, & sub condicione partem alteram accepisset. non idem seruabitur[k] alio substituto. nā ille Falcidiæ rationem induceret, quasi planè sub cōdicione primis tabulis heres institutus. tametsi maximè coheres filio datus quadrantem integrū optineret. nam & cum legatum primis tabulis Titio datur, secundis autē tabulis eadem res Sempronio, Sempronius quandoque Titio concurrit. 6 Cum pater impuberi filiæ, quæ nouissima diem suum obisset, tabulas secundas fecisset, & impubes filia superstite sorore pubere vita decessisset: irritam esse factam substitutionem placuit. in persona quidem prioris, quia nō nouissima decessit: in alterius verò, quia puberem ætatem compleuit.

Quomodo fiat substitutio pupillaris.

7 Non videri cum vitio factam substitutionē his verbis placuit, ILLE FILIVS MEVS SI, QVOD ABOMINOR, INTRA PVBERTATIS ANNOS DECESSERIT: TVNC IN LOCVM PARTEMVE EIVS TITIVS HERES ESTO. non magis quàm si post demonstratam cōdicionem sibi heredem esse substitutum iussisset. nam & qui certæ rei heres instituitur coherede non dato, bonorum omnium hereditatē optinet.

XLII. IDEM [libro primo Definitionum]

QVi duos impuberes filios heredes reliquerat, ita substituit, si ambo mortui essent. deinde pueri post mortem patris simul perierunt. duæ hereditates substituto deferuntur. sed si diuersis temporibus vita decedant, in hereditate nouissimi pueri, eius fratris, qui ante mortuus est, hereditatem substitutus inueniet. sed in ratione[l] Falcidiæ pueri prioris heredicas non veniet. nec substitutus amplius quàm sescunciam[m] iure testamenti desiderabit. legata quoque, quæ à substituto eius filii data sunt qui prior intestatò decessit, ad irritum reccidunt.

De substitutione quasi pupillari.

XLIII. PAVLVS [libro nono Quæstionum]

EX facto quæritur, qui filium habebat mutum puberem, impetrauit à principe, vt muto substituere ei liceret, & substituit Titiū. mutus duxit vxorem post mortem patris, & nascitur ei filius. quæro an rumpatur testamentum. respondi, beneficia quidem principalia ipsi principes solent interpretari. verùm voluntatem principis inspicientibus[n], potest dici, eatenus id eum tribuere voluisse, quatenus filius eius in eadem valetudine perseuerat. & vt quemadmodum iure ciuili pubertate finitur pupillare testamentum, ita princeps imitatus sit ius in eo qui propter infirmitatem nō potest testari. nam & si furioso filio substituisset, diceremus desinere valere testamentum cum resipisset[o]: quia iam posset sibi testamētum facere. etenim iniquum incipit fieri beneficiū principis, si adhuc id valere dicamus. auferret[p] enim testamenti factionem[q] homini sanæ mentis. igitur etiam adgnatione sui heredis dicendum est rumpi substitutionem. quia nihil interest, alium heredem institueret ipse filius postea: an iure habere cœpit suum heredem. nec enim aut patrem aut principem de hoc casu cogitasse, verisimile est: vt eum, qui postea nasceretur, exheredaret. nec interest, quemadmodum beneficium principale intercedat circa testamenti factionem: vtrum in personam vnius, an complurium.

Species derogat generi.

1 Itē quæro, si ita facta proponatur substitutio, FILIVS MEVS[r] SI INTRA DECEM ANNOS DECESSERIT, TITIVS HERES ESTO: SI INTRA QVATTVORDECIM, MÆVIVS: filiúsq; octo annorū decesserit, vtrū Titius solus ex substitutione ei heres erit, an & Mæuius. quia certū est, & intra decem & intra quattuordecim annos filiū decessisse. respondi, omne quidem spatiū, quod est intra pubertatem, liberum esse patri ad substituendum filio. sed finis huius pubertas[s] est. magis autem est, in vtroque eorum tempus suum separatim seruari. nisi contraria voluntas testatoris apertè ostendatur.

Rupta institutione, tunc testamentum incipit à substitutione.

2 Lucius Titius, cum haberet filios in potestate, vxorem heredem scripsit, & ei substituit filios. quæsitum est, an institutio vxoris nullius momenti sit, eo quòd ab eo gradu filii non essent exheredati. respondit, eum gradum, à quo filii præteriti sint, nullius esse momenti. & ideo cum Idem substituti proponantur, ex testamento eos heredes extitisse videri. scilicet quia non totum[t] testamētum

i tantùm trāstulisset.
k in alio
l rationem
m sex vncias
n inspicientibus potest dicere,
o resipuisset: aliàs, resipuisset: vtrúque resipisset & resipuisset vetustum est: resipuisset autem, est respondendum.
p auferretur
q factio
r meus Mæuius, Flo. vetus.
s pubertatis
t in totum

infirmant filii: sed tantùm eum gradum qui ab initio non valuit. sicut responsum est, si a primo sit filius præteritus, à secundo exheredatus. nihil autem interest, qua ratione secundi heredis institutio valeat. verum quia ab eo filius exheredatus est, an quia ipse filius substitutus est.

Qui semel est heres, licèt ei vt indigno auferatur hereditas, vel ipso iure desinat esse heres, vocatur ex substitutione per hæc verba, quisquis mihi heres erit.

3 Iulius[a] Longinus pater eos quos sibi heredes instituerat, filio[b] ita substituit, quisquis sibi heres esset. vnus ex heredibus institutis, qui tacitam fidem accommodauerat, vt non capiẽs partem ex eo quod acceperat daret, ad substitutionẽ impuberis admissus, verum pro ea parte pro qua scriptus fuit, veniat: an verò pro ea quam cepit, ita vt augeatur eius pars in substitutione? respõdi, qui in fraudem legum fidem accommodat, adeundo heres efficitur. nec desinet heres esse, licet res, quæ ita relictæ sunt, auferuntur. vnde & ex secundis tabulis in tantum heres esse potest, in quantum scriptus[c] esset. satis enim punitus est in eo, in quo fecit contra leges. quinimmo etsi desineret heres esse, idem dicerem. quemadmodum intellegendum est in eo, qui cum scriptus esset heres, postquam adisset[d] hereditatem, in seruitutem redactus est, & postea libertatem[e] donatus. cui permissum est ad substitutionem venire, quæ ei in testamento fuerat relicta. licet enim hereditatem ex institutione amisit, tamen ex substitutione istam portionem, quantum[f] amisit, percepturum.

XLIIII. IDEM libro decimo Quæstionum

EX pupillari testamento superius principale neque ex parte neq; in totũ cõfirmari posse, Marcianus scripsit.

De substitutione reciproca.

XLV. IDEM libro duodecimo Responsorum

LVcius Titius legitimum filium & alterum naturalem heres instituit. eósque inuicem substituit. Titianus legitimus filius, quem pater anniculum reliquit, post patris mortẽ impubes decessit superstite matre & fratre naturali, quem etiam coheredem habebat. quæro iam hereditas eius ad Titium naturalem fratrem ex causa substitutionis pertineat, an verò ad matrem. respondi, ad primum casum non existentium heredum substitutionem de qua quæritur, pertinere: non ad sequentem, si quis eorum postea decessisset intra pubertatem. cum in naturalis filio persona duplex substitutio locum habere nõ potest[g]. & ideo ad matrem legitimi filii hereditas ab intestato pertinet[h]. Paulus respondit, si omnes instituti heredes omnibus inuicem substituti essent: eius portionem, qui quibusdam defunctis postea portionem suam repudiauit, ad eum solum, qui eo tempore superuixit, ex substitutione pertinere.

Condicio si mihi heres erit.

XLVI. IDEM libro tertiodecimo Responsorum

PAterfamilias primis tabulis postumo herede instituto, secũdis sibi vel filio, si intra pubertatem decessisset, Gaium Seium fratrem suum substituit: deinde Titium Gaio Seio: & postea sic dixit, QVOD SI GAIVS SEIVS FRATER MEVS PRIMO LOCO SVBSTITVTVS, HERES MIHI ESSET[i], TVNC TITIO FIDEICOMMISSVM RELINQVO. quæro, cum filius patri heres extiterit, eóque intra pubertatem mortuo frater testatoris ex substitutione heres sit: an fideicommissum debeatur, cum ita relictum sit, si Gaius Seius frater suus sibi heres extitisset. respondi, fratrem defuncti, qui in vtrumque casum institutus vel substitutus est, filio impubere defuncto, ea quæ testator reliquit, præstare debere. nec aduersari hæc verba, QVOD SI GAIVS SEIVS MIHI HERES ERIT, TVNC DARI VOLO; cum verum sit, eum & testatori[k] heredem extitisse.

XLVII. SCAEVOLA libro secundo Responsorum

QVi[l] habebat filium & filiam impuberes, instituto filio herede filiam exheredauit. & si filius intra pubertatem decessisset, filiam eidem substituit. sed filiæ, si antequam nuberet, decessisset: vxorem suam, item sororem suam substituit. quæro, cum filia impubes prior decesserit, deinde frater eius impubes: an filii hereditas ad vxorem & sororem testatoris iure substitutionis pertineat. respondi, secundum ea quæ proponerentur, non pertinere.

Quoties substitutio est plenior quam institutio, præualet substitutio.

XLVIII. IDEM libro singulari Quæstionum publicè tractatarum

SEruũ communẽ habemus: hic heres scriptus est: & si heres nõ sit, Mæuius illi substitutus est. alterius iussu dominorũ adiit hereditatem, alterius non. quæritur, an substitutissimo locus sit, an nõ. & verius est, substituto locum esse. TITIVS HERES ESTO. STICHVM MAEVIO DO LEGO. STICHVS HERES ESTO. SI STICHVS HERES NON ERIT, STICHVS LIBER HERESQVE ESTO. in hac quæstione in primis quærendum est, vtrũ vnus gradus sit, an duo. & an causa mutata sit substitutionis[m], an eadem permaneat. & quidem in plerisque[n] quæritur, an ipse sibi substitui possit. & respõdetur, causa institutionis mutata substitui posse. igitur si Titius heres scriptus sit, & si heres non sit, idem heres iussus sit: substitutio nullius momenti erit. sed si sub condicione quis heres scriptus sit, pure autẽ substitutus est: causa immotatur. quoniã potest ex institutione defici[o] cõdicio, & substitutio[p] aliquid adferre. sed si extiterit condicio, duæ puræ sunt. & ideo nullius momẽti erit substitutio. contra si purè quis instituatur, deinde sub condicione sibi substituatur: nihil facit substitutio condicionalis. nec mutata[q] intellegatur[r]. quippe cum (& si extiterit condicio, duæ puræ sunt[s] institutiones. secundum hæc proposita quæstio manifestetur[t]. TITIVS HERES ESTO. STICHVM MAEVIO DO LEGO. STICHVS HERES ESTO. SI STICHVS HERES NON ERIT, STICHVS LIBER HERESQVE ESTO. nos didicimus, quoniam[v] eodem testamento & legatus sit Stichus, & libertatem accepit, præualere libertatem. & si præualet libertas, non deberi legatum. & ideo iussu legatarii non posse adire[x] hereditatem. ac per hoc verum esse, Stichum heredem non esse. & ex sequentibus verbis libertatem[y] illi competere. cum vnus gradus videtur[z]. quid ergo si non adierit Titius? incipiet[A] substitutione Stichus liber & heres esse. porrò quamdiu non adit iussu legatarii, nec ex causa legati intellegitur legatarii esse effectus. & ideo certum est, illum heredem non esse. ac per hoc ex his verbis, SI HERES NON ERIT, STICHVS LIBER HERESQVE ESTO, liber & heres existet. hoc[B] autẽ quod sentimus, Iulianus[C] quoque in libris suis probat. Si pupillus substitutum sibi seruum alienauerit, cúmq; emptor liberum heredémque instituerit: numquid iste in substitutione habeat substitutus[D] vniuersum? &[E] si quidẽ pupillus ad pubertatẽ peruenerit, necessarius ex testamento emptoris heres extitit. sin verò intra pubertatem decesserit, ex substitutione quidẽ liber & heres fit[F], & necessarius patri pupilli. emptori autem voluntarius heres exsistit[G].

DE CONDICIONIBVS INSTITVTIONVM TIT. VII.

I. VLPIANVS libro quinto ad Sabinum

SVb[H] impossibili[I] condicione vel alio mendo[K] factam institutionem placet non vitiari.

Res mea quæ dicatur.

II. IDEM libro sexto ad Sabinum

SI testamento comprehensum sit, ILLE SERVVS SI MEVS ERIT, AVT QVI MEVS ERIT CVM MORIAR, HERES ESTO: quatenus accipiatur MEVS, quæritur. & si quidem alienauit[L] in eo vsumfructum, nihilominus ipsius est. si verò partẽ in eo alienauit, an deficiat condicio institutionis, quæritur. & verius est, non defecisse condicionem, nisi euidentissimis probationibus testatorem voluisse apparuerit: pro hac condicione hæc verba inseruisse, si totus seruus in dominio eius remanserit. tunc enim parte alienata condicio deficit.

Sermo pluralis resoluitur in singularem.

Sed si duo serui ita sint heredes instituti, PRIMVS ET SECVNDVS, SI MEI ERVNT CVM MORIAR, LIBERI ET HEREDES SVNTO, & alter ex his sit alienatus: Celsus rectè putat sic accipiendum, atque si singulos separatim sub eadem condicione heredes instituisset.

III. PAVLVS libro primo ad Sabinum

SI ita heres institutus sim, si decem dedero, & accipere nolit cui dare iussus sum: pro impleta condicione[M] habetur.

IIII. VLPIANVS libro octauo ad Sabinum

SI qui ita sint instituti, SI SOCII VNA BONORVM SVORVM PERMANSERINT VSQVE AD ANNOS SEORSIM, HEREDES SVNTO: inutilem esse institutionẽ secundum verborum significationẽ, Marcellus ait. Iulianus autem, quoniã & ante † habitam hereditatem inici societas potest, quasi rei futuræ, valere institutionẽ. quod est verum. Idem Iulianus scribit, cum qui ita heres institutus est, si seruũ hereditarium non alienauerit, cauentem coheredi implere cõdicionem. ceterum

a Iulianus
b filio
c scriptus est.
d adiit
e libertate
f quod, vel quantum
g possit.
h *Hæc in vulga. abundant.* alioqui, si eiusdẽ ætatis liberi instituti, inuicémq; substituti fuissent, tunc enim altero defuncto intra pubertatẽ, eius successio non ad matrẽ, sed ad substitutũ fratrẽ eius deuoluitur: quæ enim a contrario inferri sunt contextum August. cap. 1. lib. 3.
i erit,
k *Heres enim est heredis, & in statu. l. fin. C. de hered. inst. et l. velut. de pari. he. supra, iam et si heres propriè dicatur eius, per cuius mediã personam testatoris heres fit.*
l *Vlp. ad tit. de vulga. §. sed si instituto. de vulga. subst. Inst.*
m institutionis,
n plerisque casibus
o deficere
p substitutioni locũ afferre.
q mutata causa
r intellegitur. intellegetur.
s sint
t manifestatur.
v quando
x adiri
y hereditatis
z videatur.
A ex substitutione
B & hoc
C *Contra sententia reperitur l. sed si plures. §. vlt. i. de vulg. & pup.*
D statim
E vt si quidem
F fit.
G exsistat.
H *Coniũge l. 3. de cond. & demonst.*
I *Impossibilis cõditio in quam contrahi potest dari, quia id est, quod testator non putabat eum ipsum in cõtrahẽdo admisisse. §. si impossibilis. de contrah. stipul. Instit. & l. non solum. de oblig. & act. inf. Iurisconsultum autẽ esse vitiare eam ipsa rei a. & imputa ei legatario, vel heredi, cum impedire non potuerint, ne testator eã adsequeret. sed si in ipsa institutione sit impossibilis, non valet testamentum. l. si Titius. infra eod.*
K modo, mendo autem, id est vitio.
L alienauerit
M conditio
† aditam

cæterum si solus heres scriptus sit, sub impossibili condicione heredem institutum videri. quæ sententia vera est.

V. PAVLVS libro secundo ad Sabinum.

SI heredi plures condiciones coniunctim datæ sint, omnibus parendum est: quia vnius loco habentur. si [a] disiunctim sint, cuilibet.

Impossibilis condicio.

VI. VLPIANVS libro nono ad Sabinum.

SI quis ita institutus sit, si monumentum post mortem testatoris in triduo proximo mortis eius fecisset: cum monumentum in triduo perfici nõ possit, dicendum erit condicionem euanescere, quasi impossibilem.

Condicio in fraudem legis adscripta.

VII. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum.

SI quis sub condicione heredes instituisset [b], si inuicem cauissent se legata eo testamẽto relicta reddituros: placet remitti eis condicionem. quia ad fraudem legum respicerent [c], quæ vetarent quosdam legata capere. quamquam & etsi cautum esset, in ipsa actione exceptione tuendus esset promissor.

De condicione iurisiurandi.

VIII. VLPIANVS libro quinquagesimo ad Edictum.

QVæ sub condicione iurisiurandi relinquuntur, à prætore reprobantur. prouidit enim [d] ne is, qui sub iurisiurandi condicione quid accepit, aut [e] omittendo cõdicionem, perderet hereditatem legatumve: aut cogeretur turpiter accipiendi [f] condicionem iurare. voluit ergo eum, cui sub iurisiurandi condicione quid relictum est, [g] ita capere, vt capiunt hi quibus nulla talis iurisiurandi [h] condicio inseritur. & rectè: cum enim faciles sint nonnulli hominum ad iurandum contemptu [i] religionis, alii perquam timidi metu diuini numinis, vsque ad superstitionem: ne vel hi vel illi aut consequerentur aut perderent quod relictum est [k], prætor consultissimè interuenit. etenim potuit is qui voluit factum, quod religionis cõdicione adstringit, sub condicione faciendi relinquere. ita enim homines aut facientes admitterentur, aut non facientes deficerentur condicione. [1] Hoc edictum etiam ad legata pertinet, non tantum ad heredum institutionem. In fideicommissis quoque oportebit eos qui de fideicommisso cognoscunt, subsequi prætoris edictum. ea propter, quia vice legatorum funguntur. Et in mortis causa donationibus dicendum est edicto [l] locum esse: si fortè quis cauerit, nisi iurasset se aliquid facturum, restituturum quod accepit. oportebit itaque remitti cautionem. [2] Si quis sub iurisiurandi condicione, & præterea sub alia sit institutus: huic [m] videndum est an remittatur condicio. & magis est, vt remitti iurisiurandi condicio debeat, licet alii cõdicioni parendum habeat. sed si sub iurisiurandi condicione sit institutus, aut si decem milia dederit: hoc est alternata condicione, vt aut pareat condicioni, aut iuret: aliud [n] quid videndum, numquid remitti ei condicio non debet, quia potest alteri condicioni parendo, esse securus. sed est verius, remittendam condicionem. ne alia ratione condicio alia [o] eum vrgueat ad iusiurandum. [3] Quotiens heres iurare iubetur, daturum se aliquid vel facturum, quod nõ improbum est: actiones hereditarias non aliàs habebit, quam si dederit vel fecerit id quod erat iussus iurare. Mortuo [p] autem vel manumisso Sticho viuo [q] testatore, qui ita heres institutus est, si iurasset se Stichum manumissurũ: non videbitur defectus condicione heres. quamuis verũ sit, compellendum eum manumittere, si viueret. idem est & si ita heres institutus esset quis, TITIVS HERES ESTO, ITA VT STICHVM MANVMITTAT: aut TITIO CENTVM ITA LEGO, VT STICHVM MANVMITTAT. nã mortuo Sticho, nemo dicet summouendum eum. non videtur enim defectus condicione, si parere condicioni non possit. implenda est enim voluntas, si potest. [4] De hoc iureiurando remittendo non est necesse adire prætorem. semel enim in perpetuum à prætore remissum est. nec per singulos remittendum. Et idcirco ex quo dies legati cesserit, remissum videtur, etiam ignorante scripto herede. ideóque in herede [r] legatarii rectè probatur, vt post diem legati cedentem, si decesserit [s] legatarius, debeat heres eius actione de legato vti. quasi purè legato relicto et eius [t] heres exstiterat [t].

VIIII. PAVLVS libro quadragesimo quinto ad Edictum.

COndiciones, quæ contra bonos mores inferuntur, remittendæ sunt. veluti, si ab hostibus patrem suũ non redemerit. si parentibus suis patronóve alimenta nõ præstiterit.

X. VLPIANVS libro octauo Disputationum.

INstitutio talis, SI CODICILLIS SEIVM HEREDEM SCRIPSERO, HERES ESTO, nõ est nullis in quouis herede instituto, præter filium. est enim cõdicionalis institutio. nec videtur hereditas codicillis data, quod interdictum est: verùm condicionalis est hæc institutio, quæ [v] testamento data esset. proinde & si ita scripserit, CVIVS NOMEN CODICILLIS SCRIPSERO, ILLE MIHI HERES ESTO: pari ratione dicẽdum erit institutionem valere, nullo iure impediente. [1] Si quem ita institutũ ponamus, ILLE, SI EVM CODICILLIS HEREDEM SCRIPSI, HERES ESTO: valet institutio etiam in filio qui in potestate est. cum nulla sit condicio quæ in præteritum confertur, vel quæ [x] in præsens [y]: veluti SI REX PARTHORVM VIVIT. SI NAVIS IN PORTV STAT.

XI. IVLIANVS libro vicesimo nono Digestorum.

SI quis [z] testamento hoc modo scripserit, FILIVS MEVS SI TITIVM ADOPTAVERIT, HERES ESTO: SI NON ADOPTAVERIT, EXHERES ESTO: & filio parato adoptare, Titius nolit se adrogandum dare: erit filius heres, quasi expleta cõdicione.

Condicio, si volet, vel.

XII. HERMOGENIANVS libro tertio iuris Epitomarum.

VErba hæc, PVBLIVS MÆVIVS SI VOLET, HERES ESTO, in necessario condicionem faciũt: vt si nolit, heres non existat. nam in voluntaria heredis persona frustra adduntur. cum & si non fuerint addita, inuitus non efficitur [A] heres.

XIII. IVLIANVS libro trigesimo Digestorum.

EI qui ita hereditatem vel legatum accepit, si decem dederit: neque hereditas neque legatum aliter adquiri potest [B], quàm si post impletam condicionem id egerit scriptus heres vel legatarius, per quod hereditas aut legatum adquiri solet.

De condicione improbata.

XIIII. MARCIANVS libro quarto Institutionum.

COndiciones contra edicta Imperatorum, aut contra leges, aut quæ legis vicem optinent, scriptæ, vel [C] quæ contra bonos [D] mores, vel derisoriæ sunt, aut huiusmodi quas prætores improbauerunt, pro non scriptis habentur. & perinde ac si condicio hereditati siue legato adiecta non esset, capitur hereditas legatúmve.

XV. PAPINIANVS libro sextodecimo Quæstionum.

FIlius qui fuit in potestate, sub condicione scriptus heres, quam senatus aut princeps improbant [E], testamentum infirmet [F] patris, ac si condicio non esset in eius potestate. nam quæ facta lædunt pietatem, existimationẽ, verecundiam nostram, & vt generaliter dixerim, contra bonos mores fiunt: nec facere nos posse credendum est.

XVI. MARCIANVS libro quarto Institutionum.

SI TITIVS HERES ERIT, SEIVS HERES ESTO: SI SEIVS HERES ERIT, TITIVS HERES ESTO: Iulianus inutilem esse institutionem [G] scribit, cum condicio existere non possit.

XVII. FLORENTINVS libro decimo Institutionum.

SI plures institutiones ex eadem parte sub diuersis condicionibus fuerint: condicio quæ prior exstiterit, occupabit institutionem.

Condicio repetita.

XVIII. MARCIANVS libro septimo Institutionum.

CVm seruus purè liber & heres scriptus sub condicione [H] sit, & si heres non exstiterit, legatum acceperit, in legato repetitam videri condicionem, Diuus Pius rescripsit. Hac ratione & Papinianus scribit, cũ [I] auus [K] nepotẽ sub condicione emancipationis pro parte heredem instituit, & postea codicillis scriptis hoc amplius ei legauit, quàm quòd [L] heredem eum instituit: repetitam videri cõdicionem emancipationis etiam in legato, quamuis in legato nullam, vt in hereditate, substitutionem [M] fecisset.

XVIIII. IDEM libro octauo Institutionum.

SI ita scriptum fuerit, TITIVS HERES ESTO: SI TITIVS HERES ERIT, MÆVIVS HERES ESTO: si Titius suspectam adierit hereditatem, potest Mæuius suo arbitrio adire, & quartam retinere.

Condicio de non petendo in vltimis voluntatibus per acceptilationem impletur.

XX. LABEO libro secundo Posteriorum à Iauoleno epitomatorum.

MVlier, quæ viro suo ex dote promissam pecuniã debebat, virum heredem ita instituerat, si eam pecuniam, quam doti promisisset, neque petisset, neque exegis-

F 4

Marginal notes: a sed si. b instituisset se. c respicerent. d prouidit enim ei, qui. e ne aut. f accipiendis. g esset. h iurandi. i In hanc sententiam eleganter Plato dial. 12. de leg. k esset. l edicto huic. m hic videndum. n illud quidem: aliud quidem. o altera. r quasi. v quasi. x vel etiam. y Nõ enim suspenduntur eo ipso, quod est propriũ condicionum. l. condicio. de ver. oblig. instr. z Si quis in testamento. A efficiatur. B potest adquiri. C Item quæ. D Huc pertinent ea quæ de promissis non seruandis disserit M. Cic. li. 1. Off. E improbauerunt. F infirmat. G Nam institutio ei repugnat, & testamentum hoc seipsum demolitur. H scriptus sit. I Coniunge l. Auus. tit. de cõdic. & demonst. K te nepotem. L quo. M mentionẽ. 1 heredem. s eius. t exstiterit.

ſet: puto, ſi vir denūtiaſſet ceteris heredibus, per ſe nō ſtare quo minus acceptum faceret id quod ex dote ſibi debetur: ſtatim eum heredem futurū. quòd ſi ſolus heres inſtitutus eſſet in [a] tali condicione, nihilo minus puto ſtatim eum heredem futurum. quia [b] ΑΔΥΝΑΤΟΣ condicio pro non ſcripta accipienda eſt. Si quis hereditarium ſeruum iuſſus eſt manumittere, & heres eſſe: quamuis ſi manumiſerit, nihil agat, tamen heres erit. verum eſt enim eum manumiſiſſe. ſed poſt aditionem libertas ſeruo data ſecundum voluntatem teſtatoris conualeſcit. Si quis te heredem ita inſtituit, ſi ſe heredem inſtituiſſes, aut quid ſibi legaſſes: nihil intereſt, quo gradu is à te heres inſtitutus, vel quid ei legatum ſit: dummodo aliquo gradu id te feciſſe probes.

a ſub tali
b talis, vel quia impoſſibili ad agnatos hæc condicio &c.

XXI. CELSVS libro ſextodecimo Digeſtorum.

SEruus alienus ita heres inſtitui poteſt, CVM LIBER ERIT. proprius autem ita inſtitui non poteſt.

XXII. GAIVS libro octauodecimo ad Edictum prouinciale.

QVia ratio ſuadet, cum, qui libertatem dare poteſt, ipſum debere aut præſcripti die, aut in diem, aut ſub condicione dare libertatem. nec habere facultatem, in caſum à quolibet obuenientis libertatis heredem inſtituere.

XXIII. MARCELLVS libro duodecimo Digeſtorum.

VTER EX FRATRIBVS MEIS CONSOBRINAM NOSTRAM [c] DVXERIT VXOREM, EX DODRANTE: QVI NON DVXERIT, EX QVADRANTE HERES ESTO. aut [d] nubit alteri, aut non vult nubere. conſobrinam qui ex his duxit vxorem, habebit dodrantem. erit alterius quadrans. ſi neuter eam duxerit vxorem, non quia ipſi ducere noluerunt, ſed quia illa nubere noluerit: ambo in partes æquales admittūtur. plerumque enim hæc condicio, SI VXOREM DVXERIT, SI DEDERIT, SI FECERIT, ita accipi oportet, quòd per eum non ſtet, quo minus ducat, det, aut faciat.

c meam
d & vbi alteri nō vult nubere cōſobrina.

XXIIII. PAPINIANVS libro ſexto Reſponſorum.

QVI EX FRATRIBVS MEIS TITIAM CONSOBRINAM VXOREM DVXERIT, EX BESSE HERES ESTO: QVI NON DVXERIT, EX TRIENTE HERES ESTO. viuo teſtatore conſobrina defuncta, ambo ad hereditatem venientes ſemiſſes habebunt. quia verum eſt eos heredes inſtitutos: ſed emolumento portionum euentu nuptiarū diſcretos.

XXV. MODESTINVS libro nono Regularum.

SVb condicione heres inſtitutus ſeruus, ſine iuſſu domini condicioni parere [e] non poteſt.

e parere

XXVI. POMPONIVS libro ſecundo ad Quintum Mucium.

SI pupillus ſub condicione heres inſtitutus fuerit, condicioni etiam ſine tutoris auctoritate parere poteſt. idémque eſt & ſi legatum ei ſub condicione relictum fuerit. quia condicione expleta, pro eo eſt, quaſi purè ei hereditas vel legatum relictum ſit.

Condicio bonis moribus contraria.

XXVII. MODESTINVS libro octauo Reſponſorum.

QVidam in ſuo teſtamento heredem ſcripſit ſub tali condicione, ſi reliquias eius in mare abiiciat [f]. quærebatur, cum heres inſtitutus condicioni non paruiſſet, an expellendus eſt ab hereditate. Modeſtinus reſpondit, laudādus eſt magis quam accuſandus heres, qui reliquias teſtatoris non in mare ſecundum ipſius voluntatem abiecit: ſed memoria [g] humanæ condicionis ſepulturæ tradidit. ſed hoc prius inſpiciendum eſt, ne homo, qui talē condicionem poſuit, neque cōpos mentis eſſet [h]. igitur ſi perſpicuis rationibus hæc ſuſpicio amoueri poteſt, nullo modo legitimus heres de hereditate controuerſiam facit ſcripto heredi. Heredi, quem teſtamento purè inſtituit, codicillis [†] ſcripſit cōdicionem. quæro an ei parere neceſſe habeat. Modeſtinus reſpondit, hereditas codicillis [i] neque adimi poteſt. porrò in defectu condicionis de ademptione hereditatis cogitaſſe intellegetur.

f proiiciat.
g memor
h fuerit.
† adſcripſit
i neque dari, neque

Quæ conditiones poſſint impleri extremo vitæ momento.

XXVIII. PAPINIANVS libro tertiodecimo Quæſtionum.

SI filius ſub condicione heres erit, & nepotes ex eo ſubſtituantur: cum non ſufficit ſub qualibet condicione filium heredem inſtitui, ſed ita demum teſtamētum ratum eſt, ſi condicio fuit in filii poteſtate: conſideremus, numquid interſit, quæ condicio fuerit adſcripta, verum quæ moriente filio impleri non potuit: veluti SI ALEXANDRIAM IERIT FILIVS, HERES ESTO: iſque Romæ deceſſit: an verò quæ potuit etiam extremo vitæ momento impleri. veluti SI TITIO DECEM DEDERIT FILIVS [k] HERES ESTO. quæ condicio nomine filii per alium impleri poteſt. nam ſuperior quidem ſpecies condicionis admittit viuo filio nepotes ad hereditatem. qui ſi neminem ſubſtitutum haberet, dum moritur, legitimus patri heres extiterit [l], argumentóque eſt quod apud Seruium quoque relatum eſt. quendam enim refert ita heredem inſtitutum, ſi in Capitolium [m] aſcenderit: quod [n] ſi non aſcendiſſet, legatum ei datum. eúmque antequam aſcenderet, mortem obiſſe. de quo reſpondit Seruius condicionem morte defeciſſe. adeóque moriente eo legati diem ceſſiſſe. altera [o] verò ſpecies condicionis viuo filio non admittit nepotes ad hereditatem. qui [o] ſubſtituti ſi non eſſent, inteſtato auo heredes extiſſerent. neque enim filius videretur [p] obſtitiſſe, poſt cuius mortem patris teſtamentum deſtituitur. quemadmodum ſi exheredato eodem filio, nepotes, cum filius moreretur, heredes fuiſſent inſtituti.

k filius meus
l extiſſeret.
m *Dixi .l. ſi quis. quæ vide.*
n & ſi non
o quia ſi ſubſtituti
p videtur

DE IVRE DELIBERANDI

TIT. VIII.

VLPIANVS libro ſexageſimo ad Edictum.

SI [q] SERVVS fuerit heres inſtitutus, vtique non ipſi præſtituimus [r] tempus ad deliberandum: ſed ei cuius ſeruus eſt. quia pro nullo iſti habentur apud prætorem. itémque [s] ſi plurium ſeruus ſit, vtique omnibus dominis præſtituemus. Ait prætor, SI TEMPVS AD DELIBERANDVM PETET, DABO. cum dicit tempus, nec adiicit diem, ſine dubio oſtēdit eſſe in ius dicentis poteſtate, quem diem [t] præſtituat.

q *Hæc ſeruò ſcripta ſunt ex eo. de reb. auct. iud. poſſ.*
r præſtituemus
s idémque
t *Hinc apparet ob varietatē rerum in tēpore definiendo hoc eſſe permittendū arbitrio iudicis. l. 1. §. quod dicitur. de ſepara. tuſ et l. prætor ait. de itin. actu priua. tuſ l. ult. § ſanctimus. C. de præſcr. lon. temporis. & l. hoc autē. §. ductus aquæ. de aqua cottidia. & æſt. ſupra.*

II. PAVLVS libro quinquageſimo ſeptimo ad Edictum.

ITaque pauciores centum [v] dierum non ſunt dandi.

v quàm centū dies,

III. VLPIANVS libro ſexageſimo ad Edictum.

NEc non illud ſciendum nonnumquam ſemel, nonnumquam ſæpius diem ad deliberandum datum [x] eſſe, dum [y] prætori ſuadetur [z] tempus, quod primùm aditus præſtituerat, non ſuffeciſſe.

x dandum
y dummodo
z ſuadeatur

IIII. IDEM libro ſexageſimo primo ad Edictum.

SEd hoc impetrari non debet, niſi ex magna cauſa.

V. IDEM libro ſeptuageſimo ad Edictum.

ARiſto ſcribit, non ſolùm creditoribus, ſed & heredi inſtituto prætorem ſubuenire debere. hiſque copiam inſtrumentorum inſpiciendorum facere. vt perinde [A] inſtruere ſe poſſint, expediet [B], necne, agnoſcere hereditatem. Si maior ſit hereditas, & deliberat heres, & res ſunt in hereditate, quæ ex tracto tēporis deteriores fiunt: adito prætore poteſt is qui deliberat, ſine præiudicio eas iuſtis pretiis vendere. qui poſſit etiā ea quæ omnium ſumptuoſa ſint, veluti iumenta aut venalicia, item ea quæ mora deteriora fiant, vendere. quique præterea curaturus ſit, vt æs alienum, quod ſub pœna vel ſub [C] pretioſis pignoribus debeatur, ſoluatur.

A vt proinde
B expediat.
C in pretioſis

VI. GAIVS libro viceſimo tertio ad Edictum prouinciale.

IGitur ſi quidem in hereditate ſit vinum, oleum, frumētum, numerata pecunia: inde fieri debebunt impendia. ſi minus, à debitoribus hereditariis exigenda [D] pecunia. quòd ſi nulli ſunt debitores, aut iudicem prouocent: vendere debent res ſuperuacuas.

D eſt pecunia.

VII. VLPIANVS libro ſexageſimo ad Edictum.

AIt prætor: SI PVPILLI, PVPILLAE NOMINE POSTVLABITVR TEMPVS AD DELIBERANDVM, AN EXPEDIAT EVM HEREDITATEM RETINERE, ET HOC [E] DATVM SIT: SI IVSTA CAVSA ESSE VIDEBITVR, BONA INTEREA DEMINVI [F], NISI SI CAVSA COGNITA BONI VIRI ARBITRATV, VETABO. Meritò prætor impedit interim deminutionē, quamdiu nomine pupilli petitur tempus ad deliberandum. Quid ſit autem DEMINVI VETABO, videamus. his verbis prætor non tantùm alienationem impedit, verumetiam actiones exerceri non patitur. eſt enim abſurdum, ei cui alienatio interdicitur, permitti actiones exercere. & ita Labeo ſcribit. In cauſæ autem cognitione hoc vertetur, an iuſta cauſa ſit, vt deminuere prætor permittat. ergo & funeris cauſa deminui permittet. item eorum, quæ ſine piaculo non poſſunt prætermitti. veſcendi gratia æquè deminui permittet. ſed & vbi vrguet, ex aliis quoque cauſis permittere eū oportet. vt [G] ædificia farciantur. ne agri inculti ſint. ſi qua pecunia ſub pœna debetur, vt reſtituatur. ne pignora diſtrahantur. ex aliis quoque iuſtis cauſis prætor aditus deminutionem permittet. neque enim ſine permiſſu eius debet deminutio fieri.

E ei datū ſit
F diminui.
G puta vt

VIII. IDEM libro sexagesimo primo ad Edictum]

SI quis suus heres posteaquam se abstinuerit, tunc petat tempus ad deliberandum: videamus an impetrare debeat. magisque est, vt ex causa debeat impetrare, cum nondum bona venierint.

VIIII. PAVLVS libro quinquagesimo octauo ad Edictum]

Filius dum deliberat, alimenta habere debet ex hereditate.

X. MARCELLVS libro vicesimo octauo Digestorum]

SI plures gradus sint heredum institutorum, per singulos obseruaturum se ait prætor id quod[a] præfiniendo tempore deliberationis edicit. videlicet vt a primo quoque ad sequentem translata hereditate, quam primú inueniat successoré qui possit defuncti creditoribus respódere.

Filius quis.

XI. IAVOLENVS libro quarto ex posterioribus Labeonis]

QVi[b] filium [c]libertinú habebat, heredem eum instituerat. deinde ita scripserat, SI MEVS FILIVS NVLLVS ERIT QVI IN SVAM TVTELAM VENIAT, TVM DAMA SERVVS LIBER ESTO. is filius pupillus libertinus erat. quærebatur, si Dama liber esset. Trebatius negat: quia filii appellatione libertinus quoque contineretur. Labeo contra: quia eo loco verum filium accipi oportet[d]. Trebatii sententiam probo: si tamen testatorem de hoc filio locutum esse apparet.

a de præfiniendo

b Vide Alc. lib. 4. parer. cap. 1.

c Occasione fortè l. filium. supra eo hic dicere voluit quis sit filius.

d oporteret.

LIBER VICESIMVSNONVS.

DE TESTAMENTO[e] MILITIS.

VLPIANVS libro quadragensimo quinto ad Edictum]

MILITIBVS[f] liberam testamenti factionem primus quidé Diuus Iulius[g] Cæsar concessit. sed ea concessio temporalis erat. postea verò primus Diuus Titus dedit. post hoc Domitianus. postea Diuus Nerua plenissimam indulgentiam in milites contulit. eámque & Traianus secutus est. & exinde mandatis inseri cœpit caput tale. Caput ex mandatis. Cum in notitiam meam prolatum[h] sit, subinde testamenta à commilitonibus relicta proferri, quæ possint in controuersiam deduci, si ad diligentiam legum reuocentur, & obseruantiam: secutus animi mei integritudinem erga optimos fidelissimósque commilitones, simplicitati eorum consulendum existimaui. vt quoquomodo testati fuissent, rata esset eorum voluntas. Faciant igitur testamenta quo[i] modo volent, faciát quo modo poterint. sufficiátque ad bonorum suorum diuisionem faciendam nuda voluntas testatoris.

Miles autem appellatur vel à militia[k], id est duritia quam pro nobis sustinent: aut à multitudine: aut à malo quod arcere milites solét: aut à numero mille hominum, ductum à græco[l] verbo, tractum à tagmate. nam Græci mille[m] hominú multitudinem ΤΑΓΜΑ appellát: quasi millensimum quemque dictum. vnde ipsum[n] ducem ΧΙΛΙΑΡΧΟΝ appellant. Exercitus autem nomen ab exercitatione traxit.

II. GAIVS libro quintodecimo ad Edictum prouinciale

DE[o] militis testamento ideo separatim proconsul edicit, quòd optimè nouit, ex constitutionibus principalibus propria atque singularia iura in testamenta[p] eorum obseruari.

Id quod ex nostra voluntate dependet, intelligimus facere omni iure quo melius facere possumus.

III. VLPIANVS libro secundo ad Sabinum]

SI miles, qui destinauerat communi iure testari, ante decesserit quam testaretur: Pomponius dubitat. sed cur non in milite diuersum probet? neque enim qui voluit iure communi testari, statim beneficio militari renuntiauit. nec credendus est quisquam genus testandi eligere ad impugnanda sua iudicia. sed magis vtroque genere voluisse propter fortuitos casus. quemadmodum plerique pagani solent, cum testamenti[q] faciunt per scripturam, adiicere, velle hoc etiam vice codicillorum valere. [r]quisquam dixerit, si imperfectum sit testamentum, codicillos non esse? nam secundum nostram sententiam etiam Diuus Marcus rescripsit.

e militari testamento.

f Hæc erant in edicto perpetuo Iuliani sub titu. de bon. possess. ex testa. mil. vt & alia fere quæ sub hoc tit. leguntur.

g In Institutionibus tribuit hoc Augusto tit. quibus nō est permissum facere testamentum. Institutionibus. Sed nihil refert, cum & Augustus Iulius dictus sit. l. hac lex. ad l. Iul. de adul. infrà. quod ansiosum admonitum scriptorum testimonijs alibo confirmabo.

h perlatum

i quoquo modo

k mollitia, vel malitia.

l aut à Græco verbo χιλιάς, vnde χιλίαρχος tractum est. Nam & Græci τάγμα, & mille hominum numerum appellant. quasi millesimum quemque dicas.

m Eutropius li. 1. Roma. rerú, de Romulo loquens, mille (inquit) pugnatores delegit, quos à numero milites appellauit.

n ipsum quoque

o Ex tit. de bo. possess.

p testamentis

q testamentū

r nec quisquā

IIII. IDEM libro primo ad Sabinum]

IVre[s] militari surdum & mutum testamentum facere posse[t] ante causariam missionem in numeris manentem placet.

V. IDEM libro quarto ad Sabinum]

MIlites etiam his qui heredes[v] extiterút, possunt substituere in his dumtaxat quæ sunt ex testamento eorum consecuti.

VI. IDEM libro quinto ad Sabinum]

SI miles vnum ex fundo heredem scripserit, creditum[x] quantum ad residuum patrimonium[y] intestatus decessisse. miles enim pro parte testatus potest decedere, pro[z] parte intestatus.

VII. IDEM libro nono ad Sabinum

QVi iure militari testatur, etsi ignorauerit prægnatem vxorem, vel non[A] fuit prægnas, hoc tamen animo fuit, vt vellet quisquis sibi nasceretur,[B] exheredem esse: testamentum non rumpitur.

VIII. MARCELLVS libro decimo Digestorum]

IDem est & si adrogauerit filium, nepósve successerit in locum filii.

VIIII. VLPIANVS libro nono ad Sabinum]

IDémque erit dicendum, & si nato filio viuo se, maluit eodem testamento durante decedere. nam videtur iure militari refecisse testamentum. vt est rescriptum[C] à Diuo Pio in eo qui cum esset paganus fecit testamentum: mox militare cœpit. nam hoc quoque iure militari incipiet valere, si hoc maluit miles.

X. IDEM libro vndecimo ad Sabinum

FAcere[D] testamétum[E] hostium potitus[F] nec iure militari potest.

XI. IDEM libro quadragensimo quinto ad Edictum

EX militari[G] delicto capite damnatis testamentum facere licet super bonis dumtaxat castrensibus. sed vtrú iure militari an iure communi, quæritur. magis autem est vt iure militari eis[H] testandum sit. nam cum ei quasi militi tribuatur ius testandi, consequens erit dicere, iure militari ei testandum. quod ita intellegi oportet, si non sacramenti fides rupta sit. Si miles incertus an sui iuris sit, testamentum fecerit: in ea condicione est testamentum eius, vt valeat. nam & si incertus an pater suus viuat, testamentum fecerit: testamentum eius valebit. Si filiusfamilias ignorans patrem suum decessisse, de castrensi peculio in militia testatus sit: nó pertinebunt ad heredem eius patris bona: sed sola castrensia.

XII. PAPINIANVS libro sexto Responsorum]

MIlites enim ea dumtaxat quæ haberent[I], scriptis relinquunt.

XIII. VLPIANVS libro quadragésimo quinto ad Edictum]

IDem est & si de testamento mutando cogitauit: non quia adimere volebat castrensia bona heredi scripto. sed quia de paternis testari volebat, & alium heredem scribere. sed[K] si iam veteranus decessit, vniuersa bona etiam paterna ad heredem pertinere castrensium, Marcellus libro †vndecimo digestorum scribit. neque enim iam potuit de parte bonorum testari. Et deportati, & ferè omnes qui testamenti factionem non habent, à milite heredes institui possunt. sed si seruum pœnæ heredem scribat, institutio non valebit. sed si mortis tempore in ciuitate inueniatur, institutio incipit conualescere, quasi nunc data hereditate. & generaliter in omnibus id poterit dici, quos miles scribit heredes, vt institutio incipiat vires habere, si mortis tempore talis inueniatur, vt à milite institui potuerit.[L] Si seruum proprium, quem liberum esse credidisset, miles heredem sine libertate instituit: in ea condicione est, vt institutio non valeat. Cum miles in testamento suo seruo libertatem dederit, eidémque & à primo & à secundo herede per fideicommissum hereditatem reliquerit: quamuis & primus heres & substitutus, prius quàm adierint[M] hereditatem, mortem obierunt:[N] nó debere intestati exitum facere, Imperator noster cum Diuo Seuero[O] rescripsit. sed perinde habédum est, ac si eidem seruo libertas simul & hereditas directò data esset. quæ vtraque ad eum peruenire testatorem voluisse, negari non potest.

XIIII. MARCIANVS libro quarto fideicommissorum]

TRactabatur,[P] an tale aliquid & in paganorum testamentis indulgendum esset. & placet[Q] non sine distinctione hoc fieri. sed si quidem viuo testatore, & sciente decessissent[R], nihil noui statuendum. si autem ignorante, aut post mortem eius: omnimodo subueniendum.

XV. VLPIANVS libro quadragensimo quinto ad Edictum]

IN fraudem planè creditorum nec miles amplius quàm vnum necessarium facere poterit. Sicut autem

s Coniunge l. si de acquir. hered. l. 1. qui & à quib. manu.

t Non impetrata à principe venia, quod necesse erat pagano. l. si mutus qui test. fac. poss. supra.

v hæredes eis

x creditur

y patrimonii

z & pro

A Malè Haloan. legit vel cùm prægnantem sciret. August. 3. emen. c. 7.

B nasceretur.

C Huius refert pro memoria sic l. 23. infra, eo titu.

D Coniunge l. obsides de testa.

E testamenti militis

F Malè Haloander in hostium potestate potitus. August. 4. emen. c. 17. in fin.

G De militaribus delictis disserit Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 13.

H ei testandi

I habent.

K licèt

† decimo

L potuerit.

M adierit

N obierit

O Vero

P Coniunge l. si quis tutores, et de testam tutel.

Q placuit

R decessisset.

autem hereditatem miles nuda voluntate dare potest, ita & adimere potest. denique si cancellauerit testamentum suum, vel inciderit: nullius erit momenti. si tamen testamentum cancellauerit, & mox valere voluerit: valebit ex suprema voluntate. & ideo cum miles induxisset testamentum suum, mox anulo suo signasset: qui super ea re cogniturus erit, consideraVit quo proposito id fecerit. nam si mutatæ voluntatis eum pœnituisse probabitur, renouatum[a] testamentum intellegetur. quòd si ideo, ne ea quæ scripta fuerint, legi possint: causa irriti facti iudicii potior existimabitur. 2 Testamentum ante militiam factum à milite, si in militia decesserit, iure militari valere, si militis[b] voluntas[c] contraria non sit, Diuus Pius rescripsit. 3 Si quis se scribat heredem in testamento militis, nõ remittitur ei senatusconsulti pœna. 4 Miles & ad tempus heredem facere potest, & alium post tempus, vel ex condicione, vel in condicionem. Item tam sibi quàm filio iure militari testamentum facere potest. & soli filio, tametsi sibi non fecerit. quod testamentum valebit, si fortè pater 5 vel in militia vel intra annum militiæ decesserit. Bonorum possessionem vltra tempora edicto determinata, nec militis posse agnosci, Papinianus libro quartodecimo quæstionum scribit. quia generalis est ista determinatio.

a reuocatum

b militis subiuncta voluntas

c Si id quod detractu, vel additum est à milite, post militiam (tale enim aliquid mutauerit) [illegible] oportet. [illegible]

XVI. PAVLVS libro quadragesimo tertio ad Edictum.

Dotalem fundum si legauerit miles, non erit ratum legatum propter legem Iuliam.

XVII. GAIVS libro quintodecimo ad Edictum prouinciale.

SI certarum rerũ heredes instituerit miles, veluti alium vrbanorum prædiorum, alium rusticorum, alium ceterarum rerum: valebit institutio. perindeque habebitur, atque si sine partibus heredes eos instituisset, résque omnes suas per præceptionem cuique legando distribuisset. 1 Iulianus etiam ait, si quis alium castrensium rerum, alium ceterarum scripsisset: quasi duorum hominum duas hereditates intellegi. vt etiam in æs alienum, quod in castris contractum esset, solus is teneatur, qui castrensium rerũ heres institutus esset. extra castra contracto ære alieno is solus obligetur, qui ceterarũ rerũ heres scriptus esset. rui scilicet cõueniens videtur respõdisse, vt ex quaqua causa debeatur militi, vel huic heredi, vel illi, ipso iure debeatur. Quòd si alterutra pars bonorũ ære alieno, quod ex ea causa pendebit, non sufficiat: & propter hoc[d] is qui ex ea parte heres institutus est, non adierit: alterum qui adisset, compellendum esse aut defendere totã hereditatem, 2 aut totam creditoribus soluere. Si eodem testamento miles eundem heredem, deinde exheredem scripserit: adempta videtur hereditas. cum in paganorum testamento 3 sola hereditas exheredatione adimi[e] non possit. Si pater à filiofamilias[f] milite ex castrẽsi peculio heres institutus, omissa causa testamenti aliquid ex peculio possidebit, dolóve malo fecerit, quo minus possideret: datur in eum 4 legatorum actio. Si miles testamentum in militia fecerit, codicillos post militiam, & intra annũ missionis moriatur: plerisque placet, in codicillis iuris ciuilis regulam spectari debere. quia non sunt à milite facti. nec ad rem pertinere, quòd testamento confirmati sunt. ideóque in his legatis, quæ testamento data sunt, legi Falcidiæ locum non esse. at in his quæ codicillis scripta sunt locum esse.

d hoc is

e adimi posse [illegible]

f & milite

XVIII. TRYPHONINVS libro octauodecimo Disputationum.

SI verò composita vtraque legata, tam quæ testamento quàm quæ codicillis data sunt, vltra dodrantem sint: quæritur, quatenus minuantur ea in quibus Falcidia locũ habet. commodissimè autem id statuetur, vt ex vniuersitate bonorum in solidum solutis legatis quæ testamento miles dederat: id quod superest, pro dodrãte & quadrante diuidatur inter heredes, & eos quibus codicillis legata data sunt. Quid ergo si consumant vniuersorum bonorũ quantitatem legata quæ testamento data sunt: vtrum nihil ferent hi quibus codicillis legatum est: an aliquid? & quoniam si adhuc miles hæc[g] quoque legasset, contribuebantur omnia, & pro rata ex omnibus decedebat ea portio, quã amplius legauerat quàm in bonis habuerat: nunc quoque idem fiat. deinde constituta quantitate legatorũ quæ codicillis data sunt, ex summa, quæ efficiebatur debita, si æquo iure omnia deberentur, quartam deducat[h] his solis, quibus codicillis legata sunt. quòd si post vtraque legata solida computata deprehenderetur quod remaneat apud heredem, non tamen sufficiens quartæ eorundem legatorum: quod ei deest, detrahatur his solis, quibus codicillis legata data sunt.

g hoc quoque

h deducens

XVIIII. VLPIANVS libro quarto Disputationum.

QVærebatur, si miles, qui habebat iam factum testamentum, aliud fecisset: & in eo comprehendisset, fidei[i] heredis committere, vt priores tabulæ valerẽt: quid iuris esset. dicebam militi licet plura testamenta facere. sed siue simul[k] fecerit, siue separatim, vtique valebunt, si hoc specialiter expresserit. nec superius per inferius rumpetur. cum & ex parte heredem instituere possit: hoc est ex parte testato ex parte intestato decedere. quinimmo & si codicillos ante fecerat, poterit eos per testamentum sequens cauẽdo, in potestatem institutionis redigere. & efficere directam institutionem, quæ erat precaria. secundũ hæc in proposito referebam, si hoc animo fuerit miles, vt valeret prius factum testamentum: id quod cauit, valere oportere. ac per hoc effici, vt duo testamenta sint. sed in proposito cum fide heredis committatur, vt valeat prius testamentum: apparet, eum non ipso iure valere voluisse. sed magis per fideicommissum. id est in causam fideicommissi & codicillorum vim prioris testamenti conuertisse. vtrum autem totum testamentum in eam causam conuersum sit, hoc est & heredis institutio: an verò legata tantùm & fideicõmissa & libertates, quæritur. sed mihi videtur non solum cetera præter institutionem heredis, sed & ipsam institutionem in causam fideicommissi vertisse: nisi 1 aliud testatorem scripsisse probetur. Si quis à milite heres ad tempus scriptus esset[l], & alius ex tempore: quæritur an posterior heres à priore relicta legata debet. & arbitror hunc nõ debere. nisi alia voluntas militis probetur.

i ex fidei

k semel

l scriptus sit.

XX. IVLIANVS libro vicesimo septimo Digestorum.

TRibunus militum si intra dies certos, quam successor eius in castra veniret, manens in castris codicillos fecerit, & ibi decesserit: quoniam desinit militis loco haberi postquam successor eius in castra venit: ideo communi iure ciuium Romanorum codicilli eius æstimandi 1 sunt. Cum aliquis facto testamento militare cœperit, id quoque testamentum, quod antequam militare cœperit fecerat, aliquo casu intellegitur[m] militiæ tempore factum. veluti si tabulas inciderit, & legerit testamentum, ac rursus suo signo signauerit. amplius si & aliquid interleuerit, perduxerit, adiecerit, emendauerit. quòd si nihil horum inciderit, testamentum eius ad priuilegia militum non pertinebit.

m intelligetur

XXI. AFRICANVS libro quarto Quæstionum.

QVod constitutum est, vt testamentum militiæ tempore factum etiam intra annum post missionem valeret, quantum ad verba eius, ad eos dumtaxat qui mitti solent, id beneficium pertinere existimauit. secundum quod neque præfectos, neque tribunos, aut ceteros qui successoribus acceptis militare desinunt, hoc priuilegium habituros.

XXII. MARCIANVS libro quarto Institutionum.

MIles filiusfamilias si capite minutus fuerit, vel emancipatus, vel in adoptionem datus à patre suo, testamentum eius valet, quasi ex noua voluntate.

XXIII. VLPIANVS libro singulari de Castrẽsi peculio.

IDem & si paterfamilias miles de castrensibus rebus dumtaxat testatus adrogandum se dederit. si verò missus iam hoc fecerat[n], non valet testamentum.

n fecerit.

XXIIII. FLORENTINVS libro decimo Institutionum.

DIuus Traianus Statilio[o] Seuero ita rescripsit. Id priuilegium quod militantibus datum est, vt quoquo modo facta ab his testamenta rata sint, sic intellegi debet, vt vtique prius constare debeat, testamentum factum esse: quod & sine scriptura, & à non militantibus fieri potest. si ergo miles, de cuius bonis apud te quæritur, conuocatis ad hoc hominibus, vt voluntatem suam testaretur, ita locutus est, vt declararet quem vellet sibi esse heredem, & cui libertatem tribuere:[p] potest videri sine scripto hoc modo esse testatus. & voluntas eius rata habenda[q] est. Ceterum si, vt plerumque sermonibus fieri solet, dixit alicui, EGO TE HEREDEM FACIO: aut, TIBI BONA MEA RELINQVO: nõ oportet hoc pro testamento obseruari. nec vllorum magis interest, quàm ipsorum quibus id priuilegium datum est, eiusmodi exemplum non admitti. alioquin non difficulter post mortem alicuius militis testes existerent, qui adfirmarent se audisse dicentem aliquem, relinquere se bona cui visum sit, & per hoc iudicia vera subuertuntur.[r]

o Catilio

p tribueret

q Quod si ipsi testamentum [illegible] ... duobus testibus probatum [illegible] ... l. milites. C. de test. mil.

r subuertentur.

s Coniunge l. 31. ad l. Falcid.

t nisi postea, quam. [illegible]

XXV. MARCELLVS libro singulari Responsorum.

TItius[s] prius quàm tribunus legionis factus esset, testamentum fecit. & postea cinctus, manente eodem defunctus est. quæro an militis testamẽtum videatur esse. Marcellus respondit, testamentũ quod ante tribunatũ fecisset, nihil si[t] postea ab eo factum,[v] dictum esse pro Varetur, quòd valere vellet: ad cõmune ius pertinet. cõstitutionibus enim principũ non militũ testamẽta, sed quæ a militibus

v factum esse.

litibus facta sunt, confirmantur. sed planè fecisse testamentum eum interpretandum est, qui se velle testamentum quod ante fecerat valere, aliquo modo declarauit.

XXVI. MACER libro secundo Militarium.

TEstaméta eorum qui ignominiæ causa missi sunt, statim desinût militari iure valere. quòd anni spatium testamentis eorum, qui honestam vel causariam missioné meruerunt, tributum. Ius testandi de castrensi peculio, quod filiisfamilias militantibus concessum est, ad eos qui ignominiæ[a] causa missi sunt non pertinet. quòd hoc præmii loco merentibus tributum est.

a ignominiæ.

XXVII. PAPINIANVS libro sexto Responsorum.

CEnturio[b] secundo testamento postumos heredes instituit, neque substitutos dedit. quibus non additis ad superius testamentum se redire testatus est. cetera, quæ secundo testamento scripsit, esse irrita placuit: nisi nominatim ea confirmasset ad priorem voluntatem reuersus.

b Coniūge l. Centurio. de vulg. subst.

XXVIII. VLPIANVS libro trigesimo sexto ad Sabinum.

CVm filiusfamilias miles decessisset, filio impubere herede instituto, eique substituisset in aui potestate manenti, tutoréisque dedisset, Diui fratres rescripserunt, substitutionem quidem valere. tutoris autem dationem non valere. quia hereditati quidem suæ miles qualem vellet, substitutionem facere potest. verumtamen alienum ius minuere non potest.

XXIX. MARCELLVS libro decimo Digestorum.

SI à milite scriptus heres sua sponte adierit hereditaté, & rogatus totam hereditatem restituerit: ex Trebelliano transeunt actiones. Miles testamento suo manumittendo, nihil efficit in eo cuius libertas lege Aelia Sentia, vel aliqua[c] impeditur. Edictum prætoris, quo iurandum heredibus institutis legatariisque remittetur, locum habet etiam in militum testamentis. sicut etiam in fideicommissis. idémque si turpis esset condicio. Patri eius, qui in emancipatione ipse manumissor extitisset, contra tabulas testamenti dandam bonorum possessioné partis debitæ placet, exceptis his rebus quas in castris adquisisset. quarum liberam testamenti factionem habet.

c aliæ impediatur.

XXX. PAVLVS libro septimo Quæstionum.

NAm in bona castrensia non esse dandam contra tabulas filii militis bonorú possessionem, Diuus Pius Antoninus rescripsit.

XXXI. MARCELLVS libro tertiodecimo Digestorum.

SI miles Titio & Seio seruum legauerit, & cum Titius manumisisset deliberante Seio, móxq; is legatú omisisset: liberandum fore dico. quia & si heres seruum alicui legatum interim manumisisset, deinde legatarius repudiasset: liber esset.

XXXII. MODESTINVS libro nono Regularum.

SI secundum probabilem voluntatem militis hereditas eius nó adeatur, nec res castrenses heredibus cópetút.

XXXIII. TERTVLLIANVS libro singulari de castrensi peculio.

SI filiusfamilias miles fecisset testamentum more militiæ, deinde post mortem patris postumus ei nasceretur: vtique rumpitur eius testamentum. verùm si perseuerasset in ea voluntate, vt vellet adhuc illud testamentum valere: valiturum illud, quasi rursum aliud factum: si modò militaret adhuc eo tempore quo nasceretur illi postumus. sed si filiusfamilias miles fecisset testamentum, deinde postea viuo eo, & adhuc auo quoque superstite, nasceretur ei postumus non rumpitur eius testamentum. quia cum id quod nasceretur, in potestate eius non perueniret: non videtur suus heres adgnasci. ac ne auo quidem suo hunc nepotem postumum, cum viuo filio nasceretur, suum heredem protinus adgnasci. & ideo nec aui testamentum rumpi, quoniam licet in potestate aui protinus esse inciperet: tamen antecederet eum filius. secundum quæ si filiusfamilias miles testamentum fecerit, & omiserit postumum per errorem, non[d] quòd volebat exheredatum: deinde postumus post mortem aui viuo adhuc filio, id est patre suo natus fuerit: omnimodo rumpet illius testamentum. sed si quidem pagano iam illo facto natus sit, nec conualescet ruptum. si verò militante adhuc natus fuerit, rumpetur. deinde si voluerit ratum illud esse pater, conualescet sic, quasi denuo factum. Sed & si viuo auo nascatur postumus, hic non rumpet continuo patris testamentum. si superuixerit post mortem aui viuo adhuc patre, rumpet: quòd nouus illi nunc primùm[e] heres adgnascitur. ita tamen, vt numquam possit duorum simul testamenta rumpere, & aui, & patris.

d quam non

e primus

XXXIIII. †PAVLVS libro quartodecimo Quæstionum.

EIus militis, qui doloris impatientia vel tædio vitæ mori maluit, testamentum valere, vel intestati bona ab his qui lege vocantur, vindicari, Diuus Hadrianus rescripsit.[f] Militia missus intra annum testamentum facere cœpit, neque perficere potuit. potest dici, solutum ita esse testamentum quod in militia fecit, si iure militiæ fuit scriptum. alioquin si valuit iure communi, non esse iure rescissum. nec tamen circa militem eadem adhibebitur distinctio. nam quocumque modo testamentum fecerit, nouissima voluntate rescindetur. quoniam voluntas quoque[g] militis testamenti est.

† Papinianus

f Ad Pomponium Falconem. l. si quis filio §. enim qui supra. de inoff. test.

g quæque

XXXV. IDEM libro nonodecimo Quæstionum.

MIles si testamentum imperfectum relinquat, scriptura quæ profertur, perfecti testamenti potestatem optinet. nam militis testamentum sola perficitur voluntate. quíque[h] plura per dies varios scribit, sæpe facere testamentum videtur.

h quicquid

XXXVI. IDEM libro sexto Responsorum.

MIlitis codicillis ad testamentum factis, etiam hereditas iure videtur dari. quare si partem dimidiam hereditatis codicillis dederit, testamento scriptus ex asse heres partem dimidiam habebit. legata autem testamento data communiter debentur. Miles castrensium bonorum & nó castrensium diuersis heredibus institutis, postea castrensium bonorum alios heredes instituit. prioribus tabulis tantum abstulisse videtur, quantum in posteriores contulerit. nec videtur mutare, etsi prioribus tabulis vnus heres scriptus fuisset. Miles in supremis ordinandis ignarus vxorem esse prægnatem, ventris non habuit mentionem. post mortem patris filia nata, ruptum esse testamentum apparuit: neque legata deberi. si qua verò medio tempore scriptus heres legata soluisset, vtilibus actionibus filiæ datis, ob improuisum casum esse reuocanda. nec institutum[i], cum bonæ fidei possessor fuerit, quod inde seruari non[k] potuisset, præstare.[l] Veteranus moriens testamentum iure communi tempore militiæ factum, irritum esse voluit: & intestatus esse maluit. heredum institutiones ac substitutiones in eodem statu mansisse placuit. legata verò petentes exceptione doli mali secundum ius commune summoueri.[m] cuius exceptionis vires ex persona petentis æstimantur. & alioquin potior est in re pari causa possessoris. Miles iure communi testatus, postea testamento iure militiæ super bonis omnibus facto, post anná militiæ vita decesserat. prioris testamenti, quod ruptú esse constabat, nó redintegrari vires constitit.

i Institutus.

k Temere negationem hanc expunxit Haloan. Aug. lib. 3. emendat. c. 2.

l præstare. alias præstabit. m submoueri placuit. Recte hoc placuit deest in Flor.

XXXVII. PAVLVS libro septimo Quæstionum.

SI duobus à milite liberto scriptis heredibus, alter omiserit hereditatem: pro ea parte intestatus videbitur defunctus decessisse. quia miles & pro parte testari potest: & competit patrono ab intestato bonorum possessio. nisi talis hæc voluntas defuncti probata fuerit, vt omittente altero ad alterum vellet totam redire hereditatem.

XXXVIII. IDEM libro octauo Quæstionum.

QVod dicitur, si miles intra annum quàm missus est decesserit, valere eius testamentú quod iure militari fecerat: verum est etiam si post annum condicio institutionis extiterit, mortuo eo intra annum. & ideo si heredi filium subiecerit, nihil interest quádo filius moriatur. sufficit enim patrem intra annum obisse. Miles testamentum fecerat. deinde non ignominiæ causa missus, rursum cinctus est in alia militia. quærebatur an testamentó eius, quod in militia fecerat, valeret. quæsiit vtrum iure militari, an communi iure testatus est.[n] & si quidem communi iure testatus est[o], nulla dubitatio est quin valeat. sed si vt miles fecisset testamentum, agitare cœpi, quando adsumptus fuisset postquam desiit in[p] numeris esse. vtrum intra annum, an post annum. cognoui intra anná eum adsumptum. ergò si cum adhuc iure militari valeret, rursus eodem iure posset testari: numquid etiá post annum eo mortuo valeat testamentú? me mouebat, quòd alia militia est posterior. sed humanius est dicere, valere testamentum: quasi coniuncto munere militiæ. non loquor de eo qui voluit valere testamentum etiam adsumptus. hic enim quasi in militia sequenti fecit testamentum, exemplo eius qui paganus fecit, deinde militare cœpit.

n esset.

o esset.

p Falsò in quibusdam legitur immunis.

XXXVIIII. IDEM libro nono Quæstionum.

SI filiusfamilias miles captus, apud hostes decesserit: dicemus legem Corneliam etiam ad eius testamétum pertinere. sed quæramus, si pater eius prius in ciuitate decesserit, relicto nepote ex filio: an similiter testamentum patris rumpatur. & dicendum est non rumpi testamentum. quia ex eo tépore quo captus est, videtur decessisse.

XL. IDEM libro vndecimo Responsorum.

LVcius Titius miles notario[q] suo testamentum scribendú notis dictauit, & antequá litteris præscriberetur,[r] vita defunctus est. quæro an hæc dictatio valere possit. respondi, militibus quoquo modo velint, & quo modo possunt

q Notarius, scriba erat, qui notis scribebat quæ sint autem notæ explicat Plutar. in Catone.

r perscriberetur.

possunt, testamentum facere concessum esse. ita tamen, vt hoc ita subsecutum esse legitimis proVationibus ostendatur. 1 Idem respondit, ex testamento eius qui iure militari testatus esset, seruum, qui licet sub condicione legatum meruit, etiam libertatem posse sibi vindicare. 2 Idem[a] respondit, Lucius Titius miles testamentum ita fecit, PAMPHILA SERVA MEA EX ASSE MIHI HERES ESTO. alio deinde capite Sempronio commilitoni suo eandem Pamphilam reliquit. cuius fidei commisit, vt ea Manumitteret. quæro, an heres esset Pamphila, atque si directò accepisset libertatem. respondi intellegendum militem, qui ancillam suam heredem instituerat, ignorasse, posse ex ea institutione etiam libertatem ei competere. & ideo sine causa postea à commilitone petisse, vt eandem manumitteret. cum[b] ex priore scriptura libera & heres effecta est, postea nullo præiudicio voluntati facto frustra legata est.

a Item

b Igitur cùm

XLI. TRYPHONINVS libro vndeuicesimo Disputationum

MIles ita heredē scribere potest, QVOAD VIVET TITIVS, HERES ESTO. POST MORTEM EIVS SEPTICIVS. sed si ita scripserit, TITIVS VSQVE AD ANNOS DECEM HERES ESTO, nomine substituto: intestati causa post decem annos locum habebit. & quia diximus ex certo tempore, & vsque ad certum tempus[c] milites posse instituere heredem: his cōsequens est, vt antequam dies veniat, quo admittatur institutus, intestati hereditas deferatur. & quod in bonorū portione ei licet, hoc etiā in tēporis spatio, licet nō modicum sit, ex eodem priuilegio competat. 1 Mulier, in qua[d] turpis suspicio cadere potest, nec ex testamento militis aliquid capere potest, vt Diuus Hadrianus rescripsit. nec tutorem ei qui in aliena est potestate, miles dare potest. 2 Si miles exheredauerit filium, vel sciens eum filium suum esse, silentio præterierit: an legatum à substituto eius[e] dare possit, quæsitum est. dixi non posse: licet ampla legata reliquerit.[f] 3 Exheredato miles & emancipato filio substituere potest. verùm hoc ius in his exercebitur, quæ ab ipso ad eum cui substituit peruenerint. non etiam in his, si quæ habuerit, vel postea adquisierit. nam & si filio suo, viuo adhuc eo, substituit: post adquisitam ei eius hereditatem nemo diceret ad substitutum pertinere. 4 Si militis adita nō fuerit hereditas, an substitutio quam pupillo fecit valeat, quæritur. & consequens erit hoc dicere. quia permittitur militem[g] filio facere testamentum, quāuis sibi non fecerit.

c Militare priuilegiū est nā pagani hoc non possunt suprà de hære. insti. l. hæreditas ex die.

d quam

e ei dari

f Vigl. ad titu. de pupill. substi. §. non solum ita legem interpretatur, legata relinquerit exheredato. Miles & quomodo nō pugnabit cū §. non solū. de pup. sub. Instit. in quo agitur de filijs qui in potestate remanserunt: in tamen vide.

g militi

XLII. VLPIANVS libro quadragensimo quinto ad Edictum

EX eo tempore quis iure militari incipit posse testari, ex quo in numeros relatus est: ante non. proinde qui nondum in numeris sunt, licet etiam lecti[h] tirones sint, & publicis expensis iter faciunt, nondum milites sunt. debet enim in numeros referri.

h lecti vel tirones

XLIII. PAPINIANVS libro sexto Responsorum

FIliusfamilias equestri militia exornatus, & in comitatu principum retentus, cingi consessim iussus, testamentum de castrensi[i] peculio facere potest.

i Nota hic liceri filiofamilias de castrensi peculio testari. iure verò militari nec, non exprimitur. Vigl. ad §. sed & si. de testam. mil. Instit.

XLIIII. VLPIANVS libro quadragensimo quinto ad Edictum

REscripta principum ostendunt omnes omnino, qui ceus sunt gradus, vt iure militari testari non possint, si in hostico deprehendantur, & illic decedant: quomodo velint, & quomodo possint, testari. siue præses sit prouinciæ, siue quis alius qui iure militari testari non potest.

DE ADQVIRENDA VEL OMITTENDA HEREDITATE TIT. II.

I. PAVLVS libro secundo ad Sabinum

QVi totam hereditatem adquirere potest, is pro parte eā scindēdo adire nō potest.

II. VLPIANVS libro quarto ad Sabinū

SEd & si quis ex pluribus partibus in eiusdem hereditate institutus sit, non potest quasdam partes repudiare, quasdam agnoscere.

III. IDEM libro sexto ad Sabinum

QVamdiu prior heres institutus hereditatem adire potest, substitutus non potest.

IIII. IDEM libro tertio ad Sabinum

NOlle adire hereditatem non videtur, qui non potest adire.

V. IDEM libro primo ad Sabinum

MVtum[k], necnon surdum, etiam ita natos, pro herede gerere, & obligari hereditati posse cōstat. Eum, cui lege bonis interdicitur, heredem institutum posse adire hereditatem constat.

k Coniunge l. 4. de testam. mil. l. 1. qui & à qui. man.

De filiofamilias adeunte.

VI. IDEM libro sexto ad Sabinum

QVi[l] in aliena est potestate, non potest inuitum hereditati obligare eum in cuius est potestate: ne æri alieno pater obligaretur[m]. sed in bonorum possessione placuit ratam haberi posse eam, quam citra voluntatem adgnouit is qui potestati subiectus est. sed & si legitima hereditas filio delata sit ex senatusceōsulto Orfitiano matris, idem erit probandum. 1 Sed & si non adierit filius, diu tamen possedit pater hereditatem: credendus est[n] admisisse hereditatem, vt Diuus Pius & Imperator noster rescripserunt. 2 Si is qui putabat se filiumfamilias, patris iussu adierit: eum neque sibi neque ei qui iussit, quæsisse hereditatem constat. quamquam is, quem pater iussit, adire, & decessit, si adierit iam mortuo patre, obliget se hereditati: vt Iulianus libro trigensimo[o] primo digestorum scripsit. nam[p] eum qui dubitat vtrum filiusfamilias, an paterfamilias morte patris factus sit, posse adire hereditatem magis admittit. 3 Interdum filiusfamilias & sine aditione adquirent hereditatem his in quorum sunt potestate. vtputa si nepos ex filio exheredato heres sit institutus. patrem enim suum sine aditione faciet heredem, & quidem necessarium. Sed si quis heres institutus adoptetur à filio exheredato, necessarium eum non facit. sed iuberi debet, vt adeat: quoniam mortis tempore in potestate non fuerit. nam per eum quis existere necessarius non potest, qui ipse non esset extaturus.

l Alci. lib. 4. parad. c. 2.

m obligetur.

n vtergue adisisse

o libro trigesimo

p nam & ei

De metu.

4 Celsus libro quintodecimo digestorum scripsit, eum, qui metu verborum[q], vel aliquo timore coactus fallens[r] adierit hereditatem, siue liber sit, heredem non fieri placet: siue seruus sit, dominum heredem non facere.

q verberum.

r Id est, clamculum pro eo positū est, quod Græci dicunt λανθάνειν.

De substitutione vulgari.

VII. PAVLVS libro primo ad Sabinum

SI quis filiumfamilias heredem instituerit, & ita scripserit, SI MIHI TITIVS FILIVSFAMILIAS HERES NON ERIT, SEMPRONIVS HERES ESTO: filio adeunte iussu patris, substitutus excluditur.

De abstentione hereditatis.

5 Si filius prius quàm sciret se necessarium extitisse patri heredem, decesserit relicto filio necessario: permittendum est nepoti abstinere se aui hereditate. quia & patri eius idē tribueretur. 6 In omni successione qui ei[s] heres extitit qui Titio heres fuit, Titio quoque heres videtur esse: nec potest Titii omittere hereditatem.

s eius

Qui possint adire.

VIII. VLPIANVS libro septimo ad Sabinum

MOre nostræ ciuitatis neq; pupillus neque pupilla sine tutoris auctoritate obligari possunt. hereditas autem quin obliget nos æri alieno, etiam si non sit soluēdo, plus quàm manifestum est. de ea autem hereditate loquimur, in qua nō succedunt huiusmodi personæ quasi necessariæ. 1 Impubes qui in alterius potestate est, si iussu eius adierit hereditatem: licet consilii capax nō fuerit, ei adquirit hereditatem.

VIIII. PAVLVS libro secundo ad Sabinum

PVpillus[t] si fari possit, licet[v] huius ætatis sit, vt causam adquirendæ hereditatis non intellegat: quamuis non videatur scire huiusmodi ætatis puer: neque enim scire, neque decernere talis ætas potest, non magis quàm furiosus: tamen cum tutoris auctoritate hereditatem adquirere potest. hoc enim fa[illegible] eis præstatur.

t Coniunge l. 5. de reg. iur.

v huius tamē

X. VLPIANVS libro septimo ad Sabinum

SI ex asse heres [illegible] partem habere hereditatis, videtur [illegible] pro herede gessisse.

XI. POMPONIVS libro tertio ad Sabinum

IMpuberibus liberis omnimodo abstinendi potestas sit. puberibus autem ita, si se[x] non immiscuerint.

x se bonis nō miscuerint.

De suo herede.

XII. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

EI qui[y] se non miscuit hereditati paternæ, siue maior sit siue minor, non esse[z] necesse prætorem adire. sed sufficit se non miscuisse hereditati. & est in semenstribus Viuius[A] Soteri & Victorino rescriptum, non esse necesse pupillis in integrum restitui ea auito contractu, quorum pater constituerat non adgnoscere hereditatem, neque quicquam amouerat, vel pro herede gesserat.

y Sumpta est hæc lex ex interpretatione ad edic. de minor. vt ex inscriptione apparet.

z non est

A Sunt qui ita legūt. inter Victorino, alij diui Seueri & Victorini.

De repudiatione.

XIII. IDEM libro septimo ad Sabinum

IS qui heres institutus est, vel is cui legitima hereditas delata est, repudiatione hereditatē amittit. hoc ita verum est, si in ea causa erat hereditas, vt & adiri posset. ceterum heres institutus sub condicione, si ante condicionem existentem repudiauit, nihil egit, qualisqualis fuit condicio.

cio.etsi in arbitrium collata est. Si quis dubitet, viuat testator, necne: repudiando nihil agit. substitutus quoque similiter, si ante repudiat quàm heres institutus decernat de hereditate: nihil valebit repudiatio. Neque filiusfamilias repudiando sine patre, neque pater sine filio alteri nocet. vterique autem possunt repudiare.

XIIII. PAVLVS [libro secundo ad Sabinum]

IDem est etiam si legitima hereditas filio obuenit.

XV. VLPIANVS [libro septimo ad Sabinum]

IS qui putat se necessarium, cum sit voluntarius: non poterit repudiare. nam plus est in opinione, quàm in veritate.

XVI. IDEM [libro vicesimo quarto ad Edictum]

ET è contrario, qui se putat necessarium, voluntarius existere non potest.

XVII. IDEM [libro septimo ad Sabinum]

NEc is, qui non valere testamentum, aut falsum esse putat, repudiare potest. Sed si certum sit, falsum nó esse quod falsum dicitur: sicut adeundo adquirit, ita & repudiãdo amittit hereditatem. Heres institutus, idémque legitimus, si quasi institutus repudiauerit: quasi legitimus non amittit hereditatem. sed si quasi legitimus repudiauit, si quidem scit se heredem institutum, credẽdus[a] est vtrumque repudiasse. si ignorat, ad neutrum ei repudiatio nocebit. neque ad testamentariam, quoniam hanc non repudiauit: neque ad legitimam, quoniam nondum ei fuerat delata.

a credendũ est

XVIII. PAVLVS [libro secundo ad Sabinum]

IS potest[b] repudiare, qui & adquirere potest.

b Coniunge l.7. de leg.2.

XVIIII. IDEM [libro quinquagesimo nono ad Edictum]

QVi[c] hereditatem adire, vel bonorum possessionem petere volet: certus esse debet defunctum esse testatorem.

c Ex tit. de rob. autho. iud. poss.

Quid sit pro herede gerere.

XX. VLPIANVS libro sexagesimo primo ad Edictum

PRo[d] herede gerere videtur is qui aliquid facit quasi heres. & generaliter Iulianus scribit, eum demum pro herede gerere, qui aliquid quasi heres gerit. pro herede autem gerere, non esse facti[e] quàm animi. nam hoc animo esse debet, vt velit esse heres. ceterum si quid pietatis causa fecit, si quid custodiæ causa fecit, si quid quasi nó heres egit, sed quasi alio iure dominus: apparet, non videri pro herede gessisse. & ideo solent testari liberi qui necessarij existunt, non animo heredis se gerere quæ gerũt: sed aut pietatis, aut custodiæ causa, aut pro suo. vt puta patrem sepeliuit, vel iusta[f] ei fecit. si animo heredis, pro herede gessit. enimuero si pietatis causa hoc fecit, non videtur pro herede gessisse. Seruos hereditarios pauit, iumenta[g] aut pauit aut distraxit, si hoc vt heres gessit, pro herede. aut[h] si non vt heres, sed vt custodiat, aut[i] putauit sua, aut dũ deliberat, quid faciat, consulens vt saluæ sint res hereditariæ, si fortè ei non placuerit pro herede gerere; apparet non videri pro herede gessisse. proinde & si fundos aut ædes locauit, vel fulsit, vel si quid aliud fecit, non hoc animo, quasi pro herede gereret: sed[k] dum ei qui substitutus est, vel ab intestato heres exstaturus, prospicit: aut res tempore perituras distraxit. in ea causa est, vt pro herede non gesserit, quia non hoc animo fuerit. Si quid tamẽ quasi heres petit, sed ex his quæ ad heredem extraneum non transeunt: videamus, an oneribus se immiscuerit[l] hereditarius. vt puta à liberto parentis operas petit:[m] has heres extraneus petere non potuit.[n] hic tamen petendo consequi potest. & constat pro herede eũ non gessisse: cum petitio earum etiam creditoribus competat, & maxime futurarum. sed & qui in sepulchrum hereditarium mortuum intulit, obligari paternis creditoribus non est existimandus, vt Papinianus ait. quæ sententia humanior est, licet Iulianus contra scripserit. Papinianus scribit, filium heredem institutũ, qui se bonis paternis abstinuit, vOlgò putare quosdam, si à statulibero pecuniã accepit, à creditoribus conueniendum: siue nummi peculiares fuerint, siue non fuerint. quia ex defuncti voluntate accipitur, quod condicionis implendæ causa datur. Iulianus autem, & si nõ abstinuit, idẽ existimauit. Ita demum autem pro herede gessisse ait Papinianus, si solus heres sit. ceterum si coheredem habeat, & coheres adiit: non est cogendus, inquit, is qui accepit à statulibero, actiones creditorũ suscipere. nam cum se filius abstinet, idem debebit consequi iure prætorio, quod emãcipatus consequitur, qui hereditatẽ repudiauit. quo facto statuliber filio nominatim pecuniam dare iussus, potuisse[o] non[*] heredi dando ad libertatem peruenire. itaque tunc pro herede geri dicendum esse ait, quotiés accipit quod citra nomen & ius heredis accipere non poterat. Si sepulchri[p] violati filius aget, quãuis hereditarij: quia nihil ex bonis patris capit, non videtur bonis immiscere. hæc[q] enim actio pœnam & vindictam, quàm rei[r] persecutionem continet.

f Id est, funerales officio impleuerit: sic locutus est l. 2. de in ius voc. ignari linguæ latinæ homines legerũt hic busta.

g iumẽta hæreditaria

h et si non

i aut quia

k sed & dum

l immiscuerit

m petit officiales, quas à poterat,

o & non

p Hoc quoq. ex Papiniano est l. quæsitum. infrà, de sepul. viol.

q Tuum violati sepulchri à se lium impositã refert Cic. lib. 2. de legibus.

r id est, potius quàm rei persecutionem: aut, nõ rei persecutionẽ. eadem phrasis est initio huius legis.

XXI. IDEM [libro septimo ad Sabinum]

SI quis extraneus rem hereditariam quasi subripiens vel expilans tenet, non pro herede gerit. nã admissum contrariam volũtatem declarat. Interdum autem animus solus eum obstringet hereditati. vt puta si re non hereditaria quasi heres vsus sit. sed ita demum pro herede gerendo adquiret hereditatem, si iam sit ei delata. ceterum ex quibus causis repudiantem nihil agere diximus, ex isdem causis nec pro herede gerendo quicquam[s] agere sciẽdum est. Si quis partem ex qua institutus est ignorauit, Iulianus scribit nihil ei nocere, quominus pro herede gereret,[t] quod & Cassius probat, si condicionem, sub qua heres institutus est, non ignorat. si tamen extitit cõdicio, sub qua [substitutus][v] est. Quid tamen si ignorat condicionem extitisse? puto "posse" adire hereditatem. quemadmodum si ignoret, an coheredis, cui substitutus est, repudiatione portio ei delata sit.

s quidquam aget. Sciẽdum est (vt Iulianus ait) si quis partem, &c.

t gerat.

v institutus

XXII. PAVLVS [libro secundo ad Sabinum]

SI is, ad quẽ legitima hereditas pertinet, putauerit defunctum seruum suum esse, & quasi peculium eius nactus sit: placet non obligari eum hereditati. Idem ergo dicemus, vt ait Pomponius, si quasi liberti[x] sui, cum ingenuus esset, bona eius occupauit. nam vt quis pro herede gerendo obstringat se hereditati, scire debet qua ex causa hereditas ad eum pertineat. veluti adgnatus proximus iusto testamento scriptus heres, antequam tabulæ proferantur, cum existimaret intestato[y] patremfamilias mortuum, quamuis omnia pro domino fecerit, heres tamen non erit. Et idem iuris erit, si non iusto testamẽto scriptus heres, prolatis tabulis, cum putaret iustum esse: quamuis omnia pro domino administrauerit, hereditatem tamen non adquiret.

x liberti

y ab intestato

XXIII. POMPONIVS [libro tertio ad Sabinum]

IN repudianda hereditate vel legato, certus esse debet de suo iure is qui repudiat.

XXIIII. VLPIANVS [libro septimo ad Sabinum]

FVit[z] quæstionis, an pro herede gerere videatur, qui pretium hereditatis omittendæ causa capit. & optinuit, hunc pro herede quidem non gerere, qui ideo accepit, ne heres sit: in edictum tamen prætoris incidere. siue igitur à substituto non heres accepit, siue à legitimo: mortis causa accepisse videtur. Idémque Erit,[A] & si nõ accepit: sed promissa sit ei pecunia. nam & stipulando mortis causa capit.

z Coniunge l. 8. si quis omisso causa testa. & l. qui pretio. de mortis causa don. et l. 6. de reg. iur. infrà.

A Idem iuris erit.

De hereditate adita à seruo aut filiofamilias.

XXV. IDEM [libro octauo ad Sabinum]

SI quis mihi bona fide seruitat seruus alienus, iussu meo hereditatem adeundo nihil promouebit: nec adquiret mihi. nec fructuarius quidẽ seruus. Seruus municipum[B] vel collegij vel decuriæ heres institutus, manumissus, vel alienatus adibit hereditatem. Si fisci seruus sit, iussu procuratoris Cæsaris adibit hereditatem, vt est sæpe rescriptum. Si quis planè seruus pœnæ[C] fuerit effectus, ad gladium vel ad Vestias vel in metallum damnatus: si fuerit heres institutus, pro non scripto hoc[D] habebitur. idque Diuus Pius rescripsit.

B municipij,

C De seruis pœnæ Caelius Rhodig. libr. 15 lect. antiq. cap. 52.

D hic habebitur,

De iussu paterno.

Iussum[E] eius, qui in potestate habet, non est simile[F] tutoris auctoritati, quæ interponitur perfecto negotio. sed præcedere debet, vt Gaius Cassius libro[G] secundo iuris ciuilis scribit. & putat vel per internũtium fieri posse, vel per epistulam. Sed verum generaliter QVAECVMQVE TIBI HEREDITAS FVERIT DELATA, an specialiter? & magis placet, vt Gaius Cassius scribit, specialiter debere mandare.[H] An[I] nominatim de viui hereditate mandari possit, quæritur. sed ego non puto recipiendum, vt de viui hereditate mandetur. Planè si rumor fuit Lucium Titium decessisse, poterit ei mandare;[K] vt si scripsit eum,[L] adeat. aut si clausæ[M] adhuc tabulæ sint, & sit incertum an filius scriptus sit heres. Sed quid si mãdauit vt hereditatem colligat: an videtur mandasse vt adeat? quid si vt petat bonorum possessionem? aut vt rẽ hereditariam distrahat? aut quid si petitam bonorum possessionem tantam habuit, mox filius adeat hereditatem? vel quid si pro herede gerere mandauit, filius adiit hereditatem? an iussu videatur adisse, dubitari potest. immo verius est, ex his omnibus aditionem esse introducẽdam. Pater filio ita scripsit, ACIO FILI, QVOD TVA PRVDENTIA SVBSEQVATVR HEREDITATIS DELATAE TIBI[N] LVCII TITII. puto iussu patris adisse. quid si mãdauit, SI EXPEDIT ADITO, ADI-

E Iussus

F similis

G libro septimo

H mandari.

I Sed an

K mandari,

L eum hæredem

M clausæ

N à Lucio Titio

TO?SS PVTAS EXPEDIRE, IADIRE ADITO? erit iussu aditum. Si coram Titio iussit adire,[a] arbitran Lucij Titij: rectè puto iussisse. Sed si mandauit quasi ex asse instituto, & inuenitur ex parte: non puto ex iussu adisse. quòd si ex parte iussit, potest ex asse adire. aliter atque si mandauit quasi ab intestato, & ex testamēto adiit. nam non puto quicquam egisse. at si ex testamento mandauit, poterit & ab intestato: quoniam non fecit deteriorem condicionem patris. Idémque & si quasi instituto præcepit, & inueniatur substitutus, vel contra. sed si mandauit vt patris adiret, sit autem & impuberi substitutus: non sufficit iussum.[b] planè si sic mandauit, si qua ex testamento Lucij Titij deferatur hereditas: potest defendi iussu adisse. Sed si posteaquam iussit,[c] pœnitentiam egit prius quàm adiret: nihil agit adeundo. Item si se adrogandum dederit prius quàm filius adiret, non est adquisita hereditas.

XXVI. PAVLVS [libro secundo ad Sabinum]

SI ego & seruus meus, vel filius heres institutus sit:[d] si iussero filio vel seruo[e] adire, statim & ex mea institutione me heredem esse Pomponius scribit. idem & Marcellus probat & Iulianus.

XXVII. POMPONIVS [libro tertio ad Sabinum]

NEminem pro herede gerere posse viuo eo cuius in bonis gerendum sit, Labeo ait.

XXVIII. VLPIANVS [libro octauo ad Sabinum]

ARisto existimat, prætorem aditum facultatem facere debere heredi, rationes defuncti ab eo petere, penes quem depositæ sunt, deliberanti de adeunda hereditate.

XXVIIII. POMPONIVS [libro tertio ad Sabinum]

QVt heres institutus prohibeatur ab eo, qui vna institutus iam hereditatem adiit, tabulas, litteras, rationes inspicere mortui, vnde scire posset an sibi adeunda esset hereditas, non videtur pro herede gerere.

De iussu paterno.

XXX. VLPIANVS libro octauo ad Sabinum

CVm quidam legationis causa absens filium heredem institutum non potuisset iubere adire in prouincia agentem,[f] Diuus Pius rescripsit consulibus, subuenire ei oportere mortuo filio: eo quòd reipublicæ causa aberat.

Quod dicitur, PROXIMVS A FILIO POSTVMO HEREDVM MVLIER PRÆGNAS EST, AVT PVTATVR ESSE, ADIRE HEREDITATEM NON POTEST: SED SI SCIT NON ESSE PRÆGNATEM, POTEST:[g] accipe proximus à ventre qui suum heredem pariturus est.[h] Et non solùm ad testatos hæc verba, verùm ad intestatos quoque pertinent. & in eo ventre idem accipias, qui legitimum vel consanguineum pariturus est. quoniam mortis tempore qui in ventre est, quantum ad moram faciendam inferioribus, & sibi locum faciendum si fuerit editus, pro iam nato habetur. Idémque & per bonorum possessionem edictalem.[i] denique prætor ventrem mittit in possessionem. siue igitur putem prægnatem, siue sit reuera prægnas, quæ eum paritura est qui suus heres futurus[k] est: adire hereditatem non possum. quoniā[l] in eo est, vt rumpatur testamentum. nisi si proponas ventrem institutum vel exheredatum.

An ob partum nasciturum impediatur aditio.

Quod dicitur SI PVTETVR ESSE PRÆGNAS: sic accipiendum est, si dicat se prægnatem. quid ergo si ipsa non dicat, sed neget: alij dicant prægnatem esse? adhuc adiri hereditas non potest. finge obstetrices dicere. quid[m] si ipse putat solus? si[n] iusta ratione ductus, non potest adire. si secundum multorum opinionem, potest. quid ergo si prægnas fuit, cum putaret heres non esse prægnatem, & adiit: mox abortum factum est? procul dubio nihil egerit.[o] Totiens igitur ei sua præsumptio proficit, quotiens concurrit cum veritate. sed & si ipsa mulier heres instituta sit, quæ se prægnatem fingit, adeundo adquiret hereditatem. per contrarium non adquiret, si se putet prægnatem, cum non sit. Suum heredem certum est ex asse heredem esse, etsi putat esse prægnatem mulierem quæ non est prægnas. Quid si vnum in ventre habeat, an ex parte dimidia sit heres? siue institutum postumum proponas, siue intestatum patrē decessisse. quod & Sextum [Proponium] opinatum Tertyllianus libro quarto quæstionum refert. putasse[p] enim, sicuti si cum in vacuo ventre suus ex asse heres est, ita & cum vnum gerit, nec per naturam humanæ cōdicionis alium partum formare potest, quod quidem post certum tempus conceptionis euenit: ex parte dimidia & ignorantem fore heredem. non ex quarta, vt Iulianus putat. Scientia autem vel opinio, si filiusfamilias vel seruus instituti sunt, verum ipsorum, an domini vel patris accipienda sit? finge patrem putasse prægnatem, filium certum esse finge, & sic adire: an adquirat hereditatem? puto adquirere. sed contra, non adquirere. Si certus sum non esse falsum testamentum, vel irritum, vel ruptum, licet dicatur esse, possum adire hereditatem.

Ius accrescendi.

XXXI. PAVLVS [libro secundo ad Sabinum]

HEredi cum postumo instituto reliquæ partes adcrescunt quæ postumo datæ sunt, si certum sit non esse prægnatem, licet heres ignoret.

An ignorantia, vel dubitatio impediat aditionem.

XXXII. VLPIANVS [libro octauo ad Sabinum]

HEres institutus si putet testatorem viuere, quamuis iam defunctus sit: adire hereditatem non potest. sed & si sciat se heredem institutum, sed vtrum purè an sub condicione ignoret: non poterit adire hereditatem, licet purè heres institutus sit. &[q] sub condicione, licet[r] paruerit condicioni. Sed & si de condicione testatoris incertus sit, paterfamilias an filiusfamilias sit: non poterit adire hereditatem, etsi eius condicionis sit in veritate[s] vt testari poterit.

XXXIII. PAVLVS [libro duodecimo ad Plautium]

QVod si dubitet, apud hostes decessit an ciuis Romanus: quoniam vtroque casu est ius adeundi, & in re est vt possit adire: dicendum est posse adire.

XXXIIII. VLPIANVS [libro octauo ad Sabinum]

SEd et si si de sua condicione quis dubitet, an filiusfamilias sit: posse eum adquirere hereditatem iam dictum est. Cur autem, si suam ignoret condicionem, adire potest: si testatoris, non potest? illa ratio est, quòd qui condicionem testatoris ignorat, an valeat testamentum dubitat. qui de[t] sua, de testamento certus est. Sed & si cum esset purè institutus, putauit[v] sub condicione, & impleta condicione quam incertam putauit adiit: an possit adquirere hereditatem? consequens est dicere, posse eum adire. maximè cum hæc suspicio nihil ei offuerit, nec periculum adtulerit. Facilius quis admittet, si quis purè institutus putabit se sub condicione institutum, condicionémque impletam, quam in euentum putabat. nam in nullo hæc suspicio offuit.

Ius accrescendi.

XXXV. IDEM [libro nono ad Sabinum]

SI quis heres institutus ex parte, mox Titio substitutus, antequam ex causa substitutionis ei deferatur hereditas, pro herede gesserit: erit heres ex causa quoque substitutionis. quoniā inuito quoque ei adcrescit portio. idem dico, & si filiusfamilias vel seruus iussu domini vel patris adierint hereditatem, mox emācipatus vel manumissus ex causa substitutionis adeant.[x] erunt namque heredes. sunt enim appendices præcedentis institutionis.[y]

Si exclusus per condicionem sibi datam pater filium iussit adire, dicendum erit, eum non quæsisse suam portionem. Sed si ex duobus filijs vnum iusserit, debebit & alium filium iubere adire.

XXXVI. POMPONIVS [libro tertio ad Sabinum]

SI ex sua parte dominus vel pater adierit: necessarium est iussum, vt filius vel seruus coheredes adeant.

XXXVII. IDEM [libro quinto ad Sabinum]

HEres in omne ius mortui, non tantum singularum rerum dominium succedit. cum & ea quæ in nominibus sint, ad heredem transeant.

XXXVIII. VLPIANVS [libro quadragesimo tertio ad Edictum]

SI duo sint necessarij[z] heredes, quorum alter se abstinuit, alter posteaquam prior abstinuit immiscuit se: dicendum est, hunc non posse recusare quo minus tota onera hereditaria subeat. qui enim scit aut scire potuit, illo abstinente se oneribus fore implicitum, ea condicione adire videtur.

XXXVIIII. IDEM [libro quadragesimo sexto ad Edictum]

QVamdiu[A] potest ex testamento adiri hereditas, ab intestato non defertur.

XL. IDEM [libro quarto Disputationum]

QVæsitum est, an licet quis paternæ hereditatis nihil attingat, aliquid tamen propter patris volūtatem habeat, vel faciat: an creditoribus paternis cogatur respōdere. vt puta si impuberi fuerit substitutus. in qua specie Iulianus libro[B] vicensimo sexto digestorum scripsit, incidere eum in edictum, si se immiscuerit impuberis hereditati. nam qui iudicium parentis oppugnauerit, non[C] debet ex eadem hereditate quicquam cōsequi. Sed Marcellus eleganter distinguit, multum interesse, vtrum ex asse fue

a scilicet
b iussus.
c iussus sit,
d sim:
e seruo meo
f agens:
g potest accipere. Rursus est Flor. verba omisit hæc accipe proximus &c. interpretatam sunt iureisc. falsi. Itaque manifesto latere sordes apparebant
h esset:
i Denique. & per bonorum possessioné tale prætor ventrem mittit in possessionem.
k futurus esset:
l & in eo
m quòd
n licet
o agat.
p putat
q vel sub
r & paruerit
s vt in veritate: hæc præpositio nihil immutant sententiam.
t qui suam, vel qui de sua quidem.
v putat
x adeat.
y Huc pertinet exemplum, quod diffusè tractat M. Cic. lib. 2. de Inuen. Rhet. vbi constitutionē negocialē explanat.
z necessarij instituti
A Ex vic. de bon. possess.
B libro vicesimo quarto
C eum non debere

asse fuerit institutus in patris testamento, an ex parte. vt si ex parte, potuerit sine metu remota patris successione,[l] impuberis hereditatem amplecti.

De suo herede.

XLV. IVLIANVS libro vicesimo sexto Digestorum

FIlius, qui se paterna hereditate abstinuit, si eahereda si fratris hereditati se immiscuerit, & pro herede gesserit: poterit ea substitutione hereditatem optinere.

XLVI. VLPIANVS libro quarto Disputationum

IVlianus libro vicensimo sexto digestorum scripsit,[1] si pupillus paterna hereditate se abstinuisset, deinde ei aliquis heres extitisset: non esse eum compellendum creditoribus paternis respondere, nisi substitutus ei fuit.[a] inclinat enim in hoc, vt putet substitutũ etiam patris onera subiturum. quæ sententia à Marcello rectè notata est. impugnat enim vtilitatem pupilli, qui ipse saltem potest habere successorem. metu enim onerũ patris timidius quis etiam impuberis hereditatem adibit. alioquin, inquit, & si frater fuit, omissa causa testamẽti, ab intestato possidebit hereditatem. & quidem impunè. nec enim videtur voluisse fraudare edictum, qui sibi prospicit ne oneribus patris pupilli hereditas implicaretur. sed quòd in fratre scripsit, credo ita intellegendum, si nõ impuberis frater fuit, sed testatoris. ceterum vtique si frater à patre fratri[b] substitutus impuberi sit: sine dubio necessarius heres existet.

Si in societatem,[c] quam viuo patre inchoauerat filius, post mortem patris perseuerauerit: Iulianus rectè distinguit, interesse verum rem cœptam sub patre perficit, an nouam inchoauit. nam si quid nouum in societatem[d] inchoauit, non videri[e] miscuisse hereditati patris scripsit.

Si seruum paternum filius manumiserit, sine dubio miscuisse se paternæ hereditati videbitur. Proponebatur filius à patre de castrensi peculio seruos comparasse: eósque à patre manumittere rogatus,[f] eam heres esset ab eo institutus. quærebatur, si se abstinuisset paterna hereditate, eósque manumisisset: an miscuisse se paternę hereditati videatur. dicebamus, nisi euidenter quasi heres manumiserit: non de Vere eum calumniam pati, quasi se miscuerit hereditati.

a fuisset. b fratris c societate, d societate e se miscuisse. se immiscuisse f rogatus esset,

XLVII. IVLIANVS [libro trigesimo Digestorum]

HEres per seruum hereditarium eiusdem hereditatis partem, vel id quod eiusdem hereditatis sit, adquirere non potest.

Restitutio in integrum.

XLVIII. IDEM [libro quadragesimo septimo Digestorum]

QVotiens pupillus patri heres extitit, & abstinet[g] se hereditate: quamuis patris bona sub creditoribus fiant, tamen rata haberi debent quæcumque pupillus bona fide gesserit. & ideo ei qui fundum tutore auctore à pupillo emerit, succurrendum erit. nec interest pupillus soluendo sit, necne.

g abstinuit

De seruo adeunte.

XLV. IDEM [libro primo ad Vrseium Ferocem]

ADitio hereditatis non est in opera seruili. idcirco si seruus dotalis adierit, actione de dote eam hereditatem mulier reciperaVit. quamuis ea quæ ex operis dotalium[h] adquiruntur, ad virum pertineant. Et cum quæstus & compendij societas initur, quidquid ex operis suis socius adquiserit, in medium conferet. sibi autem quisque hereditatẽ adquirit. Præterea nec fructuarius quidem seruus iussu eius qui vsumfructum in eo habet, adire hereditatem poterit. Et quod à quibusdam respondetur, si liber homo qui bona fide mihi seruiebat, propter me heres institutus erit, posse eũ iussu meo adire hereditatem: potest verum esse, vt intellegatur non opera sua mihi adquirere, sed ex re mea. sicut in stipulando, & per traditionem accipiendo ex re mea mihi adquirat.

h dotalium seruorum

Dubitatio impedit aditionem.

XLVI. AFRICANVS [libro primo Quæstionum]

CVm falsum testamentum diceretur,[i] si quidem ipse heres accusaretur:[k] quoniã certus esse debeat se falsum non fecisse, rectè adibit hereditatem. sin autem alius argueretur citrà conscientiam eius, non potest adire: quasi dubitet verum esse testamentum.

i dicitur, k accusatur:

De furioso.

XLVII. IDEM [libro quarto Quæstionum]

QVi seruum suum heredem institutum adire iusserat, prius quàm ille adiret, furiosus est factus. negauit, rectè seruum aditurum. quoniam nõ nisi voluntate domini adquiri hereditas potest. furiosi autem voluntas nulla est.

XLVIII. PAVLVS [libro primo Manualium]

SI quis alicui mandauerit, vt si æstimauerit, peteret sibi bonorum possessionem: & postquam ille petit, furere cœperit: nihilo minus adquisita est ei bonorum possessio. quòd si antequam ille petat, is qui mandauit petendam,[l] furere cœperit: dicendum non est statim ei adquisitam bonorum possessionem. igitur bonorum possessionis petitio ratihabitione debet confirmari.

l petendam,

XLVIIII. AFRICANVS [libro quarto Quæstionum]

PVpillum etiam eo tutore auctore, qui tutelam non gerat, hereditatem adeundo obligari ait.

L. MODESTINVS [libro singulari de Eurematicis]

SI per epistulam seruo pupilli tutor hereditatem adire iusserit: si post subscriptam[m] epistulã tutor moriatur, antequam ex epistula seruus adiret: nemo dicturus est obligari postea pupillum hereditati.

m scriptam

Dubitatio.

LI. AFRICANVS [libro quarto Quæstionum]

EVm qui duobus testamentis eiusdem testatoris heres scribitur, cum dubitet num posterius falsum sit: ex neutro eorum posse adire hereditatem placet.

Forma iussus seruanda est.

Filiusfamilias heres scriptus[n] patrem suum certiorem fecerat, videri sibi soluendo esse hereditatem. pater rescripserat, sibi parum idoneam renuntiari. itaque debere eum diligentius explorare: & ita adire, si idoneam compperisset. filius acceptis litteris patris, adiit hereditatem. dubitatũ est, an rectè adisset.[o] probabilius diceretur,[p] quãdiu persuasum ei non sit soluendo esse hereditatẽ, patrem non obligasse. Sed & si quis ita dixerit, SI SOLVENDO HEREDITAS EST, ADEO HEREDITATEM: nulla aditio est.

n institutus o sed probabilius p dicetur,

Iussus non necessarius.

LII. MARCIANVS [libro quarto Institutionum]

CVm heres institutus erat filius, & habebat[q] patrem furiosum, in cuius erat potestate: interponere se suam beniuolentiam[r] Diuus Pius rescripsit. vt si filiusfamilias adierit, perinde habeatur, atque si paterfamilias adisset: permisitque ei & seruos hereditatis manumittere. Qui ea parte heres institutus est purè, ex parte sub condicione solus: etiam pendente condicione si adierit hereditatem, ex asse heres erit. quia solus heres futurus est omnimodo: nisi habeat in condicionalem partem substitutum.

q haberet r beneuolentiam

LIII. GAIVS [libro quartodecimo ad Legem Iuliam & Papiam]

QVi ex duabus partibus heres institutus fuerit, ex alia purè, ex alia sub condicione: & ex pura institutione adierit, & decesserit, postéaque condicio extiterit: ea quoque pars ad heredem eius pertinet. Qui semel aliqua ex parte heres extiterit, deficientium partes etiam inuitus excipit.[s] id est tacitè ei deficientium partes etiam inuito adcrescunt.

s accipit.

LIIII. FLORENTINVS [libro octauo Institutionum]

HEres quandoque adeundo hereditatem, iam tunc[t] à morte successisse defuncto intellegitur.

t iam tunc in fortis

Abstentio post aditionem.

LV. MARCIANVS[v] [libro secundo Regularum]

CVm hereditate patris necessarius heres se abstineat, condicio coheredi siue suo siue extraneo defertur: vt aut totam adgnoscat, aut à toto recedat. & ita se abstinere potest propter alium, qui per suam personam non poterat. si tamen creditores dicant se contẽtos esse eius portione, quia non potest exonerari, nisi defreatur condicio: & alterius parte abstinere se creditores debent, vt eius actiones ei qui conuenitur dentur.

v Marcellus

LVI. VLPIANVS [libro quinquagesimo septimo ad Edictum]

SI is qui immiscuit se hereditati, decessisset, deinde alius se abstinet:[x] eadem condicio deferenda est heredi eius, quæ & ipsi. quod Marcellus ait.

x abstineret;

De suo herede.

LVII. GAIVS [libro vicensimo tertio ad Edictum Prouinciale]

NEcessarijs heredibus non solùm impuberibus, sed etiam puberibus abstinẽdi se ab hereditate proconsul potestatem facit: vt quamuis creditoribus hereditarijs iure ciuili teneantur, tamen in eos actio non detur, si velint derelinquere[y] hereditatem. Sed impuberibus quidem etiam si se immiscuerint hereditati, præstat abstinendi facultatem. puberibus autem ita, si se non immiscuerint. sed tamẽ & puberibus minoribus vigintiquinque annis, si temere damnosam hereditatem parentis appetierint, ex generali edicto, quod est de minoribus vigintiquinque annis, succurrit: cum & si extranei damnosam hereditatem adierint, ex ea parte edicti in integrũ eos restituit.[z] Seruis autem necessarijs heredibus, siue puberes siue impuberes sint, hoc non permittitur.

y relinquere z restituit.

LVIII. PAVLVS libro secundo Regularum

EX parte heres institutus seruus, & nondum adita hereditate à coherede eius, liber & heres fit necessarius. quia non à coherede, sed à semetipso accipit libertatem. nisi ita institutus fuerit, CVM MIHI QVIS HERES ERIT, STICHVS LIBER ET HERES ESTO.

De iure accrescendi.

LVIIII. NERATIVS libro secundo Membranarum

QVi patri heres extitit, si idem filio impuberi substitutus est, non potest hereditatem eius prætermittere. quod sic recipiendum[a] est: etiamsi viuo pupillo mortuus erit, deinde pupillus impubes decesserit. nam is qui heres extiterit, pupillo quoque heres necessariò erit. nam si ipsum inuitum obligat, coniungi eam paternæ hereditati, & adcrescendi iure adquiri cuicumque patris heredi existimandum est.

De instituto, qui ab intestato petit.

LX. IAVOLENVS libro primo ex posterioribus Labeonis

FIlium emancipatum pater solum heredem instituit. & si is heres non esset, seruum liberum & heredem esse iusserat. filius, tamquam pater demens fuisset, bonorum eius possessionem ab intestato petit: & ita hereditatem possedit. Labeo ait, si probaretur sana mente pater[b] testamentum fecisse: filium ex testamento patri heredem esse. hoc falsum puto. nam filius emancipatus cum hereditatem testamento datam ad se pertinere noluit, continuò ea ad substitutum heredem transit. nec potest videri pro herede gessisse, qui vt hereditatem omitteret, ex alia parte edicti possessionem bonorum petat. Paulus.[c] Et Proculus Labeonis sententiam improbat, & [in] Iauoleni sententia[d] est.

Ius accrescendi.

LXI. MACER libro primo de officio præsidis

SI[e] minor annis[f] posteaquam ex parte heres extitit, in integrum restitutus est: Diuus Seuerus constituit, vt eius partis onus coheres suscipere non cogatur. sed bonorum possessio creditoribus detur.

Parens conditioni an videatur adire.

LXII. IAVOLENVS libro primo ex posterioribus Labeonis

ANtistius Labeo ait, si ita institutus sit, SI IVRAVERIT, HERES ESTO: quamuis iurauerit, non tamen eum statim heredem futurum, antequam pro herede aliquid gesserit. quia iurando voluntatem magis suam declarasse videatur. Ego puto, satis eum pro herede gessisse, si vt heres iurauerit. Proculus idem. eóque iure vtimur.

Iussum domini.

1 Si seruus[g] heres institutus, post iussum domini antequam adiret alienatus esset: nouum iussum posterioris domini, non iussum prioris exigitur.

De furioso.

LXIII. IDEM libro singulari regularum Pomponij Marcellus notat

FVriosus adquirere sibi commodum hereditatis ex testamento non potest: nisi si necessarius patri aut domino heres existat. per alium autem adquiri ei potest: veluti per seruum, vel eum quem in potestate habet.

De seruo instituto.

LXIIII. IAVOLENVS libro secundo ex posterioribus Labeonis

SEruus duorum heres institutus, & adire iussus, si alterius domini iussu adierit, deinde manumissus fuerit: poterit ipse adeundo ex parte dimidia heres esse.

LXV. PAVLVS libro secundo ad Sabinum

ET si substitutum haberet idem seruus ita, SI HERES NON ERIT, ILLE HERES ESTO: substitutus locum non habet.

LXVI. VLPIANVS libro sexagesimo primo ad Edictum

SI[h] seruus communis vel vni ex dominis, vel pluribus, vel omnibus heres extiterit necessarius: nullius eorum hereditate se poterit abstinere.

Ius accrescendi.

LXVII. IDEM libro primo Regularum

SEruus communis ab extero heres institutus si iussu vnius adierit hereditatem: non pro maiore parte interim heredem eum facit, quàm pro dominica. deinde ceteris sociis non iubentibus, tacito iure partes ei adcrescunt.[i]

LXVIII. PAVLVS libro quinto ad Legem Iuliam & Papiam

CVm solus seruus heres institutus sit, sicut licet vno tempore omnium dominorum iussu adire hereditatem, ita & separatis temporibus singulorum iussu rectè adit.[k] nā quia sæpius adit,[l] non ex testamento, sed ex iure dominorum venire[m] vtilitatis causa videtur. ne alterius festinatione alterius ius lædatur.

Quando adeunda sit hereditas, aut repudianda.

LXVIIII. VLPIANVS libro sexagesimo ad Edictum

QVamdiu[n] institutus admitti potest, substituto locus non est. nec ante succedere potest, quàm excluso herede instituto. eueniet igitur, vt necessarium sit remedium prætoris & circa denegādas primo actiones & circa præstituendum tempus substituto. quin intra diē primo præstitutum neque adire hereditatem potest, neque pro herede gerere. Is autem qui tertio gradu scriptus est, si primo deliberante secundus decedat: ipse potest succedere. ergo exspectamus in singulis, vt prius ei[o] deferatur hereditas. tunc deinde[p] posteaquā delata est, exspectamus diem præstitutum: intra quem idem nisi aut adeat aut pro herede gerat, denegamus ei actiones.

LXX. PAVLVS libro quinquagesimo septimo ad Edictum

IN plurium heredum gradibus hoc seruandum est, vt si testamentum proferatur, prius à scriptis incipiatur: deinde transitus fiat ad eos, ad quos legitima hereditas pertinet: etiam si idem sit, ad quem vtroque modo pertineat. nam hoc gradatim consequitur, vt prius ex testamento delatam, deinde legitimam repudiet. Idem iuris est in bonorum possessione, vt prius scriptus repellat bonorum possessionē: deinde is qui ab intestato petere potest. 1 Si verò ei, ad quem legitima hereditas potest pertinere, cōdicio data sit: nihil cōstituere potest de legitima antequā dies condicionis[q] transeat. & ideo dicendum est & in eo casu, si respondit neutrā hereditatem ad se velle pertinere: bona defuncti a creditoribus possidēda esse.

De seruo redempto ab hostibus.

LXXI. VLPIANVS libro sexagesimo primo ad Edictum

SI[r] seruum quis alienum ab hostibus redemerit, & heredem eum cum libertate instituerit: magis puto fore eum liberum, & necessarium heredem. nam cum scribit ei libertatem, vinculo suo resoluit. & in hoc solùm red-2 dit[s] iure postliminij, vt non iterum seruus eius fiat, cuius erat antequam caperetur: hoc enim satis impium est: sed vti pristino domino suam æstimationem omnimodo offerat, vel maneat ei obligatus donec pretium soluat. quod libertatis fauore introductum est. Si quis hac lege emptus sit, vt intra certum diem manumittatur, & cum libertate heres institutus sit: an ei succurrendum sit vt se abstineat, videamus. magisque est, vt donec dies non extiterit,[t] possit ei necessarius heres effici. & non possit sese abstinere. sin autem dies præteritus fuerit, tūc non necessarius, sed voluntarius heres efficitur. & potest se abstinere secundum exemplum eius, cui fideicommissaria libertas sub condicione debebatur. Si quis dederit nummos domino, vt manumittatur: puto huic omnimodo esse succurrendum.

De beneficio abstinendi.

3 Prætor ait, SI PER EVM EAMVE FACTVM ERIT, QVO QVID EX EA HEREDITATE AMOVERETVR. Si quis suus se dicit retinere hereditatem nolle, aliquid autem ex hereditate amouerit: abstinendi beneficium non habebit. Non dixit prætor, SI QVID AMOVERIT, sed SI PER EVM EAMVE FACTVM ERIT, QVO QVID EX EA AMOVERETVR. siue ergo ipse amouerit, siue amouendum curauerit: edictum locum habebit. Amouisse eū accipimus, qui 4 quid celauerit, aut interuerterit, aut consumpserit. Ait prætor, QVO QVID EX EA AMOVERETVR: siue autem vna res siue plures fuerint amotæ, edicto locus est. siue ex ea hereditate sint, siue ad eam hereditatē pertineant. 5 Amouere non videtur, qui non callido animo nec maligno rem reposuit. ne is quidem qui in re errauit, dum putat non esse hereditariam. si[v] igitur non animo amouendi, nec vt hereditati damnum det, rem abstulit: sed dum putat non esse hereditariam. dicendum est, eum 6 amouisse non videri. Hæc verba edicti ad eum pertinent, qui ante quid amouit, deinde se abstinet.[x] ceterum si ante se abstinuit, deinde tunc amouit: hic videamus an edicto locus sit. magisque est, vt putem istic[y] Sabini sententiam admittendam: scilicet vt furti potius actione creditoribus teneatur. etenim qui semel se abstinuit, quemadmodum ex post delicto obligatur?

Tempus statutum aditioni.

LXXII. PAVLVS libro primo ad Plautium

SI quis heres ita scriptus fuerit, vt intra certum tēpus adeat hereditatem: & si non ita adierit, alius ei substituatur: prior autem heres antequam adiret decesserit: nemo dubitat, quin substitutus vltimum diem aditionis expectare non solet.[z]

Quid sit

a accipiēdum
b patrem
c Verba Pauli sunt notæ ad Labeonem & Iauolenum adiectæ: quod aliqui ignorātes scribunt improbant, & suot.
d vera est
e Si tamē velit (quia restitutio omnia in pristinum statum reponit. l. quod si minor. §. restitutio autem. de mino.) pars acquisita a minore illi accrescet, quæ nō accresceret, si ab alio esset acquisita. l. quoties §. inter duos. ī. de vsufr. adcresc.
f annis viginti quinque
g seruus alienus
h Ex tit. de reb. auth. iud. poss.
i Persona serui magis quam dominorum inspecta. l. quoties §. duobus. i. de vsufr. adcresc.
k adibit.
l id non ex
m euenire
n Ex tit. quib. ex caus. in poss. eat.
o prius ei
p demum
q constitutionis. Recta est Flor.
r Ex tit. de reb. auth. iud. poss.
s redit
t extitit.
v si quis igitur
x abstinuit.
y hic
z solet.

Quid sit immiscere se hereditati.

LXXIII. IDEM [libro septimo ad Plautium]

SI quis non quasi heres, sed quasi patroni filius egens à liberto paterno ali velit: procul dubio hoc extra causã est immiscẽdi se bonis paternis. & ita rectè Labeo scribit.

Error.

LXXIIII. IDEM [libro duodecimo ad Plautium]

QVi putat se decem dare iussum, cum quinque iussus sit: si decem dederit, fiet heres adeundo. at si quinque putet se iussum dare, cum decẽ dare iussus est, & dat quinque: non implet cõdicionem. sed ad aliquid proficit, vt si adimpleuerit reliquum: aliorum quinque datione videatur condicio esse impleta. Qui bona fide seruit, si quasi iussu domini adierit, non obligatur. Similis est huic statuliber, qui iussus ab herede adire hereditatem, post condicionem libertatis existentem, cum hoc ignoraret, adijt. De eo, qui heres institutus ab aliquo dubitat [a]an[a] libertas ei ex testamento domini optigerit, cum nesciat cõdicionem libertatis extitisse, vel hereditatem aditam, an adeundo heres fiat, videndum.[a] Iulianus hunc dicere[b] fieri heredem.

a videndum est.
b dicit

LXXV. MARCELLVS [libro nono Digestorum]

EX semisse Titius heres scriptus est. quadrantis bonorum possessionem per errorem petit. quæro, an nihil actum sit. an verò perinde omnia seruanda sint, ac si quadrans nominatus non sit. respondit, magis nihil actũ esse. quemadmodum[c] cum ex semisse scriptus heres, ex quadrante per errorem adiit hereditatem.

c quàm

LXXVI. IAVOLENVS [libro quarto Epistularum]

SI tu ex parte sexta sub cõdicione institutus fuisses heres, & omittente partem suam Titio, cui substitutus eras, ex substitutione adisses, deinde condicio tuæ sextantis extitisset: quæro, an adire necesse habueris, ne sextans tuus intereat. respondit, nihil[d] interest, vtrum ex substitutione prius adierit, an ex prima institutione: cũ ab vtraque causa vna aditio sufficiat. sextans itaque qui sub condicione[e] datus mihi est, ad me solum pertinet. Item si tu sextantis, ex quo institutus esses heres, omiseris aditionem: numquid dubitas, quin ex substitutione adeũdo, Titianæ partis habiturus partem esses? respondit, nõ dubito quin si prima institutione adeũdo heres esse possim, in potestate mea sit, quam partem hereditatis aut amittere[f] velim aut vindicare.

d nihil interesse.
e condicione
f omittere

Hereditas ex testamento & ab intestato simul repudiata.

LXXVII. POMPONIVS [libro octauo ad Quintum Mucium]

ILlud dubitari potest, tanisi cũ testamẽto heres institutus essem ab eo, qui etiam si intestatus decessisset, legitima hereditas eius ad me pertineret: an[g] simul vtramque hereditatẽ repudiare possim.[h] quoniam antequã ex testamento hereditatem repudiarim, legitima nõdum ad me pertinet. verùm[i] eodem[k] momento intellegor[l] & ex testamento & legitimã repudiare. sicuti si legitimam velim ad me pertinere, cum sciam testamento mihi relictã: videbor ante repudiare testamentum, & ita legitimam adquisisse.

g an per eam simul
h possim. quod magis est:
i vnde
k eundem
l intellige

Quid sit pro herede se gerere.

LXXVIII. IDEM [libro XXXV. ad Quintum Mucium]

DVo[m] fratres fuerant:[n] bona communia habuerant: eorum alter intestato mortuus suum heredem non reliquerat: frater qui supererat, nolebat ei heres esse. consulebat, num ob eam rem, quòd communibus, cum sciret eum mortuum esse, vsus esset, hereditati se alligasset. respondit, nisi eo consilio vsus esset, quòd vellet se heredem esse: non adstringi. itaque cauere debet,[o] ne qua in re plus sua parte dominationem interponeret.[p]

m Alciat li. 4. parad. cap. 2.
n & bona
o debere.
p imponeret.

Hereditas per alium acquisita.

LXXVIIII. VLPIANVS [libro secundo ad Legem Iuliam & Papiam]

PLacet, quotiens adquiritur per aliquem hereditas, vel quid aliud ei cuius quis in potestate est, confestim adquiri ei cuius est in potestate. neque momẽto aliquo subsistere in persona eius, per quem adquiritur. & sic adquiri ei cui adquiritur.

Hereditas non acquiritur pro parte.

LXXX. PAVLVS [libro V. ad Legem Iuliam & Papiam]

SI solus heres ex pluribus partibus fuero institutus, vnã partẽ omittere non possum. nec interest, in quibusdam habeam substitutũ, necne. Idem puto etiam si aliis[†] mixtus heredibus, ex pluribus partibus heres institutus sim. quòd & hic adeundo vnam portionem, omnẽ[q] adquiro, si tamen delatæ sint. Item si seruus meus ex parte heres institutus sit purè, ex parte sub condicione, dato scilicet coherede: & iussu meo adierit: deinde eo manumisso condicio alterius portionis extiterit: verius est, non mihi esse adquisitam illam portionem, sed ipsum comitari. omnia enim paria permanere debent in id tempus, quo alterius portionis cõdicio extet, vt adquiratur ei, cui prior portio adquisita est. Ego quidẽ puto, & si adhuc in potestate sit, iterum adeundum esse, si condicio extiterit. & illud quod dicimus, semel adeundum, in eiusdem persona locum habet:[r] non cum per alium adquirenda est hereditas.

† mixtis
q omnes
r locũ habet,

LXXXI. VLPIANVS [libro tertiodecimo ad Legem Iuliam & Papiam]

TOtiens videtur heres institutus etiã in causa substitutionis adisse, quotiẽs adquirere sibi possit.[s] nam si mortuus esset, ad heredẽ non transferret substitutionem.

s potuit.

De seruo instituto, cuius dominus capax non est.

LXXXII. TERTYLLIANVS[t] [IDEM libro sextodecimo ad Legem Iuliam & Papiam]

SI seruus eius qui capere non potest, heres[v] instituatur: & antequàm iussu domini adeat hereditatem, manumissus alienatúsue sit, & nihil in fraudem legis factum esse:[x] ipse admittitur ad hereditatem. sed & si partem capere[y] possit dominus eius, eadem dicenda sunt de parte quam ille capere non potest. nihil enim interest, de vniuerso quæratur quod capere non possit, an de portione.

t Tertyllianus
v Etiamsi hereditatis, vel portionis illius dominus non sit capax, non desinit tamẽ eum ex esse testamentis factio. arg. l. debitor. §. vlt. de leg. 2. conf. l. gl. ad § seruus autem de hered. inst. Institutio. & §. in extraneis de her. qua. & diff.
x factum sit:
y capere totum

Ius accrescendi.

LXXXIII. VLPIANVS [libro octauodecimo ad Legem Iuliam & Papiam]

SI totam,[z] an partem, ex qua quis heres institutus est, tacitè rogatus sit restituere: apparet nihil ei debere adcrescere. quia rem non videtur habere.

z totam hereditatẽ, aut partem: sequere Flo. & interpretare eo pro eum vi veteres vsurparũt auctore Sex. Pomp.

Partus nasciturus an impediat acquisitionem hereditatis.

LXXXIIII. PAPINIANVS [libro XVI. Quæstionum]

VEntre[A] prætérito, si filius qui fuit emancipatus, aut exter,[B] heres institutus sit: quamdiu rumpi testamentum potest, non defertur ex testamento hereditas. sed si vacua[C] vẽtre mulier fuit,[D] & incerto eo filius in familia retentus vita decessit: heres fuisse intellegitur. emãcipatus[E] aut exter non aliter possunt hereditatem quærere, quàm si non esse prægnatem sciant. ergo si ventre pleno sit mulier, nõne iniquum erit,[F] interea defunctum filium heredi suo relinquere nihil? & ideo decreto filio succurrendũ est, quia siue frater ei nascatur, siue non nascatur, patri heres futurus est. eadẽmque[G] ratio facit, vt emancipato quoque subueniri debeat, qui alterutro casu rem omnimodo habiturus est.

A Alc. li. 3. parerg. c. 10.
B externus heres
C vacuo
D fuerit.
E emãcipatus verò aut externus
F erit dicere.
G eadem

De metu.

LXXXV. IDEM[H] [libro trigensimo Quæstionum]

SI metus causa adeas aliquis hereditatem, fiet vt quia inuitus heres existat, detur abstinendi[I] facultas.

H Iabolenus
I sibi facultas.

Impeditus adire propter iustam absentiã, si decedas interim, ius petendi restitutionem ad adeundum suo heredi relinquit.

LXXXVI. IDEM [libro sexto Responsorum]

PAnnonius[K] Auitus[L] cum in Cilicia procuraret, heres institutus, ante vita decesserat quàm heredem se institutum cognosceret. quia bonorum possessionem, quam procurator eius petierat, heredes Auiti ratã habere non poterãt: ex persona defuncti restitutionem in integrum implorabant. quæ stricto iure non competit,[M] quia intra diem aditionis Auitus obisset. Diuũ tamen Pium contra constituisse, Marcianus libro[N] quæstionum refert in eo qui legationis causa Romæ erat. & filium qui matris delatam possessionem absens amiserat, sine respectu eius distinctionis restitutionem[O] {locum} habere, quod & hic humanitatis gratia optinendum[P] est. Rei perduellionis[Q] hereditatem, suspensa cognitione filius emãcipatus, cui de patris innocentia liquet, potest quærere. Pro herede gessisse filium placet,[R] qui moriens, comperto matrem suam intestato vita decessisse, codicillis petit ab herede suo, vt maternorum bonorum seruum manumitteret, ac sibi parẽtibúsque suis in possessionem[S] matris monumentum extrueret.

K Pantonius
L Alc. li. 7. parerg. cap. 11.
M competebat.
N libris
O in integrũ
P admittendum
Q In hunc locũ vide Orat. Cic. pro C. Rab. perduellionis reo.
R placuit.
S possessione

Immiscere quis dicatur.

LXXXVII. IDEM [libro decimo Responsorum]

EVm[T] bonis patris se miscere cõuenit, qui remoto familiæ vinculo pro herede gerere videretur.[V] & ideo filius, qui tamquam ex bonis matris, cuius hereditatem susceperat, agrum ad hereditatem patris pertinentẽ vt maternum ignorans possedit, abstinendi consilium, quod in bonis patris tenuit, amisisse nõ videtur. Pupillis, quos placuit oneribus hereditariis esse liberandos, confusas actiones restitui oportet.

T Eum demũ
V videatur:

Quid sit gerere pro herede.

LXXXVIII. PAVLVS [libro primo Quæstionum]

GErit pro herede, qui animo adgnoscit successionem, licet nihil attingat hereditarium. vnde & si domum pignori datam sicut hereditariam retinuit, cuius possessio qualisqualis fuit in hereditate: pro herede gerere videtur. idemque est & si alienã rem vt hereditariam possedisset.

LXXXVIIII. SCAEVOLA libro tertiodecimo Quæstionum

SI pupillus se hereditate abstineat, succurrendum est[a] & fideiussoribus ab eo datis, si ex hereditario contractu conuenirentur.[b]

LXXX. PAVLVS libro duodecimo Responsorum respondit

PEr curatorem[c] hereditatem adquiri non posse.[d] Idem respondit, si iussu aui nepos patris, qui de castrensi peculio testamentum fecit, hereditatem adisset: adquisisse ei ea de quibus patre testari potest. quia castrensia esse mutatione personæ desierint.[e]

Abstentio fraudulenta.

LXXXXI. IDEM libro quintodecimo Responsorum respondit

SI is qui bonis paternis se abstinuit, per suppositam personam emptoris bona patris mercatus probatur:[f] perinde eum conueniri oportere à creditoribus, atque si bonis paternis se inmiscuisset.

Nepos adit iussu aui.

LXXXXII. IDEM libro septimodecimo Responsorum

FIliusfamilias duxit vxorem: ea filiis sublatis intestata decessit: filii iussu patris nō aui adierunt hereditatem. quæro an auo adquisita sit hereditas. Paulus respondit, secundum ea quæ proponuntur,[g] nihil actum esse.

De iussu.

LXXXXIII. IDEM libro tertio Sententiarum

PAter quotiens filio mandat adire, certus esse debet, iam pro parte, an ex asse: & iam ex institutione, an ex substitutione & iam testamēto, an ab intestato filius suus heres exsistat. Mutus pater vel dominus, filio vel seruo heredibus instituto, magis est vt si intellectu non careat, nutu iubere possit adire hereditatem. vt ei iure eius commodum quæri possit. quod facile[h] explicari possit[i] scientia litterarū.[k] Mutus seruus iussu domini pro herede gerendo, obligat dominum hereditati.

LXXXXIIII. HERMOGENIANVS libro tertio Iuris Epitomarum

QVi superstitis bona repudiat, post mortem eius adire hereditatem, item bonorum possessionem petere non prohibetur.

LXXXXV. PAVLVS libro quarto Sententiarum

REcusari hereditas non tantùm verbis, sed etiam re potest: & alio quouis indicio voluntatis.

Aditio facta per errorem.

LXXXXVI. HERMOGENIANVS libro tertio Iuris Epitomarum

QVi se pupillum falsò existimans, cum esset pubes, pro herede gessit: quo minus heres exsistat, nihil error talis ei nocebit.

LXXXXVII. PAVLVS libro tertio Decretorum

CLodius[l] Clodianus facto prius testamento, postea eundem heredem in alio testamento inutiliter facto instituerat. scriptus heres cum posterius putaret valere, ex eo hereditatem adire voluit. sed postea hoc inutile repertum est. Papinianus putabat, repudiasse eū ex priore hereditatem, ex posteriore autem non posse adire. dicebā,[m] non repudiare eum qui putaret posterius valere. pronuntiauit Clodianum intestatum decessisse.

Post abstentionem coheredum alius se implicans vniuersis hereditatis vniuersis oneribus tenetur.

LXXXXVIII. SCAEVOLA libro vicensimo sexto Digestorum

QVæ[n] neptis suæ nomine, quā ex Seia habebat, Sempronio tot doti nomine spoponderat, & pro vsuris in exhibitionem certam summam præstabat, decessit relicta Seia filia, & aliis heredibus: cum quibus Sempronius iudicio egit. condemnatique[o] pro portionibus hereditariis singuli heredes, inter quos & Seia, Sempronio cauerunt summam, qua quisque condemnatus erat, vsuris[p] iisdem quæ ad exhibitionem à testatrice præstabātur. postea excepta Seia filia, ceteri heredes abstinuerunt hereditate beneficio principis: & tota hereditas ad Seiam pertinere cœpit. quæro, an in Seiā, quæ sola heres remansit, & omnia vt sola heres egerat:[q] pro eorū quoque portionibus, qui beneficio principali hereditate abstinuerint,[r] vtilis actio dari debeat. respondit, pro parte eorum qui se abstinuissent, actiones solere decerni in eam quæ adisset, & maluisset integra hereditaria onera subire.

In eum, qui post abstentionem vnius omnia bona vindicat, dantur actiones integræ.

LXXXXVIIII. POMPONIVS libro primo Senatusconsultorum

ARisto in decretis Frontianis[s] ita refert: cum duæ filiæ patri necessariæ heredes extitissent, altera se[t] paterna abstinuerat hereditate, altera bona paterna vindicaret, totámque onus suscipere parata erat:[v] Sanctum[x] Cassium prætorem, causa cognita actiones hereditarias vtiles daturum, rectè pollicitum ei quæ ad hereditatē patris accesserat,[y] denegaturúmque ei quæ se abstinuerat.

Marginal notes (left column): a est ei. b conuenientur. c procuratorem. deerant: est Flor. nā curator datus pupillo ad adeundam hereditatem non sufficit, sed tutor necessarius est l. cū in vna. ins. de appell. & Vlp. in reliquo instit. tit. de tute Dua. 2. disput. cap. 27. quem vide. d posse constat. e desierunt. f probetur. g proponerentur. h facilius. i poterit. k Vide l. 2. inf. de acceß. et Dua. li. 1. disput. cap. 4. l Claudius. m His verbis Paulus sententiam Papiniani (ad quem notas eū scripsisse certum est) reprehendit. Vigl. ad § ex eo. tit. quib. mo. testa. infirm. Instit. n Coniūge l. 90. de solutio. o condemnati. p cum iisdem vsuris. q gesserat: r abstinuerāt. s Frontonianis al. Frontinianis. t alterāque paterna hereditate abstinegret. v esset: x Secundum. y accesserat.

TESTAMENTA[z] QVEMADMODVM APERIANTVR INSPICIANTVR ET DESCRIBANTVR TIT. III.

I. GAIVS libro septimodecimo ad Edictum Prouinciale

OMnibus,[A] quicumque desiderāt tabulas testamēti inspicere vel etiam describere, despiciēdi[B] describendíque potestatem facturum se prætor pollicetur. quod vel suo vel alieno nomine desideranti tribuere eū, manifestum est. Ratio autem huius edicti manifesta est. neque enim sine iudice transigi, neque apud iudicem exquiri veritas de his controuersiis, quæ ex testamento proficiscerentur,[C] aliter potest, quàm inspectis cognitisque verbis testamenti. Si quis[D] neget sigillum suum agnoscere, non ideo quidem minus aperiūtur tabulæ, sed[E] alias suspectæ sunt.[F]

II. VLPIANVS libro quinquagensimo ad Edictum

TAbularum testamenti instrumentum non est vnius hominis, hoc est heredis: sed vniuersorum quibus quid illic adscriptum est. quin potius[G] publicum est instrumentum. Testamentum autem propriè illud dicitur, quod iure perfectū est. sed abusiue testamēta ea quoque appellamus, quæ falsa sunt, vel iniusta, vel irrita, vel rupta. itémque INperfecta solemus testamenta dicere. ad causam autem testamenti pertinere videtur id quodcumque quasi ad testamentū factum sit,[H] in quacumque materia fuerit scriptum, quod contineat supremā voluntatē. & tam principales, quam secundæ tabulæ edicto continentur. Si plura sint testamenta, quæ quis exhiberi desideret: vniuersorum ei facultas facienda est. Si dubitetur, vtrum viuat, an decesserit is, cuius quis quod ad causam testamenti pertinet, inspici, describique postulat: dicēdum est, prætorem causa cognita statuere id debere. vt si liqueat eum viuere,[I] non permittat inspici tabulas. & vt[K] ipsam scripturam quis inspiciat, &[L] sigilla, & quid aliud ex tabulis velit spectare. Inspectio tabularum etiam lectionem earum indicat. Diem autem & cōsulem tabularum non patitur prætor describi vel inspici. idcirco, ne quid falsi fiat. namque etiam inspectio materiam falso fabricādo instruere potest. Vtrum autem incontinenti potestatem inspiciendi vel describendi iubet:[M] an desideranti[N] tempus dabit ad exhibitionem? & magis est, vt dari debeat secūdum locorum angustias seu prolixitates. Si quis non negans apud se tabulas esse, non patiatur inspici & describi: omnimodo ad hoc compelletur. si tamen neget penes se tabulas esse, dicendum est, ad interdictum remitti, quod est de tabulis[O] exhibendis.

III. GAIVS libro septimodecimo ad Edictum prouinciale

IPsi tamē heredi vindicatio tabularum, sicut ceterarum hereditariarum rerum competit. & ob id ad exhibendum quoque agere potest.

IIII. VLPIANVS libro quinquagensimo ad Edictum

CVm ab initio aperiēdæ sint tabulæ, prætoris id officium est, vt cogat signatores conuenire, & sigilla sua recognoscere.

V. GAIVS libro octauo ad Plautium

VEl negare se signasse. publicè enim expedit, suprema hominum iudicia exitum habere.

VI. VLPIANVS libro quinquagensimo ad Edictum

SEd si maior pars signatorū fuerit inuēta, poterit ipsis interuenientibus resignari testamentum & recitari.

VII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

SEd si quis ex signatoribus aberit, mitti debent tabulæ testamenti vbi ipse sit, vt is adgnoscat. nā reuocari eum adgnoscendi causa onerosum est. quippe sæpe cum magna captione à rebus nostris reuocamur.[P] & sit iniquum, damnosum cuique esse officium suum. nec ad rem pertinet, vnus absit, an omnes. & si forte omnibus absentibus causa aliqua aperire[Q] tabulas vrgueat, debet proconsul curare, vt interuenientibus optimæ opinionis viris aperiantur. & post descriptum & recognitum factum, ab hisdem, quibus interuenientibus apertæ sunt, obsignentur: tunc deinde eo mittātur, vbi ipsi signatores sint, ad inspicienda sigilla sua.

VIII. VLPIANVS libro quinquagensimo ad Edictum

PVpillares tabulas, etiam si non fuerit superscriptum[R] ne aperirentur, attamen si seorsum eas signatas testator reliquerit, prætor eas aperiri, nisi causa cognita, non patietur.

Marginal notes (right column): z Quēadmodū testamenta. A Coniūge l. de in. do transac. B inspiciendi: deterior est Hw. C proficiscuntur. D se neget. E licet vel. si aliàs. F sunt. G prius. H est. I Hic enim est testamentum mortis testatoris interuenerit necesse est: nā testamentum in mortuis confirmatū est alioqui non valet quamdiu viuit is, qui testatus est. Paul. ad Hebr. cap. 9. K ne is ipsam. L Vel sigillet. al. sigillet. Ant. legit sigillet. quo nihil est absurdius sequente Florent. M præbebit. N desideranti. O Nam eum vocatum ad prætorē possessor sine detentor tabularum. si eas habere edicitur, ab ipso prætore cogendus est exhibere. Si autem confitetur quamob rē eas exhibere nō debeat, si verò eas se habere neget, aut aliquid alleget cur eas exhibere non oporteat, prætor aduersus eum nihil decernat sed validato de proferendis tabulis interdicto, iudicē dat, qui de tota negotio cognoscat ne videret nam prætor causas priuatas non ipse cognoscere, sed ad iudicem priuatū litigatores remittere solebat. Theo. Inst. de interd. Ex his apparet differentia inter hoc edictū & edictū de tabulis exhibendis. Duar. 2. disput. cap. 14. P reuocamur, & est. Q aperiri. R superascriptum.

VIIII. PAVLVS [libro quadragesimo quinto ad Edictum]

SI mulier ventris nomine in possessione sit, aperiendæ sunt secundæ tabulæ, vt sciatur cui demandata sit curatio.

X. VLPIANVS [libro tertiodecimo ad Legem Iuliam & Papiam]

SI in duobus exemplariis scriptum sit testamentum, alterutro patefacto apertæ tabulæ sunt. 1 Si sui naturæ tabulæ patefactæ sunt, apertum videri testamentum non dubitatur. non enim quærerimus à quo aperiantur. 2 Si tabulæ non compareant,[a] vel exustæ sint: futurum est, vt subuenire legatarius debeat. idem est[b] si subpressæ [c]vel[c] occultæ sint.

a comparent, quia perditæ sunt, vel flexæ sint:
b est & si

XI. ABIVS [libro vndecimo ad Legem Iuliam & Papiam]

SIcut codicilli pars intelleguntur testamenti, ita secundæ tabulæ principalium tabularum partem optinere videntur.

XII. VLPIANVS [libro tertiodecimo ad Legem Iuliam & Papiam]

SI quis fecerit testamentum & exemplum[c] eiusexemplo quidem aperto, nondum apertum est testamentum. quòd si authenticum patefactum, est totũ apertum.

c exemplum: exemplo eius quidem

SI QVIS OMISSA CAVSA TESTAMENTI AB INTESTATO VEL ALIO MODO POSSIDEAT HEREDITATEM

TIT. IIII.

Interpretatio edicti prætorij.

VLPIANVS [libro quinquagesimo ad Edictum]

PRætor voluntates defunctorum tuetus. & eorum calliditati occurrit, qui omissa causa testamenti ab intestato hereditatem partémue eius possident: ad hoc vt eos circumueniant, quibus quid ex iudicio defuncti deberi potuit, si non ab intestato possideretur hereditas. & in eos actionem pollicetur. Et parui refert, vtrum quis per semet ipsum, an per alium adquirere potuit hereditatem. nam quomodocumque potuit, si non adquisiit hereditatem: in ea causa est, vt incidat in edictum prætoris. 1 Prætermittere autem causam testamenti videtur, qui cum posset[d] iubere, noluit id facere. quid ergo si seruus eius, cum iuberetur adire hereditatem, dicto audiens non fuit? sed compellendus est seruus hoc facere. idcóque dominus ab intestato veniẽs incidit in edictum. Sin autem nec certioratus est dominus à seruo, & postea ipse ab intestato posledit hereditatem: non debet incidere in edictum, nisi si fingit ignorantiam. 2 Si proponatur idem & institutus & substitutus, & prætermiserit institutionem: an incidat in edictum quæritur. & non puto incidere. quasi testator hanc ei dederit facultatem, qui eum substituit. 3 Prætermittere[e] est causam testamenti, si quis repudiauerit hereditatem. Qui sunt in potestate, statim heredes sunt ex testamento. nec quòd se abstinere possunt, quicquam facit. quòd si postea[f] miscuerunt, ex testamento videntur heredes. nisi si abstinuerint quidem se testamento: verùm ab intestato petierint bonorum possessionem. hi enim incident in edictum. Qui sub condicione institutus heres potuit parere condicioni, nec paruit, cum condicio talis sit, vt in arbitrio sit heredis instituti: deinde ab intestato possideat hereditatem: debebit edicto teneri. quia eiusmodi condicio pro pura debet haberi. 4 Non quærimus, qui prætermissa causa testamenti ab intestato hereditatem possideant,[g] verum iure legitimo possideant, an non.[h] nam quoquo iure possideant hereditatem vel partem eius, conueniri ex edicto poterunt. vtique si non ex alia causa possideant. vtputa si quis omisit quidem hereditatem, sed ea causa fideicommissi possidet, missus in possessionem fideicommissorum seruandorum causa. vel si proponas eum crediti seruandi causa venisse in possessionem. nam nec ex hac causa legatarius respondere cogetur. Totiens igitur edictum prætoris locum habebit, quotiens aut quasi heres legitimus possidet, aut quia bonorum possessionem accipit ab intestato, aut si fortè quasi prædo possideat hereditatem, fingens sibi aliquem titulum ab intestato possessionis. quocumque enim modo hereditatem lucrifacturus quis sit, legata præstabit. 5 Sanè interueniẽte cautione EVICTA HEREDITATE LEGATA REDDI, etsi non possideat quis hereditatem, dolo autem malo fecerit quo minus possideat: eueniet vt perinde teneatur, atque si hereditatem adisset. Dolo autem malo fecisse videtur quo minus possideat, qui ad alium transtulit possessionem per fraudem, vt legatarij ceterique, qui quid in testamento acceperunt, careant his quæ sibi relicta sunt. 6 Sanè quæstionis fuit, verum is demum dolo malo facere videatur[i] quo minus possideat, qui per dolum eam possessionem dimittat,[k] quam aliquando habuit: an verò is quoque qui hoc ipsum malitiose fecit, ne ab initio possidere inciperet. Labeo sibi videri ait, non minus delinquere eum qui non incipiat possidere, quàm eum qui desinat. quæ sententia optinet. 7 Si quis per fraudem omiserit hereditatem, vt ad legitimum perueniat: legatorum petitione tenebitur.

d possit
e Prætermittere causam testamenti est,
f se immiscuerint,
g possideant.
h an non, vel partem eius, an non.
i videretur
k dimitteret,

II. IDEM [libro septimo ad Sabinum]

LIcet[l] pro herede gerere non videatur qui pretio accepto prætermisit[m] hereditatem: tamẽ dandam in eum actionem exemplo eius qui omissa causa testamenti ab intestato possidet hereditatem, Diuus Hadrianus rescripsit. proinde legatariis & fideicommissariis tenebitur. sed vtrum ab eo reit incipiendum, & sic ad heredem veniendum: an conuertemos ordinem? mihi videtur humanior esse hæc sententia, vt possessor hereditatis prior excutiatur. maximè si lucratiuam habet possessionem.

l Confer l. qui pretio. de mort. caus. dona. l. fuit quæstionis. de acqui. here. cum aliis.
m prætermisit

III. POMPONIVS [libro tertio ad Sabinum]

SI pecuniam à substituto acceperis, vt prætermitteres, isque adierit: an danda sit legatariis actio, dubitari potest. & puto si ipse quoque prætermiserit, & quòd lege ad se rediret, possidebit[n] hereditatem: an vtrumque vestrum dandam. vt ei tamen, cui ab vtroque legatum sit, in alterutrum detur actio.

n possederit

IIII. VLPIANVS [libro quinquagesimo ad Edictum]

SI quis pecuniam non accepit, simpliciter autem omisit causam testamenti, dum vult præstitum ei qui substitutus est, vel legitimo: numquid locus non sit edicto? planè indignandum est, circumuentam voluntatem defuncti. & ideo si liquidò constiterit, in necem legatariorum hoc factum: quamuis non pecunia accepta, sed nimia gratia collata: dicendum erit locum esse vtili actioni aduersus eum qui possidet hereditatem. & rectè dicetur, vbicumque quis, dum vult præstitum ei qui se repudiante venturus est, non repudiaturus nisi præstitum vellet, & maximè si ob euertenda iudicia id fecit: ibi dicendum est aduersus possessorem competere actionem. sic tamen, vt vbi quidem pecunia accepta repudiauit: ibi dicamus eum qui omisit conueniendum. vbi verò gratis, in fraudem tamen eorum quibus quid relictum est: possessorem debere conueniri vtili actione. 1 Quamquam de heredibus institutis[o] videatur prætor loqui, attamen etiam ad alios hæc res serpet.[p] vt si sit legataria, à quo fideicommissum relictum est: & hic id egisset,[q] vt omittatur hereditas, dolóque id fecit: conueniri debet. 2 Si quis vendiderit hereditatem, vtique possidere videtur. non[r] dolo fecisse, quo minus possideat.

o instituendis
p serpit.
q egerit,
r nisi dolo fecisset,

V. MARCELLVS [libro duodecimo Digestorum]

EXcusatus videtur patronus, qui institutionem prætermisit, cũ aliter esset à liberto scriptus heres, quàm eum institui oportet.[s] nam & si seruus eius ex asse institutus fuerit, & per quemcumque casum non potuerit iussu domini adire hereditatem, impunè prætermittet ex testamento hereditatem.

s oporteret.

De voluntate testatoris.

VI. VLPIANVS [libro quinquagesimo ad Edictum]

QVia autem is qui ab intestato possidet hereditatem, conueniri potest, si omisit causam testamenti: quæsitum est, si quasi ex voluntate testatoris[t] videatur omisisse, an cogatus præstare. vtputa fratrem suum scripsit heredẽ, & codicillos fecit ab intestato: petitque[v] à fratre, vt si legitima hereditas ad eum pertinuerit, fideicommissa præstaret quibusdam. si igitur omissa causa testamenti ab intestato possideat hereditatem, videndum est an legatarius cogatur respondere. & Iulianus libro trigensimo[x] primo digestorum scribit, cogẽdum primùm legata præstare: mox dimissis legatis[y] si quid superfuerit ex dodrante, tunc fideicommissa cogi præstare. ceterum si legata adsumant dodrantem, tunc nihil fideicommissarius præstandum. habere enim integrum quadrantem legitimum heredem oportet. ordo igitur à Iuliano adhibetur, vt prius legata præstentur: deinde ex superfluo fideicommissa. dũmodo quadrans non tangatur. ego puto Iuliani sententiam ita accipiendã, vt si omissa causa testamenti ab intestato possideat hereditatem: cogatur omnimodo legata præstare. nec enim vtique omittere ei hereditatẽ permisit, qui fideicommissa ab eo relinquit ab intestato. 1 Planè si nominatim id ei permisit, dicemus non eum incidere in edictum. quia vsus est facultate ea, quam ei testator cõcessit. quòd si non ei cõcessit specialiter testator omittere, is ordo erit sequendus, quem Iulianus ostendit. quid deinde dicemus, si iidem & ex testamento legata & fideicõmissa

t prætoris
v petiitque
x libro vicesimo sexto
y legatariis

ab intestato fuerint relicta, & præterea alius fideicommissa? an ordinem illum debeamus facere, quem Iulianus monstrat: an verò contribuemus omnes fideicommissarios, quasi æquales? & magis est, vt ita distinguamus: multum interesse, vtrum incidit in edictum heres, an non. nam si incidit, præferendi erunt hi quibus testamento relicta fuerunt quædam. sin verò non incidit, quia hæc fuit testatoris voluntas, vt daret ei facultatem & ab intestato succedendi, vel quia alia causa intercessit, quæ secundum ea quæ supra scripta sunt, non offendit edictum: dicēdum

2 est contribui fideicōmissa debere, quasi exæquata. Non simpliciter autem prætor pollicitus est se daturum actionem: sed causa cognita. nam sine inuenerit testatorem huius rei auctorem esse, ipsúmque persuasisse ab intestato succedere, aut si qua alia iusta causa omittendi interuenerit: vtique non dabit actionem in eum legatorum. Item si inuenerit bona ad alium pertinere, non dabit a- a ctionem. si verò[a] nulla suspicio collusionis religionē prætoris instruxerit. Si autem is cui auferri hereditas potest, b aliquid possideat[b] de hereditate, & possidere desierit sine dolo malo: magis est vt desinat conueniri. quod ergo tempus spectaVimus, possideat, nécne? litis contestatæ tempus spectari debet. Certè si vacantia bona quis posse- c derit, & quadriennium prætereierit: indubitate[c] conueniri poterit ex hac parte edicti. quia & omisit causam testamenti, & quia ab intestato possedit. & quidem sic, vt præ-

3 scriptione quadriennij tutus sit. Si patronus ex debita sibi portione heres scriptus, dato sibi coherede, ex alia parte omiserit institutionem, quia debita pars eius erat exausta: omiserit & coheres: deinde possideat patronus ab intestato legitimam hereditatem totam: dandam in eum legatorum actionem Celsus libro sextodecimo di- d gestorum ait, quæ in Titium competeret. sufficerétque[d] patrono, quòd integram debitam sibi portionem habeat. hæc autem ita sunt, si coheres collusit cum patrono. aliter enim non esse patronum cogendum legata præstare. neque enim interdictum est, vt quis omittat hereditatem, si

4 sine fraude id fiat. Hoc edictum etiam ad contra tabulas bonorum possessionem pertinere, magis dicēdum est. scilicet vt qui accipiendo contra tabulas bonorum possessionem liberis patentibúsque legata præstaret: si omiserit eam bonorum possessionem, & ab intestato possideat hereditatem: cogatur ea præstare, quæ præstaret, si contra ta-

5 bulas[p] bonorum[*] possessionem accepit.[*] Si libertas sub e condicione fuerit data, SI DECEM DEDERIT, & omissa causa testamenti fuerit: non aliter libertas competet, quàm si condicioni paritum sit.

VII. MARCELLVS [libro duodecimo Digestorum]

QVidam Titium & Mæuium instituit heredes, & centum Titio legauit. vterque omisso testamento, legitimam adiit hereditatem. non probè legatorum f actionem Titius postulaVit. adem,[f] si vterque legasset.

De condicione.

VIII. VLPIANVS [libro quinquagensimo ad Edictum]

SI quis sub condicione dandorum decem, vel qua alia quæ in dando vel in faciendo fuit, heres institutus, omissa causa testamenti ab intestato possideat hereditatem: videndum est an huic, in cuius persona condicio collata est, subueniri debeat. & magis est ne subueniatur. neque enim legatarius est.

VIIII. PAVLVS [libro quadragensimo quinto ad Edictum]

SEd & si adhuc parendi condicioni tempus habeat, hac parte Edicti non tenetur.

X. VLPIANVS [libro quinquagensimo ad Edictum]

SI non solus, sed cum alio possidet hereditatem is qui omisit causam testamēti, rectissimè Iulianus ait, quod & Marcellus probat, dādam in ipsum quoque legatorum actionem vtilem. nec enim aspernari debet, obesse sibi factum heredis Scripti, cui etiam profuerit. hoc autem ita est, nisi si pecuniam accepit is qui omisit causam testamenti.

1 tunc enim in solidum tenebitur. Cum substitutis[*] ab institutis[*] legata fuissent relicta, & tam instituti quàm g substituti omissa causa testamenti possideant[g] ab intestato hereditatem: Diuus Pius rescripsit, neque improbè ne- h que imprudenter[h] institutos legata recusare substitutis i data. rectè enim recusant[i] in se dari legatorum, fideiue commissorum petitionem substituto, cui liberum fuit adeūti hereditatem, non fideicommissum petere, sed vni-

2 uersa bona optinere. Si duo sint heredes, institutus & substitutus, & ambo omissa causa testamenti ab intestato possideant hereditatem: quæstionis est, an ambo cogantur legata præstare. & verum vnusquisque ea legata quæ à se relicta sunt, an verò ambo vtraque legata cogantur præstare. ego puto in solidum aduersus singulos legatorum petitionem dandam. Sed verum eorum quæ à se legata sunt, an verò etiam eorum quæ ab altero herede, vi- k deamus. & aliàs[k] proponamus institutum solum possidere hereditatem: eorum legatorum quæ sunt à se relicta, an etiam eorum quæ sunt à substituto relicta, actionem patietur? dicendum est, ita demum etiam eorum: si dolo substituti perueniat ad institutos hereditas sine pecunia. nam si pecuniam accepit substitutus, ipse erit conueniendus. Item si solus substitutus possideret, si quidem pecu- l nia accepta institutus omisisset: dicemus[l] institutum suis legatariis respondere debere, substitutum suis. Si autem m sine pecunia, aduersus substitutum dabimus[m] actionem. n nunc[n] cum ambo possideant, melius dicetur, singulos suis legatariis respondere debere.

XI. IAVOLENVS [libro septimo Epistularum]

SI ab instituto & substituto eadem res mihi legata sit, & omissa causa testamenti hereditatem possideant lege: etiam si ab vtroque[*] herede[*] solidum mihi debetur, tamen ab vno legatum consecutus, ab altero petere non potero, eligere itaque reum potero.

XII. VLPIANVS [libro quinquagensimo ad Edictum]

DE libertatibus quoque in hoc casu quæsitum est, an competant tam hæ quæ ab instituto, quàm hæ quæ à substituto datæ sunt. & magis est vt competant, tam directæ quàm fideicommissariæ.

Contra heredem.

1 Heredem eius, qui omissa causa testamenti ab intestato possidet hereditatem, in solidum legatorum actione teneri constat. magis est enim, rei persecutionem, quàm pœnam continere. & ideo & perpetuam esse. hoc autem ita est, nisi propter dolum defuncti conueniatur heres. o tunc enim in id quod ad eum peruenit conuenietur.[o]

XIII. GAIVS [libro septimodecimo ad Edictum prouinciale]

ETsi non totam aliquis hereditatem, partémve eius ex qua heres institutus est, ab intestato possideat: sed vel minimam portiunculam, vel etiam vnam aliquam rem: tenetur hoc edicto.

XIIII. IDEM [libro secundo de testamentis ad Edictum prætoris vrbani]

QVamuis non propriè pars hereditatis in vna re intellegatur.

XV. IDEM [libro septimodecimo ad Edictum prouinciale]

p NEc[p] id iniquum est: cum ex suo quisque vitio[q] hoc q incommodo adficiatur.

XVI. IDEM [libro secundo de testamentis ad Edictum prætoris vrbani]

CVm enim hereditas ab eo quoque peti possit, qui vnam aliquam rem hereditario nomine possideat: dubitari non oportet, quin verum sit quod diximus.

An heres cogatur adire.

XVII. IDEM [libro septimodecimo ad Edictum prouinciale]

SI quis omissa causa testamenti omnino eam hereditatem non possideat: excluduntur legatarij. nam liberum cuique esse debet, etiam lucrosam hereditatem omittere, licet eo modo legata libertatésque intercidunt. sed in fideicommissariis hereditatibus id proBisum est, vt si scriptus heres nollet adire hereditatem: iussu prætoris adeat, & restituat. quod beneficium his quibus singulæ r res per fideicommissum relictæ sint,[r] [*]non[*] magis tributum est, quàm legatariis.

XVIII. IDEM [libro secundo de testamentis ad Edictum prætoris vrbani]

s SI duo heredes instituti, ambo[s] omissa causa testamenti ab intestato possideāt hereditatem: tunc quia vterque prætorio iure perinde habetur, atque si ex testamento hereditatem adisset: pro partibus in singulos competit

1 actio. Admonendi sumus huic, in quem ex hac parte edicti legatorum actio datur, beneficium legis Falcidiæ concedendum.

XVIIII. IDEM [libro septimodecimo ad Edictum prouinciale]

PRæterea patrono quoque, qui ex asse heres institutus t est, si ab intestato possederit[t] hereditatem: commodum partis debitæ, quod habiturus foret si ex testamento adisset hereditatem, saluum ei debet esse.

XX. VLPIANVS [libro quarto Disputationum]

SI eadem res diuersis personis ab instituto & substituto fuerit relicta: non vterque, sed qui ab instituto accepit, solus vindicaVit.

XXI. IVLIANVS [libro vicensimo[*] septimo[*] Digestorum]

SI filius meus à matre sua heres scriptus fuerit, & ego testamenti causa omissa bonorum possessionem eiusdem filij nomine petiero: actio legatorum in me dari debebit, non secus ac si ipse heres scriptus omissa causa testamenti bonorum possessionem ab intestato accepissem.

Marginal notes: a modò; b possidebat; c indubitanter; d sufficeréque; p accepisset.; f idem est.; g possiderent; h imprudenter; i recusare; k sed & aliter si proponamus; l dicemus; m damus; n nunc autem; o conuenietur.; p Nec quidem; q In hanc sententiam Arist. lib. 3. Ethic. c. 5.; r sunt.; s si ambo; t possidet

XXII. IDEM [libro trigesimo primo Digestorum]

SI in testamento ita scriptum fuerit, TITIVS HERES ESTO. SI TITIVS HERES ERIT, MAEVIVS HERES ESTO: & Titius omissa causa testamenti hereditatem legitimam possederit: Mæuio aduersus eum petitio hereditatis dari non debet pro parte quam habiturus esset, si testamenti causa omissa non fuisset. Cum enim omisso testamento hereditas possidetur, legatorum quidem & libertatium ratio habenda est. quia aliter quam ab herede dari non potuerunt. hereditatis verò, quæ ita data est, rationem habere prętor non debet. sua enim culpa testator sub hac condicione hereditatis partem dedit, quam potuit purè dare. Quare etsi ita scriptum fuisset, TITIVS[a] HERES ESTO, QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIPTIS HERES ERIT, STICHVS LIBER, HERESQVE ESTO: & Titius omisso testamento hereditatem possideat, libertatem prætor Stichi tueri non debet: nec hereditatis petitionem ei dare. Si quis hoc modo testamentũ scripserit, TITIVS HERES ESTO. SI TITIVS HERES NON ERIT, MAEVIVS HERES ESTO. QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIPTIS HERES ERIT, MAEVIO, SI MIHI HERES NON ERIT, CENTVM DATO: deinde Titius omisso testamento legitimam hereditatem possideat: an Mæuio, cuius in potestate fuit, vt ex substitutione adeundo totam hereditatem haberet, legatorum actio dari debeat, quæritur. & placet dari. quia nihil prohibet Mæuium iustam causam habuisse, propter quam nollet negotiis hereditatis implicari.

a Titius heres esto (Seius heres esto) quisquis &c.

XXIII. VLPIANVS [libro quadragesimo sexto ad Edictum]

SI[b] filius qui mansit in patris potestate, item filia heredes instituti, prætetito fratre emancipato qui contra tabulas accipere possessionem potuit, vt intestati patris possessionem acceperint: legata omnibus præstabunt. nec filia dotem suam fratri conferet:[c] cum vt scripta videatur hereditatem habere.

b Ex tit. vnde legitimi.

c conferat:

An pupillus teneatur.

XXIIII. PAVLVS [libro sexagesimo ad Edictum]

SI dolo tutoris omiserit pupillus causam testamenti, & legitimam hereditatẽ possideat: danda est legatorum actio in pupillum. sed catenus, quatenus hereditas ei adquisita est. quid enim si cum alio possideat hereditatem? sed hoc & in eo qui pubes est, plerique putant obseruandum: vt pro qua parte possideat, teneatur. quãuis prætor perinde in eum det actionẽ, atque si adisset hereditatem.

XXV. CELSVS libro sextodecimo Digestorum

CVi seruus ipsius substitutus est, seruum suum adire iussit. si ideirco fecit, ne legata præstaret, vtraque præstabit: & qua[d] heres est, & qua omissa causa testamenti possidet ex substitutione hereditatem. salua Falcidia ei seruata.

d De hoc dicam de genere Aug. lib. 1 emend. c. 2. quamquam ignorantur non sunt qui hic legant, & quia heres est, & quia.

XXVI. SABINIANVS [libro sextodecimo Quæstionum]

IVlianus scribit, patrem qui filiam sibi substitutam iussit adire hereditatem, legata quæ ab ipso data sunt, ex sententia edicti præstaturum. quoniam filia patri substituitur[e] in casu: non vt arbitrium eligendi relinquatur. Sed si varia legata supra dodrãtem data sint, eorum prius rationem habendam quæ a filia relicta sunt. non enim caret[f] dolo pater,[g] qui honore proprio omisso, propter compendium alienam institutionem maluit. denique si filiæ pater substitutus adiit hereditatem, nihil eum dolo facere Iulianus existimat. quia nemo filiæ patrem contra votum parentium substituere videtur: sed vt arbitrium eligendi relinquat.

e substituatur

f carere

g patrem.

XXVII. IDEM [libro sexto Responsorum]

MAter secundis tabulis impuberi filio substituta, locum edicto facit, si omisso testamẽto legitimam hereditatẽ filij possideat. idem iuris erit, & si filio heres data sit, & substituta. In sententiam edicti propter legatorum causam frater incidisse non videbatur,[h] qui filium suum substitutũ impuberi testamento fratris non emancipauit: sed ab intestato per eum bona possidere cœpit.

h videbitur,

Contra possessorem.

In eum, qui testamento scriptus heres non fuit, si fraudis cõsilio cum heredibus scriptis participato legitimam hereditatem solus possideat: actio legatorum ex sententia prætoris dabitur.

Fideicommissaria hereditas.

XXVIII. MARCIANVS [libro quarto Fideicommissorum]

SI seruum heredem institutum dominus, qui ipse rogatus fuerat fideicommissum præstare, prius quàm adire iuberet vendiderit: præstare id debet. cum per pretiũ serui hereditatis quoque æstimationẽ consequatur. Institutus heres, & rogatus restituere hereditatem, si omissa causa testamenti legitimam hereditatem possideat: non dubiè vt legata ceteráque fideicommissa, ita hereditatem quoque restituere compellendus est. libertates quoque tam directas quàm fideicommissarias. sed[k] si alienos seruos rogatus sit manumittere, vtique redimere eos debebit. eam[l] autem decessionem patietur is cui restituta fuerit hereditas, quam is qui ei restituerit passurus fuit.

k sed & si

l Hæc inuersa sunt in aliquibus libris, legunturque hoc pacto: eam autem decessionem, quam is qui restituit, passurus fuit: patietur is, cui restituta fuerit hereditas.

XXVIIII. VLPIANVS [libro quinto Fideicommissorum]

QVi omissa causa testamenti ab intestato possidet hereditatem, seruos ad libertatem perducere debet. ne eis factum noceat eius qui ex testamento adire noluit. sic tamen, vt habeat libertos.

Contra quem possessorem.

XXX. HERMOGENIANVS [libro tertio iuris epitomarum]

QVi omissa causa testamenti, pro emptore vel pro dote vel pro donato siue alio quolibet titulo, exceptis pro herede, & pro possessore, possideat hereditatem: à legatariis & fideicommissariis non conuenitur.

DE SENATVSCONSVLTO SILANIANO[m] ET CLAVDIANO QVORVM TESTAMENTA NE[n] APERIANTVR TIT. V.

m Syllaniano

n nec

Occiso domino quæstio habetur, & supplicium sumitur de seruis, nisi opem ei tulerint.

VLPIANVS [libro quinquagesimo ad Edictum]

CVm aliter nulla domus tuta esse possit, nisi periculo capitis sui custodiam dominis tam ab domesticis quàm ab extraneis præstare serui cogantur, ideo senatusconsulta introducta sunt de publica quæstione a familia necatorum habenda. Domini appellatione continetur qui habet proprietatem, etsi vsusfructus alienus sit. Qui seruum bona fide possedit, domini appellatione non continebitur. nec qui vsumfructum solum habuit. Seruus pignori datus, quod attinet ad debitoris necem, per omnia perinde habetur, atque si pignori datus nõ esset. Serui appellatione etiam hi continentur, qui sub condicione legati sunt. nam medio tempore heredis sunt. nec quod condicio existens efficit vt desinant esse heredis, facit ne videantur interim eius esse. Idẽmque erit dicendum in statulibero. Sed in eo cui fideicommissa[o] libertas purè debetur, exstat rescriptum Diui Pij ad Iubentium Sabinum: quo ostenditur non esse festinandum ad tormenta eius cui fideicommissa libertas debetur. & magis est, ne puniatur ob hoc quòd sub eodẽ tecto fuit, nisi particeps sceleris fuerit. Domini appellatione etiã pro parte dominum contineri dicendum est. Domini appellatione & filiusfamilias ceterique liberi, qui in potestate sunt, continentur. senatusconsultum enim Silanianum non solum ad patresfamilias, verùm ad liberos quoq; pertinet. Quid deinde dicemus, si liberi non sint in potestate? Marcellus libro[p] duodecimo digestorum dubitat. ego puto plenius accipiendum, vt etiam ad eos liberos pertineat, qui in potestate non sunt. in eo,[q] qui est in adoptionem datus, non putamus locum habere senatusconsultum, quamuis in adoptato locum habet. sed nec in alumno occiso locus est senatusconsulto. De matris seruis, filio filiave occisis quæstio non habebitur. Si pater ab hostibus captus sit, quæstionem de seruis habendam & supplicium filio occiso, eleganter Scæuola ait. quod etiam post mortem patris probat, si antequam ei suus heres existat, occisus fuerit. Idem Scæuola ait constantius defendendum, herede instituto filio, de his quæstionem habendam & supplicium, qui purè legati vel manumissi sunt ante aditam hereditatem filio occiso. quamuis enim si viueret, herede eo existente ipsius non essent futuri: attamen vbi decessit, qua[r] extinctum legatum & libertas est, senatusconsulto fore locum dicit. Si pater necatus sit, an de seruis filij quæstio habeatur, si forte castrensi[s] peculio seruos habuit? & magis est, quæstionem de seruis filij habendam, suppliciumque sumendum, licet non sit in potestate filius. Si vir aut vxor occisi esse proponantur, de seruis eorum quæstio habetur. quamquam[t] neque viri serui propriè vxoris dicantur, neque vxoris propriè viri. sed quia cõmixta familia est, & vna domus est, ita vindicandum[v] atque in propriis seruis, senatus censuit. Sed neq; vxore occisa neque marito, de seruis soceri quæstionem habendam, senatus censuit. Marcellus autem libro duodecimo digestorum etiam in soceri seruis idem quod in mariti rectè dixit.[x] Occisorum appellatione eos contineri Labeo scribit, qui per vim aut cædem sunt interfecti: vt puta iugulatum, strangulatum, præcipitatum, vel saxo, vel

o fideicommissaria

p libro decimo

q in eo autem,

r quia extinctum

s castrẽsis peculij: alias in castrensi peculio

t quamquam enim

v vindicandũ

x dicit.

fuste vel lapide percussum, vel quo alio telo necatum. Quòd si quis, puta, veneno, vel etiam quo alio quod clam necare soleat, interemptus sit: ad hoc senatusconsultum vindicta mortis eius non pertinebit. hoc ideirco, quia toties puniendi sunt serui, quia[a] auxilium domino non tulerunt: quotiens potuerunt ei aduersus vim opem ferre, & non tulerunt. ceterum quid potuerunt facere aduersus eos, qui veneno vel quo alio more[b] insidiantur? Planè si venenum per vim infusum sit, senatusconsultum locum habet. vbicúque igitur vis adhibita est quæ interemere solet, ibi dicendum est locum senatusconsulto fore. Quid ergo si dominus veneno, non per vim necatus esse proponatur? impunitum erit factum? nullo modo. licet enim cessat senatusconsultum Silanianum, nec quæstio suppliciúmq; de his qui sub eodem tecto fuerût habeatur: tamen si qui conscij vel factores sceleris fuerunt, hi demum supplicio adficiuntur. & adiri hereditas, aperirique tabulæ etiam 22 ante quæstionem habitam possunt. Si sibi manus quis intulit, senatusconsulto quidem Silaniano locus non est, sed mors eius vindicatur. scilicet vt si in conspectu seruorum hoc fecit, potuerúntque eum in se sæuientem prohibere: pœna adficiantur. si verò non potuerunt, liberentur. Si quis non metu criminis imminentis, sed tædio vitæ, vel impatientia doloris sibi manus intulit, eius testamentum 12 aperiri & recitari mortis casus non impedit. Item illud sciendum est, nisi constet aliquem esse occisum, non haberi de familia quæstionem. liquere igitur debet, scelere interemptum, vt senatusconsulto locus sit. quæstionem autem sic accipimus, non tormenta tantùm, sed omnem 13 inquisitionem & defensionem[c] mortis. Hoc autem senatusconsultum eos quidem, qui sub eodem tecto fuerût, omnimodo punit. eos verò qui non sub eodem tecto, sed in eadem regione,[d] non aliter nisi conscij fuissent. eodem autem tecto qualiter accipiatur, videamus: vtrum intra eosdem parietes, an & vltra,[e] intra eandem diætam, vel cubiculum, vel eandem domum, vel eosdem hortos, vel totam villam. & ait Sextus sic esse sæpe iudicatum: vt quicumque eo loci fuerunt, vnde vocem exaudire potuerût, hi puniantur: quasi sub eodem tecto fuerunt. licet alij validioris vocis, alij exiguioris sunt, & nec omnes vndique exaudire possunt. iuxta hoc tamen videtur & Diuus Hadrianus rescripsisse in hæc verba. Serui quotiens dominis suis auxilium ferre possunt,[f] non debent saluti eorum suam anteponere. potuisse autem ancillam, quę in eodem conclaui cum domina sua fuerat, auxiliû ei[g] ferre, si non corpore suo, at certe voce plorantem, vt hi qui in domo fuerant, aut vicini audirent. hoc ipsum manifestum est,[h] quòd dixit percussorem sibi mortem minatum si proclamasset. vltimum vtique supplicium pati debet vel[i] hoc, ne ceteri serui credant, in periculo dominorû sibi quemque consulere debere. Hoc rescriptum multa continet. nam ei non parcit, qui eodem conclaui fuit. & ei qui timuit mori, non ignoscit. & quòd vel voce oporteat seruos 15 dominis auxilium ferre, ostendit. Si quis in villa agens occisus sit: plus quàm iniquû est, si forte diffusa late prædia habeat, de omnibus, qui in ea regione fuerint, seruis & quæstionem haberi & supplicium sumi. sufficit[k] ergo eos, qui cum ipso qui occisus dicitur fuerunt, & qui suspicione cædis, aut conscientia attingi videbuntur, de his 16 quæstionem haberi. Cum dominus in itinere esset[l] occisus, de his qui vnà cum eo fuerunt cum occideretur, vel cum vna fuissent, profugerunt, supplicium sumêdum est. quòd si cum domino nemo fuit cum occideretur, cessant ista senatusconsulta. Impubes seruus, vel ancilla nondum viripotens, non in eadem causa erunt. ætas enim 18 excusationem meretur. Impuberi autem vtrum in supplicio tantùm parcimus, an verò etiam in quæstione? & magis est, vt de impubere nec quæstio habeatur. & aliàs solet hoc in vsu obseruari, vt impuberes non torqueãtur. 19 terreri tantùm solent, & habena vel ferula cædi. Excusantur autem serui qui auxilium tulerunt sine dolo malo. nam si finxit se quis auxilium ferre, vel dicis[m] gratia tulit: nihil hoc commentum ei proderit. Tulisse autem auxilium non tantùm is videtur, qui seruauit dominum, hoc est, qui potuit ita opem ferre vt saluus esset dominus: verùm is quoque, qui quidquid potuit fecit, tametsi dominus interfectus est. veluti si quis clamauit[n] vt ad auxilium conueniretur: aut territi adgressores. atque si quis turbam côuocauit:[o] aut si corpus suum obiecit: vel aliàs corpore suo auxilium tulit. Non tamen semper qui clamore vsus est, auxilium tulisse videtur. quid enim si cum posset manu depellere à domino periculum, ille clamo-20 rem maluit elegit? plectêdus vtique erit. Quid si vulnerati sint serui, cum protegerent dominum? dicendum est parci eis debere. nisi si aut ipsi sibi vulnera ista fecerunt data opera, ne punirêtur: aut talia vulnera isti acceperunt, vt possent nihilo minus opem ferre, si voluissent.

21 Si dominus mortifere vulneratus supervixerit, nec de quoquam seruorum suorum conquestus sit: etiam si sub eodem tecto fuerunt, tamen parcendum illis erit.

a qui auxilium
b modo insidiabantur?
c detectionê
d regione fuerunt.
e vltra, vel intra.
f Memorabilia in hanc sententiam exempla refert Valer. Max. lib. 6 cap. 8 de fide seruorum erga dominos.
g ei
h est ex eo.
i vel in hoc: al. vel hac.
k sufficiet ergo in eos,
l est occisus,
m Sunt qui falso legant, ditis gratia, vel dictis gratiâ. Est autem dicis gratia, acceptum ûtur, id est, perfunctorie & defunctorie. Aug. lib. 2. cap. 2.
n exclamauit
o côuocaret;

II. CALLISTRATVS libro quinto de cognitionibus.

Diuus Marcus Commodus Pisoni rescripsit in hæc verba. Cum constiteris apud te Piso carissime, Iulium Donatum posteaquam conterritus aduentu latronum profugerat villâ suam, vulneratum esse, mox testamento facto purgasse officium seruorum suorum: nec pietas pro seruis nec sollicitudo heredis optinere debet, vt ad pœnam vocentur quos absoluit dominus ipse.

III. VLPIANVS libro quinquagesimo ad Edictum.

SI quis in[p] graui valetudine adfectus opê domino ferre non potuerit,[q] subueniendum est ei. Si quis moriens dixisset, à seruo vim mortis allatam esse sibi: dicendum est, non esse credendum domino, si moriens hoc dixit. nisi potuerit &[r] probari. Si maritus vxorem noctu intra cubiculum seruum cubantem necauerit, vel vxor maritum: serui pœna senatusconsulti liberabuntur. Sed si exaudissent, & opem non tulissent: plectendi erunt, non tantùm si proprij essent mulieris: sed etiam si mariti. si tamen maritus in adulterio deprehêsam occidat: quia ignoscitur ei, dicendum est non tantùm mariti, sed etiam vxoris seruos liberandos, si iustum dolorem exsequenti domino non restiterunt. Si eum omnes domini adgressuram paterentur, vni seruus opem tulit: an sit excusandus, an verò quia omnibus non tulit plectendus? & magis est, vt etsi quidem omnibus ferre potuit, quamuis quibusdam tulit,[s] supplicio adficiendum. si verò simul omnibus non potuit, excusandum, quia quibusdam opem tulerit. Nam illud durum est dicere, si cum duobus auxilium ferre non possit, elegit[t] alteri esse auxilio: electione crimê cum contraxisse. quare & si seruus mulieris marito[v] dominæ magis auxilio fuit, quam dominæ, vel contra: dicendum est ignosci ei debere. Subuenitur eis qui eo tempore, quo dominus dominàve occisa est, clausi[x] ita fuerunt sine dolo malo, vt erumpere succurrendi causa, aut comprehendendi eos qui cædem fecerint, non potuerint. nec interest, à quo clausi[y] continebuntur. sic tamen, si non data opera voluerint se ita includi, ne opem ferre possint. Clusos accipere debemus, & si sunt vincti. si tamen ita vincti, vt omnino erumpere vincula, & auxilio esse non potuerunt. Ignoscitur etiam his qui ætate defecti sunt. Surdus quoque inter imbecillos numerandus est, aut inter eos qui sub eodem tecto non sunt. quia vt illi per spatiû, ita hic per morbum nihil audit. Cæcus quoque veniam mereri debet. Mutum simili modo excipimus. sed ibi, vbi vocis tantùm auxilium superfuit. Furiosus excipi nequaquam dubium est.

De receptatoribus seruorum.

6 Si quis[z] quemlibet eorum seruum seruamve ex ea familia, qui eius facinoris noxius erit, receperit vel celauerit sciens dolo malo: in ea causa est, ac si lege, quæ de sicariis lata est, facinoris noxius fuerit. Si ex stipulatu seruus debeatur, & cædem domini arguerit, & pro hoc præmio liber esse iussus sit: ex stipulatu actio stipulatori non datur. nam & si supplicio adfectus fuisset, nô daretur. quòd si sub eodem tecto non fuit, ex stipulatu actio in æstimationem[A] serui vtilis erit creditori.

Præmium serui, qui indicauit vel arguit necem defuncti, libertas.

8 Vtrum autem is solus videatur indicasse[B] vel arguisse, qui ad hoc prosilit vltro: an etiam is qui cum accusaretur, ipse detulit in alium crimen? & magis est, vt ille hoc præmio dignus sit, qui vltro ad accusationem prosilit. Hi quoque, qui non poterant aliàs ad libertatem peruenire, vtputa si hac lege distractus erat quis, ne manumitteretur, poterunt propter hoc quod in commune vtile est, ad libertatem peruenire.

De libertis etiam quæstio habetur.

10 De his quoque seruis, qui testamento manumissi sunt, perinde atque[C] seruis supplicium sumendum est. De his qui antequam testamentum occisi occisáve aperiretur profugissent, posteaque aperto testamento liberi scripti inuenirentur, perinde[D] ac si de seruis quæstio habenda, suppliciúmque sumendum est. nam est æquissimum, vltioni dominorum non obstare indulgentiam ipsorum. quam[E] quisque pleniorem esset expertus, eo grauiorem sceleri suo pœnam merebitur.

p intra valetudine
q potuit.
r etiam comprobari.
s opem tulerit.
t eligat
v marito dominæ
x clusi
y clusi
z quisquam
A æstimationem
B vindicasse. Vide Aug. lib. 1. emen. c. 9 ex quo apparet rectius hic legi indicasse, quam vindicasse; & coniunge l. 197 de verb. sign.
C de seruis
D perinde atque de
E quam quo quisque deterior est Flor.

Edictum

Edictum prætoris.

11 Quod ad causam testamenti pertinens[a] relictum erit ab eo, qui occisus esse dicetur: ad ne quis sciens dolo malo aperiendum, recitandum, describendumque curet, edicto cauetur, prius quam de ea[b] familia quæstio ex senatusconsulto habita, suppliciumque de noxiis sumptum fuerit.

12 Aperire autem hic ille videtur, qui naturaliter aperit: siue sint signatæ siue non sint lEgatæ,[c] sed tantùm naturaliter clausæ. Aperire accipere debemus prohibitos non, vel palam, vel publicè, vel secretò. omnis enim apertura prohibita est.

13 Si quis ignorans occisum, aperuerit: non debet hoc edicto teneri. & si sciens, non tamen dolo aperuit, æquè non tenebitur: si fortè per imperitiam vel per rusticitatem ignarus edicti prætoris vel senatusconsulti

14 aperuit.[d] Si quis tabulas quidem non aperuit naturaliter, linum autē inciderit, excusatus erit. quia dolo caret qui ipsas tabulas non aperuit. Si autem non totum testamentum, sed pars eius aperta sit: dicēdum est, in edictum incidisse eum qui aperuit. parui enim refert, vtrum totū,

15 an pars[e] aperiatur. Si quis codicillos aperuerit, testamentum non aperuerit:[f] in edictum incidit. nam & codicilli ad causam testamenti pertinent. itē siue iure valeat id quod apertū est, siue non valeat: attamen edicto locus est.

16 Eadem seruātur & de his quæ ad causam substitutionis pertinent, si pupillus pupillave occisus occisave esse di-

17 cetur. Si alius aperuit, alius recitauit, alius descripserit: omnes in edictum incident, qui singula eorum fecerunt.

18 Non tantùm ex testamēto, sed etiam ab intestato hereditas ad hoc edictum pertinet: vt ne quis adeat, bonorúmve possessionem petat, antequam quæstio de familia habeatur. ne herta propter compendium suū familiæ fa-

19 cinus occultaret. Eleganter Scæuola ait, vt quis ad heredem suum vtiles actiones transmittat, si fortè ante aditionem decessit exploratum esse debere, idcirco eum non

20 adire[g] quòd senatuscōsulto edictóq; terreatur. Si conditioni intra diem ex die mortis præstitutum parere iussi ignorantia non paruerunt: si idcirco ignoratum est, quia metu senatusconsulti aperiri tabulæ non potuerunt: suc-

21 curritur eis ad implendam conditionem. Si[h] & aliud impedimentum sit de non adeunda hereditate, vel[i] aperiendarum tabularum: sit: & senatusconsulti: nihil prodesse impedimentum senatuscōsulti, si & aliud[k] fuit. veluti si prægnas vxor occisi fuit, vel etiam putabatur. & propterea adire hereditatem institutus non potuerit.

IIII. PAPINIANVS libro sexto Responsorum

Qui postumos[l] heredes instituerat, non natis postumis vxorem secundo loco scripsit heredem. cum à familia necatus diceretur, vxor diem suum obierat. heredes mulieris actiones ex constitutione sibi dari postulabant. eos ita demum audiendos esse respondi, si mulier, quam in vtero nihil gestare constabat, propter senatusconsultum hereditatem adire noluit. alioquin prægnate ea defuncta, nullam iniuriæ querellam interuenisse.

V. VLPIANVS libro quinquagesimo ad Edictum

Necessarios heredes puto edicto comprahendi, si se misceant hereditati. nec bonorum possessionē peti prætor permittit. & ego puto ad omnes bonorum possessiones hoc edictum pertinere. Non aliàs bona publicantur, quàm si constabit esse occisum patremfamilias: & heredem ante quæstionem de familia habitā, suppliciumque sumptum, adisse hereditatem. Vbi quis incuria necatus est, vel medici insidiis, adiri quidem hereditas potest. sed heredi[m] defensio mortis incumbit.

VI. PAVLVS libro quadragesimo sexto ad Edictum

Etsi[n] percussor certus sit, tamen habenda quæstio est, vt cædis mandator inueniatur. vtique autem ipse maximè quæstioni dabitur, quamuis & ceteri puniantur.

1 Quamuis aliàs in caput domini serui non torquerantur, rectè tamen fiet quæstio etiam si heredem accuset: siue extraneus heres, siue ex suis sit. Si vnus ex dominis non compareat, quærendum est de casu eius per seruos quos communes habuerunt. magis enim de salute aut vltione domini non comparentis, quàm in caput præsentis

2 torquebuntur. Si appetitus sit, nec occisus dominus: nihil senatusconsulto cautum. ipse enim in familiam suam potest animaduertere.

VII. IDEM libro singulari ad senatusconsultum Silanianum

Et (in) libertos extraordinarium auxilium habebit.

VIII. IDEM libro quadragesimo sexto ad Edictum

Senatusconsulto Pisoniano[o] cauetur, vt si pœnæ obnoxius seruus venisset, quandoque[p] animaduersum in eum esset, vt venditor pretium præstaret. ne emptori iniuriam fecisse videatur[q] senatus.[r] Si filiusfamilias, qui in castrensi peculio testatus est, occisus sit: eo modo id de-

a pertinet, si quod relictū
b eius
c ligatæ.
d aperuerit.
e an partem aperuerit.
f aperuit:
g adiisse
h Sed si aliud
i quàm
k aliud hic
l posthumum heredem
m heredi suo
n Etsi certus
o Syllaniano. Hoc verò senatusconsultum factum est Nerone A. II. & Pisone coss. Tac. lib. 13. & 14.
p quādocunque
q videretur
r senatusconsultum.

fendendum est, vt ex quibus casibus ad fiscum patrisfamilias bona pertinent, his casibus & huius peculium, potius quàm ad heredes qui deliquerunt in adeundo, &[s] similibus: vltive non sunt.

Ad fiscum bona transeunt cum onere.

VIIII. GAIVS libro septimodecimo ad Edictum prouinciale

Cum fisco caduca bona defuncti addicantur[t] propter inultam mortem, in eum legatorum actio datur. & libertates ratæ sunt eorum scilicet, qui senatusconsulto excipiuntur.

X. PAVLVS libro singulari ad senatusconsultū Silanianum

Si exheredatus filius, antequam adiretur patris hereditas, occisus sit: ex euentu inspicietur. vt si adita fuerit hereditas, quasi alieni fuisse videantur. si verò irritum testamentum factum sit, quia ipsius essent si viueret, omnia perinde aguntur, ac si dominus esset. Sub Diuo Traiano constitutum est, de his[v] libertis quos[x] viuus manumiserat quæstionem haberi.

XI. TRYPHONINVS libro secundo Disputationum

Idémque[y] erit & de his[z] qui ius anulorum petierant.

XII. PAVLVS libro singulari ad senatusconsultum Silanianum

Si seruus à testatore occiso legatus sit, & prætor pro præmio statuerit liberum eum esse: dicendum est non impediri libertatem.

Præscriptio quinquennij.

XIII. VENVLEIVS SATVRNINVS libro secundo de publicis iudiciis

In cognitione aperti aduersus senatusconsultum testamenti eius qui à familia sua occisus dicetur, quinquennij tempus constitutum est senatuscōsulto, Tauro & Lepido cōsulibus. quod tamen ad extraneos pertinet. namque eos, qui parricidij pœna teneri possunt, semper accusare permittitur eodem senatusconsulto.

Pœna impuberum.

XIIII. MARCIANVS libro vndecimo de publicis iudiciis

Excipiuntur[A] senatusconsulto Silaniano impuberes serui. Trebius autem Germanus legatus etiam de impubere sumi iussit supplicium. & tamen non sine ratione. nam is puer nec multum a puberi[B] ætate aberat, & ad pedes domini cubuerat cum occideretur: nec postea cædem eius prodiderat. vt enim opem ferre eum non potuisse constabat, ita silentium præstitisse etiam postea certum erat. & his dumtaxat impuberibus senatusconsulto parci credebat, qui tantùm sub eodem tecto fuissent. qui verò insuper vel participes cædis fuissent, & eius ætatis, quamquam nondum puberis, vt rei intellectum capere possent, his non magis in cæde domini, quàm in vlla[C] alia causa parci oportere.

XV. MARCIANVS libro singulari de Delatoribus

Si sequens gradus vlius fuerit necē testatoris, an priore hereditas ad illum transferatur? & ait Papinianus, non esse hoc. nam pœna illius, huius præmium esse non debet. Cum ex parte heredi instituto legatum quoque erat, & in vlciscenda morte cessauerat: Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, tam hereditatis portionē quàm legatum ei auferendum. heredibus autem, qui in vlciscenda morte defuncti cessauerant, tam testamento quàm ab intestato auferuntur bona. fortè & si quasi patronus venit, quamuis hi[D] suo iure admittantur.[E]

XVI. MARCELLVS libro duodecimo Digestorum

Domino à familia occiso, seruus communis necem eius detexit. fauore libertatis liber quidem fieri debet: pretij autem partem sibi contingentem socium consequi oportet.

XVII. MODESTINVS libro octauo Regularum

Prius de se familia torquenda est. & si confiteatur, tūc interrogetur quo mandante flagitium admissum sit.

XVIII. IDEM libro nono Regularum

Et[F] inofficioso testamento queri idē, & mortē vindicare defuncti non prohibetur. idque Paulus respōdit.

XVIIII. IDEM libro octauo Pandectarum

Cum dominus occiditur, auxilium ei familia ferre debet & armis, & manu, & clamoribus, & obiectu corporis. quòd si cum posset non tulerit, meritò de ea supplicium sumitur.

XX. PAPINIANVS libro secundo Responsorum

Heres, qui veneni causam persequitur, res hereditarias vrguentes ordinare saluis proVinciarum indiciis[G] non prohibetur.

XXI. IDEM libro sexto Responsorum

Propter veneni quæstionem tempus petendæ possessionis non profertur. cum eo quoque suspenso crimine rectè petatur. aliud senatui placuit, cum à familia dominus necatus dicitur. seruorum videlicet causa, quorum libertatē quæstionis habendæ gratia negligi necesse est.[H]

s aut similiter vlti non sunt.
t addicantur
v his etiam
x quos quis
y Coniunge L. 44. de excu. tut.
z his libertis
A eodem senatusconsulto
B à pubertate
C nulla alia
D hic
E admittantur.
F Et de inofficioso: vel, Ex inofficioso
G indiciis
H esset.

Neptis

1 Neptis quæ possessionem auiæ petierat, mortem eius, interfectam sciens, non defenderat. fideicommissum, quod auia ex alio testamento nepti debuit, in restituendis fisco bonis non esse deducendum placuit. dolus enim heredis punitus[a] est. si autem neglegentia mulier emolumentum bonorum amiserit, fideicommissum esse retinendum integrato iure debiti, rationis est.

De herede non appellante.

2 Præsidis iniquitate reis illatæ cædis absolutis, heredibus, qui non defunctoriè[b] debitum officium impleuerāt, quamuis non prouocassent, hereditatem auferri non oportere, visum est.

Persecutio hæc quæ pecuniaria est, non finitur morte heredis.

XXII. PAVLVS libro sextodecimo Responsorum

GAius Seius cum languesceret, questus est se veneno occidi à seruo suo: & sic exspirauit. cui[c] heres exstitit Lucia Titia soror, & mortē eius exsequi neglexit: & ipsa post annum decimum decessit. exstitit qui bona nūtiaret Gaij Seij. quæro an morte Titiæ extinctum sit crimen. Paulus respondit, causam de qua quæritur, cum sit pecuniaria, morte ingratæ heredis exstinctam non videri.

XXIII. MARCIANVS libro sextodecimo Fideicommissorū

SI antequam patefieret testatorem occisum, tabulæ testamēti apertæ essent: deinde innotuisset id admissum esse: causa cognita puto compellendum institutum adire hereditatem, quam suspectam diceret: & ex TreVelliano senatusconsulto restituere.

XXIIII. VLPIANVS libro quinquagesimo ad Edictum

SI quis quasi suspectam hereditatem coactus adit, non tenetur edicto.[d]

Præmium eius qui seruos fugitiuos requisijt.

XXV. GAIVS libro septimodecimo ad Edictum prouinciale

LEge Cornelia cauetur de præmio accusatoris,[e] qui requisiuit & renuntiauit eos seruos qui ex ea familia ante quæstionē fugerint: vt in singulos seruos, quos conuicerit, quinque aureos ex bonis occisi, aut si inde redigi ea quantitas non possit, ex publico accipiat. quod præmium non in omnes seruos qui sub eodem tecto locóve fuerint, sed in eos solos, qui cædem admisissent, accusatori tribuitur. 1 Preterea cauetur, vt de his qui ante quæstionem habitam fugerant, si aperto testamēto liberi scripti inueniantur, lege de sicariis iudicium fiat. ita vt ex vinculis causam dicant, & conuicti perinde ac serui puniantur. & ei qui conuicerit, deni aurei præmij nomine darentur ex bonis damnati.

Actio popularis contra eum qui testamentum aperuit.

2 Ex hoc edicto actio proficiscitur contra eum, qui aduersus edictum prætoris tabulas testamenti aperuisse dicetur, vel si quid aliud fecisse dicetur. nam, vt ex supradictis apparet, plura sunt, propter quæ pœna edicti constituta est. Palàm est autem popularem actionem esse, cuius pœna in centum aureos ex bonis damnati extēditur. & inde partem dimidiam ei cuius opera conuictus erit, præmij nomine se daturum prætor pollicetur, partem in publicum redacturum.

XXVI. SCAEVOLA libro trigesimo quarto Digestorum

FIdeicommissum, quod ex testamento fratris patruelis Gaius Seius Titio debebat, ab heredibus Seij Titius accepit. quæsitum est, cum necem Gaij Seij heredes eius non vindicauerint, an Titius nihilo minus eos heredes vt indignos accusare possit ob id quòd necem eius non vindicauerint. nec obsit ei quòd ab iisdem fideicommissum ex testamento fratris patruelis consecutus sit. respondit, nihil proponi cur obstaret.[f]

XXVII. CALLISTRATVS libro primo de iure fisci

SI de pluribus heredibus quibusdam inuitis aut ignorantibus apertum erit testamentum, non amittunt portiones suas qui culpa carent.

SI QVIS[g] ALIQVEM TESTARI PROHIBVERIT VEL COEGERIT TIT. VI.

Ex his causis hereditas fisco vindicatur, sicut & in superiore edicto.

VLPIANVS libro quadragesimo octauo ad Edictum

QVsdum[h] captat hereditatem legitimā, vel ex testamento, prohibuit testamentarium introire, volente[i] eo facere testamentum, vel mutare: Diuus Hadrianus constituit, denegari ei debere actiones. denegatisque ei actionibus fisco locum fore. 1 Si dominus dolo fecerit, ne testamentum mutaretur, in quo seruus eius scriptus erat: quamuis manumissus adierit hereditatem, actiones ei denegantur. cum & libertis[k] eius, si quid fuerit datum, denegari debeat, etsi non fuerint in potestate. Sed si legatum ei relictū sit, idque restituere sit rogatus: consequens erit dicere admitti eum ad legatum, quod non ipse habuisset:[l] sed ad alium sit translaturus. 2 Si plures heredes instituti sint, & omnes dolo fecerint, quo minus testamentum mutaretur: dicendum est actiones omnibus denegari. quia omnes dolo fecerunt.

II. PAVLVS libro quadragesimo quarto ad Edictum

SI quis dolo malo fecerit, vt testes non veniant, & per hoc deficiatur[m] facultas testamenti faciendi: denegandæ sunt actiones ei qui dolo fecerit. siue legitimus heres sit, siue priore testamento scriptus. 1 Fratris autem factum fratri non nocet. 2 Si fidei eius, qui dolum admisit, commissum est vt hereditatem restitueret: ea hereditas caduca cum suis oneribus fiet. vt commodum legis Falcidiæ fiscus sentiat: dodrantis autem fideicommissarius.

III. PAPINIANVS libro quintodecimo Responsorum

VIrum, qui non per vim nec dolum, quo minus vxor contra eum mutata voluntate codicillos faceret, intercesserat: sed vt fieri adsolet, offensam ægræ mulieris maritali sermone placauerat: in crimen non incidisse respondi. nec ei quod testamento fuerat datum, auferendum.

DE IVRE CODICILLORVM TIT. VII.

VLPIANVS libro quarto Disputationum

SÆPISSIME rescriptum & constitutum est, eum qui testamentum facere opinatus est, nec voluit quasi codicillos id valere: videri nec codicillos fecisse. idcóque quod in illo testamento scriptum est, licet quasi in codicillis poterit valere: tamen non debetur.

II. IVLIANVS libro trigesimo septimo Digestorum

SI ei, qui post testamentum factum & ante codicillos scriptos natus esset, codicillis per fideicommissum aliquid daretur: vtile est. quòd si ei, qui post testamentum factum & antequam codicilli scriberentur mortuus esset, datum esset: pro non scripto habetur. 1 Codicillorum ius singulare est: vt[n] quæcumque in his scribentur, perinde haberentur,[o] ac si in testamento scripta essent. Ideóque seruo, qui testamenti facti tempore testatoris fuisset,[p] codicillorum tempore alienus, non rectè libertas directa datur. Et contra, si cum testamentum fiebat alienus esset, codicillorum tempore testatoris: intellegitur alieno seruo libertas data. & ideo licet directæ libertates deficiunt, attamen ad fideicommissarias eundum est. 2 Furiosus non intellegitur codicillos facere: quia nec aliud quicquam agere intellegitur. cum per omnia & in omnibus absentis vel quiescentis loco habetur. 3 Hereditas testamento inutiliter data non potest codicillis quasi hereditas confirmari. sed ex fideicommisso petitur, salua[q] ratione legis Falcidiæ.

Per codicillos factos ab intestato videntur rogati omnes quocumque iure succedentes.

III. IDEM libro trigesimo nono Digestorum

SI[r] quis cum testamentum nullum habebat, codicillis fideicommissa hoc modo dedit, QVISQVIS MIHI HERES ERIT BONORVMVE POSSESSOR, EIVS FIDEI COMMITTO: fideicommissa præstari debent. quia paterfamilias, qui testamēti factionem habet, & codicillos faceret,[s] perinde haberi debet, acsi omnes heredes eius essent, ad quos legitima eius hereditas vel bonorum possessio peruentura esset.[t] Sed & si post codicillos factos natus quis esset proximus adgnatus, vel suus heres: fideicommissum præstari debebit. intellegitur enim is quoque heres scriptus. & ideo[v] non perinde habendus est, ac si rupisset hos codicillos. 1 Testamento facto, etiam si codicilli in eo confirmati non essent, vires tamen ex eo capient. Denique si ex testamento hereditas adita non fuisset, fideicommissum ex huiusmodi codicillis nullius momenti erit.

IIII. IDEM libro sexagesimo tertio Digestorum

EVm qui codicillorum tempore soluendo sit, rectè libertatem dare placuit. quamuis testamenti facti tempore soluendo non fuerit.

Confirmatio codicillorum.

V. PAPINIANVS libro septimo Responsorum

ANte[x] tabulas testamenti codicilli facti non aliter valent, quàm si testamento quod postea factum est, vel codicillis[y] confirmentur: aut voluntas eorum quocumque indicio retineatur. sed non seruabuntur ea, de quibus aliter defunctus nouissimè iudicauit.

VI. MARCIANVS libro septimo Institutionum

DIui[z] Seuerus & Antoninus rescripserunt, nihil egisse matrem, quæ cum purè liberos suos heredes instituerit, condicionem emācipationis codicillis adiecit. quia

neque

a puniendus

b perfunctoriè: vtrumque vitium est. illud reperitur quoque l. ex empto. §. emptorem. de act. empt. & l. 2. §. non solum. ad S.C. Tertyll.

c cuius

d edicto prætoris.

e Nam (vt in oratione pro Roscio Amerino M. Cic. ait) accusatores multos esse in ciuitate vtile est, vt metu contineatur audacia. Vnde & apud iudices (vt idem inquit lib. 2. de Inuen.) de præmio sæpe accusatorum quæritur.

f obstat.

g Si vis

h Scriptum hoc olim fuit in tractatu de bo. poss. post. tit. vnde vir & vxor.

i volentem eum

k libertis. Rectius est Flor.

l habiturus esset:

m deficiat

n vnde

o habentur,

p fuit, &

q salua tamē

r Si is qui

s facit,

t peruentura est.

v vnde non

x Sententia Papiniani aliter refertur tit. de codic. Inst. sed error hic commissus est a compositoribus Pandectarum, vt refertur pro Seuero & Antonino adnotatur. Duare. 2. disput. c. vlt.

y codicilli

z Diuum

neque condicionem heredi instituto codicillis adiicere[a], neque substituere directo potest. Codicillos & plures quis facere potest. & ipsius manu neque scribi neque signari necesse est. Licet in confirmatione codicillorum paterfamilias adiecerit, vt non aliàs valere velit quam sua manu signatos & subscriptos: tamē valent facti ab eo codicilli, licet neque ab eo signati neque manu eius scripti fuerint. nam ea quæ postea geruntur, prioribus derogāt. Codicillos is demum facere potest, qui & testamentum facere potest. Si post testamentum factum mortuo codicillis quis legauerit, licet testamento confirmatis: pro non scripto legatum fit.

a adiicere.

VII. IDEM libro secundo Regularum

QVædam non referuntur ad confirmationem codicillorum. veluti si ante captiuitatem quis codicillos confirmauerit, & in captiuitate codicillos scribat. nam nō valent. idem est, si aliquo modo ius testamēti faciendi desierit habere. præterea in illis quæ non iuris sed facti sunt, non est perinde habēdum quod codicillis scribitur, atque si vbi confirmatio[b], scriptum[c] fuisset. veluti si ita in codicillis scriptum erit, VESTEM QVAE MEA EST: codicillorum tempus spectandum, non quo cōfirmantur. item[d], SI TITIVS VIVVS EST, vel SI TOT ANNORVM[e] EST, codicillis legauit Seio: tempus codicillorum, non quo tempore fit testamentum, spectandum.

b cōfirmatur.
c scripta
d item si ita, si Titius
e annorum

VIII. PAVLVS libro singulari de iure codicillorum

COnficiuntur codicilli quattuor modis. aut enim in futurum confirmantur, aut in præteritum, aut per fideicommissum testamento facto, aut sine testamento. sed ideo fideicommissa dari possunt ab intestato succedentibus: quoniam creditur paterfamilias sponte sua his relinquere legitimam hereditatem. Codicilli totiens valent, quotiens quis testamentum quoque facere potuit[f]. non tamen hoc ita intellegemus, vt exigamus potuisse eum eo tempore quo scribit eos codicillos, testamentum facere: quid enim si sufficientium testium facultatem nō habuit? sed si iure testamenti factionem habuit.

f potuit.

Valent codicilli facti medio tempore, quo quis erat intestabilis, si tempore testamenti, & mortis erat testabilis.

Si post factum testamentum codicillos quis confirmauerit, deinde adrogandum se præbuerit, & ibi codicillos fecerit, atque ita emancipatus decesserit: quæritur an ex codicillis legata debeantur. nam &[g] testamentum valet. sed[h] eo tempore eos fecit, quo testamenti factionem non habuit. nec similis est muto, qui rectè codicillos confirmauerit. licet enim is testamentum facere non posit, tamen testamentum quod ante fecerat, in eodem statu est. huius autem testamētum sublatum est: & de alienis quodammodo rebus testatur. sed dicemus codicillos valere. nam etsi postumus natus ruperit testamentum, & decesserit: nihilo minus codicilli valent. Si miles testamētum quidem ante militiam, sed codicillos in militia fecerit, an iure militari valeant codicilli, quæritur. quoniam testamentum iure communi valet: nisi[i] similiter tempore signauit, vel quædam adiecerit. certè codicilli militiæ tempore facti non debent referri ad testamentum. sed iure militari valent. Si ei seruo, qui testamento legatum acceperit, libertas codicillis detur, vtile legatum esse dicemus: quasi ab initio constiterit legatum. Si quis certi generis codicillos confirmauerit, puta QVOS NOVISSIME FECERO: nō vtique statim quæ codicillis dantur, consistere videbuntur, quamdiu alii quoque fieri possint. & ideo si alii postea fiant, legata in prioribus data nō valebunt.

g & eo
h nam nec
i resignauerit. melior est Flor. nō enim satis est eodem tempore resignasse, nisi quid adiecerit, vel detraxerit, vt iure militari valeat. §. sed & si quis de mil. testa. Instit.

VIIII. MARCELLVS libro nono Digestorum

ARisto negauit valere codicillos ab eo factos, qui paterfamilias, necne esset, ignorasset. Vlpianus notat: nisi veteranus fuit. tunc enim & testamentum valebit.

X. PAPINIANVS libro quintodecimo Quæstionum

QVod per manus traditum est, codicillis hereditatē dari non posse, rationem illam habet: ne per codicillos qui ex testamento valerent[k], ipsum testamentum, quod vires per institutionem heredum accipit, confirmari videretur.

k valeat.

XI. IDEM libro vndecimo Quæstionum

QVi grauem vtero vxorem esse ignorabat, codicillis ad filium scriptis libertates dedit. nata post mortem patris filia, cum de ea nihil patrem sensisse constitisset: placuit libertates a solo filio præstari posse.

XII. IDEM libro vicesimo secundo Quæstionum

REdemptis à sorore partibus.

XIII. IDEM libro nonodecimo Quæstionum

ILlud enim sine dubio dici non potest, etiam filiā manumittere cogendam. cum ab ea nihil pater petierit, & iure suo heres exstiterit. Tractari solet de eo, qui cum tabulas testamenti non fecisset, codicillis ita scripsit, TITIVM HEREDEM ESSE VOLO. sed multum interest, vtrum fideicommissariam hereditatem à legitimo per hanc scripturam, quam codicillorum instar habere voluit, reliquerit: an verò testamentum facere se existimauerit. nam hoc casu nihil à legitimo peti poterit. Voluntatis autem quæstio ex ipso scripto plerumque declarabitur. nam si fortè à Titio legata reliquit,[l] substitutum adscripsit, heres si non exstitisset: sine dubio non codicillos, sed testamentum facere voluisse intellegetur.

l & substitutum

XIIII. SCAEVOLA libro octauo Quæstionum

QVidam referūt quantum repeto, apud Viuianum[m] Sabini & Cassii & Proculi expositam esse in quæstione huiusmodi controuersiam. an legata, quæ posteaquam instituti mortem obierunt[n], codicillis adscripta vel adempta sunt, à substitutis debeantur. id est, an perinde datio & ademptio etiam hoc tempore codicillis facta valeat, ac si testamento facta esset. quod Sabinum & Cassium respondisse aiunt, Proculo dissentiēte. nimirum autem Sabini & Cassii collectio, quam & ipsi reddunt, illa est, quòd codicilli pro parte testamenti habentur: obseruationémque & legem iuris inde traditam seruent. ego autem ausim sententiam Proculi verissimam dicere. nullius[o] enim momenti est legatum, quod datum est ei qui tempore codicillorum in rebus humanis non est: licet testamenti fuerit. esse enim debet cui detur. deinde sic quæri, an datum consistat. vt non ante iuris ratio quàm persona quærenda sit. &[p] in proposito igitur quod post obitum heredis codicillis legatum vel ademptum est, nullius momenti est. quia heres, ad quem sermonem conferat, in rebus humanis non est. eáque ademptio & datio nunc vana efficietur. hæc in eo herede, qui ex asse institutus erit, dato substituto, ita vt ab instituto codicilli confirmarentur. Quòd si duo instituti sint substitutis datis, vnusque eorū decesserit: vtilia videntur legata. sed circa coheredem erit tractatus, numquid totum legatū debeat, si quisquis mihi heres erit, legatū erit: an verò non, quia sit substitutus heres, qui partem faciat, licet ipse non debeat. idem etiam potest circa nomina expressa tractari. multóque magis solum coheredem totum debere puto. quia is adiunctus sit, qui etiam tunc cum adiungebatur, in rebus humanis non erat.

m Iulianum
n obierint,
o vt enim nullius
p ita in proposito quod

XV. AFRICANVS libro secundo Quæstionum

SEd cum ea testatoris volūtas fuerit, vt ex vniuersa hereditate legata erogarentur: dicendum scripsit heredibus profuturam doli exceptionem, si amplius quàm hereditaria portio petatur.

XVI. PAVLVS libro vicesimo primo Quæstionum

AB intestato factis codicillis, relicta etiā postea natus intestati successor debebit. quicumque enim ab intestato successerit, locum habent codicilli. nam vnus casus est. nec interest qui succedit, dum intestato succedat. ad testamentum autem, quod quoquo tempore fecisset, pertinēt codicilli. & vt manifestius dicam, intestato patrefamilias mortuo, nihil desiderant codicilli: sed vicem testamēti exhibent. testamento autem facto ius sequuntur eius.

XVII. IDEM libro tertio Sententiarum

LIteræ quibus hereditas promittitur, vel animi affectus exprimitur, vim codicillorum non optinent.

Interpretatio voluntatis.

XVIII. CELSVS libro vicensimo Digestorum

PLotiana Celso suo salutem. Lucius Titius his verbis ita cauit, SI QVID TABVLIS[q] ALIOVE QVO GENERE AD HOC TESTAMENTVM PERTINENS RELIQVERO, ITA VALERE VOLO. quæro an codicilli, qui ante hoc testamentum scripti sunt, debeant rati esse. Iuuentius Celsus Plotianæ salutem. hæc verba, SI QVID AD HOC TESTAMENTVM PERTINENS RELIQVERO, VALERE VOLO: etiam ea quæ ante testamentum scripta sunt, comprehendere[r].

q tabularum, aliúdve eius generis
r comprehendere videntur.

Relicta ab eo, quem quis solum sibi successorum putat, si in parte succedit, pro parte debentur, si diuidua sint.

XVIIII. MARCELLVS libro quartodecimo Digestorum

IS qui vnum filium habebat, cum codicillos ad eum scripsisset, decessit intestatus, herede eo[s] & quem postea procreauit. adgnatione sui heredis nemo dixerit codicillos euanuisse. igitur si nihil tum de postumis sperauit, & codicilli non euanescent, & quæ relicta sunt, pro parte dimidia filius, ad quem codicillus factus est, soluere compellitur:[t] non etiam postumus. sed & si codicillos reliquisset duobus superstitibus filiis decedens, cum putaret alterum ex his prius decessisse: simili modo dici po-

s eo relicto.
t cōpelletur,

test, omnia perinde debere filium ad quem scripti sunt codicilli, atque si solus heres extitisset patri. Immo dumtaxat partem debet. eorum tamen, quæ pro parte præstari non possunt, nihil eorum præstandum. quoniam illi non fuerit filio ablaturus, nisi solum putaret successorem sibi futurum.

XX. PAVLVS libro quinto ad legem Iuliam & Papiam.

SI palam heres nuncupatus sit, legata autem in tabulis collata fuerint: Iulianus ait, tabulas testamenti non intellegi quibus heres scriptus non est. & magis codicilli quàm testamentum existimandæ sint. & hoc puto rectius dici.

LIBER TRIGESIMVS.

DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS.

VLPIANVS libro sexagesimo septimo ad Edictum

PER omnia exæquata sunt legata fideicommissis.

II. IDEM libro primo Fideicommissorum.

SCiendum est eos demum fideicommissum posse relinquere, qui testandi ius habent.

Conditio quæ tacitè inest.

III. IDEM libro quarto ad Sabinum.

HAec verba testatoris, QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIPTIS HERES ERIT, aut SI NEMO HERES ERIT EIVS, vel SI HEREDITATEM ADIERIT: subiectum legatum vel fideicommissum non faciunt condicionale.

Error in nomine rei legatæ quatenus noceat.

IIII. IDEM libro quinto ad Sabinum.

SI quis in fundi vocabulo errauit, & Cornelianum pro Semproniano nominauit: debebitur Sempronianus. sed si in corpore errabit, non debebitur. Quòd si quis cum vellet vestem legare, supellectilem adscribsit, dum putat supellectilis appellatione vestem contineri: Pomponius scribsit vestem non deberi. quemadmodum si quis putet auri appellatione electrum vel aurichalcum contineri. vel, quod est stultius, vestis appellatione etiam argentum contineri. rerum enim vocabula immutabilia sunt: hominum mutabilia. Si quis heredes instituerit, & ita legauerit, QVISQVIS MIHI GALLICANARVM RERVM HERES ERIT, DAMNAS ESTO DARE: ab omnibus heredibus videri legatum. quoniam ad omnes eos res Gallicanæ pertinent.

V. PAVLVS libro primo ad Sabinum.

SEcundi electione legata, semel duntaxat optare possumus. Labeo ait, cùm certa res aut persona legatur ita, QVI MEVS ERIT CVM MORIAR, HERES DATO, & communis sit: totum deberi. Trebatium verò respondisse partem deberi, Cassius scripsit. quod & verius est. Cum fundus communis legatus sit non adiecta portione, sed MEVM nominauerit: portionem deberi constat.

Differentia condicionis & demonstrationis.

VI. VLPIANVS libro trigesimo tertio Digestorum.

STICHVM, QVI MEVS ERIT CVM MORIAR, HERES MEVS DATO. magis condicionem legato iniecisse, quàm demonstrare voluisse patremfamilias apparet. eo quòd si demonstrandi causa hæc oratio poneretur, ita concepta esset, STICHVS QVI MEVS EST, non, QVI MEVS ERIT. sed condicio talis accipi debet, quatenus meus erit. vt si totum alienauerit, legatum extinguatur. si partem, pro ea parte debeatur, quæ testatoris mortis tempore fuerit.

VII. PAVLVS libro secundo ad Sabinum.

LEgatum seruo delatum dominus potest repudiare.

Reuocatio legati.

VIII. POMPONIVS libro secundo ad Sabinum.

SI ex toto fundo legato testator partem alienasset, reliquam dumtaxat partem deberi placet. quia etiam si adiecisset aliquid ei fundo, augmentum legatario cederet.

Duo rei testamento constituti.

Si ita scriptum sit, LVCIVS TITIVS HERES MEVS, AVT MAEVIVS HERES MEVS DECEM SEIO DATO. cum vtro velit, Seius aget. vt si cum vno actum sit, & solutum: alter liberetur. quasi si duo rei promittendi in solidum obligati fuissent. quid ergo si ab

- patri. Vlpianus notat imò
- nihil omnino
- ille ad illa
- tabulas
- quodque
- August. lib. 3. emend. c. vlt.
- Desumptum est hoc caput ex Iulliani constitutionib. sub tit. com. de leg. C itaque Duar. eta reponit inscriptionem huius capitis, Imperator, put. atque non Vlpiani esse. sed Triboniani in coment. ad tit. de pac. & a. disput. c. 9.
- Ex tit. quor. leg.
- Coniunge l. 1. de leg. 1.
- Coniunge l. 8. & 10 de vulga. substit.
- Coniunge l. quoties. de hered. inst.
- Ale. lib. 7. vasig. c. 4.
- adscribit.
- scribit
- esse.
- quando
- Stichum
- Coniunge l. 14. & 17. de acquir. hered.

altero partem petierit: liberum cui erit ab alterutro reliquum petere. idem erit & si alter partem soluisset.

De pluribus rebus disiunctim legatis.

Si ita legatum sit, LECTICARIOS OCTO, AVT PRO HIS EX HOMINIBVS SINGVLOS CERTAM PECVNIAM, VTRVM LEGATARIVS VOLET: non potest legatarius partem seruorum vindicare, pro parte nummos petere. quia vnum in alterutra causa legatum sit. quemadmodum si olei pondo quinquaginta, aut in singulas libras certum æs legatum sit. nec aliter obseruantibus, etiam vno homine legato diuisio concedatur. nec interest, diuisa ea summa, an iuncta ponatur. & certè octo seruis, aut pro omnibus certa pecunia legata, non posse inuitum heredem partem pecuniæ, partem mancipiorum debere.

VIIII. IDEM libro tertio ad Sabinum.

ID quod apud hostes est, legari posse Octauenus scripsit: & postliminij iure consistere.

Optio legata.

X. PAVLVS libro secundo ad Sabinum.

IVlianus nec à filiofamilias sine iussu patris optari posse, nec ante aditam hereditatem putat. quod est verum.

Legatum filiofamilias aut seruo relictum quam vim habeat.

XI. PAPINIANVS libro nono Quæstionum.

CVm filiofamilias vel seruo alieno legatum vel hereditas datur, fidei committi patris vel domini potest. ac tunc demum ex persona ipsorum fideicommissum vires capit, cum ipsis, per quos commodum hereditatis vel legati patri dominoue quæritur, fideicommissum relinquitur. denique Iulianus non insubtili ratione motus patrem, cuius filius heres institutus est, extero quidem habita ratione legis Falcidiæ restituere hereditatem respondit. quoniam ex persona filii teneretur. ipsi verò filio, non admissa Falcidia. quoniam ex persona sua sibi filius obligari non posset. ac pater non vt heres, sed vt pater rogari videtur. & ideo si filio rogatus sit pater post mortem suam, quod ad se peruenit ex legato vel hereditate filio relictis restituere: isque viuo patre decedat: omnimodo patrem id retenturum. quoniam fideicommissum ex persona patris vires acceperit.

De coniunctis.

XII. POMPONIVS libro tertio ad Sabinum.

SI mihi & tibi eadem res legata fuerit, deinde die legati cedente heres tibi extitero: liberum mihi esse Labeo ait, ex meo legato, an ex eo quòd tibi heres sim, adquiram legatum. si voluero eam rem ex meo legato ad me pertinere: vt tota mea sit: ex hereditario legato petere eam posse Proculus ait.

Difficultas præstationis non nocet legato.

Si quis seruos quos Gadibus haberet, eo testamento quod Romæ moriens fecerit, triduo quo mortuus fuerit, heredem dare mihi damnauerit; ratum esse legatum. & angustias temporis nihil legato nocere. Regula iuris ciuilis est, quæ efficit, vt quibus ipsis legare possumus, eorum quoque seruis legare possumus.

Ex duabus scripturis diuersis vel contrariis vtra valeat.

In legatis nouissimæ scripturæ valent. quia mutari causa præcedentis legati vel die vel condicione vel in totum ademptione potest. sed si sub alia & alia condicione legatum ademptum est, nouissima ademptio spectanda est. Interdum tamen in legatis non posterior, sed præcedens scriptura valet. nam si ita scripsero, QVOD TITIO INFRA LEGAVERO, ID NEQVE DO, NEQVE LEGO: quod infra legatum erit, non valebit. nam & eum sermonem, quo præsentia legata data in diem proferuntur, ad postea quoque scripta legata pertinere placuit. voluntas ergo facit, quòd in testamento scriptum valeat.

Legato generaliter homine quid debeatur.

XIII. IDEM libro quarto ad Sabinum.

CVm incertus homo legatus tibi esset, heres Stichum seruo tuo tradidit. Neratius respondit, si voluntate domini tradidit, vel ratum hoc dominus habuerit: perinde eum liberatum, atque si Stichus legatus esset.

De ademptione legati.

XIIII. VLPIANVS libro quintodecimo ad Sabinum.

SI ita sit adscriptum, SI EVS LEGAVERO, HERES SEMEL HERES ESTO DATO, vel, vt semel debeatur: & eidem duas quantitates adscripserit, vel duos fundos: an vtrunque debeatur? & ait Aristo, vtrumque videri legatum. nam quod ademptum est, nec datum videri, secundum Celsi & Marcelli sententiam. quæ vera est. Sed Papinianus libro nonodecimo quæstionum ait, & si post legata sæpius adscripta idem hoc subiecit, semel præstari velle, & hoc ante impletum testamentum fecerit: ipso iure videri

- el erit
- altero
- lecticarios
- hominibus
- debere constat.
- Coniunge l. cum duo. de cap. & postlim.
- Falso Haloander nō posse.
- postliminii. codex Medicæus postliminii. Aug. li. 3 emen. c. 3.
- fideicommitti patri vel domino potest.
- esset.
- quia
- Ale. lib. 5. parad. c. 10.
- patris sui
- eam me
- morans fecerat.
- quàm
- sed & si
- vel alia
- vt
- Coniunge l. 6. de his quæ in testa. delen. & sempor in obscuris. de reg. iur.
- scriptum.

re videri cetera legata adempta. sed quo[a] magis erit ademptum? non enim apparet. & ait posse dici, exiguius[b] esse præstandum.

Quæstio scripti & voluntatis.

XV. PAVLVS libro tertio ad Sabinum.

QVi quartam[o] partem[o] bonorum legare voluit, dimidiam scripsit. Proculus rectè ait, posse defendi quartam legatam. quia inesset dimidiæ. idem erit & si quinquaginta voluit legare, & centum scripta sint. quinquaginta enim debebuntur. sed & si plus legare voluit, & minus scripsit: valebit legatum. Si quis vnam summam filiabus legauerit, vt etiam de postuma sentiret: si ea non est nata, superstiti solidum debebitur.

Ius accrescendi.

XVI. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum.

SI duobus res coniunctim legata sit, quamuis alter in rerum natura non fuerit: alteri solam partem deberi puto verum esse. Heres, adiecto ei nomine cuiusdam qui heres non sit, dare damnatus, totum legatum debet: nam & si duos ex heredibus suis nominatim quis damnasset, & alter hereditatē nō adisset, qui adisset totū deberet, si pars eius qui nō adisset, ad eum qui adisset, perueniret[c]. Si Titio & postumis legatū sit, nō nato postumo totū Titius vindicabit. sed & si testator Titio & postumis viriles partes dari voluisset[d], vel etiam id expressisset: totum legatum Titio debetur non nato postumo.

Interpretatio voluntatis.

XVII. VLPIANVS libro quinto[o] decimo[o] ad Sabinum.

QVi[e] filiabus legauit, si mentionem aliquâ parte testamenti postumæ fecit: videtur in filiarum legato & de postuma sensisse. Si quis ita legauerit, SI QVA FILIA MIHI GENITVR[f], EI HERES MEVS CENTVM DATO: pluribus natis, videtur singulis tantumdem legasse. quod ita accipiendum est, nisi euidens sit contraria sententia testatoris.

De legato præceptionis.

Si vni ex heredibus fuerit legatum, hoc deberi ei officio iudicis familiæ herciscundæ manifestum est. sed etsi abstinuerit se[g] hereditate, consequi eum hoc legatum posse constat.

XVIII. IVLIANVS libro trigesimo primo Digestorum.

ET quidem totum legatum petere potest. quamuis à semetipso inutiliter ei legatum fuisset.

Quæstio voluntatis, quæ nascitur ex ambiguo.

XVIIII. VLPIANVS libro quintodecimo ad Sabinum.

LEgata inutiliter data, Papinianus putat libro[h] quæstionum confirmari per repetitionem: id est per hanc scripturam postea forte in codicillis factam, HOC AMPLIVS EI HERES MEVS DATO. & diuersum esse in illa scriptura, QVAS PECVNIAS LEGAVI, QVIBVS DIES ADPOSITVS NON EST, ANNVA, BIMA, TRIMA DIE HERES MEVS DARE DAMNAS ESTO. non enim hoc egisse testatorem, vt confirmaret quæ inutilia sunt[i]: sed vt diem vtilibus prorogaret. Idem eodem loco & in substituto impuberis scribsit. vt si fuerit ab impubere inutiliter legatum, substitutus hoc debeat, si hoc amplius legatum ab eo sit relictum aliquid, nec ille patri heres exstiterit, &[k] decesserit. In legato pluribus relicto si partes adiectæ non sunt, æquæ seruantur.

XX. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum.

QVi duos seruos haberet[l], vnum ex his legasset, vt nō intellegeretur quem legasset: legatarii est electio.

De grege legato.

XXI. VLPIANVS libro quintodecimo ad Sabinum.

GRege legato, & quæ postea accedunt, ad legatarium pertinent.

XXII. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum.

SI grege legato aliqua[m] pecora viuo testatore mortua essent, in eorúmque locū aliqua essent substituta: eundem gregem videri. & si deminutum ex eo grege pecus esset, & vel vnus bos superesset: eum vindicari posse, quáuis grex desisset esse. quemadmodum insula legata si combusta esset, area posse vindicari.

XXIII. PAVLVS libro tertio ad Sabinum.

SI quis bonorum partem legauerit, vt hodie fit, sine fructibus restituitur: nisi mora intercesserit heredis.

Quod futurum est, legari potest.

XXIIII. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum.

QVod in rerum natura adhuc non sit, legari posse, veluti QVIDQVID ILLA[n] ANCILLA PEPERISSET, constitit: vel ita, EX VINO QVOD IN FVNDO MEO NATVM ERIT[o], VEL FETVS INDE NATVM DATO. Si vsumfructū habeā, eumque legauerim: nisi postea proprietatem eius nactus sim, inutile legatum est.

a quod
b exiguum
c perueniret.
d voluerit.
e Coniunge l. si quis filiabus. de test. tut. l. nomē filiarum. de verbor. signif. Alc. lib. 3. parerg. c. 15.
f Genita erit. Litera fortè in Flo. transposita fuit, vt legendū sit gineitur. & addatur g, gignetur
g se ab
h libello
i essent
k aut impubes
l habebat, si vnum
m alia pecora
n illam ancillam peperisse constiterit.
o erit, vel fœtum.

Si res legata augeatur, legatum crescit: si diminuatur, decrescit.

Si quis post testamentum factum fundo[p] Titiano legato partem aliquam adiecerit, quam fundi[q] Titiani destinaret: id quod adiectum est, exigi à legatario potest. & similis est causa alluuionis. & maxime si ex alio agro, qui fuit eius, cum testamentum faceret, eam partem adiecit. quòd si post testamentum factum ex fundo Titiano aliquid detraxit, & alii fundo adiecit: videndum est, verúmne eam quoque partem legatarius petiturus sit, an hoc minus, quasi fundi Titiani esse desierit. cum nostra destinatione fundorum nomina & domus, nō natura constituerentur[r]. & magis est, vt quod alii destinatum est, ademptum esse videatur. Si[s] nauem legauero[t], & specialiter meam[v] adscripsero, eámque per partes totam refecero carina eadem manente: nihilo minus rectè à legatario vindicaretur[x].

XXV. PAVLVS libro tertio ad Sabinum.

A Filio[y] herede etiam purè patri legari potest. nec interest, an die cedente legati in patris potestate sit. agitur & si iussu patris adita sit hereditas, imputabitur ei in Falcidiam.

XXVI. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum.

NOn amplius legatorū nomine ad quemquam pertinere videtur, quàm quod deducto eo quod explendæ condicionis causa datum esset, superesset[z]. Si certum corpus heres dare damnatus sit, nec fecerit quo minus ibi vbi id esset, traderet[A]: si id postea sine dolo & culpa heredis perierit, deterior fit legatarii condicio.

De certa parte bonorum legata.

Cum bonorum parte legata dubium sit[B], verum rerum partes an æstimatio debeatur[C]: Sabinus quidem & Cassius æstimationem, Proculus & Nerua rerum partes esse legatas existimauerunt. sed oportet heredi succurri, vt ipse eligat siue rerum partes siue æstimationem dare maluerit. In his tamen rebus partem dare heres conceditur, quæ sine damno diuidi possunt. sin autem vel naturaliter indiuisæ sint, vel sine damno diuisio earum fieri non potest[D]: æstimatio ab herede omnimodo præstanda est.

XXVII. PAVLVS libro nono ad Plautium.

POtest autem[E] heres vel paucioribus vel in vna re relictam partem legatario dare, in quā vel legatarius consenserit, vel iudex æstimauerit. ne[F] necesse haberet legatarius in omnibus rebus vindicare portionem.

Si creditori debitor legat debitum, ita demum valet, si creditoris interest.

XXVIII. VLPIANVS libro nonodecimo ad Sabinum.

SI[G] creditori meo, tutus aduersus eum exceptione, id quod ei debeo legem: vtile legatum est, quia remissa ei exceptio videtur. sicut[H] Aristo ait, id quod honoraria actione mihi debetur, si legetur mihi, legatū valere, quia ciuilis mihi datur actio pro honoraria. Marcellus libro vicesimo octauo[I] putat, rem quam ex stipulatu mihi debes, si legaueris, vtile esse legatum: vt neque Falcidia hoc minuat.

XXVIIII. PAVLVS libro sexto ad Legem Iuliam & Papiam.

SIn[K] autem neque modo neque tempore neq; cōdicione neque loco debitum differatur, inutile est legatum.

Clausulæ vulgaris interpretatio.

XXX. VLPIANVS libro nonodecimo ad Sabinum.

TAlis scriptura, QVAS PECVNIAS LEGAVI, QVIBVS DIES ADPOSITVS NON EST, EAS HERES MEVS ANNVA, BIMA, TRIMA DIE DATO: ad corpora legata non pertinet. sed ad ea quæ pondere, numero, mensura continentur. & ad ea tantùm legata pertinet, quibus dies non est adpositus. proinde si fortè purè legatum est, ex hac adiectione prorogabitur. quid[L] si fortè centum tibi legata sunt præsentia? vtrum annua[M] die dabūtur, an verò præsentia? & ait Seruius & Labeo, præsens[N] deberi. quamuis igitur superuacua sit hæc adiectio, quantum ad vim & effectum legati pertinet: tamen ad hoc proficiet, vt præsenti die legatum debeatur. sed[O] si in annos singulos aut singulos menses sit legatū relictū, cessabit ea scriptura. quia hoc legatū & initium & finem habet. sed & si sub condicione sit legatum relictum, potest dici cessare annuam adiectionem, quia dies incertus appellatur condicio. cui congruit quod Trebatius existimat, si cui legetur quando annorum viginti erit: vulgarem hanc clausulam cessare. Item si lege-

p fundi Titiani
q fundo Titiano
r constituantur?
s Et si
t Coniunge l. si statuam de auro & arg. leg.
v eam
x vindicabitur.
y Coniunge l. vbi pure. ad Treb.
z superest.
A traderetur.
B esset.
C deberetur.
D possit
E etiam
F nec necesse habet
G Coniunge l. 1. §. de dote praleg.
H sic &
I octauo quæstionum
K Coniunge l. si fundus. 63. ad l. Fal.
L quod
M annua, bima, trima die
N in præsenti
O sed & si

tur pecunia quæ in arca est, vel vinum quod in apothecis est: dicendum est, cessare clausulam. quoniam quotiens species legetur[a], cessare diximus. hanc autem scripturam non solùm ad præcedentia solalegata, sed ad vniuersa quæ testamento adscripta sunt, extendi Gallus Aquilius, Ofilius, Trebatius responderunt. idque verum est.

XXXI. PAVLVS libro tertio ad Sabinum.

SEd[b] etiam ad ea quæ codicillis confirmatis postea legata fuerint, hæc clausula pertinet.

Repetita à substituto, intelliguntur repetita purè: nisi aliud exprimatur.

XXXII. VLPIANVS libro vicesimo ad Sabinum.

SI[c] quis à filio pupillo herede instituto, cum is in tutelam suam venisset, pecuniam legauerit, & à substituto herede legata repetierat[d]: impubere filio mortuo secúdus heres legatum non debebit. quod ita verum esse tam Sextus quàm Pomponius putant[e], si repetitio legatorum ad eum modum concepta sit: veluti, QVAE A FILIO MEO LEGAVI, QVAEQVE EVM DARE IVSSI, IS MIHI HERES ESSET: ID HERES MEVS ISDEM DIEBVS DATO. sed si ita repetita fuerint[f], QVAE A FILIO MEO LEGAVI, HERES MEVS DATO: purè repetita videbuntur legata, id dumtaxat demonstratio[g] eorum facta. igitur & hoc ipsum legatum de quo quæritur, præsens debebitur. 1 Si quis plures Stichos habens Stichum legauerit: si nó apparet de quo Sticho sensit, quem elegerit debet præstare[h]. 2 Si parti ciuitatis aliquid sit relictum, quod ad ornatum vel compendium reipublicæ spectat: sine dubio debebitur.

De re pluribus legata coniunctim, aut separatim.

XXXIII. PAVLVS libro tertio Regularum.

SI pluribus eadem res legata fuerit, si quidem coniunctim: etiam si alter vindicet, alter ex testamento agat: non plus quàm partem habebit is qui ex testaméto aget. quòd si separatim, si quidem euidentissimè apparuerit, ademptione à priore legatario facta ad secundum legatum[i] testatorem conuolasse: solum posteriorem ad legatum peruenire placet. sin autem hoc minime apparere potest, pro virili portione ad legatum omnes venire. scilicet nisi ipse testator ex scriptura manifestissimus est[k], vtrumque eorum solidum accipere voluisse. túc enim vni pretium, alii ipsa res adsignatur. electione rei vel pretii seruanda ei qui prior de legato siue fideicommisso litem contestatus est. ita tamen, vt non habeat licentiam altero electo[l] ad alterum transire.

XXXIIII. VLPIANVS libro vicesimo primo ad Sabinum.

PLane vbi transferre voluit legatum in nouissimum, priori non debebitur: tametsi nouissimus talis sit, in cuius persona legatum nó constitit. at si coniuncti disiunctiue commixti sint, coniuncti vnius personæ potestate funguntur.

Eadem res sæpius legata an semel tantùm præstari debeat.

1 Si eadem res sæpius legetur in eodem testamento, amplius quam semel peti non potest. sufficitque vel rem consequi vel rei æstimationem. sed si duorum testamentis mihi eadem res legata sit, bis petere potero: vt ex altero testamento rem consequar, ex altero æstimationem. 2 Sed si non corpus sit legatum, sed quátitas[m] eadem in eodem testamento sæpius: Diuus Pius rescripsit, tunc sæpius præstandam summam, si euidentissimis probationibus ostendatur testatorem multiplicasse legatum voluisse. idémque & in fideicommisso constituit[n]. ciúsque rei ratio euidens est, quòd eadem res sæpius præstari non potest: eadé summa volente testatore multiplicari potest. sed hoc ita erit accipiendum, si non certum corpus nummorum sæpius sit relictum. veputa centum quæ in arca habet, sæpius legauit. tunc enim fundo legato esse comparandum credo. 3 Sed si pondus auri vel argenti sæpius sit relictum, Papinianus respondit, magis summæ legato comparandum. meritò, quoniam non species certa relicta videatur. proinde & si quid aliud est, quod pondere, numero, mensura continetur, sæpius relictum: idem erit dicendum. id est sæpius deberi si hoc testator voluerit. 4 Quod si rem emissem mihi legatam, vsque ad pretium quod mihi abest, competet mihi ex testamento actio. & multo magis hoc dicendum est, si duobus testamentis mihi eadem res legata sit: sed[o] alter me restituere rogauerit vel ipsam rem vel aliud pro ea. aut si sub códitione legasset dandi quid pro ea. nam hactenus mihi abesse res videtur, quatenus sum præstaturus.

De coniunctione legatariorum.

5 Si coniunctim[p] res legetur, constat partes[q] ab initio fieri. nec solùm hi partem faciunt, in quorum persona constitit legatum: verùm hi quoque in quorum persona non constitit legatum. veputa si Titio, & seruo proprio sine libertate[r]. Sed si in pupillari testamento alii eandem legauerit, quam mihi in suo testamento legauit: Iulianus scribit, cócursu partes nos habere. interim igitur partem habebit is cui in suo testamento legauit. 6 Si duobus sit legata[s], quorum alter heres institutus sit: à semetipso ei legatum inutiliter videtur. ideóque quod ei à se legatum est, ad collegatarium pertinebit. Inde dicitur, si duo sint heredes, vnus ex vncia, alter ex vndecim vnciis, & eis fundus legatus sit: vnciariú heredem vndecim partes in fundo habiturum, coheredem vnciam. Planè si alter ex legatariis heres extiterit heredi, à quo legatum erat relictum: non ideo minus partem collegatario faciet. retinet enim pro parte legatum. 7 Si ita Titio legetur, FVNDVM SEIANVM, VEL VSVMFRVCTVM EIVS SIBI HABETO: duo esse legata. & [t]arbitrio eius esse, an velit vsumfructum vindicare. 8 Sed & si quis ita leget Titio, FVNDVM DO LEGO, VT EVM PRO PARTE HABEAT: mihi videtur posse dici, partem habiturum. videri[v] enim fundi appellatione non totum fundum, sed partem appellasse. nam & pars[x] fundi rectè appellatur.

XXXV. PAVLVS libro tertio ad Sabinum.

SI heres alienum hominem dare damnatus sit, & hic à domino manumissus sit: nihil ex hoc legato debetur.

Exceptio hic reijcitur propter perplexitatē quæ ex ea nascitur.

XXXVI. POMPONIVS libro sexto ad Sabinum.

TITIAE TEXTORES MEOS OMNES, PRAETER QVAM QVOS HOC TESTAMENTO ALII LEGAVI, LEGO. PLOTIAE VERNAS[y] MEOS OMNES, PRAETER QVAM QVOS ALII LEGAVI, LEGO. cum essent quidam & vernæ, idem & textores: Labeo ait, quoniá nec quos Titiæ textores non legauerit, aliter apparere posset, quàm si cognitum fuerit quot eorum Plotiæ legauerit: nec quos Plotiæ[z] legauerit, posset: neutrius legato exceptos esse eos de quibus quæritur. & ideo communes ambobus esse. hoc enim iuris est[A], & si neutrius legati nomine quicquam esset exceptū. quòd si hoc modo esset legatum, TEXTORES OMNES PRAETER VERNAS: & rursus VERNAS OMNES PRAETER TEXTORES: qui & verna & textor esset, neutri fuisse legatum[B].

Coniunctis legatariorum.

1 Nihil distat[C], vtrum ita legetur, TITIO ET MAEVIO: an ita, TITIO CVM MAEVIO. vtrumque enim coniunctum legatum videtur.

De periculo rei legatæ.

2 Si alteri Stichum heres dederit, quem duobus dare damnatus fuerat: & antequam interpellaretur ab altero, Stichus mortuus est: heres nó tenetur. quia nihil per eum factum intellegitur.

De legato generali.

XXXVII. VLPIANVS libro vicesimo primo ad Sabinum.

LEgato generaliter relicto, veluti hominis[D]: Gaius Cassius scribit id esse obseruandum, ne optimus vel pessimus accipiatur. quæ sententia rescripto Imperatoris nostri & Diui Seueri iuuatur. qui rescripserunt, homine legato actorem non posse eligi. 1 Si de certo fundo sensit testator, nec appareat de quo cogitauit: electio heredis erit, quem velit dare. aut[E] si appareat, ipse fundus vindicabitur. 2 sed & si lancem legauerit, nec appareat quam: æquè electio est heredis, quam velit dare.

De acquisitione & repudiatione legati.

XXXVIII. POMPONIVS libro sexto ad Sabinum.

LEgatarius pro parte adquirere, pro parte repudiare legatum non potest. heredes eius possunt. vt alter eorum partem suam adquirat, alter repudiet. 1 Si legatum nobis relictum constituerimus nolle ad nos pertinere: pro eo erit, quasi nec legatum quidem sit. & ideo dicimus nec confusas seruitutes, si fortè prædium mihi legatum prædio meo debuerit seruitutem. & [F]integra furti actio manebit, si seruus legatus sit: is cuius nomine furti agere poterit legatarius.

Quid præstare debeat heres legatario.

XXXIX. VLPIANVS libro vicesimo primo ad Sabinum.

CVm seruus legatur[G] in fuga esset, vel longinquo absens, exigatur: operam præstare heres debet, vt eam rem requirat & præstet. & ita Iulianus scribit. nam[H] & sumptum an in hanc rem facere heres deberet, Africanus

Marginal notes:

a legatur. b Sed & ad c Coniunge l. 7. quando dies leg. ced. d repetierit e putat, f fuerint legata. g demonstratione h præstari. i legatarium k esset: phrasis Græca. l relicto m Quia in eodē testamēto eadem summa bis ascripta est, creditur testator nō multiplicare eā voluisse, facilius enim ei fuisset semel centū quàm quinquaginta bis ascribere: sed repetere. quod obliuio esse: si sit à legasse. Diuersa est coniectura, si in testamēto & codicillis ascripta sit l quinquaginta. suprà de probat. & præsump. n cōstituitur. o si alter p Intellige coniunctim hic legari, siue verbo & re coniungantur, siue verbo tantum. l. vnica. §. sin verò. C. de caduc. toll. q Si verba ipsa spectes: sed si mentem testatoris, tota & solida res ab initio legata esse intelligitur, & partes concursu tantum fiunt.

r legetur. Aliâs in vulgar. s legatum. t in arbitrio v videtur x pars fundi fundus y Qui apud veteres vernæ dicti fuerint, & vnde, Alex. ab Alex. Gen. dier. lib. 5. cap 20. z nec quos Plotiæ vernas nó legauerit, intelligi posset: A iuris esse, B legatus. C differt. D hominis: E At si F Sed & G qui in fuga H an verò & sumptū in hāc

nus libro vicesimo epistularum apud Iulianum quærit. putátque sumptum præstandum. quod & ego arbitror sequendum. Fructus autem hi deducuntur in petitionem, non quos heres percepit: sed quos legatarius percipere potuit. & id[a] in operis seruorum, vel vecturis iumentorum, vel naulis nauium dicendum. Quod in fructibus dicitur, hoc & in pensionibus vrbanorum ædificiorum intellegendum erit. in vsurarum autem quantitate mos regionis erit sequẽdus. iudex igitur vsurarum modum æstimaVit, & statuet. ipsius quoque rei interitum post morá debet. sicut in stipulatione, si post morá res interierit, æstimatio eius pręstatur. item partus ancillarum. & si seruus fuerit legatus, &[b] hereditas, vel legatum, vel quid per eum adquisitum sit: heres præstare debet.

Si emptor venditori rem venditã ante traditionem legauerit, quid iuris statuatur.

Si Titius à me rem emisset, & eádem mihi legasset antequam ei traderem: mox ei tradidero, & pretium recIpero: videtur quidem is prima facie rem mihi eam legasse, & ideo legatum non consistere. sed ex empto actione liberatus, vtique per legatum rem vindicare potero quã tradidi. sed si nondum erat solutum mihi pretium, Iulianus scriVit, ex vendito quidem me acturum, vt pretium exequar. ex testamento verò, vt rem quam vendidi & tradidi recipiam. Idem subiungit, si pretium quidem mihi erat solutum, rem autem nondum tradideram: ex testamento me agentem liberationem consequi. Idem[c] Iulianus scribit, si fundum testator, quem ab alio emerat, mihi legauit: heredem cogendum mihi actionem ex empto præstare. scilicet si nondum res tradita fuerit vel defuncto vel heredi.

Exemplum iuris personalis.

Si quis alicui legauerit, licere lapidem cædere: quæsitum est, an etiam ad heredem hoc legatum transeat. & Marcellus negat ad heredem[d] transmitti: nisi nomen heredis adiectum legato fuerit. Heres cogitur legati prædii soluere vectigal præteritum, vel tributum, vel solariũ, vel cloacarium, vel pro aquæ forma.

Quæstio ex ambiguo.

Scio ex facto tractatum, cum quidã duos fundos eiusdem nominis habens legasset fundum Cornelianum, & esset alter pretii maioris alter minoris, & heres diceret minorem legatum, legatarius maiorem: vOlgo fatebitur[e], vtique minorem tum legasse, si maiorem non[f] potuerit docere legatarius.

De rebus quæ legari possint.

Constat etiam res alienas legari posse. vtique si parari[g] possint. etiam si difficilis earum paratio[h] sit. si verò Salustianos hortos qui sunt Augusti, vel fundum AlVanum qui principalibus vsibus deseruit, legauerit quis: furiosi est talia legata testamẽto adscribere. Item campum Martium, aut forum Romanum, vel ædem sacram legari non posse constat. sed & ea prædia Cæsaris, quæ in formã patrimonii redacta sub procuratore patrimonii sunt, si leguntur: nec æstimatio eorum debet pręstari. quoniã commercium eorum nisi iussu principis non sit, cum distrahi non soleant.

XL. IDEM libro secundo Fideicommissorum.

SEd si res aliena, cuius commercium legatarius nõ habet, ei cuius ius possidendi non est, per fideicommissum relinquatur: puto æstimationem deberi.

XLI. IDEM libro vicensimo primo ad Sabinum.

CEtera[i] igitur præter hæc videamus. & quidem corpora legari omnia, & iura, & seruitutes possunt. sed ea quæ ædibus iuncta sunt, legari non possunt. quia hæc legari non posse senatus censuit Auiola & Pansa consulibus.

Senatusconsulti interpretatio.

Tractari tamen poterit, si[k] quando marmora, vel columnæ fuerint separatæ ab ædibus, an legatum conualescat. & si quidem ab initio non constitit legatum, ex post facto non conualescet. quemadmodum nec res mea legata mihi, si post testamentum factum fuerit alienata. quia vires ab initio legatum non habuit. sed si sub condicione legetur, poterit legatum valere, si existentis condicionis tempore mea non sit, vel ædibus iuncta non sit: secundum eos, qui & emi rem meam sub cõdicione, & promitti mihi stipulanti, & legari[l] aiunt. purum igitur legatum Catoniana regula impediet: condicionale non. quia ad condicionalia Catoniana non pertinet. Item quæri potest, si quis binas ædes habens, alteras legauerit, & ex alteris

a idem
b & vel hæreditas,
c In vulgar. est cap. 41.
d hæredẽ hoc legatum
e fatebatur.
f non esse doceret
g comparari
h cõparatio
i Spart. in Hadriano. & l. 2. C. de ædif. priuat.
k & quando
l legari posse

aliquid iunctum ei cui ædes legauit: an legatum valeVit. mouet quæstionem, quod ex senatusconsulto & constitutionibus licet nobis ab ædibus nostris in alias ædes transferre possessoribus earum futuris: id est non distracturis. & ita Imperator noster & Diuus Seuerus rescripserunt. numquid ergo & legari possit ei, cui aliam domum legem[m]? sed negandum erit. quia cui[n] legatum est, non est possessor futurus. Si duobus[o] domum legauerit Sempronianam, & ex ea alteri eorum marmora ad eastructionem domus Seianæ quam ei legauerat: non male agitabitur an valeat, quia dominus est vtriusque legatarius. & quid si quis domum deductis marmoribus legauerit, quæ voluit heredem habere ad extruendam domum quã retinebat in hereditate. sed melius dicetur in vtroque detractionem non valere. legatum tamen valeVit, vt æstimatio eorum præstetur. Sed[p] si quis ad opus reipublicæ faciẽdum legauit, puto valere legatũ. nam & Papinianus libro vndecimo responsorum refert, Imperatorem nostrum & Diuum Seuerum constituisse, eos qui reipublicæ ad opus promiserint[q], posse[r] detrahere ex ædibus suis vrbanis atque rusticis, &[s] id ad opus vti. quia hi quoque non promercii causa id haberent. Sed videamus, vtrum ei soli ciuitati legari possit, in cuius territorio est: an & de alia ciuitate in aliam transferre[t] possit. & puto, non esse permittendũ. quamquam constitutum sit, vt de domo quam aliquis habet, ei permittatur[v] in domum alterius ciuitatis transferre. Hoc senatusconsultum non tantùm ad vrbem, sed & ad alias ciuitates pertinet. sed & Diuorum fratrum est rescriptũ ad libellum Prociani & Epitynchani ob decVitum poblicum desiderantium vt sibi distrahere permittatur. quod[x] eis ius distrahendi denegauerunt. Hoc senatusconsultum non tantùm ad ædes, sed & ad balinea vel aliud quod ædificium, vel porticus sine[y] ædibus, vel tabernas, vel popinas extenditur. Item ihoc prohibetur[z] {hæc} legari, quod[A] non aliàs præstari potest[B], quam vt ædibus detrahatur[C], subducatur. id est marmora vel columnæ. idem & in tegulis, & in tignis, & ostiis senatus censuit. sed & in bibliothecis parietibus inhærentibus. sed si cancelli sint, vel vela: legari poterunt. non tamẽ[D] fistulæ vel castella[E]. sed automataria[E], aut si[F] qui canthari per quos aquæ saliunt, poterunt legari. maximè si impositicii sint. quid ergo in statuis dicendum? si quidem inhærent parietibus, non licebit. si verò aliàs eã sistant, dubitari potest. verùm[G] mens senatus plenius accipiẽda est: vt si qua[H] ibi fuerunt perpetua, quasi portio ædium, distrahi nõ possint. proinde dicendum est, nec tabulas[I] adfixas & parietibus adiunctas, vel singula sigilla adæquata legari posse.

Sed si parauit quædam testator quasi translaturus in aliam domum, & hæc legauit: dubitari poterit an valeat. & puto valere. sed si ea quæ legauit, ædibus iunxit: extinctum erit legatũ. sed si heres ea iunxit, puto nõ exstingui.

XLII. IDEM libro secundo Fideicommissorum.

SIue scit[K], siue ignorauit.

XLIII. IDEM libro vicesimo primo ad Sabinum.

SEnatus enim ea quæ sunt ædium, legari (non) permisit. hæc autem mortis tempore ædium non fuerũt. heres ergo æstimationem præstabit. sed si detraxerit, vt[L] præstiterit: pœnis erit locus. quamuis vt non vendat detraxit, sed vt exsoluat. Marcellus[M] etiã scribit, si maritus diætam in vxoris hortis, quos in dotem acceperat[N], fecerit: posse eum hæc detrahere, quæ vsui eius futura sint, sine mulieris tamen damno. nec[O] ad hoc[*] ei senatusconsultum[P] futurum impedimento. ergo si non est ei obfuturum, quo minus detrahat: dici oportebit, posse eum hæc legare quæ detrahere potest. Legatum in aliena voluntate poni potest: in heredis non potest. Qui ab hostibus redemptus est[Q], legari siVi poterit. & proficiet legatum ad liberationem vinculi pignoris, quod in eo habuit qui redemit.

De peculio castrensi.

XLIIII. IDEM libro vicesimo secundo ad Sabinum.

SEruum filii sui castrensis peculii legare pater potest. & si viuo patre mortuus sit filius, & apud patrem peculium remansit: constitit legatum. cum enim filius iure suo non vtitur, retro creditur pater dominium in seruo peculiari habuisse. Si quis rem sibi legatam ignorans adhuc legauerit, postea cognouerit, & voluerit ad se pertinere: legatum valebit. quia vbi legatarius non repudiaBit, retro ipsius fuisse videtur,[R] ex quo hereditas adita est. si verò repudiauerit, retro videtur res repudiata fuisse heredis. Si pocula[S] quis legauit, & massa facta est, vel contrà: etiã si lana legetur, & vestimentum ex ea fiat: Iulianus libro[T] trigesimo secundo digestorum scripsit, legatum in om-

m legem
n cum
o duobus Caius
p sed & si
q promiserint,
r posse quid
s hic ad opus al. eòque ad id opus
t transferri
v permitteretur
x qui
y in ædibus,
z prohibetur
A quæ
B possunt.
C detrahitur, vel subducantur.
D castella.
E Automata ea opera sunt, quæ sua sponte mouentur, qualia sunt horologia. Ale. lib. 2. parerg. cap. 20. vbi explicat quoque quid sint cãtari.
F & cantari
G verò enim verò mens senatusconsulti
H si quæ ibi fuerint perpetuò,
I tabulas ædib
K sciuit, siue
L & præstiterit: al. vt præstet.
M Eadem vera sententia est l. Marcellus de donat. inter vir. & vxor. suprà.
N fecerat, fecerit: posse &c.
O neque hoc
P suum mearum sit l. cætera. sup. eod.
Q erit.
R videtur res,
S Cõiunge l. vestimentũ. de auro & arg. leg.
T libro vicesimo secundo

nibus suprascriptis consistere. & deberi quod exstat. quam sententiam puto veram. si modò non mutauerit testator voluntatem. sed & si lancem legauit, & massam fecit, mox poculum: debebitur poculum. durante scilicet voluntate.

3 Si areæ legatæ domus imposita sit, debebitur legatario. nisi testator mutauit voluntatem. 4 Eum, qui chirographum legat, debitum legare, non solùm tabulas, argumento est venditio. nam cum [a] chirographa veneunt, nomen venisse videtur. sed etsi nomen legetur, benignè id quod debetur, accipiendum est: vt actiones aduersus debitorem cedâtur. 5 Si idem seruus & legatus & liber esse iussus sit, interdum procedere solum legatum poterit. vtputa si in fraudem creditoris data erit libertas. vel si is sit seruus, qui in perpetuam seruitutem venierit. idem erit, 6 vel si seruus sit fortè pignori datus. Si statuliberum heres legauerit, expediet heredi ipsum statuliberum prçstare magis quàm æstimationem. etenim æstimationem iveram præstaVit. ipsum verò si dederit, existente condicione nullum sentiet damnum. iam enim æstimatio postea 7 non petitur ab eo hominis liberi. Si duos fundos habês testator, alterius mihi vsumfructum, alterum Titio leget: b aditum mihi legatarius non debebit. sed heres cogitur [b] redimere aditum, & præstare.

a nam si
b cogetur

XLV. POMPONIVS libro sexto ad Sabinum

SI à substituto pupilli ancillas tibi legassem, eásque tu à pupillo emisses, & antequam scires tibi legatas esse, a-c lienaueris [c]: vtile legatum esse Neratius & Aristo & Ofilius probant.

c alienasses:

Qualis præstari debeat res legata.

1 Heres generaliter dare damnatus, sanum eum esse promittere non debet. sed furtis & noxis solutum esse promittere debebit. quia ita dare debet, vt eum habere liceat. d sanitas autem serui ad proprietatem eius nihil [d] pertinet. sed ob id quòd furtum fecit seruus, aut noxam nocuit, euenit quo minus eum habere domino liceat. sicuti ob id quòd obligatus est fundus, accidere possit, vt eum habere domino non liceat. Si verò certus homo legatus est, talis dari debet, qualis est.

d non

XLVI. IDEM libro nono Epistularum

QVæ de legato dicta sunt, eadem transferre licebit e ad eum, qui vel Stichum vel hominem dare [e] promiserit.

e dare

Quando & vbi debeat solui legatum.

XLVII. VLPIANVS libro vicesimo secundo ad Sabinum

CVm res legata est, si quidem propria fuit testatoris, & copiam eius habet heres: moram facere non debet. f sed eam præstare [f]. Sed si res alibi sit, quàm vbi petitur: primùm quidem constat, ibi esse præstandam, vbi relicta est. nisi alibi testator voluit. nam si alibi voluit, ibi præstanda est, vbi testator voluit. vel vbi verisimile est eum voluisse. & ita Iulianus scripsit tam in propriis quàm in alienis legatis. Sed si alibi relicta est, alibi [g] autem ab herede translata [h] est dolo malo eius: nisi ibi præstetur vbi petitur, heres condemnabitur doli sui nomine. ceterum si sine dolo, ibi 1 præstabitur, quo transtulit. Sed si id petatur, quod pondere, numero, mensura continetur: si quidem certum corpus legatum est, veluti frumentum ex illo horreo, vel vinum ex apotheca illa: ibi præstabitur, vbi relictum est. nisi alia mens fuit testantis. sin verò non fuit certa species, ibi erit præstandum, vbi petitur. Itaque si Stichus sit legatus, i & culpa heredis nô [i] pareat: debebit æstimationê eius pr̨çstare. k sed si culpa [k] nulla interuenit, cauere heres debet [l] de restitutione serui. non æstimationem præstare [m]. Sed & si m alienus seruus in fuga sit sine culpa heredis, idem dici potest. nam et & in alieno culpa admitti potest. cauebit autem sic, vt si fuerit adpræhensus, aut ipse, aut æstimatio prçstetur. quod & in serBo ab hostibus capto constat. 2 Sed si Stichus, aut Pamphilus legetur, & alter ex his vel in fuga sit, vel apud hostes: dicendum erit, præsentem præstari, aut absentis æstimationem. totiens enim electio est heredi committenda, quotiens moram non est facturus legatario. qua ratione placuit, & si alter decesserit, alterum omnimodo præstandum. fortassis vel mortui pretium. sed si n ambo sint in fuga, non ita cauendû, vt si in [n] potestate ambo redirent: sed si vel alter. & vel ipsum, vel absentis æstimationem præstandam. item si res aliena vel hereditaria sine culpa heredis perierit, vel non compareat: nihil amplius, quàm cauere eum oportebit. sed si culpa heredis res 3 perit, statim damnandus est. Culpa autem qualiter sit æstimanda, videamus. an non solum ea quæ dolo proxima sit, verùm etiam quæ leuis est. an [o] numquid & diligentia quoque exigenda est ab herede. quod verius est.

f præstare absque mora quia interceditê vsuras & omnê vtilitatê præstandam, sabtnus sit. Sed si per
g alibi
h trãslata dolo malo. nisi
i non compareat. al. non apparuit.
k culpa eius
l debebit
m præstare. Idê & in aliis lo rem actioni bus Iulianus putat. Sed
n in potestatem
o aut aliquid

De periculo rei legatæ.

4 Item si fundus chasmate [p] perierit, Labeo ait, vtique p æstimationem non deberi. quod ita verum est, si non post moram factam id euenerit. potuit enim eum acceptum legatarius vendere.

Actio in factum ex bono & æquo.

XLVIII. POMPONIVS libro sexto ad Sabinum

SI heredis seruus rem legatam ignorante domino subq traxisset, & vendidisset: [q] Atilicinus in factum danr dam actionem. vt vel noxæ seruum dederet [r] dominus, vel ex peculio præstaret quod ex venditione eius rei haberet. 1 Si vnus ex heredibus seruum legatum occidisset, omnino mihi non placet coheredem teneri, cuius culpa factum non sit ne res in rerum natura sit.

p Mira exemplo locorû quæ chasmate perierût, siquidem morum. item periculo & reme dia, vide apud Plin. natu. histo. lib. 2. cap. 81. & seq.
q ait Atilicinus.
r dedat.

Interpretatio verborum.

XLIX. VLPIANVS libro vicesimo tertio ad Sabinum

SI cui [s] legetur, cum quattuordecim annorum erit: certo iure vtimur, vt tunc sit quattuordecim annorum, cum impleuerit. & ita Imperatorem decreuisse Marcellus [t] scripsit. Ergo [v] cum esset sic relictum, CVM AD QVARTVMDECIMVM [x] ANNVM PERVENISSET, ANNVA, BIMA, TRIMA DIA, & decem & septem annorum mortis tempore inueniatur: præsens legatum erit. proinde si quindecim annorum, consequenter dicemus post biennium deberi. si sedecim, post annum debebitur. si menses desint ad septimumdecimum annum, residuis mensibus debetur. hæc ita, si putans minorem esse quattuordecim annorum, cum iam excessisset, sic legauit. si verò scit, triennium ad legati pr̨stationem ea die testamenti facti numeraVimus. 1 Hoc autem legatum & condicionale est, & in diem. condicionale [y] tamdiu, quamdiu quartusdecimus annus sit completus. postea in diem. & ideo si quidem ante quartumdecimum annum decesserit, ad heredem nihil transit. certe [z] postea ad heredem transfert. quòd si testamenti facti tempore minor quattuordecim annis filius inueniatur, puto tempus ANNVA BIMA TRIMA DIES præstationis ex die completi quartidecimi anni statim cedere. nisi euidens alia mens probaretur testatoris aliud sentientis.

s Coniunge l. cùm filiusfamilias. 30. de leg. 1.
t Martianus
v Et cum sic relictum est.
x ad quattuordecim annos
y est tandiu.
z cæterùm

2 Si Titio [A] decem quæ ego debeo legauero, & rogauero eadem creditori [B] præstare: fideicommissum quidem in creditoris persona [C] non valet. quia nihil eius interest. heres verò potest cum legatario agere. quia ipsius interest creditori solui, ne eum conueniat. ergo propter hoc valebit legatum. 3 Sed si testator decem mihi sub fideiussore debuit, fideicommissi petitio non solum heredi, sed & fideiussori competit. interest enim eius solui mihi, quàm [D] ipsum [E] conuentum mandati actionem intendere. nec interest, soluendo sit, nec ne. 4 Iulianus libro trigesimo nono digestorum scribit, [F] si [G] fideiussor creditori legasset quod ei deberet, an legatum valeret. & ait, creditoris quidem nihil interesse. verùm debitorem habere ex testamento actionem. interest enim ipsius liberari. quippe conueniri à fideiussoris herede non poterit. quòd si idem fideiussor Titio leget, & fidei eius commiserit, vt creditori soluat: & debitor & fideiussoris heres agere cum Titio ex causa fideicommissi poterunt. quia vtriusque interest legatarium soluere.

A Coniunge l. 3. de lib. leg.
B meo creditori præstari:
C personam
D Subaudi potius. Augu. lib. 4. emend.
F in ipsum
F quæru.
G In vulgatis non est. cap. 52.

Venditio non est sine pretio.

5 Meminisse autem oportet eum qui damnatur hoc solum, fundum vendere: non gratis damnari hoc facere. sed hoc solum vt vendat vero pretio. quòd si certo pretio sit damnatus facere, necesse habebit tanti vendere, quanti damnatus est.

L. IDEM libro vicesimo quarto ad Sabinum

SI seruus plurium sit, pro dominii portione legatum ei relictum adquiret.

Sententia lata contra heredem an noceat legatarijs.

1 Si hereditatis iudex contra heredem pronuntiauerit H non agentem causam, vel lusorie [H] agentem: nihil hoc nocebit legatariis. quid ergo si per iniuriam fuerit pronuntiatum, non tamen prouocabit? iniuria ei facta non nocebit legatariis, vt & Sabinus significat. si tamê secundum substitutum pronuntiet, an ille legatariis teneatur, videamus. & cum ius faciat hæc pronuntiatio, quod attinet ad ipsius personam, numquid legatariis [I] teneatur. nec enim tam improbè causari potest, secundum se iudicatum per gratiam. respondebit igitur & legatariis, 2 vt creditoribus. Si quis ante quæstionem de familia habitam adierit hereditatem, vel necem testatoris non defenderit, legatorum persecutio aduersus fiscum locum habet. quid tamen si fiscus bona non adgnoscat? ea necessitate redundabit onus legatorum ad heredem. sed si

H collusoriè
I & teneatur nec

subiecit delatorẽ sibi, vt ei[a] hereditas adiudicetur[b], & oneribus careret, vel minus plenè defendit causam: nõ se exonerat. exemplo eius qui collusoriè de hereditate litigauit.

Coniectura voluntatis.

3 Si numerus nummorum legatus sit, neq; apparet quales sunt legati: ante omnia ipsius patrisfamilias consuetudo, deinde regionis in qua versatus est, exquirenda est. sed & mens patrisfamiliæ, & legatarii dignitas, vel caritas, & necessitudo. item earum[c] quæ præcedunt, vel quæ sequuntur, summarum scripta sunt spectanda.

LI. PAPINIANVS libro quarto Quæstionum

SEd si certos nummos, veluti quos in arca habet[d], aut certam lancem legauit: nõ numerata pecunia, sed ipsa corpora nummorum, vel rei legatæ continentur. neque permutationem[e] recipiunt. & exemplo cuiuslibet corporis æstimanda sunt.

LII. PAVLVS libro quarto ad Sabinum

SI cui[f] serui omnes cum peculio legati sint, etiam hi serui debentur, qui nullum peculium habent.

Legatum à substituto repetitum.

1 Si à filio iNpubere sub condicione legatum sit, & filius heres exstitit[g], deinde mortuus est: potest dici patremfamilias, qui à filio sub condicione legauit, à substituto purè repetit[h], statim voluisse à substituto dari, si filius pendente condicione decessisset.

LIII. VLPIANVS libro vicesimo quinto ad Sabinum

QVid ergo si maiorem quantitatem à substituto reliquit? quod excedit, hoc erit quod à substituto relictum est. quod verò concurrit cum summa superioribus tabulis inscripta, inde debebitur. sed si[i] repetierit legatum cum alio[k], fortè fundũ mihi legauerat ab impubere,[l] repetiit hunc ab impuberis herede mihi & Seio: repetitio hæc efficiet, vt pars mihi debeatur.

De re bis legata eidem.

1 Si quis duos heredes scripserit, & damnauerit vnumquemque solidam rem legatario præstare: idem est, atque si duobus testamentis legatum esset. nam & si mihi & filio, vel seruo meo esset eodem testamento legatum: sine dubio valeret legatum vtriusque, vt & Marcellus apud Iulianum adijcit.

Quid præstet heres legatario.

2 Si heres hominem legatum occidit ob facinus, [hoc est merentem] sine dubio dicendum erit, cum ex testamento non teneri. sed si noxæ dedit, an teneatur, quia potest redimere? & puto teneri. sed si animal legatum occiderit, puto teneri, non vt carnem præstet vel cetera SABINIANA, [sed vt præstet pretiũ, quanti esset si viueret. 3 Item si ædes legatas ob damnum infectum possideri passus est, puto eum teneri. debuit enim repromittere. 4 Sed si mortuum intulit, fecitque religiosum locum legatum: si quidem patremfamilias intulit, cum aliò inferre non posset, vel tam opportunè non haberet: ex testamento non tenebitur. an verò teneatur, vt pretium loci præstet? [&] si quidem ipse paterfamilias illò inferri voluit, ex testamento non tenebitur. quòd si heres intulit suo arbitrio, debebit præstare, si sit in hereditate vnde pretium præstetur. testator enim qui legauit, vel aliò inferri 5 voluit, vel pretiũ loci legatario offerri. Item si seruum non ipse occidit, sed compulit ad maleficium, vt ab alio occideretur, vel supplicio adficeretur: æquissimũ erit pretiũ eũ præstare. quod si sua mala mente ad hoc processit, cessaVit æstimatio. Seruus legatus si ab hostibus captus sit sine dolo heredis, non præstabitur. si dolo, præstabitur.

Exemplum legati inutilis.

LIIII. POMPONIVS libro octauo ad Sabinum

TVrpia legata, quæ denotandi magis legatarii gratia scribũtur, odio scribentis pro non scriptis habentur.

Species, in quibus legatum debetur condicione non exsistente.

Si Titiæ legatum relictum est, si arbitratu Seii nupsisset, & viuo testatore Seius decessisset, & ea nupsisset: legatum ei deberi[m]. Sed & si serui mors impedisset manumissionem, cum tibi legatum esset, si eum manumisisses: nihilo minus debetur tibi legatum. quia per te non stetit, quo minus perueniat ad libertatem. 2 Si pars heredum nominata sit in legando, viriles partes heredes debent. si verò omnes, hereditarias.

LV. IDEM libro nono ad Sabinum

NEmo[n] potest in testamento[o] suo cauere, ne leges in suo testamento locum habeant. quia nec tempore, aut loco, aut condicione finiri obligatio heredis legatorum nomine potest.

Quale præstari debet res legata.

LVI. IDEM libro quartodecimo ad Sabinum

SI legati serui nomine stipuletur legatarius, fugitiuum eum non esse præstari: nihil veniet in eam stipulationem. quia qualis sit, talis ex testamento præstari debet. nec vllum in legato damnum facere intellegeretur[p].

[a] eius [b] adiudicaretur. [c] earum, quæ [d] habeo. [e] Hinc est quod Paulus videtur dixisse l. 3 de reb. cred. [in] functionem recipere. [f] Coniunge l. 9. de pecu. leg. l. 1. de instru. leg. [g] exstiterit. [h] repetiit. [i] sed & si [k] cum alium fortè [l] & repetiit [m] debebitur. [n] Coniunge l. nemo. de pactis. [o] Pulchre in hanc sententiam Plato dial. 11. de leg. vbi testatorũ aduersus legumlatores querimoniam refert.

An heres rem obligatam liberare debeat.

LVII. VLPIANVS libro trigesimo tertio ad Sabinum

SI res obligata per fideicommissum fuerit relicta: si quidem scit eam testator obligatam, ab herede luenda est. nisi si animo alio fuerit. si nesciat, à fideicommissario. nisi si vel hanc vel aliam rem relicturus fuisset, si scisset obligatam. vel[q] potest aliquid esse superfluum exsoluto ære alieno. Quòd si testator eo animo fuit, vt quãquam liberandorum prædiorum onus ad heredes suos pertinere noluerit, non tamen aperte vtique de his liberandis senserit: poterit fideicommissarius per doli exceptionem à creditoribus, qui † hypothecariam secum agerent, consequi vt actiones sibi exhiberentur. quod quamquam suo tempore non fecerit, tamen per iurisdictionem præsidis prouinciæ id ei præstabitur.

De sumptibus in rem legatam factis.

LVIII. PAPINIANVS libro nono Responsorum

DOmus[r] hereditarias exustas, & heredis nummis extructas, ex causa fideicommissi post mortem heredis restituendas, viri boni arbitratu sumptuum rationibus deductis, & ædificiorũ ætatibus[s] examinatis, respõdi.

LVIIII. VLPIANVS libro trigesimo tertio ad Edictum

SI modò nulla culpa eius incendium contigisset.

LX. IVLIANVS libro trigesimo nono Digestorum

QVòd si nulla retentione[t] facta domum tradidisset, incerti condictio ei competet, quasi plus deVito soluerit.

LXI. PAPINIANVS libro nono Responsorum

SVmptus autem in reficienda domu necessarios à legatario factos, petenti ei legatum, cuius postea condicio exstitit, non esse reputandos existimaui.

LXII. PAVLVS libro quadragesimo primo ad Edictum

SI ancilla cum liberis legata sit: & ancilla sola, si nõ sint liberi, & liberi soli, si non sit ancilla, debentur.

LXIII. CELSVS libro septimodecimo Digestorum

SI ancillas omnes, & quod ex his natum erit, testator legauerit: vna mortua Seruius partum eius negat deberi. quia accessionis loco legatus sit. quod falsum puto. &[v] nec verbis nec voluntati defuncti accommodata hæc sENTia est.

LXIIII. GAIVS libro quintodecimo ad Edict. prouinciale

CAptatoriæ[x] scripturæ simili modo neque in hereditatibus neque in legatis valent.

Interpretatio verborum.

LXV. IDEM libro primo de legatis ad Edictum prætoris

SI ita legatum sit, SEIO SERVOS DECEM DO PRAETER EOS DECEM QVOS TITIO LEGAVI: si quidem decem tantùm inueniantur in hereditate, inutile est legatum. si verò ampliores, post[y] eos quos Titius elegit, in ceteris valet legatum: sed non in ampliores quàm decẽ qui legati sunt. quòd si minus sunt, in tantos, quanti inueniantur. 1 TITIO, SI VOLET, STICHVM DO. condicionale est legatũ. & non aliter ad heredẽ trãsit, quàm si legatarius voluerit, quibus aliàs quod[z] sine adiectione SI VOLET legatum sit, ad heredem legatarii transmittitur[A]. aliud est enim iuris, si quid tacitè continetur: aliud si verbis exprimatur.

De domo legata.

2 Si domus fuerit legata, licet particulatim ita refecta sit, vt nihil ex pristina materia supersit: tamẽ dicemus, vtile manere legatum. at si ea domu destructa aliam eodem loco testator ædificauerit, dicemus interire legatum, nisi aliud testatorem sensisse fuerit adprobatum[B].

Legatum de re emenda, aut vendenda.

LXVI. IDEM libro octauodecimo ad Edictum prouinciale

ET si æquo pretio emere vel vendere iusserit heredem suum testator: adhuc vtile legatum est. quid enim si legatarius, à quo emere fundum heres iussus est, cum ex necessitate eum fundum vẽderet, nullum inuenires emptorem? vel ex diuerso, quid si legatarii magis[C] interesset eum fundum emere: nec aliter heres venditurus esset, quàm si testator iussisset?

Traditio rei legatæ differtur ex causa legitima.

LXVII. IDEM libro primo de legatis ad Edictum prætoris

SEruus vni ex heredibus legatus, si quid in hereditate malitiose fecisse dicatur, fortè rationes interleuisse: non aliter adiudicandus est, quàm[D] ex eo volentibus coheredibus quæstio habeatur. idem est & si extraneo fuerit legatus. 1 Si ex pluribus heredibus[E] ex disparibus partibus institutis, duobus eadem res legata sit: heredes non pro hereditaria portione, sed pro virili id legatum habere debent[F].

[p] intelligitur. [q] vel nisi sõ [†] hypothecaria [r] Male Haloã. hæc duo capita coniunxit. Aug. lib. 4. emen. ca. 1. [s] quantitatibus æstimatis vel, pretiis [t] Inepta hic legitur ratione. Aug. ibidem. [v] nam nec [x] Aug. lib. 4. cap. 11 hanc legẽ explicat. [y] præter eos [z] si sine [A] transmittatur. [B] probatum. [C] magis [D] quàm vt [E] & ex [F] possunt.

Legatum filio, aut seruo relictum post mortem patris, aut domini.

XXVIII. IDEM libro octauodecimo ad Edictum prouinciale.

SI post mortem patris filio legetur, dubium non est, quin mortuo patre ad filium pertineat legatum. nec interest, an patri heres exstiterit, nec ne. Sed si seruo post mortem domini relictum legatú est, si quidem in ea causa a durabit, ad heredē domini pertineat. vsque[a] adeo, vt idem b iuris est[b], & si testamento domini liber esse iussus fuerit. ante enim cedit dies legati, quàm aliquis heres domino exsistat. quo fit, vt hereditati adquisitum legatum, postea herede aliquo exsistente ad eum pertineat: præter quàm si suus heres aliquis aut necessarius domino ex eo testamento factus erit. tunc enim quia in vnum concurrit, vt & heres exsistat & dies legati cedat: probabilius dicitur, ad ipsum potius cui relictum est pertinere legatum, quàm ad heredem eius à quo libertatem consequitur.

a sitque
b sit.

Si seruus legato aliquod legatum sit.

1 Si purè legatus seruus, sub condicione liber esse iussus fuerit: sub contraria condicione valet legatum. & ideo exsistente condicione legatum peremitur: deficiente, ad legatarium pertinebit. & ideo si pendente cōdicione libertatis legatarius decesserit, postéaq; defecerit condicio libertatis: ad heredem legatarii nó pertinet legatú. Quòd si idem purè legatus sit, & ex die liber esse iussus erit: omnimodo inutile legatum est. quia diem venturam certum c est.[c] ita Iulianus quoque sensit. vnde ait, si seruus Titio legatus sit, & idem post mortem Titii liber esse iussus fuerit: inutile legatum est. quia moriturum Titium certú est.

c & ita

XXVIIII. IDEM libro secundo de legatis ad Edictum prætoris.

SEruo legato legari posse receptum est: quòd adita hereditate statim seruus adquiritur legatario, deinde sequetur legatum.

Alienatio rei sub condicione legatæ.

1 Si fundum sub condicione legatum heres alienauerit, deinde condicio exstiterit: potest nihilo minus à legatario vindicari. nec extinguitur legatum.

Actio competit ei, cuius interest seruari voluntatem defuncti.

2 Si testator quosdam ex heredibus iusserit æs alienum soluere, non creditores habebunt aduersus eos actionem: sed coheredes, quorum interest hoc fieri. nec solùm hoc d casu alius habet actionem, quàm cui testator dari[d] iussit: sed alio quoque. veluti si filiæ nomine genero aut sponso dotem dari iusserit. non enim gener aut sponsus, sed filia e habet actionem, cuius maximè interest[e].

d dare
e interest indotatam non esse.

Species legata debet dari qualis est: nisi aliud sit expressum.

3 (Si fundus qui legatus est,) seruitutem debeat impositam: qualis est, dari debet. quòd si ita legatus sit, VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE: liber præstandus est.

4 Seruus, qui in negotio fuerit, legatus, non ante tradi debet, quàm rationes explicet. & si ad iudicium itum sit, iudicis eædem partes esse debent.

Cautio de persequenda re legata.

5 Si res quæ legata est, an in rerum natura sit dubitetur, fortè si dubium sit an homo legatus viuat: placuit agi quidem ex testamento posse. sed officio iudicis contineri, vt f cautio interponeretur, qua heres caueret, eam[f] rem pereg secuturum, & si nactus sit[g], legatario restiturum.

f eam se rem
g esset.

Qualis debeat tradi res legata.

LXX. IDEM libro octauodecimo ad Edictum prouinciale.

SI seruus Titii furtum mihi fecerit, deinde Titius herede me instituto seruum tibi legauerit: non est iniquum talem seruum tibi tradi, qualis apud Titium fuit. id est, vt me indemnem præstes furti nomine quod is fecerit apud Titium. nam & si fundus, qui meo fundo seruiebat, tibi legatus fuerit: non aliter à me tibi præstari deh beat, quàm vt pristinam seruitutem recipiam[h]. nec dissimile est ei qui mandato alicuius seruum emit, vel ei qui i seruum redhibet. qui[i] omnes non aliter restituere seruum coguntur, quàm vt ratio habeatur furti, quod ab eo seruo factum fuerit vel antequam negotium contraheretur, vel postea. quare & si post aditam hereditatem seruus legatus heredi furtum fecerit, ita præstari debebit, vt ob hoc delictum quasi litis æstimatio a legatario sufferatur heredi.

h recipias.
i quia & ipsi

De domo generaliter legata.

LXXI. VLPIANVS libro quinquagesimo primo ad Edictum.

SI domus alicui simpliciter sit legata, neque adiectum[k] quæ domus[l]: cogentur heredes quam vellet[m] domum ex his, quas testator habebat, legatario dare. quòd si nullas ædes reliquerit: magis derisorium est quàm vtile legatum.

k sit, quæ
l domus: tum de certa domo testatorem sensisse. non tamé apparet de qua:
m quam domum volent

An heres teneatur legatario de euictione.

1 De euictione an cauere debeat is qui seruum præstat ex causa legati, videamus. & regulariter dicendum est, quotiens sine iudicio præstita res legata euincitur, posse eam ex testamento peti. ceterum si iudicio petita est, officio iudicis cautio necessaria est, vt sit ex stipulatu actio.

Officium iudicis erga confitentem.

2 In pecunia legata confitenti heredi modicum tempus o ad solutionem dandum est. nec vrguendum[n] ad suscipiendum iudicium. quod quidem tempus[o] ex bono & æquo 3 prætorem obseruare oportebit. Qui confitetur se quidem debere, iustam autem causam adfert, cur vtique præstare non possit: audiendus est. veluti si aliena res legata sit, negétque dominum eam vendere, vel immensum pretium eius rei petere adfirmet. aut si seruum hereditarium neget se debere præstare: fortè patrem suum, vel matrem, vel fratres naturales. æquissimum est enim concedi ei ex 4 hac[p] causa æstimationem officio iudicis præstare. Cum p alicui[q] poculum legatum esset, vellétque heres æstimaq tionem præstare, quia iniquum esse aiebat[r] id separari à r se: non impetrauit[s] id à prætore. alia enim condicio est hos minum, alia ceterarum rerum. in hominibus enim benigna ratione receptum est quod supra probauimus.

n vrgendus
o tempus obseruandum, & in cæteris esse didici, idq. ex
p hac eum
q cùm verò
r aiat.
s impetrabit

Legatum consistit propter ius quod defunctus in re habuit.

5 Si fundus municipum vectigalis ipsis municipibus sit legatus, an legatum consistat, petique possit, videamus. & t Iulianus libro trigensimo[t] octauo digestorum scribit, quamuis fundus vectigalis municipum sit: attamen quia aliquod ius in eo is qui legauit habet, valere legatum. Sed & si non municipibus, sed aliis fundum vectigalem legauerit: non videri proprietatem rei legatam, sed id ius quod v in vectigalibus fundis habemus[v].

t lib. 33 lib. 19.
v habuerit.

LXXII. PAVLVS libro quadragesimo octauo ad Edictum.

SI quis legauerit fundum Cornelianum, exceptis vineis quæ mortis eius tempore erunt: si nullæ vineæ x erunt, legato nihil decedit[x].

x decedet.

Qui iussus est facere, vt habeam, cogetur mihi dare.

LXXIII. GAIVS libro tertio de legatis ad Edictum prætoris.

SI heres iussus sit facere vt Lucius centum habeat, cogendus est heres centum dare, quia nemo facere potest s vt ego habeam centum, nisi mihi dederit. Vtis[y] legata y perinde licere capere atque ciuitatibus, rescripto Imperatoris nostri significatur.

y Coniunge l. 8. de vsufr. lega.

De legatis à substituto repetitis.

LXXIIII. VLPIANVS libro quarto Disputationum.

LIcet Imperator noster cum patre rescripserit, videri voluntate testatoris repetita a substituto, quæ ab instituto fuerant relicta: tamen hoc ita erit accipiendum, si non fuit euidens diuersa voluntas, quæ ex multis colligetur, an quis ab herede legatum vel fideicommissum relictum noluerit à substituto deberi. quid enim si aliam rem reliquit à substituto ei fideicommissario vel legatario, quam ab instituto non reliquerat? vel quid si certa causa z fuit cur ab instituto reliquerat[z], quæ in substituto cessaret? vel quid si substituit ex parte fideicommissarium, cui ab instituto reliquerat fideicommissum? in obscura igitur voluntate locum habere rescriptum dicendum est.

z reliquerat. aliàs, relinqueret.

De legato in arbitrium aut voluntatem heredis collato.

LXXV. IDEM libro quinto Disputationum.

SI sic legatum vel fideicommissum sit relictum, SI AESTIMAVERIT[A] HERES, SI COMPROBAVERIT, SI IVSTVM PVTAVERIT: & legatum, & fideicommissum debebitur. quoniam quasi viro potius bono ei commissum est: non in meram voluntatem heredis collatum.

A existimauerit

Eo, quod quis debet, legato: an vtile sit legatum.

1 Si[B] mihi quod Titius debet fuerit legatum, neque Titius debeat: sciendum est, nullum esse legatum. & quidem si quantitas non sit adiecta, euidenti ratione nihil debebitur. quia non apparet quantum fuerit legatum. c nam & si quid[C] ego Titio debeo, ei legauero quantitate non adiecta, constat nullum esse legatum. cum si decem quæ Titio debeo, legauero, nec quicquam Titio o debeam: falsa demonstratio non peremit[D] legatum. vt in legato dotis Iulianus respondit. Quòd si addiderit, DECEM QVAE MIHI TITIVS DEBET LEGO: sine dubio nihil erit in legato. nam inter falsam demonstrationem, & falsam condicionem siue causam multum interest. proinde & si Titio decem, quæ mihi Seius debet, legauero: nullum erit legatum. esse n enim debitor debet. nam & si viuus exegissem[E], extingueretur legatum. & si debitor maneret, actiones aduersus eum heres meus dumtaxat præstare cogeretur.

B Qui decem, quæ debet legat, id legat, quod peti potest, numerū decem nā in hoc legato nō nisi decem esse apparet. At qui de debitore legat, quæ sibi debeantur à debitore legat, in persona enim liberatum, sed aliquā actionem ad eū decem perdūda legare intelligitur. Porrò neque liberatio in eo intelligi potest, qui nō tenetur, neque aduersus eū, qui nihil debeat, vlla actio est. Quo fit, vt quia id legatum est, quod ipsi sit, ideo nil sit etiam quod debeatur. Cæterum vbi decē constabat, quæ est, cùmque in rerū natura erit, nūquam demōstratio falsa nocebit. Dotis quoque vbi res non subest, non propter demonstrationem falsam, sed propter rem, legatū nullum est
C quod
D perimat
E exegissem.

Si quis

2 Si quis ita stipulatus, STICHVM AVT DECEM, VTRVM EGO VELIM, legauerit quod ei debebatur: tenebitur heres eius vt præstet legatario actioné, electionem habituro, vtrum Stichum an decem persequi malit. proinde si Stichum legauerit, cum ille ei Stichum aut decem deberet: incerti actio legatario aduersus heredem competit, vt scripsit Iulianus libro trigesimo tertio digestorum. per quam actionem compellat heredem experiri. & si Stichum consecutus fuerit, præstabit ei. si decem, nihil consequetur. secundum quod erit in arbitrio debitoris, an sit legatarius is cui Stichus legatus est.

LXXVI. IVLIANVS libro trigesimo quarto Digestorum

QVod si quis Stichum aut Pamphilum stipulatus, Sempronio Stichum legasset, Mæuio Pamphilum: oneratus heres intellegitur, vt necesse habeat alteri actionem suam, alteri æstimationem Stichi aut Pamphili dare.

A quo relinqui possit fideicommissum.

LXXVII. VLPIANVS libro quinto Disputationum

SI pecunia fuit deposita apud aliqué, eiusque fidei commissum, vt eam pecuniam præstet, fideicommissum ex rescripto Diui Pii debebitur, quasi videatur heres rogatus remittere id debitori. nam si conueniatur debitor ab herede, doli exceptione vti poterit. quæ res vtile fideicommissum facit. quod cum ita se habet, ab omni debitore fideicommissum relinqui potest.

LXXVIII. IDEM libro octauo Disputationum

a Fideicommissum [a] quod à legatario relinquitur, ita demum ab eo debetur, si ad legatariú legatú peruenerit.

LXXVIIII. IVLIANVS libro quinto Digestorum

b SI [b] quis testamento suo Titio & Seio decem dari iusserit, nullam hæc verba recipiunt ambiguitatem: vt de- c na [c] dixisse videatur, qui decem dixit.

LXXX. APVD Iulianum libro trigesimo secundo Digestorum Marcellus notat

IS qui sola triginta relinquerat, Titio triginta legauit, Seio viginti, Mæuio decem. Massurius Sabinus probat, Titium quindecim, Seium decem, Mæuium quinque consecuturos. ita tamen, vt ex his pro rata portionis Falcidiæ satisfiat.

LXXXI. IVLIANVS libro trigesimo secundo Digestorum

SI fundum sub condicione legatú heres pendente condicione sub alia condicione alii legasset: & post existentem condicionem, quę priore testaméto præposita fuisset, tunc ea condicio sub qua heres legauerat extitisset: domi- 1 nium à priore legatario non discedit. Si seruo communi res legata fuisset, potest alter dominus agnoscere lega- d tum, alter repellere. nam in hanc [d] causam seruus commu- 2 nis quasi duo serui sunt. STICHVM SEMPRONIO DO LEGO. SI SEMPRONIVS STICHVM INTRA ANNVM NON MANVMISERIT, EVNDEM STICHVM TITIO DO LEGO. quæsitum est quid iuris esset. respondi, Sempronium interim totum habiturum. & si quidem intra annum manumisisset, liberum eum effecturum. sin autem hoc non fecisset, totum ad Titium pertinere.

Interpretatio voluntatis.

3 Qui fundum excepto ædificio legat, appellatione ædificii aut superficiem significat, aut solum quoque, cui ædificium superpositum est. si de † soli superficie exceperit, nihilo minus iure legati totus fundus vindicabitur. sed exceptione doli mali posita, consequetur heres id, vt sibi habitare in villa liceat. in quo inerit, vt iter quoq; & actú in ea habeat. si verò solum quoque exceptum fuerit, fundus excepta villa vindicari debebit. & seruitus ipso iure villæ debebitur. non secus ac si duorum fundorum dominus alterum legauerit ita vt alteri seruiret. sed inclinandum est, testatorem etiam de solo cogitasse, sine quo ædificium stare non potest.

Legatum ab vno ex heredibus relictum pro portione hereditaria.

4 Si libertus patronum ex septunce heredem scripserit, alios ex ceteris, & ita legauerit, QVISQVIS MIHI ALIVS EX SVPRASCRIPTIS CVM PATRO- e NO MEO HERES ERIT, [e] SERVOS ILLVM ET ILLVM TITIO LEGO, QVOS AESTIMO SINGVLOS VICENIS AVREIS: intellegendú erit à coherede patroni dumtaxat legatum datú. & ideo Titiú non amplius quincuncẽ in seruis vindicare posse. adiectio autem illa, QVOS AESTIMO SINGVLOS VICENIS AVREIS, nó mutat legati condicionem, si legis Falcidiæ rationẽ habere oporteat. nihilo minus enim verum pretium seruorum in æstimationem deducetur.

Acceptilatio pro solutione.

5 TITIO FVNDVM DO LEGO, SI HEREDI MEO DECEM DEDERIT. si decem heres Titio debuisset, & ea Titius accepta ei fecisset: fundum vindicare potest.

De acquisitione legati.

6 Si Titius, cui Stichus legatus fuerat, antequam sciret ad se legatum pertinere decesserit, & eundem Seio legauerit, & heres Titii legatum non repudiauerit: Stichum 7 Seius vindicabit. Si paterfamilias ab impubere filio Titio fundum legauerit, & à substituto eundem eidem Titio, & pupillus patri heres extiterit: siue vindicauerit Titius legatum, siue repudiauerit, quamuis filius impubes decesserit, à substituto vindicare nó poterit. hoc enim quod rursus à substituto legatur, perinde habendum est, f ac si repetita [f] legata essent. quare & si purè à filio, sub condicione à substituto legatum fuerit: perinde omnia seruabuntur, ac si tantùm à filio legatum fuisset. contra autem, si à filio sub condicione, à substituto purè legatum fuerit, & pupillus pendente condicione decesserit: ex substitu- 8 tione sola legatum valebit. His verbis LVCIO ET TITIO EORVMVE CVI FVNDVM DO LE- g GO, vtiliter legatur. & si vterique [g] vixerint, vtrique: si al- 9 ter, alteri totum debebitur. Cum statuliber sub condicione legatus est, & pendente condicione legati condicio statutæ libertatis deficit: legatum vtile fit. nam sicut statuta libertas tunc peremit legatum, cum vires accipit: ita legatum quoque non ante peremi potest, quàm dies 10 cesserit eius. A filio impubere legatus, & à substituto liber esse iussus, si quidem pupillus ad pubertatem peruenerit: ab eo cui legatus fuerat vindicabitur. mortuo verò pupillo libertas cópetit. lógè magis hoc seruari cóueniet, si idem seruus sub códicione ab impubere legatus fuerit, & pendente códicione filius intra pubertatem decesserit.

Interpretatio regulæ de causa lucratiua.

LXXXII. IDEM libro trigesimo tertio Digestorum

h NOn [h] quocumq; modo si sit legatarii res facta fuerit, die cedente obligatio legati extinguitur. sed ita, si eo modo fuerit eius, quo auelli non possit. ponamus rem quæ mihi purè legata sit, accipere me per traditionem die legati cedente ab eo herede, à quo eadem sub condicione alii legata fuerit. nempe agam ex testamento. quia is status est eius, vt existente condicione discessurum sit à me dominium. nam & si ex stipulatione mihi Stichus debeatur, & is cum sub condicione alii legatus esset, factus fuerit meus ex causa lucratiua: nihilo minus existente con- i dicione ex stipulatu agere potero. Si ex bonis eius, qui reipublicæ causa aberat, rem vsu adquisierim: & ea antequam euinceretur, mihi legata sit [i], deinde post ea euincatur: rectè ex testamento petam eam mihi dari oportere. 2 Fundus mihi legatus est. proprietatem eius fundi redemi detracto vsufructu. postea venditor capite minutus est, & vsusfructus ad me pertinere cœpit. si ex testamento egero, iudex tanti litem æstimare debebit, quantum k mihi aberit. Marcellus: idem erit & si partem redemero, [k] pars mihi legata est, aut donata. partem enim dumtaxat petere debebo. Iulianus: quòd si legatum mihi est quod ex l Pamphila natum erit, [l] ego Pamphilam mercatus sum, & ea apud me pepererit: non possum videri partum ex causa lucratiua habere. quia matrem eius mercatus sum. argumentum rei est, quòd euicto eo actio ex empto competit.

De duobus reis.

3 Qui Gaium & Luciú eiusdem pecuniæ reos habebat, si ita legauerit, QVOD MIHI GAIVS DEBET, ID HERES MEVS SEMPRONIO DAMNAS ESTO DARE: QVOD MIHI LVCIVS DEBET, ID HERES MEVS MAEVIO DAMNAS m ESTO DARE: eam condicionem heredis [m] sui constituit, vt is necesse habeat alteri actiones suas, alteri litis æstimationem præstare. si tamen viuus testator Gaio acceptum fecit, necesse est vt Sempronii & Mæuii legatum inutile sit.

De alternatione.

4 Cum mihi Stichus aut Pamphilus legati fuissent duorum testamentis, & Stichum ex altero testamento consecutus fuissem, ex altero Pamphilum petere possum. quia & si vno testamento Stichus aut Pamphilus legati fuissent, & Stichus ex causa lucratiua meus factus fuisset: nihilo minus Pamphilum petere possem.

De parte legata.

LXXXIII. MARCELLVS libro tertiodecimo Digestorum

TItius Stichi partem tibi legauit. eiusdem Stichi partem Seius tibi legauit. ex vtriusque testamento consequeris.

Marginal notes:
a Coniunge l. 9. de vsuf. leg.
b Hæ tres leges mali apud Haloandrum conciliatæ sunt.
c Id est, singulis decem, ceteri, & Barto. correcte volunt, dena, semper vigenis significare. August. li. 5. emend. cap. 1.
d in hac causa
† sola
e ab eo seruos
f ac si repetitũ esset legatum.
g vterque vixerit.
h Coniunge l. vnicu. de oblig. & act.
i fuerit,
k & mihi pars
l & ego
m heredi suo

De vi condicionis quæ in cauendo consistit.

LXXXIIII. IVLIANVS libro trigesimo tertio Digestorum

HViusmodi legatũ, SI TITIVS HEREDI MEO CAVERIT CENTVM MAEVIO SE DATVRVM, ET HERES MEVS TITIO CENTVM DATO: vtile legatum est. quemadmodum quod alicui legatum[a] ex causa fideicommissi restituatur. Eadem ratione hoc quoque legatum vtile sit. SI TITIVS HEREDI MEO CAVERIT SE IN MVNICIPIO EX CENTVM AVREIS OPVS FACTVRVM: TVM EI CENTVM AVREOS HERES MEVS DARE DAMNAS ESTO.

Concursus causarum lucratiuarum an admittendus.

1 Si Sempronius Titium heredẽ instituerit, & ab eo post biennium fundum dari[b] iusserit Mæuio, Titius deinde ab herede suo eundem fundum Mæuio præsenti die legauerit, & Mæuius pretium fundi ab herede Titii acceperit: si ex testamento Sempronii fundum petere velit, exceptione repelli poterit, si pretio fundi contentus non erit.

Debitor generis re oblata perempta liberatur.

2 Si cui homo legatus fuisset, & per legatarium stetisset quo minus Stichum, cum heres traderee volebat, acciperet: mortuo Sticho exceptio doli mali heredi proderit.

Actio ex testamento durat ad rem, si res est tradita legatario, non tamen perfectè.

3 Aedes, quibus heredis ædes seruiebant, legatæ sunt[c] traditæ legatario non imposita seruitute. dixi, posse legatarium ex testamento agere. quia non plenum legatum accepisset. nam & eum qui debilitatum ab herede seruum acceperit, rectè ex testamento agere.

De eo, qui sibi rem legatam emit.

4 Qui seruum[d] testamento sibi legatum, ignorans eum sibi legatum, ab herede emit: si cognito legato ex testamento egerit, & seruum acceperit: actione ex vendito absolui[e] debet. quia hoc iudicium fidei bonæ est, & continet[f] in se doli mali exceptionem. quòd si pretio soluto ex testamento agere instituerit, hominem consequi debebit.[g] actione ex empto pretium recuperabit, quemadmodum reciperaret si homo euictus fuisset. quòd si iudicio ex empto actum fuerit, & tunc actor cõperit legatum sibi hominem esse, & agat ex testamento: non aliter absolui heredem oportebit, quàm si pretium restituerit, & hominem actoris fecerit.

Dos legata à patre.

5 Cum pater pro filia sua dotis nomine centum promisisset, deinde eidem centum eadem legasset: doli mali exceptione heres tutus erit, si & gener ex promissione, & puella ex testamento agere instituerit. conuenire enim inter eos oportet, vt alterutra actione contenti sint.

De liberatione legata.

6 Si ita cui legatum esset, SI TABVLAS CHIROGRAPHI MEI HEREDI MEO REDDIDERIT, HERES MEVS EI DECEM DATO: huiusmodi condicio hanc vim habet, si heredem meum debitu liberauerit. quare & si tabulæ exstabunt, non intelligetur cõdicioni satisfecisse creditor, nisi acceptum heredi fecerit. & si tabulæ in rerum natura nõ fuerint, existimabitur impleisse cõdicionem, si heredem liberauerit. nec ad rem pertinebit, iam tunc cum testamentum fiebat, tabulæ interciderint, an postea, vel mortuo testatore.

Coniunctio legatariorum.

7 Si Titio & Mæuio legatus fuerit Stichus qui Titii erat, debebitur pars Stichi Mæuio. nam Titius quamuis ad legatum non admittatur, partem faciet.

Ei, qui habet electionẽ ex vltima voluntate, variare non licet.

8 STICHVM AVT PAMPHILVM, VTRVM HERES MEVS VOLET, TITIO DATO. si dixerit heres Stichum se velle dare: Sticho mortuo liberabitur. cum autem semel dixerit heres vtrum dare velit, mutare sententiam non poterit.

Qui est in fuga, præsens esse intelligitur.

9 Legatum est ita, FVNDVM CORNELIANVM ET MANCIPIA, QVAE IN EO FVNDO CVM MORIAR MEA ERVNT, HERES MEVS TITIO DATO. ancilla quæ in eo fundo esse consueuerat, mortis tempore cum in fuga esset, enixa est quæro an vel ipsa vel partus eius legato cedat. respondi, ancilla quamuis in fuga sit, legata videtur. & licet fugitiua erat, perinde habetur, ac si in eo fundo fuisset moriente patrefamilias. huic consequens est, vt partus quoque matrem sequatur, & perinde legato cedat, ac si in fundo editus fuisset.

Alternatio.

10 Si Titio Stichus aut Pamphilus, vtrum eorum mallet, legatus est: deinde Pamphilum testator Titio donauit: Stichus in obligatione remanet[h].

Coniuncti sunt, quibus eadem res legatur, non diuersa.

11 Quibus[i] ita legatum fuerit, TITIO ET MAEVIO SINGVLOS SERVOS DO LEGO, constat eos non concursuros in eundẽ seruum. sicuti non concurrunt cum ita legatur, TITIO SERVVM DO LEGO: MAEVIO ALTERVM SERVVM DO LEGO.

Quomodo agant heredes legatarij.

12 Si is cui legatum fuerat, antequã cõstitueret qua actione vti vellet, decessit duobus heredibus relictis: legatũ accipere simul venientes, nisi cõsenserint, nõ possunt. quare quãdiu alter rem vindicare vult, alter in personam agere non potest. sed si cõsenserint, rem communiter habebunt. consentire autẽ vel sua spõte debent, vel iudice imminẽte.

Coniunctio legatariorum.

LXXXV. PAVLVS libro vndecimo ad Plautium

DVobus coniunctim fundus erat legatus. alter ex his partis æstimationem per actionem personalem abstulit. alter si fundum totum vindicare velit, exceptione doli pro parte dimidia repellitur. quia defunctus semel ad eos legatum peruenire voluit.

Res mea mihi legatur propter pignus.

LXXXVI. IVLIANVS libro trigesimo quarto Digestorum

SI tibi homo, quem pignori dederas, legatus ab alio fuerit: actionem ex testamento habebis aduersus heredem, vt pignus luatur.

De re bis legata.

1 Si testamẽto Stichus ab vno herede legatus fuerit Mæuio, & eidem codicillis idem Stichus ab omnibus heredibus: & antequam codicilli aperirentur, Mæuius litis æstimationem consecutus fuerit: ipso iure vindicari ex codicillis non potest. quia testator semel legatum ad eum peruenire voluit.

De acquisitione rei legatæ.

2 Cum seruus legatur, & ipsius serui status, & omnium quæ personam eius attingunt, in suspenso est. nam si legatarius reppulerit à se legatũ, numquam eius fuisse videbitur. si non reppulerit, ex die aditæ hereditatis eius intelligetur[k]. secundũ hanc regulam & de iure eorum, quæ per traditionem seruus acceperit, aut stipulatus fuerit, déque his quæ legata ei vel donata fuerunt, statuetur. vt vel heredis[l] vel legatarii seruus singula gessisse existimetur.

Pro qua parte heres teneatur.

3 Si fundus ab omnibus heredibus legatus sit, qui vnius heredis esset: is quidem, cuius fundus esset, non amplius quàm partẽ suam præstabit. ceteri in reliquas partes tenebuntur.

4 Valet legatum, si superficies legata sit ei, cuius in solo fuerit: licet is dominus soli sit. nam consequetur, vt hac seruitute liberetur, & superficiem lucrifaciat.

De prælegato.

LXXXVII. PAPINIANVS libro octauodecimo Quæstionum

FIlio[m] pater, quem in potestate retinuit, heredi[n] pro parte instituto, legatum quoque reliquit. durissima sententia est existimantium, denegandam ei legati petitionem, si patris abstinuerit hereditate. non enim impugnatur iudicium ab eo qui iustis rationibus noluit[o] negotiis hereditariis implicari.

LXXXVIII. MARCIANVS libro sexto Institutionum

SEd si non aliàs voluit pater habere eum legatum, nisi hereditatem retineat[p]; tunc neq; aduersus coheredem dandam ei[q] legati petitionem secundum Aristonis sententiam constat. cum ipsi filio non videretur esse soluendo hereditas. & hoc ita est, licet non condicionaliter expressisset[r]. intellexisse tamen manifestissimè adprobetur.

LXXXIX. IVLIANVS libro trigesimo sexto Digestorum

NAm nec emancipatus hereditate omissa legatum ab herede petere prohibetur. prætor enim permittendo his qui in potestate fuerint, abstinere se hereditate paterna, manifestum facit, ius se in persona eorum tribuere. quod futurum esset, si liberum arbitrium adeundæ hereditatis habuissent.

LXXXX. PAPINIANVS libro octauodecimo Quæstionum

QVid ergo si ita legauerit? HOC AMPLIVS FILIO MEO: non dubiè voluntatis quidem quæstio erit. sed non absimilis est prioris casus circa filiũ prouidentiam, nisi euidens voluntas contraria patris probetur. planè si pluribus filiis institutis[s], ratione legatorum actio denegabitur ei qui non agnouerit[t] hereditatem.

Cui à quo legari possit.

LXXXXI. IVLIANVS libro trigesimo sexto Digestorum

QVæsitum[v] est, si filiusfamilias, qui filium habebat, heres institutus fuisset, cum esset vterque in potestate

---

Marginal notes:

a est, vt ex

b dare

c legatæ sunt, & traditæ

d ex testamento

e Id est, liberari, ne ea veretur vel si maui, denegare debet actio ex vendito heredi, si eam à pretore postulet, vt pretiũ consequatur. Sic vtatur doctè actione quem solutum. l. item. 3. ex quib. caus. maio. non autem interpretandum est, à vendente absolui.

f Ita vt actio quæ hinc nasci debet, ipso iure euanescat, & vim nascendi facultatemq. nullam habeat. l. sed etsi ideo. 3. soluto matri. & l. item. §. secundum. supra, de pact. & l. si mulier. §. si dos suprà, quod met. caus. Ultima, ad §. alterum autem, Inst. de act.

g & actione

h manet.

i Heredes vnũquã defuncti re periuntur, ne contingat testatorẽ hereditatem pro parte adire, & pro parte repudiare. l. vnica. §. his ita. C. de cad. toll. Itaque inter eos est semper ius accrescendi.

k intelligitur.

l vel heredis, vel legatarii

m Coniunge l. penul. alias. antepen. de ijs quæ vt indig.

n heredis

o In Norico volunt non tam fortasse Haloandri, quam librarii errore. Aug. lib. 4. emen. c. 17.

p retineret

q ad legata

r expressit.

s Institutis inter eos verbis legatorũ bona diuiserit, voluntatis ratione

t agnouit

v Coniunge l. cũ legatũ, quan. dies leg. ced.

state aliena: an ab eo filio eius legari possit. respondi, cum possit à filio patri legari: consequens est, vt vel fratri ipsius, vel filio, vel etiam seruo patris sui legetur.

An & quando vtile sit legatum seruo relictum.

Præsenti[a] quidem die data libertate, seruo legari vel purè vel sub condicione poterit. cum verò libertas sub condicione data fuerit, alias vtiliter, aliàs inutiliter purè legabitur. nam si ea condicio libertati fuerit, vt patrefamilias statim mortuo possit ante aditã hereditatem exsistere condicio, veluti, STICHVS SI DECEM TITIO DEDERIT, vel CAPITOLIVM ASCENDERIT, LIBER ESTO: vtile legatum est. hujusmodi autẽ condiciones, SI[b] HEREDI DECEM DEDERIT: SI POST ADITAM HEREDITATEM CAPITOLIVM ASCENDERIT: inutile legatum efficiẽt. Necessario autem ex asse herede scripto, etiam hæ condiciones quæ ante aditam hereditatem impleri possunt, inutile legatum efficient. Duobus heredibus institutis, alteri Stichum legauerat, & eidem Sticho decem. cum Stichus viuo testatore ad libertatem peruenisset[c], totum legatum ei debebitur. nam in solidum constitisse causam legati in eius persona, hoc quoque argumento est, quòd si heres, cui legatus fuerat, hereditatem non adiisset, solidum ab altero herede consequi possit[d]. Seruo legato legatum datum est. si alienatus à testatore fuisset[e], legatum ad emptorem pertinebit. Cum seruus Titio, & eidem seruo aliquid legatur: fideicommitti potest, vt aut seruum alicui restituat, vel ea quæ seruo legata sunt. hoc amplius etiam ipsi seruo, cum liber erit, fideicommissum à Titio dari potest. Si quis Stichum legauerit, & eundẽ alienauerit vel manumiserit, deinde codicillis eidẽ legatum dederit: legatum vel manumisso vel emptori debebitur. Si mihi seruus à te herede legatus fuerit, & eidem seruo aliquis legauerit, & viuo eo qui mihi seruũ legauerat, dies legati seruo dari cesserit: confestim id legatum hereditati adquiritur. & ideo quãuis postea moritur[f] is qui seruũ mihi legauerat, ad me id quod seruo legatum est, non pertinebit.

a Reperitur hoc Iuliano sententia l. Iulianus. §. 1. de cond. & demonst. infrà.
b Loco horũ omnium hoc in aliis libris legitur, cõditiones post aditam hæreditatẽ, inutile &c.
c peruenerit.
d potuisset.
e fuerit.
f moriatur

Fructus & accessiones à lite contestata.

Cum homo ex testamento petitus est, causa ejus temporis quo lis contestabatur, repræsentari[g] debet actori. & sicut partus ancillarum, sicut[h] fructus fundorum interim percepti in hoc iudicium deducuntur, ita quod seruo legatorum vel hereditatis nomine interim obuenerit, præstandum est petitori.

g reputari
h sic &

Consentiens alienationi rei suæ quatenus sibi præiudicet.

LXXXXII. IVLIANVS libro trigesimo nono Digestorum

SI fundum per fideicommissum relictum vnus ex heredibus excusso pretio secundũ reditum eius fundi mercatus sit propter æs alienum hereditarium, præsente & adsignante eo, cui fideicommissum debebatur: placet non fundum, sed pretiũ eius restitui deberi[i]. Marcellus notat, si fundum restituere malit heres, audiendum existimo. Iulianus, Si Titio pecunia legata fuerit, & eius fidei commissum vt alienũ seruum manumitteret, nec dominus eum vendere velit: nihilo minus legatum capiet. quia per eum nõ stat, quominus fideicommissum præstet. nam & si mortuus fuisset seruus, a legato non summoueretur.

i debere.

Quis possit onerari fideicommisso.

Sicuti conceditur vnicuique ab eo, ad quem legitima eius hereditas vel bonorum possessio peruentura est, fideicommissum dare: ita & ab eo, ad quem impuberis filii legitima hereditas vel bonorum possessio peruentura est, fideicommissa rectè dabuntur.

LXXXXIII. VLPIANVS libro primo Fideicommissorum

QVod fideicommissum hactenus quatenus impubes decedat valebit. ceterum si pubes factus decesserit, euanescit fideicommissum.

LXXXXIIII. IVLIANVS libro trigesimo nono Digestorum

PLanè si filium impuberem exheredauerit, fideicommissum legitimus heres præstare cogendus non erit, nisi idem & patri heres fuerit. Qui[k] rogatus erat hereditatem, ex qua seruus eius heres institutus erat, restituere, (cum) alii seruum vendidisset: quæsitum est, an hereditatem restituere cogendus est[l] is, ad quem hereditas ex emptione serui heredis scripti peruenerit[m]. dixi, compellendum esse ad fideicommissum restituendum eum qui seruum suum heredem scriptum vendidit: cum pretium hereditatis, quam restituere rogatus est, habeat. Is autem, ad quem hereditas ex emptione serui heredis scripti peruenerit ex causa cogendus erit fideicommissum præstare, id est, si dominus serui heredis scripti soluendo non erit.

k Cùm qui
l esse is,
m peruenisset

Si cui Stichus aut Dama legatus esset electione legatario data, & fidei eius commissum esset, vt Stichum alteri præstaret: si Damam vindicare maluerit, nihilo minus Stichum ex causa fideicommissi præstare debebit. siue enim pluris est Dama, compellendus testi Stichum redimere. siue minoris, æquè Stichũ iustè dare cogetur[n]. cum per eum steterit, quo minus ex testamento haberet quod fidei commissum fuerit[o]. Qui testamento manumittitur, & neque legatum neque hereditatem capit, fideicommissum præstare cogendus non est. ac ne is quidem qui seruum legatum rogatus fuerit manumittere. is enim demum pecuniam ex causa fideicommissi præstare cogendus est, qui aliquid eiusdem generis vel similis[p] ex testamento consequitur.

n cogitur
o fuerat.
p simile

LXXXXV. VLPIANVS libro primo Fideicommissorum

VIdendum tamen est, numquid si vice operarum rogauerit eum aliquid[q]: debeat hoc fideicommissum valere. quod nequaquam dicendum est, quia nec operæ iNponi huiusmodi liberto possunt, nec impositæ exiguntur, quamuis testator ita[r] cauerit.

q aliquid daretur in quibusdam, vt aliquid det, debeat in aliis vt aliquid donet, debeat legitur.
r id cauerit.

Interpretatio voluntatis.

LXXXXVI. IVLIANVS libro trigesimo nono Digestorum

QVidã testamento vel codicillis ita legauit. AVREOS QVADRINGENTOS PAMPHILAE DARI VOLO, ITA VT INFRA SCRIPTVM EST. A IVLIO ACTORE AVREOS TOT: ET IN CASTRIS QVOS HABEO, TOT: ET IN NVMERATO QVOS HABEO, TOT: post multos annos eadẽ voluntate manente decessit, cum omnes summæ in alios vsus translatæ essent. quæro an debeatur fideicommissum. respondi, vero similius[s] est, patremfamilias demonstrare potius heredibus voluisse, vnde aureos quadringentos sine incommodo rei familiaris contrahere possint, quàm condicionem fideicommisso iniecisse, quod initio purè datum esset. & ideo quadringenti Pamphilæ debebuntur. Quotiens lege Iulia bona vacãtia ad fiscum pertinent, & legata & fideicommissa præstantur, quæ præstare cogetur heres, à quo relicta erant. Si tibi seruus legatus fuerit, & petitum à te, vt Titio aliquid præstares vsq; ad pretium serui, deinde seruus decesserit: nihil fideicõmissi nomine præstare cogendus eris. Si scriptus ex parte heres rogatus sit præcipere[t] pecuniam, & eis quibus testamento legatum erat distribuere: id quod sub condicione legatum est, tunc præcipere[v] debebit, cum condicio exstiterit. interim[x] aut ei, aut his quibus legatum est, satisdari oportet. Cui statuliber pecuniam dare iussus est, is rogari potest, vt eandem pecuniam alicui restituat. nam cum possit testator codicillis purè libertatẽ dare, & hoc modo condicionem exstinguere: cur nõ etiam per fideicommissum eandem pecuniam adimendi potestatem habeat?

s similius esse,
t percipere
v percipere
x interim ab eo aut eis,

LXXXXVII. IDEM libro quadragesimo secundo Digestorum

SI mihi Stichus legatus esset, fideiq; meæ commissum, vt aut Stichum aut Pamphilum meum seruum redderem, & in Sticho aliquid ex legato propter legem Falcidiam perdidissem: necesse habebo aut Pamphilum seruum meum totum Titio dare[y], aut eam partem Stichi, quam legatorum nomine accepero.

y Cum enim nihil ex eo per Falcidiam imminutum sit, nihil de eo deminuet legatarius, sed totum debet. l. maritũ. §. a liberto. inf. ad l. Falc.

De iure postliminij.

XCVIII. IDEM libro quinquagesimo secundo Digestorum

SEruus ab hostibus captus rectè legatur. hoc enim iure postliminii fit, vt[z] quemadmodum heredem instituere possumus seruum qui in hostium potestate est: ita legare quoque eum possemus[a].

z quemadmodum enim
a possumus.

LXXXXVIIII. IDEM libro septuagesimo Digestorum

SI[a] domino Stichus legatus esset, & seruo eius optio data: partem dimidiam Stichi dico ad dominum pertinere. quòd possit seruus manumissus eundem Stichum optare.

C. IDEM libro septuagesimo septimo Digestorum

SI mihi Sempronius à Titio herede legauerit, Titiusq; mihi sub eadem condicione eandem rem legauerit: exsistente condicione capiam legatum ex testamento Sempronii.

Quo repudiat ex persona serui, potest agnoscere ex sua.

CI. IDEM libro septuagesimo octauo Digestorum

SI seruo meo Stichus legatus fuerit testamento, idque legatum repudiauero, deinde prolatis codicillis apparuerit, mihi quoque eundem Stichum legatum esse: nihilo minus eundem[c] vindicare possum. Si et qui in hostium potestate est, legatum fuerit, & is apud hostes decesserit: nullius momenti legatum erit, quamuis postliminio confirmari potuit.

A Cum enim testator nõ simpliciter legauerit seruo Stichũ, sed dederit ei facultatẽ eligẽdi quẽ vellet ex seruorũ numero: hæc verba sic interpretari nos oportet, ne frustra videãtur adiecta fuisse, vt seruo quẽlibet seruũ eligere liceat. Aliud est, cum testator vni generaliter, alteri verò specialiter legauit. l. vxorem. §. Pollicissimo. infrà. de leg. 1.
c eũdem seruum

Legatum

Legatum seruo relictum sine libertate.

CII. IDEM libro octagesimo primo Digestorum.

SI minor viginti annis dominus seruum causa non probata manumiserit, & postea legatum ei dederit, isque alienatus ad libertatem perductus fuisset[a]: legatum non capit. nam perinde nullius est momenti legatum, ac si sine libertate datum fuisset.

CIII. IDEM libro octagesimo tertio Digestorum.

IN tacitis fideicommissis fraus legi fieri videtur, quotiens quis neque testamento neq; codicillis rogaretur[b], sed domestica cautione vel chirographo obligaret[c] se ad præstandum fideicommissum ei qui capere non potest.

Interpretatio voluntatis.

CIIII. IDEM libro primo ad Vitellium[d] Ferocem.

AB omnibus heredibus legatú ita erat, QVISQVIS MIHI HERES ERIT, DAMNAS ESTO TITIO DARE CENTVM: deinde infra cóprehensum erat, ne vnus ex heredibus ei daret. quæritur, reliqui heredes vtrum tota centú dare deberent, an deducta vnius illius hereditaria portione. respódit, verius esse reliquos heredes tota centú[e] debere: cú & significatio verború non repugnet huic sententiæ, & voluntas testatoris congruat.

De conditionali legato.

1 In testamento sic erat scriptum, LVCIO TITIO, SI IS HEREDI MEO TABELLAS[f], QVIBVS EI PECVNIAM EXPROMISERAM[g], DEDERIT: CENTVM DATO. Titius deinde antequam tabellas heredi redderet, decesserat[h]. quæsitum est, an heredi eius legatum deberetur. Cassius respondit, si tabulæ fuissent, non deberi: quia non redditis his dies legati nó cessit[i]. Iulianus notat, si testamenti faciendi tempore tabulæ[k] nullæ fuerút, vna[l] ratione dici potest, legatum Titio deberi: quòd ΑΔΥΝΑΤΟΣ[m] condicio pro nó scripta habetur.

2 Etiam rem hostium posse legari Sabinus ait, si aliquo casu emi possit. 3 Si Attio[n] ita legatum fuerit, QVISQVIS MIHI HERES ERIT, DAMNAS ESTO ATTIO HEREDI DECEM DARE: deducta sua parte Attius decem petet. Item si iussus fuisset heres decem dare, & fundum sibi habere: deducta sua parte decem dabit. Denique, constiot[o], cum ita legatum fuisset, QVISQVIS MIHI HERES ERIT, DAMNAS ESTO HEREDI MEO DECEM DARE, exæquari omnium heredum partes. eo quòd vnusquisque & sibi & coheredi suo dari damnatus videtur[p].

De legato conditionali.

4 Cum quidam heredem instituit[q] quandoq; mater eius decessisset, deinde secundus heres scriptus[r] fuisset, & ab eo legata ei, qui sub condicione heres institutus[s] fuisset, relicta essent[t]: isq; viua matre decessisset postquam dies legati cesserit[v]: quæsitum est, an heredi eius legata deberentur. verius est, legatú heredi deberi, siue purè à[x] substituto legatum datum est primo heredi, siue sub hac condicione SI HERES NON ERIT. quia moriente eo condicio impletur. 5 Si socero à genero suo herede instituto pars hereditatis ei legata fuisset: deducta dote eum debiturum esse partem hereditatis legatam Sabinus respondit. quemadmodum si pecunia ex crediti causa socero debita fuisset, ea[y] deducta partē hereditatis daturus fuisset.

Actiones legatæ.

CV. IDEM libro primo ex Minicio.

LEgatum ita erat, QVAE LVCIVS TITIVS MIHI DEBET, EAS HERES MEVS CORNELIO DARE DAMNAS ESTO, nihil amplius ex hoc legato, quàm actiones suas heres præstare debet.

CVI. ALFENVS VARVS libro secundo Digestorum à Paulo epitomatorum.

SI in testamento scriptum esset, HERES MEVS ATTEIOS CENTVM LICINIO DAMNAS ESTO, neque adscripsisset DARE: deberi[z] legatum constat.

A quo petatur legatum.

CVII. AFRICANVS libro secundo Quæstionum.

SI à pluribus heredibus legata sint, eaque vnus ex his præcipere[A] iubeatur, & præstare: in potestate eorum quibus sit legatum, debere esse ait, vtrúmne à singulis heredibus petere velint, an ab eo qui præcipere sit iussus. itaque eum qui præcipere iussus est, cauere debere coheredibus, indemnes eos præstari. 1 Si quis seruum, cui aliquid sine libertate legauerit, cum morietur ipse seruus leget: minimè dubitandum, quin vtile legatum futurum sit. propterea scilicet quòd moriente seruo id quod ipsi legatum erit, ad eum cui ipse legatus fuerit, peruenturú sit.

Vbi præstandum sit legatum.

CVIII. IDEM libro quinto Quæstionum.

SI seruus legatus viuo testatore fugisse dicatur, & impensa & periculo eius cui legatus sit[B], reddi debet: quoniam rem legatam eo loco præstare heres debeat[C], in quo à testatore sit relicta.

De concursu causarum lucratiuarum.

1 Si id quod ex testamento mihi debes, quilibet alius seruo meo donauerit: manebit adhuc mihi ex testamento actio. & maximè si ignorem meá factam esse. alioquin cósequens erit, vt etiam si tu ipse seruo meo eam donaueris, inuito me libereris. quod nullo modo recipiendum est. quando ne solutione quidem inuito me facta libereris.

Legato homine generaliter cuius sit electio.

2 Cum homo Titio legatus esset, quæsitum est, vtrum arbitrium heredis est quem velit dandi:[D] an potius legatarii. respondi, verius dici, electionem eius esse, cui potestas sit, qua actione vti velit. id est legatarii. 3 Huiusmodi legatum, ILLI AVT ILLI VTER EORVM PRIOR CAPITOLIVM ASCENDERIT, vtile esse, euidenti argumento probari ait: quòd constet vsumfructum[E] libertis legatum, &[F] qui eorum superuixerit, proprietatem, vtiliter legari. idq; & de herede instituendo[G] dicendum existimauit.

De concursu causarum lucratiuarum.

4 Stichum, quem de te stipulatus eram, Titius à te herede mihi legauit. si quidem non ex lucratiua causa stipulatio intercessit, vtile legatum esse placebat. sin è duabus, tunc magis placere inutile esse legatum. quia nec absit quicquam, nec bis eædem res præstari possit. Sed si cum mihi ex testamento Titii Stichum deberes, eundem à te herede Sempronius mihi legauerit, fideique meæ commiserit, vt eum alicui restituam: legatum vtile erit, quia non sum habiturus. Idem iuris erit & si pecuniam à me legauerit. multo magis si in priore testamento fideicommissum sit. Item si in priore testamento Falcidiæ locus sit: quod inde abscidit[H] ratione Falcidiæ, ex sequenti testamento cósequar. Item si domino heres extitero, qui non esset soluédo, cuius fundum tu mihi dare iussus esses: manebit tua obligatio, sicut maneret, si eú fundum emissem.

5 Si ita scriptum erit, AMPLIVS QVAM TITIO LEGAVI, HERES MEVS SEIO DECEM DATO: dubitandum non erit, quin & Titio suum legatum maneat, & Seio nihil vltra decem debeatur. nam & vsitatum ferè est sic legare, LVCIO TITIO TOT, ET HOC AMPLIVS VXORI ET LIBERIS EIVS TOT. 6 Si[I] et cui nihil legatum est, cum hac adiectione HOC AMPLIVS aliquid legetur: minime dubitandum est, quin id quod ita legauerit[K] debeatur. multóque minus dubitandum, si ab eo qui nihil mihi debet, ita stipulatus fuero, AMPLIVS QVAM MIHI DEBES, DECEM DARE SPONDES? quin decem debeantur. 7 Si seruus alienus liber esse iussus, & legatus sit: peti eum ex legato posse ait. nam cum libertas nullius momenti sit, absurdum esse per eam legatum infirmari, quod alioquin valeret & si solum datum fuisset.

De falsa demonstratione.

8 Qui quinque in arca habebat, ita legauit, vel stipulanti promisit, DECEM QVAE IN ARCA HABEO: & legatum & stipulatio valebit. ita tamen, vt sola quinq; vel ex stipulatione vel ex testamento debeantur. vt verò quinq; quæ deerunt, ex testamento peti possint, vix ratio patietur[L]. nam quodammodo certum corpus, quod in rerum natura non sit, legatum videtur. Quòd si mortis tempore plena summa fuerat[M], & postea aliquod[N] ex ea deperierit: sine dubio soli heredi deperit. 9 Si seruus legatus sit, & moram heres fecerit: periculo eius & viuit & deterior fit. vt si debilem fortè tradat, nihilo minus teneatur.

Vtilis distinctio de dolo & culpa.

10 Cum quid tibi legatum, fideive[O] tuæ commissum sit, vt mihi restituas: si quidem nihil præterea ex testamento capias, dolum malum duntaxat in exigédo eo legato, alioquin etiam culpam te mihi præstare debere existimauit. sicut in contractibus fides bonæ seruatur: vt si quidem vtriusque contrahentis commodum versetur, etiam culpa: sin[P] vnius solius, dolus malus tantummodo præstetur.

Heres præstat fideicommissum, quamuis non sit rogatus.

11 Qui margarita Titio pignori dederat, filium heredem instituit, & filiam exheredauit. deinde ita cauit, TE FILI ROGO, FIDEIQVE TVAE COMMITTO, QVTI[Q] MARGARITA QVAE TITIO PIGNORI DEDI, TE REDIMAS, ET DEDVCTO OMNI DEBITO SVO, QVOD AMPLIVS ERIT, ID OMNE FILIAE MEAE RESTITVAS. ex ea scriptura filiam à fratre fideicommissum petere posse, vt is actiones

---

a profectus fuerit. b rogatur, c obliget d Ne sequaris Haloã. sic hoc conscrip. Aug. lib. 2. emen. c. 4. e centú dare f tabulas, g promisit, h decessit. i cessisset. k tabellæ l vera m Alr. libr. 2. præterm. n Titio o constat. p videretur. q instituisset, quandocunque r institutus s scriptus erat, t fuissent: v cesserit: x ab instituto y nam & ss z ei legatum A percipere B fuit, C debet, D dari: E vsufructu libertis legato, F et qui: vel & ei qui G instituto H decedit I Sed & si K legatú erit. L patitur. M fuerit, N Aliquid O fideique P si vnius Q vt margarita

actiones suas aduersus debitorem ei præstaret. hoc enim casu eum qui creditor fuisset, debitorem intellegendum eius scilicet, quod[a] pretium pignoris summam debiti excedat. Non autem mirandum, si cum alius rogatus sit, alius fideicõmisso obstringatur. nam & cum in testamento ita scribatur, TE TITI ROGO, VT ACCEPTIS CENTVM ILLVM SERVVM MANVMITTAS, VEL SEMPRONIO QVOD PRAESTES: parum quidem apte scribi. verùm æquè intellegendum heredis fidei commissum, vt pecuniam Titio præstet. ideóque & ipsum Titium cum herede acturum: & libertatem seruo, vel Sempronio quod rogatus sit præstare cogendum.

12 Ausidius[b] filij sui fidei commisit, vt certam pecuniam quattuor libertis suis mutuam daret, & vsuras leuiores taxauerat. placuit hoc fideicommissum vtile totum esse.

a quo
b Aufidius filio suo

Interpretatio facienda, per quam legatum non fit inutile.

CVIIII. IDEM libro sexto Quæstionum

SI quando quis vxori suæ ea quę viuus donauerat, vulgari modo leget, nõ de aliis donationibus videri eum sentire ait, quam de his quæ iure valituræ non sunt. alioquin [&] frustra legaturus sit. [atque] si ita exprimat, QVAE VXORI[c] SVAE DONAVERO,[d] vel ita, QVAE VXORI MANVMISSIONIS CAVSA DONAVERO, [EA EI LEGO.] nam inutile legatum futurum est.

c vxori meæ
d donauero, ea ei lego, vel

Pecunia pro re soluta ob testatoris voluntatem.

1 Heres, cuius fidei commissum erat, vt mihi fundum aut centum daret, fundum Titio vendidit. cum electio ei relinquitur[e] vtrum malit dandi, vt tamen alterum solidum præstet: prætoris officio conuenire existimo, vt si pecuniam Titius offerat, inhibeat fundi persecutionem. ita enim eadem causa constitueretur,[f] quæ futura esset, si alienatus fundus non fuisset. quando etiã aduersus ipsum heredem officium prætoris, siue arbitri tale esse deberet, vt si fundus non præstaretur, neque pluris neque minoris quàm centum æstimaretur.

e relinquatur
f cõstituetur,

Qualis præstari debet res legata.

CX. IDEM libro octauo Quæstionum

SI heres generaliter seruum quem ipse voluerit dare iussus, sciens furem dederit, isque furtum legatario fecerit: de dolo [malo] agi posse ait. sed quoniam illud verum est, heredem in hoc teneri, vt non pessimum det: ad hoc tenetur,[g] vt & alium hominem præstet, & hunc pro noxæ dedito[h] relinquat.

g teneri,
h deditione

De excusatione tutorum.

CXI. MARCIANVS libro secundo Institutionum

ETiam[i] si partis bonorum se excusauerit tutor, puta Italicarum vel prouincialium rerum: totum quod testamento datum est, ei aufertur. & ita Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

i Omimge l. 5. de tut. patro.

De re legata, cuius non est commercium.

CXII. IDEM libro sexto Institutionum

SI quis inquilinos sine prædiis quibus adhærent, legauerit: inutile est legatum. sed an æstimatio debeatur, ex voluntate defuncti statuendum esse Diui Marcus & Commodus rescripserunt.

Aestimatio pro re.

1 Cum seruum suum heres damnatus dare, eum manumiserit: tenetur in eius æstimationẽ. nec interest,[k] scierit, an ignorauerit legatum. sed & si donauerit seruum heres, & eum is cui donatus est manumiserit: tenetur heres, quamuis ignorauerit à se eum legatum esse.

2 Si ita legatum fuerit, TITIO CVM SEIO DO LEGO: vtrisque legatum est. sicut[l] vtrumque legatum est cum fundus cum domo Formiana legatus est.

3 Si quis scripserit testamento fieri quod contra ius est, vel bonos mores: non valet. veluti si quis scripserit cõtra legem aliquid, vel contra edictum prætoris, vel etiam turpe aliquid.

4 Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, iusiurandum contra vim legum & auctoritatem iuris in testamento scriptum nullius esse momenti.

k si scierit,
l sicut si fundus cum domo

Alimenta seruo legata.

CXIII. IDEM libro septimo Institutionum

SEruo alieno ita legari potest, quoad seruiat. vel, si seruus forte fuerit: vt & Marcellus ait.

1 Si quis post tempus libertatem seruo suo dederit, & interea rogauerit heredem, donec ad libertatem perueniat, cibaria ei dare: testatoris voluntati obtemperandum esse Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

Repetitio legatorum.

2 Si quis à primo herede centũ legauerit alicui, & eidem à secundo ducenta, posteáque generaliter repetierit legata: trecenta videtur repetisse.

3 Sed si pater impuberi filio substituerit, & à substituto legata repetierit; si pupillus heres exstiterit, & intra pubertatem decesserit: repetitio non valet. quia voluntas defuncti hæc est, vt semel debeatur.[m] Si ab impubere legatum fuerit sub condicione, SI AD PVBERTATEM PERVENERIT, & à substituto repetitũ fuerit legatũ debetur & à substituto, nec videtur repetita condicio, quæ inutile legatum facit.

m debeatur.

De sepultura.

4 Ineptas voluntates defunctorum circa sepulturam, veluti[n] vestes,[o] aut si qua[p] alia superuacua vt[q] in funus impendantur: non valere Papinianus libro tertio responsorum[r] scribit.

n Idem constitutisse L. peregrũ refert Alex. ab Alex. lib. 3. Gen. dier. c. 2. & lib. 6. c. 14. vbi copiosè de eo re scripsit, aut veteres apud varias gentes impensis differat,
o vt vestes,
p aut quę alia
q eidem
r digestorum in quibusdam dosq.

Quis fideicommisso onerari possit.

CXIIII. IDEM libro octauo Institutionum

FIliusfamilias miles vel veteranus, licet sine testamẽto decedat, potest fideicõmittere à patre. quia etiam testamentum facere potest.

1 Si libertus ab intestato[s] decesserit, à patrono potest vsque ad partem debitam fideicommissum relinquere. quia si testamentum faceret, licebit[t] ei partem debitam solam relinquere.

2 Qui intestato decedit, & scit bona sua ad fiscum peruentura vacantia: fidei fisci committere potest.

3 Apud Marcellum libro duodecimo digestorũ talis quæstio agitatur: Quidam ab eo, cui fundum legauerat, fideicõmiserat vt eum fundum post mortem suam restitueret Sempronio. eiusdem legatarij fidei commiserat, vt Titio daret centum. quæritur quid iuris sit. & ait Marcellus, si Titio testator centũ ex fructibus, quos viuus legatarius perceperit,[v] reliquerit: & legatarius post tantum tẽporis decessisset, vt ex fructibus centum fierent: Titium centum accepturum. si post acceptum legatũ confestim decessisset legatarius, Titij fideicommissum extingui. quia placet, non plus posse rogari quem restituere, quàm quantum ei relictum est.[x] Sed si Titij fideicõmissum non est[y] in tempus mortis legatarij collatum: ait Marcellus, confestim fideicõmissum Titio dandũ. sed cautione exacta, quãto amplius ceperit, reddi. quam cautionem ita cõmitti, si prius legatarius decesserit quàm ex fructibus centũ perciperet. sed vix est, vt legatarium ex reditibus voluit[z] ante dare, quam fructus legatarius percepisset. certè erit legatarius audiendus, si velit totũ fundum præstare, si de restituendo cauetur.[A] absurdum enim est de suo eum præstare centũ. maximè si fundus centum, vel non multo pluris est. quo iure vtimur.

s intestato vel, intestatus
t licebat
v perciperet, reliquisset:
x relictum esset.
y non esset
z voluerit
A caueatur.

Aestimatio loco rei legatæ.

4 Si quid alicui licitè fuerit relictum, [vel ius aliud] quod ipse quidem propter corporis sui vitium, vel propter qualitatẽ relicti, vel aliam quamcumque probabilem causam habere non potuit, alius tamen hoc habere potuit: quanti solet comparari, tantam æstimationem accipiet.

Quibus verbis relinquitur fideicommissum.

5 Vt quis heredem instituat aliquem, rogari non potest. planè senatus censuit perinde habendum, atque si rogasset hereditatem restitui. Quid ergo si heres post mortem suam rogatus fuerit hereditatis suæ partem quartã restituere? verius esse existimo, quod & Scęuola notat & Papirius[B] Fronto scribit, valere fideicommissum, atque si de hereditate sua restituenda rogatus esset. & catenus restituenda est, quatenus hereditas testatoris patitur secundum[C] vulgarem formam iuris.

Sed si liberos suos emancipare rogatus fuerit,[D] non cogitur hoc facere. potestas enim patria inæstimabilis est.

6 Aedes destruendæ neque legari neque per fideicommissum relinqui possunt. & ita senatus censuit.

7 Si fideicommissum relictum fuerit seruo alieno sine libertate, & ad libertatem peruenerit: dicendum est posse eum admitti ad capiendum.

B Papinianus Frontoni. Recta est Flor. quis autem fuerit hic Papirius, vide L. nanam in fin. l. ad leg. Rhod.
C Id est, qua re vulgus nota est. vt vulgaris causa. §. idem principes inf. ea. leg. vulgaris quæstio, l. vulgaris, inf. de furt. & exceptio pacti vulgaris. l. Rabem. i. de pac. dotal. Sic & formula vulgaris dicitur. l. si seruus natura. ff. de furt. Aug. lib. 1. emend. c. 9. Odofredus tamen & Accurs. hunc §. hunc ita incipiunt, Secundũ vulgarem formulã iuris. Sed si liberos &c.
D fueris quis,

Quando restituendum sit fideicommissum.

8 Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt eum, qui rogatus est sub condicione fratris sui filiis restituere, ante diem fideicommissi cedentem ne quidem ex voluntate eorum posse restituere his in potestate patris agentibus. cum possit die fideicommissi cedente sui iuris constitutis ipsis debere restitui. vel si aliquis ex his ante decesserit, nõ omnibus.

9 Idem[E] principes rescripserũt, filiis ante diem fideicommissi venientem restitui hereditatem maternam necesse non esse. sed præstare heredem posse vulgarem cautionem. aut si præstare eam non poterit, mitti liberos in possessionem fideicommissi seruandi causa: vt pro pignore, non vt pro dominis possideant, vel[F] alienandi ius, sed vt pignus habeant: vt filius per patrem fructus consequatur, & seruus per dominum.

E Iidem
F nec vt alienandi

Sine liberis decessisse quis dicatur.

10 Cum erit rogatus, si sine liberis decesserit, per fideicõmissum restituere: condicio defecisse videtur, si patri suo peruixerint liberi. nec quæritur,[G] an heredes exstiterint.

G quæreretur,

An testator possit alienationem prohibere.

11 Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, eos[a] qui testamento vetant quid alienari, nec causam exprimũt propter quam id fieri velint: nisi inuenitur[b] persona cuius respectu hoc à testatore dispositum est,[c] nullius esse momenti scripturam, quasi nudum præceptum relinquerint. quia talem legem testamento non possunt dicere. Quòd si liberis, aut posteris, aut libertis, aut heredibus, aut alijs quibusdam personis consulentes, eiusmodi voluntatem significarent: eam seruandam esse. sed hæc neque creditoribus neque fisco fraudi esse. nam si heredis[d] propter testatoris creditores bona venierunt, fortunam communem fideicommissarij quoque sequũtur. 12 Cum pater filio herede instituto, ex quo tres habuerat nepotes, fideicommisit ne fundum alienaret, & vt in familia relinqueret: & filius decedens duos heredes instituit,[e] tertium exheredauit,[f] eum fundum extraneo legauit: Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, verum esse, non paruisse voluntati defuncti filium. sed & si cum duos exheredauit, vnum heredem instituit, fundum extraneo legauit: vt putat Marcellus, posse exheredatos petere fideicommissum. quod eueniet & si viuus filios emancipasset, & postea fundum alienasset. sed si omnes filij heredes instituti sint ex disparibus partibus, non possunt petere fideicommissum ex minore parte scripti, vt viriles, non hereditarias partes in eo habeant. verum est enim in familia reliquisse, licet vni reliquisset. Item si vnum heredem instituisset, nec quicquam legasset: exheredati nihil interim quamdiu in familia res est, petere possunt.

a eorum
b inueniatur
c sit,
d nam si propter hæredis creditores testatoris bona venierint,
e instituisset,
f exheredasset,

De interitu rei legatæ.

13 Interdum etiam cum lucro heredis moritur seruus legatus, vel per fideicommissum relictus. veluti si alienus, vel licet proprius, pluribus[g] tamen separatim ita relictus, vt vnusquisque in solidum capiat. scilicet si sine culpa heredis mortuus sit.

g si tamẽ pluribus separatim sit ita

CXV. VLPIANVS libro secundo Institutionum

ETiam hoc modo, CVPIO DES, OPTO DES, CREDO TE DATVRVM, fideicommissum est.

Diffinitio legati.

CXVI. FLORENTINVS libro vndecimo Institutionum

LEgatum est delibatio hereditatis, qua testator ex eo, quod vniuersum heredis foret, alicui quid collatum velit.

An legari possit heredi à seipso.

1 Heredi à semetipso legatum dari non potest. à coherede potest. itaque si fundus legatus sit ei qui ex parte dimidia heres institutus est, & duobus extraneis: ad heredem, cui legatus est, sexta pars fundi pertinet. quia à se vindicare non potest. à coherede verò semissario, duobus extraneis concurrentibus, non amplius tertia parte. extranei autem & ab ipso herede, cui legatum est, semissem: & ab alio herede trientem vindicabunt. 2 Alienus seruus heres institutus legari ipse à se nec totus nec pro parte potest. Seruo hereditario rectè legatur, licet[h] ea adita non sit. quia hereditas personę defuncti, qui eam reliquit, vice fungitur.

h licet hæreditas adita

Qualis dari debet res legata.

3 Fundus legatus talis dari debet, qualis relictus est. itaque siue ipse fundo heredis seruitutem debuit, siue ei fundus heredis, licet confusione dominij seruitus extincta sit: pristinum ius restituendum est. & nisi legatarius imponi seruitutem patiatur, petenti ei legatũ exceptio doli mali opponetur. si verò fundo legato seruitus non restituetur, actio ex testamento superest.

i CXVII. MARCIANVS[i] libro tertiodecimo Institutionum

SI quod relictum sit ciuitatibus, omne valet: siue in distributionem relinquatur, siue in opus, siue in alimenta, vel in eruditionem puerorum, siue quid aliud.

i Marcellus

CXVIII. NERATIVS libro decimo Regularum

ET eo modo relictum, EXIGO, DESIDERO VTI[k] DES, fideicommissum valet. sed & ita, VOLO HEREDITATEM MEAM TITII ESSE. SCIO HEREDITATEM MEAM RESTITVTVRVM TE TITIO.

k vt des.

De rationibus reddendis.

CXIX. MARCIANVS libro primo Regularum

SI seruus vetitus est à testatore rationes reddere, non hoc consequitur, vt ne quod apud eum sit reddat, & lucrifaciat. sed ne scrupolosa inquisitio fiat. hoc est, vt neglegentię ratio non habeatur, sed tantùm fraudum. ideo & manumisso non videtur peculium legari per hoc quòd vetitus est rationes reddere.

Alienatio rei ex qua legatum solui debet.

CXX. VLPIANVS libro secundo Responsorum

NIhil proponi, cur prohibeatur heres ædificia distrahere, quorum[l] reditus sportulæ sunt relictæ. salua tamen causa legati. Omnibus quibus fideicommissum relictum est, ad distractionem consentientibus, nullam fideicommissi petitionem superfuturam. 2 Fructus ex fundo pure legato post aditam hereditatem à legatario perceptos ad ipsum pertinere. colonum autem cum herede ex conducto habere actionem.

l è quorum reditu

Coniunctio legatariorum.

CXXI. MARCIANVS libro tertio Regularum

SI quis legauerit Titio cum Mæuio: & sine altero alter ad legatũ admittitur. nam & cum dicit prætor, VENTREM CVM LIBERIS IN POSSESSIONEM ESSE IVBEO: etsi non sint liberi, venter in possessionem mittetur.

De legato ciuitati relicto.

CXXII. PAVLVS libro tertio Regularum

CIuitatibus legari potest etiam quod ad honorem ornatúmque ciuitatis pertinet. ad ornatum, puta quod ad instruendum forum, theatrum, stadium legatum fuerit. ad honorem,[m] puta quod ad munus edendum, venationémve, ludos scenicos, ludos Circenses relictum fuerit: aut quod ad diuisionem singulorum ciuium, vel epulum relictum fuerit. hoc amplius, quod in alimenta infirmæ ætatis, puta senioribus vel pueris puellisque, relictum fuerit: ad honorem ciuitatis pertinere respondetur.[n]

m De his honorarijs ludis dixit Alexan. ab Alex. lib. 6 Genial. dier. cap. 19.
n videtur.

Hereditas accrescit coherede non adeunte.

1 LVCIVS[o] TITIVS ET GAIVS SEIVS PVBLIO MAEVIO DECEM DARE DAMNAS SVNTO: Gaius Seius heres non extitit. Sabinus ait, Titium solum legatum debiturum. nam Seium pro non scripto habendum esse. hęc sententia vera est. hoc est, Titius tota decem debebit.

o Vide l. pater. §. vlt. sup. eo. sequen. de leg.

Oneratus fideicommisso tenetur, quatenus ex testamento cepit.

2 Eum cui sub hac condicione fundus legatus est, si centum heredi dedisset, si tantũ sit in pretio fundi, quantum heredi dare iussus est: non est legatarius cogendus fideicommissum à se relictũ præstare. quoniam nihil ex testamento videtur capere qui tantum erogat quantũ accipit.

Si creditor debitori succedit, creditum extinguitur pro parte hereditaria, nisi probetur testatorem compensare voluisse.

CXXIII. MARCELLVS libro singulari Responsorum

LVcius Titius cum duos filios heredes relinqueret, testamento ita cauit, QVISQVIS MIHI LIBERORVM MEORVM HERES ERIT, EIVS FIDEI COMMITTO, VT SI QVIS EX HIS SINE LIBERIS DECEDAT, HEREDITATEM MEAM ESSEM, CVM MORIETVR, FRATRIBVS SVIS RESTITVAT: frater decedens fratrem suum ex dodrante fecit heredem. quęro an fideicommisso satisfecerit. Marcellus respondit, id quod ex testamento Lucij Titij fratri testator debuisset, pro ea parte, qua alius heres extitisset, peti posse: nisi diuersum sensisse eum probaretur. nam paruum inter hanc speciem interest, & cum aliàs creditor debitori suo extitit heres. sed plane audiendus erit coheres, si probare possit ea mente testatorem heredem instituisse fratrem suum, vt contentus institutione fideicommisso abstinere deberet.

De tacitis fideicommissis.

1 In testamento ita scriptum est: QVID ERIT ILLVD ET ILLVD HERES MEVS DATO. ET TE ROGO SEI, FIDEIQVE TVAE MANDO, VTI EA OMNIA, QVAE SVPRA SCRIPTA SVNT, REDDAS SINE VLLA MORA, SI[p] REDDE RES IPSE. quæro an tacitum fideicommissum sit, cum personã testator, cui restitui vellet, testamento non significauerit. Marcellus respondit, si in fraudem legum tacitam fidem Seius accommodasset: nihil ei prodesse potest, si his verbis paterfamilias cum eo locutus esset. non enim ideo circumuenisse minus leges existimandus[q] est, cum perinde incertũ sit cui prospectum voluerit.

p & reddes ipse.
q existimandum esse,

Pro qua parte heredes teneantur.

CXXIIII. NERATIVS libro quinto Membranarum

SI heredes nominatim enumerati dare quid damnati sunt, propius est vt viriles partes debeant. quia personarum enumeratio hunc effectum habet, vt exæquentur in legato præstando qui,[r] si nominati non essent, hereditarias partes debituri essent.[s]

r præstando. quod si
s debituri fiunt.

De legato præceptionis.

CXXV. RVTILIVS[t] MAXIMVS libro singulari ad legem Falcidiam

SI heres centum præcipere[v] iussus sit, & restituere hereditatem, & patronus bonorum possessionem contra

t Iulianus
v percipere

tabulas

tabulas petierit: sicut legata, ita & præceptio[a] pro parte, quam patronus abstulit, minuetur.

Quis possit legari, aut fideicommisso onerari.

CXXVI. PAVLVS libro singulari de secundis tabulis.

AB exheredati substituto inutiliter legatum datur. ergo nec à legitimo exheredati fideicommissum dari potest. quod & legitimi eo iure præstare coguntur, quo[b] si scripti fuissent. Sed si committente aliquo ex liberis edictum[c] prætoris, quo contra tabulas bonorum possessionem pollicetur, scriptus quoque filius contra tabulas bonorum possessionem petierit: substitutus eius legata pro modo patrimonij quod ad filium peruenit præstabit, perinde ac si id quod per bonorum possessionem filius habuit, à patre accepisset. Cum à postumo ita legetur, SI MEVS ERIT, & non nato postumo substituti adeant: legata eos debere existimandum est, quæ ille si viueret debiturus erat.

De posthumo alieno.

CXXVII. IDEM libro singulari de iure Codicillorum.

A Fratris[d] postumo fideicommissum dari potest. sola enim voluntas seruatur in fideicommissis. & optinuit Galli sententia, alienos quoque postumos legitimos nobis heredes fieri.

Nuptiæ prohibitæ.

CXXVIII. MARCIANVS libro secundo Institutionum.

SI tutor pupillam suam contra senatusconsultum vxorem duxit, illa quidem ex testamento eius capere potest, ipse autem non potest. & merito: delinquunt enim hi qui prohibitas nuptias contrahunt. & merito puniendi sunt. quod imputari non potest mulieri quæ à tutore decepta est.

LIBER TRIGESIMUSPRIMUS.

DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS.

De legato in arbitrium alterius collato.

VLPIANVS libro nono ad Sabinum.

IN ARBITRIVM alterius[e] conferri legatum, veluti condicio,[f] potest. quid enim interest SI TITIVS IN CAPITOLIVM ASCENDERIT mihi legetur, an SI VOLVERIT? Sed cum ita legatum sit pupillo siue pupillæ, ARBITRIO TVTORVM: neque condicio inest legato, neque mora. cum placeat, in testamentis legatum in alterius arbitrium collatum pro viri boni arbitrio accipi. quæ enim mora est in boni viri arbitrio, quod inest legato velut certam quantitatem exprimis, pro viribus videlicet patrimonij?

II. PAVLVS libro septuagesimo quinto ad Edictum.

QVotiens[g] nominatim plures res in legato exprimuntur, plura legata sunt. si autem supellex, aut argentum, aut peculium, aut instrumentum legatum sit: vnum legatum est.

III. IDEM libro quarto ad Plautium.

SI ita legetur, HERES DARE DAMNAS ESTO, SI IN CAPITOLIVM NON ASCENDERIT: vtile legatum est, quamuis in potestate eius sit, ascendere, vel non ascendere.

Differentia vnius legati & plurium.

IIII. IDEM libro octauo ad Plautium.

NEminem eiusdem rei legatæ sibi partem velle, partem nolle, verius est.

V. IDEM libro septimo Quæstionum.

SEd duobus legatis relictis, vnum quidem repudiare, alterum verò amplecti posse, respondetur. Sed si vnum ex legatis onus habet, & hoc repellatur: non idem dicendum est. pone eum, cui decem & Stichus legatus est, rogatum seruum manumittere. si Falcidia locum habet, ex decem vtriusque legati quarta deducetur. igitur repudiato seruo non euitabitur onus deductionis. sed legatarius ex pecunia duas quartas relinquet.

VI. IDEM libro singulari ad Legem Falcidiam.

GRege autem legato non potest[h] quædam sperni, quædam vindicari. quia non plura, sed vnum legatum est. Idemque dicemus peculio legato, aut veste, aut argento, & similibus.

Qui non capit partem, facit partem.

VII. IDEM libro octauo ad Plautium.

SI Titio & ei qui capere non potest, decem legata sint: quia duobus heres dare damnatur, & vnus capere non potest, quinque sola Titio dantur.

VIII. IDEM libro nono ad Plautium.

SI quis seruum heredis vel alienum legauerit, & is fugisset: cautiones interponendæ sunt de reducendo eo. sed[i] si quidem viuo testatore fugerit, expensis legatarij reducitur. si post mortem, sumptibus heredis. Si ita legetur, SEMPRONIO DECEM, AVT SI NOLVERIT, HOMINEM STICHVM HERES DATO: hoc casu duo legata sunt. sed vni[k] contentus esse debet. Si quis legauerit ex illo dolio amphoras decem: etsi non decem, sed pauciores inueniri possint: non extinguitur legatum. sed hoc tantummodo accipit, quod inuenitur. Si inter duos dubitetur de eodem legato, cui potius dari oportet: vt puta si Titio relictum est, & duo eiusdem nominis amici testatoris veniant, & legatum petant, & heres soluere paratus sit, deinde ambo defendere heredem parati sint: eligere debere heredem cui soluat, vt ab eo defendatur.[l] Certam pecuniam legatam si & legatarius & substituti[m] legatarij peterent,[n] & heres soluere paratus sit: si ambo defendere heredem parati sint, eligere debet heres cui soluat, vt ab eo defendatur. & si neutrius manifesta calumnia videatur, ei potius soluendum, cui primùm legatum est.

Differentia hereditatis & bonorum.

Si cui certam partem hereditatis legauero, Diuus Hadrianus rescripsit, vt neque pretia manumissorum neque funeris impensa deduceretur.

VIIII. MODESTINVS libro nono Regularum.

CVm autem pars bonorum ita legatur, BONORVM MEORVM, QVAE SVNT CVM MORIAR: dos[o] & manumissorum pretia è medio deducenda sunt.

De eo quod rei legatæ accedit.

X. IAVOLENVS libro primo ex Plautio.

CVm fundus nominatim legatus sit, si quid ei post testamentum factum adiectum est: id quoque legato cedit, etiam si illa verba adiecta non sint, QVI MEVS ERIT. si modò testator eam partem non separatim possedit: sed vniuersitati prioris fundi adiunxit.

An statuliber possit legari.

XI. POMPONIVS libro septimo ex Plautio.

STatuliberum ab herede ne suo quidem, cum dubia sit eius ex testamento libertas, legatum sine libertate accipere posse Labeo ait: quia seruus eius esset. sed si heres eandem condicionem legato inserat, quæ libertati à testatore data præposita[p] fuerit: valet legatum. nam & si cum moreretur heres, seruus liber esse iussus esset: rectè sine libertate ei ab herede legari posse constitit. quia superuacuum sit ei libertatem dare, quam ex testamento heredis capturus non sit, sed ex testatoris habet.

De electione quam habet heres in alternatione.

STICHVM AVT PAMPHILVM VTRVM HERES MEVS VOLET, TITIO DATO: QVI VTRVM VELIT DARE, DIE QVO TESTAMENTVM MEVM RECITATVM ERIT DICAT. si non dixerit heres, Pamphilum an Stichum dare malit: perinde obligatum eum esse puto, ac si Stichum aut Pamphilum dare damnatus esset, vtrum legatarius elegerit. si dixerit se Stichum dare velle, Sticho mortuo liberari eum. si ante diem legati cedentem alter mortuus fuerit, alter qui superfuerit, in obligatione manebit. cum autem semel dixerit heres vtrum dare velit, mutare sententiam non poterit. & ita & Iuliano placuit.

Pecunia legata etiamsi in bonis non esse reperitur, ex hereditate soluenda est.

XII. PAVLVS libro secundo ad Vitellium.

SI pecunia legata in bonis legantis non sit, soluendo tamen hereditas sit: heres pecuniam legatam dare compellitur: siue de suo, siue ex venditione rerum hereditariarum, siue vnde voluerit.

Dies incertus pro conditione.

Quod ita legatum est, HERES CVM MORIETVR, LVCIO TITIO DATO DECEM: cum incerta die legatum est, ad heredes legatarij non pertinet, si viuo herede decesserit.

De eo quod debetur legatario.

XIII. POMPONIVS libro septimo ex Plautio.

QVi[q] duos reos eiusdem pecuniæ habet Titium atque Mæuium, ita legauit: QVOD MIHI TITIVS DEBET, MAEVIO HERES MEVS DATO: QVOD MAEVIVS DEBET, SEIO DATO. his verbis onerat heredem. nam cum actiones suas heres Mæuio præstiterit aduersus Titium, videtur Mæuius facto eius liberatus esse. & idcirco Seio heres tenebitur. Si is qui vnum reum habebat, quod is sibi deberet, duobus in

[a] perceptio
[b] quasi
[c] in edictum
[h] possunt
[i] & si
[k] vno
[l] defendatur, constat.
[m] substitutus
[n] petat.
[p] proposita
[o] do
[q] Quinque l. e. de lib lega.

solidum separatim legasset: oneratur heres duobus satisfacere, vni actione[a] cedendo, alteri pecuniam soluendo.

In dubio libertas præualet legato.

XIIII. PAVLV [libro quarto ad Vitellium]

SI idem seruus & legatus & liber esse iussus sit, fauor libertatis præualet. sin autem & in posteriore scriptura legatus est, & euidens ademptio libertatis ostenditur: legatum propter defuncti voluntatem præualebit. Seruo alieno herede instituto, post mortem domini eius cui adquisita hereditas,[b] & libertatem fideicommissariam dari posse constat.

De alternatione.

XV. CELSVS [libro sexto Digestorum]

SI quis duobus heredibus institutis ita legauerit, STICHVM AVT DECEM HEREDES DANTO: non potest alter heredum quinque, alter partem Stichi dare. sed necesse est vtrumque aut Stichum totum aut decem soluere.

Duo rei ex testamento.

XVI. PAVLVS [libro sextodecimo Digestorum]

SI[c] Titio aut Seio, vtri heres vellet, legatum relictum est: heres alteri dando ab vtroque liberatur. si neutri dat,[d] vterque perinde petere potest, atque si ipsi soli legatum foret. nam vt stipulando duo rei cõstitui possunt, ita & testamento potest id[e] fieri.

Fideicommissum deficiens rurus commodo cedit.

XVII. MARCELLVS [libro decimo Digestorum]

SI quis Titio decem legauerit, & rogauerit vt ea restituat Mæuio, Mæuiúsque fuerit mortuus: Titij commodo cedit, non heredis: nisi[f] duntaxat vt ministrum Titium elegit. idem est & si ponas vsumfructum legatum. Si heres damnatus esset decem vni ex libertis dare, & non constituerit[g] cui daret: heres omnibus eadem decem præstare cogendus est.

Potest mihi legari res mea sub conditione, si mea esse desierit.

XVIII. CELSVS [libro septimodecimo Digestorum]

HEredem meum ita tibi obligare possum, vt si quandoque[h] ego moriar, tuus seruus Stichus non erit: dare eum tibi damnas sit.

De pluribus rebus disiunctim legatis.

XVIIII. IDEM [libro octauodecimo Digestorum]

SI is, cui legatus sit Stichus aut Pamphilus, cum Stichũ sibi legatum putaret, vindicauerit: amplius mutandæ vindicationis ius non habet. tamquam[i] si damnatus heres alterutrum dare, Stichum dederit, cum ignoret sibi permissum vel Pamphilum dare: nihil repetere[k] possit.

Ius accrescendi.

XX. IDEM [libro nonodecimo Digestorum]

ET[l] Proculo placebat, & a parte sic accepi, quod seruo communi legatum sit. si alter dominorum omitteret, alteri non adcrescere. non enim coniunctim, sed partes legatas. nam ambo si vindicarent, eam quemque legatis partem habiturum, quam in seruo haberet.[m]

XXI. IDEM [libro vicesimo Digestorum]

CVm[n] quidam vxori suę dotem reddidisset,[o] quadraginta et legare voluisset: & quamquam sciret dotem[p] redditam, hoc tamen prætextu vsus esset, quasi dotis reddendæ nomine eam summam legaret: existimo deberi quadraginta. etenim reddendi verbum quamquam significationem habeat retro dandi, recipit tamen & per se dandi significationem.

De re legata, quam testator adhuc viuus soluit legatario.

XXII. IDEM [libro vicesimo primo Digestorum]

LVcius Titius in testamento suo Publio Mæuio militiam suam reliquit, siue pecuniam eius quæcumque redigi ex venditione eius potuerit, cum suis commodis. sed cum superuixit[q] testamento Lucius Titius, militiam vendidit, & pretium exegit, &[r] dedit ei cui illam militiam vel pretium eius testamento dari voluerit. post mortem Lucij Titij iterum Publius Mæuius vel militiam vel pretium eius ab heredibus Lucij Titij exigebat. Celsus: existimo pretium militiæ præstari non oportere: nisi legatarius ostenderit, testatorem & post factam solutionem iterum eum pretium militiæ accipere voluisse. quòd si non totum pretium militiæ, sed partem viuus testator legatario dedit: reliqui superesse exactionem. nisi heres id ab hoc decessisse[s] testatorem ostenderit. onus enim probandi mutatam esse defuncti voluntatem ad eum pertinet qui fideicommissum recusat.

Electio legatarij.

XXIII. MARCELLVS [libro tertiodecimo Digestorum]

LVCIO TITIO FVNDVM SEIANVM VEL VSVMFRVCTVM FVNDI SEIANI LEGO. potest legatarius vel fundum vindicare, vel fructũ. quod facere non potest is cui tantum fundus legatus est.

a actionem
b hereditas esset.
c Coniunge l. Titium. 20. de here. instit.
d dederit.
e idem
f nisi si
g constituerit. Haloan.
h quandoque enim
i namque & si
k Hæc Celsi sententiã refert Vlpia. l. si cum seruum. §. si decem. de cond. indeb.
l In hereditate ius accrescendi in cognatis recipitur, ne pro parte intestatus quis decedat. l. ult. de hered. instit. non. §. heredi. in vsufructu verò. quod certo modo finiatur. & ad proprietatem redeat, omissa autem accrescat quãdiu alterum duret vsufructuarium. l. quoties §. denique. supr. de vsufruct. accresc. At in legato proprietatis, cum testatoris voluntate est Iurisconsulto, vt cum dominio in solidum communem eadem res legata nõ sit, sed partes dominica iure eiusdem, vt ius accrescendi seruetur, ne per partes contra non sit testatoris hoc pro parte legato amissa careant, vt hic
m haberent.
n Coniunge l. verbum reddendi. de verb. signi.
o & quadraginta
p dotem ei
q superuixisset
r & hoc
s recessisse

De legato in voluntatem heredis collato.

XXIIII. VLPIANVS [libro secundo Fideicommissorum]

CVm[t] quidam ita fideicommissum reliquisset, DO DO LEGO SEIVS LIBERTIS MEIS, QVIBVS VOLES: Marcellus putabat posse heredem & indignũ præferre. et si ita, HIS QVOS DIGNOS PVTABERIS: petere posse ait eos qui non offenderint. Idem ait, si neminem eligat: omnes ad petitionem fideicommissi admitti videri, quasi iam præsenti die datum,[v] cum sic relinquitur,[x] QVIBVS VOLES, nec vlli offerat. planè si ceteri defuncti sunt, superstiti dandum, vel heredi eius, si prius quàm peteret decessit. Scæuola autem notat, si omnes petere potuerunt,[y] cum nulli offertur: cur non & qui decesserunt, ad heredem transmiserunt? vtique, si vno petente iam eligere non potest cui det? videtur enim Marcellus,[z] cum fideicommissum ita relinquitur, EX LIBERTIS CVI VOLVERIS, arbitrari, nisi offerat cui heres velit, & statim offerat, sine aliquo scilicet interuallo: statim competere omnibus petitioné. cum igitur omnibus competat, meritò notatus est, cur[A] superstiti soli putet dandum. nisi fortè antequam iustum tempus præteriat, quo potuit eligere cui potius offerat, ceteri decesserint.

XXV. MARCELLVS [libro quintodecimo Digestorum]

SI tamen quibusdam absentibus præsentes petent, cum præsenti die relictum sit fideicommissum: causa cognita statuendum est, explorandúmque an & alij sint petituri.

XXVI. IDEM [libro sextodecimo Digestorum]

IS cuius in seruo proprietas erat, fructuario herede instituto alicui eum seruum legauit. non potest heres doli mali exceptione vti, si legatarius vindicare seruum vellet non relicto heredi vsufructu.

Alternatio.

XXVII. CELSVS [libro trigesimo quarto Digestorum]

SI illud aut illud legatum sit, vnum legatum est. si sub contrariis conditionibus aliud atque aliud legatũ est, vnum legatum esse arbitramur. neque refert, & heredum & eorum quibus legatum est diuersas personas esse. veluti si ita legatum est, SI NERVA CONSVL FACTVS ERIT, TITIVS HERES ATTIO[B] FVNDVM: SI NON ERIT NERVA CONSVL FACTVS, SEIVS HERES MÆVIO CENTVM DATO.

Quis fideicommissum præstet.

XXVIII. MARCELLVS [libro vicesimo nono Digestorum]

CVm patronus ea debita parte institutus, fideicommissum relictum ab eo præstare non cogitur:[C] si omiserit institutionem, qui eam partem vindicant, verum eodem modo retinere, an verò præstare debeant[D] fideicommissum? & magis est deberi fideicommissum. quoniam quod illius personæ præstaretur,[E] hoc nequaquam ad alium pertinere deberet.

Legata caduca remanent apud heredem cum onere suo.

XXVIIII. CELSVS [libro trigesimo sexto Digestorum]

PAter meus referebat, cum esset in consilio Duceni[F] Veri consulis, eum in sententiam suam: vt cum Oscidius Catulus filia ex asse herede instituta liberto ducenta legasset, petissétque ab eo, vt ea concubinæ ipsius daret: & libertus viuo testatore decessisset: & quod ei relictum erat, apud filiam remansisset: cogeretur filia id fideicommissum concubinæ reddere.

Ius accrescendi.

Quod[G] alicuius heredis nominatim fidei[H] committitur, potest videri ita demum dari voluisse, si ille extitisset heres. Si[I] filio heredi pars eius, a quo nominatim legatum est, adcrescit: non præstabit legatum quod iure[K] antiquo capit.

Interpretatio voluntatis.

XXX. IDEM [libro trigesimo septimo Digestorum]

QVidam in testamento ita scripsit: REIPVBLICAE NEAPOLITANORVM LEGO IN TVTELAM VIAS MVNIENDAS, QVAE EST IN COLONIA EORVM, VSQVE AD VIAM AVRELIAM. quæsitum est an hoc legatum valeat. Iuuentius[L] Celsus respondit, propemodum quidem inperfecta est hæc scriptura IN TVTELAM MVNIENDAE VIAE: quia summa adscripta non est. potest tamẽ videri tanta summa legata, quãta ei rei sufficeret:[M] si modò non apparet aliam fuisse defuncti voluntatem aut ex magnitudine eius pecuniæ, aut ex mediocritate facultatũ quam[N] testatrix reliquit. tunc enim officio iudicis secundum æstimationem patrimonij & legati quantitas definiri potest.

XXXI. MODESTINVS [libro primo Regularum]

SI[O] quis quos non poterit[P] manumittere, legauit vt manumitterentur: nec legatum nec libertas valet.

XXXII. IDEM

t Coniunge l. 11. de leg. 3.
v datum sit.
x relinquatur.
y potuerit, & alij noluerit.
z Marcellus.
A eum superstiti
B Attio det
C cogatur;
D deberet
E præstatur,
F Ducennij
G Emendatur hoc §. l. vnica. §. hoc ita. C. de cad. toll. & ei firmatur l. 11. §. Iuuentius. de leg. 3.
H fidei quis committit,
I Vnde, si
K quod iure cadit.
L Iuuentius
M sufficiat
N quas
O Vide l. si quis eum, cui. de condit. & demonstr.
P potest

XXXII. IDEM libro nono Regularum.

Omnia quæ testamentis sine die vel condicione adscribuntur, ex die aditæ hereditatis præstentur.[a] Fundum ante condicionem completam ab herede non traditum, sed à legatario detentum, heres vindicare cum fructibus poterit. Cum ita legatur, ILLI HOC AMPLIVS FVNDVM ILLVM CVM OMNIBVS REBVS QVAE IN EODEM FVNDO ERVNT: mancipia quoque continentur. Cum ita legatur, QVIDQVID IN HORREO MEO ERIT: & ita cui legatum est, ex rebus non legatis, ignorante eo ampliandi legati sui gratia in horreum intuleris: quod illatum est, non videtur esse legatum. Quod à legatario petitum erat, vt alij restitueret: si legatarius decedat, heres quoque eius id quod legatum est, præstare debebit. Species nominatim legatæ si non repperiantur, nec dolo heredis deesse probentur: peti ex eodem testamento non possunt. In fideicommisso, quod familiæ relinquitur, hi ad petitionem eius admitti possunt, qui nominati sunt: aut post omnes eos exstinctos, qui ex[b] nomine defuncti fuerint eo tempore quo testator moreretur, & qui ex his primo gradu procreati sint. nisi specialiter defunctus ad vlteriores voluntatem suam extenderit.

A quo præstandum sit legatum.

XXXIII. IDEM libro nono Responsorum respondit.

Legatorum petitio aduersus heredes pro partibus hereditariis competit. nec pro his qui soluendo non sunt, onerari coheredes oportet. Qui plures heredes instituit testamento, à quibusdam nominatim reliquit legata. postea codicillos ad omnes heredes scripsit. quæro quæ legata debeant.[c] Modestinus respondit, cum manifeste testator testamento expresserit, à quibus heredibus legata præstari vellet: licet codicillos ad omnes scripserit, apparet tamen ea quæ codicillis dedit, ab his præstanda esse, quos munere fungi debere testamento suo ostendit testator.

Quibus verbis legatum relinquatur.

XXXIIII. IDEM libro decimo Responsorum.

Titia cum testamento facto decederet, heredibus institutis Mæuia & Sempronio filiis suis ex æquis partibus, petit à Mæuia vt Stichum seruum suum manumitteret, in hæc verba: A TE AVTEM MAEVIA FILIA CARISSIMA PETO, VT STICHVM SERVVM TVVM MANVMITTAS, CVM IN MINISTERIO TVO TOT CAPITA SERVORVM TIBI HIS CODICILLIS LEGAVERO, nec legauit. quæro quid his verbis relictum videatur: cum vt supra cautum[d] est, duobus heredibus institutis defunctam testatricem, & mancipia hereditaria duarum personarum fuisse, & codicillis nihil relictum sit de præstandis mancipiis, nec possit vtile fideicommissum putari, quod datum non sit cum legasse se dixerit, nec adiecerit legati speciẽ, nec ab herede vti præstarentur mancipia petierit. Modestinus respondit, ex verbis consultationi insertis Mæuiam neque legati neque fideicommissi petitionem habere, neque libertatem seruo suo dare compelli.

Interpretatio voluntatis.

1 Lucius Titius in testamento suo ita cauit: ΟΚΤΑΒΙΑΝΗ ΣΤΡΑΤΟΝΙΚΗ ΤΗ ΓΛΥΚΥΤΑΤΗ ΜΟΥ ΘΥΓΑΤΡΙ ΧΑΙΡΕΙΝ. ΒΟΥΛΟΜΑΙ ΑΥΤΗΝ ΠΑΡ ΕΑΥΤΗΣ ΛΑΒΕΙΝ ΧΩΡΙΟΝ ΓΑΖΑΝ ΣΥΝ ΤΑΙΣ ΕΝΘΗΚΑΙΣ ΑΥΤΟΥ ΠΑΣΑΙΣ. ΟΚΤΑΒΙΑΝΩ ΑΛΕΞΑΝΔΡΩ ΤΩ ΓΛΥΚΥΤΑΤΩ ΜΟΥ ΥΙΩ. ΕΞΑΙΡΕΤΟΝ ΒΟΥΛΟΜΑΙ ΑΥΤΟΝ ΠΑΡ ΕΑΥΤΟΥ ΛΑΒΕΙΝ ΣΥΓΚΤΗΣΙΝ ΑΓΩΝΟΦΟΡΟΝ[e] ΚΩΜΙΑΝΝΝ, ΣΥΝ ΑΙΣ ΕΧΕΙ ΕΝΘΗΚΑΙΣ ΠΑΣΑΙΣ. quæro an huiusmodi scriptura integrum prædium singulis datum esse videatur, an verò partem hereditariam dumtaxat continet: cum inutiliter à semetipso[f] quemque[g] eorũ quam habebat partem accipere voluit. Modestinus respondit, non sic interpretandam scripturam de qua quæritur, vt fideicommissum inutile fiat. Item quæro, si integrum prædium relictum esse videtur, an pretium portionis fratri & coheredi soluẽdum sit. vt hoc ipso quòd à semetipso accipere præcepit, pretio illato integrum habere eum voluerit. Item respondit, ad solutionem pretij fideicommissarium minimè compellendum.

Qui præsens est testamenti causa, an consentire videtur.

2 Lucia Titia intestata moriens, à filiis suis per fideicommissum alieno seruo domum reliquit. post mortem, filij eius Idem[h] qui heredes cum diuiserunt[i] hereditatem matris, diuiserunt etiam domum. in qua diuisione dominus serui fideicommissarij quasi testis adfuit. quæro an fideicommissi persecutionem adquisitam sibi per seruum, eo quòd interfuit diuisioni, amisisse videatur. Modestinus respondit, fideicommissum ipso iure amissum non esse, quod ne repudiari[k] quidem potest. sed nec[l] per doli exceptionem summoueri[m]: nisi euidenter apparuerit, omittendi fideicommissi causa hoc eum fecisse.

Interpretatio voluntatis.

3 Gaius Seius cum domum suam haberet, & in prætorio[n] vxoris suæ[o] transtulisset, quasdam res de domo sua in eodem[p] prætorio transtulit. ibique post multos dies decedens testamẽto vxorem suam heredem & alios complures reliquit. quo testamento significauit verba, quæ infra scripta sunt. IN PRIMIS SCIANT HEREDES MEI NVLLAM PECVNIAM ESSE PENES VXOREM MEAM. SED NEC ALIVD QVICQVAM. IDEOQVE HOC NOMINE EAM INQVIETARI NOLO. quæro an ea quæ viuo eo in prætorio vxoris eius translata sunt, communi hereditati vindicari possint. & an secundum verba testamenti præscribi coheredibus possit à parte vxoris defuncti. Modestinus respondit, si ea quæ in domum[q] seu prætorium vxoris defunctus transtulit, præcipua ad eam pertinere voluit: nihil proponi, cur voluntate[r] ipsius standum non sit. necesse igitur habet mulier, talem voluntatem fuisse testatoris ostendere. quod nisi fecerit, in hereditate[s] mariti[t] & hæc remanere oportet.

De implenda conditione.

4 Si ea condicione liberto fideicommissum relictum est, ne à filiis eius recederet: & per tutores factum est, quo minus condicionem impleret: iniquum est eum, cum sit inculpatus, emolumento fideicommissi carere.

Dos à patre legata filia.

5 Qui inuita filia de dote egerat, decessit eadem illa exheredata, filio herede instituto. & ab eo fideicommissum filiæ dotis nomine reliquit. quæro quantum à fratre mulier consequi debeat. Modestinus respondit, quod in primis est, non esse consumptam de dote actionem mulieri, cum patri suo non consenserit, vtique non ignoras.[v] sic enim[x] res explicatur, vt si quidem maior quantitas in priore dote fuit: illius petitione sit tantummodo mulier contenta. quòd si in summa dotis nomine legata amplius sit quàm in dote principali, compensatio fiat vsque ad eandem summam quæ concurrit. & id tantummodo, quod excedit in sequenti summa, ex testamento consequatur. non est enim verisimile, patrem duplici præstatione dotis filium eundẽmque heredem onerare voluisse[y] præterea, cum putauerit se efficaciter, licet non consentiente filia, instituisse aduersus generum de dote actionem.

Interpretatio verborum.

6 Lucius Titius relictis duobus filiis suis heredibus diuersi sexus institutis, addidit caput generale, vti legata, & libertates ab his heredibus suis præstarentur. quadam tamen parte testamenti à filio petit, vt omne onus legatorum in se sustineret,[z] in hunc modum. ET A TE QVAECVMQVE IN LEGATIS RELIQVI, VEL DARI PRAECEPI: AB AVIANO FILIO MEO ET HEREDE DARI PRAESTARIQVE IVBEO.[A] deinde subiecit in præceptione relinquẽda filiæ suæ hæc verba: PAVLINAE FILIAE MEAE DVLCISSIMAE ID QVOD[B] ME VIVO DEDI[C] COMPARAVI, SIBI HABERE IVBEO: CVIVS REI QVAESTIONEM FIERI VETO. ET PETO A TE FILIA CARISSIMA, NE VELIS IRASCI, QVOD AMPLIOREM SVBSTANTIAM FRATRI TVO RELINQVERIM,[D] QVEM SCIS MAGNA ONERA SVSTENTATVRVM,[E] ET LEGATA QVAE SVPRA FECI, PRAESTATVRVM. quæro an ex his extremis verbis, quibus cum filia sua in testamento pater locutus est, effectũ videatur,[F] vt hereditariis actionibus id est omnibus[G] filium suum onerauerit: an verò iam[H] solùm propter onus legatorum locutus[I] esse videatur. petitiones autem hereditariæ in vtrumque heredem creditoribus dari debeant. Modestinus respõdit, vt actiones creditorum filius solus excipiat, iussisse testatorem non proponi.

7 Titia[K] cum nuberet Gaio Seio, dedit in dotem prædia, & quasdam alias res. postea decedens codicillis ita cauit: ΓΑΙΟΝ ΣΕΙΟΝ ΤΟΝ ΑΝΔΡΑ ΜΟΥ ΠΑΡΑΚΑΤΑΤΙΘΕΜΑΙ ΣΟΙ Ω ΘΥΓΑΤΕΡ, Ω ΒΟΥΛΟΜΑΙ ΔΟΘΗΝΑΙ ΕΙΣ ΒΙΟΥ ΧΡΗΣΙΝ ΚΑΙ ΕΠΙΚΑΡΠΙΑΝ, ΜΕΤΟΞΗΝ[L] ΚΩΜΗΣ ΝΑΚΑΝΝΩΝ, ΗΝ ΕΦΘΑΣΑ ΔΕΔΩΚΥΙΑ ΕΙΣ ΠΡΟΙΚΑ ΣΥΝ ΣΩΜΑΣΙ ΤΟΙΣ ΕΜ-

Margin, left column:
a præstantur.
b qui eo nomine fuerint
c debeantur
d cõprehensum est,
e Αγωνοφορον ita lectio placet. Rectius ἀγωνοφόρον legendũ videtur ex Aristotele lib. 9. de natura animalium, hominẽ lassum & ipso legis frenis fandet. Est autem arbor planta seu fruticis genus.
f seipso
g quenquam
h Iidẽmque
i diuiderunt

Margin, right column:
k repudiarĩ quidẽ videri
l nec domind
m summoueri:
n prætorium
o se contulisset,
p in idẽ prætorium
q quæ de domo sua in prætorium
r voluntati
s hereditatẽ
t mariti eius
v ignorans;
x autem
z susciperet,
A iubeo.
B quæ
C comparaui, dedi.
D reliquerim,
E sustentaturũ.
F videtur,
G oneribus
H eam
I allocutus
K Alc. lib. 4. Dispunct. c. 19.
L nareth

ΦΕΡΟΜΕΝΟΙΣ ΤΗ ΠΡΟΙΚΙ: ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΜΗΔΕΝ ΕΝΟΧΛΗΘΗΝΑΙ ΑΥΤΟΝ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΡΟΙΚΟΣ: ΕΣΤΑΙ ΓΑΡ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΤΕΛΕΥΤΗΝ ΑΥΤΟΥ ΣΑ ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΕΚΝΩΝ ΣΟΥ. præterea alia multa huic eidem marito legauit, vt quamdiu viueret haberet. quæro an propter hæc quæ codicillis ei extra dotem relicta sunt, possit post mortem Gaij Seij ex causa fideicommissi petitio filiæ & heredi Tidæ competere & earum rerum nomine, quas in dotem Gaius Seius accepit. Modestinus respondit, licet non ea verba proponuntur[a], ex quibus filia testatricis fideicommissum à Gaio Seio, postquam præstiterit quæ testamento legata sunt, petere possit: tamen nihil prohibet propter voluntatem testatricis post mortem Gaij Seij fideicommissum peti.

XXXV. IDEM [libro sextodecimo Responsorum respondit]

Legatis vxori quæ vsus eius causa parata sunt, eos seruos ad eam non pertinere, qui non proprij ipsius, sed communis vsus causa parti[b] sunt.

XXXVI. IDEM [libro tertio Pandectarum]

Legatum est[c] donatio testamento relicta.

XXXVII. IAVOLENVS[d] [libro primo ex Cassio]

Qui testamento inutiliter manumissus est, legari eodem testamento potest. quia totiens efficacior est libertas legato, quotiens vtiliter data est.

XXXVIII. IDEM [libro secundo ex Cassio]

Quod seruus legatus ante aditam hereditatem adquisiit, hereditati adquirit.

XXXIX. IDEM [libro tertio ex Cassio]

Si areæ legatæ post testamentum factū ædificium impositum est, vtrumque debebitur, & solū & superficium.[e]

De iure accrescendi.

XL. IDEM [libro primo Epistularum]

[f] Si[g] duobus seruis meis eadē res legata est, & alterius serui nomine ad me eam pertinere nolo: totum ad me pertinebit. quia partem alterius serui per alterum seruum adquiro perinde ac si meo & alterius seruo esset legatū.

De iure accrescendi.

XLI. IDEM [libro septimo Epistularum]

MÆVIO FVNDI PARTEM DIMIDIAM, SEIO PARTEM DIMIDIAM LEGO. EVNDEM[g] FVNDVM TITIO LEGO. si Seius decesserit, pars eius vtrique adcrescit. quia cum separatim[h] & partes fundi & totus legatus sit, necesse est vt ea pars quæ cessat, pro[i] portione legati cuique eorum quibus fundus separatim legatus est adcrescat.

De dote legata.

A me heredI[k] vxori meæ ita legatū est, QVIDQVID PROPTER TITIAM AD SEIVM DOTIS NOMINE PERVENIT, TANTAM PECVNIAM SEIVS HERES MEVS TITIAE DET. quæro an deductiones inpensarum fieri possint, quæ fierent, si de dote ageretur. respōdi, non dubito quin vxori suę,[l] quòd ita legatum est, A TE HERES PETO, QVIDQVID AD TE PERVENERIT, VT TANTVM EI DARES: tota dos sine ratione deductionis impensarum mulieri debeatur. non autem idem ius seruari debet ex testamento extranei, quod seruatur in testamento viri [m] qui dotem vxori relegauit.[m] hæc[n] enim taxationis loco [n] habenda[o] est, QVIDQVID AD TE PERVENIT. [o] illic autem vbi vir vxori relegat,[p] id videtur legare, quod [p] in iudicio dotis mulier consecutura fuerit.

Capere intelligitur cum effectu.

XLII. IDEM [libro vndecimo Epistularum]

Cum ei qui partem capiebat, legatum esset vt alij restitueret: placuit solidum capere posse.

Interpretatio verborum.

XLIII. POMPONIVS [libro tertio ad Quintum Mucium]

Si ita relictum fuerit, QVANTVM HERES MEVS HABEBIT, TANTVM TITIO DARI VOLO: pro eo est, quasi ita sit scriptum, quantum omnes heredes habebūt. Quòd si ita fuerit, QVANTVM VNVS HERES HABEBIT, TANTVM TITIO HEREDES MEOS DARE VOLO: minor pars erit accipienda, quæ venit in legato.

De fideicommisso in diem relicto.

Pegasus solitus fuerat distinguere, si in diem fideicommissum relictum sit, veluti post annos decem: interesse, cuius causa tempus dilatum sit. verúmne heredis, quo casu heredem[q] fructum retinere debere: an legatarij, veluti si in tempus pubertatis ei qui impubes sit, fideicommissum relictum sit. tunc enim[r] fructus præstandos & antecedentis temporis. & hæc ita intelligenda sunt, si non nominatim adiectum est, vt cum incremento heres fideicommissum præstet.

Alternatio.

Si ita[s] scriptum sit, DECEM AVT QVINDECIM HERES DATO: pro eo est, ac si decem sola legata sint. sed[t] si ita sit, POST ANNVM, AVT POST BIENNIVM QVAM EGO DECESSERO, HERES DATO: post biennium videtur legatum. quia heredis esset potestas in eligendo.

Interpretatio verborum.

XLIIII. IDEM [libro quarto ad Quintum Mucium]

Si pluribus heredibus institutis ita scriptum sit, HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE AVREOS QVINQVE: non quilibet heres, sed omnes videbuntur damnati[v] vt vna quæque dent. Si ita legatum fuerit, LVCIVS TITIVS HERES MEVS TITIO QVINQVE AVREOS DARE DAMNAS ESTO: deinde alio loco ita, PVBLIVS MÆVIVS HERES MEVS TITIO QVINQVE AVREOS DAMNAS ESTO DARE: nisi Titius ostenderit adimendi causa[x] à Publio legatum esse relictum, quinos aureos ab vtroque accipiet.

XLV. IDEM [libro octauo ad Quintum Mucium]

[y] Si[y] ita sit scriptum, FILIABVS MEIS CENTVM AVREOS DO: an & masculini generis & feminini liberis legatum videatur? nam si ita scriptum esset, FILIIS MEIS HOSCE TVTORES DO: responsum est, etiam filiabus tutores datos esse. quod non est ex contrario accipiendum, vt filiarum nomine etiam masculi contineantur. exemplo[z] enim pessimum[A] est, feminino[B] vocabulo etiam masculos contineri.

Quando legatum potest repudiari.

Si sub condicione, vel ex die certa nobis legatum sit: ante condicionem vel diem certum repudiare non possumus. nam nec pertinet ad nos, antequam dies veniet, vel condicio exsistat.

Condicio nuptiarum.

Si pater filiæ suæ testamento aureos tot heredem dare iusserit, vbi ea nupsisset: si filia nupta sit cum testamentum fit, sed absente patre & ignorante: nihilo minus legatum debetur. si enim hoc pater non ignorabat, videtur de aliis nuptiis sensisse.

Interpretatio verborum.

XLVI. PROCVLVS [libro quinto Epistularum]

[C] Si[C] scripsisset qui legauit, QVIDQVID MIHI LVCIVM TITIVM DARE FACERE OPORTET, SEMPRONIO LEGO, nec adiecit,[D] PRÆSENS IN DIEMVE: non dubitarem, quantum ad verborum significationē adtineret, quin ea pecunia comprehensa non esset, cuius dies moriente eo qui testamentum fecisset, nondum venisset. adiciendo autem hæc verba PRÆSENS IN DIEMVE: aperte mihi videtur ostendisse, eam quoque[E] pecuniam legare voluisse.

Interpretatio pro herede.

XLVII. IDEM libro sexto Epistularum

Sempronius Proculus[F] Nepoti suo salutē. Binæ tabulę testamenti eodem tēpore exemplarij causa scriptæ, vt vulgo fieri solet, eiusdem patrisfamilias proferūtur. in alteris centū, in alteris quinquaginta aurei legati sunt Titio. quæris[G] verū & quinquaginta aureos, an centū dumtaxat habiturus sit. Proculus respōdit, in hoc casu magis heredi parcendum est. idcóque vtrumque legatum nullo modo debetur, sed tantummodo quinquaginta aurei.

De dote relegata.

XLVIII. IDEM libro octauo Epistularum

Licinnius[H] Lucusta Proculo suo salutem. cum faciat condicionē in relegando dote, vt[I] si mallet vxor mancipia quæ in dotem dederit, quàm pecuniam numeratam recipere: si[K] ea mancipia vxor malit, numquid etiam ea mancipia quę postea ex his mancipiis nata sunt, vxori debeantur quæro. Proculus Lucustæ suo salutem. Si vxor mallet mancipia quàm dotem accipere: ipsa mācipia quæ æstimata in dotem dedit, non etiam partus mancipiorum ei debebuntur.

De furioso herede.

Bonorum possessione dementis curatori data, legata à curatore qui furiosum defendit peti poterunt. sed qui petent, cauere debebunt, si hereditas euicta fuerit, quod legatorum nomine datum sit, redditum iri.

Quid præstandum sit legatario.

XLVIIII. PAVLVS [libro quinto ad Legem Iuliā & Papiam]

Mortuo boue qui legatus[L] est, neque corium neque caro debetur. Si Titio frumentaria[M] tessera[N] legata sit, & is decesserit: quidam putant extingui legatum. sed hoc non est verum. nam cum tessera vel militia legatur, æstimatio videtur legata.

Quæ res

Quæ res legari possint.

Labeo refert, agrum cuius commercium non habes, legari tibi posse, Trebatium respondisse. quod merito Priscus Fulcinius falsum esse aiebat. Sed Proculus ait, si quis heredem suum eum fundum, cuius commercium is heres non habeat, dare iusserat ei qui eius commercium habeat: putat heredem obligatum esse, quod verius est, vel in ipsam rem, si hæc in Voto testatoris fuerit: vel si non est, in eius æstimationem. Si testator dari quid iussisset, aut opus fieri, aut munus[a] dari: pro portione sua eos præstare, quibus pars hereditatis adcresceret, æquè atque cetera legata, placet.

a Scilicet gladiatorium: nam si de dono, quod alij faciunt, ... legitur quadā ... Alc. lo. 2. parerg. c. 28.

Substitutio.

L. MARCELLVS [libro vicesimo octauo Digestorum]

VT heredibus substitui potest, ita etiam legatarius. videamus an idem fieri possit & cum mortis causa donaVitur: vt id promittat ille alteri, si ipse capere non poterit. quod magis est. quia in posterioris quoque persona[b] donatio confertur. Si Titius mihi Stichum aut decem debeat, & legauero tibi Stichum quem mihi debet: placet exstingui legatum decem solutis. &[c] si diuersis, alij decem alij Stichus legatus fuerit: ex euentu solutionis legatum valet. Cum ita legatum est, QVANTAM PECVNIAM HERES MEVS A TITIO EXEGERIT, TANTAM MAEVIO DATO: si sub condicione legatum est: antequam exacta pecunia sit, legatarius agere nō potest. quòd si statim dies legati cedit: vt Publicius[d] rectè putat, legatarius agere potest vt actiones præstentur.

b personam
c & ex diuersis alij
d Publius

Interpretatio verborum.

LI. VLPIANVS [libro octauo ad Legem Iuliam & Papiam]

SI ita quis testamento suo cauisset, ILLI QVANTVM PLVRIMVM PER LEGEM ACCIPERE POTEST, DARE VOLO: vtique tūc, cum quando[e] capere potuerit, videtur ei relictum. sed & si dixerit, QVAM MAXIMAM PARTEM DARE POSSVM, DAMNAS ESTO HERES MEVS ET DARE: idem erit dicendum.

e quandoque

Adoptio.

Is cui in tempus liberorum tertia pars relicta est, vtique non poterit adoptando tertiam partem consequi.

LII. TERENTIVS CLEMENS [libro tertio ad Legem Iuliam & Papiam]

NOn oportet prius de condicione cuiusquam quæri, quàm hereditas legatúmue ad eum pertineat.

De eo quod mulieri legatum est pro dote.

LIII. IDEM [libro quarto ad Legem Iuliam & Papiam]

CVm ab vno herede mulieri pro dote compensandi animo legatum esset, eáque dotem suā ferre, quàm legatum maluerit: vtrum in omnes heredes, an in eum solum à quo legatum est, actio[f] ei dote dari debeat, quæritur.[g] Iulianus in eum primum, à quo legatum sit actionem dandam putat. nam eum aut suo iure, aut iudicio mariti consecuta esse debeat: æquum esse eum, à quo ei maritus aliquid pro dote legauerat, vsque ad quātitatem legati onus huius æris alieni sustinere. reliqua parte dotis ab heredibus ei præstanda. eadem erunt dicenda, si heres instituta pro dote omiserit hereditatē, vt in substitutum actio detur. & hoc verum est. sed de legatis & legis Falcidiæ ratione belle dubitatur, vtrum is, in quem solum[h] dotis actio detur, legata integra ex persona sua debeat perinde ac si omnes heredes dotem[i] præstarēt: an dotem totam in ære alieno computare, quia in eum solum actio eius detur. quod sane magis rationem habere videtur.

f actio dotis ei: vel. actio ei de dote
g & Iulianus in eum solum
h primum
i dotem totā

LIIII. IDEM [libro tertiodecimo ad Legem Iuliam & Papiam]

SI cui fundus centum dignus legatus fuerit, si centum heredi vel cuilibet alij dederit: vberrimum videtur esse legatum. nam alias[k] interest legatarij fundum potius habere quam centum. sæpe enim confines fundos etiam supra iustam æstimationem interest nostra adquirere.

k aliquando

Coniunctio legatariorum.

LV. GAIVS [libro *duo*decimo ad Legem Iuliam & Papiam]

SI Titio[l] & mihi eadē res legata fuerit, & is die cedente legati decesserit me herede relicto: & vel ex mea propria causa vel ex hereditaria legatum repudiauero: magis placere video partem defecisse.

l Si mihi & Titio

Hereditas repræsentat personam defuncti, non heredis.

Si eo herede instituto, qui vel nihil vel non totum capere potest, seruo hereditario legatum fuerit: tractātibus noVis de capacitate, videndum est vtrum heredis, an defuncti persona, an neutrim spectari debeat. & post multas varietates placet vt, quia nullus est dominus in cuius persona de capacitate quæri possit, sine vllo impedimēto adquiratur legatum hereditati. atque ob id omnimodo ad eum pertineat, quicumque postea heres exstiterit, secundum quod accipere potest. reliqua autem pars ad eos qui iure vocantur venit.

De eo principi vel Augustæ legato.

LVI. IDEM [libro quartodecimo ad Legem Iuliam & Papiam]

QVod principi relictum est, qui antequam dies legati cedat, ab hominibus ereptus[m] est, ex constitutione Diui Antonini successori eius debetur.

m exemptus

LVII. IVNIVS[n] MAVRICIANVS [libro secundo ad Legem Iuliam & Papiam]

SI Augustæ legaueris, & ea inter homines esse desierit: deficit quod ei relictum est. sicuti Diuus Hadrianus in Plotinæ, & proximè imperator Antoninus in Faustinæ Augustæ persona constituit, cum ea ante inter homines esse desiit[o], quàm testator decederet.

n Papinianus
o desisset.

Adquisitio legati.

LVIII. GAIVS [libro quartodecimo ad Legem Iuliam & Papiam]

SI cui res legata fuerit, & omnino aliqua ex parte voluerit suam esse: totam adquirit.

LVIIII. TERENTIVS[p] CLEMENS libro quintodecimo ad Legem Iuliam & Papiam

SI mihi pure, seruo meo vel pure vel sub condicione eadem res legata est, egóque legatum quod mihi datum est repudiem: deinde condicione existente, id quod seruo meo legatum est, vellem[q] ad me pertinere: partem legati deficere responsum est. nisi si quis dubitet, an existente condicione, si seruus viuat, omnimodo legatum meum fiat quod semel ad me pertinere voluerim.[r] quod æquius esse videtur. idem est & si duobus seruis meis eadem res legetur.

p Neratius
q velim
r voluerit.

Apud quem remaneat legatum fideicommisso deficiente.

LX. VLPIANVS [libro sextodecimo ad Legem Iuliam & Papiam]

IVlianus ait, si à filio herede legatum sit Seio, fideique eius commissum fuerit sub condicione vt Titio daret, & Titius pendente condicione decesserit: fideicōmissum deficiens apud Seium manet[s], non ad filium heredē pertinet. quia in fideicōmissis potiorem causam habere eum cuius fides electa sit, senatus voluit.

s remanet.

Si portio non grauata accedit grauatæ fit contributio: & legata solida præstantur.

LXI. VLPIANVS [libro octauodecimo ad Legem Iuliam & Papiam]

SI Titio & Mæuio heredibus institutis, qui quadrigenta[t] relinquebat, à Titio ducenta legauerit, & quisquis heres esset, centum: neque Mæuius hereditatem adierit: trecenta Titius debebit.

t quadringēta

De iure accrescendi.

Iulianus quidem ait, si alter ex legitimis heredibus repudiasset portionē, cum essent ab eo fideicōmissa relicta: coheredem eius non esse cogendum fideicommisso[v] præstare. portionem enim[x] ad coheredem sine onere pertinere. sed post rescriptum Seueri, quo[y] fideicommissa ab instituto relicta à substitutis debētur, & hic quasi substitutus cum suo onere cōsequetur adcrescentem portionem.

v fideicōmissa al. fideicōmissum
x enim eius ad
y quod

Quis fideicommissum præstare debeat.

LXII. LICINNIVS RVFINVS libro quarto Regularum

SI alienus seruus heres institutus fuerit, à domino eius fideicommissum relinqui potest. sed ita hoc fideicommissum dominus præstare debet, si per seruum factus sit heres. quòd si antequā iussu eius adiretur hereditas, seruus manumissus fuerit, & suo arbitrio adierit hereditatē: dominus id deVisurus non est, quia heres factus non est: nec seruus, quia rogatus[z] est. itaque vtilis actio hoc casu competit, vt is ad quem emolumentum hereditatis peruenerit, & fideicommissum præstare compellatur.

z rogatus non est. vel. rogatus dominus est.

Actio in factum contra heredem.

LXIII. CALLISTRATVS[A] [libro quarto Edicti monitorij]

SI heres rem legatam ignorans, in funus cōsumpsit: ad exhibendum actione non tenebitur. quia nec possidet, nec dolo malo fecit quo minus possideret. sed per in factum actionem legatario consulitur, vt indemnitas ei ab herede præstetur.

A Paulus

Coniectura voluntatis in fideicommissis.

LXIIII. SABINIANVS [libro quintodecimo Quæstionum]

CVm proponebatur in scriptura fideicommissi, quod pluribus sub condicione[B] fuerat relictum, per errorem omissam mutuam substitutionem, quam testator in secundis[C] tabulis, cum eosdem substitueret, expressit: Diui Marcus & Commodus imperatores rescripserunt, ro-

B coniectura
C suis

Innatã manifestam videri mutuæ[a] factæ substitutionis. etenim in causa fideicommissi, vtcumque precaria voluntas quæreretur, coniectura potuit admitti.

De vniuersitate rerum legata.

LXV. IDEM [libro sextodecimo Quæstionum]

PEculium legatum augeri & minui potest, si res peculij postea esse incipiant, aut desinant. Idem in familia erit: siue vniuersam familiam suam, siue certam, veluti vrbanam, aut rusticã, legauerit: ac postea seruorum officia vel ministeria mutauerit. eadẽ sunt[b] lecticarius aut pedisequis legatis. Quadrigæ legatum equo postea mortuo perire quidã ita credunt, si equus ille decessit qui demonstrabit quadrigam. sed si medio tempore deminuta suppleatur,[c] ad legatarium pertinebit. Titio Stichus legatus, post mortem Titij libertatem accepit & legatũ adita hereditate, & libertas post mortem Titij cõpetit. Idémque est & si moriente Titio liber esse iussus est. si tamen Titio ex parte herede instituto, seruus legatus sit, & post mortẽ eius liber esse iussus sit: siue adierit hereditatem Titius siue non adierit, post cuius mortem libertas ei data est, defuncto eo libertas competit.

Interpretatio voluntatis.

LXVI. IDEM [libro septimodecimo Quæstionum]

MÆuius fundum mihi ac Titio sub condicione legauit. heres autem eius eundem sub eadẽ condicione mihi legauit. verendum esse Iulianus ait, ne [ex]stante condicione pars eadem ex vtroque testamento mihi debeatur. Voluntatis tamẽ quæstio erit. nam incredibile videtur, id egisse heredem, vt eadẽ portio bis eidem debeatur. sed verisimile est, de altera parte eum cogitasse. sane constitutio principis, qua placuit eidem sæpe legatum corpus nõ onerare heredem, ad vnum testamentum pertinet. Debitor autem nõ [semper quod debet, iure legat. sed ita, si plus sit in specie legati. si enim idem sub eadem condicione relinquitur,[d] quod emolumentum legati futurum est?

Res eadem duorum testamentis eidem legata.

1 Duorum[e] testamentis pars fundi, quæ Mæuij ex titio legata est. non ineleganter probatum est, ab vno herede soluta parte fundi quæ Mæuij fuit, ex alio testamento liberationem contingere. neque postea parte alienata reuocari actionem semel extinctam. Sed si pars fundi simpliciter, non quæ Mæuij fuit, legetur: solutio prior non[f] peremit alteram actionem. atque etiam hanc eandem partem aliquo modo suam factam, poterit alter heres soluere. [neque] plures in vno fundo dominium iuris intellectu, non diuisione[g] corporis obtinent. Non idem respondetur, cum duobus testamẽtis generatim homo legatur. nam qui soluente altero legatarij factus est, quamuis postea sit alienatus, ab altero herede idem solui non poterit. Eadémque ratio stipulationis est. hominis enim legatum orationis compendio singulos homines continet. vtque[h] ab initio non cõsistit in his qui legatarij fuerunt, ita frustra soluitur, cuius dominium postea legatarius adeptus est: tametsi dominus esse desinit.

Aestimatio rei legatæ.

2 In[i] fundo legato si heres sepelierit, æstimatio referẽda erit ad totum pretium fundi, quo potuit ante sepulturam æstimari. quare si fuerit solutus, actionem adhuc ex testamento propter locum alienatum durare, rationis est.

Res eadem in testamento & codicillis legata.

3 Eum qui ab vno ex heredibus, qui solus oneratus[k] fuerat, litis æstimationem legatæ rei abstulit, postea codicillis apertis, ab omnibus heredibus eiusdem rei relictæ dixi dominium nõ quærere. cum enim, qui pluribus speciebus iuris vteretur, non sæpius eandem rem eidem legare: sed loqui sæpius.

Legato fundo quid debeatur legatario.

4 Fũdo legato si vsusfructus alienus sit, nihilo minus petendus est ab herede. vsusfructus enim etsi in iure non in parte consistit, emolumentum tamen rei continet. enimuero fundo relicto,[l] ob reliquas præstationes quæ legatũ sequuntur agetur. verbi gratia, si fundus[m] pignori datus, vel aliena possessio sit. non idem placuit de ceteris seruitutibus. si[n] autem res mea legetur mihi, legatũ propter[n] istas causas non valebit. 5 A municipibus heredibus scriptis detracto vsufructu legari proprietas potest: quia non vtendo possunt vsumfructum amittere.

De legatis relictis vni ex familia quem heres elegerit.

LXVII. IDEM [libro nonodecimo Quæstionum]

VNum[o] ex familia propter fideicommissum à se cum moreretur relictum, heres eligere debet. et quem elegit, frustra testamẽto suo legat quod postea quam electus est, ex alio testamento petere potest. verum ergo non constitit quod datur, quasi creditori relictum: an quamdiu potest mutari voluntas, non recte creditori comparabitur? si[?] tamen durat electio, fuisse videtur creditor: siue mutetur, ex neutro testamento petitio competit. 1 Si[p] Falcidia quæratur, perinde omnia seruabuntur, ac si nominatim ei qui postea electus est, primo testamento fideicommissum relictum fuisset. non enim facultas necessariæ electionis propriæ liberalitatis beneficium est. quid est enim quod de suo videatur reliquisse, qui quod relinquit, omnimodo reddere debuit? Itaque si cum fortè tres ex familia essent eius qui fideicommissum reliquit, eodem, vel dispari gradu: satis erit vni reliquisse. nã postquam paritum est voluntati, ceteri condicione deficiunt.[q] 2 Sed si vno ex familia herede instituto, ille fundus extraneo relictus est: perinde fideicommissum ex illo testamẽto petetur, ac si nemo de familia heredi heres extitisset. verum et qui heres scriptus est, ratione doli exceptionis ceteris fideicommissum petentibus facere partẽ intellegitur. nam quæ ratio ceteros admittit, eadem tacitam inducit pensationem. 3 Si duos de familia nõ æquis portionibus heredes scripserit, & partem, fortè quartam, extero eiusdem fundi legauerit: pro his quidem portionibus, quas iure hereditario retinẽt, fideicommissum non[r] petetur. non magis quàm si alteri fundũ prælegasset. pro altera[s] verò parte quæ in exterum collata est, virilem, qui sunt de familia, petent: admissa propter heredes[t] virilium portionum pensatione. 4 Sed & si fundum heres vni ex familia reliquerit, eiúsque fidei commiserit, vt eum extero restituat: quæsitum est an hoc fideicõmissum[v] peti possit. dixi ita demum peti posse, si[x] fundi pretium efficiat. sed[y] si quidem ille prior testator ita fideicommissum reliquisset, ROGO FVNDVM CVI VOLES AVT QVIBVS VOLES EX FAMILIA RELINQVAS: rem in expedito fore. quòd si talia verba fuissent, PETO NE[z] FVNDVS DE FAMILIA EXEAT: heredis heredẽ propter sequens fideicommissum, quod in exterum collatum est, oneratum intellegi. petituris deinceps ceteris ex primo testamento fideicommissum, post mortem videlicet eius qui primo electus est. & ideo si electo vno fideicommissum in exterum non conferatur, non aliàs ei qui electus est, fideicommissum præstãdum erit, quàm interpositis cautionibus, FVNDVM, CVM MORERETVR, SI NON IN FAMILIA CVM EXIRET RELINQVERETVR, RESTITVI.

Iussus cum moretur eligere, potest donec viuat eligere: & antè nullus admittetur, sed eo non eligente, omnes.

5 ROGO FVNDVM, CVM MORIERIS, RESTITVAS EX LIBERTIS CVI VOLES. quod ad verba attinet, ipsius erit electio. nec[A] petere quisquã poterit, quamdiu præferri alius potest. defuncto eo prius quam eligat, petent omnes. itaque eueniet, vt quod vni datũ est, viuis pluribus vnus petere non possit: sed omnes petant quod non omnibus datum est. & ita demum petere possit vnus, si solus moriente eo superfuit.

Si testator legat rem heredis vt suam, valet legatum.

6 Si rem tuam, quam existimabam meam, te herede instituto, Titio legem: non est Neratij Prisci sententiæ nec constitutioni locus, qua cauetur, non cogendum præstare legatum heredem. nam succursum est heredibus, ne cogerentur redimere quod testator suũ existimans reliquit. sunt enim magis in legandis suis rebus, quàm in alienis comparandis, & onerandis heredibus faciliores[B] voluntates. quod in hac specie non euenit, cum dominium rei sit apud heredem.

Quibus verbis fideicommissum relinquatur.

7 Si omissa fideicommissi verba sint, & cetera quæ leguntur, cum his quæ scribi debuerant congruant: rectè datum, & minus scriptum, exemplo institutionis legatorúmque, intellegetur. quam sententiam optimus quoque imperator noster Seuerus secutus est. 8 Item Marcus imperator rescripsit, verba, quibus testator ita cauerat, non dubitare se quodcumque vxor eius cepisset, liberis suis reddituram: pro fideicommisso accipienda. quod rescriptum summam habet vtilitatem.[C] ne scilicet honor bene transacti matrimonij,[D] fides etiam communium liberorum decipiat patrem qui melius de matre præsumpserat. & ideo[E] princeps prouidẽtissimus, & iuris religiosissimus cum fideicõmissi verba cessare animaduerteret, cum sermonẽ pro fideicommisso rescripsit accipiendum.

LXVIII. PAVLVS [libro vndecimo Quæstionum]

SEquens quæstio est, an etiam quæ viuus per donationem in vxorem contulit, in fideicommissi petitionem veniant. respondi, ea extra causam bonorum defuncti

compu

a mutuò · b in lecticariis · c suppleantur, · [?] existente · d reliquit. · e Si duobus vel. Duobus · f Haloander subductis hinc negationib. vt & paulo post. neque. Aug. lib. 1. emen. cap. 5. · g diuisionem · h & quemadmodum ab · i Coniunge l. 8 Tit. de vsuf. · k testamento fuerit. · l & ob reliquas · m nihil pignori · n præter · o Si vnum

p de Falcidia · q deficiuntur. · r non magis petetur, quàm · s alia · t heredum virilẽ portionem compensatione. · v fideicõmissi scilicet vel. fideicõmissum ab extraneo · x si præterea tantundem ei relictum esset, quod fũdi pretium efficeret. · y & si quidem · z ne fundus · A nec hoc · B faciles testatores voluntate. · C æquitatem. · D & fides · E idem

computari debere. & propterea fideicommisso non continere, quia ea habitura esset etiam alio herede existente. plane nominatim maritus vxoris fidei committere potest, vt & ea restituat.

Verba fideicommissi.

LXVIIII. PAPINIANVS libro nonodecimo Quæstionum.

a PETO[a] LVCI TITI[b] CONTENTVS ESTO CENTVM AVREIS. fideicommissum valere placuit: idque rescriptum est. quid ergo si eum heredem ex parte instituisset, ita locutus est? PETO PRO PARTE TVA CONTENTVS SIS LVCI TITI CENTVM AVREIS. petere poterunt coheredes partem hereditatis, retinente[c] siue præcipiente[d] quo contentū esse voluit defunctus. sine dubio facilius est hoc probare, quàm probari potuit illud: cum ibi fideicommissum petatur ab his, cum quibus testator non est locutus. Idem dicemus, si cum ex asse scripsisset heredē: eius gratia, qui legitimus heres futurus esset, ita loquatur, PETO PRO NECESSITATE QVAM TIBI RELIQVI, QVAE[e] AD FRATREM MEVM IVRE LEGITIMO REDIRET, CONTENTVS SIS CENTVM AVREIS.

Res prohibita potest alienari ex causa necessitatis.

1 Prædium, quod nomine[f] familiæ relinquitur, si non voluntaria facta sit alienatio, sed bona heredis veneant: tādiu emptor retinere debet,[g] quamdiu debitor haberet bonis non venditis. post mortem eius nō habiturus quod exter[h] heres præstare cogeretur.

Relicta à tutore videntur relicta à pupillo: & ideo valet, licet tutoris datio non sortiatur effectum.

2 Mater filio impubere herede instituto tutorem eidem adscripsit,[i] eiúsque fidei commisit, vt si filius suus intra quattuordecim annos decessisset, restitueret hereditatem Sempronio. nō ideo minus fideicommissum rectè datum intellegi debet, quia tutorem dare mater nō potuit. nam etsi pater non iure facto testamento tutoris fidei commiserit, æquè præstabitur, quemadmodum si iure testamentum factum fuisset. sufficit enim, vt ab impubere datum fideicommissum videatur, ab eo dari, quem is qui dabat, tutorem dederat. vel etiam tutorem fore arbitrabatur. Idem in curatore impuberis, vel minoris annis debet probari. nec interest, tutor rectè datus viuo patre moriatur, vel aliquo priuilegio excusetur, vel tutor esse non possit propter[k] ætatem, cui tutor fuerat datus. quibus certè casibus fideicommissum non intercidit, quod à pupillo datum videtur. hac denique ratione placuit, à tutore qui nihil accepit, fideicommissum pupillo relinqui non posse: quoniam quod ab eo relinquitur extero, non ipsius proprio, sed pupilli iure debeatur.

De prohibita alienatione.

3 Fratre herede instituto petit, ne domus alienaretur: sed vt in familia relinqueretur. si non paruerit heres voluntati, sed domum alienauerit, vel extero herede instituto decesserit: omnes fideicommissum petēt qui in familia fuerunt. quid ergo si non sint eiusdem gradus? ita res temperari debet, vt proximus quisque primo loco videatur inuitatus. nec tamen ideo sequentium causa propter superiores in posterū lædi debet: sed ita proximus quisque admittendus est, si paratus sit cauere, se familiæ domum restituturum. quòd si cautio non fuerit ab eo, qui primo loco admissus est, desiderata: nulla quidem eo nomine nascetur cōdictio. sed si domus ad exterum quandoque peruenerit, fideicōmissi petitio familiæ competit. cautionem autem ratione doli mali exceptionis puto iustè desiderari, quamuis nemo alius vlterior ex familia supersit. Si quidam sint postea emancipati, tractari potest, an hi quoque rectè fideicommissum petāt. & puto rectè petituros. quoniam familiæ appellatione personæ quoque hæ demonstratæ intelleguntur.

Cessio actionum.

LXX. IDEM libro vicensimo Quæstionum.

IMperator Antoninus rescripsit, legatarium, si nihil ex legato accepit, ei cui debet fideicommissum, actionibus suis posse cedere: nec id cogendum soluere. quid ergo si non totum, sed partem legati relicti restituere rogatus, abstinuit co'terum actionibus suis in totum cogetur cedere, an verò non nisi ad eam quantitatem, quæ fideicommisso continetur? quod ratio suadet. sed & si legatum perceperit,[l] non amplius ex causa fideicommissi cogendus erit soluere, quàm recepit.

Quatenus potest quis onerari fideicommisso.

1 Si centum legatis duplum restituere rogatus sit, ad summam legati videbitur constituisse.[m] si autē post tempus fideicommissum relictum sit, vsurarū dumtaxat additamentū admittetur. nec mutanda sententia erit, quòd forte legato percepto magnum emolumentum ex aliquo negotio consecutus est, aut pœnam stipulationis imminentem euasit. hæc ita, si quantitas cum quantitate cōferatur. enimuero si pecunia accepta rogatus sit rem propriam, quamquā maioris[n] pretij est, restituere: non est audiendus legatarius, legato percepto si velis cōputare. non enim æquitas hoc probare patitur, si[o] quod legatorū nomine perceperit legatarius offerat. 2 Cum quidam filio suo ex parte herede[p] instituto patruum eius coheredem ei dedisset, & ab eo petisset, vt filium suum pro virili portione filiis suis coheredem faceret: si quidem minus esset in virili portione, quàm fratris hereditas habuit: nihil amplius peti posse. quòd si plus, etiam fructuū quos patruus percepit, vel eū percipere potuerit, dolo non cepit,[q] habendam esse rationem responsum est. non secus quàm si centum millibus legatis rogetur post tempus maiorem quantitatem restituere. cum autem rogatus quidquid ex hereditate superesset post mortem suam restituere, de pretio rerum venditarum alias comparat,[r] deminuisse quæ vendidit non videtur.

LXXI. IDEM libro octauo Responsorum.

SEd quod inde comparatum est, vice permutati dominij restituetur.[s]

LXXII. IDEM libro vicesimo Quæstionum.

IDem seruandum erit & si proprios creditores ex ea pecunia dimiserit. non enim absumitur quod in corpore patrimonij retinetur.

Partum dicitur quis habere eo titulo, quo habet matrem.

LXXIII. IDEM libro vicesimo tertio Quæstionum.

SI quod ex Pamphila nasceretur, legatum mihi fuerit, & ego Pamphilam emam, eáque apud me sit enixa: ratione summa responsum est, non ex causa lucratiua partum intellegi meum factum. ideóque petendum ex testamento:[t] tamquam istum emissem. vt scilicet pretij contributione facta consequar tantum quanti puerum deducta matris æstimatione constitisse mihi, iudex in causa legati datus æstimauerit.

De vulgari clausula qua dies prorogatur.

LXXIIII. IDEM libro vicesimo septimo Quæstionum.

TItio[v] CENTVM AVREOS HERES PRAESENTI[x] DATO. deinde protulit diem legatorum. non est verum quod Alfenus retulit, centum præsenti deberi: quia diem proprium habuerunt.

Verba fideicommissi.

LXXV. IDEM libro sexto Responsorum.

MIles[y] ad sororem epistulam, quam post mortē suam aperiri mandauit, talem scripsit: CIRE TE VOLO DONARE ME TIBI AVREOS OCTINGENTOS. fideicommissum deberi sorori constitit. nec aliud probandum in cuiuslibet suprema voluntate. placet enim consistere fideicommissum, ac[z] si defunctus cum eo loquatur, quem precario remuneratur.[A]

De legato præceptionis.

1 Pro parte heres institutus, cui præceptiones erant relictæ, post diem legatorum cedentem, ante aditam hereditatem, vita decessit. partem hereditatis ad coheredes substitutos pertinere placuit. præceptionum autem portiones, quæ pro parte coheredum cōstiterunt, ad heredes eius transmitti.

De testamento pro parte rescisso.

LXXVI. IDEM libro septimo Responsorum.

CVm filius diuersis tribunalibus actionem inofficiosi testamenti matris pertulisset,[B] atque ita[C] variæ sententiæ iudicum extitissent, heredem qui filium vicerat, pro partibus quas aliis coheredibus abstulit filius, nō habiturum præceptiones sibi datas, non magis quàm ceteros legatarios actiones, constitit. sed libertates ex testamento competere placuit, cum pro parte filius de testamento matris litigasset. quod non erit trahendum ad seruitutes, quæ pro parte minui non possunt. planè petetur integra seruitus ab eo qui filium vicit. partis autem æstimatio præstituetur.[D] aut[E] si paratus erit filius pretio accepto seruitutem præstare, doli summouebitur exceptione legatarius, si nō offerat partis æstimationem. exemplo scilicet legis Falcidiæ.

De hereditate legata.

1 LVCIO SEMPRONIO LEGO OMNEM HEREDITATEM PVBLII MAEVII. Sempronius ea demum onera suscipiet, quæ Mæuianæ hereditatis fuerunt, & in diem mortis eius, qui heres Mæuij extitit, perseuerauerunt. sicut vice mutua præstabuntur actiones quæ[F] præstari potuerunt.

a Coniunge l. 67. ad fin. l. 10.
b vt contentus
c eo retinente
d præcipiente id.
e quæ quia
f nomini
g potest,
h exterus
i scripsit,
k propter eius
l percepit.
m constituisse.
n maiori pretio æstimaretur.
o vt quid
p hæredi
q percepit,
r comparauit,
s restituetur.
t testamento totum istum.
v Coniunge l. libero homo 118. §. de. l. de verb. obl.
x præsenti
y Coniunge l. 46. de man. test.
z Idest atsi, vel idque, si ita cum eo scribatur ac, nec quidquā hac mutandum est. Exemplum autem, in quo testator cum fideicommissario non cum herede loquitur, petitū est ex l. peto. in princ. l. eo. vt verus interpres iādudum ostendit.
A remuneratur.
B protulisset,
C item
D præstabitur.
E at
F quæ ei

Fundo legato an debeat heres præstare vsumfructum.

3 Dominus herede fructuario scripto fundum sub condicione legauit. voluntatis ratio non patitur, vt heres ex causa fructus emolumentum retineat. diuersum in ceteris prædiorum seruitutibus, quas heres habuit, respõsum est. quoniam fructus portionis instar optinet.

Ex testamento debitum quid dicatur.

3 HERES MEVS TITIO DATO QVOD EX TESTAMENTO SEMPRONII DEBETVR MIHI. cum iure nouationis, quã legatarius idémque testator ante fecerat, legatum ex testamento non debeatur, placuit falsam demonstrationem legatario non obesse. nec in totũ falsum videri quod veritatis primordio adiuuaretur.

Legatum relictum seruo inutiliter.

4 Seruus purè manumissus, cui libertas propter impedimentum iuris post aditam hereditatem non competit, a quòd status eius extrinsecus suspenditur, [a]fortè propter adulterij quæstionem, ex eodem testamento neque legata neque fideicommissa purè data sperare potest: quia dies inutiliter cedit.

a *Hinc apparet forte futurũ, vt liber ille fiat, non penitus extitit conditio manumissio. quod & verba illa, data sperare, innuũt. vide l. ad tit. de hære. instit. §. est autem, Inst.*

De eo qui iubet plus vni restitui quàm alijs.

5 Pater cũ filia pro semisse herede instituta sic testamento locutus fuerat: PETO CVM MORIERIS, LICET ALIOS QVOQVE FILIOS SVSCEPERIS, SEMPRONIO NEPOTI MEO PLVS TRIBVAS IN HONOREM NOMINIS MEI. necessitas quidem restituendi nepotibus viriles partes, præcedere videbatur. sed moderandæ portionis, quam maiorem in vnius nepotis personam conferri voluit, arbitrium filiæ [b]datum. b

b *filiæ datur.*

Conditio.

6 Non iure tutori dato mater legauit. si consentiat vt decreto prætoris confirmetur, & prætor non idoneum existimet: actio legati non denegabitur.

De cautione Mutiana.

7 Qui Mucianam cautionem alicuius non faciẽdi causa interposuit, si postea fecerit: fructus quoque legatorum, quos principio promitti necesse est, restituere debet.

Actionum electio.

8 Varijs actionibus legatorum simul legatarius vti non potest. quia legatum datum in partes diuidi non potest. non enim ea mente datum est legatarijs pluribus actionibus vti: sed vt laxior eis agendi facultas sit, ex vna interim quæ fuerat electa legatum petere.

Legati soluti repetitio.

9 Repetendorum legatorum facultas ex eo testamento solutorum danda est, quod irritum esse post defuncti memoriam damnatam apparuit. modo si † a legatis solutis crimen perduellionis illatum est.

† *iam*

LXXVII. IDEM libro octauo Responsorum.

CVm pater filios, eorũque matrẽ heredes instituisset, ita scripsit: PETO A TE FILIA, VT ACCEPTIS EX HEREDITATE MEA IN PORTIONEM TVAM CENTVM AVREIS ET PRAEDIO TVSCVLANO, PARTEM HEREDITATIS RESTITVAS MATRI TVAE. respõdi, prædium quidem hereditarium iudicio diuisionis de cõmuni filiam habituram. pecuniam autem de parte sua retenturam.

De donatione causa mortis.

1 Eorum quibus mortis causa donatũ est, fidei committi c quoquo tempore potest. quod fideicommissum heredes[c] salua Falcidiæ ratione, quam in his quoque donationibus exemplo legatorum locum habere placuit, præstabunt. Si d pars donationis fideicommisso teneatur, [d]fideicõmissum quoque munere Falcidiæ fungetur. Si tamen alimenta præstari voluit, collationis totũ onus in residuo donationis esse respondendum erit ex defuncti voluntate, qui de maiore pecunia præstari non dubie voluit integra.

c *heredi scilicet salua*

d *cõtineatur.*

Dos viro legata.

2 Mater filijs suis vulgo conceptis dotem suam mortis causa donando stipulari permisit, cũ alijs heredibus institutis petisset à filijs, viro dotem restitui: totum viro fideicõmissum dotis deberi, si Falcidiæ ratio non interuenerit. ideo retentioné dotis virum habere placuit. alioquin Falcidiæ partem heredibus à filijs ex stipulatu cum viro agẽtibus, ex dote esse per in factum actionem reddendam.

De legati acquisitione.

3 Surdo & muto, qui legatum accipit, vt cum morietur restituat, rectè mandatur. nam & ignorantes adstringuntur fideicommisso, quibus ignorantibus emolumentum ex testamento quæritur.

Quæ sit vis, & effectus deportationis.

4 Hereditatem [e]filius cũ moreretur, filijs suis, vel cui ex e his voluisset, restituere fuerat rogatus. quo interea in insulam deportato, eligendi facultatẽ nõ esse pœna peremptam placuit. nec fideicommissi condicionẽ ante mortem filij heredis existere. viriles autem inter eos fieri, qui eo tempore vixerint cũ de alijs eligendi potestas non fuerit.

e *Vide l. ex facto. §. si quo rogatus. s. ad S.C. Trebell.*

Pretium rei dotalis legatum vxori.

5 Qui dotale prædium contra legem Iuliam vendidit, vxori legatum dedit, & emptoris fidei cõmisit, vt amplius f ei pretium restituat. emptorem fideicommissi[f] non teneri constabat. si tamen accepto legato mulier venditionem g irritam faceret, [g]eam oblato pretio doli placuit exceptione summoueri.

f *fideicõmisso*

g *facere vellet.*

Mandatum morte mandantis reuocatum.

6 Mæuio de Vitori suo reus stipulandi mandauit vt Titio, cui mortis causa donabat, pecuniã de Vitam solueret. cum sciens dominum vita decessisse Mæuius pecuniam dedisset, non esse liberationem secutam constitit. nec si Mæuius soluendo non esset, in Titium actionem solidi, vel iure Falcidiæ dandam esse: quia mortis causa cepisse h non videretur. diuersum probandum foret,[h] si Mæuius ignorans dominum vita decessisse, pecuniã errore lapsus dedisset. tunc enim portio iure Falcidiæ reuocaretur.

h *fore.*

Portio deficiens defertur à substitutis & coheredibus cum onere suo.

7 Cum pater fideicommissum prædiorum ex testamẽto matris filiæ deberet, eandem pro parte ita heredem instituit, vt hereditatem fideicommisso compensaret. eadémque prædia filio exheredato dari voluit. quamquam filia patris hereditatem suscipere noluisset, fideicommissum tamen ab heredibus esse filio præstandum, ad quos hereditatis portio, quã accepit filia, redierat, placuit, quòd i si alium filiæ substituisset, [i]eum oportere filio[k] fideicom- k missum reddere.

i *& eum*

k *filiæ*

Euictio rei prælegatæ.

8 Euictis prædijs quæ pater, qui se dominum esse crediderit, verbis fideicommissi filio reliquit, nulla cum fratribus & coheredibus actio erit. si tamen inter filios diuisionem fecit, arbiter coniectura volũtatis non patietur eum partes coheredibus prælegatas restituere: nisi parati fue- l rint & ipsi patris iudicium fratri conseruare.[l]

l *conseruare.*

Cum testator vult filium stipulari dotem filiæ datam, id, quam vim habeat, docet.

9 Pater certam pecuniam exheredatæ[m] filiæ verbis fidei- m commissi reliquit. eámque nupturæ dotis nomine dari[n] n voluit, filio dotem stipulante. cum filius minorem dotem dedisset, superfluum esse filiæ reddendum constabat. Diuortio quoque secuto fideicommissum filiam rectè petituram, vt actio stipulationis sibi præstaretur: quoniam verisimile non erat, patrem interponi stipulationẽ voluisse, quo filia post primas nuptias indotata constitueretur. ceterum si postea nuberet, ad secundas nuptias cautionem extendi non oportere.

m *ex hereditate*

n *dare*

Cui committitur electio personæ, cùm moreretur, non potest ante tempus cum effectu eligere.

10 A filia pater petierat, vt cui vellet ex liberis suis prædia cum moreretur restitueret. vni ex liberis prædia fideicõmissi viua donauit. non esse electionem propter incertum o diem fideicommissi certæ donationis videbatur. nam in[o] eum destinatio dirigi potest, qui fideicommissum inter ceteros habiturus est, remota matris electione.

o *nam in vnũ testamentum destinatio dirigi potuit.*

Manumissi ex caussa fideicommissi inter defuncti libertos numerantur.

11 FIDEI HEREDVM MEORVM COMMITTO, NE FVNDVM TVSCVLANVM ALIENENT, VT NE DE FAMILIA NOMINIS MEI EXEAT. secundum voluntatem eos quoque inuitatos intellegendum est, quibus heredes extranei fideicommissam libertatem reddiderunt.

Interpretatio horum verborum, quicquid ad te peruenerit &c.

12 FIDEI[p] TVAE COMMITTO VXOR, [p]VT p DES VT RESTITVAS FILIAS MEAS, CVM MORIERIS, QVIDQVID AD TE QVOQVO NOMINE DE BONIS MEIS PERVENERIT. etiam ea quæ postea codicillis vxori dedit, fideicommisso continebuntur. nam ordo scripturæ non impedit causam q iuris ac voluntatis. sed dos prælegata[q] retinebitur. quoniam reddi potius videtur, quam dari.

p *Alc. lib. 4. di ∫ensu. cap. 1.*

q *relegata*

Interpretatio voluntatis.

13 VOLO PRAEDIA DARI LIBERTIS MEIS. QVOD SI QVIS EORVM SINE LIBERIS VI- r TA DECESSERIT, PARTES[r] EORVM AD RELIQVOS PERVENIRE VOLO. collibertũ patris eundémque filiũ, ex volũtate substitutionẽ excludere pla- 14 cuit. Curatoris sui frustra fides cõmisisse videbatur,[s] s vt heredi fratri negotiorũ gestorum rationem redderet.

r *partem eim*

s *videbitur.*

quamqu

quamquam igitur testamento cautū esset, vt cum ad statum suum frater peruenisset, ei demū solueretur: tamen sub curatore alio fratrem agētem rectè placuit actionem inferre. cum illis verbis fratri potius cōsultum videretur, 15 quam solutio quæ iuste fieri potuit dilata. Ab instituto extraneo prędia libertis, cum moreretur, verbis fideicommissi relinqueras, & petierat ne ex nomine familiæ alienarentur. substitueū ea prædia debere ex defuncti voluntate respondi. sed verum confestim, an sub eadē condicione, voluntatis esse quæstionē. sed coniectura ex voluntate testatoris capienda, mors[a] instituti expectanda[b] est.

Mensæ negotium suscipiens tenetur, etiam si damnosum sit.

16 Mensæ negotium ex causa fideicommissi cum indemnitate heredum per cautionem susceptū, emptioni simile videtur. & ideo non erit quærendum, an plus in ære alieno sit, quàm in quæstu.

Dos legata filiæ.

17 Pater filiæ mancipia, quæ nubenti dedit, verbis fideicommissi præstari voluit. partus susceptos, etsi matres ante testamentum mortuæ fuissent, ex causa fideicommissi præstandos respondi. nec aliud in vxore confirmatis donationibus pridem obseruatum est.

Diuisio facta à coheredibus rogatis partem suam restituere post mortem suam.

18 Hereditatem post mortem suam rogati restituere, nominum periculo, quæ per diuisionē optigerunt, inter coheredes interpositis delegationibus non adstringuntur: non magis quàm prædiorū, cum permutatio rerum di- 19 scernens communionem interuenit.[c] FILIA REA PRAECIPIAT, SIBIQVE HABEAT VOLO REM MATRIS SVAE. fructus quos medio tēpore pater percipiet, nec in separato habuit, sed absumpsit, vel[d] in suum patrimonium conuertit: non videntur filiæ relicti.

Coniectura voluntatis ex ratione quæ expressa est à testatore.

20 DVLCISSIMIS FRATRIBVS MEIS AVVNCVLIS AVTEM TVIS, QVAECVMQVE MIHI SVPERSVNT IN PAMPHYLIA, LYCIA, VEL VBICVMQVE, OB MATERNIS BONIS, CONCEDI VOLO, NE QVAM CVM HIS CONTROVERSIAM HABEAS. omnia corpora maternæ hereditatis, quæ in eadem causa dominij māserunt, ad voluntatem fideicommissi pertinent. ex isdem igitur facultatibus percepta pecunia, & in corpus proprij patrimonij versatem iure diuisionis res propriæ factæ non præstabuntur. cum discordiis propinquorum sedando prospexerit, quas materia[e] communionis solet excitare.

Claues cum annulo tradita causa custodiæ tantùm.

21 Pater pluribus filiis heredibus institutis moriens claues & anulum custodiæ causa maiori natu filiæ tradidit: & libertum eidem filiæ, qui præsens erat, res quas sub cura sua habuit, adsignare iussit. commune filiorum negotium gestum intellegebatur. nec ob eam rem apud arbitrum diuisionis præcipuam causam filiæ fore.

Interpretatio verborum.

22 Cum imperfecta scriptura inuenitur, ita demum verbum legati vel fideicommissi, quod præcedit vel sequitur, ad communionem adsumitur, si dicto scriptum cōgruit.

Fideicommissum etiam ab intestato præstandum propter iurisiurandi religionem.

23 Filius matrem heredem scripserat, & fideicōmissa tabulis data cum iurisiurandi religione præstari rogauerat, cum testamentum nullo iure factum esset. nihilo minus matrem legitimam heredem cogendā præstare fideicommissa respondi. nam enixæ voluntatis preces ad omnem successionis speciem porrectæ videbantur.

Interpretatio voluntatis.

24 MANDO FILIAE MEAE PRO SALVTE SOLLICITVS IPSIVS, VT QVOAD LIBEROS TOLLAT, TESTAMENTVM NON FACIAT. ITA ENIM POTERIT SINE PERICVLO VIVERE. fideicommissariam hereditatem sorori coheredi non videri relictam apparuit. quòd non de pecunia sua testari: sed opentu consilij derogare iuri, testamentum fieri prohibendo,[f] voluit.

Electio commissa heredi.

25 ROGO FILIA, BONA TVA QVANDOQVE DISTRIBVAS LIBERIS TVIS, VT QVISQVE DE TE MERVERIT. videtur omnibus liberis, etsi nō æqualiter promeruerint, fideicōmissum relictum. quibus matris electione cessante sufficiet si non offenderint. eos autem quos mater elegerit, fore potiores, si soli promeruissent, existimaui. quòd si neminem elegerit, eos solos non admitti, qui offenderunt.

Verba fideicommissi.

26 Donationis prędiorum epistulam ignorante filio mater in æde sacra verbis fideicommissi non subnixam deposuit, & litteras tales ad æditū misit, INSTRVMENTVM VOLVNTATIS MEAE POST MORTEM MEAM FILIO MEO TRADI VOLO. cum pluribus heredibus intestato diem suum obisset, intellegi fideicommissum filio relictum respōdi. non enim quæri oportet, cum quo de supremis[*] quis[*] loquatur: sed in quem voluntatis intentio dirigetur.

Alienatio prohibita.

27 Libertis prædium reliquit, ac petit ne id alienarent, vtque[g] in familia libertorum retinerent. si excepto vno ceteri partes suas vendiderint: qui non vendidit, ceterorū partes, quibus non dedit alienandi voluntatem, integras petet. eos enim ad fideicommissum videtur inuitasse, qui iudicio paruerūt. alioquin perabsurdum erit vice mutua petitionem induci. scilicet vt ab altero partem alienatam quis petat, cū partem suā alienando perdiderit. sed hoc ita procedere potest, si pariter alienauerint. ceterum prout quisque prior alienauerit, partem posterioribus[h] non faciet. qui verò tardius vendidit, ei qui non vendidit, in superiorum partibus fecisse partem intellegitur. at si nemo vendiderit, & nouissimus sine liberis vita decesserit: fidei- 28 commissi petitio non supererit. Cum inter libertos ad prædij legatum liberta quoque fuisset admissa, quod patronus petit, vt de nomine familiæ non exiret: heredem libertæ filium partem prædij, quam mater accepit, retinere visum est.

Species, in qua legata ab vno herede relicta præstantur ab omnibus.

29 Cum existimaret ad solam consobrinam suam bona peruētura, codicillis[†] ab ea factis, pluribus fideicommissa reliquerat. iure successionis ad duos eiusdem gradus possessione delata, rationibus æquitatis & perpetui edicti exemplo pro parte dimidia mulierem releuandam respondi. sed libertates ab ea præstandas, quas intercedere damni causa durum videbatur.

Æstimatio patrimonij facta à testatore, quam vim habeat.

30 Pater qui filio semissem dederat, & sororibus eius impuberibus quadrātes, quibus fratrē tutorē dedit, ita fuerat locutus: FILI CONTENTVS ERIS PRO TVO SEMISSE AVREIS DVCENTIS, ET VOS FILIAE PRO VESTRIS QVADRANTIBVS CENTENIS AVREIS. vice mutua liberis fideicōmissum hereditatis reliquisse non videbatur, sed æstimationē, vt à parentibus frugi fieri solet, patrimonij sui fecisse. nec idcirco fratrē iudicio tutelæ bonæ fidei rationes quādoque præscriptione demonstratæ quantitatis exclusurum.

Dolo non facit, qui fraudem excludit.

31 Titio fratri suo Mæuius hereditatem Seij, à quo heres institutus erat, post mortem suam restituere rogatus, eodem Titio herede scripto, petit vt moriens Titius tam suam quàm Seij hereditatem Sempronio restitueret. cum ex fructibus medio tempore perceptis fideicommissi debitam quantitatem Titius percepisset, æris alieni loco non esse deducēdum fideicommissum respondi. quoniam ratione compensationis percepisse debitum videbatur. plane si ea lege Mæuius Titium heredem instituat, ne fideicommissum ex testamento Seij retineat: Falcidiam[i] compēsationi sufficere. sed iniquitate[k] occurrere. prudentius autem fecerit, si ex testamento fratris hereditatē repudiauerit, & intestati possessionem acceperit. nec videtur dolo fecisse, cum fraudem excluserit.

Interpretatio voluntatis contra vim particulæ disiunctiuæ.

32 A TE PETO MARITE, SI QVID[l] LIBERORVM HABVERIS, ILLIS PRAEDIA RELINQVAS. VEL SI NON HABVERIS, TVIS SIVE MEIS PROPINQVIS, AVT ETIAM LIBERTIS NOSTRIS. non esse datam electionem, sed ordinem[m] scripturæ factum substitutioni, respondi. 33 Vicos ciuitati relictos, qui proprios fines habebant, ex causa fideicōmissi nō ideo minus deberi placuit, quòd testator fines eorum significaturum, & certaminis formam quam celebrari singulis annis voluit, alia scriptura se declaraturum promisit, ac postea morte præuentus non fecit.

Quando mora facta intelligatur.

LXXVIII. IDEM libro nono Responsorum.

QVi solidū fideicōmissum frustra petebat herede Falcidiā obiciente, si partē interim solui sibi desiderauerit, neque acceperit: in eā[n] morā passus intellegitur.

Legatario debetur æstimatio ipsius rei vel partis, quæ ad heredem loco rei peruenit.

1 Cum post mortem emptoris venditionem reipublicæ prædio

a mortem
b expectandam.
c interuenit.
d & in suum
e In hanc sententiam multa praeclarè Aristo. lib. 2. Pol. cap. 3. & Vale. Max. lib. 7. cap. 9.
f prohibendo, voluit. Restitui est Florent. contra sensus est. quia superior formula de sui bonis non est testatur pater, sed præter in cōsilij filium, cui iure testamentum facere licet, ne id faciat, prohibere vult.
g atque
† ad eam
h posteriori
i Falcidiam quidem
k iniquitatē
l quos liberorum
m ordine scripturæ factam substitutionē
n in eā

prædiorum optimus maximúsque princeps noster Seuerus Augustus rescindi,heredibus precio restituto, iussisset:de pecunia legatario,cui prædium emptor ex ea possessione legauerat,coniectura voluntatis,pro modo æstimationis,partem soluendam esse respondi.

Vsura fideicommissi post moram.

a post moram fideicommissi

2 a Etiam respublica fideicommissi[a] post moram vsuras præstare cogitur. sed damnum si quod ex ea re fuerit secutum,ab his sarciendum erit,qui post dictam sententiam iudicatum soluere supersederunt. nec aliud seruabitur in litis sumptibus,si ratio litigandi non fuit.ignauiam etenim prætendentes audiri non oportere.[b] quod in tutoribus quoque probatur.

b oportet.

Alienatio prohibita.

c liberos alienare

3 c Prædium pater de familia liberorum[c] alienari verbis fideicommissi prohibuit.supremus ex liberis,qui fideicómissum petere potuit,non idcirco minus actionem in bonis suis relinquisse visus est, quòd heredem extrarium sine liberis decedens habuit. 4 Si creditor ab eo qui testamentum fecit,domum acceptam iure pignoris vendidit: contra emptorem fideicómissi causa,tametsi voluntatem defuncti non ignorauit,nihil decernetur.

Qui per ignorantiam iuris patitur alium vti re sibi debita,non ideo ius suum amittit.

LXXVIIII. IDEM [libro vndecimo Responsorum]

Qvæ fideicommissa moriens libertis viri debuit, eorundem prædiorum suis quoque libertis fructum reliquit.iuris ignoratione[d] lapsi,qui petere prędia ex mariti testamento debuerunt,secundum fideicómissum inter ceteros longo tempore perceperunt.non ideo peremptam videri petitionem prioris fideicommissi constitit.

d ignorantia

Acquisitio legati.

LXXX. IDEM [libro primo Definitionum]

Legatum ita dominiú rei legatarij facit, vt hereditas heredis res singulas, quod eo pertinet,vt si purè res relicta sit,& legatarius non repudiauit defuncti voluntatem:recta via dominium quod hereditatis fuit,ad legatarium transeat,numquam factum[e] heredis.

e facto

Scripti heredes,si succedant ab intestato, non debent legata.

LXXXI. PAVLVS libro nono Quæstionum

SI quis testamento facto,à filiis suis quos heredes instituisset,fideicommissa relinquisset[f] non vt à legitimis heredibus,sed vt à scriptis,[g] & testamentum aliquo casu irritum factum sit:filij ab intestato venientes fideicómissa ex testamento præstare compelli non possunt.

f reliquisset
g scriptis filiis,

Si pecunia debita legetur creditori à debitore, an sit vtile legatum.

LXXXII. IDEM [libro decimo Quæstionum]

DEbitor decem legauit creditori,quæ[h] ei post annum sub pignore debebat,non,vt quidam putant,medij temporis tantum commodum ex testaméto debetur. sed tota decē peti possunt.nec tollitur petitio si interim annus superuenerit.ná sufficit quòd vtiliter dies cessit.quòd si viuo testatore annus superueniat,dicendum erit inutile effici legatum: quamquam constiterit ab initio. sic & in dote prælegata[i] responsum est,totam eam ex testamento peti posse.alioquin secundum illam sententiá si interusurium tantùm est in legato,quid dicemus, si fundus legatus sit ex die debitus? nam nec pecunia peti potest, quæ non est legata:nec pars fundi facilè inuenietur,quæ possit pro commodo peti. 1 Si Primo & Secundo & Tertio heredibus institutis,sic legata dentur, SI MIHI PRIMVS HERES NON ERIT, SECVNDVS TERTIO DECEM DATO: SI SECVNDVS MIHI HERES NON ERIT,PRIMVS EIDEM FVNDVM TVSCVLANVM DATO: vtrisque omittentibus hereditatem Primo & Secúdo,quærebatur substituti, quos eis dederat,an,& cui legata præstare debent. ab vtroque substituto legata debentur.

h qui
i relegata

Legatum seruo alieno,an eius persona vires capiat.

2 Seruo alieno posse rem domini legari Valens scribit. item id quod domino eius purè debetur.cum enim seruo alieno aliquid in testamento damus,domini persona ad hoc tantùm inspicitur, vt sit cum eo testamenti factio. ceterum ex persona serui constitit legatum.& ideo rectissimè Iulianus definit,id demum seruo alieno legari posse, quod ipse liber factus capere posset. calumniosa est enim illa adnotatio, posse legari seruo & quamdiu seruiat. nam & hoc legatum ex persona serui vires accipit. alioquin & illud adnotaremus,esse quosdam seruos, qui licet libertatem consequi non possint, attamen legatum & hereditatem possunt adquirere domino. ex illo igitur præcepto,quod dicimus serui inspici personam in testamentis,dictum[k] est seruo hereditario legari posse. ita non mirum si res domini,& quod ei debetur,seruo eius purè legari possit:quamuis domino eius non possent hæc vtiliter legari.

k dicimus &

Conditio adiecta fideicommisso intelligitur repetita in substitutione facta circa idem de eadem persona.

LXXXIII. IDEM [libro vndecimo Quæstionum]

LAtinus Largus:proximè ex facto incidit species talis. libertinus patronum ex semisse heredem instituit, & filiam suam ex alio semisse.fidei commisit filiæ,vt quibusdá ancillis patroni restitueret[l] cum hæ manumissæ essent. & si eadem filia heres non esset, substituit ei easdem ancillas.quoniam filia non voluit heres existere,ancillæ iussu domini,id est patroni,adierunt defuncti hereditatem. post aliquantum temporis ab eo manumissæ quærebant, an fideicommissum petere ab eodem patrono possint.rogo ergo quid de hoc existimes rescribas.respondi,nec repetitum videri in hunc casum fideicommissum.sed alterutrum datum,vel fideicómissum,vel ipsam hereditatem. melius autem dici,in eundem casum substitutas videri,in quem casum fideicommissum meruerunt.& ideo ad substitutionem eas vocari. cum enim seruo alieno fideicommissum ab vno ex heredibus sub códicione libertatis fuerit datum:idémque seruus ei heredi substituatur:licet purè substitutio facta sit,tamen sub eadem condicione substitui videtur,sub qua fideicommissum meruit.

l restituerent suâ semissem

Si libertas per fideicommissum debita retardetur, nihilominus ipsa,& fideicommissum pecuniarium debebitur.

LXXXIIII. IDEM [libro vicesimo primo Quæstionum]

SI quis seruo suo fideicommissam libertatem reliquit, & aliud quid adscripsit:quidam dicunt,quia placebat ab herede eum manumitti debere:futurum esse, vt non admittatur ad fideicommissum. sed hoc iniquum est. in huiusmodi enim persona vtriusque quodammodo dies cessit,& libertatis,& pecuniæ petendæ.adeo vt putem,si mora fiat præstandæ libertatis,etiam fideicommisso moram videri factam:& vsurarum onus accedere.nam & cetera quæ medio tēpore adquisit domino, dum moratur præstare libertatem, eidem restitui oportere rectissimè responsum est.

LXXXV. IDEM [libro quarto Responsorum]

CReditorem,[m] cui res pignoris iure obligata à debitore legata esset,non prohiberi pecuniam creditam petere,si voluntas testatoris compensare volentis euidenter non ostenderetur.

m Omnino Lit. ... de obligat. & action.

His verbis,quæ ibi sunt,non continentur nomina debitorum.

LXXXVI. IDEM [libro tertiodecimo Responsorum]

GAIVS SEIVS PRONEPOS MEVS HERES MIHI ESTO EX SEMISSE BONORVM MEORVM EXCEPTA DOMV MEA, ET PATERNA,IN QVIBVS HABITO,CVM OMNIBVS QVAE IBI SVNT. QVAE OMNIA SCIAS AD PORTIONEM HEREDITATIS, QVAM TIBI DEDI, NON PERTINERE. quæro,cú sit in his domibus argentum,nomina debitorum,supellex,mancipia: an hæc omnia,quæ illic inueniuntur,ad alios heredes institutos debeant pertinere. Paulus respódit nomina debitorum non contineri:sed omnium esse[n] communia.in ceteris verò nullum pronepoti locum esse.

n esse hæc

Diuisio gratia vberioris culturæ diuersos fundos non facit.

1 Titius cum fratris filio fundos & vrbana prædia legaret,in his & fundum Seianum legauit,qué ipse paterfamilias quoad viueret, vno quidem nomine vniuersum habuit:sed quo facilius conductorem inueniret,per duas partes loca Variá ita vt ex qualitate loci superiorem partem Seianum superiorem,inferioré autem partem Seianum inferiorem appellaret.quęro an is fundus totus ad fratris filium pertineat. Paulus respódit,si testator fundum Seianum vno nomine vniuersum possedit:quamuis eúdem diuisis[o] partibus locauerat,vniuersum eum ex causa fideicommissi præstari oportere:nisi si heres,de qua parte testator senserit,euidenter probauerit.

o diuersis

In legato quantitatis non habet locum regula de duabus causis lucratiuis.

LXXXVII. IDEM [libro quartodecimo Responsorum]

TItia Seio tesseram frumentariam comparari voluit post diem trigesimum à morte ipsius.quæro, cum Seius viua testatrice tesseram frumentariam ex causa lucratiua habere cœpit,nec possit id quod habet,petere: an ei actio competat.Paulus respondit,ei de quo quæritur,

pretium

pretium tesseræ præstandum. quoniam tale fideicommissum magis in quantitate quàm in corpore consistit.

Vsura ex mora.

2 Vsuras fideicommissi post impletos annos vigintiquinque puellæ, ex quo mora facta est, deberi respondi. quamuis enim constitutum sit, vt minoribus vigintiquinq; annis vsuræ omnimodo præstentur: tamen non pro mora hoc habendum est. quam sufficit semel interuenisse, vt perpetuo debeantur.

Fideicommissum relictum ab vno ex heredibus, qui vltimus decesserit, facit videri heredes inuicem substitutos.

3 Seia[a] libertis suis fundum legauit, fideique eorum ita commisit, ROGO AVTEM VESTRAE FIDEI ET SAPIENTIAE COMMITTO, NE EVM FVNDVM VENDATIS: EVMQVE QVI EX VOBIS VLTIMVS DECESSERIT, CVM MORIETVR, RESTITVAT SYMPHORO LIBERTO MEO ET SVCCESSORI, ET BERYLLO, ET SAPIDO, QVOS INFRA MANVMISI, QVIVE EX HIS TVNC SVPERVIVENT. quæro, cum nec in prima parte testamenti, qua fundum prælegauit, eos substituerit, secunda[b] tamen adiecerit verbum, QVI VLTIMVS DECESSERIT: an pars vnius defuncti ad alterum pertineret. Paulus respondit, testatricem videri in eo fideicommisso, de quo quæritur, duos gradus substitutionis fecisse: vnum, vt is qui ex duobus prior moretur, alteri restitueret: alterum, vt nouissimus his restitueret, quos nominatim postea enumerauit.

Inofficiosa donatio reuocata.

3 Imperator Alexander Augustus Claudiano Iuliano præfecto vrbi. Si liquet tibi Iuliane carissime auiam interuertendæ[c] inofficiosi querellæ patrimonium suum donationibus in nepotem factis exinanisse: ratio deposcit, id quod donatum est, pro dimidia parte reuocari.

4 Lucius Titius cum haberet quinque liberos, vniuersos emancipauit, & in vnum filium Gaium Seium amplissimas facultates donationibus contulit, & modicum sibi residuum seruauit[d], & vniuersos liberos cum vxore scripsit heredes: in eodem testamento duas possessiones quas retinuerat, eidem Gaio Seio prælegauit: & ab eo petit, vt ex reditibus prædiorum quæ viuus ei donauerat, Mæuiæ filiæ tot aureos daret. item alteri fratri alios tot[e]. conuentus à Mæuia sorore sua, legem Falcidiã implorat. quæro, cum sanctissimus Imperator, vt supra scriptum est, contra voluntatem donantis ea quæ donata sunt reuocari præceperit: an Gaius Seius compellendus sit secundum voluntatem patris ex donationibus fideicõmissum præstare heredi sororis. Paulus respondit, post litteras Imperatoris nostri dubitari non oportere, quin in hac quoque specie de qua quæritur, subueniendum sit liberis, quorum portio in vnum filium donationibus collatis imminuta est. præsertim cum Imperator noster contra voluntatem patris subuenerit. in proposita autem causa etiam voluntas patris pro his qui fideicommissum petunt, intercedit. sed si Falcidia lex intercedit, fideicommissa in solidum esse præstanda propter immodicarum donationũ rationem.

His verbis generalibus continetur pecunia conuersa in rationes patris, & deinde in nomen filij redacta.

XXXVIII. SCAEVOLA libro tertio Responsorum.

LVcius Titius testamẽto ita cauit, SI QVID CVIQVE[f] LIBERORVM MEORVM DEDI AVT DONAVI AVT IN VSVM CONCESSI, AVT SIBI ADQVISIIT, AVT SI AB ALIQVO DATVM AVT RELICTVM EST: ID SIBI PRAECIPIAT[g], SVMAT, HABEAT. filii nomine Kalendariũ fecerat. postea sententia dicta est, & placuit id quod sub nomine ipsius filii in Kalendario remanserat, ei deberi: non etiam id quod exactum in rationes suas pater conuertisset. quæro si id quod exegisset pater ex nominibus filii ante testamentum factum, iterum post testamentum factum in nomen filii conuertisset: an ad filium secundum sententiam pertineret. respondi, id quod ex eadem[h] causa exactum, in eandem causam redisset, deberi.

Nudus minister nullum commodum sentire debet.

1 AIVS PETO TIVI[i], EIDEMQVE TVAE COMMITTO, VTI CVRAM CONDENDI CORPORIS MEI SVSCIPIAS: ET PRO HOC TOT[k] AVREOS E MEDIO PRAECIPITO. quæro an si Lucius Titius minus quàm decem aureos erogauerit, reliqua summa heredibus proficiat. respondi, secundum ea quæ proponerentur, heredum commodo proficere.

Cum minuuntur onera præterita, & futura intelliguntur de oneribus nondum solutis.

2 Quæ marito heres extiterat, ita testamento cauit: MAEVI ET SEMPRONI FILII DVLCISSIMI PRAECIPITOTE OMNE QVIDQVID EX HEREDITATE ROGISVE TITII DOMINI MEI PATRISVE VESTRI AD ME PERVENIT MORTIS SIVE TEMPORE: ITA TAMEN, VT ONERA OMNIA EIVSDEM HEREDITATIS TAM IN PRAETERITVM QVAM IN FVTVRVM, NEC NON ETIAM SI QVID POST MORTEM TITII DOMINI MEI[l], AGNOSCATIS. quæro an si quid soluisset post mortem mariti, cum ipsa fructus cepisset, dedisset, ad onus eorum pertineret. respondi, secundum ea quæ proponerentur, ea dumtaxat onera legatarus imposuisse, quæ superessent.

Legatum sub modo relictum debetur, si non stet per legatarium &c.

3 QVISQVIS MIHI HERES HEREDESVE ERVNT, HOC AMPLIVS LVCIVS EVTYCHO, QVAM QVOD EVM HEREDEM INSTITVI, E MEDIA HEREDITATE EXIMITO, SIBIQVE HABETO VNA CVM PAMPHILO, QVEM LIBERVM ESSE IVBEO, INSTRVMENTVM TABERNAE PECVARIAE, ITA VT NEGOTIVM EXERCEATIS[m]. Lucius Eutychus viua testatrice decessit. pars hereditatis eius ad coheredem pertinuit. quæro an Pamphilus eodem testamento manumissus, ad petitionem partis instrumenti admitti possit: cum taberna vt voluit Testatrix exerceri non possit. respondi admitti.

Qui falsum heredis impugnat, non testamentum, non est indignus legato.

4 Sempronia substituta heredi instituto, legata accepit si heres non esset. mouit contra institutum actionem, quòd dolo eius factum esse dicebat, quo minus testatrix volens primo loco scribere eam heredem, testamentum mutaret: nec optinuit. quæro an legati persecutionem saluam haberet. respondi, secundum ea quæ proponerentur, saluam habere.

Heres qui quædam legata soluit ante diem, cætera nihilominus integra debet.

5 Testator legata ante quinquennium vetuit peti præstariq;. sed heres quædam sua sponte ante quinquennium soluit. quæsitum est an eius, quod ante diem exsistentem solutum est, repræsentationem in reliqua solutione legati reputare[n] possit. respondi, non propterea minus relictum †videri, quòd aliquid ante diem sit solutum.

6 Lucius Titius testamento ita cauit, PRAEDIOLVM MEVM DARI VOLO LIBERTIS LIBERTABVSQVE MEIS, ET QVOS HOC TESTAMENTO MANVMISI, ET SEIAE ALVMNAE MEAE, ITA NE DE NOMINE FAMILIAE MEAE EXEAT, DONEC AD VNVM PROPRIETAS PERVENIAT. quæro an Seia in communione cum libertis habeat portionem. an verò sibi partem dimidiam eius prædioli vindicare possit. respondi perspicuam esse testantis voluntatem, omnes ad viriles partes vocandos.

Duplicatio legatorum trahitur ad legata, quæ consistunt in quantitate, non ad ea quæ consistunt in specie.

7 Impuberem filium heredem instituit: vxori dotem prælegauit[o], item ornamenta, & seruos, & aureos decem; & si impubes decessisset, substituit: à quibus ita legauit: QVAECVMQVE PRIMIS TABVLIS DEDI, EADEM OMNIA AB HEREDIBVS QVOQVE HEREDIS MEI IN DVPLVM DARI VOLO. quæritur, an ex substitutione, impubere mortuo, dos quoque iterum debeatur. respondi, non videri de dotis legato duplicando testatorem sensisse. Item quæro, cum corpora legata etiam nunc ex lucratiua causa possideantur, an à substitutis peti possint. respondi, non posse.

Si legatur nomen debitoris, heres liberatur cedendo actionem.

8 CIVIBVS MEIS DO LEGO CHIROGRAPHVM GAII SEII. postea codicillis vetuit, à Seio exigi. & ab herede petit, vt ex alterius debitoris debito, quem codicillis nominauit[p], eandem summam reipublicæ daret. quæsitum est, si posterior idoneus non esset, an integram quantitatem heredes præstare debeant. respondi, heredes reipublicæ aduersus eum dumtaxat debitorem, qui nouissimis codicillis, vt proponitur, designatus est, actionem præstare debere.

K

---

a Vide ad tit. de pup. subst. §. vel singula. Inst.

b secunda autem

c ob interuertendam inofficiosi querelã. Flor. lectio non genere est, in quo subaudiri, gratia, sæpe natandum: atque melior est.

d reseruauit.

e qui conuentus

f cuiquam

g percipiat.

h ea causa

i Peto à te

k decem

l mei soluit.

m exerceatis. vel exerceatis.

n repudiare. Melior est Flor.

† deberi.

o relegauit.

p nominasset.

Relictum in defectum institutorum videtur relinqui a venientibus ab intestato.

9 Filium ex asse instituit heredem, eique substituit nepotem suum, & ita cauit: SI, QVOD ABOMINOR, NEQVE FILIA MEA NEQVE NEPOS MEVS HEREDES MEI ERVNT: TVNC PORTIONEM MEAM PARTIS DIMIDIAE FVNDI ILLIVS AD LIBERTOS MEOS PERTINERE VOLO. quæritur, cum ante testatorem & filia & nepos a decesserunt, & intestati [a] bona pertinuerunt ad pronepotem eius, an fideicommissum ad libertos pertineret. respondi, secundum ea quæ proponerentur, si nullus alius heres institutus, substitutúsque esset, quàm filia & nepos: videri legitimorum fidei commissum esse, vt præstarentur.

a intestatæ

Confessio debiti falsa vim habet fideicommissi.

10 QVISQVIS MIHI HERES ERIT, SCIAT b DEBERE ME DEMETRIO PATRVO [b] MEO c DENARIA [c] TRIA, ET DEPOSITA APVD ME A SELEVCO PATRVO MEO DENARIA TRIA. QVAE ETIAM PROTINVS REDDI ET SOLd VI EIS [d] IVBEO. quæsitum est an si non deberentur, actio esset. respondi, si non deberentur, nullam quasi ex debito actionem esse, sed ex fideicommisso.

b patrono
c denariûm tria millia,
d solui ei

Verba generalia restringuntur ex coniectura voluntatis.

11 Lucius Titius Damam & Pamphilum libertos suos ante biennium mortis suæ de domu dimisit: & ciVaria quæ dabat, præstare desiit: mox facto testamento ita legauit: QVISQVIS MIHI HERES ERIT, OMNIBVS LIBERTIS MEIS, QVOS HOC TESTAMENTO MANVMISI, ET QVOS ANTE MANVMISI, QVOSQVE VT MANVMITTANTVR, PETII: ALIMENTORVM NOMINE IN MENSES SINGVLOS CERTAM PECVNIAM DATO. quæsitú est, an Damæ & Pamphilo fideicommissum debeatur. respondi, secundum ea quæ proponerentur, ita e deberi, si hi qui petent [e], manifeste docerent eo animo circa se patronum, cum testamentum faceret, esse cœpisse, vt his quoque legatum dari vellet. alioquin nihil ipsis præstetur.

e peterent,

Filiorum appellatione etiam naturales continentur.

12 Damæ & Pamphilo quos testamento manumiserat, fundum dedit, ita vt post mortem suam filiis suis restif tuerent [f]. eodem testamento petiit ab heredibus suis, vt Pamphilam manumitterent, quæ Pamphila filia naturalis erat Pamphili. idem Pamphilus post diem legati sui cedentem testamento heredem instituit Mæuium [g], eiúsq; g fidei commisit, vt hereditatem suam, id est fundi supra scripti partem dimidiam quam solam in bonis ex testamento patronæ suæ habebat, Pamphilæ filiæ suæ cum primùm libera fuisset restitueret. quæro Pamphila manumissa, vtrum ex testamento superiore patris sui patronæ eam partem petere possit: an verò ex testamento patris naturalis ex causa fideicommissi, habita ratione legis Falcidiæ. respondi, ex his quæ proponerentur, probari Pamphilam dumtaxat ex testamento superiore fideicom h missum petere posse. Claudius [h]: quia creditur appellatio l ne filiorum, & naturales liberos id est [i] in seruitute susceptos contineri.

f restituerentur.
g Mæuium.
h Claudius notat:
i vel in seruitutem

Cum onus fideicommissi iniungitur legatario sed inutiliter, quid sit vti legati.

13 Scæuola: codicillis Gaio Seio centum legauit, eiúsque fidei commisit, vt ancillæ testatoris ea daret. quæro an vtile fideicommissum sit, quod legatarius ancillæ testatoris dare iussus est. respondi, non esse. Item si vtile non est, an legatarius heredi, cuius ancilla est, restituere compellatur. respondi, non compelli. sed nec ipsum legatarium legatum petere posse.

Res alienari prohibita.

14 Insulam libertis vtriusque sexus legauit, ita vt ex reditu eius masculi duplum, feminæ simplum percipiant. eámque alienari vetuit. ex consensu omnium ab herede venumdata est. quæro, an & ex pretio insulæ duplum mares, simplum caperent feminæ. respondi, ob pretium nullam fideicommissi persecutionem esse: nisi ea mente venditioni consenserunt, vt similiter ex pretio mares quidem 15 duplum, feminæ autem simplum consequantur. Institu k to [k] filio herede, & ex eo nepotibus emancipatis, testator l ita cauit. ΒΟΥΛΟΜΑΙ ΔΕ ΤΑΣ [l] ΕΜΑΣ ΟΙΚΙΑΣ ΜΗ ΠΩΛΕΙΣΘΑΙ ΥΠΟ ΤΩΝ ΚΛΗ m ΡΟΝΟΜΩΝ ΜΟΥ, ΜΗΔΕ [m] ΔΑΝΕΙΖΕΣΘΑΙ ΚΑΤ ΑΥΤΩΝ, ΑΛΛΑ ΜΕΝΕΙΝ n ΑΥΤΑΣ [n] ΑΚΕΡΑΙΑΣ [o] ΑΥΤΟΙΣ ΚΑΙ ΥΙ o ΟΙΣ ΚΑΙ ΕΚΓΟΝΟΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΠΑΝΤΑ ΧΡΟΝΟΝ. ΕΑΝ ΔΕ ΤΙΣ ΒΟΥΛΗΘΗ p ΑΥΤΩΝ [p] ΠΩΛΗΣΑΙ ΤΟ ΜΕΡΟΣ ΑΥΤΟΥ, Η ΔΑΝΕΙΣΑΣΘΑΙ ΚΑΤ ΑΥΤΟΥ, q ΕΞΟΥΣΙΑΝ [q] ΕΧΕΤΩ ΠΩΛΗΣΑΙ ΤΩ ΣΥΓΚΛΗΡΟΝΟΜΩ ΑΥΤΟΥ, ΚΑΙ ΔΑΝΕΙr ΣΑΣΘΑΙ [r] ΠΑΡ ΑΥΤΟΥ. ΕΑΝ ΔΕ ΤΙΣ s ΠΑΡΑ ΤΑΥΤΑ ΠΟΙΗΣΗ, ΕΣΤΑΙ [s] ΤΟ ΧΡΗΜΑΤΙΖΟΜΕΝΟΝ ΑΧΡΗΣΤΟΝ ΚΑΙ ΑΚΥΡΟΝ. quæritur cum filius defuncti mutuam pecuniam à Flauia Dionysia acceperit, & locatis ædibus pro parte sua pensiones sibi debitas creditrici delegauerit, an conditio testamenti exstitisse videatur, vt filius suis fideicommissi nomine teneatur. respondi, secundum ea quæ proponerentur, non exstitisse.

k Alciat. lib. 2. Dispunct. ca. 1.
l τὰς ἐμὰς οἰκίας
m μήτε δανείζεσθαι
n αὐτὰς
o ἀκεραίας
p τις αὐτῶν
q δὲ ἐχέτω
r δανείζεσθαι
s ἔστω τὸ

Interpretatio voluntatis pro fideicommisso.

16 Matre & vxore heredibus institutis, ita cauit: A TE VXOR CARISSIMA PETO, NE QVID POST MORTEM TVAM EX HEREDITATE MEA FRATRIBVS TVIS RELINQVAS. HABES FILIOS SORORVM TVARVM, QVIBVS RELINQVAS. SCIS VNVM FRATREM TVVM FILIVM NOSTRVM OCCIDISt SE, DVM EI RAPINAM [t] FACIT. SED ET ALIVS MIHI OBVSRIORA FECIT. quæro cum vxor intestata decessit, & legitima eius hereditas ad fratrem pertineat, an sororis filii fideicommissum ab eo petere possunt. respódi, posse defendi fideicómissum deberi.

t id est, rapuit suum. vel lectum illis fecerunt. Cuiac. lib. 2. c. 2. Caton. 31 de re rust. Ita interpretatur est hic ... in libello de verb. alienat. ... interpretationem probo. ...

Relicta testamento non iure facto debentur ex causa fideicommissi ob voluntatem testatoris.

17 LVCIVS [v] TITIVS HOC MEVM TESTAv MENTVM SCRIPSI SINE VLLO IVRISPERITO, RATIONEM ANIMI MEI POTIVS SECVTVS, QVAM NIMIAM ET MISERAM DILIGENTIAM. ET SI MINVS ALIQVID LEGITIME MINVSVE PERITE FECERO, PRO IVRE LEGITIMO HABERI DEBET HOMINIS SANI VOLVNTAS. deinde heredes instituit. quæsitum est, intestati eius bonorum possessione petita, an portiones adscriptæ ex causa fideicommissi peti possint. respondi, secundum ea quæ proponerentur, posse.

v Coniunge l. Titia. de cond. & demonst.

Epistola scripta à testatore quam vim habeat.

LXXXVIII. Idem libro quarto Responsorum.

x TEstamento [x] filium & vxorem suam heredes instituit. postea epistulam scripsisse dicitur, qua & quidy quid in peculio habuit filius, ei donauit, & adiecit, [y] præcipua hæc eum, suúque iuris, & post mortem suam habere velle. quæro cum testamento significauerit, si quid obsia gnatum recepisset, id vice codicillorum valeret [z], epistula autem non sit obsignata: an quæ epistula continentur, ad filium pertineant. respondi, si fides epistulæ relictæ con4 staret, deberi quæ in eam dare [a] se velle significauit.

x Testator
y se præcipua
z valere:
A dari

Generalia verba ad tempus testamenti relata ob coniecturam voluntatis.

2 Qui indiuisam cum fratre suo rem habebat, filias suas heredes instituit, & ita cauit: PROPTER RES VNIVERSAS, QVAE MIHI CVM [ILLO] FRATRE MEO PATRVO VESTRO COMMVNES SVNT, QVAS AESTIMATIONIS CONSTITVENIT ESSE VNIVERSAS DVO MILIVM AVREORVM, FIDEI VESTRAE COMMITTO, VTI PRO PORTIONE VESTRA MILLE AVREOS A LVCRETIO PACATO PATRVO VESTRO ACCIPIATIS. huic testamento quinquennium superuixit, & abunde patrimonium reliquit. quæsitum est, an heredes Lucretii Pacati secundú verba suprascripta offerentes mille aureos, fideicommissum consequantur. respondi, secundum ea quæ proponerentur, non facere voluntatem, vt vniuersa dati milleni [B] aurei restituerentur. sed æstimationis, quæ mortis tempore in rebus fuerat, oblationem debere fieri.

B mille

Conditio apposita in persona vnius, in persona alterius coniuncti non videtur repetita.

3 Seio, quem heredi substituerat, ita legauit: SEIO, SI MIHI HERES NON ERIT, ET VXORI EIVS MARCELLAE ARGENTI LIBRAS QVINDECIM DARI VOLO. quæro cum Seius heres exstiterit, an Marcellæ legati dimidia portio debeatur. respondi, secundum ea quæ proponerentur, deberi.

Communicatio bonorum ex causa fideicommissi.

3 Lucius Titius intestato moriturus, cum haberet vxorem, & ex ea filiam emancipatam, codicillis hæc verba inseruit: PERTINENT [AVTEM] HI CODICILLI AD VXOREM ET FILIAM. PRIMVM [AVTEM] ROGO HIC INTER VOS AGATIS, VT ME VIVO EGISTIS. ITAQVE ROGO VT QVIDQVID

AVT

AVT EGO RELINQVERO, AVT[a] QVOD VOS IPSAE HABETIS, COMMVNE VOBIS SIT. filia intestati patris bonorum possessionem accepit. quæritur, an aliqua pars hereditatis Lucii Titii ex causa fideicommissi à filia matri deberetur, & quota. respondi, secundum ea quæ proponerentur, dimidiam partem deberi: si modo vxor parata sit in commune bona sua conferre.

a aut vos ipsæ

4 Quattuor filios æquis partibus instituit, & fundum per præceptionem singulis legauit. filii cum vniuersa bona patris obligata essent, mutua[b] accepta pecunia hereditario creditori soluerunt, & posteriori obligauerunt. qui cum ei debitum non solueretur, prædia vniuersa lege pignoris vni ex heredibus vendidit. quæritur an cum iste filius ex causa emptionis ea possideat, fratribus & coheredibus fideicommissi petitio esset: an verò ea perempta esset, cum communiter vniuersa sequenti creditori obligauerint. respondi, actionem quidem fideicommissi in personam competentem omnibus inuicem manere. non autem fideicommissum restituendum est[c], nisi prius debitum ab eis emptori, eidémque coheredi persolueretur.

b mutuâ acceptâ pecuniâ
c esse,

Dos onerata fideicommisso.

5 Filiæ fidei commisit in hæc verba: PETO A TE FILIA MEA, VT DOTALEM CAVTIONEM POST MORTEM MEAM MVTES, ET ITA RENOVES, VT FRATRES TVI DOTEM STIPVLENTVR HOC CASV, VT SI SINE LIBERIS VNO PLVRIBVSVE IN MATRIMONIO MORIERIS, DOS AD EOS PERVENIAT. post mortem patris decessit maritus antequam renouaretur cautio dotalis: & postea alii nupta decessit nullo liberorũ relicto, viuo adhuc Titio vno ex fratribus. quæsitũ est, an Titius petitionem haberet rerum quæ in dotem[d] fuerãt. respondi, posse fideicommissum ab heredibus sororis peti, si per eam stetit quo minus dotem frater stipularetur.

d dote

Pluribus post eorum mortem simul rogatis, vno mortuo, aliis superstitibus statim competit fideicommissi petitio.

6 Filium & filiam heredes instituit, & libertis legata dedit, eorumque fidei commisit in hæc verba: A VOBIS PETO, VT QVIDQVID VOBIS LEGAVI[e], CONTENTI SITIS VIVENTES, VT POST VOS FILIIS MEIS RESTITVATIS. defuncta testatricis filia Mæuia, libertus decessit, herede instituto patronæ[f] filio ex parte debita, ex altera extraneo. quæsitum est, an adita hereditate patronæ filius à coherede suo partem eorum, quæ ex testamento matris ad Mæuium libertum peruenerant, petere potest. respondi, eius quod ei deberetur si hereditatem non adisset, partem à coherede petere posse.

e eo contenti
f patrono

Iusta ignorantia facit, vt valeat alienatio rei per fideicommissum relictæ.

7 Maritus vxorem ex asse heredem instituit, cuius post mortem codicillos aperiri testator præcepit. prædium hereditarium vxor, infructuosum rationi suæ existimans, vendidit. emptor quærit, an retractari hæc venditio possit post mortem mulieris ab his quibus codicillis per fideicommissum hereditas data deprehenderetur: an verò solùm quantitas pretii ab herede vxoris fideicommissariis debeatur. respondi, propter iustam ignorantiam tam mulieris quàm emptoris, heredem mulieris, vt fundus apud emptorem remaneat, fideicõmissario pretiũ dare debere.

LIBER TRIGESIMVS SECVNDVS.

DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS.

Qui possit fideicommissum relinquere.

I. VLPIANVS libro primo Fideicommissorum.

SI INCERTVS[g] QVIS SIT, captiuus sit, an à latrunculis obsessus[h]: testamentum facere non potest. sed & si sui iuris sit ignarus, putéque se per errorem, quia à latronibus captus est, seruũ esse velut hostium: vel legatus[i], qui nihil se à captiuo differre putat: nõ posse fideicommittere certum est. quia nec testari potest, qui an liceat sibi testari dubitat.

g Coniunge l. 2. de leg. 1.
h obsessus sit:
i relegatus,

1 Sed[k] si filiusfamilias vel seruus fideicommissum reliquerit, non valet. si tamẽ manumissi decessisse proponantur, constanter dicemus, fideicommissum relictum videri, quasi nunc datum, cum mors ei contingit. videlicet si durauerit voluntas post manumissionem. hæc vtique nemo credet in testamentis nos esse probaturos: quia nihil in testamento valet, quotiens ipsum testamentum non valet: sed[l] si aliàs fideicommissum quis reliquerit.

k Sed etsi

2 Hi quibus aqua & igni interdictũ est, item deportati fideicommissum relinquere non possunt. quia nec testamenti faciendi ius habent, cum sint ΑΠΟΛΙΔΕΣ[m]. Deportatos autem eos accipere debemus, quibus princeps[n] insulas adnotauit, vel de quibus deportandis scripsit. ceterũ priusquàm factum præsidis cõprobet, nondũ amisisse quis ciuitatẽ videtur. proinde si ante decessisset, ciuis decessisse videtur: & fideicõmissum, quod ante reliquerat quàm sententiã pateretur, valebit. sed & si post sententiam, antequam Imperator[o] cõprobet: valebit quod factum est. quia certum statum vsq; adhuc habuit. à præfectis verò prætorio, vel eo qui vice præfecti ex mandatis principis cognoscet, item à præfecto vrbis deportatos, quia ei quoque epistula Diui Seueri & Imperatoris nostri ius deportandi datum est, statim amittere ciuitatem. & ideo nec testamenti faciendi ius, nec fideicommittendi constat habere.

l sed valet fideicommissum, etsi aliàs quis reliquerit.
m In hunc locũ Alex. ab Alex. lib. 5. cap. 5. Cal. Rhod. lec. antiq. lib. 14. ca. 48.
n Quos in insulas deportãdos, in acta seu commentarios referendos ac perscribendos curauit Duar. 1. disput. cap. 8.
o Imperator noster

3 Si quis plane in insulã deportatus codicillos ibi fecerit, & indulgentia Imperatoris restitutus isdem codicillis durantibus decesserit: potest defendi fideicommissum valere, si modò in eadem voluntate durauit.

Quis fideicommisso onerari possit.

4 Sciendum[p] est autem eorũ fidei cõmitti [quem] posse, ad quos aliquid peruenturum est morte eius: vel dum eis datur, vel dum eis non adimitur. nec tantùm proximi bonorum possessoris, verùm inferioris quoque fidei committere possumus, sed & eius qui nõdum natus est, fidei committi posse, si modò natus nobis successurus sit.

p A quibus fideicõmissum, vel legatũ relinqui potest, hic agitur. Qui loc[us] tractatur vsq. ad l. 10. Dig. & tot. de leg. 1. l. 92. vsque ad 100.

5 Illud certè indubitatè dicitur, si quis intestatus decedens, ab eo qui primo gradu ei succedere potuit, fideicommissum reliquerit: si illo repudiante ad sequentem gradum deuoluta sit successio: eum fideicommissum non debere, & ita Imperator noster rescripsit. sed & si à patrono sit relictum, & aliquis ex liberis eius mortuo[q] admissus sit ad bonorum possessionem, idem erit dicendum.

q mortuo eo

Non valet fideicommissum quod relinquitur à præterito.

II. GAIVS libro primo Fideicommissorum.

EX[r] filio præterito, licet suus heres erit, fideicommissum relinqui non potest.

r A filio

III. VLPIANVS libro primo Fideicommissorum.

SI mulier dotem stipulata fuerit, & accepto tulit marito in hoc dotem, vt fideicommissum det: dicendum est fideicommissum deberi. percepisse enim aliquid à muliere videtur. hæc ita, si mortis causa donatura mulier marito fecit acceptum. Sed & si mortis causa auxerit marito dotem, vel in matrimonium eius mortis causa redierit: potest dici fideicommissum ab eo deberi.

1 Iulianus[s] scribit, si seruus mihi legatus sit, eúmque manumittere rogatus sim, fideicommissum à me relinqui nõ posse: scilicet si purè roget[t]. nam si sub condicione, vel in diem: propter fructum medii temporis posse me obligari, nec Iulianus dubitaret.

s Hæc species est in l. plane. 94. §. vlt. de leg. 1.
t roget. Deterior est Florent.

2 Si rem quis debeat ex stipulatu ei[v] Qui rem legauerit, fidei committere eius non poterit: licet ex legato commodum sentire videatur, quòd dominium nanciscitur statim, nec exspectat ex stipulatu actionem. fortassis quis dicat & sumptum litis, quem sustineret si ex stipulatione litigaret, eum lucrari. sed nequaquam dicendum est huius fidei committi[x] posse.

v cui, cui

3 Sed & si habenti tibi proprietatem, vsumfructum mortis causa cessero: potest dici fideicommittere me posse. nec quemquam moueat, quòd vsusfructus solet morte extingui. nam medii potius temporis, quo viuat qui donauit, commodum cogitemus[y]. si autem pignus debitoris[z] liberauero mortis causa, & eius fidei commisero: non potest valere fideicommissum.

x fidei cõmittere me
y cogitamus.
z debitori

IIII. PAVLVS libro quarto Sententiarum.

A Patre vel domino relictum fideicommissum, si hereditas ei non quæratur, ab emancipato filio vel seruo manumisso vtilibus actionibus postulatur. penes eos enim quæsitæ hereditatis emolumentum remanet.

V. VLPIANVS libro primo Fideicommissorum.

SI fuerit municipio legatum relictum ab his qui rempublicam gerunt, fideicommissum dari potest.

1 Si quis non ab herede vel legatario, sed ab heredis vel legatarii herede fideicommissum reliquerit: hoc valere benignum est.

VI. PAVLVS libro primo Fideicommissorum.

SEd etsi sic fideicommissum dedero ab herede meo, VT ROGO LVCI TITI, VT AB HEREDE TVO

PETAS DARI MAEVIO DECEM AVREOS, vtile erit fideicommissum: scilicet vt mortuo Titio ab herede eius peti possit. idque & Iulianus respondit. Sic autem fideicommissum dari non poterit, SI STICHVS HERES FACTVS IVSSV EIVS HEREDITATEM ADIERIT, EOOO DET. quoniam qui fortuito, non iudicio testatoris consequitur hereditatem vel legatum, non debet onerari. nec recipiendum † esse, vt cui nihil[a] dederis, cum rogando obliges.

† est.
a vt qui nihil

VII. VLPIANVS libro primo Fideicommissorum.

SI deportati seruo fideicommissum fuerit adscriptum, ad fiscum pertinere dicendum est. nisi si eum deportatus viuo testatore alienauerit, vel fuerit restitutus. tunc enim ad ipsum debebit pertinere. Si miles deportato fideicommissum reliquerit, verius est quod & Marcellus probat, capere[b] eum posse. Si quis creditori suo legauerit id quod debet, fidei committi eius non poterit, nisi[c] commodum aliquod ex legato consequatur. fortè exceptionis timore[d], vel si quod[e] in diem debitum fuit, vel sub condicionem[f].

b carere vlrdo fum est carere, vt apparet ex l. 15. § 1. l. de mil. testamen.
c nisi si
d timore leuatus,
e quid
f conditione.

VIII. PAVLVS libro primo Fideicommissorum.

SI legatarius, à quo fideicommissum datum est, petierit legatum: id tantùm, quod per iudicem exegerit, præstare fideicommissario cogetur. vel si non exegerit, actione[g] cedere. ad eum enim litis periculum spectare iniquum est, si non culpa legatarii lis perierit. Seruo heredis fideicommissum vtiliter non relinquitur: nisi sid E Ius commiserit vt seruum manumittat. Cum ita petisset testator, vt quidquid ex bonis eius ad patrem peruenisset, filiæ suæ ita restitueret, vt eo amplius haberet, quàm ex bonis patris habitura esset: Diuus Pius rescripsit, manifestum esse de eo tempore sensisse testatorem, quod post mortem patris futurum esset.

g actionem

Heredes ab intestato succedentes verbis generalibus onerati fideicommisso.

VIIII. MARCIANVS libro primo Fideicommissorum.

SI ita fuerit fideicommissum relictum, AD QVEMCVMQVE EX TESTAMENTO MEO VEL AB INTESTATO, vel ita, AD QVEMCVMQVE QVOQVO IVRE BONA MEA PERVENIANT: hac oratione & eius qui postea natus erit, inue[h] familiam venerit, & eius qui postea cognatus esse cœperit, fidei cõmissum videtur. eius quoque quæ nondum nupta erit, sed postea, eo casu quo ex edicto ad vxorem bona mariti intestati solent pertinere.

h inue eam

X. VALENS libro secundo Fideicommissorum.

SI tibi & ei qui ex tribus liberis meis in funus meum venerit, centum aureos legauero: non minuitur in tua persona legatum, si nemo venit.

Quibus verbis fideicommissum relinquatur.

XI. VLPIANVS libro secundo Fideicommissorum.

FIdeicommissa quocumque sermone relinqui possunt: non solum Latina vel Græca, sed etiam Punica vel Gallicana vel alterius cuiuscumque gentis[i]. Quotiens quis exemplum testamenti præparat, & prius decedat quàm testetur[k]: non valent quasi ex codicillis quæ in exẽplo scripta sunt: licet vrebá fideicommissi scriptura[l] habeat. & ita Diuum Pium decreuisse Mæcianus scribit. Si ita quis scripserit, ILLVM TIBI COMMENDO: Diuus Pius rescripsit fideicommissum non deberi. aliud est enim personam commendare, aliud voluntatem suam fideicõmittentis heredibus insinuare. Cum esset quis rogatus restituere portionem accepta certa quantitate, responsum est, vltro petere ipsum fideicommissum ab herede posse. sed vtrum si volet, præcipiet[m], restituétq; portionem: an verò & si noluerit, cogatur accepta[n] quantitate portionem restituere, propriæ est deliberationis. & sanè cum quis rogatur accepta certa quantitate portionem restituere, duplex est fideicommissum: vnum, vt possit petere quantitatem paratus portione cedere: aliud, vt etsi non petet, tamen cogatur fideicommissario restituere parato præstare quãtitatem. Si quis ita scripserit, SVFFICIVNT TIBI VINEAE, VEL FVNDVS: fideicommissum est. quoniam & illud fideicommissum esse arbitramur, CONTENTVS ESTO ILLA RE.

i gẽtis lingua.
k testator: ita lecta est Flor.
l scripta habeant.
m percipiet, restituatque
n accepta certa

Fideicommissum collatum in voluntatem aut arbitrium heredis.

Sic fideicõmissum relictum, NISI HERES MEVS NOLVERIT, ILLI DECEM DARI[o] VOLO, quasi condicionale fideicommissum est: & primam voluntatem exigit. ideóque post primam voluntatem non petit arbitrium heredis[p] dicendi noluisse[q]. hoc autem legatum, CVM VOLVERIT tractum habet, quamdiu viuat is à quo fideicommissum relictum est. verùm si antequam dederit decesserit, heres eius præstat. sed & si fideicommissarius antequam heres constituat, decesserit: ad heredem suum nihil transtulisse videtur. condicionale enim esse legatum, nemini dubium est: & pendente condicione legatarius videri decessisse fideicõmissariũ. Quamquam[r] autem fideicommissum ita relictum non debeatur, SI VOLVERIS: tamẽ si ita adscriptum fuerit, SI FVERIS ARBITRATVS, SI PVTAVERIS, SI AESTIMAVERIS[s], SI VTILE TIBI FVERIT VISVM, vel VIDEBITVR: debebitur. non enim plenum arbitriũ voluntatis heredi dedit, sed quasi viro bono commissum[t] relictum. Proinde si[v] ita sit fideicõmissum relictum, ILLI SI TE[x] MERVERIT: omnimodo fideicõmissum debebitur. si modo[y] meritum, quasi apud virum bonum, collocare fideicommissarius potuit. & si ita sit, SI TE NON OFFENDERIT: æque debebitur. nec poterit heres causari non esse meritum, si alius vir bonus & non infestus meritum potuit admittere.

o dare
p heredi
q voluisse. Sequere Floren.
r Coniunge l. 4. de leg. 2.
s existimaueris.
t fideicommissum
v & si
x Rostum est. si demeruerit. vt in alijs legitur.
y eo meritũ.

Verba fideicommissi.

Hæc verba TE FILI ROGO VT PRAEDIA QVAE AD TE PERVENERINT, PRO TVA DILIGENTIA DILIGAS, ET CVRAM EORVM AGAS, VT POSSINT AD FILIOS TVOS PERVENIRE, licet non satis exprimunt fideicommissum, sed magis consilium quàm necessitatem relinquendi: tamen ea prædia in nepotibus post mortem patris eorum vim fideicommissi videntur continere.

Fideicommissum filio relictum.

Si filio à patre herede instituto fideicommissum relictum fuerit: etsi verbis nõ sit ita relictum, cum pater moreretur, sed intellegi hoc possit: puta quia sic relictum est, vt relinquat filio, vel VOLO EVM HABERE, vel VOLO AD EVM PERTINERE: defendetur in id tẽpus fideicõmissum relictũ, quo sui iuris filius efficitur. Si cui ita fuerit fideicommissum relictum, SI MORTE PATRIS SVI IVRIS FVERIT EFFECTVS, & emancipatione sui iuris factus sit: non videri[z] defecisse condicionem. sed & cum mors patri contingat, quasi extante condicione, ad fideicommissum admittetur.

z non videtur defecisse conditio.

De ademptione legati.

Si rem suam testator legauerit, eámque necessitate vrguente alienauerit:[A] fideicommissum peti posse, nisi probetur adimere ei testatorem voluisse. probationem autem mutatæ voluntatis ab heredibus exigendam. Ergo & si nomen quis debitoris exegerit, quod per fideicommissum reliquit, non tamen hoc animo, quasi vellet exstinguere fideicommissum: poterit dici deberi. nisi fortè inter hæc interest. hic enim exstinguitur ipsa constantia[B] debiti: ibi res durat tametsi alienata sit. cum tamen quidã nomen debitoris exegisset, & pro deposito pecuniam habuisset: putaui fideicommissi petitionem superesse. maximè quia non ipse exegerat, sed debitor vltro pecuniam optulerat: quam offerente ipso non potuit (non) accipere. paulatim igitur admittemus, etsi ex hac parte pecuniæ rem comparauerit, qui in non hoc animo exegit, vt fideicommissarium priuaret fideicommisso: posse adhuc fideicommissi petitionem superesse.

A Marcianus putat fideicõmissum
B substantia

Quid legari possit.

Si quis illicitè ædificasset, id est hoc quod dirui constitutiones iubent: an fideicommissum relinquere ex eo quis possit, videamus. & puto posse. cum enim dirui necesse sit, nulla dubitatio est, quin senatusconsultum impedimento non sit. Si heres rogatus sit certam summam vsuris certis sorori dare: vtile est fideicommissum. sed Mæcianus putat, non alias cogẽdum credere, quàm idoneè ei caueatur. sed ego procliuior sum, vt putem cautionem non exigendam. Si seruo alieno militia relinquatur, an domino quæratur legatum, quæritur. & aut scit seruum esse, & dico æstimationem deberi. aut ignorauit, & denegari fideicommissi persecutio debet. quia si scisset seruum, non reliquisset[C]. ex his apparet, cum per fideicommissum aliquid relinquitur: ipsum præstandum quod relictum est. cum verò ipsum præstari non potest, æstimationem esse præstandam.

C Non enim est idoneus habenda militia seruo. l. ab omni. inf. de re milit.

Voluntatis interpretatio pro herede.

Si quis decem alicui per fideicommissum reliquerit, & si perdidisset id quod testamẽto relictum est, rursus ei reliquerit: quærebatur an sequens fideicommissum valeat. vel an exigere heres debeat cautionẽ, salua fore decem, ne cogatur ad præstationẽ. & an si sæpius perdidisset, sæpius

ei fiat

ei sarciretur fideicommissum. Diuus Pius rescripsit neq; cautionem exigendam, & non amplius quàm semel postquam prædidisset præstandum. non enim onerandus est heres, vt in infinitum quotiens perdiderit, restituere ei tantundem debeat: sed vt per fideicommissum posterius a duplicata eius[a] legata videantur: nec amplius ad pericu- b lum heredis pertineant[b], si quid postea is consumpserit, exsoluto & posteriore fideicommisso.

a ei legata
b pertineat,

Spectanda voluntas in fideicommissis.

16 Item si quis certam quantitatem cui reliquerit, & addiderit, facilius hanc summam posse compensari, cum debitor sit fideicommissarius ex causa hereditatis Gaii Seii: nec velit ille hereditatem adire Gaii Seii, sed petat fideicommissum: Imperator noster contra volútatem eum testantis petere fideicommissum rescripsit. cum in fideicommissis præcipue spectanda seruandaque sit testatoris vo-

17 luntas. Plerumque euenit, multorum interesse id quod relinquitur: verùm testatorem vni voluisse honorem habitú. & est hæc sententia Marcelli verissima. sic[c] euenit vt c interdum, si pluribus testator honorem habere voluit, & de pluribus sensit: quamuis vnum legatum sit, tamen ad persecutionem eius plures admittátur. vtputa si decé fuerunt eiusdem rei stipulandi, & heres vel fideicommissarius rogatus est, vt eis solueret. hic enim si omnium interest, & de omnibus sensit testator: fideicómissum relictum d omnes petere potuerunt[d]. sed vtrum in partem agent, an in solidum, videamus. & credo, prout cuiusque interest, consequentur. vnus igitur qui occupat, agendo totum consequitur, ita vt caueat, defensu iri aduersus ceteros fideicommissarios eum qui soluit: siue socii sunt, siue non.

c sic enim
d poterunt.

18 Interdum alterius nomen scribitur in testamento, alteri verò fideicommissi petitio vel legati competit. vtputa e si filei heredis committatur, vt ipse publicum[e] pro Titio præstet. fideicomissum hoc vel legatum non publicanus petit, licet ei sit adscriptum, sed ipse petere poterit, pro quo legatum relictum est. multum autem interesse arbitror, eius † volet prospectum, cuiúsque contemplatione testator fecerit. plerumq; autem intellegendum est priuati causa hoc fecisse, licet emolumentum publicano quæra-

e publicano
† voluit

19 tur. Si in opere ciuitatis faciendo aliquid relictum sit, vnumquemque heredem in solidum teneri Diuus Marcus & Lucius Verus Proculæ rescripserunt. tempus tamen coheredi præstituerunt, intra quod mittat ad opus faciendum: post quod solam Proculam voluerunt facere, imputaturam coheredi sumptum pro parte eius. ergo & in statua, & in seruitute, ceterísque quæ diuisionem non

20 recipiunt, idem Diuus Marcus rescripsit. Si quis opus facere iussus, paratus sit pecuniam dare reipublicæ, vt ipsa faciat, cum testator per ipsum id fieri voluerit: non audietur. & ita Diuus Marcus rescripsit.

Incerta voluntatis declaratio.

XII. VALENS[f] libro primo Fideicommissorum

f Paulus. vel, Caius.

STICHVS LIBER ESTO, ET VT EVM HERES ARTIFICIVM DOCEAT, VNDE SE TVERI POSSIT, PETO. Pegasus inutile fideicommissum esse ait: quia genus artificii adiectum non esset. sed prætor aut arbiter ex voluntate defuncti & ætate & condicione & natura ingenióque eius cui relictum erit, statuet quod potissimum artificium heres docere eum sumptibus suis debeat.

XIII. MARCIANVS libro secundo Fideicommissorum

SI sic locutus erit testator, HERES MEVS SEIO FVNDVM DATO: SEIO HOC AMPLIVS DECEM: non erit dubitandum, quin Seius & fundi partem & decem ex testamento percipere debeat.

XIIII. GAIVS libro primo Fideicommissorum

NOn dubium est, quin si vxori legatú sit, SI NON NVPSERIT, idque alii restituere rogata sit: cogenda est si nupserit restituere. Heres quoque, cui iurisiurandi condicio remittitur, legatum & fideicommissum debet. Sed si[g] cui legatum relictum est, vt alienam rem redimat, vel præstet: si redimere non possit, quòd dominus non vendat, vel immodico pretio vendat: iustam h æstimationem inferat[h].

g sed etsi
h inferet.
i Hæres testatoris legata.
k præstat. Inepte hic adnotarunt mendosam esse Flor. dum nõ cogitant sentio legédam esse, hæres, duabus dictionibus, nõ vna.
l De insularum nascentiũ ratione Vlpia. lib. a.c. 87. & sequ.

XV. MARCIANVS libro secundo Fideicommissorum

HAe[i] res testatoris legatæ, quæ in profundo esse dicuntur, quandoque apparuerint, præstantur[k].

XVI. POMPONIVS libro primo Fideicommissorum

SAepe legatum plenius restituitur fideicommissario, quàm esset relictum. veluti si alluuione ager auctus l esset, vel etiam insulæ natæ[l].

XVII. MARCIANVS libro secundo Fideicommissorum

m ETiam ea quæ futura sunt, legari possunt: vt[m] insula vel in mare vel in fluminibus enata. Seruitus quoque seruo prædium habenti rectè legatur.

m vel insula

Quo modo fideicommissum reuocetur.

XVIII. POMPONIVS libro primo Fideicommissorum

SI iure testamento facto fideicommissum tibi relinquero, deinde postea aliud fecero non iure, in quo fideicó- n missum relictum[n] tibi, vel aliud quàm quod priore testa- o mento, vel omnino non sit relictum: videndum est,[o] mens mea hæc fuerit facientis postea testamentum, vt nolim p ratum[p] tibi sit priore testamento relictum: quia nuda voluntate fideicommissa infirmarentur. sed vix id optinere potest. fortassis ideo, quòd ita demum à priore testamen- q to velim recedi[q], si posterius valiturum sit. & nunc ex posteriore testamento fideicommissum ei non debetur, r etiam si Idem heredes vtroque testamento instituti[r] ex priori exstiterunt.

n relinquam tibi.
o an mens
p ratum esse priore testamẽto tibi relictũ:
q recedere.
r qui ex priore

Modus legato adiectus.

XVIIII. VALENS libro quinto Fideicommissorum

SI tibi legatum est vel fideicómissum relictum, vt quid facias: etiam si non interest heredis id fieri, negandam tibi actionem, si non caueas heredi futurum quod defunctus voluit, Nerua & Atilicinus rectè putauerant.

Eadem res duobus in solidum legata.

XX. VLPIANVS libro sexto Fideicommissorum

SI res mihi per fideicommissum relicta, eadem tibi legata vel per fideicomissum relicta sit, non communicandi animo, sed vtrique in solidum: ambigendú non est, s si altera sit soluta, alterum nullum quidem ius in ipsam[s] t rem habere, sed actionem de pretio integrá eum[t] habere.

s ipsa re
t tamen

XXI. PAVLVS libro quarto Sententiarum

NVtu etiam relinquitur fideicommissum: dummodo is nutu relinquat, qui & loqui potest, nisi superue- s niens morbus ei impedimento sit. Fideicommissum relictum, & apud *eum* cui relictum est, ex causa lucratiua inuentum extingui placuit: nisi defunctus æstimationem z quoque eius præstari voluit. Columnis ædium vel tignis per fideicommissum relictis, ea tãtummodo amplissimus ordo præstari voluit, nulla æstimationis facta mentione, quæ sine domus iniuria auferri possunt.

Semper suprema voluntas potior est, modo certa sit, ac specialiter expressa.

v XXII. HERMOGENIANVS[v] libro quarto iuris Epitomarum

v Hermogenes

SI quis in principio testamenti adscripserit, CVI BIS LEGAVERO, SEMEL DEBERI VOLO, postea eodem testamento vel codicillis sciens sæpe eidem legauerit: suprema voluntas potior habetur. nemo enim x eam sibi potest legem dicere, vt à priore[x] ei recedere non liceat. Sed hoc ita locum habebit, si specialiter dixerit y prioris voluntatis sVi[y] pænituisse, & voluisse vt legata- z rius plura legata accipiat. Miles, in eum ex militari delicto capitali dicta sententia, permittente eo in ipsa sententia qui damnauit, sicut testamenti faciendi, ita fidei- a commissi relinquendi potestatem consequitur. Mortis damnum per fideicommissum serui relicti, antequam mora fiat, fideicommissarius solus patitur: licet alienus relinquatur.

x priore voluntate
y se pœnituisse,

XXIII. PAVLVS libro quinto Sententiarum

z EX[z] imperfecto testamento legata vel fideicommissa A Imperatorem vindicare, inuerecundum[A] est. decet u enim tantæ maiestati, eas seruare leges, quibus[B] ipse solu- C tus[C] esse videtur.

z Contingit l. vlt. de test. am. l. pen. de hered. inst.
A Impudens nõ autem valde verecũdum, vt notat Accur. Quidam legunt verecundum, quã lectio quoque cõuenit. Aug. li. 1. emend. ca. 3
B Vnde Claudianus, In commune iubes si quid, censésue tenendũ Primus iussa subi, tunc obseruantior æqui Fit populus: nec ferre vetat, cũ viderit ipsum Auctorem parere sibi.
C ipsa soluta

XXIIII. SCAEVOLA[D] libro secundo Responsorum

D Terentius

CReditori ita potest legari, ne indebitum ab eo repeteretur.

XXV. PAVLVS libro primo ad Neratium

E ILLE AVT ILLE HERES[E] SEIO CENTVM DATO. potest Seius ab vtro velit petere. Cum in verbis nulla ambiguitas est, non debet admitti voluntatis quæstio.

E hæres esto. & Seio

XXVI. IDEM libro secundo ad Neratium

IS qui fideicommissum debet, post moram non tantùm fructus, sed etiam omne damnum quo adfectus est fideicommissarius, præstare cogitur.

Legatum filiæ in testamento non reuocatur per legatum factum patri in codicillis.

XXVII. IDEM libro secundo Decretorum

F PAula[F] Callinico ex parte herede instituto, filiæ eiusdem Iubentianæ, cum in familia nupsisset, decem testamento legauit. deinde post tempus codicillis factis, centum eidem Callinico sesquecias, non adiecto HOC AMPLIVS. pronuntiauit vtramque summam deberi. maximè cum in codicillis filiæ Callinici nihil legatum fuisset.

F Paulo Callimacho

Benigna ademptionis interpretatio.

1 Pompeius[a] Hermippus filium Hermippum ex dodrante, filiam Titianam ex quadeante heredes instituerat, & prædia certa singulis prælegauerat. præterea si sin. liberis Hermippus moreretur, aliam possessionem filiæ dari iusserat. post testamentum factis codicillis filiæ certa prædia dederat: eamque his contentam esse voluit pro omni hereditate & his quæ in testamento relinquerat. Hermippi bona ad fiscum peruenerant. Titiana soror fideicommissum petebat. quærebatur, verum pro hereditate tantùm, an & pro his quæ post mortem frater rogatus erat restituere, pater eam voluisset accipere ea quæ codicillis relinquerat. mihi ab omni voluntate recessum videbatur. placuit[b] humanius interpretari, ea sola, quæ viuente fratre acceptura erat, adempta videri: non etiam quæ post mortem eius relinquerat, si sine liberis decederit[c]. & ita pronuntiauit.

a Pomponius
b placuit sunt
c decederet.

Fideicommissum ipse heres debet, non debitor: quamuis testator voluerit ex pecunia debita solui.

2 Iulianus[d] Seuerus decedens, institutis quibusdam heredibus, alumno suo quinquaginta legauerat: eáque[e] Iulio Mauro colono suo ex pensionibus fundi debitis ab eo præstari voluerat: eidémque[f] Mauro quædam legauerat. cum de hereditate fiscus quæstionem mouisset, iussu procuratoris Maurus pecuniam fisco soluerat. postea heres scriptus optinuerat fiscum[g]. alumno autem mortuo heres eius fideicommissum ab herede Mauri petebat. placuit Imperatori non videri eius fidei commissum, sed demonstratum vnde accipere posset. & ideo heres[h] Seueri hæc præstare debere[i].

d Iulius
e eáq. à Iulio. Non rectè omissa est à. in Florent. quod amphibologiâ magnâ hanc tulit.
f itémque
g aduersus fiscum.
h hæredem
i debere.

XXVII. IDEM libro singulari ad Senatusconsultum Tertullianum.

SI fidei meæ committatur, vt quod mihi relictum fuerit supra quod[k] capere possum, alii restituam: posse me id capere constat.

k quàm

Interpretatio verborum.

XXVIII. LABEO libro secundo Posteriorum à Iauoleno epitomatorum

[l] QVi concubinam habebat, ei vestem prioris concubinæ vtendá dederat. deinde ita legauit, VESTEM QVAE EIVS CAVSA EMPTA, PARATA ESSET. Cascellius, Trebatius negant ei deberi prioris concubinæ causa parata. quia alia conditio esset in vxore. Labeo id non probat: quia in eiusmodi legato non ius vxorium[m] sequendum, sed verborum interpretatio esset facienda. idemque vel in filia vel in qualibet alia persona iuris esset. Labeonis sententia vera est.

l Iabolenus libro secūdo ex posterioribus Labeonis.
m vxoris

In dubio sequimur quod minus est.

1 Cum ita legatum esset, vt Titia vxor mea tantandem[n] partem habeat, quantulam vnus heres: si nó æquales partes essent heredum, Quintus Mucius & Gallus putabant maximam partem legatam esse: quia in maiore minor quoq; inesset. Seruius, Ofilius, minimam: quia cum heres daret damnatus esset, in potestate eius esset, quam partem daret. Labeo hoc probat. idque verum est.

n tantulam

Verbum, peruenisse, intelligitur cum effectu.

2 Com ita legatum esset, QVANTA PECVNIA EX HEREDITATE TETSE AD ME PERVENIT, TANTAM PECVNIAM HERES MEVS SEESE[o] DATO: id legatum putat Labeo, quod acceptum in tabulis[p] suis ex hereditate testator retulisset. ceterum negat cauendum heredi à legatario, si quid fortè postea eius hereditatis nomine heres damnatus esset. ego contra puto: quia nó potest videri peruenisse ad heredem, quod eius hereditatis nomine præstaturus esset. idem Alfenus Varus Seruio placuisse scribit. quod & verú est.

o Seio
p tabulas suas

An heres teneatur, euicta re legata.

3 Si heres tibi, seruo generaliter legato, Stichum tradiderit, isque à te euictus fuisset: posse te ex testamento agere Labeo scribit. quia non videtur heres dedisse quod ita dederat, vt habere non possis. & hoc verum puto. sed hoc amplius ait, debere te prius quàm iudicium accipiatur, denuntiare heredi. nam si aliter feceris, agenti ex testamento opponetur tibi doli mali exceptio.

Oratio pluralis resoluitur in singularem.

4 SI STICHVS ET DAMA SERVI MEI IN POTESTATE MEA ERVNT CVM MORIAR, TVM STICHVS ET DAMA LIBERI SVNTO, ET FVNDVM ILLVM SIBI HABENTO. si alterum ex his post testamentum factum dominus alienasset, vel manumisisset: neutrum liberum futurum Labeo putat. sed Tubero eum qui remansisset in potestate, liberum futurum, & legatum habiturum putat. Tuberonis sententiam voluntati defuncti magis puto conuenire.

Quæstio ex ambiguo.

XXX. IDEM libro secundo Posteriorum à Iauoleno epitomatorum

QVi quatuor pocula oleaginea habebat, ita legauit: POCVLA OLEAGINEA[q] PARIS DVO. respondi vnum par legatum esse: quia non ita esset, BINI PARIS: neque ita, POCVLORVM PARIS DVO. idem & Trebatius.

q oleagina

Fructibus legatis fundi conducti, quid debeatur.

1 Qui hortos publicos à republica conductos habebat, eorum hortorum fructus vsque ad lustrum quo conducti essent, Aufidio legauerat. & heredem eam conductionem[r] eorum hortorum ei dare damnauerat, sinereque vti eum & frui. respondi, heredem teneri sinere frui. hoc amplius heredem mercedem quoque hortorum reipublicæ præstaturum.

r cōditionem. Parú refert vtro modo legas, vt ut Accurs. admonuit.

2 Cum testamento scriptum esset, STICHO SERVO MEO HERES QVINQVE DATO. ET SI STICHVS HEREDI MEO[s] BIENNIVM SERVIERIT, LIBER ESTO: post biennium legatum deberi existimo. quia in id tempus & libertas & legatum referri deberet[t]. quod & Trebatius respódit.

s per bienniū
t debere.

3 Si fundum mihi vendere certo pretio damnatus es, nullum fructum eius rei ea venditione excipere[v] tibi liberum erit. quia id pretium ad totam causam fundi pertinet.

v recipere

Interpretatio pro herede.

4 Qui fundum mandatu meo in societate[x] mihi & sibi emerat, deinde eum finibus diuiserat, & prius quàm mihi traderet, ita eum tibi legauerat: FVNDVM MEVM ILLI DO. negaui amplius partem[y] deberi: quia verisimile non esset, ita testatum esse patremfamilias, vt mandati heres eius damnaretur.

x societatem
y parte illi deberi:

Interpretatio verborum.

5 VXORI MEAE DVM CVM FILIO MEO CAPVAE ERIT, HERES MEVS DVCENTA DATO. filius à matre migrauit. si ambo Capuæ habitassent, legatum matri debitu iri putaui: quamuis vnà non habitassent. sin autem in aliud municipium transissent, vnius anni tantummodo debitu iri, quo vnà habitassent quamlibet tempore. Trebatius ait videamus, an his verbis DVM CVM FILIO CAPVAE ERIT non conditio significetur, sed ea scriptura pro superua Quo[z] debet haberi. quod non probo. sin autem per mulieré mora[A] non est, quo minus cum filio habitet[B]: legata ei deberi.

z pro superua cua debeat
A factum non
B habitaret:

De re aliena legata.

6 Si ædes alienas vt dares damnatus sis, neque eas vlla condicione emere possis, æstimare iudicem oportere Atteius scribit, quanti ædes sint, vt pretio soluto heres liberetur. idemq; iuris est, etsi[C] potuisses emere, nó emeres.

C etsi cùm

Ædibus legatis quid debeatur.

XXXI. IDEM libro primo Pithanorum à Paulo epitomatorum

SI cui ædes legatæ sint, is omne habebit id ædificium, quod[D] solum earum ædium erit. Paulus: hoc tunc demum falsum est, cum dominus ædium binarum aliquid[E] conclaue, quod[F] supra concamarationem alterarum ædium esset, in vsum alterarum conuertit, atque ita his vsus fuerit. namque eo modo alteris ædibus id accedet, alteris decedet.

D supra solum
E aliquod
F quod & supra concamerationem

Prælegata non veniunt in substitutione vulgari.

XXXII. SCAEVOLA libro quartodecimo Digestorum

SExtiam[G] filiam ex quadrante, ex reliquis Seium & Marcium[H] sororis filios scripsit heredes. Sextiam substituit Marcio, & Marcium Sextiæ. dedit autem per præceptioné Marcio certas species. Marcius partem hereditatis, ex qua scriptus erat, omisit. & eo intestato defuncto bona eius ad fratrem legitimum Seium deuoluta sunt. quæsitum est, an Sextia ex substitutione etiam hæc quæ prælegata Marcio erant, iure substitutionis à legitimo herede defuncti sibi vindicare possit. respondit[I], secundum ea quæ proponerentur, Sextiam in legatis quæ Marcio data sunt substitutam non esse.

G Sextillam
H Marium
I respondi,

Quæstio facti: ad quam non videtur Scæuola respondere.

XXXIII. IDEM libro quintodecimo Digestorum

VXori suæ inter cetera ita legauit, ET DOMVS EAM PARTEM, IN QVA MORARI CONSVEBIMVS. quæsitum est, cum tam testamenti faciendi tempore quàm mortis totam domum in vsu habuerit, nec quicquam ex ea locarit: an ea tantummodo videtur legasse cubicula, in quibus dormire cósueuerat[K]. respondit, eá omnem partem, in qua morari cum familia sua consueuisset.

K consuetudinis causa

Interpretatio verborum.

1 Vxori suæ inter cetera ita legauit, VXORI MEAE QVIDQVID VIVVS DEDI, DONAVI, VSIBVSVE EIVS COMPARAVI, CONCEDI VOLO. quæro, an quod post testamentum factú ei donatum est, id quoque concessum videatur. respondit, verba[L], quæ propon

L secundùm verba

proponerentur, nihil pro futuro temporet significare.

a Cum Seius pro vxore centum aureos creditori soluerit, & ornamentum pignori positum luerit, postea autem testamento facto vxori suæ legauit quidquid ad eum, inde stipulatum, nis côcessit, & hoc amplius viceenos aureos annuos. quæsitum est, an hos centum aureos heredes viri ab vxore, vel ab heredibus eius repetant. respondit, si donationis causa creditori soluisset: teneri heredes ex causa fideicommissi, si repetant: atque etiam petentes exceptione summoueri. quod præsumptum[a] esse debet, nisi b contrarium ab herede[b] approbetur.

a Id esse
b heredibus probetur.

Nomine legato continentur etiam vsuræ.

XXXIIII. Idem libro sextodecimo Digestorum.

NOmê debitoris in hæc verba legauit, TITIO HOC AMPLIVS DARI VOLO DECEM AVREOS, QVOS MIHI HEREDES GAII SEII DEBENT, ADVERSVS QVOS EI ACTIONEM MANDARI VOLO, EIQVE EORVNDEM PIGNORA TRADI. quæro vtrum heredes tantum decem dare debeant, an et omne debitum, hoc est in vsuras debeant mandare. respondit, videri vniuersam eius nominis obligationem legatam. Item quæro cum ignorante matrefamilias, actores in prouincia adiectis sorti vsuris, decem stipulati sint: an ex causa fideicommissi suprascripti etiam incrementum huius debiti ad Titium pertineat. respondit, pertinere.

Species, in qua spectatur tempus testamenti propter fraudem legatarij.

1 Filio ex parte herede scripto præceptionem dedit inter cetera his verbis. TITIO FILIO MEO NOMINA EX KALENDARIO, QVAE ELEGERIT FI- c LIVS[c] MEVS SIBI, VIGINTI DARE DAMNAS SVNTO SINE DOLO MALO. eidem filio viuus omnium rerum suarum administrationem permisit. qui d post testamentum factum ante mortem patris annos[d] decem, quibus procurabat patri, contra veterem consuetudinem patris, qua calendarium exercebatur, nouos debitores amplarum pecuniarum fecit. & in priores, quos pater exiguarum fortunarum habebat, maius creditum côtulit, ad hoc, vt viginti nominibus propè omnis substantia Kalendarii esset. quæsitum est, an huic filio eorum nominum, quæ ipse fecit, præceptio permittenda est. respondit, ex his electionem habere, quæ testamenti tempore testator in Kalendario habuit.

c Sunt qui putant verba filius meus, legenda esse vsque ad Accursij tempora ad hunc locum loquuto: at fortasse in Accursiano Codice deprauabatur.
d annis

Is, cui legata est hereditas, onus subit æris alieni: quatenus id testator voluit.

2 Vni ex heredibus per præceptionem reliquit ea quæ ex patrimonio viri sui Aretonis ei supererant, eiúsque fidei commisit, hæc eadem restituere pronepoti, cum erit annis sedecim. in quibus hæc verba adiecit. ITEM ROGO VTI RELIQVVM AES ALIENVM, QVOD EX BONIS ARETONIS DEBETVR, OMNIBVS CREDITORIBVS EX REDITIBVS EORVM BONORVM SOLVAS, REDDAS, SATISQVE FACIAS. quæsitum est, tametsi probauerit heres non sufficere reditum bonorum ad totius debiti exsolutionem, nihilo minus tamen ipse debet adgnoscere onus æris alieni. respondit manifeste proponi, ex reditibus bonorum eorû iussum æs alienû exsoluere, non de proprio.

Quod de mutuo dictum est, pertinet ad omne æs alienum propter voluntatem testatoris.

3 Pater filio & filia heredibus institutis, cum singulis certa prædia & Kalendaria prælegasset, ita cauit, A TE AVTEM FILI CARISSIME PETO, VT QVAECVMQVE LEGAVI, PRAESTARI VOLO. ET SI QVID EVENERIT AERIS ALIENI, SI QVOD IN TEMPVS PRO MVTVO ACCEPERAM, ET ORE VERO, AVT SOLVI VOLO: VT QVOD SORORI TVAE RELIQVI, INTEGRVM AD EAM PERTINEAT. quæsitum est an quod ex quacumque causa debuit pater, à filio sit præstandum. respondit, posse filiam ex fideicommisso consequi vt leBaretur[e], quo integrum, quod testator dedisset, ad e f eam peruenisset[f].

e releuaretur.
f perueniret.

Res legata, quæ desiit posse præstari post morá heredis, debetur æstimatio cum accessionibus.

XXXV. Idem libro septimodecimo Digestorum.

g PAtronus liberto suo tribum[g] emi petierat. libertus diu moram ab herede patroni passus est, & decedens heredem reliquit clarissimum virum. quæsitum est, an tribus æstimatio heredi eius debeatur. respondit deberi. Idem quæsiit an & commoda & principales liberalitates, quas libertus ex eadem tribu vsque in diem mortis suæ consecuturus fuisset, si ei ea tribus secundum voluntatem patroni sui tunc comparata esset: an vero vsuræ æstimationis heredi eius debeantur. respondi, quidquid ipse consecuturus esset, id ad heredem suum transmittere.

g Tribum emere & militiam dicebant, cum quis in tribu vel militiam aliquem dato emprabatur. 2. 7. 11. & vl. C. de pign. sacr. ferr. & castr. nouella. 17. & 70. Vide quoq. Alc. lib. 2. parerg. c. 16.

Falsa demonstratio non nocet legato.

i h t k l Sempronio ita legauit, SEMPRONIVS[h] SVMITO PRAEDIA EA[i] OMNIA, QVAE SVNT VSQVE AD PRAEDIVM QVOD VOCATVR GAAS,[k] FINIBVS GALATIAE SVB CVRA VILICI[l] PRIMI, ITA VT HAEC OMNIA INSTRVCTA SVNT. quæsitum est, cum in eodem confinio prædiorum vnum sit prædium non[m] Galatiæ, sed Cappadociæ finibus, sub cura tamen eiusdem vilici: an etiam ad prædium cum ceteris ad Sempronium pertineat. respondit, & hoc deberi.

h Semproni
i mea
k in finibus
l villici
m in Galatia

2 Libertis quos nominauerat, ita legauit, FVNDVM TREBATIANVM, QVI EST n IN REGIONE ATELIATA[n]: ITEM FVNDVM o SATRIANVM[o], QVI EST IN REGIONE NIPHANE CVM TABERNA DARI VOLO. quæsitum est, cum inter fundos, quos supra legauit, sit quidem fundus vocabulo Satrianus, in regione tamen Niphana non sit: an ex causa fideicommissi libertis debeatur. respôdit, si nullus esset Satrianus in regione Niphana, & de eo sensisse testatorem certum sit, qui alibi esset: non idcirco p minus deberi, quia[p] in regione designanda lapsus esset.

n Atelaria:
o Satrianum.
p quamuis

Legato vsu balnei videntur legata omnia necessaria ad balneum.

3 Codicillis confirmatis ita cauit: TIBVRTIBVS MVNICIPIBVS MEIS, AMANTISSIMIS q QVE[q]: SCITIS BALINEVM IVLIANVM IVNCTVM DOMVI MEAE, ITA VT PVBLICE SVMPTV HEREDVM MEORVM ET DILIGENTIA DECEM MENSIBVS TOTIVS ANNI PRAEBEATVR GRATIS. quæsitum est, an & sumptus refectionibus necessarios heredes præstare debeant. respondit, secundum ea quæ proponerentur, videri testa- r torem[r] super calefactionis & præbitionis onus, de his quoque sensisse, qui ad cotidianam tutelam pertineant, quibus balineæ aut instruuntur, aut denique inter solitas cessationum vices parari purgarique, vt habiles ad laBandum fierent, sint solitæ.

q amantissimis, quos scitis. sequere Flor. In alijs, quod feitis balneum &c. legitur.
r & super

XXXVI. Apud SCAEVOLAM libro octauodecimo Digestorum CLAVDIVS notat.

NEc fideicommissa ab intestato data debentur ab eo, cuius de inofficioso testamento constitisset. quia crederetur quasi furiosus testamentum facere non potuisse. ideóque nec aliud quid pertinens ad suprema eius iudicia valet.

Qui mihi rem meam legat, frustrà me onerat fideicommisso.

XXXVII. SCAEVOLA libro octauodecimo Digestorum.

s CVm quis decedens Seiæ matri fundum, qui proprius matris erat, legauerat, ab ea[s] petierat, vt eundem cum moreretur, Flauiæ Albinæ coniugi suæ restitueret. post mortem testatoris mater apud magistratum professa est, nihil se aduersus voluntatem filii sui facturam: pat ratámque se[t] fundum Flauiæ AlVinæ tradere, si sibi annua bina præstarentur redituum nomine. sed neque possessionem tradidit, neque annua bina accepit. quæsitum est, an iure fundum alii vendere possit. respondit, si de legati iure fideique commissi quæreretur: secundum ea quæ v x proponerentur, nec valuisse quod matri suum legaVatur[v]: neque onus fideicommissi processisse, si modò nihil præterea[x] mater cepisset.

s eo. Recta est Flor.
t esse fundû

v legabat:
x postea

Ademptio legati.

1 y Qui testamento heredem scripserat, Mæuio ducenta legauit, & fidei eius commisit vt centum daret Glauce[y] Tyche, Elpidi autem quinquaginta. postea Mæuius volente testatore litteras emisit ad eas, secundum volunta- z tem testatoris[z] restituturum. postea testator fecit codicillos, quibus & hoc præcepit, vt præter hos codicillos si quid aliud prolatum esset, non valeat. quæsitum est, an Mæuius qui ducenta accepit, quia mutauit voluntatem de ea epistula testator, a mulieribus conueniri ex causa fi- A deicommissi[A] possit. respondit, secundum ea quæ proponuntur, frustra Mæuium conueniri, siue ducenta siue præ- 2 dium pro his accepit. Seiam & Mæuium libertos suos æquis partibus heredes scripsit. Mæuio substituit Sempronium pupillum suum. deinde codicillos per fideicommissum confirmauit, quibus ita caBit: LVCIVS TITIVS SEIAE HEREDI SVAE, QVAM PRO PARTE DIMIDIA INSTITVI, SALVTEM. MAEVIVM LIBERTVM MEVM, QVEM IN TESTAMENTO PRO PARTE DIMIDIA HEREDEM

y Glauce Tychæ, Elpidem
z se restituturum.
A non posse: siue addas, siue detrahas negationem, eadé sententia remanet.

INSTITVI, EAM PARTEM HEREDITATIS VEVO ACCIPERE, CVIVS IN LOCVM PARTEM VE EIVS PVBLIVM SEMPRONIVM DOMINVM MEVM HEREDEM ESSE VOLO: & Mæuio, ad quem hereditatis portionem noluit peruenire, cum hoc elogio fideicommissum reliquit. MAEVIO LIBERTO MEO DE ME NIHIL MERITO DARI VOLO LAGYNOS[a] VINI VETVSTI CENTVM QVINQVAGINTA. quæsitum est, cum voluntas testatoris hæc fuerit, vt omnimodo perueniat portio hereditatis ad Sempronium pupillum: an fideicommissum ex verbis suprascriptis valere intellegatur. & à quo Sempronius petere possit, cum ad certam personam codicillo scripserit. respondit, posse fideicommissum à Mæuio peti.

a lagenas

Donatario obligato potest imponi onus fideicommissi, tanquam debitori.

3 Pater emancipato filio bona sua vniuersa exceptis duobus seruis non mortis causa donauit, & stipulatus est à filio in hæc verba: QVAE TIBI MANCIPIA, QVAEQVE PRAEDIA DONATIONIS CAVSA TRADIDI, CESSI, PER TE NON FIERI DOLO IVRI MALO, NEQVE PER EVM AD QVEM EA RES PERTINEBIT, QVO MINVS EA MANCIPIA, QVAEQVE EX HIS ADNATA ERVNT, EAQVE PRAEDIA CVM INSTRVMENTO, CVM EGO VOLAM, VEL CVM MORIERIS, QVAEQVE EORVM EXSTABVNT, NEQVE DOLO MALO AVT FRAVDE FACTOVE TVO, EIVSQVE AD QVEM EA RES PERTINEBIT,[b] IN REBVM NATVRA, AVT IN POTESTATE ESSE DEBIERINT: SI VIVAM, MIHI; AVT CVI EGO VOLAM, REDDANTVR, RESTITVANTVR. STIPVLATVS EST LVCIVS TITIVS PATER, SPOPONDIT LVCIVS TITIVS FILIVS. Idem pater decedens, epistulam fideicommissariam ad filium suum scripsit in hæc verba: LVCIO TITIO FILIO SVO SALVTEM. CERTVS DE TVA PIETATE, FIDEI TVAE COMMITTO, VTI DES PRAESTES ILLI ET ILLI CERTAM PECVNIAM. ET LVCRIONEM[c] SERVVM MEVM LIBERVM ESSE VOLO. quæsitum est, cum filius patris nec bonorum possessionem acceperit, nec ei heres exstiterit: an ex epistula fideicommissa & libertatem præstare debeat. respondit, etsi neque hereditatem adisset, neque bonorum possessionem petisset, & nihil ex hereditate possideret: tamen nihil[d] minus & ex stipulatu ab heredibus patris, & fideicommisso ab his quorum interest, quasi debitorem conueniri posse. maximè post constitutionem Diui Pii, quæ hoc induxit.

b ita in

c Lustrionem

d nihilominus

Qui stipulatur dotem sibi reddi in casum mortis mulieris, potest onerari fideicommisso.

4 Nuptura, duobus filiis suis quos ex priore marito habebat, mandauit vt viginti, quæ doti dabat, stipularentur in omnem casum quo solui posset matrimonium. vt etiã alterutri ex his tota dos solueretur. constante matrimonio vno ex filiis mortuo, vxor per epistulam petit a superstite filio, vti quandoque partem dimidiã dumtaxat dotis exigeret, & ea contentus esset[e]. alteram autem partem apud maritum eius remanere concedat. quæsitum est, postea in matrimonio muliere defuncta, an maritus, si de tota dote conueniatur a filio, doli mali exceptione se tueri possit. & an vltro[f] ex causa fideicõmissi actio ei competit, vt de parte obligationis accepto ei feratur. respondit, & exceptionem vtilem fore, & vltro ex fideicõmisso peti posse. Idem quærit, an de reliqua dimidia parte mandati actio vtilis sit heredibus mulieris aduersus filium eius. respondit, secundum ea quæ proponerentur, maximè post literas ad filiũ scriptas, non fore vtilem. Claudius: quoniam in his expressit, vt contentus esset partis[g] dimidiæ dotis. quibus verbis satis fideicommissum filio relinqui placuit.

e esset.

f vltra. id est, insuper. potest tamen accepi vltro. vt in l. 3 de condi. cau. da. supra. quod qui non viderũt, mutarunt vltro in vltra.

g parte dimidia

Confessio debiti facta in testamento, si testator iurauit vel iurasse se dixit, probationem inducit.

5 Codicillis[h] ita scripsit. ΒΟΥΛΟΜΑΙ ΠΑΝΤΑ ΤΑ ΥΠΟΤΕΤΑΓΜΕΝΑ ΚΥΡΙΑ ΕΙΝΑΙ. ΜΑΞΙΜΩ ΤΩ ΚΥΡΙΩ ΜΟΥ ΔΗΝΑΡΙΑ ΜΥΡΙΑ ΠΕΝΤΑΚΙΣΧΙΛΙΑ, Α ΤΙΝΑ ΕΛΑΒΟΝ ΠΑΡΑΚΑΤΑΘΗΚΗΝ[i] ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΑΥΤΟΥ ΙΟΥΛΙΟΥ ΜΑΞΙΜΟΥ, ΙΝΑ ΑΥΤΩ ΑΝΔΡΩΘΕΝΤΙ ΑΠΟΔΩΣΩ[k]: Α ΓΙΝΟΝΤΑΙ ΣΥΝ ΤΟΚΩ ΤΡΙΣΜΥΡΙΑ, ΑΠΟΔΟΘΗΝΑΙ ΑΥΤΩ ΒΟΥΛΟΜΑΙ. ΟΥΤΩ ΓΑΡ ΤΩ ΘΕΙΩ ΑΥΤΟΥ ΩΜΟΣΑ. quæsitum est, an ad depositam pecuniam petendam sufficiant verba codicillorum. cum hanc solam nec aliam vllam probationem habeat[l]. respondi, ex his quæ proponerentur, scilicet eum iusiurandum dedisse super hoc testator adfirmauit, credenda[m] est scriptura.

h Alc. lib. 4. dispun. c. 11.

i παρὰ καταθέσεως τὸ ἐλάβω

k αὐτοῦ ἀῤῥενωθέντος

l habeant.

m credendum esse scripturam.

Confessio facta in fraudem legis non valet.

6 Titia honestissima femina cum[n] negotiis suis opera Callimachi semper vteretur, qui ex testamento capere nõ poterat, testamento facto manu sua ita cauit: ΤΙΤΙΑ[o] ΔΙΕΘΕΜΗΝ ΚΑΙ ΒΟΥΛΟΜΑΙ ΔΟΘΗΝΑΙ ΚΑΛΛΙΜΑΧΩ ΜΙΣΘΟΥ ΧΑΡΙΝ ΔΗΝΑΡΙΑ ΜΥΡΙΑ. quæro an hæc pecunia ex causa mercedis ab heredibus Titiæ exigi possit. respondi, non idcirco quòd scriptum est, exigi posse in fraudem legis relictum.

n in negotiis

o Alciat. lib. 2. prætermiss.

Dictio, siue, non inducit restrictionem: simile de dictione, seu.

7 Ex his verbis testamenti, OMNIBVS QVOS QVASVE MANVMISI MANVMISERAM SIVE HIS TABVLIS SIVE QVIBVSCVMQVE ALIIS, FILIOS FILIASVE SVOS[p] OMNES CONCEDI VOLO: quæsitum est, an his quos viuus manumisisset, debeantur filii. respondit, his quoque, quos quasve ante testamentum factum manumisisset, filios filiasve ex causa fideicommissi præstari oportere.

p suas omnes

Alienatio prohibita.

XXXVIII. IDEM libro nonodecimo Digestorum.

Pater filium heredem[q] prædia alienare seu pignori ponere prohibuerat: sed conseruari liberis ex iustis ouptus, & ceteris cognatis fideicommiserat. filius prædia, quæ pater obligata reliquerat, dimisso hereditario creditore nummis noui creditoris, à priore in sequentem creditorem pignoris hypothecæve nomine transtulit. quæsitum est, an pignus rectè contractum esset. respondit, secundum ea quæ proponerentur, rectè contractum. Idem quæsiit, cum filius prædia hereditaria, vt dimitteret hereditarios creditores, distraxisset: an emptores, qui fideicommissum ignorauerunt, bene emerint. respondit, secundum ea quæ proponerentur, rectè contractum, si nõ erat aliud in hereditate vnde debitum exsoluisset[r]. Duobus[s] libertis Sticho & Erote heredibus institutis ita cauit, FVNDVM CORNELIANVM DE NOMINE MEORVM[t] EXIRE VETO. vnus ex heredibus Stichus ancillam[v] Arescusam testamento liberam esse iussit, eique[x] partem suam fundi legauit. quæro an Eros & ceteri conliberti Stichi ex causa fideicommissi eius fundi partem ab herede Stichi petere possint. respondit, non contineri.

q instituerat, &

r exsolueret.

s Coniunge l. 107. de condi. & demonst.

t meo

v (scilicet Arescusam)

x eidemque

z Iuliam suam heredem scripserat, & ita cauerat, VETO AVTEM AEDIFICIVM DE NOMINE MEO EXIRE; SED AD VERNAS MEOS, QVOS HOC TESTAMENTO NOMINAVI, PERTINERE VOLO. quæsitum est, defuncta herede & legatarius vernis, an ad vnum libertum qui remansit, totum fideicommissum pertineret. respondit, ad eum qui ex vernis superesset, secundum ea quæ proponerentur, virilem partem pertinere. Fundum[y] à filio, quoad vixerit, vetuit venũdari, donari, pignerari, & hæc verba adiecit: QVOD SI ADVERSVS VOLVNTATEM MEAM FACERE VOLVERIT, FVNDVM TITIANVM AD FISCVM PERTINERE. ITA ENIM FIET, VT FVNDVS TITIANVS DE NOMINE VESTRO[z] NVMQVAM EXEAT. quæsitum est, cum viuus filius eum fundum secundum voluntatem patris retinuerit: an defuncto eo, non ad heredes scriptos à filio, sed ad eos qui de familia sunt pertineat. respondit, hoc ex voluntate defuncti colligi posse, filium quoad viueret, alienare vel pignerare non posse. testamenti autem factionem & in eo fundo in extraneos etiã heredes habiturum. 4 Iulius Agrippa primipilaris testamẽto suo cauit, ne vllo modo reliquias eius, & prædium suburbanum, aut domum maiorem heres eius pigneraret[A], aut vllo modo alienaret. filia eius heres scripta heredẽ reliquit filiam suam neptem primipilaris, quæ easdem res diu possedit, & decedens extraneos instituit heredes. quæsitũ est, an ea prædia extraneus heres haberet: an verò ad Iuliam domnam[B], quæ habuit patruum maiorem Iulium Agrippam, pertinerent. respõdi, cum hoc nudum præceptum est[C]: nihil proponi contra

y Fundũ Titianum

z nostro

A pignoraret.

B dominam.

C esset.

tra voluntatem defuncti factum, quo minus ad heredes pertinerent. Quindecim libertis quos nominaBeras prædiolum cũ taberna legaueras, & adiecerat hæc verba: SIBI QVE EOS HABERE POSSIDERE VOLO EA LEGE ET CONDICIONE, NE QVIS EORVM PARTEM SVAM VENDERE, DONARE VE, ALIVDVE QVID FACERE ALII VELLET. QVOD SI ADVERSVS EA QVID FACTVM ERIT, TVNC EAS PORTIONES PRÆDIVMVE CVM TABERNA AD REMPVBLICAM TVSCVLANORVM PERTINERE VOLO. quidam ex his libertis vendiderunt partes suas duobus conlibertis suis ex eodem corpore. emptores autem defuncti Gaium Seium extraneum heredem reliquerũt. quæsitum est, partes quæ venierunt, verum ad Gaium Seium, an ad superstites colliVertos suos, qui partes suas non vendiderunt, pertinerent. respondit, secundum ea quæ proponerentur, ad Gaium Seium pertinere. Idem quæsit, an partes venditæ ad rempublicam Tusculanorum pertinerent. respondi, non pertinere. Claudius: quia non possidentis persona, qui nunc extraneus est, respicienda est: sed emptorum, qui secundum voluntatem defunctæ ex illis fuerunt, quibus permiserat testatrix vennodari, nec condicio extitit dati fideicommissi[a] Tusculanis.

a reipublicæ Tusculanorũ.

Fideicommissum deficiens remanet penes legatarium.

6 Fidei[b] commisit eius, cui duo milia legauit, in hæc verba: A TE PETRONI PETO, VT EA DVO MILIA SOLIDORVM REDDAS COLLEGIO CVLTORVM[c] TEMPLI. quæsitũ est, cum id collegiũ postea dissolutum sit, verum legatũ ad Petronium pertineat: an verò apud heredem remanere debeat. respondit Petronium iure petere. vtique si per eum non stetit, pareri defuncti voluntati.

b Tusculanus fidei eius, cui duo milia solidorũ legauerat, commisit in hæc verba.
c huius

Quibus verbis fideicommissum relinquatur.

7 Mater[d] filios heredes scripserat, & adiecit[e]: PRÆDIA QVÆ AD EOS EX BONIS MEIS PERVENTVRA SVNT, NVLLA EX CAVSA ABALIENENT, SED CONSERVENT SVCCESSIONI SVÆ, OBQVE EA RE INVICEM SIBI CAVEREN[f]T. ex his verbis quæsitum est, an prædia per fideicommissum relicta videantur. respondit, nihil de fideicommisso proponi. Ex parte dimidia heredi institu8to per præceptionem fundum legauit, & ab eo ita petit: PETO VTI VELIS COHEREDEM TIBI RECIPERE IN FVNDO IVLIANO MEO, QVEM HOC AMPLIVS VT PRÆCIPERE IVSSI, CLODIVM VERVM NEPOTEM MEVM COGNATVM TVVM. quæsitum est, an pars fundi ex causa fideicommissi nepoti debeatur. respondit deberi.

d pater
e adiecerat:
f caueant.

XXXVIII. IDEM libro vicesimo Digestorum.

PAMPHILO LIBERTO HOC AMPLIVS QVAM CODICILLIS RELIQVI, DARI VOLO CENTVM.[g] SCIO OMNIA, QVÆ TIBI PAMPHILE RELINQVO, AD FILIOS MEOS PERVENTVRA: CVM AFFECTIONEM TVAM CIRCA EOS BENE PERSPECTAM HABEO[h]. quæro, an verbis suprascriptis Pamphili[i] fidei commisit, vt post mortem filius defuncti centum restituat. respondi, secundum ea quæ proponerentur, nõ videri quidem, quantum ad verVa testatoris pertinet, fidei commissum Phamphili[k], vt centum restitueret. sed cum sententiam defuncto a liberto decipi satis inhumanum est, centum ei relictos[l] filiis testatoris debere restitui. quia in simili specie & Imperator noster Diuus Marcus hoc constituit.

g & scio
h habeam.
i Pamphilo
k Pamphilo.
l relicta

1 Propositum est, non habentem liberos nec cognatos in discrimine vitæ constitutum per infirmitatem, arcessitis[m] amicis, Gaio Seio contubernali dixisse, quòd vellet ei relinquere prædia quæ nominasset, eáque dicta eo testatorem Gaium Seium redegisse, etiam ipso testatore interrogato an ea dixisset, & responso eius tali ΜΑΛΙΣΤΑ[n] inserto. quæsitum est, an prædia quæ destinata essent, ex causa fideicommissi ad Gaium Seium pertinerent. respõdit super hoc nec dubitandum esse, quin fideicommissum valet.

m accersitis
n vel, cum verò dictum, μάλιστα, omnino & aperte affirmatiuum non sit, quæstionem causam dedisse unde res ignoratione superstitibus hæsitauit. lo. fon ad l. seruis supra de le. 1. Alc. li. 3. παρεργ. c. 23.

Reuocato legato videtur reuocatum onus legato appositum.

2 Duas filias æquis ex partibus heredes fecerat: alteri fundum prælegauerat, & ab ea petierat vt sorori suæ viginti daret. ab eadem filia petit, vt partem dimidiam fundi eidem sorori restitueret. quæsitum est an viginti præstari sorori deberent. respondi non esse præstanda.

Grauatus præstare fideicommissum, tenetur ad illud in solidũ: licet tam ipse quàm alius cum eo succedat defuncto, alio iure quàm defunctus crederet: sed in eadem portione.

XL. IDEM libro vicesimo primo Digestorum.

POst emancipationem patris suscepta, à patruo vt legitimo herede petierat, vt partem hereditatis a Bunculo suo daret, & agros duos. ad vtrumque autem vt proximum cognatum successio eius pertinuit per bonorum possessionem. quæsitum est, cum in parte hereditatis fideicommissum non constiterit, quam[o] suo iure per bonorum possessionem a Bunculus habiturus est: an nihilo minus in partem[p] agrorum consistat, vt Titius partes agrorum duas, id est vnam quam suo iure per bonorum possessionem habeat, alteram verò partem ex causa fideicommissi petere debeat. respõdit posse petere. Idem quæsit, si ab eodem patruo fideicommissum[q] aliis quoque dederit, vtrum in solidum, an verò pro parte ab eo præstanda sint. respondit, in solidum præstari. Seiam ex dodrante, Mæuium[r] ex quadrante instituit heredes. fidei Seiæ commisit in hæc verVa: A TE PETO, TVÆQVE FIDEI COMMITTO,[s] QVIDQVID EX HEREDITATE MEA AD TE PERVENERIT, REDDITVRI FILIO TVO RETENVIS TIBI HORTIS MEIS. quæsitum est, cum generali capite fideicommisisset, quisquis heres esset de omnibus vt præstarent[t] quod cuique legasset, ipræstari fieriue iussisset: ian cum dodrantem hereditatis restituerit, hortos in assem vindicare Seia[v] debet. respondit, etiam coheredis fidei commissum videri, vt quadrantem quem in his hortis haberet Seia, redderet.

o quòd eam
p parte
q fideicommissa
r Mæuiam
s vt quicquid
t præstaret quodcunque
v Seia

Interpretatio voluntatis.

XLI. IDEM libro vicesimo secundo Digestorum.

VXorem & filium cõmunem heredes instituit, & vxoris fidei commisit in hæc verba: PETO A TE DOMINA VXOR, NE EX FVNDO VIVIANO PARTEM TIBI VINDICES, CVM SCIAS ME VNIVERSAM EMPTIONEM EIVS FVNDI FECISSE: SED BENEFICIO AFFECTIONIS ET PIETATIS QVAM TIBI DEBVI, EANDEM EMPTIONEM, CVM NVMMIS MEIS COMPARASSEM, TECVM COMMVNICASSE. quæsitum est, an eum fundum in solidum filii esse voluerit. respondit, eum de quo quæreretur, perinde rationem in fundo haberi voluisse, ac si vniuersus hereditarius esset: vt pro dimidia parte & vxor & filius agrũ vt hereditarium habeant.

Non est verisimile testatorem grauare heredem voluisse duplici præstatione.

1 In testamento ita scriptum fuit, DOMVM MEAM CVM HORTO APPLICITO LIBERTIS MEIS CONCEDI VOLO. & alio capite, FORTVNIO LIBERTO MEO EX DOMV MEA QVAM LIBERTIS[x] DEDI, DIÆTAM IN QVA HABITARAM, ITEM CELLARIVM IVNCTVM EIDEM DIÆTÆ AB HEREDE MEO CONCEDI VOLO. quæsitum est, an heres testatoris oneratus videatur in præstando legato Fortunio, quamuis[y] domus vniuersa libertis sit prælegata. respondit, non esse oneratum.

x libertis meis
y cùm

Coniectura voluntatis.

2 Codicillis confirmatis ita cauit, OMNIBVS AVTEM LIBERTIS MEIS, ET QVOS VIVVS ET QVOS HIS CODICILLIS MANVMISI, VEL POSTEA MANVMISERO: CONTVBERNALES SVAS ITEM FILIOS FILIAS LEGO, NISI SI QVOS QVASVE AD VXOREM MEAM TESTAMENTO PERTINERE VOLVI, VEL EI NOMINATIM LEGAVI, LEGAVERO. idem postea[z] petiit ab heredibus suis, vt regionem Vmbriæ, Tusciæ, Piceno[A] coheredes[B] vxoris suæ restituerent cum omnibus quæ ibi erant, & mancipiis rusticis vel vrbanis, & actoribus, exceptis manumissis. quæsitum est cum Eros & Stichus serui in diem vitæ testatoris in Vmbria in Piceno actum administrauerint, sint autem Damæ, quem testator viuus manumiserat, filii naturales: verum eidem Damæ ex verbis codicilli ab heredibus præstandi sint: an verò ad Seiam vxorem ex verbis epistulæ pertineant. respondit, ex codicillis ad patrem eos naturalem pietatis intuitu pertinere.

z posteà epistola
A in Piceno
B cohæredi

Generi

Generi per speciem derogatur.

3 Felicissimo & Felicissimæ, quibus libertatem dederat, fundum Gargilianum legauit cũ casa. & alio capite Titio filio, quem ex parte quarta heredem scripserat, prælegauerat in hæc verba, TITI FILI HOC AMPLIVS DE MEDIO SVMITO LEGATA MEA, QVAE MIHI TAM PATER TVVS PRAESENS, QVAM a COELIVS[a] IVSTVS FRATER PATRIS RELIQVERVNT. quæsitum est, cum fundus Gargilianus b testatrici à marito eius, id est a patre Titii filii legatus sit[b], cui fundus ex causa fideicommissi debeatur: vtrum Titio filio tantùm, an Felicissimo & Felicissimæ, an tribus. respondit, non esse verisimile eam quæ nihil aliud Felicissimo & Felicissimæ, nisi hæc quæ specialiter, legauit: ad filium, cui & hereditatis suæ partem reliquit, legatum c generali sermone[c] transferre voluisse.

a Cœlius

b & ita Titio quoque filio legatus videatur.

c Semper enim species generi derogat, & legatum speciale detrahit generali: non idem est, quum vni seruum, alteri apteo seruorũ legata est: hic enim optare potest quemcunque voluerit, etiã eum qui alteri nominatim est legatus. l. si domino supr. de leg. 1.

Verba referuntur ad tempus testamenti.

4 Testamento pueros ita legauerat, PVBLIO MAEVIO DOMINVLO MEO AB HEREDIBVS MEIS DARI VOLO PVEROS QVINQVE EX MEIS, DVNTAXAT INTRA ANNOS SEPTEM. post annos complures quàm fecit testamentum, moritur. quæsitum est, cuius ætatis Mæuio mancipia debeantur: vtrúmne quæ testamenti facti tempore intra septem annos fuerunt, an quæ mortis tempore intra eam ætatem inueniantur. respondit, eam videri ætatem designatam, d quæ esset, cum à testatore relinquerentur[d].

d relinqueretur.

Filiorum appellatione continentur nepotes.

5 Concubinæ inter cetera his verbis legauerat, FVNDVM IN APPIA CVM VILICO SVO ET CON e TVBERNALI[e] EIVS ET FILIIS DARI VOLO. quæsitum est, an nepotes quoque vilici, & contubernalis eius testator ad concubinam pertinere voluit. Respondit, nihil proponi cur non deberentur.

e August. lib. 5. emend. c. 2. vbi docet quoque legendum esse suprà §. codicillo contubernales suas, non cõtubernales suos.

Interpretatio verborum.

6 Legauerat per fideicõmissum Mæuius ita, ET QVIDQVID IN PATRIA GADIBVS POSSIDEO. quæsitum est, an si quam suburbanam adiacentem possessionem haberet, hæc quoque ex causa fideicommissi Mæuiis debeatur. respondit, posse ad hanc quoque verborum significationem extendi. Item quæsitum est, calẽdarii, quod in patria sua vel intra fines eius defunctus exercuit, instrumenta in domo, quam in patria sua habebat, reliquit. an id quoque Kalendarium propter verba supra scripta Mæuiis ex causa fideicommissi deberetur. respondit, non deberi. Item quæsitum est, an pecunia quæ in arca domi Gadibus inuenta esset, vel ex diuersis nominibus exacta, & ibi deposita: ex fideicommisso debeatur. respondit, supra responsum.

Ex legato reuocato, vel cui renuntiatum est, nihil petitur.

7 Testamento, quo filium & vxorem heredes instituerat, filiæ per fideicommissum centum, cum in familia nuberet, legauit: & adiecit ita. FIDEI TVAE FILIA f COMMITTO, VT CVM[f] IN FAMILIA NVBAS, ET QVOTIENSCVMQVE NVBES, PATIARIS EX DOTE TVA QVAM DABIS, PARTEM DIMIDIAM STIPVLARI FRATREM TVVM ET SEIAM MATREM TVAM PRO PARTIBVS DIMIDIIS DARI SIBI, SI IN MATRIMONIO EIVS, CVI NVBES, SINE DIVORTIO FACTO, PRIVSQVAM DOS TVA REDDATVR SOTE NOMINE SATISFACTVM ERIT, MORIERIS NVLLO FILIO FILIAVE EX EO RELICTO. pater virginem filiam nuptum collocauit, eiúsque nomine dotem dedit: & post diuortium eandem recepit, & alii eo matrimonium cũ dote dedit, & stipulatus est eam dotem sibi aut filiæ suæ reddi. manente filia in matrimonio secundo mortuus est eodem testamento relicto. eique heredes extiterunt filius & vxor. postea marito defuncto puella dote recepta nupsit alii præsentibus & consenti g entibus fratre & matre, quæ[g] etiã dotem eius auxit. & neuter eorum stipulati sunt dotem. mox matri filius & filia heredes extiterunt. deinde in matrimonio filia decessit marito herede relicto. quæsitum est, cũ puella non ex causa legati pecuniam in dotem ab heredibus patris acceperat, sed mortuo secundo marito materfamilias facta dotem reciperauerat: an heres eius ex causa fideicommissi h fratri defunctæ[h] teneatur in eam pecuniam, quam percipere posset, si dotem stipulatus esset. respondit, secundum ea quæ proponerentur, non teneri.

f cui

g quæ &

h defunctæ

Nemo cogitur adoptare ex caussa fideicommissi.

8 Eius heres, vel legatarius rogatus est vt quẽdam adoi ptet, his verbis adiectis, AT ALIAS[i] FECERIT, EXHEk REDES ESTO, VEL PERDAT[k] LEGATVM. quæsitum est, si non adoptauerit, an ei qui adoptatus non est, actio quædam ex fideicommisso competit. respondit fideicommissum, quo quis rogatur vt adoptet, ratum non esse.

i si aliter

k perdito

De facto quod diuisionem recipit.

9 AGRI PLAGAM, QVAE EST IN REGIONE ILLA, MAEVIIS PVBLIO ET GAIO TRANSCRIBI VOLO, PRETIO FACTO VIRI BONI ARBITRATV, ET HEREDITATI ILLATO, DVPLAE EVICTIONE REPROMISSA AB IIS QVIBVS HEREDIBVS, ITA VT ETR PORNA CENTVM PROMITTANT, EAM AGRI PLAGAM, PARTEMVE EIVS AD SEIAM POSTEROSVE EIVS NON PERTENTVRAM QVAQVA RATIONE. quæsitum est an legatum valeat, cũ Publius emere velit, Gaius nolit. respondit, eum, qui fideicommissum præstari sibi velit, posse partem dimidiam l eius agri qui legatus est petere, quamuis alter persequi[l] nolit. Item quæsitum est, cautio quæ interponi debeat secundum voluntatem, pro quota parte cuique heredum præstanda sit. respondit, pro ea portione quæ ex fideicommisso præstatur.

l prosequi

Partus rei legatæ.

10 Sorori legauit homines quos nominauit testamento, eiúsque fidei commisit, vt eadem mancipia filiis suis cum obiret restitueret. quæsitum est, adgnata ex his an defunm ctæ filii[m] heredibus restituenda sint post mortem legatariæ, an remaneant † ad heredes eius. respondit, ea quæ postea adgnata essent, verbis fideicommissi non contineri.

m filiis

† apud

Pater debitor filiæ quo animo dotem ei det, videndum est.

11 Pater naturalis filiæ suæ ex testamento mariti eius fideicommissi debitor, cum ea mulier alii nuberet, nõ mandatu mulieris dotem marito eius dedit, & sibi reddi eam stipulatus est, si sine liberis filia moreretur. mulier filiam suscepit. quæsitum est an fideicommissum à patre exigere possit. respondit, si nec ratam habuisset dotem datam, superesse fideicommissi petitionem. Idem[n] quæsit, an si pan ter accepto facere stipulationem velit, mulieri persecutio o fideicommissorũ[o] deneganda sit. respondit, supra responsum. eúmque patrem, de quo quæreretur, si ita dedisset vt mulier ratum haberet, posse condicere.

n Item quæsitum est,

o fideicommissi

Restitutio fideicommissi facta ante diem, alii non præiudicat.

12 Seium[p] maritum scripsit heredem, eique substituit Ap p piam alumnam, fideique heredis commisit, vt post mortem suam hereditatem eidem alumnæ restitueret. aut si quid ante contigisset alumnæ, tunc Valeriano fratris filio restitueret eandem hereditatem. quæsitum est, si Seius viuus, quidquid ad eum ex hereditate peruenisset, alumnæ restituisset: an secundum voluntatem defunctæ id fecisse q videretur: præsertim cum hæc eidem[q] substituta esset. respondit, si viuo Seio Appia decessisset: non esse liberatum à fideicommisso Valeriano relicto.

p Seia Seium

q quod substituta

Rogatus restituere, cum volet post mortem rogatus videtur.

13 Scæuola respondit, cum heres scriptus rogatus esset, r cum volet, alii restituere hereditatem: interim non est[r] compellendus ad fideicommissum. Claudius: post mortem enim vtique creditur datum.

r esse compellendum

Fideicommissum statim præstandum.

14 Heredis scripti fidei commiserat, vt Seiæ vxori vniuersam restitueret hereditatem. & vxoris fidei commisit in hæc verba: A TE SEIA PETO, VT QVIDQVID AD TE EX HEREDITATE MEA PERVENERIT: EXCEPTIS HIS REBVS QVAE[s] TIBI SVPRA s LEGAVI, RELIQVVM OMNE REDDAS RESTITVAS MAEVIAE INFANTI DVLCISSIt MAE.[t] A QVA SEIA SATIS EXIGI VETO: CVM SCIAM, EAM POTIVS REM AVCTVRAM, QVAM DETRIMENTO FVTVRAM. quæsitum est, an statim Mæuia fideicommissum à Seia petere possit. respondit, nihil proponi cur non possit.

s quæ

t & à qua

Is cui cura monumenti committitur, ad expensas in solidum non tenetur.

XLIII. IDEM libro trigesimo tertio Digestorum.

Titius heredes instituit Seiam vxorem ex parte duodecima, Mæuiam ex reliquis partibus. & de monumento

mento quod sibi exstrui volebat, ita cauit: CORPVS MEVM VXORI MEAE VOLO TRADI SEPELIENDVM IN SVMMO ILLO, ET MONVMENTVM EXSTRVI VSQVE AD QVADRINGENTOS AVREOS. quæro cum in duodecima parte non amplius quàm centum quinquaginta aurei ex bonis mariti ad vxorem perueniant: an hac scriptura ab ea sola monumentum sibi testator exstrui voluerit. respondi, ab vtraque herede monumentum pro hereditariis portionibus instruendum[a].

Arbitrium boni viri.

XLIII. IDEM libro quintodecimo Digestorum.

SI filiæ[b] pater dotem arbitratu tutorum dari iussisset, Tubero perinde hoc habendum ait, ac si viri boni arbitratu legatum sit. Labeo quærit, quemadmodum appareat, quantam dotem cuiusque filiæ boni viri arbitratu constitui oportet.[c] ait, id non esse difficile ex dignitate[d], ex facultatibus, ex numero liberorum testamentum facientis æstimare.

XLIIII. POMPONIVS libro secundo ad Sabinum.

SI fundus legatus sit cũ his quæ ibi erunt: quæ ad tempus ibi sunt, non videntur legata. & ideo pecuniæ quæ fænerandi causa ibi fuerunt, non sunt legatæ.

Vxoris causa paratum quid sit.

XLV. VLPIANVS libro vicesimo secundo ad Sabinum.

HOc legatum VXORIS CAVSA PARATA generale est, & continet tam vestem quàm argentum, aurum, ornamenta[e], ceteráque quæ vxoris gratia parantur. sed quæ videantur vxoris causa parari? Sabinus libris ad Vitellium ita scripsit: quod in vsu frequentissimè versatur, vt in legatis vxoris adiciatur, quòd eius causa parata[f] sint, hanc interpretationem optinuit, quod magis vxoris causa, quàm communis promiscuique vsus causa paratum foret. neque interesse visum est, ante ductam vxorem id paterfamilias parauisset, an postea. an etiam ex his rebus, quibus ipse vti soleret, vxori aliquid adsignauisset: dum id mulieris vsibus propriè adtributum esset.

XLVI. PAVLVS libro secundo ad Vitellium.

EA[g] tamen adiectio legatum aliàs exiguius aliàs plenius efficiat, augetur, cum sic scriptum est, QVÆ EIVS CAVSA PARATA SVNT. id enim significat, & si quid præter ea quæ dicta sunt, eius causa paratum est. minuitur, detracta coniunctione[h]: quia ex omnibus supra comprehensis ea sola definiuntur, quæ eius causa parata sunt.

XLVII. VLPIANVS libro vicesimo secundo ad Sabinum.

SI quid earum rerum ante comparauit, quàm vxorem duxit, si id ei vt vteretur tradidit: perinde est, quasi postea parauisset. ex eo autem legato ea pertinent ad vxorem, quæ eius causa empta, comparata[i], quæque etrenta sunt. in quibus etiam quæ prioris vxoris, quæque filiæ, neptis, vel nurus fuerunt, continentur. Inter emptum & paratum quid intersit, quæritur. & responsum est, in empto paratum inesse. in parato non continuo emptum contineri. veluti si quis quæ prioris vxoris causa emisset, posteriori vxori tradidisset, eas res eum posterioris vxoris causa parauisse, non emisse constat. ideóque quamuis maritus posterioris vxoris causa nihil emerit, tamen tradendo quæ prior habuerit[k], eius causa parata sunt: & si ei adsignata non sunt, legato cedunt. at quæ prioris vxoris causa parata sunt, ita posteriori debentur, si ei adsignata sint. quia non est ita de posteriore vxore cogitatum, cum compararentur[l].

XLVIII. PAVLVS libro quarto ad Sabinum.

NAm ne id quidem quod traditum est, si postea ademptum sit, legato cedet.

XLVIIII. VLPIANVS libro vicesimo secundo ad Sabinum.

ITem legato continentur mancipia, puta lecticarii qui solam matremfamilias portabant. item iumenta, vel lectica, vel sella, vel burdones[m]. item mancipia alia: puellæ fortassis, quas[n] sibi comatas mulieres exornant. sed & si forte virilia ei quædã donauerit, quodammodo eius causa parata videbuntur. proinde & si quædã promiscui vsus sint, soliius tamen fuerit ab ea quasi vsum[o] mutuari: dicendum erit, ipsius causa videri parata. Item interest, ipsius causa parata sint ei legata, an ipsius causa empta. paratis enim omnia continentur, quæ ipsius vsibus fuerunt destinata[p]. empta verò ea sola, quæ propter eam empta[q] fecit maritus. vnde non continebuntur emptis solis legatis, quæ alia ratione paterfamilias adquisita ei destinauit. vtroque autem legato, cõtinebuntur & quæ maritus emi mandauerat, vel quæ emerat, necdum autem[r] ei adsignauerat, adsignaturus si vixisset[s]. Parui autem[t] refert, vxori, an concubinæ quis leget quæ eius causa empta parata[v] sunt: sanè enim nisi dignitate nihil interest. Si vxori aurum quod eius causa paratum est legatum sit, & postea sit conflatum, materia tamẽ manet, & ei debetur. sed et legatum valeat, mortis tempore vxorem esse debere Proculus scribsit: & verum est. separatio enim dissoluit legatum. Hoc legatum & filio & filiæ relinqui potest QVÆ EIVS GRATIA PARATA SVNT: & seruo seruæque. & continebuntur quæ ipsi sunt adtributa vel destinata.

Interpretatio verborum.

L. IDEM libro vicesimo tertio ad Sabinum.

CVm filiofamilias ita legatur, CVM IS IN TVTELAM SVAM PERVENERIT: pubertatis tempus significatur. & sanè si impuberi filiofamilias legatum sit, plerumque sentiendum est quod Sabinus ait, vt non & paterfamilias fiat: sed vt pubes. ceterum si mater, quæ suspectam habuit mariti à quo diuorterat vitam, filio suo quamuis impuberi leget: non videtur sensisse de eo tempore quo pubes[x] est: sed[y] eo quo & pubes & paterfamilias est. nam & si pubes fuit, multo magis dicemus de patrefamilias eũ sensisse. ac si dixisset, IN SVAM TVTELAM ET IN SVAM POTESTATEM. Quòd si quis patrifamilias impuberi leget, cum suæ tutelæ sit: de pubertate sensit. interdum & de viginti quinque annis, si mens testantis appareat. nam si iam[z] puberi, minori tamẽ viginti quinque annis legauit: procul dubio anni viginti quinque erunt præstituti. Item si furioso vel prodigo vel cui prætor ex causa curatorem dedit, ita sit legatum: puto & de eo sensum casu quo curæ[A] & tutelæ liberetur.

Ex his & huiusmodi apparet voluntatis quæstionem Sabinum interpretatum. & etique non dubitaret, si puberi, & multo magis maiori viginti quinque annis ita sit legatum: de sua potestate testatorem sensisse. sic autem hæc scriptura varia est, & voluntatis habet quæstionem: vt[B] illa quoque, si quis ita scripserit, CVM SVI IVRIS FVERIT FACTVS. nam aliter aliàs accipiatur. & plerumque potestatis[C] liberationem continet, plerumque pubertatem, vel vicesimumquintum annum. ego quidem & si quis iam puberi, minori tamen viginti quinque annis sic legauerit, CVM AD PVBERTATEM PERVENERIT: puto de[D] ætate eum sensisse, quæ caret in integrum restitutione. Idem[E] & si quis sic CVM SVAE AETATIS FVERIT FACTVS, vel LEGITIMAE AETATIS: verum de pubertate, an de viginti quinque annis sensum sit, disputari de voluntate potest. non minus quàm si ita adscripserit[F], CVM IVSTAE AETATIS SIBI FACTVS, vel CVM MATVRAE AETATIS[G], vel CVM ADOLEVERIT.

LI. PAVLVS libro quarto ad Sabinum.

SI filiæfamilias ita legatum sit, CVM IN TVTELAM SVAM PERVENERIT: tunc debebitur, cum viripotens facta fuerit.

De libris legatis.

LII. VLPIANVS libro vicesimo quarto ad Sabinum.

LIbrorum appellatione continentur omnia volumina: siue in charta, siue in mẽbrana sint, siue in quauis alia materia. sed[H] & si in philyra, aut in tilia, vt nonnulli cõficiunt, aut in quo alio corio: idẽ erit dicendum. quòd si in codicibus sint mẽbraneis, vel chartaceis, vel etiã eboreis, vel alterius materiæ, vel in ceratis codicillis: an debeantur videamus. & Gaius Cassius scribit deberi & membranas libris legatis. consequenter igitur cetera quoque debebuntur, si non aduersator voluntas testatoris. Si cui centum libri sint legati, centum volumina ei dabimus: non centum quæ quis ingenio suo metitus est, Qui[I] ad libri scripturam sufficerent. vt puta cum haberet Homerum totum in vno volumine, non quadraginta octo libros computamus: sed vnum[K] Homeri volumen pro libro accipiendum est. Si Homeri corpus sit legatum, & non sit plenum: quantæcumque partes[L] hodie inueniantur, debentur. Libris autem legatis bibliothecas non contineri Sabinus scribit. idem & Cassius. ait enim membranas, quæ scriptæ sint, contineri[M]. deinde adiecit neque armaria neque scrinia neque cetera, in quibus libri conduntur, deberi. Quod tamen Cassius de membranis[N] puris scripsit, verum est. nam nec chartæ puræ debentur libris legatis: nec chartis legatis libri debebuntur. nisi fortè & hic nos vrserit voluntas. vt puta si quis fortè chartas sic reliquerit, CHARTAS MEAS VNIVERSAS, qui nihil aliud quàm libros habebat, studiosus studioso.

a extruendũ
b Coniunge l. si facultatum. prox. sequen.
c & ait.
d Huc pertinet l. quæro. supr. de iur. dot.
e ornamẽtũ.
f paratum sit,
g Coniunge l. quæsitum. 79. §. vlt. sup. eod.
h coniunctione QVÆ: quia
i parata,
k habuerit. eius causa parasse videtur: quæ enim posterioris vxoris causa parata sunt. & si ei
l pararentur.
m Burdones sunt qui ex equo & asina gignuntur.
n quæ scilicet comant mulieres. & exornant. alij legũt comatæ.
o vsu
p designata.
q empta verò eius fecit
r tamen
s vixisset.
t etiam
v paratáve
x impubes
y de eo quo
z ita
A cura & tutela liberetur.
B vt & illa
C potestas
D de ea
E Item & si
F scripserit,
G sit, vel
H In hunc locũ Alex. ab Alex. lib. 2. Genia. die. cap. 30.
I quò magis ad libri
K vniuersum
L Rhapsodiæ. Ita verò vocantur singuli Homeri libri ἀπὸ τοῦ ῥάπτειν τὰς ᾠδάς. Ita aut hũc locũ emẽdat August. lib. 4. emẽd. c. 2. deterior autẽ est Flor.
M contineri. legatis libris.
N non puris

studioso. nemo enim dubitabit libros deberi. nam & in vsu plerique libros chartas appellant. Quid ergo, si quis chartas legauerit puras, membranæ non continebuntur, neque ceteræ ad scribendum materiæ. sed nec cœpti scribi libri. Vnde non male quæritur si libri legati sint, an contineantur nondum perscripti. & non puto contineri. non magis quam vestis appellatione nondum[a] detexta continetur. sed perscripti libri nondum malleati[b] vel ornati continebuntur. proinde & nondum conglutinati, vel emendati continebuntur. sed & membranæ nondum consutæ continebuntur. Chartis legatis, neque papyrum ad chartas paratum, neque chartæ nondum perfectæ continebuntur. Sed si bibliothecam legauerit, vtrum armarium solum vel armaria continebuntur, an verò libri quoque contineantur, quæritur. & eleganter Nerua ait, interesse id quod[c] testator senserit. nam & locum significari[d] bibliothecam eo, alias armarium, sicuti dicimus eboream bibliothecam emit, alias libros, sicuti dicimus bibliothecam emisse. Quod igitur scribit Sabinus, libros bibliothecam non sequi, non per omnia verum est. nam interdum armaria quoque debentur quæ plerique bibliothecas appellant. Planè si mihi proponas adhærentia esse membro[f] armaria, vel ad Vsia, sine dubio non debebuntur, cum ædificii portio sint. Quod in bibliotheca tractauimus, idem Pomponius libro sexto ex Sabino in dactyliotheca[g] legata tractat. & ait anulos quoque contineri, non solùm thecam quæ anulorum causa parata sit. hoc autem ex eo coniectat, quod ita proponitur quis legasse, DACTYLIOTHECAM MEAM, ET SI QVOS PRAETEREA ANVLOS HABEO. & ita Labeonem quoque existimasse ait. Sunt tamen quædam, quæ omnimodo[h] legatum sequuntur. vt lectum legatum contineat & fulcra[i]. & armarius & loculis[k] claustra & claues cedunt.

LIII. PAVLVS libro quarto ad Sabinum

ARgento legato constat arculas ad legatarium non pertinere. Item anulis legatis dactyliothecæ non cedunt.

Hoc amplius, quid significet.

LIIII. POMPONIVS libro septimo ad Sabinum

SI purè tibi legauero, deinde postea scripsero ita, HOC AMPLIVS SI NAVIS EX ASIA VENERIT, HERES MEVS EI FVNDVM DATO: verius est eo verbo AMPLIVS superiora repeti. sicuti dicimus, [illegible] QVINQVE MILIA [illegible] HOC AMPLIVS [illegible][l] quina quoque milia Seium dedisse intellegimus. & TITIVS ACCEPIT QVINQVE, SEIVS HOC AMPLIVS FVNDVM: Seium quinque quoque cepisse intellegimus.

De ligno legato.

LV. VLPIANVS libro vicesimo quinto ad Sabinum

LIgni appellatio nomen generale est. sed sic separatur, vt sit aliquid[m] materia, aliquid[n] lignum. materia est, quæ ad ædificandum, fulciendum necessaria est. lignum, quidquid comburendi causa paratum est. sed vtrum ita demum, si concisum sit, an & si non sit? & Quintus Mucius libro secundo refert, si cui ligna legata essent quæ in fundo erant, arbores quidem materiæ causa succisas non deberi. nec adiecit, si non[o] comburendi gratia succisæ sunt, ad eum pertinere. sed sic intellegi consequens est. Ofilius quoque libro quinto iuris partiti ita scripsit, cui ligna legata sunt, ad eum omnia ligna pertinere, quæ alio nomine non appellantur: veluti virgæ, carbones, nuclei oliuarum, quibus ad nullam aliam rem nisi ad comburendum possit vti. sed & balani, vel si qui alii nuclei.

Idem libro secundo negat arbores nondum concisas, nisi quæ minutatim concidantur, videri ei legatas, cui ligna legata sunt. ego autem arbitror hoc quoque ligni appellatione contineri, quod nondum minutatim fuit concisum, si iam concidendo fuit destinatum. proinde si siluam huic rei habebat destinatam, silua quidem non cedet. deiectæ autem arbores lignorum appellatione continebuntur: nisi aliud testator sensit. Lignis autem legatis, quod comburendi causa paratum est continetur: siue ad balnei calefactionem, siue diaetarum[p] hypocaustarum, siue ad calcem, vel[q] ad aliam rem coquendam solebat vti. Ofilius libro quinto iuris partiti scripsit, nec sarmenta ligni appellatione contineri. sed si voluntas non refragatur, & virgulæ, & Gremia,[r] & sarmenta, & superamenta materiarum, & vitium stirpes atque radices continebuntur. Lignorum appellatione in quibusdam regionibus, vt in Aegypto[s] vbi arundine pro ligno vtuntur, & arundines & papyrum comburetur[t], & herbulæ quædam vel spinæ vel vepres continebuntur. quid mirum? cum[v] ΞΥΛΟΝ hoc, & naues ΞΥΛΙΓΑΣ appellant, quæ hæc ΑΠΟ ΤΩΝ ΞΥΛΩΝ deducunt. in quibusdam prouinciis & edito bubum[x] ad hanc rem vtuntur. Si lignum[y] sit paratum ad carbones coquendas[z] atque conficiendas, ait Ofilius libro quinto iuris partiti, carbonum appellatione huiusmodi materiam non contineri. sed an lignorum? & fortassis quis dicet, nec lignorum. non enim lignorum[A] gratia hoc testator habuit. sed & titiones, & alia ligna cocta ne fumum faciant, vtrum ligno, an carboni, an suo generi adnumerabimus? & magis est, vt proprium genus habeatur. sulpurata quoque de ligno æque eandem habebunt definitionem. ad faces quoque parata non erunt lignorum appellatione comprehensa, nisi hæc fuit voluntas. de pinu autem[B] integri strobili ligni appellatione continebuntur.

LVI. PAVLVS libro quarto ad Sabinum

PAli,[C] & perticæ in numero[D] materiæ redigendi sunt, & ideo lignorum appellatione non continentur.[E]

Cui est legata materia, non est legatum materiatum.

LVII. POMPONIVS libro trigesimo ad Sabinum

SEruius respondit, cui omnis materia legata sit, ei nec arcam nec armarium legatum esse.

LVIII. VLPIANVS libro quarto Disputationum

CVm vxori suæ quis ea quæ eius causa parata sunt, legasset, deinc[F] viuus purpuras comparasset in prouinciis, nec dum tamen aduexisset: rescriptum est, ad mulierem purpuras pertinere.

Legato instrumentorum continentur nomina debitorum.

LIX. IVLIANVS libro trigesimo quarto Digestorum

QVi chirographum legat, non tantùm de tabulis cogitat, sed etiam de actionibus quarum probatio tabulis continetur. appellatione enim chirographi vti nos pro ipsis actionibus, palàm est, cum venditio chirographi intellegimus nomen venisse. quin etiam si nomen quis legauerit, id quod in actionibus est, legatum intellegitur.

LX. ALFENVS libro secundo Digestorum à Paulo epitomatorum

CVm quæreretur agni legati quatenus viderentur, quidam aiebant, agnum dumtaxat sex mensium.[G] sed verius est eos legatos esse, qui minores anniculi[H] essent. Seruis & ancillis vrbanis legatis, agasonem, mulionem legato non contineri respondi. eos enim solos in eo numero haberi, quos paterfamilias circum se ipse sui cultus causa haberet. Lana, lino, purpura vxori legatis, quæ eius causa parata essent, cum multam lanam & omnis generis reliquisset: quærebatur, an omnis deberetur. respondit, si nihil ex ea destinasset ad vsum vxoris, sed omnis commixta esset: non dissimilem esse deliberationem[I] cum penus legata esset, & multas res quæ penus essent, reliquisset, ex quibus paterfamilias vendere solitus esset. nam[K] si vina diffudisset, habiturus vsioni[L] ipse, & heres eius: tamen omne in penu existimari. sed cum probaretur eum, qui testamentum fecisset, partem penus vendere solitum esse: constitutum esse, vt ex eo quod ad annuum[M] opus esset, heredes legatario darent. sic mihi placet & in lana fieri: vt ex ea quod[N] ad vsum annuum mulieri satis esset, ita sumeret.[O] non enim deducto eo quod ad viri vsum opus esset, reliquum vxori[P] legatum esset: sed quod vxoris causa paratum esset. Prædiis legatis, & quæ eorum prædiorum colendorum causa empta, parataque essent: neque topiarium neque saltuarium legatum videri ait. topiarium enim ornandi,[Q] saltuarium autem tuendi & custodiendi fundi magis quam colendi paratum esse. asinum machinarium legatum videri. item oues quæ stercorandi fundi causa pascerentur. item vpilionem,[R] si eius generis oues curaret.

LXI. IDEM libro octauo Digestorum à Paulo epitomatorum

TExtoribus omnibus, qui sui essent cum moreretur, legatis: quæsitum est, an & is quem postea ex his ostiarium fecisset, legato contineretur. respondit contineri. non enim ad aliud artificium, sed ad alium vsum traductum[S] esse.

Masculinum continet femininum.

LXII. IVLIANVS libro singulari de Ambiguitatibus

QVi duos mulos habebat, ita legauit, MVLOS DVOS, QVI MEI ERVNT CVM MORIAR, SEIO HERES DATO, idem nullos mulos, sed duas mulas reliquerat. respondit Seruius deberi legatum: quia mulorum appellatione etiam mulæ continentur.[T] quemadmodum appellatione seruorum etiam seruæ plerumque continentur. Id autem eo veniet, quòd semper sexus masculinus etiam femininum sexum continet.

LXIII.

a nondum detextam. sed
b Id est, nam ligatis, & punctatis quia enim libri malleabantur, antequam consuerentur [illegible]
c quid
d significare bibliothecam,
e & aliàs
f membro domus
g Dactyliotheca verbo vtitur Plin. lib. 37 nat. hist. cap. 1. & Mart. lib. 11. de gramma de [illegible]
h omnino
i fulcra:
k loculis
l De quo vide Aug. lib. 4 emend. c. 1 & Alex. ab Alex. lib. 5 cap. 9. [illegible]
m aliud
n aliud
o Si non comburendi, vel si comburendi. [illegible]
p siue diaetarum, siue hypocaustorum.
q siue ad
r [illegible]
s [illegible]
t comburuntur.
v cum Græci & ea [illegible] & naues [illegible]
x boum
y Connanus [illegible]
z coquendos atque conficiendos,
A Lignorum [illegible]
B etiam
C Connanus [illegible]
D numerum
E continebuntur.
F deinde [illegible]
G mensium esse,
H anniculis
I neque enim
K non enim
L vsui
M vsum annuum
N quantum
O sumeretur.
P videri vxori legatum esse:
Q Subaudiendum gratia, vel causa. [illegible]
R opilionem,
S traductum
T continerentur.

LXIII. IDEM libro primo ad Vitellium Ferocem

IN repetitis legatis hæc verba quæ adijci solent, ITEM HAERES DAMNAS ESTO: & ad conditiones & ad dies legatorum easdem[a] repetendas referri, Sabinus respondit.

Calendarium quid significet.

LXIIII. AFRICANVS libro sexto Quæstionum

QVi filium & nepotem heredẽ instituerat, certa prædia, quæque in his mortis tempore sua essent, nepoti per fideicommissum dederat, excepto kalendario. mortis tempore in ea arca, in qua instrumenta & cautiones debitorum erant, pecunia numerata inuenta est. plerisque videbatur, vix verosimile esse, vt testator de pecunia numerata sensisset. ego autem illud dignum animaduersione existimabam: cum quis kalendarium præstari alicui voluerit,[b] vtrúmne nomina dumtaxat debitorum præstari voluisse intellegendus est, an verò etiam pecuniam, si qua ab his exacta, eidem tamen kalendario destinata fuerit. & magis puto, quemadmodum si exactæ pecuniæ, & rursus collocatæ[c] essent, permutatio nominum non peremeret vel minueret fideicommissum: ita ipsæ[d] quoque pecuniæ, si adhuc kalendario, id est nominibus faciendis destinatæ essent, eidem fideicommisso cedere debeant.[e] quin etiam illud quoque putem defendi posse: vt non modò à debitoribus exactæ pecuniæ, sed quacumque de causa redactæ, eidem tamen rationi fuerint destinatæ, fideicommisso cedant.

Seruorum varia officia, artificia, & ministeria.

LXV. MARCIANVS libro septimo Institutionum

LEgatis[f] seruis exceptis negotiatoribus, Labeo scripsit eos legato exceptos videri, qui præpositi essent negotij exercendi causa. veluti qui ad emendum, locandum, conducendum præpositi essent. cubicularios autem, vel obsonatores, vel eos qui piscatoribus[g] præpositi sunt, non videri negotiationis appellatione contineri. & puto veram esse Labeonis sententiam. Si ex officio quis ad artificium transierit, quidam rectè putant legatum extingui. quia officium artificio mutatur. non idem è contrario, cum lecticarius cocus postea factus est. Si vnus seruus plura artificia sciat, & alij coci legati fuerunt, alij textores, alij lecticarij: ei cedere seruum dicendum est, cui[h] legati sunt, in quo artificio plerumque versatus est. Ornatricibus legatis, Celsus scribsit[i] eas quæ duos tantùm menses apud magistrum fuerunt, legato non cedere; alij & has cedere: ne necesse sit nullã cedere. cum omnes adhuc discere possint: &[k] omne artificium incrementũ recipit.[l] quod magis optinere debet: quia humanæ naturæ congruum est. Pecoribus legatis Cassius scripsit quadrupedes contineri quæ gregatim pascuntur. & sues autem pecorum appellatione continentur: quia & hi gregatim pascuntur. sic denique & Homerus in Odussia[m] ait,

ΔΗΕΙΣ[n] ΤΟΝΓΕ ΣΥΕΣΣΙ ΠΑΡΗΜΕΝΟΝ, ΑΙ ΔΕ[o] ΝΕΜΟΝΤΑΙ
ΠΑΡ ΚΟΡΑΚΟΣ ΠΕΤΡΗ: ΕΠΙ ΤΕ ΚΡΗΝΗ ΑΡΕΘΟΥΣΗ.

Iumẽtis legatis boues non cõtinentur: nec cõtra. equis autem legatis & equæ continentur. Ouibus legatis agni non continẽtur. quamdiu autẽ agnorum loco sunt, ex vsu cuiusque loci sumendum est. nam in quibusdã locis ouium numero esse videntur, cum ad tõsuram venerint.

LXVI. PAVLVS libro tertio Sententiarum

AVibus legatis, anseres, phasiani, & gallinæ, & auiaria debebũtur[p]. phasianarij autem, & pastores anserum non continentur: nisi id testator expressit.

LXVII. MARCIANVS libro septimo Institutionum

QVi saltum æstiuum legauit, & hoc amplius etiã eas res legauerit, quæ ibi esse solent, non videtur de illis pecoribus sẽsisse, quæ hieme in hibernis, aut æstate in æstiuis esse solẽt. sed de illis sensis, quæ perpetuò ibi sunt.

Ius pignoris legatum.

LXVIII. VLPIANVS libro primo responsorum Iuniano respondit

TEstatorem[q] adlegendo PRAEDIVM SEIANVM OMNE, eam quoque partem fundi suprascripti quasi ad se pertinentem videri per fideicommissum reliquisse, quam ex causa pignoris nactus est, saluo scilicet iure debitoris. Ex his verbis CVRATE ANNOS ATTENDERE,[r] ET ITA FIET, VT FILIVS MEVS FILIOS VESTROS VOBIS CONDONET: fideicommissum peti non posse. Seruos communes à Seia ita relictos, SI MEI ERVNT CVM MORIAR: non deberi. si modò hoc sensit testatrix, vt ita deberentur, si in solidum eius fuissent. Prædiis cum his enthecis, quæ in ea possessione sunt, relictis, mancipia quoque prædiorum,

a eosdem repetendos
b voluit.
c collatæ
d ita ipsas quoque pecunias
e debere.
f Coniunge l. is qui. 203. de verb. sig.
g piscationibus præpositi essent.
h qui legatus est.
i scribit
k Vnde apud Cicer. Cato maior Solonem commẽdat, qui se quotidie aliquid addiscentem senem fieri diceret.
l recipiat.
m Odyssea
n Alc. li. 2. præterm.
o ἡ δὲ
p debentur.
q Iulianus respondit testatorem vel, Iuniano respondit.
r accendere: vel, attẽtè vendere: quæ Accursius notauit.

cum illic testamenti facti tempore fuerunt, cedere. sed & quæ postea accesserunt: si modò hoc testator manifestè expressit.

Quatenus propria verborum significatio sit sequenda.

LXIX. MARCELLVS libro singulari Responsorum

NOn aliter à significatione verborum recedi oportet, quam cum manifestum est aliud sensisse testatorem. Titius codicillis suis ita cauit, PVBLIO MAEVIO OMNES IVVENES, QVOS IN MINISTERIO HABEO, DARI VOLO. quæro à qua ætate iuuenes, & in quam intellegi debeant. Marcellus respondit, quos verbis quæ proponerẽtur, demonstrare voluerit testator, ad notionẽ eius qui[s] de ea re cogniturus esset pertinere. non enim in causa testamẽtorum ad definitionem vtique descendendum est,[t] cũ plerumque abusiuè loquantur: nec proprijs nominibus ac vocabulis semper vtantur. ceterum existimari posset[v] iuuenis is qui adulescentis excessit[x] ætatem, quoad incipiat inter seniores numerari.

De lana legata.

LXX. VLPIANVS libro vicesimo secundo ad Sabinum

SI cui lana legetur, id legatum videtur, quod tinctum non est, sed ΑΥΤΟΦΥΕΣ.[y] siue autem facta est, siue infecta: lanæ appellatione cõtinetur. quæsitum est, vtrum lanæ appellatione ea sola contineatur quæ neta non est: an & ea quæ neta est. vt puta stamen & subtemen[z]. & Sabinus &[A] netam contineri putat. cuius sententia vtimur. Lanæ appellationem eatenus extendi placet, quoad[B] ad telam peruenisset. & sciendum, sucidam quoque contineri, & lotam: si modò tincta non sit. Lanæ appellatione tomentum non continebitur. sed nec ea lana, ex qua quis quasi vestimẽtum fecerit valetudinis vel deliciarum gratia, continebitur. ne ea quidem quæ fomentationis gratia parata sunt vel medicinæ, lanarum appellatione continentur. sed &[C] pelles lanatæ contineantur? & hoc lanæ cedere manifestum est. Lana[D] legata, etiam leporinam lanam & anserinam & caprinam credo contineri, & de ligno, quam[E] ΕΡΙΟΞΥΛΟΝ[F] appellant. Linum autem lana legata vtique non continebitur.[G] lino autem legato tam factum quàm infectum continetur, quódque netum, quódque in tela est, quod est nondum detextum. ergo aliud in lino quàm in lana est. & quidem si tinctum linum sit, credo lino continebitur. Versicoloribus[H] videndum est. & constabat apud veteres lanæ appellatione versicoloria non contineri. sed[I] ea omnia videri legata, quæ tincta sunt & neta, quæ neque detexta neque contexta sunt. proinde quæritur, an purpura appellatione versicolorum[K] contineatur. & ego arbitror ea quæ tincta non sunt, versicoloribus non adnumerari. & ideo neque album neque naturaliter nigrum contineri, nec alterius coloris naturalis. purpuram autem & coccum, quoniam nihil natiui coloris sunt,[L] contineri arbitror. nisi aliud sensit testator. Purpuræ autẽ appellatione omnis generis purpuram contineri puto. sed coccum non continebitur. fucinum,[M] & ianthinum cõtinebitur. Purpuræ appellatione etiam subtemen factum contineri, nemo dubitat. lana tinguendæ purpuræ causa destinata non continebitur.

Suum quid dicatur.

LXXI. IDEM libro vicesimo ad Sabinum

CVm suæ[N] ancillæ siue serui in testamento scribũtur, hi designari videntur, quos paterfamilias suorum numero habuit.[O]

LXXII. PAVLVS libro quarto ad Sabinum

EAdem in omnibus rebus, quas suas quis legauerit, dicenda sunt.

LXXIII. VLPIANVS libro vicesimo ad Sabinum

SVos[P] autem seruos vel ancillas eos accipimus, qui sunt pleno iure testantis. inter quos fructuarij non continebuntur. sed qui bona fide testatori seruiunt, suorum appellatione magis est vt contineãtur: si modò suorum appellatione eos, quos suorum numero habuit, voluit contineri. Eos vero, quos quis pignori hypothecáue dedit, sine dubio inter suos legasse videbitur debitor: creditor nequaquam. proinde si quis seruos habuit proprios, sed quorum operas locabat, vel pistorias, vel histrionicas, vel alias similes: an seruorum appellatione etiam hos legasse videatur? quod & præsumi oportet: nisi contraria voluntas testatoris appareat. Eum qui venaliciariam vitam exercebat[Q], puto suorũ numero nõ facile cõtineri velle eiusmodi mancipia: nisi euidens volũtas fuit etiam de his sentientis. nam quos quis ideo comparauit, vt illico distraheret, mercis magis loco quàm suorum habuisse credendus[R] est. vicarios autem seruorum suorum numero non contineri Pomponius libro quinto scribit.

s quæ
t esse,
v posse iuuenem eum.
x excessisset
y Est autem αὐτοφυές, quod ita per se natum sit, & nulla arte fucatum. August. lib. 2. emen. c. 16.
z subtegmen
A etiam
B quatenus
C etiam
D Alc. li. 2 præter.
E quam Græci
F Quasi lanam ligno decerptam dicas. Lanugo est, qua ex pomo fructu cuiusdã apud Arabas & eos qui sub cynosura sunt, depectitur, qua instar barbata mustacis, aut medici cotoneum mali est vnde & nõnulli cotoneum vocant: veteres verò Gossipium. Alc. li. 4. parerg. ca. 25. vel legitur ἐριόξυλον, hoc est, lignea lanã appellãt.
G continetur.
H De versicoloribus
I iis
K versicolor ĩ
L habens.
M buccinum.
N suæ ancillæ
O habuerit.
P Seruos
Q exercuit.
R credendum est.

LXXIIII. POMPONIVS libro sexto ad Sabinum

SI[a] quis suos seruos legauit, communes quoque continentur. & in quibus vsusfructus alienus fuit.

a Continentur enim serui esse ordinariorum seruorum, à quibus empti sunt, & peculio adiecti. l. si seruus. l. de pecu.

Coniectura voluntatis.

LXXV. VLPIANVS libro vicesimo ad Sabinum

NVmmis indistinctè legatis, hoc receptum est, vt exiguiores legati videantur, si neque ex consuetudine patrisfamiliæ, neque ex regione vnde fuit, neque ex contextu testamenti possit apparere.

LXXVI. IDEM libro secundo ad Edictum

CHartis legatis, nemo dixit † scriptas & libros iam factos legato cedere. hoc idem & in tabulis est.

† scripturas

LXXVII. IAVOLENVS libro primo ex Plautio

CVm in substitutione legata repetuntur, libertates etiam continentur.

Qui studiorum causa abest, abesse non videtur.

LXXVIII. PAVLVS libro secundo ad Vitellium

QVæsitum est, Stichum[b] seruũ ex eo fundo ante annum mortis testatoris abductũ, & disciplinæ traditum. postea in eum fundum non reuersum: an deberetur. responsum est, si studendi causa misisset, non quo de fundo eum[c] aliorsum transferret: deberi.

b mancipium ex eo

c id aliorsum

Coniectura voluntatis.

1 MAEVI FILI, QVOD IAM TIBI MAXIMAM PARVAM FACVLTATIVM[d] DEDERIM, CONTENTVS ESSE DEBES FVNDO SEMPRONIANO CVM SVIS INHABITANTIBVS, ID EST FAMILIA ET QVAE IBI ERVNT. quæsitum est de nominibus debitorum & nummis. Eadẽ[e] epistulam talem emisit, ARGENTVM OMNE ET SVPELLECTILEM, QVODCVMQVE HABEO, TIBI DONO, ET QVIDQVID IN PRAEDIO SEMPRONIANO HABEO. an supellex, quæ in aliis prædiis vel domibus esset, ad Mæuium pertineret. & an serui, quos ex eo fundo alias legauit. responsum est, nomina & nummos non videri deberi: nisi manifestè de his quoque legandis volũtas defunctæ adprobaretur. seruos ex isdem fundis aliis datos deminuisse filii legatum. de argento & supellectili quæ alibi esset, eum cuius notio est, æstimaturum: vt id optineat, quod testatori placuisse à legatario adprobabitur.

d facultatum

e Eidem epistolam talem misit,

2 Prædia quidã reliquit adiectis[n] his verbis, VTI A ME POSSESSA SVNT, ET QVAECVMQVE IBI ERVNT CVM MORIAR. quæsitum est de mancipiis, quæ in his prædiis morata fuerunt vel operis rustici causa vel alterius officii, ceterisque rebus, quæ ibi fuerunt in diem mortis: an ad legatariũ pertinerent. respõdit ea omnia, de quibus quæreretur, legata videri.

3 PETO VT FVNDVM MEVM CAPANIANVM[f] NEMESSIAE ALVMNAE MEAE ANSCHEBATIS DVCENTORVM AVREORVM, ITA VTI EST. quæritur, an fundo & reliqua colonorum, & mancipia, si qua[g] mortis tempore in eo fuerunt, debeantur. respondit, reliqua quidem colonorum non legata. cetera verò videri illis verbis ITA VTI EST data.

f Campanum

g quæ

4 Illud fortasse quæsiturus sit aliquis, cur argenti appellatione etiam factum argentum cõprehenderetur[h]: cum si marmor legatum esset[i], nihil præter rudem materiã demonstratum videri posse. cuius hæc ratio traditur. quippe ea quæ talis naturæ sint, vt sæpius in sua redigi possint initia, ea materiæ potentia victa, numquam vires eius effugiant.

h comprehendatur:

i legatum est,

5 Coccum quod proprio nomine appellatur, quin versicoloribus cederet, nemo dubitauit. quin minus porrò coracinum[k] aut isginum[l] aut melinum suo nomine, quàm coccum purpuráue designatur?

k crocinum. herba dicta est à cocco, quam Granum vocant: coracinum verò i. nigrum. Alc. lib. 2. parerg. cap. 1.

l hysginum

Vxoris causa parata quæ dicantur.

6 Cum[m] vir ita legasset, QVAE VXORIS CAVSA PARATA SVNT, EI DO LEGO, seq; apud prætorem fideicommissarium petebam[n] etiam res æstimatas, quarum pretium in dotem erant, nec optimus: quasi testator non sensisset de his rebus. atquin si in vsum[o] eius datæ sint, nihil interest, ab ipsa[p] an ab alio comparatæ sunt. postea apud Aburnium Valentem inueni ita relatum: mulier res æstimatas in dotem dederat, ac deinde maritus ei legauerat[q] his verbis, QVAE EIVS CAVSA COMPARATA, EMPTAQVE ESSENT. dixit emptorum paratorúmque appellatione non contineri ea quæ in dotem data essent: nisi si maritus eas res posteaquam ipsius factæ essent, in vxoris vsum conuertisset.

m Conuẽge l. cum ita. uers. ult. l. ss.

n petebat

o vsu

p ab ipso

q legauerat dotem

7 Rebus, quæ in fundo sunt, legatis accedunt etiam ea quæ tunc non sunt, si esse solent[r]. nec quæ casu ibi fuerunt, legata existimantur.

r solebant.

LXXIX. CELSVS libro nono Digestorum

SI chorus aut familia legetur,[s] perinde est, quasi singuli homines legati sint.

s legatur,

1 His verbis, QVAE IBI MOBILIA MEA ERVNT, DO LEGO, nummos ibi repositos vt mutui darentur, non esse legatos Proculus ait. at eos quos præsidii causa repositos habet,[t] vt quidam[v] Vellis ciuilibus factitassent, eos legato contineri. &[x] audisse se rusticos senes ita dicentes, pecuniam sine peculio fragilem esse. peculium appellãtes, quod præsidii causa seponeretur.

t haberet,

v quibusdam

x & sæpe audisse se

2 Area legata si inædificata medio tempore fuerit, ac rursus area[y] sit: quamquam tunc peti non poterat, nunc tamen debetur.

y area facta sit:

3 Seruus quoque legatus si interim manumittatur, & postea seruus factus sit: ipse statim peti[z] potest.

z Accur. notat esse, qui non potest seruari.

LXXX. IDEM libro trigesimo quinto Digestorum

COniunctim heredes institui, aut coniunctim legari, hoc est totam hereditatem, & tota legata singulis data esse: partes autem concursu fieri.

LXXXI. MODESTINVS libro nono Differentiarum

SEruis[A] legatis, etiam ancillas quidam deberi rectè putant: quasi commune nomen vtrumque sexum contineat. ancillis verò legatis masculos non deberi nemo dubitat. sed[B] pueris legatis etiam puellæ debentur. id non æquè in puellis pueros contineri dicendum est. Mulieribus verò legatis etiam virgines debentur. sicuti viris legatis etiam pueros deberi respondetur.

A Conuẽge l. ver. §. vlt. de verb. signif.

B & pueris etiam

1 Pecudibus autem legatis, & boues & cetera iumenta continentur. Armento autem legato etiam boues contineri conuenit. non etiam greges ouium, & caprarum. Ouibus legatis, neque agnos neque arietes contineri quidam rectè existimant. ouium verò grege legato, & arietes & agnos deberi nemo dubitat.

LXXXII. IDEM libro nono Regularum

SEruus, qui in fundo morari solitus erat, si fugerit, licet post mortem testatoris adprehendatur: fundo legato vt instructus est, etiam ipse legato cedit.

LXXXIII. IDEM libro decimo Responsorum

QVod his verbis relictum est, QVIDQVID EX HEREDITATE BONISVE MEIS AD TE PERVENERIT, CVM MORIERIS RESTITVAS, fructus quos heres viuus percepit, item quæ fructuum vice sunt, non venire placuisse[C]. nec enim quicquam proponi, ex quo de his quoque restituẽdis testatricem rogasse, probari potest.

C placuit.

Appellatione posterorum continentur liberi, non liberti.

1 Idem testator, qui libertis fideicõmissum relinquebat, substitutione inter eos facta expressit, vt post mortẽ extremi ad posteros eorum pertineret. quæro, cum nemo alius sit, nisi libertus eius qui extremo mortuus est: an is ad fideicommissum admitti debeat. respõdit, posterorum appellatione liberos tantummodo[D], non etiam libertos eorum quibus fideicommissum relictum est, fideicõmisso contineri, nequaquam incertum est.

D tantum non

LXXXIIII. IAVOLENVS libro secundo ex Cassio

CVi quæ Romæ essent, legata sunt, ei etiam quæ custodiæ causa in horreis extra vrbem reposita sunt, debentur.

Hæc dictio, meum, quam habeat significationem.

LXXXV. POMPONIVS libro secundo ad Quintum Mucium

NVper constitutum est à principe, vt & non adiecto hoc MEVM, si quis corpus alicui leget, & ita sentiat, vt ita demũ præstetur, si suum sit: ita valere legatum, vt appareat magis sententiam legantis, non hoc verbum MEVM, respiciendum esse. & adeo elegans est illa distinctio, vt quotiens certum corpus legatur, ad præsens tempus adiectum hoc verbũ Meum non faciat condicionem. si verò incertũ corpus legetur, veluti ita, VINA MEA,[E] VESTEM MEAM: videatur pro condicione hoc verbum esse MEA: vt ea demum, quæ illius sint, videantur legata. quod non puto fortiter posse defendi. sed potius & hic vestem, vel vinum quod suorum numero habuerit, hoc legatum esse. sic enim respõsum est, etiam quod conQuerit vinum legato cedere, si id vini numero testator habuisse. Plane in mortis tempore collatum hunc sermonẽ, VESTEM QVAE MEA ERIT, sine dubio pro condicione accipiendum puto. sed & STICHVM QVI MEVS ERIT, puto pro condicione accipiendum. nec interesse verũ ita, QVI MEVS ERIT, an ita SI MEVS ERIT. vtrubique[F] cõdicionem tacitam esse[G]. Labeo tamen scribit, etiam in futurum tempus collatum hunc[H] sermonem QVI MEVS ERIT, pro demõstratione accipiendum. sed alio iure vtimur.

E & vestem

F vtrobique enim

G inesse.

H hoc

Interpre

Interpretatio voluntatis.

LXXXVI. PROCVLVS [libro quinto Epistularum]

SI ita legatum est, DOMVM, QVASQVE MEAE IBI ERVNT CVM MORIAR: nummos ad diem exactos à debitoribus, vt aliis nominibus collocarentur, non puto legatos esse. & Labeonis distinctionem valde probo, qui scripsit nec quod casu abesset,[a] minus esse legatum: nec quod casu ibi sit, magis esse legatum.

LXXXVII. PAVLVS [libro quarto ad Legem Iuliam & Papiam]

ET fideicommissum & mortis causa donatio appellatione legati continetur.[b]

LXXXVIII. IDEM [libro quinto ad Legem Iuliam & Papiam]

LAna legata, vestem quæ ex ea facta sit, deberi nó placet. sed & materia legata, nauis, armariumue ex ea factum nó vindicetur.[c] nauis autem legata dissoluta, neque materia neque nauis debetur. massa autem legata, scyphi ex ea facti exigi possint.

Qui sint coniuncti tam re quàm verbis: & quibus præferantur.

LXXXIX. IDEM [libro sexto ad Legem Iuliam & Papiam]

RE[d] coniuncti[e] videntur, non etiam verbis, cum duobus separatim eadem res legatur. item verbis, non etiam re, TITIO ET SEIO FVNDVM AEQVIS PARTIBVS DO LEGO: quoniam semper partes habent legatarij. præfertur igitur omnimodo ceteris, qui & re & verbis coniunctus est. quòd si re tantum coniunctus sit, constat non esse potiorem. si[f] verò verbis quidem coniunctus sit, re autem non, quæstionis est, an coniunctus potior sit. & magis est, vt & ipse præferatur[g].

LXXXX. IDEM [libro septimo ad Legem Iuliam & Papiam]

NOminatim legatum accipiendum est, quod à quo legatum sit intellegitur: licet nomen pronuntiatum non sit.

Reliqua legata quid debeatur.

XCI. PAPINIANVS [libro septimo Responsorum]

PRædiis per præceptionem filiæ datis cum reliquis actorum & colonorum, ea reliqua videtur legata, quæ de reditu prædiorum in eadem causa mãserunt. alioquin pecuniam a colonis exactam, & in kalendarium in eadem regione versam, reliquis non contineri neque colonorum neque actorú, facilè constabit[h]. tametsi nominatim actores ad filiam pertinere voluit. Ex his verbis, LVCIO TITIO PRAEDIA MEA ILLA CVM PRAETORIO, SICVT A ME IN DIEM MORTIS MEAE POSSESSA SVNT, DO: instrumentum rusticum, & omnia quæ ibi fuerunt, quo dominus fuisset instructior, deberi conuenit. colonorum reliqua non debentur. Pater filio tabernam purpurariam cum seruis institoribus & purpuris, quæ in diem mortis eius ibi fuerunt, legauit. neque pretia purpuræ condita, neque debita, neque reliqua legato contineri placuit.

Coniectura voluntatis.

TITIO SEIANA PRAEDIA, SICVTI COMPARATA SVNT, DO LEGO. cum essent Gauiniana quoque simul vno pretio comparata, non sufficere solum argumentum emptionis respondi. sed inspiciendum, an litteris & rationibus appellatione Seianorú Gauiniana quoque continentur,[i] & vtriusque possessionis confusi reditus titulo Seianorum accepto lati essent. Balneas legatæ[k] domus esse portionem cõstabat. quòd si eas publicè præbuit, ita domus esse portionem balneas, si per domum quoque intrinsecus adirentur, & in vsu patrisfamiliæ vel vxoris nonnumquam fuerunt, & mercedes eius inter ceteras meritoriorum domus rationibus accepto ferebantur, & vno pretio comparatæ, vel instructę cõmuni[l] coniunctu fuissent. Qui domum possidebat, hortum vicinum ædibus comparauit, ac postea domú legauit. si hortum[m] domus causa comparauit, vt amœniorem domum ac salubriorẽ possideret, aditúmque in eum per domum habuit, & ædium horti additamentum fuit: domus legato continebitur. Appellatione domus insulam quoque iniunctam[n] domui videri, si vno pretio cum domo fuisset comparata, & vtriusque pensiones similiter accepto latas rationibus ostenderetur.

In legato generali non continentur instrumenta.

XCII. PAVLVS [libro tertiodecimo Responsorum]

SI MIHI MAEVIA ET NEOIDIA FILIAE MEAE HEREDES ERVNT, TVNC MAEVIA E MEDIO SVMITO, PRAECIPITO, SIBIQVE HABETO FVNDOS MEOS ILLVM ET ILLVM CVM CASVRIS ET CVSTODIBVS OMNIVM EORVM FVNDORVM, ET CVM HIS OMNIBVS AGRIS QVI AD CONIVNCTIONEM CVIVSQVE EORVM FVNDORVM EMPTIONE, VEL QVOLIBET ALIO CASV OPTINVERINT. ITEM CVM OMNIBVS MANCIPIIS PECORIBVS, IVMENTIS, CETERISQVE VNIVERSIS SPECIEBVS, QVAE IN IISDEM FVNDIS, QVOVE EORVM, CVM MORIAR ERVNT: VTI OPTIMI MAXIMIQVE SVNT, VTIQVE EOS IN DIEM MORTIS MEAE POSSEDI, ET VT PLENIVS DICAM, ITA VTI CLVDVNTVR[o]. in fundo autẽ vno ex his qui prælegati sunt, tabularium est, in quo sunt & complurium mancipiorum emptiones. sed & fundorum & variorum cõtractuum instrumenta. præterea & nomina debitorum. quæro, an instrumenta communia sint. respondi, secundum ea quæ proponuntur,[p] instrumenta emptionum, item debitorum, quæ in fundo prælegato remanserunt, non videri legato contineri. His verbis domibus legatis, TIBI HEREDVM MEORVM COMMITTO, VTI SINANT EVM HABERE DOMVS MEAS, IN QVIBVS HABITO, NVLLO OMNINO EXCEPTO, CVM OMNI INSTRVMENTO, ET REPOSITIS OMNIBVS, nó videri testatorem de pecunia numerata, aut instrumentis debitorum sensisse.

Alienatio inutiliter prohibita.

XCIII. SCAEVOLA [libro tertio Responsorum]

[q]LVcius[r] Titius testamento suo[s] cauit, nec vllo[t] modo prædium suburbanú aut domum heres alienaret.[t] filia eius heres scripta heredem reliquit filiam suam; quæ easdem res diu possedit, & decedens extraneos heredes instituit: quæsitum est, an prædia pertinerent ad Iuliam, quæ Lucium Titium testatorem patruum maiorem habuit. respondit, nihil proponi contra voluntatem defuncti factum, quo minus ad heredem pertineret,[v] cum hoc nudum præceptum est.[u]

Qui iubet reddi, vt debitum, quod debitum non est.

SEMPRONIAE MVLIERI MEAE REDDI IVBEO AB HEREDIBVS MEIS CENTVM AVREOS, QVOS MVTVOS[x] ACCEPERAM. quæsitum est, si hanc pecuniam vt debitam Sempronia petens victa sit: an fideicommissum peti possit. respondit, secundum ea quæ proponerẽtur, posse ex causa fideicommissi peti quod apparuisset non fuisse ex alia causa debitum. Quidã prædia legauit libertis, adiectis his verbis: VTI A ME POSSESSA SVNT, ET QVAECVMQVE IBI ERVNT CVM MORIAR. quæsitũ est, an mancipia, quæ in his prædiis morata in diem mortis patrisfamilias fuerũ operis rustici causa, vel alterius officij, ceteraéque res quæ ibi fuerunt, ad legatarios pertineant. respondit pertinere.

Appellatione fratrum continentur sorores.

Quæsitũ est, an quod heredes fratribus rogati essent restituere, etiam ad sorores pertineret. respondit pertinere: nisi aliud sensisse testatorem probetur. Collegio fabrorum fundum cum siluis quæ ei cedere solent, vti optimus maximúsque esset, legauit. quæro, an ea quoque quæ in diem[y] mortis ibi fuissent, id est fænum, pabulum, paleam:[z] item machina, Basa Binaria,[*] id est cuppæ & dolia quæ in cella defixa[A] sunt, item granaria[*] legata essent. respondit, non rectè peti quod legatum non esset.

Verba fideicommissi.

Ex parte dimidia herede instituto, per præceptionem fundum legauit, & ab eo ita petit[B]: PETO VTI VELIS CONSERVARE TIBI RECIPERE IN FVNDO IVLIANO MEO, QVEM AMPLIVS TE RECIPERE IVSSI, CLODIVM VERVM NEPOTEM MEVM CONNATVM TVVM. quæro an pars fundi ex causa fideicommissi nepoti deberetur. respondit deberi.

Quæstio voluntatis.

XCIIII. VALENS[C] [libro secundo Fideicommissorum]

IS qui complures libertos relinquebat, tribus ex his fundum legauerat: & petierat vt curarent ne de nomine[D] suo exiret. quærebat ex tribus qui primus moriebatur, vtrum vtrique, vel alteri ex his qui sibi in legato cõiuncti essent, relinquere partem suam deberet. an possit vel alij conliberto suo eam relinquere. placuit, etsi volũtatis quæ suo esset, satis illum facturum & si alij reliquisset. quòd si nulli dedisset: occupantis, an omnium conlibertorum: & num[E] eorum tantùm, quibus pariter legatum esset, petitio fideicommissi esset, dubitabatur. & Iulianus rectè omnibus debere[F] putabit

a Abest.
b continetur.
c vindicetur.
d Coniuge Lib. [illegible]
e Disiuncti [illegible]
f Quia nihil habet quod ceteri coniuncti communiter [illegible]
g Verbis coniuncti [illegible]
h constat.
i continerentur,
k legatas
l cõmuni iure coniunctæ fuissent.
m si hoc tum
n iunctam
o claudantur
p proponerentur,
q Ea de re [illegible]
r ita cauit.
s nullo modo
t alienet.
v pertinerent,
x mutuò
y in die
z paleam: item machinas.
A infixa
B petiit
C Vlpianus
D Testatoris, scilicet: serui enim manumissi familiæ manumissoris nomen assequebantur. [illegible]
E In aliis legitur numerosũ voce vna.
F deberi

Interpretatio horum verborum, quantas summas &c.

XCV. MARCIANVS libro secundo Fideicommissorum.

QVisquis mihi heres erit, damnas esto dare, fideique eius committo, vti det quantas summas dictauero, dedero. Aristo res quoque corporales contineri ait: vt prædia, mancipia, vestem, argentum. quia & hoc verbum QVANTAS non ad numeratam dumtaxat pecuniam referri, ex dotis relegatione & stipulationibus emptæ hereditatis apparet. & SVMMAE appellatio similiter accipi deberet, vt in his argumentis, quæ relata essent, ostenditur[a]. voluntatem præterea defuncti, quæ maximè in fideicommissis valeret, ei sententiæ suffragari. neque enim post eam præfationem adiecturum testatorem fuisse res corporales, si dumtaxat pecuniam numeratam præstari voluisset.

a ostenderetur.

Appellatione hereditatis non continentur legata, nec fideicommissa.

XCVI. GAIVS libro secundo Fideicommissorum.

SI Titius ex parte heres rogatus sit Mæuio hereditatem restituere, & rursus Titio coheres eius rogatus sit partem suam, aut partis partē restituere: an hanc quoque partem, quam à coherede ex fideicommisso recipit, Titius restituere Mæuio debeat, Diuus Antoninus consultus rescripsit non debere restituere: quia hereditatis appellatione neque legata neque fideicommissa continentur.

Reliquis legatis quid debeatur.

XCVII. PAVLVS libro secundo Decretorum.

OSidius[b] quidā instituta filia Valeriana herede, actori suo Antiocho data libertate, prædia certa, & peculium, & reliqua relegauerat, tam sua quàm colonorum. legatarius proferebat manu patrisfamiliæ[c] reliquatum, scriptum suo quàm colonorum nomine. item in eadē scriptura adiectum in hunc modum: ITEM QVORVM RATIONEM REDDERE DEBEAT, SCILICET[d] QVAE IN CONDITO HABVERAT PATERFAMILIAS, FRVMENTI, VINI, ET CETERARVM RERVM. quæ & [e]ipsa libertus petebat, & ex reliquis esse dicebat: & apud præsidem optinuerat. ex diuerso cum diceretur, reliqua colonorum ab eo nō peti, nec propria: diuersam autem causam esse eorum, quæ in condito essent: Imperator interrogauit partem legatarij, quærēdi causa. pone, inquit, in condito centies[f] aureorum esse, quæ in vsum sumi solerent. diceres totum, quod esset relictum in arca, deberi? & placuit rectè appellasse. A parte legatarij suggestum est, quædam à colonis post mortem patrisfamiliæ exacta. respondit, hoc quod post mortem exactum fuisset, reddendum esse legatario.

b Offidius

c patrisfamiliae reliquatorū. sequere Flor.

d si quæ in credito

e ab ipsa

f Scilicet, centena millia aureorū. hoc enim compendio hoc summa significatur. August. lib. 1. emen. cap. 6 Sunt qui hoc legant, cētum aureorū.

Verborum interpretatio.

XCVIII. IDEM libro singulari de forma testamenti.

SI plures gradus sint heredum,[h] & scriptū sit HERES MEVS DATO: ad omnes gradus hic sermo pertinet. sicuti hæc verba, QVISQVIS MIHI HERES ERIT. itaque si quis velit non omnes heredes legatorum præstatione onerare, sed aliquos ex his; nominatim damnare debet.

g formula

h Hac pertinet exemplum quod in topi. M. Cicero proponit in loco à repugnantibus.

XCVIIII. IDEM libro singulari de instrumenti significatione.

SEruis vrbanis legatis, quidam vrbana mancipia non loco sed opere separant. vt licet in prædijs rusticis sint, tamen si opus rusticum non faciant, vrbani[i] videntur. dicendum autem est, quòd vrbani intellegendi sunt, quos paterfamilias inter vrbanos adnumerare solitus sit. quod maximè ex libellis familiæ, item cibarijs deprehendi poterit. 1 Venatores & aucupes vtrum in vrbanis, an in rusticis contineantur, potest dubitari. sed dicendum est, vbi paterfamilias moraretur, & hos alere, ibi eos numerari. 2 Muliones de vrbano ministerio sunt: nisi propter opus rusticum testator eos destinatos habebat. 3 Eum qui natus est ex ancilla vrbana, & missus in villam nutriendus, interim in neutris esse quidam putant. videamus ne in vrbanis esse intellegatur. quod magis placet. 4 Seruus lecticarius legatus, si idem lecticarius sit & cocus, accedet legato. 5 Si alij vernæ, alij cursores legati sunt, si quidam[k] & vernæ & cursores sint: cursoribus cedent. semper enim species generi derogat. si in[l] specie, aut in genere vtrique sint: plerumque communicabuntur.

i vrbana videatur. Coniunge l. vrbana. de verbor. signific.

k si quidā & cursores, & vernæ sunt:

l si verò in specie

Reddere quid sit.

C. IAVOLENVS libro secundo ex Posterioribus Labeonis.

HEres meus damnas esto Lucio Titio Stichum seruum meum reddere. vel ita, ILLVM SERVVM MEVM ILLI REDDITO. Cascellius ait deberi. neque id Labeo improbat. quia qui reddere iubetur, simul & dare iubetur.

Coniectura voluntatis.

1 Duæ statuæ marmoreæ cuidam nominatim, item omne marmor erat legatum. nullam statuam marmoream præter duas, Cascellius putat deberi. Ofilius, Trebatius contra. Labeo Cascellij sententiam probat. quod verum puto. quia duas statuas legando, potest videri non putasse in marmore se[m] statuas legare.

m sed statuas

Quæstio ex ambiguo.

2 VXORI MEAE VESTEM, MVNDVM MVLIEBREM, ORNAMENTA OMNIA, AVRVM, ARGENTVM, QVOD EIVS CAVSA FACTVM PARATVMQVE ESSET, OMNE DO LEGO. Trebatius hæc verba, QVOD EIVS CAVSA FACTVM PARATVMQVE EST, ad aurum & argentum dumtaxat referri putat. Proculus ad omnia. quod & verū est. 3 Cui Corinthia vasa legata essent, & ΒΑΣΕΙΣ[n] quoque eorum Basorum collocādorum causa paratas deberi Trebatius respondit. Labeo autem id non probat, si eas ΒΑΣΕΙΣ testator numero Basorum habuit. Proculus verò rectè ait si æneæ quidem sint, nō autem Corinthiæ: nō deberi. 4 Cui testudinea legata essent, ei lectos testudineos pedibus inargentatos deberi, Labeo, Trebatius responderunt. quod[o] verum est.

n Fulcimenta sunt, & sustentacula. sunt enim partes cuiusque rei. Alc. lib. 1. parerg. c. 5. Sunt qui bases, alij abacos legunt.

o quod &

Legatis prædiis, quæ quis habet, an prædia pignorata debeantur.

CI. SCAEVOLA libro sextodecimo Digestorum.

QVi[p] habebat in prouincia, ex qua oriundus erat, propria prædia, &[q] alia pignori sibi data ob debita, codicillis ita scripsit. ΤΗ ΓΛΥΚΥΤΑΤΗ ΜΟΥ ΠΑΤΡΙΔΙ ΒΟΥΛΟΜΑΙ ΕΙΣ ΤΑ ΜΕΡΗ ΑΥΤΗΣ ΔΟΘΗΝΑΙ. ΑΦΟΡΙΖΩ ΑΥΤΗ ΧΩΡΙΑ ΠΑΝΤΑ, ΟΣΑ ΕΝ ΣΥΡΙΑ ΚΕΚΤΗΜΑΙ ΣΥΝ ΠΑΣΙΝ ΤΟΙΣ ΕΝΟΥΣΙΝ, ΒΟΣΚΗΜΑΣΙΝ, ΔΟΥΛΟΙΣ, ΚΑΡΠΟΙΣ, ΑΠΟΘΕΤΟΙΣ[r], ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΙΣ ΠΑΣΑΙΣ. quæsitum est, an etiam prædia quæ pignori habuit testator, patriæ suæ reliquisse videatur. respondit, secundum ea quæ proponerentur, non videri relicta: si modò in proprium patrimonium, quod ferè cessante debitore fit, nō sint redacta. 1 PETO FVNDVM MEVM ITA VTI EST, ALVMNAE MEAE DARI. quæsitum est, an fundo[s] & reliqua colonorum, & mancipia si qua mortis tempore in eo fundo fuerint, debeantur. respondit reliqua quidem colonorum non esse legata. cetera verò videri illis verbis ITA VTI EST data.

p Alc. lib. 2. dispunct. 18.

q hoc non alia

r reposeitis

s an fundo, &

Coniectura voluntatis.

CII. IDEM libro septimodecimo Digestorum.

HIs verbis legauit: VXORI MEAE LATERARIA[t] MEA VIATORIA, ET QVIDQVID IN HIS CONDITVM ERIT, QVAE MEMBRANVLIS MEA MANV SCRIPTIS CONTINEBVNTVR, NEC[v] EA SINT EXACTA CVM MORIAR, SICVTI IN RATIONES MEAS TRANSLATA SINT, ET CAVTIONES AD ACTOREM MEVM TRANSTVLERIM. hic chirographa debitorum & pecuniam, cum esset profecturus in vrbem, in lateralibus condidit: &[x] chirographis exactis, quam pecuniam erogata, reuersus in patriam post biennium alia chirographa prædiorum, quæ postea comparauerat, & pecuniam in lateralia[y] cōdidit. quæsitum est, an ea tantùm videatur nomina ei legasse, quæ postea reuersus in hisdem lateralibus condidit. respondit, secundum ea quæ proponerentur, non deberi quæ mortis tempore in his lateralibus essent, & membranis manu eius scriptis cōtinerentur. 1 Idem[z] quæsiit, an cum emptiones prædiorum in hisdem lateralibus condiderat, prædia quoque legato cedāt. respondit, non quidem manifestè apparere quid de prædijs sensisset. verùm si ea mente emptiones ibi haberet, vt his legatariæ dotis proprietas prædiorum præstaretur: posse defendi, prædia quoque deberi. 2 Paterfamilias ita legauit, LANCES NVMERO DVAS IRVES, QVAE DE SIGILLARIBVS[A] EMI, DARI VOLO. is de sigillaribus leues quidem non emerat, lances autem emptas habebat. & dictauerat testamentum ante triduum quàm moreretur. quæsitum est, an hæ lāces, quas emptas de sigillaribus habuit, [B]legato cederent, cum nullas alias de sigillaribus emerit, nec legauerit. respondit, secundum ea quæ proponerentur, deberi eas quas de sigillaribus emisset. 3 Alumno præcepit multam his verbis, SEMPRONIO

t lateralia

v neque exacta erunt.

x Subaudi, tam. Aug. l. 4. emd. c. 2.

y lateraria

z Item quæsitum est.

A Elegāter hæc Scæuolæ responsa explicat Alex. ab Alex. l. 3. Gen. die. c. 6.

B habebat, legato cedant.

PRONEO ALVMNO MEO ILLVD ET ILLVD: VT CVM PER AETATEM LICEBIT, MILITIAM ILLAM CVM[a] INTROITV COMPARARE VOLO: HVIC[b] QVOQVE OMNIA INTEGRA. quæsitum est, si Sempronius eam militiam sibi comparauerit, an pretium eius, sed & id quod pro introitu erogari solet, ex causa fideicommissi ab heredibus consequi possit. respondit, secundum ea quæ proponerentur, posse. Idem testator liberto militiam his verbis legauit, SEIO LIBERTO MEO MILITIAM MEAM LEGO ILLAM. quam militiam & testator habuit. quæsitū est, an onera omnia & introitus militiæ ab herede sint danda. respondit danda.

Legata ab exhæredati substituto non valent, etiamsi ad eum bona defuncti perueniant per mediam personam.

CXIII. IDEM [libro singulari Quæstionum publice tractatarum]

SI pater exheredato filio substituit heredē extraneum, deinde ille extraneus hunc filium heredem instituit, & heres factus intra pubertatem decedat: puto à substituto ei filio omnino legata præstari nō debere. quia non directo, sed per successionem ad filium hereditas patris peruenit. plus ego in fratre, qui cum heres extitisset patri, exheredatum fratrem heredem instituit, accepi substitutum eius legatum non debere. ac ne quidem si intestato fratre[c] successerit: quia nō principaliter, sed per successionem bona fratris ad eum peruenerunt. Si filius ex vncia heres institutus sit, & ab eo legata data sint, habeat & substitutum, deinde commisso edicto per alium filium acceperit partis dimidiæ bonorum possessionem: substitutus eius vtrum ex vncia legata præstat, an verò ex semisse? & verius est ex semisse. sed[d] ex vncia, omnibus, ex reliquis, liberis & parentibus. contra quoque si ex dodrante institutus commisso edicto[e] semissem acceperit bonorum possessionem: ex semisse tantùm legata substitutus debebit. quomodo enim augentur[f] vbi amplius est in bonorum possessione: sic & vbi minus est, deducitur.

LIBER TRIGESIMUSTERTIVS.

DE ANNVIS[g] LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS.

POMPONIVS[h] [libro quinto ad Sabinum]

CVM IN ANNOS singulos quid legatū sit, neque adscriptum quo loco detur: quocumque loco petetur, dari debet. sicuti ex stipulatu, aut nomine facto petatur.

Mora heredis.

II. IDEM libro sexto ad Sabinum

IN annos singulos heres damnatus sinere me frui fundo, si initio anni quo colere deberem, moram fecerit: licet postea patiatur, quia[i] cultura sim exclusus, tamen totius anni nomine mihi tenebitur. quēadmodum si[k] diurnas operas Stichi dare damnatus, non à mane sed à sexta diei hora det: totius diei nomine tenetur.[l]

Annua, bima, trima die legatum.

III. VLPIANVS [libro vicesimo quarto ad Sabinum]

SI legatum sit relictum annua bima trima die, triginta forte: dena per[m] singulos debentur annos, licet non fuerit adiectum AEQVIS PENSIONIBVS. proinde & si adiectum fuerit PENSIONIBVS, licet non sit insertum AEQVIS: item si scriptum fuerit AEQVIS, licet non sit adiectum PENSIONIBVS: dicendum erit æquas fieri. Sed si adiectum PENSIONIBVS INAEQVIS,[n] inæquales debebuntur. quæ ergo debeantur, videamus. & puto eas deberi, nisi specialiter testator electionem heredi dedit, †quas vir bonus fuerit arbitratus. vt pro facultatibus defuncti & depositione[o] patrimonij debeantur. sed & si fuerit adiectū VIRI BONI ARBITRATV, hoc sequemur, vt pro positione patrimonij sine vexatione & incōmodo heredis fiat. quid[p] si ita, PENSIONIBVS QVAS PVTAVERIT LEGATARIVS? an totum petere possit, videamus. & puto totum non petendū simul. sicut & in heredis electione. fieri enim pensiones debere testator voluit. quantitates dumtaxat pensionum in arbitrio[q] heredis aut legatarij cōtulit. sed si ita sit legatū, HERES MEVS TITIO DECEM TRIMA DIE DATO: vtrum pensionibus, an verò post triennium debeatur?[r] & puto sic accipiendum, quasi paterfamilias de annua bima trima die sensisse proponatur.

Vsurarum modus.

Si cui certa quantitas legetur, & quoad præstetur, in singulos annos certum aliquid velut vsuras iusserit testator præstari: legatum valet. sed[s] in vsuris hactenus[t] debet valere, quatenus modum probabilem vsurarum non excedit.

Tot legata, quot annuæ præstationes.

IIII. PAVLVS [libro sexagesimo secundo ad Edictum]

SI in singulos annos alicui legatum sit, Sabinus, cuius sententia vera est, plura legata esse ait. & primi anni purum, sequentium condicionale. videri enim hanc inesse condicionem, SI VIVAT, & ideo mortuo eo ad heredem legatum non transire.

Pensio vltimi anni integra.

V. MODESTINVS [libro decimo Responsorum]

ARORIS QVOQVE CETERI HEREDES PETO, VT VXORI MEAE PRAESTETIS QVOAD VIVERET,[v] ANNVOS DECEM AVREOS. vxor superuixit marito quinquennio & quattuor mensibus. quæro an heredibus eius sexti anni legatum integrum debeatur. Modestinus respondit, integri sexti anni legatum deberi.

Coniectura voluntatis.

VI. IDEM [libro vndecimo Responsorum]

ANnuam pecuniam ad ludos ciuitati[x] reliquit, quibus præsidere heredes voluit. successores heredū negant se debere: quasi testator tamdiu præstari voluisset,[y] quamdiu præsiderent heredes. quæro igitur, tametsi præsidendi mentionem fecerit, ad tempus fideicommissum, an perpetuò præstari voluerit. Modestinus respondit, fideicommissum quotannis in perpetuum reipublicæ præstādum esse.

Cùm authoritas sola est testatoris sine obligatione, interuentu iudicis ad effectum perducitur.

VII. POMPONIVS [libro octauo ad Quintum Mucium]

QVintus Mucius ait, si quis in testamento ita scripsit, FILII FILIAEQVE MEAE IBI SVNTO, VBI EOS MATER SVA ESSE VOLET: EISQVE HERES MEVS IN ANNOS SINGVLOS, INQVE PVEROS PVELLASQVE SINGVLAS, DAMNAS ESTO DARE CIBARII NOMINE AVREOS DECEM: si tutores eam pecuniam dare nolunt ei, apud quem pueri atque puellæ sunt: nihil est, quòd ex testamento agere possit. nam ea res eo pertinet, vti tutores sciant quæ voluntas testatoris fuit. vti possint eam pecuniam sine periculo dare. Pomponius: in testamentis quædam scribuntur, quæ ad auctoritatem dumtaxat scribentis referuntur, nec obligationem pariunt. hæc autem talia sunt, si te heredem solum instituam, & scribam vti monumentum mihi certa pecunia facias: nullā enim obligationem ea scriptura recipit. sed ad auctoritatē meam conseruandam poteris, si velis, facere. aliter atque si coherede tibi dato idem scripsero. nā siue te solum damnauero, vti monumentum facias: coheres tuus agere tecū poterit familiæ herciscundæ, vti facias: quoniam interest illius. quin etiam si vterque iussi estis hoc facere, inuicem actionem habebitis. Ad auctoritatem scribentis hoc quoque pertinet, cum quis iussit in municipio imagines poni. nam si non honoris municipij gratia id fecisset, sed sua: actio eo nomine nulli cōpetit. Itaque hæc Quinti Mucij scriptura LIBERI MEI IBI SVNTO, VBI EOS MATER SVA ESSE VOLET, nullam obligationem parit, sed ad auctoritatem defuncti conseruādam id pertinebit,[z] vt vbi iusserit, ibi sint. Nec tamen semper voluntas eius aut iussum conseruari debet. veluti si prætor doctus sit, non expedire pupillum eo morari, vbi pater[A] iusserit, propter vitiū quod pater fortè ignorauit in eis personis esse, apud quas morari iussit. Si autem pro cibariis eorum in annos singulos aurei decem relicti sint: siue hoc sermone significantur apud quos morari mater pupillos voluerit: siue ita acceperimus hunc sermonem, vt ipsis filiis id legatum debeatur: vtile erit. & magis enim est, vt prouidentia filiorum suorum hoc fecisse videatur. & in omnibus, vbi auctoritas sola testatoris est, neque omnimodo spernenda, neque omnimodo obseruanda est. sed

[a] Plin. ad Traianum. Superest ergo vt ipse iusseras, an in omnibus ... certo aliquid annis, quo Bulenta legantur, debeant pro introitu dare.
[b] hæcque omnia
[c] fratri
[d] sed &
[e] in semissem
[f] augetur
[g] De annuis & menstruis legatis, & fideicommissis.
[h] Vlpianus
[i] quia tamen à cultura
[k] eius
[l] tenebitur.
[m] Ex hoc loco & § pen. apparet, quid sit annua, bima, trima dies.
[n] inæquales.
[†] quas
[o] dispositione vel de portione vel positione
[p] quòd
[q] in arbitrio
[r] debeantur
[s] sed & in
[t] eatenus
[v] viuet.
[x] ciuitatis
[y] voluerit.
[z] pertinet.
[A] vbi mater. Ex superioribus apparet hoc collatum fuisse in voluntatē matris, non patris. Itaque legendū est mater potius quam pater.

interuentu iudicis hæc omnia debent, si non ad turpem causam feruntur, [a] ad effectum perduci.

a referuntur,

Annuum legatum quemodo finiatur.

VIII. GAIVS [libro quinto ad Legem Iuliam & Papiam]

IN singulos annos relictum legatum simile est vsufructui, cum morte finiatur. sanè capitis deminutione non finitur, cum vsusfructus finiatur. & vsusfructus ita legari potest, TITIO VSVMFRVCTVM FVNDI[b] LEGO: ISQVE QVOTIENSQVE CAPITE MINVTVS ERIT, EVNDEM VSVMFRVCTVM EI DO. illud certè amplius est in hoc legato, quòd [c] ingressu cuiuslibet anni, si decesserit legatarius, eius anni legatum heredi suo relinquit. quod in vsufructu non ita est: cum fructuarius, etiam si maturis fructibus, nondum tamen perceptis decesserit, heredi suo eos[d] fructus non relinquet.

b do lego
c in ingressu
d in eos fructus actionem nó relinquat.

Pignus testamento constitutum.

VIIII. PAPINIANVS [libro septimo Responsorum]

FVndus, quem paterfamilias libertis legatorum nomine, quæ in annos singulos relinquit, pignus[e] esse voluit: ex causa fideicommissi rei seruandæ gratia rectè petetur. Paulus notat: hoc admittendum est & in aliis rebus hereditariis, vt & in eas legatarius mittatur.

e pignori

Legatum diuisum pro modo laboris, & industriæ.

X. IDEM [libro octauo Responsorum]

SEIO AMICO SIMILLISSIMO, SI VOLVERIT, SICVT MEIS NEGOTIIS INTERVENIEBAT, EODEM MODO FILIORVM MEORVM INTERVENIRE: ANNVOS DENOS AVREOS ET HABITATIONEM QVA VTITVR, PRAESTARI VOLO. non ideo minus annus Seio pro parte hereditaria viuentis filiæ deberi placuit, quòd ex tribus filiis Titiæ duo aliis heredibus institutis vita decesserunt: cum tam labor quàm pecunia diuisionem [f] reciperent. MEDICO SEMPRONIO QVAE VIVA PRAESTABAM, DARI VOLO. ea videntur relicta, quæ certam formam erogationis annuæ, non incertam liberalitatis voluntatem habuerunt. VXORI PRAETER ID QVOD A ME VIVO ANNVI NOMINE ACCIPIEBAT, AVREOS CENTVM DARI VOLO. annuum videtur, & semel centum aureos reliquisse. LIBERTIS DARI VOLO QVAE VIVA PRAESTABAM. & habitatio præstabitur. sumptus[f] iumentorum non debebitur[g], quem[h] actori domina præstare solita fuit vtilitatis suæ causa. ideo nec sumptum medicamentorum medicus libertus rectè petet, quem, vt patronam eiusque familiam curaret, accepitabat.

f sumptus augem
g debebitur,
h quos

XI. PAVLVS [libro vicesimo primo Quæstionum]

CVm in annos singulos legatur, plura legata esse placet: & per singula legata ius capiendi inspicietur. idem in seruo inspiciendum est ex persona dominorum.

Quomodo constituatur seruitus.

XII. IDEM [libro tertiodecimo Responsorum]

GAius Seius prædia diuersis pagis Mæuiæ & Seiæ legauit, & ita cauit. PRAESTARI AVTEM VOLO EX PRAEDIIS POTITIANIS[i] PRAEDIIS[k] LVTATIANIS ANNVA HARVNDINIS MILIA TRECENA, ET SALICIS MVNDAE ANNVA LIBRARVM SINGVLA MILIA. quæro an id legatum defuncta legataria extinctum sit. Paulus respondit, seruitutem iure constitutam non videri neque in personam neque in rem. sed fideicommissi petitionem competisse ei cui prædia Lutatiana legata sunt. & ideo cum annua legata fuerint, mortua legataria finitum legatum videri.

i Pontianis
k ex prædiis Luctatianis al. Lucianis

Conditio quæ habetur pro impleta.

XIII. SCAEVOLA [libro quarto Responsorum]

MÆuia nepotem ex Mæuio puberem heredem instituit, & Lucio Titio ita legauit: LVCIO TITIO VIRO BONO, CVIVS OBSEQVIO REBVS AGO, DARI VOLO ANNVOS QVAMDIV VIVAT AVREOS DECEM, SI REBVS NEPOTIS MEI INTERVENIAT, OMNEMQVE ADMINISTRATIONEM REBVS NEPOTIS MEI AD SOLLICITVDINEM SVAM REVOCAVERIT. quæro, cum Lucius Titius aliquo tempore Mæuij negotia gesserit, & per eum non fiet, quo minus gerat: Publius autem Mæuius nollet eum administrare: an fideicommissum præstari debeat. respondi, si non propter fraudem, aliámue quam iustam causam improbandæ operæ causa remotus esset à negotiis, quæ administrare secúdum defuncti voluntatem vellet: percepturum legatum.

Quæstio de bono & æquo, quæ non potest in vniuersum definiri.

[l] Vxore herede scripta ita cauit: LIBERTIS MEIS OMNIBVS ALIMENTORVM NOMINE SINGVLIS ANNVOS DENARIOS DVODECIM AB HEREDE DARI VOLO, SI AB VXORE MEA NON RECESSERINT. quæro, cum paterfamilias sua voluntate de ciuitate difficilè profectus sit, ea autem assiduè proficiscatur: an liberti cum ea proficisci debeant. respondi, non posse absolute responderi: cù multa oriri possint, quæ pro bono sint æstimanda.[l] ideoque huiusmodi varietas viri boni arbitrio dirimenda est. Item quæritur, cum proficiscens eis nihil amplius optulerit, ac per[m] hoc eam secuti non sint, an legatum debeatur. respondit, & hoc ex longinquis breuibusque excursionibus, & modo legati æstimandum esse.

l Huic sententiæ congruit quod præclare M. Cicer. Orat. p Cn. Planc. non semper easdem sententias ab iisdem defendi, sed quascumque reip. status, inclinatio temporum, ratio concordiæ postularet, esse defendendas.
m propter

Coniectura voluntatis.

XIIII. VLPIANVS [libro secundo Fideicommissorum]

SI cui annuum fuerit relictum sine adiectione summæ: nihil videri huic adscriptum Mela ait. sed est verior Neruæ sententia, quod testator præstare solitus fuerat, id videri relictum. si[n] minus, ex dignitate personæ statui oportebit.

n sin

An fideicommissum in diem relictum possit ante diem solui.

XV. VALENS[o] [libro septimo Fideicommissorum]

IAuolenus, eum, qui rogatus post decem annos restituere pecuniam, ante diem restituerat, respondit si propter capientis[p] personam, quòd rem familiarem tueri non posset, in diem fideicommissum relictum probetur, & perdituro ei id heres ante diem restituisset: nullo modo liberatum esse. quòd si tempus heredis causa prorogatum esset, vt commodum medij temporis ipse sentiret: liberatum eum intellegi. nã & plus eum præstitisse quàm debuisset.[q]

o Iabolenum
p Si dies adiectus esset propter dantis personam, (quod sæpius fit) licet ante diem soluere. l. Legatum. §. cum dies. inf. de condi. & demonst. l. cum qui. §. quoties. inf. de verbo. oblig. licet enim fiunt pro se introductæ renunciare. l. Si quis in. C. de pac.
q debuisse.

XVI. PAVLVS [libro tertio ad Neratium]

SEruus post decem annos liber esse iussus est, legatumque ei ex die mortis domini in annos singulos relictú est. eorum quidem annorum, quibus iam liber erit, legatum debebitur. interim autem heres ei alimenta præstare compellitur.

XVII. LABEO[r] [libro secundo Posteriorum Iauoleno epitomatorum]

r Iabolenus

LEgatum ita est, ATTIAE DONEC NVBAT, QVINQVAGINTA DAMNAS ESTO HERES MEVS DARE: neque adscriptum est IN ANNOS SINGVLOS. Labeo, Trebatius præsens legatú deberi putat. sed rectius dicetur, id legatum in annos singulos deberi. VINI SALERNI, QVOD NOMI[s] NASCERETVR, QVOTANNIS IN ANNOS[s] SINGVLOS BINOS CVLEOS HERES MEVS [t] ATTIO DATO. etiam pro eo anno quo nihil vini natum est,[t] deberi duos culeos:[v] si modò ex vindemia cæterorum annorum dari possit.[x]

s Si rectè punctis distinguantur verba hæc in annos singulos glossema nõ erit, vt falso putarũt quidam.
t esset,
v culleos respondit
x possint.

Coniectura voluntatis.

XVIII. SCAEVOLA [libro quartodecimo Digestorum]

COdicillis testamento confirmatis, fundum libertis legauit, eumque alienari vetuit. sed pertinere voluit & [y] ad filios libertorum, vel ex his natos. deinde hæc verba adiecit. A QVIBVS PRAESTARI VOLO HERENNIO ET HERMETI EIVS FVNDI DECEM PER ANNOS SINGVLOS VSQVE AD ANNOS TRIGINTAQVINQVE A DIE MORTIS MEAE. quæsitum est, cum heres à Titio institutus intra[z] trigesimum quintum annum ætatis decesserit: an residui temporis fideicommissum ex verbis suprascriptis heredis quoque heredi debeatur. respondit deberi: nisi ostendatur à libertis, testatorem ad heredis trigesimumquintum annum respexisse.

y vel
z infra

Legatum ante tempus petendum.

[s] Sticho alumno suo centum, & menstruos decem, & annuos centum dari voluit. & Semproniam, quam heredem ex triente instituerat, rogauit in hæc verba: SIDEI TVAE COMMITTO SEMPRONIA SOROR, VTI LEGATA, QVAE ALVMNIS MEIS RELINQVI[A], EX MEDIO RECIPIAS, ET APVD TE HABEAS QVOAD[B] VSQVE COMMENDATOS HABEAS. quæsitum est, cum Sempronia, cuius fidei commissum sit, abstinuerat se hereditate antequam secundum voluntatem defuncti perciperet pecuniam alumnis relictam, an Sticho de legatis actio etiam ante vicesimum quintum annum competat. respondit competere.

A reliqui.
B Quoad eos commendatos habes. Intellige autem vt. annũ ætatis eorum: vt in eadem specie idẽ fere indicat. l. Liberto. §. Largum. inf. à eodẽ §. quidam.

Legatum relictum ab vsufructuario, morte eius finitur.

XVIIII. IDEM libro septimodecimo Digestorum.

Titia herede Seia scripta, vsumfructum fundi Mævio legauit, cuiusque fidei commisit in hæc verba: A TE MAEVI ET STICHE SVMMI EPERATIANI PRAESTARE VOLO. ARRIO PAMPHILO ET ARRIO STICHO IBRI OIR NORTIS MEAE ANNVOS EEXCENTOS QVOVANNIS QVOAO VEVEMV. quæsitū est, cum Mæuius annua alimenta præstiterit, post mortem auté eius fundus ad heredem Titiæ pleno iure redierit: an alimenta ex fideicommisso Pamphilo & Sticho debeantur. respondi, nihil proponi, cur debeant præstari ab heredibus Titiæ: cum ab vsufructuario alimenta relicta sunt. Idem quæsiit, an ab heredibus Mæuij legatarij præstanda sint. respondit, nihil ab herede[a] legatarij, nisi testatoré manifeste probetur voluisse etiam finito vsufructu, præstari. si modo id quod ex vsufructu receptum esset, ei rei parandæ[b] sufficeret. Qui Marco homini docto certa annua præstabat, testamento cauit: DOMINA SANCTISSIMA SCIO VE OE AMEÇIS MEIS CVRAVVRAM, NE QVIN NLS NEEIT: VERVMTAMAN EV MARCO OARI[c] OCTINRENTA. quæsitū est, an Marcus præstitis sibi ex causa legati octingentis, annua quoque consequi debeat. respondit, nihil proponi cur non secundum ea quæ in consultatione[d] collata essent, debeantur. LVCIO VEVIO AVRE PONOO TREA, QVAE VIVA PRAESTANA M. quæro, cum testatrix quadraginta Titio quoad viueret, [e]salarij nomine certam summam, & amplius festorum dierum nomine certum pondus argenti, aut pro eo pretium præstiterit: an eadem ex causa legati vel fideicommissi ab heredibus eius Titio præstari debeant. respondit, nihil proponi cur præstanda non sunt.

Legatum debitum conditione deficiente.

XX. IDEM libro octauodecimo Digestorum.

Annua his verbis legauit, SI MORARENTVR[f] CVM MAVER MEA, QVAM MERSORM EX PARVE INEVCVVC. quæsitum est, an mortua matre condicio adposita defecisse videatur: ac per hoc neque cibaria neque vestiaria his debeantur. respondit, secundum ea quæ proponerentur, deberi.

Templo relictum fideicommissum censetur, licèt ministri sint nominati.

1 Attia fideicommissum his verbis reliquit, QVISQVIS MEMI NERES ERET, FENSI EEVE COMMIVTO, VVC OET EX REDEVV CENACVLI MEI EV NORREI POSV OEETVM SACERDOVI ET NIERROPRYLACO[g] ET LIBERTIS, QVI IN ILLO VEMPLO ERVNV, OENARCA OECEM OIE NVNNINARVM QVAE IEI POEVI. quæro vtrum his dumtaxat, qui eo tempore quo legabatur, in rebus humanis & in eo officio fuerint, debitum sit: an etiam his qui in locum eorum successerunt. respondit, secundum ea quæ proponerentur, ministeriū[h] nominatorum designatum. ceterum datum templo. Item quæro, vtrum vno dumtaxat anno decem fideicommissi nomine debeantur: an etiam in perpetuum decem annua præstanda sint. respondit, in perpetuum.

Legatum ex reditu certi prædij præstandum, alienato prædio, non extinguitur.

XXI. IDEM libro vicesimo secundo Digestorum.

Liberto suo ita legauit, PRAESVARE VOLO PHEEOMI, VEQVE OVM VIVEV[i], QVENQVEOESIMAM OMNEE EEOCTVS, QVAE[k] PRAENIES A COLONEE VEL EMPVORIEVS ERVCTVE, ER CONSVEVVOINE DOMVS MEAE PRAESVANVVR[l]. heredes prædia vendiderunt, ex quorum reditu quinquagesima relicta est. quæsitum est an pretij vsuræ, quæ ex consuetudine in prouincia præstarentur, quinquagesima debeatur. respondit, reditus dumtaxat quinquagesimas legatas, licet prædia vendita sint.

Fideicommissum à legatario relictum ob Falcidiam non minuitur.

1 A liberto, cui fundum legauerat ferentem annua sexaginta, per fideicommissum dederat Pamphilæ annua dena. quæsitum est, si lex Falcidia liberti legatum minuerit, an Pamphilæ quoque annuum fideicommissum minutum videatur: cum ex reditu legata sint, qui largior, etiā si Falcidia partem dimidiam fundi abstulerit, annuam Pamphilæ præstationem. respondit, secundum ea quæ proponerentur, non videri minutum: nisi si alia mens testatoris probaretur.

Interpretatio voluntatis.

2 Filium[m] ex dodrante, vxoré ex quadrante instituit heredes: & filij fidei commisit, vt nouercæ restitueret hereditatem. ab ea autem petit, vt infirmitatem filij commendatam haberet. eique menstruos aureos denos præstaret donec ad vicesimumquintum annum ætatis perueneret. cum autem impleset eam ætatem, partem dimidiam hereditatis ei restitueret. filius deducta dodrātis parte quarta, ex qua institutus erat, nouercæ hereditatem restituit: & postea impleuit vicesimumquintum annum ætatis. quæsitum est, cum nouerca vniuersæ hereditatis haberet dodrantem, semunciam[n], & sicilicum[o], an eius partem dimidiam priuigno suo restitueret. respondi, secundum ea quæ proponerentur, tantum restituendum, quantum cum eo quod Falcidiæ nomine filius deduxisset, semissem faceret. Idem quæsiit, an quod infirmitati filij pater consulere voluerit, fructus quoque medij temporis nouerca ei restituere deberet. respondit, secundum ea quæ proponerentur, debere.

Si legatarius non implet modum à testatore adiectum, legatum ei solutum reuocatur.

3 Lucius Titius testamento patriæ suæ ciuitati Sebastenorum centum legauit, vti alternis annis ex vsuris eiusdem certamina sub[p] nomine ipsius celebrarentur: & adiecit hæc verba. QVNO SE CONOECIONE SVPRASCREPVA RECIPERE LEEATAM SEEI PECVNEAM CEVITAS SEEASTENOEVM NOLVERET, NVLLO MOOO NERROEI MEOE OELERAVOS EE ESSE VOLO. SEO NAEEEE EIEE PECVNIAM. postea præses prouinciæ ex nominibus debitorum hereditariorum elegit idonea nomina, & in causam legati reipublicæ adiudicauit. post cuius SENTiam respublica à plerisque[q] adiudicatis sibi pecunias percepit. quæsitum est, an si respublica condicionibus testamento adscriptis postea non paruerit, legatum ad filios heredes pertineat. respondit, rempublicam voluntati testatoris parere compellendam. ac nisi faciat, in his quidem summis, quæ per numerationem vel nouationem solutæ sunt, vtili repetitione heredes adiuuandos. ab his verò nominibus, quæ neque soluerunt reipublicæ neque nouatione abscesserunt à pristina obligatione, non prohibendos, quo minus debitum petant.

Nudus minister, siue executor, non satisdat.

4 Largus Eurippianus[r] consuluit, alumno certam pecuniam patronum testamento legasse, déque ea re testamento ita cauisse, PECVNEAM QVAM VITEO LENERVO ET ALVMNO MEO LEOAVI, EESE VOLO PENRE PVELEVM MAEVIVM VSQVE AO ANNVM VICEEEMVM QVINTVM AEVATES EEVS, PROQVE EA COMPVVAEI CVM EO VSVRAS QVADRANTES. QVANVVM AVTEM EN EVMPTVM EE STAVVENOVM SIT, VV PVELI MAEVI, CVM PATREI AFSECVVM EI PRAESTARE OEEEAE, AEIVEMAEIS. quæsitum est, an heredes à Publio Mæuio satis accipere debuerint, soluentes eam pecuniam. respondit, cum testamento nulla exigendæ satisdationis commemoratio fiat, satis habuisse heredes, secundum voluntatem defuncti Publio Mæuio pecuniam numerare. & ideo nec Titius alumnus, vel heredes eius audiri debeant[s], aduersus heredes patroni agentes, quòd satis non exegerūt. ex ea enim numeratione etiam à Titio, ac proinde etiam ab heredibus eius liberatos esse suprascriptos heredes. nisi viuente testatore Publius Mæuius soluendo esse desierit. tunc enim cautio ab eo exigenda est.

Interpretatio voluntatis.

5 Pater duos filios æquis ex partibus instituit heredes, maiorem, & minorem qui etiam impubes erat: & in partem eius certa prædia reliquit. & cum quattuordecim annos impleuerit, certam pecuniam ei legauit, idque fratris eius fidei commisit. à quo petit in hæc verba. AVE PEVO EEI, VT AE ANNEE NVOOEECIM AEVATIS AO STVDIA LIEERALIA EEAVREE TVI INPERAE MATRI EEVE ANNVA VOT VSQVE AO ANNOS QVAVTVOROECIM. EO AMPLIVE TREEVTA FRAVRIE VVE PRO CENEV EEVE OEPENOAE OONEC EONA REEVETVAS. EV AN VR RENETVE PRAEOIORVM ILLORVM PERVINEANT, QVOAO PERVENEAT EEAVER VVVE AO ANNOE QVATTVORNECIM. quæsitum est, defuncto maiore fratre, herede alio relicto, vtrum omnis condicio percipiendi reditus fundorum[t], anniuersaria præstetur[v]: alia, quæ

---

[a] ab heredibus legatarij præstandum, nisi
[b] præstandæ
[c] dari volo
[d] consultationem
[e] & salarij
[f] morentur
[g] [illegible] Alex. ab Alex. lib. Genialium dierum [illegible]
[h] ministerii quidem
[i] viuit.
[k] quæ ex prædiis
[l] præstantur.
[m] Quidam filium
[n] Inepte nonnulli hic legunt semiunciam. Aug. lib. 1. emend. cap. 1.
[o] Constat duabus drachmis. Alciat. ad titul. de metall. lib. 11. C. Sunt qui hic legunt siliquam.
[p] suo nomine
[q] adiudicatas à plerisque sibi
[r] Eruprianus
[s] debent.
[t] fundorum, & vt
[v] præstentur

præstaturus esset si viueret Seius, ad heredem ejus transierint: an verò id omne protinus ad pupillum & tutores transferri debeat. respondit, secundum ea quæ proponerentur, intellegitur[a] testator quasi cum tutore locutus:[b] vt tempore quo tutela restituenda est, hæc[c] quæ pro annis præstari iussisset, percipiendisque fructibus, finiantur. sed cum maior frater morte præuentus est, omnia quæ relicta sunt, ad pupillum & tutores eius confestim post mortem fratris transisse.

a intelligi testatorem
b locutum
c hæc quoque quæ

XXII. ALFENVS [VARVS libro secundo Digestorum à Paulo epitomatorum]

FILIAE MEAE, QVOTIENSCVMQVE VIDVA ERIT, IN ANNOS SINGVLOS CENTVM HERES MEVS DATO, quæritur, si filia minus annui[d] temporis vidua fuisset, numquid minus ei centum deberentur. respondit, sibi videri, tametsi totus annus nondum fuisset, tamen deberi.

d annuo tempore

Coniectura voluntatis.

XXIII. MARCIANVS[e] [libro sexto Institutionum]

CVm quidam decurionibus diuisiones dari voluisset die natalis sui: Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, non esse verisimile, testatorem de vno anno sensisse. sed de perpetuo legato.

e Marcellus

XXIIII. IDEM [libro octauo Institutionum]

CVm erat certa pecunia, id est centum reipublicæ Sardianorum relicta per quadrienniú certaminis Chrysanthiani: Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, videri perpetuam pensitationem reliquisse testatorem per quadriennium. non in primum quadriennium.

XXV. VALENS[f] [libro secundo Fideicommissorum]

FIliofamilias, quoad in potestate patris sit, in annos singulos dena dari possunt.

f Caius

DE VSV[g] ET VSVFRVCTV ET REDITV ET HABITATIONE ET OPERIS PER LEGATVM VEL FIDEICOMMISSVM DATIS TIT. II.

g Hic titu. ad actionem in personam magis respicit: libro autem septimo suprà, ad actionem in rem.

Vsusfructus seruitutis realis non potest legari, vt propriè præstetur: sed præstabitur prout potest.

PAVLVS [libro tertio ad Sabinum]

NEC VSVS nec vsusfructus itineris, actus, viæ, aquæductus[h] legari potest: quia seruitus seruitutis esse non potest. nec erit vtile ex senatusconsulto, quo cauetur vt omnium, quæ in bonis sint, vsusfructus legari possit. quia id neque ex bonis neque extra bona sit. sed incerti actio erit cum herede, vt legatario quamdiu vixerit, eundi, agendi, ducendi facultatem præstet. aut[i] ea seruitus constituatur sub hac cautione, vt si decesserit legatarius, vel capite deminutus ex magna[k] causa fuerit, restituatur.

h aquæve ductus
i & vt ea
k Verba sunt compositorú Pandectarum addita propter l corruptionem. C. de vsufr.

II. PAPINIANVS [libro septimodecimo Quæstionum]

HOminis operæ legatæ, capitis deminutione vel non vtendo non amittuntur. & quoniam ex operis mercedem percipere legatarius potest, etiam operas eius ipse locare poterit. quas si prohibeat heres capi, tenebitur. Idé est, & si seruus se locauerit. & quia legatarius fructuarius non est, ad heredem suum operarum legatum transmittit. sed seruo vsucapto legatum perit.

III. PAVLVS [libro tertio ad Sabinum]

HOminis quoque liberi operæ legari possunt. sicut locari, & in stipulationem deduci.

IIII. VLPIANVS [libro octauodecimo ad Sabinum]

SI puer proprietas legata erit, ea ad legatarium perueniet, quamuis fructuarius heres sit institutus.

V. PAVLVS [libro tertio ad Sabinum]

VSumfructum cum moriar inutiliter stipulor. idem est in legato. quia & constitutus vsusfructus morte intercidere solet.

Aestimatio vsusfructus post moram heredis.

VI. POMPONIVS [libro quintodecimo ad Sabinum]

SI vsusfructus mihi in biennium continuum à morte testatoris legatus sit, & per heredem steterit, quo minus eum mihi daret: præterito biennio nihilo minus tenetur. quemadmodum teneretur, si res legata in rerum natura esse desiisset, quam quis deberet, moratúsque esset in ea danda. vt peti quidem iam vsusfructus, qui legatus sit, non possit: quia alius futurus sit, quàm qui legatus fuerit. sed æstimatio[l] eius bima[m] dumtaxat facienda sit.

l Hic observa post interitú rei debitæ, non rem ipsam, sed eius æstimationem peti.
m binarii quibusdam dessi.

VII. VLPIANVS [libro vicesimo sexto ad Edictum]

OPeræ testamento relictæ quando cedere debeant? vtrum ex quo petit eas legatarius, an ex quo adita hereditas est? & cui pereant dies, quibus æger seruus fuit? & puto ex die petitionis eas cedere. quare si post petitas æger esse seruus cœperit: legatario peribunt.

VIII. GAIVS [libro tertio de legatis ad edictum prætoris]

SI[n] vsusfructus[o] municipibus legatus erit, quæritur quousque in eo vsufructu tuendi sint. nam si quis eos perpetuò tuetur, nulla vtilitas erit nudæ proprietatis, semper abscedente vsufructu. vnde centum annos obseruandos esse constat: qui finis vitæ[p] longissimus esset.

n Coniunge l. Mauius. § si de leg. 2. & l. 7. ad §. de leg. 1.
o Idem scripsisse libro Cass., vt constat ex l. 56. de vsufr. supr.
p De spatio vitæ longissimo Plin. lib. 7 nat. histo. c. 48.

Legatum caducum remanet apud heredem cum onere suo.

VIIII. VLPIANVS [libro octauo Disputationum]

SI ab[q] eo, cui legatus esset vsusfructus, fideicommissum fuerit relictum: licet vsusfructus ad legatarium non peruenerit: heres tamen, penes quem vsusfructus remanet, fideicommissum præstat. quod & in militis testamento erit dicendum, si legatarius, à quo fideicommissum relictum est, repudiauerit legatum, vel viuo testatore decesserit.

q Coniunge l. 58. de leg. 2.

Coniunctio, posita inter incompatibilia, resoluitur in disiunctiuam.

X. IVLIANVS [libro septuagesimo octauo Digestorum]

SI Titio fundus, & eiusdem fundi vsusfructus legatus fuerit: erit in potestate eius, fundum, an vsumfructum vindicare malit. & si fundum elegerit, necessariò plenam proprietatem habebit, licet vsumfructum à se reppulerit. si verò vsumfructum habere maluerit, & proprietatem fundi reppulerit: solum vsumfructum habebit.

XI. IDEM [libro primo ex Minicio]

HAbitationis[r] legatum in singulos annos ab initio anni deberi constat.

r quoque legatum

XII. ALFENVS [VARVS libro secundo digestorum à Paulo epitomatorum]

HEres in fundo, cuius vsusfructus legatus est, villam posuit. eam inuito fructuario demoliri[s] non potest: nihilo magis, quàm si quam arborem posuisset, [t]ex fundo isteuellere vellet. sed si antequam vsusfructuarius prohiberet demolierit[v]: impunè facturum.

s demoliri non posse
t & ex
v demolitus erit

XIII. PAVLVS [libro tertiodecimo ad Plautium]

CVm vsusfructus alternis annis legatur, non vnum, sed plura legata sunt. aliud est in seruitute aquæ & viæ. viæ enim seruitus vna est: quia natura sui habet intermissionem.

XIIII. CELSVS [libro octauodecimo Digestorum]

DVos separatim vtifrui sinere damnatus heres, communiter vtifrui passus est. quærebatur, an vtrique ex testamento teneretur. dixi teneri, si testator vtrumque solidum habere voluit. nam ipsius onus est, vt solidum singulis legatum præstaret. qua parte igitur alterum vtifrui sineret heres, ex parte eum non sinere alterum vtifrui. ideóque per æstimationem vnicuique quod deest, replere debet.[x]

x debere.

XV. MARCELLVS [libro tertiodecimo Digestorum]

DAMNAS ESTO HERES TITIVM SINERE IN ILLA DOMO HABITARE QVOAD VIVET. vnum videtur esse legatum.

Ei cui legatur fructus fundi, debetur via per alium fundum testatoris etiam alteri legatum.

[t] Qui duos fundos habebat, vnum legauit, & alterius fundi vsumfructum alij legauit. quæro, si fructuarius ad fundum aliunde viam non habeat, quàm per illum fundum qui legatus est: an fructuario seruitus debeatur. respondit, quemadmodum si in hereditate esset fundus, per quem fructuario potest præstari via, secundum voluntatem defuncti videtur id exigere ab herede: ita & in hac specie non aliter concedendum esse legatario fundum vindicare, nisi prius ius transeundi vsufructuario præstet.[y] vt hæc forma in agris seruetur, quæ viuo testatore optinuerit: siue donec vsusfructus permanet, siue dum ad suam proprietatem redierit.

y præstetur.

An legatum relictum ad certum vsum possit in alium vsum conuerti.

XVI. MODESTINVS [libro nono Responsorum]

LEgatum[z] ciuitati relictum est, vt ex reditibus quotannis in ea ciuitate memoriæ conseruandæ defuncti gratia spectaculum celebretur, quod illi Celebrari[A] non licet. quæro quid de legato existimes. [B]Modestinus[B] respondit, cum testator spectaculum edi voluerit in ciuitate, sed tale, quod ibi celebrari non licet: iniquum esse hanc quantitatem, quam in spectaculum defunctus destinauerit, lucro heredum cedere. igitur adhibitis heredibus & primoribus ciuitatis, dispiciendum est in quam rem conuerti debeat fideicommissum, vt memoria testatoris alio & licito genere celebretur.

z Alc. lib. 2 par. c. 22.
A illis celebrare

XVII. SCAEVOLA libro tertio Responsorum

QVidam prædia reipublicæ legauit, de quorum reditu quotannis ludos edi voluit, & adiecit: QVAE LEGATA PETO DECVRIONES, ET ROGO, NE IN ALIAM SPECIEM AVT ALIOS VSVS CONVERTERE VELITIS. respublica per quadriennium continuum ludos non edidit. quæro an reditus, quos quadriennio respublica percepit, heredibus restituere debeat, vel compensare in aliam speciem legati ex eodem testamento. respondit, & inuitis heredibus possessione adprehensa perceptos fructus restituendos esse. & non erogatum secundum defuncti voluntatem, in alia quæ deberentur, compensari.

Inutile legatum ob incertitudinem.

XVIII. MODESTINUS libro nono Responsorum

QVi plures habebat libertos, testamento suo dixit, se habitationem relinquere iis quos codicillis designasset. cum nullos postea designauerit, quæro an omnes admitti debeant. respondit, si patronus, qui se designaturum personas libertorum pollicitus est, nullum postea designauit: legatum habitationis perfectum esse non videtur,[a] non existente cui datum intellegi possit.

Scriptura voluntate potior.

XVIIII. IDEM libro singulari de Heurematicis

SI alij fundum, alij vsumfructum eiusdem fundi testator legauerit: si eo proposito fecit, vt alter nudam proprietatem haberet: errore labitur. nam detracto vsufructu, proprietatem eum legare oportet eo modo, TITIO FUNDVM DETRACTO VSVFRVCTV LEGO, vel SEIO EIVSDEM FUNDI VSVMFRVCTVM HERES DATO. quod nisi fecerit, vsusfructus inter eos communicabitur: quod[b] interdum plus valet scriptura, quam[c] peractum sit.

XX. POMPONIUS libro octauo ad Quintum Mucium

SI seruum sub cōditione liberum esse iubeam, & vsumfructum eius tibi legauero: valet legatum.

XXI. PAULUS libro septimo ad Legem Iuliam & Papiam

TItio[d] vsusfructus Stichi, aut si nauis ex Asia venerit, decem legata sunt. non petet vsumfructum vnquam condicio decem existat, vel deficiat: ne potestas heredi vtrum velit dandi auferatur.

XXII. VLPIANUS libro quintodecimo ad Legem Iuliam & Papiam

PATRIMONII MEI REDITVM OMNIBVS ANNIS VXORI MEAE DARI VOLO. Aristo respondit, ad heredem vxoris non transire. quia aut vsusfructus similis esset, aut huic legato IN ANNOS SINGVLOS.

XXIII. IUNIUS MAURICIANUS libro secundo ad Legem Iuliam & Papiam

LIcet testatori repetere legatum vsusfructus, vt etiam post capitis deminutionem debeatur. & hoc nuper Imperator Antoninus[f] ad libellum rescripsit, tunc tantùm[g] esse huic constitutioni locum, cum in annos singulos relegaretur.[h]

Quæ vsuræ debeantur vsufructuario.

XXIIII. PAPINIANUS libro septimo Responsorum

VXori fructu bonorum legato, fœnus quoque sortium, quas defunctus collocauit, post impletam ex senatusconsulto cautionem præstabitur. igitur vsuras nominum in hereditate relictorum ante cautionem interpositam debitas, velut sortes in cautionem deduci necesse est. non idem seruabitur nominibus ab herede factis. tunc enim sortes dumtaxat legatario dabuntur. aut[i] quod propter moram vsuras quoque reddi placuit, super his non cauebitur. SCORPVM[k] SERVVM MEVM SEMPRONIAE CONCVBINAE[l] MEAE SERVIRE VOLO. non videtur proprietas serui relicta,[m] sed vsusfructus.

Vsufructu legato frustrà cauet testator, vt res mortuo legatario ad heredem redeat.

XXV. IDEM libro octauo Responsorum

QVi fructus prædiorum vxori reliquit, post mortem eius prædia cum reditibus ad heredes suos redire voluit, imperitia lapsus. nullum fideicommissum dominus[n] neque proprietatis neque fructus ad eos reuerti dedit.[o] etenim reditus futuri, non præteriti temporis demonstrati videbantur.[p]

Vsusfructus nondum constitutus, an transmittatur ad heredem vsufructuarij.

XXVI. PAULUS libro decimo Quæstionum

SEmpronius Attalus ab herede suo fundum in Italiam Gaio post decennium, deducto vsufructu dari iussit. quæro, cum medio hoc decennij spatio heres vita functus sit, an post tempus decennij plenus fundus ad legatarium pertineat. mouet enim me, quòd dies legati huius siue fideicommissi cesserit, ac per hoc & iad heredem legatarij pertinere potuerit: & ideo quasi circa debitum iam legatum mortuo herede vsusfructus extinctus sit, nec ad heredem heredis pertinere possit. respondi, dies quidem fideicommissi vel legati cedit statim, cum post tempus certum heres dare rogatur, siue iubetur. sed vsusfructus nondum est heredis, nisi cum dominium deducto vsufructu præstitit. & ideo capitis deminutione vel morte perire non potest quod nondum habuit. Idem euenit, si proprietas deducto vsufructu sub condicione legata sit, & pendente condicione heres decesserit. tunc enim ab heredis herede incipit vsusfructus, qui ex[q] persona eius finietur. sed his casibus de sententia testatoris quærendum est, qui vtique de eo vsufructu detrahendo sensit, qui coniunctus esset heredis personæ. quo extincto, solidam proprietatem ad legatarium voluit pertinere. nec plus transmitti ad successorem suum, qui nondum habere cœpit vsumfructum, quàm si iam habere cœpisset.

Plures coniuncti ad vnam portionem vocantur cum alio disiuncto.

Si fundus duobus, alij vsusfructus legatus sit: non trientes in vsufructu,[r] sed semisses constituuntur. idémque est ex contrario, si duo sint fructuarij, & alij proprietas legata est. &[s] inter eos tantùm adcrescendi ius est.

Quod postea apparet indebitè solutum, repetitur.

XXVII. SCAEVOLA libro primo Responsorum

VXori maritus per fideicommissum vsumfructum, & alia, & dotem prælegauit[t]. heredes vsumfructum ei concesserunt. post biennium illicitū matrimonium fuisse pronuntiatum est. quæsitum est, an id quod præterito tempore possedit, ab ea repeti possit. respondit, id quod fructus nomine percepisset, repeti posse.

Onus fructuarij.

XXVIII. PAULUS libro tertiodecimo Responsorum

QVæro, si vsusfructus fundi legatus est, & eidem fundo indictiones temporariæ indictæ sint: quid iuris sit. Paulus respondit, idem iuris esse & in his speciebus quæ postea indicuntur, quod in vectigalibus dependendis responsum est. idcirc̀oque hoc onus ad fructuarium pertinet.[v]

Vsufructu legato & per fideicommissum relicto, inspicitur potius persona fideicommissarij, quàm legatarij.

XXVIIII. GAIUS libro primo Fideicommissorum

SI quis vsumfructum legatum sibi alij restituere rogatus sit, eùmque in fundum induxerit fruendi causa: licet iure ciuili morte, & capitis deminutione eius persona legatarij pereat vsusfructus, quòd[x] huic ipso iure adquisitus est: tamen prætor[y] iurisdictione sua id agere debet, vt idem seruetur, quod futurum esset, si ei, cui ex fideicommisso restitutus esset, legati iure adquisitus fuisset.

Condicione, sub qua legatum diuiduum debet resolui, impleta pro parte legatum pro parte resoluitur.

XXX. IAVOLENUS libro secundo ex Posterioribus Labeonis

CVi vsusfructus legatus esset, donec ei totius dotis satisfieret: cum ei heres pro sua parte satisdedisset, quamuis reliqui satis non darent, tamen pro ea parte vsumfructum[z] desinere habere mulierem, ait Labeo. idem fieri, & si per mulierem mora fieret, quo minus satis acciperet. Colono suo dominus vsumfructum fundi, quem is colebat, legauerat. agat[A] colonus cum herede ita, vt iudex cogat heredem ex locationis actione eum liberare.

Diuisio facta cum proprietario non præiudicat fructuario.

XXXI. LABEO[B] libro secundo Posteriorum à Iauoleno epitomatorum

IS qui fundum tecum communem habebat, vsumfructum fundi vxori ei legauerat. post mortem eius tecum heres arbitrum communi diuidundo petierat. Blæsus[C] ait Trebatium respondisse, si arbiter certis regionibus fundum diuisisset: eius partis, quæ tibi optigerit[D], vsumfructum mulieri nulla ex parte deberi. sed eius, quod[E] heredi optigisset, totius vsumfructum eam habituram. ego hoc falsum puto. nam cum ante arbitrum communi diuidundo coniunctus pro indiuiso ex parte dimidia totius fundi vsusfructus mulieris fuisset: non potuisse arbitrum inter alios iudicando alterius ius mutare. quod & receptum est.

Quibus verbis legetur.

XXXII. SCAEVOLA libro quintodecimo Digestorum

GEnerali capite præposito[F] quidam in testamento suo ita adiecit: SELECT, QVEM LIBERVM

a videri. b quia c quàm quod actum sit. e Iulianus f noster g tamen h relegetur. i & quod k Scorpium vel Scorpum l concubinæ m legata. n dominus o debere. p videntur. q qui & in r vsufructum. s etenim inter t relegauit. v pertinere. x quia y ex iurisdictione z vsumfructum fundi A agat B Sabinus C Celsus D obtigisset, E quæ F præposito

ESSE IVSSI, VSVMFRVCTVM FVNDI VESTIRIANI LEGO: CVIVS PROPRIETATEM PVTO TE[a] CONSECVTVRVM, SI NON CONTENDERIS CVM HEREDE MEO, SED POTIVS CONCORDAVERIS. SED ET TV HERES OMNIA FAC, VT AMICI SITIS. HOC ENIM VOBIS EXPEDIT. quæsitum est, an viuente herede exigere possit Felix fundi proprietatem. respondit, nihil proponi, cur Felici proprietas fundi legata videretur.

Interpretatio voluntatis.

1 Filios ex Seio, & filiam ex alio marito heredes instituit æquis portionibus, & matri ita legauerat: AB ILLIS DONARI MATRI MEAE DARI VOLO QVOAD VIVET VSVMFRVCTVM BONORVM MEORVM, ITA VT POST OBITVM EIVS AD LIBEROS MEOS, AVT AD EVM QVI EX HIS VIVET, PERTINEAT. filij post aditam hereditatem decesserant. quæsitum est, mortua matre, superstite filia testatricis, vsusfructus vtrum ad solam filiam, an verò pro portione hereditatis pertineret[b]. respondit, ad eos redire, apud quos proprietas esset. Claudius non credidit ipsum vsumfructum in vicem portionum hereditariarum post mortem auiæ inter ipsos datum: eo magis, quòd æquis partibus heredes erant scripti. 2 Vxori vsumfructum domuum[c] & omnium rerum quæ in his domibus erant, excepto argento, legauerat. item vsumfructum fundorum, & salinarum. quæsitum est, an lanæ cuiusque coloris mercis causa paratæ, item purpuræ quæ in[d] domibus erant, vsusfructus ei debeatur. respondit, excepto argento, & his quæ mercis causa comparata sunt, ceterorum omnium vsumfructum legatariam habere. 3 Idem quæsiit, cum in salinis, quarum vsusfructus legatus esset, salis inuentus sit non minimus modus, an ad vxorem ex causa fideicommissi vsusfructus pertineat. respondit, de his legandis quæ venalia ibi essent, non sensisse testatorem. 4 Idem quæsiit, cum eodem testamento ita cauerit, A TE PETO VXOR VTI EX VSVFRVCTV, QVEM TIBI PRAESTARI VOLO IN ANNVM[e] QVINTVMDECIMVM, CONTENTA SIS ANNVIS QVADRINGENTIS: QVOD AMPLIVS FVERIT, RATIONIBVS HEREDIS HEREDVMVE MEORVM INFERATVR: an recessum videatur à superiore capite: ideóque vxor non amplius habeat ex vsufructu, quàm annuos quadringentos. respondit satis id, quod quæreretur, apertè verba quæ proponerentur declarare.

- a vt Felicem
- b pertineat.
- c domus
- d Interpretatio est eadem apud Topontum l. in prædijs. ac quib. om. pign. vel hypoth. solu. vt ea in domibus esse intelligamus, quæ non ad tempus, & mercis causa sunt, sed permansura.
- e annum vicesimū quintum.

Ad expensas factas pro fructibus colligendis, fructuarius tenetur pro rata.

5 Lucius Titius testamento suo Publio Mæuio fundum Tusculanum reliquit, eiusque fidei commisit, vti eiusdem fundi partem dimidiam vsusfructus Titiæ præstaret. Publius Mæuius villam vetustate corruptam, cogendis[f] & conseruandis fructibus necessariam ædificauit. quæro, an sumptus partem pro portione vsusfructus Titia agnoscere debeat. respondit, si prius quàm vsumfructum præstaret, necessariò ædificauit: non aliàs cogendum restituere, quàm[g] eius sumptus ratio habeatur.

- f colligendis
- g quàm si

Quomodo extinguatur vsusfructus.

6 Duas filias & filium mente captum heredes scripsit. filij[h] portionis mente capti[i] datæ vsumfructum legauit in hæc verba, HOC AMPLIVS PVBLIA CLEMENTIANA PRAECIPITO SIBI[k] QVARTAE PARTIS HEREDITATIS MEAE, EX QVA IVLIVM IVSTVM FILIVM MEVM HEREDEM INSTITVI: PETOQVE A TE PVBLIA CLEMENTIANA, VTI FRATREM TVVM IVLIVM IVSTVM ALAS, TVEARIS, DEFENDAS PRO EO, PRO QVO TIBI VSVMFRVCTVM PORTIONIS EIVS RELIQVI, DONEC MENTIS COMPOS SIAT ET CONVALESCAT. quæsitum est, cum filius in eodem furore in diem mortis suæ perseuerans decesserit; an vsusfructus intercideret. respondit, verbis quæ proponerentur, perseuerare legatum: nisi manifestissimè probetur, aliud testatorem sensisse. 7 Heredis instituti fidei commisit, filio suo annua decem præstare: aut[l] eas prædia emere, & adsignare vt vsumfructum haberet, redituum[l] efficientia annua[m] decem. filius fundos sibi ab herede secundum matris voluntatem traditos locauit. & quæsitum est, defuncto eo reliquis colonorum vtrùmne ad heredem filij fructuarij, an verò ad heredem Seiæ testatricis pertineant. respondit, nihil proponi cur ad heredem Seiæ pertineant.

- h filij
- i capto
- k sibi vsumfructum
- l redituum
- m annuorum

Aestimatio soluta pro re &c.

8 Vsumfructum tertiæ partis bonorum suorum vni ex heredibus legauerat. quæsitum est an pecuniæ, quæ ex rebus diuisis secundum æstimationem effecta est, tertia præstanda sit. respondit, heredis esse electionem, vtrum rerum an æstimationis vsumfructum præstare vellet.[n] Item quæsitum est,[o] tributa, præter ea quæ vel pro prædijs aut mouentibus deberi & reddi necesse est, an teximenda[p] sint ex quantitate, vt reliquæ duntaxat pecuniæ, si hoc heres elegerit, reddi debeat. respondit reliquæ pecuniæ tertiam præstandam.

- n velit.
- o an tributa.
- p æstimanda

Coniectura voluntatis.

XXXII. IDEM libro septimodecimo Digestorum.

SEMPRONIO EA QVAE VIVVS PRAESTABAM, DARI VOLO. is etiam habitabat in testatoris domo, quæ vni ex heredibus prælegata erat. quæsitum est, an habitatio quoque debeatur. respondit, nihil proponi cur non debeatur. 1 Ex his verbis testamenti, LIBERTIS MEIS, QVIBVS NOMINATIM NIHIL RELIQVI, QVAE VIVVS PRAESTABAM, DARI VOLO: quæsitum est, an libertis, qui cum patrono suo in diem mortis habitabant, etiam habitatio relicta videatur. respondit videri. 2 Codicillis ita scripsit, NEGIDIVM, TITIVM, DIONEM LIBERTOS MEOS SENES ET INFIRMOS, PETO IN LOCIS, IN QVIBVS NVNC AGVNT,[q] SENESCERE PATIAMINI. quæro, an ex hoc capite liberti suprascripti ex fideicommisso fructus locorum, quibus morantur, recipere debeant: cum alia, quæ eis[r] specialiter legata sunt, sine controuersia consecuti sunt. respondit, verbis, quæ proponerentur, id petitum, vt ad eum modum paterentur heredes ibi eos esse, ad quem modum ipsa patiebatur.

- q degunt.
- r eius

XXXIII. IDEM libro octauodecimo Digestorum.

CODICILLIS fideicommissa in hæc verba dedit: LIBERTIS LIBERTABVSQVE MEIS, ET QVOS IN CODICILLIS MANVMISI, FVNDVM, VBI ME HVMARI VOLVI, DARI VOLO, VT QVI EX HIS DECESSERIT, PORTIO EIVS RELIQVIS ADCRESCAT, ITA VT AD NOVISSIMVM PERTINEAT. POST CVIVS NOVISSIMI DECESSVM AD REMPVBLICAM ARELATENSIVM PERTINERE VOLO. HOC AMPLIVS LIBERTIS LIBERTABVSQVE MEIS HABITATIONES IN DOMO, QVAMDIV VIVENT.[s] PACTIAE ET TROPHIMAE DIAETAS OMNES, QVIBVS, VTI[t] CONSVEVIT,[v] HABITET. QVAM DOMVM POST MORTEM EORVM AD[x] REMPVBLICAM PERTINERE VOLO. quæsitum est, reipublicæ fideicommissum vtrum ab herede an à libertis datum sit. respondit, secundum ea quæ proponerentur, posse ita verba accipi, vt eius legatarij, qui nouissimus decederet, fidei commissum videatur. Idem quæsiit, defunctis quibusdam ex libertis, quibus habitatio relicta erat, an portiones domus, in quibus[y] hi habitauerant, iam ad rempublicam pertineant. respondit, quoad aliquis eorum viuat, fideicommissum reipublicæ non deberi.

- s sed Pactiæ
- t vti quæque
- v vt habitet.
- x ad eandem Rempub.
- y quo

Fideicommissum relictum à curatore, quem quis putabat legitimè datum, ab herede scripto debetur.

1 Qui Semproniam ex parte decima, & Mæuiam ex parte decima, alumnum ex reliquis partibus instituerat heredes, curatorem alumno dedit, cum iure facere putaret. & curatoris fidei commisit, ne pateretur fundum venire: sed cum Sempronia & Mæuia nutricibus suis frueretur reditu eius. 2 & [z] ima parte testamenti ita adiecit, OMNEM VOLVNTATEM MEAM FIDEI HEREDVM MEORVM COMMITTO. quæsitum est, an tertias partes vsusfructus fundi nutrices ex fideicommisso petere possint, quamuis curator ei receptus sit, quē iure dare non poterit alumno. respondit, secundum ea quæ proponerentur, videri fideicommisso voluntatem suam confirmasse. id igitur cuique dedisse, vt & nutrices vna cum alumno reditu fundi vterentur.

- z & in ima parte. Redhoe est Flor. id autē est quod Suetonio in Iulio cap. 83. dicit, in ima cera. & Cic. in extremo, quæ vrima pro vltima parte tabularum, seu testamenti accipiuntur.

Licèt extiterit conditio, tamen expectanda est dies quæ superest.

XXXV. IDEM libro vicesimo secundo Digestorum.

VXori vsumfructum villæ legauit in quinquennium à die mortis suæ. deinde hæc verba adiecit, ET PERACTO QVINQVENNIO CVM EIVS VSVSFRVCTVS ESSE DESIERIT, TVNC EVM FVNDVM

FVNDVM ILLI ET ILLI LIBERTIS DARI VOLO. quæsitum est, cum vxor intra quinquennium decesserit, an libertis[a] proprietatis petitio iam, an verò impleto quinquennio competat, quia peracto quinquennio testator proprietatem legauerat. respondit, post completum quinquennium fundum ad libertos pertinere.

a libertis meis

Qui habet ius in re, in dubio videtur legare rem respectu iuris quod habet, licet morte finiatur.

XXXVI. IDEM [libro quintovicesimo Digestorum]

STicho testamento manumisso fundi vsusfructus erat legatus. & cum is vti fruique desisset, fidei heredum testator commisit,[b] vt eum fundum darent Lucio Titio. sed Stichus testamento suo eiusdem fundi proprietatem nepotibus suis legauit. & heredes Stichi ex testamento eius legatariis nepotibus eum fundum tradiderunt. quæsitum est, cum nepotes legatarij ignorauerint condicionem fundi suprascripti priore testamento datam, & plus quam tempore statuto possederint, an eum fundum sibi adquisierint. respondit, secundum ea quæ proponerentur, legatarios sibi adquisisse. Idem quæsiit, si aliquo casu legatarus auferri possit[c]: an repetitionem ab heredibus Stichi eius nepotes habere possint. respondit, supra quidem de adquisitione responsum. verùm si ex alia causa adquisitio cessasset, videri Stichum, si post mortem eorum quibus proprietas legata esset, testamentum fecisset, potius quòd habere se crederet, quam quod onerare heredes vellet, legasse.

b cōmiserat,

c potuissent

XXXVII. IDEM [libro trigesimo tertio Digestorum]

VXORI MEAE VSVMFRVCTVM LEGO BONORVM MEORVM, VSQVE DVM FILIA MEA ANNOS IMPLEAT OCTODECIM. quæsitum est, an prædiorum tam rusticorum quàm vrbanorum, & mancipiorum & suppellectilis, itémque calendarij vsusfructus ad vxorem pertineat. respondit, secundum ea quæ proponerentur, omnium[d] pertinere.

d omnia

Qui capit ab alio reditum certi fundi, non ideo vsumfructum habet.

XXXVIII. IDEM [libro tertio Responsorum]

FVNDI ASEVTIANI[e] REDITVS VXORI MEAE QVOAD VIVAT[f] DARI VOLO. quæro, an possit tutor heredis fundum vendere, & legatario offerre quantitatem annuam, quam viuo[g] patrefamilias ex locatione fundi redigere consueuerat. respondit, posse. Item quæro, an habitare impune prohiberi possit. respondit, non esse obstrictum heredem ad habitationem præstandam. item quæro, an compellendus sit heres reficere prædium. respondit, si heredis facto minores reditus facti essent: legatarium rectè desiderare quod ob eam rem deminutum sit. Item quæro, quo distat hoc legatum ab vsufructu. respondit, ex his quæ supra responsa essent, intellegi differentiam.

e Trebatiani

f viuit

g viuus patrefamilias

XXXIX. IDEM [libro sexto Responsorum]

FIlios heredes instituit. vxori vestem, mundum muliebrem, lanam, linum, & alias res legauit, & adiecit: PROPRIETATEM AVTEM EORVM, QVAE SVPRASCRIPTA SVNT, REVERTI VOLO AD FILIAS MEAS, QVAEVE EX HIS TVNC VIVVNT. quæsitum est, vtrum vsusfructus, an proprietas earum rerum data sit. respondit, proprietatem legatam videri.

XL. ALFENVS[h] [VAR VS libro octauo digestorum à Paulo epitomatorum]

h Iulianus

ILLI CVM ILLO HABITATIONEM LEGO. perinde est, ac si ita ILLI ET ILLI legasset.

XLI. IAVOLENVS [libro secundo ex posterioribus Labeonis]

CVm ita legatū esset, FRVCTVS ANNVOS FVNDI CORNELIANI PVBLIO MAEVIO DO LEGO: perinde putat accipiendum esse Labeo, ac si vsusfructus fundi similiter esset legatus. quia hæc mens fuisse testatoris videatur.

XLII. IDEM [libro quinto ex Posterioribus Labeonis]

IN fructu id esse intellegitur, quod ad vsum[i] hominis inductum est. neque enim maturitas naturalis hic spectanda est. sed id tempus, quo magis colono dominove eum fructum tollere expedit. itaque cum olea immatura plus habeat reditus, quàm si matura legatur: non potest videri, si inmatura lecta[k] est, in fructu non esse.

i Pulcherrimā huius sententiæ amplificationem vide apud Cice. lib. 1. de leg.

k legata est,

XLIII. VLPIANVS [libro decimo Actionum]

NIhil[l] interest, verum bonorum quis, an rerum certæ partis vsumfructum legauerit. nam si bonorum vsusfructus legabitur, etiam æs alienum ex bonis deducetur: & quod in actionibus erit, computabitur. At si certarum rerum vsusfructus legatus erit, non idem obseruabitur.

l Multùm

DE SERVITVTE LEGATA

TIT. III.

Coniectura voluntatis.

IVLIANVS[m] [libro primo ex Minicio]

m Papinianus. Paulus

QVi duas tabernas coniunctas habebat, eas singulas duobus legauit. quæsitum est, si quid ex superiore taberna in inferiorē inædificatum esset: num inferior oneri ferundo in superioris tabernæ loco[n] contineretur. respondit, seruitutem impositam videri. Iulianus[o] notat: videamus, ne hoc ita verum sit, si aut nominatim hæc seruitus imposita est, aut ita legatum datum est, TABERNAM MEAM VTI NVNC EST DO LEGO.

n legato

o Vlpianus. Melior est Flor.

II. MARCELLVS [libro tertiodecimo Digestorum]

FVndum communem habentibus legari potest via: cum & communis seruus rectè viam stipulatur: & cum duo ei, qui ipse viam stipulatus fuerit, heredes extiterint, non corrumpitur stipulatio.

III. IDEM [libro vicesimo nono Digestorum]

SI[p] fundum Mæuio, & ad eum viam per alium fundū, & eundem fundum sine via Titio legasset[q]: si vterque fundum vindicasset, sine via legato fundum cessurum. quia neque adquiri per partem seruitus possit. Et si prius Mæuius fundum vindicaret, altero deliberante, posse dubitari an si postea Titius omisisset, viæ legatum saluum esset. & hoc magis videbatur. Quamquam si sub condicione quis fundum legasset, viam purè: aut pro parte fundum purè, pro parte sub condicione, & viam sine condicione: si pendente ea legati dies cessisset, interiturum fore viæ legatum. vt responsum est, cum alteri ex vicinis, qui fundum communem habebant, viam sub condicione, alteri purè legasset, pendente condicione decessisset: quia alterius legatarij persona impedimento esset, quo minus solidus fundus cum via vindicaretur.

p Coniunge l. ea qua. 192. de reg. iur.

q Hac lex de legatis vindicationis accipienda est. quod & Bartolus quoque vidit.

IIII. IAVOLENVS [libro nono Epistularum]

SI is qui duas ædes habebat, vnas mihi, alteras tibi legauit: & medius paries, qui vtrasque ædes distinguat, interuenit: eo iure eum[r] communem nobis esse existimo, quo[s] si paries tantùm duobus nobis communiter esset legatus. ideóque neque me neque te agere posse, ius non esse alteri ita immissas[t] habere. nam quod communiter socius habet, & in[v] iure eum habere constitit. itaque de ea re arbiter communi diuidundo sumendus est.

r eam

s quasi

t immissum in eas

v id iure

V. PAPINIANVS [libro sextodecimo Quæstionum]

ET si maximè testamenti factio cum seruis alienis ex persona dominorum est: ea tamen quæ seruis relinquuntur, ita valent, si[x] liberis relicta possent valere. sic ad fundum domini via seruo frustra legatur.

x factis liberis

Si seruitus legata sit, an ius personale indicetur ex coniectura.

VI. IDEM [libro septimo Responsorum]

PAter filiæ domum legauit, eique per domus hereditarias ius transeundi præstari voluit. si filia domū suam habetet, viro quoque ius transeundi præstabitur. alioquin filiæ præstari non videbitur. quòd si quis non vsum transeundi personæ datum, sed legatum seruitutis esse plenum intellegat: tantundem iuris ad heredem quoque transmittetur. quod hic nequaquam admittendum est: ne quod affectu filiæ datum est, hoc & ad exteros eius heredes transire videatur.

VII. PAVLVS [libro vicesimo primo Quæstionum]

CVm à pluribus heredibus institutis via legata est, quia partem non recipit, singuli heredes in solidum conueniuntur. quia & vno ex heredibus adeunte vindicari potest.

DE DOTE PRÆLEGATA[y]

TIT. IIII.

y relegata. Haloan. vero hoc titul. malè pro prælegare vsurpauit relegare. Baro.

Quid dotis legato contineatur.

VLPIANVS libro nonodecimo ad Sabinum

CVM DOS relegatur[z], verum est id dotis legato[A] inesse, quod actione[B] de dote inerat. & ideo si inter virum & vxorem conuenerat, vt morte viri soluto matrimonio, filio communi interueniente, dos apud mariti heredem remaneret, & maritus decedens dotem relegauerit: stari pacto non debet ob hoc quòd dos relegata est. verùm & citra relegationem hoc probari debet. nam quod est admissum, posse deteriorem condicionem dotis fieri interuenientibus liberis: totiens locum habet, quotiens ipsa in matrimonio decedit: vel diuortiū interuenit. § I. Est verū est commodū in dote relegata esse repræsentationis, quāuis annua die dos præstaretur. est & illud, quòd ob res donatas hodie post senatuscōsultum nulla fit exactio[C]: si modò voluntatē non mutauit testator. Impensæ autem

z prælegatur.

A relegato

B actioni

C fit exactio

autem ipso iure dotem minuunt. sed quod diximus, ipso iure dotem impensis minui, non ad singula corpora, sed ad vniuersitatem erit referendum. Adeo autem dotis actionem continet dotis relegatio, vt si viuus eam vxori, scilicet quibus licet casibus soluerit, cesset legatum. sed & si mancipia fuerint in dote[a] non æstimata, & hęc demortua sint: legatum dotis in his euanescit. sed & si dotē promiserit mulier, neque dederit, & decedens maritus vxori dotem prælegauerit[b]: mulier nihil amplius quàm liberationem[c] habebit. nam & si quis ita legauerit, CENTVM QVAE IN ARCA HABEO, aut QVAE TIBI APVD ME DEPOSVIT: si nulla sint, nihil deberi constat. quia nulla corpora sint. Si quis vxori fundum Titianum his verbis legasset, ET ENIM FVNDVS PROPTER ILLAM AD ME PERVENIT: omnimodo debetur fundus. nam quidquid demonstratæ rei additur satis demonstratæ, frustra est. Celsus libro vicesimo digestorum scribit, si socer nurui dotē relegauit, si quidem ius actionis de dote voluit relegare: nullius momenti esse legatum. quippe nupta est. sed si voluit eam recipere dotalem pecuniam, inquit, vtile erit legatum. si tamen hæc dotem receperit, nihilo minus maritus dotis persecutionem habebit: siue heres institutus esset, familię herciscundæ iudicio: siue non, vtili actione. ego puto, quoniam non hoc voluit socer, vt bis dotem heres præstet: & mulierem agentē ex testamento cauere debere, defensu iri heredem aduersus maritum. ergo & maritus idem debebit cauere, aduersus mulierem defensu iri, si prior agat. Per contrarium apud Iulianum libro trigensimoseptimo[d] quæritur, si socer filio suo exheredato dotem nurus legasset. & ait, agi quidem cum marito exheredato de dote non posse. verumtamen ipsum dotem persecuturum ex causa legati. sed non aliàs eum legatum consecuturum, quàm si cauerit, heredes aduersus mulierem defensu iri, & differentiam facit inter eum cui dos relegata est, & ordinarium libertum, cui peculium legatum est. namque eum de peculio posse conueniri ait, heredem non posse: quia peculium desiit penes se habere. at dotis actio nihilo minus competit, etsi dotem desierit habere. Idem Iulianus quærit, si dotem marito relegauerit socer, an dote soluta mulieri legatum mariti exstinguatur. & dicit exstingui: quia nihil esset iam quod marito posset præstari. Idem quærit, si dos alij legata esset, eámque rogatus sit mulieri restituere: an lex Falcidia in legato locum haberet. & dicit habere. sed quod minus est in fideicommisso, mulierem dotis actione consecuturam. ego quæro, an commoda repręsentationis in hoc legato sic obseruentur, atque si dos ipsi mulieri fuisset relegata. & puto habere. Idem Iulianus quærit, si mulieri dos sit relegata eáque rogata dotem restituere, an Falcidia locum habeat. & negat habere: quoniam fideicōmissum quoque negat valere. quòd si præterea quid vxori legatum sit,[e] putat ex residuo fideicommissum præstari. quod vtique habita ratione Falcidiæ mulieri præstabitur. Sed & marito ex parte herede instituto, à socero dote prælegata,[f] legatum dotis Falcidiam passurum. videlicet, quia adhuc constante matrimonio indebita dos videtur relegata. verùm quod Falcidia recidit, in familiæ herciscundæ iudicio maritum præcepturum.[g] quemadmodum totam dotem præciperet, si non esset relegata. Mela scripsit si fundus in dote sit, & specialiter sit legatus, mox generaliter dos relegata: non bis, sed semel deberi fundum. Ibidem Mela coniungit,[h] si fundus in dote[i] fuit locatus à marito ad certum tempus: vxorem non aliàs fundum ex relegatione consequi, quàm si cauerit se passuram colonum frui. dummodo ipsa pensiones percipiat.

a in dotem
b relegauerit
c deliberationem
d libro vicesimo septimo
e legatum sit pure,
f relegata,
g percepturū.
h coniunxit,
i in dotē fuerit datus, & specialiter locatum

Siue legetur dos mulieri, siue aliud pro ea, eatenus potest onere fideicommissi grauari, quatenus relictum dotis quantitatem excedit.

II. VLPIANVS libro quinto Disputationum

CVm quis vxori suæ dotem relegat, fideique commissum ab ea relinquit, hoc fideicommissum ex commodo quod ex relegatione mulier sentit æstimabitur. & ita Celsus quoque libro vicesimo digestorum scripsit. quòd si necessariæ fuerunt impensæ, quæ ipso iure dotem minuunt, amplius dici potest, si tanta quātitas dotis, quam[k] maritus accepit, ei relegata est: oportere dici, etiam eam quantitatem posse fideicommissum[l] erogare,[m] quæ ipso iure dotem minuit. esse enim mulierem legatariam nemo est qui dubitet. sed & si nō dos, sed pro dote aliquid vxori fuerit legatum: adhuc quasi dos relegata accipitur. Hoc amplius Iulianus scribit, etsi non fuerit adiectum, pro dote esse legatum, hoc tamen animo relictum: adhuc eius esse cōditionis. vxor igitur, si rogetur vel dotem, vel quod pro dote legatum est, vel quod in vicem dotis sibi adscriptum est, restituere: non cogetur, nisi catenus quatenus diximus, restituere. & ideo heres instituta, rogatáque quantitatem hereditatis restituere: id demum restituet, quod quantitatē dotis excedit, idque quod ex repræsentationis commodo sentit. nam & si quis, cum à nuru dotem accepisset, filium suum heredem instituerit, eúmq; rogauerit, quidquid ad eū ex hereditate peruenisset, restituere: mox morte vxoris dotem fuerit lucratus: id non restitueret,[n] quod ex dote percepit. quia matrimonij causa id lucratus est, non ex patris iudicio. Mulier dotem promisit quadrigentorum, & dedit fundos duos in ducenta: præterea nomina debitorum in residua ducenta: mox maritus eius decedēs pro dote fundos ei duos, non eos quos in dotem acceperat, reliquit: & præterea duos illos dotales, quos æstimatos acceperat, reliquit. fideique eius cōmisit, vt quidquid ad se ex hereditate eius peruenisset, id restitueret Seio cum moreretur. quærebatur, quantum esset in fideicommisso, muliere defuncta. dicebam vxorem[o] hanc, quę rogata est quidquid ad se peruenerit ex testamento, restituere, in ea esse cōdicione, vt id demū restituere rogetur, quod deducta dotis quātitate ad eam peruenit: dotē enim recepisse eam magis quàm accepisse: saluo eo quod ex cōmodo repręsentationis ab ea fideicōmitti potuit. proinde id quidem, quod pro dote maritus ei reliquit, nō cogetur restituere: nisi plus fuit in eo, quàm in quantitate dotis. residuum verò, quod præterea illi relictum est, cum fructibus cogetur[p] restituere. habebit igitur præcipuam dotem cum suis fructibus. id verò quod extrinsecus ei relictū est, cum fructibus, qui ad eam peruenerint, restituet.

k quantum
l fideicōmisso
m erogari,
n restituet,
o mulierem hanc,
p cogatur

III. IVLIANVS libro trigesimoquarto Digestorum

QVi ita legat vxori suæ, TITIAE AMPLIVS QVAM DOTEM, AVREOS TOT HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE: manifestus[q] est dotem quoque relegasse.[r]

IIII. AFRICANVS libro quinto Quæstionum

CVm vulgari[s] modo dies legatorum profertur, nihil eam rem ad dotis relegationem pertinere ait, quia suum diem habeat.

q Florētis Codex est, quod qui ignorant legerunt, manifestum est, ut & alibi notaui.
r prælegasse.
s Vulgaris modo legatorum diem fit licet ita legamus, quia legaui annua, bima, trima die prastari volo. Hac enim clausula vulgo vti vocatur. l. talis scriptura. de leg. 1. Gen. lib. 1. obs. c. 37. quem vide.

Solutio non differtur dotis prælegatæ.

V. MARCIANVS libro tertio Regularum

DOte relegata,[t] non est heres audiendus, si velit ob donationes in mulierem factas solutionem differre, vel ob impensas alias, quàm quæ ipso iure dotē minuunt. aliud est enim minorem esse factā dotem, quod per necessarias impēsas accidit: aliud pignoris nomine retineri dotem ob ea, quæ mulierem inuicem præstare æquum est.

t prælegata.

Pecunia legata pro dote.

VI. LABEO libro secundo Posteriorum à Iauoleno epitomatorum

CVm scriptū esset, QVAE PECVNIA PROPTER VXOREM MEAM AD ME VENIT QVINQVAGINTA, TANTVNDEM PRO EA DOTE HERES MEVS DATO: quamuis quadraginta dotis fuissent, tamen quinquaginta debere,[v] Alfenus Varus Seruium respondisse scribit. quia proposita summa quinquaginta adiecta sit. Item ei, quæ dotem nullam habebat, vir sic legauerat, QVANTA PECVNIA DOTIS NOMINE, ET RELIQVA: PRO EA QVINQVAGINTA HERES DATO. deberi ei legatum Ofilius, Cascellius, item & Seruij auditores retulerunt. perinde habendum esse, ac si seruus alicui mortuus, aut pro eo centum legata essent. quod verum est: quia his verbis non dos ipsa, sed pro dote pecunia legata videtur.

v deberi.

VII. PAPINIANVS libro octauodecimo Quæstionum

PAter dotem à nuru acceptā filio exheredato legauit. heres patris opposita doli exceptione non ante soluere legatum cogendus est, quàm ei cautū fuerit de indemnitate soluto matrimonio. sed si prius quàm legatū filio solueretur, mulier dotem suam reciperauit: frustra filius de legato aget. Sed si lex Falcidia locum in legato dotis aduersus filium exheredatū habuerit, & mulier solutionē ratam fecerit: propter eam quantitatem, quam heres retinuerit, vtilis actio dotis ei dabitur. quòd si ratum non habeat, defendere quidem debebit heres à viro quē se defensurum promisit. sed si totam litem vir solus subierit, actio iudicati, si cautum non erit, pro ea quantitate, quæ iure Falcidiæ petenda est, aduersus heredem dabitur. sed si prius quàm legatū filio solueretur, mulier diuertit: quamquam ipsa nondum præcipere[x] dotem possit, non ideo tamen actio filij differtur. quia tunc isdem diebus filio solui dotē responsum est. Cum pater[y] pro parte heres exstitit, & ad præceptionem dotis soluto matrimonio, postquam heres

exstitit,

x percipere
y patri filius

exstitit,[a] admissus est, si fortè per errorem cautio defensionis omissa sit, & ex causa fideicommissi filius dotē acceperit: vt indebitum fideicommissum non repeteretur. cautionis enim præstandæ necessitas solutionem moratur: non indebitum facit quod fuit debitum. sed non erit iniquum, heredi subuenire. Quid ergo si patris heres soluendo non sit? nonne iustè mulieri dabitur aduersus virum vtilis actio dotis? cui dos perire non debet: quia non interposuit per errorem heres cautionem.

VIII. IDEM libro septimo Responsorum.

Vle vxori, quę dotem in mancipiis habebat, pecuniam pro dote legauerat. viuo viro mancipiis mortuis, vxor post virum vita decessit. ad heredem eius actio legati rectè transmittitur: quoniam mariti voluntas seruanda est.

VIIII. IDEM libro octauo Responsorum.

VXORI MEAE FVNDVM CORNELIANVM, ET QVAE NVPTVRA OPTVLIT AESTIMATA IN SPECIEBVS RESTITVI VOLO. respondi non æstimatum prædium in dotem datum exceptum non videri. sed vniuersa dote prælegata,[b] rerum æstimatarum pretium non relictum: verùm ipsas res, quales inuenirentur.

X. SCAEVOLA libro octauo Quæstionum.

SI Seiæ pro dote centum fundus legatus sit, idémque Mæuio: quod Mæuio Falcidia aufert, pro eo quasi concursus non fuerit, mulier plus vindicet. quia amplius sit in dote mulieris.

De eo qui adhibetur ad stipulandam dotem.

XI. PAVLVS libro septimo Responsorum.

SEia[c] cum nuberet Lucio Titio, dedit dotis nomine centum aureos, & adhibuit Quintum Mucium, qui nihil numerauit. sed dotem stipulatus est, si morte mulieris solutum fuerit matrimonium. Seia moriens testamento suo ita cauit, LVCIO TITIO MARITO MEO, CVI MAXIMAS GRATIAS AGO, DARI VOLO SVPER[d] DOTEM QVAM EI DEDI, TOT AVREOS. quæro cum instituit Lucium Titium conuenire Quintus Mucius ex stipulatu actione[e]: an repellere eum maritus possit ex verbis testamenti. respondit, si Quintus Mucius mandante[f] Seia[g] non donationis causa stipulatus est: heredibus mulieris eum teneri. & ideo Quintum Mucium exceptione repellendum esse. quòd si donationis causa Seia stipulari permisisset, videri eum in eum casum, qui morte mulieris exstitit, mortis causa stipulatum. & ideo fidei eius committi potuisse in eum casum, dicendum fore.

Parendum conditioni, quatenus est possibilis.

XII. SCAEVOLA libro tertio Responsorum.

QVi dotem in pecunia numerata, & æstimatis rebus acceperat, vxori ita legauit: SEIAE VXORI MEAE, ET OMNES RES QVAE TABVLIS DOTALIBVS CONTINEANTVR[h] HEREDI MEO EXHIBVERIT, ET TRADIDERIT SVMMAM DOTIS, QVAM MIHI PRO EA PATER EIVS INTVLIT, DARI VOLO HOC AMPLIVS DENARIORVM DECEM. quæsitum est, cum res in dotem datæ plures ipso vsu finitæ essent, nec moriente marito fuerant, an quasi sub impossibili condicione legatum datum debeatur. respondit, videri condicioni paritum, si quod ex rebus in dotem datis supererat, in potestatem heredis peruenit.

XIII. LABEO libro primo Pithanorum à Paulo epitomatorum.

PAulus: si filiusfamilias, vxorem cum haberet, dotem ab ea acceperat, deinde paterfamilias factus dotem ei, vt solet, legauit: quamuis patri heres non erit, tamen id legatum debebitur.

Quanta fides habenda sit ei, cui testator voluntatem suam se declarasse testatus est.

XIIII. SCAEVOLA libro quintodecimo Digestorum.

THeopompus[i] testamento facto duas filias & filium æquis partibus instituit heredes, & codicillis ita cauit. ΤΗΝ ΘΥΓΑΤΕΡΑ ΜΟΥ ΚΡΙΣΠΙΝΑΝ ΗΝ ΗΥΧΟΜΗΝ ΕΚΔΟΥΝΑΙ, Ω ΑΝ ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ ΔΟΚΙΜΑΣΩΣΙ, ΠΡΟΝΟΗΣΕΙ ΕΚΔΟΘΗΝΑΙ ΠΟΛΛΙΑΝΟΣ, ΕΙΔΩΣ ΜΟΥ ΤΗΝ ΓΝΩΜΗΝ ΕΠΙ ΤΟΙΣ ΙΣΟΙΣ, ΕΦ ΟΙΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΔΕΛΦΗΝ ΑΥΤΗΣ ΕΞΕΔΩΚΑ[k]. Pollianus[l] à marito puellæ rogatus, scripsit[m] voluisse patrem eandem quantitatem in dotem accipere etiam minorem filiam, quam maior accepisset. quæro, an eandem summam dotis nomine coheredes extra partem hereditatis minori filiæ præstare debeant. respondit eum, cuius notio est, æstimaturum, vt eadem quantitas ex communi præcipua[n] minori filiæ dotis nomine detur.

XV. GAIVS libro secundo de legatis ad edictum prætoris.

LIcet placeat pigneratas res vel in publicum obligatas, heredem, qui dare iussus est, liberare debere: tamen si is qui tales res in dotem accepit, dotem prælegauerit: non cogetur heres liberare eas, nisi aliud specialiter testator dixerit.

Interpretatio voluntatis pro herede.

XVI. PAVLVS libro secundo ad Vitellium.

QVi dotem à matre vxoris acceperat, & stipulanti ei promiserat, testamento vxori dotem legauit. cum quæsitū esset, an vxor dotis summā consequi posset, respondit Scæuola, non videri dari vxori quod necesse sit matri reddi. aliàs sic respondit, non videri[o], nisi manifestè vxor docuisset, eam testantis voluntatem fuisse, vt onerare heredes duplici præstatione dotis vellet.

XVII. SCAEVOLA libro tertio Responsorum.

VXori ita legauit, VXOR MEA QVIDQVID EI COMPARAVI ET QVOD MIHI DEDIT, REMBOTO SIBI SVMAT. quæro an dos prælegata[p] videatur. respondit[q], verbis quæ proponerentur, videri & de dote legata[r] loqui: nisi aliud testatorem voluisse probaretur. TITIAE VXORI MEAE QVANTA PECVNIA AD ME, EX CAVSA STIPVLATIONEM[s] DOTIS EIVS NOMINE PERVENIT: QVAE DOS EST DOTALIBVS DVOBVS CONSIGNATIS INSTRVMENTIS CENTVM AVREORVM. quæsitum est, an vtramque summam consequi possit. respondit, nihil proponi cur non possit.

DE OPTIONE VEL ELECTIONE LEGATA TIT. V.

I. VLPIANVS libro secundo ad Sabinum.

DIuus Pius Cæcilio[t] Proculo rescripsit, ei cui seruorum legata sit electio, tres posse eligere.

II. IDEM libro vicesimo ad Sabinum.

QVotiens serui electio vel optio datur, legatarius optabit quem velit. sed & homine generaliter legato, arbitrium eligēdi quem[v] acciperet, ad legatarium pertinet. data igitur optione si quis optauerit alienum seruū, vel hominem liberum: videndum est, an consumpserit optionem. & puto non consumi. Eum, cui centum amphorarum electio data sit, acetum eligentem non consumere optionem, si id acetum elegerit. quod vini numero paterfamilias non habuit.

III. IDEM libro vicesimo tertio ad Sabinum.

SCilicet[x] si ante exhibitionem, hoc est ante degustationem acetum elegerit.

IIII. PAVLVS libro tertio ad Sabinum.

SCyphi electione data, si non omnibus scyphis exhibitis legatarius elegisset: integram ei optionem manere placet. nisi ex his dumtaxat eligere voluisset, cum sciret & alios esse.

V. AFRICANVS libro quinto Quæstionum.

NEc solum si fraude heredis: sed etiam si alia qualibet causa id euenerit.

Tempus dandum legatario ad eligendum.

VI. POMPONIVS libro sexto ad Sabinum.

MAncipiorum electio legata est. ne venditio quandoque[y] eligente[z] legatario interpelletur, decernere debet prætor, nisi intra tempus ab ipso præfinitum elegisset, actionem[A] legatorum ei non competere. quid ergo si die prætérito, sed[B] antequam venderet heres, vindicare legatarius velit[C]? quia non est damnū subiturus heres, propter quod decernere prætor id solet. & quid si die præterito, quem finierit[D] prætor, heres aliquos ex seruis, vel omnes manumiserit? nónne prætor eorum tuebitur libertatem? ergo totiens actio deneganda non est, si omnia in integro sint. idē est, & si pignori aliquos ex his seruis heres dederit post diem, vel vendiderit.

VII. PAVLVS libro decimo Quæstionum.

IMmo & si quosdam seruos distraxit[E], quosdam retinuit: non est audiendus legatarius, si velit optare ex retentis ab herede, cum iam disposuerit familiam heres.

VIII. POMPONIVS libro sexto ad Sabinum.

SI tibi electio serui, & mihi reliqui legati fuer: decernendum est à prætore, nisi intra certum tempus optaueris, petitionem tibi non datum iri. Si ex quattuor vrnulis duæ quas elegissem, mihi legatæ sint: siue duæ solæ relictæ[F] sint, siue ab initio duæ solæ fuerint: valet legatum. Vnius hominis mihi & tibi optio data est. cū ego optassem, si non mutassem volūtatem, deinde tu eundem optaueris: vtriusque nostrum seruum futurum. quod si antę

M

Marginal notes:

a ius admissus
b relegata.
c Mæuia
d supra
e actionem
f mādatu vel ex mandato
g Seiæ
h continentur
i Alo. supplicat hanc legē lib. 2. paræ. c. 3.
k iuxta Auan.
l Pollianus autem
m respondit
n pecunia
o deberi.
p relegata
q respondi. verba
r relegata
s ex stipulatione
t Celso
v quem velit accipere.
x Coniunge l. si quis vnum. de trit. vin. leg.
y quoque
z Inepte Haloan. addita negatione legit, non eligente. Aug. lib. 4. emd. c. 17.
A electionem
B sed tamen ante quàm
C velit? audietur: quia
D definierit al. præfinierit vel præfinit
E distraxerit.
F legatæ

decessissem, vel furiosus factus essem: non futurum communem. quia non videor consentire qui sentire non possim. humanius autẽ erit, vt & in hoc casu, quasi semel electione facta, fiat communis. Si rerum depositarum electio mihi relicta sit: & ad exhibẽdum cum eo, apud quem depositæ sint, agere potero: & cum herede agere, vt is depositi agendo, facultatem mihi eligendi præstet.

k tunc nõ videar

VIIII. IVLIANVS libro trigesimo secundo Digestorum]

CVm ita legatur, TITIO STICHVM DO LEGO, SI PAMPHILVM NON ELEGERIT[b]: simile est, atque si ita legatum fuisset, TITIO STICHVM AVT PAMPHILVM VTRVM EORVM VOLET DO LEGO.

b elegerit, & eidem Titio Pamphilum, si Stichum non elegerit: simile est.

Cui est legata optio, non potest eligere seruum parè, vel sub condicione manumissum, nisi condicio defecerit.

Quæsitum est, si Stichus sub condicione liber esse iussus sit, & mihi optio serui data esset, vel seruus generaliter legatus esset: quid iuris esset. dixi, commodius constitui, eum qui sub condicione libertatem Sticho det, & [c] optionem seruorum: non cogitare de Sticho. sicuti constat non cogitare eum de eo, cui præsentem libertatem dederit. secundum quod si Stichum optauero vel elegero: nihil agã. & ex ceteris nihilo minus optabo. In eodem casu quæsitum est, si optione seruorum data, antequã optarem, condicio statutæ libertatis defecisset: an Stichum optare possim. puto Mucianæ sententiæ adsentiendum. qua placet, ipsa libertate legatum perimi, non datione[d] statutæ[e] libertatis. quare siue viuo testatore, siue post mortem eius, & ante aditam hereditatem condicio statutæ libertatis defecerit: legatum erit vtile. nam sicut pura libertas, ita statuta[f] libertas aditæ hereditatis tempore vires accipit. ideoque Stichum optare possum.

c & in optione, vel, ex optione

d donatione

e statulibertatis.

f statulibertas

X. IDEM libro trigesimo quarto Digestorum]

SI Pamphilo seruo Lucii Titii seruus generaliter legatus sit, deinde dominus Pamphili, postquam[g] dies legati cesserit, eum manumisisset: si quidem Titius seruum vindicauerit, exstinguitur Pamphili legatum: quia non esset in hereditate qui posset optari. si verò Titius legatũ à se repudiasset, Pamphilum optare posse legatum constat. licet enim manumissione Pamphili duæ personæ cõstituerentur[h], Titii & Pamphili: vnius tamen rei legatum inter eas vertitur. & Titio vindicante optio exstinguitur: repudiante, Pamphilus optare potest.

g priusquàm

h constituantur,

XI. IDEM libro trigesimo sexto Digestorum]

SI Eros[i] Seio legatus sit, & Erotis fundus, deinde optio serui Mæuio data fuerit, isque Erotem optauerit: fundus ad solum Seium pertinebit. quoniam aditæ hereditatis tempore is solus erit, ad quem posset legatum pertinere. nam & cum seruo communi alter ex sociis legat: adeo ad solum socium totum legatũ pertinet. quoniam die legati cedente solus est, Cui[k] per eum seruum possit adquirere.

i Heros

k qui

XII. IDEM libro primo ex Minicio]

SEruo generaliter legato, verius est omnes heredes, si cis[l] electio data est, eundem dare debere. si[m] non consentiant heredes, ex testamento eos teneri.

l Eadem conditio additur l. heres. §. si incerto. fam. ercis.

m & si u fuit,

XIII. PAVLVS libro octauo ad Plautium]

SI optio serui data mihi fuerit[n], & Sticho aliquid testator sine libertate legasset: tunc sequens legatum consistit, cum tota familia ad vnum id est Stichum reciderit. vt quasi purè legato vtiliter sit legatum. nec aduersatur Catoniana[o], si voluntarius heres institutus sit. quia potest ante aditam hereditatem, etiam si statim decesserit, familia minui. quòd si necessarius heres institutus sit, sequens legatum propter Catonianam inutile est. Pomponius scribit, emptore hereditatis postulãte, vt is cui serui optio legata sit, optet: videndum esse, an prætor, vt id faciat, cogere debeat legatarium, quemadmodum si heres institutus id postularet: quia potest per heredẽ id emptor consequi. & quare non possit, non video.

o Catoniana regula.

XIIII. IAVOLENVS[p] libro secundo ex Cassio]

SI cum optio serui ex vniuersa familia legata esset, heres aliquem prius quàm optaretur, manumisit: ad libertatem eum interim nõ perducit. seruum tamen, quem ita manumiserit, amittit. quia is aut electus legato cedit, aut relictus tunc liber ostenditur.

p Labeo

XV. IDEM libro secundo Epistularum]

SEruo sine libertate legaui, deinde optionem seruorum Mæuio dedi. is eundem seruum optauit. quæro, an id quoque quod legatũ est, ei deberetur[q]. respondit non puto legatum huius serui nomine ad dominum pertinere.

q debeatur.

XVI. TERENTIVS CLEMENS libro quintodecimo ad legem Iuliam & Papiam]

OPtione legata placet non posse ante aditam hereditatem optari. & nihil agi, si optaretur.

XVII. IDEM libro septimodecimo ad legem Iuliam & Papiam]

CVm optio duorum seruorum Titio data sit, reliqui Mæuio legati sint: cessante primo in electione, reliquorum appellatione omnes ad Mæuium pertinent.

XVIII. SCAEVOLA libro tertiodecimo Quæstionum]

HOmine legato, Neratius ait nihil[r] agi repudiato Pamphilo. itaque eum ipsum eligi posse.

r Obseruandum Accur. arg. l. vl. Com. de leg. apud Scæuolam nihil agi repudiato Pamphilo. quod pro parte repudiari legatũ receptum nõ sit l. 15. de op. leg. & ad repudiari oportuit, quod legatũ est, non aliud quam quam posita videantur, & non perdendo vnumquodlibet hominem ex duorum consensu data exceptione l. si vnus de pall.

XVIIII. PAVLVS libro tertio Sententiarum]

ILLVD AVT ILLVD, VTRVM ELEGERIT LEGATARIVS. nullo à legatario electo, decedẽte eo post diem legati cedentem, ad heredem transmitti placuit[s].

s Ex constitutione Iustiniani, §. optionis de legat. Instit. Itaque apparet hoc esse iurisconsultis additum à compositoribus. quod significatum quoque est Accur.

Mutatio voluntatis post electionem.

XX. LABEO libro secundo Posteriorum à Iauoleno epitomatorum]

APud Aufidium libro primo[t] rescriptum est, cum ita legatum est, VESTIMENTA, QVAE VOLET, TRICLINIARIA SVMITO[v], SIBIQVE HABETO: si is dixisset quæ vellet, deinde antequam ea sumeret, alia se velle dixisset: mutare voluntatem eum non posse, vt alia sumeret. quia omne ius legati prima testatione, qua sumere se dixisset, consumpsit. quoniam[x] res continuo eius fit, simul ac si dixerit eam sumere.

t lib. 2. regu. scriptũ est, ad. lib. 1. Digestor. scriptum est.

v His verbis legatum hoc vendicatum fuisse significatur. vlp. Institu. tit. de leg.

x quinetiam

Fructus, pendente condicione, ex re legata percepti legatario non debentur, nec onde minoris.

XXI. SCAEVOLA libro vicesimo secundo Digestorum]

FIlium & vxorem heredes scripsit. filiam exheredauit, & ei legatum dedit, cum in familia nuberet, decem, & cum in familia nupserit, his verbis: SVPER ARBITRATV SEMPRONIAE MATRIS EIVS MANCIPIA DECEM, QVAE CONFESTIM POST ADITAM HEREDITATEM MEAM A SEMPRONIA VXORE MEA ELIGI VOLO. QVAE MANCIPIA, CVM IN FAMILIAM[y] NVPSERIT, DARI VOLO. ET SI ANTEQVAM NVPSERIT, ALIQVOD EX[z] MANCIPIIS DECESSERIT: TVNC IN LOCVM EIVS ARBITRATV SEMPRONIAE MATRIS EIVS DARI VOLO, DVM AD EAM PLENVS NVMERVS PERVENIAT. QVOD SI SEMPRONIA MATER EIVS NON ELEGERIT: TVNC IPSA SIBI QVAS[A] VOLET ELIGAT. quæsitum est, cum mater elegerit, an ea, quæ ea his mancipiis ante nuptias adgnata sunt, ad puellam supra numerum decem mancipiorum pertineãt. respondit, cum mancipiorum legatum in tempus nuptiarum testator transtulit, id quod medio tempore ancillæ enixæ sunt, ad filiam nõ pertinere. Idem quæsiit, ante nuptias, eorundem mãcipiorum fructus & vsus an ad Semproniam matrem pertineant. respondit, nihil proponi cur ad matrem pro solido pertineant.

y familia

z eo iis

A quem

XXII. IDEM libro septimodecimo Digestorum]

MAritus vxori suæ codicillis per fideicommissum dedit prædia, item lances quas elegerit quattuor. quæsitum est, an ex his lancibus quæ mortis tempore sint, eligere possit. respondit posse.

DE TRITICO VINO VEL OLEO LEGATO TIT. VI.

VLPIANVS libro vicesimo ad Sabinum]

VIno legato, acetum quoque continetur quod paterfamilias vini numero habuit.

II. POMPONIVS libro sexto ad Sabinum]

CVm alii penũ, alii vinum legatũ esset[B]: excepto vino omne penum ad alium legatarium pertinebit. Si centum amphoræ, quas velles, tibi legatæ sint: ex testamento agendo consequi potes, vt degustare tibi liceat. aut quanti interfuerit licere tibi degustare, ad exhibendum agere potes.

B esset

III. VLPIANVS libro vicesimo tertio ad Sabinum]

SI cui vinum sit legatum centum amphorarum, cũ nullum vinum reliquisset: vinum heredem empturum, & præstaturum: non acetum quod vini numero fuit.

Vino legato, quæ vasa debeantur.

Si vinum legatum sit, videamus an cum vasis[C] debeatur. & Celsus inquit, vino legato, etiam si non sit legatum cum vasis, vasa quoque legata videri. non quia pars sunt vini vasa, quemadmodum emblemata argẽti, scyphorum fortè, vel speculi[D]: sed quia credibile est, mentem testantis eam esse, vt voluerit accessioni esse vino amphoras. & sic, inquit, loquimur, habere nos amphoras mille, ad mensuram vini referentes. In doliis non puto verum, vt vino

C vasis

D poculi

legato

legato & dolia debeantur. maximè si depressa in cella vinaria fuerant, aut ea sunt, quæ per magnitudinem difficilè mouentur. In[a] cuppas autem siue cuppulis puto admittendum & ea[b] deberi: nisi pari modo immobiles in agro velut instrumentum agri erant. Vino legato vtres nō debebuntur. nec culleos quidem deberi dico.

Electio heredis.

VIII. PAVLVS libro quarto ad Sabinum]

CVm certum pondus olei non adiecta qualitate legatur, non solet quæri cuius generis oleo vti solitus fuerit testator: aut cuius generis oleum illius regionis homines in vsu habeant. & ideo liberum est heredi, cuius vellet generis oleum legatario soluere.

V. IVLIANVS libro quintodecimo Digestorum]

CVm[c] certus numerus amphorarum vini legatur esset ex eo quod in fundo Semproniano natum esset, & minus natum esset: non amplius deberi placuit. & quasi taxationis vicem optinere hæc verba QVOD NATVM ERIT.

VI. PROCVLVS libro quinto Epistolarum]

CVi[d] vinum[e] heres dare damnatus est, quod in amphoris & cadis diffusum est, dari debet: etiam si vasorum mentio facta non est. Item quamuis cum vasis, cadis legatum est: tamen id quoque quod in doliis, legatum esse videtur. sicuti si seruos omnes cum peculio cuiusque eorum legasset: etiam eos, quibus peculii nihil esset, legasse videretur.

Interpretatio verborum.

VII. IAVOLENVS libro secundo ex Posterioribus Labeonis]

QVidam heredem damnauerat dare vxori suæ vinum, oleum, frumentum, acetum, mella, salsamenta. Trebatius aiebat, ex singulis rebus non amplius deberi, quàm quantum heres mulieri dare voluisset. quoniam non adiectum esset, quantum ex quaque re daretur. Ofilius, Cascellius, Tubero, omne quantum paterfamilias reliquisset, legatum putãt. Labeo id probat: idque verum est. LVCIO TITIO TRITICI MODIOS CENTVM, QVI SINGVLI PONDO CENTVM PENDEANT, HERES DATO. Ofilius nihil legatum esse. quod & Labeo probat: quoniam eiusmodi triticum in rerum natura non esset. quod verum puto.

VIII. POMPONIVS libro sexto Epistularum]

SI heres damnatus sit dare vinum quod in doleis esset, & per legatarium stetit, quo minus accipiat: periculosè heredem facturum, si id vinum effundet. sed legatarium petentem vinum ab herede doli mali exceptione placuit summoueri. si non præstet id quod propter moram eius damnum passus[f] sit heres.

Vini appellatione quid contineatur.

VIIII. VLPIANVS libro vicesimotertio ad Sabinum]

SI quis vinum legauerit, omne continetur quod ex vinea natum vinum permansit[g]. sed si mulsum sit factũ, vini appellatione non continebitur propriè. nisi fortè paterfamilias etiã de hoc sensit. certe zythum, quod in quibusdam prouinciis ex tritico vel ex hordeo vel ex pane conficitur: non continebitur. simili modo nec camum[h], nec ceruesia continebitur, nec hydromeli. quid conditum? nec hoc puto, nisi alia mens testantis fuit. œnomeli[i] planè, id est dulcissimum vinum continebitur. & passum, nisi contraria sit mens, continebitur. defrutum non continebitur, quod potius conditura loco fuit. acinaticium[k] planè vino continebitur. cydonium, & si qua alia sunt quæ non ex vinea sunt, vini appellatione non continebuntur. item acetum vini appellatione non continebitur, hæc omnia ita demum vini nomine non continentur, si modò vini numero à testatore non sunt habita. alioquin Sabinus scribit, omnia vini appellatione contineri, quæ vini numero paterfamilias habuit. igitur & acetum quod vini numero paterfamilias habuit, & zythum, & camum[l], & cetera quæ pro hominum affectione atque vsu vini numero habebantur. quòd si totum vinum, quod paterfamilias habuit, coacuit: non extinguitur legatum. Si acetum quis legauerit, nō continebitur legato acetum. quod vini numero testator habuit. embamma autem continebitur: quia aceti numero fuit. Item si quis vinum quod habuit legauit, deinde hoc coacuit: licet postea in aceti locum translatum sit à patrefamilias, vino legato continebitur. quia id quod testamenti facti tempore vinum fuit, demonstratum est. & est hoc verum, nisi voluntas aduersetur. Vino autem paterno legato, id demum legatum videtur, quod testator vini numero habuit, non quod pater. Item si peculiare vinum legatum sit, id continebitur, quod serui habuerunt. cur tam diuersè? quòd paternum vinum iam coepit vsus ipsius testatoris efficat peculiare m vsu seruorum remansit. Item si vinum vetus sit legatum,

X. HERMOGENIANVS[m] libro secundo Iuris epitomarũ]

EX vsu testatoris legatum æstimabitur. id est quot annorum vino pro vetere vtebatur. quòd si non appareat,

XI. VLPIANVS libro vicesimotertio ad Sabinum]

VEtus accipietur, quod non est nouum: id est[o] & anni prioris vinum appellatione veteris continebitur.

XII. PAVLVS libro quarto ad Sabinum]

NAm aliter obseruantibus, quis finis, aut quod initiũ veteris vini sumeretur?

Si legatum non potest solui ex fructibus fundi vnius anni, suppleatur de fructibus alterius anni.

XIII. VLPIANVS libro vicesimo tertio ad Sabinum]

EX[o] EO VINO, QVOD IN ILLO FVNDO NASCETVR, HERES MEVS AMPHORAS DECEM QVOTANNIS IN ANNOS SINGVLOS DATO. quo anno natum non fuisset, ex superiore anno eius fundi eum numerum amphorarum heredem daturum Sabinus existimat. quæ sententia, si voluntas nō aduersetur, mihi quoque placet.

XIIII. POMPONIVS libro sexto ad Sabinum]

VIno legato ea demum vasa sequuntur,[p] quæ ita diffusa sunt, vt non ad perpetuum vsum, vasa reseruarentur, veluti amphoræ & cadi.

XV. PROCVLVS libro secundo Epistolarum]

VInum cum vasis legauit. negat Trebatius quod in doleis[q] sit deberi. & sensum testatoris alium putat esse, verborum alium. ceterum[r] dolia[s] in vasis vinariis nō essent[t]. ego etsi dolia in vasis vinariis non sunt, tamen nō concederem Trebatio vinum quod in doleis esset, id est quod in vasis non esset, nō esse legatum. Illud verum esse puto, cui vinum cum vasis legatum erit, ei amphoras, cados, in quibus vina diffusa seruamus, legatos esse. vinum enim in amphoras & cados hac mente diffundimus, vt in his sit donec vsus causa probetur[v]. & scilicet id vendimus cum his amphoris & cadis. in dolia autem alia[x] mẽte coniicimus[y]: scilicet vt ex his postea vel in amphoras & cados diffundamus, vel sine ipsis doleis veneat.

XVI. IDEM libro tertio ex Posterioribus Labeonis

QVi[z] vinum Surrentinum in venalibus habebat diffusum, is tibi vinum legauerat in amphoris. omne illud quoque vinum, quod in venalibus fuisset, legatum esse Labeo & Trebatius responderunt.

Quæstio ex ambiguo.

Cui dulcia legata essent, si nihil aliud testamento significetur, omnia hęc esse legata, mulsum, passum, defrutum, & similes potiones: item vuas, ficos[A], palmas, caricas. quòd si ita esset legatum, VINVM[B] AMPHORARIVM, AMINAEVM, GRAECVM, ET DVLCIA OMNIA: nihil inter dulcia, nisi quod potionis fuisset, legatum putat Labeo ex collatione vini amphorarii. quod non improbo.

DE[C] INSTRVCTO[D] VEL INSTRVMENTO LEGATO

TIT. VII.

PAVLVS libro quarto ad Sabinum]

SIue[E] cum instrumento fundus legatus est, siue instructus: duo legata intelleguntur.

Fundo cum instrumento legato, & alienato, instrumentũ non vindicabitur ex sententia defuncti.

II. PAPINIANVS libro septimo Responsorum]

CVm pater pluribus filiis heredibus scriptis, duobus præceptionem bonorum auiæ præter partes hereditarias dedisset, pro partibus coheredum viriles habituros legatarios placuit. Dotes prædiorum, quæ Græco vocabulo[F] ΕΝΘΗΚΑΙ appellantur, cum non instructa legantur, legatario non præstantur.

Interpretatio voluntatis.

III. IDEM libro octauo Responsorum

FVndum instructum libertis patronus testamento legauit. postea codicillis petit[G], vt morientes partes suas fundi superstitibus restituerẽt, nec instructi mentionem habuit. talem in causam fideicommissi deductum videri placuit, qualis fuerat legatus. sed[H] medii temporis

a Quid hic vasis seruari nō solerat, sed cupis, vide amphoris l. 6. & 14. & 15. infrà eod.
b eas deberi: vel eadem deberi.
c Coniunge cũ hac lege l. si debitor. §. verissimè. de contr. emp.
d Cùm vinũ
e Coniunge l. si quis. 2. de au. & arg. leg.
f passurus
g In hunc locũ vide quæ de variis vinorũ generibus copiosè tradit Plin. nat. hist. lib. 14. c. 6. 7. 8. & sequent.
h curmi.
i Hoc œnomeli est, quod tempore vindemiæ conficitur, sexta parte mellis addita, quod dulce permanet. & specie in voce œnomeli dicitur alterum est ex vino austero, & vetere: quod propriè mulsum dicitur, & vini appellatione nō continetur. Alc. lib. 3. parerg. c. 2.
k In veteribus libris manu scriptis acinatiuũ & acinaceum legitur. Est autẽ vinum ex acinis vinaceis confectum.
l curmi, vel calpinum.
m Neratius
o siquidem & anni
o Alc. lib. 4. dispun. c. 11.
p in quæ
q doliis
r Ceterũ, nihil absurdi significat, nec accipitur pro alioquin, sed pro verum, aut sed. Trebatii enim sententia est dolia in vasis vinariis nō esse. quod & sequentia ostendunt.
s dolia
t esse.
v promatur.
x tali mente al. aliã mentẽ
y coniicimus.
z Alciat lib. 4. disp. c. 11.
A ficus.
B Alc. lib. 1. dispun. c. vlt.
C De fundo instructo
D Vide Augu. lib. 1. c. 4. emend.
E Coniunge l. 5. de pec. leg.
F Alciat. lib. 1. prætermiss.
G petiit.
H sed &

augmenta fetuum & partuum, item detrimenta fatalium fideicommisso contineri. Minor viginti annis instructa prædia consobrinæ suæ dari voluit, & quosdã seruos prædiorum viuus manumisit. non idcirco serui manumissi præstabuntur, quòd ad libertatem peruenire nõ possunt. idem iuris est, cum ex quauis alia causa libertas non competit.

IIII. IAVOLENVS libro secũdo ex posterioribus Labeonis.

CVm quidam duos fundos iunctos haberes, & ex altero boues, cum opus fecissent, in alterum reuerterentur: vtrumque fundum cum instrumento legauerat. Labeo, Trebatius boues ei fundo cessuros putant, vbi opus fecissent[a], non vbi manere consueuissent. Cascellius contra. Labeonis sententiam probo.

Interpretatio verborum.

V. LABEO libro primo PITHANωN à Paulo epitomatorum.

SI cui fundum & instrumẽtum eius legare vis, nihil interest quomodo leges: FVNDVM CVM INSTRVMENTO, an FVNDVM ET INSTRVMENTVM, an FVNDVM INSTRVCTVM. Paulus: immo cõtra. nam inter ea legata hoc interest, quòd si fundo alienato mortuus fuerit qui ita legauit: ex hac scriptura FVNDVM CVM INSTRVMENTO nihil erit legatum. ex ceteris poterit instrumentum esse legatum.

VI. SCAEVOLA libro sextodecimo Digestorum.

NEpoti legauerat quæ certa regione prædia habuerat, vt instructa sunt cum vino, grano, calendario: & adiecerat hæc verba, QVIDQVID ALIVT CVM MORIAR, IN ILLA REGIONE: ET QVIDQVID IN QVACVMQVE SPECIE EST IN ILLA REGIONE, VEL[b] QVOD MEVM ERIT. viua testatrice vnus ex debitoribus condemnatus, viuente testatrice satis non fecit. quæsitum est, an quod ex sententia iudicis deberetur, ad nepotem pertineret. respondit, nihil proponi cur non deberetur.

Quæstio facti, de quo non respondet Scæuola.

VII. IDEM libro vicesimo secundo Digestorum.

TAbernam cum cœnaculo Pardulæ manumissæ[c] testamento legauerat cum mercibus & instrumentis & suppellectili quæ ibi esset: item horreum vinarium cum vino & vasis & instrumento & institoribus quos secum habere consueuerat. quæsitum est, cum viuo testatore insula, in qua cœnaculum fuit quod ei legatum erat, exusta sit, & post biennium eodem loco constituta noua: & horreum, quod eidem legatum erat, à testatore venierit: vini autem venditio dilata sit, vt ex eo commodo[d] veniret: an vniuersa legata Pardula consequi possit. respondit, ea, in quibus voluntas mutata esset, non deberi.

Instrumentum fundi quod sit.

VIII. VLPIANVS libro vicesimo ad Sabinum.

IN[e] instrumento fundi ea esse, quæ fructus quærendi, cogendi, conseruandi gratia parata sunt, Sabinus libris ad Vitellium euidenter enumerat. Quærendi, veluti homines qui agrum colunt, & qui eos[f] exercent, præpositiue sunt his: quorum in numero sunt vilici, & monitores[g]. præterea boues domiti, & pecora stercorandi causa parata, vasaque vtilia culturæ, quæ sunt aratra, ligones, sarculi[h], falces putatoriæ, bidentes, & si qua similia dici possunt. Cogendi, quemadmodum torcularia, corbes, falcesque messoriæ, falces fenariæ, quali vindemiatorii, exceptoriique, in quibus vuæ comportantur. Conseruandi, quasi[i] dolia, licet defossa non sint, & cupæ. quibusdam in regionibus accedunt instrumento, si villa cultior est, veluti atrienses, scoparii. si etiam viridaria[k] sint, topiarii. si fundus saltus pastionésque habet, greges pecorum, pastores, saltuarii.

VIIII. PAVLVS libro quarto ad Sabinum.

DE grege ouium ita distinguendum est, vt si ideo cõparatus sit, vt ex eo fructus caperetur: non debeatur. si verò ideo, quia non aliter ex saltu fructus percipi poterit: contra erit. quia per greges fructus ex saltu percipiuntur.

X. VLPIANVS libro vicesimo ad Sabinum.

SI reditus etiam ex melle constat,[l] alUei apésque continentur.

XI. IAVOLENVS libro secundo ex Cassio.

EAdem ratio est in auibus, quæ in insulis maritimis aluntur.

XII. VLPIANVS libro vicesimo ad Sabinum.

QVæsitum est, an frumentum, quod cibariis cultorum paratum foret, instrumento cederet. & plurimis nõ placet: quia consumeretur. quippe instrumentum est apparatus rerum diutius mansurarum, sine quibus exerceri nequiret possessio. accedit[m] eò, quòd cibaria victus magis quàm colendi causa parentur[n]. sed ego puto & frumentum & vinum ad cibaria paratum instrumento contineri. & ita Seruium respondisse auditores eius referunt. Item nonnullis visum est frumentum, quod serendi causa sepositum est, instrumento contineri. puto quia & instar culturæ esset, & ita consumitur[o], vt semper reponeretur. sed causa seminis nihil à cibariis differt.

Conseruandi fructus causa, veluti granaria. quia in his fructus custodiuntur, vrceos, capsellas, in quibus fructus componuntur. sed & ea, quæ exportandorum fructuum causa parantur, instrumenti esse constat: veluti iumenta, & vehicula, & naues, & cupæ, & culei. Alfenus autem, si quosdã ex hominibus alius legauerit, ceteros qui in fundo fuerunt, non contineri instrumento ait, quia nihil animalis instrumenti esse opinabatur. quod non est verũ. constat enim eos, qui agri gratia ibi sunt, instrumento cõtineri. Quæritur an seruus, qui quasi colonus in agro erat, instrumento legato contineatur. & Labeo & Pegasus rectè negauerunt. quia non pro instrumento in fundo fuerat[p], etiam si solitus fuerat & familiæ imperare.

Saltuarium autem Labeo quidem putat eum demum contineri, qui fructuum seruandorum gratia paratus sit. eum[q] non, qui finium custodiendorum causa. sed Neratius etiam hunc. & hoc iure vtimur, vt omnes saltuarii contineantur. Trebatius amplius etiam pistorem & tonsorem, qui familiæ rusticæ causa parati sunt, putat cõtineri. item fabrum, qui villæ reficiendæ causa paratus sit. & mulieres quæ panem coquant, quæque villam seruent. item molitores, si ad vsum rusticum parati sunt. item focariam[r], & vilicam: si modò aliquo officio virum adiuuet. item lanificas, quæ[s] familiam rusticam vestiunt[t], & quæ pulmentaria rusticis coquant. Sed an instrumenti instrumentum legato instrumento continetur, quæritur. hæc enim quæ rusticorum causa parantur, lanificæ, & lanæ, & tonsores, & fullones, & focariæ, non agri sunt instrumentum, sed instrumenti. puto igitur etiam focariam contineri. sed & lanificas, & ceteros qui supra numerati sunt. & ita Seruium respondisse auditores eius referunt. Vxores quoque & infantes eorum qui supra enumerati sunt, credendum est in eadem villa agentes voluisse testatorem legato contineri. neque enim duram separationem iniunxisse credendus est. Si aliqua parte anni in fundo pascantur pecora, aliqua parte his pabulum conducitur: vel serui, si aliqua parte anni per eos ager colitur, aliqua parte in mercedem mittuntur: nihilo minus instrumento continentur. cellararium[v] quoque, id est ideo præpositum, vt rationes saluæ sint: item ostiarium, mulionemque instrumenti esse constat. Et molas, & machinas, fenum, stipulas, asinum machinarium, machinam frumentariã, vas æneum, in quo sapa[u] coqueretur, & defrutum fiat, & aqua ad bibendum lauandamque familiam paratur, instrumenti esse. & cribra, & plaustra, quibus stercus euehatur, ea verò, quæ solo continentur, instrumenti fundi non esse Cassius scribit, veluti arundineta & salicta antequam cæsa sint: quia fundus fundi instrumentum esse non potest. sed si cæsa sint, puto contineri: quia quærendo fructu deseruiunt. idem & in palis erit dicendum. Si in agro venationes sint, puto venatores quoque, & vestigatores, & canes, & cetera quæ ad venationem sunt necessaria, instrumento contineri: maximè si ager & ex hoc reditum habuit. Et si ab aucupio reditus sint, aucupes, & plagæ, & huius rei instrumentum agri instrumento continebitur[y]. nec mirum: cum & aues instrumento exemplo apium[z] contineri, Sabinus & Cassius[A] putauerunt. Si quis eodem instrumento in plurimis agris vtatur, cuius agri sit instrumẽtum, quæritur. & ego arbitror si quidem apparet voluntas patrisfamiliæ, cui[B] potius agro destinauerat: eius esse instrumentum. ceteri enim agri ab hoc agro veluti mutuantur. si non appareat, nullius instrumento cedet. neque enim pro parte[C] diuidemus instrumentum. Supellex, ceteraque si qua in agro fuerunt, quo instructior esset paterfamilias, instrumento fundi non continentur. Si domus sit instrumentum legatũ, videndum quid contineatur. & Pegasus ait, instrumentum domus id esse, quod tempestatis arcendæ aut incendii causa paratur: non quod voluptatis gratia. itaque neque specularia neque vela, quæ frigoris causa vel vmbræ in domo sunt, deberi. quæ sententia Cassii fuit, qui dicebat, inter instrumentum & ornamentum multum interesse: instrumenti[D] enim ea esse quæ ad tutelam domus pertinent. ornamenti, quæ ad voluptatem; sicuti tabulas pictas. Vela autem Cilicia instrumenti esse Cassius. quæ ideo parantur, ne ædificia vento vel pluuia laborent. Acetum quoque quod extinguendi incendii causa paratur. item centones, sifones, perticæ quoque, & scalæ. & formiones, & spongias,

a fecisset.
b & quod al. vel quicquid.
c manumissa
d commodè vel, cõmodiù
e Instrumẽta vel, Instrumentũ
f cum
g magistros.
h sarcula.
i qualia sunt dolia. al. Conseruandi causa dolia. Florentina & sequuti ferè pari ratione vitiosa est, nam in fundi dicendi genere non additur supr. Vlpia. causa.
k viridaria
l etiam aluei
m accedere eò.
n parentur.
o consumeretur.
p fuerit.
q non eum.
r forariam.
s qui
t vestiant.
v cellarium vitiosè est Flor.
u faba. Rectius Floren. nam eam sequitur. defrutum genera enim sunt vini decocti, de quibus Plin. & Colum.
y continebuntur.
z auium
A Cascellius
B cuius
C parte agri
D instrumẽta

gias, & amas[a], & scopas[b] contineri plerique & Pegasus aiunt. Tegulam autem & tignum eius rei causa paratũ, instrumento contineri, si ad huiusmodi causam habeat tigna parata, ad alios vsus non desermentia. proinde & fulcimenta, si qua habebat huic rei necessaria: etiam ea instrumento domus continebuntur. De velis quæ in hypethris[c] extenduntur, item de his quæ sunt circa columnas, Celsus scribit, magis suppellectili adnumerãda. & ita Sabinum & Cassium putare. Canales autem, & arpagones, & amas instrumento contineri cõstat. Item perticæ, quibus araneæ detergantur: item spongiæ, quibus columnæ, pauimenta, podia extergantur: scalæ quæ ad lacunaria admoueantur, instrumenti sunt: quia mundiorem domum

13 reddunt. Papinianus quoque libro septimo responsorum ait, sigilla[d], & statuæ adfixæ instrumento domus nõ continentur: sed domus portio sunt. quæ verò non sunt adfixa, instrumento nõ continentur, inquit: suppellectili enim adnumerantur: excepto horologio æreo, quod non est adfixum. nam & hoc instrumento domus[*] putat contineri. sicut prothyrum domus, si velamen est, inquit, in-

14 strumento domus[*] continetur. Fistulæ autem, & canales, & crateres, & si qua sunt alia ad aquas salientes necessaria: itẽ serræ[e], & claues, magis domus portio quam domus instrumentum sunt. Specularia quoque adfixa magis puto domus esse partem. nam & in emptione[f] domus & specularia, & pegmata cedere, siue in ædificio sunt posita, siue ad tempus detracta. sed si non sint reposita, ad hoc tamen sint, vt suppleantur si qua desint: instrumento[*] potius continebuntur. cancellos quoque instrumento[*] con-

15 tineri puto. Sed si fundus non sit cum instrumento legatus, sed ita vt instructus sit: quæsitum est, an plus[g] contineatur quàm si cum instrumento legatus esset. & Sabinus libris ad Vitellium scribit, fatendum esse, plus esse cum instructus fundus legetur, quàm si cum instrumento. quam sententiam cottidie increscere & inualescere videmus. quanto igitur hoc legatum vberius est, videndum est. & Sabinus definit, & Cassius apud Vitellium notat, omnia quæ eo collocata[h] sunt, vt instructior esset paterfamilias, instructo, inquit, continebuntur. id est quæ ibi habuit vt instructior esset. hoc ergo legato non[i] agri instrumentum, sed[k] proprium suum instrumentum reliquisse videtur. proinde si fundus sit instructus legatus, & suppellex continebitur, quæ illic fuit vsus ipsius gratia. & vestis non solùm stragula, sed & qua ibi[l] vti solebat. mensæ quoque eboreæ, vel si quæ aliæ. item vitrea, & aurum, & argentum. vina quoque si qua ibi fuerint vsus ipsius causa, continentur[m]. & si quid aliud vtensilium. Sed si qua eo congesserat non vsus sui causa, sed custodiæ gratia: non continebuntur. vina etiam, quæ in apothecis sunt, non cedent. & hoc iure vtimur, vt quæ ibi paterfamilias quasi in horreo habuit, hæc non contineantur. Celsus quoque libro nonodecimo[n] digestorum scribit, fructus ibi repositos vt venirent, vel in alium vsum quàm fundi conuerterentur: instructo fundo non contineri. idem Celsus eodem libro ait, etiã suppellecticarios, & ceteros hoc genus seruos cõtineri: id est ministeria quibus instructus erat in eo fundo, extra ea[o] quæ libertatem acceperunt: & qui ture mo-

16 rari solebant. Si instructum fundum legasset, ea pædagogia, quæ ibi[p] habebat, vt cũ ibi venisset præsto essent in triclinio, legato continentur. Contubernales quoque seruorum, id est vxores & natos instructo fundo contine-

17 ri verum est. Instructo autem fundo & bibliothecam & libros, qui illic erant vt quotiens venisset vteretur, contineri constat. sed si quasi apotheca librorũ vtebatur, con-

18 tra erit dicendum. Neratius quoque libro quarto epistularum Rufino respõdit, instructo fundo & suppellectilem, & vina, & mancipia nõ solùm ad cultum custodiámve villæ, sed etiam quæ vt ipsi patrisfamilias in ministerio ibi essent, legato cedere. Imagines quoque hæ solæ legatæ

19 videntur, quæ in aliquo ornatu villæ fuerunt. Papinianus quoque prædiis instructis legatis, mancipia non contineri, quæ temporis causa illic fuerunt, ac non eo animo transtulit paterfamilias, vt aut fundi aut suum instrumentum faceret. Idem respondit, prædiis instructis legatis, actorem ex his in prouinciam missum, vt ordinatis negotiis ad pristinum actum rediret, legato prædiorum cede-

20 re, quamuis nondum redierit. Idem respondit, instructis hortis[q] legatis, etiam vina quæ ibi fuerunt, quo dominus esset instructior, contineri. aliud esse, si horrea ibi habuit, vnde instruebatur vel in vrbe vel in aliis prædiis.

21 Idem respondit, domo per fideicommissum relicta cum suppellectili Claudio Hieroniano[r] clarissimo viro ab Vmbrio[s] Primo, & mẽsas & ceteram suppellectilem, quã in hortis[t] paterfamilias in proconsulatum[v] profecturus contulerat, vt tutiore loco essent, contineri. Idem respondit, theriacam quoque, & cetera medicamenta quæ secessus causa dominus ibi habuit, & vestem propter secessum

22 ibi depositam instructo fundo legato inesse. Idem respondit, domo ita vt instructa est cum omni iure suo legata: vrbanam familiam, item artifices, quorum operæ ceteris quoque prædiis exhibebantur, legato non contineri. hostiarii autem, inquit, vel topiarii, diætarii, aquarii domui tantùm deseruientes continebuntur. sed quod de artificibus ait, falsum est, si eius domus causa parati sunt: li-

23 cet aliis quoque prædiis cõmodabantur. Idem respondit, domo instructa legata, mensas eboreas, & libros non contineri. sed & hoc falsum est. nam omne quidquid in domo fuit, quo instructior ibi esset paterfamilias, continebitur. suppellectilem autem patrisfamiliæ instrumento esse, nemo dubitat. denique Neratius libro quarto epistularum Marcello fratri suo respondit, & vestem domus instructæ legato contineri. maximè, inquit, in proposita specie. proponebatur enim qui legauerat, argentum & rationes excepisse. nam qui hæc, inquit, excepit, non potest non videri de ceteris rebus, quæ in ea essent, sensisse.

24 Sed & ipse Papinianus eodem[x] libro responsorum ait, patrem mercatorem ac fæneratorem, qui duos filios totidémque filias heredes instituerat, ita legasset[y]: FILIABVS MARIBVS DOMVM MEAM INSTRVCTAM DO LEGO, MARIQVE EIVS DO: merces & pignora an contineantur, quæri posse. sed facilem iudici voluntatis coniecturam fore, ceteris patris facultatibus examina-

25 tis[z]. Celsus scribit, seruis qui in fundo morarentur legatis, vicarios eorum non contineri: nisi appareat & de

26 vicariis eum sensisse. Papinianus quoque libro septimo responsorum, vxori, cui vir omnia quæ in domo erant, ab herede filia[A] præstari voluit, cautiones debitorum emptionésque seruorum non videri legatas, respondit. nisi, inquit, ex alia parte & de seruis eum cogitasse apparuerit. scilicet vt eorum seruorum ei legasse videatur emptio-

27 nes, quos & ipsos voluit ad eam pertinere. Si quis fundum ita vt instructus est legauerit, & adiecerit cum suppellectili, vel mancipiis, vel vna aliqua re quæ nominatim expressa non erat: vtrum minuit legatum adiiciendo speciem, an verò non, quæritur. & Papinianus respondit, non videri minutum: sed potius ex abundanti[B] adiectum.

28 Idem Papinianus libro septimo responsorum ait, instructis hortis filio legatis, mater argentum muliebre filiæ legauerat. respondit, etiam id argentum muliebre, quod in hortis habuit, vt ibi esset instructior, ad filiam pertinere.

Instrumentum tabernæ.

XIII. PAVLVS libro quarto ad Sabinum

TAbernæ[C] cauponiæ[D] instrumento legato etiam institores cõtineri Neratius existimat. sed videndum, ne inter instrumentum tabernæ cauponiæ, & instrumentum cauponæ sit discrimen. vt tabernæ, non nisi loci instrumenta sint, vt dolia, vasa, ancones, calices, trullæ, quæ circa cœnam[E] solent traiici: item vrnæ æreæ, & congiaria, sextaria, & similia. cauponæ autem, cũ negotiationis nomen sit, etiam institores. Instrumento balneario legato, etiam balneatorem contineri Neratius respondit.

XIIII. IDEM libro secundo ad Vitellium

COntinetur autem & fornicator[F].

XV. POMPONIVS libro sexto ad Sabinum

SI ita testamento scriptum sit, QVAE TABERNARVM EXERCENDARVM, INSTRVENDARVM, PISTRINI, CAVPONAE[G] CAVSA FACTA PARATAQVE SVNT, DO LEGO: his verbis Seruius respondit & caballos qui in pistrinis essent, & pistores, & in cauponio[H] institores, & focariam, mercésque quæ in his tabernis essent, legatas videri. Domo instructa, responsum est suppellectilem legatam, nõ etiam vina. quia domus vinis instructa intellegi non potest. Mulier villæ custos perpetua[I] fundo, qui cum instrumento legatus esset[K], aut instructo continebitur, sicuti saltuarius: par enim ratio est. nam desiderãt tam villæ quàm agri custodiam. illic, ne quid vicini aut agri aut fructuum occupent: hic, ne quid ceterarum rerum quæ in villa cõtinentur. villa autem sine vlla dubitatione pars fundi habetur.

XVI. ALFENVS libro secundo Digestorum à Paulo epitomatorum

VIllæ instrumẽto legato, suppellectilem non contineri verius est. Vinea & instrumento eius legato, in-

a amias.
b scopias.
c Hoc vocabulũ explicat Bud. suprà cap. 4. de gl qui not.infa.
d In hunc locũ vide Alexan. ab Alex. Genial. dier. lib. 1. c. 24. circa finem.
e serræ.
f emptionem
g amplius
h i collata. Id est, quæ ibi habuit, vt instructior esset.
i non tantùm. Rectè hunc adiecit, tantùm graeco dicendi genere. August. lib. 2. emend. c. 4.
k sed &
l illic
m continebũtur. sed etsi
n libro 21. al. lib. 20.
o eos qui
p eò
q horreis
r Hieronymiano al Hermoniano
s Imbrio
t hortos aliàs horrea
v procõsulatu. Intellige autem de proconsulatu Vmb. q to. statuto, non Hieroniani, vt nonnulli male acceperunt.
x libro sexto
y legasse
z æstimatis.
A filio
B abundãtia
C Augu. lib. 2. emend. c. 4.
D cauponæ
E abend. Alc. lib. 7. parerg. c. 4. quem vide.
F fornacator.
G cauponiæ
H cauponia
I in fundo,
K est.

ſtrumentum vineæ nihil[a] eſſe Seruius reſpondit. qui eum conſulebat, Cornelium reſpondiſſe aiebat, palos, perticas, raſtros, ligones inſtrumenti vineæ eſſe. quod verius eſt.

2 Quidam vxori fundum vti inſtructus eſſet, in quo ipſa habitabat, legauit. conſultus de mulieribus lanificis an inſtrumento continerentur, reſpondit, non quidem eſſe inſtrumenti fundi: ſed quoniam ipſe paterfamilias qui legaſſet, in eo fundo habitaſſet, dubitari non oportere, quin & ancillæ & ceteræ res, quibus paterfamilias in eo fundo eſſet inſtructus, omnes legatæ viderentur.

XVII. MARCIANVS libro ſeptimo Inſtitutionum.

ITem pictoris inſtrumento legato, ceræ, colores, ſimiliáque horum legato cedunt. item penicilli, & cauteria, & conchæ. Inſtrumento piſcatorio contineri Ariſto ait nauicellas[b], quæ piſcium capiendorum cauſa comparatæ[c] ſunt. ſed & piſcatores contineri, verius eſt. Inſtrumento balneatorio[d] legato, dictum eſt balneatorem ſic inſtrumento contineri balneario, quomodo inſtrumento[e] fundi ſaltuarium, & topiarios: & instrumento cauponio inſtitorem. cum balneæ ſine balneatoribus vſum ſuum præbere non poſsint.

XVIII. PAVLVS libro ſecundo ad Vitellium.

CVm de lanionis inſtrumento quæritur: ſemota carne, menſas, pondera[f], ferramentáque[g] laniandæ carnis cauſa præparata[h]: item trutinas, cultros, dolabras inſtrumento relinquimus. Inſtrumento legato, aliquando etiam perſonas legantium neceſſe eſt inſpici. vt ecce piſtorio inſtrumento legato, ita ipſi piſtores ineſſe videri poſſunt, ſi paterfamilias piſtrinum exercuit. nam plurimum intereſt, inſtrumentum piſtoribus, an piſtrino[i] paratum ſit. Aſinam molendariam[k] & molam negat Neratius inſtrumento fundi contineri. item caccabos & patinas in inſtrumento fundi eſſe dicimus quia ſine his pulmentarium coqui nõ poteſt. nec multum refert inter caccabos & aënum[l] quod ſupra focum pendet. hic aqua ad potandum calefit: in illis pulmentarium coquitur. quòd ſi aënum inſtrumento continetur: vrcei quoque, quibus aqua in aënum infunditur[m], in idem genus rediguntur: ac deinceps in infinitum primis quibuſque proxima copulata procedunt. optimum ergo eſſe Pedius ait, non propriam verborum ſignificationem ſcrutari: ſed in primis quid teſtator demonſtrare voluerit. deinde in qua præſumptione ſunt, qui in quaque regione commorantur.

3 Cum de vilico quæreretur, & an inſtrumento ineſſet, & dubitaretur: Scæuola conſultus reſpondit, ſi non penſionis certa quantitate, ſed fide dominica coleretur[n]: deberi. Idem conſultus de meta molendaria[o] reſpõdit, ſi ruſticos eius fundi operarios moleretur: eam quoque deberi. eſt autem meta inferior pars molæ, catillus ſuperior. De bubulco quoque ita reſpondit: ſiue de eo qui bubus[p] ibi araret, ſiue de eo qui boues eius fundi aratores[q] paſceret, quæreretur: deberi. De putatoribus quoque ita reſpondit, ſi eius fundi cauſa haberentur, ineſſe. Paſtores quoque, & foſſores ad legatarium pertinere.

4 Item cum fundus ita legatus eſſet, MAEVIO FVNDVM SEIANVM, ITA VT OPTIMVS MAXIMVSQVE EST, CVM OMNI INSTRVMENTO RVSTICO, ET VRBANO, ET MANCIPIIS QVAE IBI SVNT: & quæreretur, an ſemina deberentur, reſpondit, verius eſſe deberi: niſi aliud teſtatorem ſenſiſſe heres probaret. Idem reſpondit de frumento repoſito ad mancipiorum exhibitionem.

5 In inſtrumento medici eſſe collyria, & emplaſtra, & cetera eius generis Caſsius ſcribit.

Coniectura voluntatis.

6 Cui fundum inſtructum legauerat, nominatim mancipia legauit. quæſitum eſt, an reliqua mancipia, quæ non nominaſſet, inſtrumento cederent. Caſsius ait, reſponſum eſſe, tametſi mancipia inſtructi fundi ſint, tamen videri eos ſolos legatos eſſe, qui nominati eſſent: quòd appareret non intellexiſſe patremfamilias, inſtrumento quoque ſeruos adnumeratos eſſe.

7 Sabinus: cui fundus, quæque ibi ſint, legata ſunt: ei fundus & omnia, quæ in eo ſolita ſunt eſſe, quæque ibi maiore parte anni morari[r], & hi qui in eum manendi cauſa recipere ſe conſueuerunt, legati videntur. at ſi qua conſulto eo fundo congeſta, contracta[s]ve ſunt, quo legatum cumularetur: ea non videntur legata eſſe.

8 Quidam cum ita legaſſet, VILLAM MEAM ITA VT IPSE POSSEDI, CVM SVPPELLECTILE, MENSIS, MANCIPIIS QVAE IBI DEPVTABVNTVR VRBANIS ET RVSTICIS, VINIS QVAE IN DIEM MORTIS MEAE IBI ERVNT, ET DECEM AVREIS: & quæreretur, cum in diem mortis ibi libros, & vitreamina, & veſticulam[t] habuerit: an eadem[v] omnia legato cederent, quoniam quædam enumeraſſet[x]. Scæuola reſpondit, ſpecialiter expreſſa, quæ legato cederent[y]. Domum inſtructam legauit cum omnibus adfixis. quæritur de inſtrumentis debitorum, an ea legatarius habere poteſt. reſpondit, ſecundum ea quæ proponerentur, non poſſe.

Legatum inſtrumenti eſt vniuerſale, ideo recipit augmentum vſque ad mortem teſtatoris.

XVIIII. PAVLVS libro tertiodecimo Reſponſorum.

SI mancipia, quæ poſt teſtamentum factum in fundum Seiæ relictum a teſtatore inducta fundi colendi gratia in eodẽ fundo fuerint: ea quoque inſtrumento fundi contineri reſpondi. quamuis enim ex mancipiis teſtator demonſtraſſet, quæ tunc ibi eſſent cum legaret. tamen non minuendi legati, ſed augendi cauſa, mancipiorum quoq; fecit mentionem. ceterum inſtrumento fundi mancipia quoque colendi agri cauſa inducta contineri non ambigitur.

1 Paulus reſpondit, villæ inſtrumento neque fructus repoſitos neque equitium contineri. ſuppellectile[z] autem legato cedere. Seruum verò arte fabrica peritum, qui annuam mercedem præſtabat, inſtrumento villæ non contineri.

Interpretatio voluntatis.

XX. SCAEVOLA libro tertio Reſponſorum.

SEiæ ex parte heredi inſtitutæ, ſi heres erit, fundos per præceptionem dederat inſtructos cum ſuis vilicis, & reliquis[A] colonorũ. & codicillis ita ſcripſit. POSTEA MIHI VENIT IN MENTEM, SEIAE FVNDOS QVOS RELIQVI, ITA VT SVNT INSTRVCTI RVSTICO INSTRVMENTO, SVPPELLECTILE, PECORE, ET VILICIS, CVM RELIQVIS COLONORVM ET APOTHECA[B] HABERE VOLO. quæſitum[C] eſt, an etiam ea, quæ patrisfamilias vſus cotidiani cauſa in fundo fuerunt, legato continerentur. reſpondit, teſtamento quidem, vt proponeretur, Seiæ inſuper[D] fundum legatũ. verùm non amplius deberi, quàm in codicillis, quos ſanè poſt obligationẽ teſtamentariæ ſcripturæ feciſſet: inſtructi appellatione contineri velle ſe, manifeſte oſtendiſſet.

1 Liberto ſuo quidam prædia legauit his verbis: SEIO LIBERTO MEO FVNDOS ILLVM ET ILLVM DO LEGO ITA VT INSTRVCTI SVNT, CVM DOTIBVS ET RELIQVIS COLONORVM ET SALTVARIIS, CVM CONTVBERNALIBVS SVIS ET FILIIS ET FILIABVS. quæſitum eſt, an Stichus ſeruus, qui prædium vnum ex his coluit, & reliquatus eſt amplam ſummam, ex cauſa fideicommiſſi Seio debeatur. reſpondit, ſi non fide dominica, ſed mercede, vt extranei coloni ſolent, fundum coluiſſet: non deberi.

Quæſtio ex ambiguo.

2 GAIO SEIO ALVMNO MEO FVNDOS MEOS ILLVM ET ILLVM, ITA VT INSTRVCTI SVNT, ET DOMVM SVPERIOREM DARI VOLO. quæſitum eſt, an etiam domum inſtructã dari voluerit. reſpondit, ſecundum ea quæ proponerentur, ita videri dediſſe, niſi is à quo peteretur, aliud teſtatorem ſenſiſſe manifeſtè doceret. at ſi habitationis, id eſt ædificii inſtrumentum legaſſet: non cedere ſeruos operæ, aliuve rei paratos.

Reliqua colonorum legata.

3 Prædiis vt inſtructa ſunt cum dotibus, & reliquis colonorum & vilicorum, & mancipiis, & pecore omni legauit, & peculiis, & cum actore. quæſitum eſt, an reliqua colonorum, qui finita conductione interpoſita cautione de colonia diſceſſerant, ex verbis ſupraſcriptis legato cedant. reſpondit, non videri de his reliquis eſſe cogitatum.

4 Idẽ quæſiit in actore legato, an vxor & filia legato cedãt: cum actor nõ in prædiis, ſed in ciuitate moratus ſit. reſpondit, nihil proponi cur cedant.

5 Idem quæſiit, cum teſtator facto teſtamento in prouinciam ſit profectus: an ea mancipia, quæ poſt profectionẽ eius aut mortem ſine cuiuſquã auctoritate ſponte ſua ad parentes & notos ſibi homines in fundos legatos tranſiere[E], legato cedant. reſpondit, nõ legatos eos[F], qui fortè veluti commeantes tranſiſſent.

Interpretatio voluntatis.

6 PAMPHILAE LIBERTAE MEAE DARI VOLO FVNDVM TITIANVM, CVM INSTRVMENTO ET HIS QVAE IN EODEM ERVNT CVM MORIAR. quæſitum eſt, ſi Stichus ſeruus ex eo fundo ante annum mortis teſtatoris abductus, & in diſciplinam traditus, poſtea in eum fundum non reuerſus ſit: an debeatur. reſpondit ſi ſtudendi cauſa miſiſſet, non quo à fundo eum aliorſum transferret[G]: deberi.

Marginal notes:

a nullum

b nauicellas, c paratæ

d balneario

e aut

f Carnes appendi ſolitas, cum venderentur. confirmat locus Apuleii in Alexandro. Digeſt. c. 16 & inſcriptio vetus deſcripta a Philandro eruditiſſimo viro ad 1. cap. lib. 10. Vitruuii, & Aldum. lib. 3. c. 27. notas hoſtes a.

g ferramenta, & alia quoque

h præparata ſunt.

i piſtrinum

k molendinariam

l aheneum

m funditur.

n coleretur

o molendinagis

p bobus

q aratores

r morabãtur,

s contrectabitur

t veſtiſpicam haberet

v an ea

x nominaſſet.

y cedere.

z ſupellectilem.

A Reliqua colonorum ſunt ea, quæ coloni ex pretio conductionis reliquari ſunt. infra eod. l. §. liberto & §. prædia. Vlp. lib. 3. epiſt.

B apothecam

C Si ſcriptura ſpectes, planũ eſt legatum inſtrumentum namq; fundis legauit quæ appellatione non ea tantum quæ in codicillo recẽſuit cõtinentur, ſed etiã quæ ipſi illos habuit vſus ſui quotidiani gratia. l. quæſitum. §. ſed ſi fundum ſupra eo. Sed melius eſt dicere nõ amplius debere, quàm inſtructi appellatione in codicillo. quod ſcilicet in teſtamento ad obliuione prætergiſſet, continere ſe voluiſſe oſtendiſſet.

D Id eſt præter inſtitutionẽ. & amplius quàm coheredi: quod cũ raſũ ſit, aut aduerſus omniũ exemplarium ſidẽ legamus inſtructum pro inſuper, non video.

E tranſiſſent,

F eos eſſe,

G transferret.

TYRANNAE

7 TYRANNAE SORORI MEAE FVNDVM MEVM GRAECIANVM CVM STABVLO ET INSTRVMENTO RVSTICO OMNI RELINQVO. quæritur, an fundi appellatione etiam pascua quæ ad eum simul eum fundo peruenerint, & quæ semper in vsibus huius possessionis habuerat, legato cederent. respondit si prata fundo Græciano ita coniunxisset, vt sub vna fundi appellatione haberentur: ea quoque deberi.

8 Instructis domibus legatis, crabattus argento inauratus testatoris mortis tempore in domibus nō est repertus, sed in horreis tantisper conditus. quæro an is quoque præstandus sit. respondit, si in domo esse solitus, & quo tutiore loco haberetur, interim in horreo allatus esset, nihilominus præstandū.

9 Quod adiecit testator VT POSSEDIT, an hoc significet, sicut instructa in diem mortis habuit, id est cum mancipiis, pecoribus, instrumento rustico? a respondit, non de iure quæritur[a].

XXI. POMPONIVS libro primo Fideicommissorum.

CVm fundus sine instrumento legatus sit: dolia, molæ oliuariæ, & prælum, & quæcumque infixa inædificatáque sunt, fundo legato continentur. b nulla[b] autem ex his rebus, quæ moueri possunt, paucis exceptis, fundi appellatione continentur. de molis tum quæri solet, cum ita adfixæ, itáve inædificatæ sint, vt partes ædificiorum esse videantur.

XXII. PAVLVS libro tertio Sententiarum.

FVndo legato vt optimus maximusque est, retia apraria, & cetera venationis instrumenta continebuntur. c quod etiam ad instrumenta pertinet[c], si quæstus fundi ex maxima parte in venationibus consistat.

1 Fundo legato cum mancipiis & pecoribus & omni instrumento rustico & vrbano, peculium actoris ante testatorem defuncti, si ex eodem fundo fuerit, magis placet ad legatarium pertinere.

XXIII. NERATIVS libro secundo Responsorum.

CVm quæratur quod sit tabernæ instrumentum: interesse, quod genus negotiationis in ea exerceri solitum sit.

XXIIII. PAVLVS libro tertio ad Neratium.

d FVndus[d], qui locatus erat, legatus est cum instrumento. instrumentum, quod colonus in eo habuit, legato cedit. Paulus: an quod coloni fuit, an tantùm id quod testatoris fuit? & hoc magis dicendum est: nisi nullum domini fuit.

Instrumentum fundi quod sit.

XXV. IAVOLENVS libro secundo ex Posterioribus Labeonis.

FVndi instrumento legato, id pecus cedere putabat Tubero, quod is fundus sustinere potuisset. Labeo contra. quid enim fiet, inquit, si cum mille oues fundus sustinere potuisset, duo milia ouiū in eo fundo fuerint? quas oues potissimum legato cessuras existimaVimus? nec quærendum esse, quid debuisset parari pecoris instrumēti fundi causa. sed quid paratum esset. non enim ea numero aut multitudine legata æstimandū esse. Labeonis sententiam probo.

1 Quidam cum in fundo figlinas haberet, figulorum opera maiore parte anni ad opus rusticum vtebatur. e deinde eius fundi instrumentum legauerat. Labeo,[e] Trebatius, non videri f figulos[f] in instrumento fundi esse[g]. g Item cum instrumentum omne legatum esset, excepto pecore: pastores ouiliones, ouilia quoque legato contineri, Ofilius non rectè putat.

XXVI. IDEM libro quinto ex Posterioribus Labeonis.

h DOlia fictilia, item plumbea, quibus terra adgesta[h] est, & in his viridiaria posita ædium esse Labeo, Trebatius putant. ita id verum puto, si ita illigata sint ædibus, vt ibi perpetuo posita sint.

1 Molas manuarias quidem supellectilis, iumentarias autem instrumenti esse Ofilius ait. Labeo, Cascellius, Trebatius neutras supellectilis, sed potius instrumenti putant esse. quod verum puto.

XXVII. SCAEVOLA libro sexto Digestorum.

PRædia maritima cum seruis qui ibi erant, & omni instrumento, & fructibus qui ibi erunt, & reliquis colonorum nutritori suo legauit. quæsitum est, an serui piscatores, qui solebant in ministerio testatoris esse, & vbicumque[i] eum sequi, & vt Vicis rationibus expungebātur[k], nec mortis testatoris tempore in prædiis legatis deprehensi fuerint: legati esse videantur. respondit, secundum ea quæ proponerentur, non esse legatos.

1 Adfini suo ita legauit, FVNDVM CORNELIANVM TITIO ITA VT EST INSTRVCTVS, CVM OMNIBVS REBVS ET MANCIPIIS ET RELIQVIS COLONORVM DARI VOLO. hæc testatrix Romæ[l] litis causa ex Africa veniens, mancipia quædam ex fundo suprascripto, quo citius[m] per hiemem [operam[n] elegeret,] secum abduxit. quæsitum est, an ea mancipia fideicommisso cedant, cum quædam ex his rusticis officiis ad tempus peregrinationis abducta sunt, relictis conseruabus & filiis suis, & quædam matribus & patribus. respondit mancipia, de quibus quæreretur, secundum ea quæ proponerentur, ex causa fideicommissi deberi. Idem quæsiit, an fructus eiusdem fundi, qui ibi in diem mortis coacti manserunt, fideicommisso cedant. cum plenissima testatoris erga adfinem voluntas ab eo quoq; manifestetur, quo reliqua colonorum eiusdem possessionis ad eum pertinere voluerit. respondit, in huiusmodi scriptura posse responderi, hoc solum quærendum, an manifestè appareat defuncta[o] id, de quo quæreretur, dari voluisse[p].

2 Liberto, quem heredem ex parte rescripsit[q], fundum per præceptionē dedit in hæc verba. PAMPHILE LIBERTE PRAECIPITO, TIBIQVE HABETO FVNDVM MEVM TITIANVM ET AGELLVM SEMPRONIANVM CVM INSTRVMENTO ET HIS QVAE IN EODEM ERVNT CVM MORIAR, FAMILIAQVE QVAE IN EO FVNDO MORATVR: EXCEPTIS QVOS MANVMISERO. quæsitum est, cum testator in eo fundo aliquantū vini in doliis habueret, quod viuus totum vendiderat: & partem tertiam pretii pro eo acceperat, an vinum in doliis remanens ad libertum ex causa præceptionis pertineat. respondit, verbis, quæ proponerentur, contineri: nisi manifestè contrariam voluntatem coheredes approbant.

3 In eo fundo instrumenta calendarii[r], & nummos reliquit. responsum[s] est, de nummis quoq; vt supra responsum[t].

4 Ita legatum est, SEPTICIAE SORORI MEAE FVNDI PATERNI MEI SEIANI PARTEM DARI VOLO SICVT EST: ET ALTERAM PARTEM ITA VT IN DIEM MORTIS FVERIT. quæsitum est, an ex verbis supra scriptis asseres[v] & prælatam posita[x] paratáq;, vt immitterentur ædificio: item instrumentum vrbanū & rusticū cum mancipiis, quæ fundi causa erant, ad legatarios[y] pertineant. respondit, possunt hæc verba SICVT EST, ad instructum referri.

5 Fundos legauit in hæc verba, SEMPRONIO FRATRI MEO HOC AMPLIVS FVNDOS MEOS ITA VT INSTRVCTI SVNT, CASSIANVM, NONIANVM[z] CVM SVIS SALICTIS ET SILVIS. quæsitum est, cum siluæ & salicta non in fundis suprascriptis, sed in adiectis agellis, & quos simul testator comparauit, nec sine his fundi coli possint: an legato cederent. respondit id tantùm cedere legato, quod verbis comprehendisset.

In legato fundi instructi inspicitur tempus mortis.

XXVIII. IDEM libro vicesimotertio Digestorum.

LVcius Titius fundum, vti erat instructus, legauerat. quæsitum est, fundus instructus quemadmodum dari debeat: vtrum sicut instructus fuit mortis patrisfamiliæ tempore, vt quæ medio tempore adgnata, aut in fundum illata sunt, heredis sint: an verò instructus fundus eo tempore inspici debeat, quo factum est testamentum: an verò eo tempore, quo fundus peti cœperit: vt quidquid eo tempore instrumenti deprehendatur, legatario proficiat. respondit, ea quibus instructus sit fundus, secundum verba legati, quæ sint in eadem causa cum dies legati cedat, instrumento contineri.

Instrumentum nauis.

XXVIIII. LABEO libro primo PIΘANΩN.

SI nauem cum instrumento emisti, præstari tibi debet scapha nauis. Paulus: immo contra. etenim scapha nauis non est instrumentum nauis. etenim mediocritate, non genere ab ea differt. instrumentum autem cuiusque rei necesse est alterius generis esse, atque ea quæque[A] sit. quod[B] Pomponio libro septimo epistularum placuit.

DE PECVLIO LEGATO

TITVLVS VIII.

PAVLVS libro quarto ad Sabinum.

SERVO legato cum peculio, & alienato vel manumisso vel mortuo: legatum etiam peculii extinguitur.

II. GAIVS libro octauodecimo ad edictum prouinciale.

NAm quæ accessionum locum optinent, extinguuntur, cum principales res peremptæ fuerint.

III. PAVLVS libro quarto ad Sabinum.

C D ATc[C] si[D] ancilla cum suis natis legata sit: etiam mortua ea vel alienata vel manumissa, nati ad legatarium pertinebunt: quia duo legata sunt separata.

Marginal notes: a quæri. — b nulla — c pertinent. — d Hanc legē nō vidit Haloan. in duas diuisit. Augustin lib. 3. emen. cap. 6. — e Labeo & — f figlinas — g esse aiunt. — h adiecta — i quocunque — k fungebātur. — l Romam — m tutius — n ad curam legeret. — o defunctam — p voluisse. — q scripsit. — r calendaria, — s respondi, — t sic responsum est. — v aggeres. Florentina magna 8 nonnullis sequentibus. — x disposita. al. imposita. — y legatariam — z Nomianum. alias. Numerianum — A cuius sit vel ea quæ sit. — B quod & — C Etsi — D Conuenge L. 1. de instru. leg.

IIII. MAIVS [libro octauodecimo ad edictum prouinciale]

a Sed & si[a] cum vicariis suis legatus sit seruus: durat vicariorum legatum & mortuo eo, aut alienato, aut manumisso.

a si quidē est

V. PAVLVS [libro quarto ad Sabinum]

Peculio legato, constat heredem nomina peculiaris persequi posse, & insuper ipsum, si quid debeat seruo, reddere legatario debere.

VI. VLPIANVS [libro vicesimo quinto ad Sabinum]

Si peculium legetur, & sit in corporibus, puta fundi vel ædes, si quidem nihil sit quod seruus domino vel conseruis liberisue domini debeat: integra corpora vindicabuntur. sin verò sit, quod domino vel suprascriptis personis debeatur: deminui singula corpora pro rata debebūt. 1 & ita & Iulianus & Celsus putant. Et si fuerit legatum peculium, non deducto ære alieno: verendum, ne inutile b legatum sit, quia quod adiicitur, contra naturā legati sit[b]. c sed puto[c] verum {ad} hanc adiectionem non vitiare legatum. sed nihil ei adiicere. nec enim potest crescere vindicatio peculii per hanc adiectionem. Planè si proponas legatarium nactum possessionem rerum: exceptione doli aduersus heredem vindicantem vti potest. habet enim in solidis rebus voluntatem æris alieni non deducendi. Sed & si dominus remittere se seruo quod debet, vel nihil sibi d seruū debere significauerit: valet hæc adiectio, quia nuda[d] voluntate potest dominus seruo remittere quod ei debet.

b sit.
c sed putauerim hanc
d Id est, nuda remissione, & à vi apprahēsione separata.

2 Vicario autem meo mihi legato, an & vicarii mei peculium ad me pertineat, quæritur. & putamus contineri legato vicarii eius peculium. nisi aduersa sit voluntas testatoris. 3 Si seruus & vicarius eius liberi esse iussi sint, eisq; pecula sua legata sint: verba secundum voluntatem testatoris exaudienda, tanquam de duobus separatisque peculiis testatore locuto. & secundum hæc vicarius vicarii 4 non communicabitur: nisi hæc mens fuit testantis. Sicut autem æs alienum, hoc est quod debent domino, minuit legatum peculium: ita per contrarium id quod dominus debet seruo, augere debet. sed huic sententiæ aduersatur rescriptū Imperatoris nostri & patris eius, quod ita " est. Cum peculium seruo legatur, non etiam id concedi" tur, vt petitionē habeat pecuniæ, quam se in rationem do" mini impendisse dicit. Quid tamen si hæc voluntas fuit testatoris? cur non possit consequi? certè compensari debet hoc quod impendit, cum eo quod domino debetur. An & quod dominus scripsisset se seruo debere, peculio legato cederet? Pegasus negat. idem Nerua. & cum Gnæus Domitius filiæ suæ peculium quod eius esset legasset: & annuum, quod ei solitus erat dare, biennio non dedisset, sed in rationibus suis retulisset, filiæ se debere quinquaginta: Atilicinus existimauit, legato non cedere. quod 5 verum est: quia consonat rescripto. Non solum autem quod domino debetur, peculio legato deducitur: sed & si quid heredi debitum fuit.

VII. POMPONIVS [libro septimo ad Sabinum]

Si quis creditori suo adrogandum se dederit, & agetur de peculio cum adrogatore: idem puto dicēdum, quod de herede dicitur.

VIII. VLPIANVS [libro vicesimo quinto ad Sabinum]

Denique Pegasus respondit, si statulibero, cui peculium legatum sit, heres interim crediderit: id ipso iure detrahi, & corpora singula (etiam) per hoc æs alienum e deminui. Proinde si purè libertatem accipiet[e], & heres vel viuo domino vel ante aditam hereditatem seruo crediderit: legatum peculii minuetur secundum Iuliani sen1 tentiam, licet dominus serui numquam fuerit. Qui Stichum & Pamphilum seruos habebat, testamento eos manumisit, & vnicuique peculium suum legauit. placet, quod alteri debet, de peculio eius decedere, & alterius ac2 cedere legato. Item quæritur, si seruo libertas data sit, si decem dedisset heredi, peculiúmque ei legatum sit: an decem quæ dedisset heredi, debeant de peculio decedere. & est verum quod Sabino placuit, hoc minus esse in peculio legato. plus ait Sabinus, si statuliber seruum heredi vendiderit, perinde desinere eum in peculio esse, atque si 3 extraneo vendidisset. His consequenter quæritur, si seruus cum domino de libertate pactus fuerit, & partem pecuniæ dederit, & antequam residuum dederit, dominus decesserit, liberúmque esse testamento iusserit cum peculio legato: an quod domino dederit, in peculio sit imputandum. & ait Labeo, de peculio decedere. planè si nondum dederat, sed donec totum traderet, pro deposito 4 apud eum fuerit: id in peculio esse placuit. Item si seruo peculium sit legatum, & à debitore eius peculiari heres vetitus sit petere: verum est, hoc minus esse in legato f peculio[f]: hoc est, detrahendum id quod debitori legatum 5 est. Interdum & si non sit legatum peculium, velut leg gatum sic accipitur. id est[g] in huiusmodi specie. quidam seruo libertatem, si rationes reddidisset, dederat: & si heredibus centum intulisset. Imperator igitur noster cum patre rescripsit, peculium quidem non nisi legatum deberi, verùm, inquit, si conditionibus præscriptis paruit seruus: testatorem voluisse eum retinere peculiū interpretamur. videlicet ex eo, quòd ex peculio eum iusserat centum in6 ferre. Verum autem id demum peculium accipimus, quod mortis tempore fuit: an verò & quod postea accessit, applicamus: vel quod decessit detrahimus? & Iulianus h aliàs[h] accipiendum legatum peculii ait, si ipsi seruo legetur: aliàs, si alii. nam si ipsi, id tempus in legato spectandum, quo dies legati cedit. si verò extraneo, mortis tempus. sic tamen, vt incrementa ex rebus peculiaribus ad eum perueniant. vt puta partus ancillarum, vel fetus pei corum. quod autem ex operis suis, vel ex alia re[i] accedit, id, si alii quàm ipsi legetur peculium, non debebitur. hoc vtrumque Iulianus secundum voluntatem testatoris scribit. cum enim ipsi suum peculium legatur, verisimile est, eum omne augmentum ad ipsum pertinere voluisse, cui patrimonium manumisso futurum est. cum alii, non sic. tamen vt si in alterius persona hoc eum sensisse appareat, idem dicas.

e acceperit.
f peculii.
g idque est
h aliter
i causa

VIIII. PAVLVS [libro quarto ad Sabinum]

Id quod seruo, qui in ipsius peculio est, debetur, non deducitur ex legato peculio, quamuis conseruus eius sit. 1 Si conseruum suum vulnerauerit seruus, & viliorem fek cerit: Marcellus[k], non esse dubitandum, deduci ex pecul lio, quod domino[l] interesset[m]. nam quid interest, conserm uum vulneret, an scindat aliquid, vel frangat, an subripiat? quo casu sine dubio minuitur peculium. sed non vltra simplum. sed si se vulnerauit, vel etiam occidit: nihil est deducendum hoc nomine. alioquin dicemus, & si fugerit, deducendū id quanto vilior sit factus propter fugā.

k Marcellus ait,
l domini
m interest.

X. POMPONIVS [libro septimo ad Sabinum]

Si peculium seruo vel filio prælegare velis: ne deducatur id quod tibi debebitur, specialiter ea quæ in peculio erunt, leganda sunt.

XI. VLPIANVS [libro vicesimo nono ad Edictum]

n Ei[n] quoque, qui nihil in peculio habet, potest peculium legari. non enim tantùm præsens, sed etiam futurum peculium legari potest.

n Ex titul. de pecul.

XII. IVLIANVS [libro trigesimo septimo Digestorum]

Tunc inutile legatum peculii fit, cum seruus viuo testatore decedit. ceterum si mortis tempore seruus vixerit, peculium legato cedet.

XIII. CELSVS [libro vndecimo Digestorum]

Aliter atque si seruus vestitus legatus foret.

Quo ordine quid scriptum sit, non refert.

XIIII. ALFENVS VARVS [libro quinto Digestorum]

Quidam in testamēto ita scripserat, PAMPHILVS SERVVS MEVS PECVLIVM SVVM CVM MORTAR SIBI HABETO, LIBERQVE ESTO. consulebatur, rectène Pamphilo peculium legatum videretur, quòd prius quàm liber esset, peculium sibi habere iussus esset. respondit, in coniunctionibus ordinem nullum esse. neque quicquam interesse, vtrum eorum primum diceretur, aut scriberetur. quare rectè peculium legatum videri: ac si prius liber esse, deinde peculium sibi habere iussus est.

XV. IDEM [libro secundo Digestorum à Paulo epitomatorum]

Seruo manumisso peculium legatum erat; alio capite omnes ancillas suas vxori legauerat: in peculio serui ancilla fuit. serui eam esse respondit. neque referre, vtri prius legatum esset.

XVI. AFRICANVS [libro quinto Quæstionum]

Stichus habet in peculio Pamphilum: hunc dominus noxali iudicio defendit: & damnatus litis æstimationē soluit. deinde Stichum testamento manumisit: eique peculium legauit. quæsitū est, an quod Pamphili nomine præstitum sit, ex peculio vel ipsius Pamphili vel Stichi deduo cendum sit. respondit, Pamphili quidem[o] de peculio vtiq; deducendum quantacumque ea summa esset, id est, etiam si eum noxæ dedere expedisset. quidquid enim pro capite serui præstitum sit, in eo debitorem eum domini constitui. quòd si Pamphili peculium non sufficiat: tunc ex peculio Stichi non vltra pretium Pamphili deduci debere. Quæsitum est, si ex aliaqua causa Pamphilus pecuniam domino

o quidem, vel Stichi de peculio

domino debuisset, nec ea ex peculio eius seruari posset: an vsque ad pretium eius ex peculio Stichi possit deducere, negauit. neque enim simile ad superiori esse. ibi enim propterea pretium vicarii deducendum, quòd eo nomine ipse Stichus ob defensionem vicarii sui domino debitor constituatur. at in proposito, quia Stichus nihil debeat, ex eius peculio nihil esse deducendum. sed ex Pamphili dumtaxat, qui certè ipse in suo peculio esse intellegi non potest.

XVII. IAVOLENVS libro secundo ex Cassio.

QVi peculium serui legauerat, iudicium eo nomine acceperat: deinde decesserat. placuit non aliter peculium ex causa legati præstari[a], quàm si de accepto iudicio heredi caueretur.

a præstare heredem.

XVIII. MARCIANVS libro sexto Institutionum.

SI seruo manumisso peculium legatum fuerit, in eum sine dubio creditoribus peculiaris[b] actiones non competunt. sed non aliàs heres peculium præstare debet, nisi ei caueatur, defensu iri aduersus creditores peculiarios.

b peculiaribus

XVIIII. PAPINIANVS libro septimo Responsorum.

CVm dominus seruum vellet manumittere, professionem edi sibi peculii iussit. atque ita seruus libertatem accepit. res peculii professioni subtractas non videri manumisso tacitè concessas, apparuit. Testamento data libertate peculium legauerat: eundémque postea manumiserat. libertus, vt &[c] nominum peculii actiones ei præstarentur[d], ex testamento consequetur. Filiusfamilias, cui pater peculium legauit, seruum peculii viuo patre manumisit. seruus communis omnium heredum est exemptus peculio propter filii destinationem: quia ad peculium ad legatarium pertinet, quod in ea causa moriente patre inuenitur.

c vt nominum &
d præstentur,

XX. MARCIANVS libro septimo Institutionum.

NIhilque interest, tantè legatus deinde inutiliter manumissus sit, an contra.

XXI. SCAEVOLA libro octauo Quæstionum.

SI Sticho manumisso peculium legatum sit, & Titio seruus peculiaris: quantum peculio detractum erit ob id quod domino debetur, tantum ei accedere cui vicarius legatus est, Iulianus ait.

XXII. IAVOLENVS[e] libro secundo Posteriorum à Iauoleno epitomatorum.

DOminus seruum testamento manumiserat, & ei peculium legauerat. is seruus mille nummos domino debuerat, & eius heredi soluit[f]. respondi omnes eas res deberi oreino, si pecuniam eam quam debuerat soluisset. Dominus seruum, qui eum eo vicarium communem habebat, testamento manumiserat, & peculium ei legauerat. deinde ipsum vicarium, qui communis erat nominatim & ipsi & libertæ suæ legauerat. respondi, partem quartam libertæ, reliquam [partem] quartam liberti futuram. quod & Trebatius[g].

e Iabolenus
f soluerat.
g Trebatius ait.

XXIII. SCAEVOLA libro quintodecimo Digestorum.

DOminus Sticho seruo suo, qui bona liberti eius gessit, cui pro parte dimidia testamento heres extiterat, in quibus negotiis gestis & Kalendaria fuerunt, testamento suo libertatem dederat, si rationem reddidisset: eique peculium suum per fideicommissum dedit. Stichus summas, quibus reliquatus erat tam ex Kalendario quam ex variis causis, reddidit, manentibus debitoribus pro quibus ipse pecuniam heredibus patroni refuderat: libertatémque adeptus decessit. quæsitum est, an heredibus Stichi aduersus nomina debitorum, pro quibus Stichus pecuniá heredibus patroni intulit, heredes patroni ea causa fideicommissi compellendi sint actiones præstare, cum nihil aliud à Sticho patrono debitum fuerit. respondit, præstandum. Testamento codicillisve seruos manumisit, & peculia[h] legauit, & de Sticho ita cauit, STICHVM SERVVM MEVM LIBERVM ESSE VOLO, ET QVE VOLO DARI DECEM AVREOS, ET QVIDQVID EX RATIONE LOCVLORVM MEORVM HABET. RATIONES AVTEM HEREDIBVS MEIS DARI VOLO. HIS OMNIBVS, QVOS HOC TESTAMENTO MANVMISI, PECVLIA[i] SVA CONCEDI VOLO. quæsitum est, an quod amplius ratione loculorum in diem mortis erogauit Stichus ex peculio suo, ab heredibus recipere debeat: cum ex consuetudine domus esset, vt quidquid amplius ex suo in ratione[k] loculorum erogasset, dominica ratio ei deberet, atque ea solueret. respodit, secundum ea quæ propter[l] consuetudinem proponerentur, id quoque peculio legato contineri, quod & dominica ratio deberet, & soluta erat reddere. Seruis libertates, legatáque dede- runt, & condicionem ita scripserat, ΟΣΟΥΣ[m] ΚΑΤΕΛΙΠΟΝ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΣ ΚΑΙ ΤΑ[n] ΛΗΓΑΤΑ ΑΥΤΟΙΣ, ΤΟΥΤΟΥΣ ΒΟΥΛΟΜΑΙ ΕΙΝΑΙ ΑΝΕΞΕΤΑΣΤΟΥΣ. quæsitum est, an peculia quoq; legata his videbuntur[o]. respondit, secundum ea quæ proponerentur, non videri legata. Item quæsitum est, an ex iisdem verbis reliqua rationum quasi legata retinere possint. aut si res dominicas apud se habuerint, aut si qui eorum coloni prædiorum fuerunt, pensiones, respondit, supra responsum[p].

h peculium
i peculia sua
k rationem
l proponerentur. propter cõsuetudinem id quoque
m Alr. lib. 4. dispunc. ca. 13.
n τὰ ληγᾶτα
o videantur.
p responsum esse.

XXIIII. VLPIANVS libro quadragesimo tertio ad Sabinum.

SI legatus fuerit seruus, peculium excipere non est necesse. quia non sequitur, nisi legetur.

XXV. CELSVS libro nonodecimo Digestorum.

SI seruus liber esse iussus sit, eique peculium legatum sit: vicariorum eius vicarii legato continentur.

XXVI. SCAEVOLA libro tertio Responsorum.

TITIE FILI E MEDIO PRAECIPITO, SVMITO, TIBIQVE HABETO DOMVM ILLAM: ITEM AVREOS CENTVM. alio deinde capite peculia filius prælegauit[q]. quæsitum est, an peculio prælegato & centum aurei & vsuræ eorum debeantur: cum rationibus breuiariis in ære alieno & sortem & vsuras inter ceteros creditores complexus sit. respondit, si id fœnus nomine filii exercuisset, & vsuras ita vt proponeretur, filio adscripsisset: id quoque peculio legato deberi.

q legauit.

DE PENV[r] LEGATA
TIT. VIIII.

r De penu Gel. lib. 4. ca. 1.

Penoris legatum transfusum in legatum pecuniæ.

VLPIANVS libro vicesimo quarto ad Sabinum.

VXORI suæ in annos singulos penoris aliquid heres dare iussus est: si non dedisset, nummos dare damnatus est. quæritur, an penus legata peti possit: an vero solummodo sit in præstatione: & si nó præstetur, tunc quantitas petatur. & si quidem semel penus sit legata, non per singulos annos: certo iure vtimur, vt & Marcellus libro[s] trigesimo nono digestorum apud Iulianum notat, in præstatione esse dumtaxat penum: quantitatem verò & peti posse. habebit igitur heres oblationem tamdiu, quamdiu lis cum eo de pecunia cõtestetur: nisi forte aliud tempus vel mente vel verbis testator præstituit, quòd si in annos singulos penus legata sit: per singulos annos penus adhuc poterit præstari. si minus, summæ per singulos annos petentur. quid ergo si vna summa[t] legata sit, & primo penus non sit præstita? vtrum tota summa debeatur, quasi toto penoris legato transfuso: an verò quantitas primi anni æstimationis sola sit translata, dubitari potest. puto tamen sic voluntatem sequendam testatoris, vt tota summa illico, postquam cessauerat heres dare penum vxori, præstetur, heredis indeuotione coërcenda.

s lib. 39. alias, lib. 38.
t summa per singulos annos

II. MARCIANVS libro tertio Regularum.

PEnu certa cum vasis certis legata & consumpta, ne vasa quidem cedunt legato, exemplo peculii.

Penoris appellatione quid continentur.

III. VLPIANVS libro vicesimo secundo ad Sabinum.

QVi penum legat, quid legato complectatur, videamus. & Quintus Mucius scribit libro secundo iuris ciuilis, penu legata contineri quæ esui potuique sunt. idem Sabinus libris ad Vitellium scribit. quæ harum[v], inquit, patrisfamiliæ, vxoris, liberorúmve eius, vel familiæ quæ circa eos esse solet: item iumentorum quæ dominici vsus causa parata sunt. Sed Aristo notat, etiam quæ vsui potuíque non sunt, contineri legato. vtputa ea in quibus esse solemus: oleum fortè, garum, muria[x], mel, ceteráque his similia. Planè, inquit, si penus esculenta legetur, Labeo libro nono posteriorum scribit, nihil eorum cedere. quia non hæc esse, sed per ea solemus. Trebatius in melle contra scribit. meritò: quia mel esse solemus. Sed Proculus omnia hæc contineri rectè scribit: nisi contraria mens testatoris appareat. Esculenta verum ea quæ esse, an & ea per quæ esse solemus, legauerit? & ea quoque legato contineri credendum: nisi contraria mens patrisfamilias doceatur. mella certè semper esculentæ penui cedere. lacertas quoque cum muria sua contineri, nec Labeo negauit. Poculenta penu[y] ea quæ vini loco paterfamilias habuit, continebuntur. supráscripta verò non continebuntur. Penori acetum quoque cedere nemo dubitat: nisi extinguendi ignis causa fuit paratum. tunc enim esui potuique non fuit, & ita Ofilius libro sextodecimo[z] actionum

v horum.
x muriã, vel amurca,
y penu legata
z lib. 15. aliàs, lib. 6.

scribit. Sed quod diximus, TVIS SVIS GRATIA[a] PARATVM: accipiendum erit, & amicorum eius, & clientium, & vniuersorum quos circa se habet: non etiam eius familiæ, quam neque circa se neque circa suos habet. puta si qui sunt in villis[b] deputati: quos Quintus Mucius sic definiebat, vt eorum ciVaria contineri putet, qui opus non facerent. sed materiã præbuit Seruio notandi, vt textorum, & textricum ciVaria adIceret contineri. sed Mucius eos voluit significare, qui circa patremfamilias sunt. Simili modo & iumentorum ciVaria penui[c] continentur. sed eorum iumentorum, quæ vsibus ipsius & amicorum deseruiunt[d]. ceterum si qua iumenta agris deseruiebant, vel locabantur: legato non cedere ciVaria eorum. Siue autem frumentum, siue quid leguminis in cella penuaria habuit: penori[e] legato continebitur. Sed & hordeum siue familiæ siue iumentorum gratia[f]: & Ofilius scribit libro sextodecimo actionum. Ligna, & carbones, ceteráque per quæ penus conficeretur, an penori legato contineantur[g], quæritur. & Quintus Mucius & Ofilius negauerunt: non magis quàm molæ, inquiunt, continentur. Idem & tus & ceras contineri negauerunt. Sed Rutilius & ligna & carbones, quæ non vendendi caussa parata sunt, contineri ait. Sextus autem Cæcilius etiam tus, & cereos in domesticum vsum paratos, contineri legato scribit. Seruius apud Melam & vnguentum & chartas epistulares penoris esse scribit. & est verius hæc omnia, odores quoque contineri. sed & chartas ad ratiunculam vel ad logarium[h] paratas contineri. Vasa quoque penuaria quin contineantur, nulla dubitatio est. Aristo autem scribit, dolia non contineri. & est verum secundum illam distinctionem, quam supra in vino fecimus. Nec frumenti, nec leguminum thecæ, arCulæ forte, vel sportæ vel si qua alia sunt, quæ horrei penuarii vel cellæ penuariæ instruendæ[i] gratia habentur, non continebuntur. sed ea sola continentur, sine quibus penus haberi non recte potest.

a caussa
b in villas
c penu
d deseruiebãt.
e penore
f gratia paratum, contineri Ofilius
g cõtineatur. Rectius est Flor.
h *Hac voce videtur intellegere non codices, verasque rationes, sed potius quadã aduersaria, quæ fiãt caussa deferendi quod quotidie in vsu vel libris expediatur: quale est quod diurnũ veteres dixerũt. Alc. li. 2. parer. ca. 25.*
i instruendi

IIII. PAVLVS libro quarto ad Sabinum

NAm quod liquidæ materiæ sit, quia per se esse non potest, rapit secum in accessionis locum id, sine quo esse non potest. vasa autem, accessio legatæ penus, non legata sunt. denique penu consumpta, vasa non debentur. sed etsi penum cum vasis specialiter sit legatum: vasa non debebuntur vel consumpta penu vel adempta. Si cui quæ in promptuario sint, legata fuerint: non omnis penus legata est. Item si quis solitus fructus suos vendere, penum legauerit: non omnia, quæ & promercii[k] caussa habuit, legasse videtur: sed ea sola quæ in penũ sibi separabat. quòd si promiscuè vti solebat: tunc quantum ad annuum vsum ei sufficeret, familiæque eius, ceterorumq; qui circa eum sunt, legato cedet. quod ferè, inquit Sabinus, euenit in personis mercatorum, aut quotiens cella est olei & vini, quæ vendere solebant, in hereditate relicta. Nomen autem PENVS mihi traditũ est omnibus generibus dictũ.

k pro commercii

Vrbis appellatio.

Si ita legetur, PENVM[l] QVAE ROMAE SIT: vtrum quæ est intra continentia, legata videtur: an verò ea sola, quæ est intra murum? & quidem vrbes ferè omnes murotenus finiri, Romam continentibus, & vrbem Romam æquè continentibus. Quòd si vrbana penus sit legata: omnem[m] quæ vbique est, legatam[n] videri Labeo ait: etiam si in villa sit vrbico vsui destinata. sicuti vrbica ministeria dicimus & quæ extra vrbem nobis ministrare consueuerunt. Si autem extra vrbem, Romæ tamen sit, sed & si in hortis sit vrbi iunctis: idem erit dicendum. Si cui penus legata sit præter vinum: omnis penus legata videtur, excepto vino. sed si ita scriptum sit, OMNEM PENVM PRAETER VINVM QVOD ROMAE ERIT: sola penus, quæ Romæ est, legata videtur. & ita & Pomponius libro sexto ad Sabinum scribit.

l penus quæ
m omne quod
n legatum

V. IDEM libro quarto ad Sabinum

NOn omne quod bibetur, in penu habetur. alioqui necesse est, vt omnia medicamenta, quæ biberentur, contineantur. itaque ea demum penoris esse, quæ alendi caussa biberentur. quo in numero antidotum non est. & sane verè Cassius sensit. sed quod quidam negauerunt, piper, & ligusticum[o], & careum, & laser, & cetera huiusmodi in penu non esse, improbatum est.

o *Rectè est hæc lectio quod omnes Græci λιγυστικόν dicũt. Romani carum & careum. Exiguũ tamen omnibus simile est, cuius meminit Dioscorides li. 3. Alciatus legit ligusticum Carrũ. Cuius tria sunt hic peccata, quòd ligusticum pro ligustrum, & careum in Carrum mutat ac commun dictionem tollit.*

VI. IDEM libro decimo ad Sabinum

INstrumentum pistrini, item vniuersa vasa cocitatoria[p] penu non continentur.

p coquinaria. alias, cocinatoria. *Hæc postrema lectio recta videtur quo modo legitur in Pand. Flo. l. cum aurum. § si cui. infra de auro & arg. leg.*

VII. SCAEVOLA libro tertio Responsorum

PENVM MEAM OMNEM AD MATREM LIBEROSQVE[q] MEOS, QVI CVM MATRE SVNT, PERTINERE VOLO. quæro, si tutores pupilli eam solummodo penum deberi, quæ in cenaculo esset, dicant, sint autem & in horreis aMphoræ: an hæ quoque deberentur. respondit quidquid penoris vsus caussa vbicumque habuisset, deberi.

q liberisque

DE SVPPELLECTILE LEGATA TIT. X.

Quid sit supellex.

POMPONIVS libro sexto ad Sabinum

SVPELLEX[r] est domesticum patrisfamiliæ instrumentum, quod neque argento aurove facto vel[s] vesti adnumeretur.

r *In hanc noui paldes Alc. ab Alex. Gem. die. lib. 1. cap. 19.*
s nec

II. FLORENTINVS libro vndecimo Institutionum

ID est res mouentes[t] non animales[v].

t mobiles
v animalia.

III. PAVLVS libro quarto ad Sabinum

SVppellectili legata hæc continentur, mensæ, trapezuphora, delficæ[y], subsellia, scamna, lecti etiam inargentati, culcitæ[z], toralia[A], imperia, vasa aquaria, pelues, †aquiminalia, candelabra, lucernæ, trulla. item vasa ænea vulgaria, id est quæ nõ proprie essent loco adtributa. præterea capsæ, armaria. sed sunt qui recte putant capsas, & armaria, si librorum aut vestium aut armamentorũ[B] gratia parata sint, non esse in suppellectili. quia ne hæ quidem ipsæ res, quibus adtributæ essent, suppellectilis instrumento cederent. Vitrea escaria, & potoria in supellectili sunt, sicut fictilia. nec solùm vulgaria, sed etiã quæ in pretio magno sunt. nam & pelues argenteas, & †aquiminalia argentea, & mensas, & lectos inargentatos vel inauratos atque gemmatos in supellectili esse, non dubitatur. vsque adeo, vt idẽ iuris sit, & si tota argẽtea vel aurea sint. De murrinis & crVstallinis dubitari potest, an debeãt adnumerari supellectili, propter eximium vsum & pretium sed & de his idem dicendum est. nec interest, cuius materiæ sunt res, quæ sunt in suppellectili. sed craterem argẽteum non esse in supellectili. nec vllum vas argenteum, secundum seculi[C] seueritatem nondum admittentis supellectilem argenteam. hodie propter vsum imperitorum[D], si in argento relatum sit candelabrum argenteum, argenti esse videtur: & error ius facit.

y delphica.
z culcitæ.
A toralia, mappæ villosæ, vela
† aquiminaria.
B armorum
† aquiminaria
C Castelli
D imperatorum.

IIII. IDEM libro singulari de instrumenti significatione

REdæ, & sedularia[E] suppellectili adnumerari solent.

E *sellularia. Sũt aũt sellularia, quæ in rheda sellæ subijciuntur. Male autem reponit Haloander selliquastria. Aug. li. 1. emen. cap. 6.*

V. IDEM libro quarto ad Sabinum

DE tapetis quæri potest[F], subsellia cathedraria[G] quibus insterni solent, vtrum in veste sint, sicut stragula, an in suppellectili, sicut toralia quæ propria stragulorum non sunt. & hoc magis placuit, ea suppellectili contineri. de tapetis autem vel linteis, quibus insternuntur vehicula, dubitari potest, an sint in suppellectili. sed dicendum est, potius instrumenti viatorii ea esse: sicut pelles quibus inuoluuntur vestimenta. lora quoque quibus hæ pelles constringi solent.

F potest. quibus
G cathedræ

VI. ALFENVS libro tertio Digestorũ à Paulo epitomatorũ

SVppellectilis eas esse res puto, quæ ad vsum cõmunem patrisfamilias paratæ essent. quæ nomen sui generis separatim non haberent. quare quæ ad artificii genus aliquod pertinerent, neque ad communem vsum patrisfamilias accommodatæ essent, suppellectilis non esse. sed nec pugillares & codices in supellectili sunt.

De significatione verborum.

VII. CELSVS libro nonodecimo Digestorum

LAbeo[H] ait originẽ fuisse supellectilis, quòd olim his, qui in legationem proficiscerentur, locari solerẽt quæ sub pellibus vsui forent. Tubero hoc modo demonstrare suppellectilẽ temptat[I], instrumentũ quoddã patrisfamiliæ rerũ ad cottidianũ vsum paratarũ, quod in aliã speciẽ non caderet. vt, verbi gratia, penũ, argentũ, vestem, ornamenta, instrumẽta agri, aut domus. nec mirũ est moribus ciuitatis & vsu rerũ appellationẽ eius mutatam esse. nam fictili aut lignea aut vitrea aut ærea denique supellectili vtebantur. nũc ex ebore, atq; testudine, & argento, iam ex auro etiã atq; gemmis supellectili vtuntur. quare speciem potius rerũ, quàm materiã intueri oportet[K], supellectilis potius, an argẽti, an vestis sint. Seruius fatetur sententiam eius, qui legauerit, aspici oportere, in quã rationẽ ea[L] solitus sit referre. verùm si ea, de quibus non ambigeretur, quin in alieno genere essent, vt puta escarium argentũ, aut pænulas & togas supellectili quis adscribere solitus sit: nõ idcirco existimari oportere, supellectili legata ea quoq; cõtineri. nõ enim ex opinionibus singulorũ, sed ex cõmuni vsu nomina exaudiri debere. Id Tubero parũ sibi liquere ait. nã quorsum nomina, inquit, nisi vt demõstrarẽt volũtatẽ dicẽtis? equidẽ nõ arbitror quẽquã dicere quod nõ sentiret, vt maximè nomine vsus sit, quo id appellari solet. nã vocis ministerio vtimur. ceterũ nemo existimãdus est dixisse

H *Alc. lib. 1. dispunc. c. 3.*
I tentat.
K oportet. Sed de his quidẽ, de quibus dubitari potest, supellectilis potius, an
L eam

quod non mente agitauerit. sed etsi magnopere me Tuberonis & ratio & auctoritas mouet, non tamen à Seruio dissentio, non videri quemquam dixisse, cuius[a] nō suo nomine ifsas sit. nam etsi prior atque potentior est quam vox mens dicentis, tamen nemo sine voce dixisse existimatur. nisi fortè & eos, qui loqui non possunt, conatu[b] ipso & sono quodam ΚΑΙ[c] ΤΗ ΑΝΑΡΘΡΩ ΦΩΝΗ dicere existimamus.

a qui
b conatu
c Alma.lib.s. praetermiss.

VIII. MODESTINVS [libro nono Responsorum]

CVm quidam vxori suæ legauerat domum cum iure suo omni, & instrumento & supellectili: quærebatur, an videretur & argentum escale & potorium legato contineri. respondit, si quid in supellectili argentum est, deberi. escale autem vel potorium argentum non deberi, nisi hoc quoque testatorem sensisse legatarius doceat.

VIIII. SAPINIANVS [libro septimo Responsorum]

LEgata supellectili, cum species ex abundanti per imperitiam enumerentur, generali legato non derogatur. si tamē species certi numeri demonstratæ fuerint, modus generi datus in his speciebus intellegitur. idē seruabitur instructo prædio legato, si quādā species numerū certum acceperint. Supellectilis mensas esse cuiuscumq; materiæ, scilicet vel argenteas vel argento inclusas, placet. nam & argenteos lectos, item argentea candelabra supellectili cedere, posterior ætas recepit. cum & Vlixem[d] ex auro & argento lectum viuentis arboris truncis ædificatum[e] ornasse: quem Penelopa[f] recognoscendi viri signum accepit, vt voluit Homerus[g]. Supellectili sua omni legata, acceptum argentum pignori non continebitur: quia supellectilem suam legauit. vtique si non in vsu creditoris id argentum voluntate debitoris fuit, sed propositum[h] propter contractus fidem, ac restituendæ rei vinculum.

d Vlysses auro &
e inædificatū ornasset:
f Penelope
g Alc. lib. s. praeterm. velle da... hoc indicat ... sumptum ex Odyssea li. ... sed non est ...
h repositum

X. IAVOLENVS [libro tertio ex Posterioribus Labeonis]

QVi vestem omnem, & res plurium generum supellectilis[i] expensas ferre solitus erat, is vxori supellectilem legauerat. rectè negabant vestem legato cessuram Labeo, Ofilius, Cascellius. quia non posset videri vestis appellatione supellectilis contineri.

i supellectilis nomine

XI. IDEM [libro decimo ex Posterioribus Labeonis]

VAsa ænea salientis aquæ posita, itē si quid aliud magis delectarum quam vsus causa paratum esset, non esse supellectilis, Labeo, Trebatius putant. Murrea autem vasa & vitrea, quæ ad vsum edendi & bibendi causa parata essent, in supellectili dicuntur[k] esse.

k dicunt in supellectile esse.

XII. LABEO [libro quarto Pithanon à Paulo epitomatorum]

QVemadmodum vrbanus seruus & rusticus distinguitur non loco, sed genere vsus: ita vrbana penus & supellex ad vsum vrbanum, nō ad locum vrbanum aut peregrinū derigenda est. multúq; interest, penus & supellex ea, quæ in vrbe sit, an vrbana legetur, vel promittatur.

XIII. MODESTINVS libro nono Responsorum respondit

NVmquam ex eo, quòd supellectilem legauit maritus testamento, habitationem, in qua supellex fuit, legasse videtur. quare contra defuncti voluntatem habitationem sibi mulierem vindicare, procul dubio est.

XIIII. CALLISTRATVS [libro tertio de Cognitionibus]

FVndo legato, instrumentum eius non aliter legato cedit, nisi specialiter id expressum sit. nam & domo legata, neque instrumentum eius, neque supellex aliter legato cedit, quàm si id[l] ipsum nominatim expressum à testatore fuerit.

l id ipsum ad vsum

LIBER TRIGESIMVSQVARTVS.

DE ALIMENTIS VEL[m] CIBARIIS LEGATIS.

m & cibariis

VLPIANVS [libro quinto de omnibus tribunalibus]

SI[n] ALIMENTA fuerint legata, dici potest etiam aquam legato inesse, si in ea regione fuerint legata, vbi venundari aqua solet.

n Coniunge l. 8. cum hi. de vsufr.

II. MARCIANVS [libro octauo Institutionum]

SI quis libertis alimenta reliquerit, & si legati fuerint serui, & rogati legatarii manumittere: ad fideicommissum admittuntur. vt & Diui quoque Seuerus & Antoninus rescripserunt. & licet ad fiscum bona fuerint deuoluta, ex quibus alimenta debeantur, præstanda sunt, sicuti si ad quemlibet successorem transissent.

Alimentorum præstatio diuisa.

III. VLPIANVS [libro secundo de officio Consulis]

SOlent iudices ex causa alimentorum libertos diuidere, quotiens plures sunt heredes: ne a singulis heredibus minutatim alimenta petentes† distribuantur. quam diuisionem perinde tueri oportet, atque si paterfamilias ipse libertos diuisisset. Solent & vnum eligere, per quem alimenta præstentur, aut ex voluntate defuncti, aut arbitrio suo. vt rescripta subiecta ostendunt. Exemplum libelli dati mihi à libertis Sili[o] missi vobis, sciens ad exemplum istā rem pertinere: quia multi testamentis suis præstari[p] libertis iubent necessaria, quæ quia minimi æris sunt, ad nihilum perducuntur, cum plures heredes cœperunt per successiones existere. qua de causa puto vos rectè facturos si conuocatis Fauillæ[q] heredibus procuratoribúsve eorum, constitueritis cui à ceteris dari debeat pecunia, ex cuius vsuris alimenta præstentur. debebit autem[r] is qui accipiet, cauere eis qui dabunt, redditurum se vt quisque ex libertis decesserit, aliόve quo modo in ciuitate esse desierit, tantum ex sorte, quantum efficiet pro portione computatio. Diuus Pius Rubrio cuidam Telesphoro rescripsit, Consules aditis his, à quibus vobis alimenta deberi ex causa fideicommissi constiterit, vel omnes ab vno, vel facta pro rata distributione, quis & à quibus percipiatis, decernent. fiscus[s] enim, si eo nomine quid ab eo vobis deberetur,[t] exemplum sequetur. iam nunc sciatis, partes[v] eorum, qui soluendo esse desierint, non pertinere ad onus reliquorum heredum.

† distringantur
o Fasalli: alias Fauillæ
p suis libertis præstari
q Fasalli
r Confer cū hoc loco sententiam Papiniani l. 17. §. vlt. de vsur.
s fiscus etiam.
t id exemplū
v partis. Flor. est melior.

Dominium prædiorum relictum in alimenta.

IIII. MODESTINVS [libro decimo Responsorum]

ΤΟΙΣ ΤΕ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΟΙΣ, ΤΑΙΣ ΤΕ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΑΙΣ ΜΟΥ, ΟΥΣ ΖΩΣΑ, ΕΝ ΤΕ ΤΗ ΔΙΑΘΗΚΗ, ΕΝ ΤΕ ΤΩ ΚΩΔΙΚΙΛΛΩ ΗΛΕΥΘΕΡΩΣΑ Η ΕΛΕΥΘΕΡΩΣΩ. ΔΟΘΗΝΑΙ ΒΟΥΛΟΜΑΙ ΤΑ ΕΝ ΧΙΟΙΣ ΜΟΥ ΧΩΡΙΑ. ΕΠΙ ΤΩ ΚΑΙ ΟΣΑ ΖΩΣΗΣ ΜΟΥ ΕΛΑΜΒΑΝΟΝ, ΕΤΟΙ[x] ΧΕΙΣΘΑΙ ΑΥΤΟΙΣ ΚΙΒΑΡΙΟΥ ΚΑΙ ΒΕΣΤΙΑΡΙΟΥ ΟΝΟΜΑΤΙ. quæro quam habeant[y] significationem: vtrum vt ex prædiis alimenta ipsi capiant: an verò vt præter[z] prædia, & ciVaria & vestiaria ab herede percipiant. & vtrum proprietas, an vsusfructus relictus est. & si proprietas relicta sit, aliquid tamē superfluū inueniatur in reditibus, quàm est in quantitate ciVariorū & vestiariorū: an ad heredē patroni pertinet. et si mortui aliqui ex libertis sint, an pars eorum ad fideicōmissarios superstites pertinet. & an die cedente fideicōmissi, morientiū libertorum portiones ad heredes eorum, an testatoris decurrant. Modestinus respondit, videntur mihi ipsa prædia esse libertis relicta, vt pleno dominio hæc habeant, & non per solum vsumfructum. & idem & si quid superfluum[A] in reditibus, quàm in ciVariis erit: hoc ad libertos pertineat. Sed etsi decesserit fideicommissarius ante diem fideicommissi cedentem, pars eius ad ceteros fideicommissarios pertinet. post diem autem cedentem si qui mortui sint, ad suos heredes hæc transmittent. Lucius Titius testamento suo libertis libertabusque[B] ciVaria & vestiaria à liberis suis eisdémque heredibus præstari iussit, nulla cōdicione addita. quæro, an si sine patroni liberis Idē liberti agant, ciVaria & vestiaria accipere possint. Modestinus respondit, nihil proponi, propter quod petitio eorum, quæ testamento pure legata sunt, non competat.

x ἐπιμένεσθαι
y habeat
z propter
A Subaudi: id, vt in l. his verbis in princ. l. de leg. 3. Aug. li. 4. emend. c. 5.
B libertabúsque suis

Interpretatio voluntatis.

V. IDEM [libro vndecimo Responsorum]

VErba testamenti: OMNIBVS LIBERTIS NOSTRIS[C] CIBARIA PRAESTABITIS PRO ARBITRIO VESTRO: NON IGNORANTES QVOT EX HIS CARIOR HABVERIM. item alio loco: PROTHYMVM[D], POLYCHRONIVM, HYPATIVM COMMENDO, VT ET VOBISCVM SINT, ET CIBARIA PRAESTETIS ETO. quæro, an omnibus ciVaria debent dari, an his quos commendauit, & cum heredibus esse iussit. Modestinus respondit, omnibus libertis ciVaria relicta proponi. quorum modum viri boni arbitrio statuendum[E] esse.

C meis
D Protimum.
E statuendus sit.
F Fauor legatarij id postulat: qui cum cessat, & perinde inepta potius commouet, ob transactionem de alimentis factā hæc interpretatio contrahitur. l. cum hi. §. qui transegit. de transact.

VI. IAVOLENVS [libro secundo ex Cassio]

LEgatis alimentis, ciVaria & vestitus & habitatio debebitur. quia sine his ali corpus non[F] potest. cetera, quæ ad disciplinam pertinent, legato non continentur.

VII. PAVLVS libro quartodecimo Responsorum.

NIsi aliud testatorem sensisse probetur.

Heres, cui est aliquid prælegatum cum onere alimentorum, non tenetur cauere, vel reddere coheredibus deficientium portionem. Secus si est electus ut nudus minister.

VIII. PAPINIANVS libro septimo Responsorum.

PEcuniæ sortem alimentis libertorum destinatam, vnũ ex heredibus secundum voluntatem defuncti præcipientem, cauere non esse cogendum ex persona deficientium partes coheredibus reddituri, placuit. ob eam igitur speciem post mortem omnium libertorum indebiti non competit actio: nec vtilis dabitur. Diuersa causa est eius, cui legatorum diuisio mandatur. nam ea res præsentem ac momentariam curam iniungit. alimentorum verò præbẽdorum necessitas oneribus menstruis atque annuis, verecundiam quoque pulsantibus, adstringitur.

Nudus minister non potest bona defuncti distrahere, sed actionem habet pro relictis in causam alimentorum vsque ad Falcidiam.

VIIII. IDEM libro octauo Responsorum.

ALio herede instituto ita scripsit: A TE PETO GAI SEI QVICQVID EX HEREDITATE MEA CEPERIS, ILLIS ALVMNIS MEIS DES SINGVLIS DENOS AVREOS, EANDEMQVE SVMMAM PENES TE ESSE VOLO, CVIVS EX INCREMENTO EOS ALI ET VOLO: RELIQVVM RESTITVES NVMERIO CONLIBERTO NOSTRO. respondi, quamuis distrahere bona Gaius Seius alio scripto herede non possit: tamen eum, alumnis relictam pecuniã vt seruet ac restituat intra Falcidiam, rectè petiturum. quòd de superfluo probari non potest. Eum quoque libertum inter eos, quibus ciVaria item vestiarium patrona, quæ viua præstabat, reliquit, rectè fideicommissum petiturum existimaui, qui annuos viginti aureos & menstruum frumentum atque vinum acceptauit.

Prælegatum cum onere alimentorum transit ad heredes heredis, licet sint plures.

X. IDEM libro nono Responsorum.

CVm vnus ex heredibus certam pecuniam præcipere iussus esset, de cuius sorte libertis alimenta præstaret: heredem quoque heredis ad præceptionem admitti placuit. si tamen plures heredes heres haberet, intentionem quidem defuncti prima facie refragari: sed aliud probari non oportere. quid enim si ceteros heredes suos euitauit, & quietam ac verecundam atque etiam idoneam, libertis consulens, domum sequi maluit? & ideo ab omnibus heredibus heredis alimenta præstabuntur. Verbis fideicommissi pure manumissi, præteriti quoque temporis alimenta reddenda sunt, quamuis tardius libertatem receperauerit: nec heres moram libertati fecerit. tunc enim explorari moram oportet, cum de vsuris fideicommissi quæritur: non de ipsis fideicommissis. Alimentis viri boni arbitratu filiæ relictis, ab herede filio pro modo legatæ dotis, quam solam pater exheredatæ filiæ nubenti dari voluit, atque pro incrementis ætatis eam exhibendã esse respondi, non pro viribus hereditatis.

a herede suo,

Restitutio damnati.

XI. PAVLVS libro decimo Quæstionum.

IS, cui annua alimenta relicta fuerant, in metallum damnatus, indulgentia principis restitutus est. respõdi, eum & præcedentium annorum rectè cepisse alimenta, & sequentium deberi ei.

Si prædia pro alimentis relictis obligentur, ex hoc legatum alimentorum non augetur, vel minuitur.

XII. IDEM libro quartodecimo Responsorum.

LVcius Titius libertis suis ciVaria & vestiaria annua certorum nummorũ reliquit, & posteriore parte testamenti ita cauit. OBLIGATOS EIS OB CAVSAM FIDEICOMMISSI FVNDOS MEOS ILLVM ET ILLVM, VT EX REDITV EORVM ALIMENTA SVPRASCRIPTA PERCIPIANT. quæsitum est, an si quanto minores reditus peruenerint, quàm est quantitas ciVariorum & vestiariorum, heredes ad supplendam eam onerari non debeant. vel si alio anno excesserint, an supplendum sit quod superiore anno minus perceperint. Paulus respondit, ciVaria & vestiaria libertis defuncti integra deberi neque ex eo quòd postea prædia his pignoris iure testator obligare voluit, vt ex reditu eorum alimẽnta perciperent, minuisse eum, vel auxisse ea quæ reliquerat, videri.

Interpretatio voluntatis.

XIII. SCAEVOLA libro quarto Responsorum.

GAio Seio trecentos aureos legauit, vt ex vsuris eius summæ libertis ciVaria & vestiaria præstaret, quæ statuerat. codicillis autem eandem summam vetuit dari Gaio Seio, sed dari Publio Mæuio voluit. quæro, an libertis fideicommissum debeat Mæuius. respondi Mæuium, nisi aliud, de quo nõ deliberaretur, doceat sibi à testatore iniunctum, videri secundum voluntatem testatoris recepisse ea onera, quæ adscripta erant ei summæ quæ in eum codicillis transferebatur. Imperator Antoninus Pius libertis Sestiæ Basilæ. Quamuis verba testamenti ita se habeant, vt quoad cum Claudio Iusto morati essetis alimenta & vestiarium legata sint: tamen hanc fuisse defunctæ cogitationem interpretor, vt & post mortẽ Iusti eadem vobis præstari voluerit. respondit, eiusmodi scripturam ita accipi, vt necessitas alimentis præstandis perpetuo maneat. Item consultus de tali scriptura, ET VT MECVM SINT SEMPER VOLO: quæro, cum manumissi ab herede, cum eo morati diu sint, sed ob grauiorem seruitutem ab eo discesserint: an alimenta his debeantur, quæ negat se præstare, nisi vice seruitutis is vteretur. respondit, secundum ea quæ proponerentur, deberi.

b dubitaretur,
c alimẽta vobis & vestiaria
d defunctæ
e quo

Ad quod tempus alimenta præstentur: & quomodo definiatur pubertas.

XIIII. VLPIANVS libro secundo Fideicommissorum.

MEla ait, si puero vel puellæ alimenta relinquantur, vsque ad pubertatem deberi. sed hoc verum non est. tamdiu enim debebitur, donec testator voluit. aut si non paret quid sentiat, per totum tempus vitæ debebuntur. certe si vsque ad pubertatem alimenta relinquantur, si quis exemplum alimentorum, quæ dudum pueris & puellis dabantur, velit sequi, sciat Hadrianum constituisse, vt pueri vsque ad decimũ octauum, puellæ vsque ad quartumdecimum annum alantur. & hanc formam ab Hadriano datam obseruandam esse, Imperator noster rescripsit. sed etsi generaliter pubertas nõ sic definiatur: tamen pietatis intuitu in sola specie alimentorum hoc tempus ætatis esse obseruandum, non est inciuile. Sed si alimenta, quæ viuus præstabat, reliquerit, ea demum præstabuntur, quæ mortis tempore præstare solitus erat. quare si fortè varie præstiterit: eius tamen temporis præstatio spectabitur, quod proximum mortis eius fuit. quid ergo, si cum testaretur, minus præstabat, plus mortis tempore, vel contra? adhuc erit dicendum, eam præstationem sequendam quæ nouissima fuit.

f In hunc locũ vide Cuiacium libr. obseruationum 14. ca. ...
g ad hoc

Aqua legata, seruitus legata non intelligitur.

Quidam libertis suis vt alimenta, ita aquam quoque per fideicommissum relinquerat. consulebar de fideicõmissorum in ea regione Africæ, vel fortè Aegypti res agi proponebatur, vbi aqua venalis est. dicebam igitur esse emolumentum fideicommissi: siue quis habens cisternas id relinquerit, siue non: vt fit in fideicõmisso quanto quis aquam sibi esset comparaturus. nec videri inutile esse fideicommissum, quasi seruitute prædii non possessori vicinæ possessionis relicta. nam & haustus aquæ, vt pecoris ad aquam appulsus, est seruitus personæ. tamen ei, qui vicinus non est, inutiliter relinquitur. in eadem causa erũt gestandi, vel in tuo vuas premendi, vel areæ tuæ ad frumenta ceteráque legumina exprimenda vtendi. hæc enim aqua personæ relinquitur.

h quantam quis
i & si
k aræ

Executio voluntatis mandata testamento mulieri.

XV. SCAEVOLA libro septimodecimo Digestorum.

A Filio herede codicillis Seiæ decem reliquit, & alumno his verbis. MAEVIO INFANTI ALVMNO MEO QVADRINGENTA DARI VOLO, QVAE PETO A TE SEIA SVSCIPIAS, ET VSVRAS EI QVINCVNCES IN ANNVM VSQVE VICESIMVM AETATIS PRAESTES, EVMQVE SVSCIPIAS, ET TVEARIS. quæsitum est, an Seia postquam legatum suum acceperit, si nolit pecuniam alumno relictam suscipere, vel in suscipienda ea cessauerit, onus alimentorum ex die mortis testatoris compellenda sit adgnoscere. respondit, secundum ea quæ proponerentur, compellendam præstare, cum fideicommissum sit. Idem quæsiit, an heres quoque Seiæ in annos viginti alimenta præstare debeat. respondit debere.

l eius
m onera
n cui

Interpretatio voluntatis.

Testator concubinæ mancipia rustica numero octo legauit, & his ciVaria præstari iussit in hæc verba: EISQVE MANCIPIIS, QVAE SVPRA

REORUM, CIBARII NOMINE AB HEREDIBUS MEIS PRAESTARI VOLO QUAE MEI VIVO ACCEPERANT. quæsitum est, cum viuo testatore semper mancipia rustica tempore messium & arearum delegata fuerint: & eo tempore cibaria ex ratione domini sui numquam acceperint, excepto custode prędij: an heres eius quoque temporis, id est messis & arearum, & cibaria concubinæ pro mancipiis rusticis prestare deberet. respondit eum, cuius notio est, æstimaturū. Claudius: meritò. nam si eodem modo, quo apud testatorem fuerunt, & apud concubinam futura legauit: non debebantur eius temporis, de quo quæsitum est, cibaria. verùm si velut in ministerium vrbanum ab his transferen-
r tur: debebuntur. Titia decedens testamento ita cauit, OMNIBUS LIBERTIS LIBERTABUSQUE MEIS CIBARIA ET VESTIARIA, QUAE VIVA PRAESTABAM, DARI PRAESTARIQUE VOLO. quæsitum est, cum tribus solis eo tempore quo ea vixit, sicut rationibus continebatur, cibaria & vestiaria præstiterit: an heres eius à ceteris quoque libertis conueniri possit: an verò tribus tantùm sit obnoxius, qui rationibus ipsius ciVaria & vestiaria accepisse reperiuntur. respondit, ab omnibus.

XVI. IDEM [libro octauodecimo Digestorum]

Alimenta & vestiaria libertis suis dedit. quęsitum est, an quia nominatim à Moderato vno ex heredibus dari iussit testator: solus Moderatus debeat, non etiam post mortem Moderati heredes eius. respondit & here-
s des teneri. Libertis libertabúsque, item quos, quásque testamento codicillisve manumiserat, alimenta Commoda, quæ viua præstabat, dari iusserat. item omnibus libertis libertabúsque fundos. quæsitum est, an ad ea legata admitteretur liberti paterni libertus, cui scribere solebat ita ΑΠΟ[a] ΡΟΥΦΙΝΗΣ ΗΜΕΤΕΡΩ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩ: epistula etiam emissa ad ordinem ciuitatis vnde oriunda erat, petierat vti publicè, quòd medicus erat, salaria ei præstarentur, manifestando literis suis, eum suum esse libertum. respondit, eum, cuius notio est, æstimaturum: vt si quidem viua ea & ei præstabat: nihilo minus ad fideicommissum admitteretur: aliter verò non.

a Alcio lib. a prætermissa.

Clausula generalis non refertur ad ea, de quibus specialiter est cautum.

z Basilice[b] libertæ decem dedit, quam apud Epictetum
b & Callistum libertos esse voluit: vt cum fuerit Basilice[c]
c annorum viginti quinque, cum vsuris quincuncibus restituerentur: ita vt ex vsuris aleretur, prout ætatē ampliauerit. quæsitum est, an ex alio capite, quo generaliter libertis libertabusque ciVaria & vestiaria & habitationem reli-
d quit, etiam Basilice deberetur[d]. respondit, secundum ea quæ proponerentur, non deberi: nisi hoc quoque ei datum probaretur. Claudius: quas destinauerat alimentis eius
e vsuras pecuniæ, quas[e] specialiter ei prælegauerat.

b Basilicæ c Basilica d deberentur. e quam

An appellatione libertorum suorum communes continentur.

3 Qui societatem omnium bonorum suorum cum vxore sua per annos amplius quadraginta habuit, testamento eandem vxorem & nepotem ex filio æquis partibus heredes reliquit, & ita cauit. ITEM LIBERTIS MEIS, QUOS VIVUS MANUMISI, EA QUAE
f PRAESTABAM[f]. quæsitum est, an & qui eo tempore, quo societas inter eos permansit, manumissi ab vtrisque, & communes liberti facti sunt, ea quæ à viuente percipiebant, solida ex fideicommisso petere possint. respondit, non amplius, quàm quod vir pro sua parte præstabat, deberi.

f præstabam, dari volo.

Alimenta seruis legata.

XVII. IDEM [libro nonodecimo Digestorum]

Seruos ad custodiam templi reliquerat, & his ab herede legauerat his verbis: PETO FIDEIQUE TUAE COMMITTO, UT DES, PRAESTES IN MEMORIAM MEAM PEDISEQUIS MEIS, QUOS AD CURAM TEMPLI RELIQUI, SINGULIS MENSTRUA CIBARIA, ET ANNUA VESTIARIA CERTA. quæsitum est, cum templum nondum esset extructum: ex die mortis, an verò ex eo tempore quo templum explicitum fuerit, percipere serui debeant legatum. respondit, officio iudicis heredem compellendum seruis relicta præstare, donec templum extrueretur.

Coniectura mutatæ voluntatis.

XVIII. IDEM [libro vicensimo Digestorum]

Libertis, quos testamento manumiserat, alimentorum nomine menstruos decem legauerat. deinde codicillis generaliter omnibus libertis menstruos septem, & annuos vestiarij nomine denos legauit. quæsitum est, [g]an
g & [g]ex testamento & [g]ex codicillis libertis fideicommissum heredes præstare debeant. respondit, nihil proponi, cur non ea, quæ codicillis data proponerentur, præstari
h deberent. nam[h] ab his, quæ testamento ciVariorum nomine legata essent, recessum est propter ea quæ codicillis relicta sunt.

g an ex h nam & ab his.

Existente conditione alimenta petuntur præteriti temporis, etiam si nulla sit facta interpellatio.

z Manumissis testamento ciVaria annua, si cum matre morabuntur, per fideicommissum dedit: mater filio triennio superuixit: neque ciVaria neque vestiaria eis præsti-
i tit, cum in petitione fideicommissi[i] liberti cessarunt. Sed & filia, posteaquam matri heres extitit, quoad vixit, annis quattuordecim interpellata de isdem soluendis non est. quæsitum est, an post mortem filiæ à nouissimo herede petere possint, & tam præteriti temporis quàm futuri, id quod ciVariorum nomine & vestiarij relictum est. respondit, si condicio extitisset: nihil proponi cur non pos-
z sent. Ab heredibus Stichum manumitti voluit, eique si cum Seio moraretur, ciVaria & vestiaria præstari à
k Sejo, deinde hæc verba adiecit: [k]TE AUTEM SEI PETO, UT CUM AD ANNUM VICENSIMUMQUINTUM PERVENERIS, MILITIAM EI COMPARES: SI TAMEN TE ANTE NON RELIQUERIT. quæsitum est, Sticho statim libertatem consecuto, prius autem defuncto Seio, quàm ad annum vicensimumquintum perueniret: an ab his, ad quos bona Seij peruenerunt, militia Sticho comparari debet. & si placet deberi, vtrum statim militia comparanda sit, an eo tempore quo Seius annum vicensimumquintum expleturus fuisset, si superuixisset. respondit, cum placeat comparandam: non ante deberi, quàm id tempus cessis-
3 set. Postumis heredibus institutis & patre & matre, & substitutione facta, actores manumisit, & peculia eis legauit, & annua: & certis libertis suis legata: & aliis extera plura. deinde post testamentum factum nata filia, co-
l dicillis ita cauit: SI QUID[l] TESTAMENTO, QUOD ANTE HOC TEMPUS FECI, LEGAVI CUI, DARI VOLUI: PETO AB HIS, UTI
m TERTIAM PARTEM PECUNIAE[m] FILIAE MEAE REDDANT. secundis autem tabulis facta pupillari substitutione, impuberibus libertis, quibus à parentibus libertates dedit, eo amplius alterum tantum,
n quantum[n] in nummo[o], præter ciVaria & vestiaria dari
o voluit. quæsitum est, cum superuixisset filia testamento aperto & codicillis, postea autem decessert, & fideicom-
p missum datum ei[p] de restituenda parte tertia ad heredes suos transmiserat: an etiam ciVariorum & vestiariorum tertiæ partes ei per fideicommissum datæ esse videantur. respondit non videri. Idem quæsiit, an eorum,
q quæ codicillis per fideicommissum relicta sunt, tertiæ[q]
r partes ad filiam pertinere deberent[r]. respondit non de-
s beri. Idem quæsiit, an alterum tantum à substitutione[s] legatum, deducta tertia parte quantitatis legatorum testamento datorum, computari debeat: vt duæ partes
t quantitatis debeantur[t] præter codicillos, quibus tertiam partem codicillis legatorum ad filiam suam pertinere
4 voluit. respondit integrum ex tabulis substitutionis deberi. CiVaria & vestiaria per fideicommissum dederat, & ita adiecerat. QUOS LIBERTOS MEOS, UBI CORPUS MEUM POSITUM FUERIT, IBI EOS MORARI IUBEO, UT PER ABSENTIAM FILIARUM MEARUM AD SARCOPHA-
v GUM[v] MEUM MEMORIAM MEAM QUOTANNIS CELEBRENT. quæsitum est vni ex libertis, qui à die mortis neque ad heredes accesserit, neque ad sepulchrum morari voluerit, an alimenta præstanda sint. respondit, non præstanda.

i fideicommissum k à te l si quid in m pecuniæ n quantum singulis o numerato, p eidem q tertia pars r debeat. s substituto t debeat propter

v Sarcophagū, monumentum ex lapide Sarcophago carnem cõsumente, intellige. De quo Plin. lib. 36. c. 17.

XVIIII. IDEM [libro vicensimo secundo Digestorum]

Testamento ita cautum fuit, LIBERTIS MEIS CIBARIA, QUAEQUE ALIA PRAESTABAM, AB HEREDIBUS MEIS PRAESTARI VOLO. vnus ex libertis ex voluntate patroni negotij sui gratia quadriennio ante diem mortis afuit. ex hac causa ciVaria, quæ ante acceperat, mortis tempore non accepit. cui tamen liberto eodem testamento patronus, sicut & aliis quos viuus manumiserat, legatum quinque dederat. quæsitum est, an isti quoque ciVaria, & reliqua quæ ceteris libertis legata sunt, debeantur. respondit cur non?

Interpretatio voluntatis.

XX. IDEM libro tertio Responsorum.

STICHVS NVTRICIS MEAE NEPOS LIBER ESTO. CVI DECEM AVREOS ANNVOS DARI VOLO. qui deinde interpositis nominibus eidem Sticho contubernalem[a] eius & liberos[b] legauit, isque[c] quę viuus præstabat. deinde alio capite libertis omnibus quæ viuus pręstabat, dari iussit. quæro an Stichus præter suum legatum, & alimenta percipere possit. respondit, secundum ea quæ proponerentur, non posse. Item cum alimenta libertis vtriusque sexus reliquerit à republica, & ex prædiis, quę ei legauit, dari voluisset: quæro, Stichi contubernali & liberis vtrum ab herede instituto, an a republica diaria[d] & vestiaria, quæ viuus dabat, præstari deberent. respondit posse benigna voluntatis interpretatione dici, Is quoque à republica præstãda. Titia vsumfructũ fundi legauit Mæuio, eiusque fidei commisit, vt ex reditu fundi[e] præstaret Pamphilæ & Sticho annuos centenos nummos quoad viuent[f]. quæro, an mortuo Mæuio heres alimenta debeat[g]. respondit, nihil proponi, cur debeat præstari ab herede Titiæ. sed nec ab herede legatarij, nisi id testator[h] manifeste probetur voluisse etiam finito vsufructu pręstari, si modò id quod ex vsufructu receptum esset, ei rei præstandæ sufficeret. Mater filio herede instituto, per fideicommissum libertatem Pamphilo seruo[i] dedit. eidem ei Variorum nomine legauit quinos aureos, & vestiarij in singulos annos quinquagenos, si cum filio eius moretur[k]. quæro filio defuncto, an alimenta debentur. respondit, si condicioni paruisset, deberi & post mortem.

a Coniungę l. seruorum §. codi. cillis. l. de leg. 3. & l. Titia §. herede. de fideicommiss. libertat. August. lib. 1. emend. c. 2.
b libertus, sequitur Flor.
c hisque
d cibaria
e fundi legati
f viuerent.
g debeant.
h testatrix
i seruo suo
k moraretur.

XXI. VENVLEIVS libro secundo Fideicommissorum.

Diariis vel ei Variis relictis, neque habitationem neque vestiarium neque calciarium deberi, palam est. quoniam de ciVo tantùm testator sensit.

Coniectura voluntatis.

XXII. VALENS[l] libro primo Fideicommissorum.

CVm[m] alimenta per fideicommissum relicta sunt non adiecta quãtitate: ante omnia inspiciendum est, quæ defunctus solitus fuerat ei præstare, deinde quid ceteris eiusdem ordinis reliquerit. si neutrum apparuerit, tum ex facultatibus defuncti, & caritate eius cui fideicommissum datum erit, modus statui debebit. Qui fratris sui libertis alimenta debebat, is testamento vineas cum hac adiectione reliquerat, VT HABEANT VNDE SE PASCANT. si pro alimentis vineas reliquisset: non aliter eis ex fideicommissi causa eas præstari debere, quàm si testamenti obligatione heredes liberassent. aut si id omissum fuisset, & postea ex testamento agerent: doli mali exceptione futuro heredem tutum. scilicet si non minus valent vineæ, quam alimentorum æstimatio. illam autem adiectionem, VT HABEANT VNDE SE PASCANT, magis ad causam prælegandi[n], quàm ad vsumfructum constituendum pertinere.

l Aburnius Valens
m Coniunge l. 14. de leg. 3.
n relegandi,

XXIII. PAVLVS[o] libro quarto ad Neratium.

ROgatus es vt quendam educes. ad victum necessaria ei præstare cogendus es. Paulus: cui plenius est alimentorum legatum, vbi dictum est & vestiarium & habitationem contineri, hmmo ambo exæquanda sunt.

o Labeo libris ...

DE AVRO[p] ARGENTO MVNDO ORNAMENTIS VNGVENTIS VESTE VEL VESTIMENTIS ET STATVIS LEGATIS

TIT. II.

p In hunc tractatum vide libellum Lazari Baifij de re vestiaria.

Generi per speciem derogatur.

POMPONIVS libro sexto ad Sabinum.

SI ALSI vestimenta, alij vestis muliebris separatim legata sit: detractis muliebribus, & ei adsignatis, cui specialiter legata sunt: reliquum alteri debetur. idem est, cum alteri mundus muliebris, alteri argentum omne legatum esset[q], de argento quod in mundo esset. item si duæ statuæ marmoreæ tibi, & deinde omne marmor legatum esset: præter duas, nulla statua marmorea legata est tibi. idem[r] vrbanis seruis tibi legatis, si mihi dispensator legatus sit. Cui certum pondus argenti dare heres iussus sit, ei pecuniam numeratam dando iure ipso[s] liberatur si in ea pecunia eadem æstimatio fuerit. quod ita verum est, si non certum genus argenti legatum sit.

q legatũ est,
r idem in vel. idem de
s ipso

Interpretatio verborum & voluntatis.

II. AFRICANVS libro secundo Quæstionum.

QVi tibi mandauerat, vt ornamenta in vsum vxoris suæ emeres, eidem vxori, vt adsolet, legauit quæ eius causa parata erunt. tu deinde post mortem mandatoris, ignorans eum decessisse, emisti. non debebũtur mulieri. quoniam ea verba ad mortis tempus referuntur. at si viuente testatore, muliere autem mortua emeris: non ineleganter dicetur, inefficax hoc legatum esse. quando[t] non possit vere dici, eius causa paratum videri, quæ prius decessit. eadem dicenda erunt, & si viuat quidem mulier, sed diuerterit: & quæratur, an post empta ei debeantur, quasi non videantur vxoris causa parata.

t quoniam

III. CELSVS libro nonodecimo Digestorum.

VXori legauit quæ eius causa parata sunt, & ante mortem diuortit. non deberi, quia adempta videantur, Proculus ait. nimirum facti quæstio est. nam potest nec repudiatæ[u] adimere voluisse.

u repudiatam. sequitur Flor.

IIII. PAVLVS libro quinquagensimo quarto ad Edictum.

CVm quidam libertum suum in Asiam misisset ad purpuras emendas, & testamento vxori suæ lanam purpuream legasset: pertinere ad eam si quam purpuram viuo eo libertus emisset, Seruius respondit.

V. AFRICANVS libro secundo Quæstionum.

APud Phuphidium[v] quæstionum libro secundo ita scriptum est: si mulier mandauerit tibi, vt sibi vniones vsus sui causa emeres: si tu post mortem eius, cum putares eam viuere, emeris: Atilicinus negat esse legatos ei cui mulier ita legauerit, ORNAMENTA, QVAE MEA[x] CAVSA PARATA SVNT, ERVNTVE. non enim eius causa videri parata esse, quæ iam mortua ea empta fuerint.

v Pamphilius hic Thuphidius fortè est, de quo Cic. in Bru.
x mei

Solutio legati, & translatio in aliam speciem facta à testatore, legatum extinguit.

VI. MARCELLVS libro singulari Responsorum.

SEia ab herede Publio Mæuio ita legauit, ANTONIAE TERTVLLAE DO LEGO AVRI PONDO TOT, ET VNIONEM CVM HYACINTHIS. postea vnionem soluit[y], neque vllum mortis tempore inter ornamenta sua vnionem reliquit. quæso, an heres ex causa fideicommissi æstimationem rei, quę in hereditate non est, præstare debeat. Marcellus respondit, nõ debere. Item quæro, si probari possit, Seiam vniones & hyacinthos quosdam in aliam speciem ornamenti, quod postea pretiosius fecit additis aliis gemmis & margaritis, conuertisse: an hos vniones vel hyacinthos petere possit, & heres compellatur ornamento[z] posteriori eximere, & præstare. Marcellus respondit, petere non posse. nam[A] quid fieri potest, vt legatum vel fideicommissum durare existimetur cum id quod testamento dabatur, in sua specie non permanserit? nam[B] quodammodo extinctum sit: vt interim omittam[C], quòd etiam dissolutione ac permutatione talis voluntas quoque videatur mutata.

y Id est, dissoluit auctore Cleopatrã fecisse accepimus Plin. lib. 9 cap. 35. & Plutar. in Anton. & Aesopi filiũ, authore Horatio in sermonib. vbi quoque Acron vsus est verbo soluo, pro dissoluo, siue diluo. Acursius interpretatur soluo, id est, dedit, quasi illum legatariæ vnionẽ dederit. Quam interpretationem & ineptissimã & absurdissimam esse, attentus lector facile intelliget. Vbi enim Marcellus extincta re legata à testatore et perdita, eam nõ deberi ab herede.
z ornamenta
A neque enim fieri posse.
B & quodammodo
C omittas,
D porticum auream.

Legatum, per quod ciuitati quæritur aliquod ornamentum, valet.

Lucius Titius testamento ita scripsit, HEREDEM MEVM VOLO, FIDEIQVE EIVS COMMITTO, VT IN PATRIAM MEAM FACIAT PORTICVM[D] PVBLICAM, IN QVA PONI VOLO IMAGINES ARGENTEAS, ITEM MARMOREAS. quæro, an legatum valeat. Marcellus respondit valere: & operis ceterorumque, quæ ibi testator poni voluerit, legatum ad patriam pertinere. intellegi enim potuit aliquod ciuitati accedere ornamentum.

Nomina possessiua, meum, tuum, suum, præsens tempus significant.

VII. PAVLVS libro octauo ad Plautium.

SI ita esset legatum, VESTEM MEAM, ARGENTVM MEVM DAMNAS ESTO DARE: id legatum videtur, quod testamenti tempore fuisset. quia præsens tempus semper intellegeretur, si aliud comprehensum non esset. nam cum dicit, VESTEM MEAM, ARGENTVM MEVM: hac demonstratione MEVM præsens, non futurum tempus ostendit. idem est & si quis ita legauerit, SERVOS MEOS.

Ambiguæ orationis interpretatio.

VIII. IDEM libro nono[E] ad Plautium.

PLautius: mulier ita legauit, QVISQVIS MIHI HERES ERIT, TITIAE VESTEM MEAM, MVNDVM, ORNAMENTAQVE MVLIEBRIA DAMNAS ESTO DARE. Cassius ait, si non appareret quid sensisset: omnem vestem secundum verba testamenti legatam videri. Paulus: idem Iauolenus scribit. quia verisimile est, inquit, testatricem tantùm ornamentorum vniuersitatem derogasse, quibus significationem muliebrium accommodasset. accedere[F] eo, quòd illa demonstratio MVLIEBRIA neque vesti neque mundo applicari salua ratione recti sermonis potest.

E Aug. lib. 1. emend. c. 6. notat Haloand. male addidisse libro quinto.
F accidere vel accedit

VIIII. MOD

VIIII. MODESTINVS [libro nono Regularum]

CVm certum auri vel argenti pondus legatum est, si non species designata sit: non materia, sed pretium præsentis temporis præstari debet.

Interpretatio verborum.

X. POMPONIVS [libro quinto ad Quintum Mucium]

QVintus Mucius ait, si paterfamilias vxori vas, aut vestimentum, aut quippiam aliud ita legauit, QVOD EIVS CAVSA EMPTVM PARATVMVE ESSET[a]: id videtur legasse, quod magis illius, quàm communis vsus causa paratum esset. Pomponius: sed hoc verum est, non solùm si ipsius viri & vxoris communis vsus: sed etiam si liberorum eius, aut alterius alicuius communis vsus fuerit. id enim videtur demôstrasse, quod proprio vsui vxoris comparatum[b] sit. sed quod Quintus Mucius demonstrat, Vas, aut vestimentum, aut quid aliud: efficit vt falsa sint quæ subiecimus. multum enim interest, generaliter an specialiter legêtur hæc. nam si generaliter, veluti ita, QVAE VXORIS CAVSA COMPARATA SVNT: vera est illius definitio. si verò ita scriptum fuerit, VESTEM[c] ILLAM PVRPVRAM[d], vt certa[e] demonstraret: licet adiectum sit, QVAE EIVS CAVSA EMPTA PARATAVE ESSENT[f], licet[g] neque empta neque parata neque in vsum ei data sint: legatum omnimodo valet. quia certo corpore legato, demonstratio falsa posita non peremit legatum. veluti si ita sit scriptum, STICHVM, QVEM EX VENDITIONE TITII EMI. nam si neque emit, aut ex alia venditione emit: legatum nihilo minus valet. Planè si ita legatum fuerit, VAS, aut VESTIMENTA, aut QVAE VXORIS CAVSA PARATA SVNT: tunc æque erit vera Quinti Mucii sententia. quo casu sciendum est, etiam si alienæ res hæ fuerint, quas parauit testator suas esse: heredem teneri, vt eas det.

a est. b paratum c meam illam d purpuream, e certam f est. g & neque

XI. PROCVLVS [libro quinto Epistularum]

SI quis legauerit aurum, gemmas, margaritas quæ in eo auro essent: etiam id aurum, cui neque gemmæ neque margaritæ inessent, legasse videtur.

XII. PAPINIANVS [libro septimodecimo Quæstionum]

SI[h] imaginem legatam heres derasit, & tabulam soluit: potest dici, actionem ex testamento durare. quia legatum imaginis, non tabulæ fuit.

h *Coniunge l. 6. de trit. leg.*

XIII. SCAEVOLA [libro quintodecimo Digestorum]

VXori[i] quis legauit his verbis, MVNDVM MVLIEBREM OMNEM, ORNAMENTA, ET QVIDQVID VIVVS DEDI, DONAVI, EIVS CAVSA COMPARAVI, CONFECI: ID OMNE DARI VOLO. quæsitum est, an carrucha dormitoria cum mulis, cum semper vxor vsa sit, ei debeatur. respondit, si eius vsus causa habita esset: deberi. Idem quæsit, an ex eadem clausula vestis, quam ancillis, vel lecticariis eiusdem vxoris suæ comparauerat, vel fecerat, præstanda esset. respondit, præstandam.

i *Paul. lib. 3. sententiarum tit. 6. sent. penult.*

XIIII. POMPONIVS [libro quinto ad Sabinum]

SI[k] statuam legauero, & postea ex alia statua bracchium ei adiecero: omnimodo statua à legatario vindicari potest.

k *Coniunge l. quod in rerum. §. vlt. de leg. 1.*

XV. SCAEVOLA [libro quintodecimo Digestorum]

SPecies auri & argenti Seiæ legauit, & ab ea petit in hæc verba, A TE SEIA PETO, VT QVIDQVID TIBI SPECIALITER IN AVRO, ARGENTO LEGAVI, ID CVM MORIERIS REDDAS, RESTITVAS ILLI ET ILLI VERNIS MEIS: QVARVM RERVM VSVMFRVCTVS DVM VIVES TIBI SVFFICIET. quæsitum est, an vsusfructus auri & argenti solus legatariæ debeatur. respondit, verbis, quæ proponerentur, proprietatem legatam addito onere fideicommissi.

A patre potest legari filio, cum sui iuris fuerit.

XVI. IDEM [libro octauodecimo Digestorum]

FIliam in potestate patris manentem mater scripsit heredem, eique patrem Mæuium substituit, & ita scripsit: QVISQVIS MIHI HERES ERIT, FIDEI EIVS COMMITTO, VTI ORNAMENTA MEA OMNIA, AVRVM, ARGENTVM, VESTIMENTA, QVIBVS EGO VSA SVM, NE VENEANT, ET FILIAE MEAE SERVENTVR. quæsitum est, cum filia recusante pater ex substitutione heres extitisset, & intestato[l] decessisset, filia autem bonis eius abstinuerat: an fideicommissum petere possit. respondit, secundum ea quæ proponerentur, videri patris vtiliter fidei commissum. Claudius: quoniam verbo seruandi, quod scriptum est, videri in id tempus dilatum[m] fideicommissum, quo sui iuris futurus[m] esset is cui dabatur.

l intestatus m futura esset ea

XVII. VLPIANVS [libro vicesimo primo ad Sabinum]

SI[n] gemma ex anulo legetur, vel aliæ materiæ iunctæ[o], vel emblemata: recte legantur, & separantur, & præstanda sunt.

o *Coniunge l. ea tera. de leg. 1.* o iuncta,

Qui iubet mihi vt meum reddi, quod meum non est, videtur mihi legare.

XVIII. SCAEVOLA [libro vicesimo secundo Digestorum]

QVi vxori suę legauerat bonorum suorum decimam, & mancipia, & species argenti quas expresserat: eidem anulos & vestem reddi ab heredibus petit, quasi propria vxoris fuissent. quæsitum est, si vxoris non fuerint: an præstari ex causa legati deberent. respondit, legandi animo dedisse ea videri: nisi contrarium ab herede approbetur.[s] Idem testator fidei commisit vxoris, vt quidquid ad eam ex testamento eius peruenisset, alumno communi restitueret. quæsitum est, an etiam eas[p] res quas proprias vxoris suæ fuisse testator sciat, eique reddi præcepit, alumno præstare debeat. respondit si propriæ[q] fuissent, non debere. si legato adquirerentur, debere.

p ea quæ propria q propria

Mulier testamento, & postea codicillis multas species vestis, argenti, quas vel ipsa se confecisse, vel habere significauit, specialiter per fideicommissum reliquit. quæsitum est, an non aliæ legatariis cederent, quàm quæ in hereditate inuentæ essent. respondit eas cedere, quæ inuentæ essent.

Auri & argenti appellatione quid continetur.

XVIIII. VLPIANVS [libro vicesimo ad Sabinum]

CVm aurum vel[r] argentum legatum est, quidquid auri argentique relictum sit, legato continetur: siue factum siue infectum. pecuniam autem signatam placet eo legato non contineri[s]. proinde si certum pondus auri sit legatum, vel argenti: magis quantitas legata videtur, nec ex vasis tanget. sed si argenti facti pondo centum sint legata: ex facto argento debebitur legatum. vnde est quæsitum apud Celsum, an & vascula possit separare. & scripsit, vascula non separaturum, licet ei optio fuerit relicta. idem Celsus libro nonodecimo[t] quæstionum quærit, si centum pondo argenti fuerint relicta, an replumbari debeant, vt sic appendantur. & Proculus & Celsus aiunt, exemptum plumbo appêdi debere. nam & emptoribus replumbatæ adsignantur, & in rationes argenti pondus sic defertur. quæ sententia habet rationem. Planè si cui vascula argentea, vtputa lances quadratæ sint legatæ: etiã plumbum, quo continentur, eum sequetur. Similimodo quæritur, si cui argentum legetur, an emblemata aurea, quæ in eo sunt, eum sequantur. & Pomponius libro quinto[v] ex Sabino distinguit multum interesse, certum pondus ei argenti facti legetur, an verò argentum factum. si pondus, non contineri. si argentum factum, contineri: quoniam argento cedit quod ad speciem argenti iunctum est. quemadmodum claui aurei & purpuræ pars sunt vestimêtorum. idem Pomponius libris epistularum, etsi non sunt claui vestimentis consuti: tamen veste legata contineri. Idem Celsus libro nonodecimo[x] digestorum, commentariorum septimo scribit, auro legato ea quæ inaurata sunt, non deberi. nec aurea emblemata, quæ in absidibus[y] argenteis sint. an autem auri appellatione anuli aurei contineantur, quæritur. & Quintus Saturninus libro decimo ad edictum scribit contineri. lectum planè argenteum, vel si qua alia supellex argentea sit, argenti appellatione non continetur, si numero argenti habita non est. vt in iunctura argentea scio me dixisse quod non in argentario paterfamilias reponebat[z]. sed nec candelabra, nec lucernæ argenteæ, vel sigilla quæ in domo reposita sunt, vel imagines argenteæ argenti appellatione continebuntur. nec speculum vel parieti adfixum, vel etiam quod mulier mundi causa habuit. si modò non in argenti numero habita sunt. Argento facto legato, Quintus Mucius ait, vasa argentea contineri. veluti parapsidas, acetabula[A], tryllas[B], pelues, & his similia. non tamen quæ supellectilis sunt. Sed cui[C] vasa sint legata, non solùm ea continentur, quæ aliquid in se recipiant edendi, bibendique causa paratum, sed & quæ aliquid sustineant. & ideo scutellas vel promulsidaria contineri. Repositoria quoque continebuntur. nam vasorum appellatio generalis est. dicimus[D] vasa vinaria, & naualia[E].

Infecti autẽ argenti appellatio rudem materiam continet, id est non factam. quid ergo si cœptum sit argentum fabricari, nondum[F] perfectum: vtrum facti an infecti appellatione contineatur, dubitari potest. sed puto magis facti. certe si iam erat factum, sed celabatur: facti

r & argentum s In hanc sententiã vide quæ argenti differentia Cic. in Top. vbi triplicem locum tractandi argumenti ex consequentibus explicat, & in loco à differentibus. t libro decimo octauo v libro secundo x libro decimo octauo y parodipsidibus vel, apsidibus z ponebat. A tabulas, B trullas, C si D dicimus enim E osuaria, al. oiuaria. Verum legẽdum est, vel osuaria, vel nauilia. vt & infrà l. 21. cum numerum. F nondum tamen

appellatione contiru bitur. an & celati contiru bitur quod celari cœpit? & puto contineri si cui fortè celatum sit argentum legatum. 5 Si cui escarium argentum legatum sit, id solum debebitur, quod ad epulandum in ministerio habuit: id est ad esum & potum. vnde de aquiminario dubitatum est. & puto contineri. nam & hoc propter escam paratur. certe si caccabos argenteos habebat, vel miliarium[a] argenteum, vel sartaginē, vel aliud vas ad coquendum: dubitari poterit, an escario cōtinearur. & hæc magis cocinatorij[b] instrumēti sunt. 6 Perueniamus & ad gemmas inclusas argento auróque. & ait Sabinus auro argentóve cedere. ei enim cedit, cuius maior est species. quod rectè expressum. semper enim, cum quærimus quid cui cedat, illud spectamus, quid cuius rei ornandæ causa adhibetur: vt accessio cedat principali. cedent igitur gemmæ fialis vel lancibus, inclusæ auro argentóve. sed & in coronis mensarum gemmæ coronis cedent, &[c] hæ mensis. in margaritis quoque & auro idē est. nam si margaritæ auri ornandi gratia adhibitæ sunt: auro cedunt. si contra, aurum margaritis cedet. idem & in gemmis anulis inclusis. Gemmæ[d] autem sunt perlucidæ materiæ, quas, vt refert Sabinus libris ad Vitellium, Seruius à lapillis eo distinguebat, quòd gēmæ essent perlucidæ materiæ, velut smaragdi, chrysolithi, amethusti. lapilli autem contrariæ superioribus naturæ, vt obsiani[e], veientani. margaritas autem nec gemmis nec lapillis cōtineri, satis constitisse, ibidem Sabinus ait. quia concha apud rubrum mare & crescit & coalescit. murrina autem vasa in gemmis non esse Cassius scribit. 7 Auro legato, vasa aurea continentur: & gemmis, gemmea vasa. secundum hæc[f] siue gemmæ sint in aureis vasis, siue in argenteis: auro argentóve cedent. quoniam huc spectamus, quæ res cuius rei ornandæ causa fuerit adhibita, non quæ sit pretiosior.

XV. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

SI vt habiliter gemmæ geri possint, inclusæ auro fuerint: tum aurum gemmis dicimus cedere.

XXI. POMPONIVS libro sexto ad Sabinum

IN argento potorio verum id dumtaxat sit, in quo bibi possit: an etiam id quod ad præparationem bibendi comparatum est, velut colum[g] niVarium, & vrceoli: dubitari potest. sed propius est, vt hæc quoque insint. Vnguentis legatis, non tantùm ea legata videntur, quibus vnguimur voluptatis causa, sed & valetudinis, qualia sunt, commagena, glaucina[h], crina[i], rosa[k], muru, colum[l], nardum[m] purum. hoc quidem etiam quo elegantiores sint & mundiores, vnguuntur feminæ. Sed de aquiminario Cassius ait, consultum se respondisse, cum alteri argentum potorium, alteri escarium legatum esset: escario cedere.

De vestibus & vestimentis legatis.

XXII. VLPIANVS libro vicensimo secundo ad Sabinum

VEstimētum id est, quod detextum est, etsi desectum non sit: id est si sit consummatum. quod in tela est nondum pertextum[n] vel detextum, contextum appellatur. quisquis igitur vestem legauerit: neque stamen neque subtemen[o] legato continebitur.

XXIII. IDEM libro quadragensimo quarto ad Sabinum

VEstis, an vestimenta legentur nihil refert. 1 Vestimentorum sunt omnia lanea, lineáque, vel serica, vel bombucina, quæ induendi, præcingendi, amiciendi, insternendi, iniciendi, incumbendive[p] causa parata sunt: & quæ his accessionis vice cedunt. quæ sunt insitæ picturæ, clauique qui vestibus insuuntur. 2 Vestiméta omnia aut virilia sunt, aut puerilia, aut muliebria, aut communia, aut familiarica[q]. Virilia sunt, quæ ipsius patrisfamiliæ causa parata sunt: veluti togæ, tunicæ, palliola, vestimenta stragula, amfiapa, & saga, reliquáque similia. Puerilia sunt, quæ ad nullum alium vsum pertinent, nisi puerilem. veluti togæ prætextæ, aliculæ[r], chlamydes, pallia[s] quæ filiis nostris comparamus. Muliebria sunt, quæ matrisfamiliæ causa sunt comparata, quibus vir non facilè vti potest sine vituperatione. veluti stolæ, pallia, tunicæ, capitia, zonæ, mitræ, quæ magis capitis tegendi quàm ornandi causa sunt comparata, plagulæ, penulæ. Communia sunt, quibus[t] promiscue vtitur mulier cum viro. veluti si eiusmodi penula, palliúmue est, & reliqua huiusmodi, quibus sine reprehensione vel vir vel vxor vtatur. Familiarica[v] sunt, quæ ad familiam vestiendam parata sunt, sicuti saga, tunicæ, penulæ, lintea, vestimenta stragula, & consimilia. Vestis etiam[x] ex pellibus constabit.

XXIIII. PAVLVS libro vndecimo ad Sabinum

CVm & tunicas[y] & stragula[z] pellicia nonnulli habeant,

a Miliariū vas est ad aqua calida opus præparatum. Athen. lib. 3. c. 20.
b coquinarij
c vt hæ
d De his latè tractat Pli. lib. 37. natur. histo.
e obsidiani, veientani.
f hoc fine
g Vide Politia. & Nebrissen. in fine lexici. & Alc. lib. 5. parer. c. 6. Est autem instrumentum ad percolandum vinum.
h gleucina,
i Alij crinina. Recta autē est Florētina. Ea enim ex quibus vnguenta fiunt, pro vnguētis sæpe ponuntur vt hic rosa pro rhodino, nardum pro nardino. κρίνον autem est liliū, ex quo fit vnguentum crininum.
k rhodina, è myrrha quoque.
l costum quod positum videtur. Costum enim inter vnguenta & odorata refertur à Plinio lib. 12. ca. 12. & lib. 13. c. 1. & Theophr. lib. de odorib.
m tum nardinum
n Deest pertextū vel. Hi verò verbi nullam differētiam inter detextum & pertextū statuit. vt Ac. præpositio hic augeret. L. 1. Apost. Aug. lib. 3. emē. c. 7. quem vide.
o subtegmen
p accubādive
q familiaria.
r Alij alicubi legunt. Flor. lectionem confirmant tres libri manu scripti. Videtur tamen ne sit legendum caligulæ: hæ enim erant vestimenta puerilia. vt caliga virilia.
s & alia, quæ
t quis
v Familiaria
x autem
y tunicam
z stragula ex pelliceam

XXV. VLPIANVS libro quadragensimo quarto ad Sabinum

ARgumento sunt etiam nationes quędam, veluti Sarmatarum, quæ pellibus teguntur. 1 Aristo etiam coactilia vesti cedere ait. & tegimenta[A] su Psellorum huic legato cedere[B]. Vittæ margaritarum, item fibulæ, ornamentorum magis quàm vestis sunt. Tapeta vesti cedunt, quæ aut sterni[C] aut inici solent. sed stragulas[D] & babylonica, quæ equis insterni solent, non puto vestis esse. fasciæ crurales, pedulésque, & [E] ... pilia vestis loco sunt: quia partem corporis vestiunt. alia causa est odonum[F]: quia vsum calciamentorum præstant. ceruicalia quoque vestis 2 nomine continentur. Si quis addiderit VESTAM SVAM[G], apparet de ea eum sensisse, quam ipse in vsus suos habuit. Culcitæ[H] etiam vestis erunt. °item pelles 3 caprinæ & agninæ vestis erunt.° Muliebri veste legata, & infantilem contineri & puellarum & virginum, Pomponius libro vicensimo secundo ad Sabinum rectè scribit. mulieres enim omnes dici, quæcumque sexus feminini sunt. 4 Ornamenta muliebria sunt, quibus mulier ornatur: veluti inaures, armillæ, viriolæ, anuli, præter signatorios, & omnia quæ ad aliam rem nullam parantur, nisi corporis ornādi causa. quo ea numero etiam hæc sunt, aurum, gemmæ, lapilli, quia aliam nullam in se vtilitatem habent. Mundus mulieris est, quo mulier mundior fit. continentur eo specula, matulæ, vnguenta, vasa vnguentaria, & si qua similia dici possunt: veluti laBatio[I], riscus. 5 Ornamentorum hæc, vittæ, mitræ, semimitræ, calautica[K], acus cum margarita quam mulieres habere solent: reticula, crocufantia[L]. sicut[M] & mulier potest esse munda, non tamen ornata, vt solet contingere in his quæ se emundauerint[N] lotæ in balneo, neque se ornauerint: & contra est aliqua ex somno statim ornata, non tamen commundata. Margarita, si non soluta sunt, vel qui alij lapides, si quidem exemptiles sint: dicendum est ornamentorum loco haberi. sed etsi in hoc sint resoluti[O] vt componantur[P]: ornamentorum loco sunt. Quòd si adhuc sint rudes lapilli vel margaritæ vel gemmæ, ornamentorum loco non erunt: nisi alia mens fuit testantis, qui hæc quoque, quæ ad ornamenta parauerat, ornamentorum loco & appellatione comprehendi voluit. Vnguenta, quibus valetudinis causa vnguimur[Q], mundo non continentur.

XXVI. PAVLVS libro vndecimo ad Sabinum

QVamuis quædam ex veste magis ornatus gratia, quàm quo corpus tegant[R], comparentur: tamen quod eo nomine sint reperta[S], potius habenda esse vestis numero, quàm ornamentorum. Similiter ornamentorum esse constat, quibus vti mulieres venustatis & ornatus causa cœperunt. neque referre, si quædam eorum alium quoque vsum præbeant, sicuti mitræ & anademata[T]. quamuis enim corpus tegant, tamen ornamentorum, non vestis esse.

De auro & argento.

XXVII. VLPIANVS libro quadragensimo quarto ad Sabinum

QVintus Mucius libro secundo iuris ciuilis ita definit, argentum factum vas argenteum videri esse. 1 An cui argentum omne legatum est, et nummi quoque legati esse videantur, quæritur. & ego puto non contineri. non facilè enim quisquam argenti numero nummos computat. item argento facto legato, puto, nisi euidenter contra sensisse testatorem appareat, nummos non 2 contineri. Argento omni legato, quod suum esset: sine dubio non debetur id quod in credito esset. hoc ideo, quia non videtur suum esse, quod vindicari non possit. 3 Cui[V] aurum, vel argentum factum legatum est, si fractum aut collisum sit: non continetur. Seruius enim existimat, aurum vel argentum factum id videri, quo commode vti possumus. argentum autem fractum & collisum non incidere in eam definitionem, sed infecto con- 4 tineri. Cui legatum est aurum omne, quod suum[X] esse cum moreretur vindicare potuit: suum esse. sed si qua distributio eius rei facta est, tunc interest quomodo sit legatum. si factum aurum legatum est, omne ad eum pertinet cui legatum est, ex quo auro aliquid est effectum: siue id suæ, siue alterius vsionis causa paratum esset. veluti vasa aurea, emblemata, signa, aurum muliebre, & cetera quæ his rebus sunt similia. sed si infectum legatum est, quod eius ita factum est, vt eo quod ad rem[Y] comparatum est, non possis[Z] vti sine refectione, quódque ab eo patrefamilias[a] infecti numero fuerat: id videtur legatum esse. si autem aurum vel argentum signatum legatum est, id paterfamilias videtur testamento legasse, quod eius aliqua

A tegmenta al. tegumenta
B cedere vice margaritarū. Item
C insterni
D sed stragula, & babylonicas,
E item pilea
F vdonum:
G meam.
H Culcitræ
I alabastritæ.
K calantica,
L Essillum est hoc nomen per diminutionem à κεκρύφαλος: & ornamentum est capitis. vt apparet ex Græco etymologico in dictione κεκρύφαλος. Itaque non est ambiguum. Al. notav. dum hāc lectionem mutat lib. 1. c. 22. Alij legunt crocodyphanta. alij crocufolia, sequere Flor.
M sed &
N commundauerint
O soluti
P recomponantur:
Q vnguntur,
R tegatur,
S parata,
T Alc. lib. 2. prætr.
V Cùm
X suum esse, cùm moreretur, eius omne aurū fieri quod tūc paterfamilias cùm moreretur, vendicare potuit suum esse. sed
Y ad rem. ad quam comparatum
Z non possit
a paterfamilias

aliqua forma est expressum: veluti quæ Filippi sunt, itémque nomismata, & similia. Argento legato, non puto ventris causa habita scafia[a] contineri. quia argenti numero non habentur. Argentum factum recte quis ita definierit, quod neque in massa neque in lamina[b] neque in signato neque in supellectili neque in mundo neque in ornamentis insit[c].

XXVIII. ALBVRNVS VALENS libro septimo Digestorum

CVm[d] in testamento alicui argentum, quod vsus sui causa paratum esset, legaretur, itémque vestis aut supellex: quæsitum est, quid cuiusque vsus causa videretur paratum esse: verum ne id argentum, quod victus sui causa paratum paterfamilias ad cottidianum vsum parasset: an & si tres[e] mensas argenteas, & eius generis argentum haberet, quo ipse non temere vteretur: sed commodare ad ludos & ad ceteras apparationes soleret. & magis placet, quod victus sui causa paratum[f] est, tantùm contineri.

XXVIIII. FLORENTINVS libro vndecimo Institutionum

SI quando alterius generis materia auro argentóve inserta sit: si factum aurum vel argentum legetur, & id quod iniectum est, debetur. vtra autem vtrius materiæ sit accessio, visu atque vsu rei, consuetudinis[g] patrisfamilias æstimandum est.

XXX. PAVLVS libro singulari de adsignatione libertorum

SI quis ita legauerit, VXORI MEAE MVNDVM, ORNAMENTA, SEV QVAE EIVS CAVSA PARAVI, DO LEGO: placet omnia deberi. sicuti cum ita legatur, TITIO VINA, QVAE IN VASE NARBONENSI SEV IN PORTV, DO LEGO: omnia deberi. hoc enim verbum[h] SEV ampliandi legati gratia positum est.

XXXI. LABEO libro secundo Posteriorum Iabolenus epitomatorum

QVi lancem maximam, minorem, minimam relinquebat, ita legauerat: LANCEM MINOREM ILLI[i] LEGO. mediæ magnitudinis videri legatam lancem responsum est, si non appareret, quam lancem ex his paterfamilias demonstrare voluisset.

XXXII. PAVLVS libro secundo ad Vitellium

PEdiculis argenteis adiuncta sigilla ænea, ceteráque omnia quæ ad eandem similitudinem redigi possunt, argento facto cedunt. Auro facto adnumerantur gemmæ anulis inclusæ, quippe[k] anulorum sunt: cymbia[l] argentea crustis aureis illigata. margaritæ, quę ita ornamentis muliebribus contextæ sunt, vt in his aspectus auri potentior sit, auro facto adnumerantur. aurea emblemata, quæ in lapidibus, apsidibus[m] argenteis essent, & explumbari possent, deberi Gallus ait. sed Labeo improbat. Tubero autem, quod testator auri numero habuisset, legatum deberi[n] ait. alioquin aurata & inclusa vasa alterius materiæ auri numero non habenda. Argento potorio vel escario legato, in his quæ dubium est cuius generis sint, consuetudinem patrisfamilias spectádam: non etiam in his quæ certum est eius generis non esse. Quidam primipilaris vxori suæ argentum escarium legauerat. quæsitum est, cum paterfamilias in argento suo vasa habuerit, quibus & potabat & edebat: an legato hæc quoque vasa continerentur. Scæuola respondit, contineri. IDem[o] cum quæreretur de tali legato, HOC AMPLIVS FILIA MEA DVLCISSIMA E MEDIO SVMITO, TIBIQVE HABETO ORNAMENTVM OMNE MEVM MVLIEBRE CVM AVRO, ET SI QVA ALIA MVLIEBRIA APPARVERIT[p]: cum testatrix negotiatrix fuerit, an non solum argêtum, quod in domo vel intra horreum[q] vsibus eius fuit, legauerit: sed etiam quod in basilica fuit muliebre? respondit, si testatrix habuit proprium argentum ad vsum suum paratum, non videri id legatum, quod negotiandi causa venale proponi soleret: nisi de eo quoque sensisse is qui petat probet. Neratius Proculum refert ita respondisse vasis electrinis legatis, nihil interesse quantum ea vasa, de quibus quæritur, argenti aut electri habebant[r]: sed vtrum argentum electro, an electrum argento cedat. id[s] ex aspectu vasorum facilius intellegi posse. quòd si in obscuro sit, inspiciendum est[t], in vtro numero ea vasa is qui testamentum fecit habuerit.

Enumeratio specierum non restringit genus præcedens.

Labeo testamento suo Neratiæ vxori suæ nominatim legauit, VESTEM, MVNDVM MVLIEBREM OMNEM, ORNAMENTAQVE MVLIEBRIA OMNIA, LANAM, LINVM, PVRPVRAM, VERSICOLORIA, FACTA INFECTAQVE OMNIA, & cetera. sed non mutat[v] substantiam rerum non necessaria verborum multiplicatio, quia[x] Labeo testamento lanam ac deinde versicoloria scripsit, quasi desit[y] lana tincta lana esse: detractóque verbo VERSICOLORIA, nihilo minus etiam versicoloria debebuntur, si non appareat aliam defuncti voluntatem fuisse. Titia mundum muliebrem Septiciæ legauit. ea potabat sibi legata & ornamenta & monilia in quibus gemmæ & margaritæ insunt[z], & anulos, & vestem tam coloriam quam versicoloriam. quæsitum est, an hæc omnia mundo contineantur. Scæuola respondit, ex his quæ proponerentur, dumtaxat †argumentum Valneare mundo muliebri contineri. Item cum inaures, in quibus duæ margaritæ elenchi[A], & smaragdi duo, legasset, & postea elenchos eisdem detraxisset: & quæreretur, an nihilo minus detractis elenchis inaures deberentur? respondit, deberi si maneant inaures[B], quamuis margaritæ[C] eis detracta sint. De alio idem respondit, cum quædam ornamentum[D] mamillarum ex cylindris triginta quattuor, & tympanis[E] margaritis triginta quattuor legasset, & postea quattuor ea cylindria, etiam[F] sex de margaritis detraxisset.

XXXIII. POMPONIVS libro quarto ad Quintum Mucium

INter[G] vestem virilem & vestimenta virilia nihil interest. sed difficultatem facit mens legantis, si & ipse solitus fuerit vti quadam veste, quæ etiam mulieribus conueniens est. itaque ante omnia dicendum est, eam legatam esse, de qua senserit testator. non quæ re vera aut muliebris aut virilis sit. nam & Quintus [Titius][H] ait, scire se quendam senatorem muliebribus cenatoriis vti solitum. qui si legaret muliebrem vestem, non videretur de ea sensisse, qua ipse quasi virili vtebatur.

Qui legat aurum suum, intelligitur legare quod potest vindicari.

XXXIIII. IDEM libro nono ad Quintum Mucium

SCribit Quintus Mucius, si aurum suum omne paterfamilias vxori suæ legasset: id aurum, quod aurifici faciundum dedisset, aut quod ei deberetur, si ab aurifice ei repensum non esset, mulieri non debetur[I]. Pomponius: hoc ex parte verum est, ea parte falsum. nam de eo quod debetur, sine dubio, veputa si auri libras stipulatus fuerit, hoc aurum quod ei deberetur ex stipulatu, non pertinet ad vxorem: cum illius factum adhuc non sit. id enim quod suum esset, non quod in actione haberet, legauit. in aurifice falsum est, si aurum dederit ita vt ex eo auro aliquid sibi faceret. nam tunc licet apud aurificem sit aurum, dominium tamen non mutabit: manet tamen eius qui dedit: & tantùm videtur mercedem præstaturus pro opera aurifici. per quod eo perducimur, vt nihilo minus vxori debeatur. quòd si aurum dedit aurifici, vt non tamen[K] ex eo auro fieret sibi aliquod corpusculum, sed ex alio: tunc quatenus dominium transit eius auri ad aurificem, quippe quasi permutationem fecisse videatur, & hoc aurum non transibit ad vxorem.

An alienatione rei legatum extinguatur.

Item scribit Quintus Mucius, si maritus vxori, cum haberet quinque pondo auri, legasset ita, aurum quodcumque vxoris causa paratum esset, vt heres vxori daret: etiam si libra auri inde venisset, & mortis tempore amplius quàm quattuor libræ non deprehendentur, in totis quinque libris heredem esse obligatum. quoniam articulus EST præsentis temporis demonstrationem in se continens[L], quod ipsum, quantum ad ipsam iuris obligationem pertineat, recte dicetur: id est vt ipso iure heres sit obligatus. verùm sciendum, si in hoc alienauerit testator inde libram, quòd deminuere vellet ex legato vxoris suæ: tunc mutata voluntas defuncti locum faciet doli mali exceptioni. vt si perseuerauerit mulier in petendis quinque libris, exceptione doli mali submoueatur. sed si ex necessitate aliqua côpulsus testator, non quòd vellet deminuere ex legato: tunc mulieri ipso iure quinque libræ auri debebuntur, nec doli mali exceptio nocebit aduersus petentem. quòd si ita legasset vxori, AVRVM, QVOD EIVS CAVSA PARATVM ERIT: tunc rectissime scribit Quintus Mucius vt hæc scriptura habeat in se & demonstrationem legati, & argumentum.[M] ideóque ipso iure, alienata libra auri, amplius quattuor pondo non remanebunt in obligatione. nec erit vtendum distinctioni[N], qua ex causa alienauerit testator.

Aestimatio rei legata soluta.

XXXV. PAVLVS libro quartodecimo Responsorum

TITIAE AMICAE MEAE, CVM QVA SINE MENDACIO VIXI, AVRI PONDO QVINQVE DARI VOLO. quæro, an heredes ad

a Vasa, in qua ventre sordes accipiuntur Nebriss. & eum sequutus Alciat. lib. 8. parerg. c. 26
b lamina
c sit.
d Conmage l. in lege. 203. de ver. signif.
e quas
f comparatum esset.
g consuetudine
h scilicet, seu
i de lego.
k quippe hæ
l Cymbia non sunt ornamenta, sed vascula praegrandia navibus similia
m paropsidibúsque. Quid autem sint apsides, explicat Hermolaus in castigatio in Plinii.
n videri
o Item cùm
p apparuerint:
q horreum
r habeant
s idque an
t esse,
v mutauit
x quamuis
y desierit
z inessent,
† argentum
A De elenchis & tympanis Plinius lib. 9. c. 35. De cylindris idē lib. 37. c. 5. & 8.
B inaureis,
C margaritæ eis detractæ sint.
D ornaméta mamillarum
E tympanis margaritis
F & sex
G Vide Duar. ad l. 100. si mihi & Titio de ver. oblig. infr.
H Quintus Mucius. Vt est Flor.
I debere.
K tantum
L contineret.
M Nam vero ea hoc genus legati non est demonstrationem. l. nuper. §. vlti. de leg. 3.
N distinctione,

præstationem integræ materiæ auri, an ad pretium, & quantum præstandum compellendi sint. Paulus respondit, aut aurum ei, de qua[a] quæritur, præstari oportere: aut pretium auri, quanti comparari[b] potest. Item quæro, si lite contestata prætor ita pronuntiauit, vt materia præstetur: an tutores audiendi sint ab hac sententia pupillum, aduersus quem pronuntiatum est, apud successorem eius in integrum restituere volentes. Paulus respondit, prætorem, qui auro legato certi ponderis materiam præstari iussit, rectè pronuntiasse videri.

XXXVI. SCAEVOLA [libro tertio Responsorum]

SEIAE DVLCISSIMAE POCVLVM AVREVM QVOD ELEGERIT, FIDEI HEREDVM COMMITTO, VT DARENT[c]. quæro, cum in hereditate non sint nisi truellæ[d], scyphi, modioli, phialæ: an Seia de his speciebus eligere possit. respondit, cum omnia potui parata pocula dicuntur: posse eam ex his eligere.

XXXVII. PAVLVS [libro vicensimo primo Responsorum]

ORnamentorum appellatione vestem muliebrem non contineri, nec errorem heredis ius mutasse respondi.

XXXVIII. SCAEVOLA [libro tertio Responsorum]

TItia testamento, idem codicillis multas species tam argenti quàm vestis specialiter per fideicommissum reliquit. quæro an non aliæ species legato cedant, quàm quæ in hereditate inuentæ essent. respondit, eas cedere, quæ inuentæ essent. de ceteris cauendum, vt si inuentæ essent, præstentur.

Interpretatio voluntatis.

SEMPRONIAE PIAE HOC AMPLIVS COPERTORIA TABIANA[e] ET TVNICAS TRES CVM PALLIOLIS QVAE ELEGERIT, DARI VOLO. quæro an ex vniuersa veste, id est an ex synthesi[f] tunicas singulas &[g] palliola Sempronia eligere possit. respondit, si essent tunicæ singulares[h] cum palliolis relictæ: ex his duntaxat eligi posse. quod si non † est, heredem vel tunicas & palliola, sed ex synthesi præstaturum, vel veram æstimationem earum. Seia testamento ita cauit, SI MIHI PER CONDITIONEM HVMANAM CONTIGERIT, IPSA FACIAM. SIN AVTEM[i], AB HEREDIBVS MEIS FIERI VOLO: IVBEOQVE SIGNVM DEI EX LIBRIS CENTVM IN ILLA SACRA AEDE ET IN PATRIA STATVI[k] SVBSCRIPTIONE NOMINIS MEI. quæsitum est, cum in eo templo non nisi aut ærea[l] aut argentea tantùm sint dona: heredes Seiæ vtrum ex argento an ex auro signum ponere compellendi sunt, an æreum. respondit secundum ea quæ proponerentur, argenteum ponendum.

XXXIX. IAVOLENVS [libro secundo ex Posterioribus Labeonis]

SI vxori mundus muliebris legatus esset, ea tantummodo deberi, Ofilius, Labeo responderunt, quæ ex his tradita vtendi causa vxori[m] viro fuissent. aliter enim interpretantibus summam fore captionem, si vascularius, aut faber argentarius vxori ita legasset. Cum ita legatum esset, ARGENTVM, QVOD DOMO[n] MEAE ERIT CVM MORIAR: Ofilius nec quod depositum[o] à se, nec quod commodatum reliquisset, argentum legatum videri, respondit. idem Cascellius de commodato. Labeo quod depositum esset, ita deberi, si præsentis[p] custodiæ causa, non perpetuæ, veluti[q] thensauro, depositum esset. quia illa verba QVOD DOMO[r] MEAE ERIT sic accipi debere, ESSE SOLERAT. & hoc probo. Atteius Seruium respondisse scribit, cui argentum, quod in Tusculano fundo cum moreretur habuisset, legatum esset, & quod antequam moreretur, ex vrbe in Tusculanum iussu testatoris translatum esset, deberi. contra fore, si iniussu translatum esset.

XXXX. SCAEVOLA [libro septimodecimo Digestorum]

MEdico suo contubernali & communium expeditionum comiti inter cetera ita legauerat: ARGENTVM VIATORIVM MEVM DARI VOLO. quæsitum est, cum paterfamilias in diuersis temporibus reipublicæ causa afuerat[s]: quod viatorium argentum hoc legato comprehensum esse videtur. respondit, quod habuisset argentum viatorium eo tempore cum testamentum faciebat, deberi. Vxori suæ testamento ita legatum est, SEMPRONIAE DOMINAE MEAE HOC AMPLIVS ARGENTVM BALNEARE. quæsitum est, an etiam id argentum, quo diebus festis in balineo[t] vti consueuit, legato cedat. respondit, omne legatum videri.

a quo
b comparari
c dent, quæ-ro
d trullæ, id est, profundiores scyphi, & oblongiores, & naucula quidam. Alc. lib. 7. parerg. cap. 3. quem vide. & Alex. lib. 3. genia. die. c. 19.
e Ita dicta, quòd à Tabia Italiæ ciuitate portabantur.
f Synthesis est ordo quidam, & conformis vestium compositio: cum tunica, sagum, chlamys, caliga, eiusdem coloris sunt vulgo libream vocant. Alc. lib. 8. parerg. c. 21 quem vide.
g an & palliolas
h singulæ
† essent.
i Græco more dixit fi. Aug. lib. 1. emen. c. 1.
k cum subscriptione
l ærea
m à viro
n domi
o depositum esset,
p tantùm custodiæ
q veluti depositum thesauri esset;
r domi
s absuerit:
t balneo

Legato generis non derogatur per legatum speciei inutile.

Mulier decedens ornamenta legauerat ita, SEIAE AMICAE MEAE ORNAMENTA VNIVERSA DARI VOLO. eodem testamento ita scripserat, FVNERARI ME ARBITRATV VIRI MEI VOLO, ET INFERRI MIHI QVAECVMQVE SEPVLTVRAE MEAE CAVSA FERAM EX ORNAMENTIS, LINEAS DVAS EX MARGARITIS, ET VIRIOLAS EX SMARAGDIS. sed neque heredes neque maritus, cum humi corpus daret, ea ornamenta, quæ corpori iussus[v] erat adici[x], dederunt. quæsitum est, vtrum ad eam cui ornamenta vniuersa reliquerat pertineant, an ad heredes. respondit, non ad heredes, sed ad legatariam pertinere.

DE LIBERATIONE LEGATA TIT. III.

Casus in quo res mea mihi legatur.

I. VLPIANVS [libro vicensimo primo ad Sabinum]

OMnibus debitoribus[y] ea quæ debent, rectè legantur: licet domini eorum sint. Iulianus scripsit, si res pignori data legetur debitori à creditore, valere legatum, habereque eum actionem, vt pignus recipiat prius quàm pecuniam soluat. sic autem loquitur Iulianus, quasi debitum non debeat lucrari. sed si alia testantis voluntas fuit, & ad hoc peruenietur exemplo luitionis.

De reo & fideiussore.

II. POMPONIVS [libro sexto ad Sabinum]

HEredem damnatum à fideiussore non petere, a reo petere posse. sed à reo petere vetitum, si à fideiussore petat: reo ex testamento teneri Celsus putat. idem [Celsus] ait, nullam dubitationem habere, quin herede petere à debitore vetito, nec heres heredis petere possit.

Qui dat, vel dari mandat instrumentum, videtur liberationem relinquere.

III. VLPIANVS [libro vicensimo tertio ad Sabinum]

LIberationem debitori posse legari iam certum est. sed etsi chirographum[z] quis decedens debitori suo dederit, exceptionem ei competere puto, quasi pro[A] fideicommisso huiusmodi datione valitura. Iulianus[B] etiam libro quadragensimo digestorum scripsit, si quis decedens chirographum Seii Titio dederit, vt post mortem suam Seio det, aut si conualuisset, sibi redderet: deinde Titius defuncto donatore Seio dederit, & heres eius petat debitum: Seius doli exceptionem habet.

Quem habeat effectum legatum liberationis.

Nunc de effectu legati videamus. & si quidem mihi liberatio sit relicta, cum solus sim debitor: siue à me petatur, exceptione vti possum: siue non petatur, possim agere, vt liberer per acceptilationem. sed & si cum alio sim debitor, puta duo rei sumus promittendi, & mihi soli testator consultum voluit: agendo consequar, non vt accepto liberer, ne etiam conreus[C] meus liberetur contra testatoris voluntatem: sed pacto liberabor. sed quid si socii sumus? videamus ne per acceptilationem debeam liberari[D]. alioquin dum à conreo meo petitur, ego inquietor. & ita Iulianus libro trigensimo secundo digestorum scripsit: si quidem socii non simus, pacto me debere liberari. si socii, per acceptilationem. Consequenter quæritur, an & ille socius pro legatario habeatur, cuius nomen in testamento scriptum non est: licet commodum ex testamento ad vtrumque pertineat, si socii sunt. & est verum, non solum eum, cuius nomen in testamento scriptum est, legatarium habendum: verùm eum quoque qui non est scriptus, si & eius contemplatione liberatio relicta esset. vterque autem legatarii habentur & in hoc casu. nam & si quod[E] ego debeo Titio, sit ei legatum mei gratia, vt ego liberer: nemo me negabit legatarium, vt & Iulianus eodem libro scribit, & Marcellus notat, vtriusque legatum esse, tam meum quàm creditoris mei, & si soluendo fuero. interesse enim creditoris, duos reos habere.

IIII. POMPONIVS [libro septimo ex Plautio]

QVid[F] ergo est, cum agere poterit[G] creditor ex testamento? non aliter heres condemnari debebit, quàm si caueatur ei aduersus debitorem defensu iri. item agente debitore, nihil amplius heres præstare debet, quàm vt eum aduersus creditorem defendat.

V. VLPIANVS [libro vicensimo tertio ad Sabinum]

SI quis reum habeat & fideiussorem, & reo liberationem[H] leget: Iulianus ibidem scripsit, reum per acceptilationem liberandum. alioquin si fideiussorem conuenerit

v iusserat
x adiicere,
y debitoribus etiam
z Huc pertinet exempla controuersia inter Thebanos & Thessalos, quod est apud Quintil. lib. 5. de Argum.
A per fideicommissum
B Eadem species reperitur quoque apud Iulianum lib. 60. Digest. e l. mortis causa capimus, de mor. cau. don.
C correus
D quod magis est. alioquin
E quid
F Coniunge l. 29. de leg. 2.
G posset
H liberatio. Melior est Flor. & magis congruit scola.

conue

conuenire, alia ratione reus conuenitur. quid tamen si donationis causa fideiussor interuenit, nec habet aduersus reum regressum? vel quid si ad fideiussorem pecunia peruenerit, & ipse reû dederit vice sua, ipseque fideiusserit? pacto est reus liberandus. atquin[a] solemus dicere, pacti exceptionem fideiussori dandam, quæ reo competit. sed cum alia sit mens legantis, alia paciscentis, nequaquã hoc dicimus. Quòd si fideiussori sit liberatio legata, sine dubio, vt & Iulianus scripsit, pacto erit fideiussor liberãdus. sed & hic puto interdum acceptilatione liberãdum, si vel reus ipse vere fuit, aut in eam rem socius reus[b]. Idem Iulianus eodem libro scripsit, si filiusfamilias debitor fuerit, & patri eius fuerit liberatio relicta: patrem pacto liberandum esse, ne etiam filius liberetur. & parui, inquit, refert, si sit aliquid in peculio die legati cedẽte, nec ne. securitatem enim pater per hoc legatum consequitur. maxime, inquit, cum rei iudicandæ tempus circa peculium spectetur. huic patri similem facit Iulianus maritum, cui vxor post diuortium liberationem dotis legauit. nam & hunc, licet die legati cedẽte soluendo non sit, legatarium esse: & vtrumque sit solutum repetere non posse. sed est verius quod Marcellus notat, patrẽ petere posse. nondum enim erat debitor, cum solueret. maritum non posse, quòd debitum soluit. patrem enim etsi quis debitorẽ existimauerit, attamẽ loco esse condicionalis debitoris: quem solutum repetere posse non ambigitur. sed si damnatus sit heres filium liberare, non adijcit Iulianus, verum acceptilatione filius, an pacto sit liberandus. sed videtur hoc[c] sentire, quasi acceptilatione debeat liberari. quæ res patri quoque proderit. quod optinẽdum est, nisi euidenter approbetur, contrarium sensisse testatorem. id est ne filius inquietetur, non ne pater. tunc enim acceptilatione eum non liberandum, sed pacto.

Si liberatio relinquitur ei, qui duobus iuribus tenetur, ab vtroque liberandus est in dubio, nisi aliter sit actum.

Idẽ Iulianus scripsit, si pro filio pater fideiusserit, eique liberatio sit legata: eum pacto liberandum, quasi fideiussorem, non quasi patrem. & ideo de peculio posse conueniri. hoc ita demum putat, si dumtaxat quasi fideiussorem eum voluit testator liberari. ceterum si & quasi patrem: & de peculio erit liberandus.

VI. IAVOLENVS [libro sexto Epistularum]

POst emancipationem verò filij eatenus pater actionem habebit, quatenus aliquid ex peculio, aut in rem verso præstaturus est. id enim legatorum nomine ad patrem pertinebit, quod eius intererit. Illud quæri potest, an eo quoque nomine pater ex testamento agere possit, vt etiam[d] filius actione liberetur. quibusdam eousque extendi actionem placebat. quia patris interesse videatur, si peculium filio post emancipationem concessisset, integrum ius eius permanere. ego contra sentio: nihil quicquam amplius patri præstandum ex eiusmodi scriptura testamenti puto[e], quàm vt nihil ex eo, quod præstaturus heredi fuerit, præstet.

VII. VLPIANVS [libro vicesimotertio ad Sabinum]

NOn solùm autem quod debetur, remitti potest: verumetiã pars eius, vel pars obligationis: vt est apud Iulianum tractatum libro[f] trigesimotertio digestorum.

Alternatio.

Si is, qui[g] stipulatus Stichum aut decem, damnauerit heredem Stichum non petere: legatum valere constat. sed quid contineat videamus. & Iulianus scribit actionem ex testamento in hoc esse videri, vt debitor accepto liberetur. quæ res vtique debitorem & in decem liberauit: quia acceptilatio solutioni comparatur. & quemadmodum si Stichũ soluisset debitor, liberaretur: ita & acceptilatione Stichi liberari. Sed si debitorem decẽ damnatus sit heres viginti liberare: idem Iulianus scribit libro trigesimotertio, nihilo minus esse liberandum decem. nam & si ei viginti accepto ferãtur, in decem liberabitur. sed si duobus heredibus institutis, alterum ex his damnauerit creditori soluere, valet legatũ propter coheredem: eúmque ex testamento acturum, vt creditori soluatur.

Exactione debitoris legatum liberationis euanescit.

Liberatio autem debitori legata *ita* demum effectum habet, si non fuerit exactum id à debitore dum viuat testator. ceterum si exactum est, euanescit legatum. vnde quærit Iulianus, si ab impuberis substituto sit liberatio relicta, deinde impubes exegerit quod debetur: an euanescat legatum. & cum constet pupillum in his, quæ à substituto relinquuntur, personam sustinere eius, à quo sub condicione legatur: consequens est, substitutum actione ex testamento teneri, si pupillus à debitore exegerit. idémque est & si pupillus non exegerit, sed solùmmodo litem sit cõtestatus: teneri[h] eum vt remittat actionem. nam & si debitori liberatio sub condicione legata fuisset, & vel lis fuisset contestata, vel etiam exactum pendente condicione: ex testamento actio maneret, liberatione relicta.

VIII. POMPONIVS [libro sexto ad Sabinum]

NOn solùm nostrum debitorem, sed & [i] heredis & cuiuslibet alterius, vt liberetur, legare possumus. Potest heres damnari, vt[k] ad certum tempus non petat à debitore[l]. sed sine dubio nec liberare eum intra id tempus debebit[m]. &[n] si debitor decesserit, ab herede eius intra id tempus peti non poterit. Illud videndum est, an eius temporis, intra quod petere heres vetitus sit, vel vsuras vel pœnas petere possit. & Priscus Neratius existimabat, committere eum aduersus testamentum, si petisset. quod verum est.

Legatum personale.

Tale legatum HERES MEVS A SOLO LVCIO TITIO NE PETITO, ad heredem Lucij Titij non transit, si nihil viuo Lucio Titio aduersus testamentum ab herede, eo quòd ab eo exigere debitum temptauit[o], sit commissum. quotiens enim cohæret personæ id quod legatur, veluti personalis seruitus, ad heredem eius[p] non transit. etsi non cohæret, transit. Si verba liberationis in rem sint collata, pro eo est, quasi heres ab eo debitore, heredéque eius petere vetitus sit. vt adiectio heredis perinde nihil valeat, atque non esset valitura, ipsius debitoris persona non comprehensa. Is qui reddere rationes iussus sit, non videtur satisfacere si reliquum reddat, non editis[q] rationibus. Si heres vetitus sit agere cum eo qui negotia defuncti gesserit, non videtur obligatio ei prælegata, quæ dolo, vel ex fraude eius qui negotia gesserit, commissa sit:[r] & testator id videtur sensisse.[s] ideo si heres negotiorum gestorum egisset, agens procurator ex testamẽto incerti doli mali exceptione excludi potest. Et ei liberatio rectè legatur, apud quem deposuero, vel cui commodauero, pignorive dedero, vel ei quem ex furtiua causa mihi[t] dare oportet.

VIIII. VLPIANVS [libro vicesimoquarto ad Sabinum]

SI quis rationes exigere vetetur, vt est sæpissime rescriptum, nõ impeditur reliquas exigere, quas[v] quis se reliquauit, & si quid dolo fecit qui rationes gessit. quòd si quis & hæc velit remittere, ita debet legare: DAMNAS ESTO HERES MEVS QVIDQVID AB EO EXEGERIT ILLA VEL ILLA ACTIONE[x], ID EI RESTITVERE, VEL ACTIONEM EI REMITTERE.

X. IVLIANVS [libro trigesimotertio Digestorum]

SI damnatus heres fuerit à fideiussore quidem non petere: quod autem reus debet, Titio dare: pacisci debet ne à fideiussore petat: & aduersus reũ actiones suas præstare legatario. quemadmodum damnatus heres ne à reo petat, & damnatus dare quod fideiussor debet: & reo acceptum facere, & legatario litis æstimationem sufferre cogatur.

XI. IDEM [libro trigesimosexto Digestorum]

SI debitor fideiussorem suum ab herede suo liberari iusserit, an fideiussor liberari debeat? respondit debere. Item quæsitum est, an quia mandati actione heredes tenerentur, inutile legatum est[y], quod debitor creditori suo legat. respondit, quotiens debitor creditori suo legaret, ita inutile esse legatum, si nihil interesset creditoris, ex testamẽto potius agere quàm ex pristina obligatione. nam & si Titius mandauerit Mæuio, vt pecuniam promitteret, deinde liberari eum iusserit à stipulatore: manifestum est, quantum intersit promissoris liberari potius, quàm præstare ex stipulatu, deinde mandati agere.

Liberatio ab onere reddendarum rationum ad reliqua non porrigitur, nisi exprimatur.

XII. IDEM [libro trigesimonono Digestorum]

LVcius Titius cum Erotem actorem haberet, codicillis ita cauit: EROTEM LIBERVM ESSE VOLO, QVEM RATIONES REDDERE VOLO EIVS TEMPORIS, QVOD ERIT POST NOVISSIMAM MEAM SVBSCRIPTIONEM. Postea viuus Erotem manumisit,[z] in eodem actu habuit. rationésque subscripsit vsque in eum diem qui fuit ante paucissimos dies quàm moreretur. heredes Lucij Titij dicũt quasdam summas & seruum adhuc Erotem & postea liberum[A] accepisse: neque in eas rationes, quæ à Lucio Titio subscriptæ sunt, intulisse. quæro, an heredes ab Erote nihil exigere debent eius temporis, quo Lucius

a alioquin
b scripsit. vel, reus fuit.
c hic sentire.
d &
e putans.
f lib. 33.
g qui est
h teneri enim eum
i etiam
k vt &
l debitore suo.
m cogitur.
n sed etsi
o tentauit.
p id quod legatur non trãsit.
q redditis. videtur hoc loco: non enim necesse est reddi rationes, sed tãtum edi, siue exhiberi. l. cum seruus. in fin. de cond. & demonstr. vel sequere Flor.
r vt & testator
s & ideo
t nihil
v quæ quis ipse reliquauit. al. quas quis reliquauerit.
x ratione,
y esse.
z & in
A libertum

Titius subscripsit. respondi, Erotem ex ea causa, quæ proponeretur, liberationem petere non posse: nisi & hoc specialiter ei remissum est.

XIII. IDEM [libro octagesimoprimo Digestorum]

SI creditor debitori, qui se exceptione perpetua tueri poterat, legauerit quod[a] sibi deberet: nullius momenti legatum erit. at si idem debitor creditori legauerit, intellegendum erit exceptionem eum remitti[b] creditori voluisse.

a quoad
b remittere

XIIII. VLPIANVS [libro primo Fideicommissorum]

IDem est, & si in diem debitor fuit[c], vel sub condicione.

c fuerit,

XV. IDEM [libro sexagesimo quarto ad Edictum]

SI[d] quis in testamento damnatus est, ne à Titio debitore exigat: neque ipsum neque heredem eius potest conuenire. nam neque heredis heres agere, neque ab heredis herede potest peti. Heredis autem heres potest damnari, ne exigat debitorem.

d Ex vit. de reb. credit. vnd. poss.

Liberatis legata conductori.

XVI. PAVLVS [libro nono ad Plautium]

EI[e], cui[f] fundum in quinquennium locaueram, legaui quidquid eum mihi dare facere oportet, oporteVitue, vt sineret heres sibi habere. Nerua,[g] Atilicinus, si heres prohiberet eum frui, ex conducto: si iure locationis quid retineret, ex testamento fore obligatum aiunt: quia nihil interesset, peteretur[h], an retineret: totam enim locationem legatam videri.

e Si ei, cui
f Coniunge cum L. si a colono, de verbo. oblig.
g & Atilicinus,
h peteret,

XVII. IAVOLENVS [libro secundo Labeonis Posteriorum]

REliqua quoque in iudicio locationis venire.

XVIII. PAVLVS [libro nono ad Plautium]

CAssius: etiam si habitatio eo modo legata esset, gratuitam habitationem heres præstare deberet. & propterea placuit, agere posse colonum cum herede ex testamento, vt liberetur conductione, quod rectissimè dicitur.

XVIIII. MODESTINVS [libro nono Regularum]

CVm ita testemur, HERES MEVS DAMNAS ESTO LIBERARE ILLVM, QVOD[i] SE NEGOTIA MEA GESSIT: ET EI QVID EVM MIHI DARE FACERE OPORTET, AB EO NON EXIGERE, damnatur[k] heres: nec creditas ab eo quoque pecunias exiget. in simili autem legato via est vt de eo quoque legando paterfamilias senserit, quod seruus eius peculij nomine debetur.

i qui negotia mea
k damnatur hæres nec

Legatum liberationis personale.

XX. IDEM [libro decimo Responsorum]

AVRELIO SEMPRONIO FRATRI MEO. NEMINEM MOLESTARI VOLO[l] NOMINE DEBITI, NEQVE EXIGERE ALIQVID AB EO QVAMDIV VIVERET NEQVE DE SORTE AVT[m] VSVRA NOMINE DEBITI: ET ABSOLVO EVM ET LIBERO EI PIGNORIBVS EIVS DOMVM ET POSSESSIONEM CAPERLATHAM[n]. Modestinus respondit, ipsum debitorem, si conueniatur, exceptione tutum esse. diuersum in persona heredis eius.

l nolo
m neque
n Caprelatam. Alciat. correxit cum prolatis, lib. 6. parerg. ca. 25 Augusti. tamen hanc emendationem improbat lib. 3. emen. ca. 7. vbi asseritur.

Liberatio generalis restricta interpretatione.

Gaius Seius cum adoleuisset, accepit curatores Publium Mæuium & Lucium Sempronium. sed enim idem Gaius Seius intra legitimam ætatem constitutus cum in fatum † concideret, testamento suo de curatoribus suis ita cauit: QVAESTIONEM CVRATORIBVS MEIS NEMO FACIAT. REM ENIM IPSE TRACTAVI. quæro, an rationem curæ heredes adulti à curatoribus petere possint: cum defunctus, vt ex verbis testamenti apparet, confessus sit, se omnem rem suam administrasse. Modestinus respondit, si quid dolo curatores fecerunt, aut si quæ res testatoris penes eos sunt: eo nomine conueniri eos posse.

† conciderit.

Legatum liberationis quomodo extinguatur.

XXI. VENVLEIVS[o] [Clemens libro duodecimo ad Legem Iuliam & Papiam]

SI id quod mihi (deberes, vel tibi vel alij legauero, idque mihi) solueris, vel qualibet alia ratione liberatus à me fueris: extinguitur legatum. vnde Iuliano placuit[p], etsi debitori heres extiterit creditor, posteáque ipse creditor decesserit: legatum extingui. & hoc verum est. quia confusione perinde extinguitur obligatio, ac solutione. sed si sub condicione dato legato heres præoccupauerit, & exegerit debitum: aliud dici oportet. quia in arbitrio heredis esse non debet, vt quandoque condicione existente neque ipsi legatario debeatur legatum, si iam viuat, & capere possit, neque ei ad quem hoc commodum perueniat[q], si legatarius capere non possit.

o Neratius
p placet.
q peruenerit.

XXII. PAPINIANVS [libro nonodecimo Quæstionum]

QVOD MIHI SEMPRONIVS DEBET, PETI NOLO. non tantùm exceptionem habere debitorem. sed & fideicommissum vt liberetur petere posse, responsum est.

XXIII. IDEM [libro septimo Responsorum]

PRocurator, à quo rationem heres exigere prohibitus, eóque nomine procuratorem liberare damnatus est, pecuniam ab argentario debitam ex contractu, quem vt procurator fecit, iure mandati cogetur restituere, vel actiones præstare.

Interpretatio voluntatis.

XXIIII. IDEM [libro octauo Responsorum]

CVm heres rogatur[r] debitorem suum liberare, de eo tantum cogitatú[s] videtur, quod in obligatione manserit. itaque si quid ante tabulas apertas fuerit solutum, ad causam fideicommissi non pertinebit. quod autè post tabulas apertas ante aditam hereditatem ab eo, qui voluntatem defuncti non ignorauit[t], fuerit exactum, dolo proximum erit: ideóque repeti potest.

r rogatur
s cogitatum esse
t ignorauerit.

Debitum quomodo vtiliter legetur.

XXV. PAVLVS [libro decimo Quæstionum]

LEgaui Titio quod mihi debetur, vel adiecta certa quantitate siue specie, vel non adiecta. aut ex contrario, æque cum distinctione. veluti TITIO QVOD EI DEBEO. vel ita, TITIO CENTVM QVAE EI DEBEO. quæro, an per omnia requirendum putes, an debitum sit. & plenius rogo, quæ ad hæc spectans attingas. cotidiana enim sunt. respondi, si is cui Titius debebat, debitum ei remittere voluit: nihil interest, heredem suum iussit[v], vt eum liberaret, an prohibeat eum exigere. vtroque enim modo liberandus est debitor, & vtroque casu competit vltro ad liberandum debitori actio. quòd si etiam centum aureorum, vel fundi debiti mentionem fecit[x]: si quidem debitor fuisse probetur, liberandus est. quòd si nihil debeat, poterit[y] dici, quasi falsa demonstratione adiecta, etiam peti quod comprehensum est posse. sed poterit huc dici, si ita legauit, CENTVM AVREOS QVOS MIHI DEBET: vel STICHVM QVEM DEBET, HERES MEVS DAMNAS ESTO NON PETERE. quòd si sic dixit, HERES MEVS CENTVM AVREOS, QVOS MIHI TITIVS DEBET, DAMNAS ESTO EI DARE: etiam illud temptari[z] poterit, vt petere possit, quasi falsa demonstratione adiecta. quod mihi nequaquam placet: cum dandi verbum[A] ad debitum referre se testator existimauerit. Contra autem, si debitor creditori leget, nullam vtilitatem video, si sine quantitate leget[B]. sed & si id demonstret[C], quod debere se confitetur: nulla vtilitas est, nisi in his speciebus, in quibus emolumentum debiti ampliatur. quod si centum aureos, quos se debere dixit, legauit: si quidem debet, inutile est legatum. quòd si non fuit debitor, placuit vtile esse legatum. certa enim nummorum quantitas similis est Sticho legato cum demonstratione falsa. idque & Diuus Pius rescripsit, certa pecunia dotis acceptæ nomine legata.

v iusserit,
x fecisset
y potest
z interpretari
A verba
B legauerit. al. legauit.
C demonstrauerit.

A legatario potest relinqui liberatio heredibus: qua agente legato repellitur exceptione: nisi beneficio ætatis iuuetur.

XXVI. SCAEVOLA [libro quarto Responsorum]

TVtor decedens alijs heredibus scriptis, pupillo suo, cuius tutelam gessit, tertiam partem bonorum dari voluit, si heredibus suis tutelæ causa controuersiam non fecerit, sed eo nomine omnes liberauerit. pupillus legatum[D] prætulit, & postea nihilo minus petit quidquid ex distractione aliáue causa ad tutorem suum ex tutela peruenerit. quæro, an verbis testamenti ab his exactionibus excludatur. respondit, si prius quàm condicioni pareret, fideicommissum percepisset, & pergeret petere id in quo contra condicionè faceret, doli mali exceptionem obstaturá: nisi paratus esset, quod ex causa fideicommissi percepisset reddere. quod ei ætatis beneficio indulgendum est.

D legatú pertulit. al legatú sibi prætulit.

XXVII. TRYPHONINVS [libro octauo Disputationum]

VIdeamus[E], si ei, cum quo de peculio actio erit, liberatio testamento legata sit: an si die, quo legata cedere solent, nihil in peculio sit: legatarij loco habetur[F]. atquin nondum debitor fuit. nec procedit, vt emolumentum aliquid[G] ex legato ad eum perueniat, nisi propter spem futuri peculij. numquid ergo in pendenti sit, an legatarius fuerit: perinde atque si qua alia causa spem legati dubiam faceret[H]?

E Coniunge l. 31. de pecu. l. 25 de in. dot.
F habeatur. al. haberetur.
G aliquod
H faceret, quod magis est.

Interpretatio voluntatis.

XXVIII. SCAEVOLA [libro sextodecimo Digestorum]

AVrelius Symphorus[I] fideiusserat pro tutore quondam, & decedens eisdem[K] pupillis legauit in hæc

I Symphorinus
K eisdem

verba

verba: AVRELIO[a] LATINO ET AVRELIO[b] FELICI SINGVLIS QVINA, CVM QVIS EORVM QVATVORDECIM ANNORVM FVERIT: AD QVOD TEMPVS PRAESTARI EIS VOLO, SINGVLIS ALIMENTORVM NOMINE MENSTRVOS DENARIOS SENOS, ET VESTIARII NOMINE ANNVOS DENARIOS VIGINTI QVINQVE. QVO LEGATO CONTENTI ESSE DEBETIS, QVANDO[c] TVTELA VESTRA NON MINIMO DAMNO RATIONEM MEAM ADFLIXERIT. A VOBIS AVTEM HEREDES MEI PETO, NE QVID EX RATIONE TVTELAE AB HIS EXIGERE, VEL AB[d] HOC LEGATO EORVM RETINERE VELITIS. quæsitum est, si heres eius ex causa fideiussionis aliquid præstiterit: an[e] herede filiorum eius, pro quo fideiusserat, repetere possit. respondit, verbis quæ proponerentur, id solum videri heredum fidei commissum, ne exigerent quod ex ratione tutelæ, quam ipse Symphorus[f] administrauerat, ab Aelliis[g] sibi deberetur. Testamento facto debitoribus liberationem reliquerat, post inciso lino & recognito testamento, aliud testamentum fecit, in quo repetit legatum his verbis: QVIBVSQVE[h] LEGATA IN EO TESTAMENTO, QVOD INCIDERAM, DEDI: OMNIA RATA ESSE, ET QVAEQVAE[i] SCRIPTA SVNT, VOLO. quæsitum est, adita ex sequente testamento hereditate, an debitores, quibus priori testamento liberatio relicta erat, consequi possint, vt etiam eius quantitatis nomine, quam post prius testamentum debere cœperant, liberarentur. & si ab his heredes petere cœperint, an doli mali exceptione summouerentur[k]. respondit, non liberari. Titius Seio debitori suo ita legauit, DO LEGO SEIO DENARIOS DECEM. ITEM DONO ILLI QVIDQVID SORTIS ET VSVRARVM NOMINE MIHI DEBEBAT. præterea generaliter damnauit heredes, fideique eorum commisit, vti darent, restituerent[l] vnicuique quidquid ei legasset. postea Seius aliam præterea pecuniam à Titio mutuatus est. quæro, an hæc quoque pecunia, quæ post testamentum factum data esset[m] Seio, legata intellegitur. respondit, cum in præteritum tempus verba collata proponerentur: non esse posterius credendum[n] legatum. Titius testamento facto, & filiis heredibus institutis, de patre tutore suo quondam facto ita locutus est: SEIVM PATREM MEVM LIBERATVM ESSE VOLO AB ACTIONE TVTELAE. quæro, hæc verba quatenus accipi debent. id est, an pecunias, quas vel ex venditionibus rerum factis, aut ex nominibus exactis in suos vsus conuertit, vel nomine suo fænerauit: filiis & heredibus testatoris nepotibus suis debeat reddere. respondit, eum cuius notio est æstimaturum. præsumptio enim propter naturalem affectum[o] facit, omnia patri videri concessa: nisi aliud sensisse testatorem ab heredibus eius approbetur[p]. Mæuia testamento suo alterum ex heredibus[q] suis actione tutelæ voluit liberari his verbis. RATIONEM TVTELAE, QVAM GESSIT IVLIANVS PAVLVS CVM ANTISTIO CICERONE, POSCI AB EO NOLO: EOQVE NOMINE CAVERE OMNI LIBERATVM ESSE VOLO. quæro, an si qua pecunia ex tutela apud eum remansit: peti ab eo possit. respondit, nihil proponi, cur pecunia quæ pupillæ est[r], & apud tutorem posita maneret, legata videretur. Testamento ita scripserat[s], TITIO ADFINI MEO QVIDQVID MIHI QVACVMQVE EX CAVSA DEBEBAT, REMITTI VOLO. EOQVE AMPLIVS DECEM DO. codicillis ita scripsit[s], TITIO HOC AMPLIVS ADFINI[t] ET DEBITORI MEO VSVRAM PECVNIAE, QVAM MIHI DEBEBAT[v], AB HEREDE MEO DONEC ADVIVET[x]. QVOD SI EXIGERE VIRA[y] VOLVNTATEM MEAM PVTAVERIT, EIVS SORTIS VSVRAM EIDEM TITIO AB HEREDIBVS MEIS DONEC VIVET PRAESTARI VOLO. quæsitum est, cum augendi potius, quàm minuendi testator voluntatem habuerit: an heredes ex causa fideicommissi Titio teneantur, vt eum omni debito liberent. respondit, secundum ea quæ proponerentur, videri minutum legatum quod primo dederat. Legatum est testamento hoc modo, EBVTIO CONCESSVM VOLO QVIDQVID MIHI AB EO DEBITVM EST, VEL FIDEM MEAM PRO EO OBLIGAVI. quæro, vtrum id solum, quod testamenti facti tempore debebatur, legatum sit: an etiam siquid ex ea summa vsurarum nomine postea accessit, legato cedat. respondit, videri omnem obligationem eius debiti per fideicommissum solui voluisse. Sticho testamento manumisso fundum instructum & alia legauit, &[z] hæc verba adiecit: QVEM RATIONEM REDDERE VETO, QVIA INSTRVMENTA PENES SE HABET. quæsitum est, an Stichus reliqua, quæ ex administratione actus debuerat, reddere debuerit. respondi Stichum eo nomine non teneri. Claudius: nemo enim ex seruitutis actu post libertatem tenetur. & consultatio ad ius debiti relata fuerat[A]. retineri ergo reliqua possunt cum peculio, aut ex eo deduci, si[B] legatum est. CENTVM, QVAE APVD APRONIANVM DEPOSITA HABEO, APVD IPSVM ESSE VOLO DONEC FILIVS MEVS AD ANNOS VIGINTI PERVENERIT: EIVSQVE PECVNIAE VSVRAM EXIGI VETO. quæsitum est, an ex causa fideicommissi Apronianus consequi possit, ne ante tempus à testatore præscriptum ea summa ab eo exigatur. respondit, secundum ea quæ proponerentur, consequi posse. Filias heredes scripserat, quarum fidei commisit in hæc verba: ME A GAIO SEIO RATIONES ACTVS REI MEAE, QVAE PER MENSAM [EIVS] SIVE EXTRA [MENSAM] IN DIEM MORTIS MEAE GESTA EST, EXIGATIS. EOQVE NOMINE EVM LIBERETIS. quæsitum est, cum vniuersas rationes in diem mortis iste administrauerit &[C] per mensam suam & [quæ] extra[D] administrabantur: an ad rationes reddendas heredibus teneatur. respondit, liberationem quidem secundum ea quæ proponerentur, legatam esse. sed quatenus præstanda sit, ex qualitate disceptationis iudicem æstimaturum. Eum qui tutelam ipsius administrauerat, [&] fratrem suum, & alios quosdam [scripsit[E]] heredes: & tutori legauit quæ impenderat in se & fratrem ipsius, decem. quæsitum est, an vtile esset in persona eius fideicommissum. respondit, si id dederit[F] per fideicommissum, quod debebatur: peti non posse. idem quæsiit, si in tutoris persona inutile esset: an in persona fratris vtile videretur[G]: quoniam illi proficeret, cuius & ipsius tutelam administrasset. respondit, fratri vtiliter esse legatum: cum suo debito liberetur. Idem quæsiit, si tutor amplecteretur fideicommissum ita, vt[H] quibusdam stari vellet[I] verbis testamenti, in[K] quibusdam autem recedat, quòd minorem quantitatem sumptuum dicat fideicommisso contineri, quàm ipse erogauerat: an audiri deberet. respondit, non impediri eum scriptura testamenti, quo minus omne, quod sibi deberi probasset, petere posset. Quidam ita legauit, SEMPRONIAE VXORI MEAE REDDI IVBEO AB HEREDIBVS MEIS QVINQVAGINTA EA QVAE MVTVA ACCEPERAM CHIROGRAPHO PARTICVLATIM IN NEGOTIA MEA. quæsitum est, an si vere vxoris debitor fuerit, fideicommissum constiterit. respondit, si debita[L] fuisset: nullum esse fideicommissum. Idem quæsiit an si hanc pecuniam vt debitam apud iudicem petierit, & victa fuerit: an fideicommissum peti possit. respondit, secundum ea quæ proponuntur[M], posse ex causa fideicommissi peti, quod apparuisset[N] non fuisse ex alia causa debitum.

XXVIIII. PAVLVS [libro sexto ad Legem Iuliam & Papiam]

SI is, qui duos reos promittendi habet, damnauerit heredem vt vtrosque liberet: si alter ex his capere non possit, nec socij sint: delegari debebit is qui nihil capit, ei cui hoc commodum lege competit. cuius petitione[O] vtrumque accidit[P]: vt & hoc commodum ad eum perueniat, & is qui capit, liberetur. quòd si socij sint, propter eum qui capax est, & ille capit per consequentias, liberato illo per acceptilationem. id enim eueniret etiam[Q] si solum capacem liberare iussus esset.

XXX. IDEM [libro decimo Quæstionum]

PEtitor vel possessor damnauit heredem suum, ne centumuirale iudicium exerceat. de effectu legati quæritur. & dictum, ita demum vtile videri legatum esse, si malam causam aduersarius testatoris habuit[R], vt litigante herede vinci debuerit. tunc enim non tantùm litis emolumentum, sed etiam sumptus heres legatario præstare cogitur. nam in bona causa nihil videtur esse in legato nec[S] propter sumptus: quod quidam existimauerunt.

a Aurelio al. Rellio
b Aurelio al. Rellio
c quoniam
d ob hoc legatum
e an ab
f Symphorius
g ab Aureliis al. ab Relliis
h quibuscunque
i quæcunque
k summouerentur.
l restituerentque
m est
n creditum
o Ad hanc sententiam pertinet memorabilis exempla. quæ refert Valer. Max. lib. 5. cap. 6.
p approbaretur.
q tutoribus
r fuisset, al. esset,
s scripserat,
t adfini meo
v debet.
x viuet. exigi vero. Quòd
y contra
z & denuo
A fuit.
B quod sibi legatum est.
C & quæ per
D extra mensam: an
E scripserat
F dedit
G videatur:
H in quibusdam
I velit
K à quibusdã
L debitor
M proponerentur,
N paruisset
O petitioně
P accedit
Q & si socium capacem
R habuerit,
S sed nec

Interpretatio voluntatis.

XXXI. SCAEVOLA [libro tertio Responsorum]

CReditor debitori legauit ita: DATO SEIO QVIDQVID MIHI SVB PIGNORE DEBITVM EST, AB HEREDIBVS MEIS DARI VOLO. quæro, cum testator viuus à Seio aliquid receperit, an id ex causa legati peti possit. respondit, secundum ea quæ proponerentur, non posse. Idem repetiit, & ait, item testatorem ante factos codicillos, quibus legauit, pæne omnem pecuniam sortis & vsurarum recepisse, ita vt modicum sortis & vsurarum debeatur. & quæsiit, an ei repetitio cōpeteret propter verba ad præteritum relata QVIDQVID MIHI DEBVIT. respondit, prius quidem secundum ea quæ proponerētur, a recte responsum est. verùm posterius propter ea, quæ in tempore adderentur, ita ab iudice æstimandum, vt inspiceret b obliuione[b] pecuniæ solutæ, aut[c] quòd eo inscio c numerata esset, id fecisset: an consulto, quòd quantitatem quondam debitam, non ius liberationis dare voluisset.

1 Inter cetera liberto ita legauit, ET SI QVID MECVM GESSIT, RATIONES AB EO EXIGI VETO. quæritur, an chartas in quibus rationes conscriptæ sunt, item reliquat secundum accepta & expensa heredibus reddere debeat. respondit, ea de quibus quæreretur, posse heredem vindicare. id autem quod conseruis, qui d remanent in hereditate, crediderit[d], & in rem domini 2 versum esset, desisse in reliquis esse. Titia quæ duos tutores habuerat, ita cauit: RATIONEM TVTELAE MEAE, QVAM EGIT PVBLIVS MAEVIVS CVM LVCIO TITIO, EXPOSCI AB EO NOLO. quæritur, an si qua pecunia apud eum ex tutela remansit, peti ab eo possit. respōdit, nihil proponi, cur non e pecunia quæ pupillæ[e] esset, & apud tutorem remaneret, legata videretur. Item quæritur, an contutor liberatus 3 videretur. respondit, contutorem non liberari. GAIO SEIO OPTIMO MARITO HOC AMPLIVS LEGO, CONCEDIQVE VOLO, NEQVE AB EO PETI NEQVE AB HEREDIBVS EIVS f QVIDQVID MIHI AVT[f] CHIROGRAPHIS AVT RATIONIBVS DEBITOR EST, VEL QVIDQVID A ME MVTVVM ACCEPIT, VEL FIDEM MEAM PRO EO OBLIGAVI. quæro, vtrum id solum, quod eo tempore quo testamentum fiebat debebatur, legatum sit: an & si quid ex ea summa vsurarum nomine postea accessit, legato cedat. respondit, secundum ea quæ proponerentur, videri omnem obligationem Seio eius debiti per fideicommissum solui voluis- 4 se. Item quæritur, si postea nouatione facta, & ampliata summa, cœperit debere: an id, quod ex vetere contra- g ctu debebatur[g], nihilo minus in causa legati duret. & an verò nouatione facta quasi nouus debitor ampliatæ summæ possit conueniri. respondit, id dumtaxat legatum videri, quod tunc debuisset. si tamen mansit in ea voluntate h testator, quæ[h] tunc fuisset.

DE ADIMENDIS VEL TRANSFERENDIS LEGATIS VEL[i] FIDEICOMMISSIS

TIT. IIII.

I. PAVLVS [libro tertio ad Sabinum]

QVI ACTV legato iter adimat[k], nihil adimit: quia numquam actus sine itinere esse potest.

II. POMPONIVS [libro quinto ad Sabinum]

FVndo legato adimi ita potest, ET NOTM ILLI PRAETER VSVMFRVCTVM NEQVE DO NEQVE LEGO, vt vsusfructus in legato relinquatur. sed & fructus adimi potest, vt proprietas relinquatur. Itē pars fundi legati adimi potest.

III. VLPIANVS [libro vicesimo quarto ad Sabinum]

SI quis ita legauerit, TITIO FVNDVM DO LEGO. SI TITIVS DECESSERIT, SEIO HERES MEVS DARE DAMNAS ESTO: recte translatum legatum videtur. sed et si iam mortuo eo cui legatum erat, easdem res transtulerit, Sempronio debetur.

Interpretatio voluntatis contra subtilitatem verborum.

1 Si quis Titio legauerit sic, TITIO DATO, AVT SI TITIVS ANTE DECESSERIT QVAM ACCIPIAT, SEMPRONIO DATO: secundum meram subtilitatem vtraque obligatum videri heredem, id est & Sempronii & heredi Titii. sed si quidem mora Titio ab herede facta est, ad heredes eius legati exactio transmittitur, Sempronio repellendo. sin autem nulla l mora intercesserit[l], tunc Sempronius legatum accipit, m & non Titii heredes. sed[m] si ante diem legati cedentem decesserit Titius, soli Sempronio debetur legatum. Idem dicendum est & fideicommissa hereditate puero data, aut si ante restitutam decessisset, matri eius relicta: vt si puer ante diem legati cedentem decessisset, matri debea- n tur[n]. si postea, ad pupilli heredes fideicommissum transmittatur, vtpote re ipsa mora subsecuta. sed & cum quis ita legasset, HERES MEVS TITIO DATO: SI NON DEDERIT, SEMPRONIO DATO: ita demum Sempronio debetur, si dies eius in persona[o] Titii non cessisset.

Cautio exacta à legatario.

2 Si quis ita legauerit, HERES MEVS TITIO FVNDVM DATO, ET SI TITIVS EVM FVNDVM ALIENAVERIT, HERES MEVS EVNDEM FVNDVM SEIO DATO: oneratus est heres. non enim à Titio fideicommissum relictum est, si alienasset fundum, sed ab herede ei[p] legatum est. heres igitur debebit doli exceptione posita[q], prospicere sibi cautione à 3 Titio de fundo non alienando. Si quis plus quàm dedit, ademerit: ademptio valet. veluti si quis viginti lega- 4 uerit, & quadraginta ademerit. Si loci vsumfructum leget testator, & iter adimat: non valet ademptio. ne[t] vitiatur legatum. sicuti qui proprietatem fundi legat, iter adimendo legatum non minuit.

Ademptio inutilis ob incertitudinem.

5 Si[s] duobus Titiis separatim legauerit, & vni ademerit, nec appareat cui ademptum sit: vtrique legatum debetur. quemadmodum & in dando, si non appareat cui da- 6 tum sit, dicemus[t] neutri legatum.[v] Si Titio fundus pure, eidémque sub condicione legatus sit, deinde postea ademptum[x] sit sic, TITIO FVNDVM, QVEM SVB CONDICIONE LEGAVI, HERES MEVS NE DATO: ex nulla datione debetur: nisi specialiter dixerit, 7 pure eum legatum velle accipere. Condicio legati an adimi possit vel hereditatis vel statuliberi, videndum. & Iulianus scribit, in statulibero detractam condicionem non repræsentare libertatem. Papinianus quoque libro y septimodecimo[y] quæstionum scribit generaliter condicionem adimi non posse. nec enim datur, inquit, cōdicio, sed adscribitur. quod autem adscribitur, non potest adimi, sed quod datur. sed melius est, sensum magis quàm verba amplecti. & condiciones sicut adscribi, ita & adimi 8 posse. Cum Titio centum testamento legasset, & eidem codicillis ita legasset, TITIO QVINQVAGINTA DVMTAXAT, NEC AMPLIVS HERES MEVS DATO: non amplius quinquaginta legatarium petiturum.

Tacita ademptio.

9 Non solùm autem legata, sed & fideicommissa adimi possunt: & quidem nuda voluntate. vnde quæritur, an etiam inimicitiis interpositis fideicommissum nō debeatur. & si quidem capitales vel grauissimæ inimicitiæ intercesserint, ademptum videri[u] quod relictum est. sin autem leuis offensa, manet fideicommissum. secūdum[A] hæc & in legato tractamus, doli[B] exceptione opposita.[C]

IIII. IDEM [libro trigensimo tertio ad Sabinum]

QVod si iterum in amicitiam redierunt[D], & pænituit testatorem prioris offensæ: legatum vel fideicommissum relictum redintegratur. ambulatoria enim est voluntas defuncti vsque ad vitæ supremum exitum.

V. GAIVS [libro secundo ad Edictum vrbicum]

SIcut adimi legatum potest, ita & ad alium transferri: E veluti hoc modo, QVOD TITIO LEGAVI,[E] F ID SEIO DO LEGO. quæ res in personam[F] Titii tacitam ademptionem continet.

VI. PAVLVS [libro quinto ad Legem Iuliam & Papiam]

TRanslatio legati fit quattuor modis. aut enim à persona in personam transfertur: aut[G] ab eo qui dare iussus est, transfertur, vt alius det: aut cum res pro re datur, vt pro fundo decem aureorum quod pure datum est, transfertur sub condicione. sed si id quod à Titio dedi, à Mævio dem: quamuis soleant esse duo eiusdem rei debitores, tamen verius est, hoc casu ademptum esse legatum. nam cum dico, QVOD TITIVM DARE DAMNAVI, SEIVS DARE DAMNAS ESTO DARE: H videor dicere, ne Titius det. Item si pro fundo decē[H] legētur, quidam putant nō esse ademptum prius legatum. sed verius

† repetitio
a esse.
b obliuionem. Redditur est Flor.
c an
d crediderit,
e puellæ
f aut ex
g debeatur,
h qua tunc fuit.
i & fideicommissis.
k adimit,
l intercessit,
m sed & si
n datum.
o in personam
p eius
q opposita.
t nec
s Si quis
t dicimus
v Huc pertinet quod libr. 7. Instit. ... de amphibolia.
x ademptus sic sit,
y lib. 18.
u videtur
A secundum hoc al. sed hæc
B doli mali
C Subaud. fideicommissario, vel legatario ab herede.
D redierint.
E Pronomē cum substātia effecit, vt adempta res primo videatur: & cum ad tertium refertur ... currant.
F persona
G Id est, aut pro eo qui dare iussus fuerat, alius dare iubetur & alii ... vt det. Itaque ... vt alius det ... vt detur alius.
H fundo decē, decem legētur:

sed verius est ademptum esse. nouissima enim voluntas seruatur.

VII. VLPIANVS [libro vicensimoquarto ad Sabinum]

QVod si alij legetur sub condicione, quod alij pure datum[a] est: non plene recessum videtur à primo. sed ita demum, si condicio sequentis exstiterit. ceterum si hoc animo fuerit testator, vt omnimodo[b] recessum à primo putauerit: dicendum erit, à primo ademptum legatum.

a legatum est:
b omnino

VIII. IVLIANVS [libro trigensimo secundo Digestorum]

ET ideo si viuo testatore mortuus fuerit is, in quem translatum legatum fuerit: nihilo magis ad eum, à quo translatum fuerit[c], pertinebit.

c fuit.

VIIII. VLPIANVS [libro quinto Disputationum]

CVm centum, quæ quis pure reliquit, condicione adiecta iterum eidem legauit: si quidem quasi aliam hanc summam esse voluit: & quod pure relictum est, statim debebitur: & quod sub condicione adscriptum est, si condicio exstiterit. quòd si eandem summam mutata voluntate sub condicione reliquit, pura datio condicionalis effecta videbitur. quare si in eodem[d] testamento, in quo centum adscripserat, postea quinquaginta reliquerit: si quidem alia voluit esse hæc quinquaginta, centum quinquaginta debebuntur. sin verò quinquaginta tantùm deberi voluit, quinquaginta tantùm debebuntur. idem est & si in codicillis id fuerit factum.

d eo

X. IVLIANVS [libro trigesimoseptimo Digestorum]

SI legatum pure datum Titio adimatur sub condicione, & pendente cõdicione Titius decesserit: quamuis condicio defecerit, ad heredem Titij legatum non pertinebit. nam legatum cum sub condicione adimitur, perinde est ac si sub contraria condicione datum fuisset.

Quod[e] ita legatum est, TITIO DECEM HERES MEVS DATO: SI TITIO NON DEDERIT, EADEM DECEM SEMPRONIO DATO: si moriatur Titius ante diem legati, Sempronius legatum vtiliter petet. translatum enim legatum intellegi debebit.

e Quòd si ita

XI. IDEM [libro quinquagensimoquarto Digestorum]

QVi hominem legat, & Stichum adimit, nõ peremit[f] legatum, sed extenuat:

f perimit

XII. VLPIANVS [libro quinquagensimo ad Sabinum]

VT Stichum legatarius eligere non possit.

XIII. MARCIANVS [libro sexto Institutionum]

DIui Seuerus & Antoninus rescripserunt, cum testator postrema scriptura quaqua[g] ratione motus pessimum libertum esse adiecisset: ea quæ priori scriptura ei relicta fuerant, adempta videri.

g quaplam

XIIII. FLORENTINVS [libro † vndecimo Institutionum]

† primo

LEgata inutiliter data ademptione non confirmantur: veluti si[h] domino herede instituto seruo pure legatum sub condicione adimatur. nam pure legatum si sub condicione adimatur, sub contraria condicione datum intellegitur. & ideo confirmatur. ademptio autem quo minus, non quo magis legatum debeatur, interuenit.

h si seruo à domino

Quibus ex causis datio legati inutilis est, ex isdem causis etiam ademptio inefficax habetur. veluti si viam pro parte adimas, aut pro parte liberum esse vetes.

XV. PAVLVS [libro singulari de adsignatione libertorum]

CVm seruus legatus à testatore & alienatus, rursus redemptus sit à testatore: non debetur legatario, opposita exceptione doli mali. sanè si probet legatarius nouam voluntatem testatoris, non submouebitur.

XVI. IDEM [ex libro singulari de iure Codicillorum]

NIhil interest, inducatur quod scriptum est, an adimatur.

XVII. CELSVS [libro vicesimosecundo Digestorum]

NIhil prohibet priorem scripturam posteriore[i] corrigere, commutare, rescindere.

i posteriorem

Alienatione voluntaria extinguitur legatum.

XVIII. MARCIANVS [libro octauo Differentiarum]

REm legatam si testator viuus alij donauerit, omnimodo[k] exstinguitur legatum. nec distinguimus, vtrum propter necessitatem rei familiaris, an mera voluntate donauerit. vt si necessitate donauerit, legatũ debeatur: si nuda voluntate, non debeatur. hæc enim distinctio in donantis munificentia non cadit: cum nemo in necessitatibus liberalis exsistat.

k omnino

XVIIII. IDEM [libro vndecimo Responsorum]

MOdestinus respondit, si[l] adimendi legatum quod Mæuio relictum sit, fideicommissum ab eo datum defunctus reuocare noluit: heredes ex causa fideicommissi conuenire posse, rectè probari.

Inutilis translatio perimit legatum.

XX. POMPONIVS [libro primo ad Quintum Mucium]

LIcet[l] transferam legatum in eum, cum quo nobis testamenti factio non est, siue in seruum proprium, cui sine libertate legauero: licet eis non debeatur, nec illi tamen debebitur, cui fuerit[m] ademptum.

l Etsi
m fuit

XXI. LICINNIVS RVFINVS [libro quarto Regularum]

LEgatum nulli alij adimi potest, quàm cui datum est. quapropter si filio aut seruo alieno legatũ fuerit, domino aut patri legatum adimi non potest.

XXII. PAPINIANVS [libro sexto Responsorum]

EX parte heres institutus etiã legatũ acceperat: cum[n] testator inimicitiis grauissimis persecutus, cum testamentum aliud facere instituisset, neque perficere potuisset, prætermit. hereditariæ quidem actiones ei non denegabuntur: sed legatum si petat, exceptione doli mali submouebitur.

n cum

Si ex pecunia legata per testatorem aliquid ematur, legatum non extinguitur, sed ex re empta præstabitur.

XXIII. IDEM [libro septimo Responsorum]

PAter inter filios facultatibus diuisis, filiam ex ratione primipili[o] commodorum trecentos aureos accipere voluit, ac postea de pecunia commodorum possessionem parauit[p]. nihilo minus fratres & coheredes sorori fideicommissum præstabunt. non enim absumptum videtur quod in corpus patrimonij versum est. cum autem inter filios diuiso patrimonio res indiuisas ad omnes coheredes pertinere voluisset, ita possessionem ex commodis comparatam diuidi placuit, vt in eam superflui pretij filia portionem hereditariam accipiat. hoc enim eueniret in bonis pecunia relicta.

o Primipilus dicebatur decima legionis centurio, de quo Veget. lib. 2. Vetus, inquit, consuetudo tenuit, vt ex primo principe legionis promoueretur centurio primipilus: hic tanquam caput totius legionis merita consequebatur, & pr[a]... hæc ille. Vt sit facilis sit hic locus, vide (si libet) Alc. ex pro. ad 12. L. C. In hoc loco explicando grauiter Accurs. errauit.
p comparauit.

XXIIII. IDEM [libro octauo Responsorum]

LEgatum[q] sub condicione datum cum trãsfertur, sub eadem condicione transferri videtur, si non condicio priori personæ cohæreat. nam si quis vxori sublatis liberis legauerit, repetita condicio non videbitur[r], quæ fuit in persona mulieris necessaria.

Pater hortos instructos filiæ legauit: postea quædam ex mancipiis hortorum vxori donauit. siue donationes[s] confirmauit, siue non confirmauit, posterior voluntas filiæ legato potior erit. sed etsi non valeat donatio, tamen minuisse filiæ legatum pater intellegitur.

q Hæc lex isdem verbis repetitur inf. l. 9. de condit. & demonst. & tribuitur Hermogeniano, nisi fortè inscriptio vitiosa est.
r videtur.
s testamento confirmauit.

XXV. IDEM [libro nono Responsorum]

ALteri ex heredibus præceptionem prædij dedit: mox alteri præstari aduersus debitorem actiones ad eum finem mandauit, quo prædium fuerat comparatum. cum postea prædio distracto citra vllam offensam eius qui præceptionem acceperat, pretium in corpus patrimonij redisset: non esse præstandas actiones coheredi respondi.

XXVI. PAVLVS [libro nono Quæstionum]

SI seruo cum libertate dato legato & alienato adimatur libertas, quamuis alieno inutiliter adimatur, tamen legatum ad emptorem non peruenturum. & meritò: constitit enim ademptio, quia possit redimi. sicut datio, cum in eum confertur, qui testamenti faciendi tempore fuit testatoris, deinde alienato codicillis libertas datur. quid ergo si eum, quem liberum esse quis iusserat, manumiserat viuus, deinde codicillis libertatem ei ademerit? videamus an perdiderit legatum vana ademptio libertatis. quod quidam putant. sed superuacua scriptura non nocet legato.

XXVII. IDEM [libro vicesimoprimo Quæstionum]

SEruus[t] legatus est, & ei aliquid. si alienato eo adimatur quod ei[v] legatum est, valet ademptio: quia & legatum potest procedere, si redimatur. Seruo legato, & inter viuos manumisso si legatum adimatur: nullius momenti ademptio est. igitur legatum, quod ipsi datum est, capiet. nam etsi rursus in seruitutem ceciderit[x], non tamen legatum eius resuscitabitur. nouus enim videtur homo esse.

t Si seruus
v quod ipsi ... dest ei.
x reciderit, al. inciderit.

XXVIII. VALENS[y] [libro quinto Fideicommissorum]

y Paulus

SI tibi certam rem legauero, & rogauero te vt eam Titio restitueres, deinde eandem rem tibi fideicommissero, nec rogauero te vt alij eam præstares: quæritur, an in tua potestate sit, ex causa fideicommissi eligere vt fideicommissum non præstes. & magis posteriorem scripturam testamenti placuit spectari[z].

z seruari.

XXVIIII. PAVLVS [libro tertio Sententiarum]

LIbertus[a], qui in priore parte testamenti legatum acceperat, & ingratus postea eadem scriptura à testatore appellatus est: commutata voluntate actionem ex testamento habere non potest.

A Coniunge hanc legem cum l. 24. & 13. in fin. eo. tit.

EIVS. SCAEVOLA libro vicesimo Digestorum

ALumnæ suæ[a] plura legauerat.quædam ex his absolute:quædam vt præstarentur ab herede suo petit: in quibus & viginti dari voluit his verbis: HOC AMPLIVS DO LEGO DARIQVE VOLO VIGINTI AVRI LIBRAS: & adiecit, FIDEIQVE TVAE ATTI COMMITTO, VT IN PRIMIS SEMPRONIAM SOROREM TVAM PRO TVA PIETATE ET REGERE ET TVERI VELIS. ET SI PVTAVERIS EAM AD BONAM VITAE CONSVETVDINEM REVERSAM, ITA VIGINTI AVRI LIBRAS EI REDDERE, CVM MORIERIS:[b] INTERIM TAMEN REDITVS EIVS, ID EST VSVRAS SEMISSES EI PRAESTES. postea codicillis ad Mæuium legatarium easdem viginti libras auri transtulit, & fidei eius commisit in hæc verba: VIGINTI LIBRAS AVRI, QVAS TESTAMENTO SEMPRONIAE ALVMNAE MEAE RELIQVI, EAS DARI VOLO MAEVIO, CAVTIONIBVS INTERPOSITIS VT EX EA SVMMA EIDEM SEMPRONIAE QVAMDIV ADVIXERIT,[c] PRAESTET MENSTRVOS DENARIOS QVINQVE, ET VESTIARII NOMINE DENARIOS CENTENOS VICENOS QVINOS, IDQVE FIDEI VESTRAE COMMITTO. CERTA SVM AVTEM TE MAEVI PRO TVA PIETATE PETITVRVM AB HEREDE TVO, VT VOLVNTAS MEA IN PERSONA[d] ALVMNAE MEAE DVRET. quæsitum est,an Mæuius legatarius cogendus sit post mortem suam viginti libras auri Semproniæ restituere, sicut rogatus fuerat Attius[e] heres. respondit, secundum ea quæ proponerentur,viginti quidem auri libras non cogendum præstare. sed alia quæ ab eo alumnæ relicta sunt, deberi & à Mæuio & ab herede eius donec viuit alumna. Titia testamento Seiam libertam,eandémque collactaneam ex parte duodecima heredem instituerat. Pamphilo liberto suo prædia per fideicommissum dedit, in quibus & ΣΥΓΚΤΗΣΙΝ[f] prædiorum, quæ appellabatur circa Colonem. eidem[g] liberto[h] postea per epistulam alias etiam res donauit, in quibus[i] de Seia & Pamphilo ita est locuta Titia: ΤΟΙΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΟΙΣ ΜΟΥ ΧΑΙΡΕΙΝ: ΒΟΥΛΟΜΑΙ ΒΕΒΑΙΑ ΕΙΝΑΙ ΤΑ ΥΠΟΤΕΤΑΓΜΕΝΑ, ΟΣΑ ΕΦΘΑΣΑ ΕΙΣ ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ ΠΕΠΟΙΗΚΕΝΑΙ[k] ΕΑΝ ΣΕΙΑ Η ΣΥΝΤΡΟΦΟΣ ΜΟΥ ΚΛΗΡΟΝΟΜΟΣ ΜΗ ΓΕΝΗΤΑΙ, ΕΞ ΟΥ ΓΕΓΡΑΦΑ ΑΥΤΗΝ ΜΕΡΟΥΣ. ΒΟΥΛΟΜΑΙ ΑΥΤΗ ΔΟΘΗΝΑΙ ΤΗΝ ΣΥΓΚΤΗΣΙΝ ΤΗΝ ΠΕΡΙ ΚΟΛΩΝΗΝ. quæsitum est, cum Seia liberta omissa parte hereditatis ex testamento adscripta, ex codicillis fideicommissum id est ΣΥΓΚΤΗΣΙΝ circa Colonen eligat: an si Pamphilus ex causa fideicommissi eadem prædia vindicet, doli mali exceptione summoueri debeat. respondit translatum videri fideicommissum prædiorum, id est ΣΥΓΚΤΗΣΙΝ quæ est circa Colonen[l], in Seiam libertam. 1 Ab[m] heredibus petierat,vt si in prouincia decessisset,sexaginta Lucio Titio darentur, vt is corpus eius[n] curaret in[o] patriam reportari: & adiecerat hæc verba, CVI CONCEDI VOLO SI QVID EX EA PECVNIA SVPERERIT. eadem die codicillos ad heredes suos ita scripserat, PETO A VOBIS, VT SIVE IN PROVINCIA SIVE IN VIA ALIQVID MIHI HVMANITVS ACCIDERIT: CORPVS MEVM CVRETIS ET IN CAMPANIA ET IN MONVMENTVM FILIORVM MEORVM REPORTARE. quæsitum est,an id quod superfuerit ex sexaginta, à Lucio Titio tacite ademerit. respondit, ademptum videri. 3 Qui filias ex disparibus portionibus testamento heredes instituerat, pæne omnium bonorum suorum eodem testamento diuisionem fecit. deinde hæc verba adiecit: ΤΑ ΔΕ ΛΟΙΠΑ ΠΑΝΤΑ ΤΩΝ ΥΠΑΡΧΟΝΤΩΝ ΜΟΥ, ΟΜΟΙΩΣ ΚΑΙ ΤΑ ΤΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΒΑΡΗ ΕΣΤΑΙ ΜΟΝΩΝ ΤΩΝ ΔΥΟ ΜΟΥ ΘΥΓΑΤΕΡΩΝ ΠΡΙΜΗΣ ΚΑΙ ΣΕΚΟΥΝΔΗΣ, Η ΤΗΣ ΕΞ ΑΥΤΩΝ ΠΕΡΙΟΥΣΗΣ. postea codicillis longe aliam diuisionem fecit bonorum[p] inter easdem, inter quas & testamento diuiserat: quædam tamen nulli nominatim dedit.quæsitum est,an Prima & Secunda filiæ[q] ex verbis testamenti consequi possint,vt solæ habeant ea quæ nominatim nulli relicta sunt in diuisione, quæ nouissima à patre facta est. respondit,non à tota voluntate recessisse[r] videri, sed[s] his tantum rebus quas reformasset. 4 Cum post apertas tabulas testamenti Priscillianus[t] vixerit, de cuius legato[u] portionéque hereditatis mater epistula ita cauerat, QVONIAM COGNOVI PRISCILLIANVM[x] FILIVM MEVM IN EXTREMIS ESSE; IVSTISSIMVM ET PIISSIMVM OVXI, PORTIONEM EIVS HEREDITATIS, QVAM EI TESTAMENTO DEDERAM, LEGARE MARIANO FRATRI MEO ET IANVARIO MARITO MEO AEQVIS PORTIONIBVS. ET SI QVID EI AMPLIVS LEGAVERAM, VT SI QVID EI HVMANITVS CONTIGERIT, DO LEGO, DARIQVE EIS VOLO. postea ex eadem infirmitate Priscillianus decessit. quæsitum est,an legatum quoque eius ad Ianuarium & Marianum ex causa fideicommissi pertineat.respondit, posse videri,si decessisset ex ea infirmitate, omnimodo & legatum ad eos de quibus quæreretur transtulisse.

XXXI. IDEM libro quartodecimo Digestorum

FIlio ex parte heredi[y] instituto duos fundos cum mancipiis & instrumento omni legauit. idem vxori plura legata, & seruos Stichum & Damam legauit.sed cum in altero ex fundis filio prælegatis cognouisset vilicum non esse, Stichum misit: & tam rei rusticæ quam rationibus fundi præfecit. quæsitum est,Stichus vtrum ad vxorem, an ad filium pertineret[z].respondit,cum memor erat eorum quæ testamento cauisset: Stichum his prædiis, in quæ translatus est,actorem cedere:nec vxorem posse Stichum ex fideicommissi causa petere. 1 Matri suæ heredi ex parte institutæ quattuor prædia legauit, & fidei eius commisit,vt ex his duo socero restitueret.deinde codicillis socero ademit fideicommissum. quæsitum est,an nihilo minus ea prælegatione ad matrem pertineret,respondit,nihil proponi,cur ad matrem pertinerent.

Cognitio de crimine post mortem accusati.

2 Seia testamento suo legauit[A] auri pondo quinque. Titius accusabit[B] eam,quòd patrem suum mandasset interficiendum. Seia post institutam accusationem codicillos confecit,nec ademit Titio priuigno legatum,& ante finem accusationis decessit. Acta causa pronuntiatum est patrem Titij scelere Seiæ non interceptum[C]. quæro,cum codicillis legatum,quod[D] testamento Titio dederat,non ademerit:an ab heredibus Seiæ Titio debeatur.respondit, secundum ea quæ proponerentur, non deberi. 3 Filiæ, quā in potestate habebat,inter cetera legauit peculium. idem post factum testamētum pecuniam à debitore filiæ exegit,& in suam rationem conuertit.quæro, an filia eo nomine cum heredibus patris agere possit. respondit, si probaret,non adimendi animo factum:agere posse.

XXXII. VENVLEIVS libro decimo Actionum

DEtrahere legatis vel adiicere,si nihil præter numeratam pecuniam legatum sit,promptum est. cum vero res corporales interuenient[E]: & scriptura difficilior fit,& obscura[F] portio. Cum libertas adimitur, legata seruis relicta nihil attinet adimi.

DE REBVS[G] DVBIIS

TIT. V.

Coniectura voluntatis.

PAPINIANVS libro septimo Responsorum

FVNDVM Mæuianum aut Seianum Titio legauerat. cum vniuersa possessio plurium prædiorum sub appellatione fundi Mæuiani rationibus demonstraretur,respondi, non videri cetera prædia legato voluisse defunctum cedere, si fundi Seiani pretium à fundi Mæuiani pretio non[H] magna pecunia distingueretur.

II. IDEM libro nono Responsorum

CIuibus[I] ciuitatis legatum vel fideicōmissum datum, ciuitati relictum videtur.

III. PAVLVS libro quartodecimo Quæstionum

IN ambiguo sermone non vtrumque dicimus, sed id dumtaxat quod volumus.itaque qui aliud dicit quàm vult,neque id dicit quod vox significat,quia non vult:neque id quod vult,quia id non loquitur.

IIII. IDEM libro nonodecimo Responsorum

PAulus[K] respondit, cum nomen fideicommissarij testamento adscriptum non sit: nulli personæ neque certæ neque incertæ datum fideicommissum videri,indubitatum est.

a suæ Semproniæ
b vt interim
c vixerit,
d personam
e Attilius
f συγκτησιν
g eidémque
h cùm postea
i in ea
k πεποιηκέναι
l Colonam.
m Seia liberta ab
n eius cum. *Melior est Flor.*
o & in patriā reportaret:
p bonorum suorum
q filiæ
r recessisse
s sed ab
t Priscianus
u legata portione
x Priscianum
y hærede. *melior est Flor. vt idem heres & legatarius intelligatur.*
z pertinerent.
A legauit Titio
B accusabat
C interemptum.
D quod in
E interuenissent
F obscura ob id
G *Ad hūc tractatum pertinet locus apud Rhetores de ambiguo, seu amphibolia. de quo Quintil. li. 7. & lib. 2. de Inuen.*
H *Al. deest negatio. & malè etiam Accursio videtur.*
I *Plin. li. 5. epist. ad Calvisium ait, non posse hereditatem aut legatū consequi ... rip. 22. tit. §. vlt. municipia. nisi quòd a liberto suo heredes institui possint. Ita quæ hic interpretandum est, hoc casu legari illis posse.*
K *Coniunge ca. 21. & 22. de fideicommiss.*

Legatum relictum incerta persona valet.

V. GAIVS [libro primo Fideicommissorum]

QVidam relegatus facto testamento post heredis institutionem & post legata quibusdam data ita subiecit: SI QVIS EX HEREDIBVS MEIS, SIVE AMICIS, QVORVM HOC TESTAMENTO MENTIONEM HABVI, SIVE QVIS ALIVS RESTITVTIONEM MIHI IMPETRAVERIT AB IMPERATORE, ET ANTE DECESSERO QVAM EI GRATIAS AGERAM[a]: VOLO DARI EI QVI EO EGERIT, E CETERIS HEREDIBVS AVREOS TOT. vnus ex his, quos heredes scripserat, impetrauit ei restitutionem, & antequam id sciret, decessit. cum de fideicommisso quæreretur an deberetur, consultus Iulianus respondit deberi. sed[b] etiam si non heres vel legatarius, sed alius ex amicis curauit eum restitui: & ei fideicommissum præstari.

Coniunctio legatariorum.

1 Si tibi & postumo suo vel alieno hereditatem restituere quis rogauerit,

VI. MARCIANVS [libro tertio Fideicommissorum]

VEl ex parte tertia te, & ex parte tertia postumum heredem instituisset, legatumve similiter vel fideicommissum dedisset:

VII. GAIVS [libro primo Fideicommissorum]

VTrum ita postumus partem faciat, si natus sit, an & si natus non sit, quæritur. ego commodius dici puto, si quidem natus non est: minime eum partem facere, sed totum ad te pertinere, quasi ab initio tibi solido relicto. sin autem natus fuerit, vtrosque accipere quantum cuique relictum est: vt vno nato, pars tibi dimidia debeatur. duobus natis, tertia tibi debeatur. tribus natis, quia trigemini[c] quoque[d] nascuntur, quarta debeatur. & nostra quidem ætate Serapias[e] Alexandrina mulier ad Diuum Hadrianum perducta est cum quinque liberis, quos vno fetu enixa est. sed tamen quod vltra tres nascitur, ferè portentosum videtur.

Relictum incerta persona.

2 Cum quidam pluribus heredibus institutis, vnius fidei commisisset, vt cum moreretur, vni ex coheredibus cui ipse vellet restitueret eam partem hereditatis quæ ad eum peruenisset: verissimum est, vtile esse fideicommissum. nec enim in arbitrio eius, qui rogatus est, positum est, an omnino velit restituere, sed cui potius restituat. plurimum enim interest, vtrum in potestate eius, quem testator obligari[f] cogitat, faciat si velit dare: an post[g] necessitatem dandi solius[h] distribuendi liberum arbitrium concedit.

Portio relicta coheredibus quomodo eis distribuatur.

3 Quæsitum est, si coheredes ex disparibus partibus scripti sint: vtrum partem suam in viriles partes restituere singulis debeat, an pro portionibus hereditariis ex quibus heredes scripti sint. & placuit, si testator ita restitui iussisset partem, si aliquam pecuniam dedissent[i]: si quidem æquas partes iussi fuerint dare, conuenient videri esse, etiam ex fideicommisso æquas partes eis[k] restitui oportere. si verò dispares in ea pecunia distribuenda significauit[l] testator: vt videtur[m] hereditariis portionibus congruere, consentaneum esse, etiam fideicommissum pro hereditariis partibus eis restitui debere.

De commorientibus.

VIII. PAVLVS [libro secundo Sententiarum]

SI[n] inter virum & vxorem donatio facta fuerit: priore defuncto cui donatum est, ad eum res redit qui donauerat. quod si simul tam is cui donatum est, quàm is qui donauerit: quæstionis decidendæ gratia magis placuit valere donationem. eo maxime, quod donator non superuixit, qui rem condicere[o] possit.

VIIII. TRYPHONINVS [libro vicesimo primo Disputationum]

QVi duos impuberes filios habebat, ei qui supremus moritur[p], Titium substituit: duo impuberes simul in naue perierunt. quæsitum est, an substituto, & cuius hereditas deferatur. dixi, si[q] ordine vita decessissent: priori mortuo frater ab intestato heres erit, posteriori substitutus. in ea tamen hereditate etiam ante defuncti filii habebit hereditatem. in proposita autem quæstione, vbi simul perierunt: quia[r] cum neutri frater superstes fuit, quasi vterque vltimus decessisse sibi videantur? an verò neutri[s], quia comparatio posterioris decedentis ex facto prioris mortui sumitur? sed superior sententia magis admittenda est, vt vterque heres sit. nam & qui vnicum filium habet, si supremum morienti substituit, non videtur inutiliter substituisse. & proximus adgnatus intellegitur etiam qui solus est, quique neminem antecedit. & hic vterque, quia neutri eorum alter[t] superstes fuit, vltimi primique obierunt. Cum[v] bello pater cum filio perisset, materque filii quasi postea mortui bona vindicaret, adgnati verò patris quasi filius ante perisset: Diuus Hadrianus credidit patrem prius mortuum.

a egerim:
b est
c tergemini
d In hanc lect. Plin. nat. histo. lib. 7. ca. 3
e Serapis
f obligare
g an imposita necessitate
h solius
i dedisset:
k ei restitui
l significasset
m videatur
n Coniunge l. si quis mort. de do. int. vi.
o condicere
p moreretur,
q si ea
r quæritur, cum neuter fratri superstes fuerit, al. verò quia neuter fratri superstes fuerit.
s neutri

3 Si cum filio suo libertus simul perierit, intestati patrono legitima defertur hereditas, si non probatur superuixisse patri filius. hoc[x] enim reuerentia patronatus suggerente dicimus. Si maritus & vxor simul perierint, stipulatio de dote ex capitulo SI IN MATRIMONIO MVLIER DECESSISSET habebit locum, si non probatur illa superstes viro[y] fuisse. 4 Si Lucius Titius cum filio pubere, quem solum testamento scriptum heredem habebat, perierit: intellegitur superuixisse filius patri, & ex testamento heres fuisse, & filii hereditas successoribus eius defertur, nisi contrarium approbetur. quòd si impubes cum patre filius perierit, creditur pater superuixisse, nisi & hic contrarium approbetur.

Relictum incerta persona, vel ademptum.

X. VLPIANVS [libro sexto Disputationum]

SI fuerit legatum relictum[z] ex cognatis meis qui primus capitolium ascenderit: si simul duo venisse dicantur, nec appareat quis prior venerit: an impedietur legatum? vel[A] ei qui monumentum fecerit, & plures fecerint. vel ei qui maximus natu est, & duo pares ætate sint. sed[B] & si legatum Sempronio amico fuerit relictum, & duo sint æqua caritate coniuncti. sed & si duobus hominibus eiusdem nominis fuerit legatum, puta Semproniis, mox Sempronio ademptum sit, nec appareat cui ademptum sit: vtrum datio in vtriusque persona infringitur, an ademptio nulla est, quæri potest. Item si ex pluribus seruis eiusdem nominis vni, vel quibusdam libertas relicta est. & verius est, in his omnibus etiam legata & libertates impediri. ademptionem[C] autem in vtrumque valere.

Benigna interpretatio orationis ambiguæ.

1 Planè si ita libertatem acceperit ancilla, SI PRIMVM MAREM PEPERERIT, LIBERA ESTO, & hæc vno vtero marem & feminam peperisset: si quidem certum est quid[D] prius edidisset, non debet de ipsius statu ambigi, vtrum libera esset, necne. sed nec filiæ. nam si postea edita est, erit ingenua. sin autem hoc incertum est, nec potest nec per subtilitatem iudicialem manifestari: in ambiguis rebus humaniorem sententiam sequi oportet. vt tam ipsa libertatem consequatur, quàm filia eius ingenuitatem: quasi per præsumptionem priore masculo edito.

XI. IVLIANVS [libro trigesimo sexto Digestorum]

QVotiens libertis vsusfructus legatur, & ei qui nouissimus superuixerit, proprietas: vtile est legatum. existimo enim omnibus libertis proprietatem sub hac condicione SI NOVISSIMVS SVPERVIXERIT dari.

XII. IDEM [libro quinquagesimo Digestorum]

QVotiens in actionibus aut in exceptionibus ambigua oratio est, commodissimum est id accipi, quo res, de qua agitur, magis valeat quàm pereat.

Interpretatio ambiguitatis.

XIII. IDEM [libro singulari de Ambiguitatibus]

SI is, qui ducenta deposuit, ita leget: SEIO CVM DVCENTIS, QVAE APVD EVM DEPOSVI, TRECENTA LEGO: singulæ summæ separatæ quidem certam habent demonstrationem, coniunctione verò tali incidunt in ambiguitatem. sed dicendum est, non trecenta, sed quingenta deberi. quia duæ summæ iunguntur. t Si quis leget, FVNDVM SEIANVM NAEVIVS MEVS TITIO[E] CVM DIONE MEO SERVO DATO: dubitatur quidem, [F] Dioni quoque fundus legatus sit, an Dio cum fundo legatus sit. sed magis dicendum est, non solùm fundum, sed etiam seruum Dionem esse legatum: maxime si nullas iustas causas habuit Dioni legandi. 6 Cum ita stipulationem concipimus, SI HOMINEM AVT[G] FVNDVM NON DEDERIS, CENTVM DARE SPONDES? vtrumque est faciendum, ne stipulatio committatur. id est, siue alterum siue neutrum factum sit, tenebit stipulatio. idémque est euidenter, cum propositis specialiter pluribus rebus quas fieri volumus, ita stipulamur, SI[H] QVID EORVM FACTVM NON ERIT? veluti STI-

t alteri
v Cum in
x hoc
y viro suo
z relictum vel
A vel si
B aut si
C ademptione. Restitue est Flor. quod & Bonon. visum est.
D quod
E Titio
F an Dioni
G ac fundum
H Eadem est Dialectica ratio: arg. alibi apud Vlpia. verùm est omnes status ubi esse. l. si seruo. si quo ean. Nam illic coniunctionem (vt aiunt) copulatiuam hoc collectiuè, non (vt ita loquar) distributiuè syncategorematis vsurpantur.

CHVM ET DAMAM ET EROTAM SISTI? SI QVIS EORVM NON STETERIT, DECEM DARI? necesse est enim omnes esse[a] sistendos, vt stipulationi satisfiat. vel, vt propius accedamus, si rogamus ita stipulationem factam, SI STICHVM ET DAMAM ET EROTEM NON SISTARIS, DECEM DARI? neque enim dubitavimus, quin æque omnes sisti oporteat. 3 Verum ita concipias stipulationem, SI ILLVD AVT ILLVD FACTVM NON ERIT, an hoc modo, SI[b] QVID EORVM FACTVM NON ERIT, QVAE VT FIERENT, COMPREHENSA SVNT, hoc interest, quòd quamuis altero facto verum sit, hoc aut illud vere factum esse: non ideo[c] tamen[d] verum erit, hoc aut illud factum non esse. nam simul ea possunt esse vera, quamuis inter se contraria sunt. quia cum significatio non ex vniuerso, sed ex aliquo sumitur, si vero[e] aliquid inde[f] sit, veram efficit totam orationem. sicut è contrario duæ orationes pugnantia continentes simul falsæ sunt. veluti, SI QVI LIBERORVM PARTIM PVBERES PARTIM IMPVBERES DECESSERINT. nam & hoc falsum erit, omnes impuberes decessisse: & illud, omnes puberes decessisse. id accidit, quia significatio sumitur ex vniuerso. in quo si aliquid falsum est, totam orationem falsam efficit. animaduertendum igitur est, quid sit de quo quæritur. nam eam ita concipio, SI ILLVD AVT ILLVD NON FVERIT[g]: quæri debes, an aliquid factum non[h] sit. illius effectus hic est, vt neutrum fiat. huius autem, vt vtrumque fiat. nec in illo prodest aliquid non fecisse, si aliquid factum sit: neque in hoc aliquid fecisse, si aliquid factum non sit. proinde si quis ita interroget, EORVM QVID, QVAE OBICIVNTVR TIBI, FECISTI? ille neget: hoc exprimat, eorum quid, quæ obiiciuntur, non feci. id est nihil horum feci. 4 Si quis autem plura in stipulatum deducat, quorum vnum fieri velit, ita comprehendere debet: ILLVD AVT ILLVD FIERI SPONDES? SI NEVTRVM EORVM FACTVM ERIT, TANTVM DARE? 5 Item si paterfamilias in testamento ita scripserit, SI QVIS MIHI FILIVS AVT FILIA GENITVS, NATVS MIHI ESTO: SI MIHI FILIVS AVT FILIA HERES NON ERIT, SEIVS HERES ESTO: non satis voluntatem suam declarauit, si non aliter extraneum heredem esse volet, quàm si neque filius neque filia heres sit. hoc enim modo concipi oportet, SI MIHI NEQVE FILIVS NEQVE FILIA HERES ERIT. potest autem interdum superior scriptura esse necessaria, si quis cum filium & filiam habeat, vtrumque heredem instituere velit. sed siue alter heres futurus[i] sit, extraneum miscere[k]: siue neuter[l], extraneum substituere. sed proclivior[m] est sententia[n] testatoris sic esse interpretanda[o], vt siue filius siue filia nati ei fuerint, extraneus non admittatur, nisi specialiter hoc testator expresserit.

> a sistere.
> b Id est si nihil verum factum erit, vt infra. eorum quid quæ obiiciuntur, &c. Bar.
> c idcirco
> d tamé minùs verum. Bar.
> e verum
> f inest.
> g erit.
> h Demonstrat illam formulam, si quid eorum factum nō erit: vel illā, omnes impuberes decessisse. aut (quod idem est,) omnes puberes non decessisse. In vniuersum autem, demonstrat contrarias his, in quibus significatio ex vniuerso sumitur, vt ex sequen. apparet.
> i Sunt qui hic addunt negationem, & futurus non sit, legunt.
> k admiscere.
> l neuter.
> m proclivius
> n sententiam
> o interpretandam.

XIIII. MARCIANVS libro sexto Institutionum

SI quis ita scripserit, FILIA QVI TESTAMENTVM MEVM SIGNAVERINT, HERES MEVS DECEM DATO: Trebatius vtile legatum esse putat. quod Pomponius verius esse existimat. quia ipsum testamentum confirmatur testibus adhibitis. quod verum esse existimo.

Legatario repudiante fingitur res nunquam fuisse legataria, sed semper heredis.

XV. IDEM libro secundo Regularum

QVædam sunt, in quibus res dubia est, sed ex post facto retroducitur, & apparet quid actum est. vt ecce si res legata fuerit, & deliberante legatario eam rem heres alii tradiderit. nam si quidem voluerit legatarius habere legatum, traditio nulla est. si verò repudiauerit, valet. Tantundem est, & si pecuniam hereditariam legatam crediderit heres. nam si quidem non repudiauerit legatarius, alienam pecuniam credidit. si verò repudiauerit, suam pecuniam credidisse videtur. quid ergo si consumpta fuerit pecunia? vtique idem erit ex euentu dicendum.

De commorientibus.

XVI. IDEM libro tertio Regularum

QVod de pariter mortuis tractamus, & in aliis agitatum est. vt ecce si mater stipulata est[p] dotem à marito mortua filia in matrimonio sibi reddi, & simul cum filia perit[q]: an ad[r] heredem matris actio ex stipulatu competeret? & Diuus Pius rescripsit, non esse commissam stipulationem. quia mater filiæ non superuixit. 1 Item quæritur, si extraneus, qui dotem stipulatus est, simul cum marito decesserit, vel cum ea propter quam stipulatus esset: an ad heredem suam actionem transmittat.

> p esset
> q perisset
> r & heredibus

XVII. PAVLVS libro duodecimo ad Plautium

IDem est, si dos vxori prælegata sit, & simul cum marito perierit.

XVIII. MARCIANVS libro tertio Regularum

SEd & in illo quæritur, si pariter pupillus, & qui ei substitutus erat frater necessarius decesserit: an frater fratri exsistat heres, an contra. vel si duo inuicem necessarii substituti sunt, & vna perierint: an heredes exstitisse videantur. vel alter alteri, hoc est si inuicem hereditatem rogati fuerint restituere. in quibus casibus si pariter decesserint, nec appareat quis ante spiritum emisit: non videtur alter alteri superuixisse. Sed & circa legem Falcidiam, si dominus cum seruis simul vita functus sit: serui quasi in bonis eius mortis tempore fuerint, non computantur.

XVIIII. VLPIANVS libro vicesimoquinto ad Sabinum

SI cognatis legatum sit, & hi cognati quidem esse desierint, in ciuitate autem maneant: dicendum deberi legatum. cognati enim testamenti facti tempore fuerunt. certe si quis testamenti facti tempore cognatus non fuit, mortis[s] tempore factus est per adrogationem: facilius legatum consequitur. Si quis cognationi leget, idem est atque si cognatis legasset.

> s mortis autē

Collegio licito legari potest.

XX. PAVLVS libro duodecimo ad Plautium

CVm senatus temporibus Diui Marci permiserit collegiis legare: nulla dubitatio est, quòd[t] si corpori cui licet coire legatum sit: debeatur. cui autem non licet, si legetur: non valebit, nisi singulis legetur. hi enim non quasi collegium, sed quasi certi homines admittentur ad legatum.

> t quia

Regula de ambiguis.

XXI. IDEM libro quartodecimo ad Plautium

VBi est verborum ambiguitas, valet quod acti[v] est. veluti cum Stichum stipuler, & sint plures Stichi: vel hominem: vel Carthagini[x], cum sint duæ Carthagines semper[y] in dubiis id agendum est, vt quàm tutissimo loco res sit bona fide contracta. nisi cum aperte contra leges scriptum est.

> v actum
> x Carthagine
> y semper enim

De commorientibus.

XXII. IAVOLENVS libro quinto ex Cassio

CVm pubere filio mater naufragio periit. cum explorari non possit, vter prior[a] extinctus sit, humanius est credere filium diutius vixisse.

> a prior

XXIII. GAIVS libro quinto ad legem Iuliam & Papiam

SI mulier cum filio impubere naufragio periit, priorem filium necatum esse intellegitur.

Regula de ambiguo.

XXIIII. MARCELLVS libro vndecimo Digestorum

CVm in testamento ambigue, aut etiam perperam scriptum est: benigne interpretari, & secundum id quod credibile est cogitatum, credendum est.

XXV. CELSVS libro vicesimo secundo Digestorum

QVVM HERADI MEO DIXERO VELLE MAE LIBERVM ESSE, LIBER ESTO. CVI VT DARE DAMNAS SIT HERES MEVS DIXERO, HERES MEVS DARE DAMNAS ESTO. testatoris voluntas, si quibusdam argumentis apparebit de quo dixit, adimplenda est.

XXVI. IDEM libro vicesimo sexto Digestorum

CVm quæritur in stipulatione quid acti[A] sit, ambiguitas contra stipulatorem est.

> A actum

XXVII. MODESTINVS libro primo Regularum

SI quis de pluribus vnum manumitti voluerit, nec appareat de quo manumittendo testator senserit: nulli eorum fideicommissa[B] competit libertas.

XXVIII. IAVOLENVS[C] libro tertio ex Posterioribus Labeonis

QVi habebat Flaccum fullonem & Philonicum pistorem, vxori Flaccum pistorem legauerat. qui eorum, & num vterque deberetur[D]? placuit primò eum legatum esse, quem testator legare sensisset. quòd si non appareret, primùm inspiciendum esse, an nomina seruorum dominus nota habuisset. quod si[E] habuisset, eum deberi qui nominatus esset, tametsi in artificio erratum esset. sin autem ignota nomina seruorum essent, pistorem legatum videri perinde ac si[F] nomen ei adiectum non esset.

> B fideicommissaria
> C Labeo
> D debebitur? vel, deberetur, quærebatur.
> E nota habuisset.
> F Male in [illegible] sublata est hæc [illegible].

XXXIIII.

XXVIIII. SCAEVOLA libro octauodecimo Digestorum

PLures testamento manumiserat, in quibus Sabinam & Cyprogeniam, cum quisque eorum ad trigesimum annum aetatis peruenisset[a]: & cum liber quisque eorum esset, certam summam dari voluerat, & coniuncta scriptura ita cauerat: SABINAE ET CYPROGENIAE DARI VOLO, CVM AD STATVTAM AETATEM PERVENERINT, SINGVLIS DECEM. ET HOC AMPLIVS ALIMENTORVM NOMINE IN ANNOS SINGVLOS QVOAD VIVENT, SINGVLIS DECEM. quaesitum est, vtrum omnibus manumissis alimenta debeantur, an verò Sabinae & Cyprogeniae solis. respondit, secundum ea quae proponerentur, videri omnibus alimenta legata.

a peruenisset.

DE HIS QVAE POENAE[b] CAVSA[c] RELINQVVNTVR TIT. VI.

Quod relinquitur non in legatarij gratiam, sed in poenam & coërcitionem heredis, non valet.

AFRICANVS libro Quaestionum

FILIOFAMILIAS[d] vel seruo herede instituto, etiam si in patris dominiue poenam illicite[e] vel probrose datum est: nullius momenti legatum esse respondit. non enim id solum quod in heredes[f], sed omne quod in cuiusque lucrum aliquid[g] ex vltima voluntate sentientis, talem in poenam in testamento scriptum sit, nullius momenti habendum.

II. MARCIANVS libro sexto Institutionum

POenam[h] à condicione voluntas testatoris separat. & iam poena an condicio an translatio sit, ex voluntate defuncti apparet. idque Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

b *Antoninus Pius primus constituit, ne poenae causa legatū rebellum maneret: vt refert Iul. Capito. in eodem.*
c nomine: in vulga.
d Filio etiam familiás
e *Tribonianus videtur addidisse Africano hac verba, illicite vel probrose. ex l. 1. C. eod.*
f heredis.
g aliquod
h *Coniunge l. in testamento, 27. de cond. & demõstr.*

DE REGVLA CATONIANA TITVLVS VII.

CELSVS libro trigesimoquinto Digestorum

CATONIANA regula sic definit: quòd si testamenti facti tempore decessisset testator, inutile[i] foret: id legatum quandocumq; decesserit non valere. quae definitio in quibusdam falsa est. quid enim si quis ita legauerit, SI POST KALENDAS MORTVVS FVERO, TITIO DATO? an cauillamur? nam hoc modo, si statim mortuus fuerit, non esse datum legatum verius est, quàm inutiliter datum. item si tibi legatus est fundus, qui scribendi testamenti tempore tuus est: si eum viuo testatore alienaueris, legatum tibi debetur: quod non deberetur, si testator statim decessisset.

II. PAVLVS libro quarto ad Plautium

SEd & si sic[k] legauerit, SI FILIA MEA TITIO NVPTA ERIT: sufficere visum est, si mortis tempore nupta inueniatur, licet testamenti facti tempore fuerit impubes.

III. PAPINIANVS libro quintodecimo Quaestionum

CAtoniana regula non pertinet ad hereditates neque ad ea legata, quorum dies non mortis tempore, sed post aditam cedit hereditatem.

IIII. VLPIANVS libro decimo ad Sabinum

PLacet Catonis regulam ad condicionales institutiones non pertinere.

V. IDEM libro vicesimosecundo ad Sabinum

REgula Catoniana ad nouas leges non pertinet.

i vtile
k sic quis

DE HIS QVAE PRO NON SCRIPTIS HABENTVR TIT. VIII.

IVLIANVS libro septuagesimo octauo Digestorum

SI[l] QVIS hereditatem vel legatum[m] adscripserit, quaeritur, an hereditas vel legatū pro non scripto habeatur. & quid si substitutum habeat huiusmodi institutio. respondit pars hereditatis, de qua me consuluisti, ad substitutum pertinet. nam senatus, cum poenas legis Corneliae constitueret aduersus eum qui sibi hereditatem vel legatum scripsisset, eodem modo improbasse videtur, quo improbatae fuerint illae, QVA EX PARTE ME TITIVS HEREDEM SCRIPTVM IN TABVLIS SVIS RECITAVERIT, EX EA PARTE HERES[n] ESTO. vt perinde haberentur[o], ac si insertae testamento non fuissent[p].

II. ALFENVS VARVS libro quinto Digestorum

QVae[q] in testamento scripta essent[r], neque intellegerentur[s] quid significarent: ea perinde sunt[s] ac si scripta non essent. reliqua autem per seipsa valent[t].

l *August. lib. 4. emen. ca. 15.*
m legatū sibi
n haberetur,
o essent.
p *Coniunge l. in testamento, 27. de condi. & dem.*
q sunt,
r intelligerentur
s esse
s valere.

III. MARCIANVS libro vndecimo Institutionum

SI in metallum damnato quid extra causam[v] alimentorum relictum fuerit: pro nō scripto est, nec ad fiscum pertinet. nam poenae seruus est, non Caesaris. & ita Diuus Pius rescripsit. Sed etsi post testamentum factum heres institutus vel legatarius in metallum datus[x] sit, ad fiscum non pertinet. Item si seruo alieno quid legatum fuerit, & postea à testatore redemptus sit: legatum extinguitur. nam quae in eam causam peruenerunt, à qua incipere non poterant[y], pro non scriptis habentur.

IIII. VLPIANVS libro tertiodecimo ad legem Iuliam & Papiam

SI eo tempore, quo alicui legatum adscribebatur, in rebus humanis non erat: pro non scripto hoc habebitur[z]. sed & si in hostium potestate erat, quo[A] testamentum fiebat, neque ab hostibus redijt: pro non scripto erit. & ita Iulianus scribit.

V. PAVLVS libro duodecimo Quaestionum

QVod quis sibi adscripserit, si alii restituere à testatore iussus est, cum onere fideicommissum[B] id apud heredem remanet, quamuis pro non scripto esset[C]. idem est & in testamento militis.

v *Legatū autē in causam alimentorum damnato in metallū ideirco valet, quia in facto magis, quàm in iure cõsistat. l. legatum. de cap. demin. l.*
x dānatus sit.
y possunt.
z habetur.
A quo tēpore
B fideicomissi
C sit.

DE[D] HIS QVAE VT[E] INDIGNIS AVFERVNTVR TIT. VIIII.

Variae causae, ex quibus legatum aufertur.

MARCIANVS libro sexto Institutionum

DIVI Seuerus[F] & Antoninus rescripserunt, quasi indignum carere legato seu fideicommisso libertum, quae ei[G] testamento patroni relicta erant[H], cum patronum suum post mortem eius quasi illicitae mercis negotiatorem detulerat, quamuis & praemium[I] meruit.

Impugnatio testamenti.

II. IDEM libro vndecimo Institutionum

AVfertur hereditas ex asse, & ad fiscum pertinet, si emancipatus filius contra tabulas bonorum possessionem patris vt praeteritus petierit, & ex substitutione impuberis adierit hereditatem. Item si quis contra mandata duxerit vxorem ex ea prouincia in qua officium aliquid[K] gerit: quod ei ex testamento vxoris adquisitum est, Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, retinere eum non posse: tamquam si tutor pupillam contra decretum amplissimi ordinis in domum suam duxisset. vtroq; ergo casu, etsi ex asse heres institutus adierit hereditatem, fisco locus fit. nam quasi indigno ei aufertur hereditas. per contrarium autem ducta tam ab eo qui officium in prouincia gerebat, quam à tutore illicite: magis est, vt dicatur capere illam ex testamento: nec quasi indignam esse repellendam. idem erit, si quis viui ignorantis bona, vel partem bonorum alicuius cognati donauerit. nam quasi indigno aufertur.

III. IDEM libro quinto Regularum

INdignum esse Diuus Pius illum decreuit, vt & Marcellus libro duodecimo digestorum refert, qui manifestissime comprobatus est[L] id egisse, vt per neglegentiam & culpam suam mulier, a qua heres institutus erat, moreretur.

IIII. VLPIANVS libro quartodecimo ad Edictum

PApinianus[M] libro quinto quaestionum ait, si quis vnum heredem quasi per falsum adscriptum accusauit: legatum ei non auferri à coherede relictum, quem non inquietauit.

V. PAVLVS libro primo de Iure Fisci

POst[N] legatum acceptum non tantum licebit falsum arguere testamentum: sed &[O] non iure factum contendere. inofficiosum autem dicere non permittitur.

Ille qui non iure factum contendit, nec optinuit, non repellitur ab eo quod meruit. ergo qui legatum secutus[P], postea falsum dixit, amittere debebit quod consecutus est. De eo verò, qui legatum accepit, si neget iure factum esse testamentum, Diuus Pius ita rescripsit. cognati Sophronis[Q] licet ab herede instituto acceperant[R] legata, tamen si is eius condicionis fuerit visus, vt optinere hereditatem non possit, & iure intestati ad eos cognatos pertinet: petere hereditatem ipso iure poterunt. Prohibendi autem sint, an non: ex cuiusque[S] persona, condicione, aetate, cognita causa à iudice constituendum erit.

Excusatio tutelae.

Amittere id quod testamento meruit[T], & eum placuit, qui tutor datus excusauit se à tutela. sed si consecutus fuerit, non admittitur[V] ad excusationem. diuersum puto in

D De his quibus vt indignis legata auferuntur.
E velut
F Verus
G ex testamento
H fuerant.
I praemiū libertatis meruit.
K aliquod
L sit id egisse,
M *Ex titul. de inoff. testam.*
N *Querela inofficiosi digna est odio maiore, quia ad iniuriam parentum spectat; accusatio autem falsi, & non iure facti testamenti, aliquo minus, quàm testatori.*
O testamentū non iure
P consecutus,
Q Sophronij
R acceperunt
S vtriusque
T meruerit,
V admittetur

CHVM ET DAMAM ET EROTEM SISTIS? SI QVIS EORVM NON STETERIT, DECEM DARI? necesse est enim omnes esse[a] sistendos, vt stipulationi satisfiat. vel, vt propius accedamus, fingamus ita stipulationem factam, SI STICHVM ET DAMAM ET EROTEM NON SISTERIS, DECEM DARI? neque enim dubitauimus, quin æque omnes sisti oporteat. 3 Verum ita concipias stipulationem, SI ILLVD AVT ILLVD FACTVM NON ERIT, an hoc modo, SI[b] QVID EORVM FACTVM NON ERIT, QVAE VT FIERENT, COMPREHENSA SVNT, hoc interest, quòd quamuis altero facto verum sit, hoc aut illud vere factum esse: non ideo[c] tamen[d] verum erit, hoc aut illud factum non esse, nam simul ea possunt esse vera, quamuis inter se contraria sunt. quia cum significatio non ex vniuerso, sed ex alia qua sumitur, si vera[e] aliquid inde[f] sit, veram efficit totam orationem. sicut è contrario duæ orationes pugnantis continentes simul falsæ sunt. velati, SI QVI LIBERORVM PARTIM PVBERES PARTIM IMPVBERES DECESSERINT. nam & hoc falsum erit, omnes impuberes decessisse: & illud, omnes puberes decessisse. id accidit, quia significatio sumitur ex vniuerso. in qua si aliquid falsum est, totam orationem falsam efficit. animaduertendum igitur est, quid sit de quo quæritur. nam cum ita concipis, SI ILLVD AVT ILLVD NON FECERIT[g]: quæri debet, an aliquid factum non[h] sit. illius effectus hic est, vt neutrum fiat. huius autem, vt vtrumque fiat. nec in illo prodest aliquid non fecisse, si aliquid factum sit: neque in hoc aliquid fecisse, si aliquid factum non sit. proinde si quis ita interroget, EORVM QVID, QVAE DICVNTVR FIERI, FECISTI? ille neget: hoc exprimat, eorum quid, quæ obiciuntur, non feci. id est nihil horum feci. 4 Si quis autem plura in stipulatum deducat, quorum vnum fieri velit, ita comprehendere debet: ILLVD AVT ILLVD FIERI SPONDES? SI NIHIL EORVM FACTVM ERIT, TANTVM DARI? 5 Item si paterfamilias in testamento ita scripserit, SI QVIS MIHI FILIVS AVT FILIA GENITVS, HERES MIHI ESTO: SI MIHI FILIVS AVT FILIA HERES NON ERIT, SEIVS HERES ESTO: non satis voluntatem suam declarauit, si non alter extraneum heredem esse volet, quàm si neque filius neque filia heres sit. hoc enim modo concipi oportet, SI MIHI NEQVE FILIVS NEQVE FILIA HERES ERIT. potest autem interdum superior scriptura esse necessaria, si quis cum filium & filiam habeat, vtrumque heredem instituere velit. sed siue alter heres futurus[i] sit, extraneum miscere[k]: siue neuter[l], extraneum substituere. sed proclitior[m] est sententia[n] testatoris sic esse interpretanda[o], vt siue filius siue filia nati ei fuerint, extraneus non admittatur, nisi specialiter hoc testator expresserit.

a sistere,
b Id est si quid horum factum erit, vt infra. verum quod quæ obiciuntur, &c. Baro.
c tàcitè
d tamé minùs verum. Baro.
e verum
f tollit,
g erit
h Demonstrat illam formulam, si quid eorum factum nō erit: vel illā, omnes impuberes decessisse: aut, quod idem est, omnes puberes non decessisse. In versione autem, demonstrat contrarias his, in quibus significatio ex vniuerso sumitur, vt ex sequen. apparet.
i Sunt qui hic addant negationem, & futurus non sit, legunt.
k immiscere:
l neuter.
m proclium
n sententiam
o interpretādam.

XIIII. MARCIANVS libro sexto Institutionum

SI quis ita scripserit, ILLIS QVI TESTAMENTVM MEVM SIGNAVERINT, HERES MEVS DECEM DATO: Trebatius vtile legatum esse putat. quod Pomponius verius esse existimat. quia ipsum testamentum confirmatur testibus adhibitis. quod verum esse existimo.

Legatario repudiante fingitur res nunquam fuisse legatarij, sed semper heredis.

XV. IDEM libro secundo Regularum

QVædam sunt, in quibus res dubia est, sed ex post facto retroducitur, & apparet quid actum est. vt ecce si res legata fuerit, & deliberante legatario eam rem heres alii tradiderit. nam si quidem voluerit legatarius habere legatum, traditio nulla est. si verò repudiauerit, valet. Tantundem est, & si pecuniam hereditariam legatam crediderit heres. nam si quidem non repudiauerit legatarius, alienam pecuniam credidit. si verò repudiauerit, suam pecuniam credidisse videtur. quid ergo si consumpta fuerit pecunia? vtique idem erit ex euentu dicendum.

De commorientibus.

XVI. IDEM libro tertio Regularum

QVod de pariter mortuis tractamus, & in aliis agitatum est. vt ecce si mater stipulata est[p] dotem à marito mortua filia in matrimonio sibi reddi, & simul cum filia perit[q]: an ad[r] heredem matris actio ex stipulatu competeret? & Diuus Pius rescripsit, non esse commissam stipulationem. quia mater filiæ non superuixit. 1 Item quæritur, si extraneus, qui dotem stipulatus est, simul cum marito decesserit, vel cum ea propter quam stipulatus esset: an ad heredem suum actionem transmittat.

p esset
q perissent
r & heredib.

XVII. PAVLVS libro duodecimo ad Plautium

IDem est, si dos vxori prælegata sit, & simul cum marito perierit.

XVIII. MARCIANVS libro tertio Regularum

SEd & in illo quæritur, si pariter pupillus, & qui ei substitutus erat frater necessarius decesserit: an frater fratri exstitat heres, an contra. vel si duo inuicem necessarii substituti sunt, & vna perierint: an heredes exstitisse videantur. vel alter alteri, hoc est si inuicem hereditatem rogati fuerint restituere. in quibus casibus si pariter decesserint, nec appareat quis ante spiritum emisit: non videtur alter alteri superuixisse. Sed & circa legem Falcidiam, si dominus cum seruis simul vita functus sit: serui quasi in bonis eius mortis tempore fuerint, non computantur.

XVIIII. VLPIANVS libro vicesimoquinto ad Sabinum

SI cognatis legatum sit, & hi cognati quidem esse desierunt, in ciuitate autem maneant: dicendum deberi legatum. cognati enim testamenti facti tempore fuerunt. certe si quis testamenti facti tempore cognatus non fuit, mortis[s] tempore factus est per adrogationem: facilius legatum consequitur. Si quis cognationi leget, idem est atque si cognatis legasset.

s mortis autē

Collegio licito legari potest.

XX. PAVLVS libro duodecimo ad Plautium

CVm senatus temporibus Diui Marci permiserit collegiis legare: nulla dubitatio est, quòd[t] si corpori cui licet coire legatum sit: debeatur. cui autem non licet, si legetur: non valebit, nisi singulis legetur. hi enim non quasi collegium, sed quasi certi homines admittentur ad legatum.

t quia

Regula de ambiguo.

XXI. IDEM libro quartodecimo ad Plautium

VBi est verborum ambiguitas, valet quod acti[v] est. velati cum Stichum stipuler, & sint plures Stichi: vel hominem: vel Carthagini[x], cum sint duæ Carthagines: semper[y] in dubiis id agendum est, vt quàm tutissimo loco res sit bona fide contracta. nisi cum aperte contra leges scriptum est.

v actum
x Carthagini
y semper enim

De commorientibus.

XXII. IAVOLENVS libro quinto ex Cassio

CVm pubere filio mater naufragio periit. cum explorari non possit, vter prior[z] extinctus sit, humanius est credere filium diutius vixisse.

z prius

XXIII. GAIVS libro quinto ad legem Iuliam & Papiam

SI mulier cum filio impubere naufragio periit, priorem filium necatum esse intellegitur.

Regula de ambiguo.

XXIIII. MARCELLVS libro vndecimo Digestorum

CVm in testamento ambigue, aut etiam perperam scriptum est: benigne interpretari, & secundum id quod credibile est cogitatum, credendum est.

XXV. CELSVS libro vicesimosecundo Digestorum

QVEM HEREDEM MEO DIXERO VELLE ME LIBERVM ESSE, LIBER ESTO. CVI TE DARE DAMNAS SIT HERES MEVS DIXERO, SI HERES MEVS DARE DAMNAS ESTO. testatoris voluntas, si quibusdam argumentis apparebit de quo dixit, adimplenda est.

XXVI. IDEM libro vicesimo sexto Digestorum

CVm quæritur in stipulatione quid acti[A] sit, ambiguitas contra stipulatorem est.

A actum

XXVII. MODESTINVS libro primo Regularum

SI quis de pluribus vnum manumitti voluerit, nec appareat de quo manumittendo testator sensit: nulli eorum fideicommissa[B] competit libertas.

B fideicommissaria

XXVIII. IAVOLENVS[C] libro tertio ex Posterioribus Labeonis

QVi habebat Flaccum fullonem & Philonicum pistorem, vxori Flaccum pistorem legauerat. qui eorum, & num vterque deberetur[D]? placuit primò eum legatum esse, quem testator legare sensisset. quòd si non appareret, primùm inspiciendum esse, an nomina seruorum dominus nota habuisset. quod si[E] habuisset, eum deberi qui nominatus esset, tametsi in artificio erratum esset. sin autem ignota nomina seruorum essent, pistorem legatum videri perinde ac si[F] nomen ei adiectum non esset.

C Labeo
D debebitur: vel, deberetur, quærebatur.
E nota habuisset,
F Male in quibusdam sublata est hæc particula.

XXVIIII.

XXVIII. SCAEVOLA libro octauodecimo Digestorum

PLures testamento manumiserat, in quibus Sabinam & Cyprogeniam, cum quisque eorum ad trigesimum annum ætatis peruenisset[a]: & cum liber quisque eorum esset, certam summam dari voluerat, & coniuncta scriptura ita cauerat: SABINAE ET CYPROGENIAE DARI VOLO, CVM AD STATVTAM AETATEM PERVENERINT, SINGVLIS DECEM. ET HOC AMPLIVS ALIMENTORVM NOMINE IN ANNOS SINGVLOS QVOAD VIVENT, SINGVLIS DECEM. quæsitū est, vtrum omnibus manumissis alimenta debeantur, an verò Sabinæ & Cyprogeniæ solis. respondit, secundum ea quæ proponerentur, videri omnibus alimenta legata.

a peruenisset.

DE HIS QVAE POENAE[b] CAVSA[c] RELINQVVNTVR TIT. VI.

Quod relinquitur non in legatarij gratiam sed in pœnam & coërcitionem hæredis, non valet.

AFRICANVS libro Quæstionum

FIlio familias[d] vel seruo herede instituto, etiam si in patris dominíve pœnam illicite[e] vel probrose datum est: nullius momenti legatum esse respondit. non enim id solum quod in heredes[f], sed omne quod in cuiusque lucrum aliquid[g] ex vltima voluntate sentientis, talemq; pœnam in testamento scriptum sit, nullius momenti habendum.

II. MARCIANVS libro sexto Institutionum

POenam[h] à condicione voluntas testatoris separat. & vtrum pœna an condicio an translatio sit, ex voluntate defuncti apparet. idque Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

b Antoninus Pius primus constituit, ne pœnæ causa legatū relictum maneret: vt refert Iul. Capito. in eodem.
c nomine: in vulga.
d Filio etiam familias
e Tribonianus videtur addidisse Africano hæc verba, illicite vel probrose, ex l. 1. C. eod.
f hæredis.
g aliquod
h Coniunge l. in testamento, vt. de cond. & demonstr.

DE REGVLA CATONIANA TITVLVS VII.

CELSVS libro trigesimoquinto Digestorum

CATONIANA regula sic definit: quòd si testamenti facti tempore decessisset testator, inutile[i] foret, id legatum quandocumq; decesserit non valere. quæ definitio in quibusdam falsa est. quid enim si quis ita legauerit, SI POST KALENDAS MORTVVS FVERO, TITIO DATO? an cauillamur? nam hoc modo, si statim mortuus fuerit, non esse datum legatum verius est, quam inutiliter datum. item si tibi legatus est fundus, qui scribendi testamenti tempore tuus est: si eum viuo testatore alienaueris, legatum tibi debetur: quod non deberetur, si testator statim decessisset.

i vtile

II. PAVLVS libro quarto ad Plautium

SEd & si sic[k] legauerit, SI FILIA MEA TITIO NVPTA ERIT: sufficere visum est, si mortis tempore nupta inueniatur, licet testamenti facti tempore fuerit impubes.

k sic quis

III. PAPINIANVS libro quintodecimo Quæstionum

CAtoniana regula non pertinet ad hereditates neque ad ea legata, quorum dies non mortis tempore, sed post aditam cedit hereditatem.

IIII. VLPIANVS libro decimo ad Sabinum

PLacet Catonis regulam ad condicionales institutiones non pertinere.

V. IDEM libro vicesimosecundo ad Sabinum

REgula Catoniana ad nouas leges non pertinet.

DE HIS QVAE PRO NON SCRIPTIS HABENTVR TIT. VIII.

IVLIANVS libro septuagesimo octauo Digestorum

SI[l] QVIS hereditatem vel legatum[m] adscripserit, quæritur, an hereditas vel legatū pro non scripto habeatur. & quid si substitutum habeat huiusmodi institutio. respondit pars hereditatis, de qua me consuluisti, ad substitutum pertinet. nam senatus, cum pœnas legis Corneliæ constitueret aduersus eum qui sibi hereditatem vel legatum scripsisset, eodem modo improbasse videtur, quo improbatæ sunt illæ, QVA EX PARTE ME TITIVS HEREDEM SCRIPTVM IN TABVLIS SVIS RECITAVERIT, EX EA PARTE HERES ESTO. vt perinde haberentur[n], ac si insertæ testamento non fuissent[o].

l August. lib. 4. contra aca. 15.
m legatū sibi

II. ALFENVS VARVS libro quinto Digestorum

QVæ[p] in testamentu scripta essent[q], neque intellegerentur[r] quid significarent: ea perinde sunt[s] ac si scripta non essent. reliqua autem per sipsa valent[t].

n haberentur.
o essent.
p Coniunge l. in testamento. vt. de conditio. & dem.
q sunt.
r intelligerentur
s esse
t valere.

III. MARCIANVS libro vndecimo Institutionum

SI in metallum damnato quid extra causam[v] alimentorum relictum fuerit: pro nō scripto est, nec ad fiscum pertinet. nam pœnæ seruus est, non Cæsaris. & ita Diuus Pius rescripsit. Sed etsi post testamentum factum heres institutus vel legatarius in metallum datus[x] sit, ad fiscum non pertinet. Item si seruo alieno quid legatum fuerit, & postea à testatore redemptus sit: legatum extinguitur. nam quæ in eam causam peruenerunt, à qua incipere non poterant[y], pro non scriptis habentur.

v Legatū autē in causam alimentorum damnato in metallū idcirco valet, quia in facto magis, quam in iure consistat. l. legatum. de cap. dimin. l.
x dānatus sit.
y possunt.

IIII. VLPIANVS libro tertio decimo ad legem Iuliam & Papiam

SI eo tempore, quo alicui legatum adscribebatur, in rebus humanis non erat: pro non scripto hoc habebitur[z]. sed & si in hostium potestate erat, quo[A] testamentum fiebat, neque ab hostibus redit: pro non scripto erit. & ita Iulianus scribit.

z habetur.
A quo tēpore

V. PAVLVS libro duodecimo Quæstionum

QVod quis sibi adscripserit, si iussu testatoris iussus est: cum onere fideicommissum[B] id apud heredem remanet, quamuis pro non scripto esset[C]. idem est & in testamento militis.

B fideicommissi
C sit.

DE[D] HIS QVAE VT[E] INDIGNIS AVFERVNTVR TIT. VIIII.

Variæ causæ, ex quibus legatum aufertur.

MARCIANVS libro sexto Institutionum

DIVI Seuerus[F] & Antoninus rescripserunt, quasi indignum carere legato seu fideicommisso libertum, quæ ei[G] testamento patroni relicta erant[H], cum patronum suum post mortem eius quasi illicitæ mercis negotiatorem detulerat, quamuis & præmium[I] meruit.

D De iis quibus vt indignis legata auferuntur.
E velut
F Verus
G ex testamento
H fuerant.
I præmiū libertatis meruerit.

Impugnatio testamenti.

II. IDEM libro vndecimo Institutionum

AVfertur hereditas ex asse, & ad fiscum pertinet, si emancipatus filius contra tabulas bonorum possessionem patris vt præteritus petierit, & ex substitutione impuberis adierit hereditatem. Item si quis contra mandata duxerit vxorem ex ea prouincia in qua officium aliquid[K] gerit: quod ei ex testamento vxoris adquisitum est, Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, retinere eum non posse: tamquam si tutor pupillam contra decretum amplissimi ordinis in domum suam duxisset. vtroq; ergo casu, etsi ex asse heres institutus adierit hereditatem, fisco locus sit. nam quasi indigno ei aufertur hereditas. per contrarium autem ducta tum ab eo qui officium in prouincia gerebat, quàm à tutore illicite: magis est, vt dicatur capere illam ex testamento: nec quasi indignam esse repellendam. idem erit, si quis viui ignorantis bona, vel partem bonorum alicuius cognati donauerit. nam quasi indigno aufertur.

K aliquod

III. IDEM libro quinto Regularum

INdignum esse Diuus Pius illum decreuit, vt & Marcellus libro duodecimo digestorum refert, qui manifestissime comprobatus est[L] id egisse, vt per neglegentiam & culpam suam mulier, à qua heres institutus erat, moreretur.

L sit id egisse.

IIII. VLPIANVS libro quartodecimo ad Edictum

PApinianus[M] libro quinto quæstionum ait, si quis vnum heredem quasi per falsum adscriptum accusauit: legatum ei non auferri à coherede relictum, quem non inquietauit.

M Ex titul. de inoff. testam.

V. PAVLVS libro primo de Iure Fisci

POst[N] legatum acceptum non tantùm licebit falsum arguere testamentum: sed &[O] non iure factum contendere. inofficiosum autem dicere non permittitur.

Ille qui non iure factum contendit, nec optinuit, non repellitur ab eo quod meruit. ergo qui legatum secutus[P], postea falsum dixit, amittere debebit quod consecutus est. De eo verò, qui legatum accepit, si neget iure factum esse testamentum, Diuus Pius ita rescripsit. cognati Sophronis[Q] licet ab herede instituto acceperant[R] legata, tamen si is eius condicionis fuerit visus, vt optinere hereditatem non possit, & iure intestati ad eos cognatos pertinet: petere hereditatem ipso iure poterunt. Prohibendi autem sint, an non: ex cuiusque[S] persona, condicione, ætate, cognita causa à iudice constituendum erit.

N Querela inofficiosi digna est odio maiore, quia ad iniuriam parentum spectat: accusatio autem falsi, & non iure facti testamenti, aliqui notam inurunt, quàm testatori.
O testamentū non iure
P consecutus,
Q Sophronii
R acceperunt
S vtriusque

Excusatio tutelæ.

Amittere id quod testamento meruit[T], & eum placuit, qui tutor datus excusauit se à tutela. sed si consecutus fuerit, non admittitur[V] ad excusationem. diuersum puto in

T meruerit.
V admittetur

eo qui legatum tantùm meruit, & à matre pupilli tutor 2 petitus, excusare se maluit. hic enim nihil cōtra iudicium[a] defuncti fecit. sed hoc legatum, quod tutori denegatur, non ad fiscum transfertur, sed filio relinquitur, cuius vtilitates desertæ sunt. 3 Si pater accusauerit testamentum, vel dominus: denegabitur ei actio etiam eius, quod filio eius vel seruo legatum est, si ad ipsos emolumentum rei peruenturum est. quòd si personam illorum spectet, diuersum dicendum est. 4 Si seruum suum rogatus sit manumittere, qui legatum meruit, vel etiam ipsi seruo vtrumque datum sit: dicendum est, non debere obesse seruo factum domini. sed à fisco redimendum, vt manumittatur. si tamen velit seruum vendere, quia non potest cogi, qui iudicium spreuit defuncti. 5 Si filiusfamilias falsum accusauerit testamentum, videndum est, an denegari debeat actio patri. & puto, si inuito patre accusauit, non esse denegandam patri actionem. Si is, cui rogatus sum legatum restituere, falsum dixerit: restituere id fisco debebo. Qui accusauit falsum, heres legatario exstitit, vel heredi scripto. nihil huic nocere dicendum est. similis est ei & qui inofficiosum dicit[b]. 6 Aetati eius, qui accusauit, ignoscitur. & maximè si tutor vel curator dicere falsum[c] vel inofficiosum velit. & ita imperatores Seuerus & Antoninus rescripserunt. 7 His verò[d] qui testimonio suo intentionem accusatoris adiuuauerunt, deneganda est actio. idque[e] Diuus Seuerus decreuit. Sunt qui putant, & rectè, & ei denegandam, qui accusatori adfuit, vel fideiussor pro eo exstiterit. 8 Quidam & præsidem indignum putant, qui testamentum falsum pronuntiauit, si appellatione intercedente heres scriptus optinuit.

9 Aduocatum fisci, qui intentionem delatoris exsequitur, in omnibus officii necessitas satis excusat. 10 Qui principale testamentum arguit, & à secundis tabulis repellendus est. item à codicillis ad testamentum factis, licet non confirmatis. non idem sequendum est si secundas tabulas vel codicillos coarguit. quia non vtrumque hoc casu improbasse videtur. 11 An libertas ei seruo data, qui testimonio suo infringere voluerit testamentum, auferri debeat, videndum est. fideicommissum vtique non est dignus consequi. & de libertate Diuus Pius iudicauit, esse ea priuandum. 12 Ei qui tutor datus est, non prodest ad excusationem quòd falsum dixit, sed à legato remouetur. 13 Qui mortis causa donationem accepit à testatore, non est similis in hac causa legatario. alia causa est eius qui propter testamentum a legatario vel à statulibero accipere iussus est. hic enim vt indignus repellitur. & Falcidiæ beneficium heredi scripto auferri debere, Diuus Pius 14 & Diuus Marcus putauerunt. Omnes, qui vt indigni repelluntur[f], summouendi sunt à præmio, quod secundum[g] edictum Diui Traiani datur his qui se deferunt.

a voluntatem
b dixit.
c falsum testamentum
d quoque
e idémque diuus Verus, & Antoninus decreuerunt.
f repelluntur.
g Hoc edictum refert ex hoc ipso auctore l. edicto, in tit. de iu. fisci.

VI. MARCELLVS [libro vicesimosecundo Digestorum]

REscriptum est à principe, heredem rei, quam amouisset, quartam non retinere. & ideo si is qui quadringenta habebat, vniuersa quadringenta legauit, & heres centum subtraxisset: trecentorum quartam retinebit, septuagintaquinque scilicet: & ducenta vigintiquinque dabit legatariis. ex centum quæ subripuit, legatariis quidem dabit septuagintaquinque. reliqua, id est vigintiquinque, ad fiscum venient.

VII. MODESTINVS [libro sexto Differentiarum]

QVi Titii testamentum falsum dixit, nec optinuit, heredi eius heres existere prohibendus non est. quia non principaliter in Titii hereditatem succedit.

VIII. IDEM [libro nono Regularum]

INdigno herede pronuntiato, adempta hereditate, confusas actiones restitui non oportet.

De inimicitiis.

VIIII. VLPIANVS [libro quartodecimo ad legem Iuliam & Papiam]

SI inimicitiæ capitales interuenerunt inter legatarium & testatorem, & verisimile esse cœperit, testatorem noluisse legatum siue fideicommissum præstari ei cui adscriptum relictum est: magis est, vt legatum ab eo peti non possit. sed & si palam & apertè testatori maledixerit, & infaustas voces aduersus eum iactauerit: idem erit dicendum. si autem[h] status eius controuersiam mouit, denegatur eius, quod testamento accepit, persecutio, ea qua specie statim fisco defertur[i].

h etiam
i defertur.

Tacitè relictum incapaci.

X. GAIVS [libro quintodecimo ad legem Iuliam & Papiam]

IN fraudem iuris fidem accommodat, qui vel id quod relinquitur, vel aliud tacitè promittit restituturum se personæ, quæ legibus ex testamento capere prohibetur: siue chirographum eo nomine dederit, siue nuda pollicitatione repromiserit. 1 Si quis ei, qui capere possit, rogatus fuerit restituere, & is mortis tempore prohibetur legibus hoc capere: non dubito quin, etsi deficit fideicommissum, apud eum tamen, qui rogatus est restituere, manere debet[k]. quia nulla fraus eius interuenisse[l] videtur: nisi si in futurum casum fidem accommodauit. id est vt licet capere legibus prohiberi cœperit, restituat. 2 Rectè dictum est, si pater[m] filii, quem in potestate habebat, tacitam fidem interposuerit, non debere id filio nocere: quia parendi necessitatem habuerit[n].

k debeat.
l Obseruas non tam consilium fraudandi, quàm euentum spectari.
m pater filio.
n Huc pertinet elegans disceptatio apud Gel. lib. 2. noct. Attic. 7.

XI. PAPINIANVS [libro quintodecimo Quæstionum]

HEres, qui tacitam fidem contra leges accommodauit, in ea parte, quæ[o] fraudem adhibuit, Falcidia non vtitur. & ita senatus censuit. sed si maior modus institutionis quàm fraudis fuerit: quod ad Falcidiam attinet, de superfluo quarta retinebitur.

o in qua

XII. IDEM [libro sextodecimo Quæstionum]

CVm quidam scripsisset heredes, quos instituere non poterat: quamuis institutio non valeret, neque superius testamentum ruptum esset: heredibus tamen vt indignis, qui non habuerunt supremam voluntatem, abstulit iam pridem senatus hereditatem. quod Diuus Marcus in eius persona iudicauit, cuius nomen peracto testamento testator induxerat. causam enim ad præfectos ærarii misit. verùm ab eo legata relicta salua manserunt. de præceptionibus eidem datis voluntatis erit quæstio. & legatum ei non denegabitur: nisi hoc euidenter testatorem voluisse appareat.

Matrimonium cum adultera.

XIII. IDEM [libro trigesimo secundo Quæstionum]

CLaudius Seleucus Papiniano suo salutem. Mæuius in adulterio Semproniæ damnatus, eandem Semproniam non damnatā duxit vxorem: qui moriens heredem eam reliquit. quæro, an iustum matrimonium fuerit, & an mulier ad hereditatem admittatur. respondi, neque tale matrimonium stare, neque hereditatis lucrum ad mulierem pertinere. sed quod relictum est, ad fiscum peruenire[p]. sed etsi talis mulier virum heredem instituerit, & ab eo quasi ab indigno hereditatem auferri dicimus.

p pertinere. vel, fisco vendicari.

XIIII. IDEM [libro trigesimotertio Quæstionum]

MVlierem, quæ stupro cognita in contubernio militis fuit, etsi sacramento miles solutus intra annum mortem obierit, non admitti ad testamentum iure militiæ factum: & id quod relictum est, ad fiscum pertinere, proximè tibi respondi.

Impugnatio codicillorum.

XV. IDEM [libro sexto Responsorum]

HEredi, qui falsos codicillos esse dixit, neque optinuit, hereditas non aufertur. si tamen aliquid a coherede codicillis acceperit, eius actio denegabitur. itaque si bonorum inter heredes diuisionem defunctus codicillis fecerit: partes quidem hereditarias, in quibus legatum consistere non potuit, tenebit. sed Falcidiæ beneficio non vtetur, si tantum in amissis portionibus erit, quod Falcidiam æquitate compensationis recusaret.

XVI. IDEM [libro octauo Responsorum]

CVm tabulis secundis pater impuberi filio fratris filios coheredibus datis substituisset, ac substituti fratris filii post mortem pueri matrem eius partus subiecti ream postulassent, vt hereditatem patrui legitimam optinerent: victis auferendam esse partem hereditatis ex causa substitutionis respondi. quia ex testamento sententiam secundum se dictam non haberent.

De concubina.

1 Quoniam stuprum in ea contrahi non placuit, quæ se non patroni concubinam esse patitur eius, qui concubinam habuit, quod testamento relictum est, actio non denegabitur. idq; in testamento Coccei Cassiani clarissimi viri, qui Rufinam ingenuam honore[q] pleno dilexerat, optimi maximiq; principes nostri iudicauerunt. cuius filiam, quam alumnam testamento Cassianus nepti coheredem datam appellauerat, vulgo quæsitam apparuit.

2 Cum heredis nomen mutata voluntate paterfamilias incisis tabulis[r] induxisset, atque ideo fisco portionis emolumentum adiudicatum fuisset: eam rem legatariis non obesse, qui retinuerant voluntatem, Diuo Marco placuit. & ideo cum suo onere fiscum succedere.

q amore
r omnibus. Rectior est Flor.

Vindicta defuncti omissa.

XVII. IDEM [libro tertiodecimo Responsorum]

HEredem, qui sciens defuncti vindictam[s] insuperhabuit, fructus omnes restituere cogēdum existimaui. nec

s omisit, & insuperhabuit. Interpretatio est omisit, quo explicatur verbū, insuperhabuit, vt supr. eadem l. suas persona de religio. & sump. funer.

nec probe desideraturum, actionem confusam restitui. deceptum autem ignoratione facti, bonæ fidei possessoris defensionem habiturum, ante motam scilicet controuersiam, si ratio fructuum subducatur: nec improbe confusam actionem reddi postulaturum.

Tacitum fideicommissum suscipere relictum.

XVIII. IDEM libro quintodecimo Responsorum

EVm, qui tacitum fideicommissum in fraudem legis suscepit, eos quoque fructus, quos ante litem motam percepit, restituere cogendum respondi: quòd bonæ fidei possessor fuisse non videtur. exemplo bonorum fisco vindicatorum. post motam[a] de tacito fideicommisso controuersiam, ante pretia fructuum percepta cum vsuris esse restituenda respondi: sed omnium fructuum, quorum pretia percepta fuerant. quòd si fructus in vsu habuit[b], eorum pretia tantùm restitui satis erit. sed Diuus Seuerus bonorum tacite relictorum, citra distinctionem temporis, fructus dumtaxat deberi, non etiam vsuras eorum benigne decreuit, quo iure vtimur. Bonis vniuersis ex causa taciti fideicommissi fisco restitutis, [c]heredem onus æris alieni non spectare conuenit. nec aliud seruatur morte non defensa. si quid tamen ob aditam hereditatem actionibus aut seruitutibus confusis amiserit, auxilio[d] restitutionis non merebitur. Pro parte heres institutus prædium legatum acceperat, & [e] in hereditate non capienti restituendi tacitum ministerium susceperat. quamquam legatum pro ipsius parte non constitisset, ideóque portionem istam pro herede possideret: tamen et prædium integrum esse relinquendum respondi. neque enim rationem[f] iuris ac possessionis varietatem inducere diuisionem voluntatis.

XVIIII. PAVLVS libro sextodecimo Responsorum

SI scriptis heredibus ideo hereditas ablata est, quòd testator aliud testamentum mutata voluntate facere voluit, & impeditus ab ipsis est: ab vniuerso iudicio priore recessisse eum videri.

Vindicta omissa.

XX. HERMOGENIANVS libro tertio iuris Epitomarum

EI qui mortem vxoris non defendit, vt indigno dos aufertur.

XXI. PAVLVS libro quinto Sententiarum

POrtiones † quæ eorum fisco vindicantur, qui mortem libertorum suspectò decedentium non defenderunt. omnes enim heredes, vel eos qui loco heredis sunt, officiose agere circa defuncti vindictam conuenit.

De eo qui impugnat testamentum nomine alieno.

XXII. TRYPHONINVS libro quinto Disputationum

TVtorem[g], qui pupilli sui nomine falsum vel inofficiosum testamentum dixit, non[h] perdere sua legata, si non optinuerit, optima ratione defenditur. & si libertum patris pupilli suo[i] nomine capitis accusauerit, non repelli à bonorum possessione contra tabulas: quia officii necessitas, & tutelæ fides excusata esse debet. nec quisquam iudicum calumnia notabit tutorem, qui non suis simultatibus accusationem sub nomine pupilli instituit, sed cogente forté matre pupilli, vel libertis patris instantibus. & si tutor reum aliquem postulauerit pupilli nomine, & ideo non sit exsecutus, quòd interim ad pubertatem pupillus peruenerit: non oportet dici in Turpillianum eum senatusconsultum incidisse. discreta sunt enim iura, quamuis plura in eandem personam deuenerint, aliud tutoris, aliud legatarii. & cum non suæ personæ iure, sed pupilli accusauerit: propriam pœnam mereri non debet. denique pupillo relicta in eo testamento, nisi à principe conseruata sint, pereunt. adeo ille est accusatoris defensor, & quasi patronus. idem & Sabinus libris ad Vitellium scripsit.

XXIII. GAIVS libro singulari de tacitis fideicommissis

SI quilibet heres ex cuiuscumque testamento tacite rogatus fuerit, vt quadrantem, quem legis Falcidiæ beneficio retinuit, non capienti restituat: æque locus erit senatusconsulto. neque enim multum interest inter tale fideicommissum, & cum quis id, quod ad se ea hereditate peruenerit, restituere rogatus sit.

XXIIII. PAPINIANVS libro quartodecimo Quæstionum

SI[k] testamentum patris iure factum filius negauit, quoniam de iure disputauit, non iudicium impugnauit, aut accusauit: retinet defuncti voluntatem.

XXV. IDEM libro quartodecimo Responsorum

SI gener socerum heredem reliquerit, taciti fideicommissi suspicionem sola ratio paternæ affectionis non admittit. Apud Scæuolam libro trigesimo digestorum Claudius[l] notat: Si viuo testatore decesserit is, cui illicite legatum relictum erat, non[m] fisco hoc vindicatur, sed apud eum, à quo relictum est, remanet.

LIBER TRIGESIMVSQVINTVS.

DE CONDICIONIBVS ET DEMONSTRATIONIBVS ET CAVSIS ET MODIS EORVM QVAE IN TESTAMENTO SCRIBVNTVR.

POMPONIVS[a] libro tertio ad Quintum Mucium

LEGATIS quæ relinquuntur, aut dies[o] incertus, aut condicio adscribitur, aut si nihil horum factum sit, præsentia sunt: nisi si vi[p] ipsa condicio insit. Cum dies certus adscriptus[q] est, quamuis dies nondum venerit, solui tamen possunt: quia certum est ea debitum[r] iri. Dies autem incertus est, cum ita scribitur, HERES MEVS CVM MORIETVR, DECEM DATO. nam diem incertum mors habet eius. & ideo si legatarius ante decesserit, ad heredem eius legatum non transit: quia non cessit dies viuo eo, quamuis certum fuerit moriturum heredem. Inest autem condicio legatis, veluti cum ita legamus, QVOD EX ARESCVSA NATVM FVERIT, HERES DATO: aut FRVCTVS, QVI EX EO FVNDO PERCEPTI FVERINT, HERES DATO: aut SERVVM, QVEM ALII NON LEGAVERO, HERES DATO.

Diuisio condicionum.

II. VLPIANVS libro quinto ad Sabinum

COndicionum quædam sunt, quæ quandoque[s] impleri possunt etiam viuo testatore: vtputa SI NAVIS EX ASIA VENERIT. nam quandoque venerit nauis, condicioni paritum videtur. quædam, quæ non nisi post mortem[t] testatoris: [v]SI DECEM DEDERIT: SI CAPITOLIVM ASCENDERIT. nam vt paruisse quis condicioni videatur, etiam scire debet hanc condicionem insertam. nam si fato fecerit, non videtur obtemperasse voluntati.

III. IDEM libro sexto ad Sabinum

OPtinuit[x] impossibiles condiciones testamento adscriptas pro nullis habendas.

IIII. POMPONIVS libro tertio ad Sabinum

SI[y] his legatum est, quibus patronus legata præstat, temperare debet prætor condicionem: vt & patrono & heredibus scriptis pro portione dentur condicionis explendæ gratia. Si ita scriptum sit, SI IN QVINQVENNIO PROXIMO TITIO FILIVS NATVS NON ERIT, TVM DECEM SEIAE HERES DATO: & Titius ante mortuus sit, non statim Seiæ[z] decem deberi: quia hic articulus TVM extremum quinquennii tempus significat.

Quis possit condicionem implere.

V. PAVLVS libro secundo ad Sabinum

COndicionibus pupillus & sine tutoris auctoritate parere potest. nec quemquam moueri, quòd expleta condicione necessarius heres aliquando esse potest. nam hoc iure potestatis fieri, non condicionis expletæ. Item seruus vel filiusfamilias sine iussu patris vel domini condicionem implere possunt: quia eo facto nemo fraudatur.

De arbitrio.

VI. POMPONIVS libro tertio ad Sabinum

MVlta testamento non committitur ab herede, vel legatario, vel eo qui ex vltima voluntate aliquid lucratur, qui alicuius arbitratu monumentum facere iussus sit, si is, cuius arbitrium est, non viuat, vel adesse non possit, aut rem[A] arbitrari nolit.

Condicio impossibilis.

Si seruos certos quis[a] manumisisset, heres esse iussus erat: quibusdam ex his ante mortuis, Nerua respondit deficere eum condicione, nec æstimabat, parere posset condicioni, nec ne. sed Seruius respondit, cum ita esset scriptum, SI FILIA ET MATER MEA VIVENT[c], altera iam mortua, non defici condicione. idem est & apud Labeonem scriptum. Sabinus quoque & Cassius, quasi impossibiles eas condiciones in testamento positas pro non scriptis esse: quæ sententia admittenda est.

Cautio pro impleta condicione.

VII. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum.

MVcianæ cautionis vtilitas[a] consistit in condicionibus, quæ in non faciendo sunt conceptæ. vt puta[b] SI IN CAPITOLIVM NON ASCENDERIT, SI STICHVM NON MANVMISERIT, & in similibus. & ita Aristoni, & Neratio, & Iuliano visum est. quæ sententia & constitutione Diui Pii comprobata est. Nec solùm in legatis placuit: verùm in hereditatibus quoque idem remedium admissum est. vnde si vxor maritum suum, cui dotem promiserat, ita heredẽ scripserit ex parte, SI DOTEM, QVAM EI PROMISI, NEQVE PETIERIT NEQVE EXEGERIT: denuntiare eum posse coheredi, paratum se accepto facere dotem, vel cauere. & ita adire posse hereditatem. sed si ex asse sit institutus maritus sub ea condicione: quoniam non est cui caueat[c], non impediri eum, quo minus adeat hereditatem. nam iure ipso videtur impleta condicio, eo quòd non est, quem possit de dote conuenire ipse[d] adeundo hereditatem.

Interpretatio voluntatis.

VIII. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum.

SI quis ita legauerit, CVM VXOR MEA CVM FILIO ERIT, HERES MEVS EI TANTVM DATO: si ea latitans patronum, de medio discessit, vt tamen consilium retineret habendi secum liberos: deberi ei legatum Trebatius & Labeo aiunt. quia non omne momentum exigendum sit, vt cum liberis sit: sed si[e] eam mentem, & id propositum habeat, ne filium à semet dimittat, néve per eam fiet, quo minus cum ea filius educetur.

VIIII. VLPIANVS libro vicesimo ad Sabinum.

SOlemus dicere eum, qui in tempus liberorum vxori legat, de his non sensisse, quos iam tunc vxor habuit, cum testaretur maritus.

Quo tempore impleri debeat condicio.

X. IDEM libro vicesimotertio ad Sabinum.

HAec condicio FILIAE MEAE CVM NVPSERIT talis est, vt qui testatus est, impleri solummodo condicionem voluerit: non[f] satis egerit, quando. & ideo si viuo testatore nupserit post testamentum factum, impleta condicio videtur. præsertim cum condicio hæc talis est, vt semel impleri debeat. Sed enim nõ omnes coniunctiones implent condicionem. puta enim nondum nubilis ætatis in domum mariti deducta[g], non paruit condicioni. sed etsi ei coniuncta sit, cuius nuptiis ei interdictum sit: idem dicemus. an tamen nubendo postea parere condicioni possit, quasi non nupserit, dubitari potest. & si testator de primo nuptiali iugo sensit, puto defectam condicione[h]. benigne tamen dicendum est, nondum impletam condicionem defectam. Si sic legatum sit, SI NAVIS EX ASIA VENERIT, & ignorante testatore nauis venerit testamenti facti tempore: dicendum, pro impleta haberi. Et si cui sic legatum est, CVM PVBES ERIT, simili modo hoc erit dicendum.

XI. PAVLVS libro quarto ad Sabinum.

SI iam facta sint quæ cõdicionis loco ponuntur, & sciat testator: quæ iterũ fieri possunt[i], expectentur vt fiant. si verò nesciat, præsenti[k] debeantur. Item sciendum est, promiscuas[l] condiciones post mortem impleri oportere, si in hoc fiant, vt testamento pareatur: veluti, SI CAPITOLIVM ASCENDERIT, & similia. non promiscuas, etiam viuo testatore existere posse: veluti, SI TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT.

Falsa causa non vitiat legatum.

XII. VLPIANVS libro vicesimoquarto ad Sabinum.

SI ita legatum sit, QVONIAM FILIVS MAIOR EX ARCA MEA DECEM SVSTVLIT, HERES MINOR FILIVS DECEM E MEDIO SVMITO, debetur legatum: quia idcirco relictum est, vt condicio filiorum exæquaretur. & sanè hæc causa est: nam[m] causa in præteritum, pœna in futurum confertur.

XIII. PAVLVS libro nono ad Sabinum.

SI fundus alicui legatus fuerit, si pupillo vel furioso pecuniam dedisset: videtur explesse condicionem, curatori vel tutori dando.

XIIII. POMPONIVS libro octauo ad Sabinum.

TItius, SI STATVAS IN MVNICIPIO POSVERIT, HERES ESTO. si paratus est ponere, sed[n] locus à municipibus ei non datur: Sabinus, Proculus, heredem eum fore: & in legato idem iuris esse dicunt.

De condicione nuptiarum.

XV. VLPIANVS libro trigesimoquinto ad Sabinum.

CVi[o] fuerit sub hac condicione legatum, SI IN FAMILIA NVPSERIT, videtur impleta condicio statim atque ducta est vxor: quamuis nondum in cubiculum mariti venerit. nuptias enim non concubitus, sed consensus facit[p].

Interpretatio testamenti.

XVI. GAIVS libro primo de testamentis ad Edictum Prætoris.

IN his, quæ extra testamentum incurrerent[q], possunt res ex bono & æquo interpretationem capere. ea verò, quæ ex ipso testamento orerentur[r], necesse est secundum scripti iuris rationem expediri.

De falsa demonstratione, & falsa causa.

XVII. IDEM libro secundo de legatis ad Edictum Prætoris.

DEmonstratio falsa est, veluti si ita scriptum sit, SERVVM STICHVM, QVEM DE TITIO EMI. FVNDVM TVSCVLANVM, QVI MIHI A SEIO DONATVS EST. nam si constat de quo homine, de quo fundo senserit testator: ad rem non pertinet, si is, quem[s] emisse significauit, donatus esset, aut quẽ donatum sibi esse significauerat, emerit. Igitur & si ita seruus legatus sit, STICHVM COCVM, STICHVM SVTOREM TITIO LEGO: licet neque cocus neque sutor sit, ad legatarium pertinebit, si de eo sensisse testatorem conueniat. nam & si in persona legatarii designanda aliquid erratum fuerit, constat autem cui legare voluerit: perinde valet legatum, ac si nullus error interuenisset[t]. Quod[v] autem iuris est in falsa demonstratione, hoc vel magis est in falsa causa. veluti ita, TITIO FVNDVM DO, QVIA NEGOTIA MEA CVRAVIT. item FVNDVM TITIVS FILIVS MEVS PRAECIPITO, QVIA FRATER EIVS IPSE EX ARCA TOT AVREOS SVMPSIT. licet enim frater huius pecuniam ex arca non sumpsit, vtile legatum est. at si condicionaliter concepta sit causa, veluti hoc modo, TITIO, SI NEGOTIA MEA CVRAVIT, FVNDVM DO: TITIVS FILIVS MEVS, SI FRATER EIVS CENTVM EX ARCA SVMPSIT, FVNDVM PRAECIPITO: ita vtile erit legatum, si & ille negotia curauit, & huius frater centum ex arca sumpsit. Quòd si cui in hoc legatum sit, vt ex eo aliquid faceret, veluti monumentum testatori, vel opus, aut epulum municipibus faceret, vel ex eo vt partem alii restitueret: sub modo legatum videtur.

Cautio Muciana præstatur iis quorum interest.

XVIII. IDEM libro octauodecimo ad Edictum prouinciale.

IS cui sub condicione non faciendi aliquid relictum est, ei scilicet cauere debet Muciana cautione, ad quem iure ciuili deficiente condicione hoc legatum, eáve hereditas pertinere potest.

Voluntas defuncti.

XVIIII. VLPIANVS libro quinto Disputationum.

IN condicionibus primum locum voluntas defuncti optinet, eáque regit condiciones. denique & in ea condicione, SI FILIA MEA CVM TITIO NVPTA ERIT, placuit non semper mortis tempus obseruari, sed voluntate patrocinante tardius produci.

Condicio quæ tacitè inest, si exprimatur, legatum condicionale non facit, nisi testator aliter voluerit.

Hæc[x] scriptura, SI PRIMVS HERES ERIT, DAMNAS[y] ESTO DARE, pro condicione non est accipienda. magis enim demonstrauit testator quando legatum debeatur, quàm condicionem inseruit. nisi fortè hoc animo fuerat testator, vt faceret condicionem. proinde nec illud dicendum erit facere condicionem, QVIDQVID MIHI HEREDI OPORTET DARI, HOC DO LEGO. Sed si sic leget, SI PRIMVS MIHI HERES NON ERIT, DAMNAS ESTO SECVNDVS DARE, & Primus heres extitit: legatum non debebitur. si Primus adierit cum Secundo, non extitisse condicionem, nequaquam ambigendum est. Si patronus contra tabulas bonorũ possessione accepta debitam portionem occupet: legata, quæ sic data sunt, SI PATRONVS HERES NON ERIT, non debet coheres patrono præstare. Si à Primo ita legatum est, SI SECVNDVS HERES NON ERIT, VIGINTI TITIO DATO: simili modo à Secundo eidem Titio ita legatum est, SI PRIMVS HERES NON ERIT, & ambo heredes extiterint: legati condicio deficiet. si[z] alter heres extitit, alter heres non extitit: legatum debebitur.

XX. MAR

XX. MARCELLVS apud Iulianum libro vicesimoseptimo Digestorum notat

NOn dubitamus quin turpes condiciones remittendæ sunt. quo in numero plerumque sunt etiam iusiurandi.

Differentia condicionum iuris & facti.

XXI. IVLIANVS libro trigesimoprimo Digestorum

MVltum interest, condicio facti[a] an iuris[b] esset. nam huiusmodi condiciones, SI NAVIS EX ASIA VENERIT, SI TITIVS CONSVL FACTVS ERIT, quamuis impletæ essent, impedient heredem circa adeundam hereditatem, quamdiu ignoraret eas impletas esse. quæ verò ex iure veniunt, in his nihil amplius exigendum, quàm vt impletæ sint. veluti si quis se filiumfamilias existimat, cum sit paterfamilias: poterit adquirere hereditatem. quare & ex parte heres scriptus, qui ignorat an tabulæ testamenti apertæ sint, adire hereditatem poterit.

XXII. IDEM libro trigesimoquinto Digestorum

QVotiens sub condicione mulieri legatur, si non nupserit, & eiusdem fidei commissum sit, vt Titio restituat, si nubat: commode statuitur, & si nupserit, legatum eam petere posse, & non esse cogendam fideicommissum præstare.

Condicio non potest scindi, si pro solido potest impleri.

XXIII. IDEM libro quadragesimotertio Digestorum

QVi duobus heredibus decem dare iussus est, & fundum sibi habere, verius est, vt condicionem scindere non possit: ne etiam legatum scindatur. igitur quamuis alteri quinque dederit, nullam partem fundi vindicabit: nisi alteri quoque adeunti hereditatem reliqua quinque numerauerit: aut illo omittente hereditatem, ei, qui solus adierit hereditatem, tota decem dederit.

XXIIII. IDEM libro quinquagesimoquinto Digestorum

IVre[c] ciuili receptum est, quotiens per eum, cuius interest[d] condicionem impleri[e], fit quo minus impleatur: vt perinde habeatur, ac si impleta condicio fuisset. quod plerique & ad legata & ad heredum institutiones perduxerunt. quibus exemplis stipulationes quoque committi quidam recte putauerunt, cum per promissorem factum esset, quo minus stipulator condicioni pareret.

Voluntatis coniectura.

XXV. IDEM libro sexagesimonono Digestorum

CVm[f] vir vxori, quandoque[g] liberos habebit, fundum legat[h]: si mulier diuortio facto liberos ex alio procreauerit, deinde soluto secundo matrimonio ad priorem maritum redierit: nõ intellegitur expleta condicio. quod testatorem verisimile non est de his liberis sensisse, qui se viuo ex alio suscepti fuissent[i].

Condicio iurisiurandi.

XXVI. IDEM libro sexagesimosecundo Digestorum

HAec scriptura, SI VIGINTI DEDERIT, AVT IVRAVERIT SE ALIQVID FACTVRVM, vnam condicionem exprimit habentem duas partes. quare si quacumque heres scriptus erit sub condicione, si iurauerit se decem daturum, aut monumentum facturum: quamuis verbis edicti ad hereditatem vel legatum admittatur, tamen compellitur facere id quod facturum se iurare iussus est, solo iureiurando remisso.

Ius accrescendi transmittitur ad heredes.

Cum eadem res alteri pure alteri sub condicione legatur, aut cum alter pure alter sub cõdicione heres scriptus est: pars legati vel hereditatis deficiente condicione adcrescit etiam heredi eius, cui pure legatum vel hereditas data est. si tamen hereditas eius adita fuerit.

Benigna interpretatio voluntatis.

XXVII. ALFENVS VARVS libro quinto Digestorum

IN[k] testamẽto quidam scripserat, vt sibi monumentum ad exemplum eius, quod in via Salaria esset Publii Septimii Demetrii, fieret: nisi factum esset, heredes magna pecunia multare[l]. & cum id monumentum Publii Septimii Demetrii nullum reperiebatur, sed Publii Septimii Damæ erat, ad quod exemplum suspicabatur eum, qui testamentum fecerat, monumentum sibi fieri voluisse: quærebant heredes, cuiusmodi monumentum se facere oporteret. & si ob eam rem nullum monumentum fecissent, quia non reperirent[m] ad quod exemplum facerent, num pœna tenerentur. respondit, si intellegeretur quod monumentum demonstrare voluisset is qui testamentum fecisset: tametsi in scriptura non[n] tum esset: tamen ad id, quod ille se demonstrare animo sensisset, fieri debere. sin autem voluntas eius ignoraretur, pœnam quidem nullam vim habere: quoniam ad quod exemplum fieri iussisset, id nusquam exstaret. monumentum tamen omnimodo secundum substantiam & dignitatem defuncti extruere[o] debere.

XXVIII. PAVLVS libro secundo Epitomarum Alfeni Digestorum

FIliæ suæ ita quis legauit, SI ATTIA FILIA MEA ARBITRATV LVCII TITII NVPSERIT, EI TOT HERES MEVS DATO. Titio ante testatorem mortuo Attia nupserat. quærebatur, an legatum ei deberetur. respondit, deberi.

Vna species loco alterius succedit ex voluntate defuncti.

ATTIA VXOR MEA OPTATO PHILARGYRVM PVERVM, AGATHEAM ANCILLAM, QVI MEI ERVNT CVM MORIAR. is qui testamentum fecit, Agatheam quam testamenti tempore habuit vendidit: & postea ancillas emit: ex his vni Agatheæ nomen imposuit. quæsitum est, an hæc legata videretur. respondit, legatam videri.

XXVIIII. IVLIANVS libro primo ad Vrseium Ferocem

HAec condicio, SI IN CAPITOLIVM ASCENDERIT, sic recipienda est, si cum[p] primùm potuerit capitolium ascendere.

Ius accrescendi.

XXX. IDEM libro primo ex Minicio

SI separatim mihi totus fundus pure, tibi sub condicione legatus fuerit, & tu decesseris antequam condicio exstiterit: nõ habebo necessitatem implere condicionem: vtpote cum etiam si condicio defecerit, pars, quam vindicaturus eras, mihi adcrescat.

An sufficiat per legatarium non stare, quò minùs condicio impleatur.

XXXI. AFRICANVS libro secundo Quæstionum

IN testamento ita erat scriptũ, STICHVS ET PAMPHILA LIBERI SVNTO. ET SI IN MATRIMONIVM COIERINT, HERES MEVS HIS CENTVM DARE DAMNAS ESTO. Stichus ante apertas tabulas decessit. respondit, partem Stichi defectã esse. sed & Pamphilam defectam condicione videri. ideóque partem eius apud heredem remansuram. sed etsi vterque viueret, & Stichus nollet eam vxorem ducere, cũ mulier parata esset nubere: illi quidem legatum deberetur[q], Stichi autem portio[r] inutilis fiebat. nam cum vni ita legatum sit, TITIO, SI SEIAM VXOREM DVXERIT, HERES MEVS CENTVM DATO: siquidem Seia moriatur, defectus[s] condicione intellegitur[t]. at si ipse decedat, nihil ad heredem suum eũ transmittere: quia morte eius condicio defecisse intellegitur. vtroque autem viuente, si quidem ipse nolit vxorem ducere: quia ipsius facto condicio deficit, nihil ex legato consequitur[v]. muliere autem nolente nubere, cum ipse paratus esset, legatum ei debetur[x].

De rationibus reddendis.

XXXII. IDEM libro nono Quæstionum

QVamuis rationes reddere nihil aliud sit, quàm reliqua soluere: tamen si & statuliberi & heredis culpa, sine fraude tamen serui, minus solutum sit, & bona fide redditas esse rationes existimatum fuerit, liberum fore. & nisi ita obseruetur, neminem qui sub condicione ita manumissus esset, vnquam ad libertatem peruenturum, si per imprudentiam minus solutum esset. hæc ita accipienda ait, si quando is qui rationes reddere iussus sit, per aliquem errorem sine dolo malo ita rationes ediderit[y], vt dominus quoque circa computationem erraret.

De falsa demonstratione.

XXXIII. MARCIANVS libro sexto Institutionum

FAlsa demonstratio neque legatario neque fideicommissario nocet, neque heredi instituto[z]. veluti si fratrem dixerit, vel sororem vel nepotem vel quodlibet aliud [A]. & hoc ita iuris ciuilis ratione & constitutionibus Diuorum Seueri & Antonini cautum est. Sed si controuersia sit de nomine inter plures: qui probauerit sensisse de se defunctum, ille admittetur.

De iure aureorum anulorum.

Sed si cui quasi liberto, id est, inter libertos legatum fuerit: non idcirco legatum amittit, quia postea anulos ab Imperatore acceperit. nam honor eius auctus est, non condicio mutata. & ita Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

Sermo pluralis resoluitur in singularem.

Si quis legauerit rem ita, si mortis tempore eius erit, nec tunc eius inueniatur: nec æstimatio eius legari[B] videbitur. quid ergo si quis ita scripserit, STICHVM ET PAMPHILVM TITIO DO LEGO, SI MEI ERVNT CVM MORIAR, & vnum ex his

alienus erat, an vel alter possit à legatario vindicari; placet vindicari. nam hunc sermonem, licet pluralis sit, pro eo oportet accipi, atque si separatim dixisset, STICHVM, SI MEVS ERIT CVM[a] MORIAR.

De demonstratione.

XXXIIII. VLPIANVS libro vndecimo Institutionum.

NOminatim[b] alicui legatur[c] ita, LVCIO TITIO. an per demonstrationem corporis vel artificii vel officii vel necessitudinis vel adfinitatis, nihil interest. nam demonstratio plerumque vice nominis fungitur. nec interest, falsa an vera sit, si certum sit, quem testator demonstrauerit.

1 Inter demonstrationem & condicionem hoc interest: quòd demonstratio plerumque factam rem ostendit, condicio futuram.

XXXV. POMPONIVS libro singulari Regularum.

LEuissima libertatis condicio ea intellegenda est, quæ ad libertatem perducit, quamuis natura grauior & durior sit.

Conditio casualis potest quandocunque impleri.

XXXVI. MARCELLVS libro singulari Responsorum.

PVblius Mæuius testamento suo ita cauit, QVISQVIS MIHI HERES HEREDESVE ERVNT: DOLO EORVM[?] FIDEIQVE EORVM COMMITTO, VTI DENT GAIO SEIO SORORIS MEAE FILIO IN HONOREM CONSVLATVS QVADRINGENTA. viuo Mæuio Seius consul designatus est, & munus[d] edidit. deinde ex calendis Ianuariis consulatum ingressus est, atque ita Mæuius decessit. quæro, an quadringenta Seio debeantur. Marcellus respondit, deberi.

Coniectura voluntatis.

1 Titia codicillis de prædiis, quæ testamento Septiciæ reliquerat, ita cauit, A TE PETO SEPTICIA, VT FILIO MEO, CVM ANNORVM SEDECIM ESSET[e], EADEM PRAEDIA RESTITVERES[f]. QVOD SI FILIVS MEVS SEDECIM ANNOS NON IMPLEVERIT, PETO VTI EADEM PRAEDIA RESTITVAS PVBLIO MAEVIO ET GAIO CORNELIO. quæro, cum Septicia decesserit, deinde filius quintumdecimum annum agens defunctus sit: an repræsentatum fideicommissum quintodecimo anno impletum: & heredes Septiciæ restituere id Publio Mæuio & Gaio Cornelio debeant. Marcellus respondit, Septiciam ius, quod in his prædiis habuisset, heredi suo reliquisse. etenim videri contra voluntatem testatricis[g] repræsentationem fideicommissi desiderari, vt amplius ad substitutos perueniat, quàm ad puerum peruenire vel à Septicia vel ab heredibus potuisset. & verba quidem videntur[h] repræsentare fideicommissum. sed non est verisimile, vt maturius voluerit testatrix ad substitutos id transferre. nec quicquam mutat[i], quòd Septicia ante decessit. nam etsi puer viueret, non prius Septiciæ heredes quàm Septicia possent conueniri.

XXXVII. PAVLVS libro singulari ad legem Fusiam Caniniam.

SI[k] quis eum, quem ipse manumittere non poterat, legauerit ita, vt eum legatarius manumitteret: etsi a legato non repellatur, non est compellendus vt manumittat. quoniam totiens secundum voluntatem testatoris facere compellitur, quotiens contra legem nihil sit futurum. idque Neratius scribsit[l]. & tamen à legato non esse eum repellendum: quoniam magis legatarium aliquid[m] commodum testator in hoc seruo, quam heredem habere voluisse.

XXXVIII. IDEM libro singulari de iure Codicillorum.

SI ita scribsero, QVANTVM CODICILLIS TRIO[?] LEGAVERO: licet codicillis legatum explicetur, tamen ex testamento valet. solaque[n] quantitas in codicillo[o] delata est. nam & apud veteres legata talia fuere. QVANTVM EI PER EPISTVLAM SCRIBSERO: QVANTVM EO ILLA[p] ACTIONE DETRAXERO, HERES DATO.

XXXVIIII. IAVOLENVS libro primo ex Posterioribus Labeonis.

QVæ condicio ad genus[q] personarum, non ad certas & notas personas pertineat, eam existimamus totius esse testamenti, & ad omnes heredes institutos[r] pertinere. at quæ cōdicio ad certas personas accōmodata fuerit, eam referre debemus ad eum dumtaxat gradum, quo hæ personæ institutæ fuerunt. Cum[t] ita in testamento scriptum erat, VT ALIQVID IN FORO FIAT, neque adscriptum erat, in quo foro; Labeo ait, si non appareat quid mortuus senserit, in eius municipii foro faciendum, in quo is qui testamentum fecerat, domicilium habuerit. quam sententiam ego quoque probo.

a cùm moriar. Pamp. olim. si meus erat, cùm moriar.
b Si nominatim
c legetur
d Gladiatorum, aut spectaculorum quod Accursium hic fefellit. August. ad Modest.
e erit,
f restituas.
g testatoris
h videri
i mutare.
k Cum hoc capite pugnat l. si quis quos, de legat. 1. nisi dicamus legati retentionem esse, non petitionem l. l. Scaeuola. de leg. 1.
l scribit.
m aliquod
n sola
o codicillos
p alia
q Vt heredes mei Titio dent centum, si nauis ex Asia venerit.
r Siue institutos, siue substitutos, nam nomine institutorum vtrique comprehenduntur. l. heredes, supr. de vulg. & pup. subst.

XL. IDEM libro secundo ex Posterioribus Labeonis.

QVibus diebus vicinus tuus te via publica, cum ad parendum condicioni ire velles, ire prohibuerit, nec per te[s] starer[?], quo minus agendo ob calumnias eum summoueas: hi dies condicioni non imputabuntur.

Interpretatio verborum.

1 Quidam ita legauerat, SI PVBLIVS CORNELIVS IMPENSAM, QVAM IN FVNDVM SEIANVM FECI, HEREDI MEO DEDERIT: TVM HERES MEVS PVBLIO CORNELIO FVNDVM SEIANVM DATO. Cascellius aiebat, etiā pretium fundi dari debere. Ofilius impensæ verbo negat pretium significari: sed eos dumtaxat sumptus, quos in eum posteaquam emptus esset fecit. idem Cinna scribit: adiecto eo, quòd nō deductis fructibus impensarum ratio haberi debeat. & hoc magis verum puto.

Conditio apposita in quacunque parte testamenti, reddit conditionale legatum.

2 Quidam Titio centum legauerat, deinde infra ita iusserat, QVAS PECVNIAS CVIQVE LEGAVI, EAS HERES MEVS, SI MATER MEA MORIETVR, DATO. mortuo patrefamilias Titius vixerat: & viua matrefamilias decesserat. mortua matre heredibus Titii legatum deberi Ofilius respondit: quoniam nō sub condicione esset legatum, sed ante legatum pure, deinde dies soluendi adiecta. videamus, inquit Labeo, ne id falsum sit: quia nihil intersit, vtrum ita scribatur, QVAS PECVNIAS CVIQVE LEGAVI, EAS HERES MEVS, SI MATER MEA MORIETVR, DATO: an ita, NISI MATER MEA MORIETVR, NE DATO. vtrubique enim sub cōdicione vel datum vel ademptum esse legatum. Labeonis responsum probo.

Appellatione debiti continetur naturale, ex coniectura voluntatis.

3 Dominus seruo aureos quinque sic legauerat, HERES MEVS STICHO SERVO MEO, QVEM TESTAMENTO LIBERVM ESSE IVSSI, AVREOS QVINQVE, QVOS IN TABVLIS DEBEO, DATO. nihil seruo legatum esse, Namusa Seruiū respondisse scribit: quia dominus seruo nihil debere potuisset. ego puto secundum mentem testatoris naturale magis quam ciuile debitum spectandum esse: & eo iure vtimur.

Falsa demonstratio certæ rei legatum non vitiat.

4 Qui dotalem fundum nullum habebat, ita legauerat, FVNDVM CORNELIANVM, QVEM ILLA MIHI DOTI DEDIT, EI HERES DATO. Labeo, Ofilius, Trebatius responderunt, fundum nihilo minus legatum esse: quia cum fundus Cornelianus in rerum natura sit, demonstratio falsa legatum non peremit.

Modus legato ascriptus.

5 Thermus[t] Minor, quorum arbitratu monumentum sibi fieri vellet, testamento scribserat: deinde ita legauerat: LVCIIS, PVBLIIS, CORNELIIS AD MONVMENTVM MEVM AEDIFICANDVM MILLE HERES MEVS DATO. Trebatius respondit, pro eo habendum, ac[v] si ita legatum esset, si satisdedissent se ita id monumentum ex ea pecunia facturos. Labeo Trebatii sententiam probat: quia hæc mens testantis fuisset, vt ea pecunia in monumentum consumeretur. idem & ego & Proculus probamus.

XLI. VLPIANVS libro trigesimoquarto ad Edictum.

LEgata sub condicione relicta non statim, sed cum cōdicio extiterit, deberi incipiunt. ideoque interim delegari[x] non potuerunt[y].

XLII. AFRICANVS libro secundo Quæstionum.

FIliofamilias[z] legatum est sub hac condicione, si in potestate patris mansisset, magis patri legatum videri ait, & patrem suo nomine legatū petere. Idem iuris esse, & si seruo similiter legetur. argumentum rei est, quòd etsi cibaria seruis Titii legentur, procul dubio domini est, nō seruorum legatum.

Conditionis diuisio.

XLIII. PAVLVS libro octauo ad Plautium.

PLautius: rogatus est heres à liberto testatore, vt perceptis[A] sibi decem totam hereditatem reuenderet[B]. postea patronus defuncti bonorum possessionem contra tabulas petierat, & partē hereditatis quæ debebatur, abstulerat. Proculus,[C] Cassius, fideicommissarium pro rata quod

s stetit.
t Thermus al. Thermilius
v Non hinc sequitur legatum hoc esse conditionale: quia conditio hæc extrinsecus, non ex ipso testamento venit. l. cōditiones, infrà. eo. sunt tamen, si testator quasi hanc conditionem expressisset, legatum esse conditionale. arg. l. mutio. §. sub conditione supr. de rebus cred. & huc pertinet l. cum in testamento. infr. de fideicommiss. libertat.
x legari. Nonne delegari auctore eodem vlp. l. si Stichū. § 1. de nouat.
y poterunt.
z Coniunge l. si filiofamilias. de donat.
A perceptis
B ei venderet. al. redderet
C & Cassius

quod soluit repetere debere aiunt. Paulus[a]: hoc iure vtimur. nam quemadmodum præstatione fideicommissorum & legatorum heres exoneratur per prætorem: ita etiam ipse partem consequi debet. Diuersum est, si Falcidia interueniat, & minuat legatum. nam his casibus nihil repetetur: quia in solidum condicioni paretur. Item scriptus me dandi, si is, cui legatum est, non potest partem hereditatis sibi relictam totam capere. nam verius est, partem cum præstare debere, partem illos, qui auferunt ab eo quod plus relictum est, quam a lege conceditur. Neratius libro primo responsorum scribit, ex duobus scriptis heredibus si vnus rogatus sit tibi hereditatem restituere, tu Titio certam summam dare, & beneficio legis Falcidiæ in restituendo heres vtatur: quanto minus tibi præstiterit, tanto minus te Titio præstare non esse iniquum.

Quomodo implenda sit conditio.

XLIIII. IDEM libro nono ad Plautium.

Qui heredi dare iussus est, seruo alieno instituto, non domino dare debet. nam & si alio herede instituto iussus est seruo Titii dare, ipsi seruo datur. quia quæ facti sunt, non transeunt ad dominum. quemadmodum si mihi aut seruo Titii stipulatus sim: non Titio, sed seruo eius dari potest. & hæc vera sunt. Sed cum heredi dare iussus est, videamus ne domino dandum sit. & consequens est, & hic seruo dari. Certe statuliber, qui domino dare debeat, non est dubium contra qui domino debet dare, non implet condicionem dando seruo eius: nisi si dominus consenserit. nemo enim in tali specie condicionem me sciente me vel nolente implere potest. Cum hereditas ex Trebelliano senatusconsulto restituta est, heredi dandum est, vt impleatur condicio. nec hoc restituendum est ex causa fideicommissi. sed cum suspectam adiit, & restituit: dubitabatur[b], an ei auferendum sit. & benignius est, & in hoc casu nihil ei auferri. Si autem me herede instituto controuersia mihi fiet hereditatis, si cauet legatarius euicta hereditate reddi legatum: & ipsi cauendum est[c] reddi quod dedit. sed si iussus sis mihi decem dare, & accipere hereditatem ex senatusconsulto: decem tibi ex causa fideicommissi non restituam. Si duorum seruo legatum sit sub condicione dandi, nō posse per partes condicioni pareri quidam aiunt: sed semel dandam pecuniam. sed ego contra puto. Si pars rei legatæ vsucapta sit, an in solidum parendum sit dubito. & potest dici, pro parte parendum ex sententia testatoris. Plautius: vni ex heredibus fundum legauit[d], si centum heredibus dedisset. deducet suam partem hereditariam; & reliquam summam heredibus pro portione eorum dabit. At si heres ex parte ita institutus esset, si heredibus decem dedisset: non aliter esset heres, quàm si tota decem coheredibus dedisset. quia non ante ad hereditatem admitteretur, quàm si omnem summam dedisset. nam cum & seruus testamento liber, & ex parte heres ita scriptus esset, si heredibus decem dedisset: constitit[e] non aliter eum liberum heredémque futurum, quàm si tota decem coheredibus dedisset. Paulus: hoc iure vtimur.

XLV. IDEM libro sextodecimo ad Plautium.

Iulianus ait, si heredi legatarius, cui sub condicione legatum erat SI HEREDI DECEM DEDERIT, id quod ei deberet[f], heres accepto tulisset: non quidem videri condicioni paruisse quasi dederit. sed quasi per heredem stet quo minus pareat, posse petere legatum, quasi exstiterit condicio.

Cedit dies conditionis ab adita hereditate.

XLVI. IDEM libro tertio ad Vitellium.

Si in[g] diem exempli gratia centensimum[h] imperatum est statulibero, vt pecuniam solueret, neque initium temporis eius quod futurum esset, adscriptum est: adita hereditate cedere dies incipit. quia absurdum visum est, ante diem præterire, quam is existeret, quem oportet[i] accipere. & hoc in omnibus, qui heredi dare iussi sunt, dicendum est. igitur & legatario ex adita hereditate ad parendum condicioni tempus computabitur[k].

XLVII. MARCELLVS libro quartodecimo Digestorum.

Seruo[l] libertatem ita dedit: SI MEVS ERIT, LIBER ESTO. legatum vel hereditatem sine condicione ei dedit: deinde eum alienauit. debebitur domino eius legatum vel hereditas: & iussu eius adiri poterit. nam id expressit, si meus eris in libertate danda. quo futurum erat, vt impediretur libertas etiam si expressum non esset. sæpenumero tamen mutuum se effectus: quamquam id expresserit testator, quod, etsi non fecisset, inesset tamen.

a Paulus respondit:
b dubitatur.
c cauendum est ei, quod
d legauit.
e constat
f debebat, al. debet,
g intra
h ita imperatum
i oporteret
k imputabitur.
l In aliis hæc lex coniungitur superiori.

XLVIII. IDEM libro quintodecimo Digestorum.

Non putabam diem fideicommissi venisse, cum sextumdecimum annum ingressus fuisses[m], cui erat relictum cum ad annum sextumdecimum peruenisset. & ita etiam Aurelius imperator Antoninus ad appellationem ex Germania iudicauit.

XLVIIII. CELSVS libro vicesimosecundo Digestorum.

Si[n] in[o] annos decem heres dare damnatus, aut quis liber esse iussus est: nouissimo eius temporis die legatū debebitur, & libertas optingit.

De rationibus reddendis.

L. VLPIANVS libro primo de officio Consulis.

Si cui libertas data sit directò sub hac condicione, si rationes reddidisset: arbitrum à consulibus Diuus Pius dari permisit his verbis. Aditi à vobis amplissimi consules arbitrum dabunt, qui excussis rationibus, non tantùm quæ reliqua sunt Epaphroditi constituent, verumetiam quas rationes, quæque instrumenta tradere aut exhibere dominis suis debeat. cuius sententiæ cum fuerit satisfactum, non impedietur Epaphroditi libertas.

Differentia libertatis, & legati.

LI. MODESTINVS libro quinto Differentiarum.

Sub[p] diuersis condicionibus disiunctim positis liber esse iussus, eam condicionem eligere potest, quæ sibi leuior esse videbitur. legato verò eo modo relicto, legatarium nouissimæ condicioni parere oportet. Heredi decem dare iussus, & liber esse, & heredis heredi dando perueniet ad libertatem. quod non similiter in legatarii persona custodiri Publicius scribit.

Differentia conditionis expressa, & tacitæ.

LII. IDEM libro septimo Differentiarum.

Nonnumquam[q] contingit, vt quædam nominatim expressa officiant, quamuis omissa tacite intellegi potuissent, nec essent offutura. quod euenit, si alicui ita legatur: TITIO DECEM DO LEGO, SI MAEVIVS CAPITOLIVM ASCENDERIT: nam quamuis in arbitrio Mæuii sit, an capitolium ascendat, & velit efficere vt Titio legatum debeatur: non tamē poterit aliis verbis vtiliter legari, SI MAEVIVS VOLVERIT, TITIO DECEM DO. nam in alienam voluntatem conferri legatum nō potest. inde[r] dictum est, expressa nocent, non expressa non nocent.

LIII. IDEM libro singulari de Eurematicis.

Si quis seruum liberum esse iusserit, si heredi rationes reddidisset, posteaque eum rationes reddere vetuerit, quasi puram facturus libertatem: competit[s] ex testamento libertas.

Clausula vulgaris interpretatio.

LIIII. PAVLLVS libro secundo ex Cassio.

Si quis legata, quibus dies adpositus non esset, annua, bima, trima die dari iusserit: & alicui, cum pubes esset, pecuniam legauit[t]. id quoque legatum annua, bima, trima die post pubertatem præstandum esse, in commentariis Gaii scriptum est: quia magis condicio quàm dies legato adiecta esset. contra ego sentio. quia fere dies ponitur ad prorogandα ea quæ ad præsens tempus, non etiam quæ in futurum legata sunt. diesque pubertatis habet aliquam temporis demonstrationem. Duobus eadem res, si heredi centum dedissent, legata est. si alter ex his quinquaginta dederit, partem legati consequetur. & pars eius qui non dederit, alteri cum sua condicione adcrescit[v].

Quomodo implenda sit conditio.

LV. IDEM libro tertiodecimo Epistularum.

Maeuius, cui fundus legatus est, si Callimacho, cum quo testamenti factionem nō habebat, ducenta dedisset: condicioni parere debet, & ducenta dare, vt ad eum legatus fundus pertineat: licet nummos non faciat accipientis. quid enim interest, vtrum tali personæ dare iubeatur, an aliquo loco ponere, vel in mare deicere? neq; enim illud, quod ad talem personam peruenturum est, testamēti nomine, sed mortis causa capitur.

Conditio dandi an recipiat diuisionem.

LVI. IDEM libro quartodecimo Epistularum.

Cui fundus legatus est, si decem dederit, partem fundi consequi non potest, nisi totam pecuniam numerasset[x]. dissimilis est causa, cum duobus eadem res sub cōdicione legata est. in hac enim quæstione statim à testamēto, quo pluribus condicio adposita est, diuisa quoque in singulas personas videri potest[y]. & ideo singuli † cum sua parte & condicioni parere, & legatum capere possunt. nam quamuis summa vniuersæ condicionis sit adscripta,

enumer

m is, cui
n Coniunge Ley. de statulib.
o intra Flor. melior est: quæ veteribus interpretibus placuit, & confirmatur ab Accursio l. si ita fuerit. §. vlt. de manumiss. testa. nā cui intra annos decem libertas relicta est, statim liber fieri potest, non nouissimo demum die: vt cum libertas in decē annos relicta est. Haloander igitur, & Bartolus non recte legerunt intra.
p Si legatū sit sub diuersis condicionibus disiunctim positis, ad est positū in diuersis partibus testamenti, nouissimæ est parendum. vt hic. & ind. si legatum sit sub condicionibus disiunctis quidem per copulatiuā disiunctiuam, sed in eadē parte testamenti, parendum est cuilibet. l. si heredi de cōditionibus. suprà.
q Coniunge l. expressa de reg. iur.
r Augu. lib. 4. emen. c. 11.
s competit ei
t legasset.
v adcrescet.
x numerasset.
y Nisi res sit eiusmodi, quæ diuisionem nō recipiat l. pen. infrà, eod. & l. fideicommissa §. vlt. suprà. de leg. 3.
† pro

enumeratione[a] personarum potest videri esse diuisa. in eo verò, quod vni sub condicione legatum est, scindi ex accidenti condicio non debet: & omnis numerus eorum, qui in locum eius substituuntur, pro singulari persona est habendus.

LVII. POMPONIVS libro nono ad Quintum Mucium.

QVæsitum est, an si iussus fuerit seruus quinque operas extraneo dare, vt liber sit, condicio talis sit accipienda: vt quemadmodum[b] circa pecuniæ dationem dicitur, ita & circa præstationem operarum dicamus. sed hoc iure vtimur, vt quemadmodum dictum est, si pecuniam ex peculio suo det extraneo, admitti eum ad libertatem: ita & si operam præstiterit, necesse sit eum admitti ad libertatem. itaque [&] in proposito sapienter faciet heres, si impedierit eum, quo minus præstet & operas. hac enim ratione seruus perueniet quidem ad libertatem, sed operis eius extraneus non vtetur.

LVIII. IDEM libro decimo ex Variis Lectionibus.

SI ancillæ alienæ, cum ea nupsisset, legatum sit, Proculus ait vtile legatũ esse: quia possit manumissa nubere.

Legatario mortuo, vel libertate priuato condicione pendente, legatum extinguitur.

LVIIII. VLPIANVS libro tertiodecimo ad legem Iuliam & Papiam.

INtercidit legatum, si ea persona decesserit, cui legatum est sub condicione. quid ergo si non decesserit, sed in ciuitate[c] esse desierit? puta alicui legatum, si consul fuerit, & is in insulam deportatus est. numquid non interim extinguitur legatum, quia restitui in ciuitate potest? quod probabilius esse arbitror. non idem erit dicendum, si ea pœna in eum statuta fuerit, quæ irrogat seruitutem. quia seruitus morti adsimulatur[d].

Diuisio condicionum.

LX. PAVLVS libro septimo ad legem Iuliam & Papiam.

IN facto consistentes condiciones varietatem habent, & quasi tripertitam recipiunt diuisionem: vt quid detur, vt quid fiat, vt quid optingat, vel retro, ne detur, ne fiat, ne optingat. ex his, dandi faciendique condiciones in personas collocantur aut ipsorum quibus quid relinquitur, aut aliorũ. tertia[e] species in euentu ponetur[f]. Fiscus iisdem condicionibus parere debet, quibus persona, à qua ad ipsum quod relictum est peruenit. sicut[g] etiam cum suo onere hoc ipsum vindicat.

Interpretatio voluntatis.

LXI. VLPIANVS libro octauo ad legem Iuliam & Papiam.

SI vir vxori ad tempus liberorũ legauerit, dubitari potest, an de his dumtaxat filiis sensisset testator, qui post mortem eius nati fuissent, an & de his, qui viuo eo ab eo suscepti fuissent post testamentum factum, tum manente matrimonio decessisset. verùm æquum est proficere, siue viuo marito siue post mortem nascatur[h].

LXII. TERENTIVS Clemens libro quarto ad legem Iuliam & Papiam.

SEd si hoc specialiter expressit testator, etiam si ex alio post mortem suam liberos procreauerit: nihilo minus eam ad legatum admitti.

Tantum quis videtur capere, quantum sibi remanet deducto eo quod soluerit caussa condicionis implendæ.

Cuidam[i] non solidum capienti amplius[k] legi concessæ portionis relicta est, si heredi aliquid dedisset. quæritur, an id quod condicionis implendæ causa dederat, consequi ex causa legati possit, quasi non capiat id quod erogetur[l]: an verò id extra sit, nec ideo magis ex bonis testatoris amplius capiat, quàm capturus esset, si sine condicione legatum esset. & Iulianus rectissime scribit, tanto amplius eum capturum, quantum condicionis implendæ causa dare eum oportet. nec interesse, heredi, an extraneo dare iussus sit: quia computatione facta, quæ semper in persona eius introduceretur, non amplius legi[m] concessæ portionis[n] ad eum subsideret.

Improbata condicio, qua viduitas omnino indicitur.

Cum vir vxori, SI[o] A LIBERIS NE[p] NVBSERIT, in annos singulos aliquid legauit, quid iuris sit? Iulianus respondit, posse mulierem nubere, & legatum capere[q]. quod si ita scriptum esset, AT A LIBERIS IMPVBERIBVS NE NVBSERIT, legem locum non habere: quia magis cura liberorum, quàm viduitas iniungeretur.

LXIII. IDEM libro tertio ad legem Iuliam & Papiam.

CVm ita legatum sit, SI TITIO NON NVBSERIT, vel ita, SI NEQVE TITIO NEQVE SEIO NEQVE MAEVIO NVBSERIT, & denique si plures personæ comprehensæ fuerint: magis placuit, cuilibet eorum si nupserit, amissuram legatum. nec videri tali condicione viduitatem iniunctam, cum alii cuilibet satis commode possit nubere. videamus & si ita legatum sit, SI TITIO NVBSERIT. & quidẽ si honeste Titio possit nubere, dubium non erit, quin nisi paruerit cõdicioni, excludatur à legato. si verò indignus sit nuptiis eius iste Titius, dicendum est, posse eam beneficio legis cuilibet nubere. quæ enim Titio nubere iubetur, ceteris omnibus nubere prohibetur. itaque si Titius indignus sit, tale est, quale si generaliter scriptum esset, AT NON NVBSERIT. immo, si verum amamus, durior hæc condicio est, quam illa SI NON NVBSERIT. nam & ceteris omnibus nubere prohibetur: & Titio, cui inhoneste nuptura sit, [cum] nubere iubetur.

LXIIII. TERENTIVS Clemens libro quinto ad legem Iuliam & Papiam.

HOc[r] modo legato dato, SI LVCIO TITIO NON NVBSERIT: non esse legi locum Iulianus aiebat. quòd si ita scriptum esset, AT ARICIAE NON NVBSERIT: interesse, an fraus legi facta esset. nam si ea esset, quæ alibi nuptias non facilè possit inuenire: interpretandum, ipso iure rescindi quod fraudandæ legis gratia esset adscriptum. legem[s] enim vtilem reipublicæ, subolis[t] scilicet procreandæ causa latam, adiuuandam interpretatione.

LXV. PAVLVS libro sexagesimosecundo ad Edictum.

LEgato sub condicione relicto, si heres, à quo sub condicione legatum est, pendente condicione moriatur: heredem suum obligatum relinquit.

Licet libertas repræsentetur, condicio tamen fideicommissi debet expectari.

LXVI. MODESTINVS libro decimo Responsorum.

HEres statuliberum, cui in euentum condicionis fideicommissum restituere rogatus erat, manumisit. quæro an fideicommissum ei præstare debeat. Herennius Modestinus respondit, quamquam statuliberum heres manumiserit, tamen fideicommissum, quod sub iisdem condicionibus relictum ei debet, ita præstare cogitur, si condiciones impletas esse præstabit[v], aut per eum stetit, quo minus impleantur.

Si deficit cõdicio, pro qua fuit interposita cautio Muciana, legatum debetur ei, in quem in eum casum fuit translatum.

LXVII. IAVOLENVS libro vndecimo Epistularum.

CVm sub hac condicione fundus alicui legatus esset, SI SERVVM NON MANVMISERIT, & si manumiserit, legatum fundi ad Mæuium translatũ esset: legatarius de non liberando satisdedit, & legatum accepit, & postea liberauit. quæro, an aliquid Mæuio detur. respondit, si cui ita legatum erit[x], SI SERVVM NON MANVMISERIT: satisdatione interposita accipere ab herede legatum poterit. & si postea seruum manumiserit, commissa stipulatione, heredi vel fundum vel quanti ea res est restituet. eoque casu heres ei, cui ex sequenti condicione legatum debuerit, restituet.

LXVIII. IDEM libro secundo ex Cassio.

SI ita legatum esset, CVM NVBSERIT: si nupta fuerit, & hoc testator scisset, alterum matrimonium erit exspectandum. nihilque intererit, vtrum viuo testatore, an post mortem ea iterum nupserit.

LXVIIII. GAIVS libro tertiodecimo ad legem Iuliam & Papiam.

SI ita expressum erit, TITIO, SI VOLVERIT, DOLEGO: apud Labeonem Proculus notat, non aliter ad heredem legatarii pertinere, quam si ipse legatarius voluerit ad se pertinere. quia condicio personæ iniuncta videtur.

LXX. PAPINIANVS libro sextodecimo Quæstionum.

DVos mater filios sub condicione emancipationis ex partibus heredes instituit, eisque plurium rerum præceptiones pure dedit: hereditatem adierunt. patrem à legatorum commodo illa quoque ratio debet summouere, quòd emancipando filios, obsecutus voluntati, supremum iudicium vxoris suæ custodiri voluit[y].

Modus adiectus legato.

LXXI. IDEM libro septimodecimo Quæstionum.

TItio centum ita vt fundum emat, legata sunt. non esse cogendum Titium cauere Sextus Cæcilius existimat[z]. quoniam ad ipsum dumtaxat emolumentum legati rediret. Sed si filio, fratri[A], alumno minus industrio prospectum esse voluit, interesse[B] heredis credendum est. atque ideo cautionem interponendam, vt & fundus comparetur, ac postea non alienaretur.

De matrimonio.

Titio centum relicta sunt, ita vt Mæuiam vxorem quæ vidua est ducat. condicio non remittetur. & ideo nec cautio remittenda est. Huic sententiæ non refragatur, quòd si quis

---

a enumeratione tamen

b quemadmodum scindi

c ciuitatem

d assimulatur.

e Itaque possunt dici potestatiua, siue arbitraria. l. & nomen §. sin autem aliquid. C. de caduc. toll.

f ponitur.

g sic

h nascantur.

i Coniunge l. 6. de vulg. substit. cum aliis.

k amplius lege concessa portione relictum est.

l erogat:

m lege concessæ al. lege concessa

n portione

o Id est, si donec filios habuerit, eos non deseruerit. & non nupserit. Alc. lib. 7 parerg. c. 22.

p nõ nupserit.

q Fauore tamẽ libertatis amittit legatũ. Titio. c. §. seru. infra, eod.

r Coniunge l. 27. qua & à quib. man.

s Cum enim alibi nubere nõ possit, verendum est ne si ita dictum sit, si non nupserit, nec locum adeptum est, nisi vt lex fraudetur.

t Multa in hac sententiã eorum dissentit Alc. ab Alex. lib. 4. Genial. dier. c. 2.

v constabit. al. præstiterit.

x esset.

y voluerit.

z existimabat.

A A filio fratris alumno

B Eius enim interest voluntatem testatoris tueri, & implendã curare, aut quod ea gratia legatario datũ erat, secundũ voluntatem testatoris vetare. In quo perficiendo commodum heredis agitur. itaque nõ potest dici stipulatio hac nulla esse, mota l. stipulatio §. alteri. inst. de verb. oblig. idem auctor commouetur hac cautione, quod in Muciana. l. heres. inst. eo. In libertatis tamẽ relicta cessat hæc cautio, & officio iudicis consulendum est libertati testatoris tuendæ parere. l. Mæuia. inst. de manu. testam.

si quis pecuniam promittat, si Mæuiam uxorem non ducat, prætor actionem denegat. aliud est enim eligendi matrimonii pœnæ metu libertatem auferri, aliud ad testamentum[a] certa lege inuitari.

De libertate.

2 Titio centum relicta sunt ita, ut à monumento meo non recedat, vel ut in illa ciuitate domicilium habeat. potest dici non esse locum cautioni, per quam ius libertatis infringitur. sed in defuncti libertis alio iure utimur.

De dote legata.

3 TITIO GENERO MEO HERES MEUS DOTIS SEIAE FILIAE MEAE NOMINE CENTUM DATO. legati quidem emolumentum ad Seiam, quæ dotem habere incipit, pertinebit. sed quia non tantum mulieri, sed Titio quoque, cui pecuniam legauit, consultum videtur: prope est, ut ipse legatarius intellegatur: & legatum petere debeat. Si post diuortium genero pecuniam heres soluerit, æque liberabitur: quoniam in dotem solutio conuertitur. constante autem matrimonio, etiam prohibente muliere Titio recte soluetur. hoc enim & mulieris interest, ut incipiat esse dotata. nã & si quis ipsam quoque petitionem habere responderit, eaque pecuniam petat, neque dotis fieri velit: non dubie doli summouebitur exceptione. ante nuptias verò Titio vel muliere defunctis, legatum apud heredẽ manet. quòd si nolit eam uxorem ducere, causa[b] legati, quod ad mulieris personam attinet, satisfactum intellegetur. sed Titio legatum petenti nocebit exceptio doli. Sabinus autem existimabat, nupta muliere Titio, sine cautione legatum deberi: quoniam pecunia dotis efficeretur. sed cum ante nuptias, quis putum legatum est, peti potest: cautio MULIERI PECUNIAM REDDI necessaria erit. quòd si maritus vitio suo causa ceciderit, neque soluendo sit: numquid aduersus heredem mulieri, quæ nihil deliquit, succurri debeat ob eam pecuniam quæ doti fureat destinata? sed quoniam ambo legati petitionem habuerunt, saluam habebit non soluta pecunia viro mulier actionem.

Cautio Muciana.

LXXII. IDEM libro octauodecimo Quæstionum]

CUm tale legatum esset relictum, TITIAE, SI A LIBERIS NON DISCESSERIT: negauerũt eam recte cauere: quia vel mortuis liberis legati condicio posset existere. sed displicuit sententia[c]. non enim voto matris opponi iam ominosa[d] non interponendæ cautionis interpretatio debuit. Et cum patronus liberto certam pecuniam legasset, si à liberis eius non discessisset: permisit Imperator velut Mucianam cautionem offerri. fuit enim periculosum ac triste, libertum coniunctum patroni liberis eorundem mortem exspectare. Titius heredem institutum rogauit post mortem suam hereditatem restituere, si fideicommissi cautio non fuisset petita. Mucianæ cautionis exemplum ante constitutionem remissæ cautionis locum habere non potuit. quoniam viuo eo, cui relictum est, impleri condicio potuit. Quid ergo si ita scriptum sit? PETO POST MORTEM TUAM RESTITUAS HEREDITATEM, ITA NE SATIS FIDEICOMMISSI PETATUR, NEUE RATIO EXIGATUR. sine dubio per huiusmodi verba nõ interponendæ quidem cautionis condicio videbitur adscripta: rationi verò non exigendæ modus adhibitus, scilicet ut culpa, nõ etiam dolus remissus intellegatur. idque in eius persona, qui negotia gessit, cuique rationis reddendæ necessitas fuerat testamento remissa, rescriptum est. SI ARBITRATU TITII SEIA NUBSERIT, HERES MEUS EI FUNDUM DATO. viuo Titio etiam sine arbitrio Titii eam nubentem legatum accipere respondendum est. eamque legis sententiam videri, ne quod omnino nuptiis impedimentum inferatur. Sed si Titius viuo testatore decedat, licet condicio deficit, quia tamen suspensa quoque pro nihilo foret, mulieri succurretur.

3 MAEVIAE SI NON NUBSERIT, FUNDUM CUM MORIETUR LEGO. potest dici, & si nubserit, eam confestim ad legatum admitti. Non idem probatur si certus dies, incertusve alius legato fuerit adscriptus.

De falsa causa, condicione, & demonstratione.

4 Falsam causam legato non obesse, verius est: quia ratio f legandi legato nõ cohæret[f]. sed plerumque doli exceptio g locum habebit, si probetur[g] alias legaturus[h] non fuisse.

5 Falsam condicionem Cassius & Cælius[i] Sabinus impossibilem esse dixerunt: veluti PAMPHILUS, SI QUOD TITIO DEBEO SOLUERIT, LIBER ESTO: si modò nihil Titio fuit debitum. quòd si post testamentum factum testator pecuniam exsoluit, defecisse condicionem intellegi[k]. Falsam legati demonstrationem non facere legatũ, Sabinus respondit: veluti si quis, cum Titio nihil legasset, ita scriptum relinqueret, EX CENTUM, QUAE TITIO LEGAVI, QUINQUAGINTA HERES SEIO DATO. idque sumpsit ex defuncti voluntate. quia non animo legandi, sed deminuendi legatum, quod falsò datũ existimaret, ita scriberet. propter falsam tamen demonstrationem legati non plus Seius adsequetur, quam si vere demonstratũ fuisset.

Cautio Muciana.

LXXIII. IDEM libro nonodecimo Quæstionum]

TItio fundus, si in Asiam non venerit: [l] idem, si peruenerit, Sempronio legatus est. cũ in omnibus condicionibus, quæ morte legatariorum finiuntur, receptum est ut Muciana cautio interponatur: heres cautionem à Titio accepit, & fundũ redidit. si postea in Asiam peruenerit, Sempronio heres, quod ex stipulatu cautionis interpositæ consequi potest, vtili actione præstare cogitur. sed si cautio medio tempore defecerit, quæ sollicite fuerat exacta, non de suo præstabit heres. sed quia nihil ei potest obici, satis erit actiones præstari. si tamen Titius sum[m] Asiam venisset, Sempronius prius quàm legatũ accipiat, decessisset: heredi eius deberetur[n] quod defunctus petere potuit.

Casus, in quo locum non habet ius accrescendi.

LXXIIII. IDEM libro trigesimosecundo Quæstionum]

MUlieri[o] & Titio vsusfructus, si nõ nubserit mulier, relictus est. si mulier nubserit, quamdiu Titius &[p] viuit, & in eodem statu erit, partem vsusfructus habebit. tantum enim beneficio legis ex legato cõcessum esse mulieri intellegendum est, quantum haberet, si condicioni paruisset. nec si Titius, qui condicione defectus est, legatum repudiet, ea res mulieri prodest[q].

LXXV. IDEM libro trigesimoquarto Quæstionum]

DIes incertus condicionem in testamento facit.

De adoptione.

LXXVI. IDEM libro sexto Responsorum]

FIdeicommissum à filiis relictũ, SI QUIS EX HIS SINE LIBERIS DIEM SUUM OBIERIT, adoptionis commento non excluditur.

Tacita repetitio conditionis.

LXXVII. IDEM libro septimo Responsorum

AVis, quæ nepotem sub condicione emancipationis pro parte heredem instituerat[r], ita postea codicillis scripsit: HOC AMPLIUS NEPOTI MEO, QUAM QUOD EUM HEREDEM INSTITUI, LEGO PRAEDIA ILLA. condicionem emancipationis repetitam videri placet: quamuis auia nullam in legatis, ut in hereditate, substitutionẽ fecisset. nam & cum seruus pure quidem liber, heres autem sub condicione scriptus, & si heres non exstiterit, legatum accipere iussus est: in legato repetitam[s] videri libertatem, Diuus Pius rescripsit.

t Muciana cautio locum non habet, si per aliam condicionẽ actio legati differri possit. TITIO, SI MULIER NON NUBSERIT, HERES CENTUM DATO. quam pecuniam eidem mulieri Titius restituere rogatus est. si nubserit mulier, die legati cedente fideicommissum petet. remoto autem fideicõmisso, legatarius exemplum Mucianæ cautionis non habebit.

Administratio tutelæ suspensa in eventum conditionis.

2 Pater exheredatæ filiæ tutores dedit, eosque, si mater eius impubere filia constituta vita decessisset, ad rem gerendam accidere[u] iussit. cum uxori mandatũ esset, ut moriens filiæ communi decies restitueret: non sub cõdicione tutores videbuntur dari, nec si quid aliud interea puella quæsisset, eius administratione[v] prohiberi. cautio verò[x] fideicõmissi matri remissa[y]. Quocumque[z] indicio voluntatis cautio legatorum, vel fideicommissorũ remitti potest. itaque si cautionis non petendæ condicio legato vel fideicommisso præscribatur, condicionem ea res non faciet: non enim deficiet, si quis caueri[A] desiderauerit, onere cautionis non secuto. quod aduersus mutum hodie iure publico sequi non potest, postquam remitti posse cautionem placuit.

LXXVIII. IDEM libro nono Responsorum]

CVm pupillus aut tutor eius cõdicionẽ in personam[B] pupilli collatam impedit, tam legati quàm libertatis iure communi condicio impleta esse videtur. Disiunctiuo modo condicionibus adscriptis, alterã defecisse non oberit, altera vel postea impleta. nec interest, in potestate fuerint[C] accipientis cõdiciones, an in euentum collatæ[D].

LXXIX. IDEM libro primo Definitionum]

HERES MEUS, CUM MORIETUR TITIUS, CENTUM EI DATO. purũ legatum est: quia

a matrimonium

b causæ legati

[illegible]

f Id est, adeo cohæreret [illegible]

i Cæcilius

k intelligitur.

l & idem

m in Asiam

n debebitur

o Alc. lib. 6 parad. cap. 1.

p adviuet, & viuet.

q Cum enim iure singulari, & contra voluntatẽ testatoris, ad legatum admittatur bono consilio debet, si sua pars ei salua maneat, nec pars alterius ei accrescat. arg. l. si patronus. infrà, si quid in fraudem patronum.

r Eique, si non emanciparetur, aliũ substituit.

s Cuiusque eum [illegible]

u accedere

v administrationem

x quoque

y remissa videbetur.

z Quocumque enim

A si quis eam desiderauit.

B in persona

C fuerit

D collata.

quia non condicione, sed mora suspenditur. non potest enim condicio non existere. HERES MEVS, CVM IPSE MORIETVR, CENTVM TITIO DATO. legatum sub condicione relictum est, quamuis enim heredem moriturum certum sit, tamen incertum est, an legatario viuo dies legati nõ cedit[a]. & non est certum ad eum legatum peruenturum.

a cedat.

Forma cautionis Mucianæ.

2 Qui post Mucianam cautionem interpositam legatũ accepit, si contra cautionem aliquid fecerit, stipulatione commissa etiam fructus heredi restituet. hoc enim legatarius & in exordio cauere cogitur. 3 Quamuis vsusfructus, cum morietur legatarius, inutiliter legetur: tamen cautionis Mucianæ remedium vsufructu quoque sub cõditionem alicuius non faciendi legato locum habet.

4 Quod in fraudem legis ad impediendas nuptias scriptum est, nullam vim habet. veluti, TITIO PATRI CENTVM, SI FILIA, QVAM HABET IN POTESTATE, NON NVPSERIT, HERES DATO. vel FILIOFAMILIAS, SI PATER EIVS VXOREM NON DVXERIT, HERES DATO.

LXXX. SCAEVOLA libro octauo Quæstionum.

EAs causas, quæ protinus agentem repellunt, in fideicommisso non pro cõdicionalibus[b] obseruari oportet. eas verò, quæ habent moram[c] cum sumptu, admittemus cautione oblata. nec enim parem dicemus eum, cui ita datum sit, si monumentum fecerit: & eum, cui datum est, vt monumentum faciat[d].

b condicionibus
c moram cõsumptam vnde quidam emendat coniunctã.
d Mal. Haloã. non faciat. Angust. lib. 4. emẽ. c. 21.

Ambiguæ orationis interpretatio.

LXXXI. PAVLVS libro vicesimo primo Quæstionum.

IVlius Paulus Numphidio: Quæsiui, si ita in testamento cautũ esset, STICHVS SI RATIONES REDDIDERIT, CVM CONTVBERNALI SVA LIBER ESTÓ: EISQVE DECEM HERES DATO: an Sticho mortuo antequam rationes redderet, vel pariatore[e] vel reliqua habente, libera esset mulier: & an de legato idem accipiamus[f]. Libertate data si rationes reddiderit, hanc[g] condicionẽ rationum reddendarum, vt[h] iussus videatur reliqua reddere, si qua habet, cum fide actus sui. quæ si nulla sunt, pure accepisse libertatem videbuntur. & si post aditam hereditatem decessit, competente libertate etiam legatum eos secutũ est. quòd si cum adhuc reliqua haberet, decessit: sub eadem condicione & contubernalis eius libertatem accepisse videtur, & defecta[i] videbitur cõdicione. Sed non ineleganter illud dicetur, Stichum quidem sub condicione manumissum, contubernalem autem eius pure. & illam coniunctionem non ad coniungendam condicionem, sed ad necessitudinem demonstrandam pertinere. Tunc[k] demum pro impleta habetur condicio, cum per eum stat, qui si impleta esset, debiturus erat.

e Pariator. ita scriptura est. qua apparet supersuã esse credatori. Aug. lib. 4. emen. c. 12. Al. mat. li. 4. parerg. c. 34.
f Hæc aliter distincta sunt, quam in Norico codice, quod magis conuenit.
g hac cõditione
h iussus videtur
i defecta cõditionem.
k tunc enim

De rationibus reddendis.

LXXXII. CALLISTRATVS libro secundo Quæstionum.

CVm seruus ita liber esse iussus sit, si rationes reddiderit, eique fundum heres dare damnas sit[l]: videamus vtrum condicio libertati præposita[m] sit, an verò & legato. & quidem si libertati soli accipiamus præpositam, nullus tractatus amplius superest: nam legatum purum inuenitur, & ideo[n] inutile fit. quòd si condicio etiam legato inserta[o] sit, quod quidam recte putãt, simul cum libertate dies quoque legati vtiliter cedit. quid ergo continetur his verbis, SI RATIONES REDDIDERIT? quidam hoc aiunt, si reliqua reddiderit. quasi nihil intersit, vtrum sub hac condicione SI RELIQVA, vel[p] si hac, SI RATIONES REDDIDERIT. sed nos neque condicionem meram putamus esse, quæ in datione existit[q]: neque meram condicionem, quæ in facto fit: sed eam condicionem, quæ ex mixtura quadam consistit. nam non vtique si ille in solle reliqua optulerit, liber erit. non enim testator hoc sensit: sed illud, vt rationes reddat quomodo seruus reddere solet. id est legendas offerre rationes primùm, deinde computandas, vt explorari possit, an putationes[r] probe an improbe referantur: accepta recte relata, an non recte. ita enim incipit quidem res à facto, peruenit autem ad pecuniam. inest his verbis etiam heredes notitia instrui rationum, vt sciant quid in quaque ratione scriptum sit. nam quod ipse viuus facturus erat, ab heredibus suis fieri iussisse intellegitur. ille autem vtique nõ sic solebat seruo suo ostendenti reliqua[s] rationes subscribere: sed ita, vt legeret, examinaret, exciperet. itaque cum seruo sub hac condicione testamento libertas datur, SI RATIONES REDDIDERIT: non hanc solam habet significationem, si cautiones instrumentáque omnia actus sui exhibuerit heredi: sed & si reliqua soluerit.

l esse:
m proposita
n non inutile. August. lib. 1. emen. c. 5.
o inserta
p an sub hac,
q existat
r cõputationes
s reliquas id hoc est illas summas quæ leguntur reliquatione.

Filiumfamilias debere institui sub conditione, quæ sit in eius potestate.

LXXXIII. PAVLVS libro duodecimo Responsorum.

LVcius Titius ita testamentum fecit, AVRELIVS CLAVDIVS NATVS EX ILLA MVLIERE, SI FILIVM MEVM SE ESSE IVDICI PROBAVERIT, HERES MIHI ESTO. Paulus respondit, filium de quo quæreretur, non sub ea condicione institutum videri, quæ in potestate eius est. & ideo testamentum nullius esse momenti.

An sufficiat non stare per legatarium, quò minùs pareat conditioni.

LXXXIIII. IDEM libro quartodecimo Responsorum.

ILLIS LIBERTIS ALIMENTORVM NOMINE, SI CVM FILIO MEO MORATI FVERINT, MENSTRVOS DENARIOS CENTENOS, ET VESTIARIA DARI VOLO. liberti in obsequio fuerunt quamdiu adulescens ad militiam promoueretur. qua causa effectum est, vt quibusdam Romæ relictis proficisceretur, & apud castra defunctus est. quæsitum est, an ab heredibus eius alimenta debeantur. Paulus respondit, condicionem quidem in persona libertorum, qui cum filio defuncti morati sunt, aut per eos non stetit, quo minus morarentur, mortuo filio testatoris defecisse non videri. sed si testator propter filii vtilitatem his, qui cum eo morati fuissent, alimenta præstari voluit[t]: cõtra voluntatem defuncti petentes audiri non oportere.

t voluisset

Admonitio quædam magis, quàm conditio.

LXXXV. SCAEVOLA libro tertio Responsorum.

TItia heredis instituti liberos habentis filii fidei commisit, vti rem eius vniuersam restitueret filiis eius liberisve[v] eorum, cum ipsi petissent, sine vlla iuris cauillatione. quæro, an his verbis, CVM ILLI AVT PETIERINT, condicio fideicommisso adscripta videatur. respondit, non videri[x].

v liberisve
x Hæc cõditio videtur similis illi, si voluerit, supr. l. si ita expressum. ss. sed cum testatrix vsa sit verbis interpellationis & admonitionis, magis admonitionis quam conditionis causa ea adscripsisse creditur. l. si decem, de verb. oblig.

LXXXVI. MARCIANVS[y] libro tertio Fideicommissorum.

IVlianus noster eum, qui decem dare & ita liber esse iussus esset, si à viuente manumissus esset, non aliter legatum, quod ei cũ libertate datum esset, habiturum, quàm si cõdicioni libertatis paruisset. item in emptorem si alienatus esset. sed id tũc locum habet, cum omnimodo simul cum libertate legatum adquiri potuit, licet legato imposita non sit, veluti cum in tempus libertatis legatum collatum esset. [z] Cum verò libertas sub condicione, legatũ autem præsenti die datum est: in hoc quæstio est, an constiterit legatum. etenim nec Catonianæ sententiæ locum in proposito esse. quia etsi statim testator decessisset, non tamen omnimodo inutile esset legatũ: cum posset condicio libertatis ante aditam hereditatem impleri, & legatũ manumisso deberi. nisi fortè necessarius heres extitisset. tunc enim omnimodo inutile erit legatũ iure ipso: quia sub condicione acceperit libertatem.

y Marcellus

Differentia legati, & libertatis declarata: de qua suprà capite quinquagesimoprimo actum fuit.

LXXXVII. VALENS libro primo Fideicommissorũ.

QVod traditum est, in legatis nouissimam, in libertatibus leuissimam condicionem spectandam esse,

LXXXVIII. GAIVS libro primo Fideicommissorum.

ID est quæ ipsi seruo commodior sit,

LXXXIX. VALENS libro primo Fideicommissorum.

NOn ad ea dumtaxat pertinet, quæ sæpius sub diuersis condicionibus: sed etiam quæ primò pure, deinde sub cõdicione dantur. itaque quod heres pure dare iussus est, quodve pure legatum est, cum id[z] ex interuallo sub condicione legatum est, posterius valet. si prius sub condicione, deinde pure legatum est: præsens debetur. quòd si pure legatum, ex continenti heres sub condicione damnatus aut rogatus est dare: perinde est, ac si iuncta subiecta scriptura idem legatum esset: vel vt præsens vindicari, si hoc voluerit legatarius, vel cum condicio extiterit, ab herede peti possit. nisi[A] commemoratione superioris legati posterius scriptum fuerit. velut, STICHVM, QVEM TITIO LEGAVI, HERES MEVS EI, SI ILLVD FACTVM ERIT, DATO. tunc enim reuocandi animo præsens legatum, & sub condicione dandi ita scripsisse videbitur. & si ante condicionem rem vindicet, doli exceptio locum habere poterit.

z idem
A cum commemoratione

XC. GAIVS [libro primo Fideicommissorum]

PEr fideicommissum varie data libertate, non leuissima spectanda est, sed nouissima: quia posterior voluntas potior haberi debet. cui consonat etiam rescriptum Diui[a] Antonini.

a Diui Hadriani & Antonini. Idem ab vtroque sæpe constitutum fuisse notauit itaque hæc lectio mihi non displicet.

Diuisio condicionum.

XCI. MARCIANVS [libro secundo Fideicommissorum]

COndicionum,[b] quæ in futurum conferuntur, triplex natura est: vt quædam ad id tempus, quo testator viuat: quædam ad id, quod post mortem eius futurum sit: quædam alterutrum pertineant. tempus autem vel certum, vel infinitum comprehendatur. quæ omnia non minus in fideicommissis, quàm in institutionibus ac legatis incidere solent. vt hæc cōdicio, TITIAE, SI MINI NVBSERIT, non dubie, nisi viuente testatore: illa autem, SI AD EXSEQVIAS FVNERIS MEI VENERIT, nisi post mortem, impleri non possit. illa verò, SI VILSO MEO NVBSERIT, vel viuente vel mortuo testatore impleri possit. & prima quidem ac tertia ex relatis cōdicionibus, infinitum tempus habent: quandoque[c] enim nupserit, impletur condicio. secunda ad certum tempus adscripta est.

b Coniunge l. 86 solum. de oblig. & actio.

c quandocumque

De emancipatione.

XCII. VLPIANVS [libro quinto Fideicommissorum]

SI cui legatum fuerit relictum, isque rogatus sit liberos suos emancipare: an cogi debeat manumittere? & retineo me dixisse, deficī[d] eos à petitione fideicommissi. neque enim prætor fideicommissarius eos ad libertatem tuetur vt seruos. Papinianum quoque libro nono responsorum scribere referebam, non esse cogēdum emancipare filios suos. Arbitror tamen extra ordinem debere constitui, eum qui adgnouit id, quod sibi relictum est hac contemplatione vt liberos suos emanciparet, cogendum[e] emancipare: neque enim debet circumueniri testantium voluntas. sic deinde hoc accipiendum, quemadmodum si sub condicione liberorum emancipandorum ei fuisset legatum[f], vel ita relictum, vt eos emanciparet. Cui rei consequēs est quod Diuus Seuerus rescripsit. nam cum quædam mulier nepotes suos heredes instituisset, & ipsum filium coheredem filiis suis dedisset, eósque inuicem substituisset, rogassetque filium vt filios emanciparet, non autem rogasset vt hereditatem eis restitueret: ex auctoritate Diui Seueri emancipare eos compulsus est, hisque restituere hereditatem. & adiectum est, vt si tardius id faceret, quasi ex mora vsuras præstaturum. videri enim eum, qui moram faceret emancipationi, moram restitutioni fideicommissi eam facere.

d deficere

e Pau. li. 4. sen. tit. 12.

f legatum relictum. vel ita vt eos

XCIII. PAPINIANVS [libro octauo Responsorum]

MAter[g] filio suo coheredes sine vlla condicione filias ipsius dedit, ac per fideicommissum, vt filias suas emanciparet, ita vt curatores à prætore acciperent. filij videri fidei commisisse placuit, vt eas sui iuris constitutas, ad hereditatem auiæ peruenire pateretur. nec ad rem pertinere, si portionem filiarum iure substitutionis quæsisset.

g Pater filias Flor. sequentibus magis consonat.

Differentia libertatis & legati.

XCIIII. HERMOGENIANVS [libro primo Iuris Epitomarum]

CVm ita datur libertas, SI TITIO, QVI NON ERIT HERES, DECEM DEDERIT, certa persona demonstratur: ac propterea in personam[h] eius tātùm cōdicio impleri potest. sane si cum cesserit dies, pecuniam condicioni comprehensam statuliber habuerit: iure constituto nulli dando consequitur libertatem. Diuersa causa est legatarij, in cuius persona placuit condicionē deficere, si antequam dederit legatarius pecuniam, Titius moriatur.

h persona

1 Ex his verbis, SI HEREDI, vel SI HEREDI TITIO DECEM DEDERIT, LIBER ESTO: non tantùm heredi, sed etiam heredis heredi dando, peruenit ad libertatem. at si nullus heredi successerit, iure constituto nulli dando ad libertatem perueniet.

XCV. IDEM [libro quarto Iuris Epitomarum]

LEgatum sub condicione relictum, & ad alium translatum, si non condicio personæ cohæreat, sub eadem condicione translatum videtur.

XCVI. SAEVLA [libro primo ad Neratium]

TItio vsusfructus serui legatus est, & si ad eum pertinere desisset, libertas seruo data est. Titius viuo testatore decessit. libertas non valet: quia condicio nec initium accepit. Paulus: ergo & si viueret Titius, & capere non potest, idem dicendum est. desisse enim non videtur, quod nec incipit.

Libertatis fauor.

1 Serui vsusfructus mulieri, quoad vidua esset, legatus: idem seruus, si ea nupsisset, liber esse iussus est. si mulier nupserit, liber erit: quia potior est legato libertas.

Iusiurandum municipum.

XCVII. IDEM [libro secundo ad Neratium]

MVnicipibus, si iurassent, legatum est. hæc condicio non est impossibilis. Paulus: quemadmodum ergo pareri potest per eos? itaque iurabunt[i] per quos municipij res geruntur.

i Intellige iusiurandum legitimū, & vsitatū: quod licèt donandi gratia, quæ fortè inter testatorem & municipes erat, interponetur. l. maximū. § de iureiu. quo ratione non erit contraria l. non dubitamus. l. eo.

XCVIII. IDEM [libro tertio ad Neratium]

MEa res sub condicione legari mihi potest: quia in huiusmodi legatis non testamenti facti tempus, sed condicionis expletæ spectari oportet.

XCVIIII. PAPINIANVS [libro octauodecimo Quæstionum]

COndiciones[k] extrinsecus, non ex testamento venientes, id est quæ tacite inesse videantur, non faciunt legata condicionalia.

k Coniunge l. cum illud. quād, dies leg. ced.

C. IDEM libro septimo Responsorum

TItiæ, si non[l] nupserit, ducenta: si nupserit, centum legauit. nupsit mulier. ducenta, non etiam centum residua petat. ridiculum est enim eandem & vt viduam & vt nuptam admitti.

l Haloand. malè hanc negationem detraxit et obscurus videtur ex l. mulieri et Titio. l. eo. perinde haberi, ac si condicionem paruisset. Itaque iterum nō esse, eum qui nupsit, petere ducenta. August. lib. 1. emend. ca. 1.

Si non nupserit, id est, si nubere noluerit.

CI. IDEM libro octauo Responsorum

PAter Seuerianam[m] Proculā Aelio Philippo cognato nuptiis testamento designauit. eidem filiæ prædium, si Aelio Philippo nupsisset, verbis fideicommissi reliquit. quòd si non nupsisset, idem prædiū Philippo dari voluit. nondum viripotens puella diem suum obiit. respōdi, cum in condicionibus testamentorum voluntatē potius, quàm verba considerari oporteat, Aelio Philippo fideicommissum ita datum videri, si ei Procula defuncti filia nubere noluisset[n]. quare cum ea prius quàm viripotens fieret, vita decesserit: condicionem exstitisse non videri.

m Seuerinam

n voluisset. August. lib. 1. emend. ca. 5.

Liberorum appellatio.

1 Ita fideicommisso dato, VOLO RESTITVAS, SI SINE LIBERIS DECEDAS: condicio deficit ex voluntate vel vno filio superstite relicto.

Recedimus à proprietate verborum propter voluntatem.

2 Condicionum verba, quæ testamento præscribuntur, pro voluntate considerantur. & ideo cum tutores testamento dati, quoniam interea puer adoleuerat, id egerint, vt curatores ipsi constituerentur, condicio fideicommissi talis præscripta, SI TVTELAM[o] IN ANNVM OCTAVVMDECIMVM GESSERINT, defecisse non videbitur.

o Tutela sumitur hic pro cura.

Cautio Mutiana cessat in hac specie.

3 Socrus nurui fideicōmissum ita reliquerat, SI CVM FILIO MEO IN MATRIMONIO PERSEVERAVERIT. diuortio sine culpa viri post mortem socrus facto defecisse condicionem respondi. nec ante diem fideicommissi cedere, quàm mori cœperit nupta, vel maritus. & ideo nec Mucianam cautionē locum habere: quia morte viri condicio possit exsistere.

Tot legata, quot annuæ præstationes.

4 Fideicommissa menstrua & annua sub ea condicione liberto relicta, QVAMDIV RES PATRONI FILIAE GESSERIT, etsi præstari necesse est filia prohibente res suas administrari: tamen voluntatem filia mutante, condicionem resumunt: quoniam plura sunt.

Coniectura voluntatis.

CII. IDEM [libro nono Responsorum]

CVm auus filium ac nepotem ex altero filio heredes instituisset, à nepote petiit, vt si intra annum trigesimum moreretur, hereditatem patruo suo restitueret. nepos liberis relictis intra ætatem suprascriptam vita decessit. fideicommissi condicionem coniectura pietatis respondi defecisse: quòd minus scriptum, quàm dictum fuerat, inueniretur.

CIII. SAEVLA [libro quartodecimo Quæstionum]

SI ita legatum sit, TITIO POST DECEM ANNOS DATO, SI SATIS AB HEREDE NON EXEGERIT, & Titius intra decimum annum decesserit, ad heredem suum transmittat legatum: quia moriente eo condicio exstitit.

Inspicitur tempus testamenti, vel conditionis existentis.

CIIII. IDEM libro quartodecimo Responsorum

EVm, qui post apertum testamentum deportatus & restitutus est, fideicōmissum petere posse, cuius condicio postea exstitit, quàm ciuitatem Romanam recepiat.

Alienatio rei legatæ sub conditione, vel impositio seruitutis infirmatur conditione adueniente.

CV. POMPONIVS [libro quinto Epistolarum]

SI fundum à testatore sub condicione legatum heres alij pendente condicione legauit: post[p] exsistentem

p postea existente conditione.

condicionem, quæ priori testamento præposita fuerat, neque proprietas à priore legatario recedit, nec locum religiosum in eo fundo heres facere, nec seruitutem imponere poterit. sed & imposita seruitus finietur existente condicione.[a]

CVI. IVLIANVS libro vicesimoquinto Digestorum

HOc genus legati, SI TITIO NON NVBSERIT, perinde habendum est, ac si post mortem Titij legatum fuisset. & ideo nec Muciana satisdatione interposita capere legatum potest. sed & alij nubendo, nihilo minus legatum consequitur.

Condicio, quæ tacitè legato inest, expressa.

CVII. GAIVS libro singulari de Casibus

ALiquando accidit, vt sub condicione datum legatum purum intellegatur. veluti quod sub eadem condicione relictum est, sub qua etiam heres aliquis institutus est. item quod sub hac condicione relictum est, SI HEREDITATEM ADIERIT. ex diuerso quoque purum datum legatum condicionale videtur. veluti quod sub condicione ademptum est. quia sub contraria condicione datum intellegitur.

Condicio tacitè repetita.

CVIII. SCAEVOLA libro vnodecimo Digestorum

LIbertis[b] omnibus legauit domum, & hæc verba adiecit, VT IN EA HABITENT LIBERTI, NE DE NOMINE EXEAT, ET VT AD VNVM, QVI NOVISSIMVS EXSTITERIT, PERVENIAT. ET EO AMPLIVS EISDEM LIBERTIS MEIS DARI VOLO FVNDVM SOSIANVM[c]. quæsitũ est, an cõdicio adposita, ne de nomine exiret, ad sequens quoque legatum pertineret. respondit pertinere.

Fideicommissum condicionale non transmittitur ad heredem.

CVIIII. IDEM libro vicesimo Digestorum

A Testatore rogatus, vt acceptis centum nummis restitueret hereditatem Titiæ coheredi suæ, adita hereditate decessit. similiter & Titia, antequam daret centum. quæsitum est, an heres Titiæ offerendo centum fideicommisso[d] partem hereditatis consequi possit. respondit heredem condicioni parere non posse. Claudius: magno ingenio de iure aperto respondit. cum potest dubitari, an in proposito condicio[e] esset.

CX. POMPONIVS libro nono Epistularum

ETiamsi inuitis[f] heredibus ex peculio statuliber pecuniam Titio det, liber quidem fit: sed Titius, qui inuitis heredibus sciens accepit, pro possessore videtur eam pecuniam possidere: vt auocare eam hi, qui inuiti fuerunt, possint.

De rationibus reddendis.

CXI. IDEM libro vndecimo Epistularum

QVi[g] sub condicione rationum reddendarum liber esse iussus est, docere debet, constare fidem omnibus quæ ab eo gesta sunt: vt neque subtraxerit quid ex his quæ acceperit, neque expẽsum[h] rationibus præscripserit[i], quod non dederat. sed & quod reliquum[k] per contextum scriptum est remanere apud eum, soluere debet. neque enim aliter liber esse potest, quàm si hoc modo condicioni, sub quam data est libertas, satisfecerit. Ceterum debitores, cum quibus ipse contraxit, non vtique in diẽ mortis domini sui fuisse idoneos præstare cogendus est. sed eo tempore, quo his creditum est, eius condicionis fuisse, vt diligens paterfamilias his crediturus fuerit.

Condicio pluribus apposita, an possit pro parte singulorum impleri.

CXII. IDEM libro duodecimo Epistularum

TAles condiciones, SI MONVMENTVM, puta, FECERINT, pluribus propositæ, non possunt nisi in omnibus simul personis existere. Item SI SYMPHORO ET IANVARIO CENTVM TITIVS PRAESTITERIT, FVNDVM EI LEGO. Symphoro[l] mortuo, an legatum perisset? sed hoc quoque sic puto interpretandum, vt si dum quisque eorum viuet[m], præstitisset. sed benigna interpretatione[n] dicendum, si non post moram Titij Symphorus decessit, debere partem dimidiam Ianuario dantem[o], partem fundi dimidiam legatarium esse[p] consecuturum. De illo quoque quæritur, fundus quibusdam legatus est, si pecuniam certam in funus, impensamque perferendi corporis in aliam regionem dedissent. nam[q] nisi vterque dederit, neutri fit legatũ: quoniam condicio nisi per vtrumque expleri non poterit. sed hæc humanius interpretari solemus, vt cũ duobus fundus legatus sit, si decem dedissent: & alteri, dando partem, legatum quoque debeatur.

De rationibus reddendis.

Priscus respondit, statuliberum non vtique ibi vbi paterfamilias decessit, aut vbi ipse relictus sit, aut vbi velit, rationes reddere debere. sed interim proficisci ad eum, cui reddere debeat. vtique si is reipublicæ causa aberit. verissimum est autem, vt alias aliud ex persona locóque sit æstimandum.

CXIII. PAVLVS Imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum ex libris sex libro secundo

CVm filius rogatus fuisset a patre, si antequã res suas administrare posset, decessisset, hereditatem Titio restituere: & egressus viginti annos decessisset: rescriptum est, fideicommissum deberi.

AD[r] LEGEM FALCIDIAM

TIT. II.

PAVLVS libro singulari ad legem Falcidiam

LEx[s] FALCIDIA lata est, quæ primo capite liberam legandi facultatẽ dedit vsque ad dodrãtem his verbis, QVI CIVES ROMANI SVNT, QVI EORVM POST HANC LEGEM ROGATAM TESTAMENTVM FACERE VOLET, VT EAM[t] PECVNIAM EASQVE RES QVIBVSQVE DARE LEGARE VOLET, IVS POTESTASQVE ESTO, VT HAC LEGE SEQVENTI LICEBIT. Secundo capite modum legatorum constituit his verbis, QVICVMQVE CIVIS ROMANVS POST HANC LEGEM ROGATAM TESTAMENTVM FACIET, IS QVANTAM CVIQVE CIVI ROMANO PECVNIAM IVRE PVBLICO DARE LEGARE VOLET, IVS POTESTASQVE ESTO: DVM ITA DETVR LEGATVM[v], NE MINVS QVAM PARTEM QVARTAM HEREDITATIS[x] EO TESTAMENTO HEREDES CAPIANT. EIS, QVIBVS QVID ITA DATVM LEGATVMVE ERIT, EAM PECVNIAM SINE FRAVDE[y] SVA CAPERE LICETO. ISQVE HERES, QVI EAM PECVNIAM DARE IVSSVS DAMNATVS[z] ERIT, EAM PECVNIAM DEBETO DARE, QVAM DAMNATVS EST.

Prior lex ad posteriorem trahitur.

1 Lex Falcidia etiam ad eos, qui apud hostes moriuntur, propter legem Corneliam pertinere videtur. quòd ea lex perinde eorum testamenta confirmat, atque si in ciuitate decessissent. propter quam fictionem lex Falcidia, & omnes testamentariæ pertinent. quæ tamen possint locum habere.

Lex interpretationem capit ex edicto prætoris.

2 Ad eos, qui omissa causa testamenti possident hereditatem, non pertinet lex Falcidia. sed per edictum prætoris inducitur potestas legis. idemque est, si iurisiurandi condicio remissa sit. Sed & si seruo suo testator data libertate legauerit; quia[A] differtur in id tempus, quo liber futurus est: item[B] ei qui apud hostes est, aut ei qui nondum natus est, datum sit aliquid: hæc lex locum habebit. Ad municipum quoque legata, vel etiam ea quæ Deo[C] relinquuntur, lex Falcidia pertinet. Non solùm autem ad res proprias testatoris legatas, sed & alienas lex pertinet. & omne quod ex bonis defuncti erogatur, refertur ad hanc legem: siue in corpore constet certo, incertóue, siue pondere, numero, mensura valeat: aut etiam si ius legatum sit, vt[D] vsusfructus, aut quod in nominibus est.

Legatum penoris transfusum in legatum pecuniæ post moram.

4 Item si ita legatum sit, HERES MEVS SEIO PENVM DATO: SI NON DEDERIT, DECEM DATO: quidam putant, omnimodo in legato decem esse. penum autem mortis causa capi, nec in Falcidiam imputare id heredem posse. ego autem didici, si in continenti heres penum soluerit, videri hoc legatum esse: & in legem Falcidiam imputari posse. & quod dixi in continenti, ita accipiendum cum aliquo spatio. quòd si iam mora facta soluerit heres penum, tunc nec legatum eum accepisse, nec in Falcidiam imputari posse. iam enim transfusum legatum esse, & decem deberi. Idemque erit, & si ab initio ita legatũ datum sit, SI PENVM NON DEDERIT, DECEM DATO. quia hic penus non est legata. & penus si datur, mortis causa capitur: quia deficit legati condicio.

Quomodo retinebitur quarta pars ex rebus indiuiduis.

5 Si vsusfructus legatus sit, qui & diuidi potest, non sicut ceteræ seruitutes indiuiduæ sunt: veteres quidem æstimandum totum vsumfructum putabant, & ita constituendum quantum sit in legato. sed Aristo à veterum opinione

a Nã & si pendente condicione, legatarij dici nõ potest tamen ... quo tempore legatum ... ad illud tempus retro trahitur.
b Quilibet l. 3. de leg. 3.
c Seianum.
d fideicõmissi partem
e Idest, an testator ... absolutum ...
f inuitus
g Coniunge l. 8. de manumiss.
h Non recte legit hic Haloan. expressum.
i perscripserit.
k reliquum fuerit
l Symphoro
m viueret.
n interpretatione esse
o dare, &
p consequi.
q num
r De hac lege Falcidia, & quid à lege Voconia differat, videbis Alex. ab Alex. lib. 6. Gen. dier. cap. 11.
s Lex etiam
t quam pecuniam, quásque res.
v legetur.
x ex eo
y Idest, impune sine pœna quadrupli legis Furiæ.
z damnatúsue
A quoquam
B item si
C Deo relicta sunt dãda ecclesiæ ...
D aut vsusfructus.

opinione recessit. ait enim posse quartã partem ex eo, sicut ex corporibus, retineri. idque Iulianus recte probat. Sed operis serui legatis, cum neque vsus neque vsusfructus in eo legato esse videtur: necessaria est veterum sententia, vt sciamus quantum est in legato. quia necessario ex omnibus, quæ sint facti, pars decedere debet. nec pars operæ intellegi potest. immo & in vsufructu, si quæratur quantum hic capiat, cui vsusfructus datus est: quantum ad ceterorum legatorum æstimationem, aut etiam huius ipsius, ne dodrantem excedat, legatum, necessariò ad veterum sententiam reuertendum est. 6 Si quis creditori suo quod debet legauerit: aut inutile legatum erit, si nullum commodum in eo versabitur: aut si propter repræsentationis, puta, commodum vtile erit, lex quoque Falcidia in eo commodo locum habebit. Si legatarius possessionem nanctus est, & non potest auocari ei res, quia voluntate heredis errantis nactus est possessionem: dabitur a actio heredi, vt id quod supra dodrantem est offeratur[a]. 7 Interdum omnimodo necessarium est solidum solui legatario interposita stipulatione, QVANTO AMPLIVS, QVAM PER LEGEM FALCIDIAM CEPERIT, REDDI. veluti si quæ à pupillo legata sint, non excedant modum legis Falcidiæ: veremur autem, ne impubere eo mortuo alia legata inueniantur, quæ contributione facta excedant dodrantem. idem dicitur, & si principali testaméto quædam sub condicione legata sunt, quæ an debeantur incertum est. & ideo si heres sine iudice soluere paratus sit, prospiciet sibi per hanc stipulationem. 8 Id quod ex substitutione coheredis ad coheredem peruenit, proficit legatarius. is enim similis est heredi ex parte pure, ex parte sub cõdicione heredi instituto. sed b ea, quæ ab eo legata sunt, si omiserit hereditatem[b], non augebuntur. scilicet si ab eo nominatim data sunt, non 9 QVISQVIS MIHI HERES ERIT. Si coheredis mei portio exausta sit, mea integra, & illam vindicauero: Cassius confundendas esse partes existimat. Proculus contra. in qua specie & Iulianus Proculo adsensit. quam sententiam probabiliorem esse puto. Sed & Diuus Antoc ninus iudicasse dicitur,[c] commiscendas esse vtrasque partes in computatione legis Falcidiæ. 10 Si coheredẽ meum post aditam hereditatem adrogauero: non dubitabitur, quin separandæ sint portiones perinde atque si coheredi 11 meo heres extitissem. Si in annos singulos legatum sit Titio: quia multa legata & conditionalia sunt, cautioni locus est, quæ in edicto proponitur, QVANTO AMPLIVS ACCEPIT, REDDI.

a auferatur: versa est Flor.

b aditionem,

c Hinc apparet & Paulo verisimile non fuisse, Antoninum ita iudicasse: atque etiamsi ita iudicasset, apparet eius sententiam vnà cũ Cassiana improbari hac & l. quod si, infr. eo.

De naturali debito.

12 Id quod natura hereditati debetur, & peti quidẽ non potest, solutũ verò non repetitur, non esse computandum in hereditate quidã putant. sed Iulianus & hæc ex euentu augere patrimonium, aut non augere existimat. & hereditario iure id quoque capi, ideoque & in restitutionem 13 hereditatis vẽturum. Si debitor creditori heres existat, quamuis confusione liberetur, tamen locupletiorem hereditatem percipere videtur, vt computetur ei quod debet, quamuis aditione confusum sit.

Impensa facta in funus ab herede detrahitur, vt æs alienum.

14 De Impensa monumenti nomine facta quæritur, an deduci debeat. & Sabinus ita deducendum putat, si necessarium fuerit, monumentum extruere. Marcellus consultus an funeris monumentique impensa, quantam ted stator[d] fieri iussit, in ære alieno deduci debeat, respondit, non amplius eo nomine, quàm quod funeris causa consumptum est, deducendum. nam eius, quod in extructionem monumenti erogatum est, diuersam esse causam. nec enim ita monumenti ædificationem necessariam esse, vt sit funus ac sepultura. idcirco eum, cui pecunia ad faciendum monumentum legata sit, Falcidiam passurum.

d Nõ necesse est totũ id quod iussit testator in monumentũ faciendum impendere: si facultates ari alieno soluendo non sufficiant. l. heredit. at. de pet. here. l.

II. MARCELLVS [libro vicesimo secundo Digestorum]

e NEc[e] amplius concedẽdum erit, quàm quod sufficiat ad speciem modicam monumenti.

e Multa in hunc locũ grauiter & ornate disserit Plato dial. 12. de leg.

Quod heres acquirit ex sua diligentia, vel alterius stultitia, non computatur in hereditate.

III. PAVLVS [libro singulari ad legem Falcidiam]

SI heres institutus eam hereditatem, quæ soluendo non est, vendiderit: ita quidem poterit persuaderi, nõ fuisse eam hereditatem soluendo, quæ emptorem inuenerit. vera autem ratione nihil legatariis debebitur: quia magis ex stultitia emptoris habere videtur heres institutus, quàm ex bonis defuncti. nam & è contrario, si male vendiderit res hereditarias, non erit hoc legatariorum detrimẽtum. ita ergo commodum debet esse heredis, si bene res administrauerit. Sed & si is, qui soluendo non est, legauerit, & heres cum creditoribus deciderit ne solidum solueret, & ob eam decisionem factum sit vt aliquid retineret, nihil tamen legatariis debiturum: quia eam pecuniam non ex hereditate, sed ex decisione habet.

Aestimatio annui reditus.

Item[f] si reipublicæ in annos singulos legatum sit: cum de lege Falcidia quæratur, Marcellus putat tãtum videri legatum, quantum sufficiat sorti ad vsuras trientes eius summæ, quæ legata est, colligendas.

f Aug. lib. 2. emen. ca. 10.

IIII. PAPINIANVS [libro sextodecimo Quæstionum]

FVndo legato mihi sub condicione, pendente legati condicione heres me heredẽ instituit, ac postea legati condicio exstitit. in Falcidiæ ratione fundus non iure hereditario, sed legati, meus esse intellegitur.

V. IDEM [libro octauo Responsorum]

g VErbis legati vel fideicommissi non necessarie[g] ciuitati relinquitur quod ex causa pollicitationis præstari necesse est. itaque si debiti modum testamento dominus excessit, superfluum dumtaxat Falcidia minuetur. h quare nec fidei committi legatariis[h] poterit. Quòd si dies aut condicio legatum fecerit, non vtilitatis æstimatio, sed totum petetur quod datum est. nec si viuo testatore dies venerit, aut condicio fuerit impleta: fiet irritum quod semel competit.

g necessariò

h legatariis

VI. VENVLEIVS [libro tertiodecimo Stipulationum]

SI vir vxori heres exstiterit, & in funus eius impenderit: non videbitur totum quasi heres impendere. sed deducto eo, quod quasi dotis nomine, quam lucrifacit, conferre debuerit.

VII. PAPINIANVS [libro septimo Quæstionum]

LEge Falcidia interueniente legata seruitus, quoniam diuidi non potest, non aliter in solidum restituetur, nisi partis offeratur æstimatio.

VIII. IDEM [libro quartodecimo Quæstionum]

IN legem Falcidiam æris alieni rationem in hereditate relicti, quod vnus ex heredibus soluere damnatus sit, ipse solus habebit.

VIIII. IDEM [libro nonodecimo Quæstionum]

IN Falcidia placuit, vt fructus postea percepti, qui maturi mortis tempore fuerunt, augeant hereditatis æstimationem fundi nomine, qui videtur illo in tẽpore fuisse pretiosior. Circa ventrem ancillæ nulla temporis admissa distinctio est. nec immeritò: quia partus nondum editus, i homo non rectè fuisse dicitur[i].

i Itaque non habetur pro nato, cum de commodo alterius agatur. l. qui in vtero. sup. de sta. homi.

X. IDEM [libro vicesimo Quæstionum]

k QVod supra quadrantem apud[k] heredem potest perl uenire, supra dodrantem in pecuniam[l] legatum nõ onerat heredem. veluti hereditas pupilli, si fortè substitutus sit exheredato, qui patri pupilli heres exstitit.

k ad hæredem

l pecunia

XI. IDEM [libro vicesimonono Quæstionum]

IN ratione legis Falcidiæ retentiones omnis temporis 1 heredi in quadrantem imputantur. Si seruus sub condicione libertate data, vita decessit: si quidem implem ta condicio quandoque[m] fuerit, heredi non videbitur perisse. quòd si defecerit, in contrarium ratio trahit. sed 2 quanti statuliber, moriens fuisse videbitur. Imperator Marcus Antoninus decreuit heredes, quibus pars bonorum ablata est, nõ in ampliorem partem, quàm pro 3 ea parte quæ relicta est, legatorũ nomine teneri. Cum quidam parte dimidia bonorum adempta fuisset relegatus, idemque prouocatione interposita testamento postea facto obisset, atque post mortem eius non iuste n appellatum esset[n] pronũtiatum: quæsitum est, vtrum æris alieni loco pars dimidia absccederet, vt residua sola videretur fuisse in bonis: an verò succurri heredi necessarium o esse videbitur[o]. sed videtur succurri debere: cum animus litigantis, & optinendi votum hanc opinionem admisit. 4 Si seruus testamento manumissus ante aditam hereditatem decedat, heredi quidem perisse intellegitur. sed cuius pretij erit, qui si viueret, non æstimaretur? nam & eos, qui moriente domino ea valetudine affecti fuerant, vt eos non posse viuere certum esset, tamen si postea moriantur, hereditati perisse responsum est. nec aliud in his, qui sub eodem tecto fuerunt cum dominus à familia necaretur.

m fuerit quandoque.

n esse

o videretur.

De contributione legatorum.

5 Quod vulgo dicitur,[p] in tabulis patris & filij vnam p Falcidiam seruari, quam potestatem habeat, videndam est. quamuis enim substitutus quæ à pupillo relicta sunt, cum filius heres exstitit, vt æs alienum quodlibet debeat: tamen propter ea, quæ data sunt tabulis secundis, cõtributioni locus est. secũdum quæ poterit euenire, ne substi-

p Huc pertinet elegans disceptatio apud Cic. lib. 2. de Inuen. Rheto. vbi de constitutione generali tractat.

tutus quicquã retineat, velut longe plus habeat quartæ paternæ hereditatis. quid ergo si non sufficiat pupilli hereditas legatis, cum patris suffecisset? de suo quadrante nimirum dabit substitutus: quoniam pater legauit de suo. nec ad rem pertinet, quòd ex nullo testamento præstatur vltra vires patrimonij: cum in hac parte iuris legata, quæ tabulis secundis relinquuntur, quasi primis sub condicione relicta intelleguntur. Si filio suo duos substituerit, & alterius portionem onerauerit: tractari solet, an ex persona sua Falcidiam possit inducere substitutus, quam pupillus non haberet, vel vnus pupilli substitutus. & facile quis dixerit consequenter prioribus quæ de patrimonij ratione dicta sunt, non esse Falcidiæ locum: & vltra vires portionis conueniendum alterum substitutum. Sed verior est diuersa sententia perinde huic quartam relinquendã existimantium, atque ita si patri heres extitisset. vt enim opes patris & cõtributio legatorum inde capiũt & formam & originẽ, ita plures substituti subducta persona pupilli reuocandi sunt ad intellectum institutionis. Quid tamẽ dicemus de altero substituto, qui non est oneratus? si fortè nondum legata pupillus à se relicta soluit, & aliquid vltra dodrantẽ sit in omnibus & ipsum Falcidiam habiturum? At quin quartã habet. neque idem patiatur instituti cõparatio. rursus si negemus, aliud aperte quàm quod vOlgo probatum est, respondetur. Itaque varietas exsistet, vt is quidẽ, qui proprio nomine oneratus est, velut institutus desideret quartam. alter autem, qui non est oneratus, vt substitutus, licet portio largiatur eius, non in solidum conueniatur propter calculi confusionem. Huic consequens est, vt si pupillo de Falcidia cautum fuit, duobus committatur stipulatio: videlicet in eam quantitatem, quam vnusquisque sibi retinere potuisset. Quæsitum est, si quis pupillo cohæredem substituisset: quemadmodum legis Falcidiæ ratio iniri debeat. & quale est quod vOlgo diceretur, legatorum rationem separandam. dixi, quantum ad legata, quæ pater à filio, item à substituto reliquit, nullã fieri posse separationem: cum communi calculo subijciantur, & inuicem inducant contributionem. sed legata, quæ ab instituto extero data sunt, permisceri ceteris non oportere. ideóque quartam pupillo datæ portionis habere substitutum, quamuis suam portionem habeat, vt institutus. & aliam causam esse eius qui ex variis portionibus heres scriberetur. ibi enim legatorum confundi rationem non minus quàm si semel fuisset nuncupatus ex ea portione, quæ conficeretur ex pluribus. neque referre, pure sæpe, an sub diuersis condicionibus sit heres institutus. Si quis exheredato filio substitutum heredem institutum, & ab eo tabulis quoque secundis legauerit: necessariò ratio confundetur. cum idem legata valere dixerit Iulianus à substituto relicta, quòd idem patri heres exstiterit.

XII. IDEM libro trigesimo Quæstionum.

SI debitor creditore herede instituto petisset, ne in ratione legis Falcidiæ ponẽda creditum suum legatariis reputaret: sine dubio ratione doli mali exceptionis apud arbitrum Falcidiæ defuncti voluntas seruatur.

XIII. IDEM libro trigesimoseptimo Quæstionum.

SI tacitum fideicommissum seruus iniungente domino susceperit, habiturum eum legis Falcidiæ beneficium, quia parere domino debuit, cõstitutum est. idemque placuit in filio qui fuit in patris potestate.

Quod extra causam testamenti capitur, in Falcidiam non imputatur.

XIIII. IDEM libro nono Responsorum.

PAter filiam, quæ à viro diuerterat, heredem pro parte instituit. & ab ea petit, vt fratri & coheredi suo portionem hereditatis acceptam deducta sexta restitueret, admissa compensatione dotis in Falcidiæ ratione. si pater dotem consentiente filia non petisset, Falcidiam quidem iure hereditario, dotem autem iure proprio filiam habituram respõdi. quia dos in hereditate patris non inuenitur. Auia nepotibus heredibus institutis fideicõmisit, vt omissa retentione, quæ per legem Falcidiam ex alio testamento competebat, solida legata fratribus & coheredibus soluerent. rectè datum fideicommissum respõdi. sed huius quoque onus in contributionẽ venire. Duobus impuberibus substitutum, vtrique heredem existentem, in alterius hereditate Falcidia non vti conuenit, si de bonis alterius impuberis quartã partem hereditatis patris, quæ ad filios peruenerit, retineat. Quòd si frater fratri legitimus heres exstitit, & impuberi supremo substitutus: portio quidem paternorum bonorum, quam intestatus puer accepit, ratione Falcidiæ non confundetur. sed quartam eius tantùm portionem substitutus retinebit, quam impubes accepit, qui substitutam habuit.

XV. IDEM libro tertiodecimo Responsorum.

QVod bonis iure Falcidiæ contribuendum est à debitore, cui mortis causa pacto debitum remissum est, in factum concepta replicatione retinebitur.

Pactum contra legem inutile.

Frater cum heredem sororem scriberet, alium ab ea, cui donatũ volebat, stipulari curauit ne Falcidia vteretur, & vt certam pecuniam, si contra fecisset, præstaret. priuatorum cautione legibus non esse refragandum constitit: & ideo sororem iure publico retentionem habituram, & actionem ex stipulatu denegandam. Non idcirco minus Falcidiæ rationem in ceteris annuis legatis admitti visum est, quòd primo ac secundo anno sine vlla detractione fuissent legatario soluta.

Quod defunctus debet heredi, vt æs alienum deducitur, nisi testator prohibuerit.

Quod auus ex causa tutelæ nepoti debuit, cum auo nepos solus heres exstitisset: ratio Falcidiæ si poneretur, in ære alieno bonis deducendum respondi. nec ad rem pertinere, quòd heredem auus, idemque tutor rogauerat, vt si sine liberis ante certam ætatem decederet, tam hereditaria quàm propria bona restitueret. non enim ex hoc hereditatem debito cõpensatam videri: cum vel ideo maxime declaretur non esse compensationem factam, quoniam heredem suum habere propria bona defunctus ostendit. Planè si condicio fideicõmissi fuerit impleta, fructus hereditatis post mortem aui percepti, pari pecuniæ debito tutelæ compensabuntur. sed quartam heres nepotis de bonis dumtaxat, quæ moriẽs auus reliquit, retinebit. Cum fideicommissum ex voluntate matris à patre moriente debitum filio pater hereditate sua, quam in filium conferebat, compẽsari voluit: quod filio debetur, si ratio Falcidiæ poni cœperit, fini quadrantis, quem ex bonis patris cum effectu percepit, cõpensabitur. atque ita superfluum æris alieni dodrãti tantùm detrahetur. Ex donationibus in vxorem collatis, quod heres eius reddere viro cogitur, in bonis mulieris non erit. nam ita fit locupletior, vt tanto pauperior esse videatur. quod autem heres inde minuit, viro non perit.

Quæ in Falcidiam imputentur.

Fructus prædiorum sub condicione verbis fideicõmissi relictos, in causam fideicommissi non deductos, heres in ratione Falcidiæ sic accepto facere sibi cogitur, vt quartã & quartæ fructus ex die mortis, bonorum, quæ mortis tempore fuerunt, habeat. nec ad rem pertinet, quando Falcidia lex admissa sit. nam etsi maxime post impletam condicionem fideicommissum locum habere cœpit: tamen ex die mortis fructus quadrantis apud heredem relinqui necesse est. Fideicommissum portionis supplendæ gratia, pro qua matrem filius heredẽ instituit, eidem matri datum ratione Falcidiæ minuitur. & eam pecuniã mater supra quartã portionis suæ percipiet. Quarta, quæ per legem Falcidiam retinetur, æstimatione, quam testator fecit, non magis minui potest, quàm auferri.

XVI. SCAEVOLA libro tertio Quæstionum.

SI ex pluribus rebus legatis heres quasdam soluerit, ex reliquis Falcidiam plenam per doli exceptionem retinere potest etiam pro his quæ iam data sunt. Sed etsi vna res sit legata, cuius pars soluta sit: ex reliquo potest plena Falcidia retineri.

Contributio legatorum.

XVII. IDEM libro sexto Quæstionum.

SI post missionẽ faciat codicillos miles, & intra annum decedat: ex testamento, quod in militia iure militari fecit, plena legata ex codicillis, habita Falcidiæ ratione, præstari debere dicitur. sed res ita expedietur, si cum quadringenta haberet, testamento quadringenta, codicillis centum legauerit: ex quinta parte, id est octoginta quæ ad legatarium ex codicillis peruenirent, si Falcidiam non pateretur, quartam, id est viginti heres retinebit.

Filiusfamiliâs miles potest grauare patrem ab intestato, vt peculium restituat: & per restitutionem peculium efficitur hereditarium: & fructus medio tẽpore percepti in Falcidiam computantur.

XVIII. PAVLVS libro vndecimo Quæstionum.

FIliusfamilias, qui militauerat, decedens patris sui fidei commisit codicillis, vt peculium suum castrense Titio post mortem restitueret. quærebatur, an vt heres quartam deducere possit. dixi legem Falcidiam inductam esse à Diuo Pio etiam in intestatorum successionibus prop

a vel vt
b quarta
c suffecerat?
d imprimis
e Thrasis Graeco.
f si ita patris
g vim: melior est Flor.
h substitutionis.
i patitur
k ea quantitate.
l detinere
m quæ à substituto. Recta est Flor.
n filia, quæ
o Dest. & malè: laborat enim lectorum hac difficultate, vt hæsitet, an substitutus, an vero alter fratrũ legitimus heres fuerit.
p pure. Recta est Flor. et intellige fratrem, qui legitimus heres fratri fuit: sic impubes decessit, & secum substitutum fecit.
q ratione
r portionis
s Quod de
t Huius responsi interpretationem vide apud Alex. ab Alex. li. 5. Genial. dier. ca. 25.
v alium heredem
x Hac rogatio videtur indicare conuersam, nepotem ab auo testatore rogatũ, vt quod ex reliquatione tutelæ auus debebat, cõpensaret cum hereditate. quam accepit nec ante omnia deduceret, vt æs alienũ. l. si debitor. sup. prã. eamnĩ ex his verbis (propria bona) colligit eum voluisse, vt compensatum crederet fuerit cum hereditate.
y nepotis
z debitũ esset
A hæreditatẽ suam.
B voluit cum eo, quod
C fideicõmisso
D Si filiusfamilias.
E commisisset

bus propter fideicommissa. sed in proposito nec hereditatem esse: quamuis placeret mihi, extraneo herede instituto, fieri hereditatem aditione eius. nam cum apud patrem remanet, ius pristinum durat, & peculium est. nec huic contrarium est, quòd in testamento eius qui apud hostes decessit, exercetur Falcidia. nam fictio legis Corneliæ & hereditatem & heredem facit. Sed [a] me non dubitare quin debeat ad quoque indulgeri legis [b] beneficium, siquidem quasi patrisfamiliæ bona restituere cogitur. & heres scriptus, omissa ex testamento aditione, exemplo edicti legatorum nomine conuenietur. His consequens erat, vt si ea fructibus medio tempore quartam & quartæ fructus habuerit paret, etiam Trebellianum senatusconsultum inducamus, & vtiles actiones exerceri possint, itaque hereditas post restitutionem.

a Sed nemo dubitabit
b legis Falcidiæ

XVIII. SCAEVOLA [libro octauo Quæstionum]

SI dignum decem fundum damnetur heres quinque vendere, sine dubio quinque erunt imputanda Falcidiæ.

XX. IDEM [libro nono Quæstionum]

SI à seruo meo herede instituto mihi legetur, & mihi adquiratur hereditas, negat Marcianus ad legatum in Falcidia [c] computari: quia non debeatur.

c Falcidiam

Quod heredi soluitur à pupillo, vt naturaliter debitum, imputatur in Falcidiam.

XXI. PAVLVS [libro duodecimo Quæstionum]

SI pupillus, cui sine tutore [d] auctore decem mutua [e] data sunt, legatum à creditore meruerit sub hac condicione, si decem, quæ acceperit, heredi reddiderit: vna numeratione & implet condicionem, & liberatur naturali obligatione: vt etiam in Falcidia heredi imputentur: quamuis non imputarentur, si tantùm condicionis implendæ causa data fuissent. adeo autem & soluere videtur, vt repudiato legato, vel Sticho qui legatus est mortuo, nihil repetere possit. Si ego & seruus meus heredes instituti simus ex diuersis partibus, nec à seruo erogatus dodrans his quibus à me legatum est: contra Falcidiam proderit quod ex portione serui ad me peruenit supra Falcidiam eius portionis. ex contrario si seruo meo seruus, & mihi decem legata fuerint: serui Falcidia ex decem mihi legatis non tenetur [f], exemplo eodem Falcidiæ. nam quartam retineo ex persona serui, quamuis de mea portione nihil exhaustum sit.

d tutoris auctoritate
e mutuò
f retinetur.

An prælegatum imputetur in Falcidiam.

XXII. IDEM [libro septimodecimo Quæstionum]

NEsennius Apollinaris Iulio Paulo. ex facto domine species eiusmodi incidit. Titia filias suas tres numero æquis ex partibus scripsit heredes, & à singulis legata inuicem dedit. ab vna tamen ita legauit tam coheredibus eius quàm extraneis, vt Falcidiæ sit locus. quæro an aduersus coheredes suas [g], à quibus legata & ipsa accepit, vti possit Falcidia: & si non possit, vel doli exceptione summouenda est, quemadmodum aduersus extraneos computatio Falcidiæ iniri possit. respondi, id quidem, quod à coherede [h] legatorum nomine percipitur, non solet legatarius proficere, quo minus Falcidiam patiantur. sed cum is, qui legatum præstaturus est, ab eodem aliquid ex testamento petit: non est audiendus, desiderans vti aduersus eum Falcidiæ beneficio, si id quod percepturus est, ex voluntate testatoris suppleat, quod deducere desiderat. Plane ceteris legatariis non vniuersum quod coheredi [i] præstat, imputabit: sed quantum daturus esset, si nihil ab eo perciperet [k]. Seruo herede instituto, si à domino fideicommissa, à seruo legata data sunt, prius ratio legatorum habenda est: deinde ex eo quod superest, fideicommissorum. dominus enim ideo tenetur, quòd ad eum peruenit. peruenit autem quod deductis legatis superest. planè Falcidiam exercet. Sed & si dominus omissa hereditatis aditione seruum sibi substitutum adire iussit, prius erogantur quæ ab ipso domino data sunt. tunc eorum, quæ à seruo relicta sunt, ratio initur, si patitur Falcidia.

g suas,
h coheredibus
i coheredibus
k percepisset.

Liberatio legata.

Si debitori liberatio legata sit, quamuis soluendo non sit, totum legatum computetur [l]: licet nomen hoc non augeat hereditatem, nisi ex euentu [m]. Igitur si Falcidia locum habeat, hoc plus videbitur legatum, quod huic legatum esset. cetera quoque minuentur legata per hoc, & ipsum hoc per alia. capere enim videtur eo quod liberatur. Sed si alij hoc nomen legetur, nullum legatum erit: nec ceteris contribuetur.

l computatur:
m *Nisi euenerit eum fieri soluendo, vt ab eo exigi possit. l. pretia. §. cum debitor, sup. ad l. Falc.*

XXIII. SCAEVOLA [libro quintodecimo Quæstionum]

SI fundus mihi legetur & via, in Falcidiæ ratione, si tantum sit in via, quantum [n] amplius est in Falcidia, integer fundus capietur, & via perit [o]. sed si via legetur, nec soluendo sit hereditas, non debebitur. videndum etiam, si fundo & via legato, minus ex vtroque desideret [p], quàm sit viæ pretium. [q] potest constanti ratione dici, non tantùm fundum solidum capi: sed etiam vt doli exceptio tantum sarciat, quantum deest. ne plus habeat, quàm Falcidia desiderat. vt tunc solum via intercidat, quotiens plus Falcidia desiderat, quàm est viæ pretium.

n quanto
o peribit.
p desideretur,
q & potest.

XXIIII. PAVLVS [libro quartodecimo Responsorum respondit]

FAlcidiæ legis rationem, si haberi oportet, ita habendam, ac si hæ res, quæ ab herede subtractæ sunt, in hereditate relictæ non fuissent. Idem respondit, partus ancillarũ ante diem fideicommissi editos ad heredes eius, qui rogatus est, pertinere: eosque in quartam & quartæ fructus computandos, si de lege Falcidia quæstio intercedat [r]. Idem respondit, fructus ex propria re heredis, quæ legata est, post diem fideicommissi cedentem perceptos, etsi non sint restituendi fideicommissario, heredi in quartam imputari non solere.

r incidat.

XXV. SCAEVOLA [libro quarto Responsorum]

MAritum suum & filium communem æquis partibus heredes instituit. quæsitum est, an in ratione legis Falcidiæ imputandum [s] sit marito, quod ad eum ex eadem hereditate per filium peruenit. respondit, si ex institutione filij tantum retineat [t], quantum ad Falcidiam satis sit: nihil quartæ nomine deducendum. A liberto, cui fundum legauerat, per fideicommissum Seiæ annua decem dedit. quæsitum est, si lex Falcidia liberti legatum minuerit, an Seiæ quoque annuum fideicommissum minutum [v] videatur, cum reditus largiatur annuam præstationem. respondit, secundum ea quæ proponerentur, non videri minutum [x]: nisi alia mens testatoris probetur.

s computandum
t peruenerit.
v imminutum
x *Tum enim ipsum legati à legatario non est vt libertum in fundo non cõmetur summa annua per fideicommissu relicta. Quod si pars legati præstare per fideicõmissu legatarius iussus sit. si minuatur per Falcidiam legatum, minuetur quoq; fideicommissum. l. pœnales. §. si Titio, sup. ead. tit. Lex enim Falcidia minuit legatum, & omnes res legatas pro portione. l. si cubi. de leg. 1. l.*

XXVI. IDEM [libro quinto Responsorum]

LInearn margaritorum triginta quinque legauit. quæ linea apud legatarium fuerat mortis tempore. quæro, an ea linea heredi restitui deberet [y] propter legem Falcidiam. respondit, posse heredẽ consequi, vt ei restituatur. ac [z] si malit, posse vindicare partem in ea linea, quæ propter legis Falcidiæ rationem deberet remanere. Quæsitum est, an pretium statuarum Falcidiam [A] pati debeat. respondit, debere.

y debeat
z at si ad.em si
A Falcidia. Resti.. est Flor.

Conditio, in fraudem legis adiecta, pro non adiecta habetur.

XXVII. IDEM [libro sexto Responsorum]

SEIVS ET AGERIVS SI INTRA DIEM TRICESIMVM MORTIS MEAE REIPVBLICAE NOSTRAE CAVERINT, CONTENTOS SE FVTVROS TOT AVREIS LEGIS FALCIDIAE BENEFICIO OMISSO, HEREDES MIHI SVNTO. QVOS INVICEM SVBSTITVO. QVOD SI VOLVNTATI MEAE NON CONSENSERINT, EXHEREDES SVNTO. quæsitum est, an heredes instituti hereditatem adire possint, si condicioni parere nolunt [B], cum habeant substitutos eadem condicione præscripta. respondit, Seium & Agerium primo loco institutos perinde adire posse, ac si ea condicio, quæ fraudis causa adscripta est, adscripta non esset.

B nolint,

XXVIII. MARCIANVS [libro primo Fideicommissorum]

PAter quoque in legatis, quæ filius ei dedit, alio herede instituto, legis Falcidiæ rationem patitur.

XXVIIII. PAVLVS [libro secundo Fideicommissorum]

SI à me tibi fideicommissum [vel legatum] est, tuque id post tempus rogatus sis mihi restituere, non puto hoc imputandum esse in Falcidiam: quia incipio postea quasi fideicommissarius id recipere.

Damna post mortem testatoris contingentia, sine culpa legatarij, imputantur heredi.

XXX. MARCIANVS [libro octauo Fideicommissorum]

IN ratione legis Falcidiæ mortes seruorum ceterorumque animalium, furta, rapinæ, incendia, ruinæ, naufragia, vis hostium, prædonum, latronum, debitorum facta peiora nomina, in summa quodcumque damnum, si modò culpa legatarij careant, heredi pereunt. quemadmodum ad heredis lucrum pertinent fructus, partus ancillarum, & quæ per seruos adquisita sunt. vt stipulationes, rerum traditiones, legata, hereditatésue his datæ, ceteræ donationes, item seruitutes, quibus liberata

prædia pretiosiora fierent: actionesque adquisitæ, vt furti, damni iniuriæ: similesque, quorum nihil in rationem legis Falcidiæ cadit. Vendere autem vel emere iussus certo pretio fundum, aliámue quampiam rem, in legis Falcidiæ ratione, cum quantum sit legatum, requiratur, tantum eo nomine inducetur[a], quanto pluris minorisue sit res ea quantitate, quam quo pretio testator accipi, dariue iussit. sed[b] vt ei quidem portioni, quę legatis deductis facienda erit, amplius deducetur. quippe non nostri causa capi id pretium: sed eo deducto pretium reliquū legatum esse intellectum est.[c] ROrsus diligenter animaduertendum est, ne quod dicitur, damna post mortem testatoris illata ad solum heredē respicere, vsquequaque & sine vlla distinctione recipiatur. quod enim remota lege Falcidia in totum iuris foret[d], hoc idem fore in ea parte, quæ lege Falcidia constitueretur. hoc[e] enim attinet, damna postea facta non deduci, ne amota portio legatis fideiue commissis detrahatur. Verum est autem his solis, quæ pondere, numero, mensura constant, nec damno postea incidente, ex portione, quæ fieri ad æstimationem eorum bonorum quæ mortis tempore fuerunt, quicquam detrahi. Certis verò corporibus, & his ipsis ita relictis, PECVNIAM, QVAM IN ILLA ARCA: VINVM, QVOD IN ILLIS DOLIIS: PONDVS ARGENTI, QVOD IN ILLIS HORREIS HABEO: Sine culpa heredis deperierunt, vel deteriora sunt facta: procul dubio aut nihil debebitur, aut eorum, quæ extabunt, qualia erunt, ea portio debebitur, quæ per legem Falcidiam efficiatur ea æstimatione bonorum, quæ mortis testatoris tempore fuerint. Incertæ autem res relictæ distinctionem recipiunt. nam si ex suis rebus incertam rem testator reliquisset, veluti ARGENTVM QVOD ELEGERIT, & omne argentum testatoris interisset sine culpa heredis: nihil deberetur[f]. sin verò argenti pondus pure relictum esset, quamuis omne argentum testatoris deperisset: admissa lege Falcidia, portio eius quantitatis sumetur, quæ fuit in bonis eo tempore quo testator decessit. nec ad imminuendam[g] eam quicquam damna postea incidentia proficient. res tamen, quæ interierunt, pro nulla parte, ac ne æstimatio quidem debeatur[h]. non magis quam si omnes res per speciem enumeratæ relictæ essent.

a inducet,
b sed ei al. vt ei
c In quibusdam solet ita legi, & pulchè distingui. pr orsus intellectum est. Diligenter &c.
d fore,
e huc
f debebitur.
g deminuendam
h debebitur.

Licèt datum causa conditionis implendæ in Falcidiam non imputetur, tamen datum vt pretium imputatur.

Tametsi autem[i] legis Falcidiæ ratione, quæ condicionis implendæ causa heredi sunt data, in quartam non computantur: tamen id quod non figura condicionis accipere iussus est ab eo, cui hereditatem restituere rogatus est, Celso & Iuliano nostro placuit computari, quemadmodum si ea summa heres vendere eas res iussus esset, quia non condicionis implendæ causa, sed quodammodo pro pretio inferre sunt iussi. Quo loco amplius quæsitum est, an fideicommissarius quoque inuitus cogatur dare eam summam, & recipere hereditatē, quasi & ipsius fidei commissum esset. sed id verisimile non est. cum talis oratio magis ipsius causa, quàm contra ipsum posita videatur.

i In legis

Legata, quæ non valent, non veniunt in computationem legis Falcidiæ.

Cum lex Falcidia interuenit, non veniūt in contributionem quæ ipsi heredi à semetipso vel seruo eius legata fideiue cōmissa sunt. alia causa est eorum quæ in die certa dantur. nam si libertatis dies cœpit cedere, ei debebuntur: & in contributionem veniunt. ac ne ea quidem, quæ quis seruis suis inutiliter sine libertate legauit, fideiue commisit, in computationem eius legis cedunt. Res, quas neque per fideicommissum relinqui posse certū est, in legis Falcidiæ computationem non veniunt.

XXXI. POMPONIVS libro secundo Fideicommissorum.

IS cui fideicommissum soluitur, sicut is cui legatum est, satisdare debet, quod amplius ceperit, quàm per legem Falcidiam ei licuerit, reddi. veluti cum propter condicionem aliorum fideicommissorum vel legatorum legis Falcidiæ causa pendebit. Sed & secundum Cassij & veterum opinionem, si à pupillo fideicommissa capiuntur, propter ea, quæ à substituto erunt relicta, cauere debebit is cui soluatur. nam quamuis repetitio sit eorum, quæ fideicommissi nomine non debita soluentur: tamen satisdatio cautum debet esse ei à quo pecunia proficisceretur[k] ne damnum sentiat deficiente eo, cui solutum erit.

k proficiscetur

Quæ actiones hereditatem augeant, vel minuant.

XXXII. MARCIANVS libro nono Fideicommissorum.

POenales actiones, siue legitimæ siue honorariæ, exceptis popularibus, in bonis actoris non adeo minus computandæ sunt, quia morte reorum intercidere possunt. è contrario autem eædem actiones nihil bonis rei defuncto eo detrahunt. sed ne in actoris quidem bonis defuncto eo iniuriarum actio poterit computari: quia & ipsa simul cum eo intercidit, vt vsusfructus: & id quod in dies, menses, annósue singulos alicui quoad viuat debeatur. etenim ea demum obligatio rei bonis deminutionem præstat, quæ in heredem transit. nec contrarium est, quòd viuente reo eo minus in bonis eius intellegebatur. nam etsi ita stipulatus esset, vt cum moreretur, debere ei inciperet: tamen augerentur bona eius, quemadmodum si ipse sub eadem condicione promisisset, defuncto eo minuerentur. honorariæ quoque actiones, quæ intra certum tempus à prætore promittuntur[l], cum[m] bonis actoris defuncto eo augmentum[n] rei decessionémue, si tales erunt, vt in heredem quoque transeant, præstabunt. Iulianus scribit, si vtriusque heredis pars exhausta est legatis, & alter ex heredibus cautionem prætoriam accepit à legatariis non æqualiter, sed pro suo modo legis Falcidiæ rationem, & actionem ea stipulatu habiturū. omnea enim prętorias stipulationes eiusdem interpretationis esse. nam constare, ea iudicatum solui stipulatione, siue à parte actoris siue à parte rei plures heredes extiterint, nō omnibus, nec aduersus omnes actionem cōtingere: sed dumtaxat his qui vicissent, & aduersus victos. hisque, aduersus quos res defensa non esset, aduersus eos qui rem non defendissent. Annua, bima, trima die aureis centenis legatis, ex omnibus summis, non tantum ea posterioribus, portionem legis Falcidiæ detrahi placuit. Si Titio[o] viginti legatis portio per legem Falcidiam detracta esset, cum ipse quoque quinque Seio rogatus esset restituere: Vindius noster tātum Seio pro portione ex quinque detrahendum ait, quantum Titio ex viginti detractū esset. quæ sententia & æquitatem & rationem magis habet: quia exemplo heredis legatarius ad fideicōmissa præstanda obligabitur. nec quia ex sua persona legatarius inducere legem Falcidiam nō possit, idcirco quod passus esset, non imputaturum[p]. nisi fortè testator ita fidei eius commisisset, vt totum quidquid ex testamento cepisset, restitueret. si autē manumittere seruum vel suum vel alienum rogatus sit, omnimodo præstare debebit libertatem. nec hoc contrarium est superiori[q]: quia fauor libertatis sæpe & aliàs benigniores sententias exprimit.

l permittuntur,
m tum
n tum verò rei decessionē,
o Vide L. 23. in fin. 1.
p imputabitur.
q superioribus:

Legato seruo, vt manumittatur, an Falcidia locum habeat.

XXXIII. PAVLVS libro tertio Fideicommissorum.

SI seruus sibi legatus sit, eumque rogatus sis manumittere, nec præterea capias vnde quartam, quæ per Falcidiam retinetur, recipere possis: senatus censuit cessare Falcidiam.

XXXIIII. MARCELLVS[r] libro quadragesimosecundo Digestorum Iuliani notat.

IN testatoris seruo non erit Falcidiæ locus. si verò pecuniam, aliúdue quid legauerit, fideique legatarij commiserit, vt alienum seruum vel legatarij manumitteret: locus erit.

r Marcellus apud Iulianū libro trigesimoquinto notat.

XXXV. VLPIANVS libro sexto Disputationum.

PLane si quid sit præterea legatum ipsi seruo, Falcidiæ locum fore senatus declarauit. vnde Scæuola ait in eo, quod præterea seruo legatum est, ita Falcidiam admittendam, vt inde & quod pro seruo præstādum est, sumatur.

XXXVI. PAVLVS libro tertio Fideicommissorum.

SEd si non seruus ipse legatus sit, sed pecunia, rogatusque sit legatarius seruum suum manumittere, Falcidiā patietur: & nihilo minus cogetur manumittere. quia tanti æstimasse videbitur seruum suum. quòd[s] si alienus seruus fuerit, in eo non plus quàm accepit, ad redimendum cogitur impēdere. sin verò heres seruum rogatus sit manumittere, placet pretium eius, vt æs alienum, deducendum esse. Si solus seruus legatus, & fideicommissa libertate donatus fuerit, licet Falcidia interueniente, totus vindicari petiue potest. sed etsi aliud præterea capiat legatarius, adhuc seruus totus peti potest. quartam autem vtriusque ex legato retinendam, ne impediatur libertas. Si incertum sit, an libertas præstari debeat, veluti quod[t] sub condicione, vel post tempus data sit, numquid incerto eo an præstetur, cum possit aut seruus mori, aut condicio deficere, interim Falcidia admittenda est, deinde cum libertas competere vel deberi cœperit, tum legatarius illam partem recipiat, quam Falcidia detraxit?

s quòd
t si sub

Cæcilio

Cæcilio placebat, si quid ex operis eius medio tempore consecutus fuerit heres: id in pretium eius erogare eum debere propter legis Falcidiæ rationem.

XXXVII. VALENS [libro sexto de Fideicommissis]

Eius serui æstimatio perinde ac statuliberi fieri debet. sed & si heres seruum alienum rogatus est manumittere, placuit vt etiam huius pretium ex æstimatione hereditatis deduci debeat.

XXXVIII. HERMOGENIANVS [libro primo Iuris Epitomarum]

Statuliber heredis non auget familiam[a]. Communes serui in vtriusque patrimonio connumerantur. Cuius vsusfructus alienus est, in dominio proprietatis[b] connumeratur: pignori dati, in debitoris: sub lege commissoria distracti, item ad[c] diem addicti, in venditoris.

a Non potest enim id augere familiam, quod in ea non permanet: hic autem conditione vel tempore euenientem, fit liber. l. statuliber. eod. de statulib.
b proprietarij
c in diem

XXXVIIII. PAVLVS [libro tertio Sententiarum]

Aeris alieni loco deducuntur, non solùm pretia eorum[d] quibus libertas data est, & eorum qui supplicio sunt affecti: sed & eius quem prætor propter indicium proditæ mortis, vel[e] detectæ eorum[f] coniurationis, libertate donauit[g].

d eorum
e aut detectæ
f eorum
g Memorabile exemplum huiusce modi manumissionis refert Liu. lib. 2. ab Vr. cond.

XL. HERMOGENIANVS [libro quarto iuris Epitomarum]

Ad veterani testamentum, siue paterfamilias siue filiusfamilias sit, licet intra annum missionis decedat, lex Falcidia pertinet. Si cui, si decem dedisset, viginti fundus fuisset legatus: in toto fundo legatarius habebitur.

XLI. PAVLVS [libro nono ad Edictum]

Dolo[h] carere non videtur, si iam mota quis controuersia hereditatis legata sine cautionibus det.

h Ex titul. de procur.

XLII. VLPIANVS libro quartodecimo ad Edictum

In Falcidia æstimatio pretij rerum ex veritate facienda est.

XLIII. IDEM libro vndecimo ad Edictum

Serui, qui apud hostes sunt, post mortem testatoris reuersi, quod ad Falcidiam pertinet, locupletiorem faciunt hereditatem.

XLIIII. IDEM libro vicesimoprimo ad Edictum

Falcidia interuenire non potest, si statuliber de alieno dedit, non de bonis defuncti: vel aliàs est homo liber, qui condicionem impleuit.

XLV. PAVLVS [libro sexagesimo ad Edictum]

In lege Falcidia non habetur pro puro quod in diem relictum est: medij enim temporis commodum computatur. In his legatis, quæ sub condicione relicta sunt, Proculus putabat, cum quæritur de lege Falcidia, tantum esse in legato quanti[i] venire possunt[k]. quod si est, & deductio sic potest fieri, vt tantum videatur vi[l] deberi, quanti nomen venire potest. sed hæc sententia non probatur. cautionibus ergo melius res temperabitur.

i quantum
k posset.
l inde deberi. Idem et Iurisprudentes docetur. l. aduersus de arbitr. in eadé dectione ornatum fuit l. 1. supr. de condit. & demonstr.

XLVI VLPIANVS [libro septuagesimosexto ad Edictum]

Qui[m] quod per Falcidiam retinere poterat, voluntatem testatoris secutus spopondit se daturum, cogendus est soluere.

m Ex tractatu de exceptio.

XLVII. IDEM [libro septuagesimo nono ad Edictum]

Lex[n] Falcidia si interuenerit, in omnibus pensionibus locum habet. sed hoc ex post facto apparebit. veputa in annos singulos legatum relictum est. quamdiu Falcidia nondum locum habet, integræ pensiones annuæ dabuntur. sed enim si annus venerit, quo fit vt contra legem Falcidiam vltra dodrantem aliquid debeatur, eueniet vt retro omnia legata singulorum annorum imminuantur.

Numquam legatarius vel fideicommissarius, licet ex Trebelliano senatusconsulto restituitur ei hereditas, vtitur legis Falcidiæ beneficio.

n Ex tradit. de prætor. stipu. tit. si cui plus quam per leg. Falcid.

XLVIII. PAVLVS [libro secundo ad edictum Aedilium curulium]

Cvm emptor venditori, vel contra heres exstitit, eiusdem hominis vtrum duplum in æs alienum deducere vel computare debeat, an simplum? duplum enim esset, si alius heres exstitisset. & benignius est, eodem herede existente simplum ei imputari.

XLVIIII. IDEM libro duodecimo ad Plautium

Plautius seruo, quem tibi legaueram, fundum legaui. Atilicinus, Nerua, Sabinus, primùm in seruo rationem legis Falcidiæ habendam, & quota pars ex eo decederet, eam partem in fundo legato inutilem futuram: deinde ex reliquis partibus fundi legis Falcidiæ portionem decessuram. sicut ex omnibus legatis. Cassius[o]: quòd[p] seruum pars lege Falcidia decedat, incipere seruum fieri communem heredis & legatarij. communi autem seruo cum legatum sit, totum pertinere ad socium: quia in eam personam legatum consistere possit. qua ratione semel ex fundo partem legis Falcidiæ decessuram. Paulus[q]: Cassij sententia vtimur. nam & Diuus Pius rescripsit, seruo communi fideicommissum datum totum ad socium pertinere. Interdum euenit, vt propter rationem legis Falcidiæ sequens legatum exstinguatur. veluti si fundus, & ad eum via legata sit per alium fundum. nam si pars fundi remanserit in hereditate, non potest procedere via legatum: quia per partem[s] seruitus adquiri non potest.

o Cassius ait:
p quòd si seruum
q Hinc apparet libros Pauli ad Plautiú ita vocatos, quòd sint commentarij in Plautiú: non quòd Plautio sint nuncupati. Aug. lib. 1. emend. c. 6.
s partes

De legatis inutilibus.

L. CELSVS [libro quartodecimo Digestorum]

Non est dubium, quin ea legata, à quibus heres summouere exceptione petitorem potest, in quartam ei imputentur, nec ceterorum legata minuant[s].

s minuantur.

LI. IVLIANVS libro sexagesimoprimo Digestorum

Nec interest, vtrum ab initio quasi inutile fuerit, an ex accidenti postea in eum casum peruenisset[t] legatum, vt actio eius[v] denegaretur.

t peruenerit
v ei denegaretur. vel, ei

LII. MARCELLVS libro nono Digestorum

Ex asse patronum heredem instituit libertus, cum ducentos aureos in bonis haberet: & legauit filio centum viginti, extraneo reliqua. deminutio legati, quòd extraneo præstat[x] legatum, proficit filio ad consequenda solida quæ ei legata sunt. Quacumque[y] ex causa legata non præstantur, imputantur heredi in quartam partem, quę propter legem Falcidiam remanere apud eum debet.

x legatum præstatur.
y Quacunque enim

LIII. CELSVS [libro septimodecimo Digestorum]

Si propter ea, quæ sub condicione legata sunt, pendet legis Falcidiæ ratio: præsenti die data non tota vindicabuntur.

A defuncto heredibus debitum, vt æs alienum, detrahitur.

LIIII. MARCELLVS [libro quintodecimo Digestorum]

Pater filium, ex quo tres habebat nepotes, heredem instituit, fideique eius commisit, ne fundum alienaret, & vt in familia eum relinqueret. filius decedens tres filios scripsit heredes. quærendum est, an omnino quasi creditores vnusquisque in ratione legis Falcidiæ aliquid possit deducere: quia in potestate sua habuit pater, cui ex his potius relinqueret. sed hac ratione nemo in Falcidiæ ratione quicquam deducet. quod videndum, ne dure constituatur. vtique enim in alieno ære habuit fundum: necessitate[u] quippe obstrictus fuisset filius eum relinquendi.

u quippe eum necessitate

LV. IDEM [libro vicesimo Digestorum]

Cvm Titio in annos singulos dena legata sunt, & iudex legis Falcidiæ rationem inter heredem & alios legatarios habeat: viuo quidem Titio tanti litem æstimare debeat[A], quanti venire id legatum potest, in incerto posito quamdiu victurus sit Titius. mortuo autem Titio non aliud spectari debet, quàm quid[B] heres ex ea causa debuerit.

A debet.
B quod

Augmentum facultatum hereditarij debitoris, quandocunque contingens, prodest legatarijs in Falcidia detrahenda.

LVI. IDEM [libro vicesimosecundo Digestorum]

Cvm quo de peculio agi poterat, heres creditori exstitit. quæris[C] cuius temporis peculium computari oporteat in Falcidia lege. Plerique putant, quod tunc in peculio fuerit cum adiretur hereditas, inspiciendum. ego dubito: quoniam mortis tempus in ratione legis Falcidiæ ineunda placuit obseruari. quid enim interest, peculium serui post mortem creditoris deminutum sit, an debitor pauperior factus [sit]? Aliquis dicet, quid ex contrario, si ante aditam hereditatem adquisierit seruus: & ego quæram,[D] si debitoris, qui tunc non erat soluendo, ampliatæ facultates fuerunt? & cum in isto placuerit, ex post facto vberiorem videri fuisse hereditatem, sicuti cum condicio crediti exstitit post mortem, ita etiam peculij incrementum pleniorem faciet hereditatem. Scæuola notat: quid ergo si idem seruus defuncto & alij dena debuit, & vna decem habuit? augerat scilicet & his hereditas, decem, quæ defuncto naturaliter debebantur, in hereditate manentibus. Is qui in bonis vnum dumtaxat seruum habebat, legauit eum Titio, & fidei eius commisit, vt post triennium manumitteret. debet ex eo, quod interim ex operis serui a T. Titiú peruenire potest, quarta apud heredem remanere. quemadmodum si directo post triennium seruo libertatem dedisset, eiúsque vsumfructum ei legasset: aut ei proprietatem per fideicommissum reliquit[E]. Stichum tibi, seruo tuo decem legauit. vel contra, tibi decem, seruo tuo Stichum, libertatémque Stichi fidei eius commisit, lex Falcidia minuit legata. redimere ab herede partem debes, quemadmodum si tibi vtrumque legasset. Sæpius euenit, ne emolumentum eius legis heres consequatur. nam si centum aureorum dominus vigintiquinque alicui dedisset[F], & cú instituerit

C quæris
D quid si
E reliquisset.
F dederit.

heredem, & dodrantem legauerit: nihil aliud sub occasione legis Falcidiæ interuenire potest. quia viuus videtur heredi futuro prouidere.

LVII. IDEM [libro vicesimosexto Digestorum]

CVm dotem maritus alicui legauerit, vt vxori restituatur, non habere legem Falcidiam locum, dicendum est. & sanè in plerisque ita obseruatur, vt omissa interpositi capientis persona spectetur.

LVIII. MODESTINVS [libro nono Regularum]

LEgis Falcidiæ beneficium heres etiam post longum tempus mortis testatoris implorare non prohibetur.

LVIIII. IDEM [libro nono Pandectarum]

BEneficio legis Falcidiæ indignus esse videtur qui id egerit, vt fideicommissum intercidat. præterea qui non capienti rogatus est restituere hereditatem, senatusconsulto Planciano[a] non conceditur quartam retinere. sed ea quarta, quam non retinuit, ad fiscum pertinet ex rescripto Diui Pij.

LX. IAVOLENVS [libro quartodecimo ex Cassio]

CVm pater impuberi filię heredem substituit, id quod ei legatorum nomine à patre obuenit, cum hereditas ad substitutos pertinet, in computationem legis Falcidiæ non venit. Legato petito, cum in litem iuratum est, ratio legis Falcidiæ, non eius summæ in quam legatarius iurauit, haberi debet: sed eius, quanti re vera id fuit quod petitum est. nam id quod pœnæ causa adcreuit, in legem Falcidiam non incidit.

Si heres propter suam stultitiam plus soluit, non nocet legatarys.

LXI. IDEM [libro quarto Epistularum]

ALienus fundus tibi legatus est. hunc heres cum emere nisi infinito pretio non posset, emit multo pluris, quàm quanti erat. qua emptione effectum[b] est, vt legatarij ad legem Falcidiam reuocarentur. quæro, cum si fundus tanti, quanti re vera[c], emptus esset, legata non fuerant excessura ius legis Falcidiæ: an hoc ipso heres institutus partem reuocandi à legatariis ius habeat, quòd ex voluntate defuncti pluris emerit fundum, quàm quanti erat. respondit, quod amplius heres, quàm pretium fundi, legatariis soluit, id[d] lege Falcidia imputari non potest. quia neglegentia eius nocere legatariis non debet. vtpote cum is confitendo veram æstimationem præstare poterat.

De duobus reis.

LXII. VLPIANVS [libro primo ad legem Iuliam & Papiam]

IN lege Falcidia hoc esse seruandum Iulianus ait, vt si duo rei promittendi fuerint, vel duo rei stipulandi, si quidem socij sint, in ea re diuidi inter eos debere obligationem, atque si singuli partem pecuniæ stipulati essent, vel promisissent. quod si societas inter eos nulla fuisset, in pendenti[e] esse, in vtrius bonis computari oporteat id quod debetur: vel ex cuius bonis detrahi. Corpora, si qua sunt in bonis defuncti, secundum rei veritatem æstimāda erunt, hoc est secundum præsens pretium. nec quicquam eorum formali pretio æstimandum esse sciendum est.

De æstimandis rerum pretijs.

LXIII. PAVLVS libro secundo ad legem Iuliam & Papiam

PRetia[f] rerum non ex affectu nec vtilitate singulorū, sed communiter funguntur[g]. nec enim qui filium naturalem possidet, tanto locupletior est, quòd eum, si alius possideret, plurimo redempturus fuisset. sed nec ille, qui filium alienum possidet, tantum habet, quanti eum patri vendere potest. nec exspectandum est, dum vendat: sed in præsentia, non qua filius alicuius, sed qua homo æstimatur. eadem causa est eius serui qui noxam[h] nocuit. nec enim delinquendo quisque pretiosior fit. Sed nec heredem post mortem testatoris institutum seruum tanto pluris esse, quo pluris venire potest, Pedius scribit. est enim absurdum, ipsum me heredem institutum non esse locupletiorem antequam adeam: si autem seruus heres institutus sit, statim me locupletiorem effectum. cum multis causis accidere possit, ne iussu nostro adeat. adquirit nobis certe cum adierit. esse autem præposterū, ante nos locupletes dici, quàm adquisierimus. Cuius debitor soluendo non est, tantum habet in bonis, quantum exigere[i] potest. Nonnullam tamen pretio[k] varietatem loca, temporáque adferunt. nec enim tantidem Romæ &[l] in Hispania oleum æstimabitur. nec continuis sterilitatibus tantidem, quanti secundis fructibus: dum hic quoque non ex momentis[m] temporum, nec ex ea quæ raro accidat caritate pretia constituantur.

LXIIII. VLPIANVS [libro tertiodecimo ad legem Iuliam & Papiam]

SI in testamento ita scriptum sit, HERES MEVS LVCIO TITIO DECEM DARE DAMNAS ESTO: ET QVANTO QVIDEM MINVS PER LEGEM FALCIDIAM CAPERE POTERIT, TANTO AMPLIVS EI DARE DAMNAS ESTO: sententiæ testatoris standum est.

LXV. PAVLVS [libro sexto ad legem Iuliam & Papiam]

SI fundus legatus sit quinquaginta dignus sub hac condicione, si quinquaginta heredi[n] dedisset, plerique putant vtile esse legatum: quia condicionis implendæ causa datur. nam constat etiam Falcidiam eum pati posse. sed si quinquaginta aurei legati sint, si quinquaginta dedisset: dicendum, inutile esse legatum, & magis ridiculum esse.

LXVI. VLPIANVS [libro octauodecimo ad legem Iuliam & Papiam]

CIrca legem Falcidiam in eo, quod sub condicione vel in diem alicui relictum est, hoc obseruandum est, si decem sub condicione alicui fuerint relicta, eáque condicio post decennium forte exstiterit: non videntur decem huic legata, sed minus decem. quia interuallum temporis, & interusurium huius spatij minorem facit quantitatem decem. Sicuti legata non debentur, nisi deducto ære alieno aliquid supersit: nec mortis causa donationes debebuntur. sed infirmantur per æs alienum. quare si immodicum[o] æs alienum interueniat, ex re mortis causa sibi donata nihil aliquis consequitur.

LXVII. TERENTIVS [Clemens libro quarto ad legem Iuliam & Papiam]

QVotiens[p] cuidam amplius legatum sit, quàm ei capere liceret, & lex Falcidia locum haberet: prius Falcidiæ ratio habenda est, scilicet vt subducto eo, quod lex Falcidia exceperit, reliquum, si non excedat statutam legi portionem, debeatur.

Quanti æstimanda sint alimenta legata, aut vsusfructus.

LXVIII. AEMILIVS MACER libro[q] secundo ad legem vicesimam hereditatium

COmputationi[r] in alimentis faciendæ hanc formam esse Vlpianus scribit, vt à prima ætate vsque ad annum vicesimum quantitas alimentorum triginta annorum computetur, eiúsque quantitatis Falcidia præstetur. ab annis verò viginti vsque ad annum vicesimumquintum, annorum vigintiocto. ab annis vigintiquinque vsque ad annos triginta, annorum vigintaquinque. ab annis triginta vsque ad annos trigintaquinque, annorum viginti duo. ab annis trigintaquinque vsque ad annos quadraginta, annorum viginti. ab annis quadraginta vsque ad annos quinquaginta, tot annorum computatio fit, quot[s] ætati eius ad annum sexagesimum deerit, remisso vno anno. ab anno verò quinquagesimo vsque ad annum quinquagesimumquintum, annorum nouem. ab annis quinquagintaquinque vsque ad annum sexagesimum, annorum septem. ab annis sexaginta, cuiuscunque ætatis sit, annorum quinque. eóque nos iure vti Vlpianus ait & circa computationem vsusfructus faciendam. solitum est tamen à prima ætate vsque ad annum trigesimum, computationem annorum triginta fieri. ab annis verò triginta, tot annorum computationem inire, quot[t] ad annum sexagesimum deesse videtur. numquam ergo amplius quàm triginta annorum computatio initur. sic denique & si reipublicæ vsusfructus legetur, siue simpliciter siue ad ludos, triginta annorum computatio fit. Si quis ex heredibus rem propriam esse contendat, deinde hereditariam esse conuincatur: quidam putant eius quoque Falcidiam non posse retineri. quia nihil interfit, subtraxerit, an hereditariam esse negauerit. quod Vlpianus rectè improbat.[v]

LXVIIII. POMPONIVS [libro quinto ad Sabinum]

VSusfructu bonorum legato, æs alienum ex omnibus rebus deducendum est. quoniam post senatusconsultum nulla res est, quæ non cadit in vsusfructus[x] legatum.

LXX. VLPIANVS [libro sextodecimo ad Sabinum]

FAlcidiæ stipulatio statim committitur, vbi condicio legati vel debiti exstitit.

LXXI. PAVLVS [libro trigesimo secundo ad Edictum]

POtest[y] heres in vendenda hereditate cauere, vt & lege Falcidia interueniente solida legata præstentur: quia ea lex heredis causa lata est. nec fraus ei fit, si rei suæ deminuat heres.[z]

LXXII. MAEVS

---

a Planciano
b factum
c re vera est.
d in lege
e Nō in eius bonis est, quia prior acceperit quod in fecerit [illegible]
f Coniunge l.33. ad l. Aquil. Aug.
g funguntur.
h noxiam
i exacturus
k pretij
l vt in
m momentis. Rectior est Floren.
n hæres
o modicum sensus est, si immensum æs alienum sit, & graue, donationes [illegible]
p Coniunge l.6. de vulg. subst. cum alijs.
q Lapsus est in huius capitis inscriptione Haloander. Aug.
r In quibusdam inscripti Hereditatum computationi &c.
s quod
t vsque ad annum
v probat: [illegible]
x vsumfructū
y Ex tit. de her. vend.
z [illegible]

XXXII. GAIVS libro tertio de legatis ad Edictum prætoris.

QVantitas patrimonij, deducto etiam eo quidquid explicandarum venditionum causa impenditur[a], æstimatur.

In ratione legis Falcidiæ tempus mortis spectatur.

XXXIII. IDEM libro octauodecimo ad Edictum prouinciale.

IN quantitate patrimonij exquirenda, visum[b] est mortis tempus spectari. qua de causa si quis centum in bonis habuerit, [c]tota ea legauerit nihil legatarijs prodest, si ante aditam hereditatem per seruos hereditarios, aut ex partu ancillarum hereditariarum, aut ex fetu pecorum tantum accesserit hereditati, vt centum legatorum nomine erogatis, habiturus sit heres quartam partem. sed necesse est, vt nihilo minus quarta pars legatis detrahatur. & ex diuerso si ex centum septuagintaquinque legauerit, & ante aditam hereditatem in tantum decreuerint bona, incendijs fortè aut naufragijs aut morte seruorum, vt non plus quàm septuagintaquinque, vel etiã minus relinquatur: solida legata debentur. nec ea res damnosa est heredi, cui liberũ est non adire hereditatẽ. quæ res efficit, vt necesse sit legatarijs, ne destituto testamẽto nihil consequantur, cum herede in portionem[d] legatorum pacisci.

De conditionali debito, vel legato.

Magna dubitatio fuit de his quorum condicio mortis tempore pendet. id est an[e] quod sub condicione debetur, in stipulatoris bonis adnumeretur, & promissoris bonis detrahatur. sed hoc iure vtimur, vt quanti ea spes[f] obligationis venire possit, [g]tantum stipulatoris quidem bonis accedere videatur: promissoris verò decedere. aut[h] cautionibus res explicari potest, vt duorum alterum fiat:[i] aut ita ratio habeatur, tamquam pure debeatur: aut ita, tamquam nihil debeatur. deinde heredes & legatarij inter se caueant, vt exsistente condicione aut heres reddat quanto minus soluerit: aut legatarij restituãt quanto plus consecuti sint. Sed etsi legata quædam pure, quædam sub condicione relicta efficiant, vt exsistente condicione lex Falcidia locum habeat: pure legata cum cautione redduntur. quo casu magis in vsu est, solui quidem pure legata, perinde ac si nulla alia sub condicione legata fuissent. cauere autem legatarios debere ex euentu condicionis, quod ana plus accepissent, redditu iri. cuius generis cautio necessaria videtur & si quibusdam seruis eodem testamento sub condicione libertas data sit, quorum pretia condicione exsistente bonis detrahuntur. In diem relicta legata alterius esse iuris, palam est: cum ea omnimodo tam ipsi legatario, quam heredibus eius deberi certum est. sed tanto minus erogari ex bonis intellegendum est, quantum[k] interea donec dies optingit[l], heres lucraturus est ex fructibus vel vsuris. ergo optimum quidem est, statim ab initio ita testatorem distribuere legata, ne vltra dodrantem relinquantur[m]. quòd si excesserit quis dodrantem, pro rata portione per legem ipso[n] iure minuuntur. verbi gratia, si is, qui quadringenta in bonis habuit, tota ea quadringenta erogauerit, quarta pars legatarijs detrahitur. si trecenta quinquaginta legauerit, octaua. quòd si quingenta legauerit habens quadringenta, initio quinta, deinde quarta pars detrahi debet. ante enim detrahendum est, quod extra bonorum quantitatem est: deinde quod ex bonis apud heredem remanere oportet.

Quid imputatur in Falcidiam.

XXXIIII. IDEM libro tertio de legatis ad Edictum prætoris.

QVod autem dicitur, si ex iudicio defuncti quartam habeat heres, solida præstanda esse legata, ita accipere debemus, si hereditario iure habeat. itaque quod quis[o] legatorum nomine à coherede accepit, in quadrantem ei non imputatur.

XXXV. Ex libro quadragesimo Digestorum Iuliani MARCELLVS.

SEd si ideo legatum ei datum est, vt integra legata vel fideicommissa præstet: deneganda erit actio legati, si lege Falcidia vti maluerit.

XXXVI. GAIVS libro tertio de legatis ad Edictum prætoris.

ID autem, quod condicionis implendæ causa vel à coherede vel à legatario vel a statulibero datur, in Falcidia non imputatur: quia mortis causa capitur. sane si à statulibero peculiares nummos accipiat, pro sua parte quadranti eos imputare debet: quia pro ea parte non mortis causa capere, sed hereditario iure eos habere intellegitur. qua ratione placuit legata, quæ legatarij non capiunt, cum apud heredes subsederint, hereditario iure apud eos remanere intellegi, & ideo quadranti imputanda. nec quicquam interesse verum statim ab initio legatum non sit, an quod legatum est, remanserit.

XXXVII. IDEM libro octauodecimo ad Edictum prouinciale.

IN singulis heredibus rationem legis Falcidiæ componendam esse, non dubitatur. & ideo si Titio & Seio heredibus institutis semis hereditatis Titij exhaustus est, Seio autem quadrans totorum bonorum relictus sit: competit Titio beneficium legis Falcidiæ.

XXXVIII. IDEM libro tertio de legatis ad Edictum prætoris vrbani.

QVod si alterutro eorum deficiente, alter heres solus exstiterit: vtrum perinde ratio legis Falcidiæ habenda sit, ac si statim ab initio is solus heres institutus esset: an singularum portionum separatim causæ spectandæ sunt? & placet, si eius pars legatis exhausta sit, qui heres exstiterit, adiuuari legatarios per deficientem partem: quia[p] ea non est legatis onerata. quia & legata, quæ apud heredem remanent, efficiunt vt ceteris legatarijs aut nihil aut minus detrahatur. si verò defecta pars fuerit exhausta, perinde in ea ponendam rationem legis Falcidiæ, atque si ad eum ipsum pertineret, à quo defecta fieret.

XXXIX. IDEM libro octauodecimo ad Edictum Prouinciale.

IN duplicibus testamentis siue de patrimonio[q] quæramus, ea sola substantia spectatur, quam pater cum moreretur habuerit. nec ad rem pertinet, si post mortem patris filius vel adquisierit[r] aliquid vel deminuerit[s]. siue de legatis[t] quæramus, tam ea quæ in primis, quàm ea quæ in secundis tabulis relicta sunt, in vnum contribuuntur: tamquam[v] si & ea, quæ a filij herede reliquisset testator, à suo herede sub alia condicione legasset.

XXXX. IDEM libro tertio de legatis ad Edictum prætoris.

SI is, qui quadringenta in patrimonio habebit, filio impubere herede instituto ducenta legauerit, eique Titium & Seium heredes substituerit, & à Titio centum legauerit: videamus quid iuris sit, si nondum solutis legatis pupillus decesserit: & ob id ea legata vterque[x] debent. solus heres Titius vtetur lege Falcidia. cum enim ducenta ex hereditate pupilli ad eum pertineant: ducenta legatorum nomine debet. centum, ex ducentis quæ pupillus debebat: centum, quæ ipse dare iussus est. itaque ex vtraque quantitate quarta deducta, habebit quinquaginta. in persona verò Seij lex Falcidia non interuenit, cum ad eum ex hereditate pupilli ducenta pertineant, & debeat legatorum nomine centum ex ducentis, quæ à pupillo relicta sunt. quòd si pupillus soluat legata, debent curare tutores pupilli, vt caueant legatarij.

De legatis indiuiduis.

Quædam legata diuisionem non recipiunt. vt ecce legatum viæ, itineris, actúsve. ad nullum enim ea res pro parte potest pertinere. Sed & si opus municipibus heres facere iussus est, indiuiduum videtur legatũ. neque enim vllum balineum aut vllum theatrum aut stadium fecisse intellegitur, qui ei propriam formam, quę ex consummatione contingit, non dederit. quorum omnium legatorum nomine, etsi plures heredes sint, singuli in solidum tenentur. hæc itaque legata, quæ diuiduitatem non recipiunt, tota ad legatarium pertinent. sed potest heredi hoc remedio succurri, vt æstimatione facta legati, denuntiet legatario, vt partem æstimationis inferat. si non inferat, vtatur aduersus eum exceptione doli mali.

XXXXI. IDEM libro octauodecimo ad Edictum Prouinciale.

SEd[y] vsusfructus legatus venit in computationem legis Falcidię. nam diuisionẽ recipit. adeo vt si duobus legatus fuerit, ipso iure ad singulos partes pertineant. Dos relegata[z] extra rationem legis Falcidiæ est. scilicet quia suam rem mulier recipere videtur. sed & de his quoque rebus, quæ mulieris causa emptæ, paratæ essent, vt hæ quoque extra modum legis essent, nominatim ipsa Falcidia lege expressum est.

De liberatione legata.

XXXXII. VLPIANVS libro octauo Disputationum.

QVærebatur, cum is, qui solùm in nomine quadringenta in bonis habebat, ipsi debitori liberationem, Seio autem quadringenta legauerit: si debitor vel soluendo non sit, vel centum facere possit: quantum quisque habeat interuentu legis Falcidiæ. dicebam, legem Falcidiam ex eo, quod refici ex hereditate potest[A], quartam heredi tribuere. residuum dodrantem inter legatarios distribuere. quare cum nomen minus soluendo est in hereditate eius quod exigi potest, pro rata fit distributio. residui venditio facienda est, vt id demum in hereditate computetur, quanti nomen distrahi potest. Sed cum

a Vt res tradatur emptori, & in vacuam possessionem inducatur.
b iussum
c & tota
d portione
e an id
f ea res in obligatione
g in tantum
h & cautionibus
i vt aut
k quantò minus
l attigerit.
m relinquat.
n Non est opus prætoria interdictionum auxilio, vt detur exceptio: sed ex ipsa lege detrahitur, id est ex ipsis verbis legis, quæ supra. l. hac etiam. supra eod.
o quisque

p quæ non
q Quod spectandum est, vt intelligatur an supra dodrantem cum legatum sit, & ita Falcidia locum habeat.
r Nicuum prodesse hoc legatarijs, si legatũ sit supra dodrantem patrimonij, quod fuit mortis tẽpore paterna.
s Non enim nocebit legatarijs, si non fuerit legatum supra dodrantem.
t vt fieri possit, an dodrãtem excedant.
v Quia ex duobus testamẽtis legata relicta sunt, videtur ratio legis Falcidiæ ponenda in duabus hereditatibus: respondet tamen legata ita esse accipienda, ac si vno testamento, nẽpe paterno, relicta essent.
x vterque deberet.
y Si vsusfructus vel, Sed &
z legata
A possit.

debitori liberatio relinquitur, ipse sibi soluendo videtur: &, quod ad se attinet, diues est. quippe si ei mortis causa accepta feratur id quod debet, quadringenta cepisse videbitur, licet nihil facere possit. sensisse enim liberationem plenam videtur, quamuis nihil facere possit, si soli ei liberatio relicta est. & ideo Falcidia interueniente trecenta accepto illi ferri debent: residua centum durabunt in obligationem[a]. & si quidem facere posse coeperit, exigentur ab eo dumtaxat vsque ad centum. idémque erit dicendum, & si mortis causa accepto ei quadringenta ferantur. Vnde eleganter dicitur, acceptilationem in pendenti fore. vt si quidem mortis tempore quadringenta tota inueniantur, in trecenta valeat acceptilatio. si verò praeterea aliquid inueniatur, quod quadrantem suppleat: heredi in quadringenta acceptilatio proficiet. Quod si debitor iste quadringentorum dumtaxat centum facere potest: quia sibi soluendo est, necesse habebit centum refundere. Cum igitur debitor sibi soluendo sit, euenit, vt si herede aliquo instituto ipsi debitori liberatio, & alij quadringenta legata sint: si quidem soluendo sit debitor, centum quinquaginta ex trecentis retineat, alia centum quinquaginta legatario praestentur, heres centum habeat. sin verò centum tantùm facere possit, heredi ex refecto quarta seruanda est. sic fiet, vt centum quae praestari possunt, in quattuor partes diuidantur. tres partes ferant legatarij: heres viginti quinque habeat: debitor, qui soluendo non est, secum centum quinquaginta compenset. de residuis centum quinquaginta, quae exigi non possunt, venditio fiet nominis. idque quasi solum in bonis fuerit, repraesentatur. quòd si nihil facere debitor potest, aeque in centum quinquaginta accepto liberandus[b] est. de residuis venditionem nominis faciendam Neratius ait. quod & nos probamus.

a obligatione.
b liberandum esse.

LXXXIIII. IVLIANVS libro duodecimo Digestorum

SI[c] creditor filij tui heredem te instituerit, & legis Falcidiae rationem ponas: peculij quantitas, quod[d] aditae hereditatis tempore fuisset, in quadrantem tibi imputabitur.

c Haec lex concilianda est cum l. eo tempore. §. si creditor. de pecul. ex sententia Marcelli. Locum quo. §. an. vt eius aeris ratio habeatur, quod e re legatariorum esse maxime videbitur.
d quae aditae

LXXXIII. IDEM libro tertiodecimo Digestorum

REpperitur[e] casus, quo heres agere potest, quamuis testator agere non potuerit. veluti si tutor, cum solueret legata, non interposuerit stipulationem, quanto plus quàm per legem Falcidiam capi licuerit, solutum fuerit, reddi. pupillus quidem eo nomine tutelae non aget: sed heredi eius hoc quoque nomine tutor obligatus erit.

e Confer l. vnusquisque. ff. de procur.

LXXXV. IDEM libro octauodecimo Digestorum

SI dos socero data est, & solus filius heres patri exstitisset: dotem confestim in computatione[f] hereditatis, & Falcidiae rationem in aere alieno deducet. alter enim videbitur indotatam vxorem habere. quòd si filius extraneum coheredem habeat, ipse quidem semper pro qua parte patri heres erit, dotem in aere alieno deducet. & coheres eius, antequam dos à filio praecipiatur[g].

f computationem
g percipiatur.

An praelegata veniant in restitutionem fideicommissariam.

LXXXVI. IDEM libro quadragesimo Digestorum

TItia[h] testamento suo Titium fratrem suum ex parte tertia heredem instituit, fideique eius commisit, vt hereditatem retenta quarta parte Secundae & Proculae restituat. eadem fratri quaedam praedia praelegauit. quaero an Titius ea quae praelegata sunt, etiam pro ea parte hereditatis, quam rogatus est[i] restituere, an integra retinere debeat. respondi, Titium legata integra retinere debere. sed in partem quartam imputari oportere duodecimam partem praediorum. sed si non esset adiectum, vt pars quarta deduceretur: totum trientem praediorum legi Falcidiae imputari oportere. quoniam contra sententiam matrisfamiliae lex Falcidia induceretur.

h Consonat l. vlt. §. 10. de cond. indeb. l. 1. sa tamen. 27. ad Trebell.
i vt restituere.

LXXXVII. IDEM libro sexagesimo primo Digestorum

QVi fundum solum in bonis centum relinquebat, si heredem suum damnauerit, vt eum quinquaginta Titio venderet: non est existimandus amplius quàm quinquaginta legasse. adeóque lex Falcidia locum non habet. Item {si} is, qui duos fundos in bonis centum haberet, si me & Titium heredes instituisset, & damnasset me, vt Titio fundum Cornelianum quinquaginta venderem, & contra Titium damnasset, vt mihi fundum Seianum quinquaginta venderet: non animaduerto quemadmodum lex Falcidia locum habere possit: cum vterque heredem vnius fundi partem dimidiam hereditario iure habiturus sit, in qua pars dimidia hereditatis est. nam certè qui damnatus est fundum Cornelianum vendere, Seiani fundi partem hereditario iure habet. item qui damnatus est Seianum fundum vendere, partem Corneliani fundi hereditario iure retinet. 1 Si quis heredem instituerit eum, cui rogatus fuerat post mortem suam centum restituere, in ratione legis Falcidiae centum deducere debet: quia si alius quilibet heres exstitisset, haec centum in aere alieno ponerentur.

Condicio, cuius euentus vel defectus legata non vitiat, eorum petitionem non differt: & plures portiones vnius & eiusdem instituti contribuuntur ad augendum legata.

Si tu ex parte quarta, Titius ex parte quarta heredes scripti fueritis, deinde tu ex parte dimidia heres institutus fueris sub condicione, & legata, item libertates datae fuerint: pendente condicione libertates competent, legata tota praestabuntur. quia siue condicio exstiterit te herede exsistente, vtraque valent: siue condicio defecerit, tu & Titius heredes eritis.[k] Lege Falcidia si hoc quaeris, an exsistente condicione misceatur quadrans tuus & semis, atque ita pro dodrante ratio ponenda est cum his quibus à te pure herede legatum est, respondebimus, misceri duas partes. 2 Qui filium suum impuberem & Titium aequis partibus heredes instituerat, à filio totum semissem legauerat, à Titio nihil: & Titium filio substituerat. quaesitum est, cum Titius ex institutione adisset, & impubere filio mortuo, ex substitutione heres exstitisset: quantum legatorum nomine praestare deberet. & placuit solida legata eum praestare debere. nam confusi[l] duo semisses efficerent, vt circa legem Falcidiam totius assis ratio haberetur, & solida legata praestarentur. sed hoc ita verum est, si filius antequam patri heres exsisteret, decessisset. Si verò[m] patri heres fuit, non ampliora legata debet substitutus, quam quibus pupillus obligatus fuerat: quia non suo nomine obligatur, sed defuncti pupilli, qui nihil amplius quàm semissis dodrantem praestare necesse habuit. Quòd si extranei heredis semis totus legatus fuerit, isque pupillo, à quo nihil legatum erat, ex substitutione heres exstiterit: poterit dici augeri legata, & perinde agendum, ac si cuilibet coheredi substitutus fuisset, eóque omittente hereditatem, ex asse heres exstitisset. quia semper substitutus rationem legis Falcidiae ex quantitate bonorum, quae pater reliquerit, ponet. eadem dicenda sunt & si pater duos impuberes heredes instituerit, & eosdem inuicem substituerit: deinde iure substitutionis ad alterum hereditas reciderit, & legis Falcidiae ratio habenda sit.

k De lege.
l nam confusos duos semisses efficere.
m verò prius

Si exheredatus succedit fratri ex substitutione, & sic ex voluntate expressa, valent legata ab exheredato substituto. Sed si succedit ex potestate legis, non valent.

3 Qui filios impuberes duos habebat, alterum heredem instituit, alterum exheredauit: deinde exheredatum instituto substituit, ac postea exheredato Maeuium: & ab eo legauit. & exheredatus fratri impuberi exstitit heres. deinde impubes decessit. cum iudicio patris facultates paternae per causam hereditariam ex substitutione ad eum[n] perueniant, potest dici legata ab eo relicta praestanda esse, habita ratione legis Falcidiae in his bonis quae[o] pater mortis tempore reliquerit. Nec huic contrarium est, quòd cum exheredato pater legatum dederit, nihilo magis substitutus legatis obligabitur. quia eo casu non hereditatis paternae portio, sed legatum ad eum peruenit. dicet aliquis, quid ergo si exheredatus filius non ex substitutione fratri suo heres exstiterit: sed aut lege, aut per interpositam personam, atque ita impubes decesserit? sic quoque existimandus erit substitutus legata debere[p] minimè. nam quantum interest, exheredatus filius ex substitutione fratri suo heres exsistat, an alio modo: vel ex eo apparet, quòd aliàs ab eo legare pater potuit, aliàs non potuit. est igitur rationi congruens, ne plus iuris circa personam substituti testator habeat, quàm habuerat[q] in eo, cui eum substituebat.

n Maeuium
o quas
p minimè debere. nam
q haberet

De contributione legatorum.

4 Coheres pupillo datus si pro parte sua legata habita legis Falcidiae ratione praestiterit, deinde impubere mortuo ex substitutione heres exstiterit, & semis pupilli legatis exhaustus esset, ex integro legis Falcidiae ratio ponenda erit: vt contributis legatis quae ab ipso, & quae à pupillo data fuerant, pars quarta bonorum apud eum remaneat. licet enim pupillo heres exsistat, tamen circa legem Falcidiam perinde ratio habetur, ac si patri heres exstitisset. nec aliter augebuntur legata, quae ab ipso vltra dodrantem data fuerant: quàm augentur, cum ex parte heres institutus, & coheredi suo substitutus, deliberante coherede legata habita ratione legis Falcidiae soluit, deinde ex substitutione alteram quoque partem hereditatis adquirat.

Voluntas

Voluntas sequenda est, neglecta subtilitate, qua res inexplicabilis redditur.

LXXXVIII. AFRICANVS libro quinto Quæstionum

QVi quadringenta habebat, trecenta legauit: deinde fundum tibi dignum centum aureis sub hac condicione legauit, si legi Falcidiæ in testamento suo locus non esset. quæritur, quid iuris est. dixi ΤΩΝ ΑΠΟΡΩΝ hanc quæstionem esse, qui tractatus apud dialecticos ΤΟΥ [a] ΨΕΥΔΟΜΕΝΟΥ dicitur. etenim quidquid constituerimus verum esse, falsum repperietur. namque si legatum tibi datum valere dicamus, legi Falcidiæ locus erit: ideóque deficiente condicione non debebitur. rursus si, quia condicio deficiat, legatum valiturum non sit: legi Falcidiæ locus non erit. porro si legi locus non sit, existente condicione legatum tibi debebitur. cum autem voluntatem testatoris eam fuisse appareat, vt propter tuum legatum ceterorum legata minui nollet: magis est, vt statuere debeamus tui legati condicionem defecisse. Quid ergo dicemus, si ducenta legauit, & tibi similiter sub eadem condicione ducenta legata esse proponantur? nam aut exstitisse aut defecisse legati tui condicionem, vt aut totum aut nihil tibi debeatur, & iniquum, & contra voluntatem testatoris existimabitur. rursus partem deberi, rationi non congruit. quando necesse est, totius legati condicionem vel exstitisse vel defecisse. ergo per exceptionem doli mali tota ea res temperanda erit. quare cum quis tale quid consequi velit, sic concipere debebit: SI QVO AMPLIVS LEGAVI VEL LEGAVERO, QVAM PER LEGEM FALCIDIAM LICEBIT, TVM QVANTVM AD SVPPLENDVM QVADRANTEM DEDVCI OPORTEBIT EX EO LEGATO QVOD TITIO DEDI, HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE. [1] Qui ducenta in bonis relinquebat, legauit mihi centum præsenti die: tibi æque centum sub condicione. post aliquantum temporis exstitit condicio. ita tamen, vt ex reditu eius summæ, quæ tibi relicta est, non amplius quam vigintiquinque reciperet. legis Falcidiæ ratio ita habenda erit heredi, vt vigintiquinque conferre ei debeamus, & amplius fructus quinquaginta medij temporis, qui, verbi gratia, efficient quinque. cum igitur triginta sint conferenda, quidam putant quina dena ab vtroque nostrum conferenda esse. quod minime verum est. licet enim eandem quantitatem acceperimus, manifestum tamen est, aliquanto vberius esse meum legatum. quare statuendum erit, tanto minus in tuo legato esse, quantum ex fructibus eius heres perceperit. secundum quod in proposita specie computationem ita iniri oportet, vt ex septem partibus ego quattuor, tu tres conferamus. quoniam [b] quidem quarta pars amplius in meo, quàm in tuo legato est.

a ἀόριστον. Alcia. lib. 1 parerg. c. 8. Aug. lib. 4. emend. c. 16. non probat hanc Alciati lectionem.

b quandoquidem

LXXXIX. MARCIANVS libro septimo Institutionum

DIui Seuerus & Antoninus rescripserunt, pecuniam relictam ad alimenta puerorum, Falcidiæ subiectam esse. & vt idoneis nominibus [c] collocetur pecunia, ad curam suam reuocaturum præsidem prouinciæ. Diui Seuerus & Antoninus generaliter rescripserunt Bononio Maximo, vsuras præstaturum eum qui frustrationis causa beneficium legis Falcidiæ implorauit.

c Male apud Accurs. legitur hominibus. Aug. lib. 3. e. 7.

XC. FLORENTINVS libro vndecimo Institutionum

SI heres, cuius fidei commissum est, vt accepta certa pecunia hereditatem restituat, à voluntate eius, qui testamentum fecit, discedat, & postea legis Falcidiæ beneficio vti volet: etsi non detur ei, quo accepto hereditatem restituere rogatus est, tamen fideicommissum restituere cogi debet. quoniam quod ei paterfamiliæ dare voluit, legis Falcidiæ commodum præstat.

Differentia Falcidiæ, & Trebelliana quarta.

XCI. MARCIANVS [d] libro tertiodecimo Institutionum

IN [e] quartam hereditatis, quam per legem Falcidiam heres habere debet, imputantur res, quas iure hereditario capit, non quas iure legati vel fideicommissi vel implendæ condicionis causa accipit. nam hæc [f] in quartam non imputantur. Sed in fideicommissaria hereditate restituenda, siue legatum vel fideicommissum datum sit heredi, siue præcipere, vel deducere, vel retinere iussus est: in quartam id ei imputatur. pro ea verò parte, quam accepit à coherede, extra quartam id est, quod à coherede accipitur. sed & si accepta pecunia hereditatem restituere rogatus sit, id quod accipit, in quartam ei imputatur, vt Diuus Pius constituit. *sed & quod implendæ condicionis causa fideicommissum heredi datur, in eadem causa esse admittendum, sciendum est.* si quid verò implendæ condicionis causa heres accipiat à legatarijs, in Falcidiæ computationem non prodesse. & ideo si centum prædium legauerit defunctus, si quinquaginta heredi legatarius dederit: centum legatis computationem fieri, & quinquaginta extra hereditatem habere, ne in quartam ei imputentur.

d Martianus

e Alc. lib. 1 parad. c. 4. et Duar. 1. disp. c. 10.

f nam hæ

An locus sit Falcidiæ in testamento militis.

XCII. MACER libro secundo de Re militari

SI [g] miles testamento facto partem dimidiam hereditatis suæ tibi restitui iusserit, deinde post missionem factis codicillis alteram partem Titio restitui rogauerit: si quidem post annum missionis suæ decesserit, & tibi & Titio heres partem quartam retinebit. quia eo tempore testator decessit, quo testamentum eius ad beneficium principale pertinere desierat. si verò intra annum missionis decesserit, solus Titius deductionem partis quartæ patietur: quia eo tempore fideicommissum ei relictum est, quo testator iure militari testari non potuit.

g Concilge l. 26. de test. mil.

Si heres non grauatur vt heres, sed vt alius commodum fruitur, Falcidia non deducetur.

XCIII. PAPINIANVS libro vicesimo Quæstionum

ACceptis à Mæuio centum, hereditatem Mæuio restituere, pecuniámque post mortem suam Titio dare rogatus est. quamquam hæc centum quartam bonorum efficiant, tamen propter fideicommissum sequens quartæ retentioni locus erit. tunc enim ex constitutione Diui Hadriani Falcidiæ satisfacit ea quantitas, cum apud heredem remanet. sed Falcidiam patietur solus, cui hereditas relicta est. nam in centum, quæ mortis causa capiuntur, admitti Falcidia non potest. Planè si quis ita scripsit, ACCEPTIS CENTVM PETO RESTITVAS HEREDITATEM, neque personam dantis demonstrauerit: quasi retentam & præceptam pecuniam, si quartæ sufficiat, inducere Trebellianum.

Prælegata an imputentur in Falcidiam.

XCIIII. SCAEVOLA libro vicesimoprimo Digestorum

FIlio & filiæ scriptis heredibus, singulis certa [h] prælegauit: sed longe minus filiæ, cui etiam domum obligatam prælegauit cum instrumentis, & quicquid ibi fuerit. & adiecit hæc verba: SED EA CONDICIONE LEGO, VT QVIDQVID AERIS ALIENI IN EA DOMO ERIT, TITVS LIBERTVS FILII MEI EXSOLVAT [i]: ET SIT EIS VTRISQVE DOMVS COMMVNIS. quæsitum est, si filia legis Falcidiæ beneficio vti volet ad quartam retinendam, an ex hereditate quæ ei relicta est, deducto ære alieno, eius quod superfuerit, quartam consequi debeat. respondit, iure quidem id postulaturam. verùm non aliás ea quæ ei data sunt accepturam, si modò ea quartam suppleant, quàm voluntati defuncti soluendum præstando [k] pareret.

h certa prædia

i soluat

k Sic reposuit Alc. lib. 8. parerg. cap. 23. cum prius legeretur solidum præstando in nonnullis Accur. tamen legit soluendum.

Quod ab herede debebatur defuncto, computatur in patrimonio, & cadit in fideicommisso vniuersali sicut cætera bona hereditaria.

XCV. IDEM libro vicesimoprimo Digestorum

MArítus vxoris res extra dotem constitutas administrauit: eáque decedens ante rationem sibi redditam administrationis, ex asse eundem maritum heredem reliquit: eiúsque fidei commisit, vt decem vncias filio communi cum moreretur restitueret, duas autem vncias nepoti. quæsitum est, an id quoque, quod ex administratione rerum apud maritum resedisse constiterit, cum ceteris bonis pro rata decem vnciarum filio restitui debeat. respondit, id quod debuisset hereditati, in rationem venire debere. [1] Filiæ, quam mater rogauerat, si impubes decessisset, restituere hereditatem Titio, patruus legitimus heres exstitit. in ratione legis Falcidiæ ponenda desiderat deduci sortes, ex quarum vsuris alimenta impubes defuncta ex persona testatricis suæ pluribus debita præstitit. quæsitum est, an si eas deduxerit, cauere debeat, defunctorum alimentariorum portiones pro modo sortium se restituturum. respondit, debere cauere.

Rationum & instrumentorum editio.

[2] Post aditam hereditatem triennio exacto, legatarijs heres legem Falcidiam opponit idcirco, quòd administrauit tutelas testator, quarum ratio nondum reddita sit: & quòd neget tantú redigi ex nominibus posse, quantum in cautione deductum est. quæsitum est, an rationes [l] defuncti & omnium instrumentorum hereditariorum & pupillarium rationum legatarijs desiderantibus, heres describendi potestatem [m] facere debeat: ne in potestate eius sit proferre quod velit, & per hoc in fraudem legatarij inducantur. respondit, ad iudicis officium pertinere, explorare ea, per quæ probetur quanti sit in bonis.

l rationis

m facultatem

XCVI. IDEM

XCVI. IDEM libro singulari Quæstionum publice tractatarum

Miles si dum paganus erat fecerit testamentum, militiæ tempore codicillos: lex Falcidia in codicillis locum non habet: in testamento locum habebit.

a Hic tit. pertinet ad stipulationes prætorias.

a SI[a] CVI PLVS QVAM PER LEGEM FALCIDIAM LICVERIT LEGATVM ESSE DICETVR TIT. III.

Prætoria stipulatio ad legem Falcidiam pertinens.

I. VLPIANVS libro septuagesimonono ad Edictum

SI CVI plus quàm licuerit, legetur, & dubitari iuste possit, vtrum lex Falcidia locum habitura est, nec ne: subuenit prætor heredi, vt ei legatarius satisdet: vt si apparuerit eum amplius legatorum nomine cepisse, quàm è lege Falcidia capere licebit: quanti ea res erit, tantam pecuniam det, dolúsque malus ab eo afuturus sit. neque interest, vtrum in primis tabulis hoc fiat, an in pupillaribus, an in vtrisque. etenim legem Falcidiam semel esse admittendam, etiam si duplex sit testamentum, iam conuenit: contributis[b] legatis, tam his quæ ab ipso pupillo, quàm his quæ[c] à substituto impuberi relicta sunt. si[d] non fuisset interposita stipulatio ex persona pupilli, tutelæ actio heredi pupilli aduersus tutorem competit. Sed, vt Pomponius ait, & ipsi pupillo & heredi eius poterit committi stipulatio. ipsi, si quo casu viuo eo Falcidia incipit locum habere. de tutelæ quoque actione idem scribit. 1 Marcellus ait, qui quadringenta in bonis habebat, impuberem filium heredem instituit, eique substituit Titium & Seium. [e]nihil à pupillo testator legauit, sed à Titio trecenta. verum ducenta, inquit, præstabuntur, an centum quinquaginta? nam trecenta nullo modo cum præstare. mihi videtur verius, non amplius eum parte sua erogare compelli. certe nec minus. secundum quod eueniret[f], vt non soli committatur stipulatio, sed omnibus heredibus interponenda est. sed causa cognita Falcidiam locum habere, & legatorum modus facit, & æris alieni onus. & si quidem euidens æs alienum est, vel certum, facilis est computatio. si autem adhuc incertum est, quia fortè vel condicio eius pendet, vel creditor litem contestatus est, & necdum lis finita est: dubitabitur, quantum legatariis debeatur propter incertum. hodie tamen subsimile aliquid fit in fideicommissis. 2 Cum dicitur lex Falcidia locum habere, arbiter dari solet ad ineundam quantitatem bonorum: tametsi vnus aliquid modicum fideicommissum persequatur. quæ computatio præiudicare non debet ceteris qui ad arbitrum missi non sunt. Solet tamen ab herede etiam ceteris denuntiari fideicommissariis, vt veniant ad arbitrum[g], ibique causam suam agant. plerumque &[h] creditoribus, vt de ære alieno probent. habet tamen rationem in legatariis, item in fideicommissariis: vt si offerat integrum quod relictum est heres, desiderans cauere[i] sibi hac stipulatione, audiatur. 3 Si legata quædam præsenti die relicta sint, quædam sub condicione: interponenda erit ista stipulatio propter legata condicionalia: dummodo ea legata quæ præsentis sint, integra soluantur. Iulianus denique scribit, si pure, & sub condicione legata fuerint: ne[k] existente condicione lex Falcidia locum habeat, non aliter legatorum, quæ pure data sunt, actionem dari debere, quàm si cautum fuerit heredi, quanto amplius, quàm per legem Falcidiam licuerit, ceperit[l]. 4 Idem Iulianus scribit, cum cui quadrans sub condicione, & dodrans pure legatus est, cauere debere, quanto amplius, quàm per legem Falcidiam liceat, ceperit, reddi. 5 Hæc stipulatio ideo locum habet, quia etsi repeti potest id quod solutum est: tamen fieri potest, vt non sit soluendo is cui solutum est, ac per hoc pereat quod datum est. 6 In mortis causa quoque donationibus potest dici, hanc stipulationem esse interponendam. 7 Hæc verba stipulationis, QVOD AMPLIVS LEGATORVM NOMINE CEPERIS, QVAM E LEGE FALCIDIA CAPERE LICEBIT, non tantùm eum comprehendunt, qui amplius accepit, quàm ei Falcidia permisit, vt reddat partem, habeat[m] partem: verumetiam eum qui totum deberet restituere. etenim sciendum est legem Falcidiam interdum partem eius quod datum est, interdum totum reuocare. cum enim habita ratione æris alieni Falcidia ineatur, plerumque euenit, vt emergente debito, vel condicione æris alieni existente, totum quod legatum est, exhauriatur. sed & libertatum[n] condicio interdum existens, efficiet legatum omnino non deberi. quippe cum habita ratione libertatum, & deductis pretiis eorum, tunc demum legatorum ineatur ratio. 8 In quibusdam autem testamentis Falcidia quidem locum non habet: verumtamen ita obseruatur, vt licet quadrantem heres non retineat, tamen hactenus legata debeantur, quatenus patrimonij vires sufficiunt, vtique deducto ære alieno: item deductis pretiis eorum qui libertatem in testamento vel directam vel fideicommissariam acceperunt. 9 Sed[o] & legatario cauendum est, à quo fideicommissum relinquitur. 10 Interdum non legis Falcidiæ, sed etiam alterius legis in hac stipulatione ratio facienda est. vtputa si patronus ex asse heres institutus sit, & pure quincunx legatus sit, & sub condicione aliquid supra debitam patrono partem. nam in hunc casum ratio facienda est illius legis quæ patronos vocat, non legis Falcidiæ. 11 Si res, quæ legata sit, apud legatarium interierit: probandum est, exceptione succurri ei qui promisit.

b scilicet legatis. c impubere d & si e si nihil f eueniet. g arbitrium. h plerumque etiam i cauerè k an existente l ceperit, reddi. m partẽ hic, & habeat partem. cùm etiã n libertatum o Traducit edictum ad consequentiam.

II. PAVLVS[p] libro septuagesimoquinto ad Edictum

Etiamsi quanti ea res sit, promisit.

p Papinianus

III. VLPIANVS libro septuagesimonono ad Edictum

Nisi[q] si dolo ipsius aliquid factum sit. tunc enim etiam ex doli clausula, quæ in ista stipulatione continetur, tenebitur: & replicatione repelli poterit. 1 Hæc cautio, quæ propter legem Falcidiam interponitur, fideiussorum habet præstationem. Si in plures dies pecunia legata est, cum certum sit legem Falcidiam locum habere: non stipulationi, sed computationi locum esse Pedius ait: vt æstimetur quanti sit, quod in diem legatum est: & tantum credatur esse legatum.[r] efficit æstimatio, vt pro modo eius ex omnibus legatis statim legis Falcidiæ ratio habeatur. 2 Quotiens futurum est, vt palam sit & ante diem venientem iam Falcidiam locum habere, totiens computatio eius fit. nam si condicio in mora est, exspectabimus condicionem quoad exsistat. si autem dies superest, iam hic intercapedinis temporis habita ratione atque æstimatione, sic de Falcidia disputabimus, & committi stipulationem dicemus. 3 Quamuis autem omnes legatarij & fideicommissarij necesse habeant hac stipulatione cauere, tamen quibusdam remitti. Diui fratres rescripserunt: vtputa his quibus minuta alimenta sunt relicta: Pompeiæ enim Faullinæ rescripserunt sic. "non eandem causam esse decem aureorum, quos annuos tibi testamento Pompeiæ Crispianæ[s] patronæ tuæ relictos proponis, atque fuit alimentorum & vestiarij libertis relictorum, quibus propterea cautionis onus remittendum existimauimus." 4 Item sciendum[t] est, fiscum hanc cautionem non pati: sed perinde conueniri posse, ac si cauisset. ceteros autem cuiuscumque dignitatis sint, licet iam[v] legata perceperint, compelli debere ad cauendum, Diuus Pius rescripsit. ex quo rescripto etiam illud accipimus, quòd etiam post soluta legata voluit stipulationem interponi. 5 Si legatarius heredi, qui controuersiam hereditatis patitur iam, vel speras, de restituendo legato sibi præstito cauerit: & euicta hereditas sit, sed neglegentia vel dolo eius qui legatum præstitit: dicemus non committi stipulationem propter viri boni arbitrium, quod inest huic stipulationi. 6 Item si ipse, qui præstitit legatum, ex alia causa sibi euicerit: vtputa quia inuenitur sequenti testamento heres scriptus, in quo legatum iste legatarius non acceperat: dicemus committi stipulationem propter viri boni arbitrium. 7 Et generaliter vbicumque hereditatem, vel quantitatem, vel emolumentum præstitit is qui hac stipulatione sibi prospexerat, dicendum est ibi committi eam: si modò culpa abest[x] ab eo qui stipulatus est. 8 Quæsitum est, an sæpius committatur. & placet, etiam sæpius eam committi, si per partes ablata est hereditas. 9 Si legatum fuerit præstitum ante interpositam hanc stipulationem: an condici possit vt cautio ista interponatur? mouet quæstionem, quòd ea, quæ per errorem omissa vel soluta sunt, condici possunt. & hic ergo quasi plus solutum videtur ex eo quòd cautio intermissa est. & ait Pomponius, condictionem[y] interponendæ satisdationis gratia competere. & puto hoc probandum, quod Pomponius[z], vtilitatis gratia.

q Hæc reuoca l.47. tit. post ob simulem inscriptionem. r legatum esse. quantum efficiat s Crispinæ t Pos. seu semper idoneus & soluendo esse intelligitur. l. 1. § si ad fiscum. tit. vt legat. seu fideicommiss. ser. v etiam x absit y condictionẽ manifestũ est. Itaque sequere Flor. z Pomponius ait.

IIII. PAVLVS libro septuagesimoquinto ad Edictum

Hæc autem satisdatio locum habet, si iusta causa esse videbitur. nam iniquum erat, omnimodo caueri, nondum illata controuersia litis, cum possint ei[A] lusoriæ minæ fieri: ideóque eam rem prætor ad cognitionem suam reuocat. 1 Si duo ex testamento hereditatem in solidum

A elusoriæ. al. illusoriæ

solidum sibi vindicent, fortè quòd eiusdem nominis sint: tam in possessorem, quàm in petitorem competunt actio- a nes & creditoribus & legatariis. Hæc cautio vtique ne- a cessaria est, si quis pecuniam suam soluat, vel rem[a] tradat. si verò pecuniam hereditariā soluat, vel rem tradat, quidam non putant cauendum: quia nec teneri potest eo nomine victus, cum non possideat, vel dolo fecerit, quo minus possideat. hoc si ante motam controuersiam soluat. 3 quòd si postea, tenebitur culpæ nomine. Sed cū de nomine inter duos quæstio est, numquid non sit cauendum ei qui hereditariam rem tradat, quia omnimodo vnus liberatur: quemadmodum si æs alienum hereditarium soluatur? sed si petitor suam pecuniam soluet, aut rem suam tradat: non habet vnde retineat. & ideo necessaria est ei cautio.

a suam rem

V. MARCELLVS libro vicesimoprimo Digestorum

b Videamus an stipulatio, QVA[b] AMPLIVS PER[c] c SATISDATIONEM LICVERIT, CEPERIT, DARI? aduersus eum non sufficiat, qui legatum alii restituere ex fideicommissi causa debet. sufficiet autem dici, nihil eius d fidei commissum esse[d]. cauebit[e] scilicet legatario & is qui e fideicommissum accipit. nisi forte mallet legatarius circuitu sublato heredi caueri. sed & legatario præterea cauendum est, si, vt plerumque æquum est, pro rata ex fideicommisso retinere ei concedendum est: quamuis tantum ex legato apud eum erit remansurum, vt sufficere posset ad præstandum fideicommissum.

b quod al. quò
c quàm per
d esse.
e cauebit autem soli

VI. CALLISTRATVS libro quarto de Cognitionibus

Cum non facilè satisdationem offerre legatarius vel fideicommissarius possit, & futurum sit, vt propter hoc à petitione liberalitatis ex testamento submoueanf tur[f]: numquid onus satisdationis ei[g] remittendum erit? g quod videtur adiuuare rescripto Diui Commodi in hæc „ verba. Is, cuius de ea re notio est, aditus si compererit ideo „ cautionem à te exigi, vt a fideicommissi petitione auertas „ ris, onus satisdationis tibi remitti curabit.

f submoueantur
g remittendū ei erit?

VII. PAVLVS libro septimo ad legem Iuliam & Papiam

h Diuus Pius ab eo, qui annua legata præcipere[h] ad distribuendum iussus erat, vetuit cautionem exigi CESSANTIVM PARTES REDDI: nisi aperte cauere iussus esset.

h percipere

VIII. MARCIANVS libro decimo Fideicommissorum

Si heres partem bonorum, vel etiam vniuersa bona delata ad fiscum diceret, constaret autem de fideicommisso: decretum est, vt petitori cauēo, EVICTA HEREDI- i TATE RESTITVIRI[i], solueretur.

i restitui.

VIIII. IDEM libro duodecimo Fideicommissorum

Si non in cōtrouersia sit proprietas, sed vsusfructus: potest enim rei, cuius proprietas Titio legata est, vsusfructus alii legari: tunc de eo restituendo non heredi, sed Titio caueri debeat. interdum & si ab herede legetur vsusfructus, Titio cauendum est. veluti si detracto vsufructu proprietas ei legetur, vsusfructus Seio. quid enim attinebit hoc casu heredi caueri, ad quem emolumentū intercik dentis vsusfructus non sit spectandum[k]? verùm si vsufructu Seio legato, proprietas Titio ita legetur, vt cum ad Seium pertinere desierit, habeat proprietatem: tunc heredi caueri oportebit à fructuario, ab herede autem Titio. quia nō sit certum, vsufructu intercepto ad Titium proprietatem reuersuram.

k spectaturū?

LIBER TRIGESIMVSSEXTVS.

AD SENATVSCONSVLTVM TREBELLIANVM.

Interpretatio senatusconsulti.

VLPIANVS libro tertio fideicommissorum

Explicito tractatu qui ad fideicommissa singularum rerum pertinet, transeamus nunc ad interpretationē senatusconsulti Trebelliani. factum est enim senatusconsultum temporibus Neronis octauo calēdas Septembres Annæo Seneca & Trebellio Maximo consulibus, cuius verba hæc l sunt. CVM[l] ESSET AEQVISSIMVM IN OMNIBVS FIDEICOMMISSARIIS HEREDITATIBVS, SI QVA DE HIS BONIS IVDICIA PENDERENT, EX HIS EOS SVBIRE, IN QVOS IVS FRVCTVSQVE TRANSFERRETVR, POTIVS QVAM CVIQVE PERICVm LOSVM[m] ESSE FIDEM SVAM: PLACET VT[n] n ACTIONES, QVAE IN HEREDEM HEREDIBVSQVE DARI SOLENT, EAS NEQVE IN EOS NEQVE HIS DARI, QVI FIDEI SVAE COMMISSVM, SICVTI ROGATI ESSENT, RESTITVISSENT: SED HIS, ET IN EOS, QVIBVS EX TESTAMENTO FIDEICOMMISSVM RESTITVTVM FVISSET: QVO MAGIS IN RELIQVVM CONFIRMENTVR SVo PREMAE DEFVNCTORVM VOLVNTATES[o]. Sublata est hoc senatusconsulto dubitatio eorum, qui adip re hereditatem recusare[p] seu metu litium seu prætextu 1 metus censuerūt. 1 Quamquā autem senatus[q] subuenq tum voluit heredibus, subuenit tamen & fideicommissario. nam in eo quòd heredes, si conueniantur, exceptione vti possunt, heredibus subuentum est. in eo verò, quòd si agant heredes, et pelluntur per exceptionem, quódque agendi facultas fideicommissariis competit: procul dubio 2 consultum est fideicommissariis. Hoc autem senatusconsultum locum habet, siue ex testamento quis heres esset, siue ab intestato: rogatusque sit restituere hereditatem. In filio quoque familias militis iudicio, qui de castrēsi peculio vel quasi castrensi testari potest, senatusconsultum locum habet. Bonorum quoque possessores, vel alii sucr cessores ex Trebelliano restituere potuerunt[r] heredita3 tem. De illo quæritur, an is, cui ex causa fideicommissi restituta est hereditas ex Trebelliano senatusconsulto, ipse quoque restituendo ex eodem senatusconsulto transferat actiones. & Iulianus scribit, etiam ipsum transferre actiones. quod & Marcianus probat, & nobis placet.

l cùm autem
m periculosam
n & actiones
o voluntates, consueuerunt.
p recusarent
q senatusconsultum
r poterunt

4 Sed & quotiens quis rogatur duobus restituere hereditatem, alteri pure vel in diem, alteri sub condicione, suspectam dicit: ei, cui erat rogatus pure vel in diem restituere, interim vniuersam hereditatem restitui, senatus censuit. cum autem extiterit condicio, si velit alius fideicommissarius partem suam suscipere, transire ad eum ipso iure a5 ctiones. Si filio vel seruo herede instituto, rogatoque restituere hereditatem, dominus vel pater restituat: ex Trebelliano transferuntur actiones. quod est etiam si suo nomine rogati sunt restituere. idem est, & si ipsi filio pater rogatus sit restituere hereditatem. Sed & si tutor vel curator adulescentis vel furiosi rogatus sit restituere hereditatem, sine dubio Trebelliano locus erit.

Differentia pupilli & adolescentis.

6 Fuit quæsitum, si ipsi tutori rogatus sit restituere pupillus, an ipso auctore restitutionem facere possit. & est decretum à Diuo Seuero, non posse tutori se auctore restituere hereditatem: quia in rem suam auctor esse nō potest. curatori tamen adulescentis ab adulescente poterit s restitui hereditas. quoniam necessaria non est auctoritas[s] ad restitutionem.

s authoritas curatoris

De collegio.

7 Si autem collegium vel corpus sit, quod rogatum est ret stituere[t]: decreto eorum qui sunt in collegio vel corpore, in singulis, inspecta eorum persona, restitutionem valere: v nec enim ipse[v] tibi videtur quis horum restituere.

t restituere hæreditatem:
v ipsi

Fundi obligati æstimatio.

8 Si heres præcepto fundo rogatus sit hereditatem restituere, ex Trebelliano senatusconsulto restituet hereditatem. nec multum facit, si fundus pignori datus est. neque enim æris alieni personalis actio fundum sequitur, sed eū cui hereditas ex Trebelliano senatusconsulto restituta est. sed cauendum est heredi à fideicommissario, vt si forte fundus fuerit euictus à creditore, habeat heres cautum. Iulianus autem cauendum non putat, sed æstimanx dum[x] quanti valet sine hac cautione: hoc est, quanti vendere potest sine cautione: & si potest tanti vendere non interposita cautione, quantum facit quarta pars bonorū: ex Trebelliano transituras actiones. si minoris, retento eo quod deest, similiter ex Trebelliano restitutionem fieri. quæ sententia multas quæstiones dirimit.

x æstimandū fundum, quanti valeat

Nemo plus legati nomine præstat, quàm ad eum peruenit.

9 Si is, qui quadringenta in bonis habeat[y], trecenta legay uerit, & deductis ducentis rogauerit heredem Seio restituere hereditatem: an trecentorum onus fideicommissaz rius subeat, an verò hactenus[z] quatenus ad eum ex hereditate peruenit? Iulianus ait, competere quidem aduersus eum trecentorum petitionem. non autem amplius quàm A in ducentis[A] actionem aduersus fideicommissarium daturum. in heredem autem centum. & mihi videtur vera esse Iuliani sententia: ne damnum fideicommissarius sentiat vltra quàm ad eum ex hereditate quid peruenit. ne-

y habebat,
z catenus
A in ducenta

a oportet

minem enim oportere plus legati nomine præstare, quàm ad eum ex hereditate peruenit, quamuis Falcidia cesset, vt rescripto Diui Pii continetur. Denique etsi ex militis testamento plus legatorum nomine præstatur, quàm quantitas est hereditatis, ære alieno deducto, nec tamen quartam retinere fideicommissario permittitur. Inde Neratius scribit, si heres rogatus restituere totam hereditatem, non deducta Falcidia, rogatus & ipsius alii restituat: non vtique debere eum detrahere fideicommissario secúdo quartam: si liberalitatem ad priorem fideicommissarium heres voluit pertinere. Sed si quadringenta habens ducenta legauerit Titio, & partem dimidiam hereditatis Sempronio restituere rogauerit: ex Trebelliano restitutionem faciendam Iulianus ait, & legatorum petitionem scindi: sic, vt centum quidem petantur ab herede, centum verò alia legatarius fideicommissario petat. quod idcirco dicit Iulianus, quoniam secundum hanc rationem integram quartam habet, id est centum integra. Idem Iulianus scribit, si is qui quadringenta in bonis habeat, trecenta legasset: & deductis centum rogasset heredem, vt hereditatem Sempronio restituat: debere dici, deductis centum restituta hereditate, legatorum actionem in fideicommissarium dari.

b Id est, ut ipse qui rogatus est ut alii restituat ex persona sua prior fideicommissarius. Alii legunt & ipse alii restituere. Sequere Florent.
c Scilicet, priorem fideicommissarium.
d Quidam emendant heredem fideicommissarium priorem, non deducta quarta.

II. CELSVS libro vicesimoprimo Digestorum

QVi quadringenta reliquit, Titio trecenta legauit: heredis fidei commisit, vt tibi hereditatem restitueret. itaque suspectâ iussu prætoris adiit, & restituit. quærebatur, quid legatario dare deberes. dicendú est, quia præsumptum est, voluisse testatorem cum onere legatorum fideicommissum restitui, tota trecenta te dare Titio debere. nam heres hoc rogatus intellegi debet, vt te suo loco constituat: & quod heres perfunctus omnibus hereditarius muneribus, id est post legatorum dationem reliquú habiturus foret, si non esset rogatus & tibi restitueret hereditatem, id tibi restituat. quantum ergo haberet? nempe centum. hæc vt tibi daret rogatus est. itaque sic inducenda est legis Falcidiæ ratio, quasi heres trecenta Titio dare damnatus, tibi centum dare damnatus sit. quo euenit, vt si hereditatem sua sponte adisset, daret Titio ducenta viginti quinque, tibi septuaginta quinque. non ergo plus Titio debetur, quàm si iniussu prætoris adita hereditas foret.

e perfunctis
f & post

III. VLPIANVS libro tertio Fideicommissorum

MArcellus autem apud Iulianum in hac specie ita scribit: si ad heredis onus esse testator legata dixerit, & heres sponte adiit hereditatem: ita debere cóputationem Falcidiæ iniri, ac si quadringenta per fideicómissum essent relicta, trecéta verò legata: vt in septem partes trecenta diuidantur, & ferat quattuor partes fideicommissarius, tres partes legatarius. Quòd si suspecta dicta sit hereditas, & non sponte heres adiit & restituit: centum quidem de quadringentis, quæ habiturus esset heres, resident apud fideicommissarium. in reliquis autem trecentis eadé distributio fiet, vt ex his quattuor partes habeat fideicommissarius, reliquas tres legatarius. nam iniquissimum est, plus ferre legatarium ideo quia suspecta dicta est hereditas, quàm laturus esset, si sponte adita fuisset.

g referat
h est heres, residens

1 Quod autem in suspecta hereditate dictum est, hoc idé dici potest in his testamentis, in quibus lex Falcidia locum 2 non habet. in militis dico, & si qui sunt alii. Item Pomponius scribit, si deductis legatis restituere quis hereditatem rogatur: quæsitum est, verum soluta legata præstanda sint, & quartam ex solo fideicommisso detrahere possit: an vero & ex legatis & ex fideicommisso quartam detrahere possit? & refert Aristonem respódisse, ex omnibus detrahendam, hoc est ex legatis & ex fideicommisso. 3 Res quæ ab herede alienatæ sunt, in quartam imputantur heredi. 4 Quidam liberis suis ex disparibus partibus institutis, datis præceptionibus, vt ipse maximam partem patrimonii inter liberos ita diuisisset, rogauit eú, qui sine liberis decederet, portionem suam fratribus restituere. Imperator noster rescripsit, præceptiones quoque fideicommisso contineri: quia non portionem hereditariam testator commemorauit, sed simpliciter portionem. in portionem autem & præceptiones videri cecidisse.

i esse.
k fideicómissis
l sic, vt
m commemorasset.

Hereditas fisco quæsita cum oneribus suis.

5 Si is qui rogatus fuerit hereditatem restituere, ante quæstionem de familia habitam vel tabulas aperuerit, vel hereditatem adierit, vel quid eorum quæ senatusconsulto prohibentur fecerit, ac per hoc publicata fuerit hereditas: fiscus cum suis oneribus hereditatem adquirit. quare commodum quartæ, quod erat habiturus heres institutus, id ad fiscum pertinet: & ex Trebelliano actiones transeunt. sed & si prohibuerit testamentarium introducere, vel testes conuenire, vel mortem testatoris non defendit, vel ex alia causa hereditas fisco vindicata est, æquè quartæ quidem commodum ad fiscum pertinebit: dodrans verò fideicommissario restitueretur.

n & si quis
o restituetur.

Caput senatusconsulti, quo heres cogitur adire & restituere hereditatem periculo fideicommissarii.

IIII. IDEM libro quarto Fideicommissorum

QVia poterat fieri, vt heres institutus nollet adire hereditatem, veritus ne damno adficeretur, prospectum est, vt si fideicommissarius diceret suo periculo adire, & restitui sibi velle: cogatur heres institutus a prætore adire, & restituere hereditatem. quòd si fuerit factum, transeunt actiones ex Trebelliano, nec quartæ commodo heres in restitutione vtetur. nam cum alieno periculo adierit hereditatem, meritò omni commodo arcebitur. nec interest soluendo sit hereditas, nec ne. sufficit enim recusari ab herede instituto. neque illud inquiritur, soluendo sit hereditas, an non sit. opinio enim, vel metus, vel color eius qui noluit adire hereditaté, inspicitur, non substantia hereditatis. nec immerito: non enim præscribi heredi instituto debet, cur metuat hereditatem adire, vel cur nolit: cum variæ sint hominum voluntates, quorundam negotia timentium, quorundam vexationem, quorundam æris alieni cumulum, tametsi locuples videatur hereditas, quorundam offensas, vel inuidiam, quorundam gratificari voléntium his quibus hereditas relicta est, sine onere tamen suo.

p dicat

V. MARCIANVS libro sexto Fideicommissorum

SEd & qui magna præditus est dignitate vel auctoritate, harenarii, vel eius mulieris quæ corpore quæstú fecerat, hereditatem restituere cogetur.

Interpretatio senatusconsulti.

VI. VLPIANVS libro quarto Fideicommissorum

REcusare auté non tantùm præsentes, sed etiá absentes, vel per epistulam possunt. nam etiá aduersus absentes postulatur decretum: siue certior sit eorum voluntas, recusantium adire, & restituere hereditatem, siue incerta. adeo præsentia eorum non est necessaria. Meminisse autem oportebit, de herede instituto senatum loqui. ideoque tractatum est apud Iulianum, an in testatis locú habeat. sed est verius, eoque iure vtimur, vt hoc senatusconsultum ad intestatos quoque pertineat: siue legitimi, siue honorarii sint successores. sed & ad filium, qui in potestate est, hoc senatusconsultum locum habet, & in ceteris necessariis, vt à prætore compellantur miscere se hereditati: sic deinde restituere. quod si fecerint, transtulisse videbuntur actiones. Si fisco vacantia bona deferantur, nec velit bona adgnoscere, & fideicommissario restituere: æquissimum erit, quasi vindicauerit, sic fiscum restitutionem facere. Item si municipes hereditatem suspectam dicant heredes instituti, dicendum erit, cogi eos adgnoscere hereditatem, & restituere. idemque erit & in collegio dicendum. Titius heres institutus, Sempronio substituto, rogatus est ipsi Sempronio hereditatem restituere. institutus suspectam dicebat hereditatem. quæritur, an cogendus est adire, & restituere hereditatem. & deliberari potest. sed verius est, cogendum eum: quia interesse Sempronii potest, ex institutione quàm ex substitutione hereditaté habere, vel legatis vel libertatibus onerata substitutione. nam & si legitimus heres fuerit is, cui fideicommissaria hereditas relicta est: idem dicitur. Si quis alio loco restituere hereditatem iussus sit, & suspectam eam dicat: Iulianus scribit cogendum eum esse. similemque ei qui in diem rogatus est restituere.

q qui recusant
r in intestatis
s in filio.
t fideicómissum
v idem quoque
x ex institutione magis, quàm. Nota est Florent. & quam supplendi est supra sæpe observatum, in quo non ob ligetur. magn.
y forte legatis.

VII. MARCIANVS libro quarto Fideicommissorum

SEd sciendum est, impendiorum quoque, quæ ad iter explicandum necessaria essent, rationem haberi debere. nam si ita institutus esset, (si) Titio decem dedisset: nó aliter cogeretur, quàm si ei pecunia offeratur. sed & salutis, ac dignitatis ratio habenda erit. quid enim si morbo adplicitus, Alexádriam iussus sit adire? vel nomé vispellionis testatoris ferre?

z cogetur.
A Alexádriá
B vespillonis. de hac dictione vide l. ait Ofilius § penul. ff. de adil. edic.

VIII. PAVLVS libro secundo Fideicommissorum

DE ætate quoque & iure, id est, liceat ei eò ire necne, æstimabitur.

VIIII. VLPIANVS libro quarto Fideicommissorum

SEd & si alio loco iussus est adire, & reipublicæ causa abfuit: æque cogendum adire hereditatem & restituere, Iulianus ait, vbi abest. planè si quis petierit ad deliberationem tempus, & impetrauerit, deinde post tempus deliberationis adierit, & restituerit hereditatem: non videtur coactus hoc fecisse. nec enim suspectam coactus adiit: sed sponte

C deliberádi

sponte post deliberationem. quòd si suspectam dicit, profiteri debet, non sibi expedire adire hereditatem. neque hoc dici oportere, non esse soluendo. sed profiteri eũ oportet, quòd non putat sibi expedire hereditatem adire. Si quis sub condicione fuit heres scriptus, pendente condicione nihil agit, tametsi paratus sit restituere hereditatẽ.

X. CAIVS libro secundo Fideicommissorum

SEd etsi ante diem vel ante cõdicionem restituta sit hereditas, non transferuntur actiones: quia non ita restituitur hereditas, vt testator rogauit. planè posteaquam exstiterit condicio, vel dies venerit, si ratam habeat restitutionẽ heredis: tunc benignius est, intellegi tunc translatas[a] videri actiones.

XI. VLPIANVS libro quarto Fideicommissorum

APud Iulianum relatum est, si legatum fuit heredi instituto relictum, si heres non erit: & ob hoc suspectã dicat hereditatem, ne perdat legatum: offerri ei oportere quãtitatem legati à fideicommissario: deinde cogendum. nec illud admittit Iulianus, vt quasi hereditatem nõ adisset, sic legatum à coherede petat. adiit enim. sed magis arbitratur a fideicommissario ei præstandum. Sed & si quid aliud sua interesse dicet, nõ cogitur adire, nisi ei damnum vel lucrum fideicõmissario[b] sarciatur, vel à prætore onus remittatur, quod recusat. Idem Iulianus[c] ait, si duo fuerint a patre instituti cũ filio eius impubere, & Idem substituti filio: sufficere et qui fideicommissum in secundis tabulis accepit, vnum ex heredibus institutis cogere adire patris hereditatem. hoc enim facto, confirmatisque patris tabulis, poterunt ex substitutione ambo cogi adire, & restituere hereditatem. Vtrum autem præsenti, an etiam absenti restitui possit procuratore adeunte prætorem, videndum est. ego puto, absenti quoque fideicommissario cogi posse heredem institutum adire, & restituere. nec vereri heredem oportere, ne fortè in damno moretur. potest enim ei per prætorem succurri, siue cautum ei fiat siue non, &[d] ante decesserit fideicommissarius, quàm ei restituatur hereditas. est enim huius rei exemplum capere ex rescripto Diui Pii in specie huiusmodi. Antistia decedens Titium heredem instituit, & libertatem dedit Albinæ directam, eique filiam per fideicommissum reliquit, rogauitque vt filiam manumitteret. sed & Titium rogauit, vt manumissæ Albinæ filiæ restitueret hereditatem. cum igitur Titius suspectam diceret hereditatem, rescriptum est à Diuo Pio, compellendum eum adire hereditatem. quo adeũte Albinæ competituram libertatem, eique filiam tradendam, & ab ea manumittendam, tutoremque filię manumissæ dandum: quo auctore restituatur hereditas filiæ statim: quamuis sic fuisset ei rogatus restituere, cum nubilem ætatem complesset. cum autem possit, inquit, euenire, vt ante decedat ea cui fideicommissaria libertas & hereditas relicta est: nec oporteat damno adfici eũ qui rogatus adiit hereditatẽ: remedium dedit, vt si quid horum contigerit, perinde permittatur[e] venumdari[f] bona Antistiæ, ac si heres ei non exstitisset. cum igitur demõstrauerit Diuus Pius succurri heredi instituto, qui compulsus adiit: dici potest etiam in ceteris causis exemplum hoc sequendum, sicubi[g] venerit, restituatur fideicommissaria hereditas ei qui compulit adire, & restituere sibi hereditatem.

XII. PAPINIANVS libro vicensimo Quæstionum

SEd cum ab herede pro parte instituto fideicommissa hereditas sub condicione relicta esset, imperator Titus[h] Antoninus rescripsit, non esse locum constitutioni suæ, neque pupillum extra ordinem iuuandum. præsertim, si nouum beneficium cum alterius iniuria postularetur[i].

XIII. VLPIANVS libro quarto Fideicommissorum

ILle, à quo sub cõdicione fideicommissum relictum est, causari quid non poterit, ne condicio[k] deficiat, & hæreat actionibus: cum nullum damnum sit futurum secundum ea quæ ostendimus. iam igitur non desideratur heredis præsentia. Si de testamento aliquid quæratur, heres non debet audiri, si suspectam sibi hereditatem dicat. nam & si maximè dicatur, vel ius testandi non habuisse eum qui testatus est, vel de viribus testamenti, vel de sua condicione non erit audiendus. quid ergo si de viribus fideicommissi tractetur? hæc quæstio prætermittenda non erit. sed quid, si quis fideicommissarius dicat, adeat prius, & sic de hoc quæratur? credo interdum audiendum fideicommissarium, si cognitio prolixiorem tractatũ habeat. finge enim verba fideicommissi de longinquo petenda, & iustam deliberationem de quantitate fideicommissi incidere. dicendum erit, compellendum eum adire, ne prius heres decedens fideicommissarium decipiat. Tempestiuum est requirere, per quem quis cogatur adire & restituere hereditatem. veluti si prætor ius consul fuerit heres institutus, suspectamque hereditatem dicat: an cogi possit adire & restituere? & dicendum est, prætorem[o] quidem in prætorem, vel consulem in consulem nullum imperiũ habere. sed si iurisdictioni se subiciant, solet prætor in eos ius dicere. sed & si ipse prætor heres institutus suspectam dicat, ipse se cogere non poterit: quia triplici officio fungi non potest, et suspectam dicentis, & coacti, & cogentis. sed in his omnibus casibus atque similibus principale auxilium implorandum est. Si quis filiusfamilias sit, & magistratum gerat: patrem suum, in cuius est potestate, cogere poterit, suspectam dicentem hereditatem adire, & restituere.

XIIII. HERMOGENIANVS libro quarto Fideicommissorũ

NAm quod ad ius publicum attinet, non sequitur ius potestatis[l]. Sed & qui repudiauit hereditatem, cogetur adire & restituere ipsam hereditatem, si iustæ causæ allegentur. planè si bona venierint, nõ oportet præceptorem[m], ne quidem pupillum restituere, nisi ex causa, vt Diuus Pius rescripsit. Si quis compulsus adierit hereditatem ex testamento, quod secundas tabulas habebat: quæsitum est, an per aditionem & tabulæ secundæ firmarentur: quòd[n] videbantur euanuisse non adita patris hereditate. & Iulianus libro quintodecimo scribit, & sequentes tabulas confirmari. quæ sententia verissima est. nemo enim dubitat etiam legata præstari, & libertates competere, & cetera quæcumque sint in testamento, perinde valere, ac si sua sponte heres hereditatem adisset. Qui cõpulsus adiit hereditatem, sicuti ceteris commodis caret, ita hoc quoque casu careat, ne possit pænitendo quartam retinere. & ita inuenio ab Imperatore nostro, & Diuo patre eius rescriptum. Non omnis autem suspectam hereditatem repudiatione amissam cogere potest adiri, & sibi restitui. sed is demum, ad quem actiones transire possunt. neque enim æquum est, ad hoc quem compelli adire hereditatem, vt emolumentum quidem hereditatis refundat: ipse verò oneribus hereditatis obstrictus relinquatur. quare si fideicommissum pecuniarium[o] alicui fuerit relictum, cessat compulsio, tametsi indemnitatis cautio offeratur. proinde qui hereditatem rogatus restituere, is demum compellitur restituere. Sed & si quis bona rogatus sit, vel familiam, vel pecuniam rogetur, vel vniuersam rem meam:

XV. PAVLVS libro secundo Fideicommissorum[p]

VEl omnia sua:

XVI. VLPIANVS libro quarto Fideicommissorũ

COgi poterit. hoc idem & si patrimonium fuerit rogatus, & si facultates: & si quidquid habeo, & si censum meum, & si fortunas meas, & si substantiam meam, & si peculium meum testator dixerit, quia plerique ΥΠΟΚΟΡΙΣΤΙΚΩΣ patrimonium suum peculium dicunt, cogendus erit. de successione enim sua & hic rogauit. nec ignoro in quibusdam ex his Marcianum dubitare, & voluntatis esse dicere quæstionem, vtrum de peculiis tantùm, an & de successione testator sensit. in ambiguo tamen magis de successione sensum dico, ne intercidat fideicommissum. Sed & si quis ita rogauerit, QVIDQVID AD TE EX HEREDITATE BONISVE MEIS PERVENERIT, ROGO RESTITVAS: cogi poterit adire, & restituere hereditatem ex Trebelliano senatusconsulto: quamquam PERVENIRE propriè dicatur, quod deductis oneribus ad aliquem peruenit. Et[t] generaliter autem potest dici, ita demum quem non posse cogi adire, & restituere hereditatem, si de re, vel[q] quantitate fuerit rogatus. ceterũ si de vniuersitate sensisse testatorem appareat, nulla quæstio est, quia siue suspectam dicat, cogi possit: siue sponte adit[r], ex Trebelliano transeant actiones. Inde quæritur, si quis hereditatem rogatus sit restituere deducto ære alieno, vel deductis legatis: an suspectam dicens cogi possit adire, & restituere hereditatem: quia vi[s] ipsi magis id quod superest ex hereditate, quàm ipsam hereditatem restituere sit rogatus. & sunt qui putent, ve[t] Marcianus, inutilem hanc deductionem. nec enim posse ex[v] iure deduci quantitatem. non magis quàm si fundum quis deducto ære alieno, vel deductis legatis restituere sit rogatus. neque enim recipit fundus æris alieni, vel legati[x] imminutionem. Sed Iulianum existimare refert, Trebelliano senatusconsulto locum esse. Et ita duplicitèr fideicommissarius oneretur, si et cum heres æs alienum vel legatum deducit, & cum conuenitur à creditoribus & legatariis: restituta sibi ex Trebelliano hereditate, debere aut

a translatas in eum

b fideicommissi

c In l. ita tamen. §. à patre. versicu. quod si duo infra eod.

d etsi

e permittantur

f venumdare

g vt (sicubi euenerit)

h diuus Pius

i postularet.

k ne si condicio deficiat, inhæreat

l Nam (vt ait Vale. Maxi lib. 2. ca. 2.) publica instituta priuata potestate potiora sunt. Vn & Quintus Fabius, eiusque filius ad hanc sententiam spectans memorabile exemplum proponit. Id ipsum & Plutar. in apophthe. Rom.

m prætorem.

n quæ videantur

o pecuniarium

p Responsorũ

q vel de quantitate

r adiit,

s quia in ipsa aliqua vi inip... Sapere ... erratum in hoc verbo notaui ad l. 01. supra, ad l. Falc.

t esse hanc

v exinde

x legati nomine

deductionem eum non pati ab herede, aut cauere illi heredem, defensum iri eum aduersus legatarios, ceterosque.

3 Si quis heres institutus, rogatus fuerit hereditatem nō totam, sed partem restituere: vel si duobus restituere sit rogatus, & alter ex his velit sibi restitui hereditatem, alter recuset: senatus censuit, vtroque casu exonerari eum qui suspectam hereditatem dicit, totamque hereditatē transire ad eum qui adire cogit. 4 Sed & si quis non hereditatis suæ partem dimidiam rogauit heredem suum restituere, sed [a] hereditatem Seiæ, quæ ad eum peruenerat, vel totam vel partem eius, heresque institutus suspectam dicat: cum placeat illud quod Papinianus ait, ex Trebelliano transire actiones, dici poterit, si suspecta dicatur hereditas, cogendum heredem institutum adire, & restituere hereditatem, totamque hereditatem ad eum cui restitui-tur pertinere. 5 Sed & si miles rogauerit quem res Italicas restituere, vel res prouinciales: dicendum est, suspectam dicentem cogi adire, & restituere. nam, vt eleganter Mæcianus libro sexto fideicommissorum ait, qua ratione ex certa re miles heredem instituere potest, actionesque ei dabuntur: pari ratione etiam ex Trebelliano trāsibunt actiones. & quamuis placeat, cum quis hereditatem bonaque quæ sibi ab aliquo obuenerunt, vel quæ in aliqua regione habet, restituere rogat, ex Trebelliano nō transeant [b] actiones: tamē contra [c] respondendi [d] in militis testamento ait. nam sicuti [e] concessum est, inquit, militibus circa institutionem separare species bonorum: ita & si per fideicommissum ab institutis heredibus id fecerit [f], admittetur Trebellianum senatusconsultum. 6 Cum quidam duos heredes instituerit, eosque inuicem substituerit, & ab his petierit, siue vterque siue alter heres esset, vt hereditas sua ex parte dimidia restitueretur alicui post quinquennium: & scripti suspectam sibi hereditatem dicant, fideicommissarius autem desideret suo periculo adiri hereditatem: censuit senatus, ambos heredes alterumve cogi adire hereditatem, & fideicommissario eam restituere: ita vt fideicommissario, & aduersus eum actiones competant, quasi ex Trebelliano restituta hereditate. 7 Mæcianus scribit, cum quis [g] ex fideicommissarius abesset [h], & præsentes desiderent suo periculo adire hereditatē, translatisque in solidum actionibus in eum qui coegit, absentes, si velint fideicommissum suscipere, à præsente petent. consequenter ait, nec quartam eum retenturum aduersus fideicommissarios suos: quia nec heres potuit. 8 Idem Mæcianus quærit, an is, qui duobus vel pluribus rogatus est restituere hereditatem, cogente aliquo adire possit: & in horum, qui id non desiderauerunt, portionibus Falcidiæ beneficio vti: siue ipsi quoque desiderent sibi restitui, siue alius [l] in locum eorum successerit [k]. & cum hodie hoc iure vtimur, vt totum transeat ad eum qui coēgit: consequens erit dicere, quartæ retentionem amisisse eum qui coactus est. quia in solidum actiones trāsierint in eum qui coēgit. plane si proponas fideicommissarium non ita coēgisse, vt tota hereditas in se transferatur [l]: cum cœperint ceteri desiderare sibi restitui hereditatem, dicendum, Falcidia eum vti posse. rectè igitur Mæcianus ait, multum interesse, vtrum totam restitui hereditatem sibi fideicommissarius desiderauerit, an suam tantummodo partem. nam si sola pars transfertur [m], in residuo Falcidiæ erit locus. si tota hereditas translata sit, cessat huius legis beneficium. 9 Si seruo duorum rogatus quis sit restituere hereditatem, & alter cogere velit suspectam dicentem, alter restituere [n] sibi recuset: hoc erit dicendum, quod in duobus, quorum alter suscipere volult hereditatem, alter non. 10 Si pater filio, quem in potestate habet, roget ut restituere hereditatem: an filius patrem suum, si suspectam dicat hereditatem, cogere possit? & non est dubium, patrem à filio per prætorem cogi posse. Sed etsi ad fideicommissum ad castrense peculium spectaturum est, & filiusfamilias is fuit, qui munus militiæ sustinebat, aliove quo officio præerat: multo magis dicendum erit, posse eū postulare, vt pater suus cogatur adire, & restituere hereditatem. quamuis contra obsequium patri debitum videtur id desideraturus. 11 Sed si seruo suo rogatus sit cum libertate quis hereditatē restituere, siue directa data sit libertas, siue fideicommissaria, dici poterit, cum à seruo suo nō posse cogi adire hereditatem: quamuis si sponte adisset, cogeretur præstare fideicommissariam libertatem, & hereditatem. idque Mæcianus libro septimo de fideicommissis scribit. 12 Idem quærit, si quis paratus sit domino cauere de indemnitate: an possit cogi adire hereditatem, maxime & si pretiū serui offeratur. & rectè ait, non oportere sub incerto cautionis committere se aditioni hereditatis. 13 His qui solidum capere non possunt, ex asse heredes instituti, & rogati restituere solidum, adire hereditatem, & restituere coguntur: cum nihil [o] oneris apud eos remansurum. 14 Si ego heres institutus, & rogatus sim Stichum manumittere, vel alius legatarius: fidei autem meæ commissum sit, vt Titio hereditatem restituam; deinde Titii fidei commisit [p], vt Sticho eandem redderet: Stichus cogere me possit adire, & restituere hereditatem. 15 Talis quoque casus à Diuo Pio terminatus est. nam [q] seruo vni ex heredibus legato, per fideicommissum erat ab eo libertas data, & ab altero hereditas. Diuus etenim Pius rescripsit Cassio Dextro [r] in hæc verba. Hermias [s] si Mosco Theodoto ex parte herede instituto à Pamphilo testatore legatus est, cumque Theodotus, postquam adierit hereditatem, prius quàm à coherede eiusdem Pamphili adiretur hereditas, ad iustam libertatem perduxit, & ob hoc in eum casum res perducta est, vt is qui legauit, intestatus esse non possit, Hermia postulante [t] {mihi} id † Euarestatur compellendus est periculo eius adire, & ex causa fideicommissi hereditatem restituere.

o sit honoris *sequere Flor. semel. Acc. vtrãque notat, ac interpretatur.*
p commissum sit.
q cum
r extero
s Quoniā Hermias Similiano
t postulante me *al deest* mihi.
† Euarestus
a sed &
b transire
c contrarium
d respondendi debere
e sicut in militia
f intestis, in id
g quidam
h absit,
i siue alii
k successerint.
l etiā ferretur
m transferatur,
n restitui

Quibus verbis fideicommissum relinquatur.

XVII. IDEM libro secundo fideicommissorum

EX facto tractatum est, an per fideicommissum rogari quis possit, vt aliquem heredem faciat. & senatus censuit, rogari quidem quem, vt aliquem heredem faciat, nō posse. verùm videri per hoc rogasse, vt hereditatem suam ei restituat: id est quidquid ex hereditate sua consecutus est, vt ei restitueret. Iulianus quoque libro quadragesimo digestorum fideicommissum tale valere ait, FIDEI TVAE COMMITTO, VT HEREDITATEM TITII RESTITVAS, cum esset is, qui rogatus est, à Titio heres institutus. Nō tantùm autem si heredem quem scripsero, potero rogare, vt heredem faciat aliquem: verumetiam si legatum illi vel quid aliud relinquero [v]. nam hactenus [u] erunt obligati, quatenus quid ad eos peruenit. 1 Si quis cauerit, PETO VT ILLE OES, aut ILLE FIDEICOMMISSVM RELINQVAS, aut ILLI LIBERTATEM ADSCRIBAS: admittenda sunt. nā cum in heredum institutione senatus censuit vtile, de ceteris quoque idem erit accipiendum.

v relinquero.
u catenus erit obligati, quatenus quid ad eum

Conditio, si sine liberis decesserit, quomodo accipienda sit.

2 Si quis rogatus fuerit, vt si sine liberis decesserit, restituat hereditatem: Papinianus libro octauo responsorum scribit, etiam naturalem filium efficere, vt deficiat condicio. & in libertino, eodem [y] conliberto hoc scribit. Mihi autem, quod ad naturales liberos attinet, voluntatis quæstio videbitur [z] esse, de qualibus liberis testator senserit. sed hoc ex dignitate, & ex voluntate, & ex condicione eius qui fideicommisit, accipiendum erit.

y eòque alias eodemque
z videtur esse, de quibus

Filij concepti post deportationem non faciunt deficere conditionem fideicommissi adiectam per hæc verba, si decesserit sine liberis secus in conceptis antè, licèt sint nati postea.

3 Ex facto tractatum memini, rogauerat quædā mulier filium suum vt si sine liberis decessisset, restitueret hereditatem fratri suo. is postea deportatus, in insula [A] liberos susceperat. quærebatur igitur, an fideicommissi condicio defecisset. nos igitur hoc [B] dicemus, conceptos quidem ante deportationem, licet postea edantur, efficere vt condicio deficiat. post deportationem verò susceptos, quasi ab alio, non prodesse. maxime cum etiam bona cum sua quodammodo causa fisco sint vindicanda. 4 Si quis rogatus fuerit filiis suis, vel cui ex his voluerit, restituere hereditatem: Papinianus libro octauo [C] responsorum etiam deportato ei tribuit eligendi facultatem, cui liber factus fideicommissum restitui velit. sed si seruus pœnæ fuerit constitutus, nullo ante concepto filio, iam parere condicioni non poterit: decessisseque sine liberis videtur. sed cum decedit, electionem illam, quam Papinianus deportato dedit, huic dari non oportet. 5 Si quis autem susceperit quidem filium, verùm viuus amiserit: videbitur sine liberis decessisse. Sed si naufragio vel ruina vel adgressu vel quo alio modo simul cum patre perierit: an condicio defecerit videamus. & magis non defecisse arbitror. quia nō est verum filium eius superuixisse. aut igitur filius superuixit patri, & extinxit [D] condicionem fideicommissi. aut non superuixit, & extitit condicio. cum autem quis ante, & quis postea decesserit, non apparet: extitisse condicionem fideicommissi magis dicendum est. 6 Si quis ita fideicommissum reliquerit, FIDEI TVAE FILI COMMITTO, VT [E] SI ALIENO HEREDE MORIARIS, RESTITVAS EIO HEREDITATEM: videri [F] eum de liberis sensisse Diuus Pius rescripsit. & ideo cum quidam sine liberis decederet, auunculum ab intestato

A insulam
B hic
C Rossi non hoc Papin. sententia hoc libro reperitur l. cum pater. 77. §. hereditatem. ff. de leg. 2.
D & non extitit condicio
E Id est, vt si alium tibi heredem fit. quàm vnum ex liberis heredem eum ille tandem extitisse subiungit. Proinde Florē. melior est lectio Accursio, qui legit vt si sine hærede.
F Id est, videri hoc com[illegible] Scio heredes ex[illegible] tui voluisse, si defunctus aliùm quàm vnum ex liberis haberet.

intestato bonorum possessorem habens, ex T Isse codicionem fideicommissi rescripsit.

An fructus in restitutionem veniant.

XVIII. IDEM libro quintodecimo ad Sabinum

IN fideicommissariæ hereditatis restitutione constat non venire fructus, nisi ex mora facta est aut cum quis specialiter fuerit rogatus & fructus restituere. Planè fructus in quartam imputantur, vt est & rescriptum.

Quotiens quis rogatur hereditatem restituere, id videtur rogatus reddere, quod fuit hereditatis. fructus autem non hereditatis, sed ipsis rebus accepto feruntur. Si legatum sit heredi relictum, & rogatus sit portionem hereditatis restituere: id solum non debere eũ restituere, quod à coherede accepit. ceterum quod a semetipso ei relictum est, in fideicommissum cadit. & id Diuus Marcus decreuit.

a fideicommissariam
b restitutione
c aut
d cadere.
e Pius

Interpretatio voluntatis.

XVIII. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

VBi purè fideicommissum datum est, si adiectum sit, ROGO OES FILIO TVO, FACIASQVE VT AD EVM PERVENIAT: rescriptum est, videri in id tempus dari, quo capere potest: id est sui iuris fiat.

TE ROGO LVCI TITI HEREDITATEM MEAM CVM ATTIO PARTIARIS. ex senatusconsulto Trebelliano in eum, cui restituta est hereditas, actiones competere Aristo ait: quia pro hoc accipiendum sit, ROGO HEREDITATEM ILLAM RESTITVAS. nec verba spectantur senatusconsulti, sed sententia quibuscumque verbis: dum testator senserit vt hereditas sua restituatur. Qui in distrahendis, conseruandisve rebus hereditariis sumptus factus est, imputari heredi debet.

f Titio
g Huc pertinet locus communis Rhetorũ de scripto & sententia, quẽ tractat Cic. lib. 2. de Inuen. Quintil. li. 7. Institu. Orato.

XX. VLPIANVS libro nonodecimo ad Sabinum

SEd & si ad tempus liberorum fuerit legatum relictũ, & is vxore prægnate decesserit: ad heredem suum restituet legatum.

h Coniunge l. 7. de manumiss. testa.

Indebitum per errorem solutum.

XXI. POMPONIVS libro vicesimo secundo ad Sabinum

HEres cum deberat quartam retinere, totã hereditatem restituit, nec cauit sibi stipulatione proposita. similem eum esse Aristo ait illis qui retentiones, quas solas habent, omittunt. sed posse eum rerum hereditariarum possessionem vel repetere vel nancisci. & Aduersus agentem doli mali exceptione vti posse eũ, & debitoribus denuntiare, ne soluerent.

i Coniunge l. sed & si me putem. de cond. indeb.
k Soluerent.

Interpretatio voluntatis.

XXII. VLPIANVS libro quinto Disputationum

MVlier, quæ duobus filiis in potestate patris relictis alii nupserat, posteriorem maritum heredem instituit, eumque rogauit liberis suis post mortem patris eorum hereditatem suam restituere, vel ei qui eorum superesset. eisdem emancipatis à patre suo vtrisque restituisse hereditatem dicebatur. mox alter ex filiis viuo patre decessisse, quærebatur, an is, qui superrerat ex filiis, partem fratris suo restitutam petere posset, quasi præmaturè datam. Scæuola Diuum Marcum in auditorio de huiusmodi specie iudicasse refert. Brasidas quidam Lacedemonius vir prætorius, cum filiis suis ab vxore diuortio separata, si morte patris sui iuris fuissent effecti, fideicommissum relictum esset: eos emancipauerat. post emancipationem fideicommissum petebant. decreuisse igitur Diuum Marcum refert, fideicommissum eis repræsentandum, intellecta matris voluntate. quæ quia non crediderat patrem eos emancipaturum, distulerat in mortem eius fideicommissum, non dilatura id in mortalitatem, si eum emancipaturum sperasset. secundum hæc dicebam, & in proposita quæstione decretum Diui Marci esse trahendum: & rectè fideicommissum vtrisque solutum. Nõ est dubitatum, cogi posse heredem institutum adire, & restituere hereditatem seruis, siue directa siue fideicommissaria libertas eis data fuisset: cum aspernari heres non deberet personã cogentis. habet enim hic quoque aditum: vt qui nondum petere fideicommissariam libertatem possit, nec directam sibi vindicare, propter spem tamen libertatis & hereditatis aditum ad prætorem & per se habeat.

l Coniunge l. 9. quan. dies leg. ce.
m repræsentandum: quod in oberibus excusatorib. reperit. & magis proba. significat enim ante diem soluere. eodem sensu dixit Cic. repræsentare libertatem. Theoph. 2. & repræsentare vsuram. ad Attic. lib. 12.
n propositam quæstionem

Quod veniat in restitutionem.

Si heres post multum temporis restituat, cum præsenti die fideicommissum sit: deducta quarta restituet. fructus enim qui percepti sunt, neglegentia petentis, non iudicio defuncti percepti videntur. alia causa est, si sub condicione vel in diẽ rogatus fuerit. tunc enim quod percipitur sum mouet Falcidiam: si tantum fuerit, quantum quartam facit, & quartæ fructus. nam fructus, qui medio tempore percepti sunt, ex iudicio testantis percepti videntur.

De culpa lata, & leui.

Sed enim si quis rogetur restituere hereditatem, & vel serui decesserint, vel aliæ res perierint: placet non cogi eum reddere quod non habet. culpæ planè reddere rationem. sed eius quæ dolo proxima est. & ita Neratius libro primo responsorum scribit. Sed & si, cum distrahere deberet, non fecit lata culpa, non leui, & rebus suis consueta neglegentia: huiusmodi rei rationem reddet. sed & si ædes vitiæ sunt culpa eius, reddet rationem. præterea si qui partus extant, & partuum partus: quia in fructibus hi nõ habentur. sed & ipse, si quem sumptum fecit in res hereditarias, detrahet. quòd si sine facto eius, prolixitate temporis ædes vsu adquisitæ sint, æquissimum erit nihil eũ præstare, cum culpa careat.

o In hunc locũ Cuiac. lib. 1. de fu. bonorũ & malorum.
p prolixitate autem

An filia possit in dotem dare res subiectas restitutioni.

Cum proponeretur quidam filiam suam heredem instituisse, & rogasse eam, vt si sine liberis decessisset, hereditatem Titio restitueret: eaque dotem marito dedisse certæ quantitatis, mox decedens sine liberis heredem instituisse maritum suum, & quæreretur an dos detrahi possit: dixi, non posse dici in euersionem fideicommissi factum, quod & mulieris pudicitiæ & patris voto congruebat. quare dicendum est, dotem decedere, ac si quod superfuisset, rogata esset restituere. quòd si tantos fructus ex hereditate mulier percepit, vt inde poterit dotis satisfieri: dicendum est, potius fructibus hoc expensum ferendum, quam fideicõmisso. Vt Trebelliano locus esset, non sufficit de hereditate rogatum esse: sed quasi heredem rogari oportet. Denique si cui portio hereditatis fuerit legata, legari enim posse etiam portionem hereditatis placet nobis, rogatusque fuerit hanc partem restituere: dubio procul nõ fiet restitutio ex senatusconsulto. ideoque nec quarta retinetur.

q fiendũ. Manifestum est error, qui tamẽ in nonnullis codicibus etiam arcubis deprehenditur.
r qua
s retinebitur.

Interpretatio voluntatis.

XVIII. IVLIANVS libro trigesimonono Digestorum

QVotiens paterfamilias vnum vel duos heredes coheredibus suis restituere hereditatem iubet, intellegitur easdem partes in fideicommisso facere, quas in hereditate distribuenda fecerit. sed si iubeantur hi, quibus fideicommissum datur, pecuniam numerare, atque ita fideicommissa reciperet ex quantitate pecuniæ, quam dare iubentur, voluntas colligenda est patrisfamilias. nam et si ex disparibus partibus heredes scripti æquas partes dare iubentur, propius est, vt viriles recipere debeant. si verò summa pecuniæ dandæ congruit portionibus, hereditarias portiones accipere debebunt.

t in fideicommisso
v nam etsi

XXIIII. PAPINIANVS libro quintodecimo Quæstionum

NOnnumquam autem ex voluntate varie rescriptũ & iudicatum est: videlicet si nõ sub appellatione heredum, sed propriis nominibus expressis fideicommissum relinquatur.

x scriptum

XXV. IVLIANVS libro trigesimono Digestorum

QVidam ita testamento scripserat, A TE HERES PETO, FIDEIQVE TVAE COMMITTO, VT QVIDQVID EX HEREDITATE MEA AD TE PERVENERIT, FILIO MEO PRIMA QVAQVE DIE, AVT EI PRIVS QVI EI ACCIDERIT, MATRI EIVS OES REDDAS. quæritur, cum antequam adeatur hereditas, puer decesserit: an fideicommissum matri debeatur. respondi, si puer antequam dies fideicommissi cedat, decessisset: fideicommissum translatum esse ad matrem. postea autem quam dies fideicommissi cedit, si decesserit: ad heredem pueri fideicommissum pertinere. Sed an ea voluntas fuit patrisfamilias, vt si ante restitutum fideicommissum puer decessisset, matri potius, quam heredibus præstaretur: prætor æstimabit ex persona matris, & ex persona heredis pueri. Marcellus: sed testatoris voluntati congruum est, quandocumque puer decesserit, siue antequam dies fideicommissi cedit, siue postea, ad matrem transferri fideicommissum, si non iam puer hoc acceperit. eoque iure vtimur. Si seruo herede scripto dominus rogatus est eidem seruo restituere hereditatem, cum liber esset: vtile fideicommissum est. Si quis filium suum ex asse heredem instituit, & codicillis, quos post mortem filii aperiri iussit, fidei eius commisit, vt si sine liberis decesserit, hereditatem suam sorori suæ restitueret: & filius, cum sciret quod in codicillis scriptum esset, Stichum seruum hereditarium testamento suo liberum esse iussit: heredes filii pretium eius serui sorori defuncti præstare debent, libertate fauore sui seruata. hoc amplius etsi ignorasset filius codicillos à patre factos, nihilo minus heredes eius pretium præsta-

y eiusdẽ reddas.
z si antè, quàm
A decesserit
† cessit.
B pretiũ omne
C serui

re debebunt, ne factum cuiusquam[a] alteri damnum adferat. Sed & si seruus iste a Sempronio heres institutus sit, eamque hereditatem, posteaquam ex testamento fratris ad libertatem peruenerat, adierit, hereditatis quoque æstimationem heredes fratris sorori eius præstare debent: qua[b] si manumissus non esset, iussu mulieris adire eam potuisset. si verò viuente filio Sempronius decessetit, hereditas in causa fideicommissi non deduceretur. quippe ab ipso filio adire iussus hereditatem, ei adquireret.

a olim Mago placeit Flordi, vt ratio generalis, non autē certo aliquo tamen in specie accommodata hoc tradatur

b quia

De ciuitate.

XXVI. PAVLVS libro singulari de Senatusconsultis.

OMnibus[c] ciuitatibus, quæ sub imperio populi Romani sunt, restitui debere & posse hereditatem fideicommissam, Apronianum senatusconsultum iubet. sed & actiones in eas placuit ex Trebelliano transferri. sed[d] municipes ad eas admittuntur.

c Coniunge cum Lemnatio, quo maxime notum est, supra, de legat. 1.

d sed &

XXVII. IVLIANVS libro quadragesimo Digestorum

ITa tamen, vt his[e] quibus restituetur hereditas, actorem eligant & ad agendum & ad excipiendas actiones.

e Il, quibus

1 Si seruum hereditarium heres, qui coactus adierit, iussisset adire hereditatē ab alio[f] eidem seruo relictam, & tūc hereditatem, quam suspectam sibi esse dixerat, restituerit: an etiam eam hereditatē, quæ per seruum adquisita esset, restituere deberet, quæsitum est. dixi, non magis hanc hereditatem in restitutionem venire, quàm quod seruus hereditarius post aditam hereditatem stipulatus fuisset, aut per traditionem accepisset: aut fructus qui ex rebus hereditariis percepti fuissent. vtique si nulla mora fideicommisso facta fuisset. sed si quid ante aditam hereditatē seruus stipulatus fuisset, aut per traditionem accepisset: id restitui debebit, sicut fructus ante aditam hereditatem in restitutionem venient.

f herede seruo

Qui coactus adijt hereditatem, commodum ex hereditate consequi non debet.

2 Qui suspectam sibi hereditatem dicit, nullum commodum ex testamento consequetur, quod habiturus non esset, si heres institutus non fuisset, aut non adisset. & ideo si pupillo substitutus fuerit, itáque QVISQVIS MIHI HERES ERIT, IDEM FILIO MEO HERES ESTO: hereditatem, quæ[g] ex substitutione ad eum peruenerit, restituere cogendus erit. si verò detracto hoc articulo, QVIS QVIS MIHI HERES ERIT, substitutus ita fuerit, TITIVS FILIO MEO HERES ESTO: tum si solus patri heres extiterit, nihilo minus cogendus erit hereditatem pupilli restituere. si verò coheredem habuerit, retinebit pupilli hereditatem: quia potuit coherede adeūte, quamuis ipse patris omisisset hereditatem, ex substitutione adire.

g Deficit: mala tamen.

3 Si pater filium, quem in potestate habebat, heredem scripserit, & ab eo petierit, vt hereditatem Sempronio restitueret, isque suspectam sibi esse dicet: poterit ex Trebelliano senatusconsulto hereditas restitui. quare etsi non immiscuerit se hereditati, nihilo minus actiones, quæ ei & in eum competebant, ad Sempronium transferentur.

4 A patre heres scriptus, & exheredato filio substitutus, si rogatus fuerit hereditatē, quæ ad eum ex substitutione peruenerit, Titio restituere: cogendus non est viuo pupillo patris hereditatem adire. primum, quia sub condicione fideicommissum datum est: deinde, quia non probe de hereditate[h] viuentis pueri ageret. mortuo autem pupillo compelli debet hereditatem patris adire. Quòd si duo heredes a patre instituti fuerint, & vtriusque fidei commissum sit, vt exheredati filii hereditatem restituerent: satis erit vel vnum cogi adire. hoc enim facto etiam is, qui patris hereditatem non adit, filii hereditatē adire & restituere cogetur.

h Hac sententia Iulianum referunt l. 2. §. interdum. ff. de vulg. & pup. substit. quo loco coniunge.

5 Quotiens filius emancipatus bonorum possessionem cōtra tabulas accipit, nulla ratio est compellēdi heredis ad restituendā hereditatē. & sicut neque legata neque fideicommissa cetera præstare cogitur, ita ne ad restitutionem quidem hereditatis cōpelli debet. Marcellus: plane[i] non est compellendus adire, si iam filius bonorum possessionem[k] : ne intercidat fideicommissum mortuo herede instituto, & omissa á filio bonorum possessione.

i planè est cōpellendus adire, si non iam filius bonorū &c.

k possessionē acceperit

Restituta hereditate actiones transeunt in fideicommissarium.

6 Qui ex Trebelliano senatusconsulto hereditatem restituit, siue petat á debitoribus hereditariis, siue ab eo petatur: exceptione restitutæ hereditatis adiuuari, vel summoueri poterit. actiones autem fideicommissario competunt, quas habuit heres eo tempore quo fideicommissum restituebat. Marcellus: sed eas quoque actiones, quæ sub condicione erant, & quarum dies eo tempore non cesserat, fideicommissario competere placet. sed antequam restitueretur hereditas, exceptione aliqua heres adiuuandus non est: cum hoc minus ex causa fideicommissi restiturus[l].

7 Trebellianum senatusconsultum locum habet, quotiens quis suam hereditatem vel totam vel pro parte fidei heredis committit[m]. quare si Mæuius te heredem instituerit, & rogauerit vt (hereditatem Titii[n] restituas, tuque) hereditatem Mæuii adieris: perinde á te fideicommissum petetur, ac si fundū, qui tibi á Titio legatus esset, restituere rogatus fuisses. ideoque & si suspectam Mæuii hereditatem dixeris, cogi te non oportet eam adire. quòd si Mæuius te rogauerit & suam hereditatem & Titianā restituere, tuque sponte adieris hereditatem: veteris legis Falcidiæ commodo, & partem quartam Mæuianæ hereditatis retinebis, dimidiam & quartam ex fideicommisso restitues. nec intererit, eidem vtramque hereditatem, an alii Mæuianam, alii Titianam rogatus fueris restituere. sed si suspectam Mæuianam hereditatem dixeris, cogeris eam adire, & restituere ei Qui rogatus fueris. is autem, cui Titianam hereditatem restituere rogatus fueris, non poterit te compellere ad adeundum.

l restituturus sit.

m commisit.

n adeas & restituas: iniustum est adeas: quo enim rogatur restituere, rogatur quoque adire, quod restituere nō possit, nisi prius adierit.

Actio competens fideicommissario contra heredem.

8 Si ex Trebelliano hereditatē restituit heres, & fructus prædiorum[o] retinet, vel ipsa prædia, siue etiam debitor eius, qui testamentum fecit, fuerit: necessarium est actionem aduersus eum fideicommissario dari. Marcellus. hoc idem necessariò faciendum est, cum parte hereditatis restituta, familiæ erciscundæ iudicium inter eum qui restituit hereditatem, & qui receperit, accipietur.

o cum prædio

9 Qui rogatus est emancipato filio restituere hereditatem, cogi debet adire, & restituere: quamuis filius contra tabulas bonorum possessionē accipere possit.

10 Si patronus ex parte debita heres institutus, & rogatus restituere hereditatem, suspectam sibi esse dicat: puto rectius facturum prætorem, si coegerit eum adire hereditatem, & restituere: quamuis possit mutata voluntate eam partem hereditatis retinere.

De præceptionibus.

11 Si[p] præceptis[q] quibusdā rebus heres rogatus sit restituere hereditatē, & coactus eam adierit[r]: an præcipere debeat? respondi, eum qui iussu prætoris adit hereditatem, omni commodo prohiberi debere. Sed si eidem legatū esset sub hac condicione, si heres non esset, & suspectam sibi hereditatem dicat: non aliter cogendus est adire, quàm vt legata, quæ sub condicione, si heres non esset, data erant, restituantur. non quidem á coheredibus, ne onerentur: sed ab eo Qui restituta fuerit hereditas. nam sicut explendæ fidei gratia cogēdus est adire hereditatem, ita ob id ipsum damno adfici non debet.

p Hac sententia Iulianus refertur ab Vlp. l. apud Iulianū. in prin. supra, ea.

q perceptis

r adiisset

De fructibus perceptis ab herede.

12 Heres ex asse erat instituta cōsobrina mea, & eius fidei commissum, vt partem dimidiā hereditatis statim Publio Mæuio restitueret: alterā partem, cū ipsa moreretur, eidē Publio Mæuio. præterea alia aliis legata data sunt. Mæuius partem dimidiā hereditatis statim percepit, & cauit, quod amplius quàm per legem Falcidiam liceret cepisset, redditurum. sed & ceteri legata solida acceperant, & similiter de restituendo quod amplius percepissent, cauerunt. mortua cōsobrina mea Publius Mæuius desiderat sibi alteram partem hereditatis cū fructibus restitui. quæro itaque quantum ei restituere debeā. vtrum quod supra quadrantem bonorū penes consobrinam meam remanserat, nec amplius quicquam: an & ab aliis, quibus legata soluta sunt, repetere quid debeā, & quātum. item quæro, si quod ab his ex stipulatione percepero, & quod apud consobrinam meam supra quadrantem remanserat, non efficiet partem dimidiam hereditatis: an ex incremento & fructibus eius summæ, quæ supra quadrantem bonorum penes consobrinam meam remansit, supplere ei debeam dumtaxat, ne partem dimidiam hereditatis quantitas quæ restitueretur excedat. an verò, sicut Publius Mæuius desiderat, quidquid seposito quadrante bonorum, eius[s] quadrantis fructibus, perceptum est, restitui ei debet. respondi, quod supra quadrātem penes consobrinam tuam remansit, si adiectis fructibus quantitatem partis dimidiæ hereditatis, quæ mortis tempore fuit, non minuet: totum Publio Mæuio restituendum. nec ex stipulatione ab his, quibus legata soluta sunt, repeti quicquā potest. si verò fructus quantitatem partis dimidiæ exuberans[t], quadranti tuo & fructibus eius accedet. si verò fructus eius partis, quæ supra quadrantem apud cōsobrinam tuam remanserat[v], non implent[u] quantitatem partis dimidiæ bonorum, ex stipulatione agi poterit. In summa ratio ita ponēda est, vt cum omni modo quadrantem excedit fructus. Si in[y] tantum excreuerit, vt quantitatē partis dimidiæ

s cūmque

t exuperans,

v remāserāt,

u impleret

y & in tantū

dimidiæ bonorum excedat: etiam id quod excesserit retineas. Qui suos seruos rogatus est manumittere, & hisdem hereditatem restituere: detracto pretio seruorum hereditatem restituere debebit.

De fructuum restitutione.

XXVIII. AFRICANVS libro sexto Quæstionum

EX asse heres institutus, partem hereditatis mihi pure, (tibi[a]) sub condicione restituere rogatus, cum suspectam diceret, postulante me adit, & mihi totam ex senatusconsulto restituit. quandoque condicio extiterit, an fructus partis suæ[b] restituere tibi debeam, non immerito dubitabatur[c]. & plerisque placet, non esse eos præstandos: quia nec ab herede præstarentur, si sua sponte adisset. sufficiat[d] autem ius tuum tibi integrum conseruari, non etiam meliorem condicionem tuam fieri. Idem tamen existimabant[e], si ex asse heres institutus mihi quadrantem pure, tibi æque quadrantem sub condicione restituere rogatus sit, & cum suspectam hereditatem diceret, cogente me adit: quandoque[f] condicio extiterit, semissem tibi esse restituendum. sed nec lege Falcidia in proposita specie vsurum me puto: quamuis scriptus heres, si sponte adisset, vteretur.

Valet prius testamentum, iure fideicommissi, propter verba posterioris.

XXVIIII. MARCIANVS libro quarto Institutionum

SI quis priore facto testamento, posterius fecerit testamentum: etiam si ex certis rebus in posteriores tabulas heredes instituit, superius tamen testamentum sublatum est, vt Diui quoque Seuerus & Antoninus rescripserunt. cuius constitutionis verba rettuli, cum alia quoque præterea in constitutione expressa sunt. Imperatores Seuerus & Antoninus Cocceio Cumpano. Testamentum secundo loco factum, licet in eo certarum rerum heres scriptus sit, iure valere perinde ac si[g] rerum mentio facta non esset. sed[h] teneri heredem scriptum, vt contentus rebus sibi datis, aut suppleta quarta ex lege Falcidia, hereditatem restituat his qui priore testamento scripti fuerant, propter inserta fideicommissaria[i] verba, quibus vt valeret prius testamentum expressum est, dubitari non oportet. & hoc ita intellegendum est, si non aliquid specialiter contrarium in secundo testamento fuerit scriptum.

De legatione.

XXX. IDEM libro octauo Institutionum

SI legatus suspectam hereditatem dicat, &[k] legationis tempore compellendus est accipere iudicium. quia hic non multum officio occupatur. & licet deliberare se dicat an adeat, cogendus est adire. sed non vt statim restituat, sed vt reuersus domum, si putauerit sibi expedire, commodo Falcidiæ vel testamenti vtatur, vel si non putauerit, restituat totam hereditatem, ne onera patiatur. Si quis bona sua, vel omnia sua rogauerit restituere: fideicommissariam restitutionem esse intellegendum est. nam meorum[l] & tuorum appellatione etiam actiones contineri, dicendum est. Si filiofamilias vel seruo[m] restituatur[n], &[o] postea pater vel dominus ratum habuerit: transeunt ex Trebelliano senatusconsulto actiones. Multum interest, vtrum quæ[p] pars iure hereditario retineatur, an verò in re vel pecunia. nam superiore casu actiones diuiduntur inter heredem & fideicommissarium. posteriore verò apud fideicommissarium sunt actiones.

De principe.

Et[q] heres institutus, rogatusque hereditatem restituere percepta[r] aliqua summa vel re: etiam si in perceptione minus quàm quarta parsesset, non amplius principem pati[s] vindicaturum. sed[t] & si sine vlla perceptione rogatus fuerit hereditatem restituere, plerumque quarta donata est à principibus[v]. & ita Diuus Traianus & Hadrianus & Antoninus rescripserunt.

XXXI. IDEM libro nono Institutionum

SI Cui[x] pure libertas, & per fideicommissum sub condicione hereditas relicta est: cogitur heres adire hereditatem, si suspectam dicat, & restituere. & deficiente condicione libertas eripi non potest. Si[y] autem ei, qui in diem libertatem accepit, hereditas per fideicommissum relicta fuerit: suspectam eum interim non posse adiri, Diuus Pius Cassio Hadriano rescripsit: cum non potest nondum libero hereditas restitui. nec rursus contra voluntatem defuncti libertatem[z] esse præstandam.

An heres cogatur conditioni parere.

Si sub condicione heres institutus, rogatusque hereditatem restituere, non vult condicioni parere, & adire hereditatem. si facti est condicio[A], debet parere, & adire, & restituere. vel si in dando sit, offerente fideicommissario, recusante autem herede factum adimplere, licentia dabitur fideicommissario secundum imitationem dationis factum implere. & tunc necessitas imponitur[B] (adire) hereditatem. ceteræ condiciones, quæ non sunt in potestate heredis, ad officium prætoris non pertinent.

Fructuum restitutio.

XXXII. CELSVS libro vicesimo Digestorum

BAllista filiumfamilias heredem instituit ita, REBELLIANVS[C] SI CAVERIT COLONIAE PHILIPPENSIVM, SI SINE LIBERIS MORIETVR, QVANTAECVMQVE PECVNIA EX HEREDITATE DE BONIS MEIS AD EVM PERVENIT, EAM PECVNIAM OMNEM AD COLONIAM PHILIPPENSIVM PERVENTVRAM. respondi, ex his verbis[D] quæ proponis, (id est) PECVNIAM, existimo etiam fructus, quos ex hereditate percepit, restituere eum debere: perinde quasi specialiter hoc testator expressisset.

XXXIII. MARCIANVS libro octauo Institutionum

SCribit Celsus libro vicesimo digestorum[E], si qui quadrigenta in bonis habebat, petit ab herede suo, vt si sine liberis moreretur, quanta pecunia ex hereditate sua ad eum peruenisset, Mæuio restitueretur: si ex fructibus medio tempore quadrigenta perceperit, & sine liberis decesserit: heredem eius Mæuio quadrigenta debiturum. & cum diu multùmque tractauit, an cum augmentum heres sensit, tot et periculum sustineat, an per contrarium: nouissime ait, iniquum esse ad fideicommissarium damnum pertinere, ad quem augmentum non pertinet. & an ad supplendum, inquit, quodcumque ex quadrigentis defuerit, etiam augmentum ad eum pertinebit: hoc est vt vsque ad summam quadrigentorum damna & fructus computentur. quod verius esse arbitror.

XXXIIII. IDEM libro secundo Regularum

SI eius[F], qui nouissimus[G] ex filiis mortuus est, partem hereditatis propinquo voluit pater restitui, & si[H] simul fratres diem suum obiissent: propinquum, si non ostenderit quis nouissimus obisset, ad partem hereditatis non admitti: sed matrem ex Tertylliano senatusconsulto ad vtriusque hereditatem admitti constat.

XXXV. VLPIANVS[I] libro sexto de officio proconsulis

CVm heres instituta furiosa hereditatem esset rogata restituere: curatorem eius secundum tabulas bonorum possessione accepta posse transferre actiones Diuus Pius decreuit.

Cautio heredi præstita à fideicommissario.

XXXVI. PAVLVS libro tertiodecimo ad Edictum

CVm[K] hereditas ex fideicommissi causa restituta est, si ante (cum herede) compromissum est, puto fideicommissarium cauere debere heredi, sicut cum heres multa antequam restitueret, administrauit. nam quod dicitur, retinere eum oportere, non est perpetuum. quid enim si nihil est[L], quod retineat? veluti cum omnia in nominibus sunt, aut in corporibus quæ non possideat. nempe enim is, Qui restituta est, omnia persequitur. & tamen heres iudiciis quibus conuentus est, aut stipulationibus quibus necesse habuit promittere, (omittere) obstrictus manebit. ergo non aliàs cogetur restituere, quàm[M] ei caueatur.

Restituere hereditatem quid sit.

XXXVII. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

REstituta hereditas videtur, aut re ipsa, si fortè passus est heres possideri res hereditarias vel totas vel aliquas earum hac mente, vt vellet restituere, & ille suscipere: non si ex alia causa putauit te possidere. sed & si postea ratum habuit, idem erit dicendum. sed & si verbo dixit se restituere, vel per epistulam, vel per nuntium restituat, audietur. sed & si voluntate tua alii restituerit, in te transibunt actiones. item si alius iussu meo restituit, vel ratam habuit restitutionem, transisse actiones videntur.

De pupillo restituente.

Pupillus autem ipse debet restituere tutore auctore, non tutor sine pupillo, nisi infans est. quia nec mandare actiones tutor pupilli sui potest, ne se quidem auctore pupillum restituere potuisse hereditatem, Diuus Seuerus in persona Arrii Honorati pupilli decreuit, qui Arrio[N] Antonino patruo & tutori suo restituerat. Sed etsi pupillo sit restituenda, non posse pupillo sine tutoris auctoritate restitui constat.

XXXVIII. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum

NOn[O] enim solutio est hereditatis restitutio, sed & successio, cum obligetur[P].

debitori liberatio relinquitur, ipse sibi soluendo videtur: &, quod ad se attinet, diues est. quippe si ei mortis causa accepto feratur id quod debet, quadringenta cepisse videbitur, licet nihil facere possit. sensisse enim liberationem plenam videtur, quamuis nihil facere possit, si soli ei liberatio relicta est. & ideo Falcidia interueniente trecenta accepto illi ferri debent: residua centum durabunt in obligationem[a]. & si quidem facere posse cœperit, exigentur ab eo dumtaxat vsque ad centum. idémque erit dicendum, & si mortis causa accepto ei quadringenta ferantur. Vnde eleganter dicitur, acceptilationem in pendenti fore. vt si quidem mortis tempore quadringenta tota inueniantur, in trecenta valeat acceptilatio. si verò præterea aliquid inueniatur, quod quadrantem suppleat: heredi in quadringenta acceptilatio proficiet. Quod si debitor iste quadringentorum dumtaxat centum facere potest: quia sibi soluendo est, necesse habebit centum refundere. Cum igitur debitor sibi soluendo sit, eueniet, vt si herede aliquo instituto ipsi debitori liberatio, & alij quadringenta legata sint: si quidem soluendo sit debitor, centum quinquaginta ex trecentis retineat, alia centum quinquaginta legatario præstentur, heres centum habeat. sin verò centum tantùm facere possit, heredi ex refecto quarta seruanda est. sic fiet, vt centum quæ præstari possunt, in quattuor partes diuidantur. tres partes ferant legatarij: heres vigintiquinque habeat: debitor, qui soluendo non est, secum centum quinquaginta compenset. de residuis centum quinquaginta, quæ exigi non possunt, venditio fiet nominis. idque quasi solum in bonis fuerit, repræsentatur. quòd si nihil facere debitor potest, æque in centum quinquaginta accepto liberandus[b] est. de residuo venditionem nominis faciendam Neratius ait. quod & nos probamus.

a obligatione.

b liberandum esse.

LXXXIII. IVLIANVS libro duodecimo Digestorum

SI[c] creditor filij tui heredem te instituerit, & legis Falcidiæ rationem ponas: peculij quantitas, quod[d] aditæ hereditatis tempore fuisset, in quadrantem tibi imputabitur.

c Hæc lex coniungenda est cum l. eo tempore. §. si creditor. de pecul. ex sententia Marcelli. Lenm quo. 1 ... vt eius creditoris ratio habeatur, quod etiam legatariorum esse maxime videbitur.

d quæ aditæ à Cæsar. l. vnusquisque. 18. de procur.

LXXXIIII. IDEM libro tertiodecimo Digestorum

REpetetur[e] casus, quo heres agere potest, quamuis testator agere non potuerit. veluti si tutor, cum soluerer legata, non interposuerit stipulationem, quanto plus quàm per legem Falcidiam capi licuerit, solutum fuerit, reddi. pupillus quidem eo nomine tutelæ non agit: sed heredi eius hoc quoque nomine tutor obligatus erit.

LXXXV. IDEM libro octauodecimo Digestorum

SI dos socero data est, & solus filius heres patri exstiterit: dotem confestim in computatione[f] hereditatis, & Falcidiæ rationem in ære alieno deducet. alter enim videbitur indotatam vxorem habere. quòd si filius extraneum coheredem habeat, ipse quidem semper pro qua parte patri heres erit, dotem in ære alieno deducet. & coheres eius, antequam dos à filio præcipiatur[g].

f computationem

g percipiatur.

An prælegata veniant in restitutionem fideicommissariam.

LXXXVI. IDEM libro quadragesimo Digestorum

TItia[h] testamento suo Titium fratrem suum ex parte tertia heredem instituit, fideique eius commisit, vt hereditatem retenta quarta parte Secundæ & Proculæ restituat. eadem fratri quædam prædia prælegauit. quæro an Titius ea quæ prælegata sunt, etiam pro ea parte hereditatis, quam rogatus est[i] restituere, an integra retinere debeat. respondi, Titium legata integra retinere debere. sed in partem quartam imputari oportere duodecimam partem prædiorum. sed si non esset adiectum, vt pars quarta deduceretur: totum trientem prædiorum legi Falcidiæ imputari oportere. quoniam contra sententiam matrisfamiliæ lex Falcidia induceretur.

h Coniunge l. in. eius. 29. de cond. indeb. l. ita tamen. 27. ad Trebell.

i vt restitueret,

LXXXVII. IDEM libro sexagesimo primo Digestorum

QVi fundum solum in bonis centum relinquebat, si heredem suum damnauerit, vt eum quinquaginta Titio venderet: non est existimandus amplius quàm quinquaginta legasse. adeóque lex Falcidia locum non habet. Item [si] is, qui duos fundos in bonis centum haberet, si me & Titium heredes instituisset, & damnasset me, vt Titio fundum Cornelianum quinquaginta venderem, & contra Titium damnasset, vt mihi fundum Seianum quinquaginta venderet: non animaduerto quemadmodum lex Falcidia locum habere possit: cum vterque heredum vnius fundi partem dimidiam hereditario iure habiturus sit, in qua pars dimidia hereditatis est. nam certè qui damnatus est fundum Cornelianum vendere, Seiani fundi partem hereditario iure habet. item qui damnatus est Seianum fundum vendere, partem Corneliani fundi hereditario iure retinet. Si quis heredem instituerit eum, cui rogatus fuerat post mortem suam centum restituere, an ratione legis Falcidiæ centum deducere debet: quia si alius quilibet heres exstitisset, hæc centum in ære alieno poneretur.

Conditio, cuius euentus vel defectus legata non vitiat, eorum petitionem non differt: & plures portiones vnius & eiusdem instituti contribuuntur ad augendum legata.

Si tu ex parte quarta, Titius ex parte quarta heredes scripti fueritis, deinde tu ex parte dimidia heres institutus fueris sub condicione, & legata, item libertates datæ fuerint: pendente condicione libertates competent, legata tota præstabuntur. quia siue condicio exstiterit te herede existente, vtraque valent: siue condicio defecerit, tu & Titius heredes eritis.[k] Lege Falcidia si hoc quæris, an existente condicione misceatur quadrans tuus & semis, atque ita pro dodrante ratio ponenda est cum his quibus à te pure herede legatum est, respondebimus, misceri duas partes. Qui filium suum impuberem & Titium æquis partibus heredes instituerat, à filio totum semissem legauerat, à Titio nihil: & Titium filio substituerat. quæsitum est, cum Titius ea institutione adiisset, & impubere filio mortuo, ea substitutione heres exstitisset: quantum legatorum nomine præstare deberet. & placuit solida legata eum præstare debere. nam confusi[l] duo semisses efficerent, vt circa legem Falcidiam totius assis ratio haberetur, & solida legata præstarentur. sed hoc ita verum est, si filius antequam patri heres exsisteret, decessisset. Si verò[m] patri heres fuit, non ampliora legata debet substitutus, quàm quibus pupillus obligatus fuerat: quia non suo nomine obligatur, sed defuncti pupilli, qui nihil amplius quàm semissis dodrantem præstare necesse habuit. Quòd si extranei heredis semis totus legatus fuerit, isque pupillo, à quo nihil legatum erat, ex substitutione heres exstiterit: poterit dici augeri legata, & perinde agendum, ac si cuilibet coheredi substitutus fuisset, eóque omittente hereditatem, ex asse heres exstitisset. quia semper substitutus rationem legis Falcidiæ ex quantitate bonorum, quæ pater reliquerit, ponet. eadem dicenda sunt & si pater duos impuberes heredes instituerit, & eosdem inuicem substituerit: deinde iure substitutionis ad alterum hereditas reciderit, & legis Falcidiæ ratio habenda sit.

k De lege

l nam confusi duos semisses efficere.

m verò pupillo

Si exheredatus succedit fratri ex substitutione, & sic ex voluntate expressa, valent legata ab exheredato substituto. Sed si succedit ex potestate legis, non valent.

Qui filios impuberes duos habebat, alterum heredem instituit, alterum exheredauit: deinde exheredatum instituto substituit, ac postea exheredato Mæuium: & ab eo legauit. & exheredatus fratri impuberi exstitit heres. deinde impubes decessit. cum iudicio patris facultates paternæ per causam hereditariam ex substitutione ad eum[n] perueniant, potest dici legata ab eo relicta præstanda esse, habita ratione legis Falcidiæ in his bonis quæ[o] pater mortis tempore reliquerit. Nec huic contrarium est, quòd cum exheredato pater legatum dederit, nihilo magis substitutus legatis obligabitur. quia eo casu non hereditatis paternæ portio, sed legatum ad eum peruenit. dicet aliquis, quid ergo si exheredatus filius non ex substitutione fratri suo heres exstiterit: sed aut lege, aut per interpositam personam, atque ita impubes decesserit? sic quoque existimandus erit substitutus legata debere[p]? minimè. nam quantum interest, exheredatus filius ex substitutione fratri suo heres exsistat, an alio modo: vel ex eo apparet, quòd aliàs ab eo legare pater potuit, aliàs non potuit. est igitur rationi congruens, ne plus iuris circa personam substituti testator habeat, quàm habuerat[q] in eo, cui eum substituebat.

n Mæuium

o quas

p minimè debere. nam

q haberet

De contributione legatorum.

Coheres pupillo datus si pro parte sua legata habita legis Falcidiæ ratione præstiterit, deinde impubere mortuo ex substitutione heres exstiterit, & semis pupilli legatis exhaustus esset, ex integro legis Falcidiæ ratio ponenda erit: vt contributis legatis quæ ab ipso, & quæ à pupillo data fuerant, pars quarta bonorum apud eum remaneat. licet enim pupillo heres exsistat, tamen circa legem Falcidiam perinde ratio habetur, ac si patri heres exstitisset. nec aliter augebuntur legata, quæ ab ipso vltra dodrantem data fuerant: quàm augentur, cum ex parte heres institutus, & coheredi suo substitutus, deliberante coherede legata habita ratione legis Falcidiæ soluit, deinde ex substitutione alteram quoque partem hereditatis adquirat.

Voluntas

Voluntas sequenda est, neglecta subtilitate, quæ res inexplicabilis redditur.

LXXXVIII. AFRICANVS libro quinto Quæstionum

QVi quadringenta habebat, trecenta legauit: deinde fundum tibi dignum centum aureis sub hac condicione legauit, si legi Falcidiæ in testamento suo locus non esset. quæritur, quid iuris est. dixi ΤΩΝ ΑΠΟΡΩΝ hanc quæstionem esse, qui tractatus apud dialecticos ΤΟΥ[a] ΨΕΥΔΟΜΕΝΟΥ dicitur. etenim quidquid constituerimus verum esse, falsum repperietur. namque si legatum tibi datum valere dicamus, legi Falcidiæ locus erit: ideóque deficiente condicione non debebitur. rursus si, quia condicio deficiat, legatum valiturum non sit: legi Falcidiæ locus non erit. porro si legi locus non sit, existente condicione legatum tibi debebitur. cum autem voluntatem testatoris eam fuisse appareat, vt propter tuum legatum ceterorum legata minui nollet: magis est, vt statuere debeamus tui legati condicionem defecisse. Quid ergo dicemus, si ducenta legauit, & tibi similiter sub eadem condicione ducenta legata esse proponantur? nam aut exstitisse aut defecisse legati tui condicionem, vt aut totum aut nihil tibi debeatur, & iniquum, & contra voluntatem testatoris existimabitur. rursus partem deberi, rationi non congruit. quando necesse est, totius legati condicionem vel exstitisse vel defecisse. ergo per exceptionem doli mali tota ea res temperanda erit. quare cum quis tale quid consequi velit, sic Consequetur: SI QVO AMPLIVS LEGAVI VEL LEGAVERO, QVAM PER LEGEM FALCIDIAM LICEBIT, TVM QVANTVM AD SVPPLENDVM QVADRANTEM DEDVCI OPORTET EX EO LEGATO QVOD TITIO DEDI, HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE. Qui ducenta in bonis relinquebat, legauit mihi centum præsenti die: tibi æque centum sub condicione. post aliquantum temporis exstitit condicio. ita tamen, vt ex reditu eius summæ, quæ tibi relicta est, non amplius quàm vigintiquinque reciperet. legis Falcidiæ ratio ita habenda erit heredi, vt vigintiquinque conferre ei debeamus, & amplius fructus quinquaginta medij temporis, qui, verbi gratia, efficient quinque. cum igitur triginta sint conferenda, quidam putant quina dena ab vtroque nostrum conferenda esse. quod minime verum est. licet enim eandem quantitatem acceperimus, manifestum tamen est, aliquanto vberius esse meum legatum. quare statuendum erit, tanto minus in tuo legato esse, quantum ex fructibus eius heres perceperit. secundum quod in proposita specie computationem ita iniri oportet, vt ex septem partibus ego quattuor, tu tres conferamus. quoniam[b] quidem quarta pars amplius in meo, quàm in tuo legato est.

a hoc tracti. Al. cia. lib. 1 parerg. c. 6. Aug. lib. 4. emend. c. 16. non probat hanc Alciati lectionem.

b quando-quidem

LXXXVIIII. MARCIANVS libro septimo Institutionum

DIui Seuerus & Antoninus rescripserunt, pecuniam relictam ad alimenta puerorum, Falcidiæ subiectam esse. & vt idoneis nominibus[c] collocetur pecunia, ad curam suam reuocaturum præsidem prouinciæ. Diui Seuerus & Antoninus generaliter rescripserunt Bononio Maximo, vsuras præstaturum eum qui frustrationis causa beneficium legis Falcidiæ implorauit.

c Male apud Accurs. legitur hominibus. Aug. lib. 3. e. 7.

XC. FLORENTINVS libro vndecimo Institutionum

SI heres, cuius fidei commissum est, vt accepta certa pecunia hereditatem restituat, à voluntate eius, qui testamentum fecit, discedat, & postea legis Falcidiæ beneficio vti volet: etsi non detur ei, quo accepto hereditatem restituere rogatus est, tamen fideicommissum restituere cogi debet. quoniam quod ei paterfamiliæ dari voluit, legis Falcidiæ commodum præstat.

Differentia Falcidiæ, & Trebellianæ quartæ.

XCI. MARCIANVS[d] libro tertiodecimo Institutionum

IN[e] quartam hereditatis, quam per legem Falcidiam heres habere debet, imputantur res, quas iure hereditario capit, non quas iure legati vel fideicommissi vel implendæ condicionis causa accipit. nam hæc[f] in quartam non imputantur. Sed in fideicommissaria hereditate restituenda, siue legatum vel fideicommissum datum sit heredi, siue præcipere, vel deducere, vel retinere iussus est: in quartam id ei imputatur. pro ea verò parte, quam accepit à coherede, extra quartam id est, quod à coherede accipitur. sed & si accepta pecunia hereditatem restituere rogatus sit, id quod accipit, in quartam ei imputatur, vt Diuus Pius constituit. °sed & quod implendæ condicionis causa fideicommissum heredi datur, in eadem causa esse admittendum, sciendum est.° si quid verò implendæ condicionis causa heres accipiat à legatariis, in Falcidiæ computationem non prodesse. & ideo si centum prædium legauerit defunctus, si quinquaginta heredi legatarius dederit: centum legatis computationem fieri, & quinquaginta extra hereditatem haberi, ne in quartam ei imputentur.

d Martianus

e Al. lib. 6 parad. c. 4. et Duar. r. 2. disp. c. 10.

f nam hæ

An locus sit Falcidiæ in testamento militis.

XCII. MACER libro secundo de Re militari

SI[g] miles testamento facto partem dimidiam hereditatis suæ tibi restitui iusserit, deinde post missionem factis codicillis alteram partem Titio restitui rogauerit: si quidem post annum missionis suæ decesserit, & tibi & Titio heres partem quartam retinebit. quia eo tempore testator decessit, quo testamentum eius ad beneficium principale pertinere desierat. si verò intra annum missionis decesserit, solus Titius deductionem partis quartæ patietur: quia eo tempore fideicommissum ei relictum est, quo testator iure militari testari non potuit.

g Contigo l. 26. de test. mil.

Si heres non grauatur vt heres, sed vt alius commodum sentiens, Falcidia non deducetur.

XCIII. PAPINIANVS libro vicesimo Quæstionum

ACceptis à Mæuio centum, hereditatem Mæuio restituere, pecuniámque post mortem suam Titio dare rogatus est. quamquam hæc centum quartam bonorum efficiant, tamen propter fideicommissum sequens quartæ retentioni locus erit. tunc enim ex constitutione Diui Hadriani Falcidiæ satisfacit ea quantitas, cum apud heredem remanet. sed Falcidiam patietur solus, cui hereditas relicta est. nam in centum, quæ mortis causa capiuntur, admitti Falcidia non potest. Planè si quis ita scripsit, ACCEPTIS CENTVM PETO RESTITVAS HEREDITATEM, neque personam dantis demonstrauerit: quasi retentam & præceptam pecuniam, si quartæ sufficiat, inducere Trebellianum.

Prælegata an imputentur in Falcidiam.

XCIIII. SCÆVOLA libro vicesimoprimo Digestorum

FIlio & filia scriptis heredibus, singulis certa[h] prælegauit: sed longe minus filiæ, cui etiam domum obligatam prælegauit cum instrumentis, & quicquid ibi fuerit. & adiecit hæc verba: SED EA CONDICIONE LEGO, VT QVIDQVID AERIS ALIENI IN EA DOMO ERIT, TITIVS LIBERTVS FILII MEI EXSOLVAT[i]: ET SIT EIS VTRISQVE DOMVS COMMVNIS. quæsitum est, si filia legis Falcidiæ beneficio vti volet ad quartam retinendam, an ex hereditate quæ ei relicta est, deducto ære alieno, eius quod superfuerit, quartam consequi debeat. respondit, iure quidem id postulaturam. verùm non aliàs ea quæ ei data sunt accepturam, si modò ea quartam suppleant, quàm voluntati defuncti soluendum præstando[k] pareret.

h certa prædia

i soluat

k Sic reposuit Alc. lib. 6. varior. cap. 25. cum prius legeretur solidum præstando in annonalia. Accur. 10 men legit soluendum.

Quod ab herede debebatur defuncto, computatur in patrimonio, & cadit in fideicommisso vniuersali, sicut cætera bona hereditaria.

XCV. IDEM libro vicesimoprimo Digestorum

MAritus vxoris res extra dotem constitutas administrauit: eáque decedens ante rationem sibi redditam administrationis, ex asse eundem maritum heredem reliquit: eiusque fidei commisit, vt decem vncias filio communi cum moreretur restitueret, duas autem vncias nepoti. quæsitum est, an id quoque, quod ex administratione rerum apud maritum resedisse constiterit, cum ceteris bonis pro rata decem vnciarum filio restitui debeat. respondit, id quod debuisset hereditati, in rationem venire debere. Filiæ, quam mater rogauerat, si impubes decessisset, restituere hereditatem Titio, patruus legitimus heres exstitit. in ratione legis Falcidiæ ponenda desiderat deduci sortes, ex quarum vsuris alimenta impubes defuncta ex persona testatricis suæ pluribus debita præstitit. quæsitum est, an si eas deduxerit, cauere debeat, defunctorum alimentariorum portiones pro modo sortium se restituturum. respondit, debere cauere.

Rationum & instrumentorum editio.

Post aditam hereditatem triennio exacto, legatariis heres legem Falcidiam opponit idcirco, quòd administrauit tutelas testator, quarum ratio nondum reddita sit: & quòd neget tantú redigi ex nominibus posse, quantum in cautione deductum est. quæsitum est, an rationes[l] defuncti & omnium instrumentorum hereditariorum & pupillarium rationum legatariis desiderantibus, heres describendi potestatem[m] facere debeat: ne in potestate eius sit proferre quod velit, & per hoc in fraudem legatarij inducantur. respondit, ad iudicis officium pertinere, explorare ea, per quæ probetur quanti sit in bonis.

l rationis

m facultatem

REGVL. IDEM

solidum sibi vindicent, fortè quòd eiusdem nominis sint: tam in possessorem, quàm in petitorem competunt actiones & creditoribus & legatariis. 2 Hæc cautio vtique necessaria est, si quis pecuniam suam soluat, vel rem[a] tradat. si verò pecuniam hereditariã soluat, vel rem tradat, quidam non putant cauendum: quia nec teneri potest eo nomine victus, cum non possideat, vel dolo fecerit, quo minus possideat. hoc si ante motam controuersiam soluat. quòd si postea, tenebitur culpæ nomine. 3 Sed cũ de nomine inter duos quæstio est, numquid non sit cauendum ei qui hereditariam rem tradat, quia omnimodo vnus liberatur: quemadmodum si æs alienum hereditarium soluatur? sed si petitor suam pecuniam soluet, aut rem suam tradat: non habet vnde retineat. & ideo necessaria est ei cautio.

a suam rem

V. MARCELLVS libro vicesimoprimo Digestorum

Videamus an stipulatio, QVA[b] AMPLIVS PER[c] FALCIDIAM LICVERIT, CEPERIT, DARI? aduersus eum non sufficiat, qui legatum alii restituere ex fideicommissi causa debet. sufficiet autem dici, nihil eius fideicommissum esse[d]. cauebit[e] scilicet legatario & is qui fideicommissum accipiet. nisi fortè mallet legatarius circuitu sublato heredi caueri. sed & legatario præterea cauendum est, si, vt plerumque æquum est, pro rata ex fideicommisso retinere ei concedendum est: quamuis tantum ex legato apud eum erit remansurum, vt sufficere possit ad præstandum fideicommissum.

b quod al quò
c quàm per
d esset.
e cauebit autem soli

VI. CALLISTRATVS libro quarto de Cognitionibus

Cvm non facile satisdationem offerre legatarius vel fideicommissarius possit, & futurum sit, vt propter hoc a petitione liberalitatis ex testamento submoueantur[f]: numquid onus satisdationis eis[g] remittendum erit? quod videtur adiuuari rescripto Diui Commodi in hæc verba. "Is, cuius de ea re notio est, aditus si compererit ideo "cautionem a te exigi, vt a fideicommissi petitione auerta"ris, onus satisdationis tibi remitti curabit.

f submoueantur
g remittendũ ei erit?

VII. PAVLVS libro septimo ad legem Iuliam & Papiam

Diuus Pius ab eo, qui annua legata percipere[h] ad distribuendum iussus erat, vetuit cautionem exigi CESSANTIVM PARTES REDDI: nisi aperte cauere iussus esset.

h percipere

VIII. MARCIANVS libro decimo Fideicommissorum

Si heres partem bonorum, vel etiam vniuersa bona delata ad fiscum diceret, constaret autem de fideicommisso: decretum est, vt petitori cauerи, EVICTA HEREDITATE RESTITVI[i], solueretur.

i restitui.

VIIII. IDEM libro duodecimo Fideicommissorum

Si non in cõtrouersia sit proprietas, sed vsusfructus: potest enim rei, cuius proprietas Titio legata est, vsusfructus alii legari: tunc de eo restituendo non heredi, sed Titium caueri debeat. interdum & si ab herede legetur vsusfructus, Titio cauendum est. veluti si detracto vsufructu proprietas ei legetur, vsusfructus Seio. quid enim attinebit hoc casu heredi caueri, ad quem emolumentũ intercidentis vsusfructus non sit spectandum[k]? verùm si vsufructu Seio legato, proprietas Titio ita legetur, vt cum ad Seium pertinere desierit, habeat proprietatem: tunc heredi caueri oportebit à fructuario, ab herede autem Titio. quia nõ sit certum, vsufructu intercepto ad Titium proprietatem reuersuram.

k spectandum?

LIBER TRIGESIMVSSEXTVS.

AD SENATVSCONSVLTVM TREBELLIANVM.

Interpretatio senatusconsulti.

VLPIANVS libro tertio fideicommissorum

Explicito tractatu qui ad fideicommissa singularum rerum pertinet, transeamus nunc ad interpretationẽ senatuscõsulti Trebelliani. factum est enim senatusconsultum temporibus Neronis octauo calẽdas Septembres Anneo Seneca & Trebellio Maximo consulibus, cuius verba hæc sunt. CVM[l] ESSET AEQVISSIMVM IN OMNIBVS FIDEICOMMISSARIIS HEREDITATIBVS, SI QVA DE HIS BONIS IVDICIA PENDERENT, EX HIS EOS SVBIRE, IN QVOS IVS FRVCTVSQVE TRANSFERRETVR, POTIVS QVAM CVIQVE PERICVLOSVM[m] ESSE FIDEM SVAM: PLACET VT[n] ACTIONES, QVAE IN HEREDEM HEREDIBVSQVE DARI SOLENT, EAS NEQVE IN EOS NEQVE HIS DARI, QVI FIDEI SVAE COMMISSVM, SICVTI ROGATI ESSENT, RESTITVISSENT: SED HIS, ET IN EOS, QVIBVS EX TESTAMENTO FIDEICOMMISSVM RESTITVTVM FVISSET: QVO MAGIS IN RELIQVVM CONFIRMENTVR SVPREMAE DEFVNCTORVM VOLVNTATES[o]. Sublata est hoc senatusconsulto dubitatio eorum, qui adire hereditatem recusare[p] seu metu litium seu prætextu metus consueuerũt. 1 Quamquã autem senatus[q] subuentum voluit heredibus, subuenit tamen & fideicommissario. nam in eo quòd heredes, si conueniantur, exceptione vti possunt, heredibus subuentum est. in eo verò, quòd si agant heredes, repelluntur per exceptionem, quódque agendi facultas fideicommissariis competit: procul dubio 2 consultum est fideicommissariis. Hoc autem senatusconsultum locum habet, siue ex testamento quis heres esset, siue ab intestato: rogatusque sit restituere hereditatem. In filii quoque familias militis iudicio, qui de castrẽsi peculio vel quasi castrensi testari potest, senatusconsultum locum habet. Bonorum quoque possessores, vel alii successores[r] ex Trebelliano restituere poterunt hereditatem. 3 De illo quæritur, an is, cui ex causa fideicommissi restituta est hereditas ex Trebelliano senatusconsulto, ipse quoque restituendo ex eodem senatusconsulto transferat actiones. & Iulianus scribit, etiam ipsum transferre actiones. quod & Mæcianus probat, & nobis placet.

l cùm autem
m periculosam
n & actiones
o voluntatem, censuerunt.
p recusarent
q senatusconsultum
r poterunt

4 Sed & quotiens quis rogatus duobus restituere hereditatem, alteri pure vel in diem, alteri sub condicione, suspectam diceret, cui erat rogatus pure vel in diem restituere, interim vniuersam hereditatem restitui, senatus censuit. cum autem exstiterit condicio, si velit alius fideicommissarius partem suam suscipere, transire ad eum ipso iure actiones. 5 Si filio vel seruo herede instituto, rogatoque restituere hereditatem, dominus vel pater restituat: ex Trebelliano transferuntur actiones. quod est etiam si suo nomine rogati sunt restituere. idem est[s] & si ipsi filio pater rogatus sit restituere hereditatem. Sed & si tutor vel curator adulescentis vel furiosi rogatus sit restituere hereditatem, sine dubio Trebelliano locus erit.

Differentia pupilli & adolescentis.

6 Fuit quæsitum, si ipsi tutori rogatus sit restituere pupillus, an ipso auctore restitutionem facere possit. & est decretum à Diuo Seuero, non posse tutori se auctore restituere hereditatem: quia in rem suam auctor esse nõ potest. curatori tamen adulescentis ab adulescente poterit restitui hereditas. quoniam necessaria non est auctoritas[s] ad restitutionem.

s auctoritas curatoris

De collegio.

7 Si autem collegium vel corpus sit, quod rogatum est restituere[t]: decreto eorum qui sunt in collegio vel corpore, in singulis, inspecta eorum persona, restitutionem valere: nec enim ipse[v] sibi videtur quis horum restituere.

t restituere hereditatem
v ipsi

Fundi obligati æstimatio.

8 Si heres præcepto fundo rogatus sit hereditatem restituere, ex Trebelliano senatusconsulto restituet hereditatem. nec multum facit, si fundus pignori datus est. neque enim æris alieni personalis actio fundum sequitur, sed eũ cui hereditas ex Trebelliano senatusconsulto restituta est. sed cauendum est heredi à fideicommissario, vt si fortè fundus fuerit euictus à creditore, habeat heres cautum. Iulianus autem cauendum non putat, sed æstimandum[x] quanti valet sine hac cautione: hoc est, quanti vendere potest sine cautione: & si potest tanti vendere non interposita cautione, quantum facit quarta pars bonorũ: ex Trebelliano transituras actiones. si minoris, retento eo quod deest, similiter ex Trebelliano restitutionem fieri. quæ sententia multas quæstiones dirimit.

x æstimandũ fundum, quantũ valeat

Nemo plus legati nomine præstat, quàm ad eum peruenit.

9 Si is, qui quadringenta in bonis habeat[y], trecenta legauerit, & deductis ducentis rogauerit heredem Seio restituere hereditatem: an trecentorum onus fideicommissarius subeat, an verò hactenus[z] quatenus ad eum ex hereditate peruenit? Iulianus ait, competere quidem aduersus eum trecentorum petitionem. non autem amplius quàm in ducentis[A] actionem aduersus fideicommissarium daturum, in heredem autem centum. & mihi videtur vera esse Iuliani sententia: ne damnum fideicommissarius sentiat vltra quàm ad eum ex hereditate quid peruenit. ne-

y habebat,
z eatenus
A in ducenta

minem enim oportere plus legati nomine præstare, quam ad eum ex hereditate peruenit, quamuis Falcidia cesset, vt rescripto Diui Pii continetur. Denique nec ex militis testamento plus legatorum nomine præstatur, quàm quantitas est hereditatis, ære alieno deducto. nec tamen quartam retinere fideicommissario permittitur. Inde Neratius scribit, si heres rogatus restituere totam hereditatem, non deducta Falcidia, rogato & ipsi, vt alii restituat: non vtique debere eum detrahere fideicommissario secundo quartam: nisi liberalitatē tantum ad priorem fideicommissarium heres voluit pertinere. Sed si quadringenta habens ducenta legauerit Titio, & partem dimidiam hereditatis Sempronio restituere rogauerit: ex Trebelliano restitutionem faciendam Iulianus ait, & legatorum petitionem scindi: sic, vt centum quidem petantur ab herede, centum verò alia legatarius fideicommissario petat. quod ideirco dicit Iulianus, quoniam secundum hanc rationem integram quartam habet, id est centum integra. Idem Iulianus scribit, si is qui quadringenta in bonis habeat, trecenta legasset: & deductis centum rogasset heredem, vt hereditatem Sempronio restitueret: debere dici, deductis centum restituta hereditate, legatorum actionem in fideicommissarium dari.

II. CELSVS libro vicesimoprimo Digestorum

QVi quadringenta reliquit, Titio trecenta legauit. heredis fidei commisit, vt tibi hereditatem restitueret. isque suspectā iussu prætoris adiit, & restituit. quærebatur, quid legatario dare deberes. dicendū est, quia præsumptum est, voluisse testatorem cum onere legatorum fideicommissum restitui, tota trecenta te dare Titio debere. nam heres hoc rogatus intellegi debet, vt te suo loco constituat: & quod heres perfunctus omnibus hereditariis muneribus, id est post legatorum dationem reliquū habiturus foret, si non esset rogatus & tibi restitueret hereditatem: id tibi restituat. quantum ergo haberet? nempe centum. hæc vt tibi daret rogatus est. itaque sic ineunda est legis Falcidiæ ratio, quasi heres trecenta Titio dare damnatus, tibi centum dare damnatus sit. quo euenit, vt si hereditatem sua sponte adisset, daret Titio ducenta viginti quinque, tibi septuaginta quinque. non ergo plus Titio debetur, quàm si iniussu prætoris adita hereditas foret.

III. VLPIANVS libro tertio Fideicommissorum

MArcellus autem apud Iulianum in hac specie ita scribit: si ad heredis onus esse testator legata dixerit, & heres sponte adiit hereditatem: ita debere cōputationem Falcidiæ iniri, ac si quadringenta per fideicommissum essent relicta, trecēta verò legata: vt in septem partes trecenta diuidantur, & ferat quattuor partes fideicommissarius, tres partes legatarius. Quòd si suspecta dicta sit hereditas, & non sponte heres adiit & restituit: centum quidem de quadringentis, quæ habiturus esset heres, residere apud fideicommissarium. in reliquis autem trecentis eadē distributio fiet, vt ex his quattuor partes habeat fideicommissarius, reliquas tres legatarius. nam iniquissimum est, plus ferre legatarium ideo quia suspecta dicta est hereditas, quàm laturus esset, si sponte adita fuisset.

1 Quod autem in suspecta hereditate dictum est, hoc idē dici potest in his testamentis, in quibus lex Falcidia locum non habet. in militis dico, & si qui sunt alii. Item Pomponius scribit, si deductis legatis restituere quis hereditatem rogatur: quæsitum est, verum solida legata præstanda sint, & quartam ex solo fideicommisso detrahere possit: an verò & ex legatis & ex fideicommisso quartam detrahere possit? & refert Aristonem respōdisse, ex omnibus detrahendam, hoc est ex legatis & ex fideicommisso. Res quæ ab herede alienatæ sunt, in quartam imputantur heredi. Quidam liberis suis ex disparibus partibus institutis, datis præceptionibus, vt ipse maximam partem patrimonii inter liberos ita diuisisset, rogauit eū, qui sine liberis decederet, portionem suam fratribus restituere. Imperator noster rescripsit, præceptiones quoque fideicommisso contineri: quia non portionem hereditariam testator commemorauit, sed simpliciter portionem. in portionem autem & præceptiones videri concidisse.

Hereditas fisco quæsita cum oneribus suis.

5 Si is qui rogatus fuerit hereditatem restituere, ante quæstionem de familia habitam vel tabulas aperuerit, vel hereditatem adierit, vel quid eorum quæ senatusconsulto prohibentur fecerit, ac per hoc publicata fuerit hereditas: fiscus cum suis oneribus hereditatem adquirit. quare commodum quartæ, quod erat habiturus heres institutus, id ad fiscum pertinet: & ex Trebelliano actiones trāseunt. sed & si prohibuerit testamentarium introducere, vel testes conuenire, vel mortem testatoris non defendit, vel ex alia causa hereditas fisco vendicata est, æquè quartæ quidem commodum ad fiscum pertinebit: dodrans verò fideicommissario restitueretur.

Caput senatusconsulti, quo heres cogitur adire & restituere hereditatem periculo fideicommissarij.

IIII. IDEM libro quarto Fideicommissorum

QVia poterat fieri, vt heres institutus nolit adire hereditatem, veritus ne damno adficeretur, prospectum est, vt si fideicommissarius diceret suo periculo adire, & restitui sibi velle: cogatur heres institutus à prætore adire, & restituere hereditatem. quòd si fuerit factum, transeunt actiones ex Trebelliano, nec quartæ commodo heres in restitutione vtetur. nam cum alieno periculo adierit hereditatem, meritò omni commodo arcebitur. nec interest soluendo sit hereditas, nec ne. sufficit enim recusari ab herede instituto. neque illud inquiritur, soluendo sit hereditas, an non sit. opinio enim, vel metus, vel color eius qui noluit adire hereditatē, inspicitur, non substantia hereditatis nec immerito: non enim præscribi heredi instituto debet, cur metuat hereditatem adire, vel cur nolit: cum variæ sint hominum voluntates, quorundam negotia timentium, quorundam vexationem, quorundam æris alieni cumulum, tametsi locuples videatur hereditas, quorundam offensas, vel inuidiam, quorundam gratificari volētium his quibus hereditas relicta est, sine onere tamen suo.

V. MARCIANVS libro sexto Fideicommissorum

SEd & qui magna præditus est dignitate vel auctoritate, harenarii, vel eius mulieris quæ corpore quæstū fecerit, hereditatem restituere cogetur.

Interpretatio senatusconsulti.

VI. VLPIANVS libro quarto Fideicommissorum

REcusare autē non tantùm præsentes, sed etiā absentes, vel per epistulam possunt. nam etiā aduersus absentes postulatur decretum: siue certior sit eorum voluntas, recusantium adire, & restituere hereditatem, siue incerta. adeo præsentia eorum non est necessaria. Meminisse autem oportebit, de herede instituto senatum loqui. ideoque tractatum est apud Iulianum, an intestato locū habeat. sed est verius, eoque iure vtimur, vt hoc senatusconsultum ad intestatos quoque pertineat: siue legitimi, siue honorarii sint successores. sed & ad filium, qui in potestate est, hoc senatusconsultum locum habet, & in ceteris necessariis, vt a prætore compellantur miscere se hereditati: sic deinde restituere. quod si fecerint, transtulisse videbuntur actiones. Si fisco vacantia bona deferantur, nec velit bona adgnoscere, & fideicommissario restituere: æquissimum erit, quasi vindicauerit, sic fiscum restitutionem facere. Item si municipes hereditatem suspectam dicant heredes instituti, dicendum erit, cogi eos adgnoscere hereditatem, & restituere. idemque erit & in collegio dicendum. Titius heres institutus, Sempronio substituto, rogatus est ipsi Sempronio hereditatem restituere. institutus suspectam dicebat hereditatem. quæritur, an cogendus est adire, & restituere hereditatem. & deliberari potest. sed verius est, cogendum eum: quia interesse Sempronii potest, ex institutione quàm ex substitutione hereditatē habere, vel legatis vel libertatibus onerata substitutione. nam & si legimus heres fuerit is, cui fideicommissaria hereditas relicta est: idem dicitur. Si quis alio loco restituere hereditatem iussus sit, & suspectam eam dicat: Iulianus scribit cogendum eum esse. similemque ei qui in diem rogatus est restituere.

VII. MARCIANVS libro quarto Fideicommissorum

SEd sciendum est, impendiorum quoque, quæ ad iter explicandum necessaria essent, rationem haberi debere. nam si ita institutus esset, (si) Titio decem dedisset: nō aliter cogeretur, quàm si ei pecunia offeratur. sed & salutis, ac dignitatis ratio habenda erit. quid enim si morbo adplicitus, Alexādriam iussus fuit adire? vel nomē vispellionis testatoris ferre?

VIII. PAVLVS libro secundo Fideicommissorum

DE ætate quoque & tore, id est, liceat ei eò ire necne, æstimabitur.

VIIII. VLPIANVS libro quarto Fideicommissorum

SEd & si alio loco iussus est adire, & reipublicæ causa abfit: æque cogendum adire hereditatem & restituere, Iulianus ait, vbi abest. planè si quis petierit ad deliberationem tempus, & impetrauerit, deinde post tempus deliberationis adierit, & restituerit hereditatem: non videtur coactus hoc fecisse. nec enim suspectam coactus adiit: sed sponte

Marginal notes: a oportet — b Id est, ei ipsi qui rogatus est vt alii restituat ac proinde est prior fideicommissarius. Alii legunt & ipse alii restituere. sequere Florent. — c Scilicet, priorem fideicommissarium. — d Quam exercuit heres in fideicommissarium priorem, non deducta quarta. — e perfunctis — f & post — g referat — h est heres, residens — i esse, — k fideicommissis — l sic, vt — m commemorasset, — n & si quis — o restituetur. — p dicat — q qui recusant — r in intestatis — s in filio, — t fideicommissum — v idem quoque — x ex restitutione magis quàm. Recta est Flor. & genuina lectio ... — y fortè legatis, — z cogetur, — A Alexādriā — B vespillonis. de hac dictione vide l. nō Ostium § penult. ... de adil. edic. — C deliberādi

sponte post deliberationem. quòd si suspectam dicit, profiteri debet, non sibi expedire adire hereditatem. neque hoc dici oportere, non esse soluendo. sed profiteri eû oportet, quòd non putat sibi expedire hereditatem adire. Si quis sub condicione fuit heres scriptus, pendente condicione nihil agit, tametsi paratus sit restituere hereditatẽ.

X. GAIVS libro secundo Fideicommissorum

SEd etsi ante diem vel ante cõdicionem restituta sit hereditas, non transferuntur actiones: quia non ita restituitur hereditas, vt testator rogauit. planè posteaquam exstiterit condicio, vel dies venerit, si ratam habeat restitutionẽ hereditatis: benignius est, intellegi tunc translatas[a] videri actiones.

a translatas in eum

XI. VLPIANVS libro quarto Fideicommissorum

APud Iulianum relatum est, si legatum fuit heredi instituto relictum, si heres non erit: & ob hoc suspectã dicat hereditatem, ne perdat legatum: offerri ei oportere quãtitatem legati à fideicommissario: deinde cogendum. nec illud admittit Iulianus, vt quasi hereditatem nõ adisset, sic legatum a coherede petat. adiit enim. sed magis arbitratur à fideicommissario ei præstandum. Sed & si quid aliud sua interesse dicet, nõ cogitur adire, nisi ei damnum vel lucrum fideicõmissario[b] sarciatur, vel à prætore onus remittatur, quod recusat. Idem Iulianus[c] ait, si duo fuerint à patre instituti cũ filio eius impubere, & idem substituti filio: sufficere ei qui fideicommissum in secundis tabulis accepit, vnum ex heredibus institutis cogere adire patris hereditatem. hoc enim facto, confirmatisque patris tabulis, poterunt ex substitutione ambo cogi adire, & restituere hereditatem. Verum autem præsenti, an etiam absenti restitui possit procuratore adeunte prætorem, videndum est. ego puto, absenti quoque fideicommissario cogi posse heredem institutum adire, & restituere. nec vereri heredem oportere, ne forte in damno moretur. potest enim ei per prætorem succurri, siue cautum ei fiat siue non, &[d] ante decesserit fideicommissarius, quam ei restituatur hereditas. est enim huius rei exemplum capere ex rescripto Diui Pii in specie huiusmodi. Antistia decedens Titium heredem instituit, & libertatem dedit Albinæ directam, eique filiam per fideicommissum reliquit, rogauitque vt filiam manumitteret. sed & Titium rogauit, vt manumissæ Albinæ filiæ restitueret hereditatem. cum igitur Titius suspectam diceret hereditatem, rescriptum est à Diuo Pio, compellendum eum adire hereditatem. quo adeũte Albinæ competiturum libertatem, eique filiam tradendam, & ab ea manumittendam, tutoremque filię manumissæ dandum: quo auctore restituatur hereditas filiæ statim: quamuis sic fuisset ei rogatus restituere, cum nubilem ætatem complesset. cum autem posset, inquit, euenire, vt ante decedat ea cui fideicommissaria libertas & hereditas relicta est: nec oporteat damno adfici eũ qui rogatus adit hereditatẽ: remedium dedit, vt si quid horum contigerit, perinde permittatur[e] venumdari[f] bona Antistiæ, ac si heres ei non extitisset. cum igitur demõstrauerit Diuus Pius succurri heredi instituto, qui compulsus adit: dici potest etiam in ceteris causis exemplum hoc sequendum, sicubi[g] venerit, restituatur fideicommissaria hereditas ei qui compulit adire, & restituere sibi hereditatem.

b fideicommissi
c In d. l. ita tamen. §. à patre. versic. quid si duo ansfa eod.
d etsi
e permittantur
f venundare
g vt (sicubi euenerit)

XII. PAPINIANVS libro vicensimo Quæstionum

SEd cum ab herede pro parte instituto fideicommissa hereditas sub condicione relicta esset, imperator Titus[h] Antoninus rescripsit, non esse locum constitutioni suæ, neque pupillum extra ordinem iuuandum. præsertim, si nouum beneficium cum alterius iniuria postularetur[i].

h diuus Pius
i postularet.

XIII. VLPIANVS libro quarto Fideicommissorum

ILle, à quo sub cõdicione fideicommissum relictum est, causari quid non poterit, ne condicio[k] deficiat, & hæreat actionibus: cum nullum damnum sit futurum secundum ea quæ ostendimus. nam igitur non desideratur heredis præsentia. Si de testamento aliquid quæratur, heres non debet audiri, si suspectam sibi hereditatem dicat. nam & si maximè dicatur, vel ius testandi non habuisse eum qui testatus est, vel de viribus testamenti, vel de sua condicione non erit audiendus. quid ergo si de viribus fideicommissi tractetur? hæc quæstio prætermittenda non erit. sed quid, si quis fideicommissarius dicat, adeat prius, & sic de hoc quæratur? credo interdum audiendum fideicommissarium, si cognitio prolixiorem tractatũ habeat. finge enim verba fideicommissi de longinquo petenda, & iustam deliberationem de quantitate fideicommissi incidere. dicendum erit, compellendum eum adire, ne prius heres decedens fideicommissarium decipiat. Tempestiuum est requirere, per quem quis cogatur adire & restituere hereditatem. velut si prætor aut consul fuerit heres institutus, suspectamque hereditatem dicat: an cogi possit adire & restituere? & dicendum est, prætorem[*] quidem in prætorem,[*] vel consulem in consulem nullum imperiũ habere. sed si iurisdictioni se subiciant, solet prætor in eos ius dicere. sed & si ipse prætor heres institutus suspectam dicat, ipse se cogere non poterit: quia triplici officio fungi non potest, § & † suspectam dicentis, & coacti, & cogentis. sed in his omnibus casibus atque similibus principale auxilium implorandum est. Si quis filiusfamilias sit, & magistratum gerat: patrem suum, in cuius est potestate, cogere poterit, suspectam dicentem hereditatem adire, & restituere.

k ne si condicio deficiat, inhæreat

XIIII. HERMOGENIANVS libro quarto Fideicommissorũ

NAm quod ad ius publicum attinet, non sequitur ius potestatis[l]. Sed & qui repudiauit hereditatem, cogetur adire & restituere ipsam hereditatem, si iustæ causæ allegentur. planè si bona venierint, nõ oportet præceptorem[m], ne quidem pupillum restituere, nisi ex causa, vt Diuus Pius rescripsit. Si quis compulsus adierit hereditatem ex testamento, quod secundas tabulas habebat: quæsitum est, an per aditionem & tabulæ secundæ firmarentur: quòd[n] videbantur euanuisse non adita patris hereditate. & Iulianus libro quintodecimo scribit, & sequentes tabulas confirmari. quæ sententia verissima est. nemo enim dubitat etiam legata præstari, & libertates competere, & cetera quæcumque sint in testamento, perinde valere, ac si sua sponte heres hereditatem adisset. Qui cõpulsus adit hereditatem, sicuti ceteris commodis caret, ita hoc quoque casu careat, ne possit pænitendo quartam retinere. & ita inuenio ab Imperatore nostro, & Diuo patre eius rescriptum. Non omnis autem suspectam hereditatem repudiatione amissam cogere potest adiri, & sibi restitui. sed is demum, ad quem actiones transire possunt. neque enim æquum est, ad hoc quem compelli adire hereditatem, vt emolumentum quidem hereditatis refundat: ipse verò oneribus hereditatis obstrictus relinquatur. quare si fideicommissum pecuniarium[o] alicui fuerit relictum, cessat compulsio, tametsi indemnitatis cautio offeratur. proinde qui hereditatem rogatur restituere, is demum compellitur restituere. Sed & si quis bona rogatus sit, vel familiam, vel pecuniam † rogetur, † vel vniuersam rem † meam: §

l Nam (vt ait Vale. Maxi. lib. 2. ca. 1) publica instituta priuata pietate potiora sunt. Vbi & Quinti Fabij, eiusque filij ad hanc sententiam spectans memorabile exemplum proponit. Id ipsum & Plutar. in apophthe. Rom.
m prætorem, n quæ videantur
o pecuniarum

XV. PAVLVS libro secundo Fideicommissorum[p]

VEl omnia sua:

p Responsorũ

XVI. VLPIANVS libro quarto Fideicommissorũ

COgi poterit. hoc idem & si patrimonium fuerit rogatus, & si facultates: & si quidquid habeo, & si censum meum, & si fortunas meas, & si substantiam meam, & si peculium meum testator dixerit, quia plerique ΥΠΟΚΟΡΙΣΤΙΚΩΣ patrimonium suum peculium dicunt, cogendus erit. de successione enim sua & hic rogauit. nec ignoro in quibusdam ex his Mæcianum dubitare, & voluntatis esse dicere quæstionem, vtrum de pecunia tantùm, an & de successione testator sensit. in ambiguo tamen magis de successione sensum dico, ne intercidat fideicommissum. Sed & si quis ita rogauerit, QVIDQVID AD TE EX HEREDITATE BONISVE MEIS PERVENERIT, ROGO RESTITVAS: cogi poterit adire, & restituere hereditatem ex Trebelliano senatusconsulto: quamquam PERVENIRE propriè dicatur, quod deductis oneribus ad aliquem peruenit. † Et † generaliter autem potest dici, ita demum quem non posse cogi adire, & restituere hereditatem, si de re, vel[q] quantitate fuerit rogatus. ceterũ si de vniuersitate sensisse testatorem appareat, nulla quæstio est, quia siue suspectam dicat, cogi possit: siue sponte adit[r], ex Trebelliano transeant actiones.

Inde quæritur, si quis hereditatem rogatus sit restituere deducto ære alieno, vel deductis legatis: an suspectam dicens cogi possit adire, & restituere hereditatem: quia vi[s] ipsa magis id quod superest ex hereditate, quam ipsam hereditatem restituere sit rogatus. & sunt qui putent, vt Mæcianus, inutilem hanc[t] deductionem. nec enim posse ex[v] iure deduci quantitatem. non magis quam si fundum quis deducto ære alieno, vel deductis legatis restituere sit rogatus. neque enim recipit fundus æris alieni, vel legati[x] imminutionem. Sed Iulianum existimare refert, Trebelliano senatusconsulto locum esse. † & † ne dupliciter fideicommissarius oneretur, † & † cum heres æs alienum vel legatum deducit, & cum conuenitur à creditoribus & legatariis: restitutum sibi ex Trebelliano hereditate, debere aut

q vel de quantitate
r adiit,
s quia in ipsa d. quia vt Iuua pos. Saptus tam erratum in hoc verbo notaui ad l. 45. supra ad l. Falc.
t esse hanc
v exinde
x legati nomine

deductionem eum non pati ab herede, aut cauere illi heredem, defensurum eum aduersus legatarios, ceterosque.

3 Si quis heres institutus, rogatus fuerit hereditatem nō totam, sed partem restituere: vel si duobus restituere sit rogatus, & alter ex his velit sibi restitui hereditatem, alter recuset: senatus censuit, vtroque casu exonerari eum qui suspectam hereditatem dicit, totamque hereditatē transire ad eum qui adire cogit. 4 Sed & si quis non hereditatis suæ partem dimidiam rogauit heredem suum restituere, sed [a] hereditatem Seiæ, quæ ad eum peruenerat, vel totam vel partem eius, heresque institutus suspectam dicat: cum placeat illud quod Papinianus ait, ex Trebelliano transire actiones, dici poterit, si suspecta dicatur hereditas, cogendum heredem institutum adire, & restituere hereditatem, totamque hereditatem ad eum cui restituitur pertinere. 5 Sed & si miles cogauerit quem res Italicas restituere, vel res prouinciales: dicendum est, suspectam dicentem cogi adire, & restituere. nam, vt eleganter Mæcianus libro sexto fideicommissorum ait, qua ratione ex certa re miles heredem instituere potest, actionesque ei dabuntur: pari ratione etiam ex Trebelliano trāsibunt actiones. & quamuis placeat, cum quis hereditatem bonaque quæ sibi ab aliquo obuenerunt, vel quæ in aliqua regione habet, restituere rogat, ex Trebelliano nō transeant [b] actiones: tamē contra [c] responderi [d] in militis testamento ait. nam sicuti [e] concessum est, inquit, militibus circa institutionem separare species bonorum: ita & si per fideicommissum ab institutis heredibus id fecerit [f], admitteretur Trebellianum senatusconsultum. 6 Cum quidam duos heredes instituerit, eosque inuicem substituerit, & ab his petierit, siue vterque siue alter heres esset, vt hereditas sua ex parte dimidia restitueretur alicui post quinquennium: & scripti suspectam sibi hereditatem dicant, fideicommissarius autem desideret suo periculo adiri hereditatem: censuit senatus, ambos heredes alterumve cogi adire hereditatem, & fideicommissario eam restituere: ita vt fideicommissario, & aduersus eum actiones competant, quasi ex Trebelliano restituta hereditate. 7 Mæcianus scribit, cum quis [g] ex fideicommissariis abesset [h], & præsentes desiderent suo periculo adire hereditatē, translatisque in solidum actionibus in eum qui coëgit, absentes, si velint fideicommissum suscipere, à prætore petent. consequenter ait, nec quartam eum retenturum aduersus fideicōmissarios suos: quia nec heres potuit. 8 Idem Mæcianus quærit, an is, qui duobus vel pluribus rogatus est restituere hereditatem, cogente aliquo adire possit: & in horum, qui id non desiderauerunt, portionibus Falcidiæ beneficio vti: siue ipsi quoque desiderent sibi restitui, siue alius [i] in locum eorum successerit [k]. & cum hodie hoc iure vtimur, vt totum transeat ad eum qui coëgit: consequens erit dicere, quartæ retentionem amisisse eum qui coactus est. quia in solidum actiones trāsierant in eum qui coëgit. plane si proponas fideicommissarium non ita coëgisse, vt tota hereditas in se transferatur [l]: cum cœperint ceteri desiderare sibi restitui hereditatem, dicendum, Falcidia eum vti posse. recte igitur Mæcianus ait, multum interesse, verum totam restitui hereditatem sibi fideicommissarius desiderauerit, an suam tantummodo partem. nam si sola pars transfertur [m], in residuo Falcidiæ erit locus. si tota hereditas translata sit, cessat huius legis 9 beneficium. Si seruo duorum rogatus quis sit restituere hereditatem, & alter cogere velit suspectam dicentem, [n] alter restituere [n] sibi recuset: hoc erit dicendum, quod in duobus, quorum alter suscipere voluit hereditatem, alter 10 non. Si pater filio, quem in potestate habet, rogetur restituere hereditatem: an filius patrem suum, si suspectam dicat hereditatem, cogere possit? & non est dubium, patrem a filio per prætorem cogi posse. Sed etsi id fideicommissum ad castrense peculium spectaturum est, & filiusfamilias is fuit, qui munus militiæ sustinebat, aliôve quo officio præerat: multo magis dicendum erit, posse eō postulare, vt pater suus cogatur adire, & restituere hereditatem. quamuis contra obsequium patri debitum videtur 11 id desideraturus. Sed si seruo suo rogatus sit cum libertate quis hereditatē restituere: siue directa data sit libertas, siue fideicommissaria, dici poterit, eum à seruo suo nō posse cogi adire hereditatem: quamuis si sponte adisset, cogeretur præstare fideicommissariam libertatem, & hereditatem. idque Mæcianus libro septimo de fideicommissis scribit. 12 Idem quærit, si quis paratus sit domino cauere de indemnitate: an possit cogi adire hereditatem, maxime & si pretiū seruus offeratur. & recte ait, non oportere sub incerto cautionis committere se aditioni hereditatis. 13 Hi qui solidum capere non possunt, ex asse heredes instituti, & rogati restituere solidum, adire hereditatem, & restituere cogentur: cum nihil [o] oneris apud eos 14 remansurum. Si ego heres institutus, & rogatus sim Stichum manumittere, vel alius legatarius: fidei autem meæ commissum sit, vt Titio hereditatem restituam, deinde Titii fidei commisit [p], vt Sticho eandem redderet: Stichus cogere me possit adire, & restituere hereditatem. 15 Talis quoque casus à Diuo Pio terminatus est. nam [q] seruo vni ex heredibus legato, per fideicommissum erat ab eo libertas data, & ab altero hereditas. Diuus etenim Pius rescripsit Cassio Dextro [r] in hæc verba. Hermias [s] si Mosco Theodoto ex parte herede instituto à Pamphilo testatore legatus est, eumque Theodotus, postquam adierit hereditatem, prius quàm à coherede eiusdem Pamphili adiretur hereditas, ad iustam libertatem perduxit, & ob hoc in eum casum res perducta est, vt is qui legauit, intestatus esse non possit, Hermia postulante [t] {mihi} id † Euarestatus compellendus est periculo eius adire, & ex causa fideicommissi hereditatem restituere.

a sed &
b transire
c contrarium
d respondere
e licet in militia
f fecerit, in id
g quidam
h absit,
i siue alii
k successerint.
l trāsferetur
m transferetur,
n restituere

Quibus verbis fideicommissum relinquatur.

AVII IDEM libro secundo Fideicommissorum

EX facto tractatum est, an per fideicommissum rogari quis possit, vt aliquem heredem faciat. & senatus censuit, rogari quidem quem, vt aliquem heredem faciat, nō posse. verum videri per hoc rogasse, vt hereditatem suam ei restituat: id est quidquid ex hereditate sua consecutus est, vt ei restitueret. Iulianus quoque libro quadragesimo digestorum fideicommissum tale valere ait, FIDEI TVAE COMMITTO, VT HEREDITATEM TITII RESTITVAS, cum esset it, qui rogatus est, à Titio heres institutus. Nō tantùm autem si heredem quem scripsero, potero rogare, vt heredem faciat aliquem: verum etiam si legatum illi vel quid aliud relinquero [v]. nam hactenus [x] erunt obligati, quatenus quid ad eos peruenit. Si quis cauerit, PETO VT ILLI DES, aut ILLI FIDEICOMMISSVM RELINQVAS, aut ILLI LIBERTATEM PRÆSTES: admittenda sunt. nā cum in heredum institutione senatus censuit vtile, de ceteris quoque idem erit accipiendum.

Condicio si sine liberis decesserit, quomodo accipienda sit.

Si quis rogatus fuerit, vt si sine liberis decesserit, restituat hereditatem: Papinianus libro octauo responsorum scribit, etiam naturalem filium efficere, vt deficiat condicio. & in libertino, eodem [y] conliberto hoc scribit. Mihi autem, quod ad naturales liberos attinet, voluntatis quæstio videbitur [z] esse, de qualibus liberis testator senserit. sed hoc ex dignitate, & eius voluntate, & ex condicione eius qui fideicommisit, accipiendum erit.

Filij concepti post deportationem non faciunt deficere conditionem fideicommissi adiectam per hæc verba, si decesserit sine liberis secum in conceptis ante, licèt sint nati postea.

3 Ex facto tractatum memini, rogauerat quædā mulier filium suum vt si sine liberis decessisset, restitueret hereditatem fratri suo. is postea deportatus, in insula [A] liberos susceperat. quærebatur igitur, an fideicommissi condicio defecisset. nos igitur hoc [B] dicemus, conceptos quidem ante deportationem, licet postea edantur, efficere vt condicio deficiat. post deportationem verò susceptos, quasi ab alio, non prodesse. maxime cum etiam bona cum sua quodammodo causa fisco sint vindicanda. 4 Si quis rogatus fuerit filius suis, vel cui ex his voluerit, restituere hereditatem: Papinianus libro octauo [C] responsorum etiam deportato ei tribuit eligendi facultatem, cui liber factus fideicommissum restitui velit. sed si seruus pœnæ fuerit constitutus, nullo ante concepto filio, iam parere condicioni non poterit: decessisseque sine liberis videtur. sed cum decedit, electionem illam, quam Papinianus deportato dedit, huic dare non oportet. 5 Si quis autem susceperit quidem filium, verum viuus amiserit: videbitur sine liberis decessisse. Sed si naufragio vel ruina vel adgressu vel quo alio modo simul cum patre perierit: an condicio defecerit videamus. & magis non defecisse arbitror. quia nō est verum filium eius superuixisse. aut igitur filius superuixit patri, & extinxit [D] condicionem fideicommissi. aut non superuixit, & extitit condicio. cum autem quis ante, & quis postea decesserit, non apparet: extitisse condicionem fideicommissi magis dicendum est. 6 Si quis ita fideicommissum reliquerit, FIDEI TVAE COMMITTO, VT [E] SI ALIENO HEREDE MORIARIS, RESTITVAS SEIO HEREDITATEM: videri [F] eum de liberis sensisse Diuus Pius rescripsit. & adeo cum quidam sine liberis decederet, auunculum ab intestato

o si honoris sequere Flor. tametsi Acc. verè, que mater, at interpretatur.
p commissum sit.
q cum
r extero
s Quondam Hermias Simiasco
t postulante me ad depose mihi.
† Euarestus
v reliquero.
x catenus erit obligat., quatenus quid ad eum
y obque alius eodemque
z videtur esse, de quibus
A insulam
B hic
C Recte nam hac Papin. sententia hoc libro reperitur l. cum pater. 77. §. hereditatem. ff. de leg. 2.
D & non extitit condicio
E Id est, vt si alium sibi heredem fecit, quam vnum ex liberis: heredem enim illi tandem esse significat subiungit. Praeindo Florentino melior est omnino Accursio, qui legit vt si sine herede.
F Id est, videri hac condicione Seio hereditatem restitui voluisse, si defunctus alium quàm vnum ex liberis haberet.

intestato bonorum possessorem habens, ex T. Iisse codicionem fideicommissi rescripsit.

An fructus in restitutionem veniant.

XVII. IDEM libro quintodecimo ad Sabinum

IN fideicommissaria[a] hereditatis restitutione[b] constat non venire fructus, nisi ex[c] mora facta est, aut cum quis specialiter fuerit rogatus & fructus restituere. Planè fructus in quartam imputantur, ut est & rescriptum.

1 Quotiens quis rogatur hereditatem restituere, id videtur rogatus reddere, quod fuit hereditatis. fructus autem non hereditati, sed ipsis rebus accepto feruntur. Si legatum sit heredi relictum, & rogatus sit portionem hereditatis restituere: id solum non debere eũ restituere, quod à coherede accepit. ceterum quod à semetipso ei relictum est, in fideicommissum cadit[d]. & id Diuus Marcus[e] decreuit.

Interpretatio voluntatis.

XVIII. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

VBi purè fideicommissum datum est, si adiectum sit, ROGO DE FIDEI TVO, FACIASQVE VT AD EVM PERVENIAT: rescriptum est, videri in id tempus dari, quo capere potest: id est sui iuris fiat.

1 TE ROGO LVCI TITI HEREDITATEM MEAM CVM ATTIO[f] PARTIARIS. ex senatusconsulto Trebelliano in eum, cui restituta est hereditas, actiones competere Aristo ait: quia pro hoc accipiendum sit, ROGO HEREDITATEM ILLAM RESTITVAS. nec verba spectantur senatusconsulti, sed sententia[g] quibuscumque verbis: dum testator senserit ut hereditas sua restituatur. Qui in distrahendis, conseruandisve rebus hereditariis sumptus factus est, imputari heredi debet.

XX. VLPIANVS libro nonodecimo ad Sabinum

SEd[h] & si ad tempus liberorum fuerit legatum relictum, & is vxore pregnate decesserit: ad heredem suum transferat legatum.

Indebitum per errorem solutum.

XXI. POMPONIVS libro vicesimo secundo ad Sabinum

HEres[i] cum debuerat quartam retinere, totã hereditatem restituit, nec cauit sibi stipulatione proposita. si tamen eum esse Aristo ait illis qui retentiones, quas solas habent, omiserunt. sed posse eum rerum hereditariarum possessionem vel repetere vel nancisci. & aduersus agentem doli mali exceptione uti posse eũ, & debitoribus denuntiare, ne solueretur[k].

Interpretatio voluntatis.

XXII. VLPIANVS libro quinto Disputationum

MVlier[l], quæ duobus filiis in potestate patris relictis alii nupserat, posteriorem maritum heredem instituit, eumque rogauit liberis suis post mortem patris eorum hereditatem suam restituere, vel ei qui eorum superesset. eisdem emãcipatis à patre suo vitricus restituisse hereditatem dicebatur. mox alter ex filiis viuo patre decessisse. quærebatur, an is, qui supererat ex filiis, partem fratri suo restitutam petere possit, quasi præmaturè datam. Scæuola Diuum Marcum in auditorio de huiusmodi specie iudicasse refert. Brasidas quidam Lacedemonius vir prætorius, cum filiis suis ab vxore diuortio separata, si morte patris sui iuris fuissent effecti, fideicommissum relictum esset: eos emancipauerat. post emancipationem fideicommissum petebant. decreuisse igitur Diuum Marcum refert, fideicommissum eis repræsentandum[m], intellecta matris voluntate. quæ quia non crediderat patrem eos emancipaturum, distulerat in mortem eius fideicommissum, non dilatura in mortalitatem, si eum emancipaturum sperasset. secundum hæc dicebam, & in proposita[n] quæstione decretum Diui Marci esse trahendum: & rectè fideicommissum vtrisque solutum. Nõ est dubitatum, cogi posse heredem institutum adire, & restituere hereditatem seruis, siue directa siue fideicommissaria libertas eis data fuisset: cum aspernari heres non deberet personã cogentis. habet enim hic quoque aditum: ut qui nondum petere fideicommissariam libertatem possit, nec directam sibi vindicare, propter spem tamen libertatis & hereditatis aditum ad prætorem & per se habeat.

Quod veniat in restitutionem.

2 Si heres post multum temporis restituat, cum præsenti die fideicõmissum sit: deducta quarta restituet. fructus enim qui percepti sunt, negligentia petentis, non iudicio defuncti percepti videntur. alia causa est, si sub condicione vel in diẽ rogatus fuerit. tunc enim quod percipitur fam mouet Falcidiam: si tantum fuerit, quantum quartam facit, & quartæ fructus. nam fructus, qui medio tempore percepti sunt, ex iudicio testantis percepti videntur.

De culpa lata, & leui.

3 Sed enim si quis rogetur restituere hereditatem, & vel serui decesserint, vel aliæ res perierint: placet non cogi eum reddere quod non habet. culpæ plane reddere rationem. sed eius quæ dolo proxima est. & ita Neratius libro primo responsorum scribit. Sed & si, cum distrahere deberet, non fecit lata culpa, non leui, & rebus suis consueta negligentia: huiusmodi rei rationem reddet. sed & si ædes vitio sine culpa eius, reddet rationem. præterea si qui partus extant, & partuum partus: quia in fructibus hi nõ habentur[o]. sed & ipse, siquem sumptum fecit in res hereditarias, detrahet. quòd si sine facto eius, prolixitate[p] tẽporis ædes vsu adquisitæ sint, æquissimum erit nihil eũ præstare, cum culpa careat.

An filia possit in dotem dare res subiectas restitutioni.

4 Cum proponeretur quidam filiam suam heredem instituisse, & rogasse eam, ut si sine liberis decessisset, hereditatem Titio restitueret: eaque dotem marito dedisse certæ quantitatis, mox decedens sine liberis heredem instituisse maritum suum, & quæreretur an dos detrahi possit: dixi, non posse dici in euersionem fideicommissi factum, quod & mulieris pudicitiæ & patris voto congruebat. quare dicendum est, dotem decedere, ac si quod superfuisset, rogata esset restituere. quòd si tantos fructus ex hereditate mulier percepit, ut inde poterit doti satisfieri: dicendum est, potius fructibus hoc expensum ferendum[q], quam fideicõmisso.

5 Ut Trebelliano locus esset, non sufficit de hereditate rogatum esse: sed quasi heredem rogari oportet. Denique si Qui[r] portio hereditatis fuerit legata, legari enim posse etiam portionem hereditatis placet nobis, rogatusque fuerit hanc partem restituere: dubio procul nõ fiet restitutio ex senatusconsulto. ideoque nec quarta retinetur[s].

Interpretatio voluntatis.

XXIII. IVLIANVS libro trigesimonono Digestorum

QVotiens paterfamilias vnum vel duos heredes coheredibus suis restituere hereditatem iubet, intelligitur easdem partes in fideicommisso[r] facere, quas in hereditate distribuenda fecerit. sed si iubeantur hi, quibus fideicommissum datur, pecuniam numerare, atque ita fideicommissa reciperet ex quantitate pecuniæ, quam dare iubentur, voluntas colligenda est patrisfamilias. nam[v] si ex disparibus partibus heredes scripti æquas partes dare iubentur, propius est, ut viriles recipere debeant. si verò summa pecuniæ dandæ congruit portionibus, hereditarias portiones accipere debebunt.

XXIIII. PAPINIANVS libro quintodecimo Quæstionum

NOnnumquam autem ex voluntate varie rescriptũ[x] & iudicatum est: scilicet si nõ sub appellatione heredum, sed propriis nominibus expressis fideicommissum relinquatur.

XXV. IVLIANVS libro trigesimono Digestorum

QVidam ita testamento scripserat, A TE HERES PETO, FIDEIQVE TVAE COMMITTO, VT QVICQVID EX HEREDITATE MEA AD TE PERVENERIT, FILIO MEO PRIMA QVAQVE DIE, AVT SI PRIVS QVID EI ACCIDERIT, MATRI EIVS[y] DES REDDAS. quæritur, cum[z] antequam adeatur hereditas, puer decesserit: an fideicommissum matri debeatur. respondi, si puer antequam dies fideicommissi cedat, decessisset[A]: fideicommissum translatum esse ad matrem. postea autem quàm dies fideicommissi cedit, si decesserit: ad heredem pueri fideicommissum pertinere. Sed an ea voluntas fuit patrisfamilias, ut si ante restitutum fideicommissum puer decessisset, matri potius, quàm heredibus præstaretur: prætor æstimabit ex persona matris, & ex persona heredis pueri. Marcellus: sed testatoris voluntati congruum est, quandocumque puer decesserit, siue antequam dies fideicommissi cedit, siue postea, ad matrem transferri fideicommissum, si non iam puer hoc acceperit. eoque iure vtimur.

1 Si seruo herede scripto dominus rogatus est eidem seruo restituere hereditatem, cum liber esset: vtile fideicommissum est.

2 Si quis filium suum ex asse heredem instituit, & codicillis, quos post mortem filii aperiri iussit, fidei eius commisit, ut si sine liberis decesserit, hereditatem suam sorori suæ restitueret: & filius, cum sciret quod in codicillis scriptum esset, Stichum seruum hereditarium testamento suo liberum esse iussit: heredes filii pretium[B] eius serui sorori defuncti præstare debent, libertate fauore sui[C] seruata. hoc amplius etsi ignorasset filius codicillos à patre factos, nihilo minus heredes eius pretium præsta-

a fideicommissariam
b restitutionẽ
c aut
d cadere.
e Pius
f Titio
g Huc pertinet locus communis Rhetorũ de scripto & sententia, quẽ tractat Cic. lib. 2. de Inuen. Quintil. lib. 7. Instit. Orat.
h Coniunge l. 7. de manumiss. infra.
i Coniunge l. sed & si me patiente, de euictionib.
k soluerent.
l Coniunge l. 3. quan. di. leg. ced.
m repræsentandum quod in aliquibus exemplaribus reperio. & magis probo. significat enim ante diem soluendũ. eodem sensu dicit Cic. repræsentare libertatem. Philipp. 1. & repræsentare vsuram. ad Attic. lib. 10.
n propositam quæstionem
o In hunc locũ Cuiac. lib. 1. de fin. bonorũ & malorum.
p prolixitate autem
q ferendũ. Manifestum est errorem, qui tamen in nonnullis codicibus etiam emendatis deprehenditur.
r qua
s retinebitur.
r in fideicommisso
v nam etsi
x scriptum
y eiusdẽ reddas.
z si antè, quàm
A decesserit
† cessit.
B pretiũ omnino
C serui

re debebunt, ne factum cuiusquam[a] alteri damnum adferat. Sed & si seruus iste a Sempronio heres institutus sit, eamque hereditatem, posteaquam ex testamento fratris ad libertatem peruenerat, adierit, hereditatis quoque æstimationem heredes fratris sorori eius præstare debent: quia[b] si manumissus non esset, iussu mulieris adire eam potuisset. si verò viuente filio Sempronius decessisset, hereditas in causa fideicommissi non deduceretur. quippe ab ipso filio adire iussus hereditatem, ei adquireret.

De ciuitate.

XXVI. PAVLVS libro singulari de Senatusconsultis.

OMnibus[c] ciuitatibus, quæ sub imperio populi Romani sunt, restitui debere & posse hereditatem fideicommissam, Apronianum senatusconsultum iubet. sed & actiones in eas placuit ex Trebelliano transferri. sed[d] municipes ad eas admittuntur.

XXVII. IVLIANVS libro quadragesimo Digestorum.

ITa tamen, vt his[e] quibus restituetur hereditas, actorem eligant & ad agendum & ad excipiendas actiones.

1 Si seruum hereditarium heres, qui coactus adierit, iussisset adire hereditatem ab alio[f] eidem seruo relictam, & tunc hereditatem, quam suspectam sibi esse dixerat, restituerit: an etiam eam hereditatem, quæ per seruum adquisita esset, restituere deberet, quæsitum est. dixi, non magis hanc hereditatem in restitutionem venire, quàm quod seruus hereditarius post aditam hereditatem stipulatus fuisset, aut per traditionem accepisset: aut fructus qui ex rebus hereditariis percepti fuissent. vtique si nulla mora fideicommisso facta fuisset. sed si quid ante aditam hereditatem seruus stipulatus fuisset, aut per traditionem accepisset: id restitui debebit, sicut fructus ante aditam hereditatem in restitutionem venient.

Qui coactus adijt hereditatem, commodum ex hereditate consequi non debet.

2 Qui suspectam sibi hereditatem dicit, nullum commodum ex testamento consequetur, quod habiturus non esset, si heres institutus non fuisset, aut non adisset. & ideo si pupillo substitutus fuerit, itáque QVISQVIS MIHI HERES ERIT, IDEM FILIO MEO HERES ESTO: hereditatem, quæ ei ex[g] substitutione ad eum peruenerit, restituere cogendus erit. si verò detracto hoc articulo, QVISQVIS MIHI HERES ERIT, substitutus ita fuerit, TITIVS FILIO MEO HERES ESTO: tum si solus patri heres extiterit, nihilo minus cogendus erit hereditatem pupilli restituere. si verò coheredem habuerit, retinebit pupilli hereditatem: quia potuit coherede adeunte, quamuis ipse patris omisisset hereditatem, ex substitutione adire.

3 Si pater filium, quem in potestate habebat, heredem scripserit, & ab eo petierit, vt hereditatem Sempronio restitueret, isque suspectam sibi esse dicet: poterit ex Trebelliano senatusconsulto hereditas restitui. quare etsi non immiscuerit se hereditati, nihilo minus actiones, quæ ei & in eum competebant, ad Sempronium transferentur.

4 A patre heres scriptus, & exheredato filio substitutus, si rogatus fuerit hereditatem, quæ ad eum ex substitutione peruenerit, Titio restituere: cogendus non est viuo pupillo patris hereditatem adire. primum, quia sub condicione fideicommissum datum est: deinde, quia non probe de hereditate[h] viuentis pueri agetur. mortuo autem pupillo compelli debet hereditatem patris adire. Quòd si duo heredes a patre instituti fuerint, & vtriusque fidei commissum sit, vt exheredati filii hereditatem restituerent: satis erit vel vnum cogi adire. hoc enim facto etiam is, qui patris hereditatem non adit, filii hereditatem adire & restituere cogetur.

5 Quotiens filius emancipatus bonorum possessionem contra tabulas accipit, nulla ratio est compellendi heredis ad restituendam hereditatem. & sicut neque legata neque fideicommissa cetera præstare cogitur, ita ne ad restitutionem quidem hereditatis compelli debet. Marcellus: planè[i] non est compellendus adire, si iam filius bonorum possessionem[k] ne intercedat fideicommissum mortuo herede instituto, & omissa à filio bonorum possessione.

Restituta hereditate actiones transeunt in fideicommissarium.

6 Qui ex Trebelliano senatusconsulto hereditatem restituit, siue petat à debitoribus hereditariis, siue ab eo petatur, exceptione restitutæ hereditatis adiuuari, vel summoueri potest. actiones autem fideicommissario competunt, quas habuit heres eo tempore quo fideicommissum restituebat. Marcellus: sed eas quoque actiones, quæ sub condicione erant, & quarum dies eo tempore non cesserat, fideicommissario competere placet. sed antequam restitueretur hereditas, exceptione aliqua heres adiuuandus non est: cum hoc minus ex causa fideicommissi restituturus[l].

7 Trebellianum senatusconsultum locum habet, quotiens quis suam hereditatem vel totam vel pro parte fidei heredis committit[m]. quare si Mæuius te heredem instituerit, & rogauerit vt (hereditatem Titii[n] restituas, tuque) hereditatem Mæuii adieris: perinde à te fideicommissum petetur, ac si fundum, qui tibi a Titio legatus esset, restituere rogatus fuisses. ideoque etsi suspectam Mæuii hereditatem dixeris, cogi te non oportet eam adire. quòd si Mæuius te rogauerit & suam hereditatem & Titianam restituere, tuque sponte adieris hereditatem: vteris legis Falcidiæ commodo. & partem quartam Mæuianæ hereditatis retinebis, dimidiam & quartam ex fideicommisso restitues. nec intererit, eidem vtramque hereditatem, an alii Mæuianam, alii Titianam rogatus fueris restituere. sed si suspectam Mæuianam hereditatem dixeris, cogeris eam adire, & restituere ei cui rogatus fueris. is autem, cui Titianam hereditatem restituere rogatus fueris, non poterit te compellere ad adeundum.

Actio competens fideicommissario contra heredem.

8 Si ex Trebelliano hereditatem restituit heres, & fructus prædiorum[o] retinet, vel ipsa prædia, siue etiam debitor eius, qui testamentum fecit, fuerit: necessarium est actionem aduersus eum fideicommissario dari. Marcellus: hoc idem necessariò faciendum est, cum parte hereditatis restituta, familiæ erciscundæ iudicium inter eum qui restituit hereditatem, & qui receperit, accipietur.

9 Qui rogatus est emancipato filio restituere hereditatem, cogi debet adire, & restituere: quamuis filius contra tabulas bonorum possessionem accipere possit.

10 Si patronus ex parte debita heres institutus, & rogatus restituere hereditatem, suspectam sibi esse dicat: puto rectius facturum prætorem, si coegerit eum adire hereditatem, & restituere: quamuis possit mutata voluntate eam partem hereditatis retinere.

De præceptionibus.

11 Si[p] præceptis[q] quibusdam rebus heres rogatus sit restituere hereditatem, & coactus eam adierit: an præcipere debeat? respondi, eum qui iussu prætoris adit[r] hereditatem, omni commodo prohiberi debere. Sed si eidem legatum esset sub hac condicione, si heres non esset, & suspectam sibi hereditatem dicat: non aliter cogendus est adire, quam vt legata, quæ sub condicione, si heres non esset, data erant, restituantur. non quidem à coheredibus, ne querentur: sed ab eo cui restituta fuerit hereditas. nam sicut explendæ fidei gratia cogendus est adire hereditatem, ita ob id ipsum damno adfici non debet.

De fructibus perceptis ab herede.

12 Heres ex asse erat instituta consobrina mea, & eius fidei commissum, vt partem dimidiam hereditatis statim Publio Mæuio restitueret: alteram partem, cum ipsa moreretur, eidem Publio Mæuio. præterea alia aliis legata data sunt. Mæuius partem dimidiam hereditatis statim percepit, & cauit, quod amplius quàm per legem Falcidiam liceret cepisset, redditurum. sed & ceteri legata solida acceperant, & similiter de restituendo quod amplius percepissent, cauerunt. mortua consobrina mea Publius Mæuius desiderat sibi alteram partem hereditatis cum fructibus restitui. quæro itaque quantum ei restituere debeam. verum quod supra quadrantem bonorum penes consobrinam meam remanserat, nec amplius quicquam: an & ab aliis, quibus legata soluta sunt, repetere quid debeam, & quantum. item quæro, si quod ab his ex stipulatione percepero, & quod apud consobrinam meam supra quadrantem remanserat, non efficiet partem dimidiam hereditatis: an ex incremento & fructibus eius summæ, quæ supra quadrantem bonorum penes consobrinam meam remansit, supplere ei debeam dumtaxat, ne partem dimidiam hereditatis quantitas quæ restitueretur excedat. an verò, sicut Publius Mæuius desiderat, quidquid seposito quadrante bonorum, eius[s] quadrantis fructibus, perceptum est, restitui ei debet. respondi, quod supra quadrantem penes consobrinam tuam remansit, si adiectis fructibus quantitatem partis dimidiæ hereditatis, quæ mortis tempore fuit, non minuet: totum Publio Mæuio restituendum. nec ex stipulatione ab his, quibus legata soluta sunt, repeti quicquam potest. si verò fructus quantitatem partis dimidiæ exuberant[t], quadranti tuo & fructibus eius accedet. si verò fructus eius partis, quæ supra quadrantem apud consobrinam tuam remanserat[v], non implent[x] quantitatem partis dimidiæ bonorum, ex stipulatione agi poterit. In summa ratio ita ponenda est, vt cum omni modo quadrantem excedit fructus. Sin[y] tantum excreuerit, vt quantitatem partis dimidiæ

Marginal notes:

a alius Magis placet Florēt. ut ratio generalis, non autē certa alicui tantum specie accommodata hic tradatur
b quia
c Coniunge cum Iuliani[o] quæ coniunctim aucthoris est. Supra, de legat. 1.
d sed &
e ii, quibus
f herede suo
g Desunt magis tamen.
h Hac sententia Iuliani refertur l. 1. §. antepen. Ad vulg. & pup. substit. quæ locus coniunge.
i planè est compellendus adire, si non iam filius bonorum possessionem accepit.
k possessionē accepit:
l restituturus sit.
m committit.
n adeas & restituas: et ostensum est adeas: qui enim rogatur restituere, rogatur quoque adire, quod restituere nō possit, nisi prius adierit.
o cum prædio
p Hac similitudo Iuliano refertur ab Vlp. l. apud Iulianum. in princ. supra eo.
q perceptis
r adiisset
s eiúsque
t excreuerant,
v remanserat,
x implerunt
y & in tantū

dimidiæ bonorum excedat: etiam id quod excesserit retineas. Qui suos seruos rogatus est manumittere, & hisdem hereditatem restituere: detracto pretio seruorum hereditatem restituere debebit.

De fructuum restitutione.

XXVIII. AFRICANVS libro sexto Quæstionum

EX asse heres institutus, partem hereditatis mihi pure, (tibi) sub condicione restituere rogatus, cum suspectam diceret, postulante me adit, & mihi totam ex senatusconsulto restituit. quandoque condicio extiterit, an fructus partis suæ restituere tibi debeam, non immerito dubitabatur. & plerisque placet, non esse eos præstandos: quia nec ab herede præstarentur, si sua sponte adisset. sufficiat autem tus tuum tibi integrum conseruari, non etiam meliorem condicionem tuam fieri. Idem tamen existimabant, si ex asse heres institutus mihi quadrantem pure, tibi æque quadrantem sub condicione restituere rogatus sit, & cum suspectam hereditatem diceret, cogente me adit: quandoque condicio extiterit, semissem tibi esse restituendum. sed nec lege Falcidia in proposita specie vsurum me puto: quamuis scriptus heres, si sponte adisset, vteretur.

Valet prius testamentum, iure fideicommissi, propter verba posterioris.

XXVIIII. MARCIANVS libro quarto Institutionum

SI quis priore facto testamento, posterius fecerit testamentum: etiam si ex certis rebus in posteriores tabulas heredes instituit, superius tamen testamentum sublatum est, vt Diui quoque Seuerus & Antoninus rescripserunt. cuius constitutionis verba rettuli, cum alia quoque præterea in constitutione expressa sunt. Imperatores Seuerus & Antoninus Coccelo Campano. Testamentum secundo loco factum, licet in eo certarum rerum heres scriptus sit, iure valere perinde ac si rerum mētio facta non esset. sed teneri heredem scriptum, vt contentus rebus sibi datis, aut suppleta quarta ex lege Falcidia, hereditatem restituat his qui priore testamento scripti fuerant, propter inserta fideicommissaria verba, quibus vt valeret prius testamentum expressum est, dubitari non oportet. & hoc ita intellegendum est, si non aliquid specialiter contrarium in secundo testamento fuerit scriptum.

De legatione.

XXX. IDEM libro octauo Institutionum

SI legatus suspectam hereditatem dicat, & legationis tempore compellendus est accipere iudicium. quia hoc non multum officio occupatur. & licet deliberare se dicat an adeat, cogendus est adire. sed non vt statim restituat, sed vt reuersus domum, si putauerit sibi expedire, commodo Falcidiæ vel testamenti vtatur, vel si non putauerit, restituat totam hereditatem, ne onera patiatur. Si quis bona sua, vel omnia sua rogauerit restituere: fideicommissariam restitutionē esse intellegendum est. nam meorum & tuorum appellatione etiam actiones contineri, dicendum est. Si filiofamilias vel seruo restituatur, & postea pater vel dominus ratum habuerit: transeunt ex Trebelliano senatusconsulto actiones. Multum interest, vtrum quæ pars iure hereditario retineatur, an verò in re vel pecunia. nam superiore casu actiones diuiduntur inter heredem & fideicommissarium. posteriore verò apud fideicommissarium sunt actiones.

De principe.

Et heres institutus, rogatusque hereditatem restituere præcepta aliqua summa vel re: etiam si in præceptione minus quàm quarta pars esset, non amplius principem pati vindicaturum. sed & si sine vlla præceptione rogatus fuerit hereditatem restituere, plerumque quarta donata est à principibus. & ita Diuus Traianus & Hadrianus & Antoninus rescripserunt.

XXXI. IDEM libro nono Institutionum

SI Qui pure libertas, & per fideicommissum sub condicione hereditas relicta est: cogitur heres adire hereditatem, si suspectam dicat, & restituere. & deficiente condicione libertas eripi non potest. Si autem ei, qui in diem libertatem accepit, hereditas per fideicommissum relicta fuerit: suspectam eam interim non posse adiri, Diuus Pius Cassio Hadriano rescripsit: cum non potest nondum libero hereditas restitui. nec rursus contra voluntatem defuncti libertatem esse præstandam.

An heres cogatur conditioni parere.

Si sub condicione heres institutus, rogatusque hereditatem restituere, non vult condicioni parere, & adire hereditatem: si facti est condicio, debet parere, & adire, & restituere. vel si in dando sit, offerente fideicommissario,

a partem tibi sub cōditione. b tum: quod mihi videtur magis commodum. c dubitatur. d sufficere. e existimabant. f quandoque. g certarum rerum. h sed & teneri. i fideicōmissi verba. k etiam legationis. l Eadem interpretatione tribuitur Paulo l. mouerum de verb. signif. infrà. m seruo alieno: ex glossa interpositū in contextum, vt & paulò post duo post integros versus. n restituatur hæreditas, al. rogat quis suo vel restituere hæreditatē, patre dominóve inuito vel ignorante, non restitui hæreditas ab restituitur. o sed si p quarta pars q Et hæredem institutū, rogatúmque ad Si princeps hæres sit institutus, rogatúsque, &c. sequentiū florem. r percepta s se t pariter & v principe. u Si cui y Si autem à me z libertas præstanda sit. A conditioni debet: verúmque vult, modo velle interpungas.

recusante autem herede factum adimplere, licentia dabitur fideicommissario secundum imitationem dationis factum implere. & tunc necessitas imponitur (adire) hereditatem. ceteræ condiciones, quæ non sunt in potestate heredis, ad officium prætoris non pertinent.

Fructuum restitutio.

XXXII. CELSVS libro vicesimo Digestorum

BAllista filiumfamilias heredem instituit ita, REBELLIANVS SI CAVERIT COLONIAE PHILIPPENSIVM, SI SINE LIBERIS MORIETVR, QVANTACVMQVE PECVNIA EX HEREDITATE DE BONIS MEIS AD EVM PERVENIT, EAM PECVNIAM OMNEM AD COLONIAM PHILIPPENSIVM PERVENTVRAM. respondi, ex his verbis quæ proponis, id est PECVNIAM, existimo etiam fructus, quos ex hereditate percepit, restituere eum debere: perinde quasi specialiter hoc testator expressisset.

XXXIII. MARCIANVS libro octauo Institutionum

SCribit Celsus libro vicesimo digestorum, si quis quadrigenta in bonis habebat, petit ab herede suo, vt si sine liberis moreretur, quanta pecunia ex hereditate sua ad eum peruenisset, Mæuio restitueretur: si ex fructibus medio tempore quadrigenta perceperit, & sine liberis decesserit: heredem eius Mæuio quadrigenta debiturum. & cum diu multúmque tractauit, an cum augmētum heres sensit, id periculum sustineat, an per contrarium: nouissime ait, iniquum esse ad fideicommissarium damnum pertinere, ad quem augmentū non pertinet. & an ad supplendum, inquit, quodcumque ex quadrigentis defuerit, etiam augmentum ad eum pertinebit: hoc est vt vsque ad summam quadrigentorum damna & fructus computentur. quod verius esse arbitror.

XXXIIII. IDEM libro secundo Regularum

SI eius, qui nouissimus ex filiis mortuus est, partem hereditatis propinquo voluit pater restitui, & si simul fratres diem suum obissent: propinquum, si nō ostenderit quis nouissimus obisset, ad partem hereditatis non admitti: sed matrem ex Tertylliano senatusconsulto ad vtriusque hereditatem admitti constat.

XXXV. VLPIANVS libro sexto de officio proconsulis

CVm heres instituta furiosa hereditatem esset rogata restituere: curatorem eius secundum tabulas bonorum possessione accepta posse transferre actiones Diuus Pius decreuit.

Cautio heredi præstita à fideicommissario.

XXXVI. PAVLVS libro tertiodecimo ad Edictum

CVm hereditas ex fideicommissi causa restituta est, si ante secum herede compromissum est, puto fideicommissarium cauere debere heredi, sicut cum heres multa antequam restitueret, administrauit. nam quod dicitur, retinere eum oportere, non est perpetuum. quid enim si nihil est, quod retineat? veluti cum omnia in nominibus sunt, aut in corporibus quæ non possideat. nempe enim is, Qui restituta est, omnia persequitur. & tamē heres iudiciis quibus conuentus est, aut stipulationibus quibus necesse habuit promittere, (omittere) obstrictus manebit. ergo non aliàs cogetur restituere, quàm ei caueatur.

Restituere hereditatem quid sit.

XXXVII. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

REstituta hereditas videtur, aut re ipsa, si fortè passus est heres possideri res hereditarias vel totas vel aliquas earum hac mente, vt vellet restituere: & ille suscipere: non si ex alia causa putauit te possidere. sed & si postea ratum habuit, idem erit dicēdum. sed & si verbo dixit se restituere, vel per epistulam, vel per nuntium restituat, audietur. sed & si voluntate tua alii restituerit, in te transibunt actiones. item si alius iussu meo restituit, vel ratam habuit restitutionem, transisse actiones videantur.

De pupillo restituente.

Pupillus autem ipse debet restituere tutore auctore, non tutor sine pupillo, nisi infans est. quia nec mandare actiones tutor pupilli sui potest, ne se quidem auctore pupillum restituere potuisse hereditatem, Diuus Seuerus in persona Arri Honorati pupilli decreuit, qui Arrio Antonino patruo & tutori suo restituerat. Sed et si pupillo sit restituenda, non posse pupillo sine tutoris auctoritate restitui constat.

XXXVIII. PAVLVS libro vicesimo ad Edictum

NOn enim solutio est hereditatis restitutio, sed & successio, cum obligetur.

B imponitur heredi. C Trebellian. D verbis, omnē pecuniam, &c. E Institutionum: manifestè erratum. Celsus enim non scripsit libros Institutionum. F Eum quid ad hoc refert verum sublatiūs loquaris... G Confer cum l. ... de dona. caus. mor. H si simul I Iulianus libro VII. de officio proconsulis. K Ex tit. de rerp. orbit. L est in corporibus. M quàm si N Aprio. al. Pio. inepta emnino lectio est, quia prior. Augus. lib. 1. emen. cap. 7. O Ex tit. de pup. hæred. P obligentur.

XXXVIII. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

SEd nec ipsi tutori indistincte restitui potest.

De obligatione pratoria, & naturali.

XL. PAVLVS libro vicesimo ad Edictum

QVamuis senatus de his actionibus transferendis loquatur, quæ iure ciuili heredi & in heredem competunt: tamen honorariæ actiones transeunt. nulla enim separatio est. immo & causa naturalium obligationum transit. persona autem heredis instituti Trebelliano continetur. verum hoc iure vtimur, vt & successor heredis rectè ex Trebelliano restituat: veluti heres, bonorúmve possessor, vel pater, dominusve, quibus adquisita est hereditas. omnes enim quod iuris habent, ex Trebelliano senatusconsulto restituere debent. nec interest, is qui institutus est, an pater dominúsve rogatus est restituere. Nihil interest, Qui nostro nomine restituitur paterfamilias sit, an is qui in aliena potestate est.

a Ex tit. de pœne hered.

XLI. GAIVS libro secundo Fideicommissorum

MVlier, an masculus, & idem seruo quoque voluntate nostra, vel si ratum habuerimus, restitui potest.

XLII. PAVLVS libro vicesimo ad Edictum

QVia perinde est, atque si mihi restituta esset hereditas. Restituta hereditate iura sepulchrorum apud heredem remanent.

b Ex tit. de pœne hered.

Quod iure adcrescendi adquiritur, ad fideicommissarium pertinet.

XLIII. VLPIANVS libro vicesimosecundo ad Edictum

PApinianus tractat, si quis heres institutus ex semisse rogatus sit restituere hereditatem, & eam suspectam dicens compulsus adit, deinde fideicommissarius ignarus sit adcreuisse portionem hereditatis post restitutionē sibi pro herede: an opus sit ei alia actione. & ait, securum esse eum posse. de illo plane [loco] solo quærendum ait, an ei opus sit noua restitutione postea quam portio adcreuit.

Heres fideicommissario tenetur ex senatusconsulto.

XLIIII. MARCELLVS libro quintodecimo Digestorum

POstulante Sticho, qui eodem testamento libertatem & fideicommissam hereditatem acceperat, heres suspectam adiit. mox Stichus, antequam moram in recipienda hereditate faceret, decessit relicto herede Titio. quæro an in Titium, si nolit recipere fideicommissam hereditatem, actiones ex senatusconsulto competant. respondi, quoniam fere is qui compulsus est adire hereditatem, confestim ei restituet, de manumisso dumtaxat senatusconsulto comprehensum est, nec heredis facta est mentio. potest tamen euenire vt restitutionem distulerit heres. volute si pecuniam ei debuerit defunctus, quam retinere maluit, quàm petere. ceterum existimo idem in herede eius constituendum, quod in illo constitutum est. cur enim recusaret, quam recusare non potuit is, cuius hereditatem suscepit? Quòd si fortè ante hereditatis restitutionem sine herede decesserit libertus, perinde bona eius creditoribus hereditariis vendere permittendum est, ac si restituta hereditate decesserit.

c senatusconsultum

d quod

Quæ actiones veniant in restitutionem.

ScT in huiusmodi quæstione rogo respondeas, an rectè senserim. rogata est filia ex asse heres restituere hereditatis partem dimidiam deductis legatis minimis, & ære alieno nõ magno: vt legi Falcidiæ locus non sit. mora facta non est restitutioni fideicommissi. desidero vt bonitas mihi restitui hereditatem, vt ex Trebelliano senatusconsulto agenti: & ex eo competentibus actionibus etiam vsuras debitas ex mortis die in tempus restitutionis, persequar. item quæro & de pensionibus: quia locationum obligatio in hereditate fuit. ab herede fructus nullos peto. sed illa desiderat refundere me, aut concedere ei actiones vsurarum, & pensionum. non possum persuadere hereditatis appellatione, quam rogata erat mihi restituere, etiam hanc stipulationem vsurarum ad me pertinere. respondi, omnia ea hereditatis appellatione contineri. quantum enim, quod ad hoc, refert, inter hæc ceteraque, quæ sub condicione sunt promissa, aut in annos singulos, vel mẽses? nihil interest. sanè pro fructu rei, quæ hereditate continetur, hæc cedunt. nec fructus fideicommissarium sequitur, si mora non intercessit. sed quia non vt heres fideicommissum, vt sic dixerim, suppleat, postulet: scT qualis nunc est hereditas, desideret restitui sibi: nequaquam id debet heres recusare. nam & quodammodo in partem hereditatis senatus recipi voluit fideicommissarium, & haberi heredis loco pro qua parte ei restituta esset hereditas. Sed cũ hereditarios nũmos fænerauerit, aut ex fundis fructus percepit, nihil eo nomine præstat ei, cui hereditas per fideicommissum relicta est, si non intercessit mora. scilicet quia suo periculo fænerauit, colendóve fundo, vel in cogendis fructibus insumpsit operam. nec æquum erat alterius, vt sic dixerim, procuratorem constitui. Nullum autem impendium vel opera intercedit heredis, cum his modis, de quibus est quæsitum, augmentum [heredis] recepit.

e Et in

f tempore

g stipulationẽ vsurarũ & pensionum

h omnia hæc

i qui

k fideicommissum

l quia

m dixerim,

n intercidit

o haæm

XLV. MODESTINVS libro singulari de Euremáticis

QVi totam hereditatem restituere rogatus, quartam retinere non vult, fidémque obsequium defuncti precibus præbere desiderat, sua sponte adire debebit hereditatẽ, quasi ex Trebelliano eam restituturus. quaſi etiam tamen suspectam potius dicat hereditatem, coactusque à prætore restituat. hoc enim casu ex ipso Trebelliano restituere videtur, expositóque hereditario metu vniuersæ actiones in eum transferri, qui recepit hereditatem.

p & vniuersæ

q transferre,

Species, in qua fideicommissum condicionale non esse intelligitur ex verisimili testatoris voluntate: idcirque ad heredem transit.

XLVI. IAVOLENVS libro vndecimo Epistularum

SEius Saturninus archigubernus ex classe Britannica testamento fiduciariũ reliquit heredem Valerium Maximum trierarchũ. à quo petit, vt filio suo Seio Oceano, cum ad annos sedecim peruenisset, hereditatem restitueret. Seius Oceanus antequam impleret annos, defunctus est. nunc Mallius Seneca, qui se auunculũ Seii Oceani dicit, proximitatis nomine hæc bona petit. Maximus autẽ trierarchus sibi ea vindicat ideo, quia defunctus est is, cui restituere iussus erat. quæro ergo vtrũ hæc bona ad Valerium Maximum trierarchum heredem fiduciarium pertineant an ad Mallium Senecam, qui se pueri defuncti auunculum esse dicit. respõdi, si Seius Oceanus, cui fideicommissa hereditas ex testamento Seii Saturnini, cum annos sedecim haberet, à Valerio Maximo fiduciario herede restitui debeat, priusquam præfinitum tempus ætatis impleret, decessit: fiduciaria hereditas ad eum pertinet, ad quem cetera bona Oceani pertinuerint: quoniam dies fideicommissi viuo Oceano cessit. scilicet si prorogando tempus solutionis, tutelam magis heredi fiduciario permisisse, quàm incertum diem fideicommissi constituisse videatur.

r Seius

s archigubernius

t Britannica

v annos sedecim,

x Manlius

y eam

z peruenerit

XLVII. POMPONIVS libro primo variarum lectionum

SI heredi eius, cui natura debuerit aliquis soluerit, ei Qui fideicommissa hereditas relicta sit, id reddendum.

A fideicõmisso, al. fideicommissaria

XLVIII. PAVLVS libro quartodecimo Responsorum

PAulus respondit, si certa portio hereditatis alicui relicta proponitur, & is res hereditarias quasdam furatus sit: in his rebus quas subtraxit, denegari ei petitionem oportere, rectè respondetur.

XLVIIII. PAPINIANVS libro tertio Quæstionum

CVm hereditas ex Trebelliano senatusconsulto restituitur, si res vrgueat, & metus erit, ne per absentiam forte fideicommissarii dies actionis exeat: heres iudicium suscipere cogitur. simulque modo filio de possessione contra tabulas deliberante, scriptus heres à creditoribus hereditariis conuenitur.

B metus sit,

Species, in qua pater filio, quem habet in potestate, fideicommissum restituit.

L. IDEM libro vndecimo Quæstionum

IMperator Hadrianus, cum vlus Cerealis filio suo Viuio Simonidi si in potestate sua esse desisset, hereditatem restituere rogatus esset, ac multa in fraudem fideicommissi fieri probaretur: restitui hereditatem filio iussit, ita ne quid ea pecunia, quamdiu filius eius viueret, iuris haberet. nam quia cautiones non poterant interponi conseruata patria potestate: damnum condicionis propter fraudem instituit. post decreti autem auctoritatem in ea hereditate filio militi comparari debuit, si res à possessoribus peti, vel etiam cum debitoribus agi oporteret. sed paternæ reuerentiæ congruum est, egenti forte patri officio iudicis ex accessionibus hereditariis emolumentum præstari.

C Quiungo l. z. § à pa. quo manum. fit.

D Iunius

E Iunio

F probaretur

G in ea

H agenti

I alimenta

K In hunc locũ Plato dialo. 2. de leg. Vale. Max. lib. 5. ca. 4.

LI. IDEM libro septimodecimo Quæstionum

CVm heres deductis legatis hereditatem per fideicommissum restituere rogatur, non placet ea legata deduci, quæ peti non poterant. sed cum vxori pro parte heredi scriptæ dos prælegetur, eáque deductis legatis hereditatem restituere rogatur: etiam si quartam, quam per legem Falcidiam retinet, tantum efficiat, quantum in dote est, tamen pro sua portione dotis prælegatæ partem deducit. cum enim vtrumque consequitur, nihil interest inter hanc mulierem & quemuis alium creditorem heredem institutum, & hereditatem restituere rogatum. idem probatur, & si non deductis legatis fideicommissum ab ea relictum sit.

L relegetur,

M quarta.

LII. IDEM

LII. IDEM libro nonodecimo Quæstionum

SI res aliena Titio legata fuerit, isque domino rei herede instituto petierit ut hereditatem Mævio restituat: Mævius legatum inutiliter petet. non enim poterit consequi quod ad institutum, id est rei dominum peruenire non poterat. Secuus ab altero ex heredibus libertatem, ab altero fideicommissum[a] hereditatis accepit. si neuter adire velit, nullæ prætoris partes erunt. quia neq; propter solam libertatem compellitur adire: neque is à quo libertas data non est, propter eum qui nondũ liber est, ut adeat, compellitur. & senatuscõsulto locus est, cum ab omnibus directa, vel fideicommissa libertas ab eo datur, à quo hereditas quoque relinquitur. sed si forte is, à quo libertas data est, portionem suam repudiauit, vel condicione exclusus est: cum portio eius ad alterum peruenerit, defendi poterit, adire cogendum. quid enim interest, quo iure debitor libertatis & hereditatis idem esse cœperit?

a fideicõmissariam hæreditatem

LIII. IDEM libro vicensimo Quæstionum

NOn est cogendus heres suspectam adire hereditatem ab eo, Qui libereas à legatario, hereditas ab herede relicta est: cum status hominis ex legato pendeat, & nemo se cogatur adstringere hereditariis actionibus propter legatum quid enim si inter moras non manumittere legatario seruus decesserit? si autem viuo testatore legatarius decesserit, benigne respondetur, cogẽdum adire, cum in ipsius sit potestate manumisso restituere hereditatem.

Quicquid ex hereditate superfuerit, &c. clausula, an ad alienata medio tempore referatur.

LIIII. IDEM libro nonodecimo Quæstionum

TItius rogatus est, quod ex hereditate superfuisset, Mævio restituere. quod medio tempore alienatum, vel deminutum est, ita[b] quandoque peti non poterit, si non interuertendi fideicommissi gratia tale aliquid factum probetur. verbis enim fideicommissi bonam fidem inesse constat. Diuus autem Marcus cum de fideicommissaria hereditate cognosceret, his verbis, QVIDQVID EX HEREDITATE MEA SVPERFVERIT, ROGO RESTITVAS, & viri boni arbitrium inesse credidit. iudicauit enim erogationes, quæ[c] hereditate factæ dicebantur, non ad solam fideicõmissi deminutionem pertinere: sed pro rata patrimonii, quod heres proprium habuit, distribui oportere. quod mihi videtur non tantum æquitatis ratione, verùm exemplo quoque motus fecisse. cum enim de conferendis bonis fratribus ab emancipato filio quæreretur, præcipuum autem quod in castris fuerat adquisitum militi, relinqui placeret: consultus Imperator, sumptus quos miles fecerat, non ex eo tantummodo patrimonio, quod munus collationis pati debuit: sed pro rata etiam castrensis pecuniæ decedere oportere cõstituit. Propter huiusmodi tractatus Mævius fideicommissi nomine cautionem exigere debet. quod eò pertinet, non ut ex stipulatione petatur quod ex fideicommisso peti non poterit: sed ut habeat fideiussores eius quantitatis, quam ex fideicommisso petere potuit.

b id quandoq;

c ex hæreditate

Operarum actio non transit in fideicommissarium.

LV. IDEM libro vicensimo Quæstionum

SI patroni filius catrario restituerit ex Trebelliano hereditatem, operarum actio, quæ transferri non potuit, apud heredem manebit. nec ei nocebit exceptio, cum eadem prodesse non posset ei qui fideicommissum accepit. & generatim ita respondendum est, non summoueri heredem, neque liberari eis his causis quæ non pertinent ad restitutionem. 1 Imperator Titus Antoninus rescripsit, in tempus[d] directò data libertate, non esse repræsentandam[e] hereditatis restitutionem, quando persona non est, Qui restitui potest.

d tempore

e Repræsentandam autem, id est ante diẽ dandam: tũ post ante diẽ enim est tempus quo liber futurus est: proinde quidam hic perperam legũt imputandam.

De fideicommissario qui hereditatem restituere alteri rogatus est.

2 Qui fideicommissam hereditatem ex Trebelliano, cum suspecta diceretur, totam recepit, si ipse quoque rogatus sit alii restituere totam restituere cogetur. & erit in hac quoque restitutione Trebelliano locus. quartã enim Falcidiæ iure fideicommissarius retinere non potuit. nec ad rem pertinet, quòd nisi prior, ut adiretur hereditas, desiderasset: fideicommissum secundo loco datum intercidisset. cum enim semel adita est hereditas, omnis defuncti voluntas rata constituitur. non est contrarium, quod legata ceteris nõ vltra dodrantẽ præstat. aliud est enim ex persona heredis conueniri, aliud proprio nomine defuncti precibus adstringi. secundum quæ potest dici, non esse priore tantũm desiderante cogendum institutũ adire, vbi nulla portio remansura sit apud eum: vtiq; si confestim, vel post tempus cũ fructibus rogatus est reddere. sed & si sine fructibus rogatus est reddere, nõ erit idonea quantitas ad inferendam adeundi necessitatem. nec ad rem pertinebit, si prior etiam libertatem accepit. vt enim pecuniam, ita nec libertatem ad cogendum institutũ accepisse, satis est. quòd si prior recusauerit, placuit, ut recta via secundus possit postulare, ut heres adeat, & sibi restituat. quid ergo si nõ alii, sed ipsi heredi rogatus sit restituere? quia nõ debet eidem quandoq; quarta reddi, quam perdidit. propter huius portionis retentionẽ erit audiendus. Sed nec illud translatitiè[f] omittendum est, instituto, qui coactus est adire, fideicommissi petitionem denegandam esse. cur enim non videatur indignus, ut qui destituit supremas defuncti preces, consequatur aliquid ex voluntate? quod fortius probabitur, si post impletam condicionem coactus est adire. nam si pendente condicione, durum erit idem probare, cum & Falcidiam pœnitẽdo potuit inducere. Nec ignoro posse dici, nullo modo fideicommissi petitionem denegandam ei[g] qui iura sepulchrorum adquiri insequuntur[h]. adeo senatus nihil apud eum ex ea parte, quam dereliquit, voluit relinquere, ut nec Falcidiam exercere possit, nec præceptio apud eum relinquatur, nec substitutio quoque secundarum tabularum ita facta, QVISQVIS MIHI HERES ERIT, FILIO 3 MEO HERES ESTO, eidem daretur[i]. Cui Titiana hereditas ex Trebelliano senatusconsulto restituta est, Mæuianam hereditatem, quam Titius defunctus ex Trebelliano Sẽpronio restituere debuit, & ipse restituere 4 poterit, sicut alius quilibet successor. Actiones temporariæ Trebelliani solent esse, cuncta hereditate ab eo, qui posteaquam fideicommissam restituit hereditatem, victus est: scilicet ante restitutionem lite cum eo contestata. potestas enim euictionis tollit intellectum restitutionis, indebito fideicommisso constituto. planè si fideicommissum ab eo quoque, qui postea vicit, relictum est: quia possessor in ratione reddendæ hereditatis partem, quam fideicommissario restituit, heredi reputat, defendi potest actiones Trebelliani durare.

f Id est, desultoriè sic vsurpatur l. 1. in prin. infra de iur. patrono.

g ei qui

h insequitur, sed adeo

i detur.

LVI. IDEM libro septimo Responsorum

FIliam fratribus, certis rebus acceptis, hereditatem restituere pater voluit. ante restitutam hereditatem in possessionem hereditatis filiam quoque mitti placuit. cum autem interea filii res bonorum in solidum distraxissent, item alias pignori dedissent: hereditate postea restituta, constitit ex eo facto ceterarum quoque portionum venditiones, item pignora confirmari.

De fructuum restitutione.

LVII. IDEM libro octauo Responsorum

HEREDES MEI QVIDQVID AD VOS EX HEREDITATE BONISVE MEIS PERVENERIT, ID OMNE POST MORTEM SVAM RESTITVANT PATRIAE MEAE COLONIAE BENEVENTANORVM. nihil de fructibus pendente condicione perceptis petitum videri constitit.

Voluntas potior est subtilitate verborum.

1 Cum ita fuerat scriptum, FIDEI FILIORVM MEORVM COMMITTO, VT SI QVIS EORVM SINE LIBERIS PRIOR DIEM SVVM OBIERIT, PARTEM SVAM SVPERSTITI FRATRI RESTITVAT. QVOD SI VTERQVE SINE LIBERIS DIEM SVVM OBIERIT, OMNEM HEREDITATEM AD NEPTEM MEAM CLAVDIAM PERVENIRE VOLO: defuncto altero superstite filio, nouissimo autem sine liberis, neptis prima quidem facie propter condicionis verba non admitti videbatur: sed cum in fideicommissis voluntatem spectari conueniat, absurdum[k] esse respondi, cessante prima substitutione, partis nepti petitionem denegari, quam totum habere voluit auus, si nouissimus fratris quoque portionem suscepisset.

k Quasi diceret, maluit quidẽ ex priore substitutione non petet. cũ extiterit conditio, sed ex posteriore itaque partem, quã debuit habere frater sine liberis mortuus, rectè petet: malè igitur expunxerunt hic partis. vt reposuerunt patris.

Interpretatio voluntatis.

2 PETO DE TE VXOR CARISSIMA, VTI CVM MORIERIS, HEREDITATEM MEAM RESTITVAS FILIIS MEIS, VEL VNI EORVM, VEL NEPOTIBVS MEIS, VEL CVI VOLVERIS, VEL COGNATIS MEIS, SI CVI VOLES EX TOTA COGNATIONE MEA. inter filios respondi substitutionem fideicommissi factam videri. circa nepotes autem (&) ceteros cognatos, facultatem eligendi datam. ex ceteris autem cognatis, si nepotes superessent, non rectè mulierem electuram, propter gradus fideicommissi[l] præscriptos. deficiente verò gradu nepotum, ex cognatis quam velit personam eligi posse.

l fideicõmissi

LVIII. IDEM libro nono Responsorum

DEducta parte quarta restituere rogatus hereditatẽ, prius quàm restitueret, hereditario debitori heres

extitit. quoniam actio eo confusa per Trebellianum redintegrari nô potest, pecuniæ quoque debitæ dodrans ex causa fideicommissi petatur. sed in eum diem, quo actio confusa est, vsuræ præteriti temporis, quæ in obligatione vel in officio iudicis fuerunt, computabuntur. posterioris ita demum, si mora fideicommisso facta sit. 1 Cum hereditas ex causa fideicommissi in tempus restituenda est, non ideirco nominum periculum ad heredem pertinebit, quòd heres à quibusdam pecuniam exegerit.

Quid veniat in restitutionem.

2 Qui post tempus hereditatem restituere rogatur[a], vsuras à debitoribus hereditariis perceptas, quarum dies post mortem creditoris cessit, restituere non cogitur. quibus non exactis, omnium vsurarum actio, nam hereditaria stipulatio fuit, ex Trebelliano transferetur. & ideo nec indebiti repetitio erit. ac similiter hereditario creditori, si medii temporis non soluantur vsuræ, fideicommissarium in his quoque Trebellianum tenebit. nec ideo querellæ locus erit, quòd de fructibus heres, quos iure suo percipiebat, fœnus non soluerit. quòd si fœnus heres medii temporis soluerit, eo nomine non erit retentio, cum proprium negotium gessit. quippe sortem reddere creditori coactus, fideicommissario nihil vsurarum medii temporis imputabit. 3 Acceptis[b] centum, si centum hereditatem rogatus restituere, totam pecuniam iure Falcidiæ percipere videtur. & ita Diui Hadriani rescriptum intellectum est, tamquam si ex bonis nummos retenturus fuisset. quod tunc quoque respondendum est, cum pro parte hereditatem coheredi suo restituere rogatur. Diuersa causa est prædiorum pro hereditaria parte retentorum. quippe pecunia omnis de portione retineri potest. prædiorum autem alia portio non nisi à coherede, qui dominium habet, accipitur. cum autem prædia maioris pretii, quàm portio hereditatis, essent: in superfluo prædiorum petenti fideicommissario Falcidiam interuenire visum[c] est. eVM etenim enim pecuniam coNpensari placuit. 4 Hereditatem post mortem suam exceptis redibus restituere rogatus, ancillarum partus non retinebit, nec fetus pecorum, qui summisi gregem retinent. 5 Ante diem fideicommissi cedentem fructus & vsuræ, quas debitores hereditarii, cum postea cessisset dies, soluerunt: item mercedes prædiorum ab herede perceptæ, portioni quadrantis imputabuntur. 6 Cum autem post mortem suam rogatus hereditatem restituere, res hereditarias distrahere nô cogatur heres, sortium, quæ de pretiis earum redigi potuerunt, vsuræ propter vsum medii temporis perceptæ non videbuntur. denique nec periculum mancipiorum, aut vrbanorum prædiorum præstare cogitur. sed nihilo minus vsus & casus eorum quadrantem quoque[d] deminuit. 7 Quod ex hereditate superfuisset, cum moreretur, restituere rogatus, fructus superfluos restituere non videtur rogatus. cum ea verba deminutionem quidem hereditatis admittant, fructVm autem additamentum non recipiant. 8 Heres eius, qui bonorum superfluum post mortem suam restituere fuerat rogatus, pignori res hereditarias datas, si non in fraudem id factum sit, liberare non cogitur.

a rogatus est.

b Nummis acceptis

c iussum est.

d quoque diminuit.

De obligatione naturali, & pignore.

LVIIII. PAVLVS libro quarto Quæstionum

DEbitor sub pignore creditorem heredem instituit, eumque rogauit restituere hereditatem filiæ suæ, id est testatoris. cum nollet adire vt suspectam, coactus iussu prætoris adit, & restituit. cum emptorem pignoris non inueniret, desiderabat permitti sibi, iure[e] dominii id possidere. respondi, aditione quidem hereditatis confusa obligatio est. videamus autem, ne & pignus liberatum sit, sublata naturali obligatione. atquin siue possidet creditor actor idémque heres rem, siue non possidet: videamus de effectu rei. & si possidet, nulla actione a fideicommissario conueniri potest: neq; pigneraticia, quoniam hereditaria est actio: neque fideicommissum[f], quasi minus restituerit, rectè petetur. quod eueniret, si nullum pignus interuenisset. possidet enim eam rem quasi creditor. sed etsi fideicommissarius rem teneat, & hic Seruiana actio[g] tenebit. verum est enim, nô esse solutam pecuniam. quemadmodum dicimus, cum amissa est actio propter exceptionem. Igitur non tantùm retentio, sed etiam petitio pignoris nomine côpetit, & solutû non repetetur. remanet ergo propter pignus naturalis obligatio. 1 Inire autem integra non putarê compellêdum adire, nisi prius de indemnitate esset ei cautum, vel soluta pecunia esset. nam & cum de lucro heres scriptus agit[h], quod fortè legatum accepit, si heres non extitisset: responsum est, non esse cogendum adire, nisi legato præstito. vbi quidem potuit dici, nec cogendum esse heredem adire quodammodo contra voluntatem defuncti, qui legando heredi[i], si non adisset, in ipsius voluntate posuit aditionem. sed cum testator alterutrum dederit, nos vtrumque ei præstamus.

e vt iure dominii id possideret.

f fideicommissaria,

g actione tenebitur.

h adsit, alias, abiit, alias, agit. Accursius notat has varias lectiones, & interpretatur.

i coheredi,

Pactum de dote reddenda matri inutile.

2 Ea, quæ dotem dabat, pacta erat cum marito, vt mortua se in matrimonio, dotis pars matri eius redderetur. nec eo nomine stipulatio à matre interposita est. moriens deinde matrem & maritum suum heredem fecerat: & à matre petierat, vt hereditatem Titio restitueret. iudex addictus[k] de hereditate diuidenda, partem dotis quasi ex vtili pacto pro parte matri adiudicauerat. quærebatur, an & ea portio ex causa fideicommissi præstanda sit. quam non esse restituendam puto: quia non quasi heres, sed quasi mater ex pacto accepit. nec occasione hereditatis, sed errore ex pacto eam habuit.

k aditus

LX. IDEM libro vndecimo Quæstionum

PAtronus ex debita portione heres institutus, sextam partem restituere rogatus restituit. non transeunt ex Trebelliano actiones: quoniam non fuit debitum, quod restituit. & ideo si per errorem fecit, etiam repetetur.

LXI IDEM libro quartodecimo Responsorum

PAulus respondit, his verbis, SEMPRONI HEREDEM TE NON SCRIPSI, FESTINANS PER INFIRMITATEM. EIDSOQVE ES DARI VOLO TANTVM, QVANTVM PRO VNCIA HEREDITATIS COMPETEBAT. videri quidem magis quantitatem, quàm portionem hereditatis relictam. sed sic accipiendum, vti videatur de vncia etiam restituenda sensisse.

Dos in restitutionem non venit.

LXII. SCÆVOLA libro quarto Responsorum

ATtilia petit, vt si liberis superstitibus moreretur, partem eius, quæ[l] ad eam ex bonis patris peruenisset: quòd si sine liberis, vniuersum fratri restitueret. quæritur, defuncta ea in matrimonio, superstite filia: an heres eius cum parte hereditatis, eius quoque, quod dotis nomine datum erat, partem restituere debeat. respondit, id quod in dotem fuisset, non contineri in partem hereditatis quę restituenda est. sed etsi ex promissione dotis aliquid debitum fuit, æris alieni loco habendum.

l quod

Tempus appositum gratia fideicommissarij.

1 Alumno certam pecuniâ legauit, & eam recipi à Sempronio mandauit, & certas vsuras alumno præstari[m] donec ad vicesimum annum peruenerit. deinde alumni fidei commisit, vt si sine liberis decederet, partem restitueret Sempronio, partem Septiciæ. quæsitum est, defuncto alumno intra annum vicesimum, an substituti fideicommissum petere possint. an verò in id tempus sustinere, quo si viueret alumnus, vicesimum annum impleret. respondi, secundum ea quæ proponerentur, posse.

m præstari voluit.

LXIII. GAIVS libro secundo Fideicommissorum

FActa in[n] fideicommissarium restitutione, statim omnes res in bonis fiunt eius, cui restituta est hereditas, etsi nondum earû nactus fuerit possessionem. 1 Si is qui hereditatem sibi reddi ab herede stipulatus sit, eique[o] ex stipulatu agenti restituta fuerit hereditas: constat nihilo minus transferri actiones. hoc ita est, si is, cum quo actum sit, restituat hereditatem. si verò ob id quòd non restituerit, æstimatione hereditatis condemnatus fuerit: remanêt actiones hereditarię apud eum qui condemnatus sit: actor autem quantitatem côsequitur. 2 Si heres scriptus restituerit hereditatem, & postea de hereditate côtrouersiam passus victus sit, aut lite[p] cesserit: durare actiones constitit in fideicommissarium semel translatas. 3 Si quis maiorem partê restituerit quàm rogatus est, in eam partem, quæ excedit, non transferuntur actiones. sed cum præcepta aliqua re, aut summa rogatus sit heres restituere, & omissa retentione totam hereditatem restituerit, rectè dicitur transferri actiones. 4 Si heres ante restitutam hereditatem seruû hereditariû heredê ab aliquo institutum iusserit adire hereditatem, negat Iulianus debere hâc hereditatê restitui, quia de ea rogatus non esset. & hoc est fatendû. requirendû tamen & illud est, num cû incremento restituere heres rogatus sit hereditatê. (si) enim hoc fuerit subsecutum, etiam eam hereditatem restituere cogitur: nisi euidentissimis probationibus fuerit ab herede adprobatum, côtemplatione sui seruû esse heredem institutum.

n fideicommissi

o ei ex

p litem

Mora fideicommissarij.

5 Rescripto Diui Antonini significatur, vti si quis accepta à Titio pecunia, quæ quatenû hereditatis continet, rogatus sit ei restituere hereditatem: licet tardius detur pecunia, sine vsuris eam dari debere. quia quanto tardius quisque

quisque pecuniam dat, tanto tardius ad fideicommissum peruenit, & medii temporis fructus perdit. quamobrem si ante datam pecuniam tenuerit hereditatem, fructus quos percepit, restituere heredi eum oportere. Idem iuris est, & si quis ita heredis fidei commiserit. ROGO, SI TITIVS TIBI CENTVM DEDERIT, RESTITVAS EI HEREDITATEM MEAM.

Condicioni parere an heres rogatur.

6 Si sub condicione heres institutus sit, qui suspectam sibi hereditatem esse dicit: si neque difficultatem neque turpitudinem vllam habet condicio, nec impendium[a] aliquid: iubendus est parere condicioni, & adire, & ita restituere. si verò turpis aut difficilis sit condicio, aperte iniquum est cogi eum explere eam alterius gratia. sed & remittere eam ab initio visum est. plus enim tribui à prætore ei qui fideicommissum petit, quam testator voluit, absurdum est. vtique autem testator, nisi expleta sit condicio, neque scriptum heredem ad hereditatem vocauit, neque 7 per hunc illi voluit restitui hereditatem. Si dandæ pecuniæ condicio adscripta est heredi, debet ei offerre pecuniam is qui poscit fideicommissum, vt hereditatem impleta condicione possit adire, & restituere. Quòd si condicio adscripta est, & ea est, quam prætor remittit: sufficere[b] dictum[b], vt Iulianus ait.[c] hactenus iubendus est, vt constituat prætor his actionibus vti, aut petat bonorum possessionem secundum tabulas, vt ita nanctus actiones, tunc restituta 8 hereditate transferat eas ex senatusconsulto. Si verò nominis ferendi condicio est, quam prætor exigit: rectè quidem facturus videtur, si eam expleuerit. nihil enim mali[d] est, honesti hominis nomē adsumere[e]. nec enim in[f] famosis & turpibus nominibus hanc condicionem exigit prætor. sed tamen si recuset nomen ferre, remittenda est ei condicio, vt Iulianus ait, & permittendæ vtiles actiones: aut bonorum possessio secundum tabulas danda est, vti nanctus actiones, transferat eas ex senatusconsulto.

An fideicommissarius quartam detrahat.

9 Si cum suspectam videret hereditatem, postulante me iussu prætoris adieris, & restitueris mihi: ita vtar legis Falcidiæ beneficio aduersus legatarios, si tu quoque ea lege vti poteras, & quatenus vti poteras. nam si quid præterea à me alicui per fideicommissum relictum sit, id quasi à legatario relictum non venit in computationem eius legis, 10 sed extrinsecus numeratur. Si Titius rogatus sit hereditatem Mæuio restituere, Mæuius Seio certam pecuniam, & Titius quartæ retinendæ beneficio aduersus Mæuium vsus fuerit: Neratius scribit, Mæuium quoque Seio eo minus æquum esse præstare, ne ipse de suo dam-11 num sentiat. Iulianus ait, si heres institutus Titio rogatus sit restituere, substitutus[g] Mæuio, & institutus suspectam sibi hereditatem esse dicat: desiderante Titio iu-12 bendum eum adire, & restituere. Si quis bonorum possessoris fidei commiserit de hereditate restituenda, & is passus fuerit diem bonorum possessionis adgnoscendæ transire, aut per hoc tempus, quo is, cui restitui debebit hereditas, aliqua ex causa non potuit adire prætorem, & postulare, vt petita bonorum possessione restituatur sibi hereditas: succurri ei debet. id est vt restituatur tempus bonorum possessionis admittendæ exhibendi fideicommissi 13 gratia. Admonendi autem sumus, si is qui soluendo non sit, Titio herede instituto seruum liberum esse iusserit, & rogauerit Titium hereditatem eidem restituere: vix esse, vt Titius recusans adire hereditatem cogatur. nam licet desiderante seruo Titius adierit hereditatē, non h tamen potest libertas seruo competere, quasi in fraudem[h] creditorum data, licet Titius locuples sit. qua de causa nec hereditas ei restitui potest, sed ex sententia legis dicendum est, perinde habendum, ac si is seruus solus liber & heres scriptus esset, nec Titius heres esset.

Naturales obligationes transeunt in fideicommissarium.

LXIIII. MARCIANVS libro quarto Fideicommissorum

SI eius pupilli, cui sine tutoris auctoritate pecunia credita erat, restituta ex eo senatusconsulto mihi fuerit hereditas: si soluam creditori, non repetam. atquin heres si post restitutionem soluat, repetet non ob aliud, quam quod ab eo in me naturalis obligatio translata intellegitur. & si eius mihi restituta sit hereditas, qui pupillo sine tutoris auctoritate crediderit: si soluerit mihi pupillus, non repetet. at si heredi soluerit, repetet, non repetiturus, si ante restitutionem soluisset. Si necessarii heredes sub condicione quamuis[i] leuissima heredes sint instituti, Quis parere[k] solent: dicendum est cogi restituere hereditatem desiderantibus his, quibus restituere rogati sunt. quia etiam necessarii heredes fideicommissæ hereditatis restituendæ gratia condicioni parere erunt compellendi. Si quis rogatus restituere hereditatem, decesserit antequā eam restituat: heres eius poterit hereditatem restituere. & ex Trebelliano senatusconsulto transeunt[l] actiones. sed si duo ei heredes extitissent, vtique qui[m] restituisset, pro ea parte transituras actiones. nam & si ipse partem restituisset, pro[n] parte interim transituras, verius est. sed & si plures heredes extiterunt ei qui rogatus est restituere hereditatem, si quidam[o] interim restituerint, vel cum ei, Qui restitui debuit, plures heredes extiterint: vt cui[p] restituta erit, is pro ea parte ex hoc senatusconsulto 3 habebit actiones. Si patronus ex parte debita heres institutus, rogatus fuerit eam liberis exheredatis defuncti liberti restituere: si sua spōte adierit, erit Falcidiæ locus. si coactus, in solidū trāsibūt actiones ex hoc senatuscōsulto.

Seruo restituitur hereditas voluntate domini.

LXV. IDEM libro quinto Fideicommissorum

SEruo, inuito domino vel ignorante, non rectè restituetur hereditas. sed (si) postea ratum habuerit, confirmabitur restitutio. verùm ipsi domino adquirentur actiones. nec, quia hereditatis adquisitionis similis est hæc restitutio, iussum præcedere oportet. sed, vt dictum est, etiam ratihabitio subsequi poterit, exemplo bonorum possessionis. neque interest, quod ad propositum attinet, ipsi domino, an seruo quis rogatus restituere hereditatem. nec in ea re cōsensu aut opera serui opus est. atquin in bonorum possessione, vel in adeunda hereditate consensus eius necessarius est. itaque si qui suspectam dicent hereditatem, postulante domino compellendi erunt adire, & restituere hereditatem.

An parendum sit condicioni.

s Si testator rogasset heredem, vt restituat hereditatem mulieri, si non nupsisset: dicendum erit compellendum heredem, si suspectam dicat hereditatem, adire, & restituere eam mulieri, etiam si nupsisset. Idem in ceteris quoque condicionibus Iulianus noster probat, quæ similiter nisi fine vitæ expleri non possent. secundum quam sententiam cautione præstita his quorum interest, ab his quibus restitui sub isdem[q] condicionibus heres rogatus esset, restituet hereditatem.

Rei iudicatæ authoritas.

2 Cum prætor, cognita causa, per errorem, vel etiam ambitiose iuberet hereditatem vt ex fideicommisso restitui: etiam publice interest restitui, propter rerū iudicatarum 3 auctoritatem[r]. Si pupillo infanti restituere hereditatem quis rogatus sit, si sponte adierit, etiam seruo eius, & ipsi pupillo tutore auctore restituetur hereditas. si quidem eo quod fari non potest, non magis ea res impeditur, quàm in muto pubere volenti sibi restitui hereditatem. si autem heres recuset adire hereditatem, quemadmodum res expediri possit, difficile est. quia neque tutore desiderante periculo pupilli adiri hereditatem, Trebelliano senatusconsulto locus sit futurus: neque pupillus ipse id desiderare possit, cum fari non possit. quod aliquatenus circa mutos expediri potest. nam si auditus capaces sunt, vel interrogati nutu possint[s] significare, velle se periculo suo hereditatem adire[t]. quomodo absentes per nuntium. sed & infanti non dubito omnimodo subueniendum. idque ex similitudine iuris ciuilis vel honorarii constituendum est. siue enim heres institutus esset, non dubie pro herede tutore auctore gerere posse videtur[v]: siue de bonorum possessione agitaretur, peti ei per tutorem posset. ideóque & heres compelli per tutorem potest adire, & restituere hereditatem. quo exemplo & mutus, qui nihil intellegere 4 potest, per curatorem adiuuatur. Si singulæ res ab herede traditæ sunt iussu meo ei, cui eas vendiderim: non dubitabimus mihi intellegi factam restitutionem. idem erit & si iussu meo tradantur Quis ego ex fideicommisso, aliáve qua causa eas præstare debuerim, vel in creditum ire, vel donare voluerim.

LXVI. PAVLVS libro secundo Fideicommissorum

QVi ita institutus esset, si coheres eius adisset: vti potest lege Falcidia, etsi coheres eius coactus adisset. modò si ipse non coactus adierit hereditatem.

Procurator an rectè petat oblata cautione.

x Etiam absentis procuratori, (si) desideraret, posse restitui hereditatem ex hoc senatusconsulto Iulianus scripsit. si tamen caueat de rato habendo, si non eadem absentis voluntas esset. sed dicendū est, vt heres qui suspectā dicat[x], y non sit compellendus adire, si incertum[y] sit, an mandauerit: quamuis ei caueatur, propter fragilitatem cautionis. quòd si sponte adierit hereditatem, non magna captio est. sed actiones, si non mandauit, transibunt eo tempore quo

a impedimentum aliquod, al. impedimentum aliud
b sufficit edictum.
c & hactenus
d mali
e In hunc locum Plato in Theage...
l transibunt
m transeunt
n pro ea parte
o siquidem
p vt cui restituerint, al. cui restituerint, al. vt cui restituerit,
q sub his
r Huc pertinet locus ... Rhetor de authoritate rerū iudicatarum ...
s possint significare,
t adiri.
v videretur
x dicat hereditatem,
y certum non sit.

quo ratum habuerit. Si damnum in seruo hereditario datum sit, licet per seruum hereditarium heredi competere actio cœpit, non tamen transit legis Aquiliæ[a] actio ad fideicommissarium. hæ enim actiones transeunt, quæ ex bonis defuncti pendent. Si legatus Romæ compulsus adierit hereditatem, & restituerit: cogetur Romæ actiones pati fideicommissarius, quamuis heres non cogetur.

a Directa: sed vtilis transire potest. arg. l. nulla de posit. hered. supra.

Vbi conueniatur fideicommissarius.

4 An vbi defunctus conueniri debuit, & fideicommissarius debeat, videndum. Si[b] sua sponte heres adit, & restituit hereditatem, an tribus locis fideicommissarius defendi debeat: vbi defunctus, & vbi heres, & vbi ipse domicilium habeat. oportet itaque ibi fideicommissarium conueniri, vbi vel domicilium habet, vel maior pars restitutæ hereditatis habetur.

b Et si

LXVII. VALENS libro tertio Fideicommissorum

SI postulante me suspectam hereditatem ex decreto prætoris adieris, & nec[c] ego postea eam mihi restitui velim, nec bonis me immiscere: hoc fieri debet, vt quod Octaueno nõ inelegantes videbatur,[d] à prætore perinde actiones in me dentur, ac si hereditatem recepissem. quod est iustius[e]. Etiam eo tempore, quo creditorum fraudandorum consilium inieris, extra periculum interdicti fraudatorii hereditatem suspectam adibis, & restitues mihi. quia & remoto fideicommisso liberum tibi fuerat nolenti[f] adire hereditatem, creditores tuos tali commodo fraudare. & ego nihil turpiter faciam, recipiendo eam hereditatem, quam remota postulatione mea creditores compellere te vt adires non potuerint. sed & (si) filius suus heres patri rogatus sit à patre hereditatem mihi restituere, cum suorum creditorum fraudandorum consilium iniisset, tamquam suspectam ex decreto prætoris restituerit mihi: vix fraudatorio interdicto locus erit. quia bonis patris eius venditis, nihil proprium creditores eius ex ea hereditate ferre potuerint. nisi forte propter creditores filii audiri debeant, si postulent, vt dimissis patris, eius bona vendere sibi permittatur.

c non
d vt à
e verius.
f volenti: sequens Floren.

De fideicommissario qui capere non potest.

1 Si donationis causa suspectam hereditatem sibi heres dixerit, & restituerit ei qui solidum capere non possit: auferetur ei id quod capere non potest. idem dicendum[g] est, & si citra consilium donandi fiduciarius heres id fecerit.

g A creditoribus fraudatis: de quib. species proposita est. l. 1. qua in fraud. credit. non à fisco, in cuius si nihil admissum est. l. auferetur §. 1. de his. fisc.

Differentia fideicommissi vniuersalis, & singularis.

LXVIII. IDEM libro quarto Fideicommissorum

SI heres ab eo, qui cum moreretur soluendo non fuit, rogatus hereditatem restituere, suspectã sibi dicit: dubium non est, quin hodie coactus ex Trebelliano senatusconsulto restituere possit. sed et si sua sponte adierit, ex eodem senatusconsulto restituturus est. quamuis cum summa, aut certum corpus per fideicommissum ab eo, qui soluendo non fuit, datum est: perinde non debeatur, atque si legatum esset. eo enim casu legatarii, superiore[h] heredis vice fungi eum, cui fideicommissum relictum est. Si totam hereditatem rogatus restituere tu sponte adieris, & sine deductione quartæ partis restitueris: difficile quidem crederis per ignorantiam magis, non explendi fideicommissi causa hoc fecisse. sed si probaueris per errorem te quartam non retinuisse, reciperare eam[i] poteris.

h superiorem
i eum

LXVIIII. MARCIANVS libro octauo Fideicommissorum

DE euictione prædiorum, vel mancipiorum, vel ceterarum (rerum) cauere heres, cum restituit hereditatem, non debet. quinimmo in contrarium caueri heredi oportet, si quid ex his euictum esset, quæ ab ipso herede venissent.

LXX. POMPONIVS libro secundo Fideicommissorum

SI heres institutus Titio rogatus fuerat restituere hereditatem, & rursus Titius heredi post tempus: sufficiunt directæ actiones heredi.

Qua actione teneatur heres ob damnum à se datum.

1 Si heres antequam fideicommissam hereditatem restitueret, alienauerit quid ex hereditate, aut seruum hereditarium manumiserit, aut ruperit quid, vel fregerit, vel vsserit: non competit in eum vlla ciuilis actio, restituta postea hereditate ex Trebelliano senatusconsulto. sed ex fideicommissi causa erit hoc quod deperierit persequendum. sin verò post restitutam hereditatem horum quid admiserit heres, dicendum est lege Aquilia cum eo agi posse, si seruum forte hereditarium aut vulnerauerit aut occiderit. 2 Si temporalis actio in hereditate relicta fuerit, tempus, quo heres experiri ante restitutam hereditatem potuit, imputabitur ei cui restituta fuerit[k].

k sibi.

De iure deliberandi.

LXXI. MARCIANVS libro decimo Fideicommissorum

OMnes qui de hereditate deliberant, desiderante eo, qui suo periculo velit adire hereditatem, coguntur adire: sed[l] non statim restituere, sed vt completo tempore deliberationis (si) expedire sibi compererint hereditatem, sentiant commodum testamenti eo iure, quo si sponte adissent. sin verò contra onerosam crediderint, restituta ea exonerentur actionibus hereditariis.

l illo

LXXII. POMPONIVS libro quarto Fideicommissorum

HEres præcepto[m] fundo rogatus erat hereditatem restituere. fundus alienus[n] erat. Aristo aiebat, videndum, vtrum eum omnimodo penes heredem fundum esse voluit testator. an ita demum, (si) ipsius est. sed sibi superius placere. ideóque æstimatio eius retinenda est.

m percepto
n alienatus

Quæ actiones transeunt in fideicommissarium.

LXXIII. MARCIANVS libro tertiodecimo Fideicommissorum

SI heres pecuniam hereditariam crediderit, & in eam causam pignora acceperit: actiones non competunt ei, cui restituta fuerit hereditas aduersus ipsa pignora. sed aliqua dubitatio remanebit, si in eum contractum, qui ex defuncto fuerit interpositus, heres antequam restitueret hereditatem, pignus accepit. sed nec sic quidem ipse admitteretur ex fideicommisso. tamen habet aduersus heredem actionem, vt ei cedat pro pignoris commodo actionem. 1 Cum ex Trebelliano senatusconsulto restituitur hereditas, seruitutes, quas mutuo prædia heredis & testatoris habent, nihilo minus valent.

Interpretatio voluntatis.

LXXIIII. PAVLVS libro secundo Decretorum

QVi filium & filiam habebat, testamentum fecit, & ita de filiis sua cauerat: ΕΝΤΕΛΛΟΜΑΙ ΣΟΙ ΜΗ ΔΙΑΤΙΘΕΣΘΑΙ[o], ΠΡΙΝ ΤΕΚΝΑ ΣΟΙ ΓΕΝΕΣΘΑΙ. pronuntiauit Imperator fideicommissum ex hac scriptura deberi. quasi per hoc, quòd prohibuisset eam testari, petisset vt fratrem suum heredem faceret. sic enim accipiendam eam scripturam, ac si hereditatem suam rogasset eam restituere.

o Διαθέσθαι.

Annus cœptus pro completo.

1 Fabius[p] Antoninus impuberem filium Antoninum & filiam Honoratam relinquens, exheredatis his, matrem eorum Iuniam Valereanam[q] heredem instituit. & ab ea trecenta, & quasdam res filiæ reliquit. reliquam omnem hereditatem filio Antonino, cum ad annum vicensimum ætatis peruenisset, voluit restitui. quòd si ante annum vicensimum decessisset filius, eam hereditatem Honoratæ restitui præcepit. mater intestata decessit, vtrisque liberis legitimis heredibus relictis. postea filius annum agens plenum nonumdecimum, & ingressus vicensimum, necdum tamen eo expleto decessit, filia herede Fauia Valeriana sua relicta. à qua amita fideicõmissum ex testamento patris portionem hereditatis petebat, & apud præsidem optinuerat. tutores Valerianæ filiæ Antonini egestatem eius prætendebant, & recitabant Diui Hadriani constitutionem, in qua quantum ad munera municipalia, iusserat eum annum, quem quis ingressus esset, pro impleto numerari. Imperator[r] autem noster motus & æquitate rei, & verbis testamenti SI[s] AD ANNVM VICENSIMVM AETATIS: quamuis scire se diceret, à Diuo Marco non excusatum a tutela eum qui septuagensimum annum ætatis ingressus fuisset, nobis & legis Aeliæ Sentiæ argumenta proferentibus, & alia quædam, contra petitricem pronuntiauit.

p Sabinus al. Fauius
q Valeriana
r Alexander... Seuerus...
s scilicet, ad

Interpretatio voluntatis.

LXXV. SCAEVOLA libro octauodecimo Digestorum

EPistulam ad heredem suum (in) hæc verba scripsit, TETTIVS CORNELIO NEBRDI SVO SALVTEM. A TE PETO CORNELI, QVONIAM AD TE DEVOLVTA EST PARS MATRIS MEAE, ITEM PARS SEMPRONI CVRATORIS QVONIAM MEI CONTRAXIT FORTVNATIVS, ET PER HOC TOTVS AS MEVS APVD TE ESSE SPERATVR, VTI REDDAS ASSTITVAS GAIO SEIO VNCIAS QVATTVOR. quæsitum est, cum Sempronius in integrum restitutus sit ab Imperatore, quo fuerat deportatus, & adierit hereditatem: an is quoque rogatus sit, vt ex sua portione restituat hereditatem. respondit, Sempronium quidem non proponi rogatum. Cornelium autem heredem debere pro rata portione maternarum defuncti rerum restitutionem Seio facere. 1 Mulier heredis instituti fidei

fidei commisit, vt retenta parte quarta reliquam partem restitueret nurui quondam suæ, cuius fidei commisit in hæc verba: ROGO TE VT IO, QVOD AD TE EX BONIS MEIS PERVENERIT, FACIAS PERVENIRE AD FILIVM TVVM. quæsitum est, quãdo hoc fideicommissum restituere debeat: vtrúmne post mortem suam, an[a] iam nunc. respondit, ad tempus quo nurus moreretur, fideicommissum aptandum esse.

a an antea

Substitutio, verbis directis facta in codicillis, accipitur pro fideicommisso.

LXXVI. IDEM libro nonodecimo Digestorum

SCæuola respondit, si pater filium suum impuberem ex asse scripserit heredem, eique codicillis substituerit, deinde filius impubes decesserit: licet substitutio inutilis sit, quia codicillis hereditas neque dari neque adimi potest, tamen benigna interpretatione placet, vt mater, quæ ab intestato pupillo successit, substitutis fideicommisso obligetur. quòd si inuicem fuerunt substituti, *&* in fideicommisso substitutionem valere. vnóque eorum mortuo, qui supersunt, totum accipiunt.

Mentio liberorum quomodo accipienda sit.

LXXVII. IDEM libro vicesimo Digestorum

HEredibus institutis filiis vtriusque sexus, singulos rogauit, vt qui sine liberis decederet, partem suam hereditatis sorori, fratrive restitueret, aut, si frater sorórve non esset[b], matri suæ: & hæc verba adiecit, VOS QVE LIBERI CARISSIMI HOC FIDEICOMMISSO TENERI INVICEM VOLO, DONEC BINOS LIBEROS EDVCAVERITIS. quæsitum est, si quis ex liberis duos filios procreauerit, quamuis superstites nõ reliquerit, an heredes eius[c] fideicommissum debeant. respondit, secundum ea quæ proponerentur, videri fideicommissi onere liberatos. Titius nepotes ex filia, & [d] furiosam filiam suam heredes instituit. & fidei commisit filiæ, vt si sine liberis decessisset, pars et data perueniret ad coheredes. furiosam ipse Titius in matrimonio collocauit, & enixa est filia[e] post mortem patris. quæsitum est, defuncta furiosa, superstite ex huiusmodi coniunctione parta filia, an fideicommissum ad coheredes pertineret. respondit, cum filiam relinquisse[f] proponeretur, fideicommissum non deberi. Claudius: nam etsi matrimonium cum furiosa non fuit, satis tamen factum est eiusmodi condicioni.

b superesset,
c sui
d eam furiosam
e filiam
f reliquisse

Communicatio bonorum à testatore mandata.

LXXVIII. IDEM libro vicensimoprimo Digestorum

LVcius Titius intestato[g] moriturus, cum haberet vxorem, & ex ea filiam emancipatam, codicillis hæc verba inseruit: PERTINENT [AVTEM] HI CODICILLI AD VXOREM ET FILIAM. ITAQVE ROGO QVIDQVID AVT EGO RELIQVERO, AVT VOS IPSAE HABEATIS, COMMVNE VOBIS SIT. QVOD ET SI NON EGO ROGAREM, VOS PRO VESTRA PIETATE FACERETIS. filia intestati patris bonorum possessionem accepit. quæsitum est, an aliqua pars hereditatis Lucij Titij ex causa fideicommissi à filia matri debeatur[h]. respondit, secundum ea quæ proponerentur, deberi, si[i] etiam vxor parata sit in commune bona sua conferre.

g Intestatus
h deberetur.
i etiā si vxor al. tamdem si vxor

Nudus minister, seu executor, non habet actionem contra heredem.

2 Mæuia duos filios heredes reliquerat, & eodem testamento ita cauit: FIDEI AVTEM HEREDVM MEORVM COMMITTO, VTI OMNIS SVBSTANTIA MEA SIT PRO DEPOSITO SIMVL APVD GAIVM SEIVM ET LVCIVM TITIVM, QVOS ETIAM, SI LICVISSET, CVRATORES SVBSTANTIAE MEAE DEDISSEM[k], REMOTIS ALIIS, VT HI RESTITVANT NEPOTIBVS MEIS, PROVT QVIS EORVM AD ANNOS VIGINTIQVINQVE PERVENERIT, PRO PORTIONE VEL SI VNVS, EI OMNEM. quæsitum est, an fideicommissum præstari à scriptis heredibus Lucio Titio & Seio[l] debeat. respondit, secundum ea quæ proponerentur, Lucium Titium, item Gaium Seium fideicommissum petere non posse.

k dedissem.
l Caio

Interpretatio voluntatis.

2 Tres heredes scripsit, Mæuium fratrem suum ex dodrante, Seium ex sextante, Stichum eiusdem Seij[m] seruum, filium autem naturalem Mæuij, ex vncia. & fidei commisit Seij[m], vti Stichum manumitteret, in hæc verba: A TE PETO SEI, VTI TV STICHVM MANVMITTERES[n]: OSDI VNDE FACERES[o]. sed & codicillis ita cauit, VNCIAM, EX QVA FECI STICHVM HEREDEM, SI QVAM SEIVS CONTROVERSIAM MOVERET, AD MAEVIVM FRATREM MEVM REFERRI VOLO. ET FRATER SECVNDVM FIDEM ET PIETATEM TVAM, QVIDQVID AD TE PERVENERIT EX HEREDITATE MEA, STICHO FILIO TVO RESTITVES. QVOD VT FACIAS, FIDEI TVAE COMMITTO. quæsitum est, cum[p] Seius adierit hereditatem, & propter hoc compulsus Stichum manumiserit: an vnciam hereditatis, ex qua Stichus heres institutus est, Sticho manumisso restituere debeat. respondit, non proponi Seium rogatum vnciam ei restituere. Idem quæsijt, an si aliquam controuersiam Seius de vncia hac, ex qua Stichus institutus est, facere velit, & Mæuius vnciam ex causa fideicommissi à Seio fuerit consecutus: vtrum hanc solam vnciam, ex qua Stichus institutus est, an verò & dodrantem, ex quo ipse Mæuius institutus est, eidem Sticho restituere debeat. respondit, de omni[q] restituendo, quod ad Mæuium quoquo modo peruenit, testatricem sensisse.

m Seio,
n manumittas:
o facias.
p si Seius
q ●

Portio deficiens adcrescit pro portionibus hereditarijs.

3 Pater puerum & puellam heredes instituit, eósque inuicem substituit, & si neuter heres esset, eis plures substituit, [substitutósque inuicem substituit] his verbis: SVBSTITVTOS HEREDES INVICEM SVBSTITVO. eorumdem filiorum fidei commisit, vt qui eorum vita superasset[r], & sine liberis intra annum trigensimum moreretur, hereditatem his, quos heredes substituerat, restituat[s]. filius vita sororem superauit, & intra trigensimum annum sine liberis decessit. quæsitum est, ex substitutis vno defuncto ante filium, pars eius, quæ ad ceteros substitutos qui superuixerent pertinet[t], vtrum pro virilibus, an pro hereditariis portionibus, quibus sunt substituti, pertineat. respondit consequens esse pro his partibus, quibus substituti essent, fideicommissum pertinere.

r superesset,
s restituerat. al. restitueret.
t pertineret.

Fideicommissum relictum fratribus sub nomine appellatiuo, pro hereditaria portione debetur.

4 Mæuia filium heredem instituit ex quincunce, vliam filiam ex quadrante, Septicium filium ex triente, cuius fidei commisit in hæc verba: TE ROGO FILI SEPTICI, SI INTRA VICENSIMVM ANNVM SINE LIBERIS MORIERIS, QVIDQVID EX HEREDITATE MEA TE PERVENERIT, HOC FRATRIBVS TVIS RESTITVAS. quæsitum est, [an] Septicio filio defuncto intra vicensimum annum sine liberis: hoc fideicommissum vtrum pro portionibus hereditariis ad fratrem & sororem eius pertineat, an verò æqualiter. respondit, pro parte hereditaria. 5 Titia ex asse heres scripta, partem dimidiam hereditatis Mæuiæ rogata restituerat[v]: fundum à testatore obligatum luere noluit, sed eum vendente creditore mandauit redimendum Seiæ. quæsitum est, an Titia ex causa fideicommissi Mæuiæ teneatur. respondit, cum rogata hereditatem restituere proponatur: nihil proponi, cur non teneatur. Claudius: subest enim præstari oportere id, quanto pluris fundus fuit, quàm ad creditorem peruenire oportuit. 6 Gaio Seio ex semisse, Titia ex quadrante, & aliis ex reliquis portionibus heredibus institutis, ita cauit: PIORI AVTEM TESTAMENDO GAI SEI ET LVCIA TITIA, VTI POST OBITVM VESTRVM REDDATIS RESTITVATIS TITIO ET SEMPRONIO SEMISSEM PATRIMONII ET PORTIONIS EIVS, QVAM VOBIS DEDI. quæsitum est, cum vterque adierint hereditatem, & postea Gaius Seius defunctus sit Lucia Titia herede instituta, an hæc Lucia Titia partẽ dimidiam semissis, quam rogatus erat Gaius Seius restituere, protinus debeat: an verò post suam demum mortem vniuersum fideicommissum tam ex sua persona quàm ex Gaij Seij datum restituere debeat. respondit Luciam Titiam statim teneri, vt partem dimidiam semissis ex persona Seij restituat. 7 Filiam suam heredem scripsit, & nepotem, quem ex ea habebat, ei substituit, & ita cauit; LVCIO TITIO SVAVISSIMO FILIO GENERO MEO DVCENTOS AVREOS RELINQVO. QVO LEGATO SCIO ILLVM CONTENTVM ESSE: QVONIAM SCRIPSI VNIVERSAM REM MEAM, EO QVOD FILIAM MEAM ET NEPOTEM MEVM HEREDES SCRIPSI, VNIVERSAM

v restituere.

ESVBSTANTIAM MEAM COMMVNICABERE. QVOS INVICEM COMMENDO[b]. filia adita patris hereditate, diuertit à marito. quæsitum est, an Titius quondam eius maritus suo, vel filij sui nomine ex fideicommisso communionem bonorum consequi possit viua quondam vxore sua, vel post mortem eius. respondit, nihil fideicommissi datum genero proponi, præter ducentos aureos. Idem quæsiit, eandem vxorem marito herede scripto fideicommisisse, vt cum moreretur, filio communi omne quod ad eum ex hereditate sua peruenisset, restitueret: an illæ quoque res & possessiones, quæ in dotem datæ, & post diuortium restitutæ mulieri fuerant, fideicommisso contineantur. respondit, quod mulier in bonis suis reliquisset, id fideicommisso contineri. Claudius & aliàs de eodem facto consultus ita respondit, siue restitutæ sint res, secundum id quod supra responsum est, in bonis mulieris computari. siue non sint restitutæ, quia ex stipulatione de dote reddenda interposita restituendæ sint, eo auctiorem hereditatem computari.

8 Quæ habebat filium, & ex eo nepotem, vtrosque in mariti potestate, maritum ex asse scripsit heredem, eiúsque fidei commisit in hæc verba: SEI TITIVS MARITVS MEVS MIHI HERES ERIT, PETO, FIDEIQVE EIVS COMMITTO, QVIDQVID[c] EX HEREDITATE MEA AD EVM PERVENERIT, CVM MORI COEPERIT, REDDAT RESTITVAT GAIO[d] FILIO NOSTRO: ITA TAMEN, VT DECEM QVIDEM VNCIAS GAIVS HABEAT, DVAS AVTEM VNCIAS SEIVS NEPOS HABEAT. QVOD VT FIAT, FIDEI EIVS VERI HEREDIS MEI COMMITTO. pater emancipauit filium, nepotem amisit, & superstite filio decessit. quæsitum est, an priore parte scripturæ vniuersa hereditas patris ex causa fideicommissi filio debeatur: & illa sequentia verba, ITA TAMEN VT DECEM VNCIAS FILIVS, DVAS AVTEM NEPOS HABEAT, ex voluntate defunctæ ita demum locum haberent[e], si die fideicommissi cedente filius & nepos eorum in natura essent: cum autem non superuixit ad diem fideicommissi nepos, sequens scriptura cesset. respondit, ea quæ proponerentur, ostendere, decem dumtaxat vncias filio datas.

9 Heres institutus vxori rogatus totam hereditatem restituere, restituit detracta quarta. quæsitum est, cum vxor quartam partem hereditatis præsenti die, & reliquam post tempus alij rogata à testatore fuisset restituere: an id quod heres ei detraxisset quartæ nomine, in restituendo fideicommisso imputare[f] possit. respondit, quatenus cepisset, fideicommisso obstrictam.

Si dilatio adijciatur in fauorem fideicommissarij, fructus interim percepti veniunt in restitutionem.

10 Heredum fidei commisit, vt quidquid ex parte tertia hereditatis peruenerit[g] ad eos, id redderent Gaio Maeuio alumno testatoris, cum fuerit annis quindecim. & subiunxit hæc verba: INTEREIM EX REFECTV[h] PAVPERTATIS[i], QVI AD VOS PERVENERIT, ALATIS EVM [k]VSVRIS PRO QVANTITATE NVMMORVM REDACTIS. HOC AMPLIVS FIDEM ALVMNO MEO NOMINEM CALBVANVM[l], ET VERNAM SVTOREM, QVI EVM ARTIFICIO SVO MERCEDE DATA ALERE POTERIT. quæsitum est, cum alimenta multo minora præstiterint heredes scripti, quàm vsuræ summæ redactæ competebant, an & residuas præstare compelli debeant totius temporis, an ex die, quo quintumdecimum[m] explesset. & cum serui legati ei specialiter, vt ex mercedibus aleretur, statim venerint: verum mercedes, an vsuras petere debeant[n]. respondit, secundum ea quæ proponerentur, testatorem videri de omni reditu & mercede seruorum restituenda[o] sensisse.

Prohibita alienari non veniunt in fideicommissum vniuersale.

11 Pluribus heredibus institutis, in quibus & libertis tribus ex dodrante, eisdem fundos per præceptionem dedit[p]: & ab his petit, ne eos alienarent, & vt qui vita superasset[q], solidos eosdem fundos optineret. deinde vnius[r] ex his libertis Otacilij[s] fidei commisit, vt quidquid ad eum ex hereditate bonisve peruenisset, deducto pro ea parte ære alieno & legatis, & sibi viginti aureis, restituat Titio. quæsitum est, an etiam partes tertias fundorum prælegatorum, quæ ei a conlibertis cedent, deducere deberet. respondit, secundum ea quæ proponerentur, non debere restituere præceptionem, cum ipse testator & legata excipi voluisset.

Dos prælegata non cadit in fideicommissum, nisi specialiter sit dictum. & quarta ad dotem sufficiat.

12 Maritus vxore instituta herede ex parte tertia, & pluribus ei fideicommissis datis, dotem quoque prælegauit[t] his verbis, SEIAE VXORI MEAE DARI VOLO A FILIIS MEIS SVMMAM DOTIS EIVS, QVAE MIHI PRO EA ILLATA EST. eiusdémque vxoris fidei commisit, vt partem hereditatis, & quæcumque ei legasset, post mortem suam Titio filio communi restitueret. quæsitum est, an summam quoque dotis inter cetera legata ex causa fideicommissi filio suo restituere debeat. respondit non aliàs, nisi manifestum esset de dote quoque restituenda testatorem sensisse. atque etiam si sensisset[v], & hoc fuerit adprobatum, ita[x] eius quoque petitionem fore, si non minus in quantitate, quæ Falcidiæ nomine remaneret, foret, quàm in quantitate dotis.

Instantia cœpta cum herede, facta restitutione, durat contra ipsum & heredem eius.

13 Rogatus hereditatem restituere Septicio, cum erit annis[y] viginti, interea fundos, quos defunctus pignori acceperat, vendidit. & propterea pigneraticia iudicio à debitore conuentus decessit, herede relicto Sempronio. & iudicio nondum finito restituit hereditaté Septicio. quæsitum est, an[z] iudicio nihilo minus ipse condemnari debeat, cum potuerit retinere, vel caueri sibi id, quod ex causa iudicati præstaturus esset. respondit, iudicij exsecutionem nihilo minus aduersus heredem & post restitutam hereditatem mansisse.

De transactione.

14 Heres[A] eius, qui post mortem suam rogatus erat vniuersam hereditatem restituere, minimam quantitatem, quam solam in bonis fuisse dicebat, his, quibus fideicommissum debebatur, restituit. postea repertis instrumentis, apparuit quadruplo amplius hereditate[B] fuisse. quæsitum est, an in reliquum fideicommissi nomine conueniri possit. respondit, secundum ea quæ proponerentur, si non transactum esset, posse.

LXXVIII. IDEM libro singulari Quæstionum publice tractatarum.

SI pupillus parenti suo heres extitit, & fideicommissam hereditatis partem restituit, mox abstinetur[C] paterna hereditate: optio deferenda est fideicommissario, vt aut portionem quoque pupilli adgnoscat, aut toto discedat, aut omnimodo bona vendenda sunt, vt id quod superfluum est, pupillo seruetur. & si in solidum bona venire non possunt, omnimodo actiones fideicommissario denegandæ erunt. erat enim in potestate illius vniuersum suscipere, & si quid plus erit[D], pupillo seruare.

LXXX. IDEM libro quinto Digestorum

MAtrem, & auunculum, eosdémque creditores suos heredes scripsit Lucius Titius, & eorum fidei commisit, vt post mortem restituerent, quod ex re familiari testatoris superfuerit, Septicio. heredes non modicam partem bonorum testatoris consumpserunt, & multos heredes reliquerunt. quibus scientibus multa corpora, quæ remanserant[E] ex bonis Lucij Titij, Septicius possedit. quæsitum est, an id quod Lucius Titius debuit matri & auunculo, heredes eorum à Septicio petere possint. respondit non posse. Claudius: aditione enim hereditatis confusa obligatio intercideral. sed fideicommissi repetitio erat, cuius æquitas defecit his, qui multa ex hereditate consumpsisse proponuntur.

Interpretatio voluntatis.

LXXXI. PAVLVS Imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum ex libris VI. libro primo seu Decretorum[F] libro I.

IVlius Forbus[G] testamento facto, cum tres liberos heredes instituerct, Forbum, & Heracliam ex eadem matre, Polycraten ex alia æquis portionibus: petit[H] à Polycrate minore fratre, vt accepto certo prædio[I] hereditatem fratribus concederet. & inuicem eos, qui ex eadem matre erant, si qui eorum heres non fuisset, substituerat. Polycrati, si intra pubertatem decessisset, secundas[K] tabulas fecit, quas matri eius condemnauit aperiendas, si impubes obisset. deinde petit à prioribus, vt si quis eorum sine liberis decederet, portionem suam, exceptis bonis maternis eorum, & alias, ei vel eis qui superessent restitueret. Heraclia soror mortua sine liberis, fratrem Forbum heredem instituit. Polycrates fideicommissum petierat, & optinuerat apud T. Aurelium Proculum proconsulem Achaiæ.

Marginal notes:

b commendo fidei patris.
c vt quicquid
d Caio Seio
e habeant.
f imputari
g peruenisset
h reditu
i hereditatis. deterior est Florentina, tamen si Accursius, qui omnia sic hoc interpretatur, ridicule exponat paupertatis, id est, dolla, ternas forte valle quoque legerur partis.
k ex vsuris
l Caietanum, al. collectaneum,
m quintumdecimum annum
n debeat.
o restituendis
p dedisset:
q superasset,
r vnus
s Otalicij
t relegauit
v sensisse cum hoc fuerit approbatum:
x ita tamen
y annorum viginti.
z an eo iudicio
A Hic locus conferendus est cum l. 3. §. cum transactio. l. de transac. eiusdem enim auctoris, & argumenti vterque est: semper tamen fuere in diuersis libris, nisi in inferioribus mendum est.
B in hereditate
C abstinet
D esset.
E remanserint
F Cum decreta nihil aliud sint, quàm sententiæ imperiales in cognitionibus prolata, legendum quoque videtur Decretorum lib. I.
G Phœbus
H petijt
I pretio
K secundas etiam al. & secundas

Achaiæ appellatione facta, cum[a] solùm Tœbus egisset MONOMEPΩΣ[b] victus est. quia ait VALENS verba vtrosque fratres complecterentur. a Pqui inuicem duos illos tantùm substituerat. sed & voluntas hæc patris videbatur, qui exceperat eorum bona materna, quia Polycrates vltam matrem, & quidem superstitem habebat. cuius etiam fidei commissum erat, vel[c] legata, quæ ei dederat, inte[ST]A[d] moriens Polycrati filio suo restitueret.

a cùm solus al. cum solus
b Hoc est, sine exceptione, aut replicatione, quasi peremptoriè. Angel. lib. 4. Miscellan. c. 20.
d intestato

QVANDO DIES LEGATORVM VEL FIDEICOMMISSORVM CEDAT. TIT. II.

Legati puri, aut in diem relicti dies cedit à morte testatoris, excepto vsufructu legato, & libertate. At dies legati conditionalis non prius cedit, quàm extiterit conditio.

I. PAVLVS libro secundo ad Sabinum

Mortuo[e] patre, licet viuo pupillo, dies legatorum à substituto datorum cedit.

II. VLPIANVS libro quintodecimo ad Sabinum

Si purè sit vsusfructus legatus, vel vsus, vel habitatio, neque eorum dies ante aditam hereditatem cedit, neque petitio ad heredem transit. idem[f] & si ex die sit vsusfructus relictus.

III. IDEM libro quinto Disputationum

Nam cum ad heredem non transferatur, frustra est si ante quis diem eius cedere dixerit.

IIII. IDEM libro nonodecimo ad Sabinum

Si cum heres moritur, legetur: condicionale legatum est. denique viuo herede defunctus legatarius ad heredem non transfert. si verò cum ipse legatarius morietur, legetur: et certum est, legatum ad heredem transmitti.

V. IDEM libro vicensimo ad Sabinum

Si post diem legati cedentem legatarius decesserit, ad heredem suum transfert legatum. itaque si purum legatum est, ex die mortis dies eius cedit: si verò post diem sint legatu relicta, simili modo atque in puris dies cedit. nisi fortè id fuit legatum, quod ad heredem non transit. nam huius dies non ante cedit. vtputa si vsusfructus sit post annum relictus. hanc enim sententiam probamus. Sed si sub condicione sit legatum relictum, non prius dies legati cedit, quàm condicio fuerit impleta. ne quidem si ea sit condicio, quæ in potestate sit legatarij. sed si ea condicio fuit[g], quam prætor remittit, statim dies cedit. idémque[h] & in impossibili condicione. quia pro puro hoc legatum habetur. item si qua condicio sit, quæ per legatarium non stat, quin minus impleatur: sed aut per heredem, aut per eius personam, in cuius persona iussus est parere condicioni: dies[i] legati cedit. quoniam pro impleta habetur. vtputa si iussus sim heredi decem dare, & ille accipere noluit. sed & si ita mihi legatum sit, si Seiam vxorem duxero, nec ea velit nubere: dicendum erit diem legati cedere. quòd[k] per me non stat, quo minus paream condicioni: sed per aliam stat, quin minus impleatur condicio. isdem autem diebus, id est isdem pensionibus[l] heredi præstabitur legatum, quibus legatario ipsi præstabatur. Si cum dies legati cedere inciperet, alieni quis[m] iuris est: deberi[n] his legatum, quorum iuri fuit subiectus. & ideo si purum legatum fuerit, & post diem legati cedentem liber factus est: apud dominum legatum relinquet. sed si vsusfructus fuerit legatus, licet post mortem testatoris ante aditam tamen hereditatem sui iuris efficiatur: sibi legatum adquirit[o].

g sit. al. fuerit.
h idē quoque
i eius diem
k quia
l condicionibus: sequere Florent. dicunt fuisse enim est, vt, diebus, conditionibus interpretemur: pensionibus autem conuenit. Nam quoties legatis, aut aliud non semel vno die, sed diuersis temporibus soluendum est, pensionibus solus dicimus.
m alicui, qui sui iuris non est. al. aliquis qui sui iuris non esset.
n debebitur
o adquirit.

VI. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

Quod purè datum est, si sub condicione adimatur, quasi sub condicione legatum habetur. at si ex die certus suspendatur legatum, non ex ipso testamento licet ante decedat legatarius, ad heredem transmissibile legatum dicimus. velut si rem dotalem maritus legauerit extero, & vxori aliquam pro dotali re pecuniam: deinde deliberante vxore de electione dotis, decesserit legatarius, atque legatum elegerit mulier: ad heredem transire legatum dictum est. idque & Iulianus respondit. magis enim mora quàm condicio legati iniecta videtur. Eorum legatorum, quæ in codicillis relicta sunt, perinde dies cedit, atque testamento relictorum.

VII. VLPIANVS libro vicensimo ad Sabinum

Heredis aditio moram legati quidem petitioni facit, cessioni diei non facit. proinde siue purè institutus tardius adeat, siue sub condicione per[p] condicionem impediatur legatarius securus est. sed & si nondum natus sit heres institutus, aut apud hostes sit, similiter legatario non nocebit eo quòd dies legati cessit. Inde dicimus, & si à substituto legatum sit relictum quamdiu institutus deliberat, defuncto legatario non nocebit, si postea heres institutus repudiauit[q]. nam ad heredem suum [†]transtulerit[r] petitionem. tantundem[r] & si ab impuberis substituto legetur. nam ad heredem suum legatum transfert. Tractari tamen potest, si impuberi substitutus damnatus sit, si intra pubertatem filius decesserit, Seio centum dare: an viuo pupillo defunctus Seius ad heredem trāsferat: quasi ea condicio sit expressa, quæ inerat. & magis est, ad heredē legatarij transire. Interdum aditio heredis legatis moram facit. vtputa si forte sit ei manumisso, vel ei cui seruus legatus est, &[s] ideo seruo aliquid legatum sit. nam seruo legati relicti ante aditam hereditatem dies non cedit.

p vide per mihi sit. Florent. quod & Accurs. hic obseruauit.
q repudiarit,
† transtulit
r tantundem est, si
s & fortè seruo al. & seruo

VIII. IDEM libro vicensimoquarto ad Sabinum

Nam cum libertas non prius competat, quam adita hereditate: æquissimum visum est, nec legati diem ante cedere. alioquin inutile fieret legatum, si dies eius cessisset antequam libertas competeret. quod euenit, si seruo purè legetur, & liber esse sub condicione iubeatur: & pendens condicio inueniatur &[t] post aditam hereditatem.

t etiam post

VIIII. IDEM libro vicensimoprimo ad Sabinum

Si habitatio filiofamilias vel seruo legata sit, puto non adquiri domino vel patri legatum, si ante aditam hereditatem filius vel seruus decesserit. nam cum personæ cohæreat, rectè dicitur, ante aditam hereditatem diem non cedere.

X. IDEM libro vicensimotertio ad Sabinum

Cum in annos singulos legatur, non vnum legatum esse, sed plura constat.

XI. IVLIANVS libro trigensimo septimo Digestorum

Nec refert singuli aurei in annos singulos legentur, an in annum primum mille aurei, in secundum homo, in tertium frumentum.

XII. VLPIANVS libro vicensimotertio ad Sabinum

Nec semel diem eius cedere, sed per singulos annos. Sed vtrum[v] initio cuiusque anni, an verò finito anno cedat, quæstionis fuit. & Labeo, Sabinus, & Celsus[x], & Cassius, & Iulianus in omnibus, quæ in annos singulos relinquuntur, hoc probauerunt, vt initio cuiusque anni huius legati dies cederet. Inde Iulianus ait, hoc legatum, si seruo relinquatur, deinde post primum vel alterum annum sit liber: sibi eum adquirere. Item Celsus scribit, quod & Iulianus probat, huius legati diē ex die mortis cedere, non ex quo adita est hereditas. & si fortè post multos annos adeatur hereditas, omnium annorum legatario deberi. sed & si quotannis sit legatum, mihi videtur etiam in hoc initium cuiusque anni spectandum: nisi fortè euidens sit voluntas testatoris in annuas pensiones ideo diuidentis, quoniam non legatario cōsultum, sed heredi prospectum voluit, ne vrgueretur ad solutionem. Si in habitatione[y] aliquid, vel in disciplina legetur sic, ANNVA vel QVOTANNIS: quibus diebus pensio debetur habitationis, vel mercedis disciplinarum, isdem intellegitur legatum relictum, coniectura voluntatis facta. Nouissimè Pomponius scribit, nihil interesse, vtrum in annos singulos, vel quotannis, an in singulos menses, vel quot mēsibus, an in singulos dies, vel quot diebus legetur. ipse quoque huic sententiæ accedo. proinde & si annui legentur tot aurei, idem erit dicendum.

Si Qui[z] homo generaliter sit legatus, &[A] antequam vindicet, decesserit: ad heredem suum legatum transfert.

Si Titio sit (sic) legatū, quem[B] Seius elegerit, & Seius post electionem decesserit: locus est vindicationi semel adquisitæ.

v in initio
x Celsus, Cassius, Iulianus
y habitationem
z cui
A sed
B quod

XIII. POMPONIVS[C] libro sexto ad Sabinum

Huiusmodi legatum, SIVE ILLVD FACTVM FVERIT SIVE NON FVERIT, ILLI DO LEGO, ad heredem non transit: nisi alter[D] casus viuo legatario extiterit. quoniam causa, ex qua debeatur, præcedere semper debet. nec, quia certum est alterutrum futurum, omnimodo debebitur. nam tale legatum, CVM MORIETVR, HERES DATO, certum est debitum iri. & tamen ad heredem legatarij non transit, si viuo herede decedat.

C Paulus lib. V. ad Sabinū
D alterutrum

XIIII. VLPIANVS libro vicensimoquarto ad Sabinum

Si vsusfructus aut decem, vtrum legatarius voluerit, sint legata: vtrumque spectandum, & mortem testatoris, (&) aditionem hereditatis. mortem, propter decem: aditionem, propter vsumfructum. quamuis enim electio sit legatarij, tamen nondum electioni locus esse potest. cum proponatur (aut) nondum testatorem decessisse, aut eo mortuo hereditas nondum adita. Inde quærit Iulianus, si post mortem testatoris legatarius decedat, an ad heredem transferatur[E] decem legatum. & libro[F] trigensimo septimo digestorum scribit posse dici, decem transtulisse: quia mortuo legatario dies legati cedit. ar-

E trāsferatur
F libro trigensimo

DATO QVOD MIHI SEIVS[a] DEBET. si Seius pupillus sine tutoris auctoritate nummos accepisset,(nec)[b] locupletior factus esset, & petitor ad præsens debitũ verba retulit: quia nihil[c] eius debet, nullius momenti legatũ erit. quòd si verbo debiti naturalem obligationẽ & futuram solutionem cogitauit: interim nihil {si} Titius petet, quasi tacite condicio inserta sit. non secus ac si ita dixisset, TITIO DATO QVOD PVPILLVS SOLVERIT: vel si legasset quod ex Arethusa natũ erit, vel fructus qui in illo fundo nascentur. sc̃trarium non est, quòd si medio tẽpore legatarius moriatur, & postea partus edatur, fructus perueniant, pecuniã pupillus exsoluat: heres legatarij petitionem habet[d]. namque dies legati, cui condicio non adscribitur, quãuis extrinsecus exspectanda sit, cedit.

XXVI. IDEM libro nono Responsorum

FIRMIO HELIODORO FRATRI MEO DARI VOLO QVINQVAGINTA EX REDITV PRAEDIORVM MEORVM FVTVRI ANNI. post ea non videri condicionem additam, sed tempus soluendæ pecuniæ prolatum videri respondi. fructibus sine[e] relictæ pecuniæ non perceptis[f], vbertatem esse necessariam anni secundi. Cum ab heredibus alumno centum dari voluisset testator, eam[g] pecuniam ad alium transferri, vt in[h] annum vicensimumquintum triẽtes vsuras eius summæ perciperet alumnus, ac post eam ætatem sortẽ ipsam: intra vicensimumquintum annum eo defuncto, transmissum ad heredem pueri fideicommissum respõdi. nam certam ætatem sorti soluendæ præstitutam videri, non purè fideicommisso relicto condicionem insertam. cum autem fideicommissum ab eo peti nõ posset, penes quem voluit pecuniam collocari, propter hęc verba, EAMQVE ALVMNO MEO POST AETATEM SVPRASCRIPTAM CVRABIS REDDERE, fideicommissum ab heredibus petendum, qui pecuniam dari[i] stipulari debuerunt. sed fideiussores ab eo non petendos, cuius fidem sequi defunctus maluit. Pater annua tot ex fructu bonorum, quæ vxori legauit, accessura filij patrimonio præter exhibitionem, quam æque matri mandauit, ad annum ætatis eius vicensimumquintum vxorem præstare voluit. non plura, sed vnum esse fideicommissum certis pensionibus diuisum apparuit. & ideo filio intra ætatem suprascriptam diem functo, residui temporis ad heredem fideicommissum eius transmitti. sed non initio cuiusque anni peti pecuniam oportere, quòd ex fructibus vxori datis pater filio præberi voluit. ceterum si pecuniam annuam pater alimentis filij destinasset, (non) dubie persona deficiẽte, causa præstandi videtur extincta.

XXVII. SCAEVOLA libro tertio Responsorum

FIliumfamilias ex parte pure instituit heredem, eique fideicommissum dedit, & eodem testamento ita cauit: QVOD EGO LVCIVM TITIVM HEREDEM INSTITVI, ITA EVM ADIRE HEREDITATEM VOLO, SI IS PATRIA POTESTATE LIBERATVS FVERIT. quæsitum est, an à coheredibus eius adita hereditate, legati filiofamilias dati dies cesserit. respondit, si purè sit datum, à coherede filij pro hereditaria parte fideicommissum peti posse. Mẽstruos denarios denos manumissis legauit. quæsitum est, cum absentibus heredibus ex senatusconsulto libertatem sunt consecuti, ex quo tempore eis ciVaria debeantur[k]. respondit, secundum ea quæ proponerentur, ex eo tempore his ciVaria debeantur, quo liberi esse cœperint.

XXVIII. IDEM libro quarto Responsorum

SI fundus instructus relictus erit, quęritur quemadmodum dari debeat. vtrum sicut instructus fuit mortis tempore, an eo tempore quo facti sunt codicilli, an quo peti cœpit. respondit, a[l] quibus instructus sit fundus cum dies legati cedat, deberi.

XXVIIII. VALENS libro primo Fideicommissorum

ROGO QVANDOQVE[m] HERES MEVS TITIO DECEM DET. vtique decem heres debebit. sed quando, dubitari potest: vtrum[n] cum primum potuerit, & dies cedit, & ab ipso petetur.

XXX. LABEO[o] libro tertio Posteriorum à Iauoleno epitomatorum

QVod pupillæ legatum est, quandoque[p] nupserit: si ea minor quàm viripotens, nupserit: non ante ei legatum debebitur, quam viripotens esse cœperit. quia non potest videri nupta, quæ virum pati non[q] potest.

XXXI. SCAEVOLA libro quartodecimo Digestorum

VXVri ex parte sextãte heredi institutæ substituit, & heredum fidei commisit, si vxor heres non erit, dotem ei & alia quædam dari. post mortẽ mariti vxor ante condicionem, & priusquam adeat hereditatem, decessit. quæsitum est, an dies fideicommissi, cum moritur, cessisse videatur: ideoque heredibus eius debeatur. respondi, si vxor prius decessit quam hereditatem adiret: videri diem fideicommissi cessisse.

VT[r] LEGATORVM SEV FIDEICOMMISSORVM SERVANDORVM CAVSA[s] CAVEATVR TIT. III.

Edicto cautum est, vt si quid in diem, aut sub condicione sit legatum, aut ita legatum vt petitioni mora fiat, interim heres satisdet legatario eius legati nomine. Eo autem non satisdante, legatarius in bonorum eius possessionem mittatur.

VLPIANVS libro septuagensimonono ad Edictum

LEGATORVM nomine satisdari oportere prætor putauit, vt quibus testator dari fierive voluit, his[t] diebus detur vel fiat: dolumque malum afuturum stipulentur. Semper autem satisdare cogitur, cuiuscumque sit dignitatis vel facultatium quarumcumque heres. nec sine ratione hoc prætori visum est: sicuti[v] heres incumbit possessioni bonorum, ita legatarios quoque carere non debere bonis defuncti, sed aut satisdabitur[x] eis, aut si satis non datur, in possessionem bonorum venire prætor voluit. Non solum autem omnibus legatarijs satisdari oportet: sed & successoribus legatariorum satisdari debere, iam constat. quamuis isti non ex iudicio defuncti, sed successionis necessitate quasi ad æs alienum admittantur. Sed & procuratoribus legatariorum satisdandum est. eóque iure vtimur[y]. plane si ei, qui in potestate alicuius erit, legatum sit: caueatur[z] ei cuius iuri subiectus est. Non solùm autem legatorum nomine heredes cauent; sed & successores eorum. is etiam, cui ex senatusconsulto restituta est hereditas, nihilo minus ad cautionem compellitur. nec non & qui per alios heredes existunt, siue[A] honorarij successores, ad satisdationem compelluntur. Planè si quis omissa stipulatione litem de legato contestatus est, probandum est, cessare[B] debere stipulationem. Idemque in fideicommissis quoque probandum est. Si Qũi ita[C] sit legatum vel fideicommissum relictum, & si id perdidisset, rursus relictum: videamus, an satis sequentis[D] legati siue fideicommissi petere possit. mouet quæstionem, an fideicommissum hoc siue legatum debeatur, & quotiens debeatur, & an ipse legatarius cauere debeat se non perditurum. De his omnibus extat rescriptum Diui Pij ad Iunium Mauricum[E] tale. Clodio Fructulo[F] secundum ea, quæ epistula continẽtur, legata siue fideicõmissa ex testamento Clodij Felicis præstari debent citra necessitatem cauendi, nihil ex Is demisurum se. nam quod fidei heredis ab eodem testatore commissum est, vt si Fructulus perdidisset quod ei in testamẽto relictum est, rursus heres ei id restitueret: non eo pertinet, vt aut Fructulo[G] priorum legatorum nomine satisdatio iniungenda, aut onerandus sit heres in infinito, vt quotiens is perdiderit, restituere ei tantundem debeat: sed vt per fideicõmissum posterius duplicata legata eius videantur. nec amplius ad periculum heredis pertineat, si quid postea is[H] consumpsit, exsoluto ei posteriore fideicommisso. Rescripto ergo ostensum, legatarium heredi non debere cauere se non perditurum. Versa vice an heres de sequenti legato siue fideicommisso cauere debeat, quæritur. & putem non oportere ei caueri: cum in suo arbitrio habeat, ne perdat id quod sibi relictũ est. quamuis si quis inspexerit quod sub condicione relictum est, dicere debeat satisdationem exigendam. certe siue ex asse siue ex parte quis legatum debeat, cauere debet: siue institutus sit heres, siue substitutus. Vellissimè quæritur, an hæc stipulatio incrementum ex fructibus vel vsuris sentiat. & rectè placuit, ex mora incremẽtum habituram stipulationem, (vt) id quod oportebit, coNprehendat. Si quis sub condicione legatum stipulatus, pendente cõdicione decesserit, stipulatio euanescit: quia neq; legatum {non} transmittitur.[I] Huic stipulationi easdẽ causas & condiciones inesse sciendum est. proinde si qua sit exceptio, quæ petenti legatum opponi solet: eandem ex stipulatu quoque agenti opponendam esse placet. Procuratori eius, qui absens esse dicitur, si stipulanti legati nomine spondeat[K] heres, Ofilius ait, ita cauere[L] debere, si is, cuius nomine caueat[M], viuat. videlicet ne teneatur illo ante defuncto. Item quæritur, in hanc stipulationem vtrum ipsæ res veniant, quæ legatæ sunt: an verò prępa

a Seius pupillus
b *Rectè [illegible] hoc negatio in Flor. nã pupillus locupletior factus ex pecunia sine tutoris auctoritate accepta, saltem naturaliter obligatur. l. naturaliter. & seq. & l. quod pupillus de condict. indeb. & l. pupillus. de obl. & act. & [illegible]*
c nihil ei
d habeat.
e *Id est ad modum & quantitatem legata pecuniæ [illegible]*
f percepta. *sic Flor.*
g eamque
h intra
i dandam
k debetur. *al.* deberi.
l *[illegible] est Flor.*
m quandoque vt
n vtique. *Flor.*
o Labeo libr. III. Spõsaliorum
p quãdocunque
q *Multo post [illegible]*
r *Hic tit. pertinet ad prætorias stipulationes.*
s nomine
t eisdem vt detur
v sicuti enim
x satisdari eis.
y *Generalis regula eadẽ de re, & eodẽ loco scripta fuit, quæ recta est [illegible]*
z cauebitur
A vel honorarij
B *Malè in vulga. scriptum est nec cessare.*
C Si cui quid
D *Intellige causa, vel nomine, vt alias sæpe.*
E Mauricium
F Structulo
G Structulo
H postea ipse
I transmittetur: & huic
K respondeat. *[illegible] respondere [illegible] non spondeat.*
L caueri
M caueat,

earum. & est verius, in hanc stipulationem res vel pretia deduci. Si decem quæ in arca erant, mihi legata sint,[a] tibi eorum vsusfructus legatus sit: si pure vtrique legatum sit relictum, is cui proprietas legata est, ipso iure decem vindicauit. fructuarium autem ex senatusconsulto acturum, & quinque vsumfructũ petiturum constat. Sed cum decem vindicat proprietarius, per exceptionem doli repelli[b], qua fructuarius de restituendis quinque heredi cauit. Planè si decem aureorum possessionem legatarius habeat, Marcellus ait, dandam vel heredi vel fructuario vtilem actionem in legatarium: si modò ei caueatur. sed si sub condicione ei decem legata sint, fructuarium interim decem oblata cautione habiturum. legatario verò, cui proprietas relicta est, interim legatorum stipulatio præstanda est. Sed si omiserit stipulationem, existente condicione, ad exhibendum eum posse agere, Marcellus ait. sed si ignorans heres legatum, decem fructuario dedit, ad exhibendum eum non teneri palam est. succurrendum tamen legatario aduersus fructuarium Marcellus ait. Si ad fiscũ portio hereditatis peruenerit, cessabit ista stipulatio. quia nec solet fiscus satisdare. Qui minorem partem hereditatis possidet, cum ex maiore parte heres sit: si quidem ipso iure minuatur portio hereditatis, securior erit heres. neque enim ex maiore parte ex stipulatu tenetur legatariis, quàm ex qua heres est. si verò nomen quidem heredis apud eos integrum maneat, verumtamen effectu minus habeant hereditatis, & cauerint legatorum nomine, videntur onerari: quia ipsi iure pro ea parte legata debent, pro qua heredes sint. sed enim æquissimum est, non maiorem partem legatarus soluere, quàm cuius habent emolumentum. hoc autem euenit, cum hereditas pro aliqua parte ex Trebelliano restituitur. nam pro rata exonerandi sunt heredes eius partis nomine, cuius emolumentum sibi ablatum est. Si ei, qui in alterius potestate erit, incerta die legatũ fuerit: cauebitur ei qui habet eum in potestate, non præcise[c], sed sub condicione, si cum eius legati dies cedit, in potestate sit. ceterum si sui iuris inueniatur, iniquum esse visum est patri cautum esse, cum alij legatum debeatur. quamquam etsi sine hac adiectione caueretur, verumtamen exceptione patrem vel dominum submoueremus, si existentis condicionis tempore non haberent eos in potestate. euenit tamen secundum hoc vt in casum[d] non sit de legato cautum. nam si existentis condicionis tempore sui iuris sint, non erit cautum.

II. PAPINIANVS libro vicensimo octauo Quæstionum

NEc si fortè velit pater cauere, neminem amplius petiturum, compellẽdus erit heres legatum, quod iam filius petere potest, alij quàm cui debetur ea soluere.

III. VLPIANVS libro septuagensimonono ad Edictum

SEd & ipsis qui sunt in potestate, cauendum est, quemadmodum solet caueri, si eadem res duobus sub diuersis vel contrariis condicionibus relicta sit. duobus enim satisdatur: sed in vtroque casu isdem personis satisdationem subeuntis.

IIII. IDEM libro quintodecimo ad Edictum

SI[e] ex causa fideicommissi sit apud aliquem hereditas, neq;[f] legatorũ satisdat: in possessionem aduersus eum legatarius mittitur.

V. PAPINIANVS libro vicensimooctauo Quæstionum

POstquam heres ab hostibus captus est, condicio legati, cuius nomine proposita stipulatione cautum fuerat, extitit. fideiussores interim teneri negaui. quia neque ius neque persona esset, ad quam[g] verba stipulationis derigi[h] possint. Imperator Marcus Antoninus Iulio Balbo rescripsit, eum, à quo res fideicommissæ petebantur, cum appellasset, cauere: vel si[i] caueat aduersarius, transferri possessionem[k] debere. Rectè placuit principi post prouocationem quoque fideicommissi cautionem interponi. quod enim ante sententiam, si petitionis dies moraretur, fieri debuit: amitti post victoriam dilata petitione non oportuit. sed qua[l]re non cauerat de fideicommisso qui prouocauerit, si caueret aduersarius[m], ad eum possessionem esse transferendam rescripsit: cum alia sit edicti condicio. non enim exigitur à legatario vice mutua cautum: sed vicaria custodiæ gratia possessio datur. & qui optinuit, in possessionem per prætorem aut præsidem inducitur. sed prætor quidem in omnium rerum possessione[n], quæ in causa hereditaria permanent, omnimodo fideicommissi seruandi gratia esse permittit. princeps autem earum rerum nomine, de quibus fuerat iudicatum, mutuas admisit[o] cautiones. sicuti cum de bonis suis conferendis filias accepta[p] possessione cauere non potest, quia denegamus ei actiones, defertur cõdicio cauẽdi fratribus ex forma iurisdictionis, quod ex portione fratris fuerint consecuti, cum bona propria conferre cœperit, se restituturos. sed si nec ipsi[q] cauere possint, vtiliter probatum est, virum bonum ab vtraque parte eligẽdum, apud quem vt sequestrem fructus deponantur, quique vtiles actiones à prætore datas exerceat. possessio autem ex rescripto supra relato non aliter ad eum, qui fideicõmissum petit, trãsfertur, quàm si cauerit. tametsi maximè aduersarius non per inopiam, sed per contumaciam cauere noluerit. sed si is qui vicit[r], non possit cauere, vel res deponenda, vel iurisdictio restituenda erit. Si dies aut condicio[s] legati,[t] fideicommissi, petitionem actionémue differre dicatur, & ideo satisdatio desideretur, heres autem per calumniam postulari[v] contendat, & relictum neget: non aliter audiendus erit qui cauere postulat, quàm si scripturam, qua[x] relictum adfirmet, exhibuerit. Cum quærebatur, vbi fideicommissi seruandi causa caueri oporteat[y], imperator Titus Antoninus rescripsit, si domicilium Romæ non haberet heres, & omnis hereditas in prouincia esset, ad satisdationem fideicommissi nomine in prouincia[z] fideicommissarium semittendum esse. quare si heres in eum locum cauẽdi gratia remitti desideret, vbi domicilium habet, legatarius autem ibi caueri postulet vbi est hereditas: nõ erit heres remittẽdus. idque[A] imperator Titus Antoninus rescripsit. quibus litteris adiectum[B], etsi bona iam distracta sunt vel testatoris permissu vel concedente legatario: pretium eorum fideicommissi seruandi causa in deposito habendum.

VI. VLPIANVS libro sexto Fideicommissorum

SI quando incerta summa est fideicommissi,[C] qui cognoscit, taxatione quoque fideiussores petũtur. Admonendi autem sumus, rebus publicis remitti solere satisdationem fideicommissorum, etiam si quando necessitas dandi intercedat. repromissio plane exigenda est, voluntati defuncti statu iri.

VII. PAVLVS libro secundo Manualium

FIlio vel seruo sub condicione à patre dominóue herede instituto legatum est. huius legati satis petere non possunt. sed pendente condicione emancipatus vel manumissus si satis petant, quæritur an audiendi sint, ne beneficium patris dominiue ipsis onerosum sit: an sibi imputare debeant, qui dederunt eis postulandi aduersus se facultatem. sed melius est per mediocritatem causam dirimere: vt cautioni tantùm cum hypotheca suarum rerum committantur.

VIII. VLPIANVS libro quadragensimooctauo ad Sabinum

CVm legatorum nomine satisdatum est, simul[D] dies legatorum[E] cessit, protinus isdem diebus etiam ex stipulatione debentur.

VIIII. PAVLVS libro duodecimo ad Sabinum

NOn tamen vt statim peti possint. deberi enim dicimus, & quod die certa præstari[F] oportet, licet dies nondum venerit.

X. POMPONIVS libro vicensimo sexto ad Sabinum

SI à te herede legatum mihi sit sub condicione, tuque postquam adieris hereditatem, satisdederis legatorũ[G], & post mortem tuam ante aditã tuam hereditatem condicio legati extiterit, Sabinus ait, fideiussores mihi teneri: quia omnimodo dari oportet legatum, & (si) in rem esset concepta stipulatio.

XI. GAIVS libro tertiodecimo ad Edictum Prouinciale

SI legatarij aduersus me in possessionem legatorum seruãdorum causa missi sint:[H] procurator, vel quis alius meo nomine cauerit: perinde mihi prætor accommodat interdictum, quo iubeantur discedere legatarij[I] possessione, ac si ego cauissem.

XII. MARCIANVS libro septimo Institutionum

LIcet, vt non petatur cautio, condicio testamento scripta fuerit: non videtur condicio. & ideo licet desiderauerit quis caueri sibi, non videtur condicione defectus. quia postquam remitti talem cautionem iure publico placuit, nec onus cautionis sequitur: ne[K] quidem condicio intellegitur.

XIII NERATIVS libro septimo Membranarum

EI quoque, (cui) legatorũ actio datur in eum qui prætermissa institutione ab intestato possidet hereditatem, legatorũ satisdatur. & nisi satisdabitur, in possessione legatorum seruãdorum causa mittitur. nam hæc quoque prætor perinde salua esse vult, atque ea quæ iure ciuili debentur. idem Aristoni placet.

XIIII. VLPIANVS libro septuagensimonono ad Edictum

HÆc stipulatio & in fideicommissis locum habet, si purè fideicommissum sit relictum, siue ex die certa, vel sub condicione: siue res aliqua, siue hereditas, siue ius aliquod

a & tibi
b repelliuntur
c Ita accipitur Iustin. tit. de le. Aquil. §. 1. in princ.
d Id est in eo casum. quasi diceret, in casu & euentu posito esse, vt de legato cautio non sit. melius legitur in Floren. casum, quam vulgo casu legitur.
e En tit. de pet. heredit.
f nec legatorũ nomine. addendum est nomine ab iis qui hæc principia non intellexerunt. l. 1. sup. ea.
g quam obligandam
h dirigi
i si non caueat, ad aduersarium transferri
k Causa custodiæ. Duar. 1. disput. ca. 1.
l quare non caueat
m ad aduersarium: vtraque lectio recta est.
n possessione.
o admittit
p accepta bonorum
q ipsi
r vicit. deerat est Flor.
s ad legati. deest, ad. & rectius & paulo post verbo differre non deferri legerem.
t seu fideicommissi.
v postulari.
x quam relictũ. sequere Flor.
y oporteret.
z prouinciam
A Idque &
B adiectũ est.
C eius qui &
D simulac. sic locutus Horatius Sed tu, simul obligasti Perfidũ votis caput: enitescis ... & Ouidius ... simul ...
E legatorum nomine
F præstari aduersario
G Sabaudi. nomine, vt & Leg. ...
H & procurator.
I de possessione.
K neque

aliquid relictum est. Diuus quoque Pius rescripsit, quoties euidens res est, vt certum sit, nullo modo fideicommissu locum esse: per quàm iniquum esse, superuacua cautione onerari heredem.

XV. PAVLVS libro septuagesimoquinto ad Edictum

Etiam de præsenti legato locum habet hæc satisdatio: quoniam nonnullas moras exercitio[a] iudicij habet. Si & ab herede instituto legatorum satis acceperit legatarius, & à Trebelliano fideicommissario: vtraque quidem stipulatio committetur, sed exceptione se tuebitur heres, quam cauere non deberet. sed si pars hereditatis restituta sit, ab vtroque cauendum est. Etiam si ab intestato debeatur fideicommissum, locum habet hæc stipulatio.

XVI. GAIVS libro vicesimoseptimo ad Edictum Prouinciale

Si duo eiusdem nominis legato[b] contendant, vtrisque satisdatur[c]. nec onerari heredem, cum possit eosdem fideiussores ad vtramque stipulationé adhibere. qui & ipsi nON[d] onerantur, cum futurum sit vt vni teneantur[d].

XVII. PAVLVS libro quadragesimo octauo ad Edictum

Si ab vno ex heredibus legatorú satis accipimus[e], cum ab omnibus heredibus nobis legatum esset,[f] si pars eo heredis adcrescat promissori, an totum fideiussores teneantur, si solidum legatum is[g] cœperit debere.

XVIII. SCAEVOLA libro vicesimonono Digestorum

Quæ filium legitimum relinquebat, patrem eundemque collibertum ex asse scripsit heredem: fideique eius commisit, vt quidquid ad eum ex hereditate eius peruenisset, cum moreretur, restitueret filio testatricis nepoti suo, & hæc verba adiecit, SATIS A SEIO PATRE MEO EXIGI VETO. quæsitum est, cum iste Seius substantiam suam dissiparet[h], & veretur[i] pater fideicommissarij, ne inane fideicommissum constituatur: an ad satisdationem fideicommissi nomine patrem defunctæ compellere possit. respondit, secundum ea quæ proponerentur, non compellendum cauere. Idem quæsiit,[k] testatricem apud maritum suum, ex quo filium reliquerat, res deposuisse[l] non exacta cautione depositionis. an ea res patri heredi restitui debeat: an verò, quoniam emolumentum totius hereditatis ad filium defunctæ reuerti deberet, apud maritum remaneret, apud quem dos remansisset. respondit, quod mulieris mansisset, nec in dote fuisset, restituendum esse heredi. Tutor, qui & coheres pupilli erat, absente pupillo, cum admonuerunt[m] eum legatarij fideicommissi nomine, in solidum ipse cauit. quæsitum est, an in pupillum adultum factum danda sit vtilis actio. respondit dandam.

VT IN POSSESSIONEM LEGATORVM VEL FIDEICOMMISSORVM SERVANDORVM CAVSA ESSE LICEAT

TIT. IIII.

Interpretatio edicti, quo legatarius iubetur mitti in possessionem bonorum heredis ei non cauentis.

VLPIANVS libro quinquagesimo secundo ad Edictum

Si quis cum vetitus esset satis accipere, acceperit: an repeti satisdatio ita possit, vt heres condicat liberationem? & quidem (si) sciens heres indebitum cauit, repetere non potest. quid deinde si ignorauit remissam sibi satisdationem? potest condicere. si verò hoc non potuisse remitti crediderit, numquid condicere possit qui ius ignorauit? adhuc tamen benigne[n] quis dixerit satisdationem condici posse. quid deinde si commissa sit stipulatio? fideiussores putamus exceptione vti posse, an non? & magis est,[o] vt[o] vtantur exceptione: quia ex ea causa intercessit satisdatio, ex qua non debuit. Non exigit prætor, vt per heredem stet, quo minus caueat. sed contentus fuit, per legatarium vel fideicommissarium non stare, quo minus ei caueatur. quare si non fuerit qui interpellettur cautionis nomine, hoc est is à quo legatum fideiue commissum relictum est: omnimodo poterit legatarius & fideicommissarius in possessionem ex hoc edicto mitti. quia verum est, per eum, cui caueri oportebit[o], non fieri quo minus caueatur. non[p] tamen & satisdatio debet offerri legatario. sed sufficit, siue desiderauerit, ei[q] non caueri: siue non habeat, à quo satis desideret. Si debitori liberatio sit relicta, non est exigenda cautio: quia habet penes se legatum. quippe si conueniatur, exceptione doli mali vti possit. Ei, cui legatum solutum est, cum constet (legatum) non deberi[r], Diuus Pius ad Aemilium Equestrem[s] rescripsit, non debere prætorem satisdationem admittere. Tunc ante aditam hereditatem satisdandum de legatis est, cum adhuc dubium est, an hereditas adeatur. ceterum si certum sit repudiatam vel omissam hereditatem, vel absentes necessarios heredes: frustra hoc edictum imploratur. cum certé sit, legatum, vel fideicommissum non debere.

II. IDEM libro septuagesimonono ad Edictum

Si[t] autem certum sit hereditatem necdum aditam fuisse, nec satisdatio nec possessio locum habet.

III. IDEM libro quinquagesimosecundo ad Edictum

Si is, à quo satis petitur, offerat cognitionem, & dicat, HODIE CONSTET DE FIDEICOMMISSO, HODIE AGAMVS, dicendum est cessare satisdationem: cum possit ante de fideicommisso quàm de satisdatione constare. Nec non illa cognitio imploranda erit ab herede, si fortè dicatur per calumniam satis peti. hoc enim commune est omnium satisdationum. Diuus enim Pius rescripsit eum, apud quem satis petitur, debere explorare, num per calumniam satis petatur. de qua re summatim debet cognoscere. Si procurator satis legatorum desideret, si quidem mandatum ei sit, non habebit necesse de rato cauere, sed erit ei satisdandum. si verò dubitetur, an mandatum sit, vel non sit: de rato cautio erit exigenda. Si semel fuerit satisdatum, quæsitum est, an etiam rursus cauendum sit, si fortè dicatur egenos fideiussores esse datos. & magis est, vt caueri non debeat. hoc enim Diuus Pius rescripsit Pacuuiæ Licinianæ. ipsam enim facilitati suæ expensum ferre debere, quæ minus fideiussores idoneos accepit. neque enim oportet per singula momenta onerari eum, à quo satis petitur.

IIII. PAPINIANVS libro vicesimooctauo Quæstionum

Planè si noua causa allegetur, veluti quòd fideiussor decesserit, aut etiam rem familiarem inopinato fortunæ impetu amiserit: æquum erit præstari cautionem.

V. VLPIANVS libro quinquagesimo secundo ad Edictum

Is,[v] cui legatorum fideiue commissorum nomine non cauetur, missus in possessionem numquam pro domino esse incipit. nec tam possessio rerum ei, quàm custodia datur. neque enim expellendi heredem ius habet,[x] sed simul cum eo possidere iubetur, vt saltem tædio perpetuæ custodiæ extorqueant heredi cautionem. Si alius damni infecti nomine missus sit in possessionem, alius legatorum seruandorum causa: posse eum, qui legatorum seruádorum causa in possessionem missus est, etiam damni infecti satisdare. qui si satisdederit, non aliter decedere possessione debebit, quàm[y] ei cautum fuerit etiam eo nomine, quo se damni infecti obligauit. Si plures legatarij mitti in possessionem desiderauerint, omnes venire debent in possessionem. is enim qui ex causa legatorum possidet, sibi, non alij possidet. Alia est causa, cum creditores rei seruandæ causa mittuntur in possessionem. nam is qui possidet, non sibi, sed omnibus possidet. Qui prior missus est legatarius in possessionem, non præfertur ei qui postea mittitur. inter legatarios enim nullum ordinem obseruamus, sed simul omnes æqualiter tuemur. Postquam rei seruandæ[z] creditores possidere cœperunt, legatorum seruandorum gratia missus in possessionem creditoribus potior non habebitur.

Qui in possessionem legatorum seruandorum causa mittitur, in possessionem quidem rerum hereditariarum omnimodo veniet, hoc est earum quæ in causa hereditaria manent. earum autem, quæ in causa hereditaria non erunt, non aliàs mittitur, quàm si dolo malo in ea causa esse desierit. nec semper, sed causa cognita. Bonorum autem appellatione hæ res comprehensæ videbuntur, quarum proprietas ad heredem pertinet. sed & si vectigales agri sunt, & si qua pignora testatori data sint: in eorum quoque mittetur possessionem. sed & in partus ancillarum, & fetus pecorum, item fructus, æque omni modo legatarius & fideicommissarius mittentur. sed & si rem alienam defunctus bona fide emerit, in possessionem eius mittendum legatarium constat: nam & hæc res in causa hereditaria est. Si deposita res apud defunctum fuerit, vel commodata, locum missio non habet: quia non sunt istæ res hereditariæ. Si ex duobus heredibus alter satisdare sit paratus, alter non: in partem eius missio locum vtique habere debet. Missi itaque legatarij impedient eum[A] qui satisdedit, rei administratione[B]. quare suadendum erit heredi, vt in assem satisdet, ne administratio eius impediatur. Si ab impubere substituto legata sint relicta, & impubes decesserit: missio non solùm

a exceptio. melior est Flor. cum ansi Accur. verbum exceptionis hic interpretetur, aut potius interpretando se contorqueat.
b de legato
c satisdatorú.
d teneantur.
e accepimus,
f & si
g his cœperit deberi. Sequitur Florent. etiamsi enim solidum legatum cœpit deberi legatario (de quo tamen nihil proponitur) non idcirco fideiussores in totum tenentur. sed quòd vnus ex heredibus solidum legatum cœpit debere. Accur. hoc habuit.
h dissiparet,
i veretur
k cùm testatrix
l deposuisset
m admonitione
n [illegible]
o oportebat,
p [illegible]
q & ei non caueri.
r debere,
s Sequestrem
t Hoc versu l. 1. sup. vt legator. seu fideicommiss. quæ ex eodé libro sumpta est: & si superiorú exceptionum quandam constitutum.
v Si cui
x Vnde quo in hunc sententiam elegáter disserit M. Cic. in Orat. pro Quin.
y quàm si ei
z seruandæ causa
A ei
B administratione.

in ea bona quæ testatoris fuerunt, verùm ad^a ea quoque quæ impubes adquesit, locum habebit: nam hæc quoque hereditaria sunt. viuo autem impubere neque missio ne- 31 que satisdatio locum habet. Si heres non sit, à quo fideicommissum relictum est, sed alterius nominis successor: dicendum est, vt edicto locus sit, & dolo^b eius sit æstimandus. sed & si heredis heres sit, qui dolo fecit: æque no- 32 cere debebit. Dolum accipere debemus & culpam latam, sed non^c omnem dolum, sed qui in^d necem legata- 33 riorum & fideicommissariorum factus est. Imperator Antoninus Augustus rescripsit, certis ex causis etiam in propria bona heredis legatarios & fideicommissarios esse mittendos: si post sex menses, quOm^e aditi pro tribunali fuerint hi quorum de ea re notio est, in^f satisfactione cessatum est. inde^g fructus percepturos^h, quoad voluntati defunctorum satisfiat. quod remedium seruareturⁱ & aduersus eos, qui ex qua^k causa fideicommisso morã faciũt. 34 Satisfactionis verbum licet latius pateat, tamen ad exsoluendum legatum refertur. proinde etsi remissa sit satisdatio, rescriptum locum habebit: quia mora fit solutioni. Sex autem mensum puto continuum tempus, non possessionum^l coNputandum. Cessatum non accipimus, si pupillus tutorem nõ habeat, nec curatorem furiosus vel adulescens. nam frustratio non debet huiusmodi personis nocere, quæ sunt indefensæ. certe si hereditas iacuerit aliquo tempore, hoc tempus de medio trahendum 35 est. Quæri poterit, an in vicem vsurarum hi fructus cedant, quæ in fideicommissis debentur. & cum exemplum pignorum sequimur, id quod ex fructibus percipitur, primum in vsuras, mox si quid superfluum est, in sortem debet imputari. quinimmo & si amplius quàm sibi debetur, perceperit legatarius: exemplo pigneratitiæ actionis etiam vtilis actio ad id refundendum^m dari debebit. sed pignora quidem quis & distrahere potest. hic autem frui tantùm ei constitutio permisit, vt festinetur ad 36 sententiam. Qui legatorum seruãdorum causa in possessionem mittitur, & fructus custodire & cetera debebit. & patiⁿ quidem heredem colere agros, & ^o fructus redigere. sed custodire legatarium fructus oportebit, ne ab herede consumantur. quòd si heres fructus nolit cogere, permittẽdum erit legatario cogere fructus, & coactos seruare. quinimmo si tales sint fructus, quos primo quoque tempore venire expediat: vendere quoque legatario permittendũ est, & pretium seruare. In ceteris quoque rebus hereditarijs missi in possessionem hoc erit officiũ, vt vniuersas res hereditarias colligat, & ibi custodiat, vbi domicilium defunctus habuit. & si nulla domus sit, habitatione^p conducat, vel horreum quoddam, in quo res collectæ custodiantur. & puto ita legatarium custodire res hereditarias debere, vt neque heredi auferantur, neque de- 37 pereant, deteriorésue fiant. Quòd si ex constitutione quis in possessionem mittatur, curandum est ne vis fiat 38 venienti & fruenti legatario. Satisfieri voluntati defuncti sic accipitur, quoad voluntati defuncti vel ex fructi- 39 bus vel aliunde satisfiat. Constitutio autem Diui Antonini pertinet ad eos, à quibus vtiliter fideicommissum relictum est: [si] quamuis heredes non sint. par enim vti- 30 litas est. In possessionem missus legatorum seruandorum causa, si litem eo nomine contestatus sit: non ante decedere possessione debet, quàm ei pro lite fuerit cautũ. 31 Missus in possessionem, si non admittatur: habet interdictum^q propositum. aut per viatorem, aut per officialem præfecti, aut per magistratus introducendus est in possessionem. missum autem locum habebit, non tantùm si quis id ipsum quod legatum est, rogatus sit: verumetiam 32 si quid vel ex eo vel pro eo restituere fuerit rogatus. Si Titio purè legatum fuerit, & eius fidei commissum sub condicione, vt Sempronio restitueret: non iniquè prætorem statuturum Iulianus scripsit, si antequam legatum consequatur legatarius, fideicommissi condicionalis satis non det, vt magis Sempronio det legati persecutionem, vt is legatario satisdet, deficiente condicione reddi decem. sed & si acceperit Titius ab herede decem, æquum esse Iulianus ait, cogi eum inuicem satisdare, aut ipsa decem tradere, & Sempronium Titio cauere. & hoc iure vtimur. id enim & Marcellus ait. quid ergo si & legatum sub condicione sit relictum, & fideicõmissum, neque fideicommissi satisdetur? æquissimum erit, fideicommissarium nomine legati satis accipere ab herede, si ei legatarius non caueat. scilicet vt & ipse legatario caueat. quòd si iam accepit legatarius ab herede satis, decernendum erit ex ea satisdatione magis fideicommissario quàm legatario dandam actionem in eum scilicet casum, quòd^r fideicommissi eius condicio extitit. ipsius etiam legati persecutio danda erit fideicommissario, si nondum solutum est, & condicio eius extitit. scilicet si fuerit fideicommissarius paratus cauere legatario.

a verùm & ea
b dolus
c nec omnem
d similis loquẽdi genus obseruo ad Vlp. sup.
e quàm aditi al. cum aditi
f nec satisfactum est.
g indéque
h percepturos.
i seruabitur
k ex aliqua
l *Duar. reponit sessionum, arg. l. 1. qui ordo in bon. poss. seru. vbi ita legitur: sessio autem est magistratuũ, aut iudicum qui ius reddunt sedêtes. Duar. 2. disput. cap. 26.*
m reddendum
n & ratio qui dem est heredem
o & posse fructus
p habitationẽ
q *edictum: mendose est Flor. sequitur enim interdictum ne vis fiat l. 1. §. 2. & ne vis fiat ei &c.*

VI. IVLIANVS libro trigesimooctauo Digestorum

SI pecuniæ numeratæ vsusfructus legatus esset, & in testamento cautum, ne eo nomine satis daretur: proprietas nõ est legata. sed legatario permittendũ satisdare, & vsumfructum pecuniæ habere. & propemodum^s in hac propositione nullæ prætoris erunt partes. quia nisi satisdetur, agi cum herede non poterit. Qui fideicommissi seruandi causa in possessionem missus est, non prius de possessione decedere debet, quàm ei fideicommissum solutum, aut eo nomine satisdatum fuerit. nam quòd si integra re fieret, in possessionem non mitteretur: id cũ offeretur^t, discedere à possessione debet.

VII. † MODESTINVS libro tertio Regularum

DVm venter in possessionem est, nullus legatorum seruandorum causa in possessionem esse potest.

VIII. PAPINIANVS libro sexto Quæstionum

SI legatorum satis nõ datus, restituta hereditate, in earum quoque rerum possessionem legatarius mittendus erit, quæ dolo malo eius, Qui restituta est hereditas, in hereditaria causa^v deferunt.

VIIII. IDEM libro nonodecimo Quæstionum

ETiam si condemnatus heres fuerit, nec pecuniam soluat: legatarius potest desiderare mitti in possessionem. Cum sub cõdicionibus cõtrarijs eadẽ res duobus legetur, si nõ caueatur, vterque mittitur in possessionem.

X. PAVLVS libro tertio Sententiarum

SI nullæ sint res^x hereditariæ, in quas legatarij vel fideicommissarij mittantur, in rem quidem heredis mitti non possunt: sed per prætorem denegatas heredi actiones ipsi persequantur.

XI. HERMOGENIANVS libro quarto Iuris Epitomarum

SI fideicommissorum vel legatorum seruãdorum causa missus in possessionem eam rem teneas, quæ mihi per fideicommissum relicta esset: æquius^y est me^z eam habere, Quĩ ea ipsa relicta est, quàm te, qui alterius fideicõmissi nomine ingressus in eam esses^A. nam & si mihi sub cõdicione legatum est, & tu medio tempore in possessionem eius factus^B fueris legatorum seruandorum causa, deinde condicio impleta esset: non denegabitur mihi eius rei integra persecutio, sic enim & si statuliberum ex eadẽ causa possidere cœpisses, impleta cõdicione^C iustam libertatem eius impedire non potest. Si rei seruandæ causa in possessionem missus esset proprius creditor heredis, & rei per fideicommissum mihi relictæ adeptus^D fuerit: nihil me per^E eum lædi oportere conuenit. non magis quam si ab ipso herede eam rem pignori accepisset.

XII. MARCIANVS libro duodecimo Fideicommissorum

MVnicipiis fideicommissum relinqui posse, dubium non est. sed si nõ caueatur, aduersus municipes quidem non dubitabimus ex hoc edicto iri in possessionem posse. ipsos verò municipes, si his non caueatur, non idem adsecuturos, sed extraordinario^F remedio opus erit: videlicet vt decreto prætoris actor eorum in possessionem mittatur.

XIII. CALLISTRATVS libro tertio Edicti monitorij

QVamuis minima res legata sit, vel per fideicommissum relicta: tamen si non soluatur ab herede, vel eo nomine caueatur, cum cauere oporteat: in possessione omnium bonorum, quę ex ea hereditate sunt, legatarium siue fideicommissarium prætor legatorum seruandorum causa mittit.

XIIII. LABEO libro secundo Posteriorum Iauoleno^G epitomatorum

QVæ legatorum seruandorum causa in bonis est, in causa vescendi deminuet, si filia, neptis, proneptis, vxórue esset^H, nec nupta sit, nec suum quicquã habeat.

XV. VALENS libro septimo Actionum

INterdum licet dolo malo fecerit heres, quò minus res in causa hereditaria maneant: non poterit in possessionem earum legatarius mitti. veluti si locum religiosum fecerit, aut quid publice consecrauerit, permissu scilicet Imperatoris: aut aliquem non in fraudem creditoris manumiserit.

r quo
s & propterea in hanc propositionem nullę &c. al. & procedendum est in hac propositione. sed nulle &c.
t offeretur. Recta est Flor.
† Marcianus:
v causa esse
x res illæ
y verius
z me in eam rẽ haberi priorem. al. me eam rem habere potius.
A eam es.
B missus
C eius, tamen
D adeptus fuerit possessionem:
E me perinde, al. me exinde. *Notatum est à librarijs Florentinum legi per eum, quod testatum est veteres eum pro eum vsurpabant, auctore Verrio Flacco, vt im pro eum in xII. tabulis.*
F extrario al. extraiudiciario
G Paulo
H vxórue sit.

DIGESTORVM
SEV PANDECTARVM
PARS SEXTA.

LIBER TRIGESIMVS SEPTIMVS.

DE BONORVM POSSESSIONIBVS.

Bonorum possessio quid sit, quémque effectum habeat.

VLPIANVS libro trigensimonono ad Edictum

BONORVM possessio[a] admissa, commoda & incommoda hereditaria, itemque dominium rerum, quę in his bonis sunt, tribuit. nam hæc omnia bonis sunt coniuncta.

II. IDEM libro quartodecimo ad Edictum

IN[b] omnibus enim vice heredum bonorum possessores habentur.

III. IDEM libro trigensimonono ad Edictum

Bona autem hic, vt plerumque solemus dicere, ita accipienda sunt, vniuersitatis cuiusque successionem, qua succeditur in ius demortui, suscipiturque eius rei cōmodum & incommodum. nam siue soluendo sunt bona, siue non sunt: siue damnum habent, siue lucrum: siue in corporibus sunt, siue in actionibus: in hoc loco propriè bona appellabūtur. 1 Hereditatis[c] autem, bonorúmue possessio, vt Labeo {re}[d] scribit, non vti rerum possessio accipienda est. est enim iuris magis quàm corporis possessio. denique etsi nihil corporale est in hereditate, attamen rectè eius bonorum possessionem adgnitam Labeo ait.[e] 2 Bonorum igitur possessionem ita rectè definiemus, ius persequendi retinendique patrimonij, siue rei, quæ cuiusque cum moritur fuit. Inuito autem nemini bonorum possessio adquiritur. 3 A municipibus, & societatibus, & decurijs[f], & corporibus bonorum possessio adgnosci potest. proinde siue actor eorum nomine admittat, siue quis alius: rectè competet bonorum possessio. sed etsi nemo petat vel adgnouerit bonorum possessionem nomine municipij, habebit municipium bonorum possessionem prætoris edicto. 4 Dari autem bonorum possessio potest tam patris familias, quam filij familias: si modò ius testandi habuit de peculio castrensi, vel quasi castrensi. sed & eius, qui apud hostes decessit, bonorum possessionem admitti posse, quamuis in seruitute decedat, nulla dubitatio est. 5 Adquirere quis bonorum possessionem potest vel per semetipsum vel per alium. quód si me non mandante bonorum possessio mihi petita sit, tunc competet[g], cum ratum habuero id quod actum est. denique si ante decessero, quàm ratum habeam: nulla dubitatio est, quin non competet mihi bonorum possessio. quia neque ego ratum habui, neque heres meus ratū habere potest, cum ad eum non transeat ius bonorum possessionis[h]. 6 Si causa cognita bonorum possessio detur, non alibi dabitur, quàm pro tribunali. quia neque decretū de plano interponi, neque causa cognita bonorum possessio alibi quàm pro tribunali dari potest.

De iure adcrescendi.

7 In bonorum possessione sciendum est ius esse adcrescendi. proinde[i] si plures sint, quibus bonorum possessio competit[k], quorū vnus admisit[l] bonorum possessionem, ceteri non admiserunt,

IIII. GAIVS libro octauo ad legem Iuliam & Papiam

VEluti quòd spreuerunt ius suum, aut tempore bonorū possessionis finito exclusi sunt, aut ante mortui sunt, quàm petierunt[m] bonorum possessionem.

V. VLPIANVS {libro trigensimonono ad Edictum}

EI qui admisit, adcrescent[n] etiam hæ portiones, quæ ceteris competerent, si petissent bonorum possessionem.

VI. PAVLVS {libro quadragensimoprimo ad Edictum}

SEd cum patrono quidem contra tabulas certæ partis bonorum possessionem prætor polliceatur, scripto autem heredi secundum tabulas alterius partis: conuenit, non esse ius adcrescēdi. igitur non petente scripto secundum tabulas, alterius quoque partis[o] nominatim patrono possessionem pollicetur: cum ceteri, quibus adcrescendi ius est, semel debēt adgnoscere bonorū possessionem. 1 Bonorum possessionis beneficium multiplex est. nam quædam bonorum possessiones competunt contra voluntatem, quædam secundum voluntatem defunctorum: nec non ab intestato habentibus ius legitimum, vel non habentibus propter capitis deminutionē. quamuis enim iure ciuili deficiant liberi, qui propter capitis deminutionem desierūt[p] sui heredes esse: propter æquitatem tamen rescindit eorum capitis deminutionem prætor. Legum quoque tuendarum causa dat bonorum possessionem. 2 Notis scriptæ tabulæ non continentur edicto. quia notas litteras non esse, Pedius libro vicensimoquinto ad edictum scribit[q].

VII. VLPIANVS libro primo ad Sabinum

SEruus[r] bonorum[s] possessionē rectè[t] admittere potest, si prætor de condicione eius certus sit. nam & absenti, & non petenti, dari bonorū possessio potest, si hoc ipsum prætor non ignoret. ergo & femina poterit alij bonorum possessionem petere. 1 Impubes nec bonorum possessionem admittere, nec iudicium sine tutoris auctoritate accipere potest: quia tutor pupillo, & pater infanti filio bonorum possessionem petere possunt. 2 Dies, quibus tutor aut pater scit, cedere placet.

VIII. PAVLVS libro octauo ad Plautium

TVtor autem bonorum possessionem pupillo competentem repudiare non potest: quia tutori petere permissum est, non etiam repudiare.

VIIII. POMPONIVS libro tertio ad Sabinum

SI plures gradus sint[v] possessionis admittendæ, quādiu incertum sit[x], petierit, nécne, posteriori diem nō procedere constat.

X. PAVLVS libro secundo ad Sabinum

IN bonorum possessionibus iuris ignorantia non prodest, quo minus dies cedat. & ideo heredi instituto &

a *Vniuersalis hodie bonorum possessionis. & paulò post, tribuuntur. August. lib. 3. emen. c. 9.*
b *Ex vit. de pet. hæred.*
c Hæreditas
d Labeo scribit.
e *Alc. lib. 4. paradox. ca. 1.*
f curijs.
g competat.
h possessio.
i *Inter eos qui sunt pares gradus. Nam si dispares gradus sint, est locus successorio edicto. Infer. de bono. poss. §. 5. cum igitur, in fi.*
k competat.
l admiserit
m petierint
n adcrescunt
o & nominatim
p desierint
q scripsit.
r Seruus ad
s *Coniunge cum l. 2. de reg. iur. in fi.*
t rectè admitti al. petendo rectè admitti
v bonorum possessionis
x incertū est,

ante apertas tabulas dies cedit. satis est enim scire mortuum esse, seque proximum cognatum fuisse, copiamque eorum quos consuleret habuisse. scientiam enim non [a] hanc accipi [b], quæ iuris prudentibus sit: sed eam quam quis aut per se habeat, aut consulendo prudentiores adsequi potest. [b]

a accipimus. b Pulchrè in hanc sententiam & ad eius elucidationem facit a.f. Nec sibi non datur.

XI. GAIVS libro quartodecimo ad Edictum Prouinciale

SI pupillo tutor bonorú possessionem petierit, & plus incommodi quàm commodi hæc bonorum possessio habeat: tutor tutelæ iudicio tenetur.

XII. VLPIANVS libro quadragesimoquarto ad Edictum

NOn est ambigendum, quòd [c] plerumque & contra fiscum & contra rempublicam admitti debeát quidam, vtputa venter: item furiosus: item is qui capitis [d] bonorú possessionem petit. Vbicumque lex vel senatus [e] vel constitutio capere hereditatem prohibet, & bonorum possessio cessat. [f]

c quia plerúque d capitis nomine e senatusconsultum f Hic accipe de iis personis, quæ prohibentur legitimas hereditates capere, non sunt earum capaces quarum exemplum subiicitur lege sequ. quod idcirco factú est, vt intelligeretur quæ sit ista hac generalis sententia accipienda esse

XIII. AFRICANVS libro quinto Quæstionum

EDicto prætoris bonorum possessio his denegatur, qui rei capitalis damnati sunt, neque in integrum restituti sunt. Rei autẽ capitalis damnatus intelligitur is, cui pœna mors, aut aquæ & ignis interdictio sit. cum autem in relegationem [g] quis erit, ad bonorum possessionem admittitur.

g relegatione

Quis dicit testamentum falsum, videtur bonorum possessionem agnoscere si de testamenti viribus certus erat. hoc dicit, & est notabilis lex.

XIIII. PAPINIANVS libro tertiodecimo Quæstionum

CVm quidam propinquus falsum testamentum accusaret, ac post longum spatium temporis probasset, licet dies ei petendæ [h] possessionis, quam fortè gerens accusationis petere debuit, cessisse videatur: attamen quia hoc proposito accusationem instruit [i], vt suum ius sibi seruet, adgnouisse successionem non immeritò videbitur.

h petendæ bonorum i instruit.

XV. PAVLVS libro vndecimo Responsorum

PAulus respõdit, petitionem matris solam non adquisisse filiæ [k] impuberi bonorum possessionem: nisi is is qui eam dedit, euidenter voluit eam impuberi dare.

k filiæ

XVI. IDEM libro tertio Sententiarum

QVotiens is cui bonorum possessio ab altero postulata est, furere cœperit: magis probatum, ratum eum videri habuisse. ratihabitio enim ad cõfirmationem prioris postulati [l] pertinet.

l postulationis

SI TABVLÆ TESTAMENTI [m] EXTABVNT TIT. II.

m Idem non extabunt: cui adsentire non possum.

PAVLVS libro tertio ad Sabinum

HEredi, cuius nomen inconsulto ita deletum sit [n], vt perlegi non possit: dari bonorum possessio nullo modo potest. quia ex coniectura non propriè scriptus videretur. quamuis, si post prolatas tabulas deletum sit testamentum, bonorum possessio competat. nam & si mortis tempore tabulæ fuerint, licet postea interierint, competet bonorum possessio: quia verum fuit tabulas extare.

n deletum est.

DE BONORVM POSSESSIONE FVRIOSO INFANTI MVTO SVRDO CÆCO COMPETENTE TIT. III.

PAPINIANVS libro quintodecimo Quæstionum

FVrioso Titius substitutus est. bonorum possessionis tempus quamdiu furiosus in eadem condicione est, neque instituto neque substituto cedit. nec si curator furiosi nomine possessionem accipere potest, idcirco spatium temporis, quod scientibus præfinitum est, videbitur cedere. nam & pater infanti filio possessionem accipit: quo tamen cessante infans non excluditur. quid ergo si curator accipere noluit? nónne rectius atque vtilius erit, ad eundem modum proximo cuique possessionem dari, ne bona iaceant? quo admisso, substitutus cautionem præstare cogitur omnibus his, quibus bona restitui debent: si forte institutus in eodem furore decesserit, aut compos mentis effectus ante mortem obierit, quàm hereditatem adgnosceret. nam & fieri potest, vt viuo furioso substitutus decedat. nec tamen furiosus obstet ceteris, si prius & ipse decesserit, quam hereditatem adquireret.

II. VLPIANVS libro trigesimonono ad Edictum

MVtus, surdus, cæcus bonorum possessionem admittere possunt, si quod agatur intellegant.

DE BONORVM POSSESSIONE CONTRA TABVLAS TIT. IIII.

Datur hæc bonorum possessio liberis emancipatis, qui sui futuri essent, si in potestate mansissent, si neque instituti sint, neque exheredati: vt testamentum rescindatur, & ad causam intestati reducatur.

VLPIANVS libro trigesimonono ad Edictum

IN CONTRA tabulas bonorum possessione liberos accipere debemus siue naturales siue adoptiuos, si neque instituti neque exheredati sunt. Vocantur autem ad contra tabulas bonorum possessionem liberi eo iure eóque ordine, quo vocantur ad successionem ex iure ciuili. Hæc autem clausula etiam ad postumos videtur pertinere. sed etsi ab hostibus postliminio redierint filij, Pomponius putat, ad contra tabulas bonorum possessionem eos admitti. Si ex tribus filijs vnus ab hostibus captus sit, duobus qui sunt in ciuitate, V esse bonorum possessio competit. Idem & in postumo. nam quamdiu postumus speratur, in ea causa est, vt partem faciat.

Et sui iuris factos liberos inducit in bonorum possessionem prætor. siue igitur emãcipati sunt, siue aliàs exierunt de patris potestate, admittuntur ad bonorum possessionem. sed [o] adoptiui patris non possunt [p]. vt enim [q] admitti possint, ex liberis esse eum oportet. Qui habebat filium, habebat & nepotem ex eo, filium emãcipauit, & adoptauit in locum nepotis, deinde emãcipauit. quæritur an nepoti obstet. & mihi magis videtur, húc nepotem non excludi, siue pater eius in adoptione mansisset quasi nepos, siue emancipatus est [r]. puto enim & emãcipato patre nepotem quoque cú patre suo ex edicto admitti. Filium [s] habuit, & ex eo nepotem. filius emancipatus, vel in potestate manens, deportatus est. quæritur, an nepoti noceat. & verius est, in vtroque casu nepotem admittendum: deportatos enim mortuorum loco habendos. Si & pater & filius deportati sint, & ambo restituti, dicemus ad bonorum possessionem admitti filium. sed & si filius in metallum damnatus, vel alia pœna quæ seruum efficit, restitutus sit: nihilo minus admittetur. [aliter non.]

o sed ad adoptiui p nō possunt. q quis admitti r esset. s Quidam filium

II. HERMOGENIANVS libro tertio Iuris epitomarum

IDemque est, & si pater pœnæ [& seruus efficiatur, & postea restituatur.

III. VLPIANVS libro trigesimonono ad Edictum

NOn tantùm autem ipsi emancipati admittuntur ad bonorum possessionem, verumetiam hi quoque qui ex his nati sunt. Si duos habẽs nepotes, alterum emancipatum loco filij adoptauerit: videndum, an solus ille quasi filius admittatur. quod ita scilicet procedit, si quasi patrẽ eius nepotis, quem retinuerat, sic adoptauerit. melius est autem dicere, posse eum solum ad bonorú possessionem peruenire. Sed si sit hic nepos emancipatus, verum est dicere, non admitti eum quasi filium. hic enim quasi filius non est ex liberis, cum iura adoptionis emancipatione finita sint. Si filium habens, & ex eo nepotem, in locum filij nepotem adoptauerit: ambo admittentur. planè si fuerit emãcipatus nepos, non admittetur [t]: quia pater eum præcedit. Si quis post emancipationẽ quæsitum sibi filium, patri suo in adoptionem dederit in locum filij: æquissimú est ei præstari quod cuiuis adrogato filio. idcirco que patri suo iungendus est. sed si emancipatus hic nepos post adoptionem proponatur, æquissimum erit eum abstinere. recipit enim locum suum, nec debet patri suo iungi. Si [v] emancipatus filius vxore non ex volútate patris ducta filiú fuerit sortitus, dein nepos patre iam mortuo ad bonorum possessionem aui velit venire: admittendus est ad eam. nõ enim per rescisionẽ [x] is qui filius iustus est, efficietur non filius. cú rescisio quo magis admittantur, non quo minus, adhibeatur. nã etsi tam ignominiosam duxerit vxorẽ filius, vt dedecori sit tã ipsi quàm patri, mulierem talem habere: dicemus & ex ea natú ad bonorum possessionẽ aui admitti. cum possit auus iure suo vti, eumque exheredare. nec enim minus in hoc nepote is qui de inofficioso cognituros est, merita nepotis, quam patris eius delicta perpendet. [y] Si emancipatus filius præteritus ante petitam bonorum possessionẽ adrogandum se dederit, amittit contra tabulas bonorum possessionem. Si quis filio suo emancipato nepotem, quem ex eo retinuerat, dederit in adoptionem: nepos iste ad cõtra tabulas bonorum possessionem aui sui admittitur, patre eius ante defuncto: quia in eius est familia. quia [z] & ipse admitti potuit ad bonorum possessionem contra tabulas. Idemque est & si emancipatus filiú, quem post emancipationem

t admittetur: male admittentur: quod enim prohibet quo minus filius admittatur? v Sed si emancipatum x Emancipationem, seu capitis diminutionem. Alc. lib. 4. parer. c. 22. Falletur igitur hic Accurs. l. 6. § bonorum. sup. de bon. poss. y De hoc genere loquendi ... z qui & ipse

pationem quæsierat, patri suo in adoptionem dederit, & decesserit. nam & hic nepos iste ad bonorū possessionem patris sui admitti debet, quasi nō sit in alia[a] familia. 8 Si pater alicuius peruenerit in adoptiuam familiam, filius non: an patris sui in adoptiua familia mortui bonorum possessionem accipere possit? & arbitror humaniorē esse hanc sententiam, vt filius hic, quamuis non sit in eadem familia, in qua pater, ad bonorum possessionē tamē eius admittatur. 9 Liberi, qui instituti heredes iure non possunt, nec contra tabulas bonorū possessionem petere possunt. hæc autē verba, INSTITVI NON POSSVNT, ad mortis tempus referuntur. 10 Si quis ex liberis heres scriptus sit, ad contra tabulas bonorum possessionem vocari non debet. cum enim possit secūdum tabulas habere possessionem, quo[b] bonum est ei cōtra tabulas dari? Planè si alius committat edictū, & ipse ad contra tabulas bonorum possessionē admittetur. 11 Sed si sub condicione scriptus sit, bonorum possessionem contra tabulas accipere non potest. & ita Iulianus quoque libro vicensimotertio digestorum scripsit. quid ergo si defecerit cōdicio? verum est eum contra tabulas accipere bonorum possessionem. 12 Si sub ea condicione filius emancipatus heres sit institutus, quæ in ipsius potestate non est, quia scriptus heres est, bonorū possessionem secundum tabulas accipere potest, & debet. nec cōtra tabulas potest. & si fortè defecerit condicio, tuendus erit à prætore in tantum, quantum ferret[c], si contra tabulas bonorum possessionem accepisset. Sed & si nepos sub huiusmodi condicione scriptus sit heres, idem erit dicēdum. 13 Si quis ex liberis non sit scriptus heres, sed seruus eius scriptus sit, eúque iusserit adire hereditatem: denegari ei debet bonorum possessio contra tabulas. idemque est, & si legatum relictum sibi vel seruo suo elegerit: nam & hic dicemus bonorum possessionem contra tabulas debere denegari.

a alienâ

b quod

c quārum ferret. id est, tātam partem consequitur beneficio prætoris, quantā consecutus fuisset si cōtra tabulas bonorum possessionē petiisset. itaque rectior est Flor.

IIII. PAVLVS libro quadragesimoprimo ad Edictum.

Illud notandum est, quòd bonorum possessio contra tabulas, quæ liberis promittitur, locum habet, siue quis heres extiterit, siue non. & hoc est quod dicimus, contra ipsum testamentum liberis competere bonorū possessionem. quod in patrono contra est. 1 Si quis filium, quem in potestate habuit, instituerit heredē, vel exheredauerit, & ex eo nepotem omiserit: bonorū possessionis locus non est. quia non esset nepos suus heres futurus. eadem sunt & in sequentibus gradibus. 2 Ad testamenta feminarum edictum contra tabulas bonorum possessionis non pertinet: quia suos heredes non habent. 3 Si quis eum qui in vtero est prætermiserit, etiam nondum nato eo alius qui heres institutus est, bonorum possessionem cōtra tabulas admittere potest: quia iniquum est, neque quasi scriptum posse petere bonorum possessionem, quamdiu contra tabulas peti potest: nec cōtra tabulas, quamdiu nō nascitur præteritus: vt[d] & si ante moriatur, bonorum possessionis beneficium ad heredem transmittat. quod maxime necessarium est in filio emancipato scripto herede: qui[e] nec hereditatem interim adire potest.

d vnde etiam

e quia nec

V. IVLIANVS libro vicesimo quarto Digestorum.

Sed & si decesserint[f] antequam peterēt bonorum possessionem, non est iniquum, prætorem decernere, heredibus eorum saluum fore commodum bonorum possessionis secundum tabulas, vel contra tabulas.

f decesserit antequā peteret

VI. PAVLVS libro quadragesimoprimo ad Edictum.

Si emancipatus filius nepotem procreauerit, & ita decesserit, deinde auus eius: nepos ad aui bonorum possessionem venire potest. 1 Quòd si & filium & nepotem emancipauerit, viuente quidē filio nepos non veniet. post mortem autem eius ad bonorum possessionē aui veniet. nepote quoque solo emancipato, & auo mortuo, deinde patre eius, nepos præteritus accipiet patris bonorum possessionem: quia suus heres esset futurus patri, si[g] potestate aui non exisset. 2 Filio emancipato si nepos retentus sit, & vtrique præteriti: vtrique accipient bonorum possessionem. 3 Si filius emancipatus in adoptiua familia nepotem sustulerit, ne nepos quidem ad bonorum possessionē aui naturalis veniet. sed & si emancipatus filius procreatis nepotibus in adoptionem se dederit, vt eum filij sequantur: idem erit. Planè si is qui apud adoptiuum auum procreatus est, emācipatus sit, veniet ad bonorum possessionē aui naturalis. adoptio[h] tamdiu nocet, quamdiu quis in familia aliena sit. Ceterum emancipatus ad bonorum possessionem parentium naturalium venit. sed emancipatus viuis eis, non etiam post mortem eorū. hoc enim verius est, post mortem eorum emancipatum non admitti.

g & si de potestate aui

h adoptionem

VII. GAIVS libro quartodecimo ad Edictum Prouinciale.

Si retentus fuerit in potestate nepos filio emancipato, admittitur nepos viuo auo ad patris bonorum possessionem.

VIII. VLPIANVS libro quadragensimo ad Edictum.

Non putauit prætor exheredatione notatos & remotos ad contra tabulas bonorum possessionem admittendos: sicuti nec iure[i] ciuili testamenta parentium turbant. sanè si velint inofficiosi querellam instituere, est in ipsorum arbitrio. 1 Aliqua parte tabularum exheredem scribi non sufficit. sed eo gradu, contra quem petitur bonorum possessio. vnde si à primo gradu exheredatus sit filius, à secūdo præteritus, & primo gradu scripti non petierint bonorum possessionem: poterit contra tabulas accipere bonorum possessionem. 2 Non quæuis exheredatio summouet filium à cōtra tabulas bonorum possessione, sed quæ rite facta est. 3 Si ab vno ex heredibus sit filius exheredatus, Marcellus libro nono digestorum scribit, filium non videri exheredatum. ideirco cōtra tabulas bonorum possessionem peti posse cōtra vtrumque heredem. 4 Si exheredatus sit filius, & institutus, optinēte eo gradu in quo institutus est, puto commisso edicto ab alio filio, contra tabulas eum bonorum possessionem petere posse. 5 A primo gradu præteritus est filius, à secundo exheredatus, si iam primo gradu scripti non sint in rebus humanis mortis tempore testatoris, dicendum est contra tabulas bonorum possessionem præteritum petere non posse. hereditas enim in secundo gradu versatur, non in primo. ex quo neque adiri hereditas, neque bonorū possessio peti potest. Sed si post mortem testatoris decesserint heredes scripti, idem Marcellus putat, contra tabulas bonorum possessionem semel natam competere. Sed etsi defecerit condicio institutionis, adhuc tantundem dicit, præteritum ab eo gradu filium contra tabulas bonorum possessionem petiturum. idem scribit, etsi postumus, qui institutus fuit, non fuerit natus. nam adhuc contra tabulas bonorum possessionem competere filio, Marcellus ait. 6 Si quis sua manu se exheredem scripsit, an contra tabulas bonorum possessionem possit accipere, videamus. & Marcellus libro nono digestorum nocere ei hanc exheredationem ait. quia senatus hoc pro non scripto non facit, quod contra eum est. 7 Si[k] quis emancipatum filium exheredauerit, eumque postea adrogauerit: Papinianus libro[l] duodecimo quæstionum ait, iura naturalia in eo præualere. ideirco exheredationem nocere. sed in extraneo[m] Marcelli sententiam probat, vt exheredatio ei adrogato postea nō noceat. postliminio autem reuerso filio, dicendum est exheredationem ante factam nocere. 8 Si filium in adoptiua familia constitutum pater naturalis exheredauerit, deinde sit filius emancipatus: nocebit ei exheredatio. 9 In adoptionem datos filios non summoueri prætor voluit,[n] modò heredes instituti sint. & hoc iustissime eum fecisse Labeo ait. nec enim in totum extranei sunt. ergo si fuerūt[o] heredes scripti, accipient contra tabulas bonorum possessionem. sed ipsi soli non committent edictum, nisi fuerit alius præteritus ex liberis qui solent committere edictum. sed si ipse scriptus non sit, sed alius qui ei adquirere hereditatē potest: non est in ea causa, vt eum ad bonorum possessionem contra tabulas admittamus. 10 Vt autem admittantur ad bonorum possessionē, ex liberis esse eos oportet. ceterum si adoptiuum filium dedi in adoptionē, & heredem scripsi: commisso per alios edicto, bonorum possessio contra tabulas ei non dabitur. 11 Datur autem ei qui in adoptiua familia est, cōtra tabulas bonorum possessio, si eo gradu heres scriptus sit, contra quem peti potest bonorum possessio. 12 Non est nouum, vt emancipatus præteritus plus iuris scriptis heredibus fratribus suis tribuat, quàm habituri essent, si soli fuissent. quippe si filius qui in potestate patris est, ex duodecima parte heres scribatur emancipato præterito, dimidiam partem beneficio emancipati occupat: qui, si emācipatum fratrem non haberet, duodecimam partē habiturus esset. † Sed si ex parte minima sit heres institutus, non pro ea parte qua institutus est, sed ut ea est commisso edicto: sed amplius per bonorum possessionem habere potest. prætori[p] enim propositum est, cum cōtra tabulas bonorum possessionem dat, eas partes vnicuique liberorum tribuere, quas intestato patre mortuo in hereditate habiturus esset, si in potestate mansisset. & ideo siue emācipatus, siue is qui in potestate mansit, siue in adoptionem datus, ex minima parte heres scriptus sit: non redigitur ad eam portionem, ex qua institutus est[q], sed virilem accipit.

i Hinc apparet querelam inofficiosi introductā esse alio iure, quam ciuili.

k Coniunge l. filium. de lib. et post. l libr. al li. 7. recta est lectio Flor. Hæc enim sententia Papin. lib. 12. reperitur l. filio. de lib. & posth. supra.

m extraneo adoptato

n si modò

o fuerint

† Nam

p prætoris

q esset,

VIIII. GAIVS libro quartodecimo ad Edictum Prouinciale.

a VTrum[a] autem pater adoptiuus viuit, an defunctus est, nihil interest: nã hoc solum quæritur, an in adoptiua familia sit.

X. VLPIANVS libro quadragesimo ad Edictum.

SI post mortem testatoris heres institutus filius in adoptionem se dederit, bonorum possessionem contra tabulas accipere potest. quia scriptis heredibus institutis[b] b non solet nocere adoptio. Si[c] filius in adoptionem datus auo materno, heres institutus sit à patre naturali: c commisso per alium edicto, magis est vt bonorum possessionem accipere possit. nec enim exigimus, vt adeat hereditatem: sed sufficit vt ei delata sit, adquirique possit.

2 Si in adoptionem datus, postea quam iussu patris adoptiui hereditatem adijt, emancipatus fuerit: potest contra tabulas bonorũ possessionem accipere, hereditatemque ipse potius habebit quàm pater adoptiuus. 3 Illud notandum est, quòd & si adierit hereditatem in adoptionem datus, contra tabulas ei datur. aliàs autem si quis legatum, si[d] quis portionem sibi datam adgnouerit: à contra tabulas bonorum possessione repellendus est. d 4 Liberi, qui contra tabulas habere non possunt, nec partem faciũt si per alios committatur edictum. quo[e] enim bonum est eis fauere, vt partem faciant, nihil habituris[f]? e 5 Exheredati liberi quemadmodum edictum non committunt, ita nec commisso per alios edicto cum illis venient[g] f g ad bonorum possessionem. vnaque eis querella superest, si de inofficioso dicant. 6 Hi qui propter alios contra tabulas bonorum possessionem petunt, non exspectant vt præteriti bonorum possessionem accipiant. verùm ipsi quoque bonorum possessionem petere contra tabulas possunt. cum enim semel beneficio aliorum ad id beneficium fuerint admissi, iam non curant, petant illi necne bonorum possessionem.

XI. PAVLVS libro quadragesimoprimo ad Edictum.

SI in adoptionem datus sub condicione scriptus sit heres à naturali patre, alio committente contra tabulas edictum, & ipse veniet. sed si defecerit condicio, repellitur ab ea possessione. idem puto & in eo, qui purè quidẽ, sed[h] h non iure scriptus sit heres. 1 Exemplo iuris legitimi & bonorum possessio contra tabulas distribuitur. igitur nepotes ex vno filio vnam partem habebunt.

XII. GAIVS libro quartodecimo ad Edictum Prouinciale.

SI duobus filiis, & ex altero filio duobus nepotibus bonorum possessio competat, & alter ex nepotibus non petat: pars eius fratri adcrescit. Si vero ex filiis alter non petat, tam fratri quam nepotibus id prodest. namque tũc duo semisses fiunt, ex quibus alterum filius, alterum nepotes consequuntur. 1 Si prius testamentum extet iure factum, quo filius exheredatus est: sequens imperfectum, in quo præteritus sit filius: posteriore testamento præteritus rectè petet bonorum possessioné, si remoto quoque i filio potiores sunt[k] in ea hereditate posteriore testamento k scripti heredes. & ita ius habet, vt cum ii, contra quem filius petit[l] bonorum possessionem, amoto filio possit obtinere hereditatem, filius quoque rectè videatur petere bonorum possessionem. si verò ille non possit optinere hereditatem, filius quoque excludatur. l

XIII. IVLIANVS libro vicensimo tertio Digestorum.

CVm emancipatus bonorum possessionem contra tabulas accipit, scriptus heres ei hereditatem petenti cogendus est & prædia & seruos hereditarios præstare. omne enim ius transferri æquum est, quod per causam hereditariam scriptus heres nanciscitur, ad eum quem prætor heredis loco constituit. 1 Qui duos filios, & ex altero eorum nepotem habebat, eum in adoptionem dedit, & heredem instituit præterito altero filio. quæritur quid in his seruari debeat: verum in partem patris sui admittatur, an virilem portionem habeat. respondi, in adoptionem datus nepos, & heres scriptus, quamdiu pater eius aut in potestate aut emancipatus est, non potest contra tabulas bonorum possessionem accipere. sed & si pater eius antequam bonorum possessionem acciperet, decesserit: non admittetur nepos ad bonorum possessionem. 2 Si pater emancipato filio præterito heredes duos scripserit, filium quem in potestate habebat & alterum quem in adoptionem[m] dederat, ex quo duos nepotes in familia[n] relinquerat, qui & ipsi testamento præteriti m n sint: bonorum possessionem pro parte tertia emancipatus, pro parte tertia is qui in potestate remansit, pro parte tertia qui in adoptioné datus est, & filij eius simul habebunt: ita vt sextans patri, sextans nepotibus cedat.

a Hæc interpretatio Cuj. pertinet ad § in adoptiuã. l. prox. 7.
b institutis
c Sed & si filium
d siue
e quod enim
f habituri
g venirent
h licet non
i Male apud Haloandrum ad a... exclusi verbis susceptis, Si remoto &c Aug. li. 1. emend. ca. vlt.
k sunt
l petat
m in adoptionem
n familiam

3 Si pater ex duobus filiis alterum habentem filios emancipauerit, & vnum ex nepotibus, quem ante emancipauerat, in locum filij adoptauerit, præterito deinde emancipato decesserit: æquius erit, nepoti, qui in locum filij venerit, succurri, & in tres partes hereditatem diduci: vt vnam habeat qui in potestate remanserit, alteram nepos adoptatus in locum filij, tertiam emancipatus cum filio suo, qui nepotis loco fuerit. sed etsi mortuo filio alter ex nepotibus in locum filij adoptatus fuerit, tres partes in bonis fient. cum sit æquum eum, qui in locum filij adoptatus est, non minus habere, quàm si non ex numero nepotum, sed extraneus adoptatus esset.

XIIII. AFRICANVS libro quarto Quæstionum.

SI[o] duobus filiis emancipatis alter heres institutus sit, alter præteritus: si institutus adierit, quamuis his verbis edicti parum expressum sit, tamen non posse eum petere bonorum possessionem respondit: quia iudicium patris secutus sit. nec enim emancipatum, si legatum acceperit, admitti ad bonorum possessionem: siue ab heredibus institutis, siue ab his qui contra tabulas petierint, acceperit. sed illud obseruandum[p], vt prætor eum, qui heres p institutus adierit, in eam partem, qua scriptus sit, tueri debeat: dum tamen non ampliorem quam habiturus esset, si bonorum possessionem accepisset. vt hactenus deteriorem causam suam fecerit. quod si ex minore parte sit institutus, eam dumtaxat retinere possit, & quòd extraneis quoque legata præstare cogatur. Quod si is qui in potestate est, heres institutus sit, quoniam necessarius heres sit[q], non aliud dici posse, quam & ipsum petere posse q bonorum possessionem, si modò hereditati se non immiscuerit. tunc enim quia iudicium patris comprobasse videtur, in eodem loco quo emancipatum haberi debere. 1 Filius in adoptiua familia vxore ducta filium sustulit, cumque post mortem patris adoptiui emancipauit. hunc nepotem contra tabulas aui naturalis decreto posse petere bonorum possessionem respondit. Item si filius emancipatus sublato filio & emancipato adrogandum se dederit, & mortuo adoptiuo patre decesserit: & contra patris & contra aui tabulas ex decreto hunc admitti, minime dubitari debere. ne alioquin ab omnium[r] bonis excluderetur. r

XV. MARCIANVS libro quinto Regularum.

SI præteritus filius emancipatus exceptionem doli mali agenti heredi patris opposuerit de eo quod patri debuit, non posse eum contra tabulas bonorũ possessionem petere existimo. nam hoc ipso quasi repudiauit bonorum possessionem. quod ita intellegendum est, si heredem petentem debitum noluerit filius repellere illa exceptione, 1 AS NON CONTRA TABVLAS BONORVM POSSESSIO FILIO DARI POTEST[s], sed magis doli exceptione vsus est.

XVI. POMPONIVS libro quarto ad Sabinum.

SI emancipatus filius nepotis in potestate sui relicto ab extraneo herede fideicommissam hereditatem, si liberatus aui potestate fuisset, reliquisset: si suspectus auus sit, quasi consumpturus bona nepotis: non esse ei dandam bonorum possessionem.

XVII. VLPIANVS libro trigensimoquinto ad Sabinum.

SI pater se dederit in adoptionem, nec sequatur eum filius, emancipatus ab eo antea factus: quia in alia familia sit pater, in alia filius: bonorum possessionem contra tabulas non potest filius eius habere. & ita Iulianus scripsit. Marcellus autem ait, iniquum sibi videri, excludi eos à bonorum possessione, cum pater se dedit in adoptionem. vbi enim filius non datur in adoptionem, ad[t] t pater se dat: nullum patrem filio adsignat. quæ sententia non est sine ratione.

XVIII. HERMOGENIANVS libro tertio Iuris epitomarum.

SEd is sub condicione exheredatus contra tabulas bonorum possessionem petet. licet sub condicione heres institutus à contra tabulas bonorũ possessione excludatur. certo enim iudicio liberi à parentum successione remouendi sunt. 1 Ei qui contra tabulas bonorum possessionem accepit, tam legati quàm fideicommissi exactio, sed & mortis causa donationis retentio denegatur. nec interest, per semetipsos, an per alium quærantur.

XVIIII. TRYPHONINVS libro quintodecimo Disputationum.

QVod vulgo dicitur, liberis datam bonorum possessionem contra signum[v] esse, sic intellegendum est, v vt sufficiat extitisse tabulas mortis tempore patris, ex quibus vel adiri hereditas, vel secundum eas bonorum possessio peti potuit[x]: quamuis neutrum eorum postea x secutum

o Ex vel, Si ex duobus
p obseruandũ ait
q heres sit
r omnibus
s potuit, vel, posset
t sed pater se forte ac putat
v contra legẽ. Contra legnũ enim, id est contra testamentũ, quod lignis tabulis describi solebat. Lignũ in eadem significatione vsurpatur ab Apuleio. Duar. 1. disput. ca. 30.
x possit

secutum sit, vel sequi potuit[a]. nam si vel omnes instituti substitutique ante testatorem decesserant, vel[a] is[9] scriptus heres fuit, cum quo testamenti factio non fuit: peti cōtra tabulas[b] inane est, quæ sine effectu foret.

XX. IDEM libro nonodecimo Disputationum.

Filium,[c] quē in potestate habebat, exheredauit. emancipatum præterijt. quæsitum est, quatenus emancipatus bonorum possessionem habiturus sit. dixi, si scripti heredes extranei adierint hereditatem: repellendum esse filium qui mansit in potestate. quòd si hi repudiauerint hereditatem, quòd facile sunt facturi, nihil laturi ex hereditate propter eū qui contra tabulas accepit bonorum possessionem: filius ab intestato patris suus heres deprehendetur. emancipatus autem petens contra tabulas bonorum possessionem, solus habebit bonorum possessionem. Sed cum exheredatio non adita hereditate ex testamento nullius sit momenti, ideoque non obstare eam nec quo minus contra tabulas libertorum patris accipiat bonorum possessionem, Iulianus rectè respōdit, ne testamētum per omnia irritum ad notam exheredationis solum profecisse videatur: redit res ad intestati exitum, vt aduersus filium suum ex asse heredem ab intestato patre emancipatum prætor in parte[d] dimidia tueatur. Erit ergo venale beneficium scripti heredis extranei: vt cum ipse iure hereditatis nihil sit consecuturus, adeundo repellat filium in potestate relictum, præstetque assem emancipato filio iure contra tabulas bonorū possessionis. Si autem omiserit hereditatem, in portionem[e] bonorum exheredatum effectum[f] admittet iure factum solum suum heredem. Sed quemadmodū prætor emancipatum tueatur[g], si adita non fuerit hereditas: ita nec filius, qui in potestate remansit, aditione adhibita in totum expellendus erit. sed ad hereditatis petitionem[h] admittendus est ex causa inofficiosi querellæ contra emancipatum mouendæ. Videamus tamen isto casu, quo vtrique ad bona patris veniunt, an ei[i] conferre debeat emancipatus. nam neque[k] ex hac parte edicti verbis id facere cogitur, vnde contra tabulas accepit bonorum possessionem: quæ inter eos, quibus ita bonorum possessio dabitur, caueri de collatione ab emancipato iubet: iste enim qui mansit in potestate, quòd exheredatus nominatim fuit, non est vocatus ad bonorum possessionem contra tabulas: neque ex illa parte edicti, qua intestato patre mortuo emancipatus ad bonorū possessionem admissus ad collationē compellitur. quia & si frater ab intestato heres sit, emancipatus tamen nō inde accepit[l] bonorum possessionem. & vereor ne hactenus filio suo profuerit factum heredis scripti non adeuntis, vt eum ad portionem admitteret bonorum paternorum: non etiam eorum quæ emancipatus propria habuit. Et hoc sit consequens illi, quod cū ex minore parte scriptus à patre heres relictus in potestate, admisso fratre emancipato ad contra tabulas bonorum possessionem, eius beneficio plus consequatur: quamuis edicti verbis collatio inducatur, ex mente prætoris denegandam eam[m] respōderetur. multo magis autem huic[m] cōferri non oportet, quia[n] & à patre exheredatus, à prætore ad bonorum possessionem cōtra tabulas non vocatus[o], occasione omissæ hereditatis à scripto herede nihil habituro propter delatam emancipato à prætore cōtra tabulas bonorum possessionem, nomen sui heredis adeptus est. Legata tamen ex parte sua iste emancipatus liberis & parentibus præstare cogetur: nō solida, sed deminuta in dimidium quod relinquitur manenti in potestate. sed nec aduersus eum constituendæ actionis legatorum ratio est, qui[p] merito iure intestato heres exstitit. Sed qui accepit contra tabulas bonorum possessionem, etiam si non fuerit adita hereditas à scripto, præstat legata ea parte testamenti data, contra quā bonorum possessio accepta est. erit ergo melior hoc casu condicio in familia relicti filij, quàm foret, si exheredatus non esset.

XXI. MODESTINVS libro sexto Pandectarum.

Si[*] is qui filium, & ex eo nepotem in potestatem habebat, filium in adoptionem dedit, nepote retento in potestate: postea filius emancipatus à patre adoptiuo decessit extraneis heredibus institutis: filius huius[q], qui in potestate aui remansit, contra tabulas patris sui bonorum possessionem petere poterit, quamuis numquam in potestate huius fuerit. ideo nec debuisse in potestate esse videtur. nā si aliter obseruatur, nec si emācipatus filius fuerit, nepos ex eo qui in potestate aui remāsit, bonorum possessionem contra tabulas petere poterit. Idemque iuris est, si emancipato filio nepos ex eo in potestate aui remāserit, & postea patri suo in adoptionem datus fuerit. id est[r] cōtra tabulas aui bonorū possessionem petere poterit: quia per adoptionem[a] aliena familia non fuerit. Sed si emancipatus filius meus adoptauerit extraneum filium, is qui adoptatus est filius, cōtra tabulas meas bonorum possessionem petere non poterit: quia numquam nepotis loco apud me fuit.

a poruerit. b contra tabulas possessionem c Contuge l. 20. de lib. & posth. d in partem dimidiam e possessioné f effectū g tueter, h portionem i an hi conferre debeant. k namque nec l accepit m ei non n qui à patre o vocatur, p quia merito q huiusmodi, r idem a In aliena

DE LEGATIS PRÆSTANDIS CONTRA TABVLAS BONORVM POSSESSIONE PETITA TIT. V.

Quamuis rescisso testamento per bonorum possessionem contra tabulas legata omnia intercidere videātur, tamen prætor æquitate ductus, quibusdam personis legata conseruat, puta parentibus, liberis &c.

VLPIANVS libro quadragesimo ad Edictum.

Hic titvlvs[t] æquitatem quandam habet naturalem, & ad aliquid nouam[v]: vt qui iudicia[x] patris rescindūt per contra tabulas bonorum possessionem, ex iudicio eius quibusdam personis legata & fideicommissa præstarent: hoc est liberis, & parentibus, vxori, nuruique dotis nomine legatum. Generaliter autem parentes & liberos prætor excepit, nec gradus liberorum parentúmue enumerauit. in infinitum igitur eis præstabitur. Sed nec personas prosecutus[y] est. vtrum ex virili sexu, an ex feminino descendent. quisquis igitur ex liberis parentibusque fuerit, ad legati petitionem admittetur. sed ita demum, si iura cognationis sunt inter eos. Liberos autem etiam eos ad legatorum petitionem admittimus, qui in adoptionem dati sunt, vel etiam {in} adoptiuis: dummodo maneāt liberi. Postumis liberis legata relicta vtique præstabuntur.

II. IVLIANVS libro vicensimotertio Digestorum.

Et ideo si prægnate vxore filius emancipatus fuerit, & bonorum possessionem contra tabulas acceperit, legatum nepoti præstare debebit.

III. VLPIANVS libro quadragesimo ad Edictum.

Sed & si mortis causa donationes collatæ[a], credo, tuendæ sunt. si autem excepti non sunt, auferendas eis puto mortis causa donationes. Liberis autem tantùm & parentibus prætor prospexit, non etiam fratri, & sorori conseruabit legatum. Hoc autem solum debetur, quod ipsis parentibus relictum est, & liberis. ceterum si seruo eorum fuerit adscriptum, vel subiectæ iuri eorum personæ: non debetur. nec enim quærimus, cui adquiratur: sed cui honor habitus sit. sed & si coniunctim ei fuerit legatum relictum cum eo cui non præstatur, sua tantùm portio ei conseruabitur. Item si quis ex his personis rogatus sit restituere extero, quod sibi relictum est: dicendum, non esse legatum præstandum. quia emolumentum ad eum non respicit. Sed si proponas extero legatum, rogatumque eum præstare hoc alicui ex liberis, parentibusque: consequenter dicemus, præstari debere. Hoc amplius, & si extraneo relictum sit sub hoc modo, vt alicui ex liberis præstet: æquissimum erit dicere, non debere ei prætorem denegare actionem. Ea autem legata sola præstant, qui contra tabulas bonorum possessionem accipiunt, quæ vtiliter data sunt. verùm idcirco non debentur, quòd filius contra tabulas bonorum possessionem accipit.

IIII. IVLIANVS libro vicensimotertio Digestorum.

Cvm propter hoc[A] plerumque scripti heredes omittāt hereditatem, cum scirent emancipatum aut petisse, aut petiturum contra tabulas bonorum possessionem.

V. VLPIANVS libro quadragesimo ad Edictum.

Filium quis impuberem heredem scripsit, eique substituit: emancipatum autem filium præterijt. deinde vterque filius acceperunt[B] bonorum possessionem. legata sunt etiam[C] substituto impuberis relicta, non tantùm liberis, & parentibus, verumetiam extraneis. quæritur, an mortuo impubere cogatur substitutus ea præstare. & si quidem ab impubere relicta sunt, solis liberis, parentibusque præstanda sunt. sin verò (à) substituto impuberis, omnibus eum præstare oportet, habita ratione legis Falcidiæ. scilicet vt partis dimidiæ, quæ ad eum ex bonis patris peruenit, quartam, id est totius assis sescunciam retineat. Quòd si impubes ex vncia dumtaxat institutus heres fuerit, magis est, semissem vsque legata præstaturum, habita ratione legis Falcidiæ. licet enim ex vncia fuerit impubes institutus, tamen quod accessit augebit legata à substituto relicta. Omnibus autē liberis præstari legata prætor voluit, exceptis his liberis, quibus bo-

t Eatenus enim rescindi debet, quatenus contra officium pietatis factū est. nempe quoad heredis institutionē. Non. iii. Ceterum ß libe. v nouamur x iudicium y persecutus al. secutus a sunt collocatæ, A hoc legato B accepit C à substituto

norum possessionem prætor dedit ex causis supra scriptis. nam si dedit bonorum possessionem, non putat legatorum eos persecutionem habere. Constituere igitur apud se debet, vtrum contra tabulas bonorum possessionem petat, an verò legatum persequatur. si elegerit contra tabulas, non habebit legatum. si legatum elegerit, eo iure vtitur, ne petat bonorum possessionem contra 3 tabulas. Si quis contra tabulas bonorum possessionem acceperit, deinde postea apparuerit eum ex his liberis non fuisse, qui eam bonorum possessionem accipere possunt: ex his tamen esse, quibus legata præstantur: optimum, non esse ei denegandam petitionem legatorum: siue ordinariam bonorum possessionem petierit, siue Carbo-4 nianam. Non solùm autem legatum denegatur ei qui bonorum possessionem accepit: verumetiam si quid aliud ex voluntate accepit. Cui consequens est quod Iulianus scripsit, si fratri suo impuberi substitutus sit, acceperitque contra tabulas bonorum possessionem: denegari ei persecutionem hereditatis fratris[a] impuberis mortui, cui à 5 patre substitutus est. Si legata fuerint relicta liberis & extraneis, licet vtrorumque præstatio Falcidiæ locum faceret, legataque liberorum reciderent[b]: tamen nunc[c] ob hoc, quòd extraneis non præstantur, legata liberorum 6 augentur. Sed[d] & si portio hereditatis fuerit adscripta ei qui ex liberis parentibúsue est: an ei conseruanda sit, vt solent legata? & Iulianus sæpissime scripsit, in portione quoque hereditatis idem quod in legato proVandum. cuius sententia rescripto Diui Pij comprobata est. cum hereditates non modo honesto titulo, sed & pleniore honore[e] tribuantur. Ad eum autem modum talibus personis succurrendum est, vt ampliore quidem quàm virili portione hereditatis data, vsque ad virilem tueantur. in minorem autem eatenus actiones his tribuantur, quatenus scriptæ sint. Idem obseruatur & circa legata, fideiue commissa, quæ his data fuerint, & in mortis causa dona-7 tionibus. Is autem, cui portio hereditatis conseruatur, vtrum omnibus, an tantùm exceptis personis legata cogatur præstare? & magis probatur, exceptis personis solis præstanda. nec tamen solius commodo id cedit. nam si legatis onerata sit portio iá liberorum parentúmue, quàm extraneorum: id quod extraneis nó præstatur, liberis, parentibúsue profuturú non dubitamus. Igitur ita demum, quod extraneis non præstatur, communicatur cum eo qui contra tabulas petit, si non legatarius liberis parentibusque dandum sit.

a fratris sui
b reciderent
c non. Haltur est Flor. vt apparet ex §. vlt. inf ea. lege.
d Sed si
e onere. Malim onere: quia tutela & alia onera sequuntur hereditatem, nō legatum. Sepe autem in Flor. honere pro onere, & honor pro onus scriptú est.

VI. IVLIANVS libro vicesimo tertio Digestorum

SAluius Aristo Iuliano[f] salutem. Qui filium emancipatum habebat, præterito eo patrem suum, & extraneum heredem instituit, & patri legatum dedit. filius contra tabulas bonorum possessionem petit. quæro, si aut vterque hereditatem adisset, aut alter ex his, aut neuter: an, & quantum legatorum nomine patri debeatur. respondit, sæpe animaduerti hanc partem edicti, qua emancipatus accepta contra tabulas bonorum possessione liberis & parentibus legata præstare iubetur, habere nonnullas reprehensiones. nam si dodrans legatus fuerit, plus habiturus est is cui legatum erit, quàm emácipatus. decreto itaque ista téperari debebunt, vt & hereditatis partem emácipatus præstet, ita ne scriptus heres amplius habeat, quam emancipatus: & legatorum modus temperaretur, vt nihil plus ex legatis ad aliquem perueniat, quam apud emancipatum bonorum possessionis nomine remansurum est.

f Iuliano suo

VII. TRYPHONINVS libro sextodecimo Disputationum

NAm secundum cóstitutionem Diui Pij ad Tuscium Fuscianum Numidiæ legatum, placuit parentes & liberos heredes quoque institutos tueri vsque ad partem virilem exemplo legatorum: ne plus haberent ex institutione tales personæ, quam ad eum peruenturum esset, qui contra tabulas bonorum possessionem accepit[g].

g accepisset.

VIII. VLPIANVS libro quadragesimo ad Edictum

VIrilis portio quemadmodum accipienda sit, videamus. pone duos esse, qui contra tabulas bonorum possessionem accipiunt: vnum esse ex liberis parentibusque. virilis tertia erit portio. sed si tres sunt[h], qui contra tabulas[i] acceperunt: quarta erit virilis. hoc idem & in legatis obseruabitur. sed si vnus sit ex liberis, qui accepit[k] contra tabulas bonorum possessionem, plures sint, qui ex liberis parentibusque legata acceperunt: sic hoc accipiendum est, vt filius præteritus semissem habeat, ceteri om-1 nes, qui sunt ex liberis parentibusue, semissem. Si quis ex liberis parentibusque & heres institutus sit, & legatum acceperit: vtrum tantùm portionem ei cóseruamus, an verò & legatum, an alterutrum quod elegerit? & magis est, vtrumque conseruetur. sed sic, ne amplius in vtroque quàm virilem habeat. Si adierit hereditatem[*] is cui virilis conseruatur: libertates competent ex necessitate per aditionem. veruntamen videndum est, an de dolo actione teneatur qui adit. & magis est, vt si denuntiante eo, qui præteritus accepit contra tabulas bonorum possessionem, hic adiit hereditatem pollicente eo portionem virilem: sit quod ei imputetur, & de dolo[l] actione teneatur. damno enim adficit hereditatem, dum competunt 2 libertates. Si quid vxori, nuruíue fuerit legatum præter dotem: accepta contra tabulas bonorum possessione non præstabitur. Nurus autem appellatione, & pronurum ceterasque contineri, nulla dubitatio est. Cum autem dotis nomine legatur[m], non puto ad virilem vxorem nurúmue redigendam: cum mulier ista ad æs alienum 3 veniat. Non solùm autem dotem prælegatam[n] prætor complectitur, verumetiam si pro dote aliquid fuerit relictum. vtputa si dos in rebus sit, & pro rebus ei quantitas relinquatur: vel contra. dum tamen hoc nominetur, quod pro dote relinquitur.

h sint,
i tabulas bonorum possessionem
k acceperit
l dolo malo
m legatū est.
n relegatam

VIIII. PAVLVS libro quadragesimoprimo ad Edictum

SEd etsi plus sit in legato quàm in dote, dabitur illi actio.

X. VLPIANVS libro quadragesimo ad Edictum

SEd etsi pro dote ex parte aliqua eádem heredem scri-1 pseris, tuendam esse puto. Esse autem vxorem mortis tempore exigemus[o]. Si nurui dotem prælegauerit[p], eaque mortis tempore nupta sit, nullum legatum est: quia dos nondum debeatur. sed cum & constante matrimonio aduersus heredes soceri dabitur[q] actio, dicendum est, etiam prælegatæ[r] dotis petitionem dari debere.
2 Non omnia, quæ ab omnibus gradibus relicta sunt, legata præstare eum oportet qui contra tabulas petit. sed ea sola, quæ in eo gradu data sunt, contra quem bonorum possessionem accepit. Sed nonnumquam contra alium quidem gradum petita est bonorum possessio, ex alio verò legata præstanda sunt. vt ecce duo[s] gradus heredum facit[t], emancipatum præterit: ab vtroque tamen gradu liberis & parentibus legata adscripsit. ait Iulianus, si quidem aliquis ex primo gradu viuit: ea legata præstabit[v], quæ liberis & parentibus à primo gradu data sunt. sin verò nemo viuit eorum, ea quæ à sequenti. quòd si neque ex primo gradu, neque ex secundo quisquam in rebus fuerit humanis, cum testator moritur: tunc ab intestato magis bonorum possessioné præterito filio competere, nec legata cuiquam præstanda. quòd si post mortem testatoris, ante aditam hereditatem instituti decesserint: contra ipsos quidem videri petitum. veruntamen ab eis relicta legata non esse præstanda. sed quæ à substitutis relicta sunt[x].

o exigimus
p relegauerit
q detur
r relegatæ
s ecce duos
t fecit,
v præstari.
x sint.

XI. PAVLVS libro quadragesimoprimo ad Edictum

AT vbi institutus & substitutus viuant, licet nemo adeat hereditatem: ea tamen legata deberi dicimus, quæ ab instituto data sunt.

XII. VLPIANVS libro quadragesimo ad Edictum

SIue autem omiserint instituti, siue non omiserint: dicendum est legata, quæ ab ipsis relicta sunt, præstanda. quamuis secundo gradu instituti omittentibus eis adierint[y] hereditatem.

y adire possint

XIII. TRYPHONINVS libro secundo Disputationum

ITem à substituto legata deberi dicimus, si institutus condicione defectus esset[z], quæ in ipsius potestate non fuit[A]. nam si eam, quæ in ipsius potestate fuit, non impleuit, pro eo habendus est, qui noluit adire hereditatem: quando nihil habiturus emolumenti condicioni merito non paruerit.

z sit.
A fuerit.

XIIII. VLPIANVS libro quadragesimo ad Edictum

NOnnumquam contra tabulas bonorum possessionem quis habet iure secundum tabulas bonorum possessionis. vtputa heres institutus est emácipatus filius: alius emancipatus[B] præteritus. institutus accepit contra tabulas bonorum possessionem: præteritus omisit. apertissimum est, vt cogatur omnibus perinde legata præstare, atque si commissum edictum non fuisset. nec enim occasio emancipati præteriti debet institutum lucro adficere, cum præteritus iure suo non[C] vtatur. Si ab vno ex filiis herede instituto nominatim alicui ex liberis parentibusque legatum datum sit, & acceperit bonorum possessionem contra tabulas cum aliis: melius est probare, omnes, qui contra tabulas bonorum possessionem acceperunt, cogendos id legatum præstare.

B filius præteritus.
C Non vtit̄ł. sic fuit hanc negationem Haloan. Aug. ysf. libr. emenda. ca. 17.

XV. PAV

XV. PAVLVS libro quadragesimoprimo ad Edictum.

IS qui in potestate est, præteritus legata non debebit præstare, etsi contra tabulas bonorum possessionem petierit: quia[a] & non petita bonorum possessione intestato hereditatem optineret. nec enim exceptio doli mali huic nocet[b]. & absurdum est, eum cogi legata præstare, quia bonorum possessionem petierit: cum & sine hac hereditatem habiturus sit suo iure. vnde[c] si duo præteriti sunt, emancipatus, & is qui in potestate est: quidam nec emancipatum præstare debere legata existimant. quia effectu[d] fratris[e] aufert partem dimidiam. cum etsi hic non peteret, suus solus rem habiturus esset. Quid ergo est, vbi præteritus sit suus? verius est quod dictum est. vbi verò scriptus est, & voluntatem patris habet: debet teneri legatarijs, etiam si omiserit bonorũ possessionem. Sed si vnus emancipatus heres scriptus sit, alter præteritus, & vterique contra tabulas bonorum possessionem acceperint: & institutus eadem præstat, quæ præteritus. Sed si solus heres institutus contra tabulas bonorum possessionem acceperit: omnibus debebit legata præstare, perinde atque si adisset hereditatem. Sed si scriptus quidem adierit hereditatem, præteritus autem bonorum possessionem acceperit: hic quidem, qui bonorum possessionem acceperit, certis personis legata debebit. De scripto autem quæritur, & complures putant, certis personis & eum præstare debere. quod puto verius esse. nam & prætor hac ratione eum tuetur, quòd ex liberis est, qui contra tabulas petere potuerunt. Ita autem tuendus est in partem dimidiam, si aut ex maiore parte quàm dimidia heres institutus sit, aut ex semisse. quòd si ex[f] minore parte quàm dimidia[g] institutus sit, dicimus non ex maiore parte, quàm institutus sit, tuendum eum esse. qua enim ratione maiorem partem habere potest, cum nec bonorum possessionem accepit, nec ex maiore parte institutus[h] sit? Ei quæ dotem non habet, nullum legatum debebitur, licet sub prætextu dotis legetur. Si extraneo herede instituto sub hac condicione exceptæ personæ legatum sit, si heredi decem dederit: ita ei legatorum actio dabitur, si ei, qui contra tabulas bonorum possessionem accepit, dederit: non si heredi instituto. quia absurdum est illum commoda hereditatis habere, alium onera sustinere in præstando legato. sed & si Titio iussus fuerit dare, non illi, sed filio dare debet.

XVI. VLPIANVS libro quarto Disputationum.

SI duo proponantur esse, vnus in potestate præteritus, alius emancipatus institutus: apparet commissum esse edictũ per eum qui in potestate est. & si ambo petissent[i] contra tabulas bonorum possessionem, is quidem qui in potestate mansit[k], cum rem ab intestato habeat, non præstabit liberis & parentibus legata. emãcipatus verò numquid nec ipse præstat, quia ei rem auferret[l], qui præstaturus non erat, si solus esset? sed verius est, vel hunc saltem debere liberis & parentibus præstare legata. Proinde si contra tabulas non accepit, dicendum est, tuendum eum in partem, & vtrique liberis parentibúsque legata præstaturum. sed an & omnibus, dubito. tamen quia plena fruitus voluntate, plenum & obsequium præstare testatoris iudicio pro sua[m] parte debet.

XVII. IVLIANVS libro trigesimosexto Digestorum.

SI emancipato filio præterito pater extraneum heredem instituisset, & ab eo rem legasset, eáque adita hereditate dolo scripti heredis perisset, aduersus emancipatum vtilis actio dari debebit: ei scilicet personæ, cui filius legata præstare cogitur. quia prætori propositum est, sine iniuria ceterarum personarum bonorum possessionem contra tabulas testamenti dari.

XVIII. AFRICANVS libro quarto Quæstionum.

NEpos, qui in potestate mansit[n], & filius suus heredes instituto suum nepoti legatum dedit: pater eius emancipatus petit bonorum possessionem: nepos legato contentus est. quidam in eum solum qui in potestate esset, legati actionem nepoti dandam responderunt: quia ei nihil auferatur[o], & emancipatus partem filij sui occupet, in qua onus legatorum non consisteret. sed rectius dicetur, in emancipatum solum dandam actionem[p] nepoti. & quidem non vltra quadrantem.

XVIIII. IDEM libro quinto Quæstionum.

QVia & si omnes petissent bonorum possessionẽ, semis nepotis inter eum & patrẽ eius divideretur.

XX. MARCIANVS libro quarto Regularum.

SI filius emancipatus contra tabulas bonorum possessionem petierit, tuendos quidem liberos & parentes constat. sed si variè donatum fuerit exceptis personis à testatore mortis causa, pro rata[q] conferent ad virilem emancipato. sicut accidit in portionibus hereditariis, & legatis. Intestato autem mortuo patre, super donationibus mortis causa factis non poterit filius queri. quoniam comparatio nulla legatorum occurrit.

a qui
b nocebit
c vnde &
d effectus
e patris
f non ex minore: sequitur Florent.
g dimidia parte hæres
h hæres institutus
i petierint
k remansit.
l aufert.
m sui
n remansit.
o nihil auferat ei. Rectius est Flor. intelligit enim Africanus nihil auferri ei, qui in potestate est, quem nõ impedit emancipatum, petere bonorum possessionem, quominus possessionem hereditatis consequatur.
p Actioné esse
q Scilicet, donatum illis facta. non enim aquè debent conferre, cum variè illis donatum sit. Itaque rectius est Flor. quo etiam tollitur omnis dubitatio, quæ est apud Accur. hoc in verbo, variè. Alij malè legũt donata.

XXI. PAPINIANVS libro tertiodecimo Quæstionum.

SI portio hereditatis, quam excepta persona beneficio legis habere potuit, repudietur: pro ea quoque parte filius, qui bonorum possessionem accepit, non alijs quàm exceptis personis legata præstabit.

XXII. IDEM libro quinto Responsorum.

BOnorum possessione contra tabulas testamenti præterito emancipato filio data, scriptus heres alter filius, qui[s] possessionem accepit, vel iure ciuili contentus non accepit, legata præcipua non habebit.

XXIII. HERMOGENIANVS libro tertio Iuris epitomarum.

HI quibus vel relictum[u] vel virilem Diuus Pius conseruari constituit, ex seruis qui libertatem propter bonorum possessionem contra tabulas acceptam consequi non potuerunt, nihil habebunt.

XXIIII. TRYPHONINVS libro sextodecimo Disputationum.

INteruenit illa quæstio, quando numero liberorum esse debeat is, cui legatum datum est, vt id ferre possit à filio contra tabulas bonorum possessionem accipiente. & placet sufficere in ea necessitudine tunc esse, quando dies legati cedit.

XXV. MARCELLVS libro nono Digestorum.

QVi filium emancipauerat, & nepotem ex eo retinuerat in potestate, testamento filium exheredauit: nepotem ex aliqua parte instituit heredem, & alium filium emancipatum præterit. potest defendi nepotem quoque bonorum possessionem contra tabulas petere posse. nam pro ea parte, qua quisque intestato suus heres esset, si pater suus heres non esset, bonorum possessio defertur. Is cuius filius in adoptione erat, nepotem, quem filius postea procreauerat, scripsit heredem. emãcipatum filium præterit. num[x] habet nepos ex edicto bonorum possessionem? tuendus[y] tamen exemplo parentium & liberorum, quibus legata præstare coguntur qui bonorum possessionem contra tabulas acceperunt. Si fortè ex eodem filio retinuerat nepotem suum pluréve, indubitate pro ea parte tuendus est, pro qua parte tuetur[z], si ex filia nepos, aut mater defuncti heredes instituti essent. nam his comparatur.

s bonorum possessionem
u relictum in virili portione: videtur deterior esse Flor. in l.7.supr.eod.
x non habet. al. vtrunque deest: qua lectio posterior vitiosa est. alterutra enim superiorũ ferri potest.
y tuendus est
z tuetur.

DE COLLATIONE[y]

TIT. VI.

Emancipatis liberis ex edicto datur bonorum possessio, si parati sint cauere fratribus suis, qui in potestate manserunt, bona quæ moriente patre habuerant se collaturos. Vlp. in Instit. tit. 28. de poss. dandis.

y De collatione bonorũ

VLPIANVS libro quadragesimo ad Edictum.

HIC TITVLVS manifestam habet æquitatem. cum enim prætor ad bonorum possessionem contra tabulas emancipatos admittat, participésq; faciat cum his qui sunt in potestate, bonorum paternorum: consequens esse credit, vt sua quoque bona in medium conferant, qui appetant paterna. Inter eos dabitur collatio, quibus possessio data est. Planè si minorem, vel alium, quem restituere in integrum solet prætor, restituerit ad bonorum possessionem contra tabulas petendam, quam omiserat: vtique etiam collationis commodum ei[a] restituit. Si ex dodrante fuit institutus filius qui erat in potestate, extraneus ex quadrante: emancipatum accipientem contra tabulas, pro quadrante tantùm bona sua collaturum Iulianus ait. quia solum quadrantem fratri abstulit[A]. argumentum pro hac sententia adfert Pomponius, quòd filius emancipatus nepotibus ex se natis solis[B] conferre cogitur. Pater filium, quem in potestate habebat, & extraneum heredem scripsit, emancipatum præterijt. bonorum possessionem contra tabulas vterque filius accepit. potest non incommode dici, emancipatum ita demum conferre fratri suo debere, si aliquid ei iure ex causa hereditaria abstulerit. nã si minore ex parte quàm dimidia is qui in potestate erat, heres scriptus fuerit: inique videbitur collationem postulare ab eo, propter quem amplius hereditate paterna habiturus est. Totiens igitur collationi locus est, quotiens aliquo incommodo affectus est is qui in potestate est, interuentu emancipati. ceterum si non est, collatio cessabit. vel maximé autem tunc emancipatum conferre non oportet, si etiam iudicium patris meruit. nec quicquam amplius nanciscitur, quàm ei pater dedit. sed & si legatis meruit semissem, vel tantum quantum contra tabulas bonorũ possessionem[C]

a restituit.
A abstulerit.
B solus
C possessionem

occupat: dicendum est, non esse cogendum ad collationē.

6 Ibidem Iulianus ait, si bonorum possessione accepta decesserit is qui in potestate est, ad collationem bonorum cogendum emancipatum: vt tantum heredi eius cōferat, quantum cōferret ipsi, si viueret. Quòd si ante acceptam bonorum possessionem decesserit suus[a], heredem eius prætor restituet debebit, inquit, pro ea parte, qua heres scriptus fuit is qui in potestate erat. non tamen vltra virilem. ad collationem autem non admittit eum in hunc

7 casum: quia bonorum possessio admissa non est. Iubet autem prætor ita fieri collationem, vt rectè caueatur. caueri autem per satisdationem oportere, Pomponius ait. An[b] pignoribus caueri possit, videamus. & Pomponius libro septuagesimonono ad edictum scripsit, & etia[c] & pignoribus rectè caueri de collatione. & ita ego quoque puto.

8 Si frater cauere non possit, curator portionis eius constituitur, apud quē refecta pecunia collocetur, vt tunc demum recipiat quod redactum est, cum bona propria contulerit. Quòd[d] si per contumaciam actiones denegatæ sint, oblata postea cautione recipit[e] pristinum ius.

9 Quamuis autem edictum prætoris de cautione loquatur, tamen etiam re posse fieri collationem, Pomponius libro[f] septuagesimo nono ad edictum scripsit. aut enim re, inquit, aut cautione faciēda collatio est. Igitur diuidat, inquit, bona sua cum fratribus, & quamuis non caueat, satisfacit edicto. sed & si quædam diuidat, de quibusdam caueat: æque dicimus eum satisfecisse. sed cum possint esse quædā in occulto, non satis confert qui non cauit, quamuis diuidat. si igitur constet inter partes, quid sit in bonis emancipati: sufficiens collatio est, diuisio[g]. si non constet, sed dicantur quædam non esse in commune redacta: tunc propter incertum cautio erit interponenda. sed & si tantum fortè in bonis paternis emancipatus remittat, quantum ex collatione suus habere debet: dicendum est, emancipatum satis contulisse videri. Idem & si nomen paterni debitoris delegauerit, vel fundum, rémve aliam dederit

10 pro portione bonorum quæ conferre debuit. Si cum duobus conferre deberet, alteri contulerit, alteri non: vel cum cauet, vel cum diuidit, videndum est, vtrum sextantis tantùm ei auferatur[h] emolumentum, an verò trientis totius detrahi debeat. & puto, si quidem per contumaciam non[i] caueat: totius trientis ei denegandas actiones. nec enim videtur cauisse, qui non omnibus cauit. quòd si per inopiam, sextantis tantùm denegandas. sic tamen, vt possit supplere cautionem vel collatione[k], vel ceteris modis quibus supra diximus: aut curator constituatur rem ei[l] saluam facturus. haberi enim debet ratio eius, qui non per

11 contumaciam collationem non implet. Is quoque, qui in adoptiua familia est, conferre cogitur. hoc est non ipse, sed is qui eum habet, si maluerit contra tabulas bonorum possessionem accipere. Planè si hic adoptiuus pater ante bonorum possessionem petitam emancipauerit eum, non cogetur ad collationē. & ita rescripto Diuorum fratrum expressum est. sed ita demum adoptiuus emancipatus collatione fratres priuavit, si sine fraude hoc factum sit.

12 Nec castrense, nec quasi castrense peculium fratribus confertur. hoc enim præcipuum esse oportere, multis constitutionibus continetur. Sed an id, quod dignitatis nomine a patre datum est, vel debetur, conferre quis in commune cogatur, videamus. & ait Papinianus libro tertiodecimo quæstionum, non esse cogendum. hoc enim propter onera dignitatis præcipuum haberi oportere. sed si adhuc debeatur, hoc sic interpretandum est, vt non solus oneretur is qui dignitatem meruit: sed commune sit o-

13 mnium heredum onus hoc debitum. Qui ab hostibus captus post mortem patris redit, licet moriente patre nihil habuit, cum apud hostes fuerit[m]: tamen & ad bonorum possessionem admittetur, & conferet scilicet ea, quæ moriente patre haberet, si ab hostibus captus non fuisset. sed etsi[n] redemptus ab hostibus mortis tempore patris

14 inueniatur, æquè collatio erit[o] facienda. Si emancipato legatum fuerit, cum pater morietur: etiam hoc conferre

15 debet. Si ab ipso patre herede instituto filio eius fideicommissum fuerit relictum, cum morietur: an id conferendum est, quoniam vtile est hoc fideicōmissum? & eueniet, vt pro eo habeatur, atque si post mortem patris relictum fuisset. nec cogetur hic[p] conferre: quia moriente eo

16 (eius) non fuisset. Emancipatus filius si dotem habeat ab vxore acceptam, hoc minus confert, etsi ante vxor de-

17 cesserit. Si impubere adrogato secundum Diui Pij rescriptum quarta debetur, videndum est, an si patris naturalis bonorum possessionem petat, conferre quartam debeat. quæstio in eo est, an heredi suo relinquat quartæ actionem, an non. & magis est, vt ad heredem transferatur quia personalis actio est. Igitur etiam de quartæ cōferenda cauere eum oportebit. sed hoc ita demum, si iam nata est quartæ petitio. ceterū si adhuc patre adoptiuo viuat, qui eum emancipauit: dicendum est, cautionem quoque cessare. præmatura est enim spes[q] collationis, cum adhuc

18 viuat is, cuius de bonis quarta debetur. Si is qui bona collaturus est, habeat filium peculium castrense habētem: non cogetur vtique peculium eius conferre. sed si iam tūc mortuus erat filius eius, & castrēse peculium habuit, cum moritur[r] is cuius bonorum possessio petenda est: an conferre cogatur? cum autem vindicarit id patri[s] non sit necesse, dici oportebit conferendum. non enim nunc adquiritur, sed non adimitur[t]. Amplius dico, & si institutus fuerit[v] à filio heres,[x] necdum adierit, habeatq; substitutum, quia non magis nunc[y] quæritur peculiū, quàm nunc non

19 alienatur, conferri debere. Confertur autem etiam si quid eius non[z] fuerit, dolo malo autem factum sit, quo minus esset. sed hoc sic accipiendum est, vt hoc demum conferatur, quod eius esse desiit dolo malo. ceterum si id egit, ne adquireret[A]: non venit in collationem. nam hic &

20 sibi insidiatus est. Portiones collationum ita erunt faciendæ. vt puta duo sunt filij in potestate, vnus emancipatus habens trecenta. ducenta fratribus confert, sibi centum[B]. facit enim eis partem, quamuis is sit, cui conferri non solet. Quòd si duo sint filij emancipati habentes trecenta, & duo in potestate: æque dicendum est,[C] singulos singulis, qui sunt in potestate, centena conferre, centena retinere. sed ipsos inuicem nihil conferre. Dotis quoque collatio in eundem modum fiet: vt quicumque confert, etiam suam personam numeret in partibus faciendis.

11. PAVLVS libro quadragesimoprimo ad Edictum.

CVm emancipati filij nomine nepotem postumū post aui mortem editum dicimus bonorū possessionem accipere oportere, necessariū erit dicere, bona sua[D] eum conferre. licet non potest dici, mortis tempore aui bona habuisse, qui ipse nondum in rerum natura erat. igitur siue hereditatem à patre, siue legatum acceperit: hoc con-

1 ferre debebit. Illud autem intellegendum est filium in bonis habere, quod deducto ære alieno superest. sed si sub condicione debeat, non statim id deducere debebit, sed id quoque conferre. contra autem caueri ei oportebit ab eo qui in potestate est, vt existente condicione defendatur

2 pro ea parte quam contulit. De illis, quæ sine culpa filij emancipati post mortem patris perierunt, quæritur ad cuius detrimentum ea pertinere debeant. & plerique putant ea, quæ sine dolo & culpa perierint, ad collationis onus[E] non pertinere. & hoc ex illis verbis intellegendum est, quibus prætor viri boni arbitratu iubet conferri bona. vir autem bonus non sit arbitraturus, conferendum

3 id quod nec habet, nec dolo nec culpa desiit habere. Id quoque, quod sub condicione ex stipulatu debetur, emancipato conferri debet. diuersum est in legato cōdicionali: quia etsi in potestate fuisset, & post mortem patris condicio extitisset, ipse haberet actionem.

4 Emancipatus filius si iniuriarum habet actionem, nihil conferre debet. magis enim[F] vindictæ quàm pecuniæ habet persecutionē. sed[G] si

5 furti habeat actionem, conferre debebit. Si tres emancipati, duo in potestate sint: Gaius Cassius libro septimo[H] iuris ciuilis tertias conferendas putat: vt emancipati, quia inuicem non conferunt, vnius loco sint. nec indignari eos oportere, si plus conferant, & minus accipiant: quia in potestate eorum fuerit bonorum possessionem omittere. Iulianus quoque Cassij sententiam sequitur.

6 Si ex emancipato filio nepos emancipatus mortuo patre simul & auo bonorum possessionem vtriusque acceperit, cum vterque eorum suum heredem relinquerit: eo modo collatio explicari potest, vt si, verbi gratia, centum in bonis habuit, & patruo quinquaginta, & fratri quinquaginta conferre debet. hoc enim ratio facit, siue perso-

7 nas, siue portiones numeremus. Si duo nepotes ex filio mortuo emancipati bonorum possessionem aui petant, vtrum dimidias, an quartas patruo conferre debeant, quæritur. & verius est, semisses conferre eos oportere. quia & si viuo auo, cum in eius potestate essent, ducenta, puta adquisissent: centum filius, centum duo fratres per here-

8 ditatem aui haberent. Si duo emancipati bonorum possessionem petierint, & vnus contulerit, alter non contulerit: huius portio tantùm ei qui in potestate est, prodesse debet, non etiam emancipato. quoniam eius causa, qui in potestate est, denegantur ei actiones.

9 Si per[I] inopiam emancipatus cauere non possit, non statim ab eo transferenda est possessio: sed sustinendum[K] donec possit inuenire

a suus filius. b An &. c Obserua vsus pro fideiussoribus vsurpari. d Sed & si. e recipiet. f lib. 69. al. lib. 70. al. lib. 7. g diuisio. h adferatur. i Valde lapsus est Haloan. cum hāc negationem detrahit. Aug. lib. 4. emen. c. 17. k collationē. l eis saluam. m fuit: n licet. o collatio sit. p hoc.

q species. r moreretur. s patri suo. t amittitur. v fuerat. x & nondum. y tunc. z nunc. A adquireretur: B centum retinebit. † trecena. C & singulos. D sua omnia. E ius. F De hoc, quod singulare est in iudicio iniuriarum, obserua similem locum l. 7. § 4. inf. de iniur. G & si. H libro sexto. I propter. K sustinendum est.

inuenire fideiussores. vt tamen de his, quæ mora deteriora futura sunt, his qui in potestate sunt, actio detur. ipsisq; caueant[a] in medium collaturos si cautum eis fuerit.

a caueant se

III. IVLIANVS libro vicensimotertio Digestorum

PRætor non sub condicione collationis bonorum possessionem contra tabulas promittit[b]: sed demonstrat quid data bonorum possessione fieri oporteat. alioquin magna captio fieret emancipatis, si non aliter bonorum possessionem accipere intellegeretur, nisi cauisset de collatione. nam si interim ipse decessisset, heredi suo nihil relinqueret. Item si frater eius decessisset, non admitteretur ad bonorum possessionem. quid ergo[c] est? intellegendum est bonorum possessionem accipere, & antequam caueat. sed si non cauerit, ita obseruabitur, vt tota hereditas apud eum qui in potestate fuerit remaneat. 1 Emancipatus filius controuersiam facit impuberi, qui se filiú, & in potestate patris fuisse dicit. quæro, si bona sua ei emancipatus conferre debeat. Paulus notat: puto conferédum[d] esse exacta cautione, vt victus, sicut hereditatem, ita & quæ collata sunt, præstet. 2 Iulianus: quotiens contra tabulas bonorum possessio datur, [e]emancipati bona sua cóferre debent his solis qui in potestate patris fuerint. hoc quéadmodum expediri oporteat, quæri solet. nam si bona à patre relicta, & emancipatorum in medium conferantur, & ita viriles partes sumantur: eueniet, vt his & emancipatis quoque collatio ab ipsis facta prosit. videamus[f] ergo, ne commodissimum sit, emácipatos quartam partem ex bonis paternis ferre[g], ex suis tertiam. quod dico, exemplo[h] manifestius fiet. ponamus patré quadringenta reliquisse, & duos in potestate filios, duos emancipatos: ex quibus alterum centum, alterum sexaginta in bonis habere. is qui centum habebit, centum triginta tria & trientem feret: is verò, qui sexaginta contulerit, centum viginti. atque ita eueniet, vt collationis emolumentum ad solos, qui in potestate remanserint, perueniat. 3 Emancipati[i] bona sua conferre cum his qui in potestate fuerunt, iubentur. quare sicut is qui in potestate est, dotem vxoris præcipit: ita emancipatus quoque, quasi præcipiat[k], retinere debet. 4 Emancipatus præteritus, si dum deliberat, cauerit de bonorum collatione, nec bonorum possessionem petierit: agente fratre ex stipulatu, ipso iure tutus erit. sed & si pecuniam contulerit, condictione eam repetet. omissa enim bonorum possessione incipit pecunia sine causa esse apud heredem[l]. 5 Qui duos filios in potestate habebat, & ex vno eorum nepotem, emancipauit filium, ex quo nepotem habebat: deinde emancipatus factus procreauit filiú, quem auus in locum filij adoptauit. & vel intestatus, vel testamento facto præterito emácipato filio decessit. quæsitum est, quid de bonorum possessione, quid de collatione iuris esset. respondi, bonorum, de quibus quæritur, tres partes fieri debere, ex quibus vna pertinet ad filium qui in potestate remansit: altera ad nepotem qui in locum filij adoptatus est: tertia ad emancipatum filium, & nepotem qui in potestate remanserit: ita vt pater soli ei conferat, cum quo bonorum possessionem accipiat.

b promisit
c quid ergo? intelligendum est
d conferendum ei
e datur emancipatis,
f Duar. 2. dissen. cap. 23.
g conferre.
h quod dico exéplo, vt manifestius fiat.
i Emácipati
k præcipuum,
l Eadem species repetitur suprà sup. de bon. poss. contr. tab.

IIII. AFRICANVS libro quarto Quæstionum

FIlium emancipatum dotem, quam filiæ suæ nomine dedit, conferre non debere. quia non sicut in matrisfamilias bonis esse dos intellegatur, ita & in patris, à quo sit profecta.

V. VLPIANVS libro septuagensimonono ad Edictum

SI[m] quis filium habeat sui iuris, & ex eo nepoté in potestate sua: consequenter erit dicédum, si nepos patris sui emancipati accipiat bonorum possessionem de conferendis suis quoque bonis cauere eum debere, & esse similem ei qui adoptauit. hoc enim Diui fratres rescripserüt, vt ad collationem auus compellatur. planè eodem rescripto adiectum est sic. nisi forte auus iste nullum ex his bonis fructum adquirere vult, paratúsque est de potestate nepotem dimittere, vt ad emancipatú omne emolumentum bonorum possessionis perueniat. nec idcirco ea filia, quæ post emancipationem nata patri heres extitit, iuste queri poterit, inquit[n], quòd eo facto collationis cómodo excluditur: cum auo quandoque defuncto ad bona eius simul cum fratre possit venire[o]. hæc in patre adoptiuo ratio reddi non potest. & tamé & ibi idem dicemus, si sine 1 dolo malo emancipauerit. Stipulatio autem collationis tunc committitur, cum interpellatus cum aliquo spatio, quo conferre potuit, non facit. maximé, cum boni viri arbitratu collationem fieri, edicto prætoris insertú est. siue ergo in totum collatio facta non est, siue in partem facta: locum habebit hæc stipulatio. & siue quis non conferat ex hac stipulatione, siue dolo fecerit, quo minus conferat: quanti ea res erit, in tantam pecuniam condemnabitur.

m Ex tradita preto stipul.
n In Id,
o peruenire.

VI. CELSVS libro decimo Digestorum

DOtem quam dedit auus paternus, an post mortem aut mortua in matrimonio filia, patri reddi oporteat, quæritur. occurrit æquitas ei, vt quod pater meus propter me filiæ meæ nomine dedit, proinde[p] sit, atque[q] ipse[r] dederim: quippe officiú aui circa nepotem, ex officio patris erga filium pendet. & quia pater filiæ, ideo auus propter filium nepti dotem dare debet. quid si filius à patre exheredatus est? existimo non absurde[s] etiam in exheredato filio idem posse defendi. nec infauorabilis sententia est, vt hoc saltem habeat ex paternis, quod propter illum datum est.

p perinde
q atque si
r ipse ego
s absurdé dici

VII. IDEM libro tertiodecimo Digestorum

SI nepotes in locum filij successerüt, vna portio his conferri debet, vti bonorum possessionis vnam partem habeant. sed & ipsi ita conferre debent, quasi omnes vnus essent.

VIII. PAPINIANVS libro tertio Quæstionum

NOnnumquam[t] prætor variantem[v] non repellit, & consilium[x] mutantis[y] non aspernatur. vnde quidam filium emancipatum, qui de bonis conferendis cauere fratribus noluit: audiendú postea putauerunt[z], si vellet oblata cautione beneficium bonorum possessionis exercere. tametsi responderi potest[A], videri eum possessioné repudiasse, qui formá possessionis conseruare noluit. sed benignior est diuersa sententia: maximè cum de bonis paréntis[B] inter fratres disputetur. quem tamen facilius admittendú existimo, si intra tempus delatæ possessionis cautioné offerat. nam post annum quam delata esset bonorum possessio, voluntariam morá cautionis admittere, difficilius est.

t Coniúge cum l. nemo potest. 75. de reg. iur.
v varietatem
x Sic Marc. Cic. lib. 1. epist. pen. epist. Nunquam præstantibus in Rep. gubernanda viris laudata est in vna sententia perpetua permansio. & ibidem multa alia præclare in eandem sententiam.
y mutantem
z putauit,
A potest,
B paternis

VIIII. IDEM libro quinto Responsorum

FIlius emancipatus intestati patris bonorum possessionem accepit. nepos ex eodem in familia retentus semissem hereditatis cum emolumento collationis habebit. idem nepos si postea possessionem intestati patris acceperit, fratri post emancipationem patris quæsito, & in familia retento, bona sua conferre cogitur.

X. SCAEVOLA libro quinto Quæstionum

SI filius in potestate[C] heres institutus adeat, & emancipato petente bonorum possessionem contra tabulas, ipse non petat: nec conferendum est ei. & ita edictum se habet. sed magis sentio, vt quemadmodum pro parte hereditatem retinet iure eo, quòd[D] bonorum possessionem petere posset: ita & conferri ei debeat. vtique cum iniuriam per bonorum possessionem patiatur.

C potestate patris
D quo &

XI. PAVLVS libro vndecimo Responsorum

PAulus respondit, ea quæ post mortem patris filio reddi debuerunt, emancipatum filium, quamuis prius consecutus sit quam deberentur[E], fratri qui in potestate patris relictus est, conferre non debere. cum post mortem patris non tam ex donatione, quàm ex causa debiti ea possidere videatur.

E deberet

XII. IDEM libro quadragensimoprimo ad Edictum

SI prægnantem quis vxorem reliquerit, & ei ventris nomine in possessionem missa fuerit: interim cessat collatio. nam antequam nascatur, non potest dici in potestate morientis fuisse. sed nato conferetur.

DE DOTIS COLLATIONE
TIT. VII.

VLPIANVS libro quadragensimo ad Edictum

QVAMQVAM ita demum ad collationem dotis prætor cogat filiam, si petat bonorum possessionem: attamen & si non petat, conferre debebit: si modò se bonis paternis misceat[F]. & hoc Diuus Pius Vlpio Adriano rescripsit, etiam eam, quæ non petierit bonorum possessionem, ad collationem dotis per arbitrum[G] familiæ herciscundæ posse compelli. 1 Si in stipulatum[H] deducta sit dos, si quidem ipsa mulier stipulata sit, vel ipsi negotium gestum: æque conferre cogetur. si verò alij quæsita est stipulatio, dicendum est cessare collationem. & si tantum 2 promissa sit dos, collatio eius fiet. Si sit nepos & neptis ex eodem filio, & dotata sit neptis: sit & filius non pater eorum: neptis omnem dotem soli fratri collatura est. emancipata autem neptis dotem & bona sua soli nepoti, non etiam patruo conferet. sed si sit neptis sola, non etiam nepos ex eodem: tunc confertur[I] patruo, itémque nepoti vel nepti ex alio. sed & si duæ neptes sint ex diuersis filiis, conferent & inuicem, & patruo, 3 si ex eodem patre, tantum inuicem conferent. Cum dos confertur, impensarum necessariarum fit detractio, ceterarum non. quòd si iam factú diuortium est, & maritus non sit soluendo: non debebit integra dos computari

F immisceat.
G arbitrium
H stipulationem
I confert,

mulieri, sed id quod ad mulierem potest peruenire: hoc est, quod facere maritus potest. 4 Si sub condicione pater vel extraneus dotem promiserit, cautione opus erit, vt tunc conferat mulier dotem, cum dotata esse coeperit. 5 Filiam, quæ ab intestato patri heres fit, conferre quidem dotem oportet. consequens autem est, vt ex pollicitatione idotis pro parte dimidia fratrem suum liberet. æquum enim est, in solidum de suo eam dotatam esse. 6 Si emancipatus filius, qui contra tabulas bonorum possessionem accepit, filiam dotatam habeat, non debet dotem eius conferre: quia in bonis eius non est.

II. GAIVS [libro quartodecimo ad Edictum Prouinciale]

Filia in adoptionem data, & heres instituta [a], debet sicut emancipata, non solùm bona sua, sed & dotē quæ ad eam pertinere [b] poterit conferre. *si adhuc pater adoptiuus viuit, hic necesse habebit conferre.*

III. VLPIANVS [libro quarto Disputationum]

Si filia fuerit heres instituta, collatione dotis non fungetur [c]. vnde si commisso ab altero edicto, necesse habuerit contra tabulas bonorum possessionem accipere, dicendum est, quoniam nullam iniuriam fratri facit, non debere eam dotem conferre. nam quod habuit ex iudicio, conuertitur ad contra tabulas bonorum possessionē. plane si ex minore parte fuit heres instituta, & alia quædam in eam contulit contra tabulas bonorum possessio, aucta portione eius dicendum erit collationis munere eam fungi, nisi fortè contenta fuerit portione, ex qua instituta est. tunc enim dicendum est, ex iudicio parentis eam venientem non debere munus collationis sustinere.

IIII. POMPONIVS [libro tertio ad Quintum Mucium]

Si pater pro filia dotem promiserit, deinde exheredatę, vel etiam emancipatæ & præteritæ legatum dederit: habebit filia etiam dotem præcipuam, & legatum.

V. PAPINIANVS [libro quinto Responsorum]

Filius emancipatus, qui possessionem contra tabulas accipere potuit, intestati patris possessionem accepit. atque ita filia, quæ mansit in potestate, cum eiusdem familiæ fratre heres instituta, possessionem intestati patris errorem fratris emancipati secuta accepit. dotem scripto fratri conferre non cogetur. cum ea possessio frustra petita sit, & filia [d] [fratris voluntatem his [e] verbis patris retineat] id est, vt omnes trientes habeant, & bonorum possessio vnde liberi fingatur pro contra tabulas esse petita. 1 Filia [f], quæ soluto matrimonio dotem conferre debuit, moram collationi fecit. viri boni arbitratu cogetur vsuras quoque dotis conferre. cum emācipatus frater etiam fructus conferat, & filia partis [g] suæ fructus percipiat.

VI. IDEM [libro sexto Responsorum]

Pater filium emancipatum heredem instituit, & filiam exheredauit, quæ inofficiosi lite perlata partem dimidiam hereditatis abstulit. non esse fratrem bona propria conferre cogendum respōdi. nam & libertates competere placuit.

VII PAVLVS [libro vndecimo Responsorum]

Nec ipsa dotem fratribus suis conferet, cum diuerso iure fratres sunt heredes.

VIII. PAPINIANVS [libro vndecimo Responsorum]

Pater nubenti filiæ quasdam res præter dotem dedit, eámque in familia retinuit. ac fratribus sub condicione, si dotem & cetera quæ nubenti tradidit contulisset, coheredem adscripsit [h]. cum filia se bonis abstinuisset, fratribus res non in dotem datas vindicantibus exceptionem doli placuit obstare. quoniam pater filiam alterutrum habere voluit.

VIIII. TRYPHONINVS [libro sexto Disputationum]

Fuit quæstionis, an si sua heres filia patri cum fratribus, contenta dote abstineat se bonis, compellatur eam conferre. & Diuus Marcus rescripsit, non compelli abstinentem se ab hereditate patris. ergo non tantùm dotes apud maritum remanebit, sed & promissa exigetur etiam à fratribus. & est æris alieni loco. abscessit enim à bonis patris.

DE CONIVNGENDIS CVM EMANCIPATO LIBERIS *EIVS*

TIT. VIII.

VLPIANVS [libro quadragesimo ad Edictum]

Si QVIS ex his, quibus bonorum possessionem prætor pollicetur, in potestate parentis cum moritur non fuerit, xi. liberisque quos in eiusdem familia habuit, si ad eos hereditas suo nomine pertinebit, neque notam exheredationis meruerunt: bonorum possessio eius partis datur, quæ ad eum pertineret, si in potestate permansisset. [i] ita vt ex ea parte dimidiam [k], reliquam liberi eius [l]: hisque [m] dumtaxat bona sua conferat. Hoc edictum æquissimum est: vt neque emancipatus solus veniat, & excludat nepotes in potestate manentes: neque nepotes iure potestatis obiciantur patri suo. 1 Et in adoptionem datus filius, & heres institutus, ad hoc edictum pertinet, vt ei iungatur nepos qui in aui sui naturalis potestate est. Iungitur autem nepos patri suo emancipato, siue pater præteritus sit, siue institutus. & hæc erit differentia inter in [n] adoptionem datum & emancipatum: quòd in adoptionem quidem dato non alias iungitur, nisi instituto & alio committente edictum: emancipato autem, siue sit institutus emancipatus, siue sit præteritus. 3 Filio in potestate ex besse, emancipato ex triente herede instituto, Iulianus ait, nepotem præteritum petita contra tabulas bonorum possessione, patruo sextantem, patri vnciam ablaturum. 4 Si pater emancipatus exheredatus sit, nepotibus ex eo præteritis, qui erant in potestate retenti: nepotes admittuntur. absurdum enim est, cum patri præterito iungantur, instituto eo, vel exheredato non admitti. Sed & si patruus eorum, qui erat [o] in potestate, sit præteritus, pater exheredatus: debent nepotes admitti. nam exheredatus pater eorum pro mortuo habetur. 5 Si pater in potestate manens exheredatus vel institutus sit, nepotem ex eo, siue in potestate manentem siue emancipatum, ad bona aui neque vocari neque vocandum esse, Scæuola ait. toties enim nepoti consulendum est, quoties in potestate retentus est, patre emancipato. liberos igitur in familia esse oportet, vt huic edicto locus sit. eius scilicet familia [p], cuius bonorum possessio petitur. sed & si postumus natus sit ex emancipato, ante emancipationem conceptus: idem erit dicendum. 6 Liberos autem non omnes simul vocat prætor, sed gradatim, hoc est eos qui sui sunt. scilicet nepotes si sunt. si minus, eos qui sunt inferioris gradus. nec eos miscē Visimus. planè si sint [q] ex emancipato nepos, & ex nepote eius alio pronepos: dicendum erit, vtrumque ei iungi. ambo enim in suorū loco successerunt. 7 Si postliminio nepos redierit, dicendum est, cum patri emancipato coniungi. 8 Si pater [r] ex duobus filiis, quos in potestate habuit, alterum emancipauerit, & nepotem ex eo in locum filij adoptauerit, & præterito emancipato decesserit: Iulianus ait, nepoti in locum filij adoptato succurri oportere: vt quasi filius portionem habeat, quam haberet, & si extraneus adoptatus esset. sic fiet, inquit, vt filius qui in potestate fuit, tertiam partem: nepos in locum filij adoptatus aliam tertiam [s]: emancipatus filius cum nepote altero retento in potestate partiatur [t]. nec enim minus debet ferre nepos in locum filij adoptatus, quam si ab extraneo esset adoptatus. 9 Illud non interest, quota portio hereditatis ad nepotem pertineat, an per quam modica. nam & si modica sit, attamen dicemus esse locum huic parti edicti. 10 Inter ipsum filium & liberos eius diuiditur hereditas, ita vt ipse dimidium, liberi dimidium habeant. proinde pone solum esse filium emancipatum, & nepotes in potestate duos, neminem præterea ex liberis. habebit emancipatus dimidiam partem hereditatis, [& alia dimidiam [v] duo nepotes, vt quadrantes ferant. sed [x] si sit præterea alius [filius], eueniet vt filius habeat dimidiā partem hereditatis, ex quo nepotes non sunt: alius filius semissem [y] cum filiis suis, ita vt quadrantē hereditatis ipse ferat, quadrans inter [z] liberos eius diuidatur. Sed si ambo filij sint emancipati, & habeant singuli nepotes: eueniet, vt singuli singulos semisses cum nepotibus suis diuidant: ita vt ipsi quidem quadrantes ferant, nepotes autem residuos quadrantes. & si alter duos filios, [A] alter tres habeant [B]: quadrans vnus inter duos, alius inter tres diuidatur. 11 Si quis ex nepotibus portionem suam omiserit, eueniet, vt non ad patrem eius, sed magis ad fratrem pertineat. sed & si omnes nepotes omittant [C], patruo nihil adcrescet: sed soli patri. quòd [& si] pater omiserit, tunc patruo adcrescet. 12 Emancipatus filius, si quidem nepotes in aui potestate non habeat, fratribus suis conferet. sed [D] si sint nepotes, voluit eum prætor filiis suis, qui sunt in potestate, solis conferre [E]. meritò: quia veniendo ad bonorum possessionē, illis solis iniuriam facit. 13 Nunc videamus quantum eis conferat. & quidem semper cum fratribus emancipatus confert, virilem sibi detrahit. verum & in eo casu virilem detrahat, an verò quia dimidiam partem habeat bonorum possessionis, dimidiam partem etiam bonorum suorum conferat? & puto dimidiam tantùm bonorum eis partem conferre. nam etsi alius emancipatus sit filius, alius in potestate retentus: filius emācipatus his duobus nepotibus vnam partem tantum conferet, & patruo

a Admissa ratione ad bonorum possessionem contra tabulas, commissi ab alio edicto l. 8. § in adoptionem. supra de bon. possess. contra tab. Ita enim fingendam personam & inris ratio & inscriptio l. 8. § 7. de bon. poss. contr. tabu. monent. & hoc à Caio additum fuisse verisimile est. Sed quia in ea parte in l. 8. desumptā fuerat, compositores non putauerunt ex Caio respondendum.
b peruenire
c id est, dotem nō cōferet Duaren. 1. disput. c. 14.
d filia secuta
✝ patris
e sinem Duar. lib. 1 disput. c. 14. Zellum autē est Florent.
f Ea filia
g patris sui
h conscripsit.
i sed ita
k dimidiam ipse.
l eius habeant
m iisque
n inter institutum
o maneat
p familia,
q sit
r Scaeuolae fuit, vt est postea in l. 13. § si pater. de bon. possess. contr. tab. & repetitur l. 3 § qui duos. de collat. bon. supra.
s tertiam partem:
t partiantur.
v dimidiam partem hæreditatis
x & si
y semissem hæreditatis,
z in
A & alter
B habeant
C omiserint,
D sed &
E conferre debere.

patruo eorum, qui in potestate mansit, vnam partem dabit, tertiam ipse habebit. nec quod nepotibus conferunt à patruo emancipato, ipsi patri conferent. hoc enim non 14 de bonis aui, sed propter bona postea eis accessit. Euenict igitur, vt pater emancipatus, si centum in bonis habeat, quinquaginta sibi detrahat: residua quinquaginta omnibus nepotibus, id est filiis suis conferat. aut si vnum nepotem habeat, & duos ex alio pronepotes, ita diuidat quinquaginta, vt nepos habeat vigintiquinque, pronepotes ex alio vno vigintiquinque. nam & bonorum posses-15 sionis ambo vnam partem habent. Si sit filius in potestate, alius emancipatus, ex defuncto vnus nepos in potestate, alius nepos emancipatus: eleganter Scæuola tractat, patruus emancipatus quantum nepotibus, quantum fratri suo conferat. & ait posse dici, tres enim partes a facere: vnam sibi, vnam fratri, vnam[a] illis collaturum: quamuis hi minus quàm patruus ex hereditate aui con-16 currente patre sint habituri. quæ sententia vera est. Sed etsi sint duo nepotes ex eodem filio, hique emancipati fuerint, & ex altero eorum pronepos in potestate defunctus: partem habebit nepos vnus, alia nepos cum filio suo. sed etsi nepos, & ex alio nepote defuncto duo pronepotes: vnus ex pronepotibus emancipatus soli fratri suo conferat. vel si frater non est, soli patruo, non etiam pa-b truo[b] maiori.

II. PAVLVS libro quadragesimoprimo ad Edictum.

NIhil in hac parte edicti cauit prætor, vt legata exceptis personis nepos præstet. sed potest superior sermo & ad hunc casum referri. nam absurdum est, patrem quidem eius legata præstare, ipsum verò plus habere. cum c eadem condicione in eandem partem vocantur[c].

III. MARCELLVS libro nono Digestorum.

QVi duos filios habebat, alterum ex his emancipauit, nepotem ex eo in potestate retinuit. emancipatus d filium[d] sustulit, & à patre exheredatus est. quæro, cum frater eius & ipse emancipatus præteritus sit, & nepotes ex emancipato filio ab auo heredes instituti: quid de bonorum possessione iuris sit. & quid intersit, si emancipatum quoque, ex quo nepotes erant nati, præteritum esse ponamus. respondi, si filium retento ex eo nepote emancipauerit, & emancipatus procreauerit filium, & heres vterque nepos institutus fuerit, pater eorum exheredatus, alius filius præteritus: solus filius præteritus bonorum possessionem contra tabulas petere poterit. exheredatus enim obsistit filius suis post emancipationem suscepti. nepoti tamen retento in potestate bonorum posses-e sio dari debet: quoniam[e] si pater eius emancipatus præteritus esset, simul cum eo bonorum possessionem accipere posset propter id caput edicti, quod a Iuliano introductum est: id est ex noua clausula. nec debet deterioris f esse condicionis, quia pater eius exheredatus sit. idque[f] ei præterito quoque præstari oportebit. sed fratri eius, qui post emancipationem natus est, diuersa condicio est. conseruanda est tamen & illi ad virilem partem hereditas. sicut etiam Imperator Antoninus in persona † neptis ex filia rescripsit.

IIII. MODESTINVS libro sexto Pandectarum.

EMancipato quis filio retinuit ex eo nepotes in potesta g state. filius emancipatus susceptis[g] postea liberis decessit. placuit in aui potestate manentes simul cum his qui post emancipationem nati sunt, decreto bonorum possessionem accipere. manente eo, vt si velit auus sibi per nepotes adquiri, bona sua conferat: aut nepotes emancipet, vt sibi emolumentum paternæ hereditatis adquirat. idque etiam Diuus Marcus rescripsit.

V. IDEM libro sexto Differentiarum.

SI nepos exheredatus heres extiterit ei quem auus heredem fecerat, deinde pater eius emancipatus testamento præteritus accipiat contra tabulas patris bonorum possessionem: iungi patri suo nepos non poterit, h sed vt[h] extraneus excludetur. quia non suo nomine auo heres extiterit.

VI. SCÆVOLA libro quinto Quæstionum.

SI quis filium habens in potestate, extraneum in nepo-i tis locum quasi ex eo filio[i] natum adoptet, mox fi-k lium emancipet: non iungetur hic nepos filio emancipa-l to, quia[k] desiit esse emancipato[l] ex liberis.

VII. TRYPHONINVS libro sexto decimo Disputationum.

SI post emancipationem filij susceptus ex eo fuerit nepos, conseruanda illi erit portio. sed quanta, videamus. finge enim patruo scriptum heredi coheredem datum hunc nepotem: patrem autem eiusdem præteritum accepisse contra tabulas bonorum possessionem. quod ad edictum prætoris attinet, semisses bonorum fient. nunc verò post m constitutionem[m] Diui Pij[n], si conseruatur pars nepoti, n verú virilis, an quarta debeat seruari? nam si in aui natiua potestate fuisset, coniungebatur in vnam partem cum patre suo. & proponamus esse alium ex eodem nepotem in familia aui. duo vnam quartam habituri erant, patre eorum accipiente contra tabulas bonorum possessionem, si fuissent in aui potestate. an ergo nunc in sescunciã inueniendus sit, qui non in familia retentus est? & cui abscedet pars, quæ huic cessura est? patri eius tantum, an & patruo? & puto & patruo. nam & legatum eidem datum præstaret.

DE VENTRE IN POSSESSIONEM MITTENDO ET CVRATORE[o] EIVS

TIT. VIIII.

VLPIANVS libro quadragesimoprimo ad Edictum.

p SIcuti[p] liberorum eorum, qui iam in rebus humanis sunt, curam prætor habuit: ita etiam eos, qui nondum nati sint, propter spem nascendi non neglexit. nam & hac par-q te edicti eos tuitus[q] est, dum ventrem mittit in possessionem vice contra tabulas bonorum posses-r sionis. Prægnatem[r] esse mulierem oportet omnimodo, 1 nec dicere se prægnatem sufficit. quare nec tenet datio bonorum possessionis, nisi verè prægnas fuit & mortis 2 tempore, & eo quo mitti in possessionem petit. Tes mens autem mittitur in possessionem [s]venter: si non est exheredatus, & id quod in vtero erit, inter suos heredes futurum erit. Sed & si incertum sit, aliquo tamen casu possit existere, quo qui editur, suus futurus sit: ventrem mittemus. æquius enim est vel frustra nonnumquam impendia fieri, quam denegari aliquando alimenta ei qui dominus bonorum aliquo casu futurus est. quare & si ita exheredatio facta sit, SI MIHI FILIVS VNVS NASCETVR, EXHERES ESTO: quia filia nasci potest, vel plures filij, vel filius & filia, venter in possessiot nem mittetur. satius[t] est enim sub incerto eius qui editur, alij etiam eum qui exheredatus sit, quàm eum, qui nõ sit exheredatus, fame necari. ratumque esse debet, quod decretum est: quamuis is nascatur, qui repellitur. Idem erit dicendum, & si mulier, quæ fuit in possessione abortum fecisset. Sed & si sub condicione postumus sit ex-3 heredatus, pendente condicione Pedij sententiam admittimus, existimantis posse ventrem in possessionem mitti: 4 quia sub incerto vtilius est ventrem ali. Si venter ab institutis exheredatus sit, à substitutis præteritus, Marcellus negat in possessionem eum mitti posse viuentibus institutis: quia exheredatus est. quod verum est. per contrarium autem si ab institutis præteritus sit venter, à substiv tutis exheredatus: viuis institutis, mittendus[v] est in possessionem. quòd si non viuant, negat mittendum. quia ad eum gradum deuoluta hereditas est, à quo exheredatus 5 est. Si filius ab hostibus captus sit, vxor eius prægnas in possessionem soceri bonorum mittẽda est. nam aliquo casu spes est, id quod nascitur, inter suos heredes futurũ. 6 vtputa si pater eius apud hostes decesserit. Sed & si quis x ventrem[x] exheredasset, QVI MIHI INTRA MENSES TRES MORTIS MEAE NATVS ERIT, EXHERES ESTO: vel QVI POST TRES MENSES: venter in possessionem vtique mittetur. quia aliquo casu suus heres futurus est. & sanè benigniorem esse y prætorem in hac[y] parte oportebit, ne qui speratur, ante 7 vitam necetur. Rectissime autem prætor nusquam vxoris fecit mentionem: quia fieri potest, vt mortis tempore 8 vxor non fuerit, quæ se ex eo prægnatem dicit. Etiam ex emancipato venter ad possessionem admittitur. vnde apud Iulianum libro vicensimoseptimo digestorum quæritur, si emancipatus quis sit vxore iam prægnate, dez inde decessisset[z], & pater eius mortuus sit: an venter in possessionem emancipati patris mitti possit. & rectissime scripsit, rationem non esse, cur venter, quem edia ctum admittit, repelli debeat. est enim æquissimum[A] partui consuli, qui natus bonorum possessionem accepturus est. sed & si auus viueret, similiter ventrem ad-9 mittemus. Si filius in adoptionem datus decesserit prægnate vxore, tunc deinde adoptator defunctus fuerit: mittetur venter in possessionem aui adoptiui. sed an b etiam in eius, qui in adoptionem dederat filium[B], mittetur, videamus. & si hic nepos postumus heres ab auo c naturali institutus sit, mittetur in possessionem. quia &[C] nato ei, si nemo ex liberis sit alius, bonorum possessio secundum tabulas dari potest. aut si sint liberi præteriti, etiam

a tertiam

b Quid propriè ... patruum magnum vocat ... quarto gradu ... vocetur.

d filium suum ...

e quia

f idemque

g nepotis

g susceptis

h velut

i ex eo filio ...

k Nepos ... quia non desiit ...

l emancipato

m restitutionem ...

n Pij Antonini,

o curatore ventri dando

p Apparet ...

q tutus vel tuitus

r Prægnantem

s & venter

t sanctius

v mittendum esse

x ventrem ita

y in hanc partem

z decesserit,

A et partui

B filius.

C quia & si nato eo, ... quia,

10 etiam contra tabulas cum ipso potest accipere. Si pater nuru prægnate filium emancipauerit, non in totum repelli vterus debet. namque natus solet patri ex nouo edicto iungi. & generaliter quibus casibus patri iungitur na-
11 tus, admittendus est venter in possessionem. Si ea, quæ in possessioné vult ire, vxor negetur, vel nurus vel esse vel fuisse, vel ex eo prægnas non esse contendatur; decretum
a interponit prætor (ad) exemplum[a] Carboniani edicti. & ita Diuus Hadrianus Claudio Proculo prætori rescripsit: vt summatim de re cognosceret, & si manifesta ca-
b lumnia videbitur[b] eius quæ ventris nomine in possessio-
c ne[c] mitti desiderat, nihil noui decerneret. si dubitari de re
d poterit, operam daret, ne[d] præiudicium fiat ei quod in
e vtero est. sed ventrem in possessionem mitti oportere[e]. apparet itaque, nisi manifesta sit calumniatrix mulier, debere eam decretum eligere. & vbi omnino iuste dubitari po-
f terit, an ex eo prægnas sit, decreto tuenda est[f], ne præiudicium partui fiat. idémque est, & si status mulieri controuer-
12 sia fiat. Et generaliter ex quibus causis Carbonianam bonorum possessionem puero prætor dare solitus est, ex hisdem causis ventri quoque subuenire prætorem debere non dubitamus. eo faciliùs, quòd fauorabilior est causa partus quàm pueri. partui enim in hoc fauetur, vt in lucé
g producatur. puero, vt in familiā inducatur[g]. partus enim
h iste alendus est. qui[h] non tantùm parenti, cuius esse
13 dicitur, verumetiam reipublicæ nascitur[i]. Si quis prima
i vxore prægnate facta, mox aliam duxerit, eámque prægnatem fecerit, diémque suum obierit: edictū ait Vobis sufficiet. videlicet cum nemo contendat, nec calumniatri-
14 cem dicit. Quotiens autem venter in possessioné mittitur, solet mulier curatorem ventri petere: solet & bonis. sed si quidem tantùm ventri curator datus sit, credito-
k ribus permittendum[k], in custodia bonorū esse. si verò non tantùm ventri, sed etiam bonis curator datus est, possunt esse securi creditores, cum periculum ad curatorem pertineat. idcirco curatorem bonis ex inquisitione dandum, idoneū scilicet, oportet creditores curare: vel si quis alius
15 est, qui non edito partu successionem speret. Hoc autem iure vtimur, vt idem curator & bonis & ventri detur. sed si creditores instent, vel qui sperat se successurum, diligentius atque circumspectius id fieri debebit. & plures, si desiderentur, dandi sunt. Mulier autem in possessionem missa, ea sola, sine quibus fetus sustineri, & ad partum vs-
l que produci[l] non possit, sumere ex bonis debet. & in hác
m rem curator constituendus est, qui cibum,[m] potum,[n] ve-
n stitum, tectum mulieri præstet pro facultatibus defuncti,
16 & pro dignitate eius atque mulieris. Deminutio autem ad hos sumptus fieri debet primùm ex pecunia numerata. si ea non fuerit, ex his rebus quæ patrimonia onerare magis impendio, quàm augere fructibus consueue-
17 runt. Item si periculum est, ne interim res vsu capiantur, ne debitores tempore liberentur: idem curare debebit. igitur curam hoc quoque officio administrauit, quo
18 solent curatores atque tutores pupillorum. Eligitur autem curator aut ex his qui tutores dati sunt postumo, aut ex necessarijs adfinibúsque, aut ex[x] substitutis, aut ex amicis defuncti, aut ex creditoribus, sed vtique is qui idoneus videbitur. aut si de personis eorum quæstio moueatur, vir bonus eligitur. Quòd si nondum sit curator constitutus, quia plerumque aut non petitur, aut tardius petitur, aut serius datur: Seruius aiebat, res hereditarias heredem institutum vel substitutum obsignare non debere,
19 sed tantùm pernumerare, & mulieri adsignare. Idem ait, ad custodienda ea quæ sine custodia salua esse non possunt, custodem ab herede ponendum. vtputa pecoris. & si nondum messis, vindemiáve facta sit. & si fuerit controuersia, quantum deminui oporteat: arbitrū dandum. Curatore autem constituto, hæc omnia cessare puto.
o conscribere[o] tamen curatori debent & vendenti, & in-
20 uentarium rerum facienti. Tamdiu autem venter in
p possessionem[p] esse debet, quamdiu aut pariat, aut abortum faciat, aut certum sit eam non esse prægnatem. & si sciens, prudénsque se prægnatem non esse, consumpserit: de suo eam id consumpsisse Labeo ait.

a exemplo
b manifestā calumniā videret
c in possessionem
d quod præiudicium
e oportere.
f tuendā esse,
g inducatur.
h quia
i Iuxta illud Cicer. ad t. lib. Verr. Susceperas enim liberos non solum tibi, sed etiā patriæ qui non modo tibi voluptati, sed etiā aliquādo reipub. vsui esse possent.
k permittendum est.
l perduci
m & potum.
n & vestitū,
& tectum.
o conscribi
p in possessione

II. PAVLVS [libro quadragesimoprimo ad Edictum]

SEd & si eum ediderit, qui repulsus est: discedere debet.

III. HERMOGENIANVS [libro tertio Iuris epitomarum]

SVmptus autem ab ea facti bona fide, non repetuntur.

IIII. PAVLVS [libro quadragesimoprimo ad Edictum]

HAbitatio quoque, si domum defunctus non habuit,
q conducenda[q] erit mulieri. seruis quoque mulieris, qui necessarij sunt ad ministerium eius, secundum dignitatem ciberia præstanda sunt.

q concedēda

V. GAIVS [libro quartodecimo ad Edictum Prouinciale]

CVrator ventris alimenta mulieri statuere debet. nec ad rem pertinet, an dotem habeat, vnde sustentare se possit. quia videntur, quæ ita præstantur, ipsi præstari qui in vtero est. Curator ventri datus soluendi debiti rationem habere debet. vtique eius quod sub pœna, aut pignoribus pretiosis debetur.

VI. VLPIANVS [libro quadragesimoprimo ad Edictum]

EXtraneo postumo herede instituto, non aliter venter in possessionem mittitur, nisi mater aliunde se alere non possit. ne fortè ei, qui natus bonorum possessor futurus est, denegasse alimenta videamur.

VII. IDEM [libro quadragesimoseptimo ad Edictum]

f VBicunque ab intestato[f] admittitur quis, illic & venter admittitur. scilicet si talis fuerit is qui in vtero est, vt si in rebus humanis esset, bonorum possessionem petere posset: vt in omnibus partibus edicti pro superstite
1 habeatur is qui in vtero est. Interdum non passim, sed cum causæ cognitione mitti venter in possessionem debet, si qui sit, qui controuersiam referat. sed hoc tantùm ad eum ventrem erit referendum, qui cum liberis admittitur. ceterum si mittatur vnde legitimi, vel qua alia ex parte: dicendum est, non esse causæ cognitionem necessariam. nec enim æquum est, in tempus pubertatis ventrem vesci de alieno, in tempus pubertatis dilata controuersia. sed enim placet omnes controuersias, quæ quasi status controuersiam continent, in tempus pubertatis dif-
s ferri. sed non vt[s] in possessione sit, status controuersia dilata: sed sine possessione. quamuis autem prætor ventrem in possessionem mittat cum his, quibus possessionem dederit: attamen etiam solus venter admittetur ad bonorum possessionem.

VIII. PAVLVS [libro primo de Adulterijs]

SI ventris nomine mulier missa sit in possessionem, Di-
t uus Hadrianus Calpurnio[t] Flacco differendam accu-
v sationem adulterij rescripsit: ne quod[v] præiudicium fieret nato.

VIIII. VLPIANVS [libro quintodecimo ad Sabinum]

CVm venter mittitur in possessionem, quod in ventris alimenta deminutum est, detrahitur velut æs alienum.

X. PAVLVS [libro septimo Quæstionum]

POstumos natus quocumque tempore, qui tamen testatoris morte conceptus iam erat, potest agnoscere bonorum possessionem. nam & ventrem prætor ex omnibus edicti (partibus) mittit in possessionem bonorum, non missurus scilicet, si ei nato daturus non esset bonorum possessionem.

DE CARBONIANO EDICTO TIT. X.

VLPIANVS [libro quadragesimoprimo ad Edictum]

SI cvi controuersia fiet, an inter liberos sit, & impubes sit: causa cognita perinde possessio datur, ac si nulla de ea re controuersia esset. & iudicium in tempus pubertatis cau-
1 sa cognita differtur. Eum qui controuersiam facit, si pro pupillo satis ei non detur, simul in pos-
2 sessionem eorum bonorum esse, prætor iubet. Non
x tantùm[x] masculi, sed & feminæ ex virili sexu descendentes, Carboniani commodum habebunt. Et generaliter
y dicimus[y], his demum Carbonianum competere, quibus contra tabulas bonorum possessio competit. his ve-
z rò non competere, qui repellentur[z] à contra tabulas bo-
3 norum possessione. Si quis non ab aliquo hanc controuersiam patiatur, quòd inter liberos non sit, sed ab ipso patre: vtputa nepos qui se retentum in potestate assidicit ab emancipato patre, cui iungi desiderat: an differri debeat? & magis est, vt differatur. parui enim refert, quis ei controuersiam faciat. cum etsi testator eum negauerit ex liberis, non tamen exheredem scripserit, Carbonia-
4 no possit esse locus. Sed & si quis non tantùm ex liberis negetur esse, verùm seruus etiam esse dicatur, fortè ex ancilla editus: Iulianus scripsit, adhuc Carbonia-
A no locum esse. quod & Diuus Pius rescripsit. nam vel[A] magis consulendum est his quibus maius periculum intenditur. nam si aliter obseruetur, inuenta erit ratio,
B quemadmodum audacissimus quisque[B] maiore iniuria
C impuberem adficiat, quòd[C] & plura & grauiora de eo mentiatur. sed etsi ipse defunctus seruus esse dicatur, idem
D erit dicendum. Sed[D] & si fiscus facit impuberi controuersiam, Carbonianum edictum potest locum habere.

f ab intestato venter admittitur: scilicet si &c.
s vt is in
t Calphurnio
v quid
x Non solùm autem
y dicemus.
z repellantur
A & magis
B quisque in
C quo
D Quòd

Pompo-

5 Pomponius libro septuagesimonono ad edictum scripsit, cum filius heres vel exheres scriptus est, Carbonianum edictum cessare, quamuis filius esse negetur. quia vel quasi scriptus habet bonorum possessionem, etiam si filius nō est: vel repellitur quasi exheredatus, etsi filius esse videatur. nisi fortè postumus, inquit, est heres institutus, & natus negetur esse filius: sed subiectus esse dicetur. quo casu eius partis tantùm danda est ei bonorum possessio, 6 ex qua institutus est. Idem ait, cum quidam exheredem scripsisset filium, quòd diceret eum ex adulterio conceptum: quia fieret ei hæc controuersia, an inter liberos sit, ex hac parte edicti ei bonorum possessionem competere: cum si sine elogio exheres scriptus esset, non haberet bonorum possessionem. idémque & si ita sit scriptū, QVISQVIS EST, QVI FILIVM MEVM SE ESSE DICIT, EXHERES ESTO: quia non est filius ex-7 heredatus. Si quis filium suum heredem instituerit ex minima parte sic, ILLE QVI EX ILLA NATVS EST, HERES ESTO, non quasi filium suum. deinde hic contendat patrem intestatum decessisse, seque ei suum heredem esse: interest, coheredes eius verum negent eum filium, an verò contendunt testamentum valere. si testamentū valere contendunt, controuersia non est differenda, & Carbonianum cessat. quòd si filium eum negant, & ad ipsos potius quasi ad consanguineos hereditatem pertinere dicunt: data bonorum possessione impuberi, 8 controuersia in tempus pubertatis differtur. Si mater subiecti partus arguatur, an differēda sit quæstio propter statum pueri, quæritur. & si quidem pupilli status in dubium deuocatur, differet quæstio in tempus pubertatis debet. cum metuis potest esse, ne minus idonee defendatur. cum verò mater rea postulatur, vtique integra fide & maiore constantia causam defensura recenti tempore, dubium non est cognitionem fieri oportere. & post euentum cognitionis, si suppositū partum apparuerit, actiones hereditariæ puero deneganda sunt. omniaque perinde habenda, atque si heres scriptus non fuisset.

II. MARCIANVS libro quarto decimo Institutionum.

Licet mulier, quæ partum subiecisse dicitur, decesserit: tamen si participes maleficii sint, in præsenti cognoscendum est. si autem nemo sit qui puniri possit, quia omnes participes facinoris fortè decesserint. secundum Carbonianum edictum in tempus pubertatis differenda cognitio est.

III. VLPIANVS libro quadragesimoprimo ad Edictum.

Carbonianum edictum aptatum est ad contra tabulas bonorum possessionem, & intestati. cum & in secundum tabulas in quibusdam casibus possit videri necessarium edictum: veluti si paterfamilias ita instituerit, POSTVMVS MEVS HERES ESTO, vel POSTVMA HERES ESTO, & negetur esse verum quod in testamento scriptum est. Et cum de fideicommissis vel de legatis quæritur, differri potest causa in tempus pubertatis. id enim Diuus Pius Claudio Hadriano rescripsit.

1 Quamuis scripto heredi non promittit bonorum possessionem ex edicto Carboniano certum sit, tamen quæstionem status in tempus pubertatis differri, procul dubio est. ergo si quidem de paternis bonis simul & de statu controuersia fiat, hoc edictum locum habebit. sin verò tantùm status, differetur quæstio in tempus pubertatis. sed non ex Carboniano, sed ex constitutionibus.

2 Puberi quamuis minori viginti quinque annis Carbonianum non succurrit. sed (is) cum esset pubes, quasi impubes subrepserit, bonorumque possessionem acceperit: dicendum erit, nihil eum egisse. nam etsi impubes esset, mox pubes factus: hineretur bonorum possessionis emolu-3 mentum. Causæ cognitio in co vertitur, vt si manifesta calumnia appareret eorū qui infantibus bonorum possessionem peterent: nō daretur bonorum possessio. summatim ergo, cum petitur ex Carboniano bonorum possessio, debet prætor cognoscere. etsi quidem absolutā causam inuenerit, euidenterque probatur filium non esse: negare debet ei bonorum possessionem Carbonianam. si vero ambiguam causam, hoc est, vel modicum pro puero facientem, vt non videatur euidenter filius non esse: dabit 4 ei Carbonianam bonorum possessionem. Duæ autem sunt causæ cognitiones. vna dandæ Carbonianæ possessionis, quæ habet commodum illud, vt perinde atque si nullam controuersiam pateretur impubes, possessionem accipiat. alia causæ cognitio illa, vtrum differri debeat in tempus pubertatis cognitio, an repræsentari. hoc autem diligentissime prætori examinandum est, an expediat pupillo repræsentari cognitionem, an potius differri in tempus pubertatis. & maxime inquirere hoc à cognatis, matre, tutoribusq; pupilli debet. finge esse testes quosdam, qui dilata controuersia aut mutabunt consilium, aut decedent, aut propter temporis interuallum non eandem fidem habebūt. vel finge esse anum obstetricem, vel ancillas quæ veritatem pro partu possunt insinuare, vel instrumenta satis idonea ad victoriam, vel quædam alia argumenta vt magis damnum patiatur pupillus quòd differtur cognitio, quam compendium quòd non repræsentatur. finge pupillum satisdare non posse: & admissos in possessionem qui de hereditate controuersiam faciunt, multa posse subtrahere, nouare, moliri. aut stulti aut iniqui prætoris erit, rem in tempus pubertatis differre cum summo eius incōmodo, cui cōsultum velit. Diuus etiam Hadrianus ita rescripsit. quòd in tempus pubertatis res differri solet, pupillorum causa fit, ne de statu periclitentur antequam se tueri possint. ceterū si idoneos habeant, à quibus defendantur, & tam expeditam causam, vt ipsorum intersit mature de ea iudicari, & tutores eorum iudicio experiri volunt: non debet aduersus pupillos obseruari quod pro ipsis excogitatū est: & pendere status eo-5 rum, cum iam possit indubitatus esse. Si mater impuberis subiecti partus rea postulata causam optinuerit, poterit adhuc superesse status quæstio. vtputa si dicatur aut non esse ex ipso defuncto conceptus, aut ex ipso quidem, 6 sed non ex matrimonio editus. Si is qui status controuersiam filio faciebat, & solum se filium dicebat, decesserit, & mater ei heres exstiterit: si quidem eandem controuersiam impuberi mater faciat, qui se ex alia natū adfirmat, quam filius eius faciebat, scilicet vt neget eum filium, idcircóque ad se totam hereditatem ex persona filii sui defuncti pertinere debere: in tempus pubertatis differri Iulianus ait. quia nihil interest, suo, an hereditario no-7 mine controuersiam faciat. Plane si mater concedat hunc quoque defuncti filium esse, idcircóque partem dimidiam hereditatis solam sibi vindicet ex bonis paternis: non erit iudicium in tempus pubertatis differendum. non enim de paternis, sed de fraternis bonis impuberi fit con-8 trouersia. Ibidem Iulianus quærit, si duo impuberes patiantur status controuersiam, & alter eorum pubuerit: exspectari alterius quoque pubertas debet. scilicet vt sic de vtriusque statu agatur, ne aliquod præiudicium 9 fiat impuberi per puberis personam. Parui refert, vtrum petitor sit impubes, an possessor, qui status controuersiam patitur. nam siue possideat siue petat, in tem-10 pus pubertatis differtur. Si duo impuberes inuicem faciant status controuersiam, interest vtrum quisque se solum filium dicat, an & se. nam si se solum dicat filium, dicendum est, debere controuersiam ad vtriusque pubertatem differre, siue petitor siue possessor sit. si verò alter se solum, alter & se dicat, is quidem ille adoleuerit, qui se solum dicat: adhuc differtur controuersia propter pueritiam eius qui & se dicit. sed de parte, non de toto. de parte enim vtiq; nec litigatur. quod si ille adoleuerit, qui & se dicit: ille impubes sit, qui se solum dicit: non differetur controuersia. nec enim patitur impubes status controuersiam, sed facit: cum hic pubes & se dicat, illū non 11 neget filium. Si quis liber & heres esse iussus status controuersiā impuberi faciat, qui filius esse, & testamentum patris rupisse dicitur: Iulianus ait, vtraque iudicia & hereditatis & libertatis in tempus pubertatis differenda. neutrum enim eorum ita explicari potest, vt non condicioni eius qui se filium esse cōtendat, præiudicetur. ceteræ quoque libertatis quæstiones ex testamento pendentes in tem-12 pus pubertatis differuntur. Cum extaret impubes, qui se filium defuncti diceret, debitoresq; negent eum filium esse defuncti, & intestati hereditatem ad adgnatum, qui fortè trans mare aberit, pertinere: necessariū erit puero Carbonianū edictum. sed & absenti erit prospiciendum, 13 vt cautio præstetur. Missum autem ex Carboniano in possessionem student prætores possessorem constituere. quòd si cœperit aut hereditatem petere quasi bonorum possessor Carbonianus, aut singulas res: rectissime Iulianus libro vicensimoquarto digestorum scribit, exceptione eum summouendum. contentus enim esse debet hac prærogatiua, quòd possessorem eum prætor tantisper constituit. si igitur vult hereditatem aut singulas res petere, petat, inquit, directa actione quasi heres, vt ea petitione iudicari possit, an quasi ex liberis heres sit. ne præsumptio Carbonianæ bonorum possessionis iniuriam aduersarius afferat. quæ sententia habet rationem & æquitatem. hæc autem possessio intra annum datur, sicuti ordinariæ quoque, quæ liberis dantur, intra annum dan-

Marginal notes: a lib. 79. · b rescripsit. · c exheredatum · d quia si fieret al. quasi fieret · e idémque est. & si ita sit scriptus. · f Carbonianū edictum · g deducitur. · h potest · i defensuram · k cognitionémque · l neget · m Coldio · n appareat · o petant: · p probetur · q alia est · r enim · s malus · t missis · v enim · u de eo · y Nonnunquam tamen ... referr Erasm. ... secunda prom. pol. · z Haloander. si mater non negat: eadem sententia est ... Aug. lib. 1. emen. ca. 3. · A propter · B differri, · C se esse dicit, · D vtique hic · E & illum · F esse iussus sit, & status · G abierat, · H lib. 33. ... lib. 13. · I contentum · K debere · L Hal. ...

T

tur. sed oportebit hunc, qui se filium dicit, non solùm Carbonianam bonorum possessionem accipere: verumetiam ordinariam agnoscere. Currunt autẽ tempora ad vtramque bonorum possessionem separatim. ordinariæ quidem ex quo patrem suum decessisse scit, & facultatem bonorum possessionis petendæ habuit. Carbonianæ verò ex eo tempore, ex quo controuersiam sibi fieri cognouit.

IIII. IVLIANVS libro vicesimoquarto Digestorum

IDem[a] si ex prima parte edicti bonorum possessionem non[b] petierit: aliàs poterit, ex sequenti parte edicti ad exemplum Carboniani accipere bonorum possessionem: aliàs non poterit. nam si confestim post patris mortem controuersia ei facta fuerit, an inter liberos bonorum possessionem accipere possit: simul ad vtriusque edicti causam annus cessisse videbitur. si verò interposito tempore scierit controuersiam sibi moueri: poterit etiam finito tempore, intra quod ex prima parte bonorum possessionem acciperat, ex sequenti bonorum possessionem petere. quam cum acceperit, perpetuo possessoriis actionibus vtetur. sed si post pubertatem contra eum iudicatum fuerit, denegabuntur ei actiones.

V. VLPIANVS libro quadragesimo primo ad Edictum

SEd[c] si is qui controuersiam impuberi facit, ex liberis sit: eueniet, vt siue caueat hic, cui status sit controuersia, siue non caueat, attamen simul sit in possessionem[d].

1 Si impubes nõ defendatur, ideircóque missus sit in possessionem[e] etiam aduersarius eius: actiones hereditarias quis exercebit? & ait Iulianus libro vicensimoquarto[f] digestorum, curatorem constitui debere, qui omnia curet,[g] actiones exerceat. denique scribit etiam eum, qui cum impubere missus est in possessionem, actiones posse aduersus curatorem intẽdere, nec esse prohibendum. nullum enim per hoc præiudicium hereditati fieri. nam & aduersus ipsum pupillum, si satisdedisset, rectè experietur.

2 Quotiens[h] impubes satis non dat, mittitur in possessionem aduersarius eius, siue satisdet, siue non det. [i]si velit aduersarius committi sibi administrationem, satisdare debet pupillo. ceterum si satis non det, debet curator constitui, per quem bona administrentur. Aduersarius autem si satisdederit, res quæ tempore perituræ, aut deteriores futuræ sint[k], distrahere debet. item à debitoribus, qui tempore liberabuntur, exigere debet. cetera cum pupillo possidebit.

3 An autem vescendi causa deminuere possit is qui ex Carboniano missus est, videamus. & si quidem satis impubes dedit, siue decreuit præses suus nõ deminuet vescendi causa, & hoc minus restituet hereditatis petitori. quod si satisdare non potuit, & aliter alere se videtur non posse: deminuendi causa vsque ad id quod alimentis eius necessarium est, mittendus est. nec mirum debet videri, hereditatem propter alimenta minui eius, quem fortasse iudicabitur filium non esse. cum omnium edictis venter in possessionem mittatur, & alimenta mulieri præstentur propter eum qui potest non nasci. maiórque cura debeat adhiberi, ne fame pereat filius, quàm ne minor hereditas ad petitorem perueniat, si apparuit filium nõ esse.

4 Maxime autem puto, si missus fuerit in possessionem aduersarius, desiderandum à prætore, ne instrumenta in possessionem suam redigat. ceterum decipietur pupillus, dum vel instruitur aduersarius eius, vel etiam intercipere ea poterit.

5 Cum autem in satisdatione & pupillus & aduersarius eius cessant, curator constituendus est, qui bona administret, & quandoque ei qui iudicio vicerit restituat. Quid tamen si tutores pupilli velint administrare? non erunt audiendi, nisi satisdederint nomine pupilli, aut curatores quoque idem ipsi sint constituti.

VI. PAVLVS libro quadragesimoprimo ad Edictum

DE bonis matris an decretum interponendum sit, quæritur. & decretum quidem non est interponendum. dilatio autem longissima danda est, quæ in tempus pubertatis extrahet negotium. Planè si simul de paternis[x] & idea maternis bonis controuersia fit, vel etiam de fratris: & has controuersias in tempus pubertatis differendas esse, Iulianus respondit.

1 Huic autem edicto locus est, etiam si ab intestato ad bonorum possessionem veniant liberi: tametsi ex inferioribus partibus petant, qua legitimi vocantur, quoniam sui[l] sint: vel ex illa, qua[m] cognatis datur. Ita demum autem huic edicto locus est, si status & hereditatis controuersia fit. nam si tantum status, quòd,[n] puta, seruus dicatur esse, nec vlla bonorũ controuersia fit: hoc casu liberale iudicium statim explicandum erit.

2 Qui pupillo controuersiam facit, si simul cum eo in possessionem missus est: ali ex bonis defuncti[y] non debebit, nec quicquã de bonis deminuere, hæc enim possessio pro satisdatione cedit. Non solùm alimenta pupillo præstari debent, sed &[o] in studia & in ceteras necessarias impensas debet impendi pro modo facultatum[p].

3 Post pubertatem quæritur, an actoris partes sustinere debeat, qui ex Carboniano missus est in possessionem. & responsum est, rei partes eum sustinere debere. maxime si cauit. sed & si non cauerat, si nunc paratus sit cauere, quasi possessor conueniendus est. quod[q] si nunc non caueat, possessio transfertur aduersario satis offerenti, perinde atque si nunc primùm ab eo peteretur hereditas.

VII. IVLIANVS libro vicesimoquarto Digestorum

SI impubes negetur iure adoptatus, & ideo paternæ hereditatis ei controuersia fiat: non est iniquum simile Carboniano decretum interponi.

1 Item si impubes in adoptionem datus esse dicatur, & ideo negetur naturalis patris hereditas ad eũ pertinere: quia & hoc casu quæritur, an iure filii hereditatem[r] optinere possit, locus erit Carboniano edicto. Cum verò proponitur exheredatus[s] esse, non est necessarium, cõtrouersiam[t] pubertatis differri, quia non de ipsius filii, sed de testamenti iure quæritur.

2 Si mater eius, cui & de libertate & de hereditate paterna controuersia fit, in quæstionem libertatis vocatur: iudicium de matre non semper in tempus pubertatis differendum erit. nam & ipsi, qui subiectus esse dicitur, ex causa repræsentari solet.

3 Quotiens Carbonianum decretum interponitur, eodem loco eum haberi oportet, quo esset, si nulla controuersia fieret ei qui bonorum possessionem acceperit. Cum autem ex duobus fratribus ex hoc decreto missis alter pro parte sua paternam hereditatem non defendit: compellitur alter totam defendere, aut vniuersa creditoribus cedere.

4 Interdum etiam exheredatus filius ex Carboniano decreto bonorũ possessionem accipiet, si non contra tabulas petit bonorum possessionem, sed ab intestato vnde liberi. quia neget tabulas testamenti patris tales esse, vt secundum eas bonorum possessio dari possit. & dicatur non esse filius.

5 Si pupillus liberti paterni bonorum possessionem petet, negaretur autem filius patroni esse: quia de paternis[v] bonis nulla controuersia ei fieret: differendum hoc iudicium non est. si verò post interpositum Carbonianum decretum hæc quoque controuersia moueretur, hoc iudicium in id tempus differri debet.

6 Quæsitum est, an simul & pupillus ex Carboniano: & scripti heredes secundum tabulas bonorum possessionem haberent. respõdi, si filius non esset, aut non accepisset contra tabulas, vel ab intestato bonorum possessionem: simul & ipsum ex Carboniano, & scriptos heredes secundum tabulas habituros bonorum possessionem.

VIII. AFRICANVS libro quarto Quæstionum

DEcessit, quem ego filium meum & in mea potestate esse dico. extitit impubes, qui eum patremfamilias, & ad se hereditatẽ pertinere dicat. decretum necessarium esse respondit. item emancipatus decessit intestato, superstite filio impubere, qui se ei suũ esse dicit. ego contẽdo ante emancipationem conceptum, atq; ideo in mea potestate esse, & bona emancipati ad me pertinere. & quidem hunc filium esse constat. sed hactenus de statu eius quæritur, quòd in potestate patris fuerit, necne. sententia tamen edicti procul dubio ex Carboniano admittitur.

VIIII. NERATIVS libro sexto Membranarum

QVod Labeo scribit, quotiens suppositus esse dicitur pupillus, cum quo de patris eius hereditate controuersia est, curare prætorem debere, vt is in possessione sit: de eo puto eum velle intellegi, qui post mortem patrisfamiliæ, qui se sine liberis decedere credidit, filius eius esse dici cœpit. nam eius, qui adgnitus est ab eo de cuius bonis quæritur, iustior in ea re causa est, quàm postumi.

X. MARCELLVS libro septimo Digestorum

CVm[x] mulier deferente herede iurauerit se prægnatem esse: bonorum possessio ex edicto Carboniano dari debet: vel denegari, si illa heredi detulit iusiurandum: cum causa cognita detur possessio. ne aut heredi bonorum possessio data faciat præiudicium, aut denegata ius ordinarium eripiat pupillo.

XI. PAPINIANVS libro tertiodecimo Quæstionum

CVm sine beneficio prætoris, qui patitur controuersiam filius heres esse potest, forte quia scriptus est: edicto Carboniano locus non est. ac similiter cum certum est, quamuis filius sit, eum tamen heredem non fore. veluti si Titio herede instituto postumus aut impubes exheredatus negetur[y] filius. nec ad rem pertinet, quòd interest illius, in quibusdam filium esse. veluti propter

a Idemque
b Aliàs desit vocatio, Aug. 1. emend. ca. 3.
c Sed & si
d in possessione.
e & etiam
f lib. 24. lib. 34.
g & actiones
h Quotiescumque
i & si velit
k sunt.
l sui nõ sunt
m qua
n quis (puta)
o etiam
p facultatum.
q sed
r obtinere hereditatem
s exheredatũ
t in tẽpus pubertatis
v paternis ei
x Hæc sententia refertur l. 1. §. vnde Marcellus de ventre. l.
y negatur esse

ptet fratris ex alia matre nati bona, vel iura[a] libertorum & sepulchrorum. istos enim casus ad Carbonianum constat non pertinere.

XII. IDEM libro quartodecimo Quæstionum.

SCriptus heres, contra quem filius impubes, qui subiectus dicitur, ex edicto primo bonorum possessionem petit exemplo legitimi, secundum tabulas interim accipere non potest. quod si medio tempore scriptus, vel ille qui intestati possessionem habere potuerit, moriantur: heredibus eorum succurrendum erit. quid enim si non potuerunt[b] adire hereditatem iure cessante, vel ob litem in dubio constituti?

XIII. PAVLVS libro vndecimo Responsorum.

TItia post mortem mariti sui postumam enixa est. eidem Titiæ crimen adulterii Sempronius[c] apud præsidem prouinciæ obiecit. quæro, an in tempus pubertatis quæstio adulterii differri debeat, ne præiudicium postumæ fiat. Paulus respondit, si ei pupillæ, de qua quæritur, bonorum paternorum quæstio non moueatur: sine causa tutores desiderare adulterii quoque quæstionem in tempus pubertatis pupillæ differri.

XIIII. SCAEVOLA libro secundo Responsorum.

QVæritur[d] an impubes, qui bonorum possessionem ex Carboniano accepit, si antequam possessio ad eum translata fuerit, pubes factus sit: petitoris partibus fungi debeat. respondit, in eo quod à possessore petet[e], probationem ei incumbere.

XV. HERMOGENIANVS libro tertio Iuris epitomarum.

HAec bonorum possessio, si satis datum sit, non tantùm ad possessionem apiscendam[f], sed ad res etiam persequendas, & debitum exigendũ, & collationem bonorum, & dotis, & omniũ quæ conferri diximus, prodest.

XVI. PAVLVS libro quadragesimoprimo ad Edictum.

SEd sicuti de bonis paternis emancipato cauetur, ita de istis quæ ipse confert[g] cauendum est.

a iure · b potuerit · c eidem apud · d Ad huius legis interpretationem accersi l. de bonis. § vlt. supra eod. · e petenti · f adipiscendã · g ipsi conferent alias, ipsi cõferunt. Rectius est Florent.

DE BONORVM POSSESSIONE SECVNDVM TABVLAS

TITVLVS XI.

VLPIANVS libro trigesimonono ad Edictum.

TABVLAS[h] testamenti accipere debemus omnem materiæ figuram. siue igitur tabulæ sint ligneæ, siue cuiuscunq; alterius materiæ: siue chartæ, siue membranæ sint, vel si[i] corio alicuius animalis: tabulæ rectè dicentur. Non autem omnes tabulas prætor sequitur hac parte edicti, sed supremas. hoc est eas quæ nouissimæ ita factæ sunt, post quas nullæ factæ sunt. supremæ enim hæ sunt, non quæ sub ipso mortis tempore factæ sunt, sed[k] post quas nullæ factæ sunt[l] licet hæ veteres sint. Sufficit autem extare tabulas, etsi non proferantur: si certum sit eas exstare. igitur etsi apud furem sint, vel apud eum apud quem depositæ sunt: dubitari non oportet admitti posse bonorum possessionem. nec enim opus est aperire eas, vt bonorum possessio secũdum tabulas agnoscatur. Semel autẽ exstitisse tabulas mortuo testatore desideratur, tametsi exstare desierint. quare etsi postea interciderunt, bonorum possessio peti poterit. Scientiam tamen[m] exigemus, vt sciat heres extare tabulas, certúsq; sit delatam sibi bonorum possessionem. Si quis in duobus exemplaribus fecerit testamentum, & aliud exstet, aliud non exstet: tabulæ extare videntur, petique potest bonorum possessio. sed etsi in duobus codicibus simul signatis alios atque alios heredes scripserit, & vtrumque extet: ex vtroque quasi ex vno competit bonorũ possessio. quia pro vnis tabulis habendum est, & supremum vtrumq; accipiemus. Sed[n] si vnum fecerit testator quasi testamentum, aliud quasi exemplum: si quidem id extat, quod voluit esse testamentum: bonorum possessio petetur. si verò id quod exemplum erat, bonorum possessio peti non poterit, vt Pomponius scripsit. Exigit prætor, vt is cuius bonorum possessio datur, vtroque tempore ius testamenti faciendi habuerit, & cum facit testamentum, & cum moritur. proinde si impubes, vel furiosus, vel quis alius ex his qui testamentum facere non possunt, testamentum fecerit, deinde habens testamenti factionem decesserit: peti bonorũ possessio non poterit. Sed & si filiusfamilias putans se patremfamilias testamentũ fecerit, deinde mortis tẽpore paterfamilias inueniatur: non potest bonorum possessio secundum peti. Sed si filiusfamilias veteranus de castrensi faciat, deinde emancipatus vel aliàs paterfamilias factus decedat: potest eius bonorum possessio peti. Sed[o] si quis vtroque tempore testamenti factionẽ habuerit, medio tempore non habuerit: bonorum possessio secundum tabulas peti poterit. Si quis autem testamentum fecerit, deinde amiserit testamenti factionem vel furore, vel quòd ei bonis interdictum est: potest eius peti bonorum possessio. quia iure testamentum eius valet. & hoc generaliter de omnibus huiusmodi dicitur, qui amittant mortis tempore testamenti factionem. sed ante factum eorum testamentum valet. Si linum, quo ligatæ sunt tabulæ, incisum sit, si quidem alius contra voluntatem testatoris inciderit, bonorum possessio peti potest. quòd si ipse testator id fecerit, non videntur signatæ. & ideo bonorum possessio peti non potest. Si rosæ sint à muribus tabulæ, vel linum[p] aliter ruptum, vel vetustate putrefactum vel situ vel casu: & sic videntur tabulæ signatæ. maximè si proponas vel vnum linum tenere. Si ter fortè vel quater linum esset[q] circumductum, dicendum est signatas tabulas eius extare, quamuis vel incisa, vel rosa sit pars vna.

h Hæ tabulæ ceratæ erant, & in his stylo literas signabant. vng. ad Modest. · i vel si corium al. siue corium · k vt · l sint · m autem · n Sed & si · o Sed & si · p sue aliter · q sit

II. IDEM libro quadragesimoprimo ad Edictum.

AEquissimum ordinẽ prætor secutus est. voluit enim primò ad liberos bonorum possessionem contra tabulas pertinere, mox si inde cnon[r] sit occupata, iudicium defuncti sequendum. Exspectandi igitur liberi erunt, quamdiu bonorum possessionem petere possunt. quòd si tempus fuerit finitum, aut ante decesserint, vel repudiauerint, vel ius petendæ bonorum possessionis amiserint: tunc reuertetur bonorũ possessio ad scriptos. Si sub condicione heres institutus filius sit, Iulianus peræque putauit secundum tabulas competere ei quasi scripto bonorum possessionem, qualis qualis condicio sit, etiamsi hæc, SI NAVIS EX ASIA VENERIT. & quamuis defecerit condicio, prætor tamen filium, qui admiserit secundum tabulas, tueri debebit, ac si contra tabulas accepisset. quæ tuitio ei qui emancipatus est, necessaria est. Pro qua quisque parte heres scriptus est, pro ea accipiet bonorum possessionem. sic tamen, vt si non sit qui ei concurrat, habeat solus bonorum possessionem. quamdiu tamen ex heredibus vnus deliberat, vtrum admittat bonorum possessionem, an non: portio bonorum possessionis eius coheredi non defertur. Si primus quidem ita substitutus[s] sit, si intra decem, secundus, si post decem, intra quattuordecim[t] annos: si quidem intra decem decesserit, primus solus heres erit, & accipiet bonorum possessionem. si verò post decem, intra quattuordecim: secundus solus heres erit, & accipiet bonorum possessionem. nec sibi iunguntur[v], cum ad suam quisque causam substitutus sit. Defertur bonorum possessio secundum tabulas primo gradu scriptis heredibus. mox illis non petentibus,[x] sequentibus non solùm substitutis, verùm substitutis quoque substitutis: & per seriem substitutos admittimus. primo gradu autem scriptos accipere debemus omnes qui primo loco scripti sunt. nam sicuti ad adeundam hereditatem proximi sunt, ita ad bonorum possessionem admittendam. Si quis ita scripserit, PRIMVS EX[y] PARTE HERES ESTO. SI PRIMVS HERES NON ERIT, SECVNDVS HERES ESTO. TERTIVS EX ALIA PARTE DIMIDIA HERES ESTO. SI[z] NON ERIT, QVARTVS HERES ESTO: primus & tertius priores ad bonorum possessionẽ inuitantur. Si quis ita instituerit heredes, VTER EX FRATRIBVS MEIS SEIAM VXOREM DVXERIT, EX DODRANTE MIHI HERES ESTO: VTER NON DVXERIT, EX QVADRANTE HERES ESTO: si quidem mortua fuerit Seia, æquas partes habituros heredes constat. quòd si ab altero vxor ducta fuerit, dodrantem & quadrantem eis competere. bonorum autem possessionem, antequam exstat condicio, neutrum petere[A]. Si consulto sit inductum nomen heredis, indubitanter probatur bonorum possessionem petere eum non posse: quemadmodum non potest qui heres scriptus est, non consulto testatore. nam pro non scripto est, quem scribi noluit.

Si substitutus prafertur coniunctio, condicione cessante coniunctus admittitur.

Si duo sint heredes instituti Primus & Secundus,[B] Secundo Tertius substitutus: omittente Secundo bonorum possessionem, Tertius succedit. quod si Tertius noluerit hereditatem adire, vel bonorum possessionem accipere: recidit bonorum possessio ad Primum. nec erit ei necesse petere bonorum possessionem, sed ipso iure ei adcrescet. heredi enim scripto, sicut portio hereditatis, ita & bonorum possessio adcrescit. Si seruus heres scriptus sit, ei[C] domino defertur bonorum possessio, ad quem he-

r Non rectè detraxit hanc negationem Haloander. Aug. li. emend. cap. 13. · s Accursius malè legit institutus, & prout interpretatur, id est substitutus. · t decimũ quartum annum · v iunguntur · x & sequentibus · y ex prima parte · z Si heres tertius non erit · A expetere · B & Secundo · C cius

hereditas pertinebit. ambulat enim cum dominio[a] bonorum possessio. quare si mortis tempore Stichus heres institutus[b] fuit seruus Sempronij, nec Sempronius eum iussit adire, sed vel decessit, vel etiam eum alienauit, & cœpit esse Septicij: euenit, vt si Septicius eum iusserit, Septicio deferatur bonorum possessio. ad hunc enim hereditas pertinet. vnde si per multos dominos transierit seruus, tres[c], vel plures: nouissimo dabimus bonorum possessionem.

a domino
b sic institutus
c tres fortè, vel

III. PAVLVS libro quadragesimoprimo ad Edictum.

VErum est, omnem postumum, qui moriente testatore in vtero fuerit, si natus sit, bonorum possessionem petere posse.

IIII. VLPIANVS libro quadragesimosecundo ad Edictum.

CHartæ[d] appellatio &[e] ad nouam chartam refertur, & ad deletitiam. proinde & si in opisthographo quis testatus sit, hinc peti potest bonorum possessio.

d Pulchrè' in harc loca Alex. ab Alex lib. r. Genia dierum 10. Al. lib r. de ...
e etiam

V. IDEM libro quarto Disputationum.

SI sub condicione heres quis institutus sit: & accepta bonorum possessione secundum tabulas condicio defecerit: interdum euenit, vt ei possessori conterdenda sit. vtputa si filius sit emancipatus sub condicione heres institutus. nam[f] si defecerit condicio, attamen secundum tabulas bonorum possessionem eum accipere Iulianus scribit. Sed & si is fuerit, qui ab intestato bonorum possessor futurus esset: tuendum esse scripsit. & hoc iure vtimur. Videndum[g], an legata ab eis debeantur. & filius quidem quasi contra tabulas bonorum possessione accepta rem habere videtur: ceteri verò quasi ab intestato. & ideo filius liberis parentibusque legata relicta solis præstare cogetur, ceteris non. Planè et, cui ab intestato fideicommissum relictum est, erit præstandum. quasi videatur hoc ipso fraudatus, quòd ex testamento petita sit bonorum possessio.

f nam & si
g videndū autem est,

VI. IDEM libro octauo Disputationum.

HI demum sub condicione heredes instituti bonorum possessionem secundum tabulas etiam pendente condicione necdum impleta petere possunt, qui vtiliter sunt instituti. quòd si inutiliter quis sit institutus, nec ad bonorum possessionem inutilis institutio proficit.

Ad aliquem actum comprobandum sufficiunt ea, quæ necessaria sunt. licet ea, quæ necessaria non erant, essent adhibita, & non compareant.

VII. IVLIANVS libro vicesimotertio Digestorum.

CVm tabulæ testamenti plurium signis signatæ essent, & quædam ex his non parent[h], septem tamen signa maneant[i]: sufficit ad bonorum possessionem dandam septem testium signa comparere. licet non omnium qui signauerint, maneant signa.

h comparent,
i maneant

VIII. IDEM libro vicesimoquarto Digestorum.

SI ita scriptum sit, SEMPRONIVS EX PARTE DIMIDIA HERES ESTO. TITIVS, SI NAVIS EX ASIA VENERIT, EX PARTE TERTIA HERES ESTO. IDEM TITIVS SI NAVIS EX ASIA NON VENERIT, EX PARTE SEXTA HERES ESTO: Titius non ex duabus partibus heres scriptus, sed ipse sibi substitutus intellegi debet. adeoque non ex maiore parte[*] quàm[*] tertia scriptus videtur. secundum hanc rationem, cum sextans vacuus relinquatur, bonorum possessionem Titius accipiet non solum tertiæ partis, sed eius quoque quæ ex sextante eidem adcrescit. Qui filio impuberi substituitur ita, SI FILIVS MEVS MORIATVR PRIVSQVAM IN SVAM TVTELAM VENIAT, TVNC TITIVS MIHI HERES ESTO: sicut hereditatem vindicat perinde ac si verbum hoc MIHI adiectum nō esset, ita bonorum quoque eius possessionem accipere potest. Sed & cum in prænomine, cognomine[k] erratum est, is ad quem hereditas pertinet, etiam bonorum possessionem accipit. is autem, cuius nomen in testamento voluntate testatoris perductum[l] est, sicut ad adeūdam hereditatem, ita ad petendam bonorum possessionem scriptus non intellegitur, quamuis nomē eius legatur. Quidam testamentum in tabulis sibi fecit, filio autem impuberi per nuncupationē[m] substituit. respondi, sententiam prætoris in danda bonorum possessione eam esse: vt separatim patris, separatim filii heredes æstimari debeant. nam quemadmodum scripto filii[n] heredi separatim ab heredibus patris, ita nuncupato potest videri separatim[o] à[*] scriptis patris heredibus bonorum possessio dari.

k & cognomine
l inductum
m Bud. in anno. prior. in Pandec. ad l. vlt. de fena. perplexam diligenter quod sit nuncupatio
n heredi filio
o vt

IX. POMPONIVS libro secundo ad Sabinum.

VT bonorum possessio secundum pupillares tabulas admitti possit, requiritur an[*] patris testamentum signatum sit, licet secundæ tabulæ resignatæ proferantur.

X. PAVLVS libro octauo ad Plautium.

SI seruus sub condicione heres institutus sit, an bonorum possessionem accipere potest, dubitatur. & Scæuola noster probat posse.

XI. PAPINIANVS libro tertiodecimo Quæstionum.

QVI EX LIBERIS MEIS IMPVBES SVPERSTES MORIETVR, EI TITIVS HERES ESTO. duobus peregre defunctis, si substitutus ignoret, vter nouissimus decesserit: admittenda est Iuliani sententia, qui propter incertum condicionis, etiam prioris posse peti possessionem bonorum respondit. Filius heres institutus post mortem patris ab hostibus rediit. bonorū possessionem accipiet. & anni tēpus, à quo rediit, ei computabitur. Testamento facto Titius adrogandum se præbuit, ac postea sui iuris effectus vita decessit. scriptus heres si possessionem petat, exceptione doli mali summouebitur. quia dando se testator adrogandum testatur, cum capite fortunas quoque suas in familiam & domum alienā transferat[p]. Planè si sui iuris effectus, codicillis aut aliis litteris eodem testamento se mori velle declarauerit: voluntas, quæ defecerat, iudicio recenti redisse intellegetur: non secus ac si quis aliud testamentum fecisset, ac supremas tabulas incidisset, vt priores supremas relinqueret. nec putauerit quisquam nuda voluntate constitui testamentū. nō enim de iure testamenti maxime quæritur, sed viribus exceptionis, quæ in hoc iudicio, quamquam actori opponatur, ex persona tamē eius qui opponit, æstimatur.

p transfert,

Ad hoc vt heres possit hanc bonorum possessionem agnoscere, requiritur quod ipse certus sit demonstratus in testamento, & quod certa portio sibi deferatur: alias secus.

XII. PAVLVS libro septimo Quæstionum.

VT[q] scriptus heres adgnoscere possit bonorum possessionem, exigendum puto, vt & demonstratus sit propria demonstratione, & portio adscripta ei inueniri possit: licet sine parte institutus sit. nam qui sine parte heres institutus est, vacantem portionem, vel aliam assem occupat. quòd si ita heres scriptus sit, vt interdum[r] excludatur à testamento, eo quòd non inuenitur portio, ex qua institutus est: nec bonorum possessionem petere potest. id[s] euenit, si quis ita heredem instituat, TITIVS QVANTA EX PARTE PRIORE TESTAMENTO EVM HEREDEM SCRIPTVM HABEO, HERES ESTO: vel QVANTA EX PARTE CODICILLIS SCRIPTVM EVM HABEO, HERES ESTO: sic[t] scriptus non inuenitur. quòd si ita scripsero, TITIVS, SI EVM PRIORE TESTAMENTO EX SEMISSE SCRIPTVM HEREDEM HABEO, vel SI EVM CODICILLIS EX SEMISSE HEREDEM SCRIPSERO, EX SEMISSE HERES ESTO: sic accipiet bonorum possessionem quasi sub condicione heres scriptus.

q An scriptus
r interim
s idem
t si scriptus

SI A PARENTE QVIS MANVMISSVS SIT TIT. XII.

VLPIANVS libro quadragesimoquinto ad Edictum.

EMANCIPATVS à parēte in ea causa est, vt in contra tabulas bonorū possessione liberti patiatur exitum. quod æquissimū prætori visum est: †qua à parente beneficiū habuit bonorū quærendorū. quippe si filiusfamilias esset, quodcumque sibi adquireret, eius emolumentum patri quæreret. & ideo æquum est in hoc, vt parens exemplo patroni ad contra tabulas bonorum possessionem admittatur. Enumerantur igitur edicto personæ manumissorū sic, SI EO, QVEM PATER, AVVVS PATERNVS, PROAVVS PATERNI AVI PATER. Nepos ab auo manumissus dedit se adrogādū patri suo. siue manēs in potestate patris decesserit, siue manumissus diem suum obeat: solus admittetur auus ad eius successionem ex interpretatione edicti. quia perinde defert prætor bonorum possessionem, atque si ex seruitute manumissus esset. porrò si hoc esset, aut non esset adrogatus, quia adrogatio liberti admittenda non est: aut si obrepserit, patroni tamē nihilo minus ius integrum maneret. Si parens vel accepit pecuniam, vt emanciparet, vel postea tantum in eum filius quantum satis est contulit, ne iudicia eius inquietet: exceptione doli repellitur. Est & alius casus, quo bonorum possessionem contra tabulas parens non accipit. si fortè filius militare cœperit. nam Diuus Pius rescripsit, patrem[v] ad contra tabulas bonorum possessionem venire

† quia
v patrem suū

re non posse. Liberos autem manumissoris non venire ad contra tabulas bonorum possessionem filii, constar[a]: quamuis patroni veniant. Patrem autem accepta contra tabulas bonorum possessione, & ius antiquum, quod & sine manumissione habebat, posse sibi defendere, Iulianus scripsit. nec enim ei nocere debet quòd iura patronatus habebat, cum sit & pater.

a filii emancipati, constat.

II. GAIVS [libro quintodecimo ad Edictum prouinciale]

NOn vsque adeo exæquandus est patrono parens, vt etiã Fauiana aut Caluisiana actio ei detur. quia iniquum est ingenuis hominibus non esse liberam rerum suarum alienationem.

III. PAVLVS [libro octauo ad Plautium]

PAconius[b] ait, si turpes personas, veluti meretricem, à parente emãcipatus & manumissus heredes fecisset, totorum bonorum contra tabulas possessio parenti datur, aut constitutæ partis, si non turpis heres esset institutus. Si filius emancipatus testamento suo patrem suum præterierit, siue heredem instituerit: fideicommissa nõ cogetur pater præstare ex sua parte quæ ei debetur[c], etiam si adierit hereditatem. sed & si filia vel neptis manumissa sit, & pater vel auus præteritus petat bonorum possessionem: eadem quæ in filio dicenda sunt.

b Pantonius

c debet.

IIII. MARCELLVS [libro nono Digestorum]

PAtri qui filium emancipauit, de his quę libertatis causa imposita fuerint, prætor nihil edicit. & ideo frustra pater operas stipulabitur de filio.

V. PAPINIANVS [libro vndecimo Quæstionum]

DIuus[d] Traianus filium, quem pater male contra pietatem adficiebat[e], coegit emãcipare, qui postea defuncto, pater vt manumissor bonorum possessionem sibi competere dicebat. sed consilio Neratii Prisci, & Aristonis ei propter necessitatem soluẽdæ pietatis denegata est.

d Coniunge l. 30. ad Trebell.

e Huc pertinet grauissimus locus apud Cic. in Orat. pro Cluentio aduersus Sassiã eius matrem.

DE BONORVM POSSESSIONE EX TESTAMENTO MILITIS

TITVLVS XIII.

Hinc sumpta sunt magna ex parte quæ leguntur sub tit. de testa. milit.

VLPIANVS [libro quadragesimoquinto ad Edictum]

NON DVBIVM est, quin debeant ratæ voluntates esse eorum, qui in hosticolo[f] suprema iudicia sua quoquo modo ordinassent, ibidemque diem suum obiissent. quamquam enim distet condicio militum ab his personis, quas constitutiones principales separent: tamẽ qui in procinctu versantur, cum eadem pericula experiantur, iura quoque eadem meritò sibi vindicant. Omnes igitur omnino, qui eius sunt condicionis, vt iure militari testari non possint, si in hosticolo[g] deprehendantur, & illic decedent: quomodo velint, & quomodo possint, testabuntur: siue præses quis sit prouinciæ, siue legatus, siue quis alius qui iure militari testari non potest. Item nauarchos & trierarchos classium iure militari posse testari, nulla dubitatio est. In classibus omnes remiges, & nautæ milites sunt. item vigiles milites sunt. & iure militari eos testari posse, nulla dubitatio est. Si quis militum ex alio numero translatus sit in alium, quamuis & hinc sit exemptus, & illo nondum peruenerit: tamen poterit iure militari testari. est enim miles, quamuis in numeris non sit.

f hostico loco. ita lege, non autem hostico, aut hostili loco.

g hostili loco

DE IVRE[h] PATRONATVS

TITVLVS XIIII.

h De iure patronorum in libertos vide quæ de antiquis & variis legibus refert Alex. ab Alex. lib. Genia. die. 3. cap. 20.

VLPIANVS libro nono de officio proconsulis

PATRONORVM querellas aduersus libertos præsides audire, & non translaticie exsequi debent: cum si ingratus libertus sit, non impune ferre eum oporteat. sed si quidem inofficiosus patrono, patronæ, liberisve eorum sit: tantummodo castigari eum sub comminatione aliqua seueritatis non defuturæ, si rursum causam querellæ præbuerit, & dimitti oportet. enimuero si contumeliam fecit, aut conuicium eis dixit: etiam in exilium temporale dari debebit. quòd si manus intulit, in metallum dandus erit. idem & si calumniam aliquam eis instruxit, vel delatorem subornauit[i], vel quam causam aduersus eos temptauit.

i subordinauit.

II. IDEM [libro primo Opinionum]

LIberti homines[k] negotiatione licita prohiberi à patronis non debent.

k omnino à

III. MARCIANVS [libro secundo Institutionum]

SI quis tutor datus, cum sibi legata esset ancilla, & rogatus eam manumittere, manumiserit adgnito legato, & tutela pupilli se excusauerit: Diui Seuerus[l] & Antoninus rescripserunt, hunc esse quidem patronum, sed omni commodo patronatus carere.

l Verus

IIII. IDEM [libro quinto Institutionum]

IVra libertorum patronorum liberis, cum pater eorum erat perduellionis damnatus, salua esse Diui Seuerus & Antoninus benignissime rescripserunt. sicut ex alia causa punitorum liberis iura libertorum salua[m] sunt.

m Vide in hanc locum quæ de Marco Antonino refert Vulcatius Gallicanus in Auidio Cassio.

V. IDEM [libro tertiodecimo Institutionum]

DIuus Claudius libertum, qui probatus fuerit patrono delatores summisisse, qui de statu eius facerent ei quæstionem, seruum patroni esse iussit reum libertum. Imperatoris nostri rescripto cauetur, vt si patronus libertum suum non aluerit, ius patroni perdat.

VI. PAVLVS [libro secundo ad legem Aeliam Sentiam]

ADigere iureiurando, ne nubat liberta, vel liberos tollat, intellegitur etiam is qui libertum iurare patitur. sed si ignorante eo suus filius adegerit, stipulatus[n] fuerit: nihil ei nocebit. certe si iussu patroni is qui in potestate est, idem fecerit: dicendum est, eum hac lege teneri. Stipulatus est centum operas, aut in singulas aureos quinos dari. non videtur contra legem stipulatus: q[...] potestate liberti est operas dare. Quamuis nulla persona lege excipiatur, tamen intellegendum est de his legem sentire, qui liberos tollere possunt. itaq; si castratum libertum iureiurando quis adegerit, dicendum est, non puniri patronum hac lege. Si patronus libertam iureiurando adegerit, vt sibi nuberet: si quidem ducturus eam adegit, nihil contra legem fecisse videbitur. si verò non ducturus, propter hoc solum adegit, ne alii nuberet: fraudẽ legi factam Iulianus ait. & perinde patronum teneri, ac si coëgisset iurare libertam non nupturam. Lege[o] Iulia de maritandis ordinibus permittitur[p] iusiurandum, quod liberto in hoc impositum[q] est, ne vxorem duxerit, libertæ, ne nuberet: si modò nuptias contrahere rectè velint.

n stipulatusúe

o Huius legis alia quædã capita colligit Dua. 2. dissput. cap. 20.

p remittitur

q oppositum

VII. MODESTINVS [libro singulari de Manumissionibus]

DIuus[r] Vespasianus decreuit, vt si qua hac lege venierit, ne prostitueretur, & si prostituta esset, vt esset libera: si postea ab emptore alii sine condicione venit, ex lege venditionis liberam esse, & libertam prioris venditoris. Mandatis Imperatorum cauetur, vt etiam in prouinciis præsides de querellis patronorum ius dicentes secundum delictum admissum libertis pœnas irrogent. Interdum illæ pœnæ à liberto ingrato exiguntur, vel pars bonorum eius aufertur, & patrono datur: vel fustibus cæditur, & ita absoluitur.

r Coniunge l. 6. de lib. agnosc.

VIII. IDEM [libro sexto Regularum]

SEruum à filiofamilias milite manumissum, Diuus Hadrianus rescripsit, militem libertum suum facere, non patris. Seruus non manumissus libertatem consequitur is qui ea lege distractus est, vt manumittatur intra tempus, quod superueniens, licet non manumittatur, facies tamen libertum emptoris.

VIIII. IDEM [libro nono Regularum]

FIlii hereditate paterna se abstinentes, ius, quod in libertis habẽt paternis, non amittunt. idem & in emancipato. Vt in bonis liberti locum quidam[s] non haberent, lege excipiuntur: rei capitalis damnatus, si restitutus non est: si index cuius flagitii sit, fueritve: vel maior annis vigintiquinque cum esset, capitis accusauerit libertum paternum.

s quidem

X. TERENTIVS CLEMENS libro nono ad legem Iuliam & Papiam]

EVm patronum, qui capitis libertum accusasset, excludi à bonorum possessione contra tabulas, placuit. Labeo[t] existimabat capitis accusationem eam esse, cuius pœna mors, aut exilium esset. Qui nomen detulit, accusasse intellegendus est: nisi abolitionem petit. idque etiam Proculo placuisse Seruilius[v] refert.

t Sentētiā Labeonis retulit supra Africanus l. edicto. de bon. poss. c. t.

v Seruius

XI. VLPIANVS [libro decimo ad legem Iuliam & Papiam]

IS autem nec ad legitimam hereditatem, quæ ex lege duodecim tabularum defertur, admittitur.

XII. MODESTINVS [libro primo Responsorum]

GAius Seius decedens testamento ordinato, inter filios suos[x] Iulium libertum suum, quasi & ipsum filium, ex parte heredem nominauit. quæro, an huiusmodi scriptura possit liberto statum condicionis mutare. Modestinus respondit, statum mutare non posse.

x suos & Iulium

XIII. IDEM [libro primo Pandectarum]

FIliusfamilias seruum peculiarem manumittere non potest. iussu tamen patris manumittere potest. qui manumissus libertus fit[y] patris.

y fit

Iurisiurandi & rei indicatæ differentia.

XIIII. VLPIANVS [libro quinto ad legem Iuliam & Papiam]

SI iurauero me patronum esse: dicendum est, non esse me quantum ad successionem patronum. quia iusiu-

randum patronum non facit. aliter atque si patronum esse pronuntiatum sit. tunc enim sententiæ[a] stabitur.

XV. PAVLVS libro octauo ad legem Iuliam & Papiam

QVi contra legem Aeliam Sentiam ad iurandum[b] libertum adegit, nihil iuris habet nec ipse, nec liberi eius.

Alienatio facta in fraudem legis ipso iure non valet: facta autem in fraudem hominis valet, sed per reuocatoriam rescinditur.

XVI. VLPIANVS libro decimo ad legem Iuliam & Papiam

SI libertus minorem se centenario in fraudem legis fecerit[c]: ipso iure non valebit id quod factum est. & ideo quasi in centenarii liberti bonis locum habebit patronus. quidquid igitur quaqua ratione alienauit, ea alienatio nullius momenti est. Plane si qua alienauerit in fraudem patroni, adhuc tamen post alienationem maior centenario remaneat: alienatio quidem vires habebit, verumtamen per Fauianam & Caluisianam actionem reuocabuntur quæ per fraudem sunt alienata. & ita Iulianus sæpissime scribit[d], eoque iure vtimur. diuersitatis autem ea ratio est[e]: quotiens in fraudem legis fit alienatio, non valet quod actum est. in fraudem autem fit, cum quis se minorem centenario facit ad hoc, vt legis præceptum euertat. at cum alienatione facta nihilo minus centenarius est, non videtur in fraudem legis factum, sed tantum in fraudem patroni. ideirco Fauiano vel Caluisiano iudicio reuocabitur id quod alienatum est. Si quis plures res simul alienando, minorem se centenario fecerit, quarum vna[f] reuocata vel omnium partibus maior centenario efficitur: vtrum reuocamus omnes, an pro rata ex singulis, vt[g] ex centenarium eum faciamus? magisque est, vt omnium rerum alienatio facta nullius momenti sit. Si quis plane non semel[h] alienauerit, sed quasdam res ante, quasdam postea: alienatio earum rerum, quæ postea alienatæ sint, ipso iure non reuocabitur, sed priorum[i]. in posterioribus Fauianæ[k] locus erit.

Delictum aui vel patris non nocet nepoti, vel filio in iure libertorum.

XVII. IDEM libro vndecimo ad legem Iuliam & Papiam

„ DIui fratres in hæc verba rescripserunt. Comperimus
„ a peritioribus dubitatum aliquando, an nepos cōtra
„ tabulas aui sui liberti bonorum possessionem petere possit,
„ si eum libertum pater patris, cum annorum viginti quin-
„ que esset, capitis accusasset. & Proculum sanè non leuem
„ iuris auctorem in hac opinione fuisse, vt nepoti in huius-
„ modi causa non putaret dandam bonorum possessionem.
„ cuius sententiam nos quoque secuti sumus, cum rescribe-
„ remus ad libellū Cæsidiæ[l] Longinæ. sed & Volusius Mæ-
„ cianus amicus noster, vt & iuris ciuilis præter veterem &
„ bene fundatam peritiam anxie diligens, religione rescri-
„ pti nostri ductus,[m] sicut coram nobis adfirmauit, non ar-
„ bitratum se aliter respondere debere. sed cum & ipso Mæ-
„ ciano, & aliis amicis nostris iurisperitis adhibitis plenius
„ tractaremus: magis visum est, nepotem neq; verbis neque
„ sententia legis, aut edicti prætoris, ex persona vel nota pa-
„ tris sui excludi à bonis aui sui liberti. plurium etiam iuris
„ auctorum, sed & Salui Iuliani amici nostri clarissimi viri
„ hanc sententiam fuisse. Item quæsitum est, si patroni filius capitis accusauerit libertum: an hoc noceat liberis ipsius. & Proculus quidem in hac fuit opinione, notam adspersam patroni filio liberis eius nocere. Iulianus autem negauit. sed hic idem, quod Iulianus, erit dicendum.

XVIII. SCAEVOLA libro quarto Responsorum

QVæro an libertus prohiberi potest a patrono in eadem colonia, in qua ipse negotiatur, idem genus negotii exercere. Scæuola respondit, non posse prohiberi.

XVIIII. PAVLVS libro primo Sententiarum

INgratus libertus est, qui patrono obsequium non præstat, vel res eius, filiorumve tutelam administrare detrectat[n].

XX. IDEM libro tertio Sententiarum

SIcut testamento facto decedente liberto potestas datur patrono, vel libertatis causa imposita petere, vel partis bonorum possessionem: ita & cum intestato decesserit, earum rerum electio ei manet.

XXI. HERMOGENIANVS libro tertio Iuris epitomarum

SIue patronus siue libertus deportetur, & post restituatur, amissum[o] patronatus & petendæ contra tabulas bonorum possessionis ius recipitur. quod ius seruatur, & si in metallum patronus vel libertus damnatus restituatur. Excluditur contra tabulas bonorum possessione patronus, & si ex vncia heres instituatur, & id quod deest ad supplendam debitam portionem, per seruum iudicio liberti sine condicione & dilatione ei[p] hereditate, vel legato, siue fideicommisso quæri potest. Ex duobus patronis vnus ex debita parte heres institutus sine condicione & dilatione contra tabulas bonorum possessionem petere non poterit. licet si minor ei portio esset relicta, & contra tabulas bonorum possessionem petisset, alia etiam portio ei adcrescere potuisset. Naturales liberi liberti exheredati facti, alio ex parte herede instituto, si per seruum ex alia parte parenti successerint: obsciuntur patrono. Liberti filius heres institutus, si bona repudiauerit, patronus[q] non excluditur.

XXII. GAIVS libro singulari de Casibus

SAtis constat, [vt] etiam si in potestate sit parentis filius patronæ, nihilo minus legitimo iure ad eum pertinere hereditatem.

XXIII. TRYPHONINVS libro quintodecimo Disputationum

SI filius patris necem inultam reliquerit, quam seruus detexit, & meruit libertatem: dixi non habendum pro patroni filio, quia indignus est. Cum ex falsis codicillis, qui veri aliquo tempore crediti sunt, heres ignorans quasi ex fideicommisso libertatem seruis præstitisset, rescriptum est à Diuo Hadriano, liberos quidem eos esse: sed æstimationem sui præstare debere. & hos libertos manumissoris esse recte probatur: quia saluum est etiam in his libertis ius patroni.

XXIIII. PAVLVS Imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum siue decretorum ex libris sex libro primo

CAmelia[r] Pia ab Hermogene appellauerat[s], quod diceret iudicem de diuidenda hereditate, inter se & coheredem non tantum res, sed etiam libertos diuisisse. nullo enim iure id eum fecisse. placuit nullam esse libertorum diuisionem. alimentorum autem diuisionem à iudice inter coheredes factam eodem modo ratam esse.

DE OBSEQVIIS[t] PARENTIBVS ET PATRONIS PRAESTANDIS TIT. XV.

VLPIANVS libro primo Opinionum

ETIAM MILITIBVS pietatis ratio in parentes constare debet. quare si filius miles in patrem aliqua commisit, pro modo delicti puniendus est. Et inter collibertos matrem & filium pietatis ratio secundum naturam salua esse debet. Si filius matrem aut patrem, quos venerari oportet, contumeliis adficit, vel impias manus eis infert: præfectus vrbis[v] delictum ad publicam pietatem pertinens, pro modo eius vindicat. Indignus militia iudicandus est, qui patrem & matrem, [à] quibus se educatum dixerit, maleficos appellauerit.

II. VLPIANVS libro quartodecimo Digestorum

HOnor parentium ac patronorum tribuendus est, vt quamuis per procuratorem iudicium accipiant, nec actio de dolo, aut iniuriarum in eos detur. licet enim verbis edicti non habeantur infames ita condemnati, re tamen ipsa & opinione hominum non effugiunt infamiæ notam. Interdictum quoque vnde vi non est aduersus eos reddendum.

III. MARCELLVS libro singulari Responsorum

TItius puerum emit, quē post multos annos venire[x] iussit. postea exoratus accepto ab eo[y] pretio eum manumisit. quæro, an eum filius & heres manumissoris vt ingratum accusare possit. respondit posse, si nihil aliud esset impedimento. nam plurimum interesse, à suo seruo quis, vel etiam ab amico eius acceptis nummis dederit libertatem: an ab eo seruo, qui cum esset alienus, in fidem eius deuenit. etenim ille, etiam si non gratuitum, beneficium tamen præstitit. ille nihil amplius quam operam suam accommodare videri potest.

IIII. MARCIANVS libro secundo Publicorum iudiciorum

PEr procuratorem ingratum libertum posse argui, Diuus Seuerus[z] & Antoninus rescripserunt.

V. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

PArens, patronus, patrona, liberive aut parentes patroni, patronæve, neque si ob negotium faciendum, vel non faciendum pecuniam accepisse dicerentur, in factum actione[A] tenentur. sed nec famosæ actiones aduersus eos dantur, nec hæ quidem quæ doli vel fraudis habent mentionem.

VI. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum

NEc serui corrupti agetur.

VII. VLP

Marginal notes:
a sententiæ — b iurandū — c fecit — d scripsit. — e quia quoties — f quarum vna omnium partium reuocata maior centenario — g vt ex singulis centenarius — h simul — i prius — k Fauianæ & Caluisianæ — l Cepidiæ al. Celsidiæ — m ductus est, vt coram nobis adfirmauerit, — n detrectat. — o amissi patronatus — p in hæreditate, — q patronum non excludit. — r Carmeliæ — s Hoc caput totis verbis paululum immutatis sub titu. fam. erc. est, l. quadam. — t De obsequiis à liberis & libertis parentibus, &c. — v vrbi — x venire — y eius pretio — z Verus — A Ex edicto de calumniatoribus: ex cuius interpretatione sumptam esse hanc l. & i. inscriptio horū ll. & l. i. de calūn. indicat.

VII. VLPIANVS libro decimo ad Edictum

Licet famosæ non sint. & in quantum facere possunt, condemnantur. nec exceptiones doli patiuntur, vel vis, metúsve causa: vel interdictum vnde vi, vel quod vi patiútur. nec deferentes iusiurandum de calumnia iurant. nec non etsi ventris nomine in possessionem calumniæ causa missa dicatur patrona, libertus hoc dicens non audietur. quia de calumnia patroni queri non debet. his etiam personis etiam in ceteris partibus edicti honor habebitur. honor autem his personis habebitur ipsis: non etiam interuentoribus eorum. & si fortè ipsi pro aliis interueniát, honor habebitur.

VIII. PAVLVS libro decimo ad Edictum

Heres liberti omnia iura integra extranei hominis aduersus patronum defuncti habet.

VIIII. VLPIANVS libro sexagesimosexto ad Edictum

Liberto[a] & filio semper honesta & sancta persona patris ac patroni videri debet.

a Coniunge l. 8. fam. qua. de re in dic.

X. TRYPHONINVS libro septimodecimo Disputationum

Nullum ius libertatis causa impositorum habet in mancipato[b] filio: quia nihil imponi liberis solet. nec quisquam dixit, iureiurando obligari filium patri manumissori, vt libertum patrono. nam pietatem liberi parentibus, non operas debent.

b patre in emancipato

XI. PAPINIANVS libro tertiodecimo Responsorum

Liberta ingrata non est, quòd arte sua contra patronæ voluntatem vtitur.

LIBER TRIGESIMVS OCTAVVS.

DE OPERIS LIBERTORVM.

PAVLVS libro singulari de variis lectionibus

Operæ sunt diurnum officium.

II. VLPIANVS libro trigesimo octauo ad Edictum

Hoc edictum prætor proposuit coartandæ persecutionis libertatis causa impositorum. animaduertit enim rem istam, libertatis causa impositorú præstationem vltra[c] excreuisse: vt premeret atque oneraret libertinas personas. initio igitur prætor pollicetur se iudicium operarum daturum in libertos & libertas.

c vltra modū

III. POMPONIVS libro sexto ad Sabinum

Operas stipulatus, ante peractum diem operam eius diei petere non potest. nec pars operæ per horas solui potest: quia id est officiú diurni. itaque nec ei liberto, qui sex horis dumtaxat ante meridianis præsto fuisset, liberatum eius diei contingit.

IIII. IDEM libro quarto ad Sabinum

A Duobus manumissus vtrique operas promiserat. altero ex his mortuo, nihil est quare nó filio eius, quáuis superstite altero, operarú detur petitio. nec hoc quicquam cómune habet cum hereditate aut bonorum possessione. perinde enim operæ[d] à libertis, ac pecunia credita petitur. hæc ita Aristo scripsit: cuius sententiam puto veram. nam etiam præteritarum operarum actionem dari heredi extraneo sine metu exceptionis placet. dabitur igitur & viuo altero patrono.

d opera

V. VLPIANVS libro quintodecimo ad Sabinum

Si quis operas sit stipulatus sibi liberisque suis, etiam ad postumos peruenit[e] stipulatio.

e pertinet

VI. IDEM libro vicesimosexto ad Sabinum

Fabriles operæ, cæteræque quæ quasi in pecuniæ præstatione consistunt, ad heredem transeunt. officiales verò non transeunt.

De obligatione iurisiurandi.

VII. IDEM libro vicesimo octauo ad Sabinum

Vt[f] iurisiurandi obligatio cótrahatur, liberum esse oportet qui iuret: & libertatis causa iurare. Planè quæritur, si quis liberto suo legauerit, si filio suo iurauerit se decem operarum nomine præstaturum: an obligetur iurando[g]. & Celsus Iuuentius obligari cum ait. parúque referre, quam ob causam de operis libertus iurauerit. & ego Celso adquiesco. Iurare autem debet post manumissionem, vt obligetur. & siue statim siue post tempus iurauerit, obligatur. Iurare autem debet operas, donum, munus se præstaturum. operas qualescumque, quæ modò pro[h] iure licito imponuntur. Rescriptum est à Diuo Hadriano, & deinceps, cessare operarum persecutionem aduersus eum qui ex causa fideicommissi ad libertatem perductus est. Dabitur & in impuberem, cum adoleuerit, operarum actio. sed interdum & quamdiu impubes est. nam huius quoque est ministerium, si forte vel librarius vel nomenculator[i] vel calculator sit, vel histrio, vel alterius voluptatis artifex. Si liberi patroni ex inæqualibus partibus essent instituti, vtrum pro parte dimidia, an pro hereditariis habeant operarum actionem? & puto verius, liberos pro æqualibus[k] habituros actionem. Parui autem refert, in potestate fuerint liberi, an verò emancipati. sed si in adoptionem datum heredem scripserit patronus, magis est, vt operæ ei debeantur. Nec patronæ liberi summouentur ab operarum petitione.

f Coniunge l. 33. de iureiur.

g iureiurando.

h probè iurare existimo hoc t in Florent pro minuscula v. non pro h. posita esse: vt sensus sit, quæ iuxta modum, & quod iure licet, imponuntur.

i nomenclator. al. mensurator est autem nomenclator, qui ciuium nomina tenebat, & candidato, aut cū populo agenti suggerebat.

k æqualibus partibus

VIII. POMPONIVS libro octauo ad Sabinum

Siquando duobus patronis iurauerit libertus operas se daturum, Labeoni placet & deberi, & peti posse partem operæ. cum semper præterita opera, quæ iam dari non possit, petatur. quod contingit, si vel ipsis patronis iuretur, vel promittatur, vel communi eorum seruo: vel complures heredes vni patroni existant. Pro liberto iurante fideiubere quemuis posse placet.

VIIII. VLPIANVS libro trigesimoquarto ad Sabinum

Operæ in rerum natura non sunt. sed officiales quidem futuræ nec cuiquam alii deberi possunt, quàm patrono: cum proprietas earum & in edentis persona, & in eius cui eduntur, constitit[l]. fabriles autem, aliæve eius generis sunt, vt à quocumque cuicumque solui possint. sanè enim si in artificio sint, iubente patrono & aliis edi possunt.

l constitit.

X. POMPONIVS libro quintodecimo ad Sabinum

Seruus patroni à liberto male ita stipulatur, OPERAS MIHI DARE SPONDES? itaque patrono dari stipulandum est. Libertus operarum nomine ita iurando, PATRONO AVT LVCIO TITIO, soluere Lucio Titio non potest, vt à patrono liberetur.

XI. IVLIANVS libro vicensimosecundo Digestorum

Nihil autem interest, extraneus sit Lucius Titius, an filius.

XII. POMPONIVS libro quintodecimo ad Sabinum

Quia aliæ operæ erunt, quæ Lucio Titio dantur. sed si libertatis causa pecuniá promittat libertus egenti[m] patrono aut Titio, omnimodo adiectio Titii valet.

m agenti patrono. Flor. magis probo & supra notaui egēti mutatum esse in agenti.

XIII. VLPIANVS libro trigensimooctauo ad Edictum

Si quis hac lege emptus sit, vt manumittatur, & ex cóstitutione Diui Marci peruenerit ad libertatem: operæ ei impositæ nullum effectum habebunt. sed nec cui bona addicta[n] sunt ex constitutione Diui Marci libertatú conseruandarum causa, poterit operas petere, neque ab his qui directas, neque ab his qui fideicommissarias[o] acceperunt: quamuis fideicommissarias[p] libertates qui acceperunt, ipsius liberti efficiantur. non enim sic sunt liberti, vt sunt proprii, quos nulla necessitate cogente manumisimus. Iudicium de operis tunc locum habet, cum operæ præterierint. præterire autem non possunt antequam incipiant cedere. & incipiút posteaquam fuerint indictæ. Etiam si vxorem habeat libertus, non prohibetur patronus operas exigere. Si impubes sit patronus, voluntate eius non videtur liberta nupta: nisi tutoris auctoritas voluntati accesserit. rati quoque habitio patrono obest in nuptiis libertæ.

n addita aliàs adiecta

o fideicōmissas libertates

p fideicommissas

XIIII. TERENTIVS CLEMENS libro octauo ad legem Iuliam & Papiam

Planè cum desierit nupta esse, operas peti posse, omnes fere consentiunt.

XV. VLPIANVS libro trigensimooctauo ad Edictum

Libertus, qui post indictionem operarum valetudine impeditur, quo minus præstet operas, non tenetur. nec enim potest videri per eum stare, quo minus operas præstet. Neque[q] promitti, neque solui, nec deberi, nec peti pro parte poterit opera. ideo Papinianus subiicit, si non vna, sed plures operæ sint, & plures heredes existant patrono qui operas stipulatus est: verum est, obligationem operarum numero diuidi. denique Celsus libro duodecimo scribit, si communis libertus patronis duobus operas mille daturum se iurauerit, aut communi eorum seruo promiserit: quingenas[r] potius deberi, quam singularú operarum dimidias.

q Et atque

r quinquagenas

XVI. PAVLVS libro quadragesimo ad Edictum.

Eius artificii, quod post manumissionem didicerit[a] libertus, operas debebit præstare: si hæc sint, quæ quandoque honeste & sine periculo vitæ præstantur. nec semper hæ quæ manumissionis tempore præstari debuerint[b]. sed si turpes operas postea exercere cœperit, præstare debebit eas, quas manumissionis tempore præstabat. Tales patrono operæ dantur, quales ea ætate, dignitate, valetudine, necessitate, proposito, ceterisque eius generis, in vtraque persona æstimari debent.

[a didicerat. b debuerint.]

XVII. IDEM libro singulari de Iure patronatus.

Nec audiendus est patronus, si poscit[c] operas, quas vel ætas recusat[d], vel infirmitas corporis non patiatur, vel quibus institutum vel propositum vitæ minuitur[e].

[c poscat. d recuset. e minuatur.]

XVIII. IDEM libro quadragensimo ad Edictum.

Suo victu vestituque operas præstare debere libertum, Sabinus ad edictum prætoris vrbani libro quinto scribit. quòd si alere se non possit, præstanda ei à patrono[f] alimenta.

[f patrono esse]

XVIIII. GAIVS libro quartodecimo ad Edictum prouinciale.

Ut certe ita exigendæ sunt ab eo operæ, vt his quoque diebus, quibus operas edat, satis tẽpus[g] ad quæstum faciendum, vnde ali possit, habeat.

[g temporis]

XX. PAVLVS libro quadragensimo ad Edictum.

Quod nisi fiat, prætorem ipsam patrono denegaturum operarum præstationem. idque est verum: quia vnusquisque quod spopondit, suo impendio dare debet, quamdiu id quod debet, in rerum natura est. Ex prouincia libertum Romam venire debere ad reddendas operas, Proculus ait: sed qui dies interea cesserint, dum Romam venit, patrono perire. dummodo patronus, tamquam vir bonus, † & diligens paterfamilias Romæ moraretur, vel in prouinciam proficiscatur. ceterum si vagari per orbem terrarum velit, non esse iniungendam necessitatem liberto, vbique eum sequi.

[† ac]

XXI. IAVOLENVS libro sexto ex Cassio.

Operæ enim[h] loco edi debent, vbi patronus moratur, sumptu scilicet & vectura patroni.

[h eo loco]

XXII. GAIVS libro quartodecimo ad Edictum prouinciale.

Cum patronus operas stipulatus sit, tunc scilicet committitur stipulatio, cum poposcerit, nec libertus præstiterit. nec interest, adiecta sint hæc verba, CVM POPOSCERO, an nõ sint adiecta. aliud enim est de operis, aliud de ceteris rebus. cum enim operarum editio nihil aliud sit, quàm officii præstatio: absurdum est credere, alio die deberi officium, quam quo is vellet[i], cui præstandum est. Cum libertus promiserit patrono operas se daturum, neque adiecerit, liberisque eius: constat liberis eius ita demum deberi, si patri heredes extiterint. heredes tamen[k] extitisse liberos parẽtis, ita demum prodesse ad operarum petitionem Iuliano placet, si non per alium heredes extiterunt[l]. Itaque si quis exheredato emancipato filio seruum eius heredem instituerit, & per eum seruum heres extiterit filius: repelli eum ab operarum petitione debere, perinde ac repelleretur patronus qui operas non imposuisset, vel quas imposuit reuendidisset. In omnibus operis præcipue obseruandum est, vt temporis spatia, quæ ad curam corporis necessaria sunt, liberto relinquantur.

[i volet, k autem l exstiterint.]

XXIII. IVLIANVS libro vicensimosecundo Digestorum.

Hæ[m] operæ, quas libertus promisit, multum distant à fabrilibus vel pictoriis operis. denique si libertus faber aut pictor fuerit, quamdiu id artificium exercebit, has operas patrono præstare cogitur. quare sicut fabriles operas quis potest sibi aut Titio stipulari, ita patronus à liberto operas sibi aut Sempronio recte stipulatur. & libertus obligatione soluetur, si tales operas extraneo dederit, quales patrono præstando liberaretur. Si patroni plures consulto in diuersas regiones discesserint, & liberto simul operas indixerint: potest dici diem operarum cedere, sed libertum non obligari: quia non per eum, sed per patronos staret[n], quo minus operæ dentur. sicut accidit, cum ægrotanti liberto operæ indicuntur. quòd si diuersarum ciuitatium patroni sint, & in sua quisque moretur: consentire debent in operis ab eo accipiendis. durũ alioquin[o] est eum, qui se liberare potest decem diebus operando, simul operis indictis, si in accipiendis non consentiant, compelli ad præstandam alteri quinque operarum æstimationem.

[m Coniunge l. in stipulationibus. § operarum. de verb. oblig. n stet, o aliquando. Flor. maior est.]

XXIIII. IDEM libro quinquagensimosecundo Digestorum.

Quotiens certæ[p] species operarum in stipulationem deducitur[q], veluti pictoriæ, fabriles: peti quidem non possunt, nisi præteritæ. quia etsi non verbis, at[r] re ipsa inest obligationi[s] tractus temporis. sicuti cum Ephesi dari stipulemur, dies continetur. & ideo inutilis est hæc stipulatio, OPERAS TVAS PICTORIAS CENTVM HODIE DARE SPONDES? cedunt tamen operæ ex die interpositæ stipulationis. sed operæ, quas patronus à liberto postulat, confestim non cedunt. quia id agi inter eos videtur, ne ante cederent, quàm indictæ fuissent. scilicet quia ex commodo patroni libertus operas edere debet. quod in fabro vel pictore dici non conuenit.

[p certæ species q deducuntur, r attamen re s stipulationi]

XXV. IDEM libro sexagensimoquinto Digestorum.

Patronus, qui operas liberti sui locat, non statim intellegendus est mercedem ab eo capere, sed hoc ex genere operarum, ex persona patroni atque liberti colligi debet. nam si quis pantomimum vel archimimum libertum habeat, & eius[t] mediocris patrimonii sit, vt non aliter operis eius vti possit, quàm locauerit eas: exigere magis operas, quàm mercedem capere existimãdus est. Item plerumque medici seruos eiusdem artis libertos perducunt, quorum operis perpetuo vti non aliter possunt, quam vt eas locent. ea & in ceteris artificibus dici possunt. sed qui operis liberti sui vti potest, & locãdo pretium earum consequi mallet: is existimandus est mercedem ex operis liberti sui capere. Nonnumquam autem ipsis libertis postulantibus patroni operas locant. quo facto pretium magis operarum, quàm mercedem capere existimandi sunt.

[t is mediocris]

XXVI. ALFENVS VARVS libro septimo Digestorum.

Medicus libertus[v], quod putaret, si liberti sui medicinam nõ facerent, multo plures impetraturum[x] sibi[y] habiturum: postulabat vt sequerentur se, neque opus facerent. id ius est, nec ne? respondit, ius esse: dummodo †liberales operas ab eis exigeret. hoc est, vt adquiescere eos meridiano tempore, & valetudinis, & honestatis suæ rationem habere sineret. Item rogaui, si eas operas liberti dare nollent, quanti oporteret æstimari. respondit, quãtum ex illorum operis fructus, non quantũ ex incommodo dando illis, si prohiberet eos medicinam facere, cõmodi[z] patronus consecuturus esset.

[v patronus. x imploratos. Flo. lectionẽ pulchre tuetur aduersus Haloandrũ Duar. 1. disput. c. 34. y se † liberas z commodi]

XXVII. IVLIANVS libro primo ex Minicio.

Si libertus artem pantomimi[A] exerceat, verum est, debere eum non solùm ipsi patrono, sed etiam amicorum ludis gratuitam operam præbere. sicut eum quoque libertum, qui medicinam exercet, verum est, volũtate patroni curaturum gratis amicos eius. neque enim oportet patronum, vt operis liberti sui vtatur, aut ludos semper facere, aut ægrotare.

[A Pãtomimus omniũ imitator dicitur, & effector. Solebãt autem veteres eius opera vti in recitandis præsertim tragœdiis. Alc. ad l. 4. de postl. sub. n. C.]

XXVIII. PAVLVS libro singulari de Iure patronatus.

Si duorum, pluriumve communis liberta vnius patroni voluntate nupserit: alteri patrono ius operarum manet.

XXVIIII. VLPIANVS libro sexagensimoquarto ad Edictum.

Si[B] operarum iudicio actum fuerit cum liberto, & patronus decesserit: conuenit translationem heredi extraneo non esse dandam. filio autem, etsi heres non extat, etsi lis contestata non fuerat[C], tamen omnimodo competit[D], nisi exheredatus sit.

[B Ex tit. de reb. auth. iud. possid. C fuerit. D competere.]

De boni viri arbitrio.

XXX. CELSVS libro duodecimo Digestorum.

Si libertus ita iurauerit, dare se[E] quod operas patronus arbitratus sit: non aliter ratum fore arbitrium patroni, quàm si æquum arbitratus sit. & ferè ea mens est personam arbitrio substituentium, vt quia sperent eum[F] recte arbitraturum, id faciant: non quia vel immodice obligari velint. In libertam, quæ voluntate patroni nupsit, præteritarum ante nuptias operarum actio datur.

[E se tot operas, quot patronus F eũ rectè arbitraturum.]

XXXI. MODESTINVS libro primo Regularum.

Operis non impositis manumissus, etiam si ex sua voluntate aliquo tempore præstiterit, compelli ad præstandas quas non promisit, non potest.

XXXII. IDEM libro sexto Pandectarum.

Si quis onerandæ libertatis causa pecuniam patrono repromiserit, non tenetur. vel patronus si pecuniam exegerit, bonorum possessionem contra tabulas eius nõ potest petere.

XXXIII. IAVOLENVS libro sexto ex Cassio.

Imponi operæ ita vt ipse libertus se alat, non possunt.

XXXIIII. POMPONIVS libro vicensimosecundo ad Quintum Mucium.

Interdum & deminutionẽ, & augmentũ, & mutationem recipere obligationes operarũ sciendum est. nam dum languet libertus, patrono operæ, quæ iam cedere cœperunt, pereunt. sed si liberta, quæ operas promisit, ad eam

ad eam dignitatem peruenit, vt inconueniens sit præstare patrono operas: ipso iure hæ intercident.

XXXV. PAVLVS libro secundo ad legem Iuliam & Papiam.

LIberta maior quinquaginta annis operas præstare patrono non cogitur.

XXXVI. VLPIANVS libro vndecimo ad legem Iuliam & Papiam.

LAbeo ait, libertatis causa societatem inter libertum & patronum factam ipso iure nihil valere, palam esse.

XXXVII. PAVLVS libro secundo ad legem Iuliam & Papiam.

QVI LIBERTINVS[a] DVOS PLVRESVE A SE GENITOS, NATASVE IN SVA POTESTATE HABEBIT: PRAETER EVM QVI ARTEM LVDICRAM FECERIT, QVIVE OPERAS SVAS, VT CVM BESTIIS PVGNARET, LOCAVERIT: NE QVIS EORVM OPERAS, DONI[b], MVNERIS, ALIVDVE QVICQVAM LIBERTATIS CAVSA PATRONO, PATRONAE, LIBERISVE, EORVM DE QVIBVS IVRAVERIT, VEL PROMISERIT, OBLIGATVSVE ERIT, DARE, FACERE, PRAESTARE DEBETO[c]. ETSI NON EODEM TEMPORE DVO IN POTESTATE HABVERIT,[d] VEL VNVM QVINQVENNEM, LIBERABITVR OPERARVM OBLIGATIONE. Amissi autem liberi ad eas operas, quæ postea imponuntur, prosunt, vt Iulianus ait, sed & si vno amisso obliget se, deinde alter nascatur: multo magis Pomponius ait amissum huic iungi, vt liberetur. Nihil autem interest, vtrum ipsi promittat[e] patrono, an eis qui in potestate eius sint[f]. Sed si creditori suo libertum patronus delegauerit, non potest idem dici. solutionis enim vicem continet hæc delegatio. potest tamen dici, si in id quod patrono promisit, alii postea delegatus sit: posse eum liberari ex hac lege. nam verum est patrono eum expromisisse, quamuis patrono nunc non debeat. quòd si ab initio delegante patrono libertus promiserit, non liberari eum. Non solùm futurarum, sed etiã præteritarum operarum liberatio[g] fit. Iulianus[h], etiam si iam petitæ sunt operæ, liberis sublatis absolutionem faciendam. sed si iam operarum nomine condemnatus est, non potest liberari: quoniam iam pecuniam debere cœpit. Postumus liberti heredes patris sui nõ liberat: quòd proficisci liberatio à liberto debet, nec quisquã post mortem liberari intellegi potest. ex lege antè nati liberi prosunt, etiam si in persona liberti collata liberatio est. fideiussores quoque liberabuntur ex sententia legis. quòd si libertus expromissorem dederit, nihil hoc caput ei proderit.

a libertos ad libertinos
b donum, munus.
c debet.
d sed vel
e promittant
f sunt.
g liberationẽ fieri
h Iulianus ait.

XXXVIII. CALLISTRATVS libro tertio Edicti monitorii.

HAe[i] demum impositæ operæ intelleguntur, quæ sine turpitudine præstari possunt, & sine periculo vitæ. nec enim si meretrix manumissa fuerit, easdem operas patrono præstare debet, quamuis adhuc corpore quæstum faciat. nec harenarius manumissus tales operas: quia istæ sine periculo vitæ præstari non possunt. si tamen libertus artificium exerceat, eius quoque operas patrono præstare debebit, etsi post manumissionem id didicerit. quòd si artificium exercere desierit, tales operas edere debebit, quæ non contra dignitatem eius fuerint. veluti vt cum patrono moretur, peregre proficiscatur, negotium eius exerceat.

i Eæ demum

XXXIX. PAVLVS libro septimo ad Plautium.

SI ita stipulatio, à patrono facta sit, SI DECEM DIERVM OPERAS NON DEDERIS, VIGINTI NVMMOS DARE SPONDES? videndum est, an nec viginti actio danda sit, quasi onerandæ libertatis gratia promissi sint. nec operarum, quæ promissæ non sint. an verò operæ duntaxat promissæ fingi debeant, ne patronus omnimodo excludatur, & hoc[k] prætor quoque sentit, operas duntaxat promissas. Sequens illa quæstio est, an libertus impetrare debeat, ne maioris summæ, quàm viginti condemnetur. quia videtur[l] quodammodo patronus tanti operas æstimasse, ideoque ipse non deberet[m] egredi[n] taxationem viginti. sed iniquum est, nec oportet liberto hoc indulgere: quia non debet ea parte obligationem comprobare, ex parte tamquam de iniqua queri.

k hic
l videatur
m debeat
n transgredi

XL. VLPIANVS libro vicesimo Quæstionum.

SI bona patroni venierint, operarum, quæ post venditionem præterierint, actio patrono dabitur. & si alere se possit, ante venditionem præteritarum non dabitur: quoniam ex ante gesto agit.

XLI. IDEM libro quinto Responsorum.

LIbertus, qui operarum obligatione dimissus est, atque ita liberam testamenti factionem adsecutus est, nihilo minus obsequii[o] verecundiæ tenetur. alimentorum diuersa causa est: cum inopia patroni per inuidiam libertum conueniet.

o obsequiis

XLII. PAVLVS libro nono Responsorum.

CERDONEM SERVVM MEVM MANVMITTI VOLO ITA VT OPERAS HEREDI PROMITTAT. non cogitur manumissus promittere. sed etsi promiserit, in eum actio nõ dabitur. nã iuri publico derogare nõ potuit qui fideicommissariam libertatem dedit.

XLIII. IDEM libro nonodecimo Responsorum.

OPeris obligatus militiæ nomen non sine iniuria patroni dabit.

XLIIII. SCAEVOLA libro quarto Quæstionum.

SI libertus moram in operis fecerit, fideiussor tenetur.[p] mora fideiussoris nulla est[q]. tatim homine[r] debito fideiussor etiam ex sua mora in obligatione retinetur.

p licèt mora
q extitit.
r homine autem

XLV. IDEM libro secundo Responsorum.

LIbertus negotiatoris vestiarii[s] an eandem negotiationem in eadem ciuitate & eodẽ loco inuito patrono exercere possit? respondit, nihil proponi cur non possit, si nullam læsionem ex hoc sentiet patronus.

s De vestiarijs Cic. in 1 atm. ad Sic.

XLVI. VALENS libro quinto Fideicommissorum.

LIberta si in concubitu[t] patroni esset, perinde ac si nupta eidem esset, operarum petitionem in eam dari nõ oportere constat.

t cõcubinatu

XLVII. IDEM libro sexto Fideicommissorum.

CAmpanus scribit, non debere prætorem pati, donum, munus, operas imponi ei qui ex fideicommissi causa manumittatur. sed si cum sciret posse se id recusare, obligari se passus sit: non inhibendam operarum petitionem. quia donasse videtur[v].

v videatur.

XLVIII. HERMOGENIANVS libro secundo iuris Epitomarum.

SIcut patronus, ita etiam patroni filius & nepos & pronepos, qui libertæ nuptiis consensit, operarum exactionem amittit. nam hæc, cuius matrimonio consensit, in officio mariti esse debet. si autem nuptiæ, quibus patronus consensit, nullas habeant vires: operas exigere patronus non prohibetur. patronæ, item filiæ & nepti & pronepti patroni, quæ libertæ nuptiis consensit, operarum exactio non denegatur: quia his nec ab ea, quæ nupta est, indecorè præstantur.

XLIX. PAVLVS libro singulari de Casibus.

DVorum libertus potest aliquo casu singulis diuersas operas vno tempore in solidum edere: veluti si librarius sit, & alii patrono librorum scribendorum operas edat, alter verò peregre cum suis proficiscens operas custodiæ domus ei indixerit. nihil enim vetat, dum custodit domum, libros scribere. hoc ita Neratius libris membranarum scripsit.

L. CELSVS libro primo Responsorum.

OPerarum editionem pendere ex æstimatione edentis. nam dignitati, facultatibus, consuetudini, artificio eius conuenienti ea edendas. Non solum autem libertum, sed etiam alium quemlibet operas edentem alendum, aut satis temporis ad quæstum alimentorum relinquendum. & in omnibus tempora ad curam corporis necessariam[x] relinquenda.

x necessarias parũ refert vero modo legas

LI. PAVLVS libro secundo Manualium.

INcedum operarum manet petitio, etiam si ius patroni non sit. vt euenit in fratribus eius, cui adsignatus est libertus: aut nepote alterius patroni, extante alterius patroni filio.

DE BONIS LIBERTORVM

TIT. II.

VLPIANVS libro quadragesimosecundo ad Edictum.

HOc[y] edictum à prætore propositum est honoris, quem liberti patronis habere debent, moderandi gratia. namque, vt Seruius scribit, antea soliti fuerũt a libertis durissimas res exigere, scilicet ad remunerandum tam grande beneficium, quod in libertos confertur, cum ex seruitute ad ciuitatem Romanam perducuntur. & quidem † prius prætor Rutilius edixit, se amplius non daturum patrono, quàm operarum, & societatis actionem: videlicet si hoc pepigisset, vt nisi ei obsequium præstaret libertus, in societatem admitteretur patronus. posteriores prætores certæ partis bonorum possessio-

y Ad hoc edictum pertinent quædã legis Papiæ capita, de quibus Alex. ab Alex. lib. 4. Gen. dier. c. 10.

† primus

nem pollicebantur. videlicet enim imago societatis induxit eiusdem partis præstationem: vt quod viuus[a] solebat societatis nomine præstare, id post mortem præstaret.

a viuus

II. POMPONIVS libro quarto ad Sabinum.

SI patronus à liberto præteritus bonorum possessionem petere potuerit contra tabulas, & antequam peteret, decesserit, vel dies ei[b] bonorum possessionis agnoscendæ præterierit: liberi eius, vel alterius patroni petere poterunt ex illa parte edicti, qua primis non petentibus, aut etiam nolentibus ad se pertinere, sequentibus datur, atque si priores ex eo numero non essent. Sed si patronus heres institutus viuo liberto decessisset superstitibus liberis: quæsitum est, an illi contra tabulas testamenti bonorum possessionem petere possint. & eò decursum est, vt mortis tempus, quo defertur bonorum possessio, spectari debeat, an patronus non sit. vt si sit, ex prima parte edicti liberi eius bonorum possessionem petere non possint. Si filius emancipatus nepotem in potestate aui reliquisset, bonorum possessionem partis dimidiæ dandam ei filio intestati liberti, quamuis iure ipso legitima hereditas ad nepotem pertineat. quia & contra tabulas eius liberti[n] & [o] filio potius bonorum possessio partis debitæ daretur.

b eius

III. VLPIANVS libro quadragesimoprimo ad Edictum.

ETiam si ius anulorum[c] consecutus sit libertus a principe, aduersus huius tabulas venit patronus, vt multis rescriptis continetur. hic enim viuit quasi ingenuus, moritur quasi libertus. planè si natalibus redditus sit, cessat contra tabulas bonorum possessio. Idem[d] & si à principe liberam testamenti factionem impetrauit. Sed si hac lege emit quis, vt manumittat: ad hanc partem edicti pertinebit.[e] Si quis nummos accepit, vt manumitteret: non habet contra tabulas bonorum possessionem.[e] Vt patronus[e] contra tabulas bonorum possessionem accipere possit, oportet hereditatem aditam esse, aut bonorum possessionem petitam. sufficit autem vel vnum ex heredibus adisse hereditatem, bonorumve possessionem petisse.

c annulorum aureorum

d *Hodie tamen impetrata à libero testamenti factione, hoc tantum assecutus videtur, vt habeat legitimã, & consuetam testamenti factionem & tamen patronus possessionem bonorum contra tabulas agere possit.*

e patronus autem

Patronus contra ea bona liberti omnino non admittitur, quæ in castris sunt quæsita. Si deportatus patronus restitutus sit, liberti contra tabulas bonorum possessionem accipere potest. idemque & in liberto deportato & restituto dicendum est. Si quis filiusfamilias seruum de castrensi peculio manumiserit, ex constitutione Diui Hadriani patronus est, admittique poterit ad contra tabulas bonorum possessionem[f] vt patronus. Si capitis libertum accusauerit is cui adsignatus est, non poterit is petere contra tabulas bonorum possessionem, fratribusque suis non obstabit. sed hi contra tabulas bonorum possessionem petent, quemadmodum peterent, si ex altero filio nepotes essent. libertus enim, qui alteri ex filiis adsignatur, non desinit alterius filii libertus esse. amplius dicendum est, etiam si omiserit frater bonorum possessionem: alter frater, cui adsignatus[g], non potest succedere, & contra tabulas bonorum possessionem petere. Totiens ad bonorum possessionem contra tabulas inuitatur patronus, quotiens non est heres ex debita[h] portione institutus. Si patronus sub condicione[i] sit institutus, eaque condicio viuo testatore extitit: contra tabulas bonorum possessionem accipere nõ potest. quid ergo si mortis tempore pependit[k], extitit tamen antequam patrono deferatur bonorum possessio, hoc est ante aditam hereditatem, an moueatur ex hac parte edicti? & magis est, vt aditæ hereditatis tempus spectetur. hoc enim iure vtimur. si tamen in præteritum collata sit condicio, vel ad præsens: non videtur sub condicione institutus. aut enim impleta est, & purè institutus est: aut non est, & nec heres institutus est. Si libertus patronum suum ita heredem scripserit, SI FILIVS MEVS ME VIVO MORTVVS, PATRONVS HERES ESTO: non malè videtur testatus. nam si decesserit filius, poterit hic existente condicione accipere bonorum possessionem.

f possessionẽ petere

g adsignatus est.

h *Olim dimidia, hodie tertia, ex constitutione Iustiniani. § sed nostra de success. liber. Instit.*

i heres sit institutus.

k pendet.

Si debita patrono portio legata sit, etsi scriptus[l] heres non fuerit, satis ei factum est. sed etsi institutus sit ex parte minore, quam ei debetur, residua verò pars suppleta est ei legatis siue fideicommissis: & ita satisfactum ei videtur. sed & mortis causa donationibus poterit patrono debita portio suppleri. nam mortis causa donationes vice legatorum funguntur. sed etsi non mortis causa donauit libertus patrono, contemplatione tamen debitæ portionis donata sunt: idem erit dicendum. tunc enim vel quasi mortis causa imputabuntur, vel quasi adgnita repellent patronum à contra tabulas bonorum possessione. Si patrono condicionis implendæ causa quid datum sit, in portionem debitam imputari debet. si tamen de bonis sit liberti profectum. debitam autem partem eorum, quæ cum moritur libertus habuit, patrono damus. mortis enim tempus spectamus. sed etsi dolo malo fecit, quo minus haberet[m]: hoc quoque voluit prætor pro eo haberi, atque si in bonis[n] esset.

l *Ipse patronus heres non fuerit.*

m habeat

n in bonis eius

IIII. PAVLVS libro quadragesimosecundo ad Edictum.

SI necem domini detexerit seruus, prætor statuere solet, vt liber sit. & constat eum quasi ex senatusconsulto libertatem consecutum, nullius esse libertum. Si libertus captus ab hostibus ibi decesserit, quamuis liberti appellatio eum non tangat, tamen propter legem Corneliam, quæ testamentum sic confirmat, atque si in ciuitate decesserit: patrono quoque bonorum possessio danda erit. Si deportatus patronus sit, filio eius competit bonorum possessio in bonis liberti. nec impedimento est ei talis patronus, qui mortui loco habetur. & dissimile est, si patronus apud hostes sit. nam propter spem postliminii obstat liberis suis. Si extraneus à liberto heres institutus, rogatus sit[o] filio hereditatem restituere: cum ex senatusconsulto Trebelliano restituta hereditate heredis loco filius habetur, patronus submouendus est.

o *rogatus sit patroni. Rectè abest. patroni intellige enim filiũ ipsius liberti. quũ vbi heres est patris, iure non potest quæri patronum § sed nostra de success. libert. Inst.*

V. GAIVS libro quintodecimo ad Edictum prouinciale.

LIbertinus, qui patronum, patronique liberos habet, si patronum ex parte debita heredem instituit, liberos eius in eandem portionem substituere debet: vt licet patronus viuo liberto mortuus fuerit, satisfactum videatur liberis eius. Si patroni filiũ emancipatum, & nepotes ex eo qui in aui familia remansit, libertus habeat: filio tantùm[p], non etiam nepoti satisfacere debebit libertus. nec ad rem pertinet, quòd ad parentis bona pariter vocantur.

p tantummodo.

VI. VLPIANVS libro quadragesimotertio ad Edictum.

ETsi ex modica parte instituti sint[q] liberi liberti, bonorum possessionem contra tabulas patronus petere nõ potest. nam & Marcellus libro nono digestorum scripsit, quantulacumque ex parte heredem institutum liberti filium patronum expellere. Cum patroni filia heres instituta esset à liberto, falsumque testamentum dictum esset, in quo scripta erat, & appellatione interposita & pendente diem suum obisset: heredibus eius Diuus Marcus subuenit, vt id haberent quod haberet patroni filia, si viueret. Si filius liberti heres ab eo institutus abstinuerit, quamuis nomine sit heres, patronus admittatur. sed etsi per in integrum restitutionem is qui mixtus est paternæ hereditati, vel qui adit hereditatem, abstineat se: poterit quis patronum admittere. Patronus, patronique liberi, si secundum voluntatem mortui liberti hereditatem adierint, legatumve aut fideicommissum petere maluerint: ad contra tabulas bonorum possessionem non admittuntur.

q sint liberi

VII. GAIVS libro quintodecimo ad Edictum prouinciale.

NAm absurdum videtur, licere eidem[r] partim comprobare iudicium defuncti, partim euertere.

r eisdem

VIII. VLPIANVS libro quadragesimotertio ad Edictum.

SI verò non habuit effectum petitio eius, dico non impediri, quo minus admittatur. quinimmo & si sic adit, quasi ex debita portione institutus, mox apparuit eum minorem partem quàm sperauit accepisse: æquissimum est admitti eum ad suum auxilium. sed etsi testato conuenisset heredem, vt sibi legatum solueretur, mox pœnituisset: puto eum posse adiuuari. Si patronus legatum sibi relictum adgnouerit, idque fuerit euictum, competit ei legitimum auxilium: quia id quod sperabit se habiturum, non habet. sed etsi non totum euictum sit, verùm aliquo[s] minus habet quàm putauit: erit ei subueniendum. Si seruo vel filio suo aliquid relictum patronus adgnouerit, perinde à contra tabulis bonorum possessione repellitur, atque si adgnouisset sibi relictum. sed etsi mortis causa donationem adgnouerit, dicendum est repelli eum à contra tabulas bonorum possessione. sic tamẽ, si post mortem liberti adgnouit[t]. ceterum si ei viuus libertus donauit,[v] ille accepit: non idcirco erit repulsus a contra tabulas bonorum possessione. quia potest dicere sperasse, quòd in testamento quoque gratus circa eum fieret. remittique[x] ei debet ab eis decedere, vel ea compensare in portionem pro rata.

s *verùm aliquid minus acdàs, verum aliquãto minus*

t agnouerit.

v & ille accepit:

x permittique

rata. quare dicitur, etsi condicionis implendæ causa quid fuerit datum patrono post mortem liberti: repelli eum à cótra tabulas bonorum possessione, quasi adgnouerit iudicium. 3 Si patronus minor annis vigintiquinque liberti iudicium adgnouerit, in integrum restitui eum oportere existimamus, vt possit contra tabulas [a] accipere.

a bonorũ possessionem accipere.

VIIII. PAVLVS libro quadragesimosecundo ad Edictum.

QVi in seruitutem libertum paternum petierit, nec nomine liberorum bonorum possessionem accipere potest.

X. VLPIANVS libro quadragesimoquarto ad Edictum.

SI ex patronis alicui satisfactum nõ erit, ita vt alii [b] amplius sua portione ex bonis liberti relinquatur: ei cui satisfactum non erit, ita actio dabitur, vt eius portio suppleatur ex eo quod extraneo heredi, & quod patrono supra suam portionem relictum est. eadem ratio & in pluribus patronis seruabitur. 2 Iulianus ait, eum qui ab auo suo exheredatus est, à bonis libertorum eius summoueri: à patris verò sui libertorum bonis non excludi. quòd si à patre sit exheredatus, ab auo non sit: non solùm à libertorum paternorum bonis, verumetiã ab aui quoque excludi debere. quia per patrem auitos [c] libertos consequitur. quòd si pater eius sit ab auo exheredatus, ipse non sit: posse eum auitorum libertorum contra tabulas bonorum possessionem petere. idem ait, si pater me exheredauit, auus meus patrem meum, & prior auus decesserit: ab vtrisque libertis me repelli. sed si ante pater decessisset, postea auus: dicẽdum erit nihil mihi nocere patris exheredationem ad auitorum libertorum bona.

b alii.
c aui.

XI. IVLIANVS libro vicesimosexto Digestorum.

QVòd si pater meus à patre suo sit exheredatus, ego neque à patre meo neque ab auo: mortuo quidem patre, & aduersus auitos & aduersus paternos libertos jus habebo. viuente patre, quamdiu in potestate eius ero, non petam contra tabulas auitorum libertorum bonorũ possessionem. emancipatus non summouebor.

XII. VLPIANVS libro quadragesimoquinto ad Edictum.

SI patronus testamento, iure militari facto filium silentio exheredauerit, debebit nocere ei exheredatio. verum est enim hunc exheredatum esse. 1 Si quis libertum filio suo adsignauerit, eumque exheredauerit: admitti potest ad bonorum liberti possessionem. 2 Si quis non mala mente parentis exheredatus sit, sed alia ex causa: exheredatio ipsi non nocet. vt puta pone furoris causa exheredatum eum: vel ideo, quia impubes erat, heredemque [d] institutum rogatum ei restituere hereditatem. 3 Si quis cum esset exheredatus, pronuntiatus vel perperam sit exheredatus non esse: non repellitur. rebus enim iudicatis standum est. 4 Si filius patroni exheredatus in partem optinuerit de inofficioso, in partem victus sit: videamus, an noceat ei exheredatio. & nocere arbitror. quia testamentum valet, à quo exheredatus est. 5 Ex testamento autem, ex [e] quo neque adita hereditas est, neque petita bonorum possessio, liberis exheredatio non nocet. absurdum est enim in hoc tantùm valere testamentum, vt exheredatio rigeat, cum aliàs non valeat. 6 Si patroni filius priore gradu sit heres scriptus, secundo exheredatus, huic non nocet exheredatio, cum voluntate patris vel extiterit heres, vel existere potuerit. neque enim debet videri pater indignum existimasse filium bonis libertorum, quẽ ad hereditatem suam primum vocauerit. ac ne eum quidem existimandum est summoueri à bonis liberti, qui [f] primo gradu exheredatus, & idem [f] substitutus est. ergo & qui institutus sit heres vel primo gradu vel sequenti, vel alio quo [g] gradu, licet exheres sit eodem testamento: non est summouendus à liberti bonis. 7 Si patroni filius emancipatus noluerit adire hereditatem, vel qui in potestate est, retinere: nihilo minus liberti bonorum possessionem habebit.

d heredemque.
e à quo.
f inde.
g quoque.

XIII. IVLIANVS libro vicesimosexto Digestorum.

FIlius patroni exheredatus, quamuis nepos ex eo heres scriptus fuerit, bonorum possessionem contra tabulas paternorum libertorum accipere nõ potest. licet enim necessarius existat patri suo, non per semetipsum, sed per alium ad hereditatem admittitur. & certè constat, si emancipatus filius exheredatus fuerit, & seruus eius heres scriptus: & si iusserit seruo [h] hereditatem adire, & ita patri suo heres extiterit: non habebit [i] contra tabulas paternorum libertorum bonorum possessionem.

h seruum.
i habiturum.

De patrono libertum accusante.

XIIII. VLPIANVS libro quadragesimoquinto ad Edictum.

QVi [k] cum maior natu esset quàm vigintiquinque annis [l], libertum capitis accusauerit, aut in seruitutem petierit: remouetur à contra tabulas bonorum possessione. si verò accusauerit minor, dicendum est hunc non excludi, siue ipse siue tutor eius vel curator accusauerit. 1 Sed si minor quidem instituerit accusationem, maior autem factus sententiam acceperit: benigne erit dicendum, ignosci ei debere: quia minor cœpit. neque enim imputare ei possumus, cur non deserui [m] accusationem, vel cur abolitionem non petierit. cum alterum si fecisset [n], in Turpillianum incideret: alterum non facilè impetretur. certè si abolitione publicè data repetit {iam} iam maior, dicendum est, hunc esse remouendum. maior enim factus potuit sine timore deserere abolitam accusationem. 2 Is demum videtur capitis [o] accusasse, qui tali iudicio appetit, cuius pœna aut supplicium habuit, aut exilium quod sit vice deportationis, vbi ciuitas amittitur. si tamen quis libertum eo crimine accusauerit [p], cuius pœna non est capitis, verumtamen iudicanti placuit augere pœnam: non obest hoc patroni filio. neque enim imperitia aut seueritas iudicantis obesse debet patroni filio, qui crimen leuius intẽtauit [q]. sed si non accusauerit, sed testimonium in caput liberti dixit, aut subiecit accusatorem: puto eum à contra tabulas [r] remoueri. 3 Si libertus maiestatis [s] patroni filium accusauit, & patroni filius calumniæ eum capitis puniri [t] desiderauit: non debet repelli hoc edicto. idem puto, & si ab eo petitus retorsit in eum crimina. ignoscendum enim est ei, si voluit se vlcisci prouocatus. 4 Si patris mortem defendere necesse habuerit, an dicendum sit, hic quoque ei succurrendum, si libertum paternum propter hoc accusauit: medicum fortè patris, aut cubicularium, aut quem alium qui circa patrem fuerat? & puto succurrendum si affectione & periculo paternæ substantiæ ducente necesse habuit accusationem vel calumniosam instituere. 5 Accusasse autem eum dicimus, qui crimina obiecit, & causam perorari vsque ad sententiam effecit. ceterum si ante quieuit, non accusauit. & hoc iure vtimur. Sed [v] si appellatione interposita desiit, benigne dicetur, non pertulisse accusationem. si igitur pendente appellatione decessit libertus, patroni filius admittetur ad bonorum possessionem: quia sentẽtia [x] libertus morte subtractus est. 6 Si patroni filius aduocationem accusatori liberti præstiterit, non est repellendus. neque enim aduocatus accusat. 7 Si pater testamento cauerit, vt accusaretur libertus, quasi venenum sibi parasset, aut quid aliud in se admisisset: magis est, vt ignosci liberis deberet, qui non sponte accusauerunt. sed & si accusauerit libertum, & probauerit crimen patroni filius, posteaque hic libertus sit restitutus: non erit repellendus. crimen enim quod intendit, etiam perfecit.

k Existimo hoc esse verũ non in patrono, sed filio patroni. l. si filius §. erit. supra de minoribus lib.
l annorum.
m deseruerit.
n fecerit.
o capitalis.
p accusauit.
q intentauerit.
r tabulas bonorum possessione remoueri.
s maiestatis crimine.
t puniri.
v sed & si.
x quia ante sententiam pro legendũ quia sententia: in alio plerique ex Flor. omittitur.

XV. TRYPHONINVS libro septimodecimo Disputationum.

IDem est etsi crimẽ quidem, quod in liberto probatum est, meruerat capitis pœnam, benignius autem punitus est libertus, veluti tantu relegatus. de calumniatore enim sensit prætor.

XVI. VLPIANVS libro quadragesimoquinto ad Edictum.

IN seruitutem petisse non is videtur, qui ei, qui in possessione erat seruitutis, petenti se in libertatem contradixit. verum is qui ex libertate petit in seruitutem. sed & si quis non totum suum, sed pro parte, vel vsumfructum in eo suum dicat, vel quid aliud quod habere non potest in eo, nisi seruus sit: an repellatur quasi in seruitutem petierit? quod est verius. 2 Si petierit in seruitutem, & optinuerit, mox cognita veritate passus sit in libertate [y] morari: non debet ei obesse. maxime si habuit iustam causam errandi. Petisse in seruitutem non videtur, qui ante litem contestatam destitit. sed etsi post litem contestatam, dicendum est, nec id nocere debere: quia non vsque ad sententiam durauit. 3 Si patroni filius sit [z] vel exheredatus, &vel sium seruitutem libertum paternum petiit, vel capitis accusauerit libertum: non nocet hoc liberis eius, qui in potestate non sunt. & hoc Diui fratres Quintillus rescripserunt. 4 Si quis bonorum possessionem contra tabulas liberti acceperit, ab omni liberti iudicio repellitur: nec tantum si ipsi liberto [A] heres fuerit scriptus, verumetiam si impuberi filio substitutus. nam & Iulianus scripsit, si post petitam bonorum possessionem adierit impuberis filii liberti hereditatem patronus: denegari ei debet [B] actiones. sed & si

y libertatem.
z filius sit institutus.
A libertini.
B debere.

& si quid codicillis fuerit patrono relictū, vel mortis causa donatum: simili modo horum[a] quoque persecutio denegabitur. Nonnumquam planè post petitam bonorum possessionem dabitur patrono legati persecutio, si nihil ad emolumentum eius perueniat: utputa, si forte rogatus est sibi restituere. præterea non tantum quod ipsis nominatim datum est, id se prætor denegaturū ait: verumetiam si quid proponas ad ipsos per alios peruenturum: vt puta[b] per subiectas personas. quod quidem sunt habituri non restituturi.

5 Dabimus legati petitionem patrono, si seruo patroni dederit libertatem, pretio eius patrono prælegato.

6 Et, qui substitutus erit patrono qui contra tabulas[c] possessionem petierit, actio eius partis, cuius patrono possessio data erit, non datur.

7 Si patronus sit substitutus, & patronus viuo testatore decesserit: filium patroni petentem cōtra tabulas bonorum possessionem, non solius substituti partem occupare, verùm omnibus heredibus pro parte aliquid auferre constat.

a bonorum

b vt putà, quod per subiectas quidem personas sunt habituri. Recta est Florentina lectio. modò, quod sunt habituri non rogantur restituere, veluti fideicommissum.

c bonorū possessionem

XVII. IDEM libro quadragesimo septimo ad Edictum.

Liberto sine liberis mortuo, in primis patronus & patrona bonorum possessioné accipere possunt, & quidem simul. sed & si patrono & patronæ[d] proximi sunt aliqui, simul admittuntur.

d patronæ mortuis. Interpretatio eius. [illegible] ex Accur. apparet.

XVIII. PAVLVS libro quadragesimotertio ad Edictum.

PAtronæ quidem liberi etiam vulgo quæsiti accipient materni liberti bonorum possessionem. patroni autē non nisi iure quæsiti.

XVIIII. VLPIANVS libro quarto Disputationum.

SI patronus ex minore parte, quam legitima, heres institutus falsum testamentum dixisset, nec optinuisset, non est ambiguum, contra tabulas ei non deferri bonorum possessionem: eo quòd facto suo perdidit hereditatem, cū temere falsum dixit. quòd si ea debita parte fuerit institutus, siue adiit siue non, à contra tabulas bonorum possessione repellitur, quasi[e] debitam sibi portionem acceperit. nec poterit contra tabulas bonorum possessionem petere.

e quia si

XX. IVLIANVS libro vicesimoquinto Digestorum.

Libertus[f] sub condicione iurisiurandi, quam[g] prætor remittere solet, patronum instituit heredem. non puto dubitandum, quin a bonorum possessione submoueatur. verum est enim eum heredem factum.

f Si libertus

g quod

2 Si Titio legatum fuisset, cuiusque fidei commissum, vt patrono restitueret: denegatur legatorum actio Titio, si patrono pro debita parte à scripto herede fuerit satisfactum.

Libertus patronum & extraneum coniunctum ex parte dimidia heredem scripsit. quadrans, ex quo institutus erat patronus, totus ipsi imputari debebit. residuum ex debita sibi parte omnibus heredibus pro portione cuiusque auferet[h]. idem seruari cōueniet in legato, quod patrono coniunctim & Titio datum fuerit: vt pars legati in portioné debitam patrono imputetur: ex reliqua parte tantum Titio detrahatur, quantum ab herede pro rata portione.

h auferet.

3 Si libertinus filium emancipatum sub condicione heredem instituerit, & deficiente condicione substitutus adierit: quæris, vtrum patrono aduersus substitutum in partem debitam prætor, an emancipato filio in totam hereditatem succurrere debeat. respondi, cum pater filium sub condicione primo gradu heredem instituit: si deficiente condicione, sub qua filius heres institutus est ad secundum gradum hereditas pertinet, vel adhuc pendente condicione filius decesserit: patrono partis debitæ bonorum possessionem aduersus substitutum competere. idemque est, & si filius vel non petierit bonorum possessionem tempore exclusus, vel repudiauerit. si verò deficiente cōdicione hereditas ad filium pertineat: emācipatum potius tuebitur prætor aduersus substitutum. existimo autem, quotiens sub condicione heres filius scribitur, aliàs necessariā esse exheredationem à substitutis, aliàs superuacuam. nam si id genus condicionis fuerit, quæ in potestate filii esset, veluti CVM TESTAMENTVM FECERIT: puto etiam omissa condicione filium locum substitutis facere. si verò condicio non fuerit in potestate filii, veluti SI TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT: tunc substitutus non admittitur, nisi filius ab eo nominatim exheredatus fuerit.

4 Si libertus filium emancipatum heredem instituerit, eiusque fidei commiserit, vt totam hereditatem Sempronio restitueret, & filius cum suspectam sibi hereditatem diceret, iussu prætoris adierit eam, & Sempronio restituerit: non inique patrono bonorum possessio partis debitæ dabitur, perinde ac si non filius, sed is cui hereditas restituta est, liberto heres extitisset.

5 Item cum filius hereditatem liberti patris omiserit, & coheres eius totius hereditatis onus suscepturus ... patrono bonorum possessio. vtroque enim casu non filio, sed extraneo pars eripitur.

XXI. IDEM libro vicensimosexto Digestorum.

EX tribus patronis vno cessante bonorum possessioné petere, duo æquas partes habebunt.

XXII. MARCIANVS libro primo Institutionum.

SI filiusfamilias miles manumiserat: secundum Iuliani quidem sententiam, quam libro vicensimoseptimo[i] digestorum probat, patris libertum faciet. sed quamdiu, inquit, viuit, præfertur filius in bona eius patri. sed Diuus Hadrianus Flauio Apro rescripsit, suum libertum eum facere, non patris.

i libr.

XXIII. IVLIANVS libro vicensimoseptimo Digestorum.

SI libertus præterito patrono extraneum instituerit heredem, & patronus antequam contra tabulas bonorum possessionem petierit, in adoptionem se dederit, deinde scriptus omiserit hereditatem: patronus totarum bonorum liberti possessionem vt legitimus petere potest.

Si libertus intestato[k] decesserit, relictis patroni filio & ex altero filio duobus nepotibus, nepotes non admittentur quamdiu filius esset[l]: quia proximum quemque ad hereditatem liberti vocari manifestum est. si autem ex duobus patronis alter vnum filium, alter duos reliquisset: dicta viriles inter eos partes fieri.

k intestatus

l filius esse

XXIIII. IDEM libro sexagensimoquinto Digestorum.

COmmuni liberto, si ex duobus patronis alter iusiurandum exegerit, ne vxorem ducat: vel[m] viuo liberto decesserit is qui extra hanc culpam fuerit, vel superuixerit: partis vtrique debitæ bonorum possessionem solus habebit.

m Sine se quibusdā libris ita interpūgitur du cat. vel viuo liberto decesserit is qui extra hanc culpam fuerit, vel superuixerit, partis &c.

XXV. IDEM libro primo ad Vrseium Ferocem.

QVamdiu patrono bonorum possessio partis debitæ dari potest, exceptio debitoribus datur[n] aduersus heredem petentem SI NON IN EA CAVSA SIT PATRONVS, VT BONORVM POSSESSIONEM PRO PARTE DEBITA CONTRA TABVLAS PETERE POSSIT.

n dabitur

XXVI. AFRICANVS libro secundo Quæstionum.

Liberto octoginta habenti fundus quadraginta[o] legatus est. is die cedente legati decessit extraneo herede instituto. respōdit, posse patronum partem debitam vindicare. nam videri defunctum mortis tempore ampliorem[p] habuisse etiam centum: cum hereditas eius propter computationem legati pluris venire possit. neque referre, heres institutus repudiet legatum liberto relictum, necne. nam & si de lege Falcidia quæratur, tale legatū, quamuis repudiatum, in quadrantem hereditatis imputatur legatariis.

o quinquaginta

p Id est, facultatibus suis maiores fuisse, quàm centū aureorū, & maiorē fuisse centenario nam tale [illegible] dicitur §. sed nostra. Instit. de bo. liber. & confirmatur ab Accū. in Flor.

XXVII. IDEM libro quarto Quæstionum.

VIuo filio si nepos exheredatur[q], nocebit ei exheredatio ad bona libertorum auitorum.

q exheredatur.

XXVIII. FLORENTINVS libro decimo Institutionum.

SI in libertinum animaduersum erit, patronus eius ius quod in bonis eius habiturus esset, si is, in quem animaduersum est, sua morte decessisset, eripiendū non est. sed reliquam partem bonorum, quæ ad manumissorem iure ciuili non pertineat, fisco esse vindicandam placet. Eadem[r] seruantur in bonis eorum qui metu accusationis mortem sibi consciuerint, aut fugerint, quæ in damnatorum bonis constituta sunt.

r eadémque

XXVIIII. MARCIANVS libro nono Institutionum.

QVi ex causa fideicommissi manumittitur, est quidē libertus manumissoris, & tam contra tabulas, quam ab intestato ad bona eius venire potest quasi patronus. sed operas ei imponere non potest, nec impositas ab eo petere. sed si defunctus filio suo legauit seruum, & rogauit vt eum manumitteret, ea mente vt plenum ius patroni habeat: defendendum est[†] postea etiam operas iure imponere.

† posse

XXX. GAIVS libro secundo ad edictum prætoris vrbani titulo de liberali causa.

SI quis libertum paternum in seruitutem ea voluntate petierit, vt causam euictionis sibi conseruet: non amittit beneficium bonorum possessionis.

XXXI. MARCELLVS libro nono Digestorum.

PAtrona[s] libertus fundum, quem ab eo alienum emerat, legauit. & constituit patronus ad se pertinere legatum. contra tabulas bonorum possessionem accipere nō potest, etsi nihil profecit et legatum, quia alienam rem legauerit ei libertus. quia patronus ipse eum liberto vendiderat.

XXXII. IDEM [libro decimo Digestorum]

SI libertus meus in seruitutem redactus, postea ab alio liberatus est, & eius cœperit esse libertus: præfertur mihi is [a] contra tabulas bonorum possessione, qui eum manumisit.

a ad

XXXIII. MODESTINVS [libro singulari de Manumissionibus]

SI patronus non aluerit libertum, lex Aelia Sentia adimit eius libertatis causa imposita, tam ei, quàm ipsi ad quem ea res pertinet. item hereditatē ipsi, & liberis eius, nisi heres institutus sit. & bonorum possessionem, præter quàm secundum tabulas.

XXXIIII. IAVOLENVS [libro tertio ex Cassio]

SI libertus cum duos patronos haberet, alterum præterit, alterum ex semisse fecit heredem, & alteri extraneo semissem dereliquit: scriptus quidem patronus debitam sibi partem immunem habet. de cetera autem parte patroni, quæ supra debitum ei relicta est, & de semisse extraneo relicto, alteri patrono pro rata portione satisfieri oportet.

XXXV. IDEM [libro tertio Epistularum]

A liberto suo herede Seius vsumfructum fundi Mæuio legauit. is libertus Mæuio herede relicto decessit. quæro, cum contra tabulas testamenti petierit filius Seij aduersus Mæuium: vtrum deducto vsufructu pars debita ei [b] fundi restituenda sit, an solida: quia eorum bonorum acceperit possessionem, quæ liberti [c] cum moreretur fuerunt. respondit, vsumfructum ut causam pristinam restituendum puto. optimum itaque erit arbitrum postulare, vt [d] arbitrio eius vsusfructus in integrū restituatur.

b eius
c quæ liberti fuerint, cùm moreretur filius?
d arbitrio eius vsumfructum in integrum restituere.

XXXVI. IDEM [libro octauo Epistularum]

LIbertus qui soluendo non erat, præterito patrono extrarios reliquit heredes. quæro, an possit patronus petere contra tabulas bonorum possessionē. respondit, cum à scriptis heredibus adita est hereditas, patronus contra tabulas bonorum possessionem petere potest: quia soluendo hereditas est, quæ inueniat heredem. & sanè absurdum est, ius patroni in petenda bonorum possessione contra tabulas aliorū computatione, non iudicio ipsius patroni æstimari, auferrique patrono quod modicum vindicaturus est. multi enim casus interuenire possunt, quibus expediat patrono petere bonorum possessionem, quamuis æris alieni magnitudo, quam libertus reliquerit, facultates patrimonij eius excedat. veluti si prædia sunt aliqua ex bonis liberti, in quibus maiorum patroni sepulchra sint, & magni æstimat patronus bonorum possessione [e] iura pro parte ea ad se pertinere. vel aliquid [f] mancipium, quod non pretio, sed affectu sit æstimādum. non ergo ideo minus habere debet ius petendę bonorum possessionis, qui [g] animo potius quàm aliorum computatione bona liberti æstimat; cum eo ipso sufficere patrimonium videri possit, quòd & heredem habeat & bonorum possessorem [h].

e possessionis iura
f aliquod
g quia
h possessionem.

XXXVII. VLPIANVS [libro vndecimo ad legem Iuliam & Papiam]

IVlianus ait, si patronus libertatis causa imposita liberto [i] reuendiderit, filium eius à bonorum possessione summoueri. scilicet quia nec contra tabulas testamenti liberti bonorum possessionem accipiat [k], quotiens pater eius donum, munus, operas liberto reuendiderit. planè si patroni filius libertatis causa imposita reuendiderit, nihilo minus † familiam bonorum possessionem contra tabulas liberti accipere ait. quia filius reuendendo libertatis causa imposita fratrem suum non summouet. Si libertus heredem scripserit, isque prius quam de familia quæstionem haberet, adierit hereditatem: patronum ad contra tabulas bonorum possessionem non admitti, Iulianus ait. debuit enim & patronus liberti necem vindicare. quod & in patrona erit dicendum.

i liberto
k acciperet,
† filium

XXXVIII. TERENTIVS CLEMENS libro nono ad legem Iuliam & Papiam]

QVæritur an filio exheredato etiam nepotes ex eo à bonorum possessione liberti excludantur. quod vtique sic dirimendum est, vt viuo filio, donec in potestate eius liberi manent, non admittantur ad bonorum possessionem. ne qui suo nomine à bonorum possessione summouentur, per alios eam consequantur. sin [l] autem emancipati à patre fuerint, vel alio modo sui iuris effecti: sine aliquo impedimento ad bonorum possessionem admittantur. Si filius liberti omiserit patris sui hereditatem, hoc patrono proficiet.

l si autem

XXXVIIII. IDEM [libro decimo ad legem Iuliam & Papiam]

PAtroni filia si in adoptiua familia sit, ad bona libertorum paternorum admittitur.

XL. IDEM [libro duodecimo ad legem Iuliam & Papiam]

SI pater exheredato filio ita cauit, vt ius in libertum saluum ei esset: nihil ei ad hanc rem nocet exheredatio.

XLI. PAPINIANVS [libro duodecimo Quæstionum]

SI libertus patrono, quod ad debitam portionem attinet, satisfaciat, inuito tamen aliquid extorquere conetur: quid statuendum est [m], quæritur. quid enim si ex parte debita instituto decem præterea legentur, & rogetur seruum proprium, qui sit decem, vel minoris pretij, manumittere? iniquum est, & legatum velle percipere [n], & libertatem seruo non dare. sed parte debita accepta, & [o] legato temperare, & libertatem imponere non cogi: ne seruum forte de se male meritum cogamr manumittere. quid ergo si solo eodem herede instituto, idem libertus petierit ? si substitutum habebit, æque decreti remedium poterit procedere, vt accepta debita portione cetera pars ad substitutum perueniat: ita vt si forte seruus redimi potuisset, præstaretur libertas. cessante verò substitutione, patronum hereditatem liberti amplectentem prætor qui de fideicommisso [p] cognoscit, libertatem seruo eum imponere cogat [q].

m statuendū sit,
n accipere.
o & a
p fideicommissis
q coget.

XLII. IDEM [libro tertiodecimo Quæstionum]

FIlius [r] qui patri heres extitit, fratrem [s] exheredatum adrogauit; atque ita herede eo relicto defunctus est. bonorum possessione [t] libertum [v] patris naturalis exheredatus non habebit. nam cui non exheredato [x] talis adoptio [y] noceret, nocere debet exheredato [z]. quoniam pœna, quæ legibus aut edicto irrogaretur, adoptionis remedio non obliteraretur. Paulus notat: ei qui alio iure venit, quam eo quod amisit, non nocet id quod perdidit, sed prodest quod habet. sic dictum [A] est, patrono eodémque [B] patronæ filio non obesse, quòd quasi patronus deliquit, si vt patronæ filius venire possit. Papinianus: Castrensium bonorum Titium libertus [C] fecit heredem, ceterorum alium. adita est à Titio hereditas. magis nobis placebat, nondum patronum possessionem contra tabulas petere posse. verum illa quæstio interuenit, an omittente eo qui reliqua bona accepit, perinde Titio adcrescant, ac si partes eiusdem hereditatis accepissent [D]. verius mihi videtur, intestati iure deferri bona cetera. Titius igitur heres non poterit inuitare [E] manumissorem, cum Titio nihil auferatur [F]: nec bonis ceteris, quæ nondum ad causam testamenti pertinent. Cum filius liberti impubes, qui subiectus dicitur, ex prima parte bonorum possessionem accipiat, an patronus defuncti possessionem [G] accipere possit, quæsitum est. & sine dubio qui sequentis gradus sunt, non admittuntur interim. cum enim præcedit alia [H] possessio, qui sequitur, accipere non potest. planè si contra eum, qui subiectus dicitur, fuerit iudicatum: data non intellegitur. sed & in patrono pendente controuersia idem erit dicendum. planè quod ad patroni quoque personam pertinet, differri controuersia debebit. Si falsum liberti testamentum ab aliis in prouincia dictum, atque ita res per appellationem extracta esset: defuncta medio tempore patroni filia, quam libertus heredem instituerat: filio mulieris secuabit Diuus Marcus eam partem bonorum, quam filia patroni vel iure intestati, si vixisset, habere potuit.

r Si filius
s fratrem suū
t possessione
v liberti
x arrogato
y exhæredatio
z arrogato.
A edictum
B eidémque
C libertum
D accepisset.
E euitare deterius est Floren.
F auferatur in bonis
G bonorum possessionem
H alia bonorum possessio,

XLIII. IDEM [libro quartodecimo Quæstionum]

IVlianus [I] putat patronum, qui Titio pro parte dimidia herede instituto substitutus, eo deliberante bonorum possessionem contra tabulas accepit, si postea Titius non adierit hereditatem, nihil ei qui adiit hereditatem, abstulisse: non magis quam si sub condicione fuisset institutus. igitur [K] Titio deliberāte res in incerto erit, vtrúmne semis ex substitutione in possessionem conuertatur, an Titio adeunte singulis heredibus partes debitæ auferantur.

I Iulianus autem
K ergo

XLIIII. PAVLVS [libro quinto Quæstionum]

SI patronum ex debita portione heredem instituas, & pure roges fundum dare, eique sub condicione tantumdem leges: in condicionem fideicommissum redigitur. erit tamen & hic quod moueat. onerabitur enim patronus satisdatione fideicommissi. sed dicendum est ei ab eo fideicommissario cauendum, à quo patrono legatum est, vt vndique patronus suum ius habeat imminutum.

Patronus heres institutus, legato ei seruo per quem suppleretur debita ei portio, non petet contra tabulas bonorum possessionem, quamuis seruus clusis [L] tabulis decessit. Si ex bonis, quæ mortis tempore fuerunt, debitam partem dedit libertus in hereditate vel legato, seruus tamen post mortem liberti reuersus ab hostibus augeat patrimonium: non potest patronus propterea queri,

L clausis

quòd minus habeat in seruo, quàm haberet, si ex debita portione esset institutus. idem est & in adluuione, cum sit satisfactum ex his bonis, quæ mortis tempore fuerunt. idem est & si pars legati liberto relicti ab eo, cui simul datum erat, vel hereditatis, nunc illis abstinentibus, adcrescat.

XLV. IDEM [libro nono Quæstionum]

SI patronus ex sexta[a], & seruus eius ex reliqua parte sit heres institutus: nec ex serui portione fideicommissum debetur. at si seruus dumtaxat heres institutus est, puto nec hic[b] ex debita portione præstandum.

a *sextante, seruus: & fortassè melius: hoc enim modo sæpius loquuntur Iurisconsulti. Facile autem fuit ex bonorum duobus postremis literis sextante, & omisso apice qui imponitur literæ, a, efficere sexta. &c.*
b hoc
c esset.

XLVI. IDEM [libro tertio Responsorum]

PAulus respondit, patronus, qui deceptus falsum iudicium testatoris secutus est, bonorum possessionem contra tabulas testamenti liberti petere non prohibetur.

XLVII. IDEM [libro vndecimo Responsorum]

PAulus respondit, exheredationem nepotis, quæ non notæ gratia, sed alio consilio adiecta est[c], nocere ei non oportere, quo minus contra tabulas libertorum aui bonorum possessionem petere possit. Quæro, an si Titia patroni filia iactat Titium patrem suum prius quàm moreretur litteras ad se fecisse[d], quibus adiceret,[e] per libertos suos maleficus[f] appetitum: eásque litteras secutam[g] post mortem patris libertos accusare[h]: an aliquid ei prodesse possit hæc excusatio[i]. Paulus respondit, eam quæ ex voluntate patris accusauit, non debere repelli à bonorum possessione contra tabulas: quoniam non suum iudicium, sed alienum executa[k] est. Patroni filius epistulam talem liberto emisit[l]. Sempronius Zoilo liberto suo salutem. Ob merita tua fidémque tuam, quam mihi semper exhibuisti, concedo tibi liberam testamenti factionem. quæro, an patroni filio nihil relinquere debeat. Paulus respondit, eum libertum, de quo quæritur, liberam testamenti factioné consecutum non videri. Paulus respondit, nepotem etiam post mortem aui conceptum, superstitem[m] liberto[n] bonorum possessionem contra tabulas liberti auiti petere posse, & ad hereditatem legitimam eius admitti. responsum enim Iuliani tantùm ad hereditatem legitimam, item bonorum possessionem aut petendam pertinere. Paulus respondit, quamuis filij à patre militc præteriti pro exheredatis habeantur: tamen non eousque silentium patris eis[o] nocere debere, vt & à bonis libertorum auitorum repelli debeant[p]. idem responsum est etiam de bonis libertorum paternorum.

d dedisse,
e se per
f se appetitum
g secuta
h accusaret:
i *accusatio: nihil refert verum legas: excusatio enim ex accusatione nascitur.*
k secuta
l misit.
m superstite
n ad bonorum
o eius
p *Existimat Accur. correctũ hic esse à Paulo sententiam Vlpiani l. 12. in princ. supr. eod.*

XLVIII. SCAEVOLA [libro secundo Responsorum]

QVæro de eo, qui libertum effracturæ crimine accusauit. respondit, si eiusmodi effracturæ crimine accusatus sit, ex quo, si probaretur, in metallum datus esset: denegandam bonorum possessionem.

XLVIIII. PAVLVS [libro tertio Sententiarum]

LIberto per obreptionem adrogato, ius suum patronus non amittit.

L. TRYPHONINVS [libro septimodecimo Disputationum]

NIhil interest, ipse patronus scriptus heres ex minore parte adierit hereditatem, an seruum suum scriptum iusserit adire hereditatem quam retinet. nihilo minus enim repulsus erit à contra tabulas bonorum possessione. si tamen antequam iuberet liberti hereditatem adire, seruum vendiderit, aut manumiserit, & ita ipse nouus libertus aut emptor heredes extiterint: verbis edicti non prohibetur patronus accipere contra tabulas bonorum possessionem. Sed numquid prætor ei denegare possessorias actiones debeat, si fraudem edicto eius facere voluit: vt pretio vberiore percepto, vel tacita pactione etiam hereditatis ex institutione delatæ commodum, & bonorum possessionis contra tabulas haberet? faciliórque suspicio per filium scriptú heredem, quamuis emancipatum adeuntem, liberti hereditatem ipsum patronum habere. cum omnia quæ nostra sunt, liberis nostris ex voto paremus. Si tamen clusis[q] adhuc tabulis testamenti liberti, cum ignoraret iudicium eius patronus, eorum quid, quæ supra scripta sunt, circa institutum subiectum iuri suo fecit: amota fraudis suspicione, suo iure in bonorum possessione contra tabulas vtetur. Si patronus ex debita portione à liberto scriptus, rogatúsque hereditatem restituere, suspectam dixit, & compulsus adire, cum retinere posset, restituerit: non poterit accipere contra tabulas bonorum possessionem: & quia adgnouit iudicium liberti, & quia spreuit, & quasi damnauit eam possessionem. longe distat ab hoc patroni filius quem libertus adrogauit, & ex minore parte heredem scripsit, cum nemo ex familia patroni alius esset. quamquam enim hic[r] ipso iure, quippe suus, heres deprehendatur: si tamen se non immiscuit hereditati vt patris, sed abstinuit quasi patroni: tamen filius admittendus est ad contra tabulas bonorum possessionem. Si debentí patrono certam pecuniam liberationem libertus reliquisset[s], isque vsus est aduersus heredem petentem debitum doli exceptione, aut acceptilatione liberatus est debito propter legatum: dicendum est, eum non posse accipere contra tabulas bonorum possessionem.

q adhuc clausis
r hoc
s reliquisset.

LI. LABEO [libro primo Pithanon à Paulo epitomatorum]

SI eundem libertum & tu capitis accusasti, & pater tuus manumisit: non poterit tibi eius liberti bonorum possessio ex edicto prætoris dari. Paulus: immo contra accidet, si quem seruum accusaueris, deinde is patris tui factus fuerit, & is postea eum manumisit.

DE LIBERTIS[t] VNIVERSITATIVM TIT. III.

t *De libertis municipij, & aliarum vniuersitatum.*

VLPIANVS [libro quadragensimonono ad Edictum]

MVNICIPIBVS[v] plenum ius in bonis libertorum, libertarum[x] defertur: hoc est id ius, quod etiam patrono. sed an omnino petere bonorum possessionem possint, dubitatur. mouet enim, quòd consentire non possunt. sed per alium possunt petita[y] bonorum possessione ipsi adquirere. sed qua ratione senatus censuit, vt restitui eis ex Trebelliano hereditas possit,[z] qua ratione alio senatusconsulto, heredibus eis institutis à liberto, adquirere hereditatem permissum est, ita[A] bonorum quoque possessionem petere dicendum est. temporáque bonorum possessionis petendæ cedere municipibus exinde, ex quo decernere de petenda potuerunt. quod & Papinianus respondit.

v *Ex titul. de success. edic.*
x libertarúmque
y petitam bonorum possessionem
z & qua
A ita &

DE ADSIGNANDIS LIBERTIS TIT. IIII.

VLPIANVS [libro quartodecimo ad Sabinum]

SENATVSCONSVLTO, quod factum est Claudianis temporibus Velleo[B] Rufo & Osterio Scapula consulibus, de adsignandis libertis in hæc verba cauetur. SI QVI DVOS PLVRESVE LIBEROS IVSTIS NVPTIIS QVAESITOS IN POTESTATE HABERET[C], DE LIBERTO LIBERTAVE SVA SIGNIFICASSET, CVIVS EX LIBERIS SVIS EVM LIBERTVM EAMVE LIBERTAM ESSE VELLET: IS EAVE, QVANDOQVE[D] IS QVI EVM EAMVE MANVMISIT INTER VIVOS VEL TESTAMENTO, IN CIVITATE ESSE DESISSET, SOLVS EI PATRONVS SOLAVE PATRONA ESSET, PERINDE ATQVE SI AB EO EAVE LIBERTATEM CONSECVTVS CONSECVTAVE ESSET. VTIQVE[E] SI EX LIBERIS QVIS IN CIVITATE ESSE DESISSET, NEQVE EI LIBERI VLLI ESSENT: CETERIS EIVS LIBERIS, QVI MANVMISIT[F], PERINDE OMNIA IVRA SERVENTVR[G], AC SI NIHIL DE EO LIBERTO EAVE LIBERTA IS PARENS SIGNIFICASSET. Quamuis singulari sermone senatusconsultum scriptum est, tamen & pluribus liberis, & plures libertos libertásve posse adsignari, certum est. Is quoque libertus, qui apud hostes est, adsignari potest. Adsignare autem quis potest quibuscumque verbis, vel nutu, vel testamento, vel codicillis, vel viuus. Adimere adsignationem etiam nuda voluntate poterit. Sed & si exheredato filio libertum[H] quis adsignauerit, valet adsignatio. nec nocet ei nota exheredationis, quantum ad ius patronatus. Sed si post adsignationem fuerit exheredatus, non semper exheredatio adimet adsignationem: nisi hoc animo facta sit. Sed si is cui adsignatus est, repudiauerit: puto verius, quod & Marcellus scripsit, posse admitti fratres eius. Si sit ex[I] patrono filius vnus, ex altero duo, & vni eorum libertus adsignatus est[K]; videndum, quot partes fiant[L] hereditatis liberti.[M] verum tres, vt[N] duas habeat is cui adsignatus est, id est suam & fratris: an verò æquales partes fiant, quoniam per adsignationem alius excluditur. & Iulianus libro[O] septuagensimoquinto scripsit, magis esse, vt bessem hic habeat, qui fratrem excludit. quod verum est quamdiu frater eius viuat[P], vel admitti potuit ad legiti

B *Suellio Rufo & Ostorio*
C habens,
D *Id est quandocúque: vulgò male legitur, quando, vel, cum, Aug. 3. emenda. cap. 9.*
E vtque
F manumisisset,
G seruarentur,
H libertam
I ex vno
K sit:
L fiant
M & verùm
N an
O lib. 45.
P viuit

ad legitimam hereditatem. ceterum si fuerit capite minutus, æquales partes habebunt.

II. POMPONIVS [libro quarto Senatusconsultorum]

SEd si is cui adsignassem, decessisset relicto filio & fratre, & alterius patroni filio: semissem habiturum eum nepotem, quem esset filius meus is qui viuit, habiturus, si ego eum libertum non adsignassem.

III. VLPIANVS [libro † quintodecimo ad Sabinum]

IDem erit dicendum, & si is qui filium & nepotem habebat, nepoti libertum adsignauerit: admittetur[a] nepos ad legitimam hereditatem, licet sit alterius patroni filius. & hoc contingit patrui vita. ceterum si ille non esset, nihil ei prodesset adsignatio ad deminuendum ius alterius patroni filij. Posse autem & nepoti adsignari certum est. & præferri filio nepotem adsignatoris constat. vnde quæri poterit, an si filium habeat, & ex eo nepotem, possit quasi duos habeat in potestate, ius senatusconsulti inducere. in qua specie cum placeat etiam ei qui in potestate recasurus est, adsignari: quare non admittimus, cum vtrumque esse in potestate negare non possumus? An autem ad legitimam hereditatem admitti possit hic qui est in potestate, tractari poterit. & cum multi sint casus, quibus & libertum habere, qui in potestate est, possit: cur non hoc quoque admittendum sit[b], vt per eum pater ad legitimæ hereditatis admittatur emolumentum? quod & Pomponio rectè videtur. habent autem libertos etiam filiifamilias: vtputa si castrensem seruum eorum quis[c] manumiserit. Emancipatos quoque filios eius, cui adsignatus est libertus, habere commodum senatusconsulti puto: non vt ad legitimam hereditatem admittantur, sed ad ea quæ possunt. secundum quod liberto intestato defuncto, quoniam ad legitimam hereditatem admitti non possunt, videndum ne admittatur filius adsignatoris in familia remanens, an non. & putem[d] emancipatos per prætorem præferendos. liberos autem eius, cui adsignatus est, accipere debemus non solùm filios, verumetiam nepotes & neptes, & deinceps descendentes. Si quis duobus adsignauerit libertum, & alter in ciuitate esse sine liberis desierit, alter non,

IIII. POMPONIVS libro quarto Senatusconsultorum

VEl viuus noluerit[e] ad se hereditatem liberti pertinere,

V. VLPIANVS libro quartodecimo ad Sabinum

VTrum portio eius qui in ciuitate esse desiit, vel repudiauit, in familiam redeat: an verò ei potius adcrescat, in cuius persona durat adsignatio? & Iulianus libro septuagensimo quinto scripsit, adsignationem in huius solius persona locum habere, & solum admittendum. quod est verum. Quòd si non[f] sine liberis decesserit, an cum viuo admittantur? & putat adhuc solum admittendum. Defuncto autem eo, liberos alterius succedere: non in familiam libertum redire. sed si ex duobus istis alter filios, alter nepotes reliquerit: an simul ad legitimam hereditatem admittantur? & puto ordinem inter eos faciendum.

VI. MARCIANVS [libro septimo Institutionum]

SI seruus liber esse iussus fuerit, & filio legatus, deinde viuus testator eum manumiserit: ad filium libertus quasi adsignatus pertinet. hoc ita est, siue expressum est[g], vel certè intellexit[h] non quasi seruum eum legasse, sed quasi libertum adsignasse.

VII. SCAEVOLA [libro secundo Regularum]

ADsignare[i] & purè, & sub condicione, & per epistulam, vel testationem, vel chirographum possumus. quia adsignatio liberti neque quasi legatum neque quasi fideicommissum percipitur. denique nec fideicommisso onerari potest.

VIII. MODESTINVS [libro septimo Differentiarum]

LIberi patroni quamquam & ipsi in plerisque causis manumissoris iure censentur, tamen paternum libertum liberis suis adsignare non potuerunt[k]: etiam si eis à parente fuerit adsignatus. idque[l] & Iulianus & Marcellus probant.

VIIII. IDEM [libro nono Pandectarum]

VTrum ei tantùm qui in potestate sit, an etiam emancipato filio adsignare libertum[m] patronus possit, si modò non pauciores quàm duos præterea in potestate habeat, dubitari solet. & magis est posse.

X. TERENTIVS CLEMENS libro duodecimo ad legem Iuliam & Papiam]

SVb condicione vel in diem liberto adsignato, interim pendente die vel condicione, omnia perinde obseruabuntur, ac si adsignatus non esset. itaque mortuo eo interim ad omnes liberos hereditas, & bonorum possessio pertinebit. Si vni purè, alij sub condicione libertus adsignatus sit: eum, cui pure adsignatus sit, pendente condicione solum patroni ius habere, dicendum est.

XI. PAPINIANVS [libro quartodecimo Responsorum]

ALimentorum causa libertos filiis adtributos, filiis adsignatos non videri, respondi. cum ea ratione libertis consuli patronus voluerit, quo facilius voluntatis emolumentum consequantur saluo iure communi.

XII. POMPONIVS [libro duodecimo Epistularum]

SI ex duobus patronis alter eorum filio suo libertum adsignauerit, non obstat, quo minus alter patronus ius solidum suum haberet[n].

XIII. IDEM [libro quarto Senatusconsultorum]

TEstamento potest quis & seruum[o] manumittere, & eundem vt libertum adsignare. De liberis qui sunt in potestate, senatus locutus est. ergo de postumis nihil hoc senatusconsulto prouisum est. magis tamen puto etiam postumos contineri. Quod inquit senatus, SI EX LIBERIS QVIS IN CIVITATE ESSE DESISSET, eum significat, qui in perpetuum in ciuitate esse desierit: non etiam si quis ab hostibus captus reuerti possit. Ex die quoque certa adsignari potest. sed vsque in diem certum vix potest. nam ipse senatus huic negotio finem præposuit[p].

SI QVID IN FRAVDEM PATRONI FACTVM SIT

TIT. V.

VLPIANVS [libro quadragensimo quarto ad Edictum]

SI QVID dolo malo liberti factum esse dicetur, siue testamento facto, siue intestato libertus decesserit, quo minus quàm pars debita bonorum ad eorum quem perueniat, qui contra tabulas bonorum possessionem accipere possunt: cognoscit prætor, & operam dat, ne ea res ei fraudi sit. Si alienatio dolo malo facta sit, non quærimus, vtrum mortis causa facta sit, an non sit. omni enim modo reuocatur. si verò non sit dolo malo facta, sed aliàs: tunc actori probandum erit, mortis causa factam alienationem. si enim proponas[q] mortis causa factam alienationem, non requirimus, vtrum dolo malo facta sit, an non sit. sufficit enim docere, mortis causa factam. nec immeritò. mortis causa enim donationes comparantur legatis: & sicut in legatis non quærimus, dolo malo factum sit, an non sit: ita nec in mortis causa donationibus. quod autem mortis causa filio donatum est, non reuocatur. nam cui liberum fuit legare filio quantum[r] quantum vellet, is donando non videtur fraudasse patronum. omne autem, quodcumque in fraudem patroni gestum est, reuocatur. Dolum accipere nos oportet eius qui alienauit, non eius cui alienatum est. & ita eueniet, vt qui fraudis vel doli conscius non fuit, carere debeat re in fraudem patroni alienata, etsi putauit ingenuum, nec credidit libertinum. Aduersus conpatronum, qui contra tabulas bonorum possessionem omisit, Fauiana non competit, si non plus sit in eo quod donatum est, quàm pars debita patrono. quare si mortis causa ei donatum sit, partem faciet conpatrono, quemadmodum legatarius patronus facit. Verum autem ad ea sola reuocanda Fauiana pertinet, quæ quis libertus de bonis deminuit: an etiam ad ea quæ non adquisiit, videndum est. & ait Iulianus libro vicensimosexto digestorum, si hereditatem libertus non adierit fraudandi patroni causa, vel legatum reppulerit: Fauianam cessare. quod mihi videtur verum. quamuis enim legatum retro nostrum sit, nisi repudietur: attamen cum repudiatur, retro nostrum non fuisse, palam est. In ceteris quoque liberalitatibus, quas non admisit is libertus, cui quis donatum voluit, idem[s] erit probandum, Fauianam cessare. sufficit enim patrono si nihil de suo in necem eius libertus alienauit: non[t] si non adquisiit. proinde etsi cum sub condicione ei legatum esset, id egit, ne condicio existeret: vel si sub condicione stipulatus fuerit, maluit deficere condicionem: dicendum est Fauianam cessare. Quid[v] si in lite vinci voluit? si quidem condemnatus est data opera, vel in iure confessus: dicendum erit Fauianam locum habere. quòd si noluit optinere, cum peteret: hic videndum[x]. & puto hunc deminuisse de patrimonio. actionem enim bonis deminuit, quemadmodum si passus esset actionis diem abire. sed si, puta, querellam inofficiosi, quam potuit, vel quam aliam, forte iniuriarum, vel similem, insti-

Marginal notes: † quartodecimo; a admittetur enim; b erit.; c manumiserint.; d puto; e Tenore quidem hic legunt, voluerit Aug. lib. 4 emen. cap. vlt.; f Haloander negatiuam hanc ma... Aug. ...; g fit.; h intellexerit; i Hoc ... adsignare ...; k potuerunt; l idemque & Iulianus; m libertos; n habeat.; o sacrū suum; p proposuit.; q proponis; r quantum vellet.; s item; t etsi; v Quòd; x videndum est.

tuere noluit: non potest patronus ob eam rem Fauiana experiri. 6 At si transegit in fraudem patroni, poterit patronus Fauiana vti. sed si libertus filiam dotauit, hoc ipso quòd dotauit, non videtur fraudare patronum: 7 quia pietas patris non est reprehendenda. Si[a] pluribus in fraudem libertus donauerit[b], vel pluribus mortis causa: æqualiter patronus aduersus omnes in partem si-8 bi debitam, siue Fauiana siue Caluisiana experietur. Si quis in fraudem patronorum rem vendiderit, vel locauerit, vel permutauerit[c]: quale sit arbitrium iudicis, videamus. & in re quidem distracta deferri condicio debet emptori, vtrum malit rem emptam habere iusto pretio, an verò à re discedere pretio recepto. neque omnimodo rescindere debemus venditionem, quasi libertus ius vendendi non habuerit: nec[d] fraudemus pretio emptorem: maximè cum de dolo eius non disputetur, sed de dolo li-9 berti. Sed si emerit in fraudem patroni libertus, æque dicendum[e] si magno emit, in[f] pretio releuandum patronum, condicione non ipsi delata, an velit ab emptione discedere: sed venditori verum malit de pretio remittere, an potius rem quam vendidit, recipere persoluto pretio. & in permutatione, & in locatione & conductione 10 similiter idem obseruabimus. Sed si rem quidem bona fide vendiderit, & sine vlla gratia libertus, pretium autem acceptum alij donauit: videndum erit, quis Fauiana inquietetur: vtrum qui rem emit, an verò is qui pretium dono accepit. & Pomponius libro octagesimotertio[g] rectè scripsit, emptorem non esse inquietandum. fraus[h] enim patrono in pretio facta[i] est. cum igitur qui pretium dono accepit, Fauiana conueniendum. Et alias videamus, si dicat patronus rem quidem iusto pretio venisse, verumtamen hoc[k] interesse sua, non esse venumdatam, inque hoc esse fraudem, quòd venierit possessio, in quam habet patronus affectionem[l] vel opportunitatis, vel viciniæ, vel cæli, vel quòd illic educatus sit, vel parentes sepulti: an debeat audiri volens reuocare. sed nullo pacto erit audiendus. fraus enim in damno accipitur pecuniario. Sed si fortè & res vilius distracta sit, & pretium alij donatum: vterque Fauiano iudicio conuenietur, & qui vili[m] emit, & qui pecuniam accepit muneri. is tamen qui emit, si malit rem restituere: non alias[n] restituet, quàm si pretium quod numerauit recipiat. Quid ergo si delegatus emptor soluit ei cui donarat libertus: an nihilo minus reciperaret[o]? & magis est vt reciperare debeat, licet pretium ad alium peruenit[p], qui soluendo non est. nam & si acceptum pretium libertus prodegisset, diceremus nihilo minus eum qui dedit, 11 recipere debere, si velit ab emptione discedere. Si mutuam pecuniam libertus in fraudem patroni acceperit, an Fauiana locum habeat, videamus: & quod remedium in hoc est. [q] accepit mutuam: si quod accepit, donauit, conuenit eum patronus, cui donauit libertus. sed[r] accepit, & prodegit: non debet perdere qui mutuum dedit. nec ei imputari, cur dedit. plane si non accepit, & spo-12 pondit stipulanti: erit Fauianæ locus. Si fideiussit apud me libertus, vel rem suam pro alio pignori dedit in necem patroni: an Fauiana locum habeat, videamus. & numquid cum damno meo non debeat patrono subueniri. neque enim donauit aliquid mihi, si pro aliquo interuenit, qui non fuit soluendo. eoque iure vtimur. igitur creditor non poterit Fauiana conueniri. debitor poterit quidem, sed potest & mandati. planè si deficiat mandati actio, quia donationis causa interuenit: erit Fauianæ locus. sed & si mandator extitit pro aliquo li-13 bertus, idem erit probandum. Quamuis autem in partem Fauiana competat, attamen in his quæ diuidi non possunt, in solidum competit: vtputa in seruitute[s].
14 Si seruo meo vel filiofamilias libertus in fraudem patroni quid dederit: an aduersus me iudicium Fauianum competat, videamus. & mihi videtur sufficere aduersus me, patrémque, arbitrióque iudicis contineri, tam id quod in rem versum est, condemnandi, quàm id quod in peculio. Sed si iussu patris contractum cum filio est, 15 pater vtique tenebitur. Si cum seruo in fraudem patroni libertus contraxerit, isque fuerit manumissus: an Fauiana teneatur, quæritur. & cum diximus dolum tantùm liberti spectandum, non etiam eius cum quo contraxit: potest manumissus iste Fabiana non teneri. Item quæri potest, manumisso vel mortuo vel alienato seruo, an intra annum agendum sit. & ait Pomponius, 16 agendum. Hæc actio in personam est, non in rem. & in heredem competit, & in ceteros successores, & heredi, & ceteris successoribus patroni. & non est heredi-17 taria, id est ex bonis liberti, sed propria patroni. Si libertus in fraudem patroni aliquid dederit, deinde defuncto patrono viuo liberto, filius patroni acceperit bonorum possessionem contra tabulas liberti: an Fabiana vti possit ad reuocanda ea quæ sunt alienata? & est verum, quod & Pomponius probat libro octagesimotertio[t], item Papinianus libro quartodecimo quæstionum, competere ei Fauianam. sufficere enim quòd in fraudem patronatus factum sit. magis enim 18 fraudem rei, non personæ accipimus. In hanc actionem etiam fructus veniunt, qui sunt post litem contestatam percepti.

a Eadē sententia Vlpianus extat l. 16 § idem scribit. de petit. hære quam coniunge cum hoc loco.
b donauit,
c mutauerit
d ne
e dicendum erit
f pretio emit,
g lib. 84. lib. 24.
h fraudem enim
i factam esse.
k hic
l Quanti æstimanda sit res necessitatum cōmendatione, eleganter Erasmus chil. prima Prouerb. 31. Aliquid mali propter vicinum malum.
m vilius
n aliter
o recuperaret al. recuperaret?
p peruenerit.
q qui accepit
r sed si acceperit,
s In seruitutem.
t lib. 84. lib. 24. lib. 4.

II. MARCIANVS [libro tertio Regularum]

IN Fauiana & Caluisiana actione rectè dicetur, etiam præteritos fructus venire, quatenus prætor omnem fraudem libertorum vult rescindere.

III. VLPIANVS [libro quadragesimoquarto ad Edictum]

SI patronus heres institutus ex debita parte adierit hereditatem, dum ignorat aliqua libertum in frau-v dem suam alienasse: videamus, an succurri ignorantiæ[v] eius debeat, ne decipiatur liberti fraudibus. & Papinianus libro quartodecimo quæstionum respondit, in eadem causa manere ea quæ alienata sunt: idcircóque patronum sibi imputare debere, qui cum posset bonorum possessionem accipere contra tabulas propter ea quæ a-1 lienata, vel mortis causa donata sunt, non fecit. Hæc actio in perpetuum datur: quia habet rei persecutionem. Patronum ex asse heredem institutum, volentem Fauiana actione vti, prætor admittit: quia erat iniquum x excludi eum à Fauiana, quia[x] non sponte adiit hereditatem: sed quia bonorum possessionem contra tabulas 2 petere non potuit. Si intestatus libertus decesserit, patronus adeundo hereditatem eius reuocat per Caluisianam actionem ea quæ alienata sunt dolo malo, quo minus pars ex testamento debita bonorum liberti ad y patronum, liberósue eius perueniret. idque[y] est, siue petita sit à patrono ab intestato bonorum possessio, siue 3 non sit. Si plures sint patronæ & patroni, singuli vi-4 rilem tantùm reuocabunt vel Caluisiana[z]. Si libertus intestatus decesserit, relicta patrono debita portione, aut aliquo amplius, aliquid etiam alienauerit: Papinianus libro quartodecimo quæstionum scribit, nihil esse reuocandum. nam qui potuit alicui relinquere quid testamento, si debitam portionem patrono relinquat: præterea donando, nihil videtur in fraudem facere.

v vel ius ignoranti
x qui
y idemque
z per Caluisianam.

IIII. IDEM [libro quadragesimotertio ad Edictum]

QVodcumque dolo malo liberti alienatum est, [A]Fauiana actione reuocatur. & si plures patroni sint, omnes vnam partem habebunt. sed si viriles non petent, portio ceteris adcrescet. quod in patronis dixi, & in liberis patroni est. sed non simul venient, sed patronis deficientibus.

A & Fauiana

V. PAVLVS [libro quadragesimosecundo ad Edictum]

TEnetur Fabiana actione tam is qui accepit ipse, quàm qui iussit alij dari id quod ipsi donabatur. In actione Fauiana si res non restituatur, tanti damnabitur reus, quanti actor in litem iurauerit.

VI. IVLIANVS [libro vicesimoseptimo Digestorum]

SI libertus cum fraudare patronum vellet, filiofamilias contra senatusconsultum pecuniam crediderit, non erit inhibenda actio Fauiana: quia libertus donasse magis in hunc casum intellegendus est in fraudem patroni, quàm contra senatusconsultum credidisse.

VII. SCAEVOLA [libro quinto Quæstionum]

ERgo[B] si senatusconsultum locum non habet, [C]cessat Fauiana cum exigi possit.

B Ergo & si
C non cessat

VIII. IVLIANVS [libro vicesimosexto Digestorum]

SEd si minori quàm vigintiquinque annis[D] nato filiofamilias crediderit, causa cognita ei succurri debet.

D annorum

VIIII. IDEM [libro sexagesimoquarto Digestorum]

VIuus libertus donare bene merentibus amicis potest. legare verò nec bene merentibus amicis potest, qui[E] patroni partem minuat.

E quo

X. AFRICANVS [libro primo Quæstionum]

SI id quod à liberto in fraudem alienatum est, non exstet, actio patroni cessat: quemadmodum si pecuniam in fraudem abiecisset. aut etiamsi is qui mortis causa à liberto accepisset, eam rem vendidisset: & bonæ fidei emptor eam vsucepisset.

XI. PAVLVS [libro tertio ad legem Aeliam Sentiam]

NOn videtur patronus fraudari eo, [F]quod consensit. sic & quod volente patrono libertus donauerit, non poterit Fauiana reuocari.

F in quod

XII. IAVO

XII. IAVOLENVS [libro tertio Epistularum]

LIbertus cum fraudandi patroni causa fundum Seio tradere vellet, Seius Titio mandauit vt eum acciperet, ita vt inter Seium & Titium mandatum contraheretur. quæro, post mortem liberti patronus vtrum cum Seio dumtaxat, qui mandauit, actionem habet: an cum Titio qui fundum retinet: an cum quo velit, agere possit. respondit, in eum, cui donatio quæsita est, ita tamen[a] si ad illum res peruenerit, actio danda est. cum omne negotium, quod eius voluntate gestum sit, in condemnationem eius conferatur. nec potest videri id præstaturus quod alius possidet: cum actione mandati consequi rem possit, ita vt aut ipse patrono restituat, aut eum, cum quo mandatum contraxit, restituere cogat. quid enim dicemus si is qui in re[b] interpositus est, nihil dolo fecit? non dubitabimus, quin omnimodo cum eo agi non possit. quid enim? non[c] potest videri dolo fecisse, qui fidem suam amico commodauit, qua[d] alij quàm sibi ex liberti fraude adquisiit.

a tandem
b fere: melior est Florent.
c quid enim potest
d tanquã alij

XIII. PAVLVS [libro decimo ad legem Iuliam & Papiam]

COnstitutione Diui Pij cauetur de impubere adoptando, vt ex bonis, quæ mortis tempore illius qui adoptauit fuerunt, pars quarta ad eum pertineat qui adoptatus est. sed & bona ei[e], quæ adquisiit patri, restitui iussit. si causa cognita emancipatus fuerit, quartam perdit. si quid itaque in fraudem eius alienatum fuerit, quasi per Caluisianam vel Fauianam actionem reuocandum est.

e eius Florent. melior est: cuius est sensus, quorũ commodũ acquisiuit patri. §. itẽ nõ aliter. de adoptio. Instit.

SI TABVLÆ TESTAMENTI NVLLAE EXTABVNT VNDE LIBERI

TIT. VI.

VLPIANVS [libro quadragensimoquarto ad Edictum]

POSTEAQVAM prætor locutus est de bonorum possessione eius qui testatus est, transitum fecit ad intestatos, eum ordinem secutus, quem & lex duodecim tabularum secuta est. fuit enim ordinarium, ante de iudiciis testantium, dein[f] sic de[g] successione ab intestato loqui. sed successionem ab intestato in plures partes diuisit. fecit[h] enim gradus varios: primum liberorum, secundum legitimorum, tertium cognatorum, deinde viri & vxoris. 1 Ita autem ab intestato potest competere bonorum possessio, si neque secundum tabulas, neque contra tabulas bonorum possessio agnita sit. planè si tempora quidem petendæ bonorum possessionis ex testamento largiebantur, verumtamen repudiata est bonorum possessio: dicendum erit ab intestato bonorum possessionem iam incipere. cum enim is qui repudiauit, petere bonorum possessionem non potest post repudiationem: consequens erit, vt ab intestato posse peti incipiat. sed & si ex Carboniano edicto bonorum possessio data sit: magis est, vt dicere debeamus, ab intestato nihilo minus posse peti. vt enim suo loco ostendimus, non impedit bonorum possessionem edictalem Carboniana bonorum possessio. 2 Rectè autem prætor à liberis initium fecit ab intestato successionibus. vt sicuti contra tabulas ipsis defert, ita & ab intestato ipsos vocet. 3 Liberos autem accipere debemus, quos ad contra tabulas bonorum possessionem admittendos diximus, tam naturales quam adoptiuos. sed adoptiuos hactenus admittimus, si fuerint in potestate. ceterum si sui iuris fuerint, ad bonorum possessionem non inuitantur: quia adoptionis iura dissoluta sunt emancipatione. 4 Si quis filium suum emancipatum in locum nepotis adoptauit, & emancipauit, cum haberet & nepotem ex eo: quæsitum est apud Marcellum, an adoptio rescissa impediat nepotem. sed cum soleat emancipato patri iungi nepos, quis non dicat, etsi adoptatus sit & quasi filius, nihilo minus filio suo eum non obstare? quia quasi filius adoptiuus est in potestate, non quasi naturalis? 5 Si heres institutus non habeat voluntatem, vel quia incisæ sunt tabulæ, vel quia cancellatæ, vel quia[i] alia ratione voluntatem testator mutauit, voluitque intestato decedere: dicendum est, ab intestato rem habituros eos qui bonorum possessionem acceperunt. 6 Si emancipatus filius exheres fuerit, is autem qui in potestate fuerat, præteritus: emancipatum petentem ab intestato bonorum possessionem vnde liberi, tueri debet prætor vsque ad partem dimidiam, perinde atque si nullas tabulas pater reliquisset.

f & sic deinceps al. sic deinde
g successionẽ etiam
h Eandem fere & per eosdẽ gradus successionum ordinem præscriptum à domino refert Moses Numer. 27.
i qua

II. IVLIANVS [libro vicensimoseptimo Digestorum]

EMancipatus præteritus si contra tabulas bonorum possessionem non acceperit, & scripti heredes adierint hereditatem: sua culpa amittit paternam hereditatem. nam quamuis secundum tabulas bonorum possessio petita non fuerit[k], non tamen eum prætor tuetur, vt bonorum possessionem accipiat vnde liberi. nam & patronum præteritum, si non petat contra tabulas bonorum possessionem ex illa parte edicti, vnde legitimi vocantur: non solet tueri prætor aduersus scriptos heredes.

k fuit.

III. VLPIANVS [libro octauo ad Sabinum]

BOnorum possessio potest peti ab intestato, si certum sit tabulas non extare septem testium signis signatas.

IIII. PAVLVS [libro secundo ad Sabinum]

LIberi & capite minuti per edictum prætoris ad bonorum possessionem vocantur parentium[l]: nisi si adoptiui fuerint. hi enim & liberorum nomen amittunt post emancipationem. sed si naturales emancipati & adoptati, iterum emancipati sint: habent ius naturale[m] liberorum.

l parentum
m naturaliũ liberorum.

V. POMPONIVS [libro quarto ad Sabinum]

SI quis ex his, quibus bonorum possessionem prætor pollicetur, in potestate parentis, de cuius bonis agitur, cum is moritur, non fuerit: ei liberisque, quos in eiusdem familia habebit, si ad eos hereditas suo nomine pertinebit, neque nominatim exheredes scripti erunt, bonorum possessio eius partis datur, quæ ad eum pertineret, si in potestate permansisset. ita vt ex ea parte dimidiam habeat, reliquum liberi eius, hisque dumtaxat bona sua conferat. 1 Sed & si filium & nepotem ex eo pater emancipauerit, filius solus veniet ad bonorum possessionem, quamuis capitis deminutio per edictum nulli obstet. quin etiam hi quoque qui in potestate numquam fuerunt[n], nec sui heredis locum optinuerunt[o], vocantur ad bonorum possessionem parentium[p]. nam si filius emancipatus reliquerit in potestate aui nepotem, dabitur ei qui in potestate relictus sit, patris emancipati bonorum possessio.[q] & si post emancipationem procreauerit, ita nato dabitur aui bonorum possessio, scilicet non obstante ei patre suo. 2 Si filius emancipatus non petierit bonorum possessionem: ita integra sunt omnia nepotibus, atque si filius non fuisset: vt quod filius habiturus esset petita bonorum possessione, hoc nepotibus ex eo solis, non etiam reliquis adcrescat.

n fuerint.
o obtinuerint.
p parentum.
q sed & si

VI. VLPIANVS [libro trigensimonono ad Edictum]

SI pater filium emancipauerit, nepotem retinuerit, deinde filius decesserit: & rei æquitas & causa edicti, quo de bonorum possessione liberis danda cauetur, efficit vt eius ratio habeatur, & bonorum possessio intestato[r] patris detur. vt tamen bona sorori, quæ necessaria heres patri extitit, conferre cogatur auus, qui per eum bonorum possessionis emolumentum adquisiturus est. nisi forte auus iste nullum ex his fructum adquirere vult, paratúsque est de potestate nepotem dimittere, vt ad emancipatum emolumentum omne bonorum possessionis perueniat. nec idcirco soror, quæ patri heres extitit, iustè queri poterit, quòd eo facto à collationis commodo excluditur. cum auo quandoque intestato defuncto, ad bona eius simul cum fratre possit venire.

r intestati

VII. PAPINIANVS [libro vicensimonono Quæstionum]

SCripto herede deliberante filius exheredatus mortem obiit[s]: atque ita scriptus heres omisit[t] hereditatem. nepos ex illo filio susceptus auo suus heres erit. neque pater videbitur obstitisse, cuius post mortem legitima defertur hereditas. nec dici potest heredem, [sed] non suum nepotem fore, quòd proximum gradum numquam tenuerit: cum & ipse fuerit in potestate, neque pater eum in hac successione præuenerit. & alioquin si non suus heres est, quo iure heres erit, qui sine dubio non est adgnatus? ceterum etsi non sit exheredatus nepos, adiri poterit ex testamento hereditas à scripto herede filio mortuo. quare qui non obstat iure intestati, iure testati videbitur obstitisse. 1 Non sic parentibus liberorum, vt liberis parentium[v] debetur hereditas.[x] parentes ad bona liberorum ratio miserationis admittit, liberos naturæ simul & parentium[y] commune votum.

s obierat
t omiserat
v parentum
x cũm parentes al. quoniã parentes
y parentum

VIII. IDEM [libro sexto Responsorum]

FIliusfamilias vt proximus cognatus patre consentiente possessionem adgnouit. quamuis per condicionem testamenti datam, quòd in patris potestate

manserit, ab hereditate sit exclusus: tamen vtiliter possessionem adgnouisse videbitur. nec in edicti sententiam incidet, quoniam possessionem secundum tabulas non adgnouit: cum inde rem habere non poterit[a], nec in filij potestate condicio fuerit, nec facilè pater emancipare filium cogi poterit.

VIIII. PAVLVS libro vndecimo Responsorum

SI posteaquam filius emancipatus bonorum possessionem patris petit, statum suum mutauit: nihil obesse ei, quo minus id quod adquisit, retineat. quòd si prius condicionem suam mutauit, bonorum possessionem cum petere non posse.

VNDE LEGITIMI[b]

TIT. VII.

IVLIANVS libro vicensimo[c] septimo[c] Digestorum

HÆc verba edicti,[c] TVM QVEM EI HEREDEM ESSE OPORTERET, SI INTESTATVS MORTVVS ESSET, ΠΑΡΑΤΑΤΙΚΩΣ[d] & cum quodam temporis spatio accipiuntur, non ad mortis testatoris tempus referuntur: sed ad id, quo bonorum possessio peteretur. & ideo legitimum heredem, si capite deminutus esset, ab hac bonorum possessione summoueri palam est.

II. VLPIANVS libro quadragensimosexto ad Edictum

SI repudiauerint sui ab intestato bonorum possessionem: adhuc dicemus obstare eos legitimis, hoc est his quibus legitima potuit deferri hereditas: idcirco, quia repudiando quasi liberi bonorum possessionem, hanc in-1 cipiunt habere quasi legitimi. Hæc autem bonorum possessio non tantùm masculorum defertur, verumetiam feminarum. nec tantùm ingenuorum, verumetiam libertinorum. communis est igitur pluribus. nam & feminæ possunt vel consanguineos vel adgnatos habere[e]. item libertini possunt patronos patronásque habere. nec tantum masculi hanc bonorum possessionem accipere 2 possunt: verumetiam feminæ. Si quis decesserit, de quo incertum est, vtrum paterfamilias an filiusfamilias sit, quia pater eius ab hostibus captus adhuc viuat, vel quòd[f] alia causa suspendebat eius statum: magis est, ne possit peti bonorum eius possessio. quia nondum intestatum eum esse apparet, cum incertum sit, an testari possit. cum igitur cœperit certi status esse, tunc demum petenda est bonorum possessio. non cum certum esse cœperit, intestatum esse: sed cum certum es-3 se cœperit, patremfamilias esse. Hæc autem bonorum possessio omnem vocat, qui ab intestato potuit esse heres: siue lex duodecim tabularum eum legitimum heredem faciat, siue alia lex senatusve consultum. Denique mater quæ ex senatusconsulto venit Tertylliano, item qui ex Orphitiano ad legitimam hereditatem admittuntur, hanc bonorum possessionem petere possunt.

III. PAVLVS libro quadragensimotertio ad Edictum

GEneraliter igitur sciendum est, quotienscumque vel lex vel senatus defert hereditatem, non etiam bonorum possessionem, ex hac parte eam peti oportere. cum verò etiam bonorum possessionem dari iubet, tum[g] ex illa parte, qua ex legibus, peti debere. sed & ex hac parte[h] poterit.

IIII. IVLIANVS libro vicensimoseptimo Digestorum

SI ex duobus fratribus alter decesserit testamento iure facto, dein deliberante herede alter quoque intestato decesserit, & scriptus heres omiserit hereditatem: patruus legitimam hereditatem habebit. nam hæc bonorum possessio TVM QVEM HEREDEM ESSE OPORTET, ad id tempus refertur, quo primùm ab intestato bonorum possessio peti potuisset.

V. MODESTINVS libro tertio Pandectarum

INter adgnatos & cognatos hoc interest, quòd in adgnatis & cognati continentur, in cognatis non vtique & adgnati. verbi gratia, patris frater, id est patruus, & adgnatus est, & cognatus: matris autẽ frater, id est auun-1 culus, cognatus est, adgnatus non est. Quamdiu spes est suum heredem aliquem defuncto existere, tamdiu consanguineis locus non est. puta si defuncti vxor prægnas sit, aut defuncti filius apud hostes sit.

VI. HERMOGENIANVS libro tertio Iuris Epitomarum

NAti post mortem patris, vel post captiuitatem, siue deportationem, sed & hi qui tempore quo capiebatur vel deportabatur pater, in potestate fuerunt, ius inter se consanguinitatis habent, etsi heredes patri non extiterint, sicuti exheredati.

VNDE COGNATI

TIT. VIII.

VLPIANVS libro quadragensimosexto ad Edictum

HÆc BONORVM possessio nudam habet prætoris indulgentiam, neque ex iure ciuili originem[i] habet. nam eos inuitat ad bonorum possessionem, qui iure ciuili ad successionem admitti non possunt, id est cognatos. Cognati autem appellati sunt, quasi ex vno nati, aut, vt Labeo ait, 1 quasi commune nascendi initium habuerint. Pertinet autem hæc lex ad cognationes non seruiles. nec enim fa-2 cilè vlla seruilis videtur esse cognatio. Hæc autem bonorum possessio, quæ ex hac parte edicti datur, cognatorum gradus sex complectitur, & ex septimo duas per-3 sonas, sobrino & sobrina natum & natam. Cognationem facit etiam adoptio. etenim quibus fiet adgnatus hic qui adoptatus est, isdem etiam cognatus fiet. nam vbicumque de cognatis agitur, ibi sic accipiemus, vt etiam adoptione cognati facti contineantur. euenit igitur, vt is qui in adoptionem datus est, tam in familia naturalis patris iura cognationis retineat, quàm in familia adoptiua nanciscatur. sed eorum tantùm cognationem in adoptiua familia nanciscetur, quibus fit adgna-4 tus. in naturali autem omnium retinebit. Proximus autem accipietur[k] etiam is qui solus est: quamuis propriè proximus ex pluribus dicitur. proximum accipere nos oportet eo tempore, quo bonorum possessio defer-5 tur. Si quis igitur proximus cognatus, dum heredes scripti deliberant, diem suum obierit: sequens quasi proximus admittetur. hoc est, quicumque fuerit tum de-6 prehensus, proximum locum optinens[l]. Si quis proximior cognatus nasci speretur, in ea condicione est, vt dici debeat obstare eum sequentibus. sed vbi natus non est, admittemus eum qui post ventrem proximus videbatur. sed hoc ita demum erit accipiendum, si hic qui in vtero esse dicitur, viuo eo, de cuius bonorum possessione agitur, fuit conceptus. nam si post mortem, neque obstabit alij, neque ipse admittetur. quia non fuit proximus cognatus ei, quo viuo nondum † animax[m] fue-7 rit. Si qua prægnas decesserit, & vtero exsecto partus sit editus[n]: in ea condicione est partus iste, vt matris suæ accipere bonorum possessionem possit vnde proximi cognati. sed post senatusconsultum Orphitianum & vnde legitimi petere poterit: quia mortis tempore in 8 vtero fuit. Gradatim autem admittuntur cognati ad bonorum possessionem: vt, qui sunt primo gradu, o-9 mnes simul admittuntur[o]. Si quis apud hostes fuerit mortis tempore eius, de cuius bonorum possessione quæritur: dicendum est, bonorum possessionem peti ab eo posse.

II. GAIVS libro sextodecimo ad Edictum Prouinciale

HAc parte proconsul naturali æquitate motus omnibus cognatis promittit[p] bonorum possessionem, quos sanguinis ratio vocat ad hereditatem, licet iure ciuili deficiant. Itaque etiam vulgo quæsiti liberi matris, & mater talium liberorum, item ipsi fratres inter se, ex hac parte bonorum possessionem petere possunt: quia sunt inuicem sibi cognati. vsque adeo, vt prægnas quoque manumissa si pepererit: & is qui natus est, matri, & mater ipsi, & inter se quoque qui nascuntur, cognati sint.

III. IVLIANVS libro vicensimoseptimo Digestorum

CApitis deminutione peremuntur[q] cognationes, quæ per adoptionem adquisitæ sunt. igitur si post mortem, verbi gratia, fratris adoptiui intra centensimum diem adoptiuus frater capite deminutus fuerit: bonorum possessionem accipere non poterit, quæ proximitatis nomine fratris[r] defertur. prætorem enim non solùm mortis tempus, sed etiam id quo bonorum possessio petitur, intueri palàm est.

IIII. VLPIANVS libro sexto Regularum

SI spurius intestato decesserit, iure consanguinitatis aut adgnationis hereditas eius ad nullum pertinet: quia consanguinitatis, itémque adgnationis iura a patre oriuntur. proximitatis autem nomine mater eius, aut frater eadem matre natus, bonorum possessionem eius ex edicto petere potest.

V. POMPONIVS libro quarto ad Sabinum

LEgitimis capite deminutis non datur bonorum possessio iure heredis legitimi: quia non eadem causa eorum est, quæ liberorum. sed gradu cognatorum rursus vocantur.

VI. VLP

Side notes:

a poterit.
b legitimi, & vnde agnati.
c Quadã exemplaria ita habẽt, Hæc verba edicti, quo prætor legitimos ad bonorum possessionem vocat, cum quem &c. quod glossema esse verius est.
d Alcia. lib. 2. dispunct. c. 12. & August. libr. 3. emend. c. 4.
e Scilicet legitimos heredes, et ea his capita sint cedentes.
f qua
g tum & ex
h peti poterit.
i Cod. Med. originem nõdum habet: & ita Haloander emendat, sed male. August. lib. 4. emen. cap. vlt.
k accipiet
l obtinens.
† animal
m Quod necesse est supra ostendit: animal autem hic intellige [illegible], simulatque semen genitale aptum ad hominem generandum in vterum datum est tametsi quadragesimum nondum diem praeterierit, nec animal ipsum id est homo, in vtero absolutum sit, vt est apud Gel. lib. 3. c. 16.
n De iis qui caeso matris vtero nati sunt, Plin. natu. hist. lib. 7. cap. 9.
o admittantur.
p permittit
q perimentur
r fratri

VI. VLPIANVS libro quadragesimoquinto ad Edictum.

COgnatis[a] accusatio nihil obest ad successionem, si accusauerint cognatos suos.

VII. MODESTINVS libro sexto Regularum.

IS qui aliqua ratione[b] seruus factus est, manumissione nulla ratione recipit cognationem.

VIII. IDEM libro quartodecimo Responsorum.

MOdestinus respondit, non ideo minus ad auiæ maternæ bona ab intestato nepotes admitti, quòd vulgo quæsiti proponuntur.

VIIII. PAPINIANVS libro sexto Responsorum.

OCtauo gradus adgnato iure legitimi heredis, etsi nõ extiterit heres, possessio defertur. vt proximo autem cognato, quamuis extiterit[c] heres, non defertur. Fratris filius pro parte heres institutus, cum patruum surdum esse contenderet, atque ideo testamentum facere non potuisse,[d] possessionem vt proximus cognatus accepit. ex die mortis temporis haberi rationem placuit. quia verisimile non videbatur, tam coniunctum[e] sanguini defuncti valetudinem ignorasse.

X. SCAEVOLA libro secundo Responsorum.

INtestata reliquit sororem Septiciam diuerso patre natam, & prægnatem matrē ex alio marito. quæro, si mater hereditatē repudiauerit dum adhuc prægnas est, postea que enixa fuerit Semproniam: an etiam Sempronia bonorum Titiæ possessionem accipere possit. respondit, si mater hereditate exclusa est, eam[f] quæ, vt proponeretur, postea nata est, accipere posse.

DE SVCCESSORIO EDICTO TIT. VIIII.

VLPIANVS libro quadragesimo nono ad Edictum.

SVCCESSORIVM edictum idcirco propositum est, ne bona hereditaria vacua sine domino diutius iacerēt, & creditoribus longior mora fieret. e re[g] igitur praetor putauit, præstituere tēpus his quibus bonorum possessionem detulit, & dare inter eos successionem: vt maturius possint creditores scire, vtrum habeant cum quo congrediantur: an verò bona vacantia fisco sint delata, an potius ad possessionem bonorum procedere debeant, quasi sine successore defuncto[h]. Vnus[i] enim quisque suam bonorum possessionem repudiare potest, alienam non potest. Proinde procurator meus sine mea voluntate meam bonorum possessionem repudiare non potest. Per seruum delatam bonorum possessionem dominus repudiare potest. Tutor impuberis an repudiare possit bonorum possessionem, videamus. & magis est, ne possit. sed ille ex auctoritate tutoris repudiare potest. Furiosi curator nequaquam poterit repudiare: quia necdum delata est. Qui semel noluit bonorum possessionem petere, perdidit ius eius, etsi tempora largiantur. vbi enim noluit, iam cœpit ad alios pertinere bonorum possessio, aut fiscum inuitare. Decretalis bonorum possessio an repudiari possit, videamus. & quidem diebus finiri potest. sed repudiari eam non posse, verius est. quia nondum delata est, nisi cum fuerit decreta, rursum posteaquam decreta est, sera repudiatio est. quia quod adquisitum est, repudiari nõ potest. Si intra centensimum diem mortuus sit prior, statim sequens admitti potest. Quod dicimus, intra dies centum bonorum possessionem peti posse, ita intellegendum est, vt & ipso die centensimo bonorum possessio peti possit. quemadmodum intra[k] kalendas etiam ipsæ kalendæ sint. idem est, & si in diebus centum dicatur. Quibus ex edicto bonorum possessio dari potest, si quis eorum aut dari sibi noluerit, aut in diebus statutis non admiserit: tunc ceteris bonorum possessio perinde competit, ac si prior ex eo numero non fuerit. Sed videndum est, an inter ceteros ipse quoque qui exclusus est admittatur. vtputa filius est in potestate: delata est ei bonorum possessio ex prima parte, vnde liberis defertur: exclusus est tempore, aut repudiatione.[l] ceteris defertur. sed[m] ipse sibi succedat ex hac successoria parte? & magis est, vt succedat: vt vnde legitimi possit petere: & post hos suo ordine ex illa parte, vnde proximi cognati vocantur. & hoc iure vtimur, vt admittatur. poterit igitur ex sequenti parte succedere ipse sibi. item hoc dici poterit & in secundum tabulas bonorum possessione: vt si secundum tabulas non petierit bonorum possessionem is qui potuit & ab intestato succedere: ipse sibi succedat. Largius tempus parentibus liberisque petendæ bonorū possessionis tribuitur. in honorem sanguinis videlicet. quia artandi non erant, qui penè ad propria bona veniunt. ideoque placuit eis præstitui annum. scilicet ita moderate, vt neque ipsi vrguerentur ad bonorum possessionis petitionem, neque bona diu iacerent. sanè nonnumquam vrguentibus creditoribus interrogandi sunt in iure, an sibi bonorum possessionem admittant. vt si repudiare se dicant, sciant creditores quid sibi agendum esset. si deliberare se adhuc dicant, præcipitandi non sunt. Si quis autem à patre suo impuberi filio sit substitutus: non intra annum, sed intra diem centensimum bonorum possessionem petere poterit. Non solum autem, cum suo nomine veniunt liberi parētesque, hoc eis tribuitur: verum etiam si seruus eius, qui ex liberis parentibusque est, heres institutus est, intra annum cõpetit bonorū possessio. persona enim ea est,[n] quæ meruit hoc beneficium, quæ[u] petat. sed & si patre emancipati filij bonorum possessionem contra tabulas accipere velit, anni tempus ei competere constat. & generaliter ait Iulianus, ex omnibus causis liberis parentibusque intra annum bonorum possessionem competere.

II. PAPINIANVS libro sexto Responsorum.

INferioris[p] gradus cognatus beneficium edicti successorij non habuit, cum prior ex propria parte possessionem accepisset. nec ad rem pertinuit, quòd abstinendi facultatem ob auxilium ætatis prior cognatus acciperat. igitur fisco vacantia bona rectè deferre placuit.

DE GRADIBVS[q] ET ADFINIBVS ET NOMINIBVS EORVM TIT. X.

GAIVS libro octauo ad Edictum Prouinciale.

GRADVS[r] cognationis alij superioris ordinis sunt, alij inferioris, alij ex transuerso siue à latere. superioris ordinis sunt parentes: inferioris, liberi: ex transuerso siue à latere, fratres & sorores liberique eorum. sed superior quidem & inferior cognatio à primo gradu incipit. ex transuerso siue à latere nullus est primus gradus, & ideo incipit à secundo. itaque in primo gradu cognationis, superioris quidē & inferioris ordinis cognati possunt concurrere. ex transuerso verò numquam eo gradu quisquam concurrere potest. at in secundo, & tertio, & deinceps in ceteris possunt etiam ex transuerso quidam concurrere & cum superioris ordinis cognatis. sed admonendi sumus, si quando de hereditate vel bonorum possessione quæramus: non semper eos, qui eiusdem gradus sint[s], concurrere. Primo gradu sunt supra, pater mater. infra, filius filia. Secundo gradu sunt supra, auus auia. infra, nepos neptis. ex transuerso, frater, soror. Tertio gradu sunt supra, proauus proauia. infra, pronepos proneptis. ex transuerso, fratris sororisque filius filia: & conuenienter patruus, amita, auunculus, matertera. Quarto gradu sunt supra, abauus abauia. infra, abnepos abneptis. ex transuerso fratris sororisque nepos neptis. & conuenienter patruus magnus, amita magna, id est aui frater & soror: auunculus magnus, matertera magna, id est auiæ frater & soror, item fratres patrueles, sorores patrueles, id est qui quæue ex duobus fratribus progenerantur. item consobrini, consobrinæque, id est qui quæue ex duabus sororibus nascuntur, quasi consororini. item amitini, amitinæ, id est qui quæue ex fratre & sorore propagantur. sed ferè vulgus omnes istos communi appellatione consobrinos vocat. Quinto gradu sunt supra, atauus atauia. infra, adnepos adneptis. ex transuerso, fratris & sororis pronepos proneptis, & conuenienter propatruus, & proamita, id est proaui frater & soror: proauunculus, & promatertera, id est proauiæ frater & soror. item fratris patruelis, sororis patruelis filius filia. & similiter consobrini consobrinæ, item amitini amitinæ filius filia. propior sobrino, propior sobrina. isti sunt patrui magni, amitæ magnæ, auunculi magni, materteræ magnæ filius filia.

II. VLPIANVS libro quadragesimosexto ad Edictum.

HOc est patris eius, de cuius cognatione quæritur, cõsobrinus consobrina, siue frater patruelis.

III. GAIVS libro octauo ad Edictum Prouinciale.

SExto gradu sunt supra, triauus[t] triauia. infra, trinepos trineptis: ex transuerso, fratris & sororis abnepos abneptis. & conuenienter abpatruus, abamita, id est abaui frater & soror. abauunculus, abmatertera, id est abauiæ frater & soror. item patrui magni, amitæ magnæ auunculi magni, materteræ magnæ nepos neptis. item fratris patruelis, sororis patruelis, consobrini, consobrinæ, ami-

a Consule l. qui cum maior. de bon. libert.
b Cum se vendidit, vt est apud eundē Modesti. §. homo liber de statu hom. quo loco in inscriptione male legitur septimo, pro sexto regularum, vel hic sexto pro septimo.
c Id est nondū hereditatē adierit: nam bonorū possessio vnde cognati vsque ad sextum graduū tātum defertur: et ex septimo gradu, à sobrino sobrinaq. nato, natāue. §. vlt. de success. ord. Inst. hec ita emendatio est sublato discrimine inter agnatos & cognatos, nou. 118. §. nullā verò in princ. & versic. quia in omnibus.
d & possessionem
e coniunctum consanguineo, al. cōiunctum sanguine: lege sanguine, vt in aliis exemplaribus, & in d.l. 2. §. post suos. de suis & legit.
f ea
g bene igitur e re, id est, cum vsu sine vtilitate. vt sæpe apud auctores Latinos eiusmodi significationem ignorarunt in bene.
h & l. 1 supr. si cert. pet. h defuncti.
i Vnusquisque autem
k Gellius lib. 12. cap. 13.
l nunc ceteris
m sed verum
n eius meruit
u quod petat. al. meruit, quæ hoc beneficii petat.
p Ale. li. 4. Parad. ca. 15. Vlpianum & Papinianum cōciliat.
q De gradibus affinitatis, & consanguinitatis.
r Vide ad hunc tit. August. li. 2. emend. c. 3.
s sunt
t tritauus, tritauia.

tini, amitinæ nepos neptis. propatrui, proamitæ, proauunculi, promaterteræ filius filia. item qui ex fratribus patruelibus, aut consobrinis, aut amitinis vndique propagantur, qui propriè sobrini vocantur. In septimo[a] gradu quàm multæ esse possint personæ, ex his quæ diximus, satis apparet. admonendi tamen sumus parentium liberorumque personas semper duplari. auum enim & auiam, tam maternos quàm paternos intellegemus[b]. item nepotes neptesque tam ex filio quàm ex filia. quam rationem scilicet in omnibus deinceps gradibus supra infraque sequemur.

IIII. MODESTINVS [libro duodecimo Pandectarum]

NOn facilè autem, quod ad nostrum ius attinet, cum de naturali cognatione quæritur, septimum gradum quis excedit. quatenus vltra eum ferè gradum rerum natura cognatorum vitam[c] consistere non patitur. Cognati ab eo dici putantur, quòd quasi vnà communiterue nati, vel ab eodem orti, progenitiue sint. Cognationis substantia bifariam apud Romanos intellegitur. nam quædam cognationes iure ciuili, quædam naturali cõnectentur[d]. nonnunquam vtroque iure concurrente & naturali & ciuili, copulatur cognatio. & quidem naturalis cognatio per se sine ciuili cognatione intellegitur, quæ per feminam descendit, quæ vOlgo liberos peperit[e]. ciuilis autem per se, quæ etiam legitima dicitur, sine iure naturali cognatio[f] consistit per adoptionem. vtroque iure consistit cognatio, cum iustis nuptiis contractis copulatur. sed naturalis quidem cognatio hoc ipso nomine appellatur. ciuilis autem cognatio, licet ipsa quoque per se plenissimè hoc nomine vocetur, propriè tamen adgnatio vocatur, videlicet quæ per mares contingit. Sed quoniam quædam iura inter adfines quoque versantur, num[g] alienum est hoc loco de adfinibus quoque breuiter disserere? Adfines sunt viri & vxoris cognati: dicti ab eo, quòd duæ cognationes, quæ diuersæ inter se sunt, per nuptias copulantur, & altera ad alterius cognationis finem accedit. namque coniungendæ adfinitatis causa fit ex nuptiis. Nomina verò eorum hæc sunt: socer, socrus, gener, nurus, nouerca, vitricus, priuignus, priuigna. Gradus[h] autem adfinitati nulli sunt. & quidem viri pater vxorisque, socer: mater autem eorum socrus appellatur. cum apud Græcos propriè viri pater ΕΚΥΡΟΣ, mater vero ΕΚΥΡΑ [vo]cetur. [i] vxoris autem pater ΠΕΝΘΕΡΟΣ, & mater ΠΕΝΘΕΡΑ vocatur. filij autem vxor, nurus, filiæ verò vir gener appellatur. vxor liberis ex alia vxore natis nouerca dicitur: matris vir ex alio viro natis vitricus appellatur. eorum vterque natos aliunde priuignos priuignasque vocant. Potest etiam sic definiri socer[k], vxoris meæ pater, ego illius sum gener. socer magnus dicitur vxoris meæ auus, ego illius sum progener. & retro pater meus vxoris meæ socer est, hæc illi nurus. & auus meus socer magnus est, illa illi pronurus. item prosocrus mihi vxoris meæ auia est, ego illius sum progener. & retro mater mea vxoris meæ socrus est, illa huic nurus. & auia mea socrus magna est, & vxor mea illi pronurus est. priuignus est vxoris meæ filius ex alio viro natus, ego [illorum] vitricus. & in contrarium vxor mea liberis, quos ex alia vxore habeo, nouerca dicitur: liberi mei illi priuigni. viri frater leuir, is apud Græcos ΔΑΗΡ[l] appellatur, vt est apud Homerum relatum. sic enim Helena ad Hectorem dicit:

ΔΑΕΡ ΕΜΕΙΟ ΚΥΝΟΣ ΚΑΚΟΜΗΧΑ-
ΝΟΥ ΟΚΡΙΟΕΣΣΗΣ.

Viri soror glos dicitur, apud Græcos galos. duorum fratrum vxores [ianitrices] dicuntur, apud Græcos, ΕΙΝΑΤΕΡΕΣ, quod vno versu idem Homerus significat:

ΗΕ ΠΗ ΕΣ[m] ΓΑΛΟΩΝ, Η ΕΙΝΑΤΕΡΩΝ
ΕΥΠΕΠΛΩΝ.

Hos itaque[n] inter se, quòd adfinitatis causa parentium liberorumque loco habentur, matrimonio copulari nefas est. Sciendum est, neque cognationem neque adfinitatem esse posse, nisi nuptiæ non interdictæ sint, ex quibus adfinitas coniungitur. Libertini libertinæque inter se adfines esse possunt. In adoptionem datus, aut emancipatus, quascumque cognationes adfinitatesque habuit, retinet. adgnationis iura[o] perdit. sed in eam familiam, ad quam per adoptionem venit, nemo est illi cognatus, præter patrem, eosue quibus adgnascitur. adfinis autem ei omnino in ea[p] familia nemo est. Is cui aqua & igni interdictum est, aut aliquo modo capite deminutus est, ita vt libertatem & ciuitatem amitteret, & cognationes & adfinitates omnes, quas ante habuit, amittit.

V. PAVLVS [libro sexto ad Plautium]

SI filium naturalem emancipauero, & alium adoptauero, non esse eos fratres. si filio meo mortuo Titium adoptauero, videri eum defuncti fratrem fuisse Arrianus ait.

VI. VLPIANVS [libro quarto ad legem Iuliam & Papiam]

LAbeo scribit, nepotis ex filia mea nati vxorē nurum mihi esse. Generi & nurus appellatione sponsus quoque & sponsa continetur. item[q] soceri & socrus appellatione sponsorum parentes contineri[r] videntur.

VII. SCAEVOLA [libro quarto Regularum]

PRiuignus etiam is est, qui vOlgo conceptus ex ea natus est, quæ postea mihi nupsit. æque & is qui, cum in cõcubinatu erat mater eius, natus ex ea est, eaque[s] postea alij nupta sit.

VIII. POMPONIVS [libro primo Enchiridij]

SEruius rectè dicebat, soceri & socrus & generi & nurus appellationem etiam ex sponsalibus adquiri.

VIIII. PAVLVS [libro quarto Sententiarum]

ΣTEMMATA cognationum directo limite in duas lineas separãtur: quarum altera superior, altera inferior. ex superiore autem & secundo gradu transuersæ lineæ pendent. quas omnes latiore tractatu habito in librũ singularem contexinus[t].

X. IDEM libro singulari de Gradibus & adfinibus [& nominibus eorum]

IVrisconsultus cognatorum gradus & adfinium[v] nosse debet: quia legibus hereditates & tutelæ ad proximum quemque adgnatum redire consueuerunt[x]. sed & edicto prætor proximo cuique cognato dat bonorum possessionem. præterea lege iudiciorum publicorum contra adfines & adgnatos testimonium inuiti dicere non cogimur. Nomen cognationis à Græca voce[y] dictum videtur. ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ enim illi vocant, quos nos cognatos appellamus. cognati sunt, & quos adgnatos lex duodecim tabularum appellat. sed hi sunt per patrem cognati ex eadem familia. qui autem per feminas coniunguntur, cognati tantùm nominantur. proximiores ex adgnatis sui dicuntur. Inter adgnatos igitur & cognatos hoc interest, quod inter genus & speciem. nam qui est adgnatus, & cognatus est. non vtique autem qui cognatus est, & adgnatus est. alterum enim ciuile, alterum naturale nomen est. Non parcimus his nominibus,[z] id est cognatorum, etiam in seruis itaque parẽtes, & filios, fratresque etiam seruorum dicimus. sed ad leges seruiles cognationes non pertinent. Cognationis origo & per feminas solas contingit. frater enim est, & qui ex eadem matre tantùm natus est. nam qui eundem patrem habẽt, licet diuersas matres, etiam adgnati sunt. Parẽtes[A] vsque ad tritauum apud Romanos proprio vocabulo nominantur. vlteriores qui non habent speciale nomen, maiores appellantur. item liberi vsque ad trinepotem. vltra hos posteriores[B] vocantur. Sunt & ex lateribus cognati, vt fratres sororesque, & ex his prognati. itẽ patrui, amitæ, & auunculi, & materteræ. Nam[C] quotiens quæritur, quanto[D] gradu quæque persona sit: ab eo incipiendum est, cuius de cognatione quærimus. & si ex inferioribus aut superioribus gradibus est, recta linea sursum[E] versum, vel deorsum tendentium[F], facilè inuenimus gradus, si per singulos gradus proximũ quemque numeramus. nam qui ei, qui mihi proximo gradu est, proximus est,[G] secundo gradu est mihi. similiter enim accedentibus singulis, crescit numerus. Idem faciendum in transuersis gradibus. sic frater secundo gradu est: quoniam patris vel matris persona, per quos coniungitur, prior numeretur.

Gradus[H] autem dicti sunt à similitudine scalarum, locorúmue procliuium, quos ita ingredimur, vt à proximo in proximum, id est in eum qui quasi ex eo nascitur, transeamus. Nunc singulos gradus numeramus[I]. Primo gradu cognationis sunt sursum versum duo, pater & mater. deorsum versum duo, filius & filia. qui tamen & plures esse possunt. Secundo gradu duodecim personæ continentur, hæ. Auus, hoc est patris & matris pater. item auia, similiter tam paterna quàm materna. Frater quoque per vtrumque[K] parentem accipitur, id est aut per matrẽ tantùm, aut per patrem, aut per vtrumque, id est ex vtroque parente eodem. sed hic numerum non auget: quòd nihil differt hic ab eo qui eundem patrẽ habet tantum, nisi quòd is eosdem cognatos tam paternos quàm maternos habet. & ideo euenire solet in his qui diuersis parentibus nati sunt, vt qui meo fratri frater sit, meus cognatus nõ sit. pone me fratrẽ habere ex eodem

tantùm

a septimo autem
b intellegimus.
c iura
d connectuntur. al. continentur.
e pariunt.
f fit cognatione
g non. sam suprà notant. plerunque quod affirmare volunt iurisconsulti, per interrogationem afferre: cuius rei exemplum quoq; est tit. de praescript.
h Alc. lib. 2. proverm.
i & vxoris
k definiri socer socer dicitur
l Alc. lib. 2. proverm.
m dulpenũ varium.
n Hos itaque, qui affinitatis causa inter se parentum
o non retinebit.
p earum
q etenim soceri
r non videtur.
s quæ
t cõtexuimus.
v Sanè gradus adfinitatis nulli sunt l. 4. §. gradus. & id est, si comparemus affinitatem cũ cognatione, nõ sunt ita distincti, & in ordinem digesti gradus adfinitatis, vt gradus cognationis. Non male tamẽ hoc vocabulo hac in re vtimur. nam hâc translatione in rebus aliis vti videmur. gradus enim hereditatum, gradus parentum, gradus honoris & dignitatis dicimus.
x cõsueuerit.
y voce συγγενεῖς dictũ videtur.
z his cognationum nominibus, etiam
A Parẽtes autem
B Caligula tamẽ negabat posteros vltra filiorũ gradum intelligi debere, vt refert Sueto. in eodem.
C At
D quoto
E sursum
F tendendo.
G is secundo
H Simili metaphora Cic. appellat gradus officiorũ li. 1 de off. circa finem. & gradus rerũ li. 2. de natur. deo.
I numeremus.
K alterum

tantùm patre,[a] illum habere ex eadem matre. illi inter se fratres sunt, mihi alter cognatus non est. Soror[b] similiter numeratur vt frater. Nepos quoque dupliciter intellegitur, ex filio vel filia natus. idem est & in nepte.

Tertio gradu personæ continentur trigintaduo[c]. Proauus, qui quadrifariter[d] intellegitur. est enim aui paterni aut materni pater. item auiæ paternæ aut auiæ maternæ pater. Proauia quoque quattuor personas complectitur. est enim aut aui paterni, aut auiæ paternæ mater. item aui materni, & similiter auiæ maternæ mater. Patruus, is autem est patris frater, & ipse dupliciter intellegendus est, ex patre vel matre.[e] auia paterna mea nupsit patri tuo, peperit te: aut auia paterna tua nupsit patri meo, peperit me: ego tibi patruus sum, & tu mihi. Id[f] euenit, si mulieres altera alterius filio nupseri[g]. nam qui ex his masculi nati fuerint[h], inuicem patrui sunt. [quæ] feminæ, inuicem amitæ. item[i] masculi feminis similiter patrui, feminæ illis amitæ[k]. Si[l] vir & mulier, ille filiam eius duxerit, illa filio eius nupserit: qui ex patre adulescentis nati erunt, ex matre puellæ natos fratris filios: illi eos patruos & amitas appellabunt. Auunculus[m] est matris frater.[n] eadem significatione, qua in patruo diximus, contigit. si duo viri alter alterius filiam duxerint, qui ex his masculi nati fuerint, inuicem auunculi, quæ feminæ inuicem materteræ erunt. & eadem ratione masculi puellis auunculi, & illæ illis erunt materteræ. Amita[o] est patris soror sicut supra accipiendi. Matertera est[p] matris soror similiter vt supra. Illud notandum est, non quemadmodum patris matrisque fratres & sorores, patrui, amitæ, auunculi, materteræ dicuntur, ita fratris sororisque filios filias nomen speciale cognationis habere. sed ita demonstrari, fratris sororisque filios filias. quod quidem & in aliis accidere, ex posterioribus †apparuit. Pronepos quoque & proneptis quadrifariter intelleguntur. aut enim ex nepote ex filio, aut ex nepote ex filia descendunt: aut ex nepte ex filio, aut ex nepte ex filia propagantur. Quartu gradu personæ continentur octaginta. Abauus, cuius intellectus in octo personas porrigitur. est enim proaui paterni aut materni pater: quos singulos duplici modo intellegendos diximus. aut proauiæ paternæ aut maternæ pater, quæ & ipsæ singulæ dupliciter accipiuntur. Abauia: & hæc octies numeratur. est enim proaui paterni aut materni, item proauiæ paternæ aut maternę mater. Patruus magnus est frater aui, qui[q] auus, item frater[r], cum duobus modis intellegũtur: quattuor personas hoc nomen amplectitur: vt sit aui paterni vel materni frater, qui vel eodẽ patre id est proauo, vel tantum matre eadem, id est proauia natus est. qui autem mihi patruus magnus est, is patri meo vel matri meæ patruus est. Amita magna[s] est aui soror. auus autem, item soror, vt supra diximus, dupliciter intelleguntur. & ideo hic quoque quattuor personas intellegimus. similiter quæ patris[t] mei vel matris meæ amita est, mihi erit amita magna. Auunculus magnus[v] est auiæ frater. quattuor personæ huic nomini eadem ratione subiectæ sunt. mihique is est auunculus magnus, qui patri meo vel matri meæ auunculus est. Matertera magna est auiæ soror. quattuor modis & hæc ob eandem causam intellegitur. ea quæ patri meo vel matri meæ matertera est, mihi matertera magna vocatur. Eodem gradu sunt & illi qui vocantur fratres patrueles, item sorores patrueles, (amitini amitinæ,) consobrini consobrinæ. hi autem sunt, qui ex fratribus vel sororibus nascuntur. † quod quidam ita distinxerunt, vt eos quidem qui ex fratribus nati sunt, fratres patrueles: item eas quæ ex fratribus natæ sunt, sorores patrueles: ex fratre autem & sorore, amitinos amitinas: eos verò & eas, qui quæue ex sororibus nati natæue sunt, consobrinos consobrinas, quasi consororinos: sed plerique hos omnes consobrinos vocant, sicut Trebatius. Sub hac appellatione nominum personæ cadunt sedecim, h.e. patrui filius, item filia, bifariam, sicut supra, numerantur. nam patris mei frater esse potest vel eo patre †solo, vel etiam ex matre sola. Amitæ filius, item filia. Auunculi filius, item filia. Materteræ filius, item filia. amita, auunculo, matertera acceptis duplici intellectu secundum[x] eandem rationem. Fratris sororisque nepos ac neptis eodem gradu sunt. sed & frater, item soror, nepos[ue] & neptis, dupliciter accepti continebunt personas sedecim, sic. Fratris eodem patre nati nepos ex filio, nepos ex filia. Fratris eadem matre, alio patre nati nepos ex filio, nepos ex filia. Fratris eodem patre nati neptis ex filio, neptis ex filia. Fratris alio patre eadem matre nati neptis ex filio, neptis ex filia. eadem-

u fratrem illum
b Soror ea
c triginta duæ
d quadrifariã
e putà auia
f Idem
g nupserint.
h nati sunt, illi masculi inuicẽ
i Idem ita feminis: masculi enim similiter illis
k amitæ sunt.
l Et si vir
m Auunculus is
n & eadem
o Amita ea
p est ea
† apparebit.
q item al. sed
r fratres.
s magna ea
t patri meo, vel matri
v hic est
† quos
† eodem.
x ratio est seruãda secũdũ patrui nomen.

que causa octo personæ efficient[y], vt aliæ octo accedant ex sorore natorum nepotes neptesque. & similiter numerantur a nobis. fratris autem mei nepos neptisque me patruum magnum appellant. sororum fratrumque meorum nepotes neptesque, item mei inter se, consobrini sunt. Abnepos, abneptis. hi sunt pronepotis proneptis[z] filius filia, nepotis neptisue nepos neptis, filij filiæue pronepos proneptis:[A] nepote vel eo filio nato vel ex filio, nepte vel ex filio nata vel ex filia acceptis: vt ad singulas personas gradu descendamus, sic. Filius, nepos, pronepos, abnepos. Filius, nepos pronepos, abneptis. Filius, nepos, proneptis, abnepos. (Filius, nepos, proneptis, abneptis. Filius, neptis, pronepos, abnepos. Filius, neptis, pronepos, abneptis. Filius, neptis, proneptis, abnepos. Filius, neptis, proneptis,) abneptis. similiter hæ personæ enumerabuntur proposita filia, & sic fient sedecim. Quinto[B] gradu personæ continentur centumoctagintaquattuor[C]. Atauus scilicet & atauia. atauus est abaui vel abauiæ pater, proaui vel proauiæ auus, aui auiæque proauus, patris vel matris abauus. huius appellatio personas complectitur sedecim, enumeratione facta tam per mares quàm per feminas: vt sic ad singulas perueniamus. Pater, auus, proauus[D], abauus[E], atauus. Pater, auus[F], proauus[G], abauia, atauus. Pater, auus[H], proauia, abauus, atauus. Pater, auus, proauia, abauia, atauus. Pater, auia, proauus, abauus, atauus. Pater, auia, proauus. abauia, atauus. Pater, auia, proauia, abauus, atauus. Pater, auia, proauia[I], abauus, atauus. similiter matris persona proposita numeratio fiet. Atauia totidem personas continet eadem ratione numeratas, id est sedecim. Patruus maior.[K] est proaui frater, patris vel matris patruus magnus. sub hoc nomine erunt personæ octo, & sic enumerabuntur. Pater, auus, proauus, abauus, frater proaui. Pater, auus, proauus, abauia, frater proaui. Pater, auia, proauus, abauus, frater proaui. Pater, auia, proauus, abauia, frater proaui. totidem erunt matris persona & proaui eius propositis. ideo autem fratrem proaui enumerantes ante abauum ponimus, quòd, vt supra significauimus, non aliter †venietur ad eum de quo quæritur, nisi per eos transitum erit, ex quibus nascitur. Auunculus[L] maior. is est proauiæ frater, patris vel matris auunculus magnus. eadem denumeratione hic quoque octo personas computabimus: hoc tantùm immutato, vt is frater proauiæ ponatur[M]. Amita maior. ea est proaui soror, patris vel matris amita magna. quod[N] ad numerum & expositionem personarum, eadem erunt: immutato hoc, vt proaui soror ad extremum ponatur. Matertera maior. hæc est soror proauiæ, patris vel matris matertera magna. numerus personarum idem est, vt in nouissimo ponatur proauiæ soror. hos omnes à patruo maiore, quos rettulimus, quidam appellant ita. propatruus, proauunculus, proamita, promatertera. quos tamen ego ita nomino, illi contra fratris vel sororis pronepotem me demonstrant. Patrui magni filius filia. hi sunt aui fratris filius filia, proaui aut proauiæ nepos neptis ex filio [filia] patris vel matris consobrinus consobrina. octo personas & hic computabimus, quòd auus & frater, vt iam dictum est, dupliciter accipiuntur. & ideo patrui magni filius quattuor implet, totidem filia. Amitæ magnæ filius filia. hi sunt aui sororis filius filia, proaui[O] proauiæ nepos neptis ex filia, patris vel matris consobrinus cõsobrina. numerus personarum idem qui supra. Auunculi magni filius filia. hi sunt auiæ fratris filius filia, proaui aut proauiæ nepos neptis eo filio, patris vel matris consobrinus aut consobrina. numerus idem. Materteræ magnæ filius filia. hi sunt auiæ sororis filius filia, proaui proauiæ nepos neptis ex filia, patris vel matris consobrinus consobrina. computatio eadem.[P] Personæ, quas enumerabimus à patrui magni filio[Q], ei, de cuius cognatione quæritur, propius sobrino[R] vocantur. nam vt Massurius ait, quem quis appellat propiorem sobrino, qui est patris matrisue consobrinus aut consobrina: ab eo consobrini consobrinæue filius filia nominatur. Patrui nepos neptis: hi sunt aui paterni vel auiæ paternæ pronepos proneptis ex nepote vel ex nepte filio natis, consobrini consobrinæ filius filia. octo personas continebunt, quattuor nepos, quattuor neptis: quia & patruus dupliciter accipitur, & nepos vel neptis sub singulis patruorum personis duplicatur. Amitæ nepos vel neptis: hi sunt aui paterni vel auiæ paternæ pronepos proneptis ex nepote vel nepte filia natis, consobrini consobrinæ filius filia. numerus idem est. Auunculi nepos neptis: hi sunt aui materni vel auiæ maternæ pronepos proneptis[S], cetera eadem, quæ in patrui ne-

y efficientur.
z proneptisue
A pronepotis. personas continebunt sedecim: nepote &c.
B *Baro ad Inst. notat esse hic erroreum calculo.*
C 92.
D proauia.
E abauia.
F auia.
G proauus, abauus, proauia, abauia.
H auia.
I proauus, abauia.
K is est
† perueniretur
L Abauunculus. *Haloand.*
M proponatur.
N quod
O aut proauię
P computatio eadem personarum, quas enumerauimus[P]. Patrui
Q filius.
R sobrino vocatur.
S pronepotis ex nepote, vel ex nepte filio natis.

pote vel nepte[a]. (Materteræ nepos neptis: hi sunt aui materni vel auiæ maternæ pronepos proneptis ex nepote vel nepte filia natis. personarum numerus idem.[b]) his omnibus, quos † ad patrui † nepotem proposuimus, is de cuius cognatione quæritur, propius sobrino est: nam patris vel matris eorum consobrinus est. Fratris pronepos proneptis: continebunt hi personas sedecim: fratre dupliciter, & pronepote &[c] pronepte singulis quadrifariam, vt supra demonstrauimus, acceptis. Sororis pronepos proneptis, similiter sedecim personas continent[d]. Adnepos adneptis: hi sunt abnepotis vel abneptis filius filia, pronepotis vel proneptis nepos neptis, nepotis vel neptis pronepos proneptis, filij vel filiæ abnepos abneptis. numerabuntur sub hac appellatione triginta duo personæ: quia abnepos sedecim habet, & totidem abneptis. 10 Sexto gradu continentur personæ quadringentæ quadraginta octo, hæ. Tritauus.[e] est autem tritauus patris & matris atauus, aui vel auiæ abauus, proaui[f] proauiæ proauus, abaui vel abauiæ auus, atraui vel atauiæ pater. dictus quasi tertius[g] auus. personas autem complectitur triginta duo[h]. geminetur enim necesse est numerus qui in atauo fuit, immutatione per singulas personas propter atauiam[i] facta: vt sedecies tritauus intellegatur ataui pater, & totiens atauiæ. Tritauia similiter numerata faciet personas triginta duo[k]. Patruus maximus. is est abaui frater, ataui & atauiæ filius, patris vel matris patruus maior. personas continebit sedecim, sic. Pater, auus, proauus, abauus, atauus, abaui frater. Pater, auus, proauus, abauus, atauia, frater abaui. Pater, auus[l], proauia, abauus, atauus, frater abaui. Pater, auus, proauia, abauus, atauus[m], frater abaui. Pater, auia, proauus, abauus, atauus[n], frater abaui. Pater, auia[o], proauus, abauus, atauia, frater abaui. (Pater, auia, proauia, abauus, atauus, frater abaui.) Pater, auia, proauia. abauus, atauus, frater abaui. totidem erunt matris appellatione proposita. Auunculus maximus. is est abauiæ frater, patris vel matris auunculus maior. & numerus idem, & personarum expositio eadem quæ supra: hoc dumtaxat immutato, vt pro abaui fratre abauiæ fratrem ponas. Amita maxima. ea est abaui soror, patris vel matris amita maior. cetera vt in patruo maximo: immutato hoc tantùm, vt vbi est abaui frater, ponatur abaui soror. Matertera maxima. ea est abauiæ soror, patris vel matris matertera maior. cetera vt supra, ad extremum dumtaxat pro abauiæ fratre proposita abauiæ sorore. hos omnes, quos à patruo maximo posuimus[p], quidam his nominibus designant: abpatruus, abauunculus, abamita, abmatertera. itaque & nos indifferenter hos ponemus. quos ego autem appello abpatruos, abauunculos, abamitas, abmaterteras: illi me demonstrant fratris sororisque abnepotem. Patrui maioris filius filia. hi sunt proaui fratris filius filia, abaui abauiæ per proauum nepos neptis ex filio. personæ sub hoc erunt sedecim: enumeratione sic ducta, vt in quinto gradu, cum patruum maiorem demonstraremus, fecimus: adiecto dumtaxat filio filia: quia filius patrui maioris totidem necesse est personas cōplectatur, quot patruus maior, id est octo. totidem ex filiæ persona computatis, is numerus efficietur, quem supra posuimus. Amitæ maioris filius filia. hi sunt proaui sororis filius filia, abaui abauiæ per proauum nepos neptis ex filia. & hac eadem ratione personas dinumerabimus totidem. Auunculi maioris filius filia. hi sunt {proaui} proauiæ fratris filius filia, abaui abauiæ per proauiam nepos neptis ex filio. eadem hic dinumeratio facienda est, quæ in patrui maioris filio filia. Materteræ maioris filius filia. hi sunt proauiæ sororis filius filia, abaui abauiæ per proauiā nepos neptis ex filia[q]. circa numerum personarum & expositionem, vt supra. hi omnes, quos proposuimus à patrui maioris filio, auo auiæ [esse] eius de cuius cognatione quæritur, fratribus & sororibus eorum, cōsobrini consobrinæue sunt: at patri matrique eiusdē, fratribusque & sororibus vtriusque eorum propius sobrinis. Patrui magni nepos vel neptis, amitæ magnæ nepos vel neptis, auūculi magni nepos vel neptis, materteræ magnæ nepos vel neptis. hæc singula[r] nomina cōtinent personas sexagintaquattuor. nam cum patrui magni, verbi gratia, persona quadrifariam intellegatur, nepotis bifariam: geminatur is numerus nepote dūtaxat adnumerato, & quadruplatur is qui geminatus erat. duplicatur etiam nepte computata. & tantùm vnius denumerationē proponimus[s] exempli gratia. Pater, auus, proauus, frater aui, qui est patruus magnus, filius eius, nepos eiusdē ex filio, item neptis. Pater, auus, proauia[t], frater aui, qui est patruus magnus, filius[v] eius, nepos[x] eius[x] ex filio, itē neptis. (Pater, auus, proauus, frater aui, qui est patruus magnus, filia eius, nepos eiusdē ex filia, item neptis.) Pater, auus, proauia, frater aui, qui est patruus magnus, filia eius, nepos eiusdē ex filia, item neptis. totidem & eadem ratione exponūtur matris nomine anteposito, id est vt aut materni fratris[y] nepotes & neptes computemus. item in amita magna, id est aut sororis nepotes neptesque enumerabimus. idemque in auunculo magno, id est auiæ fratris. eadem ratione in matertera magnæ, id est auiæ sororis. ex quibus vniuersus numerus completur sexagintaquattuor. hi omnes proaui[z] aut proauiæ eius, de cuius cognatione quæritur, pronepotes & proneptes: eiusdem aui auiæue fratris[A] sororisue nepotes, neptesue. & contra, eorum eiusdem auus auia[B] patruus magnus, amita magna, auunculus magnus, matertera magna. erunt autem pater materue eiusdem, fratresque & sorores vtrius, eorum propius sobrini. ipse his sobrinus est, & inuicem huic illi sobrini. Patrui pronepos patrui proneptis: continent personas octo. nam vtriusque sexus sunt sedecim sic. Pater, auus, patruus, filius patrui, nepos eiusdem ex filio, pronepos eiusdem ex nepote filio nato, item proneptis. Pater, auia, patruus, filius patrui, nepos eiusdem ex filio, pronepos ex nepote filio nato, item proneptis. Pater, auus[C], patruus, filia patrui, nepos eiusdem ex filia, pronepos ex nepote filia nato, item proneptis. Pater, auia, patruus, filia patrui, nepos eiusdem[D] ex filia, pronepos ex nepote filia nato, item proneptis. Pater, auus, patruus, filius patrui, neptis[E] eiusdem ex filio, pronepos ex nepte filio nata, item proneptis. Pater, auia, patruus, filius patrui, neptis eiusdem ex filio, pronepos ex nepte filio nata, item proneptis. Pater, auus, patruus, filia patrui, neptis eiusdem ex filia, pronepos ex nepte filia nata, item proneptis. Pater, auia, patruus, filia patrui, neptis eiusdem ex filia, pronepos ex nepte filia nata, item proneptis. Amitæ pronepos, proneptis. totidem personas eadem ratione & is[F] continet: tantum pro patruo[G] amita sumpta. Item Auunculi pronepos proneptis: item pro patruo auunculo posito. Materteræ pronepos, proneptis. & hic vbi patruus positus est, matertera enumerata, eundem numerum personarum inueniemus. hi omnes eius, de cuius cognatione quæritur, consobrinorum nepotes neptesue sunt. Fratris sororisque abnepos abneptis: efficiunt personas sexagintaquattuor, vt ex suprascriptis apparere potest. Trinepos trineptis. hi sunt filij filiæue adnepos adneptis, nepotis neptis[H] abnepos abneptis, pronepotis proneptisue pronepos proneptis, abnepotis abneptisue nepos neptisue: adnepotis adneptis filius filia. hæ appellationes demonstrant personas sexagintaquattuor. nam trigintaduo trinepos complet, totidem trineptis. ab nepote enim numerus quadruplatus in se efficit trigintaduo: ipso nepote duas significante, pronepote quattuor, abnepote octo[I], adnepote sedecim. his accedunt trinepos trineptis, vna[K] ex atnepote nati, altera[L] ex adnepte. per singulos autem gradus ideo geminatio fit, quia maribus adiciuntur feminæ, ex quibus proximus quisque progenitur[M]: & numerabuntur sic. Filius, nepos, pronepos, abnepos, adnepos, trinepos, item trineptis. Filia[N], nepos, pronepos, abnepos, adnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepos, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, pronepos, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos[O], proneptis, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos[P], proneptis, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, itē trineptis. Filius, neptis[Q], pronepos, abneptis, adnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, proneptis, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos[R], pronepos, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, pronepos, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filius, neptis[S], pronepos, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia[T], neptis, pronepos, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filius[V], nepos, proneptis, abnepos, atneptis, trinepos, itē trineptis. Filia[X], nepos proneptis, abnepos, adneptis, trinepos, item trineptis. Filius[Y], neptis, proneptis, abnepos, atneptis, trinepos, item tri-

a nepte dicimus.
b idem, qui suprà.
† à
† nepote
c ac
d continebūt.
e is autem est
f vel proauiæ auus
g quasi tertij aui auus.
h duas.
i atauum
k duas.
l auia, proauia,
m atauus,
n atauia,
o auus, proauia,
p propositum,
q filio.
r Haloan. simul lege.
s proponemus
t proauus,
v filia
x eiusdem
y fratris
z proaui
A fratris sororisue
B eidem patruus
C auia
D eius ex filia.
E nepos
F hi continēt:
G patruo tamen
H neptisue
I auctor hac lectio vsus est.
K vni
L alteri ex adnepote natā.
M progignitur:
N Filius, neptis,
O neptis, pronepos.
P neptis, pronepos.
Q nepos,
R neptis, proneptis, abneptis, atnepos,
S nepos,
T Filius,
V Filia, neptis,
X Filius,
Y Filia, nepos, pronepos, abneptis,

item trineptis. Filia[a], neptis, proneptis, abnepos, atneptis, trinepos, itẽ trineptis. Filius[b], nepos, pronepos, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia[c], nepos, pronepos, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. Filius[d], nepos, proneptis, abneptis[e], atneptis, trinepos, item trineptis. Filia[f], nepos, proneptis, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. Filius, neptis[g], pronepos, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia, neptis[h], pronepos, abneptis, atneptis, trinepos, itẽ trineptis. Filius[i], neptis, proneptis, abneptis, atneptis[k], trinepos, item trineptis. Filia[l], neptis, proneptis, abneptis, atneptis[m], trinepos, item trineptis.

Septimo gradu personæ cõtinentur mille vigintiquattuor, hæ. Tritaui, itemque tritauiæ pater mater. personas efficiunt centum vigintiocto. tritaui enim patres tot sint, quot ipsius tritaui: item eiusdem matres totidẽ: fiunt sexagintaquattuor. idem numerus tritauiæ patris matrisque. Atauiatauiæ frater sororue. hi sunt tritaui filius filia: aVaui aVauiæue patruus, auunculus, amita, matertera: proaui proauiæ patruus magnus, auunculus magnus, amita magna, matertera magna: aui auiæue propatruus, proauunculus, proamita, promatertera. patris vel matris abpatruus, abauunculus, abamita, abmatertera. fiunt personæ ataui fratris trigintaduo[n]. nam sedecim, quas atauus explet, aCedãt totidem propter fratris duplicem personam necesse est. nam sedecim fratres ataui ex patre computentur[o], & sedecim ex matre. similiter ataui sorores trigintaduo[p], fiunt sexaginta quattuor: & totidem atauiæ fratris, item sororis. Patrui maximi filius filia. hi sunt ataui nepos neptis ex filio, abaui fratris filius filia. Amitæ maximæ filius filia. hi sunt ataui nepos neptis ex filia, abaui sororis filius filia. Auunculi maximi filius filia. hi sunt ataui nepos neptis ex filio, aVauiæ fratris filius filia. Materteræ maximæ filius filia. hi sunt ataui nepos neptis ex filia, aVauiæ sororis filius filia. hæ omnes personæ, quas a patrui maximi filio enumerauerimus, proaui proauiæque eius, de cuius cognatione quæritur, consobrinæ sunt: aui auiæque eiusdem proprius sobrinus[q]. singulæ appellationes cõtinent personas sedecim[r]: quia cum patruus maximus sedecim efficiat, filius eius eandem habet enumerationem, totidemque filia. & fit ex omnibus his, quas à patrui maximi filio comprehendimus, ductis per octo sedecies, centum viginti octo. Patrui maioris nepos personas continet sedecim. est enim abaui abauiæ pronepos: & cum abauus octiens numeretur, nepotes Vis octiens computati suprascriptum numerum efficiũt. Patrui maioris neptis item. Auunculi maioris nepos neptis, eadem ratione personas coNplebunt trigintaduo. Amitæ maioris nepos neptis, eadem ratione item. Materteræ maioris nepos neptis item. & sic ex omnibus colliguntur centum viginti octo. his personis auus auia eius, de cuius cognatione quæritur, proprius sobrinus sunt. pater mater sobrinus sobrina. is de cuius cognatione quæritur, sobrino natus est. hic proximo nomine definitur parentis[s] sui sobrinus[t], vt Trebatius ait. rationem quoque nominis hanc reddit, quòd vltimi cognationum gradus sobrinorum sunt. itaque sobrini filium rectè proximum nomen: ab eo ipso huius sobrini filius dicetur. & ideo eos qui ex sobrinis nati sunt, inter se proximum nomen appellare. hos enim nullum proprium habere nomen, quo inter se vocentur. Patrui magni pronepos proneptis. Auunculi magni pronepos proneptis. Amitæ magnæ pronepos proneptis. Materteræ magnæ pronepos proneptis. ex his omnibus centum viginti octo personæ efficiuntur: qua singulæ appellationes sedecim complent. nam cum, exempli gratia, patruus magnus quadrifariam intellegatur: ad singulorum patrVm[v] magnorum personas quadruplicatus pronepos, item proneptis, triginta duo personas reddet: torque quater numeratæ illã, quæ proposita est, summam efficiunt. eorum patres matresque ei, de cuius cognatione quæritur, sobrini sobrinæque sunt. ipse autem isdem sobrino sobrinaue natus. Patrui abnepos abneptis. Auunculi abnepos abneptis. Amitæ abnepos abneptis. Materteræ abnepos abneptis. hæc singula vocabula senas denas cõtinent personas. verbi enim gratia patrui abnepos sic enumerabitur, vt Vifariam patruo accepto, quater pronepos, totiens proneptis ducatur: & sic ad eorum filius veniatur sedecies cõputatos. eadem ratione ad filiam, item in[x] ceteros. & per hoc ex omnibus efficietur numerus personarum centum vigintiocto. hi sunt ei de cuius cognatione quæritur, consobrinorum pronepotes proneptesque. eorũ[y], de cuius cognatione quæritur, patrui maximi, auunculi maximi, amitæ maximæ, materteræ maximæ filius filia. item proaui proauiæ consobrinus. Fratris sororisque adnepos adneptis:[z] personas continent centum viginti octo. Trinepotis filius, item filia: trineptis filius, item filia. hi centum viginti octo fiunt: quòd cum trinepos trineptisque, vt supra demonstrauimus, sexagintaquattuor impleant: filius eorũ eadẽ enumeratione, totidemque filia, cõputabitur.

a Filius nepos, pronepos, abneptis. b Filia. c Filius, neptis, proneptis, abnepos. d Filia, neptis, abnepos. f Filius, neptis, pronepos. g nepos, proneptis. h nepos, proneptis. i Filia. k adneptis. l Filius. m atnepos. n trigintaduo. o computantur. p trigintaduæ. q sobrinus, sobrina. r senas denas. s parenti suo. t sobrino secundum censet Ant. Augusti. lib. 2. c. 4. 1. v quia. y patruum. x ad. y his illi, de. z & hi personas.

VNDE VIR ET VXOR

TIT. XI.

VLPIANVS libro quadragesimoseptimo ad Edictum.

Vt bonorvm possessio peti possit vnde vir & vxor, iustũ esse matrimonium oportet[A]. ceterum si iniustum fuerit matrimonium, nequaquam bonorum possessio peti poterit. quemadmodum nec ex testamento adiri hereditas, vel secundum tabulas peti bonorum possessio potest. nihil enim capi propter iniustum matrimonium potest. Vt autem hæc bonorũ possessio locum habeat, vxorẽ esse oportet mortis tempore. sed si diuortium quidem secutum sit, verumtamen iure durat matrimonium: hæc successio locum nõ habet. hoc autem in huiusmodi speciebus procedit. liberta ab inuito patrono diuortit. lex[B] Iulia de maritãdis ordinibus retinet istam in matrimonio, dum eã prohiberet alij nubere inuito patrono. Item[C] Iulia de adulteriis, nisi certo modo diuortium factum sit, pro infecto habet.

A oportet esse contractum. abundat contractũ.
B De hac lege Iulia pulchre Alex. ab Alex. lib. 4. Genia. dies. cap. 22.
C Item lex

DE VETERANORVM ET MILITVM SVCCESSIONE

TIT. XII.

MACER libro secundo de Re militari

Militis,[D] qui capite puniri meruit, testamentum facere concedendum Paulus & Menander scribunt: eiusque bona intestati, si punitus sit, ad cognatos eius pertinere, si tamen ex militari delicto, non ex communi punitus est.

II. PAPINIANVS libro sextodecimo Responsorum.

Bona militis intestati defuncti castrẽsia fisco non vindicãtur, cum heres legitimus ad finem quinti gradus extitit, aut proximus cognatus eiusdẽ gradus intra tempus possessionem acceperit[E].

D Coniunge l. quadam. de pœna. ass.
E acceperit.

QVIBVS NON COMPETIT BONORVM POSSESSIO

TIT. XIII.

IVLIANVS libro vicesimooctauo Digestorum.

Servo meo herede instituto dolo feci, ne testamentum mutaretur, eumque postea manumisi. quæsitum est, an actiones ei denegandæ essent. respondi, hic casus verbis edicti non continetur. sed æquum est, si dominus dolo fecerit, ne testamentum mutaretur, quo seruus eius heres scriptus erat, quamuis manumissus adierit hereditatem, ei denegari. cum etiam emancipato filio denegetur[F], si pater dolo fecerit, ne testamentum mutaretur.

F denegatur.

VT EX LEGIBVS SENATVSVE CONSVLTIS BONORVM POSSESSIO DETVR

TIT. XIIII.

VLPIANVS libro quadragesimonono ad Edictum.

Praetor ait, VTI ME QVAQVE LEGE, SENATVSCONSVLTO BONORVM POSSESSIONEM DARE OPORTEBIT, ITA DABO. Numquam bonorum possessio, quæ ex alia parte edicti adgnita est, impedit istam bonorum possessionẽ. Cum ex lege duodecim tabularũ quis habet hereditatem, hinc non petit, sed inde TVM QVEM EI HEREDEM ESSE OPORTET. quippe cum non aliàs hinc competat bonorum possessio, quàm si lex specialiter deferat bonorum possessionem.

QVIS ORDO IN POSSESSIONIBVS SERVETVR

TIT. XV.

MODESTINVS libro sexto Pandectarum.

Intestati hi gradus vocãtur. primùm sui heredes, secũdo legitimi, tertio proximi cognati, deinde vir[G] & vxor. Si Be tabulæ testamenti non extent, siue extent, si secundum eas, vel contra eas bonorum possessionem nemo accepit: intestati detur bonorum possessio.

G Modestinus ponit hanc bonorum possessionem quarto loco. Nec obstat quod Iustinianus eã sexto collocet, §. ultimo. Inst. de bon. poss. hoc enim intelligit, cõputatis prius duabus, quæ ex testamẽto competunt, et hic à Modestino omittuntur.

Intestati patris liberis bonorum possessio datur, non tantùm his qui in potestatem parentis vsque in mortis tempus fuerunt, sed emancipatis.

II. VLPIANVS [libro quadragesimonono ad Edictum]

Vtile tempus est bonorum possessionum admittendarum. ita autem vtile tempus est, vt singuli dies in eo vtiles sint. scilicet vt per singulos dies & scierit & potuerit admittere. ceterum quacumque die nescierit, aut non potuerit, nulla dubitatio est, quin dies ei non cedat. fieri autem potest, vt qui initio scierit, vel potuerit bonorum possessionem admittere, hic incipiat nescire, vel non posse admittere. scilicet si cum initio cognouisset eum intestatum decessisse, postea quasi certiore nuntio allato dubitare cœperit, numquid testatus decesserit, vel numquid viuat, quia hic rumor postea perrepserat[a]. idem & in contrarium accipi potest, vt qui ignorauit initio, postea scire incipiat. 1 Dies[b] bonorum possessionis vtiles esse palam est. sed non sessionum numerabuntur, si modò ea sit bonorum possessio, quæ de plano peti potuit. quid[c] si ea quæ causæ cognitionem pro tribunali desiderat, vel quæ decretum exposcit? sessiones erunt nobis computandæ, quibus sedit is: quibusque per ipsum prætorem factum non est, quo minus daret bonorum possessionem. 2 In bonorum possessione, quæ pro tribunali datur, illud quæritur, si se dedit[d] quidem prætor pro tribunali, sed postulationibus non[e] dedit. potest dici, tempus ad bonorum possessionem non cedere, cum præses aliis rebus, aut militaribus, aut custodiis, aut cognitionibus fuerit occupatus. 3 Si præses prouinciæ in proxima sui ciuitate, accedere debet ad vtilitatem temporis ratio[f] itineris, scilicet numeratione viginti milium passuum facta. nec enim exspectare debemus, vt præses prouinciæ veniat ad eum qui bonorum possessionem petiturus est.

4 Si venter in possessionem missus sit, bonorum possessionis tempus non cedere sequentibus, nequaquam ambigendum est. nec tantùm intra centesimum diem: verumetiam quamdiu nasci possit. nam & si natus fuerit, ante ei deferri bonorum possessionem sciendum est. 5 Scientiam eam obseruandam Pomponius ait, non quæ cadit in iuris prudentes: sed quam quis aut per se, aut per alios adsequi potuit: scilicet consulendo prudentiores, vt diligentiorem patremfamilias consulere dignum sit.

III. PAVLVS [libro quadragesimoquarto ad Edictum]

Circa tempora bonorum possessionis patris scientia ignoranti filio non nocet.

IIII. IVLIANVS [libro vicensimooctauo Digestorum]

Si coheredi tuo substitutus fuisses, & bonorum possessionem acceperis: † quando coheres tuus constituerit nolle petere bonorum possessionem, tibi data tota intellegitur[g]: coheres tuus amplius petendæ bonorum possessionis facultatem non habebit. 1 Filius non solum si tamquam filius, sed & si tamquam adgnatus, vel tamquam cognatus ad bonorum possessionem vocatur[h], annuum[i] spatium habet. sicuti[k] pater filium manumisisset, quamuis vt manumissor bonorum possessionem accipiat, tamen ad bonorum possessionem accipiendam annuum spatium habet.

V. MARCIANVS [libro nono Digestorum]

Cvm filiofamilias bonorum possessio delata est, dies, quibus certiorare patrem non potest, vt vel iubeat adgnosci bonorum possessionem, vel ratam habeat adgnitionem bonorum possessionis, non cedunt. fingamus statim primo die quo fuerit delata, adgnouisse eum bonorum possessionem, certiorare patrem, vt comprobet, non posse. non cedent dies centum. incipient autem cedere, cum certior fieri potuit. præteritis autem centum diebus frustra ratum habebit. 1 Quæri potest, si cum posset filius petere bonorum possessionem, patre ita absente, vt certiorare eum non possit, vel etiam furente, petere neglexerit: an peti amplius non possit. sed vt[l] quid noceat non petitam[m] bonorum possessionem, quæ si petita esset, tamen non ante adquireretur, quam pater comprobasset? 2 Si seruus alienus heres institutus venisset, quæritur an posteriori domino dies bonorum possessionis petendæ imputari oporteret. & placet, quantum priori domino superfuerit, ei imputari.

a repserat.
b Duar. 2. disput. ca. 16.
c quòd si
d si sederit
e non dedit responsum.
f spatium itineris Correctum sed spatio: ex quo natum est spatium.
† quandoque
g intelligetur:
h vocaretur:
i annū habet.
k sic & cum filium pater
l sed quid noceat
m non petita bonorum possessio,

DE SVIS ET LEGITIMIS HEREDIBVS TIT. XVI.

VLPIANVS [libro duodecimo ad Sabinum]

Intestati propriè appellantur, qui cum possent testamentum facere, testati non sunt. sed & is qui testamentum fecit, si eius hereditas adita non est, vel ruptum, vel irritum est testamentum: intestatus non impropriè dicetur decessisse. planè qui testari non potuit, propriè non est intestatus: puta impubes, furiosus, vel cui bonis interdictum est. sed hos quoque pro intestatis accipere debemus. eum quoque qui ab hostibus captus est: quoniam per legem Corneliam successio his defertur, quibus deferetur, si in ciuitate decessisset. nam & eius hereditas fuisse creditur.

Suus heres quis dicatur.

1 Quæri poterit, si ex ea, quæ in fideicommissa libertate moram passa est, conceptus & natus sit: an suus patri existat. & cum placeat eum ingenuum nasci, vt est à Diuis Marco & Vero, & imperatore nostro Antonino Augusto rescriptum, cur non in totum pro manumissa hæc habeatur, vt vxor ducta suum pariat? nec mirum sit, ex serua ingenuum nasci: cum & ex captiua rescriptum sit ingenuum nasci. quare ausim dicere, etsi pater huius pueri eiusdem sortis fuerit, cuius mater moram passa in libertate fideicommissa, ipseque moram passus est: suum eum patri nasci exemplo captiuorum parentium, cum quibus redit. ergo siue postea pater eius post moram manumittatur, recipiet eum in potestate: siue ante decesserit, definiendum erit suum existere. 2 Suos heredes accipere debemus, filios, filias, siue naturales siue adoptiuos. 3 Interdum etiam filius suus heres excluditur, fisco prælato. vtputa si perduellionis fuerit damnatus pater post mortem suam. hoc quo[n] vt nec iura sepulchrorum hic filius[o] habeat. 4 Si filius suus heres[p] esse desiit, in eiusdem partem succedunt omnes nepotes neptesque ex eo nati, qui in potestate sunt. quod naturali æquitate contingit. filius autem suus heres esse desinit, si capitis deminutione vel magna vel minore exit de potestate. quòd si filius apud hostes sit, quamdiu viuit, nepotes non succedunt. proinde etsi fuerit redemptus, nondum succedunt ante luitionem. sed si interim decesserit, cum placeat eum statu recepto decessisse, nepotibus obstabit. Sed si quis non desiit esse in potestate, sed numquam cœpit: vtputa si filius meus viuo patre meo ab hostibus captus est, mox ibi me patrefamilias facto decesserit: nepotes in eius locum succedent. Non minus autem neptes quam nepotes succedent in locum parentium. 5 Interdum licet parens alicuius in potestate esse non desiit, sed nec cœperit: tamen dicimus succedentes ei liberos suos existere. vtputa adrogaui eum, cuius filius ab hostibus erat captus, nepos autem in ciuitate. mortuo filio adrogato, mortuo & captiuo apud hostes: pronepos ille suus heres mihi erit. 6 Sciendum est autem, nepotes & deinceps interdum etiam si parentes eos mortis tempore præcesserunt, tamen posse suos heredes existere, quamuis successio in suis heredibus non sit. quod ita procedit, si paterfamilias testamento facto decesserit exheredato filio, mox deliberante herede instituto filius decessit, postea deinde repudiauit heres institutus. nepos[q] poterit suus heres esse, vt & Marcellus[r] libro decimo scripsit. quoniam nec delata est filio hereditas. idem erit dicendum, & si filius exussit sub condicione quæ fuit in arbitrio ipsius, vel nepos sub omni[s] institutus, non impleta condicione decesserit[t]. nam dicendum erit, suos posse succedere: si modò mortis testatoris tempore vel in rebus humanis, vel saltem concepti fuerint. idque & Iuliano & Marcello placet.

7 Post suos statim consanguinei vocantur. consanguineos autem Cassius definit eos, qui sanguine inter se conexi sunt. & est verum, eos esse consanguineos, etiam si sui heredes non extiterunt patri, vtputa exheredatos. sed etsi pater eorum deportatus fuerit, nihilo minus eos inter se esse consanguineos, licet patri sui heredes non extitissent. & qui numquam in potestate fuerunt, erunt sibi consanguinei. vtputa qui post captiuitatem patris nascuntur, vel qui post mortem. 8 Non solùm autem naturales, verumetiam adoptiui quoque iura consanguinitatis habebunt cum his qui sunt in familia, vel in vtero, vel post mortem patris nati.

Adgnatorum successio.

II. IDEM [libro tertiodecimo ad Sabinum]

Post consanguineos admittuntur adgnati, si consanguinei non sunt. meritò: nam si sunt consanguinei, licet non adierint hereditatem, legitimis non defertur. sed hoc sic erit accipiendum, si nec sperantur esse. ceterum si vel nasci consanguineus, vel de captiuitate reuerti potest: adgnati impediuntur. Adgnati autem sunt cognati virilis sexus ab eodem orti. nam post suos & consanguineos statim mihi proximus est consanguinei mei filius, & ego ei. patris quoque frater, qui patruus appella-

n hoc quoque. recta est Florent. & significat, ad quod: vel quorsum, sic suprà notatum, quo bonum? Sic M. Tull. in epist. famil. Marco vero signum quò mihi parum auctoritas ... Quo tantam pecuniam? & pro Sest. ...
o ... bonorum ademptio omnium publicatio significatur. Cic. pro Sex. Rosc. Amer.
p heres patris
q poterit enim nepos
r Fortè in notis ad Iulia. lib. 17. Digest. vbi eadē de re agebatur l. 13. de here inst.
s sub condicione. Recta est Flor. & qui detraxerunt omni, non intellexerunt se tollere discrimen obseruandum in filio et nepote instituendo. l. suus quoque. & l. sed et si in conditione. § nepotem sup. de hered. inst.
t decesserit.

appellatur: deincépsque ceteri, si qui sunt, hinc[a] orti in infinitum. Hæc hereditas proximo adgnato, id est ei quẽ nemo antecedit, defertur: & si plures sint eiusdẽ gradus, omnibus[b]: in capita scilicet. vtputa duos fratres habui, vel duos patruos. vnus ex his vnum filiũ, alius duos reliquit. hereditas mea in tres partes diuidetur. Parui autem refert, adgnatus hic natiuitate, an adoptione sit quæsitus. nam qui adoptatur, iisdẽ fit adgnatus, quibus pater ipsius fuit. & legitimam eorum hereditatem habebit, vel ipsi eius. Legitima hereditas tantùm proximo defertur. nec interest, vnus solus sit, an ex duobus prior, pluribusve, an duo pluresve ab eodem gradu venientes, qui vel ceteros antecedant, vel soli sint. quia is est proximus, quem nemo antecedit. & is vltimus, quem nemo sequitur. & interdum idem primus postremusque, qui solus occurrit.

Interdum vlteriorem adgnatum admittimus. vtputa fecit quis testamentum, cum haberet patruum, & patrui filium. deliberante herede scripto patruus decessit. mox heres institutus repudiauit hereditatem. patrui filius admittetur. ergo & bonorum possessionem petere potest.

Proximum non eum quærimus, qui tunc fuit, cũ moreretur paterfamilias: sed eum qui tunc fuit, cum intestatum decessisse certum est. secundum quæ, etsi suus erat qui præcedebat, vel consanguineus, si nemo eorum eum repudiatur hereditas viuit: proximum eum accipimus, qui tunc cum repudiatur hereditas, primus est. Vnde belle[c] quæri potest, an etiam post repudiationem adhuc demus successionem. propone[d] heredem scriptum rogatum restituere hereditatem, repudiasse eam, cum nihilo minus compelli potuit adire hereditatem, & restituere, vt Diuus Pius rescripsit. finge eum superuixisse centum diebus, verbi gratia, & interim proximum decessisse: mox & eum qui erat rogatus restituere. dicendum, posteriorem admitti cum onere fideicommissi.

De successione patronorum.

III. IDEM libro quartodecimo ad Sabinum.

INtestato liberto mortuo primùm suis deferri hereditatem verum est. si hi non fuerint, tunc patrono.

Libertum accipere debemus eum, quem quis ex seruitute ad ciuitatem Romanam perduxit, siue sponte, siue necessitate, quoniã rogatus fuit eum manumittere. nam & ad huius legitimam hereditatem admittitur. Si dotalem quis seruum manumisit, ipse patronus habetur[e], & ad legitimam hereditatem admittetur. is planè, quem hac lege emi vt manumittam, etsi ex constitutione Diui Marci peruenerit ad libertatem: tamen, vt eadem constitutione expressum est, meus libertus est, & legitima eius hereditas mihi deferatur. †Quis si necem domini detexit, & ex senatusconsulto libertatem meruerit[f], si quidem adsignauit prætor, cuius libertus sit, sine dubio eius erit, & ei legitima hereditas deferetur[g]. quòd si non addidit[h], efficitur quidem ciuis Romanus. sed eius erit libertus, cuius proximè fuerit seruus, & ad legitimam hereditatem ipse admittetur. nisi sicubi quasi indigno denegãda fuerit hereditas. Si quis libertam sic iureiurando adegit, ne illicite nubat: non debere incidere in legem Aeliam Sentiã. sed si intra certum tempus ne ducat, neve aliam, quam de qua patronus consenserit, vel nõ nisi conlibertam, aut patroni cognatam: dicendum est, incidere eum in legem Aeliam Sentiam. nec ad legitimam hereditatem admitti.

Si municipes seruum manumiserint, admittentur ad legitimam hereditatem in bonis liberti vel libertæ intestatorum. Miles manumittẽdo seruum peculiarem, suum faciet libertum, & ad legitimam hereditatem eius admittitur[i]. Principem ad bona libertorum suorum admitti, plusquam manifestum est. Vtique & ex lege duodecim tabularum ad legitimam hereditatem is qui in vtero fuit, admittitur, si fuerit editus. inde solet remorari insequentes sibi adgnatos, quibus præfertur, si fuerit editus. inde & partẽ facit his qui pari gradu sunt. vtputa frater vnus est, & vterus: vel patrui filius vnus natus, & qui in vtero est. Et si autem tractatum, pro qua partem[k] faciat, quia ex vno vtero plures nasci possunt. & placuit, si in rerum natura certum sit, hanc, quæ se dicit, prægnatem non esse: ex asse iam esse heredem hunc, qui iam natus est. quoniam & ignorans heres fit. quare[l] si medio tempore decesserit, integram hereditatem ad heredem suum transmittit.

Post decem menses mortis natus non admittetur ad legitimam hereditatem. de eo autem, qui cẽtensimo octogensimo secundo die natus est, Hippocrates[m] scripsit, & Diuus Pius pontificibus rescripsit, iusto tempore videri natum. nec videri in seruitutem conceptum, cum mater ipsius ante centensimum octogensimum secundum diem esset manumissa.

IIII. POMPONIVS libro quarto ad Sabinum.

HI[n] quorum parens capite minutus est, legitimæ hereditatis ius & in ceteris personis, & inter se retinent; & alii aduersus eos.

V. VLPIANVS libro quadragensimosexto ad Edictum.

SI quis cum haberet fratrem & patruum, decesserit testamento facto. deinde pendente condicione heredum scriptorum, frater intestato decesserit, mox condicio defecerit; patruum posse vtriusque adire legitimam hereditatem constat.

VI. IVLIANVS libro quinquagensimonono Digestorum.

TItius exheredato filio extraneum heredem sub condicione instituit. quæsitum est, si post mortem patris pendente condicione filius vxorem duxisset, & filium procreasset, & decessisset, deinde condicio instituti heredis defecisset: an ad hunc postumum nepotem legitima hereditas aui pertineret. respondit, qui post mortem aui sui concipitur, is neque legitimam hereditatem eius tamquam suus heres, neque bonorum possessionem tamquã cognatus accipere potest: quia lex duodecim tabularum eum vocat ad hereditatem, qui moriente eo, de cuius bonis quæritur, in rerum natura fuerit.

VII. CELSVS libro vicensimooctauo Digestorum.

VEl si viuo eo cõceptus est. quia conceptus quodammodo in rerum natura esse existimatur.

Cognatorum successio.

VIII. IVLIANVS libro quinquagensimonono Digestorum.

ITem prætor edicto suo proximitatis nomine bonorũ possessionem pollicetur his qui defuncto mortis tempore cognati fuerint. nam quòd in[o] consuetudine nepotes cognati appellantur etiam eorum post quorum mortem concepti sunt, non propriè, sed per abusionem vel potius ΑΝΑΦΟΡΙΚΩΣ[p] accidit. Si quis prægnatem vxorem reliquisset, & matrẽ, & sororem: si viua vxore mater mortua fuisset, deinde vxor mortuum peperisset, ad sororem solam legitima hereditas pertinet: quia certum esset, matrem eo tempore decessisse, quo legitima hereditas ad eam non pertinebat.

De iure accrescendi.

VIIII. MARCIANVS libro quinto Institutionum.

SI ex pluribus legitimis heredibus quidam omiserint adire hereditatem: vel morte, vel qua alia ratione impediti fuerint, quo minus adeant, reliquis, qui adierint, adcrescit illorum portio. & licet decesserint antequam adcresceret, hoc ius ad heredes eorum pertinet. alia causa est instituti heredis, & coheredi substituti. huic enim viuo defertur ex substitutione hereditas: non etiam, si decesserit, heredem eius sequitur.

X. MODESTINVS libro sexto Differentiarum.

SI ad patrem manumissorem filii intestati legitima hereditas perueniat, vel non manumissori bonorum possessio competat; mater defuncti summouetur[q].

XI. POMPONIVS libro decimo ad Quintum Mucium.

CApitis deminutione pereunt legitimæ hereditates, quæ ex lege duodecim tabularum veniunt: siue viuo aliquo, siue antequam adeatur hereditas eius, capitis minutio[r] intercesserit: quoniam desinit suus heres, vel adgnatus rectè dici. quæ autem ex legibus nouis, aut ex senatusconsultis, non vtique.

XII. IDEM libro trigensimo ad Quintum Mucium.

FIlius patri adgnatus[s] proximus est.

XIII. GAIVS libro decimo ad legem Iuliam & Papiam.

NVlla femina aut habet suos heredes, aut desinere habere potest propter capitis deminutionem.

XIIII. IDEM libro tertiodecimo ad legem Iuliam & Papiam.

IN suis heredibus aditio non est necessaria: quia statim ipso iure heredes existunt.

XV. PAPINIANVS libro vicensimonono Quæstionum.

SI pater apud hostes moriatur, defunctum[t] iam in ciuitate filium credimus patremfamilias decessisse, quamuis patria potestate, quamdiu vixerit, non fuerit in plenum liberatus. itaque heredem habiturus est iste non reuerso patre. sed si postliminio redierit pater iam defuncto filio, quidquid medio tempore per eum quæsitum est, habebit. & non est mirum si peculium quoque defuncti pridem filii defertur patri: cũ ex eo natus potestatis ipsius fiat per suspensi iuris constitutionem.

a Incertl. relicta est Flor. alioquin vitiosa. quam secutus Accurs. inepsit.
b omnibus cõpetere incipit. vtputa. Flor. relictum est. quæ confirmatur ex §. si plures de legit. agnat. success. Instit.
c Tum prius legeretur velle, ex his Pandectis emendatum est belle. Aug. lib. 3. emen. c. vlt.
d pone
e habebitur.
† Quid
f meruit.
g deferatur.
h assignauit.
i admittetur.
k parte
l etsi
m In hunc locũ Macrobius lib. 1. in somnium Scipionis ca. 6. vbi de rationis septenarii numeri disserit.
n Cõiunge Lineã sanguinis. de success. reg. tur.
o ex consuetudine
p Alc. lib. 1 dispunc. c. 16.
q summouebitur.
r deminutio
s Agnati dicũtur quasi adnati. significat autem dictio, ad, iuxta. & ideo agnata membra ellipsi dicuntur, quæ prope alia subnascũtur, vt in sedegitim videmus Filium igitur patri adagnatum, sed natum est. Quod si filiorum, non contemplatione patris, sed inter se mutuo est, tum adnati sunt quia omnes iuxta et prope eodẽ gradu geniti sunt. Vnde leniter pro minoribus eo agnatis sui dicantur. l. vlt. suprà. de grad. Alc. lib. 3. parerg. c. 11.
t defuncto iã in ciuitate filio

XVI. IDEM libro duodecimo Responsorum.

Pater instrumento dotali comprehendit, filiam ita dotem accepisse, ne quid aliud ex hereditate patris speraret, eam scripturam ius successionis non mutasse constitit[a]. priuatorum enim cautionem[b] legum auctoritate non[c] censeri.

a constat. b cautione c Id est, priuata scriptura non eā esse vim, vt pro lege habeatur. Alij legūt auctoritate nō censeri.

AD SENATVSCONSVLTVM TERTYLLIANVM ET ORPHITIANVM

TIT. XVII.

VLPIANVS libro duodecimo ad Sabinum.

Sive ingenua, siue libertina mater est, admitti possunt liberi ad hereditatem eius ex senatusconsulto Orphitiano. 1 Si ea sit mater, de cuius statu dubitatur, vtrum materfamilias sit, an filiafamilias: vtputa quoniam pater eius ab hostibus captus sit: si[d] certum esse cœperit matremfamilias esse, liberi[e] admittētur. vnde tractari potest, an medio tempore, dum status pendet, succurri eis per prætorem debeat: ne si medio tempore decesserint, nihil ad heredem transmittant. & magis est vt subueniatur: vt in multis casibus placuit. 2 Sed & vulgo quæsiti 3 admittuntur ad matris legitimam hereditatem. Interdum & in seruitute quæsito erit concedenda hereditas legitima. veluti si post moram fideicommissariæ libertati[f] matri suæ factam natus sit. certè si post manumissionē matris[g] fuerit natus, licet in seruitute conceptus, ad legitimā eius hereditatē admittetur. sed & si apud hostes cōceptus, idēque captiuus procreatus, cū ea redit: secundū rescriptū Imperatoris nostri & Diui patris eius ad Ouiniū[h] Tertyllum poterit ex hoc senatusconsulto admitti, quasi vulgo 4 quæsitus[i]. Filio qui mortis tempore matris eius Romanus fuit, si ante aditam hereditatem in seruitutem deducatur, legitima hereditas non defertur, nec si postea liber factus sit. nisi fortè seruus pœnæ effectus beneficio principis sit restitutus. sed[k] si matris exsecto ventre filius editus sit, magis dicendum est, hunc quoque ad legitimam hereditatem admitti. nam & institutus secundum tabulas, & ab intestato vnde cognati, & multo magis vnde legitimi bonorum possessionem petere potuit. argumento est, quòd venter in possessionē ex omni parte edi-5 cti mittitur. Qui operas suas vt cum bestiis pugnaret locauit, quiue rei capitalis damnatus, neque restitutus est, ex senatusconsulto Orphitiano ad matris hereditatem non admittebatur. sed humana interpretatione placuit eum admitti. idem erit dicendum, & si hic filius in eius sit potestate, qui in causa supra scripta sit: posse eum ex Or-6 phitiano admitti. Sed si mater testamento facto filium heredem scripserit vnum sub condicione, cum plures haberet: si condicione pendente bonorum possessionem petierit, & postea condicio defecit: æquum est, ceteris etiā filiis legitimam hereditatem non auferri. quod & Papi-7 nianus libro sextodecimo quæstionum scripsit. Capitis minutio saluo statu contingens liberis nihil nocet ad legitimam hereditatem. nam vetus sola hereditas, quæ lege duodecim tabularum defertur, capitis minutione peremitur. nouæ, vel ex lege vel ex senatusconsultis delatæ, nō 8 peremūtur capitis deminutione. Proinde siue quis ante delatam, siue (post) delatam capite minuatur, ad legitimam hereditatem admittetur: nisi magna capitis deminutio interueniat, quæ vel ciuitatem adimit. vtputa si de-9 portetur. SI NEMO FILIORVM EORVMVE, QVIBVS SIMVL LEGITIMA HEREDITAS DEFERTVR, VOLET AD SE EAM HEREDITATEM PERTINERE: IVS ANTIQVVM ESTO[l]. hoc ideo dicitur, vt quamdiu vel vnus filius vult legitimam hereditatem ad se pertinere, ius vetus locum non habeat. itaque si ex duobus alter adierit, alter repudiauerit hereditatem: ei portio adcrescet. & si fortè sit fi-10 lius & patronus, repudiante filio, patrono defertur. Si quis adita matris hereditate, per in integrum restitutionem fuerit abstentus: an ius antiquum possit locum habere? verba admittunt vt possit, [m]VOLET AD SE, inquit, EAM HEREDITATEM PERTINERE. nam & hic non vult, etsi aliquādo voluit. & dico posse ius an-11 tiquum locū habere. Verum autem ei defertur successio, qui tunc legitimus deprehenditur: an verò ei qui tunc suus, cum filio defertur? vtputa proponamus fuisse defunctæ consanguineum, eiúsque filium. deliberante filio, defunctæ consanguineum obisse: mox filium repudiasse matris hereditatem. an consanguinei filius admitti possit? & Iulianus rectè putat circa Tertyllianum, locum esse suc-12 cedenti adgnato. Quod ait senatus, QVAE IVDICATA, TRANSACTA, FINITAVE SVNT, RATA MANEANT, ita intellegendum est, vt iudicata accipere debeamus ab eo, cui iudicandi ius fuit. transacta, scilicet bona fide, vt valeat transactio. finita, vel consensu, vel longo silentio sopita.

d cùm e liberi eius f libertatis g matris suæ h Iunid Tertyllianum i quasi vulgo quæsitus filius. Qui &c. Flor. melior est. Aug. lib. 1. emēd. c. 12. k sed & si l est. m si volet

II. IDEM libro tertiodecimo ad Sabinum.

Siue ingenua sit mater, siue libertina, habebit Tertyllianum commodum. filium autem vel filiam accipere debemus, siue iustè sint procreati, vel vulgo quæsiti. idque in vulgo quæsitis & Iulianus libro quinquagensimo-nono[n] digestorū scripsit[o]. sed si filius vel filia libertini sint effecti, mater legitimam hereditatem vindicare non poterit[p]. quoniam mater esse huiusmodi filiorum desiit. idque & Iulianus scripsit, & constitutum est ab Imperatore 2 nostro. Sed si in seruitute concepit filium, & manumissa ediderit: ad legitimam eius hereditatem admittetur. idemque & si serua pœnæ concepit, & restituta edidit. hoc idem & si libera concepit, edidit serua pœnæ, mox restituta est. sed & si libera concepit, & sic in seruitutem redacta edidit, mox manumissa est: ad legitimam hereditatem eius admittetur. Item si adhuc prægnas manumissa est, dicendum erit prodesse. Et in seruitute editi filii ad legitimam hereditatem mater admittetur. vtputa si post moram factam in fideicommissa libertate peperit: vel apud hostes, & cum eo redit. vel si redempta edidit. Si mu-3 lier sit famosa, ad legitimam hereditatem liberorum admittetur. Impuberem, cui pater secundas tabulas fecit, tunc certum est intestatum decessisse, cum omiserint substituti hereditatem eius. quare & si impubes adrogatus sit, dicendum est matrem ad bona eius admitti, quæ 4 haberet, si intestatus decessisset. Liberi defuncti sui quidem obstabunt matri eius, tam virilis sexus quàm feminini, tam naturales quàm adoptiui. matremque[q] excludunt. bonorū possessores[r] verò etiam non sui. & quidem soli naturales. Adoptiui autem liberi post emancipationem ita admittuntur, si ex liberis naturalibus fuerint. vtputa nepos naturalis ab auo adoptatus. nam licet sit emancipatus, bonorum possessione accepta, matri obstabit. si verò apud hostes est filius, vel nasci speratur: pendet ius matris, donec redierit, vel nascatur. sed si sint sui heredes, verùm hereditas ad eos non pertineat: videamus an mater admittatur. vtputa abstinuit se hereditate. Africanus & Publicius temptant dicere, in casum quo se abstinent sui, matrem venire: &[s] tunc ei obstent, quotiens rem haberent. ne nudum nomen sui heredis noceat 5 matri. quæ sententia æquior est. Sed si quis decessisset relicta filia, quam in adoptionem legitimè dederat, relicta & matre: Diuus Pius decreuit cessare senatusconsultum Tertyllianum, & simul esse admittendas ad bonorum possessionem vnde proximi cognati matrem & filiam. sed quod idem Iulianus scripsit, matrem ex senatusconsulto non posse admitti, si filia in bonorū possessione petenda cessauerit: verum non erit. succedit enim filiæ. & ideo dicendum erit matrem, donec filia bonorum possessionem petere potest, bonorum possessionem accipere non posse. quoniam succedere quasi legitima speraretur[s].

6 Si bonorum possessione accepta filius emancipatus abstinuerit se hereditate per in integrum restitutionem: verum est, senatusconsultum posse locum habere. sed si fue-7 rit rursus immixtus, rursus debet mater abstinere. Si quis ex liberis, dum est in vtero, in possessione missus sit, mox natus sit, & ante bonorum possessionem acceptam decesserit: an matri noceat vidēdum, quasi bonorum possessor. & puto non nocere, si non suus patri adgnascitur. neque enim sufficit mitti in possessionem, nisi natus quoque acceperit bonorum possessionem. igitur & si furioso decreto petita sit possessio, & priusquam ipse mentis cōpos factus bonorum possessionem petierit, decesserit: ma-8 tri non obstabit. Sed si quis, cum status controuersiam pateretur, Carbonianam solam acceperit: an noceat matri bonorum possessio, quæsitum quidem est. sed cum hæc tempore finiatur, dicendum est, matri post tempus non nocere. aut si impubes decesserit, matrem posse admitti.

9 Sed si infanti per tutorem petita sit possessio, licet statim decesserit, dicendum erit, matri obstitisse. non enim 10 similis est ei quæ furioso datur. Ita demum autem[y] mater[x] senatusconsulti beneficio excludetur, si filius adit legitimam hereditatem. ceterum si omiserit legitimam hereditatem, mater ex senatusconsulto Tertylliano admittetur. sed si non sit solus iste filius legitimus heres, sed sint qui cum eo admittantur: nec in partem eorum ma-

ter

n li. 9. al li. 58. o scribit. p potuit. q matrémque eius r possessionẽ s vt ioue s sperabatur. y demū verò x à senatusconsulti

31 ter ex senatusconsulto erit vocanda. Obiicitur matri pater in[a] vtriusque bonis, tam filii quàm filiæ, siue heres siue bonorum possessor existat. Sed neque auus, neque proauus in Tertylliano matri nocent, quamuis fiduciam contraxerint. pater autem tantùm naturalis, non etiam adoptiuus matri noceat[b]. verius est enim, cum pater esse desierit, à matre eum excludi. sed nec ad bonorum possessionem contra tabulas eum admitti. cum pater esse desierit. vndecumque autem acceperit bonorum possessionem pater naturalis, siue[c] legitimus, siue contra tabu-32 las: ex quauis parte excludit matrem. Si sit adgnatus defuncti, & naturalis pater sit in adoptiua familia, sit & mater, admittimus matrem: quoniam patrem adgna-33 tus exclusit[d]. Si sit consanguinea soror defuncti, sit &[e] mater, sit & pater adoptatus, vel emancipatus: si consanguinea velit habere hereditatem, matrem ex senatusconsulto vnà cum ea venire,[f] patrem excludi placet. si consanguinea repudiet, matrem ex senatusconsulto propter patrem non venire. & quamuis aliàs non soleat[g] mater exspectare consanguineam, velit nec ne adire hereditatem, nunc tamen expectaturam[h]: consanguinea[i] enim est quæ patrem excludit. repudiante igitur consanguinea, bonorum possessionem habebit mater cum patre, quasi cognata. sed & in hac moram patietur. nec ante accipiet bonorum possessionem, quàm pater petierit. quoniam omittente eo potest ex senatusconsulto succedere. Sed & si ipsa mater eadem sit & soror consanguinea, vt puta quoniam pater matris nepotem suum ex filia adoptauit, sit præterea & pater naturalis: hæc mater si quidem quasi consanguinea veniat, excludet patrem. si ius consanguineæ repudiauit, vel capitis deminutione amisit: ex senatusconsulto venire propter patrem non potest. repudiante verò patre, rursum ex senatusconsulto potest 34 venire. Si mater hereditatem filii, filiæve non adierit ex senatusconsulto Tertylliano, in bonis eorum antiquum ius seruandum est. cum enim esset[k] prælatio, matre omittente senatusconsulti beneficium, ius succedit vetus. sed si mater repudiauerit bonorum possessionem, de adeunda autem hereditate deliberet[l]: dicendum erit, adgnatum non succedere: quoniam nondum verum est, non adisse matrem. quod autem diximus, ius antiquum seruari matre non adeunte: cui personæ deferatur hereditas, videndum. vtrum ei quæ nunc proxima inuenitur, cum mater repudiat: an ei quæ fuit, cum intestato decessisse certum est[m]. vt puta fuit patruus, cum intestato decederet, & patrui filius. cum mater repudiasset, patruo nondum delatam[n] hereditatem, atque ideo defuncto eo matre deliberante, patrui filium vocari. 35 Si[o] mater[p] non petierit tutores idoneos filiis suis, vel prioribus excusatis, reiectisve, non confestim aliorum nomina ediderit: ius non habet vindicandorum filii bonorum intestatorum filiorum. & quidē si non petit, incidit[q]. ait enim, VEL NON PETIERIT[r]. sed à quo non petere? loquitur quidem de prætore constitutio. sed puto & in prouincia locum habere, etiam si à magistratibus municipalibus non petat. quoniam & magistratibus municipalibus dandi necessitas iniungitus. Quid ergo si petiit, sed admonita vel à libertis vel à cognatis? an incidat in senatusconsultum? & puto eam incidere, si compulsa fecit, non si, cum petere non cunctaretur, admonita est. Quid si pater eis[s] penè prohibuerat tutorem, quoniam per matrem rem eorum administrari voluit? incidet, si nec petat, nec legitime tutelam administrat[t]. quòd si penitus egenis filiis non petit, ignoscendum est ei. sed si fortè absens à libertis præuenta est, vel ab aliis: dicendum est eam non excludi. nisi fortè cum frustraretur, id contigit. filiis autem non petendo punitur. vtique & filiabus.[v] quid si nepotibus? similiter non petendo punitur. quid si curatores non petiit? verba rescripti deficiunt. sed dicendum est, si quidem impuberibus curatores non petiit: eandem esse rationem. si iam puberibus, cessare debere. quid si cum prægnas esset, bonis non petiit[x] curatorem? dico in sententiam incidere. nam & si apud hostes habuit impuberem, idem erit dicendum. quid si furioso tutorem,[z] vel curatorem[z] non 36 petiit? magis est, vt incidat. Non solum autem quæ non petiit, coërcetur: sed & quæ defunctiore petiit, vt rescripto declaratur: vel priuilegio munitum, vel oneratum tribus, puta, tutelis. sed ita demum, si data opera hoc fecit. Quid ergo si tales petiit, & susceperunt nihilominus, vel detenti sunt? excusata erit mater. quid si indignos, id est[y] minus habiles ad tutelam petierit, quoniam[z] sciebat prætorem eos non daturum? quid tamen[A] si dedit eos prætor, matris petitionem secutus? iam quidem

a siue in
b nocet.
c vt legitimus.
d exclusit.
e item mater, & pater
f & patrem
g solet
h expectatur:
i an consanguinea sit, quæ
k est prælatio,
l deliberaret:
m esset.
n delata hereditate.
o Chunge c. 2. qui petan. tut. Aug. ad Modest. Et in hunc locum vide Plat. dial. 6 de leg. vbi præclare disserit de pœna cognatorum, qui pupillis tutores nō petunt.
p Epistola Seueri hic est relata.
q incidit in constitutionē.
r petierit.
s pater ei
t administret.
v & quid si
x petit
y vel minus
z cum
A tandem

prætoris delictum est. sed & matris punimus consilium. igitur si fortè excusati sint illi, vel improbati: debet mater alios sine mora petere. ergo siue non petierit, siue idoneos non petierit, punietur etiam si dati fuerint mi-37 nus idonei, prætore errante. Idoneos autem vtrum facultatibus, an & moribus petere debeat, dubitationis esse potest. puto autem facilè ei ignosci, si locupletes sint hi, quos petiit. sed & si prioribus excusatis reiectisve non 38 confestim aliorum nomina ediderit: punitus. Quid ergo si non fuerint omnes excusati, vel non omnes reiecti? videndum, an ei imputetur, cur in locum excusati non petiit[B]. & puto imputandum. quid si decesserint quidam? puto, licet verba deficiant, sententiam constitutionis locum habere. Sed quod diximus reiecti, vtrum sic accipimus, à prætore non dati, an & si suspecti fuerint remoti, vel ob neglegentiam, vel ignauiam repulsi? etiam hos quis reiectos rectè dicet. ergo & si latitent, sed[C] longum est. nam nec hoc ei imputetur[D], cur suspectos non fecit. alioquin & si latitarent, potuit edicto desiderare, vt eos prætor adesse iuberet: & suspectos eos remouet[E], si deessent. Quid si non compulit eos miscere se tutelæ? & cum plenum officium à matre desideremus, 39 & hæc ei curāda sunt, ne in hereditate ei obsitent. Confestim autem sic erit accipiendum, vbi primum potuit, id est prætoris copiam habuit huic rei sedentis. nisi fortè infirmitate impedita est, vel alia magna causa, quæ etiam mandare eam ad petendos tutores impediret. ita tamen, vt nullo modo annale tempus excederet. si enim morta-40 litate filii præuenta est, nihil matri imputetur. Tractari belle[F] potest, si pupillo amplum legatum sub condicione sit relictum SI TVTORES NON HABVERIT, &[G] propterea ei mater non petierit, ne condicione deficeretur: an constitutio cesset. & puto cessare, si damnum minus sit cumulo legati. quod & in magistratibus municipalibus tractatur apud Tertyllianum. & putat dandam in eos actionem, quatenus plus esset in damno, quàm in legato. nisi fortè quis putet, condicionem hanc 41 quasi vtilitati publicæ obpugnantem[H] remittendam, vt alias plerasque. aut verba cauillatus imputauerit matri, cur curatores non petierit. finge autem plenius condicionem conscriptam. nonne erit matri ignoscendum? aut hoc imputatur[I] matri, cur non desiderauit à principe condicionem remitti? & puto non esse imputandum. ego[K] etiam si mater ei, qui soluendo non erit, non petiit tutorem: puto ignoscendum. consulitur enim ei, vt mi-42 nus inquietetur, quasi indefensus. Et si fortè quis vxorem communis filii matrem heredem scripsit, rogauitque remissa etiam satisdatione, vt filio puberi[L] facto restitueret hereditatem, nec mater ei petiit tutores: debet dici cessare constitutionem, cum patris voluntatem secuta sit, & nihil habenti filio tutores non petierit. quòd si ei remissa satisdatio non fuerit, contra erit: quoniam vel propter hoc debuit tutores habere. sed si fortè impubes post matris cessationem fuerit adrogatus, & impubes obierit: dicendum erit, matri aduersus adrogatorem non com-43 petere ex stipulatu actionem. Vidēdum est, matre prohibita ius suum vindicare, vtrum ceteros admittamus, atque si mater non esset. an ipsam heredem dicimus fieri, vel aliud nomen successionis induere[M]. sed denegamus ei actiones. & inuenimus rescriptum ab imperatore nostro Antonino Augusto & Diuo patre eius Mammiæ[N] Maximinæ pridie idus[O] Apriles Plautiano iterum consule, matre remota eos admitti, qui venirent, si mater non fuisset. ergo & adgnati, ceterique succedent. aut si nemo sit, bona vacabunt.

III. MODESTINVS *libro octauo Regularum*

PAtrem adoptiuum matri non obesse plerique probant.

IIII. IDEM *libro nono Regularum*

MAtris intestatæ[P] defunctæ hereditatem ad omnes eius liberos pertinere, etiam si ex diuersis matrimoniis nati fuerint, iuris est.

V. PAVLVS *libro singulari ad Senatusconsultum Tertyllianum*

AEquissimum[Q] visum est, omnes filios matri præferri, etiam si per adoptionem in familiam[R] relicti essent. sed & nepos ex adoptiuo filio natus ex verbis senatusconsulti matri obstabit. Si ex filio nepotem auus manumiserit, isque patre & auo & matre superstitibus decesserit: potest quæri, quis potior esse debeat. nam si mater exclusurit auum manumissorem, qui patri anteponitur:

B petierit.
C sed hoc
D imputatur.
E remoueret.
F Ex Flor. quoque emendatum est in aliis belle, tam priùs legeretur velle. Aug. lib. 1. emē. c. vlt.
G & puta
H repugnantem
I imputabitur
K ergo
L pubere
M inducere.
N Mammiæ
O Idus Aprilis alias. idibus Aprilibus
P intestatò
Q Aīc. lib. 4. parad. c. 1.
R in familia

edicto prætoris inducetur pater defuncti. quo admisso a desinit[a] senatusconsulto locus esse, & rursus auus vocabitur. itaque rectius est auo ius suum cõseruare, qui & contra scriptos heredes bonorum possessionem accipere solet.

a desinet

VI. IDEM libro singulari ad Senatusconsultum Orphitianum.

Filii mater ex hoc senatusconsulto, etiam[b] si in aliena potestate sit, ad hereditatem admittitur. Filius, qui se nolle adire hereditatem matris dixit, an potest[c] mutata voluntate adire antequam consanguineus vel adgnatus adierit, videndum: propter hæc verba, SI NEMO FILIORVM VOLET HEREDITATEM SVSCIPERE, quia extensiua sunt: & cum verba extensiua sint, pœnitentia eius vsque ad annum admittenda est: cum & ipsa filii bonorum possessio annalis est.

b & si
c possit

VII. IDEM libro singulari ad Senatusconsultum Tertyllianum & Orphitianum.

Si quis intestatus decesserit relicta matre, & fratre consanguineo, vel sorore, quamuis per adrogationẽ quæsiti: eadem iura in persona matris seruantur, quæ & naturalibus exstantibus liberis.

VIII. GAIVS libro singulari ad Senatusconsultum Tertyllianum.

In suspenso est ius matris, si filius defuncti emancipatus deliberet de bonorum possessione petenda.

VIIII. IDEM libro singulari ad Senatusconsultum Orphitianum.

Sacratissimi principis nostri oratione[d] cauetur, vt matris intestatæ hereditas ad liberos, tametsi in aliena potestate erunt[e], pertineat.

d Aelius Capitolinus in Marco philosopho refert eũ legis addidisse de bonis maternis, & de filiorum successionibus pro parte materna.
e sunt.

X. POMPONIVS libro secundo Senatusconsultorum.

Si filiusfamilias miles non sit testatus de his quæ in castris adquisierit, an ea ad matrem pertineant, videndum est. sed non puto. magis enim iudicio militum hoc beneficium concessum est, non vt omnimodo quasi patresfamiliarum[f] in ea re sint. Quando in pendenti est, an quædam personæ possint obstare matri, & casus tulerit, vt non inducerentur[g]: matri ius integrum erit, quod medio tempore appenderit[h]. veluti si filio intestato mortuo, postumus ei filius potuerit nasci, nec natus sit, aut mortuus editus: vel quod etiam filius[i], qui in hostium potestate erat, postliminio non sit reuersus.

f patresfamilias
g inducãtur
h appræhenderit.
i filius eius.

LIBER TRIGESIMVS NONVS.

DE OPERIS[k] NOVI NVNTIATIONE.

Interpretatio edicti, quo prætor promittit se daturum interdictum.

k Nunciat is nuncium qui alteri ne nouum opus faciat, denũciat & prohibet. Duar. 1. disput. c. 16.

I. VLPIANVS libro quinquagesimosecundo ad Edictum.

Hoc edicto promittitur, vt siue iure siue iniuria opus fieret, per nuntiationem inhiberetur. deinde remitteretur prohibitio actenus[l], quatenus prohibendi ius is qui nuntiasset, non[m] haberet. Hoc autem edictum, remediumque operis noui nuntiationis aduersus futura opera inductum est, non aduersus præterita. hoc est, aduersus ea quæ nondum facta sunt, ne fiant. nam si quid operis fuerit factum, quod fieri non debuit: cessat edictum de operis noui nuntiatione, & erit transeundum ad interdictum quod vi aut[n] clam factum erit, vt restituatur. & quod in loco sacro, religiosoue, & quod in flumine publico, ripaue publica factum erit. nam his interdictis restituetur, si quid illicite factum est. Nuntiatio ex hoc edicto non habet necessariam prætoris aditionem. potest enim nuntiare quis etsi eum non adierit. item nuntiationem & nostro & alieno nomine facere possumus. item nuntiatio omnibus diebus fieri potest. Et aduersus absentes etiam & inuitos, & ignorantes operis noui nuntiatio procedit. In operis autem noui nuntiatione possessorem aduersarium facimus. Sed[o] si is, cui opus nouum nuntiatum est, ante remissionem ædificauerit, deinde cœperit agere, ius sibi esse ita ædificatum habere, prætor actionem ei negare debet: & interdictum in eum de opere restituendo reddere. Potest autem quis nuntiare etiam ignoranti quid opus fieret. Et post operis noui nuntiationem committunt se litigatores prætoriæ iurisdictioni. Inde quæritur apud Celsum[p] libro duodecimo digestorum, si post opus nouum nuntiatum conuenisti tibi cum aduersario, vt opus faceres[q]: an danda sit conuentionis exceptio. & ait Celsus, dandam, nec esse periculum, ne pactio priuatorum iussui prætoris anteposita videatur. quid enim aliud agebat prætor, quàm hoc, vt controuersias eorum dirimeret? à quibus si sponte recesserunt[r], debebit id ratum habere. Opus nouum facere videtur, qui aut ædificando, aut detrahendo aliquid, pristinam faciem operis mutat. Hoc autem edictum non omnia opera complectitur, sed ea sola quæ solo cõiuncta sunt, quorum ædificatio vel demolitio videtur opus nouum continere. Idcirco placuit, si quis messem faciat, arborem succidat, vineam putet: quamquam opus faciat, tamen ad hoc edictum non pertinere. quia ad ea opera, quæ in solo fiunt, pertinet hoc edictum. Si quis ædificium vetus fulciat, an opus nouum nuntiare ei possumus, videamus. & magis est, ne possimus. hic enim non opus nouum facit, sed veteri sustinendo remedium adhibet. Siue autem intra oppida, siue extra oppida in villis vel agris opus nouum fiat: nuntiatio ex hoc edicto locum habet. siue in priuato, siue in publico opus fiat.

l catenus.
m In quibusdã libris deest hæc negatio. August. lib. 1. emend. 3.
n quod vi aut clã, quod nisi factũ. Nulla est Florẽtinæ quod tamen si Augustinus ait, non potuit tamen sic cõtineri, quin vitiosum lectionem interpretaretur. August. lib. 3. emend. c. p.
o Sed etsi
p Marcellum
q faceret:
r recesserint.

Causa nuntiationis.

Nunc videmus, quibus ex causis fiat nuntiatio, & quæ personæ nuntient, quibusque nuntietur, & in quibus locis fiat nuntiatio, & quis effectus sit nuntiationis.

Nuntiatio[s] fit, aut iuris nostri conseruandi causa, aut damni depellendi, aut publici iuris tuendi gratia.

Nuntiamus autem, quia ius aliquid[t] prohibendi habemus: vel vt damni infecti caueatur nobis ab eo, qui forte in publico vel in priuato quid molitur: aut si[v] quid contra leges edictaue principum, quæ ad modum ædificiorum facta sunt, fiet: vel in sacro, vel in loco religioso, vel in publico, ripáve fluminis: quibus ex causis & interdicta proponuntur. Quòd si quis in mare[x] vel in litore ædificet, licet in suo non ædificet, iure tamen gentium suum facit. Si quis igitur velit ibi ædificantem prohibere, nullo iure prohibet. neque opus nouum nuntiare nisi ex vna causa potest, si forte damni infecti velit sibi caueri. Iuris nostri conseruandi, aut damni depellendi causa opus nouum nuntiare potest is ad quem res pertinet.

s Hæc nũtiatio
t aliquod
v aut etiam
x mari

Vsufructuarius autem opus nouum nuntiare suo nomine non potest. sed procuratorio nomine nuntiare poterit, aut vindicare vsumfructum ab eo qui opus nouum faciat. quæ vindicatio præstabit ei, quod eius interfuit, opus nouum factum non esse.

II. IVLIANVS libro quadragesimonono Digestorum.

Si autem domino prædii nuntiauerit, inutilis erit nuntiatio. neque enim, sicut aduersus vicinum, ita aduersus dominum agere potest, ius ei non esse inuito se altius ædificare. sed (si) hoc[y] facto vsusfructus deterior fiet, petere vsumfructum debebit.

y ex hoc pacto. Nullũ est Florent.

III. VLPIANVS libro quinquagesimosecundo ad Edictum.

In prouinciali etiam prædio si quid fiat, operis noui nuntiatio locum habebit. Si in loco communi quid fiat, nuntiatio locum habebit aduersus vicinum. planè si vnus nostrum in communi loco faciat, non possum ego socius opus nouum ei nuntiare. sed eum prohibebo communi diuidundo iudicio, vel per prætorem. Quòd si socius meus in communi insula opus nouum faciat, & ego propriã habeam, cui noceatur[z], an opus nouum nuntiare ei possim[A]? & putat Labeo, non posse nuntiare: quia possum cum alia ratione prohibere ædificare, hoc est vel per prætorem, vel per arbitrum communi diuidũdo. quæ sententia vera est. Si ego superficiarius sim, & opus nouum fiat à vicino: an possim nuntiare? mouet, quod quasi inquilinus sum. sed prætor mihi vtilem in rem actionem dat. & ideo & seruitutium causa actio mihi dabitur, & operis noui nuntiatio debeat[B] mihi concedi.

z noceatur,
A possumus
B debet

Si in publico aliquid fiat, omnes ciues opus nouum nuntiare possunt.

IIII. PAVLVS libro quadragesimooctauo ad Edictum.

Nam[C] reipublicæ interest, quamplurimos ad defendendam suam causam admittere[D].

C Idem Cicero: in Verrem.
D admitti.

V. VLPIANVS libro quinquagesimosecundo ad Edictum.

De pupillo quæsitum est. & Iulianus libro duodecimo digestorum scripsit, pupillo non esse operis noui nuntiationis executionem dandam, nisi ad ipsius priuatum

tum commodum res pertineat. veluti si luminibus eius officiatur, aut prospectui obsit. non aliter autem pupilli rata habebitur nunciatio, quàm interueniente tutore au-
1 ctore. Seruo autem opus nouum nunciari potest. ipse verò nunciare non potest, neque nunciatio vllum effectum habet.

Quomodo nunciandum sit.

2 Nunciationem autem in re præsenti faciendam, meminisse oportebit, id est eo loci, vbi opus fiat, siue quis
3 ædificet, siue inchoet ædificare. Nunciari autem non vtique domino oportet. sufficit enim in re præsenti nun-
a ciari[a] ei qui in re præsenti fuerit[b]. vsque adeo, vt etiam fa-
b bris, vel opificibus qui eo loci operantur, opus nouum nunciari possit. & generaliter ei nunciari opus nouum potest, qui in re præsenti fuit domini operisve nomine. neque refert quis sit iste, vel cuius condicionis, qui in re præsenti fuit. nam & si seruo nuncietur, vel mulieri, vel puero, vel puellæ: tenet nunciatio. sufficit enim in re præsenti operis noui nunciationem factam sic, vt domino
4 possit renunciari. Si quis fortè in foro domino opus nouum nunciat, hanc nunciationem nullius esse momenti, exploratissimum est. in re enim præsenti, & pæne dixerim, ipso opere, hoc est in re ipsa nunciatio facienda est. quod idcirco receptum est, vt confestim per nunciationem ab opere discedatur. ceterum si alibi fiat nunciatio, illud incommodi sequitur, quòd dum venitur ad opus, si quid fuerit operis per ignorantiam factum:
5 eueniet, vt contra edictum prætoris sit factum. Si plurium res sit, in qua opus nouum fiat, & vni nuncietur: rectè facta nunciatio est, omnibusque dominis videtur denunciatum. Sed si vnus ædificauerit post operis noui nunciationem, alii qui non ædificauerint, non tenebuntur. neque enim debet nocere factum alterius ei qui nihil fecit.
6 Si plurium dominorum rei opus noceat, vtrum suffi-
c ciet[c] vnius ex sociis nunciatio, an verò omnes nunciare debeant? & est verius, vnius nunciationem omnibus non sufficere: sed esse singulis nunciare necesse. quia & fieri po-
d test[d], vt nunciatorum alter habeat, alter non habeat ius
7 prohibendi. Si quis ipsi prætori velit opus nouum nun-
e ciare, debet[e], vt interim testetur, non posse se nunciare. & si nunciauit postea, & quod retro ædificatum erit, destruendum erit. quasi repetito die nunciatione facta.
8 Sed & si in ædes nostras quis immittit, aut in loco nostro ædificet: æquum est, nos operis noui nunciatione ius
f nostrum nobis conseruare[f].

Causa nunciationis.

9 Et Vellè Sextus Pedius definiit triplicem esse causam operis noui nunciationis: aut naturalem, aut publicam, aut impositiciam. naturalem, cum in nostras ædes quid immittitur, aut ædificatur in nostro. publicam causam, quotiens leges, aut senatusconsulta, constitutionesque principum per operis noui nunciationem tuemur. impositiciam, cum quis posteaquam ius suum deminuit, alterius auxit, hoc est posteaquam seruitutem ædibus suis im-
10 posuit, contra seruitutem fecit. Meminisse autem oportebit, quotiens quis in nostro ædificare, vel in nostrum immittere, vel proiicere vult: melius esse eum per præ-
g torem, vel per manum, id est[g] lapilli ictum[h] prohibere,
h quàm operis noui nunciatione. ceterum operis noui nun-
i tiatione possessorem eũ facimus, Qui nunciauerimus[i], aut si in suo quid faciat, quod nobis noceat: tunc operis noui denunciatio erit necessaria. & si fortè in nostro aliquid facere quis perseueraat, æquissimum erit interdicto aduersus eum quod vi aut clam, aut vti possidetis, vti.
11 Si quis riuos vel cloacas velit reficere, vel purgare: ope-
k ris noui nunciatio[k] meritò prohibetur. cum publicæ salu-
l tis & securitatis intersit, & cloacas[l] & riuos purgari.
12 Præterea generaliter prætor cetera quoque opera excepit, quorum mora periculum aliquod allatura est. nam in his quoque contemnendam putauit operis noui nunciationem. quis enim dubitat, multo melius esse, omitti operis noui nunciationem, quàm impediri operis necessariu vrguentem extructionem? Totiens autem hæc pars locum habet, quotiens dilatio periculum allatura est. proinde si quis, cum opus hoc mora periculum allaturum
m esset, nunciauerit opus nouum, vel[m] si in cloacis, vel ripa reficiendis aliquid fieret: dicemus apud iudicem quæri debere, an talia opera fuerint, vt contemni nunciatio deberet. nam si apparuerit vel in cloaca, riuove, eove, cuius mora periculum allatura esset: dicendum est, non esse
13 verendum ne hæc nunciatio noceret. Qui opus nouum nunciat, iurare debet, non calumniæ causa opus nouum nunciare. hoc iusiurandum auctore prætore defer-
n tur. idcirco non exigitur, vt iuret is ante[n], qui iusiuran-
14 dum exigat. Qui nunciat, necesse habeat demonstrare, in quo loco opus nouum nunciet. futuro eo Qui nun-
o ciatum est, vbi posuit ædificare,[o] vbi interim abstinendum
p est[p]. Totiens autem demonstratio facienda est, quotiens in partem sit nunciatio. ceterum si in totum opus fiat,
15 non est necesse demonstrare: sed hoc ipsum dicere. Si in pluribus locis opus fiat, vtrum vna nunciatio sufficiat: an verò plures sint necessariæ? & ait Iulianus libro quadragensimo nono digestorum, quia in re præsenti fit nunciatio, plures nunciationes esse necessarias. & consequenter plures remissiones.

De satisdatione.

16 Si is cui renunciatum erit, ex operis noui nunciatione satisdederit, repromiseritve, aut per eum non fiet, quo mi-
q nus boni viri arbitratu satisdet[q], repromittatve: perinde
r est, ac si operis noui nunciatio omissa[r] esset. haVet autem hoc remedium vtilitatem. nam remittis vexationem ad prætorem veniendi, & desiderandi vt missa fieret nuncia-
17 tio. Qui procuratorio nomine nunciauerit, si non satisdabit eam rem dominum ratam habiturum: nunciatio omni modo remittitur, etiam si verus sit procurator.
18 Qui remissionem absentis nomine desiderat, siue ad priuatum, siue ad publicum ius ea remissio pertinet, satisdare cogitur. sustinet enim partes defensoris. sed hæc satisdatio non pertinet ad ratihabitionem, sed ad operis
19 noui nunciationem. Si procurator autem opus nouum mihi nunciauerit, & satis acceperit, deinde interdicto aduersus eum vtar, ne vim mihi faciat, quo minus ædificem: ex interdicto eum oportet iudicatum solui satisdare. quia partes sustinet defensoris.

VI. IVLIANVS libro quadragensimoprimo Digestorum.

ET ideo neque exceptiones procuratoriæ opponi ei debent: nec satisdare cogendus est, ratam rem dominum habiturum.

VII. VLPIANVS libro quinquagensimosecundo ad Edictum.

ET si satisdationem non dabit, summouendus erit ab executione operis noui. & actiones, quas domini no-
s mine intendit, debent ei denegari. Et tutor[s] & curator opus nouum rectè nunciant.

VIII. PAVLVS libro quadragensimooctauo ad Edictum.

NOn solùm proximo vicino, sed etiam superiori opus facienti nunciare opus nouum potero. nam & seruitutes quædam, interuenientibus mediis locis vel publi-
1 cis vel priuatis, esse possunt. Qui opus nouum nunciat, si quid operis iam factum erit, in testationem referre de-
2 bet, vt appareat quid postea factum sit. Si cum possem te iure prohibere, nunciauero tibi opus nouum: non aliàs
3 ædificandi ius habebis, quàm si satisdederis. Quòd si nunciauero tibi, ne quid contra leges in loco publico facias, promittere debebis: quoniam de eo opere alieno iure contendo, non meo: & tamquam alieni iuris peti-
4 tor repromissione contentus esse debeo. Sciendum sit[t],
t facta operis noui nunciatione,[v] cui nunciatum est, absti-
v nere oportere donec caueat, vel donec remissio nunciationis fiat. tunc enim, si ius ædificandi habet, rectè ædi-
5 ficabit. Sed vt proVari possit, quid postea ædificatum sit, modulos sumere debet is qui nunciat. qui vt suman-
6 tur, conseruenturque, prætor decernere solet. Morte eius qui nunciauit, extinguitur nunciatio, sicut alienatione. quia his modis finitur ius prohibendi. quòd si is, Qui opus nouum nunciatum erat, decesserit, vel ædes alienauerit: non extinguitur operis noui nunciatio. idque ex eo apparet, quod in stipulatione, quæ ea hac causa in-
x terponitur, etiam heredis mentio fit[x].

VIIII. GAIVS ad Edictum vrbicum titulo de operis noui nunciatione.

CReditori cui pignoris nomine prædium tenetur, permittendum est de iure, id est de seruitute opus no-
y uum nunciare. nam ei vindicatio[y] seruitutis datur.

X. VLPIANVS libro quadragensimoquinto ad Sabinum.

OPeris noui nunciatio in rem fit, non in personam. & ideo furioso, & infanti fieri potest, nec tutoris auctoritas in ea nunciatione exigitur.

XI. PAVLVS libro vndecimo ad Sabinum.

CVilibet enim intellegenti, veluti fabro, nunciatum, infantem & furiosum tenet.

XII. IDEM libro tertiodecimo ad Sabinum.

EX operis noui nunciatione si caueatur, tanti stipulatio committitur, quanti iudicatum sit.

X 3

a nunciare
b suis.
c sufficiat
d possit.
e debet sic nunciare, vt interim
f conseruare velle. Sextus &c. Flor. recta est. Aug. lib. 1. emend. c. 9.
g per lapilli
h iactum. Hæc nunciatio videtur inducta, ne quis vim armata adhiberet, & ex quadam vetere iuris imagine orta, quo iure manu consertum vel repetebatur. Gel. lib. 20. c. 9.
i nunciauimus.
k non immobilis
l cloacas
m veluti si
n antequam iusiurandum exigatur.
o & vbi
p sit.
q satisdetur, repromittatúrve:
r Nota hic, omissa, accipi pro remissa.
s Et tutoris & curatoris opus nouum rectè nunciatur. Recta est Flor. August. lib. 3. emend. cap. 3.
t est.
v eum. cui
x. mentio fiat.
y Scilicet, vide lex l. si, quid. de seruit. supra. directa enim soli domino cõpetit. l. 1. suprà. si seruit. vind.

XIII. IVLIANVS libro quadragesimoprimo Digestorum.

CVm procurator opus nouum nuntiat, & satisdat rem ratam dominum habiturum: & remissio in domini personam confertur. Si dominus opus nouum nuntiauerit, intra diem, quæ stipulatione ex operis noui nuntiatione interposita comprehensa esset [a], committitur stipulatio. si [b] præterita ea die dominus † nuntiaret, non committitur. nam & ipsi domino, cum semel nuntiauerit [c], non permittitur iterum nuntiare, quamdiu stipulatio ex operis noui nuntiatione teneretur. Si in remissione à parte eius, qui opus nouum nuntiauerat, procurator interueniat: id agere prætorem oportet, ne falsus procurator absenti noceat. cum sit indignum quolibet interueniente beneficium prætoris amitti.

XIIII. IDEM libro quadragesimonono Digestorum.

QVi [d] viam habet, si opus nouum nuntiauerit aduersus eum qui in via ædificat, nihil [e] agit: sed seruitutem vindicare non prohibetur.

Quod sit officium iudicis aduersum absentem non defensum, cùm de seruitute agitur.

XV. AFRICANVS libro nono Quæstionum.

SI [f] priusquam [g] ædificatum esset, ageretur ius vicino nõ esse ædes altius tollere. nec res ab eo defenderetur: partes iudicis non alias futuras fuisse ait, quàm vt eum, cum quo ageretur, cauere iuberet, non prius se ædificaturum, quàm vltro egisset ius sibi esse altius tollere. Idemque è contrario, si cum quis agere vellet ius sibi esse inuito aduersario † altius tollere, eo non defendente, similiter, inquit, officio iudicis continebitur, vt cauere aduersarium iuberet [h], nec opus nouum se nuntiaturum, nec ædificanti [i] vim facturum. eaque ratione hactenus is qui rem non defenderet, punietur, vt iure suo probare necesse haberet: id enim esse petitoris partes [k] sustinere.

XVI. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum.

SI [l] opus nouum prætor iusserit nuntiari, deinde prohibuit: ex priore † renuntiatione agi non potest, quasi aduersus † dictum eius factum sit.

XVII. PAVLVS libro quinquagesimoseptimo ad Edictum.

SI [m] procurator opus nouum facientem prohibuerit, domino competit quod vi aut clam interdictum.

XVIII. PAPINIANVS libro tertio Quæstionum.

AEdibus communibus si ob opus nouum nuntiatio vni fiat, si quidem ex voluntate omnium opus fiat: omnes nuntiatio tenebit. si verò quidam ignorent, in solidum obligabitur qui contra edictum prætoris fecerit. nec ad rem pertinet, cuius solum sit, in quo opus fiat: sed quis eius soli possessor inueniatur. modò si eius nomine opus fiat.

XVIIII. PAVLVS libro Quæstionum.

SCiendum est, denegata executione operis noui, nihilo minus integras legitimas actiones manere. sicut in his quoque causis manent, in quibus ab initio operis noui denuntiationem [n] prætor denegat.

Formula interdicti à prætore promissi capite primo, & interpretatio eiusdem.

XX. VLPIANVS libro septuagesimoprimo ad Edictum.

PRætor [o] ait, QVEM IN LOCVM NVNTIATVM EST, NE QVID OPERIS NOVI FIERET, QVA DE RE AGITVR: QVOD IN EO LOCO, ANTEQVAM NVNTIATIO MISSA FIERET, AVT IN EA CAVSA ESSET VT REMITTI DEBERET, FACTVM EST: ID RESTITVAS. Interdictum hoc proponitur ex huiusmodi causis. edicto expressum est, ne post operis noui nuntiationem quicquam operis fiat, antequam vel nuntiatio missa fiat, vel vice nuntiationis missæ [p] satisdatio de opere restituendo fuerit interposita. qui igitur [q] facit, etsi ius faciendi habuit, tamen contra interdictum prætoris facere videtur: & ideo hoc destruere cogitur. Siue autem vacuus locus sit, vbi nuntiatum est, siue ædificatus: æque hoc interdicto locus erit. Ait prætor, QVOD FACTVM EST, RESTITVAS. quod factum est, iubet restitui. neque interest, iure factum sit, an non. siue iure factum est, siue non iure factum est, interdictum locum habebit. Quidquid autem ante remissionem fit, vel illud quod loco remissionis habetur, pro eo habendum est, atque si nullo iure factum esset. Si quis paratus fuerit satisdare, deinde actor stipulari nolit: in ea causa est, vt remitti debeat. nam cum per actorem fiet, apparet in ea causa esse, vt remitti debeat. Hoc interdictum perpetuo datur. & heredi, ceterisque successoribus competit. aduersus ipsum quoque, qui opus fecit, vel factum ratum habuit, interdicto locus erit. Planè si quæratur, an in heredem eius, qui opus fecit, interdictum hoc competat: sciendum est, Labeonem existimasse, in id quod ad eum peruenit, duntaxat dari oportere. vel si quid dolo malo ipsius factum sit, quo minus perueniret. nonnulli putant, in factum [r] esse dandam, quàm interdictum. quod verum est.

Aliud interdictum, quod prohibitorium est.

Deinde ait prætor, QVEM IN LOCVM NVNTIATVM EST, NE QVID OPERIS NOVI FIERET: QVA DE RE AGITVR, SI DE EA RE SATISDATVM EST: QVOD EIVS CAVTVM SIT, AVT PER TE STAT QVO MINVS SATISDETVR: QVO MINVS ILLI IN EO LOCO OPVS FACERE LICEAT, VIM FIERI VETO. Hoc interdictum prohibitorium est, ne quis prohibeat facere volentem eum qui satisdedit. etenim pertinet ad decus vrbium, ædificia non derelinqui. nec quicquam interest, iure quis ædificet, an non iure † ædificet: cum sit securus is qui opus nouum nuntiauit, posteaquam ei cautum est. Hoc autem interdictum competit ei qui satisdedit. Adijcitur & illud, AVT [s] PER TE STAT, QVO MINVS SATISDETVR. proinde si satisdatum non est, sed repromissum: interdicto huic locus non erit. neque enim permittendum fuit in publico ædificare, prius quàm appareat, quo iure quis ædificet. & si satisdatum sit, cautum tamen non perseueret: interdictum cessat. Si aliquando stetit per nuntiatorem, quo minus satisdetur, nunc non stat: interdictum cessat.

Hoc interdictum etiam [t] post annum, & heredi, ceterisque successoribus competit.

XXI. IDEM libro octogesimo ad Edictum.

STipulatio [v] de operis noui nuntiatione interponi solet quotiens vicinus dicit, ius sibi esse prohibere vicinum opus nouum inuito se facere. Si quis autem vult post opus nouum nuntiatum impune ædificare, offerre debet satis nuntiatori. quod si fecerit, vtrique consultum est, tam ei qui nuntiauit, quoniam cautum habet de opere restituendo: quàm ei cui nuntiatum est, quia molitio eius non impeditur. antequam enim caueat, quidquid ædificauerit, interdicto restitutorio destruere compellitur. Habet autem ista stipulatio conditionem, vt ita demum committatur, si iudicatum fuerit, siue ante rem iudicatam causa quæ acciderit, neque res defendatur. & de dolo malo subijcitur clausula. Opus autem factum accipimus, non si vnum vel alterum cementum fuit impositum: sed si proponatur instar quoddam operis, † & quasi facies quædam facta [x] operis. Siue autem res iudicetur, siue res non defendatur: stipulatio in id committitur, vt res viri boni arbitratu restituatur. Quòd si ita restitutum non erit, quanti ea res erit, tantam pecuniam dabit, si hoc peroratori placuerit.

Quæsitum est, si plures domini ædificent, an omnes cauere debeant. & ait Labeo, vnum cauere debere: quia restitutio operis fieri pro parte non possit. Idem ait, etsi plures nuntient, curandum esse vt vni caueatur, si inter eos conueniat. planè si non conueniat, & singulis erit cauendum. Idem dicit adijciendum esse in stipulatione, vt tantum præstetur, quanti vniuscuiusque interfit, si hoc maluerint. ceterum si ita fuerit, inquit, cautum, QVANTI EA RES ERIT: dubitabitur, verùm ad totius corporis æstimationem hæc verba referuntur: an verò ad quod eius interest, qui stipulatur. ego puto, & si sic fuerit vni cautum, QVANTI EA RES ERIT: defendi posse stipulationẽ sufficere, ad operis enim quantitatem ea refertur.

XXII. MARCELLVS libro quintodecimo Digestorum.

CVi † opus nouum nuntiatum est, ante remissam nuntiationem opere facto decessit. debet heres eius patientiam destruendi operis aduersario præstare. nam & in restituendo huiusmodi [y] opere, eius qui contra edictum fecit, pœna versatur. porrò autem in pœnam heres non succedit.

XXIII. IAVOLENVS libro septimo Epistolarum.

IS cui opus nouum nuntiatum erat, vendidit prædium. emptor ædificauit. emptorem, an venditorem teneri putas, quòd aduersus edictum factum sit? respondit, cum operis noui nuntiatio facta est, si quid ædificatum est, emptor, id est dominus prædiorum tenetur: quia nuntiatio operis, non personæ fit. & is demum obligatus est, qui eũ locum possidet, in quem opus nouum nuntiatum est.

a est.
b sed ea si præterita die
† ædificauerit,
c nuntiauit,
d Ale. lib. 3. parerg. c. 24.
† Qui tamen vrbanam seruitutem habet, nuntiare nouum opus potest l. de pupillo. in princ. sup. eod. l. vener. § fina. de seru. vrb. præd. l. vnica. de remiss. infra. quod, scilicet. ædificatio in via minus incommode afferre soleat, quàm opus contra seruitutem vrbanã factũ. Responderunt autẽ iuris auctores ad id, quod frequẽtius contingit. Dua. ad. ρὰ. c. 17.
f Coniunge l. 9. de rei. vnd. iudi.
g Vide Ale. li. 3 parer. c. 24.
h iubeat.
i nec ædificio obfuturum.
k Obserua quid sit partes petitoris sustinere.
l Ex tit. de re-
† nunciatione
† edictum
m Ex tit. quod vi aut clam.
n nuntiationem
o Coniunge l. 1. de remiss.
p remissæ
q ergo
r Hoc genus loquendi sæpius iã obseruauimus apud iurisconsultos. Itaque malè Haloander legit tam in factum esse dãdã. Aug. lib. 4. emend. c. 2.
s aut si per te stat.
t cessat
v Ex tractatu de præto. stipu.
x facti
y restituendo opere eius.

DE DAMNO INFECTO ET DE SVGGRVNDIS[a] † ET PROTECTIONIBVS[b] TITVLVS II.

Quod imperij est, magistratus municipalis hic facit.

I. VLPIANVS [libro primo ad Edictum]

CVM[c] res damni infecti celeritatem desiderat, & periculosa dilatio prætori videtur, fi ex hac causa sibi iurisdictionem reseruaret[d]: magistratibus municipalibus delegandum[e] hoc rectè putabit.

II. GAIVS [libro vicesimo octauo ad Edictum prouinciale]

DAmnum infectum est, damnum nondum factum,[f] quod futurum veremur.

III. PAVLVS [libro quadragesimoseptimo ad Edictum]

DAmnum[g] & damnatio ab ademptione, & quasi deminutione patrimonii dicta sunt.

IIII. VLPIANVS [libro primo ad Edictum]

DIes cautioni præstitutus si finietur, prætoris vel præsidis officium[h] erit, ex causa vel † reum notare, vel protelare eum. & si hoc localem exigit inquisitionem, ad magistratus municipales hoc remittere. Si intra diem à prætore constituendum non caueatur, in possessionem eius rei mittendus est. Eius rei sic accipe[i], siue tota res sit, siue pars sit rei. An tamen is qui non admittit, etiam pignoribus à magistratibus coërceatur? non puto. sed in factum actione tenebitur. nam & si à prætore missus non admittatur, eadem actione vtendum est.

Quod sit officium prætoris, & magistratuum municipalium.

Duas ergo res magistratibus municipalibus prætor vel præses iniunxit[k], cautionem, & possessionem. cetera suæ iurisdictioni reseruauit. Si fortè duretur[l] non caueri, vt possidere[m] liceat, quod causa cognita fieri solet, non duumuiros, sed prætorem[n] vel præsidem permissuros. item vt ex causa decedatur de possessione.

Denuntiatio ante missionem.

3 Prætor ait, DVM EI QVI ABERIT[o] PRIVS DOMVM DENVNTIARI IVBEAM. Abesse autem videtur, & qui in iure non est. quod & Pomponius probat. verecundè autem prætorem denuntiari iubere, non extrahi de domo sua. sed DOMVM, IN QVAM DEBIT, DENVNTIARI, sic accipere debemus, vt etsi in aliena domo habitet, ibi ei denuntietur. quòd si nec habitationem habeat, ad ipsum prædium erit denuntiandum 4 vel procuratori eius, vel certè inquilinis. Totiens autem prætorem exigere denuntiationem intellegendum est, si sit cui denuntietur. ceterum si non sit, veluti quòd hereditaria insula est, necdum hereditas adita: vel si heres non exstet, nec inhabitetur: cessat hæc pars edicti. est tamen tutius, libellum ad ipsas ædes proponere. fieri enim potest, vt ita monitus, defensor exstat.

Actio in magistratum qui non fecit &c. cùm ab eo postulatum esset.

5 In eum, qui quid eorum quæ supra scripta sunt non curauerit, quanti ea res est, cuius damni infecti nomine cautum non erit, iudicium datur. quod non ad quantitatem refertur, sed ad id quod interest. & ad veritatem venit, 6 non ad pœnam. Hoc[p] autem iudicium certam conditionem habet, si postulatum est. ceterum qui non postulauit, eo petiti non potest. postulare autem propriè hoc 7 dicimus, pro tribunali petere: non alibi. Si tam vicinum vrbi municipium sit, vt magistratu[q] se non interponente[r] potuerit prætor[s] vel præses adiri: potest dici cessare hanc actionem aduersus magistratus, quasi nihil intersit, cum in sua potestate fuerit, à prætore vel præside desiderare 8 in possessionem mitti. Hæc autem actio cum rei habeat persecutionem, & heredi, & in heredem, & perpetuo dabitur.

V. PAVLVS [libro primo ad Edictum]

PRætoris officium est, vt missus in possessionem etiam eam per longi temporis spatium in suum dominium capere possit. Si plures sint domini qui cauere debent, & aliquis non caueat: in portionem eius mittetur. & contra, si aliquot sint qui caueri sibi desiderant, & alius pretiosiores, alius viliores habeat ædes: siue vnius domus plures habeant dispares partes: tamen non magnitudine dominii quisque, sed æqualiter mittentur omnes in possessionem. Si & dominus proprietatis, & fructuarius desideret[t] sibi caueri damni infecti: vterque audiendus est. nec enim iniuriam sentiet promissor, non plus cuique præstaturus, quàm quod eius intersit.

VI. GAIVS [libro primo ad Edictum prouinciale]

EVenit vt nonnumquam damno dato nulla nobis competat actio, non interposita antea cautione. veluti si vicini ædes ruinosæ in meas ædes ceciderint. adeo vt plerisque placuerit, nec cogi quidem eum posse, vt rudera tollat, si modò omnia quæ iaceant, pro derelicto habeat.

Edictum prætoris, ad cuius interpretationem omnia referuntur quæ scripta extant sub hoc titulo.

VII. VLPIANVS [libro quinquagesimotertio ad Edictum]

PRætor ait: DAMNI INFECTI SVO NOMINE PROMITTI, ALIENO SATISDARI IVBEBO EI QVI IVRAVERIT, NON CALVMNIAE CAVSA ID SE POSTVLARE, EVMVE, CVIVS NOMINE AGET, POSTVLATVRVM FVISSE, IN EAM DIEM, QVAM CAVSA COGNITA STATVERO. SI CONTROVERSIA ERIT, DOMINVS SIT NECNE, QVI CAVEBIT: SVB EXCEPTIONE SATISDARI IVBEBO. DE EO OPERE, QVOD IN FLVMINE PVBLICO RIPAVE EIVS FIET: IN ANNOS DECEM SATISDARI IVBEBO. EVM, CVI ITA NON CAVEBITVR, IN POSSESSIONEM EIVS REI, CVIVS NOMINE VT CAVEATVR POSTVLABITVR,[v] IRE, ET CVM IVSTA CAVSA ESSE VIDEBITVR, ETIAM POSSIDERE IVBEBO. IN EVM QVI NEQVE CAVERIT, NEQVE IN POSSESSIONE ESSE, NEQVE POSSIDERE PASSVS ERIT, IVDICIVM DABO: VT TANTVM PRAESTET, QVANTVM PRAESTARE EVM OPORTERET, SI DE EA RE EX DECRETO MEO, EIVSVE CVIVS DE EA RE IVRISDICTIO FVIT, QVAE MEA EST, CAVTVM FVISSET. EIVS REI NOMINE, IN CVIVS POSSESSIONEM MISERO, SI AB EO, QVI IN POSSESSIONE ERIT, DAMNI INFECTI NOMINE (NON)[x] SATISDABITVR: EVM, QVI NON SATISDABITVR, SIMVL IN POSSESSIONE ESSE IVBEBO. Hoc edictum prospicit damno nondum facto: cum ceteræ actiones ad damna, quæ contigerunt, sarcienda pertineant. vt in legis Aquiliæ actione, & aliis. de damno verò facto nihil edicto cauetur. cum enim animalia, quæ noxâ commiserunt, nô vltra nos soleant onerare[y], quàm vt noxæ ea dedamus: multo magis ea quæ anima carent, vltra nos non deberent[z] onerare. præsertim cum res quidem animales, quæ damnû dederint[A], ipsæ extent: ædes autẽ si ruina sua damnum dederunt, desierunt extare. Vnde quæritur, si antequam caueretur, ædes deciderunt[B], neque dominus rudera velit egerere[C], eàque derelinquat: an sit aliqua aduersus eum actio. & Iulianus consultus, si priusquam damni infecti stipulatio interponeretur, ædes vitiosæ corruissent, quid facere deberet is, in cuius ædes rudera decidissent, vt damnû sarciretur: respondit, si dominus ædium quæ ruerunt[D], vellet tollere: non aliter permittendum, quàm vt omnia, id est & quæ inutilia essent[E], auferret. nec solùm de futuro, sed etiam de præterito damno cauere eum debere. quod si dominus ædium, quæ deciderunt, nihil facit[F]: interdictum reddendum ei, in cuius ædes rudera decidissent, per quod vicinus compellitur[G] aut tollere, aut totas ædes pro derelicto habere.

VIII. GAIVS [ad Edictum prætoris vrbani titulo de damno infecto]

QVod fortè tunc rectè dicetur, cum non ipsius neglegentia, sed propter aliquod impedimentum sibi non prospexit.

VIIII. VLPIANVS [libro quinquagesimotertio ad Edictum]

HOc amplius Iulianus posse dici, compellendum eum, vt etiam de præterito damno caueret. quod enim re integra custoditur, hoc non inique etiam post ruinam ædium præstabitur. integra autem re vnusquisque cogitur aut de damno infecto cauere, aut ædibus carere, quas non defendit. denique, inquit, si quis propter angustias temporis, aut qua[H] reipublicæ causa aberat, non potuerit[I] damni infecti stipulari: non inique prætorem curaturum, vt dominus vitiosarum ædium aut damnum sarciat, aut ædibus careat. sententiam Iuliani veritas comprobat. De his autem, quæ vi fluminis importata[K] sunt, an interdictum dari possit, quæritur.[L] Trebatius refert, cum Tiberis abundasset, & res multas multorũ in aliena ædificia detulisset: interdictum à prætore datum, ne vis fieret dominis, quo minus sua tollerent, auferrent, si modò damni infecti repromittent[M].

a suggrundis † vel b protectis
c Ex tractatu de iurisdictione.
d reseruaret, al. reseruet: e delegaturum
f sed quod
g Ex tractatu de iurisdictione.
h officii † renotare.
i accipiatur.
k Propter hanc expressam iniunctionem possunt hæc facere alioqui prætoria sunt potestatis, quæ sunt magis imperii, quàm iurisdictionis. Accursius & subtilius non interponatur. l. ea ad municip. inf. l dicetur. Accurs. verò infimè interpretatur dicetur, id est, differtur. Forte legendum est non caueatur caueri.
m possideri
n prætores, vel præsides
o abierit.
p Coniunge hanc interpretationem cum ea quæ est magistratu audiente. l. 1. de postul.
q Hoc verò hic apertè vsurpatur pro magistratu municipali.
r interponere. Ratio est Floren. quam vt forma Accurs. vnaslius sunt magistratus interpretari. potuerit. id est debuerit.
s prætor tamen
t desiderat
v rectè iter est, cuius causa iusta esse
x nomine satisdabitur:
y Id est redi conspi. vbi de bono corrupto agitur.
z debent
A dederunt.
B ceciderint.
C legere. Egerere multo aptius est, quàm legere: agitur enim hic non tam de legendis ruderibus, quàm efferendis & exportandis. Accurs. verò lectionem eligere non potuit.
D ceciderint.
E sunt.
F nihil faceret:
G compellegetur
H quis
I poculs
K deportata
L & Trebatius
M repromitterent.

2 Alfenus quoque scribit, si ex fundo tuo crusta lapsa sit in meum fundum, eamque petas, dandum in te iudicium de damno iam[a] facto: idque Labeo probat. nam arbitrio iudicis, apud quem res prolapsæ petentur[b], damnum, quod ante sensi, non contineri. nec aliter dandam actionem quàm vt omnia tollantur, quæ sunt[c] prolapsa. ita demum autem crustam vindicari posse idem Alfenus ait, si non coaluerit, nec vnitatem cum terra mea fecerit. nec[d] arbor potest vindicari à te,[e] quæ translata in agrum meum cum terra mea coaluit. sed nec ego potero tecum agere ius [mihi[f]] non esse ita crustam habere, si iam cum terra mea coaluit: quia mea facta est.

3 Neratius autem scribit, si ratis in agrum meum vi fluminis delata sit: non aliter tibi potestatem tollendi faciendam, quàm si de præterito quoque damno mihi cauisses.

4 Quæsitum est si solum sit alterius, superficies alterius: superficiarius vtrum repromittere damni infecti, an satisdare debeat. & Iulianus scribit, quotiens superficiaria insula vitiosa est, dominum & de soli & de ædificii vitio repromittere: aut eum, ad quem superficies pertinet, de vtroque satisdare. quòd si vterque cesset, vicinum in possessionem mittendum.

5 Celsus certè scribit, si ædium tuarum vsusfructus Titiæ est: damni infecti aut dominum repromittere, aut Titiam satisdare debere. quòd si in possessionem missus fuerit is cui damni infecti cauendum fuit: Titiam vsufrui prohibebit. Idem ait, eum quoque fructuarium, qui non reficit, à domino vtifrui prohibendum. ergo & si de damno infecto non cauet, dominusque compulsus est repromittere: prohiberi debet frui.

X. PAVLVS [libro quadragesimooctauo ad Edictum]

QVamuis alienus vsusfructus sit, dominum promittere[g] oportere Cassius ait. nisi[h] proprietarius in totum repromittat, vel fructuarius satisdat[i]: mitti oportet in possessionem eum, Cui non cauetur[k]. sed nisi proprietario repromittenti fructuarius caueat, denegandam ei fructus petitionem Iulianus scribit. sed si fructuarius de soli vitio quid præstiterit, ius domini ad eum transferri oportet.

XI. VLPIANVS [libro quinquagesimotertio ad Edictum]

QVid de creditore dicemus, qui pignus accepit? vtrum repromittere, quia suum ius tuetur: an satisdare, quia dominus non est, debebit? quæ species est in contrario latere apud Marcellum agitata, an creditori pigneratitio[l] damni infecti caueri debeat. & ait Marcellus, vtiliter ei caueri. idemque etiam de eo cauendum, qui non à domino emit. nam nec in huius persona committi stipulationem. æquissimum tamen puto, huic prospiciendum, id est creditori, per stipulationem.

XII. PAVLVS [libro quadragesimooctauo ad Edictum]

HIs qui pignori rem acceperunt, potior est is Cui damni infecti non cauetur, si possidere, & per longum tempus rem capere ei permissum fuerit.

XIII. VLPIANVS [libro quinquagesimotertio ad Edictum]

QVi bona fide à non domino emit, videndum est, numquid repromittat non etiam satisdet. quod quibusdam videtur. habet autem rationem, vt magis repromittat, quàm satisdet. suo enim nomine id facit.

1 Siue corporis dominus, siue is qui ius habet, vtputa seruitutem, de damno infecto caueat: puto eum repromittere debere, non satisdare, quia suo nomine id facit, non alieno.

2 Cum inter ædes meas & tuas sint aliæ ædes non vitiosæ, videndum est, vtrum tu solus mihi cauere debeas: an verò & is cuius ædes vitiosæ non sunt: an ille solus: an ambo. & magis est, vt ambo cauere debeant. quia fieri potest, vt ædes vitiosæ in ædes non vitiosas incidentes damnum mihi dent. quamuis possit quis dicere, non vitio incolumium ædium hoc factum, si aliæ in eas incidentes[m] damni causam præbuerunt[n]. sed cum prospicere sibi potuerit[o] damni infecti cautionem, non prospexerit[p]: meritò conuenietur.

3 Qui damni infecti caueri sibi postulat, prius de calumnia iurare debet. quisquis igitur iurauerit de calumnia, admittitur ad stipulationem. & non inquiretur, vtrum intersit eius, an non. vicinas ædes habeat, an non habeat. totum tamen hoc iurisdictioni prætoris subiiciendum, cui cauendum sit, cui non. ceterum neque ei qui in meo deambulet, neque ei qui in meo lauet, vel in mea taberna deuertat[q], caueri debet. vicinis planè, inquilinisque eorum, & inquilinorum vxoribus cauendum esse, ait Labeo. item his qui cum his morentur[r].

4 De illo quæritur, an inquilinis suis dominus ædium cauere possit. & Sabinus ait, inquilinis non esse cauendum. aut enim ab initio vitiosas ædes conduxerunt, & habent quod sibi imputét: aut in vitium ædes inciderunt, & possunt ex conducto experiri. quæ sententia verior est.

5 Si quis iuxta monumentum ædificauerit, vel iuxta ædificium suum monumentum fieri passus sit, de damno infecto ei postea cauendum non erit: quia rem illicitam[s] admisit. aliàs autem si monumento ædificium noceat, in quo nihil sit quod imputari possit ei, ad quem ius monumenti pertinet: cauendum est ei, ad quem ius monumenti pertinet.

6 Superficiarium[t], & fructuarium damni infecti vtiliter stipulari hodie constat. sed ei qui bona fide à non domino emit, damni infecti stipulationem non competere, Marcellus ait.

7 Si quis opus nouum nuntiauerit, an nihilo minus damni infecti ei caueri debeat, Iulianus tractat. & magis probat, caueri oportere. nam & ei qui egerit, ius aduersario non esse altius tollere ædificium, caueri debere. item eum, aduersus quem interdictum quod vi aut clam competit, cauere debere Iulianus ait: quia non est cautum neque de vitio ædium, neq; de damno operis.

8 Si quis, quia sibi non cauebatur, in possessionem ædium missus fuerit: deinde is, cuius ædes fuerant[v], cum præterea[x] alias ædes haberet, desideret ab eo qui in possessionem missus est, vt sibi damni infecti harũ ædium nomine, quarum in possessionem missus est, caueret: an sit audiendus, videamus. & Iulianus scribit, is qui vitiosis ædibus cesserit[y], si integras retinuerit, numquid improbè ab eo, qui vitiosas ædes cœpit possidere, cautionem exigit[z]? cum ideo possessionem amiserit, quia ipse damni infecti satis non dederat[A]? & sanè parum probè postulat ab eo caueri sibi earum ædium nomine, quarum ipse cauere supersedit. quæ sententia vera est.

9 Si quis stipulaturus iurauerit, nec fuerit stipulatus: an postea ei stipulari volenti iurandum sit, videamus. & puto iterum iurandum: quia possit fieri, vt aut tunc aut modò calumnietur.

10 Si alieno nomine caueri mihi damni infecti postulem, iurare debeo non calumniæ causa id eum, cuius nomine cautum postulo, fuisse postulaturum. sed si eius nomine postulem, qui si ipse postularet, iurare non compelleretur, veluti patronus vel parens: dicendum est, locum iurisiurando non esse. de quo enim ille non iuraret, nec qui vice eius postulat, in hac stipulatione debet iurare.

11 Huic stipulationi debet dies esse insertus, intra quẽ si quid damni contigerit, cautio locum habet. neque enim in infinitum obligatus esse debet stipulatione. ipse igitur prætor diem dabit stipulationi, æstimatione habita ex causa, & ea qualitate eius damni, quod contingere speratur.

XIIII. PAVLVS [libro quadragesimo octauo ad Edictum]

IN causæ cognitione etiam longinquitas † soli, & operis magnitudo spectanda est.

XV. VLPIANVS [libro quinquagesimotertio ad Edictum]

SI finita sit dies statuta in cautione: iterum arbitratu prætoris ex integro erit cauendum. si verò sine adiectione[B] diei stipulatio fuerit interposita, si quidem ex conuentione quandoque fuerit commissa, ex stipulatu agitur. si verò per errorem, magis est illud dicendum, finito die, in quem alioquin caueri solet, desiderandum esse à prætore, vt liberetur.

1 Deinde ait prætor, DE EO OPERE, QVOD IN FLVMINE PVBLICO RIPAVE EIVS FIET: IN ANNOS DECEM SATISDARI IVBEBO. hic exigitur satisdatio, & tempus stipulationi præstituit[C] idcirco, quia in publico fit[D]. cum autem in alieno fiat, satisdationem prætor iniungit. Notandum, quòd non etiam de loci vitio, sed de operis tantum cauetur. quamuis si in priuato fiat, & de loci & de operis vitio caueatur. sed cum locus publicus sit, non erat necesse ibidem opus facienti de alio vitio quàm[E] operis, satisdare damni infecti. Si quid igitur damni intra decem annos acciderit, id stipulatione continetur. & quod ait prætor de eo opere, sic accipe, de eo damno quod ex opere fiet.

2 Si quid in via publica fiat, quia[F] in alieno fit, satisdandum est. sed prætor causa cognita tempus pro conditione operis determinabit. siue autem quis muniat viam, siue quid aliud in via publica faciat: debebit cautio locum habere, ne per[G] hoc damno priuati contingantur. de ceteris locis publicis nihil specialiter cauetur. verùm[H] ex generali sermone, quasi in alieno fiat, satisdari debebit damni infecti. Si publicus locus publicè reficiatur, rectissime Labeo scribit, eoque iure vtimur, de damno infecto non esse cauendum[I].

3 Si quid vitio loci, aut operis fiat, certè legem dandam operis[K] talem, ne quid noceat vicinis, damnúve detur.

4 Ex hoc edicto, si non caueatur, mittitur in possessionem à prætore in eam partem, quæ ruinosa esse videtur. An verò in totas ædes missio locum habeat, videamus. & extat Sabini sententia, in

a damni infecto
b petantur.
c quæ sint
d quemadmodum nec
e ea, quæ
f tibi
g repromittere
h nisi, que
i satisdet
k cauetur.
l pignoraticia
m ei damni
n præbuerint.
o potuit per
p prospexit
q diuertat.
r morantur.
s Hoc enim lege 12. tabul. vetitũ est. l. 1 suprà. de mor. infer.
t Et superficiarium.
v fuerint.
x præter eas
y cessit.
z exegerit
A dederit
† loci.
B conditione
C præstituitur
D fiat.
E de operis,
F qui in
G ne hoc dãno priuati contingat. alias ne per hoc damni priuato contingat.
H verùm &
I cauendum. si quid vitio loci, aut operis fiat: ita in nonnullis libris interpungitur.
K operi

tia, in totas ædes mittendum. alioquin si ex superficie, inquit, damnum timeatur, non habebit res exitum nec profuturum in possessionem eius rei mitti, quam quis possidere non possit, aut ei non expediat. & verior est Sabini sententia. 8 Sed[a] si in plures partes diuisa domus sit, verum in partem, an in totam domum possidendam mitti quis debeat, videamus, si tam ampla domus sit, vt & spatia inter vitiosam partem intercedant, & eam quæ vitium non facit: dicendum[b] in eam solam partem mitti. si verò vnita[c] sit contextu ædificiorum, in totam. itaque & in spatiosis domibus melius dicetur, in eam partem domus mittendum, quæ vitiosæ parti vnita est. ceterum si modica portiuncula ædium amplissimarum vitium faceret[d], quale erat[e] dicere, totas ædes iubendum possidere eum, cui damni infecti non caueretur, cum sint amplissimæ? item quid dicemus, si insula adiacens[f] domui vitium faciat? verum in insulæ possessionem, an verò in totius domus possessionem mittendum sit? & magis est, vt non in domus possessionem, sed in insulæ mittatur. 5 Si plures sunt, qui postulent vt caueatur: omnes mitti in possessionem solent. idemque Labeo probat, & si prius quis in possessionem missus sit, & alius mitti desideret. nam non spectabimus ordinem; sed habebunt ambo possessionem. quòd si iam prior possidere iussus sit, & alius damni infecti caueri desideret: tunc nisi caueatur[g], mittetur in 6 possessionem posterior. Iulianus scribit eum, qui in possessionem damni infecti nomine mittitur, non prius incipere per longum tempus dominium capere, quàm 7 secundo decreto à prætore dominus constituatur. Si ante hoc decretum alius quoque in possessionem missus fuerit, æqualiter ambo ædium fiunt domini: scilicet cum iussi fuerint possidere. si verò iam constituto domino eo qui primus in possessionem missus est, Titius damni infecti sibi caueri desiderabit[h]: cessante primo caue8 re[i], solus Titius erit in possessione. Cum autem plures mittuntur in possessionem, æqualiter mittuntur, non pro rata damni quod vnumquemque contingeret. & meritò. nam & cum vnus mittitur, non pro portione damni mittitur, sed in totum. cum igitur plures mittuntur, æqualiter omnes quasi in totum missi concursu partes habebunt. Sed si quis eorum missus in possessionem sumptum fecerit, deinde iubeatur possidere: an sumptum consequi possit is qui fecit? & quo iudicio? & placet, com9 muni diuidundo iudicio consequi iterum posse. Si quis autem in possessionem missus, nondum possidere iussus sit: an dominus decedere possessione debeat, videamus. & ait Labeo, non decedere. sicuti nec cum credito10 res, vel legatarii mittuntur. idque est verius. Non autem statim vbi misit prætor in possessionem, etiam possidere iubet. sed tunc demum, cum iusta causa videbitur. ergo interuallum aliquod debebit intercedere, quod[k] aut pro derelicto ædes longo silentio dominus videatur habuisse, aut[l] emisso in possessionem[m], & aliquamdiu immorato nemo caueat. Si fortè dominus reipublicæ causa abest[n], aut ex alia iusta causa, aut in ea sit ætate, cui subueniri solet: probandum est, non debere prætorem festinare ad decernendum, vt iubeat possidere, sed etsi decreuerit, nemo dubitat, in integrum restitutionem indulturum. Vbi autem quis possidere iussus est, 12 dominus depellendus erit possessione. Si qua sint iura debita his qui potuerunt de damno infecto satisdare, deneganda erit eorum persecutio aduersus eum qui in possessionem missus est. & ita Labeo probat. Item quæritur in pigneraticio creditore, an pignoris persecutio denegetur aduersus eum qui iussus sit possidere. & magis est, vt si neque debitor repromisit, neque creditor satisdedit: pignoris persecutio denegetur. quod & in fru13 ctuario rectè Celsus scribit. Si[o] de vectigalibus ædibus non caueatur, mittendum in possessionem dicemus, nec iubendum possidere. nec enim dominium capere possidendo potest. sed decernendum, vt eodem iure esset[p], quo foret is qui non caueat. post quod decretum vectigali actione vti poterit. sed in vectigali prædio, si municipes non caueant: dicendum est dominium per longum 14 tempus adquiri. Eleganter quæritur, si dum prætor de danda stipulatione deliberat, damnum contigerit: an sarciri possit. & nihilo quidem cessabit. prætor tamen decernere debet, quidquid damni contigerit, vt de eo quoque caueatur. aut si putat quòd vtiliter actionem 15 daturus sit, decernat. Si pupillus tutorem non habeat, quo auctore damni infecti promittat: quasi non defen16 datur, misso in possessionem locum habebit. Si quis damni infecti in possessionem missus sit, fulcire eum

a Sed & si
b dicendū est
c iuncta
d faciat.
e quale erit
f Id est, prouincia, non autem domus distincta ab aliis domibus, auctore Pomp. & Tac. in lib. de moribus German.
g caueat.
h desyderauit
i nec cauente.
k quo
l etiam misso in possessionē aduersario.
n absit,
o Alcia. lib. 3. dispē. cap. 10.
p iure sit.

& reficere insulam debere, sunt qui putent. eúmque[q] culpam præstare exemplo eius qui pignori accepit. sed aliotare vtimur. cum enim ob hoc tantum missus sit, vt vice cautionis in possessione sit: nihil ei imputari, si non refe17 cerit. Item videamus, si ei cautio offeratur posteaquam missus est: iam non prius decedere debeat, quàm si ei caueatur etiam de eo damno, quod contigit posteaquam missus est in possessionem. quod quidem magis probatur. reperta igitur die promittendum erit. hoc amplius de impensis quoque, si quas fecerit, erit ei cauendum. 18 Illud quæritur, ex quo tempore damni[r] ratio habeatur. vtrum ex quo in possessionem ventum est, an verò ex quo prætor decreBit, vt eatur in possessionem. Labeo, ex quo decretum est. Sabinus, ex quo ventum est in possessionem. ego puto, causa cognita modò hanc modò illam sententiam probandam. plerumque enim subuenitur etiam ei qui missus in possessionem, aliqua ex causa aut non venit, aut tardius venit in possessionem. posteaquam autem quis possidere iure dominii à prætore iussus est, nequaquam locus erit cautionis oblationi. & ita Labeo. ceterum nullus, inquit, finis rei inuenietur. & est hoc verissimum, seposito eo, quòd quibusdam vel ætate vel 19 qua alia iusta causa subuenitur. Si iam ruerunt[s] ædes, an in possessionem ruinæ vel areæ mittendus sit nihilominus is cui cautum non est, videamus. & magis est, vt mitti debeat. & ita Labeo. sed adficit, si posteaquam decreBerit[t] prætor eum in possessionem mittendum, tunc ædes deciderint. & puto Labeonis sententiam veram. proinde etsi refecit[v] aliquid, erit probandum non prius eum discessurum, quàm si ei sarciatur, & de præterito caueatur. potest autem & in factum actione recipetare[x] hoc quod impendit. sed non amplius quàm quod boni viri arbitratu factum sit. idem est, & si alius iussu rogatúve meo eorum quid sine dolo malo fecerit: & eo nomine con20 demnatus sim, aut dederim sine dolo malo. Si quis metu ruinæ decesserit[y] possessione, si quidem cum adiuuare rem non posset, id fecit: Labeo scribit, integrum ius eum habere, perinde ac si in possessione perseuerasset. quòd si cum posset succurrere, maluit[z] relinquere: amisisse eum prætoris beneficium. neque si postea succurri sibi velit, audiendum eum. Cassius autem ait, si metu ruinæ recesserit, non hoc animo, vt ædificia derelinqueret: restituendum in possessionem. eum tamen, qui missus in possessionem non accesserit, si ædificia ruerint, beneficium prætoris amisisse scribit. hoc ita accipiendum erit, si venire in possessionem neglexit[A], non si dum venit ruerunt[B].

Actio in factum aduersus eum qui missum in possessionem non admisit.

21 Si quis ex hoc edicto à prætore in possessionem missus non est admissus: in factum actione vti poterit, vt tantum præstetur ei, quantum præstari ei oporteret si de ea re cautum fuisset. extenditur enim actio in id tempus, quo damnum committitur.

XVI. PAVLVS [libro † sexagensimo ad Edictum]

ANequam damnum detur, impunitum est factum eius, qui neque promisit, neque admisit in possessionem. si tamen ante damnum datum vel cauit, vel possessione cessit.

XVII. VLPIANVS [libro quinquagesimotertio ad Edictum]

SI quis missum in possessionem, cum esset in aliena potestate, non admiserit[C]: plerique putant, noxalem actionem eo[D] nomine competere. quid deinde, si procurator prohibuerit? vtrum in ipsum, an in dominum dabimus? sed verius est, in ipsum dandam. sed & in actore municipum, tutore, ceterisque qui pro aliis interueniunt, idem erit dicendum. Actio ista, quæ in factum est, perpetuo[E] dabitur. & heredi, & in heredem, ceterisque, item que ceteris personis. Iudex, qui de damno infecto cognoscit, etiam alienato prædio ab eo, cum quo actum fuerit, damnum æstimare solet omne, quodcumque ante iudicium contigit.

XVIII. PAVLVS [libro quadragensimooctauo ad Edictum]

DAmni infecti stipulatio cōpetit non tantùm ei, cuius in bonis res est: sed etiam cuius periculo res est. sed[F] quod opere facto consecutus sit dominus[F] capione promissor, non teneri eum eo nomine Pōponius ait: quia nec loci nec operis vitio, sed publico iure id consecutus sit. Ei, cuius vsusfructus ædium est, de vitio earundē ædium caueri non oportet, etsi alias vicinas habeat. quia reficiendi habet facultatē. nam qui viri boni arbitratu vti debeat[G], reficiendi quoq; potestatē consequitur. ergo nec proprietarius audiri debet, si velit sibi caueri à fructuario ædium

q eúmque
r damni infecti
s ruerint
t decreuit
v refecerit
x recipere
y discesserit de
z maluerit
A neglexerit.
B ruerint.
† quadragesimo octauo
C admisit
D eius
E in perpetuū
F dominium vsucapione
G debet,

nomine, quas vicinas † fructuario habeat. quia habet cum fructuario actionem, vt Biri boni arbitratu is fruatur. sed inquilino meo, si vicinas ædes habeat, cauere debebo damni infecti propter eas ædes. Et qui in conducto solo superficiem imposuit, dominus soli, quod vitio soli damnum futurum sit, cauere non debebit: nec soli domino superficiarius: quia inuicem ex conducto & locato habent actiones. in quas tamen actiones vltra culpam nihil venit. plus autem in stipulationem venit damni infecti, quòd quidem vitium eius esse dicitur. Si is qui vnas ædes habebat, stipulatus fuerit, deinde vicinas comparauerit: an earum quoque nomine, quas post interpositam stipulationem comparasset, promissorem obligaret, quæsitum est. Iulianus scribit, videndum, ne earum dumtaxat nomine cautum habeat, de quibus inter eum & promissorem initio actum fuerit. Cui consequens videri posse[a], vt & cum ædium communium nomine duo socii stipulentur, de eo dumtaxat damno caueri videatur, quod in parte[b] ædium cuique socio datum fuerit. siue ergo redemerit alteram partem quis ex his, siue adiudicata fuerit: non augeri promissionis obligationem. Pomponius relata[c] Iuliani scriptura dicit non se improbare. Si autem res aliquas post stipulationem interpositam in domo[d] habere cœperit stipulator, quæ ex ruina vicinarum ædium perierint, agere ex stipulatu potest: licet tunc cum stipularetur, hæ[e] res non fuerint.

4 Emptor prædii si ante traditionem stipulatus sit, cautum habebit de eo damno, quod post traditionem factum erit. venditorem autem ædium prius quàm possessionem tradat, stipulari oportet. quia huius quoque rei culpam præstat. Sed quid fiet, si venditor sine culpa stipulari non potuerit, & ob hoc emptor stipulatus fuerit, nonne[f] damnum patitur? an hoc[g] damnum in aliena re acciderit, reuoluitur autem ad emptorem, quia actionem ex empto non habet? sed nihil in hac causa proficit stipulatio, nisi in id quod post traditionem accidit: quia dum[h] venditoris custodia est, is stipulari debet, omnémque diligentiam emptori præstare. & quod alia actione quæri potest, id in stipulationem damni infecti omnino non deducitur. sed si venditor interposuerit stipulationem, etiam id damnum continebit, quod post traditionem emptori contigerit. quod esse iniquissimum Aristo ait. quoniam si emptor quoque damni infecti stipulatus esset, duobus promissor eiusdem nomine obligaretur. nisi fortè id contra se habeat, quia in hoc fit stipulatio, quanti ea res erit. vt possit videri, nihil interesse iam venditori Stipulatione[i] damni infecti interposita.

5 Sabini sententia vera est, existimantis vt si dum ædificatur, intra diem stipulationi[k] comprehensum supra parietem meum domus deciderit, eumque vitiauerit: licet post diem stipulationis paries decidet[l], possim agere. quia damnum iam tunc acceperim, cum paries vitiosus factus sit. nec quicquam obstare, quo minus etiam antequam decidat, agi possit. & si ita concussus sit paries, vt nulla ratione recipi[m] possit, ideóque deponendus est[n]: non minoris litem æstimandam, quàm si decidisset.

6 Si vicinas ædes habeamus, & inuicem desideremus damni infecti caueri: nihil obstabit, quo minus & ego in tuarum ædium possessionem mittar, & tu in meatum.

7 Si pupillus prohibuit iri in possessionem damni infecti, placet in eum non iniuste competere hanc in factum actionem. Si mandatu meo alius prohibuerit, in me hæc actio competit.

8 Non solùm autem eum punit prætor, qui in possessione esse[o], sed etiam eum qui possidere passus non fuerit. cum alioquin si is qui iussu prætoris cœperat possidere, & possidendo dominium capere, aut non admissus, aut eiectus[p] inde fuerit, vtile interdictum vnde vi, vel Publicianam actionem habere potest[q]. Sed si in factum actione egerit, his actionibus experiri non potest. cum prætor id agat, ne damnum faciat actor, non vt in lucro versetur.

9 Si procurator meus damni infecti stipulatus sit, causa cognita mihi ex ea stipulatione actio competit.

† fructuarius
a posse putamus.
b in partem
c relatam Iuliani sententiâ
d in dominio: melior est Flor.
e hæ res illius
f num damnû non
g hic
h dum in
i stipulationē damni infecti interpositam. & stipulatione
l decidat.
m refici: deterior est Flor.
n sit:
o est. Hac lectio melior est, vt potest iudicanti Accurs.
p reiectus
q poterit

XVIIII. GAIVS [ad Edictum Prætoris vrbani titulo de damno infecto]

EOrum[t] qui bona fide absunt, in stipulatione damni infecti ius non corrumpitur, si reuersis cauendi ex bono & æquo potestas datur: siue domini sint, siue aliquid[a] in ea re ius habeant: qualis est creditor, & fructuarius, & superficiarius.

2 Siue ædium vitio, siue operis, quod vel in ædibus, vel in loco vrbano, aut rustico, priuato, publicóve fiat, damni aliquid futurum sit: curat prætor, vt timenti damnum caueatur.

t Coniunge l. in mortalibus. ff. de damn.
a aliquod

XX. IDEM [libro nonodecimo ad Edictum prouinciale]

INter fructuarium & dominum proprietatis ita damni infecti cautio locum habet, si fructuarius quidem de soli Bitio caueri sibi desideret: dominus verò proprietatis de operis vitio, si quid fructuarius ædificet. nam de ruina ædium neuter ab altero cautionem desiderare potest. fructuarius ideo, quia refectio ædium ad eius[t] ipsius onus non pertinet: proprietarius ideo, quia vsitata stipulatio, qua de REstituenda fructuarius cauet, ad hunc quoque casum porrigitur.

t ad eum. non ipsius. Rectior est Flor.

XXI. PAVLVS [libro octauo ad Plautium]

SI[v] filiusfamilias inquilinus sit, videamus an damni infecti nomine in possessionem ædium vicinarum mittendus sit. quæritur enim, an filiusfamilias non videtur[x] damnum pati, si res peculiares sint: & pater possit stipulari, si quid ei damni fiat. & placet, vtrumque eorum in possessionem mitti. nisi sic filius conduxerat[y], vt eius periculo ædes essent. tunc enim, quia solus tenetur ex locato, rectè dicetur, ipsum mittendum in possessionem, nisi ei caueatur.

v Coniunge l. si filiusfamilias. quibus ex caus. in possess. ea.
x videatur
y conduxerit.

XXII. IDEM [libro decimo ad Plautium]

SI proprietarius de damno infecto repromisisset, vel fortè aliquid præstitisset, aut contra fructuarius aliquid præstitit[z]: iniquum est, alterum sine damno vel ædibus, aut ædes habere. & si opulerit proprietarius aliquid, non est fructuario permittendum vti, nisi contulerit. idémque fructuario præstandum est, vt proprietarius cogatur ei conferre. ergo & solum retinebit fructuarius, si ædes ceciderint, donec præstetur ei damnum. vt quod haberet vicinus missus in possessionem, id fructuarius habeat, qui damnum vicinu farcit[A]. eadem[B] erunt, & si minimum damnum detur. Plautius: si ab eo, quem dominum esse negarem, vellem sub hac exceptione SI DOMINVS NON ESSET, satisdari: ab eo verò, quem dominum esse dicerem, pure repromitti, constitit non debere me impetrare, sed debere me eligere, à quo velim mihi caueri.

z præstiterit
A farciat.
B eadē erunt ergo.

XXIII. VLPIANVS [libro sexagesimotertio ad Edictum]

IN[C] stipulatione damni infecti, quæ ædium nomine interponitur, nisi in solidum fuerit cautum, mittetur in possessionem.

C Extit de rebus author. iud. possid.

XXIIII. IDEM libro octogesimoprimo ad Edictum

FLuminum[D] publicorum communis est vsus, sicuti viarum publicarum, & litorum. in his igitur publice licet cuilibet ædificare, & destruere: dum tamen hoc sine incommodo cuiusquam fiat. propter quod operis dumtaxat nomine cum satisdatione cauetur, de vitio loci nihil cauetur:[E] hoc est operis quod quis facit. ceterum si ex loci vitio damnum timeatur, minime dicendum est, damni infecti stipulationem interponi oportere. quis enim dubitat, neminem esse, à quo stipuletur, cum nemine nihil faciente[F] locus ipse publicus damnum inferat sui natura? ad ea igitur opera stipulatio pertinet, quæcumque priuatim fiant. Quid ergo si publice opus fiat? de Bitio eius quid faciemus? & planè vel princeps adeundus est, vel si in prouincia fiat, præses prouinciæ. sed quod dictū est, operis vitio, sic accipiendum est, etiam si proponas, non tantùm tempore quo opus fit: sed etiam si postea contingat. quid enim si ideo quia male ædificatum erat, corruit?

2 Adicitur in hac stipulatione & heredum nomen, vel successorum, eorumque ad quos ea res pertinet. successores autem non solùm qui in vniuersa bona succedunt, sed & hi qui in rei tantùm dominium successerint, his verbis continentur. Sed vt ne[G] quid ædium, loci, operisve vitio damnum factum sit, stipulatio interponitur de eo sine satisdatione. quæ non solùm ad totas ædes, sed etiam ad partem ædium pertinet. Vitium autem ædium, & loci esse Labeo ait, quod accidens[H] extrinsecus infirmiores eas facit. denique nemo dixit palustris loci vel harenosi nomine, quasi vitiosi, committi stipulationem: quia naturale vitium est. & ideo nec ita[I] stipulatio interponitur, neque interposita committetur.

3 Hæc stipulatio vtrum id solum damnum contineat, quod iniuria fit: an verò omne damnum quod extrinsecus contingat? & Labeo quidem scribit, de damno dato non posse agi, si quid fortè terræ motu, aut vi fluminis, alióve quo casu fortuito acciderit. Seruius quoque putat, si ex ædibus promissoris vento tegulæ deiectæ damnum vicino dederint: ita eum teneri, si ædificii vitio id acciderit, non si violentia ventorum, vel qua alia ratione quæ vim habet[K] diuinam. Labeo & rationem adicit: quo[L] si hoc non admittatur, iniquum erit. quo[M] enim tam firmum ædificii est, vt fluminis, aut maris,

D Ex titul. de prætor. stipu.
E & hoc
F nihil faciente. Rectior est Graeca structura. Augu. lib. 1. emend. ca. 1. duæ enim negationes hic magis negāt.
G Sed vt ne in operis, loci, ædiumve
H accedens
I nec ea
K habeat
L quòd
M quod

maris, aut tempestatis, aut ruinæ,[a] incendii, aut terræmotus vim sustinere possit. 4 Idem Seruius putat, si controuersia aquæ insulam subuerterit, deinde stipulatoris ædificia ceciderint, nihil eum ex stipulatu consecuturum: quia id nec operis nec loci vitio factum est[b]. Si autem aqua vitiet[c] fundamenta, & sic ædificium ruisset: committi stipulationem ait. multum enim interesse, quod erat alioquin firmum, vi fluminis lapsum sit protinus: an verò ante sit vitiatum, deinde sic deciderit. & ita Labeo probat. ceterum multum interesse, quod ad Aquiliam pertinet, sanum quis hominem occidat, an verò factum inuecilliorem. 5 Quamquam autem stipulatio committitur, cum vitio operis damnum factum sit: tamen si opus factum est ab eo, quem promissor prohibere non potuit: stipulatio non cõmittetur. planè si prohibere potuit, committetur. sed si quis promissoris nomine fecerit, vel eius pro quo promissum est, aut alius qui[d] prohiberi potuerit: 6 stipulatio ista committetur. Præterea si furni nomine damni infecti fuerit cautum, deinde furnarii culpa damnum datum fuerit: non venire in hanc stipulationem plerisque videtur. 7 Cassius quoque scribit, quod contra ea damnum datum est, Qui nulla ope occurri poterit: stipulationem non tenere. 8 Item apud Vitianum relatum est, si ex agro vicini arbores vi tempestatis confractæ in meum agrũ deciderint: eóq; facto vitibus meis vel segetibus nocenet[e], vel ædificia demolione[f]: stipulationẽ istam, in qua hæc cõprehenduntur, SI QVID ARBORVM LOCIVE VITIO ACCIDERIT, non esse vtilem. quia non arborum vitio, sed vi ventorum damnum mihi datum est. planè si vetustate arborum hoc fiebat, possumus dicere vitio arborum damnum mihi dari. 9 Idem ait, si damni infecti ædium mearum nomine tibi promisero, deinde hæ ædes vi tempestatis in tua ædificia ceciderint, eáq; diruerint, nihil ex ea stipulatione præstari: quia nullum damnum vitio mearum ædium tibi[g] contingit. nisi fortè ita vitiosæ meæ ædes fuerint, vt qualibet vel 10 minima tempestate ruerint. hæc omnia vera sunt. Sed & quod Labeo putat, verum est, referre vtrum impulsu fluminis ruit ædificium, an detritus ante factum postea 11 ceciderit. Item videamus, quando damnum dari videatur. stipulatio enim hoc continet, quod vitio ædium, loci, operis damnum fit. vtputa in domo mea puteum aperio: quo aperto venæ putei præcisæ sunt. an tenear? ait Trebatius non teneri me damni infecti. neque enim existimari operis mei vitio damnum tibi dari in ea re, in qua iure meo vsus sum[h]. si tamen tam alte fodiam in meo, vt paries tuus stare non possit: damni infecti stipulatio committetur.

a aut incendii
b factum sit.
c vitiasset fundamentum.
d quem prohibere
e noceant.
f demoliantur
g mihi
h sim.

XXV. PAVLVS [libro septuagesimo octauo ad Edictum]

i TRebatius[i] ait, etiam eum accipere damnum, cuius ædium luminibus officiatur.

i Ex tit. de prætor. stipul.

XXVI. VLPIANVS [libro octogesimo primo ad Edictum]

k PRoculus[k] ait, cum quis iure quid in suo faceret, quamuis promisisset damni infecti vicino: non tamen eum teneri ea stipulatione. veluti si iuxta mea ædificia habeas ædificia, eáque iure tuo altius tollas. aut si in vicino tuo agro cuniculo vel fossa aquam meam auoces[l]. quamuis enim & hic aquam mihi abducas, & illic luminibus officias, tamen ex ea stipulatione actionem mihi non competere: scilicet quia non debeat videri is damnum facere, qui eo veluti lucro, quo adhuc vtebatur, prohibetur. multúmque interesse, vtrum damnum quis faciat, an lucro, quod adhuc faciebat, vti prohibeatur. mihi videtur vera esse Proculi sententia.

k Ex titul. de prætor. stipul.
l auoces.

XXVII. PAVLVS [libro septuagesimo octauo ad Edictum]

m PLures[m] earumdem ædium domini singuli stipulari debent sine adiectione partis: quia de suo quisq; damno stipulatur. quin immo pars adiecta partis partem faciet. contra si plures domini sint vitiosarum ædium, pro sua quisque parte promittere debent: ne singuli in solidum obligentur.

m Ex titul. de prætor. stipul.

XXVIII. VLPIANVS [libro octogesimo primo ad Edictum]

n IN hac[n] stipulatione venit quanti ea res erit. & ideo Cassius scribit eum, qui damni infecti stipulatus est, si propter metum ruinæ ea ædificia, quorum nomine sibi cauit, fulsit: impensas eius rei ex stipulatu consequi posse. idémque iuris esse, cum propter vitium communis parietis qui cauit sibi damni infecti onerum eorũ releuandorum gratia, quæ in parietem incumbunt, ædificia sua fulsit. in eadem causa est detrimentum quoque propter emigrationem inquilinorum, quod ex iusto metu factum est. Aristo autem non male adiicit, sicuti hic exigit Cassius, vt iis o iustus metus migranti[o] causam præbuerit, ita in eius personam, qui fulsit, eadem Cassium dicere debuisse, si iusto metu ruinæ fulcire coactus est.

n In hanc stipulationem
o migrandi

XXIX. GAIVS [libro vicesimo octauo ad Edictum prouinciale]

SEd & si conducere hospitium nemo velit propter vitium ædium, idem erit dicendum.

XXX. VLPIANVS [libro octogesimo primo ad Edictum]

p q DAmni[p] infecti stipulatio pertinet, etiam si quid eius operis, quod in fondo meo aquæ ducendæ causa[q], vitio damnum mihi contigerit. solet enim opus in alieno fieri, cum iure seruitutis, quam quis habet alieno agro im- s positam, opus in alieno faciat. Vtrum autem de hoc opere promittere, an satisdare debeat, videamus. mouet, quòd in alieno facit. qui autem de alieno cauet, satisdare debet. qui de suo, repromittere. Vnde Labeo putabat eum, qui modulorum aut riui faciendi causa opus faceret, etiam satisdare debere: † qua & in alieno solo faceret. sed cum de opere, quod faciet, exigatur stipulatio, consequens erit dicere, sufficere repromissionem. quodam modo enim de re sua cauet. Quòd dictum est aquæ ducendæ causa, exempli gratia scriptum est. ceterum ad omnia opera stipulatio accommodabitur.

p Ex titul. de prætor. stipu.
q causa fit.
† quia

XXXI. PAVLVS [libro septuagesimo octauo ad Edictum]

r QVi[r] vias publicas muniunt, sine damno vicinorum id facere debent. Si controuersia sit, dominus sit nec ne, is à quo cautio exigitur: sub exceptione satisdare iubetur.

r Ex tit. de prætor. stipul.

XXXII. GAIVS libro vicesimo octauo ad Edictum prouinciale

s SI ædibus meis proximæ sint ædes meæ & tuæ: quæritur, an si[s] hæ vitium mihi faciant, cauere mihi debeas pro damno propriarum mearum ædium: scilicet pro qua t parte dominus existes[t]. & hoc plerisque placet. sed mouet me, quòd ipse meas ædes reficere possim, & impensas pro socio aut communi diuidundo iudicio pro parte conse- v qui. nam & si vnas ædes communes tecum habui[v], eáque vitium faciant, & circa refectionem earum cessare videaris: nostri præceptores negant cauere te debere. quia ipse reficere possim, recepturus pro parte quod impenderim, iudicio societatis aut communi diuidundo. ideo & interpositam cautionem minus vtilem futuram: quia alia ratione damnum mihi posset sarciri. & est planè nostrorum præceptorum hæc sententia, vt credamus inutilem esse damni infecti stipulationem, quo casu damnum alia actione sarciri possit. quòd & in superiore casu intellegendum est.

s an si vitium communes ædes fecerint.
t existis.
v habuerim.

XXXIII. VLPIANVS [libro quadragesimo secundo ad Sabinum]

INquilino non datur damni infecti actio: quia possit ex conducto agere, si dominus eum migrare prohiberet.

XXXIIII. PAVLVS [libro decimo ad Sabinum]

VTique si pro præterita pensione satisfacere paratus x fuit[x]. alioquin iusta retentio pignoris domino fieri y videretur[y]. sed etsi quasi pignora retinuerit, & ea interierint ruina vicinarum ædium: potest dici etiam pigneratitia actione locatorem teneri, si poterat eas res in locum tutiorem transferre.

x paratus sit.
y videtur.

XXXV. VLPIANVS [libro quadragesimo secundo ad Sabinum]

IN parietis communis demolitione ea quæri oportet, satis aptus fuerit oneribus ferendis, an nõ fuerit aptus.

XXXVI. PAVLVS [libro decimo ad Sabinum]

z SEd ita idoneum esse plerique dixerunt, vt[z] vtrarumq; ædium onera, quæ modò iure imponantur, communis paries sustinere possit.

z si vtrarumq;

XXXVII. VLPIANVS libro quadragesimo secundo ad Sabinum

A B NAm si non fuit, vtique demolire eum[A] oportuit: nec debet, si quid damni ex hac causa attigit[B], is qui demolitus est, teneri: nisi sumptuose, aut parum bonus nouus paries sit restitutus. Quòd si fuerit idoneus paries qui demolitus est: in actionem damni infecti venit id, C quanti interfuit actoris eum parietem stare.[C] meritò: nam D si non debuit[D] demoliri, restituere eum debet proprio sumptu. sed & si qui reditus ob demolitionem amissus est, consequenter restitui eum Sabinus voluit. Si fortè habitatores migrauerunt, aut non tam commode habitare possunt: imputari id ædificatori potest.

A eum te
B contingit
C & meritò
D debuerit

XXXVIII. PAVLVS [libro decimo ad Sabinum]

E EMptor[E] ædium ante traditam sibi possessionem ideo inutiliter stipulatur, quia venditor omnem diligentiam

E Cùm emptor

tiam ei præstare debet. tunc certè vtiliter stipulatur, cum omnis culpa à venditore aberit. veluti si precario emptori in his ædibus esse permisit, custodiámque ei afuturus tradidit. Si agri nomine non caueatur[a], in eam partem agri mittendum[b] est, ex qua periculum timeatur[c]. cuiúsque rei ratio hæc est, quòd in ædificiis partes quoque reliquæ à vitiosa[d] parte traherentur. at in agris non idem est. sed dicendum est, vt in domibus quoque maioribus interdum causa cognita prætor statuere debeat, in cuius partis possessionem is cui non caueatur, mitti debeat. Deducto veteris parietis pretio, si quid amplius sit, æstimari debet. & si quid ex veteri in nouum contectum sit, deduci ex æstimatione[e] oportet.

a cauetur. b mittendus c timetur. d ad vitiosam partem e æstimatione

XXXVIIII. POMPONIVS [libro vicensimoprimo ad Sabinum]

INter quos paries communis est ædificiorum nomine, quæ quisque propria habet[f], stipulari damni infecti solet. sed tunc ea cautio necessaria est, cum aut alter solus ædificat, & vitium ex opere futurum est, aut alter pretiosiora ædificia habet[g], & plus damni sensurus sit decidente pariete. alioquin si æquale periculum est, quantum quis vicino præstat, tantum ab eo consequitur. Si domus in controuersia sit, dicendum est, damni infecti onus possessoris esse, cum id quod præstiterit, imputare[h] domino prædii possit. quòd si non caueat, possessionem ad petitorem, qui cauere[i] damni infecti sibi velit, transferant[k]. nam iniquum est, stipulatorem compelli relicto prædio, ex quo damnum vereatur, dominum quærere.
2 Damni infecti stipulatio latius patet. & ideo & ei qui superficiariã insulam habet, vtilis est ea stipulatio, si quid in superficie damnum[l] datum fuerit. & nihilo minus &[m] soli domino vtilis est, si solo damnum datum fuerit: vt tota superficies tolleretur. fraudabitur enim dominus soli in pensione percipienda.
3 Alieno nomine stipulari ita licet, vt quod damnum domino datum sit, comprehendatur. cauere autem debebit is qui stipulabitur, dominum ratam rem habiturum. exceptióq; procuratoria stipulationi inserenda erit, sicut in stipulatione legatorum. quòd si ei non cauebitur, mittendus est in possessionem procurator omnimodo, vt ei exceptio procuratoria non noceat.
4 In æstimando nouo pariete ratio haberi debet eius impensæ quæ modum probabilem non excedet[n] in vetere eius † cultu: non quis [non] adgrauet.

f habeat, g habeat. h imputari i caueri k velit. transferendam. l damni m etiam soli n excedit † cultu:

XL. VLPIANVS libro quadragensimotertio ad Sabinum

EX damni infecti stipulatione non oportet infinitam, vel immoderatam æstimationem fieri, veputa ob tectoria &[o] ob picturas. licet enim in hæc[p] magna erogatio facta est: attamen ex damni infecti stipulatione moderatam æstimationem faciendam quia honestus modus seruandus est, nó immoderata cuiusq; luxuria subsequenda.
1 Quotiens communis parietis vitio quid accidit, socius socio nihil præstare debet: cum communis rei vitio contigerit. quòd si quia alter eum presserat, vel onerauerat, idcirco damnum contigit[q]: consequẽs est dicere, detrimentum hoc quod beneficio eius contingit, ipsum sarcire debere. quòd si æqualiter vtriusque oneribus pressus decidit, rectissimè Sabinus scripsit, [parietem[r]] vtriusque causam esse. sed si alter plures, vel pretiosiores res amiserit: melius est dicere, quia ambo onera imposuerunt, neutri aduersus alterum competere actionem.
2 Quotiens ex damni infecti plures agunt, quia in eadem re damnum passi sunt, id est in ædibus, non debet vnusquisque eorum in solidum agere, sed in partem experiri. neque enim damnum, quod pluribus datum est, vnicuique in solidum datum est: sed in partẽ datum esse videtur. & ideo vnicuique in partem competere actionem Iulianus scripsit. item si plurium sint ædes, quæ damnose imminent: vtrum aduersus vnumquemque dominorum in solidum competit, an in partem? & scripsit Iulianus, quod & Sabinus probat, pro dominicis partibus conueniri eos oportere.
3 Si plures domini sint ædium, qui damni infecti sibi prospicere volunt, nec quisquam eis damni infecti caueat: mittendi omnes in possessionem erunt, & quidem æqualibus partibus, quamuis diuersas portiones domini habuerint. & ita Pomponius scribit.

o vel ob p in hoc q contingit: r parem

XLI. POMPONIVS [libro vicensimoprimo ad Sabinum]

IN reficiendo communi pariete ei potius facultas ædificandi præstatur, qui magis idonee reficere parietem velit. idémque dicendum est, & si de eodem itinere, tinóve reficiendo inter duos vel plures quæratur.

XLII. IVLIANVS [libro quinquagensimooctauo Digestorum]

SI seruus communis damni infecti stipulatus fuisset, perinde habetur, ac si ipsi domini sua voce pro partibus stipularentur.

XLIII. ALFENVS [VARVS libro secundo Digestorum]

DAmni infecti quidam vicino repromiserat. ex eius ædificio tegulæ vento deiectæ ceciderant in vicini tegulas, easque fregerant[s]. quæsitum est, an aliquid præstari oportet[t]. respondit, si vitio ædificii, & infirmitate factum esset: debere præstari. sed si tanta vis venti fuisset, vt quamuis[v] firma ædificia conuelleret: non debere. & quod in stipulatione est SIVE QVID IBI RVAT, non videri sibi[x] ruere, quod aut vẽto, aut omnino aliqua vi extrinsecus admota caderet: sed quod ipsum per se concideret.
1 Cum parietem communem ædificare quis cum vicino vellet, priusquam veterem demoliret[y], damni infecti vicino repromisit, adeóque[z] restipulatus est. posteaquam paries sublatus esset, [A]habitatores ex vicinis cenaculis emigrassent, vicinus ab eo mercedem, quam[B] habitatores non redderent, petere vult. quæsitum est an rectè petet[C]. respondit, non oportuisse eos, cum communem parietem ædificarẽt, inter se repromittere. neq; vllo modo alterum ab altero cogi potuisse. sed[D] si maximè repromitterent, tamen non oportuisse amplius quàm partis dimidiæ. quin amplius ne extrario[E] quidem quisquam, cum parietem communem ædificaret, repromittere deberet. sed quoniam iam in totum repromISSent[F], omne quod detrimenti[G] ex mercede vicinus fecisset, præstaturum.
2 Idem consulebat, posset ne quod ob eam rem dedisset, rursus repetere: quoniã restipulatus esset à vicino, si quid ob eam rem, quòd ibi ædificatum[H] esset, sibi damnum datum esset, id reddi. cum & ipsam hanc pecuniã, quam daret, propter illud opus perderet. respondit, non posse: propterea quia non operis vitio, sed ex stipulatione id amitteret.

s infregerant, t oporteat. v id est, quantumuis: sic apud Vergi. in prologo Amor. Vt quamuis auide &c. x id ruere. y demoliretur. z idémque stipulatus A & habitatores B & habitatores C peteret. D sed & si E extraneo F repromisisset, G detrimenti H ædificatum factúmve. alias ædificiũ factũ

XLIIII. AFRICANVS [libro nono Quæstionum]

CVm postulassem vt mihi damni infecti promitteres, noluisti. & priusquam prætor adiretur, ædes tuæ corruerunt, & damnum mihi dederunt. potius esse ait, vt nihil noui prætor cõstituere debeat, & mea culpa damnum sim passus, qui[I] tardius experiri cœperim. at si cum prætor vt promitteres decreuisset, & te non promittente ire me in possessionem iussisset, & priusquam eò venissem, corruerunt[K]: perinde omnia seruanda esse existimauit, atque si posteaquam in possessionem venissem, damnum datum esset.
1 Damni infecti nomine in possessionem missus possidendo dominium cepit[L]. deinde creditor eas [ædes] pignori sibi obligatas persequi vult. non sine ratione dicetur, nisi impensas, quas in refectionem[M] fecerim, mihi præstare sit paratus: inhibendam aduersus me persecutionem. Cur ergo non emptori quoq; id tribuendum est, si fortè quis insulam pigneratam emerit? non rectè hæc inter se comparabuntur. quando[N] is qui emit, sua voluntate negotium gerat. ideóque diligentius à venditore sibi cauere[O] & possit, & debeat. quod non æque & de eo, cui damni infecti non promittatur, dici potest.

I quia K corruissent L cepi. M refectione N quoniam O caueri

XLV. SCAEVOLA libro duodecimo Quæstionum [à[P] quo fundus [Q] petetur si rem nolit]

AEdificatum habes. ego tibi ius non esse habere. non defendis. ad me possessio transferenda est. non quidem vt protinus destruatur opus: iniquum enim est demolitionem protinus fieri: sed vt id fiat, nisi intra certum tempus egeris, ius tibi esse ædificatum habere.

P Hic versiculus circũscriptus in Flor. additus autẽ ab Haloandro magnum negotiũ facit. August. li. 3. emend. cap. 8. Q Pulchrè in hanc l. Alc. lib. 1. parad. ca. 9.

XLVI. PAVLVS [libro primo Sententiarum]

AD curatoris reipublicæ officium spectat, vt diruta domus à dominis extruantur. Domum sumptu publico exstructam, si dominus ad tempus pecuniam impensam cum vsuris restituere noluerit, iure eam respublica distrahit.

XLVII. NERATIVS [libro sexto Membranarum]

QVod conclaue[R] binarum ædium dominus ex aliis ædibus in aliarum vsum conuertit, non solùm si contignatio, qua id sustinebitur, orietur ex parte earum ædium, in quarum vsum conuersum erit, earum fiet: sed etiam si transuersa contignatio tota in aliarum ædium parietibus sedebit. sed & Labeo tertio libris posteriorum scribit, binarum ædium dominum vtrisque porticum superposuisse, itque eam aditu ex alteris ædibus dato[S], alteras ædes seruitute oneris porticus seruandæ imposita vendidisse. totam porticum earum ædium esse, quas[T] retinuisset: cum per longitudinem vtriusque domus extensa esset transuersæ contignationi, quæ ab vtraque parte parietibus

R cõclaue binarium. Suprà iam notaui conclaue binarum legendum. S delato, T quas se

rietibus domus quæ venisset, sustineretur. nec tamen consequens est, vt superior pars ædificij, quæ nulli coniuncta sit, neque adiutum aliunde habeat, alterius sit, quàm cuius est id cui superposita est.

XLVIII. MARCIANVS libro singulari de Delatoribus.

SI quis ad demoliendum negotiandi causa vendidisse domum, partemue domus fuerit cõuictus: vt emptor & vẽditor singuli pretium, quo domus distracta est, præstent, constitutum est. ad opus autem publicum si transferat marmora, vel columnas, licito iure facit.

DE AQVA[a] ET AQVÆ PLVVIAE ARCENDAE

TIT. III.

Si aqua pluuia opere manufacto noceat agro vicino, datur eo nomine actio, vt opus factum restituatur, & aqua coërceatur.

VLPIANVS libro quadragesimonotertio ad Edictum.

SI CVI aqua pluuia damnum dabit, actione aquæ pluuiæ arcendæ auertetur aqua. Aquam[b] pluuiam dicimus, quæ de cælo cadit, atque imbre excrescit: siue per se hæc aqua cælestis noceat, vt Tubero ait, siue cum alia mixta sit. Hæc autem actio locum habet in damno nondum facto, opere tamen iam facto. hoc est de eo opere, ex quo damnum timetur. totiensque locum habet, quotiens manu facto opere agro aqua nocitura est. id est cum quis manu fecerit, quo aliter flueret, quàm natura soleret: si fortè immittendo eam aut maiorem fecerit, aut citatiorem[c], aut vehementiorem: aut si comprimendo redundare effecit. quòd si natura aqua noceret, ea actione non continetur[d]. Neratius scribit, opus, quod quis fecit vt aquam excluderet, quæ exundante palude in agrũ eius refluere solet[e], si ea palus aqua pluuia ampliatur[f], eaque aqua repulsa eo opere agris vicini noceat: aquæ pluuiæ actione[g] cogetur tollere. De eo opere, quod agri colẽdi causa aratro factum sit, Quintus Mucius ait, non competere hãc actionem. Trebatius autem nõ quod agri, sed quod frumenti dumtaxat quærendi causa aratro factum, solum excepit. Sed & fossas agrorum siccandorum causa factas, Mucius ait fundi colẽdi causa fieri[h]. non tamen oportere corriuandæ[i] aquæ causa fieri. sic enim debere quem meliorem agrum suum facere, ne vicini deteriorem faciat. Sed etsi quis arare, & serere possit etiam sine sulcis aquarijs, teneri eum, si quid ex his, licet agri colẽdi causa videatur fecisse. quòd si aliter serere non possit, nisi sulcos aquarios fecerit: nõ teneri. Ophilius autem ait, sulcos agri colendi causa directos ita, vt in vnam pergãt[k] partem, ius esse facere. Sed apud Seruij auctores[l] relatũ est si quis salicta posuerit, & ob[m] hoc aqua restagnaret[n]: aquæ pluuiæ arcẽdæ agi posse, si ea aqua vicino noceret[o]. Labeo[p] etiam scribit ea, quæcumque frugum fructuumque recipiendorum causa fiunt, extra hãc esse causam. neque referre, quorum fructuum percipiendorum causa id opus fiat. Item Sabinus[q], Cassius opus manu factum in hanc actionem venire aiunt: nisi si quid agri colendi causa fiat. sulcos tamen aquarios, qui[r] RAIKEΣ appellantur, si quis faciat: aquæ pluuiæ actione[s] eum teneri ait. Idem aiunt, si aqua naturaliter decurrat: aquæ pluuiæ arcendæ actionem cessare. quòd si opere facto aqua aut in superiorem partem repellitur[t], aut in inferiorem deriuatur[v], aquæ pluuiæ arcendæ actionem competere. Idem aiunt, aquam pluuiam in suo retinere, vel superfluentem[x] ex vicini in suum deriuare, dum opus in alieno non fiat, omnibus ius esse. prodesse[y] enim sibi vnusquisque[z], dum alij non nocet, non prohibetur[A]. nec quemquam hoc nomine teneri. Denique Marcellus scribit, cum eo qui in suo[B] fodiens vicini fontem auertit, nihil posse agi:[C] nec de dolo actionem[D]. & sanè non debet habere, si non animo vicino nocendi, sed suum agrum meliorem faciẽdi, id fecit. Item sciendum est, hanc actionem vel superiori aduersus inferiorem competere, ne aquam, quæ natura fluat, opere facto inhibeat per suum agrum decurrere. &[E] inferiori aduersus superiorem, ne aliter aquam mittat, quàm fluere natura solet. Huic illud etiam applicãdum, numquam competere hanc actionem, cum ipsius loci natura nocet. nam vt verius quis dixerit, non aqua, sed loci natura nocet. In summa puto ita demum aquæ pluuiæ arcendæ locum actionem habere, si aqua pluuia, vel quæ pluuia crescit, noceat non naturaliter, sed opere facto: nisi si agri colendi causa id factum sit. imbre autẽ crescere eam aquam, quæ colorem mutat[F], vel increscit[G]. Item sciendum est hanc actionem non aliàs locum habere, quàm si aqua pluuia agro noceat. ceterum si ædificio vel oppido noceat, cessat actio[H] ista. agi autem ita poterit, ius non esse stillicidia,[I] flumina immittere. & ideo Labeo & Cascellius aiunt, aquæ quidem pluuiæ arcendæ actionem specialem esse: de fluminibus & stillicidijs generalem. & vbique agi ea licere. itaque aqua quæ agro nocet[K], per aquæ pluuiæ arcendæ actionem coërcebitur. nec illud quærimus, vnde oriatur. nam & si publico[L] oriens, vel ex loco sacro per fundum vicini descendat, isque opere facto in meum fundum eam auertat: aquæ pluuiæ arcendæ teneri eum Labeo ait. Cassius quoque scribit, si aqua ex ædificio vrbano noceat vel agro, vel ædificio rustico: agendum de fluminibus, & stillicidijs. Apud Labeonem autem inuenio relatum, si ex agro meo aqua fluens noceat loco qui est intra continentia, hoc est ædificio[M], non posse me aquæ pluuiæ arcendæ conueniri. quòd si ex continentibus profluens in meum agrum defluat, eique noceat: aquæ pluuiæ arcendæ esse actionem. Sicut autem opus factum, vt aqua pluuia mihi noceat, in hanc actionem venit: ita per contrarium quæritur, an possit[N] aquæ pluuiæ arcendæ agi, si vicinus opus fecerit ne aqua, quæ alioquin decurrens agro meo proderat, huic prosit. Ofilius igitur & Labeo putant, agi non posse, etiam si intersit mea ad me aquam peruenire. hanc enim actionem locum habere, si aqua pluuia noceat, non si non prosit. Sed & si vicinus opus tollat, & sublato eo aqua naturaliter ad inferiorem agrum perueniens noceat: Labeo existimat aquæ pluuiæ arcendæ agi non posse. semper enim hanc esse seruitutem inferiorum prædiorum, vt natura profluentem aquam excipiant.[O] planè si propter id opus sublatum vehementior[P] aqua profluat, vel corriuetur: aquæ pluuiæ arcendæ actione agi posse, etiam Labeo confitetur. Denique ait condicionibus agrorum quasdam leges esse dictas: vt quibus agris magna sint flumina, liceat mihi scilicet in agro tuo aggeres vel fossas habere. si tamen lex non sit agro dicta, agri naturam esse seruandam: & semper inferiorem superiori seruire. [†] atque hoc incommodum naturaliter pati inferiorem agrum à superiore, compensareque debere cum alio commodo. sicut enim omnis pinguitudo terræ ad eum decurrit, ita etiam aquæ incommodum ad eum defluere. si tamen lex agri non inueniatur, vetustatem vicem legis tenere. sanè enim & in seruitutibus hoc idem sequimur, vt vbi seruitus non inuenitur imposita, qui[Q] diu vsus est seruitute neque vi neque precario neque clã, habuisse longa consuetudine vel[R] ex iure impositam seruitutem videatur. non ergo cogemus vicinum aggeres munire: sed nos in eius agro muniemus. eritque ista quasi seruitus. in quam rem vtilem actionem habemus, vel interdictum.

II. PAVLVS libro quadragesimo nono ad Edictum.

IN summa tria sunt, per quæ inferior locus superiori seruit: lex, natura loci, vetustas: quæ semper pro lege habetur: minuendarum scilicet litium causa. Apud Labeonem proponitur fossa vetus esse agrorum siccandorum causa, nec memoriam extare quando facta est[S]. hanc inferior vicinus non purgabat. sic fiebat, vt ex restagnatione eius aqua fundo nostro noceret. dicit igitur Labeo, aquæ pluuiæ arcendæ cum inferiore agi posse, vt aut ipse purgaret, aut te pateretur in pristinum statum eam redigere. Præterea si in confinio fossa sit, neque purgari vicinus patiatur eam partem quæ tibi accedat, posse te magis[T] aquæ pluuiæ arcendæ Labeo ait. Cassius autem scribit, si qua opera[V] aquæ mittendæ causa publica auctoritate facta sint: in aquæ pluuiæ arcendæ actionem non venire. in eadẽmque causa esse ea, quorum memoriam vetustas excedit. Apud Atrium verò relatum est, eam fossam, ex qua ad inferiorem fundum aqua descendit[X], cogendum esse vicinum purgare, siue extet fossæ memoria, siue non extet. quod & ipse puto probandum. Item Varus ait, aggerem, qui in fundo vicini erat, vis aquæ deiecit. per quod effectum est, vt aqua pluuia mihi noceret. Varus ait, si naturalis agger fuit: non posse me vicinum cogere aquæ pluuiæ arcendæ actione, vt eum reponat, vel reponi sinat. idemque putat & si manu factus fuit, neque memoria eius extaret[Y]. quòd si extet, putat aquæ pluuiæ arcendæ actione eum teneri. Labeo autem si manu factus sit agger, etiam si memoria eius non extat[Z], agi posse vt reponatur. nam hac actione neminem cogi posse vt vicino prosit: sed ne noceat, aut interpellet[a] facientem quod iure facere possit. Quamquam tamen deficiat aquæ pluuiæ arcendæ actio, attamen opinor vtilem actionem vel interdictum mihi com-

a De aqua pluuia arcenda.
b In hanc definitionem M. Cic. in Top. in loco à coniugatis.
c citiorem.
d continetur.
e solebat.
f ampliatur.
g arcendæ
h fieri oportere.
i deriuandæ
k vergant
l auctores: decernit est Flor.
m ab hoc
n restagnaret:
o noceat.
p Hanc sumpta est l. singam. de verbo. signif.
q Sabinus, &
r qui Græcè [illegible] hoc Alo. lectio emendata est lib. 2. Præterm. idemque ipse retinet lib. 2. Parer. ca. 10.
s arcendæ
t repellatur.
v deriuetur.
x superfluentẽ. haud scio an superficiem aliter extet: certè superflui apud Columellam reperitur.
y Nec enim amplificatio rei familiaris nocendo alteri vituperanda est sed fugienda semper iniuria, vt Cic. lib. 1. Offic.
z vnumquemque.
A prohiberi.
B suo fundo
C sed nec
D actio est.
E vel inferiori
F mutaret.
G increscerct.
H hæc actio.
I & flumina
K nocebit.
L publico loco
M ædificio.
N posse
O quæ planè
P vehementius
† atque
Q quandiu[illegible] hoc est Flor. quo Duar. [illegible] de vsucapienda seruitutibus confirmat.
R velut iure
S facta esset.
T magis agere
V De operibus aquæ mittendæ causa publica auctoritate faciendis. Tit. dial. 6. de leg.
X descendat.
Y extat.
Z extet.
a id facientem

petere aduersus vicinum, si velim aggerem restituere in agro eius, qui factus mihi quidem prodesse potest, ipsi verò nihil nociturus est. hæc æquitas suggerit, etsi iure deficiamur. Apud Namusam relatum est, si aqua fluens iter suum stercore obstruxerit, & ex restagnatione superiori agro noceat: posse cum inferiore agi, vt sinat purgari. hanc enim actionem non tantùm de operibus esse vtilem manu factis: verumetiam in omnibus quæ non secundum voluntatem sint. LaVeo contra Namusam probat. ait enim naturam agri ipsam à se mutari posse. & ideo cum per se natura agri fuerit mutata, æquo animo vnumquemque ferre debere, siue melior, siue deterior eius condicio facta sit. idcirco etsi terræ motu, aut tempestatis magnitudine soli causa mutata sit: neminem cogi posse, vt sinat in pristinam loci condicionem redigi. sed nos etiam in hunc casum æquitatem admisimus. Idem Labeo ait, si in agro tuo aquarum concursus locum excauauit, aquæ pluuiæ arcendæ actione agi non posse tecum à vicinis. planè si fossam iure factam, aut cuius memoria non exstat agi tecum posse aquæ pluuiæ arcendæ, vt reficias. Idem Labeo ait, cum quæritur an memoria exstet facto opere, non diem & consulem ad liquidum exquirendum, sed sufficere si quis sciat factum: hoc est, si factum esse non ambigatur. nec vtique necesse esse superesse qui meminerint: verumetiam si qui audierint eos qui memoria tenuerint. Idem Labeo ait, si vicinus flumen, torrentem auerterit, ne aqua ad eum perueniat, & hoc modo sit effectum vt vicino noceatur: agi cum eo aquæ pluuiæ arcendæ non posse. aquam enim arcere hoc esse, curare ne influat. quæ sententia verior est. si modo non hoc animo fecit, vt tibi noceat: sed ne sibi noceat. Illud etiam verum puto, quod Ofilius scribit, si fundus tuus vicino seruiat, & propterea aquam recipiat: cessare aquæ pluuiæ arcendæ actionem. sic tamen esse non vltra modum noceat. Cui consequens est quod Labeo putat, si quis vicino cesserit, ius ei esse aquam immittere, aquæ pluuiæ arcendæ eum agere non posse.

III. VLPIANVS libro quinquagesimotertio ad Edictum

APud Trebatium relatum est eum, in Cuius fundo aqua oritur, fullonicas circa fontem instituisse, & ex his aquam [vicini] in fundum vicini immittere coepisse. ait ergo, non teneri eum aquæ pluuiæ arcendæ actione. si tamen aquam conrriuat, vel si spurcam quis immittat: posse eum impediri plerisque placuit. Idem Trebatius putat eum, Qui aquæ fluentes calidæ noceant, aquæ pluuiæ arcendæ cum vicino agere posse. quod verum non est: neque enim aquæ calidæ aquæ pluuiæ sunt. Si vicinus, qui aruum solebat certo tempore anni rigare, pratum illic fecerit, coeperitque adsidua irrigatione vicino nocere: ait Ofilius, neque damni infecti neque aquæ pluuiæ arcendæ actione eum teneri, nisi locum complanauit: eóque facto citatior aqua ad vicinum peruenire coepit. Aquæ pluuiæ arcendæ non nisi eum teneri, qui in suo opus faciat, receptum est: eoque iure vtimur. quare si quis in publico opus facit, hæc actio cessat. sibique imputare debet is qui damni infecti cautione sibi non prospexit. si tamen in priuato opus factum sit, & publicum interueniat, de toto agi posse aquæ pluuiæ arcendæ, Labeo ait. Neque fructuarius, neque cum eo aquæ pluuiæ arcendæ agi potest.

Contra quem detur actio aquæ pluuiæ arcendæ.

IIII. IDEM libro quinquagesimo tertio

QVamquam autem cum domino operis tantùm aquæ pluuiæ arcendæ actio sit Tamen Labeo scribit, si quis sepulchrũ ædificauerit, ex quo aqua noceat: etiam si operis dominus esse desierit loco facto religioso, attamen magis probãdum est, inquit, aquæ pluuiæ arcendæ eum teneri. fuit enim dominus cum opus faceret. & si iussu iudicis compulsus opus restituerit, non esse sepulchri violati actionem. Iulianus quoque scribit, si post iudicium aquæ pluuiæ arcendæ susceptum fundum alienauerit is cum quo actum esset de præterito damno, & de opere restituendo eũ statuere iudicem debere, quod iudicaret, si nulla alienatio facta esset. nam & fundo alienato nihilo minus iudicium manere. & damni rationem venire etiam eius quod alienationem contingit. Idem Iulianus scribit, aquæ pluuiæ arcendæ actionem non nisi cum domino esse. idcircoque si colonus ignorante domino opus fecerit, dominum fundi nihil amplius quàm patientiam præstare debere. colonum autem interdicto quod vi aut clam impensam quoque restituendi operis, & damnum, si quod ex eo datum fuerit, præstare cogendum. si tamen dominus desideret caueri sibi damni infecti ab eo, ex cuius prædio nocet: æquissimum erit, caueri oportere. Item si non ego, sed procurator meus tale opus fecerit, vt aqua pluuia noceat vicino: aduersus me hactenus erit actio, quatenus aduersus colonum. ipse autem procurator interdicto quod vi aut clam conueniri poterit secundum Iuliani sententiam etiam post opus restitutum.

V. PAVLVS libro quadragesimonono ad Edictum

SI colonus inscieute domino opus fecerit, ex quo aqua vicino noceat: Labeo respondit, colonum interdicto quod vi aut clam teneri. dominum verò fundi aquæ pluuiæ arcẽdæ actione. quia is solus restituere opus potest. sed patientiam dumtaxat eum præstare debere, si ei damni infecti stipulatione caueatur. & si quam impensam in restitutione operis fecerit, cõsecuturum à colono locati actione. nisi si quis ideo non putet, quoniam non fuerit necesse ipsum restituere. sed si iussu domini fecisset, etiam interdicto dominum teneri.

VI. VLPIANVS libro quinquagesimotertio ad Edictum

SI tertius vicinus opus fecerit, vnde decurrens aqua per fundum primi vicini mei mihi noceat: Sabinus ait, posse me vel cum primo vel cum tertio omisso primo agere. quæ sententia vera est. Si ex plurium fundo decurrens aqua noceat, vel si plurium fundo noceatur: placuit, eoque iure vtimur, vt siue plurium fundus sit, singuli in partem experiantur, & condemnatio in partem fiat: siue cum pluribus agatur, singuli in partem conueniãtur, & in partem fiat condemnatio. Inde quæritur, si communi agro meo & proprio agro tuo aqua noceat: an agi possit aquæ pluuiæ arcendæ. & putem agendum. sic tamen, vt pars damni præstetur. versa quoque vice si communis ager sit, qui nocet proprio: poterit aquæ pluuiæ arcendæ agi, vt quis damnum consequatur: sed in partem. Si quis prius quàm aquæ pluuiæ arcendæ agat, dominium ad alium transtulerit fundi: desinit habere aquæ pluuiæ arcendæ actionem, eaque ad eum transibit, Cuius ager esse coepit. cum enim damnum futurum cõtineat, ad eũ qui dominus erit, incipiet actio pertinere: quamuis cum alterius dominium esset, opus à vicino factum sit. Aquæ pluuiæ arcendæ actionem sciẽdum est, non in rem, sed personalem esse.

Quid veniat in hanc actionem.

Officium autem iudicis hoc erit, vt si quidem à vicino opus factum sit: eum iubeat restituere, damnumque sarcire, si quid post litem contestatam cõtigit. quod si ante litem contestatam damnum contigit, tantùm opus restituere debebit, damnum non sarciet. Celsus scribit, si quid ipse feci, quo tibi aqua pluuia noceat: mea impensa tollere me cogendum. si quid alius qui ad me non pertinet, sufficere vt patiar te tollere. sed si seruus meus fecerit, aut is cui heres sum, hoc fecit: seruum quidem noxæ dedere debeo. quod autem is cui heres sum, fecit, perinde est, atque si ipse fecissem. æstimationẽ autem iudex faciet ex rei veritate, hoc est eius damni quod apparuerit datum.

VII. PAVLVS libro octauodecimo ad Edictum

IS cum quo aquæ pluuiæ arcendæ agitur, quòd opus fecit, licet cedere loco paratus sit, cogitur accipere iudicium: quoniam & suo nomine conuenitur, vt opus tollat. aliud est in bonæ fidei emptore. hic enim tantùm patientiam præstat. igitur si & fundo cedat, audiendus est. plus enim præstat.

De aqua ducenda, quæ est altera pars tituli.

VIII. VLPIANVS libro quinquagesimo tertio ad Edictum

IN concedendo iure aquæ ducẽdæ non tantùm eorum, in quorum loco aqua oritur: verùm eorum etiam, ad quos eius aquæ vsus pertinet, voluntas exquiritur: id est eorum quibus seruitus aquæ debebatur. nec immeritò: cum enim minuatur ius eorum, cõsequens fuit exquiri, an consentiant. & generaliter siue in corpore, siue in iure loci, vbi aqua oritur, vel in ipsa aqua habeat quis ius: voluntatem eius esse spectandam placet.

VIIII. PAVLVS libro quadragesimonono ad Edictum

IN diem addicto prædio, & emptoris & venditoris voluntas exquirenda est: vt siue remanserit penes emptorem, siue recesserit: certum sit voluntate domini factam aquæ cessionem. adeo autem voluntas exigitur, ne dominus ignorans iniuriam accipiat. nullam enim potest videri iniuriam accipere, qui semel voluit. Non autem solius eius, ad quem ius aquæ pertinebit, volũtas exigitur in aquæ cessione: sed etiam domini locorum, etsi dominus vel

a autem b etiam si c iure stricto. Interpretatio quadam est stricto, quod in glossa Accursii apparet. d excauauerit, e extat f torrens g fecerit. h si tamen i conriuet, k spurcam quid l aruum m irrigare, n complanauerit: o citior. eadem varietas est l. 1 §. 2 supra eo. p venire q fecerit. r prospexerit. s etsi operis t probandum esse, v opus quis sepulchri restituerit, x alienasset y quod post alienationẽ contigerit. Quod alienationem contingit, hoc est, quod cum ipso alienando adhuc contingit. Alteram lectionem non probo. z idcirco quod A dominus B debeat. C colonum D cogendum sit. E nocetur F caueri ei G possit. H restitutionem I agro meo, & tuo et proprio agro tuo: vulgata est Flor. altera falsa: ex qua sequeretur aliud aquæ pluuiæ arcendæ esse, aliud non dandum esse agitium. K puto L damnũ datum futurum M si quod N sarcire. O quis P pertineat. Q fecerit R perinde est, exaliquo, quasi S fecerit. T ex V & eorum X minuetur Y sit Z manserit a exigetur

mus vel ea aqua non possit. quia recidere ius[a] solidum ad eum potest.

X. VLPIANVS [libro quinquagesimotertio ad Edictum]

SI autem plures sint eiusdem loci domini, vnde aqua ducitur: omnium voluntatem esse sequendam non ambigitur. iniquum enim visum est, voluntatem vnius ex modica forte portiuncula domini præiudicium sociis facere. an tamen subsequi voluntas possit, videamus. & placet nihil interesse, verum præcedat voluntas aquæ ductionem[b], an subsequatur. quia & posteriorem[c] voluntatem prætor tueri debet. Si flumen nauigabile sit, non oportere[d] prætorem concedere ductionem[e] ex eo fieri, Labeo ait, quæ[f] flumen minus nauigabile efficiat. idemque est, & si per hoc aliud flumen fiat nauigabile.

XI. PAVLVS [libro quadragesimo nono ad Edictum]

SVpra iter alienum arcus aquæ ducendæ causa non iure fiet. nec is cui iter, actus[g] debetur, pontem qua posse ire agere, iure extruet. at si specus[h], non cuniculum subriuo aget, aqua corrumpetur: quia suffosso eo aqua manabit, & riuus siccatur[i].

Contra quem detur hæc actio.

Cassius ait, siue ex communi fundo, siue communi aqua noceat[k]: vel vnum cum vno agere posse, vel vnum separatim cum singulis, vel separatim singulos cum vno, vel singulos cum singulis. si vnus egerit, & restitutio operis, litisque æstimatio facta sit: ceterorum actionem euanescere. item si cum vno actum sit, & si[l] præstiterit: ceteros liberari. idque quod sociorum nomine datum sit, per arbitrum[m] communi diuidundo reciperari posse: & ex sociis non vtique cum eo agendum, qui opus fecerit[n]: nec minus eum quoque damnum restituere debere, qui auctor operis fuit. Apud Ferocem Proculus ait, si cum vno dominorum actum sit, qui opus non fecerit, debere eum opus restituere sua impensa: quia communi diuidundo actionem habet[o]. sed sibi magis placere, patientiam dumtaxat eum præstare oportere: quia sua culpa actor id patiatur, qui non agit[p] cum eo, à quo opus factum sit. & est iniquum, eum qui non fecit, id restituere oportere, quoniam communi diuidundo agere potest. quid enim fiet, si socius eius soluendo non fuerit? Officium autem iudicis inter duos accepo quale futurum sit, dubitare se Iulianus ait: si fortè vnius[q] fundus fuerit, cui aqua noceat. si verò[r] in quo opus factum, sit plurium, & cum vno eorum agatur: vtrum & eius damni nomine, quod post litem contestatam datum sit, & operis non restituti[s] in solidum condemnatio fieri debeat: quemadmodum cum serui communis nomine noxali iudicio cum vno agitur, condemnatio in solidum fiet[t], quoniam quod præstiterit, potest à socio recipere: an verò is cum quo agitur, pro parte sua & damni dati, & operis non restituti nomine damnandus sit: vt in actione damni infecti fiat[v], cum eius prædij, ea quo damnum metuatur[x], plures domini sint, & cum vno eorum agatur: licet opus, ex quo damnum futurum sit, indiuiduum sit, & ipsæ ædes, solumque earum non potest pro parte dumtaxat damnum dare: nihilo minus eum, cum quo agitur, pro sua parte condemnari. magisque existimat, id seruandum in aquæ pluuiæ arcendæ actione, quod[y] in actione damni infecti: quia vtrubique non de præterito, sed de futuro damno agitur. Quòd si is fundus, cui aqua pluuia nocet, plurium sit: agere quidem vel singulos posse. sed damni, quod post litem contestatam datum sit, non amplius parte sua consecuturum[z]. item si opus restitutum non fuerit, non amplius quàm quod pro parte eorum interfuerit opus restitui, condemnationem fieri oportere. Si ex priuato agro in agrum communem aqua immittatur, Ofilius ait, socium cum eo agere posse. Trebatius existimat, si de eo opere agatur, quod manu factũ sit: omnimodo restituendum id esse ab eo, cum quo agitur. si verò vi fluminis ager[A] delectus sit, aut glarea iniecta, aut fossa limo repleta: tunc patientiam dumtaxat præstandam.

XII. IDEM [libro sextodecimo ad Sabinum]

EMptor nisi simulata venditio est, ceterique successores, vel restituere si velint opus factum, vel patiẽtiam præstare debent. nam actoris moram suam nocere debere manifestum est. in eadem causa est etiam socius eius qui opus fecit[B], si ipse auctor non fuit. idemque in donato fundo, legatoue est.

XIII. GAIVS ad Edictum prætoris vrbani titulo de aquæ pluuiæ arcendæ

SEd venditor aut donator interdicto quod vi aut clam de damno & impensis ab actore factis tenebitur.

XIIII. PAVLVS [libro quadragesimo nono ad Edictum]

ANtæus[C] ait, si is qui opus fecerit, potentiori vendiderit prædium: quatenus desierit dominus esse, agendum cum eo quod vi aut clam. quòd si annus præterierit, de dolo iudicium dandum. Cum agitur aquæ pluuiæ arcendæ, de[D] facto quod nocet quæritur. ideoque[E] si vitio loci pars aliqua soli subsedit[F], quamuis per eam causam aqua pluuia inferiori noceat, nulla[G] competit actio. idem fortasse dicitur, si in agro manu factum aliquid subsederit. In hoc iudicium, sicut in damni infecti, futurum damnum venit: cum reliquis ferè omnibus iudiciis præteritum præstetur. De eo quod ante datum est, quod vi aut clam agendum est. de eo quod post sententiam[H] iudicis futurum est, damni infecti caueri oportet. vel ita opus restituẽdum est, vt nullum periculum damni supersit. De eo opere, quod post litem contestatam factum est, nouo iudicio agendum est.

XV. IDEM [libro sextodecimo ad Sabinum]

SEd interdum opus & quod post litem contestatam factum est, tolletur. si id quod antecessit, tolli sine eo non potest.

XVI. POMPONIVS [libro vicesimo ad Sabinum]

POst venditionem & traditionem quod nocitum sit ei fundo, de quo ante iudicium accepeum sit[I] aquæ pluuiæ arcendæ, nihilo minus eo iudicio venditorem posse consequi: non quia venditori, se T quòd rei damnum datum sit. idque eum emptori restituere debere. sed si antequam noceatur[K], is cum quo actum sit, vendat: statim agendum cum emptore. vel intra annum cum eo qui vendiderit, si iudicij euitandi causa id fecerit.

De aqua ducenda.

XVII. PAVLVS [libro quintodecimo ad Plautium]

SI prius nocturnæ aquæ seruitus mihi cessa[L] fuerit, deinde postea alia cessione diurnæ quoque ductus aquæ concessus mihi fuerit, & per[M] constitutum tempus nocturna dumtaxat aqua vsus fuerim, amitto seruitutem aquæ diurnæ: quia hoc casu plures sunt seruitutes diuersarum causarum[N].

Consuetudo.

†Rectè placuit non alias per lapidem aquam duci posse, nisi hoc in seruitute constituenda comprehensum sit. non enim consuetudinis est, vt qui aquam habeat, per lapidem† statum ducat. illa autem quæ ferè in consuetudine esse solẽt, vt per fistulas aqua ducatur, etiam si nihil sit comprehensum in seruitute constituẽda, fieri possunt. ita tamen, vt nullum damnum domino fundi ex his detur. Via publica intercedente haustus seruitutem constitui posse placuit. & est verum. sed non solùm si via publica interueniat, sed & si flumen publicum. eodem casu, quo interueniente flumine publico,[O] viæ, itineris, actus seruitus imponi potest, id est[P] si non sit impedimento transeunti magnitudo fluminis. †Sic et si oo proximo meo prædio seruitutem vicinus debeat, sed vlteriori: agere potero, ius esse mihi ire agere ad illum fundum superiorem, quamuis seruitutem ipse per fundum meum non habeam. sicut interueniente via publica, vel flumine quod vado transiri potest. Sed loco sacro, vel religioso, vel sancto interueniente, quo fas non sit vti, nulla eorum[Q] seruitus imponi poterit. Sed si fundus medius alterius inter me & te intercedit[R], haustus seruitutem fundo tuo imponere potero, si mihi medius dominus iter ad transeundum cesserit. quemadmodum si ea flumine publico perenni haustu velim vti, cui fluminis ager tuus proximus sit. iter mihi ad flumen cedi potest.

XVIII. IAVOLENVS [libro decimo ex Cassio]

SI in publico opus factum est, †qua aqua pluuia nocetet, agi non potest. interueniente loco publico, agi poterit. causa eius rei hæc est, quòd ea actione non tenetur nisi dominus solus. Sine permissu principis aqua per viam publicam duci non potest.

XVIIII. POMPONIVS [libro quartodecimo ad Quintum Mucium]

LAbeo ait, si patiente vicino opus faciam, ex quo ei aqua pluuia noceat: non teneri me actione aquæ pluuiæ arcendæ.

XX. IDEM [libro trigesimoquarto ad Sabinum]

SEd hoc ita, si non per errorem, aut imperitiam deceptus fuerit. nulla enim voluntas errantis est.

XXI. IDEM [libro trigesimosecundo ad Quintum Mucium]

SI in meo aqua erumpat, quæ ex tuo fundo venas habeat: si eas venas incideris, & ob id desierit ad me aqua peruenire: tu non videris vi[S] fecisse, si nulla seruitus mihi eo nomine debita fuerit. nec interdicto quod vi aut clam teneris.

a in · b ductionem aquæ. · c posteriorem voluntatem · d oportet · e ductionem aquæ · f quia · g actus iure: melior est Flor. · h specum. · i siccabitur. · k noceatur: · l & is · m arbitrum · n fecit: · o habeat. · p agat · q si fortè ius in fundo fuerit. Accurs. de hac varietate disputat. · r siue in quo · s restitui · t solidum fit, · v infecti fit, · x metuitur, · y quàm · z cõsecuturos. · A agger disiectus sit, · B fecerit.

C Atteius · D eo facto · E Vt l. 1. § idem Pomponius, s. supr. de dolo. · F subsederit. · G nulla tamẽ · H sententiam. Vitiosa omnino hæc lectio est. · I acceptum est · K noceat, · L concessa · M & post. Restitue est Flo. quod indicat l. si communem, §. vlt l. quemadm. seru. amit. quam cum hac coniunge. · N causarum factæ. · † statum · O publicæ viæ, · P idem, si · Q earum · R intercedat, · † quo · S vim

Cui, & contra quem detur hæc actio.

XXII. IDEM [libro decimo ex variis lectionibus]

SI vsusfructus fundi legatus fuerit, aquæ pluuiæ arcendæ actio[a] heredi & cum herede[b] est, cuius prædium fuerit. quòd si ea[c] opere incommodum aliquod patitur[d] fructuarius, poterit qualem interdum vel interdicto experiri quod vi aut clam. quòd si ei non competet, quærendum est, an vtilis[e] ei quasi domino actio aquæ pluuiæ arcendæ dari debeat. an verò etiam contendat ius sibi esse vti frui. sed magis est, vtilem aquæ pluuiæ arcendæ ei actionem accommodare[f]. Non aliter restituisse rem videtur is qui opus fecit, quàm si aquam coërceat. sed & si fructuarius opus fecerit, per quod aqua pluuia alicui noceat: erit quidem actio legitima cum domino proprietatis. an verò etiam vtilis in fructuarium actio aquæ pluuiæ arcendæ danda sit, quæsitum est. & magis est vt detur.

a & hæredi
b hærede alius
c ex eo
d patiatur
e *Qua ex summo directóq; iure non competit ideóque directa non dicitur, sed propter vtilitatem aliquã & æquitatẽ datur. Dua. c. Aspet. ca. 11.*
f accõmodari.

Pro opere facto, authoritate publica, non competit hæc actio.

XXIII. PAVLVS [libro sextodecimo ad Sabinum]

QVod principis aut senatus iussu, aut ab his qui primi agros cõstituerunt, opus factum fuerit, in hoc iudicium non venit. Hæc actio etiam in vectigalibus agris locum habet. Aggeres[g] iuxta flumina in priuato facti[h] in arbitrium aquæ pluuiæ arcendæ veniunt, etiam si trans flumen noceant. ita si memoria eorum exstet: & si fieri non debuerunt[i].

g si iuxta flumen
h facti sint
i debuerint.

XXIIII. ALFENVS [libro quarto Digestorum à Paulo epitomatorum]

VIcinus loci superioris pratum ita arabat, vt per sulcos itemque[k] porcas aqua ad inferiorem veniret. quæsitum est, an per arbitrum aquæ pluuiæ arcẽdæ possit cogi, vt in alteram partem araret, ne sulci in eius agrum spectarent. respondit, non posse eum facere, quo minus agrum vicinus quemadmodum vellet araret. Sed si quos sulcos transuersos aquarios faceret, per quos in eius agrũ aqua deflueret, hosce[l] ... operiret, per arbitrum[m] aquæ pluuiæ arcendæ posse[n] cogere. sed & si fossas fecisset, ex quibus aqua pluuia posset nocere: arbitrum[o], si appareat futurum vt aqua pluuia noceret, cogere oportere fossas eum explere: & nisi faceret, condemnare. tametsi antequã adiudicaret, aqua per fossas numquam fluxisset. Lacus cum aut crescerent[p], aut decrescerent[q], numquam neque accessionem neque decessionem in eos[r] vicinis facere licet.

k Interq. porcas. *Quod est inter duos sulcos elata terra, dicitur porca, quod ea seges frumentũ porrigat. Var. ap. an. la. l. 1. de Re rust.*
l siuéque
m arbitrio
n cogi posse.
n arbitrium.
p cresceret,
q decresceret,
r in eo

XXV. IVLIANVS [libro quinto ex Minucio]

IS cuius fundo via debetur, aquæ pluuiæ arcendæ agere potest fundi sui nomine: quoniam deteriore via facta fundo nocetur.

XXVI. SCAEVOLA [libro quarto Responsorum]

SCæuola respõdit, solere eos qui iuri dicundo præsunt, tueri ductus aquæ, quibus auctoritatem vetustas daret, tametsi ius non probaretur.

DE PVBLICANIS ET VECTIGALIBVS ET COMMISSIS

TIT. IIII.

Edictum contra publicanos, & eius interpretatio.

VLPIANVS [libro quinquagesimo quinto ad Edictum]

PRAETOR AIT, QVOD PVBLICANVS, EIVS[s] PVBLICANI NOMINE VI ADEMERIT, QVODVE FAMILIA PVBLICANORVM: SI ID RESTITVTVM NON ERIT, IN DVPLVM: AVT SI POST ANNVM AGETVR, IN SIMPLVM IVDICIVM DABO. ITEM SI DAMNVM INIVRIA, FVRTVMVE FACTVM ESSE DICETVR: IVDICIVM DABO. SI ID[t] AD QVOS EA RES PERTINEBIT, NON EXHIBEBVNTVR[v]: IN DOMINOS SINE NOXAE DEDITIONE IVDICIVM DABO. Hic titulus ad publicanos pertinet. publicani[x] autem sunt, qui publico fruuntur. nam inde nomen habent, siue fisco vectigal pendant, vel[y] tributum consequantur. & omnes qui quod[z] à fisco conducunt, rectè appellantur publicani.

Dixerit aliquis,[A] quid vtique hoc edictum propositum est, quasi non & alibi prætor prouiderit[B] furtis, damnis,[C] vi raptis. sed è re putauit, & specialiter aduersus publicanos[D] edictum proponere. quod quidem edictum in aliqua parte mitius est: quippe cum[E] in duplum datur, cum vi bonorum raptorum in quadruplum sit, & furti manifesti æque in quadruplum. Et restituendi facultas publicano vi abrepetum datur. quod si fecerit, omni onere exuitur, & pœnali actione ex hac parte edicti liberatur. vnde quæritur, si quis velit cum publicano nõ ex hoc edicto, sed ex generali vi bonorum raptorum, damni iniuriæ, vel furti agere, an possit. & placet posse. idque Pomponius quoque scribit. est enim absurdum, meliorem esse publicanorum causam, quàm cæterorum effectam opinari. Familiæ nomen hic non tantùm ad seruos publicanorum referemus: verùm &[F] qui in numero familiarum sunt publicani. siue igitur liberi sint, siue serui alieni, qui publicanis in eo vectigali ministrant, hoc edicto continebuntur. proinde & si seruus publicani rapuit, non tamen in ea familia cõstitutus, quæ publico vectigali ministrat: hoc edictum cessabit. Quod nouissime prætor ait, SI HI[G] NON EXHIBEBVNTVR, IN DOMINOS[H] SINE NOXAE DEDITIONE IVDICIVM DABO: hoc proprium est huius edicti, quòd si non exhibeantur serui, competit iudicium sine noxæ deditione, siue habeant eos in potestate, siue non. siue possint exhibere, siue non possint.

s seu quis publicani al. seu alius publicani
t hi, ad quos
v exhibebuntur:
x *In hanc definitionem Alex. ab Alex. lib. 6. Gen. die. cap. 10.*
y siue etiam
z qui quid
A ad quid
B præuiderit
C & vi
D hoc edictũ
E quippe quod in al. quippe id in
F verùm & ad eos
G id non exhibebitur,
H in dominos

II. GAIVS [libro vicesimo primo ad Edictum Prouinciale]

NEc liceat domino absentem defendere.

III. VLPIANVS[I] [libro quinquagesimo quinto ad Edictum]

CVm si exhibuissent, noxali iudicio conuenirentur. ideirco autem tam dura condicio eorum effecta est, quia debent bonos seruos ad hoc ministerium eligere. Quod ait IN DOMINOS, sic accipiendum est,[K] in socios vectigalis, licet domini non sint. Ante autem actorem dicere oportet, quem, vel quos desideret exhiberi. vt si non exhibeantur, hinc agatur. sed si[L] dicatur, FAMILIAE OMNES, VT POSSIM DINOSCERE QVIS SIT: puto audiendum. Si plures serui id furtum vel damnum admiserint: hoc debet seruari, vt si tantum præstetur, quantum si vnus liber fecisset: absolutio[M] fiat.

I Caius
K & in
L sed & si dicat.
M absolutio

IIII. PAVLVS [libro quinquagesimo secundo ad Edictum]

SI publicanus, qui vi ademit, decesserit: Labeo ait in heredem eius, quo[N] locupletior factus sit, dandam actionem. De rebus, quas in vsus aduehendas sibi mandant præsides, Diuus Hadrianus præsidibus scripsit, vt quotiens quid in vsus suos, eorum qui prouinciis exercitibusue præsunt, aut procuratorum suorum,[O] vsus sui causa mittet quendam empturum: significet libello manu sua subscripto, eumque ad publicanum mittat: vt si quid amplius quàm mandatum est, transferret ad munificum[P] sit. In omnibus vectigalibus ferè consuetudo spectari solet. idque etiam principalibus constitutionibus cauetur.

N qui
O aut vsui
P munificum

V. GAIVS ad Edictum prætoris vrbani titulo de publicanis

HOc edicto efficitur, vt ante acceptum quidem iudicium restituta re actio euanescat. post acceptum verò iudicium nihilo minus pœna duret. sed tamen absoluendus est etiam qui post acceptum iudicium restituere paratus est. Quærenobus autem nobis, verum duplum totum pœna sit, & præterea rei sit persecutio: an in duplo sit & rei persecutio, vt pœna simpli sit: magis placuit, vt res in duplo sit.

VI. MODESTINVS [libro secundo de Pœnis]

SI multi publicani sint, qui illicite quid exegerunt: non multiplicatur dupli actio, sed omnes partes præstabũt. & quod ab alio præstari non potest, ab altero exigetur: sicut[Q] Diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt. nam inter criminis reos & fraudis participes multum esse[R] constituerunt.

Q sicuti
R interesse

VII. PAPIRIVS IVSTVS [libro secundo de Constitutionibus]

IMperatores Antoninus & Verus rescripserunt, in vectigalibus ipsa prædia, non personas conueniri. & ideo possessores etiam præteriti temporis vectigal soluere debere[S], eóque exemplo actionem, si ignorauerint, habituros. Item[T] rescripserunt, pupillo remittere se pœnam commissi, si intra diem trigensimum vectigal intulisset.

S ex empto
T Iidem quoque

VIII. PAPINIANVS [libro tertiodecimo Responsorum]

FRaudati vectigalis crimen ad heredem eius qui fraudem contraxit, commissi ratione transmittitur. Sed si vnus ex pluribus heredibus rẽ munem[V] causa vectigalis subripiat, portiones cæteræ non auferuntur.

V communem

De conductione vectigalium.

VIIII. PAVLVS libro quinto Sententiarum

LOcatio[X] vectigalium[Y], quæ calor[Z] licitãtis vltra modum solitæ conductionis inflauit, ita demum admittenda est, si fideiussores idonei & cautionem ii qui licitatione

X Licitatio
Y *August. l. 3. emend. c. a. 9.*
Z calore

tatione vicerit, offerre paratus sit. Ad conducendum vectigal inuitus nemo compellitur. & ideo impleto tempore conductionis elocanda sunt. Reliquatores vectigalium ad iterandam conductionem antequam superiori conductioni satisfaciant, admittendi non sunt. Debitores fisci, itemque reipublicæ, vectigalia conducere prohibentur: ne ex alia causa eorum debita onerentur. nisi fortè tales fideiussores optulerint, qui debitis eorum satisfacere parati sint. Socii vectigalium si separatim partes administrent, alter ab altero minus idoneo in se portionem transferre iure desiderat.

Iudicium ciuile & criminale.

Quod illicitè publicè, priuatimque exactum est, cum altero tanto passis iniuriam exsoluitur. per vim verò extortum cum pœna tripli restituitur. amplius extra ordinem plectuntur. alterum enim vtilitas priuatorum, alterum vigor publicæ disciplinæ postulat. Earum rerum vectigal, quarum numquam præstitum est, præstari non potest. quòd si præstari consuetum indiligentia publicani omiserat, alius exercere non prohibetur. Res exercitui paratas præstationi vectigalium subiici nõ placuit. Fiscus ab omnium vectigalium præstationibus immunis est. mercatores autem, qui de fundis fiscalibus mercari consueruñt, nullam immunitatem soluendi publici vectigalis vsurpare possunt.

X. HERMOGENIANVS libro quinto Epitomarum.

VEctigalia sine imperatorum præcepto, neque præsidi, neque curatori neque curiæ constituere, nec præcedentia reformare, & his vel addere vel deminuere licet.

Non solutis vectigalium pensionibus, pellere conductores necdum etiam tempore cõductionis completo, vel ab his vsuras ex mora exigere permittitur.

XI. PAVLVS libro quinto sententiarum.

COtem ferro subigendo necessariã hostibus quoque venundari, vt ferrum, & frumentum, & sales, non sine periculo capitis licet. Agri publici, qui in perpetuum locantur, à curatore sine auctoritate principali reuocari non possunt. Dominus nauis si illicitè aliquid in naue vel ipse, vel vectores imposuerint: nauis quoque fisco vindicatur. quòd si absente domino id a magistro, vel gubernatore, aut proreta, nautáue aliquo id factum sit: ipsi quidem capite puniuntur commissis mercibus, nauis autem domino restituitur. Illicitarum mercium persecutio heredem quoque adstringit. Eam rem, quæ commisso vindicata est, dominus emere non prohibetur vel per se, vel per alios quibus hoc mandauerit. Qui maximos fructus ex redemptione vectigalium cõsecuti sunt, si postea tanto locari non possunt: ipsi ea prioribus pensionibus suscipere compelluntur.

Interpretatio edicti.

XII. VLPIANVS libro trigesimo octauo ad Edictum.

QVantæ audaciæ, quantæ temeritatis sint publicanorum factiones, nemo est qui nesciat. idcirco prætor ad compescendam eorum audaciam hoc edictum proposuit. QVOD FAMILIA PVBLICANORVM FVRTVM FECISSE DICETVR, ITEM SI DAMNVM INIVRIA FECERIT: ET ID, AD QVOS EA RES PERTINET, NON EXHIBETVR: IN DOMINVM SINE NOXAE DEDITIONE IVDICIVM DABO. Familiæ autem appellatione hic seruilem familiam contineri sciendum est. sed & si bona fide publicano alienus seruus seruit, æque continebitur. fortasse & mala fide. plerumque enim vagi serui & fugitiui in huiusmodi operis etiam a scientibus habentur. ergo & si homo liber seruiat, hoc edictum locum habet. Publicani autem dicuntur, qui publica vectigalia habent conducta.

XIII. GAIVS libro tertiodecimo ad Edictum Prouinciale.

SEd & hi qui salinas, & cretifodinas, & metalla habent, publicanorum loco sunt. Præterea & si quis vectigal conductum a republica cuiusdã municipii habet, hoc edictum locum habet. Siue autem vẽdidit seruum, vel manumisit, vel etiam fugit seruus: tenebitur seruo nomine qui eam factiosam familiam habuit. quid tamen si seruus decesserit? videndum an publicanus teneatur, quasi facti sui nomine. sed puto, quia facultatem non habet exhibendi, nec dolus eius intercessit, debere eum liberari.

Hanc actionem perpetuam dabimus, & heredi, cæterisque successoribus.

De commissis.

XIIII. VLPIANVS libro octauo Disputationum.

COmmissa vectigalium nomine etiam ad heredem transmittuntur. nam quod commissum est, statim desinit eius esse qui crimen contraxit: dominiumque rei vectigali adquiritur. ea propter commissi persecutio sicut aduersus quemlibet possessorem, sic & aduersus heredem competit.

XV. ALFENVS VARVS libro septimo Digestorum.

CÆsar cum insulæ Cretæ cotorias locaret, legem ita dixerat. NE QVIS PRAETER REDEMPTOREM POST IDVS MARTIAS COTEM EX INSVLA CRETA FODITO, NEVE EXIMITO, NEVE AVELLITO. cuiusdã nauis onusta cotibus ante idus Martias ex portu Cretæ profecta, vento relata in portum erat. deinde iterum post idus Martias profecta erat. consulebatur num cõtra legem post idus Martias ex insula Creta cotes exisse viderentur. respõdit, tametsi portus quoque qui insulæ essent, omnes eius insulæ esse viderentur, tamen eum, qui ante idus Martias profectus ex portu esset, & relatus tempestate in insulam deductus esset: si inde exisset, nõ videri contra legem fecisse præterea quòd iam initio euectæ cotes viderentur, cum & ex portu nauis profecta esset.

XVI. MARCIANVS libro singulari de Delatoribus.

INterdum nec vendendus est is seruus qui in commissum cecidit, sed pro eo æstimatio à domino danda est. Diui enim Seuerus & Antoninus rescripserunt, cum in seruus, qui actum domini gessisse diceretur, in commissum cecidisset: venire non debuisse. sed pro eo viri boni arbitratu æstimationem oportuisse dari. Idem autem eadem epistula rescripserunt, si quis non professus seruus fuerit, & probabitur in commissum cecidisse: & aut vxorem corrupisse domini dicatur, aut aliud quid grauius admisisse: vt cognoscat procurator. & si in his causis esse compertus sit, æstimetur, & ad pœnam domino tradatur. Idem Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, mancipiis commissis res peculiares non esse in eadem causa, nisi hoc quod proprio nomine in causam commissi incidit. Quotiens quis mancipia inuecta professus non fuerit, siue venalia, siue vsualia: pœna commissi est. si tamen nouicia mancipia fuerint, non etiam veterana. sunt autem veterana, quæ anno continuo in vrbe seruierint. nouicia autem mancipia intelleguntur, quæ annum nondum seruierint. Serui qui in fuga sunt in commissum non cadunt, cum sine voluntate domini fines egressi sunt. & ita principalibus constitutionibus cauetur: sicut Diuus quoque Pius sæpissime rescripsit. ne, inquit, in potestate seruorum sit, inuitis vel ignorantibus dominis fugæ se tradendo, potestatẽ dominorum se subtrahere. Licet quis se ignorasse dicat, nihilo minus eum in pœnam vectigalis incidere Diuus Adrianus constituit. Diui quoque Marcus & Commodus rescripserunt non imputari publicano, quòd non instruxit transgredientem. sed illud custodiendum, ne decipiat profiteri volentes. Species pertinentes ad vectigal: cinnamomum, piper longum, piper album, folium pentasphærum, folium barbaricum, costum, costamomum, nardi stachys, cassia turiana, xylocassia, smyrna, amomum, zingiberi, malabathrum, aroma Indicũ, chalbane, laser, [alchelucia,] sarcogalla, onyx Arabicus, cardamomum, xylocinnamomum, opus byssicum, pelles Babylonicæ, pelles Parthicæ, ebur, ferrum Indicum, carpasum, lapis vniuersus, margarita, sardonyx, ceraunium, hyacinthus, smaragdus, adamas, saffirinus, callainus, beryllus, chelyniæ, [hopia] Indica, vel adserta, metaxa, vestis serica vel subserica, vel aruincta, carbasea, nema sericum, spadones, Indici leones, leænæ, pardi, leopardi, pantheræ, purpura, item [marocorum] lana, fucus, capilli Indici. Si propter necessitatem aduersæ tempestatis expositum onus fuerit, non debere hoc commisso vindicari. Diui fratres rescripserunt. Diuus quoque Pius rescripsit, cum quidam intra legitimam ætatem esse diceba, & vsus causa mancipia duxisset, & in sola professione errasset: ignoscendum esse ei. Diui quoque fratres rescripserunt, cum quidam non per fraudem, sed per errorem in causam commissi incidisset: vt duplo vectigali contenti publicani seruos restituant. Magnus Antoninus rescripsit, si colonus, vel serui domini prædii ferrum illicite in prædio fecerint ignorante domino: nulla pœna dominum teneri. Si quis professus apud publicanum fuerit, non tamen vectigal soluerit, hoc concedente publicano, vt solent facere: Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, res in commissum non cadere. cum enim, inquiunt, professiones recitantur, commissum cessat: cum potest satisfieri fisco ex bonis publicanorum vel

et fideiussorum. Pœnæ ab heredibus peti non possunt, si non est quæstio mota viuo eo qui deliquit. & hoc sicut in ceteris pœnis, ita & in vectigalibus est. Si quid autem indebitum per errorem soluentis publicanus accepit: retro eum restituere oportere, Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

DE DONATIONIBVS

TIT. V.

Donatio quid sit.

I. IVLIANVS [libro septimodecimo Digestorum]

DONATIONES complures sunt. Dat aliquis ea mente, vt statim velit accipientis fieri, nec vllo casu ad se reuerti. & propter nullam aliam causam facit, quàm vt liberalitatem & munificentiam exerceat. hæc proprie donatio appellatur. Dat aliquis, vt tunc demum accipientis fiat, cum aliquid secutum fuerit. non propriè donatio appellabitur, sed totum hoc donatio sub condicione est. Item cum quis ea mente dat, vt statim quidem faciat accipientis: si tamen aliquid factum fuerit, aut non fuerit, velit ad se reuerti: non propriè donatio dicitur. sed totum hoc donatio est, quæ sub condicione soluatur, qualis est mortis causa donatio. Igitur cum dicimus inter sponsum & sponsam donationem valere, propria appellatione vtimur, & factum demonstramus, quod ab eo proficiscitur qui liberalitatis [gratia] aliquid dat, vt confestim faciat accipientis, nec vnquam vllo facto ad se reuerti velit. cum verò dicimus, si hac mente donat sponsus sponsæ, vt nuptiis non secutis res auferatur, posse repeti: non contrarium priori dicimus, sed concedimus inter eas personas fieri donationem eam, quæ sub condicione soluatur.

II. IDEM [libro sexagesimo Digestorum]

SI cum filiusfamilias pecuniam donare vellet, patris iussu eam promisit: valet donatio perinde ac si fideiussorem dedisset. Si verò pater donaturus Titio pecuniam, iusserit filium suum eam promittere, poterit dici interesse, debitor filius patri suo fuerit, nec ne. nam si tantundem filius patri debuit, quantum promisit: valere donatio intellegitur perinde ac si quemlibet alium debitorem pater iussisset pecuniam promittere. cum verò ego Titio pecuniam donaturus, te, qui mihi tantundem donare volebas, iussero Titio promittere: inter omnes personas donatio perfecta est. aliud iuris erit, si pecuniam, quam me tibi debere existimabam, iussu tuo spopondero ei cui donare volebas. exceptione enim doli mali tueri me potero. [& [præterea incerti condictione stipulatorem compellam, vt mihi acceptum faciat stipulationem. Item si ei quem creditorem tuum putabas, iussu tuo pecuniam, quam me tibi debere existimabam, promisero: petentem doli mali exceptione summouebo. & amplius incerti agendo cum stipulatore, consequar vt mihi acceptum faciat stipulationem. Si pecuniam mihi Titius dederit absque vlla stipulatione, ea tamen condicione, vt tunc demum mea fieret, cum Seius consul factus esset: siue furente eo siue mortuo Seius consulatum adeptus fuerit, mea fiet. Sed si quis donaturus mihi pecuniam dederit alicui, vt ad me perferret, & ante mortuus erit quàm ad me perferat: non fieri pecuniam domini mei constat. Titio decem donaui ea condicione, vt inde Stichum sibi emeret. quæro, cum homo antequam emeretur mortuus sit: an aliqua actione decem recipiam. respondit, facti magis quàm iuris quæstio est. nam si decem Titio in hoc dedi, vt Stichum emeret, aliter non daturus: mortuo Sticho condictione repetam. si verò aliàs quoque donaturus Titio decem, quia interim Stichum emere proposuerat, dixerim in hoc me dare, vt Stichum emeret: causa magis donationis, quàm condicio dandæ pecuniæ existimari debebit. & mortuo Sticho pecunia apud Titium remanebit.

III. VLPIANVS [libro septuagesimo sexto ad Edictum]

ET generaliter hoc in donationibus definiendum est, multum interesse, causa donandi fuit, an condicio. si causa fuit, cessare repetitionem. si condicio, repetitioni locum fore.

IIII. PAVLVS [libro septimodecimo ad Sabinum]

ETiam per interpositam personam donatio consummari potest.

V. VLPIANVS [libro trigesimosecundo ad Sabinum]

AFfectionis gratia neque honestæ neque inhonestæ donationes sunt prohibitæ. honestæ, erga bene merentes amicos, vel necessarios. inhonestæ, circa meretrices.

VI. IDEM [libro quadragesimo secundo ad Sabinum]

QVi saxum mihi eximere de suo permisit donationis causa, statim cum lapis exemptus est, meus fit. neque prohibendo me euehere, efficit vt meus esse desinat. quia quodammodo traditione meus factus est. planè si mercennarius meus exemit, mihi exemit. sed si is qui à me emerat, siue mercede conduxerat vt pateretur eum sibi iure eximere: si antequàm eximat, me pœnituerit: meus lapis durat. si postea, ipsius factum auocare non possum. quasi traditio enim facta videtur, cum eximitur domini voluntate. quod in saxo est, idem erit etiam si in arbore cæsa, vel dempta acciderit.

De filiofamilias donante.

VII. IDEM [libro quadragesimoquarto ad Sabinum]

FIliusfamilias donare non potest, neque si liberam peculij administrationem habeat. non enim ad hoc ei conceditur libera peculij administratio, vt perdat. quid ergo si iusta ratione motus donet? numquid possit dici locum esse donationi? quod magis probabitur. Item videamus, si quis filiofamilias liberam peculij administrationem concesserit, vt nominatim adiiceret, sic se ei concedere, vt donare quoque possit: an locum habeat donatio. & non dubito donare quoque eum posse. Nonnumquam etiam ex persona poterit hoc colligi. pone enim filium esse senatorem, vel cuius alterius dignitatis. quare non dicas, videri patrem, nisi ei specialiter donandi facultatem ademit, hoc quoque concessisse, dum liberam dat peculij administrationem? Pari autem ratione, qua donare filiusfamilias prohibetur, etiam mortis causa donare prohibebitur. quamuis enim ex patris voluntate mortis quoque causa donare possit, attamen vbi cessat voluntas, inhibebitur hæc quoque donatio. Sed enim meminisse oportebit, si cui donare quoque permissum est, nisi specialiter etiam mortis causa donare fuerit permissum: nõ posse mortis causa donare. hæc omnia locum habebunt in paganis. ceterum qui habent castrense peculium, vel quasi castrense, in ea condicione sunt, vt donare & mortis causa, & non mortis causa possint, cum testamenti factionem habeant.

VIII. PAVLVS [libro quintodecimo ad Sabinum]

QVæ liberti imposita libertatis causa præstãt, ea non donantur. res enim pro his intercessit.

VIIII. POMPONIVS [libro trigesimo tertio ad Sabinum]

IN ædibus alienis habitare gratis, donatio videtur. id enim ipsum capere videtur qui habitat, quòd mercedẽ pro habitatione non soluit. potest enim & citra corporis donationem valere donatio. veluti si donationis causa cum debitore meo paciscar, ne ante certum tempus ab eo petam. Ex rebus donatis fructus perceptus in rationem donationis non computatur. si verò nõ fundum, sed fructus perceptionem tibi donem: fructus percepti venient in computationem donationis. Quod filiusfamilias patris iussu aut voluntate donauit, perinde est, ac si pater ipse donauerit: aut si mea voluntate rem meam tu nomine tuo Titio dones. Donari non potest, nisi quod eius fit, cui donatur.

X. PAVLVS [libro quintodecimo ad Sabinum]

ABsenti, siue mittas qui ferat, siue quod ipse habeat, sibi habere eũ iubeas, donari rectè potest. sed si nescit rem quæ apud se est, sibi esse donatam, vel missam sibi non acceperit: donatæ rei dominus non fit, etiam si per seruum eius cui donabatur, missa fuerit: nisi ea mente seruo eius data fuerit, vt statim eius fiat.

XI. GAIVS [libro tertio de legatis ad Edictum prætoris vrbani]

CVm de modo donationis quæritur, neque partus nomine, neque fructuum, neque pensionum, neque mercedum vlla donatio facta esse videtur.

XII. VLPIANVS [libro tertio Disputationum]

QVi ex donatione se obligauit, ex rescripto Diui Pij in quantum facere potest, conuenitur. sed enim id quod creditoribus debetur, erit detrahendum. hæc verò de quibus ex eadem causa quis obstrictus est, non debebit detrahere.

XIII. IDEM [libro septimo Disputationum]

QVi mihi donatum volebat, seruo communi meo & Titij rẽ tradidit. seruus vel sic accepit, quasi socio adquisiturus: vel sic, quasi mihi & socio. quærebatur quid ageret. & placet, quamuis seruus hac mẽte acceperit, vt socio meo, vel mihi & socio adquirat: mihi tamen adquiri

adquiri. nam etsi procuratori meo hoc animo rem tradiderit, vt mihi adquirat, ille quasi sibi adquisiturus acceperit: nihil agit in sua persona, sed mihi adquirit[a].

XIIII. IULIANUS [libro septimodecimo Digestorum]

QVi alienum fundum donationis causa excolit, nullam retentionem propter impensas faciet: quia domino res ab eo iniectas continuò efficit.

XV. MARCIANUS [libro tertio Institutionum]

POst[b] contractum capitale crimen donationes factæ non valent ex constitutione Diuorum Seueri & Antonini, [nisi[c]] condemnatio secuta sit.

XVI. ULPIANUS [libro secundo Responsorum]

EX hac scriptura, SCIANT HEREDES MEI ME VESTEM UNIVERSAM AC RES CETERAS, QUAECUMQUE IN DIEM MORTIS MEAE MECUM HABUI, ILLI ET ILLI LIBERTIS MEIS VIVUM DONASSE, dominium ad libertos benigna interpretatione pertinere[d].

XVII. IDEM [libro quinquagesimo octauo ad Edictum]

SI in stipulatum iudicatū nouationis causa deductum sit, & stipulatio donationis causa accepto lata: dicendum est, locum liberationem habere.

XVIII. IDEM [libro septuagesimo primo ad Edictum]

ARisto[e] ait, cum mixtum sit negotium cum donatione, obligationem non contrahi eo casu quo donatio est. & ita & Pomponius eum existimare refert. denique refert Aristonem putare, si seruum tibi tradidero ad hoc vt eum post quinquennium manumittas, non posse ante quinquennium agi: quia donatio aliqua inesse videtur. aliter atque, inquit, si ob hoc tibi tradidissem, vt continuò manumittas. hic enim[f] nec donationi locum esse. & ideo esse obligationem. sed & superiore casu quid acti sit, inspiciendum Pomponius ait. potest[g] enim quinquennium non ad hoc esse positum, vt aliquid donetur. Idem Aristo ait, si donationis causa in hoc tradatur seruus, vt post quinquennium manumittatur, sit autem alienus, posse dubitari an vsucapiatur: quia aliquid donationis interuenirет. & hoc genus quæstionis in mortis causa donationibus versari Pomponius ait. & magis putat, vt si ita donetur, vt post quinquennium manumittatur: posse dici vsucapionem sequi.

De euictione.

Labeo ait, si quis mihi rem alienam donauerit, inque eam sumptus magnos fecero[h], & sic[i] euincatur: nullā mihi actionem contra donatorem competere. planè de dolo posse me aduersus eum habere actionem, si dolo fecit.

Pollicitatio.

XVIIII. IDEM [libro septuagesimo sexto ad Edictum]

HOc[k] iure vtimur, vt in rebus publicis, cum de donatione quæritur, illud solum spectetur, vtrum ob causam aliquam iustam reipublicæ promittat quis, vel polliceatur, an non. vt si ob honorem aliquem promittat, teneatur. si minus, non. Labeo scribit[l], extra causam donationum esse talium officiorum mercedes. vt puta si tibi adfuero: si satis pro te dedero: si qualibet in re opera vel gratia mea vsus fueris. Non potest liberalitas nolenti adquiri.

An mandatum finiatur morte mandantis.

3 Si quis dederit pecuniam mutuam Titio, reddendam Seio cui donatum volebat, deinde Titius mortuo donatore Seio dedisse proponatur: erit consequens dicere, pecuniam Seij fieri, siue mortuum sciuit, siue ignorauit is qui dabat: quia pecunia fuit dantis. sed si quidem ignorauit mortuum, erit liberatus, si sic mutuam pecuniam acceperit soluendam Seio. si autem mandauero tibi, vt pecuniam Titio des, cui donare volebam: & tu ignorans me mortuū hoc feceris: habebis aduersus heredes meos mandati actionem. si sciens, non habebis. 4 Si quis seruo pecuniam crediderit, deinde is liber factus eam expromiserit: non erit donatio, sed debiti solutio. idem[m] in pupillo qui sine tutoris auctoritate debuerit, dicēdum est, si postea tutore auctore promittat. 5 Sed & hæ stipulationes, quæ ob causam fiunt, non habent donationem. denique Pegasus putabat, si tibi centum spopondero hac conditione, si iurasses te nomen meum laturum: non esse donationem. quia ob rem facta est,[n] res secuta est.

XX. MARCELLUS [libro vicesimosecundo Digestorum]

SI patronus ex debita parte heres instituatur, & libertus fidei eius commisit, vt quid daret, & hoc[o] stipulanti fideicommissario promiserit: non erit cogendus soluere. ne pars ex legibus verecundiæ patronali debita minuatur. De illo dubitari potest, qui quod per Falcidiam retinere poterat, voluntatem testatoris secutus spopondit se daturum. sed magis est, vt non possit fidei confessioni obuiare. quemadmodum enim si soluisset, fidem testatori suo adimplesse videbatur, & nulla ei repetitio concessa fuerat: ita & stipulatione procedente[p], contra fidem testatoris, quam adgnouit, venienti ei meritò occurretur.

De delegatione.

XXI. CELSUS [libro vicesimo octauo Digestorum]

VT mihi donares, creditori meo delegante me promisisti. factum valet. ille enim suum recepit. sed si debitorem meum tibi donationis immodicæ causa promittere iussi, an summoueris donationis exceptione, necne, tractabitur. & meus quidem debitor exceptione te agentem repellere non potest. quia perinde sum, quasi exactam à debitore meo summam tibi donauerim, & tu illam ei credideris. sed ego, si quidem pecuniæ à debitore meo nondum solutæ sint, habeo aduersus debitorem meum rescissoriam in id quod supra legis modum tibi promisit: ita vt in reliquum tantummodo tibi maneat obligatus. sin autem pecunias à debitore meo exegisti, in hoc quod modum legis excedit, habeo contra te condictionem.

Vsura ex mora non debentur.

XXII. MODESTINUS [libro octauo Differentiarum]

EVm qui donationis causa pecuniam vel quid aliud promisit, de mora solutionis pecuniæ vsuras[q] non debere, summæ æquitatis est. maximè cum in bonæ fidei contractibus donationis species non deputetur.

XXIII. IDEM [libro quintodecimo Responsorum]

MOdestinus respondit, creditorem futuri temporis vsuras & remittere & minuere pacto posse. nec in ea donatione ex summa quantitatis aliquid vitij incurrere. r Modestinus respondit, mente captum donare non posse.

XXIIII. IAVOLENUS [libro quartodecimo ex Cassio]

FIdeiussori eius, qui donationis causa pecuniam supra modum legis promisit, exceptio dari debet etiam inuito reo. ne si fortè reus soluendo non fuerit, pecuniam fideiussor amittat.

XXV. IDEM [libro sexto Epistularum]

SI tibi dederim rem, vt Titio meo nomine donares[s], & tu tuo nomine eam ei dederis: an factam eius putes? respondit, si rem tibi dederim, vt Titio meo nomine donares, eamque tu tuo nomine ei dederis: quantum ad iuris subtilitatem, accipientis facta non est: & tu furti obligeris. sed benignius est, si agam contra eum qui rem accepit, exceptione doli mali me summoueri.

XXVI. POMPONIUS [libro quarto ad Quintum Mucium]

NVda ratio non facit[t] aliquem debitorem. vt puta quod donare libero homini volumus, licet referamus in rationes nostras, debere nos: tamen nulla donatio intellegitur.

De remuneratione.

XXVII. PAPINIANUS [libro vicesimonono Quæstionum]

AQuilius[u] Regulus[v] iuuenis ad Nicostratum rhetorem[x] ita scripsit. QUONIAM ET CUM PATRE MEO SEMPER FUISTI, ET ME ELOQUENTIA ET DILIGENTIA TUA MELIOREM REDDIDISTI: DONO, ET PERMITTO TIBI HABITARE IN ILLO CENACULO, EOQUE UTI. defuncto Regulo controuersiam habitationis patiebatur Nicostratus. & cum de ea re mecum contulisset, dixi posse defendi non meram donationem esse: verùm officium magistri quadam mercede remuneratum Regulum. ideoque non videri donationem sequentis temporis irritam esse. quòd si expulsus Nicostratus veniat ad iudicem, ad exemplum interdicti quod fructuario proponitur, defendendus erit quasi loco possessoris constitutus, qui vsum cenaculi accepit.

XXVIII. IDEM [libro tertio Responsorum]

HEreditatem pater sibi relictam filiæ sui iuris effectæ donauit. creditoribus hereditariis filia satisfacere debet. vel si hoc minimè faciat, & creditores contra patrem veniant: cogendam[y] eam per actionem præscriptis verbis patrem aduersus eos defendere.

XXVIIII. IDEM [libro †duodecimo Responsorum]

DOnari videtur, quod nullo iure cogente conceditur.

Confessio in iure facta.

Quidam in iure interrogatus, nihil sibi debere tutoris heredes respondit. eum actionem iure amisisse respondi. licet enim non transactionem, sed donationis hæc verba esse quis accipiat: attamen eum qui in iure confessus[z] est, suam confessionem infirmare non posse.

a Ex aqua & bono: nam quod dicitur l. per seruum ff. de acq. rer. dom. nihil agi, de summo iure est intellegendum.
b Contraria est l. ad ff. vlt. hoc titulo.
c si condemnatio
d pertinere dixi.
e Ex tit. de praescr. verb.
f etenim
g posse
h fecerim.
i sic & mihi euincatur:
k De conuenienda liberalitate in Remp. & quibus de causis, vid. Cicer. lib. 2. Offic.
l ait.
m idem & in
n & res
o hic
p procedenti
q præstare nō debere,
s dare.
t efficit
u Atilius
v Ex hoc responso notant donationē magistratui remuneratione causa factā valere: quod tamē à Iustiniano generaliter prohibetur l. 1. C. de contr. stip. et orrenda non probatur talis assertio: vbi non de praetore, vt olim legebatur, sed de Rhetore, qui sub Carcalla Romæ floruit, agitur. Alcia. 2. Parerg. 40.
x preceptoris & ita legisse videntur auctores Basilicon.
y cogēda erit
† decimo
z cōfessus sit

De eo qui bona viuentis donat.

Donationem quidem partis bonorum proximæ cognatæ viuentis nullam fuisse constabat. verum ei qui donauit, ac postea iure prætorio successit, quoniam aduersus bonos mores & ius gentium festinasset, actiones hereditarias in totum denegandas respondit.

XXX. MARCIANVS libro singulari de Delatoribus

NAm[a] ei vt indigno aufertur hereditas.

De concubina.

XXXI. PAPINIANVS libro duodecimo Responsorum

DOnationes in concubinam collatas non posse reuocari conuenit. nec si matrimonium inter eosdé postea fuerit contractú, ad irritum reccidere[b], quod ante iure valuit. an autem maritalis honor & affectio pridem præcesserit, personis comparatis, vitæ coniunctione considerata, perpendendum esse respondi. neque enim tabulas facere matrimonium. Species extra dotem à matre filiæ nomine viro traditas, filiæ quæ præsens fuit donatas, & ab ea viro traditas videri respondi. nec matrem offensam repetitionem[c] habere, vel eas[d] rectè vindicare, [e]quòd vir cauisset extra dotem vsibus puellæ sibi traditas. cum ea significatione nó modus donationis declaretur, nec ab vsu proprietas separetur: sed peculium à dote puellæ distingueretur. iudicem tamen æstimaturum, si mater iure contra filiam offensa[f] eas reuocare velit. & verecundiæ maternæ congruam, bonique viri arbitrio competenté ferre sententiam. Pater qui filiæ, quam habuit in potestate, mancipia donauit, & peculium emancipatæ non ademit, ex post facto donationem videbatur perfecisse. Eiusmodi lege deposita in[g] æde sacra, vt eam[h] ipse solus qui deposuit tolleret, aut post mortem domini Aelius Speratus, non videri celebratam donationem respondi. Ratæ[i] donationes[k] esse non possunt post crimen perduellionis contractum: cum heredem quoque teneat, etsi nondum postulatus[l] vita decesserit.

De precario.

XXXII. SCAEVOLA libro quinto Responsorum

LVcius Titius epistulam talem misit. ILLE TITII SALVTEM. HOSPITIO ILLO QVAMDIV VOLVERIS VTARIS, [m]SVPERIORIBVS DIAETIS OMNIBVS GRATVITO, IDQVE TE EX VOLVNTATE MEA FACERE HAC EPISTVLA NOTVM TIBI FACIO. quæro an heredes eius habitationem[n] prohibere possunt. respondit, secundum ea quæ proponerentur, heredes eius posse mutare voluntatem.

XXXIII. HERMOGENIANVS libro sexto Iuris epitomarum

QVi id quod ex causa donationis stipulanti spoponderas, solui constituit, actione constitutæ pecuniæ non in solidum, sed in quantum facere potest, conuenitur. causam enim & originem constitutæ pecuniæ, non iudicij potestatem præualere placuit. sed & cõdemnatus ex causa donationis, in actione iudicati non frustra desiderat, in quantum facere potest, conueniri. Ea lege donationis causa pecunia Titio numerata, vt statim donatori mutuo detur, non impeditur dominij translatio. ac propterea iisdem nummis donatori creditis, noui dominium in his quæritur. Mutus, & surdus donare non prohibentur. Si cum Primus tibi donare vellet, & tu donandi Secundo voluntatem haberes, Primus Secundo ea voluntate tua stipulanti promiserit: perficitur donatio, & quia nihil Primus Secundo, à quo conuenitur, donauit: & quidem in solidum, non in id quod facere potest, condemnatur. idque custoditur, & si delegante eo qui donationem erat accepturus, creditori eius donator promiserit. & hoc [o]enim casu creditor suum negotium gerit.

XXXIIII. PAVLVS libro quinto Sententiarum

SI pater emancipati filij nomine donationis animo pecuniam fœnerauit, eamque filius stipulatus: & ipso iure perfectam donationem, ambigi non potest.

Remuneratio.

Si quis[p] aliquẽ à latrunculis vel hostibus eripuit, & aliquid pro eo ab ipso accipiat: hæc donatio irreuocabilis est. [q]non merces eximij laboris appellanda est: quòd contemplatione salutis certo modo æstimari non placuit.

XXXV. SCAEVOLA libro trigesimoprimo Digestorum

AD eum quem manumiserat, epistulam misit in hæc verba, TITIVS STICHO LIBERTO SVO SALVTEM. CVM TE MANVMISERIM, PECVLIVM QVOQVE TVVM OMNE, QVIDQVID HABES TAM IN NOMINIBVS QVAM IN REBVS MOVENTIBVS SIVE IN NVMERATO, ME TIBI CONCEDERE, HAC EPISTVLA MANV MEA SCRIPTA NOTVM TIBI FACIO. eundem libertum testamento ex besse scripsit heredem, Sempronium ex triente, nec peculium Sticho legauit, nec actiones præstari iussit. quæsitum est, vtrum in assem[r] Sticho actio detur eorundem nominum quæ in peculio habuit: an vtrisque heredibus pro portionibus hereditariis. respondit, secundum ea quæ proponerentur, vtrisque heredibus pro hereditariis portionibus competere.

Quomodo perficiatur donatio.

Lucius Titius fundum Mæuiæ[s] donauit, & ante traditionem eundem fundum post dies paucos Seio pignori obligauit, & intra dies triginta Mæuiam[t] in vacuam possessionem eiusdem fundi induxit. quæro, an donatio perfecta sit. respondit, secundum ea quæ proponerentur, perfectam[v]. verum creditorem firmam pignoris obligationem habere. Auia sub nomine Labeonis nepotis sui mutuam pecuniam dedit, & vsuras semper cepit.[x] & instrumenta debitorum à Labeone recepit, quæ in hereditate eius inuenta sunt. quæro an donatio perfecta esse videatur. respondit, cum debitor Labeoni obligatus est, perfectam donationem esse.

DE MORTIS CAVSA DONATIONIBVS ET CAPIONIBVS

TIT. VI.

Quid sit mortis causa donare.

MARCIANVS libro nono Institutionum

MOrtis causa donatio est, cum quis habere se vult[y], quàm eum cui donat. magisque[z] eum cui donat, quàm heredem suum. sic & apud Homerum Telemachus donat Piræo.

II. VLPIANVS libro trigesimo secundo ad Sabinum

IVlianus libro septimodecimo digestorum tres esse species mortis causa donationum ait. vnam, cum quis nullo præsentis periculi metu conterritus, sed sola cogitatione mortalitatis donat. aliam esse speciem mortis causa donationum ait, cum quis imminente periculo commotus ita donat, vt statim fiat accipientis. tertium genus esse donationis ait, si quis periculo motus non sic det, vt statim faciat accipientis: sed tunc demum, cum mors fuerit insecuta.

III. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

MOrtis causa donare licet, non tantùm infirmæ valetudinis causa: sed periculi etiam propinquæ mortis, vel ab hoste, vel à prædonibus, vel ab hominis potentis crudelitate, aut odio: aut nauigationis ineundæ.

IIII. GAIVS libro primo Rerum cottidianarum siue aureorum

AVt per insidiosa loca iturus[A].

V. VLPIANVS libro secundo Institutionum

AVt ætate fessus[B].

VI. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

HÆc enim omnia instans periculum demonstrant.

VII. VLPIANVS libro trigensimosecundo ad Sabinum

SI aliquis mortis causa donauerit, & pœna fuerit capitis affectus: remouetur donatio vt imperfecta. quãuis ceteræ donationes sine suspicione pœnæ factæ valeant[C].

Quid sit mortis causa capere.

VIII. IDEM libro septimo ad Sabinum

QVi[D] pretio accepto hereditatem prætermisit, siue ad substitutum peruentura sit hereditas, siue ab eo ab intestato successurus[E], mortis causa capere videtur. nam quidquid propter alicuius[F] mortem obuenit, mortis causa capitur. quam sententiam & Iulianus probat: & hoc iure vtimur. Nam & quod à statulibero condicionis implendæ causa capitur, vel a legatario, mortis causa accipitur: & quod pater dedit propter mortem filij vel cognati, mortis causa capi Iulianus scripsit. Denique & sic posse donari ait, vt si conualuerit, recipiatur.

VIIII. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

OMnibus mortis causa capere permittitur, qui scilicet[G] & legata[H] accipere possunt.

Substitutio mortis causa capienti facta.

X. VLPIANVS libro vigensimoquarto ad Sabinum

EI cui mortis causa donatum est, posse substitui constat in hunc modum: vt promittat alicui, si ipse capere non possit, vel sub alia condicione.

XI. IDEM libro trigensimotertio ad Sabinum

MOrtis causa filij sui pater recte donare poterit, etiã constante matrimonio filij.

XII. IDEM libro quadragensimoquarto ad Sabinum

SI mulier veneris nomine per calumniam, vt in possessionem[I] mitti desideret, pecuniam accepit, fortè dum

dum substituto patrocinatur, vt institutum aliqua ratione excludat: mortis causa eam capere Iulianus sæpius scribit.

Quæstio voluntatis.

XIII. IVLIANVS [libro septimodecimo Digestorum]

SI alienam rem mortis causa donauero, eaque vsucapta fuerit: verus dominus eam condicere non potest. sed ego si conualuero. Marcellus notat: in mortis causa donationibus etiam facti quæstiones sunt. nam & sic potest donari, vt omnimodo ex ea valetudine donatore mortuo res non reddatur: & vt reddatur, etiam si prior ex eadem valetudine donator decesserit: si iam[a] mutata voluntate restitui sibi voluerit. sed & sic donari potest, vt non aliter reddatur, quàm si prior ille qui acceperit decesserit. Sic quoque potest donari mortis causa, vt nullo casu sit eius repetitio. id est[b] nec si conualuerit quidem donator[c].

a si tamen
b & ideo ne
c donator, reuocabitur.

XIIII. IVLIANVS libro octauodecimo Digestorum

SI mortis causa donatus fundus est, & in eum impensæ necessariæ atque vtiles factæ sint: fundum vindicantes doli mali exceptione summouentur, nisi pretium earum restituant.

Donatio hæc similis legato.

XV. IDEM [libro vicesimo septimo Digestorum]

MArcellus notat: cum testamento relinquendi cui velint, adepti sint filiifamilias[d] milites liberam facultatem: credi potest ea etiam remissa[e], quæ donationes[f] mortis causa fieri prohibent[g]. Paulus notat[h]: hoc & constitutum est, & ad exemplum legatorum mortis causa donationes reuocatæ sunt.

d filiifamiliarum
e permissa,
f quæ in donationibus
g debent.
h *Marcellū, vt quo hoc tāquam nouum dixisset: ex eo ostendens hoc non esse nouum, quòd de eo constitutum facta sit.*

XVI. IVLIANVS [libro vicesimo nono Digestorum]

MOrtis causa donatio, etiam dum pendet an conualescere possit donator, reuocari potest.

XVII. IDEM [libro quadragesimo septimo Digestorum]

ETsi debitor consilium creditorum fraudandorum non habuisset, auelli[i] res mortis causa ab eo donata debet. nam[k] cum legata ex testamento eius qui soluendo non fuit, omnimodo inutilia fiunt, possunt videri etiam donationes mortis causa factæ[l] rescindi debere: quia legatorum instar optinent.

i auelli tamē
k nam &
l factas

XVIII. IDEM [libro sexagesimo Digestorum]

MOrtis causa capimus non tunc solùm, cum quis suæ mortis causa nobis donat: sed & si propter alterius mortem id faciat. veluti si quis filio vel fratre suo moriente, donet Mæuio ea condicione, vt si conualuerit alteruter eorum, reddatur sibi res: si decesserit, maneat apud Mæuium. Si donaturus mihi mortis causa debitorem tuum creditori meo delegaueris, omnimodo capere videbor[m] tantam pecuniam,[n] quanta à creditore meo liberatus fuero. quòd si ab eodem ego stipulatus fuero, catenus capere existimandus ero, quatenus debitor soluendo fuerit. nam etsi conualuisset creditor, idemque donator: condictione, aut in factum actione debitoris obligationem dumtaxat reciperet. Titia chirographa debitorum suorum Septicij & Mæuij donatura illis Ageriæ[o] dedit: & rogauit eam, vt ea si decessisset, illis daret: si conualuisset, sibi redderet. morte secuta, Mæuia Titiæ filia heres extitit. Ageria autem, vt rogata erat, chirographa Septicio & Mæuio suprascriptis dedit. quæritur, si Mæuia heres summam quæ debebatur, ex chirographis suprascriptis petat, vel ipsa chirographa: an exceptione excludi possit. respondit Mæuiam vel pacti[p] conuenti vel doli mali exceptione summoueri posse. Qui hominem noxæ nomine, vel aliàs obligatum mortis causa acceperit: tantum cepisse intellegendus est, quanti is homo venire potuisset. idem in fundo qui obligatus est obseruari poterit, vt pretium excutiatur.

m videor
n in quantā
o Ageriæ
p *Redditio enim chirographorū indncit pactū remissorium, l. 3 de liber. leg. vbi eadē fere verba Iuliani referuntur, sed ex lib. 40. Digestorum: vnde mendum est in numeris.*

XVIIII. IDEM [libro octogesimo Digestorum]

SI filiofamilias res mortis causa data[q] fuerit, & conualuisset donator: actionem de peculio cum patre habet. at si paterfamilias, cum mortis causa donationem accepisset, in adoptionem se dederit: res ipsa à donatore repetitur. nec huic similis est is qui rem, quam mortis causa acceperat, alij porrò dederit: nam donator huic non rem, sed pretium eius condiceret[r].

q donata
r condicet.

XX. IDEM [libro primo ad Vrseium Ferocem]

EI qui non amplius parte capere poterat, legatus est fundus, si decem dedisset heredi. non totam summam is dare debet, vt partem fundi haberet. sed partem dumtaxat pro rata qua legatum consequitur.

XXI. IDEM [libro secundo ad Vrseium Ferocem]

EVm qui vt adiret hereditatem, pecuniam accepisset, plerique, in quibus Priscus quoque, responderunt mortis causa eum capere.

XXII. AFRICANVS [libro primo Quæstionum]

IN mortis causa donationibus non tempus donationis, sed mortis intuendum est, an quis capere possit.

XXIII. IDEM [libro secundo Quæstionum]

SI[s] filiofamilias mortis causa donatum sit, & viuo donatore moriatur filius, [t]pater viuit: quæsitum est quid iuris sit. respondit morte filij condictionem competere: si modò ipse potius filio, quàm patri donaturus dederit. alioquin si quasi ministerio eius pater vsus sit, ipsius patris mortem spectandam esse. idque iuris fore, & si de persona serui quæratur.

s *Coniunge l. si filiofamilias. de cond. & demon.*
t & patre

XXIIII. IDEM [libro nono Quæstionum]

QVod debitori acceptum factum esset mortis causa, si conualuerit donator, etiam tempore liberato ei potest[v] condici. namque acceptilatione interueniente abitum ab iure pristinæ obligationis, eamque in huius[x] condictionis[y] transfusam.

v posse
x huiusmodi
y conditionē

XXV. MARCIANVS [libro nono Institutionum]

TAm is qui testamentum facit, quàm qui non facit, mortis causa donare potest[z]. Filiusfamilias, qui non potest facere testamentum nec voluntate patris, tamen mortis causa donare patre permittente potest.

z *Multum autem interest, vtrū donarit mortis causa. Nam si testamentum factum est, legati similis est mortis causa donatio: si vero non est testamentum, non est similis legato.*

XXVI. IDEM [libro secundo Regularum]

SI[A] quinuicem[B] sibi mortis causa donauerunt, pariter decesserunt[C], neutrius heres repetet quia neuter alteri superuixit. idem iuris est, si pariter maritus & vxor sibi donauerunt[D].

A Si ij qui
B *Coniūge l. penul. ad Trebell.*
C decesserint.
D donauerint.

XXVII. IDEM [libro quinto Regularum]

VBi ita donatur mortis causa, vt nullo casu reuocetur, causa donandi magis est, quàm mortis causa donatio. & ideo perinde haberi debet, atque alia quæuis inter viuos donatio. ideoque inter viros & vxores non valet. &[E] ideo nec Falcidia locum habet quasi in mortis causa donatione.

E & in ea

XXVIII. MARCELLVS [libro singulari Responsorum]

AVunculo suo debitori mortis causa donaturus quæ debebat, ita scripsit. tabulæ vel chirographum tot, vbicumque sunt, inanes esse, neque eum soluere debere. quæro an heredes, si pecuniam ab auunculo defuncti petant, exceptione doli mali tueri se possint. Marcellus respondit posse. vtrorum enim contra voluntatem defuncti heres[F] petit ab eo.

F hæredes potere

Qua actione reuocetur, quod mortis causa donatum est.

XXVIIII. VLPIANVS [libro septimodecimo ad Edictum]

SI mortis causa res donata est, & conualuit qui donauit: videndum, an habeat in rem actionem. & si quidem quis sic donauit, vt si mors contigisset, tunc haberet cui donatum est: sine dubio donator poterit rem vindicare. mortuo eo, tunc is cui donatum est. si verò sic, vt iam nunc haberet, redderet[G] si conualuisset, vel de prœlio vel peregre redisset: potest defendi in rem competere donatori[H], si quid horum contigisset. interim autem ei cui donatum est. sed & si morte præuentus sit is cui donatum est, adhuc quis dabit[I] in rem donatori[K].

G redderet autem
H donatori actionem
I quis dubitabit
K donatori competere
L in rem

XXX. IDEM [libro vicesimo primo ad Edictum]

QVi mortis causa donauit, ipse ex pœnitentia condictionem, vel vtilem actionem[L] habet.

Quid sit mortis causa capere.

XXXI. GAIVS libro [octauo ad Edictum Prouinciale]

MOrtis causa capitur, cum propter mortem alicuius capiendi occasio obuenit: exceptis his capiendi figuris quæ proprio nomine appellantur. certè enim & qui hereditario, aut legati, aut fideicommissi iure capit, ex morte alterius nanciscitur capiendi occasionem. sed quia proprio nomine hæ species capiendi appellantur, ideo ab hac definitione separantur. Iuliano placet, licet soluendo non sit debitor, cui acceptum[M] latum sit, videri ei mortis causa donatum. Sine donatione autem capitur veluti pecunia, quam statuliber, aut legatarius alicui[N] condicionis implendæ gratia numerat. siue extraneus sit qui accepit, siue heres. [O]eodem numero est pecunia, quam quis in hoc accipit, vt vel adeat hereditatem, vel non adeat. quique in hoc accipit pecuniam, vt legatum omittat. sed & dos, quam quis in mortem mulieris à marito stipulatur, capitur sanè mortis causa. cuius generis dotes recepticiæ[P] vocantur. rursus id quod mortis causa donatur, aut in periculum[Q] mortis datur, aut cogitationem[R] mortalitatis, quòd nos quandoque morituros intellegimus. Si iusseris mortis causa debitorem tuum mihi, aut creditori meo expromittere decem: quid iuris esset quæritur, si iste debitor soluendo non sit. & ait Iulianus, si ego stipulatus fuerim: tantam pecuniam videri me cepisse, in quantum[S] debitor

M accepto latum
N alicuius
O in eodem
P *Obserua quid sit dos recepticia.*
Q in periculo
R cogitatione
S quantam

soluendo fuisset. nam etsi conualuisset, inquit, donator, obligationem dumtaxat debitoris recipere deberet. si verò creditor meus stipulatus fueris, tantam videri me pecuniam accepisse, in quantum à creditore meo liberatus essem. Per accepti quoque lationem egens[a] debitor liberatus, totam eam pecuniam, quia liberatus est, cepisse videtur.

XXXII. VLPIANVS [libro septuagesimosexto ad Edictum]

NOn videtur perfecta donatio mortis causa facta, antequam mors insequatur.

XXXIII. PAVLVS [libro quarto ad Plautium]

QVi alienam rem mortis causa traditam vsucepit, non ab eo videretur[b] cepisse, cuius res fuisset: sed ab eo qui occasionem vsucapionis præstitisset.

XXXIIII. MARCELLVS [libro vicesimo octauo Digestorum]

MOrtis causa donatio etiam [sic] constitui potest, vt quid stipuletur in annos singulos quoad[c] viueret. scilicet vt post mortem promissoris incipiat exactio.

Ei potest causa mortis donari, cui potest legari.

XXXV. PAVLVS [libro sexto ad legem Iuliam & Papiam]

SEnatus censuit, placere mortis causa donationes factas in eos quos lex prohibet capere[d], in eadem causa haberi [in] qua[e] essent quæ testamento his legata essent, quibus capere per legem non liceret. ex hoc senatusconsulto multæ variæque quæstiones agitantur, de quibus pauca referamus.

Mortis causa donatio quid sit.

Donatio[f] dicta est à dono, quasi dono[g] datum, rapta[h] à Græco[i]. nam hi dicūt, ΔΩΡΟΝ[k] ΚΑΙ ΔΩΡΕΙΣΘΑΙ. sed mortis causa donatio longe differt ab illa vera & absoluta donatione, quæ ita proficiscitur, vt nullo casu reuocetur. & ibi qui donat, illum potius quàm se habere mauult. at is qui mortis causa donat, se cogitat: atque[l] amore vitæ recepisse potius quàm dedisse mauult. & hoc est, quare vulgo dicatur, se potius habere vult, quàm eum cui donat. illum deinde potius quam heredem suum. ergo qui mortis causa donat, qua parte se cogitat, negotium gerit. scilicet vt cum conualuerit, reddatur sibi. nec dubitauerunt Cassiani, quin condictione repeti possit, quasi re non secuta, propter hanc rationem, quòd ea quæ dantur, aut ita dantur vt aliquid facias, aut vt ego aliquid faciam, aut vt Lucius Titius, aut vt aliquid optingat. & in istis condictio sequitur. 2 Mortis causa donatio fit multis modis. aliàs extra suspicionem vllius periculi à sano, & in bona valetudine posito, [&] cui ex humana sorte mortis cogitatio est: alias ex metu mortis aut ex præsenti periculo aut [ex] futuro, siquidem terra marique,[m] tam in pace quàm in bello, & tam domi quàm militiæ, multis generibus mortis periculum metui potest. Nam & sic potest donari, vt omnimodo ex ea valetudine donatore mortuo, res non reddatur[n]. & vt reddatur etiam si prior ea eadem[o] valetudine decesserit. si tamen mutata voluntate restitui sibi voluerit. Et sic donari potest, vt non aliter reddatur, quàm si prior ille qui accepit decesserit. sic quoque potest donari mortis causa, vt nullo casu sit[p] repetitio. [id est] ne si conualuerit quidem donator. 3 Si quis societatem per donationem mortis causa inierit, dicendum est, nullam societatem esse. 4 Si duobus debitoribus mortis causa donaturus creditor, vni acceptum tulit, & conualuerit: eligere potest, vtri eorum condicat[q]. 5 Sed[r] qui mortis causa in annos singulos pecuniam stipulatus est, non est similis ei cui in annos singulos legatum est. nam licet multa essent legata, stipulatio tamen vna est. & condicio eius cui ea promissum est, semel intuenda est.

XXXVI. VLPIANVS [libro octauo ad legem Iuliam & Papiam]

QVod condicionis implendæ causa datur, licet non ea bonis mortui proficiscitur: capere tamen supra modum non poterit is cui certum modum ad capiendum lex concessit. certè quod à statulibero condicionis implendæ causa datur, indubitate[s] modo legati[t] concesso imputatur: sic tamen, si mortis tempore in peculio id habuit. ceterum si post mortem, vel etiam si alius pro eo dedit, quia non fuit ex his bonis quæ mortis tempore testator habuit, in eadem erunt causa, in qua sunt quæ à legatarius dantur.

Hæc donatio similis est legato.

XXXVII. IDEM [libro quintodecimo ad legem Iuliam & Papiam]

ILlud generaliter meminisse oportebit, donationes mortis causa factas legatis comparatas. quodcumque igitur in legatis iuris est, id in mortis causa donationibus erit accipiendum. [s] Iulianus ait, si quis seruum mortis causa sibi donatum vendiderit, & hoc viuo donatore fecerit: pretij condictionem donator habebit, si conualuisset, & hoc donator elegerit. alioquin & ipsum seruum restituere compellitur[v].

Differentia donationis huius, & mortis causa capionis.

XXXVIII. MARCELLVS [libro primo ad legem Iuliam & Papiam]

INter mortis causa donationem, & omnia[x] quæ mortis causa quis ceperit[y], est earum rerum differentia: nam mortis causa donatur, quod præsens præsenti dat. à[z] mortis causa capi intellegitur & quod non cadit in speciem donationis. etenim cum testamento quis suo Pamphilum seruum suum liberum esse iussit, si mihi decem dederit: nihil mihi donasse videbitur. & tamen si accepero à seruo decem: mortis causa accepisse me conuenit. idem[A] accidit, quòd[B] quis sit heres institutus, si mihi decem dederit. nam accipiendo ab eo qui heres[C] institutus est, condicionis explendæ eius causa, mortis causa capio.

XXXVIIII. PAVLVS [libro septimodecimo ad Plautium]

SI is cui mortis causa seruus donatus est, eum manumisit: tenetur condictione in pretium serui. quoniam scit[D] posse sibi condici si conualuerit donator.

XL. PAPINIANVS [libro vicesimonono Quæstionum]

SI mortis causa inter virum & vxorem donatio facta sit, morte secuta reducitur ad id tempus donatio, quo interposita fuisset[E].

XLI. IDEM [libro secundo Responsorum]

QVod statuliber vni ex heredibus de peculio dedit, ei qui accepit, in Falcidiæ rationem venit, & in hereditatis petitione[F]. item ex Trebelliano restituitur. ex peculio autem videtur dari, quod statuliber donatum accepit, & dedit. & quod ab alio nomine ipsius eo præsente datur, prope[G] est vt ab ipso datum intellegatur.

XLII. IDEM [libro tertiodecimo Responsorum]

SEia cum bona sua, traditionibus factis, Titio cognato donationis causa cessisset, vsumfructum sibi recepit, & conuenit vt si Titius ante ipsam [vita] decessisset, proprietas ad eam rediret. si postea superstitibus liberis Titij mortua fuisset, tunc ad eos bona pertinerent. Igitur si res singulas heredes Lucij Titij vindicent, doli non inutiliter opponetur exceptio. bonæ fidei autem iudicio constituto, quærebatur an mulier promittere debeat, se bona, cum moreretur, filiis Titij restituturam. incurrebat hæsitatio non extorquēdæ donationis, quæ nondum in personam filiorum initium acceperat. sed numquid interposita cautione prior donatio, quæ dominio translato pridem perfecta est, propter legem in exordio datam retinetur[H], non secunda promittitur? verum ergo certæ condicionis donatio fuit, an quæ mortis consilium [ac] titulum [haberet]? sed denegari non potest mortis causa factam videri. sequitur, vt soluta priore donatione, quoniam Seia Titio superstes fuit, sequens extorqueri videatur. muliere denique [postea] diem functa, liberi Titij si cautionem ex consensu mulieris acceperint, contributioni propter Falcidiam ex persona sua tenebuntur. [1] Cum pater in extremis vitæ constitutus emancipato filio quædam sine vlla condicione redhibendi donasset, ac fratres & coheredes eius bonis contribui donationes Falcidiæ causa vellent[I]: ius antiquum seruandum esse respondi. non enim ad alia constitutionem pertinere, quàm[K] quæ lege certa donarentur, & morte insecuta quodammodo bonis auferentur, spe[L] retinendi perempta. eum autem qui absolute donaret, non tam mortis causa quàm morientem donare.

XLIII. NERATIVS [libro primo Responsorum]

FVlcinius: inter virum & vxorem mortis causa donationem ita fieri, si donator iustissimum mortis metum habeat. Neratius: sufficere existimationem donantis hanc esse, vt moriturum se putet: quam iuste nec ne susceperit, non quærendum. quod magis tuendum[M] est.

XLIIII. PAVLVS [libro primo Manualium]

SI seruo mortis causa donatum sit, videamus, cuius mors inspici debeat, vt sit locus condictioni: domini, an ipsius serui. sed magis eius inspicienda est, cui donatum esset[N]. sed tamen post mortem[O] ante apertas tabulas testamenti manumissum hæc donatio non sequitur.

LIBER

Marginal notes (left): a egenus · b videri · c quod · d accipere. · e quæ essent, si testamento his legata data essent. · f *Acta. lib. 1. Tratem.* · g doni datio. · h tracta à Græcis. mutata fuit hæc lectio quid [illegible] · i δῶρα. nam hi dicunt. · k Græcus interpres δωρεῖται. · l atque ex amore · m & tam · n reddantur. · o ex ea · p sit · q condicet. · r Si quis mortis · s indubitanter · t *Id est pro modo legati. quod permissum est ... imputatur ... [illegible]*

Marginal notes (right): v cōpellitur. · x & ea al. & ea omnia · y acceperit. · z at mortis · A Idémque · B in eo qui sic heres est al. cùm quis sic hæres est · C hæres ita · D scit id · E fuit. · F petitione. · G *Mali Haloander propriè est. August. lib. 1. emen. c. vlt.* · H perimetur, dum secunda permittitur · I vellent · K námque · L causa · M tuendum · N donatum est. · O mortem eius

LIBER QVADRAGESIMVS.

DE MANVMISSIONIBVS.

I. VLPIANVS [libro sexto ad Sabinum]

PLACVIT[a] EVM, qui calendis Ianuariis[b] natus post sextam noctis pridie kalendas quasi annum vicensimum compleuerit, posse manumittere. non enim maiori viginti annis permitti manumittere: sed minorem manumittere vetari. iam autem minor non est, qui diem supremum agit anni vicensimi.

a Coniunge cum l. à qua aetate. de testam. supra.
b Ianuariis est.

II. IDEM [libro septimodecimo ad Sabinum]

SI heres deliberante legatario seruum legatum manumiserit, mox legatarius repudiauerit: manumissum liberum fore placet.

III. PAVLVS [libro trigensimonono ad Edictum]

SEruus pignori datus, etiam si debitor locuples, manumitti non potest.

De seruo suis nummis empto.

IIII. VLPIANVS [libro sexto Disputationum]

IS[c] qui suis nummis emitur, epistula Diuorum fratrum ad Vrbium Maximum in eam condicionem redigitur, vt libertatem adipiscatur. & primò quidem nummis suis non propriè videtur emptus dici, cum suos nummos seruus habere non possit. verùm conniuentibus oculis credendum est suis nummis eum redemptum: cum non nummis eius qui eum redemit, comparatur. proinde siue ex peculio quod ad venditorem pertinet, siue ex aduenticio lucro, siue etiam amici beneficio, vel liberalitate, vel prorogante[d] eo, vel repromittente, vel se delegante, vel in se recipiente debitum redemptus sit: credendum est, suis nummis eum redemptum. satis est enim quòd is, qui emptioni suum nomen accommodauerit, nihil de suo impendit. 1 Si ab ignoto emptus sit, postea autem pretium suum optulerit: dicendum erit, non esse audiendum. ab initio enim hoc agi debet, vt imaginaria fieret[e] emptio, & per fidem contractus inter emptorem & seruum agatur. siue igitur non hoc ab initio esset[f] actum, vt suis nummis redimeretur: siue hoc acto, nummos seruus non dedit: cessabit libertas. vnde quaeri poterit, si cum hoc ab initio esset actum, emptor festinauit, & pretium numerauit: an postea ei satisfacto, seruus constitutione vti possit. & puto posse. proinde & si ei nummos prorogauit emptor, cum ei parauerit[g], poterit ad libertatem peruenire. 2 Siue autem expriment[h] in contractu, velut in emptione, hoc vt manumittatur, siue non exprimatur: verius est libertatem competere. ergo & si fortè quis sic comparauerit suis nummis, ne eum manumittat: benigna est opinio dicentium, hunc ad libertatem peruenire: cum & [i] nomen emptionis imaginarius iste emptor accommodet, & praeterea nihil ei absit. 3 Nihil autem interest, à quo quis suis nummis ematur, à fisco, vel ciuitate, vel à priuato: cuiusque sit sexus is qui emit. Sed & si minor sit viginti annis, qui vendidit: interueniet constitutio. Nec comparantis quidem aetas spectatur. nam & si pupillus emat, aequum est, eum fidem implere, cum sine damno eius hoc sit futurum. idem & si seruus est. 4 In illis sanè seruis non interueniet constitutio, qui in totum perduci ad libertatem non possunt. vtputa si sit exportandus, vel hac lege venierit, vel testamento hanc condicionem acceperat[k], ne vnquam manumitteretur. 5 Suis autem nummis redemptus, etsi totum pretium non numerauit, ex operis tamen ipsius accesserit aliquid, vt repleri pretium possit: vel si quid suo merito adquisierit: dicendum est libertatem competere. Quòd si partem suis nummis redimeret[l], cum partem serui haberet: ad constitutionem non pertinebit. non magis quàm qui cum proprietatem haberet, vsumfructum redemit. Sed quid cum fructuarius eius proprietatem redemit[m]? in ea condicione est, vt ad constitutionem pertineret. 6 Sed & si duo seruum redemerint, alter propriis nummis, alter nummis serui: dicendum erit, constitutionem cessare. nisi fortè is qui propriis nummis redemit, manumittere fuerit paratus. Sed & si partem quis redemit, pars altera ex causa lucratiua accesserit: dicendum erit constitutionem locum habere.

c Coniunge l. qui se. 17. de iudi.
d Id est, anim pecuniam praestante.
e Fiat emptio.
f est actum.
g pararit. Aug. lib. 4. emend. cap. 12.
h exprimatur
i ei nomen
k acceperit.
l redemerit.
m redemerit?

V. MARCIANVS [libro secundo Institutionum]

SI[n] quis dicat se suis nummis emptum, potest consistere cum domino suo, cuius in fidem confugit: & queri quòd ab eo non manumittatur: Romae quidem apud praefectum vrbi, in prouincia verò apud praesides ex sacris constitutionibus Diuorum fratrum. sub ea tamen denuntiatione, vt is seruus qui hoc intenderit, nec impleuerit, in opus metalli detur. nisi fortè dominus reddi eum sibi maluerit, vtique non maiorem ex ea causa poenam constituturus. Sed & si rationibus redditis liber esse iussus fuerit: arbiter inter seruum & dominum, id est heredem datur de rationibus excutiendis.

n Coniunge l. 11. ad l. Corn. de fal. l. 1. ad leg. Iul. de ambitu.

VI. ALFENVS [VARVS libro quarto Digestorum]

SErnus pecuniam ob libertatem pactus erat, & eam domino dederat. dominus prius quàm eum manumitteret, mortuus erat, testamentóque liberum esse iusserat, & ei peculium suum legauerat. consulebat[o], quam pecuniam domino dedisset ob libertatem, an eam sibi heredes patroni reddere deberent, necne. respondit, si eam pecuniam dominus posteaquam accepisset, in suae pecuniae rationem habuisset: statim desisse eius peculij esse. sed si interea dum eum manumitteret, acceptum seruo retulisset: videri peculij fuisse, & debere heredes eam pecuniam manumisso reddere.

o consulebatur.

VII. IDEM [libro septimo Digestorum]

DVo filiifamilias peculiares seruos separatim vterque habebant. ex his alter seruulum[p] suum peculiarem viuo patre manumisit[q]. pater vtrique testamento peculium praelegauerat. quaerebatur, seruus iste vtrum amborum, an eius, à quo manumissus erat[r], libertus esset. respondit, si prius testamentum pater fecisset, quàm filius eum liberum esse iussisset: vnius esse libertum. ideo quòd eum quoque in peculio legasse videretur. sed si postea testamentum pater fecisset, non videri eam mentem eius fuisse, vt eum, qui manumissus esset, legaret. eumque seruum, quoniam praelegatus non esset, mortuo patre amborum seruum fuisse.

p seruum
q manumiserat.
r fuerat.

VIII. MARCIANVS [libro tertiodecimo Institutionum]

QVi poenae serui efficiuntur, indubitate manumittere non possunt[s]: quia & ipsi serui sunt. sed nec rei capitalium criminum manumittere seruos suos possunt, vt & senatus censuit. Diuus quoque Pius Calpurnio rescripsit libertates ab eo, qui iam lege Cornelia damnatus esset, vel cum futurum prospiceret vt damnaretur, seruis datas non competere. sed ne quidem illos ad iustam libertatem peruenire Diuus Hadrianus rescripsit, qui ideo manumissi sunt, vt crimini subtraherentur[t].

s Nisi pendente appellatione manumittantur, & citra fraudem. l. qui à latronibus. §. si quis. 1. de testa.
t subtrahantur.

VIIII. PAVLVS [libro singulari Regularum]

SEruus hac lege venditus ne manumittatur, vel testamento prohibitus manumitti, vel à praefecto vel à praeside prohibitus ob aliquod delictum[v] manumitti, ad libertatem perduci non potest[x].

v crimen
x poterit.

X. IDEM [Imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum ex libris sex libro secundo]

AElianus debitor fiscalis Euemeriam ancillam ante annos multos emerat hac lege vt manumitteret: eamque manumiserat. procurator cum bona debitoris non sufficientia quaereret, etiam Euemeriae status quaestionem faciebat. placuit non esse iuri fiscali locum, quo omnia bona debitorum iure pignoris tenerentur. quia ea lege empta est[y], & si non manumitteretur, ex constitutione Diui Marci ad libertatem perueniret.

y esset, vt est.

XI. IDEM [libro sexagensimoquarto ad Edictum]

SEruum[z] qui sub condicione legatus est, interim[A] heres manumittendo liberum non facit.

z Coniunge l. si heres. de religio.
A Id est, pendente conditione.

XII. IDEM [libro quinquagensimo ad Edictum]

LEge Fauia[B] prohibetur seruus qui plagium admisit, pro quo dominus poenam intulit, intra decem annos manumitti. in hoc tamen non testamenti facti tempus, sed mortis intuebimur[C].

B Fabia
C intuebitur.

XIII. POMPONIVS [libro primo ex Plautio]

SEruus[D] furiosi ab adgnato curatore manumitti non potest: quia in administratione patrimonij manumissio non est. si autem ex fideicommissi causa deberet[E] libertatem furiosus, dubitationis tollendae causa ab adgnato tradendum seruum, vt ab eo cui traditus esset[F] manumittatur, Octauenus ait.

D Coniunge l. si filio. 61. de solut.
E debet
F seruus manumittatur.

XIIII. PAVLVS [libro sextodecimo ad Plautium]

APud eum, cui par imperium est, manumittere non possumus. sed praetor apud consulem manumittere potest. Imperator cum seruum manumittit, non vindictam imponit: sed cum voluit, fit liber is qui manumittitur, ex lege Augusti.

XV. MARCELLVS [libro vicesimonono Digestorum]

MOrtis causa seruum manumitti posse, non est dubitandum. quod non ita tibi intellegendum est, vt ita liber esse iubeatur, vt si conualuerit dominus, non fiat liber. sed quemadmodum si vindicta eum liberaret absolute, scilicet quia moriturum se putet, mors eius exspectabitur: similiter & in hac specie in extremum tempus manumissoris vitæ confertur libertas: durante scilicet propter mortis causæ[a] tacitam condicionem voluntate manumissoris. quemadmodum cum rem ita tradiderit, vt moriente eo fieret accipientis: quæ ita demum alienatur, si donator in eadem permanserit voluntate.

XVI. MODESTINVS [libro primo Regularum]

SI consentiente patre filius minor annis viginti seruum eius manumiserit, patris faciet libertum: &[b] vacat[c] causæ probatio ob patris consensum.

XVII. IDEM [libro sexto Regularum]

SErui[d] quos filiusfamilias in castris quæsiit, non in patrisfamiliæ[e] computabuntur. nec enim pater tales filij seruos manumittere poterit.

XVIII. GAIVS [libro duodecimo ad legem Iuliam & Papiam]

EVm[f] qui venierit, venditor, & promissor {&} quem promiserit, manumittere possunt.

XVIIII. PAPINIANVS [libro trigesimo Quæstionum]

SI quis ab alio nummos acceperit, vt seruum suum manumittat: etiam[g] ab inuito libertas extorqueri potest, licet plerumque pecunia eius numerata sit. maxime si frater, vel pater naturalis pecuniam dedit. videbitur enim similis ei qui suis nummis redemptus est.

XX. IDEM [libro decimo Responsorum]

CAusam[h] minor viginti annis, qui seruum donatum manumittendi gratia accepit, ex abundanti[i] probat post Diui Marci litteras ad Aufidium Victorinum. etenim[k] si non manumiserit, ad libertatem seruus perueniet. non idem in fideicommissaria libertate iuris est, cuius causam minor debet probare. nam libertas nisi ita manumisso non competit. Puellam ea lege vendidit, vt post annum ab emptore manumitteretur, quòd si non manumisisset, conuenit vti manum iniceret, aut decem aureos emptor daret. non seruata fide, nihilo minus liberam ex sententia constitutionis fieri respondit: quoniam manus iniectio plerumque auxilij ferendi causa interuenit. itaque nec pecunia petetur, cum emolumentum legis voluntatem[l] venditoris secutum sit. Tempore alienationis conuenit, vt homo libertatis causa traditus, post quintum annum impletum manumitteretur, & vt certam mercedem interea menstruam præberet. condicionem libertati[m] mercedes non facere, sed obsequio temporariæ seruitutis modum præstitutum esse respondit. neque enim in omnibus libertatis causa traditum comparari statulibero.

XXI. IDEM [libro tertiodecimo Responsorum]

SEruum dotalem vir qui soluendo est, constante matrimonio manumittere potest. si autem soluendo non est, licet alios creditores non habeat, libertas serui impeditur, vt constante matrimonio deberi dos intellegatur.

XXII. IDEM [libro secundo Definitionum]

NEpos ex filio voluntate aui, vt filius voluntate patris potest manumittere. sed manumissus patris vel aui libertus est.

XXIII. IDEM[n] [libro quintodecimo Responsorum]

GAius Seius Pamphilam hac lege emit, vt intra annum manumitteretur. deinde intra annum Seius seruus pronuntiatus est. quæro an ex lege venditionis finito anno Pamphila libertatem consecuta sit. Paulus respondit, cum ea condicione ancillam emptam domino adquisitam, cum qua {condicione} venisse proponeretur.

Fauorabilis causa libertatis.

XXIIII. HERMOGENIANVS [libro primo Iuris epitomarum]

LEge Iunia Petronia[o], si dissonantes pares iudicum existant sententiæ, pro libertate pronuntiari iussum[p]. sed etsi testes non dispari numero tam pro libertate, quàm contra libertatem dixerunt: [q]pro libertate pronuntiandum esse, sæpe constitutum est.

XXV. GAIVS [libro primo de Manumissionibus]

IVris ratio efficit, vt infantibus quoque competat libertas.

XXVI. IAVOLENVS [libro quarto ex Posterioribus Labeonis]

SEruum furiosum omni genere manumissum ad libertatem perduci putat posse Labeo.

DE MANVMISSIS[r] VINDICTA TIT. II.

POMPONIVS [libro primo ad Sabinum]

APVD PRAETOREM, eundémque tutorem posse pupillum ipso auctore manumittere constat.

II. VLPIANVS [libro ... decimo ad Sabinum]

SI minor sit annis viginti fructuarius, an consentire libertati possit? & puto, consentiendo posse ad libertatem perducere.

III. IDEM [libro quarto Disputationum]

SI heres seruum legatum manumittat, mox repudiet legatarius: retro competit libertas. idemque est etsi duobus pure seruus legetur, & post alterius manumissionem alter repudiauerit: nam &[s] hic retro libertas competit.

Fauor libertatis.

IIII. IVLIANVS [libro quadragesimosecundo Digestorum]

SI pater filio permiserit seruum manumittere, & interim decesserit intestato, deinde filius ignorans patrem suum mortuum libertatem imposuerit: libertas seruo fauore libertatis contingit, cum non appareat mutata[t] esse domini voluntas[v]. sin autem ignorante filio vetuisset pater per nuntium, & antequam filius certior fieret, seruum manumisisset: liber non fit. nam vt filio manumittente seruus ad libertatem perueniat, durare oportet patris voluntatem. nam si mutata fuerit, non erit verum volente patre filium manumisisse. Quotiens dominus seruum manumittat[x], quamuis existimet alienum esse eum: nihilo minus verum est voluntate domini seruum[y] manumissum. & ideo liber erit. & ex contrario si se Stichus non putaret manumittentis esse: nihilo minus libertatem contingere. plus enim in re est, quàm in existimatione. & vtroque casu verum est, Stichum voluntate domini manumissum esse. idémque iuris est, & si dominus & seruus in eo errore essent, vt neque ille se dominum, nec hic se seruum eius putaret. Minor viginti annis dominus nec communem quidem seruum sine consilio recte manumittit. Paulus notat: sed[z] si pignori obligatum sibi minor viginti annis manumitti patiatur, rectè manumittitur: quia non tam manumittere is, quàm non impedire manumittentem intellegitur.

V. IVLIANVS [eodem libro]

AN apud se manumittere possit is qui consilium præbeat[A], sæpe quæsitum est. ego quum[B] meminissem Iauolenum præceptorem meum & in Africa {&} in Syria {} seruos suos manumisisse, cum consilium præberet, exemplum eius secutus, & in prætura & consulatu meo quosdam ex seruis meis vindicta liberaui. & quibusdam prætoribus consulentibus me idem suasi.

VI. IDEM libro secundo ad Vrseium Ferocem

SEruus communis quin à minoribus viginti annis dominis possit apud cõsilium manumitti, quamuis vnus ex sociis causam adprobauerit[C], dubium non est.

VII. GAIVS [libro primo Rerum Cottidianarum siue aureorum]

NOn est omnino necesse pro tribunali manumittere. itaque plerumque in transitu serui manumitti solent, cum aut lauandi, aut gestandi, aut ludorum gratia prodierit prætor, aut proconsul, legatusve Cæsaris.

VIII. VLPIANVS [libro quinto ad Edictum]

EGo[D] cum in villa cum prætore fuissem, passus sum apud eum manumitti, etsi lictoris præsentia non esset.

VIIII. MARCIANVS [libro tertiodecimo Institutionum]

IVsta causa manumissionis est, si periculo vitæ, infamiæve dominum seruus liberauerit[E]. Sciendum est qualiscumque causa probata sit & recepta, libertatem tribuere oportere. nam Diuus Pius rescripsit, causas probatas reuocari non oportere, aliumne alienum seruũ possit quis manumittere. nam causæ probationis contradicendum, non etiam causa iam probata retractanda est.

X. IDEM [libro tertio Regularum]

SVrdi vel muti[F] patris filius iussu eius manumittere potest. furiosi verò filius non potest[G] manumittere.

XI. VLPIANVS [libro sexto de officio Proconsulis]

SI minor annis viginti manumittit[H], huiusmodi solent causæ manumissionis recipi, [I] si filius filiave, frater sororve naturalis sit:

XII. IDEM [libro secundo ad legem Aeliam Sentiam]

VEl si sanguine eum contingit. habetur enim ratio cognationis.

XIII. IDEM

a causa
b Id est, non est necessaria.
c vacabit
d Comungo l. 8. de iur. patron.
e patrisfamilias
f Et eum quẽ vendiderit.
g & ab inuito
k ad liberta tẽ seruus perueniet, & si nõ manumiserit.
l voluntatem venditoris
m libertatis
n Paulus
p visum.
q tamen pro
r Quibus solennibus manumissio vindicta fieret, eleganter explicat Alex. ab Alexan. Genia. dier. lib. 4. c. 10.
s ob hoc al. nam & huic
t mutatam
v voluntatẽ.
x manumiserit,
y seruum esse
z sed & si
A præberet.
B ego qui
E libertate.

XIII. IDEM libro de officio Proconsulis

SI collactaneus, si [a] educator, si pædagogus ipsius, si [b] nutrix, vel filius filiave cuius eorum, vel alumnus, vel capsarius, [c] id est qui portat libros. vel si in hoc manumittatur, vt procurator sit, dummodo non minor annis decem [d] & octo sit. præterea & illud exigitur, vt non vtique vnum [e] seruum habeat, qui manumittitur. Item [e] si matrimonii causa virgo vel mulier manumittatur: exacto prius iureiurando, vt intra sex menses vxorem eam duci oporteat. ita enim senatus censuit.

a vel educator. b vel nutrix. c Ita vsurpauit Suet. in Nerone. d decem & septem. Florent. lectionem confirmat Basilicum. e & si

XIIII. MARCIANVS libro quarto Regularum

ALumnos magis mulieribus conueniens est manumittere. sed & in viris receptum est, satisque est permitti eum manumitti, in quo nutriendo propensiorem animum fecerint. [1] Sunt qui putant etiam feminas posse matrimonii causa manumittere: sed ita, si forte conseruus suus in hoc ei legatus est. Et si spado velit matrimonii causa manumittere, potest. non idem est in castrato.

XV. PAVLVS libro primo ad legem Aeliam Sentiam

ETiam condicionis implendæ causa minori viginti annis manumittere permittendum est: veluti si quis ita heres institutus sit, (si) seruum ad libertatem perduxerit.

[1] Ex præterito tempore plures causæ esse possunt. veluti quod dominum in prœlio adiuuauerit, contra latrones tuitus sit, quod ægrum sanauerit, quod insidias detexerit. & longum est, si exequi voluerimus: quia multa merita incidere possunt, quibus honestum sit libertatem cum [f] decreto præstare. quas [f] æstimare debebit is apud quem de [2] ea re agatur. Plures vindicta pariter manumitti possunt. & sufficit præsentia seruorum, vt vel plures manumitti possint. Absens quoque causam probare per procuratorem [3] poterit. Si duo matrimonii causa manumittent, recipi [4] causa non debet. Hi qui in Italia, vel alia prouincia domicilium habent, apud alterius prouinciæ præsidem consilio adhibito manumittere possunt.

f quas

XVI. VLPIANVS libro secundo ad legem Aeliam Sentiam

ILlud in causis probandis meminisse iudices oportet, vt non ex luxuria, sed ex affectu descendentes causas probent. neque enim deliciis, sed iustis affectionibus dedisse iustam libertatem legem Aeliam Sentiam credendum.

[1] Si quis minori viginti annis hac lege seruum dederit [g] aut [g] pretio accepto, vel donationis causa, ut eum liberum faciat: potest ille causam manumissionis [†] illius probare, [h] hoc ipsum allegans, legem datam: & [h] perducere ad libertatem. ergo hic debet ostendere hoc inter ipsos actum: vt proinde vel ex lege donationis, vel ex affectione eius qui dedit, res æstimetur.

g vt pretio † istius h eum

XVII. PAVLVS libro quinquagesimo ad Edictum

APud [i] proconsulem, postquam vrbem egressus est, vindicta manumittere possumus. sed & apud legatum [k] eius manumittere possumus [k].

i In hunc locum vide Gell. lib. 5. ca. 2. k In nonnullis additur, ex quo prouinciam ingressus est.

XVIII. IDEM libro sextodecimo ad Plautium

APud filiumfamilias magistratum manumitti potest, etiam si ipse filiusfamilias manumittere non potest.

[1] Apud collegam suum prætor manumittere non potest. filius quoque voluntate patris apud patrem manu[l]mittere [l] poterit.

l August. lib. 4. emend. c. vlt. ait errare eos qui hic negatiuè addiderunt.

XVIIII. CELSVS libro vicesimonono Digestorum

SI minor annis apud consilium matrimonii causa prægnatem manumiserit, eaque interim pepererit: in pendenti erit, seruus an liber sit, quem ea peperit.

XX. VLPIANVS libro secundo de officio consulis

SI [m] rogatus sit minor vigintiquinque annis manumittere per fideicommissum, incunctanter debet ei permitti: nisi si proprium seruum rogatus fuit manumittere. hic enim conferenda erit quantitas emolumenti, quæ ad eum peruenit ex iudicio eius qui rogauit, cum pretio eorum quos rogatus est manumittere. Sed & si hac lege ei seruus fuerit donatus, vt manumittatur: permittendum erit manumittere, ne constitutio Diui Marci superueniens cunctationem consulis dirimat. [1] Matrimonii causa manumittere si quis velit, & is sit, qui non indigne huiusmodi condicionis vxorem sortiturus sit: erit ei conce[2]dendum. Mulieri quoque volenti suum filium naturalem, vel quem ex suprascriptis manumittere, permittendum esse Marcellus scribit. [3] Consul [o] apud se potest manumittere, etiam si eueniet, vt minor annis viginti sit.

m Coniunge l. vnic. de off. cons. sup.

n Ita tamen, si causam apud consilium probauerit. l. vnica in fi. supra. de offic. cons.

XXI. MODESTINVS libro primo Pandectarum

APud præfectum Aegypti possum seruum manumittere ex constitutione Diui Augusti.

XXII. PAVLVS libro duodecimo Quæstionum

PAter ex prouincia ad filium sciens Romæ agentem [o] epistulam fecit: qua [o] permisit ei, quem vellet ex seruis, quos in ministerio secum hic habebat, vindicta liberare: post quam filius Stichum manumisit apud prætorem, quæro, an fecerit liberum. respondi, quare non hoc con[p]cessum credamus patri, vt permittere possit [p] filio, ex his quos in ministerio haberet, manumittere? solam enim electionem filio concessit. ceterum ipse manumittit.

o qua p posse

XXIII. HERMOGENIANVS libro primo iuris epitomarum

MAnumissio per lictores hodie domino tacente expediri solet. & verba sollemnia licet non dicantur, vt dicta accipiuntur.

XXIIII. PAVLVS libro secundo [q] ad Neratium

PVpillus qui infans non est, apud consilium recte manumittit. Paulus: scilicet tutore auctore. ita tamen, vt peculium eum non sequatur.

q libro 3. ad Plautium

Pupilli iudicium infirmum.

XXV. GAIVS libro primo de Manumissionibus

SI tutoris habendi causa pupillus manumittat, proba[r]tionis esse causam Fufidius [r] ait. Nerua filius contra sentit. quod verius est. namque perabsurdum est, in eligendo [s] tutore firmum videri esse iudicium [s] pupilli, cuius in omnibus rebus vt infirmum iudicium tutore auctore regitur.

r Fufidij mentio iam facta est l. 7. de auro & arg. leg. Græci tamen interpretes legunt Aufidius. s iudicium ei pupillo.

DE MANVMISSIONIBVS QVAE SERVIS AD VNIVERSITATEM PERTINENTIBVS IMPONVNTVR

TIT. III.

VLPIANVS libro quinto ad Sabinum

DIVVS Marcus omnibus collegiis, quibus coeundi ius est, manumittendi potestatem dedit.

II. IDEM libro quartodecimo ad Sabinum

[t] QVare [t] hi quoque legitimam hereditatem liberti vindicabunt.

t Coniunge l. 3. de su. & legit. hered.

III. PAPINIANVS libro quartodecimo Responsorum

SEruus ciuitatis iure manumissus non ademptum peculium retinet. adeoque debitor ei soluendo liberatur.

DE MANVMISSIS TESTAMENTO

TIT. IIII.

VLPIANVS libro quarto ad Sabinum

[v] CVM sæpius datur [v] seruo libertas, placet eam [x] fauore [x] valere, ex qua peruenit ad libertatem.

v donatur seruo x fauore habere.

II. IDEM libro quinto ad Sabinum

SI quis ita heredem instituerit, TITIVS HERES ESTO. SI TITIVS HERES NON ERIT, STICHVS HERES ESTO. STICHVS LIBER ESTO: non esse Stichum liberum Aristo ait, Titio herede existente. mihi videtur posse [y] dici liberum fore. quasi non [y] vtique alio grado acceperit libertatem: sed dupliciter. quo iure vtimur.

y Sensus est quia non solum in secundo gradu libertatem ei reliquit, sed et geminauit: hoc est, in primo gradu eam tacitè reliquit, in secundo autem eam aperte pronuntiauit.

III. POMPONIVS libro primo ad Sabinum

NEc militi minori annis viginti permittitur, posse testamento suo seruum manumittere.

IIII. IDEM libro secundo ad Sabinum

SI quis ita scripserit, STICHVS LIBER ESTO, [z] ET QVE [z] MEVS DECEM DATO: nulla dubitatio est, quin debeantur ei, etiam si eum paterfamilias viuus manumiserit. Sed & si sic, STICHVS LIBER ESTO, SIVE SERVVM, SIVE POST TEMPVS: ET QVE CVM LIBER ERIT, HERES MEVS DECEM DATO: idem dicendum est. illud [A] consta[A]t, si libertate data sic, fuerit [B] legatum, ET QVE [B] SI EVM VINDICTA LIBERAVERO, HERES MEVS DECEM DATO: licet ex nimia subti[C]litate separatum est [C] a testamento, attamen humanitatis intuitu valet legatum, si viuus eum manumiserit.

z Ericus meus A constitutum. aliàs, constat. B fuerit ei C separatum est legatum

V. IDEM libro tertio ad Sabinum

[D] IN libertatibus leuissima scriptura spectanda est: vt si plures sint, quæ [D] manumissio facilior sit, ea leuissima intellegatur. sed in fideicommissariis libertatibus nouissima scriptura spectatur.

D qua manumissio facilior fit.

VI. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum

SI fructuarium dominus proprietatis heredem scripserit, & seruo sub condicione sit libertas data: quoniam interim sit heredis, confusione facta vsusfructus, si exstite[E]rit [E] condicio, perueniet ad libertatem.

E extitit

VII. IDEM libro nonodecimo ad Sabinum

[F] NEratius [F] scribit eius, cui libertas sic data est, SI MIHI NVLLVS FILIVS ERIT CVM MORIAR, STICHVS LIBER ESTO: impediri liber-

F Coniunge l. sed & si. 20. ad Trebell.

tatem postumo nato. sed dum speratur nasci, vtrum in seruitute remanere dicimus: an verò ex postfacto respondemus retro liberum fuisse, nullo filio nato? quod magis arbitror probandum.

VIII. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum.

SI ita sit scriptum, STICHVS SI RATIONES SOLLICITVDINE TRACTASSE VIDEBITVR, LIBER ESTO: diligentiam desiderandam [a], quæ domino non quæ seruo erit vtilis, coniuncta fides bonæ & in reliquis quoque reddendis.

[a diligentia consideranda.]

VIIII. VLPIANVS libro vicensimoquarto ad Sabinum.

SI quis ita legatus sit, vt manumittatur: si [b] manumissus non fuerit, liber esse iussus est, eique legetur: & libertatem competere, & legatum deberi, sæpe responsum [c] est.

[b etsi] [c rescriptum]

Quod constitutum est, vetitum in testamento ad libertatem perduci, non posse manumitti: hoc ad eos pertinere puto, qui testatoris fuerunt vel heredis. seruo enim alieno id irrogari non poterit.

Generi per speciem derogatur.

X. PAVLVS libro quarto ad Sabinum.

SI peculium prælegatum est, & vicarius liber esse iussus sit: liberum eum esse constat. multum enim interest inter genus & speciem. speciem enim eximi de genere placet. quod est in peculio legato, & vicario manumisso.

Interpretatio pro libertate.

Si seruus legatus liber esse iussus est, liber est. sed si prius liber esse iussus, postea legatus sit: si quidem euidens voluntas sit testatoris, quòd [d] ademit libertatem: cum placeat hodie etiam libertatem adimi posse: [e] legato eum cedere puto. quòd si in obscuro sit, tunc fauore libertatis respondetur, liberum fore.

[d qui ademit] [e & legato]

XI. POMPONIVS libro septimo ad Sabinum.

SI [f] legato seruo fideicommissa libertas relicta est, vel heres vel legatarius eum cogitur manumittere. Si STICHVS ET PAMPHILVS DECEM DEDERIT, LIBERI SVNTO. potest alter quinque dando liber esse, quamuis alter non dederit.

[f Coniunge l. quoties. 30. de regul. iur.]

Cum testamento seruus liber esse iussus est, vel vno ex pluribus heredibus institutis adeunte hereditatem, statim liber est.

De condicione iurisiurandi.

XII. VLPIANVS libro quinquagensimo ad Edictum.

SI quis [g] libertatem sub iurisiurandi condicione reliquerit, edicto prætoris locus non erit, vt iurisiurandi condicio remittatur. & meritò: nam si quis remiserit condicionem libertatis, ipsam libertatem impedit: dum competere aliter non potest, quàm si paritum fuerit condicioni.

[g Coniunge cũ l. qua sub condicione. sup. de condit. instit.]

Proinde & si legatum quis cum libertate acceperit, nõ aliter legatum habebit, nisi condicioni iurisiurandi paruerit. Sed si pure libertatem acceperit, legatum sub iurisiurandi condicione: putat Iulianus libro trigensimo [h] primo digestorum, remitti ei cõdicionem iurisiurandi. idem puto dicendum, & si libertate [i] quoque iniecta condicio sit, sed [k] testator eum viuus manumiserit: nam & hic [l] condicio legati remittetur.

[h libro trigesimo: hanc lectionem sequitur Græcus interpres] [i libertati] [k si testator] [l hæc condicio]

De condicione indiuidua.

XIII. IDEM libro quinto Disputationum.

SI ita fuerit seruis duobus libertas data, si insulam ædificauerint, vel si statuam posuerint: diuidi hæc condicio non poterit. solummodo illud habebit dubitationem, an altero faciente [m], satisfactum voluntati videatur: ideoque ad libertatem perueniat, quod magis est: nisi aliud expressit [n] testator. faciendo tamen, sibi condicionem impleuit, alteri non. quinimmo extinguitur ei condicio. nec enim amplius parere condicioni potest, cum semel expleta sit. Idem quæri potest, & si fabris duobus, vel pictoribus, si membrum depinxissent, vel si fabricassent nauem, quid adscriptum sit. nam voluntatis erit quæstio, num alteri alterius facti condicionem iunxerit. quæ res efficit, vt quo [o] ad alter cessat, alteri quoque qui facere paratus est, condicio deficiat. quòd si ex his quæ scripsit vel dixit, ostenditur [p] contentus esse testator vel alterum facere: res erit expedita. nam alter faciendo, aut & sibi & socio proderit, aut sibi tantùm: prout voluisse testatorem apparuerit. Hæc quæstio & in eo tractatur, si quis libertatem dederit [q] seruis duobus, si rationes reddiderint. Iulianus enim [r] tractat, si alter reddere sit paratus, alter non sit: an alter per alterum impediatur. & rectissime ait, si quidem separatim rationes gesserunt: sufficere ad libertatem adipiscendam ei qui suas rationes reddit. si verò simul, non alias videri alterum paruisse, nisi vtrusque reliqua exsoluerit. in reliquis accipere debemus, vt & ipsa volumina rationum reddantur. Sed & si ancilla cum filiis libera esse iussa sit, etsi nullos habeat [s], erit libera. vel si habeat quidem, filii autem eius ad libertatem peruenire [t] non possint: idem erit dicendum. & si ipsa libera esse non possit, [v] filii tamen eius peruenient [x] ad libertatem. nam hæc adiectio CVM FILIIS non facit condicionem. nisi mihi proponat aliam sententiam testatoris fuisse. tunc enim pro condicione erunt hæc verba accipienda. condicionem autem non facere, argumento est & edictum prætoris, quo ita cauetur, VENTREM CVM LIBERIS IN POSSESSIONEM ESSE IVBEBO. placet enim, etsi nulli [y] liberi sint, ventrem tamen ex edicto in possessionem mittendum.

[m satisfaciente.] [n expresserit] [o si alter] [p ostendatur] [q dedit] [r autem] [s habet.] [t perueniant] [v vt filii] [x perueniant] [y nulli de liberis]

XIIII. IDEM libro octauo Disputationum.

CVm seruus pure liber scribitur, & heres sub cõdicione: placet deficiente condicione habere eum libertatem.

XV. IVLIANVS libro trigensimosecundo Digestorum.

STICHVM SEMPRONIO DO LEGO. SI SEMPRONIVS STICHVM INTRA ANNVM NON MANVMISERIT, IDEM STICHVS LIBER ESTO. quæsitum est quid iuris sit. respondit, hoc modo libertate data, SI SEMPRONIVS NON MANVMISERIT, STICHVS LIBER ESTO, Sempronium, nisi manumiserit, nihil iuris in Stichum habiturum: sed liberum eum futurum.

XVI. IDEM libro trigensimosexto Digestorum.

SI ita scriptum fuerit, CVM TITIVS ANNORVM TRIGINTA ERIT, STICHVS LIBER ESTO, EIQVE HERES MEVS FVNDVM DATO, & Titius antequam ad annum trigensimum perueniret, decesserit: Sticho libertas competet. sed legatum non debebitur. nam [z] fauore libertatis [A] receptum est, vt mortuo Titio tempus superesse videretur [B], quo impleto libertas contingeret. circa legatum defecisse condicio visa [C] est.

[z nam si] [A id receptũ] [B videatur.] [C videtur.]

XVII. IDEM libro quadragensimosecundo Digestorum.

LIbertas, [D] quæ in vltimum vitæ tempus confertur, veluti STICHVS CVM MORIETVR, LIBER ESTO, nullius momenti existimanda est. Hæc autem scriptura, STICHVS SI CAPITOLIVM NON ASCENDERIT, LIBER ESTO, ita accipienda est, si cum primum potuerit, capitolium non ascenderit. sic enim modo perueniet Stichus ad libertatem, si facultate data ascendendi capitolium abstinuerit.

[D Coniunge cũ l. vlt. inf. ea.]

Hæc verba, ita vt, faciunt modum: & potest quis compelli ad modum implendum.

Hæc scriptura testamenti PAMPHILVS LIBER ESTO, ITA VT FILIIS MEIS RATIONES [E] REDDAT: an sub condicione libertas data videretur [F], quæsitum est. respondi, purè quidem datam libertatem [G], & illam adiectionem ITA VT RATIONES REDDAT condicionem libertati non inicere. [H] tamen quia manifesta voluntas testantis exprimeretur [I], cogendum eum ad rationes reddendas.

[E rationes] [F videatur.] [G libertatem videri,] [H sed tamen] [I exprimitur.]

Interpretatio voluntatis pro libertate.

Post annos indistinctè liber esse iussus, post biennium liber erit. idque & fauor libertatis exigit, & verba patiuntur: nisi si aliud sensisse patremfamilias manifestissimis rationibus is à quo libertas relicta est, probauerit.

XVIII. IDEM libro secundo ad Vrseium Ferocem.

QVi duos heredes instituebat, post alterius mortem seruum liberum esse iusserat. is ex cuius morte libertas pendebat, viuo testatore decesserat. Sabinus respondit, liberum futurum. Hæc condicio [K], CVM MORIAR, LIBER ESTO, vitæ tempus complectitur [L] & idcirco inutilis esse videtur. sed melius est verba benignius interpretari, vt post mortem suam videatur testator ei libertatẽ reliquisse. sed multo magis hæc AD ANNVM LIBER ESTO, veluti accipi potest, [M] POST ANNVM QVAM MORIAR, LIBER ESTO. & licet hoc modo accipiatur, POST ANNVM QVAM HOC TESTAMENTVM FACTVM ERIT, LIBER ESTO: si euenerit vt intra annum testator decederet [N], inutilis non erit.

[K Hic diuiditur quæstio, de qua apud philosophum Taurum disputatum fuisse Gellius auctor est lib. 6 c. 13.] [L amplectitur] [M vel post] [N decederet.]

XVIIII. IDEM libro tertio ad Vrseium Ferocem.

QVidam heredem suum rogauerat, vt seruum manumitteret. deinde si heres eum non manumiserit, liberum esse iusserat, eique legauerat [O]. heres eum manumisit. plerique existimant, hunc ex testamento libertatem consequi. secundum [P] hoc legatum quoque ei debetur.

[O legauerat. licèt enim heres nõ manumiserit. Interpres Græcus cõfirmat Flor. Libr. enim vult Iulianus, etsi eum heres manumiserit, nihilominus ex testamento libertatẽ cõsequi.] [P sed]

XX. AFRICANVS libro primo Quæstionum.

SEruo legauit, & canit ita, ROGO, SI TE PROMERVERVNT[a], DIGNOS EOS[b] LIBERTATE EXISTIMES. prætoris hæ partes sunt, vt cogat libertatem præstari: nisi si quid tale hi serui admiserint, vt indigni sint, quo[c] libertatem consequantur. non etiam vt talia officia ab his exigantur, pro quibus libertatem mereri debent. arbitrium tamen eius erit, qui rogatus fit[d], quo tempore quemque velit manumittere. ita vt si viuus non manumisisset, heres eius statim libertatem præstare cogatur.

a de re promeruerint. b esse c qui d est.

XXI. IDEM libro quarto Quæstionum.

STICHVS[e] IMMO PAMPHILVS LIBER ESTO. Pamphilum liberum futurum respondit. quodammodo enim emendasse errorem suum testatorem. idémque iuris fore, etiam[f] si ita scriptum fuerit, STICHVS LIBER ESTO, IMMO PAMPHILVS LIBER ESTO.

e *Coniunge l. si ita. de hære. inst.* f etsi

XXII. IDEM libro nono Quæstionum.

QVi filium impuberem heredem instituit, Stichum ratione argenti quod sub cura eius esset, reddita, liberum esse iusserat. is seruus parte[g] argenti subtracta, cum tutore diuisit. atque ita tutor ei parem rationem adscripsit. consultus an Stichus liber esset, respondit non esse liberum. nam quod alioquin placeat[h], si statuliber pecuniã dare iussus tutori det, vel per tutorẽ stet, quo minus condicioni pareatur, peruenire eum ad libertatem: ita accipiendum, vt bona fide & citra fraudem statuliberi, & tutoris id fiat. sicut & in alienationibus rerum pupillarium seruatur. itaque & si offerente statulibero pecuniam tutor[i] in fraudem pupilli accipere nolit: non aliter libertatem contingere, quam si seruus fraude careat. eademque & de[k] curatore dicenda. Item quæsitum est, si[l] rationem argenti reddere iussus in quem modum intellegendus[m] sit condicioni paruisse. id est an si quædam vasa sine culpa eius perierint, atque ita reliqua Basa heredi bona fide adsignauerit: perueniat ad libertatem. respondit, peruenturum. nam sufficere, si ex æquo & bono rationem reddat. denique quam rationem bonus paterfamilias reciperet,[n] ea heredi reddita impletam condicionem videri.

g partẽ argẽti subtractam h placet, i tutori k sic curatore l si rationem m intelligendum n & ea

XXIII. MARCIANVS libro primo Institutionum.

TEstamento manumissus ita demum fit liber, si testamentum valeat, & ex eo adita sit hereditas. vel si quis omissa causa testamenti ab intestato possideat hereditatem. Testamento data libertas competit, pure quidem data, statim quàm adita fuerit hereditas vel ab vno ex heredibus. si in diem autem libertas data est, vel sub condicione: tunc competit libertas, cum dies venerit[o], vel condicio extiterit.

o euenerit.

XXIIII. GAIVS libro primo Rerum cottidianarum siue aureorum.

NOminatim videntur liberi esse iussi, qui vel ex artificio, vel officio, vel quolibet alio modo euidenter denotati essent[p]: veluti dispensator meus, cellarius meus, cocus meus, Pamphili serui mei filius.

p sunt:

XXV. VLPIANVS libro quarto Regularum.

TEstamento liber esse iussus, tum fit liber, cum adita fuerit hereditas qualibet ex parte: si modò ab eo gradu, quo liber esse iussus est, adita fuerit, & pure quis manumissus sit.

XXVI. MARCIANVS libro primo Regularum.

DIuus Pius & Diui fratres fa Bora bilitee rescripserũt, cum seruo cum libertate substituto legatum erat: si heres non esset, non adscripta libertate: perinde haberi, atque si adscripta esset &[q] libertas.

q ei libertas

XXVII. PAVLVS libro primo ad legem Aeliam Sentiam.

QVi potuerint apud consilium manumittendo ad libertatem perducere, possunt[r] etiam necessariũ heredem facere, vt hæc ipsa necessitas probabilem faciat manumissionem.

r possunt

XXVIII. IDEM libro singulari de Iure Codicillorum.

STICHVS, SI CODICILLIS EVM NON VETVERO LIBERVM ESSE, LIBER ESTO. sic est, atque si diceret, SI STICHVS, SI IN CAPITOLIVM NON ASCENDERO, LIBER ESTO. nam & heres sic institui potest.

Fauor libertatis.

XXVIIII. SCAEVOLA libro vicensimotertio Digestorum.

VXorem[s] prægnatem repudiauerat, & aliam duxeras: prior enixa filium exposuit: hic sublatus ab alio educatus est, nomine patris vocitatus vsque ad vitæ tempus patris, tam ab eo quàm à matre, an[t] viuorum numero esset, ignorabatur. mortuo patre, testamentoque eius, quo filius neque exheredatus neque heres institutus sit[v], recepto filius & à matre & ab auia paterna adgnitus, hereditatem patris ab intestato quasi legitimus possidet. quæsitum est, hi qui testamento libertatem acceperunt, vtrum liberi, an serui sint. respondit, filium quidem nihil præiudicii passum fuisse, si pater eum ignorauit. & ideo cum in potestate & ignorantis patris esset, testamẽtum non valere. serui autem manumissi si per quinquennium in libertate morati sint, semel datam libertatem infirmari, contrarium studium fauore[x] libertatis est.

s *Ac. libro 4. diges.t.* t an in v sit. x fauori

XXX. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

SI serui, qui apud hostes sunt, liberi esse iussi sunt, ad libertatem perueniunt: quamuis neque testamẽti neque mortis tempore[y] testantis, sed hostium fuerunt.

y in potestate testantis,

Incertitudo.

XXXI. PAVLVS libro vicensimoseXto ad Edictum

CVm[z] ex pluribus eodem nomine seruis vnus liber[A] iussus non appareat qui sit, nullus liber est.

z *In hunc locũ Quintil. libro 7. Inst. ca.x de ambiguo. siue amphibolia.* A liber esse

XXXII. VLPIANVS libro sexagensimoquinto ad Edictum

SCiendum est, necessario herede existente, quamuis se abstineat, tamen libertates competere: si modò non in fraudem legis Aeliæ Sentiæ datæ fuerint.

XXXIII. PAVLVS libro duodecimo Quæstionum

LIbertas[B] ad tempus dari non potest.

B *Ex titu. de rob. author. iud. poss.*

XXXIIII. IDEM libro septuagensimoquarto ad Edictum

IDeoque si ita scriptum sit, STICHVS VSQVE AD ANNOS DECEM LIBER ESTO: temporis adiectio superuacua est.

XXXV. IDEM libro quinquagensimo ad Edictum.

SEruius existimabat, Is posse seruis dari testamento directam libertatem, qui vtroque tempore & quo testamentum[C] sit, & quo moritur, testatoris fuerunt[D]. quæ sententia vera est.

C factum est, D fuerit in potestate.

XXXVI. IDEM libro septimo ad Plautium.

SEruum[E] testamento ita manumisi, SI IVRAVERIT SE CORNELIO FILIO MEO DECEM OPERARVM[F] DATVRVM, LIBER ESTO. quæritur quid iuris sit. & sciendum est, iurando seruum condicionem implere: sed non teneri operarum nomine: quia nisi post manumissionem iuret, non obligatur.

E De seruo testamento ita manumisso, si iurauerit F operas

XXXVII. IDEM libro nono ad Plautium.

NOminatim codicillis manumissus videtur seruus, cuius nomen testamento continetur.

XXXVIII. IDEM libro duodecimo ad Plautium.

LIbertas testamẽto seruo ita dari potest[G], CVM MORI ELEGERIT, LIBER ESTO.

G poterit,

XXXVIIII. IDEM libro sextodecimo ad Plautium.

STICHVS SERVVS MEVS, SI EVM HERES ALIENAVERIT, LIBER ESTO. inutiliter libertas datur: quia[H] in id tempus confertur[I], quo alienus futurus sit. nec contrarium est, quòd statuliber etiã si venierit, ex testamẽto libertatem consequitur. Cum ipse[K] vtiliter libertas data facto heredis non perimitur[L]. Aut[M] quid in legato eo modo dato dicemus? diuersum enim nulla ratione dicetur. nam inter libertatem & legatum, quantum ad hanc causam, nihil distat. igitur nec si directò dabitur libertas, SI HEREDIS MEI ESSE DESIERIT, LIBER ESTO. quia nullum casum vtilem habet.

H cùm in id I differatur, K quippe L perimitur, M At

XL. POMPONIVS libro quinto ex Plautio.

IVlianus ait, cum idem homo & per fideicommissum detur alicui, & liber esse iubeatur: heredem libertatem præstare debere. non enim cogetur, inquit, ex causa fideicommissi æstimationem † sufficere, cum debitam libertatem reddiderit. Sed &[N] cum sub condicione seruo libertas per fideicommissum detur, & ipse præsenti die daretur, non aliter tradere eum cogetur, quam vt caueatur, existente condicione libertati eum restitutum iri[O]. nam in omnibus ferè causis fideicommissas[P] libertates pro directo datis habendas. Sed Ofilius aiebat[Q], si adimendi legati causa fideicommissam libertatem testator dedisset, ea vera[R] esse. si verò onerari heredem à testatore legatarius ostenderit, æstimationem nihilo minus legatario præstandam.

† sufferre, N etiam O restitutum iri. P fideicõmissarias Q ait, R esse verã

Interpretatio verborum.

XLI. IDEM libro septimo ex Plautio.

SI[S] ita fuerit libertas relicta, STICHVS SERVVS MEVS ANNO DVODECIMO POSTQVAM EGO MORTVVS ERO, LIBER ESTO: verisi-

S *Coniunge l. quod quis de oblig. & action.*

mile est, [a] principio duodecimi anni eum liberum esse. nam hoc mortuum sensisse. & [†] in hos sermones, DVODECIMO ANNO, ET POST DVODECIM ANNOS, multum interest [b]. & ita loqui solemus, DVODECIMVS ANNVS EST, cum quantulumlibet [c] ex duodecimo anno venisset, aut præterisset. & qui duodecimo anno liber esse iubetur, omnibus anni diebus liber esse iussus est. Sed si ita sit scriptum in testamento, STICHVS SERVVS MEVS HEREDI MEO MILLE NVMMOS ANNO, BIENNIO, TRIENNIO POSTQVAM EGO MORTVVS ERO, SI SOLVERIT, SATISVE FECERIT, LIBER ESTO: non potest is seruus, nisi triennio præterito, liber esse. nisi præsentem eam pecuniam soluat, aut satisfaciat. compensanda etenim est heredi libertatis celeritas prœmaturæ [d] pecuniarum solutioni. Labeo scribit, si sic libertas relicta sit, STICHVS INTRA ANNVM (POSTQVAM MORTVVS ERO) LIBER ESTO: statim eum liberum esse. nam & si ita sit [e], SI INTRA ANNVM DECIMVM HEREDI MEO DEDERIT, LIBER ESTO: statim soluendo eo [f] liberum esse sine mora futurum.

XLII. MARCELLVS libro sextodecimo Digestorum

SI quis ita scripserit, ILLVM ILLIVS LIBERTVM ESSE VOLO: & seruus libertatem petere potest, & ille vt habeat libertum.

XLIII. MODESTINVS libro singulari de Manumissionibus

LIbertates directæ & testamento & codicillis testamento confirmatis rectè dantur. fideicommissæ [g], & ab intestato & codicillis non confirmatis relinqui possunt.

An sit conditio, an modus, indicatur tam ex mente quàm ex verbis.

XLIIII. IDEM libro decimo Responsorum

MAeuia decedens seruis suis nomine Sacco & Eutychiæ & Hirenæ [h] sub condicione libertatem reliquit his verbis, SACCVS SERVVS MEVS ET EVTYCHIA ET HIRENE ANCILLÆ MEÆ OMNES SVB HAC CONDICIONE LIBERI SVNTO, VT MONVMENTO MEO ALTERNIS MENSIBVS LVCERNAM ACCENDANT, ET SOLLEMNIA MORTIS PERAGANT. quæro, cum assiduè monumento Mæuiæ Saccus & Eutychia, & Hirene non adsint: an liberi esse possunt. Modestinus respondit, neque contextum verborum totius scripturæ, neque mentem testatricis eam esse, vt libertas sub cōdicione [i] suspensa sit, cum liberos eos monumento adesse voluit. officio tamen iudicis eos esse compellendos, testa[...]is iussioni parere [k].

XLV. IDEM libro Pandectarum

QVod vulgo dicitur, sub pluribus condicionibus data libertate leuissimam condicionem spectandam esse, ita verum est, si separatim cōdiciones sint datæ. quòd si coniunctim datæ sunt, nisi omnibus paruerit, liber non erit.

XLVI. POMPONIVS libro septimo ex variis lectionibus

ARisto Neratio Appiano rescripsit, testamento liber esse iussus cum annorum triginta esset, [l] antequam ad eam ætatem perueniret, si in metallum damnatus sit, ac postea reuocetur: sine dubitatione cum libertate legatum ad eum pertinere, neque metallorum pœna ius eius mutari. nec aliud, si heres esset sub condicione institutus. futurum enim eum etiam necessarium.

XLVII. PAPINIANVS libro sexto Quæstionum

CVm ex falsis codicillis per errorem libertas, licet non debita, præstita tamen ab herede fuisset: viginti solidos à singulis hominibus inferendos esse heredi princeps constituit. sed etsi cōdicionis implendæ gratia seruum institutus manumiserit, ac postea filius de inofficioso agendo tenuerit [m], vel testamentum falsum fuerit pronuntiatum: consequens erit, idem [n] in hac specie fieri, quod in falsis codicillis constitutum est.

XLVIII. IDEM libro decimo Quæstionum

SI socius testamēto libertatem ita dederit, PAMPHILVS, SI EVM SOCIVS MANVMISERIT, LIBER ESTO: Seruius respondit, socio manumittente, communem fieri libertum familiæ [o] atque manumissoris. neque enim nouum aut incognitum est, vario iure cōmuni mancipio libertatem optingere [p].

XLVIIII. IDEM libro sexto Responsorum

TEstamento militis ita manumissam, SAMIAM IN LIBERTATE ESSE IVSSI, directam libertatem iure militiæ cepisse [q] placuit.

L. IDEM libro nono Responsorum

QVod Diuo Marco pro libertatibus conseruandis placuit, locum habet irrito testamento facto, si bona venitura [r] sint. alioquin vacantibus [s] fisco vindicatis, non habere constitutionem locum, apertè cauetur. Seruos autem testamento manumissos, vt bona suscipiant [t], iure cautionem idoneam offerre non minus quàm ceteros defuncti libertos [v], aut extraneos declarauit. quod beneficium minoribus annis heredibus scriptis auxilium bonis præstitutum more solito desiderantibus non aufertur [x].

LI. IDEM libro quartodecimo Responsorum

TEstamento centurio seruos suos venire prohibuit, ac petit, prout quisque meruisset, eos manumitti. libertates vtiliter datas respondit. cum si nemo seruorum [y] offenderit, omnes ad libertatem peruenire possunt [z]. quibusdam [A] per offensam exclusis, residui in libertatem perueniunt. Cum [B] ita testamento adscriptum esset, SERVI, QVI SINE OFFENSA FVERVNT, LIBERI SVNTO: condicionem adscriptam videri placuit. cuius interpretationem talem [C] faciendam, vt de lite in libertate danda cogitasse non videatur, quos [D] pœna coërcuit, aut ab honore ministrandi [E], vel administrandæ rei negotio remouit.

LII. PAVLVS libro duodecimo Quæstionum

IMperatores [F] Missenio Frontoni. testamēto militis his verbis adscripta libertate, STEPHANVM SERVVM MEVM LIBERVM ESSE VOLO vel IVBEO: adita hereditate libertas competit [G]. & ideo ea quæ postea adiecta sunt, SIC TAMEN, VT CVM HEREDE MEO SIT QVOADVSQVE [H] IVVENIS SIT. QVOD SI NOLVERIT, AVT CONTEMPSERIT, IVRE SERVITVTIS TENEATVR: ad reuocandam libertatem quæ competit, non sunt efficacia [I]. idem & in paganorum testamentis obseruatur.

Iussus dare Titio, an rectè det eius curatori.

LIII. IDEM libro quintodecimo Responsorum

LVcius Titius seruo libertatem dedit, si rationem actus sui ex fide dedisset Gaio Seio filio suo. cum annos pubertatis egressus fuisset Gaius Seius, à curatoribus eiusdem conuentus seruus, etiam apud iudicem omnibus satisfecit. exacta [K] cautione à curatoribus, pronuntiatum est liberū eū esse. nunc Gaius Seius filius testatoris negat curatoribus suis rectè pecuniam inlatam [L]. quæro an iure soluta sit quantitas. Paulus respondit, curatoribus quidem adulescentis reliquam [M] rationem, vt condicio testamento adscripta impleatur, non iure exsolutam [N] videri. sed si præsente adulescente pecunia illata est, vel in rationibus eius relata: impletam condicionem videri, ac si ipsi soluta fuisset.

Error in syllaba non nocet.

LIIII. SCÆVOLA libro quarto Responsorum

QVi [O] habebat seruum Cratistum [P], testamēto ita cauit, SERVVS MEVS CRATINVS [Q] LIBER ESTO. quæro an seruus Cratistus ad libertatē peruenire possit, cum testator seruum Cratinum [R] non habebat, sed hunc solum Cratistum [S]. respondit, nihil obesse, quòd in syllaba errasset. Scripti testamento heredes ante aditam hereditatem pacti sunt cum creditoribus, vt parte dimidia contenti essent. & ita decreto à prætore interposito hereditatem adierunt. quæro an libertates in eo testamento datæ cōpetierunt. respondit, si testator fraudandi consilium non habuisset, competere libertates.

De conditione, quæ habetur pro impleta.

LV. MARCIANVS libro secundo Fideicommissorum

LIbertate sub condicione data, huc iam decursum est, vt si per statuliberum non stet, quo minus condicioni pareat: quamuis ne per heredem quidem stet, tamen ad libertatem perueniat. quod credo responderi oportere & si per fideicommissum vtique hereditarius seruus libertas data fuerit. non absurdè & de heredis seruis idem dicetur. De his autem, quos redimendos habebit, non [T] iniuste dubitamus. siquidem eo casu iniquum erit, heredem perinde compelli debere redimere eos, atque si condicio impleta esset: quòd fortè dominus prohiberet condicioni parere, vt & pretium perciperet, & in condicionem non [V] rogaret.

LVI. PAVLVS libro primo Fideicommissorum

SI quis seruo testamento dederit [X] libertatem & directo & per fideicommissum: in potestate serui est, vtrum velit

a in principio
† inter
b interesse.
c quantumlibet
d prematura pecuniæ solutione.
e sic scriptum.
f eū liberum
g fideicōmissariæ.
h Thyrenæ
i pend suspensa
k pareto dixi.
l si antequam
m obtinuerit.
n idem &
o familiæ testatoris. Ex Accursio apparet additum fuisse testatoris.
p obtingere.
q accepisse
r venum ituri
s vacantibus bonis
t susciperentur.
v libertos melior est Flor. quod indicat vet. ceteros, in textu.
x aufertur.
y eorum
z possint.
A quibusdam autem
B Cui ita
C talem placuit
D quos aut
E administrandi: melior est Florent. ne bis idem repetitum sit.
F Imperatores Seuerus, & Antoninus
G competit.
H quousque
I Relicta enim sub modo pura sunt. sed h. cod relicta sunt, contra debet heredi futurū, quod defuncto voluit. l. si tibi legatū. suis, de leg. 2. & libertas, quæ semel competit, non potest reuocari.
K exactaque
L illatam.
M reliquationem
N solutam
O Hinc videtur sumpta esse l. 4. de reg. iur.
P Cratinum.
Q Cratistus
R Cratistum
S Cratinum.
T nō iniustè: melior est Florēt. quā Græcus interpres sequitur.
V non rogaret. alias, non prorogaret. In quibusdam deest non.
X reliquerit

velit ex directo, an ex fideicommisso ad libertatem peruenire. & ita Marcus Imperator rescripsit.

LVII. GAIVS libro tertio de Manumissionibus.

a SI[a] locuples egenti heres extiterit, videamus an ea res testamento datis libertatibus proficiat, vt creditores fraudari (non) videantur. & sanè sunt quidam, qui cum heres locuples existeret, tale esse crediderunt, quale si ipse b testator adauctis[b] postea facultatibus decessisset. sed mihi traditum est, hoc iure nos vti, vt ad rem non pertineat locuples, an egens heres extiterat: sed quarum facultatum[c] c testator decesserit. quam sententiam Iulianus adeo sequitur, vt existimet, ne eum quidem libertatem consecuturum, quem is qui soluendo non esset, ita liberum esse iussisset, CVM AES ALIENVM SOLVTVM ERIT, STICHVS LIBER ESTO. sed non hoc est consequens Sabini & Cassii sententiæ, quam & ipse sequi vide- d tur: qui existimat[d], consilium quemque manumittentis e spectare debere. nam[e] qui sub ea condicione seruum suum liberum esse iubet, adeo sine fraudis consilio liberum esse iubet, vt apertissime curare videatur, ne creditores sui fraudarentur.

a Si quis
b adauctis
c facultatum
d existimans.
e nam &

LVIII. MARCIANVS libro tertio Fideicommissorum.

VErum est, eum qui liber esse iussus est, & alienatum à testatore, si ante aditam eius hereditatem rursus hereditarius fieret, mox adiretur hereditas: ad libertatem peruenire.

LVIIII. SCAEVOLA libro vicensimotertio Digestorum.

TRia seruis quibusdam, & ancillis nominatim directas libertates dedit, deinde ita scripsit, ET PEDISEQVAS OMNES, QVARVM NOMINA IN RATIONIBVS MEIS SCRIPTA SVNT, LIBERAS ESSE VOLO. quæsitum est, an Eutychia, quæ testamenti facti tempore inter pedisequas libertatem acceperat, mortis autem tempore inueniatur actori in contubernio tradita, ex generali capite pedisequarum libertatem consequi possit. respondit, nihil impedire libertatem pedisequæ, quod mortis domini tempore pedisequa esse desiit. Puram[f] & directam domini sui tef stamento libertatem Stichus acceperat, & ex ea hereditate multa per fraudem amouisse dicitur. quæsitum est, an g non[g] ante in libertatem proclamare debeat, quam ea, h quæ ea hereditate amouisse probari poterit[h], heredibus restitueret. respondit, secundum ea quæ proponerentur, eum de quo quæreretur, liberum esse. Claudius: videtur absoluisse & id de quo quæritur. nam heredibus satis consultum est edicto de furtis.

f Qui puram
g an ante
h poterit ab hæredibus, restituerit

Interpretatio contra libertatem.

i Lucius Titius testamento suo ita cauit, ONESIPHORE NISI DILIGENTER RATIONEM EXCVSSERIS, LIBER NE ESTO. quæro, an Onesiphorus ex his verbis libertatem sibi vindicare possit. re- k spondit,[k] verbis quæ proponerentur, libertatem adimi potius quam dari.

i Alc. lib. 5 parad. 4.
k ex his verbis

LX. IDEM libro vicensimoquarto Digestorum.

TEstamento ita cauit, ΕΥΔΟΞΙ ΒΟΥΛΟΜΑΙ ΔΟΘΗΝΑΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΧΙΛΙΑ, ΕΠΕΙ ΕΦΘΑΣΕΝ ΓΕΝΝΗΘΗΝΑΙ ΜΕΤΑ ΤΟ ΤΗΝ ΜΗΤΕΡΑ ΑΥΤΟΥ ΓΕΝΕΣΘΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΑΝ. quæro, an si[l] Eudoxus non probet se post manumissionem matris suæ natum, possit his verbis testamenti libertatem consequi. respondit, non oportere eiusmodi consultationem præiudicium parare.

l an nè Eudoxus si probet.

LXI. POMPONIVS libro vndecimo Epistularum.

m SCio quosdam[m] efficere volentes, ne serui sui vnquam ad libertatem peruenirent, hactenus scribere solitos STICHVS CVM MORIETVR, LIBER ESTO. n sed & Iulianus[n] ait, libertatem, quæ in vltimum vitæ tempus conferatur, nullius momenti esse: cum testator impediendæ magis quàm dandæ libertatis gratia ita scripsisse intelligatur[o]. & ideo etiam si ita sit scriptum, STICHVS SI IN CAPITOLIVM NON ASCENDERIT, LIBER ESTO: nullius momenti (hoc) esse, si apparet in vltimæ vitæ tempus conferri libertatem testatorem voluisse. nec Mucianæ cautioni locum esse. & si ita in testamento scriptum fuerit, STICHVS SI CAPVAM IERIT, LIBER ESTO: aliter liberum non n esse, quàm si Capuam ierit. Hoc amplius Octauenus aiebat, si quis in testamento sub qualibet condicione libertate seruo data ita scripsisset, ANTE CONDICIONEM MOLESTVM AB HEREDE LIBERVM FIERI: nihil valere hanc adiectionem.

m quosdam testatores
n L. Libertas la. s. 3. eo. & hac eius sententia refertur l. 4. §. nō est. de statulib. infra.
o intelligatur.

DE FIDEICOMMISSARIIS LIBERTATIBVS

TIT. V.

VLPIANVS libro quartodecimo ad Edictum.

SI QVIDAM ex his, qui fideicommissam libertatem debeant, præsentes sint, alij ex iusta causa absint, alij latitent: † proinde is cui fideicommissaria libertas relicta est, liber erit, atque si soli qui adessent, & qui ex p iusta causa abessent, rogati essent. pars ergo latitantis[p] his proficit.

De seruo cui bona addicuntur libertatum conseruandarum causa: vide tit. Institutio.

II. IDEM libro sexagesimo ad Edictum.

q SI[q] quis intestatus decedens codicillis dedit liberta- r tes[r], neque adita sit ab intestato hereditas: fauor constitutionis Diui Marci debet locum habere & hoc casu. quæ iubet libertatem competere seruis, & bona eis addici, si idonee creditoribus cauerit de solido, quod cuique debetur, soluendo.

III. IDEM libro sexagensimoquinto ad Edictum.

IN quem etiam vtiles actiones plerumque creditoribus competunt.

IIII. IDEM libro sexagesimo ad Edictum.

s ERgo[s] quamdiu incertū sit, vtrum extitit successor, an non, cessabit constitutio. cum certū esse cœperit, 2 tunc erit constitutioni locus. Si is qui in integrum restitui potest, abstinuerit se hereditate: an quamdiu pot test[t] in integrum restitui, existimamus constitutionem cessare, quia non est certum ab intestato neminem successorem extare? & si tamen verius, admittendam constitutio v nem. quid ergo si post addictionem libertatum[v] conseruandarum causa factam in integrum sit restitutus? vtique non erit dicendum reuocari libertates quæ semel com- x petierunt[x]. Illud videamus, vtrum præsentes esse debent x qui libertatem acceperunt, an vero non. & cum inuitis y illis[y] possunt bona propter libertatem addici, vtique etiam z absentibus[z]. quid ergo si quidam præsentes sint, quidam absentes? videamus, an etiam absentibus competat libertas. & potest dici, exemplo aditæ hereditatis com- 3 petere libertatem etiam absentibus. Si ex die data sit libertas, an dies exspectandus sit? & puto exspectandum. ante ergo non addicentur. Quid deinde si sub condicione data sit libertas? & si quidem aliquæ puræ, aliquæ sub condicione: vtique addici statim possunt. si omnes sub condi- A cione, quid consequens erit dicere? vtrum exspectādū[A], vt B condicio existat: an vero statim addicimus,[B] tunc demum C competitura[C] libertate, si extiterit condicio? quod magis erit probandum. Addictis itaque bonis directæ libertates puræ datæ statim competunt. ex die, cum dies venerit. condicionales, cum condicio extiterit. nec erit ab re, existimare etiam pendente cōdicione libertatum, licet omnes sub condicione datæ sint, constitutionem locum habere. vbi enim libertatis spes est, ibi dicendum est vel modica data occasione, quod sine damno creditorum futurū est, 4 addictionem admittendam. Si sub condicione dandorum decem libertas data sit, siue heredi dare iussus sit qui libertatem accepit, siue non sit dictum cui an dando ei cui bona addicenda sunt, perueniat ad libertatem, quæri D potest. & magis est, vt ei dare[D] debeat, cui bona addicta sunt: quasi translata condicio videatur. certe si alij quam 5 heredi dare iussus sit, ipsi, cui[E] iussus est, dabit. Si[F] qui E fideicommissam libertatem acceperunt, non statim vbi F addicta bona sunt, liberi fiunt: sed fideicommissam libertatem possunt consequi, hoc est manumittendi sunt ab eo 6 cui addicta bona sunt. Addici itaque demū bona volunt, si idonee creditoribus cautum fuerit de solido quod cuique debetur. ergo cauendum est idonee. quid est idonee? sa- G tisdato[G] vtique, aut pignoribus datis. sed[H] si ei fides ha- H bita fuerit promittenti[I] sine satisdatione, idonee cautum I videbitur. Creditoribus[K] caueri quemadmodum debet? K vtrum singulis, an verò omnium nomine vni ab ipsis creato? & oportet officio iudicis constitui, conuenire creditores, vnumque creare, cui caueatur omnium nomine. Il- L lud videndum[L], ante caueri debet creditoribus, & sic ad- M dici bona: an verò sub condicione hæc sunt addicenda[M], si fuerit cautum. & puto sic comprehendendum decreto, si N omnia ex constitutione Diui Marci facta sint[N]. De solido 7 vtique sic accipiemus, de sorte, & vsuris debitis. Hi[O] qui O ad libertatem peruenerunt, quorum liberti fiant, constitu- P tio ostendit. vt qui directam libertatem[P], orcini[Q] erūt Q liberti: nisi forte is qui addici sibi bona desiderat, ita velit

† perinde
p Id est, pro eo cuius patronatus latitantis accrescit præsentibus, aut iis qui iusta de causa absunt. Itaque recta est Flor. Alij legūt latitanti, aut latitantium.
q Ex tit. quib. ex caus. in poss. eatur.
r libertatem.
s Ex tit. quib. ex causa poss. eat.
t poterit
v libertatum
x cōpetierint.
y aliis
z absentibus quibusdam poterunt addici.
A expectandū est.
B & tunc
C competituram libertatē, al. competitura sit libertas.
D dari
E cui dare iussus
F hi qui
G satisdatione
H sed & si ei
I promittenti
K Creditoribus autem al. Creditoribus quidem
L videndum est, an
M addicenda.
N sunt.
O Illi, qui
P libertatem acceperunt.
Q De his Alex. ab Alex. lib. 4. Genia. dier. cap. 19.

addici, vt etiam hi qui directam libertatem acceperunt, ipsius liberti fiant. Qui autem volunt ipsius liberti fieri, verum manumittendi sint ab eo, an verò ipsa addictione hoc comprehendendū, hac condicione sibi addici bona, vt hi etiam, qui directam libertatem acceperunt, ipsius fiant liberti? & puto hoc esse probandum, vt ipsa addictione hoc comprehendatur. idque verba quoque constitutionis admittunt. 8 Cum autem seruus libertatem nactus est, vtique etiam tutelam eius habebit, cui bona addicta sunt. 9 Si alienos seruos rogauerat[a] heredem manumittere, vtrum dicimus constitutionem locum habere, an verò cessauit constitutio? magisque est, vt locus sit constitutioni. addictus enim bonis, redimere, & præstare libertatem cogitur à prætore. 10 Si non heres, sed legatarius rogatus fuerit manumittere: numquid cesset constitutio, quòd legata non debitis nec libertates possunt deberi? magisque est, vt idem fauor sit. omnibus enim generaliter voluit libertatem præstare[b], quibus cōpeteret, si hereditas adita fuisset. 11 Eadem constitutio prospexit, vt si fiscus bona admiserit: æque libertates competant. ergo siue iacēt[c] bona fisco spernente, siue adgnouerit: constitutio locum habet. ceterum si alia ratione adgnoscat, apparet cessare debere constitutionem. quare & si caducis[d] legionis bona delata sint, idem erit probandum. 12 Item si minor viginti annis dedit libertatem, dicemus non competere, nisi ei sit fideicommissam: hæc enim competeret, si modò potuit causam probare minor viginti annis, si viuus manumitteret. 13 Si in fraudem creditorum libertas data sit ab eo qui mortis tempore soluendo non est, an competat? & si quidem fiscus bona non adgnouerit, fortè competet libertas: quia solidum creditoribus offertur. atquin si adita hereditas fuisset[e], non competeret[f]. certè si fiscus adgnouit hereditatem, facilius probabitur cessare libertatem: nisi si quis verba constitutionis secutus, dixerit ipsum sibi imputare debere, qui addici sibi hac condicione bona voluit[g], vt libertates competant.

14 Si quis autem exemplum aditæ hereditatis fuerit secutus, directæ libertates non competent, si consilium & euentus fuerit fraudandorum creditorum. nec fideicommissæ præstabuntur, si euentu fraudentur creditores.

15 Si bona fuerint à fisco non[h] adgnita, eáque addicta libertatis conseruandæ gratia: an possit fiscus postea adgnoscere? & magis est, ne possit. planè si non certioratis præfectis ærario[i] bona fuerunt libertatis conseruandæ causa addicta, videndum est, an constitutioni locus sit. & si quidem talia fuerunt, vt adgnosci deberent[k]: addictio cessat. 16 si verò non fuerunt[l], addictioni locus est. Is autem cui bona addicta sunt, bonorū possessori adsimilari debet, & secundum hoc & iura sepulchrorum poterit habere.

17 Item videamus, an conueniri à creditoribus possit hereditariis actionibus. an verò non nisi ex cautione quam interposuit. magisque est, vt non aliter conueniatur, quàm 18 ex ea cautione quā interposuit. Si duobus pluribusue addicta fuerint bona, & communem rem, & communes libertos habebunt, & secum familiæ herciscundæ iudicio experientur.

V. PAVLVS libro quinquagesimoseptimo ad Edictum

IN[m] fideicommissariis libertatibus si absente herede prætor pronuntiasset libertatem deberi: est & liber, & defuncti libertus, si & seruus eius fuit[n]: aut heredis, si seruus heredis sit[o]. immo & si sine successore heres decesserit, conseruandam esse libertatem senatus Hadriani temporibus censuit.

De lege Falcidia.

VI. IDEM libro sexagesimo ad Edictum

DEcem[p] legata sunt, & rogatus est legatarius Stichū emere, & manumittere.[q] Falcidia interuenit, & minoris eum seruus non potest. quidam putant dodrantem accipere debere legatarium, nec emere compellendum. idem putant, etiam si suum seruum rogatus sit manumittere, & dodrantem ex legato acceperit: non esse compellendum manumittere.[r] videamus, ne vtique in hac specie aliud dicendum sit. sed in[s] superiore sunt qui putant, cogendum legatarium redimere seruum, & se oneri subiecisse, dum accipit vel dodrantem. sed si paratus sit retro restituere quod accepit, an audiendus sit, videndum. sed cogendus heres tota decem præstare, perinde atque si adiecisset testator, vt integra præstentur.

VII. VLPIANVS libro sexagesimotertio ad Edictum

SI[t] cui legata sint centum ita, vt seruū alienū redimat, & manumittat: & bonis heredis venditis, partem, non totum persequatur: non aliàs debet consequi legatum, quàm si cauerit se manumissurum. sed hoc tunc[v] demum, si largiatur portio, quam accepit, ad serui pretium: paratúsque sit dominus tanti eum vendere. alioquin exceptione doli debebit legatarius repelli.

VIII. POMPONIVS libro septimo ex Plautio

EVm cui mille nummi legati fuissent, si rogatus fuisset viginti seruum manumittere, non cogi fideicommissam libertatem præstare, si legatum non caperet, constat.

Alienatio necessaria.

VIIII. MARCELLVS[x] libro quintodecimo Digestorum

CVm[y] fidei heredis commisit[z], ne seruus alienam seruitutem patiatur: experiri potest confestim vt fuerit alienatus petere libertatem. sed[A] vbi alienatio non est voluntatis, sed necessitas alienandi ex causa testatoris pendeat, prope est, vt nondum debeat præstari fideicommissum: quòd potest videri defunctus[B] nihil sensisse de huiusmodi casu alienationis.

X. IDEM libro sextodecimo Digestorum

QVidam in testamento scripserat, ILLVM ET ILLVM SERVOS MEOS VENIRE NOLO. si ideo eos noluit venumdari, vt si veneant, ad libertatem perueniant: præstanda erit libertas. nam & illi videtur libertas relicta, de quo ita scriptum est, NOLO ALII QVAM TIBI SERVIAT. secundum hæc igitur si quoquo modo vendere temptauerit seruum: confestim peti poterit libertas. nec quominus præstet libertatem, proderit heredi, si eum redemerit. quia semel exstitit condicio. Is cui libertas debebatur, venit. si vult ab herede manumitti, non erit interueniendum ei, cui[C] heres præsens erit, emptor latitauit: quoniam poterat vti senatusconsulto, vt quasi ex testamento ad libertatem perueniat.

Is cui ex fideicommisso libertas debebatur, ab eo qui soluendo non erat, passus est se bonæ[D] fidei emptori tradi. existimas[E] in manumissum constituendam actionem exemplo eius, qui liberi hominis emptorem simulata seruitute decepit. ego quoque adducor, vt putem rectè aduersus venditorem[F] actionem competere. & magis similem[G] videri statulibero, qui pridie quàm ex testamento ad libertatem perueniret, idem fieri passus est.

XI. MODESTINVS libro primo Differentiarum

EX causa fideicommissi seruo libertatem dare sine tutoris auctoritate pupillus non potest.

XII. IDEM libro singulari de Manumissionibus

IMperator Antoninus, cū Firmus[H] Titiano tragœdos tres legasset, & adiecisset, QVOS TIBI COMMENDO, NE CVI ALII SERVIANT: publicatis bonis Titiani, rescripsit debere eos publicè manumitti. Et legatarius non minus quàm heres rogari potest seruum manumittere. & si ante manumissionem decesserit, successores eius debent manumittere. Diuus Antoninus & Pertinax rescripserunt, hereditate fisco vindicata, quoniā tacitè quis rogatus erat ei, qui capere non poterat, restituere hereditatem: & directò, & per fideicommissum datas libertates deberi.

XIII. IDEM libro nono Regularum

SI prægnas ancilla moram non studio manumissoris, sed fortuito[I] passa sit, ne manumitteretur[K], liberum quidem non pariet: sed cogetur qui manumittere debuit, natum matri tradere, vt per eam perueniat ad libertatem.

XIIII. IDEM libro decimo Responsorum

LVcius Titius testamento facto Seiam vxorem suam, item Titiam filiam communem æquis portionibus[L] scripsit heredes, item alio capite, EROTEM SERVVM MEVM, QVI ET PSYLLVS VOCATVR, LIBERVM ESSE VOLO, SI VXORI MEAE PLACEAT. cum itaque Seia vxor Lucii Titij abstinuerit ab eadem hereditate, & ex substitutione portio eius ad Titiam filiam peruenerit: quæro, an Eroti, qui & Psyllus[M] vocatur, ex his verbis suprascriptis libertas competit. Modestinus: Eroti, quòd vxor testatoris hereditate se abstinuit, non obesse respondi. Item quæro, an Seia vxor, quæ se hereditate abstinuit, petenti Eroti libertatem iustè contradicere possit. Modestinus respondit, Seiæ dissensum nullius esse momenti.

XV. IDEM libro tertio Pandectarum

SI quis ex causa fideicommissi manumissurus est, nullo modo deteriorem eius serui condicionem facere potest. ideóque nec vendere eū interdum[N] alij potest, vt ab eo cui traditus est manumittatur. & si tradiderit, redimere

a rogauerit
b præstari
c vacant
d si qua docis legionis. Rectius esse putamus caducariis legibus. vide Hotoman. de legib. Rom.
e fuerit,
f competat.
g voluerit,
h fisco non agnita,
i ærarii
k deberentur
l fuerint,
m Ex tit. de reb. auctor. iud. poss.
n fuerit
o fuerit.
p Ex tit. de reb. auctor. iud. poss.
q sed Falcidia
r sed videamus
s sed superiore casu
t Ex tit. de reb. auctor. iud. poss.
v ita
x Marcianus
y Contige cum l. rogo. §. ea.
z commissum sit.
A vbi verò
B defunctum
C cuius
D bona fide
E existimans
F venditorē
G simile
H Firmius
I fortuito
K manumittatur,
L partibus
M Physillus
N interim

redimere illum cogitur, & manumittere. interest enim nonnumquam à sene potius manumitti, quàm à iuuene.

XVI. LICINIVS RVFINVS libro quinto Regularum.

Libertates etiam per fideicommissum dari possunt, & quidem largius quàm directò. nam non tantùm proprius, sed & alienus seruus per fideicommissum libertas dari potest. ita tamen, vt vulgaribus [a] verbis, & quibus euidenter voluntas testatoris exprimi possit.

XVII. EX LIBRO VICENSIMOPRIMO DIGESTORUM Scæuolæ Claudius [c]

CVM VERO VISVM FVERIT MANVMITTERE: satis vtiliter datur fideicommissa [d] libertas.

XVII. SCAEVOLA libro vicensimotertio Digestorum.

TEstamento ita cauit: PAMPHILVS SI BENE SE GESSERIT [e] RATIONIBVS MEIS, LIBER ESTO. quæsitum est, cum manente eodem testamento post aliquot annos decesserit, nec [vllæ [f]] querellæ locus de Pamphilo circa rationes patroni sit: an ex testamento libertatem sit consecutus. respondit nihil proponi, cur non sit consecutus.

XVIII. IDEM libro vicensimoquarto Digestorum.

HErede instituto marito, per fideicommissum libertatem seruis dedit, in quibus & Sticho actori mariti. quæsitum est, cum absente domino [g] illi præsidem prouinciæ adierint [h], vt libertas sibi præstaretur, quasi ex iusta causa heres abesset, & præses prouinciæ pronuntiauerit [i] libertatem deberi: an agi cum Sticho possit, vt rationem actus à se administratis reddere compellatur. respondit, non posse. Vxori dotem, & alias res plures legauit, & eius fidei commisit, vt Aquilinum seruum proprium mulieris apud consilium manumitteret. id negat [k] se facere debere, quòd [l] ipsius proprius esset. quæro, an libertas ei debeatur. respondit, vxorem, si ex testamento non solùm dotem, sed etiam cetera legata præstari sibi vellet: compellendam ex causa fideicommissi Aquilinum manumittere, eúmque cum liber erit, petiturum ea quæ sibi legata sunt.

XX. POMPONIVS libro septimo Epistularum.

APud [m] Iulianum ita scriptum est: si heres rogatus seruum manumittere, ex Trebelliano senatusconsulto hereditatem restituerit: cogi debebit manumittere. & si latitabit [n], vel si iusta ex causa aberit: prætor causa cognita secundum senatusconsulta ad eas causas pertinentia pronuntiare debebit. si verò seruum susceperit [o] is cui hereditas restituta fuerit, ipsum competit [p] manumittere. & eadem in personam [q] eius obseruari conueniet, quæ circa emptores custodiri solent. an hæc vera putes? nam ego discendi [r] cupiditate, quam solam viuendi rationem optimam in octauum & septuagesimum annum ætatis duxi, memor sum eius sententiæ, qui [s] dixisse fertur ΚΑΝ ΤΟΝ ΕΤΕΡΟΝ ΠΟΔΑ ΕΝ ΤΗ ΣΟΡΩ ΕΧΩ, ΠΡΟΣΜΑΘΕΙΝ ΤΙ ΒΟΥΛΟΙΜΗΝ: bellissime Aristo & Octauenus putabant hunc seruum, de quo quæreretur, fideicommissæ hereditatis non esset quia testator rogando heredem, vt eum manumitteret, non videtur [t] de eo restituendo sensisse. si tamen per errorem ab herede datus fuerit, ea dicenda sunt, quæ Iulianus scribit.

XXI. PAPINIANVS libro nonodecimo Quæstionum.

ROGO, NE STICHVS ALTERIVS SERVITVTEM SERVIAT, intellegi datam fideicommissam [v] libertatem placuit principi. quid enim tam contrarium est seruituti, quàm libertas? nec tamen quasi post mortem heredis data videbitur. quod eo pertinet, vt si viuus eum alienauerit, confestim libertas petatur. nec proderit ad impediendam libertatis petitionem, si redemerit eum, cuius semel condicio extitit. Idem probandum est, & si non voluntaria alienatio ab herede facta est. nec refragabitur, quòd non per ipsum alienatio facta est. fuit enim quasi statuliber: & quacumque ratione condicio impleta est.

XXII. IDEM libro vicensimosecundo Quæstionum.

SI legatario fundi decem pretij nomine relicta sint in hoc, (vt) seruum suum manumittat: quamuis fundi legatum adgnouerit: si tamen pecuniæ propter interuentum Falcidiæ non adgnouerit, cogendus est & pecuniam accipere habita legis Falcidiæ ratione, & seruo fideicommissariã libertatẽ præstare, cum semel fundi legatũ adgnouit.

[1] A duobus heredibus, qui tres seruos habebat, petit vt duos ex his quos voluissent manumittant [x], altero herede latitante alter declarat quos velit manumittere. potest dici fieri liberos. vt perinde libertas competat, ac si præsens solus manumittere potuisset. Quòd si ex seruis unus decesserit, siue iusta ex causa absit heres, siue fari non possit à quo petitum est: decernente prætore duos, qui supersunt, fieri † libertos conuenit. Cum is qui fideicommissam libertatem præstare debet, iusta ex causa abest, aut latitat: aut quidam præsentes sunt, alij ex iusta causa absunt, non nulli frustrandi [y] gratia fideicommissi copiam sui non faciunt: aut ei, qui libertatem debuit, heres non extitit, aut [z] suus heres hereditate se abstinuit: prætor pronunciare debet, ex testamento Lucij Titij fideicommissam [A] libertatem competere. idque senatusconsulto demonstratum est: quo senatusconsulto comprehensum est, ne dubium & obscurum esset, cuius libertus heret, prætorem pronuntiare debere, qui ex iusta causa, & qui detractandæ libertatis gratia abiit.

XXIII. IDEM libro nono Responsorum.

FIdeicommissaria libertas prætextu compilatæ [B] hereditatis, aut rationis gestæ non differtur. [1] Fideicommissariam libertatem ab herede non præstitam cogendus est heredis heres, qui restituit ex Trebelliano senatusconsulto hereditatem, præstare, si eius personam eligat, qui manumittendus est. [2] Seruum peculij castrensis, quem pater fideicommissi verbis à legitimis filijs heredibus liberari voluit, filium militem, vel qui militauit, si patris [C] heres extitit, manumittere cogendum respondi: quoniam proprium manumisisse defunctus post donationem in filium collatam existimauit. portionem enim à fratre domino fratrem eundémque coheredem citra damnum voluntatis redimere non cogendum. nec ob eundem errorem cetera, quæ pater in militia [D] profecturo filio donauit, fratri qui mansit in potestate, conferenda: cum peculium castrense filius etiam [E] inter legitimos heredes præcipuum retineat. [3] Etiam fideicommissaria libertas à filio post certam ætatem eius data, si ad eam puer non peruenit, ab herede filij præstituta die reddatur [F]. quam sententiam iure singulari receptam ad cetera fideicommissa relicta porrigi non placuit. [4] Seruum à filio post quinque annos, si eo tempore mercedem diurnam filio præstitisset, manumitti voluit. biennio proximo vagatur non præstiterat. condicione defectus videbatur. si tamen heres filius aut tutores eius ministerium serui per biennium elegisset [G]: eam rem ex [H] præterito, quòd per heredem stetisset, impedimento et fiduæ condicioni non esse constitit.

XXIIII. VLPIANVS libro quinto Fideicommissorum.

GEneraliter dicemus, eos posse fideicommissariam libertatem adscribere, qui fideicommissum pecuniarium possunt relinquere. [1] Et principis seruo, vel municipij, & [I] cuius alterius, fideicommissa libertas adscripta valet. [2] Hostium seruo si fideicommissaria libertas fuerit adscripta, potest tractari, an non sit inefficax. & fortassis quis dixerit, indignum esse, ciuem Romanum fieri hostium seruum. sed si in casum [K] relinquatur, in quem noster esse incipit: quid prohibet dicere libertatẽ valere? [3] Si homini libero fuerit libertas per fideicommissum adscripta, & is in seruitutem redactus proponatur: petere potest libertatem, si modò mortis tempore, vel condicionis existentis inueniatur seruus. [4] Seruo eius qui nondum in rebus humanis est, libertas rectè per fideicommissum relinquitur.

[5] Si seruus in metallũ fuerit damnatus, libertatem sperare non poterit. Quid ergo si fideicommissaria libertas † & relicta sit, & pœna metalli indulgentia principis sit liberatur? & est rescriptum ab Imperatore nostro, hunc in dominium prioris domini non restitui. cuius tamen sit, non adicitur. certè cum fisci efficiatur, sperare potest fideicommissariam libertatem. [6] Ex damnata in metallum concepto & nato fideicommissaria libertas dari poterit. quid mirum, cum etiam venumdari eum posse quasi seruum Diuus Pius rescripsit? [7] Si petitum à testatore fuerit, ne postea Stichus seruiret: placuit fideicommissariam libertatem datam videri. nam qui hoc petit, ne postea seruiat, videtur petere, vt libertas ei præstetur. Sed & si ita scripsit, NE EVM ALIENES, NE EVM VENDAS: idem erit dicẽdum. si modò hoc animo fuerit adscriptum quòd voluerit eum testator ad libertatem perduci. ceterum si alia mente id scripsit, vtputa quia consilium dabat heredi retinere talem seruum: vel quia coërcere voluit seruum, & cruciare, ne meliorem dominum experiatur [L], vel aliqua [M] mente, non tribuendæ libertatis animo: dicendum est cessare libertatis præstationem. & ita Celsus libro vicensimotertio digestorum scribit. non tantùm enim verba fideicommissi, sed & mens testatoris tribuere solet libertatem fideicommissariam. sed cum ex præsumptione libertas præstita esse videtur, heredis est, contrariam voluntatem testatoris probare.

Margin notes (left): a Id est, vsitatis & consuetis: non vt auertit, vt Accurs. ne idem repetitum esse videatur. b Ale li. 2. disp. c. 14 fallitur in restituenda inscriptione l. huius. Augu. lib. 1. emend. c. 4. c Significat ne Tryphoninus, qui notas ad Scæuolam scripsit. d fideicõmissaria. e in rationibus. f vllæ. g marito iste. h adiit. i pronunciauit. k negauit. l quia. m Aug. lib. 1. emend. c. 1. n latitauerit. o Graci interpretes vsuceperit. p conuenit. q persona. r huius hæc sententia est quod M. t. de senect. inducit Solonem in versibus gloriantem, quo se quotidie aliquid addiscentem senem fieri diceret. s quam dixisse fertur, al. quã dixisse fertur Iulianus. t videretur. v fideicõmissa al. fideicommissariã. x manumitterent.

Margin notes (right): † liberos. y fraudandi si deicõmissi causa. z aut si suus. A fideicõmissariam. B expilatæ. C patri. D in militiam. E & inter. F reddetur. G elegissent: id est, si maluissent serui ministerium, quàm mercedem. H excepto præterito: sequere Flor. I vel cuiuslibet alterius. K in casũ. Relinquatur est Flo. & similis error est notatus à me supra. † et al. deest. L experiretur. M alia.

8 Si quis tutorem ideo scripserit [a], quia liberum putauit: certissimum est, neque libertatem peti posse, neque tutelam libertatis præstationi patrocinari. & ita & Marcellus libro quintodecimo digestorum, & Imperator noster cum patre rescripsit [b]. 9 Si quis seruo pignerato directam libertatem dederit, licet videtur iure suptili inutiliter reliquisse: attamen [c] quasi & fideicommissaria libertate relicta seruus petere potest vt ex fideicommisso liber fiat. fauor enim libertatis suadet, vt interpretemur, & ad libertatis petitionem [d] procedere testamenti verba, quasi ex fideicommisso fuerat seruus liber esse iussus. nec tenim ignotum est, quòd multa contra iuris rigorem 10 pro libertate sint constituta. Ex testamento, quod adgnatione postumæ ruptum esse [e] constitit, neque directas libertates competere, neque fideicommissarias deberi, tsi quas non à legitimis quoque heredibus patrisfamilias reliquerit, satis constat.

a scripsit,
b rescripserit.
c attamen & quasi ei fideicommissariam libertatem relictam
d præstationé accedere
e est

De eo cui legatum est, vt manumittat seruum.

11 Si quis alienum vel suum seruum rogatus sit manumittere, & minus sit [f] in eo quod accepit [g], iudicio testatoris, plus sit in pretio serui: an cogatur vel alienum redimere, vel suum manumittere, videndum est. & Marcellus [h] scripsit, cum ceperit legatum, cogendum omnimodo suum manumittere. & sanè hoc iure vtimur, vt multum intersit, suum quisque rogatus sit manumittere, an alienum. si suum, cogetur manumittere, etiam si modicum acceperit [i]. quòd si alienum, non alias erit cogendus, quàm si tanti possit redimere, quantum ex iudicio testa-12 toris consecutus sit. Proinde consequenter Marcellus ait, eum quoque qui heres institutus est, si quidem aliquid ad eum deducto ære alieno peruenit, cogendum esse suum manumittere. si verò nihil peruenit, non esse cogendum. Planè si fortè minus relictum est alicui, verùm creuit legatum ex aliqua causa: æquissimum erit, tanti eum cogi redimere, quantum ad eum peruenit. nec causari debere, quòd minus illi relictum sit, cum creuerit eius legatum per testamenti occasionem. nam etsi ex mora fructus, vsuræve fideicommisso accreuissent: dicendum est, libertatem præstandam. proinde etsi serui pretium decreuit, dicendum est, redimere cogendum. Quòd si legatum sit imminutum, videndum an cogatur seruum manumittere, qui sperauit legatum [k] vberius consecuturum. & putem, si legatum refundere sit paratus, non esse cogendum: ideirco, quia alia contemplatione adgnouit legatum, quod ex inopinato deminutum est. parato igitur ei [l] à legato recedere, concedendum [m] erit: nisi 13 fortè residuum legatum [n] ad pretium sufficit [o]. Quid ergo si plures [p] seruos rogatus sit manumittere, & ad quorundam pretium sufficiat id quod relictum est, ad omnium [q] non sufficiat? an cogendus sit quosdam manumittere? & putem, debere eum cogi, vel eos, quorum pretium patitur, manumittere. quis ergo statuet qui potius manumittitur [r]? vtrùmne ipse legatarius eligat, quos manumittat, an heres testi? & fortassis quis rectè dixerit, ordinem scripturæ sequendum. quòd si ordo non pareat, aut sortiri eos oportebit, ne aliquam ambitionis vel gratiæ [s] suspicionem prætor subeat: aut meritis cuiusque al-14 legatis arbitrari eos oportet. Simili modo dicendum est, etsi redimere iussus sit, libertatémque præstare, nec pecunia, quæ legata est, sufficiat ad redemptionem omnium quibus libertas data est. nam & hic idem erit, 15 quod supra probauimus. Si cui legatum sit relictum, isque rogatus sit seruum proprium manumittere [t] & id quod legatum est, præstare: an fideicommissaria libertas præstanda sit? quosdam mouet, quia si fuerit coactus ad libertatem præstandam, ex necessitate ad fideicommissi quoque præstationem erit cogendus: † etsi qui putant non esse cogendum. nam etsi mihi legatum fuisset relictum, & id rogatus essem Titio restituere confestim, & præterea fideicommissam libertatem seruo meo præstare: sine dubio diceremus, non esse me cogendum ad libertatis præstationem: quia nihil pretii nomini [v] videor accepisse. Planè si fortè post tempus fuerit rogatus restituere sibi legatum relictum, dici potest, propter me-16 dii temporis fructum cogendum eum manumittere. Si rogatus quis alii fundum, cum morietur, alii centum præstare, isit tantum ex fructibus fundi perceperit, quantum est in fideicommisso: cogendum eum præstare. sic fit, vt sit in pendenti fideicommissum pecuniarium, & 17 fideicommissæ libertatis præstatio. Quotiens autem fideicommissaria libertas relinquitur efficaciter, in ea causa est, vt neque alienatione neque vsucapione extingui possit. ad quemcumque enim peruenerit is seruus, cui fideicommissa libertas relicta est, cogi itum manumittere. & ita est sæpissime constitutum. cogetur igitur is ad quem seruus peruenerit, fideicommissam libertatem præstare, si hoc maluit is qui rogatus est [x]. latius enim acceptum est, vt etsi sub condicione fuit ei libertas relicta, & pendente condicione alienatus sit: attamen cum sua causa alienatur. quod si nolit ab eo manumitti, sed potius ab eo velit ad libertatem perduci, qui erat rogatus eum manumittere: audiri eum oportere, Diuus Hadrianus & Diuus Pius rescripserunt. Quinimmo [y] & si iam [z] manumissus est, velit tamen potius eius libertus fieri, qui erat rogatus eum manumittere: audiendum eum Diuus Pius rescripsit. sed etsi ex persona manumissoris, vel ex qua-cumque causa manumissus ostendere potest in suum tædii manumissione, vel etiam læsum: succurri ei ex his constitutionibus oportet, ne contra voluntatem defuncti durior eius condicio constituatur. Planè si ea sit defuncti voluntas, vt vel à quocumque manumitti voluerit: dicendum est constitutiones supra scriptas cessare.

f sit consecutus in eo
g ex iudicio
h Marcellus quidem
i acceperit,
k se vberius
l eo
m cogédum nô erit:
n legati
o sufficit, quod apud eum remanet.
p plures
q omnium verò
r manumittantur
s Sic M. Cic. li. 1. epistol. ad Q. Fratrē. Cōstantia (inquit) est adhibenda. & grauitas, quæ resistat nō solum gratiæ, verum etiam suspicioni.
t eique quod
† & sane
v nomine
x Addebatur hic prius manumitti: quod recte expunctum est ab Alciato li. 11. Parer. c. 16.
y Alciat. lib. 6. disp. c. 10.
z cum

XXV. PAVLVS libro tertio Fideicommissorum.

SI heres, qui vendidit seruum, sine successore decesserit, emptor autem extet, & velit seruus defuncti libertus esse, non emptoris: non esse eum audiendum Valens scripsit, ne emptor & pretium & libertum perdat.

XXVI. VLPIANVS libro quinto Fideicommissorum.

CVm verò is qui rogatus {non} est alienum seruum manumittere, mortalitatis necessitate, vel bonorum publicatione ad alium seruum perduxit, magis opinor constitutionibus esse locum, ne deterior condicio fideicommissæ libertatis fiat. Nam & cum quidam rogatus esset, cum moreretur, seruum manumittere, isque decessisset libertate seruo non data: perinde eum habendum constitutum est, atque si ad libertatem ab eo perductus esset. potest enim eo testamento dare libertatem, vtique [A] directam. sic fit, vt quotiens quis libertatem accepit fideicommissariam, si ab alio, quàm qui erat rogatus, manumittatur: auxilium constitutionum habeat, perindé que habeatur, atque si ab eo manumissus fuisset. quotiens fideicommissis libertatibus fauor exhibetur, nec intercidere solet destinata fideicommissa [B] libertas. qui enim ea donatus est, in possessionem libertatis interim esse videtur.

A vtique cùm dictum sit vt. Has lectio non cōgruit. hac autem ratio superioribus inuenit subiungeretur. Itaque sequitur Flor. quam & Græci interpretes sequuntur.
B fideicommissa

Mora facta re ipsa, & sine interpellatione.

Apparet igitur subuectum fideicommissis libertatibus, vt in re mora facta esse his videatur. & ex die quidem quo libertas peti potuit, matri traderentur manumittendi causa: ex die verò quo petita est, ingenui nascantur. plerumque enim per ignauiam, vel per timiditatem eorum quibus relinquitur libertas fideicommissa, vel ignorantiam iuris sui, vel per auctoritatem & dignitatem eorum à quibus relicta est, vel serius petitur, vel in totum non petitur fideicommissa libertas. quæ res obesse libertati non debet. Quod igitur defendimus, ita determinandum est, vt ingenui quidem exinde nascantur, ex quo mora libertati facta est. manumitti autem partum dici debeat, ex quo peti libertas potuit, quamuis non sit petita. certè minoribus vigintiquinque annis & in hoc tribuendum est auxilium, vt videatur in re mora [C] esse. nam qua ratione decretum, & à Diuo Seuero [D] constitutum est, in re moram esse circa pecuniaria fideicommissa quę minoribus relicta sunt, multo magis debet etiam in libertatibus hoc idem admitti. Cum quidam Cæcilius [E] ancillam quam pignori obligauerat, dimisso creditore, per fideicommissum manumitti voluisset: & heredibus creditorem non liberantibus, infantes qui postea erant editi, venissent à creditore: Imperator noster cum patre rescripsit secundum ea quæ Diuo Pio placuerint, ne pueri ingenuitate destinata fraudarentur, pretio emptori restituto perinde eos ingenuos fore, ac si mater eorum suo tempore manumissa fuisset. Idem Imperator noster cum patre rescripsit, si post quinquennium mortis testatoris tabulæ testamenti apertæ essent vel codicilli, & partus medio tempore editus sit: ne fortuita mora seruitutem partui irrogauerit, matri partum tradendum, vt ab ea ad libertatem perducatur. Apparet igitur ex hoc rescripto, item eo quod à Diuo Pio rescriptum diximus, noluisse eos moram libertati [F] fortuitam nocere edito [G] ex ea, cui fideicōmissa libertas data est. Non tamen si à substituto impuberis fideicommissa libertas data sit ancillæ, quæ viuo impubere partum ediderit: vel si post tempus, vel sub condicione libertatem acceperit, & ante diem, vel condicionem partum ediderit: ad libertatem partus perducetur. quia horum alia condicio est. non enim morá fortuitam, sed ex volútate testantis passi sunt.

C facta esse.
D Marco
E Cælius
F libertatis
G editis

Si pro

4 Si pro non scripto habitus sit seruus alicui legatus, cui seruo per fideicommissum libertas adscripta est: quæstionis est, num fideicommissa libertas debeat intercidere. & an si seruus petat fideicommissam libertatem ab eo, penes quem remansisset, pro non scripto habito legato, quod erat relictum ei qui eum rogatus fuerat manumittere: vel si ipse seruus, vt supra dictum est, fuit[a] legatus: an libertas non debeat intercidere. & putem debere dici fideicommissam libertatem saluam esse, licet ad eum nihil peruenerit, qui eum rogatus erat manumittere. cogetur igitur libertatem præstare is, ad quem peruenit legatum: quia libertas fideicommissa nullum impedimentum pati debet.

Senatusconsultum Rubrianum, & eius interpretatio.

5 Subuentum libertatibus est senatusconsulto, quod factum est temporibus Diui Traiani[b] Rubrio Gallo & Cælio Hispone consulibus, in hæc verba. SI HI, A QVIBVS LIBERTATEM PRAESTARI OPORTET[c], EVOCATI A PRAETORE ADESSE NOLVISSENT: SI CAVSA COGNITA PRAETOR PRONVNTIASSET LIBERTATEM HIS DEBERI: EODEM IVRE STATVM SERVARI, AC SI DIRECTO MANVMISSI ESSENT. Hoc senatusconsultum ad eos pertinet, quibus ex causa fideicommissi libertas debeatur[d]. Proinde si libertas non deberetur[e], obreptum tamen prætori est[f] de libertate, pronuntiatumque: ex hoc senatusconsulto libertas non competit. & ita Imperator noster cum patre suo rescripsit.

6 Euocari autem à prætore oportet eos qui fideicommissam libertatem debent. ceterum nisi fuerint euocati, cessat Rubrianum senatusconsultum. proinde denuntiationibus, & edictis, litterisque euocandi sunt.

7 Hoc senatusconsultum ad omnes pertinet latitantes, quos fideicommissam libertatem præstare oportet. proinde[g] siue heres rogatus, siue quis alius: senatusconsulto locus est. omnes enim omnino qui deberent[h] fideicommissam libertatem præstare, in ea causa sunt, vt ad senatusconsultum pertineant. quare si heres quidem latitet, legatarius autem vel fideicommissarius, qui rogatus sit libertatem præstare, præsens sit: senatusconsultum deficit, & nihilo minus impeditur libertas. proponamus enim legatarium nondum dominium serui nactum esse.

XXVII. PAVLVS libro tertio Fideicommissorum.

Itaque hoc casu princeps adeundus est, vt & in hoc casu libertati prospiciatur.

XXVIII. VLPIANVS libro quinto Fideicommissorum.

Si eum seruum, cui erat fideicommissa libertas relicta, distraxerit is qui erat rogatus: & emptor quidem latitet, is autem qui rogatus erat, præsens sit: an Rubriano senatusconsulto locus sit? & ait Marcellus Rubrianum locum habere: quia abest quem manumittere oportet.

1 Hæc autem verba ADESSE NOLVISSENT, non vtique exigunt vt latitet is qui libertatem præstare debebit. nam etsi non latitet, contemnat autem venire: senatusconsultum locum habebit. Idem obseruatur, etiam si plures heredes cõstituti fideicommissam libertatem præstare rogati, non iusta ex causa abesse pronuntiatum[i] fuerit.

2 Eorum qui ex iusta causa abessent[k], & eorum qui præsentes fideicommissæ libertati moram non faciunt, perinde libertus erit, atque si soli rogati ad iustam libertatem perduxissent.

Aliud senatusconsultum cum interpretatione.

3 Si quis seruum non hereditarium rogatus manumittere latitet, factum est senatusconsultum Æmilio[l] Iunco[m] & Iulio Seuero consulibus in hæc verba. PLACERE, SI QVIS EX HIS QVI FIDEICOMMISSAM LIBERTATEM EX QVACVMQVE CAVSA DEBERENT SERVO, QVI MORTIS TEMPORE EIVS QVI ROGAVIT NON FVERIT, IIS QVI ADESSE NEGABITVR: PRAETOR[n] COGNOSCAT. ET SI IN EA CAVSA ESSE VIDEBITVR, VT SI PRAESENS ESSET, MANVMITTERE COGI DEBERET: ID ITA ESSE PRONVNTIET. CVMQVE ITA PRONVNTIASSET, IDEM IVRIS ERIT, QVOD ESSET, SI ITA VT EX FIDEICOMMISSO MANVMITTI DEBVISSET, MANVMISSVS ESSET.

4 Ex iusta causa abesse eos demum dicendum est, qui non habent iniustam excusam absentiæ: cum sufficiat quòd non in fraudem libertatis absint, quo magis videantur ex iusta causa abesse. ceterum non est necesse, vt rei publicæ causa absint. Proinde si alibi domicilium quis habeat, alibi petatur fideicommissaria libertas: dicendum est, non esse necesse euocari eum qui fideicommissam libertatem debere dicitur. quia etiam absente eo, si constiterit libertatem deberi, pronuntiari potest iusta de causa eum abesse, nec libertum perdit. namque eos, qui apud sedes suas & domicilium suum sunt, nemo dubitauit ex iusta causa abesse.

XXVIIII. PAVLVS libro tertio Fideicommissorum.

Si quis posteaquam in ea causa esse cœperit, vt ea fideicommisso manumitti deberet, alienatus sit: is quidem, cuius interim seruus erit, manumittere cogetur. sed hic non distinguitur, iusta, an non iusta[o] causa absit. omnimodo enim libertas ei seruatur.

XXX. VLPIANVS libro quinto Fideicommissorum.

Cum quasi absente quodam decretum fuisset interpositum, ex iusta causa eum abesse, is autem mortuus iam esset: Imperator noster rescripsit in heredis personam transferendum decretum, eóque loco ius eius esse, quasi hunc ipsum ex eadem causa abesse pronuntiasset.

1 Si infans sit inter eos qui manumittere debent, senatus censuit, cum[p] vnius ætas impedierit: vt[q] liberi liberǽque fiant hi quibus libertates ex causa fideicommissi præstari oportet. Hoc idem erit dicendum, & si solus sit heres institutus, qui fari non potest. Si verò pupillus tutorem habet[r], isque nolit ad libertatem præstandam auctor esse[s]: adeo non debet impedimento esse neque pupillo, vt libertos non habeat, neque libertati: vt Diui fratres rescripserunt, ex causa fideicommissi libertatem præstari debere seruo, perinde atq; si ab ipso pupillo tutore auctore manumissus esset. Quicumque igitur casus inciderit, quo is qui fari non potest, fideicommissæ libertati subiectus est: accommodauimus mentem senatusconsulti. quæ etiam ad heredem infantem[t] rogati trahenda est.

2 Adeundus est autem etiam ex hac causa prætor: præsertim cum rescripto Diui Pii effectum est, vt si quidam ex rogatis præsentes sunt, alii latitent, alii ex causa absint: intercedente infantis persona, non omnium libertus efficiatur, sed tantùm infantis, & eorum qui ex iusta causa absunt, vel etiam præsentium.

3 Si plures heredes sunt[v] instituti, & inter eos[x] qui fari non potest: sed non ipse rogatus sit seruum manumittere: non oportere intercidere libertatem ob hoc, quòd coheredibus suis vendere eum infans non possit. & exstat quidem senatusconsultum Vitrasianum, sed & Diuus Pius Cassio Dextro rescripsit, ita rem explicari, vt partes seruorum, quibus per fideicommissum libertas data est, iusto pretio æstimentur. atque ita seruus ab his qui rogati sunt, manumittatur. Hi autem, qui eos manumiserunt, pretii nomine perinde fratribus & coheredibus suis obligati erũt, atque si ob eam rem ex iudicati causa cum his agi possit.

4 In furiosi persona Diuus Pius rescripsit, fideicommissam libertatem non impediri sub condicione scripti heredis, quem compotem mentis non esse adfirmatur. Igitur si constiterit ei rectè datam per fideicommissum libertatem: decretum interponetur, quo[y] id ipsum complectatur. ad exemplum infantis ergo & huic muto & huic surdo subuenietur.

5 Sed & si quis sine herede, vel alio successore decesserit, qui fideicommissam libertatem præstare debebat: adito prætore libertatem præstandam esse censuit senatus. Sed & si suus heres se abstinuerit, libertati fideicommissæ per senatusconsultum subuentum est. tametsi non est sine herede, qui suum heredem habet, licet abstinentem se.

6 Idem dicendum, & si minor viginti-quinque annis adierit hereditatem eius qui libertatem fideicommissam debebat, & in integrum sit restitutus abstinendi causa. Quærendum est autem, cuius libertus is fiet[z]. ex constitutione enim seruo[A] libertas perinde competit, atque si ex testamento libertatem consecutus esset. erit igitur libertus orcinus, non eius qui fideicommissam libertatem debebat.

7 Si alter sine successore decesserit, alter ex iusta causa abstentatur[?] rescriptum[B] Diuorum Marci & Veri, perinde dicentium eum ad libertatem peruenturum, ac si ab eo qui sine successore decessit, & ab eo qui ex iusta causa abesset, ad libertatem vt oportuit perductus esset.

8 Elegãter quæri potest[C], si cum heres sine successore decedit[D], vtrũ exspectari debet[E] donec certũ sit[F] heredẽ vel bonorum possessorẽ non extaturũ: an verò etiã dum incertũ est,[G] fortè deliberante herede scripto, possit ad libertatem peruenire. & melius est exspectari oportere quoad certum esse cœperit, successorem non extaturum.

Marginal notes (left column): a fuerit · b sub Rubrio · c oporteret, · d debeatur. · e debeatur. · f sit · g deinde siue · h debent · i pronuntiati fuerint. · k absunt. · l Manilio. Graeci interpretes. · m Vinco · n prætor vt

Marginal notes (right column): o iusta ex · p Id est quando. · q Subaudi, tamen. · r habeat. · s adesse · t infantis rogaturo. *Hæc species de infante rogato iam antea decisa est. Itaque ne frustra hic repetita videatur, sequere Flor. & Græcos interpretes.* · v sint · x is, qui · y quod idipsum · z fit. · A fauore. *In nonnullis exemplaribus legitur fauore: & ea minus recedit a vera lectione, quàm quæ habent fauore. Vera autem est Florent.* · B edictum · C potest, si is à quo seruum ad libertatem oportuit perduci sine. *hæc ex glossa irrepserunt.* · D decesserit, · E debeat · F est · G is fortè

9 Imperator noster Antoninus rescripsit, cum cui fideicommissa libertas debetur, sine libertate aliquid ex testamento heredis[a] accipere[b] posse. Diuus etiam Marcus rescripsit, fideicommissas libertates neque ætate neque condicione neque mora non præstantium, tardiusve reddendum corrumpi, aut in deteriorem statum preduci.

Quamquam ex irritis codicillis libertates non debeantur, attamen si heres hos codicillos ratos[c] habuit, & ex his quædam præstitit, & seruos præstandæ fideicommissæ libertatis gratia in libertate morari voluit; ad iustam libertatem eos peruenisse, rescripto Imperatoris nostri & Diui patris eius declaratur.

XXXI. PAVLVS libro tertio Fideicommissorum.

ALieno seruo dari potest per fideicommissum libertas: si tamen eius sit, cum quo testamenti factio est.

1 Cum intestato moriturus fidei filii commisisset, vt seruum manumitteret, & postumus ei natus fuisset: Diui fratres rescripserunt, quia diuidi non potest, ab vtroque præstandum.

2 Qui fideicommissariam libertatem debet, etiam eo tempore quo alienare prohibitus erit, manumittere poterit.

3 Si patronus contra tabulas bonorum possessionem acceperit, quia eum præterierit libertus: non cogetur vendere seruum proprium, quem rogatus erat à liberto suo manumittere.

4 Si is cuius seruus est, nolit eum vendere, vt manumittereeur: nullæ prætoris partes sunt. idem est & si pluris iusto vendere velit. Sin autem certo quidem pretio, quod non prima facie videtur esse iniquum, dominus seruum vendere paratus est: is verò qui rogatus est manumittere, immodicum id esse dicitur: prætoris partes erunt interponendæ, vt iusto pretio volenti domino dato, libertas ab emptore præstetur. Quòd si & dominus vendere paratus sit, & seruus velit manumitti: cogendus est heres redimere, & manumittere: nisi dominus velit seruum manumittere, vt actio sibi pretii in heredem detur. idque faciendum est etiam si heres lateat. & ita Imperator Antoninus rescripsit.

XXXII. MARCIANVS libro quintodecimo Fideicommissorum.

SEd si alienare quidem sit paratus, non ante tamen id velit facere, quam sibi in pretium satisfiat, non erit manumittere compellendus: ne & seruum manumittat, & interdum[d] nihil, aut minus consequatur, si[e] forte is qui rogatus est manumittere, soluendo non sit. inuito tamen seruo neque alii neque domino eam rem persequi concedendum est. quia non tale fit hoc fideicommissum, ex quo domino quid adquiratur. alioquin ipsi datum videretur. quod potest contingere, si testator pluris eum seruum, quam quanti est, redimi ac manumitti voluit. nam tunc & domino erit fideicommissi persecutio, cuius interest, præter verum pretium, id quod plus ei iussus est dare, consequi: & seruo[f], vt ad libertatem perueniat. Quod eueniet, & si rem alienam certa pecunia redimere, atque alii præstare heres vel legatarius intellegeretur[g]. namque tunc & domino rei, & cui eadem præstare deberet, persecutionem esse. vtriusque enim interesse, & domini, vt præter pretium accipiat quo pluris eam testator redimi iussit: & eius cui relicta est, vt eam habeat.

XXXIII. PAVLVS libro tertio Fideicommissorum.

SI filius defuncti rogatus fuerit seruum sui patris manumittere, dicendum est posse eum etiam[h] contra tabulas habere, & operas imponere. hoc enim potuisset etiam si directam libertatē accepisset, quasi patroni filius.

Interpretatio Senatusconsulti Rubriani.

1 Erit Rubriano senatusconsulto locus, etiam si sub condicione libertas data sit: si modò per ipsum seruum non fiet, quo minus condicioni pareat. nec refert in dando, an in faciendo, an in aliquo casu condicio consistat. Immo etiam amittit libertum heres, si condicioni impedimentum fecerit, etsi filius defuncti sit: quamuis alio iure habiturus sit libertum. non nullam enim & hic pœnam patitur. nam & si in seruitutem petierit, aut capitis accusauerit: perdit bonorum possessionem contra tabulas.

2 Si is cui seruus legatus est, rogatus fuerat vt eum manumitteret, & nolit eum accipere, compellendus est: tantum[i] actiones suas ei præstare, (cui) seruus velit, ne intercidat libertas.

XXXIIII. POMPONIVS libro tertio Fideicommissorum.

INuitus is cui fideicommissa libertas relicta est, non est tradendus alii, vt ab eo manumittatur, & fiat alterius libertus, quàm qui rogatus est manumittere.

1 Cápenus ait, si minor annis viginti rogauerit heredem, vt proprium seruum manumittat, præstandam ei libertatem: quia hic lex Aelia Sentia locum non habet.

2 Seruus legatus erat Calpurnio Flacco, isque rogatus erat eum manumittere: & si non manumisisset, idem seruus Titio legatus erat, & is æquè rogatus erat, vt eum manumitteret. si non manumisisset, liber esse iussus erat. Sabinus dicit, inutiliter legatum fore, & ex testamento eum continuò liberum futurum.

XXXV. MARCIANVS[k] libro quintodecimo Fideicommissorum.

CAii Cassii non est recepta sententia, existimantis & heredi & legatario remittendam interdum proprii serui manumittendi necessitatem, si vel vsus[l] tam necessarius esset, vt eo carere non expediret: veluti dispensatoris, pædagogive[m] liberorum: vel tantum delictum est, vt vltio remittenda non esset. visum est enim ipsos in sua potestate habuisse. nam potuissent[n] discedere à causa testamenti: qua nō omissa, debere voluntati defuncti obsequi.

Interpretatio Senatusconsulti Rubriani.

XXXVI. IDEM libro sextodecimo Fideicommissorum.

NEque infantes, neque furiosi, neque ab hostibus capti, neque hi[o] quos religio, aut honestior causa, vel calamitas aliqua, vel maior res familiaris, aut capitis famæve periculum, aut similis causa moretur, Rubriano senatusconsulto continentur. ac ne pupilli quidem, qui tutorem non habent, aut eos habeant, quos earum quæ causa detinet. sed nec si hi data opera sui potestatem non faciunt, puto pupillis libertos eripi: quia & iniquum est facto tutoris, qui forsitan soluendo non sit, pupillum damno adfici. & senatusconsulto non continetur alius quis, quàm qui ex causa fideicommissi debet præstare libertatem. Quid ergo est? Dasumiano[p] senatusconsulto subuenitur his. quo cautum est de his qui iusta ex causa abessent: vt nec libertas impediatur, nec libertus eripiatur his qui standi caueant.

1 Si per procuratorem quis defendatur, semper iusta ex causa abesse dicitur, nec libertus ei eripitur.

2 Nihil facit ad interpellandam iurisdictionem eius, qui de fideicommissa libertate cognoscit, priuilegium cuiusque vel ciuitatis, vel corporis, vel officium in quo quisque est, vel condicio personarum.

XXXVII. VLPIANVS libro sexto Fideicommissorum.

SI purè data sit fideicommissa libertas, & is seruus rationes administrasse dicatur: Diuus Marcus rescripsit, moram libertati non esse faciendam. ex continenti tamen arbitrum dandum esse, qui computationem ineat. verba rescripti ita se habent. Aequius videtur Trophimo ex causa fideicommissi præstari libertatem, quam sine condicione reddendarum rationum datam esse constat. neque humanum fuerit ob rei pecuniariæ quæstionem libertati moram fieri. qua tamen repræsentata, confestim arbiter à prætore erit dandus, apud quem rationem, quam administrasse eum apparuit, ex fide reddat. tantum igitur rationes reddere cogetur. Sed an & reliqua restituere debeat, nihil † dicitur. nec puto cogendum. nam de eo quod in seruitute gessit, post libertatem conueniri non potest. corpora planè rationum, & si quas res vel pecunias ex his detinet, cogendus est per prætorem restituere. item de singulis instruere.

Benigna interpretatio voluntatis.

XXXVIII. PAVLVS libro tertio Decretorum.

IN testamento, quod perfectum non erat, alumnæ suæ libertatem & fideicommissa dedit. cum omnia vt[q] ab intestato egissent, quæsiit Imperator, an eve ex causa fideicommissi manumissa fuisset. & interlocutus est, etiam[r] si nihil ab intestato pater petisset; pios[s] tamen filios debuisse manumittere eam, quam pater dilexisset. pronuntiauit igitur rectè eam manumissam, & ideo fideicommissa etiam ei præstanda.

Fauor libertatis.

XXXVIIII. IDEM libro tertiodecimo Responsorum.

PAulus respondit, etsi alienus inueniatur seruus, quem vt suum testator ab vno ex heredibus voluerit manumitti: tamen cogendum eum qui rogatus est, redimere eum, & manumittere. quoniam non putauit similem esse causam libertatis & fideicommissi pecuniarii. Paulus respondit, his verbis, ΠΙΣΤΕΥΣΩΝ ΔΕ ΜΟΙ ΖΩΙΛΕ, ΟΤΙ ΤΑΣ ΧΑΡΙΤΑΣ ΣΟΙ ΑΠΟΔΩΣΕΙ Ο ΥΙΟΣ ΜΟΥ ΜΑΡΤΙΑΛΙΟΣ ΚΑΙ ΣΟΙ ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΣΟΙΣ ΠΑΙΣΙΝ, plenam[t] voluntatem defuncti cōtineri circa[v] benefaciendum coniunctis personis[x] Zoilum. qui[y] si serui sint[z], nihil esse[A] gratum his præstari posse, quam libertatem, ideóque præsidem debere sequi voluntatem defuncti.

a heredi accipere. Recta est Flor. à quo cessit quoque abest rogatio: vt sensus sit, si eius seruo ab herede fideicommissa libertas debeatur, tametsi heres libertatem ex testamento nō relinquat, legatū tamen relinquere potest, idq. seruum capere
b non posse.
c gratos habeat.
d interim
e sequere interpunctionem Flor. male enim hunc §. anspicantur, cum hac verba fiant constituāt superiora §. & ex Græcis interpretes ostēdunt.
f vt seruus ad: rectior est Flor. ut sequēs exemplum ostendit.
g intelligeretur.
h & contra
i Rectior est Flo rent. scriptura, ... compellēdus est accipere, quibus ... subiungitur, aut &c.
k Modestinus
l vsus eius
m pædagogi fuisse
n potuisse
o neque hi etiam
p Dasumiano al. Damasiano
† adscitur.
q veluti ab intestato filii
r etsi nihil
s Nullo enim vero modo, nullo vsu literarum indigens verā natura, proprii ac tacito veridica charitatem parentum liberorum pectoribus infudit. Valer. Max. lib. 5. cap. 24.
t in plena voluntate
v citra beneficium
x & Zoilum: deterior Flor. vel lege in Florent. Zoilo.
y quid
z sunt,
A iam gratū. al. gratiam. Addiderunt tam qui non obseruarunt hoc græce peculiare loquendi apud Iurisconsultos.

XL. IDEM *libro quartodecimo Responsorum*

LVcius Titius Septiciæ filiæ suæ naturali Cōcordiam ancillam suam donauit. idem postea testamento filiæ suæ cum alijs quibusdam ancillam supra scriptam legauit, vt manumitteretur. quæro, an Septicia filia naturalis ancillam supra scriptam manumittere cogi possit. Paulus respondit, si viuo patre naturali donatio ancillæ fuit, neque patris naturalis iudicium in ceteris legatis filia adgnouit: non posse eam compelli ancillam propriam ex causa fideicommissi manumittere. 1 Lucius Titius Stichum seruum Mæuio legauit, & petit, vt neque ab eo neque ab herede eius vnquam manumitteretur. Paulus respondit, testatorem potuisse postea hunc seruum ad libertatem perducere: quia non sibi legem dixisset, sed legatario.

XLI. SCAEVOLA *libro quarto Responsorum*

THAIS ANCILLA MEA CVM HEREDI MEO SERVIERIT ANNOS DECEM: VOLO SIT MEA LIBERTA. quæritur, cum libertam suam esse voluerit, nec id heres facere potuerit, nec directa pure data sit libertas, an etiam post decem annos in seruitutem remaneret. respondit, nihil proponi cur non Thaidi libertas debeatur. 1 Lucius Titius ita cauit, MAEVI FILI CARISSIME TE ROGO, VT SI STICHVS ET DAMAS ET PAMPHILVS TE[a] PROMERVERINT, AERE ALIENO LIBERATO, NE ALTERIVS QVAM TVAM SERVITVTEM EXPERIANTVR. quæro, an si per heredem steterit, quo minus æs alienum exsolueretur[b], ex causa fideicommissi libertatem consequi possint. respondit, non quidem imputandum heredi, si pro commoditatibus rei suæ administrandæ æs alienum tardius exsoluerit. verùm si manifeste studium non soluentis ei rei paratum, vt libertatibus mora fieret, probaretur: 2 repræsentandas libertates. Tutoris, quem & ipsum[c] testamento liberis dederat, fidei commisit de manumittendis seruis ipsius tutoris. sed is à tutela excusatus fuerat. quæro, an eisdem seruis libertatem præstare deberent[d] tutores, qui in locum excusati dati tutelam administrarent. respondit, secundum ea quæ proponerentur, libertates & ab heredibus scriptis videri datas. SERO AVRI LIBRAS TRES, ET STICHVM NOTARIVM, QVEM PETO MANVMITTAS. Seius eodem testamento tutor datus, à tutela se excusauit. quæritur an nihilo minus fideicommissa libertas debeatur. respondit, nihil proponi, cur non debeatur. 3 Sorore[e] sua herede instituta de seruis ita cauit, ΒΟΥΛΟΜΑΙ ΚΑΙ ΠΑΡΑΚΑΛΩ ΓΛΥΚΥΤΑΤΗ ΜΟΥ ΑΔΕΛΦΗ, ΕΝ ΠΑΡΑΚΑΤΑΘΗΚΗ ΣΕ ΕΧΕΙΝ ΣΤΙΧΟΝ ΚΑΙ ΔΑΜΑΝ ΤΟΥΣ ΠΡΑΓΜΑΤΕΥΤΑΣ ΜΟΥ, ΟΥΣ ΕΓΩ ΟΥΚ ΗΛΕΥΘΕΡΩΣΑ, ΑΧΡΙΣ ΑΝ ΤΑΣ ΨΗΦΟΥΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΗΣΩΣΙΝ. ΕΑΝ ΔΕ ΚΑΙ ΣΟΙ ΑΡΕΣΩΣΙΝ, ΕΜΗΝΥΣΑ ΣΟΙ ΤΗΝ ΓΝΩΜΗΝ ΜΟΥ. quæro, si paratis actoribus rationes reddere, heres[f] libertatem non præstet[g], dicendo eos non placere sibi: an audienda[h] esset. respondit, non spectandum quod[i] heredibus displiceret[k]: sed id quod viro bono posset placere, vt libertatem cōsequantur. 4 Lucia Titia heredum fidei commisit, vti Pamphilam ancillam Seiæ cum filiis eius redimerent, & manumitterent: & iuridicus quanti singuli essent redimendi æstimauit. medio tempore Pamphila, antequam pecunia solueretur, peperit. quæro, id quod natum est ex Pamphila, vtrum ad heredes Seiæ, an ad heredem Titiæ pertineat. respondit, id quod natum est ex Pamphila, eius quidem esse, cuius ea fuerat tunc cum pareret: verùm heredem, si moram fideicommissæ libertati fecit, compellendum 5 partum quoque ad libertatem perducere. Lucius Titius ita testamento cauit, MEDICOS TIBI COMMENDO ILLVM ET ILLVM. IN TVO IVDICIO ERIT, VT HABEAS BONOS LIBERTOS ET MEDICOS. QVOD SI EGO LIBERTATEM EIS DEDISSEM, VERITVS SVM, QVOD FECERVNT MEAS CARISSIMAE SECERVNT MEDICI SERVI EIVS MANVMISSI AB EA, QVI SALARIO EXPLETO RELIQVERVNT EAM. quæro an fideicommissa libertas suprascriptis competere potest. respondit, secundum ea quæ proponerentur, non necessitatem heredibus impositam, sed arbitrium permissum[l]. 6 Titius Sticho seruo suo libertatem[m] dedit, si rationes [sic] dederit. quæro an in ratio per eum gesta ita putari debeat, vt damna quæ casu contingerunt, ad onus reliquorum non pertineant. respondi, in negotio, quod voluntate domini administrasse proponatur, ea damna, quæ casu ita acciderunt[n], vt seruo nihil possit imputari, non pertinere ad reli- 7 quorum onus. Item quæro, cum omne peculium reddere iussus sit, an ita peculium computari debeat, vt id solum peculii esse videatur, quod quaque ex causa domino debeat superesse. respondit, in ea specie, de qua quæreretur, non debere deduci ex peculio, quod 8 domino debeatur. Item quæro, an si ex reliquis in peculio[o] aliquid conuerterit: deduci hoc ex peculio reddendo debeat. respondit, si id quod ex causa quæ proponeretur, in peculium versum est, reliquorum nomine desolutum est: fieri satis condicioni, si id quod 9 reliquum est peculii, soluatur. Libertatem ita testamento dedit, CVPITVM SERVVM MEVM, CVM MARCIANVS FILIVS MEVS SEDECIM ANNOS IMPLEVERIT, RATIONIBVS REDDITIS LIBERVM ESSE VOLO. post mortem testatoris tutores Cupito exactionem commiserunt, isque nummos redactos expensauit eisdem tutoribus. deinde filius impubes decessit. cui mater heres extitit, & tutorem[p] tutelæ iudicio filio condemnatum habuit. Cupitus ad libertatem proclamat eo tempore, quo si viueret Marcianus, annos sedecim ætatis habiturus esset: offerens rationes vnius anni in diem[q] mortis testatoris, quod ceteræ subscriptæ fuerunt. quæsitum est, an eas quoque rationes, quas tutores periculo suo egerunt, Cupitus reddere compelli debeat. respondit, eum de quo quæritur, condicioni rationis reddendæ ita videri paruisse, si omne ex eo quod gessit, (&) rectè desiderari potest, reddiderit. nam alteram condicionem humaniore interpretatione ita accipi posse, vt defuncto pupillo tempus, quo si viueret, sedecim annos im- 10 pleret, exspectare satis fuerit. STICHVS ET DAMAS SERVI MEI SI RATIONES REDDIDERITIS, LIBERI ESTOTE. quæsitum est, an non solùm rationes: verùm si qua alia consilio & fraude eorum amota sunt, præstari ab his debeant, vt ad libertatem perueniant. respondit, rationum reddendarum condicioni[r] contineri omne quod quoquo[s] genere 11 serui actum fidémque respiceret. Intra certa tempora condicioni reddendarum rationum non paruerunt. postea parati erant. quæsitum est, an perueniant ad libertatem. respondit, si per ipsos stetisset, quo[t] minus intra tempora præscripta condicioni parerent: non idcirco liberos fore, quod postea rationes velint reddere. 12 AB HEREDIBVS MEIS PETO, FIDEIQVE EORVM COMMITTO, CVM FILIVS MEVS SEDECIM[v] ANNOS IMPLEVERIT, STICHVM RATIONIBVS REDDITIS MANVMITTANT. quæro an eundem seruum testator in diem vsque pubertatis filii sui actum agere voluerit. respondit, manifestum esse[x], testatorem huius quoque 13 actus rationem à Sticho reddi voluisse. STICHVS SERVVS MEVS IVBEO VT DET PRAESTET FILIAE, ET VXORI MEAE HEREDIBVS MEIS SINE VLLA CONTROVERSIA TOT AVREOS: ET VT IPSVM MANVMITTANT, FIDEI EORVM COMMITTO: quæsitum est, cum vxor ab hereditate abstinuerit: vtrum duobus, an filiæ præstare debeat. respondit, filiæ, quæ heres ex asse extitisse proponeretur, pro 14 solido dandum. Herede filio suo ex asse instituto, libertatem dedit in hæc verba, DECEMBER DISPENSATOR MEVS, SEVERVS VILICVS, ET VICTORINA VILICA SEVERI CONTVBERNALIS, IN ANNOS OCTO LIBERI SVNTO[y]. QVOS IN MINISTERIO FILII MEI ESSE VOLO. TE AVTEM SEVERE FILI CARISSIME PETO, VTI DECEMBREM ET SEVERVM COMMENDATOS HABEAS: QVIBVS PRAESENTEM LIBERTATEM NON DEDI, VT IDONEA MINISTERIA HABERES, QVOS SPERO TE ET LIBERTOS IDONEOS HABITVRVM. quæro, cum eo tempore, quo Titius testamentum faciebat, filius natus annorum fuerat nouem, & Titius post biennium & sex menses decesserit: anni octo, in quos libertas erat dilata, ex testamenti facti tempore, an verò ex mortis numerari debeant. respondit, posse videri, testatorem eos annos octo dilatæ libertatis comprehendisse, qui computandi sunt à die testamenti facti. nisi aliud voluisse

[a] Similis breuis fuit suprà, in qua alij legunt de te promeruerint.
[b] exolueretur.
[c] & ipsis
[d] debeant
[e] Al. lib. 1. disputat. 27.
[f] heredes. Rectius est Florent.
[g] præstent.
[h] an audiendi sint.
[i] quid
[k] displiceat:
[l] remissum.
[m] libertatē sic
[n] acciderunt
[o] peculium
[p] filii tutelæ
[q] in diē
[r] condicione
[s] quoquo
[t] Quid si cum hi ad parendū, impediti sunt, dies quib. impediti sunt, cōditioni nō imputabuntur. l. quibus diebus, de condition. & demonst.
[v] quindecim
[x] est.
[y] sint.

35 iussisse testatorem probaretur. SPENDOPHORVS, CVM FILIA MEA IN FAMILIA NVPSERIT, SI RATIONES IDONEE FILIAE MEAE ADMINISTRATAS REDDIDERIT, LIBER ESTO. filia cum adhuc impubes esset, viuo patre decessit, & ex substitutione Seius heres extitit. quæro, cum Spendophorus[a] rationes pupillæ non administrauerit, & viuo patrefamilias desierit ipsius rationes administrare, & si viueret Titia, annos haberet amplius duodecim: an ex testamento liber sit. respondit, si nullas rationes administrasset, quas reddere heredi deberet, secundum ea quæ 36 proponerentur, liberum esse. STICHVM RATIONIBVS REDDITIS MANVMITTI VOLO. Stichus arcarius probante domino nomina fecit, & rationes à domino scriptas exhibet, nec postea nomen vllum fecit. quæro, an si qui minus soluendo fuerint debitores, quibus alii exactores erant applicati, nondum videatur condicioni satisfactum. respondit, secundum ea quæ proponerentur, non pertinere ad onus reddendarum rationum, quòd soluendo non essent debitores.

a Spõdophorus, al. Splẽdophor.[*] Hac voce pacifrum significat. Erat autẽ frequens veteribus id seruorum nomẽ apud Martialẽ lib. 10. Spendophorus & Telesphorus nomina sunt puerorũ ... Alc. li. 1 parer. ca. 18. & lib. 10. cap. 5.

XLII. MARCIANVS libro septimo Fideicommissorum

ANtoninus Augustus Pius noster, quo militum suorum per omnia rata esset voluntas suprema, cum & institutus & substitutus in continenti priusquam adirent hereditatem, decessissent: eos, quibus ab his & libertas & b hereditas à milite per fideicommissum data esset[b], perinde liberos & heredes esse iussit, ac si vtrumque directò accepissent. eorum autem, qui à pagano libertatem & hereditatem per fideicommissum acceperant, cum æque in c continenti & institutus & substitutus decessisset[c], satis habuit libertatem confirmare.

b erat.

c decessissent.

XLIII. PAVLVS libro quarto ad Sabinum

FIdeicommissa libertas non debetur ei, quem postea vinxit dominus.

XLIIII. POMPONIVS libro septimo ad Sabinum

DE libertate fideicommissaria præstanda seruus cum domino rectè contendit.

XLV. VLPIANVS libro quinto Disputationum

SI debitor rogatus sit à creditore, ancillam suam pigneratam manumittere: defENDum[d] est, fideicommissa d riam libertatem vtiliter[e] relictam à debitore. quid enim e interest, certa quantitas ab eo relinquatur, an fideicommissaria libertas? siue plus sit in pretio, siue minus, cogitur libertatem præstare, si modò semel adgnouit voluntatem creditoris. Adgnouisse autem sic accipimus, si forte cum conueniretur ab herede, vsus est exceptione, vel alias voluntatem suam ostendit. nam si conueniatur debitor ab herede creditoris: doli exceptione vti potest in id, quod in1 terterit debitoris ancillã suam habere. In fideicommisf fsaria[f] libertate, quamuis quis modicum legatum fuerit consecutus, necesse habet seruum suum manumittere. pecuniarium enim fideicommissum si diuisum fuerit, satis[g] g h iniuriam facit libertati[h], quàm fideicommissario. satius est igitur eum qui adgnouit legatum, onerari, quàm liber2 tatem intercidere. Quotiens seruo vel ancillæ fideicommissaria libertas relinquitur, in ea condicione est, vt quoad manumittatur, seruilis condicionis sit. & quidem si nullam moram præstandæ libertati, qui præstare debet, fecit: nihil de statu eorum mutatur. ideóque eos interim legari posse, sed cum sua causa, constat.

d dicendum

e vtiliter esse

f In fideicommissariã libertatem.

g sanè

h nam liber tati quàm simile fere genus loquendi l. 39. supra. eod.

Libertatis datio collata in alterius voluntatem.

XLVI. IDEM libro sexto Disputationum

FIdeicommissa libertas ita potest dari, HERES SI VOLVERIS, FIDEI TVAE COMMITTO VT STICHVM MANVMITTAS, quamuis nihil i aliud in testamento[i] potest valere ex nutu heredis. planè k & si ita, SI STICHVS VOLVERIT, potest[k] ei libertas adscribi. Sed & si ita adscriptum sit, SI TITIVS VOLVERIT, STICHVM LIBERVM ESSE VOLO: mihi videtur posse dici, valere libertatem: quia condicio potius est. quemadmodũ si mihi legatum esset, 1 si Titius capitolium ascenderit. Quòd si ita scriptum sit, SI HERES VOLVERIT: non valebit. sed ita demum, si totum in voluntate fecit heredis, si ei libuerit. Ceterum si arbitrium illi quasi viro bono dedit, non dubitauimus quin libertas debeatur. nam & eam libertatem deberi placuit, SI TIBI VIDEBITVR, PETO MANVMITTAS. ita enim hoc accipiendum, si tibi quasi viro bono videbitur. nam & ita relictum, SI VOLVNTATEM MEAM PROBAVERIS: puto l deberi. quemadmodum, SI[l] TE[m] MERVERIT QVASI VIRVM BONVM, vel SI TE NON OFFENDERIT QVASI VIRVM BONVM, vel SI COMPROBAVERIS, vel SI NON REPROBAVERIS, vel SI DIGNVM PVTAVERIS. nam & cum quidam græcis verbis ita fideicommissum dedisset, ΤΩ ΔΕΙΝΙ, ΕΑΝ ΔΟΚΙΜΑΣΗΣ, ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ ΔΟΘΗΝΑΙ ΒΟΥΛΟΜΑΙ: à Diuo Se2 uero rescriptum est, fideicommissum peti posse. Quamquam autem in heredis arbitrium conferri an debeatur, n non possit: quando tamen debeatur[n], conferri potest. 3 Quidam cum tres seruos legasset, fidei heredis sui commisit, vt ex his duos quos vellet manumitteret. fideicommissa libertas valeVit. & quos ex his vellet heres, mao numitteret. quare si eos vindicaret[o] legatarius, quos heres vult manumittere: exceptione doli repelletur.

i In testamento sit, potest

k poterit

l Alc. lib. 1 dispun. c. 10.

m demeruerit

n deberetur,

o vindicarit

XLVII. IVLIANVS libro quadragesimosecundo Digestorum

SI pater duos filios heredes instituerit, & adgnatione postumi ruptũ testamentum fuerit: quamuis hereditas pro duabus partibus ad eos pertineat: tamen fideicommissæ libertates præstari non debent, sicuti ne legata 1 quidem aut fideicommissa præstare coguntur. Si cum alienum seruum heres rogatus sit manumittere, item communem, vel eum in quo vsusfructus alienus est, latitet: non inique senatusconsulto libertatibus succurretur. 2 Si Sticho libertas per fideicommissum data fuerit sub condicione si rationes reddidisset, & is absente herede paratus sit reliqua soluere: prætoris officio continetur, vt virum bonum eligat, cuius arbitrio rationes computentur: & pecuniam, quæ ex computatione colligitur, p deponat: atque ita pronuntiet libertatem[p] ex causa fideicommissi deberi. hæc autem fieri conueniet, si heres ex q iusta causa aberit. nã si latitauit[q], satis erit, liquere prætori, per seruũ non stare quo minus condicioni pareat. atq; 3 ita pronuntiare de libertate oportebit. Cum sub condicione legato seruo libertas datur, non aliter fideicommissario tradi debet, quam vt caueatur, existente condi4 cione traditu[r] iri eum. Quædam cum in extrema esset 5 valetudine, præsentibus honestis viris compluribus, & matre sua, ad quam legitimam hereditas eius pertinebat, ita locuta est, ANCILLAS MEAS MAEVIAM ET SEIAM LIBERAS ESSE VOLO: & intestata decessit. quæro, si mater ex senatusconsulto legitimam hereditatem eius non vindicasset, & hereditas ad proximum cognatum peruenisset: an fideicommissa libertas debes retur[s]. respondi deberi. nam eam quæ in extremis dixisset, ANCILLAS MEAS ILLAM ET ILLAM LIBERAS ESSE VOLO, videri ab omnibus, qui legitimi heredes aut bonorum possessores futuri essent, petisse vt hoc fieri possit.

p eorum ex

q latitauerit,

r traditum

s debeatur.

XLVIII. IDEM libro sexagesimosecundo Digestorum

CVm in testamento scriptum est, STICHVM TITIO LEGO, vel HERES MEVS DATO ITA, VT EVM TITIVS MANVMITTAT, dixi, petenti legatario Stichum exceptionem[t] doli mali obstaturam: nisi cauerit se libertatem secundum voluntatem defuncti præstaturum.

t Declarat ei actionem competere, sed quæ exceptione statim summoueatur. Ex quo consequens est, legatum sub modo relictũ, genere ipso, a principio purum esse, nõ conditionale: eusque alioqui statim natam. Quo fit etiã vt ad heredem transmittatur.

XLIX. AFRICANVS libro nono Quæstionum

SI is cui seruus legatus est, rogatus manumittere latitet: orcinum fieri libertum respondit. idem fore, etsi v non legatariu sed heredis fidei commissum esset[v]. sed & si non omnium, sed quorundam heredum fidei commisx sum sit[x], æquè dicendum orcinum fieri. in eos autem qui latitauerint, coheredibus, à quibus redimendæ partes essent, vtilem actionem eo nomine dari debere: vel etiam familiæ herciscundæ iudicio rectè eos acturos.

v sit.

x esset, ita æquè

L. MARCIANVS libro septimo Institutionum

SI seruus legatus, & per fideicommissum manumissus sit, Ceruidius Scæuola consultus putabat nouissimam scripturam valere, siue libertas sit, siue legatum. quia cum libertatem datam postea placeat adimi, & per legatum constat posse adimi. sed si in obscuro sit, qui mente y post libertatem legauit[y] eundem seruum: in obscuro libertatem præualere. quæ sententia mihi quoque verior esse videtur.

y legauerit

LI. IDEM libro nono Institutionum

NOn tantùm ipse, qui rogatus est manumittere, ad libertatem perducere potest: sed & successores eius, siue emptione, siue quo alio modo successerint. Sed etsi nemo successor extiterit, ad fiscum ita transit, vt libertas ab eo præstetur. Is autem qui rogatus est manumittere, etiam eo tempore quo alienare prohibetur, potest ma1 numittere. Si alienum seruum quis rogatus fuerit manumittere, cum ei pecunia certa legata esset vt emat eũ, & manumit

manumittat, & dominus nolit eum vendere: legatum retinet ex voluntate defuncti. Cui per fideicommissum libertas debetur, liberi quodammodo loco est, & statuliberi locum optinet. vel eo magis, quòd nec in aliam transferendus est, vt aut libertas eius impediatur, aut iura patronorum grauiora experiatur. Senatusconsulto Dasumiano cautum est, vt si ex iusta causa absit qui fideicommissam libertatem debet, & hoc pronuntiatum fuerit: perinde libertas competat, atque si, vt oportet, ex causa fideicommissi manumissus esset. Abesse autem is intellegitur, qui à tribunali abest. Et quia[a] heredibus tantùm cautum erat, adiectum est eodem senatusconsulto, vt quicumque fideicommissam libertatem[b], ex quacumque[c] causa pronuntiatum fuerit, eum cósue abesset perinde habeatur, atque si, vt oportet, ex causa fideicommissi manumissus esset. Sed Articuleiano[d] senatusconsulto cauetur, vt in prouinciis præsides prouinciæ cognoscant, licet heres non sit eius prouinciæ. Sed si non hereditarium seruum quis rogatus fuerit manumittere, sed proprium: ex senatusconsulto Iunciano[e] post pronuntiationem[f] peruenit ad libertatem. Siue iusta ex causa abest, siue latitet, siue præsens non vult manumittere: pro absente eũ haberi Diuus Pius rescripsit. Emptor quoque vt manumittat, eodem senatusconsulto expressum est. &[g] præsens coheres perinde manumittat, atque si traditum à coherede accepisset. quod[h] & in impuberis persona coheredis, qui non erat rogatus manumittere, eundem principem rescripsisse relatum est. Sed si matrimonij causa quis manumittere rogatus est, non est cogendus eam vxorem ducere, sed sufficit fideicommissa libertas.

a de heredibus
b libertatem debeat, & ex
c quocunque casu
d Artificulano
e Vinciano
f nūtiationem
g & vt præsens
h quæ &

LII. VLPIANVS libro primo Responsorum.

POsteaquam à creditore alienati sunt serui, quibus fideicommissa libertas adscripta est, non nisi ex iusta causa aduersus heredem subueniri eis posse.

LIII. MARCIANVS libro quarto Regularum.

SI[i] quis rogatus ancillam manumittere, moram fecerit: si interea enixa fuerit, constitutum est huiusmodi partum liberum nasci, & quidem ingenuum. sed sunt constitutiones, quibus cauetur, statim ex quo libertas deberi cœperit, ingenuum nasci. & hoc magis est sine dubio sequendum, quatenus libertas non priuata[k], sed publica res est. vt vltro is qui eam debet, offerre debeat. sed si nondum de Vita libertate fideicommissa ancilla peperit, studio tamen heredis fuerit effectum, vt nondum libertas deberetur, vtique[l] quòd tardius adit hereditatem, vt qui nati sint ex ancilla, serui eius fiant: placet manumittendos, sed[m] tradi matri oportere, vt ab ea manumittentur, & liberti potius matris fiant. nam quos indignus est heres seruos habere, ne quidem libertos habebit.

i Consule L. mora. de vsur.
k Multa in hāc sententiam Cic. in Philippica de como.
l velut
m sed tamen

LIIII. MARCIANVS libro sextodecimo Fideicommissorum.

SI mater postquam filium accepisset, vel qui in eius locum successit, præstare noluit[n] libertatem: compellendi sunt. amplius si mater aut nollet sibi filium tradi, aut in rerum natura esse desisset: non ab re est dicere, nihilo minus ita natis ab herede libertatem præstari.

n nollet

LV. MARCIANVS libro quarto Regularum.

SEd etsi non data opera tardius adierit, sed dum de adeunda hereditate deliberat: idem dictum est. & si postea cognouit se heredem institutum, quàm ancilla peperit: placet hoc quoque casu subueniendum esse. hoc tamen casu ipse manumittere debebit, non matri tradere. Sed si directò libertas data fuerit ancillæ, & horum aliquid euenerit: quemadmodum natis subuenietur? nam ibi quidem petitur fideicommissa libertas, & prætor paruulis subuenit. cum verò directò libertas datur, non petitur. sed etiam hoc casu puto nato subueniendum esse. vt aditus prætor in rem matris decernat actionem exemplo fideicommissariæ libertatis. sic denique & Marcellus libro sextodecimo digestorum scripsit, & ante aditam hereditatem vsucaptis qui testamento manumissi sunt, subueniendum esse, vt eis libertas conseruetur: vtique per prætorem. quamuis his & imputari possit, quare vsucapti sunt[o]: in paruulis autem nulla deprehenditur culpa[p].

o sint.
p Hac ratione pueros plagis & verberibus minus quā agrendos pulchri dixit Plutar. in opusculo de lib. educ.

Interpretatio voluntatis.

LVI. MARCELLVS libro singulari Responsorum.

LVcius Titius testamento ita cauit, SI QVOS CODICILLOS RELIQVERO, VALERE VOLO. SI QVIS MIHI EX PAVLA, QVAE VXOR MEA FVIT, INTRA DECEM MENSES NATVS NATAVE ERIT: EX SEMISSE HEREDES SVNTO. GAIVS SEIVS EX SEMISSE HERES ESTO. STICHVM ET PAMPHILVM SERVOS MEOS ET EROTEM ET DIPHILVM PETO, ET FIDEI HEREDVM COMMITTO, VT CVM AD PVBERTATEM LIBERI MEI PERVENERINT, MANVMITTANT. deinde nouissima parte ita cauit, QVOD SI MIHI LIBERI NATI NON ERVNT, AVT INTRA PVBERTATEM DECESSERINT: TVNC HEREDES EX PARIBVS PARTIBVS SVNTO MVCIVS ET MAEVIVS. LEGATA QVAE PRIORE[q] TESTAMENTO, QVOD FILIIS ET SEIVM[r], RELIQVI: PRAESTARI VOLO. HOC ESSE ET A SEQVENTIBVS HEREDIBVS. deinde codicillis ita cauit, LVCIVS TITIVS HEREDIBVS PRIMIS ET SVBSTITVTIS SALVTEM. PETO, VT EA QVAE TESTAMENTO CAVI, LEGAVI, ET EA QVAE CODICILLIS CAVERO, LEGAVERO, PRAESTETIS. quæro, cum liberi Lucio Titio nati non sint, an Sticho & Pamphilo & Eroti & Diphilo seruis confestim fideicommissa libertas præstari debeat. Marcellus respondit, condicionem, quæ libertati eorum de quibus quæREtur, si filij heredes exstitissent, adposita esset, repetitam non videri. ideóque confestim libertatem præstandam esse & à primis & à substitutis heredibus. nam vt supra scriptum est, petIt vt quæ testamento cauisset, præstarentur. cauit autem de libertate eorum seruorum. atquin sub condicione cauit. & si alterius generis condicio esset[s], exspectanda esset. sed non est verisimile, vt hoc in ista condicione cogitauerit, cum fidei substitutorum committerET[t] admitti ad hereditatem non possent, si impleretur condicio.

q priore ex
r & Seid heredes institui, reliqui:
s adesset.
t qui admitti

DE ADEMPTIONE LIBERTATIS TIT. VI.

TERENTIVS CLEMENS libro octauodecimo ad legem Iuliam & Papiam.

CVM LIBERTAS lege adimatur, aut pro nó data haberi debeat[v], aut certè perinde obseruari, ac si[x] à testatore adempta esset.

v debet,
x postea à testatore

DE STATVLIBERIS TIT. VII.

PAVLVS libro quinto ad Sabinum.

STATVLIBER est, qui statutam & destinatam in tempus vel condicionem libertatem habet. fiunt autem statuliberi vel condicione expressa, vel vi ipsa. condicione expressa quid est[y], manifestum est. vi ipsa, cum creditoris[z] fraudandi causa manumittuntur. nam dum incertum est, an creditor iure suo vtatur, interim statuliberi sunt: quoniam fraus cum effectu in lege Aelia Sentia accipitur.

y fit,
z creditores

II. VLPIANVS libro quarto ad Sabinum.

QVi statuliberi causam adprehendit, in ea condicione est, vt siue tradetur, salua spe libertatis alienetur: siue vsucapiatur, cum sua causa vsucapiatur: siue manumittatur, non perdat spem orcini liberti. sed statuliberi causam non prius seruus nanciscitur, nisi adita vel ab vno ex institutis hereditate. Ceterum ante aditionem siue tradetur[A], siue vsucapietur[B], siue manumittetur[C], spes †statæ libertatis intercidit. Sed[D] si impuberis tabulis libertas seruo sit adscripta, an viuo pupillo, post aditionem videlicet hereditatis patris, statuliber fit? Cassius negat. Iulianus contra existimat. quæ sententia verior habetur. Plus scripsit Iulianus, & si legatus sit seruus ab herede patris, liber esse iussus in pupillaribus tabulis: præualere libertatis dationem. Si[E] primis tabulis sub condicione seruus cum libertate ex parte dimidia heres sit institutus, an statuliberi causam optineat, vt adeunte coherede cum sua causa vsucapiatur? cum à semetipso acceperit libertatem, non potest statuliberi causam optinere. Planè si condicio hereditatis deficiat, quo casu secundum Iulianum vel libertatem apiscitur[F]: dicendum est statuliberi causam optinere, eo quòd non à semetipso, sed à coherede accepisse libertatem creditur. Quocumque gradu pupillo seruus cum libertate substitutus sit, necessarij causam optinet. quæ sententia vtilitatis causa recepta est, & à nobis probatur. Celsus quoque putat libro quintodecimo[G], cum libertate substitutum statuliberi causam optinere.

A traditur,
B vsucapitur,
C manumittitur,
† statutæ
D Sed & si in
E Si in primis
F adipiscitur
G libro vigesimo.

III. IDEM libro vicesimoseptimo ad Sabinum.

STatuliberos condicioni parere oportet, si nemo eos impediat, & sit condicio possibilis. sed si in heredis persona iussus sit parere condicioni, quid dici debeat?[a] si quidem paruit condicioni, statim liber est etiam inuito herede. quòd si non patitur heres pareri, puta offert decem quæ dare iussus erat, procul dubio liber est: quia per heredem stare videtur, quo minus condicionem impleat. & parui refert, de peculio ei offerat, an ab alio accepta. receptum est enim, vt seruus peculiares quoque nummos[b] dando perueniat ad libertatem, siue ipse heredi, siue alij dare iussus est. 1 Inde quæritur si fortè debeatur pecunia huic seruo vel ab herede, quòd in domini rationem plus erogauerat[c], vel ab extraneo: nec velit heres debitorem conuenire, vel statulibero soluere pecuniam: an debeat ad libertatem peruenire, quasi moram per heredem patiatur. & aut legatum huic statulibero fuit peculium, aut non: si legatum peculium fuit, Seruius scribit moram eum libertatis passum ob hoc ipsum, quòd ei aliquid ex ratione dominica deberetur, nec ei ab herede præstaretur. quam sententiam & Labeo probat. 2 Idem Seruius probat, & si in eo moram faciat heres, quòd nolit exigere à debitoribus. nam peruenturum ad libertatem ait. mihi quoque videtur verum quod Seruius ait. Cum igitur veram putemus sententiam Seruij: videamus an etsi non fuerit prælegatum peculium seruo, idem debeat dici. constat enim statuliberum de peculio posse dare, vel ipsi heredi[d] iussum, vel alij. & si eum dare impediat, perueniet statuliber ad libertatem. Denique etiam remedij loco hoc monstratur[e] domino statuliberi, vt eum extraneo iussum dare prohibeat, ne & nummos perdat cum statulibero. proinde defendi potest, etsi non vult exigere, vel ipse soluere, vt hic habeat vnde condicioni pareat: libertatem competere. & ita Cassius quoque scribit. 3 Non solum autem si dare iussum dare prohibeat, statuliber ad libertatem peruenit: verum etiam si ascendere Capitolium iussum, ascendere vetet.[f] item si Capuæ dare iussum, Capuam ire prohibeat: nam qui prohibet seruum proficisci, intellegendus est impedire magis velle libertatem, quàm operis serui vti. Sed & si iussum coheredi dare, non patiatur vnus ex heredibus dare: æque liber erit. sed is, cui iussus erat dare, & liber esse, familiæ herciscundæ iudicio ab eo qui impedit, consequetur quod sua interfuerat prohibitum statuliberum non esse. 4 Si decem iussus dare, & liber esse, quinque det: (non)[g] peruenit ad libertatem, nisi totum det. interim igitur vindicare quinque nummos dominus eorum potest. sed si residuum fuerit solutum, tunc etiam id alienatum, cuius ante dominium non erat translatum.[h] ita pendebit præcedentis summæ alienatio. sic tamen, vt non retro nummi fiant accipientis: sed tunc cum residua summa fuerit exsoluta. 5 Si plus quàm iussus erat, dederit statuliber: puta decē iussus dare, viginti dedit: siue numerauit, siue in sacculo dedit, peruenit ad libertatem, & superfluum potest repetere. 6 Si quis seruum iussum decem dare, & liberum esse, vendiderit sine peculio: verum statim liber fit, quasi prohibitus videatur de peculio dare hoc ipso, quòd sine peculio distractus[*] est: an verò cum fuerit prohibitus peculium tangere? & puto tunc demum liberum fore, cum volens dare prohibeatur: non statim vbi venit[i]. Si quis seruum iussum decem dare, & liberum esse, operari prohibeat: vel si quod ex operis suis meret[k], abstulerit ei heres: vel si quod ex mercedibus suis coëgit, heredi dederit: an ad libertatem perueniat? & puto, si quidem ex operis dederit, vel vndecumque dederit: ad libertatem peruenturum. quòd si prohibeatur operari, non fore liberum[l]: quia operari domino debet. Planè si et ablata[m] fuerit pecunia ex operis collecta, liberum fore arbitror: quia de peculio dare prohibetur. sanè si testator vel ex operis vt det, iussit, prohibitum operari, ad libertatem peruenturum non dubito. Sed & si argento subtracto vel rebus aliis distractis nummos corrasos dederit: perueniet ad libertatem. quamuis si nummos subtractos dedisset, ad libertatem non perueniret. nec enim videtur dedisse, sed magis reddidisse. sed nec si alius subripuerit nummos, & heredi dederit, ad libertatem perueniet. quia auelli nummi ei qui accepit possunt. planè si sic consumpti fuerint, vt nullo casu auelli possit[n]: competet libertas. 7 Non solùm autem si heres moram facit libertati, sed & si tutor[o] vel curator[o] vel procurator vel alius quiuis, in cuius persona condicioni parendum est: libertatem competere dicemus. & sanè hoc iure vtimur in statulibero, vt sufficiat per eum non stare, quo minus condicioni pareat. 8 Si quis heredi in diebus triginta proximis mortis testatoris dare iussus fuerit, deinde heres tardius adierit: Trebatius & Labeo, si sine dolo malo tardius adierit dantem eum intra dies triginta aditæ hereditatis, ad libertatem peruenire. quæ sententia vera est. sed quid si data opera traxit? an ob id statim (vt) adita est hereditas, ad libertatem perueniat[p]? quid enim si tūc habuit, post adeā habere desiit? sed & hic expleta videtur[q] condicio: quoniam per eum non steterit[r], quo minus impleatur. 9 Si quis sic acceperit libertatem, CVM DECEM DARE POTERIT, LIBER ESTO: Trebatius ait, licet habuerit decem, vel idoneus fuerit ad adquirendum & conseruandum peculium: tamen non alias ad libertatem peruenturum, nisi dederit, aut per eum non steterit, quo minus det. quæ sententia vera est. 10 Stichus annua, bima, trima die denos aureos heredi si dederit, liber esse iussus est. si prima pensione fiterit[s] per heredem, quo minus acciperet decem: exspectandam esse trimam pēsionem placet. quia & tempus adiectum est, & adhuc supersunt duæ pensiones. sed si eadem decem sola habeat, quæ opulit ad primam pensionem: an etiam ad sequentem quoque profit, si offerat[t]? & an & ad tertiam, si sequens pensio non sit accepta? & puto sufficere hæc eadem, & pænitentiæ heredi locum non esse. quod & Pomponius probat. 11 Quid si seruus, qui annua, bima, trima die iussus est dena dare, tota simul offerat heredi non exspectata die? vel decem primo anno data, secundo anno viginti opculit? benignius est eum in libertatem peruenire, cum vtriusque prouidentia infertur: & serui, quatenus maturius in libertatem perueniat: & heredis, quatenus dilatione interempta illico accipiat quod post tempus consequi poterit. 12 Si ita sit libertas seruo data, si quinquennio heredi[v] seruierit, deinde eum heres manumiserit, statim liber fit: quasi per eum sit effectum, quo minus ei seruiat. quamuis si non pateretur eum sibi seruire, non statim perueniret, quam[x] si quinquennium præterisset. ratio huius rei euidens est. manumissus enim amplius seruire non potest. at is quem quis non patitur sibi seruire, postea pati potest intra quinquennij[y] tempus. at quin iam quinquennio ei seruire non potest. sed vel minus 13 potest. Item Iulianus libro sextodecimo digestorum scripsit, si[z] Arethusæ libertas ita sit data, si tres seruos pepererit[A], & per heredem steterit[B], quo minus pepererit: puta quòd ei medicamentum dedisset, ne conciperet: statim liberā futurum[C] esse. quid enim exspectamus? Idémque, & si egisset heres vt abortum faceret: quia & vno 14 vtero potuit tres edere. Item si heredi seruire iussum statuliberum heres vendidit, & tradidit: credo statim ad libertatem peruenire.

IIII. PAVLVS libro quinto ad Sabinum.

CVm heres reipublicæ causa abesset, & pecuniam statuliber haberet: vel exspectari[D] eum debere donec redeat is, cui dare debet, vel deponere in ædem pecuniam consignatam oportet. quo subsecuto statim ad libertatem peruenit. 1 Non[E] est statuliber, cui[F] libertas in tam longum tempus collata est, vt eo tempore is qui manumissus est, viuere non possit. aut si tam difficilem, immo pene INpossibilem condicionem adiecerit, vt aliunde ea libertas optingere non possit. veluti si heredi miles[G] dedisset, aut cum moreretur, liberum esse iussisset. sic enim libertas inutiliter datur. & ita Iulianus scribit: quia nec animus dandæ libertatis est. 2 Seruire Titio anno, & liber esse iussus, Titio mortuo non statim liber fiet: sed cum annus transierit. quòd videtur[H] non tātùm sub condicione, sed etiam ex tempore data libertas. etenim absurdum est, maturius eum liberum fieri, cum cōdicionem non implet, quàm[I] futurus foret, si eam expleret. 3 Si duobus decem datis liber esse iussus sit, & vnus quinque accipere noluerit: melius est dicere, posse eum eadem quinque alteri offerentem ad libertatem peruenire. 4 STICHVS SI TITIO PER TRIENNIVM SERVIERIT, VEL SI ILLI CENTVM OPERAS DEDERIT, LIBER ESTO. constat hoc modo libertatem vtiliter dari posse. nam & alienus seruus seruire nobis potest, sicuti liber, & multo magis operas dare: nisi testator seruitutis appellatione dominium magis quam operam intellexit. ideóque si prohibet heres Titio seruire, peruenit ad libertatē. 5 STICHVS SI HEREDI MEO ANNO SERVIERIT, LIBER ESTO. quærendum est, annus quomodo accipi debeat. an qui ex continuis diebus trecentis sexaginta quinque constet, an quibuslibet[K]. sed superius magis intellegendum Pomponius

Marginal notes:

a & si quidem
b ei dando
c erogauerit.
d dare iussum.
e heredi domino
f & item
g Circumscripta est hæc negatio, quasi extraneanda sit: sed planè necessaria est.
h & ita
i venit.
k Male Haloander legit meretur, et paulo post allata pro ablata.
l liberum non fieri
m allata
n possint:
o Reperitur tamen in pluribus exemplaribus, & apud Græcos interpositus.
p peruenient
q videbitur
r stetit.
s steterit
t offerat decē?
v heredi meo
x quasi
y quinquennij
z Arethusæ si
A peperisset.
B stetisset.
C futuram
D exspectare debet
E Coniunge l. libertas. ff. sup. de man. test. ...
F cum
G millies, id est, milies centena millia nummorum: ut si fluidas æstimatio ... probamus, viceni quinquies centena millia aureorum nummorū, quibus hodie vtimur, excedit. Vulgo male legunt mille, quæ correctio fuisse ... Aug. emend. cap. 6.
H videatur
I ex qua liber futurus foret. Vt huius rationes periret, nisi sequens in Floren.
K Hoc est, non continuis: male Haloand. hic legit, non quibuslibet. Aug. lib. 2. emend. ca. 6.

ponius scribit. sed etsi quibusdam diebus aut valetudo aut alia iusta causa impedimento fuerit, quo minus seruiat: & hi anno imputandi sunt. seruire enim nobis intelleguntur etiam hi quos curamus ægros, qui cupientes seruire propter aduersam valetudinem impediuntur.

6 Item si decem heredi dare iussus fuerit, heres etiam

7 per partes accipere fauore libertatis cogendus est. Ita liber esse iussus, SI TITIVS CAPITOLIVM ASCENDERIT: si Titius nolit ascendere, impedietur libertas. Idémque iuris est in similibus causis & condicio-

8 nibus. Item[a] Cassius ait, ei qui seruire iussus est anno, illud tempus, quo in fuga sit vel in controuersia, pro libertate non procedere.

V. POMPONIVS [libro octauo ad Sabinum]

STatuliber rationem reddere iussus, reliquum quod apparet soluit: de eo quod obscurius est, satisdare paratus est. Neratius & Aristo rectè putant liberum fore: ne[b] multi ad libertatem peruenire non possint, incerta[c] causa rationis, & genere negotij huiusmodi. Statuliber, qui nō rationes reddere, sed pecuniam iussus est dare: numerare debet, non fideiussorem dare.

VI. VLPIANVS [libro vicensimo septimo ad Sabinum]

SI statulibera serua pœnæ facta sit, & post damnationem statutæ libertatis condicio exstiterit: quamuis ipsi statuliberæ nihil proficiat, partus tamen proficere oporteat. vt perinde liber nascatur, atque si mater damnata non esset. quid tamen si qua conceperit in seruitute, deinde ab hostibus capta pepererit[d] ibi post existentem condicionem? an liberum pariat? & interim quidem quin seruus hostium sit, nequaquam dubium est. sed verius est, postliminio eum liberum fieri: quia si mater in ciuitate esset, liber nasceretur. planè si apud hostes eum concepisset, & post existentem condicionem edidisset: benignius dicetur competere ei postliminium, & liberum

1 eum esse. Statuliber parendo condicioni in persona emptoris, peruenit ad libertatem. & sciendum, hoc ad statuliberos omnis sexus pertinere. non solùm autem si venerit[e] hæc condicio, ad eum transit qui emit: verumetiam ad omnes quicumque quoquo iure dominium in statulibero nacti sunt. siue igitur legatus sit tibi ab herede statuliber, siue adiudicatus, siue vsucaptus à te, siue traditus, vel aliquo iure tuus factus: sine dubio dicemus parere[f] condicioni in persona tua posse. sed & in here-

2 dem[g] emptoris idem dicitur. Si filiusfamilias heres sit institutus, & statuliber filio dare iussus est, & liber esse: siue filio siue patri dando peruenit ad libertatem. quia & ad patrem hereditatis emolumentum peruenit. sed & si post mortem filij patri dederit, quasi heredis heredi, liber erit. nam & si quis extraneo dare iussus sit, & liber esse, deinde hic heredi heres extiterit: non quasi in extranei

3 persona, sed quasi in heredis, condicioni paret. Statuliber decem dare iussus, & liber esse, si quinque datis

4 distractus sit: residua quinque emptori dabit. Si seruus tuus statuliberum emerit, tibi datur quod heredibus dare iussus est. sed & si tuo seruo dederit, si modò is eum peculiari nomine emit, neque ei tu peculium ademisti: puto liberum fore. scilicet vt eo modo tibi dedisse intellegatur, perinde atque[h] si tua volūtate cuiuis alij tuorum

5 seruorum dedisset. Si quis non dare decem, & liber esse: sed rationibus redditis liber esse iussus sit: an ad emptorem hæc condicio transeat, videamus. & aliàs sciendum est, eas demum condiciones ad emptorem transire, quæ sunt in dando. ceterum quæ sunt in faciendo, non transeunt. vtputa si filium eius litteras edocuerit. hæ enim personis eorum cohærent, quibus adscribantur. rationum autem reddendarum condicio, quod ad reliqua quidem attinet, in danda pecunia consistit. quo autem ad ipsa volumina rationum tradenda, percontādásque & examinandas rationes, & {in} dispungendas atque excutiendas, factum habet. numquid ergo reliqua quidem & emptori dando perueniat ad libertatem: cetera in persona heredis consistant? puto igitur & ad emptorem reliquorum solutionem transmitti. sic fiet, vt diuidatur condicio. & ita Pomponius libro octauo[i] ex Sabino scripsit[k].

a Ita

b Id est, ne impediatur libertas propter incertam rationem, & genus negotij huiusmodi. Itaque vertitur ejt textus Flor.

c inserta causa, rationis,

d pepererit

e euenerit

f pareri

g hærede

h ac si

i libro nono

k scribit.

VII. PAVLVS [libro quinto ad Sabinum]

VSusfructus alienatio condicionem statuliberi secum non trahit.

VIII. POMPONIVS [libro octauo ad Sabinum]

ITa liber esse iussus, SI DECEM DEDERIT, LIBER ESTO, heredi dare debet. nam qui non habet

1 cui det, heredi dando ad libertatem peruenit. Si partes suas quisque heredum diuersis ementibus vendiderit, quas portiones heredibus dare statuliber debuit, easdē daVit emptoribus. Labeo autem ait, si nomina dumtaxat heredum in testamento posita sint[l], viriles partes eis dandas. si verò ita, SI HEREDIBVS DEDIT[m], hereditarias.

VIIII. VLPIANVS [libro vicensimooctauo ad Sabinum]

STatuliberum medio tempore seruum heredis esse, nemo est qui ignorare debeat. eapropter noxæ dedi poterit. se Deditus sperare adhuc libertatem poterit: nec

1 enim deditio spem illi ademit libertatis. Si statuliberum non eadem condicione heres vendat, causa eius immutabilis est, & luere se ab eo potest simili modo, vt ab herede. si tamen suppresserit condicionem statuliberi: & ex empto quidem tenetur. grauiores autem etiam[n] stellionatus crimen iNportāt ei, qui sciens dissimulata condicione statutæ libertatis simpliciter eum vendiderit.

2 Illud tractatum est, an liberatio contingat ei qui noxæ dederit statuliberum. & Octauenus putabat liberari. & idem dicebat, & si ex stipulatu Stichum deberet, eumque statuliberum soluisset. nam[o] & si ante solutionem ad libertatem peruenisset, extingueretur obligatio tota. ea enim in obligatione consistere, quæ pecunia lui præstarique possunt[p]: libertas[q] autem pecunia lui non potest[r], nec

3 reparari potest[s]. quæ sententia mihi videtur vera. Statuliberi condicio ita demum immutabilis est, si adita hereditas fuerit. ceterum ante aditam hereditatem in propriam vsucapitur seruitutem, libertatísque spes infringitur. sed adita postea hereditate spta libertatis fauore sui redintegraVitur.

X. PAVLVS [libro quinto ad Sabinum]

SI decem dare iussum heres vendiderit, & tradiderit: dixeritque adscriptum libertati, si viginti dedisset: ex empto erit actio cum venditore. aut si dupla promissa est, ob euictionem dumtaxat duplæ repetitio erit: ex empto ob mendacium.

XI. POMPONIVS [libro quartodecimo ad Sabinum]

SI heres pecuniam donasset statulibero, vt sibi eam daret, & liber esset: non fieri liberum Aristo ait. sed si in plenum ei donasset, fieri liberum.

XII. IVLIANVS [libro septimo Digestorum]

SI quis testamento libertatem acceperit sub cōdicione, si rationem dederit[t]: debet pro hereditaria parte heredibus reliqua soluere, etiam si nomina quorundam heredum sint in condicione posita.

XIII. IDEM [libro quadragensimotertio Digestorum]

SI quis ita libertatem dedisset, STICHVS, SI EVM HERES MEVS TESTAMENTO SVO NON MANVMISERIT, LIBER ESTO, secundum voluntatem defuncti hoc significari videtur: si testamento suo heres non adscripserit ei libertatem. quare si quidem heres libertatem seruo testamento suo dederit, defectus condicione videbitur. si non dederit, impleta condicione vltimo vitæ tempore heredis ad libertatem perue-

1 niet. Seruus communis liber esse iussus ita, si decem dederit, ex peculio dare poterit quod quocumque modo[v] adquisitum habuerit. nec refert, apud heredem id, an apud socium fuerit: & heredi an extraneo dare iussus

2 sit. nam per omnia causæ statuliberi applicantur[x], qui condicionis[y] implendæ gratia alienare peculiares nummos potest. Si duo serui rationibus redditis liberi esse iussi fuerint, & separatim rationes gesserint: non dubie separatim quoque cōdicioni parere poterint. Sed si actus eorum communiter gestus ita immixtus[z] fuerit, vt separari non possit: necessariò alter cessando alterius libertatem impediet. nec videVitur condicio in alterius persona impleta, nisi id quod computatione rationum habita reliquum fuerit, aut vterque aut alter totum soluerit.

3 Qui ita liber iussus est, SI IVRAVERIT SE CAPITOLIVM ASCENSVRVM, confestim vt iurauerit, quamuis capitolium non ascenderit, liber erit.

4 Seruus heredis rem ipsius heredis dare iussus, & liber esse, ad libertatem perueniet: quia potest testator & sine vlla dandi condicione heredis seruum manumitti iube-

5 re. Hæc scriptura, STICHVS CVM ERIT ANNORVM TRIGINTA, LIBER ESTO. STICHVS SI DECEM NON DEDERIT, LIBER NE ESTO, hanc vim habet, Stichus si decem dederit, & ad annos triginta peruenerit, liber esto. namque ademptio libertatis vel legati sub condicione facta, incipit contrariam condicionem legato vel libertati, quæ prius data erat, inieci sse.

XIIII. AFFENVS[A] VARVS [libro quarto Digestorum]

SErous, qui testamento domini, cum decem heredi dedisset, liber esse iussus erat, heredi mercedem referre pro operis suis solebat. cum ex mercede heres amplius

l sint.

m dederit.

n & stellionatus

o nam & si

p possint:

q libertatem

r posse.

s posse.

t reddiderit

v modo id

x Applicantur, id est, in rem statuliberi vertuntur: Græcus tamen interpres legisse videtur applicatur.

y cognitionis manifestum est erratum.

z mixtus

A Vlpianus

derem recepisset, seruus[a] liberum esse aiebat. de ea re consulebatur. respondit[b], non videri liberum esse. non enim pro libertate, sed pro operis eam pecuniā dedisse. nec magis ob eam rem liberum esse, quàm si fundum à domino côduxisset, & pro fructu fundi pecuniam dedisset. Seruus cum heredi annorum septem operas dedisset, liber esse iussus erat. is seruus fugerat, & annum in fuga fecerat. cum septem anni præterissent, respondit, non esse liberum: non enim fugitiuum operas domino dedisse. quare nisi totidem dies quot afuisset seruisset, non fore liberum. sed & si ita scriptum esset, vt tum liber esset, cum septem annis seruisset: potuisse liberum esse, si[c] tempus fugæ reuersus seruisset.

XV. AFRICANVS [libro nono Quæstionum]

MOrtuo herede, si statuliber locupletiorem hereditatem tanta pecunia, quantam dare sit[d] iussus, fecerit, veluti creditoribus soluendo, ciVaria familiæ dando: statim eum ad libertatem esse venturum existimauit. Heres cum statuliberum decem dare iussum venderet, condicionem pronuntiauit, & traditioni legem dixit, vt sibi potius quam emptori eadem decem darentur. quærebatur, veri eorum statuliber pecuniam dando, libertatem consequeretur. respondit[e], heredi dare debere. Sed[f] si talem legem dixisset, vt extraneo alicui statuliber pecuniam daret: respondit, & hoc casu conuentionem valere. quia heredi videtur[g] soluere, qui volūtate eius alij soluit[h].

XVI. VLPIANVS[i] [libro quarto Regularum]

STatulibera quidquid peperit, hoc seruum heredis est[k].

XVII. NARATIVS [libro tertio Membranarum]

SI decem heredi dedisset, iussus est liber esse. decem habet, & tantundem domino debet. dando hæc decem, non liberabitur. nam quod statulibero ex peculio suo dare explendæ condicionis causa concessum est, ita interpretari debemus, vt non etiam ex eo dare possit, quod extra peculium est. nec me præterit, hos nummos peculiares posse dici, quamuis si nihil præterea seruus habeat, peculium nullum sit. sed dubitari non oportet, quin hæc mens fuerit id constituentium, vt quasi ex patrimonio suo dandi eo nomine seruo potestas esset. quia id maximè sine iniuria dominorum concedi videbatur[l]. quòd si vltra quis progredietur[m], non multum aberit, quin etiam eos nummos, quos domino subripuerit, dando, statuliberum condicioni satisfacturum existimet[n].

XVIII. PAVLVS[o] [libro singulari de Libertatibus dandis]

SI triennio dena dare iussus, primo anno viginti optulerit: non accipiente herede, non statim liber est. quia etsi accepisset heres, nondum liber[p] esset.

XVIIII. VLPIANVS [libro quartodecimo ad Edictum]

SI seruus liber esse iussus sit, & legatum ei datum, si filius quartumdecimum annum compleuerit, & filius ante decesserit: libertas fauore competet die veniente. legati autem condicio deficit.

XX. PAVLVS [libro sextodecimo ad Plautium]

SI peculium seruo legatum sit, qui iussus est alij dare decem, & sic liber esse: & heres eum prohibuerit dare, deinde manumissus peculium petat ex causa legati: an per doli exceptionem eam summam quam daturus esset, deducere heres possit, vt ipsi prosit, non manumisso, quòd ea pecunia data non est: an verò indignus sit heres, qui contra voluntatem defuncti fecit, eam pecuniam lucrari? & cum seruo nihil absit, & libertas ei competit[q]: inuidiosum[r] est heredem fraudari. De illo quæritur, si inuito herede det, aut nesciente: an faciat nummos accipientis. & Iulianus verè[s] existimat, ex hac causa concessam videri statulibero alienationem nummorum etiam inuito herede. & ideo facere eos accipientis pecuniam. quòd si heredi dare iussus est decem, & eam summam heres debeat seruo: si velit seruus eam pecuniam compensare, erit liber. Is cui seruus pecuniam dare iussus est, vt[t] liber esset, decessit. Sabinus[v], si decē habuisset parata, liberum fore: quia non staret per eum, quo minus daret. Iulianus autem ait, fauore libertatis constituto iure hunc ad libertatem peruenturum, etiam si postea habere cœperit decem. adeo autem constituto potius iure, quàm ex testamento ad libertatem peruenit, vt si eidem & legatum sit mortuo eo cui dare iussus est, ad libertatem quidem perueniet, non autem & legatum habiturus est. idque & Iulianus putat: vt in hoc ceteris legatariis similis sit. diuersa causa est eius, quem heres prohibet condicioni parere. hic enim ex testamento ad libertatem peruenit.

a se liberum
b respondi.
c & si post tempus. Rectior est Florent. cuius est sensus, si reuersus à fuga tanto tempore seruierit, quantum in fuga consumpserit.
d sit
e respondi, eū
f Sed & si
g videatur
h soluat.
i Paulus
k heredis esse.
l videatur.
m progrediatur,
n existimem.
o Vlpianus
p liberasset: de eo enim aliæ dāda fuerant, quæ efficerent vt condicioni paritum non sit. & libertas impediatur.
q competat:
r Eadem phrasis est l. pen. supr. de here. inst. qua Paulus sententiam suā modeste eminet.
s rectè
t & liber esse,
v Sabinus ait,

Heredi autem iussum dare, etiam heredis heredi dare posse Diuus Hadrianus rescripsit.[x] & si hoc sensit testator, etiam in legatario idem dicendum est. Quædam condiciones natura sui nec possunt eodem tempore impleri, sed necessariam habent temporis diuisionem. veluti cum decem operarum[y] iussus est dare: quia operæ per singulos dies dantur. igitur & si singulos aureos det statuliber, potest dici eum impleſſe condicionem. alia causa est operarum: quia hæ necessariò singulæ edendæ sunt. sed & si heres accipere noluerit, non statim liber erit, sed cum tempus transierit, per quod operarum quantitas consumatur. Idem dicendum est, si iussum Capuam ire, & liberum esse, heres prohibeat ire. tunc enim erit liber, cum peruenire Capuam potuisset[z]: inesse enim videtur tempus tam operarum præstationi quàm itineri. Si ita quis acceperit libertatem, STICHVS, SI HERES EVM NON MANVMISERIT, LIBER ESTO: poterit ab herede manumitti. non[A] contra voluntatem testatoris adimitur ei libertus[B]. sed non tam continuum tempus[C] exigendum est, vt præcipitari cogatur heres, vel ex peregrinatione celerius reuerti ad manumittendum, vel administrationem rerum necessariarum intermittere. nec rursus tam longum, vt quamdiu viuat, protrahatur manumissio: sed modicum[D], quo primū[E] possit sine magno incommodo suo heres manumittere. quòd si tempus adiectum fuerit, illud spectaVitur.

XXI. POMPONIVS [libro septimo ex Plautio]

LAbeo[F] libro[G] posteriorum ita refert. CALENVS DISPENSATOR MEVS SI RATIONES DILIGENTER TRACTASSE VIDEBITVR, LIBER ESTO, SVAQVE OMNIA ET[H] CENTVM HABETO. diligētiam desiderare eam debemus, quæ domino, non quæ seruo fuerit vtilis. erit autem ei diligentiæ coniuncta fides bona non solùm in rationibus ordinandis, sed etiam in reliquo reddēdo. & quod ita scriptum est VIDEBITVR, pro hoc accipi debet, videri potuerit. sic & verba legis duodecim tabularum veteres interpretati sunt, SI AQVA PLVVIA NOCET, id est, si nocere poterit. &[I] si quæreretur, cui eam diligentiam probari[K] oporteat: heredum arbitratum[L] viri boni more[M] agentium sequi debebimus. veluti si is qui certam pecuniam dedisset, liber esse iussus est, non adscripto eo, cui: si dedisset, eo modo poterit[N] liber esse, quo posset, si ita fuisset scriptum, SI HEREDI DEDISSET[O]. Pactumeius Clemens aiebat, si ita sit fideicommissum relictum, CVI EORVM VOLES RoGO RESTITVAS: si nullum elegisset, cui restitueret: omnibus deberi Imperatorem Antoninum constituisse.

XXII. PAVLVS [libro tertio ad Vitellium]

QVi pecuniam dare iussus est, nisi adiectū sit cui det: heredibus dare debet pro partibus hereditariis. pro ea enim parte quisque accipere debet, pro qua dominus est. Si quidam ex heredibus (quibus) dare debeat, nominati sint: daVit his pro hereditariis portionibus. si heredibus nominatis etiam extraneus iunctus sit, extraneo virilis[P], ceteris hereditariæ dari debent. & si non solùm Titium, sed etiam alios adire iussit: hos virilem partem habituros, coheredes autem hereditarias, Iulianus scribit[Q].

XXIII. CELSVS [libro vicensimo[*] secundo[*] Digestorum]

SI INTRA QVINQVENNIVM STICHVS CENTVM HEREDI DEDERIT, LIBER ESTO. nec Titio, vel heredi, vel emptori post quinquennium daVit. Si rationes reddidisset, liberum esse iussum, non patitur heres rebus peculiaribus venditis reliqua soluere: perinde liber est, quasi condicioni paruerit.

XXIIII. MARCELLVS [libro sextodecimo Digestorum]

STICHVS[R] SI HEREDI MEO DECEM PROMISERIT, VEL OPERAS DATVRVM SE SPEAVERIT, LIBER ESTO. potest expleri condicio, si promiserit. nam spopondisse aliqua significatione dici potest, etiam si non sit secuta obligatio.

XXV. MODESTINVS [libro nono Differentiarum]

STatuliberos venumdari posse leges duodecim tabularum putauerunt. duris autem condicionibus in venditione minime onerandi sunt: veluti ne intra[S] loca seruiāt, néue vnquam manumittantur.

XXVI. IDEM [libro nono Regularum]

LIbertate seruo sub condicione rationis redditæ testamento data, heres nō solùm scriptam[T] rationem exigit, verumetiam quę sine scriptura ab eo administrata est. Seruus iussus reddita ratione ad libertatē peruenire, licet nullā administrauerit rationē, nihilo minus erit liber.

XXVII. IDEM

x sed &
y decem operas. Rectior est Flor. & intellige decem operarum nomine.
z potuerit.
A non enim
B libertas. Rectior est Flor. cuius est sensus, non eo quod liber esse iubetur, si ab herede non manumittatur adimitur libertus heredi. id est, desinet esse libertus heredis. & tamen libertus fit.
C tempus ad hoc
D modicum, scilicet
E quo primo
F Coniunge cap. 4. de reb. dubiis.
G libris
H omnia sibi habeto. Florent. probās Graca interpretes.
I sed si quæretur.
K probare est
L arbitratu, an boni
M morem agentium. Sequere Flor. & Accursij gloss. expēde.
N poterit
O dederit.
P viriles,
Q Loqui complurar. de vulg. & pup. quam huc conuerß.
R Coniunge cū l. seruus. aliàs. l. seruus. 61. de solutio.
S certa loca
T scripturam. rectior est Flor.

XXVII. IDEM [libro primo Pandectarum]

SI is cui dare iussus est, redemerit[a] statuliberum, eumque rursus alij vendiderit: nouissimo emptori dabit. iam enim cum apud[b] eum, cui dare iussus est, dominium quoque serui peruenit, si eum alienet, condicionem quoque ab eo ad emptorem transire, Iuliano placuit.

XXVIII. IAVOLENVS libro sexto ex Cassio

SI hereditas eius, qui seruum intra dies triginta mortis suæ, si rationes reddidisset, liberum esse iusserat[c], post dies triginta adita est: iure quidem stricto ita manumissus liber esse non potest, quoniam condicione deficitur. sed fauor libertatis eo rem perduxit[d], vt respondeatur expletam condicionem, si per eum cui data esset, non staret quo minus expleretur. Statuliber, antequam condicio libertatis optigerit, si quid comparasset: peculio legato non cessurum, in libris Gaij Cassij scriptum est: nisi id legatum in tempus libertatis collatum esset. videamus, ne cum peculium & accessionem & decessionem habeat, augmentum quoque eius peculij, si modo ab herede ei ablatum non sit, legato cessurum sit. & magis hoc iure vtimur.

XXVIIII. POMPONIVS [libro octauodecimo ad Quintum Mucium]

STatuliberi à ceteris seruis nostris nihilo pæne differunt. & ideo quod ad actiones vel ex delicto venientes, vel ex negotio gesto[e], contractu pertinet, eiusdem condicionis sunt statuliberi, cuius ceteri. & ideo in publicis quoque iudicijs easdem pœnas patiuntur, quas ceteri serui. Quintus Mucius scribit, paterfamilias in testamento scripserat, SI ANDRONICVS SERVVS MEVS HEREDI MEO DEDERIT[f] DECEM, LIBER ESTO. deinde de his bonis cœperat controuersia esse. qui se lege heredem aiebat esse, is eam hereditatem ad se pertinere dicebat. alter qui hereditatem possidebat, aiebat testamento se heredem esse. secundum cum sententia dicta erat, qui testamento[g] aiebat se heredem esse. deinde Andronicus quærebat, si ipsi viginti[h] dedisset, quoniam secundum eum sententia dicta est[i], futurus ne esset liber: an nihil videatur sententia qua vicit[k], ad eam rem valere. quapropter si viginti[l] heredi scripto dedisset, & res contra possessorem iudicata esset: illum in seruitute fore. Labeo hoc quod Quintus Mucius scribit, ita putat verum esse, si re vera lege ab intestato heres fuit is qui vicit. nam si iniuria iudicis victus esset scriptus verus heres ex testamento: nihilo minus eum paruisse condicioni ei dando, & liberum fore. sed verissimum est, quod & Aristo Celso rescripsit, posse dari pecuniam heredi ab intestato, secundum quem sententia dicta est. quoniam lex[m] duodecim tabularum emptionis verbo omnem alienationem complexa videretur[n], non[o] interesse quo genere quisque dominus eius fieret. & ideo hunc quoque ea lege contineri, secundum quem sententia dicta est. & liberum futurum eum qui ei dedisset pecuniam. hunc autem, id est possessorem hereditatis cui data esset summa, si victus esset hereditatis petitione, cum ceteris eam[p] quoque pecuniam victori restituere debere.

XXX. IDEM [libro septimo ex varijs lectionibus]

SI ita liber esse iussus sit, STICHVS, SI EVM HERES NON ALIENAVERIT, LIBER ESTO: etiam si statuliber est, alienari tamen poterit.

XXXI. GAIVS [libro tertiodecimo ad legem Iuliam & Papiam]

SI seruo sub condicione rationum editarum legatum sit, per eam condicionem eum iussum esse legatum accipere, vt pecuniam reliquorum reddat, non dubitatur. & ideo cum quæsitum est, STICHVS CVM RATIONES DEDERIT[q] CVM CONTVBERNALI SVA LIBER ESTO, an mortuo Sticho ante condicionem contubernalis eius libera esse possit: Iulianus dixit, quæstionem esse in hac specie, quæ &[r] in legatis agitatur[s], ILLI CVM ILLO DO[t], an altero deficiente alter ad legatum admittatur. quod magis sibi placere[v]: perinde ac si ita scriptum esset, ILLI ET ILLI. aliam etiam esse quæstionem, an contubernali quoque condicio iuncta[x] sit. quod magis esse[y]. Itaque si nulla reliqua Stichus habuerit, statim eam liberam esse. si habuerit reliqua debere[†] eum numerare pecuniam. nec tamen liciturum ex suo peculio dare: quia id illis permissum sit, qui principaliter pro sua libertate pecuniam dare iubentur.

XXXII. VLPIANVS [Ruphinus libro primo Regularum]

SI duobus heredibus institutis seruus liber esse iussus sit, si decẽ heredibus dederit:[z] ab altero ex heredibus[A] venierit, & traditus fuerit: pro parte alteri ex heredibus, à quo non venierit, dando pecuniam liber erit.

XXXIII. PAPINIANVS [libro secundo Quæstionum]

STatuliberorum[B] iura per heredem fieri non possunt duriora[C].

XXXIIII. IDEM [libro vicensimoprimo Quæstionum]

SEruus si heredi decem dederit, liber esse iussus est. statuliberum heres eum manumisit, ac postea defunctus est. heredis heredi pecunia danda non est. quod enim placuit, heredis heredi dari oportere, tunc meminerit locum habere, cum prior heres dominus accepturus pecuniam fuit[D]. quæ causa facit ambulatoriam, vt ita dixerim, condicionem. duæ sunt enim causæ per quas in primi heredis persona condicio impletur: dominij ratio, item personæ demonstratio. prior causa transit in omnem successorem, ad quem peruenerit statuliber per dominij translati continuationem. sequens personæ dumtaxat eius qui demonstratus est, adhæret. Imperator Antoninus rescripsit, iussum rationes reddere, & liberum esse, si heres cunctabitur accipere rationes, nihilo minus liberum fore. quod rescriptum ita accipi debet, vt si reliqua non trahat, liber sit. quòd si trahat, ita demum, si optulit eam quantitatem quæ refundi debuit, ex fide veritatis. non enim libertati sufficit heredem in mora fuisse, si non id fiat per statuliberum, quod remota mora libertati aditum daret. quid enim si ita manumissum,[E] DAMA SI IN ISPANIAM PROFECTVS ANNO PROXIMO FRVCTVS COEGERIT, LIBER ESTO, Romæ retineat heres, neque proficisci patiatur? numquid dicturi sumus, statim ante fructus coactos liberum fore? nam & cum Romæ stipulatio concipitur ita, CENTVM IN ISPANIA DARE SPONDES? inesse tempus stipulationi, quòd[F] possit in Hispaniã peruenire[G], nec ante iure agi placuit. Sed si heres acceptis rationibus & reliquis computatis, donare se eas statulibero nõ habenti quod inferat, proscribat[H], aut etiam litteris ad eum missis palam faciat: cõdicio libertatis impleta videbitur. quid ergo si neget se reliqua traxisse[I], atque ideo quia per heredem steterit, vt accipiat rationes, liberum factum: heres autem neque se fecisse moram, & reliqua debere statuliberum contendat? apud eum qui de libertate cognoscat[K], an condicio sit impleta, constabit. cuius officio continebitur de mora considerare, nec minus computare rationes. & si reliqua trahi compererit, non esse liberum pronuntiare. sed si numquam negauit reliqua debere, cum autem conueniret[L] heredem, & rationes offerre professus sit, &[M] refusurum quidquid in reliquis esse constiterit, & eius pecuniæ reum numerare paratum idoneum optulit[N], & heres in mora fuit[O]: sententia pro libertate dicetur.

XXXV. IDEM [libro nono Responsorum]

NOn videbitur per statuliberum [non] stare, quo minus condicio libertatis existat, si de peculio, quod apud venditorem seruus habuit, pecuniam condicionis offerre non possit. ad alienum enim peculium voluntas defuncti porrigi non potuit. idem erit & si cum peculio seruus venierit, & venditor fide rupta peculium retinuerit. quamquam enim ex empto sit actio, tamen apud emptorem peculium seruus non habuit.

XXXVI. IDEM [libro secundo Definitionum]

IN tabulis secundis filio[P] seruum data libertate substitutum iure statuliberi prudentes muneriũt. quod veritas recipit: scilicet vt cum sua causa alienaretur[Q], ne patris testamentum puer filius rescindat. quæ iuris auctoritas citra dilectum[R] ordinis ad secundum quoque vel tertium substitutum porrecta est.

XXXVII. GAIVS [libro singulari de Casibus]

SI ita scriptum sit, STICHVM TITIO DO, VT EVM MANVMITTAT: SI NON MANVMISERIT, LIBER ESTO: statim Stichum liberum esse.

XXXVIII. PAVLVS libro primo ad Neratium

NOn omne ab heredis persona interueniens impedimentum statulibero pro expleta cõdicione cedit: sed id dumtaxat quod impediendæ libertatis[S] factum est.

XXXVIIII. IAVOLENVS [libro quarto ex Posterioribus Labeonis]

STICHVM ATTIO DO LEGO: ET SI IS EI NVMMOS CENTVM DEDERIT, LIBER ESTO. si seruus ex testamento nummos Attio dedisset, eos repetere heredem non posse Labeo existimat: quia Attius eos à seruo suo acceperit, non ab heredis seruo. eum autem statuliberum esse Quintus Mucius, Gallus, & ipse Labeo putant. Seruius, Ofilius non esse. superiorem sen-

a redemit
b ad eum.
c iusserat, fortè
d produxit.
e gesto, vel cõtractu
f Error est in numero: vel enim vbique legendum est decem, vt in multis exemplaribus, vel hic pro decẽ reponendũ viginti.
g Manuscriptus liber qui ab intestato aiebat. Quam lectionem probo. Confirmatur autem paulò post his verbis Aristo Celso rescripsit &c. & vbique ex sequentibus apparet heredem ex testamento, siue scriptũ, qui idem hereditatem possidebat, victum fuisse: heredem autem ab intestato, qui se lege heredem aiebat, victorem.
h si ipsi heredi scripto decem. Recta est Florentina, quæ & in manuscripto libro reperitur: nam secundũ heredẽ scriptum sententia dicta non est. Natus est hic error ex superiore lectione corrupta, qui testamento aiebat. &c.
i esset.
k vicerat.
l decem
m Vide Ale. li. 5. Parer. ca. 24.
n videatur.
o nec interest
p Aliam veteris lapsus more.
q reddiderit
r etiam
s agitetur.
t do lego.
v placeat
x coniuncta
y esset.
† eam
z & ab altero
A heredibus quinque dedit
B Statulibero
C duriora vel deteriora. Addendum est verisimilis vel deteriora.
D fuerit.
E manumissũ Damam
F quo
G perueniri.
H perscribat.
I contraxisse. Melior est Flor. vt ex sequentibus apparet. Trahere enĩ. Græcè hic interpretantur habere, vel debere.
K cognoscit.
L conueniat
M & refusurum
N obtulerit.
O fuerit
P filium serui
Q alienetur.
R delectum
S libertatis causa. Addenda hæc phrasis superioribus, in quibus vel animum desisse, causa.

tentiam probo. ita tamen, vt is seruus heredis, non legatarij sit. vtpote cum legatum statulibertate tollatur.

1 STICHVS LIBER ESTO, QVANDO AES ALIENVM MEVM SOLVTVM, CREDITORIBVSVE MEIS SATISFACTVM ERIT. quamuis heres locuples extitisset, tamen non prius Stichum liberum futurum, quàm creditores pecuniam, aut satis accepissent, aliôue quo modo sibi cauissent, Labeo, Ofilius responderunt.

2 Si heres seruo pecuniam ad negotiandum dedisset, statuliberum eam ipsam numerando liberari ex testamento non posse, Labeo, Trebatius responderunt. quia reddere eam magis quàm dare videretur[a]. ego puto, si peculiares nummi fuerunt: ex testamento eum liberum futurum.

3 DAMA SERVVS, CVM HEREDI MEO ANNORVM (SEPTEM) OPERAS SOLVERIT, LIBER ESTO. & is seruus intra septem annos in iudicio publico esset, septimus annus præterisset: Seruius ait eum non liberari debere. Labeo, etsi postea soluisset annorum septem operas, liberum futurum. quod verú est.

4 SI STICHVS ATTIAE MILLE NVMMOS DEDERIT, LIBER ESTO. Attia viuo testatore decessit[b]. non posse Stichum[c] liberum esse, Labeo, Ofilius responderunt. Trebatius, si ante testamentum factum Attia[d] decessisset, idem si[e] postea, eum liberum futurum. Labeonis & Ofilij sententia rationem quidem habet. sed hoc iure vtimur, vt is seruus ex testamẽto liber fit.

5 Si seruus operas extraneo dare iussus esset, nullus nomine serui suas operas dando, liberare seruum potest. quod in pecunia aliter obseruatur. vtpote cum[f] extraneus pro eo seruo dãdo pecuniam, seruum liberaret.

XL. SCAEVOLA libro vicesimo quarto Digestorum.

STicho libertas data est, AB HEREDIBVS MEIS PETO, FIDEIQVE EORVM COMMITTO, VT RATIONIBVS REDDITIS STICHVM MANVMITTANT. quæsitum est, cum ampla pecunia exacta post mortem testatoris sibi commissa reliquetur[g], & quasdam summas à colonis exactis[h] rationibus non retulerit, hereditatémque spoliauerit apertis clam horreis, sublatisque supellectili & veste, & apothecis exhaustis: an non prius ei fideicommissa libertas debeatur, quàm ea quæ mala ratione[i] reliquatus[k] est, quæ furatus est, reposuerit. respondit, non prius ei fideicommissam libertatem præstandam, quàm & reliqua, & omnia quæ per eum abessent, restituisset.

1 PAMPHILVS LIBER ESTO, PECVLIO SVO HEREDIBVS MEIS DATO. quæsitum est, cum plus domino debeat, quàm in peculio habeat; & omnes res, quas in peculio habebat, bona fide heredibus dederat: an libertas ex testamento competat. respondit, nihil proponi, cur non competeret.

2 Pamphilo liberto, quem heredem ex parte instituerat, Stichum seruum prælegauerat, & ei libertatem his verbis dederat, ITA VT SI TIBI EX DIE MORTIS MEAE PER ANNOS CONTINVOS QVINQVE MENSTRVOS SEXAGENOS DEDERIT, TVNC EVM MANVMITTAS. Pamphilus ante quinquennium moriens, heredibus institutis filio & vxore, de eodem Sticho ita cauit, STICHVS SERVVS, QVI MIHI TESTAMENTO PATRONI MEI CERTA CONDICIONE RELICTVS EST, EVNDEM DET. PRAESTET FILIO ET VXORI MEAE SINE VLLA CONTROVERSIA, ET EVM TEMPORE PERACTO MANVMITTANT. quæsitum est, (si) Stichus sexagenos[l] nummos menstruos non præstiterit, an impleto quinquennio fideicommissa libertas ei debeatur. respondit, nisi præstitisset, fideicommissam libertatem non deberi.

3 Seruus testamento ita manumissus est, STICHVS SERVVS MEVS ACTOR SI RATIONEM OMNEM ACTVS SVI HEREDI MEO REDDIDERIT, EOQVE NOMINE SATISFECERIT[m], LIBER ESTO: EIQVE CVM LIBER ERIT, DARI VOLO VIGINTI, ET PECVLIVM EVVM. quæsitum est, an si rationes quas egit per multos annos, sine subscriptione testatoris heredi reddere paratus sit, liber ex tẽstamento fiat: cum propter grauem valetudinem testator non potuerit rationibus subscribere, testamenta tamen subscripserit. respondit, si ex fide ratio redderetur, reliquáque inferantur: liberum fore. Item quæro, an ea quæ exacta sunt per adiutores eius, neque calendario illata sunt, aut fraudulenter acta: huic adscribi possint, cum esset[n] is præpositus.

respondit, si id[o] esset quod culpæ eius deberet imputari: spectare ad rationis reddendæ necessitatem. Item quæro, an eorum[p] quoque nomine ratio haberi debeat, quòd neque à conductoribus prædiorum neque à vdicis pensiones exegerit, & insuper etiam promutuum[q] eis dederit. respondit, supra responsum est[r]. Item[s] quæro, an eo nomine teneatur, quòd omnem rem suam, id est peculium[t] exportauerit, antequam rationes redderet. respondit, nihil eam rem impedire condicionem, si modò ratio redderetur.

4 Titius testamento seruos[v] actoris singulos diuersis personis legauit cum adiectione, SI RATIONES HEREDI REDDIDERINT. deinde proprio capite ita scripsit, OMNES ACTORES, QVOS LEGAVI VEL MANVMISERO, INTRA QVARTVM MENSEM MORTIS MEAE RATIONES REDDERE VOLO: ET DOMINIS QVIBVS A ME[x] LEGATI SINT[y], REDDI. infra: deinde alios actores liberos esse iussit æque cum hac adiectione, si rationes heredi reddiderint. quæro cum per heredem fiat quo minus reddantur, vtrum statuliberi esse desinant, an nihilo minus quandoque possint reddita ratione & reliquis illatis libertatem ex testamento consequi. respondit, legata quidem & libertates non aliàs competere, quàm rationes redditæ essent, aut per heredem staret, quo minus redderentur. verùm iudicaturo[z] æstimandum, vtrum tempus condicioni legatorum libertatiúmque additum videatur: an libero tempore reddere volentibus reliqua heredibus, quattuor menses appositi sint, sollicito testatore cunctationis[A], & moram eorum proscribente. melius autem est, præsumptionem pro statuliberis esse.

5 Argentarius coactor[B] cum penè totam fortunam in nominibus haberet, seruis actoribus libertatem ita dedit: QVISQVIS MIHI HERES ERIT, SI DAMA SERVVS MEVS ACTVS SVI, QVI AGITVR NOMINE EIVS ET PAMPHILI CONSERVI SVI, HEREDI MEO RATIONES REDDIDERIT, PARIAQVE FECERIT A DIE MORTIS MEAE INTRA MENSEM SEXTVM: LIBER ESTO. quæsitum est, an hæc verba PARIAQVE FECIT[C] ad omnia "nomina" pertineant, exceptis perditis, [D] vt hoc significent, si omnem pecuniam ab omnibus exegerint[E], & heredi soluerint[F], vel eo nomine satisfecerint. & si in exactione nominum cessauerint intra sex menses, libertas illis non competat. respondit, manifestam[G] esse condicionem verbis testamenti supra scriptis positam[H]. igitur ita demum liberos fore, si aut ei pareant[I], aut per heredem stet, quo minus pareant[K].

XLI. LABEO libro primo Pithanon à Paulo Epitomatorum.

SI quem seruum tuum ad certum tempus statuliberum relinquere vis, nihil interest vero modo caueas, SI SERVIERIT, AN SI TRIENNIO OPERAS DEDERIT, LIBER ESTO. Paulus: si quis liber esse iussus fuerit, si decem heredi promisisset: quamquam ea promissio nullam rem habitura est, tamen promittendo liberabitur.

XLII. IDEM libro tertio Pithanon.

SI quis eundem hominem vxori suæ legauerit, & cum ea nupsisset, liberum esse iusserit, & ea lege[L] nupserit: liber fiet is homo.

QVI SINE MANVMISSIONE AD LIBERTATEM PERVENIVNT. TIT. VIII.

PAVLVS libro quinto ad Plautium.

SI SERVVS venditus est, vt intra certum tempus manumitteretur[M]: etiam si sine herede decessissent[N] & venditor & emptor, serui libertas competit. & hoc Diuus Marcus rescripsit. sed etsi mutauerit venditor voluntatem, nihilo minus libertas competit.

II. MODESTINVS libro sexto Regularum.

SEruo, quem pro derelicto dominus ob grauem infirmitatem habuit, ex edicto Diui Claudij competit libertas.

III. CALLISTRATVS libro tertio de Cognitionibus.

EVm qui ita venit, vt intra tempus manumitteretur, cum dies præstandæ libertatis venerit viuente venditore & perseuerante in eadem voluntate: perinde habert,

Margin notes:

a videatur.
b decesserat.
c nõ posse statuliberum. Rectior est Florent. quam & Græci interpretes sequuntur.
d Intelligendũ est respondit eum non esse liberum, vt Labeo & Ofilius.
e Id est, Trebatius respondit, si post testamentum factũ decessisset. Al. eundem postea.
f eũm &
g reliquatus sit, al. relinqueretur. Recta est Flor.
h exactus
i De hac distinctione vide Alc. ab Alex. Genial. dier. lib. 2 cap. 7.
k & reliquatus, & quæ
l sexaginta menstruos
m satisfecerit.
n esset catasiis is
o si quid
p an eo. Flor. scriptus est, an eorũ quoque ratio reddi debeat.
q pro mutuo
r esse.
s Iterum
t peculium suum
v seruos actores pro ea Florent.
x infrà legendi rectior est Flor.
y sunt.
z iudicatur
A cunctationem.
B Coactores mercenarij fuerunt argentariorum, qui à foraneis exigebant & collectarij dicebantur. Acron ad 6. Satyr. li. 1. Serm. Horat. Alc. li. 1. Parerg. c. 14.
C fecerit
D Græcus nostri interpres habet hæc verba.
E exegerit.
F soluerit.
G manifestum
H propositam
I pariet. Recta est Floren. altera omnino corrupta.
K pariet.
L Flor. probo verius sensus est, & ea intra condicionem legato ad scriptam nupserit. Græci interpretes retulerũt ad legem Iuliam Miscellam, apud quos perperã nonnunc legitur Sindella, pro Miscella, vitio forte librarij.
M manumitteretur
N decessissent

haberi, ac si ab eo à quo debuit manumitti, manumissus esset. mortuo autem venditore non esse heredum eius voluntatem explorandam Diuus Marcus cum filio suo rescripsit.

IIII. VLPIANVS [libro tertio ad Sabinum]

EI qui hac lege emptus sit, vt à viuo emptore manumitteretur, statim mortuo eo competit libertas.

V. MARCIANVS [libro quinto Regularum]

QVi ob necem detectam domini præmium[a] libertatis consequitur, fit orcinus libertus.

a Etenim qui per ignauiam non detegit, neque vlciscitur, punibilis est Plato dial. 9. de Leg.

VI. IDEM [libro singulari ad formulam hypothecariam]

SI quis obligatum seruum hac lege emerit, vt manumittat: competit libertas ex constitutione Diui Marci, licet bona omnia quis obligauerit, quæ habet habiturusue esset[b]. tantundem dicendum est & si lege hac emerit, ne prostituatur: & prostituerit.

b est.

VII. PAVLVS [libro singulari de libertatibus dandis]

IMperator noster cum patre suo constituit in eo, qui cum possit[c] abducere prostitutam ancillam, pecunia accepta manus iniectionem vendidit, vt libera esset. nihil enim interesse, ipse abducas & prostituas, an patiaris prostitutam esse pretio accepto, cum possis eximere.

c possit

VIII. PAPINIANVS [libro nono Responsorum]

MAncipia mater filiæ donauerat, vt filia curaret ea post mortem suam esse libera. cum donationis legi non esset obtemperatum, ex sententia constitutionis Diui Marci libertates[d] optingere matre consentienta respondi. quòd si ante filiam mater vita decessit[e], omnimodo.

d libertates eis
e decesserit.

VIIII. PAVLVS [libro quinto Quæstionum]

LAtinus Largus vendidit ancillam ita, vt manumitteretur, non addito tempore. quæro quando ex constitutione incipit ei libertas competere, cessante emptore in manumittendo. respondi, inspiciendum est, quid actum sit, vtrum cum primùm potuisset, vt manumitteret: an vt in potestate esset emptoris, quando vellet manumittere. priore casu facilè tempus deprehendi[f] poterit. posteriore vtique moriente emptore competit libertas. si non appareat quid conuenerit, fauor priorem inducet[g] opinionem, id est vt intra duos menses, si ambo præsto sunt[h], tam seruus quàm emptor eius. seruo enim absente, nisi emptor intra quattuor menses imposuerit libertatem, ex constitutionibus ad libertatem erripitur.

f cóprehendi
g inducit
h sint.

QVI ET A QVIBVS MANVMISSI LIBERI NON FIVNT ET AD LEGEM AELIAM SENTIAM

TITVLVS VIIII.

VLPIANVS [libro primo ad Sabinum]

CElsus[i] libro duodecimo digestorum vtilitatis gratia motus[k] surdum ita natum manumittere posse ait.

i Contrarium cum l. 4. de testa. mil. & l. 5. de acqui. hæred. suprà.
k motum. Redlius Florent. ex qua tollitur magna difficultas orta ex l. discretis. C. qui testa. fac. poss. vel non poss. & l. qui in prœlato. §. 1. suprà, de testam.

II. IDEM [libro tertio ad Sabinum]

SEruo competere libertas non potest, si relegatus moratus sit in vrbe.

III. GAIVS [libro secundo de legatis ad Edictum vrbicum]

SI optio hominis data sit, vel indistinctè homo legatus sit, non potest heres quosdam seruos vel omnes manumittendo, aut euertere aut minuere ius electionis. nam optione siue electione serui data, quodammodo singuli sub condicione legati videntur.

IIII. VLPIANVS [libro tertio Disputationum]

SEruum pignori datum manumittere non possumus.

V. IVLIANVS [libro sexagesimo quarto Digestorum]

CVm[l] hereditas soluendo non est, quamuis heres locuples existat, libertas ex testamento (non) competit. si autem is qui soluendo non est, hoc modo libertatem dederit, SI CREDITORIBVS MEIS SOLIDVM SOLVTVM FVERIT, STICHVS LIBER ESTO: non potest videri fraudandorum creditorum[m] liberos esse iussisse. Si Titius nihil amplius in bonis quàm Stichum & Pamphilum habeat, eósque stipulanti Meuio ita promiserit, STICHVM AVT PAMPHILVM DARE SPONDES? deinde cum alium creditorem non haberet, Stichum manumiserit: libertas per legem Aeliam Sentiam rescinditur. quamuis enim fuit in potestate Titij, vt Pamphilum daret: tamen quamdiu eum non dederit, quia interim mori possit, non sine fraude stipulatoris Stichũ manumisit. quòd si solum Pamphilum dari promisisset, non dubitarem[n] quin Stichus ad libertatem perueniret, quamuis similiter Pamphilus mori possit. multum enim interest, contineatur ipsa stipulatione is qui manumittitur, an extra obligationem sit. nam & qui ob aureos quinque Stichum & Pamphilum pignori dederit, cum vterque eorum quinum aureorum sit: neuter manumitti potest. at si Stichum solum pignori dederit, Pamphilum non videtur in fraudem creditoris manumittere.

l Interpretes Græci hanc legem Celso videntur tribuere.
m creditorũ causa. Rectè est Flor.
n dubitarim

VI. SCAEVOLA [libro sextodecimo Quæstionum]

IVlianus de eo loquitur, qui in substantia nihil aliud habeat[o]. nam si habeat, quare non dicetur vnum posse manumitti? quia[p] & vno mortuo soluendo est, & vno manumisso soluendo est. nec aduenticij casus computandi sint[q]. alioquin & qui vnum † & certum ex seruis suis promisit, neminem manumittet.

o habet.
p qui enim
q sunt.
† incertum

VII. IVLIANVS [libro secundo ad Vrseium Ferocem]

SI quis integris facultatibus codicillos confirmauit[r], deinde cum consilium creditorum fraudandorum cepisset, libertates codicillis dederit: optineri non potest, quo minus lege libertates interpellarentur[s]. nam consilium testatoris fraudulentum non eo tempore obseruatur, quod[t] codicilli confirmantur, sed quod[v] libertas codicillis datur. Minor annis viginti cum seruum manumittere vellet, nec iustam causam ad[x] consilium manumittendi haberet, tibi eum vt manumitteres dedit. negauit eum Proculus liberum esse: quoniam fraus legi facta esset.

r cóffirmarit.
s interpellentur.
t quo
v quo
x apud

VIII. AFRICANVS [libro tertio Quæstionum]

CVm is qui sub condicione debet, manumittat fideicommissi[y] causa, lex Aelia Sentia locum[z] habet. Si miles iure militari testamento facto libertates dederit in fraudem creditorum, & non soluendo moriatur: impediuntur libertates.

y fraudandorum creditorum. al. in fraudem creditorum. Vtrumis verbo est. quàm Florent.
z non habet. Accur. sed malè.

VIIII. MARCIANVS [libro primo Institutionum]

ILle seruus liber non erit, qui coëgerit vt eum dominus manumittat, & ille perterritus scripsit liberum eum esse. Item nec ille liber fieri potest, qui à domino non est defensus in capitali crimine, postéaque absolutus est. Qui hac lege venierint, ne manumittantur, vel qui testamento prohibiti sint manumitti, vel iussu præsidis prouinciæ, licet manumittantur, tamen ad libertatem non perueniunt.

X. GAIVS[A] [libro primo Rerum cottidianarum siue aureorum]

A Paulus

IN fraudem creditorum manumittere videtur, qui vel iam eo tempore quo manumittit, soluendo non est, vel datis libertatibus desiturus[B] est soluendo esse. sæpe enim de facultatibus suis amplius quàm in his est, sperant homines. quod frequenter accidit his qui transmarinas negotiationes, & aliis regionibus quàm in quibus ipsi morantur, per seruos atque libertos exercent. quòd sæpe adtriti istis negotiationibus longo tempore, id ignorant, & manumittendo sine fraudis consilio indulgent seruis suis libertatem.

B destiturus

XI. MARCIANVS [libro tertiodecimo Institutionum]

IN fraudem ciuitatium manumissi ad libertatem non veniunt, vt senatus censuit. sed nec in fraudem fisci datas libertates procedere, principalibus constitutionibus cauetur. Sed Diui fratres rescripserunt, non vtique si debitor fisci manumiserit, libertates impediuntur: sed ita, si cum non erat soluendo, in fraudem manumisit.

Lex, quæ generaliter loquitur, ex defectu rationis non restringitur: vt lucri amissio eartetur.

XII. VLPIANVS [libro † quinto de Adulteriis]

† quarto

PRospexit legislator, ne mancipia per manumissionem quæstioni subducantur. idcircoque prohibuit ea manumitti, certumque diem præstituit, intra quem manumittere non liceat. ipsa igitur quæ diuertit, omnes omnimodo[C] seruos suos manumittere vel alienare prohibetur: quia ita verba faciunt, vt ne eum quidem seruum, qui extra ministerium eius mulieris fuit vel in agro vel in prouincia, possit manumittere vel alienare. quod quidem per quàm durum est[D]: sed ita lex scripta est. Sed etsi post diuortium seruum mulier parauit[E], aut alia ratione adquisiit: æque, quod ad verba attinet, manumittere non poterit. & ita Sextus quoque Cæcilius adnotat. Pater verò, in cuius potestate filia fuerit, ea tantùm mancipia prohibetur manumittere alienaréve, quæ in vsu[F] filiæ fuerunt tributa. Matrem quoque prohibuit manumittere alienaréve ea mancipia quæ in ministerium filiæ concesserat. sed & auum & auiam prohibuit manumittere: cum horum quoque mancipia quæstione postulari posse lex voluerit. Sextus Cæcilius rectè ait, angustissimum tempus legem

C omnino
D Huius sententia rationem grauiter, & copiose explicat Plato in dia. qui inscribitur Crito, vel de eo quod agendum.
E rapuit. Rectior est Florent. quæ Græcis quoque interpretibus probatur.
F in vsum

præstitisse alienandis manumittendisve seruis. finge, inquit, ream adulterij intra sexagesimū diem postulatam. quæ cognitio tam facilè expediri potuit adulterij, vt intra sexagesimum diem finiatur? & tamen licere mulieri quamuis postulatæ adulterij, seruum suspectum in adulterio, vel quæstione necessarium, quod ad verba legis attinet, manumittere. sanè in hunc casum subueniendum est, vt destinati serui quasi conscij, vel quasi nocentes, non debeant manumitti ante finitam cognitionem. Pater mulieris vel mater, si intra sexagesimum diem decedant, ex his seruis quos in ministerium filiæ dederint, neque manumittere neque alienare poterunt.

XIII. PAVLVS libro tertio de Adulterijs

QVod si intra diem sexagesimum manumiserint, erit seruus statuliber.

XIIII. VLPIANVS libro quarto de Adulterijs

SEd si maritus intra sexagesimum diem decesserit, an manumittere vel alienare iam possit suprascriptas personas, videamus. & non puto posse, quamuis accusatore mulier deficiatur marito, cum pater accusare possit. Et simpliciter quidem lex mulierem prohibuit intra sexagesimum diem diuortij manumittere. siue autem diuerit, siue repudio dimissa sit: manumissio impeditur. sed si morte mariti solutum sit matrimonium, vel aliqua pernasceius manumissio non impedietur. sed etsi bona gratia finierit matrimonium, dicetur manumissionem vel alienationem non impediri. Sed & si constante matrimonio mulier dum diuortium cogitat, manumittat vel alienet, & hoc dilucidis probationibus fuerit appensatum: quasi in fraudem legis hoc factum sit, non debet alienatio valere vel manumissio. Alienationem omnem omnino accipere debemus.

XV. PAVLVS libro primo ad legem Iuliam

QVæsitum est, an is qui maiestatis crimine reus factus sit, manumittere possit, quoniam ante damnationem dominus est. & imperator Antoninus Calpurnio Critoni rescripsit, ex eo tempore, quo quis propter facinorum suorum cogitationem iam de pœna sua certus esse poterat, multo prius conscientia delictorum, quàm damnatione ius † datæ libertatis eum amisisse.

Iulianus ait, si postea quam filio permisit pater manumittere, filius ignorans patrem decessisse, manumisit vindicta: non fieri eum liberum. sed etsi viuit pater, & voluntas mutata erit: non videri volente patre filium manumisisse.

XVI. IDEM libro tertio ad legem Aeliam Sentiam

SI cum fideicommissa libertas debeatur, minor viginti annis seruum vendat vt manumittatur, vel quia hac lege emeras: non impedietur alienatio. Si partē, quam in communi seruo habet minor viginti annis, manumittendi causa tradat: nihil aget. sed si cum ipse causam probare posset, tradiderit: nulla fraus intellegetur. Ne quis creditorum fraudandorum causa seruum manumittat, hac lege cauetur. creditores autem appellantur, quibus quacumque ex causa actio cum fraudatore competat. Aristo respondit, à debitore fisci qui soluendo non erat, manumissum ita reuocari in seruitutem debere, si non diu in libertate fuisset, id est non minus decennio. plane ea quæ in fraudem fisci in finus eius collata sunt, reuocanda. Si sub condicione alicui pecunia debeatur, "quasi" statuliber erit à debitore manumissus. vt pendeat libertas ex condicione. Si voluntate patris filius manumiserit, siue pater siue filius sciat soluendo patrem non esse: libertas impedietur.

XVII. IDEM libro singulari de Libertatibus

SI priuatus coactus à populo manumiserit, quamuis voluntatem accommodauerit, tamen non erit liber. nam & Diuus Marcus prohibuit ex adclamatione populi manumittere. Item non fit liber si mentitus dominus, ne à magistratibus castigaretur, dixit esse liberum, si non fuit voluntatis manumittendi. In his quos intra certa tempora non licet manumittere, si testamento acceperint libertatem, non testamenti facti, sed competentis libertatis tempus inspiciendum est.

XVIII. IDEM libro sextodecimo ad Plautium

SI mortis tempore soluēdo sit hereditas, si tamen (cum) aditur, desierit esse soluēdo: libertas a testatore in fraudem creditorum relicta non competet. nam sicut aucta hereditas prodest libertatibus, ita nocet deminuta. Si is cui libertas relicta est, iussus sit heredi dare tantum quanti est, & liber esse: videamus an adhuc fraus sit creditorum, quia heres mortis causa accepturus est: an verò si alius pro eo, vel ipse non de peculio det, nulla sit fraus. sed si heres locuples non proficit ad libertatem, nec qui dat pecuniam, prodesse potest.

XVIIII. MODESTINVS libro primo Regularum

NVlla competit libertas data ab eo, qui postea seruus ipse pronuntiatus est.

Non confirmatur libertas aditione hereditatis, si prius non fuerit à domino relicta.

XX. IDEM libro singulari de Eurematicis casibus

SI seruo alieno libertas non consentiente domino data est, valere ex auctoritate iuris non potest: quamuis postea manumissor domino heres extitit. nam licet eius iure cognationis, qui manumisit, heres extitit: non ideo aditione hereditatis libertatis datio confirmatur.

XXI. IDEM libro primo Pandectarum

MAtrimonij causa manumitti ancilla à nullo alio potest, quàm qui eam vxorem ducturus est. quòd si alter manumiserit matrimonij causa, alter eam vxorem duxerit, non erit libera. adeo vt nec si intra sex quidem menses eam repudiatam postea manumissor vxorem duxerit, liberam eam fieri Iulianus respondit. quasi de his nuptijs senatus senserit, quæ post manumissionem nullis alijs interpositis secutæ fuerunt.

XXII. POMPONIVS libro vicesimo quinto ad Quintum Mucium

CVrator furiosi seruum eius manumittere non potest.

XXIII. IDEM libro quarto ex varijs lectionibus

SEmper in fraudem creditorum libertas datur ab eo qui sciret se soluendo non esse: quamuis Vene dedisset merenti hoc.

XXIIII. TERENTIVS CLEMENS libro nono ad legem Iuliam & Papiam

SI quis habens creditores, plures manumiserit, non omnium libertas impedietur: sed qui primi sunt, liberi erunt donec creditoribus suum soluatur. quam rationem Iulianus solet dicere velut duobus manumissis, si vnius libertate fraudentur: non vtriusque, sed alterutrius impediri libertatē: & plerumque postea scripti. nisi si quando maioris pretij sit is qui ante nominatus sit, nec sufficiat posteriorem retrahi in seruitutem: prior sufficiat. nam hoc casu sequenti loco "scriptum" solum ad libertatem peruenturum.

XXV. PAPINIANVS libro quarto Responsorum

IN fraudem creditorum testamento datæ libertates, prioribus creditoribus dimissis propter nouos creditores irritæ sunt.

XXVI. SCAEVOLA libro quarto Responsorum

PIgnori obligatum seruum debitoris heres manumisit, quæsitum est, an liber esset. respondit, secundum ea quæ proponerentur, si pecunia etiam nunc deberetur, non esse manumissione liberum factum. Paulus: soluta ergo pecunia, ex illa voluntate liber fit.

XXVII. HERMOGENIANVS libro primo Iuris epitomarum

IN fraudem creditorum manumittitur, liberque esse prohibetur, siue dies soluendæ pecuniæ iam cessit, siue in diem vel sub condicione sit debitum. Diuersa causa est legati sub condicione relicti. nam antequam condicio extiterit, inter creditores legatarius iste non habetur. Ex omni autem causa creditoribus in hac parte lex Aelia Sentia prospexit. inter quos fideicommissarium etiam esse placuit. Pignori datus seruus, antequam debiti nomine fiat satis, sine consensu creditorum manumitti non potest. sed pupilli creditoris citra tutoris auctoritatem consensus nihil libertati prodest. sicuti non prodest, si fructuarius pupillus manumissioni similiter consentiat.

XXVIII. PAVLVS libro tertio Sententiarum

HEres seruum proprium, quem testator legauerat, manumittendo nihil agit: quia scientiæ vel ignorantiæ eius nullam placuit admitti rationem.

XXVIIII. GAIVS libro primo de Manumissionibus

GEneraliter pignori datus seruus, sine dubio pleno iure debitoris est, & iustam libertatem ab eo consequi potest, si lex Aelia Sentia non impediat libertatem. id est si soluendo sit, nec ob id creditores videantur fraudari. Sub condicione seruus legatus, pendente condicione pleno iure heredis est. sed nullam libertatem ab eo consequi potest, ne legatario iniuria fieret.

XXX. VLPIANVS libro quarto ad legem Aeliam Sentiam

SI quis hac lege seruum emerit, vt manumittat, & non manumittente eo seruus ad libertatem peruenerit ex constitutione Diui Marci: an possit vt ingratū accusare, videamus.

videamus. & dici poteſt, cum non ſit manumiſſor, hoc ius eum non habere. Si filius meus ex voluntate mea manumiſerit, an vt ingratū eum accuſandi ius habeam, dubitari poterit: idcirco quia non manumiſi, ſed pro eo habendus ſum, ac ſi manumiſiſſem. Sed ſi caſtrenſem ſeruum filius meus manumittat, dubio procul hoc ius non habebo: quia non ipſe manumiſi. ipſe planè filius accuſare poterit. Tamdiu autem accuſare quis poterit, quamdiu perſeuerat patronus. Quotiens autem patroni libertum volunt accuſare, verum omnium conſenſus neceſſarius ſit, an verò & vnus poſſit, videamus. & eſt verius, ſi ſaltem in vnum hoc commiſerit, eum vt ingratum accuſari. ſed omnium conſenſum neceſſarium, ſi ſint eiuſdem gradus. Si pater libertum vni ex filiis adſignauerit, ſolū eum accuſare poſſe Iulianus ſcripſit. ſolum enim patronum eſſe.

XXXI. TERENTIVS CLEMENS libro quinto ad legem Iuliam & Papiam.

QVæſitum[a] eſt, ſi libertam patronus iureiurando adegiſſet, ne ea liberos impuberes habens nuberet: quid iuris eſſet. Iulianus dicit, non videri contra legem Aeliam Sentiam feciſſe eum, qui non perpetuam viduitatem libertæ iniunxiſſet.

a Conſilge cum Lib. mod. 6. c. de condi. & demon.

XXXII. IDEM libro octauo ad legem Iuliam & Papiam.

SI non voluntate patroni is qui in eius poteſtate ſit, iuſiurandum[b] adegerit: vel ſtipulatus fuerit ne nubat: niſi id patronus remittat, aut liberauit[c] libertum, incidet[d] in legem. videbitur enim id ipſum dolo malo facere.

b iureiurādo
c liberet
d incidit

Non prohibentur lege Aelia Sentia patroni à libertis mercedes capere: ſed obligare eos. itaque ſi ſponte ſua libertus mercedem patrono præſtiterit, nullum huius legis præmium conſequetur. Is qui operas, aut in ſingulas eas certam ſummam promiſit, ad hanc legem non pertinet: quoniam operas præſtando poteſt liberari. idem Octauenus probat. & adiicit, obligare ſibi libertum, vt mercedem operarum capiat, is intellegitur, qui hoc ſolum agit, vt vtique mercedem capiat, etiam ſi ſub titulo operarum eam ſtipulatus fuerit.

DE IVRE[e] AVREORVM ANVLORVM TIT. X.

e In hunc titu vide Alex. ab Alex. lib. 2. Genia. die. c. 19.

SAVINIANVS libro primo Reſponſorum.

INTER ceteros alimenta liberto relicta non idcirco[f] non debentur, quia ius aureorum anulorum ab Imperatore libertus acceperit. diuerſum in eo probatur, qui iudicatus ingenuus, colluſione per alium patronum detecta condicioni ſuæ redditus alimenta ſibi, quæ tertius patronus reliquerat, præberi deſiderat. hunc enim etiam beneficium anulorum amittere placuit.

f non idcirco minus

II. IDEM libro quintodecimo Reſponſorum.

INtra[g] quinque annos pro ingenuitate ſententia dicta reſciſſa fuerat. victum anulorum aureorum beneficiū, quod ante ſentētiam pro ingenuitate dictam acceperit[h], ac depoſuit[i], non retinuiſſe reſpondi.

g Si intra
h acceperat,
i depoſuerat,

III. MARCIANVS libro primo Inſtitutionum.

DIuus Commodus & ius anulorum datum ademit illis, qui inuitis aut ignorantibus patronis acceperant.

IIII. VLPIANVS libro tertio ad legem Iuliam & Papiam.

ETiam feminæ ius anulorum aureorum impetrare poſſunt. & iura ingenuitatis impetrare, & natalibus reſtitui poterunt.

V. PAVLVS[k] libro nono ad legem Iuliam & Papiam.

k Vlpianus

ISI qui ius anulorum impetrauit, vt ingenuus habetur: quamuis ab hereditate eius patronus non excludatur.

VI. VLPIANVS libro primo ad legem Iuliam & Papiam.

LIbertinus ſi ius anulorum impetrauerit, quamuis iura ingenuitatis ſaluo iure patroni nactus ſit, tamen ingenuus intellegitur. & hoc Diuus Hadrianus reſcripſit.

DE NATALIBVS[l] RESTITVENDIS TIT. XI.

l Rod. ad l. vlt. de ſenat.

VLPIANVS libro ſecundo Reſponſorum.

A PRINCIPE natalibus ſuis reſtitutum eum, qui ſe ingenuum natum principi adfirmauit, ſi ex ancilla natus eſt, nihil videri impetraſſe.

II. MARCIANVS[m] libro primo Inſtitutionum.

m Marcellus

INterdum &[n] ſerui nati ex poſt facto iuris interuentu ingenui fiunt. vt ecce ſi libertinus à principe natalibus ſuis reſtitutus fuerit. illis enim vtique natalibus reſtituitur, in quibus initio omnes homines fuerunt, non in quibus ipſe naſcitur[o], cum ſeruus natus eſſet[p]. hic enim, quantum ad totum ius pertinet, perinde habetur, atque ſi ingenuus natus eſſet: nec patronus eius poteſt ad ſucceſſionem venire. ideóque Imperatores non facilè ſolent quemquam natalibus reſtituere, niſi conſentiente patrono.

n & ſi
o naſcebatur
p ſit.

III. SCAEVOLA libro ſexto Reſponſorum reſpondit.

QVæris, an ingenuitatis iure vtatur is quem ſanctiſſimus & nobiliſſimus Imperator natalibus ſuis reſtituit. ſed ea res nec dubitationem habet, nec vnquam habuit, quin[q] exploratum ſit, ad omnem ingenuitatis ſtatum reſtitui eum qui iſto beneficio principis vtatur.

q quoniā exploratum eſt.

IIII. PAVLVS libro quarto Sententiarum.

NEc filio patroni inuito libertus natalibus ſuis reſtitui poteſt. quid enim intereſt, ipſi patrono, an filius[r] eius ſiat iniuria?

r filio

V. MODESTINVS libro ſeptimo Regularum.

PAtrono conſentiente debet libertus ab Imperatore natalibus reſtitui: ius enim patroni hoc impetrato amittitur. Libertinus qui natalibus reſtitutus eſt, perinde habetur, atque ſi ingenuus factus[s] medio tempore maculam ſeruitutis non ſuſtinuiſſet.

s natus

DE LIBERALI CAVSA TIT. XII.

VLPIANVS libro quinquageſimo quarto ad Edictum.

SI QVANDO is qui in poſſeſſione ſeruitutis conſtitutus eſt, litigare de condicione ſua non patitur, quòd fortè ſibi ſuóque generi vellet aliquam iniuriam inferri, in hoc caſu æquum eſt quibuſdam perſonis dari licentiam pro eo litigare. vt puta parenti qui dicat filium in ſua poteſtate eſſe. nam etiam ſi nolit filius, pro eo litigaVit. ſed etſi in poteſtate non ſit, parenti dabitur hoc ius: quia ſemper parentis intereſt, filium ſeruitutem non ſubire. verſa etiam[t] vice dicemus[v] liberis parētium etiam inuitorum eandem facultatem dari. neque enim modica filii ignominia eſt, ſi parentem ſeruum habeat. idcirco viſum[x] eſt, cognatis etiam hoc dari debere.

t verſa enim. Rectior eſt Flor. nulla enim ratio hic redditur, ſed inuerſa ſpecies proponitur.
v dicimus
x iuſſum

II. GAIVS ad Edictum prætoris vrbani, titulo de liberali cauſa.

QVoniam ſeruitus eorum ad dolorem noſtrum iniuriámque noſtram porrigitur.

III. VLPIANVS libro quinquageſimoquarto ad Edictum.

AMplius puto, naturalibus quoque hoc idem præſtandum, vt parens filium in ſeruitute quæſitum & manumiſſum poſſit in libertatem vindicare. Militi etiam pro neceſſariis ſibi perſonis de libertate litigare permittitur[y]. Cum verò talis nemo alius eſt qui pro eo litiget, tunc neceſſarium eſt dari facultatem etiam matri, vel filiabus, vel ſororibus eius, ceteriſque mulieribus quæ de cognatione ſunt, vel etiam vxori, adire prætorem, & hoc indicare, vt cauſa cognita & inuito ei ſuccurratur. Sed & ſi libertum meum vel libertam dicam, idem erit dicendum.

y Exemplū id euē erit ex Virginiæ hiſtoria ex l. 2. de orig. iur.

IIII. GAIVS ad Edictum prætoris vrbani, titulo de liberali cauſa.

SEd tunc patrono conceditur pro libertate liberti litigare, ſi eo ignorante libertos venire ſe paſſus eſt.

V. VLPIANVS (libro) quinquageſimoquarto ad Edictum.

INtereſt enim noſtra libertos libertáſque habere. quòd ſi plures ex memoratis perſonis exiſtant, qui velint pro his litigare: prætoris partes interponendæ ſunt, vt eligat quem potiſſimum in hoc eſſe exiſtimat[z]. quod & in pluribus patronis obſeruari debet.

z exiſtimet.

VI. GAIVS ad Edictum prætoris vrbani.[A]

A titulo de liberali cauſa

BEnignius autem hoc perſequendum[B] eſt, vt[C] ſi furioſus & infans eſt, qui in ſeruitutem trahitur, non ſolùm neceſſariis perſonis, ſed etiam extraneis hoc permittatur.

B ſequendum
C & ſi

VII. VLPIANVS libro quinquageſimoquarto ad Edictum.

LIberis etiam hominibus, maximè[D] ſi maiores viginti annis venum ſe dari paſſi ſunt, vel in ſeruitutem quaqua ratione deduci, nihil obeſt quo minus poſſint in libertatem proclamare. niſi fortè ſe venum dari paſſi ſunt, vt participauerint[E] pretium. Si quis minor viginti annis ad partiendum[F] pretium venum ſe dari paſſus eſt, nihil ei hoc poſt viginti annos nocebit. ſed ſi ante quidem ſe venum dedit, poſt vicenſimum autem annum pretium partitus eſt: poterit ei libertas denegari. Si quis ſciens

D Aut ſuperflua eſt dictio, maximè, aut ita intellegēdum eſt Vlpia. vt hominibus cuiuſcunque ætatis, etiamſi triginta aut quadraginta annorū ſint, aut plurium, tribuatur hoc beneficiū, dum nihil ipſi de pretio attigerint: ſed maximè iis qui maiores ſunt viginti annis dumtaxat: quòd hi quippe qui in minori adhuc ætate ſunt, iuſtius ſit ſuccurri, quā maioribus, & iis qui ſunt tam longinqua ætate.
E participarent
F participandum

liberum emerit, non denegatur vendito in libertaté proclamatio aduersus eum qui eum côparauit, cuiusque[a] sit ætatis qui emptus est. idcirco quia non est venia dignus qui emit, etiam si scientem prudentémque se liberú emerit. sed enim si postea alius eum emerit ab hoc qui sciuit, ignorans: deneganda est ei libertas. 3 Si duo simul emerint partes, alter sciens, alter ignorans: videndú erit numquid is qui scit, non debeat nocere ignoranti. quod quidem magis est. sed enim illa erit quæstio: partem[b] solam habebit is qui ignorauit, an totum. & quid dicemos de alia parte? an ad eum qui scit, pertineat? sed ille indignus est quid habere, quia[c] sciens emerit[d]. rursum qui ignorauit, non potest maiorem partem dominij habere, quàm emit. euenit igitur, vt ei profit, qui eum comparauit sciés quod alius ignorauit. 4 Sunt & aliæ causæ, ex quibus in libertatem proclamatio denegatur. veluti si quis ex eo testamento liber esse dicatur, quod testamentum aperiri prætor vetat, quia testator à familia necatus esse dicatur. cum enim in eo sit iste, vt supplicio fortè sit adficiendus, non debet liberale iudicium ei concedi. sed etsi data fuerit, quia dubitatur vtrum nocens sit, an innocens: differtur liberale iudicium donec constet de morte eius qui necatus est. apparebit enim vtrum supplicio adficiendus sit, an non. 5 Si quis ex seruitute in libertatem proclamat, petitoris partes sustinet. si verò ex libertate in seruitutem petatur, is partes actoris sustinet, qui seruum suum dicit. igitur cum de hoc incertum est, vt[e] possit iudicium ordinem accipere, hoc ante apud eum qui de libertate cogniturus est, disceptatur, vtrum ea libertate in seruitutem, aut contra agatur. & si fortè apparuerit eum qui de libertate sua litigat, in libertate sine dolo malo fuisse: is qui se dominum dicit, actoris partes sustineVit, & necesse habebit seruum suum probare. quòd si pronuntiatum fuerit, eo tempore quo lis præparabatur, in libertate eum nó fuisse, aut dolo malo fuisse: ipse qui de sua libertate litigat, debet se liberum probare.

a cuiuscúque
b partem suã
c qui
d emit.
e vbi

VIII. IDEM [libro quinquagesimoquinto ad Edictum]

COgnitio de liberali causa vsufructuario datur, etiam si dominus quoque velit: hoc est qui se dominum dicit, mouere status controuersiam. 1 Si plures sibi dominium serui vindicant[f], dicentes esse communem: ad eundem iudicem mittendi erunt. & ita senatus censuit. ceterum si vnusquisque suum esse in solidum, non in partem dicat: cessat senatusconsultum neque enim timor est, ne varie iudicetur: cum vnusquisque[g] solidum dominium sibi vindicet. 2 Sed & si alter vsumfructum totum, alter proprietatem serui vindicet, item si alter dominium[h], alter pigneratum sibi dicat: idem iudex erit. & parui refert, ab eodem an ab alio ei pigneri datus sit.

f vindicent.
g in solidum
h dominij sui alter: eadem est sententia vtriusque lectionis.

VIIII. GAIVS ad Edictum prætoris vrbani, titulo de liberali causa

SI pariter aduersus eum qui de libertate litigat, consistant fructuarius & proprietarius: fieri potest, vt alteruter absit. quo casu an præsenti soli permissurus sit prætor aduersus eum agere, dubitari potest: quia non debet alterius collusione aut inertia alteri ius corrumpi. sed rectius dicitur, etiam alterutri eorum permittédum agere, vt alterius ius incorruptum maneat. quòd si adhuc nondum finito iudicio superuenerit, ad eundem iudicem mittetur: nisi si talem causam adferat, quare ad eum mitti non debeat: fortè si eum iudicem inimicum sibi esse adfirmet. Idem dicemus & si duo pluresve domini esse dicantur, & quidam præsto sint, quidá aberint. vnde in vtroque casu dispiciamus, an si is qui prior egerit[i], victus sit, prosit ei, quòd posterior vicerit, vel côtrariú est vt eum omnino alteruter vicerit, prosit etiá alteri: sicut prodest heredi liberti, quòd in fraudem patroni serui manumissi sint[k]. si eui placeat prodesse, consequens est, vt eum idem petat, exceptionE[l] rei iudicatæ obiciatur replicatio. si cui verò placeat non prodesse, is habebit sequenté dubitationem: vtrum id in quo quis victus est, nullius erit: an eius esse debeat, cum quo actum sit: an potius eius qui vicerit: scilicet vt vtilis actio detur ei qui vicerit. minimè autem prætor pati debeat, vt pro parte quis seruus sit.

i egit.
k sunt.
l exceptioni

X. VLPIANVS [libro quinquagesimoquinto ad Edictum]

QVod autem diximus, IN LIBERTATE FVISSE, sic est accipiendum, non vt se liberum doceat is qui liberale iudicium patitur, sed in possessione libertatis sine dolo malo fuisse. quid sit autem sine dolo malo fuisse, videamus: nam Iulianus ait, omnes qui se liberos putant, sine dolo malo in libertate fuisse: si modò se pro liberis gerant, quamuis serui sint. Varus autem scribit eum, qui se liberum sciat, dum in fuga sit, non videri sine dolo malo in libertate esse. sed simul atque desierit quasi fugitiuus se celare, & pro libero agere, tunc incipere sine dolo malo in libertate esse. etenim ait eum qui scit se liberum, deinde pro fugitiuo agit, hoc ipso quòd in fuga sit, pro seruo agere:

XI. GAIVS ad Edictum prætoris vrbani, titulo de liberali causa

LIcet fugæ tempore pro libero se gesserit. dicemus enim[m] eum in eadem causa esse.

m tamen parum refert vero modo legas.

XII. VLPIANVS [libro quinquagesimoquinto ad Edictum]

IGitur sciendum est, & liberum posse dolo malo in libertate esse, & seruum posse sine dolo malo in libertate esse. 1 Infans subreptus bona fide in seruitute fuit, cum liber esset. deinde cum de statu ignarus esset, recessit, & clam in libertate morari cœpit. hic non sine dolo malo in libertate moratur. 2 Potest & seruus sine dolo malo in libertate morari. vtputa testamento accepit libertatem, quod nullius momenti esse ignorat. vel vindicta ei imposita est ab eo quem dominum esse putauit, cum non esset. *vel educatus est quasi liber, cum seruus esset.* Et generaliter dicendum est, quotiens quis iustis rationibus ductus vel non iustis, sine calliditate tamen, putauit se liberum, & in libertate moratus est, dicendum est hunc in ea causa esse, vt sine dolo malo in libertate fuerit: aDque ideo possessoris commodo fruatur. probatio autem ad id tempus referetur, cum sine dolo malo in libertate fuerit, quo primùm in ius aditum est. 3 Si operæ alicui debeantur, is quoque liberali iudicio experiri potest. Si quod damnum mihi dederit qui ad libertatem proclamat, illo tempore quo bona fide mihi seruiebat: veluti si ego bona fide dominus noxali iudicio conuentus & condemnatus, litis æstimationem pro eo optuli: in id mihi condemnaVitur.

XIII. GAIVS ad Edictum prætoris vrbani, titulo de liberali causa

ILlud certum est, damnum hoc solum in hac in factum actione deduci, quod dolo, non etiam quod culpa factum sit. ideóque licet absolutus hoc iudicio fuerit, adhuc tamen postea cum eo poterit lege Aquilia agi, cum ea lege etiam[n] culpa teneatur. Item certum est, tam res nostras quàm res alienas, quæ tamen periculo nostro sunt, in hanc actionem deduci. veluti commodatas, & locatas. certè depositæ apud nos res, quia[o] nostro periculo non sunt, ad hanc actionem non pertinent.

n alter. Restitue est Flor.
o quæ

XIIII. VLPIANVS [libro quinquagesimoquinto ad Edictum]

REctissime prætor calliditati eorum, qui cum se liberos scirent, dolo malo passi sunt se pro seruis venum dari, occurrit. dedit enim in eos actionem. quæ actio totiens locum haber, quotiens non est in ea causa is qui se venire passus est, vt ei ad libertatem proclamatio denegetur. dolo autem non eum fecisse accipimus, qui non vltro instruxit emptorem, sed[p] qui decepit.

p sed etiam qui. Vide an vero illi Accurs. hic addiderint solú ac etiam &c.

XV. PAVLVS [libro quinquagesimoprimo ad Edictum]

IDq est siue virilis sexus, siue femininus sit: dúmodo eius ætatis sit, vt dolum capiat.

q Idem est. al. vtrumque deest.

XVI. VLPIANVS [libro quinquagesimoquinto ad Edictum]

IMmo eum qui finxit se seruum, & sic venüt decipiendi emptoris causa. si tamen vi metúque compulsus fuit hic qui distractus est, dicemus eum dolo carere. 1 Tunc habet emptor hanc actionem, cum liberum esse nesciret. nam si scit liberum, & sic emit: ipse se circumuenit. quare si filiusfamilias emit, si quidem ipse scit, pater[r] ignorauit: non adquisiit patri actionem. hoc si peculiari nomine egerit. ceterum si patre mandante, hic quæritur an filij scientia noceat. & puto adhuc nocere, quemadmodum procuratoris nocet. Planè si filius ignorauit, pater scit, adhuc dico repellendum patrem, etiam si peculiari nomine filius emit, si modò pater præsens fuit, potuitque filium emere prohibere.

r pater autem

XVII. PAVLVS [libro quinquagesimo primo ad Edictum]

IN seruo, & in eo qui mandato nostro emit, tale est, vt si certum hominem mandauero emi, sciens liberum esse: licet is cui mandatum est, ignoret, idem sit. & non competet ei actio. Contra autem, si ego ignoraui, procurator scit: non est mihi deneganda.

XVIII. VLPIANVS [libro quinquagesimoquinto ad Edictum]

IN tantum ergo tenetur, quantum dedit, vel in quantum obligatus est: scilicet in duplum. sed vtrum pretium tantùm, an etiam id quod pretio accessit, duplicetur, videamus. & putem, omne omnino quod propter emptionem vel dedit,

XVIIII. PAVLVS libro quinquagesimo primo ad Edictum

VEl[a] permutauit, vel compensauit eo nomine, nam & is dedisse intellegendus est.

XX. VLPIANVS [libro quinquagesimoquinto ad Edictum]

VBi obligatus est duplari debere. proinde si quid cuidam ob hanc actionem licito iure dedit, dicendum est, in hoc edictum cadere, duplarive[b]. Obligatum, vel ipsi venditori accipere debemus, vel alij obligatum. nam quod dedit, siue ipsi venditori siue alij iex iussu eius, siue ipse siue alius[c] dederit: æque continebitur. Obligatum accipere debemus, si exceptione se tueri non potest. ceterum si potest, dicendum non esse obligatum. Interdum euenit, vt is qui comparauit, habeat in quadruplum actionem. nam in ipsum quidem, qui sciens pro seruo venit[d], hinc[e] habes in duplum actionem. & præterea in venditorem, vel eum qui duplam promisit, in duplum actio est.

XXI. MODESTINVS [libro primo de Pœnis]

VTique eius duplum, quod propter emptionem vel dedit, vel obligatus est. secundum quæ id quod alter eorum soluerit, nihil ad exonerandum alterum pertinebit: quia placuit hanc actionē pœnalem esse. & ideo post annum non datur: nec cum successoribus, cum sit pœnalis, agetur. {cum}[f] actionem quæ ex hoc edicto oritur, manumissione non extingui rectissime dicetur: quia[g] verum est auctorem conueniri non posse, post quem ad eum qui ad libertatem proclamauit, perueniebatur.

XXII. VLPIANVS [libro quinquagesimoquinto ad Edictum]

NOn solus autem emptor, sed & successores eius hac in factum actione agere poterunt. Emere sic accipiemus, etiam si per alium quis emerit, vtputa procuratorem. sed etsi plures emerint, omnes habebunt hanc actionem, sic tamen, vt si quidem pro partibus emerint, pro parte pretij habeant actionem. enimuero si vnusquisque in solidum[h], quisque in solidum habeat[i] actionem. nec alterius scientia alteri nocebit, vel ignorantia proderit. Si eum liberum esse emptor nesciit[k], postea autem scire cœpit, hoc ei non nocebit: quia tunc ignorauit. sed si tunc sciit, postea dubitare cœpit: nihilum proderit. Heredi[l] & ceteris successoribus scientia sua nihil nocet, ignorantia nihil prodest. sed si per procuratorem scientem quis emerit, ei nocet: sicuti tutoris quoque[m] nocere Labeo putat. Hæc actio post annum non datur, cum sit honoraria. est[n] autem & pœnalis.

XXIII. PAVLVS [libro quinquagesimo ad Edictum]

SI vsumfructum tibi vendidero liberi hominis, & cessero: seruum effici eum dicebat Quintus Mucius. sed dominium ita demum fieri meum, si bona fide vendidissem[o]. alioquin sine domino fore. In summa sciendum est, quæ de venditis seruis quibus denegatur[p] ad libertatem proclamatio, dicta sunt: etiam ad donatos, & in dotem datos referri posse. item ad eos qui pignori se dari passi sunt. Si mater & filius de libertate litigant, aut coniungenda sunt vtrorumque iudicia, aut differenda est causa filij donec de matre constet: sicut Diuus quoque Hadrianus decreuit. nam cum apud alium iudicem mater litigabat, apud alium autem filius: Augustus dixit, ante de matre constare oportere, sic deinde de filio cognosci.

XXIIII. IDEM [libro quinquagesimo primo ad Edictum]

ORdinata liberali causa, liberi loco habetur is qui de statu suo litigat. ita vt aduersus eum quoque, qui se dominum esse dicit, actiones ei non denegentur, quascumque intendere velit. quid enim si quæ temporales sint, vt[q] tempore aut morte intereant? quare non concedatur ei litem contestando in tutum eas redigere? quin etiam Seruius ait, in actionibus annuis ex eo tempore annum cedere, ex quo lis ordinata sit. Sed si cum alius experiri velit, non est quærendum an lis ordinata sit: ne inueniatur ratio, quemadmodum subiecto aliquo qui libertati controuersiam moueat, interim actiones excludantur. æque enim ex euentu iudicij liberalis aut vtilis aut inanis actio eius efficietur. Sed si quas actiones inferat dominus, quæritur an compellendus sit suscipere iudicium. & plerique existimant, si in personam agas, suscipere ipsum ad litis contestationem. sed sustinendum iudicium donec de libertate iudicetur. nec videri præiudicium libertati fieri, aut voluntate domini in libertate eum morari. nam ordinato liberali iudicio, interim pro libero habetur. & sicut ipse agere[r], ita cum ipso quoque agi potest. ceterum ex euentu aut vtile iudicium erit, aut nullum, si contra libertatem pronuntiatum fuerit. Si is qui in libertatem proclamat, furti aut damni iniuriæ ab aliquo arguatur, Mela ait, interim eum cauere debere iudicio se sisti: ne melioris condicionis sit qui dubiæ libertatis est, quàm qui certæ. sed sustinendum iudicium, ne præiudicium libertati fiat. æque si cum possessore hominis furti agi cœperit, deinde is cuius nomine agebatur, in libertatem proclamauerit: sustinendum iudicium, vt si liber iudicatus sit, in ipsum transferatur iudicium. & si damnatio facta sit, iudicati actionem potius in eum dandam.

XXV. GAIVS [ad Edictum Prætoris vrbani titulo de liberali causa]

SI cui de libertate sua litiganti optio legata sit, quæcumque[a] hereditate ei relicta dicuntur, eadem & de optione tractari possunt. Interdum ex integro datur ad libertatem proclamatio. veluti eius qui adfirmat ideo se primo iudicio victum, quòd statuta libertas nondum ei optigerat, quam nunc dicit sibi optigisse. Licet vulgo dicatur, post ordinatum liberale iudicium hominem, cuius de statu controuersia est, liberi loco esse: tamen si seruus sit, certum est nihilo minus eum quod ei tradatur vel stipuletur, perinde domino adquirere, atque si non de libertate eius quærebatur. tantùm de possessione videVimus, cum ipsum post litem ordinatam desinat dominus possidere. sed magis est vt adquirat, licet ab eo non possideatur. & cum placuit per fugitiuum quoque nos possessionem adquirere posse: quid mirum, etiam per hunc de quo quæramus, adquiri?

XXVI. IDEM [libro vicensimo ad Edictum prouinciale]

QVi ex libertate in seruitutem petit, si iudicij de custodione seruandi causa contra libertatem agit: iniuriarum actione non conuenitur[a].

XXVII. VLPIANVS [libro secundo de officio consulis]

DIui fratres Proculo & Munatio[v] rescripserunt: Cum Romulus, de cuius statu quæritur, pupillaris ætatis sit: an exigente Varia Hedone matre, & consentiente Vario Hermete[x] tutore, ad tempus pubertatis causa differenda sit, vestræ grauitatis est, ex fide personarum, quod vtile est pupillo constituere. Si ea persona desit cognitioni, quæ alicui status controuersiam faciebat: in eadem causa est qui de libertate sua litigat, qua fuit priusquam de libertate controuersiam patiatur[y]. sanè hoc lucratur, quòd is qui eam status controuersiam faciebat[z], amisit suam causam. nec ea res ingenuum facit eum qui non fuit. nec enim penuria aduersarij ingenuitatem solet tribuere. [A]recte atque ordine iudices puto facturos, si hanc formam fuerint consecuti[B]: vt vbi deest is qui in seruitutem petit, electionem aduersario deferant, vtrum malit cognitionem circumduci, an audita causa sententiam proferri. & si cognouerint, pronuntiare debebunt seruum illius non videri. neque hæc res captionem vllam habet: cum non ingenuus pronuntietur, sed seruus non videri. Quòd si ex seruitute in ingenuitatem se allegat, melius fecerint, si cognitionem circumduxerint, ne sine aduersario pronuntient ingenuum videri: nisi magna causa suadeat, & euidentes probationes suggerant secundum libertatem pronuntiandum: vt etiam rescripto Hadriani continetur. Quòd si is qui pro sua libertate litigat, desit, contradictor verò præsens sit: melius erit inaugeri[C] causam eius, sententiámque proferri. si enim liquebit, contra libertatem dabit. euenire autem potest, vt etiam absens vincat: nam potest sententia etiam secundum libertatem ferri.

XXVIII. POMPONIVS [libro duodecimo ad Quintum Mucium]

NOn videtur domini voluntate seruus in libertate esse, quem dominus ignorasset suum esse. & est hoc verum. is enim demum voluntate domini in libertate est, qui possessionem libertatis ex voluntate domini consequitur.

XXVIIII. ARRIVS[D] MENANDER libro primo de Re militari

QVi de libertate sua litigans necdum sententia data militiæ se dedit, in pari causa[E] ceteris seruis habendus est. nec exonerat eum, quòd pro libero habeatur in quibusdam. & licet liber apparuerit, [F]exanctoratus, id est militia remotus, castris reijcietur[G]. vtique qui ex seruitute in libertatem petitus sit, vel qui non sine dolo malo in libertate moratus est. qui verò per calumniam petitus in seruitutem est, in militia retinebitur. Qui ingenuus pronuntiatus est, si se militiæ dedit intra quinquennium retractata sententia nouo domino reddendus est.

XXX. IVLIANVS [libro quinto ex Minicio]

DVobus petentibus hominem in seruitutem pro parte dimidia separatim, si vno iudicio liber, altero seruus iudi

a Coniunge cum. 76 de verb. sig.
b duplicarique.
c siue alius pro eo
d venit.
e hanc habet: vetustior est Flor.
f igitur
g Conna. lib. 3. sel. c. 36.
h solidum emit.
i habebit
k nescit.
l Et heredi
m quoque scientiam
n sit autem
o vendidisset.
p negatur
q quæ tempore
r aget.
a de hæreditate
a conuenietur.
v Mutiano
x Vario tutore.
y pateretur.
z facit.
A sed recte
B secuti
C agi
D Potius Arrius Menander lib. 1. ad edictum
E cum ceteris quorum legitur in Græcum est, vt & Leo ratione lib. ad L. Falc.
F erit exauctoratus.
G deijcitur.

uus judicatus est: commodissimum est eo vsque cogi iudices, donec consentiant. si id non continget, Sabinū refertur existimasse, duci seruum debere ab eo qui vicisset. cuius sententiæ Cassius quoque est, & ego sum. & sanè ridiculum est, arbitrari eum pro parte dimidia duci, pro parte libertatem eius tueri. commodius autem est, fauore libertatis liberum quidem eum esse: compelli autem pretij sui partem viri boni arbitratu victori suo præstare.

XXXI. VLPIANVS [libro primo Responsorum]

Filium ob hoc quòd patri heres extitit, prohiberi à patre suum seruum manumissum in seruitutem petere.

XXXII. PAVLVS [libro sexto Regularum]

De bonis eorum, qui ex seruitute aut libertate[a] in ingenuitatem vindicati sunt, senatuscōsultum factum est, quo cauetur de his quidem qui ex seruitute defensi essent, vt id dumtaxat ferrent, quod in domo cuiusque intulissent. in eorum autem bonis qui post manumissionem repetere originem suam voluissent, hoc amplius, vt quod post manumissionem quoque adquisissent non ex re manumissoris, secum ferant[b], cetera bona relinquerent illi, ex cuius familia exissent.

XXXIII. IDEM [libro singulari de Liberali causa]

Qvi sciens liberum emit, quamuis & ille se pateretur venire: tamen non potest contradicere ei qui ad libertatem proclamat. sed si alij eum ignorano vendiderit, denegabitur ei proclamatio.

XXXIIII. VLPIANVS [libro singulari Pandectarum]

Imperator Antoninus constituit, non alias ad libertatem proclamationem cuiquam permittendam[c], nisi prius administrationum rationes reddiderit[d], quas cum in seruitute esset, gessisset.

XXXV. PAPINIANVS [libro nono Responsorum]

Seruos ad templi custodiam quod ædificari Titia voluit, destinatos, neque manumissos, heredis esse constitit.

XXXVI. IDEM [libro duodecimo Responsorum]

Dominus qui optinuit, si velit seruum suum abducere: litis æstimationem pro eo accipere non cogetur.

XXXVII. CALLISTRATVS [libro secundo Quæstionum]

Conuentio priuata neque seruum quemquam neque libertum alicuius facere potest.

XXXVIII. PAVLVS [libro quintodecimo Responsorum]

Paulus respondit, si, vt proponitur, post perfectam sine vlla condicione emptionem postea emptor ex voluntate sua litteras emisit, quibus profiteretur se post certum tempus manumissurum eum quem emerat: non videri eas litteras ad constitutionem Diui Marci pertinere.

1 Idem respondit, constitutionem quidem Diui Marci ad libertatem eorum mancipiorum pertinere, quæ hac lege venierint[e], vt post tempus manumitterentur. sed eundem fauorē libertatis consequendæ causa etiam eam mereri, pro qua dominus pretium accepit[f], vt ancillam suam manumitteret. cum idem etiam libertam habiturus sit[g]. Quæsitum est, an emptor seruo rectè libertatem dederit nondum pretio soluto. Paulus respondit, seruum quem venditor emptori tradidit, si ei pro pretio satisfactum est[h]: & nondum pretio soluto in bonis emptoris esse cœpisse. 3 Gaius Seius Stichum seruum Lucio Titio vendidit ita, vt Titius Stichum post triennium manumitteret, si continuo triennio seruisset. sed nondum exacto tempore triennI Stichus fugit, & post aliquantulum temporis defuncto Titio reuertit[i]. quæro an obstet Sticho ADsequendam[a] ex venditione libertatem, quòd ante triennium discesserit. Paulus respondit, secundum ea quæ proponuntur, expleto tempore post quod Stichus manumitti debuit, libertatem ei competisse.

XXXVIIII. IDEM [libro quinto Sententiarum]

Cvi necessitas probandi de ingenuitate sua non incumbit, vltro si ipse probare desideret, audiēdus est.

1 Qui de ingenuitate cognuscunt, de calumnia eius qui temere controuersiam mouit, ad modum[l] exilij possunt ferre sententiam. 2 Tutores vel curatores pupillorum, quorum tutelam & res administrauerunt, postea status quæstionem facere non possunt. Maritus vxori eidémque libertæ status quæstionem inferre non prohibetur.

XL. HERMOGENIANVS [libro quinto Iuris epitomarum]

Cvm pacto partitionis pretij maior viginti annis venalem se præbuit, nec post manumissionem ad libertatem proclamare potest.

XLI. PAVLVS libro singulari de Articulis liberalis causæ

SI[m] in obscuro sit, in quo[n] fuerit statu is qui pro libertate sua litigat: prior audiendus est probare volens se ipsum in libertatis esse possessionem. iudex autem qui de libertate cognuscit, etiam de rebus amotis, damnóve magno facto cognoscere debet. fieri enim potest, vt fiducia libertatis & subripere quædam, & corrūpere atque consumere ex bonis[o], quibus seruiebat, ausus sit.

XLII. LABEO libro quarto Posteriorum

SI seruus, quem emeras, ad libertatem proclamauit, & ab iudice perperam[p] pro eo iudicatum est, & dominus eius serui post rem contra te iudicatam te heredem fecit, aut † aliquo nomine is tuus esse cœpisset: petere eum tuū esse poteris, nec tibi obstaVit rei iudicatæ præscriptio. Iauolenus[q]: hæc vera sunt.

XLIII. POMPONIVS [libro tertio Senatusconsultorum]

De his qui bona eorum, quibus seruiebant, intercepissent, deinde ad libertatem proclamabant, Hadrianus Imperator rescripsit. cuius rescripti verba hæc sunt. „ Sicut non est æquum fiducia libertatis quæ ex fideicommissi causa præstanda est, intercipere hereditariam pecuniam: ita nec libertati præstandæ moram quæri oportet. quamprimum ergo arbitrum dare[r] debeat, apud quem constaret, quid seruari potest[s] heredi, antequam ad seruum manumittendum compelleretur.

XLIIII. VENVLEIVS libro septimo Actionum

Licet dubitatum antea fuit, vtrum seruus dumtaxat, an libertus iurando[t] patrono obligaretur in his quæ libertatis causa imponuntur: tamen verius est, non aliter quàm liberum obligari. Ideo[v] autem solet[x] iusiurandum à seruis exigere, vt hi religione adstricti, posteaquam suæ potestatis esse cœpissent, iurandi necessitatem haberent, dummodo in continenti cum manumissus est, aut iuret, aut promitteret[y]. Licet autem circa donum, munus, operas, etiam vxorum personas inserere. Io eum qui impubes iurauerit, scilicet qui & iurare potuerit, danda est vtilis actio operarum nomine, cum pubes tamen factus erit. potest tamen & impubes operas dare: veluti si nomenculator[z] sit, vel histrio.

QVIBVS AD LIBERTATEM PROCLAMARE NON LICET

TIT. XIII.

VLPIANVS [libro secundo de officio proconsulis]

MAIORES viginti annis ita demum ad libertatem proclamare non possunt, si pretium ad ipsum qui venit, peruenerit. ex ceteris autem causis, quamuis maior viginti annis se venum dari passus sit: ad libertatem ei proclamare licet. minori autem viginti annis ne quidem ex causa suprascripta debet denegari libertatis proclamatio: nisi maior annis viginti factus durauit in seruitute. tunc enim si pretium partitus[A] sit, dicendum erit, denegari ei deberi libertatis proclamationem.

II. MARCELLVS [libro vicensimoquarto Digestorum]

SEruum quis per vim à Titio accepit, & testamento liberum esse iussit. quamquam soluendo decesserit, non erit ille liber. alioquin fraudabitur Titius, qui non procedente quidem libertate cum herede eius agere potest. aD si ad libertatem seruus peruenerit, nullam actionem habiturus est: quia nihil videbitur heres ex defuncti dolo consecutus.

III. POMPONIVS [libro vndecimo Epistularum & variarum lectionum]

EIs qui se passi sint[B] venire, ad libertatem proclamandi licentiam denegari. quæro an & ad eos qui ex mulieribus, quæ se passæ sint[C] venire, nascuntur, ita[D] senatusconsulta pertinent[a]. dubitari non potest, quin ei quoque, quæ maior annis viginti venire se passa est, ad libertatem proclamandi licentia fuerit deneganda. His quoque danda non est, qui ex ea nati tempore seruitutis eius erunt.

IIII. PAVLVS [libro duodecimo Quæstionum]

LIcinnius Rufinus Iulio Paulo. is cui fideicommissa libertas debebatur, post vicensimum annum veniri se passus est. quæro denegandum sit ei ad libertatem proclamare. mouet me exemplum cuiusuis liberi hominis. nam etsi consecutus {esset} libertatem, se vendidisset: denegaretur ei ad libertatem proclamare. nec debet meliori loco intellegi, quòd[F] in seruitute constitutus passus est se venum dari, quàm si esset libertatem consecutus. sed è contrario mouet me, quòd in hoc de quo quæritur, venditio constitit: & est qui veneat. in libero autem homine neque venditio constitit, & nihil est, † quoniam veneat. peto itaque plenissime instruas. respondit, venditio quidem tam serui quàm liberi contrahi potest, & stipulatio de euictione contrahitur. non enim de eo loquimur, qui sciens liberum emit. nam aduersus hunc nec ad libertatem proclamatio denegatur. sed is qui adhuc seruus est, etiam inuitus veniri[G] potest: quamuis & ipse in eo malus sit, quòd de cōdicione sua dissimulat: cum in sua potestate habeat.

a libertinitate
b ferrent,
c concedendam,
d reddidit,
e venissent,
f accepisset,
g esset.
h sit:
i reuertitur.
k ad consequendam
l Id est, finem. Duar. 1. disput. cap. 12.
m Male Haloander & alij, liberalis causa. si in obscuro sit, &c. August. lib. 1. emen. cap. 4.
n Id est, in possessione seruitutis, an in possessione libertatis. Male igitur loquuntur quo in statu.
o ex bonis eorum,
p Id est, aucesso modo: quia non solum seruū tuū esse pronūciarat, sed eum velle in libertatem proclamasse. Alcia. lib. 1. parer. c. 49.
† alio quo
q Scripsit aut hæc Labeonem in epitome quam fecit librorum Labeonis. In alijs libris hæc valde sunt corrupta. Haloander enim scripsit Labeonis hæc verba sunt. Alij labeoni hæc verba sunt. Augu. 3. emen. c. 9.
r dari debere,
s posset
t iureiurando
v Adeò autē. Florē sequuntur Græci interpretes.
x solemus
y promittat.
z De quo vide not Vlpia. l. vt iurisiurandi. § dabitur. l. de oper. libert. alij legūt minimculator.
A participatus
B sunt se venire,
C sunt
D illa
a pertineant.
F qui
† quod
G venire

habear, vt statim ad libertatem perueniat. quod quidem non potest ei imputari, cui nondum libertas debetur. pone statuliberum passum se venum dari. nemo dicturus est, superueniente condicione quæ non fuit in eius potestate, libertatis petitionem ei denegandam. Idem puto etiam si in ipsius potestate fuit condicio. Sed in proposito magis probandum est, vt denegetur ei libertatis petitio, qui potuit petere libertatem, & maluit se venum dari: quia indignus est auxilio prætoris fideicommissarii.

V. IDEM libro singulari ad Senatusconsultum Claudianum.

SI duo liberum hominem maiorem annis viginti emerimus, vnus sciens eius condicionem, alter ignorans: jam non propter eum qui scit, ad libertatem ei proclamare permittitur [a]: sed propter eum qui ignorat, seruus efficietur? sed non etiam eius qui scit, sed tantùm alterius.

a Ne alterius sententia alteri noceat. l. non solus. §. si cum. & l. liberis. §. si duo. supra de lib. causa. b libertus ingenuus

SI [b] INGENVVS ESSE DICETVR TIT. XIIII.

MARCELLVS libro septimo Digestorum.

SI LIBERTVS alterius alio agente ingenuus pronuntiatus esse dicetur: sine vlla exceptione temporis patronus eius cognitionem solet exercere.

II. SATVRNINVS libro primo de officio proconsulis.

QVi se venire passus esset maiorem, scilicet vt pretium ad ipsum perueniret: prohibêdum de libertate contendere Diuus Hadrianus constituit. sed interdum ita contendendum permisit, si pretium suum reddidisset.

Qui se ex libertinitate ingenuitati adserant, non vltra quinquennium quàm manumissi fuissent, audientur.

Qui post quinquennium repperisse instrumenta [c] ingenuitatis [d] suæ adseuerant, de ea re ipsos principes adire oportere cogituros.

c Quibus instrumentis probaretur ingenuitas, quibusque liberales causa monerentur, refert Iulius Capitolinus in M. Antonino philosopho. d se ingenuitatis e reliquerunt. f quod ex re eius

III. POMPONIVS libro quinto Senatusconsultorum.

HOc sermone AGNETIS NATALIBVS, de nullis aliis intellegendum est senatum sensisse, quàm ingenuis. Verbo autem RELINQVERENT [e], etiam hoc intellegendum est, vt quæcumque ex re eius, à quo manumissi erant, adquisita habeant, restituant. sed id quemadmodum accipiendum sit, videndum est: verúmne quæ ignorantibus dominis abstulissent, item quod ex [f] his adquisitum, reddere debeant: an verò etiam concessa & donata à manumissoribus amplexi sint. quod magis est.

IIII. PAPINIANVS libro vicensimosecundo Quæstionum.

ORatio, quæ prohibet apud consules aut præsides prouinciarum post quinquennium à die manumissionis in ingenuitate proclamare, nullam causam aut personam excipit.

V. IDEM libro decimo Responsorum.

PAtronum post quinquennium sententiæ pro ingenuitate dictæ, quo ignorante res iudicata est, non esse præscriptione temporis summouendum, respondi.

VI. VLPIANVS libro trigensimo octauo ad Edictum.

QVotiens [g] de hoc contenditur, an quis libertus sit: siue operæ petantur, siue obsequium desideretur, siue etiam famosa actio intendatur, siue in ius vocetur qui se patronum dicit, siue nulla causa interueniat: redditur præiudicium. sed & quotiens quis libertinum [h] quidem se confitetur, libertum autem Gaii Seii se negat: idem præiudicium datur. redditur autem alterutro desiderante. sed actoris partibus semper, qui se patronum dicit fungitur: probaréque libertum suum necesse habet. aut si non probet, vincitur.

g Quotiens cum l. generaliter. de decuriis. infra. h libertum

NE [i] DE STATV DEFVNCTORVM POST QVINQVENNIVM QVÆRATVR TIT. XV.

i Marcus Antonius philosophus huius constitutionis auctor fuit vt refert Iulius Capitolinus in eodem.

MARCIANVS libro singulari de Delatoribus.

DE STATV defunctorum post quinquennium quærere non licet neque priuatim [k] neque fisci nomine. sed nec eius status retractandus est, qui intra quinquennium decessit, si per huius quæstionem præiudicium futurum est ante quinquennium mortuo. immo nec de viui statu quærendum est, si quæstio huius præiudicium facit ei qui ante quinquennium decessit. & ita Diuus Hadrianus constituit. Sed interdum & intra quinquennium non licet de statu defuncti dicere [l]. nam oratione Diui Marci cauetur, vt si quis ingenuus pronuntiatus fuerit, liceat ingenuitatis sententiam retractare: sed viuo eo qui ingenuus pronuntiatus est, non etiam post mortem. in tantum, vt etiam si cœpta quæstio fuit retractationis, morte eius extinguatur, vt eadem oratione cauetur. Si quidem in deteriorem [m] condicionem quis statum retractaret: secundum ea quæ diximus, præscribendum est. quid ergo si in meliorem? veluti pro seruo libertus dicatur: [n] quare non admittatur? quid enim si seruus quis dicatur, [o] quasi ex ancilla natus quæ ante quinquennium mortua est? quare non liceat probare liberam fuisse? hoc [n] enim & pro mortua est. & Marcellus libro quinto de officio consulis scripsit posse. ego quoque in auditorio publico idem secutus [o] sum.

k priuatì l quærere. m deteriorem conditione faceret, qui statū retractaret: n hac o Male Accur. consecutus. In eadem voce erratum est l. in tractatu matrimoniorum.

II. PAPINIANVS libro quartodecimo Responsorum.

NOn esse libertatis quæstionem filiis inferêdam propter matris vel patris memoriam post quinquennium à morte non retractatam, conuenit. nec in ea re, quæ publicam tutelam meruit [p], pupillis agentibus restitutionis auxilium tribuendum est, quòd quinque annorum tempus, cum tutores non haberent, excesserit.

Præscriptio quinque annorum, quæ statum defunctorum tuetur, specie litis ante mortem illatæ non fit irrita, si veterem causam, desistente qui mouit, longo silentio finitam probetur.

p meruerit.

III. HERMOGENIANVS libro sexto Iuris epitomarum.

ANte quinquennium defuncto [q] status honestior, quàm mortis tempore fuisse existimabatur, vindicari [r] non prohibetur. idcirco etsi quis in seruitute moriatur, post quinquennium liber decessisse probari potest.

q defunctorū r iudicari

IIII. CALLISTRATVS libro primo de Iure fisci.

PRimus omnium Diuus Nerua [s] edicto vetuit, post quinquennium mortis cuiusque de statu quæri. sed & Diuus Claudius Claudiano rescripsit, si per quæstionem pecuniariam præiudicium statui videbitur [t] fieri, cessare quæstionem.

s hoc edicto t videatur

DE COLLVSIONE DETEGENDA [v] TIT. XVI.

v Hac de causa Alexander Seuerus libertinos tanquam in locum equestrem redegit, vt refert Aelius Lampridius in eodem.

GAIVS libro secundo ad Edictum prætoris vrbani titulo de liberali causa.

NE QVORVMDAM dominorum erga seruos nimia indulgentia inquinaret amplissimum ordinem, eo quòd paterentur seruos suos in ingenuitatem proclamare, liberósque iudicari: senatusconsultum factum est Domitiani temporibus, quo cautum est, vt si quis probasset per collusionem quicquam factum: si iste homo seruus sit, fieret eius seruus qui detexisset collusionem.

II. VLPIANVS libro secundo de officio consulis.

COnlusionem detegere ingenuitatis post sententiam intra quinquennium posse, Diuus Marcus constituit. quinquennium autem continuum vtique accipiemus. sicubi planè ætas eius, cuius retractatur conlusio, differendam retractationem in tempus pubertatis vel alterius rei suadet: quinquennium non currere dicendum est. Quinquennium autem non ad perficiendam retractationem, sed ad inchoandam puto præfinitum. aliter atque circa eum qui ex libertinitate se INgenuitatem petit. Oratione Diui Marci cauetur, vt etiam extraneis qui pro altero postulandi ius haberent, liceret detegere collusionem.

III. CALLISTRATVS libro quarto de Cognitionibus.

CVm non iusto contradictore quis ingenuus pronuntiatus est, perinde inefficax est decretum, atque si nulla iudicata res interuenisset. idque principalibus constitutionibus cauetur.

IIII. VLPIANVS libro primo ad legem Iuliam & Papiam.

SI [x] libertinus per collusionem fuerit pronūtiatus ingenuus, conlusione detecta in quibusdam causis quasi libertinus incipit [y] esse. medio tamen tempore, [z] antequam collusio detegatur: & post sententiam de ingenuitate latam, vtique quasi ingenuus accipitur.

x Coniunge cū l. ingenuum. § de stat. hom. y incipiet z id est antequam

V. HERMOGENIANVS libro quinto Iuris epitomarum.

SEntentiam pro ingenuitate dictam & collusionis prætextu semel retractare permittitur. Si plures ad collusionem detegendam pariter accedant, causa cognita quis debeat admitti, comparatis omnium moribus & ætatibus, & cuius magis interest, statui oportet.

LIBER QVADRAGESIMVS PRIMVS,

DE[a] ADQVIRENDO RERVM DOMINIO[b].

GAIVS libro secundo Rerum cottidianarum siue aureorum

QVarundam rerũ dominium nanciscimur iure gentium quod ratione naturali inter omnes homines peræq; seruatur: quarundam iure ciuili, id est iure proprio ciuitatis nostræ. & quia antiquius[c] ius gentium cum ipso genere humano proditum est, opus est vt de hoc prius referẽdum sit.

De occupatione.

Omnia igitur animalia, quæ terra, mari, cælo[d] capiuntur, id est feræ Vestiæ, [&] volucres, pisces, capientium fiunt.

II. FLORENTINVS libro sexto Institutionum

VEl[e] quæ ex his apud nos sunt edita.

III. GAIVS libro secundo Rerum cottidianarum siue aureorum

QVod enim nullius est, id ratione naturali occupanti conceditur. nec interest, quod ad feras Vestias & volucres, vtrum in suo fundo quisque capiat, an in alieno. planè qui in alienum fundum ingreditur venandi aucupandive gratia, potest à domino, si is prouiderit, iure prohiberi ne ingrederetur[f]. Quidquid autem eorum ceperimus, eovsque nostrum esse intellegitur[g], donec nostra custodia coercetur. cum verò euaserit custodiam nostram, & in naturalem libertatem se receperit: nostrum esse desinit, & rursus occupantis fit.

IIII. FLORENTINVS libro sexto Institutionum

NIsi[h] si mansuefacta[i] emitti ac reuerti solita[k] sunt.

V. GAIVS libro secundo Rerum cottidianarum siue aureorum

NAturalem autem libertatem recipere intellegitur, cum vel oculos nostros effugerit, vel ita sit in conspectu nostro, vt difficilis sit eius persecutio. Illud quæsitum est, an fera Vestia, quæ ita vulnerata sit vt capi possit, statim nostra esse intellegatur. Trebatio placuit, statim nostram esse: & eo vsque nostram videri, donec eam persequamur. quòd si desierimus eam persequi, desinere nostram esse, & rursus fieri occupantis. itaque si per hoc tempus quo eam persequimur, alius eam ceperit eo animo, vt ipse lucrifaceret: furtum videri nobis eum commisisse. Plerique non aliter putauerunt eam nostram esse, quàm si eam ceperimus: quia multa accidere possunt, vt eam non capiamus. quod verius est. Apium quoque natura fera est. itaque quæ in arbore nostra consederint, antequam a nobis[l] alueo concludantur, non magis nostræ esse intelleguntur, quàm volucres quæ in nostra arbore nidum fecerint. ideo[m] si alius eas incluserit, earum dominus erit. Fauos quoque si quos hæ fecerint, sine furto quilibet possidere potest. Sed, vt supra quoque diximus, qui in alienum fundum ingreditur, potest à domino, si is prouiderit, iure prohiberi ne ingrederetur. Examen quod ex aluco nostro euolauerit, eo vsque nostrum esse intellegitur, donec in conspectu nostro est, nec difficilis eius persecutio est. alioquin occupantis fit. Pauonum & columbarum fera natura est. nec ad rem pertinet, quòd ex consuetudine auolare & reuolare solent. nam & apes idem faciunt, quarum constat feram esse naturam. Ceruos quoque ita quidam mansuetos habent, vt in siluas eant, & redeant. quorum & ipsorum feram esse naturam nemo negat. In his autem[n] animalibus quæ[o] consuetudine abire & redire solent, talis regula comprobata est, vt eousque nostra esse intellegantur, donec reuertendi animum habeant. quòd (si) desierint reuertendi animum habere, desinant nostra esse, & fiant occupantium. Intelleguntur autem desisse reuertendi animum habere tunc, cum reuertendi cõsuetudinem deseruerint. Gallinarum, & anserum non est fera natura. palam est enim alias esse feras gallinas, & alios feros anseres. itaque[p] si quolibet modo anseres mei & gallinæ meæ turbati turbatæve adeo longius euolauerint, vt ignoremus vbi sint: tamen nihilo minus in nostro dominio tenentur. qua de causa furti nobis tenebitur qui quid eorum lucrandi animo adprehenderit. Item[q] quæ ex hostibus capiuntur, iure gentium statim capientium fiunt.

VI. FLORENTINVS libro sexto Institutionum

ITem quæ ex animalibus dominio nostro eodem iure[r] subiectis nata sunt.

VII. GAIVS libro secundo Rerum cottidianarum siue aureorum

ADeo quidem, vt & liberi homines in seruitutem deducantur. qui tamen si euaserint hostium potestatem, recipiunt pristinam libertatem.

De alluuione, & insula.

Præterea quod per alluuionem agro nostro flumen adicit[s], iure gentium nobis adquiritur. per alluuionem autem id videtur adici, quod ita paulatim adicitur, vt intellegere non possimus, quantum quoquo[t] momento temporis adiciatur. Quòd si vis fluminis partem aliquam ex tuo prædio detraxerit, & meo prædio attulerit[v]: palam est, eam tuam permanere. planè si longiore tempore fundo meo hæserit, arborésque, quas secum traxerit, in meum fundum radices egerint: ex eo tempore videtur meo fundo adquisita[x] esse. Insula quæ in mari nascitur, quod rarò accidit, occupantis fit: nullius enim esse creditur. in flumine nata, quod frequenter accidit, si quidem mediam partem fluminis tenet: communis est[y] eorum qui ab vtraque parte fluminis prope ripam prædia possident, pro modo[z] latitudinis cuiusque prædii, quæ latitudo prope ripam sit. quòd si alteri parti proximior sit, eorum est tantùm, qui ab ea parte prope ripam prædia possident. Quòd si[A] vno latere perruperit[B] flumen, & alia (parte) nouo riuo fluere cœperit, deinde infra nouus iste riuus in veterem se conuerterit: ager, qui à duobus riuis comprehensus in formam insulæ redactus est, eius est scilicet cuius & fuit. Quòd si toto naturali alueo relicto flumen aliàs fluere cœperit, prior quidem alueus eorum est, qui prope ripam prædia possident, pro modo scilicet latitudinis cuiusque prædii, quæ (latitudo) prope ripam sit. nouus autem alueus eius iuris esse incipit, cuius & ipsum flumen[C], id est publicus[D] iuris gentium. quòd si post aliquot[E] temporis ad priorem alueum reuersum fuerit [&] flumen: rursus nouus alueus eorum esse incipit, qui prope ripam eius prædia possident. [F]cuius tamen totum agrum nouus alueus occupauerit, licet ad priorem alueum reuersum fuerit flumen: non tamen is cuius is ager fuerat, stricta ratione quicquam in eo alueo habere potest. quia [&] ille ager qui fuerat desiit esse, amissa propria[G] forma: & quia[H] vicinum prædium nullum habet, non potest ratione vicinitatis vllam partem in eo alueo habere. sed vix[I] est, vt id optineat. Aliud sanè est, si cuius ager totus inundatus fuerit. namque inundatio speciem fundi non mutat. & ob id cum recesserit aqua, palam est, eiusdem esse cuius & fuit.

Species facta ex aliena materia.

Cum quis ex aliena materia speciem aliquam suo nomine fecerit, Nerua & Proculus putant hunc dominum esse qui fecerit: quia quod factum est, antea nullius fuerat. Sabinus [&] Cassius magis naturalem rationem efficere putant, vt qui materiæ dominus fuerit, idem eius quoque quod ex eadem materia factum sit, dominus esset: quia sine materia nulla species effici possit. veluti si ex auro vel argento vel ære[K] vas aliquod fecero: vel ex tabulis tuis nauem aut armarium aut subsellia (fecero): vel ex lana tua vestimentum: vel ex vino & melle tuo mulsum: vel ex medicamentis tuis emplastrum aut collyrium: vel ex vuis aut oliuis aut[L] spicis tuis vinum vel oleum vel frumentum. Est tamen etiam media sententia rectè existimantium, si species ad[M] materiam reuerti possit, verius esse quod & Sabinus & Cassius senserunt. [N]si nõ possit reuerti, verius esse quod Neruæ & Proculo placuit. vt ecce vas conflatum ad rudem massam auri vel argenti vel æris reuerti potest. vinum verò vel oleum vel frumentum, ad vuas, & oliuas, & spicas reuerti non potest. ac ne mulsum quidem ad mel & vinum: vel emplastrum aut collyria ad medicamenta reuerti possunt. Videntur[O] tamen mihi rectè quidam dixisse, non debere dubitari, quin[P] alienis spicis excussum frumentum eius sit, cuius & spicæ fuerunt[Q]. cum enim grana quæ spicis continentur, perfectam habeant suam speciem; qui excussit spicas, non nouam speciem facit, sed eam quæ est, detegit. Voluntas duorum dominorum miscentium materias, commune totum corpus efficit: siue eiusdem generis sint materiæ: veluti[R] vina miscuerunt, vel argentum conflauerunt, siue diuersæ: veluti si alius vinum contulerit, alius mel; vel alius aurum, alius argentum

---

a Quibus rebus dominium legitimum perficitur, Varro li. 2. de Re rust. vbi de pastoribus loquitur. b Definitionem dominij, eiusque explicationẽ pete ex Duar. 1. disp. ca. 17. Partitionẽ autẽ dominij ab interpretibus cõfictam, eiusque originem eodem pulchre explicat. c antiquũ ius. al. deest antiquius d cœlóque e Vel ea quæ f ingrederetur. g intelligitur, h Nisi fiat mã suefactæ, i & mitti k solitæ sint: sequens Flor, l in aluco m ideóque si al. adeò vt si n enim o quæ ex consuetudine p itaque & si q Plutarchus [illegible]

r subiectis nata sunt, eodẽ iure nostra sunt. s adiecit, t quoque momento al. quoquo tempus in momento v appulerit x adquisitus y fit z pro modo scilicet A ex vno B prorupperit C flumen est D publici E aliquod F si cuius G prima H qui I [illegible] K ære tuo L ex spicis M eandẽ materiam N quòd si O Videtur P ex alienis Q fuerunt. R veluti si

tum: quamuis[a] & mulsi, & electri, noui corporis sit species. Sed etsi sine voluntate dominorum casu confusæ sint duorum materiæ vel eiusdem generis vel diuersæ: idem iuris est.

a quibus mulsum, & electrum.

Ædificatio.

7 Cum in suo loco[b] aliquis aliena materia ædificauerit, ipse dominus intellegitur ædificii: quia omne quod inædificatur[c], solo cedit. nec tamen ideo is qui materiæ dominus fuit, desiit eius dominus esse: sed tantisper neque vindicare eam potest, neque ad exhibendum de ea agere: propter legem duodecim tabularum qua cauetur ne quis tignum alienum ædibus suis iunctum[d] eximere cogatur: sed duplum pro eo præstet. Appellatione autem tigni omnes materiæ significantur, ex quibus ædificia fiunt. Ergo si aliqua ex causa dirutum sit ædificium, poterit materiæ dominus nunc[e] eam vindicare, & ad exhibendum agere. 8 Illud recte quæritur, an si id ædificium vendiderit is qui ædificauerit[f], & ab emptore longo tempore captum[g] postea dirutum sit: adhuc dominus materiæ vindicationem eius habeat. causa dubitationis est, an eo ipso, quo vniuersitas ædificii longo tempore capta est, singulæ quoque res ex quibus constabat, captæ[h] essent. quod non placuit. 9 Ex diuerso si quis in alieno solo sua materia ædificauerit, illius fit ædificium, cuius & solum est. & si scit alienum solum esse, sua voluntate amisisse proprietatem materiæ intellegitur. itaque neque[i] diruto quidem ædificio vindicatio eius materiæ competit. Certè si dominus soli petat ædificium, nec soluat pretium materiæ, & mercedes fabrorum: poterit per exceptionem doli mali repelli. vtique si nescit[k] qui ædificauit, alienum esse solum: & tamquam in suo bona fide ædificauit. nam[l] si scit, culpa ei obiici potest, quòd temere ædificauit in eo solo quod intellegeret alienum.

b solo
c ædificatur.
d iniunctum
e tunc
f ædificauit,
g vsucaptum
h vsucapta
i ne
k nesciuit
l nam scienti alienum esse solum, potest culpa obiici

Plantatio.

10 Si alienam plantam in meo solo posuero, mea erit. ex diuerso si meam plantam in alieno solo posuero, illius erit. si modò vtroque casu radices egerit. antequam enim radices ageret, illius permanet, cuius & fuit. His conueniens est, quod si vicini arborem[m] ita terra presserim[n], vt in meum fundum radices egerit, meam effici arborem. rationem enim non permittere, vt alterius arbor intellegatur, quàm cuius fundo[o] radices egisset. & ideo prope confinium arbor posita, si etiam in vicinum fundum radices egerit, communis est,

m arbor ita terram
n presserit,
o cuius in fundo *al.* cuius in fundum

VIII. MARCIANVS [libro tertio Institutionum]

PRo regione cuiusque prædii. Sed & si in confinio lapis nascatur, & sint[p] pro indiuiso[q] communia prædia: tunc erit lapis pro indiuiso communis, si terra exemptus sit.

p sint
q diuiso

VIIII. GAIVS [libro secundo Rerum cottidianarum siue aureorum]

QVa ratione autem plantæ quæ terra coalescunt, solo cedunt, eadem ratione frumenta quoque quæ sata sunt, solo cedere intelleguntur. ceterum sicut is qui in alieno solo ædificauit, si ab eo dominus soli petat ædificium, defendi potest per exceptionem doli mali: ita eiusdem exceptionis auxilio tutus esse poterit qui in alienum fundum sua impensa conseuit.

Scriptura & pictura.

1 Litteræ quoque licet aureæ sint, perinde chartis membranisque cedunt, ac[r] solo cedere solent ea quæ ædificantur[s], aut seruntur. ideóque si in chartis membranisve tuis carmen vel historiam vel orationem scripsero: huius corporis[t] non ego, sed tu dominus esse intellegeris. Sed si à me petas tuos libros, tuásve membranas, nec impensas scripturæ soluere velis: potero me defendere per exceptionem doli mali. vtique si bona fide eorum possessionem nanctus sim. 2 Sed non vti litteræ chartis membranisve cedunt, ita solent picturæ tabulis cedere. sed ex diuerso placuit tabulas picturæ cedere. vtique tamen conueniens est, domino tabularum aduersus eum qui pinxerit, si is tabulas possidebat, vtilem actionem dari. qua ita efficaciter experiri poterit, si picturæ impensam exsoluat[v]: alioquin nocebit ei doli mali exceptio. vtique si bona fide possessor fuerit Q[x] soluerit. aduersus dominum verò tabularum ei qui pinxerit, rectam vindicationem competere dicimus: vt tamen pretium tabularum inferat. alioquin nocebit ei doli mali exceptio.

r atque
s inædificantur, aut inseruntur.
t operis
v exoluerit:
x qui pinxerit.

Modi adquirendi per traditionem.

3 Hæ quoque res quæ traditione nostræ fiunt, iure gentium nobis adquiruntur. nihil enim tam conueniens est naturali æquitati, quàm voluntatem domini volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi. Nihil autem interest, vtrum ipse dominus per se tradat alicui rem, an voluntate eius aliquis[y]. qua ratione si cui libera negotiorum administratio ab eo qui peregre proficiscitur, permissa fuerit: & is[z] ex negotiis eius vendiderit, & tradiderit: facit[A] eam accipientis. 4 Interdum etiam sine traditione nuda voluntas domini sufficit ad rem transferendam. veluti si rem quam commodaui, aut locaui tibi, aut apud te deposui, vendidero tibi. licet enim ex ea causa tibi eam non tradiderim, eo tamen quòd patior eam ex causa emptionis apud te esse, tuam efficio. 5 Item si quis merces in horreo repositas vendiderit, simul atque claues horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem. 6 Hoc amplius, interdum & in incertam personam collocata voluntas domini transfert rei proprietatem. vt ecce qui missilia iactat in vulgus. ignorat enim quid eorum quisque excepturus sit: & tamen quia vult quod quisque exceperit, eius esse, statim eum[B] dominum efficit. 7 Alia[C] causa est earum rerum quæ in tempestate maris leuandæ nauis causa eiciuntur. hæ enim dominorum permanent: quia non eo animo[D] eiciuntur, quod[E] quis eas habere non vult[F]: sed quòd[G] magis cum ipsa naue periculum maris effugiat. qua de causa si quis eas fluctibus expulsas, vel etiam in ipso mari nanctus, lucrandi animo abstulerit: furtum committit.

y alius.
z *Ita recte est hac venditio, si pertinent ad negotiorum administrationem.*
A facit
B eorum
C *Aristotel. 3. ἠθικῶν νικομ.*
D eo nomine. *Rectior est Flor. quam sequitur Iustinianus in Instit. & Theophilus eorum paraphrastes.*
E quo
F velit:
G quo

Per quas personas nobis adquiritur.

X. IDEM [libro secundo Institutionum]

ADquiruntur[H] nobis non solùm per nosmetipsos: sed etiam per eos quos in potestate habemus. item per homines liberos & seruos alienos, quos bona fide possidemus. de quibus singulis diligentius dispiciamus. 1 Igitur quod serui nostri ex traditione nanciscuntur, siue quid stipulentur, vel ex qualibet alia causa adquirunt[I]: id nobis adquiritur. ipse enim[K] qui in potestate alterius est, nihil suum habere potest. ideóque si heres institutus sit, nisi nostro iussu, hereditatem adire non potest. & si iubentibus nobis adierit, hereditas nobis adquiritur, perinde atque si nos ipsi heredes instituti essemus. Et[L] his conuenienter scilicet legatum nobis per eundem adquiritur. 2 Non solùm autem proprietas per eos quos in potestate habemus, adquiritur nobis, sed etiam possessio. cuiusque[M] enim rei possessionem adepti fuerint, id nos possidere videmur. vnde etiam per eorum longam possessionem dominium nobis adquiritur. 3 De his autem seruis in quibus tantùm vsumfructum habemus, ita placuit, vt quidquid ex re nostra vel ex operis suis adquirant, id nobis adquiratur. si quid verò extra eas causas persecuti sint, id ad dominum proprietatis pertinet[N]. Itaque si is seruus heres institutus sit, legatúmve quid, aut ei donatum fuerit: non mihi, sed domino proprietatis adquiritur. 4 Idem placet de eo qui[O] nobis bona fide possidetur, siue liber sit, siue alienus seruus. quod enim placuit de vsufructuario, idem probatur etiam de bonæ fidei possessore. Itaque quod extra duas[P] causas adquiritur, id vel ad ipsum pertinet, si liber est: vel ad dominum[Q] eius, si seruus est. Sed bonæ fidei possessor cum vsuceperit seruum, quia eo modo dominus fit, ex omnibus causis per eum sibi adquirere potest. vsufructuarius verò vsucapere seruum non potest. primum[R], quia non possidet, sed habet ius vtendi fruendi: deinde, quoniam scit seruum alienum esse.

H Adquiritur nobis *al.* Adquiruntur nobis res
I acquirant.
K seruus qui
L Et ex his
M cuiuscumque
N pertinet.
O à nobis
P istas
Q ad dominum proprietatis. *Opponit hic dominum bonæ fidei possessori, non fructuario. Itaque melius legitur eius, quàm proprietatis.*
R primò quidem.

XI. MARCIANVS [libro tertio Institutionum]

PVpillus quantum ad adquirendum non indiget tutoris auctoritate. alienare verò nullam rem potest, nisi præsente tutore auctore: & [S] ne quidem possessionem quæ est naturalis, vt Sabinianis[T] visum est. quæ sententia vera est.

S ac ne
T Sabino

XII. CALLISTRATVS [libro secundo Institutionum]

LAcus & stagna licet interdum crescant, interdum exarescant[V]: suos tamen terminos retinent. ideóque in his ius alluuionis non adgnoscitur. 1 Si[X] ære meo & argento tuo conflato aliqua species facta sit, non erit ea nostra[Y] communis: quia cum diuersæ[Z] materiæ æs atque argentum sit, ab artificibus separari, & in pristinam materiam reduci solet.

V *Vetustissimus interpres legit decrescant, & ita legitur l. pen. §. vlt de aqua pluuia arc.*
X Si ex ære
Y materia. *Glossa est, eáque imperiti interpreti nam ea non materiam, sed speciem demonstrat.*
Z diuersa materia

XIII. VLPIANVS [libro sexto Regularum]

SI procurator rem mihi emerit ex mandato meo, eique sit tradita meo nomine: dominium mihi, id est[a] proprietas adquiritur etiam ignoranti. Et tutor pupilli pupillæ[b], similiter vt procurator[c], emendo nomine pupilli pupillæ, proprietatem illis adquirit etiam ignorantibus.

a mihi & proprietas. *Si sequaris Flor. non erit necesse cum Accursio laborare de proprietate distinguenda à dominio. & summatim dominium de pleno hoc accipe, proprietatem verò de nuda.*
b pupillæve,
c procurator rem

XIIII. IDEM [libro quinto Membranarum]

QVod in litore quis ædificauerit, eius erit. nam litora publica[d] non ita sunt, vt ea quæ in patrimonio sunt populi: sed vt ea quæ primùm à natura prodita sunt, & in nullius adhuc dominium peruenerunt. nec dissimi-

d *Quæ publica, vel communia sint. Arist. lib. 2. Polit. c. 1. & 2.*

lis condicio eorum est, atque piscium & ferarum: quæ simul atque adprehensæ sunt, sine dubio eius, in cuius potestatem peruenerint, dominii fiunt. Illud videndum est, sublato[a] ædificio quod in litore positum erat, cuius condicionis is locus sit. hoc est verum maneat eius cuius fuit ædificium, an rursus in pristinam causam reccidit[b], perindéque publicus sit, ac si numquam in eo ædificatum fuisset. quod propius[c] est vt existimari debeat. si modo recipit pristinam litoris speciem.

XV. IDEM libro quinto Regularum

QVi autem in ripa fluminis ædificat, non suum facit.

XVI. FLORENTINVS libro sexto Institutionum

IN agris limitatis ius alluuionis locum non habere constat. idque & Diuus Pius constituit. Et Trebatius ait, agrum qui, hostibus deuictis, ea condicione concessus sit, vt in ciuitatem[d] veniret, habere alluuionem: neque esse limitatum. agrum autem manucaptum limitatum[e] fuisse, vt sciretur quid cuique datum esset, quid[f] venisset,[g] quid in publico relictum esset.

XVII. VLPIANVS libro primo ad Sabinum

SI duo domini seruo communi rem tradiderint, adquirit[h] alteri ab altero.

XVIII. IDEM libro quarto ad Sabinum

PEr hereditarium seruum quod est eiusdem hereditatis, heredi adquiri nô potest: & maxime ipsa hereditas.

XVIIII. POMPONIVS libro tertio ad Sabinum

LIber homo, qui bona fide mihi seruit, id quod ex operis suis, aut ex re mea pararet, ad me pertinere sine dubio Aristo ait. quod verò quis ei donauerit, aut ex negotio gesto adquisierit, ad ipsum pertinere. Sed hereditatem legatúmve non adquirit mihi per eum: quia neque ex re mea neque ex operis suis id fit. nec vlla eius opera esset in legato. in hereditate aliquatenus: quia per ipsum aditur. quod & Varium Lucullum[i] aliquando dubitasse[k]. sed verius esse[l] non adquiri, etiam si testator ad me voluisset pertinere. Sed licet ei minimè adquirit[m], attamen si voluntas euidens testatoris appareat, restituendam esse ei hereditatem. Sed Trebatius, si liber homo bona fide seruiens, iussu eius cui seruiet[n], hereditatem adisset: heredem ipsum fieri: nec interesse quid senserit, sed quid fecerit. Labeo contra, si ex necessitate id fecisset. quòd si ita, vt & ipse vellet: ipsum fieri heredem.

XX. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Sabinum

TRaditio nihil amplius transferre debet vel potest ad eum qui accipit, quàm est apud eum qui tradit. Si igitur quis dominium in fundo habuit[o], id tradendo transfert. si non habuit, ad eum qui accipit nihil trãsfert.

Quotiens autem dominium transfertur, ad eum qui accipit, tale transfertur, quale fuit apud eum qui tradit[p]. si seruus fuit fundus, cum seruitutibus transit. si liber, vti fuit. & si fortè seruitutes debebantur fundo qui traditus est, cum iure seruitutium debitarum transfertur. Si quis igitur fundum dixerit liberum, cum traderet eum qui seruus sit: nihil iuris seruitutis[q] fundi detrahit. verumtamen obligât sèque, debebitque præstare quod dixit. Si ego & Titius rem emerimus, eáque Titio & quasi meo procuratori tradita sit: puto mihi quoque quæsitum dominium. quia placet per liberam personam omnium rerum possessionem quæri posse, & per hanc dominium.

XXI. POMPONIVS libro vndecimo ad Sabinum

SI seruus meus[r] tibi bona fide seruit, & rem emisset, traditáque ei esset: Proculus[s], nec meam fieri, quia seruum non possideam: nec tuam, si non ex re tua sit parata[t]. sed si liber[u] bona fide tibi seruiens emerit, ipsius fieri. Si rem meam possideas, & eam velim tuam esse: fiet tua, quamuis possessio apud me non fuerit.

XXII. VLPIANVS libro quadragensimo ad Sabinum

NEmo seruum vi possidens aut clam aut precario, per hunc stipulantem, vel rem[x] accipientem potest adquirere.

XXIII. IDEM libro quadragensimotertio ad Sabinum

QVi bona fide alicui seruiat, siue seruus alienus est, siue homo liber est: quidquid[y] ex re eius cui seruit adquirit, ei adquirit, cui bona fide seruit. Sed & si quid ex operis suis adquisierit, simili modo ei adquirit. nam & operæ quodammodo ex re eius cui seruus habentur: quia iure operas ei exhibere debet, Qui bona fide seruit. tamdiu autem adquirit[v], quamdiu bona fide seruit. ceterum si cœperit scire esse eum alienum, vel liberum: videamus an ei adquirit[A]. quæstio in eo est, vtrum initium spectamus[B], an singula momenta. & magis est, vt singula momenta spectemus. Generaliter dicendû est, quod ex re sua, hoc est eius cui bona fide quis seruit, ei adquirere non potest, sibi eum adquisiturum. quod autem non ex re eius sibi adquirere non potest, ei adquisiturum, cui bona fide seruit. Si quis duobus bona fide seruiat, vterque adquiret: sed singulis ex re sua. quod autem[C] ex re alterius est, vtrum pro parte ei cui bona fide seruit, pro parte domino, si seruus sit, aut si liber sit, ei[D] cui bona fide seruit, an verò ei debeat adquirere totum, ex cuius re est, videamus. quam speciem Scæuola quoque tractat libro secundo quæstionum. ait enim, si alienus seruus duobus bona fide seruiat, & ex vnius eorum re adquirat: rationem facere, vt ei dumtaxat in solidum[E] adquirat: sed[F] si adiiciat eius nomen, ex cuius re stipulatur. nec dubitandum esse ait, quin ei soli adquiratur. quia & si ex re ipsius stipularetur[G], alteri ex dominis nominatim stipulando solidum ei adquiret[H]. Et in[I] inferioribus probat, vt quamuis non nominatim, nec iussu meo, ex re tamen mea stipulatus sit, cum pluribus bona fide seruiret: mihi soli adquirat. nam & illud receptum est, vt quotiens communis seruus omnibus adquirere non potest, ei soli eum adquirere, Qui potest. & hoc Iulianum quoque scribere, sæpe rettuli. eóque[K] iure vtimur.

XXIIII. PAVLVS libro quartodecimo ad Sabinum

IN omnibus, quæ ad eandem speciem reuerti {non} possunt, dicendum est, si materia manente species dumtaxat fortè mutata sit: veluti si meo ære statuam, aut[L] argento scyphum fecisses: me eorum dominum manere.

XXV. CALLISTRATVS libro secundo Institutionum

NIsi voluntate domini alterius nomine id factum sit. propter consensum enim domini tota res eius fit, cuius nomine facta est.

XXVI. PAVLVS libro quartodecimo ad Sabinum

SEd si[M] meis[N] tabulis nauem fecisses, tuam nauem esse: quia cupressus non maneret, sicuti nec lana vestimento facto: sed cupresseum, aut laneum corpus fieret. Proculus indicat hoc iure nos vti, quod Seruio & Labeoni placuisset: in quibus propria qualitas[O] exspectaretur, si quid additum erit, toto cedit[P]. vt statuæ pes aut manus, scypho fundus aut ansa, lecto fulcrum, naui tabula, ædificio cæmentum. tota enim eius sunt, Quius ante fuerant. Arbor radicitus eruta, & in alio posita, priusquam coaluerit, prioris domini est. vbi coaluit[Q], agro cedit. & si rursus eruta sit, non ad priorem dominum reuertitur. nam credibile est, alio terræ alimento aliam factam[R]. Si meam lanam † feceris purpuram, nihilo minus meam esse Labeo ait: quia nihil interest inter purpuram & eam[S] lanam quæ in lutum aut cænum cecidisset, atque ita pristinum colorem perdidisset.

XXVII. POMPONIVS libro trigensimo ad Sabinum

QVidquid[T] vini facto argento alieni argenti addideris, non esse tuum totum argentum fatendum est. At contra si tuum scyphum alieno plumbo plumbaueris, alienóve argẽto ferruminaueris: non dubitatur scyphum tuum esse, & à te rectè vindicari. Vbi simul plura contribuuntur, ex quibus vnum medicamentum fit, aut[V] coctis odoribus vnguenta facimus, nihil hic suum[X] verè dicere potest prior dominus. quare potissimum[Y] existimari, cuius nomine factum sit, eius esse. Cum partes duorum dominorum ferrumine[Z] cohæreant[a], hæ cum[b] quærerentur vtri cedant[c], Cassius ait, pro portione rei æstimandum[d], vel pro pretio cuiusque partis. Sed si neutra alteri accessioni[e] est: videamus, ne aut vtriusque esse dicenda sit, sicuti massa confusa: aut eius cuius nomine ferruminata est. sed Proculus & Pegasus existimant, suam cuiusque rem manere.

XXVIII. IDEM libro trigensimotertio ad Sabinum

SI[f] supra tuum parietem vicinus[g] ædificauerit, proprium eius esse id quod ædificauerit, fieri Labeo & Sabinus aiunt. sed Proculus tuum proprium: quemadmodum tuum fieret quod in solo tuo alius ædificasset. quod verius est.

XXVIIII. PAVLVS libro sextodecimo ad Sabinum

INter eos, qui secundum vnam ripam prædia habent, insula in flumine nata non pro indiuiso communis fit: sed regionibus quoque diuisis. quantum enim ante[h] cuiusque eorum ripam est, tantum, veluti linea in directum per insulam transducta, quisque eorum in ea habebit certis regionibus.

XXX. POMPONIVS libro trigensimoquarto ad Sabinum

ERgo si insula nata adcreuerit fundo meo, & inferiorem partem fundi vendidero, ad cuius frontem insula non respicit: nihil ex ea insula pertinere ad emptorem: eadem ex causa, qua[i] nec ab initio quidem eius fieret. si tam

a sublato eo. b recidat. c propriûs. d ciuitate. e Alciat. Pratorum in dilbunt, limitati. & li. 1. Parer. c. 38. f quidque. g & quid. h acquiritur. i Lucillum. k dubitasse uit. l est. m adquiratur. n seruiret. o habuerit. p tradidit. q seruituti. r cùm tibi. s Proculus ait. t comparata. u liber homo. x rem aliquã. y non ex re. Rectiùs est Flor. quæ nos pene incorrigibile apud Accurs. difficultate extricat. v acquirit ei. A acquirat. B spectemus.

C non ex re. D sibi. E Hæc Flor. interpunctio tollit repugnantiã quæ videbatur esse inter hãc l. & l. si seruo. § si duos. de vsufr. efficitque eadẽ vtriusque sententia sit. F sed & si. G stipularetur. H acquirit. I Et id. K & hoc. L ex argento. M fieri. N Meam vero, quia ex mea cupressu facta fuerit propriè tamẽ eius fuit qui eam fecerit. & cupressum meam fecisti in asseres. l. adeo. § cum quis. supra. eod. nam aliquis nomen est tabula. quæ propriè & omnino mea sunt facta, mea est, non eius qui fecit. l. Mendosus. alias, Mutua. l. de rei vendica. propter autẽ mea sunt, quæ ego fecit, & fieri curaui, non autem alias. O qualitas sei spectaretur. P cedere. Q coaluerit. R factam arborẽ esse. Hæc duo verba assuta sunt ab aliquo interprete. † infeceris al. tinxeris purpura. S purpuream lanam. Rectè Flor. notandum enim purpuram accipi pro lana infecta purpura. T coniuge cum l. ado vsucap. V vt coctis odoribus. Accurs. hanc varietatem notauit. X nihil hic horum suum. Y est existimari. Z ferruminatione. a cohæsiut. b & quærerentur. c cederent. d existimãdũ. e accessio. f Coniunge cum l. 11. de seruit. vrban. præd. g vicinus tuus. h iuxta. i quia.

iam tunc cum insula nasceretur, eiusdem partis dominus fuisset. Celsus filius, si in ripa fluminis, quæ secundum agrum meum sit, arbor nata sit, meam esse ait: quia solum ipsum meum priuatum est, vsus autem eius publicus intellegitur. & ideo cum exsiccatus esset alueus, proximorum fit: quia iam populus eo non vtitur.

De insula & alluuione.

Tribus modis insula[a] in flumine fit. vno, cum agrum qui aluei non fuit, amnis circumfluit. altero, cum locum qui aluei esset, siccum relinquit, & circumfluere cœpit. tertio, cum paulatim colluendo locum eminentem supra alueum fecit, & eum alluendo auxit. Duobus posterioribus modis priuata insula fit eius, cuius ager propior fuerit[b] cum primum extitit[c]. nam & natura fluminis hæc est, vt cursu suo mutato alueí causam mutet. nec quicquam interest, verú de alueí dumtaxat solo mutato, an de eo quod superfusum solo & terræ sit, quæratur. vtrumque enim eiusdem generis est. Primo auté illo modo causa proprietatis nó mutatur. Alluuio agrum restituit eum, quem impetus fluminis totum abstulit. Itaque si ager, qui inter viam publicam & flumen fuit, inundatione fluminis occupatus esset: siue paulatim occupatus est, siue non paulatim: sed eodé impetu recessu fluminis restitutus, ad pristinum dominum pertinet. flumina enim censitorum vice funguntur: vt ex priuato in publicum addicant, & ex publico in priuatum. itaque sicuti hic fundus, cum alueus fluminis factus esset, fuisset publicus: ita nunc priuatus eius esse debet, cuius antea fuit. Si pilas in mare iactauerim, & supra[d] eas inædificauerim: continuó ædificium meum fit. Item si insulam in mari ædificauerim, continuó mea fit: quoniam id quod nullius sit, occupantis fit.

a De ratione insularũ enascẽtium Plin. lib. 2. Natu. histo. c. 85. & seq.
b fuerit
c extitit.
d super

XXXI. PAVLVS [libro trigensimo primo ad Edictum]

NVnquam nuda traditio transfert dominium: sed ita, si venditio, aut aliqua iusta causa præcesserit, propter quam traditio sequeretur.

De thesauro, de quo & infrà cap. 63.

Thésaurus[e] est vetus quædam depositio pecuniæ, cuius non exstat memoria, vt iam dominum non habeat. sic enim fit eius qui inuenerit, quód non alterius sit. alioquin si quis aliquid vel lucri causá vel metus vel custodiæ condiderit sub terra, non est thensaurus. cuius etiam furtú fit.

e Alciat. lib. 7. Parer. c. 1.

XXXII. GAIVS [libro vndecimo ad Edictum prouinciale]

ETiam inuitis nobis per seruos[f] adquiritur pæne ex omnibus causis.

f seruos nostros

XXXIII. VLPIANVS [libro quarto Disputationum]

IN eo quod seruo castrési ante aditam hereditatem filiifamilias militis legatur, vel[g] eo quod stipulatur seruus, tractatur apud Marcellum libro vicensimo[h], ex cuius persona vel stipulatio vires habeat, vel legatum. & puto verius, quod & Scæuolæ videtur, & ipse Marcellus tractat, si quidem adeatur hereditas, omnia vt in hereditario seruo: si[i] adita non sit, vt in proprio patris esse spectanda. & si vsusfructus fuerit huic seruo relictus, modó patri videri delatum, modó heredi. nec à persona in personam creditur transisse. eadem distinctione quis vtetur, etiam si res fuerit subtracta. aut cessare, aut non, furti actionem dicet, si ex testamento adierit: quoniam hereditati furtum non fit. aut si non adierit, patri dabitur furti actio. nam & condictio. Quotiens seruus hereditarius stipulatur, vel per traditionem accipit, ex persona defuncti vires †consumit, vt Iuliano placet. cuius & valuit sententia, testantis personam spectandam esse opinantis.

g vel in eo
h lib. 32. alibi lib. 30.
i si verò
† assumit. Rectius est assumit.

XXXIIII. IDEM [libro quarto de Censibus]

HEreditas enim non heredis personam, sed defuncti sustinet: vt multis argumentis iuris ciuilis comprobatum est.

XXXV. IDEM [libro septimo Disputationum]

SI[k] procurator meus vel tutor pupilli, rem suam quasi meam vel pupilli, alii tradiderint[l]: non recessit ab eis dominium, & nulla est alienatio. quia nemo errans rem suam † emittit.

k Coniunge cum l. 25. de donat. l. 3. de acqu. poss.
l tradiderit
† amittit.

XXXVI. IVLIANVS [libro tertiodecimo Digestorum]

CVm in corpus quidem quod traditur, consentiamus, in causis veró dissentiamus: non animaduerto cur inefficax sit traditio. veluti si ego credam me ex testamento tibi obligatum esse, vt fundum tradam: tu existimes ex stipulatu tibi eum deberi[m]. nam & si pecuniam numeratam tibi tradam donandi gratia, tu eam quasi creditam[n] accipias: constat proprietatem ad te transire. nec impedimento esse, quód circa causam dandi atque accipiendi dissenserimus.

m Inter hanc speciem & l. si ego. de reb. cred. nulla est alia verborũ differentia, quam quod illic mutui, hic creditis fiat mētio: & idem si pater mihi donare, ego id tempore quod aliquãdo tibi credidi, transfertur dominium quia vtrique in hoc cõuenimus, vt sine vlla repetitione trãsfat dominiũ. Sed si tu te donare existimes, ego me tanquã mutuum aliquando restituendum accipere, quia non conuenimus circa formã trãslationis dominij, meritò responsum est non acquiri mihi dominium.
n id est, debitã tibi ex praecedẽti aliqua obligatione. Alc. lib. 5. Parerg. c. 19.

XXXVII. IDEM [libro quadragensimo quarto Digestorum]

PEr seruum, qui pignori datus est, creditori nec possessio adquiritur. quia nec stipulatione nec† mandatione nec vllo alio modo per eum seruum quicquam ei adquiritur: quamuis possessio penes eum sit. Si vnus ex dominis seruo communi pecuniam donauit, in potestate domini est, quemadmodum seruo communi pecuniam donet. nam si hoc solum egerit, vt ea separetur à suis rationibus, & in peculio serui sit: manebit eiusdem domini proprietas. Si veró eo modo pecuniam seruo communi donauerit, quomodo alienis seruis donare solemus: fiet sociorum communis pro portione quam in seruo[o] habebunt. Sed vt sequens quæstio locum habeat, constituamus socium ita seruo communi pecuniá donasse, vt proprietatem suam manere vellet. si ex hac pecunia seruus fundum comparauerit, erit is fundus communis sociorum pro portione dominii. nam & si furtiuis nummis seruus communis fundum comparauerit, sociorum erit pro portione dominii. neque enim vt fructuarius seruus ex re fructuarii non adquirit proprietario, ita & communis seruus ex re alterius domini non adquirit alteri domino. sed quemadmodum in his quæ aliunde adquiruntur, diuersa condicio est fructuarii & serui communis: veluti cum alter fructuario non adquirat, alter dominis adquirat: ita quod ex re quidem fructuarii adquisitum fuerit, ad eum solum pertinebit. quod ex re alterius domini seruus communis adquisierit, ad vtrumq; dominum pertinebit. Sicut seruus communis stipulando nominatim alteri ex dominis, ita per traditionem accipiendo, soli ei adquirit. Quod vnius seruus per traditionem accipiendo se accipere dixerit domino & Titio, partem domino adquiret, in parte nihil agit. Fructuarius seruus si dixerit se domino proprietatis per traditionem accipere ex re fructuarii, totum domino adquiret. nam & si[p] stipulando ex re fructuarii, domino proprietatis adquireret[q]. Si cum mihi donare velles, iusserim te seruo communi meo & Titii rem tradere: isque hac mente acciperet, vt rem Titii faceret: nihil agetur. nam & si procuratori meo rem tradideris, vt meam faceres: [r] is hac mente acceperit, vt suam faceret: nihil agetur. quód si seruus communis hac mente acceperit, vt duorum dominorum faceret, in parte alterius domini nihil agetur.

† traditione
o seruo communi
p sic
q adquiret.
r & is hac

XXXVIII. ALFENVS VARVS libro quarto Digestorum à Paulo epitomatorum]

ATtius[s] fundum habebat secundum viam publicam: vltra[t] viam[v] flumen erat & ager Lucii Titii: fluxit flumen paulatim: primum omnium[x] agrum qui inter viam & flumen esset, ambedit[y], & viam sustulit: postea rursus minutatim recessit, & alluuione in antiquum locum rediit. respondit, cum flumen agrum & viam publicam sustulisset, eum agrum eius factum esse, qui trans flumen fundum habuisset. postea cum paulatim retro redisset,[z] ademisse ei cuius factus esset, & addidisse[A] ei cuius trans viam esset: quoniam eius fundus proximus flumini esset. id autem[B] quod publicum fuisset, nemini accessisset. nec tamen impedimento viam esse ratio, quo minus ager, qui trans viam alluuioni[C] relictus est[D], Attii fieret. nam ipsa quoque via fundi esset.

s Martius
t inter al. intra
v & flumen
x omnem
y aboleuit. Rectius est Florent.
z & ademisset
A addidisset
B quidem
C alluuione al. alluuioné fluminis
D esset.

XXXVIIII. IVLIANVS [libro tertio ex Minicio]

ETiam furtiuus seruus bonæ fidei emptori adquirit quod ex re eius stipulatur, aut per traditioné accipit.

XL. AFRICANVS [libro septimo Quæstionum]

QVæsitum est, si is cui liber homo bona fide seruiret, decesserit, eique is heres exstiterit, qui liberum eum esse sciat: an aliquid per eum adquirat[E]. non esse ait, vt hic bona[F] fide possessor videatur, quando sciens liberum possidere cœperit. quia & si fundum suum quis legauerit, heres qui eum legatum esse sciat, procul dubio fructus ex eo suos non faciet. & multo magis si testator eum alienum bona fide emptum possedit[G]. & circa seruorum igitur operam[H] ac ministerium eandem rationem sequendam: vt siue proprii, siue alieni, vel legati, vel manumissi testamento fuerint: nihil per eos heredibus, qui modó eorum id non ignorarent, adquiratur. etenim simul hæc[I] feré cedere, vt quo casu fructus prædiorum consumptos suos faciat bona[K] fide possessor, eodem per seruum ex opera & ex re ipsius ei adquiratur.

E adquiratur.
F bonæ fidei
G possederit.
H operas
I hoc recidere,
K bonæ fidei

XLI. VLPIANVS [libro nono ad Edictum]

STatuas[L] in ciuitate positas ciuium non esse. idque Trebatius & Pegasus[M]. dare tamen operam prætorem oportere, vt quod ea mente in publico positum est, ne liceret priuato auferre: nec ei qui posuerit. tuendi ergo ciues erunt & aduersus petentem exceptione, & actione aduersus possidentem iuuandi.

L Sumpta est ex tit. quod cuiusq; vniuer. situm. Coniunge cum l. ciuitas de reb. cre. & cum alijs.
M Pegasus aliunt.

XLII. PAVLVS [libro vndecimo ad Edictum]

SVbstitutio ᵃ quæ nondum competit, extra bona nostra est.

XLIII. GAIVS [libro septimo ad Edictum prouinciale]

SEruus ᵇ qui bona fide possidetur, id quod ex re alterius est, possessori non adquirit. Incorporales res traditionem & vsucapionem non recipere, manifestum est.

Cum seruus, in quo alterius vsusfructus est, hominem emit ᶜ, & ei traditus sit: antequam pretiū soluat ᵈ, in pendenti est, cui proprietatem adquisierit. & cum ea peculio quod ad fructuarium pertinet, soluerit: intellegitur fructuarii homo fuisse. cum verò ex eo peculio quod proprietarium sequitur, soluerit: proprietarii ex post facto fuisse videtur.

XLIIII. VLPIANVS [libro nonodecimo ad Edictum]

POmponius tractat, cum pastori meo lupi porcos eriperent, hos vicinæ villæ colonus cum robustis canibus & fortibus, quos pecoris sui gratia pascebat, consecutus, lupis eripuit, aut canes extorserunt. & cum pastor meus peteret porcos, quærebatur, verum eius facti sint porci, qui eripuit: an nostri maneant. nam ᵉ genere quodam venandi id erant nancti. cogitabat tamen quemadmodum terra marique capta, cum in suam naturalem laxitatem peruenerant ᶠ, desinerent eorum esse qui ceperunt ᵍ. ita ea bonis quoque nostris cepta à bestiis marinis & terrestribus, desinant nostra esse cum effugerunt ʰ bestiæ nostrā persecutionē. quis denique manere nostrum dicit ⁱ, quod auis transuolans, ex area aut ex agro nostro transtulit ᵏ? aut quod ˡ nobis eripuit? si igitur desinit, si fuerit ore bestiæ liberatum, occupantis erit: quemadmodum piscis vel aper vel auis qui ᵐ potestatem nostram euasit ⁿ, si ab alio capiatur, ipsius fit. Sed putat potius nostrū manere tamdiu, quamdiu reciperari possit: licet in auibus & piscibus & feris verum sit quod scribit. Idem ait, etsi naufragio quid amissum sit: non statim nostrum esse desinere. denique quadruplo teneri eum qui rapuit. & sane melius est dicere, & quod à lupo eripitur, nostrum manere quamdiu recipi possit id quod ereptum est. si igitur manet, ego arbitror etiam furti competere actionem. licet enim non animo furandi fuerit colonus persecutus, quamuis & hoc animo potuerit esse, sed etsi non hoc animo persecutus sit: tamen cum reposcenti non reddit, supprimere, & intercipere videtur. quare & furti, & ad exhibendum teneri eum arbitror: & vindicari, exhibito, ab eo ᵒ porcos posse.

XLV. GAIVS [libro septimo ad Edictum prouinciale]

COmmunis ᵖ seruus si ex re alterius dominorum adquisierit, nihilo minus commune id erit. sed is, ex cuius re adquisitum fuerit, communi diuidundo iudicio eam summam præcipere ᑫ potest. nam fidei bonæ conuenit, vt vnusquisque præcipuum habeat, quod ex re eius seruus adquisierit. sed si aliunde ʳ seruus communis adquisierit, omnibus sociis pro parte dominii hoc adquiritur.

XLVI. VLPIANVS [libro sexagesimo quinto ad Edictum]

NOn ˢ est nouum, vt qui dominium non habeat, alii dominium præbeat. nam & creditor pignus vendendo causam dominii præstat, quam ipse non habuit.

XLVII. PAVLVS [libro quinquagesimo ad Edictum]

FRuctuario ᵗ hereditas adquiri non potest, quòd in operis serui hereditas non est.

XLVIII. IDEM [libro septimo ad Plautium]

BOnæ fidei emptor non dubie percipiendo fructus etiam ex aliena re, suos interim facit, non tantùm eos qui diligentia & opera eius peruenerunt, sed omnes. quia quod ad fructus attinet, loco domini penè est. denique etiam priusquam percipiat, statim vbi à solo separati sunt, bonæ fidei emptoris fiunt. nec interest, ea res quam bona fide emi, longo tempore capi possit, nec ne. veluti si pupilli sit, aut vi possessa, aut præsidi contra legem repetundarum donata, ab eóque abalienata ᵛ sit bonæ fidei emptori.

In contrarium quæritur, si eo tempore quo mihi res traditur, putem vendentis esse, deinde cognouero alienam esse: quia perseuerat per longum tempus capio, an fructus meos faciam. Pomponius ˣ verendum, ne non sit ʸ bonæ fidei possessor, quamuis capiat. hoc enim ad ius, id est capionem: illud ad factum pertinere, {si} quis bona aut mala fide possideat. nec contrarium est, quòd longum tempus currit. nam è contrario is qui non potest capere propter rei vitium, fructus suos facit. Et omnium fetus in fructu sunt. & ideo ad bonæ fidei emptorem pertinent. etiam si prægnantes venierint, vel subreptæ sint. & sanè quin lac suum faciat, quamuis plenis vberibus venierint, dubitari non potest. idémque in lana iuris est.

a Ex l. ait prætor. §. bodie. de minori.
b Ex titul. de vsufr.
c emeris.
d soluatur.
e & tamen quod genere
f peruenissent,
g cepissent:
h effugerent
i dicat,
k sustulit?
l à nobis milnus eripuit? Re-ctior est Floren.
m cum
n euaserit,
o ab eo exhibitos porcos
p Sumpta est ex tit. commun. diuid.
q percipere. Rectior est Flor. eiq. magis congruit verbum, præcipuum. quod sequitur.
r Desunt & mo-le in quibusdam.
s Sumpta ex tit. de reb. auth. iud. possid.
t Ex titu. de liber. causa.
v alienete
x & Pomponius putat. verendum,
y nō est bonæ fidei possessor. Duar. 2. disput. c. 11 Idem genus est loquendi l. 1. de edend. infra.

XLIX. IDEM [libro nono ad Plautium]

QVod fructuarius ex re sua donat, ea re eius est. sed si eo animo id fecerit, vt ad proprietatis dominum pertineat: dicendum est illi adquiri ᶻ. si autem extraneus ei donet ᴬ, indistinctè soli proprietario adquiritur. Eadem dicemus in homine libero qui bona fide mihi seruit: vt si ei aliquid donauerim, meum sit. & ideo Pomponius scribit, quamuis donauerim ei operas suas: tamen quidquid ex operis suis adquiret, mihi adquiri ᴮ.

L. POMPONIVS [libro sexto ex Plautio]

QVamuis ᶜ quod in litore publico vel in mari extruxerimus, nostrum fiat: tamen decretum prætoris adhibendum est, vt id facere liceat. immo etiam manu prohibendus est, si cum incommodo ceterorum id faciet. nam ciuilem eum actionem de faciendo nullam habere non dubito.

LI. CELSVS [libro secundo Digestorum]

TRansfugam iure belli recipimus. & quæ res hostiles apud nos sunt, non publicæ, sed occupantium sunt.

LII. MODESTINVS [libro septimo Regularum]

REm in bonis nostris habere intellegimur, quotiens possidentes exceptionem, aut amittentes ad recuperandam eam actionem habemus.

LIII. IDEM [libro quartodecimo ad Quintum Mucium]

EA quæ ciuiliter adquiruntur, per eos qui in potestate nostra sunt, adquirimus: veluti ᴰ stipulationem. quod naturaliter adquiritur, sicuti est possessio, per quemlibet volentibus nobis possidere adquirimus.

LIIII. IDEM [libro trigesimo primo ad Quintum Mucium]

HOmo liber hereditatem nobis adquirere non potest. ᴱ qui bona fide nobis seruit, adquiret ᶠ: si tamen sponte sua sciens condicionem suam adierit. nam si iussu nostro adierit, neque sibi neque nobis adquiret, si non habuerit animum sibi adquirendi. quòd si eam mentem habuit, sibi adquirit. Item promittendo nobis liber homo qui bona fide nobis seruit, vel ᴳ emendo, vel vendundo, vel locando, vel conducendo, obligari ipso iure poterit. sed ᴴ damnum dando, damni iniuriæ tenebitur: vt tamen culpam in damno dando exigere debeamus grauiorem, nec tamen ᴵ leuem, quàm ab extraneo ᴷ. At si iussu nostro quid in re nostra gerant, vel absentibus nobis quasi procuratores aliquid agant: danda erit in eos actio. non solum si eos emerimus, sed etiam si donati fuerint nobis, aut ex dotis nomine, aut ea legati ᴸ pertinere ad nos cœperunt, aut ex hereditate: idem præstabunt. nec solùm si nostros putauerimus, sed & ᴹ si communes, aut fructuarios. vt tamen quod adquisituri non essent, si re vera communes aut vsuarii ᴺ essent, id hodiéque ᴼ nō adquirant. Quidquid tamen liber homo, vel alienus, quive bona fide nobis seruit, non adquirit nobis, id vel sibi liber, vel alienus seruus domino suo adquiret. excepto eo quòd vix est, vt liber homo possidendo vsucapere possit: quia nec possidere intellegitur, qui ipse possideretur. sed nec per seruum alienum, quem nos bona fide possidemus, dominus peculiari nomine ignorans vsucapere poterit. sicuti ne per fugitiuum quidem, quem non possidet.

LV. PROCVLVS [libro secundo Epistolarum]

IN laqueum, quem venandi causa posueras, aper incidit: cum eo hæreret, exemptum eum abstuli. ᴾ num tibi videor ᑫ tuum aprum abstulisse. & si tuum putas fuisse, si solutum eum in siluam dimisissem: eo casu tuus esse desisset, an maneret. & quam actionem mecum haberes, si desisset tuus esse: num in factum dari oporteret, quæro. respondit, laqueum, videamus ne intersit, in publico an in priuato posuerim ᴿ. & si in priuato posui, vtrum in meo an in alieno. & si in alieno, vtrum permissu eius cuius fundus erat, an non permissu eius posuerim. præterea vtrum in eo ita hæserit aper, vt expedire se non possit ipse: an diutius luctando expediturus se fuerit. Summam tamen hanc puto esse, vt si in meam potestatem peruenit ˢ, meus factus sit. sin autem aprum meum ferum ᵀ in suam naturalem laxitatem dimisisses, eo facto meus esse desisset ᵀ actionem mihi in factum dari oportere ⱽ. veluti responsum est, cum quidam poculum alterius ex naue eiecisset ˣ.

LVI. IDEM [libro octauo Epistolarum]

INsula est enata ʸ in flumine contra frontem agri mei, ita vt nihil excederet longitudo regionem prædii mei.

postea

z adquirere.
A donauerit.
B requirere.
C Coniunge cum l. 1. de aq. dum.
D veluti per
E sed qui
F acquirio
G & emendo,
H sed & dand
I tam
K extraneo. Vt ab homine libero leuē culpam non exigamus. si bona fide nobis seruit: sin minus, exigi possit. A.s.ll
L causa
M etiam
N fructuarii
O hodie
P quæro, num
Q videtur
R posui.
S peruenerit.
T factum
V oporteret.
X deiecisset. al. proiecisset.
Y nata

postea aucta est paulatim, & processit contra frontes[a] & superioris vicini & inferioris. quæro, quod adcreuit, vtrú meum sit, quoniam meo adiunctum est: an eius iuris sit, cuius esset, si initio † ea nata eius longitudinis fuisset. Proculus respondit, flumen istud, in quo insulam contra[b] frontem agri tui † eam natam esse scripsisti, ita vt non excederet longitudinem agri tui: si alluuionis ius habet, & insula initio propior fundo tuo fuit, quàm eius qui trans flumen habebat: tota tua facta est.[c] & quod postea ei insulæ alluuione accessit, id tuum est, etiam si ita accessit, vt procederet insula contra frontes vicinorum superioris atque inferioris: vel etiam vt propior esset fundo eius qui trans flumen habet. Item quæro, si cum propior ripæ meæ enata est insula, & postea totum flumen fluere inter me & insulam cœpit[d] relicto suo alueo, quo maior amnis fluerat[e]: numquid dubites, quin etiam insula mea maneat. & nihilominus eius soli, quod flumen reliquit, pars fiat mea. rogo, quid sentias scribas mihi. Proculus respondit, si, cum propior fundo tuo initio fuisset insula, flumen relicto alueo maiore, qui inter eam insulam fuerat & eum fundum vicini qui trans flumen erat, fluere cœpit inter eam insulam & fundum tuum: nihilominus insula tua manet. sed alueus, qui fuit inter eam insulam & fundum vicini, medius diuidi debet: ita vt pars propior insulæ tuæ, tua: pars autem propior agro vicini, eius esse intellegatur. intellego[f] vt & cum ex altera parte insulæ alueus fluminis exaruerit, desisse insulam esse: sed quo facilius res intellegeretur,[g] agrum qui insula fuerat, insulam appellant.

LVII. PAVLVS libro sexto ad Plautium.

PEr seruum donatum à marito, nec[h] ex re quidem eius cui donatus est, adquiri quicquam posse Iulianus scribit: hoc enim in eorum persona concessum est, qui bona fide seruiunt.

LVIII. IAVOLENVS libro vndecimo ex Cassio.

QVæcumque res ex mare extracta est, non ante eius incipit esse qui extraxit, quàm dominus eam pro derelicto habere cœpit.

LVIIII. CALLISTRATVS libro secundo Quæstionum.

REs ex mandatu meo empta non prius mea fiet, quam si[i] mihi tradiderit qui emit.

LX. SCAEVOLA libro primo Responsorum.

TItius[k] horreum frumentarium nouum ex tabulis ligneis factum mobile in Seii prædio posuit. quæritur vter horrei dominus sit. respondit, secundum[l] quæ proponerentur, non esse factum Seii.

LXI. HERMOGENIANVS libro sexto iuris epitomarum.

HEreditas in multis partibus iuris pro domino habetur. adeóque[m] hereditati quoque vt domino per seruum hereditarium adquiritur. in his sanè in quibus factum personæ operæve substantia desideratur, nihil hereditati quæri per seruum potest. ac propterea quamuis seruus hereditarius heres institui possit, tamen quia adire iubentis domini persona desideratur, heres exspectandus est. Vsusfructus, qui sine persona constitui non potest, hereditati per seruum non adquiritur.

LXII. PAVLVS libro secundo Manualium.

QVædam[n] quæ non possunt sola alienari,[o] per vniuersitatem transeunt, vt fundus dotalis, ad heredem: &[p] res cuius aliquis commercium non habet. nam etsi legari ei non possit, tamen heres[q] institutus dominus eius efficitur.

LXIII. TRYPHONINVS libro septimo Disputationum.

SI is qui in aliena potestate est, thensaurum inuenerit: in persona eius cui adquirit, hoc erit dicendum: vt si in alieno agro inuenerit, partem ei adquirat. si verò in parentis dominive loco inuenerit, illius totus sit. si autem in alieno, pars. Si communis seruus in alieno inuenerit, vtrum pro dominis partibus, an semper æquis adquiret? & simile est, atque in hereditate, vel legato, vel quod ab aliis donatum seruo traditur. quia & thensaurus donum fortunæ creditur. scilicet vt pars quæ inuentori cedit, ad socios pro qua parte serui quisque dominus est pertineat. Si cómunis seruus in domini vnius fundo proprio inuenit, de parte, quæ soli domino semper cedit, non est dubium quin solius domini prædii sit. verùm an aliquid ex parte ferat alter socius, videndum est. & numquid simile sit, atque cum stipulatur seruus iussu vnius domini, aut per traditionem aliquid accipit vel nominatim alteri. quod magis dici poterit. Quòd si seruus, in quo[r] vsusfructus alienus est, inuenerit in eius locum, qui seruum proprium habet: an totum illius sit? & si in alieno, an partem eidem adquirat, an verò fructuario? inspectio in illo est, num ex operis serui adquiratur. finge terram fodientem inuenisse: vt hoc dicatur fructuarii esse. quod verò subitò in abdito loco positum, nihil agens, sed aliter ambulans inuenit: proprietatis domini sit. ego nec illius ad fructuarium pertinere partem arbitror. nemo enim seruorum opera thensaurum quærit. nec ea propter tunc terram fodiebat, sed alii rei operam insumebat, & fortuna aliud dedit. itaque si in ipsius fructuarii agro inuenerit, puto partem solam vt agri dominum habiturum. alteram ad eum cuius in seruo proprietas est pertinere. Quòd si creditor inuenerit, in alieno videbitur inuenisse. partem itaque sibi, partem debitori præstabit. nec recepta pecunia restituet quod iure[s] inuentoris, non creditoris[t] ex thensauro apud eum † permansit. Quæ cum ita sint, & cum ex principis auctoritate creditor vt proprium agrum tenere cœpit iure dominii: intra constitutum luendi tempus pignoris causa vertitur. post transactum autem tempus thensaurum in eo inuentum ante solutam pecuniam totum tenebit. oblato verò intra constitutum tempus debito, quoniam vniuersa præstantur, atque in simplici petitore[v] reuocantur: restitui debebit, sed pro parte sola. quia dimidium inuentori semper placet relinqui.

LXIIII. QVINTVS MVCIVS SCAEVOLA libro singulari ΟΡΩΝ.

QVæ quisque aliena in censum deducit, nihilo magis eius sunt.

LXV. LABEO libro sexto Pithanon à Paulo epitomatorum.

SI[x] epistulam tibi misero, non erit ea tua antequam tibi reddita fuerit. Paulus: immo contra. nam si miseris ad me tabellarium tuum, & ego rescribendi causa litteras tibi misero: simul atq; tabellario tuo tradidero, tuæ fient. idem accidet in his litteris quas tuæ dumtaxat rei gratia misero. veluti si petieris à me, vti te alicui commendarem, & eas commendaticias tibi misero litteras. Si qua insula in flumine propria tua est, nihil in ea publici est. Paulus: immo in eo genere insularum, ripæ[y] fluminis, & litora mari proxima publica sunt, non secus atque in continenti agro idem iuris est. Si qua insula in flumine publico proxima tuo fundo nata est, ea tua est. Paulus: videamus ne hoc falsum sit de ea insula, quæ non ipsi alueo fluminis cohæret, sed virgultis, aut alia qualibet leui materia ita sustinetur in flumine, vt solum eius nõ tangat, atque ipsa mouetur. hæc enim propemodum publica, atque ipsius fluminis est insula. Paulus: si insula in flumine nata tua fuerit, deinde inter eam insulam & contrariam ripam alia insula nata fuerit: mensura eo nomine erit instruenda à tua insula, non ab agro tuo, propter quem ea insula tua facta fuerit. nam quid interest qualis ager sit, cuius propter propinquitatem posterior insula cuius sit quæratur? Labeo libro eodem. Si id quod in publico innatum aut ædificatum est, publicum est:[z] insula quoque quæ in flumine publico nata est, publica esse debet.

LXVI. VENVLEIVS libro sexto Interdictorum.

CVm prægnas mulier legata, aut vsucapta, aliòve quomodo alienata pariet[A]: eius fient[B] partus, cuius est ea, † Qui[C] emeretur: non cuius tunc fuisset, cum conciperet.

DE ADQVIRENDA VEL AMITTENDA[D] POSSESSIONE[E]

TIT. II.

Quid sit possidere.

PAVLVS libro quinquagensimo quarto ad Edictum.

POssessio[F] appellata est, vt & Labeo ait, à sedibus, quasi positio: quia naturaliter tenetur ab eo qui ei insistit. quam Græci ΚΑΤΟΧΗΝ dicunt. dominiúmque rerum ex naturali possessione cœpisse Nerua filius ait. eiúsque rei vestigium remanere † de his quæ terra, mari, cæloque capiuntur. nam hæc protinus eorum fiunt, qui primi possessioné eorum adprehenderint. Item bello capta, & insula in mari enata[G], & gemmæ, lapilli, margaritæ in litoribus inuentæ eius fiunt, qui primus eorum possessionem nanctus est[H].

Quomodo, & per quas personas acquiritur possessio.

Apiscimur autem possessionem per nosmetipsos. Furiosus & pupillus sine tutoris auctoritate non potest[I] incipere possidere: quia affectionem tenendi non habent, licet maxime corpore suo rem cótingant. sicuti si quis dormienti aliquid in manu ponat. sed pupillus tutore auctore incipiet possidere. Ofilius quidem & Nerua filius etiá sine tutoris auctoritate possidere incipere posse pupillú aiunt: eam enim rem facti, non iuris esse. quæ sententia recipi potest, si eius ætatis sint[K], vt intellectum capiant[L]. Si vir vxori cedat possessione[M] donationis causa, ple-

Marginal notes:

a contra frontem agri, & superioris
† enata
b circa
† enatam
c sed &
d cœperit
e fluxerat. al. fluebat
f intelligo enim cùm
g etiam agrú
h nec ex
i si ille
k Si Titius
l ex quæ
m ideòque
n sunt quæ
o tamen per
p vel res
q hæres eius
r cuius
s Alexã. Seuerus Imper. thesauros reportos his, qui repererant, donauit. Aelius Lampri. in eodem.
t creditoris nomine
† remansit.
v pignore
x Coniunge cũ l. pen. de acquis.
y quod ripæ in flumine
z in insula
A pariet
B fiet
† quæ
C cum emeretur.
D omittenda
E Definitionem possessionis, & pleraq. alia huc pertinentia pete ex Duaren. l. disput c. 13.
F Ab lib. 1. Disputat. c. 2. & li. 5. Pratermiss. Hotom. c. 20. obseruat.
† in
G nata.
H Priuata enim (vt lib. 1. Offic. M. Cic. ait) natura nulla sunt sed aut veteri occupatione, vt qui quondam in vacua venerunt, aut victoria, vt qui bello potiti sunt.
I possunt
K sit,
L capiat.
M possessioné

rique putant possidere eam: quoniam res facti infirmari iure ciuili non potest. & quid attinet dicere, non possidere mulierem, cum maritus vbi noluit possidere, protinus amiserit possessionem? 3 Item adquirimus possessionem per seruum, aut filium qui in potestate est: & quidem earum rerum quas peculiariter tenent, etiam ignorantes, sicut Sabino & Cassio & Iuliano placuit: quia nostra voluntate intelleguntur possidere, qui[a] eis peculium habere permiserimus. Igitur ex causa peculiari & infans & furiosus adquirunt possessionem, & vsucapiunt: & heres, si 4 hereditarius seruus emat. Sed & per eum, quem bona fide possidemus, quamuis alienus sit, vel liber, possessionem adquiremus. quòd si mala fide eum possideamus, nõ puto adquiri nobis possessionem per eum. sed nec vero domino aut sibi adquiret, qui ab alio possidetur. 5 Per communem, sicut per proprium, adquirimus etiam singuli in solidum, si hoc agat seruus, vt vni adquirat: sicut 6 in dominio adquirendo. Per eum, in quo vsumfructum habemus, possidere possumus: sicut ex operis suis adquirere nobis solet. nec ad rem pertinet, quòd ipsum nõ possidemus[b]. nam nec filium. 7 Ceterum & ille, per quem volumus possidere, talis esse debet, vt habeat intellectum possidendi. & ideo si furiosum seruum miseris, vt possideas: nequaquam videris adprehendisse possessionem. quòd si impuberem miseris ad possidendum, incipies possidere: sicut[c] pupillus maxime tutore auctore adquirit possessionem. nam per ancillam quin possit nancisci possessionem, non dubitatur. Pupillus per seruum siue puberem siue impuberem adquirit possessionem, si tutore au-8 ctore iusserit eum ire in possessionem. Per seruum, qui in fuga sit, nihil posse nos possidere Nerua filius ait. licet respondeatur, quamdiu ab alio non possideatur, à nobis eum possideri. ideóque interim etiam vsucapi. Sed vtilitatis causa receptũ est, vt impleatur vsucapio, quamdiu nemo nactus sit eius possessionem. Possessionem autem per eum adquiri, sicut per eos quos in prouincia ha-9 bemus, Cassii & Iuliani sententia est. Per seruum corporaliter pignori datum non adquirere[d] nos possessionem Iulianus ait. ad vnam enim tantùm causam videri eum à debitore possideri: ad vsucapionem. nec[e] creditori: quia nec stipulatione, nec vllo alio modo per eum ad-10 quirat, quamuis eum possideat. Veteres putauerunt, non posse nos per seruum hereditarium adquirere quod sit eiusdem hereditatis. itaque agitatur, num hæc regula longius producenda sit: vt si plures serui legati sint, per vnum an possint ceteri possideri. idem tractatus est, si pariter empti vel donati sunt. sed verius est, ex his causis posse me per vnum reliquorum adquirere possessionem.

11 Si ex parte heredi instituto seruus legatus sit, propter partem quam ex causa legati habet, adquiret fundi hereditarii possessionem. Idem dicendum est, si seruum communem iussero adire hereditatem: quia propter partem meam adquiro. Hæc quæ de seruis diximus, ita se habent, si & ipsi velint nobis adquirere possessionem. nam si iubeas seruum tuum possidere, & is eo animo intret in possessionem, vt nolit tibi, sed potius Titio adquirere: non 12 est tibi adquisita possessio. Per procuratorem, tutorem, curatorémve possessio nobis adquiritur. Cum autem suo nomine nacti fuerint possessionem, non cum ea mente, vt operam dumtaxat suam accommodarent nobis: non possunt adquirere. alioquin si dicamus per eos non adquiri nobis possessionem, qui nostro nomine accipiunt: futurum vt neque is possideat cui res tradita sit, quia non habeat animum possidentis[f]: neque is qui tra-13 diderit, quoniam cesserit possessionem. Si iusserim venditorem procuratori rem tradere, cum ea in præsentia sit: videri * mihi * traditam Priscus ait. Idémque esse, si nummos debitorem iusserim alii dare. non est[g] enim corpore & actu necesse adprehendere possessionem: sed etiã oculis & affectu. & argumento esse eas res, quæ propter magnitudinem ponderis moueri non possunt: vt columnas. nam pro traditis eas haberi, si in re præsenti consenserint, & vina tradita videri, cum claues cellæ 14 vinariæ emptori traditæ fuerint. Municipes per se nihil possidere possunt: quia vni[h] consentire non possunt. Forum autem, & basilicam, hisque similia non possident: sed promiscue his vtuntur. Sed Nerua filius ait, per seruum, quæ peculiariter adquisierint[i], & possidere & vsucapere posse. sed[k] quidam contra putant: quoniam ipsos seruos non possideant.

II. VLPIANVS libro septuagensimo ad Edictum.

Sed[l] hoc iure vtimur, vt & possidere & vsucapere municipes possint. idque eis & per seruum & per liberam personam adquiratur.

a quòd eis al. quia eis
b possideamus.
c siquidem & pupillus
d non adquiri nobis
e sed nec creditorem:
f possidendi:
g esse
h vniuersi
i adquisierit.
k licet
l Sumpta est ex tractatu de vsucapione.

De rebus quæ possideri possunt.

III. PAVLVS libro quinquagensimo quarto ad Edictum.

Possideri autem possunt quæ sunt corporalia. & apiscimur possessionem corpore & animo: neque per se animo, aut per se corpore. Quod autem diximus, & corpore & animo adquirere nos debere possessionem, non vtique ita accipiendum est, vt qui fundum possidere velit, omnes glebas circumambulet. sed sufficit quamlibet partem eius fundi introire, dum[m] mente & cogitatione hac sit, vti totum fundum vsque ad terminum ve-lit possidere. [n] Incertam partem rei possidere nemo potest, veluti si hac mente sis, vt quidquid Titius possidet, tu quoque velis possidere.

Thesauri possessio quomodo acquiratur.

1 Neratius & Proculus & solo animo nõ posse nos adquirere possessionem[o], si non antecedat naturalis possessio. ideóque si thensaurum in fundo meo positum sciam, continuo me possidere, simul atque possidendi affectum habuero. quia quod deest naturali possessioni, id animus implet. Ceterum quod Brutus & Manilius putant, eum qui fundum longa possessione cepit, etiam thensaurum cepisse, quamuis nesciat in fundo esse: [p] non est verum. is enim qui nescit, non possidet thensaurum, quamuis fundum possideat. sed & si sciat, non capiet longa possessione: quia scit alienum esse. Quidam putant Sabini sententiam veriorem esse. nec alias eum qui scit, possidere, nisi si loco motus sit: quia non sit sub custodia nostra. 3 quibus consentio. Ex plurimis causis possidere eandem rem possumus[q], vt quidam putant. & eum qui vsuceperit, & pro emptore & pro suo possidere. sic enim & si ei qui pro emptore possidebat, heres sim: eandem rem & pro emptore & pro herede possideo. nec com, sicut dominium non potest nisi ex vna causa contingere, ita & 4 possidere ex vna dumtaxat causa possumus. Ex contrario plures eandem rem in solidum possidere non possunt. contra naturam quippe[r] est, vt cum ego aliquid teneam, tu quoque id tenere videaris. Sabinus tamen scribit, eum qui precario dederit, & ipsum possidere, & eum qui precario acceperit. Idem Trebatius probabat, existimans posse alium iustè, alium iniustè possidere. * duos * iniuste, vel duos iustè nõ posse. * quèm * Labeo reprehendit. quoniam in summa possessionis non multum interest, iustè quis, an iniustè possideat. quod est verius. non magis enim eadem possessio apud duos esse potest, quàm vt tu stare videaris in eo loco, in quo ego sto, vel in quo ego sedeo, tu sedere videaris.

Quomodo amittatur possessio.

5 In amittenda quoque possessione affectio eius qui possidet, intuenda est. itaque si in fundo sis, & tamen nolis eum possidere: protinus amittes possessionem. Igitur amitti & animo solo potest, quamuis adquiri non potest. sed & si animo solo possideas, licet alius in fundo sit: adhuc tamen possides. Si quis nunciet domum à latronibus occupatam, & dominus timore conterritus noluerit accedere: amisisse eum possessionem placet. Quòd si seruus vel colonus, per quos corpore possidebam, decesserint, discesserintve, [s] animo retinebo possessionem. Et[t] si alii tradiderim, amitto possessionem. nam constat possidere nos, donec aut nostra voluntate discesserimus[v], aut vt deiecti fuerimus[x]. 6 Si seruus, quẽ possidebã, pro libero se gerat, vt fecit Spartacus, & iudicium liberale pati paratus sit: non videbitur à domino possideri, cui se aduersarium præparat. sed hoc ita verum est, si diu in libertate moratur. alioquin si ex possessione seruitutis in libertatem reclamauerit, & liberale iudicium implorauerit: nihilo minus in possessione mea est, & animo 7 eum possideo donec liber fuerit pronuntiatus. Saltus hibernos æstiuósque animo possidemus, quamuis certis temporibus eos relinquamus. ceterum animo nostro, corpore[y] etiam alieno possidemus, sicut diximus per colonum & seruum. nec mouere nos debet, quòd quasdam[z] etiam ignorantes possidemus, id est quas[A] serui peculiariter parauerunt. nam videmur eas[B] eorundem & animo & corpore possidere. Nerua filius res mobiles, excepto homine, quatenus sub custodia nostra sint, hactenus possideri: id est quatenus si[C] velimus, [D] naturalem possessionem nancisci possimus. Nam pecus simul atque aberrauerit[E], aut vas ita exciderit, vt non inueniatur: protinus desinere à nobis possideri, licet à nullo possideatur.

m ea mente
n Atenim incertam
o possessionem aiunt.
p quod non
q posse non, quidam putãt.
r quippe
s vel animo
t Sed si alii tradiderit. Vniuersam hanc lectionem secutus Accur. existimat hũc locũ pugnare cum l. vlt. C. eod. sed nulla prorsus pugna est si Florent. sequaris.
v discesserimus,
x fuerimus.
y tum etiam corpore
z quasdam res etiam al. quasdam etiam
A quas
B ea
C Rectior est Florent. in toto hoc §.
D eorum naturalem
E oberrauerit,

deatur. dissimiliter atque si sub custodia mea sit, nec inueniatur. quia [a] præsentia eius sit, & tantùm cessat interim diligens inquisitio. Item feras bestias quas viuarijs inclusérimus, & pisces quos in piscinas [b] cóiecerimus, à nobis possideri. sed eos pisces qui in stagno sint [c], aut feras quæ in siluis circumseptis vagantur [d], à nobis non possideri: quoniam relictæ sint in libertate naturali. alioquin etiam si quis siluam emerit, videri eum omnes feras possidere. quod falsum est. Aues autem possidemus, quas inclusas habemus aut si quæ mansuetæ [e] factæ custodiæ nostræ subiectæ sunt. Quidam rectè putant, columbas quoque quæ ab ædificiis nostris euolant, item apes quæ ex alueis nostris euolant, & secundum consuetudinem redeunt, à nobis possideri. Labeo & Nerua filius responderunt, desinere me possidere eum locum, quem flumen aut mare occupauerit. Si rem apud te depositam furti faciendi causa contrectaueris, desino possidere. sed si eam loco non moueris, & [f] inficiandi animum habeas: plerique veterũ, & Sabinus & Cassius rectè responderunt possessorem me manere: quia furtum sine contrectatione fieri non potest [g], nec animo furtum admittatur. Illud quoque à veteribus præceptum [h] est, neminem sibi ipsum causam possessionis mutare posse. Sed si is qui apud me deposuit, vel commodauit, eam rem vendiderit mihi, vel donauerit: non videbor [i] causam possessionis mihi mutare, qui ne possidebam quidem.

a quia in præsentia. Similiũ est quod in vetusto codice reperi impræsentia. ... (margin note partly illegible)
b piscina collegerimus.
c sunt.
d euagantur.
e mansuefactæ
f & si
g possit.
h receptum
i videor

Diuisio possessionis.

14 Genera possessionum tot sunt, quot & causæ adquirendi eius quod nostrum non sit. velut pro emptore, pro donato, pro legato, pro dote, pro herede, pro noxæ dedito, pro suo. sicut in his quæ terra [k], marique, vel ex hostibus capimus, vel quæ ipsi, vt in rerum natura essent, fecimus. Et in summa magis vnum genus est possidendi, species infinitæ. vel etiam potest diuidi possessionis genus in duas species: vt possideatur [l] aut bona fide, aut non bona fide. 15 Quod autem Quintus Mucius inter genera possessionum posuit, si quando iussu magistratus rei seruandæ causa, vel quia damni infecti non caueatur, mittit possidemus: ineptissimum est. nam qui creditorem rei seruandæ causa, vel quia damni infecti non caueatur, mittit in possessionem [m], vel ventris nomine: non possessionem, sed custodiam rerum & obseruationem concedit. & ideo cum damni infecti non cauente vicino in possessionem missi sumus, si id longo tempore fiat: etiam possidere nobis, & per longam possessionem capere prætor causa cognita permittit.

k terra, cœlo, marique, vel
l possideantur
m In hunc locum vide Cic. in orat. pro Quint.

IIII. VLPIANVS [libro sexagensimo septimo ad Edictum]

QVidquid filius peculiari nomine adprehenderit, id statim pater eius possidet, quamuis ignoret in sua potestate filium. amplius etiam si filius ab alio tamquam seruus possideatur, idem erit probandum.

V. PAVLVS [libro sexagensimo tertio ad Edictum]

SI [n] ex stipulatione tibi Stichum debeam, & nõ tradam eum, tu autem nanctus fueris possessionem: prædo es. æque si vendidero, nec tradidero rem, si non voluntate mea nanctus sis possessionem: non pro emptore possides, sed prædo es.

n Sumpta est ex tractatu de interdictis.

Interpretatio edicti Pretorij.

VI. VLPIANVS [libro septuagensimo ad Edictum]

CLam [o] possidere eum dicimus, qui furtiuè ingressus est possessionem, ignorante eo quem sibi controuersiam facturum suspicabatur, & ne faceret, timebat. Is autem qui eum possideret non clam, se celauit [p]: in ea causa est, vt non videatur clam possidere. non enim ratio obtinendæ possessionis, sed origo nanciscendæ exquirenda est. nec quemquam clam possidere incipere, qui sciente aut volente eo ad quem ea res pertinet, aut aliqua ratione bonæ fidei possessionem nanciscitur. Itaque, inquit Pomponius, clam nanciscitur possessionem qui futuram controuersiam metuens, ignorante eo quem metuit, furtiuè in possessionem ingreditur. Qui ad nundinas profectus neminem reliquerit, & [q] dum ille à nundinis redit [r], aliquis occupauerit [s] possessionem, videri eum clam possidere Labeo scribit. retinet ergo possessionem is qui ad nundinas abiit. verùm si reuertentem dominum non admiserit, vi magis intellegi possidere, non clam.

o Sumpta est ex tractatu de interdictis.
p celauerit
q si dum
r rediret.
s occupauit

VII. PAVLVS [Quinquagensimo quarto ad Edictum]

ET [t] si [v] nolit in fundum reuerti, quòd vim maiorem vereatur: amisisse possessionem videbitur. & ita Neratius quoque scribit.

t Sed si
v Supra est ex tractatu de interdictis.

VIII. IDEM [libro sexagensimo quinto ad Edictum]

QVemadmodum [x] nulla possessio adquiri nisi animo & corpore potest: ita nulla amittitur, nisi in qua vtrumque in contrarium actum est.

IX. GAIVS [libro vicensimo quinto ad Edictum prouinciale]

GEneraliter [y] quisquis omnino nostro nomine [z] sit in possessionem, veluti procurator, hospes, amicus, nos [A] possidere videmur.

x Harmenop. ad tit. 4 lib. 2. Certè inscriptio huius l. eadem est cum inscriptione l. fere. ĩ de reg. iur. Itaque cum ea conferenda est.
y Ex tractatu de interdictis.
z nobis volentibus sit in possessione. Sequor Flor. quamuis ceteri omnes codices confirmant.
A non

Variæ quæstiones de conductore, qui dicitur non possidere, & alijs similibus.

X. VLPIANVS [libro sexagensimo nono ad Edictum]

SI [B] quis ante conduxit, postea precario rogauit: videbitur discessisse à conductione. quòd si ante rogauit, postea conduxit: conduxisse videbitur. potius enim hoc procedere videtur, quòd nouissimè factum est. & hoc Pomponius ait. Idem Pomponius bellissime temptat dicere, numquid qui conduxerit quidem prædium, precario autem rogauit, non vt possideret, sed vt in possessione esset? est autem longe diuersum. aliud est enim possidere, longe aliud in possessionem esse. denique rei seruandæ causa, legatorum, damni infecti, non possident, sed sunt in possessione custodiæ causa. quod si factum est, vtrumque procedit. Si quis & conduxerit & rogauerit precario, vti possideret: si quidem nummo vno conduxit, nulla dubitatio est, quin ei precarium solum teneat: quia conductio nulla est, quæ est in vno nummo. sin [C] vero pretio, tunc distinguendum, quid prius factum est.

B Coniunge cũ l. si quis conduxerit &c. ex tractatu de interdictis.
C si verò

XI. PAVLVS [libro sexagensimo quinto ad Edictum]

IVstè [D] possidet, qui auctore prætore possidet.

D Ex tit. vti possidetis.

XII. VLPIANVS libro septuagensimo ad Edictum

NAturaliter [E] videtur possidere is qui vsumfructum habet. Nihil commune habet proprietas cum possessione. & ideo non denegatur ei interdictum vti possidetis, qui cœpit rem vindicare. non enim videtur possessioni renuntiasse qui rem vindicauit.

E Sumpta est ex tit. vti possidetis.

Quomodo amittatur possessio rei mobilis.

XIII. IDEM [septuagensimo secundo ad Edictum]

POmponius refert, cum lapides in Tiberim demersi essent naufragio, & post tempus extracti: an dominium in integro fuit [F] per id tempus quo erant mersi. ego dominium me retinere puto, possessionem non puto. nec est [G] simile fugitiuo. namque fugitiuus idcirco à nobis possideri videtur, ne ipse nos priuet possessione. at in lapidibus diuersum est.

F fuerit
G esse

Disputatio copiosa de accessione possessionis.

1 Cum quis vtitur adminiculo ex persona auctoris, vti debet cum sua causa, suisque vitiis. denique [H] addimus in accessione de vi & clam [I], & precario venditoris. Præterea quæritur, si quis hominem venditori redhibuerit: an accessione vti possit ex persona eius. & sunt qui putent, non posse: quia venditionis est resolutio redhibitio. alij emptorem venditoris accessione vsurum, & venditorem emptoris. quod magis probandum puto. 2 Si liber homo vel alienus seruus, cum bona fide seruirent [K], comparauerint [L], & alij adquisierint [M] possessionem: neque liberum, neque serui dominum debere vti accessione [N]. 3 Quæsitum est, si heres prius [O] non possederat [P], an testatoris possessio ei accedat. & quidem in emptoribus possessio interrumpitur. sed non idem in heredibus plerique probant: quoniam plenius est ius successionis, quàm emptionis. sed superflua est, quod in emptorem, & in heredem id quoque probari. Non autem ea tantùm possessio testatoris heredi procedit, quæ morti fuit iniuncta: verùm ea quoque, quæ vnquam [Q] testatoris fuerit. 4 In dote quoque si data res fuerit, vel ea dote recepta: accessio dabitur vel marito vel vxori. 5 Si is qui precario concessit, accessione velit vti ex persona eius cui concessit: an possit quæritur. ego puto eum qui precario concessit, quamdiu manet precarium, accessione vti non posse. si tamen receperit possessionem rupto precario, dicendum esse, accedere possessionem eius temporis [R], quo precario possidebatur. 6 Ex facto quæritur, si quis manumissus ea causa peculiari habeat rem non concesso sibi peculio, deinde dominus velit retracta [S] possessione accessione vti: an possit. & placuit non esse dandam hanc accessionem, quæ clam habita est prædone possidente. 7 Si iussu iudicis res mihi restituta sit, accessionem esse mihi dandam placuit. 8 Sed & legatario dandã accessionem eius temporis, quo fuit apud testatorem, sciendum est. An heredis possessio ei accedat, videamus. & puto, siue pure siue sub condicione fuerit relictum, dicendum esse id temporis, quo heres possedit ante existentem condicio-

H idémque
I clandestinè
K seruiret,
L comparauerit.
M acquisierit
N exceptione. Restitui est Flor. vt & sequentia docent.
O primus. Agnouit hanc varietatem rectè interpres.
P possideret.
Q nunquam
R temporis emptori. Rectè abest à Flo. emptori, vt ab aliis plerisque.
S retractata

nem vel restitutionem rei, legatario proficere. testatoris autem semper proderit legatario, si legatum verè fuit, vel fideicommissum. Sed & is cui res donata est, accessione vtetur ex persona eius qui donauit. Accessiones in eorum persona[a] locum habent, qui habent propriam possessionem. cæterum accessio nemini proficit, nisi ei qui ipse possedit[b]. Præterea ne vitiosæ quidem possessioni vlla potest accedere. sed ne vitiosa ei quæ vitiosa non est.

a personis
b possidet.

XIIII. PAVLVS libro sexagesimo octauo ad Edictum.

SI seruus vel filiusfamilias vendiderit, datur accessio eius quod penes me fuit. scilicet si volente me, aut de peculio, cuius liberam peculii administrationem habuerunt, vendiderunt[c]. Tutore quoque vel curatore vendente dabitur accessio eius temporis, quo pupillus vel furiosus possedit.

c vendiderint.

Quomodo amittatur possessio rei mobilis.

XV. GAIVS libro vicesimo sexto ad Edictum prouinciale.

REm[d] quæ nobis subrepta est, perinde intellegimus desinere possidere, atque eam quæ vi[e] nobis erepta est. Sed si is qui in potestate nostra est, subripuerit: quamdiu apud ipsum sit res, tamdiu non amittimus possessionem. quia per huiusmodi personas adquiritur nobis possessio. & hæc ratio est, quare videamur fugitiuum possidere: quòd is quemadmodum aliarum rerum possessionem interuertere non potest, ita ne suam quidem potest.

d Sumpta est ex tractatu de interdictis.
e à nobis

XVI. VLPIANVS libro septuagesimo tertio ad Edictum.

QVod[f] vxor viro, aut vir vxori donauit[g], pro possessore possidetur.

f Sumpta est ex tractatu de interdictis.
g donauerit,

XVII. IDEM libro septuagesimo sexto ad Edictum.

SI quis vi de possessione deiectus sit, perinde haberi debet, ac si possideret: cum interdicto de vi recuperandæ possessionis facultatem habeat. Differentia inter dominium & possessionem hæc est, quòd dominium nihilo minus eius manet, qui dominus esse non vult. possessio autem recedit, vt quisque constituit nolle possidere. si quis igitur ea mente possessionem tradidit, vt postea ei restituatur: desinit possidere.

Ratio transferendæ possessionis sine traditione.

XVIII. CELSVS libro vicesimo tertio Digestorum.

QVod meo nomine possideo, possum alieno nomine possidere. nec enim muto mihi causam possessionis, sed desino possidere, & alium possessorem ministerio meo facio. nec idem est possidere, & alieno[h] nomine possidere. nam[i] possidet, cuius nomine possidetur. Procurator alienæ possessioni[k] præstat ministerium.

h & alio. Rectior est Flo. ambiguum enim est, alio nomine possidere: ac interdum significat alia de causa, aut alio titulo possidere.
i nam is
k possessionis

Quomodo amittatur possessio.

1 Si furioso, quem suæ mentis esse existimas[l], eo quòd forte in conspectu inumbratæ quietis fuit constitutus, rem tradideris: licet ille non erit adeptus possessionem, tu possidere desinis. sufficit quippe dimittere possessionem, etiam si non transferas. illud enim ridiculum est dicere, quòd non aliter vult quis dimittere, quàm si transferat. immo vult dimittere, quia existimat se transferre.

l existimasti,

Quomodo acquiratur.

2 Si venditorem, quod emerim, deponere in mea domo iusserim: possidere me certum est, quamquam id nemo dum attingerit. aut si vicinum mihi fundum mercato venditor in mea turre demonstret, vacuamque se possessionem tradere dicat: non minus possidere cœpi, quàm si pedem finibus intulissem. 3 Si dum in alia parte fundi sum, alius quis clam animo possessoris intrauerit: non desisse ilico possidere existimandus sum, facile expulsurus finibus, simul[m] sciero. rursus si cum magna vi ingressus est exercitus, eam tantummodo partem quam intrauerit optinet.

m simulatque

XVIIII. MARCELLVS libro septimodecimo Digestorum.

QVi bona fide alienum fundum emit, eundem à domino conduxit. quæro[n] vtrum desinat possidere, an non. respondi, in promptu est, vt possidere desierit.

n quæritur

1 Quod scriptum est apud veteres, neminem sibi causam possessionis posse mutare, credibile est de eo cogitatum, qui & corpore & animo possessioni incumbens, hoc solum statuit, vt alia ex causa id possideret. non si quis dimissa possessione prima, eiusdem rei denuo ex alia causa possessionem nancisci velit.

XX. IDEM libro nonodecimo Digestorum.

SI[o] quis rem, quam vtendam dederat, vendiderit, emptorique tradi iusserit, nec ille tradiderit: alias videbitur possessionem[p] dominum interuertisse, aliàs contra. nam nec tunc quidem semper dominus amittit possessionem, cum reposcenti ei commodatum nō redditur. quid enim si alia quæpiam fuit iusta & rationabilis causa non reddendi, non vtique vt[q] possessionem eius interuerteret?

o Quinque est l. ... de ... armata.
p possessioni domini
q non vtique eius rei possessionem interuertit. ita que lectio tolerabilis est.

XXI. IAVOLENVS libro septimo ex Cassio.

INterdum eius possessionem, cuius ipsi non habemus, alii tradere possumus. veluti cum is qui pro herede rem possidebat, antequam dominus fieret, precario ab herede eam rogauit[r]. Quod ex naufragio expulsum est, vsucapi non potest: quoniam non est in[s] derelicto, sed in deperdito. idem iuris esse existimo in his rebus quæ iactæ sunt: quoniam non potest videri id pro derelicto habitum, quod salutis causa interim dimissum est. 2 Qui alienam rem precario rogauit, si eandem à domino conduxit: possessio ad dominum reuertitur.

r rogauerit.
s pro

XXII. IDEM libro tertiodecimo ex Cassio.

NOn videtur possessionem adeptus is qui ita nactus est, vt eam retinere non possit.

Possessio hereditaria.

XXIII. IDEM libro primo Epistularum.

CVm heredes instituti sumus, adita hereditate omnia quidem iura ad nos transeunt. possessio tamen[t] nisi naturaliter comprehensa ad nos non pertinet. In his qui in hostium potestatem peruenerunt, in retinendo iura rerum suarum singulare ius est. corporaliter tamen possessionem amittunt. neque enim possunt videri aliquid possidere, cum ipsi ab alio possideantur. sequitur ergo vt reuersis his noua possessione opus sit, etiam si nemo medio tempore res eorum possiderit. 2 Item quæro, si vinxero liberum hominem, ita vt eum possideam: an omnia quæ is possidebat, ego possideam per illum. respōdit, si vinxeris hominem liberum: eum te possidere non puto. quod cum ita se habeat, multo minus per illum res eius à te possidebuntur. neque enim rerum natura recipit, vt per eum aliquid possidere possimus[v], quem ciuiliter in mea potestate non habeo.

t autem
v possim.

Iusta tantùm possessio acquiritur per seruum domino.

XXIIII. IDEM libro quartodecimo Epistularum.

QVod seruus tuus ignorante te vi possidet, id tu nō possides: quoniam is qui in tua potestate est, ignoranti tibi non corporalem possessionem, sed iustam potest adquirere: sicut id quod ex peculio ad eum peruenerit, possidet. nam tum[x] per seruum dominus quoque possidere dicitur. summa scilicet cum ratione: quia quod ex iusta causa corporaliter à seruo tenetur, id in peculio serui est. & peculium, quod seruus ciuiliter quidem possidere nō posset, sed naturaliter tenet, dominus creditur possidere. quod verò ex maleficiis adprehenditur, id ad domini possessionem ideo nō pertinet, quia nec peculii causam[y] adprehendit.

x nam tunc
y causa adprehenderit.

XXV. POMPONIVS libro vicensimo tertio ad Quintum Mucium.

SI id quod possidemus, ita perdiderimus, vt ignoremus vbi sit: desinimus possidere. 1 Et per colonos, & inquilinos, aut seruos nostros possidemus.[z] & si moriantur, aut furere incipiant, aut alii locent, intellegimur[A] nos retinere possessionem. nec inter colonum & seruum nostrum, per quem possessionem retinemus, quicquam interest. 2 Quod autem solo animo possidemus, quæritur vtrúmne vsque eo possidemus, donec alius corpore ingressus sit, vt potior sit illius corporalis possessio. an verò, quod quasi magis probatur, vsque eo possideamus, donec reuertentes nos[B] aliquis repellat. aut nos ita animo desinamus possidere, quòd suspicemur repelli nos posse ab eo qui ingressus sit in possessionem. & videtur vtilius esse.

z sed &
A intellegimus per eos
B nos. Deterior est Flo., contra quā libri manuscripti stant, & Aug. hoc peccatum in librarios confert lib. 1. emend. c. 2.

Quomodo acquiratur possessio.

XXVI. IDEM libro vicensimo sexto ad Quintum Mucium.

LOcus certus ex fundo & possideri, & per longam possessionem capi[C] potest.[D] & certa pars pro indiuiso, quæ introducitur vel ex emptione, vel ex donatione, vel qualibet alia ex causa. incerta autem pars nec tradi nec capi potest: veluti si ita tibi tradam, QVICQVID MEI IVRIS IN EO FVNDO EST. nam qui ignorat, nec tradere, nec accipere id quod incertum est, potest.

C vsucapi. Sic infrà. l. ... capere, pro vsucapere. & suprà. tit. de acquir. rerum dom. capta, pro vsucapta.
D sed &

XXVII. PROCVLVS libro quinto Epistularum.

SI is qui animo possessionem saltus retineret, furere cœpisset: non potest dum fureret, eius saltus possessionem amittere: quia furiosus non potest desinere animo possidere.

An conducens rem, amittat possessionem.

XXVIII. TERTVLLIANVS libro primo Quæstionum.

SI aliquam rem possideam, & eandem postea conducam: an amittam possessionem? multum refert, in his quid agatur. primùm enim refert vtrū sciā me possidere,

an igno

an ignorem. & vtrum quasi non meam rem conducam, an quasi meam. & sciens meam esse, vtrum quasi proprietatis respectu, an possessionis tantùm. nam & si rem meã tu possideas, & ego emam à te possessionem eius rei, vel stipuler: vtilis erit & emptio & stipulatio. & sequitur, vt & precarium, & conductio, (si) specialiter possessionis solius conducendæ, vel precario rogandæ animus interueniat.

XXVIII. VLPIANVS [libro trigesimo ad Sabinum]

POssessionem pupillum sine tutoris auctoritate amittere posse constat: non vt animo, sed vt corpore desinat possidere. quod est enim facti, potest amittere. alia causa est, si fortè animo possessionem velit amittere. hoc enim non potest.

XXX. PAVLVS [libro quintodecimo ad Sabinum]

QVi vniuersas ædes † possidet, singulas res quæ in ædificio sunt, non videtur possedisse. idem dici debet & de naue, & de armario.

† possedit.

Quibus modis possessio amittatur.

1 Possessionem amittimus multis modis. veluti si mortuum in eum locú intulimus, quem possidebamus. namque locum religiosum aut sacrum non possumus possidere, etsi contemnamus religionem, & pro priuato eum teneamus: sicut [a] hominem liberum. 2 Item cum prætor idcirco in possessionem rei iussit, quòd damni infecti non promitterbatur [b]: possessionem inuitum dominum amittere Labeo ait. 3 Item quod mari aut flumine occupatum sit, possidere nos desinimus. aut si is qui possidet, in alterius potestatem peruenit. 4 Item quod mobile est, multis modis desinimus possidere: si aut nolimus, aut seruum, puta, manumitteamus. item si quod possidebam, in aliam speciem translatum est. veluti vestimentum ex lana factum. 5 Quod per colonum possideo, heres meus, nisi ipse nactus possessionem, non poterit possidere. retinere enim animo possessionem possumus, apisci non possumus. sed quod pro emptore possideo, per colonum etiam vsucapiet etiam heres meus. 6 Si ego tibi commodauero, tu Titio, qui putet tuum esse: nihilo minus ego id possidebo [c]. Et idem erit, si colonus meus fundum locauerit: aut is apud quem deposueram, apud alium rursus deposuerit: & id [d] quamlibet per plurium personam [e] factum obseruandum ita erit.

a sicut nec
b promitteretur:
c possideo.
d per quamlibet
e personarum personas

XXXI. POMPONIVS [libro trigesimo secundo ad Sabinum]

SI colonus non deserendæ possessionis causa exisset de fundo, & eò redisset: eundem locatorem possidere placet.

XXXII. PAVLVS [libro quintodecimo ad Sabinum]

QVamuis pupillus sine tutoris auctoritate non obligetur, possessionem tamen per eum retinemus. 1 Si conductor rem vendidit [f], & eam ab emptore conduxit [g], & vtrique mercedes præstitit [h]: prior locator possessionem per conductorem rectissimè retinet. 2 Infans possidere rectè potest, si tutore auctore coepit. nam iudicium infantis suppletur auctoritate tutoris. vtilitatis enim causa hoc receptum est. nam alioquin nullus sensus fit [i] infantis accipiendi possessionem. pupillus tamen etiam sine tutoris auctoritate possessionem nancisci potest. item infans peculiari nomine per seruum possidere potest.

f vendiderit,
g códuxerit,
h præstiterit:
i est

XXXIII. POMPONIVS [libro trigesimo secundo ad Sabinum]

FVndi venditor etiam si mandauerit alicui, vt emptorem in vacuam possessionem induceret: priusquam id fieret, non rectè emptor per se in possessionem veniet. 1 Item si amicus venditoris mortuo eo, priusquam id sciret, aut non prohibentibus heredibus id fecerit: rectè possessio [k] tradita erit [l]. sed si id [m] fecerit, cum sciret dominum mortuum [n], aut cum sciret heredes id facere nolle: contra erit.

k possessio ei
l est.
m is
n mortuum esse.

An error impediat acquisitionem possessionis.

XXXIIII. VLPIANVS [libro septimo Disputationum]

SI me in vacuam possessionem fundi Corneliani miseris, ego putarem me in fundum Sempronianum missum, & in Cornelianum iero, non adquiram possessionem: nisi fortè in nomine tantùm errauerimus, in corpore consenserimus. quoniam autem in corpore consenserimus, an à te tamen recedet possessio, quia animo deponere & mutare nos possessionem posse & Celsus & Marcellus scribunt, dubitari potest. & si animo adquiri possessio potest, numquid etiam adquisita est? sed non puto errantem adquirere. ergo nec amittet possessionem, qui quodammodo sub condicione recessit de possessione. Sed [o] si non mihi, sed procuratori meo possessionem tradas: videndum est, si ego errem, procurator meus non erret: an mihi possessio adquiratur. & cum placeat ignoranti adquiri, poterit & erranti. sed si procurator meus erret, ego non errem: magis est vt adquiram possessionem. 1 Seruus quoque meus ignoranti mihi adquiret possessionem. nam & seruus alienus, † Vitellius scribit, siue à me siue à nemine possideatur, potest mihi adquirere possessionem, si nomine meo eam adipiscatur. quod & ipsum admittendum est.

o Coniunge cũ l.13 de donat. & l.13 de adquirend. rer. dom.

† vt Celsus

XXXV. IDEM [libro quinto de omnibus tribunalibus]

EXitus controuersiæ possessionis hic est tantùm, vt prius pronuntiet iudex, vter possideat. ita enim fiet, vt is qui victus est de possessione, petitoris partibus fungatur, & tunc de domino [p] quæratur.

p dominio

XXXVI. IVLIANVS [libro tertiodecimo Digestorum]

QVi pignoris causa fundum creditori tradit, intelligitur possidere. sed etsi eundem precario rogauerit, æque per diutinam possessionem capiet. nam cum possessio creditoris non impediat capionem [q], longe minus precarii rogatio impedimento esse {non} debet: cum plus iuris in possessione habeat qui precario rogauerit, quàm qui omnino non possidet.

q vsucapionẽ.

XXXVII. MARCIANVS [libro singulari ad Formulam hypothecariam]

REs [r] pignoris nomine data, & possessione tradita deinde à creditore conducta, conuenit, vt is qui hypothecam dedisset [s], pro colono in agro, [t] ædibus autem pro inquilino sit. [v] per eos creditor possidere videtur [x].

r Re pignoris
s dedit.
t in ædibus.
v & per
x videatur.

Translatio possessionis collata in aliquem casum, aut euentum.

XXXVIII. IVLIANVS [libro quadragesimo quarto Digestorum]

QVi absenti seruo scribit vt in libertate moretur, nõ eam mentem habet, vt statim velit seruí possessionem dimittere: sed magis destinationem [y] suam [y] in id tempus conferre, quo seruus certior factus fuerit. 1 Si quis possessionem fundi ita tradiderit, vt ita demum cedere ea [y] dicat, si ipsius fundus esset: non videtur possessio tradita, si fundus alienus sit. hoc amplius existimandum est possessiones sub condicione tradi posse, sicut res sub condicione traduntur: neque aliter accipientis fiunt, quàm condicio extiterit. 2 Si is qui Titio seruum vendiderat, heredi eius eum tradiderit: poterit heres rerum hereditariarum possessionem per eum adprehendere. quia non seruus iure hereditario, sed actio [z] ex empto ad eum peruenit. nam & si ex stipulatu, vel ex testamento seruus testatori debitus fuisset, & heres eum accepisset: non prohiberetur rerum hereditariarum possessionem per eundem [A] adquirere.

y eam
z actione
A eum

De re sequestrata.

XXXIX. IDEM [libro secundo ex Minicio]

INteresse [B] puto, quá mente apud sequestrum deponitur res. nam si omittendæ possessionis causa, & hoc apertè fuerit approbatum: ad vsucapionem possessio eius partibus non procederet. at si custodiæ causa deponatur, ad vsucapionem eam possessionem victori procedere constat.

B In hunc locũ Gell. lib. 20. noct. Attic. cap 10.

XL. AFRICANVS [libro septimo Quæstionum]

SI de eo fundo, quem cum possiderem, pignori tibi dedi, seruus tuus te deiciat: adhuc te possidere ait. quoniam nihilo minus per ipsum seruum possessionem retineas. 1 Si fortè colonus, per quem dominus possideret, decessisset, propter vtilitatem receptum est, vt per colonum possessio & retineretur & contineretur [C]. quo mortuo, non statim dicendum eam interpellari: sed tunc demum cum dominus possessionem apisci neglexerit. aliud existimandum ait, si colonus sponte possessione discesserit. sed hæc ita esse vera, si nemo extraneus eam rem interim possederit, sed semper in hereditate coloni manserit. 2 Seruum tuum à Titio bona fide emi, & traditum possedi. deinde cum comperissem tuum esse, [D] ne eum peteres, celare coepi. non ideo magis hoc tempore clam possidere videri me ait. nam retro quoque, si sciens tuum seruum non à domino emerim, & tum [E] clam eum possidere coepissem, postea certiorem te fecerim: non ideo desinere me clam possidere. 3 Si seruum meum bonæ fidei emptori clam abduxerim, respondit, nõ videri me clam possidere: quia neque precarii rogatione, neque conductione suæ res dominum [F] teneri: & non posse causam clandestinæ possessionis ab his duabus causis separari.

C continuaretur.
D & ne
E clam
F dominium

XLI. PAVLVS [libro primo Institutionum]

QVi iure familiaritatis amici fundum ingreditur, nõ videtur possidere: quia non eo animo ingressus est, vt possideat, licet corpore in fundo sit.

XLII. VLPIANVS libro quarto Regularum.

COmmunis seruus etiam si ab vno ex dominis omnium nomine possideatur, ab omnibus possideri intellegitur. Procurator si quidem mandante domino rem emerit, protinus illi adquirit possessionem. quòd si sua sponte emerit, non: nisi ratam habuerit dominus emptionem.

Eatenus impeditur vsucapio, quatenus mala fide quis possidet.

XLIII. MARCIANVS libro tertio Regularum.

SI quis fundum emerit, cuius particulam sciebat esse alienam: Iulianus ait, si pro diuiso sciat alienam esse: posse eum reliquas partes longa possessione capere[a]. sed si pro indiuiso[b], licet ignoret quis sit locus, æque eum capere posse. quòd sine vllius damno pars quæ putatur esse vendentis, per longam possessionem ad emptorem transit. Sed & Pomponius scripsit[c] libro quinto variarum lectionum, si sciat vel putet alienum esse vsumfructum: bona fide diutina possessione capere posse. Idem inquit, & si emero rem, quam sciam pignori obligatam.

De amittenda possessione rei mobilis.

XLIIII. PAPINIANVS libro vicesimo tertio Quæstionum.

PEregre profecturus pecuniam in terra[d] custodiæ causa condiderat. cum reuersus locum thensauri immemoria non repeteret, an desisset pecuniam possidere: vel si postea recognouisset locum, an[e] confestim possidere inciperet, quæsitum est. dixi, quoniam custodiæ causa pecunia condita proponeretur, ius possessionis ei qui condidisset, non videri peremptum. nec infirmitatem memoriæ damnum adferre possessionis quam alius non inuasit. alioquin responsuros, per momenta seruorum quos non videmus, interire possessionem. & nihil interest, pecuniam in meo an in alieno condidissem: cum si alius in meo condidisset, non aliàs possiderem, quàm si ipsius rei possessionem supra terram adeptus fuissem. itaque nec alienus locus meam propriam aufert possessionem. cum supra terram, an infra[f] terram possideam, nihil interest.

Quæsitum est, cur ex peculij causa per seruum ignorantibus possessio quæreretur. dixi, vtilitatis causa iure singulari receptum: ne cogerentur domini per momenta, species & causas peculiorum inquærere[g]. nec tamen eo pertinere speciem istam, vt animo[h] videatur adquiri possessio. nam si[i] non ex causa peculiari quæratur aliquid, scientiam quidem domini esse necessariam, sed corpore serui quæri possessionem. Quibus explicitis, cum de amittenda possessione quæratur: multum interesse dicam, per nosmetipsos, an per alios possideremus. nam eius quidem quod corpore nostro teneremus, possessionem amitti vel animo, vel etiam corpore: si modò eo animo inde digressi fuissemus, ne possideremus. eius verò quod serui vel etiam coloni corpore possidetur[k], non aliter amitti possessionem, quàm[l] eam alius ingressus fuisset, eámque amitti nobis quoque ignorantibus. Illa quoque possessionis amittendæ separatio est, nam saltus hibernos & æstiuos, quorum possessio retinetur animo,

XLV. IDEM libro secundo Definitionum.

LIcet neque seruum neque colonum ibi habeamus,

XLVI. IDEM libro vicesimo tertio Quæstionum.

QVamuis saltus proposito possidendi fuerit alius ingressus, tamdiu priorem possidere dictum est, quamdiu possessionem ab alio occupatam ignoraret. vt enim eodem modo vinculum obligationum soluitur, quo quæri adsolet: ita non debet ignoranti tolli possessio quæ solo animo tenetur[m].

Quomodo amittatur possessio rei mobilis.

XLVII. IDEM libro vicesimo sexto Quæstionum.

SI rem mobilem apud te depositam, aut ex[n] commodato tibi possidere, neque reddere constitueris: confestim amisse me possessionem vel ignorantem responsum est. cuius rei forsitan illa ratio est, quòd rerum mobilium neglecta atque omissa[o] custodia, quamuis eas nemo alius inuaserit, veteris possessionis damnum adferre consueuit. idque Nerua filius libris de vsucapionibus rettulit. Idem scribit, aliam causam esse hominis commodati omissa custodia. nam possessionem tamdiu veterem fieri, quamdiu nemo alius eum possidere cœperit. videlicet ideo, quia potest homo proposito redeundi domino possessionem sui conseruare, cuius corpore ceteras quoque res possumus possidere. igitur earum quidem rerum, quæ ratione vel anima carent, confestim amittitur possessio. homines[p] autem retinentur, si reuertendi animum haberent[q].

a Pro vsucapere positum est. b pro indiuiso sciat esse alienam. c scribis d terram e an postea f intra g inquirere, h vt animo solo i nam etsi k possiderent, l quàm si eam m retinetur. n aut commodatam o dimissa p hominis autem retinetur, q habuerit.

XLVIII. EVNDEM libro decimo Responsorum.

PRædia cum seruis donauit, eorúmque se tradidisse possessionem litteris declarauit. si vel vnus ex seruis qui simul cum prædiis donatus est, ad eum qui donum accepit, peruenit[r], mox in prædia remissus est[s]: per seruũ prædiorum possessionem quæsitam ceterorúmque seruorum, constabit[t].

Per quos acquiritur possessio.

XLVIIII. IDEM libro secundo Definitionum.

POssessio quoque per seruum, cuius vsusfructus meus est, ex re mea vel ex operis[v] serui adquiritur mihi. cum & naturaliter à fructuario teneatur, & plurimum ex iure possessio mutuetur. Qui in aliena potestate sunt, rem peculiarem tenere possunt: habere[x] possidere non possunt. quia possessio non tantùm corporis, sed &[y] iuris est.

Etsi possessio per procuratorem ignoranti quæritur, vsucapio verò scienti competit, tamen euictionis actio domino contra venditorem inuito procuratore non datur: sed per actionem mandati ea[z] cedere cogitur.

L. HERMOGENIANVS libro quinto Iuris epitomarum.

PEr eum quem iusto ductus errore filium meum, & in mea potestate esse existimo, neque possessio neque dominium nec quicquam aliud ex re mea mihi quæritur.

Per seruum in fuga agentem, si neque ab alio possideatur, neque se liberum esse credat, possessio nobis adquiritur.

LI. CELSVS libro quinto ex Posterioribus Labeonis.

QVarundam rerum animo possessionem apisci nos ait Labeo. veluti si aceruum lignorum emero, & eum venditor tollere me iusserit: simul atque custodiam posuissem, traditus mihi videtur[A]. Idem iuris esse vino vendito, cum vniuersæ amphoræ vini simul essent. Sed videamus, inquit, ne hæc ipsa corporis[B] traditio sit. quia nihil interest, vtrum mihi, an &[C] cuilibet iusserim, custodia tradatur. in eo puto hanc quæstionem consistere, an etiam si corpore aceruus aut amphoræ adprehensæ non sunt[D], nihilo minus traditæ[E] videantur. nihil video interesse, vtrum[F] ipse aceruum, an mandato[G] meo aliquis[H] custodiat. vtrubique[I] animi quodam genere possessio erit æstimanda.

LII. VENVLEIVS libro primo Interdictorum.

PErmisceri[K] causas possessionis & vsusfructus non oportet: quemadmodum nec possessio & proprietas misceri[L] debent. namque[M] impediri possessionem, si alius fruatur. neque alterius[N] fructum † computari, si alter possideat. Eum qui ædificare prohibeatur[O], possidere quoque prohiberi manifestum est. Species inducendi in possessionem alicuius rei est, prohibere ingredienti vim fieri. statim enim cedere aduersarium, & vacuam relinquere possessionem iubet. quod multo plus est, quàm restituere.

LIII. EVNDEM libro quinto Interdictorum.

ADuersus[P] extraneos vitiosa possessio prodesse solet.

r peruenerit. s sit: t constitit. v operis suis x habere & y etiam z eam A videri. B corporalis C etiam D fuerint. E traditæ mihi F ego ipse G mandatu H alius I vtrubique enim K Coniunge cũ l.3. de diuers. & tempor. præscr. L permisceri M neque N alterius vsusfructus † computari. O prohibetur. P Coniunge cũ l. vlt. de diuers. & tempo. præs.

DE VSVRPATIONIBVS ET VSVCAPIONIBVS

TIT. III.

GAIVS libro vicesimo primo ad Edictum prouinciale.

BOno publico vsucapio introducta est, ne scilicet quarundam rerum diu, & ferè semper incerta dominia essent, cum sufficeret dominis ad inquirendas res suas statuti temporis spatium.

II. PAVLVS libro quinquagesimo quarto ad Edictum.

VSurpatio est vsucapionis interruptio[Q]. Oratores autem vsurpationem frequentem vsum vocant.

III. MODESTINVS libro quinto Pandectarum.

VSucapio[R] est adiectio[S] dominii per continuationem possessionis temporis lege definiti.

IIII. PAVLVS libro quinquagesimo quarto ad Edictum.

SEquitur de vsucapione dicere. Et hoc ordine eundum est, vt videamus quis potest[T] vsucapere, & quas res, & quanto tempore. Vsucapere[V] potest scilicet paterfamilias, filiusfamilias, & maxime miles in castris adquisitum vsucapiet. Pupillus si tutore auctore cœperit possidere, vsucapit. si[X] non tutore auctore possideat, & animum possidendi habeat: dicemus posse eum vsucapere. Furiosus quod ante furorem possidere cœpit, vsucapit[Y]. Sed hæc persona ita demum vsucapere potest, si ex ea causa possideat, ex qua vsucapio sequitur. Seruus pro herede possidere non potest. Fructus, & partus ancillarũ, & fetus pecorum, si defuncti non fuerunt, vsucapi[Z] possunt.

Q interruptio. R In hanc diffinitionem Gell. lib. 7. noct. Attica. cap. 10. S est vel adiectio. Cum hanc vir. frequentissime auditorio Duar. interpretaretur anno 1553. monuit legendú esse adeptio ex Vlp. 19. tit. Et hanc emendationem confirmat liber etymolog. Isidori manuscriptus lib. 5. ca. 25. T posit V Vsucapere quidem X sed & si sine tutore Y vsucapiet. Z Non pro herede, sed pro suo res constat ex cõmodione l. 2. pro suo hinc. cum hoc §.

Interp

Interpretatio legis Atiniæ.

4 Quod autem dicit lex Atinia, vt [a] res furtiua non vsucapiatur, nisi in potestatē eius, cui subrepta est, reuertatur: sic acceptum est, vt in domini potestatē [b] debeat reuerti. non in eius vtique, cui subreptum [c] est. igitur [d] creditori subrepta, & [e] ei cui commodata est, in potestatem domini redire debet. 5 Labeo quoque ait, si res peculiaris serui mei subrepta sit me ignorāte, deinde eam [f] nactus sit: videri [f] in potestatem meam redisse. commodius dicitur, etiam si sciero redisse eam in meam potestatem. nec enim sufficit, si eam rem quam perdidit [g], ignorante me seruus adprehendat, si modò in peculio eam esse volui [h]. nam si nolui, tunc exigendum est, vt ego facultatem eius nactus sim. Ideóque & si seruus meus rem mihi subripuerit, deinde eandem loco suo reponat: poterit vsucapi, quasi in potestatem meam [i] redierit. vtique si nesciit. nam si sciam, exigimus vt redisse sciam in meam potestatem. Item si eam rem, quam seruus [k] subripuerit, peculiari nomine teneat: non videri in potestatem meam reuersam Pomponius ait, nisi ita habere cœperimus, quemadmodum habuimus antequam subriperetur: aut cum resciissemus [l], in peculio eū habere concessimus [m]. 6 Item Labeo [n], si rem, quam apud te deposueram, lucri faciendi causa vendideris: deinde ex pœnitentia redemeris, & eodem statu habeas: siue ignorante me siue sciente ea gesta sint, videri in potestatem meam redisse secundum Proculi sententiam, quæ & vera est. 7 Si pupilli [o] res subrepta sit, sufficere dicendum est, si tutor eius sciat redisse eam in domum pupilli. [p] & si furioso, sufficere curatores scire. 8 Tunc in potestate [q] domini redisse dicendum est, cum possessionem eius nactus sit iustè, ut auelli non possit. sed & tamquam suæ rei. nam si ignorans rem mihi subreptam, emam: non videri in potestatem meam reuersam. sed etsi vindicauero rem mihi subreptam, & litis æstimationem accepero [r], licet corporaliter eius non sim nactus possessionem: vsucapietur. Idem dicendum est, etiam [s] si voluntate mea alij tradita sit. 9 Heres qui in ius defuncti succedit, licet apud eum ignorantem ancillam furtiuam esse, conceperit [ea], & pepererit: non tamen vsucapiet. 10 De illo [t] quæritur, si seruus meus ancillam quam subripuit, pro libertate sua mihi dederit: an partum apud me conceptum vsucapere possim. Sabinus & Cassius non putant: quia possessio, quam seruus vitiose nanctus sit, domino noceret [v]. & hoc verum est. Sed & si et seruum meum manumitterem, alius mihi furtiuam ancillam dederit, eáque apud me conceperit, & pepererit: vsu me non capturum. idemque fore [etiam] si quis eam ancillam mecum permutasset, aut in solutum dedisset: item si donasset. Si antequam pariat, alienam [x] esse resciierit [y] emptor: diximus non posse eum vsucapere. quòd si nesciit, posse. [z] quòd si eum iam vsucaperet, cognouerit alienam esse: initium vsucapionis intueri debemus, sicut in emptis rebus placuit. 11 Lana ouium furtiuarum si quidem apud furem detonsa est, vsucapi non potest. si verò apud bonæ fidei emptorem, contra: quoniam in fructu est, nec vsucapi debet, sed statim emptoris fit. idem in agnis dicendum [z], si consumpti sint. quod verum est. 12 Si ex lana furtiua vestimentum feceris, verius est vt substantiam spectemus. & ideo vestis furtiua erit. 13 Si rem pignori datam debitor subripuerit, & vendiderit: vsucapi eam posse Cassius scribit. quia in potestate [A] domini videtur peruenisse, qui pignori dederit [B], quamuis cum eo furti agi potest. quod puto rectius dici. 14 Si tu me vi expuleris de fundi possessione, nec adprehenderis possessionem, sed Titius in vacuam possessionem intrauerit: potest longo tempore capi res. quamuis enim interdictum vnde vi locum habeat, quia verum est, vi me deiectum: non tamen verum est, & vi possessum [C]. ceterum etiam si mala fide fundum me possidentem deieceris, & vendideris: non poterit capi [D]. quoniam verum est vi possessum esse, licet non à domino. Idem dicendum est in eo [E] qui eum expulit [F], qui pro herede possidebat, quamuis sciat esse hereditariū. (Si [G] fundum alienum bona fide possidentem quis sciēs esse alienum expulerit, vsucapere non potest:) quoniam vi possidet. 15 Si dominus fundi possessorem vi deieceris, Cassius ait, non videri in potestatem eius redisse, quando interdicto vnde vi restituturus sis possessionem.

Quemadmodum longo tempore amittatur seruitus.

16 Si viam habeam per tuum fundum, & tu me ab ea vi expuleris: per longum tempus non vtendo amittam viam: quia nec possideri intellegitur ius incorporale, nec de via quisquā est iure detruditur. 17 Item si occupaueris vacuam possessionem, deinde venientem dominum prohibueris: non videris [H] vi possedisse. 18 Libertatem seruitutium vsucapi posse verius est: quia eam vsucapionem sustulit lex Scribonia [I], quæ seruitutem constituebat: non etiam eam quæ libertatem præstat sublata seruitute. itaque si cum tibi seruitutem deberem, ne mihi, puta, liceret altius ædificare, & per statutum tempus altius ædificatum habuero: sublata erit seruitus.

De vsurpatione siue interruptione.

V. GAIVS libro vicensimo primo ad Edictum prouinciale.

NAturaliter interrumpitur possessio, cum quis de possessione vi deiecitur, vel alicui res [K] eripitur. quo casu non aduersus [L] eum tantùm qui [M] eripit, interrumpitur possessio: sed aduersus omnes. nec eo casu quicquam interest, is qui vsurpauerit, dominus sit, nec ne. ac ne illud quidem interest, pro suo quisque possideat, an ex lucratiua causa.

VI. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

IN [N] vsucapionibus non à momento ad momentum, sed totum [O] postremum diem computamus.

VII. IDEM libro vicensimo [P] septimo ad Sabinum.

IDeóque qui hora sexta [Q] diei Kalendarum Ianuariarum possidere cœpit [R], hora sexta noctis pridie Kalendas Ianuarias implet vsucapionem.

VIII. PAVLVS libro duodecimo ad Edictum.

LAbeo, Neratius responderunt, ea quæ serui peculiariter nancti sunt, vsucapi posse: quia hæc etiam ignorantes domini vsucapiunt. idem Iulianus scribit. sed eum qui suo nomine nihil vsucapere potest, ne per seruum quidem posse Pedius scribit.

VIIII. GAIVS libro quarto ad Edictum prouinciale.

VSucapionem recipiunt maximè res corporales, exceptis rebus sacris, sanctis, publicis populi Romani, & ciuitatium, item liberis hominibus.

X. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum.

SI [a] aliena res bona fide empta sit, quæritur, vt vsucapio currat, vtrum emptionis initium, vt bonam fidem habeas, exigimus: an traditionis. & optinuit Sabini & Cassij sententia, traditionis initium spectantium. Hoc iure vtimur, vt seruitutes per se nusquam longo tempore capi possint, cū ædificiis possint. Scæuola libro vndecimo quæstionum scribit Marcellum existimasse, si bos apud furem concepit, vel apud furis heredem, pariatq; apud furis heredem: vsucapi ab herede distractum iuuencum non posse. sic, inquit, quemadmodum nec ancillæ partus. Scæuola [T] autem scribit, se putare vsucapere [V] posse & [X] partum. nec enim esse partum rei furtiuæ partem. ceterum si esset pars, nec si apud bonæ fidei emptorem peperisset, vsucapi poterat.

XI. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum.

NEque seruus, neque per seruum dominus qui apud hostes est, possidet [Y].

XII. IDEM libro vicensimo primo ad Edictum.

SI [Z] ab eo emas, quem prætor vetuit alienare, idque tu scias: vsucapere non potes.

XIII. IDEM libro quinto ad Plautium.

PIgnori rem acceptam vsu non capimus: quia pro alieno [a] possidemus. Eum qui à furioso bona fide emit, vsucapere posse responsum est. Si mandauero tibi vt fundum emas, ex ea causa traditum [b] tibi diutina possessione capis. quamuis possis videri non pro suo possidere: cum nihil intersit, quòd mandati iudicio tenearis.

Accessio possessionis.

XIIII. IDEM libro tertiodecimo ad Plautium.

ID tempus venditoris prodest emptori, quo antequam venderet, possedit. nam si postea nactus est possessionem venditor, hæc possessio emptori non proficiet. In re legata, in accessione temporis [†] qua testator possedit, legatarius quodammodo quasi heres est.

Possessore capto ab hostibus, an procedat vsucapio.

XV. IDEM libro quintodecimo ad Plautium.

SI [c] is qui pro emptore possidebat, ante vsucapionem ab hostibus captus sit: videndum est, an heredi eius procedat vsucapio. nam interrumpitur vsucapio. & si ipsi reuerso non prodest, quemadmodum heredi eius proderit? sed verum est eum in sua vita desisse possidere. ideóque nec postliminium ei prodest, vt videatur vsucepisse. Quòd si seruus eius qui in hostium potestate est, emerit: in pendenti esse vsucapionem Iulianus ait. nam si dominus reuersus fuerit, intelligi vsucaptum. si ibi decesserit, dubitari an per legem Corneliam ad successores eius pertineat. Marcellus [d], posse plenius fictionem legis accipi. quemadmodum enim postliminio reuersus plus

Marginal notes: a furtiua. b potestatem. c subrepta. d igitur si. e aut. f videri eam. g perdidit. h In vulgaribus mali legitur eam esse noluit nam si volui. August. 2. emend. c. 13. i ea. k seruus mihi. l resciuerimus. m concessimus. n Labeo ait. o pupillo. p sed & si. q in potestatem. r acceperim. s & si. t Vide l. si ex. §. partus supra de Public. in rem actio. v noceat. x alienā ancillam. y sciierit. z dicendum est. A in potestatem. B dedit. C possessum esse. D vsucapi. E eum. F expulerit. G Hæc omnia vsque ad verbū, ad dominum, quæ in vulgar. reperiuntur vtilia absunt à Flor. H videris. I Voconia. K res mobilis. L Rectè Accursius interpretatur (pro) scilicet secundum. Sic vsurpatur l. 1. inf. de iure fisc. quod me Hompfii monuit. dum sunt in Pandectis vndecim conscribuntur. M qui vi. N Ex titul. de minori. O Male Haloander ad postremū diem. August. lib. 4. emend. c. 11. P Legendū fore lib. 6. verisimile enim est, has tractata fuisse eodem libro, quo l. qua ætate. de testam & l. 2. de manumiss. Q Modestinus item significat. August. lib. 4. emend. c. 13. R cœperit. S Sumpta est. vs & lex proxima, ex tit. de Publician. in rē actio. T Scæuola autem scripsit libro 11. V vsucapi. X etiam. Y Nisi ex causa peculij. l. nuper. §. si cum apud inf. eo & l. eit prætor supr. quibus ex caus. maior. Z Sūpta ex tit. de rei vendic. a alieno pro suo. b traditū est. † quo. c Accia. libr. 6 Parad. c. 2. d Hæc Marcelli sententia improbatur: ut & l. 10. de manat. et enim illatio ferè quis prorsus absurda est. & minime congruens præcedētibus etsi eam tanquam ex condito falsa & explosa Marcelli sententia consequitur.

iuris habere potest in his quæ serui egerunt, quàm his quæ per se, vel per seruum possidebat, cum ad hostes perueniret: nam hereditatē in quibusdam vice personæ fungi receptum est. ideóque[a] in successoribus locum non[b] habere vsucapionem. Si seruus, quem possidebam, fugerit si[c] pro libero se gerat, videtur à domino possideri. sed hoc tunc intellegendum est, cum si adprehensus fuerit, non sit paratus pro sua libertate litigare. nam si paratus sit litigare, non videbitur à domino possideri, cui se aduersarium præparauit. Si quis bona fide possidens, ante vsucapionem amissa possessione cognouerit esse rem alienam, & iterum nanciscatur possessionem, non capiet vsu: quia initium secondæ possessionis vitiosum est. Si ex testamento vel ex stipulatu res debita nobis tradatur, eius temporis existimationem [nostram] intuendam, quo traditur: quia concessum est stipulari rem etiam quæ promissoris non sit.

XVI. IAVOLENVS [libro quarto ex Plautio]

SEruí nomine, qui pignori datus est, ad exhibendum cum creditore non cum debitore agendum est: quia qui pignori dedit, ad vsucapionē tantùm possidet. quod[d] ad reliquas omnes causas pertinet, qui accepit, possidet. adeo vt adici[e] possit & [f] possessio eius qui pignori dedit.

XVII. MARCELLVS [libro septimodecimo Digestorum]

SI per errorem de alienis fundis quasi de communibus iudicio communi diuidēdo accepto, ex adiudicatione possidere cœperim: longo tempore capere [g] possum.

XVIII. MODESTINVS [libro quinto Regularum]

QVamuis aduersus fiscum vsucapio non procedat,[h] tamen ex bonis vacantibus, nondum tamen nunciatis, emptor prædij ex hisdem bonis extiterit: rectè diutina possessione capiet. idque constitutum est.

XVIIII. IAVOLENVS [libro primo Epistularum]

SI hominem emisti, vt si aliqua cōdicio extitisset, inemptus fieret, & is tibi traditus est, & postea condicio emptionem resoluit: tempus, quo apud emptorem fuit, accedere venditori debere existimo: quoniam eo genere retro acta venditio esset redhibitioni similis, in qua non dubito tempus eius qui redhibuerit, [i] venditori accessurum, quoniam ea venditio propriè dici non potest.

XX. IDEM [libro quarto Epistularum]

POssessio testatoris ita heredi procedit, si medio tempore à nullo possessa est.

De eo, qui rem suam conduxit à possessore vsucapturo.

XXI. IDEM [libro sexto Epistularum]

EI à quo fundum pro herede diutius possidendo capturus eram, locaui eum. an vllius[k] momēti eam locationem existimes quæro. quòd si nullius momenti existimas, an durare nihilo minus vsucapionem eius fundi putes. Item quæro, si eidem vēdidero eum fundum: quid de his causis, de quibus supra quæsij, existimes. respondit, si is qui pro herede fundum possidebat, domino eum locauit: nullius momenti locatio [l] est. quia dominus suam rem conduxisset. sequitur ergo, vt ne possessionē quidem locator[m] retinuerit. ideóque longi temporis præscriptio non durauit. in venditione idem iuris est, quod in locatione, vt emptio suæ rei consistere non possit.

XXII. IDEM [libro septimo Epistularum]

HEres & hereditas tametsi duas appellationes recipiunt, vnius personæ tamen vice funguntur.

Emptor domus non possidet res singulas, ex quibus ea constat.

XXIII. IDEM [libro nono Epistularum]

EVm qui ædes mercatus est, nō puto aliud quàm ipsas ædes possidere. nam si singulas res possidere intellegetur[n], ipsas[o] ædes[n] non possidebit[o]. separatis enim corporibus, ex quibus ædes constant, vniuersitas ædium intellegi non poterit. accedit [p] eo, quòd si quis singulas res possidere dixerit: necesse erit, [q] dicat possessione superficiei temporibus[r] de mobilibus statutis locum esse: [s] solum se capturum esse ampliori[s]. quod absurdum, & minimè iuri ciuili conueniens est, vt vna res diuersis temporibus capiatur: vt puta cum ædes ex duabus rebus constant[v], ex solo, & superficie: & vniuersitas earum possessionem[x] temporis immobilium rerum omnium mutet. Si autem columna euicta fuerit, puto te ex empto cum venditore rectè acturum, & eo genere rem saluā habiturum. Si autem demolita domus est, ex integro res mobiles possidendæ sunt: vt tempore, quod in vsucapione rerum mobilium constitutum est, vsucapiantur. & non potest rectè vti eo tempore, quo in ædificio fuerūt. nam quemadmodum eas solas & separatas ab ædificio non possedisti, sic nec penes te singulæ aut separatæ fuerunt [&] cohærentibus his in ædificio, [y] depositis ædibus quæ hoc quoque ipsum continent. neque enim recipi potest, vt eadem res & vt res soli & tamquam mobilis [z] sit possessa.

a Sic legitur in omnibus. Alciatus emendauit legi, ideóque successores non habere vsucapionem. Vide Augusti lib. 1. emen. cap. 5.
b Deest in non nullis exemplaribus, ut vetustissimi interpretes notarunt. August. lib. 1. cap. 5.
c Vulgò malè legitur nisi pro libero.
d quantū ad
e Positum est pro adijci: vt in superioris alijs locis.
f qui
g vsucapere
h si tamen
i ego vēditori
k nullius
l esse locationem.
m locatori. Redditur est Flor.
n intelligeremus.
o possideret.
p accedit
q vt dicas in possessione
r temporis
s & solum
s ampliori tempore.
v constent.
x possessione temporis immobilium rerum dominium. Hanc lectionem secutus est Accursius.
y nec depositio

XXIIII. POMPONIVS [libro vicensimo quarto ad Quintum Mucium]

VBi lex inhibet vsucapionem, bona fides possidenti nihil prodest. Interdum etiam si non fuerit inchoata vsucapio à defuncto, procedit heredi eius. veluti si vitium, quod obstabat non ex persona sed ex re, purgatum fuerit, sed ex re, vt puta si fisci res esse desierit, aut furtiua, aut vi possessa.

XXV. LICINNIVS RVFINVS [libro primo Regularum]

SIne possessione vsucapio contingere non potest.

XXVI. VLPIANVS [libro vicensimo nono ad Sabinum]

NVmquam superficiem sine solo capi longo tempore posse.

An titulus opinatus sufficiat ad vsucapionem.

XXVII. IDEM [libro trigensimo primo ad Sabinum]

CElsus libro trigensimo quarto [A] errare eos ait, qui existimarent[B], cuius res quisque bona fide adeptus sit possessionem, pro suo vsucapere eum posse. [C] nihil referre, emerit, nec ne, [D] donatum sit, nec ne, si modò emptum vel donatum sibi existimauerit: quia neque pro legato, neque pro donato, neq; pro dote vsucapio valeat[E], si nulla donatio, nulla dos, nullum legatum sit. Idem & in litis æstimatione placet, vt nisi verè quis litis æstimationem subierit, vsucapere non possit.

XXVIII. POMPONIVS [libro septimodecimo ad Sabinum]

SI seruo furiosi vel infantis res tradita sit, vsu per eum eas personas capere posse constat.

XXVIIII. IDEM [libro vicensimo secundo ad Sabinum]

CVm solus heres essem, existimarem autem te quoq; pro parte heredem [F] esse, res hereditarias pro parte tibi tradidi. propius est, vt vsu eas capere non possis: quia nec pro herede vsucapi potest, quod ab herede [G] possessum est: neque aliam vllam habes causam possidendi. ita tamen hoc verum est, si non ex transactione id factum fuerit. Idem dicimus, si tu quoque existimes te heredem esse. nam hic quoque possessio veri heredis obstabit tibi.

De interruptione vsucapionis.

XXX. IDEM [libro trigensimo ad Sabinum]

REru[H] mixtura facta an vsucapionem cuiusque[I] præcedentem interrumpit, quæritur. Tria[K] autem genera sunt corporum[L]. vnum, quod continetur vno spiritu, & Græce ΗΝΩΜΕΝΟΝ vocatur. vt homo, tignum[M], lapis, & similia. alterum, quod ex contingentibus[N], hoc est [O] pluribus inter se cohærentibus constat, quod ΣΥΝΗΜΜΕΝΟΝ vocatur. vt ædificium, nauis, armarium. tertium, quod ex distantibus constat: vt corpora plura non soluta, sed vni nomini subiecta. veluti populus, legio, grex. primum genus [P] vsucapione quæstionem non habet. secundum & tertium habet [Q]. Labeo libris epistularum ait, si is cui ad tegulorum [R] vel columnarum vsucapionem decem dies superessent, in ædificium eas coniecisset: nihilo minus eum vsucapturum, si ædificium possedisset. quid ergo in his quæ non quidem implicantur rebus soli, sed mobilia permanēt, vt in anulo [S] gemma? in quo verum est & aurum & gemmam possideri, & vsucapi, cum vtrumq; maneat integrum. De tertio genere corporum videndum est. non autem grex vniuersus sic capiatur [T] vsu, quomodo singulæ res. nec sic, quomodo cohærentes. quid ergo est? etsi ea natura eius est, vt adiectionibus corporum maneat[V] non idem tamen [X] vniuersi gregis vlla est vsucapio. sed singulorum animalium sicuti possessio, ita & vsucapio. nec si quid emptum immixtum fuerit gregi augendi eius gratia, idcirco possessionis causa mutabitur: vt si reliquus grex domini mei sit, hæc quoque ouis: sed singulæ suam causam habebunt, ita vt si quæ furtiuæ erunt, sint quidem ex grege, non tamen vsucapiantur.

De errore iuris.

XXXI. PAVLVS [libro trigensimo secundo ad Sabinum]

NVmquam in vsucapionibus iuris error possessori prodest. & ideo Proculus ait, si per errorem initio venditionis tutor pupillo auctor factus sit: vel post longum tempus venditionis peractum, vsucapi non posse: quia iuris error est. In vsucapionibus mobilium continuum tempus numeratur. Seruus licet in libertate moretur, nihil possidet, nec per eum alius. atquin si nomine alicuius, dum in libertate moratur, nactus fuerit possessionem adquiret ei cuius nomine nactus fuerit. Si seruus meus vel filius peculiari, vel etiam meo nomine quid tenet, vt ego per eum ignorans possideam, vel etiam vsucapiam: si is furere cœperit, donec in eadē causa res fuerit, intel

z mobilis res
A lib. 3. ad Sabinum
B existimant,
C & nihil adnihilque
D an ei donatum
E valet,
F cohæredem
G ab herede vsup
H Collige tum l. 7. de acqu. rer. dom.
I cuiuscunque sui
K Alciat. lib. 2. Tractat. Hotom. c. 3. in Pandect.
L De hac differentia pulchrè Cælius Rhodiginus lib. 1. lect. antiq. c. 25.
M lignum.
N contingentibus sit.
O ex pluribus
P in vsucapione
Q habent.
R tegularum
S & gemma
T vsucapitur.
V maneat idem non &c. Inuersa est hic lectio Florent.
X Subaudi tantum, ut legendū hoc modo. nō tamen tantùm vniuersi gregis &c. Accurs. ad l. Marcellus. § 1. de rei vendic.

rit, intellegendum est & possessionem apud me remanere, & vsucapionem procedere; sicuti per dormientes quoque eos idem nobis contingeret. idemque [a] in colono & inquilino, per quos possidemus, dicendum est. Si vi aut clam aut precario possessionem nactus quis, postea furere cœperit: & possessio & causa eadem durat de hoc quod precario furiosus habet. quemadmodum interdicto quoque vti possidetis furiosi nomine rectè experimur eius possessionis nomine, quam ante furorem per se, vel post furorem per alium nactus est. Vacuum tempus, quod ante aditam hereditatem vel post aditam intercessit, ad vsucapionem heredi procedit. Si defunctus emit, heres autem putat eum ex donationis causa possedisse: vsu eum capturum Iulianus ait.

XXXII. POMPONIVS [libro trigesimo secundo ad Sabinum]

SI fur rem furtiuam à domino emerit, & pro tradita habuerit: desinet eam pro furtiua possidere, & incipiet pro suo possidere.

De errore iuris.

Si quis id quod possidet, non putat sibi per leges licere vsucapere: dicendum est, etiam si erret, non procedere tamen eius vsucapionem: vel quia non bona fide videatur possidere, vel quia in iure erranti non procedat vsucapio.

Incertam partem possidere nemo potest. ideo si plures sint in fundo, qui ignorent quotam quisque partem possideat: neminem eorum mera subtilitate possidere Labeo scribit.

XXXIII. IVLIANVS [libro quadragesimo quarto Digestorum]

NOn solùm bonæ fidei emptores, sed & omnes qui possident ex ea causa, quam vsucapio sequi solet, partum ancillæ furtiuæ vsu suum faciunt. idque ratione iuris introductum arbitror. nam ex qua causa quis ancillam vsucaperet, nisi lex duodecim tabularum vel Atinia obstaret, ex ea causa necesse est partum vsucapi, si apud eum conceptus & editus eo tempore fuerit, quo furtiuam esse matrem eius ignorabat. Quod vulgo respondetur, ipsum sibi causam possessionis mutare non posse: totiens verum est, quotiens quis sciret se bona fide non possidere, & lucri faciendi causa inciperet possidere. idque per hæc probari posse. si quis emerit fundum sciens ab eo cuius non erat, possidebit pro possessore. sed si eundem à domino emerit, incipiet pro emptore possidere. nec videbitur sibi ipse causam possessionis mutasse. idémque iuris erit, etiam si à non domino emerit, cum existimaret eum dominum esse. idem [b] hic si à domino heres institutus fuerit, vel bonorum eius possessionem acceperit: incipiet fundum pro herede possidere. hoc amplius si iustam causam habuerit existimandi se heredem vel bonorum possessorem domino extitisse: fundum pro herede possidebit, nec causam possessionis sibi mutare videbitur. cum hæc igitur recipiantur in eius personam, qui possessionem habet: quanto magis in colono recipienda sunt, qui nec viuo nec mortuo domino vllam possessionem habet? & certè si colonus mortuo domino emerit fundum ab eo, qui existimabat se heredem eius vel bonorum possessorem esse: incipiet pro emptore possidere.

Si dominus fundi homines armatos venientes extimauerit [c], atque ita profugerit: quamuis nemo eorum fundum ingressus fuerit: vi deiectus videtur. sed nihilo minus id prædium etiam antequam in potestate domini redeat, à bonæ fidei possessore vsucapitur: quia lex Plautia & Iulia ea demum vetuit longa possessione capi, quæ vi possessa fuissent: non etiam ex quibus vi quis deiectus fuisset. SI mihi Titius, à quo fundum petere volebam, possessione cesserit: vsucapionis causam iustam habebo. Sed & is à quo ex stipulatu fundum petere volebam, cedendo mihi possessione [d], si soluendi causa id fecerit: eo ipso efficiet, vt fundum longo tempore capiam.

De vsucapione pignoris.

Qui pignori rem dat, vsucapit quamdiu res apud creditorem est. si creditor eius possessionem alij tradiderit, interpellabitur vsucapio. & quantum ad vsucapionem attinet, similis est ei qui quid deposuit, vel commodauit. quos palam est desinere vsucapere, si commodata vel deposita res alij tradita fuerit ab eo, qui commodatum vel depositum accepit [e]. planè si creditor nuda conuentione hypothecam contraxerit, vsucapere debitor perseuerabit. Si rem tuam, cum bona fide possiderem, pignori tibi dem ignoranti tuam esse, desino vsucapere: quia non intellegitur quis suæ rei pignus contrahere. at si nuda conuentione pignus contractum fuerit, nihilo minus vsucapiam: quia hoc quoque modo nullum pignus contractum videtur. Si rem pignori datam creditoris seruus subripuerit, cum eam creditor possideret: non interpellabitur vsucapio debitoris. quia seruus dominum suum possessione non subuertit. sed etsi debitoris seruus subripuerit, quamuis creditor possidere desinat, tamen debitori vsucapio durat: non secus ac si eam creditor debitori tradidisset. nam quantum ad vsucapiones attinet, serui subtrahendo res non faciunt deteriorem dominorum condicionem. facilius optinebitur [f], si precario possidente debitore seruus eius subripuerit. nam [g] conductio idem præstat, quod [h] si apud creditorem res esset. possidet enim [i] hoc casu creditor. sed & si vtrumque intercesserit, & precarij rogatio, & conductio: intellegitur creditor possidere. & precarij rogatio non in hoc interponitur, vt debitor possessionem habeat, sed vt ei tenere [k] rem liceat.

XXXIIII. ALFENVS [VARVS libro primo Digestorum à Paulo epitomatorum]

SI seruus insciente domino rem peculiarem vendidisset, emptorem vsucapere posse.

XXXV. IVLIANVS [libro tertio ad Vrseium Ferocem]

SI homo cuius vsusfructus legatus erat, ab herede numquam possessus subreptus fuisset: quæsitum est, quia heres furti actionem non haberet, an vsucapi possit. Sabinus respondit, nullam eius rei vsucapionem esse, cuius nomine furti agi posset [l]. agere autem furti eum qui frui deberet, posse [m]. quod si [n] accipiendum est, vt fructuarius poterit [o] vti frui. aliter enim homo in [p] causa non perduceretur. sed si vtenti iam & fruenti abductus homo fuerit, non solùm ipse, sed etiam heres furti agere poterit.

XXXVI. GAIVS [libro secundo Rerum cottidianarum siue aureorum]

POtest pluribus modis accidere, vt quis rem alienam aliquo errore deceptus tamquam suam vendat forté, aut donet: & ob id à bonæ fidei possessore rei vsucapi possit. veluti si heres rem defuncto commodatam aut locatam vel apud eum depositam, existimans hereditariam esse alienauerit. Item si quis aliqua existimatione deceptus crediderit ad se hereditatem pertinere, quæ ad eum non pertineat, & rem hereditariam alienauerit: aut si is ad quem vsusfructus ancillæ pertinet, partum [eius] existimans suum esse, quia & fetus pecudum [q] ad fructuarium pertinet, alienauerit.

XXXVII. IDEM [libro secundo Institutionum]

FVrtum non committitur. furtum enim sine affectu furandi non committitur. Fundi quoque alieni potest aliquis sine vi nancisci possessionem: quæ vel ex neglegentia domini vacet, vel quia dominus sine successore decesserit, vel longo tempore afuerit [r].

XXXVIII. IDEM [libro secundo Rerum cottidianarum siue aureorum]

QVam [s] rem ipse quidem non potest vsucapere: quia intellegit alienum se possidere, & ob id mala fide possidet. sed si alij bona fide accipienti tradiderit, poterit is vsucapere: quia neque vi possessum neque furtiuum possidet. abolita est enim quorundam veterum sententia existimantium etiam fundi locive furtum fieri.

XXXVIIII. MARCIANVS [libro tertio Institutionum]

SI solum vsucapi non poterit, nec superficies vsucapietur.

XL. NERATIVS [libro quinto Regularum]

COeptam vsucapionem à defuncto posse & ante aditam hereditatem impleri, constitutum [t] est.

XLI. IDEM [libro septimo Membranarum]

SI rem subreptam mihi procurator meus adprehendit, quamuis per procuratorem possessionem apisci nos, iam ferè conueniat: nihilo magis eam in potestaté meam redisse, vsúque capi posse existimandum est: quia contra statui captiosum erit.

XLII. PAPINIANVS [libro tertio Quæstionum]

CVm vir prædium dotale vendidit scienti, vel ignoranti rem dotis esse: venditio non valet. quam defuncta postea muliere in matrimonio, confirmari conuenit, si tota dos lucro mariti cessit. Idem iuris est, cum is qui rem furtiuam vendidit, postea domino heres extitit [v].

XLIII. IDEM [libro vicensimo secundo Quæstionum]

HEres eius qui bona fide rem emit, vsu non capiet sciens alienũ, si modò ipsi possessio tradita sit. † continuatione verò non impedietur [x] heredis scientia. Patrem vsu non capturum quod filius emit, propter suam vel filij scientiam, certum est.

---

[a] & in
[b] item si
[c] extimauerit. *In lib. manusc. reperio extimauerit, quod non procul abest à vero. lol [illegible] tandũ enim tantum. a. vt legatur extimauerit.*
[d] possessionem.
[e] acceperit.
[f] obtinebit.
[g] *Deest & al. legitur* cum ex conductione possideret.
nam
[h] quasi
[i] & hoc
[k] retinere
[l] possit.
[m] possessione. *Melior est Flor.*
[n] quod sic
[o] possit
[p] in eam causam
[q] pecorum
[r] absfuerit.
[s] Quare
[t] *Papinianus in l. post. §. nondũ. act. hoc iure singulari receptum fuisse. vide Alc. lib. 3. Parer. c. 26.*
[v] extiterit.
† continuatio. *Sensus est, Non obstat heredis scientia, quominus possessio recte continuetur.*
[x] impeditur

XLIIII. IDEM [libro vicensimo tertio Quæstionum]

IVsto errore ductus Titium filium meum, & in mea potestate esse existimaui, cum adrogatio non iure interuenisset. eum ex re mea quærere mihi non existimo. non enim constitutum est in hoc, [a] quod in homine libero qui[b] bona fide seruit, placuit. ibi [c] propter adsiduam & cottidianam comparationem seruorum ita constitui publicè interfuit: nam frequenter ignorantia liberos emimus. non autem tam facilis,[d] frequens, adoptio vel adrogatio filiorum est. 1 Constat, si rem alienam scienti mihi vendas, tradas autem eo tempore quo dominus ratum habet: traditionis tempus inspiciendum, rémque meam fieri. 2 Etsi possessionis, non contractus initium, quo ad vsucapionem pertinet, inspici placet: nonnumquam tamen euenit, vt non initium præsentis possessionis: sed causam antiquiorem traditionis, quæ bonam fidem habuit, inspiciamus. veluti circa partum eius mulieris, quam bona fide cœpit [e] possidere. non enim ideo minus capietur vsu puer, quòd alienam matrem priusquam eniteretur, esse cognouit[f]. idem in seruo postliminio reuerso dictum est. 3 Nondum aditæ hereditati tempus vsucapioni datum est, siue seruus hereditarius aliquid comparat [g], siue defunctus vsucapere cœperat. sed 4 hæc iure singulari recepta sunt. Filiusfamilias emptor alienæ rei, cum patremfamilias se factum ignoret[h], cœpit rem sibi traditam possidere. cur non capiat vsu, cum bona fides initio possessionis adsit, quamuis eum se per errorem esse arbitretur, qui rem ex causa peculiari quæsitam nec possidere possit? idem dicendum erit, & si ex patris hereditate ad se peruenisse rem emptam non leui præsumptione credat. 5 Non mutat vsucapio superueniens pro emptore vel pro herede, quo minus pignoris persecutio salua sit. vt enim vsusfructus vsucapi non potest, ita persecutio pignoris quæ nulla societate dominij [i] coniungitur, sed sola conuentione constituitur, 6 vsucapione rei non perimitur. Eum qui posteaquam vsucapere cœpit, in furorem incidit, vtilitate suadente relictum [k] est, ne languor animi damnum etiam in bo- 7 nis adferat, ex omni causa implere vsucapionem. Si cum apud hostes dominus aut pater agat, seruus aut filius emat: an & tenere incipiat? si quidem ex causa peculij possedit, vsucapionem inchoari: nec impedimento domini[l] captiuitatem esse, cuius scientia non esset in ciuitate necessaria. si verò non ex causa peculij compararetur, vsu non capi, nec iure postliminij quæsitum intellegi[m]: cum prius esset, vt quod vsucaptum diceretur, possessum foret. sin autem pater ibi decessERIT, quia tempora captiuitatis ex die quo capitur, morti iungerentur, potest filium dici & possedisse sibi, & vsucepisse intellegi.

De vsucapione loci publici.

XLV. IDEM [libro decimo Responsorum]

PRæscriptio[n] longæ possessionis ad optinenda loca iuris gentium publica concedi non solet. quod ita procedit, si quis ædificio funditus diruto, quod in litore posuerat [o], aut derelinqueras ædificium [p]: alterius [q] postea eodem loco extructo occupantis[r] datam exceptionem opponas. vel si quis quòd in fluminis publici deuerticulo[s] solus pluribus annis piscatus sit, alterum eodem iure 1 prohibeat. Post mortem domini seruus hereditarius peculij nomine rem cœpit tenere. vsucapionis primordium erit tempus hereditatis aditæ. quemadmodum etenim vsucapietur quod ante defunctus non possederat?

XLVI. HERMOGENIANVS [libro quinto Iuris epitomarum]

PRo soluto vsucapit, qui rem debiti causa recipit[t]. & non tantùm quod debetur, sed & quodlibet pro debito solutum hoc titulo vsucapi potest.

XLVII. PAVLVS [libro tertio ad Neratium]

SI emptam rem mihi procurator ignorante me meo nomine adprehenderit, quamuis possideam, tamen non vsucapiam: quia vt ignorantes vsucepERIMUS[v], in peculiaribus tantùm rebus receptum est.

An titulus non verus, sed opinatus sufficiat.

XLVIII. IDEM [libro secundo Manualium]

SI existimans [x] debere tibi tradam, ita demum vsucapio sequitur, si & tu putes debitum esse. aliud[y], si putem me ex causa venditi teneri, & ideo tradam. hic enim nisi actio [z] præcedat, pro emptore vsucapio locum non habet. diuersitatis causa in illo est, quòd in ceteris causis solutionis tempus inspicitur. neque interest, cum stipulor [A], sciam alienum esse, nec ne. sufficit enim me putare † meum esse, cum soluis. in emptione [B] autem & contractus tempus inspicitur, & quod[C] soluitur. nec potest pro emptore vsucapere, qui non emit: nec pro soluto, sicut in ceteris contractibus.

XLVIIII. LABEO [libro quinto Pithanon à Paulo epitomatorum]

SI quid est subreptum, id vsucapi non potest antequam in domini potestatem peruenerit. Paulus: immo forsitan & contra. nam si id quod mihi pignori dederis, subripueris: erit ea res furtiua facta. sed simul atque in meam potestatem venerit, vsucapi poterit.

a id quod. b qui mihi. c ibi enim. d facilis & tam frequens. e cœpi. f cognoui. g cōparauit. h ignoraret. i dominio. k receptum. l domini. m intelligitur. n Coniunge cum l. si quisquā. inf. de diuers. & temporal. præscrip. o deposuerat. Rectior ac Flor. p ædificio. q Hæc verba et sequentia vsque interpolata sunt in Flor. quàm in vulgatis. r occupanti. s diuerticulo. t recepit. v vsucapiamus. x me debere. y aliud est. z emptio. Actio pro auctoritate optant. Accurs. verbum autem emptio glossema fuit. A stipuler. † tuum. B emptore. C quo.

PRO EMPTORE

TIT. IIII.

I. GAIVS [libro sexto ad Edictum prouinciale]

POssessor [D] qui litis æstimationem optulit, pro emptore incipit possidere.

II. PAVLVS [libro quinquagensimo quarto ad Edictum]

PRo emptore possidet, qui re vera emit. nec sufficit tantùm in ea opinione esse eum, vt putet se pro emptore possidere: sed debet etiam subesse causa emptionis. si tamen existimans me debere, tibi ignoranti tradam, vsucapies. quare ergo & si putem me vendidisse, & tradam: non capies vsu? scilicet quia in ceteris contractibus sufficit traditionis tempus. sic denique, si sciens stipuler rem alienam, vsucapiam: si cum traditur mihi, existimem illius esse. at in emptione & illud tempus inspicitur, quo contrahitur. igitur & bona fide emisse debet, 1 & possessionem bona fide adeptus esse. Separata est causa possessionis & vsucapionis. nam verè dicitur quis 2 emisse, sed [E] mala fide. quemadmodum qui sciens alienam rem emit, pro emptore possidet, licet vsu non ca- 3 piat. Si sub condicione emptio facta sit, pendente condicione emptor vsu non capit. idémque est, & si putet condicionem extitisse, quæ nondum extitit. similis [F] est enim ei qui putat se emisse. contra si extitit, & ignoret: potest dici secundum Sabinum, qui potius substantiam intuetur [G] quàm opinionem, vsucapere eum. est tamen nonnulla diuersitas: quòd ibi cum rem putat alienam, quæ sit venditoris, affectionem emptoris habeat: at cum nondum putat condicionem extitisse, quasi nondum putat sibi emisse[H]. quod apertius quæri potest, si cum defunctus emisset, heredi eius tradatur, qui nesciat defunctum emisse, sed ex alia causa sibi tradi: an vsucapio cesset. Sabinus [I] si sic empta [K] sit, vt nisi pecunia intra diem certum soluta esset, inempta res fieret: non vsucapturum nisi [L] persoluta pecunia. sed videamus vtrum condicio sit hoc, an conuentio. si conuentio est, magis resol- 4 uetur, quam implebitur. Si in diem addictio facta sit, id est nisi si quis meliorem condicionem attulerit, perfectam esse emptionem: & fructus emptoris effici, & vsucapionem procedere Iulianus [M] putabat. alij & hanc sub condicione esse contractam. ille non contrahi, sed resolui dicebat. quæ sententia vera est. Sed & illa emptio pura est, vbi conuenit, vt si displicuerit intra diem certum in- 4 empta sit. Cum Stichum emissem, Dama per ignorantiam mihi pro eo traditus est. Priscus ait, vsu me eum non capturum: quia id quod emptum non sit, pro emptore vsucapi non potest[N]. Sed [O] si fundus emptus sit, & ampliores fines possessi sint: totum longo tempore capi. quoniam vniuersitas eius possideatur, non singu- 5 læ partes. Eius bona emisti, apud quem mancipia deposita erant. Trebatius ait, vsu te eo non capturum: quia 6 empta non sint. Tutor ex pupilli auctione [P] rem quam eius putabat esse, emit. Seruius ait, posse eum vsucapere in cuius opinione [Q] decursum est, eo quòd deterior causa pupilli non fit [R], si propius [S] habeat emptorem. & si minoris emerit, tutelæ iudicio tenebitur, ac si alij minoris addixisset. idque & à Diuo Traiano constitutum dicitur. Procuratorem quoque, qui ex auctione [T] quam mandatu domini facit, emerit, plerique putant vtilitatis causa pro emptore vsucapturum. idem potest dici, & si negotia domini gerens ignoranti [V] emerit, propter 7 eandem vtilitatem. Si seruus tuus peculiari nomine emat rem, quam scis alienam: licet tu ignores alienam esse, tamen vsu non capies. Celsus scribit, si seruus meus peculiari nomine apiscatur possessionem: id etiam ignorantem [X] me vsucapere. quod si non peculiari nomine, non nisi scientem [Y] me. & si vitiose cœperit possidere[Z], meam vitiosam esse possessionem. Pomponius quoque in his quæ nomine domini possideantur, domini potius quàm serui voluntatem spectandam ait. quòd si peculiari, tunc mentem serui quærendam. & si seruus mala fide possideat, eámque dominus nanctus sit, vt suo nomine possideat, adempto puta peculio: dicendum est, vt

eadem

D Sumpta est ex tota de petit. hered. E licet. F simile. G Omnibus ferè singulare Sabinus iudicium, vel ex eo fide quod aliud fit, quam vulgi ex veritate ponderare opinione multa æstimantis. Cic. pro Rosc. Amerino. H sibi emptam esse. I Sabinus ait. K empta res. L nisi prius persoluta, al. nisi post persolutam. M Celsus sententia conuertitur l. 2. in fin. sup. de in diem addict. N possit. O Sed & si. P actione. Q opinionem. R non fit. S pluris. T actione. Rectius est Flor. V ignorans. X ignorantem rem meam. Y sciente me. Z possidere rem meam.

eadem causa sit possessionis: & ideo vsucapio ei non magis procedat. Si seruus bona fide emerit peculiari nomine, ego vbi primum cognoui, sciam alienam: processuram vsucapionem Celsus ait. initium enim possessionis sine vitio fuisse. sed si eo *ipso* tempore quo emit, quamquam id bona fide faciat, ego alienā rem esse sciam: vsu me non capturum. Etsi quod non bona fide seruus meus emerit, in pactionem libertatis mihi dederit: non ideo me magis vsucapturum. durare enim primam causam possessionis idem Celsus ait. Si à pupillo emero sine tutoris auctoritate, quem puberem esse putem: dicimus vsucapionem sequi. vt hic plus sit in re quàm in existimatione. quòd si scias pupillum esse, putes tamen pupillis licere res suas sine tutoris auctoritate administrare, non capies vsu: quia iuris error nulli prodest. Si à furioso, quem putem sanæ mentis, emero: constitit vsucapere vtilitatis causa me posse, quamuis nulla esset emptio. & ideo neque de euictione actio nascitur mihi, nec Publiciana competit, nec accessio possessionis. Si eam rem, quam pro emptore vsucapiebas, scienti mihi alienam esse vendideris: non capiam vsu. Etiam heredi vlteriori defuncti possessio proderit, quamuis medius heres possessionem eius nanctus non sit. Si defunctus bona fide emerit, vsucapietur res, quamuis heres sciat alienam esse. hoc *&* in bonorum † possessione, & in fideicommissariis quibus ex Trebelliano restituitur hereditas, ceterisque prætoriis successoribus obseruatum est.

Emptori tempus venditoris ad vsucapionem procedit. Si rem alienam emero, & cum vsucaperem, eandem rem dominus à me petierit: non interpellari vsucapionem meam litis contestatione. sed si litis æstimationem sufferre maluerim, ait Iulianus causam possessionis mutari ei qui litis æstimationem sustulerit. idémque esse si dominus ei qui rem emisset à non domino, donasset. eáque sententia vera est.

III. VLPIANVS libro septuagesimo quinto ad Edictum.

Litis æstimatio similis est emptioni.

IIII. IVLIANVS libro secundo ex Plautio.

Emptor fundi partem eius alienam non esse ignorauerat. responsum est, nihil eum ea eo fundo longa possessione capturum. quod ita verum esse existimo, si quæ pars aliena esset in eo fundo, emptor ignorauerat. quòd si certum locum esse sciret, reliquas partes longa possessione capi posse non dubito. Idem iuris est, si is qui totum fundum emebat, pro indiuiso partem aliquam alienam esse scit. eam enim dumtaxat non capiet. ceterarum partium non impedietur longa possessione capio.

V. MODESTINVS libro decimo Pandectarum.

Si rem quam tibi pigneraui, subripuero, eámque distraxero: de vsucapione dubitatum est. & verius est, vtiliter cedere tempora vsucapionis.

VI. POMPONIVS libro trigesimo secundo ad Sabinum.

Qui cum pro herede vel pro emptore vsucaperet, precario rogauit, vsucapere non potest. quid porrò inter eas res interest, cum vtrubique desinat ex prima causa possidere, qui precario vult habere? Si ex decem seruis quos emerim, aliquos putem alienos, & qui sint sciam: reliquos vsucapiam. quòd si ignorem qui sint alieni, neminem vsucapere possum. Post mortem eius qui hominem emerit, expleto tempore quod defuisset ad vsucapionem, quamuis eum hominem heres possidere non cœpisset: fiet tamen eius. sed ita hoc, si nemo eum possedisset.

VII. IVLIANVS libro quadragesimo quarto Digestorum.

Qui fundum pro emptore possidebat, antequam diutinam possessionem impleret, decessit. serui qui in possessionem relicti fuerant, discesserunt relinquendæ eius gratia. quæsitum est an nihilo minus heredi tempus longæ possessionis procedere potest. respondit, etiam discedentibus seruis hoc tempus heredi procedere.

Si fundum Cornelianum pro emptore longa possessione capiam, & partē ex vicino fundo ei adiciam: vtrum eam quoque partem reliquo tempore pro emptore capiam, an integro statuto tempore? respondi, partes quæ emptioni fundi adiciuntur, propriam ac separatam condicionem habere. & ideo possessionem quoque earum separatim nancisci oportere, & longam possessionem earum integro statuto tempore impleri. Seruus meus Titio mandauit, vt fundum ei emeret: eique manumisso Titius possessionem tradidit. quæsitum est, an longa possessione caperet. respondit, si seruus meus mandauerit Titio, vt fundum emeret, & manumisso ei Titius fundum tradiderit, cum putaret *&* peculium ei concessum esse, vel etiam cum ignoraret peculium concessum non esse: nihilo minus seruum diutina possessione capere. quia aut scit seruus peculium sibi concessum non esse, aut scire debet. & per hoc similis est ei qui se creditorem esse simulat. quòd si sciret Titius peculium manumisso concessum non esse, donare potius quàm indebitum fundum soluere intelligendus est. Si tutor rem pupilli subripuerit, & vendiderit: vsucapio non contingit prius quàm res in potestatem pupilli redeat. nam tutor in re pupilli tunc domini loco habetur, cum tutelam administrat, non cum pupillum spoliat. Qui bona fide alienum fundum emit, & possessionem eius amisit, deinde eo tempore adprehendisset, quo scit rem alienam esse: non capiet longo tempore. quia initium secundæ possessionis vitio non caret. nec similis est ei qui emptionis quidem tempore putat fundum vendentis esse, sed cum traditur, scit alienum esse. cum enim semel amissa fuerit possessio, initium rursus recuperatæ possessionis spectari oportet. quare si eo tempore redhibeatur homo, quo emptor scit alienum esse: vsucapio non contingit. quamuis antequam venderet, in ea causa fuerit, vt vsucaperet. idem iuris est in eo, qui de fundo deiectus possessionem per interdictum recuperauit, sciens iam alienum esse. Qui sciens emit ab eo quem prætor vt suspectum heredem deminuere vetuit, vsu non capiet.

Procurator tuus si fundum, quem centum aureis vendere poterat, addixerit triginta aureis in hoc solùm vt te damno adficeret, ignorante emptore, dubitari non oportet quin emptor longo tempore capiat. nam & cum sciēs quis alienum fundum vendidit ignoranti, non interpellatur longa possessio. Quòd si emptor cum procuratore collusit, & eum præmio corrupit, quo vilius mercaretur: non intellegetur bonæ fidei emptor, nec longo tempore capiet. & si aduersus petentem dominum vti cœperit exceptionem rei voluntate eius venditæ: replicationem doli vtilem futuram esse. Furtiua res non intellegitur redisse in domini potestatem, quamuis possideret eam: si modò ignorauerit subreptam sibi esse. si igitur seruum, qui tibi subreptus erat, ignoranti tibi tuum *esse,* pignori dedero, & soluta pecunia eum Titio vendidero: Titius vsucapere non poterit. Liber homo qui bona fide nobis seruit, hisdem modis ex re nostra adquirit nobis, quibus per seruum nostrum adquirere solemus. quare sicut traditione, ita vsucapione rem nostram faciemus, interueniente libera persona. & si peculij nomine quod nos sequi debet, emptio cōtracta fuerit: etiam ignorantes vsucapiemus.

VIII. IDEM libro secundo ex Minicio.

Si quis cum sciret venditorem pecuniam statim consumpturum, seruos ab eo emisset: plerique responderunt, eum nihilo minus bona fide emptorem esse. idque verius est. quomodo enim mala fide emisse videtur, qui à domino emit? nisi fortè & is qui à luxurioso & protinus scorto daturo pecuniam, seruos emit, non vsucapiet.

VIIII. IDEM libro tertio ad Vrseium Ferocem.

Qui ob pactionem libertatis ancillam furtiuam à seruo accepit, potest partum eius quasi emptor vsucapere.

X. IDEM libro secundo ad Minicium.

Seruus domino ancillam quam subripuerat, pro capite suo dedit: ea concepit. quæsitum est, an dominus eum partum vsucapere possit. respondit, hic dominus quasi emptor partum vsucapere potest. namque res ei abest pro hac muliere, & genere quodammodo venditio inter seruum & dominum contracta est.

XI. AFRICANVS libro septimo Quæstionum.

Quod vulgo traditum est, eum qui existimat se quid emisse, nec emerit, non posse pro emptore vsucapere: hactenus verum esse ait, si nullam iustam causam eius erroris emptor habeat. nam si fortè seruus vel procurator, cui emendam rem mandasset, persuaserit ei se emisse, atque ita tradiderit: magis esse, vt vsucapio sequatur.

XII. PAPINIANVS libro decimo Responsorum.

Misso legatario in possessione, res pro emptore vsucapiuntur, salua prætorij pignoris causa.

XIII. SCÆVOLA libro quinto Responsorum.

Alienam aream bona fide emit, & ante impletam diutinam possessionem ædificare cœpit: ei denun-

a & si ego
b dicemus
c Non est inuertenda lectio & tales lectores fugiunt ... ad l. iuris gentium de pact.
d constitutum est
† possessore,
e Semper est ... de except.
f De ratione litis æstimanda Cic. in oratione pro Cluentio.
g emerat,
h & precario
i qui in possessione
k Titius fundi
l ei emeret,
m sibi concessum
n nihilo magis. Deterior est Flor.
o intelligendum
p pupilli sui
q Iuxta hoc Paulus ad Gal. ... nihil differt ...
r apprehēdit possessionem,
s caret.
t nec dissimilis. Deterior est Flor. ...
v spectare
x vēderetur,
y sciens rem
z exceptionem
A replicatio doli vtilis futura est.
B cùm modò
C fuerit.
D potest.
E acquiret
F Qui neque sumptibus, neque libidini, neque comessationibus modū adhibet...
G eius
H existimet
I cùm non emerit.
K Paulus
L & denuntiatum

tiante domino soli intra tempora diutinæ possessionis perseuerauit. quæro vtrum interpellata sit, an cœpta durauerit. respondit, secundum ea quæ proponerentur, non esse interpellatum[a].

a interpellatam.

VIIII. IDEM libro vicensimo quinto Digestorum

INtestatæ sororis hereditas obuenit duobus fratribus, quorum alter absens erat, alter præsens. præsens etiam absentis causam agebat. ex qua hereditate suo & fratris sui nomine fundum in solidum vendidit Lucio Titio bona fide ementi. quæsitum est, cum sciret[b] partem fundi absentis esse, an totum fundum longa possessione ceperit. respondit, si credidisset mandatu fratris venisse: per longum tempus cepisse.

b sciret

PRO HEREDE VEL PRO POSSESSORE TIT. V.

POMPONIVS[c] libro trigensimo secundo ad Sabinum

PRo herede ex viui bonis nihil vsucapi potest, etiam si possessor mortui rem fuisse existimauerit.

c Paulus

II. IVLIANVS libro quadragensimo quarto Digestorum

QVi legatorum seruandorum causa in possessionem mittitur, non interpellat possessionem eius qui pro herede vsucapit: custodiæ enim causa rem tenet. quid ergo est? etiam impleta vsucapione ius pignoris retinebit[d], vt non prius discedat, quam si solutum ei legatum fuerit, aut eo nomine satisdatum. Quod vulgo respondetur, causam possessionis neminem sibi mutare posse, sic accipiendum est: vt possessio non solum ciuilis: sed etiam naturalis intellegatur. & propterea responsum est, neque colonum, neque eum apud quem res[e] deposita aut cui commodata est, lucri faciendi causa pro herede vsucapere posse. Filium quoque donatam rem à patre pro herede negauit vsucapere Seruius. scilicet qui[f] existimabat naturalem possessionem penes eum fuisse viuo patre. cui consequens est, vt filius a patre heres institutus res hereditarias à patre sibi donatas pro parte coheredum vsucapere non possit.

d pertinebit.
e res est
f quia

III. POMPONIVS libro vicensimo tertio ad Quintum Mucium

PLerique putauerunt, si heres sim, & putem rem aliquam ex hereditate esse quæ non sit: posse me vsucapere.

IIII. PAVLVS libro quinto ad legem Iuliam & Papiam

COnstat eum qui testamenti factionem habet, pro herede vsucapere posse.

PRO DONATO TIT. VI.

PAVLVS libro quinquagensimo quarto ad Edictum

PRo donato is vsucapit, cui donationis causa res tradita est. nec sufficit opinari: sed & donatum esse oportet. Si pater filio, quem in potestate habet, donet, deinde decedat: filius pro donato non capiet vsum[g]. quoniam nulla donatio[h] fuit. Si inter virum, & vxorem donatio facta sit, cessat vsucapio. Item si vir vxori rem donauerit, & diuortium interuenerit: cessare vsucapionem Cassius respondit. quoniam non possit causam possessionis sibi ipsa mutare. alias ait post diuortium ita vsucapturam, si eam maritus concesserit, quasi nunc donasse intellegatur. possidere autem vxorem rem à viro donatam Iulianus putat.

g vsu.
h donatio facta sit, cessat vsucapio.

II. MARCELLVS libro vicensimo secundo Digestorum

SI is qui alienam rem donauerit[i], reuocare constituerit donationem: etiam si iudicium ediderit, rémque cœperit vindicare: curret vsucapio.

i donauit.

III. POMPONIVS libro vicensimo quarto ad Quintum Mucium

SI vir vxori, vel vxor viro donauerit, si aliena res donata fuerit: verum est quod Trebatius putabat, si pauperior is qui donasset, non fieret: vsucapionem possidenti procedere.

IIII. IDEM libro trigensimo secundo ad Sabinum

SI pater filiæ donauerit, quæ in potestate eius erat, & eam exheredauerit: si id heres eius ratum habeat: exinde ex vsucapies donationem[k], qua ex die ratam heres donationem habuerit.

k rem donatam. Glossema est, quod in contextum irrepsit.

V. SCAEVOLA libro quinto Responsorum

QVi pro donato cœperat vsucapere, manumittendo nihil egit: quia nec dominium nanctus fuerit. quæsitum est, an vsucapere desierit. respondi, cum de quo quæritur[l], omisisse videri possessionem. & ideo vsucapionem interruptam.

l quæreretur.

VI. HERMOGENIANVS libro secundo Iuris epitomarum

DOnationis causa facta venditione, non pro emptore, sed pro donato res tradita vsucapitur.

PRO DERELICTO TIT. VII.

VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum

SI[m] res pro derelicto habita sit, statim nostra esse desinit, & occupantis statim fit: quia hisdem modis res desinunt esse nostræ, quibus adquiruntur.

m Sumpta est ex tota. in qua. cas. man. vbi de vsucapione multa adferuntur.

II. PAVLVS libro quinquagensimo quarto ad Edictum

PRo derelicto rem à domino habitam si sciamus, possumus adquirere. sed Proculus non desinere eam rem domini esse, nisi ab alio possessa fuerit. Iulianus, desinere quidem omittentis esse, non fieri autem alterius, nisi possessa fuerit. & rectè.

III. MODESTINVS libro sexto Differentiarum

AN[n] pars pro derelicto haberi possit, quæri solet. & quidem si in re communi socius partem suam reliquerit[o], eius esse desinit. vt hoc sit in parte, quod in toto. atquin totius rei dominus efficere non potest, vt partem retineat, partem pro derelicto habeat.

n Coniũge cum l. pro parte supr. de seruitut.
o dereliquerit.

IIII. PAVLVS libro quintodecimo ad Sabinum

ID quod pro derelicto habitum est, & haberi putamus, vsucapere possumus, etiam si ignoramus à quo derelictum sit.

V. POMPONIVS libro trigensimo secundo ad Sabinum

SI id quod pro derelicto habitum possidebas, ego sciens in ea causa esse, abs te emerim: me vsucapturum constat. nec obstare quòd in bonis tuis non fuerit. nam & si tibi rem ab vxore donatam sciens emero, quia quasi volente & concedente domino[p] id faciat, idem iuris est.

Id quod quis[q] pro derelicto habuerit, continuo meum fit. sicuti cum quis æs sparserit, aut aues amiserit[r]: quamuis[s] incertæ personæ voluerit eas esse, tamen eius fierent[t], cui casus tulerit. eáque[v] cum quis pro derelicto habeat, simul intellegitur voluisse alicuius fieri.

p domina
q quisque
r emiserit
s quamuis enim
t fiant,
† qui eas sustulerit.
v eáque

VI. IVLIANVS libro tertio ad Vrseium Ferocem

NEmo potest pro derelicto vsucapere, qui falsò existimauerit rem pro derelicto habitam esse.

VII. IDEM libro secundo ex Minicio

SI[x] quis merces ex naue iactatas[y] inuenisset, num ideo vsucapere non possit, quia non viderentur derelictæ, quæritur. sed verius est, eum pro derelicto vsucapere non posse.

x Coniũge cum l. qui leuandæ. de leg. Rhod. de iact.
y iactas

VIII. PAVLVS libro octauodecimo Responsorum

SEmpronius Thetidi status quæstionem facere temptabat, quasi de serua sua nata sit. qui iam testatum conuentus à Procula nutrice Thetidis in[z] soluendis alimentis, respondit non se habere vnde alimenta eiusdem[A] exsoluat: sed debere eam patri suo restituere Lucio Titio. idque ea[B] illa in testationem redegisset, vt post ea nullam quæstionem pateretur ab eodem Sempronio, Lucius Titius Seiæ Proculæ solutis alimentis, puellam vindicta manumisit. quæro an possit rescindi libertas Thetidis. Paulus respondit, quoniam dominus ancillæ, ex qua Thetis nata est, Thetidem pro derelicto habuisse videtur[C], potuisse eam à Lucio Titio ad libertatem[D] perduci.

z de
A eidem
B cùm
C vbi liberorum.
D tunc perduci.

PRO LEGATO TIT. VIII.

VLPIANVS libro sexto Disputationum

LEgatorum nomine is videtur possidere, cui legatum est. pro legato enim possessio & vsucapio nulli alij, quàm[E] cui legatum est, competit.

E ei, cui

II. PAVLVS libro quinquagensimo quarto ad Edictum

SI possideam aliquam rem quam putabam mihi legatam, cum non esset: pro legato non vsucapiam.

III. PAPINIANVS libro vicensimo tertio Quæstionum

NOn magis quàm si quis emptum existimet, quod non emerit.

IIII. PAVLVS libro quinquagensimo quarto ad Edictum

PRo legato potest vsucapi, si res aliena legata sit. aut testatoris quidem sit, sed adempta codicillis ignoratur. in horum enim persona subest iusta causa, quæ sufficit ad vsucapionem. idem potest dici, & si in nomine erit dubitatio. veluti si Titio legatum sit, cum sint duo Titij, vt alter eorum de se cogitatum existimauerit.

V. IAVOLENVS libro septimo ex Cassio

EA res, quæ legati nomine tradita est, quamuis dominus eius viuat, legatorum tamen nomine vsucapietur.

VI. POMPONIVS[a] [libro trigesimo secundo ad Sabinum]

SI is cui tradita est, mortui[b] esse existimauerit.

VII. IAVOLENVS [libro septimo ex Cassio]

NEmo potest legatorum nomine vsucapere, nisi is cum quo testamēti factio est: quia ea possessio ex iure testamenti proficiscitur.

VIII. PAPINIANVS[c] [libro vicesimo tertio Quæstionum]

SI non traditam possessionem ingrediatur sine vitio legatarius, legatæ rei vsucapio competit.

VIIII. HERMOGENIANVS [libro quinto Iuris epitomarum]

PRo legato vsucapit, cui rectè legatum relictum est. sed etsi non iure legatum relinquatur, vel legatum ademptum est[d], pro legato vsucapi post magnas varietates optinuit.

a Paulus. b mortui rem. c Pomponius. d sit.

PRO DOTE TIT. VIIII.

VLPIANVS [libro trigensimo primo ad Sabinum]

TItvlvs est vsucapionis, & quidem iustissimus, qui appellatur pro dote. vt qui in dotem rem accipiat, vsucapere possit spatio solemni, quo solent qui pro emptore vsucapiunt. & nihil refert, singulæ res, an pariter vniuersæ (in) dotem[e] darentur. Et primum de tempore videamus, quando pro dote quis vsucapere possit. vtrum post tempora nuptiarum, an verò & ante nuptias. Est[f] quæstio vulgata, an sponsus possit, hoc est qui nondum maritus est, rem pro dote vsucapere. & Iulianus inquit, si sponsa sponso ea mente tradiderit res, vt non ante eius fieri vellet, quàm nuptiæ secutæ sint: vsus[g] quoque capio cessabit. si tamen non euidenter, id[h] actum fuerit[i], credendum esse id agi Iulianus ait, vt statim res eius fiant. & si alienæ sint, vsucapi possint. quæ sententia mihi probabilis videtur. ante nuptias autem non pro dote vsucapit, sed pro suo. constante autem matrimonio pro dote vsucapio inter eos locum habet, inter quos est matrimonium[k]. ceterum si cesset matrimonium, Cassius ait cessare[l] vsucapionem: quia et dos nulla sit. Idem scribit, etsi putauit maritus esse sibi matrimonium, cum nō esset: vsucapere eum non posse, quia nulla dos sit. quæ sententia habet rationem.

e doti. f Et est. g vsu. h quid. i appareat. k matrimonium contractum. l cessare &.

II. PAVLVS [libro quinquagensimo quarto ad Edictum]

SI æstimata res ante nuptias tradita sit, nec pro emptore nec pro suo ante nuptias vsucapietur.

III. SCAEVOLA [libro vicensimo quinto Digestorum]

DVæ filiæ intestato patri heredes exstiterunt, & mancipia communia singulæ in dotem dederunt, & post aliquot annos[m] morte patris familiæ herciscundæ iudicium inter eas dictatum est. quæsitum est, cum mariti bona fide mācipia in dotem accepta vt dotalia multis annis possiderunt[n]: an vsucepisse videantur, si qui[o] accipiebant, dantis credidissent esse. respondit nihil proponi, cur non vsucepissent.

m à morte. n possederint. o suum.

PRO SVO TIT. X.

VLPIANVS [libro quintodecimo ad Edictum]

PRo svo possessio talis est,[p] cum dominium nobis adquiri putamus, & ex ea causa possidemus[q], ex qua adquiritur, & præterea pro suo. vt puta ex causa emptionis, & pro emptore & pro suo possideo. item[r] donata, vel legata, vel pro donato, vel pro legato, etiam pro suo possideo. Sed si res mihi ex causa iusta, puta emptionis, tradita sit, & vsucapiam: incipio quidem & ante vsucapionem pro meo possidere. Sed an desinam ex causa emptionis post vsucapionem, dubitatur[s]. & Mauricianus[t] dicitur existimasse, non desinere.

p vt cūm. q possidemus. r re donata. s dubitabatur. t Martianus.

II. PAVLVS [libro quinquagensimo quarto ad Edictum]

ESt species possessionis, quę vocatur pro suo. hoc enim modo possidemus omnia quæ mari, terra, cœlo capimus. aut quæ alluuione fluminum nostra fiunt. item quæ ex rebus alieno nomine possessis nata possidemus. veluti partum hereditariæ aut emptæ ancillæ pro nostro possidemus. similiter fructus rei emptæ, aut donatæ, aut quæ in hereditate inuenta est.

III. POMPONIVS [libro vicensimo secundo ad Sabinum]

HOminem, quem ex stipulatione te mihi debere[v] falsò existimabas, tradidisti mihi. si scissem mihi nihil debere, vsu eum non capiam. quia[x] si nescio, verius est vt vsucapiam. quia ipsa traditio ex causa, quam veram esse existimo, sufficit ad efficiendum, vt id quod mihi traditum est, pro meo possideam. & ita Neratius scripsit, idque verum puto.

v deberi. x quòd.

IIII. IDEM [libro trigensimo secundo ad Sabinum]

SI ancillam furtiuam emisti fide bona, ex ea natum & apud te conceptum est. ita possedisti, vt intra constitutum vsucapioni[y] tempus cognosceres matrem eius furtiuam esse. Trebatius omni modo, quod ita possessum esset, vsucaptum esse. ego sic puto distinguendum, vt si nescieris intra statutum tempus, cuius id mancipium esset: aut si scieris, neque potueris certiorem dominum facere: aut si potueris quoque, & feceris certiorem: vsucaperes[z]. sin verò cum scires & posses, non feceris certiorem: contra esse[A]. tum enim clam possedisse videberis. neque idem & pro suo, & clam possidere[B] potest. Si pater cum filiis bona quæ habebat, partitus sit, & ex ea causa post mortem patris ea teneant, quòd inter eos conueniret, vt ea diuisio rata esset: vsucapio his procedat[C] pro suo in his rebus, quæ alienæ in bonis patris inueniuntur. Quod legatum non sit, ab herede tamen perperam traditum sit: placet à legatario vsucapi. quia pro suo possidet.

y vsucapionis. z vsucapias. A sit. B possidere. C procedet.

V. NERATIVS [libro quinto Membranarum]

VSucapio[D] rerum etiam ex aliis causis concessa, interim propter ea quæ nostra[E] existimantes possideremus, cōstituta[F] est, vt aliquis litium finis esset. Sed id quod quis, cum suū esse existimaret, possederit: vsucapiet etiam si falsa fuerit eius existimatio. quod tamen ita interpretandum est, vt probabilis error possidentis vsucapioni nō obstet. veluti si ob id aliquid possideam, quòd seruum meum aut eius[G], cuius in locum hereditario iure successi, emisse id falsò existimem. quia in alieni facti ignorantia tolerabilis error est.

D *Coniūge cum l. 3. de iur. et fac. ignor. sup.* E nostra esse. F *Multa præclarè in hāc sententiam M. Cic. lib. 2. Offic. vbi Arati Sicyonij meminit.* G eum.

LIBER QVADRAGESIMVS SECVNDVS.

DE RE IVDICATA ET DE EFFECTV SENTENTIARVM ET DE INTERLOCVTIONIBVS.

MODESTINVS [libro septimo Pandectarum]

RES IVDICATA dicitur, quæ finem controuersiarum pronuntiatione iudicis accipit. quod vel condemnatione vel absolutione contingit.

Intra quod tempus fiat executio rei iudicatæ.

II. VLPIANVS [libro sexto ad Edictum]

QVi pro tribunali cognoscit, non semper tempus iudicati seruat. sed nonnumquam artat, nonnumquam prorogat pro causæ qualitate & quantitate, vel personarum obsequio, vel contumacia. sed perraro intra statutum tempus sententiæ exsequentur[H]: veluti si alimenta constituantur, vel minori vigintiquinque annis subuenitur[I].

H exequūtur. I subueniatur.

III. PAVLVS [libro septimodecimo ad Edictum]

QVi[K] damnare potest, is absoluendi quoque potestatem habet.

K *Coniūge cum l. eum prætor. de iudic. & cum aliis.*

Contra quem fiat executio sententiæ.

IIII. VLPIANVS [quinquagensimo octauo ad Edictum]

SI se non optulit procurator, iudicati actio in eū denegabitur, & in dominum dabitur. si se optulit, in ipsum dabitur. optulisse autem se liti videtur, non is qui in rem suam procurator datus est: nam hic alia ratione recusare iudicati actionem non potest. quia ibi et non in alienam, sed in suam rem procurator factus est. Tutor quoque vel curator in ea condicione sunt, vt non † videantur videri se liti optulisse. idcircóque debet denegari in eos iudicati actio. Actor[L] municipum potest rem iudicatam recusare. in municipes enim iudicati actio dabitur.

† debeant. L Actor etiā.

Interpretatio edicti prætorij.

Ait prætor, CONDEMNATVS VT PECVNIAM SOLVAT. à iudicato ergo hoc exigitur, vt pecuniam soluat. quid ergo si soluere quidem paratus non sit, satisfacere autem paratus sit? quid dicimus? & ait Labeo, debuisse hoc quoque adiici, NEQVE EO NOMINE SATISFACIAT. fieri enim posse, vt idoneum expromissorem habeat. sed ratio pecuniæ exigendæ hæc fuit, quòd noluerit prætor obligationes ex obligationibus fieri. idcirco ait, vt pecunia soluatur. ex magna tamen & idonea causa accedendum erit ad Labeonis sententiam. Si ex conuentione liti-

gantium cautum sit post rem iudicatam ei cui quis condemnatus est:eueniet,vt hic & retendatur. si modò nouatio intercessit.ceterum si non nouandi causa id factum est,manebit ordo exsecutionis. Sed etsi pignora accepta sint,vel fideiussores in rem iudicatam:consequens erit dicere,non cessare exsecutionem.quippe cum accesserit aliquid rei iudicatæ, non sit à re iudicata recessum. Idem obseruandum est in eo, cuius procurator condemnatus 3 est. Si quis condemnatus sit,vt intra certos dies soluat: vnde ei tempus iudicati actionis computamus? vtrum ex quo sententia prolata est,an verò ex eo ex quo dies statutus præteriit? et quidem si quidem minorem diem statuerit iudex tépore legitimo,repleatur ex lege,quod sENTiæ iudicis deest.sin autem ampliorem numerum dierum sua definitione iudex amplexus est,computabitur reo & le- 4 gitimú tempus,& quod supra id iudex præstitit. Condemnatum accipere debemus eum qui ité condemnatus est,vt sententia valeat.ceterum si aliqua ratione sententia nullius momenti sit, dicendum est condemnatio- 5 nis verbum non tenere. Soluisse accipere debemus, non tantum eum qui soluit:verùm omnem omnino, qui ea obligatione liberatus est, quæ ex causa iudicati des- 6 cendit. Celsus scribit,si noxali condemnatus eum seruum,in quo vsusfructus alienus est, noxæ dedisti: posse tecum adhuc agi iudicati.sed si vsusfructus interierit, liberari ait.

V. IDEM [libro quinquagesimo nono ad Edictum]

AIt prætor, CVIVS DE EA RE IVRISDICTIO EST. melius scripsisset, CVIVS DE EA RE NOTIO EST. etenim notionis nomen etiam ad eos pertineret, qui iurisdictionem non habent:sed habét 2 de quauis alia causa notionem. Si iudex aliquem sic códemnet,vt quod habet ex testamento vel codicillis Mæuij,restitueret Titio:sic accipiendum est, quasi quotitatem nominauit,quæ testamento vel codicillis relicta est. sed & si fideicommissum sine scriptura pronuntiatum, idem erit probandum.

VI. IDEM [libro sexagesimo sexto ad Edictum]

MIles qui sub armata militia stipendia meruit, condemnatus,eatenus quà facere potest, cogitur sol- 2 uere. Decem aut noxæ dedere condemnatus, iudicati in decem tenetur. facultatem enim noxæ dedendæ ex lege accipit. At is qui stipulatus est decem, aut noxæ dedere,non potest decem petere:quia in stipulatione singula per se veniunt,eáque singula separatim stipulari possumus.at iudicium solius noxæ deditionis nullum est, sed pecuniariam condemnationem sequitur. & ideo iudicati decem agitur. his enim solis condemnatur: noxæ deditio in solutione est,quæ è lege tribuitur. Qui iudicati bona auctoritate sua distraxit,furti actione & vi bonorum raptorum ei tenetur. Iudicati actio perpetua est, & rei persecutionem continet.item heredi & in heredem competit.

VII. GAIVS [libro ad Edictum prætoris vrbani titulo de re iudicata]

INtra dies constitutos quamuis iudicati agi non possit, multis tamen modis iudicatum liberari posse, hodie non dubitatur. quia constitutorum dierum spatium pro iudicato,non contra iudicatum per legem constitutum est.

VIII. PAVLVS [libro quinto ad Plautium]

SI homo ex stipulatu petitus, post litem contestatam decesserit:absolutionem non faciendam,& fructuum rationem habendam placet.

VIIII. POMPONIVS [libro quinto ex Plautio]

FVrioso sententia à iudice vel ab arbitro dici non potest.

X. MARCELLVS [libro secundo Digestorum]

QVi cum se pro patrefamilias gereret, mutuam pecuniam accepit,& exheres à patre,vel emancipatus sit:quamuis facere non possit,debet condemnari.

XI. CELSVS [libro quinto Digestorum]

SI kalendis fieri aliquid stipulatus sum,nempe quandocumque post kalendas accepto iudicio, tantisteamen æstimanda lis est,quanti interfuit mea kalendis id fieri. ex eo enim tempore quidquid æstimatur, quod nouissimé solui poterit.

XII. MARCELLVS [libro quarto Digestorum]

IN depositi vel commodati iudicio, quamquam dolo aduersarij res absit, condemnato succurri solet, vt ei actionibus suis dominus cedat.

Natura obligationum,quæ in faciendo consistit.

XIII. CELSVS [libro sexto Digestorum]

SI quis ab alio decem, ab alio satisdari stipulatus est: æstimandum erit,quantum stipulatoris intersit satisdari.idque aut tantundem erit,aut minus,aut interdum etiam nihil. neque enim vani timoris vlla æstimatio est. vt in sorte soluta nullú iam pretium æstimationis est: aut quantum ex sorte fuerit solutum,tantandem ex æstimatione decedet. Si quis promiserit prohibere se, vt aliquid damnum stipulator patiatur & faciat: neque ex ea re damnum stipulator patietur & faciat: ita habeatur facit quod promisit. si minus,quia nó facit quod promisit:in pecuniam numeratam condemnatur. sicut euenit in omnibus faciendi obligationibus.

XIIII. IDEM [libro vicensimo quinto Digestorum]

QVod iussit,vetuitue prætor,contrario imperio tollere & repetere licet. de sENTiis contra.

Quis sententiam exequatur,& quomodo.

XV. VLPIANVS [libro tertio de officio consulis]

A Diuo Pio rescriptum est, magistratus populi Romani vt iudicum à se datorum,vel arbitrorum sententiam exsequantur,hi qui eos dederunt. Sententiam Romæ dictam etiam in prouinciis posse præsides,si hoc iussi fuerint,ad finem persequi, Imperator noster cum patre rescripsit. In venditione itaque pignorum captorum facienda primò quidem res mobiles animales pignori capi iubent: mox distrahi. quarum pretium si suffecerit,Vene est. si non suffecerit, etiam soli pignora capi iubent,& distrahi. quód si nulla mouentia sint,à pignoribus soli initium faciunt. sic denique interloqui solent,si mouentia non sint,vt soli quoque capiantur.nam à pignoribus soli initium faciendum non est. quód si nec quæ soli sunt,sufficiant, vel nulla sint soli pignora: tunc perueniretur etiam ad iura. exsequantur itaque rem 3 iudicatam præsides isto modo. Si pignora quæ capta sunt,emptorem non inueniant: rescriptum est ab Imperatore nostro & Diuo patre eius, vt addicantur ipsi, cui quis condemnatus est. addicantur autem vtique ea quantitate quæ debetur. nam si creditor maluerit pignora in creditum possidere, Isque esse contentus: rescriptum est,non posse eum quod amplius sibi debetur petere.quia velut pacto transegisse de credito videtur, qui contentus fuit pignora possidere. nec posse eum in quantitatem certam pignora tenere,& superfluum pe- 4 tere. Si rerum,quæ pignoris iure captæ sunt, controuersia fiat: constitutum est ab Imperatore nostro, ipsos qui rem iudicatam exsequuntur, cognoscere debere de proprietate. & si cognouerint eius fuisse,qui condemnatus est:rem iudicatam exsequentur. Sed sciendum est summatim eos cognoscere debere. nec sententiam eorum posse debitori præiudicare, si fortè hi dimittendam eam rem putauerint,quasi eius sit qui controuersiam mouit, non eius cuius nomine capta est. nec eum cui restituta est,statim habere per sententiam debere,si fortè iure ordinario cœperit ab eo res peti. sic eueniet, vt omnibus integris tantùm captioni res iudicata proficiat. Sed illud debet dici, vbi controuersia est de pignore: id dimitti debere, & capi aliud si quod est sine controuersia.
5 Quód si res sit pignerata, quæ pignori capta est: videndum est an sic distrahi possit, vt dimisso creditore superfluum in causam iudicati conuertatur. & quamquam non cogatur creditor rem quam pignori accepit, distrahere : tamen in iudicati exsecutionem seruatur, vt si emptorem inuenerit res quæ capta est, qui dimisso priore creditore superfluum soluere sit paratus: admittenda sit huius quoque rei distractio. nec videtur deterior condicio creditoris fieri suum consecuturi, nec prius ius pignoris dimissuri, quàm si ei fuerit satisfa- 6 ctum. Si post addictam pignus aliqua controuersia emptori moueatur,an sit cognitio eiusdem iudicis qui sententiam exsecutus fuerit, videndam est. & cum semel emptio perfecta sit,eiúsque qui comparauit, periculum vertatur: non puto locum esse cognitioni. certè postea quam inductus est emptor in possessionem, nónne cessabunt partes eorundem iudicum? idémque & 7 si ipsi, cui quis iudicatus est, res fuerit addicta. Sed si emptor,cui pignora sint addicta, exsequente iudice pretium non soluat: verum aduersus emptorem porrigere manus debeant Idem iudices qui sententiam exsequuntur,videndum est. & non puto eos vltra procedere. Ceterum longe res abit. quid enim dicemus? condemnabunt emptorem, & sic exsequentur aduersus eum sententiam? an statim pro iudicato habebunt? & quid si neget se emisse, aut exsoluisse contendat? melius igitur erit,si non se interponant.maxime cum nec habeat actionem aduersus eum is cui iudicatum fieri desideratur,nec iniuria adficietur. oportet enim res captas pignori, & distractas

a etiam retendatur. — b cóputemus, quæritur. — c repletur — d pro reo — e Vide l. 9. §. si quis adfirmauerit §. & §. si seruum. de dol. mal. sup. — f pertinet, — g nominauerit, — h pronuntiatum est, — i Coniunge cum l. 18. sup. eod. — k Is autem — l in decem — m noxæ auti — n gereret, — o exheredatus — p à patre scriptus, — q est: — r quidque — s poterit. — t Coniunge l. vlt. de reb. cred. — v quanti — x aut nullum — y ne ne quid al. ne quid — z ne quod — A habeat — † remittere — B potest: sed da — C magistratibus — D per præsides, — E mobiles & animales — F iubentur — G Id est, tanto valore (vt vulgò loquuntur) & æstimatione, quanta est summa quæ debetur. ne si forte pluris aut minoris valeat, alterutrum, id est, debitor aut creditor afficiatur iniuria. Duar. 2. disput. ca. 6. Hic locus torquet vehementer Alc. li. Para. 6. ca. 5. & in l. creditor. de reb. cred. — H nam & si — I amplius quam quod. Rectior est Flor. — K de cætero. Rectior est Flor. — L videatur, — M fuerit — N eueniet, — O Sed & illud — P fuerit — Q huiusmodi — † satisfactum. — R qui se — S verseturt — T adficiatur

distractas præsenti pecunia distrahi:non sic, vt post tempus pecunia soluatur. certe si se interponant: hactenus debebunt interuenire, vt ipsam rem addictam capiant & distrahant, quasi non vinculo pignoris liberatam. Sic quoque iudices exsequentur iudicatum, vt nomina iure pignoris capiant, si nihil aliud sit quod capi possit. posse enim nomen iure pignoris capi Imperator noster rescripsit. Sed vtrum confessum nomen tantùm capi possit, an etiam si neget quis se debere[a], videamus. & magis est, vt id dumtaxat[b] capiatur, quod confitetur. ceterum si negetur, æquissimum erat discedi à nomine. nisi fortè quis exemplum secutus corporalium pignerum vltra processerit, dixeritque ipsos debere iudices de nomine cognoscere, vt cognoscunt de proprietate. Sed cõtra rescriptum est. Item quid dicemus? vtrum ipsi iudices conuenient nomen, exigéntque id quod debetur, & in causa[c] iudicati conuertent: an verò vendent nomen, vt pignora corporalia solent? & necesse est, vt quod eis facilius videatur ad sẽ exsequendam, hoc faciant. Sed & si pecunia penes argentarios sit, æque capi solet. hoc amplius & si[d] penes aliũ quem, destinata tamen ei qui condemnatus est: solet pignoris iure capi, & cõuerti in causam iudicati. Præterea pecuniam quoque depositam nomine condemnati, vel in arcam reclusam solent capere, vt iudicato satisfiat. hoc amplius & si pupillaris pecunia in arcam[e] reposita sit ad prædiorum comparationem: & citra permissum prætoris ab eo qui exsequitur iudicatum solet capi, & in causam iudicati conuerti.

a debere ei. b pignori capiatur. a in causam d si sit a arca

De iis personis à quibus solidum non exigitur.

XVI. IDEM libro sexagesimo tertio ad Edictum

SVnt[f] qui in id quod facere possunt, conueniuntur: id est non deducto ære alieno. & quidem sunt hi ferè, qui pro socio conueniuntur: socium[g] autem omnium bonorum accipiendum[h] esse[a]tem patens,

f Vide l verum, §. sed & uid. sup. pro soc. g socius h accipiendum

XVII. IDEM libro decimo ad Edictum

PAtronus[i], patrona, liberique eorum, & parentes. item maritus de dote in id quod facere potest conuenitur.

i Exempta est ex ... de calumniator. Coniunge cum l. 5. & 7. de obseq. à lib. & liber. paren. & patr. præst. & l. 16. de iureiur.

XVIII. IDEM libro sexagesimo sexto ad Edictum

ITem miles qui sub armata militia stipendia meruit, condemnatus, catenus quatenus facere potest, cogitur soluere.

XVIIII. PAVLVS libro sexto ad Plautium

INter[k] eos quibus ex eadẽ causa debetur, occupãtis melior condicio est. nec deducitur quod eiusdem condicionis hominibus debetur, sicuti fit in de peculio actione. nã & hic occupantis melior est causa. Sed etsi cum patre patronóue agetur, non est deducendum æs alienum: maximè quod eiusdem condicionis personis debebitur, vt liberis, libertis[l]. Is quoque qui ex causa donationis conuenitur, in quantum facere potest condemnatur. & quidem is solus deducto ære alieno. & inter eos quibus ex simili causa pecunia debetur, occupantis potior erit causa. immo nec totum quod habet, extorquendum ei puto. sed & †ipsi ratio habenda est, ne egeat.

k Coniunge cum l. 173. de reg. iur. Aug. 1. emend. cap. 7. l liberisque. † ipsius

XX. MODESTINVS libro secundo Differentiarum

NOn tantùm dotis nomine maritus in quantum facere possit condemnatur: sed ex aliis quoque contractibus ab vxore iudicio conuentus, in quantum facere potest condemnandus est ex Diui Pij constitutione. quod & in persona mulieris æqua lance seruari æquitatis suggerit ratio.

XXI. PAVLVS libro sexto ad Plautium

SIcut autem cum marito agitur, ita & cum socero, vt non vltra facultates damnetur.[m] an si cum socero ex promissione dotis agatur, in id quod facere potest, damnandus sit? quod & id æquum esse videtur. sed alio iure vtimur, vt & Neratius[n] scribit.

m Sed an si n Tametsi eius quoque indemne ad iustum fuerit. l. ex diuersis. sup. solut. matri.

XXII. POMPONIVS libro vicensimo primo ad Quintum Mucium

SEd hoc ita accipiendum est, si à socero dos ex promissione petatur soluto matrimonio[o]. verùm si manente matrimonio dos ab eo[p] petatur, succurrẽdum vtique est, vt ne maioris summæ condemnetur, quàm quantum facere potest. Quod autem de sociis dictum est, vt & hi in quantum facere possint condemnentur: causa cognita se facturum prætor edicit. causæ cognitio autem in hoc erit, vt negantis se socium esse, aut ex doli clausula obligato non succurratur.

o Quæ causa ex causa etiam & persona, in id quod facere potest, damnatur. l. si de dote supr. de iure dotium. p ab eo qui promisit

XXIII. PAVLVS libro sexto ad Plautium

SI cum procuratore mariti de dote actum fuerit, si quidem viuo marito condemnatio[q] fiet: in quantum facere potest fiet damnatio. nã & defensor mariti in id quod ille facere potest, damnatur. mortuo verò marito, in solidum.

q damnatio

XXIIII. POMPONIVS libro quarto ex Plautio

ETsi fideiussor acceptus sit rei vel actionis, non proderit[r] ei[s] si persona pro qua fideiussit, in quantum facere potest, condemnanda est. Si maritus soluendo non fuerit, licet ipsi marito prosit quòd facere non possit, id enim personæ mariti præstatur, heredi eius hoc non prodest.

XXV. PAVLVS libro sexagesimo ad Edictum

SCiendum est, heredes earum personarum non in id quod facere possunt: sed in integrum teneri.

XXVI. VLPIANVS libro septuagensimo septimo ad Edictum

SI conuenerit inter litigatores, quid pronuntietur: non ab re erit, iudicem huiusmodi sententiam proferre.

XXVII. MODESTINVS libro primo Responsorum

PRæses prouinciæ[s] vsuras vsurarum condemnauit contra leges & sacras constitutiones. ideóque Lucius Titius contra prolatam sententiam iniustam præsidis appellauit. quæro, cum non secundum legem[a] hic[a] Titius prouocasset: an exigi possit pecunia secundum condemnationem. Modestinus respondit, si[s] sententiæ certa quantitas continetur: nihil proponi, cur iudicati agi non possit.

s in vsuras s si in sententia

XXVIII. IDEM libro duodecimo Responsorum

DVo iudices dati diuersas sententias dederunt. Modestinus respondit, vtramque sententiam in pendenti esse, donec competens iudex vnam †eorum confirmauerit.

† earum

XXVIIII. IDEM libro septimo Pandectarum

TEmpus quod datur †iudicati, etiam heredibus eius, ceterisque qui in locum eius succedunt, tribuitur: videlicet quod ex tẽpore deest. quia causæ magis quàm personæ beneficium præstituitur[t].

† iudicato. t præstatur.

XXX. POMPONIVS libro septimo Variarum lectionum

CVm ex causa donationis promissa pecunia est, si dubium sit, an ea res eo vsque donatoris facultates exhaurire possit, vt vix quicquã ei in bonis relictum sit: actio in id quod facere possit danda est. ita vt & ipsi donatori aliquid sufficiens relinquatur. quod maxime inter liberos & parentes obseruandum est.

De tempore quod datur tam ad soluendum, quàm ad vendenda pignora.

XXXI. CALLISTRATVS libro secundo Cognitionum

DEbitoribus non tantùm petentibus dies ad soluendum dandi sunt: sed & prorogandi, si res exigat. si qui tamen per contumaciam magis quàm quia non possint explicare pecuniam, differant solutionem: pignoribus captis compellendi sunt ad satisfaciendum ex forma, quam Cassio proconsuli Diuus Pius in hæc verba rescripsit. " His qui fatebuntur debere, aut ex re iudicata " necesse habebunt reddere: tempus ad soluendum detur, " quod sufficere pro facultate cuiusque videbitur. eorum, " qui intra diem vel ab initio datum, vel ex ea causa postea prorogatum sibi non reddiderint, pignora capi[v]. " eáque, si intra duos menses non soluerint, vendantur. si " quid ex pretiis supersit, reddatur ei cuius pignora " vendita erant.

v capiant. al. capiantur.

XXXII. IDEM libro tertio Cognitionum

CVm prolatis constitutionibus contra eas pronuntiat iudex,[x] eo quòd non existimat causam, de qua iudicat, per eas iuuari: non videtur contra constitutiones sententiam dedisse. ideóque ab eiusmodi sententia appellandum est. alioquin rei iudicatæ stabitur.

x ex eo

De sententia lata ex falsis testimoniis.

XXXIII. IDEM libro quinto Cognitionum

DIuus[y] Hadrianus aditus per libellum à Iulio Tarentino, & †iudicante eo falsis testimoniis, conspiratione aduersariorum testibus pecunia corruptis religionem iudicis circumuentam esse: in integrum causam restituendam in hæc verba rescripsit. Exemplum libelli dati[z] mihi à Iulio Tarentino mitti tibi iussi. tu, si tibi probauerit " conspiratione aduersariorum & testibus pecunia corruptis oppressum se: & rem seuere vindica, & si qua[A] à iudice tam malo exemplo circumscripto iudicata[B] sunt, in " integrum restitue.

y Coniunge cum l. diuus. de pæn. † indicante z dari A quod B iudicatũ est,

Interpretatio edicti propositi de incarcerando eo qui iudicatum non fecerit.

XXXIIII. LICINNIVS RVFINVS libro tertiodecimo Regularum

SI victum vel stratum inferre quis iudicato non patiatur, vtilis in eum pœnalis actio dãda est: vel, vt quidam putant, iniuriarum cum eo agi poterit.

XXXV. PAPIRIVS IVSTVS Constitutionum libro secundo

IMperatores Antoninus & Verus rescripserunt, quamquam sub obtentu nouorum instrumentorum restitui

negotia minime oporteat: tamen in negotio publico ex causa permittere se huiusmodi instrumentis vti.

XXXVI. PAVLVS [libro septimodecimo ad Edictum]

Pomponius libro trigensimo[a] septimo ad edictum scribit, si vni ex pluribus iudicibus de liberali causa cognoscenti de re non liqueat, ceteri autem consentiant: si is iurauerit sibi non liquere, eo quiescente ceteros qui consentiant, sententiam proferre: quia etsi dissentiret[b], plurium sententia optineret.

a lib. tricesimo octauo

b dissentiret,

XXXVII. MARCELLVS [libro tertio Digestorum]

TVnc autem vniuersi iudices intelleguntur iudicare, cum omnes adsunt.

XXXVIII. PAVLVS [libro septimodecimo ad Edictum]

INter pares[c] numero iudices si dissonae sententiae proferantur, in liberalibus quidem causis, secundum quod à Diuo Pio constitutum est, pro libertate statutum optinet. in aliis autem causis, pro reo. quod & in iudiciis publicis optinere oportet. Si diuersis summis condemnent iudices, minimam spectandam esse Iulianus scribit.

c Hunc locum pulchrè explicat Arist. in Probl. Sect. 29 de his quae ad ius similia pertinent.

XXXVIIII. CELSVS [libro tertio Digestorum]

DVo ex tribus iudicibus vno absente iudicare non possunt. quippe omnes iudicare iussi sunt. sed si adsit, & contra sentiat: statur duorum sententiae. quid enim minus verum est, omnes iudicasse?

XL. PAPINIANVS [libro decimo Responsorum]

COmmodis praemiorum, quae propter coronas sacras praestantur, condemnato placuit interdici, & eam pecuniam iure pignoris in causam iudicati capi.

De beneficio competente certis personis, ne conueniantur in solidum.

XLI PAVLVS [libro quartodecimo Quaestionum]

NEsennius Apollinaris: si te donaturum mihi delegauero creditori meo, an in solidum conueniendus sis? & si[d] in solidum conueniendus, an diuersum putes, si non creditori meo, sed ei cui donare volebam, te delegauero? & quid de eo, qui pro muliere, cui donare volebat, marito eius dotem promiserit? respondit, nulla creditor exceptione summoueretur[e]: licet is qui ei delegatus est, poterit vti aduersus eum, cuius nomine promisit. cui similis est maritus: maxime si constante matrimonio petat. & sicut heres donatoris in solidum condemnatur, & ipse fideiussor quem in donando adhibuit: ita & ei cui non donauit, in solidum condemnatur. Fundum quis donauit. si non restituat, vt quiuis possessor damnandus est. si autem fundum restituit, fructuum nomine, si non eos consumpsit[f], in solidum condemnandus est. potuit enim non periclitari, si statim restituisset. si dolo desiit possidere, in litem iurabitur, & tanti sequetur condemnatio. In solidum condemnatus donator actione iudicati, nisi in quantum facere potest, non tenetur beneficio constitutionis.

d & si es in solidum

e submouetur

f consumpserit.

XLII. IDEM [libro tertio Responsorum]

PAulus respondit, rescindere[g] quidem sententiam suam praecedentem praetorem non posse: reliqua autem quae ad consequentiam quidem iam statutorum pertinent, priori tamen sententiae desunt: circa condemnandum reum vel absoluendum debere supplere, scilicet eodem die.

g Huc pertinet quod scribit Suet. in Iulium Caesarem tantum merum iniecisse consuli designato, vt eum nō pigueret sententiam suam (quia mutare turpe erat) interpretatione leuare.

XLIII. IDEM [libro sextodecimo Responsorum]

PAulus respondit eos, qui vna sententia in vnam quantitatem condemnati sunt, pro portione virili ex causa iudicati conueniri. & si ex sententia aduersus tres dicta Titius portionem sibi competentem exsoluit, ex persona ceterorum ex eadem sententia conueniri eum non posse.

Ius exequendi sententiam transit contra eum qui in locum condemnati successit.

XLIIII. SCAEVOLA [libro quinto Responsorum]

EX contractu[h] paterno actum est cum pupilla tutore auctore, & condemnata est. postea tutores abstinuerunt eam bonis paternis, & ita bona defuncti ad substitutū vel ad coheredes peruenerunt. quaeritur, an hi ex causa iudicati teneantur. rescripsit[i], dandam in eos actionem, nisi culpa tutorum pupilla condemnata est.

h Hinc apparet substitutionem extra suum locum esse vt fierent minores: quod intellige de substitutione pupillari, cuius est hoc conditio, si ille non erit, aut erit quidem, sed prius morietur quam in tutelā suā venerit. At ex voluntate testatoris mortuus videtur, qui abstentus est: in hoc enim substituit pupillo, ne intestatus decedat l. post aditam. § de impub. et al. substitu. quae loquitur de vulgari substitutione.

i respondit.

XLV. PAVLVS [libro primo Sententiarum]

ACta apud se habita, si partes consentiant, & iudex hoc permiserit, potest iubere ea die circumduci: nisi vel negotium vel lis terminata est. De amplianda vel minuenda poena damnatorum post sententiam dictam sine principali auctoritate nihil est statuendum. Cōtra indefensos minores tutorem vel curatorem non habētes nulla sententia proferenda est.

XLVI. HERMOGENIANVS [libro secundo Iuris epitomarum]

ACtorum verba emendare tenore sententiae perseuerante non est prohibitum.

XLVII. PAVLVS [libro quinto Sententiarum]

DE vnoquoque negotio praesentibus omnibus, quos causa contingit, iudicari oportet. aliter enim iudicatum tantùm inter praesentes tenet. Qui apud fiscum causam defendere saepius conuenti neglexerint, rebus iudicatis subiciendi sunt. quod[k] eo apparet, si saepe cōuenti praesentiam suam[l] facere noluerint.

k quod ex eo

l suis

XLVIII. TRYPHONINVS [libro secundo Disputationum]

DEcretum à praetoribus latine interponi debere.

XLVIIII. PAVLVS [libro secundo Manualium]

ET exheredatum, vel eum qui se paterna hereditate abstinuit, nec ea ipsius contractu, nisi[m] id quod facere potest, condemnandum. quemadmodum autem facere posse credatur, videndum est, vtrum deducto omni aere alieno, vt is qui ex donatione conuenitur: an vt maritus & patronus, nullo deducto aere alieno. & indubitati iuris est, ad similitudinem viri & patroni eum[n] detrahendum. pinguius enim donatori succurrere debemus, quàm ei qui verum debitum persoluere compellitur.

m nisi in id

n ei detrahendum aes eum condemnandum.

L. TRYPHONINVS [libro duodecimo Disputationum]

NE[o] liberalitate sua inops fieri periclitetur.

o Omnia ex eo his sup. sol. mat.

LI. PAVLVS [libro secundo Manualium]

SI quis dolo fecerit, vt bona eius venirent: in solidum tenetur. Si quis creditorem missum in possessionem rei seruandae causa non admiserit, si[p] venditor[q] praestiterit creditori quanti eius interfuerit: quaesitum est an debitor liberetur. & puto improbum esse eum, qui velit iterum consequi quod accepit.

p &

q Interpretatur Accursi. id est debitor: quae interpretatio dubitanda est: at fortasse quod est grauissimum Acc. venons debet in contextu, & loco vēditor legendum debitor.

LII. TRYPHONINVS [libro duodecimo Disputationum]

SI rerum amotarum cum viro agatur, quamquam videatur ea quoque actio praecedentis societatis vitae[r] causam habuisse, in solidum[s] condemnari debet: quoniam ex male[t] contractu & delicto oritur.

r iure

s solidum tamen

t male

LIII. HERMOGENIANVS [libro primo Iuris epitomarum]

COntumacia[v] eorum, qui ius dicenti non obtemperant, litis damno coercetur. Cōtumax est, qui tribus edictis propositis, vel vno pro tribus quod vulgo peremptorium appellatur, litteris euocatus[x] praesentiam sui facere contemnet[y].

De tribus dicit, quòd peremptorium sit nullum.

Poenam contumacis non patitur, quem aduersa valetudo, vel maioris causae occupatio defendit. Contumaces non videntur, nisi qui cum obedire deberent, non obsequuntur: id est qui ad iurisdictionem eius, cui negant obsequi, pertinent.

v Summota est nisi si qua via dat. mo abs.

x euocatis. Relictum est Flor.

y contemnat.

LIIII. PAVLVS [libro primo Sententiarum]

COntra pupillum indefensum, eumque qui reipublicae causa abest, vel minorem viginti quinque annis propositum peremptorium nihil momenti habet. Is qui ad maius auditorium vocatus est, si litem inchoatam deseruit, contumax non videtur.

LV. VLPIANVS [libro quinquagensimo primo ad Sabinum]

IVdex posteaquam semel sententiam dixit, postea iudex esse desinit. & hoc iure vtimur, vt iudex[z] qui semel vel pluris vel minoris condemnauit, amplius corrigere sententiam suam non possit. semel enim male seu bene officio[A] functus est.

z Vnde Cic. actione 3. in Verrem commonet obiecit, quod sua decreta subinde mutaret. Huc etiā spectat memorabile quoddam exemplū, quod de Philippo refert Plutar. in Apopht.

A Testamento autem semel facto, licet corrigere sententiā suam testatori & mutare, quia de suo disponit. l. quod si sup. de adim. vel transferendis legat. in iudice dissensū est: cum de alieno pronuntiet.

LVI. IDEM [libro vicensimo septimo ad Edictum]

POst[B] rem iudicatam, vel[C] iureiurando decisam, vel confessionem in iure factam, nihil quaeritur post orationem Diui Marci: quia in iure confessi pro iudicatis habentur.

De aetate tam iudicis quàm magistratus.

LVII. IDEM [libro secundo Disputationum]

QVidam consulebat[C], an valeret sententia à minore vigintiquinque annis iudice data. & aequissimum est tueri sententiam ab eo dictam, nisi minor decem & octo annis sit. certe si magistratū minor gerit, dicendum est iurisdictionem eius nō improbari.[D] Et si fortè ex consensu iudex minor datus sit, scientibus his qui in eum consentiebant: rectissimè dicitur valere sententiam. proinde[E] si minor praetor, si[F] consul ius dixerit, sententiamue protulerit: valebit. princeps enim, qui ei magistratum dedit, omnia gerere[G] decreuit.

B Supra ex tit. de iureiur.

C consulebat.

D Sed &

E & si

F vel

G agere

LVIII. IDEM [libro septimo Disputationum]

SI cùm nulla sententia praecessisset, capta sunt & distracta pignora: possunt reuocari[H].

H recuperari.

Sententia

Sententia quomodo ferenda sit.

LIX. IDEM libro quarto de omnibus tribunalibus.

IN SENTENTIIS sufficiet, si expresserit iudex summam, in sententia, ssoluique iusserit, vel præstari, vel quo alio verbo hoc significauerit. amplius est rescriptum, etsi in sententia non sit summa adiecta: si tamen is qui petit, summam expresserit, & iudex ait, SOLVE QVOD PETITVM EST, vel QVANTVM PETITVM EST: valere sententiam. Qui sortis quidem condemnationem faciunt, de vsuris autem ita pronuntiant, VSVRAS SI QVAS COMPETVNT, vel QVAE COMPETVNT, VT PRAESTENTVR: non rectè pronuntiant. debent enim de vsuris quoque cognoscere, & certam facere condemnationem. Si quis ex edicto peremptorio post mortem sit condemnatus, non valet sententia: quia morte rei peremptorium soluitur. ideóque vt inite integra de causa notio postulatur, & quod optimum patuerit, statuetur.

In summa. Bognors Flor. ad bass. obs. cũ Accurs. — rei edictum.

Sententia nulla est, lata aduersus absentem valetudinis causa.

LX. IVLIANVS libro quinto Digestorum.

QVæsitum est cum alter ex litigatoribus febricitans discessisset, & iudex absente eo pronuntiasset: an iure videretur pronuntiasse. respondit, morbus sonticus etiā inuitis litigatoribus ac iudice diem differt. sonticus autem existimandus est, qui cuiusque rei agendæ impedimento est. litiganti porro quid magis impedimēto est, quàm motus corporis contra naturam, quem febrem appellant? igitur si rei iudicandæ tempore alter ex litigatoribus febrem habuit, res non videtur iudicata. potest tamen dici, esse aliquam & febrium differentiam. nam si quis sanus aliàs ac robustus, tempore iudicandi leuissima febre correptus fuerit: aut si quis tam veterem quartanā habeat, vt in ea omnibus negotiis superesse soleat: poterit dici morbum sonticum non habere.

discessisset. — In hoc locum Gell. li. 20. noct. Att. cap. 1. — cuique — Hunc locum ita interpretatur ... — etiam

LXI. IDEM libro quadragesimo quinto Digestorum.

IN iudicati actione non prius ratio haberi debet eius, cui prior reus condemnatus fuerit.

LXII. ALFENVS VARVS libro sexto Digestorum à Paulo epitomatorum.

CVm quærebatur, iudex si perperā iudicasset, an posset eodem die iterum iudicare: respondit non posse.

eo

An & quando sententia inter alios dicta aliis præiudicet.

LXIII. MACER libro secundo de Appellationibus.

SAepe constitutū est, res inter alios iudicatas aliis non præiudicare. quod tamē quandam distinctionem habet. nam sententia inter alios dicta aliis quibusdam etiam scientibus obest: quibusdam verò, etiam si contra ipsos iudicatum sit, nihil nocet. Nam scientibus nihil præiudicat, veluti si ex duobus heredibus debitoris alter cōdemnatur. nam alteri integra defensio est, etiam si cum coherede suo agi scierit. Item si ex duobus petitoribus alter victus adquieuerit, alterius petitioni non præiudicatur. idque ita rescriptum est. Scientibus sententia quæ inter alios data est, obest, cum quis de ea re, cuius actio vel defensio primùm sibi competit, sequenti agere patiatur. veluti si creditor experiri passus sit debitorem de proprietate pignoris, aut maritus socerum vel vxorem de proprietate rei in dotem acceptæ, aut possessor venditorem de proprietate rei emptæ. & hæc ita ex multis constitutionibus intellegēda sunt. Cur autem his quidem scientia nocet, superioribus verò non nocet, illa ratio est: quòd qui scit coheredem suum agere, prohibere eum, quo minus vti velit, propria actione vel defensione vtatur, non potest. is verò qui priorem dominum defendere causam patitur, ideo propter scientiam præscriptione rei quamuis inter alios iudicatæ summouetur, quia ex voluntate eius de iure quod ex persona agentis habuit, iudicatum est. nā & si libertus meus me interueniente seruus vel libertus alterius iudicetur, mihi præiudicatur. diuersa causa est, si fundum à te Titius petierit, quem ego quoque, sed non ex persona Titii, ad me pertinere dico. nam quamuis contra Titium me sciente iudicatum sit, nullum tamen præiudicium patior: quia neque ex eo iure, quo Titius victus est, vindico: neque potui Titio intercedere, quo minus iure suo vteretur. sicuti & de coherede supra diximus.

Videtur coniungida cum l. ab executore de appellat. — Sed scientibus — dicta est. — sequentem — creditorem — experiri debitor passus sit de — dotem — suum agere, vel conueniri — Intercedere. — lib. 5. Responsorum

LXIIII. SCAEVOLA libro vicesimo quinto Digestorum.

NEgotiorum gestorum condemnatus appellauit, & diu negotium tractatum est. quæsitū est, appellatione eius iniusta pronuntiata, an quo tardius iudicatum sit, vsuræ pecuniæ in condemnatum deductæ medii temporis debeantur. respondit, secundum ea quæ proponerentur, dandam vtilem actionem.

tractatum — In condemnationem — Hoc responsum legitur sub tit. de appellat. l. 40. verbis quibusdā mutatis. — dandam esse

DE CONFESSIS

TIT. II.

PAVLVS libro quinquagesimo sexto ad Edictum.

CONFESSVS pro iudicato est, qui quodammodo sua sententia damnatur.

II. VLPIANVS libro quinquagesimo octauo ad Edictum.

NOn fatetur qui errat, nisi ius ignorauit.

III. PAVLVS libro nono ad Plautium.

IVlianus ait, confessum certum se debere legatum, omnimodo damnandum, etiam si in rerum natura non fuisset, etsi iam à natura recessit. ita tamen, vt in æstimationem eius damnetur: quia confessus pro iudicato habetur.

IIII. IDEM libro quintodecimo ad Plautium.

SI is cum quo lege Aquilia agitur, cōfessus est seruum occidisse: licet non occiderit, si tamen occisus sit homo, ex confesso tenetur.

V. VLPIANVS libro vicesimo septimo ad Edictum.

QVi Stichum debere se confessus est, siue mortuus iam Stichus erat, siue post litis contestationem decesserit: condemnandus est.

VI. IDEM libro quinto de omnibus tribunalibus.

CErtum confessus, pro iudicato erit: incertum, non erit. Si quis incertum confiteatur, vel corpus sit confessus, Stichum vel fundum dare se oportere: vrgueri debet, vt certum confiteatur. item eum qui rem confessus est, vt certam quantitatem fateatur. Sed & si fundum vindicem meum esse, túque confessus fueris, perinde habearis, atque si dominii mei fundum esse pronuntiatum esset. & si alia quacunque actione ciuili vel honoraria, vel interdicto exhibitorio vel restitutorio vel prohibitorio dum quis conuenitur, confiteatur: dici potest, in his omnibus subsequi prætorem voluntatem orationis Diui Marci debere. & omne omnino, quod quis confessus est, pro iudicato haberE. dabitur igitur ex his actionibus, ex quibus dies datur ad restituendam rem, confesso tempus ad restitutionem. & si non restituatur, lis æstimaVitur. Si quis absente aduersario confessus sit, videndum nunquid nō debeat pro iudicato haberi: Et quia nec qui iurat de operis, obligatur, nec soleat quis absens condemnari. certè procuratorem, tutorem, curatorémve præsentem esse sufficit. Sed an & ipsos procuratores, vel tutores, vel curatores fateri sufficiat, videamus. & non puto sufficere. In pupillo tutoris auctoritatem exigimus, minorē à confessione sua restituemus. Confessi vtique post cōfessionem tempora quasi ex causa iudicati habebunt.

qui — aut iam ad hoc desinit, & si iam à natura recessit. — se seruum — confessione — si incertum — veluti si — oportere — is — obstinatur. — periude ac haberis. — & in omni omnino. — haberi. — restituatur.

Arbiter post confessionem datus an confessum possit absoluere.

VII. AFRICANVS libro quinto Quæstionum.

CVm fideicommissum peteretur, heres confessus est debere. arbiter ad restituendum datus comperit nihil deberi. quæsitum est, an possit absoluere. respōdi, posse interesse qua ex causa nihil debeatur. nā si ob id quòd nullum fideicommissum fuerit, non debere eum absoluere. si verò quia testator fortè soluendo non erat, aut quòd heres omne solutum esse apud prætorem dixerat, & cum controuersia & coNputatio difficilior esset, arbiter datus fuerit: saluo officio eum absoluturum. has enim partes eius esse, vt si in computatione nihil inueniatur, possit absoluere. sed & ex superiore casu ad prætorem remittere debent, vt absoluatur.

interesse enim — heres se

VIII. PAVLVS libro quarto ad Sabinum.

NOn omnimodo confessus condemnari debet rei nomine, quæ an in rerum natura esset, incertum sit.

eius rei

DE CESSIONE BONORVM

TIT. III.

VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum.

CREDITORI qui ob restitutionem ædificiorum crediderit, priuilegium exigendi datur.

II. IDEM libro vicesimo primo ad Edictum.

IN personalibus actionibus qui postea quidem contraxerunt, verùm vt pecunia eorum ad priores creditores perueniat, in locum eorum succedunt.

III. IDEM libro quinquagesimo octauo ad Edictum.

IS qui bonis cessit, ante rerum venditionem vtique bonis suis non caret. quare si paratus fuerit se defendere, bona eius non veneunt.

IIII. IDEM libro quinquagesimo nono ad Edictum.

IS qui bonis cessit, si quid postea adquisierit: in quātum facere potest, conuenitur. Sabinus & Cassius putabant eum

eum qui bonis cessit, ne quidem ab alijs quibus debet, posse inquietari.

V. PAVLVS libro quinquagesimo sexto ad Edictum.

a QVem pœnitet bonis cessisse, potest defendendo se consequi ne bona eius veneant[a].

a Quid si eum pœniteat, neque agere, neque absoluere poterit. l. aut si quis. sup. de recep. arbitr.

VI. VLPIANVS libro sexagesimo quarto ad Edictum.

a QVi bonis suis cessit, si modicum aliquid post bona sua vendita adquisiuit: iterum bona eius non veneunt. vnde ergo modum hunc æstimaVimus? vtrum ex quantitate eius quod adquisitum est, an verò ex qualitate? & putem ex quantitate id æstimandum esse eius quod quæsiit. dummodo illud sciamus, si quid misericordiæ causa ei fuerit relictum, puta menstruum vel annuum alimentorum nomine, non oportere propter hoc bona eius iteratò venundari. nec enim fraudandus est alimentis cottidianis. Idem & si vsusfructus ei sit concessus vel legatus, ex quo tantum percipitur, quantum ei alimentorum nomine satis est.

VII. MODESTINVS libro secundo Pandectarum.

SI debitoris bona venierint, postulantibus creditoribus permittitur rursum eiusdem debitoris bona distrahi donec suum consequantur: si tales tamen facultates adquisitæ sunt[b] debitori, quibus prætor moueri possit.

b sint

VIII. VLPIANVS libro vicesimo sexto.

c QVi cedit bonis antequam debitum adgnoscat, condemnetur, vel in ius[c] confiteatur: audiri non debet.

c iure

VIIII. MARCIANVS libro quintodecimo Institutionum.

d BOnis cedi nō tantum in iure, sed etiam extra ius potest. & sufficit & [d] per nuntium vel per epistulam id declarari.

d vel per.

e QVIBVS[e] EX CAVSIS IN POSSESSIONEM EATVR

TIT. IIII.

e Multa ad hunc tractatū & sequentē pertinentia grauiter & copiose disserit Cic. in orat. pro Quintio.

VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum.

TRes fere causæ sunt, ex quibus in possessionem mitti solet: rei seruandæ causa, item legatorum seruandorum gratia, & ventris nomine. damni enim infecti nomine si non caueatur, non in vniuersorum nomine fit missio: sed rei tantum de qua damnum † timetur.

† timetur.

II. IDEM libro quinto ad Edictum.

PRætor ait, IN BONA EIVS, QVI IVDICIO SISTENDI CAVSA FIDEIVSSOREM DEDIT, SI NEQVE POTESTATEM SVI FACIET, NEQVE DEFENDERETVR, IRE IVBEBO. Potestatem autem sui non facit, qui id agit, ne aduersarius eius copiā sui habeat. ergo latitātis bona iubet possideri.

f quid[f] si non latitet, sed absens non defendatur: nónne videtur potestatem sui non facere? Defendi autem videtur,

g qui per absentiam suam in nullo deteriorem causam

h aduersarij[g] facit[h]. Hæc verba[i] DEFENDERETVR,

i [k] ΠΑΡΑΤΑΤΙΚΩΣ[l] scripta sunt. vt neque sufficiat

k vnquam defendisse, si non duret defensio: neque obsit, si

l nunc offeratur.

f quod
g aduersarij sui
h facit.
i neque defenderetur,
k Al. lib. 2. offic. cap. 12.
l ita scripta

De missione in possessionem, quæ fit contra pupillum non defensum.

III. IDEM libro quinquagesimo nono ad Edictum.

APud Iulianum quæritur, si communem rem cum Titio pater pupilli habuerit, & communi diuidundo iudicio pupillus non defendatur, nihilque erit, cuius nomine propter personam patris condemnatio fieri debeat: vtrum venire bona patris oporteat, an verò res seruandæ causa possideantur. & ait Iulianus: si quidem pater aliquos fructus percepit, aut fecerit rem deteriorem: bona eius venire possunt. si vero nihil sit, propter quod

m patris bona veneant: pupilli possideri[m]. Marcellus autem

n notat: perquam iniquum esset[n], eum qui nihil cum pupillo contraxit, expectare eius pubertatem. quæ sententia habet rationem. ideóque cum contractus ex persona patris descendat, dicendum erit, non esse exspectādam pu-

s pilli pubertatem. Contractum cum pupillo potest dici, & si cum seruo eius contractum sit. competit enim aduersus eum de peculio actio. vnde probādum est, ex omnibus causis ex quibus aduersus pupillum actio datur, hoc idem seruandum. & facilius erit hoc probandum in

n seruo qui in rem domini vertit, aut iussu eius[o], aut si institoria cum eo agi possit. ego puto, & si cum tutore eius cōtractum est, ex qua causa actio in pupillum datur, ma-

p gis est[p] vt edicto locus sit, quasi cum eo contractum sit.

2 Si pupillus heres extiterit alicui, exque ea causa legata debeat: videndum est, an huic edicto locus sit. magisque est, vt Marcellus scribit, etiam pupilli posse bona possideri, esséque in arbitrio hereditariorum creditorum, quid potius eligant. etenim videtur impubes contrahere, cum adit hereditatem.

m possideri bona
n esse.
o iussu eius contraxit.
p esse

IIII. PAVLVS libro quinquagesimo octauo ad Edictum.

q SEd[q] & is qui miscuit[r] se, contrahere videtur.

q Coniunge cū l. 3. sup. de iudic.
r immiscuit

V. VLPIANVS libro quinquagesimo nono ad Edictum.

HAec autem locum habent, quotiens pupillus nō defendatur à quocunque, siue à tutore vel curatore: siue habeat tutorem pupillus, siue non habeat. ceterum si exstat aliquis qui defendere sit paratus, cessabit rei ser-

1 uandæ causa possessio. Non defendi pupillum constare debet, si queramque prætori, vt sic permittat bonorum possessionem. hoc autem cōstare debet sic: euocandi sunt ad prætorem tutores pupilli, vt defendant. si autem non habet tutores, requirendi cognati vel adfines, & si qui alij fortè sunt, quos verisimile est defensionem pupilli pa-

s pillæ[s] non omissuros vel propter necessitudinem, vel pro-

t pter caritatem, vel qua[t] alia ratione. liberti etiam, si qui

v sunt idonei, euocandi, exquirendáque defensio. si aut[v] negent se defendere, aut non negent, sed taceant, tunc prætor possessionem dabit: tamdiu scilicet, quoad non defendatur. si defendi cœperit pupillus vel pupilla, desi-

2 net possideri. idem est & in furioso. Ait Prætor, SI EIS PVPILLVS IN SVAM TVTELAM VENERIT, EAVE PVPILLA VIRIPOTENS FVERIT, ET RECTE DEFENDETVR: EOS QVI BONA POSSIDENT, DE POSSESSIONE DECEDERE IVBEBO. Rectè defendi quid sit, videamus: vtrum tantum copiam sui facere, & ad suscipiendum iudicium paratum esse: an verò & satisdare omnimodo. & quidem non solùm ipsis se defendere volentibus hoc edi-

x ctum scriptum est, sed[x] in rem. & rectè defenditur, hoc est vel a se vel ab alio quocunque. sed si alius defendat, erit necessaria satisdatio. si ipse, non puto necessariam satisdationem. ergo oblata defensione deici poterit interdicto reddito.

s pupillæve
t vel quam aliam rationē.
v si autem
x sed & in

VI. PAVLVS libro quinquagesimo septimo ad Edictum.

s IN possessionem mitti solet creditor, etsi sub condicione ei pecunia promissa sit. Cum dicitur, ET EIVS CVIVS BONA POSSESSA SVNT A CREDITORIBVS, VENEANT, PRAETERQVAM PVPILLI ET EIVS QVI REIPVBLICAE CAVSA SINE DOLO MALO AFVIT: intellegimus eius

y qui dolo malo afuerit, posse venire. Si[y] ab hostibus quis captus sit, creditores eius in possessionem mittendi sunt. vt tamen non statim bonorum venditio permittatur, sed interim bonis curator detur.

y Sed & si ab

VII. VLPIANVS libro quinquagesimo nono ad Edictum.

1 FVlcinius existimat, creditores rei seruandæ causa missos in possessioné ex his rebus ali non debere. Prætor ait, QVI FRAVDATIONIS CAVSA LATITAVIT, SI BONI VIRI ARBITRATV NON DEFENDETVR, EIVS BONA POSSIDERI

z VENDIQVE IVBEBO. Cum hoc edictum locum habeat[z], non sufficit latitare, sed & necesse est fraudatio-

A nis causa id fieri. neque quod si fraudationis causa[A] sine latitatione fit, satis est ad possessionem & venditionem: sed oportet fraudationis causa latitare. & est frequentissima hæc causa possessionis. nam in vsu latitantium bona

2 possideantur. Si quis possederit bona alicuius quasi latitantis, qui non latitabat, & vendiderit: consequens erit dicere, venditionem bonorum secutam nullius momenti

3 esse. Quid sit autem latitare, videamus. Latitare est,

B non, vt Cicero definit[B], turpis occultatio sui. potest enim quis latitare non turpi de causa: veluti qui tyranni crudelitatem timet, aut vim hostium, aut domesticas sedi-

4 tiones. Sed is qui fraudationis causa latitet, non tamen propter creditores, etsi hæc latitatio creditores fraudet:

C in eos tamen erit causa, ne hinc possidere[C] bona eius pos-

D sint. quia non hoc animo latitet, vt fraudetur[D] creditores. animus enim latitantis quæritur, quo animo latitet: vt fraudet creditores, an alia ex causa. quid ergo si duas causas latitandi habuit, vel plures, inter quas etiam fraudandi creditores? an venditio rectè procedat? & puto probandum, si plures causæ sint latitationis, inter quas est & fraudationis causa: nocere debere, posséque hinc bona vendi. Quid si aduersus quosdam occultare se consilium non est, aduersus quosdam est? quid dicemus? & rectissimè Pomponius scribit, non aduersus omnes latitationem exigendam: sed aduersus eum, quē quis decipere & fraudare latitatione destinat.

z habet.
A si sine
B In orat. pro Quintio.
C possideri
D fraudet

Vtrum

a Verum[a] ergo omnes bona eius vendere possunt, quia latitat: hoc est etiam hi aduersus quos non latitat, quia verum est eum latitare: an verò is solus, aduersus quem latitat? & quidem verum est eum latitare, & fraudationis causa latitare, etsi non aduersus me latitet. Sed illud † tractandum Pomponius putat, an aduersus me, eúmque solum posse hanc venditionem impetrare, aduersus quem latitetur. Latitare autem est, cum tractu aliquo latere: 5 quemadmodum factitare, frequenter facere. Adeo autem latitanti animum & affectum † latitantis desiderat, b vt rectè dictum sit, furiosum hanc[b] venditionem pati non posse: quia non se occultat qui suus non est. planè si non defendatur furiosus, curatorem ei dandum, aut bona eius vt possideantur nominatim permittendum est. Labeo autem scribit, si non inueniatur curator vel defensor furiosi, sed etsi curator datus eum non defendat: tunc remouendum eum, & oportere prætorem dare curatorem aliquem ex creditoribus, vt non amplius quàm necesse est, ex bonis furiosi veneat. eáque seruanda Labeo ait, quæ solent seruari cum venter in possessionem mittitur. Planè interdum bona eius causa cognita vendenda erunt, si vrgueat æs alienum, & dilatio damnum sit allatura creditoribus. ita autem vendenda, vt quod supersit furioso detur: quia hominis eius status & habitus a pupilli condicione non multum abhorret. quod quidem non est sine ratione. Idémque † & † in prodigo dicendum est, ceterisque qui curatorum ope iuBantur. nec enim 6 quisquam propriè latitare eos dixerit. Illud sciendum est, posse quem in eadem ciuitate esse, & latitare. & in alia c ciuitate, & non latitare. etenim[c] qui in alia ciuitate sit, copiámque sui faciat in publico, ibique pareat: an latitet vi-d deamus. & [d] hodie hoc iure vtimur, vt siue quis eodem loci agat, siue alio, siue peregre agat, si tamen occursum creditoris euitet: latitare videatur. denique eum quoque e qui in foro eodem agat, si circa columnas aut stationes[e] se occultet: videri latitare veteres responderunt. & posse quem aduersus alterum latitare, aduersus alterum non. constat autem vt ipse eius possit bona vendere, aduersus 7 quem latitat[f]. Si in diem vel sub condicionem[g] debif tor latitet: antequam dies vel condicio veniat, non posg sunt bona eius venire. quid enim interest, debitor quis nó sit, an nondum conueniri possit? nam etsi non sit debitor, h idem dicemus. idem erit dicendum, & si quis habeat[h] quidem actionem, sed talem quæ per exceptionem repelli- 8 tur. Si quis[i] actione de peculio filii vel serui nomine cói ueniri possit: is si latitet, eo iure vtimur, vt possint bona eius possideri & venire, tametsi nihil fuerit in peculio: quia esse potest. & rei iudicatæ tempus spectamus, verum k sit, an non sit: & quòd[k] teneat actio, etiam si nihil in pecu- 9 lio fuerit. Item videamus, si quis aduersus in rem actionem latitet: an bona eius possideri venumque dari l possint. [l] extat Neratii sententia existimantis bona esse vendenda.[m] & [n] hoc rescripto Hadriani continetur. quo 10 iure vtimur. Celsus autem [m] Sexto respondit, si funm dum quem petere volo, Titius possideat, neque absens n defendatur: cómodius se existimare in fundú[n] possessio- o ne mittendum, quàm bona eius possideri. hoc[o] adnotandum est, Celsum consultum non de latitante: sed de ab- 11 sente. Idem Celsus existimat, si is à quo hereditatem p petere velim, latitat[p]: commodissime fieri posse, vt in possessionem mittar rerum, quas pro herede vel pro possessore possidet. sed si dolo fecit, quo minus possideret: bo- 12 na eius possidenda & vendenda sunt. Diuus quoque Pius in persona eius qui hereditatem possidens copiam sui non faciebat, rescripsit, in possessionem rerum hereditariarum aduersarium inducendum. in quo rescripto & fructum percipere iussit eum qui per nimiam contumaciam possessoris hereditatis, vt lucro eius cedat, in possessionem inductus est rerum hereditariarum.

a *Aug. l. emen. c. 3. bona eorum vestituit.*
† spectandum
† occultantis
b hanc. *Iam suprà notatū est hinc pro hāc.*
c etenim
d sed
e *Id est, tabernas, siue armaria, quo bibliopola, & artifices alij ad columnas & pilas habebāt. Acron ad locum illum Horat. Nulla taberna meos habeat & c. lib. 1. Serm. saty. 4. enim loci auctoritate eam ante baronū publice ministrationem esse hāc lectionem: nec pro stationes legēdū esse statuas.*
f latitet.
g conditionem
h habet
i Si qui
k quia
l & extat
m libro sexto
n In fundi possessionem deterior est Flor.
o hic
p latitet

VIII. IVLIANVS libro sexagensimo ad Edictum

q SI diu incertum sit, heres extaturus[q], nec ne sit, causa cognita permitti oportebit bona rei seruandæ causa possideri. & si ita res vrgueat, vel condicio: bonum etiam hoc erit concedendum, vt curator constituatur

q extiturus,

VIIII. PAVLVS libro quinquagensimo septimo ad Edictum

r VNus ex creditoribus. Si alter ex heredibus intra tempora sibi præstituta deliberet adire hereditatem, alter verò neget se aditurum: videndum est, quid creditoribus agendum sit. & placet interim eos in possessionem mittendos custodiæ causa, donec appareat is qui deliberat, verum adgnoscat partem suam, an non adgnoscat.

X. VLPIANVS libro octagensimo primo ad Edictum

SI pupillus præsens sit, tutorem autem non habeat, pro absente habendus est.

XI. PAVLVS libro octauo ad Plautium

SI filiofamilias legatum vel fideicommissum sub condicione relictum sit, dicendum est, tam ipsum quàm patrem in possessionem mittendos esse: quia ambo spem commodi habent.

XII. POMPONIVS libro vicensimo tertio ad Quintum Mucium

r CVm legatorum[r] vel fideicommissi seruandi causa, vel quia damni infecti nobis non caueatur, bona possidere prætor permittit, vel ventris nomine in possessioné nos mittit, non possidemus: sed magis custodiam rerum, & obseruationem nobis concedit.

r legati

XIII. PAPINIANVS libro quartodecimo Responsorum

AD cognitionem imperatorum à præside prouinciæ remissus, etsi in ceteris litibus Romæ defendere se non cogitur: tamen in prouincia defendendus est. nam & exilio temporario punito, si defensor non existat, bona veneunt.

XIIII. PAVLVS libro secundo Quæstionum

s SI quis[s] creditorem prohibuerit[t] bona debitoris ingret di[v], datur in eum actio quanti ea res sit[x]. sed & si quis v legatorum seruandorum causa missus in possessionem x admissus non est, si legati condicio pendeat, licet possit deficere: æstimetur tamen id quod legatum est. quia interest eius cautum habere. Creditor autem condicionalis y in possessionem non mittitur: quia is mittitur[y], qui potest bona ex edicto vendere.

s Si qui
t prohibuit
v ingrediatur. *Melior est Flor. non enim agitur de actione danda in eū, qui ingressus est possessionē, sed qui ingredi volentem creditorem prohibuit.*
x est.
y *Propriè scilicet aliquis mittitur in possessionem, sine potius custodia rerum, & obseruationem l. in possessionem, & l. cū legati. sup.*

XV. VLPIANVS libro sexto Fideicommissorum

IS qui rem permutatam accepit, emptori similis est. item is qui rem in solutum accepit, vel qui lite æstimata retinuit, vel ex causa stipulationis, non ob liberalitatem est consecutus.

z
DE REBVS[z] AVCTORITATE IVDICIS POSSIDENDIS [a] SEV VENDVNDIS[A]

a
TIT. V.

z bonis
A venundandis

I. GAIVS libro vicesimo tertio ad Edictum prouinciale

VENIRE bona ibi oportet, vbi quisque defendi debet. id est

II. PAVLVS libro quinquagensimo quarto ad Edictum

VBi domicilium habet:

III. GAIVS libro vicesimo tertio ad Edictum prouinciale

B AVt vbi quisque contraxerit[B]. Contractum autē non vtique eo loco intellegitur, quo negotium gestum sit: sed quo soluenda est pecunia.

B contraxit.

IIII. PAVLVS libro quinquagesimo septimo ad Edictum

SI seruus sub condicione heres institutus sit, aut dubiú sit, an is heres liberque futurus sit: non est iniquum, postulantibus creditoribus ita decerni, vt si ante certum C tempus is heres non extiterit: proinde[C] omnia obseruentur, ac si is heres ita institutus non esset. quod plerumque D accidere[D], si sub condicione dandæ alicui pecuniæ heres institutus sit, nec dies adpositus sit. sed hoc quātū ad bona ita obseruandum. ceterum libertas ei quandoque compe- E tet[E], & à prætore conseruanda est, etiam si certum sit neque heredem neque bonorum possessorem futurum. Si quis tamen heredem se † spondendo, vel actiones patiendo defunctum defendat: bona defuncti venire non poterunt.

C perinde
D accidet.
E competit.
† respōdēdo.

V. VLPIANVS libro sexagesimo ad Edictum

F SI minor viginti quinque annis qui habet curatores[F], à curatoribus non defendatur, nec alium defensorem inueniat: bonorum venditionem patitur etsi non latitet. G licet non[G] fraudationis causa latitare videtur, qui sui nó est idoneus defensor.

F curatorem.
G nec

VI. PAVLVS libro quinquagesimo octauo ad Edictum

SI non expedierit pupillo hereditatem parentis retinere, prætor bona defuncti venire permittit: vt quod superfuerit, pupillo restituatur. Si pupillus antequam abstineret, aliquid gesserit: seruandum est. vtique si bona fide gessit. quid ergo si quibusdam creditoribus soluit, deinde bona venierint? si quæratur, an repetitio sit: ex H causa id statuendum Iulianus ait. ne[H] alterius aut neglegentia aut cupiditas huic qui diligens fuit, noceat. quòd si vtroque instante tibi gratificatus tutor soluit, æquum I esse[I], aut prius eandem portionem mihi quæri, aut communicandum quod accepisti. & hoc Iulianus ait. apparet

H nec
I est.

autem loqui[a] eum, si ex bonis paternis solutum sit. Quid ergo, si aliunde pupillus soluerit? reddi ei debebit, nec ne? & verum à creditore, an ex hereditate? Scæuola noster ait, si aliquid sit in bonis deducendum ex hereditate solidū[b], exemplo[c] eius qui gessit negotia. sed si nihil sit in bonis, non esse iniquum aduersus creditorem dandam repetitionem quasi indebiti soluti.

VII. GAIVS libro vicesimo tertio ad Edictum prouinciale.

HEreditarium æs alienum intelligitur etiam id[d], de quo cum defuncto agi nō potuit: veluti quod is cum moreretur, daturum se promisisset. item quod is qui pro defuncto fideiussit, post mortem eius soluit.

VIII. VLPIANVS libro sexagesimo primo ad Edictum.

IN venditionem[e] bonorum etiam vsusfructus veniat[f]: quia appellatione dominii fructuarius quoque continetur[g]. Si quis fructus ex prædio debitoris capi poterit, hunc creditor qui in possessionem prædii missus est, vendere vel locare debet. sed hoc ita demum, si ante neque venierit, neque locatus erit. nam si iam à debitore vel locatus erat, vel venierat: seruabit prætor venditionem & locationem à debitore factam, etsi minoris distractum est, vel locatum. nisi si in fraudem creditorum hoc fiat. tunc enim prætor arbitrium dat creditoribus, vt ex integro locationem vel venditionem faciant. De ceterarum quoque rerum fructibus idem erit dicendum, vt si qui locari possint, locentur. puta mercedes seruorum, vel iumentorum, ceterorúmque quæ possunt locari. De tempore locationis nihil prætor locutus est. & ideo liberum arbitrium creditoribus datum videtur, quanto tempore locent[h]. quemadmodum illud est in arbitrio eorum, vendant, vel locent, scilicet sine dolo malo. ex culpa autem rei non fiunt. Si vnus sit qui possideat bona, expeditum erit de locatione. quòd si non vnus, sed plures sint: quis eorum debeat locare vel vendere, quæritur. & si quidem conuenit inter eos, expeditissimum est. nam & omnes possunt locare, & vni hoc negotium dare. si verò non cōuenit, tunc dicendum est, prætorem causa cognita eligere debere, qui[i] locet vel vendat.

VIIII. IDEM libro sexagesimo secundo ad Edictum.

PRætor ait, SI QVIS CVM IN POSSESSIONE BONORVM ESSET, QVOD[k] EO NOMINE FRVCTVS CEPERIT, EI, AD QVEM EA RES PERTINET, NON RESTITVAT: SIVE QVOD IMPENSAE SINE DOLO MALO FECERIT, EI NON PRAESTABITVR: SIVE DOLO MALO EIVS DETERIOR CAVSA POSSESSIONIS FACTA ESSE DICETVR: DE EA RE IVDICIVM IN FACTVM DABO. Quod de fructibus ait, etiam de ceteris, quæcumque[l] ex re debitoris peruenerunt, intellegendum est. & sanè debuit hoc ita esse. quid enim si ex compromisso, vel alio casu pœnam consecutus est? nam eam pœnam quam consecutus est, præstare debet. Quod ait prætor, SIVE QVOD IMPENSAE IN EA RE SINE DOLO MALO FECIT[m], EI NON PRAESTABITVR: hoc eò spectat, vt si quid ipse erogauit creditor, si modò sine dolo malo erogauit, hoc ei præstetur. sufficit igitur sine dolo erogasse, etiam si nihil profuit erogatio eius rei debitori. His verbis, AD QVEM EA RES PERTINET, etiam curator bonis distrahendis datus continebitur, & ipse debitor, si contigerit ne bona eius veneant. & ipsi itaque creditori aduersus hos dabitur actio, quos enumerauimus, siue quid in fructibus percipiendis erogauit[o], siue in familia alenda curandáve,[p] prædiis fulciendis vel reficiendis, vel damno[q] infecto promittendo, vel seruo noxali iudicio defenso: si modò non magis eum expedit dedere quàm retinere. quòd si dedere expedit, consequens erit repetere eum non[r] debere. Generaliter etiam dicendum est, quidquid impendit in rem, si modò sine dolo malo impendit, repetere[s] eum posse. nam negotiorum gestorum agere non magis potest, quàm si socius commune ædificium fulsit. quia hic quoque creditor commune non alienum negotium gessisse videtur. Est præterea quæsitum, si deteriora prædia facta fuerint sine dolo malo creditoris, vel iura eorum amissa, vel ædificia diruta, vel exusta: item familiæ pecorúmque acta cura non sit, aut possessio alii tradita, sine dolo tamen malo: an teneatur. & apparet eum non teneri: quia dolo malo caret. eritque melior eius condicio, quàm in pignore creditoris, qui non tantùm dolum malum, verùm culpam quoque debet. Eadem causa est curatoris bonorum. nam & is tenetur vt creditores[t]. In eum quoque, qui neque locauit fructum prædii, neque vendidit, in factum actionem dat prætor: & in hoc condemnabitur, quanto minus propter hoc perceptum est, quia neque vendidit, neque locauit. Ceterum si tantum perceptum est, quantum perciperetur, si locatus vel distractus fructus esset: nihil ei imputabitur[v]. præstat autem per id tantum temporis, quo in possessionem[x] fuit vel ipse, vel iussu eius alius, quoad inde de possessione discessum est: nam neque hoc imputatur creditori, cur in possessionem non venerit: neque illud, cur de possessione decesserit: cum voluntarium & suum potius negotium creditor gerat. æstimatio autem fit, quantum[y] interest eius qui experitur. Hæ actiones neque temporariæ sunt: & tam heredibus, quàm in heredes dabuntur, ceterósque successores. Si possessionis causa deterior facta esse dicetur dolo eius qui in possessionem missus sit: actio in eum ex dolo datur, quæ neque post annum, neque in heredes ceterósque successores dabitur: cum ex delicto oriatur, pœnæque nomine concipiatur.

X. PAVLVS libro quinquagesimo nono ad Edictum.

NIsi quatenus ad eum peruenit.

XI. VLPIANVS libro sexagesimo secundo ad Edictum.

HEredi autem dabitur: quia & rei continet persecutionem.

XII. PAVLVS libro quinquagesimo nono ad Edictum.

CVm vnus ex creditoribus postulat in bona debitoris se mitti: quæritur, verum solus is qui petit, possidere potest[z]: an cum vnus petit, & prætor permisit[A]: omnibus creditoribus aditus sit. & commodius dicitur, cum prætor permiserit[B], non tam personæ solius petentis, quàm[C] creditoribus, & in rem permissum videri. quod & Labeo putat. nec videbitur libera persona adquirere aliis: quia nec sibi quicquam adquirit, cui prætor permittit[D]: sed aliquid ex ordine facit. & ideo ceteris quoque prodest. Planè si is postulauerit, qui creditor non est: minime dicendum est, vel eum qui creditor est, possidere posse: quia nihil egit talis postulatio. aliter atque si creditor, cui permissum est possidere, postea recepit debitum suum. ceteri enim poterunt peragere bonorum venditionem. Is qui possidere iubetur, eo loco iussus videtur, cuius cura ad iubentem pertinet. Si propter naturam rei, veluti si prædium inundatum sit, aut propter latronum potentiam non potest possideri: rectè dicitur, non esse quod possideatur.

XIII. GAIVS libro vicesimo tertio ad Edictum prouinciale.

QVamuis possessa nō sint bona, quia fortè nihil fuerit quod possideatur, aut sine controuersia non possideatur: creditor[E], qui in possessionem missus est, perinde habetur, ac si etiam possessa bona fuissent.

XIIII. PAVLVS libro quinquagesimo nono ad Edictum.

CReditore in possessionem rerum debitoris misso, curator constitui debet, si quædam actiones perituræ sunt[F]. Datur in creditorem actio, qui in possessionem missus est, de eo quod ex bonis debitoris ad eum peruenit. si nondum sit aliquid consecutus, actiones suas præstabit. datur autem in factum actio aduersus eum: & omne quod in actionem negotiorum gestorum veniret, si posset agi: restituendum à creditore.

XV. VLPIANVS libro sexagesimo secundo ad Edictum.

CVm[G] plures creditores in possessionē rerum debitoris mittantur[H], nec corrumpantur rationes, vni hoc negotium à creditoribus esse dandum, quem maior pars creditorum elegerit. ego puto[I] creditoribus instrumentorum etiam ΑΝΑΓΡΑΦΗΝ facere: non vt describant ipsa corpora instrumentorum, sed quot sint,[K] de qua re sint, subnotent sibi, & quasi inuentarium faciant. quod etiam vniuersorum facere eis erit permittendum. Præterea nonnumquam prætor causa cognita etiam describere aliquid ex instrumentis creditoribus debebit permittere, si qua idonea causa interueniat. Vtrum semel an etiam sæpius recognitio,[L] dispunctio concedenda sit creditoribus, videamus. & ait Labeo, amplius quàm semel non esse concedendam. si quis tamen, inquit, iurauerit non calumniæ causa se postulare, neque habere quæ dispunxerit: iterum ei faciendam potestatem ait, nec amplius quam bis.

De priuilegiis creditorum.

XVI. GAIVS libro vicesimo quarto ad Edictum prouinciale.

CVm[M] bona veneunt debitoris, in comparationem[N] extranei & eius qui creditor cognatúsve sit, potior habetur

[a] esse verum. [b] solida. [c] exemplum [d] id quoque. [e] venditione [f] venit: [g] Nam (vt ait Cuiac. lib. 5. obseru.) ad eum usque est proprium, quo quis vtitur, & fruitur. [h] locetur. [i] quis [k] quos [l] quacunque [m] fecerit. [n] ei ad [o] erogauerit. [p] siue prædiis [q] damni infecti [r] Deest, id quod malo: cum enim omni nam malo gesserit bonorū possessor, mortuo creditor ab eo non repetet forsan. [s] petere [t] creditor. [v] imputatur. [x] in possessione [y] quanti [z] possit: [A] permissio [B] permisit, [C] aliis creditoribus, [D] permittit hoc; [E] creditor tamen. In plerisque deest tamē. [F] sint. [G] Hinc sumpta est l. cognoscere. de verb. signif. [H] mittuntur. [I] puto: & ἀναγραφὴν scilicet facere instrumentorum al. deest ἀναγραφὴν. Ale. lib. 2. παρέργων cap. 21. in hunc locum abutitur testimonio Pandect. Flor. Augustin. lib. 4. emend. c. 1. [K] & de qua [L] & dispunctio [M] In veteribus codicibus hic notatur tit. de priuilegiis creditorū sed male. August. lib. 4. emen. cap. 1. [N] cōparatione

habetur creditor cognatúsve. magis tamé creditor quàm cognatus. & inter creditores potior is cui maior pecunia debebitur[a].

Priuilegium actionis funerariæ.

XVII. VLPIANVS libro sexagesimo tertio ad Edictum.

QVæsitum est, vtrum ita demum priuilegium habeat[b] funeraria, si is cuius bona veneunt, funeratus sit: an etiam si proponas alium esse funeratum. & hoc iure vtimur, vt quicumque is sit funeratus, id est siue is cuius de bonis agitur, siue quid is debuit, quod reddere eum, si viueret, funeraria actione cogi oporteret: priuilegio locus sit. páruíque referre dicamus, qua actione hic sumptus sepetatur, funeraria, an familiæ herciscundæ, an qua alia: dummodo sumptus funeris causa factus sit. quacumque igitur actione ob funeris sumptum vtatur: etiam funerariã ei competere. quare si in stipulatum funeris impensa deducta est, dicẽdum est, locum esse priuilegio, si modò quis non abiiciendi priuilegii causa stipulatus est[c]. Si sponsa dedit dotem, & nuptiis renuntiatum est: tametsi ipsa dotem condicit, tamen æquum est hanc ad priuilegiũ admitti, licet nullum matrimonium contractum est. Idem puto dicendum, etiam si minor duodecim annis in domũ quasi vxor deducta sit, licet nondum vxor sit.

XVIII. PAVLVS libro sexagesimo ad Edictum.

INterest enim reipublicæ, & hanc solidum consequi, vt ætate permittente nubere possit.

XVIIII. VLPIANVS libro sexagesimo tertio ad Edictum.

DAbimúsque ex his causis ipsi mulieri priuilegium.

Priuilegium pupilli, & aliarum huiusmodi personarum.

Si[d] quis cum tutor non esset, pro tutore negotia gessit: priuilegio locum esse manifestum est. nec interest, ipse debeas qui gessit, siue heres eius, ceterique successores. ipse autem pupillus habet priuilegium: sed eius successores nõ habent. sed æquissimum erit, ceteros[e] quoque quibus curatores quasi debilibus vel prodigis dantur,

XX. PAVLVS libro sexagesimo ad Edictum.

VEl surdo,[f] muto,

XXI. GAIVS libro vicesimo quarto ad Edictum prouinciale.

VEl furioso,

XXII. VLPIANVS libro sexagesimo tertio ad Edictum.

IDem priuilegium competere. Sed si bonis custor datus sit vel absentis vel ab hostibus capti, vel dum deliberant scripti heredes de adeunda hereditate: non oportebit[g] priuilegium dari. non enim in eadem causa est.

XXIII. PAVLVS libro sexagesimo ad Edictum.

SI negotium impuberis aliquis ex officio amicitiæ gesseris, debes bonis eius venditis priuilegiũ pupillo conseruari. & ita accepi.

XXIIII. VLPIANVS libro sexagesimo tertio ad Edictum.

SI ventri curator datus sit, nec partus editus: priuilegiũ cessabit. Diuus Marcus ita edixit. creditor, qui ob restitutionem ædificiorum crediderit, in pecunia quæ credita erit[h], priuilegium exigendi habebit. quod ad eum quoque pertinet, qui redemptori domino mandante pecuniam subministrauit. In bonis mensularii vendundis post priuilegia potiorem eorum causam esse placuit, qui pecunias apud mensam fidem publicam secuti deposuerunt. sed enim qui depositis nummis vsuras à mensulariis acceperunt, à ceteris creditoribus non separantur. & meritò. aliud est enim credere, aliud deponere. si tamen nummi extent, vindicari eos posse puto à depositariis. & futurum eum qui vindicat, ante priuilegia. Eorum ratio prior est creditorum, quorum pecunia ad creditores priuilegiarios peruenit. Peruenisse autem quemadmodum accipimus? vtrum si statim profecta est ab inferioribus ad priuilegiarios: an verò & si per debitoris personam? hoc est si ante ei numerata sit, & sic debitoris facta creditori priuilegiario numerata est? quod quidem potest benignè dici. si modò non post aliquod interuallum id factum sit.

XXV. IDEM libro sexagesimo quarto ad Edictum.

AIt prætor, QVOD POSTEA CONTRACTVM ERIT, QVAM IS CVIVS BONA VENIERINT, CONSILIVM RECEPERIT FRAVDARE[i], SCIENTE EO QVI CONTRAXERIT: NE ACTIO EO NOMINE DETVR.

XXVI. PAVLVS libro sextodecimo breuis Edicti.

QVi in nauem extruendam vel instruendam credidit[k], vel etiam emendam: priuilegium habet.

XXVII. VLPIANVS libro primo de officio consulis.

SI magistratus fideicommissi seruandi causa in possessionem miserint, dare arbitrum possunt ad ea distrahenda, quæ mora deteriora futura sunt: ita vt pretium ex his redactum apud fideicommissarium in causa depositi sit, donec de fideicommisso quod ei debetur constet.

Si impubes ab hereditate paterna se abstinet ipso iure, vel per restitutionem, paternis creditoribus non tenetur, nec sibi pupillariter substitutus, propter bona postea ad quæsita: hereditate verò adita & retenta, vterque creditoribus cum effectu tenetur.

XXVIII. IAVOLENVS libro primo Epistularum.

PAterfamilias impuberi filio, si ante pubertatem decessisset, substituit heredem. is filius paterna hereditate se abstinuit, idéoque bona patris venierunt. postea filio hereditas obuenit, qua adita decessit. quæro cum prætor in ipsum pupillum, quamuis postea hereditas obuenisset, creditoribus tamen patris actioné non daret: an in substitutum creditoribus patris danda sit actio, cũ ex bonis paternis, quæ scilicet ad creditores missos ad bona pertinẽt, nihil adquirat: & cum creditores nihil iuris in bonis pupilli habuerint, eorúmque nihil interfuerit, adiretur necne pupilli hereditas, cum ea bona † admissa à substituto hereditate ad creditores non pertinebant[l]. me illud maxime mouet, quòd præceptoribus tuis placet vnum esse testamentum. respondit, quod prætor filio qui à paterna hereditate se abstinet, præstat ne bonis patris eius venditis in eum actio detur,[m] tametsi postea ei hereditas obuenit, creditoribus non reddas: idem in substituto filio herede seruandum non est. quoniam filii pudori parcitur, vt potius patris quam eius bona veneant. itaque in id quod postea ei obuenit, actio creditoribus denegatur: quia id[n] ex aduenticio adquisitum est, non per patrem ad eum peruenit. At cum substitutus filio hereditatem adiit postquam pupillus se paternæ miscuerit[o] hereditati: tunc hereditas & patris & filii vna est, & in omnis ære alieno, quod aut patris aut filii fuerit, etiam inuitus heres obligatur. & quemadmodum liberum ei non est post obligationem, vt non omnimodo, si non defenditur[p], ipsius bona veneãt: ita ne separare quidem æs alienum patris & filii poterit. quo casu efficietur, vt creditoribus in eum actio dari debeat. quòd si substitutus heres hereditatem non adierit, creditoribus patris in id quod pupillus reliquit, actio dari non debet: quoniam neque pupilli bona venire debent propter æs alienum patris, neque in bonis patris est, quod pupillus adquisiit.

XXVIIII. PAVLVS libro quinto ad legem Iuliam & Papiam.

FVfidius[q] refert, statuas in publico positas, bonis distractis eius cuius in honorem positæ[r] sunt, non esse emptoris bonorum eius: sed aut publicas, si ornandi municipii causa positæ sint: aut eius, cuius in honorem positæ sint. & nullo modo eas detrahi posse.

Non debet à principe impetrari, quod de iure communi conceditur.

XXX. PAPIRIVS IVSTVS libro primo de Constitutionibus.

IMperatores Antoninus & Verus Augusti rescripserũt eos, qui bona sua negant iure venisse, præiudicio[s] experiri debere, & frustra principem desiderare rescindi venditionem.

Heres suspectus cogitur satisdare causa cognita: & contra non satisdantem proceditur ad missionem, & venditionem.

XXXI. VLPIANVS libro secundo de omnibus tribunalibus.

SI creditores heredem suspectum putent, satisdationem exigere possunt pro suo debito reddendo. cuius rei gratia cognoscere prætorem oportet: nec statim eum satisdationis necessitati subiicere debet: nisi causa cognita constiterit, prospici debere his qui suspectum eum postulauerunt. sed suspectus heres non iisdem modis quibus suspectus tutor æstimatur. siquidem[t] tutorem non facultates, sed fraudulenta in rebus pupillaribus, sed[v] callida cõuersatio suspectum commendet: heredem verò solæ facultates. Planè in recenti aditæ[x] hereditatis audiendi erũt qui suspectum postulant. ceterum si prohibentur passi eum in hereditate morari, nec quicquam possint obiicere criminis, quasi dolosè versato eo: non debebit post multum temporis ad hanc necessitatem compelli. Quòd si quasi suspectus satisdare iussus decreto prætoris non obtemperauerit: tunc bona hereditatis possidere, venúmque dari ex edicto suo permittere iubeVit. Planè si doceatur nihil ex bonis alienasse, nec sit quod ei iustè præter paupertatem obiiciatur: contentus esse prætor debet, vt iubeat eum nihil minuere. quòd si nec inopia laborantem

Margin notes: a debetur. b habeat s fit. d L. pro officio. f vel muto. g oportere h erat. i fraudandi. k crediderit. † omissa l pertinerent. m & ei mensis n id quod ex o miscuerat p defendatur. q Fufidius al. Aufidius r propositæ s iudicio. quod forte rectius est, vt est paulo post à principe potius quàm principem. t Huc pertinet memorabile exemplum apud Val. Max. lib. 4. c. 4. v vel x adita hereditate

cum creditores ostendere poterint[a], iniuriarum actione ei tenebuntur.

XXXII. PAVLVS libro singulari Regularum.

PRiuilegia non ex tempore æstimantur, sed ex causa. & si eiusdem tituli fuerunt[b], concurrunt, licet diuersitates temporis in his fuerint.

XXXIII. VLPIANVS libro tertio Regularum.

SI pupillus ex contractu suo non defendatur, ideóque bona eius creditores possidere cœperint: deminutio ex his bonis fieri debet vescendi pupilli causa. Defendere debitorem sicut antequam bona eius possiderentur, licet: ita post bonorum quoque possessionem eius, siue ipse sui, siue alios defensionem eius suscipiat, debet satisdare: vt satisdatione interposita iudicium accipiatur, & à possessione discedatur.

XXXIIII. MARCIANVS libro quinto Regularum.

QVod quis nauis fabricandæ, vel emendæ, vel armandæ, vel instruendæ causa, vel †quoque modo crediderit, vel ob nauem venditam petat, habet priuilegium post fiscum.

XXXV. IDEM libro singulari ad formulam hypothecariam.

EVm qui in possessionem missus sit eius, qui reipublicæ causa afuit, si apparuerit eum dolo malo reipublicæ causa abesse: iure in possessione esse placet, donec solidum soluatur. eum autem qui rerum eius, qui sine dolo malo reipublicæ causa afuit, in possessionem missus sit, pignus non contrahere, & ideo discedere oportere de possessione.

XXXVI. VLPIANVS libro quadragesimo quinto ad Sabinum.

EVm qui circa[c] columnas se occultet[d] vt creditorem caueat, latitare placet. nam & eum qui recedit, hoc est vt[e] superfugit, [f] ne secum aliqua actio moueatur, latitare placet. tam[g] & qui vrbe profugit, vtique fraudandi causa. nec enim interest, quod attinet ad latitandum, verum quis profugeris, an verò Romæ agens copiam sui non facit.

XXXVII. PAPINIANVS libro decimo Responsorum.

ANtiochensium Cœle[h] Syriæ ciuitati[i], quod[k] lege sua priuilegium in bonis defuncti debitoris accepit, ius persequendi pignoris durare constitit.

XXXVIII. PAVLVS libro primo Sententiarum.

BOnis venditis excipiuntur concubina, & liberi naturales. Respublica[l] creditrix omnibus chirographariis creditoribus præfertur.

XXXVIIII. IDEM libro quinto Sententiarum.

PVpillus si non defendatur, in possessione creditoribus constitutis, minoribus[m] ex his vsque ad pubertatem alimenta præstanda sunt. Eius qui ab hostibus captus est, bona venire non possunt quamdiu reuertatur.

DE SEPARATIONIBVS

TIT. VI.

VLPIANVS libro sexagesimo quarto ad Edictum.

SCiendum est, separationem solere impetrari decreto prætoris. Solet autem separatio permitti creditoribus ex his causis. verputa debitorem quis Seium habuit: hic decessit: heres ei extitit Titius: hic non est soluendo: patitur bonorum venditionem:[n] creditores Seii dicunt bona Seii sufficere sibi, creditores Titii contentos esse debere bonis Titii: & sic quasi duorum fieri bonorum venditionem. fieri enim potest, vt Seius quidem soluendo fuerit, potuerítque satis creditoribus suis vel ita semel, etsi non in assem, in aliquid tamen satisfacere: admissis[o] autem commixtisque creditoribus Titii, minus sint[p] consecuturi, quia ille non est soluendo: aut minus consequantur, quia plures sunt. hic est igitur æquissimum, creditores Seii desiderantes separationem, audiri: impetraréque à prætore, vt separatim quantum[q] cuiusque creditoribus præstetur. E contrario autem creditores Titii nō impetrabunt separationem. nam licet alicui, adiiciendo sibi creditorem, creditoris sui facere deteriorem cōditionem. atqui igitur adiit hereditatem debitoris mei, non faciet meam deteriorem conditionem adeundo† qua licet mihi separationem impetrare. suos verò creditores onerauit, dum adiit hereditatem quæ soluendo non est. nec poterunt creditores eius separationem impetrare. Sciendum est autem, etiam si obligata res esse proponatur ab herede iure pignoris vel hypothecæ, attamen si hereditaria fuit, iure separationis hypothecario creditori[r] potiorem esse eum qui separationem impetrauit. & ita Seuerus & Antoninus rescripserunt. Sed etiam aduersus fiscum, & municipes impetraretur separatio. Quæsitum est, an interdum etiam heredis creditores possunt separationem impetrare, si fortè ille in fraudem ipsorum adierit hereditatem. sed nullum remedium est proditum. sibi enim imputent, qui cum tali[s] contraxerunt. nisi si extra ordinem putamus prætorem aduersus calliditatem[t] eius subuenire, qui talem fraudem commentus est. quod non facilè admissum est. Sed si quis suspectam hereditatem dicens, cōpulsus fuerit adire, & restituere hereditatē[t]: deinde nō sit cui restituat, ex quibus casibus[v] solet hoc euenire: & ipsi quidē desideranti succurri sibi aduersus creditores hereditarios, subueniemus. hoc & Diuus Pius rescripsit, vt perinde testatoris bona venirent, atque si adita hereditas non fuisset. creditoribus quoque huiusmodi heredis desiderantibus hoc idem præstandum puto, licet[x] ipse non desiderauit: vt quasi separatio quædam præstetur. Item videamus, si quis heres parenti extiterit, cum esset impubes: deinde intra pubertatem decesserit, & substituti bona veneant, qui impuberis hereditatem adiit: an patris creditores possint separationem impetrare. & puto posse. hoc amplius puto etiam impuberis creditores posse separationem aduersus creditores heredis eius impetrare. Secundum hæc videamus, si Primus Secundum heredem scripserit, Secundus Tertium, & Tertii bona veneant: qui creditores possint separationem impetrare. & putem, si quidem Primi creditores petant: vtique audiendos & aduersus Secundi & aduersus Tertii creditores. si verò Secundi creditores petant, aduersus Tertii vtique eos impetrare posse, aduersus Primi autem non posse.[z] In summa Primi quidem creditores aduersus omnes impetrare possunt separationem: Secundi creditores aduersus Primi non possunt, aduersus Tertii possunt.

Si filiifamilias bona veneant, qui castrense peculium habet: an separatio fiat inter castrenses creditores cæterósque, videamus. simul ergo admittentur, dummodo si qui cum eo contraxerunt[A], antequam militaret, fortasse[B] debeant separari. quod puto probandū. ergo qui ante contraxerunt, si bona castrensia distrahantur: non possunt venire cum castrensibus creditoribus. Item si quid in rem patris versum est, fortè poterit & creditori contradici, ne castrense peculium inquietet, cum possit potius cum patre experiri. Illud sciendum est, eos demum creditores posse impetrare separationem, qui non nouandi animo ab herede stipulati sunt. cæterum si cum hoc animo secuti sunt, amiserunt separationis commodum. quippe cum secuti sunt nomen heredis, nec possunt iam se ab eo separare, qui quodammodo eum elegerunt. sed etsi vsuras ab eo ea mente, quasi eum eligendo, exegerunt: idem erit probandum. Item quæritur, si satis acceperunt ab eo, an impetrent separationem. & non puto. hi enim secuti sunt eum. fortè quem[C] mouebit. quid ergo si satis non idoneum acceperunt? & sibi imputent, cur minus idoneos[D] fideiussores accipiebant. Præterea sciendum est, posteaquam bona hereditaria bonis heredis mixta sunt, non posse impetrari separationem. confusis enim bonis & vnitis separatio impetrari non poterit[E]. quid ergo si prædia extent, vel mancipia, vel pecora, vel aliud quod separari potest[F]? hic vtique poterit impetrari separatio. nec ferendus est qui causatur bona contributa, cum prædia contribui non possint. nisi ita coniunctæ possessiones[G] & permixtæ propriis, vt impossibilem separationem effecerint. quod quidem perrarò contingere potest. Quod dicitur post multum temporis separationem impetrari non posse, ita erit accipiendum, vt vltra quinquennium post aditionem numerandum separatio non postuletur.

De his autem omnibus, an admittenda separatio sit, nec ne, prætoris erit vel præsidis notio: nullius alterius. hoc est eius, qui separationem indulturus est. Si quis pignus ab herede acceperit, non est ei concedenda separatio, quasi eum secutus sit. neque enim ferendus est, qui qualiterqualiter[H] eligenDis tamen mente heredis personam secutus est. Quæsitum est, si fortè sint plures creditores, quidam secuti heredem, quidam non secuti: & hi qui heredem secuti non sunt, impetrauerint separationem: an eos secum admittant, qui secuti sunt. & putem, nihil eis prodesse. hos enim cum creditoribus heredis numerandos. Item sciendum est vulgo placere, creditores quidem heredis, si quid superfuerit ex bonis testatoris: posse habere in suum debitum. creditores verò testatoris ex bonis heredis nihil. cuius rei ratio illa est, quòd qui impetrauit separationem, sibi debet imputare suam facilitatem, si cum essent bona idonea heredis, illi maluerint bona potius defuncti sibi separari. heredis autem creditoribus hoc imputari non possit. At si creditores defuncti desiderent, vt etiam in bonis heredis substituatur:

non

---

a potuerint.
b fuerint.
† quoque
c De hoc more sese occultandi circa columnas Sidon. Apoll. li. 1. epist. ad Montium, & Ambrosius lib. de Tobia. c. 9.
d occultat
e qui
f vt ne
g tanquā & al. tum &
h Cœlesyriæ
i ciuitatis
k quidā legū scu. aliās de lege sua. i. iure quodam Antiochensiū ciuitatis sua lege municipali priuilegiū acceperat in bonis defuncti debitoris (quod vnaquaque ciuitas potuit inter ciues suos sancire Plin. ad Traianum. & Traiani responso.) nihilominus cessat ratio creditoris in persequendi pignoris. si quid habent, non enim illud priuilegiū valet contra eos creditores, qui sibi cōtraxerunt hypothecam. sed inter chirographarios tantum.
l De Republ. Romanorū intellige, id est de fisco principis, seu Reip. & populi, quod ærariū dicebant. l. eā que. de verb. signi. infrà.
m minori
n & dicūt creditores
o omissis
p sint
q quantūcunque
‡ quia
s creditore
s talibus
t hæreditatem al. hereditatem, dedi.
v causis
x licet idem
y sed
z Et in
A contraxerint.
B fortè
C eum fortè quē mouerunt. sentētia est Florentinæ lectionis, ratio sequens fortè monebit, vt contrà sentiat. Itaque vestiar est Flor.
D idoneū fideiussore acceperint.
E potest.
F poterit?
G possessiones sint &
H qualitercūque

non sunt audiendi. separatio enim, quam ipsi petierunt, eos ab istis bonis separauit. si tamen temere separationem petierunt creditores defuncti, impetrare veniam possunt, iustissima scilicet ignorantiæ causa allegata.

16 † Ita sciendum est, necessarium heredem seruum cum libertate institutum impetrare posse separationem. scilicet vt si non attigerit bona patroni, in ea causa sit, vt ei quidquid postea adquisierit, separetur. sed & si quid ei à testatore debetur.

† Item

II. PAPINIANVS libro vicesimo quinto Quæstionum

AB herede vendita hereditate separatio frustra desiderabitur. vtique si nulla fraudis incurrat suspicio. nam quæ bona fide medio tempore per heredem gesta sunt, rata conseruari solent.

III. IDEM libro vicesimo septimo Quæstionum

DEbitor fideiussori heres extitit eiúsque bona venierunt. quamuis obligatio fideiussionis extincta sit, nihilo minus separatio impetrabitur petente eo, cui fideiussor fuerat obligatus, siue solus sit hereditarius creditor, siue plures. neque enim ratio iuris, (quæ) causam fideiussionis propter principalem obligationẽ, quæ maior fuit, exclusit, damno debet adficere creditorem, qui sibi diligenter prospexerat. quid ergo si bonis fideiussoris separatis solidum ex hereditate stipulator consequi non possit? vtrum portio cum ceteris heredis creditoribus ei quærenda[a] erit? an contentus esse debebit bonis, quæ separari maluit? sed cum stipulator iste, non adita fideiussoris à reo hereditate, bonis fideiussoris venditis in residuum permisceri debitoris creditoribus potuerit: ratio non patitur eum in proposito summoueri. Sed in quolibet alio creditore qui separationem impetrauit, probari commodius est, vt si solidum ex hereditate seruari non possit, ita demum aliquid ex bonis heredis ferat, si proprii creditores heredis fuerint dimissi. quod sine dubio admittendum est circa creditores heredis dimissis hereditariis.

a acquirenda, al. exquirẽda. Optime autẽ est Flor. Aug. lib. 4. emend. 7. 9.

IIII. PAVLVS libro duodecimo Responsorum

CReditoribus, qui[b] ex die, vel sub condicione debentur[c], & propter hoc nondum pecuniam petere possunt, æque separatio dabitur. quoniam & ipsis cautione communi consuletur. legatarios autem in ea tantùm parte, quæ de bonis seruari potuit, habere pignoris causam conuenit.

b quibus c, debetur. detersus est Flor.

V. PAVLVS libro tertiodecimo Quæstionum

SI creditores hereditarii separationem bonorum impetrauerunt[d], & inueniatur non idonea hereditas, heres autem idoneus: non poterunt reuerti ad heredem. sed eo[e] quod semel postulauerunt, stare debent. sed si post impetratam separationem aliquid heres adquisierit, si quidem ex hereditate: admitti debebunt ad id quod adquisitum est illis[f] qui separationem impetrauerunt. sed si illis satisfactum fuerit, quod superest, tribuetur propriis heredis creditoribus. at si ex alia causa heres adquisierit, non admittentur hereditarii creditores. Quòd si proprii ad solidum peruenerunt, id quod superest, tribuendum hereditariis quidam putant. mihi autem id non videtur. cum enim separationem petierunt, recesserunt à persona heredis, & bona secuti sunt, & quasi defuncti bona vendiderunt, quæ augmenta non possunt recipere. Idémque existimo dicendum, etiam si circa separationem bonorum decepti minus consecuti sunt, quam proprii heredis creditores. proprii autem heredis creditores habent propria eius bona, & personam, quæ potest donec viuit adquirere.

d impetrauerint, e sed ei
f illi

VI. IVLIANVS libro quadragesimo sexto Digestorum

QVotiens heredis bona soluendo non sunt, non solùm creditores testatoris, sed etiam eos quibus legatum fuerit, impetrare bonorum separationem æquum est. ita vt cum in creditoribus solidum adquisitum fuerit, legatariis vel solidum, vel portio quæratur. 1 Si liberta heres instituta bonorum possessionem secundum tabulas petisset eius, qui soluendo non erat: quæsitum est, an bona eius separari ab hereditariis debent. respondit, non est iniquum succurri patrono, ne oneraretur[g] ære alieno, quod liberta † retinendo bonorum possessionem secundum tabulas contraxerit.

g oneretur † petendo

VII. MARCIANVS libro secundo Regularum

QVi iudicium dictauerit heredi, separationem quasi hereditarii possunt impetrare: quia ex necessitate hoc fecerunt.

DE CVRATORE BONIS DANDO

TIT. VII.

PAVLVS libro quinquagesimo septimo ad Edictum

SI[h] QVIS sub condicione heres institutus est, cogendus est condicioni parere, si potest. aut si responderit se non aditurum etiam si condicio extiterit, vendenda erunt bona defuncti. Quòd si nihil facere potest, curator bonis constituendus erit, aut bona vendenda. sed si graue æs alienum sit, quod ex pœna crescat: per curatorem soluendum æs alienum. sicuti cum venter in possessione sit, aut pupillus heres tutorem non habeat, decerni solet.

h Is qui sub al. Qui sub

II. VLPIANVS libro sexagesimo quinto ad Edictum

DE curatore constituendo hoc iure vtimur, vt prætor adeatur, isque curatorem curatorésque constituat ex consensu maioris partis creditorum: vel præses prouinciæ, si bona distrahenda in prouincia sunt. quaéque per eum cóere, qui ita creatus creatiue essent, acta facta gestaque sunt, rata habebũtur. eísque actiones, & in eos vtiles competunt. & si quem[i] curatores misserent[k] ad agendum vel defendendum vti ius esset, nec ab eo satis, neque de rato, neque iudicatum solui nomine eius cuius bona veneant exigetur: sed nomine ipsius curatoris qui eum misit. 1 Si plures autem constituantur curatores, Celsus ait, in solidum eos & agere & conueniri, non pro portionibus. quòd si per regiones fuerint constituti curatores, vnus fortè rei Italicæ, alius in prouincia: puto regiones eos suas conseruare debere. 2 Quæritur, an inuitus curator fieri potest. & Cassius scribit, neminem inuitum cogendum fieri bonorum curatorem. quod verius est. voluntarius itaque quærendus est. nisi & magna necessitate, & Imperatoris arbitrio hoc procedat, vt & inuitus creatur. nec omnimodo creditorem esse oportet eum qui 3 curator constituitur: sed possunt &[l] non creditores. Si tres curatores fuerint, & vnus ex his nihil attigerit[m]: an in eum qui nihil tetigit, actio danda est? & Cassius existimat, modum actori non debere constitui. posséque eum cum quo vult experiri. puto Cassii sententiam veriorem. spectandum enim quid redactum est[n], non quid ad curatorem vnum peruenerit. & ita vtimur, nisi inuitus factus est. nam si ita est, dicendum non eum conueniendum.

i quidem k misisset
l etiam m tetigerit
n quid redactum est ex bonis quibus curator datus est, non quare ad curatorẽ. Melior est Flor. cui in glossa aliqua multa assuta sunt.

III. CALLISTRATVS libro vicesimo quarto Digestorum

SI plures eiusdem bonorum curatores facti sunt, in quẽ eorum vult actor, in solidum ei datur actio, tamquam quiuis[o] eorum in solidum aget[p].

o qui ius eorum. Rectior est Flor. Is autem sensus est. Aduersus vnumquemque curatorum in solidum agetur, perinde atque vnusquisque eorũ in solidum agat.
p ageret.

IIII. PAPIRIVS IVSTVS libro primo de Constitutionibus

IMperatores Antoninus & Verus Augusti rescripserunt, bonis per curatorem ex senatusconsulto distractis, nullam actionem ex ante gesto fraudatori competere.

V. IVLIANVS libro quadragesimo septimo Digestorum

SI debitor foro cesserit, & creditores priuato consilio coierint, & elegerint vnum[q] per quem bona distraherentur, & portio ipsis, quæ ex[r] redacto fieret, solueretur: mox exstiterit alius qui se creditorem dicat: nullam quidem actionem aduersus curatorem habebit, sed bona debitoris vnà cum curatore vendere poterit. ita vt quæ à curatore & à creditore ex bonis contrahantur, omnibus pro portione præstarentur.

q Qui magister dicebatur.
r in redacto

QVAE IN FRAVDEM CREDITORVM FACTA SVNT VT RESTITVANTVR

TIT. VIII.

VLPIANVS libro sexagesimo sexto ad Edictum

AIT prætor, QVAE FRAVDATIONIS CAVSA GESTA ERVNT CVM EO, QVI FRAVDEM NON IGNORAVERIT, DE HIS CVRATORI BONORVM, VEL EI CVI DE EA RE ACTIONEM DARE OPORTEBIT, INTRA ANNVM QVO EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT, ACTIONEM DABO: IDQVE ETIAM ADVERSVS IPSVM, QVI FRAVDEM FECIT, SERVABO. Necessariò prætor hoc edictum proposuit: quo edicto consuluit creditoribus, reuocando ea, quæcumque[s] in fraudem eorũ alienata sunt. Ait ergo prætor, QVAE FRAVDATIONIS CAVSA GESTA ERVNT. hæc verba generalia sunt, & continent in se omnem omnino in fraudem factam vel alienationem, vel quemcumque contractum. quodcumque igitur fraudis causa factum est, videtur his verbis reuocari, quale-

s quæ

cumque fuerit. nam late ista verba patent. siue ergo rem alienauit, siue acceptilatione vel pacto aliquem liberauit,

II. IDEM libro septuagesimo tertio ad Edictum.

a IDem[a] erit probandum. Et si pignora liberet, vel quem b alium in fraudem creditorum præponat[b],

III. IDEM libro sexagesimo sexto ad Edictum.

VEl ei præbuit exceptionem, siue se obligauit fraudandorum creditorum causa, siue numerauit pecuniã, vel quodcumque aliud fecit in fraudem creditorum: pa-1 lam est edictum locum habere. Gesta fraudationis causa accipere debemus non solùm ea, quæ contrahens gesserit aliquis: verumetiam si forte data opera ad iudicium c non adfuit[c], vel litem mori patiatur, vel à debitore non d petit[d], vt tempore liberetur, aut vsumfructum vel seruitutẽ amittit. Et qui aliquid fecit, vt desinat habere quod habet: ad hoc edictum pertinet.

IIII. PAVLVS libro sexagesimo octauo ad Edictum.

IN fraudem facere videri etiam eum qui non facit quod debet facere, intellegendum est. id est, si non vtatur seruitutibus.

V. GAIVS libro vicesimo sexto ad Edictum prouinciale.

SEd etsi rem suam pro derelicto habuerit, vt quis eam suam faciat.

VI. VLPIANVS libro sexagesimo sexto ad Edictum.

e QVod[e] autem cum possis aliquid[f] quærere, non id a-f gis, vt adquiras, ad hoc edictũ non pertinet. pertinet[e] enim[a] edictũ ad deminuentes patrimoniũ suum: nõ ad eos qui id agunt, ne locupletentur. Vnde si quis ideo condicioni non paret, ne committatur stipulatio: in ea condicione est, ne faciat huic edicto locum. Proinde & qui repudiauit hereditatem vel legitimam vel testamentariam, non est in ea causa, vt huic edicto locum faciat. noluit enim adquirere, non suum proprium patrimog nium deminuit[g]. Simili modo dicendum est, & si filium suum emancipauit, vt suo arbitrio adeat hereditatem: cesh sare hoc edictum. Sed & illud probandum[h], si legatum rei pudiauit, cessare[i] edictum. quod Iulianus quoque scribit.

2 Si seruum suum heredem institutum alienauit, vt iusk su emptoris adeat[k]: si quidem in venditione nulla fraus est, sed in hereditate, fit cessat edictum. quia licuit ei etiam repudiare hereditatem. at si in ipsa serui alienatione fraus est, reuocabitur: quemadmodum si eum in fraudem manumisisset. Apud Labeonem scriptum est eum, qui suum recipiat, nullam videri fraudem facere. hoc est eum, qui quod sibi debetur receperat. eum enim, quem præses inuitum soluere cogat, impune non soluere iniquum esse. totum enim hoc edictum ad contractus pertinere, in quil bus se prætor non interponit[l]. vtputa pignora venditio-3 nésque. Sciendum[m] Iulianum scribere, eóque iure nos m vti, vt qui debitam pecuniam recepit antequam bona debitoris possideantur, quamuis sciens prudensque soluendo non esse, recipiat[n]: non timere[o] hoc edictum. sibi enim o vigilauit. qui verò post bona possessa debitum suum recep pit[p], hunc in portionem vocandum, exæquandumque ceq teris creditoribus. neque enim debuit præripere[q] cæteris post bona possessa, cum iam par condicio omnium credi-4 torum facta esset. Hoc edictum eum coercet, qui sciens eum in fraudem creditorum hoc facere, suscepit quod in fraudem creditorum fiebat. quare si quid in fraudem r creditorum factum sit, si tamen is qui cepit[r], ignorauit: 5 cessare videntur verba edicti. Præterea illud sciendum est, eum, qui consentientibus creditoribus aliquid à fraudatore vel emit vel stipulatus est, vel quid aliud contraxit, non videri in fraudem creditorum fecisse. nemo enim 6 videtur fraudare[s] eos qui sciunt, &[t] consentiunt. Si quid cum pupillo gestum sit in fraudem creditorum, La-8 beo ait omnimodo reuocandum, si fraudati sint creditores. quia pupilli ignorantia, quæ per ætatem contingit, non debet esse captiosa creditoribus, & ipsi lucrosa. 7 eóque iure vtimur. Simili modo dicimus, & si cui donatum est, non esse quærendum an sciente eo cui donatum, gestum sit: sed hoc tantum, an fraudentur creditores. nec videtur iniuria adfici is qui ignorauit: cum lucrum extorqueatur, non damnum infligatur. In hos tamen, qui ignorantes ab eo qui soluendo non sit, liberalitatem acceperunt, hactenus actio erit danda, quate-8 nus locupletiores facti sunt: vltra non. Simili modo quæritur, si seruus ab eo qui soluendo non sit, ignorante domino ipse sciens rem acceperit: an dominus teneatur. & ait Labeo, hactenus eum teneri, vt restituat quod ad se peruenit: aut dumtaxat de peculio damnetur, vel si quid in rem eius versum est. eadem in filiofamilias probanda sunt. sed si dominus scit, suo nomine con-9 uenietur. Item si necessarius heres legata præstiterit, deinde eius bona venierint: Proculus ait, etiam si ignorauerint legatarii, tamen vtilem actionem dandam. quod 10 nequaquam dubium est. Huius actionis annum computamus vtilem, quo experiundi potestas fuit, ex die factæ venditionis.

VII. PAVLVS libro sexagesimo secundo ad Edictum.

SI debitor in fraudem creditorum minore pretio fundum sciens emptori vendiderit, deinde hi, quibus de reuocando eo actio datur, eum petant: quæsitum est, an v pretium restituere debent[v]. Proculus existimat, omnimodo restituendum esse fundum, etiam si pretium non soluatur. & rescriptum est secundum Proculi sententiam.

VIII. VENVLEIVS SATVRNINVS libro sexto Interdictorum.

EX his colligi potest, ne quidem portionem emptori reddendam ex pretio. posse tamen dici, eam rem apud arbitrum ex causa animaduertendam: vt si nummi soluti in bonis extent, iubeat eos reddi. quia ea ratione nemo fraudetur.

VIIII. PAVLVS libro sexagesimo secundo ad Edictum.

ISi quis à debitore, cuius bona possessa sunt, sciens rem x emit, iterum alii bona fide ementi vendidit. quæsitum est, an secundus emptor conueniri potest[x]. sed verior est Sabini sententia, bona fide emptorem non teneri: quia dolus ei dumtaxat nocere debeat, qui eum admisit. quemadmodum diximus non teneri eum, si ab ipso debitore ignorans emerit. is autem, qui dolo malo emit, bona fide autem ementi vendidit, in solidum pretium rei, quod accepit, tenebitur.

X. VLPIANVS libro septuagesimo tertio ad Edictum.

AIt prætor, QVAE LVCIVS TITIVS FRAVDANDI CAVSA SCIENTE TE IN BONIS, QVIBVS DE EA RE AGITVR, FECIT: EA ILLIS, SI EO NOMINE QVO DE AGITVR, y ACTIO[y] EX EDICTO MEO COMPETIT COMPETETVE, RESTITVAS OPORTET: ET SI NON PLVS QVAM ANNVS EST, CVM DE EA RE, QVA DE AGITVR, EXPERIVNDI POTESTAS EST, RESTITVAS. INTERDVM CAVSA COGNITA, ET SI SCIENTIA NON SIT, IN FACTVM ACTIONEM PERMITTAM. Ita demum reuocatur quod fraudandorum creditorum causa factum est, si euentum fraus habuit. scilicet si hi creditores, quorum fraudandorum causa fecit, bona ipsius vendiderunt. ceterum si illos dimisit, quorum fraudandorum causa fecit, & alios sortitus est: si quidem simpliciter dimissis prioribus quos fraudare voluit, alios postea sortitus est: cessat reuocatio. si autem horum pecunia quos fraudare noluit, priores dimisit quos fraudare voluit: Marcellus dicit reuocationi locum fore. secundum hanc distinctionem & ab Imperatore Seuero & 1 Antonino rescriptum est. eóque iure vtimur. Quod z ait prætor, SCIENTE[z], sic accipimus, te conscio & fraudem participante. non enim si simpliciter scio illum creditores habere, hoc sufficit ad contendendum teneri eum in factum actione: sed si particeps fraudis est.

2 Si quis particeps quidem fraudis non fuit, verumtamen vendente debitore testato conuentus est a creditoribus, ne emeret: an in factum actione teneatur, si comA parauerit[A]? & magis est, vt teneri debeat. non enim caret fraude, qui conuentus testato perseuerat. aliàs autem qui scit aliquem creditores habere, si cum eo contrahat simpliciter sine fraudis conscientia: non videtur hac actione 3 teneri. Ait prætor, SCIENTE, id est eo qui conuenietur hac actione. quid ergo si forte tutor pupilli scit, ipse pupillus ignorauit? videamus an actioni locus sit, vt scientia tutoris noceat. idem & in curatore furiosi & adulescentis. & putem hactenus istis nocere conscientiam tutorum siue curatorum, quatenus quid ad eos perue-4 nit. Præterea sciendum est, posse quæri, quod dicitur, in fraudem creditorum alienatum reuocari posse: si idem sint creditores. etsi vnus creditor sit ex illis qui fraudati sunt, siue solus tunc fuit, siue cum ceteris satisfactum est, hic solus remansit, probandum esse, adhuc actioni fore locum. Illud certe sufficit, etsi vnum scit creditorem fraudari, ceteros ignorauit: fore locum actioni. Quid B ergo si eis quem[B] quis scit, satisfactum est? numquid deficiat

a Sumpta est ex tit. de migrando. b Præponat, id est, præferat ut prius ei soluat. al. proponat. Itaque tollitur ⁊ Flor.
c adsit. d petat.
e Qui f quia
g diminuere.
h probandum est. i cessare hoc edictum. k adeat hereditatem:
l interponat. m Sciendũ est
n receperat. Fortè legendum recuperat. o timeat p sua fuerit. Tempus est omnino fecerit. & hoc interpretatur Accurs. receperit: ⁊ sequitur Flor. q præcipere. Maiori non habet Flor. r accepit,
s Idem Arist. lib. 5. Ethic. c. 9. & 11. t & ad hoc
v debeant.
x possit.
y actionem ex
z sciente te,
A cõparauerit?
B quem scit fraudari,

faciat actio, quia qui superfunt, non funt fraudati? & hoc puto probandum. non tamen si dicat aliquis, OSSASO QVOD NESATVS ST QVEM SCIO CREDITORVM: audiendus erit, vt actionem eludat [a].

5 Si fraudator heredem habuit, & heredis bona venierint: non est in bonis, quibus de agitur, factum. & ideo

6 cessat hæc actio. Si quid in fraudem creditorum fecerit [b] filius qui se potuerat abstinere, & in integrum sit restitutus, quòd se miscuerat: vel si quis [c] fecit voluntarius etiam, [d] vel per ætatem, vel quam aliam causam iustam in integrum meruit restitutionem: dicendum erit vtilem actionem competere. idem & in seruo necessario. Sanè cum illa distinctione hoc admittendum esse Labeo scribit, vt si quidem protinus bona vendiderunt [e] creditores: vel absentibus vel paciscentibus creditoribus se necessarius miscuit [f]: vtriusque fraus reuocetur, id est testatoris, & ipsius. Si verò passi sunt necessarium creditores, & quasi in creditum habuerunt nomen eius, vel dulcitudine vsurarum, vel qua [g] alia ratione secuti sunt: dicen-

7 dum est nihil reuocari ex his quæ testator alienauit. Si impubes patri heres extiterit, eiusque mortui bona veneant: separatione impetrata, vtriusque fraus erit reuocan-

8 da, pupilli, vel etiam tutoris, item curatoris. Si cum in diem "mihi" deberetur, fraudator præsens soluerit: dicendum erit {quòd} in eo quod sensi commodum in repræsentatione, in factum actioni locum fore. nam præ-

9 tor fraudem intellegit etiam in tempore fieri. Si cui solutum quidem non fuerit, sed in vetus creditum pignus acceperit [h]: hac actione tenebitur, vt est sæpissi-

10 me constitutum. Si cum mulier fraudandorum creditorum consilium iniisset, marito suo eidémque debitori in fraudem creditorum acceptum debitum fecerit dotis constituendæ causa: locum habet hæc actio. & per hanc omnis pecunia, quam maritus debuerat, exigitur. nec mulier de dote habet actionem. neque enim dos in fraudem creditorum constituenda est. & hoc certo certius est, & sæpissime constitutum. Exitus autem actionis erit, vt stipulatio quæ accepta facta fuerat, ex integro in-

11 terponatur. Per hanc actionem & vsusfructus, & huiusmodi stipulatio, IN ANNOS SINGVLOS

12 DENA DARE SPONDES? exigi potest. Si debitorem meum, & complurium creditorum consecutus essem fugientem, secum ferentem pecuniam, & abstulissem ei id quod mihi debeatur [i]: placet Iuliani sententia dicentis, multum interesse, antequam is possessionem bonorum eius creditores mittantur, hoc factum sit, an postea. si ante, cessare in factum actionem. si postea,

13 huic locum fore. Si ex constitutione Diui Marci bona sine addicta alicui libertatium conseruandarum causa: dicendum erit actionem cessare. ita enim succedunt, vt rata sint quæ paterfamilias gesserat. Annus huius in factum actionis computabitur ex die venditionis bo-

14 norum. Per hanc actionem "res" restitui debet cum sua scilicet causa. & fructus non tantum qui percepti sunt, verumetiam [k] hi qui percipi potuerunt à fraudatore, veniunt. sed cum aliquo modo, scilicet vt sumptus facti deducantur. nam arbitrio iudicis non prius cogendus est rem restituere, quàm si impensas necessarias consequatur. idémque erit probandum & si quis alius sumptus ex voluntate fideiussorum creditorumque [l] fecerit. Partum quoque in hanc actionem venire puto verius

15 esse. Præterea generaliter sciendum est, ex hac actione restitutionem fieri oportere in pristinum statum: siue res fuerunt [m], siue obligationes. vt perinde omnia reuocentur, ac si liberatio facta non esset. propter quod etiam medii temporis commodum, quod quis consequeretur liberatione non facta, præstandum erit: dum vsuræ non præstentur, si in stipulatam deductæ non fuerunt. aut si talis contractus fuit [n], in quo vsuræ deberi potuerunt

16 etiam non deductæ. Si condicionalis fuit obligatio, cum sua condicione: si in diem, cum sua die restauranda est. si tamen ea erat, cuius dies finitur: potest dici restitutionem intra id tempus posse postulari, quod tempus superierat obligationi. non vtique intra annum.

17 Hæc actio post annum de eo quod ad eum peruenit, aduersus quem actio mouetur, competit. iniquum enim prætor putauit in lucro morari eum qui lucrum sensit ea fraude. idcirco lucrum ei extorquendum putauit. siue igitur ipse fraudator sit, ad quem peruenit, siue alius quiuis, competit actio in id quod ad eum peruenit, dolóve malo eius

18 factum est, quo minus perueniret. Hæc actio heredi, ceterísque successoribus competit. sed & in heredes, similésque personas datur.

a eludat. b fecit c quid d & vel e vendiderint f miscuerit g vel quam aliam rationé h accepit i debebatur k verùm hi quoque l creditorúmque fact' erit. m fuerint. n fuerit.

XI. VENVLEIVS SATVRNINVS libro sexto Interdictorum

CAssius actionem introduxit in id quod ad heredem peruenit.

XII. MARCELLVS libro octauodecimo Digestorum

SI pater filiofamilias liberam peculii administrationem dederit, non videtur ei & hoc concessisse, vt in fraudem creditorum alienaret. talem enim alienationem non habet. at si hoc quoque concessit filio pater, vt vel in fraudem creditorum facere possit: videbitur ipse fecisse, & [o] sufficient competentes aduersus eum actiones. etenim filii creditores etiam patris sunt creditores: cum eius generis videlicet habebunt actionem, vt his de peculio præstari necesse sit.

XIII. PAVLVS libro sexagesimo octauo ad Edictum

ILlud [p] constat, eum qui pignus tenet, hac actione non teneri. suo enim iure & vt pignus, non rei seruandæ causa possidet.

XIIII. VLPIANVS libro sexto Disputationum

HAec in factum actione non solùm dominia reuocantur, verumetiam actiones restaurantur. ea propter competit hæc actio & aduersus eos qui res non possident, vt restituant: & aduersus eos quibus actio competit, vt actioni cedant. proinde si interposuerit quis personam Titii, vt ei fraudator res tradat: actione mandati cedere debet. ergo & si fraudator pro filia sua dotem dedisset sciens fraudari creditores: filia tenetur, vt cedat actione de dote aduersus maritum.

XV. IVLIANVS libro quadragesimo nono Digestorum

SI quis cum haberet Titium creditorem, & sciret se soluendo non esse, libertates dederit testamento: deinde dimisso Titio postea Sempronium creditorem habere cœperit, & eodem testamento manente decesserit: libertates datæ ratæ esse debent, etsi hereditas soluendo non sit. quia libertates vt rescindantur, vtrumque in eorumdem personam exigimus, & consilium & euentum. & si quidem creditor, cuius fraudandi consilium initum erat, non fraudatur: [q] aduersus eum qui fraudatur, consilium initum non est. libertates itaque ratæ sunt.

XVI. PAVLVS libro quinto Responsorum Papiniani

NIsi priores pecunia posteriorum dimissi probentur.

XVII. IVLIANVS libro quadragesimo nono Digestorum

OMnes debitores qui in fraudem creditorum liberantur, per hanc actionem reuocantur in pristinam obligationem. Lucius Titius cum haberet creditores, libertis suis iisdémque filiis naturalibus vniuersas res suas tradidit. respondit, quamuis non proponatur consilium fraudandi habuisse, tamen qui [r] creditores habere se scit, & vniuersa bona sua alienauit, intellegendus est fraudandorum creditorum consilium habuisse. ideóque etsi filii eius ignorauerunt hanc mentem patris sui fuisse, hac actione tenentur. Si vir vxori, cum creditores suos fraudare vellet, soluto matrimonio præsentem dotem reddidisset, quam statuto tempore reddere debuit: hac actione mulier tantum præstabit, quanti creditorum intererat dotem suo tempore reddi. nam prætor fraudem etiam in tempore fieri intellegit.

XVIII. PAPINIANVS libro vicesimo sexto Quæstionum

ETsi pignus vir vxori, vel vxor viro remiserit: verior sententia est nullam fieri donationem existimantium. quod sine dubio, si in fraudem creditorum fiat, actione vtili reuocabitur. idémque est & si quiuis [s] de Vitorum in fraudem creditorum pignus omiserit.

XVIIII. IDEM libro vndecimo Responsorum

PAtrem, qui non exspectata morte sua fideicommissum hereditatis maternæ filio soluto potestate restituit omissa ratione Falcidiæ, plenam fidem ac [t] debitam pietatem secutus exhibitionis, respondi non creditores fraudasse.

XX. CALLISTRATVS libro secundo Quæstionum

DEbitorem, qui ex senatusconsulto Trebelliano totam hereditatem restituit, placet non videri in fraudem creditorum alienasse portionem quam retinere potuisset: sed magis fideliter facere.

XXI. SCAEVOLA libro primo Responsorum

DEbitor in fraudem creditoris cum vicino de finibus pignori dati fundi pactus est. quæsitum, an is qui à creditore emit, de finibus agere possit. respondit, secundum ea quæ proponerentur, non idcirco minus agere posse, quòd debitor ignorante creditore pactus esset.

XXII. IDEM libro quinto Responsorum

CVm in vetus creditú vnus creditor pignora accepisset, quæro an in fraudem ceterorum creditorum fa-

o vt sufficiat p Scripta est in vet. de migran. q & aduersus r quia s si quis debitor t & debitam

ctum nullius momenti esset. respondit, creditorem non idcirco prohibendum à persecutione pignorum, quòd in vetus creditum vt obligaretur pactus esset: nisi id [a] in fraudem ceterorum creditorum factum sit, & ea [b] via iuris occurratur [c], qua creditorum fraudes rescindi solent.

a id & io
b & causa iuris, aliàs & ei vna iuris causa. Accurs. has varietates notauit: optima est Flor. August. 3. emend. c. 3.
c occurrat,

XXXII. IDEM libro trigesimo secundo Digestorum

PRimo gradu scripti heredes cum animaduerterent bona defuncti vix ad quartam partem æris alieni sufficere, famæ defuncti conseruandæ gratia ex consensu creditorum auctoritate præsidis prouinciæ secundum constitutionem ea condicione adierunt hereditatem, vt creditoribus dumtaxat partem præstarent. quæsitum est, an manumissi testamento & libertates & alimenta consequi possint. respondit, libertates quidem, si in fraudem creditorum datæ non essent, competere. legata verò, si soluendo hereditas non esset, non deberi.

XXXIII. IDEM libro singulari Quæstionum publice tractatarum

PVpillus patri heres extitit, & vni creditorum soluit: mox abstinuit hereditate paterna: bona patris veneunt. an id quod accepit creditor, reuocandum sit, ne melioris condicionis sit, quàm ceteri creditores? an distinguimus, per gratificationem acceperit an non? vt si per gratificationem tutorum, reuocetur ad eandem portionem quam ceteri creditores fuerint laturi. sin vero iustè exegerit, ceteri creditores neglexerint exactionem, [d] interea res deterior facta sit vel mortalitate, vel subductis rebus mobilibus, vel rebus soli ad irritum perductis: id quod acceperit creditor, reuocari nullo pacto potest. quoniam [e] alii creditores suæ neglegentiæ expensum ferre debeant. Quid ergo si cum in eo essent [f], vt bona debitoris mei venirent, soluerit mihi pecuniam: an actione reuocari ea possit à me? an [g] distinguendum est, is obtulerit mihi, an ego illi extorserim inuito? † & si extorserim inuito, reuocetur: si non extorserim, non reuocetur? sed vigilaui, meliorem meam condicionem feci, ius ciuile vigilantibus [h] scriptum est: † ideo [quoque] non reuocatur id quod percepi.

d & interea
e quia alii
f esset.
g &
† vt
h Iustitia hoc est quod M. Varro lib. 1. de Re Rust. Dii sequuntur sapientes adiuuant.
† ideòque

XXV. VENVLEIVS libro sexto Interdictorum

SI fraudator fideiussori suo scienti acceptum tulerit, si [&] reus non ignorauerit, vterque tenebitur. si minus, is qui scierit. si tamen ille cui acceptum factum est, soluendo non sit: videndum est, an in reum, etiam si ignorauerit, actio danda sit: quia ex donatione capit. contra si reo sciente acceptum latum [i] sit, fideiussor quoque, si & ipse scierit, tenebitur. si verò ignorauerit, numquid non æque actio in eum dari debeat, quoniam magis detrimentum non patitur, quam lucrum faciat? In duobus autem 2 reis par vtriusque causa est. Si à socero fraudatore sciens gener acceperit dotem: tenebitur hac actione. & si restituerit eam, desinit dotem habere. nec quicquam emancipatæ diuortio facto restituturum Labeo ait: quia hæc actio rei restituendæ gratia, non pœnæ nomine daretur. ideóque absolui solet reus, si restituerit. Sed si prius quam creditores cum eo experirentur, reddiderit filiæ dotem: iudicio dotis nomine conuentus nihilo minus cum hac actione teneri Labeo ait, nec vllum regressum habiturum ad mulierem. sin verò sine iudice, videndum [k], an vlla repetitio competat ei. quòd si is ignorauerit, filia autem scierit: tenebitur filia. si verò vterque scierit, vterque tenebitur. at si neuter scierit, quidam existimant, nihilo minus in filiam dandam actionem: quia intellegitur quasi ex donatione aliquid ad eam peruenisse. aut certè cauere eam debere, quod consecuta fuerit, se restituturam. In maritum autem qui ignorauerit [l], non dandam actionem: non magis quàm in creditorem, qui à fraudatore quod ei debetur acceperit [m], cum is indotatam vxorem ducturus 2 non fuerit. Item si extraneus filiæfamiliæ nomine fraudandi causa dotem dederit: tenebitur maritus, si scierit. æque mulier, nec minus & pater, si non ignorauerit, ita vt 3 caueat, si ad se dos peruenerit, restitui eam. Si procurator ignorante domino, cum sciret debitorem eius fraudandi cepisse consilium, iussit seruo ab eo accipere: hac 4 actione ipse tenebitur, non dominus. Non solum autem ipsam rem alienatam restitui oportet, sed & fructus qui alienationis tempore terræ cohæserunt: quia in bonis fraudatoris fuerunt. item eos qui post inchoatum iudicium recepti sint [n]. medio autem tempore perceptos [o] in restitutionem non venire. item partum ancillæ per fraudem alienatæ medio tempore editum in restitutionem 5 non venire: quia in bonis non fuerit. Proculus ait, si mulier post alienationem conceperit, & antequam ageretur, pepererit: nullam esse dubitationem quin partus restitui non debeat. si verò cum alienaretur, prægnas fuerit: posse dici partum quoque restitui oportere. Fructus autem fundo cohæsisse non satis intellegere se Labeo ait, verum dumtaxat qui maturi, an etiam qui inmaturi fuerint, prætor significet. ceterum etiam si de his senserit, qui maturi fuerint: nihilo magis possessionem restitui oportere. nam cum fundus alienaretur, quod ad eum fructusque eius attineret, vnam quandam rem fuisse, id est fundum: cuius omnis generis alienationem fructus sequi [p]. nec eum qui hiberno [q] habuerit fundum centum, si sub tempus messis vindemiæve fructus eius vendere posset decem: idcirco duas res, id est fundum centum, & fructus decem eum habere intellegendum: sed vnam [r], id est fundum centum. sicut is quoque vnam rem haberet, qui se-6 paratim solum ædium vendere possit. Hæc actio etiam in ipsum fraudatorem datur: licet Mela non putabat in fraudatorem eam dandam, quia nulla actio in eum ex ante gesto post bonorum venditionem daretur. & iniquum esset, actionem dari in eum cui bona ablata essent. Si verè [s] quædam disperdidisset, si [t] nulla † restitutione reciperari possent: nihilo minus actio in eum dabitur. & prætor non † tantum emolumentum actionis intueri videtur in eo qui exutus est bonis, quàm pœnam.

k videndū est,
l ignorauit,
m accepit,
n sunt.
o receptos
p sequantur.
q Desideratur, tempore. Græco more loquendi. August. lib. 2. emend. c. 2.
r sed vnā rem habere, id est
s Si verò
t vt nulla
† ratione
† tam

LIBER QVADRAGESIMVS TERTIVS.

DE INTERDICTIS [v] SIVE EXTRAORDINARIIS ACTIONIBVS QVAE PRO HIS COMPETVNT.

v Definitionem interdicti, quid differat ab edicto, & alia explicationis interdictorū valde accommodata vide ex Duar. lib. 1. Disput. c. 19.

Variæ diuisiones interdictorum.

VLPIANVS libro sexagensimo septimo ad Edictum

VIDEAMVS de quibus rebus interdicta competunt. Et sciendum est interdicta aut de diuinis rebus, aut de humanis competere. diuinis, vt de locis sacris, vel de locis religiosis. de rebus hominum interdicta redduntur aut de his quæ sunt alicuius, aut de his quæ nullius sunt. quæ sunt nullius hæc [x] sunt, liberæ personæ, de quibus exhibendis, ducendis interdicta competunt. quæ sunt alicuius, hæc sunt aut publica, aut singulorum. publica [y], de locis publicis, de viis, déque fluminibus publicis. quæ autem singulorum sunt, aut ad vniuersitatem pertinent, vt interdictum quorum bonorum: aut ad singulas res, vt est interdictum vti possidetis, [z] de itinere actuque. Interdictorum autem tres species sunt, exhibitoria, prohibitoria, restitutoria. sunt tamen quædam interdicta & mixta, quæ & prohibitoria sunt & exhibitoria. Interdictorum quædam in præsens, quædam in præteritum † referuntur. in præsens, vt vti possidetis, in præteritum, vt de itinere actúque, [A] de aqua æstiua. Interdicta omnia, licet in rem videantur concepta, vi tamen ipsa personalia sunt. Interdictorum quædam annalia sunt, quædam perpetua.

x hæ sunt.
y publica sunt.
z & de
† referuntur.
A & de

II. PAVLVS libro sexagensimo tertio ad Edictum

INterdictorum quædam duplicia sunt, quædam simplicia. duplicia dicuntur, vt VTI POSSIDETIS. simplicia sunt ea, veluti exhibitoria & restitutoria, item prohibitoria DE ARBORIBVS CAEDENDIS, & DE ITINERE ACTVQVE. Interdicta autem competunt vel hominum causa, vel diuini iuris, aut [B] de religione: sicut est NE QVID IN LOCO SACRO FIAT, vel QVOD FACTVM EST RESTITVATVR: & DE MORTVO INFERENDO, vel SEPVLCHRO AEDIFICANDO. Hominum causa competunt vel ad publicam vtilitatem pertinentia, vel sui iuris tuendi causa, vel officii tuendi causa, vel rei familiaris. Publicæ vtilitatis causa competit interdictum, VT VIA PVBLICA VTI LICEAT, ET FLVMINE PVBLICO, & NE QVID FIAT IN VIA PVBLICA. Iuris sui tuendi causa, DE LIBERIS EXHIBENDIS, item DE LIBERTO EXHIBENDO. Officii causa, DE HOMINE LIBERO EXHIBENDO. reliqua interdicta rei familiaris 2 causa dantur. Quædam interdicta rei persecutionem continent,

B vt de

continent veluti DE ITINERE ACTVQVE PRIVATO. nam proprietatis causam continet hoc interdictum. sed & illa interdicta, quæ de locis sacris & de religiosis proponuntur, veluti proprietatis causam continent. item illa de liberis exhibendis, quæ iuris tuendi causa diximus competere. vt non sit mirum, si quæ interdicta ad rem familiarem pertinent [a], proprietatis, non possessionis causam habeant. [3] Hæc autem interdicta, quæ ad rem familiarem spectant, aut apiscendæ sunt possessionis, aut reciperandæ, aut retinendæ. Apiscendæ possessionis sunt interdicta, quæ competunt his qui ante non sunt nancti possessionem. sunt autem interdicta apiscendæ possessionis, QVORVM BONORVM. Saluianum quoque interdictum quod est de pignoribus, ex hoc genere est. & QVO ITINERE [b] VENDITOR VSVS EST, QVO MINVS EMPTOR VTATVR, VIM FIERI VETO. Reciperandæ possessionis causa proponuntur sub rubrica VNDE VI. aliqua enim [c] sub hoc titulo interdicta sunt. Retinendæ possessionis [d] sunt interdicta, VTI POSSIDETIS. Sunt [e] interdicta, vt diximus, duplicia tam reciperandæ quàm apiscendæ possessionis.

a pertinentia.
b Itinere est
c tamen
d possessionis causa
e Sunt etiam

III. VLPIANVS libro sexagesimo nono ad Edictum.

IN interdictis exinde ratio habetur fructuum, ex quo edita sunt, non retro.

IIII. PAVLVS libro sexagesimo septimo ad Edictum.

EX quibus causis annua interdicta sunt, ex his de eo, quod ad eum cum quo agitur peruenit, post annum iudicium dandum Sabinus respondit.

V. IDEM libro vicesimosecundo ad Sabinum.

INterdicta noxalia ea sunt, quæ ob delictum eorum, quos in potestate habemus, dantur, veluti cum vi deiecerunt, aut vi aut clam opus fecerunt. sed officio iudicis continetur, vt dominum sua impensa opus restituentem absoluat. patientiam tollendo operi præstantem noxæ dedere iubeat, & absoluat. si non dedat, quantum impensæ in tollendo opere erogatum sit, tanti condemnet. si neque patientiam præstet, neque ipse tollat, cum possit: in tantum condemnet, in quantum iudex æstimauerit, atque si ipse fecisset.

QVORVM BONORVM

TITVLVS II.

VLPIANVS libro sexagesimo septimo ad Edictum.

AIT prætor, QVORVM BONORVM EX EDICTO MEO ILLI POSSESSIO DATA EST: QVOD DE HIS BONIS PRO HEREDE AVT PRO POSSESSORE POSSIDES, POSSIDERESVE, SI NIHIL VSVCAPTVM ESSET: QVOD QVIDEM DOLO MALO FECISTI, VTI DESINERES POSSIDERE: ID ILLI RESTITVAS. Hoc interdictum restitutorium est, & ad vniuersitatem bonorum, non ad singulas res pertinet. & appellatur quorum bonorum, & [*]est[*] apiscendæ possessionis vniuersorum bonorum.

II. PAVLVS libro vicesimo ad Edictum.

INterdicto [f] quorum bonorum debitores hereditarii non tenentur: sed tantùm corporum possessores.

f Sumpta est ex ... de pet. hære. Duaren.

QVOD LEGATORVM

TITVLVS III.

Formula interdicti: Quod legatorum nomine possides, aut dolo desisti possidere, non ex voluntate eius ad quem res pertinet, si per eum non steterit quò minus tibi satisdetur, restituas.

VLPIANVS libro sexagesimo septimo ad Edictum.

HOc interdictum vulgo quod legatorum appellatur. est autem & ipsum apiscendæ possessionis. & continet hanc causam, vt quod quis legatorum nomine non ex voluntate heredis occupauit, id restituat heredi. etenim æquissimum prætori visum est, vnumquemque non sibi ipsum ius dicere [g] occupatis legatis, sed [h] ab herede petere. Redigit [i] igitur ad heredes per hoc interdictum ea quæ legatorum nomine possidentur. vt [k] perinde legatarii possint eum conuenire. Hoc interdictum & heredem heredis, bonorúmque possessoris habere, propter vtilitatem [k] huius dicendum est. nec non ceteros quoque successores. Quia autem nonnunquam incertum est, vtrum quis pro legato, an pro herede, vel pro possessore possideat, bellissimè Arrianus scribit, hereditatis petitionem [l] instituendam, & hoc interdictum reddendum, vt siue quis pro herede, vel pro possessore, siue pro legato possideat, hoc interdicto teneatur: quemadmodum solemus facere quotiens incertum est, quæ potius actio teneat. nam duas dictamus, protestati ex altera nos velle consequi quod nos contingit [m]. [2] Si quis [*]ex[*] mortis causa donatione possideat, [m] vtique cessa[b]it [n] interdictum: quia portio legis Falcidiæ [n] apud heredem ipso iure remanet, etsi corporaliter res in [o] solidum translatæ sunt. Qui verò ex causa præceptionis [o], vtique tenetur hoc interdicto. sed pro ea scilicet parte quam iure legati habet, non etiam pro ea quam quasi heres habet. Idémque erit dicendum, & si alio genere legati vni ex heredibus legatum sit. nam & hic dicendum est, [4] pro ea parte qua heres est, cessare interdictum. Quod [p] [p] ait prætor, AVT DOLO DESIIT POSSIDERE, sic accipere debemus, desiit facultatem habere restituendi. Vnde est quæsitum, si vsusfructus vel vsus fuerit alicui relictus, eúmque occupauerit: an hoc interdicto restituere sit compellendus. mouet, quòd neque vsusfructus neque vsus possidetur: sed magis tenetur. potest tamen defendi competere interdictum. Idem dicẽdum est [5] & in seruitute relicta. Quæsitum est, si quis legatorum seruandorum causa missus sit in possessionem: an hoc interdicto teneatur ad restitutionem. mouet illud primum, quòd non possidet is qui missus est in possessionem legatorum causa: sed potius custodit. deinde quòd prætorem habet huius rei auctorem. tutius tamen erit dicendum, hoc interdictum competere. maxime si satisdatum sit iam legatorum nomine, nec recedat. tunc enim [6] etiam possidere videtur. Legatorum nomine non tantùm ipsum possidere dicemus [q], cui legatum est: verùm [7] heredem quoque eius, ceterósque successores. Quod ait prætor, VOLVNTATE EIVS, AD QVEM EA RES PERTINET, an erit interpretandum, vt si post aditam hereditatem, vel bonorum possessionem adgnitam voluntas accommodata est legatario, vt possideret: interdictum cesset. quòd si ante aditam hereditatem, bonorúmve possessionem adgnitam hoc factum est; rectius dicetur, eam voluntatem non nocere [8] debere. Si duæ res legatæ sint, altera ex voluntate occupata, altera non ex voluntate: eueniet vt altera reuocari possit, altera non. Idémque erit probandum & in vna re, cuius pars ex voluntate, altera pars non ex voluntate occupata est. nam pars sola per interdictum aufe[9]retur. Illud tenendum, siue à te, siue ab eo, in cuius locum successisti, possideri aliquid cœptum est: interdicto [r] hoc locum fore. In locum successisse accipimus, siue [10] per vniuersitatem, siue in rem sit successum. Prodest autem possedisse, quotiens voluntate eius, ad quem ea res pertinet, possideri cœptum est. sed etsi postea voluntas accessit eius, ad quem ea res pertinebat: tamen [s] prodesse possessori debere. vnde si quis cœpit quidem ex [s] voluntate eius, ad quem ea res pertinet, possidere: postea verò voluntas non perseuerat: nihil nocebit. quia semel [11] possideri cœpit ex voluntate. Si alter ex heredibus, siue ad quos ea res pertinet, voluerit rem à legatario possideri, alter non: ei qui noluit, interdictum competet: ei [12] qui voluit, non competere palam est. Quod ait prætor, EIVE SATISDATVM SIT, accipere debemus, si perseueret satisdatum, scilicet vt si non perseueret exitum, mittatur in possessionem legatorum seruandorum causa. Satisdatum sic arbitror, si sic satisdatum sit, vt legatario vel ipso iure adquisita sit idonea cautio, vel per mandati actionem adquiri possit. & tunc interdicto lo[13]cum fore. Si quarundam rerum nomine satisdatum sit, quarundam non sit satisdatum: earum rerum nomine sine impedimento agi poterit, de quibus satisdatum est: ceterarum non poterit.

g Idem Accurs. lib. 5 Tolet ... 6.
h sed hæc ab
i Rediguntur igitur ad heredem
k rectè propter vtilitatẽ dicendum.
l petitionem in eum
m contingat.
n cessabit hoc
o præceptionis possidet.
p Vide l. 13. de pet. hære.
q dicimus.
r interdicto huic
s eius voluntate.

II. PAVLVS libro sexagesimo tertio ad Edictum.

DIuersum est, si postea pars legato adcreuerit. nam [s] hoc nomine tenentur fideiussores in totum. Quod ait prætor, SI PER BONORVM POSSESSOREM NON STAT, VT SATISDETVR: sic accipimus, si paratus sit satisdare. non ergo offerre debet satisdationem, sed petenti satis moram non facere.

[s] Ex hoc interdicto qui non restituit, in id quod in[3]terest, debet condemnari. Si legatarius repromissio[t]ne contentus [t] fuit, dandum est interdictum. idem dicen[v]dum est, si legatarius pignoribus noluit [v] sibi caueri. Si per legatarium factum sit, quo minus satisdetur dicere cautum non sit, tenetur interdicto. Sed si fortè factum sit per legatarium, quo minus satisdetur: eo autem tempore quo editur interdictum, satis accipere paratus sit, non

t contentus
v voluit: hæc varietas Accurs.

4 competit interdictum, nisi satisdatum sit. Item si per bonorum possessorem stetit, quo minus satisdaret, sed modò paratus est cauere: tenet interdictum. illud enim tempus inspicitur, quo interdictum editur.

NE VIS FIAT EI QVI IN POSSESSIONEM MISSVS ERIT

TIT. IIII.

VLPIANVS libro septuagesimo secundo ad Edictum.

AIT prætor, SI QVIS DOLO MALO FECERIT, QVO MINVS QVIS IN POSSESSIONEM MISSV MEO, EIVSVE CVIVS[a] EA IVRISDICTIO FVIT, IN POSSESSIONEM[b] BONORVM EIVS INEAT, IN EVM IN FACTVM IVDICIVM, QVANTI EA RES FVIT OB QVAM IN POSSESSIONEM MISSVS ERIT, DABO. Hoc interdictũ summa prouidentia prætor proposuit. frustra enim in possessionem mitteret rei seruandæ causa,[c] nisi missos tueretur, & prohibentes venire in possessionem coërceret. Est autem generale hoc edictum: pertinet enim ad omnes qui in possessionem à prætore missi sunt. conuenit enim prætori, omnes, quos ipse in possessionem misit, tueri. Sed siue rei seruandæ causa, siue legatorum, aut ventris nomine in possessionem missi fuerint: habent ex hoc edicto in factum actionem, siue doli[d], siue aliter prohibuerint[e].

Hæc actio non tantùm eum tenet qui prohibuit quem venire in possessioné: sed etiam eum qui possessione pulsus est, cum venisset in possessionem. nec exigitur vt vi[f] fecerit qui prohibuit. Si quis ideo possessione arcuerit, quia rem suam putabat, vel sibi nexam[g], vel certè non esse debitoris: consequens est, vt hoc edicto non teneatur.

4 Hæc verba QVANTI EA RES ERIT[h], OB QVEM IN POSSESSIONEM MISSVS ERIT, continent vtilitatẽ creditoris. vt quantũ eius interest possessionem habere, ei[i] tantum qui prohibuit, condemnetur. Proinde si ob falsum creditum, vel ob falsam petitionem missus est in possessionem, vel si exceptione summoueri potuit: nihil ei debet prodesse hoc edictum, quia propter nullam causam in possessionem missus est.

5 Hoc edicto neque pupillum neq; furiosum teneri constat: quia affectu carent. Sed pupillum eum debemus accipere, qui doli capax non est. ceterum si iam doli capax sit, contra erit dicendum. ergo etsi tutor dolo fecerit, in pupillum dabimus actionem: si modò soluendo sit tutor. sed & ipsum tutorem posse conueniri Iulianus scribit.

6 Si domini vel patris voluntate prohibitus quis sit à possessione, in ipsos dabitur actio: quasi[k] per alios hoc fecerint.

7 Hanc actionem, excepta legatorum missione, intra annum competere & non postea sciendum est: cum sit pœnalis. nec in heredes, similesque personas dabitur[l], nisi in id quod ad eas peruenit. sed heredi, similibusque personis dabitur. Nam[m] cum prohibitus quis est legatorum vel fideicommissorum causa possessionem adipisci, tunc actio & perpetua est, & in heredem dabitur[n]. quia est in potestate successorum euitare interdictum, satisdatione oblata.

II. PAVLVS libro quinquagesimo nono ad Edictum.

SVo quis an alieno nomine prohibitus sit, nihil interest. hæc enim verba QVANTI EA RES EST[o], referenda sunt ad personam domini. Item tam is tenetur, qui suo nomine, quàm qui alieno nomine prohibuit.

III. VLPIANVS libro sexagesimo octauo ad Edictum.

SI quis missus fuerit in possessionem fideicommissi seruandi causa, & non admittatur; potestate eius inducendus est in possessionem, qui eum misit. aut[p] si quis volet vti interdicto, consequens erit dicere interdictum locum habere. sed melius erit[q] dicere, extra ordinem ipsos iure suæ potestatis exsequi oportere decretum suum: nonnumquam etiam per manum militarem.

1 Constitutum est ab Antonino, vt etiam in bona heredis quis admittatur certis modis. si quis igitur in his bonis non admittatur, dicendum est, actionem hanc vtilem competere. ceterum poterit vti & extraordinaria executione.

2 [r]Prætor ventrem in possessionem mittit. & hoc interdictum prohibitorium & restitutorium est. Sed si mulier velit in factum actione vti, ad exemplum creditorum magis quàm interdicto posse eam experiri, sciendum est.

3 Si mulier dicatur calumniæ causa in possessionem venisse,[s] quòd non sit prægnas, vel non ex eo prægnas, vel si de statu mulieris aliquid dicatur: ex epistula Diui Hadriani, ad exemplum præsumptionis Carboniani edicti ventri prætor pollicetur possessionem.

IIII. IDEM libro sexagesimo nono ad Edictum.

PEr interdictum etiam ei subuenit prætor, qui damni infecti ab eo in possessionem missus est, ne ei vis fiat.

1 Pœna autem eius qui non promittit, vel satis non dat, hæc est, vt in possessionem mittatur aduersarius. siue ergo promittat, siue per eum non fiat, quo minus promittat: non tenebit interdictum, repulso per exceptionem eo qui experitur.

2 Prætor in eum, qui neque cauit, neque possidere passus est eum qui missus est, iudicium pollicetur in tantum, quantum præstare eum oporteret[t], si de ea re cautum fuerat. Sed & ex alia causa hoc iudicium proposuit, si eo tempore, quo in possessionem mitti desiderabat, prætoris adeundi potestas non fuerit. scilicet vt si cum potestas prætoris adeundi non esset, damnum interim datum est, haberet iudicium qui damnum passus est.

3 Item subiectum, si ex alia causa[v] in possessionem missus[x] prohibitus esse dicetur: habere in factum actionem.

DE TABVLIS EXHIBENDIS

TITVLVS V.

VLPIANVS libro sexagesimo octauo ad Edictum.

I. PRætor ait, QVAS TABVLAS LVCIVS TITIVS AD CAVSAM TESTAMENTI SVI PERTINENTES RELIQVISSE DICETVR, SI HAE PENES TE SVNT, AVT DOLO MALO TVO FACTVM EST, VT DESINERENT ESSE: ITA EAS ILLI EXHIBEAS. ITEM SI LIBELLVS, ALIVDVE QVID RELICTVM ESSE DICETVR, DECRETO COMPREHENDAM.

1 Si quis fortè confiteatur penes se esse testamentum, iubendus est exhibere. & tempus ei dandum est, vt exhibeat, si non potest in præsentiarum exhibere. sed si neget se exhibere posse, vel oportere: interdictum hoc competit.

2 Hoc interdictum pertinet non tantùm ad testamenti tabulas, verum ad omnia quæ ad causam testamenti pertinent. vtputa & ad codicillos pertinet.

3 Siue autem valet testamentum, siue non: vel quòd ab initio iniustè factum est, siue ruptum sit, vel in quo alio vitio: sed etiam[y] si falsum esse dicatur, vel ab eo factum qui testamenti factionem non habuerit: dicendum est interdictum valere.

4 Siue supremæ tabulæ sint, siue non sint, sed priores: dicendum interdictum hoc locum habere. itaque dicendum est ad omnem omnino scripturam testamenti, siue perfectam siue imperfectam, interdictum hoc pertinere. Proinde & si plures tabulæ sint testamenti[z], quia sæpius fecerat: dicendum est interdicto locum fore. est enim quod ad causam testamenti pertineat, quidquid quoquo tempore factum exhiberi[A] debeat. Sed etsi de statu disceptetur, si testator filiusfamilias, vel seruus hoc fecisse dicatur: & hoc exhibebitur. Item si filiusfamilias fecerit testamentum, qui de castrensi peculio testabatur: habet locum interdictum. idem est, & si is qui testamentum fecit[B], apud hostes decessit.

5 Hoc interdictum ad viui tabulas non pertinet: quia verba prætoris RELIQVERIT faciunt mentionem.

6 Sed & si deletum sine dolo sit testamentum,

II. PAVLVS libro sexagesimo quarto ad Edictum.

VEl totum, vel pars eius,

III. VLPIANVS libro sexagesimo octauo ad Edictum.

LOcum habet hoc interdictum.

1 Si tabulæ in pluribus codicibus scriptæ sint, omnes interdicto isto continentur: quia vnum testamentum est.

2 Si tabulæ testamenti apud aliquem depositæ sunt[C] à Titio, hoc interdicto agendum est & cum eo qui detinet, & cum eo qui deposuit. proinde & si custodiam tabularum æditusus vel tabularius suscepit, dicendum est teneri eum interdicto. Si penes seruum tabulæ fuerint, dominus interdicto tenebitur.

3 Si ipse testator dum viuit, tabulas suas esse dicat, & exhiberi desideret, interdictum hoc locum non habebit: sed ad exhibendum erit agendum, vt exhibitas vindicet. quod in omnibus, qui corpora sua esse dicunt instrumentorum, probandum est.

4 Si quis dolo malo fecerit, quo minus penes eum tabulæ essent: nihilo minus hoc interdicto tenebitur. nec præiudicatur aliquid legi Corneliæ testamentariæ, quasi dolo malo testamentum suppresserit. nemo enim ideo impune retinet tabulas, quòd maius facinus admisit: cum exhibitis tabu-

las

[a] cui[b] de ea re
[b] In possessione
[c] Id. Arist. lib. 6. Polit. cap. 8.
[d] siue dominus, siue alter. Malum sequi Florent. modo pro doli, legatur dolo. vt Vlpia. videatur interpretari verba prætoris, dolo malo, suprà initio legis relata.
[e] prohibuerit.
[f] vim
[g] obnoxiam.
[h] fuit.
[i] in tantum
[k] quasi qui per
[l] datur,
[m] At cum
[n] datur.
[o] fuit.
[p] at si quis
[q] esset
[r] Cùm prætor
[s] eo quòd
[t] oporteret.
[v] causa qui in
[x] missus est.
[y] sed &
[z] testamenti eius.
[A] exhibere
[B] fecerit,
[C] sint

sit admissum eius magis manifestetur. & posse aliquem dolo malo facere, vt in eam legem non incidat: vtputa si neque amouerit, neque celauerit tabulas: sed idcirco alii tradiderit, ne eas interdicenti exhiberet: hoc est, si non supprimendi animo vel consilio fecit: sed ne huic exhiberet. 5 Hoc interdictum exhibitorium est. Quid sit exhibere videamus. exhibere hoc est, materiæ ipsius adprehendendæ copiam facere. Exhibere autem apud prætorem oportet, vt ex auctoritate eius signatores admoniti veniant ad recognoscenda signa. & si fortè non obtemperent testes, Labeo scribit coërceri eos a prætore debere. Solent autem exhiberi tabulas desiderare omnes omnino, qui 6 quid in testamento adscriptum habent. Condemnatio autem huius iudicii, quanti interfuit, æstimari debet. quare si heres scriptus hoc interdicto experiatur, ad hereditatem referenda est æstimatio. & si legatum sit, tantum venit in æstimationem, quantum sit in legato. & si sub condicione legatum sit, quasi condicione existente, sic æstimandum est. nec compelli debebit ad cauendum, vt se restituturum caueat quidquid consecutus est, si condicio defecerit: quia pœna contumaciæ præstatur ab eo qui non 7 exhibet. Inde quæritur, si hinc consecutus [a] æstimationem legatarius, postea legatum petat: an sit audiendus. & puterem, si heres idem præstitit: exceptione doli repellendum. si alius, repelli non oportere. & ideo & si heres sit, qui interdicto vsus testi æstimationem consecutus [b], eadem est [c] distinctio. Interdictum hoc & post annum [d] competere constat. sed & heredi, ceterisque successoribus competit.

a consecutus est
b consecutus est,
c eadem erit æstimationis
d Quia res persecutoria est ex parte actoris: & quanquam Paul. lib. 5. Sent. tit. 7. scripserit intra annum tantum hoc interdicto agi posse, non necesse est tamen idem Vlpianum sensisse: & Pandectarum compositores quia potius illud arguit displicuisse illis sententiam Pauli, quod non est in Pandectis relatum.

IIII. PAVLVS [libro sexagesimo nono ad Edictum]

SI sint tabulæ apud pupillum, & dolo tutoris desierint esse: in ipsum tutorem competit interdictum. æquum enim est, ipsum ex delicto suo teneri, non pupillum.

V. GAIVS [libro tertiodecimo ex Cassio]

DE tabulis proferendis interdictum competere non oportet, si hereditaria controuersia ex his pendet, aut si ad publicam quæstionem pertinet [e]. itaque in æde sacra interim deponendæ sunt, aut apud virum idoneum.

e pertinent.

NE QVID IN LOCO SACRO FIAT TITVLVS VI.

VLPIANVS [libro sexagesimo octauo ad Edictum]

AIT prætor, IN LOCO SACRO FACERE, INVE EVM IMMITTERE QVID VETO. Hoc interdictum de sacro loco, non de sacrario competit. Quod ait prætor, ne quid in loco sacro fiat: non ad hoc pertinet, quod ornamenti causa fit: sed quod deformitatis vel incommodi. Sed & cura ædium, locorúmque sacrorum mandata est his qui ædes sacras curant.

II. HERMOGENIANVS [libro tertio Iuris Epitomarum]

IN muris itémque portis & aliis sanctis locis aliquid facere, ex quo damnum aut incommodum irrogetur, non permittitur.

III. PAVLVS [libro quinto Sententiarum]

NEque muri neque portæ habitari sine permissu principis propter fortuita incendia possunt.

DE LOCIS ET ITINERIBVS PVBLICIS TIT. VII.

POMPONIVS [libro trigesimo ad Sabinum]

CVilibet in publicum petere permittendum est id quod ad vsum omnium pertineat [f]. veluti vias publicas, itinera publica. & ideo quolibet postulante, de his interdicitur.

f pertinet.

II. VLPIANVS [libro quadragesimo octauo Digestorum]

NEmini licet in via publica monumentum exstruere.

III. VLPIANVS [libro trigesimo tertio ad Sabinum]

VIæ vicinales, quæ ex agris priuatorum collatis factæ sunt, quarum memoria non exstat, publicarum viarum numero sunt. sed inter eas, & ceteras vias militares hoc interest, quòd viæ militares exitum ad mare, aut in vrbes, aut in [g] flumina publica, aut ad aliam viam militarem habent. harum autem vicinalium viarum dissimilis condicio est: nam pars earum in militares vias exitum habent [h], pars sine vllo exitu intermoriuntur [i].

g ad flumina
h habet,
i intermoritur.

NE QVID IN LOCO PVBLICO VEL ITINERE FIAT TIT. VIII.

PAVLVS [libro sexagesimo quarto ad Edictum]

IN loco publico prætor prohibet ædificare, & interdictum proponit.

Primum interdictum: quod tantùm prohibitorium est.

II. VLPIANVS [libro sexagesimo octauo ad Edictum]

PRætor ait, NE QVID IN LOCO PVBLICO FACIAS INVE EVM LOCVM IMMITTAS, QVA EX RE QVID ILLI DAMNI DETVR: PRAETERQVAM QVOD [k] LEGE, SENATVSCONSVLTO, EDICTO, DECRETOVE PRINCIPVM TIBI CONCESSVM EST, DE EO QVOD FACTVM ERIT, INTERDICTVM NON DABO. Hoc interdictum prohibitorium est. & tam publicis vtilitatibus quàm priuatorum per hoc prospicitur. Loca enim publica vtique priuatorum vsibus deseruiunt, iure scilicet ciuitatis, non quasi propria cuiusque. & tantum iuris habemus ad optinendum, quantum quilibet ex populo ad prohibendum habet. propter quod si quod forte opus in publico fiet, quod ad priuati damnum redundet: prohibitorio interdicto potest conueniri, propter [l] quam rem hoc interdictum propositum est. Publici loci appellatio quemadmodum accipiatur, Labeo definit. vt & ad areas, & ad insulas, & ad agros, & ad vias publicas, itineráque publica pertineat. Hoc interdictum ad ea loca quæ sunt in fisci patrimonio non puto pertinere. in his enim neque facere quicquam, neque prohibere priuatos [m] potest. res enim fiscales quasi propriæ & priuatæ principis sunt. igitur si quis in his aliquid faciat, nequaquam hoc interdictum locum habebit. sed si forte de his sit controuersia, præfecti eorum iudices sunt. Ad ea igitur loca hoc interdictum pertinet, quæ publico vsui destinata sunt: vt si quid illic fias [n], quod priuato noceret, prætor intercederet [o] interdicto suo. Cum quidam velum in mæniano immissum haberet, qui [p] vicini luminibus officiebat: vtile interdictum competit [q], NE QVID IN PVBLICO [r] IMMITTAS, QVA EX RE LVMINIBVS EIVS OFFICIAS. Si quis quod in publico loco positum habuit, reficere volut, hoc [s] interdicto locum esse Aristo ait ad prohibendum eum reficere. Aduersus eum qui molem in mare proiecit, interdictum vtile competit ei cui forte hæc res nocitura sit. si autem nemo damnum sentit, tuendus est is qui in litore ædificat, vel molem in mare iacit. Si quis in mari piscari, aut nauigare prohibeatur: non habebit interdictum. quemadmodum nec is qui in campo publico ludere, vel in publico balineo lauare, aut in theatro spectare arceatur. sed in omnibus his casibus iniuriarum actione vtendum est. Meritò ait prætor, QVA EX RE QVID ILLI DAMNI DETVR. nam quotiensque [t] aliquid in publico fieri permittitur: ita oportet permitti, vt sine iniuria cuiusquam [v] fiat. & ita solet princeps, quotiens aliquid noui operis instituendum petitur, permittere. Damnum autem pati videtur, qui commodum amittit quod ex publico consequebatur, qualequale [x] sit. proinde si cui prospectus, si cui aditus sit deterior, aut angustior: interdicto opus est. Si quid in loco publico ædificauero, vt ea quæ ex meo ad te nullo iure defluebant, desinant fluere: interdicto me non teneri Labeo putat. Planè si ædificium [y] hoc effecerit, vt minus luminis insula tua habeat: interdictum hoc competit. Idem ait si in publico ædificem, deinde hoc ædificium ei obstet, quod tu in publico ædificaueras: cessare hoc interdictum, cum tu quoque illicitè ædificaueris. nisi forte tu iure tibi concesso ædificaueras. Si quis à principe simpliciter impetrauerit vt in publico loco ædificet: non est credendus [z] sic ædificare, vt cum incommodo alicuius id fiat: neque sic conceditur, nisi forte quis hoc impetrauerit. Si quis nemine prohibente in publico ædificauerit, non esse eum cogendum tollere, ne ruinis vrbs deformetur: & quia [A] prohibitorium est interdictum, non restitutorium. si tamen obstet id ædificium publico vsui, vtique is qui operibus publicis procurat, debebit id deponere. aut si non obstet, solarium ei imponere. vectigal enim hoc sic appellatur, solarium, ex eo quòd pro solo pendatur. si tamen adhuc nullum opus factum fuerit, officio iudicis continetur, vti caueatur non fieri.

k quod
l propteréque eam rem
m prohibere priuatus
n fieret,
o interdiceret
p quod
q competit,
r in publicum
s huic
t quotiescunque al. quoties
v cuiusque
x qualecúque sit.
y ædificio
z concedendũ
A quanquam. Melius est Flor.

fieri. & ea omnia etiam in persona heredum cæterorúmque successorum erunt cauenda. Locorum sacrorum diuersa causa est. in loco enim sacro non solùm facere vetamur, sed & factum restituere iubemur. hoc propter religionem.

Secundum interdictum: quod est prohibitorium.

32 Ait prætor, IN VIA PVBLICA ITINEREVE PVBLICO FACERE, IMMITTERE QVID, QVO EA VIA IDVE ITER DETERIVS SIT, FIAT, VETO. Viam publicam eam dicimus, cuius etiam solum publicum est. non enim sicuti in priuata via, ita & in publica accipimus. viæ priuatæ solum alienum est, ius tantùm eundi & agendi nobis competit. viæ autem publicæ solum publicum est, relictum ad directum certis finibus latitudinis ab eo qui ius publi-
33 candi habuit, vt ea publicè iretur, commearetur. Viarum quædam publicæ sunt, quædam priuatæ, quædam vicinales. Publicas vias dicimus, quas Græci ΒΑΣΙΛΙ-
a ΚΑΣ[a], nostri prætorias, alii consulares vias appellant. Priuatæ sunt, quas agrarias quidam dicũt. Vicinales sunt viæ quæ in vicinis sunt, vel quæ in vicos ducunt. has quoque publicas esse quidam dicunt. quod ita verum est, si non ex collatione priuatorum hoc iter constitutum est. aliter atque si ex collatione priuatorum reficiatur. nam si ex collatione priuatorum reficiatur, non vtique priuata
b est. refectio[b] enim idcirco de communi fit, quia vsum vtilitatémque communem habet. Priuatæ viæ dupliciter accipi possunt: vel hæ quæ sunt in agris, quibus imposita est seruitus, vt ad agrum alterius ducant: vel hæ quæ ad agros ducunt, per quas omnibus † permeare liceat, in quas exitur de via consulari: & sic post illam excipit via, vel iter, vel actus ad villam ducens. has ergo, quæ post consularem excipiunt in villas vel in alias colonias ducentes, pu-
34 tem etiam ipsas publicas esse. Hoc interdictum tantùm ad vias rusticas pertinet, ad vrbicas verò non. harum
c enim cura pertinet ad magistratus. Si viæ[c] publicæ exemptus commeatus sit, vel via coartata: interueniunt ma-
35 gistratus. Si quis cloacam in viam publicam immitte-
d ret, éxque ea re minus habilis via per cloacam fiat[d]: teneri eum Labeo scribit. immisisse enim eum videri. Proinde & si fossam quis in fundo suo fecerit, vt ibi aqua collecta in viam decurrat, hoc interdicto tenebitur. immissum
36 enim habere etiam hunc videri. Idem Labeo scribit si quis in suo ita ædificauerit, vt aqua in via collecta restagnet, non teneri eum interdicto: quia non immittat aquã,
e sed non recipit[e]. Nerua autem melius scribit, vtrumque teneri. Planè si fundus viam publicam contingat, & ex eo aqua deriuata deteriorem viam faciat, quæ tamen aqua ex vicini fundo in tuum veniat: si quidem necesse habeas eam aquam recipere, interdictum locum habebit aduersus vicinum tuum. si autem necesse non sit, non teneri vicinum tuum, te tamen teneri. eum enim videri factum
37 habere, qui vsum eius aquæ habeat. Idem[f] Nerua scri-
f bit, si tecum interdicto agetur, nihil vltra te facere cogendum, quàm vt arbitratu eius Cui tecum experitur, cum vicino experiaris. ceterum aliter obseruantibus futurum vt tenearis, etiam si iam bona fide cum vicino egeris, neque per te stet quo minus arbitratu actoris cum vicino
g experiaris. Idem ait si odore solo[g] locus pestilentiosus
38 fiat, non esse ab RE de ea interdicto vti. Hoc interdictum etiam ad ea quæ pascuntur in via publica, itineréve
39 publico, & deteriorem faciant[h] viam, locum habet. De-
h inde ait prætor, QVO EA VIA, IDVE ITER DETERIVS SIT, FIAT. hoc, siue statim deterior via fit, siue postea. ad hoc enim pertinent hæc verba SIT, FIAT. etenim quædam sunt talia, vt statim facto suo no-
i ceant: quædam talia, vt in præsentiarum[i] quidem nihil noceant: in futurum autem nocere debeant. Deteriorem autem viam fieri sic accipiendum est, si vsus eius ad commeandum corrumpatur, hoc est ad eundum, vel agendum, vt cum plane fuerit, cliuosa fiat, vel ex molli aspera,
40 aut angustior ex latiore, aut palustris ex sicca. Scio tractatum, an permittendum sit specus & pontem per viam publicam facere. & plerique probant, interdicto eum teneri. non enim oportere eum deteriorem viam facere.
41 Hoc interdictum perpetuum, & populare est. condemnatióque ex eo facienda est, quanti actoris intersit.

Tertium interdictum: quod est restitutorium.

42 Prætor ait, QVOD IN VIA PVBLICA ITINEREVE PVBLICO FACTVM, IMMISSVM HABES, QVO EA VIA IDVE ITER DETERIVS SIT, FIAT, RESTITVAS. Hoc interdictum

a Huc pertinet quæ de vijs vrbis Romæ late disserit Alexan. ab Alex lib. 2. Genia. dies. cap. 18. Alc. lib. 2. Transumpt.
b refectio
† commeare
c & siue publico exceptus
d fieret:
e recipiat,
f Item
g si odore soli. Melior est Flor. non enim ita accipiendum est interdictum competere, si odore solo locum pestilentem fiat: sed etiam si quorum aliis odoret eámque solã causam idoneam esse ad experiendum hoc interdicto.
h faciunt
i in præsentia

ex eadem causa proficiscitur, ex qua & superius: & tantùm interest, quòd hoc restitutorium, illud prohibitorium est.
43 Hoc interdicto nõ is tenetur, qui in via publica aliquid fecit: sed is qui factum habet. proinde si alius fecit, alius factum habet: is tenetur qui factum habet. & est hoc vtilius: quia is potest restituere, qui factum, immissum habet. Habere eum dicimus, qui vtitur, & iure possessionis fruitur: siue ipse opus fecit, siue ex causa emptionis vel conductionis, vel legato, vel hereditate, vel quo alio modo adquisiit. Vnde Ofilius putat eum, qui pro derelicto reliquit id opus quod fecit: si viam publicam corrupit, & reliquit:
k non teneri hoc interdicto. non enim habet[k] quod fecit. Sed an in eum actio debeat dari, videbimus. & puto vtile interdictum competere: vt quod in via publica ædificauit,
44 restituat. Si ex fundo tuo arbor in via publica sic ceciderit, vt itineri sit impedimento, eámque pro derelicto habeas: non teneri Labeo scribit. si tamen, inquit, actor sua impensa arborem tollere paratus fuerit, rectè tecum acturum interdicto de via publica reficienda. sed si pro
l derelicto non habeas, rectè tecum agi[l] hoc interdicto.
45 Idem Labeo scribit, si vicinus meus viam opere corruperit: quamuis opus quod fecit, tam mihi quàm ipsi vtile sit, tamen si is vicinus fundi sui causa id fecerit, me tamen non posse hoc interdicto conueniri. si autem communiter hoc opus fieri, curauerimus, vtrumque nostrum
46 teneri. Hoc interdictum locum habet[m] etiam aduer-
m sus eum qui dolo malo fecit, quo minus possideret, vel haberet. etenim parem esse condicionem oportet eius qui quid possideat, vel habeat, atque eius cuius dolo malo factum sit, quo minus possideret, vel haberet. & mihi vide-
47 tur vera Labeonis sententia. RESTITVAS[n] inquit.
n restituere videtur, qui in pristinum statum reducit quod fit: siue quis tollit id quod factum est, vel reponat quod
o sublatum est. &[o] interdum suo sumptu. nam si ipse, quo qui interdixit. fecerit, vel iussu eius alius, aut ratum habitum sit quod fecit: ipse suis sumptibus debet restituere. si verò nihil horum interuenit, sed habet factum: tunc dice-
48 mus patientiam solam eum præstare deVere. Interdictum hoc non esse temporarium, sciendum est. pertinet enim ad publicam vtilitatem. condemnatióque ex eo facienda est, quanti actoris intersit tolli quod factum est.

Quartum interdictum: quod est prohibitorium.

49 Prætor ait, QVO MINVS ILLI VIA PVBLICA ITINEREVE PVBLICO IRE AGERE LICEAT, VIM FIERI VETO.

III. CELSVS libro trigesimo nono Digestorum.

Litora in quæ populus Romanus imperium habet, po-
t puli Romani[p] esse arbitror. Maris[q] communem
p vsum omnibus hominibus, vt aëris: iactasque in id pilas
q eius esse qui iecerit. sed id concedendum non esse, si dete-
r rior litoris marisve vsus[r] eo modo futurus sit.

IIII. SCAEVOLA libro quinto Responsorum respondit

IN litore iure gentium ædificare licere, nisi vsus publi-
s cus impediretur[s].

V. PAVLVS libro sextodecimo ad Sabinum.

SI per publicum locum riuus aquæductus priuato no-
t cebit, erit actio priuato ex lege duodecim tabularum, vt[t] noxa domino caueatur.

VI. IVLIANVS libro quadragesimo tertio Digestorum.

EI qui hoc interdicto experitur, ne quid in loco publico fiat, quo damnum priuato detur: quamuis de loco publico interdicat, nihilo minus procuratoris dandi facultas est.

VII. IDEM libro quadragesimo octauo Digestorum.

SIcut is qui nullo prohibente in loco publico ædificaue-
v rat, cogendus non est demolire[v], ne ruinis vrbs deformetur: ita qui aduersus edictum prætoris ædificauerit, tollere ædificium debet. alioquin inane & lusorium prætoris imperium erit.

DE LOCO PVBLICO FRVENDO TITVLVS VIIII.

VLPIANVS libro sexagesimo octauo ad Edictum.

PRAETOR ait, QVO MINVS LOCO PVBLICO, QVEM IS CVI LOCANDI IVS FVERIT, FRVEN-
x DVM ALICVI[x] LOCAVIT: EI QVI
y CONDVXIT[y], SOCIOVE EIVS E LEGE LOCATIONIS FRVI LICEAT, VIM FIERI VETO. Interdictum hoc publicæ vtilitatis causa proponi palam est. tuetur enim vectigalia publica, dum
z prohibetur quis vim facere ei qui id[z] fruendum conduxit.

sed si

k nõ enim habere
l acturum
m habere
n Restituas, prætor
o & id
p Vsu publico licet quodã vsu Barbaris nõ negando (modò hostes non sint) omnium hominum sint l. quodã. de diuis. re. supra. Quo pertinet illud Troiani oratoris 1. Aeneid. Hospitio prohibemur arena.
q Maris esse al. Maris aurẽ
r vsus quo eo, al. vsus quoque
s impediretur.
t vt de noxa
v demoliri.
x alii
y conduxerit,
z ad

sed si simul veniant ad interdictum mouendum ipse qui conduxerit, & socius eius: magis est vt ipse côductor præferatur. Ait prætor, QVO MINVS E LEGE LOCATIONIS FRVI LICEAT. meritò ait E LEGE LOCATIONIS. vltra legem enim, vel contra legem non debet audiri qui frui desiderat.

II. PAVLVS [libro quinto Sententiarum]

Concedi solet, vt imagines & statuæ, quæ ornaméta[a] reipublicæ sunt futuræ, in publicum[b] ponantur.

a ornamento
b publico

DE VIA PVBLICA ET SI QVID IN EA FACTVM ESSE DICATVR TIT. X.

ΕΚ ΤΟΥ ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΟΥ ΜΟΝΟΒΙΒΛΟΥ ΤΟΥ ΠΑΠΙΝΙΑΝΟΥ

OI ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΟΙ ΕΠΙΜΕΛΕΙΣΘΩΣΑΝ ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΝ ΟΔΩΝ, ΟΠΩΣ ΑΝ ΟΜΑΛΙΣΘΩΣΙΝ, ΚΑΙ ΤΑ ΡΕΥΜΑΤΑ ΜΗ ΒΛΑΠΤΗ ΤΑΣ ΟΙΚΙΑΣ, ΚΑΙ ΓΕΦΥΡΑΙ ΩΣΙΝ, ΟΥ ΑΝ ΔΕΗ. ΕΠΙΜΕΛΕΙΣΘΩΣΑΝ ΔΕ ΟΠΩΣ ΟΙ ΙΔΙΟΙ ΤΟΙΧΟΙ Ν ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ, Ν ΤΩΝ ΠΕΡΙ ΤΑΣ ΟΙΚΙΑΣ, Α ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΦΕΡΟΙ ΜΗ[c] ΣΦΑΛΕΡΑ Ν, ΙΝΑ ΩΣ ΔΕΙ ΚΑΘΑΙΡΩΣΙΝ ΟΙ ΔΕΣΠΟΤΑΙ ΤΩΝ ΟΙΚΙΩΝ, ΚΑΙ ΕΠΙΣΚΕΥΑΖΩΣΙΝ. ΕΑΝ ΔΕ ΜΗ ΚΑΘΑΙΡΩΣΙΝ, ΜΗΔΕ ΕΠΙΣΚΕΥΑΖΩΣΙΝ, ΖΗΜΙΟΥΤΩΣΑΝ ΑΥΤΟΥΣ, ΕΩΣ ΑΝ ΑΣΦΑΛΗ ΠΟΙΗΣΩΣΙΝ. ΕΠΙΜΕΛΕΙΤΩΣΑΝ ΔΕ ΟΠΩΣ ΜΗΔΕΙΣ ΟΡΥΣΣΗ ΤΑΣ ΟΔΟΥΣ, ΜΗΔΕ ΧΩΝΝΥΗ, ΜΗΔΕ ΚΤΙΖΗ ΕΙΣ ΤΑΣ ΟΔΟΥΣ ΜΗΔΕΝ. ΕΙ ΔΕ ΜΗ, Ο ΜΕΝ ΔΟΥΛΟΣ ΥΠΟ ΤΟΥ ΕΝΤΥΧΟΝΤΟΣ ΜΑΣΤΙΓΟΥΣΘΩ, Ο ΔΕ ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΕΝΔΕΙΚΝΥΣΘΩ ΤΟΙΣ ΑΣΤΥΝΟΜΟΙΣ. ΟΙ ΔΕ ΑΣΤΥΝΟΜΟΙ ΖΗΜΙΟΥΤΩΣΑΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΝΟΜΟΝ, ΚΑΙ ΤΟ ΓΕΓΟΝΟΣ ΚΑΤΑΛΥΕΤΩΣΑΝ. ΕΠΙΣΚΕΥΑΖΕΙΝ ΔΕ ΤΑΣ ΟΔΟΥΣ †ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΥΤΟΥ ΟΙΚΙΑΝ ΕΚΑΣΤΟΝ, ΚΑΙ ΤΑΣ ΥΔΡΟΡΡΟΑΣ ΕΚΚΑΘΑΙΡΕΙΝ ΤΑΣ ΕΚ ΤΟΥ ΥΠΑΙΘΡΙΟΥ, ΚΑΙ ΕΠΙΣΚΕΥΑΖΕΙΝ ΟΥΤΩΣ, ΩΣ ΑΝ ΜΗ ΚΩΛΥΗ ΑΜΑΞΑΝ ΕΠΙΕΙΝΑΙ. ΟΣΟΙ ΔΕ ΜΙΣΘΩΣΑΜΕΝΟΙ ΟΙΚΟΥΣΙΝ, ΕΑΝ ΜΗ ΕΠΙΣΚΕΥΑΣΗ Ο ΔΕΣΠΟΤΗΣ, ΑΥΤΟΙ ΕΠΙΣΚΕΥΑΣΑΝΤΕΣ ΥΠΟΛΟΓΙΖΕΣΘΩΣΑΝ ΤΟ ΑΝΑΛΩΜΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΙΣΘΟΝ. ΕΠΙΜΕΛΕΙΣΘΩΣΑΝ ΔΕ ΚΑΙ ΟΠΩΣ ΠΡΟ ΤΩΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΩΝ ΜΗΔΕΝ ΠΡΟΚΕΙΜΕΝΟΝ Η, ΠΛΗΝ ΕΑΝ ΚΝΑΦΕΥΣ ΕΙΜΑΤΙΑ ΨΥΧΗ, Η[d] ΤΕΚΤΩΝ ΤΡΟΧΟΥΣ ΕΞΩ ΤΙΘΗ. ΤΙΘΕΣΘΩΣΑΝ ΔΕ ΚΑΙ ΟΥΤΟΙ ΩΣΤΕ ΜΗ ΚΩΛΥΕΙΝ ΑΜΑΞΑΝ ΒΑΔΙΖΕΙΝ. ΜΗ ΕΑΤΩΣΑΝ ΔΕ ΜΗΔΕ ΜΑΧΕΣΘΑΙ ΕΝ ΤΑΙΣ ΟΔΟΙΣ, ΜΗΔΕ ΚΟΠΡΟΝ ΕΚΒΑΛΛΕΙΝ, ΜΗΔΕ ΝΕΚΡΑ, ΜΗΔΕ ΔΕΡΜΑΤΑ ΡΙΠΤΕΙΝ.

c Al. φερόμενα, καταρρεῖ, ἵνα &c.
† τῆς
d Al. ἢ Β.α. Praterm.

DE VIA PVBLICA ET ITINERE PVBLICO REFICIENDO TIT. XI.

Quantum interdictum de locis publicis.

VLPIANVS [libro sexagesimo octauo ad Edictum]

PRAETOR AIT, QVO MINVS ILLI VIAM PVBLICAM, ITERVE PVBLICVM APERIRE REFICERE LICEAT, DVM NE EA VIA IDVE ITER DETERIVS FIAT: VIM FIERI VETO. Viam aperire est, ad veterem altitudinê latitudinemque restituere. sed & purgaRE fectionis portio est. Purgari[e] autê proprie dicitur ad libramêtum propriû redigere, sublato eo quod super[f]eâ esset. reficit enim & qui aperit, & qui purgat, & omnes omnino qui in pristinum statum reducunt. Si quis in specie[g] refectionis deteriorem viam facit, impune vim patietur. propter quod neque latiorem neque lôgiorem neque altiorem neque humiliorê viam sub nomine refectionis[h] is qui interdicit, potest facere: vel in viam terrenam glaream inÿcere, aut sternere viam lapide quæ terrena sit, vel contra lapide stratam terrenam facere. Interdictum hoc perpetuò dabitur, & omnibus, & in omnes. & habet condemnationê in id quod actoris intererit.

e Purgare
f supra eam
g sub specie refectionis
h refectionis

II. IAVOLENVS [libro decimo ex Cassio]

Viam[i] publicam populus non vtendo amittere[*] non[*] potest.

i Coniunge cum l. si locus. suprà, quemad. seruit. amit.

III. PAVLVS [libro primo Sententiarum]

Si in agrum vicini viam publicam quis reiecerit, tâtùm in cum viæ receptæ[k] actio dabitur, quâti eius interest, cuius fundo iniuria irrogata est. Qui viam publicam exarauerit, ad munitionem eius solus compellitur.

k reiectæ

DE FLVMINIBVS NE QVID IN FLVMINE PVBLICO RIPAVE EIVS FIAT QVO PEIVS NAVIGETVR TIT. XII.

Sequuntur varia interdicta de fluminibus non absimilia iis, quæ de locis publicis proposita sunt.

VLPIANVS [libro sexagesimo octauo ad Edictum]

AIT prætor, NE[l] QVID IN FLVMINE PVBLICO RIPAVE EIVS FACIAS: NE QVID IN FLVMINE PVBLICO, NEVE IN RIPA EIVS IMMITTAS, QVO STATIO ITERVE NAVIGIO[m] DETERIOR SIT, FIAT. Flumen à riuo magnitudine discernêdum est, aut existimatione circumcolentium. Item fluminum quædam sunt perennia, quædum torrentia. perenne est, quod semper fluat[n] ΑΕΝΝΑΟΣ: torrens[o] Ο ΧΕΙΜΑΡΡΟΥΣ. Si tamen aliqua æstate exaruerit quod alioquin perenne fluebat: non ideo minus perenne est. Fluminû quædam publica sunt, quædam non. publicû flumen esse Cassius definit, quod perenne sit. hæc sentêtia Cassij, quam & Celsus probat, videtur esse probabilis. Hoc interdictû ad flumina publica pertinet. si autem flumê priuatum sit, cessabit interdictum. nihil enim differt à ceteris locis priuatis flumê priuatum. Ripa autê ita rectè definietur[p], id quod flumen continet naturalem rigorem cursus sui tenens. ceterum si quâdo vel imbribus vel mari vel qua alia ratione ad tempus excreuit: ripas nô mutat. nemo denique dixit Nilum, qui incremêto suo Aegyptum operit[q], ripas suas mutare, vel ampliare. nam cum ad perpetuâ sui[r] mêsurâ redierit, ripæ aluei eius muniendæ sunt. Si tamen[s] naturaliter creuerit, vt perpetuum incrementum nanctus[t] sit vel alio flumine admixto, vel qua alia ratione: dubio procul dicendû est ripas quoque eum mutasse. quemadmodum si alueo mutato alia cœpit[v] currere[x]. Si insula in publico flumine fuerit nata, inque ea aliquid fiat: nô videtur in publico fieri. illa enim insula aut occupâtis est, si limitati agri fuerunt: aut eius cuius ripam contingit: aut si in medio alueo nata est, eorû est qui prope vtrasque ripas[y] possidêt. Simili modo & si flumê alueû suum reliquit[z], & alia fluere cœperit: quidquid in veteri alueo factû est, ad hoc interdictû non pertinet. non enim in flumine publico factû erit, quod est vtriusque vicini. Aut[A] si limitatus est ager, occupantis alueus fiet. certè desinit[B] esse publicus. Ille etiâ alueus, quem sibi flumê fecit, etsi priuatus ante fuit, incipit tamê esse publicus: quia impossibile est, vt alueus fluminis publici non sit publicus. Si fossa manu facta sit, per quâ fluit publicum flumen: nihilo minus publica fit. & ideo si quid ibi fiat, in flumine publico factû videtur. aliter atque si flumen aliquâ terram inundauerit, non alueû sibi fecerit. tunc enim non fit publicum quod aqua opertum est. Item si amnis aliquid circuierat, sciendû est eius manere cuius fuit. si quid igitur illic factum est, non est factum in publico flumine. nec pertinet ad hoc interdictû, si quid in priuato factû sit. ne quidê si in priuato flumine fiat. nam quod fit in priuato flumine, perinde est atque si in alio priuato loco fiat. In flumine publico factû accipere debemus, quidquid in aqua fiat[C]. nam si quid extra factû sit, non est in flumine[D] factum. & quod in ripa fiat, nô videtur in flumine factû. Non autê omne quod in flumine publico, ripáue fit, coërcet prætor. sed si quid fiat, quo deterior statio, & nauigatio fiat. Ergo hoc interdictû ad ea tantùm flumina publica pertinet, quæ sunt nauigabilia: ad cetera nô pertinet. Sed Labeo scribit, nô esse iniquum, etiam si quid in eo flumine quod nauigabile nô sit, fiat, vt exarescat, vel aquæ cursus impediatur: vtile interdictum côpetere, ne uis ei fiat, quo minus id opus, quod in alueo fluminis ripáue ita factû sit, vt iter, cursus[E] fluminis deterior sit, fiat: tollere, demoliri, purgare, restituere viri boni arbitratu possit. Stationem dicimus à statuendo. is igitur locus demôstratur, vbicumque naues tutò stare possunt. Ait prætor, ITERQVE NAVIGII[F] DETERIVS FIAT. hoc pro nauigatione positum est. immo nauigiû solemus dicere etiam ipsam nauê. Iter ergo nauigio potest & sic accipi, iter naui deterius fiat. Nauigij appellatione etiam rates continentur: quia plerumque & ratium vsus necessarius est. Si pedestre iter impediatur, non ideo minus iter nauigio deterius fit. Deterior statio,

l Hoc edictum eleganter explicat Cicero oratione pro Caecina.
m nauigij deterius
n fluat, id est
o torrês, quod hyeme, hoc est χειμάῤῥους.
p definitur.
q cooperit,
r suam
s Si tamen flumen
t nactum sit
v cœpisset
x fluere.
y prædia possidentes.
z reliquerit,
A At
B definet
C factum est.
D flumine publico
E cursúsue
F nauigio

itémque iter nauigio fieri videtur, si vsus eius corrumpatur, vel difficilior fiat, aut minor vel rarior, aut si in totum auferatur. Proinde siue deriuetur aqua, vt exiguior facta minus sit nauigabilis: vel si dilatetur, aut[a] diffusa breuem aquam faciat: vel[b] contra sic coangustetur, & rapidius flumen faciat: vel si quid aliud fiat quod nauigationem incommodet[c], difficiliorem faciat, vel prorsus impediat: interdicto locus erit. Labeo scribit, non esse[d] dandam exceptionem ei qui interdicto conuenitur, AVT NISI RIPAE TVENDAE CAVSA FACTVM SIT: sed ita excipiendum ait, EXTRA QVAM SI QVID ITA FACTVM SIT, VTI DE LEGE FIERI LICVIT.

12 Si in mari aliquid fiat, Labeo ait competere tale interdictum, NE QVID IN MARI INVE LITORE, QVO PORTVS, STATIO, ITERVE NAVIGIO DETERIVS FIAT. sed & si in flumine publico, non tamen nauigabili fiat, idem putat.

13 Deinde ait prætor, QVOD IN FLVMINE PVBLICO, RIPAVE EIVS FIAT[e]: SIVE QVID IN ID FLVMEN RIPAMVE EIVS[f] IMMISSVM HABES[g], QVO STATIO, ITERVE NAVIGIO DETERIOR SIT, FIAT: RESTITVAS. Superius interdictum prohibitorium est, hoc restitutorium, ad eandem causam pertinens. Iubetur autem is qui factum vel immissum habet, restituere quod habet, si modò id quod habet, stationem vel nauigium deterius faciat.

14 Hæc verba FACTVM HABES VEL IMMISSVM HABES, ostendunt non eum teneri qui fecit vel immisit: sed qui factum, immissum habet. denique Labeo scribit, si auctor tuus aquam deriuauerit: &[h] hoc interdicto, si ea tu vtaris.

II. POMPONIVS libro trigesimo quarto ad Sabinum.

Quominus ex publico flumine ducatur aqua, nihil impedit, nisi Imperator, aut senatus vetet. si modò ea aqua in vsu publico non erit. sed si aut nauigabile est, aut ex eo aliud nauigabile fit: non permittitur id facere.

III. PAVLVS libro sextodecimo ad Sabinum.

Flumina publica quæ[k] fluunt, ripæque eorum publicæ sunt. Ripa ea putatur esse, quæ plenissimum flumen continet. Secundum ripas fluminum loca non omnia publica sunt, cum ripæ cedant ex quo primùm à plano vergere incipit vsque ad aquam.

IIII. SCAEVOLA libro quinto Responsorum.

Quæsitum est, an is qui in vtraque ripa fluminis publici domus habeat, pontem priuati iuris facere potest. respondit non posse.

NE QVID IN FLVMINE PVBLICO FIAT QVO ALITER AQVA FLVAT ATQVE VTI PRIORE AESTATE FLVXIT

TIT. XIII.

VLPIANVS libro sexagesimo octauo ad Edictum.

Ait prætor, IN FLVMINE PVBLICO, INVE RIPA EIVS FACERE, AVT IN ID FLVMEN RIPAMVE EIVS IMMITTERE, QVO ALITER AQVA FLVAT QVAM PRIORE AESTATE FLVXIT, VETO. hoc interdicto prospexit prætor, ne deriuationibus minus concessis flumina exarescant[l], vel mutatus alueus vicinis iniuriam aliquam adferat. pertinet autem ad flumina publica, siue nauigabilia sunt, siue non sunt. Ait prætor, QVO ALITER AQVA FLVAT QVAM PRIORE AESTATE FLVXIT. non omnis ergo qui immisit, vel qui fecit, tenetur: sed qui faciendo, vel immittendo efficit aliter quàm priore æstate fluxit, aquam fluere. Quod autem ait, ALITER FLVAT, non ad quantitatem aquæ fluentis pertinet, sed ad modum & ad rigorem cursus aquæ referendum est. Et generaliter dicendum est, ita demum interdicto quem teneri, si mutetur aquæ cursus per hoc quod factum est, dum vel depressior vel artior[m] fiat aqua, ac per hoc rapidior sit cum incommodo accolentium. Et si quod[n] aliud vitij accolæ ex facto eius qui conuenitur, senserint: interdicto locus erit. Si quis ex riuo tecto per apertum ducere velit, vel contra qui ante aperto duxit, nunc operto velit: interdicto teneri placuit, si modò hoc factum eius incommodum circa colentibus adferat. Simili modo & si in cale ducat, aut alio loco[φ] fiat, aut si alueum fluminis mutet: hoc interdicto tenebitur. Sunt qui putent, excipiendum hoc[o] interdicto, QVOD EIVS RIPAE MVNIENDAE CAVSA NON FIET: scilicet vt si quid fiat, quo aliter aqua fluat, si tamen muniendæ ripæ causa fiat, interdicto locus non sit. sed nec hoc quibusdam placet. neque enim ripæ cum incommodo accolentium muniendæ sunt. hoc tamen iure vtimur, vt prætor ex causa æstimet, an hanc exceptionem dare debeat. plerumque enim vtilitas suadet exceptionem istam dari. sed et si alia[p] vtilitas vertatur eius, qui quid in flumine publico fecit: pone enim grande damnum flumen ei dare solitum, prædia eius depopulari: si fortè aggeres, vel quam aliam munitionem adhibuit vt agrum suum tueretur, eáque res cursum fluminis ad aliquid immutauit[q]: cur ei non consulatur? plerosque scio prorsus flumina auertisse, alueósque mutasse dum prædiis suis consulunt. oportet enim in huiusmodi rebus vtilitatem & tutelam facientis spectari, sine iniuria vtique accolarum.

4 Is autem hoc interdicto tenetur, qui aliter fecit fluere quàm priore æstate fluxit. & idcirco aiunt prætorem priorem æstatem comprehendisse, quia semper certior est naturalis cursus fluminum æstate potius quàm hieme. nec ad instantem æstatem, sed ad priorem interdictum hoc refertur: quia illius æstatis fluxus indubitatior est.

5 Aestas ad æquinoctium autumnale refertur. & si fortè æstate interdicetur, proxima superior æstas erit intuenda. si verò hieme, tunc non proxima hieme[r] æstas, sed superior erit inspicienda.

6 Hoc interdictum cuiuis ex populo competit, sed non aduersus omnes: verùm aduersus eum qui[s] deneget vt aliter aqua flueret, cum ius non haberet. Hoc interdictum & in heredes competit.

7 Deinde ait prætor, QVOD IN FLVMINE PVBLICO RIPAVE EIVS FACTVM, SIVE QVID[t] IN FLVMEN RIPAMVE EIVS IMMISSVM HABES: SI OB ID ALITER AQVA FLVIT, ATQVE VTI PRIORE AESTATE FLVXIT: RESTITVAS. Hoc interdictum restitutorium proponitur. superius enim prohibitorium est, & pertinet ad ea quæ nondum facta sunt. Si quid igitur iam factum est, per hoc interdictum restituetur. si quid ne fiat, prospicitur: superiore interdicto erit vtendum. & si quid post interdictum redditum fuerit factum, coërcebitur.

8 In hoc interdicto restitutorio non est iniquum, vt Labeo ait, venire etiam quod dolo factum est, quo minus haberes.

VT IN FLVMINE PVBLICO NAVIGARE LICEAT

TIT. XIIII.

Quintum de fluminibus interdictum.

VLPIANVS libro sexagesimo octauo ad Edictum.

Prætor ait, QVO MINVS ILLI IN FLVMINE PVBLICO NAVEM, RATEM AGERE: QVOVE MINVS PER RIPAM ONERARE, EXONERARE LICEAT: VIM FIERI VETO. ITEM VT PER LACVM, FOSSAM, STAGNVM PVBLICVM NAVIGARE LICEAT, INTERDICAM. Hoc interdicto prospicitur, ne quis flumine publico nauigare prohibeatur. sicuti enim ei qui via publica vti prohibeatur[v], interdictum supra propositum est: ita hoc quoque proponendum prætor putauit. Si priuata sunt suprascripta, interdictum cessat.

1 Lacus est, quod perpetuam habet aquam. Stagnum est, quod temporalem contineat[x] aquam ibidem stagnantem, quæ quidem aqua plerumque hieme cogitur. Fossa est receptaculum aquæ, manu facta[y]. Possunt autem etiam hæc esse publica. Publicano planè qui lacum vel stagnum conduxit, si piscari prohibeatur, vtile interdictum competere Sabinus consentit[z]. & ita Labeo. ergo & si à municipibus conductum habeat[A], æquissimum erit, ob vectigalis fauorem interdicto eum tueri. Si quis velit interdictum tale mouere, vt locus deprimatur pecoris appellendi gratia, non debet audiri. & ita Mela scribit. Idem[B] ait, tale interdictum competere, ne tibi vis fiat, quo minus pecus ad flumen publicum ripámue fluminis publici appellatur[C].

DE RIPA MVNIENDA

TIT. XV.

Sextum interdictum ad flumina publica pertinens.

VLPIANVS libro sexagesimo octauo ad Edictum.

Prætor ait, QVO MINVS ILLI IN FLVMINE PVBLICO RIPAVE EIVS OPVS FACERE, RIPAE AGRIVE QVI CIRCA RIPAM EST TVENDI CAVSA, LICEAT: DVM NE OB ID NAVIGATIO DETERIOR FIAT, SI TIBI DAMNI INFECTI IN ANNOS DECEM VIRI BONI ARBITRATV VEL CAVTVM VEL SATISDATVM EST, AVT PER ILLVM NON STAT, QVO MINVS VIRI BONI ARBITRATV CAVEATVR VEL SATISDETVR: VIM FIERI VETO. Ripas fluminum pub

Marginal notes:

a vt
b siue
c incommodiorem, difficiliorémue
d esse dicendam dandam
e factû. Duar. à de Iur. ca. 13.
f ad. addatur factum vel. quæ expurgenda non sint Duar.
g habeas,
h teneri te hoc
i Vide infr. L. 3. permittitur. de aqua quotid. et æstiu. & Duar. 2. disput. ca. 35.
k semper fluunt,
l exarescant. Deterior videtur Flor. quia deriuationibus aqua non excresc it, sed exiguior fit, l. 1. § deterior. supr. prox. tit. quæ ab eodem authore, et eodem loco scripta est.
m altior
n quid
φ faciat,
o contra hoc interdictũ excipiendum.
p aliqua
q immutauerit,
r hyemi
s qui id egit. Deterior est Flo.
t quod
v prohibeatur,
x continet
y manufacta.
z consensit.
A habet,
B Ibidem
C appellatur,

num publicorum reficere, munire, vtilissimum est. Sicuti igitur de vis publica reficienda interdictum propositum est, ita etiam de ripa fluminis munienda proponendũ fuit.

Meritò adicit, DVM NE OB ID NAVIGATIO DETERIOR FIAT. illa enim sola refectio toleranda est, quæ nauigio[a] non est impedimento. Is autẽ qui ripam vult munire, de damno futuro debet vel cauere vel satisdare secundum qualitatem personæ. & hoc interdicto expressum est, vt damni infecti in annos decẽ viri boni arbitratu vel caueatur vel satisdetur. Dubitur autem satis vi cinis. sed & his qui trans flumen possidebunt. etenim curandum fuit, vt eis ante opus factum caueretur. nam post opus factum persequẽdi hoc interdicto nulla facultas superest, etiam si quid damni postea datum fuerit. sed lege Aquilia experiendum est.[b] Illud notandũ est, quòd ripæ lacus, fossæ, stagni muniendi[c] nihil prætor iniicit. sed idem erit obseruãdum, quod in ripa fluminis munienda.

DE VI[d] ET DE VI ARMATA TIT. XVI.

Interdictum recuperandæ possessionis.

VLPIANVS libro sexagesimo[*]nono[*] ad Edictum.

PRAETOR[e] ait, VNDE TV ILLVM VI DEIECISTI, AVT FAMILIA TVA DEIECIT: DE EO, QVAEQVE[f] ILLE TVNC IBI HABVIT, TANTVMMODO INTRA ANNVM: POST ANNVM DE EO QVOD AD EVM QVI VI DEIECIT, PERVENERIT, IVDICIVM DABO. Hoc interdictum proponitur ei qui vi deiectus est. etenim fuit æquissimum, vi deiecto subuenire[g]. propter quod ad recuperandam possessionem interdictum hoc proponitur. Ne quid autem per vim admittatur[h], etiam[i] legibus Iuliis prospicitur publicorum & priuatorum, necnon & constitutionibus principum. Hoc interdictũ non ad omnem vim pertinet, verùm ad eos qui de possessione deiiciuntur. Ad solam autem atrocem vim pertinet hoc interdictum. & ad eos tantùm qui de solo deiiciuntur, vt puta de fundo, siue[k] ædificio. ad alium autem non pertinet. Et si quis de area deiectus sit, sine dubio interdicto locus est.

Et generaliter ad omnes hoc pertinet interdictum, qui de re solo cohærenti deiiciuntur. qualis[l] qualis enim fuerit locus, vnde quis vi deiectus est, interdicto locus erit. Proinde etsi superficiaria insula fuerit, qua quis deiectus est: apparet interdicto fore locum. Illud vtique in dubium non venit, interdictum hoc ad res mobiles nõ pertinere, nam ex causa furti, vel vi bonorum raptorũ actio competit. potest[m] & ad exhibendum agi. Planè si quæ res sint[n] in fundo vel in ædibus, vnde quis deiectus est: etiam earum nomine interdictum competere non est ambigendum. Si quis de naue vi deiectus est, hoc[o] interdicto locus non est: argumẽto eius qui de vehiculo detractus est, quem nemo dixit interdicto hoc vti posse. Planè si quis de ligneis ædibus deiectus fuerit, nemo ambigit interdicto locum fore: quia qualequale sit quod solo cohæreat, inde[p] qui vi deiectus est, habet[q] interdictum.

Deiicitur is qui possidet, siue ciuiliter siue naturaliter possideat. nam & naturalis possessio ad hoc interdictum pertinet. Denique et si maritus vxori donauit, eáque deiecta sit: poterit interdicto vti. non tamẽ si colonus[r]. Ait prætor, DEIECISTI, AVT FAMILIA[s] DEIECIT. meritò familiæ mentio habita. nam cum DEIECISTI verbum refertur[t] ad personam eius qui deiecit, nec pertineat ad eum cuius familia deiecit: nec enim ego videor deiecisse, si familia mea deiecerit: consequens fuit addere, AVT FAMILIA TVA DEIECIT. Deiecisse[v] autem etiam is videtur, qui mandauit vel iussit vt aliquis deiiceretur. parui enim referre visum est, suis manibus quis deiiciat, an verò per alium. quare et si familia mea ex voluntate mea deiecerit, ego videor deiecisse. Quotiens verus procurator deiecerit[x], cum vtrolibet eorum, id est siue domino siue procuratore, agi posse Sabinus ait, & alterius nomine †alteri eximi: sic tamen, si ab altero eorum litis æstimatio fuerit præstita. non enim excusatus est, qui iussu alicuius deiecit. non magis quàm si iussu alterius occidit. Cum autem falsus est procurator, cum ipso tantùm procuratore interdici debere. Sabini sententia vera est. Sed & si quod alius deiecit, ratum habuero: sunt qui putent[y] secundum Sabinum & Cassium, qui ratihabitionem mandato comparant, me videri deiecisse, interdictóque isto teneri. & hoc verum est. rectius enim dicitur in maleficio ratihabitionem mãdato comparari. Quod igitur additur, AVT FAMILIA TVA DEIECIT: meritò scriptum est in eum[z] casum, in quem familia mea vi deiecit. ceterum si iussit, ipse deiecit. nec grauari debet dominus qui nõ iussit, si[A] seruorum suorum factum præstaret[B], etsi non iussu eius deiecerunt. nam non grauabitur hoc nomine. quippe cum aut peruenit[C] ad eum aliquid, & restitueret[D]: aut non peruenit[E], & ipsos seruos maleficij causa noxæ dedendo indemnis erit. quod enim noxæ dedere compellitur, in damno debet[F] reputare: cum seruus[G] hoc possit[H] domini deteriorem conditionem facere. Familiæ autem appellatio seruos continet. Sed quæritur quem numerum seruorum contineat: vtrum plurium, an verò & duum[I] vel trium. sed verius est in hoc interdicto, etiam si vnus seruus vi deiecerit: familiam videri deiecisse. Familiæ appellatione & eos quos loco seruorum habemus, contineri oportere dicendum est.

Si quis tamen neget se seruum vel familiam defendere: cogendus est pati hoc interdictum, ad hoc scilicet, vt quod ad eum peruenit, restituat. Si filiusfamilias vel mercennarius vi deiecerit, vtile interdictum competit. Si aduersus eum, qui in libertatem ex seruitute, vel contra petitur, post inchoatum liberale iudicium vtar[K] interdicto, & liber iudicatus fuerit, & apparuerit ignorante eo à seruis eius[L] vt me deiectum: in possessionem restituar. Quod seruus vel procurator vel colonus tenent, dominus videtur possidere. & ideo his deiectis ipse deiici de possessione videtur, etiam si ignoret eos deiectos, per quos possidebat. Et si quis igitur alius, per quem possidebam[M], deiectus fuerit: mihi competere interdictum nemini dubium est. Interdictum autem hoc nulli competit, nisi ei qui tũc cum deiiceretur possidebat. nec alius deiici visus est, quàm qui possidet. Siue autem corpore siue animo possidens quis deiectus est, palam est eum vi deiectum videri. Idcircóque si quis de agro suo, vel de domo processisset nemine suorum[N] relicto: mox reuertens prohibitus sit ingredi vel[O] ipsum prædiũ, vel si quis eum in medio itinere detinuerit, & ipse possederit: vi deiectus videatur[P]. ademisti enim ei possessionem quam animo retinebat, etsi non corpore. Quod vulgo dicitur, æstiuorum hibernorúmque saltuum nos possessiones animo retinere: id exempli causa didici Proculum dicere. nam ex omnibus prædiis, ex quibus non hac mẽte recedemus[Q], vt omisisse possessionem vellemus[R], idem est. Eum, qui neque animo neque corpore possidebat, ingredi autem & incipere possidere prohibeatur: non videri[S] deiectum verius est. deiicitur enim qui amittit possessionem, non qui non accipitur[T]. Vim vi repellere[V] licere Cassius scribit, idque ius natura comparatur. apparet autem, inquit, ex eo, arma armis repellere licere. Vi possidere eum definiendum est, qui expulso vetere possessore adquisitam per vim possessionem optinet[X]: aut qui in hoc ipsum aptatus & præparatus venit, vt contra bonos mores, auxilio[Y] ne prohiberi possit ingrediens in possessionem faciat[Z]. Sed qui per vim possessionem suam retinuerit[a], Labeo ait, non vi possidere. Idem Labeo ait eum qui metu turbæ perterritus fugerit[b], videri deiectum. Sed Pomponius ait, vim sine corporali vi locum non habere. Ego etiam eum qui fugatus est superuenientibus quibusdam, si illi vi occupauerunt[c] possessionem, videri vi deiectum. Qui[d] à me vi possidebat, si ab alio[e] deiiciatur: habet interdictum. Qui vi deiectus est, quidquid damni senserit ob hoc quod deiectus est, recuperare debet. pristina enim causa restitui debet, quam habiturus erat, si nõ fuisset deiectus. Si fundus, à quo vi expulsus sim[f], mihi restitutus esset: ceteræ verò res quæ vi ablatæ sunt, non restituantur[g]: hic dicendum est interdictum nihilo minus tenere. quia verum est,[h] vi esse deiectum. Planè si quis velit de possessione quidem rei soli per hoc interdictum experiri, de rebus verò mobilibus ad exhibendum actione: potest hoc suo arbitrio habere. & ita Iulianus scribit. Idem scribit, & si quis vi bonorum raptorum de huiusmodi rebus velit experiri. Quod autem ait prætor, QVAEQVE IBI HABVIT, sic accipimus, vt omnes res contineantur, non solùm quæ propriæ ipsius fuerunt, verumetiam[i] si quæ apud eum depositæ, vel ei commodatæ, vel pigneratæ, quarúmque[k] vsum vel vsumfructum vel custodiam habuit, vel si quæ ei collocatæ[l] sunt. cum enim dicat prætor HABVIT, omnia hæc habendi verbo continentur. Rectissimè autem prætor addidit, TVNC IBI HABVIT. TVNC sic accipimus, cum deiiceretur. & ideo & si quid postea desit illic esse, dicendum erit in interdictum venire. sic fit, vt etiam si homines, vel pecora demortua sint post deiectionem, interdicto locus sit. Denique scribit Iulianus eum, qui vi deiecit ex eo prædio in quo homines fuerant, propius esse, vt

Marginal notes (left):
a nauigationi
b Et illud
c muniendi causa
d Vnde vi & de vi armata. Ita legi ait in quibusdam libris vetustissimis in perpetuum, quam lectionem probo & confirmo. l. 2. §. vlt. supr. eod. & vbiq. hoc interdictum vocatur. vnde vi.
e Extat hoc edictum apud Cic. in orat. pro Cæcinna: de quo Duar. eleganter disserit. I. disput. ca. 10
f quodque al. quod eque ille
g subueniri.
h amittatur. Rectior est Flor.
i & legibus
k siue de
l qualiscunque
m poterit
n sunt
o huic
p vnde quis
q habet locũ
r si colonus sit.
s familia tua
t referatur
v Coinlange ea. cya.de reg.iur.
x deiecit.
† alterum
y putant
z In eum scilicet

Marginal notes (right):
A Deest sed. sed: rectior est Flor. toto hoc §.
B præstato.
C peruenerit
D restituet:
E peruenerit.
F non debet computare:
G seruus in hoc
H possitne
I duorum
K vtatur interdicto.
L suis
M possidebat,
N seruorũ. Rectior est Flor. non enim per solos seruos retinetur possessio.
O ad ipsum al. in ipsum
P videtur.
Q recedimus,
R velimus.
S verius est non videri deiectum
T accipit: id est, admittitur in possessionem. Tractis melior est Flor.
V Hunc locum diffuse explicat Al. Cic. in orat. pro Milone.
X tenet.
Y ne auxilio
Z faciat.
a retinuit,
b fugerit, vi
c occupauerint
d Qui etiam à me
e alio vi
f sum,
g restituerentur:
h me vi
i verùm &
k quorúmque
l locatæ. deterior est Flor.

etiam sine culpa eius mortuis hominibus æstimationem eorum per interdictum restituere debeat: sicuti fur hominis etiam mortuo eo tenetur. huic consequens esse ait, vt villæ quoque, & ædium incendio consumptarum pretium restituere cogatur. vbi enim quis, inquit, deiecit[a], per eum stetisse videtur, quo minus restitueret. idcirco constare ait, eum qui vi deiecit, quique[b] vi sine dolo malo 23 desierit possidere,[c] interdicto teneri. Ibi autem ait prætor, vt ne quis & quæ illic non habuit, complectatur. Sanè quod ait prætor IBI, quomodo accipimus? verum in eo loco, vnde quis vi deiectus est: an verò in omni possessione? & melius dicetur, non ad angulum[d] referendum, vel locum in quo fuerit, verumetiam ad omnem 24 partem possessionis, qua quis caruit cù deijcitur[e]. Annus in hoc interdicto vtilis est. Ex die, quo quis deiectus est, fructuum ratio habetur: quamuis in ceteris interdictis ex quo edita sunt, non retro computantur. Idem est & in rebus moVilibus quæ ibi erant. nam & eorum fru-25 ctus computandi sunt, ex quo quis vi deiectus est. Non solùm autem fructuum ratio in hoc interdicto habetur, verùm ceterarum etiam vtilitatium habenda est. nam & Viuianus refert, in hoc interdicto omnia quæcumque habiturus vel adsecuturus erat is qui deiectus est, si vi deiectus non esset, restitui, aut eorum litem à iudice æstimari debere. cúmque tantum consecuturum, quanti sua 26 interesset, se[f] vi deiectum non esse. Ex interdicto VNDE VI etiam is qui non possidet, restituere cogetur. Interdictum hoc quia atrocitatem facinoris in se habet[g], quæsitum est, an liberto in patronum, vel liberis aduersus parentes competit[h]. & verius est, nec liberto in patronum, nec in parentes liberis dandum esse. meliúsque erit in factum actionem his competere. aliter atque si vi armata vsus sit aduersus libertum patronus, vel aduersus 27 liberos parens. nam[i] hic interdictum competit. Hoc interdictum & heredi & ceteris successoribus competit. Non alij autem quam ei qui possidet, interdictum vnde vi competere, argumentum præbet quod apud Viuianum relatum est, si quis me vi deiecerit, meos non deiecerit, non posse me hoc interdicto experiri: quia per eos re-28 tineo possessionem, qui[k] deiecti non sunt. Idem Viuianus refert, seruos quosdam vi depulit, alios retinuit[l], & vinxit, aut etiam eis imperauit. vi se deiectum intellegi, desisse enim[m] possidere, cum serui ab alio possideantur. Et quod in parte seruorum dictum est, idem in omnibus dici[n] ait, si fortè nemo depulsus esset, sed possideri ab eo 29 cœpissent, qui ingressus in possessionem esset. Quid deiecti essemus, tractat, si aliquo possidente ego quoque ingressus sum[o] in possessionem, & non deijciam possessorem, sed vinctum opus facere cogam: quatenus res, inquit, esset? ego verius puto, eum quoque deiectum vide-30 ri, qui illic[p] vinctus est[q]. Ex causa huius interdicti in heredem, & bonorum possessorem, ceteróśque successores in factum actio competit in id quod ad eos peruenit.

II. PAVLVS libro sexagensimo quinto ad Edictum.

Dolóue malo eorum factum est, quo minus perueniret.

III. VLPIANVS libro sexagensimo nono ad Edictum.

Quod[r] est, & si quis armis deiectus est: quia ex facinoribus defunctorum de eo quod ad heredem peruenit, actio datur. sufficit enim non in lucro versari eum heredem, non etiam damnum sobire. Hæc actio quæ aduersus heredem ceteróśque successores pertinet, perpetuo competit: quia in ea rei persecutio continetur.

2 Armis deiectum quomodo accipimus? arma sunt omnia tela. hoc est, & fustes, & lapides, non solùm gladij, 3 hastæ[s], frameæ, id est rhomphææ. Planè & si vnus vel alter fustem vel gladium tenuit, armis deiectus possessor videtur. Plus dicitur, etsi inermes venerant, si in ipsa concertatione[t] qui inermes venerant, eo processerunt, vt fustes aut lapides sumerent: vis erit armata. Qui armati venerunt, etsi armis non sunt vsi ad deijciendum, sed[v] deiecerunt: armata vis facta esse videtur. sufficit enim terror 3 armorum, vt videantur armis deiecisse. Si quis autem visis armatis qui alibi[x] tendebant, metu hoc deterritus profugerit: non videtur[y] deiectus. quia non hoc animo fuerunt qui armati erant: sed aliò tendebant. Proinde & si cum armatos audisset venire, metu decesserit de possessione: siue verum, siue falsum audisset: dicendum est, non esse eum armis deiectum, nisi possessio ab his fue-4 rit occupata. Si autem cum dominus veniret in possessionem, armati eum prohibuerunt, qui inuaserant pos-5 sessionem: videri eum armis deiectum. Eum igitur, qui cum armis venit, possumus armis repellere. sed hoc confestim, non ex interuallo. dummodo sciamus, non solùm resistere permissum, ne deijciatur: sed etsi deiectus quis fuerit, eundem deijcere nó ex interuallo, sed ex con-6 tinenti[v]. Cum procurator armatus venit, & ipse dominus armis deiecisse videtur, siue mandauit, siue, vt Iulianus ait, ratum habuit. hoc & in familia dicendum est. nam cum familia sine me armata venit, ego non videor 7 venisse, sed familia: nisi[A] iussi, vel ratum habui. Hoc interdictum etiam aduersus eum proponitur, qui dolo malo fecit, quo quis armis deijceretur. & post annum red-8 detur in id quod peruenit ad eum qui prohibuit. Vnde vi interdictum necessarium fuisse fructuario apparet, si prohibeatur vti frui vsufructu fundi. vti frui autem prohibuisse is videtur, qui vi deiecit vtentem & fruentem: aut non admisit, cum ex fundo exisset non vsusfructus deserendi causa. Ceterum si quis ab initio volentem incipere vti frui, prohibuit: hoc interdictum locum non habet. quid ergo est? debet fructuarius[B] vsumfructum 9 vindicare. Pertinet autem hoc interdictum ad eum qui fundo vti frui prohibitus est. [C]pertineVit etiam ad eum, qui ædificus vti frui prohibetur. Consequenter autem dicemus ad res moViles hoc interdictum non pertinere, si quis vti frui prohibitus est [D]re mobili. nisi si res soli accedebant [E]res moViles. si igitur ibi fuerunt, dicendum est etiam ad eas referri hoc interdictum debere. Item si non vsusfructus sed vsus sit relictus, competit hoc interdictum. ex quacumque enim causa constitutus est vsusfru-10 ctus vel vsus, hoc interdictum locú habebit. Qui vsusfructus nomine qualiterqualiter fuit quasi in possessione, vtetur hoc interdicto. sed si quis posteaquam prohibitus est, capite minutus sit, vel mortuus: rectè dicitur, heredibus & successoribus competere hoc interdictum, non vt in futurum constituatur vsusfructus: sed vt præterita causa & damnum præteritum sarciatur. Heres quoque simili modo debebit in factum actionem suscipere in id quod ad se peruenit.

IIII. IDEM libro decimo ad Edictum.

Si[F] vi me deiecerit quis nomine municipum, in municipes mihi interdictum reddendum Pomponius scribit, si quid ad eos peruenit.

V. IDEM libro vndecimo ad Edictum.

Si[G] rerum[H] sibi possessionem[I] tradidero, dicit Pomponius vnde vi interdictum cessare: quoniam non est[K] vi deiectus, qui compulsus est in possessionem inducere.

VI. PAVLVS libro septimodecimo ad Edictum.

In interdicto vnde vi tanti condemnatio facienda est, quanti interfit possidere. & hoc iure nos vti Póponius scribit. id est tanti rem videri, quanti actoris interfit. quod aliàs minus esse, aliàs plus. nam sæpe actoris pluris interesse hominem retinere, quàm quanti is est. veluti có quæstionis habendæ, aut rei probandæ gratia, aut hereditatis adeundæ interfit eius eum possideri.

VII. IDEM libro vicensimo quarto ad Edictum.

Cum à te vi deiectus sim, si Titius eandem rem possidere cœperit: non possum cum alio quàm tecum interdicto experiri.

VIII. IDEM libro quinquagensimo quarto ad Edictum.

Fulcinius dicebat vi possideri, quotiens vel non dominus, cum tamen possideret, vi deiectus est.

VIIII. IDEM libro sexagensimo quinto ad Edictum.

Si plures heredes sunt, vnusquisque non in amplius quàm ad eum peruenerit, tenetur, qua de causa insecendum in solidum tenebitur is ad quem totum peruenerit, quamuis ex parte heres sit. Deiectum ab vsufructu in eandem[L] causam prætor restitui[M] iubet: id est in qua futurus esset, si deiectus non esset. itaque si tempore vsusfructus finitus fuerit, postquam deiectus est à domino: nihilo minus cogendus erit restituere, id est vsumfructum iterum constituere.

X. GAIVS libro secundo ad Edictum prætoris vrbani titulo de liberali causa.

Si de fundo proprietarium &[N] fructuarium prædo expulerit, atque ob id fructuarius constituto tempore non vsus, perdiderit ius suum: nemo dubitat quin[O] dominus, siue experiatur cum fructuario aduersus prædonem, siue nó experiatur, retinere debeat reuersum ad se vsumfructum. & quod fructuarios perdidit, id ad damnú eius pertineat, cuius facto periit.

XI POMPONIVS libro sexto ex Plautio.

Vim facit, qui non sinit possidentem eo quod possideVit[P], vti arbitrio suo, siue[Q] inserendo, siue[R] fodiendo, siue arando, siue quid ædificando, siue quid omnino faciendo, per quod liberam possessionem aduersarij non relinquit[S].

XII. MAR

---

a deiecit vi.
b quiue dolo. Et pro sine legas sine rello est Flor.
c hoc interdicto
d angulum vnum
e deijceretur.
f si vi deiectus non esset.
g continet,
h competat
i nam & hic
k qui vi
l detinuit.
m enim ta
n dici placuit.
o sim
p qui illinc. Rectius est Flor.
q esset.
r Quod quidē est.
s hastæ, &
t concertatione: quod omnino est inceptū. Accursius notauit interdū legi delectione.
v si deiecerint:
x aliò
y vi deiectus.
v continenti posse.
A nisi vel
B vsufructuarium
C sed pertinebit
D sit
E cedebant
F Coniunge cum Leinet ... de rebus cred. & aliis.
G Supra est in tit. de his quæ vi metusue &c.
H rerum Rectior est Flor.
I vi tradidero.
K Itaque datur alia ex edicto, quod metus causa. et eum interpretatione has lex sumpta est. vt eum inscriptio. & l. r. supr. de eo quod met. arguit eum & compluret.
L In eadem causa
M restituere debet
N vel
O quin tunc
P possidebat
Q siue in
R siue in
S reliquit.

XII. MARCELLUS [libro nonodecimo Digestorum]

COlonus[a] eum cui locator fundum vendiderat, cum is in possessionem[b] missus esset, non admisit. deinde colonus vi ab alio deiectus est. quærebatur quis haberet interdictum vnde vi. dixi nihil interesse, colonus dominum ingredi volentem prohibuisset, an emptorem, cui iussisset dominus tradi possessionem, non admisit[c]. Igitur interdictum vnde vi colono competiturum: ipsumque simili interdicto locatori obstrictum fore, quem deiecisse tunc videretur, cum emptori possessionem non tradidit[d]. nisi fortè propter iustam & probabilem causam id fecisset.

XIII. VLPIANVS [libro octauo ad Sabinum]

NEque[e] vnde vi, neque aliud interdictum famosum est.

XIIII. POMPONIVS [libro vicensimo nono ad Sabinum]

SEd si vi armata deiectus es, sicut ipsum fundum recipis[f], etiam si vi aut clam aut precariò eum possideres: ita res quoque mobiles omnimodo recipies.

XV. PAVLVS [libro tertiodecimo ad Sabinum]

SI[g] vi me deieceris, vel vi aut clam feceris: quamuis sine dolo & culpa amiseris possessionem, tamen damnandus es quanti mea intersit. quia in eo ipso culpa tua præcessit[h], quod omnino[i] vi deiecisti, aut vi aut clam fecisti.

XVI. VLPIANVS [libro vicensimo nono ad Edictum]

IN[k] interdicto vnde vi[l] dicendum est, vt eius causa quod ad patrem peruenit, ipse[m] teneatur.

XVII. IVLIANVS [libro quadragensimo octauo Digestorum]

QVi possessionem vi ereptam vi in ipso cógressu recuperat[n], in pristinã causam reuerti potius quàm vi possidere intellegẽdus est. ideóque si te vi deiecero, ilico tu me, deinde ego te: vnde vi interdictum tibi vtile erit.

XVIII. PAPINIANVS [libro vicensimo sexto Quæstionum]

CVm fundum qui locauerat, vendidisset: iussit emptorem in vacuam possessionem ire, quem colonus intrare prohibuit. postea emptor vi colonum expulit. [o]interdictis vnde vi quæsitum est. placebat colonum[p] interdicto venditori teneri: quia nihil interesset ipsum, an alium ex voluntate eius missum intrare prohibuerit. neque enim ante omissam[q] possessionem videri, quàm si tradita fuisset emptori: quia nemo eo animo esset, vt possessionem omitteret propter emptorem, quam emptor adeptus non fuisset. emptorem quoque, qui postea vim adhibuit, & ipsum interdicto colono teneri. non enim ab ipso, sed à venditore per vim fundum esse possessum, cui possessio[r] esset ablata. Quæsitum est, an emptori succurri debeat, si voluntate venditoris colonum postea vi expulisset. dixi non esse iuuandum qui[s] mandatum illicitum susceperit.

Eum qui fundum vindicauit ab eo, cum quo interdicto vnde vi potuit experiri: pendente iudicio nihilo minus interdicto rectè agere placuit.

XVIIII. TRYPHONINVS [libro quintodecimo Disputationum]

MEritò[t] Iulianus respondit, si me de fundo vi deieceris, in quo res mouentes fuerunt, cum mihi interdicto vnde vi restituere debeas non solùm possessionem soli, sed & ea quæ ibi fuerunt: quamquam ego moram fecero, quo minus interdicto te conuenirem: subtractis tamen mortalitate seruis, aut pecoribus, aliisue rebus casu intercidentibus, tuum tamen onus nihilo minus in eis restituendis esse. quia ex ipso tempore delicti plus quàm frustrator debitor constitutus est[v].

XX. SABINVS [libro tertio Pithanon à Paulo epitomatorum]

SI colonus tuus vi deiectus est, ages vnde vi interdicto. Idem si inquilinus tuus vi deiectus fuerit. Paulus: idem dici potest de coloni colono, item inquilini inquilino.

a Coniunge cum l. si quis rem. ss. de acqu. poss. b in possessionem esset, vel in possessionẽ ire iussus esset. c admisisset. d tradidisset. e Coniunge cum l. 1. de extra. crim. fam. f recepisses. g Coniunge cum l. 1. si quo dolo. ss. de rei vend. h præcesserit. i omnimodo. k Supra est in tit. de peculio. l vnde vi si à filiofamilias deiectus es. Hæc sunt affixa ab aliquo interprete. m Refer ad patrem, neque haberet eum Accurs. n recipit. o de interdictis. p hoc interdicto. q amissam. r possessio per vim. s quia. t Coniunge cum l. vlt. de condict. furt. v constitutus est.

VTI POSSIDETIS

TIT. XVII.

Interdictum retinendæ possessionis.

VLPIANVS [libro sexagensimo nono ad Edictum]

AIt prætor, VTI EAS AEDES QVIBVS DE AGITVR, NEC VI NEC CLAM NEC PRECARIO ALTER AB ALTERO POSSIDETIS: QVO MINVS ITA POSSIDEATIS, VIM FIERI VETO. DE CLOACIS HOC INTERDICTVM NON DABO: NEQVE PLVRIS QVAM QVANTI[x] RES ERIT, INTRA ANNVM QVO PRIMVM EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT, AGERE PERMITTAM. Hoc interdictum de soli possessore scriptum est, quem potiorem prætor in soli possessione habebat[y]. & est prohibitorium ad retinendam possessionem. Huius autem interdicti proponendi causa hæc fuit, quòd separata esse debet[A] possessio à proprietate. fieri etenim potest, vt alter possessor sit, dominus non sit: alter dominus quidem sit, possessor verò non sit. fieri potest, vt & possessor idem & dominus sit. Inter litigatores ergo quotiens est proprietatis controuersia, aut conuenit inter litigatores vter possessor sit, vter petitor: aut non conuenit. si conuenit, absolutum est. [B]ille possessoris commodo, quem conuenit possidere, ille petitoris onere fungetur[C]. sed si inter ipsos contendatur vter possideat, quia alteruter se magis possidere adfirmat: tunc si res soli sit, in[D] cuius possessione contéditur: ad hoc interdictum remittentur. Est igitur hoc interdictum, quod vulgò VTI POSSIDETIS appellatur, retinendæ possessionis. nam huius rei causa redditur, ne vis fiat ei qui possidet. & consequenter proponitur post interdictum VNDE VI. illud enim restituit vi amissam possessioné, hoc interdictum tuetur ne amittatur possessio. denique prætor possidenti vim fieri vetat. & illud quidem interdictum oppugnat possessorem, hoc tuetur. &, vt Pedius ait, omnis de possessione controuersia aut eo[E] pertinet, vt quod non possidemus, nobis restituatur: aut ad hoc, vt retinere nobis liceat quod possidemus. Restituendæ[F] possessionis ordo aut interdicto expeditur, aut per actionem. Retinendæ itaque possessionis duplex via est: aut exceptio, aut interdictum. exceptio datur ex multis causis ei qui possidet. Perpetuò autem hoc[G] interdicto insunt hæc, QVOD NEC VI NEC CLAM NEC PRECARIO AB ILLO POSSIDES[H]. Interdictũ autem possessorem prædij tuetur, quod est VTI POSSIDETIS. actio enim numquã vltro possessori datur. quippe[I] sufficit ei quòd[K] possideat. Hoc interdictũ locum habet siue quis totum fundum possidere se dicat, siue pro certa parte, siue pro indiuiso possideat. Hoc interdictũ in omnibus etiam possessionibus quæ sunt soli, sine dubio locum habet, dummodo possideri possit[L]. Quod ait prætor in interdicto, NEC VI NEC CLAM NEC PRECARIO ALTER AB ALTERO POSSIDETIS, hoc eò pertinet, vt si quis possidet vi aut clam aut precariò: si quidem ab alio, prosit ei possessio. si verò ab aduersario suo, non debeat eum propter hoc quòd ab eo possidet, vincere. has enim possessiones non debere proficere palam est.

II. PAVLVS [libro sexagensimo quinto ad Edictum]

IVsta enim an iniusta aduersus ceteros possessio sit, in hoc interdicto nihil refert. qualiscumque enim possessor hoc ipso quòd possessor est, plus iuris habet, quàm ille qui non possidet.

III. VLPIANVS [libro sexagensimo nono ad Edictum]

SI duo[M] possideant in solidum, videamus quid sit dicendum[N]. quod qualiter procedat, tractemus. si quis proponeret possessionem iustam & iniustam: ego possideo ex iusta causa, tu vi, aut clam. si à me possides, superior sum[O] interdicto. si verò non à me, neuter nostrum vincetur. nam & tu possides, & ego. Hoc interdictum duplex est. & hi quibus competit, & actores & rei sunt. Hoc interdictum sufficit ei qui ædificare in suo prohibetur. etenim videris mihi possessionis controuersiam facere, qui prohibes me vti mea possessione. Cum inquilinus dominum ædes reficere volentem prohiberet: æque competere interdictum vti possidetis placuit. testaturque dominum, non[P] prohibere inquilinum, ne habitaret: sed ne possideret. Item videamus, si auctor[Q] vicini tui ex fundo tuo vites in suas arbores transduxit, quid iuris sit. & ait Pomponius, posse te ei denuntiare, & vites præcidere. idque & Labeo scribit. aut vti eum debere interdicto vti possidetis de eo loco quo radices continentur vitium. nam si tibi vim fecerit, quo minus eas vites vel præcidas, vel transducas: vim tibi facere videtur, quo minus possideas. etenim qui colere fundum prohibetur, possidere prohibetur, inquit[R] Pomponius.

Item videamus, si proiectio[S] supra vicini solum non iure haberi[T] dicatur: an interdictum vti possidetis sit vtile alteri aduersus alterum. & est apud Cassium relatum, vtrique esse inutile, quia alter solum possidet, alter cum ædibus superficiem. Labeo quoque scribit,[V] ex ædibus meis in ædes tuas proiectum habeo. interdicis[X] mecum, si eum locum possideamus, qui proiecto tegetur. an quo facilius possim retinere possessionem eius[Y] proiectionis interdico tecum, sicuti nunc possidetis eas ædes, ex quibus[†] proiectus est? Sed si supra ædes quas possideo, cenaculum sit, in quo alius quasi dominus moretur: interdicto vti possidetis me vti posse Labeo ait, non eum

x quanti ea. y habeat. A debeat. A In vulg. incip. Quoties ergo inter. B & ille. C fungitur. D de cuius. E aut ad hoc. F Restituendæ. G huic. H possideas. I quippe cum sufficiat. K Hoc non sufficit in seruitutibus l. vlt. quib. ad. seru. amitt. L possint. M duo quoque. N faciendum. O sum in. P non se. Q actor. R vt Pomponius inquit. S proiectum. T habere. V si ex ædibus. X id est, interdicto experiemur vt paulo post, interdico tecum. Malo igitur Accurs. interdictus. Y tui. † proiectum.

qui in cenaculo moraretur. semper enim superficiem solo cedere. Plane[a] si cenaculum ex publico aditum habeat, ait Labeo videri non ab eo ædes possideri qui KRYPTAS possideret[b]: sed ab eo, cuius ædes supra KRYPTAS essent.[c] verum est hoc in eo, qui aditum ex publico habuit[d]. Ceterū superficiarij proprio interdicto, & actionibus à prætore vtentur. dominus autem soli tam aduersus alium, quam aduersus superficiarium potior erit[e] interdicto vti possidetis: sed prætor superficiarium tuebitur secundum legem locationis. & ita Pomponius quoque probat. Creditores missos in possessionem rei seruandæ causa interdicto vti possidetis vti non posse. & meritò: quia non possident. Idemque & in ceteris omnibus qui custodiæ causa missi sunt in possessionem, dicendum est.

Si vicinus meus in parte mea tectoria[f] habeat, & in parte sua: vti possidetis[g] mihi efficax est, vt ea tollere compellatur. Non videor vi possidere, qui[h] ab eo quem scirem vi in possessionem esse, fundum accipiam. In hoc interdicto condemnationis summa refertur ad rei ipsius æstimationem. QVANTI RES EST sic accipimus, quanti vniuscuiusque interest possessionem retinere. Seruij autem sententia est, existimantis tanti possessionem æstimandam, quanti ipsa res est. sed hoc nequaquam opinandum est. longe enim aliud est rei pretium, aliud possessionis.

IIII. IDEM [libro septuagesimo ad Edictum]

IN summa puto dicendum, & inter fructuarios hoc interdictum reddēdum, etsi alter vsumfructum, alter possessionem sibi defendat. idem erit probandum, & si vsusfructus quis sibi defendat possessionem. & ita Pōponius scribit. proinde & si alter vsum, alter fructum sibi tueatur: & his interdictum erit dandum.

Margin notes: a Alc. li. 3. Præterm. non recte hunc locum repositur. — b possideri — c & verum — d habuerit. — e In interdicto — f Quid sit tectorium docet Alc. li. 3. Tarer. c. 11. — g interdictum mihi efficax — h si ab

DE SVPERFICIEBVS TIT. XVIII.

Simile interdictum superiori.

VLPIANVS libro septuagesimo ad Edictum

AIt prætor, VTI EX LEGE LOCATIONIS SIVE CONDVCTIONIS SVPERFICIE QVA DE AGITVR, NEC VI NEC CLAM NEC PRECARIO ALTER AB ALTERO FRVEMINI: QVO MINVS[i] FRVAMINI, VIM FIERI VETO. SI QVA ALIA ACTIO DE SVPERFICIE POSTVLABITVR, CAVSA COGNITA DABO.

Qui superficiem in alieno solo habet, ciuili actione subnixus est. nam si conduxit superficiem[k], ex conducto: si emit, ex empto agere cum domino soli potest. Etenim si ipse eum prohibeat, quod interest, agendo consequetur. sin autem ab alio prohibeatur, præstare ei actiones suas debet dominus & cedere. Sed longè vtile[l] visum est, quia & incertum erat, an locati[m] existeret, & quia melius est possidere potius quàm in personam experiri: hoc interdictum proponere, & quasi in rem actionem polliceri.

Proponitur autem interdictum duplex, exemplo interdicti vti possidetis. Tuetur itaque prætor eum qui superficiem petit, vel VTI possidetis interdicto. neque exigit ab eo, quam causam possidendi habeat. vnum tantùm requirit, num fortè vi, clam, precario[n] aduersario possideat. Omnia quoque, quæ in vti possidetis interdicto seruantur, hic quoque seruabuntur. Quod ait prætor, SI[o] ACTIO DE SVPERFICIE POSTVLABITVR, CAVSA COGNITA DABO, sic intellegendum est, vt si ad tempus quis superficiem conduxerit, negetur ei in rem actio. Et sanè causa cognita ei qui non ad modicum tempus conduxit superficiem, in rem actio competet. Is autem, in cuius solo superficies est, vtique non indiget vtili actione. sed habet in rem, qualem habet de solo. Planè si aduersus superficiarium velit vindicare, dicendum est, exceptione vtendum in factum data. nam[p] cui damus actionem, eidem & exceptionem competere multo magis quis dixerit. Si soli possessori superficies euincatur, æquissimum erit subuenire[q] ei, vel ex stipulatu de euictione, vel certe ex empto actione. Quia autem etiam in rem actio de superficie dabitur, petitori quoque in superficiē dari, & quasi vsumfructum siue vsum quendam eius esse[r], & constitui posse per vtiles actiones credendum est. sed & tradi posse intellegendum est, vt & legari & donari possit. & si duobus sit communis, etiam vtile communi diuidundo iudicium dabimus. Seruitutes quoque prætorio iure constituentur. & ipsæ ad exemplum earum quæ ipso iure constitutæ sunt, vtilibus actionibus petentur. sed & interdictum de his vtile competet.

Margin notes: i minus ita — k superficiem. quo dicto vsurpatur l. si in lapidicinis. supr. de vsur. dot. — l vtilius — m locatio — n ab aduersario — o si qua alia actio — p Coniunge cu. 156. de reg. iur. — q subueniri — r inesse.

II. GAIVS [libro vicensimo quinto ad Edictum Prouinciale]

SVperficiarias ædes appellamus, quæ in conducto solo positæ sint[s], quarum proprietas & ciuili & naturali iure eius est, cuius & solum.

Margin note: s sunt.

DE ITINERE ACTVQVE PRIVATO TIT. XVIIII.

Prius interdictum.

VLPIANVS [libro septuagesimo ad Edictum]

PRætor ait, QVO ITINERE[t] ACTVQVE PRIVATO, QVO DE AGITVR, VEL VIA, HOC ANNO NEC VI NEC CLAM NEC PRECARIO AB ILLO VSVS ES: QVO MINVS ITA VTARIS, VIM FIERI VETO. Hoc interdictum prohibitorium est, pertinens ad tuendas rusticas tantummodo seruitutes. Hoc interdicto prætor non inquirit, vtrum habuit iure seruitutem impositam, an non: sed hoc tantùm, an itinere actúque hoc anno vsus sit non vi non clam non precario. & tuetur eum, licet eo tempore quo interdictum redditur, vsus non sit. siue igitur habuit ius viæ, siue non habuit: in ea condicione est, vt ad tuitionem prætoris pertineat: si modo[v] anno vsus est[x] vel modico tempore, id est non minus quàm triginta diebus. neque ad præsens tempus refertur vsus, quia plerumque itineribus vel via non semper vtimur, nisi cum vsus exegerit[y]. ita[z] annos temporis spatio conclusisse vsum. Annum ex die interdicti retrorsum computare debemus. Si quis hoc interdicto vtatur, sufficit alterutrum probare, vel iter, vel actum in vsu habuisse. Iulianus ait, quoad vsque ingressus est, eo vsque ei interdictum competere. quod verum est. Vicinus rectè ait eum, qui propter incommoditatem riui, aut propterea quia via publica interrupta erat, per proximi vicini agrum iter fecerit: quamuis id frequenter fecit[A], non videri omnino vsum[B]. itaque inutile esse interdictum, non quasi precario vsum, sed quasi nec vsum. ergo secundum (hoc[C]) nec[D] vero vsus videtur. multo enim minus illo vsus est, per quē non sit propter incommoditatem riui, aut propterea quia via[E] prærupta[F] erat. Idem erit dicendum, & si non erat via publica, sed[G] iter priuatum. nam & hic eadem quæstio est. Is cuius colonus, aut hospes, aut quis alius iter ad fundum fecit: vsus videtur itinere vel actu vel via. & idcirco interdictum habebit. & hæc ita Pedius scribit. & adiicit, etiam si ignorauit cuius fundus esset, per quem iret: retinere eum seruitutem. Si quis autem, cum putaret fundum ad se pertinere, suo nomine iter fecerit amicus meus: vtique sibi, non mihi interdictum adquisisse intellegitur[H]. Si quis[I] propter inundationem vsus non sit itinere actúque hoc anno, cum superiore vsus sit: potest repetita die hoc interdicto vti per in integrum restitutionem ex illa parte, SI QVA MIHI IVSTA CAVSA ESSE VIDEBITVR. sed et si per vim hoc ei contigerit, in integrum eum restitui oportere Marcellus probat. Præterea & aliis casibus interdictum repetita die competit, ex quibus in integrum quis restitutionem impetrare soleat. Præterea sciendum est, si dilatione data aduersario, futurū est vt causa interdicti mei deterior fiat: æquissimum esse, repetita die reddi interdictum. Si tibi fundum precario concessero, cui via debebatur: deinde tu à domino fundi precario rogaueris, vt ea via ad eum fundum vtaris: an noceat tibi exceptio, si aduersus eum velis interdicere, à quo precario viam rogasti? & magis est, vt noceat. idque colligi potest ex eo quod Iulianus scribit in specie huiusmodi. quærit enim, si ego tibi fundum precario dedero, cui via debebatur: & tu rogaueris precario, vt ea via vtaris. nihilo minus vtile interdictum mihi esse: quia sicuti me precarium rei meæ non tenet, ita[K] nec per te precario possidere intellegor. quotiens enim colonus meus, aut is cui precario fundum dedi, via vtitur: ego ire intellegor. propter quod & rectè dico, me itinere vsum. quæ ratio, inquit, efficit, vt & si ego viam precario rogauero, & tibi fundum precario dedero: quamuis hac mente ieris, quasi fundo meo deberetur: inutile esse[L] interdictum. & precario tu itinere vsus esse videar non immeritò. non enim opinio tua, sed mea quærēda est. tu tamen,[M] credo, poteris interdicto vti, etsi de hoc nihil scribat Iulianus. Si quis supradicto tempore anni non vi non clam non precario itinere vsus sit, verùm postea non sit vsus: sed clam, precarióue: vidēdum est an ei noceat. & magis est, vt nihil ei noceat, quod attinet ad interdictum.

II. PAVLVS

Margin notes: t Quibus finibus quisque non fora iter aut vsus & via consistat, Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 20. — v eo anno — x sit — y exegit. — z itaque — A facit. — B vsum esse. — C hæc — D neutro — E via publica — F interrupta — G sed sit — H intellegetur. — I Si quis autē — K ita etiam — L sit — M vt credo.

VI. PAVLVS libro sexagesimo sexto ad Edictum.

NEc enim corrumpit, aut mutat quod rectè transactum est, superueniente delicto poteſt.

III. VLPIANVS libro septuagesimo ad Edictum.

INde[a] etiam illud Labeo scribit, si cum à me rectè via vtebaris, fundum vendidero, per quem vte Varus: deinde emptor te prohibuit[b]: licet clam videaris ab eo vti, nam qui prohibitus vtitur, clam vtitur, tamen interdictum tibi competere intra annũ: quia hoc anno non vi non clam non precario vsus es[c]. Item sciendum est, non tantùm eum clam via vti, qui ipse prohibitus vtitur: verùm eum quoque, per quem quis id ius retinebat, si eo prohibito, per quem retinebat, vtatur. Planè si ignoraui prohibitũ, &[d] perseuero vti: nihil mihi nocere dicendum est. Si quis[e] ab auctore meo vi aut clam aut precario vsus est: rectè à me via vti prohibetur, & interdictum ei inutile est: quia à me videtur vi vel clam vel precario possidere, qui ab auctore meo vitiosè possidet. Num & Pedius scribit, si vi aut clam aut precario ab eo sit vsus, [f] in cuius locum hereditate, vel emptione, aliòve quo iure successi: idem esse dicendum. cum enim successerit[g] (quis) in locum eorum, æquum non est nos noceri[h] hoc quod aduersus eum non nocuit, in cuius locum successimus. In hoc interdicto examinatur, quanti eius interesse[i], via non prohiberi, siue itinere. Vti videmur seruitutibus etiam per seruos, vel colonos, vel amicos, vel etiam hospites. & ferè per eos omnes qui nobis retinent seruitutes. sed enim per fructuarium quidem seruitus retinetur. per fructuarium autem interdictum hoc domino non competere Iulianus ait. Idem Iulianus scribit, si meus vsusfructus in fundo tuo, proprietas verò tua fuerit, & vterque nostrum per vicini fundum ierit: vtile interdictum de itinere nos habere. & siue fortè ab extraneo fructuarius prohibeatur, siue etiam à domino: sed & si dominus à fructuario: competet. nam & si quilibet[k] prohibeat ire, interdictum aduersus eum competit. Hoc interdictum & ei competit, qui donationis causa fundi vacuam possessionem adeptus est. Si quis (ex) mandatu meo fundum emerit, æquissimum est, mihi hoc interdictum dari, vt[l] ille vsus est, qui mandatu meo emit. Sed & si quis vsumfructum emit, vel vsum, vel cui legatus est & traditus: vti hoc interdicto poterit. Hoc amplius & is cui dotis causa fundus traditus est, experiri hoc interdicto poterit. Et generaliter ex omnibus causis, quæ instar habent venditionis, vel ex[m] alterius contractus: dicendum est hoc interdicto locũ fore.

Alterum interdictum.

Ait prætor, QVO[n] ITINERE ACTVQVE HOC ANNO NON VI NON CLAM NON PRECARIO AB ALIO VSVS ES, QVO MINVS (ID) ITER ACTVMQVE, VT TIBI IVS ESSET[o], REFICIAS, VIM FIERI VETO. QVI HOC INTERDICTO VTI VOLET, IS ADVERSARIO DAMNI INFECTI, QVOD PER EIVS VITIVM DATVM SIT, CAVEAT. Vtilitas suasit hoc quoque interdictum proponere. namque consequens erat, eum[p] qui itinere vtitur, interdictum proponere, vt refici iter possit. quemadmodum enim aliàs vti potest itinere vel[q] actu commodè, quàm si refecerit? corrupto enim itinere, minus commodè (iri) aut agi potest. Hoc autem à superiore distat, quòd illo quidem interdicto omnes vti possunt, qui hoc anno vsi sunt. hoc autem interdicto eum[r] demum vti posse[s], qui hoc anno vsus est, & ius sibi esse reficiendi, oporteat[t]. Ius autem esse videtur ei[v] cui seruitus debetur. Itaque qui hoc interdicto vtitur, duas res debet docere[x]: & hoc anno se vsum, & ei seruitutem competere. Ceterum si desit alterutrũ, deficit interdictum. nec immeritò. qui enim vult ire agere tantisper quoad de seruitute constet, non[y] de iure suo docere. quid enim perdit, qui eum patitur hoc facere, qui[z] hoc anno fecit? Enimuero qui vult reficere, aliquid noui facit. neque debet ei in alieno permitti id moliri, nisi vere[A] habet[B] seruitutem. Fieri autem potest, vt qui ius eundi habeat & agendi, reficiendi ius non habeat[C]: quia in seruitute constituenda cautum sit, ne ei reficiendi ius sit. aut sic, vt si velit reficere: vsque ad certum modum reficiendi ius sit. meritò ergo ad refectionem se prætor rettulit. VT TIBI, inquit[D], IVS SIT, REFICIAS, VTI[E] IVS SIT, hoc est, [F] sicuti per seruitutem impositam licet. Reficere sic accipimus, ad pristinam formam iter & actum reducere: hoc est, ne quis dilatet, aut producat, aut deprimat, aut exaggeret. & aliud est[G] enim reficere, longè aliud facere. Apud Labeonem quæritur, si pontem quis nouum velit facere vix

Marginal notes: a Vnde. b prohibuerit: c sis. d & si. e Conuenit cum l. contrariis. §. cum quis de reg. iur. f Cod. Medic. non in cuius. g successerimus h nocere aduersus nos hoc i intersit, k quilibet alius l vbi ille m etiam n quo o est, p vt q vel etiam r is s potest, t docet. v ei esse reficiendi cui x ostendere: y nõ debet de z quod A iure B habeat C habet: D (inquiens) E vti autem F reficias, sicuti G longè enim aliud est

munitidæ causa: an ei permittatur. & ait permittendum, quasi pars sit refectionis[H] huiusmodi munitio. & ego puto veram Labeonis sententiam, si modò sine hoc commeari non possit.

IIII. VENVLEIVS libro primo Interdictorum.

VEteres nominatim adiciebant, vt ea quoque, quæ ad refectionem vtilia essent, adportanti vis non fieret. quod superuacuum est: quoniam qui adportari[I] non patitur ea, sine quibus refici iter non possit, vim facere videtur quo minus reficiatur. Si quis autem, cum posset[K] compendiaria adportare quæ refectioni[L] necessaria sunt, longiori itinere velit[M] adportare, vt deteriorem causam eundi faciat: impunè ei vis fiet. quia ipse sibi impedimento sit, quo minus reficiat.

V. VLPIANVS libro vicesimo ad Edictum.

APparet ergo eum qui non patitur hæc congeri, vim facere, quo minus quis perficiat[N]. Planè si quis cum posset alia parte agri sine incommodo domini fundi impensam adportare, id egit, vt alia[O] parte adportet[P]: impunè ei vim fieri rectè placuit. Hoc interdictum non solum ipsi, verùm successoribus quoque esse dandum, non est ambigendum. emptori quoque dabitur, & in emptorem. Si quis seruitutem iure impositam non[Q] habeat, habeat autem velut longæ possessionis prærogatiuam ex eo quòd diu vsus est seruitute: interdicto hoc vti potest. Qui hoc interdicto vsurus est, de vitio operis cauere aduersario debet.

VI. PAVLVS libro sexagesimo sexto ad Edictum.

SIcut non nocet ei qui sine vitio vsus est, quòd eodem anno vitiose vsus est: ita emptori heredique non nocebit, quòd ipsi vitiose vsi sunt, ii testator, venditórve rectè vsi sunt.

VII. CELSVS libro vicesimoquinto Digestorum.

SI per fundum tuum nec vi nec clam nec precariò commeauit aliquis: non tamen tamquam id suo iure faceret, sed si prohiberetur, non facturus: inutile est ei interdictum de itinere actúque. nam vt hoc interdictum competat, ius fundi possedisse oportet.

DE AQVA COTTIDIANA ET AESTIVA TIT. XX.

Duo proposita sunt interdicta: vnum de aqua quotidiana, alterum de æstiua.

VLPIANVS libro septuagesimo ad Edictum.

AIt prætor, VTI HOC ANNO AQVAM, QVA DE AGITVR, NON VI NON CLAM NON PRECARIO AB ILLO DVXISTI, QVO MINVS ITA DVCAS, VIM FIERI VETO. Hoc interdictum prohibitorium[R], & interdum restitutorium est, & pertinet ad aquam cottidianam. Cottidiana autem aqua non illa est, quæ cottidie ducitur: sed ea qua quis cottidie possit vti, si vellet. quamquã cottidianam interdum hieme ducere non expediat, etsi possit duci. Duo[S] autem sunt genera aquarum. est cottidiana, est & æstiua. cottidiana ab æstiua vsu differt, non iure. Cottidiana (enim) est, quæ duci adsiduè solet vel æstiuo tempore vel hiberno, etiam si aliquando ducta non est. ea quoque dicitur cottidiana, cuius seruitus intermissione temporis diuisa est. Aestiua autem ea est, qua æstate sola vti expedit. sicuti dicimus vestimenta æstiua, saltus æstiuos, castra æstiua, quibus interdum etiam hieme, plerumque autem æstate vtamur. Ego puto probandum ex proposito vtentis, & ex natura locorum aquam æstiuam à cottidiana discerni. nam si sit ea aqua, quæ perpetuò duci possit, ego tamen[T] æstate sola ea vtar: dicendum est hanc aquam esse æstiuam. Rursum si ea sit aqua, quæ non nisi æstate duci possit: æstiua dicetur. & si ea sint loca, quæ natura non admittant aquam, nisi æstate: dicendum erit, rectè æstiuam dici. Quod autem scriptum est in interdicto VTI HOC ANNO AQVAM DVXISTI, hoc est: non cottidie, sed hoc anno, vel vna die, vel[V] nocte. Ergo cottidiana quidem aqua talis est, quæ cottidie duci possit, vel hieme vel æstate, etsi aliquo momento temporis ducta[X] sit. Aestiua est[Y] quæ cottidie quidem duci possit, vel sola æstate[Z]: ducatur autem æstate tantùm, non & hieme. non quia non possit & hieme, sed quia non solet. Loquitur autem prætor in hoc interdicto de ea aqua sola quæ perennis est. nulla enim alia aqua duci potest, nisi quæ perennis est. Quamquam *autem* ad perennes aquas diximus hoc interdictum pertinere, ad eas tamen perennes pertinet, quæ duci possunt. Ceterum sunt quædam[a], quæ etsi perennes sunt, duci tamen non possunt[b], veputa puteales, & quę ita sunt

Marginal notes: H refectioni I apportare K posit per L refectioni M velit ita N reficiat. O altera P apportaret; Q Haloander hanc negationem male detraxit. R prohibitorium est, S Huc pertinet varia aquarum distinctiones, quas late explicat Cælius Rhodig. lib. 14. Lect. antiqu. cap. 14. T autem V vel vna X ducta non sit Decretalis vel addita negatio sententiam non immutat. Y autem aqua est, quæ Z In vulgaribus ita interpungitur, vt tamen æstate ducatur tantùm, non etiam hyeme non quia &c. a quædam aquæ. b possint.

summersæ, vt defluere extra terrã & vsui esse non possint. sed huiusmodi aquis, quæ duci non possint, haustus seruitus imponi potest. 4 Hæc interdicta de aqua, item de fonte, ad eam aquam pertinere videntur, quæ à capite ducitur, non aliunde. harum enim aquarum etiam seruitus 5 iure ciuili constitui potest. Caput aquæ illud est, vnde aqua nascitur. si ex fonte nascatur, ipse fons. si ex flumine, vel lacu: prima incilia, vel principia fossarum, quibus quæ ex flumine vel ex lacu in primum riuum †communem† pelli solent. Planè si aqua sudoribus manando, in aliquem primùm locum effluere, atque ibi apparere incipit: eius hoc caput dicemus, vbi primùm emergit. Et a qualiter[a] sit constitutum ius aquæ, dicendum est hoc interdictum locum habere. sed etsi iure aqua non debetur b alicui, si[b] tamen iure ducere se putauit: cum non in iure, sed in facto errauit: dicendum est, eóque iure vtimur, vt interdicto hoc vti possit. sufficit enim si iure se ducere pu- 6 tauit, nec vi nec clam nec precario duxit. Illud quæritur, vtrum ea tantùm aqua his interdictis contineatur, quæ ad agrum irrigãdum pertinet: an verò omnis, etiam ex quæ ad vsum quoque & commodum nostrum. & hoc iure vtimur, vt hæc quoque contineatur. propter quod etiam si in vrbana prædia quis aquam ducere velit: hoc 7 interdictum locum habere potest. Præterea Labeo scribit, etsi quidam ductus aquarũ non sit fundi, quia quocumque duci possint: tamen ad hoc interdictũ pertinere.

8 Idem Labeo scribit, etiam si prætor hoc interdicto de c aquis frigidis sentiat: tamen de calidis[c] aquis interdicta non esse deneganda. namque harum quoque aquarum vsum esse necessarium. nonnumquam enim refrigeratæ vsum irrigandis agris præstant. his accedit, quòd in quibusdam locis & cum calidæ sunt, irrigandis tamen agris necessariæ sunt: vt Hierapoli. constat enim apud Hierapolitanos in Asia agrum aqua calida rigari. & quamuis d ea sit aqua, quæ ad rigandos[d] non sit necessaria: tamen nemo ambiget his interdictis locum fore. Siue autem intra vrbem sit aqua, siue extra vrbem: hoc interdicto locus 9 erit. Illud tamen hic intelligendum est, eodem modo prætorem duci aquam iussisse, quo ducta est hoc anno. e Proinde neque amplioris modi, neque aliã[e] permisisse potest videri. quare si alia aqua sit, quam quis velit ducere, quàm hoc anno duxit[f], vel eadem[g], per aliam tamen 10 regionem velit ducere: impunè ei vis fiet. Illud Labeo[h] g dicit, omnes partes illius fundi, in quem loci[i] aqua duci- h tur, eiusdem[k] numero esse. Ergo & si fortè actus confi- i nem agrum emerit, & ex agro in quem hoc anno aquam k duxerit, postea fundi empti nomine velit aquam ducere: l ita demum eum rectè hoc interdicto vti[l] de itinere actú- m que vti[m] putant: vt semel in suum ingressus, inde egredi qua velit possit: nisi ei nocitum sit, ea quo aquam ducit.

11 Item quæritur, si quis aquæ quam hoc anno ducebat, aliam aquam admiscuerit: an impunè prohibeatur. & extat Ofilij sententia existimantis rectè eum prohiberi, sed eo loci, in quo primùm aquam aliam in riuum admittit. n & Ofilius in tota[n] aqua rectè eũ prohiberi ait. ego Ofilio assentio, non posse diuidi: quia non potest ita in parte 12 vis fieri, vt non in tota aqua fiat. Trebatius, cum am- o plior numerus pecoris ad aquam appelletur[o], quàm debet appelli: posse vniuersum pecus impunè prohiberi. quia iunctum pecus ei pecori cui adpulsus debeatur, totũ corrumpat pecoris adpulsum. Marcellus autem ait, si quis ius habens pecoris ad aquam appellendi, plura pecora p adpulserit[p]: nõ in omnibus pecoribus eum prohibẽdum. 13 quod est verum: quia pecora separari possunt. Aristo putat eum demum interdictum hoc habere, qui se putat suo iure vti. non eum qui scit se nullum ius habere, & vti- 14 tur. Idem ait eum, qui hoc anno aquam duxerit nec vi nec clam nec precario, & eodem anno vitiose vsus est: rectè tamen hoc interdicto vsurum. quod referri ad ad tem- q pus[q], quod sine vitio fuerit. esse enim verum, hoc anno 15 non vi non clam non precario vsum. Quæsitum est, si r quis ante annum aquam duxit[r], deinde sequenti tempo- s re, hoc est intra annum, aqua influxerit ipsa[s] sibi, me non ducente: an hoc interdicto locus sit. & refert Seuerus Valerius competere hoc ei interdictum, quasi duxisse videa- t tur. licet penitus prospicientibus[t] non videtur[v] iste duxisse.

16 Item quæsitum est, si quis dum putat tertio quoque v die habere se ius aquæ ducendæ, duxerit vna die: an rectè, & sine captione possessoris rectè duxisse videatur, vt hoc interdictum habeat. ait enim prætor, VTI HOC ANNO AQVAM DVXISTI, ad est alternis diebus. Illud autem nihil interest, vtrum quinto die aqua debeatur, an alternis diebus, an cottidie ei qui hoc interdicto vti velit. nam cum sufficiat vel vno die hoc anno aquam duxisse: nihil refert qualem aquæ ductum habens duxerit, dum si quis, cum quinto quoque die vteretur, quasi alternis die- 17 bus ducẽr interdixerit, nihil ei prodesse videtur[x]. Præ- x terea illud sciendum est, si cum aquam duxisses, aduersarius te prohibuerit, deinde tu interim ius aquæ ducendæ amiseris: in restitutionem hoc venire, vt tibi præstetur per 18 hoc interdictum quod amisisti. & hoc verum puto. Si fundum, ad quem aquam ducebas, vendideris, & tradide- 19 ris: nihilo minus interdictum tibi vtile est. Competit hoc interdictum aduersus eum qui prohibet me aquam ducere. & nihil interest, vtrum quis dominium fundi habeat, an non. idcircóque is tenetur interdicto. nam etsi ser 20 uitus cœpit, aduersus quemuis posse[y] vindicari. Si in- y ter riuales, id est qui per eundem riuum aquam ducunt, sit contentio de aquæ vsu, vtroque suum vsum esse con- 21 tendente: duplex interdictum vtrique competit. Labeo putat per hoc interdictum prohiberi quem, ne quid in illo fundo faciat, fodiat, serat, succidat, putet, ædificet, z quare[z] ex re ex aqua, quam ille hoc anno per fundum tuum sine vitio duxit, inquinetur, vitietur, corrumpatur, A deteriórve fiat. & similiter de æstiua aqua debere[A] interdici ait. Si quis hoc cesserit, ne liceat sibi aquam quærere: ea cessio valet.

Alterum interdictum.

22 Deinde ait prætor, VTI PRIORE AESTATE AQVAM, QVA DE AGITVR, NEC VI NEC CLAM NEC PRECARIO AB ILLO DVXISTI: QVO MINVS ITA DVCAS, VIM FIERI VETO. INTER HEREDES, EMPTORES, ET BONORVM POSSESSORES INTERDICAM. Hoc interdictum de aqua æstiua proponitur. Quia B autem diximus æstiuam aquam aliquod[B] distare ab aqua C cottidiana: sciendum est, etiam[C] interdictis distare. quòd qui de aqua cottidiana interdicit, ita interdicit, VTI HOC ANNO AQVAM DVXISTI. at qui de æstiua, sic, VTI PRIORE AESTATE. nec immeritò. D nam quia[D] hieme non vtitur, referre se non ad præsen- 23 tem æstatem, sed ad priorem debuit. Aestatem inci- E pere sic peritiores[E] tradiderunt, ab æquinoctio verno. & finiri æquinoctio autumnali. & ita senis mensibus æstas atque hiemps diuiditur. Priorem æstatem ex compara- F tione duarum æstatium accipi[F]. propter hoc si æstate interdicatur: nonnumquam annum & sex menses contine- G re[G]. quod ita continget, si initio verni æquinoctij ducta sit aqua, & sequenti æstate pridie æquinoctium autumnale interdicatur. & proinde si hieme interdicatur, etiam 24 in biennium hæc res extendetur. Si quis hieme tantùm aquam solitus fuit ducere, æstate non fuit solitus: vtile interdictum ei competit. Qui hac æstate duxit, non 25 superiore: vtile interdictum habet. Ait prætor, INTER HEREDES, ET EMPTORES, ET BONORVM POSSESSORES INTERDICAM. hæc verba non solùm ad æstiuam aquam, verumetiam ad cottidianam quoque referenda esse, sciendum est. nam sicuti de itinere actúque & successoribus dantur interdicta, & emptori: ita hæc quoque danda prætor putauit.

Aliud interdictum.

26 Ait prætor, QVO EX CASTELLO ILLI AQVAM DVCERE AB EO CVI EIVS REI IVS FVIT, PERMISSVM EST: QVO MINVS ITA VTI PERMISSVM EST, DVCAT, VIM FIERI VETO. QVANDOQVE DE OPERE FACIENDO INTERDICTVM ERIT, DAMNI INFECTI CAVERI IVBEBO. Hoc interdi- H ctum necessariò propositum est. namque[H] superiora interdicta ad eos pertinent, qui à capite ducunt, vel imposita seruitute, vel quia putant impositam: æquissimum visum est, ei quoque qui ex castello ducit, interdictum dari: id est ex eo receptaculo, quod aquam publicam susci- I pit, [I] castellum accipe. si ex castello permissum[K] est, dan- 27 dum erit interdictum. Permittitur autem aquam[L] ex castello, vel ex riuo, vel ex quo alio loco publico ducere. idque à principe conceditur. alij nulli competit ius aquæ dandæ. & datur interdum prædiis, interdum personis. quod prædiis datur, extincta persona non extinguitur. quod datur personis, cum personis amittitur. ideóque neque ad alium dominum prædiorum, neque ad heredem, vel qualemcumque successorem transit. Planè ei ad quem dominium transit, impetrare vtile est. nam si docuerit M prædiis suis aquam debitam, & si nomine eius fluxisse[M], à quo dominium ad se transiit: indubitatè impetrat ius aquæ ducendæ. nec est hoc beneficium: sed iniuria, si quis fortè

† compelli
a qualiter qualiter
b sed tamen
c De huiusmodi aquarũ ratione & natura vide Plin. lib. 2. nat. histor. c. 106. Cælium Rhodiginũ lib. 14 lec. antiq. cap. 42.
d quę irrigando al quæ ad irrigandos agros
e aliam
f duxerit,
g eandem,
h Hæc l abeonis sententia refertur à Pomponio l ex meo de seruit. præd. rust. cum reprehensione Proculi, quã hic adhibe.
i locum
k eodem numero
l vti, vt de
m actúque poterit:
n in totam aquam
o appelleretur,
p appulerit
q id temporis potest.
r duxerit,
s ipsa me. nõ ducête aliquo an huic
t perspicientibus
v videatur
x videatur.
y potest
z qua ex re
A debere ei
B aliquid al. aliquando
C in interdictis
D qui
E Plin. lib. 2. natu. histo. c. 47.
F accipe.
G contineri.
H nam cùm
I ita enim castellum
K dandũ permissum est, al. sed & si ex alio loco permissum est, dandum
L Quæ in vsu publico est quæ in vrbem olim ad ciuium vsum varij ex locis ducebatur, aut canalibus structilibus et lapideis, aut tubulis fictilibus, aut fistulis plumbeis. Diuersa est ratio fluminum publicorũ, ex quibus absque principis permisso aquam ducere licet. si modò nauigabilia non sint, vt Pomponius ait l. quominus. de flumin. supr. l. si autem. §. vlt. de aqua plu. arc. Duar. c. de seruit. c. 12.
M fluxisse. §

28 fortè non impetrauerit. Meminisse autem debemus, in hoc interdicto totam quæstionem finiri adsignationis a. non enim præparat hoc interdictum causam, vt superiora interdicta, nec ad possessionẽ temporariam pertinet: sed aut habet ius adsignatum sibi, aut non habet, & b interdictum totum finitur.

a adsignationibus.
b & hoc interdictum

II. POMPONIVS [libro trigensimo secundo ad Sabinum]

SI diurnarum aut nocturnarum horarum aquæductum habeam: non possum alia hora ducere, quàm c qua ius habeam ducendi.

c in qua

III. IDEM [libro trigensimo quarto ad Sabinum]

HOc iure vtimur, vt etiam non ad irrigandum, sed pecoris causa vel amœnitatis aqua duci possit. Ex flumine aquam ducere plures possunt: ita tamen, vt vicinis non noceatur d, vel si angustus amnis sit, etiam ei qui in alia ripa sit e. Si aquam ex flumine publico duxeris, & flumen recesserit: non potes subsequi flumen. quia eo loco servitus imposita non sit, quamuis is locus meus sit. sed si alluuione paulatim accesserit fundo tuo, subsequi potes: quia locus totus fluminis seruiat ductioni. sed si circumfluere cœperit mutato alueo, non potes: quia medius locus non seruiat, interruptaque sit seruitus.

d noceat,
e Subiunge l. 2. sup. de fluminib. vbi subaudiendum fuisse ex inscriptione constat.

3 Aqua quæ in riuo nascitur, tacite lucrifit ab eo qui ducit. 4 Ductus aquæ cuius origo memoriam excessit, iure constituti loco habetur. 5 Is qui aquæ cottidianæ ius habet, vel fistulam in riuo ponere, vel aliud quodlibet facere potest: dummodo ne fundũ domino, aut aquagium rialibus deterius faciat. 6 Si aqua ducatur, supra eam alia aqua per pontem, qui supra riuum factus sit, iure ducitur; dum inferiori riuo non noceatur.

IIII. IVLIANVS libro quadragensimo primo Digestorum

LVcio f Titio ex fonte meo vt aquam duceret, cessi. quæsitum est, an & Mæuio cedere possim, vt per eundem aquæductum aquam ducat. & si putaueris posse cedi per eundem aquæductum duobus: quemadmodum vti debeant. respondit, sicut iter, actus, via pluribus cedi vel simul vel separatim potest: ita aquæ ducendæ ius rectè cedetur. sed si inter eos, quibus aqua cessa est, non conuenit quemadmodum vtantur: non erit iniquum vtile iudicium reddi. sicut inter eos ad quos vsusfructus pertinet, vtile communi diuidundo iudicium reddi plerisque placuit.

f Coniunge cum Lect. communia prædior.

V. IDEM [libro quarto ex Minicio]

CVm constet, non solùm temporibus, sed etiam mensuris posse aquam diuidi, potest eodem tempore alius cottidianam, alius æstiuam aquam ducere: ita vt æstate diuidatur inter eos aqua: hieme solus ducat is qui cottidianæ ius habeat g. Inter duos, qui eodem riuo aquam certis horis separatim ducebant, conuenit vt permutatis inter se temporibus aqua vterentur. quæro, cum amplius tempore seruitutibus præfinito ita duxissent, vt neuter eorum suo tempore vsus esset: num ius vtendi amisissent. negauit amisisse.

g habet.

VI. NERATIVS [libro tertio Membranarum]

DE interdicto de aqua æstiua, item cottidiana quærentes, primum constituendum existimabamus, quæ esset aqua æstiua, de qua propriùm interdictum ad prioris æstatis tempus relatum reddi solet. hoc est æstiua aqua verum ne ex iure æstiuo dumtaxat tempore vtendi diceretur, an eo mente propositóque ducentis, † quæ æstate eam ducendi consilium haberet: an ex natura ipsius aquæ, quòd æstate tantùm duci potest h: an ex vtilitate locorum in quæ i duceretur. Placebat igitur, aquam ob has duas res, naturam suam, vtilitatémque locorum in quæ deducitur, propriè appellari: ita vt siue eius natura erit, vt nisi æstate duci non possit, etiam si hieme quoque desideraretur: siue omni tempore anni duci eam ipsius natura permitteret, si k vtilitas personis in quam l ducitur, æstate dumtaxat vsum eius exigeret: æstiua rectè diceretur.

† quod
h posset
i in quę aqua
k sed
l in quæ aqua ducitur,

VII. PAVLVS [libro quinto Sententiarum]

SI m de via, itinere, actu, aquæductu agatur: huiusmodi cautio præstanda est, quamdiu quis de iure suo doceat, non se impediturum agentem, & aquam ducentem, & iter facientem. quòd si neget ius esse aduersario agendi, aquæ n ducendæ: cauere sine præiudicio amittendæ seruitutis debebit, donec quæstio finiatur non se vsurum.

m Coniunge cum L. omnibus. sup. si vsusfr.
n aquam ducendi;

VIII. SCAEVOLA [libro singulari QVAEST]

CVi per fundum iter aquæ debetur, quacumque vult, in eo riuum licet faciat, dum ne aquæductum interuerteret o.

o interuertat.

DE RIVIS TIT. XXI.

Quartum interdictum, quod ad refectionem pertinet.

I. VLPIANVS [libro septuagensimo ad Edictum]

PRAETOR ait, RIVOS p, SPECVS, SEPTA REFICERE, PVRGARE AQVAE DVCENDAE CAVSA, QVO MINVS LICEAT ILLI, DVM NE ALITER AQVAM DVCAT, QVAM VTI PRIORE AESTATE NON VI NON CLAM NON PRECARIO A TE DVXIT: VIM FIERI VETO. Hoc interdictum vtilissimum est. nam nisi permittatur alicui reficere, alia ratione vsu incommodabitur. Ait ergo prætor RIVVM, SPECVS. Riuus est locus per longitudinem depressus, quo aqua decurrat, cui nomen est q ἀπὸ τοῦ ῥεῖν. Specus autẽ est locus, ex quo despicitur. inde spectacula sunt dicta. Septa sunt, quæ ad incile opponuntur aquæ deriuandæ compellendæve ex flumine causa, siue ea lignea sunt, siue lapidea, siue r qualibet alia materia sint ad continendam transmittendámque aquam excogitata. Incile est autem locus depressus ad latus fluminis, ex eo dictus quòd incidatur. inciditur enim vel lapis vel terra, vnde primùm aqua ex flumine agi possit. Sed & fossæ & putei hoc interdicto continentur. Deinde ait prætor REFICERE, PVRGARE. Reficere est, quod corruptum est, in pristinum statum restaurare. Verbo reficiendi tegere, substruere, sarcire, ædificare, item aduehere, adportaréque ea quæ ad eandem rem opus essent, continentur. Purgandi verbum plerique quidem putant ad eum riuum pertinere, qui integer est. & s palam est & ad eum pertinere, qui refectione t indiget. plerumque enim [vt] refectione & purgatione v indigent. AQVAE, inquit, DVCENDAE CAVSA. meritò hoc x additur, vt ei demum permittatur & reficere & purgare riuum, qui aquæ ducendæ causa id fecit. Hoc interdictum competit etiam ei qui ius aquæ ducendæ non habet. si modò aut priore æstate, aut eodem anno aquam duxerit. cum sufficiat, non vi, non clam, non precario duxisse.

p riuum,
q cui nomen est fluxi. in vulg. a. Alcia. lib. 3. Prætermiss. hæret.
r ex qualibet
s sed
t refectione
v riuus indiget.
x hic

4 Si y quis terrenum riuum signinum z [id est lapideum] facere velit: videri eum non rectè hoc interdicto vti. non enim reficit qui hoc facit. & ita Ofilio videtur. Proinde etsi per alium locum velit ducere, impune prohibetur. sed etsi eundem riuum deprimat, vel adtollat, aut dilatet, vel extendat, vel operiat apertum, vel contra. Ego ceteros quidem impune prohiberi puto. at enim A eum qui operiat apertum, vel contra: eum non puto prohibendum, nisi si quam maiorem vtilitatem suam aduersarius ostendat.

y Sed si quis
z Male Accur. hic legit siliclinium. Signinũ autẽ opus construitur fictilibus testis contusis addita calce. Plin. lib. 35. natu. hist. cap. 12.
A at eum qui al. et qui

II. PAVLVS [libro sexagensimo sexto ad Edictum]

LAbeo non posse ait ex aperto riuo terrenum fieri: quia commodum domino soli auferetur appellendi pecus, vel auriendi aquam. quod sibi non placere Pomponius ait: quia id domino magis ex occasione, quàm ex iure contingere B. nisi si ab initio in imponenda seruitute id actum esset.

B contingeret.

III. VLPIANVS [libro septuagensimo ad Edictum]

SEruius autem scribit, aliter duci aquam quæ ante per specus C ducta est D, si nunc per apertum ducatur. nam si operis aliquid faciat quis, quo magis aquam conseruet, vel contineat: non impune prohiberi. ego & in specu contra, si non maior vtilitas versetur aduersarij. Seruius & Labeo scribunt, si riuum qui ab initio terrenus fuit, qui aquam non continebat, cementicium velit facere: audiendum esse. Sed & si eum riuum qui structilis fuit, postea terrenum E faciat, aut partem riui: æquè non esse prohibendum. mihi videtur vrguens F & necessaria G refectio esse admittenda. Si quis nouum canalem vel fistulas in riuo velit collocare, cum id numquam habuerit: vtile ei hoc interdictum futurum Labeo ait. nos & hic opinamur vtilitatem eius qui ducit, sine incommoditate eius cuius ager est, spectandam. 3 Si aqua in vnum lacum conducatur, & inde per plures ductus ducatur: hoc interdictum vtile erit volenti reficere ipsum lacum. 4 Hoc interdictum ad omnes riuos pertinet, siue in publico, siue in priuato sint constituti. Sed etsi calidæ aquæ riuus sit, de hoc reficiendo competit interdictum. Aristo & de cuniculo restituendo, per quem vapor trahitur in Valnearius [vaporibus,] putat vtilem actionẽ competere. & etsi dicendum, vtile interdictum ex hac causa competere. 5 Isdem autem personis, & in easdem interdictum hoc datur, quibus & in quas & de aqua interdicta 6 redduntur, quæ supra sunt enumerata. Si quis riuum reficienti opus nouum nunciat, belle H dictum est posse

C specum
D sit.
E quis faciat,
F vrgentes
G & necessarias refectiones esse admittendas.
H bene

contemni operis noui nunciationem. cum enim prętor ei vim fieri vetet, absurdū est per operis noui nunciationem eum impediri. Planè per in rem actionem dicendum est, posse aduersus eum vindicari, ius ei nō esse.[a] dubium non est. De damno quoque infecto cauere eum debere, minime dubitari oportet. 7 Si quis eum, exportare, vehere[b] quæ refectioni necessaria sunt, prohibeat: hoc interdictum ei competere Ofilius putat. quod est verum.

IIII. VENVLEIVS libro primo Interdictorum

DE riuis reficiendis[c] ita interdicetur, vt nō quæratur an aquā ducere actori liceret. non enim tam necessariam refectionem itinerū quàm riuorū esse. quando[c] non refectis riuis omnis vsus aquæ auferretur, & homines siti necarentur. & sanè aqua peruenire nisi refecto riuo non potest. at non refecto itinere difficultas tantùm eundi agendique fieret, quæ temporibus æstiuis leuior esset.

DE FONTE TIT. XXII.

VLPIANVS libro septuagesimo ad Edictum

PRÆTOR ait, VTI DE EO FONTE QVO DE AGITVR, HOC ANNO AQVAM NEC VI NEC CLAM NEC PRECARIO AB ILLO VSVS ES: QVO MINVS ITA VTARIS, VIM FIERI VETO. DE LACV, PVTEO, PISCINA, ITEM INTERDICAM. Hoc interdictum proponitur ei qui fontana aqua vti prohibetur. seruitutes enim nō tantùm aquæ ducēdæ esse solent: verum etiam hauriendæ. & sicut discretæ sunt seruitutes ductus aquæ, & haustus aquæ: ita interdicta separatim redduntur. Hoc autem interdictū locum habet, si quis vti prohibeatur aqua hoc est, siue aurire prohibeatur, siue etiam pecus ad aquam appellere. & eadem sunt hic dicenda, quæ ad personam attinent, quæcumque in superioribus interdictis diximus. Hoc interdictum de cisterna non competit. nam cisterna non habet perpetuā causam, nec viuam aquā. ex quo apparet, in his omnibus exigendum, vt viua aqua sit. cisternæ autē imbribus concipiuntur. Denique constat interdictum cessare, si lacus, piscina, puteus viuam aquam non habeat. Planè si quis ire ad haustum prohibeatur, æque interdictum sufficiet. 3 Deinde ait prætor, QVO MINVS FONTEM QVO DE AGITVR, PVRGES, REFICIAS, VT AQVAM COERCERE, VTIQVE EA POSSIS: DVM NE ALITER VTARIS, ATQVE VTI HOC ANNO NON VI NON CLAM NON PRECARIO AB ILLO VSVS ES: VIM FIERI VETO. Hoc interdictum eandem habet vtilitatem, quam habet interdictum de riuis reficiendis. nisi enim purgare & reficere fontem licuerit, nullus vsus eius erit. purgandus autem, & reficiendus est ad aquam coërcendam, vt vti quis aqua possit, dummodo non aliter vtatur, quam si[d] vti hoc anno vsus est. Coërcere aquam est continere sic ne diffluat, ne[e] dilabatur. dummodo non permittatur cui nouas quærere, vel aperire. hoc enim innouat aliquid præter id quàm præcedenti anno vsus est. 4 Sed & de lacu, puteo, piscina reficiendis, purgandis interdictum competit, & omnibus personis dabitur, quibus permittitur interdictum de aqua æstiua.

DE[f] CLOACIS TIT. XXIII.

VLPIANVS libro septuagesimo primo ad Edictum

PRÆTOR ait, QVO MINVS ILLI CLOACAM, QVAE EX AEDIBVS EIVS IN TVAS PERTINET, QVA DE AGITVR, PVRGARE, REFICERE LICEAT: VIM FIERI VETO. DAMNI INFECTI, QVOD OPERIS VITIO FACTVM SIT, CAVERI IVBEBO. Sub hoc titulo duo interdicta prætor subiecit[g], vnū prohibitorium, alterū restitutorium. & primum prohibitorium. Curauit autem prætor per hæc interdicta vt cloacę & purgentur[h] & reficiantur. quorū vtrumque & ad salubritatem ciuitatū, & ad tutelam pertinet. nam & cælum pestilens[i], & ruinas minātur immunditiæ cloacarū, item si non reficiantur. 2 Hoc autem interdictum propositum est de cloacis priuatis. publicę enim cloacæ publicam curam merētur. Cloaca autem est locus cauus, per quem colluuies quædam fluat. 3 Hoc interdictō, quod primum proponitur, prohibitoriū est. quo prohibetur vicinus vim facere, quo minus cloaca[k] purgetur & reficiatur. Cloacæ appellatione & tubus, & fistula continetur. Quia autem cloacarum refectio & purgatio ad publicā vtilitatem spectare videtur, idcirco placuit non esse in interdicto addendum, QVOD NON VI NON CLAM NON PRECARIO AB ILLO VSVS. vt etiam si quis talem vsum habuerit, tamen non prohibeatur volens cloacam reficere vel purgare. 4 Deinde ait prætor, QVAE EX AEDIBVS EIVS IN TVAS PERTINET: ædes hic accipere debes pro omni ædificio. hoc est ex ædificio eius in tuum ædificiū. Hoc amplius Labeo putabat[l] hoc interdicto locum esse, & si area ab vtralibet parte ædium sit. & si fortè, inquit, cloaca ducta sit ex vrbano ædificio in proximum agrum. 5 Idem Labeo etiam eum qui priuatam cloacam in publicam[m] immittere velit, tuendum[n], ne ei vis fiat. Sed & si quis velit talem cloacam facere, vt[o] exitum habeat in publicam cloacam: nō esse eum 6 impediendum Pomponius scribit[p]. Quod ait prætor PERTINET, hoc significat, quod ex ædibus eius in tuas[q] pertinet: hoc est derigitur, extenditur, peruenit. & tam ad proximum vicinum hoc interdictum pertinet, quàm aduersus vlteriores, per quorum ædes cloaca currit. Vnde Fabius Mela scribit, competere hoc interdictū, vt in vicini ædes veniat, & rescindat pauimenta purgādæ cloacæ gratia. verendum[r] tamen esse Pomponius scribit, ne[s] eo casu damni infecti stipulatio[t] committatur. sed hæc stipulatio non committitur, si paratus sit restaurare id quod ex necessitate reficiēdæ cloacæ causa rescinderat[v]. 7 Si quis purganti mihi cloacam vel reficienti, opus nouum nuntiauerit: rectissimè dicetur, contempta nuntiatione me posse reficere id quod instituerā. Sed & damni infecti cautionem pollicetur, si quid[x] operis vitio factum est. nam sicuti reficere cloacas & purgare permittendum fuit, ita dicendum, ne damnū ædibus alienis detur. 8 Deinde ait prætor, QVOD IN CLOACA PVBLICA FACTVM, SIVE EA IMMISSVM HABES, QVO VSVS EIVS DETERIOR SIT, FIAT: RESTITVAS[y]. ITEM NE QVID FIAT, IMMITTATVRVE, INTERDICAM. Hoc interdictum ad publicas cloacas pertinet. ne quid ad[z] cloacam immittas, néve facias, quo vsus deterior sit, néve fiat.

II. VENVLEIVS libro primo Interdictorum

QVamquam de reficienda cloaca, non etiam de noua facienda hoc interdicto comprehendatur: tamen æque interdicendum Labeo ait, ne facienti cloacam vis fiat: quia eadem vtilitas sit. prætorem enim sic interdixisse, ne vis fieret, quo minus cloacam in publico[A] facere liceret. idque Ofilio & Trebatio placuisse. ipse dicendum ait, vt iam factam cloacam purgare & restituere permittendum sit per interdictū. nouam verò facere is demum concedere debeat, cui viarum publicarum cura sit.

QVOD VI AVT CLAM TIT. XXIIII.

VLPIANVS libro septuagesimo primo ad Edictum

PRÆTOR ait, QVOD VI AVT CLAM FACTVM EST, QVA DE RE AGITVR, ID CVM EXPERIVNDI POTESTAS EST, RESTITVAS. Hoc interdictum restitutorium est, & per hoc occursum est calliditati eorum qui vi aut clam quædam moliuntur. iubētur enim ea restituere. & parui refert, vtrum ius habuerit[B] faciendi, an non. siue enim ius habuit, siue non: tamen tenetur interdicto, propter[C] quod vi aut clam fecit. tueri enim ius suum debuit, non iniuriam committere. 2 Denique est quæsitum, an hoc interdicto venienti exceptionem possit[D] obiicere, QVOD NON IVRE MEO RECEPERIM. & magis est ne possit. nam aduersus vim, vel quod clam factū est, nulla iusta exceptione se tueri potest. 3 Hoc interdictum ad ea sola opera pertinet, quæcumque in solo vi aut clam fiunt. Quid sit vi factum vel clam factum, videamus. Vi factum videri Quintus Mucius scripsit, si quis contra quàm prohiberetur, fecerit. & mihi videtur plena[E] esse Quinti Mucij definitio. Sed & si quis iactu vel minimi lapilli prohibitus facere, perseuerauit facere: hunc quoque vi[F] fecisse videri Pedius & Pomponius scribunt. eoque iure vtimur. Sed & si contra testationem, denūtiationémque fecerit: idem esse Cascellius[G] & Trebatius putāt. quod verum est. Sed & Aristo ait, eum quoque vi[H] facere, qui cum sciret se prohiberi[I], per vim molitus est, ne prohiberi possit. Item Labeo dicit si quem facientem prohibuero, isq; destiterit[K] in præsentiarum, rursusq; postea facere cœperit:[L] vi eum videri fecisse, nisi permissu meo facere cœperit, vel qua alia iusta causa accedente. Si quis tamen[M] imbecillitate impeditur, vel etiam ne offenderet vel te vel eum qui te magnificiebat[N], ideo non venerit ad prohibendum: non videbitur aduersarius vi fecisse. & ita Labeo scribit. 4 Idem ait, & si te volentem ad prohibendum venire deterruerit aliquis, armis fortè, sine vllo dolo malo meo, ac propter hoc non veneris: non videri me vim fecisse.

II. VENV

Marginal notes:

a hoc dubiū
b vehere quę ea
c quoniā. Reftius est Flor.
d quàm sicuti. Deestur est Flor.
e vel
f In hunc titu. Alex. ab Alex. lib. 5. Geni. die. cap. 14.
g subiicit.
h Id ad veterē Romæ situm referre debet, quæ tot tantisq; cloacis, & aquæductibus abundabat, vt eam ob causam pensilis à Plinio & Strabone vocata dicatur lib. 36 cap. 15 nat. hist. Vna tomo 1. dissert. cap. 16.
i pestilens.
k cloacæ reficiantur.
l putat huic interdicto
m in publicā. Rectius est Flor.
n tuendū ait.
o quo
p putat.
q tuas ædes
r Vide l. bona fi dei. sup. de adquir. rer. dom. Duar. 2. disput. c. 11.
s ne in eo
t non cōmittatur.
v rescindat.
x nisi paratus sit restituere, quod operis vitio factum sit. Rectius est Flor.
y restituatur.
z in
A publicum
B habuit
C propterea quòd
D possit quis
E Id est, perfecta & absoluta: proinde recta est Flor. non recte legitur plana.
F vim
G Cascellius
H vim
I se prohiberi, al. se prohibendum.
K destiterit
L postea vim eum
M tantùm imbecillitate impeditus.
N magni faciebat.

II. VENVLEIVS libro secundo Interdictorum.

NEm in aliena potestate[a], condicionem meam nihil delinquentis deteriorem facere[b].

III. VLPIANVS libro septuagesimo primo ad Edictum.

PRohibere[c] autem non vtique per semetipsum necesse est: sed & si quis per seruum suum, vel procuratorem prohibuerit, rectè videtur prohibuisse. idem etiam si mercennarius meus prohibuerit. Nec quẽ moueat, quòd per liberam personã actio adquiri non solet. nam prohibitio hæc demonstrat vi[d] te facere. Quid mirũ, cum etsi clam tu me[e] feceris, habeam[f] actionem? ergo facto magis tuo delinquentis, quàm alieno adquiritur mihi actio. Illud sciendum est, non omnibus momentis vim esse faciendã: sed semel inter initia facta perseuerat. Sed si permiserit, aduersus eum qui vtatur interdicto, exceptio erit necessaria. 2 Non tantum autem si ego permisero: sed & si procurator meus, vel tutor qui tutelã administrat, vel curator pupilli, furiosi, siue adulescẽtis: dicendum erit exceptioni locum fore. 3 Planè si præses, vel curator reipublicæ permiserit in publico facere: Nerua scribit exceptionẽ locum non habere. quia etsi ei locorũ, inquit, publicorũ procuratio data est: concessio tamen data non est. Hoc ita verum est, si nõ lex municipalis curatori reipublicę amplius concedat. Sed & si à principe, vel ab eo cui princeps hoc ius concedendi dederit[g]: idem erit probandum. 4 Si quis paratus sit se[h] iudicio defendere aduersus eos qui interdicendum putãt ne opus fiat: an videatur desinere vi facere? & magis est vt desinat. si modò satis offerat, & defendere paratus est, si quis agat. & ita Sabinus scribit. 5 Sed & si quis damni infecti paratus sit cauere, cum propter hoc tãtum esset prohibitus, vel quia non defendebat, vel damni infecti non repromittebat[i]: cõsequens est dicere, desinere eum vi facere. 6 Clam facere videri Cassius scribit eum qui celauit aduersarium, neque ei denũtiauit. si modò timuit eius controuersiam, aut debuit timere. IDem Aristo putat eum quoque clam facere, qui celandi animo[k] habet eum, quem prohibiturum se intellegerit[l]: & id existimat, aut existimare debet se prohibitum iri.

IIII. VENVLEIVS libro secundo Interdictorum.

SEruius etiam eum clam facere, qui existimare debeat sibi controuersiam futuram. quia non opinionem cuius[m], & resupinam existimationem esse[n] oporteat. ne melioris condicionis sint stulti quàm periti.

V. VLPIANVS libro septuagesimo ad Edictum.

AVt[o] qui aliter fecit, quam denuntiauit: vel qui decepto facit eo, ad quem pertinuit nõ facere: vel cõsultò tum denuntiat aduersario, cum eum scit non posse prohibere: vel tam sero pronũtiat[p], vt vbire prohibiturus prius quam fiat, non possit. & hæc ita Labeonẽ probare Aristo ait. Si quis se denũtiauerit opus facturum, non semper non videtur clam fecisse, si post denuntiationem fecerit. debebit enim, & ita Labeo, & diem & horã denuntiatione cõplecti, & vbi, & quod opus futurum[q] sit. neque[r] perfusoriè, aut obscurè dicere, aut denuntiare. neque iam artare aduersarium, vt intra diem occurrere ad prohibendũ non possit. Et si fortè non sit cui denũtietur, neque dolo malo factũ sit, ne sit: amicis denique, aut procuratori, aut ad domum denũtiandum est. Sed & Seruius rectè ait, sufficere feminæ viro notum facere opus se facturum, vel denique sciẽte eo facere. quamquam etiam illud sufficiat, celandi animũ non habere. Item ait, si quis in publico municipij velit facere: sufficere ei si curatori rei publicæ denuntiet. 2 Si quis dum putat locũ suum esse qui est meus, celandi tui, non mei causa fecerit: mihi interdictum competere. 3 Idem dicit[s], & si serui mei, vel procuratoris celandi causa factum sit: mihi interdictum competere. 4 Si quis cum non[t] denuntiasset opus se facturũ, neque denuntiatum esset ne faceret, fecerit: verius puto, probãdum vi eum fecisse. 5 Hæc verba, QVOD VI AVT CLAM FACTVM EST, ait Mucius ita esse, quod tu, aut tuorũ quis[v], aut tuo iussu factum est. Labeo autẽ ait plures personas cõtineri his verbis. nam ecce primùm heredes eorũ quos enumerat Mucius, cõtineri putat. Idem ait & aduersus procuratorem, tutorem, [x]curatorem[x] municipũmve syndicũ, [y]alieno nomine interdici posse. 6 Si quid seruus meus fecit, non ob id mecum actio est: sed (si) id[z] meo nomine, aut suo fecit[A]. nam si tuum seruum mercennarium habuero, quidquid ab eo factũ fuerit meo nomine, ob id non tecum, sed mecum, cuius iussu aut nomine id opus à seruo tuo factum fuerit, agendum erit hoc interdicto. Similiter quod iussu cuius factũ erit, ob id non cum eo, sed cuius nomine iusserit, hæc actio est. Nam si procurator, tutor, curator, duumuir municipij, quòd eius nomine agere[B] cuius negotium procuraret, fieri iusserit: ob id agendum erit cum eo cuius nomine factum quid erit: nõ cum eo qui ita iusserit. & si tibi mandauero vt opus fieri iuberes, & in ea te mihi parueris: mecum, inquit, non tecum erit actio. Et cum interdictũ sic sit scriptum, QVOD VI AVT CLAM FACTVM EST, non ita, QVOD VI AVT CLAM FECISTI: latius porrigi[C] quam ad has personas, quas supra numerauimus, Labeo putat. & hoc iure vtimur, vt siue ego fecissem, siue fieri iussi[D], interdicto quod vi aut clam tenear.

VI. PAVLVS libro sexagesimo septimo ad Edictum.

SI ego tibi mandauero opus nouum facere, tu alij: non potest videri meo iussu factum. teneberis ergo tu & ille. an & ego tenear, videamus. & magis est & me, qui initium[†] ei præstiterim, teneri. sed vno ex his satisfaciente ceteri liberantur.

VII. VLPIANVS libro septuagesimo primo ad Edictum.

SI alius fecerit me inuito: tenebor ad hoc vt patientiam præstem. 1 Neratius quoque scribit eum, cuius seruus vi aut clam fecit[E]: aut sua impẽsa ex interdicto opus restituere debere, aut patientiam restituendi præstare, & [F]seruum noxæ dedere. [G]planè si mortuo alienatóve seruo interdiceretur[H]: patientiã dumtaxat præstare debere ait. ita vt & emptor eo interdicto possit conueniri, vt[I] impensam præstet, aut noxam det. dominóque operis sua impensa restituente, aut dãnato quia non restitueret, emptorẽ liberari. Eadẽ & si contra dominus serui vel opus restituisset, vel litis æstimatione damnatus esset. quòd si tantũ noxæ dedisset, aduersus dominũ operis vtiliter interdici. 2 Ait Iulianus, qui ante remissionem nuntiationis cõtra quàm prohibitus fuerit, opus fecerit, duobus interdictis teneri: vno, quod ex operis noui nuntiatione cõpetit: altero, quod vi aut clam. Remissione autem facta intellegendus non erit vi aut clam facere, quamuis prohibeatur. licere enim debet ædificare ei qui satisdederit, cũ possessor hoc ipso cõstituatur. clámq; facere, nec ante remissionem nec postea existimandus est: cum is qui opus noui nuntiat, nõ possit videri celatus, & præoccupatus, antequã controuersiam faceret. 3 Bellissimè apud Iulianũ quæritur, an hæc exceptio noceat in hoc interdicto, QVOD NON TV VI AVT CLAM FECERIS? vt puta vtor aduersus te interdicto quod vi aut clam. an possis obijcere mihi eandẽ exceptionem, QVOD NON TV VI AVT CLAM FECISTI? & ait Iulianus æquissimũ esse, hanc exceptionem dare[K]. nam si tu, inquit, ædificaueris vi aut clam: ego idem demolitus fuero vi aut clam, & vtaris aduersus me interdicto: hanc exceptionem profuturã. quod non aliter procedere debet, nisi ex magna & iusta necessaria causa. 4 alioquin hęc omnia officio iudicis celebrari oportet. Est & alia exceptio, de qua Celsus dubitat, an sit obijcienda. vt puta si incendij arcendi causa vicini ædes intercidi, & quod vi aut clam mecũ agatur, aut damni iniuria. Gallus enim dubitat, an effici[L] oporteret, QVOD INCENDII DEFENDENDI CAVSA FACTVM NON SIT? Seruius autem ait, si id magistratus fecisset: dandam esse. priuato non esse idem concedendum. si tamen quid vi aut clam factum sit, neque ignis vsque eo peruenisset: simpli litem æstimandã. si peruenisset, absolui eum oportere. Idem ait esse, si damni iniuria actum foret. quoniam nullam iniuriam aut damnũ dare videtur[M] æque perituris ædibus. Quòd si nullo incẽdio id feceris, deinde postea incendium ortũ fuerit: non idem erit dicendum. quia non ex post facto, sed ex pręsenti statu damnũ factũ sit, necne, æstimari oportere Labeo ait. 5 Notauimus supra, quòd quamuis verba interdicti latè pateant: tamen ad ea sola opera pertinere interdictum placere, quæcumque fiant in solo. cum enim qui fructum tangit, non teneri interdicto quod vi aut clam. nullum enim opus in solo facit. At qui arbores succidit, vtique tenebitur.[N] & qui harundinem, & qui salictum. terrę enim, & quodammodo solo ipsi corrupendo[O] manus infert. Idem & in vineis succisis. Ceterum qui fructum aufert, furti debet conueniri. Itaque si quid operis in solo fiat, interdictum locum habet. In solo fieri accipimus, & si quid circa arbores fiat, non[P] si quid circa fructum arborum. 6 Si quis aceruum stercoris circa agrum pinguem[Q] disiecerit, cum eo quod vi aut clam factum est agi potest. & hoc verum est; quia solo vitium adhibitum sit. Planè si quid agri colendi causa factum sit, interdictum quod vi aut clam locum non habet, si melior causa facta sit agri, quamuis prohibitus quis vi vel clam fecerit. 7 Præterea si fossam feceris in silua publica, & bos meus in eam inciderit[R], agere possum hoc interdicto: quia in publico factum est. 8 Si quis ædificium demolitus fuerit, quamuis non vsque ad solum: quia

interdicto

Marginal notes: a potestate sit. b facere prohiberi. c Prohiberi d vim e me vim fecerit. f habeam tamen g dederit, permissum sit, idẽ &c. h se in i promittebat: k animum l intellexerit m eius. n sequi o Ait p denuntiat, q facturus sit. r neque quidem s dicitur. t Interdum hac negatio deest. Aug. lib. 2. Emẽ. cap. 12 v quis fecit. x municipij, vel y si alieno z sed in meo A fecerit. B quòd eius nomine ageretur. al. legitur quid. & deest tam agerei, quàm agretur. C porrigi id D iussissem. † rei E fecerit F & ei G & planè H interdicetur: I vt vel K dari. L excipi M videretur N sed & qui O corrumpendo P non tamen Q pinguendi causa deiecerit. R ceciderit.

interdicto teneatur, dubitari desiit. Proinde & si tegulas de ædificio sustulerit, magis est vt interdicto teneatur.

VIII. VENVLEIVS libro secundo Interdictorum

NAm origo huius rei a solo proficiscitur. Certè per se tegulæ non possidentur: sed cum vniuersitate ædificij. nec ad rem pertinet, adfixæ sunt, an tantùm positæ.

VIIII. VLPIANVS libro septuagesimo primo ad Edictum

NAm & si ramos quis de arboribus abstulerit, adhuc interdictum hoc admittimus. hæc ita, si de ædificio tegulas sustulerit. ceterum si non de ædificio, sed seorsum positas: cessat hoc interdictum. Si tamen serra[a] vel clauis vel cancellus vel specularium sit ablatū: quod vi aut clam agi non poterit. Sed si quis aliquid ædibus adfixum euellerit[b], statuam fortè, vel quid aliud, quod vi aut clam interdicto tenebitur. 1 Si quis clam aut vi agrum inarauerit[c], vel fossam fecerit: hoc interdicto tenebitur. & si aceruum succenderit, vel disperserit sic vt non ad vsum agri conuertat[d]: interdicto locus non erit.

X. VENVLEIVS libro secundo Interdictorum

QVia aceruus solo non cohæret, sed terra sustinetur. ædificia autem solo cohærent.

XI. VLPIANVS libro septuagesimo primo ad Edictum

SI quis in puteum vicini aliquid effuderit[e], vt ita hoc facto aquam corrumperet[f], ait Labeo interdicto quod vi aut clā cum teneri: portio enim agri videtur aqua viua. quemadmodum si quid operis in aqua fecisset. 1 Quæsitū est, si statuam in municipio ex loco publico quis sustulerit vel vi vel[g] clam: an hoc interdicto teneatur. & exstat Cassij sententia, cum, cuius statua in loco publico in municipio posita sit, quod vi aut clam agere posse: quia interfuerit[h] eius eam nō tolli. municipes autem etiam furti acturos: quia res eorū sit quasi publicata. si tamen deciderit, ipsi eā detrahunt. & hæc sententia vera est. 2 Si quis de monumento statuā sustulerit, an ei ad quem ius sepulchri pertinere[i], agere permittitur[k]? & placet & in his interdicto locum esse. Et sanè dicendum est, si qua sepulchri ornandi causa adposita sint: sepulchri esse videri. Idē est & si ostiū auellet[l] vel effringat. 3 Si quis in vineas meas venerit, & inde ridicas[m] abstulerit: hoc interdicto tenebitur. 4 Quod ait prætor, QVOD VI AVT CLAM FACTVM EST, ad quod tempus referatur, videamus: vtrum ad præteritū, an ad præsens. quæ species apud Iulianum exposita est. ait enim, in hoc interdicto præsentis temporis significationē accipi debere. si tamen, inquit, ea opere damnū datum fuerit: aut dominus, aut is cuius fundo nocitū erit, sua impensa id sustulerit: vtilius probari, quod Iulianus temptat, vt & damnum sarciatur, & impendia restituantur. 5 Interdictum[n] complectitur id quodcumque aut vi aut clam factum est. Sed interdū euenit, vt quid & vi & clam fiat partim[o], & partim in eodē opere. vt puta cum prohiberem, fundamenta posuisti. postea cum cōuenissem[p] ne reliquū opus fieret, absente & ignorante me reliquū opus perfecisti. vel cōtra, fundamēta clam iecisti[q], deinde cetera prohibēte me ædificasti. hoc iure vtimur, vt etsi vi & clam factum sit, interdictum hoc sufficiat. 6 Si tutoris iussu aut curatoris factū sit, cum placeat quod Cassius probat, ex dolo tutoris vel curatoris pupillum vel furiosum non teneri: euenier[r], vt in ipsum tutorem curatorémq; aut vtilis actio competat, aut etiam vtile interdictum. Certè ad patientiam tollendi operis vtique tenebuntur pupillus & furiosus, & ad noxā. an ignoscitur[s] seruo, qui obtemperauit tutori aut curatori? nam ad quædā quæ non habent atrocitatem facinoris vel sceleris, ignoscitur seruis si vel dominis, vel his qui vice dominorū sunt, obtēperauerint. quod & in hoc casu admittendum est. 7 Si posteaquam vi aut clam factū est, venierit fundus: an venditor nihilo minus hoc interdicto experiri possit, videamus. & exstat sententia existimantium nihilo minus cōpetere ei interdictum, nec finiri vēditione. sed nec ex empto actione quicquā ei præstandum emptori ex eo opere quod ante venditionem factum est. satis enim esse, quòd vtique propter hoc opus viliori prædium distraxerit. Certè etsi non viliori[t] vēdidit, idem erit probandū. Planè si post vēditionem fundi opus factū est, etsi ipse experiatur venditor, quia nondum traditio facta est: tamē ex empto actione emptori tenebitur. omne enim & commodum & incōmodum ad emptorem pertinere debet. 8 Si[v] fundus in diē addictus sit, cui competat[x] interdictū? & ait Iulianus interdictum quod vi aut clam ei competere[z], cuius interfuit opus non fieri. fundo enim in diem addicto, & commodum & incommodum omne ad emptorem, inquit, pertinet antequam venditio transferatur. & ideo si quid tunc vi aut clam factum est, quamuis melior cōdicio allata fuerit, ipse vtile interdictū habebit. sed tam actionē, sicut fructus medio tēpore percepros, venditi iudicio præstare cogendum ait. 9 Aristo autem scribit, non possessori esse denūtiandum. nam si quis, inquit, fundum mihi vendiderit, & necdum tradiderit: & vicinus cū opus facere vellet, & sciret me emisse, & in fundo morari, mihi denunciauerit: esse eum tutum futurum, quod ad suspicionē clam facti operis pertinere[y]. quod sanè verum est. Ego si post in diem addictionem factā fundus precario traditus[z] sit, putem emptorem interdictū quod vi aut clam habere. si verò aut nōdum traditio facta est[A], aut etiam facta est[B] precarij rogatio: non puto dubitandum, quin venditor interdictū habeat. ei enim competere debet, etsi res ipsius periculo nō sit. nec multū facit quòd res emptoris periculo est. nam & statim post vēditionem contractam periculū ad emptorem spectat. & tamē antequam vlla traditio fiat, nemo dixit[C] interdictum ei cōpetere. si tamen precario sit in possessionē, videamus ne, quia interest ipsius, qualiter qualiter possidet, iam interdicto vti possit. ergo & si cōduxit, multo magis. nam & colonū posse interdicto experiri, in dubiō nō venit. Planè si posteaquā melior cōdicio allata est, aliquid operis vi aut clam factum sit: nec Iulianus dubitaret interdictum venditori competere. nam inter Cassium & Iulianum de illo quod medio tempore accidit, quæstio est: non de eo opere quod 10 postea contigit. Si ita prędium venierit, vt si displicuisset, inemptum esset: facilius admittimus interdictum emptorē habere, si modò est in possessione. Et si rescissio emptionis in alterius arbitriū conferatur, idem erit probandum. Idémque & si ita venierit, vt si aliquid euenisset, inemptum esset prædium. Et si fortè commissoria venierit, 11 idem dicendum est. Idem Iulianus scribit, interdictum hoc non solùm domino prędij, sed etiam his quorum interest opus factum non esse, competere.

XII. VENVLEIVS libro secundo Interdictorum

QVamquam autem colonus & fructuarius fructuum nomine in hoc interdictum admittantur, tamen & domino id competet[D], si quid præterea eius intersit.

XIII. VLPIANVS libro septuagesimo primo ad Edictum

DEnique si arbores in fundo, cuius vsusfructus ad Titium pertinet, ab extraneo vel à proprietario succisæ fuerint: Titius & lege Aquilia & interdicto quod vi aut clam cum vtroque eorum rectè experietur. 1 Labeo scribit, si filio[E] prohibente opus factū sit: & te habere interdictum, ac si te prohibente opus factum est: & filium tuum nihilo minus. Idem ait, aduersus filiūfamilias in re peculiari neminem clam videri fecisse. namque si scit eum filiumfamilias esse, non videtur eius celandi gratia fecisse, quē certus[F] est nullam secū actionem habere. 2 Si ex sociis cōmunis fundi vnus arbores succiderit, socius cum eo hoc interdicto experiri potest: cum ei competat cuius interest. vnde apud Seruium amplius relatum est, (si) mihi concesseris vt ex fundo tuo arbores cædā, deinde eas alius vi aut clam ceciderit, mihi hoc interdictum competere. quia ego sim cuius interest. quod facilius erit admittendum, si à te emi[G], vel ex aliquo contractu hoc consecutus 3 sim, vt mihi cædere liceat. Quæsitū est, si cum prędium interim nullius esset, aliquid vi aut clam factū sit: an postea dominio ad aliquem deuoluto, interdicto locus sit. vt puta hereditas iacebat: postea adiit hereditatē Titius. an ei interdictum competat? & est apud Viuianum sępissime relatum, heredi competere hoc interdictū eius quod ante aditam hereditatem factū sit. nec referre Labeo ait, quòd non scierit qui heredes futuri essent. hoc enim posse quē causari etiam post aditam hereditatem. ne illud quidem obstare Labeo ait, quòd eo tēpore nemo dominus fuerit. nam & sepulchri nemo dominus fuit. & tamen si quid in eo fiat, experiri possum quod vi aut clā. Accedit his, quòd hereditas dominæ[H] locū optinet[I]. & rectè dicitur, heredi quoque cōpetere & ceteris successoribus, siue antequam successerit[K] siue postea, aliquid sit vi aut clam admissum. 4 Si colonus meus opus fecerit, si quidem me volente vel ratum habēte: perinde est, atque si procurator meus fecisset. in quo placet, siue ex voluntate mea fecerit, teneri me: 5 siue ratū habuero quod procurator fecit. Iulianus ait, si colonus arborem de qua controuersia erat, succiderat, vel quid aliud opus fecerit: si quidem iussu domini id factum sit: ambo tenebuntur. non[L] vt patientiam præstent, sed vt impensam quoque ad restituendum præbeant. si autem dominus non iusserit, colonus quidem tenebitur vt patientiam & impensam præstet. dominus verò nihil amplius quàm patientiam præstare cogendus erit.

XIIII. VLPIANVS libro sexagesimo octauo Disputationum

NAm & si seruus meus ignorante me opus fecerit, eúmque vendidero, vel manumisero: mecum in hoc

solum

Marginal notes:

a sera
b euulserit,
c intrauerit,
d cōuertatur:
e effuderat,
f corrupit,
g aut clām:
h interfit
i pertinet,
k permittatur?
l euellat
m radices. Rectius est Flor. Est autem ridica palus, seu vedamentū, è quercu, vel robore, vel iunipero, quod optimum in vineam afferri solet. M. Catone & L. Columell. autoribus. De radicibus autē iam suprà dictum est, dubiúmque maxime fuit in videri, qua solo non ita adhærent, & quod ea opera extrahi possent. Ale. 2. Parer c. 17.
n Et hoc interdictum
o partim vi, & partim clā
p conuenissem
q fecisti,
r eueniet,
s sed an ignoscitur seruo ad noxam,
t viliori prædium
v Coniunge l. 4. §. vlt. Iul. de in diē addict.
x competet
y pertinere.
z traditus non sit,
A sit,
B sit
C dixerit
D competit,
E filio tuo
F certum
G emerim,
H domini
I obtinerat.
K successerint
L non tantùm vt

solum agi poterit, vt patiat opus tolli. cum emptore autem seruo, vt aut noxæ dedat, aut impensam, quæ in restitutione facta fuerit, præstet. sed & cum ipso manumisso rectè agi poterit.

XV. VLPIANVS libro septuagensimo primo ad Edictum

SEmper aduersus possessorem operis hoc interdictum competit. idcircóque si quilibet inscio vel etiam inuito me opus in fundo meo fecerit, interdicto locus erit. Is cui fundum pastinandum [a] locaueras, lapides sustulit, & in vicini proiecit prædium. ait Labeo, te vi aut clam non teneri, nisi iussu tuo id factum sit. ego puto conductorem teneri. locatorem autem non aliàs, nisi aut patientiam præstare possit, aut aliquam actionem habeat, quam præstet. ceterū teneri non oportere [b]. Si in sepulchro alieno terra congesta fuerit iussu meo, agendum esse quod vi aut clam mecum, Labeo scribit. & si communi consilio plurium id factum sit, licere vel cum vno vel cum singulis experiri. opus enim, quod à pluribus pro indiuiso factum est, singulos in solidum obligare. si tamen proprio quis eorum consilio hoc fecerit, cum omnibus esse agendum: scilicet in solidum. Itaque alter conuentus alterum non liberaVit. quinimmo perceptio ab altero. superiore etenim casu alterius conuentio alterum liberat. Præterea sepulchri quoque violati agi potest. Hoc interdictum in heredem ceterósque successores datur in id quod ad eos peruenit. & post annum non competit. Annus autem cedere incipit, ex quo id opus factum perfectum est, aut fieri desiit, licet perfectum non sit. alioquin si à principio operis cœpti annum quis numeret: necesse est cum his qui opus tardissimè facerent, sæpius agi. Sed si is sit locus, in quo opus factum est, qui facilè non adiretur, vtpute in sepulchro [c] vi aut clam factum est: vel in abdito alio loco, sed et si sub terra fieret [d] opus, vel sub aqua, vel cloaca aliquid factum sit: etiam post annum causa cognita competit interdictum de eo quod factum est. nam causa cognita annuam [e] exceptionem remittendam; hoc est magna & iusta causa ignorantiæ interueniente. Si quis reipublicæ causa afuisset, deinde reuersus interdicto quod vi aut clam vti vellet, verius est non excludi anno eum: sed reuersum annum habere. nam & si minor vigintiquinque annis reipublicæ causa abesse cœpisset, deinde maior effectus sit, dum abest reipublicæ causa: futurum vt ex quo redit, annus ei computetur, non ex quo impleuit vicensimum [f] quintum annum. & ita Diuus Pius, & deinceps omnes principes rescripserunt. Hoc interdicto tanti lis æstimatur, quanti actoris interest id opus factum [g] esse. Officio autem iudicis ita oportere fieri restitutionem iudicandum est: vt in omni causa eadem condicio sit actoris, quæ futura esset, si id opus de quo actum est, neque vi neque clam factum esset. ergo nonnunquam etiam dominii ratio habenda est. vtputa si propter hoc opus quod factum est, seruitutes amittantur, aut vsusfructus intereat. quod non tantùm tunc eueniet, cum quis opus ædificauerit: verumetiam si diruisse opus proponatur, & deteriorem condicionem fecisse vel seruitutium vel vsusfructus vel ipsius proprietatis. sed quod interfuit, aut per iusiurandum quod in litem actor iurauerit: aut si iurare non possit, iudicis officio æstimandum est. Eum autem, qui dolo malo fecerit [h] quo minus possit restituere, perinde habendum, ac si posset. culpam quoque in hoc interdicto venire erit probandum. quæ tamen arbitrio iudicis æstimanda erit. Quia autem hoc interdictum id quod interest continet: si quis alia actione fuerit consecutus id quod interfuit opus non esse factum: consequens erit dicere, ex interdicto nihil eum consequi oportere.

XVI. PAVLVS libro sexagensimo septimo ad Edictum

COmpetit hoc interdictum etiam his qui non possident: si modò eorum interest. Si quis vi aut clam arbores non frugiferas ceciderit, veluti cupressos [i]: domino dumtaxat competit interdictum. sed si amœnitas quædam ex huiusmodi arboribus præstetur: potest dici, & fructuarii interesse propter voluptatem & gestationem, & esse huic interdicto locum. In summa qui vi aut clam fecit, si possidet, patientiam & impensam tollendi operis: qui fecit, nec possidet, impensam: qui possidet, nec fecit, patientiam tantùm debet.

XVII. IDEM libro sexagensimo nono ad Edictum

INterdictum quod vi aut clam per quemuis domino adquiritur, licet per inquilinum.

XVIII. CELSVS libro vicensimo quinto Digestorum

SI inmaturam siluam cæduam cecidit quis, interdicto quod vi aut clam tenetur. si maturā similiter cæduam, neq; damno dominus adfectus est: nihil præstaVit. Non absurde responsum est, si magistratum rogasses, vt aduersarium tuum adesse ad iudicium iuberet, ne opus nouum tibi nuntiaret: clam videris [k] opus fecisse quod interim feceris.

XIX. VLPIANVS libro quinquagensimo septimo ad Edictum

INterdictum quod vi aut clam competere filiofamilias colono arboribus succensis [l], Sabinus ait.

XX. PAVLVS libro tertiodecimo ad Sabinum

VI facit tam is qui prohibitus fecit, quàm is qui quo minus prohibeatur, consecutus est. periculo [m], puta, aduersario denuntiante [n]: aut ianua, puta, præclusa. Prohibitus autem intellegitur, quolibet prohibentis actu: id est vel dicentis se prohibere, vel manum opponentis, lapillúmve iactantis prohibendi gratia. Tamdiu autem vi facit prohibitus, quamdiu res in eodem statu permaneVit. nam si postea conuenerit cum aduersario, desinit vi facere. Item si prohibiti heres, vel is qui ab eo emerit, ignorans causam præcedentem, fecerit: dicendum esse Pomponius ait, non incidere eum in interdictum. Quod in naue fit, vel in alia qualibet re vel amplissima, mobili tamen non continetur hoc interdicto. Siue in priuato, siue in publico opus fiat, siue in loco sacro, siue in religioso: interdictum competit.

XXI. POMPONIVS libro vicensimo nono ad Sabinum

SI opus quod quis iussus est à iudice, qui ex hoc interdicto sumptus esset [o], restituere, alius quis vi aut clam sustulisset: nihilo minus idem ille omnimodo iubetur opus restituere. Si iussero seruum meum opus facere, cum, quantum ad me pertinet, in clandestini suspicionem non veniret [p], seruos autem meus putauerit, si rescisset aduersarius, prohibiturum eum: an tenear? & non puto: cum mea persona sit intuenda. In opere nouo tam soli quàm cæli mensura facienda est. Si quis propter opus factum ius aliquod prædii amisit [q], id restitui ex hoc interdicto debet.

XXII. VENVLEIVS libro secundo Interdictorum

SI vitem meam ex fundo meo in fundum tuum deprehenderis [r], eáque in fundo tuo coaluerit: vtile est interdictum quod vi aut clam intra annum. sed si annus præterierit, nullam remanere actionem. radices quæ in fundo meo sint, tuas fieri: quia his accessiones sint. Si quis vi aut clam arauerit, puto eum teneri hoc interdicto perinde atque si fossam fecisset. non enim ex qualitate operis huic interdicto locus est: sed ex opere facto quod cohæret solo. Si ad ianuam meam tabulas [s] fixeris, & ego eas prius quàm tibi denuntiarem, refixero, deinde inuicem interdicto quod vi aut clam † exegerimus: nisi remittas mihi vt absoluar [t] condemnandum te, quasi rem non restituas, quanti meæ intersit: aut exceptionem mihi profuturam, SI NON VI NEC CLAM NEC PRECARIO FACTA. Si stercus per fundum meum tuleris, cum id te facere vetuissem: quamquam nihil damni feceris mihi, nec fundi mei [v] mutaueris: tamen teneri te quod vi aut clam Trebatius ait. Labeo cōtra. ne [x] etiam is qui dumtaxat iter per fundum meum fecerit, aut auem egerit, venatúsve fuerit sine vllo opere, hoc interdicto teneatur. Si quis proiectum aut stillicidium in sepulchrum immiserit [y]: etiam si ipsum monumentum non tangeret, rectè cum eo agi, quòd in sepulchro vi aut clam factum sit: quia sepulchri sit non solùm is locus qui recipiat humationem [a], sed omne etiam supra id cælum. eoque nomine etiam sepulchri violati agi posse. Si is qui denuntiauerit se opus facturum, confestim opus fecerit: clam fecisse non intellegitur. nam si post tempus, videbatur clam fecisse.

DE REMISSIONIBVS
TIT. XXV.

VLPIANVS libro septuagensimo primo ad Edictum

AIt prætor [A], QVOD [B] IVS SIT ILLI PROHIBERE NE SE INVITO FIAT, IN EO NVNTIATIO TENEAT. CETERVM NVNTIATIONEM [C] MISSAM FACIO. Sub hoc titulo remissiones proponuntur. & verba prætoris ostendunt remissionem ibi demum factam [D], vbi nuntiatio non tenet. & nuntiationem ibi demum voluisse prætorem tenere, vbi ius est nuntianti prohibere, ne se inuito fiat. Ceterum siue satisdatio interuenerit, siue non: remissio facta hoc tantùm remittit, in quo non tenuit nuntiatio. Planè si satisdatum est, [E] exinde remissio facta est: non est necessaria remissio. Ius habet opus nouum nūtiandi, qui aut dominium aut seruitutē habet. Item Iuliano placet, fru-

a Pastinare qd. M. Columella lib. 4. Rei rust. cap.
b oportet.
c quid vi
d fiat:
e annua exceptio remittenda est, hoc est ex magna &c.
f vigintiquinque annos.
g factum non esse.
h dolo
i cypressos.
k clam videri sit
l succisis.
m periculum
n denuntiādo
o est.
p veniret.
q amiserit.
r Libro manuscripto imposita est hæc glossula, id est, propagaueris. Iurisconsultus in eodem argumento vsurpauit verbū (transtuleris) l. si duo. vti possidetis. Florentina tamen lectio veterum omniū manuscr. assensu cōfirmatur, à qua haud temerè recedo: & fortè deprehēdere ea forma hic dictū est, qua defringere et deplantare: vt fructus sit. Si fundi plura vitem ex fundo meo in fundum tuū, id est, in vsum fundi tui. vt scilicet in fundo tuo plantares. Ac reuocatione (in bona ad vim suod l. a time autores nemini ignotū est.
s De hoc more tabularū alienis prædiis affigēdarū Duar. 1. disp. cap. 40.
† exegerimus
t absoluat
v faciem mutaueris.
x nec etiam
y miserit.
a Aiunt tamen Flor. legi humanitionum.
A Coniunge cū l. prætor de oper. nou. nunt.
B Duar. 1. disp. c. 16 & Augu. 4. Emend. ca. 5.
C nuntiationa remissa facient. Duar. interpretans titu de nou. oper. nunt. Flor. lectionem huius loci pulchrè tutatur est: cuius omnia scripta eū in publicum aliquando exitura sint, nō immorabor hic diutius.
D factam valere.
E & exinde

ctuario vindicandarum seruitutium ius esse. secundum quod opus nouum nuntiare poterit vicino, & remissio vtilis erit. ipsi autem domino prædii si nuntiauerit, remissio inutilis erit. neque sicut aduersus vicinum, ita aduersus dominum agere potest, ius ei non esse inuito se altius ædificare. sed si hoc facto vsusfructus deterior fiat, petere vsumfructum debebit. Idem Iulianus dicit de ceteris quibus aliqua seruitus à vicino debetur. Ei quoque qui pi-
a gnori fundum acceperit, scribit Iulianus ª non esse iniquum detentionem seruitutis dari.

ª *Hæc Iuliani sententia referri debet ad l. si quis proprietatis de seruit.*

DE PRECARIO

TIT. XXVI.

Quid sit precarium.

I. VLPIANVS libro primo Institutionum

PRECARIVM est quod precibus petenti vtendum conceditur tamdiu, quamdiu is qui concessit patitur. quod genus liberalitatis ex iure gentium descendit. & distat a donatione, eo quòd qui donat, sic dat, ne recipiat. at qui precariò concedit, sic dat, quasi tunc recepturus, cum sibi libuerit precarium soluere. & est simile commodato: nam & qui commodat rem, sic commodat, vt non faciat rem accipientis: sed vt ei vti re commodata permittat.

II. IDEM libro septuagesimo primo ad Edictum

AIt prætor, QVOD PRECARIO AB ILLO HABES, AVT DOLO MALO FECISTI VT DESINERES HABERE, QVA DE RE AGITVR, ID ILLI RESTITVAS. Hoc interdictum restitutorium est, & naturalem habet in se æquitatem. namque precarium reuocare volenti competit. est enim natura æquum, tamdiu te liberalitate mea vti, quamdiu ego velim: & vt possim reuocare, cum mutauero voluntatem. Itaque cum quid precario rogatum est, non solùm hoc interdicto vti possumus: sed etiam præscriptis verbis actio-
2 ne quæ ex bona fide oritur. Habere precario videtur, qui possessionem vel corporis vel iuris adeptus est ex hac solummodo causa, quod preces adhibuit, & impetrauit vt sibi possidere aut vti liceat.

III. GAIVS libro vicesimo quinto ad Edictum prouinciale

VEluti si me precario rogaueris, vt per fundũ meum ire vel agere tibi liceat: vel vt in tectum vel in aream ædium mearum stillicidium, vel tignum in parietem immissum habeas.

IIII. VLPIANVS libro septuagesimo primo ad Edictum

IN rebus etiam mobilibus precarii rogatio consistit.
1 Meminisse autem nos oportet, cum qui precario ha-
2 bet, etiã possidere. Tenetur hoc interdicto non vtique ille qui precario rogauit: sed qui precario habet. etenim fieri potest, vt quis non rogauit, sed habeat precario: vt puta seruus meus rogauit: mihi adquisiit precarium. vel quis alius qui iuri meo subiectus est. Item si rem meam precario rogauero, rogaui quidem precariò, sed non habeo precario: idcirco quia receptum est, rei suæ precarium
3 non esse. Item qui precario ad tempus rogauit: finito
b tempore, etiam si ad hoc temporis ᵇ non rogauit: tamen precario possidere videtur. intellegitur enim dominus,
c cum patitur eum qui precariò rogauerit ᶜ possidere, rursus precario concedere.

ᵇ *tempus*

ᶜ *rogauit*

V. POMPONIVS libro vicesimo nono ad Sabinum

SEd si manente adhuc precario tu in vlterius tempus rogasti: prorogatur precarium. nam nec mutatur causa possessionis, & non constituitur eo modo precarium: sed in longius tempus profertur. Si verò præterita die rogas, propius est vt soluta iam causa precarii non redintegretur: sed noua constituatur.

VI. VLPIANVS libro septuagesimo primo ad Edictum

CErtè si interim dominus furere cœperit, vel decesserit: fieri non posse Marcellus ait, vt precarium redintegretur. & hoc verum est. Si procurator meus me man-
d dante vel ratum habente precario rogauerit ᵈ, ego preca-
1 rio habere propriè dicor. Is qui rogauit vt precario in fundo moretur, non possidet; sed possessio apud eum qui concessit remanet. nam & fructuarius, inquit, & colonus,
2 & inquilinus sunt in prædio: & tamen non possident. Iulianus ait eum qui vi alterum deiecit, & ab eodem precario rogauit, desinere vi possidere, & incipere precario. neque existimare, sibi ipsum causam possessionis mu-
e tare, cum voluntate eius quem ᵉ deiecit, cœperit precario possidere. nam si ab eodẽ emisset, incipere etiam pro em-
3 ptore posse dominium capere. Quæsitum est, si quis rem suam pignori mihi dederit, & precario rogauerit: an hoc interdictum locum habeat. quæstio in eo est, vt pre-
f carium consistere rei suæ ᶠ posse. mihi videtur verius pre-

ᵈ *rogauit,*

ᵉ *qui*

ᶠ *non posse.*

carium consistere in pignore: cum possessionis rogetur, non proprietatis. & est hæc sententia etiam vtilissima. cotidie enim precario rogantur creditores ab his qui pignora dederunt. & debet consistere precarium.

VII. VENVLEIVS libro tertio Interdictorum

SEd & si eam rem, cuius possessionem per interdictum vti possidetis retinere possim, quamuis futurum esset vt tenear de proprietate, precario tibi concessero: teneberis hoc interdicto.

VIII. VLPIANVS libro septuagesimo primo ad Edictum

QVæsitum est, si Titius me rogauerit vt re Sempronii vtatur: deinde ego Sempronium rogauero vt conce-
g deret: & ille, dum mihi vult præstitum, concesserit. ᵍ Titius a me habet precario, & ego cum eo agam interdi-
h cto de precario. Sempronius autẽ non aget ʰ cum eo: quia hæc verba AB ILLO PRECARIO HABES, ostendũt ei demum competere interdictum, à quo quis precario rogauit, non cuius res est. an tamen Sempronius mecum, quasi à me rogatus, interdictum habeat? & magis est ne habeat: quia non habeo precario, cum non mihi, sed alii impetraui. mandati tamen actionem potest aduersus me
i habere: quia me mandante dedit tibi. aut ⁱ si quis dixerit, non mandatu meo, sed magis mihi credentem hoc fecisse:
k dicendum est in factum dãdam actionẽ & ᵏ aduersus me.
1 Quòd à Titio precario quis rogauit, id etiam ab herede eius precario habere videtur. & ita & Sabinus & Celsus scribunt, eóque iure vtimur. ergo & à ceteris successoribus habere quis precario videtur. idem & Labeo probat, & adicit etiam si ignoret quis heredem: tamen videri
2 eum ab herede precario habere. Illud tamen videamus quale sit, si à me precario rogaueris, & ego eam rem alienauero: an precarium duret re ad alium translata. & magis est, vt si ille non reuocet: posse interdicere, quasi ab illo precario habeas, nõ quasi a me. & si passus est aliquo tempore a se precario habere: rectè interdicet, quasi à se pre-
3 cario habeas. Eum quoque precario teneri voluit prætor, qui dolo fecit vt habere desineret. Illud adnotatur, quòd culpam non præstat is qui precario rogauit: sed solum dolum præstat. quamquam is qui commodatum suscepit, non tantùm dolum, sed etiam culpam præstat. nec immeritò dolum solum præstat is qui precario rogauit: cum totum hoc ex liberalitate descendat eius qui precario concessit: & satis sit, si dolus tantùm præstetur. culpam
4 tamen dolo proximã contineri quis meritò dixerit. Ex hoc interdicto restitui debet in pristinam causam. quod si non fuerit factum, condemnatio in tantum fiet, quanti
l interfuit actoris ei rem restitui ˡ ex eo tempore ex quo interdictum editũ est. ergo & fructus ex die interdicti editi
5 præstabuntur. Si seruituti vsus non fuit ᵐ is qui pre-
m cario rogauit, ac per hoc amissa sit: videamus an interdicto teneatur. ego arbitror non aliàs, quàm si dolo fecerit. Et generaliter erit dicendum, in restitutionem venire dolum & culpam latam dumtaxat. cetera non venire. Planè post interdictum editum oportebit & dolum & culpam & o-
n mnem causam venire. nam vbi moram quis fecit ⁿ preca-
6 rio, omnem causam debebit constituere ᵒ. Interdictum
o hoc & post annum competere Labeo scribit, eóque iure vtimur. cum enim nonnumquam in longum tempus precarium concedatur, absurdum est dicere, interdictum lo-
7 cum non habere post annum. Hoc interdicto heres eius qui precario rogauit, tenetur, quemadmodum ipse: vt siue habet, siue dolo fecit quo minus haberet, vel ad se perueniret, teneatur. ex dolo autem defuncti hactenus quatenus ad eum peruenit.

ᵍ *& Titius*

ʰ *agat*

ⁱ *et*

ᵏ *etiam*

ˡ *& eo eo*

ᵐ *sit is*

ⁿ *facit*

ᵒ *restituere.*

VIIII. GAIVS libro vicesimo sexto ad Edictum prouinciale

p PRecario possessio constitui ᵖ potest vel inter præsentes, vel inter absentes: veluti per epistulã vel per nuntium.

ᵖ *constitui*

X. POMPONIVS libro quinto ex Plautio

QVamuis ancillam quis precario rogauerit, id actum videtur, vt etiam quod ea ancilla natum esset, in eadem causa haberetur.

XI. CELSVS libro septimo Digestorum

q SI debitor rem pigneratam precario rogauerit ᑫ, soluta pecunia precarium soluitur. quippe id actum est, vt vsque eò precarium teneret.

ᑫ *rogauit,*

XII. IDEM libro vicesimo quinto Digestorum

r CVm ʳ precario aliquid datur, si conuenit vt in Kalendas Iulias precario possideat: numquid exceptione adiuuãdus est, ne ante ei possessio auferatur? sed nulla vis est huius conuentionis, vt rem alienam domino inuito
1 possidere liceat. Precario rogatio & ad heredem eius qui concessit, transit. ad heredem autem eius qui precario rogauit, non transit. quippe ipsi dumtaxat, non etiam heredi concessa possessio est.

ʳ *Vide Aug. E. 4. Emend. c. 10.*

XIII. POMPONIVS [libro trigesimo tertio ad Quintum Mucium]

SI seruus tuus tuo mandato precario rogauerit, vel eatum habueris quod ille rogauit tuo nomine: tenebere quasi precario habeas. sed si te ignorante suo nomine vel seruus vel filius rogauerit, non videris tu precario habere: sed illi erit actio de peculio, vel de in rem verso.

XIIII. PAVLVS [libro tertiodecimo ad Sabinum]

INterdictum de precariis merito introductum est: quia nulla eo nomine iuris [a] ciuilis actio esset. magis enim ad donationes, & beneficii causam, quàm ad negotii contracti spectat precarii condicio.

> a iure ciuili actio est.

XV. POMPONIVS [libro vicesimo nono ad Sabinum]

ET habet summam æquitatem, vt eatenus quisque nostro [b] vtatur [c], quatenus ei tribuere velimus. Hospites, & qui gratuitam habitationem accipiunt, non intelleguntur precario habitare. Precario habere etiam ea quæ in iure consistunt, possumus, vt immissa vel protecta. Cum quis de re sibi restituenda cautum habet, precarium interdictum ei non competit. Eum, qui precario rogauerit vt sibi possidere liceat: nancisci possessionem non est dubium. An is quoque possideat, qui rogatus sit, dubitatum est. placet autem penes vtrumque esse eum hominem, qui precario datus esset. penes eum qui rogasset, †quis possideret corpore. penes dominum, quia non discesserit animo possessione. Quo quis loco precario sibi possideat, aut coeperit possidere, nihil refert, quod ad hoc interdictum pertinet.

> b nostro beneficio
> c Huc spectat parabola patrisfamilias operarios conducentis, Matth. 20.
> † quis

XVI. IDEM [libro trigesimo secundo ad Sabinum]

SI adoptauero eum qui precario rogauerit, ego quoque precario possidebo.

XVII. IDEM [libro vicesimo tertio ad Sabinum]

QVi precario fundum possidet, is interdicto vti possidetis aduersus omnes, præter eum quem rogauit, vti potest.

XVIII. IVLIANVS [libro tertiodecimo Digestorum]

VNusquisque [d] potest rem suam, quamuis non possideat, precario dare ei qui possideat [e].

> d Coniunge cum §. 2. ad leg. Falc.
> e possidet.

XVIIII. IDEM [libro quadragesimo nono Digestorum]

DVo in solidum precario habere non magis possunt, quàm duo in solidum vi possidere aut clam. nam neque iustæ neque iniustæ possessiones duæ concurrere possunt. Qui seruum meum precario rogat, videtur à me precario habere, si hoc ratum habuero. & ideo precario interdicto mihi tenebitur. Cum quid precario rogatum est, non solùm interdicto vti possumus: sed & incerti condictione id est præscriptis verbis.

XX. VLPIANVS [libro secundo Responsorum]

EA quæ distracta sunt, vt precario penes emptorem essent quoad pretium vniuersum persolueretur, si per emptorem stetit quo minus persolueretur: venditorem posse consequi.

XXI. VENVLEIVS [libro quarto Actionum]

CVm precario quis rogat vt ipsi in eo fundo morari liceat, superuacuum est adici IPSI SVISQVE. nam per ipsum suis quoque permissum vti videtur.

XXII. IDEM [libro tertio Interdictorum]

SI is qui pro possessore possideret, precario dominum rogauerit, vt sibi retinere rem liceret: vel is qui alienam rem emisset, dominum rogauerit: apparet eos precario possidere. nec existimandos mutare sibi causam possessionis, quibus à domino concedatur precario possidere. nam & si id quod possideas, alium precario rogaueris: videri te desinere ex prima causa possidere, & incipere ex precario habere. & contra si possessorem precario rogaueris, [f] qui rem auocare ei posset: teneri eum precario. quoniam aliquid ad eum per hanc precarii rogationem peruenit, id est possessio quæ aliena sit. Si pupillus sine tutoris auctoritate precario rogauerit, Labeo ait habere eum precariam possessionem, & hoc interdicto teneri. nam quo magis naturaliter possideretur [g], nullum locum esse tutoris auctoritate [h], rectéque dici QVOD PRECARIO HABES [i]: quia quod possideas [k], ex ea causa possideat, ex qua rogauerit. nihilque noui (per) [l] prætorem constituendum: quoniam siue habeat rem, officio iudicis teneretur [m]: siue non habeat, non teneatur.

> f is, qui
> g possideret.
> h auctoritati.
> i habeat.
> k possidet.
> l à prætore
> m teneatur

DE ARBORIBVS CAEDENDIS TIT. XXVII.

VLPIANVS [libro septuagesimo primo ad Edictum]

AIt prætor, QVAE ARBOR EX AEDIBVS TVIS IN AEDES ILLIVS IMPENDET, SI PER TE STAT QVO MINVS EAM ADIMAS: TVNC QVO MINVS ILLI EAM ARBOREM ADIMERE, SIBIQVE HABERE LICEAT, VIM FIERI VETO. Hoc interdictum prohibitorium est. Si arbor ædibus alienis impendeat, vtrum totam arborem iubeat prætor adimi: an verò id solum quod superexcurrit, quæritur. & Rutilius ait à [n] stirpe excidendam: idque plerisque videtur verius. & nisi adimet [o] dominus arborem, Labeo ait permitti ei cui arbor officeret, vt si vellet succideret eam, lignáque tolleret. Arboris appellatione etiam vites continentur. Non solùm autem domino ædium, sed etiam ei qui vsumfructum habet, competit hoc interdictum. quia & ipsius interest, arborem istam non impendere. Præterea probandum est, si arbor communibus ædibus impendeat: singulos dominos habere hoc interdictum, & quidem in solidum. quia & seruitutium vindicationem singuli habeant. Ait prætor, SI PER TE STAT QVO MINVS EAM ADIMAS: QVO MINVS ILLI EAM ARBOREM ADIMERE LICEAT, VIM FIERI VETO. Prius itaque tibi datur adimendi facultas. si tu non facias, tunc vicino prohibet vim fieri adimere volenti. Deinde ait prætor, QVAE ARBOR EX AGRO TVO IN AGRVM ILLIVS IMPENDET, SI PER TE STAT QVO MINVS PEDES QVINDECIM A TERRA EAM ALTIVS COERCEAS: TVNC QVO MINVS ILLI ITA COERCERE, LIGNAQVE SIBI HABERE LICEAT, VIM FIERI VETO. Quod ait prætor, & lex duodecim tabularum efficere voluit, vt quindecim pedes altius rami arboris circumcidantur. & hoc idcirco effectum est, ne vmbra arboris vicino prædio noceret. Differentia duorum capitum interdicti hæc est, si quidem arbor ædibus impendeat, succidi eam præcipitur. si verò agro impendeat, tantùm vsque ad quindecim pedes à terra coerceri.

> n ex stirpe
> o adimas

II. POMPONIVS [libro trigesimo quarto ad Sabinum]

SI arbor ex vicini fundo vento inclinata in tuum fundum sit, ex lege duodecim tabularum de adimenda ea rectè agere potes, ius ei non esse ita arborem habere.

DE GLANDE LEGENDA TIT. XXVIII.

VLPIANVS [libro septuagesimo primo ad Edictum]

AIt prætor, GLANDEM QVAE EX ILLIVS AGRO IN TVVM CADAT, QVO MINVS ILLI TERTIO QVOQVE DIE LEGERE, AVFERRE LICEAT: VIM FIERI VETO. Glandis nomine omnes fructus continentur.

DE HOMINE LIBERO EXHIBENDO TIT. XXVIIII.

VLPIANVS [libro septuagesimo primo ad Edictum]

AIt prætor, QVEM LIBERVM [p] DOLO MALO RETINES, EXHIBEAS. Hoc interdictum proponitur tuendæ libertatis causa. videlicet ne homines liberi retineantur à quoquam.

> p liberum hominem

II. VENVLEIVS [libro quarto Interdictorum]

NIhil [q] enim multum à specie seruientium differunt, quibus facultas non datur recedendi.

> q Neque

III. VLPIANVS [libro septuagesimo primo ad Edictum]

QVod & lex Fauia prospexit. neque hoc interdictum aufert legis Fauiæ executionem. nam & hoc interdicto agi poterit, & nihilo minus accusatio legis Fauiæ instituti. & versa vice qui egit Fauia, poterit nihilo minus etiam hoc interdictum habere, præsertim cum alius interdictum, alius Fauiæ actionem habere possit. Hæc verba QVEM LIBERVM ad omnem liberum pertinent: siue pubes sit, siue impubes, siue masculus, siue femina, siue plures [r], siue sui iuris sit, siue alieni. hoc enim tantùm spectamus, an liber sit. Is tamen qui in potestate habet, hoc interdicto non tenebitur: quia dolo malo non videtur habere qui suo iure vtitur. Si quis eum quem ab hostibus redemit, retineat: in ea causa est, vt interdicto non teneatur. non enim dolo malo facit. planè si offertur [s] pretium, interdictum locum habet. sed & si eum remisit pretio non accepto, dicendum est interdicto locum fore, si posteaquam semel remisit, velit retinere. Si eum quis retineat filium, quem non habet in potestate: plerumque sine dolo malo facere videbitur. pietas enim genuina efficit sine dolo malo retineri: nisi si euidens dolus malus intercedat. Proinde & si libertum suum, vel alumnum, vel noxæ deditum adhuc impuberem, idem erit dicendum. Et generaliter, qui iustam causam habet hominis liberi apud se retinendi, non videtur dolo malo facere. Si quis volentem retineat, non videtur dolo malo retinere. sed quid si volentem quidem retineat, non tamen sine calliditate circumuentum, vel seductum, vel sollicitatum, neque bona vel probabili ratione hoc facit? rectè dicetur [t] dolo malo retinere. Is qui nescit apud se esse hominem liberum, dolo malo

> r siue plures, siue vnus.
> s offeratur
> t dicitur

caret. sed vbi certioratus retinet, dolo malo non caret.

6 Planè si dubitat verū liber an seruus sit, vel facit status controuersiam: recedendū erit ab hoc interdicto, & agenda causa libertatis. etenim rectè placuit, tunc demum hoc interdictū locum habere, quotiès quis pro certo liber est. Ceterum si quæratur de statu, non oportet præiudicium 7 fieri alienæ cognitione. Ait prætor EXHIBEAS.[a] exhibere est in publicū producere, & videndi tangendiq; hominis facultatē præbere. propriè autem exhibere est extra 8 secretum habere. Hoc interdictum omnibus competit. nemo enim prohibēdus est libertati fauere. Planè ex causa suspectæ personæ remouēdæ sunt, si forte talis persona b sit, quam verisimile est[b] colludere, vel calumniari. Sed & si c mulier, vel pupillus hoc interdictū desideret[c], pro cognad to, vel parente, vel adfine suo sollicitus[d]; dandū esse eis interdictum dicendū est. nam & publico iudicio reos facere 9 possunt, dum suas suorumque iniurias exsequuntur. Si tamē plures sunt qui experiri volēt, eligendus est a præe tore, ad quē maximè res pertinet, vel is qui idonior[e] est. & est optimū, ex coniunctione, ex fide, ex dignitate actorē hoc interdicto eligendum. Si tamen postea quàm hoc interdicto actū est, alius hoc interdicto agere desideret: palā erit, postea alii non facile dandū, nisi si de prefidia prioris potuerit aliquid dici. Itaque causa cognita amplius quàm semel interdictum hoc erit mouendū. Nam nec in publif cis iudiciis permittitur amplius agi, quàm[f] semel actum est, quàm si præuaricationis fuerit damnatus prior accusator. Si tamen reus condemnatus malit litis æstimationem sufferre, quam hominem exhibere: non est iniquum, sæpius in eum interdicto experiri, vel eidem sine exce10 ptione, vel alii. Hoc interdictum & in absentem esse rogandum Labeo scribit. sed si non defendatur, in bona eius eundum ait. Hoc interdictum perpetuum est.

IIII. VENVLEIVS libro quarto Interdictorum.

Si quis liberum hominem ignorātem suum statum retineat[g], tamen si dolo malo retinet[h], cogitur exhibere. Trebatius quoque ait, non teneri eum qui liberū hominem pro seruo bona fide emerit, & retineat. Nullo tempore dolo malo retineri homo liber debet. adeo vt quidā putauerint, nec modicum tempus ad eum exhibendum dandum. quoniam præteriti facti pœna præstanda est.

2 Creditori non competit interdictum, vt debitor exhiberetur. nec enim debitorem latitantem exhibere quisquam cogitur. sed in bona eius ex edicto prætoris itur.

DE LIBERIS EXHIBENDIS ITEM DVCENDIS TIT. XXX.

VLPIANVS libro septuagesimo primo ad Edictum.

AIT prætor, QVI QVAEVE IN POTESTATE LVCII TITII EST, SI IS EAVE APVD TE EST, DOLOVE MALO TVO FACTVM EST QVO MINVS APVD TE ESSET: ITA EVM EAMVE EXHIBEAS. Hoc interdictū proponitur aduersus eum, quem quis exhibere desiderat eum quem in i potestate sua esse dicit. & ex verbis[i] apparet, ei cuius in 1 potestate est, hoc interdictum competere. In hoc interdicto prætor nō admittit causam, cur apud eum sit is qui exhiberi debet, quemadmodum in superiore interdicto, sed omnimodo restituendum putauit, si in potestate est. Si verò mater sit, quæ retinet, apud quam interdum magis quàm apud patrem morari filium debere, ex iustissima scilicet causa & Diuus Pius decreuit, & à Marco & a Se-uero rescriptum est: æque subueniendum ei erit per exce2 ptionem. Pari modo si iudicatum fuerit non esse eum in potestate, etsi per iniuriam iudicatum sit: agēti hoc ink terdicto obiicienda erit exceptio rei iudicatæ: ne[k] de hoc 3 quæratur[l], an sit in potestate: sed an sit iudicatum. Si l quis filiam suam quæ mihi nupta sit[m], velit abducere, vel m exhiberi sibi desideret: an aduersus interdictum exceptio danda sit, si forté pater concordans matrimonium, forté & liberis subnixum velit dissoluere? & certo iure vtimur, n ne[n] bene concordantia matrimonia iure patriæ potestatis turbentur. quod tamen sic erit adhibendum, vt patri persuadeatur ne acerbè patriam potestatem exerceat.

o II. HERMOGENIANVS[o] libro sexto Iuris epitomarum.

p Immo magis de vxore exhibenda ac ducenda[p] pater etiā qui filiam in potestate habet, à marito rectè conuenitur.

III. VLPIANVS libro septuagesimo primo ad Edictum.

DEinde ait prætor, SI LVCIVS TITIVS IN POTESTATE LVCII TITII EST: QVO MINVS EVM LVCIO TITIO DVCERE LICEAT, VIM FIERI VETO. Superiora interdicta exhibitoria q sunt, hoc est, pertinent[q] ad exhibitionem liberorum, ceterorumque de quibus supra diximus. hoc autem interdictum pertinet ad ductionem, vt ducere quis possit eos, in quos habet ius ductionis. Itaque prius interdictum quod est de liberis exhibendis, præparatorium est huius interr dicti. quo magis enim quis duci possit, exhibēdus fuit[r]. Ex hisdem causis hoc interdictum tribuendum est, ex quibus causis de exhibēdis liberis competere diximus. itaq; quæcumque ibi diximus, eadem hic quoque dicta accipienda 1 sunt. Hoc autem interdictum competit non aduersus ipsum filium quem quis ducere vult: sed vtique esse debet is qui eum interdicto defendat. Ceterū cessat interdictū, & succedere poterit notio prætoris, vt apud eum disceptè 2 tur, verū quis in potestate sit, an non sit. Iulianus ait, quotiens id interdictum mouetur de filio ducēdo, vel cognitio: & is de quo agitur, impubes est: aliàs differri oportere rem in tēpus pubertatis, aliàs repræsentari. idque ex persona eorum, inter quos controuersia erit, & ex genere s causæ constituendum est. nam si is qui se patrem dicit[s], auctoritatis, prudentiæ, fidei exploratæ esset: vsq; in diem litis impuberē apud se habebit. is verò qui controuersiam facit, humilis, calumniator, notæ nequitiæ: repræsentanda cognitio est. Item si is qui impuberem negat in aliena potestate esse, vir omnibus modis probatus, tutor vel testamento vel à prætore datus: pupillum, quem in diem litis t apud se habuit, tuetur[t]. is verò qui patrem se dicit, suspev ctus est quasi calumniator[v]: differri litem non oportebit. Si verò vtraq; persona suspecta est aut tamquam infirma, x aut tamquam turpis: non erit alienum, inquit, disponi[x] y apud quem interim puer educeretur[y], & controuersiam in tempus pubertatis differri: ne per collusionem vel imperitiā alterutrius contendentiū, aut alienæ potestati paterfamilias addicatur, aut filius alienus patrisfamiliæ loco 3 constituatur. Etiam si maximè autem probet filium pater in sua potestate esse: tamen causa cognita mater in retinendo eo potior erit. idque decretis Diui Pii quibusdam continetur. optinuit enim mater ob nequitiam patris, vt sine deminutione patriæ potestatis apud eam filius mora4 retur[z]. In hoc interdicto, donec res iudicetur, feminam, z prætextatum[A], eúmque qui proximè prætextati ætatem A accedet, interim apud matremfamilias deponi prætor iubet. Proximè ætatem prætextati accedere eum dicimus, B qui puberem[B] ætatem nunc ingressus est. Cum audis matremfamilias, accipe notæ auctoritatis feminam.

IIII. AFRICANVS libro quarto Quæstionum.

SI eum qui se patremfamilias dicat, ego in mea potestate esse, & iussu meo adisse hereditatem dicam: tam de hereditate agi oportere, quàm ad interdictum de filio ducendo iri debere ait.

V. VENVLEIVS libro quarto Interdictorum.

SI filius sua sponte apud aliquem est, inutile hoc interdictum erit: quia filius magis apud se, quàm apud eum est, in quem interdicetur, cum liberam facultatem abeundi vel remanendi haberet: nisi si inter duos qui se patres dicerent, controuersia esset, & alter ab altero exhiberi eum desideraret.

DE VTRVBI TIT. XXXI.

VLPIANVS libro septuagesimo secundo ad Edictum.

PRAETOR ait, VTRVBI HIC HOMO QVO DE AGITVR, MAIORE PARTE HVIVSCE ANNI FVIT, QVO MINVS IS EVM DVCAT, VIM FIERI VETO. Hoc interdictum de possessione rerum mobilium locum habet. sed optinuit, vim eius exæquatam fuisse vti possidetis interdicto, quod de reC rum[C] soli competit: vt is & in hoc interdicto vincat, qui nec vi nec clam nec precario, dum super hoc ab aduersario inquietatur, possessionem habet.

DE MIGRANDO[D] TIT. XXXII.

VLPIANVS libro septuagesimo tertio ad Edictum.

PRAETOR ait, SI IS HOMO QVO DE AGITVR, NON EST EX HIS REBVS, DE QVIBVS INTER TE ET ACTOREM CONVENIT VT QVAE IN EAM HABITATIONEM QVA DE AGITVR, INTRODVCTA, IMPORTATA, IBI NATA, FACTAVE ESSENT, EA PIGNORI TIBI PRO MERCEDE EIVS HABITATIONIS ESSENT: SIVE EX HIS RVSVS ESSET EA MERCES TIBI SOLVTA, EOVE NOMINE SATISFACTVM EST, AVT PER TE STAT QVO MINVS SOLVATVR: ITE QVO MINVS EI QVI

Margin notes: a et exhibere. b sit. c desiderent. d suo sollicitato. Rectius est Florent. e idonior. f postquam. g retinet. h retineat. i verbis edicti. Interpretis conjussa est edicti. k nec. l quæretur. m est. n Huc pertinet ... o Venuleius. p deducenda. q pertinentia. r fuit & ex. s dixerit. t tuebitur si verò. v calumniator est: x Plato dial. 6. de Leg. y educetur. z moraretur. A prætextatā in vulgaribus, & ineptè. B Haloander quoque male hoc reposuit impuberē pro puberē. Aug. li. 1. Emend. cap. 9. C rebus. D Ad huncce tit. pertinet ... & vide in hunc titulum Anton. August. lib. 4. Emend. c. 10.

ET QVI EVM PIGNORIS NOMINE INDVXIT, INDE ABDVCERE LICEAT, VIM FIERI VETO. Hoc interdictum proponitur inquilino qui soluta pensione vult migrare. nam colono non competit. cui rei etiam extra ordinem subueniri potest. ergo infrequens est hoc interdictum. Si tamen gratuitam quis habitationem habeat, hoc interdictum vtile ei cōpetet. Si pensio nondum debeatur, ait Labeo interdictum hoc cessare: nisi paratus sit eam pensionem soluere. Proinde si semenstrem soluit, a sexmenstris debeatur: inutiliter interdicet, nisi soluerit & sequentis sexmenstris: ita tamen, si conuentio specialis facta est in conductione domus, vt non liceat ante finitum annum vel certum tempus migrare. Idem est & si quis in plures annos cōduxerit, & nondum præterierit tēpus. nam cum in vniuersam conductionem pignora sunt obligata, consequens erit dicere, interdicto locum (non) fore, nisi liberata fuerint. Illud notandum est, prætorem hic b non exegisse, vt in bonis fuerit conductoris: nec vt esset c pignori res illata, sed si d pignoris nomine inducta sit. Proinde etsi aliena sint, & sint Talia e, quæ pignoris f nomine teneri non potuerint, pignoris tamen nomine introducta sint: interdicto hoc locus erit. quòd si nec pignoris nomine inducta sint: nec retineri potuerint à locatore. Hoc interdictum perpetuum est, & in successores & successoribus datur.

a & semestris. b hoc. c sit. d sed vt. e sint alia. f quæ pignori teneri.

II. GAIVS [libro vicesimo sexto ad Edictum prouinciale]

HOc interdictum inquilino etiam de his rebus quæ non ipsius sint g. sed fortè commodatæ ei, vel locatæ, vel apud eum depositæ sunt, vtile esse non dubitatur.

g sunt.

DE SALVIANO INTERDICTO TIT. XXXIII.

IVLIANVS [libro quadragesimo nono Digestorum]

SI COLONVS ancillam in fundo h pignoris nomine duxerit i, & eam vēdiderit: quod apud emptorem ex ea natū est, eius adprehendendi gratia vtile interdictum reddi oportet. Si colonus res in fundum duorum pignoris nomine intulerit, ita vt vtrique in solidum obligatæ essent: singuli aduersus extraneum k Saluiano interdicto rectè experientur. inter ipsos verò si reddatur hoc interdictū, possidentis condicio melior erit. At si id actum fuerit, vt pro partibus res obligaretur: vtilis actio & aduersus extraneos, & inter ipsos dari debeVit, per quam dimidias partes possessionis singuli adprehenderent. Idem seruari conueniet & si colonus rem quam cum alio communem habebat, pignoris nomine induxerit l. scilicet vt pro parte dimidia pignoris persecutio detur.

h fundum. i induxerit. k extraneos. l induxit.

II. VLPIANVS [libro septuagesimo ad Edictum]

IN Saluiano interdicto, si in fundum communem duorum pignera sint ab aliquo inuecta, possessor vincet: & erit eis descendendum ad Seruianum iudicium m.

m interdictū.

LIBER QVADRAGESIMVS QVARTVS.

DE EXCEPTIONIBVS PRAESCRIPTIONIBVS ET PRAEIVDICIIS n.

VLPIANVS [libro quarto ad Edictum]

AGere o etiam is videtur, qui exceptione vtitur. nam reus in exceptione actor est.

Exceptio quid sit, & varia exceptionum genera.

II. IDEM [libro septuagesimo quarto ad Edictum]

EXceptio dicta est quasi quædā exclusio, quæ {inter} opponi actionis cuiusq; rei solet ad cludendum p id quod in intentionē condemnationémve q deductū est. Replicationes nihil aliud sunt quàm exceptiones. & a parte actoris veniunt. quæ quidem ideo necessariæ sunt, vt exceptiones excludant. semper enim replicatio idcirco obiicitur, vt exceptionem oppugnet. Illud tenendum est, omnem exceptionem vel replicationem exclusoriā esse. exceptio actorem excludit, replicatio reum. sed & contra replicationem solet dari r triplicatio, & contra triplicationem rursus s. & t deinceps multiplicantur nomina, dum aut reus aut actor obiicit. Sane solemus dicere, quasdam exceptiones esse dilatorias, quasdam peremptorias. vtputa dilatoria est exceptio quæ differt actionem. veluti procuratoria exceptio dilatoria est: nam qui dicit non licere procuratorio nomine agi, non prorsus litem infitiatur, sed personam euitat.

n Præiudicij de summoni ... Duar. 2. Disput. ca. 2. o Sumpta est ex tit. de edendo. Coniunge cum l. actionem de act. & obl. Duar. p excludendum. q Partem illam actionis, qua actor postulat reum condemnari iudex. r solet dari duplicatio, & contra duplicationem solet dari triplicatio. s rursus quadruplicatio. t & ita deinceps.

III. GAIVS [libro primo ad Edictum prouinciale]

EXceptiones v aut perpetuæ & peremptoriæ sunt, aut temporales & dilatoriæ. Perpetuæ atq; peremptoriæ sunt quæ semper locum habent, nec euitari possunt: qualis est doli mali, & rei iudicatæ, & si quid contra legem Senatúsve consultum factum esse dicetur. item pacti conuenti perpetui, id est ne omnino pecunia petatur. Temporales atque dilatoriæ sunt, quæ non semper locum habent, sed x euitari possunt: qualis est pacti conuenti temporalis, id est ne fortè intra quinquennium ageretur y. Procuratoriæ quoque exceptiones dilatoriæ sunt, quæ euitari possunt.

v Ad hanc diuisionē pertinent quæ tradit de Rhetores de Constitutione translatiua, de qua Cic. lib. 2. de Inuentione. Quint. lib. 3. Instit. Orat. cap. de Statu. x quæ euitari. y agatur.

IIII. PAVLVS [libro vicensimo ad Edictum]

IN z pupillo cui soluta est debita pecunia sine tutoris auctoritate, si quæratur an doli exceptione summoueri debeat: illud tempus inspicitur, an pecuniam vel ex ea aliquid habeat, qum petit.

z Sumpta est ex tit. de pet. hær.

V. IDEM [libro octauodecimo ad Edictum]

IS A qui dicit se iurasse, potest & aliis exceptionibus vti cum exceptione iurisiurandi, vel aliis solis. pluribus enim defensionibus vti permittitur.

A Sumpta est ex tit. de iureiur.

VI. IDEM [libro septuagesimo primo ad Edictum]

SI rem legatam petat legatarius, iure de dolo testatoris excipitur. nam sicut heres qui in vniuersum ius succedit, summouetur exceptione: ita & legatarius debet summoueri, quasi vnius rei successor.

Alia diuisio exceptionum.

VII. IDEM [libro tertio ad Plautium]

EXceptiones B quæ personæ cuiusque cohærent, non transeunt ad alios. veluti teas quam socius habet exceptionem C quod facere possit: vel parens, patronúsve: nō competit fideiussori. sic mariti fideiussor post solutum matrimonium datus, in solidum dotis nomine condemnatur. Rei autem cohærentes exceptiones etiam fideiussoribus competunt. vt rei iudicatæ, doli mali, iurisiurandi, quod metus causa factum est. igitur etsi reus pactus sit in rem, omnimodo competit exceptio fideiussori. Intercessionis quoq; exceptio. item quod libertatis onerandæ causa petitur, etiam fideiussori competit. Idem dicitur & si pro filiofamilias contra senatusconsultum quis fideiusserit, aut pro minore vigintiquinque annis circumscripto. quòd si D deceptus sit in re, tunc nec ipse ante habet auxilium, quàm restitutus fuerit, nec fideiussori danda est exceptio.

B Coniunge cum l. si fideiussor & l. quod dolo est. supra de pact. C in id quod. D quòd si est. Male hoc Haloand. legit non sit. & quidam alij iure pro in re. Augu. lib. 1. Emend. c. 9. vult enim hoc est... deceptus. an ab alio circumscriptus minor.

VIII. IDEM [libro quartodecimo ad Plautium]

NEmo prohibetur pluribus exceptionibus vti, quamuis diuersæ sunt E.

E sint.

VIIII. MARCELLVS [libro tertio Digestorum]

NOn vtique existimatur confiteri de intentione aduersarius, quo cum agitur, quia F exceptione vtitur.

F qui.

X. MODESTINVS [libro duodecimo Responsorum]

MOdestinus respondit, res inter alios iudicata aliis non obest G: nec si is contra quem iudicatum est, heres exstiterit ei contra quem nihil pronuntiatum est, hereditariam ei litem inferenti præscribi ex ea sententia posse, quam proprio nomine disceptans, antequam heres exstiterit, excepit.

G obesset.

XI. IDEM [libro tertiodecimo Responsorum]

QVi adgnitis instrumentis quasi vera essent, soluit post sententiam iudicis: quæro, si postea cognita rei veritate, & repertis falsis instrumētis accusare velit, & probare falsa esse instrumenta ex quibus conueniebatur: cum instrumentis subscripserat ea præcepta siue interlocutione iudicis, an præscriptio ei opponi possit: cum {&} principalibus constitutionibus manifestè cauetur H, etsi res iudicata esset ex falsis instrumentis, si I postea falsa inueniantur, nec rei iudicatæ præscriptionem opponi. Modestinus respondit, ob hoc quòd per errorem solutio facta est, vel cautio de soluendo interposita proponitur ex his instrumentis quæ nunc falsa dicuntur: præscriptioni locum non esse.

H caueatur. I & postea.

XII. VLPIANVS [libro trigesimo octauo ad Edictum]

GEneraliter K in præiudiciis is actoris partes L sustinet, qui habet intentionem secundum id quod intendit.

K Coniunge cum l. vlt. si liber ingenuus esse dicetur. L partem.

XIII. IVLIANVS [libro quinquagesimo Digestorum]

SI post litem de hereditate contestatam res singulæ petantur: placet non obstare exceptionem QVOD PRAEIVDICIVM HEREDITATI NON FIAT. futuri enim iudicii, non facti nomine huiusmodi exceptiones comparatæ sunt.

XIIII. AFRICANVS [libro secundo Digestorum]

FIliusfamilias peculiarem seruum vendidit, pretium stipulatus est. is homo redhibitus {&} postea mortuus est, & pater eius pecuniam ab emptore petebat, quā filius stipulatus erat. placuit æquum esse, in factū exceptionem

eum obiicere, QVOD PECVNIA OB NOMINEM ILLVM EXPROMISSA EST, QVI REDEMPTVS EST.

XV. IVLIANVS libro quarto ad Vrseium Ferocem.

ADuersus exceptionem iurisiurandi replicatio doli mali non debet dari: cum prætor ad agere debet[a], ne de iureiurando cuiusquam quæratur.

a debeat.

Ne per minorem causam præiudicium fiat maiori.

XVI. AFRICANVS libro nono Quæstionum.

FVndum Titianum possides, de cuius proprietate inter me & te controuersia est. & dico præterea viam ad eum per fundum Sempronianum, quem tuũ esse constat, deberi. si[b] viam petam, exceptionem QVOD PRAEIVDICIVM PRAEDIO NON FIAT, velem tibi fore putauit: videlicet quòd non aliter viam mihi deberi probaturus sim, quàm[c] prius probauerim fundum Titianum meum esse.

b si à te viam

c quàm si

XVII. PAVLVS libro septuagesimo ad Edictum.

SEd si ante viam, deinde fundũ Titianum petat[d]: quia & diuersa corpora sunt, & causæ restitutionum dispares: non nocebit exceptio.

d petam:

XVIII. AFRICANVS libro nono Quæstionum.

FVndi quem tu proprium tuum esse dicis, partem à te peto, & volo simul iudicio quoq; communi diuidundo agere sub eodem iudice. Item si eius fundi quẽ tu possideas, & ego proprium meum esse dicam, fructus condicere tibi velim: quæsitum est, an exceptio QVOD PRAEIVDICIVM FVNDO, PARTIVE EIVS NON FIAT, obstet: an deneganda sit. & vtrubique putat interuenire prætorem debere: nec permittere petitori, priusquam de proprietate cõstet, huiusmodi iudicijs experiri.

XVIIII. MARCIANVS libro tertiodecimo Institutionum.

OMnes exceptiones quæ reo competunt, fideiussori quoque etiam inuito reo competunt.

XX. PAVLVS libro singulari de Conceptione formularum.

EXceptiones opponũtur aut quia factum sit quod fieri oportet, aut quia factum sit quod fieri non oportuit, aut quia factum non sit quod fieri debuerat[e]. quia factum est quod fieri oportuit, datur exceptio rei venditæ & traditæ, & rei iudicatæ. quia factum est quod fieri non oportuit, datur exceptio doli mali. quia non factum est quod fieri debuit[f], vt bonorum possessionis non datæ.

e oportuit.

f oportuit.

XXI. PAVLVS libro quarto Membranarum.

REi maioris pecuniæ præiudicium fieri videtur, cum ea quæstio in iudicium deducitur, quæ vel tota vel ex aliqua parte communis est quæstioni de re maiori.

XXII. PAVLVS libro singulari de Variis lectionibus.

EXceptio est condicio[g], quæ modò eximit reum damnatione, modò minuit damnationem. Replicatio est contraria exceptio, quasi exceptionis exceptio.

g Quia sub conditione concipiebatur.

XXIII. LABEO libro sexto Pithanon à Paulo epitomatorum.

PAulus[h]: si quis statuam in municipio ea mente posuit, vt ea municipij esset, & eam petere vult: excludi eum oportet præscriptione in factum data.

h Coniunge cum §. si epistola. de ...

XXIIII. HERMOGENIANVS libro sexto Iuris epitomarum.

FIliusfamilias exceptionem iurisiurandi patri quærit, si eum dare non oportere iurauerit.

DE EXCEPTIONE REI IVDICATAE TIT. II.

VLPIANVS libro secundo ad Edictum.

CVm res inter alios iudicatæ nullum aliis præiudicium faciant, ex eo testamento vbi libertas data est, vel legato[i], agi potest: licet ruptum, vel irritum, aut non iustum dicatur testamentum. nec si superatus fuerit legatarius, præiudicium libertati fit.

i legatum.

II. IDEM libro tertiodecimo ad Edictum.

QVi[k] cum herede eius egit, qui filium præterierat, & exceptione summotus est, AC SI NON IN EA CAVSA SINT TABVLAE TESTAMENTI, VT CONTRA EAS BONORVM POSSESSIO DARI POSSIT: omittente emancipato filio bonorum possessionem, non iniquè restituetur vt agat cum herede. & ita Iulianus libro quarto digestorum scripsit.

k Coniũge cum §. qui cũ herede. de obl. & act.

III. IDEM libro quintodecimo ad Edictum.

IVlianus[l] libro tertio digestorum respondit, exceptionem rei iudicatæ obstare quotiens eadem quæstio inter easdẽ personas reuocatur. & ideo etsi singulis rebus petitis hereditatẽ petat, vel cõtra: exceptione summouebitur.

l Sancta est ... per.

IIII. IDEM libro septuagesimo secundo ad Edictum.

REi iudicatæ exceptio tacitè continere videtur omnes personas, quæ rem in iudicium deducere solent.

V. IDEM libro septuagesimo quarto ad Edictum.

DE eadem re agere videtur & qui non eadem actione agat[m], qua ab initio agebat: sed etiam si alia experiatur, de eadem tamen re. vtputa si quis mãdati acturus, cum ei aduersarius[n] iudicio sistendi causa promisisset, propter[o] eandem rem agat negotiorum gestorum, vel condicat: de eadem re agit. rectéque ita definietur, eum demum de re non agere, qui prorsus rem ipsam non persequitur. ceterum cum quis actionem[p] mutat, & experitur: dummodo de eadem re experiatur, etsi diuerso genere actionis quàm instituit, videtur de ea re agere.

m agit.

n in iudicio

o & propter eãdẽ rem agat

p actione mutata

VI. PAVLVS libro septuagesimo ad Edictum.

SIngulis controuersiis singulas actiones, vnúmque iudicati finem sufficere, probabili ratione placuit: ne aliter modus litium multiplicatus summam atque inexplicabilem faciat difficultatẽ. maximè si diuersa pronunciarentur[q]. parere ergo exceptionẽ rei iudicatæ frequens est.

q pronuntientur.

VII. VLPIANVS libro septuagesimo quinto ad Edictum.

SI quis cum totum petisset, partem petat: exceptio rei iudicatæ nocet. nam pars in toto est. eadem enim res accipitur, etsi pars petatur eius quod totum petitum est. nec interest, vtrum in corpore hoc quæratur, an in quantitate, vel in iure. proinde si quis fundum petierit, deinde partem petat vel pro diuiso vel pro indiuiso: dicendum erit exceptionem obstare. proinde etsi proponas mihi certum locum me petere ex eo fundo quem peti[r]: obstabit exceptio. Idem erit probandum, & si duo corpora fuerint petita, mox alterutrum corpus petatur. nam nocebit exceptio. Item si quis fundum petierit, mox arbores excissas ex eo fundo petat: aut insulã petierit, deinde aream vel tigna vel lapides petat. Item si nauem petiero, postea singulas tabulas vindicem. Si ancillam prægnantem petiero, & post litem contestatam conceperit, & pepererit, mox partum eius petam: vtrum idem petere videor[s], an aliud, magnæ quæstionis est. & quidem ita definiri potest, totiens eandem rem agi, quotiẽs apud iudicem posteriorem id quæritur, quod apud priorem quæsitum est. In his igitur ferè omnibus exceptio nocet. Sed in cementis & tignis diuersum est. nam is qui insulam petit, si cementa, vel tigna, vel quid aliud suum petat: in ea condicione est, vt videatur aliud petere. etenim cuius insula est, non vtique & cementa sunt. denique ea quæ iuncta sunt ædibus alienis, separata dominus vindicare potest. De fructibus eadem quæstio est, & de partu. hæc enim nondum erant in rebus humanis. sed ex ea re sunt, quæ petita est. magisq; est, vt ista exceptio[t] non noceat. Planè si in restitutionem vel fructus, vel etiam partus venerunt, æstimatique sunt: consequens erit dicere exceptionem obiiciendam. Et generaliter, vt Iulianus definit, exceptio rei iudicatæ obstat, quotiẽs inter easdem personas eadem quæstio reuocatur, vel alio genere iudicij. & ideo si hereditate petita singulas res petat, vel singulis rebus petitis hereditatem petat: exceptione summouebitur. Idem erit probandum, & si quis debitum petierit à debitore hereditario: deinde hereditatem petat. vel contra, si ante hereditatem petierit, & postea debitũ petat. nam & hic obstabit exceptio. nam cum hereditatem peto, & corpora & actiones omnes, quæ in hereditate sunt, videntur in petitionem deduci.

r petiit

s videor,

t exceptio petitori non noceat. Accurs. hic notat de ... negatione.

VIII. IVLIANVS libro quinquagesimo primo Digestorũ.

ITem parte fundi petita, [v]familiæ herciscundæ, vel communi diuidundo agit. æquè exceptione submouebitur.

v qui famil...

VIIII. VLPIANVS libro septuagesimo quinto ad Edictum.

SI à te hereditatem petam, cum nihil possideres: deinde vbi coeperis aliquid possidere, hereditatem petam: an noceat exceptio ista? & putem siue fuit iudicatum hereditatem meam esse, siue aduersarius, quia nihil possidebat, absolutus est: non nocere exceptionem. Si quis fundum, quem putabat se possidere, defenderit, mox emerit: re secundum petitorem iudicata, an restituere cogatur? & ait Neratius, si actori iterum petenti obiiciatur exceptio rei iudicatæ: replicare eum oportere de re secundum se iudicata. Iulianus scribit, exceptionem rei iudicatæ à persona auctoris ad emptorem transire solere. retro autem ab emptore ad auctorem reuerti non debere. quare si hereditariam rem vendideris, ego[x] eandem ab emptore petiero, & vicero: petenti tibi non opponam exceptionem AT SI EA RES EVOCATA NON SIT INTER ME ET EVM CVI VENDIDISTI.

x ego ...

X. IVLIANVS libro quinquagesimo primo Digestorum.

ITem si victus fuero, tu aduersus me exceptionem non habebis.

XI. VLPIANVS [libro septuagesimo quinto ad Edictum]

SI mater filii impuberis defuncti ex senatusconsulto bona vindicauerit ideirco, quia putabat rupto patris eius testamento neminem esse substitutum: victáque fuerit, quia testamentum patris ruptum non erat: postea autem apertis pupillaribus tabulis apparuit non esse ei substitutum: si peteret rursus hereditatem, obstaturum[a] exceptionem rei iudicatæ Neratius ait. ego exceptionem obesse ei rei iudicatæ non dubito. sed ex causa succurrendum erit ei quæ vnam tantùm causam egit rupti testamenti. Denique & Celsus scribit, si hominem petiero, quem ob eam rem meum esse existimaui, quòd mihi traditus ab alio est,[b] cum is ex hereditaria causa meus esset: rursus petenti mihi obstaturam exceptionem. 2 Si quis autem petat fundum suum esse, eo quòd Titius eum sibi tradiderit: si postea[c] alia ex causa petat, causa adiecta non debet summoueri exceptione. 3 Item Iulianus scribit, cum ego & tu heredes Titio extitissemus, si tu partem fundi, quem totum hereditarium dicebas, à Sempronio petieris, & victus fueris, mox eandem partem à Sempronio emero: agenti tibi mecum familiæ herciscundæ, exceptio obstabit: quia res iudicata sit inter te & venditorem meum. nam & si ante eandem partem petissem, & agerem familiæ herciscundæ: obstaret exceptio QVOD RES IVDICATA SIT INTER ME ET TE. 3 Eandem causam facit etiam origo petitionis. Ceterum si fortè petiero fundum vel hominem, mox alia causa noua post petitionem mihi accesserit, quæ mihi dominium tribuat: non me repellet ista exceptio. nisi fortè intermissum dominium sit: medio tempore redit quodam postliminio. quid enim si homo, quem petieram, ab hostibus fuerit captus, mox postliminio receptus? hic exceptione summouebor: quia eadem res esse intellegitur. at si ex alia causa dominium fuerim nactus, non nocebit exceptio. & ideo si fortè sub condicione res legata mihi fuerit, deinde medio tempore adquisito dominio petam, mox existente condicione legati rursus petam: putem exceptionem non obstare. alia enim causa fuit prioris dominii, hæc noua nunc accessit. itaque adquisitum quidem postea dominium aliam causam facit: mutata autem opinio petitoris non facit. vt puta opinabatur ex causa hereditaria se dominium habere: mutauit opinionem, & cœpit putare ex causa donationis. hæc res non parit petitionem nouam. nam qualecumque, & vndecumque dominium adquisitum habuit, 4 vindicatione prima in iudicium deduxit. Si quis iter petierit, deinde actum petat: puto fortius defendendum, aliud videri tunc petitum, aliud nunc. atque ideo excep- 5 tionem rei iudicatæ cessare. Hoc iure vtimur, vt ex parte actoris in exceptione rei iudicatæ hæ personæ con- d tinerentur[d], quæ rem in iudicium deducunt. inter hos erunt procurator cui mandatum est, tutor, curator furiosi e vel pupilli, actor municipum[e]. ex persona autem rei etiam defensor numerabitur: quia aduersus defensorem qui agit, 6 litem in iudicium deducit. Si quis hominem à filiofamilias petierit, deinde eundem à patre petat: locum habet 7 hæc exceptio. Si egero cum vicino aquæ pluuiæ arcendæ, deinde alteruter nostrum prædium vendiderit, & emptor agat, vel cum eo agatur: hæc exceptio nocet. sed de eo opere, quod iam erat factum cum iudicium acciperetur. 8 Item si rem, quam à te petierat, Titius pignori Seio dederit, deinde Seius pigneraticia aduersus te vtatur: distinguendum erit quando pignori dedit Titius. & si quidem antequam peteret, non oportet ei nocere exceptionem. nam & ille petere debuit, & ego saluam habere debeo pif gneraticiam actionem. sed si posteaquam petit[f], pignori dedit: magis est vt noceat exceptio rei iudicatæ.

XII. PAVLVS [libro septuagesimo ad Edictum]

CVm quæritur, hæc exceptio noceat, necne: inspiciendum est an idem corpus sit,

XIII. VLPIANVS [libro septuagesimo quinto ad Edictum]

g QVantitas eadem[g], idem ius.

XIIII. PAVLVS [libro septuagesimo ad Edictum]

ET an eadem causa petendi, & eadem condicio perso- h narum. quæ nisi omnia concurrunt, alia res est. Idem[h] corpus in hac exceptione non vtique omni pristina qualitate vel quantitate seruata, nulla adiectione deminutioneve facta: sed pinguius pro communi vtilitate accipitur. 1 Qui cum partem vsusfructus haberet, totum petit, si postea partem adcrescentem petat, non summouetur exceptione: quia vsusfructus non portioni, sed homini ad- 2 crescit. Actiones in personam ab actionibus in rem hoc differunt, quòd cum eadem res ab eodem mihi debeatur, singulas obligationes singulæ causæ sequuntur, nec vlla earum alterius petitione vitiatur. at cum in rem ago non expressa causa ex qua rem meam esse dico: omnes causæ vna petitione adprehenduntur. neq; enim amplius quàm 3 semel res mea esse potest. sæpius autem deberi potest. Si quis interdicto egerit de possessione, postea in rem agens non repellitur per exceptionem. quoniam in interdicto possessio, in actione proprietas vertitur.

XV. GAIVS [libro trigesimo ad Edictum prouinciale]

SI inter me & te controuersia de hereditate sit, & quas- i dam res ex eadem tu possides[i], quasdam ego: nihil vetat, & me à te, & inuicem te à me hereditatem petere. quòd si post rem iudicatam à me petere cœperis, interest vtrum k meam esse hereditatem pronuntiatum sit, an contra.[k] si meam esse, nocebit tibi rei iudicatæ exceptio: quia eo ipso, quo meam esse pronuntiatum est, ex diuerso pronuntiatum videtur tuam non esse. si verò meam non esse, nihil l de tuo iure iudicatum intellegitur: quia potest[l] nec mea hereditas esse, nec tua.

XVI. IVLIANVS [libro quinquagesimo primo Digestorum]

EVidenter enim iniquissimum est, proficere rei iudicatæ exceptionem ei contra quem iudicatum est.

XVII. GAIVS libro trigesimo ad Edictum prouinciale

SI rem meam à te petiero, tu autem ideo fueris absolutus, quòd probaueris sine dolo malo te desisse possidere: deinde postea cœperis possidere, & ego à te petam: non nocebit mihi exceptio rei iudicatæ.

XVIII. VLPIANVS [libro octogesimo ad Edictum]

SI quis ad exhibendum egerit, deinde absolutus fuerit aduersarius quia non possidebat, & dominus iterum m agat nancto[m] eo possessionem, rei iudicatæ exceptio locum non habebit: quia alia res est.

XVIIII. MARCELLVS [libro nonodecimo Digestorum]

DVobus diuersis temporibus eandem rem pignori dedit: ego posterior cum priore pigneraticia, & optinuit: mox ille agere simili actione instituit. quæsitum est, n an exceptio rei iudicatæ obstaret.[n] si opposuerat[o] exce- o ptionem rei sibi ante pigneratæ, & nihil aliud nouum & validum adiecerit: sine dubio obstabit. eandem enim quæstionem reuocat in iudicium.

XX. POMPONIVS [libro sextodecimo ad Sabinum]

SI ex testamento actum sit cum herede ab eo, qui cum totum argentum ei legatum erat, mensas dumtaxat sibi legatas putaret, earúmque dumtaxat æstimationem in iudicio fecisset: postea eundem petiturum de argento quoque legato Trebatius ait. nec obstaturam ei exceptio- p nem, quòd[p] non sit petitum quod nec actor petere putasset, nec iudex in iudicio sensisset.

XXI. IDEM [q] [libro trigesimo primo ad Sabinum]

SI cum argentum mihi testamento legatum esset, egerim cum herede, & postea codicillis prolatis vestem quoque mihi † legatum esse appareat: non est deducta in r superius iudicium vestis causa. quia neque[r] litigatores neque iudex de alio quàm de argento actum intellegant. 1 Si petiero gregem, & vel aucto vel minuto numero gregis, iterum eundem gregem petam: obstabit mihi exceptio. sed etsi speciale corpus ex grege petam: si adfuit in 2 eo grege, puto obstaturam exceptionem. Si Stichum & Pamphilum tuos esse petieris, & absoluto aduersario Stichum tuum esse petas ab eodem: exceptionem obstare 3 tibi constat. Si fundum meum esse petiero, deinde postea vsumfructum eiusdem fundi petam, qui ex illa causa s ex qua fundus meus erat, meus sit[s]: exceptio mihi obstabit. quia qui fundum habet, vsumfructum suum vindicare non potest. Sed si vsumfructum, cum meus esset, vindicaui, deinde proprietatem nanctus, iterum de vsufructu experiar, potest dici alia res esse: quoniam postquam nanctus sum proprietatem fundi, desiit meus esse prior vsusfructus, & iure proprietatis quasi ex noua causa rur- 4 sus meus esse cœpit. Si pro seruo meo fideiusseris, & mecum de peculio actum sit: si postea tecum eo nomine agatur: excipiendum est de re iudicata.

XXII. PAVLVS [libro trigesimo primo ad Edictum]

t SI[t] cum vno herede depositi actum sit, tamen & cum ceteris heredibus rectè agetur: nec exceptio rei iudicatæ eis proderit. nam etsi eadem quæstio in omnibus iudiciis vertitur: tamen personarum mutatio, cum quibus singulis suo nomine agitur, aliam atque aliam rem facit. & si actum sit cum herede de dolo defuncti, deinde de dolo heredis ageretur: exceptio rei iudicatæ non nocebit: quia de alia re agitur.

Marginal notes:
a obstaturam
b scilicet rem is
c eum alia
d contineantur.
e municipii.
f petiit.
g Quantitásque eadem, & idem ius:
h Idem corpus quatenus accipiendum, pulchrè Plato in Parmenide.
i possideas,
k nam si
l poterit
m nacto
n obstaret. Respondit, si
o opposuerit
p quoniam
q Iulianus
† legatam
r nec
s est
t Supra est in tit. depos.

XXIII. VLPIANVS [libro tertio Disputationum]

SI in iudicio actum sit, vsuræque solæ petitæ sint: non est verendum, ne noceat rei iudicatæ exceptio circa sortis petitionem. quia enim non competit, nec opposita nocet. eadem erunt, & si quis ex bonæ fidei iudicio velit vsuras tantum persequi. nam nihilo minus futuri temporis cedunt vsuræ. quamdiu enim manet contractus bonæ fidei, current vsuræ.

XXIIII. IVLIANVS [libro nono Digestorum]

SI quis rem à non domino emerit, mox petente domino absolutus sit, deinde possessionem amiserit, & à domino petierit: aduersus exceptionem, SI NON SVA SIT RES, replicatione hac adiuuabitur, AT SI RES IVDICATA NON SIT.

XXV. IDEM [libro quinquagesimo primo Digestorum]

SI is qui heres non erat, hereditatem petierit, & postea heres factus eandem hereditatem petet: exceptione rei iudicatæ nõ summouebitur. § Est in potestate emptoris, intra sex menses redhibitoria agere mallet, an ea quæ datur QVANTI[a] MINORIS HOMO CVM VENIRAT, FVISSET. nam posterior actio etiam redhibitionem continet, si tale vitium in homine est, vt eum ob id actor empturus non fuerit. quare verè dicetur, eum qui alterutra earum egerit, si altera postea agat, rei iudicatæ exceptione summoueri. § Si te negotiis meis optuleris, & fundum nomine meo petieris, deinde ego hanc petitionem tuam ratam non habuero, sed mandauero tibi, vt ex integro eundem fundum peteres: exceptio rei iudicatæ non obstabit. alia enim res facta est interueniente mandatu[b]. Idem est, si non in rem, sed in personam actum fuerit.

[a] quanto

[b] mandato

XXVI. AFRICANVS [libro nono Quæstionum]

EGi[c] tecum ius mihi esse ædes meas vsque ad decem pedes altius tollere, post ago ius mihi esse vsque ad viginti pedes altius tollere. exceptio rei iudicatæ procul dubio obstabit. sed & si rursus ita agam, ius mihi esse altius ad alios decem pedes tollere, obstabit exceptio: cum aliter superior pars iure haberi non possit, quàm si inferior quoque iure habeatur. § Item si fundo petito, postea insula quæ è regione eius in flumine nata erit, petitur: exceptio obstatura est.

[c] Coniunge cũ l. ß prox. de sepr. quis must.

XXVII. NERATIVS [libro septimo Membranarum]

CVm de hoc, an eadem res est, quæritur, hæc spectanda sunt, personæ: idipsum de quo agitur causa proxima actionis. nec iam interest, qua ratione quis eam causam actionis competere sibi existimasset. perinde ac si quis posteaquam contra eum iudicatum esset, noua instrumenta causæ suæ repperisset.

XXVIII. PAPINIANVS [libro vicesimo septimo Quæstionum]

EXceptio rei iudicatæ nocebit ei, qui in dominium successit eius qui iudicio expertus est.

XXVIIII. IDEM [libro vndecimo Responsorum]

IVdicatæ quidem rei præscriptio coheredi qui non litigauit, obstare non potest. nec in seruitutem videtur petiti post rem pro libertate iudicatã nondũ "ex" causa fideicõmissi manumissus. sed prætoris oportet in ea re sententiam seruari, quam pro parte victi præstare non potest. nam & cum alterum ex coheredibus inofficiosi quæstio tenuit, aut etiam duobus separatim agentibus alter optinuit, libertates competere placuit. ita tamen, vt officio iudicis indemnitati victoris futurique manumissoris consulatur. § Si debitor de dominio rei quam pignori dedit, non admonito creditore causam egerit, & contrariam sententiam acceperit, creditor in locum victi successisse non videbitur: cum pignoris conuentio sententiam præcesserit.

XXX. PAVLVS [libro quartodecimo Quæstionum]

EX sextante heres institutus, qui intestato legitimus heres esse potest, cum de iure testamenti faceret quæstionem, ab vno ex institutis dimidiam partem hereditatis petit[d], nec optinuit. videtur in illa petitione etiam partem sextantis vindicasse. & ideo si cœperit ab eodem ex testamento eandem portionem petere: obstabit ei exceptio rei iudicatæ. § Latinus Largus: Cum de hereditate inter Mæuium ad quem pertinebat, & Titium qui controuersiam mouerat[e], transigeretur: traditio rerum hereditariarũ Mæuio heredi à Titio facta est. in qua traditione etiam fundum ei suum proprium, quem ante multos annos auo eiusdem Mæuii heredis obligauerat, quémque is postea in obligationem deduxerat, ex causa pacti tradidit. his gestis posterior Titii creditor ius suum persecutus est, & optinuit. post hoc iudicium Mæuius heres repperit in † rebus auitis chirographum eiusdem Titii ante multos annos conscriptum: per quod apparuit eum fundum, qui in causam transactionis venerat, etiam auo suo ab eodem Titio fuisse obligatum. cum ergo constet prius auo Mæuii heredis in obligationem eundem fundum datum, de quo Mæuius superatus est: quæro an ius aui sui, quod tunc cum de eodem fundo ageretur, ignorabat, nulla exceptione opposita, exsequi possit. respondi, si de proprietate fundi litigatur[f], & secundum actorem pronuntiatum fuisse[g] diceremus, petenti ei qui in priore iudicio victus est, obstaturam rei iudicatæ exceptionem. quoniam de eius quoque iure quæsitum videtur, cum actor petitionẽ implet. quòd si possessor absolutus, amissa possessione eundem ab eodem qui prius non optinuit, peteret: non obesset ei exceptio. nihil enim in suo iudicio de iure eius statutum videretur[h]. cum autem pigneraticia[i] actum est aduersus priorem creditorem, potest fieri, vt de iure possessoris non sit quæsitum: quia non vt in proprietatis quæstione, quod meum est, alterius non est: ita in obligatione vtique consequens est, vt non sit alii[k] obligatum, quod hic probabit[l] sibi teneri. & probabilius dicitur non obstare exceptionem: quoniam de iure possessoris quæsitum non est, sed de sola obligatione. in proposita autem quæstione magis me illud mouet, numquid pignoris ius extinctum sit dominio adquisito. neque enim potest pignus perseuerare domino constituto creditore. actio tamen pigneraticia competit. verum est enim & pignori datam, & satisfactum non esse. quare puto non obstare rei iudicatæ exceptionem.

[d] petiit.

[e] mouebat.

† bonis

[f] litigatum.

[g] fuisset.

[h] videtur.

[i] Positum pro hypothecaria: vt & l. 19. 7. eod.

[k] alii

[l] cõprobabit al. cõprobauit

XXXI. IDEM [libro tertio Responsorum]

PAulus respondit, ei qui in rem egisset, nec tenuisset, postea condicenti non obstare exceptionem rei iudicatæ.

DE DIVERSIS TEMPORALIBVS PRAESCRIPTIONIBVS ET DE ACCESSIONIBVS POSSESSIONVM

TITVLVS III.

VLPIANVS [libro septuagesimo quarto ad Edictum]

QVia tractatus de vtilibus[m] diebus frequens est, videamus quid sit, experiundi potestatem habere. & quidem in primis exigendum est, vt sit facultas agendi. neque sufficit reo experiundi secum facere potestatem, vel habere eum qui se idoneè defendat, nisi actor quoq; nulla idonea causa impediatur experiri. proinde siue apud hostes sit, siue reipublicæ causa absit, siue in vinculis sit, aut si tempestate in loco aliquo vel in regione detineatur, vt neque experiri, neque mandare possit: experiundi[n] potestatem non habet. planè is qui[o] valitudine impeditur vt mandare possit, in ea causa est, vt experiundi habeat potestatem. Illud vtique neminem fugit, experiundi potestatem non habere eum, qui prætoris copiam non habuit. proinde hi[p] dies cedunt, quibus ius prætor reddit.

[m] Dies vtiles sunt, quibus de iure nostro nobis experiri licet.

[o] Is ea causa est, vt experiũdi potestatem. o qui ea valetudine

[p] iis dies

II. MARCELLVS [libro sexto Digestorum]

IN tempore constituto iudicatis, an intercalaris dies proficere iudicatonecne debeat, quæritur. item de tempore quo lis perit, sic[q] sine dubio existimandum est, vt auctum litis tempus intercalari die existimetur. veluti si de vsucapione sit quæstio, quæ tempore constituto expleri solet: aut de actionibus quæ certo tempore finiuntur, vt ædilitiæ pleræque actiones: & si quis fundum ea lege vendiderit, vt nisi in diebus triginta pretium esset solutum, inemptus esset fundus: dies intercalaris proficit Tempori[r]. mihi contra videtur.

[q] si sine

[r] proficiet emptori.

III. MODESTINVS [libro sexto Differentiarum]

LOngæ possessionis præscriptionem tam in prædiis quàm in mancipiis[s] locum habere manifestum est.

[s] quàm in mãcipiis. quæ in prædiis morãtur, quæ partes fundi sunt. &c. Assuta hæc sunt ab aliquo mterprete.

IIII. SAVOLENVS[t] [libro septimo Epistularum]

SI seruum hereditarium, aut eius qui in hostium potestate sit, fueit acceperit: continuò dies satisdationis cedere incipiet. intueri enim debemus, an experiundi potestas fuerit aduersus eum qui obligatus est. non an is agere potuerit, qui rem in obligationem deduxerit. alioquin erit iniquissimum ex condicione actorum obligationes reorum extendi, per quos nihil factum erit, quo minus cum his agi possit.

[t] Labeo

V. VLPIANVS [libro tertio Disputationum]

AN vitium auctoris, vel donatoris, eiusve qui mihi rem legauit, mihi noceat, si forte auctor meus iustum initium possidendi non habuit: videndum est. & puto neque nocere neque prodesse. nam denique & vsucapere possum quod auctor meus vsucapere non potuit. § Ex facto propositum est quendam, cum rem pignori dedisset, eandem distraxisse, heredemque eius redemisse. quæritur an heres aduersus pignoris persecutionem exceptione

ceptione longæ possessionis vti possit. dicebam hunc heredem, qui pignus ab extraneo redemit, posse exceptione vti: quia in extranei locum successit, nō in eius qui pignori dederat. quemadmodum si ante redemisset,[a] sic deinde heres exstitisset.

VI. AFRICANVS [libro nono Quæstionum]

SI duobus eandem rem separatim vendiderim, ea possessio quæ vtramque venditionem præcesserit, soli priori emptori, cui & tradita sit, proficit. denique & si quam rem tibi vendiderim, rursus à te emam, & Titio vendam: & meam omnem & tuam possessionem Titio accessurum[b]. videlicet quòd & tu mihi, & ego ei possessionem præstare debemus. Vendidi tibi seruum, & conuenit vt, nisi certa die pecunia soluta esset, inemptus esset. quod cum euenerit, quæsitum est quid de accessione tui temporis putares[c]. respondit, id quod[d] seruetur, cum redhibitio sit facta. hunc enim perinde haberi, ac si retrorsus homo mihi venisset. vt scilicet si venditor possessionem postea nactus sit, & hoc ipsum tempus, & quod venditionem præcesserit[e], & amplius accessio hæc ei detur cum eo quod apud eum fuit[f], a quo homo redhibitus sit.

VII. MARCIANVS [libro tertio Institutionum]

SI[g] quisquam in fluminis publici deuerticulo solus pluribus annis piscatus sit, alterum eodem iure vti[h] prohibet.

VIII. VLPIANVS [libro primo Regularum]

IN accessione temporis & id tempus, quo in fuga sit seruus, domino eius procedere verum est.

VIIII. MARCIANVS [libro quinto Regularum]

REscriptis quibusdam Diui Magni Antonini cauetur, vt in rebus mobilibus[i] locus sit præscriptioni diutinæ possessionis.

X. PAPINIANVS [libro tertiodecimo Responsorum]

INtra quattuor annos vacantium bonorum delator facta denuntiatione destitit. post quattuor annos secundo delatori venienti prior nuntiatio, quo minus præscriptione temporis summoueatur, non proderit: nisi prioris præuaricatio detegetur. quo declarato,[k] præscriptio, sed & negotii quæstio peremetur. Quadriennii tempus, quod bonis vacantibus nuntiandis præscriptum est, non ex opinione hominum, sed[l] de substantia vacantium bonorum dinumeratur[m]. Quattuor autem anni post irritum testamentum factum, & intestati possessionem ab omnibus repudiatam, qui gradatim petere potuerunt, vel[n] temporis finem, quod singulis præstitum est, computabuntur.

XI. IDEM [libro secundo Definitionum]

CVm heres in ius omne defuncti succedit, ignoratione[o] sua defuncti vitia non excludit. veluti cum sciens alienum illum[p], illo, vel precario possedit. quamuis enim precarium heredem ignorantem non teneat, nec interdicto rectè conuenitur: tamen vsucapere non poterit quod defunctus non potuit. Idem iuris est, cum de longa possessione quæritur. neque[q] enim rectè defendetur, cum exordium ei[r] bonæ fidei ratio non tuetur.

XII. PAVLVS [libro sextodecimo Responsorum]

CReditor qui præscriptione longæ possessionis à possessore pignoris summoueri possit, pignus distraxit. quæro an possessori salua sit exceptio aduersus emptorē. Paulus respondit, etiam aduersus emptorem eandem exceptionem competere.

XIII. HERMOGENIANVS [libro sexto Iuris epitomarum]

IN omnibus fisci quæstionibus, exceptis causis in quibus minora tempora seruari specialiter constitutum est, viginti annorum præscriptio custoditur. Reipublicæ rationes subscriptæ & expunctæ, aduersus eum quidem qui administrauit[s], vltra viginti: aduersus heredem verò vltra decem annos retractari non possunt.

XIIII. SCAEVOLA [libro singulari Quæstionum publicè tractatarum]

DE accessionibus possessionum nihil in perpetuum, neque generaliter definire possumus: cōsistunt enim in sola æquitate. planè tribuuntur his qui in locum aliorum succedunt siue ex contractu siue voluntate. heredibus enim, & his qui successorum loco habentur, datur accessio testatoris. itaque[t] si mihi vendideris seruum, vtar accessione tua. & si mihi pignori dederis, & ego eandem rem alii pignorari: meus creditor vtetur accessione tui temporis tam aduersus extraneum quàm aduersus teipsum, quamdiu pecuniam mihi non exsolueris. nam qui me potior est, cum ego te superaturus sim: multo magis aduersus te optinere debet. sed si pecuniam mihi solueris, hoc casu accessione tua non vtetur. Item si absente te is qui negotia tua videbatur administrare, seruum mihi vendiderit, túque reuersus ratum habueris: omnimodo accessione vtar. Item si mihi pignori dederis, & conuenerit, nisi pecuniam soluisses, licere ex pacto pignus vendere, idque vendiderim: emptori accessio tui temporis dari debebit, licet inuito te pignora distracta sint. iam enim illo in tempore quo contrahebas, videri[v] concessisse[x] venditioni[y], si pecuniam non intulisses.

XV. VENVLEIVS [libro quinto Interdictorum]

IN[z] vsucapione ita seruatur, vt etiam si minimo momento nouissimi[A] diei possessa sit res: nihilo minus repleatur[B] vsucapio. nec totus dies exigitur ad explendum constitutum tempus. Accessio possessionis[C] fit non solùm temporis quod[D] apud eum fuit, vnde is emit: sed & qui ei vendidit, vnde tu emisti. sed si medius[E] aliquis ex auctoribus non possederit, præcedentium auctorum possessio nō proderit: quia coniuncta non est. sicus nec ei qui non possidet, auctoris possessio accedere potest. Item adiiciendam est vnde emisti, aut vnde is emit, cui tu emendum mandaueras: & quod apud eum qui vendendam[F] mandauit. quòd si is quoque cui mādatum erat, alii vendendum mandauerit[G]: non aliter huius qui postea mandauerat, dandam accessionem Labeo ait, quàm si idipsum dominus ei permiserit. Sed etsi à filio vel seruo rem emero, accessio temporis, & quo apud patrem aut dominum fuit, ita danda est mihi, si aut voluntate patris dominiue, aut cum administrationem peculii haberet, vendidit.

Item danda est accessio cum eo quod[H] apud pupillum fuit, à cuius tutore, eum is tutelam eius administraret, emisti. idémq; in eo qui à curatore pupilli furiosive emerit, seruandum est. & si ventris nomine, aut eius quæ rei seruandæ causa in possessione esset, dotis[I] suæ nomine deminutio facta sit. nam id quoque temporis accedit.

Hæ autem accessiones non tam laté accipiendæ sunt, quàm verba earum patent: vt etiam si post venditionem traditionémque rei traditæ apud venditorem res fuerit, proficiat id tempus emptori. sed illud solum quod ante fuit, licet venditionis tempore eam rem venditor non habuerat. Et cui heres rem hereditariam vendidit, & heredis tempus, & defuncti debet accedere.

XVI. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

ACcessio sine nostro tempore nobis prodesse non potest.

DE DOLI MALI ET METVS EXCEPTIONE

TIT. IIII.

I. PAVLVS [libro septuagesimo primo ad Edictum]

QVo lucidius intellegi possit hæc exceptio, prius de causa videamus, quare proposita sit. deinde quemadmodū dolo fiat. per quæ intellegemus, quando obstet exceptio. deinde aduersus quas personas locum habeat, nouissime inspiciemus intra quæ tempora competit exceptio. Ideo autem hanc exceptionem prætor proposuit, ne cui dolus suus per occasionem iuris ciuilis contra naturalem æquitatem prosit. Sed an dolo quid factum sit, ex facto intellegitur. & quidem dolo fit tam in cōtractibus, quàm in testamentis, quàm in legibus.

II. VLPIANVS [libro septuagesimo sexto ad Edictum]

PAlam est autē hanc exceptionem ex eadem causa propositā, ex qua causa proposita est de dolo malo actio.

Causa exceptionis doli.

Sequitur vt videamus in quibus causis locū habeat exceptio, & quibus personis obiiciatur. Et quidem illud adnotandum est, quòd specialiter exprimendum est, de cuius dolo quis queratur, non in rem, SI IN EA RE DOLO[K] MALO FACTVM EST: sed sic, SI IN EA RE NIHIL DOLO MALO ACTORIS FACTVM EST. docere igitur debet is qui obiicit exceptionem, dolo malo actoris factum. nec sufficiet ei ostendere in re[L] esse dolum. aut si alterius dicat dolo factum, eorum personas specialiter debebit enumerare: dūmodo hæ sint, quarum dolus noceat. Planè ex persona eius qui exceptionem obiicit, in rem opponitur exceptio. neque enim quæritur aduersus quem commissus sit dolus: sed an in ea re dolo malo factum sit à parte actoris. Circa primā speciem, quibus ex causis exceptio hæc locum habeat, hæc fere quæ tractari possunt. Si quis sine causa ab aliquo fuerit stipulatus, deinde ex ea stipulatione experiatur: exceptio vtique doli mali ei nocebit. licet enim eo tempore quo stipulabatur, nihil dolo malo admiserit[M]: tamen dicendum est eum, cum litem contestatur, dolo facere, qui perseueret ex ea stipulatione petere. & si cum interponeretur, iustam causam habuit, tamen nunc nullam idoneā causam habere videtur. proinde & si crediturus pecu-

a & sic
b accessuram.
c putarem.
d id seruari quod seruetur.
e præcessit,
f fuit.
k non solùm præscriptio,
l sed ex
m dinumerabitur.
n vel post
o ignorantia
q nec
s administrauerit,
t itémque

v videretur
y venditioni
F vendendā
G mandauerat
H quo
I dotis vel
K nihil dolo
L in rem

niam stipulatus est, nec credidis[a]: etsi certa fuit causa stipulationis, quæ tamen aut non est secuta, aut finita est: dicendum erit nocere exceptionem. 4 Item quæritur, si quis pure stipulatus sit certam quantitatem, quia hoc actum sit: sed post stipulationem interpositam pactus[b] sit ne interim pecunia vsque ad certum diem petatur: an noceat exceptio doli. & quidē & de pacto conuento excipi posse, nequaquam ambigendum est. sed etsi hac quis exceptione vti velit, nihilo minus poterit. dolo enim facere eum qui contra pactum petat, negari nō potest. 5 Et generaliter sciendum est, ex omnibus in factum exceptionibus doli oriri exceptionem: quia dolo facit quicumque id quod quaqua exceptione elidi potest, petit. nam etsi inter initia nihil dolo malo facit, attamen nunc petendo facit dolosè: nisi si talis sit ignorantia in eo, vt dolo careat.

6 Non malè dictum[c] est, si creditor vsuras in futurum acceperit, deinde pecuniā nihilo minus petat, antequam id tempus prætereat, cuius temporis vsuras accepit: an doli exceptione repellatur. & potest dici, dolo eum facere. accipiendo enim vsuras, distulisse videtur petitionem in id tempus quod est post diem vsurarum præstitarum: & tacitè conuenisse interim se nō petiturum. 7 Item[d] quæritur, si statuliberum mercatus quis fuerit iussum decem dare, cum hoc ignoraret, & duplam stipulatus fuerit, deinde decem acceperit: euicto[e] eo in libertatem, agere ex duplæ stipulatione potest. sed nisi decem quæ implendæ condicionis causa acceperit[f], deduxerit: exceptione summouendus erit. & hæc ita Iulianus quoque scribit. Si tamen ex re emptoris, vel ex peculio quod ad emptorem pertinebat, pecuniam dederit statuliber[g], potest dici exceptionem non nocere: quia dolo non faceret[h].

III. PAVLVS libro septuagesimo primo ad Edictum.

Item si ob id quòd antequam dominium ad me transferatur: venditori dederit decem, & agam ex empto vt decem recipiam: ita puto competere mihi actionem, si paratus sim ex duplæ stipulatione eum liberare.

IIII. VLPIANVS libro septuagesimo sexto ad Edictum.

Apud Celsum quæritur, si eum Titio mandassent creditores hereditarij, vt adiret hereditatem, vnus non mandasset decipiendi eius causa, mandaturus alioquin, si non foret hic aditurus, deinde agat: an exceptione repellatur. & ait Celsus doli eum exceptione repellendum. Iulianus scribit[i], si quis cum ægre esset, centum aureos vxoris suæ consobrino spopondisset, volens scilicet eam pecuniam ad mulierem peruenire[k], deinde conualuerit: an exceptione vti possit, si conueniatur. & refert Labeoni placuisse, doli mali[l] vti eum posse. 2 Si in arbitrum compromiserimus, deinde cum non stetissem ob aduersam valetudinem, pœna commissa est: an vti possum doli exceptione? & ait Pomponius, prodesse mihi doli exceptionem. 3 Item quæritur, si cum eo, à quo tibi sexaginta deberentur, compromiseris: deinde per imprudentiam pœnam centum stipulatus fueris: Labeo putat conuenire officio arbitri, iubere tantum tibi dari, quantum re vera debeatur[m]. & si non fiat, non vetare ne quid amplius petatur. sed etiam si id omissum fuerit, peti posse quod debetur, Labeo dicit. & si fortè pœna petatur, doli mali exceptionem profuturam. 4 Si quis pupillo soluerit sine tutoris auctoritate id quod debuit, éxque ex solutione locupletior factus sit pupillus, rectissimè dicitur[n], exceptionem petentibus nocere. nam etsi mutuam acceperit pecuniam, vel ex quo alio contractu locupletior factus sit: dandam[o] esse exceptionem. Idémque & in ceteris erit dicendum, quibus non rectè soluitur. nam si facti sint locupletiores, exceptio locum habebit. 5 Item Labeo scribit, si quis fugitiuum esse sciens emerit seruum, etsi stipulatus fuerit fugitiuum non esse, deinde agat ex stipulatu: non esse eum exceptione repellendum. quoniam hoc conuenit, quamuis ex empto actionem non haberet. 6 sed si non conuenisset, exceptione repelletur. Quòd si is cui pecunia debeatur, cum debitore decidit, & nomen eius vendidit Seio, cui debitor mādauerat vt nomen emeret, déque ea re emptor stipulatus est: deinde creditor eam pecuniam retinet, quam per iudicem abstulit: an emptor ex stipulatu possit experiri? & Ofilius putat, si venditor nominis paratus non sit reddere quantum ab emptore acceperit: non nocituram exceptionem doli mali. & puto sententiam Ofilij veram. 7 Labeo ait, si de homine petito secundum actorem fuerit iudicatum, & iussu iudicis satisdatum sit, hominem intra certum diem tradi: & si traditus non fuisset, pœnámque[p] stipulatus sit: petitorem, qui & hominem vindicas, & pœnam petis, exceptione esse repellendum. iniquum enim esset & hominem possidere, & pœnam exigere. 8 Item quæritur, si vniones tibi pignori dedero: & conuenerit vt soluta pecunia[q] redderentur, & hi vniones culpa tua perierint, & pecuniam petas: exstat[r] Neruæ & Atilicini sententia, dicentium ita esse excipiendum, SI INTER ME ET TE NON CONVENIT, VT SOLVTA PECVNIA VNIONES MIHI REDDANTVR. sed est verius, exceptionem doli mali nocere debere. 9 Si minor mihi infantem donauerit, deinde eum vindicet: exceptione doli mali repellendus est, nisi alimenta reddat, & si quis alius sumptus probabilis in eum factus sit. 10 Præterea sciendum est, si quis quid ex testamento contra voluntatem petat: exceptione eum doli mali repelli solere. & ideo heres qui non habet voluntatem, per exceptionem doli repellitur.

11 Si quis ex vncia heres sit scriptus, ex qua ducenta consequi potuit: deinde propter hoc legatum in quo centum erant, prætulit, ne molestiis hereditariis implicaretur: an si legatum petat, exceptione doli mali summoueatur? & ait Iulianus non esse eum summouendum. quòd si à substituto pretium accepit, vel quod pretij loco haberi posset[s], ne adeat hereditatem: petens legatum, dolo, inquit, facere intellegetur: ac per hoc doli exceptione repelletur.

12 Quæsitum est, si eum fundi vsumfructum haberem, eum fundum volente me vendideris: an vindicanti mihi vsumfructum exceptio sit obiicienda. & hoc iure vtimur, vt exceptio doli[t] noceat. Marcellus ait, aduersus doli exceptionem non dari replicationem doli. 13 Labeo quoque in eadem opinione est. ait enim iniquum esse, communem malitiam petitori quidem præmio esse: ei verò cum quo ageretur[v], pœnæ esse: cum longè æquum[x] sit, ex eo quod perfidè gestum est, actorem nihil consequi. Contra senatusconsulti quoque Macedoniani exceptionem de dolo dandam replicationem, ambigendum non esse, eámque nocere debere, etiam constitutionibus, & sententiis auctorum cauetur. 14 Labeo, etsi ex stipulatu actio competat propter doli clausulam, tamen nocere doli exceptionem ait, SI ADVERSVS EA, inquit, [y] FACTVM EST. posse enim petitorem antequam stipulatio committatur, nihil dolo malo fecisse: & tunc facere, cum petat. propter quod exceptionem esse necessariam.

15 Aduersus parentes patronósque neque doli exceptio, neque alia quidem quæ patroni parentisve opinionem apud bonos mores suggillet, competere potest. in factum tamen erit excipiendum. vt si fortè pecunia non numerata dicatur, obiiciatur exceptio pecuniæ non numeratæ. nihil autem interest, vtrum patronus ex suo contractu, an verò ex alieno conueniatur. semper enim reuerentia ei exhibenda est tam viuo quàm defuncto. si autem cum herede liberti patronus agat, puto excipere debere de dolo patroni heredem liberti. libertum autem de dolo patroni, etsi ab herede eius conueniatur, minime exceptionem obiecturum. namque conuenit, tam viuo quā Mortuo[z] patrono à liberto honorem exhiberi. In stipulatione plane doli clausula non erit detrahenda: quia ex doli clausula non de dolo actio intenditur, sed ex stipulatu. 16 In hac exceptione & de dolo serui, vel alterius personæ iuri nostro subiectæ excipere possumus. & de eorum dolo, quibus adquiritur. sed[A] de seruorum & filiorum dolo, si quidem ex peculiari eorum negotio actio intendatur: in infinitum exceptio obiicienda est. si autem non ex peculiari causa, tum de eo dumtaxat excipi oportet, quia admissus sit in ipso negotio quod geritur: non etiam si postea aliquis dolus interuenisset. neque enim esse[B] æquū, serui dolum amplius domino nocere, quàm in quo opera eius esset vsus. 17 Quæsitum est, an de procuratoris dolo, qui ad agendum tantùm datus est, excipi possit. & puto rectè defendi, si quidem in rem suam procurator datus sit: etiam de præterito eius dolo, hoc est, si ante acceptum iudicium dolo quid fecerit, esse excipiendum. si verò non in rem suam: dolum præsentem in exceptione[C] conferendum. si autem is procurator sit, cui omnium rerum administratio concessa est: tunc de omni dolo eius excipi posse Neratius scribit. 18 Mandaui Titio, vt à te stipularetur: deinde Titius Seio, & stipulatus à te Seius est, & iudicium edidit. ait Labeo excipiendum esse tam de meo quàm & Seij dolo. 19 Item quæritur, si debitor meus te circumueniebat[D], téque mihi reum dederit, egóque abs te stipulatus fuero, deinde petam: an doli mali exceptio[E] obsilet. & magis est, vt non tibi permittatur de dolo debitoris mei aduersus me excipere: cum non ego te circumuenerim. aduersus ipsum autem debitorem meum

a neque crediderit. b pactum. c quæsitum. d Idem. e euicto enim. f accepit. g statuliberi. Auctor est Flor. h fecerit. i scribit. k peruenire. l doli exceptione. m debebatur. n dicetur. o danda erit exceptio. p pœnā quoque.

q vniones redderentur. r & extat. s posset. t doli mali. v agatur. x longè æquius. y quid factum. z Hoc spectat quod de liberto p... refert Alex. ab Alex. lib. 2. Gen. dier. ca. 7. A sed & de. B est. C in exceptionem. D circumuenerit. E mihi obsilet.

meum poteris experiri. Sed & si mulier post admissum dolum debitorem suum marito in dotem delegauerit: idem probandum erit, de dolo mulieris non esse permit-20tendum excipere, ne indotata fiat. Apud Iulianum quæsitum est, si heres soceri, à quo dos peteretur, exciperet de dolo mariti & mulieris, cui pecunia quæreretur: an obstatura esset exceptio ex persona mulieris. & ait Iulianus, si maritus ex promissione dotis ab herede soceri petat, & heres excipiat de dolo filiæ, cui ea pecunia adquireretur: exceptionem obstare. dos enim quam maritus ab herede soceri petit, intellegitur, inquit, filiæ adquiri: cum per hoc dotem sit habitura. Illud non explicat Iulianus, an [&] de dolo mariti excipi possit. puto autem eum hoc sentire, vt etiam de dolo mariti noceat exceptio: licet vi-21 deatur nulla dos filiæ, vt ait, quæri[o]. Illa etiam quæstio ventilata est apud plerosque, an de dolo tutoris exceptio pupillo experienti nocere debeat. & ego puto vtilius, etsi per eas personas pupillis fauetur: tamen dicendum esse, siue quis emerit à tutore rem pupilli, siue contractum sit cum eo in rem pupilli, siue dolo quid tutor fecerit, & ex eo pupillus locupletior factus est: pupillo nocere debere. nec illud esse distinguendum, cautum sit ei an non: soluendo sit an non tutor: dummodo rem administret. vnde enim diuinat is qui cum tutore contrahit? planè si mihi proponas collusisse aliquem cum tutore, factum suum ei 22 nocebit. Si quis non tutor, sed pro tutore negotia gerat: an dolus ipsius noceat pupillo, videamus. & putem non nocere. nam[b] si is qui pro tutore negotia gerebat[c], rem vendiderit, &[d] vsucapta sit: exceptionem[e] non nocere pupillo rem suam persequenti, etiam si ei cautum sit. quia huic rerum pupilli administratio concessa non fuit[f]. secundum hæc magis opinor de dolo tutoris exceptionem 23 pupillo esse obiciendam. Quæ in tutore diximus, eadem in curatore quoque furiosi dicenda erunt. sed & in prodigi, vel minoris viginti quinque annis. de dolo autem ipsius minoris viginti quinque annis exceptio vtique locum habebit. nam & de pupilli dolo interdum esse excipiendum, nequaquam ambigendum est ex ea ætate quæ dolo non careat. Denique Iulianus[g] quoque sæpissime scripsit[h], doli pupillos qui prope pubertatem sunt, capaces esse. quid enim si debitor ex delegatu[i] pupilli pecuniam creditori eius soluit[k]? fingendus[l] est, inquit, pubes esse. ne propter malitiæ ignorantiam bis eandem pecuniam consequatur. Idem seruandum in furioso ait, si cum existimaretur compos mentis esse, iusserit debitorem cre-24 ditori soluere. vel si quod exigu, domi habeat. De auctoris dolo exceptio emptori non obicitur[m]. si autem accessione auctoris vtitur, æquissimum visum est ei[n], qui ex persona auctoris vtitur accessione, pati dolum auctoris. & peræque[o] traditur, rei quidem cohærentem exceptionem etiam emptori nocere. eam autem quæ ex delicto perso-25 næ oriatur, nocere non oportere. Si cum legitima hereditas Gaii Seii ad te perueniret[p], & ego essem heres institutus, persuaseris mihi per dolum malum, ne adeam hereditatem: & posteaquam ego repudiaui[q] hereditatem, tu eam[r] Sempronio cesseris pretio accepto: atque à me petat hereditatem: exceptionem doli mali eius qui ei cessit, 26 non potest pati. Si quis autem ex causa legati vindicet, aut is cui ex causa donationis res præstita est, vindicet: an de dolo exceptionem patiatur ex causa eius in cuius locum successerit? & magis putat Pomponius summouendum. & ego puto exceptione eos esse repellendos: cum lucratiuam causam sint nancti. aliud [autem] est enim emere, aliud ex his causis succedere. Idem tractat Pomponius & in eum qui pignori accepit[s], si Seruiana, vel hypothecaria actione experiatur. nam & hunc putat Pomponius summouendum: quia res ad eum qui dolo fecit[t], reuersu-27 ra est. Auctoris autem dolus, sicut diximus, emptori non obicitur. sed hoc in emptore solo seruabimus. item in eo qui permutauerit, vel in solutum accepit[v]. item in similibus qui vicem emptorum continent[x]. ceterum si noxæ deditus quis sit, Pomponius putat passurum exceptionem, quam ille pateretur qui noxæ dedit. proinde ex quacumque alia causa, quæ prope lucratiuam habet adquisitionem, quæsisse quis videatur: patietur exceptionem doli ex persona eius in cuius locum successit. sufficit enim si is qui pretium dedit[y], vel vice[z] pretii, cum sit bona fide emptor, vt non patiatur doli exceptionem ex persona auctoris. vtique si ipse dolo caret. ceterum si ipse dolo non caret[A], peruenietur ad doli exceptionem, & patietur de 28 dolo suo exceptionem. Si à Titio fundum emeris, qui Sempronii erat, isque tibi traditus fuerit pretio soluto: deinde Titius Sempronio heres extiterit, & eundem fundum Mæuio vendiderit, & tradiderit: Iulianus ait, æquius[B] esse prætorem te tueri. quia & si ipse Titius fundum à te peteret, exceptione in factum comparata, vel doli mali summoueretur, & si ipse eum possideret, & Publiciana peteres: aduersus excipientem SI NON SVVS ESSET, replicatione vteretis. ac per hoc intellegeret[C], eum fundum rursum vendidisse, quem in bonis non haberet.

De exceptione metus.

29 Metus causa exceptionem Cassius non proposuerat, contentus doli exceptione quæ est generalis. sed vtilius visum est, etiam de metu opponere exceptionem. etenim distat aliquid[D] doli exceptione: quòd exceptio doli personam complectitur eius qui dolo fecit. enimuero metus causa exceptio in rem scripta est, [E] SI IN EA RE NIHIL METVS CAVSA FACTVM EST: vt non inspiciamus, an is qui agit, metus causa fecit[F] aliquid: sed an omnino metus causa factum est[G] in hac re à quocumque, non tantùm ab eo qui agit. Et quamuis de dolo auctoris exceptio non obiciatur, verumtamen hoc iure vtimur, vt de metu non tantùm ab auctore, verùm à 30 quocumque adhibito exceptio obici possit. Illud sciendum est, hanc exceptionem de metu eum obicere debere, qui metum non à parente passus est, in cuius fuit[H] potestate. ceterum parenti licere deteriorem condicionem liberorum in rebus peculiaris[I] facere. sed si se abstinuerit hereditate paterna, succurrendum ei erit, vt alioquin succurritur.

V. PAVLVS libro septuagensimo primo ad Edictum.

PVrè mihi debes decem. ea tibi sub condicione legaui. interim heres si petat, doli exceptione non est summouendus: cum possit etiam deficere condicio. itaque legatorum stipulationem interponere debebit. sed si non caueat heres, doli exceptione summouebitur. expedit enim legatario retinere summam[K], quàm mitti in possessionem rerum hereditariarum. Si cui legata sit via, & is lege Falcidia locum habente totam eam vindicet non oblata æstimatione quartæ partis: summoueri eum doli exceptione Marcellus ait. quoniam suo commodo heres 2 consulit[L]. Si donaui alicui rem, nec tradidero: & ille cui donaui non tradita possessione, in eo loco ædificauerit me sciente: & eum ædificauerit, nanctus sim ego[M] possessionem, & petat[N] à me rem donatam, & ego excipiam, quòd supra legitimum modum facta est: an de dolo replicandum est? dolo enim feci qui passus sum eum ædifi-3 care, & non reddo impensas. Actoris, qui exigendis pecuniis præpositus est, etiam posterior dolus domino nocet. Si seruus venit[O] ab eo cui hoc dominus permisit, & redhibitus sit domino: agenti venditori de pretio exceptio opponitur redhibitionis[P]: licet etiam[Q] is qui vendidit, domino pretium soluerit. etiam mercis non traditæ exceptione summouetur[R], & qui pecuniam domino iam soluit. & ideo is qui vendidit, agit aduersus dominum. eandem causam esse Pedius ait eius qui negotium no-4 strum gerens vendidit. Si eum, qui volebat mihi donare supra legitimum modum, delegauero creditori meo: non poterit aduersus petentem vti exceptione. quoniam creditor suum petit[S]. In eadem causa est maritus. nec hic enim debet exceptione summoueri, qui suo nomine agit. Numquid ergo nec de dolo mulieris excipiendum sit aduersus maritum qui dotem petit, non ducturus vxorem, nisi dotem accepisset, nisi[T] iam diuertit? itaque condictione tenetur debitor qui delegauit, vel mulier, vt vel liberet 5 debitorem, vel si soluit, vt pecunia ei reddatur. Non sicut de dolo actio certo tempore finitur, ita etiam exceptio eodem tempore danda est. nam hæc perpetuò competit. cum actor quidem in sua potestate habeat, quando vtatur suo iure. is autem cum quo agitur, non habeat potestatem quando conueniatur.

VI. GAIVS libro trigensimo ad Edictum prouinciale.

SI opera creditoris acciderit, vt debitor pecuniá, quam soluturus erat, perderet: exceptione doli mali creditor remouebitur. idem est & si creditori eius numeratam pecuniam ratam creditor non habeat.

VII. VLPIANVS libro septuagensimo sexto ad Edictum.

IVlianus ait, si pecuniam quam me tibi debere existimabam, iussu tuo spoponderim cui donare volebas: exceptione doli mali potero me tueri. & præterea condictio mihi aduersus stipulatorem competit, vt me liberet.
1 Idem Iulianus ait, si ei quem creditorem tuum putabas, iussu tuo pecuniam, quá me tibi debere existimabam, promisero: petétem doli mali exceptione summoueri debere. & amplius agendo cum stipulatore cósequar, vt mihi acceptam faciat stipulationem. & habet hæc senten-

tia

o acquiri.
b nam & si
c gerat.
d Refertur hic sententia Cass. quæ extat l. 2. de eo quo pro tut. vbi legitur nec vsucapta. vnde quoque recte legi potest.
e exceptio nó nocet
f fuerit.
g Coniunge cũ l. impuberem. 23. de furt. infra.
h scribit.
i delegatione
k soluat.
l fingentis se (inquit) pubescere. Rectius est Flor. dolum enim nó in eo est, quid finxerit se pubescere, sed quod delegauerit debitorem suũ qui soluerit suo creditori debitor autem post quã soluerit, pupillo rursus ab eo petat.
m obiicietur.
n visum est eum. Supra notaui idem genus loquendi, ut paratus pro ei permutatis, vel locare.
o & per hos æque
p pertineret.
q repudiauerim
r ea. Rectius est Flor.
s acceperit.
t fecerit.
v acceperit.
x obtinent.
y dederit.
z vicem.
A caret.
B æquum
C intellegeretur.
D à doli
E & si in
F fecerit
G factum sit
H fuerit
I peculiaribus
K Subaudi magis. vel potius. Aug. 4. Emend. c. 5.
L consuluit.
M ego eam
N petit
O venierit
P redhibitoriæ
Q iam
R submouebitur
S repetit.
T vbi iam diuerterit?

tia Iuliani humanitatem, vt etiam aduersus hunc vtar exceptione & condictione, cui sum obligatus.

VIII. PAVLVS libro sexto ad Plautium

DOlo[a] facit, qui petit quod redditurus est. sic si heres damnatus sit non petere à debitore, potest vti exceptione doli mali debitor, & agere ex testamento.

VIIII. IDEM libro trigesimo secundo ad Edictum

SI procurator rei pecunia accepta damnari se passus sit, & cũ domino iudicati agatur: tuebitur[b], sed doli mali exceptione. nec hoc quod acceperit[c] procurator, auferri ab eo potest. nam turpiter accepta pecunia iustius penes eum est[d], qui deceptus sit, quàm qui decepit.

X. MARCIANVS libro tertio Regularum

CVm vir[e] aut vxor in area sibi donata aliquid ædificasset, plerisque placet doli mali exceptione posita rem seruari posse.

XI. GRAVIVS libro quarto Membranarum

PRocurator[f] agit. de dolo eius excipi non debet: quia aliena lis est, isque rei extraneus: neque alienus dolus nocere alteri debet. Si post litem contestatam dolo quid fecerit, an exceptio eo nomine in iudicium obiicienda sit, dubitari potest: quia litis contestatione res procuratoris fit, eámq; suo iam quodãmodo nomine exequitur. & placet, de procuratoris dolo excipiendum esse. Idem de tutore, qui pupilli nomine agit[g], dicendum est. In vniuersum autem hæc in ea re regula sequenda est, vt dolus omnimodo[h] puniatur, etsi non alicui, sed ipsi qui eum admisit, damnosus futurus erit.

XII. PAVLIANVS libro tertio Quæstionum

QVi æquitate defensionis infringere actionem potest, doli exceptione tutus est.

XIII. PAVLVS libro quartodecimo Quæstionum

LIberis exheredatis, qui nihil ex patris iudicio meruerunt, rupto testamento ius suum conseruandum est. nec opponetur doli mali exceptio. quod nõ solùm in persona eorum, sed in heredibus; [i] in persona liberorũ quoque eorum optinendum est.

XIIII. IDEM libro tertio Responsorum

PAulus respondit, eum qui in alieno solo ædificium extruxerit, non aliàs sumptus cõsequi posse, quàm[k] possideat, & ab eo dominus soli rem vindicet: scilicet opposita doli mali exceptione.

XV. SCAEVOLA libro quinto Responsorum

FIdeiussor euictionis nomine condemnatus, id prædiũ quod † euictus est, & omnia præstare paratus est, quæ iure empti continentur. quæro an agentem emptorem exceptione ex causa iudicati doli mali summouere potest. respondit, exceptionẽ quidem opponi posse. iudicem autẽ æstimaturum, vt pro damnis emptori satisfiat.

XVI. HERMOGENIANVS libro sexto Iuris epitomarum

SI debitor à furioso delegatus creditori eius soluat, quẽ compotem mentis esse existimabat, & ita cum eo agatur: exceptione doli in id quod in rem furiosi processit, defenditur.

XVII. SCAEVOLA libro vicesimo septimo Digestorum

PAter pro filia dotem promiserat, & pactus erat, vt ipse aleret filiam suam eiusque omnes[l]. idem homo rusticanus genero scripsit quasi vsuras præteritas ex dotis promissione. quæsitum est, cum ipse filiam suam exhibuerit, & maritus nullam impensam fecerit: an ex chirographo ex stipulatu agenti genero exceptio obstare debeat. respõdit, si, vt proponatur[m], pater eum exhiberet, per errorem promisisset: locum fore doli mali exceptioni. [2] Auus nepotibus ex filia legauit singulis centena, & adiecit hæc verba: IGNOSCITE, NAM POTVERAM VOBIS AMPLIVS RELINQVERE, NISI ME BRONTO PATER VESTER MALE ACCEPISSET: CVI EROGARAM MVTVA QVINDECIM QVAE AB EO RECIPERE NON POTVI. POSTREMO HOSTES, QVI MIHI SERE OMNEM SVBSTANTIAM ABSTVLERVNT. quæsitum est, an si aui heres ab his nepotibus patris sui heredibus petat quindecim: contra voluntatem defuncti facere videatur, & doli mali exceptione summoueatur. respondit, exceptionem obstaturam. [2] Ex quadrante heres scriptus, à coherede ex dodrante instituto emit portionem certa quantitate, ex qua aliquam summam in nominibus ex calendario vti daret, stipulanti spopondit. defuncto venditore hereditatis, falsum testamentum Septicius accusare cœpit, & hereditatem ab emptore petit: & ne quid ex ea minueret, impetrauit. quæsitum est, cognitione falsi pendente an heredes ex stipulatu petentes doli exceptione summouentur. respondit, heredes venditoris, si ante euentum cognitionis pergant petere, exceptione doli mali posse summoueri. [3] Marito & filio communi ex parte dimidia scriptis heredibus, filiam suam ex priore matrimonio ita heredem instituit: MAEVIA FILIA MEA EX SEX VNCIIS HERES MIHI ESTO, SI CVM COHEREDIBVS TVIS PAREM RATIONEM FECERIS PRO MEA PORTIONE IN DIEM MORTIS MEAE EIVS ACTVS QVI PENDET EX TVTELA TVA, QVAM TITIVS PATER MEVS, AVVS TVVS ADMINISTRAVIT. quæsitum est, an quia sub condicione instituta filia esset, si omitteret hereditatem, vti saluam tutelæ actionem haberet: legata sibi à matre data consequi posset. respondit, secundum ea quæ proponerentur, eam de qua quæreretur, contra voluntatem petere. & ideo exceptionem doli obstaturam.

QVARVM RERVM ACTIO NON DATVR

TIT. V.

Varij casus, in quibus competit exceptio: atque ideo dicitur actio non dari, quia mutua redditur.

VLPIANVS libro septuagensimo sexto ad Edictum

IVSIVRANDVM vicem rei iudicatæ optinet. non immeritò; cum ipse quis iudicem aduersarium suum de causa sua fecerit, deferendo ei iusiurandum. [1] Si pupillus sine tutoris auctoritate detulerit iusiurandum, dicemus non obstare exceptionem istam, nisi tutore auctore in iudicio delatio facta sit. [2] Si petitor fundi iusiurandum detulerit aduersario,[n] vt si auctor eius iurasset suum fundum se tradidisse, ab ea cõtrouersia discessurum se: exceptio possessori fundi dabitur. [3] Si fideiussor iurauit, si quidem de sua persona tantùm iurauit, quasi se[o] non esse obligatum: nihil reo proderit. si verò in rem iurauit, dabitur exceptio reo quoque. [4] Si manumissero eum seruum qui negotia mea gesserat in seruitute. deinde stipulatus ab eo fuero, quòd[p] negotia mea gesserit, quidquid ob eam rem, si tunc liber fuisset, eum mihi dare oporteret, id dari: deinde ex stipulatu agam: non summoueri me exceptione. neque enim oneratum se hoc nomine potest queri libertus, si lucrum abruptum[q] ex re patroni non faciat.

Alterum exceptionis exemplum.

[5] Quæ onerandæ libertatis causa stipulatus sum, à liberto exigere non possum. onerandæ autem libertatis causa facta bellissimè ita definiuntur, quæ ita imponuntur, vt si patronum libertus offenderit, petantur ab eo, semperque sit metu exactionis ei subiectus, propter quem metum quoduis sustineat[r] patrono præcipiente. In summa si in continenti impositum quid sit liberto, quod ΕΠΙΒΑΡΟΥΜΕΝΟΝ oneret eius libertatem: dicendum est, exceptioni locum facere[s]. sed si post interuallum, habet quidem dubitationem: quia nemo eum cogebat hoc promittere. sed idem erit probandum & hic[t], tamen causa cognita, si liquido appareat libertum metu solo, vel nimia patrono[v] reuerentia ita se subiecisse, [x] vt vel pœnali quadam stipulatione se subiiceret. [6] Si libertatis causa societatem libertus cum patrono coierit, & patronus cum liberto pro socio agat: an hæc exceptio sit necessaria? & puto ipso iure tutum esse libertum aduersus exactionem patroni. [7] Exceptionem onerandæ libertatis causa, sicut & ceteras, fideiussori non esse denegandas[y] sciendum est. nec[z] ei quidem qui rogatu liberti reus factus est. sed[A] & ipsi liberto, siue procurator ad defendendum à reo datus fuerit, siue heres ei exstiterit. cum enim propositum sit prætori[B], in huiusmodi obligationibus reo succurrere: non seruaturum[C] propositum suum, nisi fideiussorem quoque, & eum qui rogatu liberti reus factus fuerit, aduersus patronum defenderit. etenim parui refert, protinus libertus patrono cogatur dare, an per interpositã fideiussoris vel rei personã. [8] Siue autem ipsi[D] patrono sit promissum, siue alii voluntate patroni: onerandæ libertatis causa videtur factum. & ideo hæc exceptio locum habebit. quòd si patronus libertum suum delegauerit creditori, an aduersus creditorem, cui delegatus promisit libertatis causa onerãdæ, exceptione ista vti possit, videamus. & Cassius existimasse Vrseiũ refert, creditorem quidẽ minimè esse submouẽdum exceptione, quia suũ recepit. verumtamen libertũ patrono posse cõdicere, [9] si non transigendæ controuersiæ gratia id fecit. Item si libertus debitorem suum patrono delegauerit, nulla exceptione summouẽdus est patronus: sed libertus à patrono per

Marginal notes:
a Coniunge cũ l. in condemnatione. in fi. de regulis iur.
b tuebitur se.
c acceperit
d est,
e Cùm vir in area ab vxore sibi. Rectè ex Flor.
f ti procurator
g agit.
h omnino
i & in
k quàm si
† euictum
l homines.
m proponitur,
n si auctor
o quasi nõ esse ipse obligatus:
p qui
q abreptum
r sustineat
s fore.
t & hoc,
v patroni
x Hæc desunt: quæ omissa omnino sunt, nec expungenda fuerat, vt in quibusdã libris factum est.
y denegandã
z nec ei
A sed nec
B prætoris,
C seruaturus est
D à patrono

no per condictionem hoc repetet. Hæc exceptio non tantùm ipsi liberto, verum successoribus quoque liberti danda est. & versa vice heredem patroni summouendum, si hæc persequatur, sciendum est.

Tertium exceptionum exemplum.

II. PAVLVS libro septuagensimo primo ad Edictum.

SI filiofamilias delatum sit iusiurandum, & iurauerit patrem suum dare non oportere: danda est patri exceptio. Si in alea rem vendam, vt ludam[a], & euicta re cõueniar: exceptione summouebitur emptor. Si seruus promittat domino pecuniã, vt manumittatur, cum aliàs non esset manumissurus dominus, eamque liber factus spondeat: dicitur non obstare exceptionẽ patrono, si eam petat. non enim onerandæ libertatis causa hæc pecunia promissa est. alioquin iniquum[b] est, dominum & serui carere, & pretio eius. totiens ergo onerandæ libertatis causa pecunia videtur promitti[c], quotiens sua sponte dominus manumisit: & propterea velit libertum pecuniam promittere, vt nõ exigat eam, sed vt libertus eum timeat, & obtemperet ei.

DE LITIGIOSIS

TIT. VI.

VLPIANVS libro septuagensimo sexto ad Edictum.

LITIGIOSAM rem non facit denuntiatio quæ impediendæ venditionis causa fit. Si inter Primum & Secundum sit lis contestata, & ego à Tertio emero, qui nullam controuersiam patiebatur: videamus an exceptioni locus sit. & puto subueniendum mihi: quia is qui mihi vendidit, nullam litem habuit: & quòd fieri potest, vt duo in necem[d] eius litem inter se iungant, qui cum ipso litigare non poterant. Si tamen cum procuratore, tutore, curatoréve alicuius iudicium acceptum sit: consequens erit dicere, quasi cum ipso litigetur, ita[e] eum ad exceptionem pertinere.

II. IDEM libro sexto Fideicommissorum.

SI seruus cum emerit, scit, ignorauit autem dominus, vel contra: videndũ est, cuius potius spectanda sit scientia. & magis est vt scientia inspicienda sit eius qui comparauit, non eius cui adquiretur[f]. & ideo pœna litigiosi competit. sic tamen, si nõ mandatu domini emit. nam si mandatu, etiam si scit seruus, dominus autem ignorauit, scienti non nocet. & ita Iulianus in re litigiosa scribit.

III. GAIVS libro sexto ad legem duodecim tabularum.

REm de qua controuersia est, prohibemur in sacrum dedicare. alioquin dupli pœnam patimur. nec immeritò, ne liceat eo modo duriorem aduersarii condicionem facere. sed duplum[g] vtrum fisco, an aduersario præstandum sit, nihil exprimitur. fortassis autem magis aduersario: vt id veluti solacium habeat pro eo quòd potentiori aduersario traditus est.

DE[h] OBLIGATIONIBVS ET ACTIONIBVS

TIT. VII.

Variæ diuisiones obligationum.

GAIVS libro secundo Aureorum.

OBLIGATIONES aut ex cõtractu nascuntur, aut ex maleficio, aut proprio quodã iure ex variis causarum figuris. Obligationes ex contractu, aut re contrahuntur, aut verbis, aut consensu. Re contrahitur obligatio mutui datione. Mutui autem datio consistit in his rebus quæ pondere, numero, mensuráve constant: veluti vino, oleo, frumẽto, pecunia numerata. quas res in hoc damus, vt fiant accipientis, postea alias recepturi eiusdem generis & qualitatis. Is quoque cui rem aliquam commodamus, re nobis obligatur. sed is de ea ipsa re quam acceperit, restituenda tenetur. & ille quidem qui mutuum accepit, si quolibet casu quod accepit amiserit: nihilo minus obligatus permanet. is verò qui vtendum accepit, si maiore casu cui humana infirmitas resistere non potest, veluti incendio, ruina, naufragio, rem quam accepit, amiserit: securus est. aliàs tamen exactissimam diligentiam custodiendæ[i] rei præstare compellitur. nec sufficit ei eandem diligentiã adhibere, quã[k] suis rebus adhibet[l], si alius diligentior[m] custodire poterit. sed & in maioribus casibus si culpa eius interuenit, tenetur. veluti si quasi amicos ad cœnam inuitaturus argentum quod in eam rem vtendum acceperit, peregre proficiscẽs secum portare voluerit, & id aut naufragio, aut prædonũ hostiúmve incursu amiserit. Is quoq; apud quem rem aliquam deponimus, re nobis tenetur. qui & ipse de ea re quam acceperat[n], restituenda tenetur. sed is etiam si negligenter rem custoditam amiserit, securus est. quia enim non sua gratia accipit, sed eius à quo accipit, in eo solo tenetur, si quid dolo perierit. negligentiæ verò nomine ideo non tenetur, quia qui negligenti amico rem custodiẽdam committit, de se queri debet. magnã tamen negligentiam placuit in doli crimine cadere. Creditor quoque qui pignus accepit, re tenetur. qui & ipse de ea ipsa re quam accepit restituenda tenetur. Verbis obligatio contrahitur ex interrogatione & responso[o], cum quid dari, fieríve nobis stipulemur. Sed aut proprio nomine quisque obligatur, aut alieno. qui autem alieno nomine obligatur, fideiussor vocatur. & plerumque ab eo quem proprio nomine obligamus, alios accipimus qui eadẽ obligatione teneantur, dum curamus vt quod in obligationem deduximus, tutius nobis debeatur. Si id quod dari stipulemur[p], tale sit, vt dari non possit: palam est, naturali ratione inutilem esse stipulationẽ. veluti si de homine libero, vel iam mortuo, vel ædibus deustis facta sit stipulatio inter eos qui ignorauerint eum hominem liberũ esse, vel mortuum esse, vel ædes deustas esse. Idem iuris est, si quis locum sacrum aut religiosum dari sibi stipulatus fuerit. Nec minus inutilis est stipulatio, si quis rem suã, ignorans suam esse, stipulatus fuerit. Item sub impossibili cõditione factam stipulationem cõstat inutilem esse. Furiosum, siue stipuletur[q], siue promittat, nihil agere, natura manifestum est. Huic proximus est, qui eius ætatis est, vt nondum intellegat quid agatur. sed quod[r] ad hunc, benignius acceptũ est. nam qui loqui potest, creditur & stipulari & promittere rectè posse. Mutum nihil pertinere ad obligationem verborum, natura manifestum est. Sed & de surdo idem dicitur: quia[s] etiam si loqui possit, siue promittit, verba stipulantis exaudire debet: siue stipuletur, debet exaudire verba promittentis. vnde apparet, nõ de eo nos loqui qui tardius exaudit, sed qui omnino non exaudit.

II. IDEM libro tertio Institutionum.

COnsensu fiunt obligationes in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, societatibus, mandatis. ideo autem istis modis consensu dicimus obligationem contrahi, quia neque verborum neque scripturæ vlla proprietas desideratur: sed sufficit eos qui negotia gerunt, consentire. vnde inter absentes quoque talia negotia contrahuntur: veluti per epistulam, vel per nuntiũ. Item in his contractibus alter alteri obligatur de eo quod alterum alteri ex bono & æquo præstare oportet.

III. PAVLVS libro secundo Institutionum.

OBligationum substantia nõ in eo consistit, vt aliquod corpus nostrum, aut seruitutem nostram faciat: sed vt alium nobis obstringat ad dandum aliquid, vel faciendum, vel præstandum. Non satis autem est dantis esse nummos, & fieri accipiẽtis, vt obligatio nascatur. sed etiã hoc animo dari, & accipi, vt obligatio constituatur. itaque si quis pecuniam suam donãdi causa dederit mihi: quamquam & donantis[t] fuerit, & mea fiat, tamen non obligabor ei: quia non hoc inter nos actum est. Verborũ quoque obligatio constat, si inter contrahentes id agatur. nec enim[u] si per iocum puta, vel demonstrandi intellectus causa ego tibi dixero, SPONDES? & tu responderis SPONDEO: nascetur obligatio.

IIII. GAIVS libro tertio rerum cottidianarum siue aureorũ.

EX[v] maleficio nascuntur obligationes, veluti ex furto, ex damno, ex rapina, ex iniuria. quæ omnia vnius generis sunt. nam hæ re tantùm consistunt, id est ipso maleficio: cum alioquin ex contractu obligationes non tantùm re consistant, sed etiam verbis, & consensu.

V. IDEM libro tertio Aureorum.

SI[x] quis absentis negotia gesserit, siquidem ex mandatu: palam est, ex contractu nasci inter eos actiones mãdati, quibus inuicẽ experiri possunt de eo quod alterum alteri ex bona fide præstare oportet. si verò sint mandatu, placuit quidem sanè eos inuicem obligari, eóque nomine proditæ sunt actiones, quas appellamus negotiorum gestorum: quibus æque inuicem experiri possunt de eo quod ex bona fide alterum alteri præstare oportet: sed neque ex contractu, neque ex maleficio[y] actiones nascuntur. neque enim is qui gessit, cum absente creditur ante contraxisse: neque vllum maleficium est, sine mandatu suscipere negotiorum administrationem. longè magis[z] is cuius negotia gesta sunt: ignorans aut contraxisse, aut deliquisse intellegi potest: sed vtilitatis causa receptum est, inuicem eos obligari. Ideo autem id ita receptum est, quia plerumque homines eo animo peregre proficiscuntur, quasi statim redituri, nec ob id vlli curam negotiorum suorum mãdant. deinde nouis causis interuenientibus ex necessitate

a Malè Accur. aut ludam.
b iniquũ esse,
c promissa,
d Hæc quoque [illegible]
e [illegible]
f acquiratur.
g Ex lege n. tabul. vt indicat inscriptio.
h Duar. ante [illegible]
i custodia rei
k quã in suis
l adhibeat,
m diligentius
n accepit,
o & responsione: [illegible]
p stipuletur.
q stipuletur.
r quo
s qui
t dantis
v Coniunge cũ l. [illegible]
x [illegible]
y hæ actiones
z minùs

necessitate diutius absunt: quorũ negotia desperire[a] iniquum erat[b]: quæ sanè desperirent, si vel is qui obtulisset se negotiis gerundis, nullam habiturus esset actionem de eo quod vtiliter de suo impendisset: vel is cuius gesta essent, aduersus eum qui inuasisset negotia eius, nullo iure agere posset. Tutelæ quoque iudicio qui tenentur, non propriè ex contractu obligati intelleguntur: nullum enim negotium inter tutorem & pupillum contrahitur: sed quia sanè non ex maleficio tenentur, quasi ex contractu teneri videntur. & hoc autem casu mutuæ sunt actiones. non tantùm enim pupillus cum tutore, sed & contra tutor cum pupillo habet actionem, si vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus, aut rem suam creditori eius obligauerit. Heres quoque qui legatum debet, neque ex contractu neque ex maleficio obligatus esse intellegitur. nam neque cum defuncto neque cum herede cõtraxisse quicquam legatarius intellegitur. maleficium autem[c] nullum in ea re esse, plus quàm manifestum est. Is quoque qui non debitum accipit per errorem soluentis, obligatur quidem quasi ex mutui datione, & eadem actione tenetur qua debitores creditoribus: sed non potest intellegi is qui ex ea causa tenetur, ex contractu obligatus esse: qui enim soluit per errorem, magis distrahendæ obligationis animo, quàm contrahendæ dare videtur. Si iudex[d] litem suam fecerit, non propriè ex maleficio obligatus[e] videtur: sed quia neque ex contractu obligatus est, vtique peccasse aliquid intellegitur, licet per imprudentiam, ideo videtur quasi ex maleficio teneri.

Is quoque, ex cuius cenaculo vel proprio ipsius vel conducto, vel in quo gratis habitabat, deiectum effusúmve aliquid est, ita vt alicui noceret: quasi ex maleficio teneri videtur. ideo autem non propriè ex maleficio obligatus intellegitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur, aut serui, aut liberi. Cui similis est is qui ea parte qua vulgo iter fieri solet, id positum aut suspensum habet, quod potest, si ceciderit, alicui nocere. ideo si filiusfamilias seorsum à patre habitauerit, & quid ex cenaculo eius deiectũ effusúmve sit, siue quid positum suspensúmve habuerit, cuius casus periculosus est[f], Iuliano placuit, in patrem neque de peculio neque noxalem dandam esse actionem: sed cum ipso filio agendum. Item exercitor nauis, aut cauponæ, aut stabuli, de damno aut furto quod in naue, aut caupona, aut stabulo factum sit, quasi ex maleficio teneri videtur: si modò ipsius nullum est maleficium, sed alicuius eorum quorum opera nauem, aut cauponam, aut stabulum exerceret[g]. cum enim neque ex contractu sit[h] aduersus eum constituta hæc actio, & aliquatenus culpæ reus[i] est, quòd opera malorum hominum vteretur: ideo quasi ex maleficio teneri videtur.

VI. PAVLVS libro quarto ad Sabinum.

IN omnibus temporalibus actionibus, nisi nouissimus totus dies compleatur, non finit[k] obligationem.

VII. POMPONIVS libro quintodecimo ad Sabinum.

ACtiones aduersus patrem filio præstari nõ possunt, dum in potestate eius est filius.

VIII. IDEM libro sextodecimo ad Sabinum.

SVb hac condicione SI VOLAM nulla fit obligatio. pro non dicto enim est, quod dare nisi velis, cogi non possis. nam nec heres promissoris eius qui numquam dare voluerit, tenetur: quia hæc condicio in ipsum promissorem numquam exstitit.

VIIII. PAVLVS libro nono ad Sabinum.

Filiusfamilias suo nomine nullam actionem habet, nisi iniuriarum, & quod vi aut clam, & depositi, & commodati, vt Iulianus putat.

X. IDEM libro quadragesimo septimo ad Sabinum.

NAturales obligationes non eo solo æstimantur, si actio aliqua earum[l] nomine competit: verumetiam eo, si soluta pecunia repeti non possit.

XI. IDEM libro duodecimo ad Sabinum.

QVæcumque[m] gerimus, cũ ex nostro contractu originem trahunt, nisi ex nostra persona obligationis initium sumant, inanem actum nostrum efficiunt. & ideo neque stipulari, neque emere, vendere, contrahere, vt alter suo nomine rectè agat, possumus.

XII. POMPONIVS libro vicensimo nono ad Sabinum.

EX[n] depositi, & commodati, & mandati, & tutelæ, & negotiorum gestorum, ob dolum malum defuncti heres in solidum tenetur.

XIII. VLPIANVS libro primo Disputationum.

IN factum actiones etiam[o] filiusfamiliarum possunt exercere.

XIIII. IDEM libro septimo Disputationum.

SErui ex delictis[p] quidẽ obligantur: & si manumittantur, obligati remanent. ex contractibus autem ciuiliter quidem non obligantur: sed naturaliter & obligantur & obligant. denique si seruo, qui mihi mutuam pecuniam dederat, manumisso soluam, liberor.

XV. IVLIANVS libro quarto Digestorum.

QVi[q] cum herede egit, exceptione summotus est, AC SI NON IN EA CAVSA TABVLAE TESTAMENTI ESSENT, VT CONTRA EAS EMANCIPATO BONORVM POSSESSIO DARI POSSIT. emancipato omittente bonorum possessionem, non inique postulabit creditor restitui sibi actionem aduersus scriptum heredem. nam quamdiu bonorum possessio contra tabulas filio dari potest, heres quodammodo debitor non est.

XVI. IDEM libro tertiodecimo Digestorum.

QVi à seruo hereditario mutuam pecuniam accepit, & fundum vel hominem pignoris causa ei tradiderat, & precario rogauit: precario possidet. nam seruus hereditarius sicuti per traditionem accipiendo proprietatem hereditati adquirit: ita precario dando efficit ne res vsucapi possit. nam & si commodauerit, vel deposuerit rem peculiarem: commodati, & depositi actionem hereditati adquiret. hæc ita, si peculiare negotium cõtractum est. nã ex hac causa etiã possessio adquisita intellegi debet.

XVII. IDEM libro trigensimo tertio Digestorum.

OMnes[r] debitores qui speciem ex causa lucratiua debent, liberantur, cum ea species ex causa lucratiua ad creditores peruenisset.

XVIII. IDEM libro quinquagensimo quarto Digestorum.

SI is qui Stichum dari stipulatus fuerat, heres exstiterit ei cui ex testamento idem Stichus debebatur: si ex testamento Stichum petierit, non consumet stipulationem. & contra, si ex stipulatu Stichum petierit, actionem ex testamento saluam habebit: quia initio ita constiterint[s] hæ duæ obligationes, vt altera in iudicium deducta altera nihilo minus integra remaneret.

XVIIII. IDEM libro septuagensimo tertio Digestorum.

EX promissione dotis nõ videtur lucratiua causa esse: sed quodammodo creditor aut emptor intellegitur qui dotem petit. porro cum creditor vel emptor ex lucratiua causa rem habere cœperit: nihilo minus integras actiones retinent[t]. sicut ex contrario qui non ex causa lucratiua rem habere cœpit, eandem non prohibetur ex lucratiua causa petere.

XX. ALFENVS libro secundo Digestorum.

SEruus[v] non in omnibus rebus sine pœna domino dicto audiens esse solet. sicuti si dominus hominem occidere, aut furtum alicui facere seruũ iussisset. quare quamuis domini iussu seruus piraticam fecisset, iudicium in eum post libertatem reddi oportet. & quodcumque vi fecisset, quæ vis à maleficio non abesset: ita oportet pœnas eum pendere[x]. sed si aliqua rixa ex litibus & contentione nata esset, aut aliqua vis iuris retinendi causa facta esset, & ab his rebus facinus abesset: tum non conuenit prætorem, quòd seruus iussu domini fecisset, de ea re in liberum iudicium dare.

XXI. IVLIANVS libro tertio ex Minicio.

COntraxisse vnusquisque in eo loco intellegitur, in quo vt solueret, se obligauit.

XXII. AFRICANVS libro tertio Quæstionum.

CVm[y] quis in diem mercem stipulatus, fideiussorem accepit: eius temporis æstimatio spectanda est, quo satis accepit.

De mora, & purgatione moræ.

XXIII. IDEM libro septimo Quæstionum.

TRaiecticiæ pecuniæ nomine, si ad diem soluta non esset, pœna, vti adsolet, ob operas eius qui eam pecuniam peteret, in stipulationẽ erat deducta: is qui eam pecuniam petebat, parte exacta petere desierat: deinde interposito tempore interpellare instituerat. consultus respondit, eius quoque temporis quo interpellatus nõ esset, pœnam peti posse. amplius etiam si omnino interpellatus non esset. nec aliter non committi stipulationem, quàm si per debitorem nõ stetisset, quo minus solueret. alioquin dicendũ est, si[z] is qui interpellare cœpisset, valetudine impeditus interpellare desisset: pœnam non committi. De illo sæpè potest dubitari, si interpellatus ipse moram fecerit: an quamuis pecuniã postea offerat, nihilo minus pœna committatur, & hoc rectius dicitur. Nam & si arbiter ex compromisso pecuniam certo die dare[A] iusserit, neque per eum qui dare iussus sit[B], steterit: non committi pœnã respondit. adeo vt & illud Seruius rectissimè existimauerit, si quando dies qua[C] pecunia daretur, sententia arbitri comprehensa non esset, modicum spatium datum videri. hoc idem dicendum & cum quid ea lege venierit, vt nisi ad diem pretium solutum fuerit, inempta res fiat.

a negotia deperire. legendũ desperire.
b est.
c quoque
d Coniunge eandem de var. & extraord. cognit.
e vtique videtur
f sit.
g exerceret.
h si aduersus
i Si enim innocentes (vt inquit Cic. act. 4. in Verr.) haberi volumus, non solum nos abstinentes, sed etiam nostros comites præstare debemus.
k non finitur obligatio.
† Vlpianus
l earum
† Paulus
m Coniunge cum l. 10. de regu. iur.
o & filiifamilias
p Bestiæ ipsæ olim & statuæ cadentes damnatæ, & lege Solonis instrumenta quibus homicidium est perpetratum, pœnas pendebant sceleris. Pausa. in Attic.
q Coniunge cum l. 1. de excep. rei iud.
r Coniunge cum l. non quocumque. de leg. 1.
s consistunt
t retinet.
v Iuxta hoc est elegans disceptatio apud Gell. li. 2. noct. Att. c. 7.
x dependere
y Coniunge cum l. Lucius Capua de eo quod cert. loc. & alqi.
z & si qui
A dari
B est.
C qua

De obligatione furiosi.

XXIIII. POMPONIVS libro singulari Regularum

SI à furioso, cum eũ compotem mentis esse putarem, pecuniam quasi mutuam accepero, eáque in rem meam versa fuerit: condictio furioso adquiritur. nam ex quibus causis ignorantibus nobis actiones adquiruntur, ex hisdem etiam furiosi nomine incipit agi posse. veluti cum seruus eius stipulatur, cum furtum ei fit, aut damnum ei dãdo in legem Aquiliam committitur: aut si forte, cum creditor fuerat, fraudandi eius causa debitor alicui rem tradiderit. idémque erit, si legetur ei vel fideicommissum ei relinquatur. Itẽ si is qui seruo alieno crediderat, furere cœperit: deinde seruus in rem domini id quod mutuum acceperat, verterit: furioso condictio adquiritur. Item si alienam pecuniam credendi causa quis dederit, deinde compos mentis esse desierit: postea consumpta ea furioso condictio adquiritur. & qui negotia furiosi gesserit, negotiorum gestorum ei obligatur.

Diuisiones actionum.

XXV. VLPIANVS libro singulari Regularum

ACtionum genera sunt duo: in rem, quæ dicitur vindicatio: & in personam, quæ condictio appellatur. in rem actio est, per quam rem nostram, quæ ab alio possidetur, petimus: & semper aduersus eum est, qui rem possidet. In personam actio est, qua cum eo agimus, qui obligatus est nobis ad faciendum aliquid, vel dandum. & semper aduersus eundem locum habet. Actionum autem quædam ex contractu, quædam ex facto, quædam in factum sunt. Ex contractu actio est, quotiens quis sui lucri causa cum aliquo contrahit: veluti emendo, vendendo, locando, conducendo, & ceteris similibus. Ex facto actio est, quotiens ex eo teneri quis incipit, quod ipse admisit: veluti furtum vel iniuriam commisit, vel damnum dedit. In factum actio dicitur, qualis est, exempli gratia, actio quæ datur patrono aduersus libertum, a quo contra edictum prætoris in ius vocatus est. Omnes autem actiones aut ciuiles dicuntur, aut honorariæ.

XXVI. IDEM libro quinto de Censibus

OMnes pœnales actiones post litem inchoatam & ad heredes transeunt.

XXVII. PAPINIANVS libro vicesimo septimo Quæstionum

OBligationes quæ non propriis viribus consistunt, neque officio iudicis, neque prætoris imperio, neque legis potestate confirmantur.

XXVIII. IDEM libro primo Definitionum

ACtio in personam infertur, petitio in rem, persecutio in rem, vel in personam rei persequendæ gratia.

XXIX. PAVLVS libro quarto Responsorum

LVcio Titio cum ex causa iudicati pecunia deberetur, & eidem debitor aliam pecuniam crederet: in cautione pecuniæ creditæ non adiecit sibi præter eam pecuniam debitam sibi ex causa iudicati. quæro an integræ sint vtræque Lucio Titio petitiones. Paulus respondit, nihil proponi, cur non sint integræ.

XXX. SCAEVOLA libro primo Responsorum

SEruus effectus, non idcirco quòd postea indulgentia principali libertatem consecutus est, rediisse dicitur in obligationem creditorum.

De condicione impossibili.

XXXI. MAECIANVS libro secundo Fideicommissorum

NOn solùm stipulationes impossibili condicione adplicatæ nullius momenti sunt: sed etiam ceteri quoque contractus, veluti emptiones, locationes, impossibili condicione interposita, æque nullius momenti sunt. quia in ea re, quæ ex duorum pluriúmve consensu agitur, omnium voluntas spectetur. quorum procul dubio in huiusmodi actu talis cogitatio est, vt nihil agi existiment adposita ea condicione quam sciant esse impossibilem.

XXXII. HERMOGENIANVS libro secundo Iuris epitomarum

CVm ex vno delicto plures nascuntur actiones, sicut euenit cum arbores furtim cæsæ dicuntur, omnibus experiri permitti, post magnas varietates optinuit.

XXXIII. PAVLVS libro tertio Decretorum

COnstitutionibus quibus ostenditur heredes pœna non teneri, placuit, si viuus conuentus fuerat, etiam pœnæ persecutionem transmisisse videri, quasi lite contestata cum mortuo.

An plures actiones ex eodem facto concurrere possint.

XXXIIII. IDEM libro singulari de concurrentibus actionibus

QVi seruum alienum iniuriosè verberat, ex vno facto incidit & Aquiliam, & actionem iniuriarum. iniuria enim ex affectu fit, damnum ex culpa. & ideo possunt vtræ competere. sed quidam altera electa alteram consumi. alii per legis Aquiliæ actionem iniuriarum consumi: quoniam desiit bonum & æquum esse, condemnari eum qui æstimationem præstitit. sed si ante iniuriarum actum esset, teneri eum ex lege Aquilia. sed & hæc sententia per prætorem inhibenda est: nisi in id quod amplius ex lege Aquilia competit, agatur. rationabilius itaque est eam admitti sententiam, vt liceat ei quam voluerit actionem prius exercere. quod autem amplius in altera est etiã hoc exsequi. Si is cui rem commodauero, eam subripuerit: tenebitur quidem & commodati actione, & condictione. sed altera actio alteram peremit aut ipso iure, aut per exceptionem. quod est tutius. Hinc de colono responsum est, si aliquid ex fundo subtraxerit, teneri eum condictione, & furti: quin etiam ex locato. & pœna quidem furti non confunditur, illæ autem inter se miscentur. & hoc in legis Aquiliæ actione dicitur, si tibi commodauero vestimenta, & tu ea ruperis. vtræque enim actiones rei persecutionem continent. & quidem post legis Aquiliæ actionem vtique commodati finietur. post commodati an Aquiliæ remaneat in eo quod in repetitione triginta dierum amplius est, dubitatur. sed verius est remanere: quia simplo accedit, & simplo subducto locum non habet.

XXXV. IDEM libro primo ad Edictum prætoris

IN honorariis actionibus sic esse definiendum Cassius ait, vt quæ rei persecutionem habeant: hæ etiam post annum darentur. ceteræ intra annum. Honorariæ autem, quæ post annum non dantur, nec in heredem dandæ sunt: vt tamen lucrum ei extorqueatur. sicut fit in actionem doli mali, & interdicto vnde vi, & similibus. Illæ autem rei persecutionem continent, quibus persequimur quod ex patrimonio nobis abest. vt cum agimus cũ bonorum possessore debitoris nostri: item Publiciana quæ ad exemplum vindicationis datur. sed cum rescissa vsucapione redditur, anno finitur: quia contra ius ciuile datur. In duumuiros & rempublicam etiam post annum actio datur ex contractu magistratuum municipalium.

XXXVI. VLPIANVS libro secundo ad Edictum

CEssat ignominia in condictionibus, quamuis ex famosis causis pendeant.

XXXVII. IDEM libro quarto ad Edictum prætoris

ACtionis verbo continetur in rem, in personam, directa, vtilis, præiudicium, sicut ait Pomponius. stipulationes etiam quæ prætoriæ sunt: quia actionum instar obtinent. vt damni infecti, legatorum, & si quæ similes sunt. Interdicta quoque actionis verbo continentur.

Mixtæ sunt actiones, in quibus vterque actor est. vt puta finium regundorum, familiæ erciscundæ, communi diuidundo, interdictum vti possidetis, vtrubi.

XXXVIII. PAVLVS libro tertio ad Edictum

NOn figura litterarum, sed oratione quam exprimũt litteræ, obligamur. quatenus placuit non minus valere quod scriptura, quàm quod vocibus lingua figurata significaretur.

XXXVIIII. GAIVS libro tertio ad Edictum prouinciale

FIliusfamilias ex omnibus causis tamquam paterfamilias obligatur. & ob id agi cum eo tamquam cum patrefamilias potest.

XL. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum

HEreditariarum actionum loco habentur & legata, quamuis ab herede cœperint.

XLI. IDEM libro vicesimo secundo ad Edictum

QVotiens lex obligationem introducit, nisi si nominatim cauerit, vt sola ea actione vtamur: etiam veteres eo nomine actiones competere. Si eodem facto duæ competant actiones, postea iudicis potius partes esse, vt quo plus sit in reliqua actione, id actor ferat. si tantumdem, aut minus, id consequatur.

XLII. VLPIANVS libro vicesimo primo ad Edictum

IS cui sub condicione legatum est, pendente condicione non est creditor: sed tũc cum extiterit condicio. quamuis eum qui stipulatus est sub condicione, placet etiam pendente condicione creditorem esse. Creditores eos accipere debemus, qui aliquam actionem vel ciuilem habent, sic tamen ne exceptione submoueantur, vel honorariam actionem, vel in factum.

XLIII. PAVLVS libro septuagensimo secundo ad Edictum

OBligari potest paterfamilias, suæ potestatis pubes, compos mentis. pupillus sine tutoris auctoritate nõ obligatur iure ciuili. seruus autem ex contractibus non obligatur.

XLIIII. PAVLVS libro septuagesimo quarto ad Edictum prætoris.

a Obligationum[a] ferè quattuor causæ sunt: aut enim dies in his est, aut condicio, aut modus, aut accessio. Circa diem duplex inspectio est: nam vel ex die incipit obligatio, aut confertur in diem. ex die, veluti KALENDIS MARTIIS DARE SPONDES? cuius natura hæc est, vt ante diem non exigatur. ad diem autem, VSQVE AD KALENDAS DARE SPONDES? Placet † etiam ad tempus obligationem constitui non posse: non magis quàm legatum. nam quod alicui deberi cœpit, certis modis desinit debere[b]. planè post tempus stipulator vel pacti conuenti vel doli mali exceptione summoueri poterit. Sic & in tradendo si quis dixerit se solum sine superficie tradere: nihil proficit quo minus & superficies transeat, quæ natura solo cohæret. Condicio verò efficax est, quæ in constituenda obligatione inseritur, non quæ post perfectam eam ponitur. veluti CENTVM DARE SPONDES, NISI NAVIS EX ASIA VENERIT? sed hoc casu existente condicione locus erit exceptioni pacti conuenti, vel doli mali. Modus[c] obligationis est, cum stipulamur decem aut hominem. nam alterius solutio totam obligationem interemit. nec alter[d] peti potest vtique quamdiu vtrumque est.

Accessio verò in obligatione aut personæ aut rei fit. personæ, cum mihi aut Titio stipulor. rei, cum mihi decem, aut Titio hominem stipulor. vbi quæritur, an ipso iure fiat liberatio homine soluto Titio. Si ita stipulatus sim, SI FVNDVM NON DEDERIS, CENTVM DARE SPONDES? sola centum[e] in stipulatione sunt, in exsolutione fundus. Sed si nauem fieri stipulatus sum, & si non feceris, centum: videndum, vtrum duæ stipulationes sint, pura, & condicionalis, & existens sequentis condicio non tollat priorem: an verò transferat in se, & quasi nouatio prioris fiat. quod magis verum est.

a Sumpta est ex tractatu de prætor. stipul.
† autem
b deberi,
c Modus autem
d nec aliter peti. al. nec alterum peti. Omnes hæ lectiones tolerabiles sunt.

XLV. IDEM libro quinto ad Plautium.

IS qui ex stipulatu Stichum debeat, si eum ante moram manumiserit: & is priusquam super eo promissor conueniretur, decesserit: non tenetur. non enim per eum stetisse videtur, quo minus eum præstaret.

XLVI. IDEM libro septimo ad Plautium.

FVriosus & pupillus, vbi ex re actio venit, obligantur etiam sine curatore, vel tutoris auctoritate. veluti si communem fundum habeo cum his, & aliquid in eum impendero, vel damnum in eo pupillus dederit. nam iudicio communi diuidundo obligabuntur.

XLVII. IDEM ex libro quartodecimo ad Plautium.

ARrianus ait, multum interesse, quæras, verum aliquis obligetur, an aliquis liberetur. vbi de obligãdo quæritur, propensiores esse debere nos, si habeamus occasionem, ad negandum. vbi de liberando, ex diuerso, vt facilior[e] sis ad liberationem.

e faciliores simus

XLVIII. IDEM libro sextodecimo ad Plautium.

IN[f] quibuscumque negotiis sermone opus non est, sufficiente consensu,[g] Is etiam surdus interuenire potest: quia potest intellegere & consentire. veluti in locationibus, conductionibus, emptionibus, & ceteris.

f Coniunge cũ l. vlt. de lege ro. tor.
g in iis

XLVIIII. IDEM libro octauodecimo ad Plautium.

EX[h] contractibus venientes actiones in heredes dantur, licet delictum quoque versetur. veluti cum tutor in tutela gerenda dolo fecerit, aut is apud quem depositum est. quo casu etiam si filiusfamilias aut seruus quid tale commiserit, de peculio actio datur, non noxalis.

h Coniunge l. 9. de verb. obl. & l. si pæna. de pæn.

L. POMPONIVS libro septimo ex Plautio

QVod[i] quis aliquo anno dare promittit, aut dare damnatur, ei potestas est quolibet eius anni die dandi.

i Coniunge l. si ita fuerit 41. de manum. testam.

LI. CELSVS libro tertio Digestorum.

NIhil aliud est actio, quàm ius, quod sibi debeatur iudicio persequendi.

LII. MODESTINVS libro secundo Regularum.

OBligamur aut re, aut verbis, aut simul vtroque, aut consensu, aut lege, aut iure honorario, aut[k] necessitate, aut ex peccato. Re obligamur, cum res ipsa intercedit. Verbis, cum præcedit interrogatio, & sequitur cõgruens[l] responsio. Re & verbis pariter obligamur, cum & res interrogationi[m] intercedit. Consentientes in aliquam rem, ex consensu obligari necessario ex voluntate nostra videmur. Lege obligamur, cum obtemperantes legibus aliquid secundum præceptum legis, aut contra facimus. Iure honorario obligamur ex his quæ edicto perpetuo, vel magistratu fieri præcipiuntur, vel fieri prohibentur. Necessitate obligantur, quibus non licet aliud facere, quàm quod præceptum est. quod euenit in necessario herede. Ex peccato obligamur, cum in facto quæstionis summa constitit. Etiam nudus consensus sufficit obligationi, quamuis verbis hoc exprimi possit. Sed & nutu solo pleraque consistunt.

k aut ex
l congrua
m & interrogatio intercedit.

LIII. IDEM libro tertio Regularum.

PLura delicta in vna re plures admittunt actiones. sed non posse omnibus vti, probatum est. nam si ex vna obligatione plures actiones nascantur, vna tantummodo, non omnibus vtendum est. Cum generaliter adiicimus, EIVS AD QVEM EA RES PERTINEBIT: & adrogati, & eorum qui iure nobis succedunt, personas comprehendimus.

LIIII. IDEM libro quinto Regularum.

COntractus imaginarii etiam in emptionibus iuris vinculum non optinent, cum fides facti simulatur non intercedente veritate.

LV. IAVOLENVS[n] libro duodecimo Epistularum.

IN omnibus rebus, quæ dominium transferunt, cõcurrat[o] oportet affectus ex vtraque parte contrahentium. nam siue ea venditio, siue donatio, siue conductio, siue quælibet alia causa contrahendi fuit[p], nisi animus vtriusque consentit, perduci ad effectum, id quod inchoatur, non potest.

n Labeo
o concurrere
p sit.

LVI. POMPONIVS libro vicesimo ad Quintum Mucium.

QVæcumque actiones serui mei nomine mihi cœperunt competere vel ex duodecim tabulis, vel ex lege Aquilia, vel iniuriarum, vel furti: eædem durant etiam si seruus postea vel manumissus, vel alienatus, vel mortuus fuerit. sed & condictio ex furtiua causa competit: nisi si nactus possessionem serui, aut alienauero aut manumisero eum.

LVII. IDEM libro trigesimo sexto ad Quintum Mucium.

IN omnibus negotiis contrahendis, siue bona fide sint, siue non sint, si error aliquis interuenit, vt aliud sentiat, puta, qui emit aut qui conducit[q], aliud qui cum his contrahit: nihil valet quod acti sit[r]. & idem in societate quoque coẽunda respondendum est. vt si dissentiant, aliud alio existimante, nihil valet ea societas quæ in consensu consistit.

q conduxit,
r acti est.

LVIII. CALLISTRATVS libro primo Edicti monitorii.

SCiendum est ex omnibus causis lites contestatas & in heredem similésque personas[s] transire.

s successores

LVIIII. LICINNIVS[t] RVFINVS libro octauo Regularũ.

PVpillus mutuam pecuniam accipiendo ne quidem iure naturali obligatur.[u]

t Venuleius

LX. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum.

NVmquam[v] actiones pœnales de eadem pecunia concurrentes alia aliam consumit.

v Ex ti. ad leg. Aquil. coniunge cum l. nunquam. 130. de reg. iur.

LXI. SCAEVOLA libro vicensimo octauo Digestorum.

PRocurator[x] Seii admisit[y] subscriptionem ad[z] argentarium vascularium in verba infrascripta: ΛΟΥΚΙΟΣ ΚΑΛΑΝΔΙΟΣ ΕΠΕΓΝΩΝ ΚΑΘΩΣ ΠΡΟΓΕΓΡΑΠΤΑΙ ΕΣΤΙΝ ΛΟΙΠΑ ΠΑΡ ΗΜΙΝ ΟΦΕΙΛΟΜΕΝΑ ΙΤΩ ΑΚΙΝΙ ΤΟΣΑΙ. quæro an Gaium Seium obligare potuit[A]. respondit, Seium, si alioquin obligatus non esset, non propter[B] quod ea scriptura quæ proponeretur, interposita sit, obligatum esse.

x Alc. lib. 1. dispun. c. 11.
y misit
z apud
A potuerit.
B propterea

Seia cum salarium cõstituere vellet, ita epistulam emisit. LVCIO TITIO SALVTEM. SI STIMVLO OMNI ANIMO ET EADEM ADFECTIONE CIRCA ME ES, QVA[C] SEMPER FVISTI: EX CONTINENTI ACCEPTIS LITTERIS MEIS, DISTRACTA RE TVA VENI. HOC[D] TIBI QVAMDIV VIVAM PRAESTABO, ANNVOS DECEM. SCIO ENIM QVIA[E] VALDE ME BENE AMES. quæro, cum & rem suam distraxerit Lucius Titius, & ad eam[F] profectus sit, & ex eo cum ea fuerit, an ei ex his epistulis salarium annuum debeatur. respondit, ex personis causisque eum cuius notio sit, æstimaturum an actio danda sit.

C quo
D hic tibi
E quòd
F tandem

DIGESTORVM SEV PANDECTARVM PARS SEPTIMA.

LIBER QVADRAGESIMVS QVINTVS.

DE VERBORVM[a] OBLIGATIONIBVS[b].

Quomodo contrahitur stipulatio.

VLPIANVS libro quadragesimo octauo ad Sabinum

STIPVLATIO non potest confici[c] nisi vtroque loquente. & ideo neque mutus neque surdus neque infans stipulationem contrahere possunt: nec absens quidē. quoniam exaudire inuicem debent. Si quis igitur ex his vult[d] stipulari, per seruum præsentem stipuletur, & adquiret ei ex stipulatu actionem. Item si[e] quis obligari velit, iubeat, & erit quod iussu obligatus. Qui præsens interrogauit, si antequam sibi respōderetur, discessit: inutilem efficit stipulationem. sin[f] verò præsens interrogauerit[g], mox discessit, & reuerso responsum est: obligat[h]. interuallum enim medium[i] non vitiauit obligationem. Si quis[k] ita interroget, DABIS? responderit, QVID NI? & is vtique in ea causa est, vt obligetur. contra si sine verbis adnuisset. non tantùm autem ciuiliter, sed nec naturaliter obligatur qui ita adnuit. & ideo rectè dictum est, non obligari pro eo nec[l] fideiussorem quidē. Si quis simpliciter interrogatus,[m] responderit, SI ILLVD FACTVM ERIT, DABO: non obligari eum constat. aut[n] si ita interrogatus, INTRA KALENDAS QVINTAS[o]? responderit, DABO IDIBVS: æquè non obligatur. non enim sic respondit, vt interrogatus est. & versa vice si interrogatus fuerit sub condicione, responderit purè: dicēdum erit, eum non obligari. Cum adiicit[p] aliquid, vel detrahit[q] obligationi, semper probandum est, vitiatam esse obligationem: nisi stipulatori diuersitas respōsionis ilico placuerit. tūc enim alia stipulatio contracta esse videtur. Si stipulanti mihi decem, tu viginti respondeas[r]: non esse contractam obligationem nisi in decē, constat. ex contrario quoque si me viginti interrogante, tu decem respondeas: obligatio nisi in decem non erit cōtracta. licet enim oportet[s] congruere summam, attamen manifestissimum est, viginti & decem inesse. Sed[t] si mihi Pamphilum stipulanti, tu Pamphilum & Stichum spoponderis[v]: Stichi adiectionem pro superuacuo habendā puto. nam si tot sunt stipulationes, quot[x] corpora: duæ sunt quodammodo stipulationes, vna vtilis, alia inutilis. neque vitiatur vtilis per hāc inutilem. Eadem[y], an alia lingua respondeatur, nihil interest. proinde si quis Latinè interrogauerit, respondeatur ei Græcè: dummodo congruenter respondeatur, obligatio constituta est. idem per contrarium. Sed verum hoc vsque ad Græcum sermonem tantum protrahimus: an verò & ad alium, Pœnum forte, vel Assyrium[z], vel cuius[A] alterius linguæ, dubitari potest. & [B] scriptura Sabini, sed & verum patitur[C], vt omnis sermo contineat verborum obligationem. ita tamen, vt vterque alterius linguam intelligat siue per se siue per verum interpretem.

De stipulationibus diuiduis, atque indiuiduis.

II. PAVLVS libro duodecimo[D] ad Sabinum

STipulationum quædam in dando, quædam in faciendo consistunt. Et harum omnium quædam partium præstationem recipiunt, veluti cum decem dari stipulamur: quædam non recipiunt, vt in his quæ natura diuisionem non admittunt; veluti cum viam, iter, actum stipulamur: quædam partis quidem dationem[E] natura[F] recipiunt, sed nisi tota dantur[G], stipulationi satis non fit: veluti cum hominem generaliter stipulor, aut lancem, aut quodlibet[H] vas. nam[I] si Stichi pars soluta sit, nondum in vlla parte stipulationis liberatio nata est. sed aut statim repeti potest, aut in pendenti est donec alius detur. Eiusdem condicionis est hæc stipulatio, STICHVM AVT PAMPHILVM DARI? Ex his igitur stipulationibus ne[K] heredes quidem pro parte soluendo liberari possunt, quamdiu non eandem rem omnes dederint. non enim ex persona heredū condicio obligationis immutatur. & ideo si diuisionem res promissa non recipit[L], veluti via: heredes promissoris singuli in solidum tenentur. Sed quo casu vnus ex heredibus solidum præstiterit, repetitionem[M] habebit a coherede familiæ herciscūdæ iudicio. ex quo quidem accidere[N] Pomponius ait, vt & stipulatoris viæ vel itineris heredes singuli in solidum habeant actionem. sed quidam hoc casu extingui stipulationem putant, quia per singulos adquiri seruitus non potest. sed non facit inutilem stipulationē difficultas præstationis. Si[O] tamen hominem stipulatus, cum vno ex heredibus promissoris egero: pars dumtaxat ceterorum obligationi superit, vt &[P] solui potest. idémque est, [Q] si vni ex heredibus accepto latum sit. idémque[R] est in ipso promissore &[S] fideiussoribus eius, quod diximus in heredibus. Item[T] si[T] in facto sit stipulatio, veluti si ita stipulatus fuero, PER TE NON FIERI NEQVE PER HEREDEM TVVM, QVO MINVS MIHI IRE AGERE LICEAT? & vnus[V] ex pluribus heredibus prohibuerit: tenentur quidem & coheredes eius, sed familiæ herciscundæ iudicio ab eo repetēt quod præstiterint[X]. hoc & Iulianus & Pomponius probant. Contra autem si stipulator decesserit, qui stipulatus erat sibi heredique suo[Y] agere licere, & vnus ex heredibus eius prohibeatur: interesse dicemus, vtrum in solidum committatur stipulatio, an pro parte eius qui prohibitus est. nam si pœna stipulationi adiecta sit, in solidum committetur[Z]. sed qui non sunt prohibiti,

a Al. de stipulationibus.
b In hunc titu. extāt doctissimi & maxime perspicui commentarij Duar.
c concipi
d velit
e si ex his quis
f si verò
g præsens interrogauit, & antequam respōderetur discessit.
h obligatur.
i medij temporis
k Aug. lib. 2. Emend. c. 1.
l ne
m sub condicione respondeat.
n & si ita
o Id est, quintū mensem. Plaut. in Sticho, Vos meminisse quot calendas petere demensum cibum, quot calendas, id significat, quot apud Varro. lib. 10. c. 7. quot mensibus, id est singulis: ea figura dicimus quotannis. vide Duarenum.
p adiicitur
q detrahitur
r spondeas:
s oporteat
t Sed & si
v respōderis
x quot sunt corpora.
y Eadem autem,
z Assyrium,
A cuiuslibet

B & extat scriptura
C puto,
D lib. xxvii. ad Edictum
E præstationem
F natura sui
G dentur,
H quodlibet aliud
I nam & si
K nec heredes
L recipiat,
M petitionē
N accidere posse
O Alcia. lib. 1. Parad. 8.
P vt exolui posit.
Q & si vni
R & in
S Alc. lib. 1. Paradox. c. 13.
T & si in
V quis ex
X præstiterunt.
Y ire agere
Z cōmittetur stipulatio.

doli mali exceptione summouebuntur: siue pœna nulla posita[a] sit, tunc pro parte eius tantùm qui prohibitus est, committetur stipulatio.

III. VLPIANVS libro quadragesimo[b] nono ad Sabinum

IDem iuris est & in illa stipulatione, MIHI HEREDIQVE MEO HABERE LICERE? Sed hæc differentia illam habet rationem, quòd vbi vnus ex heredibus prohibetur, non potest coheres ex stipulatu agere, cuius nihil interest, nisi pœna subiecta sit. nam pœna subiecta efficit, vt omnibus committatur: quia hic non quærimus cuius intersit. enimuero vbi vnus ex heredibus prohibet, omnes tenentur heredes. interest enim prohibiti à nemine prohiberi.

IIII. PAVLVS libro duodecimo ad Sabinum

EAdem[c] dicemus, & si dolum abesse à te, heredéque tuo stipulatus sim, & aut promissor aut stipulator pluribus heredibus relictis decesserit. Cato[d] libro quintodecimo scribit, pœna certæ pecuniæ promissa, si quid aliter factum sit: mortuo promissore, si ex pluribus heredibus vnus contra quàm cautum sit, fecerit: aut ab omnibus heredibus pœnam committi[e] pro portione hereditaria, aut ab vno[f] pro portione sua. ab omnibus, si id factum de quo cautum est, indiuiduum sit, veluti ITER FIERI[g]: quia quod in partes diuidi non potest, ab omnibus quodammodo factum videretur. at si de eo cautum sit, quod diuisionem recipiat, veluti AMPLIVS NON AGI: tum[h] eum heredem, qui aduersus ea fecit, pro portione sua solùm pœnam committere. differentiæ hanc esse rationem, quòd in priore casu omnes commisisse videntur, quòd nisi in solidum peccari non poterit[i], illam stipulationem PER TE NON FIERI, QVO MINVS MIHI IRE AGERE LICEAT? Sed[k] videamus, ne non idem hic sit: sed magis idem quod in illa stipulatione, TITIVM HEREDEMQVE EIVS RATVM HABITVRVM? nam hac stipulatione & solus tenebitur qui non habuerit ratum: & solus aget à quo fuerit petitum. idque & Marcello videtur. quamuis ipse dominus pro parte ratum habere non potest. Si is qui duplam stipulatus est, decesserit pluribus heredibus relictis: vnusquisque ob euictionem suæ partis pro portione sua habebit actionem. idémque est in stipulatione quoque fructuaria, & damni infecti, & ex operis noui nunciatione. restitui tamen opus ex operis noui nunciatione pro parte non potest. hæ vtilitatis causa ex parte stipulatorum receptæ sunt. ipsi autem promissori pro parte neque restitutio neque defensio contingere potest.

Alia diuisio stipulationum.

V. POMPONIVS libro vicesimo sexto ad Sabinum

STipulationum[l] aliæ iudiciales sunt, aliæ prætoriæ, aliæ conuentionales, aliæ communes prætoriæ[m] & iudiciales. Iudiciales sunt dumtaxat quæ à mero iudicis officio proficiscuntur, veluti de dolo cautio. Prætoriæ, quæ à mero prætoris officio proficiscuntur, veluti damni infecti. prætorias autem stipulationes sic audiri[n] oportet, vt in his contineantur etiam ædilitiæ. nam & hæ ab iurisdictione veniunt. Conuentionales sunt, quæ ex conuentione reorum fiunt. quarum totidem genera sunt, quot, pæne dixerim, rerum contrahendarum. nam & ob[o] ipsam verborum obligationem fiunt, & pendent ex negotio contracto. Communes sunt stipulationes, veluti rem saluam fore pupilli[p]. nam & prætor iubet rem saluam fore pupillo caueri, & interdum iudex, si aliter expediri hæc res non potest. item duplæ stipulatio venit ab iudice, aut ab ædilis[q] edicto.

Definitio stipulationis.

1 Stipulatio autem est verborum conceptio, quibus is qui interrogatur, daturum, facturúmve se quod interrogatus est, responderit[r]. Satis acceptio est stipulatio, quæ ita obligat promissorem, vt adpromissores[s] quoque ab eo accipiantur: id est qui idem promittunt. satis autem accipere dictum est eodem modo, quo satisfacere. nam quia id, quo quis contentus erat, ei præstabatur, satisfieri dictum est. & similiter quia tales, quibus contentus quis futurus esset, ita dabantur, vt verbis obligarentur, satis accipi dictum est. 3 Si sortem promiseris, & si ea soluta non esset, pœnam: etiam si vnus ex heredibus tuis portionem suam ex sorte[t] soluerit: nihilo minus pœnam[v] committet donec portio coheredis soluatur. idémque est de pœna ex compromisso, si vnus paruerit, alter non paruerit sententiæ iudicis. sed à coherede ei satisfieri debet. nec enim aliud in his stipulationibus sine iniuria stipulatoris constitui potest.

VI. VLPIANVS libro primo ad Sabinum

IS[x] cui bonis interdictum est, stipulando sibi adquirit. tradere verò non potest, vel promittendo obligari. & ideo nec fideiussor pro eo interuenire poterit, sicut nec pro furioso.

VII. IDEM libro sexto ad Sabinum

IMpossibilis[y] condicio cum in faciendum[z] concipitur, stipulationibus obstat. aliter atque si talis condicio inseratur stipulationi: SI IN CAELVM NON ASCENDERIT[A]. nam vtilis & præsens est, & pecuniam creditam continet.

VIII. PAVLVS libro secundo ad Sabinum

IN illa stipulatione, SI KALENDIS STICHVM NON DEDERIS, DECEM DARE SPONDES? mortuo homine quæritur an statim ante kalendas agi possit. Sabinus, Proculus, exspectandum diem actori[B] putant. quod est verius. tota enim obligatio sub condicione & in diem collata est: & licet ad[C] condicionem[D] commissa videatur, dies tamen superest. sed cum eo qui ita promisit, si intra kalendas digito cælum non tetigerit[E]: agi protinus potest. hæc[F] & Marcellus probat.

VIIII. POMPONIVS libro secundo ad Sabinum

SI Titius & Seius separatim ita stipulati essent, FVNDVM ILLVM SI IBIS NON DEDERIS, MIHI DARE SPONDES? finem dandi alteri fore, quoad iudicium acciperetur: & ideo occupantis fore actionem.

X. IDEM libro tertio ad Sabinum

HOc iure vtimur, vt ex hac stipulatione, SI LVCIVS TITIVS ANTE KALENDAS MAIAS IN ITALIAM NON VENERIT, DECEM DARE SPONDES? non ante peti quicquam possit, quàm exploratum sit ante eam diem in Italiam venire Titium non posse, neque venisse: siue viuo siue mortuo id acciderit.

XI. PAVLVS libro secundo ad Sabinum

FIlius dum in ciuitate est, si stipuletur, patri reuerso ab hostibus videtur adquisisse.

XII. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum

SI ita stipulatus fuero, DECEM AVT QVINQVE DARE[G] SPONDES? quinque debentur. & si ita, [H]KALENDIS IANVARIIS VEL FEBRVARIIS DARI SPONDES? perinde est, quasi kalendis Februariis[I] stipulatus sim.

XIII. VLPIANVS libro nonodecimo ad Sabinum

QVi[K] ante kalendas proximas stipuletur[L], similis est ei qui kalendis stipulatur.

XIIII. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum

SI ita stipulatus essem[M] abs te, DOMVM AEDIFICARI? vel heredem meum damnauero insulam ædificare: Celso placet, non ante agi posse ea ex causa, quàm tempus præterisset quo insula ædificari posset. nec fideiussores datos ante diem tenebuntur.

XV. IDEM libro vicesimo septimo ad Sabinum

ET ideo hæsitatur, si aliqua pars insulæ facta sit, deinde incendio consumpta sit, an integrum tempus computandum sit rursus ad ædificandam insulam: an verò reliquum dumtaxat exspectandum quod deerat. & verius est, vt integrum ei detur.

XVI. IDEM libro sexto ad Sabinum

SI[N] Stichum aut Pamphilum mihi debeas, & alter ex eis meus factus sit ex aliqua causa: reliquum[O] debetur mihi à te. Stipulatio huiusmodi IN ANNOS SINGVLOS vna est, & incerta, & perpetua. non[P] quemadmodum simile legatum morte legatarii finiretur.

XVII. VLPIANVS libro vicesimo octauo ad Sabinum

STipulatio non valet, in rei promittendi arbitrium collata condicione.

XVIII. POMPONIVS libro decimo ad Sabinum

QVi bis idem promittit, is eo[Q] iure amplius quàm semel non tenetur.

XVIIII. IDEM libro quintodecimo ad Sabinum

SI[R] stipulatio facta fuerit, SI CVLPA TVA DIVORTIVM FACTVM FVERIT, DARI? nulla stipulatio est: quia contenti esse debemus pœnis legum[S] comprehensis. nisi si & stipulatio tantundem habeat pœnæ, quanta lege sit comprehensa.

XX. VLPIANVS libro trigesimo quarto ad Sabinum

HViusmodi stipulationes non sunt inutiles, QVOD TIBI TITIVS DEBET, CVM DEBITOR ESSE DESIERIT, DARE SPONDES? nam valet stipulatio, quasi sub quauis alia condicione concepta.

Falsa causa non nocet stipulationi.

XXI. POMPONIVS libro quintodecimo ad Sabinum

SI diuortio facto ea quæ nihil in dote[T] habeat, dotis nomine centum dari stipuletur: vel quæ centum dumtaxat habeat, ducenta dotis nomine dari stipuletur: Proculus

---

a appositæ. b lib. XVIII. ad Sabinum. c Hoc caput & eleganter & docte explicat Laelius Taurellus. d De facto diuiduo & indiuiduo pulchrè disputat Duar. lib. 1 disput. c. 19. e tantùm pro f ab vno tantùm pro g fieri vel nõ fieri. h tunc eum i poterat. k Verba sunt Pauli comparantis stipulationem, dolo abesse, cum ea, per te non fieri & docet non idem hic, id est in dolum abesse, sed magis simile sit illi, ratum habiturum, quàm illi, per te non fieri agere ad proxima verba referas. Taurell. l Alc. lib. 2. Parad. cap. 1. m vero prætoriæ, quàm iudiciales. n exaudiri. o & ipse ex verborum obligatione. p pupillo. q aut ædilitio. r respondet. s Male hic legunt expromissores. Alc. lib. 1. Parer. cap. 2. ex quo disces qui sint adpromissores. t ex parte. Rectius est Flor. v pœna committetur.

x Coniunge l. 6. de curat. fur. l. 10. de testam. y Coniunge l. 7. de condit. & demonstr. z faciendo. A ascendero. B actionis putant. C quoad. D Id est, licet stipulatio committi videatur, quantum ad conditionem attinet. E tetigeris. F hoc. G dare. H & si, intra calendas Ianuarias, vel Februarias dare. I dari stipulatus. K Elegans in hunc locũ disceptatio est apud Aul. Gell. lib. 7. noc. Attic. c. 13. L stipuletur. M stipulatus sim. N Alc. lib. 1. Parad. c. 15. O reliquum. Rectius est Flor. P non autem. Q ipso iure. R Si ita. S legibus comprehensis. T in dotem.

cuius ait, si ducenta stipuletur quæ centum habeat: sine dubio centum quidem in obligationem[a] venire, alia autem centum actione de dote deberi. dicendum itaque est, etiam si nihil sit in dote, centum tamen venire in stipulatione[b]. sicuti cum filiæ vel matri vel sorori vel alij cuilibet dotis nomine legaretur, vtile[c] legatum esset.

Error in materia stipulationem non vitiat.

XXII. PAVLVS [libro nono ad Sabinum]

SI[d] id quod aurum putabam, cum æs esset, stipulatus de[e] te fuero, teneberis mihi huius æris nomine: quoniam in corpore consenserimus. sed ex doli mali clausula tecum agam, si sciens me fefelleris.

De periculo rei debitæ.

XXIII. POMPONIVS [libro nono ad Sabinum]

SI ex legati causa, aut ex stipulatu hominem certum mihi debeas: non aliter post mortem eius tenearis mihi, quàm si per te steterit, quo minus viuo[f] eo eum mihi dares. quod ita fit, si aut interpellatus non dedisti, aut occidisti eum.

XXIIII. PAVLVS [libro nono ad Sabinum]

SEd si ex stipulatu Stichum debeat pupillus, non videbitur per eum mora fieri, vt mortuo eo teneatur: nisi si tutore auctore, aut solus tutor interpelletur.

XXV. POMPONIVS [libro vicesimo ad Sabinum]

SI dari stipuler id quod mihi iam ex stipulatu debeatur, cuius stipulationis nomine exceptione tutus sit promissor: obligabitur ex posteriore stipulatione. quia superior quasi nulla sit exceptione obstante.

XXVI. VLPIANVS [libro quadragesimo secundo ad Sabinum]

GEneraliter nouimus[g], turpes stipulationes nullius esse momenti[h].

XXVII. POMPONIVS [libro vicesimo secundo ad Sabinum]

VEluti si quis homicidium vel sacrilegium se facturum promittat. sed & officio quoque prætoris continetur, ex huiusmodi obligationibus actionem[i] denegari. Si stipulatus hoc modo fuero, SI INTRA BIENNIVM CAPITOLIVM NON ASCENDERIS, DARI[k]? non nisi præterito biennio rectè petam.

XXVIII. PAVLVS [libro decimo ad Sabinum]

SI rem tradi stipulamur, non intellegimur[l] proprietatem eius dari stipulatori, sed tantùm tradi[m].

XXIX. VLPIANVS [libro quadragesimo sexto ad Sabinum]

SCire[n] debemus in stipulationibus tot esse stipulationes, quot summæ sunt. tótque esse stipulationes, quot species sunt. secundum quod euenit, vt mixta vna summa vel specie quæ non fuit in præcedenti stipulatione, non fiat nouatio: sed efficit[o] duas esse stipulationes. Quamuis autem placuerit tot esse stipulationes, quot[p] summæ: tótque esse stipulationes, quot res: tamen si pecuniam quis, quæ in conspectu[q] est, stipulatus sit, vel aceruum pecuniæ: non tot sunt[r] stipulationes, quot nummorum corpora, sed vna stipulatio. nam per singulos denarios singulas esse stipulationes, absurdum est. Stipulationem quoque legatorum constat vnam esse, quamuis plura corpora sint, vel plura legata. sed & familiæ, vel omnium seruorum stipulatio vna est. itémque quadrigæ, aut lecticariorum stipulatio vna est. At si quis illud & illud stipulatus sit, tot stipulationes sunt, quot corpora. Si a fure hominem sim stipulatus, quæsitum est, an stipulatio valeat. mouet quæstionem, quòd stipulatus hominem [plerumque] meum videor. non valet autem huiusmodi stipulatio vbi quis rem suam stipulatus est. & constat, si quidem ita stipulatus sim, QVOD EX CAVSA CONDICTIONIS DARE FACERE OPORTET? stipulationem valere. si verò hominem dari stipulatus fuero, nullius momenti esse stipulationem. quòd si postea sine mora decessisse proponatur seruus, non teneri furem condictione Marcellus ait. quamdiu enim viuit, condici poterit. at si decessisse proponatur, in ea condicione est, vt euanescat condictio propter stipulationem.

XXX. IDEM [libro quadragesimo septimo ad Sabinum]

SCiendum est generaliter, quòd si quis se scripserit fideiussisse, videri omnia sollemniter acta.

XXXI. POMPONIVS [libro vicesimo quarto ad Sabinum]

SI rem meam sub condicione stipuler: vtilis est stipulatio, si condicionis existentis tempore mea non sit.

XXXII. VLPIANVS [libro quadragesimo septimo ad Sabinum]

SI in nomine serui, quem stipularemur dari, erratum fuisset, cum de corpore constitisset: placet stipulationem valere.

XXXIII. POMPONIVS [libro vicesimo quinto ad Sabinum]

SI Stichus certo die dari promissus, ante diem moriatur: non tenetur promissor.

XXXIIII. VLPIANVS [libro quadragesimo octauo ad Sabinum]

MVltum interest, vtrum ego stipuler rem cuius commercium habere non possum: an quis promittat[s]. si stipuler rem cuius commercium non habeo, inutilem esse stipulationem placet. si quis promittat cuius non commercium habet: ipsi nocere, non mihi.

XXXV. PAVLVS [libro duodecimo ad Sabinum]

SI stipulor[t] vt id fiat quod natura fieri non concedit: non magis obligatio consistit, quàm cum stipulor vt detur[v] quod dari non potest. nisi per quem steterit[x], quo minus faceret id possit. Item quod leges fieri prohibent, si perpetuam causam seruaturum est, cessat obligatio. veluti si sororem nupturam sibi aliquis stipuletur. quamquam etiam si non sit perpetua causa, vt accidit[y] in sorore adoptiua, idem dicendum sit: quia statim contra mores fit[z]. Si in locando, conducendo, vendendo, emendo ad interrogationem quis non responderit: si tamen consentitur[A] in id quod responsum est: valet quod actum est. quia hi contractus non tam verbis quàm consensu confirmantur.

De stipulatione dolo contracta.

XXXVI. VLPIANVS [libro quadragesimo octauo ad Sabinum]

SI quis, cum aliter eum conuenisset obligari, aliter per machinationem obligatus est: erit quidem subtilitate[B] iuris obstrictus, sed doli exceptione vti potest. quia[C] enim per dolum obligatus est, competit ei exceptio. idem est & si nullus dolus intercessit[D] stipulantis: sed ipsa res in se dolum habet. cum enim quis petat ex ea stipulatione: hoc ipso[E] dolo facit, quòd petit.

XXXVII. PAVLVS [libro duodecimo ad Sabinum]

SI certos nummos, puta qui in arca sint[F], stipulatus sim, & hi sine culpa promissoris perierint: nihil nobis debetur.

Formularum quarundam, quæ in stipulando vsitata sunt, interpretatio.

XXXVIII. VLPIANVS libro quadragesimo nono ad Sabinum

STipulatio ista HABERE LICERE SPONDES? hoc continet, vt liceat habere. nec per quemquam omnino fieri[G], quo minus nobis habere liceat. quæ res facit, vt videatur reus promisisse, per omnes futurum, vt tibi habere liceat. videtur igitur alienum factum promisisse. nemo autem alienum factum promittendo obligatur. & ita vtimur. sed[H] se obligat, ne ipse faciat quo minus habere liceat. obligatur etiam, ne heres suus faciat, vel quis ceterorum successorum efficiat, ne habere liceat. Sed si quis promittat per alium non fieri, præter heredem suum: dicendum est inutiliter eum promittere factum alienum. At si quis velit factum alienum promittere: pœnam, vel quanti ea res sit, potest promittere. sed quatenus habere licere videbitur? si omnino controuersiam faciat. hoc est, neque ipse reus, neque heredes eius, heredúmve successores. Sed si quis forte non de proprietate, sed de possessione nuda cōtrouersiam fecerit, vel de vsufructu, vel de vsu, vel de quo[I] alio iure eius quod distractum est: palam est committi stipulationem. habere enim non licet ei cui aliquid minuitur ex iure quod habuit. Quæsitum est, vtrum propriam demum rem, an & alienam promittere[K] possit habere licere. & magis est, vt & alienam[L] promitti possit. quæ res ita effectum habebit, si propria esse promissoris cœperit. quare si perseuerauerit aliena, dicendum erit stipulationem non committi, nisi pœna adiecta sit. cum neque per eum, neque per successorem eius quicquam factum sit. Sicut autem ex parte rei successores eius cum ipso tenentur: ita etiam ex parte actoris committitur stipulatio ipsi stipulatori, ceterisque quicumque ei succedunt. scilicet si rem ipsi habere non licuerit. ceterum si alij habere non licuit[M], certo certius est, non committi stipulationem. & nihil interest, vtrum ita stipuler, HABERE LICERE. an MIHI HABERE LICERE. Hi qui sunt in aliena potestate, his in quorum sunt potestate, habere licere stipulari possunt ea ratione, qua cetera quoque his possunt stipulari. Sed si seruus fuerit stipulatus sibi habere[N], quæsitum est, an rectè stipulatus videatur. & ait Iulianus libro quinquagesimo[O] secundo digestorum, si seruus stipuletur sibi habere licere: aut per se non fieri, quo minus habere stipulatori liceat, promittat: stipulatio, inquit, non committitur. quamuis auferri res ei, & ipse auferre eandem possit. non enim factum, sed ius in hac stipulatione vertitur. Cum verò stipulatur, per promissorem non fieri, quo minus sibi ire agere liceat: non ius stipulationis, inquit, sed factum versatur. sed v-

detur mihi, licet iuris verba contineat hæc stipulatio HABERE LICERE, tamen sic esse accipiendam, vt in seruo & in filiosfamilias videatur actum esse de possessione retinenda, aut non auferenda. & vires habeat stipulatio.

6 Hæc quoque stipulatio POSSIDERE MIHI LICERE SPONDES? vtilis est. quam stipulationem seruus an possit vtiliter in suam personam concipere, videamus. sed [a] quamuis ciuili iure seruus non possideat, tamen ad possessionem naturalem hoc referendum est. & ideo dubitari non oportet, quin & seruus recte ita stipuletur. plane si tenere sibi licere stipulatus sit seruus, vtilem esse stipulationem conuenit. licet enim possidere ciuiliter non 7 possint [b], tenere tamen eos nemo dubitat. Habere dupliciter accipitur. nam & eum habere dicimus, qui rei dominus est: & eum qui dominus quidem non est, sed tenet. denique habere rem apud nos depositam solemus dicere.

8 Si quis ita stipulatus fuerit, vti frui sibi licere, ad heredem ista stipulatio non pertinet. sed etsi non addiderit SIBI, non puto stipulationem de vsufructu ad heredem transire. eoque iure vtimur. sed si quis vtifrui licere sibi heredique suo stipulatus sit, videamus an heres ex stipulatu agere possit. & putem [c] posse, licet diuersi sint fructus. nam & si ire agere stipuletur sibi heredique suo licere, eadem probauerimus [d]. 9 Si quis dolum malum promissoris, heredisque eius abesse velit: sufficere [e] ABESSE AFVTVRVMQVE [f] ESSE stipulari. si verò de plurium dolo cauere velit, necessarium esse adiici, CVI RES DOLVS MALVS [g] NON ABEST, [h] NON AFVERIT: QVANTI EA RES ERIT, TANTAM PECVNIAM DARI [i] SPONDES? Suæ personæ adiungere quis heredis personam potest. sed & 11 adoptiui patris persona coniungi poterit. Inter incertam certamque diem discrimen esse, ex eo quoque apparet, quòd certa die promissum vel statim dari potest. totum enim medium tempus ad soluendum liberum promissori relinquitur. & [k] qui promisit SI ALIQVID FACTVM SIT, VEL CVM ALIQVID FACTVM SIT: nisi cum id factum fuerit, dederit: non videbitur fecisse [l] quod promisit.

De eo quod alij stipulatur.

12 Alteri stipulari nemo potest, præterquam si seruus domino, [m] filius patri stipuletur. inuentæ sunt enim huiusmodi obligationes ad hoc, vt vnusquisque sibi adquirat, quod [n] sua interest. ceterum vt alij detur, nihil interest mea. planè si velim hoc facere, pœnam stipulari conueniet: vt si ita factum non sit, vt comprehensum est, committetur [o] stipulatio etiam ei cuius nihil interest. pœnam enim cum stipulatur quis, non illud inspicitur, quid intersit: sed quæ sit quantitas, quæque conditio stipula-13 tionis. In stipulationibus cum quæritur quid actum 14 sit, verba contra stipulatorem interpretanda sunt. Eum qui [p] dicit, MIHI DECEM ET TITIO DECEM: 15 eadem decem, non alia decem dicere credendum est. Si stipuler alij, cum mea interesset, videamus an stipulatio committetur. & ait Marcellus stipulationem valere in specie huiusmodi. Is qui pupilli tutelam administrare cœperat, cessit administratione [q] contutori suo, & stipulatus est rem pupilli saluam fore. ait Marcellus posse defendi, stipulationem valere. interest [r] enim stipulatoris, fieri quod stipulatus est: cum obligatus futurus esset pu-16 pillo, si aliter [s] res cesserit. Si quis insulam faciendam promiserit, aut conduxerit, deinde ab aliquo [t] insulam stipulatori fieri stipulatus sit: aut si quis, cum promisisset Titio fundum Mæuium daturum, aut si is non dedisset, pœnam se daturum, stipulatus à Mæuio fuerit, fundum Titio datum [v] iri: item si quis id locauerit faciendum, quod ipse conduxerit [x]: constat habere eum vtilem ex locatu actionem. Si quis ergo stipulatus fuerit, cum sua interesset ei dari: in ea erit causa, vt valeat stipulatio. vnde & si procuratori meo dari stipulatus sum [y], stipulatio vires habebit. & si creditori meo, quia interest mea, ne vel pœna committatur, vel prædia distra-17 hantur quæ pignori data erant. Si quis ita stipulatus fuerit, FLVM BIBERE? nulla causa est, cur non obli-18 gatio constet [z]. Aedem sacram, vel locum religiosum ædificari, stipulari possumus. alioquin nec ex locato agere possumus.

XXXVIII. PAVLVS libro duodecimo ad Sabinum.

DOminus seruo stipulando sibi adquirit. sed & pater filio, secundum quod leges permittunt.

XL. POMPONIVS libro vicesimo septimo ad Sabinum.

SI filius meus seruo meo stipuletur, adquiritur mihi.

Interpretatio ambigua stipulationis.

XLI. VLPIANVS libro quinquagesimo ad Sabinum.

EVm qui kalendis Ianuarijs stipulatur, si adiiciat primis, vel proximis: nullam habere dubitationem, palàm est. sed & si dicat secundis, vel tertijs, vel quibus [A] aliis: æque diremit quæstionem. si autem non addat quibus Ianuarijs [B]: facti quæstionem inducere, quid fortè senserit. hoc est, quid inter eos acti [C] sit. vtique enim hoc sequimur quod [D] actum est, eique adsumemus [E]. si autem non appareat, dicendum est, quod Sabinus [F], primas kalendas Ianuarias spectandas. plane si ipsa die kalendarum quis stipulationem interponat, quid sequemur? & puto actum videri de sequentibus kalendis. Quotiens autem in obligationibus dies non ponitur, præsenti die pecunia debetur: nisi si locus adiectus spatium temporis inducat, quo illò possit perueniri. verùm dies adiectus efficit, ne præsenti die pecunia debeatur. ex quo apparet diei adiectionem pro reo esse, non pro stipulatore. idem in idibus etiam & nonis probandum est, & generaliter in omnibus diebus.

XLII. POMPONIVS [G] libro vicesimo septimo ad Sabinum.

QVi hoc anno, aut hoc mense dari stipulatus sit: nisi omnibus partibus præteritis [H] anni, vel mensis, non recte petet.

Stipulatio collata in arbitrium alterius.

XLIII. VLPIANVS [I] libro quinquagesimo ad Sabinum.

SI quo arbitratu, puta, Lucij Titij restitui sibi stipulatus est, deinde ipse stipulator moram fecerit quo minus arbitretur Titius: promissor quasi moram fecerit, non tenetur. quid ergo si ipse qui arbitrari debuit, moram fecerit? magis probandum est, à persona non esse recedendum eius, cuius arbitrium insertum [K] est.

XLIIII. PAVLVS libro duodecimo ad Sabinum.

ET ideo si omnino non arbitretur, nihil valet stipulatio. adeo vt & si pœna adiecta sit, ne ipsa quidem committatur.

XLV. VLPIANVS libro quinquagesimo ad Sabinum.

QVodcumque stipulatur is qui in alterius potestate est, pro eo habetur, ac si ipse esset stipulatus. Sicuti cum morietur quis, stipulari potest, ita etiam hi qui subiecti sunt alienæ potestati, cum morientur, stipulari 2 possunt. Si ita quis stipulatus sit, POST MORTEM MEAM FILIAE MEAE DARI? vel ita, POST MORTEM FILIAE MEAE MIHI DARI? vtiliter erit stipulatus. sed primo casu filiæ vtilis actio competit, licet 3 heres ei non existat. Non solùm ita stipulari possumus, CVM MORIERIS: sed etiam, SI MORIERIS. nam sicuti inter hæc nihil interest, CVM VENERIS, aut SI VENERIS: ita nec [L] ibi interest, SI MORIERIS, 4 & [M] CVM MORIERIS. Filius patri dare stipulari videtur, etsi hoc non adiiciat.

XLVI. PAVLVS libro duodecimo ad Sabinum.

CEntesimis [N] kalendis dari vtiliter stipulamur: quia præsens obligatio est, in diem autem dilata solutio.

1 Id autem quod in facto est, in mortis tempus conferri non potest. veluti, CVM MORIERIS, ALEXANDRIAM VENIRE SPONDES? Si ita stipulatus fuero, CVM VOLVERIS, quidam inutilem esse stipulationem aiunt. alij ita inutilem [O], si antequam constituas, morieris [P]. quod verum est. illam autem stipulationem SI VOLVERIS, DARI? inutilem esse constat.

XLVII. VLPIANVS libro quinquagesimo ad Sabinum.

QVi sic stipulatur, QVOD TE MIHI ILLIS KALENDIS DARE OPORTET, ID DARE SPONDES? videtur non hodie stipulari, sed sua die, hoc est kalendis.

[TO E TOY DE VERBORVM OBLIGATIONIBVS]

XLVIII. VLPIANVS libro vicesimo sexto ad Sabinum.

SI DECEM cum petiero, dari fuero stipulatus: admonitionem magis quandam, quo celerius reddantur, & quasi sine mora, quàm condicionem habet stipulatio. & ideo licet decessero prius quam petiero: non videtur defecisse condicio.

De periculo rei debitæ.

XLIX. PAVLVS libro trigesimo septimo ad Edictum.

CVm [Q] filiusfam. seruum Stichum dari [R] spoponderit, & cum per eum staret, quo minus daret, decessit [S] Stichus: datur in patrem de peculio actio, quatenus maneret [T] filius ex stipulatu [V] obligatur. at si pater in mora fuit [X], non tenebitur filius: sed vtilis actio in patrem danda est. quæ omnia & in fideiussoris persona dicuntur.

1 Si stipulatus sim per te non fieri, quo minus mihi ire agere

a & quamuis
b possit,
c puto
d probamus.
e dicimus abesse
f abfuturúmque
g si nō abesset,
h vel non
i dare
k at qui
l videbitur esse
m vel filius
n quod sua
o cōmittatur
p ita dicat,
q administrationem
r interesse
s Quidam si male legunt: Accursianam glossam pro Iurisconsulto nobis obtrudentes.
t ab alio quo
v datum iri:
x cōduxerat:
y stipulatus sum.
z constet.

A quibuslibet
B calendis Ianuarijs, ad sed Ianuarijs.
C actum sit.
D quod inter eos actum
E assumimus,
F Sabinus ait.
G Papinianus
H Vide Seren. ad Arusp. ... [partly illegible marginal note] Tranquil. in Iul. Cæsare.
I Iulianus
K Ambiguitas de bona fidei negotiis interpretatur ... [partly illegible marginal note]
L Al. ita & ibi nihil interest.
M aut cum
N Al. lib. 2 Diff. c. 2.
O inutilem esse.
P moriaris.
Q Sumpta est ex tit. sol. matrim. ... [partly illegible marginal note]
R dare
S Stichus decesserit:
T maneat
V stipulatum
X fuerit.

agere liceat, & fideiussorem accepero: si per fideiussorem steterit, neuter tenetur. si per promissorem, vterque. In hac stipulatione, NEQVE PER TE NEQVE PER HEREDEM TVVM FIERI? per heredem videtur fieri, quamuis absit, & ignoret. & ideo non facit quod fieri ex stipulatu oportet. non videtur autem per pupillum stetisse ex huiusmodi stipulatione, si pupillus heres erit.

3 Si promissor hominis ante diem, in quem promiserat, interpellatus sit, & seruus decesserit: non videtur per eum stetisse.

L. VLPIANVS libro quinquagesimo ad Edictum

IN[a] illa stipulatione PER TE NON[b] FIERI? non hoc significatur, nihil te facturum, quo minus facere possis[c]: sed curaturum, vt facere possis[d]. Item[e] stipulatione emptæ hereditatis, QVANTA PECVNIA AD TE PERVENERIT, DOLOVE MALO TVO FACTVM EST, ERITVE, QVO MINVS PERVENIAT: nemo dubitauit, quin teneatur qui id egit, ne quid ad se perueniret.

LI. IDEM libro quinquagesimo primo ad Edictum

IS qui alienum seruum promisit, perducto eo ad libertatem, ex stipulatu actione non tenetur. sufficit enim si dolo culpáue careat.

LII. IDEM libro septimo Disputationum

IN conuentionalibus stipulationibus contractui formam contrahentes dant. enimuero prætoriæ stipulationes legem accipiunt de[f] mente prætoris qui eas proposuit. denique[g] prætoriis stipulationibus nihil immutare licet, neque addere, neque detrahere. Si quis vacuam possessionem tradi promiserat, non nudum factum hæc stipulatio continebat, sed causam bonorum.

LIII. IVLIANVS libro sextodecimo Digestorum

STipulationes commodissimum est ita componere, vt quæcumque specialiter comprehendi possint[h], contineantur. doli autem clausula ad ea pertineat, quæ in præsentia occurrere[i] non possint, & ad incertos casus pertinent[k].

De diuiduis & indiuiduis stipulationibus.

LIIII. IDEM libro vicesimo secundo Digestorum

IN[l] stipulationibus alias species, alias genera deducuntur. cum species stipulamur, necesse est inter dominos & inter heredes ita diuidi stipulationem, vt partes corporum cuique debeantur[m]. quotiens autem genera stipulamur, numero fit inter eos diuisio. veluti cum Stichum & Pamphilum quis stipulatus, duos heredes æquis partibus reliquit: necesse est vtrique partem dimidiam Stichi & Pamphili deberi. [n]si idem duos homines stipulatus fuisset: singuli homines[n] heredibus eius deberentur[o]. Operarum stipulatio similis est his stipulationibus in quibus genera comprehenduntur. & ideo diuisio eius stipulationis non in partes operarum, sed in numerum cedit. quòd si vnam operam seruus communis stipulatus fuerit, necesse est vtrique dominorum partem operæ tantam, quantam in seruo habuerit, petere. solutio autem eius obligationis expeditissima est, si æstimationem operæ malit libertus offerre: aut si consentiant patroni, vt his communiter operæ edantur.

LV. IDEM libro trigesimo sexto Digestorum

CVm quis sibi aut Titio dari stipulatus est, soli Titio, non etiam successoribus eius rectè soluitur.

Interpretatio voluntatis.

LVI. IDEM libro quinquagesimo secundo Digestorum

EVm qui ita stipulatur, MIHI ET TITIO DECEM DARE SPONDES? vero similius[p] est semper vna decem communiter sibi & Titio stipulari: sicuti qui legat Titio & Sempronio, non aliud intelligitur, quàm vna decem communiter duobus legare. TE ET TITIVM HEREDEM TVVM DECEM DATVRVM SPONDES? Titij persona superuacuè[q] comprehensa est. siue enim solus heres exstiterit, in solidum tenebitur: siue pro parte, eodem modo quo cæteri coheredes eius obligabitur. & quamuis conuenisse videatur, ne ab alio herede quàm à Titio peteretur: tamen inutile pactum conuentum coheredibus eius erit.

De adiecto solutionis causa.

Qui[r] sibi aut filio suo dari stipulatur, manifestè personam filij in hoc complectitur, vt ei rectè soluatur. neque[s] interest, sibi, aut extraneo cuilibet, an sibi, aut filio suo quis stipuletur. quare vel manenti[t] in potestate, vel emancipato filio rectè soluitur. neque ad rem pertinet, quòd qui filio suo dari stipulatur, sibi adquirit: quia coniuncta sua persona stipulator efficit, vt non adquirendæ obligationis gratia, sed solutionis causa personam filij adprehendisse[v] intellegatur. quòd si soli filio suo qui in potestate sua sit, dari quis stipulatus sit: non rectè filio soluetur. quia filij persona obligationi magis quam solutioni applicatur. Qui ita stipulatur, DECEM QVOAD VIVAM DARI[x] SPONDES? confestim decem rectè dari petit. sed heres eius exceptione pacti conuenti summouendus est. nam stipulatorem id egisse, ne heres eius peteret, palam est: quemadmodum is qui vsque[y] in kalendas dari stipulatur, potest quidem etiam post kalendas petere: sed exceptione pacti summouetur[z]. nam & heres eius cui seruitus prædij ita concessa est, vt quoad viueret, ius eundi haberet: pacti conuenti exceptione submouebitur.

Exceptio pacti contra subtilitatem iuris.

4 Qui ita stipulatur, ANTE KALENDAS PETENTI DARI[A] SPONDES? nihil differt ab eo qui kalendis dari[B] stipulatur. 5 Qui proprietatem sine vsufructu habet, rectè vsumfructum dari sibi stipulatur. id enim in obligationem deducit, quod non habet: sed habere potest. 6 Si à te stipulatus fuero fundum Sempronianum, deinde eundem fundum detracto vsufructu ab alio stipulor[C]: prior stipulatio non nouabitur. quia nec soluendo fundum detracto vsufructu liberaueris, sed adhuc à te rectè fundi vsumfructum peterem[D]. quid ergo est? cum mihi fundum dederis, is quoque liberabitur, à quo detracto vsufructu fundum stipulatus fueram. 7 Si hominem, quem à Titio purè stipulatus fueram, Seius mihi sub condicione promiserit, & is pendente condicione post moram Titij decesserit: confestim cum Titio agere potero. nec Seius existente[E] condicione[F] obligetur. at si Titium acceptum fecissem, Seius existente condicione obligari potest. idcirco hæc tam variè, quòd homine mortuo desinit esse res in quam Seius obligaretur. acceptilatione interposita, superest homo quem Seius promiserat.

Effectus obligationis condicionalis transit ad heredes.

LVII. IDEM libro quinquagesimotertio Digestorum

SI quis si Titius consul factus erit, decem dari spoponderit: quamuis pendente condicione promissor moriatur, relinquet heredem obligatum.

De nouatione.

LVIII. IDEM libro quinquagesimo quarto Digestorum

QVi[G] vsumfructum fundi stipulatur, deinde fundum, similis est ei qui partem fundi stipulatur, deinde totum: quia fundus dari non intellegitur, si vsusfructus detrahatur. & è contrario qui fundum stipulatus est, deinde vsumfructum: similis est ei qui totum stipulatur, deinde partem. Sed qui actum stipulatur, deinde iter, posteriore stipulatione nihil agit. sicuti qui decem, deinde quinque stipulatur, nihil agit. Item si quis fructum[H], deinde vsum stipulatus fuerit, nihil agit: nisi in omnibus nouandi animo hoc facere specialiter expresserit. tunc enim priore obligatione exspirante, ex secunda introducitur petitio. & tam iter quàm vsus, nec non quinque exigi possunt.

LVIIII. IDEM libro octogesimo octauo Digestorum

QVotiens in diem vel sub condicione oleum quis stipulatur, eius æstimationem eo tempore spectari[I] oportet, quo dies obligationis venit: tunc enim ab eo peti potest. alioquin alias rei captio erit.

LX. VLPIANVS libro vicesimo ad Edictum

IDem erit & si Capuæ certum olei pondo[K] dari quis stipulatus sit. nam eius temporis fit æstimatio, cum peti potest. peti autem potest, quo[L] primùm in locum perueniri potuit[M].

LXI. IVLIANVS libro secundo ad Vrseium Ferocem

STipulatio hoc modo concepta, SI HEREDEM ME NON FECERIS, TANTVM DARE SPONDES? inutilis est: quia contra bonos mores est hæc stipulatio.

LXII. IDEM libro secundo ex Minicio

SEruus vetante domino si pecuniam ab alio[N] stipulatus sit, nihilo minus obligat domino promissorem.

Disiunctiua conditio.

LXIII. AFRICANVS libro sexto Quæstionum

SI ita quis stipuletur, SIVE NAVIS EX ASIA VENERIT, SIVE TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT: vtra prius condicio exstitisset, stipulatio committetur[O], & amplius committi non potest. sed enim cum ex duabus disiunctiuis condicionibus altera defecerit, necesse est vt ea quæ exstiterit,[P] stipulationem committat.

a Societas est ... b Falsum est ... c possis ... d possim. e Item in
f ex mente g in prætoriis
h possint. i occurrere non possint ... k pertinet.
l ... m debentur. n homines singulis heredibus o debentur.
p verisimile q superuacuè
r Coniunge l. ... de soluto. s neque enim t manenti ... v adhibuisse
x dare y qui calendas vsque dari ... z summouebitur.
A dare B dari sibi C stipuler D petam.
E pendente F mihi obligatur.
G Coniunge l. ... H vsumfructum.
I spectare K pondo L cùm primùm M potuit.
N ab aliquo
O committitur. P huiusmodi stipulationem

LXIIII. IDEM [libro septimo Quæstionum]

HVIusmodi stipulatio interposita est, SI TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT, TVM EX HAC DIE IN ANNOS SINGVLOS DENA DARI SPONDES? post triennium condicio exstitit. an huius temporis nomine agi possit, non immeritò dubitabitur. respondit eam stipulationem vtilem esse, ita vt in ea eorum quoque annorum, qui ante impletam condicionem intercesserint, præstatio in id tempus collata intelligatur. vt sententia eius sit talis, tunc cum Titius consul factus fuerit, in annos singulos, etiam præteriti temporis habita ratione, dena præstentur.

Quomodo contrahitur stipulatio.

LXV. FLORENTINVS [libro octauo Institutionum]

QVæ extrinsecus, & nihil ad præsentem actum pertinentia adieceris stipulationi, pro superuacuis habebuntur, nec vitiabunt obligationem. veluti si dicas ARMA VIRVMQVE CANO, SPONDEO: nihilo minus valet. Sed & si in rei quæ promittitur, aut personæ appellatione varietur: non obesse placet. nam stipulanti denarios, eiusdem quantitatis aureos spondendo, obligaVeris. & seruo stipulanti Lucio domino suo, si Titio, qui idem sit, daturum te spondeas, obligaVeris.

LXVI. SAVLVS [libro tertio ad legem Aeliam Sentiam]

SI minor viginti annis à debitore suo stipuletur seruum manumissurum: non est exsecutio stipulationis danda. sed si ipsorum viginti annorum erit, non impeditur manumissio: quia de minore lex loquitur.

LXVII. VLPIANVS [libro secundo ad Edictum]

ILla stipulatio DECEM MILIA SALVA FORE PROMITTIS? valet. Eum qui decem dari sibi curari stipulatus sit, non posse decem petere: quoniam possit promissor reum locupletem dando liberari, Labeo ait. idque & Celsus libro sexto digestorum refert.

LXVIII. PAVLVS [libro secundo ad Edictum]

SI pœnam stipulatus fuero, si mihi pecuniam non credidisses: certa est & vtilis stipulatio. quòd si ita stipulatus fuero, PECVNIAM TE MIHI CREDITVRVM SPONDES? incerta est stipulatio: quia id venit in stipulationem, quod mea interest.

LXIX. VLPIANVS [libro † septimo ad Edictum]

SI homo mortuus sisti non potest, nec pœna rei impossibilis committetur. quemadmodum si quis Stichum mortuum dare stipulatus, si datus non esset, pœnam stipuletur.

LXX. IDEM [libro vndecimo ad Edictum]

MVlier quæ dotem dederat populari meo Glabrioni Isidoro, fecerat eum promittere dotem, si in matrimonio decessisset, infanti: & decesserat constante matrimonio. placebat ex stipulatu actionem non esse: quoniam qui fari non poterat, stipulari non poterat.

LXXI. IDEM [libro septimodecimo ad Edictum]

CVm quid vt fiat, stipulemur pœnam, sic rectè concipiemus, SI ITA FACTVM NON ERIT. cum quid ne fiat, sic: SI ADVERSVS ID FACTVM SIT.

De stipulationibus indiuiduis.

LXXII. IDEM [libro vicensimo ad Edictum]

STipulationes non diuiduntur earum rerum quæ diuisionem non recipiunt. veluti viæ, itineris, actus, aquæductus, ceterarúmque seruitutum. Idem puto, & si quis faciendum aliquid stipulatus sit: vtputa fundum tradi, vel fossam fodiri, vel insulam fabricari, vel operas, vel quid his simile. horum enim diuisio corrumpit stipulationem. Celsus tamen libro trigensimo octauo digestorum refert, Tuberonem existimasse, vbi quid fieri stipulemur, si non fuerit factum, pecuniam dari oportere. ideóque etiam in hoc genere diuidi stipulationem. secundum quem Celsus ait posse dici, iusta æstimatione facti dandam esse petitionem. Si quis ita stipulatus sit, SI ANTE KALENDAS MARTIAS PRIMAS OPVS PERFECTVM NON ERIT, TVM QVANTI ID OPVS ERIT, TANTAM PECVNIAM DARI? diem promissionis cedere non ex quo locatum est opus, sed post kalendas Martias. quia nec conueniri ante kalendas Martias reus promittendi poterat. Planè si INSVLAM FVLCIRI quis stipulatus sit, non est exspectandum, vt insula ruat, sic deinde agi possit: nec INSVLAM FIERI, vt tantum temporis prætereat, quanto insula fabricari possit. sed vbi iam cœpit mora faciendæ insulæ fieri, tunc agetur: diésque obligationi cedit.

Exempla diei, aut conditionis tacitæ.

LXXIII. PAVLVS [libro vicensimo quarto ad Edictum]

INterdum pura stipulatio ex re ipsa dilationem capit. veluti si id quod in ventre sit, aut fructus futuros, aut domum ædificari stipulatus sit. tunc enim incipit actio, cum ea per rerum naturam præstari potest. sic qui Carthagini dari stipulatur, cum Romæ sit: tacitè tempus complecti videtur, quo perueniri Carthaginem potest. Item si operas à liberto quis stipulatus sit, non ante dies earum cedit, quàm indictæ fuerint, nec sine præstitæ. Si seruus hereditarius stipulatus sit, nullam vim habitura sit stipulatio, nisi adita hereditas sit. quasi condicionem habeat. Idem est & in seruo eius qui apud hostes est. Stichi promissor post moram offerendo purgat moram. certè enim doli mali exceptio nocebit ei qui pecuniam oblatam accipere noluit.

Alia stipulationum diuisio.

LXXIIII. GAIVS [libro octauo ad Edictum prouinciale]

STipulationum quædam certæ sunt, quædam incertæ. Certum est, quod ex ipsa pronuntiatione apparet, quid, quale, quantúmque sit. vt ecce, aurei decem, fundus Tusculanus, homo Stichus, tritici Africi optimi modij centum, vini Campani optimi amphoræ centum.

LXXV. VLPIANVS [libro vicensimo secundo ad Edictum]

VBi autem non apparet, quid, quale, quantúmque est in stipulatione: incertam esse stipulationem dicendum est. ergo si qui fundum sine propria appellatione, vel hominem generaliter sine proprio nomine, aut vinum, frumentumve sine qualitate dari sibi stipulatur: incertum deducit in obligationem. vsque adeo, vt si quis ita stipulatus sit, TRITICI AFRICI BONI MODIOS CENTVM: VINI CAMPANI BONI AMPHORAS CENTVM? incertum videatur stipulari: quia bono melius inueniri potest. quo fit, vt boni appellatio non sit certæ rei significatiua: cum id quod bono melius sit, ipsum quoque bonum sit. at cum optimum quisque stipulatur, id stipulari intellegitur, cuius bonitas principalem gradum bonitatis habet. quæ res efficit, vt ea appellatio certi significatiua sit. Fundi certi si quis vsumfructum stipulatus fuerit, incertum intellegitur in obligationem deduxisse. hoc enim magis iure vtimur. Illud dubitationem recipit, si quis id quod ex Arethusa ancilla natum erit: aut fructus qui in fundo Tusculano nati erunt, dari sibi stipulatus sit, an certum stipulatus videatur. sed ipsa natura manifestissimum est, incerti esse hanc stipulationem. sed qui vinum, aut oleum, vel triticum quod in horreo est, stipulatur, certum stipulari intellegitur. Qui verò à Titio ita stipulatur, QVOD MIHI TITIVS DEBET, DARE SPONDES? & qui ita stipulatur, QVOD EX TESTAMENTO MIHI DEBES, DARE SPONDES? incertum in obligationem deducit, licet Seius certum debeat, vel ex testamento certum debeatur. quamuis istæ species vix separari possint ab ea quam proposuimus de vino, vel oleo, vel tritico quod in horreo repositum est. & adhuc occurrit quòd fideiussores certum videntur promittere, si modò & is pro quo obligentur, certum debeat. cum alioquin ita interrogentur, ID FIDE TVA ESSE IVBES? Qui id quod in faciendo aut non faciendo, stipulatur, incertum stipulari videtur. in faciendo, veluti fossam fodiri, domum ædificari, vacuam possessionem tradi. in non faciendo, veluti per te non fieri, quo minus mihi per fundum tuum ire agere liceat: per te non fieri, quo minus mihi hominem Erotem habere liceat. Qui illud aut illud stipulatur, veluti decem, vel hominem Stichum, vtrum certum, an incertum deducat in obligationem, non immeritò quæritur. nam & res certæ designantur, & vtra earum potius præstanda sit, in incerto est. sed vtcumque is qui sibi electionem constituit adiectis his verbis, VTRVM EGO VELIM, potest videri certum stipulatus: cum ei liceat vel hominem tantùm, vel decem tantùm intendere sibi dari oportere. qui verò sibi electionem non constituit, incertum stipulatur. Qui sortem stipulatur, & vsuras quascumque: certum & incertum stipulatus videtur. & tot stipulationes sunt, quot res sunt. Hæc stipulatio FVNDVM TVSCVLANVM DARI? ostendit se certi esse: continétque vt dominium omnimodo efficiatur stipulatoris quoquo modo.

LXXVI. PAVLVS [libro octauodecimo ad Edictum]

SI stipulatus fuerim illud aut illud, quod ego voluero: hæc electio personalis est. & ideo seruo vel filio talis electio

Marginal notes:
a tunc. b data. c dubitatur. al. dubitabatur. d sed &. e manumissum iri. f ipsa. g eum saluum fore. Al. decem milia. h Hæc sententia Celsi est et l. vlt. §. vlt. de rebus cred. supr. i danda. k idemque & Marcellus. l scribit. † sexto. m dari sibi. n Sumpta est ex tota de recep. arb. o stipulamur. p Sumpta est ex tot. com. diuid. vel fam. ercisc. q Ad huius l. interpretationem vide tradita à Duar. i. Disp. cap. 19. r fodi. s lib. 28. t secundum quæ Secundum quem, id est, Tuberonem itaque vel ita est Flor. v iusta æstimationem. x Hæc verba non ad id quod interest, sed ad veram rei æstimationem referuntur. l. 2. §. vlt. & que ibi doc. Alc. quem lib. 3. c. 10. Parer. vide. y nec si. z cœperit. A obligationis. B in ventre est. C habitura est. D Paulus. E sit in. F si quis. G Hoc pertinet haec commentationum [illegible] apud Cicer. lib. 2 de Inuen. [illegible] lib. 1 Offic. cum ... H quis. I certæ rei. K ea ancilla. L incertum. M Natura fieri licet: tamen si Theophilus repugnat. N ad hoc. O consistit stipulatur. P fodi. Q sed & cum quis. R Hanc stipulationem. S Ostendit esse. T continétque.

electio cohæret[a].in heredes tamen transit obligatio &[b] ante electionem mortuo stipulatore. Cum stipulamur quidquid te dare facere oportere, id quod præsenti die dumtaxat debetur, in stipulationem deducitur. non ut in iudiciis etiam futurum. & ideo in stipulatione adicitur verbum OPORTEBIT, vel ita PRAESENS IN DIEMVE. hoc ideo fit, quia qui[c] stipulatur quidquid te dare[d] oportet, demonstrat eam pecuniam quæ iam debetur. quòd si totam demonstrare vult, dicit[e] OPORTEBITVE: ita PRAESENS IN DIEMVE.

LXXVI. IDEM [libro quinquagesimo octauo ad Edictum]

AD[f] diem sub pœna pecunia promissa, & ante diem mortuo promissore, committetur pœna, licet nõ sit hereditas eius adita.

LXXVII. IDEM [libro sexagesimo secundo ad Edictum]

SI[g] filiusfamilias sub condicione stipulatus emãcipatus fuerit, deinde exstiterit condicio, patri actio competit: quia in stipulationibus id tempus spectatur quo contrahimus. Cum fundum stipulatur sum, nõ veniunt fructus qui stipulationis tempore fuerint[h].

LXXVIII. VLPIANVS [libro septuagesimo ad Edictum]

SI procuratori præsentis fuerit cautum, ex stipulatu actionem utilem domino competere nemo ambigit.

LXXX. IDEM [libro septuagesimo quarto ad Edictum]

QVotiens[l] in stipulationibus ambigua oratio est, cõmodissimum est id accipi, quo res qua de agitur, in tuto sit.

LXXXI. IDEM [libro septuagesimo septimo ad Edictum]

QVotiens quis aliũ sisti promittit, nec adicit pœnam, puta, vel seruum suum, vel hominem liberum, quæritur an committatur stipulatio. & Celsus ait, etsi nõ est huic stipulationi additum, nisi steterit, pœnam dari: etiam id quanti interest sisti, contineri. & verum est quod Celsus ait: nam qui alium sisti promittit, hoc promittit, id se acturum ut stet. Si procurator sisti aliquem sine pœna stipulatus sit, potest defendi, non suam, sed eius cuius negotium gessit, utilitatem in ea[k] re deduxisse. idque fortius dicendum[l], si QVANTI EA RES SIT[m] stipulatio proponatur procuratoris.

LXXXII. IDEM [libro septuagesimo octauo ad Edictum]

NEmo rem suam utiliter stipulatur, sed pretium rei suæ non inutiliter. sanè rem meam mihi restitui rectè stipulari videor. Si post moram promissoris homo decesserit, tenetur nihilo minus, proinde[n] ac si homo viueret. & hic moram videtur fecisse, qui litigare maluit, quàm restituere.

De stipulatione ad alium relata.

LXXXIII. PAVLVS [libro septuagesimo secundo ad Edictum]

INter stipulantem & promittentem negotium contrahitur. itaque alius pro alio promittens daturum, facturúmve eum, non obligatur. nam de se quemque promittere oportet. & qui spondet dolum malum abesse afuturúmque[o] esse, non simplex abfuturum spondet: sed[p] curaturum se ut dolus malus absit. Idémque in illis stipulationibus HABERE LICERE. item NEQVE PER TE NEQVE PER HEREDEM TVVM FIERI, QVOMINVS FIAT.

Mutuus consensus in stipulatione.

Si Stichum stipulatus de alio sensiam, tu de alio: nihil actum erit. quod & in iudiciis Aristo existimauit. sed hic magis est, ut is petitus videatur, de quo actor sensit[q]. nam stipulatio ex utriusque consensu valet. iudicium autem etiam in inuitũ redditur. & ideo actori potius credẽdum est. alioquin semper negaVit reus se consensisse. Si stipulante me Stichum aut Pamphilum, tu unum daturum te spoponderis: cõstat non teneri te, nec ad interrogatum esse responsum. diuersa causa est summarum: veluti DECEM AVT VIGINTI DARE[r] SPONDES? hic enim etsi decem spopondreis, rectè responsum est: quia semper in summis id quod minus est, spondere videtur. Item si ego plures res stipuler, Stichum, puta, & Pamphilum: licet unum spopõderis, teneris. videris enim ad unam ex duabus stipulationibus respondisse.

Stipulatio earum rerum, quæ non sunt in commercio hominum.

Sacram vel religiosam rem, vel usibus publicis in perpetuum relictam, ut forum, aut basilicam: aut hominem liberum inutiliter stipulor: quamuis[s] sacra profana fieri, & usibus publicis relicta in priuatos usus reuerti, & ex libero seruus fieri potest[t]. nam & cum quis rem profanam, aut Stichum dari promisit, liberatur, si sine facto eius res sacra esse cœperit, aut[v] Stichus ad libertatem peruenerit. nec reuocantur[x] in obligationem, si rursus lege aliqua & res sacra profana esse cœperit, & Stichus ex libero seruus effectus sit. quoniam una atque eadem causa & liberandi & obligandi[y] esset, quòd aut dari non possit, aut dari possit. nam & si nauem quam spopondit, dominus dissoluit[z], & isdem tabulis compegerit[A]: quia eadem nauis esset, inciperet obligari. Pro quo & illud dici posse Pedius scribit, si stipulatus fuero ex fundo centum amphoras vini: exspectare debeo[B] donec nascatur. & si natum sine culpa promissoris consumptum sit, rursum exspectare debeam donec iterum nascatur, &[C] dari possit. & per has vices aut cessaturam, aut valituram stipulationem. Sed hæc dissimilia sunt. adeo enim cum liber homo promissus est, seruitutis tempus spectandum non esse, ut ne hæc quidem stipulatio de homine libero probanda sit, EVM, CVM SERVVS ESSE COEPERIT, DARE SPONDES? item EVM LOCVM, CVM EX SACRO RELIGIOSOVE PROFANVS ESSE COEPERIT, DARE[D]? quia nec præsentis temporis obligationem recipere potest: & ea dumtaxat, quæ natura sui possibilia sunt, deducuntur in obligationem. vini autem non speciem sed[E] genus stipulari videmur, & tacitè in ea tempus continetur. homo liber certa specie continetur. & casum aduersámque fortunam spectari[F] hominis liberi, neque ciuile neque naturale est. nam de his rebus negotium rectè geremus[G], quæ subici usibus dominióque nostro statim possunt. & nauis si hac mente resoluta est, ut in alium usum tabulæ destinarentur: licet mutato consilio perficiatur: tamen & perempta prior nauis, & hæc alia dicenda est. sed si reficiendæ nauis causa omnes tabulæ refixæ sint, nondum intercidisse nauis videtur. & compositis rursus[H] eadem esse incipit. sicuti de ædibus deposita tigna ea mente, ut reponantur, ædium sunt. sed si usque ad aream deposita sit[I], licet eadem materia restituatur, alia erit. Hic tractatus etiam ad prætorias stipulationes pertinet, quibus de re restituenda cauetur, & an eadem res sit, quæritur.

De concursu duplicis causæ lucratiuæ.

Si rem, quam ex causa lucratiua stipulatus sum, nactus fuero ex causa lucratiua: euanescit stipulatio. sed si heres exstitero, dominio[K] extinguitur stipulatio. Si verò à me herede defunctus eam legauit[L], potest agi ex stipulatu. Idémque[M] esse, & si sub condicione legata sit: quia & si ipse debitor rem sub condicione legatam dedisset, non liberaretur. sed si condicione deficiente remanserit, petitio infirmabitur. Stichum qui decessit[N], si stipuler: is quidem condici etiam mortuus potuit, ut furi: utiliter me stipulatum Sabinus ait. si verò ex aliis causis, inutiliter: quia etsi deberetur, morte promissor liberetur[O]. Idem ergo diceret[P], & si mora facta defunctum stipularer. Si quis ancillam sistere se in aliquo loco promiserit, quæ prægnas erat: etsi sine partu eam sistat, in eadem causa eam sistere intellegitur.

De purgatione moræ.

LXXXIIII. IDEM [libro septuagesimo quarto ad Edictum]

SI insulam fieri stipulatus sim, & transierit tempus quo potueris[Q] facere: quamdiu litem contestatus non sim, posse te facientem liberari placet. quòd si iam litem contestatus sim, nihil tibi prodesse, si ædifices.

De obligationibus diuiduis, & indiuiduis.

LXXXV. IDEM [libro septuagesimo quinto ad Edictum]

IN[R] executione obligationis sciẽdum est quattuor causas esse. nam interdum est aliquid quod à singulis heredibus diuisum[S] consequi possumus. aliud quod totum peti necesse est, nec diuisum præstari potest. aliud quod pro parte petitur, sed solui nisi totum non potest. aliud quod solidum petendum est, licet in solutionem admittat[T] [sectionem]. Prima species pertinet ad promissorem pecuniæ certæ. nam & petitio & solutio ad portiones hereditarias spectat[V]. Secunda ad opus quod testator fieri iusserit. nam singuli heredes in solidum tenentur: quia operis effectus in partes scindi non potest. Quòd si stipulatus fuero, PER TE HEREDEMVE TVVM NON FIERI, QVO MINVS EAM AGAM: SI ADVERSVS EA FACTVM SIT, TANTVM DARI? & unus ex pluribus heredibus promissoris me prohibeat: verior est sententia existimantium unius facto omnes teneri. quoniam licet ab uno prohibeor, non tamen in partem prohibeor. sed ceteri[X] familiæ herciscundæ iudicio sarcient[Y] damnum. Pro parte autem peti,

Marginal notes: a Id est, si stipulatio sit, cum filius eius stipulatus sit, cum ex hac stipulatione quæsitũ eius personæ cohæret. Proinde non est necessaria negatio, ut quidã vic legunt non cohæret. b etiam ante c qui te d dare facere e dicit, oportet oportebitve, vel ita f Sumpta est ex l. de reb. auth. iud. possid. g Coniunge l. non omne §. 1 de reg. iur. h fuerunt. l Idem Ci. li. 2. de Inuen. Rhetor. ubi de controuersia, quæ in scripto versatur, disserit. & Quintil. lib. 7. cap. de ambigu. k eam rem l dicendum est, & si m res est n perinde o abfuturúmve p Diligentiam suam in promittendo, ut alius det aut faciat, spondere potest. Baro. q senserit. r dare s quamuis res sacra t possit. v & Stichus x reuocatur y obligandi sit & quod z dissoluisset, & iisdem A cõpegisset B debeam C dari sive D dare spondet E non speciem, sed F expectari G gerimus. H rursus tabulis eadem nauis esse I sint. K extitero domino, extinguitur. Recta est Flor. L legauerit. M Idémque est. N decesserit. O liberaretur. P diceretur. Q potueris R Forte coniungenda est cum l. obligationũ ferè, de obl. & act. S diuisim T admittat partis executionem. Deerant est Florent. V spectant. X ceteri Y sarciet

solui autem nisi totum non potest, veluti cum stipulatus sum hominem incertum nam petitio eius scinditur, solui verò nisi solidus[a] non potest. alioquin in diuersis hominibus rectè partes soluentur: quòd non potuit defunctus facere ne quod stipulatus sum, consequar. Idem iuris est, & si quis decem milia aut hominem promiserit. In solidum verò agi oportet, & partis solutio adfert liberationé, cum ex causa euictionis intendimus. nam auctoris heredes in solidum denuntiandi sunt, omnésque debent subsistere, & quolibet defugiente omnes tenebuntur. sed vnicuique pro parte hereditaria præstatio iniungitur. Item si ita stipulatio facta sit, SI FVNDVS TITIANVS DATVS NON ERIT, CENTVM DARI? nisi totus detur, pœna committitur centum. nec prodest partes fundi tradere[b] cessante vno. quemadmodum non prodest ad pignus liberandum partem creditori soluere. Quicumque sub condicione obligatus curauerit[c] ne condicio exsisteret, nihilo minus obligetur[d].

LXXXVI. VLPIANVS [libro septuagesimo nono ad Edictum]

QVod dicitur, tot stipulationes esse quot res, ibi locũ habet, vbi res exprimuntur stipulationi[e]. ceterum si non fuerint expressæ, vna est stipulatio.

LXXXVII. PAVLVS [libro septuagesimo quinto ad Edictum]

NEmo rem suam futuram in eũ casum, quã[f] sua fit[g], vtiliter stipulatur.

LXXXVIII. IDEM [libro sexto ad Plautium]

MOra rei fideiussori quoque nocet. sed si fideiussor seruum obtulit[h], & reus moram fecit[i]: mortuo Sticho fideiussori succurrendũ est. sed si fideiussor hominem occiderit, reus liberatur, fideiussor autem ex stipulatione conueniri potest.

LXXXIX. IDEM [libro nono ad Plautium]

SI[k] a colono, cui fundum in quinquénium[l] locauerim, post tres annos ita stipulatus fuero, QVIDQVID TE DARE FACERE OPORTET? non amplius in stipulationem deducitur, quàm quod iam dari oportet: in stipulatione enim deducitur quod iam dari oportet. si autem adiciatur, OPORTEBIT: etiam futura obligatio deducitur.

XC. POMPONIVS [libro tertio ex Plautio]

CVm stipulati sumus pro vsuris legitimis pœnam in singulos menses, si sors soluta non sit: etiam si sortis obligatio in iudicium sit deducta, adhuc tamẽ pœna crescit: quia verum est solutam pecuniam non esse.

De periculo rei debitæ & mora.

XCI. PAVLVS [libro septimodecimo ad Plautium]

SI seruum[m] stipulatus fuero, & nulla mora intercedente[n] seruus decesserit: si quidem occidat eum promissor, expeditum est. sin[o] autem negligat infirmum, an teneri debeat promissor[p]? considerantibus verum quemadmodum in vindicatione[q] hominis, si neglectus à possessore fuerit, culpæ huius nomine tenetur possessor, ita & cum dari promisit. an culpa, quod ad stipulationem attinet, in faciendo[r] accipienda sit, non in[s] non faciendo. quod magis probandum est: quia qui dari promisit, ad dandum, non faciendum tenetur. Sed si sit quidem res in rebus humanis, sed dari non possit: vt fundus religiosus, puta, vel sacer factus, vel seruus manumissus, vel etiam ab hostibus si capiatur, culpa in hunc modum diiudicatur: vt si quidem ipsius promissoris res, vel tempore stipulationis vel postea fuerit, & quid eorum acciderit: nihilo minus teneatur. Idémque fiat[t], & si per alium, posteaquam ab hoc alienatus sit, id cóntingerit[v]. Sin[x] autem alienus fuit[y], & ab alio tale quid accidit[z], non tenetur: quia nihil fecit. nisi si posteaquam moratus est solutionem, aliquid huiusmodi acciderit. quam distinctionem & Iulianus sequitur. Item si homo qui fuit promissoris, ex præcedenti causa ablatus ei fuerit, quòd statuliber fuit[A]: perinde habendus sit[B], ac si alienum promisisset: quia sine facto ipsius desiit eius esse. De illo quæritur, an & is qui nesciens se debere occiderit[C], teneatur. quod Iulianus putat in eo qui, cum nesciret à se petitum codicillis vt restitueret, manumisit. Sequitur videre de eo quod veteres constituerunt, quotiens culpa interuenit debitoris, perpetuari obligationem, quemadmodum intellegendum sit. & quidem si effecerit[D] promissor, quo minus soluere possit: expeditum intellectum habet constitutio. si vero moratus sit tantùm, hæsitatur an si postea in mora non fuerit, extinguatur superior mora. & Celsus adulescens scribit, eum qui moram fecit in soluendo Sticho quem promiserat, posse emendare eam moram postea offerendo. esse[E] enim hanc quæstionem de bono & æquo. in quo genere plerumque sub auctoritate iuris scientiæ[F] perniciosè, inquit, erratur. & sane probabilis hæc sententia est, quam quidem & Iulianus sequitur. nam dum[G] quæritur de damno, & par vtriusque causa sit[H], quare non potentior sit qui teneat[I], quam qui persequitur?

Nunc videamus in quibus personis hæc constitutio locum habeat. quæ inspectio duplex est: vt primò quæramus quæ personæ efficiant perpetuam obligationem: deinde quibus eam producant. vtique autem principalis debitor perpetuat obligationem. accessiones[K] an perpetuent, dubium est. Pomponio perpetuari placet. quare enim facto suo fideiussor suam obligationem tollat? cuius sententia vera est. itaque perpetuatur obligatio tam ipsorum quam successorum eorum[L]. accessionibus[M] quoque suis, id est fideiussoribus, perpetuant obligationem: quia in totam causam spoponderunt. An filiusfamilias qui iussu patris promisit[N], occidendo seruum producat patris obligationem, videndum est. Pomponius producere putat, scilicet quasi accessionem[O] intellegens eum qui iubeat. Effectus huius constitutionis ille est, vt adhuc homo peti possit. sed & acceptum ei posse ferre creditorem, & fideiussorem accipi eius obligationis nomine. nouari autem an possit hæc obligatio, dubitationis est: quia neque hominem qui non est, neque pecuniam quæ non debetur, stipulari possumus. [P]ego puto nouationem fieri posse, si hoc actum inter partes sit, quod & Iuliano placet.

XCII. IDEM [libro octauodecimo ad Plautium]

SI ita stipuler, PER TE NON FIERI, QVO MINVS MIHI HEREDIQVE MEO VINDEMIAM TOLLERE LICEAT? etiam heredi datur actio.

XCIII. IDEM [libro tertio ad Vitellium]

SI sic stipulatus fuero, PER TE NON FIERI, QVO MINVS HOMINEM EX HIS QVOS HABES, SVMAM? electio mea erit.

Incerta stipulatio.

XCIIII. MARCELLVS [libro tertio Digestorum]

TRiticum dare oportere stipulatus est aliquis. facti quæstio est, non iuris. igitur si de aliquo tritico cogitauerit, id est certi generis,[Q] certæ quantitatis: id habebitur pro expresso. alioquin si cum destinare[R] genus & modum vellet, non fecit[S]: nihil stipulatus videtur. igitur ne vnum quidem modium.

XCV. IDEM [libro quinto Digestorum]

QVi insulam fieri stipulatur, ita demum adquirit obligationem, si apparet quo in loco fieri insulam voluerit, si & ibi insulam fieri interest[T] eius.

XCVI. IDEM [libro duodecimo Digestorum]

QVi[V] seruũ mihi ex stipulatu debebat, si in facinore eum deprehẽderit: impunè eum occidit[X]. nec vtilis actio erit in eum constituenda.

XCVII. CELSVS [libro vicesimo sexto Digestorum]

SI ita stipulatus fuero TE SISTI? NISI STETERIS[Y], HIPPOCENTAVRVM DARI? proinde[Z] erit, atque te sisti solummodo stipulatus essem. Possum vtiliter à te ita stipulari, TITII NOMINE TE SOLVTVRVM? neque enim hoc simile est illi TITIVM DATVRVM? sed ex ea stipulatione, dum interest mea, agere[a] possum. & ideo si locuples sit Titius, nihil ex hac stipulatione consequi possim. quid enim mea interest id à te fieri, quod si non feceris, æquè saluam pecuniam habiturus sum? SI TIBI NVPSERO, DECEM DARE SPONDES? causa cognita denegandam actionem puto. nec raro probabilis causa eiusmodi[b] stipulationis est. Item[c] si vir à muliere eo modo non in dotem stipulatus est.

XCVIII. MARCELLVS [libro vicesimo Digestorum]

EXistimo[d] posse id quod meum est, sub condicione stipulari. item viam stipulari ad fundum posse, quamquam interim fundus non sit meus. aut si hoc verum non est, & alienum fundum sub condicione stipulatus fuero, isque ex lucratiua causa meus esse cœperit: confestim perimeretur[e] stipulatio. & si fundi dominus sub condicione viam stipulatus fuerit, statim fundo alienato euanescit stipulatio. & maxime secundum illorum opinionem, qui etiam ea quæ rectè constiterunt[f], resolui putant, cum in eum casum reciderunt, à quo non potuissent consistere.

Ex hac stipulatione INSVLAM FVLCIRI[g] SPONDES? quando nascatur actio, quæritur. & vtique non est expectandum, vt ruat. nec enim nihil stipulatoris interest, fultam potius esse, quàm non esse. nec tamen rectè agetur, si nondum præterierit temporis tantum, quo fulcire potuerit redemptor.

Stipula

Marginal notes: a in solidum. b dari cessante vna. Rectior est Flor. altera verò durior. c curauit d obligatur. e stipulatione. f quo g sit. h obtulerit. i fecerit: k Coniunge l. vlt. de liber. legat. l quinque annos m Si seruum Stichum n interuenienta o si autem p quærentibus, considerandum est, verum q vindicationem r in faciendo quidem s an non faciendo. t fiet. v contigerit. x Si autẽ alienus y fuerit. z acciderit. A fuerit: B habendus est. † quis G occidit. D si fecerit E hanc enim quæstionem esse F Sic & Ch. & l. Of. Rest. (inquit) sæpe omnia columnis quidem & non cadenda verb interpretatione. G cum H causa est. I tenet, K accessiones autem, an L successorũ suorum personam. M accessionibus N promiserit, O accessorem P & ego Q & certæ R designare S non fecerit T eius interfuit. V Exemplum de seruo deprehenso in adulterio extat l. 30. ad L. Aquil. X occidet. Y stiteris. Z perinde a agere recte possum. b huius stipulationis c Idem d Coniunge cum l. sufficit. de contrah. empt. sup. e perimeretur f constiterint. g fulcire

Stipulationis obscuræ interpretatio.

XCVIIII. CELSVS [libro trigesimo octauo Digestorum]

QVidquid adstringendæ obligationis est, id nisi palam verbis exprimitur, omissum intelligendum est. ac fere secundum promissorem interpretamur: quia stipulatori liberum fuit verba latè concipere. nec rursum promissor ferendus est, si eius interfuit, de certis potius vasis forte, aut hominibus actum. Si stipulatus hoc modo fuero, SI INTRA BIENNIVM CAPITOLIVM NON ASCENDERIS DARI? non nisi præterito biennio rectè petam. nam etsi ambigua verba sunt, sic tamen exaudiuntur, si immutabiliter verum fuit, te Capitolium non ascendisse.

C. MODESTINVS [libro octauo Regularum]

COndicio in præteritum, non tantùm præsens tempus relata, statim aut peremit obligationem, aut omnino non differt.

CI. IDEM [libro quarto de Præscriptionibus]

PVberes sine curatoribus suis possunt ex stipulatu obligari.

Qui promittit sumptus factos in lite de re, non tenetur ad sumptus factos in lite de pretio.

CII. IDEM [libro quinto Responsorum]

VEnditores emptori cauerant pro euictione, quanti eius interesset. sed & specialiter adgnituros, si in lite mota sumptus fecisset: emptori stipulanti promiserant. post mortem emptoris vnus ex venditoribus ad iudicium vocauit, pretium sibi deberi dicens: heredes eius qui sumptus in defensione causæ factos, cum probarent pretium solutum fuisse, ex stipulatione petebant. Modestinus respondit, si tantùm eas impensas venditores promiserunt, quæ ob litem de proprietate institutam factæ essent: minimè ex stipulatu peti posse quod erogatum est, dum alter ex venditoribus pretium quod iam fuerat exsolutum, petit.

CIII. IDEM [libro quinto Pandectarum]

LIber homo in stipulatum deduci non potest: quia nec dari oportere intendi, nec æstimatio eius præstari potest. non magis quàm si quis dari stipulatus fuerit mortuum hominem, aut fundum hostium.

CIIII. IAVOLENVS [libro vndecimo ex Cassio]

CVm seruus pecuniam pro libertate pactus est, & ob eam rem reum dedit: quamuis seruus ab alio manumissus est, reus tamen rectè obligabitur: quia non quæritur, à quo manumittatur: sed vt manumittatur.

Cuius sit periculum in obligatione disiunctiua.

CV. IDEM [libro secundo Epistularum]

STipulatus sum Damam aut Herotem seruū dari: cum Damam dares, ego quo minus acciperem, in mora fui: mortuus est Dama. an putes me ex stipulatu actionem habere? respondit, secundum Massurij Sabini opinionem puto te ex stipulatu agere non posse. nam is rectè existimabat, si per debitorē mora non esset, quo minus id quod debebat, solueret: continuò eum debito liberari.

CVI. IDEM [libro sexto Epistularum]

QVi ex pluribus fundis quibus idem nomen impositum fuerat, vnum fundum sine vlla nota demonstrationis stipuletur, incertum stipulatur: id est eum fundum stipulatur, quem promissor dare voluerit. tamdiu autem voluntas promissoris in pendenti est, quamdiu id quod promissum est, soluatur.

Turpis conuentio non est de filio emancipando.

CVII. IDEM [libro octauo Epistularum]

VTrum turpem talem stipulationem putes, an non, quæro. pater naturalis filium quem Titius habebat in adoptionem, heredem instituit, si patria potestate liberatus esset. pater eum adoptiuum non alias emancipari voluit, quàm si etiam dedisset à quo stipularetur, certam summam, si eum manumisisset. post emancipationem adit heres filius. petit nunc pecuniam pater ex stipulatione supra relata. respondit, non puto turpem esse causam stipulationis, vtpote cum alter filium emācipaturus non fuerit. nec potest videri iniusta causa stipulationis, si aliquid adoptiuus pater habere voluerit, propter quod à filio post emancipationem magis curaretur.

Conditio pendens ex facto mortuæ personæ.

CVIII. IDEM [libro decimo Epistularum]

ATtio ita stipulatus sum, SI QVA MIHI NVPSERIT, DECEM DOTIS SIVE NOMINE DARE SPONDES? quæro, an consistat talis stipulatio. respondit, si stipulanti mihi dos ita promissa est, QVAMCVMQVE VXOREM DVXERO, DOTIS SIVE NOMINE DECEM DARE SPONDES? nihil in causa est, quare ea pecunia cōdicione expleta non debeatur. nam cum condicio etiam ex imperitæ personæ facto parere obligationem possit, veluti SI QVIS IN CAPITOLIVM ASCENDERIT, DECEM DARE SPONDES? SI QVIS A ME DECEM PETIERIT, TOT DARE SPONDES? cur non idem & in dote promissa respondeatur, ratio reddi nō potest. Nulla promissio potest consistere, quæ ex voluntate promittentis statum capit.

De stipulatione disiunctiua.

CVIIII. POMPONIVS [libro tertio ad Quintum Mucium]

SI ita stipulatus fuero, DECEM AVT QVINDECIM DABIS? decē debentur. Item si ita, POST ANNVM AVT BIENNIVM DABIS? post biēnium debentur. quia in stipulationibus id seruatur, vt quod minus esset, quódque longius, esse videretur in obligationē deductū.

CX. IDEM [libro quarto ad Quintum Mucium]

SI mihi & Titio, in cuius potestate non sim, stipuler decem: non tota decem, sed sola quinque mihi debentur. pars enim aliena deducitur, vt quod extraneo inutiliter stipulatus sum, non augeat meam partem.

Interpretatio stipulationis.

Si stipulatus fuero de te VESTEM TVAM, QVAECVMQVE MVLIEBRIS EST, DARE SPONDES? magis ad mentem stipulantis, quàm ad mentem promittentis id referri debeat, vt quid in re sit, æstimari debeat, non quid senserit promissor. itaque si solitus fuerat promissor muliebri quadam veste vti, nihilo minus debetur.

CXI. IDEM [libro quinto ad Quintum Mucium]

SI stipulatus fuero per te non fieri, quo minus mihi illa domo vti liceat, an etiam si me nō prohibeas, vxorem autem meam prohiberes, vel cōtra vxore mea stipulata me prohibeas: an committatur stipulatio? & latius est hæc verba sic accipi. nam & si stipulatus fuero, per te non fieri, quo minus mihi via, itinere, actu vti liceat: & si non me, sed alium nomine meo ingredientem prohibeas, secundum erit committi stipulationem.

Qui semel elegit, an possit mutare voluntatem.

CXII. IDEM [libro quintodecimo ad Quintum Mucium]

SI quis stipulatus sit Stichum aut Pamphilum, vtrum ipse vellet: quem elegerit, petet. & is erit solus in obligatione. an autem mutare voluntatē possit, & ad alterius petitionem transire, quærentibus respiciendus erit sermo stipulationis, vtrúmne talis sit, QVEM VOLVERO, an QVEM VOLAM. nā si talis fuerit QVEM VOLVERO: cum semel elegerit, mutare voluntatem non poterit. si verò tractum habeat sermo illius, & sit talis QVEM VOLAM: donec iudicium dictet, mutandi potestatem habebit. Si quis ita stipulatus fuerit, PRO CENTVM AVREIS SATISDARI? & reum dederit in istam summam: Proculus ait, semper in satisdationis stipulatione venire quod interesset stipulantis. vt aliàs tota fors inesset, veluti si idoneus promissor non sit: aliàs minus, si in aliquid idoneus esset debitor: aliàs nihil, si tam locuples esset, vt nostra non intersit, satis ab eo accipere: nisi quod plerumque idonei non tam patrimonio, quàm fide quoque æstimarentur.

Ex quo pœna iam commissa est, prorogatio temporis ad pœnam vitandam non prodest.

CXIII. PROCVLVS [libro secundo Epistularum]

CVm stipulatus sim mihi Procule, si opus arbitratu meo ante kalendas Iunias effectum non sit, pœnam, & protuli diem: putásne verè me posse dicere, arbitratu meo opus effectum non esse ante kalendas Iunias, cum ipse arbitrio meo aliam operi laxiorem dederim? Proculus respondit, non sine causā distinguendum est, interesse, vtrum per promissorem mora non fuisset, quo minus opus ante kalendas Iunias ita vti stipulatione comprehensum erat, perficeretur; an cum iam opus effici non posset ante kalendas Iunias, stipulator diem in kalendas Augustas protulisset. nam si tum diem stipulator protulit, cum iam opus ante kalendas Iunias effici non poterat: puto pœnam esse commissam. nec ad rem pertinere, quòd aliquod tempus ante kalendas Iunias fuit, quo stipulator non desiderauit id ante kalendas Iunias effici. id est quòd non est arbitratus, vt fieret quod fieri non poterat. aut si hoc falsum est, etiam si stipulatus pridie kalendas Iunias mortuus esset, pœna commissa non esset: quoniam mortuus arbitrari non potuisset, & aliquot tempus post mortem eius operi perficiendo superfuisset. & propemodum, etiam si ante kalendas Iunias futurum esse cœpit, opus ante eam diem effici non posse: pœna commissa est. Cum venderet aliquis, promisit emptori fideiussores præstari, & rem venditam liberari, quæ vt liberetur, nunc desiderat emptorem mora

est is qui ea stipulatione id futurum promisit. quæro quid iuris sit. Proculus respondit, tanti litem æstimari oportere, quanti actoris interest.

CXIIII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

SI fundum certo die præstari stipuler, & per promissorem steterit, quo minus ea die præstetur: consecuturum me quanti mea intersit moram factiᵃ non esse.

Stipulatio, conditionem habens in non dando, vel non faciendo conceptam, quando committatur.

CXV. PAPINIANVS libro secundo Quæstionum

ITAᵇ stipulatus sum, TE SISTI IN CERTO LOCO: SI NON STETERISᶜ, QVINQVAGINTA AVREOS DARI SPONDES? si dies in stipulatione per errorem omissus fuerit, cum id ageretur, vt certo die sisteres: imperfecta erit stipulatio, non secus ac si quod pondere, numero, mensura continetur, sine adiectione ponderis, numeri, mensuræ stipulatus essem: vel insulam ædificari, non demonstrato loco: vel fundum dari, nó adiecto nomine. quòd si ab initio id agebatur, vt quocumqueᵈ die sisteres, & si non stetissesᵉ pecuniam dares: quasi quælibet stipulatio sub condicione cócepta vires habebit. nec ante committetur, quam fuerit declaratum reum promittendi sisti non posse. Sed & si ita stipulatus fuero, SI IN CAPITOLIVM NON ASCENDERIS, VEL ALEXANDRIAM NON IERIS, CENTVM DARIᶠ SPONDES? non statim committetur stipulatio, quamuis Capitolium ascendere, vel Alexádriam peruenire potueris. sed cum certum esse cœperit, te Capitolium ascendere, vel Alexandriam ire non posse. Item si quis ita stipuletur, SI PAMPHILVM NON DEDERIS, CENTVM DARI SPONDES? Pegasus respondit, non ante committi stipulationem, quàm desisset posse Pamphilus dari. Sabinus autem existimabat, ex sententia contrahentium, postquam homo potuit dari, confestim agendum. & tamdiu ex stipulatione non posse agi, quamdiu per promissorem non stetitᵍ, quo minus hominemʰ daret. idque defendebat exéplo penus legatæ. Mucius etenimⁱ heredem, si dare potuisset penum, nec dedisset: confestim in pecuniam legatam teneri scripsit. idque vtilitatis causa receptum est ob defuncti voluntatem, & ipsius rei natura. Itaque potest Sabini sententia recipi, si stipulatio non à códitione cœpitᵏ: veluti, SI PAMPHILVM NON DEDERIS, TANTVM DARE SPONDES? sed ita concepta sit stipulatio: PAMPHILVM DARI SPONDES? SI NON DEDERIS, TANTVM DARIˡ SPONDES? quod sine dubio verú erit, cum id actum probatur, vt si homo datus non fuerit, & homo & pecunia debeatur. sed & si ita cautum sit, vt sola pecunia non soluto homine debeatur: idem defendédum erit. quoniam fuisse volútas probatur, vt homo soluatur, aut pecunia petatur.

Genus quoddam fideiussionis, de cuius vi & potestate hic quæritur.

CXVI. IDEM libro quarto Quæstionum

DEcem stipulatus à Titio, postea quanto minus ab eo consequi posses, si à Mæuio stipularis: sine dubio Mæuius vniuersiᵐ periculú potest subire. sed & si decem petieris à Titio, Mæuius non erit solutus, nisi iudicatum Titius fecerit. Paulus notat: non enim sunt duo rei Mæuius & Titius eiusdem obligationis: sed Mæuius sub condicione debet, si à Titio exigi non poterit. igitur nec Titio conuento Mæuius liberatur, qui an debiturus sit, incertum est. & soluente Titio non liberatur Mæuius, quiⁿ nec tenebaturᵒ cum condicio stipulationis deficit: nec Mæuius pendente stipulationis condicione rectè potest conueniri. à Mæuio enim ante Titium excussum non rectè petetur.

CXVII. IDEM libro duodecimo Quæstionum

SI centum homines, quos ego heresue meus elegisset, stipulatus, antequam eligerem, duos heredes reliquero: numero diuiditur stipulatio. diuersum erit, si iam electis hominibus successerint.

Stipulatio liberi hominis bona fide possessi.

CXVIII. IDEM libro vicensimo septimo Quæstionum

LIber homo, qui bona fide seruit mihi, quod stipulanti mihi promittit, propé est vt omnimodo sit vtile, quamuis ex re mea promittat. nam quid aliud dici potest, quo minus liber homo teneatur? nec tamen ideo, si stipulanti eidem ex eadem causa spondeam, tenebor. quemadmodum etenim habebit eius actionem aduersus me, quod ab alio stipulatus quæreret mihi? hoc itaque latere fructuario seruo, vel alicoo qui bona fide seruit, comparabitur. seruus auté fructuario si promittatᵖ ex re ipsius, vel alienus qui bona fide seruit, emptori: nulla de peculio dabitur in dominum actio. nam in his causisᵠ domini esse intelleguntur. DECEMʳ HODIE DARIˢ SPONDES? dixi posse vel eoᵗ die pecuniam peti. nec videri præmaturius agi, non finito stipulationis die. quod in aliis temporibus iuris est. nam peti nó debet, quod intra tempus comprehensum solui potest. in proposito enim diem non differendæ actionisᵛ insertum videri, sed quo præsens ostendatur esseˣ responsum. DECEM MIHI AVT TITIO, VTRVM EGO VELIM, DARE SPONDES? ex eo quod mihi dandum est, certi stipulatio est. ex eo quod illi soluendum, incerti. finge mea interesse, Titio potius quam mihi solui: quoniam pœnam promiseram, si Titio solutum non fuisse.

CXIX. IDEM libro trigensimo sexto Quæstionum

DOli clausula quæʸ stipulationibus subicitur, non pertinet ad eas partes stipulationis de quibus nominatim cauetur.

CXX. IDEM libro trigensimo septimo Quæstionum

SI ita stipulatus fuero, HANC SVMMAM CENTVM AVREORVM DARE SPONDES? etsi maximé ita exaudiatur ille sermo, SI MODO CENTVM AVREORVM EST: non facit condicioné hæc adiectio. quoniam si centum non sint, stipulatio nulla est. nec placuit instar habere condicionis sermonem, qui non ad futurum, sed ad præsens tempus refertur, etsi contrahentes rei veritatem ignorantᶻ.

Doli clausula quam vim habeat.

CXXI. IDEM libro vndecimo Responsorum

EX ex parte cautionis, DOLVMQVE MALVM HVIC REI PROMISSIONIQVE ABESSE ABFVTVRVMQVEᴬ ESSE, STIPVLATVS EST ILLE, SPOPONDIT ILLE: incerti agetur stipulationis vtiliter interponendæ gratia. Mulier ab eo in cuius matrimoniumᴮ conueniebat, stipulata fuerat ducenta, si concubinæ tempore matrimonij consuetudinem repetisset. nihil causæ esse respondi, cur ex [stipulatuᶜ], quæ ex bonis moribus concepta fuerat, mulier impleta condicione pecuniam adsequi non possit. In insulam deportato reo promittendi, stipulatio ita concepta CVM MORIERIS, DARI? non nisi moriente eo committitur. Ex facto rei promittendi doli stipulatio heredem eius tenet, sicut ex ceteris aliis contractibus; veluti mandati, depositi.

Qui promisit soluere certo loco & tempore, vbi & quando soluere debeat.

CXXII. SCAEVOLA libro vicensimo octauo Digestorum

QVi Romæ mutuam pecuniam acceperat soluendam in longinqua prouincia perᴰ menses tres, eámque ibi dari stipulanti spopondissetᴱ, post paucos dies Romæ præstato creditori dixit, paratum se esse Romæ eam numerare, detracta ea summa quam creditori suo vsurarum nomine dederat. quæsitum est, cum in integrum summam, quaᶠ stipulatione obligatus est, optulerit: an eo loco, in quo soluenda promissa est, sua die integra peti posseᴳ. respondit, posse stipulatorem sua die ibi, vbi soluendam stipulatus estᴴ, petere.

Is, cui mandatum est vt pecuniam exigat, non potest tempus prorogare.

Callimachus mutuam pecuniam nauticam accepit à Sticho seruo Seij in prouincia Suriaᴵ ciuitate Berutoᴷ vsque Brentesium. idque creditum esse in omnes nauigij dies ducentos sub pignoribus &ᴸ hypothecis mercibus à Beruto comparatis, & Brentesium perferendis, & quas Brentesio empturus esset, & per nauem Beruto inuecturus. conuenitque inter eos, vti cum Callimachus Brentesium peruenisset, inde intra idus Septembres, quæ tunc proximæ futuræ essent, aliis mercibus emptis & in nauem missis, ipse in Syriam per nauigium proficiscatur. aut si intra diem suprascriptam nonᴹ reparasset merces, nec enauigasset de ea ciuitate: redderet vniuersam continuò pecuniam, quasi perfecto nauigio: & præstaret sumptus omnes prosequentibus eam pecuniam, vt in vrbem Romam eam deportarent. eáqueᴺ sic rectè dari fieri fide rogauit Sticho seruo Lucij Titij promisit Callimachus. &ᴼ cum ante idus suprascriptas secundum côuentionem mercibus in nauê impositis, cum Herote côseruo Stichi, quasi in prouinciam Suriam peruenturus enauigauitᴾ: quæsitum est naue submersaᵠ, cum secúdum cautionem Callimachus merces [debitoᴿ] perferendas in naue misisset eo tempore, quo iam pecuniam Brentesio reddere Romæ perferendam deberet: an nihil prosit Herotis consensus, qui cum eo missus erat, Quique nihil amplius de pecunia suprascripta post diem conuentionis permissum vel

a factam
b Alc. lib. 1. Parad. ca. 10. 11. & 12.
c stiteris.
d Vide Alc. lib. 3. Parer. ca. 12.
e non stitisses.
f dare
g non stetisset.
h eum
i hæredé eo nim.
k cœperit
l dare
m id est, vniuersa summa. al. vniuersam.
n quia
o nec tenetur
p promittit
q casibus
r Contra gl. Tit. 10. 7. 4 de leg. 2.
s dare
t eodem die
v Subaudi causa. August. li. 2. Emend. cap. 1.
x responsum est.
y in stipulationibus
z ignorent.
A abfuturúmque esse, is stipulatus est, &c.
B matrimonio. Intellige de ea sponsa matrimonij quæ viro in manum veri côueniebat, vt est apud Cic. in Top.
C stipulatione.
D post menses
E spoponderat.
F in quam stipulationem
G posset.
H stipulatum esset.
I Syria
K Beryto
L & ex hypothecis
M Duar. 1. Disput. ca. 10.
N eámque
O sed cúm ante. al. cúm non ante. Alc. li. 10. Parer. ca. 19.
P enauigauerit:
Q ob reuersi.
R Berytum perferédas. al. Brentesium perferédas. deterius est Florent.

sum vel mandatum erat, quàm vt eam receptam Romam perferret. & nihilo minus actione ex stipulatu Callimachus de pecunia domino Stichi teneatur. respondit, secundum ea quæ proponerentur, teneri. Item quæro, si Callimacho post diem suprascriptam nauigante Heros suprascriptus seruus consenserit: an actionem domino suo semel adquisitam adimere potuerit. respondit non potuisse: sed fore exceptioni locum, si seruo arbitrium datum esset, eam pecuniam quocumque tempore in quemuis locum reddi. Flauius Hermes hominem Stichum manumissionis causa donauit, & ita de eo stipulatus est: SI HOMINEM[a] STICHVM DE QVO AGITVR, QVEM HAC DIE TIBI DONATIONIS CAVSA, MANVMISSIONISQVE DEDI, A TE HEREDEQVE TVO MANVMISSVS, VINDICTAQVE LIBERATVS NON ERIT: QVOD DOLO MALO MEO NON FIAT: POENAE NOMINE QVINQVAGINTA DARI STIPVLATVS EST FLAVIVS HERMES, SPOPONDIT CLAVDIVS. quæro an Flauius Hermes Claudium de libertate Stichi conuenire possit. respondit, nihil proponi, cur non possit. Item quæro, an si Flauij Hermetis heres à Claudij herede pœnam suprascriptam petere voluerit [b]Claudij heres libertatē Sticho præstare possit, vt pœna liberetur. respondit[c] posse. Item quæro,[d] si Flauij Hermetis heres cum Claudij herede ex causa suprascripta nolit agere: an nihilo minus Sticho libertas ex conuentione, quæ fuit inter Hermetem & Claudium, vt stipulatione suprascripta ostenditur, ab herede Claudij præstari debeat. respondit debere.

a si homo Stichus · b an Claudij · c respondi · d an si

Pactum, ne liceat alij quàm Titio vendere, intelligitur nisi per eum steterit.

3 Coheredes cum prædia hereditaria diuiserant[e], vnum prædium commune reliquerunt sub hoc pacto, vt si quis eorum partem suam alienare voluisset, eam vel coheredi suo, vel eius successori venderet centum vigintiquinque. quòd si quis aliter fecisset, pœnam centum inuicem stipulati sunt. quæro, cum coheres mulier coheredis liberorum tutores sæpius testato conuenerit, & desiderauerit vt secundum cōuentionem aut emerēt, aut venderent, hique nihil tale fecerint: an si mulier extero vendiderit, pœna ab ea centum exigi possit. respondit, secundum ea quæ proponerentur, obstaturam doli mali exceptionem.

e diuisissent.

Stipulatio conditionalis ita demum committitur, si conditio extiterit.

4 Agerius[f] filiusfamilias seruo Publij Mæuij stipulanti spopondit, se daturum quidquid patrem suum Publio Mæuio debere constituisset. quæsitum est, patre defuncto antequam constituisset quid quantumque deberet: an si aduersus heredem eius actum fuisset, aliúmue successorem, & de debito constituisset: Agerius teneatur. respondit, si condicio non exstitisset, stipulationem non[g] commissam. 5 Seia heres vnius tutoris cum herede pupillæ transactione pacto solo facta[h], maiorem partem soluit, [i]residuam cauit. sed ilico negauit heres se transactionem seruare, & apud iudicem tutelæ egit, & victus prouocauit ad competētem iudicem.[k] & ab eo quoque ad principem idem prouocauit, & iniusta hæc quoque prouocatio eius pronuntiata est. quæsitum est, cum per heredem pupillæ mora intercessertit, quo minus pecunia in stipulationem deducta, ab herede tutoris solueretur, nec vmquam petteret: an ei hodie debeantur vsuræ ab herede tutoris. respondit, si Seia non[l] cessasset ex stipulatione pecuniam offerre: iure vsuras non deberi.

f Augerius · g non esse · h facto. *Melior est Flor.* · i in residuam · k sed & ab eo · l *Malè igitur Alc. legit si Seia ante cessasset. August. li. 2. Emend. cap. 5.*

Absoluto reo, à quo contra stipulationem pœnalem actor petere dicebatur, pœna aduersus actorem committitur.

6 Duo fratres hereditatem inter se diuiserunt, & cauerunt sibi, nihil se contra eam diuisionem facturos. & si cōtra quis fecisset, pœnam alter alteri promisit. post mortem alterius, qui superuixit petit[m] ab heredibus eius hereditatem, quasi ex causa fideicommissi sibi à patre relicti debitam: & aduersus eum pronuntiatum est, quasi de hoc quoque transactum fuisset. quæsitum est, an pœna commissa esset. respondit, pœnam, secundum ea quæ proponuntur[n], commissam.

m petiit · n proponerentur.

DE VERBORVM OBLIGATIONIBVS

CXXIII. PAPINIANVS libro primo Definitionum.

SI PLACVISSET faciendi vel facti causa concepta sit stipulatio, ab initio non valet.

CXXIIII. IDEM libro secundo Definitionum.

INSVLAM INTRA BIENNIVM ILLO LOCO AEDIFICARI[o]. SPONDES? ante finem biennij stipulatio non committitur, quamuis reus promittendi non ædificauerit, & tantum residui temporis sit, quo ædificium extrui non possit. neque enim stipulationis status, cuius dies certus in exordio fuit, ex postfacto mutatur. Idque & in stipulatione iudicio sistendi causa facta placuit. scilicet vt ante diem stipulatio non committatur, si certum esse cœperit, parere[p] stipulationi residuo tempore non posse.

o ædificare · p pareri

CXXV. PAVLVS libro secundo Quæstionum.

CVm stipulamur[q] quidquid te dare facere oportet, nihil aliud in stipulationem deducitur, quàm quod præsenti die debetur. hoc enim solum hæc stipulatio demonstrat.

q stipulatus

CXXVI. IDEM libro tertio Quæstionum.

SI[r] ita stipulatus fuero, SI TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT, TVNC EX HAC DIE IN ANNOS SINGVLOS DENA DARE SPONDES? post triennium condicione existente triginta peti[s] potuerunt. 1 Titius à Mæuio fundum detracto vsufructu stipulatus est, & ab eodem[t] eiusdem fundi vsumfructū. duæ sunt stipulationes. & minus est in eo vsufructu quem per se quis promisit, quàm in eo qui proprietatem comitatur. denique si ille vsumfructum dederit, cúmque stipulator non vtendo amiserit: tradendo postea fundum detracto vsufructu liberabitur. Non idem cōtingit ei qui fundum pleno iure promisit, & vsumfructum dedit, deinde amisso eo proprietatem sine vsufructu tradidit. ille[v] liberatus est dando vsumfructum, hic[x] nulla parte obligationis exoneratur, nisi pleno iure fundum effecerit stipulatoris.

r *Contungel. lecta ad fin. de re. cred. suprà.* · s poterunt peti. · t pòst eiusdem · v ille enim · x is nulla

Species, ex qua varia quæstiones oriuntur.

2 Chrysogonus[y] Flauij Candidi seruus actor scripsi[z] coram subscribente & adsignāte domino meo, accepisse eum à Iulio Zosa[A] rem agēte Iulij Quintilliani absentis mutua denaria mille: quæ dari Quintilliano, heredíue eius, ad quem ea res pertinebit, kalendis Nouembribus[B] quæ proximæ sunt futuræ, stipulatus est Zosas libertus, & rem agens Quintilliani: spopondit[C] Cādidus dominus meus. sub[D] die suprascripta si satis eo nomine factum non erit, tunc quo post soluetur, vsurarum nomine denarios octo præstari, stipulatus est Iulius Zosas: spopōdit Flauius Candidus dominus meus. subscripsit &[E] dominus. respōdi, per liberam personam, quæ neque iure[F] nostro subiecta est, neque bona fide nobis seruit, obligationē nullam adquirere[G] possumus. Planè si liber homo nostro nomine pecuniam daret vel suam, vel nostram, vt nobis solueretur: obligatio nobis pecuniæ creditæ adquireretur. sed quod libertus patrono dari stipulatus est, inutile est. vt nec ad solutionem proficiat adiectio absentis, cui principaliter obligatio quærebatur. Superest,[H] quæramus an ex numeratione ipse qui cōtraxit, pecuniam creditam petere possit. nam quotiens pecuniam mutuam dantes eandem stipulamus, non duæ obligationes nascuntur, sed vna verborum. planè si præcedat numeratio, sequatur stipulatio: non est dicendum, recessum à naturali obligatione. Sequēs stipulatio, in qua sine adiectione nominis vsuras stipulatus est, nō eodem vitio laborat. neque enim maligne accipiendum est, eidem stipulatum vsuras, cui & sortem, videri. ideóque in liberti persona valet stipulatio vsurarū, & cogitur eam[I] patrono cedere. plerumque enim in stipulationibus verba, ex quibus obligatio oritur, inspiciēda sunt. rarò inesse tempus, vel condicionem ex eo quod agi apparebit, intellegendum est. numquam personam, nisi expressa sit. 3 Si ita stipulatus fuero, te sisti, & nisi steteris[K], aliquid dari, quod promittenti impossibile est: detracta secūda stipulatione prior manet vtilis. & perinde erit, ac si te sisti stipulatus essem.

y Chrysogonus · z scripsi · A Gosa · B Nouembris · C Flauius Cādidus · D & die · E subscripsitque. respondi · F sunt · G adquirere nobis · H vt quæramus · I cogitur ea · K stiteris.

CXXVII. SCAEVOLA libro quinto Quæstionum.

SI[L] pupillus sine tutoris auctoritate Stichum promittat, & fideiussorem[M] dedit[N]: seruus autem post moram à pupillo factam decedat: nec fideiussor erit propter pupilli moram obligatus. nulla enim intellegitur mora ibi fieri, vbi nulla petitio est. esse autem fideiussorem obligatum ad hoc, vt viuo homine conueniatur, vel ex mora sua postea.

L *Contungel. nulla de reg. iur.* · M fideiussores · N dederit

CXXVIII. PAVLVS libro decimo Quæstionum.

SI duo rei stipulandi ita extitissent, vt alter vtiliter, alter inutiliter stipularetur[O]: ei qui nō habet promissorem obligatum, non rectè soluitur: quia non alterius nomine ei soluitur, sed suæ obligationis quæ nulla est. Eadem ratione qui Stichum aut Pamphilum stipulatur, si in vnum constiterit obligatio, quia alter stipulatoris erat: etiam si desierit eius esse, non rectè soluitur: quia vtraque res ad obligationem ponitur, non ad solutionem.

O stipularetur

De condi-

De conditione tam coniunctim, quàm disiunctim concepta.

CXXVIII. SCAEVOLA libro duodecimo Quaestionum.

SI quis ita stipulatus fuerit, DECEM AVREOS DAS, SI NAVIS VENIT, ET TITIVS CONSVL FACTVS EST? nó alias dabimus, quàm si vtrúque factum sit. idem in contrarium, DARE SPONDES SI NEC NAVIS VENIT, NEC TITIVS CONSVL FACTVS SIT? exigendum erit, vt neutrum factum sit. huic similis scriptura est, SI NEQVE NAVIS VENIT, NEQVE TITIVS CONSVL FACTVS EST? at si sic, DABIS, SI NAVIS VENIT, AVT TITIVS CONSVL FACTVS SIT? sufficit vnum factum. & contra, DABIS, SI NAVIS NON VENIT, AVT TITIVS CONSVL FACTVS NON EST? sufficit vnum non factum.

De patre stipulante non sibi, sed filio.

CXXX. PAVLVS libro quintodecimo Quaestionum.

QVod dicitur, patrem filio vtiliter stipulari, quasi sibi ille stipularetur, hoc in his verum est, quae iuris sunt, quaéque adquiri patri possunt. alioquin si factum conferatur in personam filij, inutilis erit stipulatio. veluti vt tenere ei, vel ire agere liceat. contra autem filius etiam ius ire patri liceat stipulando, adquiret ei. immo & quod in suam personam conferre non potest, hoc patri adquirat.

CXXXI. SCAEVOLA libro tertiodecimo Quaestionum.

IVlianus scripsit, si neque per te neque per heredem tuum Titiú fieret, quo minus mihi ire liceat, stipuler: non solum Titium teneri, si prohibeat, sed etiam coheredes eius. Qui fundum sibi aut Titio dari stipulatur, quamuis fundus Titio traditus sit, nihilo minus petere fundum potest, vt sibi de euictione promittetur. nam interest eius, quia mandati actione fundum recepturus sit à Titio. sed si donationis causa Titium interposuit, dicetur traditione protinus reum liberari.

De eo qui filium alienum suscipiens promittit pecuniam, si eum aliter quàm vt filium obseruauerit.

CXXXII. PAVLVS libro quintodecimo Quaestionum.

QVidam cum filium alienum susciperet, tradenti promiserat certam pecuniae quantitatem, si eum aliter quàm vt filium obseruasset. quaero, si postmodum domo eum propulerit, vel moriens nihil ei testamento relinquerit: an stipulatio committetur. & quid intersit, vtrum filius, an alumnus, vel cognatus agentis fuerit. Praeterea quaero, si filium suum quis legitimè in adoptionem dederit, & ita vt supra scriptum est, stipulatio intercesserit, cumque pater adoptiuus exheredauerit vel emancipauerit: an stipulatio committatur. respondi, stipulatio vtilis est in vtroque casu. igitur si contra conuentionem factum sit, committetur stipulatio. Sed videamus primùm in eo qui legitimè adoptauit, an possit committi, si eum exheredauit vel emancipauerit. haec enim pater circa filium solet facere. igitur non aliter eum quàm vt filium obseruabit. ergo exheredatus de inofficioso agat. quid ergo dicemus, si & meruit exheredari? Emancipatus planè & hoc remedio carebit. quare sic debuit interponi stipulatio, vt si eum emancipasset vel exheredasset, certum quid promitteret. quo tamen casu commissa stipulatione, potest quaeri an exheredato permittendum esset dicere de inofficioso, maximè si patri naturali heres extitisset: an victo deneganda est ex stipulatu actio. sed & si et qui stipulatus est, non debuit denegari: victo filio, nec ipsi deneganda erit debitae pecuniae executio. In eo autem qui non adoptauit, quem intellectú habeat haec conceptio, SI EVM ALITER QVAM VT FILIVM OBSERVASSET, non prospicio. an & hic exigimus exheredationem vel emancipationem, res in extraneo ineptas? sed si is qui legitimè adoptauit, nihil facit contra verba stipulationis, cum vtitur patrio iure: in eo qui haec non fecit, dicit superuacuò. dici tamen poterit commissam esse stipulationem. Filiusfamilias ita stipulatus est, QVANTAM PECVNIAM TITIO CREDIDERO, FIDE TVA ESSE IVBES? & emancipatus credidit. patri non debebit fideiussor: quia nec reus ei tenetur.

Stipulatio semel ad interesse commissa, si factum est reiterabile, vtrum committitur quoties contra fiat: nisi aliter actum sit.

CXXXIII. SCAEVOLA libro tertiodecimo Quaestionum.

SI sic stipulatus sim, NEQVE PER TE NEQVE PER HEREDEM TVVM VIM FIERI SPONDES? & egi quòd mihi vim fecerisrectè remanere factum heredis in stipulatione. nam & ex ipsius posteriore vi potest committi stipulatio. non enim ad vnam vim pertinet. nam sicut & ipsius & heredis caput, ita ipsius vis vel saepius facta complectitur, vt condemnetur quanti interest. aut si sic volumus factam esse stipulationem, NEQVE PER TE NEQVE PER HEREDEM TVVM FIERI? vt ad vnam vim primam teneat: si vim fecerit, amplius ex heredis committi non poterit. ergo si factum sit, quasi ex ipsius vi, tota consumpta sit. quod non est verum.

Stipulatio contra libertatem matrimonij.

CXXXIIII. PAVLVS libro quintodecimo Responsorum.

TItia quae ex alio filium habebat, in matrimonium coit Gaio Seio habenti filiam: & tempore matrimonij consenserunt, vt filia Gaij Seij filio Titiae despōderetur. & interpositum est instrumentum, & adiecta poena, si quis eorum nuptiis impedimento fuisset. postea Gaius Seius constante matrimonio diem suum obiit, & filia eius noluit nubere. quaero an Gaij Seij heredes teneantur ex stipulatione. respondit, ex stipulatione quae proponeretur, cum non secundum bonos mores interposita sit, agenti exceptionem doli mali obstaturam: quia inhonestum visum est vinculo poenae matrimonia obstringi, siue futura, siue iam contracta. Idem respondit, plerumque ea quae praefationibus conuenisse concipiuntur, etiam in stipulationibus repetita creduntur. sic tamen, vt nō ex ea repetitione inutilis efficietur stipulatio. Idem respondit, cum Septicius literis suis praestaturum se cauerit pecuniá & vsuras eius semisses, quae apud Sempronium depositae sint: si inter praesentes actum est, intellegendum etiam à parte Lucij Titij praecessisse verba stipulationis. Idem respondit, quotiens pluribus specialiter pactis stipulatio vna omnibus subijcitur: quamuis vna interrogatio & responsum vnum subijciatur: tamen proinde haberi, ac si singulae species in stipulationem deductae fuissent.

Ex quo tempore soluantur vsura.

CXXXV. SCAEVOLA libro quinto Responsorum.

SI ita quis promiserit, DECEM TIBI DABO QVA DIE PETIERIS, ET EORVM VSVRAS IN DIES TRIGINTA? quaero, vsurae vtrum ex die stipulationis, an ex die qua petita sors fuerit, debeantur. respondit, secundum ea quae proponerentur, ex die stipulationis deberi: nisi aliud actum manifeste probaretur. Item quaesitum est, quando pecuniam reddere debebo, cum primùm petieris. respondit verba quae proponerentur, ex die quo stipulatio facta esset, initium capere.

Creditor moram purgat intra modicum tempus.

Seia cauit Lucio Titio, quòd mádante eo hortos emisset, cum pretium omne cum vsuris ab eo recepisset, se in eum proprietatem hortorum translaturam. deinde in continenti inter vtrumque conuenit, vt intra kalendas Apriles primas vniuersam summam mandator numeraret, & hortos acciperet. quaeritur, cú ante kalendas Apriles non omne pretium cum vsuris à Lucio Titio Seiae solutum sit, interposito tamen modico tempore reliquum pretium cum vsuris Seiae Titius soluere paratus fuerit, neque Seia accipere voluit, & vsque in hodiernum per Titium non stet, quo minus reliquum solueret: an nihilo minus Lucius Titius Seiae vniuersam pecuniam soluere paratus sit, ex stipulatu agere possit. respondit posse, si nō multo post optulisset, nec mulieris quicquam propter eam morá interesset. quod omne ad iudicis cognitionem remittendum est.

De effectu stipulationis, qua prohibetur alienatio.

Ea lege donatum sibi esse à Seia seruum & traditum, vt ne ad fratrem eius, aut filium, aut vxorem, aut socrum perueniret, scripsit. & haec ita stipulante Seia spopondit Titius, qui post biennium heredes reliquit Seiam & fratrem, cui ne seruiret, expressum erat. quaeritur an Seia cum fratre & coherede ex stipulatu agere possit. respondit, posse in id quod eius interest. Titia quae de inofficioso agere instituit, & transegit, postea cum heredibus stipulatione interposita, & subiecta doli clausula, apud praefectum de falso testamento egit, nec probauit. quaero an ex doli clausula possit conueniri. respondi, nihil ad eam stipulationem id quod postea actum proponeretur, pertinere.

CXXXVI. PAVLVS libro quinto Sententiarum.

SI sub vna significatione diuersis nominibus ea res quae in stipulatum deducitur, appellatur: non infirmat obligationem, si alter altero verbo vtatur. Si qui viam ad fundum

---

Marginal notes:

a dabis, b ex Asia c venerit, d factus sit? e item f venerit, g factum esse. h stipuletur, i vel vt k ire agere l acquiret. m scribit, n si nec o heredibus. p promittatur. q de domo r propulerit, s committetur & an t aget. v exheredari & emancipatus planè &c. x debet y permittendum sit z & an A sed & si B perspicio. C sed & si D & si quidē mihi vim feceris: E rectè remanere

F poterit G tantum pertinet H ipsius vim & heredis caput, ita & ipsius vim vel saepius factam complectitur. I at K pertinent L facto committi M non possit. N Diuus Aug. ... O coit P Titij Q adiecta est R & postea S respondeo: T depositae sunt V perinde X promiserat, Y in dies triginta quinque. Rectior est Flor. & aptior ad veterem fenerandi morem: nam in singulos menses fenerabantur. Z proponatur. a an cùm primùm b secundum ea, quae c paratus sit, d voluerit. e Subaudi (dō) Graeca figura. Aug. l. ... emen. ... f an si g stipulationē

ad fundum suum dari stipulatus fuerit, postea fundum, partémve eius ante constitutam seruitutem alienauerit: euanescit stipulatio.

Quemodo contrahatur stipulatio.

CXXXVII. VENVLEIVS libro primo stipulationum.

Continuus[a] actus[b] stipulantis & promittentis esse debet: vt tamen aliquod momentum naturæ interuenire possit. & comminus[c] responderi stipulanti oportet. ceterum si post interrogationem aliud[d] acceperit: nihil proderit, quamuis eadem die spopondisset. Si hominem stipulatus sim, & ego de alio sensero, tu de alio, nihil acti erit. nam stipulatio ex vtriusque consensu perficitur.

Tempus quod tacitè inest stipulationi.

Cum ita stipulatus sum, EPHESI DARE: inest tempus. quod autem accipi debeat, quæritur. & magis est, vt totam eam rem ad iudicem, id est[e] ad virum bonum[f] remittemus[g], qui æstimet quanto tempore diligens paterfamilias conficere possit quod facturum se promiserit[h]. vt qui Efesi daturum se spoponderit, neque duplomate[i] diebus ac noctibus & omni tempestate contempta iter continuare[k] cogatur: neque tam delicate[l] progredi debeat, vt reprehensione dignus appareat. sed habita ratione temporis, ætatis, sexus, valetudinis, cum id agat[m], vt mature perueniat, id est eodem tempore quo plerique eiusdem condicionis homines solent peruenire. eóque[n] transacto, quamuis Romæ remanserit, nec possit Efesi pecuniam dare, nihilo minus ei rectè condicetur, vel quia per ipsum steterit, quo minus Efesi daret, vel quoniam per alium Efesi possit[o] dari, vel quia vbique potest soluere. nam & quod in diem debetur, ante solui potest, licet peti non potest. quòd si duplomate[p] vsus, aut felici nauigatione, maturius quam quisque[q] peruenerit Efesum: confestim obligatus est. quia in eo[r] quod tempore atque facto finitum est, nullus est coniecturæ locus. Item qui insulam fieri spopondit, non vtique conquisitis vndiq; fabris, & plurimis operis[s] adhibitis, festinare debet: nec rursus vtroque[t] aut altero contentus esse. sed modus adhibendus est secundum rationem diligentis ædificatoris, & temporum, locorúmque. item si non inchoetur opus, id tantùm æstimetur, quod in illo interuallo effici potuit. transactóque[v] tempore quo insulam consummare oportuerit, si postea ædificetur, liberetur reus: sicut liberatur qui se daturum spopondit, si quandoque tradit[x]. Illud inspiciendum est, an qui centum dari promisit, confestim teneatur. an verò cesset obligatio donec pecuniam côferre possit. quid ergo si neque domi habet, neque inueniat creditorem? sed hæc recedunt ab impedimento naturali, & respiciunt ad facultatem dandi. est autem facultas, personæ commodum incommodúmque, non rerum quæ promittuntur. & alioquin[y] si quis Stichum dari[z] spoponderit, quæremus vbi sit Stichus: aut[A] si non multum referre videatur, Efesi daturum se, an quod Efesi sit, cum ipse Romæ sis, dare spondeat. nam hoc quoque ad facultatẽ dandi pertinet: quia in pecunia & in Sticho illud commune est, quòd promissor in præsentia dare non potest. & generaliter causa difficultatis ad incommodum promissoris, non ad impedimentum stipulatoris pertinet: ne incipiat dici, eum quoque dare non posse, qui alienum seruum, quem dominus non vendat, dare promiserit[B]. Si ab eo stipulatus sim, qui efficere non possit, cum alio possibile sit: iure factam obligationem Sabinus scribit. Cum quis sub hac condicione stipulatus sit: si rem sacram aut religiosam Titius vendiderit, vel forum, aut basilicam, & huiusmodi res quæ publicis vsibus in perpetuum relictæ sint, vbi omnino condicio iure impleri non potest. vel[C] id facere, ei nô liceat: nullius momenti fore stipulationem, proinde ac si ea condicio quæ natura impossibilis est, inserta esset. nec ad rem pertinet, quòd ius mutari potest, & id quod nunc impossibile est, postea[D] possibile fieri. non enim secúdum futuri temporis ius, sed secundum præsentis æstimari debet stipulatio. Sive aliquid fiat, stipulemur: & vsitatius, & elegantius esse Labeo ait, sic subiici pœnam, SI ITA FACTVM NON ERIT. at cum quid ne fiat, stipulemur, tunc hoc modo, SI ADVERSVS EA FACTVM ERIT. & cum alia fieri, alia non fieri coniunctè stipulemur, sic comprehendendum, SI[E] NON FECERIS, SI[F] QVID ADVERSVS EA FECERIS. Præterea sciendum est, quod[G] dari stipulemur[H], non posse[I] nos vni ex heredibus adquiri: sed necesse esse omnibus adquiri. at cum quid fieri stipulemur, etiam vnius personam recté comprehendi.

a Coniunge l. si ex duobus. de duob. reis.
b Ale. lec. Parad. c. 2.
c quominus. Rectius est Flor. quam confirmat liber unus manu scriptus. significat autem reddendum esse statim responsum stipulanti, vt acceptâ voluntate quantum in se est, statim reddunt. qui comminus pugnant.
d aliud agere cœperit.
e aut virum
f Quæ sit forma, species, & ratio boni viri, pulchre Cic. lib. 3. Offic.
g remittamus.
h promisit.
i diplomate
k continuare
l delicate
m agatur.
n eo transacto.
o dare posset.
p diplomate
q quisquam
r in eo quidẽ
s operarum. Recta est Flor. operarum autem glossa quadam fuit, quæ contextus loco irrepsit.
t vno atque altero
v Verum his generaliter scribit per Paulum tempus deficiente, consignificatur: & quandoque ædificas liberatur, si modo ante côtestationem. l. si insulam. 14. supra eod.
x tradidit
y alioquin etiâ
z dare
A vt sic non
B promiserat.
C & si velit facere,
D postea fit
E si ea non
F siue quid
G cum quid
H stipulamur,
I per eos

Interpretatio contra stipulatorem.

CXXXVIII. IVLIANVS libro quarto stipulationum.

Eum qui certarum nundinarum diebus dari stipuletur, primo die petere posse Sabinus ait. Proculus autem & ceteri diuersæ scholæ auctores, quamdiu vel exiguum tempus ex nũdinarum spatio superesset, peti[K] posse existimant. sed ego cum Proculo sentio. Cum purè stipulatus sum illud aut illud dari, licebit tibi, quotiens voles, mutare voluntatem in eo quod præstaturus sis: quia diuersa causa est voluntatis expressæ, & eius quæ inest.

De obligatione indiuidua.

CXXXIX. IDEM libro sexto stipulationum.

Cum ea causa duplæ stipulationis aliquid intendimus, venditoris heredes in solidum omnes conueniendi sunt, omnésque debent subsistere. & quolibet eorum defugiente, ceteris subsistere nihil prodest: quia in solidum defendenda est venditio, cuius indiuisa natura est. sed cum vno defugiente omnes defugisse videantur, ideóque[L] omnes teneantur, vnicuique pro parte hereditaria præstatio incumbit.

CXL. PAVLVS libro tertio ad Neratium.

Pluribus rebus præpositis[M], ita stipulatio facta est, EA OMNIA, QVAE SVPRASCRIPTA SVNT, DARI? proprius[N] est vt tot stipulationes, quot res sint.

De hac stipulatione ANNVA[O], BIMA TRIMA DIE ID ARGENTVM QVAQVE DIE DARI? apud veteres varium fuit. Paulus[P]: sed[Q] verius, & hic tres esse triom summarum stipulationes.

Regula iuris declarata.

Etsi placeat extingui obligationem, si in eum casum inciderit, à quo incipere non potest: non tamen hoc in omnibus verum est. ecce stipulari viam, iter, actum ad fundum communem socius non potest. & tamen si is qui stipulatus fuerat, duos heredes relinquerit: non extinguitur stipulatio: & per partem dominorum seruitus adquiri nõ potest: adquisita tamen conseruatur & per partem domini. hoc euenit, si pars prædii seruientis, vel cui seruitus[R], alterius domini esse cœperit.

CXLI. GAIVS libro secundo de Verborum obligationibus.

Si seruus aut filiusfamilias ita stipulatus sit, ILLAM REM AVT ILLAM, VTRVM EGO VELIM? non pater, dominúsve, sed filius, seruúsve destinare de alterutra debet. extranei quoque persona si comprehensa fuerit, veluti hoc modo, VTRAM EARVM TITIVS ELEGERIT: non aliter stipulator alterutrius petendæ facultatem habet, quàm si Titius elegerit. Pupillus licet ex quo fari cœperit, rectè stipulari potest: tamen si in parentis potestate est, ne auctore quidem patre obligatur. pubes verò qui in potestate est, proinde[S] ac si paterfamilias, obligari solet. quod autem in pupillo dicimus, idem & in filiafamilias[T] impubere dicendum est. Si ita fuero stipulatus, MIHI AVT TITIO? & tu mihi daturum te spondeas[V]: secundum omnium opinionem ad interrogatum te respondere. quia constat mihi soli adquiri obligationem, Titio autem dumtaxat rectè solutur. Si inter eos qui Romæ sunt, talis fiat stipulatio, HODIE CARTHAGINE[X] DARE SPONDES? quidam putant non semper videri impossibilem causam stipulationi[Y] contineri: quia possit contingere, vt tam stipulator quàm promissor ante aliquod tempus suo quisque dispensatori notum fecerit, in eum diem futuram stipulationem. ac demandasset promissor quidem suo dispensatori, vt daret: stipulator autem suo, vt acciperet. quod si ita factum fuerit, poterit valere stipulatio.

Cum quis stipulando alterius personam adiicit solutionis causa, an diuersitas in persona vtriusque notetur vel stipulationis, vel adiectionis.

Cum mihi aut Titio stipulor, dicitur aliam quidem rem in personam meam, aliam in Titii designari nõ posse. veluti mihi decem, aut Titio hominem. si verò Titio ea res soluta sit, quæ in eius persona designata fuerit: licet ipso iure non liberetur promissor, per exceptionem tamẽ defendi possit[Z]. tempora verò diuersa designari posse, veluti MIHI KALENDIS IANVARIIS, AVT TITIO KALENDIS FEBRVARIIS? immo etiam exteriorem diem in Titii personam conferri posse: veluti mihi Kalendis Februariis, Titio Kalendis Ianuariis? quo casu talem esse stipulationem intellegemus, SI TITIO KALENDIS IANVARIIS NON DEDERIS, MIHI KALENDIS FEBRVARIIS DARE SPONDES? Sed rursus mihi quidem purè, aut Titio sub condicione stipulari possum. contra verò si mihi sub condicione, aut Titio purè: inutilis erit tota stipulatio, nisi in meam personã condicio extiterit. scilicet quia nisi[a] quod

K non posse
L ideóque & omnes teneantur,
M propositis,
N proprium
O De hac locutione vide Laurent. Vallam lib. 4 Eleg.
P Sabandi. notat. Aug. lib. 2. Emend. c. 6
Q & verius est.
R cui seruitus debetur.
S perinde
T filiofamilias
V respõdeas
X Carthagini
Y stipulationis
Z poterit.
a quòd nisi.

ad[a] me vim acceperit obligatio, adiectio nihil potest valere. hoc tamen ita demum tractari potest, si euidenter appareat purè Titii persona[b] adiecta. alioquin cum ita stipulor, SI NAVIS EX AFRICA VENERIT, MIHI AVT TITIO DARI[c] SPONDES? Titii quoque persona sub eadem condicione adiici videtur. ex hoc apparet, si diuersa condicio in meam personam, diuersa in Titii posita sit, nec in meam personam extiterit condicio: totam stipulationem nullius momenti futuram. existente verò mea condicione, si quidem Titii quoque condicio extiterit: poterit vel Titio solui. si verò in illius persona defecerit, quasi non adiectus habebitur. ex his omnibus apparet, licet alterius persona non rectè adiciatur: nō ideo minus in nostra persona vtiliter procedere stipulationē.

DE DVOBVS REIS CONSTITVENDIS[d]

TIT. II.

I. HERMOGENIANVS libro secundo Regularum.

QVi stipulatur[e], reus stipulandi dicitur. qui promittit, reus promittendi habetur.

II. IAVOLENVS libro tertio ex Plautio.

CVm duo eandem pecuniam aut promiserint[f], aut stipulati sunt: ipso iure & singuli[g] in solidum debentur, & singuli debent. ideóque petitione, acceptilatione[h] vnius tota soluitur obligatio.

III. VLPIANVS libro quadragesimo septimo ad Sabinum.

IN duobus reis promittendi frustra timetur nouatio. nam licet ante prior responderit,[i] posterior etsi ex interuallo accipiatur[k]: consequens est dicere, pristinam obligationem durare, & sequentem accedere. & parui refert, simul spondeāt, an separatim promittant: cum hoc actum inter eos sit, vt duo rei constituantur, neque vlla nouatio fiet[l]. Vbi duo rei facti sunt, potest vel ab vno eorum solidum peti. hoc[m] est enim duorum reorum, vt vnusquisque eorum in solidum sit obligatus, possitque ab alterutro[n] peti. & partes autem à singulis peti posse, nequaquam dubium est. quemadmodum & à reo & fideiussore petere possumus. vtique enim cum vna sit obligatio, vna & [o]summa est: vt siue vnus soluat, omnes liberantur[p]; siue[q] soluatur ab altero, liberatio contingat.

IIII. POMPONIVS libro vicesimo quarto ad Sabinum.

DVo rei promittendi, siue its interrogati, SPONDETIS? respondeant SPONDEO, aut SPONDEMVS: siue ita interrogati, SPONDES? respondissent SPONDEMVS: rectè obligantur.

V. IVLIANVS libro vicesimo secundo Digestorum.

NEmo[r] est qui nesciat, alienas operas promitti posse, & fideiussorem adhiberi in ea obligatione. & ideo nihil prohibet duos reos stipulandi constitui, vel promittendi. sicuti si ab eodem fabro duo rei stipulandi easdem operas stipulentur. & ex cōtrario duo fabri eiusdem peritiæ easdem operas promittere intelleguntur, & duo rei promittendi fieri.

VI. IDEM libro quinquagesimo secundo Digestorum.

DVos reos promittendi facturus, si vtrumque interrogauero, sed [s]alter duntaxat respóderit: verius puto, eum qui responderit, obligari. neque enim sub condicione interrogatio in vtriusque persona fit, vt ita demum obligetur, si alter quoque responderit. Duobus autem reis constitutis, quin liberum sit stipulatori, vel ab vtroque vel ab altero duntaxat fideiussorem accipere, nō dubito. Sed si à duobus reis stipulandi interrogatus respondisset vni se spódere: ei soli tenetur[t]. Duo rei sine dubio ita constitui possunt, vt & temporis ratio habeatur, intra quod vterque respondeat. modicum tamen interuallum temporis, item modicus actus qui modò contrarius obligationi non sit, nihil impedit, quo minus duo rei sunt[v]. fideiussor quoque interrogatus, inter duorum reorum responsa si responderit: potest videri non impedire obligationem reorum. quia nec longum spatium interponitur, nec is actus[x] qui contrarius sit obligationi.

VII. FLORENTINVS libro octauo Institutionum.

EX duobus reis promittendi alius in diem vel sub condicione obligari potest nec enim impedimento erit dies aut cōdicio, quo minus ab eo qui purè obligatus est, petatur.

VIII. VLPIANVS libro primo Responsorum.

HIs verbis, EA QVÆ PRÆSTARI STIPVLANTI TIBI SPOPONDIMVS, interesse, quid inter cōtrahentes actum sit. nam si duo rei facti sint, eū qui absens fuit[y], non teneri. præsentem autem in solidum esse obligatum. aut si minus, in partem fore obstrictum.

VIIII. PAPINIANVS[z] libro vicesimo septimo Quæstionum.

EAndem rem apud duos pariter deposui, vtriusque fidem in solidum secutus. vel eandem rem duobus similiter[A] commodaui. fiunt duo rei promittendi. quia non tantùm verbis stipulationis, sed & ceteris[B] contractibus, veluti emptione, venditione, locatione, conductione, deposito, commodato, testamento. vt puta si pluribus heredibus institutis testator dixit, TITIVS ET MÆVIVS SEMPRONIO DECEM DATO[C]. Sed si quis in deponendo penes duos, paciscatur vt ab altero culpa quoque præstaretur[D]: verius est, non esse duos reos, à quibus iNpar suscepta est obligatio. Non idem probandum est, cum duo quoque[E] culpam promisissent, si alteri postea pacto culpa remissa sit: quia posterior conuentio quæ in alterius persona intercessit[F], statum & naturam obligationis, quæ duos[G] initio reos fecit, mutare nō potest. quare si socii sint, & communis culpa intercessit[H]: etiam alteri pactum cum altero factum proderit. Cum duos reos promittendi facerem[I], ex diuersis locis Capuę pecuniam dari stipulatus sim[K]. ex persona cuiusque ratio proprii temporis habebitur. nam etsi maximè parem causam suscipiunt, nihilo minus in cuiusque persona propria singulorum consistit obligatio.

X. IDEM libro trigesimo septimo Quæstionum.

SI duo rei promittendi socii non sint, non proderit alteri quòd stipulator alteri reo[L] pecuniam debet[M].

XI. IDEM libro vndecimo Responsorum.

REos promittendi vice mutua fideiussores non inutiliter accipi conuenit. reus itaque stipulandi actionem suam diuidere si velit, neque enim diuidere cogendus est, poterit eundem vt principalem reum, item qui fideiussor pro altero extitit[N], in partes conuenire. non secus ac si duos promittendi reos diuisis[O] actionibus conueniret. Cum tabulis esset comprehensum, illum & illum centum aureos stipulatos, neque adiectum, ita vt duo rei stipulandi essent: virilem partem singuli stipulati videbantur. & è contrario, cum ita cautum inueniretur, TOT AVREOS RECTE DARI STIPVLATVS EST IVLIVS CARPVS[P]: SPOPONDIMVS EGO ANTONINVS ACHILLEVS[Q], ET CORNELIVS DIVS[R]: partes[S] viriles deberi. quia non fuerat adiectum, singulos in solidum spopōdisse, ita vt duo rei promittendi fierent.

XII. VENVLEIVS libro secundo Stipulationum.

SI[T] ex[V] duobus qui promissuri sint[X], hodie alter[Y], alter postera die responderit: [proloqutus[Z]] nō esse duos reos, ac ne obligatum quidem intellegi eum qui postera die responderat: cum actor ad alia negotia discesserit, vel promissor, licet peractis illis rebus responderit. Si à Titio & pupillo sine tutoris auctoritate stipulatus fuero eadem decem, vel à Titio & seruo: & quasi duos reos promittendi constitui, obligatúmque[a] Titium solum[b] Iulianus scribit. quamquam si seruus spoponderit, in actione de peculio eadem obseruari debent[c], ac si liber fuisset.

XIII. IDEM libro tertio[d] Stipulationum.

SI reus promittendi altero[e] reo heres extiterit, duas obligationes eum sustinere dicendum est. nam vbi quidem altera differentia obligationum esse possit, vt in fideiussore & reo principali, constitit[f] alteram ab altera perimi. cum verò eiusdem duæ potestatis sint, non reperiri, qua[g] altera potius quàm alteram consummari. ideóque etsi reus stipulādi heres extiterit, duas species obligationis eum sustinere.

XIIII. PAVLVS libro secundo Manualium.

ET stipulationum prætoriarum duo rei fieri possunt.

XV. GAIVS libro secundo de Verborū obligationibus.

SI id quod ego & Titius stipulamur, in singulis personis proprium intellegatur: non poterimus duo rei stipulandi constitui. veluti cum vsumfructum, aut dotis nomine dari stipulemur. idque & Iulianus scribit. Idem[h] ait, & si Titius & Seius decem, aut Stichum qui Titii sit, stipulati fuerint: non videri eos duos reos stipulandi, cum Titio decem tantùm, Seio Stichus aut decem debeātur. quæ sententia eò pertinet, vt quamuis vel huic vel illi decem soluerit, vel Seio Stichum: nihilominus alteri obligatus manet. sed dicendum est, vt si decem altero soluerit: ab altero liberetur.

XVI. IDEM libro tertio de Verborum obligationibus.

EX duobus reis stipulandi si semel vnus egerit, alteri promissor offerendo pecuniam, nihil agit.

XVII.

a à me vim acceptat. Pe... Flor. & ... à me obliganus loquendo.
b personam adiectam.
c dare. al. deest dari.
d stipulandi, & promittendi
e Hoc spectat definitio, quam lib. 1 de Oratore dat Cic. qui reos appellat, non eos modo qui arguuntur, sed omnes quorum de re disceptatur.
f promiserint,
g & singulis in solidū debetur,
h acceptilatione que
i & posterior al. postea posterior
k accipiatur:
l fiat.
m hoc enim ius
n in solidum peti.
o etiā summa
p liberentur:
q vni soluatur
r Coniunge l. ... opera de oper. lib. ... & l. ... stipulationibus. de verb. oblig.
s & alter
t teneretur.
v rei sint.
x actus est
y fuerit,
z Iulianus
A simul
B ceteris sed.
C dato.
D præstaretur
E quoque rei
F intercessisse.
G in initio
H intercessit:
I facerem, & diuersis. al. ... si ex diuersis
K stipulatus sit.
L alteri
M debeat.
N extiterit.
O diuersis actionibus. Re... Flor.
P Carpus:
Q Achilleus.
R Dius. al. deest Dius.
S diuidi in partes viriles debere dixi.
T Coniunge l. ... de verb. oblig.
V Alc. lib. ... Parad. ...
X promissuri sint.
Y alter ab altero. ...
Z probatur. al. promissio. ...
a obligatum
b solum fore
c deberent.
d libro septimo
e alteri
f constat
g quasi altera potius quàm altera consumatur.
h Idémque ait, si

XVII. PAVLVS libro octavo ad Plautium

Sive à certis personis heredum nominatim legatum esset, sive ab omnibus excepto aliquo: Atilicinus, Sabinus, [a] Cassius, pro hereditariis partibus [b] totum eos legatum debituros aiũt. quia hereditas eos [c] obligat. idem est, cum omnes heredes nominantur.

XVIII. POMPONIVS libro quinto ex Plautio

EX duobus reis eiusdem Stichi promittendi factis, alterius factum alteri quoque nocet.

XVIIII. IDEM libro trigesimo septimo ad Quintum Mucium

CVm duo eandem pecuniam debent [d], si unus capitis deminutione exemptus est obligatione, alter non liberatur. multum enim interest, verũ res ipsa solvatur, an persona liberetur. cum persona liberatur, manente obligatione: alter durat obligatus. & ideo si aqua & igni interdictum est, alicuius [e] fideiussor postea ab eo datus tenetur.

DE STIPVLATIONE SERVORVM TIT. III.

I. IVLIANVS libro quinquagesimo secundo Digestorum

CVm servus stipuletur [f], nihil interest, sibi, an domino, an verò sine alterutra eorum adiectione dari stipuletur. Si servus tuus, qui mihi bona fide serviebat, peculium habuerit [g] quod ad te pertineat [h], & ego ex eo pecuniam Titio credidero: nummi tui manebunt. stipulando autem mihi servus eandem pecuniam, nihil aget [i]. vindicando ergo eam pecuniam tu cõsequi poteris. Si servus communis meus & tuus ex peculio quod ad te solum pertinebat, mutuam pecuniam dederit: obligationem tibi adquiret. & si eandem mihi nominatim stipulatus fuerit, debitorem à te non liberabit: sed uterque nostrum habebit actionem, ego ex stipulatu, tu quòd pecunia tua numerata sit. debitor tamen me doli mali exceptione summovere poterit. Quod servus meus meo servo dari stipulatur, id perinde haberi debet, ac si mihi stipuletur. Item quod tuo servo stipulatur, perinde ac si tibi stipulatus esset. ut altera stipulatio obligationem pariat, altera nullius momenti sit. Cõmunis servus duorum servorum personam sustinet. idcirco si proprius meus servus communi meo & tuo servo stipulatus fuerit, idem iuris erit in hac una conceptione verborum, quod futurum esset, si separatim duæ stipulationes conceptæ fuissent, altera in personam mei servi, altera in personam tui servi. neque existimare debemus, partem dimidiam tantùm mihi adquiri, [k] partem nullius esse momenti. quia persona servi communis eius condicionis est, ut in eo quod alter [l] ex dominis potest adquirere, alter non potest, perinde habeatur, ac si eius solius esset, cui adquirendi facultatem habeat [m]. Si fructuarius servus stipulatus esset fructuario aut proprietario: siquidem ex re fructuarii stipulatus esset, inutilis [n] est stipulatio: quia utrique ex re fructuarii actionem adquirere [o] potuisset. sed si aliud [p] stipulatus fuisset, proprietarium petere posse. & si promissor fructuario solvisset, liberatur [q]. Cum servus communis Titiĩ & Mævii stipulatur in hunc modum, DECEM KALENDIS TITIO DARE SPONDES? SI DECEM KALENDIS TITIO NON DEDERIS, TVNC MAEVIO VIGINTI DARE SPONDES? duæ stipulationes esse videntur. sed si Kalendis decem data non fuerint, uterque dominus ex stipulatu agere poterit. sed in [r] secunda obligatione Mævio † promissa, Titius exceptione doli summovebitur.

II. VLPIANVS libro quarto ad Sabinum

SErvus communis ipse sibi stipulari non potest: quamvis constaret [s] eum se stipulari domino posse. non enim se domino adquiris, sed de se [t] obligationem [v].

III. IDEM libro quinto ad Sabinum

SI [x] servus reipublicæ vel municipii vel coloniæ stipuletur: puto valere stipulationem.

IIII. IDEM libro vicesimo primo ad Sabinum

SI servus communis sibi & uni ex dominis stipuletur: perinde est, ac si omnibus dominis & uni ex his stipuletur: veluti Titio & Mævio, & Titio. & [y] probabile est ut Titio dodrans, Mævio quadrans debeatur.

V. IDEM libro quadragesimo octavo ad Sabinum

SErvus communis sic omnium est, non quasi singulorum [z] totus: sed pro partibus utique indivisis, ut intellectu magis partes habeant, quàm corpore. & ideo si quid stipulatus, vel quaqua [A] alia ratione adquisit: omnibus adquirit pro parte qua dominium in eo habent [B]. licet autem ei & nominatim alicui ex dominis stipulari, vel traditam rem accipere, ut ei soli adquirat. sed si non [C] nominatim domino stipuletur, sed iussu unius dominorum, hoc iure utimur, ut soli ei adquirat, cuius iussu stipulatus est.

VI. POMPONIVS libro vicesimo sexto ad Sabinum

OFilius rectè dicebat, & per traditionem accipiendo, vel deponendo, commodandóque posse soli ei adquiri, qui iussit. quæ sententia & [D] Cassii & Sabini dicitur.

VII. VLPIANVS libro quadragesimo octavo ad Sabinum

PRoinde & si quattuor fortè dominos habuerit, & duorum iussu stipulatus sit: his solis adquiret, qui iusserunt. magisque est, ut non æqualiter, sed pro portione dominica totum eis adquiratur. idem puto & si nominatim eis stipulatus esse proponatur. nam etsi omnium iussu stipulatus sit, vel omnibus nominatim: non dubitaremus omnibus pro dominicis eum portionibus, non pro virilibus adquirere. Si servus communis ab uno ex sociis stipulatus sit, si quidem nominatim alteri socio: ei soli debetur. sin autem sine ulla adiectione pure stipulatus sit, reliquas partes is servus ceteris [E] sociis, præter eam partem ex qua promissor dominus esset, adquiret. sed [F] si iussu unius socii stipulatus est, idem iuris est, quod esset, si eidem illi socio nominatim dari stipulatus esset. Interdũ etiã si neq; iussu, neque nominatim alteri ex dominis stipularetur: ei tamẽ soli adquirere eũ, Iuliano placuit. utputa si quid forte stipuletur, quod utriq; adquiri nõ potest. veluti [G] servitutem ad fundum Cornelianum stipulatus est, qui fundus Semproni erat, [H] alterius ex dominis: ei soli adquirit.

VIII. GAIVS libro singulari de Casibus

ITem si alter ex dominis uxorem ducturus sit, & huic servo dos promittatur.

VIIII. VLPIANVS libro quadragesimo octavo ad Sabinum

ITem si servus duorum Titii & Mævii, hominem qui Titii erat, stipulatus fuerit: ei soli adquirit, cuius non fuit. sed si stipulatus sit, Stichum sibi ET MAEVIO ET TITIO DARI SPONDES? totum cum Mævio adquirit [I]. quod enim alteri ex dominis adquirere non potest, id ad eum qui ad obligationem admittitur, pertinet. Si cum duos dominos servus haberet, stipulatus fuerit illi aut illi dominis suis: quæsitum est an consistat stipulatio. Cassius inutilem esse stipulationem scripsit, & Iulianus Cassii sententiam probat. eóque iure utimur.

X. IVLIANVS libro quinquagesimo secundo Digestorum

SEd si ita stipuletur, TITIO DECEM AVT MAEVIO FVNDVM DARE SPONDES? quia incertũ est, utri eorum adquisierit actionem, idcirco inutilis stipulatio existimanda est.

XI. VLPIANVS libro quadragesimo octavo ad Sabinum

SEd si sibi, aut Primo, aut Secundo dominis suis stipulatus sit: & hic eandem erit probandum, quod Iulianus, inutilem esse stipulationem. sed utrũ adiectio inutilis est, an tota stipulatio utilis non est? [K] puto adiectionem solam esse inutilem. eo enim quod ait MIHI, † omni adquisiit ex stipulatu actionẽ. an ergo in ceterorũ persona solutio locum habeat exemplo extraneæ personæ? & puto, vel solui eis posse. quemadmodum cum ego mihi aut Titio stipuler. † cum ergo cum Primo aut [L] Secundo dominis stipulatio non consistit [M], nec {aut} solutio est, illa ratio est: quia non invenimus, in cuius persona stipulatio consistit, [N] in cuius solutio.

XII. PAVLVS libro decimo Quæstionum

NAm cum uterque obligationis capax sit, non invenimus quis adiectus sit, quia non est qui petere possit.

XIII. VLPIANVS libro quadragesimo octavo ad Sabinum

CVm [O] enim stipulatur domino suo extraneo servus: utrumque consistat, & in domini persona stipulatio, & in extranei solutio. at hic ΤΟ [P] ΙΣΑΖΟΝ corrumpit stipulationem & solutionem.

XIIII. IVLIANVS libro tertio ad Urseium Ferocem

SErvus meus cum apud furem esset, furi dari stipulatus est. negas furi deberi Sabinus: quia [Q] eo tempore quo stipulatus est, ei non serviret. sed [R] nec ego ex ea stipulatione agere potero. sed si detracta furis persona stipulatus est, mihi quidem adquiritur actio. sed furi nec mandati, nec alia actio adversus me dari debet.

XV. FLORENTINVS libro octavo Institutionum

SIve mihi, sive sibi, sive conservo suo, sive impersonaliter dari servus meus stipuletur, mihi adquiret.

a & Cassius. b in totum c eos in totũ obliget. d debeant e alicui. Parũ refert verum lectionem sequaris, modo rectè interpungas. f stipulatur. g habuit h pertinebat. i agit. k alterã partem l alteri m habet. n inutilẽ esse stipulationẽ: o non potuisset. Accurs. variam hãc lectionem notauit, & utramque explicuit. p aliunde q liberari. r & secunda † commissa, s constat t de se domino. Rectius est Flor. v obligationem facit. x Coniunge l. 3. de manumiss. servo. quæ ad universit. per. y & tunc z est totus A qua alia B habent, acquirit. C non uni

D etiam Cassii E omnibus sociis. F sed etsi G veluti si H id est alterius. Non fuit necesse addere id est. I acquirit. K & puto † omnibus † cur L & secundo M non consistat. N & in cuius O Al. lib. 2. Defensio c. 10. P vñ ïσάζον, al. τὸ ïσάζον Q Hæc in aliis desunt: sed nos scriptum exemplar magis sequimur. R Hæc aliàs desunt, & male.

XVI. PAVLVS libro quarto Regularum

SErvus hereditarius futuro heredi nominatim [a] dari stipulatus, nihil agit: quia stipulationis tempore heres dominus eius non fuit.

XVII. POMPONIVS libro nono ad Sabinum

SI communis seruus meus & tuus viam, vel iter, vel actum stipuletur sine adiectione nominis nostri, cum ego solus fundum vicinum habeam: soli mihi eam adquirit. quòd & si tu fundum habeas, mihi quoque in solidum seruitus adquiritur.

XVIII. PAPINIANVS [b] libro vicensimo septimo Quaestionum

SI seruus communis Maeuii & castrensis peculii, defuncto filiofamilias milite, antequam adeat institutus hereditatem, stipuletur: socio, qui solus interim dominus inuenitur, tota stipulatio quaeretur. quoniam partem non facit hereditas eius quae nondum est. non enim si quis heredem existere filiofamilias dixerit, statim & hereditatem eius iam esse consequens erit. cum beneficium principalium constitutionum in eo locum habet, vt filiusfamilias de peculio testari possit. quod priuilegium cessat prius quàm testamentum aditione fuerit confirmatum. 1 Si seruus Titii & Maeuii partem quae Maeuii est, sibi dari stipuletur: nulla stipulatio est. cum si Titio dari stipulatus fuisset, Titio adquireretur. quòd si simpliciter concepta est stipulatio, veluti PARTEM EAM QVAE MAEVII EST, DARE SPONDES? non adiecto MIHI: propè est, vt quia sine vitio concepta est stipulatio, sequatur eius personam, cuius potest. 2 Seruus capto domino ab hostibus, domino [c] dari stipulatus est. quamuis quae simpliciter stipulatur [d], vel ab alio accepit [e], etiam ad heredem capti pertinent [f]: aliudque sit iuris in persona filii, quia nec tunc fuit in potestate, cum stipularetur, nec postea deprehenditur, vt seruus, in hereditatem: tamen in proposito potest quaeri num ex hac stipulatione nihil adquisitum heredi videtur [g], quomodo si seruus hereditarius defuncto, aut etiam heredi futuro stipulatus fuisset. sed in hac specie seruus filio exaequabitur. nam & si filius captiui patri suo stipulatus fuerit dari, res impendenti erit. & si pater apud hostes decesserit, nullius momenti videbitur fuisse stipulatio: quoniam alii, non sibi stipulatus est. 3 Cum seruus fructuarius operas suas locasset, & eo nomine pecuniam in annos singulos dari stipulatus esset: finito fructu, domino residui temporis adquiri stipulationem Iulianus scriptum reliquit [h]. quae sententia mihi videtur [i] firmissima ratione subnixa. nam si in annos fortè quinque locatio facta sit [k], quoniam incertum est, fructus in quem diem duraturus sit, singulorum annorum initio cuiusque anni pecunia fructuario quaeretur. secundum quae non transit ad alterum stipulatio, sed vtricunque tantum adquiritur, quantum ratio iuris permittit. nam & cum idem seruus ita stipuletur [l], QVANTAM PECVNIAM TIBI INTRA ILLVM DIEM DEDERO, [m] TANTAM DARI SPONDES? impendenti est, quis ex stipulatu sit habiturus actionem. si enim ex re fructuarii, vel operis suis pecuniam dedero [n], fructuario: si verò aliunde, domino stipulatio quaeretur.

XVIIII. SCAEVOLA libro tertiodecimo Quaestionum

SI alienus seruus duobus bonae [o] fidei seruiens, ex vnius eorum re adquirat: ratio facit, vt ei ex cuius re adquisit, id totum iei adquirat. siue ei soli, siue quasi duobus seruiat. nam & in veris dominis, quotiens vtrique adquiritur, totiens partes adquiri. ceterum si alii non adquiratur, alium solidum habiturum. igitur eadem ratio erit & in proposito, vt hic seruus alienus qui mihi & tibi bona fide seruit, mihi [p] solidum ex re mea adquirat: quia tibi non potest adquiri, quia non sit ex re tua.

XX. PAVLVS libro quintodecimo Quaestionum

LIber homo [q] bona fide mihi seruit. [r] stipulatur ex re mea, vel ex operis suis Stichum qui ipsius est. magis est vt mihi adquirat: quia & si seruus esset meus, adquireret mihi. nec enim illud dici debet, quasi ille quoque in peculio eius esse. sed si ex re mea Stichum qui meus est, stipulatur: sibi adquiret. 1 Apud Labeonem ita scriptum est, filium & filiam in sua potestate pater intestatus reliquit. filia eo animo fuit semper, vt existimaret nihil ad se ex hereditate patris pertinere. deinde frater eius filiam procreauit, & eam infantem reliquit. tutores seruo auo eius imperauerunt, vt ab eo, cui res aut hereditatis vendiderunt [s], stipularetur, quanta pecunia ad eam peruenisset [t]. ex ea stipulatione ne quid pupillae adquisitum sit, petto rescribas. Paulus [v]: est quidem verum, bona fide possessum seruum ex re eius, cui seruit, stipulantem possessori adquirere. sed si res quae ex hereditate aut communes fuerunt, in venditionem [x] hereditatis venerunt [y]: non videtur ex re pupillae eorum pretium stipulari. ideóque vtrisque [z] adquirit.

XXI. VENVLEIVS libro primo Stipulationum

SI seruus communis ita stipuletur, KALENDIS IANVARIIS DECEM TITIO, AVT MAEVIO DOMINIS [A], VTER EORVM TVNC VIVET, DARE SPONDES? inutilem esse stipulationem Iulianus scribit: quia non possit impendenti esse stipulatio, nec apparere [B] vtri eorum sit adquisitum.

XXII. NERATIVS libro secundo Responsorum

SEruum fructuarium ex re domini inutiliter fructuario stipulari, domino ex re fructuarii vtiliter stipulari.

XXIII. PAVLVS libro nono ad Plautium

EAdem de eo dicenda sunt, cui vsus legatus est.

XXIIII. NERATIVS libro secundo Responsorum

ET si duorum vsusfructus sit, quod ex operis suis alteri eorum stipulatus sit, pro ea dumtaxat parte, ex qua vsusfructus eius sit, adquiri [C].

XXV. VENVLEIVS libro duodecimo Stipulationum

SI seruus hereditarius stipulatus fuerit [D], & fideiussores acceperit, posteáque adita fuerit hereditas: dubitatus verum ex die interpositae stipulationis tempus cedat, an ex adita hereditate. item si seruus eius qui apud hostes sit, fideiussores acceperit. & Cassius existimat [E], tempus ex eo computandum, ex quo agi cum eis potuerit: id est ex quo adeatur hereditas, aut postliminio dominus recuperatur [F].

XXVI. PAVLVS libro primo Manualium

VSusfructus sine persona esse non potest. & ideo seruus hereditarius inutiliter vsumfructum stipulatur. legari autem ei posse vsumfructum dicitur, quia dies eius non cedit statim. stipulatio autem pura suspendi non potest. quid ergo si sub conditione stipuletur? nec hoc casu valeat stipulatio: quia ex praesenti [G] vires accipit stipulatio, quamuis petitio ex ea suspensa sit.

XXVII. IDEM libro secundo Manualium

SErvus communis siue emat, siue stipuletur, quamuis pecunia ex [H] peculio detur, quod alterum ex dominis sequitur: vtrique tamé adquirit. diuersa causa est fructuarii serui.

XXVIII. GAIVS libro tertio de Verborum obligationibus

SI ex re domini domino aut fructuario seruus stipulatus fuerit, domino quidem adquiri obligationem Iulianus scripsit [I]: soli autem fructuario posse, quasi quolibet [K] adiecto. 1 Si seruus communis ex re vnius stipulatus erit, magis placuit [L] vtrique adquiri. sed eum, cuius ex re facta est stipulatio, cum socio communi diuidundo, aut societatis iudicium de parte recuperanda rectè acturum. idémque esse dicendum & si ex operis suis alteri ex dominis seruus adquirit [M]. 2 Si ipsi domini singuli eadem decem seruo communi dari fuerint stipulati, & semel responsum secutum fuerit: duo rei stipulandi erunt: cum placeat dominum seruo dari stipulari posse. 3 Sicuti vni [N] nominatim stipulando ei soli adquirit: ita placet, & si rem emat nomine vnius ex dominis: ei soli seruum adquirere. Item [O] si credat pecuniam, vt vni ex dominis solueretur, vel quodlibet aliud negotium gerat: posse eum nominatim exprimere, vt vni ex dominis restituatur, aut soluatur [P]. 4 Illud quaesitum est, an heredi futuro seruus hereditarius stipulari possit. Proculus negauit: quia is eo tempore extraneus est. Cassius respondit posse: quia qui postea heres extiterit, videretur ex mortis tempore defuncto successisse. quae ratio illo argumento commendatur, quòd heredis familia ex mortis tempore funesta facta intellegitur, licet post aliquod tempus heres extiterit. manifestum igitur est seruum stipulationem [P] ei adquiri.

XXVIIII. PAVLVS libro septuagensimo secundo ad Edictum

SI communis seruus sic stipulatus sit, DECEM TIBI DOMINO, EADEM DECEM ALTERI DARE SPONDES? dicemus duos reos esse stipulandi.

XXX. IDEM libro primo ad Plautium

SErvus alienus alii nominatim stipulando non adquirit domino.

XXXI. IDEM libro octauo ad Plautium

SI iussu [Q] fructuarii aut bonae fidei possessoris seruus stipuletur [R]: ex quibus causis non solet is adquiri, domino adquirit [S]. non idem dicetur, si nomen ipsorum in stipulatione positum sit.

XXXII.

a Proprio nomine expressi: at nominatim indefinite & generaliter ipsi hereditati heredi vel futuro rectè stipulatur. l. si ita. vt § illud. & l. seruum hereditarium infrà eo.
b Pomponius
c decem dari
d stipulatur,
e acceperit,
f pertineant:
g videatur,
h reliquit.
i nam & si
k facta esset.
l stipularetur.
m dare
n dederit,
o bona fide
p in solidum
q qui bona
r si stipulatur
s vendiderit,
t peruenisset ex ea stipulatione quid- ne &c.
v Paulus respondit
x venditione
y venierunt: vtraque lectio est tolerabilis.
z vtrique
A dominis meis,
B appareat
C acquiritur.
D stipulatus sit,
E existimabat,
F Gen. libro 2. Lect. ca. 12.
G Ideò ex praesenti vires dicitur accipere, quod in eo sit: ad heredē trāseat quod in legato locū non habet. l. n quo. ff. de act. & obl. §. ex conditionali. Inst. de ver. obl.
H ex eo peculio
I scribit:
K cuilibet
L placet
M acquiratur,
N vni ex dominis
O Ita
P stipulatione
Q Si vsufructuarii. Recta est Flor.
R stipulatur,
S acquiritur, rectior est Flor.

XXXII. IDEM libro nono ad Plautium

SI cum duorum vsusfructus esset in seruo, & is seruus vni nominatim stipulatus sit ex ea re quæ ad vtrosque pertinet: Sabinus ait, quoniam soli obligatus esset, videndum esse, quemadmodum alter vsuarius[a] partem suam recipere posiit, quoniam[b] inter eos nulla communio iuris esset. sed verius est, vtile[c] communi diuidundo iudicio inter eos agi posse.

a vsufructuarius
b cùm
c vtili

XXXIII. IDEM libro quartodecimo ad Plautium

SI liber homo vel[d] alienus qui bona fide seruit, ex re alterius iussu possessoris stipuletur. Iulianus ait, liberum quidem sibi adquirere: seruum verò domino. quia[e] iussum domino cohæreat. Si duo rei stipulandi vsumfructum in seruo habeant, vel quibus bona fide seruiebat, & iussu vnius à debitore stipuletur: et soli adquirit.

d vel seruus. Recta est Flor. en vera hac lege.
e quia ius. Ae corf. en iussum essent ius suo.

XXXIIII. IAVOLENVS libro secundo ad Plautium

SI seruus testamento manumissus, cum se liberum esse ignoraret, & in causa hereditaria maneret, pecuniam heredi stipulatus est: nihil debebitur heredibus, si modò scierint eum testamento manumissum. quia non potest videri iustam[f] seruitutẽ seruisse iis qui illum liberũ esse nõ ignorabant. distat[g] ista causa eius, qui liber emptus bona fide seruit. quia in eo & ipsius & emptoris existimatio cõsentit. ceterũ is qui scit hominem liberũ esse, quamuis ille condicionem suam ignoret: ne possidere quidem eum potest videri.

f iusta seruitute
g distat ab ista. al. distat igitur huius causa ab eo

XXXV. MODESTINVS libro septimo Regularum

SEruus hereditarius & heredi futuro, & hereditati rectè stipulatur.

XXXVI. IAVOLENVS libro quartodecimo Epistularum

QVod seruus stipulatus est, quem dominus pro derelicto habebat, nullius est momẽti: quia qui pro derelicto rem habet, omnimodo à se reiecit[h], nec potest[i] eius operibus vti, quem eo[k] iure ad se pertinere noluit[l]. quòd si ab alio[m] adprehensus est,[n] stipulatione ei adquirere poterit. nam & hæc genere quodam donatio est. inter hereditarium enim seruum, & eum qui pro derelicto habetur, plurimum interest. quoniam alter hereditatis iure retinetur, nec potest relictus videri, qui vniuerso hereditatis iure continetur. alter voluntate domini derelictus, non potest videri ad vsum eius pertinere, à quo relictus[o] est.

h à se reiecit.
i vt nec operis eum vti possit. Frequentius est operis apud nos autores, quàm operibus.
k quo vllo iure al. quo modo
l noluerit.
m alio
n & stipulationem ei
o derelictus

XXXVII. POMPONIVS libro tertio ad Quintum Mucium

SI communis seruus ita stipularetur, LVCIO TITIO ET GAIO SEIO DARI[p] SPONDES? qui sunt domini illius: pro virilibus partibus eis ex stipulatione debetur[q]. si verò ita DOMINIS MEIS DARI SPONDES? pro parte qua domini essent. si verò ita, LVCIO TITIO ET GAIO SEIO DOMINIS MEIS DARE SPONDES? dubitaretur[r] vtrum ne viriles partes, an pro dominica portione eis deberetur. & interesse, quid cuius demonstrandi gratia esset adiectum, & quæ pars eius stipulationis principalem causam haberet. sed cum ad nomina prius decursum est, rationabilius esse videtur, pro virili parte stipulationem eis adquiri: quòd dominorum vocabula pro demonstratione habeantur.

p dare
q debebitur.
r dubitari, vtrum per viriles partes esse infertũ est per.

XXXVIII. IDEM libro quinto ad Quintum Mucium

SI seruus meus à liberto meo operas sibi dari stipuletur, inutilem stipulationem esse Celsus scribit. aliter atque si non adiecto hoc verbo SIBI stipulatus fuerit.

XXXVIIII. IDEM libro vicensimo secundo ad Quintum Mucium

CVm seruus in quo vsumfructum habemus, proprietatis domino ex re fructuarii vel ex operis eius nominatim stipuletur[s]: adquiritur[t] domino proprietatis, sed qua actione fructuarius reciperare posiit[v] à domino proprietatis, requirendum[x] est. item si seruus bona fide nobis seruiat, & id quod nobis adquirere poterit, nominatim domino suo stipulatus fuerit: ei adquiret. sed qua actione id reciperare possimus[y], quæremus[z]. & non sine ratione est, quod Gaius noster dixit, condici id in vtroque casu posse domino.

s stipulatur
t adquirit
v potest
x inquirẽdũ
y possimus.
z quæritur.

XL. IDEM libro trigensimo tertio ad Quintum Mucium

QVidquid contraxit seruus dum nobis seruit, etiam si stipulationem contulit[a] in alienationem vel manumissionem suam: tamẽ nobis id adquisitum erit. quia potestas eius tunc cum id contraheretur[b], nostra fuit. Idque[c] est, si filiusfamilias contrahat. namque etiam quod in emancipationis suæ tempus contulerit, nobis debebitur. si tamen dolo malo id fecerit.

a contulerit
b cõtraheret,
c idẽmque

LIBER QVADRAGESIMVS SEXTVS.

DE FIDEIVSSORIBVS ET MANDATORIBVS.

Omni obligationi, & ciuili & naturali, accedere potest fideiussor.

VLPIANVS libro trigensimo octauo ad Sabinum

OMNI obligationi fideiussor accedere potest.

II. POMPONIVS libro vicensimo secundo ad Sabinum

ET commodati & depositi fideiussor accipi potest. & tenetur etiam si apud seruum, vel pupillum depositum commodatúmve fuerit. sed ita demum, si aut dolo malo aut culpa hi fecerunt[D], pro quibus fideiussum est.

D fecerint.

III. VLPIANVS libro quadragensimo tertio ad Sabinum

QVi satisdare promisit, ita demum implesse stipulationem satisdationis videtur, si eum dederit accessionis loco, qui obligari potest, & conueniri. ceterum si dederit seruum, aut filiumfamilias[E] ex quibus causis de peculio actio non datur: vel mulierem quæ auxilio senatusconsulti vtitur: dicendum est, non esse impletam satisdationis stipulationem. Planè si non idoneum fideiussorem dederit, magis est vt satisfactum sit: quia qui admisit eum fideiubentem, idoneum esse comprobabit.

E filium

IIII. IDEM libro quadragensimo quinto ad Sabinum

POtest accipi fideiussor eius actionis, quam habiturus sum aduersus eum pro quo fideiussi, vel mandati, vel negotiorum gestorum. Fideiussor & ipse obligatur, &[F] heredem obligatum relinquit[G], cum reus locum optineat.

F & suũ heredem
G relinquit.

Obligatio principalis extinguit accessoriam, si in eadem causa concurrit: secus in duabus obligationibus paris potentia.

V. IDEM libro quadragensimo sexto ad Sabinum

GEneraliter[H] Iulianus ait, eũ qui heres exstitit[I] ei pro quo interuenerat, liberari ex causa accessionis, & solummodo quasi heredem rei teneri. denique scripsit, si fideiussor heres extiterit ei pro quo fideiussit: quasi reum esse obligatum, ex[K] causa fideiussionis liberari[L]. Reum[M] verò reo succedentem ex duabus causis esse obligatum. nec enim potest repperiri, quæ obligatio quam peremat. at in fideiussore & reo repperitur: quia rei obligatio plenior est. nam vbi aliqua differentia est obligationum, potest constitui alteram per alteram peremi. cum verò duæ eiusdem sint potestatis, nõ potest repperiri, cur altera potius quàm altera consumeretur[N]. refert autem hæc[O] ad speciem, in qua vOlt ostendere non esse nouum, vt duæ obligationes in vnius persona concurrant. est autem species talis. si reus promittendi reo promittendi heres exstiterit, duas obligationes sustinet. item si reus[P] stipulandi exstiterit heres rei[Q] stipulandi, duas species obligationis sustinebit. planè si ex altera earum egerit, vtramque consumet[R]. videlicet quia natura obligationũ duarum quas haberet[S], ea esset, vt cum altera earum in iudicium deduceretur, altera consumeretur.

H Coniunge cũ l. non est nouũ. sup. de obl. emp. & præter fundos inscriptiones nota principiũ d. l. nõ est nouũ. hic reperi vers. in qua vult.
I exstiterit
K & causa
L liberari est.
M Verum reo reum
N consumatur.
O hoc ad
P In vulgar. est hæc. & comper. Si reus.
Q reo
R consumet.
S habet.

VI. IDEM libro quadragensimo septimo ad Sabinum

STipulatus sum à reo, nec[T] accepi fideiussorem[V]: postea volo adicere fideiussorem. si adiecero, fideiussor obligatur. & parui refert, vtrum purè fideiussorem obligem, an ex die, an sub condicione. Adhiberi autem fideiussor tam futuræ quàm præcedenti obligationi potest, dummodo sit aliqua vel naturalis futura obligatio.

T al. nec ab eo
V al. fideiussorem ab eo.

VII. IVLIANVS libro quinquagensimo tertio Digestorum

QVod enim solutum repeti non potest, conueniens est huius[X] naturalis obligationis fideiussorem accipi posse.

X huiusmodi

VIII. VLPIANVS libro quadragensimo septimo ad Sabinum

GRæce[Y] fideiussor ita accipitur, ΤΗ ΕΜΗ ΠΙΣΤΕΙ ΚΕΛΕΥΩ[a], ΛΕΓΩ, ΘΕΛΩ, siue ΒΟΥΛΟΜΑΙ, sed etsi ΦΗΜΙ[b] dixerit, pro[c] eo erit, atque si dixerit ΛΕΓΩ[d]. Præterea sciendum est,[e] fideiussorem adhiberi omni obligationi posse, siue re, siue verbis, siue consensu. Pro eo etiam qui iure honorario obligatus est, posse fideiussorem accipi sciendum est. Et post litem contestatam fideiussor accipi potest. quia & ciuilis & naturalis subest obligatio. & hoc &[f] Iulianus admittit, eóq;

Y Græcè etiã
o In nonnullis exemp. legitur ἐντέλλομαι, ἐγγυῶμαι.
a κελεύω ἐγώ. sed & si dixerit ἐντέλλομαι &c.
b γνώμη
c perinde
d ἐγγυῶμαι.
e & fideiussorem
f etiam Iulianus al. deest &.

iure vtimur. An ergo cōdemnato reo exceptione vti possit, quæritur. nam ipso iure non liberatur. & si quidem iudicati actionis acceptus non est, sed tantùm litis exercitationis: rectissimè dicetur, vti eum exceptione posse. si verò acceptus fuerit etiam totius causæ, cessabit exceptio.

3 A tutore[a] qui testamento datus est, si fuerit fideiussor datus: tenetur. Sed & si ex delicto oriatur actio, magis putamus teneri fideiussorem. Et generaliter omnium obligationum fideiussorem accipi posse, nemini dubium est.

Durior non debet esse causa fideiussoris quàm rei.

4 Illud commune est in vniuersis qui pro aliis obligantur, quòd si fuerint in duriorem causam adhibiti: placuit[b] eos omnino[c] non obligari. in leniorem planè causam accipi possunt. propter quod in minorem summam rectè fideiussor accipietur. Item accepto reo purè, ipse[d] ex die, vel sub condicione accipi potest. enimuero si reus sub condicione sit acceptus, fideiussor purè non obligabitur. Si quis Stichum stipulatus fuerit,[e] fideiussorem ita acceperit, STICHVM AVT DECEM FIDE TVA IVBES? non obligari fideiussorem Iulianus ait: quia durior eius sit[f] condicio. vtpote[g] cum futurum sit, vt mortuo Sticho teneatur. Marcellus autem notat, non idem tantùm non obligari, quia in duriorem condicionem[h] acceptus est: sed quia & in aliam[i] potius obligationem acceptus est. denique pro eo qui decem promiserit[k], non poterit fideiussor ita accipi, vt decem aut Stichū promittat. quamuis eo casu non sit[l] eius durior condicio.

5 Idem Iulianus ait, si is qui hominem, aut decem dari[m] stipulatus fuerat, fideiussorem ita acceperit, HOMINEM AVT DECEM, VTRVM EGO VELIM? non obligabit eum; quia durior eius condicio facta est. contra autem si is qui hominem aut decem, vtrum ipse stipulator volet[n], stipulatus est: rectè fideiussorem ita accipiet, DECEM AVT HOMINEM, VTRVM TV VOLES? sic etenim, inquit, hoc modo fideiussoris condicio melior. sed etsi reum sic interrogauero, STICHVM ET PAMPHILVM[o]? fideiussorem[p] STICHVM AVT PAMPHILVM? rectè interrogem: quia leuior fideiussoris condicio est.

6 Pro fideiussore fideiussorem accipi nequaquam dubium est.

VIIII. POMPONIVS libro vicesimo sexto ad Sabinum.

FIdeiussores & in partem pecuniæ & in partem rei rectè accipi possunt.

X. VLPIANVS libro septimo Disputationum.

SI dubitet creditor, an fideiussores soluēdo sint, & vnus ab eo electus paratus sit offerre cautionem, vt suo periculo confideiussores[q] conueniantur in parte[r]: dico audiendum eum esse. ita tamen, & si[s] satisdationes offerat, & omnes confideiussores qui idonei esse dicuntur, præsto sint. nec enim semper facilis est nominis emptio, cum numeratio totius debiti non sit in expedito.

Pœna negodiacij.

1 Ita demum inter fideiussores diuiditur actio, si non inficiantur. nam inficiantibus auxilium diuisionis non est indulgendum.

2 Filiusfamilias pro patre poterit fideiubere, nec erit sine effectu hæc fideiussio. primo quidem quòd sui iuris effectus poterit teneri in id quod facere potest. dein quòd & dum in potestate manet, condemnari potest. Sed an pater[t] ex hac causa QVOD IVSSV teneatur, videamus. & puto ad omnes contractus QVOD IVSSV etiam referri. sed si ignorante patre pro eo fideiusserit, cessat ista actio. tamen quasi in rem patris versum sit, potest agi cum patre. Planè si iussu emancipatus soluerit, vtilis ei actio debebit competere. in potestate etiam manenti eadem actio competit, si de peculio castrensi pro patre[v] soluerit.

Vbi nulla subest obligatio, non potest accedere fideiussor.

XI. IVLIANVS libro duodecimo Digestorum.

QVI contra senatusconsultum filiofamilias crediderit, mortuo eo fideiussorem à patre accipere non potest: quia neque ciuilem neque honorariam aduersus patrem actionem habet: nec est vlla hereditas, cuius nomine fideiussores[x] obligari possent.

XII. IDEM libro quadragesimo tertio Digestorum.

PLanè eius actionis nomine, quæ de peculio aduersus eum competit, fideiussor rectè accipitur.

XIII. IDEM libro quartodecimo Digestorum.

SI mandatu[y] meo Titio decem credideris, & mecum mandati egeris: non liberabitur[z] Titius. sed ego tibi non aliter condemnari debebo, quàm si actiones, quas aduersus Titium habes, mihi præstiteris. Item si cum Titio egeris, ego non liberabor. sed in id dumtaxat tibi obligatus ero, quod à Titio seruare non potueris.

[Margin notes: a tutore est. — b placuerit — c l. in solidū nō obligari. sed pro parte, pro qua fideiuss. est obligatum fideiussor. — d ipse fideiussor — e & fideiussorem — f fiat — g vt puta — h fideiussor acceptus — i in aliā potius obligationem — k promiserit. — l non sit — m dare — n vellet. — o Pamphilū dare spondes? — p fideiussorē posse — q ceteri fideiussores — r in partem — s vt & satisdationes — t patris — v patre — x fideiussor obligari possit. — y mandato — z non liberatur.]

XIIII. IDEM libro quadragesimo septimo Digestorum.

CVm reus promittendi fideiussori suo heres exstitit[A], obligatio fideiussoria peremitur. quid ergo est? si[B] tamquam à reo debitum petatur, etsi exceptione fideiussori competente vsus fuerit: in factum replicatio dari debebit, aut doli mali proderit.

XV. IDEM libro quinquagesimo primo Digestorum.

SI stipulatus esses à me sine causa, & fideiussorem dedissem, & nollem eum exceptione vti, sed potius soluere, vt mecum mandati iudicio ageret[C]: fideiussori etiam inuito me exceptio dari debet. interest enim eius, pecuniam retinere[D] potius quàm solutam stipulatori à reo repetere.

1 Si ex duobus qui apud te fideiusserant in viginti, alterne ab eo peteres, quinque tibi dederit, vel promiserit: nec alter liberabitur. & si ab altero quindecim petere institueris, nulla exceptione summoueris. reliqua autē quinque si à priore fideiussore petere institueris, doli mali exceptione summoueris.

XVI. IDEM libro quinquagesimo tertio Digestorum.

FIdeiussor obligari non potest ei apud quem reus promittendi obligatus non est. quare si seruus communis Titii & Sempronii nominatim Titio dari stipulatus fuerit, & fideiussorem ita interrogauerit, TITIO AVT SEMPRONIO ID DARE SPONDES? Titius quidem petere à fideiussore poterit: Sempronii verò persona in hoc solum interposita videbitur, vt solui ei ante litem contestatam & ignorante vel inuito Titio possit.

Non potest obligari fideiussor in causam duriorem.

1 Qui certo loco dari[E] promisit, aliquatenus duriori condicioni obligatur, quàm si purè interrogatus fuisset. nullo enim loco alio, quàm in quem promisit, soluere inuito stipulatore potest. quare si reum purè interrogauero, & fideiussorem cum adiectione loci accepero: non obligabitur fideiussor. sed & si reus Romæ constitutus Capuæ[F] dari promiserit, fideiussor Ephesi: perinde non obligabitur fideiussor, ac si reus sub condicione promisisset, fideiussor autem in diem certam, vel purè promisisset.

De naturali obligatione.

3 Fideiussor accipi potest, quotiens est aliqua obligatio ciuilis vel naturalis, cui applicetur. naturales[G] obligationes non eo solo æstimantur, si actio aliqua earum[H] nomine competit: verumetiam cum soluta pecunia repeti non potest. nam licet minus propriè debere dicantur naturales[I] debitores: per abusionem[K] intellegi possunt debitores. & qui ab his pecuniam recipiunt, debitum sibi recepisse. Stipulatione in diem concepta, fideiussor si sub condicione acceptus fuerit: ius eius in pendenti erit. vt si ante diem condicio impleta fuerit, non obligetur. si concurreret dies & condicio, vel etiam diem condicio secuta fuerit, obligetur.

3 Cum fideiussor hoc modo acceptus esset, SI REVS QVADRAGINTA, quæ ei credidit[L], NON SOLVERIT, FIDE TVA ESSE IVBES? Verisimile est id actum, vt cum appellatus[M] reus non soluisset, fideiussor teneretur[N]. sed & si reus antequam appellaretur[O], decessisset, fideiussor obligatus erit: quia[P] hoc quoque casu verum esse[Q], reum non soluisse.

XVII. IDEM libro octagesimo nono Digestorum.

FIdeiussoribus succurri solet, vt stipulator compellatur ei qui solidum soluere paratus est, vendere[R] ceterorū nomina.

XVIII. IDEM libro nonagesimo Digestorum.

QVi debitorem suum delegat, pecuniam dare intellegitur, quanta ei debetur. & ideo si fideiussor debitorem suum delegauerit, quamuis eum qui soluendo non erat, confestim mandati agere potest.

XVIIII. IDEM libro quarto ex Minicio.

SEruus inscio domino pro quodam fideiusserat, & eo nomine pecuniam soluerat. quærebatur, dominus possétne ab eo, cui soluta[S] esset, repetere. respondit[T], interest quo nomine fideiusserit. nam si ex causa peculiari fideiussit, tunc id quod ex peculio soluerit, repetere dominus nō poterit. quod[V] ex dominica causa soluerit,[X] vindicabitur. si verò extra[Y] causam peculii fideiusserit, quod ex pecunia dominica soluerit, æquè vindicabitur. quod ex peculio, condici poterit.

XX. IAVOLENVS libro tertiodecimo Epistularum.

SEd & si serui dominus pecuniam soluerit, repetere eā non ab eo pro quo fideiussit: sed ab eo cui numerauit, poterit: cum seruus[Z] fideiussionis nomine obligari non possit.

[Margin notes: A exstiterit. — B si tanquam — C egeretur — D Hoc nō absimile est quod Arist. lib. 5. Pol. B ca. 3. ait. Malum esse prouidere ne homines nimia potentia augeantur, quàm post contra eos quærere remedium. — E dare — F Capue — G naturales autem — H earum — I neutro lic nō dicuntur debitores ad naturalis obligationis debitores — K abusionem tamen — L credidit. — M interpellatus — N Quàm cū breuiter teneatur fideiussor eo soluente, declarat Baldus Proverb. c. 6. — O interpellaretur. — P quasi — Q esset. — R cedere — S solutum — T respondit — V quòd si ex — X æquè vindicabitur. — Y ex causa peculii fideiusserit. al. nō ex causa. — Z Cum enim nullā ... naturaliter interuenerit, sed fideiussio tantùm, quæ sola verborū stipulatione nititur, ea autē facto ipso non perficitur, nullo modo tenetur.]

posse. Sequitur ergo, vt ab eo pro quo fideiusserat, repeti non posset[a]: cum ipse ære alieno obligatus sit, nec solutione liberari eius pecuniæ nomine potuerit, cuius obligatio ad seruum non pertinuit[b].

XXI. AFRICANVS libro septimo Quæstionum.

HEres à debitore hereditario fideiussorē accepit, deinde hereditatem ex Trebelliano restituit. fideiussoris obligationem in suo statu manere ait. Idémque in hac causa seruandum, quod seruaretur, cum heres, contra quē emancipatus filius bonorum possessionem accepit[c], fideiussorem accepit. idcóque in vtraque specie transeunt actiones. Non est nouum, vt fideiussor duabus obligationibus eiusdem pecuniæ nomine teneatur. nam si in diem acceptus, mox pure accipiatur: ex vtraque obligatur. & si fideiussor confideiussori heres extiterit, idem erit. Seruo tuo pecuniam credidi, eum tu manumisisti, deinde eundē fideiussorem accepi. siquidem in eam obligationem fideiubeat, quæ aduersus te intra annum sit: obligari eum ait. sin verò in naturalem suam, potius[d] vt nihil agatur. non enim intelligi posse, vt quis pro se fideiubendo obligetur. Quòd si hic seruus manumissus[e] fideiussori suo heres existat: durare causam fideiussionis putauit. & tamen nihilominus naturalem obligationem mansuram. vt si obligatio ciuilis pereat, solutum repetere non possit. nec his contrarium esse, quòd cum reus fideiussori heres extitit[f], fideiussoria[g] obligatio tollatur: quia tunc duplex obligatio ciuilis cum eodem esse nō potest. Retro quoq; si fideiussor seruo manumisso heres extiterit, eadē aduersus eū obligatio manet: quamuis & naturaliter teneatur, nec pro se quis fideiubere possit. Quòd si stipulator reum heredem instituerit[h], omnimodo fideiussoris obligationem peremit[i], siue ciuilis, siue tantùm naturalis in reum fuerit: quoniam[k] quidem nemo potest apud eundem pro[l] ipso obligatus esse. Quòd si idem stipulator fideiussorem heredem scripserit, procul dubio solam fideiussoris obligationem peremit. argumentum rei[m], quòd si possessio rerum[n] debitoris data sit creditori: æque dicendum est fideiussorem manere obligatum. Cum ei & tu & Titius eiusdem pecuniæ rei essetis, eum qui pro te fideiussit, posse & pro Titio fideiubere respondit, quamuis eandem pecuniam eidem debiturus sit. nec[o] tamen inanem eam creditori futuram: nonnullis[p] enim casibus emolumentū habituram. veluti si ei pro quo ante fideiussisset, heres existat, tunc enim confusa prima obligatione posteriorem duraturam. Cum fideiussor reo stipulandi heres extiterit, quæritur an, quasi ipse à se exegerit, habeat aduersus reū mādati actionem. respondit, cum reus obligatus maneat, non posse intelligi,[q] ipsum à se fideiussorem pecuniam exegisse. itaque ex stipulatu potius quàm mandati agere debebit.

XXII. FLORENTINVS libro octauo Institutionum.

MOrtuo reo promittendi, &[r] ante aditam hereditatem fideiussor accipi potest: quia hereditas[s] personæ vice fungitur, sicuti municipium, & decuria[t], & societas.

XXIII. MARCIANVS libro quarto Regularum.

SI MIHI AVT TITIO DECEM stipulatus fuerim, Titius fideiussorem accipere non potest: quia solutionis tantùm causa adiectus est.

XXIIII. MARCELLVS libro singulari Responsorum.

LVcius Titius cum pro Seio fratre suo apud Septiciū interuenire vellet, epistulam ita[v] emisit: SI PETIERIT A TE FRATER MEVS, PETO DES EI NVMMOS FIDE ET PERICVLO MEO. postquam epistulam Septicius Seio pecuniam numerauit. deinde Titius inter reliquos[x] & Seium fratrem pro tertia parte reliquit heredem. quæro an, quia aduersus Seium debitorem Septicij confusa sit actio pro tertia parte qua Titio fratri suo heres extitit, cum coheredibus eius agere in solidum possit. Marcellus respondit, cum coherede Seij non pro maiore quàm hereditaria parte mandati agi posse.

XXV. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

MArcellus[y] scribit, si quis pro pupillo sine tutoris auctoritate obligato, prodigóve, vel furioso fideiusserit: magis esse[z] vt ei non subueniatur. quoniam his mandati actio non competit.

XXVI. PAVLVS[A] libro octauo ad Edictum prouinciale.

INter fideiussores non ipso iure diuiditur obligatio[B] ex epistula Diui Hadriani. & ideo si quis eorum ante exactam à se partem sine herede decesserit, vel ad inopiā peruenerit: pars eius ad ceterorum onus respicit.

XXVII. VLPIANVS libro vicesimo secundo ad Edictum.

SI plures sint fideiussores,[C] vnus purè, alius in diē, vel sub condicionem[D] acceptus: succurri oportet ei qui pure acceptus est, dum existere condicio potest: scilicet vt interim in virilem conueniatur. sed si cum condicio extiterit, non est soluendo qui sub condicione acceptus est: restituendam actionem in purè acceptum Pomponius scribit. Præterea si fideiussor[E] extiterit fideiussori, siue plures: æque hic quoq; pertinebit ad eandem causam. in quorum persona æque locum habebunt ea quæ sunt à Diuo Hadriano constituta. Præterea si quæratur, an soluendo sit principalis fideiussor: etiam vires sequentis fideiussoris ei adgregandæ sunt. Sicut ipsi fideiussori, ita heredibus quoque eorū[F] succurrendum Pomponius scribit. Si fideiussor fuerit principalis, & fideiussor fideiussoris: non poterit desiderare fideiussor, vt inter se & eum fideiussorem pro quo fideiussit, diuidatur obligatio. ille enim loco rei est: nec potest reus desiderare, vt inter se & fideiussorem diuidatur obligatio. Proinde si ex duobus fideiussoribus alter fideiussorem dederit, aduersus eum quidem non diuiditur obligatio, pro quo interuenit.[G] aduersus confideiussorem magis est vt diuidatur.

XXVIII. PAVLVS[H] libro vicesimo quinto ad Edictum.

SI contendat fideiussor ceteros soluendo esse; etiam exceptionem ei dandam, SI NON ET ILLI SOLVENDO SINT.

XXIX. IDEM libro octauo decimo ad Edictum.

SI sub impossibili condicione stipulatus sim, fideiussor adhiberi non potest.

XXX. GAIVS libro quinto ad Edictum prouinciale.

FIdeiubere pro alio potest quisque, etiam si promissor ignoret.

XXXI. VLPIANVS libro vicesimo tertio ad Edictum.

SI fideiussor, vel quis alius pro reo ante diem creditori soluerit: exspectare debebit diem quo eum soluere oportuit.

XXXII. IDEM libro septuagesimo sexto ad Edictum.

EX[I] persona rei, & quidem inuito reo[K], exceptio & cetera rei commoda fideiussori ceterisque accessionibus[L] competere potest[M].

XXXIII. IDEM libro septuagesimo septimo ad Edictum.

SI[N] eum hominem, quem à Titio petieram, pro quo satis de lite acceperam, Titius liberum heredémque reliquerit: si quidem te vera ipsius fuit, dicendum est iudiciū in eū transferri, & si nō patiatur id fieri, committi stipulationem. si autem[O] meus[P] petitoris fuit, neque iussu meo hereditatem adierit: fideiussores tenebuntur ob rem non defensam. si autem adierit me iubente, stipulatio euanescit. Planè si meos fuerit, & idcirco differam aditionem, vt cum vicero, tunc eum iubeam adire, & interim ob rem non defensam agere velim: non committitur stipulatio: quia id et bonus non arbitraretur.

XXXIIII. PAVLVS libro septuagesimo secundo ad Edictum.

HI[Q] qui accessionis loco promittunt, in leuiorē causam accipi possunt: in deteriorem non possunt. ideo si à reo mihi stipulatus sim, à fideiussore mihi aut Titio meliorem causam esse fideiussoris Iulianus putat: quia potest vel Titio soluere. quòd si à reo mihi aut Titio stipulatus, à fideiussore mihi tātùm interrogē: in deteriore causam acceptum fideiussorem Iulianus ait. quid ergo si à reo Stichum aut Pamphilum, à fideiussore Stichum interrogem: vtrum in deteriorem causam acceptus est sublata electione, an in meliorem? quod et verum est: quia[R] mortuo eo liberari potest.

XXXV. IDEM libro secundo ad Plautium.

CVm[S] fideiubeat aliquis pro seruo, in solidū tenetur, etiam si nihil in peculio sit. planè si pro domino fideiubeat, cum quo de peculio[T] est, dumtaxat de peculio tenebitur, quod tunc erit cum res iudicatur.

XXXVI. IDEM libro quartodecimo ad Plautium.

CVm is[V] qui & reum & fideiussores[X] habens, ab vno ex fideiussoribus accepta pecunia præstat actiones: poterit quidem dici nullas iam esse, cum suum perceperit, & perceptione omnes liberati[Y] sunt. sed non ita est. non enim in solutum accipit, sed quodammodo nomen debitoris vendidit. & ideo habet actiones, quia tenetur ad id ipsum, vt præstet actiones.

XXXVII. IDEM libro septimodecimo ad Plautium.

SI quis postquam tempore transacto liberatus est, fideiussorem dederit, fideiussor non tenetur: quoniam erroris fideiussio nulla est.

a non possit. b non pertinuerit. c acceperit. d potius esse vt nihil. al. potius est vt nihil. e manumissus fideiussorē dederit, deinde fideiussori &c. f extitit. g fideiussoris. h instituit. i peremit. k quandoquidem. l seipso. m argumentū rei hoc est. n rei debitoris. o non. p nonnullis etiam. q & ipsum. r etiam. s Hodam. furiosus, adita. §. fer. vers. nodum. de hered. inst. Instit. t curia. Rectius est Flor. v ita ei misit. Rectius est Flor. x reliquos heredes. y Sumpta est ex l. 7. de minor. z est. A Paulus. B sed ex. C & vnus. D condicione. E heres extiterit. Rectius est Flor. F quoque eius. G sed aduersus. H Caius. I Coniunge l. §. tutela de admin. tut. K eo. L accessoribus. M possunt. N Sumpta est ex tit. de recept. O homo meus. P id est, petitoris fuerit. Q Sumpta est ex tractatu praetor. stipul. R quia &. S Cùm fideiubet. T de peculio actio est. V Cùm quis &. X fideiussores habet. Y liberatos, sed.

XXXVII. MARCELLVS libro vicesimo Digestorum.

SI Stichum aut Pamphilũ stipulatus essem, utrum promissor voluisset: non possum fideiussorem ita accipere, Stichum aut Pamphilum, utrum fideiussor vellet: quia futurum esset in eius potestate, alium velle quàm reus voluisset. 1 A Titio, qui mihi ex testamento sub condicione decem debuit, fideiussorem accepi, & ei heres extiti. deinde condicio legati exstitit. quæro an fideiussor mihi teneatur. respondit, si is à quo tibi erat sub condicione legatum cum ab eo fideiussorem accepisses heres exstiteris: non poteris habere fideiussorem obligatum: quia nec reus est, pro quo debeat. sed nec res ulla quæ possit deberi.

XXXVIII. MODESTINVS libro secundo Regularum.

VT fideiussor adversus confideiussorem suum agat, danda actio non est. ideóque si ex duobus fideiussoribus eiusdem quantitatis, cum alter electus à creditore totum exsolverit, nec ei cessæ sint actiones: alter nec à creditore nec à [a] confideiussore [b] convenietur.

a fideiussore. Rectius est Flor.
b rectè convenietur.

XL. IDEM libro tertio Regularum.

CVm duo rei constituti sunt, sive ab utroque sive ab alterutro fideiussor datus fuerit, in solidum rectè accipietur.

XLI. IDEM libro tertiodecimo Responsorum respondit.

SI fideiussores in id accepti sunt, quod a curatore servari non possit: & post impletam legitimam ætatem tam ab ipso curatore, quam ab heredibus eius solidum servari potuit: & cessante eo qui pupillus fuit, solvendo esse desierit: non temere utilem in fideiussores actionem competere. 1 Idem respondit, si in solidum condemnatos est unus ex mandatoribus eum iudicati convenire cœperit, posse eũ desiderare, ut adversus eos qui idem mandaverunt, actiones sibi mandentur.

XLII. IAVOLENVS libro decimo Epistolarum.

SI ita fideiussorem accepero, QVOD EGO DECEM CREDIDI, DE EA PECVNIA MILLE MODIOS TRITICI FIDE TVA ESSE IVBES? non obligatur fideiussor: quia in aliam rem, quàm quæ credita est, fideiussor obligari non potest. quia non ut æstimatio rerum quæ mercis numero habentur, in pecunia numerata fieri potest, ita pecunia quoque merce æstimanda est.

XLIII. POMPONIVS libro septimo ex variis lectionibus.

SI à Titio stipulatus fideiussorem te acceperim, deinde eandem pecuniam ab alio stipulatus alium fideiussorẽ accipiam: confideiussores non erunt. quia diversarum stipulationum fideiussores sunt.

XLIIII. IAVOLENVS libro undecimo Epistolarum.

STipulatus es opus arbitratu tuo ante certã diem fieri: quod si effectum non esset, quanti ut efficiatur [c] opus locasses, tanti fideiussores cepisti [d]: & quia opus effectum non erat, alij locasti: & cum posterior conductor satis non daret, ipse opus fecisti. quæro an fideiussor teneatur. respõdit, secundum ea verba stipulationis, quæ à te proposita sunt, fideiussores non tenentur [e]. non enim id fecisti quod in stipulatione convenerat: id est opus alij non locasti, tametsi postea locasti. ea enim locatio, quam secutus [f] es, perinde est, ac si interposita non esset, etsi statim tu opus facere cœpisses.

c efficeretur
d accepisti:
e teneri.
f Id est, nemini locaveris opus faciendum, perinde tamen est ac si non locasses: parum tamẽ refert an legem secutus nõ es, quoniam alterũ ad rem gestam, alterum ad rem à qua recessum est, spectat. Aug. Emend. c 3.

XLV. SCAEVOLA libro sexto Digestorum.

FIdeiussor pro venditore fundorum duorum [g], altero evicto, conventus ab emptore, condemnatus est [h] certam quantitatem. quæsitum est, an cum herede venditoris ante diem quo iudicatum facere compelleretur, agere possit. respondit, agere quidem posse: sed ex iusta causa ad officium iudicis pertinere: quo fideiussor aut defendatur, aut liberaretur [i].

g suorum. Rectius est Flor.
h in certam
i liberetur.

XLVI. IAVOLENVS libro decimo ex posterioribus Labeonis.

CVm lex venditionibus occurrere voluerit [k], fideiussor quoq; liberatur. eo magis, quòd per eiusmodi actionem ad reum pervenitur.

k voluit,

XLVII. PAPINIANVS libro nono Quæstionum.

SI debitori deportatio irrogata est, non posse pro eo fideiussorem accipi scribit Iulianus. quasi tota obligatio contra eum extincta sit. 1 Si filius [l] in causa peculiari ita fideiussorem acceperit, QVANTVM PECVNIAM CREDIDERO, FIDE TVA ESSE IVBES? & emancipatus credat: patri quidem, si non est [m] reus obligatus, non tenebitur. filio vero humanitatis intuitu obnoxius esse debet.

l filiusfamilias
m quidem nomine suo reus obligatus.

XLVIII. IDEM libro decimo Quæstionum.

SI Titius & Seia pro Mævio fideiusserint, subducta muliere dabimus in solidum adversus Titium actionem. cum scire potuerit, aut ignorare non debuerit, mulierem frustra intercedere. 1 Huic similis & illa quæstio videri potest, ob ætatem si restituatur in integrum unus fideiussor, an alter onus obligationis [n] integrum excipere debeat. sed ita demum [o] alteri totum irrogandum est, si postea minor intercessit, propter incertum ætatis ac restitutionis. 2 Quòd si dolo creditoris inductus sit minor, ut fideiuberet: non magis creditori succurrendum erit adversus confideiussorem, quàm si facta novatione circumvento minore desideraret in veterem debitorem utilem actionem sibi dare [p].

n in integrũ
o demum onus. Rectius abest onus.
p dari.

XLIX. IDEM libro vicesimo septimo Quæstionum.

SI testamento liberatum debitorem heres omittat, fideiussorem autem eius conveniat: proderit exceptio doli fideiussori propter improbitatẽ heredis, quæ prodesse reo debuerat, si conveniretur. 1 Ex duobus fideiussoris heredibus si per errorem alter [q] solidum exsolvat, quidam putant habere eum condictionem: & ideo manere obligatum coheredem. cessante quoque cõdictione durare obligationem coheredis probant [r]. propterea quòd creditor, qui dum se putat obligatum, partem ei qui totum dedit, exsolverit [s], nullam habebit [t] condictionem. 2 Quòd si duo fideiussores accepti fuerint, verbi gratia, in viginti, & alter ex duobus heredibus alterius fideiussoris totum creditori exsolverit: habebit quidem decem, quæ ipso iure non debuit, cõdictionem [v]. an autem & alia quinq; similiter repetere possit, si fideiussor alter solvendo est, videndum est. ab initio enim heres fideiussoris sive heredes, ut ipse fideiussor, audiendi sunt: ut scilicet pro parte singuli, si fideiussores qui sunt, conveniantur. severior [x] & utilior est in utroque casu illa sententia, solutionẽ non indebitæ quantitatis non debere revocari. quod etiam epistula Divi Pij [y] significatur in persona fideiussoris qui totum exsolverat. 3 Quæsitum est, an fideiussor qui Capuæ pecuniam se daturum Romæ promisit: si reus promittendi Capuæ esset, statim conveniri possit. dixi, non magis fideiussorem confestim teneri, quam si ipse Capuæ spopondisset, cũ reus adhuc Capuam pervenire non potuisset. nec ad rem pertinere, quòd hoc latere nemo dubitet, nondum fideiussorem teneri: quia nec ipse reus promittendi teneretur. nam è contrario quoque si quis responderit, quoniam debitor Capuæ sit, fideiussorem confestim teneri, non habita ratione taciti proprij temporis: eventurum, ut eo casu fideiussor conveniatur, quo debitor ipse si Romæ fuisset non conveniretur. itaque nobis placet, fideiussoriam obligationem condicionem taciti temporis ex utriusque persona recipere [z], tam rei promittendi quàm ipsius fideiussoris. quoniam aliud respondentibus, contra iuris formã in duriorem condicionem acceptus intellegetur.

q in solidum
r probatur.
s exsolvit,
t habeat
v cõdictionem utrumque fieri posse.
x sed verior & utilior
y Hadriani
z recipere.

L. IDEM libro trigesimo septimo Quæstionum.

DEbitori [A] creditor pro parte heres extitit [B]. accepto coherede fideiussore, quod ad ipsius quidẽ portionem attinet, obligatio ratione confusionis intercidit, aut, quod est verius, solutionis potestate: sed pro parte coheredis obligatio salva est, non fideiussoria, sed hereditaria: quoniam maior tollit minorem.

A Si debitori
B extiterit.

LI. IDEM libro tertio Responsorum.

INter eos fideiussores actio dividenda est, qui solidum & partes viriles fide sua esse iusserunt. diversum erit verbis ita cõceptis, SOLIDVM AVT PARTEM VIRILEM FIDE TVA ESSE IVBES? tunc enim ab initio non nisi viriles partes singulos debere convenit. 1 Fideiussor, qui partem pecuniæ [C] suo nomine vel rei promittendi solvit, quo minus residui divisione facta portionis iudicium accipiat, recusare non debet. eam enim quantitatem inter eos qui solvendo sunt, dividi convenit, quã litis [D] tẽpore singuli debẽt. sed humanius est, si & alter solvẽdo sit, litis cõtestationis tẽpore per exceptionem ei qui solvit, succurri. 2 Duo rei promittendi separatim fideiussores dederũt. invitus creditor inter omnes fideiussores actiones dividere nõ cogitur. sed inter eos dũtaxat, qui pro singulis intervenerũt. planè si velit actionẽ suam inter omnes dividere, non erit prohibendus: non magis quàm si duos reos pro partibus conveniret. 3 Creditor pignus distrahere non cogitur, si fideiussorem simpliciter acceptum omisso pignore velit cõvenire. 4 Cum inter fideiussores actione divisa quidam post litem contestatã solvendo esse desierunt, ea res ad onus eius qui solvẽdo est, nõ pertinet. nec auxilio defendetur ætatis actor. nõ 5 enim deceptus videtur, iure [E] communi usus. Bonis dãnati fideiussoris

C pecuniæ sue
D litis contestatæ
E qui iure [illegible]

fideiussoris fisco vindicatis, inter fideiussores actio postea si diuidi ceperit: vt heredis, ita fisci rationem haberi oportet.

LII. IDEM libro vndecimo Responsorum

Amissi ruina pignoris damnum tam [a] fideiussoris quàm rei promittendi periculum spectat. nec ad rem pertinebit,[b] fideiussor ita sit acceptus, QVANTO MINVS EX PRETIO PIGNORIS DISTRACTI SERVARI POTVERIT. ista enim verbis etiam totum continens continent. Inter fideiussores actione diuisa condemnatus si desierit esse soluendo: fraus vel segnitia tutoribus qui iudicatum persequi potuerunt [c], damnum dabit. quòd si diuisam actionem inter eos qui non erant soluendo, constabit pupilli nomine restitutionis auxilium implorabitur. Fideiussores à colonis datos etiam ob pecuniam dotis prædiorum teneri conuenit: cum ea quoque species locationis vinculum ad se trahat. nec mutat, confestim, an interiecto tempore fidem suam adstrinxerunt [d]. Plures eiusdem pecuniæ credendæ mandatores, si vnus [e] iudicio eligatur, absolutione quoque secuta [f] non liberantur: sed omnes liberantur pecunia soluta.

LIII. IDEM libro quintodecimo Responsorum

Capitis [g] postulati fideiussores ex contractu citra villam præscriptionem à creditore qui reum postulabat [h], rectè conueniuntur.

LIIII. PAVLVS libro tertio Quæstionum

Si in pignore contrahendo deceptus sit creditor qui fideiussorem pro mutuo accepit, agit [i] contraria pigneraticia actione. in quam actionem veniet quod interest creditoris. sed ea actio fideiussorem onerare non poterit: non enim pro pignore, sed pro pecunia mutua fidem suam obliget [k].

LV. IDEM libro vndecimo Quæstionum

Stita stipulatus à Seio fuero, QVANTAM PECVNIAM TITIO QVANDOQVE CREDIDERO, DARI SPONDES? & fideiussores accepero, deinde Titio sæpius credidero: tempe [l] Seius in omnes summas obligatus est, & per hoc fideiussores quoque. & [m] id quod ex bonis eius seruari potest, omnibus æquo iure proficere debet.

LVI. IDEM libro quintodecimo Quæstionum

Si quis pro eo qui libertus non esset, & operas præstiturũ se iurasset, fideiussor [n] erit: non tenebitur. Item si filius à patre, vel seruus à domino stipuletur: nec fideiussor acceptus tenetur. quia non potest pro eodem & eidem esse obligatus. ex diuerso ergo patre à filio, vel domino à seruo stipulato, fideiussor acceptus tenetur. Si nummos alienos quasi tuos mutuos dederis sine stipulatione: nec fideiussorem teneri Pomponius ait [o]. quid ergo si consumptis nummis nascatur condictio? puto fideiussorem obligatum fore. in omnem enim causam acceptus videtur, quæ ex ea numeratione nasci potest [p]. Pro furti actione fideiussor accipi potest. item pro eo qui in legem Aquiliam commisit. diuersa causa est popularium actionum.

LVII. SCAEVOLA libro octauodecimo Quæstionum

Fideiussor, antequàm reus debeat, conueniri non potest.

LVIII. PAVLVS libro vicensimo secundo Quæstionum

Si à colono stipulatus fideiussorem accepi [q]: vna stipulatio est plurium pensionum. & ideo in vniuersis pensionibus fideiussor tenetur. Cum facto suo reus principalis obligationem perpetuat, etiam fideiussoris durat obligatio. veluti si moram fecit [r] in Sticho soluendo, & is decessit [s].

LVIIII. IDEM libro quarto Responsorum

Paulus respondit, fideiussorem, in quem pignora [a] à confideiussoribus data translata sunt, nõ emptoris loco substitutum videri, sed eius qui pignora accepit [t]. & ideo rationem fructuum & vsurarum haberi oportere.

LX. SCAEVOLA libro primo Responsorum

Vbicunque reus ita liberatur à creditore, vt natura debitum maneat, teneri fideiussorem respondit [v]. cum verò genere nouationis transeat obligatio, fideiussorem aut iure aut exceptione liberandum.

LXI. PAVLVS libro quintodecimo Responsorum

Si, vt proponitur, cum pecunia mutua daretur, ita conuenit, vt in Italia solueretur: intellegendum mandatorem quoque simili modo contraxisse.

LXII. SCAEVOLA libro quinto Responsorum

Si fideiussor creditori denuntiauerit, vt debitorem ad soluendam pecuniam compelleret, vel [x] pignus distraheret [y], isque cessauerit: an possit eum fideiussor doli mali exceptione summouere? respondit, non posse.

a ad fideiussoris
b si fideiussor
c potuerint.
d adstrinxerint.
e in iudicio
f cæteri nõ liberantur
g Capitis rei
h postulauerat.
i agit
k obligat. al. obligauit.
l in Seium
m & in id
n fideiusserit
o Vnde quod Institut. § in omnibus. Inst. de fideiussorib. ait in omnibus obligationibus assumi posse fideiussorẽ: ... de singulis obligationibus accipiendum est, sed de quocunque genere obligationum.
p potuit.
q acceperit
r fuerit
s decesserit.
t acceperit.
v respondit.
x vel vt
y detraheret.

LXIII. IDEM libro sexto Responsorum

Inter creditricem [z] & debitorem pactum interuenerat, vt si centum quæ mutua dederit [A], vbi primùm petita fuissent, non soluerentur: ornamenta pignori data intra certum tempus liceret ei vendere. & si quo minoris venissent, quàm [B] sortis vel vsurarum nomine deberetur, id creditrici [C] redderetur. & fideiussor acceptus est. quæsitum est, an fideiussor in vniuersam summam obligari potuerit. respondit, secundum ea quæ proponerentur, teneri fideiussorem in id quod minus ex pignoribus venditis redactum esset.

LXIIII. HERMOGENIANVS libro secundo Iuris epitomarum

Fideiussor qui minori vigintiquinque annis pecuniam optulit, & in publico loco metu in integrum restitutionis consignatam deposuit, confestim experiri mandati poterit.

LXV. IDEM libro sexto Iuris epitomarum

Sicut reus principalis non aliàs, quàm si de sua persona promittat, obligatur: ita fideiussores non aliàs tenentur, quàm si se quid daturos vel facturos promittant. nam reum principalem daturum vel facturum aliquid frustra promittunt: quia factum alienum inutiliter promittitur.

LXVI. PAVLVS libro primo ad Neratium

Si seruus alienus pro Titio fideiussit, & soluit: liberatur Titius, si dominus mandati contra eũ agere instituit [D]. nam qui mandati agit, ratam habere solutionem videtur.

LXVII. IDEM libro tertio ad Neratium

Exceptione quæ tibi prodesse debebat, vsus, iniuria iudicis damnatus es. nihil tibi præstabitur iure mandati: quia iniuriam [E] quę tibi facta est penes te manere quàm ad alium transferri, æquius est. scilicet si culpa tua iniustæ damnationis causam præbuisti.

LXVIII. IDEM libro tertio Decretorum

Fideiussores magistratuum in pœnam vel multam, quam non spopondissent, non debere conueniri decreuit. Pro Aurelio Romulo conductore vectigalis centum annua Petronius Thallus & alii fideiusserant: bona Romuli fiscus vt obligata sibi occupauerat: & [F] conueniebat fideiussores tam in sortem quàm in vsuras. qui deprecabantur. lecta subscriptione fideiussionis, quoniam in sola centum annua se obligauerant, non in omnem conductionem: decreuit [G] fideiussores in vsuras non teneri. sed quicquid ex bonis fuisset redactum, prius in vsuras cedere, reliquum in sortem. & ita in id quod defuisset, fideiussores conueniendos exemplo pignorum à creditore distractorum. Non possunt conueniri fideiussores, liberato reo transactione.

LXVIIII. TRYPHONINVS libro nono Disputationum

Tutor datus eius filio, cum ex fideiussoria causa obligatus erat, à semetipso exigere debet. & quamuis tempore liberatus erit, tamen tutelæ iudicio eo nomine tenebitur. item heres eius, quia cum eo ob tutelam non ex fideiussione agitur. & quamuis non quasi fideiussor, sed quasi tutor soluerit: etiam si tempore liberatus est, mandati actionem eum habere aduersus reum promittendi, dixi. hæret [H] enim in vtraque causa adhuc illius debiti persecutio. nam eius solutione liberabit reum promittendi [I] obligatione, in quam [K] pro eo [L] fideiusserat. & non titulus actionis, sed debiti causa respicienda [M] est. licet enim is tutor, qui fideiussor apud pupillum pro † eo est obligatus, soluit se auctore pupillo, quia reo promittendi liberato, & ipse tutor idemque fideiussor liberabitur, quod sua auctoritate efficere non potest: tamen etsi non pro se soluendi animo, sed pro Titio fecit, vt maximè cum liberet: habebit cum eo mandati actionem.

LXX. GAIVS libro primo de Verborum obligationibus

Si à reo sub condicionem [N] fuero stipulatus, potero fideiussorem & in hanc & in aliam condicionem obligare, si modò eas coniungam. nisi enim vtraque exstiterit, non tenebitur: cum reus ex vna [O] condicione teneatur. quòd si eas disiungam, durior fit condicio fideiussoris, nec [P] ob id obligatur. quippe siue communis vtriusque condicio extiterit, siue alterutra, videatur adprehendi: cum reus non aliter teneatur, quàm si communis exstiterit. aut igitur nullo modo tenebitur fideiussor: aut, quod magis est, [Q] tenebitur, si prius extiterit communis. Sub diuersis quoque condicionibus si fuerint interrogati, interest vtra eorum [R] prior extiterit. si reo iniuncta, tenebitur etiam fideiussor, cum condicio eius exstiterit, tamquam si statim ab initio reus purè, fideiussor sub cõdicione acceptus esset. Ex diuerso autem, si fideiussoris cõdicio

z creditricem
A dederit,
B quàm quod
C creditrici
D instituerit.
E iniuriã illam
F & statim
G decreuit Imperator
H inhæret
I ab obligatione.
K in qua
L reo
M inspicienda
† reo
N condicione
O vna tãtùm
P itaque ob id. Haloand. Flor.
Q ita tenebitur.
R earum

prior extiterit, non tenetur: perinde ac si statim ab initio purè acceptus esset, reo sub condicione obligato.

Vsusfructus est ius fundi.

1 Si reo in fundum obligato fideiussor in vsumfructum accipiatur: quæsitum est, verum obligetur fideiussor, quasi in minus: an non obligetur, quasi in aliud. noVis in eo videtur dubitatio esse, [a] vsusfructus pars rei sit, an propriũ quiddam. sed cum vsusfructus fundi ius est[b], incivile est, fideiussorem ex sua promissione non teneri. Adeo à seruo potest fideiussor accipi, vt ipse quoque dominus in id quod sibi debetur, fideiussorem ab eo rectè accipiat. quem fideiussorem etiam ab eo ipso seruo interrogari, nihil impedit. 3 Si à furioso stipolatus fueris, non posse te fideiussorem accipere, certum est: quia non solùm ipsa stipulatio nulla intercessisset, sed ne [c] negotium quidem vllum gestum intellegitur. quòd si pro [d] furioso iure obligato fideiussorem accepero, tenetur fideiussor.

Pro maleficijs non potest accedere fideiussor, sed pro obligationibus descendentibus ex maleficio.

4 Id quod vOlgo dictum est, maleficiorum fideiussorem accipi non posse, non sic intellegi debet, vt in pœnam[e] furtis is cui furtum factum est, fideiussorem accipere non possit: nam pœnas ob maleficia solui, magna ratio[f] suadet: sed ita potius, vt qui [g] cum alio, cum quo furtum admisit, in partem quam ex furto sibi restitui desiderat, fideiussorem obligare non possit. & qui alieno hortatu ad furtum faciendum prouectus est, ne in furti pœna[h] ab eo qui hortatus est, fideiussorem accipere possit. in quibus casibus illa ratio impedit fideiussorem obligari, quia scilicet in nullam [i] rationem adhibetur[k] fideiussor, cum flagitiosæ rei societas coita nullam vim habet[l].

Per confusionem persona ob obligatione eximitur, & eius accessoriæ obligationes: secus in correis principaliter obligatis, quia in obligatione remanent.

LXXI. PAVLVS libro quarto Quæstionum

GRanius[m] Antonius pro Iulio Pollione & Iulio Rufo pecuniam mutuam accipientibus, ita vt duo rei eiuidem debiti fuerant[n], apud Aurelium Palmam mandator extitit: Iulij bona ad fiscum venerunt[o]: similiter & creditori fiscus successerat. mandator allegabat se liberatum iure confusionis: quia fiscus tam creditori quàm debitori successerat. Et quidem si vnus debitor fuisset, non dubitabam, sicut fideiussorem, ita & mandatorem liberatum esse. quamuis enim iudicio conuento principali debitore mandator non liberetur, tamen vbi successit creditor debitori, velati solutionis iure sublata obligatione, etiam mandator liberatur: vel quia non potest pro eodem apud eundem quis mandator esse. sed cum duo rei promittendi sint, & alteri heres[p] extitit creditor: iusta dubitatio est, vtrum alter quoque liberatus est, ac si soluta fuisset pecunia: an persona tantùm exempta, confusa obligatione. & puto aditione hereditatis confusione obligationis eximi personam. sed & accessiones[q] ex eius persona liberari propter illam rationem: quia non possunt pro eodem apud eundem obligati esse, vt quemadmodum incipere aliàs non possunt, ita nec remaneãt. igitur alterum reum eiusdem pecuniæ non liberari: & per hoc nec fideiussorem vel mandatorem eius. planè quia is mandati iudicio eligere potest vel creditorem: competituram ei exceptionem doli mali, si cœperit conueniri. cum altero autem reo vel in solidum, si nõ fuerit societas, vel in partem, si socii fuerunt, posse creditorem agere. quòd si creditor fideiussori heres fuerit, vel fideiussor creditori: puto conuenire, confusione obligationis non liberari reum. Si ponamus vnum ex reis promittendi pactum esse ne à se peteretur, deinde mandatorem soluisse: mandati iudicio conuenire potuit etiam eum cum quo pactum est. non enim pactum creditoris tollit alienam actionem. Placet mandatorem teneri, etiam si [r] fæneraturo [s] creditori mandet pecuniam credere.

LXXII. GAIVS libro tertio de Verborum obligationibus

SI fideiussori sub condicione obligato, si nauis ex Asia venerit, quem sub hoc modo accepi, vt vsq; ad tempus vitæ suę dumtaxat obligaretur, [t] pendente condicione acceptum latum[v] fuerit, & is fideiussor adhuc pẽdente condicione mortuus fuerit: confestim à reo petere possum. quia existens condicio neq; obligationem in personã iam mortui efficere, neq; acceptilationem confirmare possit.

Contumacia rei non auget obligationem fideiussoris.

LXXIII. PAVLVS libro septuagesimo sexto ad Edictum

CVm procurator in rem agebat, cautionem dederat, ratam rem dominum habiturum: postea victo eo dominus reuersus iterum de eadem re agitabat[x]: & cum reus haberet possessionem, [&] noluit eam restituere: & ideo magno condemnatus est. in amplius fideiussores non tenentur. hoc enim non debet imputari fideiussoribus, quod ille propter suam pœnam præstitit[y].

a an vsusfructus. b ius sit. c nec. d si pro reo furioso. Abundat reo. e pœna. f Hanc rationẽ elegantur explicat Gellius lib. 6. noct. Attic. c. 14. g quis. h pœnam. i nulla ratione. al. in nulla ratione. k adhibeatur. l habeat. m Vranius. n essent. al. fierent. o deuenerunt: p extitit heres. q accessores. r si fœnerator. Redlior est Flor. s hoc & alii creditori. t & pendente. v acceptolatũ. x agebat. y præstiterit.

DE NOVATIONIBVS ET DELEGATIONIBVS

TIT. II.

Nouatio quid sit.

I. VLPIANVS libro quadragesimo sexto ad Sabinum

NOVATIO est prioris debiti in aliam obligationẽ vel ciuilem vel naturalẽ transfusio atque translatio. hoc est cum ex præcedenti causa ita noua constituatur[z], vt prior perematur. nouatio enim à nouo nomen accepit, & à noua obligatione. Illud non interest, qualis processit[A] obligatio, vtrum naturalis, an ciuilis, an honoraria. & vtrum verbis, an re, an consensu. qualiscumque igitur obligatio sit quę præcessit, nouari verbis potest: dummodo sequens obligatio aut ciuiliter teneat, aut naturaliter: vt puta si pupillus sine tutoris auctoritate promiserit.

II. IDEM libro quadragesimo octauo ad Sabinum

OMnes res trãsire in nouationem possunt. quodcumque enim siue verbis contractum est, siue non verbis, nouari potest, & transire in verborum obligationem ex quacumque obligatione. dummodo sciamus nouationem ita demum fieri, si hoc agatur, vt nouetur obligatio. ceterum[B] si non hoc agatur, duæ erunt obligationes.

III. POMPONIVS libro primo ad Sabinum

CVi bonis interdictum est, nouare obligationem suam non potest, nisi meliorem suam condicionem fecerit.

In obligationibus, quæ contrahuntur super rebus inseparabilibus a persona, non cadit vera delegatio.

IIII. VLPIANVS libro quinto ad Sabinum

SI vsusfructus debitorem meum delegauero tibi, non nouetur[C] obligatio mea, quamuis exceptione doli, vel in factum tutus debeat esse aduersus me is qui delegatus fuerit. & non solum donec manet eius vsusfructus, cui delegaui; sed etiam post interitum eius videbimus. quia etiam hoc incommodum sentit, si post mortem meam maneat ei[D] vsusfructus. & hæc eadem dicenda sunt in qualibet obligatione personæ cohærenti.

V. IDEM libro trigesimo quarto ad Sabinum

IN[E] diem obligatio nouari potest, & prius quàm dies aduenerit. & generaliter constat, & stipulatione in diem facta nouationem contingere. sed non statim ex ea stipulatione agi posse antequam dies venerit[F].

VI. IDEM libro quadragesimo sexto ad Sabinum

SI ita fuero stipulatus, QVANTO MINVS A TITIO DEBITORE EXEGISSEM, TANTVM FIDEIVBES? non fit nouatio: quia non hoc agitur vt nouetur. Cum pecuniam mutuam dedit[G] quis sine stipulatione, & ex continenti fecit stipulationem: vnus contractus est. idem erit dicendum, & si ante stipulatio facta est, mox pecunia numerata sit.

VII. POMPONIVS libro vicesimo quarto ad Sabinum

CVm enim pecuniã[H] mutuam datam stipulamur, non puto obligationem[I] numeratione nasci, & deinde eam stipulatione[K] nouari: [L] quia id agitur, vt sola stipulatio teneat. & magis implendæ stipulationis gratia numeratio intellegenda est fieri.

VIII. VLPIANVS libro quadragesimo sexto ad Sabinum

SI Stichum dari stipulatus fuero, & cum in moram[M] promissor esset, quo minus daret, rursus eundem stipulatus fuero: desinit periculum ad promissorem pertinere, quasi mora purgata. Legata vel fideicommissa si in stipulationem fuerint deducta, & hoc actum[N], vt nouetur[O]: fiet nouatio. si quidem purè vel in diem fuerint relicta, statim. si verò sub condicione[P], non statim, sed vbi condicio extiterit. nam & aliàs qui in diem stipulatur, statim nouat, si hoc actum est: cum certum sit diem quandoque venturum. at qui sub condicione stipulatur, non statim nouat, nisi condicio extiterit. Si quis ita stipulatus à Seio sit, QVOD A TITIO STIPVLATVS FVERO, DARE SPONDES? an si postea à Titio stipulatus sim[Q]: fiat nouatio, solùsque teneatur Seius? & ait Celsus nouationem fieri: si modò id actum sit, vt nouetur: id est, vt Seius debeat quod Titius promisit. nam eodem tempore & impleri prioris stipulationis condicionem, & nouari ait. eóque iure vtimur. Idem Celsus ait, EVOCATVM SOLVI stipulatione actionem iudicati non nouari. meritò: quia hoc solum

z constituitur. A præcessit. Deerat est Flo. B si verò. C nouatur. D eius. E Contingit l. 5. de acceptilat. l. F aduenerit. G dederit. H pecuniã mutuam datam. I ex numeratione. K per stipulationem. L & quia. M in mora. N actum sit. O nouaretur; P condicione nouatio facta est. Q sim.

lum agitur [a] ea stipulatione, vt [b] fideiussoribus cautum sit, non vt ab obligatione iudicati discedatur. Si decem quæ mihi Titius debet, aut decem quæ Seius [c] debet, à Tertio [d] stipulatus fuero: putat Marcellus neutrum liberari. sed Tertium [e] eligere posse, pro quo decem soluere velit. Si ab alio promissam sibi dotem maritus ab vxore dotis nomine stipulatus sit, non duplari dotem: sed fieri nouationem placet: si hoc actum est. quid enim interest, ipsa, an alius quilibet promittat? quod enim ego debeo, si alius promittat: liberare me potest, si nouationis causa hoc fiat. si autem non nouandi animo hoc interuenit, vterque quidem tenetur, sed altero soluente alter liberatur [f]. non tamen si quis stipuletur [g] quod mihi debetur, aufert mihi actionem, nisi ex voluntate mea stipuletur. liberat autem me is qui quod debeo promittit, etiam si nolim.

VIIII. IDEM [libro quadragesimo septimo ad Sabinum]

SI pupillus sine tutoris auctoritate rem saluam fore stipulatus, pubes factus ratam stipulationem habuerit nouandi causa: tollitur tutelæ actio. si non habuerit ratum, licet tutelæ egisset, habet tamen adhuc ex stipulatu actionem. sed iudex tutelæ non aliter condemnare debet, quàm si ex stipulatione liberatio fieret [h]. Qui sub condicione stipulatur, quæ omnimodo exstatura [i] est, purè videtur stipulari. Qui actum stipulatur, deinde iter, nihil [k] agit. item [l] vsumfructum stipulatus [m], si vsum stipuletur: nihil agit. sed [n] qui iter stipulatus, actum postea stipuletur [o]: aliud magis stipulatur. aliud est enim iter, aliud actus.

X. PAVLVS [libro vndecimo ad Sabinum]

CVi rectè soluitur, is etiam nouare potest, excepto eo si mihi aut Titio stipulatus sim. nam Titius nouare non potest, licet rectè ei soluitur [p].

Quid sit delegare.

XI. VLPIANVS [libro vicesimo septimo ad Edictum]

DElegare est vice sua alium reum dare creditori, vel cui [q] iusserit. fit autem delegatio vel per stipulationem, vel per litis contestationem.

Delegatus, sciens sibi exceptionem competere, eam videtur remittere.

XII. PAVLVS [libro trigesimo primo ad Edictum]

SI quis delegauerit debitorem, qui doli mali exceptione tueri se posse sciebat: similis videbitur [r] ei qui donat. quoniam remittere exceptionem videtur. sed si per ignorantiam promiserit [s] creditori, nulla quidem exceptione aduersus creditorem vti poterit: quia ille suum recepit. sed is qui delegauit, tenetur condictione vel incerti, si non pecunia soluta esset: vel certi, si soluta esset. & ideo cum ipse præstiterit pecuniam, aget mandati iudicio.

XIII. VLPIANVS [libro trigesimo octauo ad Edictum]

SI non debitorem quasi debitorem delegauero creditori meo, exceptio locum non habebit. sed condictio aduersus eum qui delegauit, competit.

De stipulatione pura & conditionali.

XIIII. IDEM [libro septimo Disputationum]

QVotiens [t] quod purè debetur, nouandi causa sub condicione promittitur, non statim fit nouatio: sed tunc demum, cum condicio extiterit. & ideo si fortè Stichus fuerit in obligatione, & pendente condicione decesserit: nec nouatio continget [v]: quia non subest [x] res eo tempore, quo condicio impletur. vnde Marcellus, etsi post moram Stichus in condicionalem obligationem deductus sit [y]: purgari moram, nec in sequentem deduci obligationem putat. Sed si [z] quod sub condicione debetur, purè quis nouandi causa stipuletur: nec [A] nunc quidem statim nouat, licet pura stipulatio aliquid egisse videatur. sed tunc nouabit [B], cum exstiterit condicio. etenim existens condicio primam stipulationem committit, commißamque in secunda [C] transfert. & ideo si fortè persona promissoris pendente condicione fuerit deportata, Marcellus scribit, ne quidem existente condicione vllam contingere nouationem. quoniam nunc cum extitit condicio, non est persona quæ obligetur.

XV. IVLIANVS [libro tertiodecimo Digestorum]

SI creditor pœnam stipulatus fuerat [D], si ad diem pecunia soluta non esset [E]: nouatione facta non committitur [F] stipulatio.

XVI. FLORENTINVS [libro octauo Institutionum]

SErum nec [G] peculiarem quidem obligationem citra voluntatem domini nouare potest. sed adicit potius obligationem, quàm pristinam nouat [H].

XVII. VLPIANVS [libro octauo ad Edictum]

DElegare scriptura, vel nutu, vbi fari non potest, debitorem suum quis potest.

a agatur. b vt &. c Seius mihi. d Titio. e Titium. f liberabitur. g stipuletur sibi. h fiet. i exstitura. k id est, nihil innouat. l item qui. m stipulatur. n sed si quis. o stipuletur. p soluatur. q cui creditor. r videtur. s repromiserit. t Coniunge l. qui docil. 7a. de solut. v contingit. x superest. y deductus est. z id quod. A ne. B nouabitur. C secundam. D fuerit. E fuerit. F committetur. G ne peculiarem. H nouat, et hoc verum est.

XVIII. PAVLVS [libro quinquagesimo septimo ad Edictum]

NOuatione [k] legitimè facta liberantur hypothecæ, & pignus. [l] vsuræ non currunt.

Exceptio, quæ obstabat deleganti, non obstat ei cui est delegatum: nisi contra eum eadem sit ratio concedendæ exceptionis.

XVIIII. IDEM [libro sexagesimo nono ad Edictum]

DOli exceptio quæ poterat deleganti opponi, cessat in persona creditoris cui quis delegatus est. Idemque est & in ceteris similibus exceptionibus. immo & in ea quæ ex senatusconsulto filiofamilias datur. nam [M] aduersus creditorem, cui [N] delegatus est ab eo qui mutuam pecuniam contra senatusconsultum dederat, non vtetur exceptione: quia nihil in ea promissione contra senatusconsultum fit [O]. tanto magis, quòd hic nec solutum repetere potest. Diuersum est in muliere quæ contra senatusconsultum promisit: nam & in secunda promissione intercessio est. Idémque est in minore qui circumscriptus delegatur. quia si etiam nunc minor est, rursum circumuenitur. diuersum [P], si iam excessit ætatem viginti quinque annorum: quamuis adhuc possit restitui aduersus priorem creditorem. Ideo [Q] autem denegantur exceptiones aduersus secundum creditorem, quia in priuatis contractibus & pactionibus non facilè scire petitor potest, quid inter eum qui delegatus est, & debitorem actum est. aut etiam si sciat, dissimulare debet [R], ne curiosus videatur. & ideo meritò denegandum [S] est aduersus eum exceptionem ex persona debitoris.

XX. IDEM [libro septuagesimo secundo ad Edictum]

NOuare possumus aut ipsi, si sui [T] iuris sumus: aut per alios qui voluntate nostra stipulantur [V]. Pupillus sine tutoris auctoritate non potest nouare. tutor potest, si hoc pupillo expediat. item procurator omnium bonorum.

XXI. POMPONIVS [libro primo ex Plautio]

SI debitorem meum iussero tibi soluere, non statim tu etiam stipulando id nouare possis: quamuis debitor soluendo tibi liberaretur [X].

XXII. PAVLVS [libro quartodecimo ad Plautium]

SI quis absente me à debitore meo stipulatus est [Y] nouandi animo, [Z] ego postea ratum habuero: nouo obligationem.

XXIII. POMPONIVS [libro tertio ex Plautio]

FIlius patris actionem ignorante eo nouare non potest.

XXIIII. IDEM [libro quinto ex Plautio]

NOuatio [a] non potest contingere [b] ex stipulatione quæ non committitur. nec huic contrarium est, quòd si stipulatus à Titio fuero nouandi animo sub condicione quod mihi Sempronius debet, & pendente condicione Titius decesserit: quamuis ante aditam hereditatem condicio exstiterit: nouatio fieret. hic enim morte promissoris non extinguitur stipulatio: sed transit ad heredem [c], cuius personam interim hereditas sustinet.

XXV. CELSVS [libro primo Digestorum]

NOn ideo nouare veterem obligationem quisquam rectè potest, quod interdum rectè ei soluitur. nam & his qui in nostra potestate sunt, quod ab his creditum est, rectè interdum soluitur. cum nemo eorum per se nouare priorem obligationem iure possit.

XXVI. IDEM [libro tertio Digestorum]

SI is cui decem Titius, quindecim Seius debebat, ab Attio stipulatus est, quod ille aut quod ille debeat, dari sibi: nouatum vtrumque non est. sed in potestate Attij est, pro quo velit soluere, & eum liberare. fingamus autem ita actum, vt alterutrum daret. nam alioquin vtrumque stipulatus videtur, & vtrumque nouatum, si nouandi animo hoc fiat.

XXVII. PAPINIANVS [d] [libro tertio Responsorum]

EMptor cum delegante venditore pecuniam ita promittit, QVIDQVID EX VENDITO DARE FACERE OPORTET, nouatione secuta, vsuras neutri post insecuti temporis debet.

XXVIII. IDEM [libro secundo Definitionum]

FVndum Cornelianum stipulatus, quanti fundus est, postea stipulor. si non nouandi animo secunda stipulatio facta est, cessat nouatio. secunda verò stipulatio tenet, ex qua non fundus, sed pecunia debetur. itaque si reus promittendi fundum soluat, secunda stipulatio iure non tollitur: nec si litem actor ex prima contestetur. denique meliore vel deteriore facto sine culpa debitoris postea fundo [e], præsens æstimatio fundo petito rectè considerabitur [f]. in altera verò ea æstimatio venit, quæ secundæ stipulationis tempore fuit.

k Iulianus. K Sancta est eo tit. de reb. auct. iud. poss. Coniunge l. in c. de vsur. L & vsuræ. M nam &. N qui. O senatusconsultum factum est: ideóque quod solutum, repetere nó potest, tanto magis, &c. P diuersum est. Q Idéoque autem. R In hanc sententiá vide L. ast. nó claudatur prima prin. s81. & clol. a pro. t70. S denegada est aduersus eum exceptio. T nostri. V stipulentur. X liberetur. Y stipulatus sit. Z & ego. a Nouatio autem. b ex ea. c heredem filius. d Paulus. e fundo petito. f consideratur.

Duplex nouatio.

XXVIII. PAVLVS [libro vicesimo quarto Quæstionum]

ALiam causam esse nouationis voluntariæ, aliam iudicii accepti[a], multa exempla ostendunt. perit[b] priuilegium dotis & tutelæ, si post diuortium dos in stipulationem deducatur, vel post pubertatem tutelæ actio nouetur, si id specialiter actum est, quod nemo dixit lite contestata. neque enim deteriorem causam nostram facimus actionem exercentes, sed meliorem: vt solet dici in his actionibus quæ tempore vel morte finiri possunt.

XXX. IDEM [libro quinto Responsorum]

PAulus respondit, si creditor à Sempronio nouandi animo stipulatus esset, ita vt à † primo obligatione in vniuersum discederetur: rursum easdem res à posteriore debitore sine consensu prioris obligari non posse.

XXXI. VENVLEIVS [libro tertio Stipulationum]

SI[c] rem aliquam dari stipulatus sum, deinde eandem sub condicione nouandi animo ab eodem stipuler: manere oportet rem in rebus humanis, vt nouationi locus sit. nisi si per promissorẽ steterit, quo minus daret. ideóq; si hominem mihi dare te oporteat, & in mora fueris, quo minus dares: etiam defuncto eo teneris. & si prius quàm decederet, cum iam mora facta sit, eundem à te sub condicione stipulatus fuero, & seruus postea decesserit, deinde condicio exstiterit, cum iam ex stipulatu obligatus es mihi: nouatio quoque fiet.

Vnus ex reis credendi potest in alterius præiudicium nouare.

Si duo rei stipulandi sint, an alter ius nouandi habeat, quæritur. & quid iuris vnusquisque[d] sibi adquisierit. ferè autem conuenit & vni rectè solui, & vnum[e] iudicium petentem totam rem in litem deducere. item vnius[f] acceptilatione perimi vtriusque[g] obligationem. ex quibus colligitur vnumquemque perinde sibi adquisisse, ac si solus stipulatus esset: excepto eo quòd etiam facto eius, cum quo cõmunis ius stipulantis[h] est, amittere debitorem potest. secundum quæ si vnus ab aliquo stipuletur, nouatione quoque liberare eum ab altero[i] poterit, cum id specialiter agit. eo magis, cum eam stipulationem similem esse solutioni existimemus. alioquin quid dicemus, si vnus delegauerit creditori suo communem debitorem[k], isque ab eo stipulatus fuerit? aut mulier fundum iusserit doti promittere viro, vel nuptura ipsi, doti eum promiserit? nam debitor ab vtroque liberabitur.

XXXII. PAVLVS [libro primo ad Neratium]

[l] TE[m] hominem &[n] Seium decem mihi dare oportet. stipulor ab altero nouãdi causa ita, QVOD TE AVT SEIVM DARE[o] OPORTET. vtrumque nouatur. Paulus: meritò: quia vtrumque in posteriorem deducitur stipulationem.

XXXIII. TRYPHONINVS [libro septimo Disputationum]

SI Titius donare mihi volens, delegatus à me, creditori meo stipulanti spopondit[p]: non habebit aduersus eum illam exceptionem, vt quatenus facere potest, condemnetur. nam aduersus me tali defensione meritò vtebatur, quia donatum ab eo petebam. creditor autem debitum persequitur.

XXXIIII. GAIVS[q] [libro tertio de Verborum obligationibus]

DVbitari non debet[r], quin filius seruúsue cui administratio peculij permissa[s] est, nouandi quoque peculiaria debita ius habeat[t]. vtique si ipsi stipulentur, maximè si etiam meliorem suam condicionem eo modo faciunt[v]. nam si alium iubeant stipulari, interest vtrum donandi animo alium iubeant stipulari, an vt ipsi filio, seruóue negotium gerat[x]. quo nomine etiam mandati actio[y] peculio adquiritur. Adgnatum furiosi, aut prodigi curatorem nouandi ius habere, minimè dubitandum est, si hoc furioso vel prodigo expediat. In summa admonendi sumus nihil vetare, vna stipulatione plures obligationes nouari. veluti si ita stipulemur, QVOD TITIVM ET SEIVM MIHI DARE OPORTET, ID DARE[z] SPONDES? licet enim ex diuersis causis singuli fuerant obligati, vtrique tamen nouationis iure liberantur: cum vtriusque obligatio in vnius[A] personam, à quo nunc stipulemur, confluat.

DE SOLVTIONIBVS ET LIBERATIONIBVS

TIT. III.

Debitor ex pluribus causis pro quo debito soluere intelligatur.

VLPIANVS [libro quadragensimo tertio ad Sabinum]

QVOTIENS quis debitor ex pluribus causis vnum debitum soluit, est in arbitrio soluentis dicere, quod potius debitum voluerit solutum. & quod dixerit[B], id erit solutum. possumus enim certam legem dicere ei quod[C] soluimus. quotiens verò non dicimus id quod solutum sit, in arbitrio est accipientis, cui potius debito acceptum ferat. dummodo in id constituat solutum, in quod[D] ipse si deberet, esset soluturus, quóque debito se exoneraturus esset, si deberet. id est in id debitum quod non est in controuersia: aut[E] in illud quod[F] pro alio quis fideiusserat: aut cuius dies nondum venerat. æquissimum enim visum est, creditorem ita agere rem debitoris, vt suam ageret. permittitur ergo creditor[G] constituere, in quod velit solutum. dummodo sic constituamus[H], vt in re sua constitueret. sed constituere in re præsenti, hoc est statim atque solutum[I] est.

II. FLORENTINVS [libro octauo Institutionum]

DVm[K] in re agenda hoc fiat, vt vel creditori liberum sit non accipere, vel debitori non dare, si alio nomine exsolutum quis eorum velit.

III. VLPIANVS [libro quadragensimo tertio ad Sabinum]

CEterum postea non permittitur. hæc res efficiet, vt in duriorem causam semper videatur sibi debere accepto ferre. ita enim & in suo constitueret nomine. quòd si fortè à neutro dictum sit, in his quidem nominibus quæ diem vel condicionem habuerunt[L], id videtur solutum, cuius dies[M] venit.

IIII. POMPONIVS [libro tertiodecimo ad Quintum Mucium]

ET magis quod meo nomine, quàm quod pro alio fideiussorio nomine debeo. & potius quod cum pœna, quàm quod sine pœna debetur. & potius quod satisdato, quàm quod sine satisdatione debeo.

V. VLPIANVS [libro quadragensimo tertio ad Sabinum]

IN his verò quæ præsenti die debentur, constat[N], quotiens indistinctè quid soluitur, in grauiorem causam videri solutum. si autem nulla prægrauet, id est si omnia nomina similia fuerint: in antiquiorem. grauior[O] videtur quæ & sub satisdatione videtur[P], quàm ea quæ pura est. Si duos quis dederit fideiussores, potest ita soluere, vt vnum liberet. Imperator Antoninus cum Diuo patre suo rescripsit, cum distractis[Q] pignoribus creditor pecuniam redigit[R], si sint vsuræ debitæ, & aliæ indebitæ: quod soluitur in vsuras, ad vtramque causam vsurarum tam debitarum quàm indebitarum pertinere. puta[S] quædam earum ex stipulatione, quædam ex pacto naturaliter debebantur[T]. si verò summa vsurarum debitarum & non[V] debitarum non eadem sit, æqualiter ad vtramque causam proficit quod solutum est, non pro rata: vt verba rescripti ostendunt. sed si fortè vsuræ non sint debitæ, & quis simpliciter soluerit quas omnino non erat stipulatus: Imperator Antoninus cũ Diuo patre suo rescripsit, vt in sortem cedant. eidem autẽ rescripto ita subiicitur. Quod generaliter constitutum est, prius in vsuras nummum solutum accepto ferendum: ad eas vsuras videtur pertinere, quas debitor exsoluere cogitur. & sicut ex pacti conuentione datæ repeti non possunt, ita proprio titulo non numeratæ pro solutis ex arbitrio percipientis non habebuntur. Apud Marcellum libro vicensimo digestorum quæritur, si quis ita cauerit debitori, in sortem & vsuras[X] se accipere: vtrum pro rata & sorti & vsuris decedat: an verò prius in vsuras, & si quid superest, in sortem[Y]. sed ego non dubito, quin hæc cautio in sortem[Z] & in vsuras, prius vsuras admittat. tunc deinde si quid superfuerit, in sortem cedat.

VI. PAVLVS [libro quarto ad Plautium]

NEc enim ordo scripturæ spectatur, sed potius ex iure sumitur id quod agi videtur.

VII. VLPIANVS [libro quadragensimo tertio ad Sabinum]

SI quid ex famosa causa & non famosa debeatur, id solutum videtur[a], quod ex famosa causa debetur. proinde si quid ex causa iudicati & non iudicati debetur[b]: id putem solutum, quod ex causa iudicati debetur[c]. & ita Pomponius probat. ergo[d] si ex causa quæ infitiatione crescit, vel pœnali debetur: dicendum est, id solutum videri, quod pœnæ habet liberationem.

VIII. PAVLVS [libro decimo ad Sabinum]

ILlud non ineleganter scriptum esse Pomponius ait, si par & dierum & contractuum causa sit, ex omnibus summis pro portione videri solutum.

VIIII. VLPIANVS [libro vicensimo quarto ad Sabinum]

STipulatus[e] sum mihi aut Sticho seruo Sẽpronij solui. Sempronio solui non potest, quãuis dominus serui sit.

An pro parte soluens liberetur pro parte.

Qui decem debet, partem soluendo in parte[f] obligationis liberatur, & reliqua quinque sola in obligatione remanẽt. item qui Stichũ debet, parte Stichi data in reliquam

Left margin glosses:
a iudicio accepto.
b perit enim
† palma
c Pugnat cum hoc responso l. quoties. seruus. eod. nisi dicas Marcelli sententiam tamquam veriorem falsam et improbat. & illas propositae & l. 11. § quid si seruum. de vsucap.
d quisque
e vnum in iudicio
f vnius acceptilatione perimit
g vtriusque
h stipulandi ius est, admittere
i Quid si sciens fiat. ne nouatio quidem vnius alteri nocebit. l. si vnus. suprà de pact.
k debitori.
l Papinianus
m A te
n & a Seio
o dari oportere.
p spoponderit
q Paulus
r oportet.
s concessa
t habeant.
v faciant.
x gerant.
y de peculio
z dare
A in huius personam à qua
B dixit.

Right margin glosses:
C ei, cui
D in quo si ipse
E Legendum videtur haud, vt in vno libro vetere manu scripto: in altero quidem scribitur aut, sed in glossa interlineari adiectum est non.
F in quod quis pro alio
G creditori
H si cõstituat.
I solutum est, debet.
K Cùm
L habuerint.
M iam venit.
N constat esse,
O grauior autem. al. grauior etiam
P debetur.
Q distractis. Rectius est Flor.
R redegit.
S cùm quædam
T debeantur.
V indebitarũ
X vsuras eius
Y sortem.
Z in sortem & in vsuras admittatur, sed prius in vsuras. tunc demum si quid &c.
a videbitur.
b debeatur
c debeatur.
d ergo & si
e Si stipulatus
f partem

a quam partem[a] tenetur. qui autem hominem debet, partem Stichi dando, nihilo minus hominem debere non desinit. denique homo adhuc ab eo peti potest. sed si debitor reliquam partem Stichi soluerit, vel per actorem steterit b quo minus accipiat: liberatur[b].

X. PAVLVS libro quarto ad Sabinum

QVod stipulatus ita sum, MIHI AVT TITIO? Titius nec petere, nec nouare, nec acceptum facere potest: tantúmque ei solui potest.

XI. POMPONIVS libro octauo ad Sabinum

c SI stipulatus fuero MIHI AVT PVPILLO DARE[c]? promissor sine tutoris auctoritate soluendo pupillo, li- d berabitur[d] à me.

De procuratore, & aliis huiusmodi personis, quibus rectè soluitur.

XII. VLPIANVS libro trigesimo ad Sabinum

e VEro[e] procuratori rectè soluitur. verum autem accipere debemus eum, cui mandatum est vel specialiter, vel cui omnium negotiorum administratio mandata est. Interdum tamen & non procuratori rectè sol- f uitur: vt puta[f] cuius stipulationi nomen insertum est,[g] si g quis stipuletur SIBI AVT TITIO. Sed & si quis mandauerit vt Titio soluam, deinde vetuerit eum accipere: si ignorans prohibitum eum accipere, soluam: liberabor. sed si sciero, non liberabor. alia causa est, si mihi proponas stipulatum aliquem sibi aut Titio. hic enim etsi prohibeat me Titio soluere, soluendo tamen liberabor: quia certam condicionem habuit stipulatio, quam 2 immutare non potuit stipulator. Sed etsi non vero procuratori soluam, ratum autem habeat dominus quod solutum est: liberatio contingit. rati enim habitio mandato comparatur.

XIII. IVLIANVS libro quinquagesimo quarto Digestorum

h RAtum autem habere dominus debet, cum[h] primùm i certior factus est. sed hoc ΕΝ ΠΛΑΤΕΙ[i] & cum quodam spatio temporis accipi debet. sicut in legato, cum de repellendo quæreretur, spatium quoddam temporis adsumitur nec minimum nec maximum: & quod k magis intellectu percipi, quàm ex[k] locutione exprimi posset.

XIIII. VLPIANVS libro trigesimo ad Sabinum

QVod si fortè quis ita soluat vt nisi ratum habeatur, condicat: si dominus solutionem ratam non habuerit, condictio ei qui soluit, competit.

Varia tutorum genera.

1 Sunt quidam tutores qui honorarij appellantur: sunt qui rei notitiæ gratia dantur, sunt qui ad hoc dantur, vt gerant. & hoc vel pater adicit, vt vnus, puta, gerat: vel voluntate tutorum vni committitur gestus: vel prætor ita l decernit. dico igitur, cuicumque ex tutoribus fuerat[l] solutum, etsi honorario, nam & ad hos periculum pertinet, rectè solui. nisi interdicta eis fuerit à prætore administratio. nam si interdicta est, non rectè soluitur. idem dico, & si quis sciens suspectis postulatis soluat. nam is interim vi- m detur interdicta administratio. Quòd si[m] remoto soluit, n ei soluit[n] qui tutor esse desierat: & ideo non liberabitur. Quid ergo si ei soluit, in cuius locum curator erat constituendus, vt puta relegato in perpetuum, vel ad tempus? dico, si ante soluit, quàm substitueretur curator: o oportere liberari. sed &[o] si afuturo reipublicæ causa soluit: rectè soluit. quinimmo & si absenti, si modò non est p alius in locum[p] eius substitutus. Siue autem legitimi sunt, q siue testamentarij, siue ex inquisitione dati: rectè[q] vel vni soluitur. Et qui notitiæ gratia datus est, an rectè soluatur, videndum est. quia ad instruendos contutores datur. sed cum tutor sit, nisi prohibitum fuerit ei solui, puto liberationem contingere. Curatori quoque furiosi rectè soluitur. item curatori sibi non sufficientis vel per ætatem vel per aliam iustam causam. sed & pupilli curatori rectè sol- 2 ui constat. Pupillum sine tutoris auctoritate nec soluere posse, palam est. sed si dederit nummos, non fient accipientis, vindicarique poterunt. planè si fuerint consum- r pti[r], liberabitur.

XV. PAVLVS libro sexto ad Sabinum

PVpillo solui sine tutoris auctoritate nō potest. sed nec delegare potest: quia nec alienare vllam rem potest. si tamen soluerit ei debitor, & nummi salui sint: petentem pupillum doli mali exceptione debitor summouebit.

XVI. POMPONIVS libro quintodecimo ad Sabinum

s SVb condicione debitor[s] si[t] acceptum feratur, postea t condicione existente intellegitur iam olim liberatus. & hoc etiam si solutio re fiat, accidere Aristo dicebat. scripsit enim, si quis quid sub condicione pecuniam promisit, v dedit eam[v] ea condicione, vt si condicio extitisset, in solutum cederet: existente condicione liberari eum, nec obsta- x re[x] quòd ante eius pecunia facta est.

XVII. IDEM libro nonodecimo ad Sabinum

y CAssius ait, si cui[y] pecuniam dedi, vt eā creditori meo solueret: si suo nomine dederit, neutrum liberari. me, z quia non meo[z] nomine data sit. illum, quia alienam dederit. ceterum mandati eum teneri. sed si creditor eos nummos sine dolo malo consumpsisset, is qui suo nomine eos A soluisset, liberatur[A]. ne si aliter obseruaretur, creditor in lucro versaretur.

XVIII. VLPIANVS libro quadragesimo primo ad Sabinum

SI quis seruo pecuniis exigendis præposito soluisset post manumissionem, si quidem ex contractu domini: sufficiet quòd ignorauerit manumissum. quòd si ex causa peculiari, quamuis scierit manumissum: si tamen ignorauerit ademptum ei peculium, liberatus erit. Vtroque autem casu manumissus, si interuertendi causa id fecerit: furtum domino facit. nam & si debitori meo mandauero, vt Titio pecuniam solueret, deinde Titium vetuero accipere, idque ignorans debitor Titio simulanti se procuratorem soluerit: & debitor liberabitur, & Titius furti actione tenebitur.

XVIIII. POMPONIVS libro vicesimo primo ad Sabinum

FVgitiuus meus cum pro libero se gereret, nummos mihi subreptos credidit tibi obligari te mihi Labeo B ait. &[B] si eum liberum existimans solueris ei, liberari te à C me. sed si alij soluisses iussu eius, vel is[C] ratum habuisset: non liberari. quia priore casu mei nummi facti essent, & quasi mihi solutum intellegeretur. & ideo seruus meus, D quod[D] peculiari nomine crediderit, exigendo liberabit debitorem. delegando autem vel nouando, non idem conse- E queretur[E].

XX. IDEM libro vicesimo secundo ad Sabinum

SI rem meam quæ pignori nomine alij esset obligata, F debitam tibi soluero: non liberabor[F]. quia auocari tibi res possit ab eo qui pignori accepisset.

XXI. PAVLVS libro decimo ad Sabinum

SI decem stipulatus à Titio, deinde stipuleris à Seio, quanto minus ab illo consecutus fueris: si decem petieris à Titio, non tamen absoluitur Seius. quid enim si condemnatus Titius nihil facere potest? sed etsi cum Seio G prius egeris, Titius in nullam partem liberatur[G]. incertum quippe est, an omnino Seius debiturus sit. denique si totum Titius soluerit, nec debitor fuisse videbitur Seius: quia condicio eius deficit.

XXII. VLPIANVS libro quadragesimo quinto ad Sabinum

FIliusfamilias patre inuito debitorem eius liberare non potest. adquirere enim obligationem potest, deminuere non potest.

H XXIII. POMPONIVS[H] libro vicesimo quarto ad Sabinum

I SOlutione[I], vel iudicium pro nobis accipiendo, & inuiti & ignorantes liberari possumus.

XXIIII. VLPIANVS libro quadragesimo septimo ad Sabinum

K VBi fideiussor pro duobus[K] dena fideiussit, obligatus est in viginti. & siue viginti, siue dena soluerit, vtrumque reū liberabit. sed si quinque soluerit, videamus quem L ex reis releuet in quinque. erit[L] ille releuatus, de quo actū M est. aut[M] si non appareat, antiquius debitum erit inspiciendum. idem & si quindecim sint soluta. si quidem appareat quid actum sit in decem: & aliunde quinque erunt releuata. si verò non apparet, ex antiquiore contractu decem, ex alio quinque erunt releuata.

XXV. POMPONIVS libro trigesimo primo ad Sabinum

EX parte heres institutus, si decem quæ defunctus promiserat, tota soluit: pro parte quidem qua heres est, liberabitur. pro parte autem reliqua ea condicet. sed si antequam condicat, ei adcreuerit reliqua pars hereditatis: etiam pro ea parte erit obligatus. & ideo condicenti indebitum doli mali exceptionem obstare existimo.

XXVI. IDEM libro trigesimo quinto ad Sabinum

N SI creditor fundū pigneraticium[N] vendiderit, & quantum ei debebatur, receperit: debitor liberabitur. sed etsi acceptum emptori pretium tulisset creditor, vel ab eo O stipulatus esset: debitor nihilo minus liberatur[O]. sed[P] si P seruus pigneratus à creditore venierit, quamdiu redhiberi possit, non liberabitur debitor: sicut in quolibet pignore vendito, quamdiu res inempta fieri possit.

Marginal notes: a partem Seichi. b liberabitur. c dari. d liberatur. e Contingere l. Ii. est. de iud. supr. f ei cuius g veluti si quis. h mor, cùm primùm. i Quasi latius, diem & intersenum vero angustum. Alc. lib. 2. Dispunct. c. 11. k quàm eloquentia. l fuerit. m si iam remoto soluerit. n Redius est Flor. ei aut qui legitur. o & qui. p loco. q rectè omnibus vel vni. Redundat omnibus: quod ne Accurs. quidem arguisset. r consumpti nummi. s debitori acceptum est Flor. t si ei accepto. v dedisque ea condicione. x obstare ei. y alicui. z non eo nomine. Parum refert vtro modo legas: alterum enim refertur ad id quod factum est, alterum ad id quod fieri debuit. A liberabitur. B sed si. C vel id ratū. D qui. E consequetur. F liberor. G liberabitur. H Vlpianus. I Solutionem. K in dena. L & erit. M at. N pignoratū. O liberabitur. P etsi.

XXVII. VLPIANVS libro vicesimo octauo ad Edictum.

ETiam[a] circa stipulationem, & ex testamento actionem, si res tradita fuerit quæ debebatur, quamdiu aliquid iuris rei deest, adhuc tamen ipsa res petenda est. vtputa possum fundum petere, licet mihi traditus sit, si ius quoddam cautionis supererit.

XXVIII. PAVLVS libro trigesimo octauo ad Edictum.

DEbitores[b] soluendo ei qui pro tutore negotia gerit, liberantur si pecunia in rem pupilli peruenit.

De obligatione diuidua atque indiuidua.

XXVIIII. VLPIANVS libro trigesimo octauo ad Edictum.

CVm Stichus & Pamphilus communi seruo promissi sunt, nō alteri Stichus, alteri Pamphilus solui {non} potest: sed dimidiæ singulorum partes debentur. idémque est, si quis aut duos Stichos, aut duos Pamphilos dari[c] promisit, aut communi duorum seruo homines decem dare promisit. nam ambigua vox est decem homines, quemadmodum decem denarij. atque vtriusque rei dimidium duobus modis intellegi potest. sed in nummis, & oleo, ac frumento, & similibus quæ communi specie continentur, apparet hoc actum, vt numero diuidatur obligatio quatenus & commodius promissori[d] stipulatoribusque est.

XXX. IDEM libro quinquagesimo primo ad Edictum.

SI debitor offerret pecuniam quæ peteretur, creditor nollet accipere: prætor ei denegat actiones.

XXXI. IDEM libro septimo Disputationum.

INter artifices longa differentia est & ingenij & naturæ & doctrinæ & institutionis.[e] ideo si nauem a se fabricandam quis promiserit, vel insulam ædificandam, fossámue faciendam: & hoc specialiter actum est, vt suis operis id perficiat: fideiussor ipse ædificans, vel fossam fodiēs, non consentiente stipulatore, non liberabit reum. Quare etiā si illis stipulationibus fideiussor accesserit, PER TE NON FIERI, QVO MINVS MIHI EAM AEDIFICARE LICEAT? prohibente me fideiussor, stipulationem non committit. & si patientiam præstet, non efficiet quo minus committatur stipulatio.

XXXII. IVLIANVS libro tertiodecimo Digestorum.

SI seruus peculiari nomine crediderit, eique debitor, cum ignoraret dominum mortuum esse, ante aditam hereditatem soluerit: liberabitur. idem iuris erit & si manumisso seruo debitor pecuniam soluerit, cum ignoraret ei peculium concessum non esse. neque intererit, viuo, an mortuo domino pecunia numerata sit. nam hoc quoque casu debitor liberatur. sicut is qui iussus est à creditore pecuniam Titio soluere, quamuis creditor mortuus fuerit, nihilo minus rectè Titio soluit: si modò ignorauerit creditorem mortuum esse.

XXXIII. IDEM libro quinquagesimo secundo Digestorum.

QVi sibi aut Titio fundum dari stipulatus est, quamuis fundus Titio datus fuerit, tamen si postea euictus est, habet actionem. quemadmodum si hominem stipulatus esset, & promissor statuliberum Titio dedisset, isque ad libertatem peruenisset. Qui Stichū aut Pamphilum dari[f] promisit, si Stichum vulnerauerat, non magis eum dando liberatur, quam si solum Stichum promisisset, & à se vulneratum daret. Item qui hominem dari promisit, & vulneratum a se offert, non liberatur[g]. Iudicio quoque accepto si hominem is cum quo agetur[h], vulneratum à se offert: condemnari debebit. sed & ab alio vulneratum si det, condemnandus erit: cum possit alium dare.

XXXIIII. IDEM libro quinquagesimo quarto Digestorum.

QVi hominem aut decem tibi aut Titio dari[i] promisit, si Titio partem hominis tradiderit, mox tibi decem numerauerit: non Titio, sed tibi partem hominis condicet, quasi indebitum tua voluntate Titio soluerat[k]. idémque iuris erit, etiam si mortuo Titio decem soluerit, vt tibi potius quam heredi Titij partem hominis condicat. Si duo rei stipulandi hominem dari stipulati fuerint, & promissor vtrique partes diuersorum hominum dederit: dubium non est, quin non liberetur. sed si eiusdem hominis partes vtrique dederit, liberatio contingit: quia obligatio communis efficiet[l], vt quod duobus solutum est, vni solutum esse videatur. nam ex contrario cum duo fideiussores hominem dari[m] spoponderint: diuersorum quidem hominum partes dantes non liberantur[n]. at si eiusdem hominis partes dederint, liberantur[o]. Stipulatus sum decem mihi, aut hominem Titio dari. si homo Titio datus fuisset: promissor à me liberatur[p]. & antequam homo daretur, ego decem petere possum. Si Titium omnibus negotiis meis præposuero, deinde vetuero eum ignorantibus debitoribus administrare negotia mea: debitores ei soluendo liberabuntur. nam is qui omnibus negotiis suis aliquem proponit[q], intellegitur etiam debitoribus mandare, vt procuratori soluant. Si nullo mandatu intercedente debitor falso existimauerit voluntate mea pecuniam se numerare, non liberabitur. & ideo procuratori[r] qui se vltro alienis negotiis offert, soluendo nemo liberabitur. Et cum fugitiuus qui pro libero se gerebat, rem vendidisset: responsum est, emptores fugitiuo soluentes à domino liberatos non esse. Si gener socero ignorante filia dotem soluisset, non est liberatus: sed condicere socero potest, nisi ratum filia habuisset. & propemodum similis est gener ei qui absentis procuratori solueret[s]: quia[t] in causam dotis particeps, & quasi socia obligationis patri filia esset. Si debitorem meum iussero pecuniam Titio dare donaturus ei, quamuis Titius ea mente acceperit, vt meos nummos faceret: nihilo minus debitor liberabitur. sed si postea Titius eandem pecuniam mihi dedisset, nummi mei fient. Quidam filiumfamilias, à quo fideiussorem acceperat, heredem instituerat. quæsitum est, si iussu patris adisset hereditatem, an pater cum fideiussore agere posset. dixi, quotiens reus satisdandi reo satis accipiendi heres existeret[v], fideiussores ideo liberari, quia pro eodem apud eundem debere non possent[u]. Si prædo id quod à debitoribus hereditariis exegerat, petenti hereditatem restituerit: debitores liberabuntur. Si decem aut hominem dari stipulatus fuero, & duos fideiussores accepero Titium & Mæuium, & Titius quinque soluerit: non liberabitur prius quàm Mæuius quoque quinque soluat. quòd si Mæuius partem hominis soluerit, vterque obligatus remanebit. Qui perpetua exceptione se tueri potest, solutum repetit: & ideo nō liberatur. quare si ex duobus reis promittendi alter pepigerit ne ab eo peteretur, quamuis soluerit, nihilo minus alter obligatus manebit[y].

XXXV. ALFENVS[x] VARVS libro secundo Digestorum à Paulo epitomatorum.

QVod seruus ex peculio suo credidisset, aut deposuisset, id ei, siue venisset, siue manumissus esset, rectè solui potest: nisi aliqua causa intercideret[A], ex qua intellegi possit, inuito eo cuius tum[B] is seruus fuisset, ei solui. sed & si quis dominicam pecuniam ab eo fæneratus esset, si permissu domini seruus negotium dominicum gessisset, idem iuris est. videtur[C] enim voluntate domini[D], qui cum seruo negotium contraherent[E], & ab eo accipere, & ei soluere.

Hic considerat Iurisconsultus non quid natura verum sit, sed quod homines iudicent euenire posse.

XXXVI. IVLIANVS[F] libro primo ad Vrseium Ferocem.

SI pater meus prægnate vxore relicta decesserit, & ex causa hereditaria totum hoc quod patri meo debitum fuisset, petissem nihil me consumpsisse quidā existimant. si nemo natus sit, rectè me egisse: quia in rerum natura verum fuisset, me solum heredem fuisse. Iulianus[G] notat: verius est me eam partem perdidisse, pro qua heres fuissem, antequam certum fuisset neminem nasci: aut quartam partem, quia tres nasci potuerunt: aut sextam, quia quinque. nā & Aristoteles[H] scripsit quinque nasci posse: quia[I] vuluæ mulierum totidem receptacula habere possunt. & esse mulierem Romæ Alexandrinam ab Aegypto, quæ quinque simul peperit, & tum habebat incolumes. & hoc & in Aegypto adfirmatum est mihi.

XXXVII. IDEM libro secundo ad Vrseium Ferocem.

QVotiens vnus ex fideiussoribus suam partem soluisset, tamquam negotium reo gessisse, perinde habendum est, ac si reus ipse vnius fideiussoris partem soluisset[K]. sed tamen ve non ex sorte decedat. sed is fideiussor solus liberatur, cuius nomine solutio facta fuerit.

XXXVIII. AFRICANVS libro septimo Quæstionum.

CVm quis sibi aut Titio dari stipulatus sit, magis esse ait, vt ita demum rectè Titio solui dicendum sit, si in eodem statu maneat, quo fuit cum stipulatio interponeretur. ceterum siue in adoptionem, siue in exilium ierit, vel aqua & igni ei interdictum[L], vel seruus[M] factus sit: non rectè ei solui dicendum[N]. tacitè enim inesse hæc conuentio stipulationi videtur, si in eadem causa maneat.

Si debitorem meum iusserim Titio soluere, deinde Titium vetuerim accipere, & debitor ignorans soluerit: ita eum liberari existimauit[O], si non ea mente Titius nummos acceperit, vt eos lucretur. alioquin, quoniam furtum

Marginal notes:

a Contingere l.3. §.5. reddita.com mod.
b Sumpta est ex tractatu de tutel.
c dare
d promissoribus
e & ideo
f dare
g liberabitur.
h agetur,
i dare
k soluerit.
l efficit,
m dare spoponderunt
n liberabuntur.
o liberabuntur.
p liberabitur.
q proponit.
r procuratori si vltro alienis negotiis offerenti.
s soluerit
t & quia in causa
v extitit.
u possunt.
y remanebit.
x Vlpianus
A intercederet.
B nunc
C videri
D eos qui
E contrahit.
F Idem libro secūdo ad Vrseiū Ferocem
G Hæc non reperi in libris Nouellis. Aug. li.1. Emend. cap.6.
H Aristotelē scripsisse
I In hunc locum videri dissereres Gellium lib. 10. noct. Attic. c. 2. Calium Rhodig. li. 2. Lect. antiq. ca. 35.
K soluat.
L interdictum est.
M seruus pœnæ. Rodo abest parau à Flor.
N dicendum est.
O existimauit.

furtum eorum sit facturus, mansuros eos debitoris. & ideo liberationem quidem ipso iure non posse contingere debitori: exceptione tamen ei subcurri æquum esse, si paratus sit condictionem furtiuam, quam aduersus Titium habet, mihi præstare. sicuti seruatur cum maritus vxori donaturus, debitorem suum iubeat soluere. nam ibi quoque, quia nummi mulieris non fiunt, debitorem non liberari: sed exceptione cum aduersus maritum tuendum esse, SI CONDICTIONEM QVAM ADVERSVS MVLIEREM HABET, PRÆSTAT. furti tamen actionem in proposito mihi post diuortium competituram, quando[a] mea intersit interceptos nummos non esse. 2 De peculio cum domino actum est: is damnatus soluit. & fideiussores pro seruo acceptor liberari respondit. eandem enim pecuniam in plures causas solui posse, argumentum[b] esse, quod cum iudicatum solui satisdatum est, & damnatus reus soluat: non solum actione iudicati, sed etiam ex stipulatu & ipse & fideiussores liberentur. & magis simile esse, quòd cum possessor hereditatis existimans se heredem esse soluerit, heres non liberetur. tunc enim propterea id euenire, quòd ille suo nomine indebitam pecuniam dando, repetitionem eius haberet. 3 Qui hominem promisit[c], si statuliberum soluat: magis puto, non esse exspectandam condicionem. sed & creditorem agere posse, & illi condictionem competere. quòd si interim condicio defecerit, liberatur, perinde atque si quis pendente condicione soluit per errorem, & antequam condiceret, condicio extiterit. illud nullo modo dici conueniet, si mortuo Sticho condicio deficiat: liberari debitorem. quamuis si viuente eo defecerit, liberaretur[d]. quando[e] illo casu nullo tempore perfectè hominem meum feceris. alioquin prope erit, vt etiam si eum seruum, in quo vsusfructus alienus est, mihi solueris, isque vsufructu[f] manente decesserit: ex solutione liberatus[g] videaris. quod nullo modo probandum est. sicuti si communem soluisses, isque[h] decessisset. 4 Si quis pro eo reuerso[k] fideiusserit, qui cum reipublicæ causa abesset[l], actione qua liberatus sit, deinde annus præterierit: an fideiussor liberetur? quod Iuliano non placebat: & quidem si cum fideiussore experiundi potestas non fuit. sed hoc casu in ipsum fideiussorem ex edicto actionem restitui debere, quemadmodum in eum fideiussorem qui hominem promissum occidit. 5 Qui pro te apud Titium fideiusserat, pignus in suam obligationem dedit: post idem heredem te instituit. quamuis ex fideiussoria causa non tenearis, nihilo minus tamen pignus obligatum manebit. at si idem alium fideiussorem dederit, atque ita heredem te instituerit: rectiùs existimari ait, sublata obligatione eius pro quo fideiussum sit, eum quoque qui fideiusserit, liberari.

a quoniã mea
b argumentũ
c promiserat.
d liberetur.
e quoniam
f Deficit: non vsfructu manente ... [marginal note partly illegible]
g liberari
h isque vsufructu manente decessisset. Rectius est Flor.
i reo
k iam reuerso
l abessem.

De periculo pecuniæ soluendæ.

XXXVIII. IDEM [libro octauo Quæstionum]

SI soluturus pecuniam tibi, iussu tuo signatam eam apud nummularium, quoad probaretur, deposuerim: tui periculi[m] eam fore Mela libro decimo scribit. quod verum est, cum eo tamen, vt illud maxime spectetur, an per te steterit, quo minus in continenti probaretur. nam tunc perinde habendum erit, ac si parato me soluere, tu ex aliqua causa accipere nolles. in qua specie non vtique semper tuum periculum erit. quid enim si inopportuno[n] tempore vel loco optulerim? His consequens esse puto, vt etiam si & emptor nummos, & venditor mercem, quòd inuicem parum fidei haberent, deposuerint: & nummi emptoris periculo sint, vtique si ipse eum, apud quem deponerentur, elegerit. & nihilo minus merx quoque, quia emptio perfecta sit.

m periculi causa
n non opportuno

XL. MARCIANVS[o] [libro tertio Institutionum]

SI pro me quis soluerit creditori meo, licet ignorante me: adquiritur mihi actio pigneraticia. item si quis soluerit legata, debent discedere legatarij de possessione. alioquin nascatur[p] heredi interdictum, vt eos deiicere possit.

o Marcellus
p nascetur

XLI. PAPINIANVS[q] [libro primo de Adulteriis]

REo criminis postulato interim nihil prohibet rectè pecuniam a debitoribus solui. alioquin plerique innocentium necessario sumptu egebunt.

q Marcianus

XLII. PAVLVS [libro tertio de Adulteriis]

SEd nec illud prohibitum videtur, ne a reo creditori soluatur.

XLIII. VLPIANVS [libro secundo Regularum]

IN omnibus speciebus liberationum etiam[r] accessiones liberantur. puta adpromissores, hypothecæ, pignora. præter quàm quòd inter creditorem[s] & adpromissores confusione facta reus non liberatur.

r & accessiones
s creditores

XLIIII. MARCIANVS [libro secundo Regularum]

IN numerationibus aliquando euenit, vt vna numeratione duæ obligationes tollantur vno momento. veluti si quis pignus pro debito vendiderit creditori. euenit enim, vt & ex vendito tollatur obligatio, & debiti. Item si pupillo, qui sine tutoris auctoritate mutuam pecuniam accepit, legatum à creditore fuerit sub ea condicione, si eam pecuniam numerauerit: in duas causas videri eum numerasse. & in debitum suum, vt in Falcidiam heredi imputetur: & condicionis gratia, vt legatum consequatur. Item si vsusfructus pecuniæ numeratæ legatus fuerit, euenit vt vna numeratione & liberetur heres ex testamento, &[t] obliget sibi legatarium. tantundem est, & si damnatus fuerit alicui vendere vel locare. nam vendendo vel locando, & liberatur ex testamento heres, & obligat sibi legatarium.

t & vt obliget

De pignore dato in solutum.

XLV. VLPIANVS libro primo Responsorum Callippo respondit

QVamuis stipulanti vxori vir spoponderit, dirempto matrimonio prædia quæ doti erant obligata, in solutum dare: tamen satis esse offerri[v] dotis quantitatem. Idem Frontoni respondit[x], perseueranti tutori in tutelæ administratione, licet capitis reo[y], potuisse id quod pupillo bona fide debetur, exsolui.

v offerre
x respondi.
y reo postulato.

Euictio rei in solutum datæ.

XLVI. MARCIANVS [libro tertio Regularum]

SI quis aliam rem pro alia volenti soluerit, & euicta fuerit res: manet[z] pristina obligatio.[A] & si pro parte fuerit euicta, tamen pro solido obligatio durat. nam non accepisset re[B] integra creditor, nisi pro solido eius fieret. Sed & si duos fundos, verbi gratia, pro debito dederit, euicto altero fundo remanet integra obligatio. tunc ergo res pro re soluta liberationem præstat, cum pro solido facta est suscipientis. sed & si quis per dolum pluris æstimatum fundum in solutum dederit, non liberatur: nisi id quod deest, repleatur.

z remanet
A sed & si
B rem integram

XLVII. IDEM [libro quarto Regularum]

IN pupillo cui sine tutoris auctoritate solutum est, si quæratur quo tempore sit locupletior: tempus quo agitur, inspicitur. & vt exceptio doli mali posita[C] ei noceat, tempus quo agitur, spectatur. 1 Plane, vt Scæuola aiebat, etiam si perierit res ante litem contestatam: interdum quasi locupletior factus intellegitur. id est si necessariam sibi rem emit, quam necessario de suo erat empturus. nam hoc ipso quo non est pauperior factus, locupletior est. sic & in filiofamilias putabat Macedonianum cessare, si in necessarias causas filius mutuam pecuniam acceperit, & eam perdiderit.

C opposita

In prætorio pignore fructus extenuant debitum.

XLVIII. MARCELLVS [libro singulari Responsorum]

TItia cum propter dotem bona mariti possideret, omnia pro domina egit: reditus exegit, & mouentia distraxit. quæro an ea quæ ex re mariti percepit, in dotem ei reputari debeant. Marcellus respondit, reputationem eius quod proponeretur, non iniquam videri. pro soluto enim magis habendum est quod ex ea causa mulier percepit. sed si fortè vsurarum quoque rationem arbiter dotis reciperandæ habere debuerit, ita est[D] computandum, vt prout quidque[E] ad mulierem peruenit, non[F] ex vniuersa summa decedat: sed prius in eam quãtitatem quam vsurarum nomine mulierem cõsequi oportebat[G]. quod non est iniquum.

D esse
E quodque
F non vt
G oportebit.

Interpretatio formulæ hypothecariæ.

XLVIIII. MARCIANVS [libro singulari ad Hypothecariam formulam]

SOlutam pecuniam intellegimus vtique naturaliter, si numerata sit creditori. sed & si iussu eius alij soluitur, vel creditori eius, vel futuro debitori, vel etiam ei cui donaturus erat: absolui debet. ratam quoque solutionem si creditor habuerit, idem erit. tutori quoque si soluta sit pecunia, vel curatori, vel procuratori, vel cuilibet successori, vel seruo actori: proficiet ei solutio. Quòd si acceptum[H] latum sit, quòd stipulationis nomine hypothecæ erat obligata, vel sine stipulatione accepta sit: solutionis quidem verbum non proficiet, sed satisdationis sufficit[I].

H accepto
I proficit.

L. PAVLVS [libro decimo ad Sabinum]

SI cum aurum tibi promisissem, ignoranti quasi aurum æs soluerim: non liberabor. sed nec repetam hoc quasi indebitum solutum, quòd sciens feci. petentem tamen te aurum exceptione summouebo, si non reddas æs quod accepisti.

LI. IDEM [libro nono ad Edictum]

DIspensatori[K] qui ignorante debitore remotus est ab actu, rectè soluitur. ex voluntate enim domini ei

K Supra est ex tit. de procurat.

soluitur, quam si nescit mutatam qui soluit, liberatur.

LII. VLPIANVS [libro quartodecimo ad Edictum]

SAtisfactio pro solutione est.

LIII. GAIVS [libro quinto ad Edictum Prouinciale]

SOluere pro ignorante & inuito cuique licet. cum sit iure ciuili constitutum, licere etiam ignorantis inuitique meliorem condicionem facere.

LIIII. PAVLVS [libro quinquagesimo sexto ad Edictum]

SOlutionis[a] verbum pertinet ad omnem liberationem quoquo modo factam. magisque ad substantiam obligationis refertur, quàm ad nummorum solutionem.

a Sumpta est ex l. Quod te mihi. versu. de re cred. vide l. q. ex tot. & adde l. liberationis de verb. sign.

LV. VLPIANVS [libro sexagesimo primo ad Edictum]

QVi sic soluit, vt reciperet[b], non liberatur. quemadmodum non alienantur nummi, qui sic dantur, vt recipiantur.

b acciperet.

LVI. PAVLVS [libro sexagesimo[w] secundo[u] ad Edictum]

QVi[c] mandat solui, ipse videtur soluere.

c Sumpta est ex l. ... ratam rem haberi.

Cùm quod est in solutione magis quàm obligatione, solui potest vsque ad litem contestationem.

LVII. VLPIANVS [libro septuagesimo primo ad Edictum]

SI quis stipulatus fuerit decem in melle, solui quidem mel potest antequam ex stipulatu agatur. sed si semel actum sit, & petita decem fuerint: amplius mel solui non potest. item si mihi aut Titio stipulatus fuero dari, deinde petam, amplius Titio solui non potest; quamuis ante litem contestatam posset.

LVIII. IDEM [libro octogesimo ad Edictum]

SI quis offerenti se negotiis alienis bona fide soluerit, quando liberetur? & ait Iulianus, cum dominus ratum habuerit, tunc liberari. Idem ait, antequam dominus haberet ratum, an condici ex ea causa possit? & ait interesse, qua mente solutio facta esset. vtrum vt statim debitor liberetur, an verò cum dominus ratum habuisset. priore casu confestim posse condici procuratori. & tunc demum extingui condictionem, cum dominus ratum habuisset. posteriore, tunc demum nasci condictionem, cum dominus ratum non habuisset. Si creditor, cuius ignorantis procuratori solutum est, adrogandum se dederit: siue ratum habuit pater, rata solutio est: siue non habuit, repetere debitor potest. Et si duo rei stipulandi sunt, quorum alterius absentis procuratori datum antequam[d] is ratum haberet, interim alteri solutum est: in pendenti est posterior solutio, ac prior. quippe incertum est, debitum an indebitum exegerit.

d ante tempus quàm

De adiecti solutionis causa.

LVIIII. PAVLVS [libro secundo ad Plautium]

SI[e] ita stipulatus sim, MIHI AVT TITIO DARE SPONDES? & debitor constituerit se mihi soluturum: quamuis mihi competat de constituta actio, potest adhuc adiecto soluere. & si à filiofamilias mihi aut Titio stipulatus sim, patrem[f] posse Titio soluere quod in peculio est. scilicet si suo, non filij nomine soluere velit. dum enim adiecto soluitur, mihi solui videtur. & ideo si indebitum adiecto solutum sit, stipulatori posse condici Iulianus putat. vt nihil intersit, iubeam te Titio soluere, an ab initio stipulatio ita concepta sit.

e Vide l. ea. vero procuratori. sup. de soluto. & l. eum qui. §. quid si. sup. de verb. oblig.
f pater potest

LX. IDEM [libro quarto ad Plautium]

IS qui alienum hominem in solutum dedit, vsucapto homine liberatur.

LXI. IDEM [libro quinto ad Plautium]

IN perpetuum[i] quotiens id quod tibi debeam, ad te peruenit, & tibi nihil absit, nec quod solutum est, repeti possit, competit liberatio.

Debitum in seruitute contractum minuit peculium secus si est contractum in libertate. Item quod semel reprobaui, postea approbare non possum ad actionem consequendam.

LXII. IDEM [libro octauo ad Plautium]

DIspensatorem meum testamento liberum esse iussi, & peculium ei legaui. is post mortem meam à debitoribus pecunias exegit. an heres meus retinere ex peculio eius quod exegit, possit, quæritur. & si quidem post aditam hereditatem exegerit pecuniam, dubitari non debet, quin de peculio[g] eo nomine retineri nihil debeat, [quia] liber factus incipit debere, si liberantur solutione debitores. cum verò ante aditam hereditatem pecuniam accepit dispensator, si quidem liberantur debitores ipsa solutione: non est dubium, quin de peculio id retinendum sit: quia incipit debere hic[h] heredi quasi negotiorum gestorum, vel mandati actione. si verò non liberantur, illa quæstio est, cum negotium meum gerens à debitoribus meis acceperis, deinde ego ratum non habuero, & mox agere velim negotiorum gestorum actione: an vtiliter agam, si caueam te indemnem futurum. quod quidem ego non puto: nam sublata est negotiorum gestorum actio, eo quòd ratum non habui, & [i] per hoc debitor mihi constituitur.

g peculio meo. Rectius est Florent.
† quia
h hoc
i vt per hoc

LXIII. IDEM [libro nono ad Plautium]

SI debitor sit serui fructuarius, potest is seruus per acceptilationem liberare eum. videbitur enim ex re eius adquirere. idem[k] in pacto dicemus.

k Idem &

LXIIII. IDEM [libro quartodecimo ad Plautium]

CVm iussu meo id quod mihi debes[l], soluis creditori meo: & tu à me, & ego à creditore meo liberor.

l debes, solui, soluis &c.

LXV. POMPONIVS [libro primo ex Plautio]

SI[m] filia furiosi à viro diuorterit, dictum[n] est, vel adgnato curatori[o] voluntate filiæ, vel filiæ consentiente adgnato solui dotem.

m Coniunge l. ... de matrimoniis fion.
n dicendum
o curatori

De obligatione pupilli.

LXVI. IDEM [libro sexto ex Plautio]

SI[p] pupilli debitor iubente eo sine tutoris auctoritate pecuniam creditori eius numerauit, pupillum quidem à creditore liberat, sed ipse manet[q] obligatus, sed exceptione se tueri potest. Si autem debitor pupilli non fuerat, nec pupillo condicere potest, qui sine tutoris auctoritate non obligatur. nec creditori, cum quo alterius iussu contraxit. sed pupillus in quantum locupletior factus est, vtpote debito liberatus, vtili actione tenebitur.

p Coniunge l. si à furioso sup. de reb. cred.
q manebit

Interdum accidit, vt debitor plurium rerum vnam sæpius soluendo liberetur.

LXVII. MARCELLVS [libro tertiodecimo Digestorum]

SI quis duos homines promiserit, & Stichum soluerit: poterit, eiusdem Stichi dominium postea consecutus, dando liberari. in nummis minor vel prope nulla dubitatio est. nam & apud Alfenum Seruius[r] eum qui minus à debitore suo accipere[s], & liberare eum vellet, respondit, posse sæpius aliquos nummos accipiendo ab eo, eique retro dando, ac rursus accipiendo id efficere. veluti si centum debitorem decem acceptis liberare creditor velit, vt cum decem acceperit, eadem ei retro reddat, mox ab eo accipiat, ac nouissimè retineat. etsi in dubitationem à quibusdam hoc male deducatur: quòd non possit videri is qui ita accepit, vt ei à quo accepit, retro reddat: soluisse potius quam decessisse[t].

r Seruius ait
s acciperet.
t dedisse. Vitiose est Florent. forte autem legendum est accepisse.

De eo qui soluit pupillo gratia conditionis implendæ.

LXVIII. IDEM [libro sextodecimo Digestorum]

SEruus[v] decem[x] dare iussus pupillo & liber esse, si heres sit pupillus, siue tantùm condicio in eum collata[y] sit: an absente quoque tutore pupillo dando libertatem consequatur? moueris[z] comparatione condicionis, quæ consistit in facto, veluti SI PVPILLO SERVIERIT, quæ potest impleri citra interuentum quoque tutoris. & quid, inquis[A], si curatorem habeat, & si furioso dare iussus sit? an curatori dando liberetur? & finge alicui fundum legatum, si dedisset pupillo, furiosóue. & sciendum est, in omnibus istis casibus tutori quidem vel curatori vtiliter dependi. ipsis autem, id est furioso vel pupillo, non rectè persolutione datio ex illorum imbecillitate pereat. nec enim hoc egit testator, vt quoquo modo esset datum, expleta videretur condicio.

v Si seruus
x Coniunge l. si seruum. §. 0. de statulib.
y collocata. Rectius est Flor.
z moueri
A (inquit)

LXVIIII. CELSVS [libro vicesimo quarto Digestorum]

SI hominem, in quo vsusfructus alienus est, vel qui erat pignori Titio obligatus, noxæ dedisti: poterit is cui condemnatus es, tecum agere iudicati. nec expectabimus vt creditor[B] euincat. sed si vsusfructus interierit, vel dissoluta fuerit pignoris obligatio: existimo processuram liberationem.

B eum vindicet.

LXX. IDEM [libro vicesimo sexto Digestorum]

QVod certa die promissum est, vel statim dari potest. totum enim medium tempus ad soluendum promissori liberum relinqui intellegitur.

LXXI. IDEM [libro vicesimo septimo Digestorum]

CVm decem mihi aut Titio dari stipulatus[C], quinque[D] accipiam: reliquum promissor rectè Titio dabit. Si fideiussor procuratori creditoris soluit, & creditor post tempus quo liberari fideiussor poterit, ratum habuit: tamen quia fideiussor, cum adhuc ex causa fideiussionis[E] teneretur, soluit: nec repetere potest, nec minus agere aduersus reum mandati potest, quam si tum præsenti dedisset.

Item si ignorans creditor procuratori suo solutum, seruo debitoris, filióue acceptum fecerit: postea autem[F] resciuerit, & ratum habuerit: confirmetur[G] solutio. & quod acceptum latum sit, nullius momenti est. & contra si ratum non habuerit, quod acceptum fecerit, confirmatur. Sed si ignorans solutum litem contestatus est, si pendente iudicio ratum habuit: absolui oportet illum cum quo actum est. si ratum non habuit, condemnari.

C stipulatus sim.
D si quinque
E fideiussoris
F postea autem quam id
G confirmatur

De periculo

De periculo pecuniæ oblatæ creditori.

LXXII. MARCELLVS [libro vicesimo Digestorum]

QVi decem debet, si ea[a] obtulerit creditori, & ille sine iusta causa ea accipere recusauit, deinde debitor ea sine sua culpa perdiderit: doli mali exceptione potest se tueri, quamquam aliquando interpellatus non soluerit. etenim non est æquum teneri pecunia amissa: quia[b] non teneretur, si creditor accipere voluisset. quare pro soluto id in quo creditor accipiendo moram fecit, oportet esse. & sanè si seruus erat in dote[c], eúmque optulit maritus, & is seruus decessit: aut nummos optulit, eósque non accipiente muliere perdiderit: ipso iure desinet teneri.

Stipulatio conditionalis animo nouandi tollit effectum moræ, si erat res præsens.

1 Cum[d] Stichum mihi deberes, & in soluendo moram fecisses, sub condicione eum promisisti. [e]pendente ea Stichus decessit. videamus, an quia nouari prior obligatio non potest, petitio serui competat ea quæ competeret, si non intercessisset stipulatio. sed in promptu[f] contradictio est, debitorem[g], cum stipulanti creditori sub condicione promisit, non videri in solutione hominis cessasse. nam verum est, cum qui interpellatus dare noluit, offerentem postea periculo liberari. Sed quid si ignorante debitore ab alio creditor eú stipulatus est? hic quoque existimandus est periculo debitor liberatus[h], quéadmodum si quolibet nomine eius seruum offerente stipulator accipere noluisset. 2 Idem responsum est, si quis, cum subreptus sibi seruus esset, sub condicione stipulatus fuerit quidquid furem dare facere oportet. nam & fur condictione[i] liberatur, si dominus oblatú sibi accipere noluit. si tamé, cum in prouincia forté seruus esset, intercesserit stipulatio. &[k] finge prius quàm facultatem eius nancisceretur fur, vel promissor, decessisse seruum. non poterit rationi, quam supra reddidimus, locus esse. non enim optulisse eum propter absentiam intellegi potest.

Differentia inter obligationem genere, & eam quæ alternatiua dicitur.

3 Stichum aut Pamphilú stipulatus sum, tum esset meus Pamphilus. nec si meus esse desierit, liberabitur promissor Pamphilum dando. neutrum[l] enim videtur in Pamphilo homine constitisse, nec obligatio, nec solutio. sed ei qui hominem dari stipulatus est, vnum etiam ex his qui tunc stipulatori seruierant[m], dando promissor liberatur. vt[n] quidem ipsa & hic[o] ex his dari stipulatus est, qui eius non erat[p]. fingamus ita stipulatum, HOMINEM EX PARIS QVOS SEMPRONIVS RELIQVIT[q], DARE SPONDES? tum tres Sempronius reliquisset, eorúmque aliquem stipulatoris fuisse. nú mortuis duobus qui alterius erant, supererit vlla obligatio, videamus. & magis est, deficere stipulationem: nisi ante mortem duorum desierit esse reliquus seruus stipulatoris. 4 Qui hominem debebat, Stichum, cui libertas ex causa fideicommissi præstanda est, soluit. non videtur liberatus[r]. nam vel minus hic seruum dedit, quàm ille qui seruum noxæ dum nóxa solutú. num ergo & si vispellionem[s], aut aliàs turpem dederit hominem, idem fit? & sanè datum negare non possumus. Sed differt hæc species à prioribus. habet 5 enim seruum qui ei auferri non possit. Promissor serui eum debet hominem soluere, quem, si velit stipulator, possit ad libertatem perducere.

LXXIII. IDEM [libro trigensimo[a] primo[u] Digestorum]

OB triginta nummos pecuniæ creditæ fideiussorem in viginti dedi[t], & pignus[u] in decem. [x]ex[v] venditione autem pignoris creditor decem consecutus est. verum ex vniuersitate id decedit, vt quidam putant,[x] si in soluendis decem nihil debitor dixisset: an, sicut ego puto, in totis decem fideiussori contingit liberatio? quia hoc dicendo potuit hoc efficere debitor, vt vbi non dixit, id potius solutum[y] existimetur, quod satisdato debeatur[z]? magis tamen existimo licuisse creditori in id quod solus debebat reus, accepto referre.

LXXIIII. MODESTINVS [libro tertio Regularum]

ID quod pœnæ nomine à debitore exactum est, lucro debet cedere creditoris.

LXXV. IDEM [libro octauo Regularum]

SIcut acceptilatio in eum diem præcedentes peremit actiones, ita & confusio. nam si debitor heres creditori exstiterit, confusio hereditatis peremit petitionis[A] actionem.

De actionum cessione.

LXXVI. IDEM [libro sexto Responsorum]

MOdestinus respondit, si post solutum[B] sine vllo pacto[C] omne quod ex causa tutelæ debeatur[D], actiones post aliquod interuallum cessæ sint: nihil ea cessione actum[E], cum nulla actio superfuerit. quod si ante solutionem hoc factum est, vel cum conuenisset, vt mandarentur actiones, tunc solutio facta esset[F]: mádatum subsecutum est: saluas esse mandatas actiones, cum nouissimo quoque casu pretium magis mádatarum actionum solutum, quam actio quæ fuit, perempta videatur.

LXXVII. IDEM [libro septimo Pandectarum]

IN liberto antiquior contractus operarum esse non potest, sine quo[G] libertas ei data non esset.

LXXVIII. IAVOLENVS [libro vndecimo ex Cassio]

SI alieni nummi inscio vel inuito domino soluti sunt, manent eius, cuius fuerunt. si mixti[H] essent ita vt discerni nó possent, eius fieri qui accepit, in libris Gaij[I] scriptum est. ita vt actio domino cum eo qui dedisset, furti competeret.

LXXVIIII. IDEM [libro decimo Epistularum]

PEcuniam[K] quam mihi debes, aut aliam rem, si in conspectu meo ponere te iubeam: efficitur, vt & tu statim libereris, & mea esse incipiat. nam tum, quòd a nullo corporaliter eius rei possessio detineretur, adquisita mihi, & quodammodo manu longa tradita existimanda est.

LXXX. POMPONIVS [libro quarto ad Quintum Mucium]

PRout quidque contractum est, ita & solui debet. vt cum re contraxerimus, re solui debet. veluti cum mutuum dedimus, vt retro pecuniæ tantúdem solui debeat. & cum verbis aliquid contraximus, vel re vel verbis obligatio solui debeat. verbis, veluti cum acceptum promissori fit. re, veluti cum soluit quod promisit. Aequè cum emptio vel venditio vel locatio contracta est, quoniam consensu nudo contrahi potest, etiam dissensu contrario dissolui potest.

LXXXI. IDEM [libro sexto ad Quintum Mucium]

SI stipulatus sim mihi aut Titio dari, si Titius decesserit, heredi eius soluere non poteris.

Soluens vni heredum omnino liberatur.

Si lancem deposuerit apud me Titius, & pluribus heredibus relictis decesserit: si pars heredum me interpellet, optimum quidem esse, si prætor aditus iussisset me parti heredum eam lancem tradere. quo casu depositi me reliquis coheredibus non teneri. sed etsi sine prætore sine dolo malo hoc fecero, liberabor. aut, quod verius est, non incidam in obligationem. optimum autem est id per magistratum facere.

Quod melius & æquius est, spectatur in iudicio rei vxoriæ.

LXXXII. PROCVLVS [libro quinto Epistularum]

SI cum Cornelius fundú suum nomine Seiæ viro eius doti dedisset, nec de eo[L] reddendo quicquam cauisset, fecit[M] vt inter se vir & Seia paciscerentur, vt diuortio facto is fundus Cornelio redderetur: non puto diuortio facto virum vetante Seia eum fundum Cornelio tutò redditurum esse. sicuti si eum pactum conuentum nullum intercessisset, diuortio facto mulier iuss[N]isset eum fundum Cornelio reddi, deinde antequam redderetur, vetuisset: non tutò redderetur. sed si antequam Seia vetaret, Cornelio eum fundum reddidisset, nec causam habuisset existimandi[O] id inuita Seia[P] facturum esse: nec melius[Q] nec æquius esse existumarem eum fundum Seiæ reddi.

LXXXIII. POMPONIVS [libro quattodecimo ex Variis lectionibus]

SI tuo seruo credidero, eúmque redemero, & is manumissus mihi soluerit: non repetet.

LXXXIIII. PROCVLVS [libro septimo Epistularum]

EGisti de peculio serui nomine cum domino. non esse liberatos fideiussores eius respondit[R]. at si idem seruus ex peculio suo, permissa administratione peculij[S], nummos soluisset: liberatos esse fideiussores eius rectè legisti.

LXXXV. CALLISTRATVS [libro primo Edicti monitorii]

SOlidum non soluitur, non minus quantitate quàm die.

LXXXVI. PAVLVS [libro octauo ad Edictum]

HOc iure vtimur, vt litis procuratori non rectè soluatur. nam & absurdum est, cui iudicati actio non datur, ei ante rem iudicatam solui posse. si tamen ad hoc datus sit, vt &[T] solui possit: soluendo eo[V] liberabitur.

LXXXVII. CELSVS [libro vicensimo Digestorum]

QVodlibet[X] debitum solutum à procuratore meo nó repeto: quoniam cum quis procuratoré omnium rerum suarum constituit, id quoque mandare videtur, vt creditoribus suis pecuniam[Y] soluat, neque postea expectandum est vt ratum habeat.

a eadem
b qui
c dotem.
d Si cum
e & pendente
f promptu
g debitor enim
h liberatus esse.
i conditione liberabitur.
k sed finge
l *Nam tempore concepta & facta stipulationis nec obligari mihi potuit Pamphilus, nec solui.*
m serui erant.
n *Id est, effecta. Ale. lib. 1. Parer. cap. 28.*
o ut si ex his dari stipulatus. al. ac si his dari stipulatus
p non erant.
q *Communi more sole relinquere, propter ea verba, si is dari stipulatus est, qui eius non erat.*
r non videtur liberatus simili que modo si solueris seruú, qui noxæ solutus nó est, non liberabitur. idé qui hominem noxæ deditum soluit, non liberabitur: vel minus &c.
s vespillonē. *Bud. vespertilionem. ad l. si ita quis de verb. Nihil fortasse mutandum est: pellionis enim nomen vile est ac sordidu, grauisque conditio. ¶ pen. de mor. com. infra. Nam autem & ter in compositione plerumque augent, vt apud Græcos δὶς & τρίς.*
t dedit,
v & ex
x ac si in
y solutum
z debebantur
A petitoris
B solutionem
C in omne
D debebatur.
E actum esse.
F & mandatæ
G *quibus. Redditur ex Flor.*
H mixti aliis
I Cassij
K Si pecuniam
L de eo sibi
M effecit
N *iussisset.*
O se id
P Seia se
Q *Alludit ad formulam, cuius meminit Cic. lib. 3 Offic. Reliquorum (inquiens) iudiciorum hæc verba maximè excellunt in arbitrio rei vxoriæ, melius et æquius &c.*
R respondeo.
S peculij sine,
T vt solui ei
V ei
X *Hæc vlt. sententia refertur à Paulo infra l. si procurator. supr. de condict. indeb.*
Y pecunia soluatur.

Ex re pupilli per curatorem, non tutorem sibi, non quaeritur: nisi in subsidium.

LXXXVIII. SCAEVOLA libro quarto Digestorum.

Filiae intestato patris heredis negotia mater gessit, & res vendendas per argentarios dedit, idque ipsum codice conscriptum est. argentarij vniuersum redactum venditionis soluerunt. & post solutionem nouem fere annis, quidquid agendum erat, nomine pupillae mater egit, eamque marito nuptum collocauit, & res ei tradidit. quaesitum est, an puella cum argentarijs aliquam actionem habeat, quando non ipsa stipulata sit pretium rerum quae in venditione datae sunt, sed mater. respondit, si de eo quaereretur, an iure ea solutione argentarij liberati essent: respondeti iure liberatos. Claudius: subest enim illa ex iurisdictione pendens quaestio, an pretia rerum quae sciebant esse pupillae, bona fide soluisse videantur matri, quae ius administrationis non habebat. ideóque si hoc sciebant, non liberantur. scilicet si mater soluendo non sit.

a nuptui · b quoniam · c venditionem · d respondendum

LXXXIX. IDEM libro vicesimo nono Digestorum.

Ex pluribus causis & chirographis creditor ita cauit: TITIVS MAEVIVS DICO ME ACCEPISSE, ET HABERE, ET ACCEPTO TVLISSE AB GAIO TITIO RELIQVVM OMNE RATIONE POSITA EIVS PECVNIAE QVAM MIHI STICHVS GAII TITII SERVVS CAVERAT. quaesitum est, an ex ceteris chirographis quae non Stichus cauit, sed ipse debitor, integra manet actio ex reliquis chirographis per ipsum debitorem cautis. respondit, eam solam obligationem dissolutam, ex qua solutum proponeretur. Lucius Titius ex duobus chirographis, quibus quadringenta ei à Seio debebantur, altero centum, altero trecentum, scripsit Seio, vt vnius chirographi centum per Maeuium & Septicium sibi mitteretur. quaero an Seius, si Maeuio & Septicio ex trecentum quoque soluisse se dicat, liberatus sit. respondit, si nec mandauit vt ex trecentum solueretur, nec solutum ratum habuit: non esse liberatum. Lucius Titius duabos stipulationibus, vna quindecim sub vsuris maioribus, altera viginti sub vsuris leuioribus Seium eadem die obligauit, ita vt viginti prius soluerentur: id est, idibus Septembribus. debitor post diem vtriusque stipulationis cedentem soluit viginti sed: neque dictum est ab altero, pro qua stipulatione solueretur. quaero, an quod solutum est, eam stipulationem exonerauerit, cuius dies ante cessit, id est, vt viginti sortis soluta videantur, & in vsuras eorum sex data. respondit, magis id accipi ex vsu esse.

e Si ex pluribus · f acceptum · g omne post rationem positam eius · h Al. actio. id est, ex reliquis · i trecenta · k trecentis · l trecentis · m soluerentur. · n exoneret.

XC. IDEM libro vicesimosexto Digestorum.

Filius qui administrabat vt heres paterna bona, pecuniam ex his Sempronio mutuam dedit, & eandem particulatim recepit. deinde se abstinuit, quia minor annis erat, ab ea hereditate. quaesitum est, curator bonorum patris constitutus an aduersus Sempronium vtilem actionem habet. respondit, nihil proponi, cur non is qui soluisset id quod mutuum ita acceperat, liberatus esset.

o Coniunge l. 98. de acquir. her. · p accepit.

XCI. LABEO libro sexto Pithanon à Paulo epitomatorum.

Si debitor tuus non vult à te liberari, & praesens est: non potest inuitus à te solui. Paulus: immo debitorem tuum etiam praesentem etiam inuitum liberare ita poteris, supponendo à quo debitum nouandi causa stipuleris. quod etiam si acceptum non feceris, tamen statim, quod ad te attinet, res peribit. nam & petentem te doli mali praescriptio excludet.

q absolui. · r & praesentem · s & inuitum · t supponendo alium · v ita stipuleris.

XCII. POMPONIUS libro nono Epistularum.

Si mihi alienum seruum dari promiseris, aut testamento dare iussus fueris, isque seruus antequam per te staret quo minus dares, à domino manumissus sit: haec manumissio morti similis sit. si autem dari desisset, non tenearis. sed & si quis seruum quem dari promisit, heres à domino scriptus statuliberum dederit, liberatur.

x dare · y seruum dare promisit. · z statim liberum · a liberabitur.

Quae obligatio extinguatur confusione.

XCIII. SCAEVOLA libro singulari Quaestionum publice tractatarum.

Si duo rei sint stipulandi, & alter alterum heredem scripsit: videndum an confundatur obligatio. placet non confundi, quo bonum est hoc, idcirco quod si intendat dari sibi oportere, vel ideo dari oportet ei, quod heres exstitit: vel ideo, quod proprio nomine ei deberetur. At Dequin magna est huius rei differentia: nam si alter ex reis pacti conuenti temporali exceptione summoueri poterit, interest, is qui heres exstitit, vtrúmne suo nomine, an hereditario experiatur: vt ita possit animaduertere, exceptionis locus sit, nec ne. Item si duo rei sint promittendi, & alter alterum heredem scripsit: confunditur obligatio. sed & si reus heredem fideiussorem scripserit, (non) confunditur obligatio. & quasi generale quid retinendum est, vt vbi ei obligationi quae sequellae locum optinet, principalis accedit, confusa sit obligatio. quotiens duae sint principales, altera alteri potius adiicitur ad actionem, quàm confusionem parere. quid ergo si fideiussor reum heredem scripserit? confunditur obligatio secundum Sabini sententiam, licet Proculus dissentiat.

b Rectius est Flor. · c possit

D nō confunditur. deterior est Flor. Negatio autem, quae hic deest, translata est in sequentem versum, vbi ver bū, confunditur. Acc. hoc animaduertit, conatus interpretari etiam vitiosam lectionem. · E quotiens vero duae · F adiici · G parere videatur. al. pariat.

De pecunia aliena numeratione.

XCIIII. PAPINIANUS libro octauo Quaestionum.

Si is cui nummos debitor soluit alienos, nummis integris pergat petere quod sibi debeatur, nec offerat quod accepit: exceptione doli summouebitur. sin autem communes nummos credam, aut soluam, confestim pro parte mea nascetur & actio & liberatio: siue in singulis nummis communionem pro indiuiso quis esse intellegat, siue in pecunia non corpora cogitet, sed quantitatem. sed & si fideiussor alienos nummos in causam fideiussionis dedit, consumptis his mandati agere potest. & ideo si eam pecuniam soluat, quam subripuerat: mandati aget, postquam furti, vel ex causa condictionis praestiterit.

H Hac Papiniani sententia vsurpatur ab Vlpiano l. nam & si fur. sup. de reb. cred. vbi male in quibusdam cod. sextu pro octauo legitur. · I excogitet.

Creditum quid esse intelligatur.

Fauius Ianuarius Papiniano salutem. cum Titius Gaio Seio deberet ex causa fideicommissi certam quantitatem, & tantundem eidem ex alia causa, quae peti quidem non poterat, ex solutione autem petitionem non praestat: Titij seruus actor absente domino soluit eam summam quae efficeret ad quantitatem vnius debiti. cautúmque est ei solutum ex vniuerso credito. quaero, id quod solutum est, in quam causam acceptum videtur. respondi, si quidem Titio Seius ita cauisset, vt sibi solutum ex vniuerso credito significaret, crediti appellatio solam fideicommissi pecuniam demonstrare videtur: non eam quae petitionem quidem non habet, solutione autem facta repeti pecunia non potest. cum verò seruus Titij actor absente domino pecuniam soluerit, ne dominium quidem nummorum in eam speciem obligationis quae habuit auxilium exceptionis, translatum foret, si ex ea causa solutio facta proponeretur: quia non est vero simile dominum ad eam speciem soluendis pecuniis seruum praeposuisse, quae solui non debuerunt. non magis quàm vt nummos peculiares ex causa fideiussionis, quam seruus non ex vtilitate peculij susceperit, solueret.

K Flauius · L praestabat · M sufficeret · N acceptum esse · O Titius Seius · P solius · Q eam pecuniam · R soluerit. · S fore. · T verisimile

De periculo rei in obligatione alternatiua.

XCV. IDEM libro vicesimooctauo Quaestionum.

STICHVM AVT PAMPHILVM VTRVM EGO VELIM DARE SPONDES? altero mortuo, qui viuit solus petetur, nisi si mora facta sit in eo mortuo quem petitor elegit. tunc enim perinde solus ille qui decessit, praebetur, ac si solus in obligationem deductus fuisset. quòd si promissoris fuerit electio, defuncto altero, qui superest, aeque peti poterit. Enimuero si facto debitoris alter sit mortuus, cum debitoris esset electio: quamuis interim non alius peti possit, quàm qui solui etiam potest: neque defuncti offerri aestimatio potest, si fortè longe fuit vilior, quoniam id pro petitore in poenam promissoris constitutum est: tamen si & alter seruus postea sine culpa debitoris moriatur, nullo modo ex stipulatu agi poterit. cum illo in tempore quo moriebatur, non commiserit stipulationem. Sanè quoniam impunita non debent esse admissa, doli actio non immeritò desiderabitur. aliter quàm in persona fideiussoris qui promissum hominem interfecit: quia tenetur ex stipulatu actione fideiussor, quemadmodum tenebatur, si debitor sine herede decessisset.

V volam · X tametsi alter

De confusione obligationis.

Aditio hereditatis nonnumquam iure confundit obligationem. veluti si creditor debitoris, vel contra debitor creditoris adierit hereditatem. aliquando pro solutione cedit, si fortè creditor qui pupillo sine tutoris auctoritate nummos crediderat, heres ei exstitit. non enim quanto locupletior pupillus factus est, consequeretur: sed in solidum creditum suum ex hereditate retinet. aliquando euenit, vt inanis obligatio aditione hereditatis confirmetur. nam si heres qui restituerit ex Trebelliano hereditatem, fideicommissario heres exstiterit: vel mulier quae pro Titio intercesserat, eidem heres exstiterit: incipit obligatio ciuilis propter hereditatem eius qui iure tenebatur, auxilium exceptionis amittere. etenim inconditum est, subuenire sexui mulieris quae suo nomine periclitetur. Quod vulgo iactatur, fideiussorem qui debitori heres

Y contrà si · Z consequeretur · a Absurdum est succurrere mulieri quae propria nomine obligatur: ei enim tantum succurritur, quae alienam obligationem in se suscepit & pro alio intercedit. Itaque rectius legitur inconditum quàm interdictum · b periclitetur. · c tractatur.

heres extitit, ex causa fideiussionis[a] liberari: totiens verum est, quotiens res plenior promittendi obligatio inuenitur. nam si reus dumtaxat fuit obligatus, fideiussor liberabitur[b]. è contrario non potest dici, non tolli fideiussoris obligationem, si debitor propriam & personalem habuit defensionē. nam si minori vigintiquinque annis bonæ[c] fidei pecuniam credidit, isque nummos acceptos perdidit, & intra tempora in integrum restitutionis decessit herede fideiussore: difficile est dicere, causam iuris honorarij, quæ potuit auxilio minori esse, retinere fideiussoris obligationem, quæ principalis fuit, & cui fideiussoris[d] accessit sine contemplatione iuris prætorij. auxilium igitur restitutionis fideiussori, qui adulescenti heres extitit, intra constitutum tempus saluum erit.

Quomodo tollatur naturalis obligatio.

3 Naturalis obligatio, vt pecuniæ numeratione[e], ita iusto pacto, vel iureiurando ipso iure tollitur: quod vinculum æquitatis, quo solo sustinebatur, conuentionis æquitate dissoluitur. ideóque fideiussor, quem pupillus dedit, ex istis causis liberari dicitur.

De adiecto.

4 Quæsitum est an ita stipulari quis possit, MIHI AVT FILIO MEO DECEM DARI? vel ita, MIHI AVT PATRI? sed non incommodè potest adhiberi distinctio, vt filio quidem stipulante, patris tunc adiiciatur persona, cum stipulatio ei adquiri non possit. è contrario autem nihil prohibeat, patre stipulãte filij personam adiicientem totiens quod pater filio stipulatur, sibi stipulatus intellegitur, cum ipse sibi stipulatus non est. & in proposito manifestum est, non obligationis, sed solutionis gratia filij personam adiectam.

5 Vsumfructū mihi aut Titio dari stipulatus sum. Titio capite deminuto[f] facultas soluendi Titio non intercidit. quia & sic stipulari possumus, MIHI AVT TITIO, CVM CAPITE MINVTVS ERIT, DARI? nam[g] si furiosi vel pupilli persona adiecta sit, ita tutori vel curatori pecunia rectè dabitur, si[h] condicionis quoque implendæ causa rectè pecunia tutori vel curatori datur. quod quidem Labeo & Pegasus putauerunt vtilitatis causa recipiendum. idque ita recipi potest, si pecunia in rem vel pupilli vel furiosi versa est. quomodo si domino iussus dare, seruo dedisset, vt domino daret. ceterum, qui seruo dare iussus est, domino dando non aliter implesse condicionē intellegendus est, quam si ex voluntate serui dedit. Idem respōdendum est in solutione, si stipulato Sempronio sibi aut Sticho Mæuij seruo decē dari, [i] debitor Mæuio domino pecuniam soluerit.

6 Si creditor debitoris hereditatem ad se non peruinentem possedit, & tantum ad eum peruenit, quantum si quilibet alius bonorum possessor ei solueret, liberaret heredem: non potest dici fideiussores liberari. neque enim ipsum sibi soluisse pecuniam credendum est, à quo hereditas euincitur.

7 Dolo[k] fecisti, quo minus possideres quod ea hereditate ad alienum[l] pertinente adprehenderas. si possessor corpus, aut litis æstimationem præstitit, ea res tibi proderit: quia nihil petitoris interest. ceterum, si tu ante conuentus, ex præterito dolo præstiteris: nihil ea res possessori proderit.

8 Si mandatu meo Titio pecuniam credidisses, eiusmodi contractus similis est tutori, & debitori pupilli. & ideo mandatore conuento & damnato, quamquam pecunia soluta sit, non liberari debitorem ratio suadet. sed & præstare debet creditor actiones mandatori aduersus debitorem, vt ei satisfiat. & [m] hOc pertinet, tutoris & pupilli debitoris nos fecisse comparationem. nam cum tutor pupillo tenetur ob id quòd debitorem eius non conuenit, neque iudicio cum altero accepto liberatur alter, nec si damnatus[n] tutor soluerit, ea res proderit debitori. quin etiam dici solet, tutelæ contraria actione agendum, vt ei pupillus aduersus debitores actionibus[o] cedat.

9 Si creditor à debitore[p] culpa sua causa ceciderit, propè est, vt actione mandati nihil à mandatore consequi debeat: cum ipsius vitio acciderit, ne mandatori possit actionibus cedere.

10 Si inter emptorem & venditorem conuenerit prius, quàm aliquid ex alterutra parte solueretur, vt ab emptione discedatur: fideiussor eo nomine acceptus soluto contractu liberabitur.

XCVI. IDEM [libro vndecimo Responsorum]

PVpilli debitor tutore delegante pecuniam creditori tutoris soluit. liberatio contigit, si non malo consilio cum tutore habito hoc factum esse probetur. sed & interdicto fraudatorio tutoris creditor pupillo tenetur, si eum consilium fraudis participasse constabit. Cum[q] pupilla magistratum, qui per fraudem pupillo tutorē dedit, heres extitisset, tutores eius cum adulescente transegerunt: eam trāsactionem pupilla ratam habere noluit. nihilo minus[r] erit tutorum pecunia liberata. nec tutores contra adulescentem actionem, nec vtilem habebūt, qui suum receperauit. planè si adulescens pecuniam restituere tutori pupillæ maluerit, rescisso quod gestū est, actionem vtilem in pupillam heredem magistratus accipiet.

2 Soror, cui legatū ab herede fratre debebatur, post motam legati quæstionem transegit, vt nomine debitoris contenta legatum non peteret. placuit, quamuis nulla delegatio facta, neq; liberatio secuta esset: tamen nominis periculū ad eam pertinere. itaque si legatum contra placitum peteret[s], exceptionem pacti non inutiliter opponi.

3 Cum eodem tēpore pignora duobus contractibus obligantur, pretium eorum pro modo pecuniæ cuiusque contractus creditor accepto facere debet. nec in arbitrio eius electio erit, cum debitor pretiū pignoris consortioni subiecerit. quòd si temporibus discretis superfluum pignorum obligari placuit: prius debitū pretio pignorum iure soluetur, secundum superfluo compensabitur.

4 Cum institutus deliberaret, substituto pecunia per errorem soluta est. ad eum hereditate postea deuoluta, causa condictionis euanescit. quæ ratio facit, vt obligatio debiti soluatur.

Debitum ex pluribus causis, ex qua causa solutum intelligatur.

XCVII. IDEM [libro secundo Definitionum]

CVm ex pluribus causis debitor pecuniā soluit, vtriusque demonstratione cessante potior habebitur causa eius pecuniæ, quæ sub infamia debetur: mox eius, quæ pœnam continet: tertio, quæ sub[t] hypotheca vel pignore contracta est: post hunc ordinem potior habebitur propria, quàm aliena causa, veluti fideiussoris. quod veteres ideo definierunt, quòd verisimile videretur, diligentem debitorem admonitum[v] ita negotium suum gestOrū fuisse.[x] si nihil eorum interueniat, vetustior contractus ante soluetur. Si maior pecunia numerata sit, quam ratio singulorum exposcit: nihilo minus[y] primo contractu soluto, qui potior erit, superfluum ordini secundo, vel in totum, vel pro parte minuendo, videbitur datum.

XCVIII. PAVLVS [libro quintodecimo Quæstionum]

QVi res suas obligauit, postea aliquam possessionem ex his pro filia sua dotem promittendo obligauit, & soluit. si ea res a creditore euicta est, dicendum est, maritum ex dotis promissione agere posse, ac si statuliberū, vel rem sub condicione legatam dotis nomine pro filia pater soluisset. harum enim rerum solutio non potest, nisi ex euentu liberare. scilicet quo casu certum erit remanere eas. Diuersum respōdetur in ea pecunia, siue re, quam patronus post mortem liberti per Fauianam[z] aufert. hæc enim actio cum sit noua, partam liberationē non potest reuocare. Huic adplicatur minor vigintiquinque annis, qui à creditore circumscriptus, in rem ex causā debiti solutam restituitur.

Rem autem castrēsis peculij soluentem[A] patrem, perinde accipere debemus, ac si alienam dedisset. quāuis possit residere apud eum, cui soluta est, prius mortuo intestato filio. sed tunc adquisita creditur, cum filius decesserit. & vtique, cuius fuerit, euētus declaret. sicque[B] & hoc ex his, quæ[C] postfactis, in præteritum quid[D] fuerit, declarent[E].

2 Mihi dare[F] decem purè, aut Titio Kalendis[G], vel sub condicione, aut mihi Kalendis Ianuarijs, Titio Februarijs vtiliter stipulor. quòd si mihi[H] Kalendis Februarijs, Titio Kalendis Ianuarijs: potest dubitari. sed rectius dicitur, vtiliter stipulatum. nam cum in diem sic ea quoque obligatio, etiam mihi solui potest ante[I] Februarias. igitur & illi solui poterit.

De adiecto.

3 Qui stipulatus sibi aut Titio, si hoc dicit, si Titio non solueris, dari sibi videtur condicionaliter stipulari. & ideo etiam sic facta stipulatione, MIHI DECEM, AVT QVINQVE TITIO DARI? quinque Titio solutis liberabitur reus à stipulatore. quod ita potest admitti, si hoc ipsum expressum agebatur, vt quasi pœna adiecta sit in persona stipulantis, si Titio solutum non esset. at vbi simpliciter sibi aut Titio stipulatur, solutionis tantum causa adhibetur Titius. & ideo quinque ei solutis remanebunt reliqua quinque in obligatione. contra si mihi quinque, illi decem stipulatus sim; quinque Titio solutis non facit conceptio stipulationis, vt à me liberetur. porro si decem soluerit, non quinque repeter[K]: sed mihi per mandati actionē decem debebuntur.

4 Mihi Romæ, aut Ephesi Titio dari stipulor. an soluendo Titio Ephesi, à me liberetur, videamus. nam si diuersa facta sunt, vt Iulianus putat, diuersa res est. sed cum

Marginal notes (left): a fideiussoria. b & è contrario. c bona fide. d fideiussoris obligatio. e numeratione tollitur. f minuto. g nam, pro sed. Socin. l. inter stipulantem. §. sacram de ver. obl. Accurs. h sicuti conditionis. al. deest si. i & debitor. k Scaeuolæ hæc tribuitur Marcello. l. vor. vlt. ... §. al. si quis ... de pet. her. l ad alium. m & ad hoc. n condēnatus. o actionibus suis. p debitoris pæna. q Si cum.

Marginal notes (right): r tamen erit. s peteretur. t sub iure hypothecæ vel pignoris. v admonitum. x & si. y ex primo. z Fabianam. A soluente patre. B sicque. C quæ post facta sunt, al. quæ ex postfactis fuit. D cuiusque fuerit. al. cuius quid fuerit. melior est Flor. E à claret. F Mihi decem dari. G Kalendis Iulijs. H solui Kalendis. I Kalendas Februarias. K repetet.

prævalet causa dandi, liberatur. liberaretur enim & si mihi Stichum, illi Pamphilum dari stipulatus essem, & Titio Pamphilum soluisset. Dubitatum factum stipulor, puta insulã in meo solo ædificari, aut in Titij loco: num quid si in Titij loco ædificet, non contingat liberatio? nemo enim dixit facto pro facto soluto liberationem contingere. sed verius est liberationem contingere: quia non factum pro facto soluere videtur, sed electio promissoris complectur. Si seruus fructuarius ex re fructuarij domino proprietatis, aut fructuario[a] stipuletur: inutilis est stipulatio. at ex re proprietarij si ipsi domino, aut fructuario stipuletur: rectè stipulatur. tantùm enim solutionis capax est fructuarius hoc casu, non etiam obligationis [quoque].

a vsufructuario

Species, in quibus quæritur, an sit extincta obligatio.

6 Aream promisi alienam. in ea dominus insulam ædificauit. an stipulatio extincta sit, quæsitum est. respondi, si alienum hominem promisi, & is à domino manumissus est: liberor. nec admissum est quod Celsus ait, si idem rursus lege aliqua seruus effectus sit, peti eum posse. in perpetuum enim sublata obligatio restitui non potest. & si seruus effectus sit, alius videtur esse. nec simili argumento vsus est, vt si nauem, quam tu promisisti, dominus dissoluerit, deinde isdem tabulis compegerit: teneri te. hic enim eadem nauis est, quam te daturũ spopondisti. vt videatur magis obligatio cessare, quàm extincta esse. homini autem manumisso simile[b] fiet, si ea mente dissolutam esse nauem posueris[c], vt in alios vsus conuerterentur tabulæ, deinde mutato consilio easdem[d] compositas. alia enim videbitur esse posterior nauis, sicut ille alius homo est. Non est his similis area, in qua ædificiũ positum[e] est. non enim desiit in rerum natura esse. immo & peti potest area, & æstimatio eius solui debebit. pars enim insulæ area est, & quidem maxima, cui etiam superficies cedit. Diuersum dicemus, si seruus promissus ab hostibus captus sit. hic[f] interim peti non potest, quasi ante diem. sed si rediret postliminio, rectè tunc peteretur. cessauit enim hic obligatio. area autem extet, sicut cetera, ex quibus ædificium constitit. denique lex duodecim tabularum tignum ædibus iunctum[g] vindicari posse scit[h]: sed interim id solui prohibuit, pretiũmque eius dari voluit.

b manumisso similis fiet.
c apparuerit.
d vadem composita sit.
e impositum
f hic enim interim
g iniunctum
h Legendũ esse videtur scilicet: id est, constituit.

XCVIII. PAVLVS libro quarto[i] Responsorum [respondit]

DEbitorem[k] non esse cogendum in aliam formam nummos accipere, si ex ea re damnum aliquid[l] passurus sit.

i quinto
k Paulus respondit. Creditorem
l aliquod

Si in pluribus locis dati sint tutores, cui eorum soluendum sit.

C. IDEM libro decimo Responsorum

QVæro an curatoribus vel tutoribus in prouincia datis Romæ pecunia solui possit, quæ in prouincia ita ab his fænerata esset, vt Romę solueretur, cum Idẽ curatores vel tutores rerum Italicarũ administrationem non sustinent: an si soluerit debitor liberetur. Paulus respondit, his tutoribus vel curatoribus rectè pupillo pecuniam debitam solui, qui negotia eius administrãt. eos autem, qui prouincialium rerum curatores vel tutores sunt, Italica negotia administrare non solere: nisi specialiter tutores prouincialium rerum, vt sibi Romæ[m] redderetur, promitti curauerunt.

m res Romæ redderetur. al. eis redderet.

CI. IDEM libro quintodecimo Responsorum

PAulus respõdit, non ideo eos, qui virilem portionem ex causa fideicommissi inferre debuerant, liberatos videri, quoniam quidam ex collegis per errorem plus debito intulerunt. Paulus respondit, aliam causam esse debitoris soluentis, aliam creditoris pignus distrahentis. nam cum debitor soluit pecuniam, in potestate eius esse, commemorare in quam causam solueret. cum autem creditor pignus distraheret, licere ei pretium in acceptum referre etiam in eam quantitatem, quæ natura tantùm debebatur. & ideo deducto eo debitum peti posse.

CII. SCAEVOLA libro quinto Responsorum

CReditor oblatam à debitore pecuniam, iure alia die accepturus, distulit. mox pecunia, qua illa respublica vtebatur, quasi ærosa[n] iussu præsidis sublata est. item pupillaris pecunia, vt posset idoneis nominibus credi, seruata, ita interempta est. quæsitum est, cuius detrimẽtum esset. respõdit, secundùm ea, quæ proponerentur, nec creditoris nec tutoris detrimentum esse. Cum de sorte debita constaret, de vsura litigatum esset: nouissimè ex appellatione pronuntiatũ est, solutas quidem vsuras non repeti, in futurum verò non deberi. quæro, pecunia data vtrum vsuris cedere deberet, quod petitor defenderet: an verò sorti proficeret. respondi, si[o] qui dabat, in sortem se dare dixisset, vsuris non debere proficere. Valerius Lucij Titij seruus scripsit, ACCEPI A MARIO[p] MATURINO EX SUMMA MATURE TOT AUREOS. quæro an hæc summa in proximum annum ei accepto ferri debeat, cum superioris anni sit reliquator. respõdi[q], videri in primam[r] quamque summam liberationẽ proficere. Titius mutuam pecuniam accepit, & quincunces vsuras spopondit, eásque paucis annis soluit. postea nullo pacto interueniente per errorem & ignorantiam semisses vsuras soluit. quæro an patefacto errore, id, quod amplius vsurarum nomine solutum esset, quàm in stipulatum deductum, sortem minueret. respondit, si errore plus in vsuris soluisset, quàm deberet: habendam rationem in sortem eius, quod amplius solutum est.

n Cui plurimum æris admistũ esset Sic Plin. huiusmodi ærosum dicit, cui æris admistum est. [illegible]. Nec huic sit aurũ ærosum & argentosum. lib. 33 c. 1. Malè ergo Alciat. apponit legem lib. 2. Dispunct. c. 15
o si is qui
p à Mario Materno
q respondit.
r primam magis, quàm superiorem summam

CIII. MARCIANVS[s] libro secundo Fideicommissorum

CVm ex pluribus causis debitor pecuniam soluit, Iulianus elegantissimè putat ex ea causa eum soluisse videri debere, ex qua tunc cùm soluebat, compelli poterit ad solutionem.

s Terentius Clemens

CIIII. IDEM libro octauo Fideicommissorum

ANte restitutam hereditatem solutiones & liberationes factæ ab herede, ratæ[t] habebuntur.

t ratæ omnino

CV. PAVLVS libro singulari ad legem Falcidiam

QVod dicimus in eo herede, qui fideiussori testatoris, id, quod ante aditam hereditatem ab eo solutum est, debere statim soluere, cum aliquo scilicet temperamento temporis[v] intellegendum est. nec enim cum sacco[x] adire debet.

v Hoc tempus triginta dierum erat secundum legem 12. Tabul. de qua Alexan. ab Alex. lib. 6. Genia. die. c. 10.
x Saccus est ad maiora summa asseruanda pecuniæ manticæ quædam. Afranius. Vide Alc. lib. 1. Parer. c. 8.

CVI. GAIVS libro secundo de Verborum obligationibus

ALiud est, iure stipulationis Titio solui posse, aliud, postea permissu meo id contingere. nam cui iure stipulationis rectè soluitur, ei etiam prohibente me rectè solui potest. cui verò aliàs permisero solui, ei non rectè soluitur, si prius quàm solueretur, denuntiauerim promissori, ne ei solueretur[y].

y solueret.

CVII. POMPONIVS libro secundo Enchiridij

VErborum obligatio, aut naturaliter resoluitur, aut ciuiliter. naturaliter, veluti solutione, aut cum res in stipulationem deducta sine culpa promissoris in rebus humanis esse desiit. ciuiliter, veluti acceptilatione, vel cum in eandem personam ius stipulantis promittentísque deuenit.

CVIII. PAVLVS libro secundo Manualium

EI, qui mandatu meo post mortem meam stipulatus est, rectè soluitur: quia talis est lex obligationis. ideóque etiam inuito me rectè ei soluitur. ei[z] autem, cui iussi debitorem meum post mortem meam soluere, non rectè soluitur: quia mandatum morte dissoluitur.

z Ei autem, cui iussi debitorem meũ soluere, post mortem meã non rectè soluetur. Ita legit Cuiacius lib. 1. Obser. c. 98. Vnde quoque leges principiũ, Ei, qui mandato meo stipulatus est post mortem meam rectè soluitur [illegible] vide. Priorẽ saue harum lectionum ui firmat liber meus manuscriptus.

DE ACCEPTILATIONE.

TIT. IIII.

MODESTINVS libro secundo Regularum

ACceptilatio est liberatio per mutuam interrogationem, qua vtriusque contingit ab eodem nexu absolutio.

II. VLPIANVS libro vicensimo quarto ad Sabinum

PVpillum sine acceptilationem etiam sine tutoris auctoritate liberari posse placet.

III. PAVLVS libro quarto ad Sabinum

PEr procuratorem nec liberari nec liberare quisquam acceptilatione sine mandatu potest.

IIII. POMPONIVS[A] libro nono ad Sabinum

ACceptilatio sub condicione fieri non potest.

A Vlpianus

V. VLPIANVS libro trigensimo quarto ad Sabinum

INᴮ diem[C] acceptilatio facta nullius est momenti. nam solutionis exemplo acceptilatio solet liberare.

B Coniunge l. 5. de procur. supr.
C Vide Alciat. lib. 5. Parer. c. 5.

VI. IDEM libro quadragensimo septimo ad Sabinum

PLuribus stipulationibus factis, si promissor ita acceptilatione rogasset, QVOD EGO TIBI PROMISI, HABESNE ACCEPTVM? si quidem apparet quid actum est, id solum per acceptilationem sublatum est. si non apparet, omnes stipulationes solutæ sunt. dummodo illud sciamus, si ego aliud acceptum tuli, aliud tu rogasti, nihil valere acceptilationem.

VII. IDEM libro quinquagensimo ad Sabinum

SAnè & sic acceptilatio fieri potest, ACCEPTA FACIS DECEM?[D] ille respondit, FACIO.

D si ille respondet,

VIII. IDEM libro quadragensimo octauo ad Sabinum

AN[E] inutilis acceptilatio vtile habeat pactum, quæritur. & nisi in hoc quoque contra[F] sensum est, habet pactum. dicet aliquis, potest ergo non esse consensus,[G] cum non possit? fingamus eum, qui accepto ferebat, scientem prudentémque nullius esse momenti acceptilationem, sic accepto tulisse: quia dubitat non esse pactum, cum consensum paciscẽdi non habuerit? Seruus

E Coniunge l. nihil tam naturale. de reg. iur. inf.
F consensum non est. Malè Haloand. vulgares libros secutus cõsensum est: lectio autẽ Flor. deuenit pugnã, quæ aliquin grauissima est inter hanc l. & l. si vnus §. vlt. de pact. supr.
G respondeo cur non

communis

communis sicut vni ex dominis stipulari potest, ita etiam acceptum rogare vni ex dominis potest, eúmque in solidum liberat. & ita Octauenus putat. Accepto liberare seruus communis alterum ex dominis etiam ab altero domino potest. id enim & Labeoni placuit. denique [a] libro pithanon scripsit, si à Primo domino, Secundo [b] socio domino suo stipulatus fuerit, posse [c] Secundum accepto rogare, & per acceptilationem Primum liberare, quem ipse obligauerat. [d] sic fieri, vt per vnum atque eundem seruum & constituatur & tollatur obligatio. Acceptum fieri [e] non potest, nisi quod verbis colligatum [f] est. acceptilatio enim verborum obligationem tollit, quia & ipsa verbis fit. neque enim potest verbis tolli quod non verbis contractum est.

a denique Labeo libris Pithanon al. denique Labeo libro Epitomarum.
b Secundo domino socio suo
c posse & à Secundo accepto rogare,
d & sic fieri,
e fieri
f obligatum

Obligatio ciuilis tollitur per acceptilationem non prætoria. Item sublata principali, tolluntur accessiones vndecunque inductæ.

3 Filiusfamilias promittendo patrem ciuiliter non obligat: sed se obligat. propter quod accepto rogare filiusfamilias potest, vt se liberet: quia ipse obligatus est. pater autem acceptum rogando, nihil agit: cum non sit ipse obligatus, sed filius. Idem erit & in seruo dicendum. nam & seruus accepto liberari potest. & tollentur etiam honorariæ obligationes, si quæ sunt aduersus dominum. quia hoc iure vtimur, vt iurisgentium sit acceptilatio. & ideo puto & Græcè posse [g] acceptum fieri, dummodo sic fiat, vt latinis verbis solet: ΕΧΕΙΣ ΛΑΒΩΝ ΔΗΝΑΡΙΑ ΤΟΣΑ; ΕΧΩ ΛΑΒΩΝ.

g Græcè acceptum ferri posse.

VIIII. PAVLVS [libro duodecimo ad Sabinum]

Pars stipulationis accepto fieri potest non tantùm si sic dicat [h], EX NVMMIS DECEM, QVOS TIBI PROMISI, QVINQVE HABESNE ACCEPTOS? sed etsi sic, QVOD EGO TIBI PROMISI, ID PRO PARTE DIMIDIA HABESNE ACCEPTVM?

h dicatur,

X. POMPONIVS [libro vicensimo sexto ad Sabinum]

Sed & si non numerata pecunia, sed certum corpus, veluti homo in stipulationem deductus est: potest ex parte acceptilatio fieri. quo modo & vni ex heredibus acceptum fieri potest.

XI. PAVLVS [libro duodecimo ad Sabinum]

Species adquirendi est, liberare dominum obligatione. & ideo fructuarius quoque seruus liberare acceptum rogando fructuarium potest: quia ex re eius videtur ei adquirere. sed etsi vsum tantùm [i] habemus, idem fiet. idémque dicemus & in eo qui bona fide nobis seruit: & in ceteris qui nostro iure [k] subiecti sunt. sed & si seruo, quod ipse mihi promisit, acceptum fecero: inutiles mihi erunt aduersus dominum honorariæ actiones, quæ de 1 peculio, vel in rem verso dantur. Si seruus hereditarius ante aditam hereditatem acceptum roget [l] quod defunctus [m] promisit: verius puto contingere liberationem, vt per hoc hereditas ipsa liberetur. sed etsi dominus apud hostes sit, dicendum est iure postliminij confirmari acceptilationem. nam & stipulari ei qui apud hostes est, seruus potest.

i tantùm vsum habuit.
k fieri
l rogasset
m mihi promiserat

XII. POMPONIVS [libro vicensimo sexto ad Sabinum]

Quod in diem, vel sub condicione debetur, acceptilatione tolli potest. sed ita id factum apparebit, si condicio stipulationis extiterit, vel dies venerit.

Obligatio iurisiurandi similis obligationi verborum.

XIII. VLPIANVS [libro quinquagensimo ad Sabinum]

Et [n] per iusiurandum liberti interpositam operarum obligationem per acceptilationem tolli verius est. 1 Si id quod in stipulationem deductum est, diuisionem non recipiat: [o] acceptilatio in partem nullius erit momenti. veputa si seruitus fuit prædij rustici, vel vrbani. planè si vsusfructus sit in stipulatum deductus, puta fundi Titiani, poterit pro parte acceptilatio fieri: & erit residuæ partis fundi vsusfructus. si tamen viam quis stipulatus [p] accepto iter vel actum fecerit: [q] acceptilatio nullius erit momenti. hoc idem est probandum, si actus accepto fuerit latus. si autem iter & actus accepto fuerit latus, consequens erit dicere, liberatum eum qui viam 2 promisit. Illud certum est, eum qui fundum stipulatus, vsumfructum vel viam accepto facit, in ea esse causa, vt acceptilatio [r] non valeat. qui enim accepto facit, vel totum, vel partem eius quod stipulatus est, debet accepto facere. hæ autem partes non sunt. non magis quàm si quis domum stipulatus, accepto ferat cementa, vel fenestras, vel parietem, vel diætam. 3 Si quis vsumfructum stipulatus, vsum accepto tulerit: si quidem sic tulerit acceptum, quasi vsu debito: liberatio non continget. si verò quasi ex vsufructu, cum possit vsus sine fructu consistui, dicendum est acceptilationem valere. 4 Si is qui hominem stipulatus est, Stichum accepto tulerit: Iulianus libro quinquagensimo quarto digestorum scripsit, acceptilationem aliquid egisse, sustulisséque [s] totam obligationem. quod enim iniusto stipulatori promissor soluere po- 5 test, id & acceptum latum liberationem pariet. Eum qui fundum stipulatus est, non posse de dolo malo clausulam acceptum ferre, constat. non enim in partem debiti id consistit. & aliud est quod debetur, [t] aliud, quod 6 accepto fertur. Si Stichum aut decem sub condicione stipulatus, Stichum aut decem acceptum fecerit, & pendente condicione Stichus decesserit: decem in obligationem [v] manebunt, perinde ac si [x] acceptilatio interposita 7 non fuisset. Si [y] fideiussori accepto fuerit latum, cum reus re, non verbis fuisset obligatus: an reus quoque liberetur? & hoc iure vtimur, vt licet reus non sit verbis obligatus: tamen acceptilatione per fideiussorem libere- 8 tur. Si legatorum sub condicione relictorum fideiussori dato accepto latum sit, legata debebuntur, postea 9 condicione eorum existente. Qui ita stipulatur à fideiussore, QVOD TITIO CREDIDERO, FIDE TVA ESSE IVBES? deinde antequam crederet, acceptum fecit fideiussori: reus non liberabitur. sed [z] quandoque ei creditum fuerit, tenetur. nam etsi fideiussorem non ante liberatum esse credimus, quam cum fuerit creditum reo: non tamen reus antiquiore acceptilatione, 10 quàm obligatio eius est, liberari potuit. Tutor, curator furiosi acceptum ferre non potuit [A]. nec procurator quidem potest facere acceptum. sed hi omnes debent nouare. possunt enim & sic accepto facere. ne his quidem accepto [B] fieri potest, sed nouatione facta poterunt liberari per acceptilationem. nam & in absentium persona hoc remedio vti solemus: [C] stipulamur ab aliquo id nouandi causa, quod nobis absens debet: & ita accepto liberamus [D] à quo stipulati sumus. ita fiet [E] vt absens nouatione, præsens acceptilatione liberetur. Heres quoque & liberare, & liberari accepto potest, & honorarij successo- 11 res. Ex pluribus reis stipulandi si vnus acceptum fecerit, liberatio contingit in solidum.

n Vide Alc. lib. 6. Parerg. c. 8.
o ista acceptilatio
p stipulatum sit, & acceptum
q ista acceptilatio
r acceptilatio eius
s sustulisséque. Vtrumque positum est pro sustulisse. Vide infr. l. 2. §. 3. de furt.
t & aliud,
v obligationem
x ac si ea
y Etsi fideiussori
z sed si
A possunt
B acceptum
C cùm stipulamur
D liberamus eum
E siquem, vt

XIIII. PAVLVS [libro duodecimo ad Sabinum]

Nisi consentiat acceptilatio cum obligatione, & nisi verum est quod in acceptilatione demonstratur: imperfecta est liberatio. quia verbis verba ea demum resolui [F] possunt, quæ inter se congruunt.

F persolui

XV. POMPONIVS [libro vicensimo septimo ad Sabinum]

Si is qui Stichum promisit, ita interroget, QVOD STICHVM PROMISI, STICHVM ET PAMPHILVM HABESNE ACCEPTOS? puto rectè accepto latum, & pro [G] superuacuo Pamphili mentionem factam. quemadmodum si is qui decem promisit, ita interroget, QVOD TIBI DECEM PROMISI, [H] VIGINTI HABESNE ACCEPTA? etiam decem nomine erit liberatus.

G & superuacuam mentionem Pamphili
H & viginti

Acceptilatio vim habet solutionis.

XVI. VLPIANVS [libro septimo Disputationum]

Si ex pluribus obligatis vni accepto feratur, non ipse solus liberatur, sed & hi qui secum obligantur. nam cum ex duobus pluribúsque eiusdem obligationis participibus vni accepto fertur, ceteri quoque liberantur. non quoniam ipsis accepto latum est, sed quoniam velut soluisse videtur is qui acceptilatione solutus est. 1 Si indicati fideiussor sit datus, [I] acceptus, eique accepto latum sit: liberabitur & iudicatus.

I & acceptus,

XVII. IVLIANVS [libro quinquagensimo quarto Digestorum]

Qui hominem aut decem stipulatus est, si quinque accepto fecerit: partem stipulationis peremit. & petere quinque, aut partem hominis potest.

XVIII. FLORENTINVS [libro octauo Institutionum]

Et [K] vno & pluribus contractibus, vel certis vel incertis, vel quibusdam exceptis ceteris, & omnibus ex 1 causis vna acceptilatio & liberatio fieri potest. Eius rei stipulatio, quam accepto [L] sequatur, à Gallo Aquilio talis exposita est. quidquid te mihi ex quacumque causa dare, facere oportet, oportebit [M], præsens, in diémve: quarúmque [N] rerum mihi tecum actio, quæque aduersus te petitio, vel aduersus te persecutio est, eritve: quodve tu meum habes, tenes, possides: quanti quæque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari stipulatus est Aulus Agerius [O], spopondit Numerius Negidius [P]. quod Numerius Negidius Aulo Agerio promisit, spopondit: id haberétne à se acceptum, Numerius Negidius Aulum Agerium rogauit. Aulus Agerius Numerio Negidio acceptum fecit.

K Et ex vno
L acceptilatio
M oportebitve,
N quarumcunque
O Augerius,
P Nigidius.

XVIIII. VLPIANVS [libro secundo Regularum]

SI accepto latum fuerit ei qui non verbis, sed re obligatus est: non liberatur[a] quidem, sed exceptione doli mali vel pacti conuenti se tueri potest. Inter acceptilationem & apocham hoc interest, quòd acceptilatione omnimodo liberatio contingit, licet pecunia soluta non sit: apocha non aliàs, quàm si pecunia soluta sit.

XX. IDEM [libro septuagensimo septimo ad Edictum]

SI accepto fuerit lata ob rem iudicatam clausula, Marcellus ait ceteras partes stipulationis euanuisse. propter hoc enim tantùm interponuntur[b], vt res iudicari possit.

XXI. VENVLEIVS [libro vndecimo Stipulationum]

SI sub condicione legatum mihi datum nouandi causa stipulatus sum, & ante existentem condicionem acceptum fecero: Nerua filius ait, etiam si condicio extiterit: neque ex testamento competituram actionem, quia nouatio facta sit: neque ex stipulatu, quæ acceptilationi[c] soluta sit.

XXII. PAVLVS[d] [libro tertio de Verborum obligationibus]

SEruus nec iussu domini acceptum facere potest.

XXIII. LABEO [libro quinto Pithanon à Paulo epitomatorum]

SI ego tibi acceptum feci, nihilo magis ego à te liberatus sum. Paulus: immo cum locatio, cõductio, emptio, venditio conuentione facta est, & nondum res intercessit: vtrimque[e] per acceptilationem, tametsi ab alterutra parte dumtaxat intercessit, liberantur obligatione.

DE[f] STIPVLATIONIBVS[g] PRAETORIIS TIT. V.

VLPIANVS [libro septuagensimo ad Edictum]

PRætoriarum stipulationum tres videntur esse species: iudiciales, cautionales, [h]communes. Iudiciales eas dicimus, quæ propter iudicium interponuntur, vt ratum fiat, vt iudicatũ solui, & ex operis noui nuntiatione. Cautionales sunt autem, quæ instar actionis habent, & vt sit[i] noua actio intercedunt, vt de legati Stipulationes[k], & de tutela, & ratam rem haberi[l], & damni infecti. Cõmunes sunt stipulationes, quæ fiunt iudicio sistendi causa. Et sciendum est omnes stipulationes natura sui cautionales esse. hoc enim agitur in stipulationibus, vt quis cautior sit, & securior interposita stipulatione. Stipulationum istarum prætoriarum quædam sunt quæ satisdationem exigunt, quędam[m] nudam repromissionem. sed perpaucæ sunt quæ nudam repromissionem habent: quibus enumeratis apparebit ceteras non esse repromissiones, sed satisdationes. Stipulatio itaque[n] ex operis noui nuntiatione aliàs satisdationem, aliàs repromissionem habet. [o]Ex qua operis noui nuntiatione satisdari oporteat? [p]quemadmodum satisdetur? namque de eo opere quod in priuato factum erit, satisdatio[q] est. de eo quod in publico, repromitti oportet. sed[r] hi quidem qui suo nomine cauent, repromittunt. qui alieno, satisdant. Item ex causa damni infecti interdum repromittitur, interdum satisdatur. nam si quid in flumine publico fiat, satisdatur[s]. de ædibus autem repromittitur. Stipulatio duplæ repromissio est, nisi si conuenerit, vt satisdetur. Quòd si sit aliqua controuersia, vtputa si dicatur per calumniam desiderari vt stipulatio interponatur: ipse prætor debet super ea re summatim cognoscere, & cautum[t] iubere aut denegare. sed & si quid vel addi vel detrahi vel immutari in stipulatione oporteat, prætoriæ erit iurisdictionis.

An hæ stipulationes sint diuiduæ.

II. PAVLVS [libro septuagensimo tertio ad Edictum]

PRætoriæ stipulationes aut rei restitutionem continẽt, aut incertam quantitatem. [v]Sicuti stipulatio ex operis noui nũtiatione, qua cauetur vt opus restituatur. ideóque siue actor siue reus decesserit pluribus heredibus relictis, vno vincente vel victo totum opus restitui debebit. quamdiu enim aliquid superest, tamdiu non potest videri opus restitutum. Incertam quantitatem continet stipulatio iudicatum solui, & rem ratam dominum habiturum, & damni infecti, & his similes. in quibus respondetur scindi eas in personas heredum. quamuis possit dici, ex persona heredum promissoris non posse descendentem à defuncto stipulationem diuersam condicionem cuiusque facere. at in contrarium summa ratione fit, vt vno ex heredibus stipulatoris vincente, in partem eius committatur stipulatio. hoc enim facere verba stipulationis, quanti ea res est. Sed[a] si vnus ex heredibus promissoris totam rem possideat, in solidum eum damnandum Iulianus scribit. In quantum autem ipse ea stipulatione, vel fideiussores, [y]an omnino teneantur, dubitari potest. & videndum ait, ne non committatur[z]. Sed si lite contestata possessor decesserit, vnum ex heredibus non maiore ex parte damnandum, licet totum fundum possideat, quàm ex qua[A] heres est.

III. VLPIANVS [libro septuagensimo nono ad Edictum]

GEneraliter in omnibus prætoriis stipulationibus, & procuratoribus[B] satisdatur.

IIII. PAVLVS [libro septuagensimo quinto ad Edictum]

PRætoriæ[C] stipulationes sæpius interponuntur, cum sine culpa stipulatoris cautum esse desiit.

Actio per liberam personam quæsita.

V. IDEM [libro quadragensimo octauo ad Edictum]

IN[D] omnibus prætoriis stipulationibus hoc seruandũ[E] est, vt si procurator meus stipuletur, mihi causa cognita ex ea stipulatione actio competat. idem est & cum institor in ea causa esse cœpit, vt interposita persona eius dominus mercis rem[F] amissurus sit, veluti bonis eius venditis. succurrere enim domino prætor debet.

VI. IDEM [libro quartodecimo ad Plautium]

IN omnibus prætoriis stipulationibus, in quibus primo fieri aliquid[G], deinde si factum non sit, pœnam inferimus[H]: pœnæ nomine stipulatio committitur.

VII. VLPIANVS libro quartodecimo ad Edictum

PRætoriæ[I] satisdationes[K] personas desiderant pro se interuenientium, & neque[L] pignoribus quis, neque pecuniæ vel auri vel argenti depositione, in vicem satisdationis fungitur.

VIII. PAPINIANVS libro quinto Quæstionum

[M]PAulus notat: qui sub condicionem[N] institutus est, adgnita bonorum possessione cogitur[N] substituto in diem cauere longiorem. prætor enim beneficium suum nemini vult esse captiosum[O]. & potest[P] videri calumniose satis petere, quem alius antecedit. Cum sub contrariis condicionibus Titio & Mæuio legatum sit, vtrique cauetur: quia vterque ex voluntate defuncti sperat legatum.

VIIII. VENVLEIVS [libro primo Stipulationum]

IN prætoriis stipulationibus si ambiguus sermo acciderit, prætoris erit interpretatio. eius enim mens æstimanda[Q] est.

X. VLPIANVS [libro primo Responsorum Valeriano respondit]

SI[R] præses qui ante in triennium caueri iusserat, postea in longum tempus caueri præcepit: quia à prima stipulatione prorsus discedi voluerat, exceptionem primæ stipulationis[S] obligatis peperisse videtur.

XI. VENVLEIVS [libro octauo Actionum]

IN eiusmodi stipulationibus, quæ quanti[T] res est promissionem habent, commodius est certam summam comprehendere: quoniam plerumque difficilis probatio est, quanti cuiusque[V] intersit, & ad exiguam summam deducitur.

REM PVPILLI VEL ADVLESCENTIS SALVAM FORE TIT. VI.

PAVLVS [libro vicensimo quarto ad Edictum]

CVM pupillo rem saluam fore satisdatum sit, agi ex ea tunc potest, cum & tutelæ potest.

De stipulatione pupillari.

II. VLPIANVS [libro septuagensimo nono ad Edictum]

SI pupillus absens sit, vel fari non possit: seruus eius stipulabitur. si seruum non habeat, [X]emendus ei seruus est. sed si non sit vnde ematur, aut[Y] non sit expedita emptio: profectò dicemus seruum[Z] publicum apud prætorem stipulari debere.

III. IDEM [libro trigensimo quinto ad Edictum]

AVt[a] dare aliquem prætor debet, cui caueatur,

IIII. IDEM [libro septuagensimo nono ad Edictum]

NOn quasi ipso iure pupillo adquirat, neque enim adquirit[b], sed[c] vtilis actio ex stipulatu pupillo detur. cauetur autem pupillo hac stipulatione per satisdationem. Illud sciendum est, hac stipulatione teneri tam eum qui tutor est, quàm eum qui pro tutore negotia gessit, vel gerat, & fideiussores eorum. sed enim qui non gessit, omnino non tenebitur. nam nec actio tutelæ eum qui non gessit, tenet. sed vtili actione conueniendus est, quia suo periculo cessauit. & tamen ex stipulatu actione neque ipse neque fideiussores eius tenebuntur. compellendus igitur erit ad administrationem propterea, vt stipulatione quoque ista possit teneri. Hanc stipulationem placet finita demum tutela committi: & fideiussoribus diem exinde incipere cedere. in curatore aliud est. sed & in eo qui pro tutore negotia gessit, aliud dicendum est. itaque istæ stipulationes, si quidem quis

tutor

a liberabitur
b interponitur. al. interponi.
c acceptilationi
d Paulus
e vtrique
f De prætoriis stipulationibus m vulg.
g *Ad hunc pertinent ...*
h & communes.
i sit nouatio
k legati stipulationes.
l habere.
m quæ nudã
n ista
o Videamus ergo, ex qua
p & quemadmodum
q satisdari
r sed & ij
s satisdatur de ædibus: de ædibus &c.
t cauere
v Restitutionem rei, sicuti
x Sed & si
y & an omnino
z *In solidũ non committitur stipulatio aduersus heredem, sed pro parte. ...*

A ex qua parte
B procuratoriis
C Prætoriæ autem
D *Sumpta est ex tit. de damno infect.*
E obseruandũ
F remansurus sit.
G aliquid cõuenit. Redũdat conuenit
H inferimus
I *Sumpta est ex tit. de pet. hered.*
K stipulationes
L *Id est, neq. dat pignora. Duar. t. Dissen. c. 24.*
M cõditione
N cogi
O dãnosum.
P *Vide Pan. lib. 3 Sent. tit. 9 §. 4. ...*
Q existimãda
R Valerianus respondit. si
S stipulationis
T ea res
V cuiuscũque
X seruus emendus
Y aut si
Z *Serui publici mentio quoque fit ...*
a *Sumpta est ex tract. tutel.*
b adquirit pupillo.
c sed vt

tutor fuit, finita demum tutela committetur [a]. si verò pro tutore negotia gessit, conueniens est dicere, statim atque [b] quæque res salua non esse cœpisset, committi stipulationem. 3 Si tutor ab hostibus captus sit, an committatur stipulatio, videamus. mouet, quia finita tutela 4 est, licet reciperari speretur. & puto posse agi. Generaliter sciendum est, ex quibus causis diximus tutelæ agi non posse, ex isdem causis ne [c] ex stipulatu rem saluam 5 fore agi posse, dicendum est. Si quis curator datus non gesserit curam, consequens erit dicere, stipulationem non committi. sed eadem hic [d] erunt dicenda, quæ in tutore diximus. illo [e] secus, quo hæc stipulatio statim atque quid saluum esse desinit, committitur, & fideiussoribus 6 dies cedit: sed [f] in se reuoluitur. Pertinet autem hæc stipulatio ad omnes curatores, siue puberibus siue impuberibus [dati] propter ætatis infirmitatem siue prodigis, vel furiosis, vel quibusdam aliis, vt fieri adsolet, dati sint.

V. PAVLVS [libro septuagesimo sexto ad Edictum]

SI filius qui in potestate furiosi erit, rem saluam fore stipuletur: adquirit patri obligationes [g].

VI. GAIVS [libro vicesimo septimo ad Edictum prouinciale]

SEruum pupilli stipulari ita necesse est, si pupillus abest, aut fari [non [h]] potest. nam si præsens sit, & fari potest: etiam si eius ætatis erit, vt non intellegat quid agat: tamen propter vtilitatem receptum est, rectè eum stipulari, [& [i]] agere.

VII. MODESTINVS [libro sexto Regularum]

DAtiuus vel testamentarius tutor siue curator non petet satis à collega suo. sed offerre ei poterit, verum satis accipere relit, an dare [k].

Curator etiam ad certum actum debet satisdare.

VIII. VLPIANVS [libro secundo ad Edictum]

ETsi ad species curator datus sit, rem saluam fore stipulatio interponetur.

VIIII. POMPONIVS [libro quintodecimo ad Sabinum]

CVm pupillus à tutore stipulatur rem saluam fore, non solum quæ in patrimonio habet, sed etiam quæ in nominibus sunt, ea stipulatione videntur contineri. quod [l] enim in tutelæ iudicium venit, hoc & ea stipulatione continetur.

X. AFRICANVS [libro tertio Quæstionum]

SI [m] postea quàm pupillus ad pubertatē peruenerit, tutor in restituenda tutela aliquamdiu moram fecerit: certum est [n], & fructuum nomine & vsurarum medii temporis, tam fideiussores eius quàm ipsum teneri.

XI. NERATIVS [libro quarto Membranarum]

CVm rem saluam fore pupillo cauetur, committitur stipulatio, si quod ex tutela dari fieri oportet, non præstetur. nam etsi salua ei res sit: ob id non est [o], quia quod ex tutela dari fieri oportet, non soluitur.

Fideiussores rem pupilli saluam fore non habent beneficium diuisionis.

XII. PAPINIANVS [libro duodecimo Quæstionum]

SI [p] plures fideiussores à tutore pupillo dati sunt, non esse eum [q] distringendum: sed in vnum dandam actionem. ita vt ei qui conueniretur, actiones præstarentur. nec quisquam putauerit ab iure discessum, postquam pro ea parte placuit tutores condemnari, quam administrauerunt. & ita demum in solidum, si res à ceteris non seruetur [r], & idonea [s] culpa detegatur, quòd suspectum facere supersederit [t]. nam æquitas arbitri atque officium viri boni videtur eam formam iuris desiderasse. ceterum fideiussores ciuiliter in solidum obligati, ceteris quidem agentibus, vt diuidatur actio impetrare possunt. pupillo verò agente, qui non ipse contraxit, sed in tutorem incidit, & ignorat omnia, beneficium diuidendæ actionis iniuriam habere visum est: ne ex vna tutelæ causa plures ac variæ [v] quæstiones apud diuersos iudices constituerentur.

Margin notes: a committitur. — b vt — c nec — d hæc — e illud fermè, quòd — f & in se — g obligationem. — h Deest vel vocalis tamen. — i & agere. — k Cassidare. — l quid — m Coniunge l. contrà de eo quod cer. loc. non aliqua esse. — n esse, — o non est saluum. — p Coniunge l. si plures. de adm. tuto. — q non esse distinguendum. Rectior est Flor. — r seruentur. — s & ideo sic in ea culpa. Rectior est Flor. quam non sequitur Accurs. lapsus est. — t supersederint. — v variæque

IVDICATVM SOLVI

TIT. VII.

I. PAVLVS [libro vicensimo quarto ad Edictum]

IN STIPVLATIONE iudicatum solui post rem iudicatam statim dies cedit. sed exactio in tempus reo principali indultum differtur.

II. IDEM [libro septuagensimo primo ad Edictum]

CVm [x] lite mortua nulla res sit: ideo constat fideiussores ex stipulatu iudicatum solui non teneri.

III. VLPIANVS [libro septuagensimo septimo ad Edictum]

SI quis apud [y] aliquem iudicem iturus, stipulatus est iudicatum solui, & agit [z] apud alterum: non committitur stipulatio. quia non huius [A] iudicis sententiæ fideiussores se subdiderunt.

De personis quæ stipulari possunt.

1 Stipulationem iudicatum solui & procurator & tutor 2 & curator stipulari possunt. Procuratorem eum accipere debemus, cui mandatum est: siue huius rei tantùm mandatum susceperit, siue [etiam] vniuersorum bonorum. sed & si ratum fuerit habitum, procurator videtur. Sed [&] si fortè ex liberis vel [B] parentibus aliquis interueniat, vel vir vxoris nomine, à quibus mandatum non exigitur: an committatur stipulatio, quæritur. magisque erit, ne committi debeat: nisi fuerit ei mandatum, vel ratum habitum. quod enim eis agere permittitur edicto prætoris, non facit eos procuratores. itaque si talis persona interueniat, ex integro erit cauendum. Sed [&] quod de tutore diximus, ita accipiendum est, [vt] et si is fuerit, qui tutelam administrabat, cum [C] tutor non esset: tutoris appellatione eum non contineri. Sed etsi quidem tutor sit, non tamen quasi tutor negotia administrette, vel dum ignorat, vel alia ex causa. dicendum erit non committi stipulationem. nam edicto prætoris illi tutori agendi facultas datur, cui à parente, maioréve parte tutorum [D], eorúmve cuius [E] ea iurisdictio fuit, tutela permissa erit. Sed & curatorem accipiemus furiosi, [F] furiosæ. item pupilli, pupillæ [G]. ceterorum quoque [curatores], [puta adulescentis], vel si alterius cuius curator sit, committi puto stipulationem. 3 Si tutor esse proponatur regionis alicuius, vel prouinciæ, vel rerum Italicarum: consequens erit dicere, stipulationem ita demum committi, si ex ea causa egerint [H], quæ ad administrationem eorum [I] pertinebat. 4 Si reus postquam iudicatum solui promisit, demens [K] factus sit, an stipulatio committetur ob rem non defensam, quæritur. magisque est vt committatur, si nemo 5 eum defendat. Ob rem non defensam stipulatio non 6 committitur, quamdiu potest existere qui defendat. Si plures fuerint fideiussores, posteaquam cum vno lis contestata est, ex clausula ob rem non defensam ipse reus potest suscipere defensionem.

IIII. IVLIANVS [libro quinquagensimo quinto Digestorum]

IS autem cum quo actum fuit, absolui debet.

V. VLPIANVS [libro septuagensimo septimo ad Edictum]

IAm tamen fideiussore, qui iudicium acceperat, damnato, frustra defensionem reus suscipit. ceterum etsi 1 solutum fuerit posteaquam [L] iudicatum est: repetitionem constituetimus [M] eius quod solutum est. Vnus ex fide-2 iussoribus vel heredibus pluribus, alio cessante suscipere defensionem potest. In hac stipulatione quia plures causæ sunt vna quantitate conclusæ, si committeretur [N] semel stipulatio ex vno casu, amplius ex alio committi non potest.

De re defendenda.

3 Nunc videamus qualis defensio exigatur, ne committatur stipulatio, & quarum personarum. & si quidem ex personis enumeratis in defensionem quis succedat, palam est, rectè rem defendi, nec committi stipulationem. si verò extrinsecus persona defensoris interueniat, æque stipulatio non committetur: si modò ille paratus sit rem boni viri arbitratu defendere, hoc est satisdare. sic enim videtur defendere, si satisdet. ceterum si simpliciter paratus sit interuenire, nec admittatur: committetur ista stipulatio ob rem non defensam. quòd si quis eum vel cum satisdatione vel sine satisdatione admiserit, consequens erit dicere, stipulationis istius nullam partem committi: quia sibi imputari [O] de-4 bet, [†] quia talem defensorem admisit. Si ex fideiussoribus qui iudicatum solui cauerant, existat defensor: placuit ob rem iudicatam stipulationem non committi. ceteráque eadem esse, atque si extraneus defensor 5 existat. In hac stipulatione hoc tractatur, an hi qui fideiusserint, [*] si defensionem omiserint [*], mandati iudicio teneantur. & [P] est verius, non teneri. hi enim in quantitatem interuenerunt, & hoc illis fuit mandatum, non in defensione [Q]. quid tamen si & [R] hoc sibi adsumpserint, vt defendant? an mandati possint agere? & si quidem victi sunt, vtique quod ob rem iudicatam præstiterunt, consequentur. sumptus tamen litis 6 minime petent. si autem optinuerunt, poterunt [S] sumptus litis consequi, quasi iuxta mandatum, etsi non mandatum fecerint. Si tamen plures fideiussores defendere fuerint parati, videamus vtrum vnum defensorem debent

Margin notes: x Sumpta est ex tit. de transpt. — y ad — z egit — A huiusmodi — B vel ex — C si — D tutorū eorum, vel — E cuius de ea re — F furiosi, vel — G pupilli, vel — H egerit, — I earum — K absens. Hæc varietas ab obseruans hic Accursio. — L illi iudicatum — M constituemus — N committetur al. committatur — O imputare — † qui — P & hoc est — Q defensionem. — R si & ipsi hoc — S & sumptus

debent dare: an verò sufficiat vt vnusquisque eorum pro parte sua defendat, vel defensorem substituat. & magis est, vt nisi vnum dent procuratorem, desiderante scilicet hoc actore, cōmittatur stipulatio ob rem non defensam. nam & plures heredes rei necesse habebunt vnum dare procuratorem, ne defensio per plures scissa incommodo aliquo afficiat actorem. aliud est in heredibus actoris, quibus necessitas non imponitur vt per vnum litigent.

7 Illud sciendum est, ibi rem esse defendendam, vt rectè defendatur vbi debet agi.

VI. IDEM [libro septuagensimo octauo ad Edictum]

IVdicatum solui stipulatio tres clausulas in vnum collatas[a] habet: de re iudicata, de re defendenda, de dolo malo.

VII. GAIVS [libro vicensimo septimo ad Edictum prouinciale]

SI[b] ante acceptum iudicium prohibitus fuerit procurator à domino, & actor ignorans prohibitum eum esse, egerit:[c] an stipulatio committatur? & nihil aliud dici potest, quàm committi. Quòd si quis sciens prohibitum esse, egerit: Iulianus non putat stipulationem committi. nam vt committatur, non sufficere ait cum ea persona acceptum esse iudicium, quæ stipulationi[d] comprehensa est: sed oportere etiam causam personæ eandem esse, quæ stipulationis interponendæ tempore fuit. & ideo si is qui procurator datus est, heres extiterit domino, atque ita acceperit iudicium, siue etiam prohibitus acceperit: non committitur[e] stipulatio. nam & alias responsum esse[f], si quis absentem defendens satisdederit, deinde vel procurator ab eo datus, vel post quàm heres ei extitit, iudicium acceperit: fideiussores non teneri.

VIII. PAVLVS [libro septuagensimo quarto ad Edictum]

SI petitor post satisdationem ante iudicium acceptum heres possessori extiterit: extinguitur[g] stipulatio.

VIIII. VLPIANVS [libro quartodecimo ad Edictum]

IVdicatum solui stipulatio expeditam habet quantitatem. in tantum enim committitur, in quantum iudex pronuntiauerit.

X. MODESTINVS [libro quarto Pandectarum]

SI ad defendendum procurator datus fuerit, satisdare iubetur iudicatum solui stipulatione, quæ non ab ipso procuratore, sed à domino litis interponitur. quòd si procurator aliquem defendat, ipse cogitur satisdare iudicatum solui stipulatione.

XI. PAVLVS [libro septuagensimo quarto ad Edictum]

SI seruus qui in rem actione petebatur, lite contestata decesserit, deinde possessor litem deseruerit: quidam fideiussores eius pro lite datos non teneri putãt. quia mortuo homine nulla iam res sit. quod falsum est: quoniam expedit de emendatione actionis conseruandæ causa, item fructuum nomine rem iudicari.

XII. POMPONIVS [libro vicensimo sexto ad Sabinum]

SI reus post iudicatum solui[h] ab eo datum, in magistratu sit, nec inuitus in ius vocari possit: tamen nisi res boni viri arbitratu defendatur, fideiussores tenentur.

XIII. VLPIANVS [libro septimo Disputationum]

CVm quærebatur, si interposita iudicatum solui stipulatione, cum quis rem non defenderet, postea ex heremodicio[i] sententiam esset passus, an ob rem iudicatam clausula committatur: dicebam vnam clausulam in stipulatione iudicatum solui & ob rem non defensam & ob rem iudicatam in se habere. cum igitur iudicatum solui stipulatio vna cludatur[k] clausula, siue res iudicetur, siue res non defendatur: meritò quæritur, si[l] altera causa committatur, an ex altera rursum committi possit. ecce enim si quis stipuletur SI NAVIS EX ASIA VENERIT, aut SI TITIVS CONSVL FVERIT, constat, siue nauis prior venerit, siue Titius consul ante factus sit: committi stipulationem. sed vbi commissa est ex priore causa, ex altera, licet exstat condicio, amplius non committitur. altera causa enim, non vtraque inhæret[m] stipulationi. proinde videndum[n], stipulatio ob rem non defensam vtrum commissa est re non defensa: an non prius creditur commissa, nisi ex stipulatione lis fuerit contestata. quod magis est. & ideo nec fideiussoribus videtur statim dies cedere, vbi res cœperat[o] non defendi. proinde[p] si fortè lis finita fuerit, ad quam defensio erat necessaria, vel solutione, vel transactione, vel acceptilatione, vel quo[q] alio modo: consequenter placuit euanescere ob rem non defensam clausulam. Si fuero à fideiussore procuratoris stipulatus iudicatum solui, quasi in rem acturus, & postea in personam egero: vel alia actione acturus, aliam autem dictauero actionem[r]: non committitur stipulatio. quia de alia[s] actum videtur, de alia[t] stipulatio interposita[t].

XIIII. IVLIANVS[v] [libro quinquagensimo quinto Digestorum]

SI ex duobus fideiussoribus qui iudicatum solui spoponderant, alter ob rem non defensam partem suam soluerit: nihilo minus reus defendi poterit. nec tamen is qui soluerit, repetet. stipulatio enim pro parte eius perempta est, perinde ac si acceptum ei factũ fuisset. Quotiens ex stipulatione iudicatum solui ob rem non defensam agitur cum fideiussoribus, non est iniquum caueri, dominum priore iudicio absolui: quia omissa cautione fideiussores mandati iudicio non consequentur. aut certè[x] cogantur dominum priore iudicio defendere.

XV. AFRICANVS [libro sexto Quæstionum]

HÆc stipulatio QVAMDIV RES NON DEFENDATVR, simul atque defendi cœperit, aut defendi debere desierit, resoluitur.

XVI. NERATIVS[y] [libro tertio Membranarum]

EX iudicatum solui stipulatione ob rem nõ defensam cum vno ex fideiussoribus agere volo. is, quod pro parte eius sit[z], soluere mihi paratus est. non debet mihi in eum dari iudicium. neque enim æquum est aut iudicio destringi[A], aut ad infitiationem compelli eum qui sine iudice[B] dare[C] paratus est, quo non amplius[D] aduersarius eius per iudicem ab eo consecuturus est.

XVII. VENVLEIVS [libro sexto Stipulationum]

EX clausula re iudicata[E], dolo malo, ob rem non defensam in solidum committitur stipulatio. non enim videbitur defensa res boni viri arbitratu, quæ non in solidum defensa sit.

XVIII. IDEM [libro septimo Disputationum]

VIr bonus non arbitratur indefensam esse rem, de qua prætor iudicium accipere non cogat[F].

Doli clausula.

XVIIII. IDEM [libro nono Stipulationum]

NOuissima clausula iudicatũ solui stipulationis DOLVM MALVM ABESSE AFVTVRVMQVE[G] ESSE, & in futurum tempus permanens factum demonstrat. itaque etsi fortè decesserit is qui dolo fecerit, tenebitur heres eius. verbũ enim AFVTVRVMQVE ESSE plenissimum est, & ad omne tempus refertur. vt si aliquo tempore non afuerit dolus, quoniam verum sit non afuisse, committatur hæc clausula. si[H] autem adiectum sit, SI HVIVS REI DOLVS MALVS NON ABERIT, QVANTI EA RES ERIT, DARI[I] SPONDES? & ob extranei dolum promissor[K] pœna tenebitur. doli autem mali clausula, sicut reliquæ stipulationes, in quibus tempus nominatim adiectũ non est, ad principium stipulationis refertur.

XX. SCAEVOLA [libro vicensimo Digestorum]

CVm apud Sempronium iudicem datum reus defenderetur, stipulatione cautum est, vt quod Sempronius iudex iudicasset, præstaretur. à cuius sententia petitor appellauit. & cum apud competentem appellationi[L] iudicem res ageretur, defensore[M] condemnato, quæsitum est an stipulatio commissa esset. respondit, secundum ea quæ proponerentur, non esse iure commissam. Claudius: ideo[N] stipulatione adiicitur, QVIVE IN EIVS LOCVM SVBSTITVTVS ERIT.

XXI. IDEM [libro singulari Quæstionum publice tractatarum]

SI vnus ex fideiussoribus ob rem non defensam conuentus sit, deinde postea res defendatur: alter fideiussorum ob rem iudicatam conueniri potest. & si reus promittendi duobus heredibus relictis decesserit, alter rem non defendat, alter defendat: is qui non defendat, ob rem non defensam conueniri potest. ille qui defendat, ob rem iudicatam. quoniam in vnius eiusdémque persona non posse committi has duas clausulas creditur. & nos dicimus, semper præualere rei iudicatæ clausulam, eámque solam committi.

RATAM REM HABERI ET DE RATI HABITIONE

TIT. VIII.

PAPINIANVS [libro vicensimo octauo Quæstionum]

CVm quis de rato stipularetur, quamuis non idem, sed alius à[O] domino conueniretur, qui conueniri non posset, si ratum[P] habuisset: committi stipulationem placuit. veluti si reum fideiussor, aut alter ex reis promittendi qui socius est, conuenitur[Q].

II. IDEM [libro vndecimo Responsorum]

IN stipulatione de rato[R] habendo non est cogitandum rei promittendi vel stipulandi compendium: sed quid[S] interfuerit[T] eius qui stipulatus est ratum haberi quod gestum est.

III. IDEM

---

a collectas

b Versa est Haloandri lectio in hac l. August. lib. 3. Emend. c. 9.

c prohibitum eum esse egerit: Iulianus non putat stipulationẽ cõmitti. ita Haloand.

d stipulatione

e Mali Haloã. non committi stipulationẽ. & aliis &c.

f est.

g extinguetur

h solui stipulationẽ. al. solui ab eo satisdationem datam. Haloander interpretationes quadã sustulit Floren. quæ pulsæ in contextum irrepserunt.

i De eremodicio vide l. ait prætor. supr. de minor.

k claudatur

l si ex altera clausula

m inerat

n videndum est.

o cœperit

p & si

q quocũque

r alio

s alio

t interposita est.

v Vlpianus

x aut certè si velint actione mandati à domino aliquid consequi, cogantur

y Terentius Clemens

z eius sit.

A astringi.

B iudicio

C dare partẽ paratus

D quantũ aduersarius al. quoniam plus aduersarius obtin. Falsa est omnino hæc lectio: quã secutus Accurs. delirat.

E de re iudicata. al. rei iudicatæ.

F cogitat. Rectior est Floren. non enim prætor cogitat accipere iudicium, sed cogit.

G absuturũque

H sin autem

I dare spondes?

K de pœna

L appellationis

M defensore rei

N in stipulatione

O pro

P ratum dominus

Q conueniretur.

R ratum habendo

S sed quod

T intersint

IIII. IDEM libro duodecimo Responsorum

CVm minor vigintiquinque annis creditor pecuniam reciperare vellet, interpositus procurator debitoris de rato [a] habendo cauit. restitutione in integrum data, neque indebiti condictionem neq; stipulationem committi constabat. idémque eueniret [b], si falsi procuratoris actum minor annis ratum habuerit. & ideo ita cauendum erit praecedente [c] mandato: SI ILLA IN INTEGRVM RESTITVTVS FVERIT, NEMINEM EIVS, AVT IS AD QVEM EA RES, QVA DE AGITVR, PERTINEBIT, QVANTI EA RES ERIT, TANTAM PECVNIAM DARI. mandato verò non interueniente, vulgaribus verbis de rato [d] habendo. haec quoque prudentius inter consentientes adstruentur [e]. alioquin si non cōuenias, nec creditor minor cōsentiat, actionem dari oportebit. Falsus procurator de rato habendo cauit, atque ita dominus à sententia iudicis procuratore victo prouocauit. stipulationis defecisse condicionem apparuit, cum ad auxilium commune superatus confugisset. quòd si dominus qui ratum non habuit, pecuniam exegerit: stipulatio de rato committetur in eam pecuniam, quam dominus accepit: quamuis nihil procurator ceperit.

a ratum · b euenier. · c praecedente quidem · d ratum · e adstruetur. al. adstringentur.

IIII. SCAEVOLA libro tertiodecimo Quaestionum

PRocurator quinquaginta petit [f]. si dominus centum petat, tenebuntur fideiussores qui de rati habitione cauerunt, in quinquaginta, & quanti interfuit differri quinquaginta actionem.

f petiit.

V. IDEM [g] libro quinto Responsorum respondit

NOn [h] tantùm verbis ratum haberi posse, sed etiam actu. denique si eam litem, quam procurator inchoasset, dominus comprobans persequeretur: non esse commissam stipulationem.

g Paulus li. xi. Responsorū respondit · h Paulus respōdit non tantū

VI. HERMOGENIANVS [i] libro primo Iuris epitomarum

TVtore suspecto [k] postulato, defensor si velit respondere, cautionem ratam rem dominum habiturum cauere compellendus est.

i Venuleius · k suspecti

VII. PAVLVS libro tertio Sententiarum

SI is cui ignoranti petita est bonorum possessio, decesserit: heres eius intra tempora petitionis ratam eam habere non potest.

VIII. VENVLEIVS libro quintodecimo Stipulationum

PRocurator ad exhibendum egit, & [l] aduersarius absolutus est [m] quia nō possidebat, atque cum possessionem eiusdē rei nanctus esset, agit [n] eū eo dominus ad exhibendum. Sabinus ait fideiussores non teneri: quoniam haec alia res sit. nam etsi dominus egisset, mox absoluto aduersario quia non possideret, ex integro ageret: non obstaturam rei iudicatae exceptionem. Si procurator à debitore pecuniam exegerit, & satisderit dominum ratam rem habere, mox dominus de eadem pecunia egit, & litem amiserit: committi stipulationem. & si procurator eandem pecuniā domino sine iudice soluerit, condicturū. sed cum debitor ex stipulatu agere coeperit, potest dici dominum, si defensionem procuratoris suscipiat, non inutiliter doli mali exceptione aduersus debitorem vti: quia naturale debitum manet. Si quis à procuratore status controuersiam patiatur, satis accipere debet à procuratore, ne impOor saepius pro suo statu conueniretur. & si dominus venientésque ab eo personae ratum non habuerint quòd procurator eum in seruitutem petierit, vel aduersus procuratorem ex seruitute in libertatem petitus fuerit: quanti ea res est, ei praestetur: scilicet cum de libertate eius constituerit [o]. id est quanti interfuerit eius de statu suo rursus non periclitari, & propter impendia quae in litem fecerit. sed Labeo certam summam comprehendendam existimabat, quia aestimatio libertatis ad [p] infinitum extenderetur. ex quo autem dominus ratam non habuerit, committi videtur stipulatio. sed non ante ex ea agi poterit, quàm de libertate iudicatum fuerit: quia si seruus sit iudicatus, inutilis fit stipulatio. cum & si qua sit actio, eam domino adquisisse intellegitur.

l & cùm · m esset · n egit · o constiterit. · p in infinitum

VIIII. VLPIANVS libro nono ad Edictum

ACtor à tutore datus omnimodo cauet, [q] actor ciuitatis nec ipse cauet, nec magister vniuersitatis, nec curator bonis consensu creditorum datus.

q sed actor

X. IDEM libro octagensimo ad Edictum

INterdum ea conuentione stipulatio ratam rem [r] interponi solet. vt puta si quid procurator [s] aut vendat, aut locet, aut si ei soluatur:

r rem haberi · s emat aut

XI. HERMOGENIANVS [t] libro sexto Iuris epitomarum

VEl [v] paciscatur, vel quodlibet aliud nomine absentis gerat [x].

t Venuleius · v Vel si · x gerat negotium.

XII. VLPIANVS libro octagensimo ad Edictum

QVo enim tutiore loco sit qui contrahit, de rato solet stipulari. Rem haberi ratam hoc est, comprobare adgnoscereque quod actum est à falso procuratore. Iulianus ait, interesse, quando dominus ratam habere deberet solutionem in procuratorem factam: an tunc demum cum primùm certior factus esset. hoc autem ΕΝ ΠΛΑΤΕΙ [y] accipiendum, & cum quodam spatio temporis nec minimo nec maximo, sed quod magis intellectu percipi, quam elocutione exprimi possit. quid ergo si quod [z] primò ratum non habuit, postea habebit ratum? nihilo magis proficere ad impediendam actionem suam. & ob id quod primò non habuit ratum, actionem saluam habere ait. ideóque si quod procuratori fuerat solutum, exegerit: agi perinde ex ea stipulatione poterit, ac si ratum habere se postea non dixisset. sed ego puto exceptionem doli mali locum [A] habituram. Siue quis petat, siue compensatione vtatur, committitur statim ratam rem dominum habiturum stipulatio. nam qualiter [B] quis eundem actum retractet, qui à procuratore actus est, committi stipulationem oportet.

y πλατυκώτερον est · z si quidē primùm · A est habiturum. Vide Accurs. · B qualiter qualiter. al. qualitercunque

XIII. PAVLVS libro septuagensimo sexto ad Edictum

SI commissa est stipulatio ratam rem dominum habiturum, in tantum competit, in quantum mea interfuit. id est quantum mihi abest, quantúmque lucrari potui. Si sine iudice procuratori legatum soluatur, cauere [C] debere Pomponius ait.

C caueri

XIIII. IDEM libro tertio ad Plautium

SI quis vni ex reis promiserit rem ratam dominum habiturum, aut amplius eam non peti: dicendum est stipulationem committi, si ab eo petatur, qui eiusdem obligationis socius est.

XV. IDEM libro quartodecimo ad Plautium

AMplius non peti [D] verbum Labeo ita accipiebat, si iudicio petitum [E] esset. si autem in ius eum vocauerit, & satis iudicio sistendi causa acceperit, iudicium tamen coeptum [F] non fuerit: ego puto non committi stipulationem AMPLIVS NON PETI. hic enim [G] non petit, sed petere vult. si verò soluta esset pecunia, licet sine iudicio: committitur stipulatio. nam & si quis aduersus petentem compensatione, deductionéve vsus sit: rectè dictum est petisse eum videri, & stipulationem committi amplius non peti. nam & heres qui damnatus non petere, si horum quicquam fecisset, ex testamento tenetur [H].

D petitū esse · E non esset. · F acceptum · G amplius nō petit, · H teneretur.

XVI. POMPONIVS libro tertio ex Plautio

SI indebitum procuratori solutum sit, agi statim ex hac stipulatione aduersus procuratorem potest, vt ratum habeat dominus. vt possit dignosci [I], vtrúmne domino condici debeat id quod indebitum solutum sit, si is ratum habeat: an verò procuratori condicendum sit, si dominus ratum non habeat. Si procurator fundum petisset, & cauisset, vti adsolet, ratam rem dominum habiturum, deinde dominus postea eundem fundum vendidisset, eúmque emptor peteret: stipulationem ratam rem haberi committi, Iulianus scribit.

I Haloand. discernī: quādam multò deterius domino condici. Ang. li. 3. Emēd. cap. 9.

XVII. MARCELLVS libro vicensimo primo Digestorum

CVm debitore decem creditoris nomine Titius egit. partem petitionis ratam habuit dominus. dicendum est obligationis partem consumptam. quemadmodum si decem stipulatus esset, aut exegisset, creditórque non totum, sed partem gestae rei comprobasset. idcirco si ex stipulatu DAMAM AVT STICHVM, VTRVM EGO VOLVERO, absente me Titius domino quinque petisset: insecuta rati habitione rectè actum videri.

XVIII. POMPONIVS libro vicensimo sexto ad Sabinum

SI procurator ratam rem dominum heredémve eius habiturum cauerit, & vnus ex heredibus domini ratum habeat, alter non habeat: sine dubio committetur [K] stipulatio pro ea parte, pro qua ratum non habebitur: quia in id committitur [L], quod stipulatoris interfit. nam etsi ipse dominus pro parte ratum habuerit, pro parte non habuerit: non vltra quàm in partem [M] committetur [N] stipulatio. quia in id committitur, quod intersit agentis. & ideo saepius ex ea stipulatione agi potest, prout intersit agentis quòd litigat, quòd consumit, quòd aduocat, quòd damnatus soluit. sicut in stipulatione damni infecti accidere potest, vt is qui stipulatus sit, subinde agat. cauet enim si quid ibi ruet, scindetur, fodetur [O], aedificabitur. finge [P] ergo subinde damnum dari. non erit dubium,

K cōmittitur · L cōmittitur stipulatio. · M parte · N cōmittitur · O fodietur, · P finge enim eo

quin agere [a] possit. nam si toto damno computato tunc agendum est, propemodum non ante aget, quam dies stipulationis præterierit, intra quem si damnum datum sit, stipulationi [b] cautum erit [c]. quod verum non est.

a agere sæpius. b stipulatori. c non erit.

XVIIII. PAVLVS libro tertiodecimo ad Sabinum.

IN stipulatione, qua procurator cauet ratam rem dominum habiturum, id continetur, quod interfit stipulatoris. idémque iuris est in clausulis omnibus de dolo malo.

XX. VLPIANVS libro primo Disputationum.

NOn solum in actionibus, quas procurator intendit: verùm [d] in stipulationibus quoque quas interponi desiderat, si vice [e] repræsentat [f] actionum, cauere eum de rato oportet. quare si duplæ stipulationem procurator interponat, de rato cauere debet. sed & si damni infecti stipulatio à procuratore interponatur: de rato debet procurator cauere.

d verùm etiã. e vicem. f repræsentant, al. præstarant.

XXI. IDEM libro primo Opinionum.

NE satisdatio ratam rem dominum habiturum exigatur in his, quæ nomine eius ageret [g] qui eum se fecisse procuratorem libello principi dato professus est, prodest. quòd si iudicatum solui satis ab eo procuratore postuletur, necesse est, vt iuri manifesto pareatur.

g agentur.

XXII. IVLIANVS libro quinquagesimo sexto Digestorum.

SI sine iudice non [h] debitam pecuniam exegerit procurator, & dominus ratam solutionem non habuerit, sed eandem pecuniam petere instituerit: fideiussores tenentur. & condictio, qua procurator teneretur si stipulatio interposita non fuisset, perimitur. quotiens enim procuratori pecunia soluitur, & dominus eam solutionem ratam non habet: existimo id agi [i], vt condictio perimatur, & sola actio ei qui indebitum [k] soluit, aduersus procuratorem ex stipulatu competat. Hoc amplius præstant fideiussores impensas, quæ in iudicium factæ fuissent. quòd si dominus ratam habuisset, fideiussores quidem liberantur, sed ab ipso domino eadem pecunia per condictionem peti potest. 1 Quòd si procurator debitam domino pecuniam sine iudice exegisset, idem iuris est. hoc secus, quòd si dominus ratam rem habuisset: nulla eius pecuniæ repetitio futura est. Quòd si procurator per iudicem non debitam pecuniam exegisset, dici potest, siue ratum dominus habuisset, siue non habuisset, fideiussores non teneri. vel quia nulla res esset, quam dominus ratam habere posset: vel quia nihil stipulatoris interest, ratum haberi. adficietur ergo iniuria is qui procuratori soluit. magis tamen est, vt si dominus ratum nõ habuerit: fideiussores teneantur. Quòd si debitam pecuniam procurator per iudicem, cui nihil mandatum fuerit, petierit: magis est vt in solidum fideiussores teneantur, si dominus ratum non habuerit. 2 Cum autem procurator rectè petit, dominus perperam: non debet procurator præstare, ne iniuria iudicis dominus aliquid consequatur. numquam enim propter [l] iniuriam iudicis fideiussores obligantur. verius tamen est, hoc casu fideiussores non nisi in impensas litis teneri. Marcellus [m]: si dominus ratam rem non habuerit, sed lite mota rem amiserit: nihil præter impendia in stipulatione [n] ratam rem [o] deducitur. Iulianus: si procuratori eius qui mortuus erat, sine iudice soluta fuerint legata: stipulatio committetur, nisi heres ratum habuerit. vtique si debita fuerint. tunc enim non dubiè interest stipulatoris, ratam solutionem ab herede haberi, ne bis eadem præstet. 3 Si in stipulationem ratam rem haberi hactenus comprehensum fuerit, LVCIVM TITIVM RATVM HABITVRVM? cum id aperte ageretur, vt heredis, ceterorumque personæ, ad quos ea res pertineret, omitterentur, difficile est existimari, doli clausulam committi. sanè cum per imprudentiam hæ personæ omittantur, actio ex doli clausula competit. 4 Si procurator iudicium de hereditate ediderit, deinde dominus fundum ex ea hereditate petierit, stipulatio ratam rem haberi committetur: quia si verus procurator fuisset, exceptio rei iudicatæ dominum summoueret. plerumque autem stipulatio ratam rem haberi his casibus committetur [p], quibus si verus procurator egisset, domino suo ipso iure aut propter [q] exceptionem actio inutilis esset. 5 Qui patris nomine iniuriarum agit ob eam rem, quòd filius eius verberatus pulsatusve sit, in stipulatione cogendus est filii quoque personam comprehendere. præsertim cum fieri possit, vt pater ante decedat, quàm sciret procuratorem suum egisse, & ita iniuriarum actio redeat ad filium. Sed & si nepoti iniuria facta fuerit, & procurator aui propter hanc causam iniuriarum aget: non solùm filii, sed etiam nepotis persona comprehendenda erit in stipulatione. quid enim prohibet & patrem & filium, antequam scirent procuratorem egisse, decedere? quo casu iniquum est fideiussores non teneri, nepote iniuriarum agente.

h indebitam. i agendum, al. ea actione cũ eo agi. k indebitam. l per. m Marcellus ait. n stipulationẽ. o rem haberi. p cõmittitur. q per.

XXIII. IDEM libro quinto ex Minicio.

PRocurator cum peteret pecuniam, satisdedit amplius non peti. post iudicium acceptum extitit qui & ipse procuratorio nomine eandem pecuniam peteret [r]. quæsitum est, cum is qui postea peteret [s], procurator non esset, & propter hoc exceptionibus procuratoriis excludi posset: num fideiussores prioris procuratoris tenerentur. Iulianus respondit [t], verius est non obligari fideiussores. nam in stipulatione cauetur, non petiturum eum, cuius de ea re actio, petitio, persecutio sit: & ratum habituros omnes, ad quos ea res pertinebit. hic autem qui procurator non est, nec actionem nec petitionem habere intellegendus est.

r repeteret. s repeteret. t respondit.

XXIIII. AFRICANVS libro quinto Quæstionum.

BOnorum possessionem ab abo adgnitam ratam haberi oportere eo tempore, quo adhuc in ea causa sit, vt peti possit. itaq; post centensimum diem rata [v] haberi non potest. an autem & si mortuus fuisset qui petisset, vel furere cœperit, ratum haberi [x] possit, videamus. nam si in vniuersum perinde haberi debet, ac si tunc cum ratum habeat, per eum bonorum possessionem petat: frustra his casibus ratum habetur. sed [y] illud consequens futurum, etiam si pœniteat illum petisse, ratum haberi non posse. quod vtique sit absurdum. rectius itaque dicitur, neutram eorum [z] causam impedire rati habitionem.

v ratã haberi non posse. x habere. y sed & illud. z earum.

XXV. IDEM libro sexto Quæstionum.

PAter dotem à se datam absente filia petit, & ratam rem habituram eam cauit. ea prius quàm ratum haberet, mortua est. negauit [A] committi stipulationem: quia etsi verum sit ratum eam non habuisse, nihil tamen mariti interfit dotem restitui, cum patri etiam mortua filia salua esse dos debeat. 1 Procurator cum ab eo æs alienum exegerat, qui tempore liberaretur, ratam rem dominum habiturum cauit. deinde post tempus liberato iam debitore dominus ratam rem habet. posse debitorem agere cum procuratore existimauit [B], cum iam debitor liberatus sit. argumentum rei [C], quòd si nulla stipulatio interposita sit, condictio locum aduersus procuratorem habitura sit. in locum autem condictionis interponi stipulationem.

A negaui. B existimaui. C rei esse.

LIBER QVADRAGESIMVS SEPTIMVS.

DE PRIVATIS [D] DELICTIS.

D Priuata dicuntur, quæ priuatim & tãtum, eorum interest, cõpetunt. Duar. l. Disput. cap. 16. vnde multa huc pertinentia petere poteris.

VLPIANVS libro quadragesimo primo ad Sabinum.

CIVILIS constitutio est, pœnalibus actionibus heredes non teneri, nec ceteros quidem successores. idcirco nec furti conueniri possunt. sed quamuis furti actione non teneantur, ad exhibendum actione teneri eos oportet, si possideant, aut dolo fecerint quo minus possideant. sed enim & vindicatione tenebuntur re exhibita. item condictio aduersus eos competit. Heredem autem furti agere posse, æquè constat. exsecutio enim quorundam delictorum heredibus data est. ita & legis Aquiliæ actionem heres habet. sed iniuriarum actio heredi non competit. 1 Non tantùm in furti, verùm in ceteris quoque actionibus quæ ex delictis oriuntur, siue ciuiles sint, siue honorariæ, ibi placet, vt noxa caput sequatur.

II. IDEM libro quadragesimo tertio ad Sabinum.

NVmquam plura delicta concurrentia faciunt, vt vllius impunitas detur. neque enim delictum ob aliud delictum minuit pœnam. qui igitur hominem subripuit, & occidit: quia subripuit, furti [E]: quia occidit, Aquilia tenetur. neque altera harum actionum alteram consumit. idem dicendum [F], si rapuit & occidit. nam & vi bonorum raptorum, & Aquilia tenebitur. Quæsitum est, si condictum [G] fuerit ex causa furtiua, an nihilo minus [H] lege Aquilia agi possit. & scripsit Pomponius agi posse: quia alterius æstimationis est legis Aquiliæ actio, alterius condictio ex causa furtiua. namque Aquilia eam æstimationem complectitur, quanti eo anno plurimi fuit. condictio autem ex causa furtiua non egredi-

E furti tenetur. F dicendũ est. G condictum. H ex lege.

tur retro

tur retrorsum iudicii accipiendi tempus. sed si seruus sit qui hæc [a] admisit, [b] quacumque actione noxæ fuerit deditus, perempta est altera actio. ¶Item si quis subreptum flagello ceciderit, duabus actionibus tenetur: furti, & iniuriarum. & si forte hunc eundem occiderit, tribus actionibus tenebitur. ¶ Item si quis ancillam alienam subripuit, & flagitauerit: vtraque actione tenebitur. nam & serui corrupti agi poterit, & furti. Item si quis seruum vulnerauit, quem subripuerat: æquè duæ actiones locum habebunt, Aquiliæ [c], & furti.

III. IDEM libro secundo de Officio proconsulis.

SI quis actionem [d] quæ ex maleficiis oritur, velit exsequi: si quidem pecuniariter [e] agere velit, ad ius ordinarium remittendus erit, nec cogendus erit in crimen subscribere. enimuero si extra ordinem eius rei pœnam exerceri [f] velit, tunc subscribere eum in crimen oportebit.

a qui hoc
b ex quacumque
c Aquilia,
d actionem
e pecuniariè
f exercere

DE FVRTIS
TIT. II.

Quid sit furtum, & quæ sint furti genera.

PAVLVS libro trigensimo nono ad Edictum

FVRTVM [g] à furuo [h], id est nigro dictum Labeo ait, quòd clam & obscuro [i] fiat, & plerumque nocte. vel à fraude, vt Sabinus ait. vel à ferendo & auferendo, vel à Græco sermone, qui [k] ΦΩΡΑΣ appellant [l] fures. immo & Græci ΑΠΟ ΤΟΥ [m] ΦΕΡΕΙΝ ΦΩΡΑΣ dixerunt. ¶Inde sola [n] cogitatio furti faciendi non facit furem. sic [o] is qui depositum abnegat, non statim etiam furti tenetur: sed ita, si [p] intercipiendi causa occultauerit.

Furtum est contrectatio rei fraudulosa, lucri faciendi gratia, vel ipsius rei, vel etiam vsus eius, possessionisve. quod lege naturali prohibitum est admittere.

g Alcia. lib. 1. Dispu. c. 10. & lib. 1. Pratorm.
h De hac deriuatione Gell. lib. 1. noct. Attic. cap. 18.
i obscurè
k quo
l appellantur
m παρὰ τὸ
n sola tamen
o sicut is, qui
p si id

II. GAIVS libro tertiodecimo ad Edictum

FVrtorum [q] genera duo sunt: manifestum, & nec [r] manifestum.

III. VLPIANVS libro quadragensimo primo ad Sabinum

FVr [s] est manifestus, quem Græci, ΕΠ ΑΥΤΟΦΩΡΩ [t] appellant, hoc est eum qui deprehenditur cum furto. & parui refert à quo deprehendatur, vtrum ab eo cuius res fuit, an ab alio. sed vtrum ita demum fur sit manifestus, si in faciendo deprehēdatur: an verò & si alicubi [v] fuerit deprehensus? & magis est, vt & Iulianus scripsit, etsi non ibi deprehendatur, vbi furtum fecit: attamen esse furem manifestum, si cum re furtiua fuerit adprehensus prius quam eo loci rem pertulerit, quo destinauerat.

q Gaius in Inst. furtorum genera quatuor constituit sed quia cæptum & oblatum in desuetudinem abierunt, duo tantum hic posita sunt.
r De hac diuisione idem Gell. lib. 11. noct. Att. ca. 18.
s Alcial. lib. 2. Pratorm.
t ἐπ' αὐτοφώρῳ
v alicubi
x perferre,

IIII. PAVLVS libro nono ad Sabinum

QVo destinauerit quis auferre [x], sic accipiendum est: quo destinauerit eo die manere cum eo furto.

V. VLPIANVS libro quadragensimo primo ad Sabinum

SIue igitur in publico siue in priuato deprehendatur, antequam ad locum destinatum rem perferret: in ea causa est, vt fur manifestus sit, si cum re furtiua deprehendatur. & ita Cassius scripsit. Sed si pertulit quo destinauit, tametsi deprehendatur cum re furtiua, non [y] est manifestus fur.

y nō tamē est,

VI. PAVLVS libro nono ad Sabinum

QVamuis enim sæpe furtum contrectando fiat, tamen [z] initio, id est faciendi furtis tempore, constituere visum est, manifestus, nec ne fur esset.

z in initio

VII. VLPIANVS libro quadragensimo primo ad Sabinum

SI quis in seruitute furtum fecerit, & manumissus deprehendatur: an sit manifestus sit, videamus. & ait Pomponius libro nonodecimo ex [A] Sabino, non posse eum manifesti conueniri: quia origo furti in seruitute facta non fuit manifesti. Ibidem [B] Pomponius eleganter scripsit deprehensione fieri manifestum furem. ceterum si cum tibi furtum facerem de domo tua, absconditi te, ne te occidam: etiam si vidisti furtum fieri, attamen non est manifestum. Sed Celsus deprehensioni hoc etiam adiicit, si cum vidisses eum subripientem, & ad comprehendendum eum accurrisses [C], abiecto furto effugit [D]: furem manifestum esse. paruique referre putat, dominus an vicinus an quilibet transiens adprehendat.

A ad Sabinū,
B Idem
C occurrisses. Melior est Flor.
D fugit:

VIII. GAIVS libro tertiodecimo ad Edictum prouinciale

NEc manifestum furtum quid sit, apparet. nam quod manifestum non est, hoc scilicet nec manifestum est.

VIIII. POMPONIVS libro sexto ad Sabinum

ET qui furti actionem habet, adsidua contrectatione furis non magis furti actio nasci potest. ne in id quidem in quod creuisset [E] postea res subrepta. sed si eam à fure vindicassem, condictio mihi manebit. sed potest dici officio iudicis qui de proprietate cognoscit, contineri, vt non aliter iubeat [F] restitui, quàm si condictionem petitor remitteret. quòd si ex condictione ante damnatus reus litis æstimationem sustulerit: vt aut omnimodo absoluat reum: aut, quod magis placet, si paratus esset petitor æstimationem restituere, nec restituetur ei homo: quanti in litem iurasset, damnaretur ei possessor.

E decreuisset
F ei restitui,

X. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Sabinum

CVius interfuit non subripi, is actionem furti habet.

XI. PAVLVS libro nono ad Sabinum

TVm is [G] cuius interest, [H] furti habet actionem, si [I] honesta [K] causa interest.

XII. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Sabinum

ITaque fullo, qui curanda, polienda [L] vestimenta accepit, semper agit. præstare enim [M] custodiam debet. si autem soluendo non est, ad dominum actio redit. nam qui non habet quod perdat [N], eius periculo nihil est. Sed furti actio malæ fidei possessori non datur, quamuis interest eius rem non subripi: quippe cum res periculo eius sit. sed nemo de improbitate sua consequitur actionem. & ideo soli bonæ fidei possessori, non etiam malæ fidei furti actio datur.

G Quinimò cuius
H ita furti
I si ex honesta
K de causa
L poliendaq;
M enim semper
N quod pendat. al. quod det. alias quod reddat: maxime habet vox Flor. & germana est lectio.

Cui competit furti actio.

Sed [&] si res pignori data sit, creditori quoque damus furti actionem, quamuis in bonis eius res non sit. quinimmo non solùm aduersus extraneum [dabimus], verùm [&] contra ipsum quoque dominum furti actionem [O]. & ita Iulianus scripsit. nec non & ipsi domino dari placet [P]. & sic fit, vt non [Q] teneatur furti, & aget. Ideo autem datur vtrique, quia vtriusque interest. sed vtrum semper creditoris interest: an ita demum, si debitor soluendo non est? & putat Pomponius, semper eius interesse pignus habere. quod & Papinianus libro duodecimo Quæstionum probat. & verius est, vbique videri creditoris interesse. & ita [&] Iulianus sæpissime scripsit.

O actionē damus.
P Quotiens creditor ipse rem submisit furto aut extraneus interuersam. Paul. tit. de furt. § rem ... quo casu non tenetur furti debitor.
Q Nonnulli negationē hanc tollunt. Aug. lib. 2. Emend. c. 4.

XIII. PAVLVS libro quinto ad Sabinum

IS cui ex stipulatu res debetur, furti actionem non habet, si ea subrepta sit, cum per debitorem stetisset, quo minus eam daret.

XIIII. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Sabinum

EVm qui emit, si non tradita est ei res, furti actionem non habere, sed adhuc venditoris esse hanc actionem, Celsus scripsit. mandare eum planè oportebit [R] emptori furti actionem, & condictionem, & vindicationem. & si quid ex his actionibus fuerit consecutus, id præstare eum emptori oportebit [S]. quæ sententia vera est. & ita [&] Iulianus [T]. & sanè periculum rei ad emptorem pertinet: dummodo custodiam venditor ante traditionem præstet. Adeo autem emptor ante traditionem furti non habet actionem, vt sit quæsitum, an ipse subripiendo rem emptor furti teneatur. & Iulianus libro vicensimo tertio [V] digestorum scribit, si emptor rem, cuius custodiam venditorem præstare oportebat, soluto pretio subripuerit: furti actione non [X] tenetur. planè si antequam pecuniam solueret, rem subtraxerit: furti actione teneri, perinde ac si pignus subtraxisset. Præterea habēt furti actionem coloni, quamuis domini non sint: quia interest eorum. Is autem apud quem res deposita est, videamus an habeat furti actionem. & cum dolum dumtaxat præstet, meritò placet non habere eum furti actionem. quid enim eius interest, si dolo careat? quòd si dolo fecit, iam quidem periculum ipsius est. sed non debet ex dolo suo furti quærere actionem. Iulianus quoque libro vicensimo secundo [Y] digestorum scribit, quia in omnium furum persona constitutum est, ne eius rei nomine furti agere possint, cuius ipsi fures sunt, non habebit furti actionem is apud quem res deposita est: quamuis periculo eius esse res cœperit qui [Z] eam contrectauit. Papinianus tractat, si duos seruos ob decem aureos pignori acceperim, & alter subripiatur: cum alter quoque qui sit retentus, non minoris decem valeret: vtrum vsque ad quinque tantùm habeam furti actionem, quia in alio habeo saluos quinque: an verò quia mori potest, dici debeat in decem fore actionem, etiam si magni pretii sit is qui retinetur. & ita putat. non enim respicere debemus pignus quod subreptum non est: sed id quod subtractum est.

Idem scribit, si cum mihi decem deberentur, seruus pignori datus subtractus sit, si [a] actione furti consecutus fuero decem: non competere mihi furti actionem, si iterum subripiatur: quia desiit mea interesse, cum semel sim consecutus. hoc ita, si sine culpa mea subripiatur. nam si culpa mea, quia interest [b], eo quòd teneor pignera-

R oportere
S oportere.
T Iulianus ait.
V lib. 22.
X cum nō tenenti.
Y lib. 26.
Z quia
a & actione
b quia interest mea.

ticia actione: agere potero. quòd si culpa abest, sine dubio domino competere actio videtur, quæ creditori non competit. quam sententiam Pomponius quoque libro decimo ad Sabinum probat. idem dicunt, & si duo serui subrepti sint simul: competere vtriusque nomine furti actionem creditori. sed non in totum, sed pro qua parte, in singulos diuiso eo quod ei debetur, eius interest. separatim autem duobus subreptis, si vnius nomine solidum consecutus sit: alterius nihil consequetur. Item Pomponius libro decimo ex Sabino scripsit, si is cui commodaui, dolo fecerit circa rem commodatam: agere eum furti non posse. idem Pomponius probat & in eo qui rem mandato alicuius accepit perferendam. An pater, cuius filio commodata res est, furti actionem habeat, quæritur. & Iulianus ait, patrem hoc nomine agere non posse: quia custodiam præstare non debeat. sicut, inquit, is qui pro eo cui commodata res est, fideiussit, non habet furti actionem. neque enim, inquit, is cuiuscumque interfuerit rem non perire, habet furti actionem. sed qui ob eam rem tenetur, quòd ea res culpa eius perierit. quam sententiam Celsus quoque libro duodecimo digestorum probat. Is qui precario seruum rogauerat, subrepto eo potest quæri an habeat furti actionem. & cum non est contra eum ciuilis actio, quia simile donato precarium est, ideoque & interdictum necessarium visum est, non habebit furti actionem. planè post interdictum redditum puto eum etiam culpam præstare: & ideo & furti agere posse. Quod si conduxerit quis, habebit furti actionem, si modò culpa eius subrepta sit res. Si filiusfamilias subreptus sit, patrem habere furti actionem, palam est. Si res commodata est, & is cui commodata est, decesserit: quamuis hereditati furtum fieri non possit, & ideo nec heres eius cui commodata est, possit agere: tamen commodator poterit furti agere. idémque & in re pignerata, vel in re locata. licet enim hereditati furti actio non adquiratur, tamen alii, cuius interest, adquiritur. Non solum autem in re commodata competit ei cui commodata est, furti actio: sed etiam in ea quæ ex ea adgnata est. quia & huius custodia ad eum pertinet. nam & si seruum tibi commodauero, & vestis eius nomine furti ages: quamuis vestem quam vestitus est, tibi non commodauerim. Item si iumenta tibi commodauero, quorum sequella erat eculeus: puto cópetere furti actionem etiam eius nomine, quamuis ipsi non sit commodatus. Qualis ergo furti actio detur ei cui res commodata est, quæsitum est. & puto omnibus, quorum periculo res alienæ sunt, veluti commodati, item locati, pignorisve accepti, si hæ subreptæ sint, omnibus furti actiones competere. condictio autem ei demum competit, qui dominium habet. Si epistula, quam ego tibi misi, intercepta sit: quis furti actionem habeat? & primùm quærendum est, cuius sit epistula: vtrum eius qui misit, an eius ad quem missa est. & si quidem dedi seruo eius, statim ipsi quæsita est, cui misi. si verò procuratori, æquè, quia per liberam personam possessio quæri potest, ipsius facta est. maxime si eius interfuit eam habere. quod si ita misi epistulam, vt mihi remittatur: dominium meum manet. quia eius nolui amittere vel transferre dominium. quis ergo furti aget? is cuius interfuit eam non subripi. id est ad cuius vtilitatem pertinebant ea quæ scripta sunt. & ideo quæri potest, an etiam is cui data est perferenda, furti agere possit. & si custodia eius ad eum pertineat, potest. sed & si interfuit eius epistulam reddere, furti habebit actionem. finge eam epistulam fuisse, quæ continebat ei quid redderetur, fieretve. potest habere furti actionem. vel si custodiam eius rei recepit, vel mercedem perferendæ accepit. & erit in hunc casum similis causa eius, & cauponis, aut magistri nauis. nam his damus furti actionem, si sint soluendo: quoniam periculum rerum ad eos pertinet.

XV. PAVLVS libro quinto ad Sabinum.

Creditoris cuius pignus subreptum est, non creditoris tenus interest, sed omnimodo in solidum furti agere potest. sed & pigneraticia actione id quod debitum excedit, debitori præstabit. Dominus qui rem subripuit, in qua vsusfructus alienus est, furti vsufructuario tenetur. sed eum qui sibi commodauerit, si eam rem subripiat, non teneri furti placuisse, Pomponius scripsit: quoniam nihil sua interesset. vtpote cum nec commodati teneatur. ergo si ob aliquas impensas quas in rem commodatam feceris, retentionem eius habueris: etiam cum ipso domino, si eam subripiat, habebis furti actionem. quia eo casu quasi pignoris loco ea res fuit.

XVI. IDEM libro septimo ad Sabinum.

Ne cum filiofamilias pater furti agere possit, non iuris constitutio, sed natura rei impedimento est. quòd non magis cum his quos in potestate habemus, quàm nobiscum ipsi agere possumus.

Contra quem datur actio furti.

XVII. VLPIANVS libro trigensimo nono ad Sabinum.

Serui & filii nostri furtum quidem nobis faciunt, ipsi autem furti non tenentur. neque enim qui potest in furem statuere, necesse habet aduersus furem litigare. idcirco nec actio ei a veteribus prodita est. Vnde est quæsitum, si fuerit alienatus, vel manumissus: an furti actione teneatur. & placet non teneri. neque enim actio, quæ non fuit ab initio nata, oriri potest aduersus hunc furé. Planè si manumissus contrectauit, dicendum erit, teneri eum furti iudicio: quia hodie furtum fecit. Cum autem seruus, quem emi, traditúsque mihi est, à me redhibeatur: non erit in ea causa, vt perinde habeatur, atque si meus numquam fuisset. sed & fuit, & desiit. idcirco dicit Sabinus eum, si furtum fecit, in ea esse causa, vt furti eius nomine is qui redhibuit, agere non possit. sed etsi non possit, attamen ratio haberi debet eius quod fecit cum redhiberi cœperit. idque actione redhibitoria continetur. Illud quæsitum est, si cum in fuga esset seruus, furtum domino fecisset: an æquè possit habere actionem aduersus eum qui in potestatem domini non regressum bona fide possidere cœperit. mouet quæstionem, quòd quamuis possidere seruum eo tempore quo in fuga est, videor: attamen furti actione non teneor, quasi non sit in mea potestate. quòd enim videor possidere, ad vsucapionem tantum mihi proficere Iulianus scribit. dicit igitur Pomponius libro septimodecimo ex Sabino, competere furti actionem huic domino, cuius seruus in fuga fuit.

XVIII. PAVLVS libro nono ad Sabinum.

Quod dicitur noxam caput sequi, tunc verum est, vt quæ initio aduersus aliquem nata est, caput nocentis sequatur. ideóque si seruus tuus furtum mihi fecerit, & dominus eius effectus eum vendidero: non posse me agere cum debitore Cassiani putant.

Quomodo concipiatur actio.

XIX. VLPIANVS libro quadragensimo ad Sabinum.

In actione furti sufficit rem demonstrari, vt possit intellegi. de pondere autem vasorum non est necesse loqui. sufficiet igitur ita dici, lancem, vel discum, vel pateram. sed adscribenda etiam materia est, vtrum argentea, an aurea, an alia quæ sit. quòd si quis argentum infectum petat, & massam argenteam dicere, & pondus debebit ponere. Signati argenti numerum debebit complecti. veluti aureos tot, pluresve furto ei abesse. De veste quæritur, an color eius dicendus sit. & verum est, colorem eius dici oportere: vt quemadmodum in vasis dicitur patera aurea, ita & in veste color dicatur. planè si quis iuret pro certo se colorem dicere non posse: remittenda ei huius rei necessitas debet. Qui rem pignori dat, eámque subripit, furti actione tenetur. furtum autem rei pigneratæ dominus non tantùm tunc facere videtur, cum possidenti, siue tenenti creditori aufert: verum & si eo tempore abstulerit, quo non possidebat. vtputa si rem pigneratam vendidit. nam & hic furtum eum facere constat. & ita & Iulianus scripsit.

Variæ species, in quibus quæritur an furtum sit.

XX. PAVLVS libro nono ad Sabinum.

Cum æs pignori datur, etiam si aurum esse dicitur: tunc pretor sit, furtum non fit. sed si datum est aurum, deinde cum dixisset se ponderare aut obsignare velle, æs subiecit: furtum fecit. rem enim pignori datam intercepit. Si bona fide rem meam emeris, eámque ego subripuero: vel etiam tuus vsusfructus sit, & eam contrectauero: tenebor tibi furti actione, etsi dominus rei sum. sed his casibus vsucapio quasi furtiuæ rei non impedietur: quoniam & si alius subripiat, & in meam potestatem reuersa res fuerit: vsucapi poterat.

XXI. VLPIANVS libro quadragensimo ad Sabinum.

Vulgaris est quæstio, an is qui ex aceruo frumenti modium sustulit, totius rei furtum faciat, an verò eius tantùm quod abstulit. Ofilius totius acerui furem esse putat. nam & qui aurem alicuius tetigit, inquit Trebatius, totum eum videri tetigisse. proinde & qui dolium aperuit, & inde parum vini abstulit, non tantùm eius quod abstulit, verum totius videtur fur esse. sed verum est, in tantum eos furti actione teneri, quantum abstulerunt. nam & si quis armarium, quod tollere non poterat, aperuerit: & omnes res quæ in eo erant, contrectauerit, atque ita discesserit: deinde reuersus vnam ex his abstu-

Marginal notes (left): a ex Sabino. b alterius nomine. c Idem. d ad Sabinum. e lib. xi. f seruum. g sua. h nata. i huiusmodi. k qua. l commodatæ. item locatæ. m pignori ve pignore acceptæ. n actionem. o finge enim. p & si vel. q in hoc casu. r cui. s loco commodatam.

Marginal notes (right): t furti nobis. v possem. al. posset furti. x potestate. y tenebor. z possidere seruum. A quæ actio ab initio. B De hac noxali furti actione Alex. ab Alex. lib. 6 Genial. dier. cap. C emptore Rostiw ast Flor. vt & Accurs. animaduertit. D lancem, vel scyphum. E describenda. F aut alia. G pluresve. H pignus aufert. I etiam si. K & Rostiw ast Flor. L alter. M meam potestatem. N vsucapionum. O proinde (sine quis). P parum. Q eum furti. R abstulerit.

his abstulerit: & antequam se reciperet quo destinauerat, deprehensus fuerit: eiusdẽ rei & manifestus, & nec manifestus fur erit. sed & qui segetem luce [a] secat, & contrectat: erit quod secat, manifestus, & nec manifestus fur est. 5 Si is qui viginti nummorum saccum deposuisset, alium saccum, in quo scit triginta esse, errante eo qui dabat, acceperit, putauit autem illic sua viginti esse: teneri furti decem nomine placet. Si quis æs subripuit, dum aurum se subripere putat, vel contra: ea libro octauo [b] Pomponii ad [c] Sabinum, iauti minus esse [d], cum plus esset: eius quod subripuit, furtum committit. idem [e] Vlpianus. 3 Sed & si quis subripuit furto duos sacculos, vnum decem, alterum viginti, quorum alterum suum putauit, alterum scit alienum: profectò dicemus tantùm vnius, quem putauit alienum, furtum eum facere. quemadmodum si duo pocula abstulerit, quorum alterum suum putabit, alterum scit alienum. nam & hic vnius fit furtum.

4 Sed si ansam in poculo suam putauit, vel verè fuit: totius poculi eum furtum facere Pomponius scripsit. 5 Sed si de naui onerata furto quis sextarium frumenti tulerit [f], vtrum totius oneris, an verò sextarii tantùm furtum fecerit? facilius hoc quæritur in orreo pleno. & durum est dicere, totius furtum fieri. & quid [g] si cisterna vini sit? quid dicet [h]? aut [i] aquæ cisterna? quid deinde si [k] naue vinaria, vt sunt multæ in quas vinum effunditur [l]? quid dicemus de eo qui vinum hausit? an totius oneris fur sit? & 6 magis est, vt & hic non totius [m] dicamus. Certè si proponas in apotheca amphoras esse vini, easque subtractas: singularum furtum fit, non totius apothecæ. quemadmodum si ex pluribus rebus mouentibus in horreo reclusis 7 vnam tulerit. Qui furti faciendi causa conclaue intrauit, nondum fur est, quamuis furandi causa intrauit. quid ergo? qua actione tenebitur? vtique iniuriarum, aut de vi accusabitur, si per vim introiit [n]. Item si [o] maioris ponderis quid aperuit aut refregit, quod tollere non possit: non est omnium rerum cum eo furti actio, sed earum tantùm quas tulit: quia totum tollere non potuit. proinde si inuolucrum quod tollere non potuit, soluit vt contrectet, deinde contrectauit quasdam res: quamuis singulas res quæ in eo fuerunt, tollere potuerit: si tamen totum inuolucrum tollere non potuerit, singularum rerum quas tulerit, fur est. ceterarum non est. quòd si totum vas tollere potuit, dicimus eum totius esse furem, licet soluerit vt singulas vel quasdam tolleret, & ita & Sabinus ait. 8 Si duo, pluresve vnum tignum furati sunt, quod singuli tollere non potuerint: dicendum est, omnes eos furti in solidum teneri, quamuis id [p] contrectare, nec tollere solus posset. & ita vtimur. neque enim potest dicere [q], pro parte furtum fecisse singulos: sed totius rei vniuersos. sic fiet, singulos furti teneri. Quamuis autem earum quoque rerum [r], quas quis non abstulit, furti teneatur: attamen condici ei non potest, idcirco quia condici ea res quæ ablata est, potest. & ita [&] Pomponius scribit.

XXII. PAVLVS [libro nono ad Sabinum]

SI quid fur fregerit, aut ruperit [s], quod non etiam furandi causa contrectauerit: eius nomine cum eo furti agere [t] non potest. Si eo consilio arca refracta [v] sit, vt vniones, puta, tollerentur, hique furti faciendi causa contrectati sint: eorum tantummodo furtum factum videri, quod est verum. nam ceteræ res quæ seponuntur vt ad vniones perueniatur, non furti faciendi causa contrectantur. Qui lancem rasit, totius fur est: & furti tenetur ad id quod domini interest.

XXIII. VLPIANVS [libro quadragensimo primo ad Sabinum]

IMpuberem furtum facere posse, si iam doli capax sit, Iulianus [x] libro vicensimo secundo digestorum scripsit. Item posse cum impubere damni iniuria agi, quia id [y] furtum ab impubere fit. sed modum esse adhibendum ait. nam in infantes id non cadere. nos putamus cum impubere culpæ capace Aquilia agi posse. Item verum est quod Labeo ait, nec ope impuberis furto facto teneri eum.

XXIIII. PAVLVS [libro nono ad Sabinum]

NEc minus etiam condici ei posse Iulianus scripsit [z].

XXV. VLPIANVS libro quadragensimo primo [A] ad Sabinum

VErum [z] est quod plerique probant, fundi [B] furti agi non posse. vnde quæritur, si quis de fundo vi deiectus sit: an condici ei possit qui deiecit. Labeo negat. sed Celsus putat posse condici possessionem, quemadmodum potest re mobili subrepta. [C] Eorum [c] quæ de fundo tolluntur, vtputa arborum, vel lapidum, vel harenæ, vel fructuum quos quis fraudandi [D] animo decerpsit, furti agi posse, nulla dubitatio est.

XXVI. PAVLVS [libro nono ad Sabinum]

SI apes feræ in arbore [E] fundi tui apes fecerint, si [F] quis eas vel fauum abstulerit, eum non teneri tibi furti: quia non fuerint tuæ, easque constat captarum terra, mari, cælo numero esse. Item constat colonum qui nummis colat, cum eo qui fructus stantes subripuerit, acturum furti: quia vt primùm decerptus [G] esset, eius esse cœpisset [H].

XXVII. VLPIANVS [libro quadragensimo primo ad Sabinum]

QVi [I] tabulas vel cautiones amouet, furti tenetur non tantùm pretii ipsarum tabularum, verùm [K] eius quod interfuit. quod ad æstimationem refertur eius summæ quæ in his tabulis continetur. scilicet si tanti interfuit. vtputa si chirographa aureorum decem tabulæ fuerint, [L] dicimus hoc duplicari. quòd si iam erant inanes, quia solutum proponebatur: numquid ipsarum tantùm tabularum pretii videatur esse æstimatio facienda? quid enim interfuit huius? sed potest dici, quia nonnumquam debitoris [M] tabulas sibi restitui petant, quia nonnumquã calumniantur debitores, quasi indebito soluto ab his: interesse creditoris tabulas habere, ne fortè controuersiam super ea re patiatur. & generaliter dicendum est, [tunc] id quod interest, duplari. Inde potest quæri, si quis cum alias probationes, mensæque [N] scripturam haberet, chirographi furtũ passus sit: an æstimari duplo chirographi quantitas debeat. & numquid non, quasi nihil interfit. quantum enim interest, cum possit debitum aliunde probare? quemadmodum si in binis tabulis instrumentum scriptum sit. nam nihil videtur deperdere, si [O] futurum est vt alio chirographo saluo securior sit creditor. Apocha [P] quoque si fuerit subrepta, æquè dicendum est furti actionem in id quod interest, locum habere. sed nihil [mihi] videtur interesse, si sint & aliæ probationes solutæ pecuniæ. Sed si quis non amouit huiusmodi instrumenta, sed interleuit: non tantùm furti actio locum habet, verùm etiam legis Aquiliæ. nam rupisse videtur qui corrupit.

XXVIII. PAVLVS [libro nono ad Sabinum]

SEd si subripuit prius quàm deleat, tanto [Q] tenetur, quanti domini interfuit non subripi. delendo enim nihil ad pœnam adicit.

XXVIIII. VLPIANVS [libro quadragensimo primo ad Sabinum]

HOc amplius & [R] ad exhibendum agi potest, & interdicto quorum bonorum agi poterit,

XXX. IDEM [libro nono ad Sabinum]

SI hereditariæ tabulæ deletæ sint.

XXXI. IDEM [libro quadragensimo primo ad Sabinum]

SEd & si imaginem quis, vel librum deleuerit: & hic tenetur damno [S] iniuriæ, quasi corruperit [T]. Si quis tabulas instrumentorum reipublicæ municipii alicuius aut subripuerit, aut interleuerit: Labeo ait furti eum teneri. Idemque scribit & de ceteris rebus publicis, déque societatibus.

XXXII. PAVLVS libro nono ad Sabinum

QVidam tabularum dumtaxat æstimationem faciendam in furti actione existimant: quia [V] si iudici, apud quem furti agatur, possit probari quantum debitum fuerit: possit etiam apud eum iudicem eadem probare, apud quem pecuniam petat. si verò in furti iudicio probare nõ potest, ne [X] illud quidem posse ostendi, quanti eius interfuit. sed [Y] potest post furtum factum tabulas [Z] nanctus esse [a] actor, vt ex eo probet quanti sua interfuerit, si tabulas nanctus non esset. De lege Aquilia maior quæstio est, quemadmodum possit probari quanti eius interfit. nam si potest aliàs probare, non patitur damnum. quid ergo si fortè pecuniam sub condicione credidit, & interim [b] testimonia quorum probationem habeat, qui [c] possunt mori pendente condicione? aut puta me petisse creditum, & quia testes & signatores qui rem communiSent [d], præsentes non haberem, victum rem [e] amisisse. nunc verò cum furti agam, eorum memoria, & præsentia ad fidem creditæ pecuniæ vti possum.

XXXIII. VLPIANVS [libro quadragensimo primo ad Sabinum]

TVtor administrationem quidem rerum pupillarium habet, intercipiendi autem potestas ei non datur. & ideo si quid furandi animo amouerit, furtum facit, nec vsucapi res potest. sed & furti actione tenetur, quamuis & tutelæ agi cum eo possit. Quòd in tutore scriptum est, idẽ erit & in curatore adulescentis, ceterisq; curatoribus.

XXXIIII. PAVLVS [libro nono ad Sabinum]

IS qui opem furtum facienti fert, numquam manifestus est. itaque accidit, vt is quidem qui opem tulit, furti

Marginal notes: a ante lucem. Rectius est Flor. — b vel lib. 8. Pomponius — c ex Sabino ait. — d esse putat. — e idem Iulianus scribit. — f sustulerit. — g & quidem — h dices? Aliàs dices interpungitur post cisterna. — i vt. Rectior est Florent. — k de naui — l infunditur? — m totius furti esse — n introierit. al. intrauerit. — o Item si quis — p quamuis id vnus nec contrectare. — q dici. — r rerum nomine — s ruperit. — t agi — v fracta — x Citatur hæc sententia Iuliani l. 5. qui in tutore. de excep. dol. — y & — z scripsit, cùm doli capax sit. hæc quatuor verba addita sunt ab interprete aliquo. — A Coniunge cum l. 2. de condict. triticia. supra. — B fundi nomine furti. Malè hic addunt nomine, ut & paulò post fraudandi eum debet. — C Eorum nomine — D furandi — E arborem — F & quis — G decerpti essent. — H cœpissent. — I Coniunge l. si quis testamentum. ad l. Aquil. — K verò & al. verùm etiam — L ad dicimus — M debitore — N mensæ, quam scripturã. Erratum Florentia est, quòd duplicato non sit: aliis libris omnino vetusti sunt, qui Accurs. in fraudem impulerunt. — O sed — P Apotheca — Q tanti — R etiam — S damni — T ruperit. — V quia — X nec illud — Y Nõ velle quidam legunt nec potuit. Augu. lib. 1. Emend. c. 9. — Z si tabulas — a nactus esset — b interim sunt — c qui — d meminissent Flor. forte legendum cõmeminissent. — e victum remansisse. Melior est Flor.

nec manifesti: is autem qui deprehensus est, ob eandem rem manifesti tenetur.

XXXV. POMPONIVS [libro nonodecimo ad Sabinum]

SI quis [a] perferendum acceperit, & [b] scierit furtiuum esse: constat, si deprehendatur, ipsum dumtaxat furem manifestum esse. si nescierit, neutrum: hunc, quia fur non fit: furem [c], quia deprehensus non sit. Si vnus seruus [d] tuus hausisset & abstulisset, alter hauriendo deprehensus esset: prioris nomine nec manifesti, [e]alterius manifesti[e] teneberis.

XXXVI. VLPIANVS [libro quadragesimo primo ad Sabinum]

QVi seruo persuasit vt fugeret, fur non est. nec enim qui alicui malum consilium dedit, furtum facit. non magis quàm [e] si ei persuasit, vt se præcipitet, aut manus sibi inferret. hæc enim furti non admittunt actionem. sed si alius ei [f] fugam persuaserit, vt ab alio subripiatur: furti tenebitur is qui persuasit, quasi ope, cõsilio [g] eius furtum factum sit. plus Pomponius scripsit, eum [h] qui persuasit, quamuis interim furti non teneretur: tunc tamen incipere teneri, cum quis fugitiuo [i] fur esse cœperit: quasi videatur ope, consilio eius furtum factum. Item placuit eum qui filio, vel seruo, vel vxori opem fert furtum facientibus, furti teneri, quamuis ipsi furti actione non conueniantur. Idem Pomponius ait, si cum erbus aufugerit fugitiuus: posse furti actione sollicitatorem conueniri rerum nomine. quia opem, consilium [k] contrectatori tulit. quod & Sabinus significat. Si duo serui inuicem sibi persuaserunt, & ambo simul aufugerunt: alter alterius fur non est. quid ergo si inuicem se celauerunt? fieri enim potest vt [l] inuicem fures sint. & potest dici alterum alterius furem esse. quemadmodum si alii singulos subripuissent, tenerentur, quasi alter alterius nomine opem tulissent [m]. quemadmodum rerum quoque nomine teneri eos furti Sabinus scripsit.

XXXVII. POMPONIVS [libro nonodecimo ad Sabinum]

SI pauonem meum mansuetum, cum de domo mea effugisset, persecutus sis quoad is perit, agere tecum furti ita potero, si aliquis eum habere cœperit.

XXXVIII. PAVLVS libro nono ad Sabinum

MAter filii subrepti furti actionem non habet. Liberarum personarum nomine licet furti actio sit, condictio tamen nusquam est [n].

XXXIX. VLPIANVS [o] [libro quadragesimo primo ad Sabinum]

VErum est, si meretricem alienam ancillam rapuit quis, vel celauit: furtum non esse. nec enim factum quæritur, sed causa faciendi. causa autem faciendi libido fuit, non furtum. & ideo etiam eum qui fores meretricis effregit libidinis causa, & [p] fures non ab eo inducti, sed aliàs ingressi meretricis res egesserunt: furti non teneri. an tamen vel Fabia [q] teneatur qui subpressit scortum libidinis causa? & non puto teneri. & ita etiã ex facto cum incidisset, dixi. hic enim turpius facit, quàm qui subripit: sed [r] secum facti ignominiam compensat. certè fur nõ est.

XL. PAVLVS [libro nono ad Sabinum]

QVi iumenta sibi commodata longius duxerit, alienáve [s] re inuito domino vsus sit, furtum facit.

XLI. VLPIANVS [libro quadragesimo primo ad Sabinum]

SI cum quis in hostium potestate esset, furtum ei factum sit, & postliminio redierit: poterit quis dicere eum furti habere actionem. Adrogatorem posse furti agere, scilicet eius furti nomine, quod factum est ei quem adrogauit, antequam [eum] adrogaret, certum est. ceterum [a] si postea, nulla erit dubitatio. Quamdiu viuit is qui furtum fecit, non [t] perit furti actio. aut enim sui iuris est is qui furtum fecit, & cum ipso actio est. aut alieni iuris esse cœpit, & actio furti cum eo est, cuius potestati subiectus est. [u] & hoc est [u] quod dicitur, noxa caput sequitur. Si quis post noxam admissam hostium seruus fuerit factus, videndum est an extinguatur actio. & Pomponius scripsit, extingui actionem. & si fuerit reuersus postliminio, vel quo alio iure, renasci [v] eam actionem debere. & ita vtimur.

XLII. PAVLVS [libro nono ad Sabinum]

SI seruus nauem exerceat non voluntate domini, de eo quod ibi perit [x], vulgaris formula in dominum danda est: vt quod alter admisit, dumtaxat de peculio: quod ipse exercitor, arbitratur, vt noxæ dederet [y]. Igitur si manumissus sit, persecutio quidem in peculio [z] manebit aduersus dominum intra annum: noxalis ipsum sequetur. Interdum & manumissus, & qui eum manumisit, ob furtum tenetur, si ideo manumisit [A], ne furti cum

a Si quis quid
b quod
c alium.
d è seruis tuis
e quàm & si. Maior est Flor.
f sibi
g consilióve
h cùm quis
i fugitiuus Inepta omnino est hæc lectio · vera autem Flor.
k consiliúmve
l vt ambo
m tulisset.
n Male subiecit huic l. Haloand. § si filius hoc tit. translatã ex l. cù qui omit. §. si filiusfa. ex. Aug. lib. 3. emend. c. 1.
o Paulus
p si fures
q vel Flauia, vel vi teneatur. Recte abest vel vi.
r sed quia
s alióve modo
t competit
v nasci. aliàs, enasci
x perit.
y aut noxæ dedere.
z in peculium
A manumissus sit.

eo agi possit. sed si cum domino actum fuerit, ipso iure manumissum liberari Sabinus respõdit, quasi decisum sit.

XLIII. VLPIANVS libro quadragesimo primo ad Sabinum

FAlsus creditor, hoc est is qui se simulat creditorem, si quid acceperit: furtum facit. nec nummi eius fient [B]. Falsus procurator furtum quidem facere videtur. sed Neratius videndum esse ait, an hæc sententia cum distinctione vera sit, vt si hac mente ei dederit nummos debitor, vt eos creditori perferret, procurator autem eos intercipiet: vera sit. nam & manent nummi debitoris, cum procurator eos non eius nomine accepit, cuius eos debitor fieri vult. & inuito domino eos contrectando, sine dubio furtum facit. quòd si ita det debitor, vt nummi procuratoris fiant: nullo modo eum furtum facere ait, voluntate domini eos accipiendo. Si [C] is qui indebitum accipiebat, delegauerit soluendum: non erit furti actio, [si] cum eo absente solutum sit. ceterum si præsente, alia causa est, & furtum fecit. Si quis nihil in persona sua mentitus est, sed verbis fraudem adhibuit: fallax est magis quàm furtum facit. vtputa si dixit se locupletem, si in mercem se collocaturum quod accepit, si fideiussores idoneos daturum, vel pecuniam confestim se soluturum. nam in his omnibus magis decepit, quàm furtum fecit, & ideo furti non tenetur. sed quia dolo fecit, nisi sit alia aduersus eum actio, de dolo dabitur. Qui alienum quid iacens [D] lucri faciendi causa sustulit, furti obstringitur, siue scit cuius sit, siue ignorauit. nihil enim ad furtum minuendum facit, quòd cuius sit, ignoret. quòd si dominus id dereliquit, furtum non fit eius, etiam si ego furandi animum habuero. nec enim furtum fit, nisi sit cui fiat. in proposito autem nulli fit. quippe cum placeat Sabini & Cassii sententia existimãtium statim nostram esse desinere rem, quam derelinquimus. sed si non fuit derelictum, putauit tamen derelictum: furti non tenetur. sed si neque fuit, neque putauit: iacens tamen tolit, non vt lucretur, sed redditurus ei cuius fuit: non tenetur furti. proinde videamus, si nesciit cuius esset, sic tamen tulit, quasi redditurus ei qui desiderasset, vel qui ostendisset rem suam: an furti obligetur. & non puto obligari eum [E]. Solent [F] plerique [G] etiam hoc facere, vt libellum proponant [H] continentem [I] inuenisse, & redditurum ei qui desiderauerit. hi ergo ostendunt non furandi animo se fecisse. quid ergo si ΕΥΡΕΤΡΑ [K] quæ dicunt, petat? nec hic videtur furtum facere, etsi non probè petat aliquid. Si quis sponte rem iecit [L] vel iactauit, [non] [M] quasi pro derelicto habiturus, tuque hanc eam tuleris: an furti tenearis. Celsus libro duodecimo digestorum quærit. & ait, si quidem putasti pro derelicto habitam: non teneris [N]. quòd si non putasti, hic dubitari posse ait. & tamen magis defendit, non teneri, quia, inquit, res non interuertitur ei qui eam sponte reiecit [O]. Si iactum ex naue factum alius tulerit, an furti teneatur? quæstio in eo est, an pro derelicto habitum sit. & si quidem derelinquentis [P] animo iactauit, quod plerumque credẽdum est, cum sciat periturum: qui inuenit, suum fecit. nec furti tenetur. si verò non hoc animo, sed hoc, vt si saluum fuerit, haberet: ei qui inuenit, auferendum est. & si scit hoc qui inuenit, & animo furandi tenet: furti tenetur. enimuero si hoc animo, vt saluum faceret domino: furti non tenetur. quòd si putans simpliciter iactatum, furti similiter non tenetur. Etiam si partis dimidiæ nanciscar dominium in seruo qui mihi antea furtum fecerat: magis est vt extinguatur actio etiam parte redempta, quia etsi ab initio quis partem in seruo habebat, furti agere non poterat. Planè si vsusfructus meus in eo seruo esse cœperit, dicendum est furti actionem non extingui: quia [Q] fructuarius dominus non est.

XLIIII. POMPONIVS [libro nonodecimo ad Sabinum]

SI iussu debitoris ab alio falsus procurator creditoris accepit: debitori iste tenetur furti, & nummi debitoris erunt. Si rem meam quasi tuam tibi tradidero scienti meam esse: magis est [R] furtum e facere, si lucrandi animo id feceris. Si seruus hereditarius nondum adita hereditate furtum heredi fecerit, qui testamento dominum manumissus est, furti actio aduersus eum competit: quia nullo tempore heres dominus eius factus est [S].

XLV. VLPIANVS [libro quadragesimo primo ad Sabinum]

SI socius communis rei furtum fecerit, potest enim communis rei furtum facere, indubitatè dicendum est, furti actionem competere.

XLVI. IDEM [libro quadragesimo secundo ad Sabinum]

INter omnes cõstat, etiam si extincta sit res furtiua: attamen furti remanere actionẽ aduersus furem. proinde

mortuo

B fiunt.
C Sed & si is
D Hinc emendandus Gellius lib. 11. c. vlt. apud quẽ hoc lacens legitur tacens.
E eum debere.
F Ale. li. 2. Prater.
G plerique etiã hoc faciũt.
H proponat
I cõtinentẽ se
K quæ Græci εὕρετρα dicunt.
L reiecit
M Deest. al. & idem.
N teneri.
O iecit.
P derelinquendi
Q quia
R magis esse
S factus est. quod euenit & si vbi fuit legatus. Hæc accessorum ex aliquo interprete.

mortuo quoque homine, quem quis furto abstulit, viget furti actio. sed nec manumissio furti actionem extinguit. nec enim dissimilis est morti manumissio, quod ad subtrahendum domino seruum apparet[a]. itaque qualitercunque[b] domino sit seruus subtractus, attamen superesse aduersus furem furti actionem, eóque iure vtimur. competit enim actio non ideo, quia nunc abest: sed quia vnquam[c] beneficio furis afuerit. hoc idem in condictione quoque placet. nam condici furi potest etiam si res sit aliqua ratione extincta. hoc idem dicendum, si res in potestate hostium peruenerit. nam constat posse de ea furti agi. sed & si pro derelicto sit postea à domino habita, furti nihilo minus agi poterit. Si seruus fructuarius subreptus est, vterque, & qui fruebatur & dominus actionem furti habet. diuidetur[d] igitur actio inter dominum & fructuarium: fructuarius aget de fructibus, vel quanti interfuit eius furtum factum non esse, eius dupli. proprietarius verò aget, quod interfuit eius proprietatem non esse subtractam[e]. Quod dicimus dupli, sic accipere debemus, etiam quadrupli cópetere actionem, si manifestum furtum sit. Hæc actio, etsi sit qui in eo seruo habeat vsum tantùm, poterit ei competere. & si quis proposuerit hunc seruum etiam pigneratum esse, eueniet vt etiam is qui pignori accepit, habeat furti actionem. hoc amplius etiam debitor, si modò plus valeat, quàm pro pignore debetur, habet furti actionem. Vsque adeo autem diuersæ sunt actiones quæ eis competút, vt si quis eorum pro fure damnum[f] deciderit, dici oporteat, solummodo actionem sibi competentem amisisse eum: ceteris verò superesse. nam & si proponas communem seruum subreptum, & alium ex dominis pro fure damnum decidisse: is qui non decidit, habebit furti actionem. Proprietarius quoque agere aduersus fructuarium potest iudicio furti, si quid celandæ proprietatis vel supprimendæ causa fecit. Rectè dictum est, qui putabit se domini voluntate rem attingere, non esse furem. quid enim dolo facit, qui putat dominum consensurum fuisse? siue falsò id siue verè putet? is ergo solus fur est, qui[g] adtrectauit quod inuito domino se facere sciuit. Per contrarium quæritur, si ego me inuito domino facere putarem, cum dominus vellet: an furti actio sit. & ait Pomponius, furtum me facere. verum tamen est, vt cum ego velim[h] eum vti, licet[i] ignoret, ne furti[k] sit obligatus. Si furtiua res ad dominum redijt, & iterum contrectata est: competit alia furti actio.

a retinet. b qualitercunque u nonnunquam d diuidetur a subtractam. al. subreptam. f Eodé modo locutus est Iurisconsul. l. si ex causa. § sed si minor de minor. & l. si pro fure de condict. furt. Itaque non est hic legendum pro furto. g qui id adtrectauit: alias qui id contrectauit. h vel cùm ego velim, licèt &c. i eo ignorans. k ne furto sit. Recta est Flor.

XLVII. PAVLVS libro nono ad Sabinum.

SI dominium rei subreptæ quacumque ratione mutatum sit, domino furti actio competit. veluti heredi, & bonorum possessori, & patri adoptiuo, & legatario.

XLVIII. VLPIANVS libro quadragesimo secundo ad Sabinum.

QVi vas argenteum perdiderat, eóque nomine furti egerit, de pondere vasis controuersia cum esset, & actor maius fuisse diceret, fur vas protulit ad is cuius erat, abstulit ei qui subripuerat. dupli nihilo minus condemnatus est. rectissime[l] iudicatum est. nam in actionem pœnalem non venit ipsa res quæ subrepta est, siue manifesti furti, siue nec manifesti agatur. Qui furem nouit, siue indicet eum, siue non indicet, fur non est, cum multum intersit, furem quis celet, an non indicet. qui nouit, furti non tenetur. qui celat, hoc ipso tenetur. Qui ex voluntate domini seruum recepit, quia[m] neque fur neque plagiarius sit, plus quàm manifestum est. quis enim voluntatem domini habens, fur dici potest? quòd[n] si dominus vetuit, & ille suscepit, si[o] quidem non celandi animo: non est fur. si celauit, tunc fur esse incipit. qui igitur suscepit, nec celauit, etsi inuito domino, fur non est. Vetare autem dominum accipiemus etiam eum qui ignorat, hoc est eum qui non consensit. Si ego tibi poliendum[p] vestimentum locauero, tu verò inscio aut inuito me commodaueris Titio, & Titio furtum factum sit: & tibi competit furti actio, quia custodia rei ad te pertinet. & mihi aduersus te, quia non debueras rem commodare, & id faciendo furtum admiseris. ita erit casus, quo fur furti agere possit. Ancilla[u] si subripiatur prægnas, vel apud furem concepit: partus furtiuus est, siue apud furé edatur, siue apud bonæ fidei possessorem. sed in hoc posteriore casu furti actio cessat. sed si concepit apud bonæ fidei possessorem, ibique pepererit: eueniet vt partus furtiuus non sit, verùm etiam vsucapi possit. Idem[t] & in pecudibus seruandum est, & in fetu eorum[v], quod in partu. Ex[x] furtiuis equis nati statim ad bonæ fidei emptorem pertinebunt,[y] meritò: quia[a] in fructu numerantur. at partus ancillæ non numerantur[A] in fructu. Cum

l & rectissimé m quòd neque n quid si o & siquidé p poliéda vestimenta q is nihilominus: quia r & hic est casus u Si ancilla t Idem verò in pecudibus seruandú non est. deterior videtur Flor. Nã pecudum partus pertinent ad bonæ fidei emptores. & si prægnantes venerint. l. bona fidei. §. vlt. de acqui. rer. dom. l. sequitur. §. lana. & l. si ahena. §. vltim. de vsucap. supra. v earum. x Nam ex y & meritò a quia & in A numerantur

fur rem furtiuam vendidisset, eique nummos pretij dominus rei per vim extorsit: furtum eum nummorum[B] fecisse rectè responsum est. idem etiam vi bonorum raptorum actione tenebitur. quod enim ex re furtiua redigitur, furtiuum non esse, nemini dubium est. nummus ergo hic qui redactus est ex pretio rei furtiuæ, non est furtiuus.

B nummorú eorum

XLIX. GAIVS libro decimo ad Edictum prouinciale.

INterdum accidit, vt non habeat furti actionem is cuius interest rem saluam esse vt ecce, creditor ob rem debitoris subreptam furti agere non potest, etsi aliunde creditum seruare non possit. loquimur autem scilicet de ea re quæ pignoris iure obligata non sit. item rei dotalis nomine quæ periculo mulieris est, non mulier furti actionem habet, sed maritus.

L. VLPIANVS libro trigesimo septimo ad Edictum.

IN furti actione non quod interest, quadruplabitur[C], vel duplabitur[D]: sed rei verum pretium. sed & si res[E] rebus humanis esse desierit, cum iudicatur: nihilo minus condemnatio[F] facienda est. idémque etsi nunc deterior sit, æstimatione relata in id tempus quo furtum factum est. quòd si pretiosior facta sit, eius duplum, quanti tunc cum pretiosior facta sit, fuerit, æstimabitur: quia & tunc furtum eius factum esse, verius est. Ope[G] consilio furtum factum Celsus ait, non solùm si idcirco fuerit factú, vt socij furarentur: sed & si non vt socij furarentur, nimicitiarum tamen causa fecerit. Rectè[H] Pedius ait, sicut nemo furtum facit sine dolo malo, ita nec consilium vel opem ferre sine dolo malo posse. consilium autem dare videtur, qui persuadet, & impellit, atque instruit consilio ad furtum faciendum. opem fert, qui ministerium atque adiutorium ad subripiendas res præbet. Cum[I] eo qui pannum rubrum ostendit, fugauitque pecus, vt in fures incideret, si quidem dolo malo fecit, furti actio est. sed etsi non furti faciendi causa hoc fecit, non debet impunitus esse lusus tam perniciosus. idcirco Labeo scribit, in factum dandam actionem.

C quadruplicabitur. D De hac dupli & quadrupli pœna vide qua differt Connanus lib. 3 de bon. possess. ca. 13. E & si in rebus F iudicatio G Ops aut cósilio H Rectè tamé I Seneca lib. 3. de ira. Taurum color rubicúdus excitat, ad vmbram aspis exurgit. vrsos leonesque mappa prouocat.

LI. GAIVS libro tertiodecimo ad Edictum prouinciale.

NAm &[K] præcipitata sint pecora: vtilis actio damni iniuriæ, quasi ex lege Aquilia dabitur.

K si

LII. VLPIANVS libro trigesimo septimo ad Edictum.

SI quis vxori res mariti subtrahenti opem consiliúmve accommodauerit: furti tenebitur. sed etsi furtum cum ea fecit, tenebitur furti, cum ipsa non teneatur. ipsa quoque si opem furi tulit, furti non tenebitur: sed rerum amotarú. serui verò sui nomine furti eam teneri, nequaquam ambigendum est. idem dicendum est & in filiofamilias milite. nam ipse patri furti non tenebitur. serui autem sui nomine castrensis tenebitur, si patri seruus furtum fecerit. Sed si filius meus qui habet castrense peculium, furtum mihi fecerit: an possim actione vtili aduersus eum agere, videndum est: cum habeat vnde satisfaciat. & potest defendi agendum. an autem pater filio teneatur, si rem eius castrensis peculij subtraxerit, videamus. & putem teneri. non tantùm igitur furtum faciet filio, sed etiam furti tenebitur. Eum creditorem, qui post solutam pecuniam pignus non reddat, teneri furti Mela ait, si celandi animo retineat. quod verum esse arbitror. Si † sulpuariæ sunt in agro, & inde aliquis terram egessisset, abstulisétque: dominus furti aget. deinde colonus conducti actione consequetur, vt id ipsum sibi præstaretur. Si seruus tuus, vel filius poliéda vestimenta susceperit: an furti actionem habeas, quæritur. & si quidem peculium serui soluendo sit, potes habere furti actionem. si non fuerit soluendo, dicendum est, non competere furti actionem. Sed & si rem furtiuam imprudens quis emerit, & ei subrepta sit: habebit furti actionem. Apud Labeonem relatum est, si filiginario quis dixerit, vt quisquis nomine eius filiginem[N] petisset[P], ei daret: & quidam ex transeuntibus cum audisset, petiit eius nomine, & accepit: furti actionem aduersus eum qui supperet[L], filignario[M] competere, non mihi. non enim mihi negotium, sed sibi filignarius[N] gessit. Si fugitiuum meú quis quasi suum à duumuiro[O], vel ab alijs qui potestatem habent, de carcere vel custodia dimitteret[P], an[Q] is furti teneatur? & placet, si fideiussores dedit: in eos domino actionem dandam, vt hi actiones suas mihi mandent. quòd si non acceperint fideiussorem, sed tanquam suum accipienti ei[R] tradiderint: dominum furti actionem aduersus plagiarium[S] habiturum.

Si quis de manu alicuius nummos aureos vel argenteos, vel aliam rem excusserit: ita furti tenetur, si ideo fe-

† sulphurariæ L qui suppetiit. al. qui sic petiit. Rectior est Florét. quam mutarunt, qui non vulgari huius verbi significatione intellexerunt. M filiginario N filiginarius gessisse. O duumuiris. P dimittere. al. dimitiédi. Recta est Flor. Q acceperint an is R eum tradiderint: et tradiderint hoc est. ei qui tanquá suú petiit. Itaq. sequitur Flor. S plagiarium

est, vt alius tolleret: isque sustulerit. Si quis massam meam argenteam subripuerit, & pocula fecerit: possum vel poculorum vel massæ furti agere, vel condictione. idem est & in vuis, & in musto, & in vinaceis. nam & vuarum & musti & vinaceorum[a] nomine furti agere[b] potest. sed & condici. Seruus qui se liberum adfirmauit, vt sibi pecunia crederetur, furtum non facit. namque hic nihil amplius quam idoneum se debitorem adfirmat. idem est & in eo qui se patremfamilias finxit, cum esset filiusfamilias, vt sibi promptius pecunia crederetur. Iulianus libro vicensimo[c] secundo digestorum scripsit, si pecuniam quis à me acceperit, vt creditori meo soluat: deinde cum tantam pecuniam eidem creditori deberet, suo nomine soluerit: furtũ eum facere. Si Titius alienã rem vendidit, & ab emptore accepit nummos: non videtur nummorum furtum fecisse. Si ex duobus sociis omnium bonorum vnus rem pignori acceperit, eáque subrepta sit: Mela scripsit, eum solum furti habere actionem, qui pignori accepit:[d] socium non habere. Neque verbo neque scriptura quis furtum facit. hoc enim iure vtimur, vt furtum sine contrectatione non fiat. quare & opem ferre, vel consilium dare tunc nocet, cum secuta contrectatio est. Si quis[e] asinum meum coëgisset, & in equas suas ΤΗΣ ΓΟΝΗΣ[f] dũtaxat ΧΑΡΙΝ[g] admisisset, furti nõ tenetur, nisi furandi[h] quoque animum habuit. quod & Herennio Modestino studioso[i] meo de Dalmatia consulenti rescripsi circa equos quibus eiusdẽ rei gratia subiecisse quis equas suas proponebatur: furti ita demum teneri, si furandi animo id fecisset. si minus, in factum agendum. Cum Titio honesto viro pecuniam credere vellem, subiecisti mihi alium Titium egenum, quasi illo esset locuples: & nummos acceptos cum eo diuisisti. furti tenearis[k], quasi ope tua, consilióque furtum factum sit. sed & Titius furti tenebitur. Maiora[l] quis pondera tibi commodauit, cum emeres ad pondus. furti eum venditori teneri Mela scribit. te quoque, si scisti. non[m] ex voluntate venditoris accipis, cum erret in pondere. Si quis seruo meo persuaserit, vt nomen suum ex instrumento, puta, emptionis tolleret: & Mela scripsit, & ego puto, furti agendum. sed si seruo persuasum sit, vt tabulas meas describeret: puto, si quidem seruo persuasum sit, serui corrupti agendum. si ipse fecit, de dolo actionem dandam.

Si linea margaritarum subrepta sit, dicendus est[n] numerus. sed & si de vino furti agatur, necesse est dici quot amphoræ subreptæ sint. si vasa subrepta sint, numerus erit dicendus. Si seruus meus, qui habebat peculii administrationem liberam, pactus sit cum eo nõ donationis causa qui rem eius peculiarem subripuerat: rectè transactum videtur. quamuis enim domino quæratur furti actio, attamen in peculio serui est. sed & si tota pœna furti dupli seruo soluta sit, nõ dubiè fur liberabitur. Cui cõsequens est, vt si fortè à fure acceperit seruus quod ei[o] rei satis esse videatur: similiter rectè transactum videatur. Si quis iurauerit se furtum non fecisse, deinde rem furtiuã contrectet: furti quidem actio peremitur, rei tamen persecutio domino seruatur. Si seruus[p] subreptus heres institutus fuerit, furti iudicio actor consequetur etiam pretium hereditatis: si modo seruus antequam iussu domini adeat, mortuus fuerit. condicendo quoque mortuum[q], idem consequetur. Si statuliber subreptus sit, vel res sub condicione legata: deinde antequam adeatur[r], extiterit condicio, furti iam agi non potest: quia desiit interesse heredis. pendente autem condicione tanti æstimandus est, quanti emptorem potest inuenire. Idem[s] libro trigensimo octauo[t]. Si quis ex domo in qua nemo erat, rapuerit: actione de bonis raptis in quadruplum conuenietur. furti non[v] manifesti, videlicet[x] si nemo eum deprehenderit tollentem[y].

LII. PAVLVS libro trigesimo nono ad Edictum.

QVi iniuriæ causa ianuam effregit, quamuis inde[a] per alios res amotæ sint: non tenetur furti. nam maleficia voluntas & propositum delinquentis distinguit[A].

Si seruus commodatoris rem subripuerit, & soluendo sit is cui subreptũ est: Sabinus ait, posse & cõmodati agere cum eo, & contra dominum furti serui nomine. sed si pecuniam, quam dominus exegit, reddat: euanescere furti actionem. idem & si remittat cõmodati actionem. Quòd si seruus tuus rem tibi commodatam subripuerit, furti tecum actio non est, quia tuo periculo res sit, sed tantùm commodati. Qui alienis negotiis gerendis se optulit, actionem furti non habet, licet culpa eius res perierit. sed actione negotiorum gestorum ita damnandus est, si dominus actione[B] ei cedat. eadem sunt in eo qui pro tutore negotia gerit: vel in eo tutore qui diligentiam præstare debeat. veluti qui ex pluribus tutoribus testamento datis, oblata satisdatione solus administrationem suscepit.

Si ex donatione alterius rem meam teneas, & eam subripiam: ita demum furti te agere mecum posse Iulianus ait, si intersit tua retinere possessionem. veluti si hominem donatum noxali iudicio defendisti, vel ægrum curaueris, vt aduersus vindicantem iustam retentionem habiturus sis.

LIIII. GAIVS libro tertiodecimo ad Edictum prouinciale.

SI pignore creditor vtatur, furti tenetur. Eum qui quid vtendum accepit, ipse alii commodauerit, furti obligari responsum est. ex quo satis apparet, furtum fieri, etsi quis vsum alienæ rei in suum lucrum conuertat. nec mouere quem debet, quasi[C] nihil lucri sui gratia faciat. species enim lucri est ex alieno largiri, & beneficii debitorem sibi adquirere[D]. vnde & is furti tenetur, qui ideo rem amouet, vt eam alii donet. Furem interdiu deprehensum non aliter occidere lex duodecim tabularum permisit, quàm si telo se defendat. teli autem appellatione & ferrum, & fustis, & lapis, & denique omne quod nocendi causa habetur, significatur. Cum furti actio ad pœnæ persecutionem pertineat, condictio verò & vindicatio ad rei reciperationem[B]: apparet recepta re nihilo minus saluam esse furti actionem. vindicationem verò & condictionem tolli. sicut ex diuerso post solutam dupli aut quadrupli pœnam, salua est vindicatio & condictio. Qui ferramenta sciens commodauerit ad effringendum ostium, vel armarium: vel scalam sciens[F] commodauerit ad ascendendum: licet nullum eius consilium principaliter ad furtum faciendum interuenerit, tamen furti actione tenetur. Si tutor qui negotia gerit, aut curator transegerit cum fure: euanescit furti actio.

LV. VLPIANVS[G] libro tertio Disputationum.

CVm creditor rem sibi pigneratam aufert, non videtur contrectare: sed pignori suo incumbere.

LVI. IVLIANVS libro vicensimo secundo Digestorum.

INterdum fur etiam manente pœnæ obligatione in quibusdam casibus rursus obligatur, vt cum eo sæpius eiusdem rei nomine furti agi possit. primus casus occurrit, si possessionis causa mutata esset: veluti si res in domini potestatem redisset, eandémque idem subriperet vel eidem domino, vel ei cui is commodasset, aut vendidisset. sed & si persona domini mutata esset, altera pœna obligatur. Qui furem deducit ad præfectum vigilibus[H], vel ad præsidem: existimãdus est elegisse viam, qua rem persequeretur. & si negotium ibi terminatum[I], & damnato fure recepta est pecunia sublata: in simplum videtur furti quæstio sublata. maximè si non solùm rem furtiuam fur restituere iussus fuerit, sed amplius aliquid in eum iudex constituerit. sed etsi nihil amplius quàm furtiuam rem restituere iussus fuerit, nec amplius aliquid in eum iudex constituerit: ipso[K] quòd in periculum maioris pœnæ deductus est fur, intellegendum est quæstionem furti sublatam esse. Si res peculiaris subrepta in potestatem serui redierit, soluitur furti vitium, & incipit hoc casu in peculio esse, &[L] à domino possideri. cum autem seruus rem suam peculiarem furandi consilio amouet, quamdiu eam retinet, condicio eius non mutatur. nihil enim domino abest. sed si alii tradiderit, furtum facit.

Qui tutelam gerit, transigere cum fure potest. & si in potestatem suam redegerit rem furtiuam, desinit furtiua esse: quia tutor domini[M] loco habetur. sed & circa curatorem furiosi eadem dicenda sunt: qui adeo personam domini sustinet, vt etiam tradendo rem furiosi, alienare existimetur. condicere autem rem furtiuam tutor, & curator furiosi eorum nomine possunt. Si duo serui tui vestem & argentum subripuerint, & alterius nomine tecum de veste actum fuerit,[N] alterius de argento agetur[O]: nulla exceptio dari debebit ob eam rem quòd iam de veste actum fuerit.

LVII. AFRICANVS libro quarto Digestorum à Paulo epitomatorum.

SI cretæ fodiundæ causa specum quis fecisset, & cretam abstulisset, fur est; non quia fodisset, sed quia abstulisset.

LVIII. IVLIANVS libro quarto ad Vrseium Ferocem.

SI filiofamilias furtum factum esset, rectè is paterfamilias factus eo nomine aget. sed & si res ei locata subrepta fuerit, paterfamilias factus itidem[P] agere poterit.

LVIIII.

a vinaciorum
b agi
c lib. 26.
d & socium
e Ale. lib. 2. Dispunct. ca. 13.
f ἐπὶ τῆ ἰχεῖ
g χάριν ca ptum
h fraudandi
i proconsuli me de
k teneris.
l Si maiora
m non enim
n item nume rus.
o eius rei
p Si seruus qui subreptus est
q mortuum seruum.
r adeatur hæreditas,
s In aliis exempl. hoc est inseri ptio alterius lo go.
t octauo ad Edictum
v nec manifesti
x videlicet actione.
y tollẽdo. al. actione sollẽda. Vide nũ Floren. melior sit: ne lectio Florēt. recte constet, legendũ est pauld ante non furti manifesti.
z quãuis inhi. Rectius est Flor.
A distinguit.
B actionem
C quasi is nihil
D Iuxta hoc Cic. lib. 2. Offic. dum genera largorũ explicat. Iam illud (inquit) non sunt admonendi (est enim in promptu) vt animaduertant eum aliis adiuuare volunt, ne quos offendant. & paulò post. Extremum præceptũ in beneficiis est, ne quid contra æquitatẽ contendas, ne quod pro iniuria.
E recuperationem:
F vel scalam, sciẽs cuius rei gratia id fieret, commodauerit. Rectius est Florent.
G Paulus
H vigilum.
I terminatũ est.
K eo ipso
L & ita à
M Sic per contrariũ Pau. ad Gala. c. 4. hæredem puerũ, quãdiu sub tutoribus est, nihil à seruo differre affirmat.
N & alterius
O agatur
P idem agere

LVIIII. [illegible] libro tertio ex Minicio]

SI is qui rem commodasset, eam tam clam abstulisset, furti cum eo agi non potest: quia suum recepisset. & ille commodati liberatus esset. hoc tamen ita accipiendum est, si nullas retinendi[a] causas is cui commodata res erat, habuit. nam si impensas necessarias in rem commodatam fecerat, interfuit eius potius per retentionem eas seruare, quam vltro commodati agere. ideóque furti actionem habebit.

LX. AFRICANVS libro septimo Quæstionum]

ANcilla fugitiua quemadmodum sui furtum facere intellegitur, ita partum quoque contrectando, furtiuum[b] facit.

LXI. IDEM libro octauo Quæstionum]

SI seruus communis vni ex dominis furtũ fecerit, communi diuidundo agi debere placet. & arbitrio iudicis contineri, vt aut damnum præstet, aut parte[c] cedat. Cui consequens videtur esse, vt etiam si alienauerit suam partem: similiter & cum emptore agi possit. vt quodam modo noxalis actio caput sequatur. quod tamen non eo vsque producendum ait, vt etiam si liber sit factus, cum ipso agi posse dicamus: sicuti non ageretur, etiam si proprius fuisset. Ex his igitur apparere[d], si & mortuo seruo nihil esse quod actor eo nomine consequi possit: nisi fortè quid ex re furtiua ad socium peruenerit. His etiam illud cõsequens esse ait, vt & si is seruus, quem mihi pignori dederis, furtum mihi fecerit: agendo cõtraria pigneraticia cõsequar, vti similiter aut damnum decidas, aut pro noxæ deditione[e] hominem relinquas. Idem dicẽdum de eo, quẽ cõuenisset in causa redhibitionis esse: vt quemadmodum accessiones & fructus emptor restituere cogitur, ita & è contrario venditor quoque vel damnum decidere, vel pro noxæ deditione hominem relinquere cogatur. nisi quod in his amplius sit. Quod si sciens quis ignoranti furem pignori dederit, omnimodo damnum præstare cogendus[f] est. id enim bonæ fidei conuenire. Sed in actione empti præcipue spectandum esse, qualem seruum venditor repromiserit[g]. Quod verò ad mandati actionem attinet, dubitare se ait, num æque dicendum sit, omnimodo damnum præstari debere. & quidẽ hoc amplius, quàm in superioribus causis seruandum[h], vt etiam si ignorauerit is qui certum[l] hominem emi mandauerit, furem esse: nihilo minus tamen damnum decidere cogetur[i]. iustissimè enim procuratorem allegare, non fuisse se id damnum passurum si id mandatum non suscepisset. idque euidentius in causa depositi apparere. nam licet alioquin æquum videatur, non oportere cuiquam plus damni per seruum euenire, quàm quanti ipse seruus sit: multo tamen æquius esse, nemini officium suum, quod eius cum quo contraxerit, non etiam sui commodi causa susceperit, damnosum esse. & sicut in superioribus contractibus, venditione, locatione, pignore, dolum eius, qui sciens reticuerit[k], puniendum esse dictum sit: ita in his culpam eorum quorum causa contrahatur, ipsis potius damnosam esse debere. nam certè[l] mandantis culpam esse, qui talem seruum emi sibi mandauerit. & similiter eius qui deponat, quòd non fuerit diligentior circa monendum qualem seruum deponeret. Circa commodatum autem meritò aliud existimandum. videlicet quòd tunc eius solius commodum, qui vtendum rogauerit, versetur. itaque eum qui commodauerit, sicut in locatione, si[m] dolo quid fecerit, non vltra pretium serui quid amissurum. quin etiam paulò remissius circa interpretationem doli mali debere nos versari: quoniam, vt dictum sit, nulla vtilitas commodantis interueniat. hæc ita puto[n] vera esse, si nulla culpa ipsius, qui mandatum vel depositum susceperit, intercedat. cæterum si ipse vltro ei custodiam argenti forte, vel nummorum cõmiseris, cum alioquin nihil vnquam domini tale quid fecisset: aliter existimandum est[o]. Locaui tibi fundum, &, vt adsolet, conuenit vti fructus ob mercedem pignori mihi essent: si eos clam deportaueris, furti tecũ agere posse ait. sed & si tu alij fructus pendentes vendideris, & emptor eos deportauerit: cõsequens erit, vt in furtiuam causam eos incidere dicamus. etenim fructus quamdiu[p] solo cohæreant, fundi esse: & ideo colonum, quia voluntate domini eos percipere videatur, suos fructus facere. quod certè in proposito non æquè dicitur. qua enim ratione coloni fieri possint, cũ emptor eos suo nomine cogat? Statuliberũ, qui si decem dedisset, liber esse iussus erat, heres noxali iudicio defenderat. pendẽte iudicio seruus datis decem heredi ad libertatem peruenit. quæritur, an non aliter absolutio fieri debeat, quàm si pecuniam, quam acceperit heres, actori dedisset. referre existi-

a retinendi
b furtum
c partem
d apparet,
e deditio
f cogendum esse.
g promiserit.
h seruandum esse,
i cogatur.
k reticuerit. Reddere est Flor.
l certam Redder est Flor.
m si non dolo id
n putat
o existimandum esse.
p quãdiu suo loco

mauit, vnde ea pecunia data esset: vt si quidem aliunde quàm ex peculio, hæc saltem præstet: quoniam[q] quidem si nondum ad libertatem seruus peruenisset, noxæ deditus, et cui deditus esset, daturus fuerit. si verò ex peculio, quia nummos heredi[r] dederit, quos vtique is passurus eũ non fuerit ei dare, contra statuendum[s].

LXII. MARCIANVS libro quarto Regularum]

FVrtum non committit qui fugitiuo iter monstrauit.

LXIII. MACER[t] libro secundo Publicorum iudiciorum]

NOn[v] poterit præses prouinciæ efficere, vt furti damnatum non sequatur infamia.

LXIIII. NERATIVS[x] libro primo Membranarum]

A Titio herede homo Seio legatus, ante aditam hereditatem Titio furtum fecit. si adita hereditate Seius legatum ad se pertinere voluerit, furti eius serui nomine agere eum eo Titius: quia neque tunc cum faceret furtum, eius fuit: & vt maxime quis existimet, si seruus esse cœperit eius, cui furtum fecerat, tolli furti actionem, vt nec si alienatus sit, agi possit eo nomine: ne[y] post aditam quidem hereditatem Titii factus est. quia ea quæ legantur, rectà via ab eo qui legauit, ad eum cui legata sunt, transeunt.

LXV. VLPIANVS libro primo ad Edictum ædilium curulium]

QVi[z] ea mente alienum quid contrectauit, vt lucrifaceret, tametsi mutato consilio id domino postea reddidit: fur est. nemo enim tali peccato pœnitentia sua nocens esse desiit.

LXVI. PAVLVS libro septimo ad Plautium]

SI is qui rem pignori dedit, vendiderit eam: quamuis dominus sit, furtum facit, siue eam tradiderat creditori, siue speciali pactione tantum obligauerat. idque & Iulianus putat. Si is cui res subrepta[a] sit, dum apud furem sit, legauerat eam mihi: an si postea fur eam contrectet, furti actionem habeam? & secũdum Octaueni sententiam mihi soli competit furti actio, cum heres suo nomine non habeat. quia quacumque ratione dominiũ mutatum sit, domino competere furti actionem constat. Eum qui mulionem dolo malo in ius vocasset, si interea mulæ perissent, furti teneri veteres responderunt. Iulianus respondit, eum qui pecuniis exigendis præpositus est, si manumissus exigat, furti teneri. quod ei cõsequens est dicere & in tutore cui post pubertatem solutum est. Si tu Titium mihi commendaueris, quasi idoneum cui crederem, & ego in Titium[A] inquisij, deinde tu alium adducas quasi Titium: furtum facies[B], quia Titium esse hunc credo. scilicet si & ille qui adducitur, sciet. quòd si nesciat, non facies furtum, nec hic qui adduxit[C], opem tulisse potest[D] videri, cum furtum factum non sit. sed dabitur actio in factum in eum qui adduxit. Si stipulatus de te sim, per te non fieri, quo minus homo Eros intra Kalendas illas[E] mihi detur: quamuis mea interesset eum non subripi, cum subreptio eo ex stipulatu non teneris: si tamen per te factum non sit quo minus mihi daretur, non tamen furti actionem me habere.

LXVII. CELSVS libro duodecimo Digestorum]

INfitiando[F] depositum nemo facit furtum. nec enim furtum est ipsa infitiatio, licet propè furtum est. sed si possessionem eius apiscatur[G] interuertendi causà, facit furtum. nec refert, in digito habeat anulum, an dactylotheca[H], quem cum deposito teneret, habere pro suo destinauerit. Si tibi subreptum est quod nisi die certa dedisses, pœnam promisisti, ideóque sufferre eam necesse fuit: furti actione hoc quoque coæstimabitur. Infans apud furem adoleuit. tam adulescentis furtum fecit ille, quàm infantis. & vnum tamen[I] furtum est. ideóque dupli tenetur[K], quãti vnquam apud eum plurimi fuit. nam quod semel dumtaxat furti agi cum eo potest, quid refert propositæ quæstioni? quippe si subreptus furi foret, ac rursus à fure altero eum recuperasset: etiam si duo furta fecisset, non amplius quàm semel cum eo furti agi possit[L]. nec dubitauerim, quin adulescentis potius quàm infantis æstimationem fieri oporteret. & quid tam ridiculum est, quàm meliorem furis condicionem esse propter continuationem furti existimare? Cum seruus interemptus factus sit, non posse[M] emptorem furti agere cũ venditore ob id quod is seruus post emptionem, antequam redderetur, subripuisset. Quòd furi ipsi furtum fecerit furtiuus seruus, eo nomine actionem cũ domino furem habiturum placet: ne facinora talium seruorũ non solùm ipsis impunitatem[N]: sed dominus quoque eorum quæstus

q quàdoquidem
r heredi
s statuendum esse.
t Marcellus
v Conueng. l. Diuus de inoss. Lex famã. de publ. iud.
x Idem
y nec post
z Ex Conueng. 17. de aedilitio edicto.
A & ignorẽ Titiũ quis sit, si deinde &c.
B facies.
C adducitur.
D potest
E Iulias
F Conuenge cũ l. 11. de condict. furt.
G adipiscatur
H an dactylotheca sit. Lapsus est hoc toto calo Accursius, quòd verũ, id est, à Lorde Historio fructum non sit.
I tantum
K tenetur tãtiquanti
L possit. & nec
M non potest emptor
N impunitatem præstent

erunt[a]. plerumque enim eius generis seruorum furtis pecubia eorundem augentur. Si colonus post lustrum conductionis anno amplius fructus inuito domino perceperit, videndum ne messis & vindemiæ furti cum eo agi possit. & mihi dubium non videtur, quin fur[b] etiã consumpserit rem subreptam, repeti ea ab eo possit.

LXVIII. MARCELLVS libro octauo Digestorum.

HEreditariæ[c] res furtũ fieri Iulianus negabat, nisi forte pignori dederat defunctus, aut commodauerat.

LXVIIII. SCAEVOLA libro quarto Quæstionum.

AVt in qua vsusfructus alienus est.

LXX. MARCELLVS libro octauo Digestorum.

HIs enim casibus putabat hereditariarum rerum fieri furtum, & vsucapionem impediri. adeóque heredi quoque actionem furti competere posse.

LXXI. IAVOLENVS[d] libro quintodecimo ex Cassio.

SI is cui commodata res erat, furtum ipsius admisit: agi cum eo & furti & commodati potest. & si furti actum est, commodati actio extinguitur. si commodati, actionis[e] furti exceptio obiicitur. Eius rei quæ pro herede possidetur, furti actio ad possessorem nõ pertinet, quamuis vsucapere quis possit: quia furti agere potest is cuius interest rem non subripi. interesse autem eius videtur, qui damnum passurus est: non eius qui lucrum facturus esset.

LXXII. MODESTINVS libro septimo Responsorum.

SEmpronia libellos composuit, quasi datura centurioni, vt ad officium transmitterentur: sed non dedit. Lucius pro tribunali eos recitauit, quasi officio traditos. quæro, [f] non sunt inuenti in officio, neque centurioni traditi. quo crimine subiiciatur qui ausus est libellos de domo subtractos pro tribunali legere, qui non sint dati? Modestinus respondit, si clam subtraxit, furtum commissum[g].

LXXIII. IAVOLENVS[h] libro quintodecimo ex Cassio.

SI is qui pignori rem accepit, cũ de vendendo pignore nihil conuenisset, vendidit: aut antequam dies venditionis veniret, pecunia non soluta, id fecit: furti se obligat.

LXXIIII. IDEM libro quarto Epistolarum.

FVrtiuam ancillam bona fide duorum aureorum[i] emptam cum possiderem, subripuit mihi Attius[k], cum quo & ego & dominus furti agimus. quæro, quanti[l] æstimatio pro vtroque fieri debet. respondit, emptori duplo quanti eius interest, æstimari debet. domino autem duplo quanti ea mulier fuerit. nec nos mouere debet, quòd duobus pœna furti præstabitur: quippe cum eiusdem rei nomine præstetur, emptori eius possessionis, domino ipsius proprietatis causa præstanda est.

LXXV. POMPONIVS libro vicesimo primo ad Quintum Mucium.

SI is qui simulabat se procuratorem esse, effecisset[m], vt vel sibi vel cui me delegauit, promitterem: furti cum eo agere non possum. quoniam nullum corpus interuenisset, quod furandi animo contrectaretur.

LXXVI. IDEM libro trigesimo octauo ad Quintum Mucium.

QVi[n] re[o] sibi commodata, vel apud se deposita vsus est aliter atque accepit, si existimauit, se non inuito domino id facere: furti non tenetur[p]. sed nec depositi vllo modo tenebitur. commodati[q] an teneatur, in culpa æstimatio erit. id est, an non debuerit existimare, ad dominum permissurum. Si quis alteri furtum fecerit, & id quod subripuit, alius ab eo subripuit: cum posteriore fure dominus eius rei furti agere potest, fur prior nõ potest. ideo quòd domini interfuit, non prioris furis, vt id quod subreptum est, saluum esset. hæc Quintus Mucius refert, & vera sunt. nam licet interfit furis rem saluã esse, quia condictione tenetur tamen cum eo is cuius interest, furti habet actionem, si honesta ex causa interest. nec vtimur Seruii sententia, qui putabat, si rei subreptæ dominus nemo extaret, nec extaturus[r] esset: furem habere furti actionem. non magis enim tunc eius esse[s] intelligitur, qui lucrum[t] facturus sit. dominus igitur habebit cum vtroque furti actionem, ita vt si cum altero furti actioné inchoet, aduersus alterum nihilominus duret. sed & cõdictionem. quia ex diuersis factis tenentur.

LXXVII. IDEM libro tertiodecimo ex Variis lectionibus.

QVi saccum habentem pecuniam subripuit, furti etiã sacci nomine tenetur, quamuis nõ sit ei animus sacci subripiendi.

LXXVIII. PAPINIANVS libro octauo Quæstionum.

REm inspiciendam quis dedit. si periculum spectet eũ qui accepit, ipse furti agere potest.

LXXVIIII. IDEM libro nono Quæstionum.

SI[v] debitor pignus subripuit, quod actione furti soluit, nullo modo recipit.

a fur. b quin fur sit sic. c Ctr. 7. Epist. 11. 73. d Sabinus e actioni f prim nõ sint g admissum esse. h Sabinus i duorum aprosiũ pretio. al. duobus aureis. k Titius, l quanti m efficeret, al. effecerit. n Coniunge l. qui furtum. de condict. furt. o Vide quæ in hunc locum ex Labeone & M. Scæuola refert Gell. lib. 7. noct. Att. cap. 15. p tenebitur. q commodati autem vt r extiturus s interesse. Rectior est Flor. t quam qui lucrum. al. cum lucrum v Citatur hæc sententia Papiniani ab Vlpiano l. si pignore. §. supra. de pignorat. act.

LXXX. IDEM libro duodecimo Quæstionum.

SI vendidero, neque tradidero seruum, & is sine culpa mea subripitur: magis est vt mihi furti competat actio. & mea videtur interesse, quia dominium apud me fuit, vel quoniam ad præstandas actiones teneor. cum autem iure domini defertur furti actio, quamuis non aliàs, nisi nostra intersit, competat: tamẽ ad æstimationem corporis[x], si[y] nihil amplius intersit, vtilitas mea referenda est. idque[z] & in statuliberis, & in legato sub condicione relicto probatur. alioquin diuersum probantibus statui facile quantitas non potest: quia itaque tunc sola vtilitas æstimationem facit, cum cessante dominio furti actio nascitur, in istis causis ad æstimationem corporis furti actio referri non potest. Si ad exhibendum egissem, optaturus seruum mihi legatum, & vnus ex familia seruus subreptus[A]: heres furti habebit actionem. eius[B] interest. nihil enim refert, cur præstari[C] custodia debeat. Cum raptor omnimodo furtum facit, manifestus fur existimãdus est. is autem cuius dolo fuerit raptum, furti quidem non tenebitur: sed vi bonorum raptorum. Si Titius, cuius nomine pecuniam perperam falsus procurator accepit, ratum habeat: ipse quidem Titius negotiorum gestorum aget. { & } ei verò qui pecuniam indebitam dedit, aduersus Titium erit indebiti condictio aduersus falsum procuratorem furtiua durabit[D]. electo Titio, non inique per doli exceptionem vel præstetur ei furtiua condictio, desideratur. quòd si pecunia fuit debita, ratum habente Titio, furti actio euanescit: quia debitor liberatur. Falsus autem procurator ita demum furtum pecuniæ faciet, si nomine quoque veri procuratoris, quem creditor habuit, adsumpto, debitorem alienum circumuenerit. quod æque probatur & in eo qui sibi deberi pecuniam, vt heredi[E] Sempronii creditoris adseuerauit, cum esset alius. Qui rem Titii agebat, eius nomine falso procuratori creditoris soluit, & Titius ratum habuit. non nascitur ei furti actio, quæ statim cum pecunia soluta est, ei qui dedit, nata est: cum Titii nummorum dominium non fuerit, neque possessio. sed condictionem indebiti quidem Titius habebit. furtiuam autem, qui pecuniam dedit. quæ, si negotiorum gestorum actione Titius conueniri cœperit, arbitrio iudicis ei præstabitur.

LXXXI. IDEM libro primo Responsorum.

OB pecuniam ciuitatis subtractam actione furti[F], non crimine peculatus tenetur[G].

Qui rei vsum peruerterit, furti tenetur.

LXXXII. PAVLVS libro secundo Sententiarum.

FVllo &[H] sarcinator qui polienda vel sarcienda vestimenta accepit, si forte his vtatur, ex contrectatione eorum furtum fecisse videtur: quia non in eam causam ab eo videntur accepta. Frugibus ex fundo subreptis, tam colonus quàm dominus furti agere possunt: quia vtriusque interest rem persequi. Qui ancillam non meretricẽ libidinis causa subripuit, furti actione tenebitur. & si suppressit, pœna legis Fauiæ[I] coërcetur. Qui tabulas, cautionésve subripuit, in adscriptam summã furti actione tenebitur: nec refert, cancellatæ, nec ne sint: quia ex his debitum magis solutum esse comprobari potest.

LXXXIII. NERATIVS libro primo Responsorum.

SI quis ex bonis eius quem putauit mortuum, qui viuus erat, pro herede res adprehenderit, eum furtum non facere. Ei cum quo suo nomine furti actum est, si[K] seruus nomine de alia re aduersus eum agatur: non dandam exceptionem furti vna facti[L].

LXXXIIII. PAVLVS libro secundo ad Neratium.

QVamuis res furtiua, nisi ad dominum redierit, vsucapi non possit, tamẽ si eo nomine lis æstimata fuerit, vel furi[M] dominus eam vendiderit: nõ interpellari iam vsucapionis ius, dicendum est.

LXXXV. IDEM libro secundo Manualium.

IS cuius interest non subripi, furti actionem habet, si & rem tenuit domini voluntate. id est[N] veluti is cui res locata est. is autem qui sua voluntate, vel etiam pro tutore negotia gerit, item tutor vel curator, ob rem sua culpa subreptam non habet[O] furti actionem. item is cui ex stipulatu[P] vel ex testamento seruus debetur, quamuis intersit eius, non habet furti actionem. sed nec is qui fideiussit pro colono.

LXXXVI. TRYPHONINVS libro nono Disputationum.

SI ad dominum ignorantem perueniret res furtiua, vel ei possessa: non videatur in potestatem domini reuersa.

x corporis furti actio, y & si nihil. al. etiam si nihil z idemque A subreptus esset B eius enim interest. C cũm præstare custodiã D durabit cõdictio & à Titio &c. E dicendo se esse heredem Sempronii creditoris asseuerauit. al. creditori legatum. F Al. libro 11. Digestorũ scribit nec non, propter ea. & ad §. ad l. Iul. peculat. August. 1. Emend. c. 3. G Ex lege Iulia. ex constitutionibus tamen principum tenetur d. l. eiusdem ad l. Iuliam peculat. H vel I Flauiæ K etiã si furti L facti placet. M furti Rectior est Flor. N vt est is O habebit P ex stipulatu

reuersa. ideo nec si post talem domini possessionem bona fide emenn venerit, vsucapio sequitur.

LXXXVII. PAVLVS libro primo Decretorum.

CReditori actio furti in summam pignoris, non debiti competit. sed vbi debitor ipse subtraxisset pignus, cõtra probatur: vt in summam pecuniæ debitæ & vsurarũ eius, furti consequeretur.

LXXXVIII. IDEM libro singulari de Concurrentibus actionibus.

SI quis egerit vi bonorum raptorum, etiam furti agere non potest. quòd si furti elegerit in duplum agere, potest & vi bonorum raptorum agere, sic vt non excederet quadruplum.

LXXXIX. IDEM libro singulari de Pœnis paganorum.

SI libertus patrono vel cliens, vel mercennarius ei qui eum conduxit, furtum fecerit: furti actio nõ nascitur.

XC. IAVOLENVS libro nono ex Posterioribus Labeonis.

FVllo actione locati de domino liberatus est. negat eum furti rectè acturum Labeo. item si furti egisset priusquàm ex locato cum eo ageretur, & antequam de furto iudicaretur, locati actione liberatus esset: & fur ab eo absolui debet. quòd si nihil eorũ ante accidisset, furem ei condemnari oportere. hæc idcirco, quoniam furti eatenus habet actionem, quatenus eius interest. Nemo opem aut consilium alii præstare potest, qui ipse furti faciendi consilium capere non potest.

XCI. LABEO libro secundo pithanon à Paulo epitomatorum.

SI quis cum sciret quid sibi subripi, non prohibuit: non potest furti agere. Paulus: immo contra. nam si quis scit sibi rapi, & quia non potest prohibere, quieuit: furti agere potest. at si potuit prohibere, nec prohibuit: nihilo minus furti agere. & hoc modo patronus quoque liberto, & is cuius magna verecundia, ei quem in præsentia pudor ad resistendum impedit, furtum facere solet.

XCII. VLPIANVS libro trigesimo octauo ad Edictum.

MEminisse oportebit, nunc furti plerumque criminaliter agi, & eum qui agit, in crimen subscribere: nõ quasi publicum sit iudicium, sed quia visum est temeritatem agentium etiã extraordinaria animaduersione coërcendam. non ideo tamen minus si qui velit, poterit ciuiliter agere.

DE TIGNO IVNCTO

TIT. III.

VLPIANVS libro trigesimo septimo ad Edictum.

LEX duodecim tabularum neque soluere permittit tignum furtiuum ædibus vel vineis iunctum, neque vindicare. quod prouidenter lex effecit, ne vel ædificia sub hoc prætextu diruantur, vel vinearum cultura turbetur. sed in eum qui conuictus est iunxisse, in duplum dat actionem. Tigni autem appellatione continetur omnis materia ex qua ædificium constet, vineæque necessaria. vnde quidam aiunt, tegulam quoque, & lapidem, & testam, cæteráq; si qua ædificiis sunt vtilia. tigna enim à tegendo dicta sunt. hoc amplius & calcem & harenam tignorum appellatione contineri. sed & in vineis tigni appellatione omnia vineis necessaria continentur. vt puta perticæ, pedamenta. Sed & ad exhibendum danda est actio. nec enim parci oportet ei qui sciẽs alienam rem ædificio inclusit vinxitve. nõ enim sic eum cõuenimus, quasi possidentem: sed ita, quasi dolo malo fecerit, quo minus possideat.

II. IDEM libro quadragesimo secundo ad Sabinum.

SEd si proponas tigni furtiui nomine ædibus iuncti actum: deliberari poterit, an extrinsecus sit rei vindicatio. & esse non dubito.

SI IS QVI TESTAMENTO LIBER ESSE IVSSVS ERIT, POST MORTEM DOMINI ANTE ADITAM HEREDITATEM SVBRIPVISSE AVT CORRVPISSE QVID DICETVR.

TIT. IIII.

VLPIANVS libro trigesimo octauo ad Edictum.

SI DOLO malo eius qui liber esse iussus erit, post mortem domini ante aditam hereditatem in bonis, quæ eius fuerunt qui eũ liberum esse iusserit, factum esse dicetur, quo minus ex his bonis ad heredem aliquid perueniret: in eum intra annum vtilem dupli iudiciũ datur. Hæc autem actio, vt Labeo scripsit, naturalem potius in se quàm ciuilem habet æquitatem. siquidem ciuilis deficit actio: sed natura æquum est, non esse impunitum eum qui

a Alebque ac
b sequetur.
c &
d Coniunge l. qui seruum. de oblig. & act.
e si actione
f etiam fur. al. & furem
g debere.
h si quis
i sed & si
k Quibus legibus criminaliter in fures animaduersum fuerit docebit Alex. ab Alex. lib. 5. Genial. dier. c. 10.
l iniunctum,
m cæteraque
n vtilia, hac appellatione cõtineri.
o iunxitve
p Sed & si
q iniuncti
r Modò actione tigni iuncti duplum non sit consecutus. §. cum in suo. Instit. de rer. diuis.
s Si quis
t & post
v quid dolo malo dicatur.
x dabo.
y actio in factum.

hac spe audacior factus est. quia neque vt seruum se coërceri posse intellegit spe imminentis libertatis: neque vt liberum damnari, quia hereditati furtum fecit, hoc est dominæ. dominus autem dominave non possunt habere furti actionem cum seruo suo, quamuis postea ad libertatem peruenerit, vel alienatus sit: nisi si postea quoque contrectauerit. è re itaque esse prætor putauit, calliditatem & proteruitatem horum qui hereditates depopulantur, dupli actione coërcere. Non aliàs tenebitur iste libertus, quàm si dolo quid dissipasse proponatur. culpa autem neglegensiáque serui post libertatem excusata est. sed culpa dolo proxima dolum repræsentat. proinde si quid damni dedit sine dolo, cessabit ista actio: quamuis aliàs Aquilia tenetur ob hoc quòd damnum qualiterqualiter dederit. Habet itaque certum finem ista actio, vt si dolo fecerit iste, & post mortem domini, & ante aditam hereditatem. ceterũ si sine dolo, aut dolo quidẽ, verùm viuo domino: non tenebitur hac actione. quinimmo etsi post mortem, post aditam tamen hereditatem: cessabit actio. nã vbi adita hereditas est, iam quasi liber conueniri potest. quid tamen si sub condicione accepit libertatem? ecce nondum liber est: sed vt seruus potest coërceri. idcirco dicendum est, cessare hanc actionem. sed vbi libertas competit, continuò dicendum est, posse & debere hanc actionem dari aduersus eum qui peruenit ad libertatem. Si seruus pure legatus, ante aditam hereditatem quid admiserit in hereditate: dicendũ est, quia dominium in eo mutatur, huic actioni locũ esse. & generaliter dicimus, quo casu in seruo dominiũ vel mutatur, vel amittitur, vel libertas competit post interuallum modicũ aditæ hereditatis: eo casu hanc actionem indulgendam. sed si fideicommissaria libertas seruo data sit, quidquid in hereditate maleficii admisit, numquid nõ prius cogatur heres manumittere, quàm si satisfecerit? & est autem sæpissime & à Diuo Marco, & ab Imperatore nostro cum patre rescriptum, non impediri fideicommissariam libertatẽ quæ pure data est. Diuus sanè Marcus rescripsit, arbitrum ex continenti dandum, apud quem ratio ponatur. sed hoc rescriptum ad rationem ponendã pertinet: actus quem seruus administrauit. arbitror igitur & hic posse hãc actionem competere. Ante aditam hereditatem sic accipere debemus, antequam vel ab vno adeatur hereditas. nam vbi vel vnus adiit, competit libertas. Si pupillus heres institutus sit, & à substituto eius libertas data, medióque tempore quædam admittantur: si quidem viuo pupillo quid fuerit factum, locum non esse huic actioni. sin verò post mortem antequam quis pupillo succederet, actionem istam locum habere. Hæc actio locum habet non tantùm in rebus quæ in bonis fuerunt testatoris, sed & si heredis interfuit, dolum malum admissum non esse, quo minus ad se perueniret. & ideo Scæuola plenius tractat, etsi eam rem subripuisset seruus, quam defunctus pignori acceperat, hanc actionem honorariam locum habere. plenius enim causam bonorum hic accipimus pro vtilitate. nam si in locum deficientis furti actionis propter seruitutem, hanc actionem substituit prætor: verisimile est in omnibus causis eum, in quibus furti agi potuit, substituisse. Et in summa probatur, hanc actionẽ & in rebus pigneratis & in rebus alienis bona fide possessis locũ habere. idem & de re commodata testatori. Item si fructus post mortem testatoris perceptos hic seruus qui libertatẽ prospicit, contrectauerit: locus erit huic actioni. sed & si partus vel fetus post mortẽ adgnatos, itidem erit dicendum. Præterea si impubes post mortem patris quæsierit rei dominium, eáq; antequã impuberis hereditas adeatur, subripiatur: locũ habere istã actionem dicendum est. Sed & in omnibus quæ interfuit heredis nõ esse auersa, locũ habet hæc actio. Non tantùm autem ad sola furta ista actio pertinet: sed etiam ad omnia damna quæcumque hereditati seruus dedit. Scæuola ait, possessionis furtum fieri. denique si nullus sit possessor, furtum negat fieri. idcirco autem hereditati furtum non fieri, quia possessionem hereditas non habet, quæ facti est & animi. sed nec heredis est possessio, antequam possideat: quia hereditas in eum id tantùm transfundit, quod est hereditatis. non autem fuit possessio hereditatis. Illud verum est, si potest aliàs heres ad suum peruenire, non esse honorariam hanc actionem tribuẽdam, cum in id quod interfuit, condemnatio fiat. Præter hanc actionem esse & vindicationem rei constat, cum hæc actio ad similitudinem furti competat. Item heredi, cæterisque successoribus competere istam actionem dicendum est. Si plures serui libertatem acceperunt, & dolo malo

z sed spe. Haloander est Flor.
A quoque eã rem
B itaq. æquũ esse
C dupli actione. al. dupli actione in factum
D Non autẽ aliàs
E dolo malo
F qualitercũque
G Id est, malè. Duar. 1. Disp. c. 12.
H dolo malo.
I mortem domini.
K hæc actio.
† liber est
L immutatur.
M qui quid
N & est
O pertinere
P eius actus
Q arbitror. Ideò & hic
R vt si
S actio honoraria locũ haberet.
T idem est
V à substituto adeatur. Additum est ab aliquo interprete à substituto.
X euersa. Auersa, id est, interuersa & aliò translata. vt supra. aut. rectius est quàm euersa.
Y libertatem iussam

malo quid admiserint: singuli conuenientur in solidum, hoc est in duplum. & cum ex delicto côueniantur, exemplo furti, nullus eorum liberetur, etsi vous côuentus præstiterit.

II. GAIVS[a] [libro tertiodecimo ad Edictum prouinciale]

SI pauló antequam statuta libertas optigeret, amouerit aliquid seruus, aut corruperit: ignorantia domini non introducit hanc actionem. ideóque licet maxime ignorauerit heres à statulibero, aut quilibet alius dominus à seruo suo amotum aliquid, corruptúmve esse: non impetrat post libertatem eius vllam actionem, quamuis in pluribus aliis causis iusta ignorâtia excusationem mereatur.

a Paulus

III. VLPIANVS [libro tertiodecimo ad Edictum]

LAbeo putauit, sub condicione manumissum res amouentem, si cito condicio extitit, hac actione conueniendum.

FVRTI ADVERSVS NAVTAS CAVPONES STABVLARIOS

TIT. V.

VLPIANVS libro trigensimo octauo ad Edictum

IN EOS qui naues, cauponas, stabula exercebunt[b], si quid[c] à quoquo eorum, quósve[d] ibi habebunt, furtum factum esse dicetur: iudicium datur, siue furtum ope,[e] consilio exercitoris factum sit, siue eorum cuius, qui in ea naui nauigandi causa esset. Nauigandi autem causa accipere debemus eos qui adhibentur, vt nauis nauiget, hoc est nautas. & est in duplum actio. cum enim in caupona vel in naui res perit, ex edicto prætoris obligatur exercitor nauis, vel caupo. ita vt in potestate sit eius, cui[f] res subrepta sit, vtrum mallet cum exercitore honorario iure, an cum fure iure ciuili[g] experiri. Quód si receperit saluum fore caupo, vel nauta: furti actionem non dominus rei subreptæ, sed ipse habet, qui[h] recipiendo periculum custodiæ subit. Seruus veró sui nomine exercitor noxæ dedendo se liberat: cur ergo non exercitor condemnetur, qui seruum tam malum in naue[i] admisit? & cur liberi quidem hominis nomine tenetur in solidum: serui veró non tenetur? nisi forté idcirco, quód liberum quidem[k] hominem adhibens, statuere debuit de eo, qualis esset. in seruo veró suo ignoscendum sit ei quasi in domestico malo, si noxæ dedere paratus sit. si autem alienum adhibuit seruú, quasi in libero tenebitur. Caupo[l] præstat factum eorum qui in ea caupona eius cauponæ exercendæ causa ibi sunt. item eorum qui habitandi causa ibi sunt. viatorum autem factum non præstat. namque viatorem sibi eligere caupo vel stabularius non videtur. nec repellere potest iter agêtes. inhabitatores veró perpetuos ipse quodammodo elegit, qui non reiecit, quorum factum oportet eum præstare. In naui quoque vectorum factum non præstatur.

b exercent. c quod d quosve quósve ibi e ope & consilio f cuius g Alias furtis nec manifesti quæ dupli est, ex duodecim Tabulis descendit. Gell. lib. 11. c. 18. h quia i nauem k quoque l Caupo aut

SI FAMILIA FVRTVM FECISSE DICETVR

TIT. VI.

VLPIANVS [libro trigensimo octauo ad Edictum]

VTILISSIMVM id edictû prætor proposuit, quo dominus prospiceret aduersus maleficia seruorum. videlicet ne cú plures furtum admittunt, euertant domini patrimonium, si omnes dedere, aut pro singulis æstimationem litis offerre cogatur. datur igitur arbitriû hoc edicto, vt si quidem velit dicere[m] noxios seruos: possit omnes dedere, qui participauerunt furtum. enimuero si maluerit æstimationem offerre, tantum offerat, quantum si vnus liber furtum fecisset, & retineat familiam suam.

Hæc autem facultas domino tribuitur totiens, quotiens ignorante eo furtum factum est. ceterum si sciente[n], facultas ei non erit data[o]. nam & suo nomine, & singulorum nomine côueniri potest noxali iudicio. nec vna æstimatione[p], quam homo liber sufferret, defungi poterit. Is autem accipitur scire, qui scit, & potuit prohibere. scientiam enim[q] spectare debemus, quæ habet & voluntatem. ceterum si scit,[r] prohibuit tamen,[s] dicendum est, vsurum edicti beneficio. Si plures serui damnum culpa dederint, æquissimum est eandem facultatem domino dari.

Cum plures serui eiusdem rei furtum faciunt, & vnius nomine cum domino lis contestata sit, tamen aliorum nomine actio sustineri debebit, quamdiu priore iudicio potest actor consequi quantum côsequetur, si liber id furtum fecisset:

m velit addicere. al. velit quis dedere n sciente eo, o danda. p nec vna pœna exacta alia sublatur, nec vna æstimatione. Absunt ab emendatissimis exemplaribus nec vna pœna exacta altera tollitur. q verò r & prohibuit, s tum dicendum

II. IVLIANVS [libro vicensimo tertio Digestorum]

ID est[s] & [t] sponsæ nomine duplú, & condictionis simplum.

III. VLPIANVS [libro trigensimo octauo ad Edictum]

QVotiens tantum præstat dominus, quantum præstaretur, si vnus liber fecisset, cessat ceterorum nomine actio: non[t] tantúm[u] aduersus ipsum, verumetiam aduersus emptorem dumtaxat, si forte quis eorum qui simul fecerant, venierint[t]. idémque[v] & si fuerit manumissus. Quód si prius fuerit ablatum[x] à manumisso, tunc dabitur aduersus dominum familiæ nomine. nec enim potest dici, quod à manumisso præstitum est, quasi à familia esse præstitum. plané si emptor præstiterit, puto denegandam in venditorem actionem. quodam modo enim hoc à venditore præstitum est, aT quem nonnumquam regressus est ex[a] hac[a] causa. maxime si furti, noxáque solutum esse promisit. Sed an si legati serui nomine, vel eius qui donatus est, actum sit cum legatario, vel eo cui donatus est: agi possit etiam cum domino ceterorum[y], quæritur. quod admittendum puto. Huius edicti leuamentum non tantúm ei qui seruos possidens condemnatus præstitit tantum, quantum si vnus liber fecisset, datur[z]; verúm ei quoque qui idcirco condemnatus est, quia dolo fecerat quo minus possideret.

t venierit. v idémque est x ablaté. Relatum est ablatum: quod indicat verbû præstitû infra: & vet. ista lectio imposuit Accurs. y ceterorum nomine. z præstaretur al. decernitur

IIII. IVLIANVS[A] [libro vicensimo secundo Digestorum]

ETiam heredibus eius, cut plures eiusdê familiæ furtum fecerint, eadem actio competere debet, quæ testatori competebat. id est vt omnes non amplius consequantur, quam consequeretur, si id furtum liber fecisset.

A Paulus

V. MARCELLVS [libro octauo Digestorum]

FAmilia[B] communis sciente altero furtum fecit. omnium nomine cum eo qui scit, furti agi poterit. cum altero, ad eum modum qui edicto côprehensus est. quod[C] ille præstiterit non totius familiæ nomine, ab hoc socio partem côsequeretur. Et si seruus communis alterius iussu damnum dederit, etiam quod præstiterit alter, si modó cum eo quoque ex lege Aquilia vel ex duodecim[D] tabulis agi potest, repetat à socio. sicuti cum communi res nocitum est. si ergo dumtaxat duos habuerim[E] seruos communes, cum eo quo non ignorante factum est, agetur vtriusque serui nomine. sed non amplius consequetur à socio, quám si vnius nomine præstitisset. quód si cum eo, quo ignorante factum est, agere volet: duplum tantúm consequetur. & videamus an iam[F] in socium alterius serui nomine non sit dandum iudicium, quemadmodum si omnium nomine socius decidisset[G]. nisi forté hoc casu seuerius à prætore constituendum est,[H] nec seruorú conscio[I] parcendum est.

B Si familia C quód si D ex lege duodecim tabularum E habuerimus F etiam G dedisset. Relatum est Flor. H & nec I consilio. Relatum est Flor.

VI. SCAEVOLA [libro quarto Quæstionum]

LAbeo putat, si coheres meus, quód furtum familia cuius fecisset, duplum abstulisset: me non impediri quo minus dupli agam. eóque modo fraudem edicto fieri[K]: esséque iniquum, plus heredes nostros ferre, quàm ferremus ipsi. IDem si defunctus minus duplo abstulit, adhuc singulos heredes recté experiri. Scæuola respondit.[L] verius puto,[M] partes eius heredes persecuturos. sed &[N] cum eo quod defunctus abstulit, vterque heres non plus duplo ferat.

K fieri debitoribus. Relatû abest debitoribus à Flor. & alijs exemplaribus emendatis: vt & paulo post pares. L sed verius M pares partes N sed vt

ARBORVM FVRTIM CAESARVM

TIT. VII.

PAVLVS [libro nono ad Sabinum]

SI FVRTIM arbores cæsæ sint, & ex lege Aquilia & ex duodecim tabularum[O] dandam actionem Labeo ait. sed Trebatius[P] ita vtramque dandam, vt iudex in posteriore[Q] deducat id quod ex prima consecutus sit, & [R] reliquo condemnet[S].

O tabulis P Trebatius ait Q posteriore R ex reliquo S condemnet eum.

II. GAIVS [libro primo ad legem duodecim tabularum]

SCiendum est autem eos qui arbores, & maximé [T] vites cæciderint, etiam tamquam latrones puniri.

T qui vites

III. VLPIANVS [libro quadragensimo secundo ad Sabinum]

VItem arboris appellatione contineri plerique veterum existimauerunt. Ederæ quoque & harundines arbores nó male dicentur. Idem[V] de salicteto[X] dicendum est. Sed si quis saligneas virgas instituendi salicti causa defixerit, hæque antequam radices coëgerint[Y], succidantur, aut euellantur: recté Pomponius scripsit, non posse agi de arboribus succisis, cum nulla arbor proprie dicatur, quæ radicem non conceperit. Quód si quis ex seminario, id est stirpitus arborem transtulerit: eam, quamuis nondum comprehenderit terram, arborem tamen videri

V Idémque X salicto Y egerint.

Pomp

Pomponius libro nonodecimo ad Sabinum probat. ideo ea quoque arbor esse videtur, cuius radices desinent viuere, quamuis adhuc terra contineatur. quam sententiam Labeo quoque probat. Labeo etiam eam arborem rectè dici putat, quæ subuersa à radicibus etiã nunc reponi potest. aut æquæ ita translata est, vt poni possit. Stirpes oleæ arbores esse magis est, siue iam egerunt radices, siue nondum. omnium igitur harum arborum, quas enumerauimus, nomine agi poterit.

IIII. GAIVS libro ad legem duodecim tabularum

CErte non dubitatur, si adhuc adeo tenera sit, vt herbæ loco sit: non debere arborum numero haberi.

V. PAVLVS libro nono ad Sabinum

CÆdere est non solùm succidere, sed etiam ferire cædendi causa. cingere est deglabrare. subsecare est subsecuisse. non enim poterat excidisse intellegi, qui ferra secuisset. Eius actionis eadem causa est, quæ est legis Aquiliæ. Is cuius vsusfructus est in fundo, hanc actionem non habet. qui autem fundum vectigalem habet, hanc actionem habet: sicut aquæ pluuiæ arcendæ actionem, & finium regundorum.

VI. POMPONIVS libro vicesimo ad Sabinum

SI plures eandem arborem furtim ceciderint, cum singulis in solidum agetur. at si eadem arbor plurium fuerit, vniuersis dumtaxat vna & semel pœna præstabitur.

1 Si arbor in vicini fundum radices porrexit, recidere eas vicino non licebit. agere autem licebit, non esse eius, sicuti tignum aut protectum, immissum habere. Si radicibus vicini arbor aletur, tamen eius est, in cuius fundo origo eius fuerit.

VII. VLPIANVS libro trigesimo octauo ad Edictum

FVrtim cæsæ arbores videntur, quæ ignorante domino, celandique eius causa cæduntur. nec esse hanc furti actionem scribit Pedius: cum & sine furto fieri possit, vt quis arbores furtim cædat. Si quis radicitus arborem euellerit, vel exstirpauerit: hac actione non tenetur. neque enim vel cædit, vel succidit, vel subsecuit. Aquilia tamen tenetur, quasi ruperit. Etiam si non tota arbor cæsa sit, rectè tamen agetur, quasi cæsa. Siue autem quis suis manibus, siue dum imperat seruo arbores cingi, subsecari, cædi: hac actione tenetur. idem & si libero imperet. quòd si seruo suo non præceperit dominus, sed ipse sua voluntate id admiserit: Sabinus ait competere noxale, vt in ceteris maleficiis. quæ sententia vera est. Hæc actio etiam si pœnalis sit, perpetua est. sed aduersus heredem non datur. heredi, ceterisque successoribus dabitur. condemnatio autem eius duplum continet.

VIII. PAVLVS libro trigesimo nono ad Edictum

FAcienda æstimatione, quanti domini intersit non lædi. ipsarumque arborum pretium deduci oportet: & eius quod superest, fieri æstimationem.

1 Furtim arborem cædit, qui clam cædit. igitur si ceciderit, & lucri faciendi causa contrectauerit: etiam furti tenebitur lignorum causa, & condictione, & ad exhibendum.

2 Qui per vim sciente domino cædit, non incidit in hanc actionem.

VIIII. GAIVS libro tertiodecimo ad Edictum prouinciale

SI colonus sit qui ceciderit arbores, etiam ex locato cum eo agi potest. planè vna actione contentus esse debet actor.

X. IVLIANVS libro tertio ex Minicio

SI gemina arbor esset, & supra terram iunctura eius emineret: vna arbor videtur esse. sed si id, quà iungeretur, non exstaret: totidem arbores sunt, quot species earum supra terram essent.

XI. PAVLVS libro vicensimo secundo ad Edictum

SEd si de arboribus cæsis lege Aquilia actum sit, interdicto quod vi aut clam reddito absoluerit, si satis prima condemnatione grauauerit reum. manente nihilo minus actione ea lege duodecim tabularum.

XII. IAVOLENVS libro quintodecimo ex Cassio

QVi agrum vendidit, nihilo minus furtum arborum cæsarum agere potest.

Marginal notes: ex Sabino — continea‑tur. — radicitus — atque — stirpem — magis placet. — deliberare. *Deglabrare autem, id est, librũ arboris ẽmere detrahere. Bud. hoc tit.* — secare — Huius actionis — euulserit. — arbore — cæsa ea. — secari. — est — noxalem. — si lignorum — *Primus Augustin. restituit hanc l. 2. Emen. cap. 1.* — quod adiungeretur. *Redhor ast Flor.* — *Sumptum est ex tit. ad L. Aquil.* — *Sumptum est ex tit. ad L. Aquil.* — furti actio. — sed si — tantum

VI BONORVM RAPTORVM ET DE TVRBA. TIT. VIII.

Concursus actionum.

PAVLVS libro vicensimo secundo ad Edictum

QVI rem rapuit, & furti nec manifesti tenetur in duplum, & vi bonorũ raptorum in quadruplum. sed si ante actum sit vi bonorum raptorum, deneganda est furti. si ante furti actum est, non est illa deneganda. vt tamen id quod amplius in ea est, consequatur.

Primum edictum de bonis vi raptis.

II. VLPIANVS libro quinquagensimo sexto ad Edictum

PRætor ait, SI CVI DOLO MALO HOMINIBVS COACTIS DAMNI QVID FACTVM ESSE DICETVR, SIVE CVIVS BONA RAPTA ESSE DICENTVR: IN EVM QVI ID FECISSE DICETVR, IVDICIVM DABO. ITEM SI SERVVS FECISSE DICETVR, IN DOMINVM IVDICIVM NOXALE DABO.

De præiudicio.

1 Hoc edicto contra ea quæ vi committuntur, consuluit prætor. nam si quis se vim passum docere possit, publico iudicio de vi potest experiri, neque debet publico iudicio priuata actione præiudicari: quidam putant. sed vtilius visum est, quamuis præiudicium legi Iuliæ de vi priuata fiat: nihilo minus tamen non esse denegandam actionem eligentibus priuatam persecutionem.

2 Dolo autem malo facere potest, quod edictum ait, non tantùm is qui rapit, sed & qui præcedente consilio ad hoc ipsum homines colligit armatos, vt damnum det, bonáve rapiat. Siue igitur ipse quis cogat homines, siue ab alio coactis vtitur ad rapiendum: dolo malo facere videtur.

3 Homines coactos accipere debemus, ad hoc coactos vt damnum daretur. neque additur quales homines: qualescumque, siue liberos, siue seruos. sed & si vnus homo coactus sit, adhuc dicemus homines coactos.

4 Item si proponas solum damnum dedisse, non puto deficere verba. hæc enim, quod ait, HOMINIBVS COACTIS: vt siue solus vim fecerit, siue etiam hominibus coactis, sic accipere debemus, etiam hominibus coactis vel armatis vel inermibus, hoc edicto teneatur.

5 Doli mali mentio hic & vim in se habet. nam qui vim facit, dolo malo facit. non tamen qui dolo malo facit, vtique & vi facit. ita dolus habet in se & vim. & sine vi si quid callidè admissum est, æquè continetur.

6 DAMNI prætor inquit. omnia ergo damna continet, & clandestina. sed non puto clandestina, sed ea quæ violentia permixta sunt. etiam quis rectè definiet, si quid solus admiserit quis non vi, non contineri hoc edicto. & si quid hominibus coactis, etiam si sine vi: dummodo dolo sit admissum, ad hoc edictum spectare.

7 Ceterum neque furti actio neque legis Aquiliæ contributæ sunt in hoc edicto: licet interdum communes sint cum hoc edicto. nam Iulianus scribit, eum qui vi rapit, furem esse improbiorem. & si quid damni coactis hominibus dederit, vtique etiam Aquilia poterit teneri.

8 VEL CVIVS BONA RAPTA ESSE DICENTVR. quod ait prætor BONA RAPTA, sic accipiemus, etiam si vna res ex bonis rapta sit.

9 Si quis non homines ipse coëgerit, sed inter coactos ipse fuerit, & quid aut rapuerit, aut damni dederit: hac actione tenetur. sed verum hoc solum contineat edictum, quod dolo malo hominibus à reo coactis damnum datum sit, vel raptum: an verò quod dolo malo rei raptum, vel damnum datum sit, licet ab alio homines sint coacti, quæritur. & melius esse dicitur, etiam hoc contineri, vt omnia hæc contineantur, & quod ex coactis ab alio damnum datum sit. vt & is qui coëgit, & is qui coactus est, contineri videatur.

10 In hac actione intra annum vtilem verum pretium rei quadruplatur. non etiam quod interest.

11 Hæc actio etiam familiæ nomine competit: non imposita necessitate ostendendi qui sunt ex familia homines qui rapuerunt, vel etiam damnum dederunt. Familiæ autem appellatio seruos continet, hoc est eos qui in ministerio sunt, etiam si liberi esse proponantur, vel alieni bona fide nobis seruientes.

12 Hac actione non puto posse actorem singulorum seruorum nomine agere aduersus dominum eorum: quia sufficit dominum semel quadruplum offerre.

13 Ex hac actione noxæ deditio non totius familiæ, sed eorum tantùm vel eius qui dolo fecisse comperietur, fieri debet.

14 Hæc actio vulgò titulus BONORVM RAPTORVM dicitur. Hac actione is demum tenetur qui dolum malum adhibuit. si quis igitur suam rem rapuit, vt quidem bonorum raptorum non tenebitur: sed aliter multabitur. Sed & si quis fugitiuum suum quem bona fide aliquis possidebat, rapuit, æquè hac actione non tenebitur: quia rem suam aufert. quod ergo si sibi obligatam? debebit teneri.

15 Vi bonorum raptorum actio in impuberem qui doli mali capax non est, non dabitur: nisi seruus ipsius, vel familia eius admisisse proponantur. & serui, & familiæ nomine noxali vi bonorum raptorum actione tenetur.

Marginal notes: A rapta bona esse dicetur: & in eum qui id fecisse dicetur de vi bonorũ raptorũ intra annũ in quadruplum, post annũ in simplum iudiciũ dabo. *Al.* rapta bona: ei intra annum, quo primũ de ea re experiundi potestas fuerit, in quadruplum post annum in simplũ iudiciũ dabo. — B *id est, iudicaturis exẽplũ, quod frequentur, afferatur. Cic. 2. Rhet. & Alin.* — C rapuit, — D colligit — E qualescumque igitur, — F coactos esse. — G verba edicti. — † hoc — H coactis: sic accipere debemus, vt siue — I facit. — K vim facit. & ita — L Dãni quid — M clandestina contineri, — N violentia — O si quid dolo malo solus — P quidem — Q rapuit vi, — R posse — S quare melius — T hic — V ab aliquo — X sit, in id & is — † is — Y teneri — Z dolosẽ — a vulgò vi. *Deorum est Flo‑rent.* — b seruũ quem quis bona fide — c quia — d obligatam rapuit — e teneri vi bonorum raptorum actione. In &c. — f proponantur. — g sed & serui, — h noxali iudicio & vi — i tenebitur.

16 Si publicanus pecus meum abduxerit, dum putat contra legem vectigalis aliquid à me factum: quamuis erraueris, agi tamen cum eo vi bonorum raptorum non posse, Labeo ait. sanè[a] dolo caret. si tamen ideo inclusit, ne pascatur, & vt fame periret: etiam vtili lege Aquilia[b].

17 Si per vim abductum pecus incluserit quis: vtique

18 vi bonorum raptorum conueniri poterit. In hac actione non vtique spectamus rem in bonis actoris esse, [c]siue in bonis sit, siue non sit. si tamen ex bonis sit, locum hæc actio habebit. quare siue commodata res sit, siue locata, siue etiam pignerata proponatur, siue deposita apud me, sic vt intersit mea eam non auferri: siue bona fide à me possideatur, siue vsumfructum in ea habeam, vel quod aliud ius, vt intersit mea non rapi: dicendum est competere mihi hanc actionem, vt non dominium accipiamus: sed illud solum, [d]ex bonis meis, hoc est ex substantia mea res ablata esse proponatur.

19 Et generaliter dicendum est, ex quibus causis furti mihi actio competit in re clam facta, ex hisdem causis habere me hanc actionem. dicet aliquis, atquin ob rem depositam furti actionem non habemus. sed ideo addidi, si intersit nostra non esse raptam. nam & furti actionem

20 habeo. Si[e] in re deposita culpam quoque repromisi, vel pretium depositionis non quasi mercedem accepi: vtilius dicendum est, etsi cesset actio furti ob rem depositam, esse tamen vi bonorum raptorum actionem: quia non minima differentia est inter eum qui clam facit, & eum qui rapit: cum ille celet suum delictum, hic publicet, & crimen etiam publicum admittat. si quis igitur interesse sua vel modicè docebit, debet habere vi bonorum ra-

21 ptorum actionem. Si fugitiuus meus quasdam res instruendi sui causa emerit, eæque raptæ sint: quia in bonis [f]meis hæ sunt res, possum[f] de his vi bonorum ra-

22 ptorum[g] actione agere. Rerum raptarum nomine etiam furti, vel damni iniuriæ, vel condictione agi potest,

23 vel certè singulæ res vindicari possunt. Hæc actio heredi, ceterisque successoribus dabitur. aduersus heredes autem, vel [h]ceteros successores non dabitur: quia pœnalis actio in eos non datur. an tamen in id quod locupletiores facti sunt, dari debeat, videamus. & ego puto ideo prætorem non esse pollicitum in heredes in id quod ad eos peruenit, quia putauit sufficere condictionem.

a sanè si
b Aquilia tenari.
c & siue
d vt est
e sic interpunge habeo. si in re deposita &c.
f responsum est de his
g raptorum posse me agere.
h &

III. PAVLVS libro quinquagesimo quarto ad Edictum.

SI seruus[i] rapuerit, & cum libero agatur: etiam si cum domino experiundi potestas fuit, non rectè cum manumisso post annum agetur. quia cum quocumque experiundi potestas fuerit, excluditur actor[k]. & si cum domino intra annum actum sit, deinde cum manumisso agatur: rei iudicatæ exceptionem nocere Labeo ait.

i quid rapuerit.
k actio.

Alterum edictum de turba.

IIII. VLPIANVS libro quinquagesimo sexto ad Edictum.

PRætor ait, CVIVS DOLO MALO IN TVRBA DAMNVM QVID[l] FACTVM ESSE DICETVR: IN EVM IN ANNO, QVO PRIMVM DE EA RE EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT, IN DVPLVM: POST ANNVM, IN SIMPLVM IVDICIVM DABO. Hoc edictum de eo damno proponitur, quod quis in turba dedit. turbam autem appellatam Labeo ait ex genere tumultus: idque verbum ex Græco tractum ΑΠΟ ΤΟΥ[m] ΘΟΡΥΒΕΙΝ. Turbam autem ex quo numero admittimus? si duo rixam commiserint, vtique non accipiemus in turba id factum: quia duo turba non propriè dicentur. enimuero si plures[n] fuerunt, [o]decem aut quindecim homines, turba dicetur. quid ergo si tres aut quattuor? turba vtique non erit. & rectissime Labeo inter turbam & rixam multum interesse ait. namque turbam multitudinis hominum esse turbationem & cœtum: [p]rixam etiam duorum. Hoc autem edicto tenetur non solus[q] qui damnum in turba dedit: sed & is qui dolo malo fecerit, vt in turba damni quid daretur, siue illò venerit, siue non fuerit præsens. dolus enim malus etiam absentis esse

3 potest. Hoc edicto dicendum est etiam eum teneri, qui venit, & in turba fuit auctor damni dandi. si tamen & ipse inter turbam fuit cum damnum daretur, & dolo malo fuit. nam & huius dolo malo in turba damni quid

4 factum esse, negari non potest. Si quis aduentu suo turbam concitauit, vel contraxit, vel clamore, vel facto aliquo, vel dum criminatur aliquem, vel dum misericordiam prouocat: si dolo malo eius damnum datum sit, etiam si non habuit consilium turbæ cogendæ, tenetur. verum est enim dolo malo eius in turba damni quid datum. neque enim exigit prætor, vt ab ipso sit turba conuocata: sed hoc, vt dolo alicuius in turba damnum datum sit. eritque hæc differentia inter hoc edictum & superius, quòd ibi de eo damno prætor loquitur, quod dolo[r] malo hominibus coactis[s] datum est, vel raptum etiam non coactis hominibus. at hic de eo damno quod dolo malo in turba datum est, etiam si non ipse turbam coëgit, sed ad clamorem eius vel dicta vel misericordiam[t] turba contracta est: vel si alius contraxit, vel[v] ipse ex turba fuit. Idcirco illud quidem edictum propter atrocitatem facti quadrupli pœnam comminatur: at hoc dupli.

5 Sed & hoc & illud intra annum tribuit experiundi facultatem. post annum in simplum competit. Loquitur autem hoc edictum de damno dato, & de amisso. de rapto non. sed superiori edicto vi bonorum raptorum agi poterit. Amissa autem dicuntur ea quæ corrupta alicui relinquuntur, scissa fortè, vel fracta.

6 Hæc autem actio in factum est, & datur in duplum quanti ea res erit. quod ad pretium verum rei refertur, & præsentis temporis fit æstimatio, & semper in duplum intra annum est. docerèque actor in turba damnum esse datum debet. ceterum

7 si alibi datum sit quàm in turba, cessabit hæc actio. Si cum seruum meum Titius pulsaret, turba fuerit collecta, isque seruus in ea turba aliquid perdiderit: cum eo qui pulsabat, agere possum: quippe cum in turba dolo malo damnum datum sit. sic tamen, si vt damnum daret, ideo cœperat cædere. ceterum si alia causa verberandi fuit, cessat actio. sed & si quia ipse turbam conuocasset, vt turba coram seruum verberaret iniuriæ faciendæ causa, non damni dandi consilio: locum habet edictum. verum est enim, eum qui per iniuriam verberat, dolo facere. [x]eum qui causam præbuit damni dandi, damnum dedisse. In seruum autem[y], & in familiam[z] prætor dat actionem. Quæ de heredibus ceterisque successoribus in vi bonorum raptorum actione diximus, & hic erunt repetita.

l quod
m Malè igitur Bud. & Alcia. hic legunt ὄχλου. Augu. lib. 4. Emend. c. 16.
n perplures
o puta decem
p at rixam
q solum
r per dolum malum
s Coactis hominibus quæ dicantur, Cic. in orat. pro Cæcin.
t misericordia
v & ipsi
x & eum
y etiam,
z familiam quoque

V. GAIVS libro vicesimo primo ad Edictum prouinciale.

NOn prodest ei qui vi rapuit, ad euitandam pœnam, si ante iudicium restituat rem quam rapuit.

VI. VENVLEIVS libro septimodecimo Stipulationum.

QVod vi possessum raptumve sit, antequam in potestate[A] domini heredisve eius perueniat, vsucapi lex vetat.

A potestatem

DE INCENDIO RVINA NAVFRAGIO RATE NAVE EXPVGNATA

TIT. VIIII.

VLPIANVS libro quinquagesimo sexto ad Edictum.

PRÆTOR ait, IN EVM QVI EX INCENDIO, RVINA, NAVFRAGIO, RATE, NAVE EXPVGNATA QVID RAPVISSE, RECEPISSE DOLO MALO, DAMNIVE QVID IN HIS REBVS DEDISSE DICETVR: IN QVADRVPLVM IN ANNO QVO PRIMVM DE EA RE EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT; POST ANNVM, IN SIMPLVM IVDICIVM DABO. ITEM IN SERVVM ET IN FAMILIAM [B]IVDICIVM DABO. Huius edicti vtilitas euidens, & iustissima seueritas est. siquidem publicè interest, nihil rapi ex huiusmodi casibus. Et quamquam sint de his facinoribus etiam criminum executiones, attamen rectè prætor fecit, qui forenses quoque actiones criminibus istis præposuit[C]. EX INCENDIO quemadmodum accipimus? vtrum ex ipso igne, an verò ex eo loco vbi incendium fit? & melius sic accipietur, propter incendium, hoc est propter tumultum incendij, vel [D]trepidationem incendij rapit[E]. quemadmodum solemus dicere in bello amissum[F], quod propter causam belli amittitur[G]. proinde si ex adiacentibus prædiis, vbi incendium fiebat, raptum quid sit: dicendum sit edicto locum esse. quia verum est ex incendio rapi. Item ruinæ appellatio refertur ad id tempus quo ruina fit: non tantùm si ex his quæ ruerunt, tulerit quis: sed etiam si ex adiacentibus. Si suspicio fuit incendij vel ruinæ, [H]incendium vel ruina non fuit: videamus an hoc edictum locum habeat. & magis est, ne habeat: quia neque ex incendio neque ex ruina quid raptum est. Item ait prætor, IN EO QVI EX NAVFRAGIO. hic illud quæritur, vtrùm si quis eo tempore tulerit, quo naufragium fit: an verò

& si alio

B noxale iudicium
C proposuit.
D propter trepidationem
E rapi.
F admissum.
G admittitur.
H vt incendium al. & incendium

& si alio tempore[a], hoc est post naufragium que. nam[b] res ex naufragio etiam hæ dicuntur, quæ in litore post naufragium iacent. & magis est, vt id eo tempore,

II. GAIVS libro vicesimo primo ad Edictum prouinciale.

ET loco,

III. VLPIANVS libro quinquagesimo sexto ad Edictum.

QVo naufragium fit, vel factum est, si quis rapuerit: incidisse in hoc edictum videatur. qui autem rem in litore iacentem postea quam naufragium factum est, abstulit: in ea condicione est, vt magis fur sit, quam hoc edicto teneatur. quemadmodum is qui quod de vehiculo excidit, tulit. nec rapere videtur, qui in litore[c] iacentem tollit. Deinde ait prætor, RATE, NAVI EXPVGNATA. expugnare videtur, qui in ipso quasi prœlio & pugna aduersus nauem, & ratem aliquid rapit: siue expugnet, siue prædonibus expugnantibus rapiat. Labeo scribit, æquum fuisse, vt siue de domo, siue in[d] villa expugnata aliquid rapiatur: huic edicto locus sit. nec enim minus in mari, quàm in villa per latrunculos inquietamur[e], vel infestari possumus. Non tantùm autem qui rapuit, verùm is quoque qui recepit, ex causis supra scriptis tenetur: quia receptores non minus delinquunt, quàm adgressores. Sed enim additum est DOLO MALO: quia non omnis qui recepit, statim etiam delinquit: sed qui dolo malo recepit. quid enim si ignarus recepit[f]? aut quid si ad[g] hoc recepit, vt custodiret, saluáque faceret ei qui amiserat? vtique non debet teneri. Non solùm autem qui rapuit, sed & qui abstulit, vel amouit, vel damnum dedit, vel recepit, hac actione tenetur. aliud esse autem rapi, aliud amoueri, palam est. siquidem amoueri aliquid etiam sine vi possit: rapi autem sine vi non potest. Qui eiecta naue quid rapuit, hoc edicto tenetur. eiecta hoc est, quod Græci aiunt ΕΞΕΒΡΑΣΘΗ[h].

Quod ait prætor de damno dato, ita demum locum habet, si dolo "malo" damnum datum sit. nam si dolus malus absit, cessat edictum. quemadmodum ergo procedit quod Labeo scribit, si defendendi mei causa vicini ædificium orto incendio dissipauerim: & meo nomine & familiæ, iudicium in me dandum? cum enim defendendarum mearum ædium causa fecerim, vtique dolo careo. puto igitur non esse verum quod Labeo scribit. an tamen lege Aquilia agi cum hoc possit? & non puto agendum. nec enim iniuria hoc fecit, qui se tueri voluit, cum aliàs non posset. & ita Celsus scribit. Senatusconsultum Claudianis temporibus factum est, vt si quis ex naufragio clauos, vel vnum ex his abstulerit: omnium rerum nomine teneatur. item alio senatusconsulto cauetur, eos quorum fraude aut consilio naufragi suppressi per vim fuissent, ne naui vel † ei periclitantibus opitulentur, legis Corneliæ, quæ de sicariis lata est, pœnis adficiendos. eos autem, qui quid ex miserrima naufragiorum[i] fortuna rapuissent, lucratiue fuissent dolo malo: in quantum edicto prætoris actio daretur, tantum & fisco dare debere.

IIII. PAVLVS libro quinquagesimo quarto ad Edictum.

PLidius posse etiam dici ex naufragio rapere,[k] qui dum naufragium fiat, in illa trepidatione rapiat. Diuus Antoninus de his qui prædam ex naufragio diripuissent, ita rescripsit. quod de naufragiis nauis & ratis scripsisti mihi, eo pertinet, vt explores qua pœna adficiendos eos putem, qui diripuisse aliqua ex illo[l] probantur. & facilè, vt opinor, constitui potest. nam plurimum interest, peritura collegerint: an quæ seruari possint, flagitiosè inuaserint. ideóque si grauior præda vi adpetita videbitur, liberos quidem fustibus cæsos in triennium relegabis: aut si sordidiores erunt, in opus publicum eiusdem temporis dabis. seruos flagellis cæsos in metallum damnabis. si non magnæ pecuniæ res fuerint, liberos fustibus, seruos flagellis cæsos dimittere poteris. & omnino vt in ceteris, ita[m] huiusmodi causis, ex personarum[n] condicione, & rerum qualitate, & diligenter[o] sunt æstimandæ, ne quid aut durius aut remissius constituatur, quàm causa postulabit. Hæ actiones[p] heredibus dantur. [q] in heredes catenus dandæ sunt, quatenus ad eos peruenit.

V. GAIVS libro vicesimo primo ad Edictum prouinciale.

SI quis ex naufragio vel ex incendio ruináve seruatam rem, & alio loco positam, subtraxerit, aut rapuerit: furti scilicet, aut alias vi bonorum raptorum iudicio tenetur. maximè si non intellegebat ex naufragio vel incendio ruináve eam esse. sacerdotem quoque rem ex naufragio, quæ fluctibus expulsa sit, si quis abstulerit: plerique

a tempore tulerit.
b namque
c rem iacentem
d de. al. vtrumque deest.
e inquietari.
f rem recipit: al. recepit?
g ob hoc
h Non est fragmentum Alciat. qui reposuit in ... lib. 2. ... & alibi ... interdum quoque ... Augu. lib. 4. Emd. cap. 16.
† sibi. al. sibi ve
i naufragorū
k est, qui cùm nondum naufragium
l ex illa. al. ex illo naufragio
m ita in
n Vide Liu. ... Ferri ... cæteris crimina ... seruis ... Rom. ... statueret.
o pœno sunt
p actiones etiam
q at in

idem putant. quod ita verum est, si aliquod tempus post naufragium intercesserit. alioquin si in ipso naufragij tempore id acciderit, nihil interest, vtrum ex ipso mari quisque rapiat, an ex naufragio, an ex litore. De eo quoque quod ex rate, naue expugnata raptum sit, eandem interpretationem adhibere debemus.

VI. CALLISTRATVS libro primo Edicti monitorii.

EXpugnatur nauis, cum spoliatur, aut mergitur, aut dissoluitur, aut pertunditur, aut funes eius præciduntur[r], aut vela conscinduntur[s], aut ancoræ inuolantur[t] de mare.

VII. IDEM libro secundo Quæstionum.

NEquid ex naufragiis diripiatur, vel[v] quis extraneus interueniat colligendis eis, multifariam prospectum est. nam & Diuus Hadrianus edicto præcepit, vt hi qui iuxta litora maris possident, scirent, si quando nauis vel inflicta[x] vel fracta intra fines agri cuiusque[y] fuerit, ne naufragia diripiant, in ipsos iudicia præsides his qui res suas direptas queruntur, reddituros. vt quidquid probauerint ademptum sibi naufragio, id à possessoribus recipiant. De his autem quos diripuisse probatum sit, præsidem vt de latronibus grauem sententiam dicere. Vt[z] facilior sit probatio huiusmodi admissi, permisit his & quidquid passos se huiusmodi queruntur, adire præfectum[A], & † ad eum testari[B], reósque petere, vt pro modo culpæ vel vincti vel sub fideiussoribus ad præsidem remittantur. A domino quoque possessionis in qua id admissum dicatur, satis accipi, ne cognitioni desit, præcipitur. Sed nec interuenire naufragiis colligendis aut militem, aut priuatum, aut libertum seruúmve principis, placere sibi ait senatus.

VIII. NERATIVS libro secundo Responsorum.

RAtis vi fluminis in agrum meum delatæ non aliter potestatem tibi faciendam, quàm si de præterito quoque damno mihi cauisses.

VIIII. GAIVS libro quarto ad legem duodecim tabularum.

QVi ædes, aceruúmve frumenti iuxta domum positum combusserit, vinctus, verberatus, igni necari iubetur: si modò sciens prudénsque id commiserit. si verò casu, id est neglegentia: aut noxiam[C] sarcire iubetur, aut si minus idoneus sit, leuius castigatur. appellatione autem ædium omnes species ædificij continentur.

X. VLPIANVS libro primo Opinionum.

NE piscatores nocte lumine ostenso fallant nauigantes, quasi in portum aliquem delaturi, eóque modo in periculum naues, & qui in eis sunt, deducant, sibique execrandam prædam parent[D]: præsidis prouinciæ religiosa constantia efficiat[E].

XI. MARCIANVS libro quartodecimo Institutionum.

SI fortuito incendium factum sit, venia indiget: nisi tam lata culpa fuit, vt luxuria[F], aut dolo sit proxima.

XII. VLPIANVS libro octauo de officio proconsulis.

LIcere vnicuique naufragium suum impune colligere constat. idque imperator Antoninus cum Diuo patre suo rescripsit. Qui data opera in ciuitate incendium fecerint, si humiliore loco sint, bestiis obiici[G] solent. si in aliquo gradu id fecerint, capite puniuntur, aut certè in insulam deportantur.

DE INIVRIIS ET FAMOSIS LIBELLIS TIT. X.

Quid sit iniuria.

VLPIANVS libro quinquagesimo sexto ad Edictum.

INIVRIA ex eo dicta est, quòd non iure fiat. omne enim quod non iure fit, iniuria fieri dicitur. hoc generaliter. specialiter autem iniuria dicitur contumelia. Interdū iniuriæ appellatione damnum culpa datū significatur: vt in lege Aquilia dicere solemus. interdum iniquitatem iniuriam dicemus. nam cum quis iniquè vel iniustè sententiam dixit, iniuriam ex eo dictam, quòd iure & iustitia caret, quasi non iuriam. contumeliam autē à contemnendo[H]. Iniuriam autem fieri Labeo ait aut re, aut verbis. re, quotiens manus inferuntur. verbis autem, quotiens non manus inferuntur, [I] conuicium fit. Omnémque iniuriam aut in corpus inferri, aut ad dignitatē, aut ad infamiam pertinere. in corpus fit, cum quis pulsatur. ad dignitatem, cum comes matronæ abducitur. ad infamiam, cum pudicitia adtemptatur[K]. Item aut per semetipsum alicui fit iniuria, aut per alias personas. per semet[L], cum directò ipsi cuius patrisfamilias, vel matrisfamilias fit iniuria. per alias, cum per consequentias fit, [M] cum fit liberis meis, vel seruis meis, vel uxori, nuruive. spectat enim ad nos iniuria

r perscinduntur.
s conciduntur.
t inuoluntur
v vel ne quis
x infra
y cuiuscumque. al. deest fuerit.
z Is quò
A Qui præsidibus inferiores fuerant vt ex S. Pomp. liquet. ... commment. de ... num. 52.
† apud
B id est, testibus productis ... admissum ... probationem ... testes ad præsidem ... fortasse longe abest. Duar. ibid.
C noxam
D dent
E efficiatur.
F vt lasciuia. aliàs, luxuriæ. Non recte Haloan. legit lasciuia. Aug. lib. 4. Emend. ... quoque lectio vitiosa est.
G subiici
H à contemnendo dicimus. Recte abest à Flor.
I sed conuicium al. vt cùm conuicium
K attentatur.
L per semetipsum.
M vt cùm

quodammodo fit, qui vel potestati nostræ vel affectui subiecti sint. Et si fortè cadaueri defuncti fit iniuria, cui heredes, bonorúmve possessores extitimus: iniuriarum nostro nomine habemus actionem. spectat enim ad existimationem nostram, si qua ei fiat iniuria. idémque[a] & si fama eius cui[b] heredes extitimus, lacessatur. Vsque adeo autem iniuria quæ fit liberis nostris, nostrum pudorem pertingit[c]: vt etiam si volentem filium quis vendiderit, patri suo quidem nomine competit iniuriarum actio, filij verò nomine non competit: quia nulla iniuria est, quæ in volentem[d] fiat. Quotiens autem funeri testatoris, vel cadaueri fit iniuria: si quidem post aditam hereditatem fiat, dicendum est heredi quodammodo factam. semper enim heredis interest, defuncti existimationem purgare. quotiens autem ante aditam hereditatem, magis hereditati. & sic heredi per hereditatem adquiri. Denique Iulianus scribit, si corpus testatoris ante aditam hereditatem detentum est: adquiri hereditati actiones[e], dubium non esse. idémque putat, & si ante aditam hereditatem seruo hereditario iniuria facta fuerit. nam per hereditatem actio heredi adquiretur. Labeo scribit, si quis seruum hereditarium testamento manumissum ante aditam hereditatem verberauerit: iniuriarum heredem agere posse. Quod si post aditam hereditatem verberatus sit, siue scit se liberum[f], siue ignorat: ipsum agere posse. Siue autem sciat quis filium meum esse, vel vxorem meam, siue ignorauerit: habere me meo nomine actionem Neratius scripsit. Idem ait [Neratius] ex vna iniuria interdum tribus oriri iniuriarum actionem, neque vllius[g] actionem per alium[h] consumi. vtputa vxori meæ filiæfamilias iniuria facta est: & mihi, & patri eius, & ipsi iniuriarum actio incipiet competere.

II. PAVLVS [libro quinquagesimo ad Edictum]

QVòd si viro iniuria facta sit, vxor non agit: quia defendi vxores à viris, non viros ab [vxore] æquú est.

III. VLPIANVS [libro quinquagesimo sexto ad Edictum]

ILlud relatum peræquè est, eos qui iniuriam pati possunt, & facere posse. Sanè sunt quidam qui facere non possunt. vtputa furiosus, & impubes qui doli[i] capax non est. namque hi pati iniuriam solent, non facere. cum enim iniuria ex affectu facientis consistat, consequens erit dicere hos, siue pulsent, siue conuicium dicent, iniuriam fecisse non videri. itaque pati quis iniuriam, etiam si non sentiat, potest. facere nemo, nisi qui scit se iniuriam facere, etiam si nesciat cui faciat. quare si quis per iocum percutiat, aut dum certat: iniuriarum non tenetur. Si quis hominem liberum ceciderit[k], dum putat seruum suum: in ea causa est, ne iniuriarum teneatur.

IIII. PAVLVS [libro quinquagesimo ad Edictum]

SI[l] cum seruo meo pugnum ducere vellem, in proximo te stantem inuitus percusserim: iniuriarum non teneor.

Causæ huius actionis.

V. VLPIANVS [libro quinquagesimo sexto ad Edictum]

LEx Cornelia de iniuriis competit ei qui iniuriarum agere volet ob eam rem, quòd se pulsatum, verberatumve, domúmve suam vi introitam esse dicat. qua lege cauetur, vt non iudicet [qui] ei qui agit, gener, socer, vitricus, priuignus, sobrinúsve est, propiúsve[m] eorum quemquem[n] ea cognatione, adfinitatéve attinget, quive eorum eius, parentísve cuius eorum patronus erit. Lex itaque Cornelia ex tribus causis dedit actionem: quòd quis pulsatus, verberatúsve, domúsve eius vi introita sit. apparet igitur omnem iniuriam quæ manu fiat, lege Cornelia contineri. Inter pulsationem & verberationem hoc interest, vt Ofilius scribit: verberare est, cum dolore cædere: pulsare, sine dolore. Domum accipere debemus, non proprietatem domus, sed domicilium. quare siue in propria domu quis habitauerit, siue in conducto[o], vel gratis, siue hospitio receptus: hæc lex locum habebit. Quid[p] si quis in villa habitet, vel in hortis? idem erit probandum. Et si dominus fundum locauerit, inque eum impetus factus sit: colonus aget, non dominus. Si tamen in fundum alienum qui domino colebatur, [q] introitum sit: Labeo negat esse actionem domino fundi ex lege Cornelia. quia non possit vbique domicilium habere, hoc est per omnes villas suas. ego puto ad omnem habitationem, in qua paterfamilias habitat, pertinere hanc legem: licet ibi quis domicilium non habeat. ponamus enim studiorum causa Romæ agere. Romæ vtique domicilium non habet: & tamen dicendum est, si vi domus eius introita fuerit, Corneliam locum habere. tantùm igitur ad meritoria, vel stabula non pertinebit. ceterum ad hos pertinebit, qui inhabitant non momenti causa, licet ibi domicilium non habeant. Illud quæritur, an pater filiofamilias iniuriam passo, ex[r] lege Cornelia iniuriarum agere possit. & placuit non posse. déque[s] ea re inter omnes constat. sed patri quidem prætoria iniuriarum actio competit, filio verò legis Corneliæ. In lege Cornelia filiusfamilias agere potest ex omni causa. nec cauere debet ratam rem patrem habiturum. nam nec aliàs agentem filium iniuriarum ad cautionem de rato compellendum Iulianus scribit. Hac lege permittitur actori iusiurandum deferre, vt reus iuret iniuriam se non fecisse. sed Sabinus in adsessorio[t] etiam prætores exemplum legis secuturos[v] ait. & ita res se habet. Si quis librum ad infamiam[x] alicuius pertinentem scripserit, composuerit, ediderit, dolóve malo fecerit, quo quid eorú fieret: etiam si alterius nomine ediderit, vel sine nomine: vti de ea re agere liceret. & si condemnatus sit qui id fecit, intestabilis ex lege esse iubetur. Eadem pœna ex senatusconsulto tenetur [etiam] is qui ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ[y], aliudve quid sine[z] scriptura in notam aliquorum produxerit. item qui emendum, vendendúmve curauerit. & ei qui indicasset, siue liber, siue seruus sit, pro modo substantiæ accusatæ personæ æstimatione iudicis pretium[A] constituitur. seruo fortisan & libertate præstanda. quid enim si publica vtilitas ex hoc emergit?

VI. PAVLVS [libro quinquagesimo quinto ad Edictum]

QVod senatusconsultum necessarium est, cum nomen adiectum non est eius, in quem factum est. tunc[B] quia difficilis probatio est, voluit senatus publica quæstione rem vindicari[C]. ceterum si nomen adiectum sit, & iure communi iniuriarum agi poterit. nec enim prohibendus est priuato agere iudicio, quòd[D] publico[E] iudicio præiudicatur. quia ad priuatam causam pertinet. planè si actum sit publico iudicio, denegandum est priuatum. similiter ex diuerso.

VII. VLPIANVS [libro quinquagesimo septimo ad Edictum]

PRætor edixit, QVI AGIT INIVRIARVM, CERTVM DICAT QVID INIVRIAE FACTVM EST: quia qui famosam actionem intendit, non debet vagari cum discrimine alienæ existimationis: sed designare, & certum specialiter dicere, quam se iniuriam passum contendit.

De præiudicio.

Si dicatur homo iniuria occisus, numquid non debeat permittere prætor priuato iudicio legi Corneliæ præiudicari? idémque & si ita quis agere velit, quòd tu venenum dedisti hominis occidendi causa? rectius igitur fecerit, si huiusmodi actionem non dederit. Atquin[F] solemus dicere, ex quibus causis publica sunt iudicia, ex his causis non esse nos prohibendos, quo minus & priuato agamus. est[G] hoc verum: sed vbi non principaliter de ea re agitur, quæ habet publicam executionem. quid ergo de lege Aquilia dicimus? nam & ea actio principaliter hoc continet. hominem occisum non principaliter. nam ibi principaliter de damno agitur, quod domino datum est. At in actione iniuriarum de ipsa cæde, vel veneno, vt vindicetur: non vt damnum sarciatur. Quid ergo si quis idcirco velit iniuriarum agere, quòd gladio caput eius percussum est? Labeo ait non esse prohibendum. neque enim vtique hoc, inquit, intenditur, quod publicam habet animaduersionem. quod verum non est. cui enim dubium est, etiã hunc dici posse Cornelia conueniri? Præterea illò spectat, dici certum de iniuria quam passus quis sit: vt ex qualitate iniuriæ sciamus, an in patronum liberto reddendum sit iniuriarum iudicium. etenim meminisse oportebit, liberto aduersus patronum nó quidem semper, verùm interdum iniuriarum dari iudicium,[H] si atrox sit iniuria quam passus sit, [si sua,] puta si seruilis[I]. ceterum leuem cohercitionem vtique patrono aduersus libertum dabimus. nec patietur eum prætor querentem, quasi iniuriam passus sit, nisi atrocitas eum mouerit. nec enim ferre prætor debet heri seruum, hodie liberum[K] conquerentem quòd dominus ei conuicium dixerit, vel quòd leuiter pulsauerit, vel emendauerit. sed si flagris, si verberibus, [si] vulnerauit non mediocriter[L]: æquissimum erit, prætorem ei subuenire. Sed & si quis ex liberis qui non sunt in potestate, cum parente velit experiri: non temere iniuriarum actio danda est, nisi atrocitas suaserit. certè his qui sunt in potestate, [prorsus] nec competit, etiam si atrox fuerit. Quod[M] autem prætor ait, [QVID INIVRIAE FACTVM SIT] CERTVM DICAT, quemadmodum accipiendum sit? certum eum dicere

---

a idémque est
b cuius
c perstringit
d Vide in hanc sententiam Arist. lib. 5. Ethic. c. 9. & 11.
e actionem,
f liberum esse,
g vnius
h per alium
† vxoribus
i doli mali
k occiderit,
l Sumpta est ex Iur. de lib. causa.
m propiórve
n quis quémque in ea. al. quique in ea
o conducta.
p Quòd
q vi introitu
r & lege
s eáque in
t Horat. ad August. epist. 1. lib. 2. quantum lex. Tandique lata mala, quo nollet carmine quenquam Describi. &c.
v secuturos
x Hæc iniuria capitalis erat secundum legem duodecim Tabularũ, vt meminit Alex. ab Alex. lib. 6. Genial. dier. cap. 10.
y Alex. lib. 2. Præterm. & lib. 5. Turn. c. 2. & lib. 2. cap. 8. legito [illegible]
z siue scriptura. Ridiculum est Flor. de iniuria enim scripturã facta hic dicit, idque nolunt reponere.
A præmium
B tunc enim.
C vindicare.
D quia
E Publicum iudicium ex crimine dicitur [illegible]
F atqui
G & hoc est verum
H scilicet si atrox
I seruilis est.
K libertum
L mediocriter
M Quid

dicere Labeo ait, qui dicat nomen iniuriæ, neque sub alternatione, puta illud aut illud: sed illam iniuriam se passum. 5 Si mihi plures iniurias feceris, puta turba & cœtu facto domum alicuius introeas, & hoc facto efficiatur ut simul & conuicium patiar, & verberer: an possim separatim tecum experiri de singulis iniuriis, quæritur. & Marcellus secundum Neratii sententiam hoc probat, cogendum iniurias, quas simul passus est, coniungere. 6 Posse hodie de omni iniuria, sed & de atroci ciuiliter agi, Imperator noster rescripsit. Atrocem iniuriam quasi contumeliosiorem, & maiorem accipimus. Atrocem autem iniuriam aut persona aut tempore aut re ipsa fieri, Labeo ait. persona atrocior iniuria fit, ut cum magistratui, cum parenti, patrono fiat. tempore, si ludis, & in conspectu. a nam prætoris[a] in conspectu, an in solitudine iniuria facta sit, multum interesse ait: quia atrocior est, quæ in conspectu fiat. re atrocem iniuriam haberi Labeo ait, ut puta b si vulnus illatum, vel os alicui percussum[b].

VIII. PAVLVS libro quinquagesimo quinto ad Edictum.

Vlneris magnitudo atrocitatem facit, & nonnunquam locus vulneris, veluti oculo percusso.

VIIII. VLPIANVS libro quinquagesimo septimo ad Edictum.

Sed est quæstionis, quod dicimus re iniuriam atrocem fieri, utrum si corpori inferatur, atrox sit: an & si non corpori, ut puta vestimentis scissis, comite abducto, vel conuicio dicto. & ait Pomponius, etiam sine pulsatione posse dici atrocem iniuriam, persona atrocitatem faciente. sed & si in theatro, vel in foro cædit & vulnerat, quamquam non atrociter: atrocem iniuriam facit. 2 Parui autem refert, utrum patrifamilias an filiofamilias[c] iniuria facta sit. nam & hæc atrox æstimabitur[d]. Si atrocem iniuriam seruus fecerit, si quidem dominus præsens sit, potest agi de eo. quod si afuerit, præsidi offerendus est, 3 qui eum flagris rumpat. Si quis tam feminam quàm masculum, siue ingenuos, siue libertinos impudicos facere adtemptauit: iniuriarum tenebitur. sed & si serui pudicitia adtemptata sit, iniuriarum[e] locum habet.

X. PAVLVS libro quinquagesimo quinto ad Edictum.

Adtemptari[f] pudicitia dicitur, cum id agitur, ut ex pudico impudicus[g] fiat.

XI. VLPIANVS libro quinquagesimo septimo ad Edictum.

Non solùm[h] is iniuriarũ tenetur, qui fecit iniuriam, hoc est qui percussit: verum ille quoque continetur, qui dolo fecit, vel qui curauit, ut cui mala pugno percuteretur. 1 Iniuriarum actio ex bono & æquo est, & dissimulatione aboletur. si quis enim iniuriam dereliquerit, hoc est, statim passus ad animum suum non reuocauerit: postea ex pœnitentia remissam iniuriam non poterit recolere. secundum hæc[i] ergo æquitas actionis omnem metum eius abolere videtur, vbicumque contra æquum quis venit. proinde & si pactum de iniuria intercessit, & si transactum, & si[k] iusiurandum exactum erit: actio iniuriarum non tenebit. 2 Agere quis iniuriarum & per se & per alium potest. ut puta[l] procuratorem, tutorem, ceterósque, qui pro aliis solent interuenire. 3 Si mandatu meo facta sit alicui iniuria, plerique aiunt, tam me qui mandaui, quàm eum qui suscepit, iniuriarum teneri. Proculus rectè ait, si in hoc te conduxerim, ut iniuriam facias: cum vtroque nostrum iniuriarum agi posse, quia mea opera facta sit iniuria. Idemque ait, & si filio meo mandauero, ut tibi iniuriam faciat. Aufidius autem ait, & si persuaserim alicui alias nolenti, ut mihi ad iniuriam faciendam obediret: posse iniuriarum mecum 4 agi. Quamquam aduersus patronum liberto iniuriarum actio non detur, verum marito libertæ nomine cum patrono actio competit. maritus enim, vxore sua iniuriam passa, suo nomine iniuriarum agere videtur. quod & Marcellus admittit. Ego autem apud eum notaui, non de omni iniuria hoc esse dicendum, me putare. leuis enim m coërcitio etiam in nuptam, vel conuicii[m] non impudici dictio cur patrono denegetur? Si autem conliberto nupta esset, diceremus omnino iniuriarum[n] marito aduersus patronũ cessare actionem. & ita multi sentiunt. Ex quibus apparet, libertos nostros non tantum eas iniurias aduersus nos iniuriarum actione exequi non posse, quæcumque fiunt ipsis: sed nec eas quidem, quæ eis fiunt, quos eorum interest iniuriam non pati. Planè si fortè filius liberti vel vxor velint iniuriarum experiri: quia patri maritóve non datur, denegandum non erit: quia suo 5 nomine experiuntur. Et qui seruus dicitur, séque adserit in libertatem: iniuriarum actionem aduersus dicentem se dominum[o] competere, nulla dubitatio est. & hoc verum est, siue ex libertate in seruitutem petatur, siue ex seruitute in libertatem proclamet. nam hoc iure indistinctè vtimur.

XII. GAIVS libro vicesimo secundo ad Edictum prouinciale.

Si quis de libertate aliquem in seruitutem petat, quem sciat liberum esse, neque id propter euictionẽ, ut eam sibi conseruet, faciat: iniuriarum actione tenetur.

XIII. VLPIANVS libro quinquagesimo septimo ad Edictum.

Iniuriarum actio neque heredi neque in heredem datur. idem est & si in seruum meum iniuria facta sit. nam nec hic heredi meo iniuriarum actio datur. semel autem lite contestata hanc actionem[p] etiam ad successores pertinere. 1 Is qui iure publico vtitur, non videtur iniuriæ faciendæ causa hoc facere. iuris enim executio 2 non habet iniuriam. Si quis quòd decreto prætoris non obtemperauit, ductus sit: non est in ea causa, ut agat in-3 iuriarum propter prætoris præceptum. Si quis per iniuriam ad tribunal alicuius me interpellauerit vexandi 4 mei causa: potero iniuriarum experiri. Si quis de[q] honoribus decernendis alicuius[r] passus non sit decerni, ut puta imaginem alicui, vel quid aliud tale: an iniuriarum teneatur? & ait Labeo non teneri, quamuis hoc contumeliæ causa faciet[s]. etenim multum interest, inquit, contumeliæ causa quid fiat[t], an verò fieri quid in honorem 5 alicuius quis non patiatur. Idem Labeo scribit, si cum alium contingeret legatio[v], alii hoc onus duumuir[x] indixerit: non posse agi iniuriarũ ob laborem iniunctum[y]. aliud enim esse laborem iniungere, aliud iniuriam facere. idem ergo erit probandum & in ceteris muneribus atque honoribus, quæ per iniuriam iniunguntur[u]. ergo si quis per iniuriam sententiam dixerit, idem erit proban-6 dum. Quæ iure potestatis à magistratu fiunt, ad iniu-7 riarum actionem non pertinent. Si quis[A] me prohibeat in mari piscari, vel euerriculum, quod Græcè ΣΑΓΗΝΗΝ[B] dicitur ducere: an iniuriarum iudicio possim eum conuenire? sunt qui putent iniuriarum me posse agere. & ita Pomponius. & plerique esse huic similem eum, qui in publicum lauare, vel in cauea publica sedere, vel in quo alio loco agere, sedere, conuersari non patiatur. aut[C] si quis re mea vti me non permittat. nam & hic iniuriarum conueniri potest. Conductori autem veteres interdictum dederunt, si fortè publicè hoc conduxit, nam vis ei prohibenda est, quo minus conductione[D] sua fruatur. Si quem tamen ante ædes meas, vel ante prætorium meum piscari prohibeam: quid dicendum est? me iniuriarum iudicio teneri, an non? & quidem mare commune omnium est, & litora, sicuti aër. & est sæpissime rescriptum, non posse quem piscari prohiberi. sed nec aucupari, nisi quòd ingredi quis agrum alienum prohiberi potest. vsurpatum tamen & hoc est, tametsi nullo iure, ut quis prohiberi possit ante ædes meas vel prætoriũ meum piscari. quare si quis prohibeatur, adhuc[E] iniuriarum agi potest. In lacu tamen qui mei dominii est, utique piscari aliquem prohibere possum.

XIIII. PAVLVS libro tertiodecimo ad Plautium.

Sanè si maris proprium ius ad aliquem pertineat, uti possidetis interdictum ei competit, si prohibeatur ius suum exercere: quoniam ad priuatam iam causam pertinet, non ad publicam hæc res. vtpote cum de iure fruendo[F] agatur, quòd[G] ex priuata causa contingat, non ex publica. ad priuatas enim causas accommodata interdicta sunt, non ad publicas.

XV. VLPIANVS libro septuagesimo septimo ad Edictum.

Item apud Labeonem quæritur, si quis mentem alicuius medicamento, aliove quo[H] alienauerit: an iniuriarum actio locum haberet. & ait iniuriarum aduersus eum agi posse. 1 Si quis pulsatus quidem non est, verùm manus aduersus eum leuatæ, & sæpe territus[I] quasi vapulaturus, non tamen percussit[K]: vtili iniuriarum actione tenetur.

Alia causa actionis iniuriarum.

2 Ait prætor, QVI ADVERSVS BONOS MORES CONVICIVM CVI FECISSE, CVIVSVE OPERA[L] FACTVM ESSE DICETVR, QVO ADVERSVS BONOS MORES CONVICIVM FIERET: IN EVM IVDICIVM 3 DABO. Conuicium[M] iniuriam esse Labeo ait. conuicium autem dicitur vel à concitatione, vel à conuentu, hoc est à collatione vocum. cum enim in vnum complures voces conferuntur, conuicium appellatur[N], quasi

Margin notes: o seruum — p hæc actio etiam aduersus successores pertinet. — q in — r alicui — s fiat. — t faciet. — v locatio. — x duumuiri — y indictum. — u indicuntur. — A Alciatus, Disp. c. 13. — B σαγήνην Græci dicunt. Rectè est Flor. — C vt — D conditione. Rectius est Flor. — E etiam — F fruendi — G quod ex — H quo modo — I territus est — K percussus: — L quid factũ — M Conuicium autem — N dicitur.

4 conuocium. Sed quod adijcitur à prætore, ADVERSVS BONOS MORES, ostendit non omnem in vnum collatam vociferationem prætorem notare: sed eam quæ bonis moribus improbatur, quæque ad infamiam vel inuidiam[a] alicuius spectaret. Idem ait ADVERSVS BONOS MORES sic accipiendum, non eius qui fecit, sed generaliter accipiendum aduersus bonos mores huius ciuitatis. 5 Conuicium[b] non tantùm præsenti, verùm absenti quoque fieri posse Labeo scribit. proinde si quis ad domum tuam venerit te absente, conuicium factum esse dicitur. idem, & si ad stationem vel tabernam ventum sit, probari oportere. Fecisse conuicium non tantùm is videtur, qui vociferatus est: verùm is quoque qui concitauit ad vociferationem alios: vel qui summisit vt vociferen-6 tur. CVI non sine causa adiectum est. nam si incertæ 7 personæ conuicium fiat, nulla executio est. Si curauerit quis conuicium alicui fieri, non tamen factum sit: non 8 tenebitur. Ex his apparet, non omne maledictum conuicium esse: sed id solum, quod cum vociferatione dictum est, siue vnus, siue plures dixerint.[c] quod in cœtu dictum est, conuicium est. quod autem non in cœtu, nec[d] vociferatione dicitur, conuicium non propriè dicitur, sed infamandi causa dictum[e]. Si quis astrologus, vel qui aliquam illicitam diuinationem pollicetur, consultus aliquem furem dixisset, qui non erat: iniuriarum cum eo 11 agi non potest. sed constitutiones eos tenent. Iniuriarum[f] quæ ex conuicio nascitur, in heredes non est ed-12 denda: sed nec heredi. Si quis virgines[g] appellasset, si tamen ancillari veste vestitas: minus peccare videtur. multo minus si meretricia veste feminæ, non matrumfamiliarum[h] vestitæ fuissent. Si igitur non matronali habitu femina fuerit, & quis eam appellauit, vel ei comitem 13 abduxit: iniuriarum tenetur[i]. Comitem accipere debemus eum qui comitetur, & sequatur. &, vt ait Labeo, siue liberum, siue seruum, siue masculum, siue feminam. & ita comitem Labeo definit, qui frequentandi cuiusque causa, vt sequeretur destinatus, in publico, priuatóve abductus fuerit. inter comites vtique & pædagogi erunt.

13 Abduxisse videtur, vt Labeo ait, non qui abducere comitem cœpit, sed qui perfecit vt comes cum eo[k] non esset. abduxisse autem non tantùm is videtur, qui per vim abduxit: verùm is quoque, qui persuasit comiti, vt eam 14 desereret. Tenetur hoc edicto non tantùm qui comitem abduxit, verumetiam si quis[l] eorum quem appella-15 uisset, adsectatúsve est. Appellare est blanda oratione alterius pudicitiam adtemptare. hoc enim non est conuicium *facere,* sed aduersus bonos mores adtemptare.

16 Qui turpibus *verbis* vtitur, non temptat pudici-17 tiam: sed iniuriarum tenetur. Aliud est appellare[m], aliud adsectari[n]. appellat enim, qui sermone pudicitiam adtemptat. adsectatur, qui tacitus frequenter sequitur[o]. adsiduo[p] enim frequentia quasi præbet nonnullam in-18 famiam. Meminisse autem oportebit, non omnem qui adsectatus est, nec omnem qui appellauit, hoc edicto conueniri posse. neque enim si quis colludendi[q], si quis officij honeste faciendi gratia id facit, statim in edictum 19 incidit; sed qui contra bonos mores hoc facit. Sponsum quoque ad iniuriarum actionem admittendum puto. etenim spectat ad contumeliam eius iniuria quæ-20 cumque sponsæ eius fiat. Ait prætor, NE QVID INFAMANDI[r] CAVSA FIAT. SI QVIS ADVERSVS EA FECERIT, PROVT QVAEQVE RES ERIT, ANIMADVERTAM. Hoc edictum superuacuum esse Labeo ait. quippe cum ex generali[s] iniuriarum agere possumus. sed videtur & ipsi Labeoni, & ita se habet, prætorem eandem causam secutum, voluisse etiam specialiter de ea re loqui. ea enim quæ notabiliter fiunt, nisi specialiter notentur, videntur quasi neglecta. Generaliter[t] vetuit prætor quid ad infamiam alicuius fieri. proinde quodcumque quis fecerit, vel dixerit, vt alium[v] infamet, erit actio iniuriarum. Hæc autem ferè sunt, quæ ad infamiam alicuius fiunt: vtputa[x] ad inuidiam alicuius veste lugubri vtitur, aut squalida: aut si barbam demittat, vel capillos submittat: aut si carmen conscribat vel proponat vel cantet aliquod[y] quod pudorem alicuius lædat. Quod ait prætor, SI QVIS ADVERSVS EA FECERIT, PROVT QVAEQVE[z] RES ERIT, ANIMADVERTAM, sic intellegendum est, vt plenior esset prætoris animaduersio. id est &[A] quodcumque cum mouerit, vel in persona eius qui agit iniuriarum actionem[B], vel eius aduersus quem agitur, vel etiam in re ipsa,[C] in 23 qualitate iniuriæ,[D] vindicet eum qui agit. Si quis libello dato vel principi, vel alicui, famam alienam insectatus fuerit: iniuriarum erit agendum,[E] Papinianus ait.

24 Idem ait, eum qui euentum sententiæ, velut daturus[F] pecuniam, vendidit, fustibus à præside ob hoc castigatum, iniuriarum damnatum videri. vtique autem apparet hunc iniuriam ei fecisse, cuius sententiam ven-25 diderit[G]. Si quis bona alicuius, vel rem vnam per iniuriam occupauerit: iniuriarum actione tenetur. Item si quis pignus proscripserit, venditurus tanquam à me acceperit, infamandi mei causa, Seruius ait iniuriarum agi posse. Si quis non debitorem quasi debitorem appella-26 uerit iniuriæ faciendæ causa, iniuriarum tenetur. Prætor ait, QVI SERVVM ALIENVM ADVERSVS BONOS MORES VERBERAVISSE, DEVE EO INIVSSV DOMINI QVAESTIONEM HABVISSE DICETVR, IN EVM IVDICIVM DABO. ITEM SI QVID ALIVD FACTVM ESSE DICETVR, CAVSA COGNI-27 TA IVDICIVM DABO. Si quis sic fecit iniuriam seruo, vt domino faceret: video[I] dominum iniuriarum agere posse suo nomine. si verò non ad suggillationem domini id fecit, ipsi seruo facta iniuria inulta à prætore relinqui non debuit. maximè si verberibus, vel quæstioni[K] fieret. hanc[L] enim & seruum sentire, palam 28 est. Si communem quis seruum verberauerit, vtique hac actione non tenebitur, cum iure domini id fecerit. nec si fructuarius id fecerit, dominus cum eo aget[M], vel si proprietarius fecerit, fructuarius eum conueniet.

29 Adijcitur, ADVERSVS BONOS MORES[N], vt non omnis omnino qui verberauit, sed qui aduersus bonos mores verberauit, teneatur. ceterum si quis corrigendi animo[O], aut si quis emendandi: non tenetur. Vnde quærit Labeo, si magistratus municipalis seruum meum[P] loris ruperit: an possim cum eo experiri, quasi aduersus bonos mores verberauerit. & ait iudicem debere inquirere, quid facientem seruum meum verberauerit. nam si honorem, ornamentáque petulanter adtemptantem ceciderit: absoluendum eum. VERBERATVM 30 autem dicitur ubisiue & qui pugnis ceciderit. QVAESTIONEM intellegere debemus[Q] tormenta, & corporis dolorem ad eruendam veritatem. nuda ergo interrogatio, vel leuis territio non pertinet ad hoc edictum. Quæstionis verbo etiam ea, quam malam mansionem[R] dicunt, continebitur. cum igitur per vim & tormenta habita quæstio est, tunc quæstio intellegitur. Sed & si iussu domini quis quæstionem[S] habeat, modum tamen 31 excesserit: teneri eum debere Labeo ait. Prætor ait, SI QVID ALIVD FACTVM[T] ESSE DICETVR: CAVSA COGNITA IVDICIVM DABO. proinde si quidem verberatus sit seruus, vel tormentis de eo quæstio habita est: sine causæ cognitione iudicium in eum competit. si verò aliam iniuriam passus sit, non aliter competit, quàm si sit causa cognita. Itaque[V] prætor non ex omni causa iniuriarum iudicium serui nomine promittet[X]. nam si leuiter percussus sit, vel maledictum ei leuiter: non dabit actionem. at si infamatus sit vel facto aliquo, vel carmine scripto: puto causæ cognitionem prætoris porrigendam & ad serui qualitatem. etenim multum interest, qualis seruus sit: bonæ frugi, ordinarius, dispensator: an verò vulgaris, vel mediastinus, an qualisqualis. & quid si compeditus, vel malè notus, vel notæ extremæ? habebit igitur prætor rationem tam iniuriæ quæ admissa dicitur, quàm personæ serui, in quem admissa dicitur. & sic aut permittet, aut denegabit actio-32 nem. Interdum iniuria seruo facta ad dominum redundat, interdum non. nam si pro libero se gerentem, aut cum tuum ulterius potius quàm meum existimaret quis[Y], non cæsurus eum, si meum scisset: non posse eum, quasi mihi iniuriam fecerit, sic conueniri, Mela scribit.

33 Si quis seruo verberato iniuriarum egerit, deinde postea damni iniuriæ agat: Labeo scribit, eandem rem non esse. quia altera actio ad damnum pertineret culpa da-34 tum, altera ad contumeliam. Si vsumfructum in seruo habeam, tu proprietatem, isque verberatus sit, vel quæstio de eo habita: iniuriarum actio magis proprietario quàm mihi competit. idémque probatur & si seruum meum, quem bona fide possidebam, ceciderit. domino enim ma-35 gis competit iniuriarum actio. Item si liberum hominem, qui mihi bona fide seruiebat, quis ceciderit: distinguendum est, vt si in contumeliam pulsatus sit, competat mihi iniuriarum actio. idem ergo & si in seruo alieno bona fide mihi seruienti: vt totiens admittamus iniuriarum actionem, quotiens in meam contumeliam iniuria ei facta

a vel iniuriã. al. vel inuidiã vel iniuriam al. vel ad inuidiam
b Conuicium autem
c & quod
d cum vociferatione
e dictum est,
f Actio, quæ
g Distinctæ fuisse vestes ancillarum, matronarum, & meretricum, apparet ex Hora. i. Serm. sat. 2. & Tertul. de cultu feminarum: non tam grauis iniuria fit matronæ, cum ancillari aut meretricia veste induitur, quàm cum solam scortationem, quæ aliena veste vtitur, & iniuriæ sibi faciendæ causam præbet.
h non matrumfamilias
i ab tenetur.
k cum ea
l si quem eorum appellauit,
m attentare. Recte est Flor.
n sectari.
o insequitur.
p assidua enim
q colendi.
r infamandi eius
s generali clausula agere. Rect. abest clausula & generalis, subaudito edicto. Vitiosa lectio est et Accurs. clausulã pro edicto accepit.
t Generaliter autem
v aliquem infamaret.
x vtputa si ad
y aliquid
z quæque res erit.
A vt quisque eum
B actione.
C id est in
D nõ audist. Recte abest negatio à Flor.
E vt Pomponius ait.
F laturus
G Is est, qui à veteribus dicebatur fumũ vendere, de cuius supplicio Duare. 1. Disput. c. 25.
H deque eo
I iudico
K vel quæstionibus affligeret. al. vel quæstionibus afficeret.
L hoc enim: hãc enim, id est, iniuriã. Itaque recta est lectio Flor.
M aget.
N mores verberauerit:
O animo verberauerit,
P eum
Q & tormenta,
R Græci dicunt. Additum est ab imperito interprete, sic ut legendum enim est, quam vulgò dicunt.
S quæstionem hanc habeat,
T dictum
V quia
X permittit.
Y quia ceciderit, non

ei facta sit. nam ipsius quidem serui nomine domino dabimus iniuriarum actionem. Si autem me tangat, & pulset: iniuriarum mihi quoque est. ergo & in fructuario idem distingui potest. Si seruum complurium cæcidero, competere iniuriarum actionem omnibus, plus quàm manifestum est.

XVI. PAVLVS [libro quadragesimo quinto ad Edictum]

SEd non esse æquum, pro maiore parte quàm pro qua dominus est, damnationem fieri, Pedius ait. & ideo officio iudicis portiones æstimandæ erunt.

XVII. VLPIANVS [libro quinquagesimo septimo ad Edictum]

SEd si vnius permissu id fecero, si quidem solius eius esse putaui: nulli competit iniuriarum actio. planè si scij plurium, ei quidem qui permisit, non competit iniuriarum actio. ceteris competit. Si iussu tutoris aut procuratoris vel curatoris quæstio habita sit, consequens erit dicere, cessare iniuriarum actionem. Seruus meus opera vel quetella tua flagellis cæsus est à magistratu nostro. Mela putat dandam mihi iniuriarum aduersus te, in quantum ob eam rem æquum iudici videbitur. & si seruus decesserit, dominum eius agere posse Labeo ait. quia de damno quod per iniuriam factum est, agatur. & ita Trebatio placuit. Quædam iniuriæ a liberis hominibus factæ leues nonnullius momenti videntur. enimuero a seruis graues sunt. crescit enim contumelia ex persona eius qui contumeliam fecit.

4 Cum seruus iniuriam facit, maleficium eum admittere, palam est. meritò igitur sicuti ex ceteris delictis, ita & ex hoc iniuriarum noxalis actio datur. Sed in arbitrio domini est, an velit eum verberandum exhibere, vt ita satisfiat ei qui iniuriam passus est. neque erit necesse domino vtique eum verberandum præstare: sed dabitur ei facultas præstare ei seruum verberandum, aut si de eo verberibus satis non fiat, noxæ dedendum, vel 5 litis æstimationem sufferendam. Ait prætor, ARBITRATV IVDICIS. vtique quasi viri boni: vt ille modum verberum imponat. Si ante iudicem dominus verberandum seruum exhibuerit, vt satis verberibus ei fieret, & erit factum arbitratu alicuius, postea actor agere iniuriarum perseuerat: non est audiendus. qui enim accepit satisfactionem, iniuriam suam remisit. nam & si nuda voluntate iniuriam remisit, indubitatè dicendum est, extingui iniuriarum actionem, nō minus quàm

6 si tempore abolita fuerit iniuria. Si iussu domini seruus iniuriam fecerit, vtique dominus conueniri poterit etiam suo nomine. Sed si proponatur seruus manumissus, placet Labeoni dandam in eum actionem: quia & noxa caput sequitur, nec in omnia seruus domino parere debet. ceterum & si occiderit iussu domini, Cornelia eum eximemus. Planè si defendendi domini gratia aliquid fecerit, rationem ei constare apparet: inque eam rem aduersus agentem exceptio obiicienda

7 erit. Si seruus, in quo vsusfructus meus est, iniuriam mihi fecerit: aduersus dominum noxali iudicio experiri potero. neque debeo deterioris condicionis ob hoc esse, quòd vsumfructum in eo habeo, quàm si non haberem. aliter atque si seruus communis esset. tunc enim non daremus socio actionem, ea propter, quia & ipse iniuriarum actione tenetur.

Edictum de filiofamilias.

8 Ait prætor, SI EI QVI IN ALTERIVS POTESTATE ERIT, INIVRIA FACTA ESSE DICETVR: ET NEQVE IS CVIVS IN POTESTATE EST, PRAESENS ERIT, NEQVE PROCVRATOR QVISQVAM EXISTAT, QVI EO NOMINE AGAT: CAVSA COGNITA IPSI QVI INIVRIAM ACCEPISSE DICETVR, IVDICIVM DABO. Filiofamilias iniuriā passo, si præsens sit pater, agere tamen non possit propter furorem, vel quem alium casum dementiæ: puto competere iniuriarum actionem. nam & hic pater eius absentis loco est. Planè si præsens agere nolit, vel quia differt, vel quia remittit atque donat iniuriam: magis est vt filio actio non detur. nam & cum abest, idcirco datur filio actio, quia verisimile est patrem, si præsens fuisset, acturum fuisse. Interdum tamen putamus, etsi pater remittat, iniuriarum actionem filio dandam. vtputa si patris persona vilis abiectáque sit: filij honesta. neque enim debet pater vilissimus filij sui contumeliam ad suam vilitatem metiri. ponamus esse eum patrem, cui iure meritóque curator à prætore constitueretur. Sed

9 si pater lite contestata cœperit abesse, vel etiam negligere executionem pater vilis: dicendum est, causa cognita translationem filio competere. idem & si emancipatus filius esse proponatur. Procuratorem patris prætulit prætor ipsis personis quæ iniuriam passæ sunt. si tamen procurator aut neglegat, aut colludat, aut non sufficiat aduersus personas quæ iniuriam fecerunt: ipsi potius qui passus est iniuriam, actio iniuriarum competit. Procuratorem autem accipere debemus, non vtique eum cui specialiter mandata est procuratio actionis iniuriarum: verùm sufficit eum esse, cui omnium rerum

11 administratio mandata est. Quod autem ait prætor, causa cognita ipsi qui iniuriam accepisse dicetur iudicium permittit, ita accipiēdum est, vt in cognitione causæ hoc versetur, quàm longè pater absit, & quando superuenturus. & numquid is qui iniuriarum vult actionem mouere, [segnitior,] vel inutilis admodum, qui non sufficiat ad rei cuius administrationem, ac per hoc nec

12 ad actionem. Quod deinde ait, QVI INIVRIAM ACCEPIT, interdum ita accipiendum est, vt patri eius competat actio. vtputa nepoti facta iniuria est: pater præsens est, auus abest. scribit Iulianus, patri potius dandam iniuriarum actionem, quàm ipsi nepoti. ad cuius, inquit, officium pertinet etiam viuente auo filium suum in omnibus tueri.

13 Idem Iulianus scribit, filium non tantùm ipsum agere debere, verùm procuratorem dare posse. alioquin, inquit, nisi ei permiserimus procuratorem dare, futurum est, vt si valetudine impediatur, neque sit qui iniuriarum actionem exe-

14 quatur, impediatur actio. Idem ait & si nepoti facta sit iniuria, & nemo sit qui aui nomine agat: permittendum esse patri experiri, & ei procuratorem dabit. omnibus enim qui suo nomine actionem habent, procuratoris dandi esse potestatem. intellegi autem filium, inquit, familias suo nomine agere, cum patre cessante

15 prætor ei agere permittat. Si filiusfamilias iniuria-

16 rum egerit, patri actio non competit. Idem ait filiofamilias iniuriarum nomine actionem dari, quotiens nemo est qui patris nomine experiatur. & hoc casu quasi patremfamiliæ constitui. quare siue emancipatus sit, siue ex parte heres scriptus fuerit, vel etiam exheredatus, siue paterna hereditate abstinuerit: executionem litis ei dandam. esse enim perabsurdum, quem prætor manente patria potestate ad actionem admittendum proVauerit, ei patrifamilias vltionem iniuriarum suarum eripi, & transferri ad patrem, qui eum, quantum in ipso est, omiserit. aut, quod est indignius, ad heredes patris. ad quos non pertinere iniuriam filiofamilias factam procul dubio est.

XVIII. PAVLVS [libro quinquagesimo quinto ad Edictum]

EVm qui nocentem infamauit, non esse bonum æquum ob eam rem condemnari. peccata enim nocentium nota esse, & oportere & expedire. Si seruus seruo fecerit iniuriam, perinde agendum, quasi si domino fecisset. Si nupta filiafamiliæ iniuriam acceperit, & vir & pater iniuriarum agant: Pomponius rectè putat tanti patri condemnandum esse reum, quanti condemnetur, si ea vidua esset. viro tanti, quanti condemnaretur, si ea in nullius potestate esset. quòd sua cuiusque iniuria propriam æstimationem haberet. & ideo si nupta in nullius potestate sit, non ideo minus eam iniuria-

3 rum agere posse, quòd & vir ipsius suo nomine agat. Si iniuria mihi fiat ab eo, cui sim ignotus: aut si quis putet me Lucium Titium esse, quum sim Gaius Seius: præualet quod principale est, iniuriam eum mihi facere velle. nam certus ego sum, licet ille putet me alium esse quàm sum. & ideo iniuriarum habeo. At cum aliquis filiumfamilias patremfamilias putat, non potest videri iniuriam patri facere. non magis quàm viro, si mulierem viduam esse credat. quia neque in personam eorum confertur iniuria, nec transferri PERsonæ putationem ex persona filiorum ad eos potest: cum affectus iniuriam facientis in hunc, tamquam in patremfamilias consistat. Quòd si sciisset filiumfamilias esse, tamen si nescisset cuius filius esset: dicerem, inquit, patrem suo nomine iniuriarum agere posse. nec minus virum, si ille nuptam esse sciret. nam qui hæc non ignorat, cuicumque patri, cuicumque marito, per filium, per vxorem vult facere iniuriam.

XIX. GAIVS [libro vicesimo secundo ad Edictum prouinciale]

SI creditor meus, cui paratus sum soluere, INiuriam meam fideiussores meos interpellauerit: iniuriarum tenetur.

Marginal notes (left): a nam &. b quoq; actio. c sunt. d si sciui esse. e iniuriarum actionem. f leues & nullius. Porte legendum leues non nullius: ut mox à Flor. scriptura recedamus. g eadem iniuriæ à seruis factæ, graues sunt. h neque enim erit. i præstandi seruum. k dedendi. l sufferendi. m vt ille modum. Absurda est hæc lectio. Recta Flor. quæ in nullo alio libro reperitur. n Si cùm ante. o serui suum. p de eo. q vtpote. r Sed etsi ille.

Marginal notes (right): s idem est. t superuenturus sit. v segnior. x admodum sit. y & qui. z accepisse dicetur. A verùm etiā. B dare posse. C facultatem. D intelligimus. E patremfamilias. F putauerit. G & æquum. H agendū est. I agent. K etiam. L condemnatetur. M actionem habeo. N eos. O esset. P Qui sciebat filiumfamilias esse. Rectius est Florent. Q tamen si. R diceretur. S Idem. T in iniuriā. al. per iniuriā. Deterior est Florent. V mihi tenetur.

XX. MODESTINVS [libro duodecimo Responsorum]

SI iniuriæ faciendæ gratia Seia domum absentis debitoris signasset sine auctoritate eius qui concedendi ius, potestatémue habuit: iniuriarum actionem intendi posse respondit.

XXI. IAVOLENVS [libro nono Epistularum]

INiuriarum æstimatio non ad id tempus quo iudicatur, sed ad id quo facta est, referri debet.

XXII. VLPIANVS [libro primo ad Edictum prætoris]

SI liber pro fugitiuo adprehẽsus erit, iniuriarum cum eo agit.

XXIII. PAVLVS [libro quarto ad Edictum]

QVi in domum alienam inuito domino introiret, quamuis in ius vocati: actionem iniuriarum in eum competere Ofilius ait.

XXIIII. VLPIANVS [libro quintodecimo ad Edictum prætoris]

SI quis proprium seruum distrahere prohibetur à quolibet, iniuriarum experiri potest.

XXV. IDEM [libro octauodecimo ad Edictum]

SI stuprum serua passa sit, iniuriarum actio dabitur. Sed si celauit mancipium, vel quid aliud furandi animo fecit: etiam furti. vel si virginem inmaturam stuprauerit, etiam legis Aquiliæ actionem competere quidam putant.

XXVI. PAVLVS [libro nonodecimo ad Edictum]

SI quis seruum meum vel filium ludibrio habeat, licet consentientem: tamen ego iniuriam videor accipere, veluti si in popinam duxerit illum, si aleam luserit. sed hoc vtrumque tunc locum habere potest, quotiens ille qui suadet, animum iniuriæ faciendæ habet. atquin potest malum consilium dare & qui dominum ignoret: & ideo incipit serui corrupti actio necessaria esse.

XXVII. IDEM [libro vicensimo septimo ad Edictum]

SI statua patris tui in monumento posita saxis cæsa est, sepulchri violati agi non posse, iniuriarum posse, Labeo scribit.

XXVIII. VLPIANVS [libro trigensimo quarto ad Sabinum]

INiuriarum actio in bonis nostris non computatur, antequam litem contestemur.

XXIX. PAVLVS [libro decimo ad Sabinum]

SI seruum, cuius nomine iniuriarum actio tibi competit, manumiseris, aut alienaueris: superest tibi iniuriarum actio.

XXX. VLPIANVS [libro quadragensimo secundo ad Sabinum]

SEruo autem manumisso non competere actionem ob iniuriam quam in seruitute passus est, quis dubitet? Si filio iniuria facta sit, cum vtrique tam filio quam patri adquisita actio sit, non eadem vtique facienda æstimatio est.

XXXI. PAVLVS [libro decimo ad Sabinum]

CVm possit propter filij dignitatem maior ipsi quàm patri iniuria facta esse.

XXXII. VLPIANVS [libro quadragensimo secundo ad Sabinum]

NEc magistratibus licet aliquid iniuriose facere. si quid igitur per iniuriam fecerit magistratus, vel quasi priuatus, vel fiducia magistratus: iniuriarum potest conueniri. sed vtrum posito magistratu, an verò & quamdiu est in magistratu? sed verius est, si is magistratus est, qui sine fraude in ius vocari non potest: exspectandum esse, quo ad magistratu abeat. quod & si ex minoribus magistratibus erit, id est qui sine imperio aut potestate sunt magistratus: & in ipso magistratu posse eos conueniri.

XXXIII. PAVLVS [libro decimo ad Sabinum]

QVod reipublicæ venerandę causa secundum bonos mores fit, etiam si ad contumeliam alicuius pertinet. quia tamen non ea mente magistratus facit, vt iniuriam faciat, sed ad vindictam maiestatis publicæ respiciat actione iniuriarum non tenetur.

XXXIIII. GAIVS [libro tertiodecimo ad Edictum prouinciale]

SI plures serui simul aliquem ceciderint, aut conuicium alicui fecerint: singulorum proprium est maleficium. & tanto maior iniuria, quanto à pluribus admissa est. immo etiam tot iniuriæ sunt, quot & personæ iniuriam facientium.

XXXV. VLPIANVS [libro tertio de omnibus tribunalibus]

SI quis iniuriam atrocem fecerit, qui contemnere iniuriarum iudicium possit ob infamiam suam & egestatem: prætor acriter exequi hanc rem debet, & eos qui iniuriam fecerunt, coërcere.

XXXVI. IVLIANVS [libro quadragensimo quinto Digestorum]

SI filij nomine cum patre iniuriarum agere velim, & is procuratorem det: non intellegitur filius defendi, nisi iudicatum solui satisdetur. & ideo actio aduersus filium, tamquam à patre non defendatur, danda erit.

XXXVII. MARCIANVS [libro quartodecimo Institutionum]

COnstitutionibus principalibus cauetur, ea quæ infamandi alterius causa in monumenta publica posita sunt, tolli de medio. Etiam ex lege Cornelia iniuriarum actio ciuiliter moueri potest, condemnatione æstimatione iudicis facienda.

XXXVIII. SCAEVOLA [libro quarto Regularum]

SEnatusconsulto cauetur, ne quis imaginem Imperatoris in inuidiam alterius portaret. & qui contra fecerit, in vincula publica mittetur.

XXXIX. VENVLEIVS [libro secundo publicorum iudiciorum]

VEstem sordidam rei nomine in publico habere, capillúmue summittere nulli licet: nisi ita coniunctus est adfinitate, vt inuitus in reum testimonium dicere cogi non possit.

XL. MACER [libro secundo publicorum iudiciorum]

DIuus Seuerus Dionysio Diogeni ita † scripsit: atrocis iniuriæ damnatus in ordine decurionum esse non potest. nec prodesse tibi debet error præsidum, aut eius qui de te aliquid pronuntiauit, aut eorum qui contra formam iuris manisisse te in ordine decurionum putauerunt.

XLI. NERATIVS [libro quinto Membranarum]

PAter, cuius filio facta est iniuria, non est impediendus, quo minus duobus iudiciis & suam iniuriam persequatur, & filij.

XLII. PAVLVS [libro quinto Sententiarum]

IVdici ab appellatoribus conuicium fieri non oportet. alioquin infamia notantur.

XLIII. GAIVS [libro tertio Regularum]

QVi iniuriarum actionem per calumniam instituit, extra ordinem damnatur. id est exilium, aut relegationem, aut ordinis amotionem patiatur.

XLIIII. IAVOLENVS [libro nono ex Posterioribus Labeonis]

SI inferiorum dominus ædium superioris vicini fumigandi causa fumum faceret: aut si superior vicinus inferiores ædes quid aut proiecerit, aut infuderit: negat Labeo iniuriarum agi posse. quod falsum puto. si tamen iniuriæ faciendæ causa immittitur.

XLV. HERMOGENIANVS [libro quinto epitomarum]

DE iniuria nunc extra ordinem ex causa & persona statui solet. Et serui quidem flagellis cæsi dominis restituuntur. liberi verò, vmilioris quidem loci, fustibus subiciuntur: ceteri autem vel exilio temporali, vel interdictione certæ rei coërcentur.

DE EXTRAORDINARIIS CRIMINIBVS TIT. XI.

De quibusdam criminibus hic tractatur, quæ sine lege vindicantur extra ordinem.

PAVLVS libro quinto Sententiarum

SOLLICITATORES alienarum nuptiarum, itémque matrimoniorum interpellatores, etsi effectu sceleris potiri non possunt: propter voluntatem perniciosæ libidinis extra ordinem puniuntur. Fit iniuria contra bonos mores, veluti si quis fimo corrupto aliquem perfuderit, cæno, luto obliuerit, aquas spurcauerit, fistulas, lacus, quid vel aliud ad iniuriam publicam contaminauerit. in quos grauiter animaduerti solet. Qui puero stuprum, abducto ab eo vel corrupto comite, persuaserit, aut mulierem puellámue interpellauerit, quidue impudicitiæ gratia fecerit, donum præbuerit, pretiumve, quo is persuadeat, dederit: perfecto flagitio, puniuntur capite. INperfecto, in insulam deportantur. corrupti comites summo supplicio adficiuntur.

II. VLPIANVS [libro quarto Opinionum]

SVb prætextu religionis, vel sub specie soluendi voti cœtus illicitos nec à veteranis temptari oportet.

III. IDEM [libro tertio de Adulteriis]

STellionatus, vel expilatæ hereditatis iudicia accusationem quidem habent: sed non sunt publica.

IIII. MARCIANVS [libro primo Regularum]

DIuus Seuerus & Antoninus rescripserunt, eam quæ data opera abegit, a præside in temporale exilium dandam. indignum enim videri potest, impunè eam maritum liberis fraudasse.

a Idem. b responsum est. c Quæri per legē duodecim Tabul. æstimari iniuriam declarat Aulus Gellius li. 20. noct. Attic. cap. 1. d Coniunge cum l. 1. sup. de fugitiuis. e Si quis domum: al. Is qui in. f introierit. g vocati. h Sumpta est ex tit. de pœt. heredit. i experiri. k Sumpta est ex tit. ad l. Aquil. l domino dabitur. m at si. n Sumpta est ex tit. de seruo corr. o filiū meum. p alea. q vtrumque. alii, vtrumque. Rectius est vtcunque. r vel qui. s Sumpta est ex tit. de religios. t ait. v contestetur. x Filio si. y deposito. z aut sine. A vindicidæ. B magistrat. Rectius est Flor. C atrocitē. D In iniuriam vel inuidiam. E adfinitate. F Marcianus † rescripsit. G potest. H Coniunge l. nō potest de furt. & l. infamem de publ. iud. I prosequatur. K vt. L Sententiarum tit. de iniuriis. M tamen perniciosæ. N oblinierit. O Tribonianus detraxit hunc prætextatus quod extat in Sent. Pauli li. 5. August. libr. 3. Emend. cap. 4. P Ni esse vulgo lego donum putat. Aug. Ego vero contra sentio & ita loquūtur Iurisconsulti l. cautionem. de minorib. & l. quid donum ad l. Iul. de adul. Q puniuntur. R deportantur. S temptari. T partum abegit.

V. VLPIANVS libro quinto de officio proconsulis.

IN eum, cuius instinctu ad infamandum dominum seruus ad statuam confugisse compertus erit, praeter corrupti serui actionem quae ex edicto perpetuo competit, seuere animaduertitur.

VI. IDEM libro octauo de officio proconsulis.

ANnonam adtemptare & vexare vel maximè dardanarij solent. quorum auaritiae obuiam itum est tam mandatis quàm constitutionibus. Mandatis denique ita cauetur: praeterea debebis custodire, ne dardanarij vllius mercis sint. ne aut ab his qui coëmptas merces supprimunt, aut à locupletioribus, qui fructus suos aequis pretiis vendere nollent, dum minus vberes prouentus exspectant, (ne) annona oneretur. poena autem in hos variè statuitur. nam plerumque, si negotiantes sunt, negotiatione eis tantùm interdicitur. interdum & relegari solent. humiliores ad opus publicum dari. Onerant annonam etiam staterae adulterinae, de quibus Diuus Traianus edictum proposuit, quo edicto poenam legis Corneliae in eos statuit, perinde ac si lege testamentaria, quòd testamentum falsum scripsisset, signasset, recitasset, damnatus esset. sed & Diuus Hadrianus eum qui falsas mensuras habuit, in insulam relegauit.

VII. IDEM libro nono de officio proconsulis.

SAccularij qui vetitas in sacculo artes exercentes partem subducunt, partem subtrahunt, item qui derectarij appellantur, hoc est hi qui in aliena cenacula se dirigunt furandi animo, plus quàm fures puniendi sunt. ideòque aut ad tempus in opus dantur publicum, aut fustibus castigatos & dimittuntur, aut ad tempus relegantur.

VIII. IDEM eodem libro.

SVnt praeterea crimina, quae ad executionem praesidis pertinent. veputa si quis instrumenta sua prodita esse dicat. nam huius rei executio praefecto vrbis à Diuis fratribus data est.

IX. IDEM eodem libro.

SVnt quaedam, quae more prouinciarum coërcitionem solent admittere. veputa in prouincia Arabia ΣΚΟΠΕΛΙΣΜΟΝ crimen appellant, cuius rei admissum tale est. plerique inimicorum solent praedium inimici ΣΚΟΠΕΛΙΖΕΙΝ, id est lapides ponere indicio futuros quòd si quis eum agrum coluisset, malo leto periturus esset insidiis eorum qui scopulos posuissent. quae res tantum timorem habet, vt nemo ad eum agrum accedere audeat, crudelitatem timens eorum qui scopelismon fecerunt. hanc rem praesides exequi solent grauiter vsque ad poenam capitis: quia & ipsa res mortem comminatur.

X. IDEM eodem libro.

IN Aegypto qui chomata rumpit, vel dissoluit, hi sunt aggeres, qui quidem solent aquam Niloticam continere, aequè plectitur extra ordinem, & pro conditione sua, & pro admissi mensura. quidam opere publico, aut metallo plectuntur. & metallo quidem secundum suam dignitatem, si quis arborem sycaminonem exciderit. nam & haec res vindicatur extra ordinem non leui poena, ideò quòd hae arbores colligunt aggeres Niloticos, per quos incrementa Nili dispensantur, & coërcentur: & detonationes aequè coërcentur. chomata etiam, & diacopi qui in aggeribus sunt, plecti efficiunt eos qui id admiserint.

XI. PAVLVS libro primo Sententiarum.

IN circulatores, qui serpentes circumferunt & proponunt, si cui ob eorum metum damnum datum est, pro modo admissi actio dabitur.

DE SEPVLCHRO VIOLATO TIT. XII.

Extraordinarium hoc quoque crimen habetur.

VLPIANVS libro secundo ad Edictum praetoris.

SEPVLCHRI violati actio infamiam irrogat.

II. IDEM libro octauodecimo ad Edictum praetoris.

SI sepulchrum quis diruit, cessat Aquilia. quod vi tamen aut clam agendum erit. & ita de statua de monumento euolsa Celsus scribit. idem quaerit, si neque adplumbata fuit, neque adfixa, an pars monumenti effecta sit, an verò maneat in bonis nostris. & Celsus scribit sic esse monumenti, vt ossuariam. & ideo quod vi aut clam interdicto locum fore.

Actio tamen edicto proposita.

III. VLPIANVS libro vicesimo quinto ad Edictum praetoris.

PRaetor ait, CVIVS DOLO MALO SEPVLCHRVM VIOLATVM ESSE DICETVR, IN EVM IN FACTVM IVDICIVM DABO, VT EI AD QVEM PERTINEAT, QVANTI OB EAM REM AEQVVM VIDEBITVR, CONDEMNETVR. SI NEMO ERIT AD QVEM PERTINEAT, SIVE AGERE NOLET: QVICVMQVE AGERE VOLET, EI CENTVM AVREORVM ACTIONEM DABO. SI PLVRES AGERE VOLENT, CVIVS IVSTISSIMA CAVSA ESSE VIDEBITVR, EI AGENDI POTESTATEM FACIAM. SI QVIS IN SEPVLCHRO DOLO MALO HABITAVERIT, AEDIFICIVMVE ALIVD, QVAM QVOD SEPVLCHRI CAVSA FACTVM SIT, HABVERIT: IN EVM, SI QVIS EO NOMINE AGERE VOLET, DVCENTORVM AVREORVM IVDICIVM DABO. Prima verba ostendunt eum demum ex hoc plecti, qui dolo malo violauit. si igitur dolus absit, cessabit eiusdem persona. Igitur doli non capaces, vt admodum impuberes, item omnes qui non animo violandi accedunt, excusati sunt. Sepulchri autem appellatione omnem sepulturae locum contineri existimandum est. Si quis in hereditarium sepulchrum inferat, quamuis heres, tamen potest sepulchri violati teneri, si forte contra voluntatem testatoris intulit. licet enim cauere testatori, ne quis eò inferatur, vt rescripto imperatoris Antonini cauetur. seruari enim voluntatem eius oportere. ergo & si cauit, vt vnus tantùm heredum inferatur, seruabitur vt solus inferat. Non perpetuae sepulturae tradita corpora posse transferri, edicto Diui Seueri continetur. quo mandatur, ne corpora detinerentur, aut vexarentur, aut prohiberentur per territoria oppidorum transferri. Diuus tamen Marcus rescripsit nullam poenam meruisse eos, qui corpus in itinere defuncti per vicos, aut oppidum transuexerunt: quamuis talia fieri sine permissu eorum, quibus permittendi ius est, non debeant. Diuus Hadrianus rescripto poenam statuit quadraginta aureorum in eos qui in ciuitate sepeliunt. quam fisco inferri iussit, & in magistratus eadem qui passi sunt. & locum publicari iussit, & corpus transferri. Quid tamen si lex municipalis permittat in ciuitate sepeliri. post rescripta principalia an ab hoc discessum sit videbimus: quia generalia sunt rescripta, & oportet imperialia statuta suam vim optinere, & in omni loco valere. Si quis in sepulchro habitasset, aedificiumue habuisset: ei qui velit, agendi potestas fit. Aduersus eos qui cadauera spoliant, praesides seuerius interuenire, maximè si manu armata adgrediantur. vt si armati more latronum id egerint, etiam capite plectantur, vt Diuus Seuerus rescripsit. si sine armis, vsque ad poenam metalli procedunt. Qui de sepulchri violati actione iudicant, aestimabunt quatenus intersit, scilicet ex iniuria quae facta est: item ex lucro eius qui violauit: vel ex damno quod contigit: vel ex temeritate eius qui fecit. numquam tamen minoris debent condemnare, quam solent extraneo agente. Si ad plures ius sepulchri pertineat, vtrum omnibus damus actionem: an ei qui occupauit? Labeo omnibus dandam dicit. rectè: quia in id quod vniuscuiusque interest, agitur. Si is, cuius interest, sepulchri violati agere nollet: potest poenitentia acta antequam lis ab alio contestetur, dicere velle se agere, & audietur. Si seruus in sepulchro habitat, vel aedificauit, noxalis actio cessat, & in eum praetor hanc actionem pollicetur. si tamen non habitet, sed domunculam ibi habeat seruus: noxale iudicium erit dandum. eo modò habere posse videtur. Haec actio popularis est.

IIII. PAVLVS libro vicesimo septimo ad Edictum praetoris.

SEpulchra hostium religiosa nobis non sunt. ideóque lapides inde sublatos in quemlibet vsum conuertere possumus. non sepulchri violati actio competit.

V. POMPONIVS libro sexto ex Plautio.

VTimur eo iure, vt domini fundorum, in quibus sepulchra fecerint, etiam post venditos fundos adeundorum sepulchrorum sit ius. legibus namque praediorum vendundorum cauetur, vt ad sepulchra quae in fundis sunt, iter eis, aditus ambitus funeri faciendi sit.

VI. IVLIANVS[a] [libro decimo Digestorum]

SEpulchri violati actio in primis datur ei, ad quem res pertinet. quo cessante si alius egerit, quamuis reipublicæ causa afuerit dominus, non debebit ex integro aduersus eum, qui litis æstimationem sustulerit, dari. nec potest videri deterior fieri condicio eius qui reipublicæ causa afuit, cum hæc actio non ad rem familiarem eiusdem, [b]magis ad vltionem pertineat.

a Marcianus
b sed magis

VII. MARCIANVS [libro tertio Institutionum]

SEpulchri deteriorem condicionem fieri prohibitum est. sed corruptum, & lapsum monumentum corporibus non contactis licet reficere.

VIII. MACER[c] [libro primo Publicorum]

SEpulchri violati crimen potest dici ad legem Iuliam de vi publica pertinere ex illa parte, qua de eo cauetur, qui fecerit quid, quo minus aliquis funeretur, sepeliatúrve. quia & qui sepulchrum violat, facit quo quis minus sepultus sit.

c Marcellus

IX. IDEM [libro secundo Publicorum Iudiciorum]

DE sepulchro violato actio quoque pecuniaria datur.

X. PAPINIANVS libro octauo Quæstionum

QVæsitum est, an ad heredem necessarium, cum se bonis non[d] miscuisset, actio sepulchri violati pertineret. dixi, rectè eum ex actione experiri,[e] quæ in bonum & æquum concepta est. nec tamen si egerit, hereditarios creditores timebit: cum etsi per hereditatem optigit[f] hæc actio, nihil tamen ex defuncti capiatur voluntate. neque id capiatur, quod in rei persecutione, sed in sola vindicta sit constitutum.

d *Hac sententia Papiniani refertur l. 20. §. vlt. de acq. her. supr. August. libr. 4. Emend. c. 17. qui vult Haloan. reprehendit legentem immiscuisset pro nõ miscuisset.*
e experiri,
f obtingit

XI. PAVLVS [libro quinto Sententiarum]

REi sepulchrorum violatorum si corpora ipsa extraxerint, vel ossa eruerint, humiliores[g] quidem fortunæ summo supplicio adficiuntur, honestiores in insulam deportantur. aliàs autem[h] relegantur, aut in metallum damnantur.

g humiliores
h aut

DE CONCVSSIONE
TIT. XIII.

Aliud crimen extraordinarium.

VLPIANVS [libro quinto Opinionum]

SI SIMVLATO præsidis iussu concussio interuenit, ablatum eiusmodi terrore restitui præses prouinciæ iubet, & delictum coërcet.

II. MACER [libro primo Publicorum Iudiciorum]

COncussionis iudicium publicum non est, sed si ideo pecuniam quis accepit, quòd crimen minatus sit: potest iudicium publicum esse ex senatusconsultis, quibus pœna legis Corneliæ teneri iubentur, qui in accusationem innocentium coierint, quiue ob accusandum vel non accusandum, denuntiandum vel non denuntiandum testimonium, pecuniam acceperit[i].

i acceperint.

DE ABIGEIS TIT. XIIII.

Aliud crimen extraordinarium.

VLPIANVS [libro octauo de officio proconsulis]

DE ABIGEIS puniendis ita Diuus Hadrianus consilio[k] Veticæ rescripsit. Abigei cum durissimè puniuntur, ad gladium damnari solent. puniuntur autem durissimè non vbique[l]. sed vbi frequentius est id genus malefficij. alioquin & in opus & nonnumquam temporarium dantur. Abigei autem propriè hi habentur, qui pecora ex pascuis, vel ex armentis subtrahunt, & quodammodo deprædantur: & abigendi studium quasi artem exercent, equos[m] de gregibus vel boues de armentis abducentes. ceterum si quis bouem[n] aberrantem[o], vel equos in solitudine relictos abduxerit: non est abigeus, sed fur potius. Sed & qui porcam, vel capram, vel verueem[p] abduxit: non tam grauiter, quàm qui maiora animalia abigunt, plecti debent[q]. Quamquam autem[r] Hadrianus metalli pœnam, item operis, vel etiam gladij præstituerit: attamen qui honestiore loco nati sunt, non debent ad hanc pœnam pertinere: sed aut relegandi erunt, aut[s] mouendi ordini. sanè qui[t] cum gladio abigunt, non iniquè bestiis obijciuntur. Qui pecora, de quorum proprietate faciebat controuersiam, abegit, vt Saturninus quidem scribit, ad examinationem ciuilem remittendus est. sed hoc ita demum probandum est, si non color abigeatus quæsitus est, sed verè putauit sua iustis rationibus[u] ductus.

k proconsuli Beticæ
l vbicumque
m equos de armentis, vel oues de gregibus
n ouem oberrantem.
o *Oberrantem ouem nõ esse abducendam, sed domino restituendam iubet Deut. Deu. c. 22.*
p veruecem
q debet
r autem diuus
s aut sunt ordine mouendi
t quicumque

II. MACER [libro primo publicorum iudiciorum]

ABigeatus crimen publici iudicij non est: quia furtum magis est. sed quia plerumque abigei & ferro vtuntur, si deprehendantur, ideo grauiter & puniri eorum admissum solet.

III. CALLISTRATVS [libro sexto de Cognitionibus]

OVes pro numero abactorum aut furem aut abigeum faciunt. quidam decem oues gregem esse putauerunt: porcos etiam quinque, vel quattuor abactos: equum[v], bouem vel vnum abigeatus crimen facere. eum quoque plenius coërcendum, qui à stabulo abegit domitum pecus non à silua nec[x] grege. Qui sæpius abegerunt, licet semper vnum vel alterum pecus subripuerint, tamen abigei sunt. Receptores abigeorum qua pœna plecti debeant, epistula Diui Traiani[y] ita cauetur, vt extra terram Italiam decem annis relegarentur[z].

v equum vnũ, vel bouem
x vel grege.
y Hadriani
z relegentur.

DE PRÆVARICATIONE[A]
TIT. XV.

Aliud crimen extraordinarium.

VLPIANVS libro sexto ad Edictum [prætoris]

PRAEVARICATOR[B] est quasi varicator, qui diuersam partem adiuuat prodita causa sua. quod nomen Labeo à varia[C] certatione tractum ait. nam qui præuaricatur, ex vtraque parte constitit[D], quinimmo ex altera. is autem præuaricator propriè dicitur, qui publico iudicio accusauerit. ceterum aduocatus non proprie præuaricator dicitur. quid ergo de eo fiet, siue priuato iudicio, siue publico præuaricatus sit, hoc est prodiderit causam? hic extra ordinem solet puniri.

A præuaricatoribus
B *Consule l. 4. de his qui not. infam.*
C variatione
D consistit,

II. VLPIANVS [libro nono de officio proconsulis]

SCiendum quod hodie hi (qui) præuaricati sunt, pœna iniungitur extraordinaria.

MACER [libro primo publicorum Iudiciorum]

PRæuaricationis iudicium aliud publicum, aliud moribus inductum est: nam si reus accusatori publico iudicio ideo præscribat, quòd dicat se eodem crimine ab alio accusatum, & absolutum: cauetur lege Iulia publicorum, vt non prius accusetur, quàm de prioris[E] accusatoris præuaricatione constiterit, & pronuntiatum fuerit. huius ergo præuaricationis pronuntiatio publici iudicij intellegitur. Quòd si aduocato præuaricationis crimen intendatur, publicum iudicium non est. nec interest, publico, an priuato iudicio præuaricatus dicatur. Si ideo quis accusetur, quòd dicatur crimen iudicij publici destituisse: iudicium publicum non est. quia neque lege aliqua de hac re cautum est: neque per senatusconsultum, quo pœna quinque auri librarum in desistentem statuitur, publica accusatio inducta est.

E de propria. *Rectius est Flor.*

IIII. IDEM [libro secundo publicorum Iudiciorum]

SI is, de cuius calumnia agi prohibetur, præuaricator[F] in causa iudicij publici pronontiatus sit, infamis erit.

V. VENVLEIVS SATVRNINVS libro secundo publicorum iudiciorum]

ACcusator in[F] præuaricatione conuictus, postea ex lege non accusat.

F de

VI. PAVLVS [libro singulari de iudiciis publicis]

AB imperatore nostro & patre eius rescriptum est, vt in criminibus quæ extra ordinem obijciuntur, præuaricatores eadem pœna adficiantur, qua tenerentur, si ipsi in legem commisissent, qua reus per præuaricationem absolutus est.

VII. VLPIANVS [libro quarto de Censibus]

IN omnibus causis, præterquam in sanguine, qui delatorem corrupit, ex senatusconsulto pro victo habetur.

DE RECEPTATORIBVS[G]
TIT. XVI.

Aliud crimen extraordinarium.

MARCIANVS [libro secundo publicorum iudiciorum]

PEssimum genus est receptatorum[H], sine quibus nemo latere diu potest. & præcipitur, vt perinde puniantur atque latrones. In pari causa habẽdi sunt, quia[I] cum adprehendere latrones possent, pecunia accepta, vel subreptorum parte, demiserunt.

G A receptoribus
H receptorũ.
I qui

II. PAV

II. PAVLVS [libro singulari de pœnis paganorum]

EOs apud quos adfinis vel cognatus latro conseruatus est, neque absoluendos, neque seuerè admodum puniendos. non enim par est eorum delictum, & eorum qui nihil ad se pertinentes latrones recipiunt.

DE[a] FVRIBVS BALNEARIIS

TIT. XVII.

Aliud crimen extraordinarium.

VLPIANVS [libro octauo de officio proconsulis]

FVres nocturni extra ordinem audiendi sunt, & causa cognita puniendi: dummodo sciamus, in pœna eorum operis publici temporarij modum non egrediendum. idem[b] & in Valneariis furibus. sed si telo se fures defendunt, vel effractores, vel ceteri his similes, nec Quiquam[c] percusserunt, metalli pœna, vel honestiores relegationis adficiendi erunt.

II. MARCIANVS [libro secundo Iudiciorum publicorum]

SEd si interdiu furtum fecerunt, ad ius ordinarium remittendi sunt.

III. PAVLVS [libro singulari de pœnis militum]

MIles qui in furto Valneario adprehensus[d] est, ignominia mitti debet.

DE EFFRACTORIBVS ET EXPILATORIBVS

TIT. XVIII.

Aliud crimen extraordinarium.

VLPIANVS [libro octauo de officio proconsulis]

DE[e] his qui carcere effracto euaserunt, sumendum supplicium Diui fratres Aemilio Titoni rescripserũt. Saturninus etiam probat tunc eos qui de carcere eruperunt siue effractis foribus, siue conspiratione cum ceteris qui in eadem custodia erant, capite puniendos. quòd si per neglegentiam custodum euaserunt, leuius puniendos. Expilatores, qui sunt atrociores fures, hoc[f] enim est expilatores, in opus publicum vel perpetuum vel temporarium dari solent. honestiores autem ordine ad tempus moueri, vel fines patriæ iuberi excedere. quibus[g] nulla specialis pœna rescriptis principalibus iNposita est. idcirco causa cognita liberum erit arbitriũ statuendi ei qui cognoscit. simili modo & saccullarI, & derectarij[h] erunt puniendi, item[i] effractores. sed enim Diuus Marcus effractorem equitem Romanum, qui effracto perforatóque pariete pecuniam abstulerat, quinquennio abstinere iussit prouincia Africa vnde erat, & vrbe, & Italia. Oportebit autem æquè & in effractores & in ceteros suprascriptos causa cognita statui, prout admissum suggerit. dummodo[k] ne quis in plebeio operis publici pœnam, vel in honestiore relegationis excedat.

II. IDEM [libro singulari de officio præfecti vigilum]

INter[l] effractores variè animaduertitur. atrociores enim sunt nocturni effractores: & ideo hi fustibus cæsi in metallum dari[m] solent. diurni verò effractores post fustium castigationem in opus perpetuũ, vel temporarium dandi sunt.

EXPILATÆ[n] HEREDITATIS

TIT. XIX.

Aliud crimen extraordinarium.

MARCIANVS [libro tertio Institutionum]

SI QVIS alienam hereditatem expilauerit, extra ordinem solet coërceri per accusationem expilatæ hereditatis, sicut [&] oratione Diui Marci cauetur.

II. VLPIANVS [libro nono de officio proconsulis]

SI expilatæ hereditatis crimen intendatur, præses prouinciæ cognitionem suam accommodare debet. cum enim furti agi non potest, solum superest auxilium præsidis. Apparet autem expilatæ hereditatis crimẽ eo casu intendi posse, quo casu furti agi non potest: scilicet ante aditam hereditatem, vel post aditam[o] antequam res ab herede possessæ sunt. nam in hunc[p] casum furti actionem non competere palam est. quamuis ad exhibendum agi posse[q], si qui vindicaturus exhiberi desideret, palam sit.

III MARCIANVS [libro secundo publicorum iudiciorum]

DIuus Seuerus[r] & Antoninus rescripserunt electionem esse, vtrum quis velit crimen expilatæ hereditatis extra ordinem apud præfectum vrbi, vel apud præsides[s] agere: an hereditatem à possessoribus iure ordinario vindicare.

IIII. PAVLVS [libro tertio Responsorum]

REs hereditarias omnium heredum fuisse communes: & ideo eum qui expilatæ hereditatis crimen obiicit, & optinuit, etiam coheredi profuisse videri.

V. MARMOGENIANVS [libro secundo Iuris epitomarum]

VXor expilatæ hereditatis crimine idcirco non accusatur, quia nec furti cum ea agitur.

VI. PAVLVS [libro primo ad Neratium]

SI rem hereditariam, ignorans in ea causa esse, subripuisti, furtum te facere respondit. Paulus: rei hereditariæ furtum (non) fit. sicut nec eius quæ sine domino[t] est. & nihil mutat existimatio subripientis.

STELLIONATVS

TIT. XX.

Aliud genus criminis extraordinarij.

PAPINIANVS [libro primo Responsorum]

ACTIO stellionatus neque publicis iudiciis neque priuatis actionibus continetur.

II. VLPIANVS [libro octauo ad Sabinum]

STellionatus[v] iudicium famosum[x] quidem non est, sed coërcitionem extraordinariam habet.

III. IDEM [libro octauo de officio proconsulis]

STellionatus[y] accusatio ad præsidis cognitionem spectat. Stellionatum autem obiici posse his qui dolo quid fecerunt, sciendum est. scilicet[z] si aliud crimen non sit, quod obiiciatur. quod enim in priuatis iudiciis est de dolo actio, hoc in criminibus stellionatus persecutio. Vbicumque igitur titulus criminis deficit, illic stellionatus[A] obiiciemus. maximè autem in his locum habet, si quis fortè rem alij obligatam dissimulata obligatione per calliditatem alij distraxerit, vel permutauerit, vel in solutum dederit. nam hæ omnes species stellionatum continent. Sed & si quis merces supposuerit, vel obligatas auerterit, vel si corruperit, æque stellionatus reus erit. Item[B] si quis imposturam fecerit, vel collusionem in necem alterius, stellionatus poterit postulari. & vt generaliter dixerim, deficiente titulo criminis hoc crimen locum habet, nec est opus species enumerare. Pœna autem stellionatus nulla legitima est, cum nec legitimum crimen sit. solent autem ex hoc extra ordinem plecti: dummodo non debeat opus metalli hæc pœna in plebeis egredi. in his autem qui sunt in aliquo honore positi, ad tempus relegatio, vel ab ordine motio remittenda est. Qui merces suppressit, specialiter hoc crimine postulari potest.

IIII. MODESTINVS [libro tertio de Pœnis]

DE[C] periurio, si sua pignora esse quis in instrumento iurauit, crimen stellionatus fit. & ideo ad tempus exulat.

DE TERMINO MOTO

TIT. XXI.

Aliud crimen extraordinarium.

MODESTINVS [libro octauo Regularum]

TERMINORVM[D] auulsorum non multa pecuniaria est: sed pro condicione admittentium coërcitione transigendum.

II. CALLISTRATVS [libro tertio de Cognitionibus]

DIuus Hadrianus in hæc verba rescripsit. quin pessimum factum sit eorum qui terminos finium causa positos propulerunt[E], dubitari non potest. de pœna[F] tamen[G] modus ex condicione personæ & mente facientis magis statui potest. nam si splendidiores personæ sunt, quæ conuincuntur: non dubiè[H] occupandorum alienorum finium causa id admiserunt. & possunt in[I] tempus, vt cuiusque patiatur ætas, relegari. id est[K] si iuuenior, in longius: si senior, recisius. si vero alij negotium gesserunt, & ministerio functi sunt: castigari, & ad opus biennio dari. quòd si per ignorantiam, aut fortuitò lapides furati sunt, sufficiet eos verberibus decidere[L].

III. IDEM [libro quinto[M] de Cognitionibus]

LEge agraria, quam Gaius Cæsar tulit aduersus eos qui terminos statutos extra suum gradum, finésue mouerint dolo malo, pecuniaria pœna constituta est. nam in terminos singulos, quos eiecerint, locóue mouerint, quinquaginta aureos in publico[N] dari iubet[O]: & eius actionem[P], petitionem, ei qui volet, esse iubet. Alia quoque lege agraria quam diuus Nerua tulit, cauetur vt si seruus seruaue insciente domino dolo malo fecerit, ei capital[Q] esse, nisi dominus dominaue multam sufferre maluerit. hi quoque qui finalium quæstionum obscurandarum[R] causa faciem locorum conuertunt, vt[S] ex arbore arbustum, aut ex silua[T] nouale, aut aliquid eiusmodi faciũt: pœna plectendi sunt pro persona, & condicione, & factorum violentia.

DE COL

a Vide Arist. in Proble. particul. 12. de his quæ ad morem & vsus Grais pertinent. & Alciat. lib. 2. Parer. cap. 31.
b idem est &
c quemquam
d deprehensus
e Coniunge l. 5. de off. præf. vigil.
f Alc. li. 1. Praterm. & li. 3. Parer. male scripsit esse hoc in Basilicis. P Ad dictionem Græcam τοιχώρυχοι aut λωποδύται. Aug. 4. Emend. cap. 16.
g quibus quia nulla
h Explicatur hæc dictio l. 7. sup. de extraordin.
i &
k dum
l in
m damnari
n De crimine expilatæ hereditatis
o scilicet antequam
p hoc casu
q posse. alias posse eum, qui &c.
r Verus &
s præsidem
t domino
v Duar. 1. Disput. cap. 41.
x Necessariò de sua natura. sed si quis ex eo crimine damnatus sit ob suum dolum, irrogatur etiam infamia, eadem ratio, l. quid ergo. de his qui not. infa. sup.
y Coniunge l. 12. de vi arm.
z & si aliud
A stellionatus
B Idem
C Aliquot alij loci reperiuntur, quibus pœna in periurio statuitur. l. si duo §. vlt. de iureiur. sup. & l. quid si deferente sup. de dolo. Itaque ferendi non sunt qui periurii Romano iure pœnam negant Duar. 2. Disput. cap. 37.
D In hunc tractatũ multa grauiter & copiose disserit Plato dial. 8. de legibus.
E protulerint,
F de pœna tamen
G eorum modus
H si id occupandorum
I possunt ad tempus,
K & si iunior.
L cædere.
M libro quinto de Cognitionum
N in publicũ
O iubentur:
P & eius actionis petitionem. al. & eius petitionem, actionem ei. al. desit petitionem.
Q Nonnus Marcel. interpretatur caputis periculum, aut eiusdem capitis vindicandi. Male igitur hic legunt capitis amittit aut capitale esse. Aug. li. 3. Emend. cap. 8.
R obscurandarum
S vt puta ex
T silua cædua

DE COLLEGIIS ET CORPORIBUS[a] TIT. XXII.

Aliud crimen extraordinarium.

MARCIANVS libro tertio Institutionum.

MAndatis principalibus præcipitur præsidibus prouinciarum, ne patiantur esse collegia sodalicia, néue milites collegia in castris habeant. sed permittitur tenuioribus stipem menstruam conferre, dum tamen[b] semel in mense coëant. ne sub prætextu huiusmodi[c] illicitum collegium coëant[d]. quod non tantùm in vrbe, sed & in Italia, & in prouinciis locum habere Diuus quoque Seuerus rescripsit. Sed religionis causa coire non prohibentur. dum tamen per hoc non fiat contra senatusconsultum, quo illicita collegia arcentur[e]. Non licet autem amplius quàm vnum collegium licitum habere. vt est constitutum & à Diuis fratribus. & si quis in duobus[f] fuerit, rescriptum est, eligere eum oportere, in quo magis esse velis: accepturum ex eo collegio à quo recedit, id quod ei competit ex ratione quæ communis fuit.

a corporibus illicitis
b tantùm
c huius
d coëant.
e coercentur
f duobus collegiis

II. VLPIANVS libro sexto de officio proconsulis.

QVisquis[g] illicitum collegium vsurpauerit, ea pœna tenetur, qua tenentur qui hominibus armatis loca publica vel templa occupasse iudicati sunt.

g Qui

III. MARCIANVS libro secundo iudiciorum publicorum.

COllegia si qua fuerint illicita, mandatis, & constitutionibus, & senatusconsultis dissoluuntur. sed permittitur eis, cum dissoluuntur, pecunias communes si quas habent, diuidere, pecuniámque inter se partiri. In summa autem, nisi ex senatusconsulti auctoritate vel Cæsaris collegium, vel quodcumque tale corpus coierit, contra senatusconsultum & mandata & constitutiones collegium celebrat[h]. Seruos quoque licet in collegio[i] tenuiorum recipi volentibus dominis: vt curatores horum corporum sciant, ne[k] inuito aut ignorante domino in collegium tenuiorum reciperent: & in futurum pœna teneantur in singulos homines aureorum centum.

h celebratur.
i collegium
k si inuitis

IIII. GAIVS libro quarto ad legem duodecim tabularum.

SOdales[l] sunt, qui eiusdem collegij sunt. quam[m] Græci ΕΤΑΙΡΙΑΝ vocant. his autem potestatem facit lex, pactionem quam velint, sibi ferre[n]: dum ne quid ex publica lege corrumpant. sed hæc lex videtur ex lege Solonis translata esse. nam[o] illuc ita est. ΕΑΝ[p] ΔΕ ΔΗΜΟΣ, Η ΦΡΑΤΟΡΕΣ, Η ΙΕΡΩΝ[q] ΟΡΓΙΩΝ, Η ΝΑΥΤΑΙ, Η ΣΥΝΣΙΤΟΙ[r], Η ΟΜΟΤΑΦΟΙ, Η ΘΙΑΣΩΤΑΙ, Η ΕΠΙ ΛΕΙΑΝ ΟΙΧΟΜΕΝΟΙ, Η ΕΙΣ ΕΜΠΟΡΙΑΝ, ΟΤΙ[s] ΑΝ ΤΟΥΤΩΝ ΔΙΑΘΩΝΤΑΙ ΠΡΟΣ ΑΛΛΗΛΟΥΣ, ΚΥΡΙΟΝ ΕΙΝΑΙ, ΕΑΝ ΜΗ ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΗ[t] ΔΗΜΟΣΙΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ.

l Alc. li. 2. Dispun. c. 14 & 2. Praterm. Aug. li. 2. Emend. c. 1.
m quos
n sibi ferre. Rs ... est Florent. quam et Accur. secutus est.
o nam & illic
p Ad hanc Solonis legem pertinet quod Ælius Lamprid. refert Alex. Seuerum imperatorē corpora omnium artium cōstituisse.
q ἢ ἱερῶν
r ἢ σύσσιτοι
s ὅ τι
t ἀπαγορεύσῃ

DE POPVLARIBVS ACTIONIBVS TIT. XXIII.

PAVLVS libro octauo ad Edictum.

EAm[v] popularem actionem dicimus, quæ suum ius populi[x] tuetur.

II. IDEM libro primo ad Edictum.

SI plures simul agant populari actione, prætor eligat idoniorem[y].

v Alden ed.
x populo
y idoniorem.

III. VLPIANVS libro primo ad Edictum.

SEd si ea eadem causa sæpius agatur, cum idem factum sit, exceptio vulgaris rei iudicatæ opponitur. In popularibus actionibus is cuius interest, præfertur.

IIII. PAVLVS libro tertio ad Edictum.

POpularis actio integræ personæ permittitur: hoc est cui per edictum postulare licet.

V. IDEM libro octauo ad Edictum.

QVi[z] populari actione conuenietur, ad defendendum procuratorem dare potest. is autem qui eam mouet, procuratorem dare non potest.

z Omnino l. 2. sup. eo. & l. ... de procurat.

VI. VLPIANVS libro vicesimo quinto ad Edictum.

MVlieri[A] & pupillo populares actiones non dantur, nisi cum ad eos res pertineat.

A Sumpta est ex tit. de religio. vbi agitur de sepulchro violato.

VII. PAVLVS libro quadragesimo primo ad Edictum.

POpulares actiones non transeunt ad eum, cui restituta est hereditas ex Trebelliano senatusconsulto. Item qui habet has actiones, non intellegitur esse locupletior.

VIII. VLPIANVS libro primo ad Edictum.

OMnes populares actiones neque in heredes dantur, neque supra annum extenduntur.

LIBER QVADRAGESIMVS OCTAVVS.

DE PVBLICIS[B] IVDICIIS.

Quæ sint iudicia publica, & eorum diuisio.

MACER[C] libro primo de publicis iudiciis.

NOn[D] omnia iudicia, in quibus crimen vertitur, & publica sunt. sed ea tantùm quæ ex legibus iudiciorum publicorum veniũt, vt Iulia maiestatis, Iulia de[E] adulteriis, Cornelia de sicariis & †Beneficus, Pompeia[F] parricidij, Iulia peculatus, Cornelia de testamentis, Iulia de vi priuata, Iulia de vi publica, Iulia ambitus, Iulia repetundarum, Iulia de annona.

B Publica iudicia cur ita appellata sint, docet copiose Duar. 2. disput. c. 37.
C Vlpianus
D Omnino l. 8. de sepul. viol. l. 2. de concuss. l. 3. de abig. & l. 2. de præuaricator.
E adulterij.
† veneficis.
F de parricidiis.

II. PAVLVS libro quintodecimo ad Edictum prætoris.

PVblicorum iudiciorum quædam capitalia sunt, quædam non capitalia. Capitalia sunt, ex quibus pœna mors, aut exilium[G] est, hoc est aquæ & ignis interdictio. per has enim pœnas eximitur caput de ciuitate. nam cetera, non exilia, sed relegationes propriè dicuntur. tunc enim[H] ciuitas retinetur. Non capitalia sunt, ex quibus pecuniaria, aut in corpus aliqua coërcitio, pœna est.

G Al. auxilium. Rollier est Flor.
H & ciuitas

III. VLPIANVS libro trigesimo quinto ad Sabinum.

PVblica accusatio reo vel rea ante defunctis permittitur[I].

I Male Holander non permittitur: ... perimitur. Aug. li. 1. Emen. cap. 2.

IIII. PAVLVS libro trigesimo septimo ad Edictum.

INterdum euenit, vt præiudicium iudicio publico fiat. sicut in actione legis Aquiliæ, & furti, & vi bonorum raptorum, & interdicto vnde vi, & de tabulis testamenti exhibendis. nam in his de re familiari agitur.

V. VLPIANVS libro octauo Disputationum.

†SI qui reus factus est, purgare se debet. nec ante potest accusare, quàm fuerit excusatus. cõstitutionibus enim obseruatur, vt non relatione criminum, sed innocentia reus purgetur. Illud incertum est, vtrum ita demum accusare potest, si fuerit liberatus: an & si pœnam subierit. est enim constitutum ab Imperatore nostro & Diuo patre eius, post damnationem accusationẽ quem inchoare non posse. sed hoc puto ad eos demum pertinere, qui vel ciuitatem vel libertatem amiserunt. Inchoatas planè delationes ante damnationem, implere eis & post damnationem permissum est.

† is

VI. MARCIANVS libro quartodecimo Institutionum.

DEfuncto eo qui reus fuit criminis, & pœna extincta[K], in quacumque causa criminis extincti debet is cognoscere, cuius de pecuniaria re cognitio est.

K extincta est

Ex quo crimine irrogetur infamia.

VII. MACER libro secundo iudiciorum publicorum.

INfamem[L] non ex omni crimine sententia facit: sed ex eo quod iudicij publici causam habuit. itaque ex eo crimine quod iudicij publici non fuit, damnatum infamia non sequetur: nisi id crimen ex ea actione fuit, quæ etiam in priuato iudicio infamiam condemnato importat. veluti furti, vi bonorum raptorum,[M] iniuriarum.

L Omnino l. ... pot. ... de furt. cum alio.
M & iniuriarum.

VIII. PAVLVS libro singulari de iudiciis publicis.

ORdo exercendorum publicorum[N] capitalium in vsu esse desiit, durante tamen pœna legum, cum extra ordinem crimina probantur.

N iudiciorum capitalium

IX. MARCIANVS libro primo de iudiciis publicis.

SCiendum est, si in capitali causa suum seruum reum crimine factum quis non defenderit: non eum pro derelicto haberi. & ideo si absolutus fuerit, non liberum fieri, sed manere domini.

X. CALLISTRATVS libro secundo Definitionum.

INter[O] accusatorem & reum cognitione suscepta, excusatio pro absente iustis rationibus admittitur. nec[P] per triduum per singulos dies ter citatus reus damnetur, vel de accusatoris absentis præsente reo calumnia pronuncietur.

O Duar. 2. Disput. c. 7.
P ne per triduum

XI. MARCIANVS libro decimo de iudiciis publicis.

SEruus etiam per procuratorem domini æque ac per dominum defendi potest.

XII. MODESTINVS libro tertio de Pœnis.

CVstodias auditurum[Q] tam clarissimos viros, quàm patronos causarũ, si omnes in ciuitate[R] prouinciæ, quam

Q auditurus
R vel in prouincia.

quam regie agunt, adhiberi debere, & feriatis diebus custodias audiri posse, rescriptum est: ita vt innoxios dimittat, & nocentes, qui duriorem animaduersionem indigent, differat.

XIII. PAPINIANVS libro quintodecimo Responsorum

Accusatore defuncto, reus[a] ab alio, iudicante præside prouinciæ, peragi potest.

De procuratore absentis.

Ad crimen iudicii publici persequendum frustra procurator interuenit. multóque magis ad defendendum. sed excusationes absentium ex senatusconsulto iudicibus allegantur, & si iustam rationem habeant, sententia[b] differtur.

XIIII. IDEM libro sextodecimo Responsorum

Generi seruis à socero veneficii accusatis, præses prouinciæ patrem calumniam intulisse pronuntiauerat. inter infames patrem defunctæ non habendum respondi: quoniam etsi publicum iudicium inter liberos de morte filiæ constitisset, citra periculum pater vindicaretur[c].

a reus
b sententiam differunt.
c vindicaret.

DE ACCVSATIONIBVS[d] ET INSCRIPTIONIBVS

TIT. II.

POMPONIVS libro primo ad Sabinum

Non est permissum mulieri publico iudicio quemquam reum facere: nisi scilicet parentium[e] liberorúmque, & patroni & patronæ, & eorum filii, filiæ[f], nepotis, neptis[g] mortem exequatur.

II. PAPINIANVS libro primo de Adulteriis

Certis ex[h] causis concessa est mulieribus publica accusatio. veluti si mortem exequantur eorum earumque, in quos ex lege testimonium publicorum[i] inuitæ nõ dicunt. idem & in lege Cornelia testamentaria senatus statuit. sed & de testamento paterni liberti vel materni mulieribus publico iudicio dicere permissum est. Pupillis ex cõsilio tutorum patris mortem, item pupillæ aui sui mortem exequi concessum est: lege autem testamentaria. nam de patris quidem testamento pupillis agere Diuus Vespasianus permisit: sed[k] quasi non exhibeantur tabulæ, per interdictum possunt experiri.

III. PAVLVS libro tertio de Adulteriis

Libellorum inscriptionis conceptio talis est. consul & dies. apud illũ prætorem vel proconsulem Lucius Titius professus est se Mæuiam lege Iulia de[l] adulteriis ream deferre, quòd dicat eam cum Gaio Seio in ciuitate illa, domo illius, mense illo, consulibus illis, adulterium commisisse. Vtique enim & locus designandus est, in quo adulterium commissum est: & persona, cum qua admissum dicitur: & mensis. hoc enim lege Iulia publicorum[m] cauetur. & generaliter præcipitur omnibus qui reum aliquem deferunt. neque autem diem, neque horam inuitus comprehendet. Quòd si libelli inscriptionum legitimè ordinati non fuerint, rei nomen aboletur: & ex integro repetendi reum potestas fiet. Item subscribere debebit is qui dat libellos, se professum esse: vel alius pro eo, si literas nesciat[n]. Sed & si aliud crimen obiciat, veluti quòd domum suam præbuit, vt stuprum materfamilias pateretur: quòd adulterum deprehensum dimiserit: quòd pretium pro comperto stupro acceperit, & si quid simile, id[o] ipsum libellis comprehendendum erit. Si accusator decesserit, aliáve quæ[p] causa ei[q] impedierit, quo minus accusare posset, & si quid simile, nomen rei aboletur postulante reo. idque & lege Iulia de vi, & senatusconsulto cautum est, ita vt liceat alii ex integro repetere reum. sed intra quod tempus, videbimus. & vtiq; triginta dies vtiles[r] obseruandi sunt.

IIII. VLPIANVS libro secundo de Adulteriis

Is qui iudicio publico damnatus est, ius accusandi non habet. nisi liberorum, vel patronorum suorum mortem eo iudicio, vel rem suam exequatur. sed & calumnia notatis ius accusandi ademptũ est. item his qui cum Bestiis depugnandi causa in harenam intromissi sunt: quíve artem ludicram, vel lenocinium fecerint: quíve præuaricationis, calumniæ've causa quid fecisse iudicio publico pronuntiatus erit: quíve ob accusandum, negotiúmve cui facessendum pecuniam accepisse iudicatus erit.

V. IDEM libro tertio de Adulteriis

Seruos quoque adulterii posse accusari, nulla dubitatio est. sed qui prohibentur adulterii liberos homines accusare, Idem seruos quoque prohibebuntur. Sed ex rescripto Diui Marci etiam aduersus proprium seruum accusationem instituere dominus potest. post hoc igitur rescriptũ accusandi necessitas incumbet domino seruum suum. ceterum iustè mulier nupta præscriptione vtetur.

d Accusatio est maleficii alicuius apud iudicẽ delatio, ad vindictam publicã solemniter facta. Hac definitio explicatur à Duar. 1. Disput. c. 56.
e parentum
f filiæve
g neptisve
h de
i publicorum iudiciorum
k sed & si nõ
l adulterii
m publicorũ iudiciorum
n Id est, si pingere, ac scribere nõ didicerit: sic literarũ sublata accipitur l. pater de acq. hær. Duar. 1. Disput. c. 1.
o & ipsum
p quædã, al. deest quæ.
q causa eum
r Hos dies obseruauit Augustus. Sueton. in Augusto c. 32.

VI. IDEM libro secundo de officio proconsulis

Leuia crimina audire & discutere de plano proconsulem oportet. & vel liberare eos quibus obiiciuntur, vel fustibus castigare, vel flagellis seruos[s] verberare[t].

VII. IDEM libro septimo de officio proconsulis

Si cui crimen obiciatur, præcedere debet[v] in[v] crimen[v] subscriptio. quæ res ad id inuẽta est, ne facile quis prosiliat ad accusationem, cum sciat inultam sibi accusationem non futuram. cauent itaque singuli[x] quod crimen obiciant, & præterea perseueraturos se in crimine vsque ad sententiam. Hisdem[y] criminibus quibus quis liberatus est, non debet præses pati eundem[z] accusari. & ita Diuus Pius Saluio Valenti rescripsit. sed hoc verum ab eodem, an nec ab alio accusari possit, videndum est. & putem, quoniam res inter alios iudicatæ alii non præiudicant, si is qui nunc accusator existit, suum dolorem persequatur, doceátque ignorasse se accusationem ab alio institutam: magna ex causa admitti eum ad accusationem debere. Si tamen alio crimine postuletur ab eodem, qui in alio crimine eum calumniatus est: puto, non facilè admittendum eum qui semel calumniatus sit. quamuis filium accusatoris admitti oportere, aliam accusationem instituentem aduersus eum, quem pater accusauerat, Diuus Pius Iulio Candido rescripsit. Idem Imperator rescripsit, seruos ibi puniendos, vbi deliquisse arguantur. dominúmque eorum, si velit eos defendere, non posse reuocare in prouinciam suam, sed ibi oportere defendere, vbi deliquerint. Cum sacrilegium admissum esset in aliqua[A] prouincia, deinde in alia minus crimen: Diuus Pius Pontio Proculo[B] rescripsit, postquam cognouerit de crimine in sua prouincia admisso, vt reum in eam prouinciam remitteret, vbi sacrilegium admisit.

De iis qui accusare non possunt.

VIII. MACER libro secundo de publicis iudiciis

Qui[C] accusare possunt intellegemus, si scierimus qui non possunt. itaque prohibentur accusare alii propter sexum, vel ætatem, vt mulier, vt pupillus. alii propter sacramentum, vt qui stipendium merent[D]. alii propter magistratum, potestatémve in qua agentes sine fraude in ius euocari non possunt. alii propter delictum proprium, vt infames. alii propter turpem quæstum, vt qui duo iudicia aduersus duos reos subscripta habent[E], nummósve ob accusandum vel nõ accusandum acceperint[F]. alii propter condicionem suam, vt[G] libertini contra patronos.

IX. PAVLVS libro quinto Sententiarum

Alii propter suspicionem calumniæ, vt illi qui falsum testimonium subornati dixerunt.

X. HERMOGENIANVS libro sexto Iuris epitomarum

Nonnulli propter paupertatem, vt sunt qui minus quàm quinquaginta aureos habent.

XI. MACER libro secundo de publicis iudiciis

Hi tamen omnes, si suam iniuriam exequantur, mortémve propinquorum defendent, ab accusatione nõ excluduntur. Liberi, libertique non sunt prohibendi suarum rerum defendendarum gratia de facto parentiũ, patronorúmve queri: veluti si dicãt vt se à[H] possessione ab his expulsos, scilicet non vt crimen vis eis intendant, sed vt possessionem recipiant. nam & filius non quidem prohibitus est de facto matris queri, si dicat suppositum ab ea partum, quo magis coheredem haberet: sed ream eam lege Cornelia facere, permissum ei non est. Ab alio delatum alius deferre non potest. sed eum qui abolitione publica vel priuata interueniente, aut desistente accusatore de[I] reis exemptus est, alius deferre non prohibetur.

De iis qui non possunt accusari.

XII. VENVLEIVS SATVRNINVS libro secundo de iudiciis publicis

Hos accusare non licet, legatum Imperatoris, id est præsidem prouinciæ, ex sententia Lentuli dicta Sulla & Trione[K] consulibus. item legatum[*] prouincialem, eius dumtaxat criminis quod ante commiserit, quàm in legationem venerit. item magistratum populi Romani: eúmve qui reipublicæ causa afuerit, dum non retractandæ[L] legis causa abest. Hoc beneficio etiam in[M] reos recepti vti possunt, si abolitione interueniente repeti se non debere contendant, secundum epistulam Diui Hadriani ad Glabrionem consulem scriptam. Lege Iulia iudiciorum publicorum cauetur, ne eodem tempore de duobus reis quis quereretur, nisi suarum iniuriarum causa.

Si seruus reus postulabitur, eadẽ obseruanda sunt, quæ

s cæsos. Accursius hãc varietatem obseruauit.
t liberare.
v crimine
x præterea quod
y Hunc locum diffuse explicat M. Cic. actione 4. in Verrem.
z eundem iterum
A sua prouincia.
B Proconsuli
C Qui accusare possint, eleganter à M. Cic. describuntur act. 5. in Verrem.
D merentur.
E habet.
F accepit.
G vt filii circa parentes, & liberi circa patronos. Accur. quoque notauit hoc desusse.
H se de
I ex reis
K Tirone
L detrectandi leges
M inter reos. al. deest etiam.

si liber esset, ex senatusconsulto Cotta & Messala consulibus. Omnibus autem legibus serui rei fiunt, excepta lege Iulia de vi priuata. quia ea lege damnati partis tertiæ bonorum publicatione puniuntur. quæ pœna in seruum non cadit. idémque dicendum est in ceteris legibus quibus pecuniaria pœna irrogatur, vel etiam capitis, quæ seruorum pœnis non conuenit: sicuti relegatio. item nec lex Pompeia parricidii. quoniam caput primum eos adprehendit, qui parentes, cognatósve, aut patronos occiderint. quæ in seruos, quantum ad verba pertinet, non cadunt. sed cum natura est communis, similiter & in eos animaduertetur. Item Corneliæ iniuriarum seruum non debere recipi reum, Cornelius Sulla auctor fuit. sed durior ei pœna extra ordinem imminebit.

XIII. MARCIANVS[a] libro primo de publicis iudiciis.

MVlierem propter publicam vtilitatem ad annonam pertinentem audiri à præfecto annonæ deferentem Diuus Seuerus[b] & Antoninus rescripserunt. famosi quoque accusantes sine vlla dubitatione admittuntur. milites quoque qui causas alienas deferre[c] non possunt, qui pro pace excubant, vel magis ad hanc accusationem admittendi sunt. Serui quoque deferentes audiuntur.

a Marcellus
b Hadrianus al. Verus
c defendere. Lectio Flor. melior, & magis inscriptioni huius tractatus respondet.

XIIII. PAVLVS libro secundo de officio proconsulis.

SEnatus censuit, ne quis ob idem crimen pluribus legibus reus fieret.

Non cogitur quis omittere actionem ciuilem, & proponere criminalem descendentem ex eodem facto.

XV. VLPIANVS libro quinquagesimo sexto ad Edictum.

IN[d] eũ, cuius dolo malo hominibus coactis damni quid datum esse dicatur, non debet cogi actor omissa actione ciuili crimen intendere.

d Sumpta est ex tit. vi bonor. raptor.

XVI. IDEM libro secundo de officio Consulis.

SI plures existant, qui eum[e] in publicis iudiciis accusare volunt: iudex eligere debet eum qui accuset, causa scilicet cognita, æstimatis accusatorum personis vel de dignitate, vel ex eo quod interest, vel ætate, vel moribus, vel alia iusta de causa.

e qui eundem publicis iudiciis al. qui eũ publici iudicii

XVII. MODESTINVS libro sexto Differentiarum.

SI seruum dominus in crimine capitali defendat, sistendum satisdato promittere iubetur.

XVIII. IDEM libro septimodecimo Responsorum.

CVm Titia testamentũ Gaii fratris sui falsum arguere minaretur, & sollemnia accusationis non impleuit intra tempus à præside[f] præfinitum: præses prouinciæ iterum pronuntiauit, non posse illam amplius de falso testamento dicere. aduersus quas sententias Titia non prouocauit: sed dixit se post finitum tempus de irrito testamento dicere. quæro, an Titia quæ non appellauit aduersus sententiam præsidis, possit ad falsi accusationem postea reuerti. respondit, nihil apertè proponi, propter quod aduersus sententiæ auctoritatem de falso agens audienda sit.

f præside prouinciæ definituo:

XIX. CALLISTRATVS libro quinto de Cognitionibus.

DIui fratres rescripserunt, non debere cogi heredes accusatorum exequi crimina. item non oportere cõpelli accusatorem plures reos facere, Diuus Hadrianus rescripsit.

De heredibus.

XX. MODESTINVS[g] libro secundo de Pœnis.

EX iudiciorum publicorum admissis non alias transeunt aduersus heredes pœnæ bonorum ademptionis, quam si lis contestata, & condemnatio fuerit secuta, excepto repetundarum & maiestatis iudicio, quæ etiam mortuis reis, cum quibus nihil actum est, adhuc exerceri[h] placuit, vt bona eorum fisco vindicentur. adeo vt Diuus Seuerus[i] & Antoninus rescripserint, ex quo quis aliquod ex his causis crimen contraxit, nihil ex bonis suis alienare, aut manumittere[k] eũ posse. Ex ceteris verò delictis pœna incipere ab herede ita demum potest, si viuo reo accusatio mota est, licet non fuit condemnatio secuta.

g Callistratus
h exercere
i Verus &
k mutare

XXI. SABINIANVS libro quintodecimo Responsorum.

CApitis reus suspenso crimine causam fisco deferre nõ prohibetur.

XXII. IDEM libro sextodecimo Responsorum.

ALterius prouinciæ reus apud eos accusatur & damnatur[l], apud quos crimen contractum ostenditur. quod etiam in militibus esse obseruandum, optimi principes nostri generaliter rescripserunt.

l condemnatur,

DE CVSTODIA ET EXHIBITIONE REORVM TIT. III.

VLPIANVS libro secundo de officio proconsulis.

DE CVSTODIA reorum proconsul æstimare solet, vtrum in carcerem recipienda sit persona, an militi tradenda, vel fideiussoribus committenda, vel etiam sibi. hoc autem vel pro criminis, quod obiicitur, qualitate, vel propter honorem, aut propter amplissimas facultates, vel pro innocentia personæ, vel pro dignitate eius qui accusatur, facere solet.

De serui custodia.

II. PAPINIANVS libro primo de Adulteriis.

SI[m] seruus capitali crimine postuletur, lege[n] publicorum cauetur, vt sistendum vel ab extero satisdato promittatur. quòd[o] si non defendatur, in vincula publica coiici[p] iubetur, vt ex vinculis causam dicat. solet itaque tractari, an postea domino permittendum sit, oblata satisdatione seruum suum vinculis liberare. dubitationem auget edictum Domitiani, quo cautum est, abolitiones ex senatusconsulto factas ad huiusmodi seruos non pertinere. nã &[q] lex ipsa prohibet eũ absolui prius quàm de eo iudicetur. Sed hæc interpretatio perdura,[r] permanium seurra est in eo, cuius dominus absens fuit, vel quòd per inopiam illo momento temporis satisdationem implere non potuit. neque enim pro indefenso derelictus rectè dici potest qui dominum præsentem non habuit: vel habuit paratum defendere, pauperem tamen. quod vtique facilius admitti poterit, si non post longum temporis spatium hoc desideretur. Qui exhibendi postulati sunt, propter aliam causam alterius criminis quod ante admissum est, rei non recipiuntur ex senatusconsulto. quod in priuatis quoque causis, & hominibus sub fideiussore factis obseruatur. nisi ex hoc temporalis actio in periculum cadat.

m Si quis
n lege Iulia publicorũ iudiciorum
o qui si
p coniici
q sibi lex
r & permaniam

III. VLPIANVS libro septimo de officio proconsulis.

DIuus Pius ad epistulam Antiochensium Græcè rescripsit, non esse in vincula coiiciendum[s] eum qui fideiussores dare paratus est: nisi si tam graue scelus admisisse eum constet, vt neque fideiussoribus neque militibus committi debeat: verùm hanc ipsam carceris pœnam ante supplicium sustinere.

s coniiciendum

Pœna fideiussoris.

IIII. IDEM libro nono de officio proconsulis.

SI[t] quis reum criminis, pro quo satisdedit, non exhibuerit: pœna pecuniaria plectitur. puto tamen, si dolo non exhibeat: etiam extra ordinem esse damnandum. sed si neque in cautione, neque in decreto præsidis certa quantitas cõprehensa est: ac ne consuetudo[v] ostenditur, quæ certam formam habet: præses de modo pecuniæ, quæ[x] inferri oporteat statuet.

t Coniunge L. 4. de legib. sup.
v consuetudo quidem,
x quæ inferri oporteat. alias. quæ inferri debet, statuet.

V. VENVLEIVS SATVRNINVS libro secundo de iudiciis publicis.

SI confessus fuerit reus, donec de eo pronuncietur, in vincula publica coiiciendus[y] est.

y coniiciendus

VI. MARCIANVS libro secundo de iudiciis publicis.

DIuus Hadrianus Iulio secundo ita rescripsit. Et aliàs rescriptum est, non esse vtique epistulis eorum credendum, qui quasi damnatos ad præsidẽ remiserint. Idem de irenarchis præceptum est. quia non omnes ex fide bona elogia scribere compertum est. sed & caput mandatorum exstat, quo Diuus Pius cũ prouinciæ Asiæ præerat, sub edicto proposuit, vt irenarchæ[z], cum adprehenderint latrones, interrogent eos de sociis, & receptatoribus, & interrogationes literis inclusas atque obsignatas ad cognitionem magistratus mittant. igitur qui cum elogio[A] mittuntur, ex integro audiendi sunt, etsi per literas missi fuerint, vel etiam per irenarchas perducti. Sic & Diuus Pius, & alii principes rescripserunt, vt etiam de his qui requirendi adnotati sunt, non quasi pro damnatis, sed quasi re integra quæratur, si quis erit qui eum arguat. & ideo cum quis ΑΝΑΚΡΙΣΙΝ[B] faceret, iuberi oportet venire irenarchen, & quod scripserit, exsequi. & si diligenter ac fideliter hoc fecerit, conlaudandum eum. si[C] parum prudenter, non exquisitis argumentis, simpliciter denotare irenarchen minus retulisse. sed si quid maligne interrogasse, aut non dicta retulisse pro dictis eum compererit: vt vindicet in exemplum, ne quid & aliud postea tale facere moliatur.

z *Officium irenarcharum magna ex parte hoc describitur quod quia ad pacem & quietem publicam tuendam maximè pertinet, inde etiam nomen illis est impositum ἀπὸ τοῦ ἄρχειν τῆς εἰρήνης, quòd paci & tranquillitati publicæ præsint.*
A *Ex vtroque, vel elogio eo- quo sint accusatore condemnandus. Tertull. in libro ad Scapulam.*
B *Corrumpit locum hunc Alc. lib. 1. Prætermissum repones ἀνάκρισιν. vt vult lib. 1. Parerg. c. 9. sententiam mutans. Est autem ἀνάκρισις examinatio negotii, quæ per delati interrogationem fit.*
C si verò parum

VII. MACER libro secundo de officio præsidis.

SOlent[D] præsides prouinciarũ in quibus delictum est, scribere ad collegas suos, vbi factores agere dicuntur, & desiderare, vt cum prosecutoribus[E] ad se remittantur. & id quoque quibusdam rescriptis declaratur.

D Solent etiã
E persecutoribus. al. executoribus

VIII. PAVLVS libro singulari de pœnis militum.

CArceri præpositus si pretio corruptus, sine vinculis agere custodiã, vel ferrum[F] venenũmve in carcerem inferri passus est: officio iudicis puniendus est. si nescit, ob neglegentiam remouendus est officio.

F vel venenũ

IX. VENVLEIVS SATVRNINVS libro primo de officio proconsulis.

DE militibus ita seruatur, vt ad eum remittantur, si quid deliquerint, sub quo militabunt[G]. is autem qui exercitum

G *Nisi grauiter qd admiserint. I deserti: vnde vt militi quodam legio militabant.*

exercitum accipit, etiam ius animaduertendi in milites caligatos habet.

X. IDEM libro secundo de officio proconsulis.

NE quis receptam custodiā sine causa demittat, mandatis ita cauetur. Si quos ex his qui in ciuitatibus sunt, celeriter & sine causa solutos à magistratibus cognoueris: [a] vinciri iubebis, & his qui soluerint, multam dices. nam cum scierint sibi [b] quoque molestiæ futurum magistratus [c], si facile soluerint vinctos: non indifferenter de cetero facient.

XI. CELSVS libro trigensimo septimo Digestorum.

NOn est dubium, quin cuiuscumque est prouinciæ homo qui ex custodia producitur, cognoscere debeat is qui ei prouinciæ præest, in qua prouincia agitur. Illud à quibusdam obseruari solet, vt cum cognouit, & constituit, remittat illum cum elogio ad eum qui prouinciæ præest, vnde is homo est. quod [d] ea causa faciēdum est.

XII. CALLISTRATVS libro quinto de Cognitionibus.

MIlites si amiserint custodias, ipsi in periculum deducuntur [e]. nam Diuus Hadrianus Statilio Secundo legato rescripsit, quotiens custodia [f] militibus euaserit, exquiri oportere, vtrum nimia neglegentia militum euaserit, an casu. & vtrum vnus ex pluribus, an vnà plures. & ita demum adficiendos supplicio milites, quibus [g] custodiæ euaserint, si culpa eorum nimia deprehendatur. alioquin pro modo culpæ in eos statuendum [h]. Saluio quoque legato Aquitaniæ idem princeps rescripsit: in eum, qui custodiam dimisit, aut ita sciens habuit, vt possit custodia euadere, animaduertendum. si tamen per vinum, aut desidiam custodis id euenerit: castigandum eum, & in deteriorem militiam dare [i]. si verò fortuitò [k] amiserit, nihil in eum statuendum. Si paganos [l] euaserit custodia, idem puto exquirendum, quod circa militum [m] personas explorandum retuli [n].

XIII. IDEM [o] libro sexto de Cognitionibus.

IN eos, qui cum recepti essent in carcerem, conspirauerint, vt ruptis vinculis & effractio carcere euadant, amplius quàm causa, ex qua recepti sunt, reposcit, cōstituendum est. quamuis innocentes inueniantur ex eo crimine, propter quod in [p] carcere [q] tamen puniendi sunt. eos verò qui conspirationem eorum detexerint, releuandos.

XIIII. HERENNIVS [q] MODESTINVS libro quarto de pœnis.

NOn est facile tironi custodia credenda. nam ea prodita [r], is culpæ reus est, qui eam ei commisit. nec vni, sed duobus custodia committenda est. qui si neglegentia [s] amiserint, pro modo culpæ vel castigantur, vel militiam mutant. quòd si leuis persona custodiæ fuit, castigati restituuntur. nam [t] si miseratione custodiam quis [†] miserit, militiam mutat. fraudulenter autem si fuerit versatus in dimittenda custodia, vel capite punitur, vel in extremum gradum militiæ datur. Interdum venia datur. nam cum custodis cū altero custode simul fugisset, alteri venia data est. Sed si se custodia interfecerit, vel præcipitauerit: militi [v] culpæ adscribitur, id est [x] castigabitur. quòd si ipse custos custodiam interfecerit [y], homicidii reus est. ergo si casu custodia defuncta [z] dicatur, testationibus id probandum est & sic venia dabitur. Solet præterea [A] amissa culpa custodia, si tamen intersit eā adprehendi, tēpus causa cognita militi dari ad eam requirendam, adposito et alio milite. quod si fugitiuum domino reddendum prodiderit [B], si facultates habeat, domino pretium reddere iu Veri, Saturninus probat.

a non vincìri
b sibi quoque
c magistratū
d quod quidē. al. quid.
e adducitur.
f custodiam
g quorum custodiam euaserint: euaserunt, al. est, quibus homines custodiendi dati euaserint. Itaque non velle hic legūt quorum custodiā euaserit.
h statuendum est.
i dandum. al. dari.
k id admiserit.
l Si paganus euaserit custodiā. al. Si pagani euaserit custodiā. Flor. [illegible] est. Si homo traditus in custodiā pagano, euaserit. Proinde male legitur Si paganos euaserit custodiā.
m militis personam
n retulit.
o Vlpianus
p carcerem
q Terentius Clemens
r perdita.
s negligentiā commiserint.
t nam & si
† dimiserit.
v militis
x & castigabitur.
y interfecerit, vel præcipitauerit.
z defuncta fuisse dicatur.
A si amissa
B perdiderit.

AD LEGEM IVLIAM MAIESTATIS [C] TIT. IIII.

Capita legis de maiestate.

VLPIANVS libro septimo de officio proconsulis.

PROXIMVM sacrilegio crimen est, quod maiestatis dicitur. Maiestatis autem crimen illud est, quod aduersus populum Romanū, vel aduersus securitatem [D] eius cōmittitur. quo tenetur is, cuius opera dolo malo consilium initum erit, quo obsides iniussu principis intercederent. quo armati homines cum telis lapidibusve in vrbe sint, conueniántve aduersus rempublicam [E]. locáve occupentur [F], vel templa. quóve cœtus conuentusve fiat, hominésve ad seditionem conuocentur. cuiusve opera consilio dolo malo consilium initum erit, quo quis magistratus populi Romani, quive imperium potestatémve habet, occidatur. quóve quis contra rempublicam arma ferat. quive hostibus populi Romani nuntium, litterasve miserit, signumve dederit, feceritve dolo malo, quo hostes populi Romani consilio iuuentur aduersus rempublicam. quive milites sollicitauerit, concitaueritve, quo seditio, tumultúsve aduersus rempublicam fiat.

C Eligans maiestatis descriptio apud Ouid. lib. 5. Fasto.
D Idest, tranquillitatē. Bud. & Duar. 2. Disput. c. 21.
E Hoc pertinet ad ampliū quod tradit Cic. lib. 2. de lege [illegible] differēt. & in Tertulliano [illegible].
F occuparit.

II. IDEM libro octauo Disputationum.

QVive de prouincia, cum ei successum esset, nō discessit. aut qui exercitū deseruit, vel priuatus ad hostes perfugit [G]. quive sciens falsum conscripsit, vel recitauerit in tabulis publicis. nam & hoc capite primo lege maiestatis enumeratur.

III. MARCIANVS libro quartodecimo Institutionum.

LEx duodecim tabularum iubet eum qui hostem concitauerit, quive ciuem [H] hosti tradiderit, capite puniri. lex autem Iulia maiestatis præcipit eum, qui maiestatem publicam læserit, teneri. qualis est ille, qui in bellis [I] cesserit, aut arcem [K] tenuerit, aut castra concesserit. eadem lege tenetur & qui iniussu principis bellum gesserit, dilectúmve [L] habuerit, exercitum cōparauerit. quive, cum ei in prouincia successum esset, exercitum successori non tradidit. quive imperium exercitúmve populi Romani deseruerit. quive priuatus pro potestate magistratúve quid sciens dolo malo gesserit. quive quid eorum, quæ supprascripta sunt, facere curauerit.

IIII. SCAEVOLA libro quarto Regularum.

CViúsque dolo malo iureiurando quis [M] adactus est, quo aduersus rempublicam faciat, cuiusve dolo malo exercitus populi Romani in insidias deductus, hostibúsve proditus erit: factúmve dolo malo cuius dicitur [N], quo minus hostes in potestate [O] populi Romani veniant. cuiúsve opera dolo malo hostes populi Romani commeatu, armis, telis, equis, pecunia, aliave qua [P] re adiuti erunt. vtve ex amicis hostes populi Romani fiant. cuiusve dolo malo [Q] factum erit, quo rex exteræ nationis populo Romano minus obtemperet. cuiúsve opera dolo malo factum erit, quo magis obsides, pecunia, iumenta hostibus populi Romani dentur aduersus rempublicam. Item qui confessum in iudicio reum, & propter hoc in vincula cōiectum, emiserit. Hoc crimine liberatur est à senatu, qui statuas Imperatoris reprobatas conflauerit.

V. MARCIANVS [R] libro quinto Regularum.

NOn contrahit crimen maiestatis, qui statuas Cæsaris vetustate corruptas reficit. nec qui lapide iactato incerto fortuitò statuam attigerit, crimē maiestatis commisit. & ita Seuerus & Antoninus Iulio Cassiano rescripserunt. idem Pontio rescripserunt, non videri cōtra maiestatem fieri ob imagines Cæsaris nondum consecratas venditas.

VI. VENVLEIVS SATVRNINVS libro secundo de iudiciis publicis.

QVi statuas aut imagines Imperatoris iam cōsecratas conflauerint, aliúdve quid simile admiserint [S], lege Iulia maiestatis tenentur.

Qui accusare possint.

VII. MODESTINVS libro duodecimo Pandectarum.

FAmosi qui ius accusandi non habent, sine vlla dubitatione admittuntur ad hanc accusationem. sed & milites, qui causas alias defendere non possunt. nam qui pro pace excubant, magis magisque ad hanc accusationem admittendi sunt. serui quoque deferentes audiuntur, & quidem domino: suos, & liberti patronos. Hoc tamen crimen à iudicibus non in occasionem [T] ob principalis maiestatis venerationē habendū est, sed in veritate [V]. nā & personā [X] spectādā esse, an potuerit facere, & an ante quid fecerit, & an cogitauerit, & an sanæ mētis fuerit. nec lubricum linguæ ad pœnā facile trahēdum est. quamquam enim temerarii digni pœna sint, tamen vt insanis illis parcendum est, si non tale sit delictum, quod vel ex scriptura legis descendit, vel ad exemplum legis vindicandum [Y] est. Crimen [Z] maiestatis facto, vel [a] violatis statuis vel imaginibus, maxime exacerbatur in [b] milites.

VIII. PAPINIANVS libro tertiodecimo Responsorum.

IN quæstionibus læsæ maiestatis etiam mulieres audiūtur. [c] cōiurationem denique Sergii [d] Catilinæ [Iulia] [e] mulier detexit, & Marcum Tullium cōsulem indicium [f] eius instruxit.

IX. HERMOGENIANVS libro quinto Iuris epitomarum.

EOrum, qui maiestatis crimine damnati sunt, libertorum bona liberis damnatorum conseruari [g] Diuus Seuerus decreuit. & tunc demum fisco vindicari, si nemo damnati liberorum existat.

X. IDEM libro sexto Iuris epitomarum.

MAiestatis crimine accusari potest, cuius ope consilio dolo malo prouincia vel ciuitas hostibus prodita est.

G profugerit.
H opem
I qui imbellis cesserit: hostiúmve arcem tenuerit, aut
K arcem nō
L delectúmve
M quid adactum
N dicetur.
O potestatem
P aliqua
Q opera factum erit.
R Marcellus
S Veluti lapidibus impetierint: quod statuis Constantini contigisse Chrysostomus in concionibus ad populum Antiochenū habitis refert.
T occasione
V veritate rei.
X nā & persona spectanda est.
Y indicandū
Z Crimine. Melior Flo. quo & in vetustissimis codicibus etiam cum-[illegible] reperitur. Vide Paul. lib. 5. sententiar. [illegible]
a Forte veluti
b Hæc verba emphasin habent aequum est enim crimina et pœnas aduersus eos exacerbari, qui cum stipendia accipiat ut propter patriam tueantur, ausique contra eā vita periculū adeant, ut tamē iniuriā faciant, ipsique maiestatem ac dignitatem imminuant. Itaque expungi non debent.
c & coniurationem
d Lucii
e Fuluia. Salust. & alii historiographi Fuluiam vocant.
f indicio suo. al. in indicium
g conseruare

XI. VLPIANVS libro octauo Disputationum.

IS qui in reatu decedit, integri status decedit. extinguitur enim crimen mortalitate. nisi forte quis maiestatis[a] reus fuit. nam hoc crimine, nisi à successoribus purgetur, hereditas fisco vindicatur. Planè non quisque legis Iuliæ maiestatis reus est, in eadem condicione est. sed qui perduellionis reus est[b], hostili animo aduersus rempublicam vel principem animatus. ceterum si quis ex alia causa legis Iuliæ maiestatis reus sit, morte crimine liberatur.

AD LEGEM IVLIAM DE ADVLTERIIS COERCENDIS[c]

TIT. V.

VLPIANVS libro primo de Adulteriis.

HAec lex lata est à Diuo Augusto[d].

II. IDEM libro octauo Disputationum.

EX lege[e] Iulia seruatur, vt cui necesse est ab adultero incipere, quia[f] mulier ante denuntiationē nupsit, nō aliàs ad mulierem possit peruenire, nisi reū peregerit. peregisse autē non aliàs quis videtur, nisi & condemnauerit. Marito iure mariti accusanti illa præscriptio obiicitur, a[g] LAVS M PRODIDISSE DICATVR OB HOC, QVOD ADVERSVS ACCVSATIONEM ADVLTERII DEFECERIT. Lenocinii quidem crimen[h] lege Iulia de adulteriis præscriptum est. cum sit[i] in eum[k] maritum pœna statuta, qui de adulterio vxoris suæ quid reperit. item in eū, qui in adulterio deprehensam retinuerit. ceterum qui patitur vxorem suam delinquere, matrimoniumque suum contemnit, quique contaminationi[l] non indignatur, pœna[m] adulterum non infligitur. Qui hoc dicit, lenocinio mariti se fecisse, releuare quidem vult crimen suum, sed non est huiusmodi compensatio admissa. ideo si maritum velit reus adulterii lenocinii reum facere, semel delatus non audietur.

De lenocinii allegatione.

Si publico iudicio maritus vxorem[n] ream faciat, an lenocinii allegatio repellat maritum ab accusatione? & puto non repellere. lenocinium igitur mariti ipsum onerat, non mulierem excusat. Vnde quæri potest, an is qui de adulterio cognoscit, statuere in maritum ob lenocinium possit. & puto posse. nam Claudius Gorgus[o] vir clarissimus vxorem accusans, cum detectus est[p] vxorem in adulterio deprehēsam retinuisse, & sine accusatore lenocinio[q] damnatus est à Diuo Seuero. Extraneus autem nequaquam lenocinium obiiciens, posteaquam reus factus est, se[r] releuabit. nec maritum pœnæ subiiciet.

Vter præferatur in accusatione, maritus an pater.

Si simul ad accusationem veniant maritus & pater mulieris, quem præferri oporteat, quæritur. & magis est vt maritus præferatur. nam & propensiore ira[s], & maiore dolore executurum eum accusationem credendum est. in tantum, vt etsi pater præuenerit, & libellos inscriptionum[t] deposuerit, marito non neglegente nec retardante, sed accusationem parante & probationibus instruente[v], atque muniente, vt facilius iudicātibus de adulterio probetur: idem erit dicendum. sed & quotiens alii, qui post maritum & patrem accusare possunt, ad accusandum prosiliunt, lege expressum est, vt is, cuius de ea re notio est, de iusto accusatore constituat.

III. IDEM libro secundo de Adulteriis.

NIsi igitur pater maritum infamem aut arguat, aut doceat colludere magis cum vxore, quàm ex animo accusare: postponetur marito.

IIII. IDEM libro octauo Disputationum.

SI maritus præuenerit, accusaréque instituerit: tempora non cedunt patri, quo[x] accusationem instituere non potest. sic tamen, vt quoad[y] vnus occupet, vtrique tempora cedant. vbi verò maritus occupauit, residua tempora ei qui occupare non potest, non cedant. Quod & in eo dici potest, qui ab adultero vel adultera cœpit. nam aduersus eum aduersus quem non cœpit, desinunt ei tempora cedere. hæc in maritis & patribus dicta sunt. Extraneis autem, qui accusare possunt, accusandi facultas post maritum & patrem conceditur. nam post sexaginta dies[z], quattuor menses extraneis dantur (& ipsi vtiles). Si ante extraneus instituerit accusationem, an superueniente marito permittatur accusatio, quæritur. & magis arbitror, hoc quoque casu maritum audiendum, si non neglegentia præuentus est. & ideo & si accusatione instituta absoluta sit mulier extraneo accusante, tamen marito debet permitti restaurare accusationem, si idoneas causas allegare possit, quibus impeditus non instituit accusationem.

V. IVLIANVS libro octagesimo sexto Digestorum.

NVptam mihi adulterii ream postulari posse in priore matrimonio commissi, dubium non est, cum apertè lege Iulia de adulteriis coërcendis caueatur, si quidem vidua sit, de cuius adulterio agetur, vt accusator liberum arbitrium habeat, adulterum an adulteram prius accusare malit. si verò nupta sit, vt prius adulterum peragat, tunc[A] mulierem.

VI. PAPINIANVS libro primo de Adulteriis.

INter liberas tantùm personas adulterium, stuprúmve passas lex Iulia locum habet. quod autē ad seruas pertinet, & legis Aquiliæ actio facilè tenebit, & iniuriarum quoque competit. nec erit deneganda prætoria quoque actio de seruo corrupto. nec propter plures actiones parcendum erit in huiusmodi crimine reo. Lex[B] stuprum[C] & adulterium promiscuè & ΚΑΤΑΧΡΗΣΤΙΚΩΤΕΡΟΝ[D] appellat. sed propriè adulterium in nupta[E] committitur, propter partum ex altero conceptum composito nomine. stuprum verò in virginem viduámve cōmittitur. quod Græci ΦΘΟΡΑΝ[F] appellant. Filiusfamiliæ[G] maritus ab eo qui sui iuris est, in ea lege non separatur[H]. Diuus quoque Hadrianus Rosiano[I] Gemino rescripsit, & inuito patre filiū hac lege reum facere posse. Maritus etsi duo[K] reos ex alio crimine habeat, poterit iure viri tertium accusare: quoniam ea causa non cedit in numerum ceterarum.

VII. MARCIANVS libro decimo Institutionum.

QVi pupillam suam duxit vxorem contra senatusconsultum, nec matrimonium est (hoc), & potest adulterii accusari, qui tutor, &[L] curator fuit, & † infra vicensimumsextum annum duxit vxorem non à patre desponsam, vel destinatam, vel[M] testamento denominatam.

In libro secundo de adulteriis Papinianus Marcianus notat: incesti commune crimen aduersus duos simul intentari potest.

Interpretatio capitis cuiusdam præcipui.

VIII. PAPINIANVS libro secundo de Adulteriis.

QVi domum suam, vt stuprum adulteriúmve cum aliena matrefamilias, vel cum masculo fieret, sciens præbuerit, vel quæstum ex adulterio vxoris suæ fecerit: cuiuscumque sit cōdicionis, quasi adulter punitur. Appellatione domus habitationem quoque[N] significari, palam est.

IX. VLPIANVS libro quarto de Adulteriis.

ET si amici[O] quis domum præbuisset, tenetur. sed & si quis in agro[P] balneóve stuprum fieri præbuisset: cōprehendi debet. sed & si in domum aliquam soliti fuerint conuenire ad tractandum de adulterio, etsi eo loci[Q] nihil fuerit admissum, verumtamen videtur is domum suam, vt stuprum, adulteriúmve committeretur, præbuisse † qua sine colloquio illo adulterium non committeretur.

X. PAPINIANVS libro secundo de Adulteriis.

MAter autem familias significatur non tantum nupta, sed etiam vidua. Mulieres[R] quoque hoc capite legis, quòd domum[S] præbuerunt, vel pro comperto stupro aliquid acceperunt[T], tenentur. Mulier quæ euitandæ pœnæ adulterii gratia lenocinium fecerit, aut operas suas in scenam locauit, adulterii accusari, damnaríque ex senatusconsulto potest.

De eo qui pactus est cum adultero.

XI. IDEM libro singulari de Adulteriis.

MIles qui cum adultero vxoris suæ pactus est, soluit sacramento, deportaríque debet. Militem, qui sororis filiam in contubernio habuit, licet non in matrimonium, adulterii pœna teneri, rectius dicetur. Ea quæ inter reas adulterii recepta esset, absens defendi non potest.

Socer cum nurum adulterii accusaturum se libellis præsidi datis restatus[V] fuisset, maluit accusatione desistere, & lucrum ex dote magis petere. quæritur an huiusmodi commentum eius admitti existimes[X]. respondit, turpissimo exemplo is qui nurum suam accusare instituisset, postea desistere maluit, consentus lucrum ex dote retinere, tamquam culpa mulieris dirempto matrimonio. quare non iniquè repelletur qui commodum dotis vindictæ domus suæ præponere non erubuit. Adulterii reum intra quinque annos continuos à die criminis admissi, defuncta quoque muliere postulari posse palam est.

Quidam accusare volebat adulterii mulierem: & postulabat, ne sibi computarentur dies, quos[Y] in custodiam fecisset. me[Z] hoc admittente exstitit qui mihi contradiceret. cuius opinionem an tu probes, rogo maturius mihi scribas. respondit, opinionem tuam & verba legis & sententia adiuuant. cui placuit vtiles dies accusatori computandos esse, id est quibus potuit accusationis sollemnia implere.

a maiestatis crimine. b In hunc locū vide Cic. in Ora. pro C. Rabirio perduellionis reo. c coërcendis & stupro. d Diduo auct. fuit C. Iulius Cæsar Octauianus, postquam adoptatus fuit à Iulio. Dion lib. 48. Aug. lib. 3 c. 5. Emend. e Hanc legem diffuse explicat Alex. ab Alex. lib. 4. Genial. dier. cap. 1. f siquidem g is non leg. h crimini i cum sit eundem k eundem l contaminationi m pœna adulteri non infligitur al. pœna adulterii in eum infligitur. Forte Flor. leg. Idem est pœna adulteriis in eū nō infligitur: vt conueniat cum l. mariti. §. 3. infra. eod. n vxorem suā o Gorgonius p esset q lenocinii r criminis se releuabit. s Iure. Rufinus est Florēt. a quo tamen omnes libri dissentiunt. t inscriptionis v instruente atque muniente al. instante atque imminente x quia y quoad alius, quia. z dies vtiles.

A tum ad B Lex Iulia C Alc. lib. 7. Disp. c. 16. & 20. Pararg. D καταχρηστικώτερον φθοράν E nuptam F ἀναφθοράν G Filiusfamilias igitur H non separatur. Mauritii erratum est. I Rusciano K duos L vel curator † intra M vel in N quamque O amici P agro alieno vt stuprum Q loco † quia R Mulier à domū suam T acceperit, tenetur. V restatus X existimemus. Y quibus in custodia fuisset. Z me autē hoc

plere. quare sine dubio dies, quibus quis in custodia fuit, extra computationem vtilium dierum existimanti tibi constitutos, contradici non debuit. Sexaginta dies, qui marito accusante[a] vtiles computantur, feriatis quoque diebus, si modò facultatem præsidis adeundi accusator habuit, numerari certum est. quoniam de plano quoque libellus dari potest. quod priuilegium si amisit, non prohibetur intra alios quattuor menses querellam suam apud iudicem deferre. Quærebatur, an iure mariti possit accusare vir eam feminam, quæ cum ei desponsa[b] fuisset, alii in matrimonium à patre fuisset tradita. respondit, nouam rem instituere huiusmodi accusatorem existimo, qui adulterii crimen obiicere desiderat propter hoc tantùm, quòd priori sibi desponsa puella, à patre in matrimonium alii fuerit tradita. Defuncto marito, adulterii rea mulier postulatur. Quæ propter impuberem filium vult dilationem ab accusatore impetrare, an debeat audiri? respondi, non videtur mihi confugere ea mulier ad iustam defensionem, quæ ætatem filii prætendit ad eludendam[c] legitimam accusationem. nam non vtique crimen adulterii, quod mulieri obiicitur, infantis præiudicat, cum possit & illa adultera esse, & impubes defunctum patrem habuisse. Volenti mihi ream adulterii postulare eam quæ post commissum adulterium in eodem matrimonio perseuerauerit, contradictum est. quæro an iustè responsum sit. respondit, ignorare non debuisti, durante eo matrimonio, in quo adulterium dicitur esse commissum, non posse mulierem ream adulterii fieri. sed nec adulterum interim accusare[d] posse. Licet ei mulier, quæ in suspicione[e] adulterii incidit, nupsisse dicatur, non ante accusari poterit, quàm adulter fuerit conuictus. alioquin ad hoc vel maximè viri confugient, volentes bene concordatum sequens matrimonium dirimere, vt dicant cum adultero mulierem nuptias contraxisse. Mulier cum absentem virum audisset vita functum esse,[f] alii se iunxit: mox maritus reuersus est. quæro quid aduersus eam mulierem statuendum sit. respondit, tam iuris quàm facti quæstionem moueri. nam si longo tempore transacto sine vllius stupri probatione falsis rumoribus inducta, quasi soluta priore vinculo, legitimis nuptiis secundis iuncta est: quòd verisimile est deceptam eam fuisse, nihil vindicta dignum videri potest. quòd si ficta mariti mors argumentum faciendis nuptiis probabitur præstitisse, cum hoc facto pudicitia laboretur[g], vindicare[h] debet pro admissi criminis qualitate. Ream adulterii vxorem duxi. eã damnatam mox repudiaui. quæro an causam discidii præstitisse videor. respondit, cũ per legem Iuliam huiusmodi vxorem retinere prohibearis, nõ videri causam te discidii præstitisse, palam est. quare ita ius tractabitur, quasi culpa mulieris facto diuortio.

a accusanti
b desponsata
c elidendam
d accusari
e in suspicionem
f & alii
g laboret.
h iudicari. al. vindicari

Interpretatio legis.

XII. VLPIANVS libro primo de Adulteriis.

HAec verba legis, NE QVIS POSTHAC STVPRVM, ADVLTERIVM FACITO SCIENS DOLO MALO, & ad eum qui suasit, & ad eum qui stuprum vel adulterium intulit, pertinent.

XIII. IDEM libro secundo de Adulteriis.

SI vxor non fuerit in adulterio, concubina tamen fuit: iure quidem mariti accusare eam nõ poterit, quæ vxor non fuit. iure tamen extranei accusationem instituere nõ prohibebitur, si modo ea sit, quæ in concubinatum[i] se dando, matronæ nomen non amisit: vt puta quæ patroni concubina fuit. Planè siue iusta vxor fuit, siue iniusta: accusationem instituere[k] vir[k] poterit. nam &[l] Sextus Cæcilius ait, hæc lex ad omnia matrimonia pertinet. & illud Homericum adfert. nec enim soli, inquit, Atridæ vxores suas amant.

ΟΥ ΜΟΝΟΙ ΦΙΛΕΟΥΣ ΑΛΟΧΟΥΣ ΜΕΡΟΠΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΑΤΡΕΙΔΑΙ.

Sed & in ea vxore potest maritus adulterium vindicare, quæ vulgaris[m] fuerit. quamuis si vidua esset, impunè in ea[n] stuprum committeretur. Diui Seuerus[o] & Antoninus rescripserũt, etiam in sponsa hoc idem vindicandum: quia neque matrimonium qualecumque, nec spem matrimonii violare permittitur. Sed etsi ea sit mulier, cum qua incestum commissum est: vel ea quæ quamuis vxoris animo haberetur, vxor tamen esse non potest: dicendum est, iure mariti accusare eam non posse, iure extranei posse. Iudex adulterii ante oculos habere debet, & inquirere an maritus pudicè viuens, mulieri quoque bonos mores colendi auctor fuerit. periniquum enim videtur esse, vt pudicitiam vir ab vxore exigat, quam ipse non exhibeat.

i concubinatum
k vt Sextus
l Sumpti sunt hi versus ex lib. 9. Iliad. eloquitur autem Achilles Vlyssem regẽ item vt cum Agamemnone in gratiam redeat. Alc. lib. 2. Prætorum.
m Vulgaris id est, quæ vulgò se prostituerit, ante matrimonium: & quod sequitur (quamuis si vidua esset) ita accipiendum est, si rursus quoque post mortem mariti sese prostituisset, atque ad quæstum meretricium redisset. Ita hunc locũ accipio, ignarus longè aliter Alciatus li. 2. Parerg. c. ...
n in eam
o Verus

quæ res potest & virum damnare, non rem ob compensationem mutui criminis inter vtrosque communicare.[p] Si quis vxorem suam velit accusare, dicátque eam adulterium commisisse antequam sibi nuberet: iure viri accusationem instituere non poterit. quia non cum ei nupta est, adulterium commisit. Quod & in concubina dici potest, quam vxorem quis postea habuit. vel in filiafamilias, cuius coniunctioni pater postea concessit[q]. Si quis planè vxorem suam, cum apud hostes esset, adulterium commisisse arguat: benignius dicetur, posse eum accusare iure viri. sed ita demum adulterium maritus vindicabit, si vim hostium passa non esset. ceterum quæ vim patitur, non est in ea causa, vt adulterii vel stupri damnetur. Si minor duodecim annis in domum deducta adulterium commiserit, mox apud eum ætatem excesserit, cœperítque esse vxor: non poterit iure viri accusari ex eo adulterio, quod ante ætatem[r] nupta commisit. sed vel quasi sponsa poterit accusari ex rescripto Diui Seueri, quod supra relatum est. Sed & si qua repudiata mox reducta sit, non quasi eodem matrimonio durante, sed quasi alio interposito, videndum est, an ex delicto quod in priore matrimonio admisit, accusari possit. & puto nõ posse. aboleuit enim prioris matrimonii delicta, reducendo eam[s]. Idem dicendum est, si stupri velit accusare eam quam postea duxit vxorẽ. serò enim accusat mores, quos vxorem ducendo probauit[t].

p compensa-
q consensit.
r quod in minore ætate, antequam nupta esset, cõmisit.
s eandem.
t comprobauit.

XIIII. SCAEVOLA libro quarto Regularum.

IS cuius ope consilio dolo malo factum est, vt vir, feminàve in adulterio deprehensa[u], pecunia, aliàve qua pactione se redimerent[v], eadem pœna damnatur, quæ constituta est in eos qui lenocinii crimine damnantur. Si vir infamandæ vxoris suæ causa adulterum subiecerit, vt ipse deprehenderit: & vir & mulier adulterii crimine tenentur ex senatusconsulto de ea re facto. Marito primùm, vel patri eam filiam quam in potestate habet, intra dies sexaginta diuortii accusare permittitur. nec vlli alii † in id tempus agendi potestas datur. vltra eos dies neutrius voluntas exspectatur. Iure mariti qui accusant, calumniæ periculum non euitant[x].

u deprehensi
v redimeret,
† intra
x Si accusent post sexaginta dies, alioquin intra sexaginta dies sine calumnia accusare possunt. à patre supra de minor.

XV. VLPIANVS libro secundo de Adulteriis.

SI maritus sit in magistratu, potest præueniri à patre? sequin non oportet. & putat Pomponius debere dici, quo ad maritus magistratum gerit, patris quoque accusationem impediendum, ne præripiatur[y] marito ius quod cum eo æquale habet. igitur non cedent sexaginta dies patri, cum accusare non potest.

y surripiatur. Rectior est Flor. non id enim marito ius clam eripitur, quod in palam occupatur.

Aliud caput legis.

Legis Iuliæ de adulteriis capite septimo ita cauetur, NE QVIS INTER REOS REFERAT EVM, QVI TVM SINE DETRACTATIONE REIPVBLICAE CAVSA ABSIT. neque enim æquum visum est, absentem reipublicæ causa inter reos referri dum reipublicæ operatur. necessariò adiicitur[z] SINE DETRECTATIONE. ceterum si quis euitandi criminis[A] ad egit, vt reipublicæ causa abesset, nihil illi commentum hoc proficiet. quòd si quis præsens sit, vice tamen absentis habetur: vtputa qui in vigilibus[B], vel vrbanis castris militat: dicendum est deferri hunc posse. neque enim laborare habet, vt se repræsentet. Et generaliter dicendum est, eorum demum absentiam excusatam esse, qui in alia prouincia reipublicæ causa absunt, quàm in ea in qua deferuntur. proinde si quis in prouincia in qua agit, adulterium commiserit: accusari poterit. nisi sit ea persona, quæ ad præsidis cognitionem non pertinet. Si negauerint se pater & maritus accusaturos intra diem sexagesimum: an statim incipiant tempora extraneo cedere? & primus[C] Pomponius putat admitti ad accusationem extraneum posse statim atque isti negauerint. cui adsentiendum puto. fortius enim dicitur, eum, qui se negauerit acturum, postea non audiendum. Lex Iulia de adulteriis specialiter quosdam adulterii accusare prohibet. vt minorem[D] annis viginti quinque. nec enim visus est idoneus accusator, qui nondum robustæ ætatis est. quod ita verum est, si non matrimonii sui iniuriam exequatur. ceterum si suum matrimonium vindicare velit, quamuis iure extranei ad accusationem veniat, tamen audietur. nec enim vlla præscriptio obiicitur suam iniuriam vindicanti. sanè si iuuenali[E] facilitate ductus, vel etiam feruore ætatis accensus, ad accusationem prosilit[F]: accusanti ei non facilè calumniæ pœna irrogabitur. Minorem viginti quinque annis etiam cum ac-

z dicitur
A criminis sui causa. Abesset hac causa.
B villis.
C & primùm
D minores
E iuuenili
F prosiluit:

cipimus, (vt) qui vicesimum quintum annum ætatis agit. Præscriptiones, quæ obijci solét accusantibus adulterii, ante solent tractari, quàm quis inter reos recipiatur. ceterum posteaquam semel receptus est, non potest præscriptionem obicere. Si in viduitate mulier perseuerat, in accusatoris est arbitrio, à quo velit incipere, vtrum ab adultero, an ab adultera. Si quis & adulterum & adulteram simul detulit, nihil agit: poteritque quasi neutrum detulerit,[a] rursus à quo velit, initium facere: quia nihil agit[b] prima delatione.

a & rursus
b egit

XVI. IDEM libro primo de Adulteriis.

QVi vxori repudium miserit, potest ei denuntiare, ne Seio nuberet. & si denuntiauerit, & ab ea incipere potest.

XVII. IDEM libro secundo ad legem Iuliam de Adulteriis.

DEnuntiasse qualiter accipiamus? vtrum ad iudicem, an verò simpliciter? ego etsi non denuntiauit ad iudicem, sufficere credo, si adulterii se acturum denuntiauerit. Quid ergo si non quidem denuntiauit, verùm libellos accusatorios dedit antequam nuberet? eaque cum id cognouisset, nupsit[c] vel ignorans? puto non videri ei denuntiatum. adeòque non posse accusatorem ab ea incipere.

Quid ergo si tantùm denuntiauit, ne nuberet, sed non addidit quare? num rectè nupsisse videatur? sed melius est illud sequi, vt eius denuntiatio videatur electioné accusatori reseruare, qui crimen denuntiauit. omnino igitur si fecit adulterii criminis commemorationem in denuntiatione, etsi iudicem non monstrauit, magis putamus mulierem, quasi denuntiationem[d] præcesserit, posse accusari.

Quid tamen si specialiter, cum[e] quo adulterium fecerit, denuntiatione complexus est: mox velit eam ex alterius persona accusare? magis est, vt non debeat audiri. neque enim crimen quod denuntiauit, obijcit. Sed etsi per procuratorem denuntiauerit, puto posse eum accusationem, si velit, instituere. sufficeréque procuratoris denuntiationem. ergo etsi per actores denuntiauerit, id est per seruos dominus denuntiauerit: rata erit denuntiatio.

Quæritur an alius[f] adulteram, alius adulterum postulare possit: vt quamuis ab eodem ambo simul postulari non possint, à diuersis tamen singuli possint. sed non ab re est hoc probare, diuersos accusatores admitti posse: dum si ante denuntiationem nupserit, prior mulier accusari non possit. exspectabit igitur mulier sententiam de adultero latam. si absolutus fuerit, mulier per eum vincet, nec vltra accusari potest. si condemnatus fuerit, mulier non est condemnata, sed aget causam suam. forsitan & optinere vel gratia, vel iustitia, vel legis auxilio possit. quid enim si adulter inimicitiis oppressus est, vel falsis argumentis, testibúsque subornatis apud præsidem grauatus, qui aut noluit, aut non potuit prouocare? mulier verò iudicem religiosum sortita, pudicitiam suam defendet? Sed[g] si antequam condemnetur,

c nupsit vel ignorans
d denuntiatio
e cum eum
f alius adulterum. al. desi.
g Sed & si

XVIII. MACER libro primo de publicis iudiciis.

VEl antequam cum eo agi cœperit[h],

h poterit,

XIX. VLPIANVS libro secundo ad legem Iuliam de Adulteriis.

ADulter diem suum obierit: constitutum est, etiam mortuo adultero, sine præscriptione mulierem posse accusari. sed etsi non mors, sed pœna alia eum subtraxerit: adhuc dicimus posse ad[i] mulierem veniri. Si eo tempore, quo eligebatur reus, adultera nupta non fuit: quo autem absoluatur, nupta inuenitur: dicendú est, hanc absoluto quoque adultero posse accusari: quia eo tempore, quo adulter eligebatur, nupta non fuit. Nupta non potest accusari, non tantùm ab eo qui adulterum accusauit, nec optinuit. sed nec ab alio quidem, si adulter absolutus est. Proinde si per collusionem cum adultero constituerit[k] fueritque absolutus: dedit mulieri nuptæ aduersus omnes securitatem. Planè si nupta esse desierit, accusari poterit. neque enim aliam lex tuetur, quàm eam quæ nupta est, quamdiu nupta erit.

i posse mulierem conueniri.
k constiterit.

Ius occidendi concessum patri.

XX. PAPINIANVS[l] libro primo de Adulteriis.

PAtri datur ius occidendi adulterum cum filia quam in potestate habet. itaque nemo alius ex patribus[m] idem iure faciet. sed nec filiusfamilias pater.

l Pomponius
m parentibus

XXI. VLPIANVS libro primo de Adulteriis.

SIc eueniet, vt nec pater nec auus possint occidere. nec immeritò. in sua enim potestate non videtur habere, qui non est suæ potestatis.

XXII. PAPINIANVS libro primo de Adulteriis.

NEc in ea lege naturalis ab adoptiuo pater separatur. In accusationem viduæ filiæ non habet pater ius præcipuum. Ius occidendi patri conceditur domi suæ, licet ibi filia non habitat. vel in domo generi. sed domus & pro domicilio accipienda est, vt in lege Cornelia de iniuriis. sed qui occidere potest adulterum, multò magis contumelia poterit iure afficere. ideo autem patri, nō marito mulierem, & omnem adulterum remissum[n] est occidere, quòd plerumque pietas paterni nominis consilium pro liberis capit. ceterum mariti calor & impetus facile decernentis[o] fuit refrenandus.

n permissum
o sententia

XXIII. VLPIANVS libro primo de Adulteriis.

QVod ait lex[p], IN FILIA ADVLTERVM DEPREHENDERIT, non otiosum videtur. voluit enim ita demum hanc potestatem patri competere, si in ipsa turpitudine filiam de adulterio[q] deprehendat. Labeo quoque ita probat. & Pomponius scripsit, in ipsis rebus Veneris deprehésum occidi. & hoc est quod Solo & Draco dicunt, ἐν ἔργῳ. Sufficit patri, si eo tempore habeat in potestate, quo occidit, non quo in matrimonio[r] collocauit. finge enim postea redactam in potestate[s]. Quare non vbicumque deprehenderit pater, permittitur ei occidere, sed domi suæ, generiue sui tantùm. illa ratio redditur, quòd maiorem iniuriá putauit legislator, quòd in domum[v] patris aut mariti ausa fuerit filia adulterum[x] inducere. sed si pater alibi habitet, habeat autem & aliam domum, in qua non habitet: deprehensam illo[y] filiam, vbi non habitat, occidere non poterit. Quod ait lex, IN CONTINENTI FILIAM OCCIDAT, sic erit accipiédum, ne occiso hodie adultero, reseruet, & post dies[z] filiam occidat, vel contra. debet enim propè vno ictu & vno impetu vtrumque occidere, æquali ira aduersus vtrumque sumpta. quòd si non affectauit, sed dum adulterum occidit, profugit filia, & interpositis horis adprehensa est à patre qui persequebatur: in continenti videbitur occidisse.

p lex. cum
q Al. deest de adulterio. al. filiam cū adultero deprehendat.
r Ille fortè est quod Lucia. dicit in dial. qui Paphalus inscribitur ἄρθρα ἐν ἔργῳ ἔχειν. Vide Ale. lib. 2. Paret. cap. 21.
s matrimonium
t potestatem.
v domo
x adulterum
y illic
z diem

Non licet marito quemlibet adulterum occidere.

XXIIII. MACER libro primo Publicorum.

MArito[A] quoque adulterum vxoris suæ occidere permittitur. sed non quemlibet, vt patri. nam hac lege cauetur, vt liceat viro deprehensum domi suæ, non etiam soceri, in adulterio vxoris[B] occidere eum qui leno fuerit, quive artem ludicram ante fecerit, in scenam[C] saltandi cantandive causa prodierit: iudiciove publico damnatus, neque in integrum restitutus erit: quive libertus eius mariti, vxorisve patris, matris, filii, filiæ, vtrius eorum fuerit. nec interest, proprius cuius eorum, an cum alio communis fuerit, quive seruus erit. & præcipitur, vt is maritus, qui horum quem occiderit, vxorem sine mora dimittat. ceterum sui iuris[D], an filiusfamilias sit maritus, nihil interest, à plerisque dictum est. Illud in vtroque ex sententia legis quæritur, an patri magistratum occidere liceat. item si filia ignominiosa sit, aut vxor contra leges nupta, an id ius nihilo minus pater maritúsve habeat. & quid si pater, maritus[E] leno, vel aliqua ignominia notatus est. & rectius dicetur, eos ius occidédi habere, qui iure patris, maritive accusare possunt.

A In hunc locū vide qua ex M. Catone refert Gell. li. 10. noct. Attic. cap. 23.
B vxoris suæ
C vel in scenam
D iuris quis
E maritúsve
F cum
G Testari non modò est testamentū condere, sed de quauis que. negotio tabulas, quo ad probatio. non valeāt, cōficere.

XXV. VLPIANVS libro secundo ad legem Iuliam de Adulteriis.

CApite quinto legis Iuliæ ita cauetur, vt[F] viro adulterum in vxore sua deprehensum, quem aut nolit aut non liceat occidere, retinere horas diurnas nocturnasque continuas non plus quàm viginti, testandæ[G] eius rei causa, sine fraude[H] sua iure liceat. ego arbitror etiam in patre id seruandum, quod in marito expressum est. sed etsi non in domo sua deprehenderit maritus, poterit retinere. sed semel remissus adulter, reduci non potest. quid ergo si euaserit? an reductus custodiri viginti horis possit? & putem. hic magis dicendum, reductum retineri posse, testandæ rei gratia. Quod adicitur, TESTANDAE REI GRATIA, ad hoc pertinet, vt testes inducat testimonio futuros accusatori deprehensum reum in adulterio.

H vel sine fraude sua iure. al. sine fraude suo iure
I ab iis
K admittentur.

XXVI. IDEM libro tertio Disputationum.

COnstante matrimonio, ab eo[I] qui extra maritum ad accusationem admittitur[K], accusari mulier adulterii nō potest. probatam enim à marito vxorem, & quiescens

matrim

matrimonium non debet alius turbare, atque inquietare, nisi prius lenocinii maritum accusauerit. derelictam verò à marito accusationem etiam ab alio excitari [a] vtile est.

Quæstio de seruo.

XXVII. IDEM libro tertio de Adulteriis.

SI postulauerit accusator, vt quæstio habeatur de seruo adulterii accusato [b]: siue [c] voluit ipse interesse, siue noluit, iubent iudices eum seruum æstimari. & vbi æstimauerint, tantam pecuniam, & alterum tantum [d] eum qui nomen eius serui detulerit, ei ad quem ea res pertinet, dare iubebunt. Sed despiciamus [e], cui ista pœna [f] præstanda sit: quia lex eum nominauit, ad quem ea res pertinebit. igitur bonæ fidei emptorem, quamuis ab eo emerit qui dominus non est, rectè dicemus eum esse, ad quem ea res pertinet. Eum quoque, qui pignori accepit, magis admittimus in eadem causa esse. scilicet quia intererat [g] eius, quæstionem nõ haberi. Sed & si vsusfructus in seruo alienus sit, inter dominum & fructuarium diuidi debet æstimatio. & si communis plurium seruus erit, vtique inter eos quoque erit æstimatio diuidenda. Si liber homo, dum seruus existimatur, tortus sit, quia & ipse conditionem suam ignorat: magis admittit Cæcilius, actionem vtilem ipsi dandam aduersus eum qui per calumniam appetit. ne impunita sit calumnia eius ob hoc, quòd liberum hominem quasi seruum deduxit in quæstionem. Haberi quæstionem lex iubet de seruis, ancillisve eius, de quo vel de qua quæreretur, parentisve vtriusque eorum, si ea mancipia ad vsum ei [h] à parentibus data sint. Diuus autem Hadrianus Cornelio Latiniano rescripsit, & de exteris seruis quæstionem haberi. Quæstioni interesse iubentur reus, reáve, & patroni eorum, & qui crimen detulerit, interrogandique facultas datur patronis. De eo† que seruo, in quo vsumfructum reus habuit, magis est, vt quæstio haberi possit. licet enim seruus eius non fuerit, in seruitute tamen fuisse videtur. nec tam proprietatis causa ad quæstionem, quàm ministerii pertinet. Ergo & si bona fide seruiat reo seruus alienus, admittet quis, interrogari eum per quæstionem posse. sed & si seruus *sit*, cui fideicommissa libertas debetur, vel statuta speratur: torqueri eum posse, magis est. Iubet lex eos homines, de quibus quæstio ita habita est, publicos esse. proinde in communi partem publicamus. in proprio, cui [i] vsusfructus alienus est, nudam proprietatem. in quo tantùm vsumfructum habuit reus, magis est vt perceptio vsusfructus ad publicum incipiat pertinere. alienum seruum vtique non publicabimus [k]. Ratio autem publicandorum seruorum ea est, vt sine vllo metu verum dicant. & ne dum timeant se in reorum potestatem regressuros, obdurent in quæstione. non tamen prius publicantur, quàm quæstio de illis habita fuerit. sed etsi negauerint, nihilo minus publicantur. ratio enim adhuc eadem est, ne dum hi sperant se in potestatem dominorum reuersuros, si negauerint, spe meriti collocandi in mendacio perseuerent. Sed & serui accusatoris, si de his quæstio habita sit, publicentur. eius enim serui ne mentiantur, meritò à dominio [l] eius recedunt. extranei verò non habent cui gratificentur. Si reus vel rea absoluti fuerint, æstimari per iudices lex damnum voluit. siue mortui fuerint, quantæ pecuniæ *ante quæstionem* fuerint: siue viuent, quantæ pecuniæ in his damnum datum fuerit, factúmve esset. Notandum est, quòd [m] capite quidem nono [n] cauetur, si seruus adulterii accusetur, & accusator quæstionem in eo haberi velit, duplum pretium domino præstari lex iubet: ad hic simplum.

XXVIII. MARCIANVS libro primo de iudiciis publicis.

QVod ex his causis debetur, per conditionem quæ ex lege descendit, petitur.

Caput legis, quo cautum est ne vir vxorem in adulterio deprehensam dimittat.

XXIX. VLPIANVS libro quarto de Adulteriis.

MArito lenocinium lex coërcuit, qui deprehensam vxorem in adulterio retinuit, adulterumque dimisit. debuit enim vxori quoque irasci, quæ matrimonium eius violauit. tunc autem puniendus est maritus [o], cum excusare ignorantiam suam non potest, vel adumbrare patientiam prætextu incredibilitatis. idcirco enim lex ita locuta est, [p] ADVLTERVM IN DOMO DEPREHENSVM DIMISERIT [q]: quòd voluerit in ipsa turpitudine deprehendentem [r] maritum coërcere. Quod ait lex, adulterii damnatam si quis duxerit vxorem, ea lege teneri [s]: an & ad stuprum referatur, videamus. quod magis est. certè si ob aliam causam ea lege sit condemnata, impunè vxor ducetur. Plectitur & qui pretium pro comperto stupro acceperit. nec interest, vtrum maritus sit qui acceperit, an alius quilibet. quicumque enim ob conscientiam stupri accepit aliquid, pœna erit plectendus. cæterum si gratis quis remisit, ad legem non pertinet. Qui quæstum ex adulterio vxoris suæ fecerit, plectitur. nec enim mediocriter delinquit, qui lenocinium in vxore [s] exercuit. Quæstum autem ex adulterio vxoris [v] facere videtur, qui quid accepit, vt adulteretur vxor: [x] siue enim sæpius, siue semel accepit, non est eximendus. quæstum enim de adulterio vxoris facere propriè ille existimandus est, qui aliquid accepit, vt vxorem pateretur adulterari meretricio quodam genere. quòd si patiatur vxorem delinquere non ob quæstum, sed neglegentiam, vel culpam, vel quandam patientiam, vel nimiam credulitatem: extra legem positus videtur. Sex mensum hæc sit [y] separatio, vt in nupta quidem ex die diuortii sex menses computentur, in vidua verò ex die commissi criminis. quod significari [z] videtur ex scripto [A] ad Tertyllum & Maximum consules. Præterea si ex die diuortii sexaginta dies sint, ex die verò commissi criminis quinquennium præterit: debuit dici nec mulierem posse accusari. vt quòd dantur sex menses vtiles, sic sit accipiendum, ne crimen quinquennio continuo sopitum excitetur. Hoc quinquennium obseruari legislator voluit, si reo vel reæ stuprum, adulterium, vel lenocinium obiiciatur. quid ergo si aliud crimen sit quod obiiciatur, quod ex lege Iulia descendit? vt sunt qui domum suam stupri causa præbuerunt, & alii similes? & melius est dicere, [B] omnibus admissis ex lege Iulia venientibus quinquennium esse præstitutum. Quinquennium autem ex eo die accipiendum est, ex quo quid admissum est. & ad eum diem, quo quis postulatus, postulatáve est: & non ad eum diem, quo iudicium de adulteriis exercetur. Hoc amplius senatusconsulto adiectum est, vt si plures eundem postulauerint: eius, qui perseuerauerit reum reámve facere, postulationis dies prima exigatur, scilicet vt qui accusat, suos libellos accusatorios expectet, non alienos. Eum autem, qui per vim stuprum intulit vel mari vel feminæ, sine præfinitione huius temporis accusari posse, dubium non est: cum eum publicam vim committere, nulla dubitatio est.

XXX. PAVLVS [C] libro primo de Adulteriis.

PAter sine periculo calumniæ non potest agere. Sexaginta dies à diuortio numerantur. in diebus autem sexaginta *&* ipse sexagensimus [D] est.

XXXI. IDEM libro secundo de Adulteriis.

QVinquennium non vtile, sed continuò [E] numerandum est. quid ergo fiet, si prior mulier rea facta sit, & ideo adulter eodem tempore reus fieri non potuit, & diu tracta lite quinquennium transierit? quid si is qui intra quinquennium quem postulauerat, non peregerit? aut præuaricatus est, & alius eundem repetere velit, & quinquennium transactum sit? æquum est computationi quinquennii eximi id tempus, quod per postulationem præcedentem consumptum sit.

XXXII. MACER libro primo de publicis iudiciis.

NIhil interest, adulteram filiam prius pater occiderit, an non, dum vtrumque occidat. nam si alterum occidit, lege Cornelia reus erit. quòd si altero occiso alter vulneratus fuerit, verbis quidem legis non liberatur. sed Diuus Marcus & Commodus rescripserunt, impunitatem ei concedi. quia licet interempto adultero mulier superuixerit post tam grauia vulnera, quæ ei pater inflixerat: magis fato [F] quàm voluntate eius seruata est. quia lex parem in eos qui deprehensi sunt, indignationem exigit, & seueritatem requirit. Cum alterum ex adulteris elegerit maritus, alterum non ante accusare potest, quàm prius iudicium finietur: quia duos simul ab eodem accusari non licet. non tamen prohibetur accusator simul cum adultero vel adultera eum quoque accusare, qui domum suam præbuit, vel consilio fuit vt crimen [G] redimeretur.

XXXIII. MARCIANVS libro primo de publicis iudiciis.

SI quis adulterium à seruo suo commissum [H] dicat in eam, quam vxorem habuit: Diuus Pius rescripsit, accusare potius mulierem eum debere, quàm in præiudicium eius seruum (suum) torquere. Si quis adulterum non dimiserit, sed retinuerit, forsan filium in nouerca [I], vel etiam libertum vel seruum in vxorem: ex sententia se-

Marginal notes: a exerceri. b accusati. c siue adesse dominus voluerit: siue interesse noluerit. d tantã pecuniam adulterum: & tãtam eum. e dispiciamus. f pecunia. g intererit. h eius. † quoque. i cuius. k publicamus. l domino. m hoc capite. n xxo. Roll. Flor. o maritus eius. p qui adulterum. q dimiserit. r deprehẽsum. Sequere Flor. s ea lege teneri. s vxorem. v vxoris suæ. x & siue. y hæc sit. z significare. A rescriptio. B de omnibus. C Papinianus. D sexagesimus dies. E continuum. F facto. G vt crimen committeretur. aliàs, vt scelus hoc constituto pretio perpetraretur. Lectio Flo. plus energiæ habere mihi videtur. H esse dicat. I nouercam.

gis tenetur, quamuis verbis non continetur. quæ autem retinetur, punitur. sed si dimissam reduxerit, verbis non tenetur. sed tamen dicendum est, vt teneatur, ne fraus fiat. Si vxor ex adulterio viri † pretium acceperit, lege Iulia quasi adultera tenetur.

XXXIIII. MODESTINVS [libro primo Regularum]

STuprum [a] committit, qui liberam mulierem consuetudinis [b] causa, non matrimonii continet [c]: excepta videlicet concubina. Adulterium in nupta admittitur. stuprum in vidua, vel virgine, vel puero [committitur].

XXXV. IDEM [libro octauo Regularum]

ACcusaturus adulterii, si quid [d] circa inscriptionem errauerit, si [e] tempora largiantur, emendare non prohibetur, ne causa [f] aboleatur.

XXXVI. PAPINIANVS [libro tertio Quæstionum]

SI minor annis adulterium commiserit, lege Iulia tenetur: quoniam tale crimen post pubertatem incipit.

XXXVII. IDEM [libro quinto Quæstionum]

FIliumfamilias publico iudicio adulterii in vxorem [g] sine voluntate patris arguere posse, constitutum est. vindictam enim proprii doloris consequitur.

XXXVIII. IDEM [libro tricensimo sexto Quæstionum]

SI adulterium cum incesto [h] committatur, vtputa cum priuigna, nuru, nouerca, mulier similiter quoque punietur. id enim remoto etiam adulterio eueniret. Stuprum in sororis filiam si committatur, an adulterii pœna sufficiat mari [i], considerandum est. occurrit, quòd hic duplex admissum est: quia multò interest, errore [k] matrimonium illicitè contrahatur, an contumacia iuris & sanguinis contumelia concurrunt. quare mulier tunc demum eam pœnam [l] quam mares, sustinebit, cum incestum iure gentium [m] prohibitum admiserit. nam si sola iuris nostri obseruatio interuenict, mulier ab incesti crimine erit excusata. Nonnumquam tamen & in maribus incesti crimina, quamquam natura grauiora sunt, humanius quàm adulterii tractari solent. si modò incestum per matrimonium illicitum contractum sit. fratres denique Imperatores Claudiæ crimen incesti propter ætatem remiserunt, sed distrahi coniunctionem illicitam iusserunt: cum aliàs adulterii crimen, quod pubertate [n] delinquitur, non excusetur ætate. nam & mulieres in iure errantes incesti crimine non teneri, supra dictum est: cum in adulterio commisso nullam habere possint excusationem. Idem Imperatores rescripserunt, post diuortium, quod cum nouerca bona fide priuignus fecerit, non esse crimen admittendum incesti. Idem Pollioni in hæc verba rescripserunt. Incestæ nuptiæ confirmari non solent. & ideo abstinenti [o] tali matrimonio pœnam præteriti delicti, si nondum reus postulatus est, remittimus. incestum autem, quod per illicitam matrimonii coniunctionem admittitur, excusari solet sexu, vel ætate, vel etiam puniendi correctione, quæ bona fide interuenit: vtique si error allegatur: & facilius, si nemo reum postulauit.

De marito vxorem occidente.

Imperator [p] Marcus Antoninus & Commodus filius rescripserunt, si maritus vxorem in adulterio deprehensam, impetu tractus [q] doloris interfecerit: non vtique legis Corneliæ de sicariis pœnâ excipiet [r]. nam & Diuus Pius in hæc verba rescripsit Apollonio. "Ei" qui vxorem suam in adulterio deprehensam occidisse se non negat, vltimum supplicium remitti potest: cum sit [s] difficillimum, iustum dolorem temperare. & [t] quia plus fecerit, quàm quia vindicare se non debuerit, puniendus sit. sufficiet igitur, si humilis [v] loci sit, in opus perpetuum eum tradi. si qui [x] honestior, in insulam relegari. Liberto patroni famam lacessere non facile conceditur. sed si iure mariti velit adulterii accusare [y], permittendum est, quomodo si atrocem iniuriam passus esset. certè si patronum, qui sit ex eo numero qui deprehensus ab alio interfici potest, in adulterio vxoris deprehenderit: deliberandum est, an impunè possit occidere. quod durum nobis esse videtur. nam cuius famæ, multo magis vitæ parcendum est. Si quis in honore ministeriόve publico sit, reus quidem postulatur: sed differtur eius accusatio, & cautione [z] iudicio sistendi causa promittitur in finem honoris. & hoc ita Tiberius Cæsar rescripsit.

XXXIX. IDEM [libro quintodecimo Responsorum]

VIm passam mulierem sententia præsidis prouinciæ continebatur. in lege [A] Iulia de adulteriis non commisisse respondi: licet iniuriam suam protegendæ pudicitiæ causa confestim marito renunciari prohibuit. Nupta quoque muliere, tametsi lenocinii vir prior non postulatur; adulterii [B] crimen contra adulterum ab extraneo poterit inferri. In matrimonio quoque defuncta vxore, vir iure adulterum inter Reos recipi postulat. Nupta, prius quàm adulter damnetur, adulterii non postulatur, si nuptias denuntiatio vel ad domum mulieris missa non præcessit. Mulierem ob latronum societatem exulare iussam, citra pœnæ metum in matrimonio retineri posse respondi: quia non fuerat adulterii damnata. Præscriptione quinque annorum crimen incesti coniunctum [C] adulterio non excluditur. Duos [D] quidem adulterii, marem & feminam propter commune crimen simul non iure, nec à viro postulari conuenit. cum tamen duobus denuntiatum fuisset ab eo qui postea desistere volebat: abolitionem esse necessariam in vtramque personam [E] respondi. Incesti commune crimen aduersus duos simul intentari potest. De seruis quæstionem in dominos incesti postulatos ita demum habendam respondi, si per adulterium incestum esse contractum dicatur.

XL. PAVLVS [libro nonodecimo Responsorum]

QVæsitum est an ea, quam maritus adulterii crimine se accusaturum minatus est, nec quicquam egit, vel iure mariti, vel iure publico: nubere possit ei, quem in ea [F] reum adulterii destinauit. Paulus respondit, nihil impedire, quo minus ei, quem suspectum maritus habuit, ea de qua quæritur, nubere possit. Item quæritur, an idem maritus destitisse videatur, vel lenocinium commisisse, qui eandem reduxit vxorem. Paulus respondit eum, qui post crimen adulterii intentatum eandem vxorem reduxit, destitisse videri. & ideo ex eadem lege postea accusandi eius [G] non superesse.

XLI. IDEM [libro primo Sententiarum]

IN [H] crimine adulterii nulla danda dilatio est: nisi vt personæ exhibeantur, aut iudex ex qualitate negotii motus hoc causa cognita permiserit.

XLII. PAPINIANVS [libro secundo Disputationum]

SI [I] is qui ius [K] anulorum impetrauit, adulterium commisit in patroni vxorem, aut in patronam suam, aut in eius, eiusve [L], cuius libertus patris, aut matris, filii, filiæve fuit: an vt libertus puniri debeat? & si deprehensus sit in adulterio, an impunè occidatur? & magis probo subiiciendum pœna libertinorum: quoniam lege Iulia de adulteriis coërcendis ad tuenda matrimonia pro libertinis eos haberi placuit. & deteriorem causam per istud beneficium patronorum haberi non oportet.

XLIII. GAIVS [libro tertio ad legem duodecim tabularum]

SI ex lege [M] repudium missum non sit, & idcirco mulier adhuc nupta esse videatur: tamen [N] si quis eam vxorem duxerit, adulter non erit. idque Saluius Iulianus respondit. quia adulterium, inquit, sine dolo malo non committitur. quamquam dicendum [O], ne is qui sciret eam ex lege repudiatam non esse, dolo malo committat.

XLIIII. SABINIANVS [libro quarto Responsorum]

DEfuncta quoque socru gener incesti postulabitur, vt adulter post mortem mulieris.

AD LEGEM IVLIAM DE VI PVBLICA TIT. VI.

Capita legis.

MARCIANVS [libro quartodecimo Institutionum]

LEGE Iulia de vi publica tenetur, qui arma, tela, domi suæ, agróve in villa præter vsum venationis vel itineris vel nauigationis coëgerit.

II. SCAEVOLA [P] [libro quarto Regularum]

EXcipiuntur autem arma quæ quis promercii [Q] causa habuerit, hereditatéve ei obuenerint.

III. MARCIANVS [libro quartodecimo Institutionum]

IN eadem causa sunt, qui turbæ, seditionisve [R] faciendæ consilium inierint, seruósve, aut liberos homines in armis habuerint. Eadem lege tenetur, qui pubes cum telo in publico fuerit. in eadē causa sunt, qui pessimo exemplo conuocatu [S], seditione villas expugnauerint, & cum telis & armis bona rapuerint. item tenetur qui ex incendio rapuerit aliquid præter materiā. præterea punitur huius legis pœna, qui puerum vel feminam vel quemquam per vim stuprauerit. sed & qui cum incendio cum gladio, aut telo rapiendi causa fuit, vel prohibendi dominum res suas seruare,

† præmium
a Coniunge l. cū libera. de ritu nupt.
b cupidinis
c retinet
d siquidem
e siquidē tempora
f causa criminis
g vxore
h incestu
i marito. al. merito. Rectior est Flor.
k errore iuris
l Hac pœna secundum legē 12. Tab. supremum supplicium erat, vt refert Cic. lib. 2. de Leg.
m gentium
n post pubertatem
o à tali
p Imperatorem
q tactus
r accipiet.
s difficillimū enim est.
t & magis quia
v humili loco
x si quidem
y accusare patronum.
z in iudicio
A in legem Iuliam
B adulterii tamen crimen
C iunctum
D Repetitur hæc sententia l. 1. §. neque tamen. ad leg. ad SC. Turp.
E persona
F in eam
G ei ius
H Eadem sententia Pauli repetitur lib. 2. Sent. tit. de adul.
I Coniunge l. 4. de excusa. tutor. & l. 11 de Senatusc. Syllan.
K aureorum anulorum
L cuiusve
M Videlicet duodecim Tabularum: vt indicat inscriptio.
N iam &
O dicendū est,
P Vlpianus
Q commercii
R De coërcenda seditione Arist. lib. Polit. c.
S conuocata seditione

seruare, eadem pœna tenetur. eadem lege tenetur, qui hominibus armatis possessorem domo agróve suo, aut naui sua deiecerit[a], expugnauerit [concursu].

IIII. VLPIANVS [libro quinquagesimo nono ad Edictum]

VTive id fieret[b], homines commodauerit[c].

V. MARCIANVS [libro quartodecimo Institutionum]

QVi cœtu, conuersu[d], turba, seditione incendium fecerit: quique hominem dolo malo incluserit, obsederit: quive fecerit, quo minus sepeliatur, quo magis funus diripiatur, distrahatur: quive per vim sibi aliquem obligauerit. nam eam obligationem lex rescindit. Si de vi, & possessione, vel dominio quæratur: ante cognoscendum de vi, quàm de proprietate rei Diuus Pius ΤΩ ΚΟΙΝΩ ΤΩΝ ΘΕΣΣΑΛΩΝ Græce rescripsit. sed & decreuit, vt prius de vi quæratur, quàm de iure dominii, siue possessionis. Qui vacantem mulierem rapuit, vel nuptam, vltimo supplicio punitur. & si pater iniuriam suam precibus exoratus remiserit, tamen extraneus sine quinquennii præscriptione reum postulare poterit: cum raptus crimen legis Iuliæ de adulteriis[f] potestatem excedit.

VI. VLPIANVS [libro septimo de officio proconsulis]

ET eum qui puerum ingenuum rapuit, puniendum Diuus Pius rescripsit in hæc verba. Exemplum libelli dati mihi a Domitio Siluano[g] nomine Domitii Siluani patrui, subieci tibi. motus querella eius, qua significauit filium suum ingenuum iuuenem admodum raptum, atque conclusum, [mox] verberibus ac tormentis vsque ad summum periculum adflictum. Gemine[h] carissime velim audias eum: & si compereris hæc ita admissa, rem seuerè exequaris.

VII. IDEM [libro octauo de officio proconsulis]

LEge Iulia de vi publica tenetur, qui cum imperium, potestatémve haberet, ciuem Romanum aduersus prouocationem necauerit, verberauerit, iusseritve quid fieri, aut quid in collum iniecerit, vt torqueatur. item quod ad legatos, oratores, comitésve attinebit, si quis eorum (quem) pulsasse, & sine iniuriam[i] fecisse arguetur.

VIII. MARCIANVS[k] [libro quinto publicorum]

LEge Iulia de vi publica cauetur, ne quis reum vinciat, impediatve quo minus Romæ intra certum tempus adsit.

IX. PAVLVS [libro septimo ad Edictum]

ARmatos non vtique eos intellegere[l] debemus, qui tela habuerunt: sed etiam quid[m] aliud quod nocere potest.

X. VLPIANVS [libro sexagesimo octauo ad Edictum]

QVi[n] dolo malo fecerit, quo minus iudicia tutò exerceantur, aut iudices vt oportet iudicent, vel is qui potestatem imperiúmve habebit, [o]quam ei ius erit, decernat, imperet, faciat. qui ludos, pecuniamve ab aliquo munere polliceri publicè, promittive[p] per iniuriam exegerit. item qui cum telo dolo malo in concione[q] fuerit, iuste vbi iudicium publicè exercebitur. exceptus est qui propter venationem habeat homines, qui cum bestiis pugnent. ministrósque[r] ad ea habere conceditur. Hac lege tenetur & qui conuocatis hominibus vim fecerit, quo quis verberetur, & pulsetur,[s] neque homo occisus sit.

Damnato de vi publica aqua & igni interdicitur.

XI. PAVLVS [libro quinto Sententiarum]

HI qui ædes alienas, aut villas expilauerint, effregerint, expugnauerint: si quidem in turba cum telo fecerint, capite puniuntur. Telorum autem appellatione omnia, ex quibus singuli homines nocere possunt, accipiuntur. Qui telum tutandæ[t] salutis suæ causa gerunt, non videntur hominis occidendi causa portare.

XII. IDEM [libro singulari ad senatusconsultum Turpillianum]

QVi noua vectigalia exercent, lege Iulia de vi publica tenentur.

AD LEGEM IVLIAM DE VI PRIVATA TIT. VII.

MARCIANVS [libro quartodecimo Institutionum]

DE vi[v] priuata damnati pars tertia bonorum ex lege Iulia publicatur: & cautum est, ne senator sit, ne[x] decurio, aut vllum honorem capiat, néve in eum ordinem sedeat, néve iudex sit. & videlicet omni honore quasi infamis ex senatusconsulto carebit. Eadem pœna adiciuntur, qui ad pœnam legis Iuliæ de vi priuata rediguntur, & si quis ex naufragio dolo malo quid rapuerit. sed & ex constitutionibus principum extra ordinem, qui de naufragiis aliquid deripuerint, puniuntur. nam & Diuus Antoninus Pius rescripsit nullam vim nautis fieri debere: & si quis fecerit, vt seuerissimè puniatur.

II. SCAEVOLA [libro quarto Regularum]

HAc lege tenetur, qui conuocatis hominibus vim fecerit, quo quis verberetur, pulsaretur: neque homo occisus erit.

III. MACER [libro primo publicorum]

NEc interest, liberos an seruos, & suos an alienos quis ad vim faciendam conuocauerit. nec minus hi qui conuocati sunt, eadem lege tenentur. sed[y] si nulli conuocati, nulliq; pulsati sint, per iniuriam tamen ex bonis alienis quid ablatum sit: hac lege teneri eum qui id fecerit.

IIII. PAVLVS [libro quinquagesimo quinto ad Edictum]

LEgis[z] Iuliæ de vi priuata crimen committitur, cum cœtum aliquis, & concursum fecisse dicitur, quo minus quis in ius produceretur. & si quis quæstionem de alterius seruo habuisset, & ideo moderatius edicto prætoris de iniuriis vtendum esse Labeo ait.

V. VLPIANVS [libro sexagesimo nono ad Edictum]

SI quis aliquem deiecit ex agro suo hominibus congregatis sine armis, vis priuatæ postulari posse.

VI. MODESTINVS [libro octauo Regularum]

EX senatusconsulto Volusiano, qui improbè coëunt in alienam litem, vt quidquid ex condemnatione in rem ipsius redactum fuerit, inter eos communicaretur: lege Iulia de vi priuata tenentur.

VII. CALLISTRATVS libro quinto de Cognitionibus

CReditores[A] si aduersus debitores suos agant, per iudicem id quod deberi sibi putant, reposcere debent. alioquin si in rem debitoris sui intrauerint, id nullo concedente: Diuus Marcus decreuit, ius crediti eos non habere. verba decreti hæc sunt. optimum est, vt si quas putes te habere petitiones, actionibus experiaris. interim ille in possessione debet morari, tu petitor[B] es. & cum Marcianus diceret, vim nullam feci: Cæsar dixit, tu vim putas esse solùm si homines vulnerentur? vis[C] est & tunc, quotiens quis id quod deberi sibi putat, non per iudicem reposcit. non puto autem nec verecundiæ nec dignitati[D] tuæ conuenire, quicquam non iure facere. quisquis igitur probatus mihi fuerit, rem vllam debitoris, non ab ipso sibi traditam, sine vllo iudice temere possidere[E], eúmque sibi ius in eam rem dixisse, ius crediti non habebit.

VIII. MAECIANVS [libro secundo de pœnis]

SI creditor sine auctoritate iudicis res debitoris occupet, hac lege tenetur, &[F] tertia parte bonorum multatur, & infamis fit.

AD[G] LEGEM CORNELIAM DE SICARIIS ET †VENEFICIIS TITVLVS VIII.

Capita legis.

MARCIANVS [libro quartodecimo Institutionum]

LEge Cornelia de sicariis & † Beneficiis tenetur, qui hominem occiderit: cuiúsve dolo malo incendium factum erit: quive hominis occidendi, furtive faciendi causa cum telo ambulauerit: quive cum magistratus esset, publicóve iudicio præesset, operam dedisset, quo quis falsum iudicium profiteretur, vt quis innocens conueniretur, condemnaretur. [a]Præterea tenetur, qui hominis necandi causa venenum confecerit, dederit: quive falsum testimonium dolo malo dixerit, quo quis publico iudicio rei capitalis damnaretur: quive magistratus iudéxve quæstioni sub capitalem causam pecuniam acceperit, vt publica lege reus fieret. Et qui hominem occiderit, punitur, non habita differentia, cuius conditionis hominem interemit. Diuus Hadrianus rescripsit, eum qui hominem occidit, si non occidendi animo hoc admisit: absolui posse. & qui hominem non occidit, sed vulnerauit vt occidat, pro homicida damnandum. & ex re constituendum hoc. nam si gladium strinxerit, & in eo percusserit: indubitatè occidendi animo id eum admisisse. sed si clauí percussit, aut cuccuma in rixa: quamuis ferro percusserit, tamen non occidendi animo: leniendum pœnam eius, qui in rixa † casu magis, quam voluntate homicidium admisit. Item Diuus Hadrianus rescripsit eum, qui stuprum sibi, vel suis per vim inferentem occidit, dimittendum. Sed & in eum, qui vxorem deprehensam in adulterio occidit, Diuus Pius leniorem pœnam irrogandam esse

a deiecerit, et cusserit. expugnauerit.
b fieret.
c accommodauerit
d concursu.
e Aug. lib. 4. Emend. ca. 6. & ad Modest.
f de adulteriis
g Siluano
h Germane
i aut iniuriam fecisse arguatur.
k Marcianus
l non tantùm accipere
m sed etiam eos qui habēt
n Sumptum est ex tractatu interdictorum, vbi de vi agitur.
o aliter quàm
p priuatéve
q conuentu
r ministros omnium ad ea. al. ministrósq. ad eas
s & si neque
t tuendæ
v Hæc vis priuata, vtsi sine armis dicatur § sed ex constitutionibus, Inst. de interdict. § item lex Iulia. Instit. de publ. iudic. quod priuatis hominibus interdictum sit armorum vsus ac commercium, eáq; ex publicis armamentariis ad belli vsum expromi & custodiri solitum. Nou. 17. l. 1. ad l. Iul. de vi publ. tot. C. vt armorum vsus. Dua. 1. disp. c. 22.
x aut
y sed & si
z Sumptum est ex tit. de minor.
A Conilige ex h. cons. de eo quod met. caus. l.
B petitor esse.
C vis enim est
D dignitati, nec pietati tuæ conuenire.
E possidere, vel accepisse, sibique ius
F & in tertia
G Quasi punitionis circumstantiæ sine obseruanda differentia, & repleto & granatur diffuse Plato dial. 9. de leg.
† veneficiis
† veneficiis
† casu

scripsit[a]. & humiliore loco positum in exilium perpetuum dari iussit, in aliqua dignitate positum ad tempus relegari.

II. VLPIANVS [libro primo de Adulteriis]

INauditum filium pater occidere non potest. sed accusare eum apud præfectũ, præsidémve prouinciæ debet.

Alia legis capita.

III. MARCIANVS [libro quartodecimo Institutionum]

EIusdem legis Corneliæ de sicariis & Beneficis capite quinto, qui venenum[b] necandi hominis causa fecerit, vel vendiderit, vel habuerit, plectitur. Eiusdem legis[c] pœnæ adficitur, qui in publicum mala medicamenta vendiderit, vel hominis necandi causa[d] habuerit. Adiectio autem ista, vt. Ni mali, ostendit esse quædam & non mala venena. ergo nomen medium est, & tam id quod ad sanandum, quàm id quod ad occidendum paratum est, continet. sed & id quod amatorium appellatur. sed hoc solum notatur in ea lege, quod hominis necandi causa[e] habet. Sed ex senatusconsulto relegari iussa est ea, quæ non quidẽ malo animo, sed malo exemplo medicamentum ad conceptionem dedit, ex quo ea quæ acceperat, decesserit. Alio senatusconsulto effectum est, vt pigmentarii, si cui temere cicutam, salamandram, aconitum, pituocampas[f], aut bubrostim[g], mandragoram, & id quod lustramenti[h] causa, dederint cantharidas: pœna teneantur huius legis.

Item is, cuius familia sciente eo apiscendæ,[i] recuperandæ possessionis causa arma sumpserit. Item qui auctor seditionis fuerit, & qui naufragium suppresserit: &[k] qui falsa indicia confessus[l] fuerit, confitendáve[m] curauerit, quo quis innocens circumueniretur. [&] qui hominem libidinis, vel promercii[n] causa castrauerit, [o]senatusconsulto pœna legis Corneliæ punitur. Legis Corneliæ de sicariis & Beneficis pœna, insulæ[p] deportatio est, & omniũ bonorum ademptio. sed solent hodie capite puniri, nisi honestiore loco positi fuerint,[q] vt pœnam legis sustineant. humiliores enim solent vel bestiis subiici, altiores verò deportantur in insulam. Transfugas licet[r], vbicumque inuenti fuerint, quasi hostes interficere[s].

IIII. VLPIANVS [libro septimo de officio proconsulis]

LEge Cornelia de sicariis tenetur, qui cum in[t] magistratu est, esset, eorum quid fecerit contra hominis necem, quod legibus permissum non sit. Cũ quidam per lasciuiam causam mortis præbuisset, comprobatum est factum Ignatii Taurini proconsulis Beticæ à Diuo Hadriano, quòd eum in quinquẽnium relegasset. Idem Diuus Hadrianus rescripsit: constitutum quidem est, ne spadones fierent. eos autem qui hoc crimine arguerentur, Corneliæ legis pœna teneri, eorumque bona meritò fisco meo vindicari debere. sed & in seruos qui spadones fecerint, vltimo supplicio animaduertendum esse. & qui hoc crimine tenentur, si non adfuerint[v], de absentibus quoque, tamquam lege[x] Cornelia teneantur, pronuntiandum esse. Planè si ipsi qui hanc iniuriam passi sunt, proclamauerint: audire eos præses prouinciæ debet,[y] qui virilitatem amiserunt. nemo enim liberum seruúmve, inuitum sinentémve castrare debet: néve[z] quis se sponte castrandum præbere debeat. ut si quis aduersus edictum meum fecerit, medico[A] quidem qui exciderit, capitale erit. item ipsi qui se sponte excidendum præbuit.

V. PAVLVS [libro secundo de officio proconsulis]

HI quoque, qui thlibias[B] faciunt, ex constitutione Diui Hadriani ad Ninnium[C] Hastam in eadem causa sunt, qua hi qui castrant.

VI. VENVLEIVS[D] SATVRNINVS [libro primo de officio proconsulis]

IS qui seruum castrandum tradiderit, pro parte dimidia bonorum multatur ex senatusconsulto, quod Neratio Prisco & Annio Vero consulibus factum est.

VII. PAVLVS [libro singulari de publicis iudiciis]

IN lege Cornelia dolus pro facto accipitur. ne[E] in hac lege culpa lata pro dolo accipitur. quare si quis alto se præcipitauerit, & super alium venerit, eumque occiderit: aut putator ex arbore, cum ramum deiiceret, non proclamauerit[F], & prætereuntem occiderit: ad huius legis coërcitionem non pertinet.

VIII. VLPIANVS [libro trigesimo tertio ad Edictum]

SI[G] mulierem visceribus suis vim intulisse, quo partum abigeret, constiterit: eam in exilium præses prouinciæ exiget.

IX. IDEM [libro trigesimo septimo ad Edictum]

FVrem[H] nocturnum si quis occiderit, ita demum impunè feret, si parcere ei sine periculo suo non potuit.

a rescripsit. b veneni ma lum. c Eiusdem legis Corneliæ pœna. d causam. e causam. Re- *stat est Florent.* f pityocampas. g buprestim. *Quid buprestis, & pityocampa, declarat Alex. ab Alexã. lib. 2. Genia. dier. c. 10.* h vlceramenti i & recuperandæ k quive l professus m profitendáve n commercii o ex senatusconsulto p in insulam q quam vt r scilicet, s interficere licet. t cum magistratus v si absuerint. x legis Corneliæ y & qui z nec quis A *dix hoc loco & l. 7. in fi. supra. ad l. Aquil. & §. præterea. Inst. eod. apparet quod chirurgorũ plerumque hodie esse dicitur, medicorũ fuisse. Quibus adde Celsum li. 7. c. 19. Plin. lib. 20. c. 1. Natur. histo. & Galenum opsum de oueat. per sang. missio quo sæpius scripsit se venam inscidisse.* B Thlibias qui domantur. pulchrè *Alc. in Præter. a hoc opsonis & Neptis. in lonico sermone distione. Thlasia.* C Nonium al. Iunium D Scæuola E nec in F proclamauerit. G *Sumpta est in tractat matrem. & dotium* H *Supra est ex tit. de furt.*

X. IDEM [libro octauodecimo ad Edictum]

SI[I] quis dolo[K] insulam meam exusserit[L], capitis pœna plectetur, quasi incendiarius.

XI. MODESTINVS [libro sexto Regularum]

CIrcumcidere Iudæis filios suos tantum rescripto Diui Pii permittitur. in non[M] eiusdem religionis qui hoc fecerit, castrantis pœna irrogatur. Seruo sine iudice ad bestias dato, non solùm qui vendidit, pœna, verùm & qui comparauit, tenebitur. Post legem Petroniam[N] & senatusconsulta ad eam legem pertinentia, dominis potestas ablata est ad bestias depugnandas suo arbitrio seruos tradere. oblato tamen iudici seruo, si iusta sit domini querella, sic pœnæ tradetur.

XII. IDEM [libro octauo Regularum]

INfans vel furiosus si hominem occiderint[O], lege Cornelia non tenentur: cum alterum innocentia consilii tuetur, alterum fati infelicitas excusat.

XIII. IDEM [libro duodecimo Pandectarum]

EX senatusconsulto eius legis pœna damnari iubetur, qui mala sacrificia fecerit, habuerit.

XIIII. CALLISTRATVS [libro sexto de Cognitionibus]

DIuus Hadrianus in hæc verba rescripsit[P]: in maleficiis voluntas spectatur, non exitus.

XV. VLPIANVS [libro octauo ad legem Iuliam & Papiam]

NIhil interest, occidat quis, an causam mortis præbeat.

XVI. MODESTINVS [libro tertio de pœnis]

QVi cædem admiserunt sponte, dolóve malo, in honore aliquo positi, deportari solent: qui secundo gradu sunt, capite puniuntur. facilius hoc in decuriones fieri potest. sic tamen, vt consulto prius principe, & iubente id fiat. nisi fortè tumultus aliter sedari non possit.

XVII. PAVLVS [libro quinto Sententiarum]

SI in rixa percussus homo perierit, ictus vniuscuiusque in hoc collectorum contemplari oportet.

DE LEGE POMPEIA DE PARRICIDIIS TIT. IX.

MARCIANVS [libro quartodecimo Institutionum]

LEge Pompeia de parricidiis[Q] cauetur, [vt] si quis patrem, matrem, auum, auiam, fratrem, sororem, patruelem, matruelem, patruum, auunculum, amitam[R], consobrinũ, consobrinam, vxorem, virum[S], generum, socrum, vitricum, priuignum, priuignam, patronum, patronam occiderit, cuiúsve dolo malo id factum erit, vt pœna ea teneatur, quæ est legis Corneliæ de sicariis. sed & mater; quæ filium filiámve occiderit, eius legis pœna adficitur & auus, qui nepotem occiderit. & præterea qui emit venenum vt patri daret, quamuis nõ potuerit dare.

II. SCÆVOLA [libro quarto Regularum]

FRater autem eius qui cognouerat tantùm, nec patri indicauerat, relegatus est: & medicus supplicio affectus[T].

III. MARCIANVS [libro quartodecimo Institutionum]

SEd sciendum est lege Pompeia de consobrino comprehendi[V]. [sed] non etiam eos pariter complecti, qui pari propióre[X] gradu sunt. Sed & nouercæ & sponsæ personæ omissæ sunt, sententia tamen legis continentur.

IIII. IDEM [libro primo de publicis iudiciis]

CVm pater & mater sponsi[Y] sponsæ, socerorum, vt liberorum sponsi generorum appellatione cõtinentur.

V. IDEM [libro quartodecimo Institutionum]

DIuus Hadrianus fertur, cum in venatione filium suum quidam necauerat, qui nouercam adulterabat, in insulam eum deportasse: quòd latronis magis quam patris iure eum interfecit. nam patria potestas in pietate debet, non atrocitate consistere.

VI. VLPIANVS [libro octauo de officio proconsulis]

VTrum qui occiderunt parentes, an etiam conscii pœna parricidii[Z] adficiantur, quæri potest. & ait Mæcianus, etiam conscios[a] eadem pœna adficiendos, non solùm parricidas. proinde conscii etiam extranei eadem pœna adficiendi sunt.

VII. IDEM [libro vicesimo nono ad Edictum]

SI sciente creditore ad scelus committendum pecunia sit subministrata, veputa si ad veNeni mali comparationem, vel etiam vt latronibus adgressoribúsque daretur, qui patrem interficerent: parricidii pœna tenebitur qui[b] quæsierit pecuniam, quique eorum ita crediderint[c], aut à quo ita cauerunt.

I *Sumpta est ex ... ad l. Aquil.* K dolo malo L exusserit. M an non in eiusdem *Rella est Flo. id est quod in homine non idã fecerit, eadẽ pœna qua castrans plectitur.* N *Lex Petronia de bestiis memoratur. iusta est quod pugnãdo causa emerentur frequenter seruos innocentes, & nihil tale meritos: sed quos auaritia adducti domini libenter huic pœnæ generi offerrent. Nam de aliquo nihil cauendum fuit; quia nulla causa esset, cur eos dominus publicè affici vellet, cum inde sibi nullum veniret lucrum.* O occiderit, legis Corneliæ non tenetur: P *Iuxta hoc est quod dicit Cicer. in ora. pro Milone, voluntatem causam, non interitũ spectari oportere.* Q *Quàm sit detestandum hoc crimen, quamque acerbè vindicandũ, præclarè M. Cicero pro Roscio Amerino.* R amitã, materteram. S maritum. T affectus est. V comprehẽsum esse. X propioréve. al. priuréve Y sponsi & sponsæ. Z parricidii a consciosque b quique c crediderit, aut à quo ita cauerit.

VIII. IDEM libro octauo Disputationum.

PArricidii postulatus, si interim decesserit, si quidem sibi mortem consciuit: successorem fiscum habere debebit. si minus, eum quem voluit, si modò testamentum fecit. si intestatus decessit, eos heredes habebit, qui lege vocantur.

IX. MODESTINUS libro duodecimo Pandectarum.

POena parricidii[a] more maiorum hæc instituta est, vt parricida virgis sanguineis[b] verberatus, deinde[c] culleo insuatur cum cane, gallo gallinaceo, & vipera, & simia. deinde in mare profundum culleus iactatur. hoc ita, si mare proximum sit. alioquin bestiis obiicitur secundum Diui Hadriani constitutionem. Qui alias personas occiderint, præter matrem & patrem & auum & auiam, quos more maiorum puniri supra diximus, capitis pœna plectentur, aut vltimo supplicio mactantur. Sanè si per furorem aliquis parentem occiderit, impunitus erit, vt Diui fratres rescripserunt super eo, qui per furorem matrem necauerat. nam sufficere furore ipso eum puniri: diligentiúsque custodiendum esse, aut etiam vinculis coërcendum.

X. PAULUS libro singulari de pœnis omnium legum.

EOrum, qui parricidii pœna teneri possunt, semper accusatio permittitur.

DE[d] LEGE CORNELIA DE FALSIS ET DE SENATUSCONSULTO LIBONIANO TIT. X.

Capita legis.

MARCIANUS libro quartodecimo Institutionum.

POena legis Corneliæ irrogatur ei[e], qui falsas[f] testationes faciendas, testimoniáve falsa[g] inspicienda dolo malo coierit[h]. Item[i] ob instruendam aduocationem, testimoniáve pecuniam acceperit, pactúsve fuerit, societatem coierit ad obligationem innocentium, ex senatusconsulto coërcetur. Sed & si quis ob renuntiandum[k], remittendúmve testimonium, dicendum, vel non dicendum pecuniam acceperit. pœna legis Corneliæ adficitur. & qui iudicem corruperit, corrumpendúmve curauerit. sed & si iudex constitutiones principum neglexerit, punitur. Qui in rationibus, tabulis, cerisve[l], vel alia qua re sine[m] consignatione falsum fecerint, vel rem amouerint: perinde ex his causis, atque si essent falsarii, puniuntur. sic & Diuus Seuerus lege Cornelia de falsis damnauit præfectum Aegypti, quòd instrumentis suis, cum præerat prouinciæ, falsum fecit. Is qui aperuerit[n] viui testamentum, legis Corneliæ pœna tenetur. Is qui deposita instrumenta apud alium, ab eo prodita esse aduersariis suis dicit, accusare eum falsi potest. Ad testamenta militum senatusconsultum pertinet, quo[o] lege Cornelia tenentur[p], qui sibi legatum fideicommissúmve adscripserint[q]. Inter filium, & seruum, & extraneum testamentum scribentes hoc interest: quod in extraneo, si specialiter subscriptio facta est, QUOD EIS DICTAVI, ET RECOGNOVI, pœna cessat, & capi potest. in filio vel seruo vel generalis subscriptio sufficit: & ad pœnam euitandam, & ad capiendum. Ex illa quoque causa falsi pœnæ quis subiicitur, vt Diui quoque Seuerus[r] & Antoninus constituerunt, vt tutores, & curatores, & qui officio deposito non restituerunt tutelam vel curationem: cum fisco contrahere non possint. at si quis aduersus hanc legem profectus[s], ærario obrepserit: vt perinde puniatur, ac si falsum commisisset. sed ad illos hoc non pertinet, vt idem principes rescripserunt, qui antequam tutelam susciperent, hæc gesserunt. nec enim excusationes admisisse, sed fraudes exclusisse[t]. idem principes rescripserunt, ita demum eum, qui rationem tutelæ vel curæ nondum reddidit, cum fisco contrahere non debere, si viuat is, cuius tutela administrata est. nam si decesserit, licet nondum heredi eius rationem reddiderit: iure eum contrahere. Sed si iure hereditario successerunt in fiscalem contractum tutor vel curator, licet ante rationem redditam: non puto pœnam locum habere, licet adhuc viuat is, cuius tutela vel cura administrata est. Pœna falsi[v], vel quasi falsi, deportatio est, & omnium bonorum publicatio. & si seruus eorum quid admiserit, vltimo supplicio adfici iubetur.

II. PAULUS[x] libro tertio ad Sabinum.

QVi testamentum amouerit, celauerit, eripuerit[y], deleuerit, interleuerit, subiecerit, resignauerit: quíve testamentum falsum scripserit, signauerit, recitauerit[z] dolo malo, cuiúsve dolo malo id factum erit: legis Corneliæ pœna damnatur.

III. ULPIANUS[a] libro quarto Disputationum.

QVi ignorans falsum esse testamentum, vel hereditatem adiit, vel legatum accepit, vel quoquo modo adgnouit, falsum testamentum dicere non prohibetur.

IIII. IDEM libro octauo Disputationum.

SI quis cum falsò sibi legatum adscribi curasset, decesserit: ad heredem quoque extorquendum est[A]. Inde Diuus quoque Marcus, cum quidam à patre heres institutus codicillos intercidisset, & decessisset: fisco tantum esse putauit vindicandum, quantum per codicillos erogari posset: id est vsque ad dodrantem.

V. IULIANUS libro octagesimo sexto Digestorum.

SEnatus pœnam remisit ei, qui legata à se testamento data, codicillis sua manu scriptis ademerat. sed quia[C] & iussu patris id fecerat, & annorum vigintiquinque erat, hereditatem quoque ei capere permissum est.

De eo qui legatum sibi adscripsit.

VI. AFRICANUS libro tertio Quæstionum.

SI quis legatum sibi adscripserit, tenetur pœna legis Corneliæ: quamuis inutile legatum sit. nam & eum teneri constat, qui eo testamento quod postea ruptum, vel etiam quod initio non iure fieret, legatum sibi adscripserit. hoc tamen tunc verum est, cum perfectum testamentum erit. ceterum si non signatum fuerit, magis est vt senatusconsulto locus non sit. sicuti nec interdictum de tabulis testamenti exhibendis locum habet. prius enim oportet esse aliquod testamentum vel non iure factum, vt senatusconsulto locus sit. nam & falsum testamentum id demum rectè dicitur, quod si adulterinum non esset, verumtamen testamentum rectè diceretur. similiter igitur & non iure factum testamentum id appellatur, in quo si omnia rite facta essent, iure factum diceretur. Si institutus heres exheredationem nominatim filii vel aliarum personarum adscribit: senatusconsulto tenetur. similiter & is qui libertatem sua manu ademit serui[D] testatoris, & maximè cui à se legata vel fideicommissa data erant: senatusconsulto tenetur. Si patronus[E] testamento liberti legatum sibi scripserit[F], & venia impetrata abstinere[G] legato iussus est: an emolumentum bonorum possessionis contra tabulas habere possit? & magis placet, non posse. nec tamen huic consequens est, vt & si vxor dotem, vel creditor id quod in diem sibi deberetur, sibi adscripserit, & similiter venia impetrata abstinere se legato iubeantur, aut mulieri dotis[H], aut creditori actio sua denegari debet. ne eorum vterque meritò debito careat.

VII. MARCIANUS libro secundo Institutionum.

NVllo[I] modo serui cum dominis suis consistere possunt. cum ne quidem[K] omnino iure ciuili, neque iure prætorio, neque extra ordinem computantur. præterquàm quod fauorabiliter Diui Marcus & Commodus rescripserunt, cum seruus quereretur quòd tabulæ testamenti, quibus ei data erat libertas, supprimerentur, admittendum ad suppressi testamenti accusationem.

VIII. ULPIANUS libro septimo de officio proconsulis.

QVicumque nummos aureos partim raserint[L], partim tinxerint[M], vel finxerint: si quidem liberi sunt, ad bestias dari, si serui, summo supplicio adfici debent.

Alia legis capita.

IX. IDEM libro octauo de officio proconsulis.

LEge Cornelia cauetur, vt[N] qui in aurum vitii quid addiderit, qui argenteos nummos adulterinos flauerit[O], falsi crimine teneri. Eadem pœna adficitur etiam is qui cum prohibere tale quid posset, non prohibuit. Eadem lege exprimitur, ne quis nummos stagneos, plumbeos emere, vendere dolo malo vellet. Pœna legis Corneliæ irrogatur ei, qui quid aliud quàm in testamento, sciens dolo malo falsum signauerit, signaríve curauerit. item qui[P] falsas testationes faciendas testimoniáve falsa inuicem dicenda dolo malo coierint[Q]. Qui delatorem summisit in causa pecuniaria, eadem pœna tenetur, qua tenentur hi qui ob instruendas lites[R] pecuniam acceperunt.

X. MACER[S] libro primo publicorum.

DE eo qui ei, in cuius potestate est, eique qui in eadem potestate est, adscripserit, nihil senatusconsultis cauetur: sed hoc quoque casu committitur in legem. quia huius rei emolumentum ad patrem dominúmve pertinet, ad quem pertineret, si filius seruúsve sibi adscripsissent[T]. Illud constat, si extraneo quis adscripserit legatum, licet postea viuo testatore in potestate eum habere cœperit: senatusconsultis[V] locum non esse.

XI. MAR.

XI. MARCIANVS [libro primo de iudiciis publicis]

SI pater filio suo militi, quem habet in potestate, testamento commilitonis filii aliquid adscripserit, quem commilitonem in militia nouit: quia patri non adquiritur, extra pœnam est. & cum matri filius adscripserat, Diui fratres rescripserunt, cum iussu testatoris hoc scripsit, impunitum eum esse, matrémque capere posse.

XII. PAPINIANVS [libro tertiodecimo Responsorum]

CVm falsi reus ante crimen illatum, aut sententiam dictam vita decedit, cessante Cornelia, quod scelere quæsitum est, heredi non relinquitur.

XIII. IDEM [libro quintodecimo Responsorum]

FAlsi nominis vel cognominis adseueratio pœna falsi coercetur. 1 Ordine decurionum decem annis aduocatum motum, qui falsum instrumentum cognoscente præside recitauit, post finem temporis dignitatem respondi recipere: quoniam in Corneliam, falso recitato, non facto, non[a] incidit. eadem ratione plebeium ob eandem causam exilio temporario punitum, decurionem post reditam rectè creari.

De eis qui sibi legatum adscripsit.

XIIII. PAVLVS [libro vicesimo secundo Quæstionum]

FIlius emancipatus cum scriberet patris testamentum, iussu patris seruo communi Titii & sui[b] legatum adscripsit. quæro quis exitus quæstionis sit. respondit, plures quæstiones coniunxisti. & quidem quantum ad senatusconsultum[c], quo prohibemur nobis, vel his quos in potestate habemus, adscribere legatum, emancipatus quoque filius eadem pœna tenebitur, licet iussu patris scripserit. excusatus enim is videtur, qui in potestate est, sicut seruus: si tamen iussum[d] ex subscriptione testatoris appareat. sic enim inueni senatum censuisse. 1 Sequens quæstio est, an quoniam placet id quod illicitè scriptum est, pro non scripto esse: quod seruo communi scribentis & alterius adscriptum est, vtrum in totum pro non scripto sit: an quantum ad eum tantùm qui adscripsit, ceterum socio totum debeatur. & inueni Marcellum apud Iulianũ adnotasse. nam cum Iulianus scripsisset, si sibi & Titio scripsisset[e], aut seruo communi: cum pro non scripto sit, facillimè quæri posse, quantum Titio & socio[f] adquæratur. ita adicit iste Marcellus, quemadmodum socio debebitur, si quasi falsum nomen serui subducitur? quod & in præsenti quæstione obseruandum est. 2 Maritus seruum dotalem manumisit, & in testamento eius legatum sibi adscripsit. quæsitum est, quid mulier ex lege Iulia consequi possit. respondi, & patronum incidere in pœnam edicti Diui Claudii dicendum est[g], & filium emancipatum, licet præteriti possint petere bonorum "possessionem." ergo si nihil habet patronus ex bonis liberti, non tenebitur mulieri. An ideo teneri potest, quod adiectum est in lege, AVT DOLO FECIT, QVO MINVS AD EVM PERVENIAT? sed nihil perfecit[h] in fraudem mulieris: non enim aduersus illam hoc excogitauit. An ideo non denegamus huic actiones, quoniam alii restituturus est? aDquin cum is (qui) sibi iussu testatoris legatum adscripsit, etiam si fidei suæ similiter iubente testatore commisisset, vti id alii restitueret: senatus iussit eum nihilo minus legato[i] abstinere, idque apud heredem remanere cum onere fideicommissi.

XV. CALLISTRATVS [libro primo Quæstionum]

DIuus[k] Claudius edicto præcepit, adiciendum legi Corneliæ, vt si quis cum alterius testamentum, vel codicillos scriberet, legatum sibi sua manu scripserit: proinde[l] teneatur, ac si commisisset in legem Corneliam. & ne vel Is venia detur, qui se ignorasse edicti seueritatem prætendant. Scribere autem sibi legatum videri non solùm eum qui manu sua id fecit: sed etiam qui per seruum suum, vel filium quem in potestatem habet, dictante testatore legato honoratur. 1 Planè constitutionibus principalibus cauetur, vt si testator specialiter subscriptione sua declarauerit, dictasse seruo alicuius, vt domino eius legatum ab heredibus suis daretur, id valere, nec generalem subscriptionem testatoris valere aduersus senatusconsulti auctoritatem. & ideo legatum pro non scripto habẽdum: & seruo, qui etiam sibi legatũ adscripsit, veniam dari. ego tutius esse puto, veniam petendam ab Imperatore: scilicet 2 eo quod relictum est, abstinentibus. Item senatus censuit, vt si seruus domini sui iussu testamento, codicillisve libertatem sibi adscripserit: ob eam rem quòd ipsius manu adscriptum est, [m] minus liber sit: sed libertas ei ex fideicommissi causa præstatur, si modò post eam scripturam manu sua testator testamento, codicillisve subscri-3 pserit. Et quatenus de sola specie fideicommissæ[n] libertatis hoc senatusconsulto continebatur, Diuus Pius rescripsit, sententiam magis sequendam esse huius senatusconsulti, quam scripturam. nam seruos, cum dominis suis parent, necessitate potestatis excusari, si tamen accedat domini auctoritas subscribentis se ea dictasse, & recognouisse. videri enim aut ipsius domini manu scripta, cuius voluntate ea scripta sunt. Quod tamen, inquit, ad liberas personas, in quas nullum ius testator habuerit, extendi non debet. quæri tamen debet, "an" æquè subsequendi[o] necessitas, & honesta excusatio est non facientibus quod 4 non sit concessum. Matri quoque, cui per seruum suum dictante filio legatum scriptum esset, veniam tribuendam legis Corneliæ placuit. Idem in filiam[p], quæ dictante matre sua, per ignorantiam iuris legatum sibi scripserat, se-5 natus censuit. Si quis duobus heredibus institutis, adiecerit vt si alteruter heres sine liberis decessisset, ei qui superesset, & liberos haberet, hereditas redderetur: vel si vterque sine liberis decessisset, hereditas deinde alia manu scriptori testamenti restitueretur: placet testamentario pœnam legis Corneliæ remitti. sed benignius est, vt etiam ea quæ supra scripta sunt, simili modo consequatur.

XVI. PAVLVS [libro tertio Responsorum respondit]

INstrumentorum[q] subreptorum crimen non esse publici iudicii, nisi testamentum alicuius subreptum arguatur[r]. 1 Paulus respondit, legis Corneliæ pœna omnes teneri, qui etiam extra testamenta[s] cetera falsa signassent. sed & ceteros, qui in rationibus, tabulis, litteris publicis, aliáve qua re, sine[t] consignatione falsum fecerunt, vel vt verum non appareat, quid celauerunt, subripuerunt[v], subiecerunt, resignauerunt: eadem pœna adfici solere, dubium non esse.

XVII. IDEM [libro tertio Fideicommissorum]

CVm quidam sua manu seruum sibi legatum scripsisset, & eum manumittere rogatus esset: senatus censuit, ab omnibus heredibus eum manumittendum.

XVIII. IDEM [libro tertio Sententiarum]

VXori legatum in alieno testamento scribere[x] non prohibemur. 1 Qui se filio testatoris impuberi tutorem adscripsit, etsi suspectus esse præsumitur, quòd vltro tutelam videbitur affectasse: tamen si idoneus esse adprobetur, non ex testamento, sed ex decreto tutor dandus est. nec excusatio eius admittetur: quia consensisse videtur voluntati testatoris.

XIX. IDEM [libro quinto Sententiarum]

QVi falsam monetam percusserint, si id totum formare[y] noluerunt, suffragio iustæ pœnitentiæ absoluuntur. 1 Accusatio suppositi partus nulla temporis præscriptione depellitur[z]. nec interest, decesserit necne, ea quæ partum subdidisse contenditur.

XX. HERMOGENIANVS [libro sexto Iuris epitomarum]

FAlsi pœna coërcentur, & qui ad litem instruendam aduocatione, testibus[A], pecuniam acceperunt: obligationem, pactionem[B] fecerunt: societatem inierunt: [C] vt aliquid eorum fieret, curauerunt.

XXI. PAVLVS [libro singulari ad senatusconsultum Turpillianum]

QVi duobus in solidum eandem rem diuersis contractibus vendidit[D], pœna falsi coërcetur[E]. & hoc & Diuus Hadrianus constituit. 1 Is adiungitur & is qui iudicem corrumpit. sed remissius puniri solent, vt ad tempus relegentur, nec bona illis auferantur.

De eo qui sibi legatum adscripsit.

XXII. IDEM [libro singulari ad senatusconsultum Libonianum]

IMpuberem in hoc edictum incidere, dicendum non est: quoniam falsi crimine vix possit teneri, cum dolus 1 malus in eam ætatem non cadit. Si ei filio, qui apud hostes est, adscripserit pater legatum: dicendum est, reuerso eo incidere in pœnam senatusconsulti. quòd si ibi decesserit, innocens pater existimatur. Sed etsi emancipato filio adscribit, rectè id faciet. item in adoptionem dato. 2 Item si seruo, cui moram fecit in fideicommissaria libertate præstanda, adscripserit: dicendum est extra sententiam senatusconsulti eum esse: quoniam placet, omne quod per huiusmodi seruum adquisitum est, restitui oportere manumisso.[F] & si ei seruo, qui bona fide seruit, aliquid adscribsit: quod[G] ad cogitationem animi, nocens est, quia ei adscribit, quem suum putat: sed quoniam neque legatum neque hereditas bonæ fidei possessori adquiri-3 tur, dicamus eum pœnæ eximendum esse. Si dominus adscripserit seruo legatum, cum liber erit: dicimus senatusconsulto dominum excusatum esse, qui compendio suo nullo modo prospexerit. eadem & de filio postea emancip

---

a Haloander ne ignorandi hanc non posse. seruauit. August. libr. 4. Emend. ca. vlt.
b suo
c senatusconsulti pertinet,
d iussus
e adscripsisset,
f socio eius
g esse,
h fecit
i legato si
k Vide Sueton. in Nerone, cap. 17.
l perinde teneatur,
m ob idcirco non sit
n fideicommissariæ
o obsequendi
p in filia.
q Paulus respondit. instrumentorum
r Quid si heres vel legatarius illud surripuerit nihil illi eo debetur. l. si legatarius C. de legatis. & tamen si idcirco minus heres suus obuenerit. l. ex morte filii. C. de test.
s testamentorum
t sine
v subripuerint, deleuerint, subiecerunt,
x adscribere
y efformare
z repellitur.
A testibusue,
B pactionemve
C & vt
D vendiderit.
E coërcentur,
F sed & si
G quamquam ad eum quoad

emancipato[a]. Qui codicillos ante testamentum factos, in quibus legatum ei adscriptum erat, confirmat, in senatusconsultum incidit. quod & Iulianus scribit. Adimendo quoque aliquid. incidere in pœnam debet, quasi sibi aliquid dederit: veluti si seruo legato sibi, eodémque manumisso libertatem sua manu ademerit. hoc ita, si voluntate testatoris ademerit. nam si ignorante eo, libertas valet. item si rogatus restituere legatum sibi adscriptum, fideicommissum[b] ademerit. Qui liberti adsignationem sua manu adscripsit, non verbis, sed sententia senatusconsulti tenetur. Item non continetur verbis seruus, qui alieno testamento fideicommissam[c] libertatem sibi adscripsit. sed de hoc potest hæsitari: quoniam, vt supra diximus, senatus[d] ita demum ei qui sibi libertatem fideicommissam in testamento domini adscripsit, pœnam remisit, si dominus subscripsit. immo magis dicendum est, hunc contra senatusconsultum facere, quàm eum qui legatum sibi adscribit: cum libertas omnimodo ipsi competitura sit, legatum autem domino adquiri possit. Si testamentarius seruo suo fideicommissam libertatem dederit, videamus ne[e] extra pœnam sit, quoniam[f] nullum ipsius commodum est. nisi ideo adscripserit, vt seruus magno pretio redimatur ab eo, & manumittatur. Sed & ille qui, cum Titio fundus legaretur, adiecit sua manu condicionem pecuniæ sibi dandæ, in voluntatem senatusconsulti incidit. Qui autem[g] voluntate patris se exheredat, vel legatum sibi adimit, neque verbis senatusconsulti neque sententia continetur.

XXIII. IDEM [libro singulari de pœnis paganorum]

QVid sit falsum, quæritur. & videtur id esse, si quis alienum chirographum imitetur[h], aut libellum, vel rationes intercidat, vel describat. non qui aliàs in computatione vel in ratione mentiuntur[i].

XXIIII. SCAEVOLA [libro vicensimo secundo Digestorum]

Athales[k] seruus, cui testamēto Veriti Callinici[l] domini per fideicommissum libertas, & portio hereditatis relicta erat ab his qui ex vndecim portionibus heredes erant instituti, professus est[m] iudicium apud Maximillam filiam testatoris ex parte duodecima heredē scriptam, se posse probare falsum testamentum Veriti Callinici: & apud magistratus interrogatus à Maximilla, professus est probaturum[n] quemadmodū falsum sit factum testamentum. & cum in crimen[o] falsi subscripsisset Maximilla in scriptorem testamenti & Proculum coheredem, acta causa præfectus vrbi falsum testamentum non esse pronuntiauit: & Maximillæ[p] partem duodecimam à fisco cogi iussit. quæsitum est, an Athaleti[q] libertas & fideicommissum post hæc facta debeantur. respondit, secundum ea quæ proponerentur, deberi.

XXV. VLPIANVS [libro septimo ad Edictum]

QVi nomine prætoris litteras falsas reddidisse, edictúmue falsum proposuisse dicetur, ex causa actione in factum pœnali tenetur, quamquam lege[r] Cornelia reus sit.

XXVI. MARCELLVS[s] [libro trigensimo Digestorum]

SI quis patris sui testamentum aboleuerit, & quasi intestatus decessisset, pro herede[t] gesserit, atque ita[v] diem suum obierit: iustissimè tota hereditas paterna heredi[x] eius eripietur.

XXVII. MODESTINVS [libro octauo Regularum]

EOs qui diuersa inter se testimonia præbuerunt, quasi falsum fecerint, & præscripto legis[y] teneri pronuntiat, & eum qui contra signum suum falsum præbuit testimonium, pœna falsi teneri pronuntiatum est. De iNpudentia[z] eius qui diuersa duobus testimonia præbuit, cuius ita anceps fides vacillat: quòd[A] crimine falsi teneatur, nec dubitandum est. Qui se pro milite gessit, vel illicitis insignibus vsus est, vel falso diplomate[B] vias commeauit, pro admissi qualitate grauissimè puniendus est.

XXVIII. IDEM [libro quarto Responsorum]

SI à debitore prælato[C] die pignoris obligatio mentiatur, falsi crimine[D] locus est.

XXIX. IDEM [libro singulari de enucleatis casibus]

SI quis obrepserit præsidi prouinciæ tam per acta quam per libelli interpellationem, nihil agit. immo si accusatus fuerit, pœnam temeratoris luit. proinde[E] enim punitur, atque si falsum fecerit. sunt enim rescripta de ea re. sufficit autem vnum argumenti causa referre, cuius verba hæc sunt. Alexander Augustus Iulio Maryllo. si libello dato aduersarius tuus veritatem in precibus ab eo datis non adiecit, subscriptique vti non potest. immo si accusatus fuerit, & [F]pœnam inferre[G] debet.

XXX. IDEM [libro duodecimo Pandectarum]

LEge Cornelia testamentaria obligatur, qui signum adulterinum fecerit, sculpserit. De partu supposito soli accusant parentes, aut hi ad quos ea res pertineat: non quilibet ex populo, vt publicam accusationem intendat.

XXXI. CALLISTRATVS [libro tertio de Cognitionibus]

DIuus Pius Claudio rescripsit, pro mēsura cuiusque[H] delicti constituendum in eos qui apud iudices instrumenta protulerunt, quæ probari non possint. aut si plus[I] meruisse videatur, quam ex forma iurisdictionis pati possint: vt Imperatori describatur, æstimaturo quatenus coërceri debeant. Sed Diuus Marcus cum fratre suo pro sua humanitate hanc rem temperauit: vt si, quod plerumque euenit, per errorem huiusmodi instrumenta proferantur: ignoscatur eis qui tale quicquam protulerint.

XXXII. MODESTINVS [libro primo de Pœnis]

HOdie qui edicta proposita dolo malo corrumpunt, falsi pœna plectuntur. Si venditor mensuras publicè probatas vini, frumēti, vel cuiuslibet rei, aut emptor corruperit, dolóue malo fraudem fecerit: quanti ea res est, eius dupli[K] condemnatur. decretóque Diui Hadriani præceptum est, in insulam eos relegari, qui pondera aut mensuras falsassent.

XXXIII. IDEM [libro tertio de Pœnis]

SI quis falsis constitutionibus nullo auctore habito vtitur, lege Cornelia aqua & igni ei interdicitur.

DE[L] LEGE IVLIA REPETVNDARVM TIT. XI.

MARCIANVS [libro quartodecimo Institutionum]

LEx Iulia[M] repetundarum pertinet ad eas pecunias, quas quis in magistratu, potestate, curatione, legatione, vel quo alio officio, munere, ministeriôue publico cepit, vel cum[N] ex cohorte cuius eorum est. Excipit lex, à quibus liceat accipere: à sobrinis, propioréue gradu cognatis suis, vxore[O].

II. SCAEVOLA [libro quarto Regularum]

DAtur ex hac lege & in heredes actio intra annum, dumtaxat à morte eius qui arguebatur.

III. MACER[P] [libro primo Publicorum]

LEge Iulia repetundarum tenetur[Q], qui cum aliquam potestatem haberet[R], pecuniam ob iudicandum, decernendúmue acceperit[S].

IIII. VENVLEIVS SATVRNINVS libro tertio Publicorum iudiciorum]

VEl quo magis aut minus quid ex officio suo faceret.

V. MACER[T] [libro primo Publicorum]

IN comites quoque iudicum ex hac lege iudicium datur.

VI. [VENVLEIVS SATVRNINVS libro tertio Publicorum iudiciorum]

EAdem lege tenentur, qui ob denuntiandum vel non denuntiandum testimonium pecuniam acceperint. Hac lege damnatus, testimonium publicè dicere, aut iudex esse, postularéue prohibetur. Lege Iulia repetundarum cauetur, ne quis ob militem legendum mittendúmue, æs accipiat. néue quis ob sententiam in senatu, consilióue publico dicendam pecuniam accipiat, vel ob accusandum, vel non accusandum. vtque vrbani magistratus ab omni sorde se abstineant. néue plus doni muneris[V] in anno accipiant, quam quod sit aureorum centum.

VII MACER[X] [libro primo iudiciorum publicorum]

LEx Iulia de repetundis præcipit, ne quis ob iudicem, arbitrúmue dandum, mutandum, iubendúmue vt iudicet: néue ob non dandum, non mutandum, non iubendum vt iudicet: néue ob hominem in vincula publica cōiciendum, vinciendum, vincirìue iubendum, éxve vinculis dimittendum: néue quis ob hominem condemnandum, absoluendúmue: néue ob litem æstimandam, iudiciúmue capitis pecuniaéue faciendum, vel non faciendum, aliquid acceperit. Apparet autem quòd lex ab exceptis quidem in infinitum capere permittit. ab his autem qui hoc capite enumerantur, à nullo neque vllam quantitatem capere permittit. Illud quoque cauetur, ne in acceptum feratur[Y] opus publicum faciendum, frumentum publicè dandum, præbendum, adpræhendendum[Z], sarta tecta tuenda, antequam perfecta, probata, præstita lege erunt. Hodie ex lege repetundarum extra[a] ordinem puniuntur. & plerumque

Marginal notes:
a emancipato dici possunt.
b fideicommissario
c fideicōmissariam
d senatusconsultum
e ne id extra
f cùm
g ex voluntate
h Rectè Bud. hic exponit imitetur, id est, effingat & vrgat legendū esse imitatur. mutet.
k Athaletus. al. Athales
l Callimachi
m in iudicio
n probaturū se
o in crimine
p Maximillā
q Athali. al. Athaleto
r legis Corneliæ
s Marcianus
t herede se
v ita demum diem
x heredibus
y legis Corneliæ teneri pronuntiatum est.
z imprudentia
A quin
B diplomate. Bud. exponit hic quid sit diploma.
C Rectius est quàm prælato: notatur supr. ad l. de eden.
D criminis
E perinde
F etiam
G sufferre
H cuiuscúque
I plus eos
K duplo
L Ad legē Iuliam
M De hac l. Cic. in Epist. lib. 5. epist. 20.
N vel eū qui ex
O vxoréue.
P Marcianus
Q tenentur,
R haberent,
S acceperint.
T Marcianus
V muneris've.
X Marcellus
Y Fortè melius esset referatur: vt inf. l. 9. §. 1. ad l. Iul. pec. ius si pro referri scriptum est.
Z approbandum.
a Lex autē 12. Tab. pœnam capitis irrogabat, vt refert Gell. li. 20. noct. Attic. cap. 1.

vel exilio puniuntur, vel etiam durius, prout admiserint. quid enim si ob hominem necandum pecuniam acceperint? vel licet non acceperint, calore tamen inducti interfecerint vel innocentem, vel quem punire non debuerant? capite plecti debent: vel certè in insulam deportari, vt plerique puniti sunt.

VIII. PAVLVS [libro quinquagesimo quarto ad Edictum]

Qvod[a] contra legem repetundarum proconsuli vel prætori donatum est, non poterit vsu capi. Eadem lex venditiones, [b] locationes eius rei causa plutis, minorisue factas irritas facit: impeditque vsucapionem, priusquàm in potestatem eius, à quo profecta res sit, heredisue eius veniat.

IX. PAPINIANVS [libro quintodecimo Responsorum]

Qvi munus publicè mãdatum accepta pecunia rumperunt[c], crimine repetundarum postulantur.

DE[d] LEGE IVLIA DE ANNONA TIT. XII.

MARCIANVS [libro secundo Institutionum]

Constitit[e] inter seruũ & dominum[f] iudicium, si annonam publicam fraudasse dicat dominum.

II. VLPIANVS [libro nono de officio proconsulis]

Lege Iulia de annona pœna statuitur aduersus eum qui cõtra annonam fecerit, societatemue coierit, quo annona carior fiat. Eadem lege continetur, ne quis nauem, nautámue retineat, aut dolo malo faciat, quo magis detineatur. & pœna viginti aureorum statuitur.

III. CALLISTRATVS libro primo de Cognitionibus

Imperatores[g] Antoninus & Verus Augusti in hæc verba rescripserunt: minimè æquum est, decuriones ciuibus suis frumentum vilius quàm annona exigit, vendere. Item scripserunt[h]: ius non esse ordini cuiusque ciuitatis pretium grani, quod inuehitur, statuere. Item in hæc verba rescripserunt: etsi non solent hoc genus ministerio nis mulieres exercere, tamen quia demonstraturam te quæ ad vtilitatem annonæ pertinent, polliceris: præfectum annonæ docere potes.

AD LEGEM IVLIAM PECVLATVS ET DE SACRILEGIS ET DE RESIDVIS TIT. XIII.

VLPIANVS [libro quadragesimo quarto ad Sabinum]

Lege Iulia peculatus cauetur, ne quis ex pecunia sacra, religiosa, publicáue[k] auferat, néue intercipiat, néue in rem suam vertat: néue faciat, quo quis auferat, intercipiat, vel in rem suam vertat: nisi cui vtique lege licebit. néue quis in aurum, argentum, æs publicum quid indat, néue immisceat. néue quo quid indatur, immisceatur, faciat sciens dolo malo quo id peius fiat.

II. PAVLVS [libro vndecimo ad Sabinum]

Lege Iulia de residuis tenetur, qui publicam pecuniam delegatam in vsum aliquem, retinuit, neque in eum consumpsit.

III. VLPIANVS [libro primo de Adulteriis]

Peculatus[l] pœna aquæ & ignis interdictionẽ, in quam hodie successit deportatio, continet. porrò qui in eum statum deducitur, sicut omnia pristina iura, ita & bona amittit.

IIII. MARCIANVS [libro quartodecimo Institutionum]

Lege Iulia peculatus tenetur, qui pecuniam sacram, religiosam abstulerit, [m] interceperit. sed etsi[n] donatum Deo immortali abstulerit, peculatus pœna tenetur. Mandatis autem cauetur de sacrilegis: vt præsides sacrilegos, latrones, plagiarios conquirant, & vt prout quisque deliquerit, in eum animaduertant. Et sic constitutionibus cauetur, vt sacrilegi extra ordinem digna pœna puniantur. Lege Iulia de residuis tenetur is, apud quem ex locatione, emptione, alimentaria ratione, ex pecunia quam accepit, aliáue qua causa pecunia publica resedit. sed & qui publicam pecuniam in vsu[p] aliquo acceptã retinuerit, nec erogauerit: hac lege tenetur. qua lege damnatus amplius tertia parte, quam debet, punitur. Non fit locus religiosus, vbi thensaurus inuenitur. nam etsi in monumento inuentus fuerit, non quasi religiosus tollitur. quod enim sepelire quis prohibetur, id religiosum facere non potest. at pecunia sepeliri[q] non potest, vt & mandatis principalibus cauetur.

Sed[r] & si de re ciuitatis aliquid subripiat[s], constitutionibus principum Diuorum Traiani & Hadriani cauetur, peculatus crimen committi. & hoc iure vtimur.

V. IDEM [libro quinto Regularum]

Diui Seuerus[t] & Antoninus Cassio Festo rescripserũt, res priuatorum si in ædem sacram depositæ, subreptæ fuerint: furti actionem, non sacrilegij esse.

VI. VLPIANVS [libro septimo de officio proconsulis]

Sacrilegij pœnam debebit proconsul pro qualitate personæ, próque rei condicione, & temporis, & ætatis, & sexus, vel seuerius vel clementius statuere. & scio multos & ad bestias damnasse sacrilegos, nonnullos etiam viuos exussisse, alios verò in furca[v] suspendisse. sed moderanda pœna est vsque ad bestiarum damnationem, eorum qui manu facta templum effugerunt[†], & dona Dei noctu tulerunt. ceterum si qui interdiu modicum aliquid de templo tulit, pœna metalli coërcendus est. aut si honestiore loco natus sit, deportandus in insulam est. Qui cum in moneta publica operarentur, extrinsecus sibi signant pecuniam forma publica, vel signatam furantur, hi non videntur adulterinam monetam exercuisse: sed furtum publicæ monetæ fecisse. quod ad peculatus crimen accedit. Si quis ex metallis Cæsarianis aurum argentumue furatus fuerit, ex edicto Diui Pij exilio vel metallo, prout[x] dignitas personæ, punitur. is autem qui furanti sinum præbuit, perinde habetur, atque si manifesti furti condemnatus esset, & famosus efficitur. qui autem aurum ex metallo habuerit illicitè, & conflauerit: in quadruplum condemnatur.

VII. VENVLEIVS SATVRNINVS libro secundo Iudiciorum Publicorum

Peculatus crimen ante quinquennium admissum obiici non oportet.

VIII. IDEM

Qvi tabulam æream[y] legis[z], formamue agrorum, aut quid aliud continentem refixerit, vel quid inde immutauerit: lege Iulia peculatus tenetur. Eadem lege tenetur, qui quid in tabulis publicis deleuerit, vel induxerit.

IX. PAVLVS [libro singulari de iudiciis publicis]

Sacrilegi[A] capite[B] puniuntur. sunt autem sacrilegi, qui publica sacra compilauerunt. at qui priuata sacra, vel[C] ædiculas incustoditas temptauerunt, amplius quàm fures, minus quàm sacrilegi merentur. quare quod sacrum[D], quódue admissum in sacrilegij crimen cadat, diligenter considerandum est. Labeo libro trigesimo octauo posteriorum peculatum definit pecuniæ publicæ aut sacræ furtum, non ab eo factum, cuius periculo fuit. & ideo æditum in his quæ ei tradita sunt, peculatum non admittere. eodem capite inferius scribit, non solùm pecuniam publicam, sed etiam priuatam crimen peculatus facere, [E] si quis quod fisco debetur, simulans se fisci creditorem accepit, quamuis priuatam pecuniam abstulerit. is autem, qui pecuniam traiciendam suscepit, vel quilibet alius, ad cuius periculum pecunia pertinet, peculatum non committit. Senatus iussit lege peculatus teneri eos, qui iniussu eius qui ei rei præerit, tabularum publicarum inspiciendarum, describendarúmque potestatem fecerint. eum quoque, qui pecuniam publicam[F] in vsus aliquos retinuerit, nec erogauerit, hac lege teneri Labeo libro trigesimo[G] octauo posteriorum scripsit. Cum eo autem, qui cum[H] prouincia abiret, pecuniam, quæ penes se esset, ad ærarium professus retinuerit, non esse residuæ pecuniæ actionem: quia eam priuatus fisco debeat. & ideo inter debitores eum ferri[I]. eámque ab eo is qui hoc imperio vtitur, exigeret: id est[K] pignus capiendo, corpus retinendo, multam dicendo. sed eam quoque lex Iulia residuorum post annum residuam esse iussit.

X. MARCIANVS [libro primo Iudiciorum publicorum]

Hac lege tenetur, qui in tabulis publicis minorem pecuniam, quàm quid venierit aut locauerit, scripserit. aliúdue quid simile commiserit. Diuus Seuerus & Antoninus quendam clarissimum iuuenem, cum inuentus esset arculam in templum ponere, ibique hominem includere, qui post clusum templum de arca exiret, & de templo multa subtraheret, & se in arculam iterum referret: conuictum in insulam deportauerunt.

XI. VLPIANVS [libro sexagesimo octauo ad Edictum]

Qvi perforauerit muros, vel inde aliquid abstulerit, peculatus actione tenetur.

XII. MARCELLVS [libro vicesimo quinto Digestorum]

Peculatus[L] nequaquam committitur, si exigam ab eo pecuniam, qui & mihi & fisco debet. non enim pecunia fisci intercipitur, quæ debitori eius aufertur, scilicet qui[M] manet debitor fisci nihilo minus.

XIII. NON

a Sumpta est ex l.... de vsucap.
b Item locationes al. omnes locationes
c ruperunt.
d Ad legẽ Iuliam
e Constitutum
g Imperatorem Seuerus & Antonin. Augustus
h rescripserunt
i vt ius non esset
k Publicam accipimus, quæ populi Romani est
n sed & qui
o donatum
p vsum aliquem
q sepelire quis
s subripiatur.

t Verum
v furcas
† effregerunt.
x pro dignitate
y æneam
z leges.
A Sacrilegij
C vel qui
D factum.
E vt si quis
G lib. 16.
H cum in prouinciam
I referri. aliàs fieri.
K scilicet
M quia

XIII. MODESTINVS libro secundo de Pœnis.

IS qui prædam ab hostibus captam subripuit, lege peculatus tenetur, & in quadruplum damnatur.

XIIII. PAPINIANVS libro trigesimo sexto Quæstionum.

PVblica iudicia peculatus, & de residuis, & repetundarum, similiter aduersus heredem exercentur, nec immeritò: cum in his quæstio principalis ablatæ pecuniæ moueatur.

DE LEGE IVLIA AMBITVS TIT. XIIII.

MODESTINVS libro secundo de Pœnis.

HÆC LEX in vrbe hodie cessat: quia ad curam principis magistratuum creatio pertinet, non ad populi fauorem. quòd si in municipio contra hanc legem magistratum aut sacerdotium quis petierit: per senatusconsultum centum aureis cum infamia punitur. qua lege damnatus si alium conuicerit, in integrum restituitur: non tamen pecuniam recipit. Item is qui nouum vectigal instituerit, ex senatusconsulto hac pœna plectitur. Et si qui reus, vel accusator domum iudicis ingrediatur: per legem Iuliam iudiciariam in legem ambitus committit, id est aureorum centum fisco inferre iubetur.

DE LEGE FABIA DE PLAGIARIIS TIT. XV.

VLPIANVS libro primo Regularum.

SI LIBERVM hominem emptor sciens emerit, capitale crimen aduersus eum ex lege Fauia de plagio nascitur: quo venditor quoque sit obnoxius, si sciens liberum esse vendiderit.

II. IDEM libro vno de officio proconsulis.

SCiendum est legem Fauiam ad eos non pertinere, qui cum absentes seruos haberent, eos vendiderunt. aliud est enim abesse, aliud in fuga esse. Item non pertinere ad eum qui mãdauit seruum fugitiuum persequendum, & distrahendum: nec enim fugã vendidit. Amplius dicendum est, & si quis Titio mandauerit seruum fugitiuum adprehendendum, vt si adprehendisset, eum emptum haberet: cessare senatusconsultum. Hoc autem senatusconsulto domini quoque continentur, qui fugam seruorum suorum vendiderunt.

III. MARCIANVS libro primo iudiciorum publicorum.

LEgis Fauiæ crimine suppressi mancipij bona fide possessor non tenetur: id est qui ignorabat seruum alienum, & qui voluntate domini putabat id eum agere. & ita de bona fide possessore ipsa lex scripta est. nam adiicitur, SI SCIENS DOLO MALO HOC FECERIT. & sæpissime à principibus Seuero & Antonino constitutum est, ne bonæ fidei possessores hac lege teneantur. Illud non est omittendum, quòd exemplo legis Aquiliæ, si is, propter quem quis in Fauiam commisit, decesserit: adhuc accusatio, & pœna legis Fauiæ superest, vt & Diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt.

IIII. GAIVS libro vicesimo secundo ad Edictum prouinciale.

LEge Fauia tenetur, qui sciens liberum hominem donauerit, vel in dotem dederit, item qui ex earum qua causa sciens liberum esse acceperit, in eadem causa haberi debeat, qua venditor & emptor habetur. idem & si pro eo res permutata fuerit.

V. MODESTINVS libro septimodecimo Responsorum respondit.

EVm, qui fugitiuum alienum suscepisse, & celasse docetur, ex eo quòd proprietatis quæstionem referret, crimen, si probetur, euitare minimè posse.

VI. CALLISTRATVS libro sexto de Cognitionibus.

NOn statim plagiarium esse, qui furti crimine ob seruos alienos interceptos tenetur, Diuus Hadrianus in hæc verba rescripsit. Seruos alienos qui sollicitauerit, aut interceperit, crimine plagij quod illi intenditur, teneatur, nec ne, facit quæstionem. & ideo non me consuli de ea re oportet: sed quod verissimum in re præsenti cognoscetur, sequi iudicem oportet. Planè autem scire debet, posse aliquem furti crimine ob seruos alienos interceptos teneri, nec ideirco tamen statim plagiarium esse existimari. Idem princeps de eadem re in hæc verba rescripsit. Apud quem vnus aut alter fuerit fugitiuus inuentus, qui operas suas locauerint vt pascerentur, & vtique si idem antea apud alios opus fecerint, hunc suppressorem non iure quis dixerit.

Lege Fauia cauetur, vt liber qui hominem ingenuum vel libertinum inuitum celauerit, inuinctum habuerit, emerit sciens dolo malo, quiue in earum qua re socius erit, quique seruo alieno, seruaéue persuaserit, vt à domino dominaue fugiat, vel eum eámue inuito vel insciente domino dominaue celauerit, inuinctum habuerit, emerit sciens dolo malo, quiue in ea re socius erit eius pœna teneatur.

VII. HERMOGENIANVS libro sexto Iuris epitomarum.

POena pecuniaria statuta lege Fauia in vsu esse desiit. nam in hoc crimine detecti, pro delicti modo coërcentur: & plerumque in metallum damnantur.

AD SENATVSCONSVLTVM TVRPILLIANVM ET DE ABOLITIONIBVS CRIMINVM TIT. XVI.

Quibus modis accusatores coërceantur.

MARCIANVS libro singulari ad senatusconsultum Turpillianum.

ACCVSATORVM temeritas tribus modis detegitur, & tribus pœnis subiicitur. aut enim calumniantur, aut præuaricantur, aut tergiuersantur. Calumniari, est falsa crimina intendere. præuaricari, vera crimina abscondere. tergiuersari, in vniuersum ab accusatione desistere. Calumniatoribus pœna lege Remmia irrogatur. sed non vtique qui non probat quod intendit, protinus calumniari videtur. nam eius rei inquisitio arbitrio cognoscentis committitur, qui reo absoluto de accusatoris incipit consilio quærere, qua mente ductus ad accusationem processit. & si quidem iustum eius errorem repperit, absoluit eum. si verò in euidenti calumnia eum deprehenderit, legitimam pœnam ei irrogat. quorum alterutrum ipsis verbis pronuntiationis manifestatur. nam si quidem ita pronuntiauerit, NON PROBASTI: pepercit ei. sin autem pronuntiauit, CALVMNIATVS ES: condemnauit eum. & quamuis nihil de pœna subiecerit, tamen legis potestas aduersus eum exercebitur: nam vt Papinianus respondit, facti quidem quæstio in arbitrio est iudicantis: pœnæ verò persecutio non eius voluntati mandatur, sed legis auctoritati reseruatur. Quæri possit, si ita fuerit interlocutus, LVCIVS TITIVS TEMERE ACCVSASSE VIDETVR, an calumniatorem pronuntiasse videatur. & Papinianus temeritatem facilitatis veniam continere, & inconsultum calorem calumniæ vitio carere: & ob id hunc nullam pœnam subire oportere. Præuaricatorem eum esse ostendimus, qui colludit cum reo, & translatitiè munere accusandi defungitur: eo quòd proprias quidem probationes dissimularet, falsas verò rei excusationes admitteret. Si quis autem ab accusatione citra abolitionem destiterit, punitur. Abolitio priuatim à præsidibus postulari ac impetrari solet. item pro tribunali non de plano. nec præses hanc cognitionem alteri demandare potest.

Si plura crimina idem eidem intulit, singulorum debet abolitionem petere. alioquin prout quid admiserit, eius nomine senatusconsulti pœnam patietur. Accusationem is intulit, qui præscriptione summoueri poterat, vt quilibet adulterij masculo post quinque annos continuos ex die commissi adulterij, vel feminæ post sex menses vtiles ex die diuortij: an si destiterit, hoc senatusconsulto plecti debet. Vellè dubitatur. mouit, quòd penè nulla erit accusatio, quam temporis spatium, aut personæ vitium omnimodo remoueret, reóque securitatem timoris ac periculi promitteret. contra mouet, quòd qualiscumque accusatio illata, cognoscentis auctoritate, non accusantis voluntate aboleri debet. maioréque odio dignus existimaretur, qui temere ad tam improbam accusationem processisset. ergo verius est, eum quoque de quo loquimur, in senatusconsultum incidere oportere. Atquin Papinianus respondit, mulierem, quæ idcirco ad falsi accusationem non admitteretur, quòd suam suorúmue iniuriam non persequeretur, desistentem, senatusconsulto Turpilliano non plecti. num ergo & in ceteris idem responsurus sit? quid enim interest, propter sexus infirmitatem, an propter status turpitudinem, temporisue finem ad accusationem aliquam non admittatur? multóque magis excludendi sunt, quòd mulieris quidem accusatio vel propter proprium eius dolorem effectum habere potuit: illorum verò accusatio voce dumtaxat tenus interuenit. At-

quin idem aliàs scribit, non posse aliquem duos eodem tempore adulterij accusare, marem, & feminam. & tamen si vtrique[a] simul denuntiauerit, in vtriusque persona[b] abolitionem eum petere debere, ne in hoc senatusconsulto[c] incidat. quid porrò refert, propter causas suprascriptas accusatio non valuerit, an propter numerum personarum non tenuerit? an hæc interfuit, plenam habuerit aliquis accusandi facultatem, sed propter personarum coniunctionem ab accusatione summoueatur: an verò stricta ratione quibusdam accusandi facultas non competat? meritò itaque dicendum est, omnes, excepta muliere, & minore, nisi abolitionem petierint, in hoc senatusconsulto incidere. Suspecti tutoris accusatio pro tribunali tantùm examinari potest, & nullus alius de huiusmodi[d] quæstione, quàm[e] præses pronuntiare potest. & tamen qui ab ea destitit, senatusconsulto non tenetur. Item si dicat aliquis in senatusconsultum incidisse Turpillianum, præsidis est super ea re notio. & tamen contra desertorem senatusconsulti non interuenit coërcitio. qui autem[f] dicit quem in hoc senatusconsulto[g] incidisse, accusator non est. Incidit in hoc senatusconsulto[h], & qui accusatorem summittit, aut instigat, aut qui mandat alicui, & instruit eum ad accusationem capitalem, dando probationes, allegando accusationes[i]. & meritò: nam dissidendo[k] criminis quod mouet, & eximendo se periculo calumniæ, vel desertionis, meritò calumniantis & desistentis pœnæ[l] subdici debuit, nisi subornatus accusator probauerit crimen quod intendere suscepit. nec interest, per se mandauit accusationem, an per alium. verum hunc qui hoc ministerio vsus est, ad mandandam accusationem non ex verbis, sed ex sententia senatusconsulti puniri, Papinianus respondit[m]. summissus enim accusator similiter eodem senatusconsulto plectitur: id est propter hoc solum punitur, quòd ministerium alieni timoris recepit. Reus condemnatus prouocauit, deinde accusator destitit. an in hoc senatusconsulto[n] incidit? propè est vt incidisse videatur: quia prouocationis remedio condemnationis extinguitur pronuntiatio.

a vtrinque
b personam
c in hoc senatusconsultum
d huius
e Nisi ei mādauerit præses vel si mandauerit, pronuntiabit. l. cognitio supra. de off. eius cui mād. Id quod pro præside constitutum, non pro sua facit. l. vlt. sup. de iis. cum cui mäd. est iurisd.
f enim
g senatusconsultum
h senatusconsultum.
i accusationes.
k diffitendo
l pœnæ subdici. Deterior est Flor. nisi forte legas pœnæ subdi vel pœna subdi et.
m rescribit.
n senatusconsultum

II. PAVLVS [libro singulari de Pœnis omnium legum]

QVi destiterit agere, amplius & accusare prohibetur.

III. IDEM [libro primo Sententiarum]

ET in priuatis & in extraordinariis[o] criminibus omnes calumniosi extra ordinem pro qualitate admissi plectuntur.

o Apud Paulū legitur publicis

IIII. PAPINIANVS [libro quintodecimo Responsorum]

MVlier, quæ falsi crimen iniuriæ propriæ post interpositam denuntiationem desistens omisit, ex senatusconsulto Turpilliano teneri non videtur. Post abolitionem idem crimen ab eodem in eundem instaurari non potest.

V. PAVLVS [libro secundo Responsorum]

QVæsitum est, an is qui libello principi dato falsum se obiecturum minatus est, si non obiecisset, Turpilliano senatusconsulto tenetur. Paulus respondit, verba senatusconsulti Turpilliani eum de quo quæritur, non continere.

VI. IDEM [libro primo Sententiarum]

AB accusatione destitit, qui cum aduersario suo de compositione eius criminis quod intendebat, fuerit locutus. Animo ab accusatione destitit, qui affectum & animum accusandi deposuit. Destitisse videtur, qui intra præfinitum accusationis à præside tempus reum suum non peregit. Nuntiatores, qui per notoria[p] indicia produnt, notoriis suis adsistere iubentur. Calumniæ causa puniuntur, qui in fraudem alicuius librum, vel testimonium, aliudue quid conquisisse, vel scripsisse[q], vel in iudicium protulisse dicuntur.

p L. ea quidem. C. de acc. sat. notorias elogia l. 1. de muner. & honor. ver.
q conscripsisse,

VII. VLPIANVS [libro octauo Disputationum]

SI quis repetere velit crimen publica abolitione interueniente, eo[r] iure repetit, quo accusabat. non æque[s] enim possunt præscriptiones ei obiici, quæ[t] ante reorum abolitionem non sunt obiectæ. & ita Diuus Hadrianus rescripsit. Si stellionatum[v] quis obiecerit vel expilatæ hereditatis crimen, & destitit: pœnam senatusconsulti Turpilliani non subibit.[x] nec si furti, vel iniuriarum. sed officio iudicis culpa eius coërcebitur.

r eodem
s atque enim. Melior est Flor.
t quæ reo ante. Rolli absit reo.
v stellionatus
x quemadmodum nec

De abolitione.

VIII. PAPINIANVS[y] [libro secundo de Adulteriis]

ABolitio aut publicè fit ob diem insignem, aut publicam[z] gratulationem,

y Paulus
z ob publicā

IX MACER[A] [libro secundo Publicorum]

VEl ob rem prosperè gestam,

A Marcianus

X. PAPINIANVS[B] [libro secundo de Adulteriis]

AVt priuatim actore postulante. Tertio genere fit[C] ex lege abolitio, accusatore mortuo, vel ex iusta causa impedito, quo minus accusare possit. Abolitione autem publice facta, non retractabitur in iudicio repetendo de mariti iure. Triginta dies repetendi rei Diuus Traianus vtiles esse interpretatus est, ex die scilicet quo feriæ finitæ sunt. & senatus censuit eas[D] dies cedere, quibus quisque reum suum repetere possit. Hoc autem repetendi rei tempus non aliter cedit, quàm si accusator quoque potuit adire.

B Paulus
C lege fit abolitio.
D eos dies

XI. IDEM [libro singulari de Adulteriis]

QVærebatur, an hi qui ab accusatione tẽpore exclusi essent, in senatusconsultum Turpillianum inciderunt[E]. respondit, non oportere dubitari, calumnia non puniri eos, qui præscriptione temporis exclusi, causam adulterij perferre non potuerunt.

E inciderint.

XII. VLPIANVS [libro secundo de Adulteriis]

SI interueniente publica abolitione ex senatusconsulto, vt fieri adsolet, vel ob lætitiam aliquam, vel[F] honorem domus diuinæ, vel ex aliqua[G] causa, ex qua senatus censuit abolitionem reorum fieri, nec intra dies præstitutos reum repetierit: dicendum est, cessare Turpillianum senatusconsultum. nec enim videtur desistere, qui exemptum reum non defert. eximitur autem † reorum[H] abolitione interueniente.

F vel ob
G vel qua alia ex causa.
† reis.
H Al. reum abolitione publica. Rectius est reis.

XIII. PAVLVS [libro tertio de Adulteriis]

DEstitisse[I] eum accipiemus, qui in totum animum agendi deposuit, non qui distulit accusationem. sed qui permissu Imperatoris ab accusatione destitit, impunitus est.

I Vlpianus interpretatus est hoc verbum l. 1. de iudic. supra.

XIIII. VLPIANVS [libro septimo de officio proconsulis]

DIuus Hadrianus Saluio[K] Caro proconsuli Cretæ rescripsit, tutorem qui pupilli causa instituerat accusationem, defuncto pupillo cuius causa accusare cœperat, non esse cogendum accusationem implere.

K Fuluio, al. Flauio

XV. MACER [libro secundo Publicorum]

IN senatusconsultum Turpillianum incidunt, qui subiecissent accusatores, aut subiecti postulassent nec peregissent reos, aut aliter quàm abolitione facta destitissent. quique chirographum ob accusandum dedissent, pactionémue aliquam interposuissent. hoc autem verbum INSECI PERAGERENT ad vniuersos suprascriptos pertinere dicendum est. An ad eos, qui hodie de iudiciis publicis extra ordinem cognoscunt, senatusconsultum pertineat, quæritur. sed iam hoc iure ex sacris constitutionibus vtimur, vt pertinet: ita[L] ex singulis causis singulæ pœnæ irrogentur. Eos, de quorum calumnia agi non permittitur, si destiterint, non incidere in pœnam huius senatusconsulti, constitutionibus cauetur. Si propter mortem rei accusator destiterit, non potest hoc senatusconsulto teneri: quia morte rei iudicium soluitur, nisi tale crimen fuit, cuius actio & aduersus heredes durat: veluti maiestatis. Idem in accusatione repetundarum est: quia hæc quoque morte non soluitur. ceterum si postea quàm accusator destitit, reus decesserit: non ideo magis delictum accusatoris releuatur. nam eum qui semel destitit, si postea accusare paratus sit non esse audiendum[M] Seuerus & Antoninus statuerunt. Qui post inscriptionem ante litem contestatam anno vel biennio agere non poterint, variis præsidum occupationibus, vel etiam ciuilium officiorum necessitatibus destricti, in senatusconsultum non incidunt[N]. Quamquam[O] prius reum quis detulerat, etsi post abolitionem, antequam reus repeteretur, alia abolitio superuenerit: non ex superiore, sed ex secunda abolitione dies triginta computantur.

L & ex
M Diuus Seuerus
N incidunt.
O Cum prim

XVI. PAVLVS [libro singulari de Adulteriis]

DOmitianus rescripsit, quod de feriis, & de abolendis reis dicitur, non pertinere ad seruos, qui accusati in vinculis esse iubentur, ne[P] iudicium finiatur.

P donec iudicium

De abolitione.

XVII. MODESTINVS [libro septimodecimo Responsorum]

LVcius Titius Seium reum falsi fecit: & prius quàm persequeretur[Q], indulgentia reorum crimina abolita sunt. quæro, si postea eum iteratò reum non fecerit: an in Turpillianum senatusconsultum inciderit. Herennius Modestinus respondit[R], abolitionem reorum quæ publicè indulgetur, ad hoc genus criminis non pertinere.

Q persequeretur.
R rescripsit,

XVIII. PAPINIVS[S] IVSTVS libro primo de Constitutionibus

IMperatores Antoninus & Verus[T] Augusti Iulio Vero rescripserunt, cum satis diu litem traxisse dicetur, inuito aduersario non posse eum abolitionem accipere. Item rescripser

rescripserunt, nisi euidenter probetur consentire aduersarium, abolitionem non dari. Item rescripserunt, cum in crimine capitali abolitionem vt in re pecuniaria petitam esse diceret, restaurandam esse nihilo minus cognitionem, ita vt si non probasset hoc quod proponeret, non impunè eum laturum.

DE REQVIRENDIS VEL ABSENTIBVS DAMNANDIS

TIT. XVII.

MARCIANVS libro secundo Publicorum.

DIui Seueri & Antonini Magni rescriptum est, ne quis absens puniatur: & hoc iure vtimur, ne absentes damnentur. neque enim inaudita causa quemquam damnari æquitatis ratio patitur. Si autem grauius quis puniatur, puta in opus metalli, vel similem pœnam, siue capitalem: hoc casu non est irroganda in absentem pœna, sed absens requirendus adnotatus est, vt copiam sui præstet. Præsides autem prouinciarum circa requirendos adnotatos hoc debent facere, vt eos quos adnotauerint, edictis adesse iubeant: vt possit innotescere eis qui adnotati sunt. sed & litteras ad magistratus, vbi consistunt, mittere: vt per eos possit innotescere, requirendos eos esse adnotatos. & ex hoc annus computatur ad se purgandos. Sed & Papinianus libro sextodecimo responsorum scripsit, requirendum adnotatum, si prouinciæ præsidem intra annum adierit, & satis obtulerit: non esse locum mandatis, vt bona fisco vindicentur. nam & si intra annum mortuus sit, crimen causa expirat & perit, & bona eius ad successores transmittuntur.

II. MACER libro secundo Publicorum.

ANni spatium ad occupanda bona eius, qui requirendus adnotatus est, pertinet. sed si per viginti annos fiscus bona non occupauerit, postea præscriptione vel ab ipso reo, vel ab heredibus eius submouebitur.

III. MARCIANVS libro secundo de Publicis iudiciis.

QVamcumque etiam quæstionem apud fiscum, si non alia sit præscriptio, viginti annorum silentium præscribi Diui principes voluerunt.

IIII. MACER libro secundo de Publicis iudiciis.

ANnus exinde computandus est, ex quo ea adnotatio, quæ vel edictis vel litteris ad magistratus factis publicè innotuit. ergo & viginti annorum tempus exinde fisco numeretur, ex quo adnotatio publicè innotuit. In summa sciendum est, nulla temporis præscriptione causæ defensione summoueri eum, qui requirendus adnotatus est.

V. MODESTINVS libro duodecimo Pandectarum.

MAndatis cauetur, intra annum requirendorum bona obsignari: vt si redierint, & se purgauerint, integram rem suam habeant. si neque responderint, neque qui se defendant, habuerint: tunc post annum bona in fiscum coguntur. & intra annum medio tempore mouentia si qua sunt, ne aut mora deteriora fiant, aut aliquo modo intereant, venire debere, pretiúmque eorum in deposito esse, Diui Seuerus & Antoninus sanxerunt. Sed & Diuus Traianus inter mouentia fructus quoque haberi rescripsit. Curandum est autem, ne quid ei qui profugit, medio tempore à debitoribus eius soluatur, ne per hoc fuga eius instruatur.

DE QVÆSTIONIBVS

TIT. XVIII.

VLPIANVS libro octauo de officio proconsulis.

IN criminibus eruendis quæstio adhiberi solet. sed quando, vel quatenus id faciendum sit, videamus. & non esse à tormentis incipiendum, & Diuus Augustus constituit, neque adeo fidem quæstioni adhibendam. sed & epistula Diui Hadriani ad Sennium Sabinum continetur. verba rescripti ita se habent. Ad tormenta seruorum ita demum veniri oportet, cum suspectus est reus. & aliis argumentis ita probationi admouetur, vt sola confessio seruorum deesse videatur. Idem Diuus Hadrianus Claudio Quartino rescripsit. quo rescripto illud expressit, à suspectissimo incipiendum, & à quo facillimè posse verum scire iudex crediderit. Ad quæstionem non esse prouocandos eos, quos accusator de domo sua produxit. nec facilè credendum subiectam eam, quam ambo parentes dicuntur caram filiam habuisse, rescripto Diuorum fratrum ad Lucium Tiberianum emisso declaratur. Idem Cornelio Proculo rescripserunt, non vtique in serui vnius quæstione fidem rei constituendam: sed argumentis causam examinandam. Diuus Antoninus & Diuus Hadrianus Sennio Sabino rescripserunt, cum serui pariter cum domino aurum & argentum exportasse dicerentur, non esse de domino interrogandos. ne quidem, si item aliquid dixerint, obesse hoc domino. Diui fratres Leliano Longino rescripserunt, de seruo heredum non esse habendam quæstionem in res hereditarias, quamuis suspectum fuisset, quòd imaginaria venditione dominium in eo quæsisse heres videretur. Seruum municipum posse in caput ciuium torqueri, sæpissimè rescriptum est: quia non sit illorum seruus, sed reipublicæ. idémque in ceteris seruis corporum dicendum est. nec enim plurium seruus videtur, sed corporis. Si seruus bona fide mihi seruiat, etiam si dominium in eo non habui: potest dici, torqueri eum in caput meum non debere. idem est & in libero homine, qui bona fide seruit. sed nec libertum torqueri in patroni caput constitutum est. nec fratrem quidem in fratris, Imperator noster cum Diuo patre suo rescripsit: addita ratione, quòd in eum in quem quis inuitus testimonium dicere non cogitur, in eum nec torqueri debet. Seruum mariti in caput vxoris posse torqueri, Diuus Traianus Sennio Quarto rescripsit. Item Mummio Lolliano rescripsit, damnati seruos, quia desierunt esse ipsius, posse in eum torqueri. Si seruus ad hoc erit manumissus, ne torqueatur: dummodo in caput domini non torqueatur, posse eum torqueri Diuus Pius rescripsit. sed & eum qui cognitionis susceptæ tempore alienus fuit, licet postea res sit effectus, torqueri in caput posse Diui fratres rescripserunt. Si quis dicatur nullo iure emptus, non prius torqueri poterit, quàm si constiterit venditionem non valuisse. & ita Imperator noster cum Diuo patre suo rescripsit. Item Seuerus Spicio Antigono ita rescripsit. Cum quæstio de seruis contra dominos neque haberi debeat, neque si facta sit, dicturi sententiam consilium instruat: multo minus indicia seruorum côtra dominos admittenda sunt.

Diuus Seuerus rescripsit, confessiones reorum pro exploratis facinoribus haberi non oportere, si nulla probatio religionem cognoscentis instruat. Cum quidam deponere pretium serui paratus esset, vt seruus torqueretur contra dominum: Imperator noster cum Diuo patre suo id non admiserunt. Si serui quasi sceleris participes in se torqueantur, déque domino aliquid fuerint confessi apud iudicem: prout causa exegerit, ita pronuntiare eum debere Diuus Traianus rescripsit. quo rescripto ostenditur, grauari dominos confessione seruorum. sed ab hoc rescripto recessum constitutiones posteriores ostendunt. In causa tributorum, in quibus esse reipublicæ neruos nemini dubium est, periculi quoque ratio, quod seruo fraudis conscio capitalem pœnam denuntias, eiusdem professionem extruat. Qui quæstionem habiturus est, non debet specialiter interrogare, an Lucius Titius homicidium fecerit: sed generaliter quis id fecerit. alterum enim magis suggerentis quàm requirentis videtur. & ita Diuus Traianus rescripsit. Diuus Hadrianus Calpurnio Celeriano in hæc verba rescripsit. Agricola Pompei Valentis seruus de se potest interrogari. si dum quæstio habetur, amplius dixerit: rei fuerit indicium, non interrogationis culpa. Quæstioni fidem non semper, nec tamen numquam habendam, constitutionibus declaratur. etenim res est fragilis, & periculosa, & quæ veritatem fallat. nam plerique patientia, siue duritia tormentorum ita tormenta contemnunt, vt exprimi eis veritas nullo modo possit. alij tanta sunt inpatientia, vt quouis mentiri, quàm pati tormenta velint. ita fit, vt etiam vario modo fateantur: vt non tantùm se, verumetiam alios comminentur. Præterea inimicorum quæstioni fides haberi non debet: quia facilè mentiuntur. nec tamen, si prætextu inimicitiarum, detrahenda erit fides quæstionis. causáque cognita habenda fides, aut non habenda. Cum quis latrones tradidit, quibusdam rescriptis continetur, non debere fidem haberi eis in eos qui eos tradiderunt, quibusdam verò quæ sunt pleniora, hoc cauetur, vt neque destrictè, non habeatur, vt in ceterorum persona solet. sed causa cognita æstimetur, habenda fides sit, nec ne. plerique enim, dum metuunt ne forte adprehensi eos nominent, prodere eos solent, scilicet impunitatem sibi captantes: quia non facilè eis indicantibus proditores suos creditur. sed neque passim impunitas eis per huiusmodi proditiones concedenda est: neque transmittenda allegatio dicentium, idcirco se oneratos, quod eos ipsi tradi-

dissentit. neque enim inualidum argumentum haberi debet mendacij siue calumniæ in se instructæ. Si quis vltro de maleficio fateatur, non semper ei fides habenda est: nonnunquam enim aut metu, aut qua alia de caussa in se confitentur. & extat epistula Diuorum fratrum ad Voconium Saxam, qua continetur liberandum eum, qui in se fuerat confessus, cuius post damnationem de innocentia constitisset. cuius verba hæc sunt. Prudenter, & egregia ratione humanitatis Saxa carissime Primitiuum[a] seruum, qui homicidium in se confingere metu ad dominum reuertendi suspectus esset, perseurantem[b] falsa demonstratione, damnasti, quæsiturus de conscijs quos æquè habere se commentitus[c] fuerat, vt ad certiorem ipsius de se confessionem peruenires. nec frustra fuit tam prudens consilium tuum: cum in tormentis constiterit, neque illos ei conscios fuisse: & ipsum de se temere commentitum. potes itaque decreti gratiam facere, & eum per officium distrahi iubere: condicione addita, [d]ne vnquam in potestatem domini reuertatur, quem pretio recepto certum habemus libenter tali seruo cariturum. Hac epistula significatur, quasi[e] seruus damnatus, si is fuisset restitutus, ad eum pertinebit, cuius fuisset, antequam damnetur. sed præses prouinciæ eum quem damnauit, restituere non potest: cum nec pecuniariam sententiam suam reuocare possit. quid igitur? principem eum scribere oportet: si quando ei[f] qui nocens videbatur, postea ratio innocentiæ constitit.

II. VLPIANVS [libro trigensimo nono ad Edictum]

Hereditarij[g] serui, quamdiu incertum est ad quem bona pertineant, non possunt videri in caput domini torqueri[h].

III. IDEM [libro quinquagensimo ad Edictum]

Constitutione[i] imperatoris nostri & Diui Seueri placuit, plurium seruum in nullius caput torqueri posse.

IIII. IDEM [libro tertio Disputationum]

In[k] incesto, vt Papinianus respondit, & est rescriptum, seruorum tormenta cessant: quia & lex Iulia cessat de adulterijs.

V. MARCIANVS [libro secundo Institutionum]

Si quis viduam, vel alij nuptam cognatam, cum qua nuptias contrahere non potest, corruperit, in insulam deportandus est: quia duplex crimen est, & incestum, quia cognatam violauit contra fas: & adulterium vel stuprum adiungit. denique hoc casu serui in personam[l] domini torquentur.

VI. PAPINIANVS[m] [libro secundo de Adulterijs]

Patre vel marito de adulterio agente, &[n] postulantibus[o] de seruis rei vt quæstio habeatur, si vel ex causa perorata, testibus prolatis, absolutio secuta fuerit: mancipiorum quæ mortua sunt, æstimatio habetur. secuta verò damnatione, quæ supersunt publicantur. Cum de falso testamento quæritur, hereditarij serui possunt torqueri.

VII. VLPIANVS [libro tertio de Adulterijs]

Quæstionis modum magis est iudices arbitrari oportere. itaque quæstionem habere[p] oportet, vt seruus saluus sit vel innocentiæ[q], vel supplicio.

VIII. PAVLVS [libro secundo de Adulterijs]

Edictum Diui Augusti, quod proposuit Viuio[r] Auito, & Lucio Aproniano consulibus, in hunc modum extat. Quæstiones neque semper[s] in omni causa & persona desiderari debere arbitror. &[t] cum capitalia & atrociora maleficia nõ aliter explorari & inuestigari possunt, quàm per seruórum quæstiones[v]: efficacissimas eas esse ad requirendam veritatem existimo, & habendas censeo.

Statuliber in adulterio postulari poterit, vt quæstio ex eo habeatur, quòd[x] seruus heredis est. sed spem suam retinebit.

IX. MARCIANVS [libro secundo de Iudicijs publicis]

Diuus[y] Pius rescripsit, posse de seruis haberi quæstionem in pecuniaria causa, si aliter veritas inueniri non possit. quod & alijs rescriptis cauetur. sed hoc ita est, vt non facilè in re pecuniaria quæstio habeatur. sed si aliter veritas inueniri non possit, nisi per tormenta: licet habere quæstionem, vt & Diuus[z] Seuerus rescripsit. licet itaque & de seruis alienis haberi quæstionem, si ita res suadeat. Ex quibus causis quæstio de seruis aduersus dominos haberi non debet, ex his causis ne quidem interrogationem[A] valere. & multo minus indicia seruorum contra dominos admittenda sunt. De eo qui in insulam deportatus est, quæstio habenda non est, vt Diuus Pius[B] rescripsit. sed nec de statulibero in pecuniariis causis quæstio habenda est, nisi deficiente condicione.

a Primitiuum
b perseuerãtem. Ristlior est Flor.
c commentitum. al. socium mentitum
d vt ne vnquam
e quòd si
f ei eius qui
g Ex tit. de bon. poss.
h torqueri posse.
i Ex tit. de liber. cau.
k De incestu
l personam
m Iulianus
n postulante
o vt de seruis
p haberi.
q In omnibus aliam nõ volle legunt innocentia.
r Iunio
s neque in omni
t sed cùm
v quæstiones, quas &
x tamenspe seruus
y Non pugnat h. de quæst. cum ... hac l. ... ex ... plerisque libris ...
z vt Diui Verus & Antoninus rescripserunt.
A interrogatio valere debet
B Cæcilio Iubentiano rescripsit.

X. ARCADIVS [qui & Charisius libro singulari de testibus]

De minore quattuordecim annis[c] quæstio habenda non est, vt & Diuus Pius Cæcilio Iubentiano rescripsit. sed omnes omnino in maiestatis crimine, quod ad personas principum attinet, si ad testimonium prouocentur, cum res exigit, torquentur. Potest quæri, an de seruis filij castrensis peculij in caput patris quæstio haberi non possit. nam patrem non debere torqueri in filium, constitutum est. & puto recte dici, nec filij seruos in caput patris esse interrogandos[D]. Tormenta autem adhibenda sunt, non quanta accusator postulat: sed vt moderatæ rationis temperamẽta desiderant. nec debet initium probationum de domo rei accusator sumere, dum aut libertos[E] eius quem accusat, aut seruos in testimonium vocat. Plurimum quoque in exquirenda veritate etiam vox ipsa, & cognitionis suptilis diligentia adfert. nam & ex sermone, & ex eo, qua quis constantia, qua trepidatione quid diceret[F], vel cuius existimationis quisque in ciuitate sua est, quædam ad inluminandam[G] veritatem in lucem emergunt. In causis quoque liberalibus non oportet per eorum tormenta, de quorum statu quæritur, veritatem requiri.

XI. PAVLVS [libro secundo de officio proconsulis]

Etiam si redhibitus fuerit seruus, in caput emptoris non torquebitur.

XII. VLPIANVS [libro quinquagensimo quarto ad Edictum]

Si quis, ne quæstio de eo agatur, liberum se dicat: Diuus Hadrianus rescripsit, non esse eum ante torquendum, quam liberale iudicium[H] experiatur.

XIII. MODESTINVS [libro quinto Regularum]

Certo pretio seruum æstimatum in quæstionem dari interposita stipulatione, receptum[I] est.

XIIII. IDEM [libro octauo Regularum]

Statuliber in delicto repertus, sperandæ libertatis prærogatiua, non vt seruus ob ambiguum condicionis, sed vt liber puniendus est.

XV. CALLISTRATVS [libro quinto de Cognitionibus]

Ex libero homine pro testimonio non vacillante quæstionem haberi nõ oportet. De minore quoque quattuordecim annis[K] in caput alterius quæstionem habendam non esse, Diuus Pius Mæcilio[L] rescripsit: maximè cum nullis extrinsecus argumentis accusatio impleatur. nec tamen consequens esse, vt etiam sine tormentis eisdem credatur. nam ætas, inquit, quæ aduersus asperitatem quæstionis eos interim tueri videtur, suspectiores quoque eosdem facit ad mentiendi facultatem[M]. Eum, qui vindicanti seruum cauit, domini loco habendum, & ideo in caput eius seruos torqueri non posse, Diuus Pius in hæc verba rescripsit. Caussam tuam alijs probationibus instituere[N] debes. nam de seruis quæstio haberi non debet, cum possessor hereditatis, qui petitori satisdedit, interim domini loco habeatur.

XVI. MODESTINVS [libro tertio de Pœnis]

Repeti posse quæstionem Diui fratres rescripserunt. Is qui de se confessus est, in caput aliorum non torquebitur, vt Diuus Pius rescripsit.

XVII. PAPINIANVS [libro sextodecimo Responsorum]

Extrario[O] quoque accusante seruos in adulterij quæstione[P] contra dominum interrogari placuit. quod Diuus Marcus, ac postea maximus[Q] princeps[R] iudicantes secuti sunt. Sed & in quæstione stupri serui aduersus dominum non torquentur. De quæstione suppositi partus, vel si petat hereditatem, quem ceteri filij non esse fratrem suum contendunt: quæstio de seruis hereditarijs habebitur. quia non contra dominos[S] ceteros filios, sed pro successione domini defuncti quæritur. quod congruit ei quod Diuus Hadrianus rescripsit. cum enim in socium cædis socius postularetur, de communi seruo habendam quæstionem rescripsit: quòd pro domino fore videretur. De seruo in metallum damnato quæstionem contra eum qui dominus fuit, non esse habendam respondi. nec ad rem pertinere, si ministrum se facinoris fuisse confiteatur.

XVIII. PAVLVS [libro quinto Sententiarum]

Vnius facinoris plurimi rei ita audiendi sunt, vt ab eo primum incipiatur, qui timidior est, vel teneræ ætatis videtur. Reus euidentioribus argumentis oppressus, repeti in quæstionem potest. maximè si in tormenta animum[T] corpúsque durauerit[V]. In ea causa in qua nullis reus argumentis vrguebatur, tormenta non facilè adhibenda sunt: sed instandum accusatori, vt id quod

C annorum
D quærendos.
E libertos
F Vide in hunc locũ qua praeclarè dissera ... paulò ante finem
G Ita locuti sunt Imperatores Leo & ...
H liberali iudicio
I rescriptum
K annorum
L Metilio
M facilitatẽ
N instruere
O Extraneo
P quæstionem
Q deest ... Seuerus. l. ... de ... l. ... de leg. ...
R princeps noster
S dominum
T animum
V durauerit. al. obdurauerit.

3 et id quod intendat, comprobet atque* conuincat. Te-
2 stes torquendi non sunt, conuincendi mendacij, aut ae-
4 quitatis gratia: nisi cum facto interuenisse dicuntur. Iu-
dex cum de fide generis instrui non potest, poterit de
5 seruis hereditariis habere quaestionem. Seruo, qui vi-
tio aliquid de domino confitetur, fides non accommo-
datur. neque enim oportet salutem dominorum seruo-
rum arbitrio committi. Seruus in caput leuius domini,
à quo distractus est, cuique aliquando seruiuit, in me-
moriam prioris dominij interrogari non potest. Seruus
nec si a domino ad tormenta offeratur, interrogandus
est. Sanè quotiens quaeritur, an serui in caput domini
interrogandi sint, prius de eorum dominio oportet in-
6 quiri. Cognituram de criminibus praesidem oportet
ante dient palam facere, custodias se auditurum: ne hi
qui defendendi sunt, subitis accusatorum criminibus
opprimantur. quamuis defensionem quocumque tem-
pore postulante reo negari non oporter: adeo vt pro-
pterea & differantur, *& proferantur* custodiae. Custo-
diae non solùm pro tribunali, sed & de plano audiri pos-
sunt, atque damnari.

XIX. TRYPHONINVS libro quarto Disputationum

b IS cui fideicommissa[b] libertas debetur, non aliter vt
seruus quaestioni applicetur, nisi aliorum quaestionibus
oneretur.

XX. PAVLVS libro tertio Decretorum

MArtius quidam heres vxoris suae petebat a Suro pe-
cuniam, quam apud eum deposuisse defunctam se
absente dicebat, & in eam rem vnum testem liberti sui fi-
lium produxerat. apud procuratorem desiderauerat &
c quaestionem[c] habere de ancilla. Surus negabat se accé-
pisse, & testimonium non oportere vnius hominis admit-
ti, nec solere à quaestionibus incipi, etsi aliena esset ancil-
la. procurator quaestionem de ancilla habuerat. cum ex ap-
pellatione cognouisset Imperator, pronuntiauit, quaestio-
ne illicite habita, vnius testimonio non esse credendum.
ideóque rectè prouocatum.

XXI. IDEM libro singulari de poenis paganorum

d QVaestionis habendae[d] causa neminem esse damnan-
dum, Diuus Hadrianus rescripsit.

XXII. IDEM libro primo Sententiarum

e QVi sine accusatoribus[e] in custodiam recepti sunt,
quaestio de his habenda non *est,* nisi si aliqui-
bus suspicionibus vrgueantur.

f DE[f] POENIS TIT. XIX.

Quod tempus spectetur in poena infligenda.

VLPIANVS libro octauo Disputationum

QVotiens de delicto quaeritur, placuit
non eam poenam subire quem debere, quam
condicio eius admittit eo tempore quo sen-
tentia de eo fertur: sed eam[g] quam susti-
g neret, si eo tempore esset sententiam pas-
sus, cum deliquisset. proinde si seruus crimen commise-
rit, deinde libertatem consecutus dicetur: eam poenam
h sustinere debet, quam[h] sustineret, si tunc[i] sententiam
passus fuisset, cum deliquisset. per contrarium quoque si
in deteriorem condicionem fuerit redactus, eam poenam
subire eum oportebit, quam sustineret, si in condicione
1 priore durasset. Generaliter placet, in legibus publico-
rum iudiciorum vel priuatorum criminum qui extra or-
dinem cognoscunt praefecti, vel praesides, vt eis qui poe-
i nam pecuniariam egentes eludunt[i], coërcitionem extra-
k ordinariam inducant[k].

Capitale quid sit.

II. IDEM libro quadragesimo octauo ad Edictum

REi capitalis damnatum sic accipere debemus, ex
qua causa damnato vel mors, *vel* etiam ciuitatis
1 amissio, vel seruitus contingit. Constat, postquam
deportatio in locum aquae & ignis interdictionis suc-
cessit, non prius amittere quem ciuitatem, quam prin-
l ceps deportatum[l] in insulam statuerit. praesidem enim
deportare non posse, nulla dubitatio est. sed praefectus
vrbi ius habet deportandi, statimque post sententiam
2 praefecti amisisse ciuitatem videtur. Eum accipiemus
m damnatum, qui non prouocabit[m]. ceterum si prouo-
cet, nondum damnatus videtur. sed & si ab eo qui ius
damnandi non habuit, rei capitalis quis damnatus sit:
n [n]eadem causa erit. damnatus enim ille est, vbi damna-
tio tenuit.

III. IDEM libro quartodecimo ad Sabinum

o PRaegnatis[o] mulieris consumendae damnatae poena dif-
fertur quoad pariat. ego quidem & ne quaestio de ea
habeatur, scio obseruari, quamdiu praegnas est.

a ac sic conuincat.
b fideicommissaria
c quaestionem haberi
d habendi
e accusatoribus
f *Tres puniendi poenarii debere esse causas, eleganter declarat Gell. lib. 6. noc. Atti. ca. 4.*
g sed eam eum sum sustinere, quam sustineret, si &c.
h quam tunc
i deludunt,
k indicant.
l eum in insulam
m prouocauit.
n in eadem
o Praegnantis

IIII. MARCIANVS libro tertiodecimo Institutionum

p REle gati, siue in insulam[p] deportati, debent locis in-
terdictis abstinere. & hoc iure vtimur, vt relegatus
q interdictis locis non excedat. alioquin[q] in tempus qui-
dem relegato perpetuum exilium, in perpetuum rele-
gato insulae relegationis, in insulam relegato deportationis,
r in insulam deportato poena capitis adrogatur.[r] & haec
ita, siue quis non excesserit in exilium intra tempus in-
tra quod debuit: siue etiam aliàs exilio non obtempera-
uerit. nam contumacia eius cumulat poenam. & nemo po-
test commeatum, remeatúmve dare exuli, nisi Impera-
tor, ex aliqua causa.

An absens damnari debeat.

V. VLPIANVS libro septimo de officio proconsulis

ABsentem in criminibus damnari non debere, Di-
uus Traianus Iulio Frontoni rescripsit. sed nec de
suspicionibus debere aliquem damnari, Diuus Traia-
s nus Adsiduo[s] Seuero rescripsit. satius enim esse impu-
nitum relinqui facinus nocentis, quàm innocentem dam-
t nare[t]. Aduersus contumaces verò, qui neque denuntia-
tionibus neque edictis praesidum obtemperassent, etiam
v [v]absentes pronuntiari oportet secundum morem pri-
uatorum iudiciorum. potest quis defendere haec non
esse contraria. quid igitur est? melius statuetur, in ab-
sentes pecuniarias quidem poenas, vel eas quae existima-
tionem contingunt, si saepius admoniti per contuma-
ciam desint, statui posse, & vsque ad relegationem pro-
cedi. verùm si quid grauius irrogandum fuisset, puta
x in metallo[x], vel capitis poenam, non esse absentibus ir-
1 rogandam. In accusatorem autem absentem nonnum-
quam grauius statuendum, quàm Turpilliani senatus-
2 consulti poena irrogatur, dicendum est. Refert & in
malnribus delictis consultò aliquid admittitur, an ca-
su. & sanè in omnibus criminibus distinctio haec poe-
nam aut iustam eligere debet, aut temperamentum ad-
mittere.

VI. IDEM libro nono de officio proconsulis

SI quis fortè ne supplicio adficiatur, dicat se habere
quod principi referat salutis ipsius causa: an remit-
tendum sit ad eum, videndum est. & sunt plerique prae-
sidum tam timidi, vt etiam post sententiam de eo di-
ctam poenam sustineant, nec quicquam audeant. alij o-
mnino non patiuntur quicquam tale allegantes. nonnul-
y li neque semper, neque nonnumquam[y] remittunt: sed
z inquirunt quid sit quod allegare principi velit[z], quid-
A que quod pro salute ipsius habeat[A] dicere. post quae[B]
B aut sustinent poenam, aut non sustinent. quod videtur
habere mediam rationem. ceterum, vt mea fert opinio,
prorsus eos non debuisse, posteaquam semel damnati
sunt, audiri, quidquid allegent. quis enim dubitat, elu-
dendae poenae causa ad haec eos decurrere? magisque esse
puniendos, qui tamdiu conticuerunt quod pro salute
principis habere se dicere iactant? nec enim debebant
3 tam magnam rem tamdiu reticere. Si quos comitum[C],
C vel legati sui reos proconsul inuenerit: verum punire eos
D debeat, an successori seruare, quaeri potest. sed multa[D]
E exstant exempla, quae[E] non tantùm officialium suorum,
F nec[F] sub se agentium, verùm suos quoque seruos poenae[G]
G adfecerunt. quod quidem[H] faciendum est, vt exemplo
H deterriti minus delinquant.

Varia poenarum genera.

I Nunc genera[I] poenarum nobis enumeranda sunt, qui-
bus praesides adficere quemque[K] possint. & sunt poenae,
K quae aut vitam adimant, aut seruitutem iniungant[L], aut
L ciuitatem auferant, aut exilium aut coërcitionem corpo-
ris contineant:

VII. CALLISTRATVS libro sexto de Cognitionibus

VEluti fustium admonitio, flagellorum castigatio,
vinculorum verberatio.

VIII. VLPIANVS libro nono de officio proconsulis

M AVt damnum cum infamia, aut dignitatis aliquam[M]
depositionem, aut alicuius actus prohibitionem.
1 Vita adimitur, vt puta si damnatur aliquis, vt gladio
in eum animaduertatur. sed animaduerti gladio opor-
N tet, non securi, vel telo, vel fusti, vel laqueo, vel quo[N]
alio modo. Proinde nec liberam mortis facultatem con-
O cedendi ius[O] praesides habent. multo magis[P] vel vene-
P no necandi. Diui tamen fratres rescripserunt[Q], permit-
2 tentes liberam mortis facultatem. Hostes autem, item
Q transfugae ea poena adficiuntur, vt viui exurantur. nec
ea quidem poena damnari quem oportet, vt verberibus
necetur, vel virgis interematur, nec tormentis: quam-
3 uis plerique dum torquentur, deficere solent. Est poe-
na quae adimat libertatem, huiusmodi, vt puta si quis

p in insula
q in tempus quidem relegato in perpetuum relegationis: in insulam relegato, deportationis. *Rectius est Flor.*
r irrogatur. *Deterior est Florent.*
s Adsidio Seuero. *al.* Aufidio Seuero
t damnari.
v in absentes
x in metallis,
y neque numquam
z velint,
A habeant
B post quod
C comitum suorum.
D multorum
E qui
F vel sub se
G poena
H ideo faciendum
I *Hunc locum diffuse explicat Alex. ab Alex. lib. 3 Genia. die. c. 5. déque varijs poenarum generibus vide & apud Caluum Rhodig. lib. 6. Lect. antiq. c. 1.*
K quemquam
L adiiciant,
M aliquam. al. alicuius aliquam
N vel aliquo alio
O his ipsi praesides
P minus
Q rescripserunt contrà,

in metallum, vel in opus metalli damnetur. metalla autem multa numero sunt. & quædam quidem prouinciæ habent, quædam non habent. sed quæ non habent, in eas prouincias mittunt, quæ metalla habent. Præfecto planè vrbi specialiter competere ius in metallum damnandi, ex epistula Diui Seueri ad Fabium Cilonem exprimitur. Inter eos autem qui in metallum, & eos qui in opus metalli damnantur, differentia in vinculis tantùm est: quòd qui in metallum damnantur, grauioribus vinculis premuntur: qui in opus metalli, leuioribus. quódque refugæ ex opere metalli in metallum dantur, ex metallo grauius coërcentur. Quisquis autem in opus publicum damnatus refugit, duplicato tempore damnari solet. sed duplicare eum id temporis oportet, quod ei tunc superesset, cum fugit. scilicet ne illud duplicetur, quo adprehensus in carcere fuit. Et si in decem annos damnatus sit, aut perpetuari ei debet pœna, aut in opus metalli transmitti. planè si decennio damnatus fuit, & initio statim fugit: videndum est, vtrum duplicari ei tempora debeant, an verò perpetuari, vel transferri in opus metalli. & magis est vt transferatur, aut perpetuetur. generaliter enim dicitur, quotiens decennium excessura est duplicatio, non esse tempore pœnam artandam. In ministerium metallicorum feminæ in perpetuum vel ad tempus damnari solent. simili modo & in salinas. Et siquidem in perpetuum fuerint damnatæ, quasi seruæ pœnæ constituuntur. si verò ad tempus damnantur, retinent ciuitatem. Solent præsides in carcere continendos damnare, aut vt in vinculis contineantur. sed id eos facere non oportet: nam huiusmodi pœnæ interdictæ sunt. carcer enim ad continendos homines, non ad puniendos haberi debet. In calcariam quoque, vel sulpurariam damnari solent. sed hæ pœnæ metalli magis sunt. Quicumque in ludum venatorium fuerint damnati, videndum est an serui pœnæ efficiantur. solent enim iuniores hac pœna adfici. vtrum ergo serui pœnæ isti efficiantur, an retineant libertatem, videndum est. & magis est, vt hi quoque serui efficiantur. hoc enim distat a ceteris, quòd instituuntur venatores, aut pyrrichari, aut (in) aliam quam voluptatem, gesticulandi, vel aliter se mouendi gratia. Seruus in metallum, vel in opus metalli, item in ludum venatorium dari solere, nulla dubitatio est. & si fuerint dati, serui pœnæ efficiuntur. nec ad eum pertinebunt, cuius fuerint antequam damnarentur. Denique cum quidam seruus in metallum damnatus, beneficio principis esset iam pœna liberatus: Imperator Antoninus rectissimè rescripsit, quia semel domini esse desierat seruus pœnæ factus, non esse eum in potestatem domini postea reddendum. sed siue in perpetua vincula fuerit damnatus seruus, siue in temporalia, eius remanet, cuius fuit antequam damnaretur.

IX. IDEM [libro decimo de officio proconsulis]

MOris est, aduocationibus quoque præsides interdicere, & nonnumquam in perpetuum interdicunt, nonnumquam ad tempus, vel annis metiuntur, vel etiam tempore quo prouinciam regunt. nec non ita quoque interdici potest alicui, ne certis personis adsit. potest & ita interdici cui, ne apud tribunal præsidis postulet. & tamen apud legatum, vel procuratorem non prohibetur agere. si tamen apud legatum prohibitus fuerit postulare, credo per consequentias, ne quidem apud præsidem relictam illi postulandi facultatem. Nonnumquam non aduocationibus cui interdicitur, sed foro. plus est autem foro, quàm aduocationibus interdicere: siquidem huic omnino forensibus negotiis accommodare se non permittatur. solet autem ita vel iuris studiosis interdici, vel aduocatis, vel tabellionibus, siue pragmaticis. solet & ita interdici, ne instrumenta omnino forment, néve libellos concipiant, vel testationes consignent. solet & sic, ne eo loci sedeant, quo in publico instrumenta deponuntur, archio forte, vel grammatophylacio. solent & sic, vt testamenta ne ordinent, vel scribant, vel signent. Erit & illa pœna, ne quis negotiis publicis interueniat. hic enim priuatis quidem interesse poterit, publicis prohibebitur. vt solent, quibus scotεotia præcipitur ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΑΠΕΧΕΣΘΑΙ. Sunt autem & aliæ pœnæ: si negotiatione quis abstinere iubeatur, vel ad conductionem eorum quæ publicè locantur, accedere, vt ad vectigalia publica. Interdici autem negotiatione plerumque, vel negotiationibus solet. Sed damnare, vt quis negotietur, an possit, videamus. & sunt quidem hæ pœnæ, si quis generaliter tractare velit, inciuiles, inuitum hominem iubere facere quod facere non potest. sed si quis specialiter tractauerit, potest esse iusta causa compellendi eum ad negotiationem. quod si fuerit, sequenda erit sententia. Illæ ferè sunt pœnæ quæ inrungi solent. sed enim sciendum est, discrimina esse pœnarum, neque omnes eadem pœna adfici posse. nam in primis decuriones in metallum damnari non possunt, nec in opus metalli, nec furcæ subici, vel viui exuri. & si forte huiusmodi sententiis fuerint affecti, liberandi erunt. sed hoc non potest efficere qui sententiam dixit: verùm referre ad principem debet, vt ex auctoritate eius pœna aut permutetur, aut liberaretur. Parentes quoque, & liberi decurionum in eadem causa sunt. Liberos non tantùm filios accipere debemus, verùm omnes liberos. Sed vtrum hi soli qui post decurionatum suscepti sunt, his pœnis non adficiantur: an verò omnes omnino liberi, etiam in plebeia familia suscepti, videndum est. & magis puto, omnibus prodesse debere. Planè si parens decurio esse desierit, si quidem iam decurione fuerit editus: proderit ei, ne adficiatur. enimuero si postea quàm plebeius factus est, tunc suscipiat filium, quasi plebeio editus, ita erit plectendus. Statuliberum quasi liberum eum iam puniendum, Diuus Pius Saluio Marciano rescripsit.

X. MACER [libro secundo de Publicis iudiciis]

IN seruorum persona ita obseruatur, vt exemplo humiliorum puniantur. & ex quibus causis liber fustibus cæditur, ex his seruus flagellis cædi, & domino reddi iubetur. & ex quibus liber fustibus cæsus, in opus publicum damnatur, ex his seruus sub pœna vinculorum ad eius temporis spatium, flagellis cæsus, domino reddi iubetur. Si sub pœna vinculorum domino reddi iussus, non recipitur, venumdari: & si emptorem non inuenerit, in opus publicum, & quidem perpetuum tradi iubetur. Qui ex causa in metallum dati sunt, & post hoc delinquerunt, in eos tamquam metallicos constitui debet: quamuis nondum in eum locum perducti fuerint, in quo operari habent. nam statim vt de his sententia dicta est, condicionem suam permutant. In personis tam plebeiorum quàm decurionum illud constitutum est, vt qui maiori pœna adficitur quàm legibus statuta est, infamis non fiat. ergo etsi opere temporario quis multatus sit, vel tantùm fustibus cæsus, licet in actione famosa, velut furti: dicendum erit infamem non esse. quia & solus fustium ictus grauior est, quàm pecuniaria damnatio.

XI. MARCIANVS [libro secundo de Publicis iudiciis]

PErspiciendum est iudicanti, ne quid aut durius aut remissius constituatur, quàm causa deposcit. nec enim aut seueritatis, aut clementiæ gloria affectanda est. sed perpenso iudicio, prout quæque res expostulat, statuendum est. Planè in leuioribus causis proniores ad lenitatem iudices esse debent: in grauioribus pœnis seueritatem legum cum aliquo temperamento benignitatis subsequi. Furta domestica si viliora sunt, publicè vindicanda non sunt. nec admittenda est huiusmodi accusatio, cum seruus à domino, vel libertus à patrono, in cuius domo moratur: vel mercennarius ab eo cui operas suas locauerat, offeratur quæstioni. nam domestica furta vocantur, quæ serui dominis, vel liberti patronis, vel mercennarij apud quos degunt, subripiunt. Delinquitur autem aut proposito, aut impetu, aut casu. proposito delinquunt latrones qui factionem habent. impetu autem, cum per ebrietatem ad manus, aut ad ferrum venitur. casu verò, cum in venando telum in feram missum hominem interfecit. Capitis pœna est bestiis obici, vel alias similes pœnas pati, [vel animaduerti.]

XII. MACER [libro secundo de officio præsidis]

QVod ad statum damnatorum pertinet, nihil interest iudicium publicum fuerit, nec ne. nam sola sententia, non genus criminis spectatur. itaque hi, in quos animaduerti iubetur, quive ad bestias dantur, confestim pœnæ serui fiunt.

XIII. VLPIANVS [libro primo de Appellationibus]

HOdie licet ei, qui extra ordinem de crimine cognoscit, quam vult sententiam ferre, vel grauiorem vel leuiorem. ita tamen vt in vtroque modo rationem non excedat.

XIIII. MACER [libro secundo de Re militari]

QVædam delicta pagano aut nullam aut leuiorem pœnam irrogant: militi verò grauiorem. nam si miles artem ludicram fecerit, vel in seruitutem se venire passus est, capite puniendum Menander scribit.

XV. VENVLEIVS SATVRNINVS [libro primo de officio proconsulis]

Divus Hadrianus eos qui in numero decurionum essent, capite puniri prohibuit, nisi si qui[a] parentem occidissent[b]. verùm pœna legis Corneliæ puniendos, mandatis plenissimè cautum est.

Circumstantiæ, quas iudex considerare debet in puniendo delicto.

XVI. CLAVDIVS SATVRNINVS [libro singulari de Pœnis paganorum]

Aut facta puniuntur, vt furta, cædésque: aut dicta, vt conuicia, & infidæ aduocationes: aut scripta, vt falsa, & famosi libelli: aut consilia, vt coniurationes, & latronū conscientia: quósque alios suadendo iuuisse sceleris est instar. Sed hæc quattuor genera consideranda sunt septem modis: causa, persona, loco, tempore, qualitate, quantitate, euentu. 2 Causa, vt in verberibus: quæ impunita sunt à magistro allata[c], vel parente: quoniam emendationis, non iniuriæ gratia videntur adhiberi. puniuntur, cùm quis per iram ab extraneo pulsatus est. Persona dupliciter spectatur: eius qui fecit, & eius qui passus est. aliter enim puniuntur ex iisdem facinoribus serui, quàm liberi: & aliter qui quid[d] in dominum, parentémve ausus est, quàm qui in extraneum, in magistrum, vel in priuatum. in eius rei consideratione ætatis quoque ratio habeatur. 3 Locus facit, vt idem vel furtum vel sacrilegium sit. & capite luendum, vel minore supplicio. 4 Tempus discernit emansorem à fugitiuo: & effractorem, vel furem diurnum à nocturno. 5 Qualitate[e], cùm factum vel atrocius, vel leuius est. vt furta manifesta à nec manifestis discerni solent, rixæ à grassaturis, expilationes à furtis, petulantia à violentia. qua de re maximus apud Græcos orator Demosthenes sic ait: ΟΥ ΓΑΡ Η ΠΛΗΓΗ ΠΑΡΕΣΤΗΣΕΝ ΤΗΝ ΥΒΡΙΝ[f], ΑΛΛ' Η ΑΤΙΜΙΑ: ΟΥΔΕ ΤΟ ΤΥΠΤΕΣΘΑΙ ΤΟΙΣ ΕΛΕΥΘΕΡΟΙΣ ΕΣΤΙΝ ΔΕΙΝΟΝ, ΚΑΙΠΕΡ ΟΝ ΔΕΙΝΟΝ: ΑΛΛΑ ΤΟ ΕΦ' ΥΒΡΕΙ. ΠΟΛΛΑ ΓΑΡ ΑΝ ΠΟΙΗΣΕΙΕΝ Ο ΤΥΠΤΩΝ Ω ΑΝΔΡΕΣ ΑΘΗΝΑΙΟΙ, ΩΝ Ο ΠΑΘΩΝ ΕΝΙΑ ΟΥΔ' ΑΝ ΑΠΑΓΓΕΙΛΑΙ ΔΥΝΑΙΤΟ ΕΤΕΡΟΙΣ[g]. [h]ΣΧΗΜΑΤΙ, ΤΩΙ[i] ΒΛΕΜΜΑΤΙ, ΤΗΙ[k] ΦΩΝΗΙ. ΟΤΑΝ ΩΣ ΥΒΡΙΖΩΝ, ΟΤΑΝ ΩΣ ΕΧΘΡΟΣ ΥΠΑΡΧΩΝ, ΟΤΑΝ ΚΟΝΔΥΛΟΙΣ, ΟΤΑΝ ΕΠΙ ΚΟΡΡΗΣ. ΤΑΥΤΑ ΚΙΝΕΙ. ΤΑΥΤΑ ΕΞΙΣΤΗΣΙΝ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ ΑΥΤΩΝ, ΑΗΘΕΙΣ ΟΝΤΑΣ ΤΟΥ ΠΡΟΠΗΛΑΚΙΖΕΣΘΑΙ. 6 Quantitas discernit furem ab abigeo: nam qui vnum suem subripuerit, vt fur coërcebitur. qui gregem, vt abigeus. 7 Euentus[l] spectetur, vt à clementissimo[m] quoque facta. quamquam lex non minus eum qui occidendi hominis causa cum telo fuerit[n], quàm eum qui occiderit, puniat. & ideo apud Græcos exilio voluntario fortuiti casus luebantur, vt apud præcipuum poëtarum scriptum est:

ΕΥΤΕ ΜΕ ΤΥΤΘΟΝ ΕΟΝΤΑ ΜΕΝΟΙΤΙΟΣ ΕΞ ΟΠΟΕΝΤΟΣ,
ΗΓΑΓΕΝ ΥΜΕΤΕΡΟΝ ΔΑΝΔΡΟΚΤΑΣΙΗΣ ΥΠΟ ΛΥΓΡΗΣ
ΗΜΑΤΙ ΤΩΙ, ΟΤΕ ΠΑΙΔΑ ΚΑΤΕΚΤΑΝΟΝ ΑΜΦΙΔΑΜΑΝΤΟΣ,
ΝΗΠΙΟΣ ΟΥΚ ΕΘΕΛΩΝ, ΑΜΦ' ΑΣΤΡΑΓΑΛΟΙΣΙ ΧΟΛΩΘΕΙΣ.

8 Euenit, vt eadē scelera in quibusdam prouinciis grauius plectantur. vt in Africa messiū incensores[o], in Mysia[p] vitiū, sibi metalla sunt, adulteratores monetæ. Nonnumquam euenit, vt aliquorum maleficiorum supplicia exacerbentur, quotiens nimium multis personis grassantibus exemplo opus sit.

XVII. MARCIANVS [libro primo Institutionum]

Svnt quidam serui pœnæ, vt sunt in metallum dati, & in opus metalli. & si quid eis testamento datum fuerit, pro non scriptis[q] est, quasi non Cæsaris seruo datum, sed pœnæ. item quidam ΑΠΟΛΙΔΕΣ sunt, id est sine ciuitate: vt sunt in opus publicum perpetuò dati, & in insulam deportati. vt ea quidem quæ iuris ciuilis sunt, non habeant: quæ verò iuris gentium sunt, habeant.

XVIII. VLPIANVS [libro tertio ad Edictum]

Cogitationis pœnam nemo patitur.

XIX. IDEM [libro quinquagesimo septimo ad Edictum]

Si[r] non defendantur serui à dominis, non vtique statim ad supplicium deducantur. sed permittetur eis[s] defendi vel ab alio. & qui cognoscit, debebit de innocentia eorum quærere.

a quis
b occidissent.
c illata.
d qui quidquam
e Alcia. lib. 2. Dispunct. c. 16.
f iniuria.
g τῷ σχήματι
h τῷ
i τῇ
l Alcia. lib. 2. Dispunct. c. 17. & lib. 1. Prætermiss.
m dementissimo
n furit.
o incensores. Sic suprà notatus incensa pro incensis.
p Mysia
q scripto est.
r Ex tit. de iniur. l. fed si vnius. §. cum seruus.
s eos

XX. PAVLVS [libro octauodecimo ad Plautium]

Si pœna alicui irrogatur, receptum est commenticio iure, ne ad heredes transeat. cuius rei illa ratio videtur, quòd pœna constituitur in emendationem hominum: quæ mortuo eo in quem constitui videtur, desinit.

XXI. CELSVS [libro trigesimo septimo Digestorum]

Vltimum supplicium esse mortem solam interpretamur.

XXII. MODESTINVS [libro primo Differentiarum]

In metallum damnati si valetudine, aut ætatis infirmitate inutiles operi faciundo deprehendantur: ex rescripto Diui Pii à præside dimitti poterunt, qui æstimauit de his demittendis: si modò vel cognatos vel adfines habeant, & non minus decem annis pœnæ[t] suæ functi[v] fuerint.

XXIII. IDEM [libro octauo Regularum]

Sine præfinito tempore in metallum dato imperitia dantis, decennii tempora præfinita videntur.

XXIIII. IDEM [libro vndecimo Pandectarum]

Eorum, qui relegati vel deportati sunt ex causa maiestatis, statuas detrahendas scire debemus.

XXV. IDEM [libro duodecimo Pandectarum]

Si diutino tempore aliquis in reatu[x] fuerit, aliquatenus pœna eius subleuanda erit: sic etiam constitutum est, non eo modo puniendos eos qui longo tempore in reatu agunt, quàm[y] eos qui in recenti sententiam excipiunt. 1 Non potest quis sic damnari, vt de saxo præcipitetur.

XXVI. CALLISTRATVS [libro primo de Cognitionibus]

Crimen, vel pœna paterna nullam maculam filio infligere potest. namque vnusquisque ex suo admisso sorti subiicitur, nec alieni criminis successor constituitur. idque[z] Diui fratres Hierapolitanis rescripserunt.

XXVII. IDEM [libro quinto de Cognitionibus]

Diui[A] fratres Harruntio[B] Siloni rescripserunt, non solere præsides prouinciarum ea quæ pronuntiauerunt, ipsos rescindere[C]. Vetinæ quoque Italicensi rescripserunt, suam mutare sententiam neminem posse: idque insolitum esse fieri. si tamen de se quis mentitus fuerit, vel cum non haberet probationum instrumenta, quæ postea reppererit, pœna adflictus sit: nonnulla extant principalia rescripta, quibus vel pœna eorum minuta[D] est, vel in integrum restitutio concessa. sed id dumtaxat à principibus fieri potest. 1 De decurionibus, & principalibus ciuitatium, qui capitale[E] admiserunt, mandatis cauetur, vt si quis id admisisse videatur, propter quod relegandus extra prouinciam in insulam sit: Imperatori scribatur adiecta sententia à præside. 2 Alio quoque capite mandatorum in hæc verba cauetur. Si qui ex principalibus alicuius ciuitatis latrocinium fecerint, aliudve quod facinus, vt capitalem pœnam meruisse videantur, commiserint: vinctos eos custodies, & mihi scribes, & adiicies quid[F] quisque commiserit.

XXVIII. IDEM [libro sexto de Cognitionibus]

Capitalium pœnarum ferè isti gradus sunt. Summum supplicium esse videtur ad furcam damnatio, item viui crematio[G]. quod quamquam summi supplicii appellatione meritò contineretur, tamen eo quòd postea id genus pœnæ adinuentū est, posterius primo visum est. item capitis amputatio. Deinde proxima morti pœna metalli coërcitio. post deinde in insulam deportatio. ceteræ pœnæ ad existimationem, non ad capitis periculum pertinent. veluti relegatio ad tempus, vel in perpetuum, vel in insulam. vel cum in opus quis publicum datur[H], vel cum fustium ictu[I] subiicitur. 1 Non omnes fustibus cædi solent, sed hi dumtaxat qui liberi sunt, & quidem tenuiores homines. honestiores verò fustibus non subiiciuntur. idque principalibus rescriptis specialiter exprimitur. 2 Solent quidam, qui vulgo se iuuenes appellant, in quibusdam ciuitatibus turbulentibus[K] se adclamationibus popularium accommodare. qui si amplius nihil admiserint, nec ante sint à præside admoniti: fustibus cæsi dimittuntur, aut etiam spectaculis eis interdicitur. quòd si ita correcti[L], in eisdem deprehendantur: exilio puniendi sint. nonnumquam capite plectendi. scilicet cum sæpius seditiosè & turbulentè se gesserunt, & aliquotiens adprehensi tractati clementius, in eadem temeritate propositi perseuerauerint. Serui cæsi solent dominis reddi. 3 Et vt generaliter dixerim, omnes qui fustibus cædi prohibentur, eandem habere honoris reuerentiam debent, quam[M] decuriones habent. est enim inconstans dicere eum, quem principales constitutiones fustibus subiici prohibuerunt, in metallum dari posse. 4 Diuus Hadrianus in hæc verba rescripsit. In opus metalli ad tempus nemo damnari debet. sed qui ad[N] tempus

t pœna sua
v pœnā passi fuerint. Duar. 2. Disput. c. 14.
x Id est, in qualitate ipsa. & statu rei. Alc. a. lib. 2 Parerg. c. 10.
y quo.
z idque etiam
A Coniunge l. Diuus. de re iud.
B Arrunteo. al. Arruntio.
C Huc pertinent exempla, quæ de Decio Syllano Sueton. in Iulio Cæsare, & Plutarc. de Philippo Macedonum rege in Apopht. retulerunt
D imminuta
E capitale crimen. al. capitale quid
F quod quisque
G concrematio.
H datur ad tempus.
I ictu
K turbulentis
L correpti.
M quam hi
N qui in

damnatus est, etiam si faciet metallicum opus, nõ in metallum damnatus esse intellegi debet. huius enim libertas manet: quamdiu[a] etiam hi qui (non[b]) in perpetuum opus damnantur. Proinde & mulieres hoc modo damnatæ liberos pariunt. Ad statuas confugere, vel imagines principum in iniuriam alterius, prohibitum est. cum enim leges omnibus hominibus æqualiter securitatem tribuant, meritò visum est in iniuriam potius alterius, quàm sui defensionis gratia ad statuas vel imagines principũ confugere: nisi si quis ex vinculis vel custodia, detentus à potentioribus, ad huiusmodi præsidiũ confugerit: his enim venia tribuenda est. Ne autẽ ad statuas vel imagines quis confugiat, senatus censuit. eúmque qui imaginem Cæsaris in inuidiã alterius prætulisset, in vincula publica coërceri Diuus Pius rescripsit. Omnia admissa in patronũ, patronive filium, patrem, propinquũ, maritum, vxorem, ceterásque necessitudines grauius vindicanda sunt, quàm in extraneos. Venenarij[c] capite puniendi sunt. aut si dignitatis respectum[d] agi oportuerit, deportandi. Grassatores qui prædæ causa id faciunt, proximi latronibus habentur. & si cum ferro adgredi, & spoliare instituerint: capite puniuntur. vtique si sæpius, atque in itineribus hoc admiserunt. ceteri in metallum dantur, vel in insulas relegantur. Igni cremantur plerumque serui, qui saluti dominorum suorũ insidiauerint[e], nonnumquam etiam liberi plebeij, & humiles personæ. Incendiarij capite puniuntur, qui ob inimicitias, vel prædæ causa incenderint intra oppidum. & plerumque viui exuruntur. qui verò casam aut villam, aliquo[f] lenius: nam fortuita incendia, si cum vitari possent, per neglegentiam eorum, apud quos orta sunt, damno vicinis fuerunt, ciuiliter exercentur: vt qui iactura adfectus est, damni disceptet, vel modicè vindicaretur. In exulibus gradus pœnarum constituti[g] edicto Diui Hadriani: vt qui ad tempus relegatus est, si redeat, in insulam relegetur. qui relegatus in insulam, excesserit, in insulam deportetur. qui deportatus euaserit, capite puniatur. ita & in custodiis gradum seruandum esse, idem princeps rescripsit: id est vt qui in tempus damnati erant, in perpetuum damnarentur. qui in perpetuum damnati erant, in metallum damnarentur, qui in metallum damnati id admiserunt, summo supplicio adficerentur. Famosos latrones in his locis, vbi grassati sunt, furca figendos compluribus[h] placuit: vt & conspectu deterreantur alij ab isdem facinoribus, & solacio sit cognatis & adfinibus interemptorum eodem loco pœna reddita, in quo latrones homicidia fecissent. nonnulli etiam ad bestias hos damnauerunt. Maiores nostri in omni supplicio seuerius seruos quàm liberos famosos, quàm integræ famæ homines punierunt.

XXIX. [i]MACER libro primo ad legem Iuliam & Papiam

QVi vltimo supplicio damnantur, statim & ciuitatem & libertatem perdunt. itaque præoccupat hic casus mortem, & nonnumquam longum tempus occupat. quod accidit in personis eorum qui ad bestias damnantur. sæpe etiam ideo seruari solent post damnationem, vt ex his in alios quæstio habeatur.

XXX. MODESTINVS libro primo de Pœnis

SI quis aliquid fecerit, quo leues hominũ animi superstitione numinis terrentur: Diuus Marcus huiusmodi homines in insulam relegari rescripsit.

XXXI. IDEM libro tertio de Pœnis

AD bestias damnatos[k] fauore populi præses[l] dimittere non debet[m]. sed si eius roboris vel artificij sint, vt dignè populo Romano exhiberi[n] possint; principem consulere debet[o]. Ex prouincia autem in prouinciã transduci damnatos sine permissu principis non licere, Diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt.

XXXII. VLPIANVS libro sexto ad Edictum

SI[p] præses vel iudex ita interlocutus sit, VIM FECISTI: si quidem ex interdicto, non erit notatus, nec pœna legis Iuliæ sequetur. si verò ex crimine, aliud est. quid[q] si non distinxerit præses, vtrum Iulia publicorum, an Iulia priuatorum? tunc ex crimine erit æstimandum. sed si vtriusque legis crimina obiecta sunt, mitior lex, id est priuatorum erit sequenda.

XXXIII. PAPINIANVS libro secundo Quæstionum

FRatres Imperatores rescripserunt, seruos in temporaria vincula damnatos libertatem, & hereditatem siue legatum, postquam tempus expleuerint, cõsequi: quia temporaria coërcitio quæ descendit ex sententia, pœnæ est abolitio. si autem beneficium libertatis in vinculis[r] veniat, ratio iuris & verba constitutionis libertati refragantur. Planè si testamento libertas data sit, & eo tempore quo adiitur hereditas, tempus vinculorum solutum sit: rectè manumissus intellegetur. non secus ac si pignori datum seruum debitor manumisisset, eiúsque post liberatum pignus adita fuisset hereditas.

XXXIIII. IDEM libro sextodecimo Responsorum

SEruus in opus publicum perpetuum, ac multo magis temporarium non datur. cum igitur per errorem in opus temporarium fuisset datus, expleto tempore domino seruũ esse reddendum respondi. Eos quoque pœna delatoris ex sententia senatusconsulti teneri respondi, qui per suppositam personam delatori causam dederunt.

XXXV. CALLISTRATVS libro primo Quæstionum

MAndatis principalibus quæ præsidibus dantur, cauetur ne quis perpetuis vinculis damnetur. idque etiam Diuus Hadrianus rescripsit.

XXXVI. HERMOGENIANVS libro primo Epitomarum

IN metallum, (sed) & in ministerium metallicorum[a] damnati, serui efficiuntur, sed[t] pœnæ.

XXXVII. PAVLVS libro primo Sententiarum

IN dardanarios propter falsum mensurarum modum ob vtilitatem popularis annonæ pro modo admissi extra ordinem vindicari placuit.

XXXVIII. IDEM libro quinto Sententiarum

SI[v] quis aliquid ex metallo principis, vel ex moneta sacra furatus sit: pœna metalli & exilij punitur. Transfugæ ad hostes, vel consiliorum nostrorum renũtiatores, aut viui exuruntur, aut furcæ[x] suspenduntur. Actores[y] seditionis & tumultus populo concitato, pro qualitate dignitatis aut in furcam tolluntur, aut bestiis obiciuntur, aut in insulam deportantur. Qui nondum viri potentes virgines corrumpunt, humiliores in metallum damnantur, honestiores in insulam relegantur, aut in exilium mittuntur. Qui se suis nummis redemptum non probauerit, libertatem petere non potest. amplius eidem domino sub pœna vinculorum redditur. vel si ipse dominus malit, in metallũ damnatur. Qui abortionis aut amatorium poculum dant, etsi dolo non faciant, tamen quia mali exempli res est, humiliores[z] in metallum[A], honestiores in insulam amissa parte bonorum relegãtur. quòd si[B] eo mulier, aut homo perierit: summo supplicio adficiuntur. Testamentum quod nullo iure valet, impune supprimitur: nihil est enim quod ex eo aut petatur, aut consistere possit. Qui vivi testamentum aperuerit, recitauerit, resignauerit, pœna[C] Corneliæ tenetur. & plerumque humiliores aut in metallum damnantur, aut honestiores in insulam deportantur. Si quis instrumentum litis suæ à procuratore aduersario proditũ esse conuicerit, procurator si humilior sit, in metallum damnatur: si honestior, adempta parte bonorum dimidia, in perpetuum relegatur. Instrumẽta[D] penes se deposita quicumque alteri altero absente reddiderit, vel aduersario prodiderit: prout personæ condicio est, aut in metallum damnatur, aut in insulam deportatur[E]. Iudices pedanei si pecunia corrupti dicantur, plerumque à præside aut curiæ[F] summouentur, aut in exiliũ mittuntur, aut[G] tempus relegãtur. Miles qui ex carcere, dato gladio erupit, pœna capitis punitur. eadẽ pœna tenetur & qui cum eo quem custodiebat, deseruit. Miles qui sibi manus intulit, nec factũ peregit, nisi impatientia doloris aut morbi, luctúsve alicuius, vel alia[H] causa fecerit: capite puniendus est, aliàs cum ignominia mittendus est.

XXXIX. TRYPHONINVS libro decimo Disputationum

CIcero in oratione pro Cluentio Auito[I] scripsit, Milesiam quandam mulierem, cum esset in Asia, quòd ab heredibus secundis accepta pecunia partum sibi medicamentis ipsa abegisset, rei capitalis esse damnatam. Sed & si qua visceribus suis post diuortium, quòd prægnas fuit, vim intulerit, ne iam inimico marito filium procrearet: vt temporali exilio coërceatur, ab optimis Imperatoribus nostris rescriptum est.

XL. PAVLVS libro tertio Decretorum

MEtrodorum, cum hostem fugientem sciens susceperit, in insulam deportari: Philocteten, quòd occultari eum non ignorans, diu dissimulauerit, in insulam relegari placet.

XLI. PAPINIANVS libro secundo Definitionum

SAnctio legum, quæ nouissimè certam pœnam[K] irrogat iis qui præceptis legis non obtemperauerint, ad eas species pertinere non videtur, quibus ipsa lege pœna specialiter addita est. nec ambigitur in cetero omni iure speciem generi derogare. nec sanè verisimile est, delictum vnum eadem lege varijs æstimationibus coërceri.

a quemadmodum etiam iu. Detentus est Florent.
b Recte circũscripta est hæc negatio: delendáque non est.
c Al. venenarij
d respectu
e insidiati fuerint
f aliquanto
g constituit edictum
h quàm pluribus
i Paulus
k Hæc pertinent exemplum memorabile cuiusdam serui ad bestias damnati apud Gell. lib. 5. noct. Att. c. 14 [illegible]
l præsides
m debent.
n [illegible]
o debent.
p [illegible]
q quod si
r in vinculis [illegible] Recte est Flor.
s metallarũ
t scilicet
v Hæc l. extat adhuc lib. 5 Sent. Pauli, quæ [illegible]
x furca
y Authores
z Contrarium Areopagitarum [illegible]
A metallum damnantur.
B si ex eo
C legis Corneliæ
D Instrumenta duorum
E Quod Paul. lib. 5 Sent. [illegible]
F curia
G aut ad tempus
H alia de causa
I Habito
K pœnam generaliter

XLII. HERMOGENIANVS [libro primo Epitomatum]

INterpretatione legum pœnæ molliendæ sunt potius quàm asperandæ.

XLIII. PAVLVS [libro primo Responsorum]

IMperator Antoninus Aurelio Atiliano rescripsit: præses vltra administrationis suæ tempus interdicere alicui arte sua vti non potest. Idem respondit eum, qui suo admisso decurionum honorem amisit, non posse in pœnis curandis decurionis filij honorem vindicare.

DE BONIS DAMNATORVM TIT. XX.

CALLISTRATVS libro primo de iure fisci & populi

DAMNATIONE bona publicantur, cum aut vita adimitur, aut ciuitas: aut seruilis conditio irrogatur. Etiam hi qui ante concepti, & post damnationem nati sunt, portiones ex bonis patrum damnatorum accipiunt. liberis autem ita demum portio tribuitur, si iustis nuptiis nati sint. Liberis eius, cui pars dimidia duntaxat bonorum ablata est, partes non dantur. idque & Diui fratres rescripserunt.

II. IDEM [libro sexto de Cognitionibus]

NOn vt quis in carcerem ductus est, spoliari eum oportet: sed post condemnationem. idque Diuus Hadrianus rescripsit.

III. VLPIANVS [libro trigesimo tertio ad Edictum]

QVinque legibus damnatæ mulieri dos publicatur: maiestatis, vis publicæ, parricidij, veneficij, de sicariis.

IIII. PAPINIANVS [libro secundo de Adulteriis]

ET omnes omnino maritus saluas actiones contra fiscum habet.

V. VLPIANVS [libro trigesimo tertio ad Edictum]

SEd si alia lege capitis punita sit, quæ lex dotem non publicat, quia prius serua pœnæ efficitur, verum est dotem mariti lucro cedere, quasi mortua sit. Quòd si deportata sit filiafamilias, Marcellus ait, quæ sententia & vera est, non vtique deportatione dissolui matrimonium. nam cum libera mulier remaneat, nihil prohibet & virum mariti affectionem, & mulierem vxoris animum retinere. Si igitur eo animo mulier fuerit, vt discedere à marito velit: ait Marcellus tunc patrem de dote actusum. sed si materfamilias sit, & interim constante matrimonio fuerit deportata: dotem penes maritum remanere. postea verò dissoluto matrimonio posse eam agere, quasi humanitatis intuitu hodie nata actione.

VI. IDEM [libro decimo de officio proconsulis]

DIuus Hadrianus Aquilio Braduæ ita rescripsit. Pannicularia causa quemadmodum intellegi debeat, ex ipso nomine apparet. non enim bona damnatorum pannicularia significari quis putabit dixerit. nec si zonam circa se habuerit, protinus aliquis sibi vindicare debebit. sed vestem qua is fuerit indutus: aut nummulos in ventralem quos victus sui causa in promptu habuerit: aut leues anulos. id est, quæ rem non excedant aureorum quinque. alioquin si quis damnatus digito habuerit aut sardonychica, aut aliam gemmam magni pretij: vel si quod chirographum magnæ pecuniæ in sinu habuerit: nullo iure illud in pannicularia ratione retinebitur. Pannicularia sunt ea, quæ in custodiam receptus secum attulit spolia, quibus indutus est, cum quis ad supplicium ducitur, vt & ipsa appellatio ostendit. ita neque speculatores vltro sibi vindicent, neque optiones ea desiderent, quibus spoliatur, quo momento quis punitus est, hanc rationem non compendio suo debent præsides vertere: sed nec pati optiones siue commentarienses ea pecunia abuti. sed debent ad ea seruari, quæ iure præsidum solent erogari. vtputa chartiaticum quibusdam officialibus inde subscribere: vel si qui fortiter fecerint milites, inde eis donare: barbaros etiam inde munerari venientes ad se vel legationis vel alterius rei causa. Plerumque etiam inde conrasas pecunias præsides ad fiscum transmiserunt. quod perquàm nimiæ diligentiæ est: cum sufficiat, si quis non in vsus proprios verterit: sed ad vtilitatem officij patiatur deseruire.

VII. PAVLVS libro singulari de portionibus quæ liberis damnatorum conceduntur

CVm ratio naturalis quasi lex quædam tacita liberis parentium hereditatem addiceret, velut ad debitam successionem eos vocando, propter quod & in iure ciuili suorum heredum nomen eis indictum est, ac ne iudicio quidem parentis, nisi meritis de causis, summoueri ab ea successione possunt: æquissimum existimatum est, eo quoque casu, quo propter pœnam parentis aufert bona damnatio, rationem haberi liberorum ne alieno admisso grauiorem pœnam luerent, quos nulla contingeret culpa, interdum in summam egestatem deuoluti. quod cum aliqua moderatione definiri placuit, vt qui ad vniuersitatem venturi erant iure successionis, ex ea portiones concessas haberent. Si in libertinum animaduersum erit, patrono eius id quod in bonis illius habiturus esset, si is in quem animaduersum est, sua morte decessisset, eripiendum non erit. reliqua pars bonorum quæ ad manumissorem non pertinebit, fisco erit vindicanda. Ex bonis damnatorum portiones adoptiuis liberis, si non fraudis causa facta est adoptio, non minus quàm naturalibus concedi æquum est. Fraudis autem causa adoptio facta videtur, etiam si non in reatu, sed desperatione rerum per conscientiam metu imminentis accusationis quis adoptet in hoc, vt ex bonis quæ se amissurum cogitat, portio detrahatur.

Si plures filios damnatus habeat, feruntur exempla, per quæ pluribus liberis omnia bona damnati concessa sunt. sed & Diuus Hadrianus in hac sententia rescripsit. Fauorabilem apud me causam liberorum Albini filiorum numerus facit: cum ampliari imperium hominum adiectione potius quàm pecuniarum copia malim. ideóque illis paterna sua concedi volo, quæ manifestabunt eos possessores, etiam si acceperint vniuersa.

Præterea ex his quæ per flagitium damnatus adquisit, portiones liberorum non augentur. veluti si cognatum suum interemi curauerit, & eius hereditatem adiit, vel bonorum possessionem accepit. nam ita Diuus Pius rescripsit. Qui consequenter illud idem princeps constituit, cum filiafamilias veneno necasse conuinceretur eum, à quo heres instituta erat, quamuis iussu patris, cuius in potestate.

DE BONIS EORVM QVI ANTE SENTENTIAM [VEL MORTEM SIBI CONSCIVERVNT VEL ACCVSATOREM CORRVPERVNT] TITVLVS XXI.

VLPIANVS [libro octauo Disputationum]

IN CAPITALIBVS criminibus à principibus decretum est, non nocere ei qui aduersarium corrupit: sed in his demum, quæ pœnam mortis continent. nam ignoscendum censuerunt ei qui sanguinem suum qualiterqualiter redemptum voluit.

II. MACER [libro secundo Publicorum]

IMperatores Seuerus & Antoninus Iulio Iuliano. Eos qui à latronibus nominati corruptis accusatoribus diem suum obierint, vt confessos de crimine, non relinquere defensionem heredibus, rationis est. Si is, de cuius pœna Imperatori scriptum est, veluti quòd decurio fuerit, vel quòd in insulam deportari debuerit, antequam rescriberetur, decesserit: potest quæri, num ante sententiam decessisse videatur. argumento est senatusconsultum quod factum est de his qui Romam transmissi, ante sententiam decessissent: cuius verba hæc sunt. Cum damnatus nemo videri possit in hunc annum, antequam de eo fortè iudicium Romæ redditum & pronuntiatum esset: neque cuiusquam mortui bona, antequam de eo Romæ pronuntiatum sit, publicata sunt. eáque bona heredes possidere debent.

III. MARCIANVS libro singulari de Delatoribus

QVi rei postulati, vel qui in scelere deprehensi metu criminis imminentis mortem sibi consciuerunt, heredem non habent. Papinianus tamen libro sextodecimo responsorum ita scripsit, vt qui rei criminis non postulati manus sibi intulerint, bona eorum fisco non vindicentur. non enim facti sceleritatem esse obnoxiam, sed conscientiæ metum in reo velut confesso teneri placuit. ergo aut postulati esse debent, aut in scelere deprehensi, vt si se interfecerint, bona eorum confiscentur. vt autem Diuus Pius rescripsit, ita demum bona eius qui in reatu mortem sibi consciuit, fisco vindicanda sunt, si eius criminis reus fuit, vt si damnaretur, morte aut deportatione adficiendus esset. Idem rescripsit, eum qui modici furti reus fuisset, licet vitam suspendio finierit: non videri in eadem causa esse, vt bona heredibus adimenda essent. sicuti neque ipsi adimerentur, si compertum in eo furtum fuisset. ergo ita demum

dicendum

dicendum est, bona eius qui manus sibi intulit, fisco vindicari, si eo crimine nexus[a] fuit, vt si conuinceretur, bonis careat. Si quis autem tædio vitæ, vel impatientia doloris alicuius, vel alio modo vitam finierit: successorem habere, Diuus Antoninus rescripsit. Videri autem & patrem, qui sibi manus intulisset, quod[b] diceretur filium suum occidisse, magis dolore filij amissi mortem sibi irrogasse. & ideo bona eius non esse publicanda Diuus Hadrianus rescripsit. Sic autem hoc[c] distinguitur, interesse qua ex causa quis sibi mortem consciuit: sicuti cum quæritur, an is qui sibi manus intulit, & non perpetrauit, debeat puniri, quasi de se sententiam detulit[d]. nam omnimodo puniendus est, nisi tædio vitæ, vel impatientia alicuius doloris coactus est hoc facere. & meritò, si sine causa sibi manus intulit, puniendus est: qui enim sibi non pepercit, multo minus alij parcet. Si qui autem sub incerto causæ euentu in vinculis, vel sub fideiussoribus decesserint: horum bona non esse confiscanda, mandatis cauetur.

Si accusatus de graui crimine se occidit, credens se deliquisse: si heredes eius volunt probare innocentiam defuncti, audiuntur: qua probata, habebunt bona defuncti, non fiscus.

3 De illo videamus, si quis conscita[e] morte, nulla iusta causa præcedente, in reatu decesserit: an si parati fuerint heredes causam suscipere, & innocentem defunctum ostendere, audiendi sint: nec prius bona in fiscum cogenda sint, quàm si de crimine fuerit probatum. an verò omnimodo publicanda sunt. sed Diuus Pius Modesto Taurino rescripsit, si parati sint heredes defensiones[f] suscipere: non esse bona publicanda, nisi de crimine fuerit probatum.

DE INTERDICTIS[g] ET RELEGATIS ET DEPORTATIS

TIT. XXII.

POMPONIVS [libro quarto ad Sabinum]

CAPUT[h] ex rescripto Diui Traiani ad Didium[i] Secundum. Scio relegatorum bona auaritia superiorum temporum fisco vindicata. sed aliud clementiæ meæ conuenit, qui inter cetera quibus[k] innocentiam[l] rationum meorum temporum[m] hoc quoque remisi exemplum.

II. MARCIANVS [libro tertiodecimo Institutionum]

MAnumittere deportatum non posse, Diuus Pius rescripsit.

III. ALPHENVS[n] [libro primo Epitomarum]

EVm qui ciuitatem amitteret, nihil aliud iuris adimere liberis, nisi quod ab ipso peruenturum esset ad eos, si intestatus in ciuitate moreretur: hoc est hereditatem eius, & libertos[o], & si quid aliud in hoc genere reperiri potest. quæ verò non à patre, sed à genere, à ciuitate, à rerum natura tribuerentur, ea manere eis incolumia. Itaque & fratres fratribus fore legitimos heredes, & adgnatorum tutelas, & hereditates habituros. non enim hæc patrem[p], sed maiores eius ei dedisse.

IIII. MARCIANVS [libro secundo Institutionum]

RElegati in insulam in potestate sua liberos retinent: quia & alia omnia iura sua retinent. tantum enim insula eis egredi non licet. & bona quoque sua omnia retinent, præterea si qua eis adempta sunt. nam eorum, qui in perpetuum exilium dati sunt vel relegati, potest quis sententia partem bonorum adimere.

V. IDEM [libro primo Regularum]

EXilium triplex est: aut certorum locorum interdictio, aut lata fuga[q], vt omnium locorum interdicatur præter certum locum: aut [in] insulæ vinculum, id est relegatio[r] in insulam.

VI. VLPIANVS [libro nono de officio proconsulis]

INter pœnas est etiam insulæ deportatio, quæ pœna adimit ciuitatem Romanam. Deportandi autem in insulam ius præsidibus prouinciæ non est datum, licet præfecto vrbi detur. hoc enim epistula Diui Seueri ad Fabium Cilonem præfectum vrbi expressum est. Præsides itaque prouinciæ quotiens aliquem in insulam deportandum putent, hoc ipsum adnotare debeant. nomen verò eius scribendum principi, vt in insulam deportetur. sic deinde principi scribere, missa plena[s] opinione, vt princeps æstimet, an sequenda sit eius sententia, deportarique in insulam debeat. medio autem tempore, dum scribitur, iubere eum debet in carcere esse. Decuriones ciuitatium[t] propter capitalia crimina deportandos, vel relegandos, Diui fratres rescripserunt. denique Priscum in homicidio & incendio nominatim[v] ante quæstionem confessum, in insulam deportari iusserunt.

VII. IDEM [libro decimo de officio proconsulis]

RElegatorum duo genera sunt: quidam qui in insulam relegantur, [x] sunt qui simpliciter, vt prouinciis eis interdicatur, non etiam insula adsignetur. in insulam relegare præsides prouinciæ[y] possunt. sic tamen, vt si quidem insulam sub se habeant, id est ad eius prouinciæ formam pertinentem, quam administrant: & eam[z] specialiter insulam adsignare possint, inque eam relegare. sin verò non habeant, pronuntient quidem in insulam se relegare: scribant autem Imperatori, vt ipse insulam adsignet. ceterum non possunt damnare in eam insulam, quam in ea prouincia, cui præsunt, non habeant. interim quo ad Imperator insulam adsignet, militi tradendus est relegatus. Hæc est differentia inter deportatos & relegatos[A], quòd in insulam relegari, & ad tempus & in perpetuum quis potest. Siue ad tempus, siue in perpetuum quis fuerit relegatus: & ciuitatem Romanam retinet, & testamenti factionem non amittit. Ad tempus relegatis neque tota bona, neque partem adimi debere rescriptis quibusdam manifestatur. reprehensæque sunt sententiæ eorum, qui ad tempus relegatis ademerunt partem bonorum, vel bona. sic tamen, vt non infirmarentur sententiæ quæ ita sunt prolatæ. Est quoddam genus quasi insulam relegationis in prouincia Aegypto[B], in Oasin[C] relegare. Sicut autem relegare in insulam quisquam, quæ non est sub se, non potest: ita nec in prouinciam quidem relegandi ius habet, quæ non est sub se. fortè præses Syriæ in Macedoniam non relegabit. sed extra[D] prouinciam suam potest relegare. Item in parte[E] certa prouinciæ moraturum relegare potest: vt forte non excedat ciuitatem aliquam, vel regionem aliquam non egrediatur. sed & in eas partes prouinciæ, quæ sunt desertiores, scio præsides solitos relegare. Interdicere autem quis ea prouincia potest, quam regit: alia non potest. & ita Diui fratres rescripserunt. Vnde eueniebat, vt qui relegatus esset ab ea prouincia, in qua domicilium habuit: morari apud originem suam posset. sed Imperator noster cum Diuo patre[F] suo huic rei prouiderunt. Mæcio[G] enim Probo præsidi prouinciæ Hispaniæ rescripserunt, etiam ea prouincia interdici, vnde quis oriundus est, ab eo qui regit eam prouinciam, vbi quis domicilium habet. Sed & eos, qui cum incolæ [non] essent, in ea prouincia quid admiserint: æquum est ad rescripti auctoritatem pertinere. Dubitatum est, an interdicere quo alicui possit prouincia, in[H] qua oriundus est, cum ipse ei[I] prouinciæ præsit, quam incolit, dum sua non interdicit: vt solent Italia interdicere, qui patria non interdicunt. vel iam per consequentias videatur etiam prouinciæ[K] interdixisse, cui præest. quod magis est probandum. Per contrarium autem is qui originis prouinciæ præest, non est nanctus ius interdicendi ea prouincia, quam incolit is qui relegatur. Si quis eam sententiam admiserit, vt is qui in alia prouincia commisit, possit relegari ab eo qui ei prouinciæ præest: eueniet vt relegatus his tribus prouinciis præter Italiam debeat abstinere: & in qua deliquit, & quam[L] incolit, & originis & si ex diuersis prouinciis oriri videatur propter conditionem vel suam, vel parentis, patronorum[M]: vel pluribus prouinciis consequenter interdictum ei dicemus. Quibusdam tamen præsidibus vt multis prouinciis interdicere possint, indultum est: vt præsidibus Syriarum, [sed] & Daciarum. Constitutum[N], eum, cui patria interdictum est, etiam vrbe abstinere debere. contra autem si cui vrbe fuerit interdictum, patria sua interdictum non videtur. & ita multis constitutionibus cauetur. sit cui planè non patria sua, sed aliqua ciuitate interdictum sit: videndum est, an etiam patria sua, itémque vrbe interdictum dicamus. quod magis est. His qui relegantur, dies excedendi à præsidibus dari & potest, & solet. etenim moris est ita pronuntiari, ILLVM PROVINCIA ILLA INSVLISQVE EIVS[O] RELEGO. EXCEDEREQVE DEBEBIT INTRA ILLVM DIEM. relegatum planè libellum dare principi posse Diui fratres rescripserunt. Solet præterea interdici [P] sententia[Q] quibusdam, ne intra patriæ territorium vel muros morentur: ne excedant patriam, vel in vicis quibusdam morentur. Solet decurionibus ordine interdici, vel ad tempus, vel in perpetuum. Item potest alicui pœna iniungi, ne honores adipiscatur: nec ea res facit vt decurio esse desinat, cum fieri possit, vt quis decurio quidem sit, ad honores autem non admittatur. nam & senator quis esse

a innexus
b cùm
c hic
d retulit.
e conscita sibi
f defensionem
g De illorum differentia vide Petrum Crinitum lib. 11. de Honesta discipl. c. 5. & Cælium Rhodig. lib. 10. Lect. antiq. c. 48.
h Capitulum
i Aufidium
k quidem
l innocentia ac rationes temporum tueor. Redditur est Flor. ita a hac lege.
n Vlpianus
o libertos.
p hoc fratrē. Redditur est Flor.
q vt lata fuga, aut omnium. Facilius enim fuit ...
t ciuitatum
v nominatim, ante
x & sunt
y prouinciarum
z etiam
A In hanc differentiã ... Ouid. lib. 5. de Tristibus ...
B Aegypti
C in nouas. Est autem Oasis ... in Africa ...
D extra
E in partem certam
F fratre
G Manlio
H à qua
I eidem
K ea prouincia interdixisse.
L & in qua
M patronorumve:
N Constitutum est.
O eius
P etiam diui
Q sententia ... & sententia.

tu esse potest, & tamen honores non tre petere. Potest alicui & vnus [a] honor interdici: sic tamen, vt si cui honore vno interdictum sit, non tantùm eum honorem petere non possit, verùm ne eos quoque qui eo honore maiores sunt. est enim perquàm ridiculum eum, qui minoribus pœnæ causa prohibitus sit, ad maiores adspirare. maioribus tamen prohibitus, minores petere non prohibetur. Sed muneribus si quis pœnæ causa fuerit prohibitus, nihil valebit sententia: neque enim immunitatem pœna tribuere debet. ergo & si honoribus quis in pœnam fuerit prohibitus, poterit dici, si honores isti habuerunt sumptum muneris grauem impensam, [b] infamiam illi ad hoc non profuturam.

a & ab vno honore
b eam infamiam

VIII. MARCIANVS libro secundo Publicorum iudiciorum

Sed honore quidem illum arceri puto, ceterum impendia debere præstare.

IX. VLPIANVS libro decimo de officio proconsulis

Potest præses quendam damnare ne [c] domo sua procedat.

c de domo

DE SENTENTIAM PASSIS ET RESTITVTIS TIT. XXIII.

I. VLPIANVS libro trigesimo octauo ad Edictum

Ad [d] svccessionem liberti patronus deportatus & restitutus admittitur. sed [e] si in metallum damnatus restituatur, numquid seruitus pœnæ extinguat ius patronatus etiam post restitutionem? & magis est, vt non extinguat seruitus ius patronatus.

d Ex tractatu libertorum.
e sed. etsi

II. IDEM libro quinto Opinionum

Si deportatus restitutus dignitatem quidem indulgentia principis reciperauit, in sua autem omnia bona non est restitutus: nec à creditoribus, nec publico nomine conueniri potest. sed [f] cum ei facultas oblata esset a principe, bona quoque sua reciperandi, maluerit ea derelinquere: actionibus cauere se, quibus ante sententiam subiectus fuerat, non poterit.

f sed si cum

III. PAPINIANVS libro sextodecimo Responsorum

In insulam deportati bona fiscus pœna remissa retinuit. creditores ex antegesso nô habere cum eo qui debitor quondam fuit, actiones, constitit. quòd si bona cum dignitatis restitutione concessa reciperauerit, vtiles actiones necessariæ non erunt: cum & directæ competunt.

IIII. PAVLVS libro septimodecimo Quæstionum

In metallum damnata mulier eum quem prius conceperat, edidit: deinde a principe restituta est. humanius dicetur, etiam cognationis iura huic restituta videri.

DE CADAVERIBVS PVNITORVM TIT. XXIIII.

VLPIANVS libro nono de officio proconsulis

Corpora eorum qui capite damnantur, cognatis ipsorum neganda non sunt. & id se obseruasse etiam Diuus Augustus libro decimo de vita sua scribit. Hodie autem eorum, in quos animaduertitur, corpora non aliter sepeliuntur, quam si fuerit petitum, & permissum. & nonnumquam non permittitur, maximè maiestatis causa damnatorum. Eorum quoque corpora, qui exurendi damnantur, peti possunt: scilicet vt ossa & cineres collecta sepulturæ tradi possint.

II. MARCIANVS libro secundo Publicorum

Si quis in insulam deportatus vel relegatus fuerit, pœna etiam post mortem manet. nec licet eum inde transferre alibi [g], & sepelire inconsulto principe: vt sæpissime Seuerus [h] & Antoninus rescripserunt, & multis petentibus hoc ipsum indulserunt.

g alicubi,
h Verus

III. PAVLVS libro primo Sententiarum

Corpora animaduersorum quibuslibet petentibus ad sepulturam danda sunt.

LIBER QVADRAGESIMVS NONVS.

DE APPELLATIONIBVS ET RELATIONIBVS.

VLPIANVS libro primo de Appellationibus

Appellandi vsus quàm sit [i] frequens, quàmque necessarius, nemo est qui nesciat [k]: quippe cùm iniquitatem iudicantium, vel imperitiam recte corrigat, licet nonnumquam [l] bene latas sententias in prius reformet. neque enim vtique melius pronuntiat qui nouissimus sententiam laturus est.

i vetus, frequens.
k Huc spectat quod de his eforum Rep. refert Arist. lib. 2. Polit. cap. 6.
l etiam bene

Quæsitum [m] est, an aduersus rescriptum principis prouocari possit: fortè si præses prouinciæ, vel quis alius consuluerit, & ad consultationem eius fuerit rescriptum. est enim quæsitum, an appellandi ius supersit. quid enim si in consulendo mentitus est? de qua re extat rescriptum Diui Pii ΠΡΟΣ ΤΟ ΚΟΙΝΟΝ ΤΩΝ ΘΡΑΚΩΝ quo ostenditur prouocari oportere. verba rescripti ita se habent. ΕΑΝ [n] ΕΠΙΣΤΕΙΛΗ ΤΙΣ ΗΜΙΝ, Α [o] ΘΔΙΑ ΚΑΙ ΑΝΤΙΓΡΑΨΩΜΕΝ ΗΜΕΙΣ ΟΤΙΟΥΝ: ΥΠΑΡΧΕΙ ΤΟΙΣ ΒΟΥΛΟΜΕΝΟΙΣ ΕΠΙΚΑΛΕΙΣΘΑΙ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΠΟΦΑΣΙΝ. ΕΙ ΓΑΡ ΔΙΔΑΞΑΙΕΝ, Η ΨΕΥΔΩΣ, Η ΟΥΧ'ΟΥΤΩΣ ΕΧΕΙΝ ΤΑ ΕΠΕΣΤΑΛΜΕΝΑ· ΟΥΔΕΝ ΥΦ'ΗΜΩΝ ΕΙΝΑΙ ΔΟΞΗ ΠΡΟΔΙΕΓΝΩΣΜΕΝΟΝ, ΤΩΝ ΩΣ ΕΤΕΡΩΣ ΕΧΟΥΣΙΝ ΤΟΙΣ ΓΡΑΦΕΙΣΙΝ, † ΑΝΤΕΠΕΣΤΑΛΚΟΤΕΣΙΝ. Huic [p] consequenter videtur rescriptum, à consultatione iudicis non esse appellandum, si quis fortè interlocuturus fuit, principem se consulaturum: cum possit post rescriptum prouocare.

m Al. lib. 4. Dig. 1. 2. 16.
n ἐὰν μὴν
o ἅμα δὲ καὶ
† ἀντεπεσταλκόσιν
p illinc

De errore appellantis.

Si quis in appellatione errauerit, vtputa cum alium appellare deberet, alium appellauerit: videndum an error ei nihil officiat [q]. & si quidem cum maiorê iudicem appellare deberet, ita errauit, vt minorem appellet: error ei nocebit. si verò maiorê iudicem prouocauit, error ei nihil oberit: & ita multis constitutionibus continetur. Denique cum quidam iudicem ex rescripto principis à consulibus accepisset, & præfectum vrbi [r] appellasset: errori eius subuentum est rescripto Diuorum fratrû, cuius verba hæc sunt. Cum per errorem factum dicas, vt à iudice, quem ex rescripto nostro ab amplissimis consulibus acceperas, ad Iunium Rusticum [s] amicum nostrum præfectum vrbi prouocares: consules amplissimi perinde cognoscant, atque si ad ipsos facta esset prouocatio. Si quis ergo vel parem, vel maiorem iudicem appellauerit, alium tamen pro alio: in ea causa est, vt error ei non noceat. sed si minorem [t], nocebit.

q nihil ob funsit.
r vrbis
s Faustinum
t minor est,

Conceptio libelli appellatorij.

Libelli qui dantur appellatorii [v], ita sunt concipiendi, vt habeant scriptum & a quo dati sint, hoc est qui appellet, & aduersus quem, & à qua sententia.

v appellatorii

II. MACER libro primo de Appellationibus

Sed si apud [x] acta quis appellauerit, satis erit, si dicat APPELLO.

x apud acta quis. al. si apud acta quis ipso die viua voce. Al. deest viua.

III. VLPIANVS libro primo de Appellationibus

Scio quæsitum, si quis non addiderit in libellis, contra quem aduersarium appellet: an præscriptioni subiciatur. & puto nihil oportere præscribi. Sed [y] illud cecidit in quæstionem, si plures habuerit aduersarios, & quorundam nomina libellis [z] sint plexa [A] quorundam non: an æquè præscribi ei possit ab his, quorum nomina comprehensa non sunt, quasi aduersus ipsos adquieuerit sententiæ. & cum vna causa sit, arbitror non esse præscribendum. Certè [B] si plures hi sunt, aduersus quos pronuntiatur, & quorundam nomina in libellis sint comprehensa, quorundam non: hi soli appellasse videbuntur, quorum nomina [C] libellis sunt comprehensa. Quid ergo si causam appellandi certam dixerit? an liceat ei discedere ab hac, & aliam causam allegare? an [D] verò quasi forma quadam obstrictus sit? puto tamen, cum semel prouocauerit, esse ei facultatem [E], in agendo etiam aliam causam prouocationis reddere, persequique [F] prouocationem suam quibuscumque modis potuerit.

y Sed &
z in libellis
A complexa
B Cæterùm
C in libellis
D an non
E facultatem.
F prosequi

Appellatio ab executione.

IIII. MACER libro primo de Appellationibus

Ab [G] exsecutore sententiæ appellare non licet. sed ab eo qui sententiam male [H] interpretari dicitur, appellari licet: si tamen is interpretandi potestatem habuit. velut præses prouinciæ, aut procurator Cæsaris. ita tamê vt in causis appellationis reddendis [I] hoc solum quæratur, an iure interpretatum sit. idque etiam Diuus Antoninus rescripsit.

G Commodius est fortè l. superiorem sed.
H iam interpretari
I reddendæ. Rectius est Flor.

Appellare, cuius interest, quamuis damnatus non sit.

Alio condemnato, is cuius interest, appellare potest. qualis est qui per procuratorem expertus victus est: nec procurator suo nomine appellet. Item si emptor de proprietate victus est, eo cessante auctor eius appellare poterit. aut si auctor egerit, & victus sit: nô est deneganda emptori appellandi facultas. quid enim si venditor, qui appellare noluit, idoneus non est? quin etiam si auctor appellauerit, deinde in causæ defensione suspectus visus sit, pers

inde defensio causæ emptori committenda est, atque si ipse appellasset. idque ita constitutum est in persona creditoris, cum debitor victus appellasset, nec ea fide causam defenderet. Quæ constitutio ita accipienda est, si interueniente creditore debitor de pignore victus prouocauerit. nam absenti creditori nullum præiudicium debitor facit, idque statutum [a] est. Si procurator, qui iudicio interfuit, victus sit: an ipse quoque per procuratorem appellare possit, videamus: quia constat procuratorem alium procuratorem facere non posse. sed meminisse oportet, quòd procurator lite contestata dominus litis efficitur. & ideo & per procuratorem appellare potest.

a cõstitutum

V. MARCIANVS libro primo de Appellationibus

A Sententia inter alios dicta appellari non potest, nisi ex iusta causa: veluti si quis in coheredum præiudicium se condemnari patitur, vel similem huic [b] causam. quamuis & sine appellatione tutus est coheres. item fideiussores pro eo pro quo interuenerunt. Igitur & venditores fideiussor emptore victo appellauit, licet emptor & venditor adquiescant. Si heres institutus victus fuerit ab eo, qui de inofficioso testamento agebat: legatariis, & qui libertatem acceperunt, permittendum est appellare, si querantur per collusionem pronuntiatum: sicut Diuus Pius rescripsit. Idem [c] rescripsit, legatarios causam appellationis agere posse. Sed & si in fraudem suam transactionem factam ab eo qui appellasset, dicerent: idem dicendum est. Sed & sine appellatione si fuerit transactum, similiter rescriptum est. Si quis ipso die inter acta voce appellauit, hoc ei sufficit. sin autem hoc non fecerit, ad libellos appellatorios [d] dandos biduum vel triduum computandum est.

b ob causam
c idémque
d appellatorios

VI. VLPIANVS libro secundo de Appellationibus

NOn tantùm ei qui ad supplicium ducitur, prouocare permittitur: verùm alii quoque nomine eius. non tantùm si ille mandauerit, verùm quisquis alius prouocare voluerit. neque distinguitur, vtrum necessarius eius sit, nec ne. credo enim humanitatis ratione omnem prouocantem audiri debere. ergo & si ipse adquiescit sententiæ. nec quærimus, cuius intersit. Quid ergo si resistat qui damnatus est, aduersus prouocationem? nec velit admitti eius appellationem, perire festinans? adhuc puto in differendum supplicium.

VII. MARCIANVS [e] libro primo de Appellationibus

CVm quidam propter violentiam iudicis non ipsi à quo appellauit, dedit libellos, sed publicè proposuisset: Diuus Seuerus veniam ei dedit, & permisit ei causas [f] appellationis agere.

e Macer
f causam

VIII. VLPIANVS libro quarto de Appellationibus

ILlud sciendum est, eum qui prouocauit, non debere conuiciari ei à quo appellat. ceterum oportebit eum plecti. & ita Diui fratres rescripserunt.

IX. MACER libro secundo de Appellationibus

ILlud [g] sciendum est, neque pupillum neque rempublicam, cum pro libertate iudicatur, in integrum restitui posse: sed appellationem esse necessariam. idque ita rescriptum est.

g Quinqu. l. vlt. de restit. in int.

X. VLPIANVS libro octauo Disputationum

SI qui separatim fuerint condemnati, quamuis ex eadem causa: pluribus eis appellationibus opus est. Si quis cum vna actione ageretur, quæ plures species in se habeat, pluribus summis sit condemnatus, quarum singulæ notionem principis non faciunt, omnes autem coniunctæ faciunt [h]: poterit ad principem appellare. Sed cum aduersus plures probatæ essent rationes quæ eis nocerent, sufficit eis vna appellatio: quia vno titulo comprobatarum rationum omnes conueniebantur.

h facit: quid dicendum est? & poterit

Si plures vna sententia condemnati sint.

Quotiens autem plures in vnam summam condemnantur, vtrum vna sententia est: & quasi plures in vnam summam rei sint promittendi, vt [i] vnusquisque eorum in solidum teneatur: an verò scinditur in personas [k] sententia, quæritur. & Papinianus respondit, scindi sententiam in personas. atque ideo eos qui condemnati sint, viriles partes debere. Quod est rescriptum, in communi causa quotiens alter appellat, alter nõ, alterius victoriam [l] ei proficere, qui non prouocauit: hoc ita demum probandum est, si vna eadémque causa fuit defensionis. ceterum si diuersæ, alia causa est. vt in duobus tutoribus procedit, si alter tutelam gesserat, alter non attigerat [m]: & is qui non gesserat, prouocauit. iniquum est enim, [n] qui idcirco adgnouerat sententiam, quoniam gessisse se sciat, propter appellationem eius qui non gesserat, optinere.

i ita. al. desf.
k eorum sententia
l victoriam etiam ei
m gesserat
n eum, qui idcirco

XI. IDEM libro tertio de omnibus tribunalibus

CVm ex causa iudicati soluta esset pecunia ex necessitate iudicis ab eo, qui appellatione interposita meruerit meliorem sententiam: recipere eum pecuniam quam soluit, oportet.

XII. IDEM libro secundo Opinionum

SI constet nullo actu ex lege habito duumuirum creatum, sed tantùm vocibus popularium postulatum, eiusque tunc proconsulem, quod facere non debuit, consensisse: appellatio in re aperta superuacua fuit.

XIII. IDEM libro secundo Responsorum

APpellanti nihil obesse [o], quòd in libellis, à qua parte sententiæ appellaret, non significauit. Non solere improbari appellationem [p] eorum, qui vel vnam causam appellandi probabilem habuerunt.

o obest.
p appellationes

XIIII. IDEM libro quartodecimo ad Edictum

SI [q] prelusorio [r] iudicio actum sit aduersus testamentum, an ius faciat iudex, videndum [s]. & Diuus Pius, cum inter coniunctas personas diceretur per collusionem in necem legatariorum & libertatium actum, appellare eis permisit. & hodie hoc iure vtimur, vt possint appellare. sed & agere causam apud ipsum iudicem, qui de testamento cognoscit, si suspicantur non ex fide heredem causam agere. Quotiens herede non respondente, secundum aduersarium sententia datur, rescriptum est, nihil nocere neque legatis neque libertatibus. & hoc Diuorum fratrum epistula continetur ad Domitium in hæc verba. Quod absente possessore, ne quoquam nomine eius respondente, pronuntiatum est: non habet rei iudicatæ auctoritatem, nisi aduersus eum solum qui adesse neglexerit. quare his qui testamento libertates vel legata vel fideicommissa acceperunt: saluæ sunt actiones, si quas habuerunt, perinde ac si nihil esset iudicatum. & ideo aduersus eum qui vicit, permittimus eis agere.

q Ex titulo de inoff. testam. vide l. si suspecta cum aliis eius. rei.
r prolusorio id est, in quo partes in necem aliorum colluserunt. Alc. lib. 1 Parerg. c. 14.
s videndū est

XV. MARCELLVS libro primo Digestorum

SErui appellare non possunt. sed domini eorum ad opem seruo ferendam possunt vti auxilio appellationis. & alius domini nomine id facere potest. Sin verò neque dominus, neque alius pro domino appellauerit: ipsi seruo, qui sententiam tristem [t] passus est, auxilium sibi implorare non denegamus.

t triste auxilium. Accurs. hanc varietatem notauit, neq. tamen meliorē eligere potuit.

XVI. MODESTINVS libro sexto Differentiarum

COnstitutiones, quæ de recipiendis, nec non [v], appellationibus loquuntur, vt nihil noui fiat, locum non habent in eorum persona [x], quos damnatos statim puniri publicè interest. vt sunt insignes latrones, vel seditionum concitatores, vel duces factionum.

v nec ne.
x personas.

XVII. IDEM libro octauo Regularum

CVm in vna causa separatim duplex sententia diuisa datur, veluti vna forte, alia vsurarum: duplex appellatio necessaria est: ne alteram adgnouisse, de altera prouocasse intellegatur. Tutor pupillo datus si prouocet, interim pupillo curator dabitur. Sed si tutoris auctoritas fuerit necessaria, veluti ad adeundam hereditatē, tutor ei necessariū dabitur: quoniam curatoris auctoritas ad hoc inutilis est.

XVIII. IDEM libro septimodecimo Responsorum

LVcius Titius pro seruo suo, qui ad Vestias datus est, prouocationem interposuit. quæro an huiusmodi appellationis causas per procuratorem reddere possit. Modestinus respondit, posse.

Error iuris in sententia expressus.

XIX. IDEM libro singulari de enucleatis casibus

SI expressim sententia contra iuris rigorem data fuerit, valere non debet. & ideo & sine appellatione causa denuo induci potest. Non iure profertur sententia, si specialiter contra leges, vel senatusconsultum [y], vel constitutionem fuerit prolata. Vnde si quis ex hac sententia appellauerit, & præscriptione summotus sit: minimè confirmatur ex hac præscriptione sentētia. vnde potest causa ab initio agitari.

y senatusconsulta vel constitutiones.

XX. IDEM libro singulari de Præscriptionibus

QVi suspectum tutorem facit, & qui de non recipienda tutela excusationē agitat [z], alieno nomine agere intellegendus est. Is vero qui in rem suam procurator datus est, intra biduum appellare debet: quia suam causam agit. Militibus appellandi tempora non remittuntur, & victi si non prouocauerint, & sollemnia fecerint: postea non audiuntur.

z agit.

XXI. PAPIRIVS IVSTVS libro primo de Constitutionibus

IMperatores [A] Antoninus & Verus rescripserūt, appellationes quæ rectò [B] ad principem factæ sunt, omissis his ad quos debuerunt fieri ex imo ordine, ad præsides remitti. idem rescripserunt, ab iudice, quem à præside prouinciæ

A Alc. lib. 10 Disp. c. 18.
B è recto. al. rectā

uinciæ quis acceperat, non rectè Imperatorem appellatum esse: adeóque reuerti eum ad præsidem debere. Si magistratus creatus appellauerit, collegam eius interim vtriusque officium sustinere. si vterq; appellauerit, alium interim in locum eorum creandum: & eum, qui non iustè appellauerit, damnum adgnituru, si quod res publica passa sit. si verò iusta sit appellatio, & hoc pronuntietur: eos æstimaturos, cui hoc adscribendum sit. In locum autem curatoris, qui annonam administraturus est, alium interim adsumendum, quoadusque appellatio pendeat.

Sequestratio fructuum.

2 Idem rescripserunt, quamuis vsitatum non sit post appellationem fructus agri, de quo disceptatio sit, deponi: tamen cum populicarentur[a] ab aduersario, æquum sibi videri, fructus apud sequestres deponi.

XXII. PAPINIANVS libro secundo Responsorum

AD principem remissa cognitio, ab eo circumduci potest, qui remisit.

XXIII. IDEM libro nonodecimo Responsorum

EX consensu litigantium circa[b] compromissum à præside prouinciæ iudice dato, victus potest prouocare.

1 Cum procurator Cæsaris, qui partibus præsidis non fungebatur, in lite priuatorum ius dandi iudicis[c] non habuisset, frustra prouocatum ab ea sententia constitit, quæ non tenebat.

2 Filiumfamilias, cum aduersus patrem eius de bonis, quæ per ipsum poterant adquiri, pronuntiatum esset: respondi, non nisi patris nomine potuisse prouocare.

3 Eum qui cognouit edictum peremptorium secundum ordinis causam dati[d], placuit non rectè prouocasse: cum in eius potestate fuerit, ante diem præstitutum pro tribunali respondentem, aut defensum edicti denuntiationem rumpere.

XXIIII. SCÆVOLA libro quinto Responsorum

NEgotiorum[e] gestor vel tutor vel curator bona fide condemnati appellauerunt, & diu negotiũ tractum[f] est. quæsitum est, appellatione eorum iniusta pronuntiata, an quia tardius iudicatum sit, vsuræ principalis pecuniæ medii temporis debeantur. respondit, secundum ea quæ proponerentur, dandam[g] vtilem actionem.

1 Curator iuuenis aduersus tutoris heredes iudicio expertus, appellationem interposuit. cum implesset autem vicensimumquintum annum ætatis iuuenis, &[h] in militia ageret, exequi appellationem desiit. quæro, regressus à militia vtrum ipse appellationem explicare deberet: an verò curatorem in eam rem conueniri oporteret. respondit[i], ipsum militem litem[k] ad se pertinentem exsequi debere secundum ea quæ proponerentur.

XXV. PAVLVS libro vicensimo Responsorum

ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ[l] ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΤΩΙ ΚΟΙΝΩΙ[m] ΤΩΝ ΕΝ ΒΙΘΥΝΙΑΙ ΕΛΛΗΝΩΝ. ΕΚΚΑΛΕΙΣΘΑΙ ΜΕΝ ΠΩΣ ΑΝ ΤΙΣ ΚΩΛΥΟΙΤΟ ΥΠΟ ΤΩΝ ΔΙΚΑΖΟΝΤΩΝ ΟΥΧ ΟΡΩ, ΟΠΟΤΕ ΕΞΕΣΤΙΝ ΤΗΝ ΕΤΕΡΑΝ ΟΔΟΝ ΤΡΕΠΟΜΕΝΟΝ[n], ΤΑΥΤΟ ΠΟΙΕΙΝ, ΚΑΙ ΘΑΤΤΟΝ ΠΡΟΣ ΜΕ ΑΦΙΚΝΕΙΣΘΑΙ. ΥΒΡΕΙ ΔΕ ΚΑΙ ΒΙΑΙ ΧΡΗΣΘΑΙ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΚΚΑΛΟΥΜΕΝΟΥΣ, ΚΑΙ ΦΡΟΥΡΑΝ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΝ ΠΕΡΙΙΣΤΑΝ[o], ΚΑΙ, ΑΠΛΩΣ ΕΙΠΕΙΝ, ΑΠΟΦΡΑΤΤΕΙΝ ΑΥΤΟΙΣ ΤΗΝ ΔΕΥΡΟ ΑΝΟΔΟΝ, ΑΠΑΓΟΡΕΥΟΜΕΝ ΤΟΙΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙΣ ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΗΓΟΥΜΕΝΟΙΣ ΤΩΝ ΕΘΝΩΝ, ΚΑΙ ΠΙΣΤΕΥΣΟΝΤΑΙ ΤΑΥΤΗΙ ΜΟΥ ΤΗΙ ΠΡΟΡΡΗΣΕΙ, ΕΙΔΟΤΕΣ ΟΤΙ ΤΟΣΟΥΤΟΝ ΜΟΙ ΜΕΛΕΙ ΤΗΣ ΤΩΝ ΑΡΧΟΜΕΝΩΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ, ΟΣΟΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΥΝΟΙΑΣ ΑΥΤΩΝ ΚΑΙ ΠΕΙΘΟΥΣ.

XXVI. HERMOGENIANVS[p] libro secundo Iuris epitomarum

AD Imperatorem causam remissam partibus consentientibus, præses, si ad eius notionem pertinet, audire potest.

XXVII. IDEM libro quinto Iuris epitomarum

TVtor si in negotio pupilli prouocauerit, vel curator in adulti: heres eius antequam reddat rationes, appellationis causam persequi debet. nam post redditas rationes nec ipse tutor nec curator appellationis merita probare cogitur.

XXVIII. SCÆVOLA libro vicensimo quinto Digestorum

CReditor cum fideiussoribus egerat, sed post iudicium acceptum ad agẽdam causam ipse non adfuit. & cum absoluti essent fideiussores, seruus eius appellauit. quæsitum est, an appellatio, quam seruus interposuit nomine domini, nullius momenti esset. respondit, eiusmodi appellationem non esse obseruandam.

Etiam contumax in non exhibendo auditur appellans.

1 Iussus à iudice exhibere secundum præceptum præsidis prouinciæ rationes, quas apud se esse cauerat, instrumentorum gratia data dilatione, nec postea exhibuit: ideóque secundum constitutionem recitatam, quia per contumaciam instrumenta non exhibuerat, cum petitor quanti sua interesset exhiberi, iurasset, facta erat condemnatio. quæsitum est, an post iusiurandum appellationem interponere possit. respondit, nihil proponi, cur denegandum esset appellationis auxilium.

2 Substituti tutores in locum legitimi tutoris, experti cũ eo tutelæ iudicio, cum arbiter iniquè condemnauit,[q] quàm rei æquitas exigebat, à sententia eius prouocauerunt. pendente causa appellationis iuuenes adoleuerunt. quæsitum est, cum omnis exsecutio[r] huius ad adultos pertineat, & causam ad se pertinentem idoneè tueri possint, an postulatio eorum contra quos appellatum erat, dicentium illos debuisse causas appellationis reddere, qui primi sunt experti, admittenda non sit. respondit, eos quorum tutela gesta esset, si vellent causam exsequi, non prohibendos. Idem & in curatoribus obseruandum esse, si interim adultus ad legitimam ætatem peruenit.

A QVIBVS[s] APPELLARI[t] NON LICET TITVLVS II.

VLPIANVS libro primo de Appellationibus

TRACTANDVM est, a quibus appellare non liceat. & quidem stultum est illud admonere, à principe appellare fas non[v] esse: cum ipse sit qui prouocatur. Sciendum est, appellari à senatu non posse principem. idq; oratione Diui Hadriani effectum[x]. Si quis ante sententiam professus fuerit se à iudice non prouocaturum, indubitatè prouocandi auxilium perdidit. Interdum Imperator ita solet iudicem dare, ne liceret ab eo prouocare[y], vt scio sæpissimè à Diuo Marco iudices datos. an & alius possit ita iudicem dare, videbimus. & puto[z] non[z] posse.

II. PAVLVS libro singulari de Appellationibus

QVæsitum est, in arbitros[z] qui ad fideiussores probandos dantur, an appellare liceat. quamuis hoc casu & sine appellatione quidam putent ab eo qui eum[A] dedit, sententiam eius corrigi posse.

QVIS[B] A QVO APPELLETVR TIT. III.

VLPIANVS libro primo de Appellationibus

QVOD dicitur, eum appellari, qui dedit iudicem, sic accipiendũ est, vt & successor eius possit appellari. Proinde & si præfectus vrbi iudicem dederit, vel[C] prætorio: ipse erit prouocandus, qui eum dederit iudicem.

Differentia iudicis dati, & eius cui mandata est iurisdictio.

1 Ab eo cui quis mandauit[D] iurisdictionem, non ipse prouocabitur. nam generaliter is erit prouocandus ab eo cui mandata est iurisdictio, qui prouocaretur ab eo qui mandauit[E] iurisdictionem.

II. VENVLEIVS SATVRNINVS libro secundo de officio proconsulis

APpellari à legato proconsul[F] potest[G]. & si multam dixerit[H], potest de iniquitate eius proconsul cognoscere, & quod optimum putauerit statuere.

III. MODESTINVS libro octauo Regularum

DAto iudice à magistratibus populi Romani cuiuscumque ordinis, etiam si ex auctoritate principis licet nominatim iudicem declarantis, dederint: ipsi tamen magistratus appellabuntur.

QVANDO APPELLANDVM SIT ET INTRA QVAS TEMPORA TITVLVS IIII.

VLPIANVS libro primo de Appellationibus

SI[I] QVIDEM in insulam deportandum adnotauerit præses prouinciæ, & Imperatori scripserit vt deportetur: videamus quando sit prouocandum: verum cum Imperator scripserit, an cum ei scribitur. &[K] putem tunc esse appellandum, cum recipi eum præses iubet, sententia prolata Imperatori scribendum, vt deportetur. Ceterum verendum est ne sero sit, vt tunc prouocetur, cum Imperator insulam ei adsignauerit. cõprobata enim sententia præsidis, tunc solet insulam adsignare. Rursus illud verendum est, si mendaciis apud principem onerauit eum quẽ deportandũ laborabat[L], intercludi illi viam prouocandi. Quid ergo est? rectè dicetur humanitate suggerẽte, vt & hoc & illo tẽpore nõ frustra prouocaretur[M]:

a populetur. b citra. c iudices. d datum. e Cuiacius l. vlt. de re iud. f tractatum. g dandam esse. h etiam in. i & respondi. k causam. l Alc. lib. 1. Disp. c. 16. m Sequuntur vniuersitatem Græcorum, quæ ab vno Proconsule regebatur. Aug. ad Modest. n παραπέμπειν. o περιϊστᾶν. p Paulus.

q & aliter quàm rei. r exsecutio. Ita est Florent. tametsi Accurs. vtramque lectionem interpretatur. s In hunc tit. vide Alex. ab Alex. lib. 6. Genial. dier. cap. 20. t appellare. v non esse. x effectum est. y prouocari. z arbitris. A eius. B Olim omnium potestatum & dignitatum appellationes ad præfectum vrbis erant, vt refert Flauius Vopiscus in Floriano Impe. C præfectus prætorio. D mandat. E mandat. F proconsuli. G Hoc non est intelligendum de mulcta, quæ delicto irrogatur: nam etiam solus proconsul aut præses dicere potest. l. filer. de offic. præs. Sed de minori mulcta, quã irrogat is qui nõ obtinet imperium sua iurisdictione. arg. l. vlt. de offic. eius qui mand. & l. 1. de iurisdic. à qua non appellatur, cum à sententiis duntaxat appelletur, & interlocutionibus. l. vlt. quor. appell. non recip. C. & l. apertissimi. C de iud. Hic igitur præses cognoscit sine appellatione, & mulctam (si videtur) minuit, aut prorsus tollit: à prima autem illa mulcta appellare licet. l. antepen. de verb. signif. l. & in mulcta. C. de appell. Gen. lib. 1. c. pen. H indixerit. I Duar. 1. Disp. cap. 8. K Haloand. mendis hunc locũ emendat. Aug. lib. 3. Emend. c. 9. L laboraret. M prouocetur.

quia non aduersus principem, sed aduersus iudicis calliditatem prouocauit. Simili modo & in decurione erit prouandum, quem punire sibi præses [a] permittere non debet: sed recipere eum in carcerem, & principi scribere de pœna eius. Si quis tutor datus fuerit vel testamento [b] vel a quo [c] alio qui ius dandi habet: non oportet eum prouocare. hoc enim Diuus Marcus effecit. sed intra tempora præstituta excusationem allegandam habet: & si fuerit repulsa, tunc demum appellare debebit. ceterum ante frustra appellatur. Alia causa est eorum qui ad aliquod munus vel honorem vocantur, cum dicant se habere excusationem. nam non aliter allegare possunt causas immunitatis suæ, quàm si appellationem interposuerint. Solent plerumque præsides remittere ad ordinem nominatum, vt [d] Gaium Seium creent magistratum, vel alius quis honor, vel munus in eum conferatur. verum igitur tunc appellandum est, cum ordo decretum interposuerit: an verò à remissione quam præses fecerit, appellatio sit interponenda? & magis est vt tunc sit appellãdum, cum ordo decreuerit. magis enim consilium dedisse præses videtur quis sit creandus, quàm ipse constituisse. denique ipse erit appellandus, non ab eo prouocandum. Sed & si præses in ordine fuerit, vt fieri adsolet, cum ab ordine crearetur quis: ipse erit prouocandus, quasi ab ordine, non ab ipso fiat appellatio. Biduum vel triduum appellationis ex die sententiæ latæ computandum erit. quid ergo si sententia fuerit sub condicione dicta? verum ex die sententiæ tẽpus cõputamus ad appellandũ, an verò ex die quo condicio sententiæ [e] extitit? Sanè quidẽ non est sub condicione sententia dicẽda. sed si fuerit dicta, quid fiet? & est vtile, statim tẽpora ad appellãdum computari debere. Quod in sententiis præceptum [f] est, vt vel altera die vel tertia prouocetur: hoc etiam in ceteris obseruandum, ex quibus sententia quidem non profertur: appellari tamen oportere & posse, supra relatum est. Dies autem illos, quibus appellandum est, ad aliquid vtiles esse oratio Diui Marci voluit, si fortè eius, à quo prouocatur, copia non fuerit, vt ei libelli dentur. ait enim, is dies seruabitur, quo primo adeundi facultas erit. quare si fortè post sententiam statim dictam copiam sui non fecerit is qui pronuntiauit, vt fieri adsolet: dicendum est, nihil nocere appellatori. nam vbi primùm copiam eius habuerit, poterit prouocare. ergo si statim se subduxit, similiter subueniendum est. quid igitur si condicio horæ effecit, vt se reciperet? si fortè dicta sit sententia iam suprema hora? vtique non videbitur se subtraxisse. Adeundi autem facultatem semper accipimus, si in publico sui copiam fecit. ceterum si non fecit, an imputetur alicui quòd ad domum eius non venerit, quódque in hortos nõ accesserit: & vlterius, quòd ad villam suburbanam? magisque est vt non debeat imputari. quare si in publico eius adeundi facultas non fuit, melius dicetur, facultatem non fuisse adeundi. Si quis ipsius quidem à quo appellauit, adeundi facultatem non habuit: eius autem [g] quem appellabit, habeat copiam: videndum est, an ei præscribi possit, quòd eum non adierit. & hoc iure vtimur, vt si alterutrius adeundi fuit copia, præscriptio locum habeat. In propria causa biduum accipitur. Propriam causam ab aliena quemadmodum discernimus? & palam est, eam esse propriã causam, cuius emolumentum vel damnum ad aliquem suo nomine pertinet. quare procurator, nisi in suam rem datus est, tertium diem habebit. In suam autem rem datus magis est vt alteram diem obseruet. at si in partem proprio nomine, in partem iprot alieno litigat: ambigi potest, vtrum biduum, an triduum obseruetur. & magis est, vt suo nomine biduũ, alieno triduum obseruetur. Tutores, item defensores rerum publicarum, & curatores adulescentium vel furiosi tertium diẽ habere debent, ideirco quia alieno nomine appellant. ex hoc apparet, tertio die prouocãdum defensori, si modò quasi defensor causam egit, non suo nomine: cum optentu alieni nominis suam causam agens: tertio die appellare possit. Si quis suspectum tutorem faciens, non optinuerit: appellare eum [h] intra triduum debere Iulianus libro quadragensimo [i] digestorum scripsit, profectò quasi pupilli defensorem. Si aduersus absentem fuerit pronuntiatum, biduum, [*] vel [*] triduum, ex quo quis scit, computandum est, non ex quo pronuntiatum est. Quod autẽ dicitur, absentem posse prouocare ex quo scit, sic accipit [k]: si non in causa per procuratorem defensus est. nã si ille nõ prouocauit, difficile est vt hic audiatur.

II. MACER libro primo de Appellationibus

SI procuratorio nomine egeris, & victus appellaueris, deinde iniusta appellatio tua fuerit pronũtiata: poteit dubitari num secundo die appellare debeas: quia cum de tua appellatione iniusta pronuntiatum sit, tua interfuisse videtur. sed rectius dicetur, tertia die appellare te posse: quia nihilo minus alienã causam defenderis. Sed si alius, quàm qui iudicio expertus est, appellet, qualis est cuius interest: an etiã tertia die appellare possit, videamus. sed dicendũ est, secunda die appellare eum debere, † qua verũ est, eum suam causam defendere. cõtrarium ei est, si dicat ideirco sibi licere intra triduum appellare, quia videtur quasi alieno nomine appellare: quando [l] si velit causam suam alienam videri, semetipsum excludit. quia in aliena causa ei qui iudicio expertus non est, appellare non liceat. Si is qui ex libertinitate in ingenuitatem se defendebat, victus appellare omiserit: an pater eius appellare possit, maximè si dicat eum in potestate sua esse, quæritur. sed [m] si potest, quod magis probatur, secunda die vt [n] propria causa appellare debet. Si pro eo qui capite puniri iussus est, necessaria persona appellet: an tertia die audiri possit, Paulus dubitat. sed dicendum est, hanc quoq; personam vt in propria causa secunda die appellare debere: quia qui sua interesse dicit, propriam causam defendit.

III. IDEM libro secundo de Appellationibus

ILlud videamus, si cum Imperatori scriberetur, exemplum litterarum litigatori editum sit, neque is appellauerit, & postea contra eum rescriptum sit: an appellare à litteris pridem sibi editis possit. quia qui tunc non appellauit, vera esse quæ scripta sunt, cõsensisse videtur. nec audiendus est, si dicat euentum rescripti sacri se sustinuisse.

DE APPELLATIONIBVS RECIPIENDIS VEL NON

TITVLVS V.

I. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Edictum

NON SOLENT audiri appellantes, nisi hi quorum interest, vel quibus mandatum est, vel qui negotium alienum gerũt, quod mox ratum [o] habetur. Sed & [p] cum mater filii tem sententia [q] euersam animaduerteret, prouocauerit, pietati [r] dans: dicendum est, & hanc audiri debere. & si litem præparandam curare maluerit, intercedere non videtur, licet ab initio defendere non potest.

II. SCAEVOLA libro quarto Regularum

ANte sententiam appellari potest, si quæstionem in ciuili negotio habendam iudex interlocutus sit. vel in criminali, si contra leges hoc faciat.

III. PAVLVS libro singulari Regularum

INtra triduum appellare [s] licet ei qui de suspecto tutore egit victúsque appellat.

IIII. MACER libro primo de Appellationibus

EIus qui ideo causam agere frustratur, quòd dicit se libellum principi dedisse, & sacrum rescriptum expectare: audiri desiderium prohibetur. & si ob eam causam prouocauerit, appellatio eius recipi sacris constitutionibus vetatur.

V. VLPIANVS libro quarto de Appellationibus

EI cuius appellatio non recipitur, sufficit si possit docere, appellationem suam nõ esse receptam. quod quaqua [t] ratione doceat, admittetur eius appellatio. Non recepta autem appellatione, siquidem principem appellari oportuit: principi erit supplicandum. sin verò alius appellabatur quàm princeps, ille erit adeundus. Sed & si quid [v] aliud post receptam appellationem impedimento [x] factum fuerit, eum adiri oportet, quem appellare quis debet. Planè si appellatione non recepta non ipsum adierit, quem debuit, sed principem: pro eo habebitur, atque si is aditus esset, qui adiri debuit. idque rescriptis [y] Imperatoris nostri Antonini declaratur. Planè si alium pro alio adiit, non principem: nihil ei hic error proderit, licet non videatur cessasse. Intra constituta autem appellatoria tempora debet is cuius appellatio non est recepta, vel competentem iudicem, vel principem adire.

VI. MACER libro secundo de Appellationibus

SCiendum est, cuius appellatio non recipitur, præcipi sacris constitutionibus, omnia in eodem statu esse, nec quicquam nouari, etiam si contra fiscum appellatum sit. eúmque [z] qui appellationem non receperit, opinionem suam confestim per relationem manifestare, & causam pro qua non recepit appellationem: eiúsque exemplum litigatori edere [A] debere, mandatis cauetur.

VII. PAVLVS libro singulari de Appellationibus

SI res dilationem non recipiat, non permittitur appellare: ne [a] vel testamentum aperiatur, vt Diuus Hadrianus

Marginal notes (left): a præses prouinciæ. b vel à testatore. c quouis. d sicut vt Gaium. e sententiæ latæ extantis. f receptum. g ad quem appellauit. h eum. i libro. k accipimus.

Marginal notes (right): † quia. l quoniam. m sed & si. n vt in propria. o ratum esse habeat. p Sed & si. al. Sed & si cum. q sententia versam. al. per sententiam aduersam. Rectius est hic verbo euertendi, quo eodem loco vsus est Paulus l. vlt. de offic. præf. [illegible] aduersam. r pietati id dãdo. al. pietati operam dãdo. s Cum hoc appellatio permissa sit, meritò responsum est: nec [illegible] de eo [illegible] tamen & superiores [illegible]. vt apparet ex l. 1. §. si quis suspectum. & ibi quod Accurs. notauit. t quacunque. v quod. x impedimentum. al. impedimenti. y rescripto. z eum quoque. A reddere. Rectius est Flor. a veluti ne testamentum.

nus constituit: ne frumentum in usum militum in annonæ subsidia contrahatur, néve scriptus heres in possessionem inducatur. Item si ex perpetuo edicto aliquid decernatur, id quo minus fiat, non permittitur appellare. Item quo minus pignus vendere liceat, appellari non potest.

DE LIBELLIS DIMISSORIIS (QVI APOSTOLI DICVNTVR) TITVLVS VI.

MARCIANVS[a] (libro secundo de Appellationibus)

POST appellationem interpositam litteræ dandæ sunt ab eo à quo appellatum est, ad eum qui de appellatione cogniturus est, siue principem, siue quem alium. quas litteras dimissorias, siue apostolos appellant. Sensus autem litterarum talis est: appellasse, puta, Lucium Titium à sententia illius, quæ inter illos dicta est. Sufficit autem petisse intra tempus dimissorias instanter & sæpius, vt & si non accipiat, id ipsum contestetur. nam instantiam repetentis[b] dimissorias constitutiones desiderant. Aequum est igitur, si per eum steterit, qui debebat dare litteras, quo minus det: ne hoc accipienti noceat.

a Macer
b petentis

NIHIL INNOVARI[c] APPELLATIONE INTERPOSITA TITVLVS VII.

VLPIANVS (libro quarto de Appellationibus)

APPELLATIONE interposita, siue ea recepta sit, siue non, medio tempore nihil nouari oportet. si quidem fuerit recepta appellatio, quia recepta est. si verò nō est recepta, ne præiudiciū fiat quoad deliberetur, vtrum recipienda sit appellatio, an non sit. Recepta autem appellatione tamdiu nihil erit innouandum, quamdiu de appellatione fuerit[d] pronuntiatum. Si quis ergo fortè relegatus fuit, & appellauerit: non arcebitur neque in Italia, neque in prouincia[e] qua relegatus est. Propter eandem rationem & si quis deportatus fuit ab eo, cui deportandi ius est, vel aduocatus: neque vincula patietur, neque vllam aliam iniuriam, quam patitur qui sententiæ non adquieuerat. integer enim status esse videtur prouocatione interposita. Ergo & si abstinere ordine iussus sit, & prouocauerit: eadem ratione potest cœtum participare. cum hoc sit constitutum, & sit iuris, ne quid pendente appellatione nouetur. Si quis ex pluribus facinoribus condemnatus, propter quædam appellauit, propter quædam non: vtrum differenda pœna eius sit, an non, quæritur. & si quidem grauiora sint crimina, ob quæ appellatio interposita est, leuius autem id propter quod[f] non appellauit: recipienda est omnimodo appellatio, & differenda pœna. si verò grauiorem sententiam meruit ex ea specie, ex qua non est appellatum: omnimodo pœna iNponenda est.

c Al. nouari
d erit
e à qua
f quod non quis appellauerit

QVAE SENTENTIAE SINE APPELLATIONE RESCINDANTVR TIT. VIII.

MACER (libro secundo de Appellationibus)

ILLVD meminerimus, si quæratur, iudicatum sit, nec ne, & huius quæstionis iudex nō esse iudicatum pronuntiauerit, licet fuerit iudicatum: rescinditur[g] si prouocatum non fuerit. Item si calculi error in sententia esse dicatur, appellare necesse non est. veluti si iudex ita pronuntiauerit, CVM CONSTET TITIVM SEIO EX ILLA SPECIE QVINQVAGINTA, ITEM EX ILLA SPECIE VIGINTIQVINQVE DEBERE: IDCIRCO LVCIVM TITIVM SEIO CENTVM[h] CONDEMNO. nam quoniam error computationis est, nec appellare necesse est, & citra prouocationem corrigitur. Sed & si huius quæstionis iudex sententiam[i] centum confirmauerit: si quidem ideo quòd quinquaginta & viginti quinque fieri centum putauerit: adhuc idem error computationis est, nec appellare necesse est. si verò ideo quoniam & alias species vigintiquinque fuisse dixerit: appellationi locus est. Item cum contra sacras constitutiones iudicatur, appellationis necessitas remittitur. Contra constitutiones autem iudicatur, cum de iure constitutionis[k], non de iure litigatoris pronuntiatur. nam si iudex volentis se ex cura muneris vel tutelæ, beneficio liberorum vel ætatis aut priuilegii excusare, dixerit neque filios, neque ætatem, aut vllum priuilegium ad muneris vel tutelæ excusationem prodesse: de iure constituto pronuntiasse intellegitur. Quòd si de iure suo probantem admiserit, sed idcirco contra eum sententiam dixerit, quòd negauerit eum de ætate sua, aut de numero liberorum probasse: de iure litigatoris pronuntiasse intellegitur. quo casu appellatio necessaria est. Item cum ex edicto peremptorio, quod neque propositum est, neque in notitiam peruenit, absentis condemnatio fit: nullius momenti esse sententiam, constitutiones demonstrent. Si apud eundem iudicem inuicem petamus, si & mea & tua petitio sine vsuris fuit, & iudex me priorem tibi condemnauit, quo magis tu prior me condemnatum habeas: non est mihi necesse pro hac causa appellare. quando secundum sacras constitutiones iudicatum à me petere non possis prius quàm de mea quoque petitione iudicetur. sed magis est, vt appellatio interponatur.

g & si
h in centum
i in centum
k constituto,

II. PAVLVS (libro tertio Responsorum)

PAulus respondit, eum qui in rebus humanis non fuit sententiæ dictæ tempore, inefficaciter condemnatum videri. Idem respondit, aduersus eum qui in rebus humanis non esset, cum iudex datus est: neque iudicis dationem valuisse, neque sententiam aduersus eum dictam vires habere.

III. IDEM (libro sextodecimo Responsorum)

PAulus respondit, iNpossibile præceptum iudicis nullius esse momenti. Idem respondit, ab ea sententia, cui pareri[l] rerum natura non potuit[m], sine causa appellari.

l per rerum naturam
m oportuit,

AN PER ALIVM CAVSAE APPELLATIONVM REDDI POSSVNT TIT. IX.

VLPIANVS[n] (libro quarto Appellationum)

QVAERI solet, an per alium causæ appellationis reddi possunt. quæ res in rebus pecuniariis & in criminibus[o] agitari consueuit. & in rebus pecuniariis sunt rescripta posse agi. verba rescripti ita se habent. Diui fratres Longino. Si is, qui appellauit, mandauit vt eum de appellatione quam Pollia[p] ad eum fecit, defenderes, & res pecuniaria est: nihil prohibet nomine eius te respondere. sin autem non sit pecuniaria causa, sed capitalis: per procuratorem agi non licet. Sed & si ea causa sit, ex qua sequi solet pœna vsque ad relegationem: non oportet per alium causas[q] agi. sed ipsum adesse auditorio debere, sciendum est. Plane si pecuniaria causa est, ex qua ignominia sequitur: potest & per procuratorem hoc agi. Idque[r] erit probandum & in ipso accusatore, si appellauerit, vel si aduersus eum sit appellatum. & generaliter, quæ causa per alium agi non potest, eius nec appellationem per alium agi oportet.

n Paulus
o criminalibus
p Polla
q causam
r Idémque

II. MACER (libro secundo de Appellationibus)

SI procurator absentis appellauerit, deinde rationes reddiderit: nihilo minus ipse respondere debet. Sed an eo cessante dominus litis respondere possit exemplo adulescentis, videamus. magis tamen obseruatur, vt audiri debeat in causis appellationis reddendis is, cuius absentis procurator appellauit.

SI[s] TVTOR VEL CVRATOR MAGISTRATVS CREATVS APPELLAVERIT TIT. X.

s Si quis tutor

VLPIANVS (libro tertio de officio consulis)

SI[t] QVI ad munera publica nominati appellauerint, nec causas probauerint: sciant[v] ad periculum suum pertinere, si quid damni per moram appellationis reipublicæ acciderit. quòd si apparuerit eos necessariò prouocasse, cui adscribendum sit id damnum, præses vel princeps æstimabit.

t Ii qui
v sciant

II. HERMOGENIANVS (libro quinto iuris epitomarum)

TVtor vel curator retentus[x] si prouocauerit, & ante causam actam moriatur: propter periculum medii temporis successores eius causas appellationis necesse habent reddere.

x detentus

EVM QVI APPELLAVERIT IN PROVINCIA DEFENDI TITVLVS XI.

VLPIANVS (libro quarto de Appellationibus)

EVM QVI appellauit, oportere in prouincia defendi in aliis suis causis, etiam si appellationis causa peregrinetur, Diui fratres Decimio[y] Philoni rescripserunt.

y Decio

II. MARCIANVS (libro secundo de Appellationibus)

HOc enim illis præstatur, ne necesse habeant se defendere, qui reipublicæ causa absunt.

APVD EVM A QVO APPELLATVR ALIAM CAVSAM AGERE COMPELLENDVM
TIT. XII.

VLPIANVS libro quarto de Appellationibus.

SI quis ex alia causa appellauerit à iudice, an in alia causa eundem iudicem habere necesse habeat, videamus. & hodie hoc iure vtimur, & [a] tametsi appellatio interposita sit, tamen apud eundem iudicem, à quo quis prouocauit, compelletur alias causas, si quas habet, agere. nec veetur hoc prætextu, quasi ad [b] offensum iudicem non debeat experiri, cum possit denuo prouocare.

a vt

b apud offensum

SI PENDENTE APPELLATIONE MORS INTERVENERIT
TITVLVS XIII.

MACER libro secundo de Appellationibus.

APpellatore defuncto, si quidem sine herede, cuiuscumq; generis appellatio fuit, euanescit. quòd si appellatori heres extiterit: si quidem nullius alterius interest causas appellationis reddi, cogendus non est peragere appellationem. si verò fisci, vel alterius, contra quem appellatum est, interest: heres causas appellationis reddere necesse habet. Nullius autem interest, veluti cum sine ademptione bonorum relegatus est. nam si ademptis bonis relegatus, vel in insulam deportatus, vel in metallum datus [c], prouocatione interposita decesserit: Imperator noster Alexander Plotinio [d] militi ita rescripsit. Quamuis pendente appellatione morte rei crimen extinctum sit: data tamen etiam de parte bonorum eius sententia proponitur, aduersus quam non aliter is qui emolumentum successionis habet, optinere potest, quàm si in reddendis causis appellationis iniquitatem sententiæ detexerit. Tutor quoque in negotio pupilli appellatione interposita si decesserit, heredem eius causas appellationis reddere necesse est, etiam si rationes tutelæ heres reddiderit: quia sufficit mortis tempore ad causas appellationis reddendas obligatum fuisse. Sed Diui [e] Seuerus & Antoninus rescripserunt, non cogendum tutorem post rationes redditas causas appellationum reddere.

c damnatus,

d Plecorio al. Plotiorio

e Diuus Verus

DE IVRE FISCI
TITVLVS XIIII.

Quibus ex causis fisco aliquid acquiritur.

CALLISTRATVS libro primo de iure fisci.

VAriæ causæ sunt, ex quibus nuntiatio ad fiscum fieri solet. aut enim se quis quod tacitè relictum est, profitetur capere nó posse: vel ab alio præuentus defertur: vel quòd mors ab heredibus nó vindicatur: vel quòd indignus quis heres nuntiatur: vel quòd princeps heres institutus, & testamentum siue codicilli subrepti esse nuntiantur: vel quòd dicatur quis thensaurum inuenisse: vel magni pretii rem minoris ex fisco cóparasse: vel [f] præuaricatione fiscum victum esse: vel eum decessisse, qui in capitali crimine esset: vel etiam post mortem aliquem reum esse: vel domum †restructam esse: vel ab accusatione recessum [g]: vel rem litigiosam venúdari: vel poená fisco ex contractu priuato deberi: vel aduersus leges commissum factum esse. An bona quæ soluendo non sint, ipso iure ad fiscum pertineant, quæsitum est. Labeo scribit etiam ea quæ soluendo non sint, ipso iure ad fiscum pertinere. Sed contra sententiam eius edictum perpetuum scriptum est, quod ita bona veneunt, si ex his fisco adquiri nihil possit. Diuus Pius Cœlio Amaranto [h] ita rescripsit: vacantium bonorum nuntiationem quadriennio finiri: idque tempus ex die quo certum esse cœpit, neque heredem neque bonorum possessorem extare, computari oportere. Præscriptio autem viginti annorum, quæ etiam circa requirendorum adnotatorum bona obseruatur, ex constitutione Diui Titi [i] solet ex eo numerari, ex quo quid ad fiscum pertinere potuit. Causæ autem quæ statim motæ sunt, & tractæ vltra vicensimum annum, differri possunt etiam [k] post vicensimum annum. Illæ quoque causæ quæ à priore nuntiatore proditæ dicantur, etiam post annos, quibus præscribi diximus fisco nuntiari possunt.

f ex præuaricatione

† destructam

g recessum esse:

h Amaranto

i Titi Antonini al. Pii Antonini

k & post

II. IDEM libro secundo de iure fisci.

EX quibusdam causis [l] delatione Suscipientium fama non læditur: veluti eorum qui non præmii consequendi, item eorum qui vlciscendi gratia aduersarium suum deferunt: vel quod nomine reipublicæ suæ quis exsequitur causas [m]. & hæc ita obseruari plurifariam principalibus constitutionibus præcipitur. Diuus Hadrianus Flauio Arriano [n] in hæc verba rescripsit. Quin et qui instrumenta ad causam fisci pertinentia, cum possit exhibere, non exhibet, nocere debeat: [o] si verum aliter non inuenitur, ea subtracta esse credantur, quæ nocitura causæ eius fuerint, dubitatum [p] non est. sed nec aliàs dubitari oportet, quin non in aliam [q] rem nocere debeant, quàm in eam qua [r] desiderata sunt.

l delatione

m causam.

n Aurieno

o & si verum

p dubitandum

q etiã in causam

r quam

Editio instrumentorum.

Item Diui fratres ad libellum Cornelii Rufi rescripserunt, totiens edenda esse instrumenta, quotiens de iure capiendi, vel de iure dominii, vel de aliqua causa [s] simili re numaria quæratur: non si de capitali causa agatur. Senatus censuit, †vt si neque delator, neque possessor tribus edictis euocati adfuerunt: delatoris quidem fideiussores teneantur, & ei postea publicam causam deferendi ius adimatur, possessoris autem ius idem esset [t], quod si delatus omnino non esset. quotiens tamen delator adesse iussus cessat, nec hoc fraude possessoris factum esse probabitur: Diuus Hadrianus rescripsit secundum possessorem pronuntiari oportere. ita vt sententia comprehendatur, etiam delatores edicto id comprehendisse. Diuus Pius Cæcilio Maximo rescripsit, constitutionem patris sui, qua compelleretur delator edere mandatorem, ac nisi edidisset, vt in vincula deduceretur: eò pertinere, non vt delator pœna [v] subduceretur, si mandatorem haberet: sed vt mandator quoque perinde atque si ipse detulisset, puniretur. Imperator noster Seuerus Augustus constituit, ne serui delatores dominorum audiantur: sed vt pœna coërceantur. libertos quoq; causæ mandatores contra patronos à præsidibus prouinciarũ pœnæ [x] plectendos. Complura sunt rescripta principalia, quibus cautum, nõ obesse errorem cuiquã, quòd ignotus [y] iuris sui ipse se detulerit. Sed extat eorundem principum rescriptum, ex quo videtur posse defendi, ita demum non nocere cuiquam se detulisse, si ex persona sit, quæ ignorare propter rusticitatem, vel propter sexum femininum [z] ius suum possit.

s alia simili re nummaria. Re nummaria, ex. pli loco positum est. Itaque non abundat, re, vt credidit Accurs.

t ius idem sit, quod foret

v pœnæ

x pœna

y ignarus. Deterior est Flor.

z femineum

De fideicommisso tacitè relicto non capaci in fraudem legis.

III. IDEM libro tertio de iure fisci.

NOn intellegitur fraudem legi fecisse, qui rogatus est palam restituere. Sed cum quidam testamento suo ita scripsisset, VOS ROGO, VT IN EO QVOD A VOBIS PETI[A], SICVT PRAESTETIS: PERQVE DEVM VT FACIATIS ROGO, & quæreretur, an id palam datum intellegeretur: Iulianus respondit, non quidem apparere quid ab heredibus ex huiusmodi verbis petitum est. quæri autem solere, quando intellegatur quis in fraudem legis fidem suam accommodare. & ferè eò iam decursum [B], vt fraus legi fieri videatur, quotiens quis neque testamento neque codicillis rogaretur: sed domestica cautione & chirographo obligaret se ad præstandum ei qui capere non potest. ideóque dici posse, ex superadictis verbis non esse legi fraudem factam. Si quis palam rogatus, & tacitè esset: agitabatur, quid [C] magis præualeret: [D] vtrum id ipsum noceret, quòd tacitè rogatus esset: an prodesset, quòd palam petitum esset. †&† Diuus Hadrianus rescripsit, in eo quod cuiusque fidei palam commissum est, non esse existimandum fidem suam in fraudem legis accommodasse. Quando autem fraus interposita videatur, agendum [E] est. id est verum exitus spectari deberet, an consilium. fortè si tunc cum tacitè fideicommittebatur, non capiebat is cui restitui iubebatur: mortis verò tempore capere poterat, vel contra. & placuit exitum esse spectandum. Tacita autem fideicommissa frequenter sic deteguntur, si proferatur chirographum, quo se cauisset, [F] cuius fides eligitur, quod ad eũ ex bonis defuncti peruenerit, restituturum. Sed & ex aliis probationibus manifestissimis idem fit. Cum ex causa taciti fideicommissi bona ad fiscum pertineat, omnia quæ in testamento vtiliter data sunt, valent. & ita Diuus Pius rescripsit. Diui fratres rescripserunt, in venditionibus fiscalibus fidem & diligentiam à procuratore exigendam. & iusta pretia non ea præterita emptione, sed ex præsenti æstimatione constitui. sicut enim diligenti cultura pretia prædiorum ampliantur, ita si neglegentius habita sint, minui ea necesse est.

A peti

B decursum esse.

C quod

D & vtrum

E agitandum

F is, cuius

Locatio rerum fiscalium.

Cum quinquennium, in quo quis pro publico conductore se obligauit, excessit, sequentis temporis nomine non tenetur. idque principalibus rescriptis exprimitur. Diuus etiam Hadrianus in hæc verba rescripsit. Valde inhumanus mos [G] est iste, quo retinentur conduct

G modus. Rectius est Flor.

conductores vectigalium publicorum & agrorum, si tandem locari nõ possint. nam & facilius inuenientur conductores, si scierint fore vt, si peracto lustro discedere voluerint, nõ teneantur. Si posteriori creditori fiscus successerit, eo iure vtitur, quo is usurus erat, cui successit.

Debitor debitoris conuentus.

6 Multa principalia sunt rescripta, quibus cauetur non aliter fiscum debitorum suorum debitores conuenire, nisi principales debitores defecerint, vel ex ratione fisci nomina facta liquidò probentur [a], vel ex contractu fiscali debitores conueniantur. 7 Diuus Hadrianus Flauio Proculo rescripsit, cum in libertatem proclamat qui ex bonis ad fiscum pertinentibus esse dicitur, iudicium dari [b] præsentibus, & agentibus etiam his qui negotiis fisci solent interuenire. & huiusmodi liberales causæ, si non interueniente fisci aduocato decisæ sint, in integrum restituuntur.

De thesauro inuento.

8 Si [c] in locis fiscalibus, vel publicis, religiosisve [d], aut in monumentis thensauri reperti fuerint: Diui fratres constituerunt, vt dimidia [e] pars ex his fisco vindicaretur. item si in Cæsaris possessione repertus fuerit, dimidiam æquè partem fisco vindicari. 9 Deferre autem se nemo cogitur, quòd [f] thensaurũ inuenerit, nisi ex eo thensauro pars fisco debeatur. Qui autem cum in loco fisci thensaurum inuenerit, {&} partem ad fiscum pertinentem suppresserit: totum cum altero tanto cogitur soluere.

IIII. VLPIANVS libro sexto ad Edictum.

IN [g] fisci causis pacti cum delatoribus pro confessis habentur, si modò pretium vel modicum dederunt.

V. IDEM libro sextodecimo ad Edictum.

SI [h] curator [i] Cæsaris rem aliquam vendiderit, quamuis duplum vel triplum pro euictione promiserit: tamen fiscus simplum præstabit. Sed ab eo, cui ius distrahendi res fisci datum est, fuerit distractum quid [k] fisci, statim fit emptoris, pretio tamen soluto.

VI. IDEM libro sexagesimotertio ad Edictum.

FIscus [l] cum in priuati ius succedit, priuati iure pro anterioribus suæ successionis temporis [m] vtitur. ceterum postea quàm successit, habebit priuilegium suum. Sed verum statim atque [n] cœpit ad eum pertinere nomen: an verò postea quàm conuenit debitorem, an postea quàm relatum est inter nomina debitorum, quæritur. & quidem vsuras exinde petit fiscales, etsi breuiores debeantur, ex quo conuenit certum debitorem, & confitentem. At in priuilegio variè rescriptum est. puto tamen exinde priuilegio esse locum, ex quo inter nomina debitorum relatum nomen est. Quodcumque priuilegii [o] fisco competit, hoc idem & Cæsaris ratio, & Augustæ habere solet.

VII. IDEM libro quinquagesimo quarto ad Edictum.

SI [p] fiscus alicui status controuersiam faciat, fisci aduocatus adesse debet. quare si sine fisci aduocato pronuntiatum sit, Diuus Marcus rescripsit, nihil esse actũ. & ideo ex integro cognosci oportere.

VIII. MODESTINVS libro quinto Regularum.

BOnorum fisco vindicatorum actores venũdari à procuratoribus non possunt. & si distrahantur, irritam fieri venditionem rescriptum est.

IX. IDEM libro septimodecimo Responsorum.

LVcius Titius fecit heredes sororem suam ex dodrante, vxorem Mæuiam & socerum ex reliquo portionibus. eius testamentum postumo nato ruptum est: qui postumus breui [q] & ipse decessit: atque ita omnis hereditas ad matrem postumi deuoluta est. soror testatoris Mæuiũ veneficii in Lucium Titium accusauit. cum non optinuisset, prouocauit. interea decessit rea. nihilo minus tamen apostoli redditi sunt. quæro, an potest extincta rea cognitionem appellationis inducendam propter hereditatem quæsitam. Modestinus respondit, morte [r] rei ex crimine extincto, persecutionem eorum quæ scelere adquisita probari possunt, fisco competere posse.

X. IDEM libro singulari de Præscriptionibus.

NOn [s] puto delinquere eum, qui in dubiis quæstionibus contra [t] fiscum facilè responderit.

XI. IAVOLENVS libro nono Epistularum.

NOn possunt vlla bona ad fiscum pertinere, nisi quæ creditoribus superfutura sunt. id enim bonorũ cuiusque esse intellegitur, quod æri alieno superest.

XII. CALLISTRATVS libro sexto de Cognitionibus.

IN metallum damnatis libertas adimitur, cum etiam verberibus seruilibus coërcentur. Sanè per huiusmodi personas fisco nihil adquiri Diuus Pius rescripsit. & ideo quod legatum erat ei qui postea in metallum damnatus erat, ad fiscum non pertinere rescripsit. magisque ait pœnæ eos quam fisci seruos esse.

De eo qui se defert ob fideicommissum tacitè relictum.

XIII. PAVLVS libro septimo ad legem Iuliam & Papiam.

EDicto Diui Traiani, quod proposuit [v], significatur, vt si quis antequam causa eius ad ærarium deferatur, professus esset eam rem quam possideret, capere sibi non licere: ex ea partem fisco inferret, partem ipse [x] retineret. Idem postea edicto significauit, vt quæcumque professa esset vel palam vel tacitè relictum sibi, quod capere non posset, & probasset iam id ad fiscum pertinere: etiam si id non possideret: ex eo quod redactum esset à præfectis ærario, partem dimidiam ferat. Nihil autem interest, quæ causa impediat ius capiendi. Id autem deferri debet, quod latet, non id quod fisci est. 1 Ad heredes eius qui se detulerat, non videbatur præmium transire. sed Diuus Hadrianus rescripsit, vt licet ante decessisset is qui se detulerat, antequam [y] id quod detulerat, fisco addiceretur [z]: heredi eius præmium daretur. Exstat eiusdem Hadriani epistula, vt si is qui se deferre poterat, morte præuentus fuerit. heres eius si detulerit, præmium consequatur. si tamen, inquit, liquebit defunctum eius animi fuisse, vt se vellet deferre. si verò idcirco dissimulauerit, dum rem occultari sperat: heredem eius istâ vulgare præmium nihil 2 consecuturum. Item Diui fratres rescripserunt, heredes eorum quibus tacitum fideicommissum relictum est, ita demum ex beneficio [A] Traiani deferre se posse: si is cui datum fuerat, morte præuentus esset: & ideo pre angustias temporis deferre se non potuerit. 3 Cum ante apertum testamentum tacitum fideicommissum nuntiatum esset ab his qui fidem tacitam susceperunt [B], deinde post apertas [C] à fideicommissario delatum esset: Diuus Antoninus recipi professionem eius iussit. neque enim dignam esse præmio tam præcipitem festinationem prioris: & cum quis se nuntiet non capere, potius confiteri de suo iure, quàm aliud [D] deferre videtur. 4 Ad eos beneficiũ Traiani pertinet, qui ex defuncti voluntate relictũ sibi capere nõ possunt. ergo nec illud quod seruo meo relictum est, deferre potero. 5 Eos qui quasi indigni repellũtur, summouendos esse ab eiusmodi præmio: id est eos qui de inofficioso egerunt, vel falsum dixerũt testamentum, qui vsque ad finem litis obpugnauerunt testamentum. 6 Ei qui per errorem se detulit, cum capere solidum posset, non nocere hoc Diuus Hadrianus, & Diuus Pius, & [E] fratres rescripserunt.

XIIII. GAIVS libro vndecimo ad legem Iuliam & Papiam.

DIcitur, ex asse hereditates [F] ex Silaniano cum fiscus vendicasset, vt [G] nec libertates, nec legata tueatur. quod apertè nullam habet rationem: cum ex quibuslibet aliis causis fisco vindicatis hereditatibus, & libertates & legata maneant.

XV. IVNIVS [H] MAVRICIANVS libro tertio ad legem Iuliam & Papiam.

SEnatus censuit, si delator abolitionem petat, quòd errasse se dicat: vt idem iudex cognoscat, an iusta causa abolitionis sit. & si errasse videbitur, det IN prudentiæ veniam. si autem calumniæ, hoc ipsum iudicet [I]. eáque causa accusatori perinde cedat, ac si causam egisset, & pro-didisset. 1 Si quis delatorem subiecerit, tantum in ærarium deferat, quantum præmii nomine delator consecuturus fuisset, si vicisset. 2 Diuus Hadrianus rescripsit, eandem pœnam delatorem [K] ferre debere, si citatus ad edictum non responderit, qua teneretur, si causam non probasset. 3 Senatus Hadriani temporibus censuit, cum quis se ad ærarium detulerit quod capere non potuerit, vt totum in ærarium colligatur: & ex eo pars dimidia sibi secundum beneficium Diui Traiani restituatur. Quòd si tribus edictis à præfecto ærario adesse delator iussus, venire noluerit: secundum possessorem fit pronuntiandum. sed ab eo qui ita adesse iussus respondente possessore non adfuerit, tantum exigendum, quantum apud ærarium ex ea causa quam detulerit, remaneret, si professionem eam impleuisset. 4 Senatus censuit, vt perinde rationes ad ærarium deferat is, à quo tota hereditas fisco euicta est, vel vniuersa legata: atque is deferre deberet, à quo pars hereditatis vel legati euicta sit. Si quis arguetur falsas rationes detulisse, de eo præfectus ærarii [L] cognoscat, quantam fraudem inuenerit, vt tantam pecuniam in ærario [M] subeat inferri.

Marginal notes:

a approbentur.
b datur
c Ale. lib. 7 Parer. c. 1. & August. lib. 1. Emend. c. 9.
d non etiã religiosis.
e media pars. Rectior est Flor. quã lingua Latina vsus & libro § thesauros, de rer. diuis. Inst. confirmatur.
f qui thesaurum
g Ex tit. de iis quæ vt indig.
h Ex tit. de rei vindic. Coniunge l. 1. de offic. procurat. Cæs.
i procurator
k quod fisci fuerat:
l Ex tit. de rebus auth. iud. poss. & priuileg. credit.
m temporibus
n cùm
o priuilegiũ
p Ex tit. de liber. causa.
q breui tempore. alii, breui pòst. Abundat tempore, & pòst.
r mortua rea
s Non puto facilè. Aug. li. 1. Emend. c. 3.
t Vnde laudatur M. Anto. Philo. Impera. quòd in causis compendii iudicans fisco nunquã fauit. Iulius Capitolin. ead.
v proposuit
x partem sibi
y quàm id
z addiceretur
A Diui Traiani
B susceperãt.
C apertas tabulas
D quàm aliũ
E diui fratres.
F hereditatẽ
G quòd nec
H Iulius Mauritianus
I vindicet.
K Vnus Martial. lib. 1. Epigram. Et delator habet, quod dabat, exilium.
L ærario
M ærarium

XVI. VLPIANVS libro octauodecimo ad legem Iuliam & Papiam.

AIt diuus Traianus, QVICVMQVE PROPTER EVS FVERIT. QVICVMQVE accipere debemus tam masculum quàm feminam. nam feminis quoque, quamuis delationibus prohibentur, tamen ex beneficio[a] Traiani deferre se permissum est. nec nó illud æquè non intererit, cuius ætatis sit is qui se defert, verú iustæ, an pupillaris. nam pupillis etiam permittitur deferre se ex quibus non capiunt.

a ex beneficio tamen

XVII. MODESTINVS libro secundo de Pœnis.

IN summa sciendum est, omnium fiscalium pœnarum petitionem creditoribus postponi.

De ijs qui deferre non possunt.

XVIII. MARCIANVS libro singulari de Delatoribus.

DEferre non possunt mulieres propter sexus infirmitatem, & ita sacris constitutionibus cautum est. item clarissimi viri deferre non possunt. item damnati deferre non possunt: vt Diui fratres de eo rescripserunt, qui fustibus cæsus in opus publicum erat datus. Item constitutionibus principum prohibentur deferre illi qui in metallum dati[b] sunt. hoc ideo, ne desperati ad delationem facilè possint sine causa confugere. sed eas causas, quas ante damnationem cœperunt deferre, posse eos etiam post damnationem exequi, rescriptum est. 1 Veterani quoque sacris constitutionibus delatores esse prohibentur, propter honorem vsque & merita militiæ. Item milites propter honorem stipendiorum quæ merent[c], deferre prohibentur. Sed communem causam sibi cum fisco quiuis deferre potest: hoc est vindicare. nec per hoc famosus est, licet in causa sua non optinuerit. 2 Item eos, qui tutores vel curatores fuerunt, non oportere deferre causa[d] pupillorum vel adulescentium suorum Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. quod consequens est obseruari & in eo, qui quasi procurator negotia gessit. & ita[e] Idem principes rescripserunt. idem[f] decreuerunt, nulla constitutione prohibitum esse procuratorem interrogari. sed accusare eum cuius negotia gesiit, & tutorem qui aut detulit, aut mandauit, seuerissime puniendum rescripserunt. 3 Sed ne quidem is qui aliquam vendidit rem, eandé[g] deferre debet vel per se, vel per subiectá personam. ne alioquin[h] pœnam patiatur dignam suæ personæ, vt & constitutum esse refertur. 4 Papinianus tam libro sexto quàm vndecimo responsorum scribit, ita demum publicá auferri pecuniam ei, qui cú erat creditor, in solutum pecuniam accepit, si aut sciebat cú accipiebat, publicú quoq; esse debitoré: aut postea cognouit, antequá consumeret pecuniam. Sed placet omnimodo[i] ei pecuniá auferendam esse, etiam si ignoranis cum consumeret. & postea quidam principes directam actionem competere ablata pecunia rescripserunt, vt & Marcellus libro septimo[k] digestorum scribit.

b damnati sunt.
c merentur: Rectior est Flor. Idem error & Ibi. pœnam fuerit pœ. fide. mat.
d causam
e & ita hoc idem Diui
f Item
g eandem & h ne aliquis. Rectior est Flor.
i omnino
k libro sexto

XIX. PAPINIANVS libro decimo Responsorum.

DEnique non esse præstandas vsuras, cum pecunia reuocatur, conuenit: quoniam res, non persona conuenitur.

XX. IDEM libro vndecimo Responsorum.

SEd reuocata pecunia, in fideiussorem liberatum vtilis actio dabitur.

XXI. PAVLVS libro tertio Quæstionum.

TItius qui[l] mihi sub pignoribus pecuniam debebat, cum esset fisci debitor, soluit mihi quæ debebat. postea fiscus iure suo vsus abstulit mihi pecuniam. quærebatur an liberata essent pignora. Marcellus rectè existimabat, si id quod mihi solutum est, fiscus abstulit: non cópetere pignorum liberationem. neque differentiam admittendam esse existimo interesse putantium, id ipsum quod solutum est, an tantundem repetatur.

l Caius

Venditio rerum fiscalium.

XXII. MARCIANVS libro singulari de Delatoribus.

REs quæ in controuersia sunt, non debent à procuratore Cæsaris distrahi: sed differéda est eorum[m] venditio, vt Diuus[n] quoque Seuerus & Antoninus rescripserunt. Et defuncto maiestatis reo, parato herede purgare innocentiam mortui, distractionem bonorum suspendi iusserunt. & generaliter prohibuerút rem distrahi à procuratore, quæ esset in controuersia. 1 Res autem nexas pignori distrahere procuratores possunt. Sed si ante alii res obligatæ sunt iure pignoris, non debet procurator ius creditorum lædere. Sed si quidem[o] superfluum est in[p] re, permittitur procuratori vendere ea lege, vt in primis creditoribus præcedétibus satisfiat: & si quid superfluum est, fisco inferatur. aut si acceperit totum fiscus, soluat ipse. vel simpliciter, si vendidit procurator: iubebit pecuniam, quam deberi creditori priuato fuerit probatum, exsolui ei. & ita Diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt. 2 Licet donatas se non suscipere Diuus Pius rescripsit, licet bona relictOrum se quis profiteatur, vel partem bonorum donatam nó suscipere. & adiecit, & illum dignum fuisse puniri pro tam turpi, támque inuidioso commento: &, nisi durum esse videbatur, in vltro venientem pœnam statuere. 3 Sicut renuntiare[q] causam nemo cogitur: ita liberum arbitrium desistendi ei non datur, qui detulit. & ita Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. & idé esse, licet alieno mandato detulisset. Planè rescripserunt delatorem audiendum volentem à lite desistere, si sibi mandatorem subtractum queratur.

m rerum
n Diui
o quid
p iure. Melior est Flor.
q nuntiare

XXIII. CALLISTRATVS libro secundo de Iure fisci.

DE eo delatore, qui causam solus agere instituerat nó habita mentione mandatoris, si postea desistat, prætendens mandatorem causæ decessisse: puniendum Diui fratres rescripserunt.

XXIIII. MARCIANVS libro singulari de Delatoribus.

NOn tantùm delator punitur, si non probauerit: sed & mandator, quem[r] exhibere debet delator.

r ipse exhibeat

XXV. VLPIANVS libro nonadecimo ad Sabinum.

ESt[s] & decretum ab Imperatore Seuero, & constitutum, nullo modo exigendum quem probare vnde habeat, circa delationes fiscales. sed delatorem probare debere quod intendit.

s Extat

XXVI. IDEM libro trigensimo primo ad Sabinum.

CVm quidam capitis reus emancipasset filium, vt hereditatem adiret: rescriptum est, non videri in fraudé fisci factum quod adquisitum non est.

XXVII. IDEM libro trigensimo quarto ad Edictum.

CVm[t] mortem maritus vxoris necatæ non defendit, Diuus Seuerus rescripsit dotem fisco vindicandam, prout ad maritum pertineat.

t Ex vtra. solu. mat. vide l. si ab host. cap. sol. mat.

XXVIII. IDEM libro tertio Disputationum.

SI[v] qui mihi obligauerat quę habet, habiturúsque esset, cum fisco contraxerit: sciendum est, in re postea adquisita fiscum potiorem esse debere, Papinianum respondisse. quod & constitutum est. præuenit enim causam pignoris fiscus.

v Coniunge l. vlt. qui potior in pig. hab.

Corruptio delatoris.

XXIX. IDEM libro octauo Disputationum.

EIus[x] qui delatorem corrupit, ea condicio est, vt pro victo[y] habeatur. nam in fiscalibus causis id constitutum est. Sed enim hæc pœna magis est vt aduersus ipsum locum habeat, qui delatorem redemit. ceteroquin[z] aduersus heredem eius transire non debet. nec enim exinde perit causa, ex quo redempta est, vel actio perimitur, vel condénatio facta videtur[A]. verùm oportet constare prius, & de crimine pronuntiare[B]. Planè[C] si fortè de retractanda causa agatur, quæ semel iudicata est per delatoris corruptelam: mortuus corruptor non efficiet quo minus agi possit, atque retractari causa. hic enim non pœnę, sed causę restitutio est. 1 Eum qui falsum testamentum dixit, posse adire hereditatem constat. sed denegatis ei actionibus fisco locus erit. & obligationes quas adeundo confudit, non restituuntur. nam & in eo qui post adiéam hereditatem defuncti mortem non defendit, Imperator noster cum patre rescripsit, obligationes confusas non resuscitari.

x Coniunge l. 1. de bon. eor. qui ant. sent.
y pro cóuicto
z ceterum
A dicitur.
B pronútiari.
C Plane & si

XXX. MARCIANVS libro tertio Institutionum.

NE procuratores Cæsaris bonorum actores, quæ ad fiscum deuoluta sunt, alienent, Imperatores Seuerus[D] & Antoninus rescripserút. & si manumissi fuerint, reuocantur ad seruitutem.

D Verus

XXXI. IDEM libro quarto Institutionum.

DIuus Commodus rescripsit, obsidum bona, sicut captiuorum, omnimodo in fiscum esse cogenda.

XXXII. IDEM libro quartodecimo Institutionum.

SEd si accepto vsu togę Romanę vt ciues Romani semper egerint, Diui fratres procuratoribus hereditatum[E] rescripserunt, sine dubitatione ius eorum ab obsidis[F] condicione separatum esse beneficio principali. adeóque idem ius eis seruandum, quod habent, si à legitimis ciuibus Romanis heredes instituti fuissent.

E hereditatem rescripsere.
F obsidum

XXXIII. VLPIANVS libro primo Responsorum.

EVm qui debitoris fisci adiit hereditatem, priuilegiis fisci cœpisse esse subiectum.

Delatorio

Delatoris corruptio.

XXXIIII. MACER libro secundo Publicorum.

IMperatores Seuerus[a] & Antoninus Afis paradisita rescripserunt. Tu qui defensione omissa redimere sententiam maluisti, cum tibi crimen obiiceretur, non immeritò quingentos solidos inferre fisco iussus es. omissa enim ipsius causæ inquisitione ipse te huic pœnæ subdidisti[b]. optinendum est enim, vt hi quibus negotia fiscalia mouentur, ad defensiones causæ bona fide veniant: non aduersarios aut iudices redimere temptent.

XXXV. POMPONIVS[c] libro vndecimo Epistularum.

APud Iulianum scriptum est, si priuatus ad se pertinere hereditatem Lucii Titii dicat, altero eandem hereditatem fisco vindicante: quæritur vtrum ius fisci ante excutiendum sit, & sustinendæ actiones ceterorum: an nihilo minus inhibendæ petitiones creditorum singulorum, ne publicæ causæ præiudicetur. idque[d] senatusconsultis expressum est.

XXXVI. PAPINIANVS libro tertio Responsorum.

PRædiis à fisco distractis, præteriti temporis tributum eorundem prædiorum onus[e] emptorem spectare placuit.

XXXVII. IDEM libro decimo Responsorum.

QVod placuit, fisco non esse pœnam petendam, nisi creditores suum reciperauerint: eò pertinet, vt priuilegium in pœna contra creditores non exerceatur, non vt ius commune priuatorum fiscus amittat[f].

XXXVIII. IDEM libro tertiodecimo Responsorum.

FIscus in quæstione[g] falsi testamenti non optinuit; prius quàm autem ea quæstio decideretur, alio nuntiante bona postea vacare constitit. fructus post primam litem perceptos[h] fisco restitui non oportuisse respondi. neque enim ad senatusconsulti beneficium scriptum heredem pertinere controuersia mota. Delatoris opera non esse functum respondi, qui fisci pecuniam, quam alius tenebat, ad sui temporis administrationem pertinere, quamuis probare non potuisset, contendit: quoniam propriam causam egerat.

XXXVIIII. IDEM libro sextodecimo Responsorum.

BOna fisco citra pœnam exilii perpetuam adiudicari sententia non oportet. Eum qui periculum communis condemnationis diuidi postulauit, quòd participes iudicati soluendo essent, reuocatis alienationibus quas fraudulenter fecerant, non videri causam pecuniæ fisco nuntiasse[h] respondi.

XL. PAVLVS libro vicesimo primo Quæstionum.

ITa fidei heredis commisit, RОGO FVNDVM TITIO DES, DE QVO TE ROGAVI. si Titius capere non posit, non euitabit heres pœnam taciti fideicommissi. non enim est palam relinquere, quod ex testamento sciri non potest, cum recitatum est. quemadmodum nec ille palam dat, qui ita scribit, ROGO VOS HEREDES[i], IN EO QVOD A VOBIS PETII[k], FIDEM PRAESTETIS. immo in priore specie maiorem fraudem excogitasse videtur, qui non tantùm legem circumuenire voluit, sed etiam interpretationem legis quæ circa tacitum fideicommissum habetur. quamuis enim fundum nominauerit, non tamen cognosci potest, de quo sit rogatus heres, cum diuersitas rerum obscurum faciat legatum. Patronus si tacitè in fidem suam recipiat, vt ex portione sua præstet: cessare fraudem dicitur. quia de suo largitur.

XLI. IDEM libro vicesimo primo Responsorum.

EVm qui bona vacantia à fisco comparauit, debere actionem quæ contra defunctum competebat, excipere.

XLII. VALENS[l] libro quinto Fideicommissorum.

ARrianus Seuerus præfectus ærarii[m], cum eius qui tacitè rogatus fuerat non capienti fideicommissum reddere, bona publicata erant: pronuntiauit, nihilo minus ius deferendi ex constitutione Diui Traiani habere eum cui fideicommissum erat relictum. Quia autem nonnulli ingrati aduersus beneficium Diui Traiani post professionem quoque de tacito fideicommisso factam cum possessoribus transigunt, atque tribus edictis euocati non respondent: placuit senatui, tantum ab eo qui id fecisset, exigi, quantum apud ærarium ex ea causa quam detulerat, remanere oporteret, si professionem suam impleſset. & si possessoris quoque fraus apud præfectum conuicta fuisset, ab eo quoque quod conuictus inferre debuisset, exigi.

XLIII. VLPIANVS libro sexto Fideicommissorum.

IMperator noster rescripsit, fiscum in rem habere actiones ex tacito fideicommisso.

XLIIII. PAVLVS libro primo Decretorum.

DElator non est, qui protegendæ causæ suæ gratia aliquid ad fiscum nuntiat.

XLV. IDEM libro quinto Sententiarum.

IN fraudem fisci non solùm per donationem, sed quocumque modo res alienatæ reuocantur. idémque iuris est, & si non[n] quæratur: æquè enim in omnibus fraus punitur. Bona eorum qui in custodia vel in vinculis vel compedibus decesserunt, heredibus eorum non auferuntur, siue testato siue intestato decesserunt. Eius bona, qui sibi mortem consciuit, non ante ad fiscum coguntur, quàm prius constiterit, cuius criminis gratia manus sibi intulerit. Eius bona, qui sibi ob aliquod admissum flagitium mortem consciuit, & manus intulit, fisco vindicantur. quòd si id[o] tædio vitæ, aut pudore æris alieni, vel valetudinis alicuius impatientia admisit: non inquietabuntur, sed suæ[p] successioni relinquuntur[q]. A debitore fisci in fraudem datas libertates retrahi placuit. sanè ipsum ita ab alio emere mancipium, vt manumittat, non est prohibitum. ergo tunc & libertatem præstare possit. Ex his bonis quæ ad fiscum delata sunt, instrumenta, vel chirographa, acta etiam ad ius priuatorum pertinentia, restitui postulantibus conuenit. Neque instrumenta, neque acta à quoquam aduersus fiscum edi oportet. Ipse[r] autem fiscus actorum suorum exempla hac condicione edit, vt (ne) is cui describendi sit potestas, aduersus se vel rempublicam his actis vtatur. de quo cauere compellitur, vt si vsus is contra interdictum fuerit, causa cadat. Quotiens apud fiscum agitur, actorum potestas postulanda est, vt meritò his vti liceat, eáque manu commentariensis adnotanda sunt. quòd si ea aliter proferantur, is qui ita protulerit, causa cadit. Quotiens iterum apud fiscum eadem causa tractatur, priorum actorum, quorum vsus non fuerat postulatus, ex officio recitatio iure poscetur. Qui pro alio a fisco conuentus debitum exsoluit, non inique[s] postulat persecutionem bonorum eius pro quo soluit. in quo etiam adiuuari per officium[t] solet. Fiscalibus debitoribus petentibus ad comparandam pecuniam dilationem negari non placuit. cuius rei æstimatio ita arbitrio iudicantis conceditur, vt in maioribus summis non plus quàm tres menses: in minoribus verò non plus quàm duo prorogentur. prolixioris autem temporis spatium ab Imperatore postulandum est. Si principalis rei bona ad fiscum deuoluta sint, fideiussores liberantur: nisi fortè minus idonei sint, & in reliquum non exsolutæ quantitatis accesserint. Si plus seruatum est ex bonis debitoris à fisco distractis, iure ac meritò restitui postulatur. Conductor ex fundo fiscali nihil transferre potest: nec cupressi[v] materiam vendere, vel oliuas, non substitutis aliis. ceteràsque arbores pomiferas cædere. & facta eius rei æstimatione in quadruplum conuenitur. Minoribus viginti quinque annis neque fundus neque vectigalia locanda sunt: ne aduersus ea beneficio ætatis vtantur.

XLVI. HERMOGENIANVS libro sexto Iuris epitomarum.

AVfertur ei quasi indigno successio, qui cum heres institutus esset vt filius, post mortem eius qui pater dicebatur, suppositus declaratus est. Qui aliquid sciens in fraudem fisci suscepit, non solùm rem in qua fraudis ministerium suscepit, sed alterum tantum restituere cogitur. Quod à præside, seu procuratore, vel quolibet alio in ea prouincia in qua administrat, licet per suppositam personam, comparatum est, infirmato contractu vindicatur, & æstimatio eius fisco infertur. nam & nauem in eadem prouincia in qua quis administrat, ædificare prohibetur. Fiscus semper habet ius pignoris. Qui compensationem opponit fisco, intra duos menses debitum sibi docere debet. Vt debitoribus fisci quod fiscus debet, compensetur, sæpe constitutum est: excepta causa tributoria, & stipendiorum, item pretio rei à fisco emptæ, & quod ex causa annonaria debetur. In reatu constitutus bona sua administrare potest. eique debitor rectè bona fide soluit. Actores qui aliquod officium gerunt, in bonis quæ distrahunt, procuratores venundare inconsultis principibus prohibentur. & si veneant, venditio nullas[x] vires habebit. Seruus Cæsaris si iussu procuratoris adierit hereditatem, Cæsari volenti adquirit. Si multi fisco fraudem fecerint, non vt in actione furti singuli[y] solidum, sed omnes semel quadrupli pœnam pro virili portione debent. sanè pro non idoneis, qui sunt idonei conueniuntur.

Marginal notes:

a Verum
b subdidisti.
c Vlpianus
d quod etiam senatusconsulto
e Id est, quæ e- nomine sunt prædia, in per appositionem hoc est... itaque non recte abest onus: nec rectè quoque legitur tributi.
f admittat.
g quæstione
h vendicasse
i heredes meos. Redundat meos quæ e- tiam testator, vel suos. rogaret petii.
l Iabolenus
m ærario,
n Hæc verba non de reo accipi debent, sed de eo cui fit alienatio: vt velit lex non solùm fraudem fieri fisco, cum res alienantur, id est, dominium transfertur, sed etiam si nõ quæratur, sed nõ trãsfertur, dum tamen de facto alienatum sit. Alc. lib. 3. Parerg. c. 19.
o in tædio
p suo successori. Redd a est Florent.
q relinquuntur
r Idem autẽ
s nõ inique. Rectior est Flor.
t officiũ iudicis. Additũ est iudicis ab iis, qui ignorarunt officiũ pro officiali sumi.
v cypressi
x nullas omnino
y in solidũ.

Prius conueniitur heres, quam possessor.

XLVII. PAVLVS libro primo Decretorum.

MOschis quædam fisci debitrix ex conductione vectigalis, heredes habuerat: à quibus post aditam hereditatem Faria Senilla[a] & alii prædia emerant. cum conuenirentur propter Moschidis reliqua, & dicebant heredes Moschidis idoneos esse, & multos alios ex iisdem bonis emisse: æquum putauit Imperator[b], prius heredes conuenire[c] debere.[d] in reliquum possessorem omnem. & ita pronuntiauit.

De conductore alij locante.

Aemilius Ptolemæus[e] códuxerat à fisco possessionem, eámque paulatim pluribus locauerat maiore quantitate quàm ipse susceperat. conueniebatur à procuratoribus Cæsaris in eam quantitatem quam ipse perceperit.[f] hoc iniquum, & inutile[g] fisco videbatur, vt tamen[h] suo periculo ipse eos quibus locauerat, cóueniret. ideóque pronuntiauit, in eam solam quantitatem eum conueniri[i] debere, qua ipse conductor extiterat.

De tacito fideicommisso.

XLVIII. IDEM libro secundo Decretorum.

STatius Florus testamento scripto heredis sui Pompeii tacitæ fidei commiserat, vt nó capienti fundum & certam[k] pecuniæ quantitatem daret: & eo nomine cautionem à Pompeio exigi curauerat, se restituturum ea quæ ei per præceptionem dederat. postea idem Florus facto secundo testamento, & eodem Pompeio & Faustino heredibus institutis, nullas præceptiones Pompeio dederat. hæc persona quæ[l] capere non poterat, se detulerat. consulti Imperatores à procuratoribus rescripserant[m], si nó probaretur mutatam voluntatem esse, præstandum fideicommissum. atque ita Pompeius condemnatus desiderabat onus esse id hereditatis oportere: quia præceptiones non acceperat[n]. nec posse videri pro parte in prima voluntate testatorem perseuerasse: sed in vniuerso pronuntiauit. nec testamentum prius extitare, nec si dedisset in primo testamento, ex posteriore peti potuisse, nisi petitú esset. placuit, quia non probabat sibi datas præceptiones, ex sola sua cautione solum fideicommissum præstare debere. Cornelio Felici mater scripta heres rogata erat restituere hereditatem post mortem suam. cum heres scripta condemnata esset à[o] fisco, & omnia bona mulieris occuparentur, dicebat Felix se ante penam esse. hoc enim constitutum est. sed si[p] nondum dies fideicommissi venisset, quia posset prius ipse mori, vel etiam mater[q] alias res adquirere: repulsus est interim à petitione.

XLVIIII. IDEM libro singulari de tacitis fideicommissis.

CVm tacitum fideicommissum is cui datum erat, capere se nihil posse detulisset: in quæstionem venit, dodrantis, an totius assis partem dimidiam ex beneficio Diui Traiani recipere debeat. de qua re exstat rescriptum[r] Imperatoris Antonini in hæc verba. Imperator Antoninus Iulio Rufo. qui tacitam fidem accommodauit, vt nó capienti restitueret hereditatem: si deducta parte quarta restituit, nihil retinere debet. quadrans autem qui heredi imponitur ipsius[s], eripiatur, & ad fiscum tráferatur. vnde dodrantis semissem solum capit qui se detulit.

Fructus percepti inter primam & secundam licitationem pertinent ad venditorem. Extantes autem, ad emptorem: vel pensio locationis fundi venditi.

L. IDEM libro tertio Decretorum.

VAlerius Patroinus procurator Imperatoris Flauio Stalticio[t] prædia certo pretio addixerat. deinde facta licitatione idem Stalticius recepta ea licitatione optinuerat, & in vacuam possessionem inductus erat. de fructibus medio tempore perceptis quærebatur. Patroinus[v] fisci esse volebat. Plané si medio tempore inter primam licitationem, & sequétem adiectionem[x] percepti fuissent: ad venditorem pertinere. sicut solet dici, cum in diem addictio facta est, deinde melior condicio allata est. nec moueri deberemus quòd idem fuisset, cui & primo addicta fuerant prædia. Sed cum vtraque addictio intra tempus vindemiarum facta fuisset, recessum est ab hoc tractatu. itaq; placebat fructus emptoris esse. Papinianus & Messius nouam sententiam induxerunt, quia sub colono erát prædia, iniquum esse fructus ei auferri vniuersos: sed colonum quidem percipere eos debere: emptoré verò pensionem eius anni accepturum, ne fiscus colono teneretur, quòd ei frui non licuisset, atque si hoc ipsum in emendo conuenisset. pronuntiauit tamen secundum illorum opinionem, quòd quidem domino colerentur, vniuersos fructus habere. si verò sub colono, pensionem accipere[y], Tryphonino[z] suggerente, quid putaret[A] de aridis fructibus qui ante præcepti[B] in prædiis fuissent: respondit, si nondum dies pensionis venisset, cum addicta sunt[C] eos quoque emptorem accepturum.

DE CAPTIVIS ET DE POSTLIMINIO[D] ET REDEMPTIS AB HOSTIBVS

TIT. XV.

MARCELLVS libro vicesimo secundo Digestorum.

QVOD seruus eius qui ab hostibus captus est, postea stipulatus est, aut si legatum sit seruo eius postea quàm ille ad hostes peruenit: hoc habebunt heredes eius. quia etsi captiuitatis tempore decessisset, adquisitum foret heredi[E].

II. IDEM libro trigesimo nono Digestorum.

NAuibus longis atque onerariis propter belli vsum postliminium est: non piscatoriis, aut si quas actuarias voluptatis causa parauerunt. equus item aut equa freni patiens recipitur postliminio: nam sine culpa equitis proripere[F] se potuerunt. non idem in armis iuris est: quippe nec sine flagitio amittuntur. arma enim postliminio reuerti negatur[G], quòd turpiter amittantur.

III. POMPONIVS libro trigesimo septimo ad Quintum Mucium.

ITem vestis.

IIII. MODESTINVS libro tertio Regularum.

EOs qui ab hostibus capiuntur, vel hostibus[I] deduntur, iure postliminii reuerti, antiquitus placuit. An qui hostibus deditus reuersus, nec à nobis[K] receptus, ciuis Romanus sit, inter Brutum & Scæuolam varie tractatum est. & consequens est, vt ciuitatem non adipiscatur.

V. POMPONIVS libro trigesimo septimo ad Quintum Mucium.

POstliminii ius competit aut in bello, aut in pace. in bello, cum hi qui nobis hostes sunt, aliquem ex nostris ceperunt, & intra præsidia sua perduxerunt[L]. nam si eodem bello is reuersus fuerit, postliminium habet. id est, perinde omnia restituuntur ei iura, ac si captus ab hostibus non esset. antequam in præsidia perducatur[M] hostiú, manet ciuis. tunc autem reuersus intellegitur, si aut ad amicos nostros perueniat, aut intra præsidia nostra esse cœpit. In pace quoque postliminium datum est: nam si cú gente aliqua neque amicitiam neque hospitium[N] neque fœdus amicitiæ causa factum habemus, hi hostes quidem non sunt. quod autem ex nostro ad eos peruenit, illorum fit. & liber homo noster ab eis captus seruus fit, & eorum. Idémque est si ab illis ad nos aliquid perueniat. hoc quoque igitur casu postliminium datum est. Captiuos autem si à nobis manumissus fuerit, & peruenerit ad suos, ita demum postliminio reuersus intellegitur, si malit eos sequi, quàm in nostra ciuitate manere. & ideo in Attilio[O] Regulo quem Carthaginienses Romam miserunt, respósum est, non esse eum postliminio reuersum: quia iurauerat Carthaginem[P] reuersurum, & non habuerat[Q] animum Romæ remanendi. Et ideo in quodam interprete Menandro, qui postea quàm apud nos manumissus erat, missus est ad suos: non est visa: necessaria lex quæ lata[R] est de illo, vt maneret ciuis Romanus. nam siue animus ei fuisset remanendi apud suos, desineret esse ciuis: siue animus fuisset reuertendi, maneret ciuis. & ideo esset lex superuacua.

VI. IDEM libro primo ex Variis lectionibus.

MVlier in opus salinarum ob maleficium data, & deinde à latrunculis exteræ gentis capta, & iure commercii védita, ac redempta, in causam suam recidit. Coccio autem Firmo centurioni pretium ex fisco reddendum est.

VII. PROCVLVS libro octauo Epistularum.

NOn dubito, quin fœderati[s] & liberi, nobis externi[T] sint: non inter nos atque eos postliminium esse. etenim quid inter nos atque eos postliminio opus est, cum & illi apud nos & libertatem suam & dominium rerum suarum æque atque apud se, retineant: & eadem nobis apud eos contingant? Liber autem populus est is qui nullius alterius populi potestati est subiectus, siue is fœderatus est[V] item siue æquo fœdere in amicitiam venit[X], siue fœdere comprehensum est, vt is populus alterius populi maiestatem comiter[Y] conseruaret. hoc enim adicitur, vt intellegatur alterum populum superiorem esse: non vt intellegatur, alterum non esse liberum. & quemadmodum clientes nostros intellegimus liberos esse, etiam si neque auctoritate, neque dignitate, neque [viri[a] boni] nobis [præsunt] sic[a] eos, qui maiestatem nostram comiter[b]

conseruare

conseruare debent, liberos esse intellegendum est. at [a] sunt apud nos rei ex ciuitatibus fœderatis, & in eos damnatos animaduertimus.

VIII. PAVLVS libro tertio ad legem Iuliam & Papiam.

NOn vt à patre filius, ita vxor à marito iure postliminii recuperari potest: sed tunc cum & voluerit [b] mulier, & adhuc alii post constitutum tempus nupta non est: quod si voluerit [c] nulla causa probabili interueniente, pœnis discidii tenebitur.

VIIII. PAPINIANVS libro quarto ad legem Iuliam & Papiam.

APud hostes susceptus filius si postliminio redierit, filii iura habet. habere enim eum postliminium, nulla dubitatio est post rescriptum Imperatoris Antonini & Diui patris eius ad Quintum [d] Tertullum præsidem prouinciæ Mysiæ inferioris.

De pupillari substitutione.

X. PAPINIANVS libro vicesimo nono Quæstionum.

PAter [e] instituto impuberi filio substituerat, & ab hostibus captus [f] decessit. postea defuncto impubere legitimum admitti quibusdam videbatur: neque tabulas secundas in eius persona locum habere, qui viuo [g] patre sui iuris effectus fuisset. verùm huic sententiæ refragatur iuris ratio: quoniam si pater qui (non) redit, iam tunc decessisse intellegitur, ex quo captus est: substitutio suas vires necessariò tenet. Si mortuo patre capiatur impubes institutus, vel exheredatus: in promptu est dicere, legem Corneliam de tabulis secundis nihil locutam [h] eius dumtaxat personam demonstrasse, qui testamenti factionem habuisset. Planè captiui etiam impuberis legitimam hereditatem per legem Corneliam deferri: quoniam [i] verum est ne impuberem quidem factionem testamenti habuisse. & ideo nō esse alienum, prætorem subsequi non minus patris quàm legis voluntatem, & vtiles actiones in hereditatem substituto dare.

XI. IDEM libro trigesimo primo Quæstionum.

QVòd si filius ante moriatur in ciuitate, nihil est quod de secundis tabulis tractari possit: siue quoniam viuo patre filiusfamilias mori intellegitur, siue quoniam nō reuerso eo exinde sui iuris videtur fuisse, ex quo pater hostium [k] potitus est. sed si ambo apud hostes, & prior pater decedat: sufficiat lex Cornelia substituto non alias [l], quàm si apud hostes patre defuncto postea filius in ciuitate decessisset.

XII. TRYPHONINVS libro quarto Disputationum.

IN bello postliminium est: in pace autem [m] his qui bello capti erant, de quibus nihil in pactis erat cōprehensum. quod ideo placuisse Seruius scribit, quia spem reuertendi ciuibus in virtute bellica magis quàm in pace Romani [n] esse voluerunt. verùm [o] in pace qui peruenerunt ad alteros, si bellum subitò exarsisset, eorum serui efficiuntur, apud quos iam hostes suo facto [p] deprehenduntur. quibus in postliminium est tam in bello quàm in pace: nisi fœdere cautum fuerat, ne esset his ius postliminii. Si quis capiatur ab hostibus, hi quos in potestate habuit, in incerto sunt, vtrū sui iuris facti, an adhuc pro filiisfamiliarum [q] computentur. nam defuncto illo apud hostes, ex quo captus est, patresfamiliarum: reuerso, numquam non in potestate eius fuisse credentur. ideo [r] & de his quæ medio tempore adquirunt stipulatione, traditione, legato, nam hereditate [s] non possunt, tractatum est, vbi non est reuersus, [t] si forte [u] alii vel in totum, hic exheredatis testamento, vel in partem instituti sunt heredes: vtrum in hereditate capiui, quæ lege Cornelia inducitur, an propria ipsorum sint. quod verius est. diuersúmque in his quæ per seruos adquiruntur. meritò: quia hi bonorum fuerunt [v]. & esse perseuerant: hi sui iuris eatenus, sibique ideo adquisisse intelleguntur. Facti [x] autem causæ infectæ [y] nulla constitutione fieri possunt. ideo eorum quæ vsucapiebat per semetipsum possidens, [z] qui postea nanctus [A] est, interrumpitur vsucapio: quia certum est eum possidere desisse. eorum verò quæ per subiectas iuri suo personas possidebat, vsúque capiebat, vel si qua postea peculiari nomine comprehendūtur, Iulianus scribit, credi suo tempore impleri vsucapionem, remanentibus iisdem personis in possessionem [B]. Marcellus nihil interesse, ipse possedisset, an subiecta ei persona. sed Iuliani sententiam [C] sequendum est. Medio tempore filius, quem habuit in potestate [D] captiuus, vxorem ducere potest: quamuis consentire nuptiis pater eius non posset. nam vtique nec dissentire. susceptus ergo nepos in reuersi capti[i] potestate [E], vt redierit [F], suúsque heres ei quodammodo inuito, cum nuptiis non consenserit. non mirum, quia illius temporis condicio necessitásque faciebat, & publica nuptiarum vtilitas exigebat. Sed captiui vxor, tametsi maximè velit, & in domo eius sit: non tamen in matrimonio est. Codicilli, si quos in tempore captiuitatis scripserit, non creduntur iure subsidii confirmati testamento quod in ciuitate fecerat. sed nec fideicommissum ea his peti potest: quia non sunt ab eo facti qui testamenti factionem habuit. sed quia initium principium eorum in ciuitate constituto captiuo factum est, id est in [F] testamento confirmatum codicillorum: & is postea reuersus est, & postliminio ius suum recepit: humanitatis rationi congruum est, eos codicillos ita suum effectum habere, quasi in medio nulla captiuitas intercessisset. Cetera quæ in iure sunt, postea quàm postliminio redit, pro eo habentur, ac si numquam iste hostium potitus fuisset. Si quis seruum captum ab hostibus redemerit, protinus is est redimentis, quamuis sciens alienum fuisse. sed oblato ei pretio quod dedit, postliminio redisse, aut receptus esse seruus credetur [G]. & si ignorans captiuum, existimans vendentis esse, redemit: an quasi vsucepisse videatur, scilicet ne post legitimum tempus offerendi pretii [H] priori domino facultas sit, videamus. nam occurrit quòd constitutio quæ de redemptis lata est, eum redimentis seruum facit: & quod meum iam, vsucapere me intellegi non potest. Rursum cum constitutio non deteriorem causam redimentium, sed si [I] quo meliorem effecerit: peremi ius bonæ fidei emptoris vexatissimum [K], & iniquum & contra mentem constitutionis est. ideóque transacto tempore quanto, nisi constitutio eum proprium fecisset, vsucapi potuisset, nihil ex constitutione † domini superesse, rectè dicetur. Manumittendo autem vtrum desinit tantùm dominus [L] esse, & relictus ab eo seruus in ius prioris domini redit: an & liberum eum fecit [M], ne præstatio libertatis domini fiat translatio? certè apud hostes manumissus liberatur: & tamen si eum nanctus dominus ipsius vetus intra præsidia nostra fuisset, quamuis non secutum [N] res nostras, sed dum [O] eo consilio venisset, vt ad illos reuerteretur: seruum retineret iure postliminii. quod in liberis alter erat: non enim postliminio reuertebatur, nisi qui hoc animo ad suos venisset, vt eorum res sequeretur: illósque relinqueret, à quibus abisset. quia, vt Sabinus scribit, de sua qua [P] ciuitate cuique constituendi facultas libera est, non de dominii iure. Verùm hoc non multum onerat præsentem inspectationem [Q]: quia iuri hostium iure manumissum obesse ciui nostro domino serui non potuit. at is de quo quæritur, lege nostra [R] quam constitutio fecit, ciuem Romanum dominum habuit: & an ab eo posit libertatem adsequi, tractamus. quid enim si numquam ille pretium eius offerat? si nec conueniendi eius sit facultas? liber erit seruus, qui nullo merito suo poterit à domino libertatem consequi? quod est iniquum, & contra institutum à maioribus libertatis fauorem. Certè & veteri iure, si ab hoc qui [S] sciens alienum esse redemisset, alius bona fide emisset: vsucapere, ad libertatémque perducere potuit. & isto quoque modo prior dominus, qui ante captiuitatem fuerat, ius suum amittebat. quare igitur iste non habet ius manumittendi? Si statuliber fuerit antequam ab hostibus caperetur, redemptus pendente condicione, suam causam retinebit. Quid ergo si ita libertatem acceperat, si decem milia heredi dederit, quæsitum est, vnde [T] dare debebit. quoniam etsi cōcessum est statulibero de peculio dare, hoc tamen quod apud hunc qui redemit, habet, numquid vice illius sit, quod apud hostes quæsisset? [V] vtique, si ex re illius, aut ex operis fuerit quæsitum est. ex alia autem causa parto [X] peculio, potest dare [Y], ita vt condicioni benignè eum paruisse credamus. Si pignori seruus datus fuerat ante captiuitatem, post dimissum redemptorem in veterem obligationem reuertitur. & si creditor obtulerit ei qui redemit quanto [Z] redemptus est, habet obligationem & in propriorem [a] debiti causam, & in eam summam qua eum liberauit: quasi ea obligatione quadam constitutione inducta, vt cum posterior creditor priori satisfacit confirmandi sui pignoris causa: nisi quòd in hoc conuersa [b] res est, & posterior, [c] qui apud nos esset prior [c], [c] quia eum seruum, vt apud nos esset, effecit [d], ab eo qui tēpore prior fuit, vt infirmiore [e] dimittēdus est. Si plurium [f] seruus fuerat, & omnium nomine ei qui redemit, restitutum pretium erit: in communionem redibit. si vnius tantùm, vel quorundam, nec omnium: ad eum, eósve qui soluerunt, perun

u at si sunt
b noluerit
u noluerit
d ad Quintum Tertullū
e Continge l. si pater. de sect. & [illegible] legit.
f ibidem decesserat.
g quòd viuo
h locutā esse & eius
i quòd nō. al. quòd. al. quoniam.
k id est, captus ab hostibus. Alc. lib. 2. Parer. c. 33. & Aug. lib. 4. Emen. c. 1. Male ergo hic Haloander legit nam videtur [illegible] quoque Bud. hostium potestati subditum.
l aliter
m in pace etiā
n Romam
o item
p suo facto. Legi forte posset suos factos.
q filiisfamiliās
r idem &
s Accurs. legit hereditatē ac posset. Flor. c in testamento
v sunt.
x Facta
y infecta
z ei, qui
A postea captus est.
B possessione.
C sententia sequenda
D potestate eius est
E potestate est, vt redierit. suúsque
F & in eo testamento
G creditur. At si
H pretium
I sed aliquo
K versutissimum. al. dest. Rectior est Florentina. Coniungendum est enim cū iure: & interpūgēdū est post vexatissimum. vt post omnem priorem [Quod] non animaduertentes, vel expūxerunt vexatissimum, vel in versutissimum mutarunt.
† domino
L desinit
M facit.
N nō secutum
O sed cum
P quaque ciuitate
Q inspectionem
R In aliis ita interpunguntur nostra, quā cōstitutio fecit ciuem Romanum, dominū habuit.
S qui sciens
T vnde ea
V quæsisset
X parto
Y dare.
Z quanti
a propriorem
b diuersa. Hāc varietatē notauit quoque Accurs.
c prius
d effecit,
e infirmiore
f complurium

pertinebit:ita vt in portione sua pristinum ius obtineat[a], & in parte[b] ceterorum ei qui redemit, succedant[c]. Si fideicommissa[d] libertas debita captiuo fuerit[e], redemptus[f] nondum eam petere poterit, nisi redemptori satisfecerit.

Si deportatum ab insula hostes ceperunt, redemptus[g] quibus casibus redit[h], in eam causam veniet, in qua futurus esset, si captus non fuisset. deportabitur igitur. Sed si in captiuo seruo talis præcesserat causa, quæ eius vel ad tempus vel in perpetuum libertatem impediret: nec redemptione ab hostibus mutabitur. veluti si in legem Fabiam[i] commisisse eum constiterat[k]: vel ita venierat[l], ne manumitteretur. habebit autem interim sine pœna suam[m] qui redemit. ergo de metallo captus, redemptus in pœnam suam reuertetur. nec tamen vt transfuga metalli puniendus erit. sed redemptor à fisco pretium recipiet: quod etiam constitutum est ab Imperatore nostro & Diuo Seuero.

Si natum ex Pamphila legatum tibi fuerit, túque matrem redemeris, & ita apud te pepererit: non videri[n] te partum ex causa lucratiua habere: sed officio, arbitrióque iudicis æstimandum, constituto pretio partus perinde atque si quanto[o] mater est empta, simul & partus venisset. quòd si iam natum apud hostes, quòd eo tempore quo capiebatur, vtero[p] gerebat: cum matre redimatur ab eodé vno pretio: oblato tanto, q quátú ex pretio, quod pro vtroq; vnum[q] datú est, æstimationé contingere[r] partus: & videtur is postliminio reuersus. multo magis si diuersi emptores vtriusque extiterint, vel vnius. sed si suo quéque pretio redemerit, id officio pro singulis oportebit redemptori, quod hosti pro quoquo[s] datum est, vt separatim quoque postliminio reuerti possint.

XIII. PAVLVS libro secundo ad Sabinum.

SI me tibi adrogandum dedissem, emancipato me, reuersum ab hostibus filium meum loco nepotis tibi futurum constat.

XIIII. POMPONIVS[t] libro tertio ad Sabinum.

CVm duæ species postliminii sint, vt aut nos reuertamur, aut aliquid[v] recipiamus: cum filius reuertatur, duplicem in eo causam esse oportet postliminii: & quod pater eum reciperet,[x] & ipse ius suú. Nou vt pater filium, ita vxorem maritus iure postliminii recipit. sed consensu redintegratur matrimonium.

XV. VLPIANVS libro duodecimo ad Sabinum.

SI patre redempto, & ante luitionem defuncto, filius post mortem eius redemptionis quantitatem offerat: dicendum est, suum ei posse existere. nisi fortè quis superius dicat hunc, dum moritur, quasi iure pignoris finito, nanctum[y] postliminium, & sine obligatione debiti obisse, vt poterit[z] suum habere, quod non sine ratione dicetur.

XVI. IDEM libro tertiodecimo ad Sabinum.

REtro creditur in ciuitate fuisse, qui ab hostibus aduenit.

XVII. PAVLVS libro secundo ad Sabinum.

POstliminio carent, qui armis victi hostibus se dederunt[A].

XVIII. VLPIANVS libro trigesimo quinto ad Sabinum.

IN omnibus partibus iuris is qui reuersus nó est ab hostibus, quasi tunc decessisse videtur, cum captus est.

Quid sit postliminium.

XIX. PAVLVS libro sextodecimo ad Sabinum.

POstliminium[B] est ius amissæ rei recipiendæ[C] ab extraneo, & in statum pristinum restituendæ, inter nos ac liberos populos regésque, moribus,[D] legibus constitutum. nam quod bello amisimus, aut etiam citra[E] bellum: hoc si rursus recipiamus, dicimur postliminio recipere. idque naturali æquitate introductum est, vt qui per iniuriam ab extraneis detinebatur, is vbi in fines suos redisset, pristinum ius suum reciperet. Induciæ sunt cum in breue,[F] & in præsens tempus conuenit, ne inuicem se lacessant. quo tempore non est postliminium. A piratis aut latronibus capti liberi permanent. Postliminio redisse videtur[G], cum in fines nostros intrauerit. sicuti admittitur, vbi fines nostros excessit. Sed & si in ciuitatem sociam amicámue, aut ad regem socium vel amicum venerit, statim postliminio redisse videtur[H]: quia ibi primùm nomine publico tutus esse incipiat. Transfugæ nullum postliminium est. nam qui malo consilio, & proditoris animo patriam reliquit, hostium numero habendus est. sed hoc in libero transfuga[I] iuris est, siue femina, siue masculus sit. si verò seruus transfugerit ad hostes, quoniam & cum casu captus est, dominus in eo postliminium habet, rectissimè dicitur, etiam ei postliminiú esse: scilicet vt dominus in eo pristinum ius recipiat, ne contrarium ius non tam ipsi iniuriosum sit, qui seruus semper permanet, quàm domino damnosum constituatur. Si statuliber transfuga reuersus sit, existente códicione postquam redit, liber efficietur. diuersum est, si condicio extitisset dum apud hostes est. in eo enim casu neque si vi reuerti potest, vt liber sit: neque heredi in eo ius postliminii est: quia nó potest queri, cum nullum damnum patiatur, libertate iam optingente, si non impediret quòd transfuga factus est. Filius quoque familias transfuga non potest postliminio reuerti, neque viuo patre: quia pater sic illum amisit, quemadmodum patris. & quia disciplina castrorum antiquior fuit parentibus Romanis, quam caritas liberorum. Transfuga autem non is solus accipiendus est, qui aut ad hostes, aut in bello transfugit: sed & qui per induciarum tempus, aut ad eos cum quibus nulla amicitia est, fide suscepta transfugit. Si is qui emat[K] ab hostibus, pluris alii ius pignoris quod in redempto habet, cesserit: non eam quantitaté, sed priorem redemptus reddere debet. & emptor habet actionem aduersus eum qui vendidit ex empto. Postliminium hominibus est, cuiuscumque sexus, condicionísue sint: nec interest, liberi, an serui sint. nec enim soli postliminio recipiuntur, qui pugnare possunt: sed omnes homines. quia[L] eius naturę sunt vt vsui esse vel consilio vel aliis modis possint.

XX. POMPONIVS libro trigesimo sexto ad Sabinum.

SI captiuus, de quo in pace cautum fuerat vt rediret, sua voluntate apud hostes mansit: non est ei[M] postea postliminium. Verum est, expulsis hostibus ex agris quos ceperint: dominia eorum[N] ad priores dominos redire, nec aut publicari, aut prædæ loco cedere. publicatur enim ille ager qui ex hostibus captus sit. Redemptio facultatem redeundi præbet, non ius postliminii mutat.

XXI. VLPIANVS libro quinto Opinionum.

SI quis ingenuam ab hostibus redemptam eo animo sic eam habuerit, vt ex ea susciperet liberos: & postea ex se natum sub titulo naturalis filii cum matre manumiserit: ignorantia mariti eiusdémque patris, neque status eorum quos manumisisse visus[O] est, officere debet: & exinde intellegi oportet remissum matri pignoris vinculum, ex quo de ea suscipere liberos optauerat. adeóque eam, quæ postliminio reuersa, erat[P] libera & ingenua, ingenuum peperisse constat. quòd si publicè præda virtute militum recuperata, nulli pretiú matris pater numerauerit: promptius postliminio reuersa, non cum domino sed cum marito fuisse declaratur. In ciuilibus dissensionibus, quamuis sæpe per eas respublica lædatur, non tamen in exitium reipublicæ contenditur. qui in alterutras partes discedent, vice hostium non sunt eorum, inter quos iura captiuitatium[Q] aut postliminiorum fuerint: & ideo captos, & venumdatos, posteáque manumissos placuit superuacuó repetere à principe ingenuitatem, quam nulla captiuitaté amiserant.

Mortuo capto apud hostes, omnia restituuntur in eum statum ac si captus non fuisset & hoc per legem Corneliam.

XXII. IVLIANVS libro sexagesimo secundo Digestorum.

BOna eorum qui in hostium potestatem peruenerint, atque ibi decesserint, siue testamenti factioné habuerint, siue non habuerint, ad eos pertinent, ad quos pertinerent, si in potestatem[R] hostium nú peruenissent. idémque ius in eadem causa omnium rerum iubetur esse lege Cornelia, quæ futura esset, si hi de quorum hereditatibus & tutelis constituebatur, in hostium potestate[S] non peruenissent. apparet ergo eadem omnia pertinere ad heredem eius, quæ ipse qui hostiú potitus est, habiturus esset, si postliminio reuertisset. porro quæcumque serui captiuorum stipulantur, vel accipiunt, adquiri dominis[T] intelleguntur, cum postliminio redierint. quare necesse est etiam ad eos pertineant, qui ea lege Cornelia hereditatem adierint. quòd si nemo ex lege Cornelia heres extiterit, bona publica fient. Legata quoque seruis eorú præsenti die, vel sub condicione ad heredes pertinebunt. Item si seruus ab extero heres institutus fuerit, iussu heredis captiui adire poterit. Quòd si filius eius qui in hostium potestate est, accipit, aut stipulatur ad, patre prius quam postliminio rediret, mortuo, ipsi adquisitum intellegitur. & si viuo patre decesserit, ad heredem patris pertinebit. nam status hominum[V], quorum patres in hostium potestate sunt, in pendenti esset: reuerso quidem patre, existimatur nunquam suæ potestatis fuisse: mortuo, tunc paterfamilias fuisse, cum pater eius in hostium potestate[X] perueniret. Quæ peculiari nomine serui captiuorum possident, in suspenso sunt. nam si dominus postliminio

---

Margin notes:

a obtineat, b in partes c fac. dat. d fideicommissaria e fuerat. f redemptus is g redemptus is h redit i Flauiam al. Fabiam k constiterit: l venierit, m eum qui n nó videtur o quanti p in vtero gerebat mater: q venumdatum al. deest vtrum. Rectius est Flor. r contingeret s quoque t Papinianus v aliqua x reciperet, y nactum esse z posset A dediderunt. B De hac definitione differit Cic. in Topicis in loco ab etymologia. C recuperandæ D ac legibus E circa. Melius est Flor. & magis consentaneum definitioni postliminii. F in breui & præsenti tempore G videtur quis, H videtur quis: I id iuris K emerat L qui M non est postea postliminium esse verum est Expulsis &c. Aug. 1. Emend. cap 1. N eorú agrorum O iussus est. P erat. liberam & ingenuam ingenuum Q captiuitatum R potestate S potestatem T domino V omnium. X potestatem

luminio redierint, eorum facta intelleguntur. si ibi decesserint, per legem Corneliam ad heredes eorum pertinebunt. 3 Si quis cum prægnatem vxorem haberet, in hostium potestatem peruenerit: nato[a] deinde filio, & mortuo, ibi decesserit: eius testamentum nullum est. quia & eorum qui in ciuitate manserunt[b], hoc casu testamenta rumpuntur.

XXIII. IDEM [libro sexagesimo nono Digestorum]

SI quis prægnate vxore relicta, in hostium potestatem peruenerit: mox natus filius eius vxore ducta filium vel filiam procreauerit, ac tunc postliminio auus reuersus fuerit: omnia iura nepotis nomine perinde capiet, ac si[c] filius natus in ciuitate fuisset.

XXIIII. VLPIANVS [libro primo Institutionum]

HOstes[d] sunt, quibus bellum publicè populus Romanus decreuit, vel ipsi populo Romano. ceteri[e] latrunculi vel prædones appellantur. & ideo qui à latronibus captus est, seruus latronum non est. nec postliminium illi necessarium est. ab hostibus autem captus, vtputa à Germanis & Parthis, & seruus est hostium, & postliminio statum pristinum recuperat.

XXV. MARCIANVS [libro quartodecimo Institutionum]

DIui[f] Seuerus & Antoninus rescripserunt, si vxor cum marito ab hostibus capta fuerit, & ibidem ex marito enixa sit: si reuersi fuerint, iustos esse & parentes & liberos, & filium in potestate patris, quemadmodum[g] iure postliminij reuersus[h] sit. quòd si cum matre sola reuertatur, quasi sine marito natus, spurius habebitur.

XXVI. FLORENTINVS [libro sexto Institutionum]

NIhil interest, quomodo captiuus reuersus est: verum dimissus, an vi vel fallacia potestatem hostium euaserit: ita tamen, [i] si ea mente venerit, vt non illò reuerteretur. nec enim satis est corpore domum quem redisse, si mente alienus est. sed & qui victis hostibus recuperantur, postliminio redisse existimantur.

XXVII. IAVOLENVS [libro nono ex posterioribus Labeonis]

LAtrones tibi seruum eripuerant: postea is seruus ad Germanos peruenerat: inde in bello victis Germanis seruus venierat. negant posse vsucapi eum ab emptore Labeo, Ofilius, Trebatius: quia verum esset eum subreptum esse. nec quòd hostium fuisset, aut postliminio redisset, ei rei impedimento esse.

XXVIII. LABEO [libro quarto Pithanon à Paulo epitomatorum]

SI quid bello captum est, in præda est, non postliminio redit. Paulus: immo si in bello captus pace facta domum[k] refugit, deinde renouato bello capitur: postliminio redit ad eum, à quo priore bello captus erat. si modò non conuenerit in pace, vt captiui redderentur.

XXVIIII. IDEM [libro sexto Pithanon à Paulo epitomatorum]

SI postliminio redisti, nihil, dum in hostium potestate fuisti, vsucapere potuisti. Paulus: immo si quid seruus tuus peculij nomine, dum in eo statu esses, possederit: id eo quoque tempore vsucapere poteris. quoniam eas res etiam inscientes vsucapere solemus. & eo modo etiam hereditas nondum nato postumo, aut nondum adita, augeri per seruum hereditarium solet.

XXX. IDEM [libro octauo Pithanon à Paulo epitomatorum]

SI id quod nostrum[l] hostes ceperunt, eius[m] generis est, vt postliminio redire possit: simul atque ad nos redeundi causa profugit ab hostibus, & intra fines imperij nostri esse cœpit, postliminio redisse existimandum est. Paulus: immo cum seruus ciuis[n] nostri ab hostibus captus, inde aufugit, & vel in vrbe Roma ita est, vt neque in domini sui potestate sit, neque vlli seruiat: nondum postliminio redisse existimandum[o] est.

a natòque

b remanserunt.

c ac si is cum filius nasceretur.

d Ita interpretatus est Pomponius l. 24. de verbo. sig. & hinc pendet interpretatio l. 23. sup. de testam.

e ceteri verò

f Diuus Verus

g si iure

h inde sit.

i vt si in

k domum redijt, vel domum fugit.

l nostri. Refertur est Flor.

m eiusdem

n cuiusdam nostrum

o existimandus

DE RE[p] MILITARI

TIT. XVI.

VLPIANVS [libro sexto ad Edictum]

MIles[q] qui[r] in commeatu agit, non videtur reipublicæ causa abesse.

II. ARRIVS MENANDER [libro primo de Re militari]

MIlitum delicta siue admissa, aut propria sunt, aut cum ceteris communia. vnde & persecutio aut propria, aut communis est. proprium militare est delictum, quod quis vti miles admittit. dare se militem, cui non licet, graue crimen habetur: & augetur, vt in ceteris delictis, dignitate, gradu, specie[s] militiæ.

p In hunc titulum Alex. ab Alex. lib. 1. Genial. dier. c. 19.

q Milites sunt, qui solenni more militiæ nomen dederunt: ceteri enim pagani dicuntur.

r In tit. de iis qui sunt infam.

s specieque

III. MODESTINVS [libro quarto de Pœnis]

DEsertorem auditum ad suum ducem cum elogio præses mittet: præter quàm si quid grauius ille desertor in ea prouincia in qua repertus est, admiserit. ibi enim eum plecti pœna debere, vbi facinus admissum est, Diui Seuerus[t] & Antoninus rescripserunt. Pœnæ militum huiuscemodi sunt: castigatio, pecuniaria mulcta, munerum indictio, militiæ mutatio, gradus deiectio, ignominiosa missio. nam in metallum, aut in opus metalli non dabuntur, nec torquentur. Emansor est, qui diu vagatus[v] ad castra regreditur. Desertor est, qui per prolixum tempus vagatus reducitur. Is qui[x] exploratione emanet hostibus insistentibus, aut qui à fossato[y] recedit, capite puniendus est. Qui stationis munus relinquit, plus quam emansor est. itaque pro modo delicti aut castigatur, aut gradu militiæ deijcitur. Si præsidis vel cuiuslibet præpositi ab excubatione[z] quis desistat, peccatum desertionis subibit. Si ad diem commeatus quis non venerit, perinde in eum statuendum est, ac si emansisset, vel deseruisset, pro numero temporis: facta prius copia docendi, num fortè casibus quibusdam detentus sit, propter quos venia dignus videatur. Qui militiæ tempus in desertione impleuit, emerito priuatur. Si plures simul primò deseruerint, deinde intra certum tempus reuersi sint: gradu pulsi in diuersa loca distribuendi sunt. sed tironibus parcendum est. qui si iterato hoc admiserint, pœna competenti adficiuntur. Is qui ad hostem confugit, & rediit, torquebitur, ad bestiásque, vel in furcam damnabitur: quamuis milites nihil eorum patiantur. Et is qui volens transfugere, adprehensus est, capite punitur. Sed si ex improuiso, dum iter quis facit, capitur ab hostibus: inspecto vitæ eius præcedentis actu venia ei dabitur. & si expleto tempore militiæ redeat, vt veteranus restituetur, & emerita[A] accipiet. Miles qui in bello arma amisit, vel alienauit, capite punitur. humanè, militiam mutat. Qui aliena arma subripuit[B], gradu militiæ pellendus est. In bello qui rem a duce prohibitam fecit, aut mandata non seruauit, capite punitur: etiam si rem bene gesserit[C]. sed qui agmen excessit, ex causa vel fustibus cæditur, vel mutare militiam solet. nec non & si vallum quis transcendat, aut per murum castra ingrediatur: capite punitur. Si verò quis fossam transiliat, militia reijcitur. Qui seditionem atrocem militum concitauit, capite punitur. si intra vociferationem, aut leuem querellam seditio mota est: tunc gradu militiæ deijcitur. Et[D] cum multi milites in aliquod flagitium conspirent, vel si legio deficiat: auocari militia solet[E]. Qui præpositum suum protegere noluerunt, vel deseruerunt, occiso eo capite puniuntur.

IIII. ARRIVS MENANDER [libro primo de Re militari]

QVi cum vno testiculo natus est, quíve amisit, iure militabit secundum Diui Traiani rescriptum. nam & duces Sylla & Cotta memorantur[F] eo habitu fuisse naturæ[G]. Ad bestias datus si profugit, & militiæ se dedit: quandoque[H] inuentus capite puniendus est. Idémque obseruandum est in eo qui legi se passus est. In insulam deportatus si effugiens militiæ se dedit, lectus vel dissimulatus: capite puniendus est. Temporarium exilium voluntario milite insulæ relegationem adsignat. dissimulato[I] perpetuum exilium. Ad tempus relegatus si expleto spatio fugæ militem[K] se dedit, causa damnationis quærenda est: vt si contineat infamiam perpetuam, idem obseruetur. si transactum de futuro sit, & in ordinem redire potest, & honores petere militiæ non prohibetur. Reus capitalis criminis voluntarius miles secundum Diui Traiani rescriptum capite puniendus est, nec remittendus est eò, vbi reus postulatus est[L]: sed vt accedente causa militiæ audiendus[M], si dicta causa sit, vel requirendus adnotatus[N]. Ignominia missus, ad iudicem suum remittendus est. nec recipiendus postea volens militare, licet fuerit absolutus. Adulterij[O] vel alio iudicio publico damnati, inter milites non sunt recipiendi. Non omnis qui litem habuit, & ideo militauerit, exauctorari iubetur: sed qui eo animo militiæ se dedit, vt sub obtentu militiæ pretiosiorem se aduersario faceret. nec tamen facile indulgendum est extra ordinem iudicationis, qui negotium ante habuerunt. sed si in transactione[P] recedit, indulgendum est. Exauctoratus eo nomine, non vtique infamis erit. nec prohibendus lite finita militiæ eiusdem ordinis se dare. alioquin & si relinquat litem, vel transigat: retinendus est. Qui post desertionem in aliam militiam nomen dederunt, legíve[Q] passi

t Verus

v euagatus

x Is qui in

y fossa

z ab excubatione

A Scilicet, præmia quæ ob expletum militiæ tempus dantur veteranis.

B Huc spectat quod de furtis militaribus ex Cincio refert Gellius lib. 16. noct. Att. c. 4.

C bene cesserit.

D Et si

E In hunc locum Bud. lec.

F Vide in hunc locum Cœl. Rhodiginum lib. 2. Lect. antiq. c. 37.

G nati.

H quandocunque

I dissimulanti

K militiæ se dedit.

L sed vbi

M audiendus est.

N annotatur.

O Memorabile commissi à milite adulterij iudicium refert Flauius Vopiscus in Aureliano Impera.

P transactionem

Q se passi

sunt, Imperator noster rescripsit, & hos militariter puniendos. Grauius autem delictum est detrectare munus militiæ, quàm adpetere. nam & qui ad dilectum[a] olim non respondebant, vt proditores libertatis in seruitutem redigebantur. sed mutato statu militiæ recessum a capitis pœna est: quia plerumque voluntario milite[b] numeri supplentur. Qui filium suum subtrahit militiæ belli tempore, exilio & bonorum parte multandus est. si in pace, fustibus cædi iubetur, & requisitus iuuenis, vel à patre postea exhibitus, in deteriorem militiam dandus est. qui enim se sollicitauit[c] ab alio veniam non[d] meretur.

Eum qui filium debilitauit dilectu[e] per[f] bellum indicto[g], vt inhabilis militiæ sit, præceptum Diui Traiani deportauit. Edicta[h] Germanici Cæsaris militem desertorem faciebant[i], qui diu afuisset, vt is inter remansores[k] haberetur. sed si ille redeat quis, & offerat se, siue deprehensus offeratur: pœnam desertionis euitat. nec interest, cui se offerat, vel à quo deprehendatur. leuius itaque delictum emansionis[l] habetur, vt erronis in seruis. desertionis grauius, vt in fugitiuis. Examinantur autem causæ semper emansionis, & cur, & vbi fuerit, & quid egerit: & datur venia valetudini, affectioni parentum[m] & adfinium: & si seruum fugientem persecutus est, vel si qua huiusmodi causa sit. sed & ignoranti adhuc disciplinam tironi ignoscitur.

V. IDEM libro secundo de Re militari

NOn omnes desertores similiter puniendi sunt: sed habetur & ordinis, stipendiorum ratio, gradus militiæ, vel loci, muneris deserti, & anteactæ vitæ. sed & numerus, si solus, vel cum altero, vel cum pluribus deseruit, aliudve quid[n] crimen desertioni adiunxerit. item temporis quo in desertione fuerit: & eorum quæ postea gesta fuerint. sed & si fuerit vltro reuersus, non cum necessitudine: non erit eiusdem sortis. Qui in pace deseruit, eques gradu pellendus est: pedes militiam mutat. in bello idem admissum capite puniendum est. Qui desertioni aliud crimen adiungit, grauius puniendus est. & si furtum factum sit, veluti alia desertio habebitur: vt[o] si plagium factum, vel adgressura, [p]abigeatum, vel quid simile accesserit. Desertor si in vrbe inueniatur, capite puniri solet. alibi adprehensus, ex prima desertione restitui potest. iterum deserendo, capite puniendus est. Qui in desertione fuit, si se optulerit: ex indulgentia Imperatoris nostri in insulam deportatus est. Qui captus, cum poterat redire, non redit, pro transfuga habetur. item eum qui in præsidio captus est, in eadem condicione esse certum est. si tamen ex improuiso, dum iter facit, aut epistulam fert, capiatur quis: veniam meretur. A barbaris remissos milites ita restitui oportere Hadrianus rescripsit, si probabunt se captos euasisse, non transfugisse. sed hoc licet liquidò constare non possit, argumentis tamen cognoscendum est. & si bonus miles antea æstimatus[q] fuit, propè est, vt adfirmationi eius credatur. si remansor[r], aut neglegens suorum, aut segnis, aut extra contubernium agens: non credetur ei. Si post multum temporis redit qui ab hostibus captus est, & captum eum, non transfugisse constiterit: vt veteranus erit restituendus: & præmia, & emeritum capit[s]. Qui transfugit, & postea multos latrones adprehendit, & transfugas demonstrauit, posse ei parci Diuus Hadrianus rescripsit. ei tamen pollicendum, nihil permitti oportere.

VI. IDEM libro tertio[t] de Re militari

OMne delictum[v] est militis, quod aliter quàm disciplina communis exigit, committitur: veluti segnitiæ crimen, vel contumaciæ, vel desidiæ. Qui manus intulit præposito, capite puniendus est. augetur autem petulantiæ crimen dignitate præpositi. Contumacia omnis aduersus ducem, vel præsidem militis capite punienda est. Qui in acie prior fugam fecit spectantibus militibus, propter exemplum capite puniendus est. Exploratores qui secreta nuntiauerunt[u] hostibus, proditores sunt, & capitis pœnas luunt. sed & caligatus qui metu hostium languorem simulauit, in pari causa[y] eis est. Si quis commilitonem vulnerauit, si quidem lapide, militia reiicitur: si gladio, capital[z] admittit. Qui se vulnerauit, vel aliàs mortem sibi consciuit, Imperator Hadrianus rescripsit, vt modus eius rei statutus sit: vt si impatientia doloris, aut tædio vitæ, aut morbo, aut furore, aut pudore mori maluit: non animaduertatur in eum: sed ignominia mittatur. si nihil tale prætendat, capite puniatur. Per vinum, aut[A] lasciuiam lapsis capitalis pœna remittenda est, & militiæ mutatio irroganda. Qui præpositum suum non protexit, cum posset, in pari causa factori habendus est. si resistere non potuit, parcendum ei. Sed & in eos qui præfectum centuriæ à latronibus circumuentum deseruerunt, animaduerti placuit.

VII. TARRVNTENVS[B] PATERNVS libro secundo de Re militari

PRoditores,[C] transfugæ plerumque capite puniuntur, & exauctorati torquentur: nam pro hoste, non pro milite habentur.

VIII. VLPIANVS libro octauo Disputationum

QVi status controuersiam patiuntur, licet re vera liberi sunt, non debent per id tempus nomen militiæ dare, maximè lite ordinata, siue ex libertate in seruitutem, siue contra petantur. nec[D] hi quidem qui ingenui bona fide seruiunt. sed nec qui ab hostibus redempti sunt, prius quam se luant.

VIIII. MARCIANVS[E] libro tertio Institutionum

MIlites prohibentur prædia comparare in his prouinciis, in quibus militant[F]: præter quàm si paterna eorum fiscus distrahat. nam hanc speciem Seuerus & Antoninus remiserunt. sed & stipendiis impletis emere permittuntur. fisco autem vindicatur prædium illicitè comparatum, si delatus[G] fuerit. sed & si nondum delata causa stipendia impleta sint, vel missio contigerit: delationi locus non est. Milites si heredes extiterint, possidere ibi prædia non prohibentur.

X. PAVLVS libro singulari Regularum

QVi excubias palatii deseruerit, capite punitur. sed ex causa desertionis restitutus in militiam, non aliter medii temporis stipendium[H], & donatiua accipit, nisi hoc[I] liberalitas principalis ei specialiter indulserit.

XI. MARCIANVS libro secundo Regularum

AB omni militia[K] serui prohibentur: alioquin capite puniuntur.

XII. MACER libro primo de Re militari

OFficium regentis exercitum non tantùm in danda, sed etiam in obseruanda[L] disciplina cōsistit[M]. Paternus quoque scripsit, debere eum qui se meminerit armato præesse, parcissimè commeatum dare. equum militarem extra prouinciam duci non permittere. ad opus priuatum, piscatum, venatum, militem non mittere. nam in disciplina Augusti ita cauetur. Etsi scio fabrilibus operibus exerceri milites, non esse alienum: vereor tamen, si quicquam permisero, quod in vsum meum aut tuum fiat: ne modus in ea re non adhibeatur, qui mihi sit tolerandus. Officium tribunorum est, vel eorum qui exercitui præsunt, milites in castris continere, ad exercitationem producere, claues portarum suscipere, vigilias interdum circumire, frumentationibus commilitonum interesse, frumentum probare, mensorum fraudem[N] coërcere, delicta secundum suæ auctoritatis modum castigare, principiis[O] frequenter interesse, querellas commilitonum audire, valetudinarios inspicere.

XIII. IDEM libro secundo de Re militari

MIlites agrum comparare prohibentur in ea prouincia, in qua bellica opera peragunt: scilicet ne studio culturæ militia sua auocentur. & ideo domum comparare non prohibentur. sed & agros in alia prouincia comparare possunt. ceterum in ea prouincia, in qua propter prœlii causam venerint, ne sub alieno quidem nomine eis agrum comparare licet: alioquin fisco vindicabitur. Is autem qui contra disciplinam agrum comparauerit, si nulla de ea re quæstione mota missionē acceperit: inquietari prohibetur. Illud constat, huius præscriptionis commodum ad eos qui ignominiæ causa missi sunt, non pertinere. quod præmii loco veteranis concessum intellegitur. & ideo & ad eum qui causaria[P] missus est, potest dici pertinere: cum huic quoque præmium præstatur.

Missionum generales causæ sunt tres: honesta, causaria, ignominiosa. Honesta est, quæ tempore militiæ impleto datur. Causaria, cum quis vitio animi vel corporis minus idoneus militiæ renuntiatur. Ignominiosa causa est, cum quis propter delictum sacramento soluitur. & is qui ignominia missus est, neque Romæ, neque in sacro comitatu agere potest. & si sine ignominiæ mentione missi sunt, nihilo minus[Q] ignominia missi intelleguntur. Inreuerens miles non tantùm à tribuno vel centurione, sed etiam à principali[R] coërcendus est. nam eum qui centurioni castigare se volenti restiterit, veteres notauerunt. si vitem tenuit[S], militiam mutat. si ex industria fregit, vel manum centurioni intulit: capite punitur.

Eius fugam, qui cum sub custodia vel in carcere esset, discesserit, in numero desertorum non computandam Menander scripsit. quia custodiæ refuga, non militiæ desertor est. Eum tamen, qui carcere effracto fugerit, etiam si ante

[Marginal notes, left:] a ad delectū. Quanta seueritate vsi fuerint veteres in delectu militum habendo, Duar. de ore t. D. & 6. & donat qui leg. ant ad edictum. b milite c sollicitari d non passus est e delectum f propter bellum g indictum, h Edictum i faciebat, k emansores. l emansoris m parentum n quod o vel si p seu abigeatum. q existimatus r si emansor. s capiet. t libro secundo v Quæ militaria delicta, quæ item mollia militaris fuerint, pulchre Alex. ab Alex. lib. 6. Genialium c. 19. u nuntiant y cum eis. al. deest eis. z Vide t. vit. §. de term. mot. A aut per lasciuiam

[Marginal notes, right:] B Macer. al. Marcianus C vel transfugæ D nec hi E Macer F militiam exercent G si delatum delatus. scilicet, miles qui comparauerit. Itaque non est mutandū Flor. H stipendia, & donatiua I hæc ei liberalitas K Intellige armatam: nam ad alias militias admittuntur l. si super & l. si quis. C qui milit. poss. vel non. lib. 12. L Quàm acriter obseruata fuerit à Romanis hæc disciplina, exemplaribus compluribus docet Valer. Max. lib. 2. c. 2. M consistit. N non solùm coërcere. O Al. interpretatur principia, tabernacula principum militia. P causaria Q Haloander nihilo magis. August. lib. 6. Emend. c. 9. R principe S De hoc ipso vide apud Tim. Mat. histor. lib. 14. c. 1. & Alex. ab Alexan. lib. Genial. die. 6. c. 18.

si ante non deseruerit: capite puniendum Paulus scripsit.

5 Desertorem, qui à patre suo fuerat oblatus, in deteriorem militiam Diuus Pius dari iussit. ne videatur, inquit, pater ad supplicium[a] optulisse. Item[b] Diuus[c] Seuerus & Antoninus eum qui post quinquennium desertionis se optulit, deportari iusserunt. quod exemplum & in ceteris sequi nos debere Menander scripsit.

a ad supplicium filium
b Itémque
c Diui Verus

XIIII. PAVLVS [libro singulari de Poenis militum]

QVi commeatus spatium excessit, emansoris vel desertoris loco habendus est. habetur tamen ratio dierum quibus tardius reuersus est. item temporis, nauigationis, vel itineris. & si se probet valetudine impeditum, vel à latronibus detentum, similíve casu moram passum, dum[d] non tardius à loco profectum se probet, quàm vt occurrere posset intra commeatum, restituendus est. Arma alienasse, graue crimen est: & ea culpa desertioni exæquatur: vtique si tota alienauit. sed & si partem eorum: nisi[e] quod interest. nam si tibiale vel vmerale alienauit, castigari verberibus debet. si verò loricam, scutum, galeam, gladium: desertori similis est. Tironi in hoc crimine facilius parcetur. armorúmque custodi plerumque ea culpa imputatur, si arma militi commisit non suo tempore.

d dum tamen
e Idem est nisi quod interest. *alias*, nihil quidem interest. *Posterma lectio planè reijcienda est.*

XV. PAPINIANVS[f] [libro nonodecimo Responsorum]

EX causa desertionis notatus ac restitutus, temporis, quod in desertione fuerit, impendiis[g] expungitur. quòd si ratio constiterit, neque desertorem fuisse apparuerit: omnia stipendia citra temporis finem redduntur.

f Tarantinus Paternus
g stipendiis

XVI. PAVLVS [libro quinto Sententiarum]

QVi metu criminis, in quo iam reus fuerat postulatus, nomen militiæ dedit, statim sacramento soluendus est. Miles turbator pacis capite punitur.

DE CASTRENSI PECVLIO

TIT. XVII.

VLPIANVS [libro quartodecimo ad Edictum]

FIliusfamilias[h] militis si peculium apud patrem remansit, sine testamento filio defuncto, pater ipsi heres non fit. sed tamen heres is fiet, quibus filius fuit.

h Ex tit. de pa. tut. her.

II. IDEM [libro sexagensimo septimo ad Edictum]

SI[i] filiusfamilias miles decesserit, si quidem intestatus: bona eius non quasi hereditas[k], sed quasi peculium patri deferuntur. si autem testamento facto, hic pro hereditate habetur castrense peculium.

i Ex tit. quor. bon. vbi de pet. her.
k Quæ defertur iure Ciuili. Castrense autem peculium non iure Ciuili, sed priuilegio dato militibus & veteranis introductum est.

III. IDEM [libro octauo ad legem Iuliam & Papiam]

SI mulier filio viri militi ad castrenses vel militares fortè res comparandas reliquerit pecuniam, vtique castrensi peculio ea quæ comparantur, adnumerari incipiunt.

IIII. TERTVLLIANVS [libro singulari de Castrensi peculio]

MIles præcipua habere debet, quæ tulit secum in castra concedente patre. 1 Actionem, persecutionémque castrensium rerum semper filius etiam inuito patre habet. 2 Si paterfamilias militiæ tempore, vel[l] post missionem adrogandum se præbuerit: videndum erit, ne huic quoque permissu intellegatur earum rerum administratio, quas ante adrogationem in castris adquisierit: quamuis constitutiones principales de his loquantur, qui ab initio cum essent filiifamilias, militauerint. quod admittendum est.

l vel etiam post

V. VLPIANVS [libro sexto ad Sabinum]

MIles filiusfamilias à commilitone, vel ab eo quem per militiam cognouit, heres institutus, &[m] citra iussum patris suo arbitrio rectè pro herede geret[n].

m etiam citra
n gerit.

VI. IDEM libro trigensimo secundo ad Sabinum

SI militi filiofamilias vxor seruum manumittendi causa donauerit, an suum libertum fecerit, videamus: quia peculiares & seruos & libertos potuit habere. & magis est, vt hoc[o] castrensi peculio non adnumeretur: quia vxor ei non[p] propter militiam nota esset. Planè si mihi proponas ad castra eunti marito vxorem seruos donasse, vt manumittat, & habiles ad militiam libertos habeat: potest dici, sua voluntate sine patris permissu manumittentem ad libertatem perducere.

o hic
p Haleander negationi hanc sustulit. Aug. lib. 4. Emend. c. vlt.

VII. IDEM [libro trigensimo tertio ad Edictum]

SI[q] castrense peculium maritus habeat, in quantum facere potest, condemnabitur. quia etiam non castrensibus creditoribus ex eo peculio magis est eum cogi respondere[r].

q Ex tractatu de dot.
r reddere. Restitut ad Flor.

VIII. IDEM [libro quadragensimo quinto ad Edictum]

SI[s] fortè vxor, vel cognatus, vel quis alius non ex castris notus filiofamilias donauerit quid, vel legauerit, & [t]expresserit nominatim vt in castrensi peculio habeatur possit castrensi peculio adgregari? & non puto: veritatem enim spectamus, an verò[v] castrensis notitia vel affectio fuit, non quòd quis finxit.

s Ex tit. de milit. testam.
t & etiam expresserit
v an vera. al. an verè

VIIII. IDEM [libro quarto Disputationum]

PRoponebatur filiusfamilias miles testamento facto extraneum heredem scripsisse, patres deinde superstite decessisse. pater deliberante herede instituto & ipse diem functus[x], deinde heres institutus repudiasse hereditatem[y]. quærebatur, ad quem castrense peculium pertineret. dicebam castrense peculium filiifamilias, siquidem testatus decessit, quasi hereditatem deferri heredi scripto, siue extraneum scripsit heredem, siue patrem. sed cum nihil de peculio decernis[z] filius, non nunc obuenisse patri, sed non esse ab eo profectum creditus. denique si seruo filij castrensi libertatem pater adscripserit, móxque filius viuo patre defunctus sit: non impeditur libertas. cum si filius patri superuixerit, impediatur libertas. vnde Marcellus putat necessarium quoque heredem seruum filij peculiarem patri existere posse, si filio pater superuixerit. Idem referebam, & si rem peculiarem filij pater legauerit. nam eodem casu quo libertatem competere diximus, legatum quoque vel debebitur, vel impedietur. Quibus ita præmissis, & in proposito dicebam, cum heres non adit hereditatem, retro peculium patris bonis accessisse. vnde posse dici, etiam aucta patris bona per hanc repudiationem. nec est[A] nouum, vt ex postfacto aliquis successorem habuisse videatur. nam & si filius eius qui ab hostibus captus est, decesserit patre captiuo viuo: si quidem pater regrederetur, quasi filiusfamilias peculium haberet[B]. enimuero si ibidem pater decesserit, quasi paterfamilias legitimum habebit successorem, & retro habuisse creditur eius successor ea quoque, quæ medio tempore filius[C] iste quæsiit. nec heredi patris, sed ipsi filio quæsita videbuntur.

x functus esse.
y hæreditatem defuncti.
z dixerit
A nec esse nouum.
B habebit.
C filiusfamilias

X. POMPONIVS [libro singulari Regularum]

EX nota Marcelli constat, nec patribus aliquid ex castrensibus bonis filiorum deberi.

XI. MACER[D] [libro secundo de Re militari]

CAstrense peculium est, quod à parentibus vel cognatis in militia agenti[E] donatum est. vel quod ipse filiusfamilias in militia adquisiit, quod nisi militaret, adquisiturus non fuisset. nam quod erat & sine militia adquisiturus, id peculium eius castrense non est.

D Idem
E degenti

XII. PAPINIANVS [libro quartodecimo Quæstionum]

PAter qui dat in adoptionem filium militem, peculium ei auferre non potest, quod semel iure militiæ filius tenuit. qua ratione nec emancipando filium, peculium ei aufert, quod[F] nec in familia retento potest auferre.

F quia

XIII. IDEM [libro sextodecimo Quæstionum]

DIuus Hadrianus rescripsit in eo, quem militantem vxor heredem instituerat, filium extitisse heredem, & ab eo seruos hereditarios manumissos proprios eius libertos fieri.

XIIII. IDEM [libro vicensimo septimo Quæstionum]

FIliusfamilias miles si captus apud hostes vita fungatur, lex Cornelia subueniet scriptis heredibus. quibus cessantibus, iure pristino peculium pater habebit. Proxima species videtur, vt scriptis heredibus deliberantibus, quod seruus interim stipulatus est, vel ab alio sibi traditum accepit, quod quidem ad patris personam attinet, si fortè peculium apud eum resederit: nullius momenti videatur, cum is illo tempore non fuerit seruus patris. quod autem ad scriptos heredes, in suspenso fuisse traditio, itémque stipulatio intellegatur. vt enim hereditarius fuisse credatur, post aditam fit hereditatem. sed paterna verecundia nos mouet, quatenus & in illa specie, vbi iure pristino apud patrem peculium remanet, etiam adquisitio stipulationis, vel rei traditæ per seruum fiat. Legatum quod ei seruo relictum est, quamuis tunc propter incertum nulli fit adquisitum, omisso testamento, patri tunc primùm per seruum adquiretur[G]: cum si fuisset exemplo hereditatis peculio adquisitum, ius patris hodie non consideraretur.

G acquiritur

XV. IDEM [libro trigensimo quinto Quæstionum]

PAter miliae[H] filio reuerso, quod donat, castrensis peculij non facit: sed alterius peculij, perinde ac si filius numquam militasset. 1 Si stipulanti filio spondeat, si quidem ex causa peculij castrensis: tenebit stipulatio. ceterum ex qualibet alia causa non tenebit. Si pater à filio stipulatur, eadem distinctio seruabitur. 2 Seruus[I] peculij quod ad filium spectat, ab extero si stipuletur, aut per traditionem accipiat: sine distinctione causarum res

H militiæ filiofamilias. al. militi filiofamilias
I Si seruus

ad filium pertinebit. non enim vt filius duplex ius sustinet,[a] patris & filiifamilias: ita seruus qui peculij castrensis est, quique nullo iure, quamdiu filius viuit, patri subiectus est, aliquid adquirere simpliciter stipulando vel accipiendo patri potest. quæ ratio suadet, vt si ab ipso patre seruus qui ad filium pertinet, stipuletur ex quacumque causa, vel traditum accipiat: sic adquiratur filio res & stipulatio, quemadmodum si exter[b] promisisset: quoniam[c] personæ stipulantis & accipientis ea est, vt sine differentia causarum, quod † rerum agitur, emolumentum filij spectet. Si serui pater vsumfructum amiserit, cuius proprietatem in castrensi peculio filius habebat: plenam proprietatem habebit filius.

XVI. IDEM [libro nonodecimo Responsorum]

Dotem filiofamilias datam vel promissam, in peculio castrensi non esse respondi. nec ea res contraria videbitur ei quod Diui Hadriani temporibus filiumfamilias militem vxori heredem extitisse placuit, & hereditatem in castrense peculium habuisse. nam hereditas aduentitio iure quæritur. dos autem matrimonio cohærens, oneribus eius, ac liberis communibus qui sunt in aui familia, confertur. Hereditatem castrensi peculio non videri quæsitam respondi, quam frater patruelis in alia prouincia stipendia merens, fratri patrueli, cum quo numquam militauit, reliquit. sanguinis etenim ratio, non militiæ causa meritam hereditatis accipiendæ præbuerat.

XVII. IDEM [libro secundo Definitionum]

Pater qui castrense peculium intestati filij retinebit, æs alienum intra modum eius, & annum vtilem iure prætorio soluere cogitur. Idem si testamento scriptus heres extiterit, perpetuò ciuiliter vt heres conuenietur. Pater à filio milite, vel qui militauit, heres institutus, testamenti causam omisit, & castrense peculium possidet[d]. legitimi heredis exemplo cogetur ad finem peculij perpetuò legata præstare. quòd si filius post annū quàm militare desierat, iure communi testamento facto vita decessit: ratione Falcidiæ retinebitur quarta. ceterum si testamenti causam pater omisit, cum peculium creditoribus soluendo non esset: nihil dolo videbitur fecisse, quamuis temporis incurrsi compendium.

XVIII. MARCIANVS [libro primo Fideicommissorum]

Ex[e] castrensi peculio seruus, à patre heres institui[f] potest, & filium necessarium heredem patri facit. & in summa ea res[g], hi actus patris, qui ad præsens[h] alienationem alicuius iuris de castrensi peculio præstant, impediuntur. hi verò qui non statim quidem, sed postea efficere solent, eo tempore animaduertentur, quo habere effectum consueuerunt: vt si sit filius[i], cui auferatur, nihil agatur. si ante decesserit, actus patris non impediatur. itaque negabimus patrem filio saluo communi diuidundu agentem proprietatem alienaturū, exemplo dotalis prædij. Sed nec si socius vltro cum eo agat, quicquam agetur. veluti si cum eo ageret, cui bonis interdictum est. Seruos ex eo peculio vsufructus, item prædia tam vsufructu quàm ceteris seruitutibus pater liberare poterit. sed & seruitutes his adquirere. id enim & eum cui bonis interdictum est, verum est consequi posse. neque autem seruis ex eo peculio, neque prædiis vsumfructum vel seruitutem imponere pater potest. Si quando ex eo peculio filius[k] rem alienam bona fide tenebit, an pater eius in rem, vel ad exhibendum actionem pati debeat, vt ceterorum *filiorum* nomine, quæritur. sed verius est, cum hoc peculium à patris bonis separetur, defensionis necessitatem patri non imponendam. sed nec cogendus est pater[l] æs alienum, quod filius peculij nomine quod in castris adquisit, fecisse[m] dicetur, de peculio actionem pati. Et si sponte patiatur, vt quilibet defensor satisdato filium in solidum, non peculio tenus defendere debeat. sed & eius filij nomine non aliter mouere actiones potest, quàm si satis dederit, eum ratam rem habiturum.

XVIIII. TRYPHONINVS libro octauodecimo[n] Disputationum

Dei[o] hereditate ab adgnato commilitone data Scæuola noster dubitabat: quia potuit & ante notus & amicus dare: potuit & non dare, nisi commilitium caritatem auxisset. nobis ita[p] videtur, si ante commilitium factum sit testamentum: non esse peculij castrensis eam hereditatem. si postea, contra. Sed si seruus peculij castrensis à quocumque sit heres scriptus, iussu militis adire debebit hereditatem, eáque fiet bonorum castrensis peculij. Filiusfamilias paganus de peculio castrensi fecit testamentum, & dum ignorat patri se suum heredem extitisse, decessit. non potest videri pro castrensibus bonis testatus, pro paternis intestatus decessisse, quamuis id in militibus etiam nunc rescriptum sit: quia miles ab initio pro parte testatus, pro parte intestatus potuerat mori. quod ius iste non habuerit, non magis quàm[q] sine obseruatione legum facere[r] testamentum. necessariò ergo castrensis peculij heres scriptus vniuersa bona habebit, perinde ac si pauperrimus facto testamento decessisset, ignorans se locupletatum per seruos alio loco agentes. Pater peculij castrensis filij seruum testamento liberum esse iussit. intestato defuncto filiofamilias, mox patre, quæritur an libertas seruo competat. occurrebat enim non posse dominium apud duos pro solido fuisse[s]: denique filium posse manumittere talis peculij seruum, Hadrianus constituit. Et si testamento tam filij quàm patris idem seruus accepisset libertatem, & vterque pariter decessissent: non dubitaretur ex testamento filij liberum eum esse. sed[t] in superiore casu pro libertate à patre data illa dici possunt: numquid quod[v] ad vtatur iure concesso filius in castrensi peculio, eousque ius patris cessauerit. quòd si intestatus decesserit filius, postliminij cuiusdam similitudine pater antiquo iure habeat peculium, retróque videatur habuisse rerum dominia. non tamen (si) vt heres viuo filio vindictam seruo imposuit, dicatur eum post mortem intestati filij ex illa manumissione liberum factum esse. Quid autem si testamentum fecerit filius, & non sit eius adita hereditas? non tam facilè est dicere continuatum patri post mortem filij rerum peculij dominium: cum medium tempus quo deliberant instituti heredes, imaginem successioni[x] præstiterit. alioquin etsi adita sit ab instituto hereditas filij, dicetur à patre ad eum transisse proprietatem: quod absurdum est, si[y] in pendenti, vt in aliis, & in hac specie habeamus dominia, vt ex facto retro fuisse aut non fuisse patris credamus. secundum quod difficile erit expedire, si dum deliberant[z] heredes, dies cesserit legati seruo dari istius peculij[A] testamento eius, ex quo pater nihil capere potuisset: an id ad ipsum pertineat, cum vtique ad heredem filij pertineret. facilior tamen de libertate serui deliberatio est in specie, in qua intestatus filius decessisse proponitur. non est ergo ratio respondendi, competere libertatem eo tempore datam quo non fuit in dominio patris. fauorabilem tamen sententiam contrariam in vtroque casu non negamus.

XX. PAVLVS [libro singulari ad Regulam Catonianam]

Sed si ponas[B] filium testamentum fecisse, & patrem heredem instituisse, cum vtique pater testamento suo seruo filij libertatem dedisset, qui ad eum ex testamento filij pertinere cœperit: videndum est numquid ei comparari debeat, qui cum manumitteretur alienus erat, deinde postea adquisitus est. sed fauorabile[C] est, libertatem à patre relictam admittere. & ab initio patris esse eum videri, ex hoc quod postea contigit, ostenditur.

DE VETERANIS[D]
TIT. XVIII.

ARRIVS MENANDER [libro tertio de Re militari]

Veteranorum priuilegium inter cetera etiam in delictis habet prærogatiuam, vt separentur à ceteris in pœnis. nec ad bestias itaque[E] veteranus datur, nec fustibus cæditur.

II. VLPIANVS [libro tertio Opinionum]

Honestè sacramento solutis data immunitas etiam in eis ciuitatibus apud quas incolæ sunt, valet: nec labefactatur, si quis eorum voluntate sua honorem aut munus susceperit. Vectigalia, & patrimoniorum onera sollemnia omnes sustinere oportet.

III. MODESTINVS [libro secundo Regularum]

Veteranis & liberis veteranorum idem honor habetur, qui & decurionibus. igitur nec in metallum damnabuntur, nec in opus publicum vel ad bestias, nec fustibus cædunt.

IIII. VLPIANVS [libro quarto de officio proconsulis]

Viæ sternendæ immunitatem veteranos non habere, Iulio Sossiano[F] veterano rescriptum est. nam nec ab intributionibus quæ possessionibus fiunt, veteranos esse excusatos, palam est. sed & naues eorum angariari posse, Aelio Firmo[G] & Antonino Claro veteranis rescriptum est.

V. PAVLVS [libro singulari de Cognitionibus]

Veteranos Diuus Magnus Antoninus cum patre suo rescripsit à nauium fabrica excusari. sed & ab exactione tributorum habent immunitatem, hoc est ne exactores tributorum constituantur. Sed veterani qui passi sunt[H] in ordinem legi, muneribus fungi coguntur.

LIBER

Marginal notes (left): a & patris — b si extero — c quia — † per eam — d possedit. — e Coniunge l. si. filiusfamilias. 93. de reg. iur. — f non potest, — g ea re ij. al. eius rei actus — h præsens rei — i filiusfamilias. — k filiusfamilias — l propter æs. al. pater propter æs — m confecisse — n libro nono — o Alcia. lib. 4. Dispunct. c. 13. — p itaque

Marginal notes (right): q quàm si sine — r facere — s esse — t sed & in — v quoad — x successionis. al. successori — y nisi in — z deliberat hæres. — A istius peculij dari in testamento — B proponas — C fauorabilius — D De veteranorum priuilegiis — E vtique — F Gossiano — G Rufino — H se in ordinem

LIBER QVINQVAGESIMVS.

AD[a] MVNICIPALEM ET DE INCOLIS.

Quis sit municeps.

I. VLPIANVS [libro secundo ad Edictum]

MVNICIPEM[b] aut natiuitas facit, aut manumissio, aut adoptio. & propriè quidem municipes[c] appellantur muneris participes, recepti in ciuitate[d], vt munera nobiscum facerent. sed nunc abusiuè municipes dicimus suæ[e] cuiusque ciuitatis ciues: vtputa Campanos, Puteolanos. Qui ex duobus igitur Campanis parentibus natus est, Campanus est. Sed si ex patre Campano, matre Puteolana: æquè municeps Campanus est. nisi fortè priuilegio aliquo materna origo censeatur: tunc enim maternæ originis erit municeps. vtputa Iliensibus concessum est, vt qui matre Iliensi est, sit eorum municeps. etiam Delphis hoc idem tributum & conseruatum est. Celsus etiam refert, Ponticis ex beneficio Pompeij Magni competere, vt qui Pontica matre natus esset, Ponticus esset. quod beneficium ad vulgo quæsitos solos pertinere quidam putant. quorum sententiam Celsus non probat. neque enim debuisse caueri, vt vulgo quæsitus matris condicionem sequeretur: quam enim aliam originem hic habet? sed ad eos qui ex diuersarum ciuitatium[f] parentibus orerentur.

An pater pro filio decurione teneatur.

II. IDEM [libro primo Disputationum]

QVotiens filiusfamilias voluntate patris decurio creatur, vniuersis muneribus quæ decurioni filio iniunguntur, obstrictus est pater, quasi fideiussor pro filio. Consensisse autem pater decurionatui filij videtur, si præsens nominationi non contradixit. proinde quidquid in re publica filius gessit, pater vt fideiussor præstabit. Gestum autem in republica[g] accipere debemus, pecuniam publicam[h] tractare, siue erogandam decernere. Sed & si curatores operum, vel cuius[i] alterius rei publicæ creauit: tenebitur. Sed & si successorem sibi nominauit, patrem obstringit[k]. Sed & si vectigalia [publica] locauit, pater erit obstrictus. Sed[l] si filius tutores dare non curauerit, vel minus idoneos elegerit, nec satis exegerit, vel non idoneum acceperit: ipse quidem quin sit obstrictus, nulla dubitatio est. pater verò ita demum obligatur, si &[m] fideiussores solent hoc nomine obligari. sed non solent, hoc enim & relatum & rescriptum est: quia fideiussores rem publicam saluam fore promittunt. reipublicæ autem nihil, quod ad rem pecuniariam attinet, interest, pupillis tutores dari. Is qui vltra commeatum abest, vel vltra formam commeatus datam, ad munera vocari[n] potest.

III. IDEM [libro vicensimo quinto ad Sabinum]

PLacet etiam filiosfamilias[o] domicilium habere posse.

IIII. IDEM [libro trigensimo nono ad Edictum]

NOn vtique ibi vbi pater habuit, sed vbicumque ipse domicilium constituit.

V. PAVLVS [libro quadragensimo quinto ad Edictum]

LAbeo indicat[p] eum, qui pluribus locis ex æquo negotietur, nusquam domicilium habere. quosdam autem dicere refert, pluribus locis eum incolam esse, aut domicilium habere. quod verius est.

VI. VLPIANVS [libro secundo Opinionum]

ADsumptio originis quæ non est, veritatem naturæ non peremit. errore enim veritas originis non amittitur. nec mendacio dicentis se esse vnde non sit, deponitur. neque recusando quis patriam ex qua oriundus est, neque mentiendo de ea quam non habet, veritatem mutare potest. Filius ciuitatem, ex qua pater eius naturalem originem ducit, non domicilium sequitur. Viris[q] prudentibus placuit, duobus locis posse aliquem habere domicilium, si vtrubique ita se instruxit, vt non ideo minus apud alteros se collocasse videatur. Libertini originem patronorum, vel domicilium sequuntur. item qui ex his nascuntur.

VII. IDEM [libro quinto de officio proconsulis]

SI quis à pluribus manumissus sit, omnium patronorum originem sequitur.

VIII. MARCIANVS [libro primo de Iudiciis publicis]

NOn debere cogi decuriones vilius præstare frumentum ciuibus suis, quàm annona exigit, Diui fratres rescripserunt. & aliis quoque constitutionibus principalibus id cautum est.

VIIII. NERATIVS [libro tertio Membranarum]

EIus qui iustum patrem non habet, prima origo à matre, eóque[r] die quo ex ea editus est, numerari[s] debet.

X. MARCIANVS [libro singulari de Delatoribus]

SImile priuilegium fisco nulla ciuitas habet in bonis debitoris, nisi nominatim id à principe datum sit.

XI. SABINIANVS[t] [libro secundo Quæstionum]

IMperator[v] Titus[x] Antoninus Lentulo Vero[y] rescripsit, magistratuum officium indiuiduum, ac[z] periculum esse commune. quod sic intellegi oportet, vt ita demum collegæ periculum adscribatur, si neque ab ipso qui gessit, neque ab his qui pro eo interuenerunt, res seruari possit: & soluendo non fuit honore deposito. alioquin si persona[A], vel cautio sit idonea, vel soluendo fuit quo tempore conueniri potuit: vnusquisque in id[B] quod administrauit, tenebitur. Quòd si fortè is qui periculo suo nominaBit magistratum, soluendo sit: vtrum in eum prius actio reddi, quasi[C] fideiussorem debeat: an verò non aliàs quàm si res à collega seruari non potuerit? Sed placuit fideiussoris exemplo priorem conueniendum, qui nominauit: quoniam collega quidem neglegentiæ ac pœnæ causa, qui verò nominauit, fidei ratione conuenitur.

XII. IDEM [libro primo Responsorum]

ET ei contra[D] nominati collegam actionem vtilem dari non oportet.

XIII. IDEM [libro secundo Quæstionum]

QVid ergo si alter ex magistratibus toto anno afuerit[E], aut fortè præsens, per contumaciam siue ignauiam vel ægram valitudinem reipublicæ negotia non gesserit, & omnia collega solus administrauerit: nec tamen tota res ab eo seruari possit? talis ordo dabitur, vt in primis qui reipublicæ negotia gessit, & qui pro eo cauerunt, in solidum conueniantur. mox peractis omnibus periculum adgnoscat qui non idoneum nominauit. postremo alter ex magistratibus, qui reipublicæ negotiis se non immiscuit. Nec iustè, qui nominauit, vniuersi[F] periculum recusauit[G]: cum scire deberet eum qui nominaretur, indiuiduum officium, & commune periculum suscepturum. nam & cum duo gesserunt, & ab altero seruari quod debetur non potest: qui collegam nominauit, in vniuerso[H] conuenitur.

XIIII. IDEM [libro quintodecimo Quæstionum]

MVnicipes intelleguntur scire, quod sciant hi quibus summa reipublicæ commissa est.

XV. IDEM libro primo Responsorum

ORdine decurionum ad tempus motus, & in ordinem regressus, ad honorem[I] exemplo relegati tanto tempore non admittitur, quanto dignitate caruit. sed in vtroque placuit examinari, quo crimine damnati sententiam eiusmodi meruerunt. durioribus etenim pœnis affectos[K], ignominia, velut transacto negotio, postea liberari. minoribus verò quàm lege permittunt subiectos, nihilo minus inter infames haberi. cum facti quidem quæstio sit in potestate iudicantium, iuris autem auctoritas non sit. In eum qui successorem suo periculo nominauit, si finito magistratu successor idoneus fuit: actionem dari non oportet. In fraudem ciuilium munerum per tacitam fidem prædia translata fisco vindicantur: tantúmque alterum interdictæ rei minister de suis bonis cogitur soluere. Ius originis in honoribus obeundis[L], ac muneribus suscipiendis adoptione non mutatur. sed nouis quoque muneribus filius per adoptiuum patrem adstringitur.

XVI. HERMOGENIANVS [libro primo Iuris epitomarum]

SEd[M] si emancipatus ab adoptiuo patre, non tantùm filius, sed etiam ciuis [eius] ciuitatis, cuius per adoptionem fuerat factus, esse desinit.

XVII. PAPINIANVS [libro primo Responsorum]

LIbertus propter patronum à ciuilibus muneribus nō excusatur. nec ad rem pertinet, an operas patrono vel ministerium capto luminibus exhibeat. Liberti verò senatorum, qui negotia patronorum gerunt, à tutela decreto patrum excusantur. Filium pater decurionem esse voluit: ante filium ex persona sua respublica debet conuenire, quàm pater[N] ex persona filij. nec ad rem pertinebit, an filius castrense peculium tantùm possideat, cum ante militasset, vel postea. Præscriptio temporum quæ in honoribus repetundis, vel aliis suscipiendis data est, apud eosdem seruatur, non apud alios: sed eodem tem-

Marginal notes:
a In hunc tit. Alex. ab Alex. lib. 4. Gen. die. cap. 10.
b Ex tract. de iurisdict.
c Qui dicitur municipes, vide & Gell. lib. 16. noc. Attic. c. 13. & Crinit. lib. 7. cap. 6.
d in ciuitatē,
e suæ cuiuscunque
f ciuitatū parentibus orirentur.
g sic accipere
h publicā habere, debitam tractare.
i alcuius
k obstringet.
l Sed & si
m sicut fideiussores. Rectius est Florē. vide Accurs. ad verbum sicut.
n euocari
o filiumfamilias
p indicat
q Iuris prudentibus
r éxque eo die
s enumerari
t Paulus
v Imperatorum
x Titius
y Lentulo Varo rescripserunt.
z at
A persona eorum.
B in iis, quæ
C quasi in fideiussorem
D contra collegam nominati
E absuerit.
F vniuersum
G recuset:
H vniuersum
I honores
K effectos. Rectius est Flor.
L subeundis.
M Sed & si al. Sed si is
N patrem

pore non sunt honores in duabus ciuitatibus ab eodem gerendi. cum simul igitur vtrubique deferuntur, potior est originis causa. Sola ratio possessionis ciuilibus[a] possessori muneribus iniungendis, citra priuilegium specialiter ciuitati datum, idonea non est. Postliminio regressi patriæ muneribus obtemperare coguntur, quamuis in alienæ ciuitatis finibus consistant. Exigendi tributi munus inter sordida munera non habetur: & ideo decurionibus quoque mandatur. Ex causa fideicommissi manumissus, in muneribus ciuilibus manumissoris originem sequitur, non eius qui libertatem relinquit.

In adoptiua familia susceptum, exemplo dati, muneribus ciuilibus apud originem aui quoque naturalis respondere, Diuo Pio placuit: quamuis in isto fraudis nec[b] suspicio quidem interueniret. Error eius qui se municipem aut colonum existimans, munera ciuilia suscepturum promisit, defensionem iuris non excludit. Patris domicilium filium aliorum incolam ciuilibus muneribus alienæ ciuitatis non adstringit: cum in patris quoque persona domicilij ratio temporaria sit. In quæstionibus nominatos capitalium criminum, ad nouos honores ante causam finitam admitti non oportet: ceterum pristinam interim dignitatem retinent. Sola domus possessio quæ in aliena ciuitate comparatur, domicilium non facit. Nominati successoris periculum fideiussorem[c] nominantis non tenet. Fideiussores qui saluam rempublicam fore responderunt[d], & qui magistratus suo periculo nominant, pœnalibus actionibus non adstringuntur, in quas inciderunt hi, pro quibus interuenerunt. eos enim damnum reipublicæ præstare satis est, quod promitti videtur.

XVIII. PAVLVS [libro primo Quæstionum]

DIuus Seuerus[e] rescripsit, interualla temporum in continuandis oneribus[f], inuitis, non etiam volentibus concessa, dum ne quis continuet honorem[g].

XVIIII. SCAEVOLA [libro primo Quæstionum]

QVod maior pars curiæ effecit[h], pro eo habetur, ac si omnes egerint.

XX. PAVLVS [libro vicesimo quarto Quæstionum]

DOmicilium re & facto transfertur, non nuda contestatione: sicut in his exigitur, qui negant se posse ad munera vt incolas vocari.

XXI. IDEM [libro primo Responsorum]

LVcius Titius cum esset in patris potestate, à magistratibus inter ceteros frumento comparando inuito patre curator constitutus est: cui rei Lucius Titius neque consensit, neque pecuniam accepit, neque in eam[i] cauit, aut se comparationibus cum ceteris miscuit. & post mortem patris in reliqua collegarum interpellari cœpit. quæritur, an ex ea causa teneri possit. Paulus respondit, eum qui iniunctum munus à magistratibus suscipere supersedit, posse conueniri eo nomine propter damnum reipublicæ. quamuis eo tempore quo creatus est, in aliena fuerit potestate. Paulus respondit, eos[k] qui pro aliis non ex contractu, sed ex officio quod administrauerint[l], conueniuntur, in damnum sortis substitui solere, non etiam in vsuras. Idem respondit, heredes patris propter munera filij, quæ post mortem patris suscepit, iure conueniri non posse. Hoc responsum & ad eum pertinet, qui à patre decurio factus, post mortem patris munera suscepit. Idem respondit, eum qui decurionem adoptauit, onera decurionatus eius suscepisse videri exemplo patris, cuius volũtate filius decurio factus est. Idem respondit, constante matrimonio dotem in bonis mariti esse. sed si ad munera municipalia à certo[m] modo substantiæ vocetur[n]: dotem non debere computari. Idem respondit, si per accusatorem criminum capitalium non stetisset, quo minus crimen intra statutum[o] tempus persequeretur: reum non debuisse medio tempore honorem appetere. Imperatores Seuerus & Antoninus Augusti Septimio[p] Zenoni. Pro infante filio, quem decurionem esse voluisti, quamquam fidem tuam in posterum adstrinxeris, tamen interim onera sustinere non cogeris: cum ad ea quæ mandari possunt, voluntatem dedisse videaris. Idem[q] respondit, si ciuitas nullam propriam legem habet de adiectionibus admittendis: non posse recedi à locatione vel venditione prædiorum publicorum iam perfecta. tempora enim adiectionibus † præstita ad causas fisci pertinent[r].

XXII. IDEM[s] [libro primo Sententiarum]

FIlij libertorum libertarúmque,[t] liberti paterni & patroni manumissoris domicilium aut originẽ sequuntur. Vidua mulier amissi mariti domicilium retinet,

a ciuilibus muneribus
b ne suspicio
c fideiussores. al. fideiussoris
d spoponderunt.
e Diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt,
f honoribus.
g honores.
h efficit.
i in eam rem
k eum, qui
l administrauerit,
m accepto modo: à certo modo, id est, iuxta certum substantiæ modum. Itaque recta est Flor.
n vocetur:
o Olim annũ. l. reus. inf. de muner. & hon. l. 2 C. Theod. ad l. Corn. de fal. & l. 1. & 2. C. Theod. vt intra ann. crim. quæst. term. Hodie biennium. l. vlt. C. vt intra cert. temp. crim. quæst. term.
p Septimo
q Hoc rescriptũ esse putare l. 2. C. de vend. reb. ciuit. notat Accurs. vt fortasse legendũ sit iidem: & intelligendum rescripserant, vt paulo ante in illo verbo, Imperatores Seuerus &c.
† præstituta
r pertinere.
s Vlpianus
t vt liberti

exemplo clarissimæ personæ per maritum factæ. sed vtrumque aliis interuenientibus nuptiis permutatur. Municipes sunt liberti & in eo loco, vbi ipsi domicilium sua voluntate tulerunt. nec aliquod ex hoc origini patroni faciunt præiudicium. & vtrubique muneribus adstringuntur. Relegatus in eo loco, in quem relegatus est, interim necessarium domicilium habet. Senatorio ordine motus, ad originalem patriam, nisi hoc specialiter impetrauerit, non restituitur. Senatores, & eorum filij filiæque quoque tempore nati, natæve, itémque nepotes,[v] pronepotes & proneptes ex filio, origini eximuntur, licet municipalem retineant dignitatem. Senatores qui liberum commeatũ, id est vbi[z] velint morandi arbitrium impetrauerunt, domicilium in vrbe retinent. Qui fœnus exercent, omnibus patrimonij muneribus fungi debent, etsi possessionem non habeant.

XXIII. HERMOGENIANVS [libro primo Iuris epitomarum]

MVniceps esse desinit senatoriam adeptus dignitatem,[y] quantum ad munera. quantum verò ad honorem, retinere[z] creditur originem[A]. denique manumissi ab eo eius municipij efficiuntur municipes, vnde originem trahit. Miles ibi domicilium habere videtur, vbi meret, si[B] nihil in patria possideat.

XXIIII. SCAEVOLA [libro secundo Digestorum]

COnstitutionibus principum continetur, vt pecuniæ quæ ex detrimento soluuntur, vsuræ non præstentur: & ita Imperatores Antoninus & Verus Augusti rescripserunt his verbis. Humanum est, reliquorum vsuras neque ab ipso qui ex administratione honoris reliquatus[C] est, neque à fideiussore eius, & multo minus à magistratibus qui cautionem acceperint, exigi. cui consequens est, vt ne in futurum à forma obseruata discedatur.

XXV. VLPIANVS [libro primo ad Edictum prætoris]

MAgistratus municipales cum vnum magistratum administrent, etiam vnius hominis vicem sustinent. & hoc plerumque quidem lege municipali eis datur: verùm etsi non sit datum, dummodo non denegatum, moribus competit.

De imperio atque iurisdictione.

XXVI. PAVLVS [libro primo ad Edictum]

EA quæ magis imperij sunt, quàm iurisdictionis, magistratus municipalis facere non potest. Magistratibus municipalibus non permittitur in integrum restituere, aut bona rei seruandæ causa iubere[D] possidere, aut dotis seruandæ causa, vel legatorum seruandorum causa.

XXVII. VLPIANVS [libro secundo ad Edictum]

EIus[a] qui manumisit, municeps est manumissus, non domicilium eius, sed patriam secutus. & si patronum habeat duarum ciuitatum municipem, per manumissionem earundem ciuitatum erit municeps. Si quis negotia sua non in colonia, sed in municipio semper agit: in illo vendit, emit, contrahit: eo in foro, balineo, spectaculis vtitur: ibi † festos dies celebrat, omnibus[F] denique municipij commodis, nullis coloniarum fruitur: ibi magis habere domicilium, quàm[G] vbi colendi causa deuersatur[H]. Celsus libro primo digestorum tractat[I], si quis instructus sit duobus locis æqualiter, neque hic quàm illic minus frequenter commoretur: vbi domicilium habeat, existimatione[K] animi esse accipiendum. ego dubito, si vtrubique destinato sit animo, an possit quis duobus locis domicilium habere. & verum est habere, licet difficile est. quemadmodum difficile est sine domicilio esse quemquam. puto autem[L] & hoc procedere posse, si quis domicilio relicto nauiget, vel iter faciat, quærens quo se conferat, atque vbi constituat[M]. nam hunc puto[N] sine domicilio esse. Domicilium autem habere potest & relegatus eo loci, vnde arcetur, vt Marcellus scribit.

XXVIII. PAVLVS [libro primo ad Edictum]

INter conuenientes & de re maiori apud magistratus municipales agetur.

XXVIIII. GAIVS [libro primo ad Edictum prouinciale]

INcola & his magistratibus parere debet, apud quos incola est: & illis apud quos ciuis est. nec tantùm municipali iurisdictioni in vtroque municipio subiectus est, verum etiam omnibus publicis muneribus fungi debet.

XXX. VLPIANVS [libro sexagesimo primo ad Edictum]

QVi ex vico ortus est, eam patriam intellegitur habere, cui reipublicæ vicus ille respondet.

XXXI. MAR.

v & proneptes
z vbicunque
y hoc autem, quantum
z pertinere
A originem retinet.
B & si nihil
C Quid reliquari. Alex. ab Alex. lib. 2. Gen. dier. c. 29.
D iubere
a Ex rubr. de iurisdictione, vt sequentes leges docet.
† festos
F omnibus honoribus denique
G quàm vbi colendi iuris causa
H versatur, videtur. Flor. legendum diuersatur.
I scribit,
K existimationem
L puto autem verius
M consistat.
N puto primum

XXXI. MARCELLVS[a] libro primo Digestorum

Nihil[b] est impedimento, quo minus quis vbi velit habeat domicilium, quod ei interdictum non sit.

XXXII. MODESTINVS libro quarto Differentiarum

Ea[c] quæ desponsa[d] est, ante contractas nuptias suum non mutat domicilium.

XXXIII. IDEM libro singulari de Manumissionibus

Roma[e] communis nostra patria est[f].

XXXIIII. IDEM libro tertio Regularum

Incola iam muneribus publicis destinatus, nisi perfecto munere, incolatui renuntiare non potest.

XXXV. IDEM libro primo Excusationum

ΕΙΔΕΝΑΙ ΧΡΗ, ΟΤΙ Ο ΕΝ ΑΓΡΩ ΚΑΤΑΜΕΝΩΝ, incolas ΟΥ ΝΟΜΙΖΕΤΑΙ: Ο ΓΑΡ ΕΚΕΙΝΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΕΞΑΙΡΕΤΟΙΣ ΜΗ ΧΡΩΜΕΝΟΣ, ΟΥΤΟΣ ΟΥ ΝΟΜΙΖΕΤΑΙ [ΕΙΝΑΙ] incolas.

XXXVI. IDEM libro primo Responsorum

Titio, cum esset Romæ studiorum gratia, epistula missa est à magistratibus patriæ suæ, vt porrigeret Imperatori decretum eiusdem ciuitatis, quod erat cum ipsa epistula missum. is autem qui suscepisset literas restituendas, collusione facta dedit Lucio Titio, qui & ipse Romæ morabatur suæ rei gratia. sublato Titii nomine, cui erat decretum missum vti per ipsum daretur, suum nomen scripsit[g], & sic Imperatori decretum secundum mandata reipublicæ dedit. quæro, qui[h] viaticum petere ab ea[i] potuisset[k]: & quid commisisse videtur is qui non restituit litteras ei cui restituere mandatum susceperat: & is qui sublato alieno nomine, inscriptóque suo, quasi ipse iussus à patria decretum Imperatori porrexit. Herennius Modestinus respondit, Titium quidem viaticum petere non posse: sed eum qui nomē incidisset[l].

1 Titius pro pecunia publica, quam ipse credidit, pignus accepit, pacto facto cum debitore, vt non soluto debito, sine vlla repromissione distrahatur pignus. succedentes gradus in locum Titij nomen & pignus probauerunt vsque ad Mæuium: ex venditione pignoris propter repromissionem[m] à magistratu vendētibus factam, de[n] modo fundi demonstrato, satis debito factum non est. quærebatur, quis reipublicæ tenetur. Herēnius Modestinus[o]: Titium, cum successores eius periculum nominis agnouerint, eo nomine obstrictum non esse respondit. sed nec post magistratus qui vendidisse proponuntur: cum videlicet pluris vendiderunt propter mensuræ agri demonstrationem, & hoc quia[p] pluris vendiderunt, restituere *minore* modo deprehenso iussi sunt. eum igitur qui nouissimus nomen probauit, indemnitati reipublicæ satisfacere debere, si nomen ad successorem idoneum transmisisse non doceatur.

XXXVII. CALLISTRATVS libro primo de Cognitionibus

De iure omnium incolarum, quos[q] quæque ciuitates[r] sibi vindicant[s], præsidum prouinciarum cognitio est. cum[t] tamen se quis[v] negat incolam esse, apud eum præsidem prouinciæ agere debet, sub cuius cura est ea ciuitas, à qua vocatur ad munera: non apud eam, ex qua ipse se dicit oriundum esse. idque Diuus Hadrianus rescripsit[x] mulieri, quæ aliunde orta, alibi nupta est.

1 Libertos[y] eo loco munus facere debere, vnde patrona erit, & vbi ipsi domicilium habebunt, placet. 2 Mulieres quæ in matrimonium se dederint non legitimum, non ibi muneribus fungendas[z], vnde mariti earum sunt, sciendum est: sed vnde ipsæ ortæ sunt. idque Diui fratres rescripserunt.

Iurisiurandi gratia facta à principe.

XXXVIII. PAPIRIVS IVSTVS libro secundo de Constitutionibus

Imperatores Antoninus[A] & Verus rescripserunt, gratiam se facere iurisiurandi ei qui iurauerat se ordini non interfuturum, & postea duumuir creatus esset.

1 Item rescripserunt[B], colonos prædiorum fisci muneribus fungi sine damno fisci oportere. idque excutere 2 præsidem adhibito procuratore debere. Imperatores Antoninus & Verus rescripserunt, ad magistratus officium pertinere exactionem pecuniæ legatorum. & si cessauerint, ipsos, vel heredes conueniri. aut si soluendo non 3 sint, fideiussores eorum qui pro his cauerunt. Item rescripserunt, mulierem, quamdiu nupta est, incolam eiusdem ciuitatis videri, cuius maritus eius est: & ibi, vnde ori-4 ginem trahit, non cogi muneribus fungi. Item rescripserunt, patris qui consulto filium emancipauerat, ne pro magistratu eius caueret: perinde bona teneri, atque[C] si fi-5 deiussor pro eo cauisset. Item rescripserunt, cum quæritur an municeps quis sit, ex ipsis etiam rebus probationes sumi oportere. nam solam nominis similitudinem ad 6 confirmandam cuiusque originem satis non esse. Imperatores Antoninus & Verus rescripserunt, non minus eos, qui compulsi magistratui[D] funguntur, cauere debere, quàm qui sponte officium adgnouerunt.

a Marcianus
b Exstat de reb. auth. iud. poss. & pertinet ad l. heres absens. de iudic. supr.
c Omnino l. 14. de sponsal.
d desponsata
e Alc. li. 2. Dispunct. ca. 21.
f Idem Cic. in orat. secunda contra Rullum.
g Inscripsit.
h quis viaticum
i ab eo
k potuerit
l incidisset.
m remissionē
n pro. al. deest de.
o Modestinus respondit
p quia
q quod
r ciuitas
s vendicat.
t cum tamen
v qui se negat
x rescripsit in persona mulieris.
y Libertus & eo
z functuras. al. fungi.
A Seuerus & Antoninus
B rescripsit Seuerus.
C quasi alias deest si.

DE DECVRIONIBVS ET FILIIS EORVM TIT. II.

VLPIANVS libro secundo Opinionum

Decuriones quos sedibus ciuitatis, ad quam pertinent, relictis, in alia loca transmigrasse probabitur, præses prouinciæ in patrium solum reuocare, & muneribus congruentibus fungi curet.

II. IDEM libro primo Disputationum

Qui ad tempus relegatus est, si decurio sit, desinet esse decurio. reuersus planè locum suum quidem non optinebit: sed non semper prohibetur decurio fieri. denique in locum suum non restituetur. nam & sublegi in locū eius potest: & si numerus ordinis plenus sit, exspectare eum oportet donec alius[E] vacet. Alia causa est eius qui ad tempus ordine remouetur: hic enim impleto tempore decurio est. sed & in huius locū sublegi poterit. sed & si plenum locū inuenerit, exspectet & donec locus vacet. Restitutus tamen in ordinem[F] vtrum eum ordinem teneat, quem primum habuit: an verò quem nunc nanctus est, quæri potest[G], si fortè de ordine sententiarum dicendarum agatur. arbitror tamen eundem ordinem tenere, quem pridem habuit. Non idem erit in eo qui relegatus ad tempus est: nam hic velut nouus in ordinem venit.

An filius decurionis habendus sit, natus ante decurionatum.

1 In filiis decurionum quæstio est, vtrum is solus decurionis filius esse videatur, qui conceptus & natus est ex decurione: an verò & is qui ante natus est quàm pater decurio fieret: & quidem quantum pertinet, ne fustibus castigetur, & ne in metallum detur, non nocet plebeio patre esse natum, si postea honor decurionis patri eorum accesserit. In ano quoque Papinianus idem respondit, ne[H] patris nota filius macularetur. sed si pater ipsius ordine motus sit, si quidem ante conceptionem eius moueatur: arbitror eum quasi plebeI filium in honoribus spectari. quòd si post conceptionem pater ipsius dignitatem amiserit, dicendum erit benignè, vt decurionis filium intuendum. Proinde hic quoque qui post patris relegationem natus sit, si quidem ante conceptus est, similis senatoris filio habebitur. si postea, nocebit illi relegatio. Si ad tempus ordine moto patre fuerit natus, medióque tempore conceptus & editus: an quasi decurionis filius nascatur, licet pater eius ante obierit, quàm in ordinem venerit? quod benignè erit admittendum. Præterea si conceptus sit à plebeio, mox ante editionem pater eius decurionatum adeptus, ante editionem amiserit: non infauorabiliter quis mediū tempus illi prodesse veluti iam 2 nato, respondebit[I]. Nullum patris delictum innocenti filio pœnæ est. ideóque nec ordine decurionum, aut ceteris honoribus propter eiusmodi causam prohibetur.

3 Maiores annis quinquagintaquinque ad decurionatus honorem inuiti vocari, constitutionibus prohibentur. sed si et rei consenserint, etsi maiores annis septuaginta sint, munera quidem ciuilia obire non coguntur, honores autem[K] gerere debent.

III. IDEM libro tertio de officio proconsulis

Generaliter id erit defendendum, vt qui clementiorem sententiam passus est ob hoc[L] quòd ad tempus relegatur, boni consulere debeat humanitatis[M] sententiæ, nec[N] decurionatum recipiat. Sed si quis ob falsam[O] causam, vel aliam de grauioribus, non ad tempus sit relegatus, sed ad tempus ordine motus: an ea est causa, vt possit in ordinem redire. Imperator[P] enim Antoninus edicto proposito statuit, vt Quicumque, aut quacumque causa ad tempus ordine vel aduocationibus vel quo alio officio fuisset interdictum: completo tempore nihilo minus fungi honore vel officio possit. & hoc rectè: neque enim exaggeranda fuit sententia quæ modum interdictioni fecerat.

Spurij an possint decuriones creari.

1 Spurios posse in ordinem allegi[Q], nulla dubitatio est. sed si habeat competitorem legitimè quæsitum: præferri eum oportet[R], Diui fratres Lolliano[S] Auito Bithyniæ præsidi rescripserunt. Cessantibus verò his, etiam spurij ad decurionatum & re & vita honesta recipientur. quod vtique non sordi erit ordini: cum ex vtilitate eius

D magistratu
E alius locus vacet.
F in ordine
G et si fortè
H at qua
I respondē.
K tamen
L ob hócque ad
M humanitatem
N nec si
O ob falsū
P l. 1. ex quib. caus. infam. irrog. vbi tamen aliter Antonini sententia refertur.
Q adlegi.
R oportere.
S Lolliano

fit, semper ordinem plenũ habere. Eis[a] qui Iudaicam[b] superstitionem sequantur, Diui Seuerus[c] & Antoninus honores adipisci permiserunt. sed & necessitates eis imposuerunt, qui superstitionem[d] eorum non læderent.

IIII. MARCIANVS [libro primo de Iudiciis publicis]

DEcurio qui prohibetur conducere quædam, si iure successerit in conductione[e] remanet in ea. quod & in omnibus similibus seruandum est.

V. PAPINIANVS [libro secundo Quæstionum]

AD tempus ordine motos ex crimine quod ignominiam importat, in perpetuum moueri placuit. ad tempus autem exulare iussos ex crimine leuiore, velut transacto negotio, non esse inter infames habendos.

VI. IDEM [libro primo Responsorum]

SPurij decuriones fiunt: & ideo fieri poterit ex incesto quoque natus. non enim impedienda est dignitas eius qui nihil admisit. Minores vigintiquinque[f] annorum decuriones facti sportulas decurionum accipiunt: sed interim suffragium inter ceteros ferre non possunt. Decurio etiam suæ ciuitatis vectigalia exercere prohibetur.

Qui iudicij publici quæstionem citra veniam abolitionis deseruerũt, decurionum honori[g] decorari nõ possunt: cum ex Turpilliano senatuscõsulto notentur ignominia, veluti calumniæ causa iudicio publico damnati. Pater qui filio decurione creato prouocauit, etsi præscriptione temporis exclusus fuerit, si quod gestum est, non habuit ratum: muneribus ciuilibus pro filio nõ tenebitur. Priuilegiis cessantibus ceteris, eorum causa potior habetur in sententiis ferẽdis, qui pluribus eodem tempore suffragiis iure decurionis decorati sunt. Sed & qui plures liberos habet[h], in suo collegio primus sententiam rogatur, ceterósque honoris ordine præcellit.

VII. PAVLVS [libro primo Sententiarum]

HOnores & munera non ordinationi[i], sed potioribus quibusque iniungenda sunt. Surdus & mutus, si in totum non audiant, aut non loquantur ab honoribus ciuilibus, non etiam à muneribus excusantur. Is qui non sit decurio, duumuiratu[k], vel aliis honoribus fungi nõ potest: quia decurionum honoribus plebeij fungi prohibentur. Ad decurionatum filij ita demum pater non consentit, si contrariam voluntatem vel apud acta præsidis, vel apud ipsum ordinem, vel quo alio modo contestatus sit.

VIII. HERMOGENIANVS [libro primo Epitomarum]

DEcurionibus facultatibus lapsis alimenta decerni permissum est: maximè si ob munificentiam in patriam patrimonium exhauserint.

IX. PAVLVS [libro primo Decretorum]

SEuerus Augustus dixit, etsi probaretur Titius in seruitute patris sui natus: tamen cum ex libera muliere sit procreatus, non prohibetur decurio fieri in sua ciuitate. Non[l] esse dubitandum, quin nauicularij non debent decuriones creari.

X. MODESTINVS [libro primo Responsorum]

HErennius Modestinus respondit, sola alVi[m] proscriptione minimè decurionem factum, qui secundum legem decurio creatus non sit.

XI. CALLISTRATVS [libro primo Cognitionum]

NOn tantùm qui tenerae ætatis, sed etiam qui grandes natu sunt, decuriones fieri prohibẽtur: illi quasi inhabiles rempublicã tueri, ad tempus excusantur: hi verò in perpetuum amouentur, non aliàs seniores: ne seniorum excusatione iuniores onerentur, ad omnia munera publica suscipiẽda soli relicti. neque enim minores vigintiquinque annis decuriones allegi[n], nisi ea causa possunt. neque hi qui annum quinquagesimum & quintum excesserunt. nonnumquam etiam longa consuetudo in ea re obseruata respicienda erit. quod etiam custodiendum principes nostri consulis de allegendis in ordine[o] Nicomedensium huius ætatis hominibus rescripserunt.

Aedilium officium ac potestas.

XII. IDEM [libro sexto Cognitionum]

EOs[p] qui vtensilia negotiantur, & vendunt, licet ab ædilibus cæduntur, non oportet quasi viles personas negligi. denique non sunt prohibiti huiusmodi homines decurionatum vel aliquem honorem in sua patria petere: nec enim infames sunt. sed ne quidem arcentur honoribus, qui ab ædilibus flagellis cæsi sunt, quamquam iure suo ita ædiles officio isto fungantur. inhonestum tamen puto esse, huiusmodi personas flagellorum ictibus subiectas in ordinem recipi: & maximè in eis ciuitatibus quæ copiam virorum honestorum habeant. nam paucitas eorum qui muneribus publicis fungi debeant, necessaria[q] etiam hos ad dignitatem municipalem, si facultates habeant, inuitet.

a Eos, qui
b His verbis Christiani intelliguntur. vt apparet ex Tac. li. 15. Annal. Tr. & in Tib. & Plin. in Epist. Tert. an. [illegible] promulgatum fit hoc rescriptũ. ostendit Tertul. in Apo. Alc. ad l. quidam igna[illegible] C. de decurionib.
c Verus
d superstitione
e conductionem
f vigintiquinque annis
g honore
h habens,
i ordinatione,
k duũuiratu,
l Non est. al. dubiũ esse.
m solarij perceptione. aliàs sola albi perscriptione
n eligi,
o in ordinem
p Notatur hoc potestas Aedilium a Suet. in Claud. cum ait, quendã fuisse relegatum a Claudio, quod in Aedilitate in quilinos prædiorum suorũ cõtra vetitũ cocta vendentes mulctasset. villicumque interuenientẽ flagellasset. Duar. 1 Disp. c. 10.
q necessariò

XIII. PAPIRIVS IVSTVS [libro secundo de Constitutionibus]

IMperatores Antoninus & Verus Augusti[j] rescripserunt, in tempus relegatos & reuersos, in ordinem allegi sine permissu principis non posse. Item rescripserunt, relegatos non posse tempore finito in ordinem decurionum allegi, nisi eius ætatis fuerint, vt nondum decuriones creari possent: & dignitas certa[r], spem eius honoris, id[s] faceret, vt princeps indulgere possit. Item rescripserũt, eum qui in relegatione natus est, non prohiberi honore decurionatus fungi. Item rescripserunt, non admitti contradicere volentem, quòd non rectè quis sit creatus decurio, cum initio contradicere debuerit.

XIIII. PAVLVS [libro primo Quæstionum]

DE decurione damnato non debere quæstionem haberi, Diuus Pius rescripsit. vnde etiam si desierit decurio esse, deinde damnetur: non esse torquendum in memoriam prioris dignitatis placet.

DE ALbO SCRIBENDO TIT. III.

VLPIANVS [libro tertio de officio Proconsulis]

DECVRIONES in albo ita scriptos esse oportet, vt lege municipali præcipitur. sed si lex cessat, tunc dignitates erunt spectandæ, vt scribantur eo ordine, quo quisque eorum maximo honore in municipio functus est: puta qui duumuiratum gesserunt, si hic honor præcellat: & inter duumuirales antiquissimus quisque prior: deinde hi qui[t] secundo post duumuiratum honore in republica functi sunt. post eos qui tertio, & deinceps. mox hi qui nullo honore functi sunt, prout quisque eorum in ordinem venit. In sententiis quoque dicendis idem ordo spectandus[v] est, quem in albo scribendo diximus.

II. IDEM [libro secundo Opinionum]

IN albo decurionũ in[x] municipio nomina ante scribi oportet eorum qui dignitatem principis iudicio consecuti sunt: postea eorum qui tantùm municipalibus honoribus functi sunt.

DE MVNERIBVS ET HONORIBVS TIT. IIII.

Munerum diuisio.

HERMOGENIANVS [libro primo Epitomarum]

MVNERVM ciuilium quædam sunt patrimonij, alia[y] personarum. Patrimonij sunt munera rei vehicularis, item nauicularis, decemprimatus. ab istis enim periculo ipsorum exactiones sollemnium celebrantur. Personalia ciuilia sunt munera, defensio ciuitatis, id est vt sVndicus[z] fiat, legatio ad census accipiendum[A], vel[B] patrimonium, [scribitus,][C] ΚΑΜΗΛΑΣΙΑ,[D] annonæ ac similium cura, prædiorumque publicorum, frumenti comparandi, aquæductus: equorum circensium spectacula. publicæ viæ munitiones, arcæ frumentariæ, calefactiones thermarum, annonæ diuisio, & quæcumque aliæ curæ istis sunt similes. ex his enim quæ retulimus, cetera etiam per leges cuiusque ciuitatis, ex consuetudine longa intellegi potuerunt. Illud tenendum est generaliter, personale quidem munus esse, quod[E] corporibus, labore, cum sollicitudine animi ac vigilantia sollemniter[F] extitit. patrimonij[G] verò, in quo sumptus maximè postulatur[H]. Aequè personale munus est tutela, cura adulti, furiosiue, item prodigi, muti, etiam[I] ventri, etiam ad exhibendum cibum, potum, tectum, & similia. sed & in bonis cuius officio vsucapiones interpellantur, ac ne debitores liberentur, prouidetur. Item ex Carboniano edicto bonorum possessione petita si satis non detur, custodiendis bonis curator datus personali fungitur munere. his similes sunt bonis dati curatores, quæ fuerunt eius qui ab hostibus captus est, & reuerti speratur. item custodiendis ab eo relictis[K], cui necdum quisquam ciuili, vel honorario iure successit, curatores constituti.

II. VLPIANVS [libro vicensimo primo ad Sabinum]

QVod ad honores pertinet, creditur in potestate filium habere etiam is qui in patris potestate est.

III. IDEM [libro secundo Opinionum]

ET qui originẽ ab vrbe Roma habent, si alio loco domicilium constituerunt: munera eius sustinere debẽt. His qui castris operam per militiam dant, nullum municipale munus iniungi potest. ceteri autem priuati, quamuis militũ cognati sunt, legibus patriæ suæ & prouinciæ obedire debent. Si in metallum datus in integrum restitutus sit, perinde ac si nec damnatus fuisset, ad mune

r certam spem
s illi fecerit,
t eorum secundo
v seruandus
x & municipum
y quædam
z syndicus
A accipiẽdos.
B vt patrimonium scribatur.
C Sitonia. al. [illegible]
D id est an[illegible]
E cum corporibus
F principaliter
G patrimoniale
H postulatur.
I & ventris
K relictis bonis,

ad munera vel honores vocatur. nec opponet fortunam & casus tristiores suos ad hoc solum, ne patriæ idoneus ciuis esse videatur. Corporalia munera feminis ipse sexus denegat: quo minus honores aut munera[a] iniunguntur. Filio[b], si nullam habet excusationem, intercedere pater, in cuius potestate est, ius non habet. Quòd pater non consensit honoribus siue muneribus filij, ne illius patrimonium onere subiciat, præstat[c] defensionem: non ciuem patriæ vtilitatibus, quatenus potest, aufert. Quamuis maior annis septuaginta, & quinque liberorum incolumium pater sit, ideóque à muneribus ciuilibus excusetur: filij tamen eius suo nomine competentia munera adgnoscere debent: ideo enim propriũ præmium immunitatis propter filios patribus datum est, quòd illi subibunt. Vitricus onera munerum ciuilium nomine priuigni sui suscipere nulla iuris ratione cogitur. Liberti muneribus fungi debent apud originem patronorum: sed[d] si sua patrimonia habent sufficctura oneribus. res enim patronorum muneribus libertinorum subiecta non est. Quòd pater in reatu criminis alicuius est, filio impedimento ad honores esse non debet. Decaprotos etiam minores annis vigintiquinque fieri, non militantes tamen, pridem placuit: quia patrimonij magis onus videtur esse. Exactionem tributorum onus patrimonij esse constat. Cura frumenti comparandi munus est: & ab eo ætas septuaginta annorum, vel numerus quinque incolumium liberorum excusat. Eos milites, quibus superuenientibus hospitia præberi in ciuitate oportet, per vices[e] ab omnibus, quos id munus contingit, suscipi oportet. Munus hospitis in domo[f] recipiendi, non personæ, sed patrimonij onus est. Præses prouinciæ prouideat, munera & honores in ciuitatibus æqualiter per vices secundum ætates, & dignitates, vel[g] gradus munerum, honorumque qui antiquitus statuti sunt, iniungi: ne sine discrimine & frequenter iisdem oppressis, simul viris & viribus respublicæ destituantur. Si duo filij in patris potestate sint, eodem tempore munera eorum pater sustinere non compellitur. Si is qui duos filios relinquebat, nihil de expediendis muneribus alterius filij ex communi patrimonio suppetentis suis cauit: proprijs sumptibus is & munera & honores qui ei iniunguntur, suscipere debet, quamuis pro altero viuus pater eiusmodi onera expedierit.

a ipsis iniunguntur.
b Si filium nolit
c non præstat defensionem: nam ciuem. Rectius est Flor.
d sed ita si sua
e per vicos. Rectius est Flor.
f in domum
g aut gradus

IIII. IDEM libro tertio Opinionum

CVra extruendi vel reficiendi operis in ciuitate, munus publicum est, à quo quinque liberorum incolumium pater excusetur. nec si per vim extortum munus fuerit, excusationem quam habet ab aliis muneribus, auferet. Deficientium facultatibus[h], ad munera vel honores qui indicuntur, excusatio non perpetua, sed temporalis est: nam si ex voto honestis rationibus patrimonium incrementum acceperit, suo tempore an idoneus sit aliquis ad ea quæ creatus fuerit, æstimabitur. Inopes onera patrimonij ipsa non habendi necessitate nõ sustinent: corpori autem indicta obsequia soluunt. Qui obnoxius muneribus suæ ciuitatis fuit, nomen militiæ defugiendi oneris municipalis gratia dedit. deteriorem causam reipublicæ facere non potuit.

h Vide in hunc locum, Arist. lib. 2. Polit. ca. 13.

V. SCAEVOLA libro primo Regularum

NAuicularij, & mercatores olearij, qui magnam partem patrimonij ei rei contulerunt, intra quinquennium muneris publici vacationem habent.

VI. VLPIANVS libro quarto de officio proconsulis

REscripto Diuorum fratrum ad Rutilium Lupum ita declaratur. Constitutio qua cautum est, prout quisque decurio creatus est, vt ita & magistratum[i] apiscatur[k]: totiens seruari debet, quotiens idoneos & sufficientes omnes contingit. ceterum si ita quidam tenues & exhausti sunt, vt non modò publicis honoribus pares non sint, sed & vix de suo victum sustinere possint: & minus vtile, & nequaquam honestum est, talibus mandari magistratum: præsertim cum sint qui conuenienter ei[l], & suæ fortunæ, & splendori publico possint creari. sciant igitur locupletiores non debere se hoc prætextu legis vti. & de tempore quo quisque in curiam allectus sit, inter eos demum esse quærendum, qui pro substantia sua capiant honoris dignitatem. Debitores rerum publicarum ad honores inuitari non posse, certum est, nisi prius in id quod debetur reipublicæ, satisfecerint. Sed eos demum debitores rerum publicarum accipere debemus, qui ex administratione reipublicæ reliquantur. ceterum si non ex administratione sint debitores, sed mutuam pecuniam à republica[m] acceperint: non sunt in ea causa, vt honoribus arceantur. Planè vice solutionis sufficit, vt quis aut pignoribus aut fideiussoribus idoneis caueat. & ita Diui fratres† Aufideio[n] Herenniano rescripserunt. Sed & si ex pollicitatione debeant, quæ tamen pollicitatio recusari non potest: in ea sunt condicione, vt honoribus arceantur. Si[o] quis accusatorem non habeat, non debeat[p] honoribus prohiberi: quemadmodum non[q] debet is, cuius accusator destiterit. ita enim Imperator noster cum Diuo patre suo rescripsit. Sciendum est, quædam esse munera aut personæ, aut patrimoniorum. item quosdam esse honores. munera quæ patrimoniis iniunguntur, vel intributiones[r], talia sunt, vt neque ætas ea excuset, neque numerus liberorum, nec alia prærogatiua quæ solet à personalibus muneribus exuere. sed enim hæc munera quæ patrimoniis indicuntur, duplicia sunt: nam quædam possessoribus iniunguntur, siue municipes sunt, siue non sunt: quædam[s] non nisi municipibus, vel incolis. intributiones quæ[t] agris sunt, vel ædificiis, possessoribus indicuntur. munera verò quæ patrimoniorum habentur, non aliis quàm municipibus vel incolis.

i Scilicet, municipalem. Angel. ad Modest.
k adipiscatur:
l rei.
m Reipublicæ
† Aufidio
o Claudio Herennio
n Hinc colligũt regulã, Neminẽ sine accusatore damnãdum esse, quæ & est falsa, & hinc no potest elici: nõ enim prohibet hic Vlp. quin nemo citra accusatorem sceleratissimus puniatur, sed notat quàm sit reus deferatur, interim ab honoribus arceri vetat. Duar. 1. Disput. ca. 35.
p ab honoribus
q nec is
r in retributiones
s quædam verò
t quæ et agris, al quæ in agris

VII. MARCIANVS libro secundo Publicorum

REus delatus, etiam ante sententiam honores petere, principalibus constitutionibus prohibetur. nec interest, plebeius, an decurio fuerit. sed post annum quàm reus delatus est, petere non prohibetur, nisi per ipsum steterit, quo minus causa intra annum expediretur. Eum, contra quem propter honores appellatum est, si pendente appellatione honorem vsurpauerit, coërcendum Diuus Seuerus rescripsit. ergo etsi is qui honoribus per[v] sententiam vel prohibitus est, appellauerit: abstinere interim petitione honoris debebit.

v secundum

VIII. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

AD[x] rempublicam administrandam ante vicesimum quintum annum, vel ad munera quæ non patrimonij sunt, vel honores, admitti minores non oportet. denique[y] nec decuriones creantur, vel creati suffragium in curia ferunt. Annus autem vicensimus quintus cœptus pro pleno habetur. hoc enim in honoribus fauoris causa constitutum[z] est, vt pro plenis inchoatos accipiamus: sed[A] in his honoribus, in quibus reipublicæ[B] quid eis non committitur. ceterum cum damno publico honorem ei committi non est dicendum, etiam cum ipsius periculo minoris.

x Ex tit. de muner. Contunge l. 1. & 6. de vsucap.
y minores decurionum
z A Diuo Hadriano. l. qui filium ad Trebell.
A sed & in
B Reipub. cura consistit. ei non committitur. al Reip. causa quid eis non committitur. Rectius est Flor. lata hac lege.

VIIII. IDEM libro tertio de officio consulis

SI quis magistratus in municipio creatus, munere iniuncto fungi detrectet, per præsides munus adgnoscere cogendus est remediis quibus tutores quoque solent cogi ad munus quod iniunctum est, adgnoscendum.

X. MODESTINVS libro quinto Differentiarum

HOnorem sustinenti munus imponi non potest: munus sustinenti honor deferri potest.

XI. IDEM libro vndecimo Pandectarum

VT gradatim honores deferantur, edicto, & vt à minoribus ad maiores perueniatur, epistula Diui Pij ad Titianum exprimitur. Etsi lege municipali caueatur, vt præferantur in honoribus certæ condicionis homines: attamen sciendum est hoc esse obseruandum[C], si idonei sint. & ita rescripto Diui Marci continetur. Quotiens[D] penuria est eorum qui magistratum suscipiunt, immunitas ad aliquid infringitur: sicuti Diui fratres rescripserunt. Reprobari posse medicum à republica, quamuis semel probatus sit, Diuus Magnus Antoninus cum patre rescripsit. Eos qui primis litteris pueros inducunt[E], non habere vacationem Diuus Magnus Antoninus rescripsit.

C seruandum.
D Cap. 6. §. philosophus de excusat. tut.
E imbuunt.

XII. IAVOLENVS libro sexto ex Cassio

CVi muneris publici vacatio datur, non remittitur ei ne magistratus fiat: quia id ad honorẽ magis quàm ad munera pertinet. cetera omnia quæ ad tempus extra ordinem exiguntur, veluti munitio viarum, ab huiusmodi persona exigenda non sunt.

XIII. IDEM libro quintodecimo ex Cassio

VAcatio, itémque immunitas quæ liberis & posteris alicuius data est, ad eos dumtaxat pertinet, qui eius familiæ sunt.

XIIII. CALLISTRATVS libro primo de Cognitionibus

HOnor municipalis est administratio reipublicæ cum dignitatis gradu, siue cum sumptu[F], siue sine erogatione contingens. Munus aut publicum aut priuatum est. publicum munus dicitur, quod in administranda republica cum sumptu sine titulo dignitatis subimus.

F sumptu.

Viarum munitiones, prædiorum collationes, non personæ, sed locorum munera sunt. De honoribus siue muneribus gerendis cum quæritur, in primis considerãda persona est eius, cui defertur honor, siue muneris administratio, item origo natalium: facultates quoque an sufficere iniũcto munerĩ[a] possint. item lex, secundum quam muneribus quisque fungi debeat. Plebeij filiifamilias periculo eius qui nominauerit, tenebuntur: idque Imperator noster Seuerus Augustus in hæc verba rescripsit. Si in numero plebeiorum filius tuus est, quamquam inuitus honores ex persona filij suscipere cogi nõ debeas: tamen resistere, quo minus patriæ obsequatur periculo eius qui nominauit, iure patriæ potestatis non potes[b]. Gerendorum honorum non promiscua facultas est, sed ordo certus huic rei adhibitus est. nam neque prius maiorem magistratum quisquam, nisi minorem susceperit, gerere potest: neque ab omni ætate: neque continuare quisque[c] honores potest. Si alij non sint qui honores gerant, eosdem compellẽdos qui gesserint, cõplurimis[d] constitutionibus cauetur. Diuus etiam Hadrianus de iterandis muneribus rescripsit in hæc verba. Illud cõsentio, vt si alij non erunt idonei qui[e] hoc munere fungantur, ex his qui[e] iam functi sunt, creentur.

XV. PAPINIANVS[e] libro quinto Responsorum.

ET si filium pater decurionem esse voluit, tamen defuncto[f], honores qui filio decurioni congruẽtes post mortem patris obtingerunt, ad onus coheredis filij non pertinent, cum ei decurioni sufficientes facultates pater relinquerit.

XVI. PAVLVS[g] libro primo Sententiarum.

AEstimationem honoris aut muneris in pecunia pro administratione offerentes audiendi non sunt. Qui pro honore pecuniam promisit, si soluere eam cœpit totam præstare, operis inchoati exemplo, cogendus est. Inuitus filius pro patre rempublicam saluam fore cauere non cogitur. Defensionem reipublicæ amplius quàm semel suscipere nemo cogitur, nisi[h] id fieri necessitas postulet.

XVII. HERMOGENIANVS libro primo Epitomatum.

SPonte prouinciæ sacerdotium iterare nemo prohibetur. Immunis ab honoribus &[i] muneribus ciuilibus si decurioni creato filio, quem habet in potestate, consentiat, in muneribus & honoribus sumptus subministrare filio compellitur.

Diuisio munerum.

XVIII. ARCADIVS [CHARISIVS] libro singulari de muneribus ciuilibus.

MVnerum ciuilium triplex diuisio est: nam quædam munera personalia sunt, quædam patrimoniorum dicuntur, alia mixta. personalia sunt, quæ animi prouisione & corporalis laboris intentione sine aliquo gerentis detrimento perpetrantur: veluti tutela, curatio, kalendarij quoque curatio, & quæstura in aliqua ciuitate inter honores non habeatur: sed personale munus est. tironum, siue equorum productio, & si qua alia animalia necessariò[k] producenda, vel res peruehendæ, siue persequendæ sunt, vel pecuniæ fiscalis, siue annona, vel vestis, personæ[l] munus est. cursus vehicularis sollicitudo, item angariarum præbitio personale munus est. cura quoque emendi frumenti, olei. nam harum specierum curatores, quos[m] ΣΙΤΩΝΑΣ[n] &[o] ΕΛΑΙΩΝΑΣ[p] appellant, creari moris est, inter personalia munera in quibusdam ciuitatibus numerantur: & calefactio publici Valnei, si ex redditibus alicuius ciuitatis curatori pecunia subministratur. sed & cura custodiendi aquæductus personalibus muneribus adgregatur. Hirenarchæ quoque, qui disciplinæ publicæ & corrigendis moribus præficiuntur. sed & qui ad faciendas vias eligi solent, cum nihil de proprio patrimonio in hoc munus conferant. Item[q] episcopi qui præsunt pani, & ceteris venalibus rebus quæ ciuitatum populis (ad) co Tidianum victum vsui[r] sunt, personalibus muneribus funguntur. Qui annonam suscipit, vel exigit, vel erogat, & exactores pecuniæ pro capitibus, personalis muneris sollicitudinem sustinent. sed & curatores, qui ad colligendos ciuitatium publicos reditus eligi solent, personali munere[s] subiunguntur[t]. His quoque qui custodes ædium, vel archeotæ, vel logographi, vel tabularij, vel xenoparochi, vt in quibusdam ciuitatibus, vel limenarchæ, vel curatores ad extruenda vel reficienda ædificia publica, siue palatia, siue naualia, vel mansiones destinantur: si tamen pecuniam publicam in operis fabricam erogent. & qui faciendis vel reficiendis nauibus, vbi vsus exigit, præponuntur, muneribus personalibus adstringuntur. Camelasia[v] quoque similiter personale munus est: nam ratione habita & alimentorum & camelorum, certa pecunia camelarius dari debet, vt sibi corporis ministerio obligentur. hos ex alijs[x] ordine vocari, nec vlla excusatione liberari, nisi sola Lex & mutilis corporis, & infirmitate, specialiter sit expressum. Legati quoque qui ad sacrarium principis mittuntur, quia viaticum, quod legatiuum[y] dicitur, interdum solent accipere. sed & nyctostrategi[z], & pistrinorum curatores personale munus ineunt. Defensores quoque, quos Græci syndicos[A] appellant, & qui ad certam causam agendam vel defendendam eliguntur, laborem personalis muneris adgrediuntur. Iudicandi quoque necessitas inter munera personalia habetur. Si aliquis[B] fuerit electus, vt compellat eos qui prope viam publicam possident, sternere viam: personale munus est. pari modo qui acceptandis, siue suscipiendis censualibus professionibus destinantur, ad personalis muneris sollicitudinem animum intendunt. Mastigophori quoque qui agonothetas in certaminibus comitantur, & scribæ magistratus personali muneri seruiunt. Patrimoniorum sunt munera, quæ sumptibus patrimonij, & damnis administrantis expediuntur. Elemporia[C] & [D]ospitatura apud Alexandrinos patrimonij munus existimatur. Susceptores quoque vini per prouinciam Africam patrimonij munus gerunt. Patrimoniorum autem munera duplicia sunt: nam quædam ex his muneribus possessionibus siue patrimoniis indicuntur, veluti agminales equi, vel mulæ, & angariæ, atque verhedi[E]. huiusmodi igitur[F] obsequia & hi qui neque municipes, neque incolæ sunt, adgnoscere coguntur. sed & eos qui fœnus exercent, etsi veterani sint, tributiones[G] eiusmodi adgnoscere debere rescriptum est. ab huiusmodi muneribus neque primipilaris, neque veteranus, aut miles, aliúsue, qui priuilegio aliquo subnixus, nec pontifex excusatur. Præterea habent quædam ciuitates prærogatiuam, vt hi qui in territorio earum possident, certum quid frumenti pro mensura agri per singulos annos præbeant. quod genus collationis munus possessionis est. Mixta[H] munera decaprotiæ & icosaprotiæ, vt Herennius Modestinus & notando & disputando, bene & optima ratione decreuit. nam decaproti & icosaproti tributa exigentes, & corporale ministerium gerunt, & pro omnibus defunctorum fiscalia detrimenta resarciunt: vt meritò inter mixta hoc munus numerari debeat. Sed[I] ea quæ supra personalia esse diximus, si hi qui funguntur, ex lege ciuitatis suæ vel more, etiam[K] de propriis facultatibus impensas faciant, vel annonam exigentes desertorum prædiorum damna sustineant: mixtorum definitione continebuntur. Hæc omnia munera quæ trifariam diuisimus, vna significatione comprehenduntur. nam personalia, & patrimoniorum, & mixta munera, ciuilia, seu publica appellantur. Siue autem personalium dumtaxat, siue etiam ciuilium munerum immunitas alicui[L] concedatur: neque ab annona, neque ab angariis, neque à verhedo, neque ab ospite recipiendo, neque à naue, neque capitatione, exceptis militibus & veteranis, excusari[M] possunt. Magistris qui ciuilium munerum vacationem habent, item grammaticis, & oratoribus, & medicis[N], & philosophis, ne ospitem reciperent, à principibus fuisse immunitatem indultam, & Diuus Vespasianus & Diuus Hadrianus rescripserunt.

DE VACATIONE ET EXCVSATIONE MVNERVM

TIT. V.

VLPIANVS libro secundo Opinionum.

OMNIS excusatio sua æquitate nititur: sed si prætendentibus aliquod sine iudice credatur, aut passim sine temporis præfinitione, prout cuique libuerit, permissum fuerit se excusare: non erunt qui munera necessaria in rebus publicis obeant. quare & qui liberorum incolumium iure à muneribus ciuilibus sibi vindicant excusationem, appellationem interponere debent. & qui tempora præfinita in ordinem eiusmodi[O] appellationem peragendo non seruauerint, meritò præscriptione repelluntur. Qui excusatione aliqua vtuntur, quotienscumque creati fuerint, etsi iam ante absoluti sunt, necesse habent appellare. sed si per calumniam, & sæpius idem aduersarius vexandi gratia eius, quem scit perpetua vacatione subnixum, id facere probatus erit: sumptus litis exemplo decretorum principalium præstare iubeatur ei, quem sine causa sæpius inquietabit[P]. Qui in fraudẽ ordinis in honoribus gerendis, cum in

a muneri
b Vide Arist. li. 4. Politic. ca. 2. & seqq.
c quisquam
d quàm plurimis
e Paulus
f defuncto eo,
g Papinianus
h nisi si id
i in muneribus
k necessaria. al. necessariè
l personale
m quos Græci
n Vide Sitonia. vel Sitonomica: de qua l. 1. C. vt nemini liceat. lib. 10. & vide ibid. Alciatum.
o ἐλαιωνας
p Græci appellant.
q Item &
r suggerunt. Rectior est Flor.
s muneri
t subiguntur.
v Camelclasia
x hos & alio ordine. Rectior est Flor. vt appa- ret ex l. 1. & 2. de albo scrib. & l. 10. supr. de decurion.
y legatiuiam
z nyctostrategi.
A Syndicus est Reipub. alicuius vel vniuersitatis defensor. Alc. li. 2. Parer. ca. 5.
B Si quis etiã
C Elempo- ria
D vt hospitatura. alias. hospitionis
E veredi.
F agitur
G Intributiones
H Coniunge l. nec protostasia. C. de mun. lib. 10.
I sed &c. alias sed in
K qui de
L alicubi
M excusare se
N Medicis immunitatem primus cõtulit Augustus liberatus graui periculoso morbo ab Antonio. Musa. Dio lib. 53.
O in eiusmodi appellatione. Rectior est Flor.
P inquietauit.

cum inter eos ad primos honores creari possint qui in ciuitate munerabantur[a], curandorum maiorum onerum gratia ad colonos prædiorum se transtulerunt, vt minoribus subleuantur: hanc excusationẽ sibi non parauerunt.

Quamuis sexagintaquinque annorum aliquis sit, & tres liberos incolumes habeat: à muneribus tamen ciuilibus propter has causas non liberatur.

a commorabantur.

II. IDEM libro tertio Opinionum

SExtumdecimum ætatis annum agentem ad munus sitoniæ vocari non oportet. sed si nihil propriè in patria seruatur, de minoribus quoque annis vigintiquinque ad munera siue honores, creandi[b] iusta ætas seruãda est[c].

Numerus liberorum aut septuaginta[d] annorum, ab honoribus aut muneribus his cohærentibus excusationem non præstat: sed à muneribus tantùm ciuilibus. Adoptiui filij in numerum non proficiunt eorum liberorum qui excusare parentes solent. Qui ad munera vocantur, viuorum se liberorum numerum habere tempore quo propter eos excusari desiderant, probare debent. numerus enim liberorum postea impletus susceptis antea muneribus non liberat. Quæ patrimoniorum onera[e] sunt, numero liberorum non excusantur. incolumes liberi, etiam si in potestate patri suo[f] desierint esse: excusationem à muneribus ciuilibus præstant. Minus audiens immunitatem ciuilium munerum non habet.

Quem ita senio, & corporis imbecillitate vexari præses animaduerterit, vt muneri perferendæ pecuniæ non sufficiat: demittat[g], & alium constituat. Corporis deVilitas eorum munerum excusationem præstat, quæ tantùm corpore implenda sunt. ceterum quæ[h] consilio prudentis viri, vel patrimonio sufficientis in homines[i] obiri possunt: nisi certis, & receptis probabilibus causis, non remittuntur. Qui pueros primas[k] litteras docent, immunitatem à ciuilibus muneribus non habent: sed ne cui eorum id quod supra vires sit, indicatur, ad præsidis religionem pertinet, siue in ciuitatibus, siue in vicis primas litteras magistri doceant.

b creandis
c In hunc locum Arist. lib. 3. Topic. cap. 1.
d septuagintaquinque annorum
e munera
f patris sui
g dimittat,
h quæ per consilium
i honores
k id est, pingere & legere. Vnde huiusmodi præceptores vocantur à Lampridio in Seuero, librarij. Duar. 1. Disput. 24.

III. SCAEVOLA libro tertio Regularum

HIs qui naues marinas fabricauerunt, & ad annonam populi Romani præ[l]uerint[l], non minores quinquaginta milium modiorum, aut plures singulas non minores decem milium modiorum: donec hæ naues nauigant, aut aliæ in earum locum, muneris publici vacatio præstatur ob nauem[m]. senatores autem hanc vacationem habere non possunt: quòd nec habere illis nauem ex lege Iulia repetundarum licet.

l præbuerint. Bellow est Flor.
m ob naues.

IIII. NERATIVS libro primo Membranarum

TEmpus vacationis quod datur eis qui reipublicæ causa afuerunt, non ex eo die numerandum est, quo quis abesse desijt: sed cum quodam laxamento itineris. neque enim minus abesse reipublicæ causa intellegendus est, qui ad id[n] negotium, vel ab eo reuertitur. si quis tamen plus iusto tẽporis[o], aut[p] itinere, aut in alio loco commoratus consumpserit: ita ea interpretanda erit[q], vt ea eo tempore vacationis dies incipiat ei cedere, quo iter ex commodo peragere potuisset.

n adit
o temporis,
p in itinere,
q erunt.

V. MACER libro secundo de officio præsidis

A Decurionatu, quamuis hic quoque honor est, ad alium honorem nullam vacationem tribuendam Vlpianus respondit.

VI. PAPINIANVS libro secundo Quæstionum

HI qui muneris publici vacationem habent, ad ea quæ extra ordinem imperantur, compelli non solent.

VII. IDEM libro trigesimo sexto Quæstionum

A Muneribus[r] quæ non patrimoniis indicuntur, veterani post optimi[s] nostri Seueri Augusti litteras perpetuo excusantur.

r A muneribus ciuilibus
s optimi principis

VIII. IDEM libro primo Responsorum

IN honoribus delatis neque maior annum[t] septuaginta, neque pater numero quinque liberorum excusatur. sed in Asia sacerdotium[v] prouinciæ suscipere non coguntur numero liberorum quinque subnixi. quod optimus maximúsque princeps noster Seuerus Augustus decreuit, ac postea in ceteris prouinciis seruandum esse constituit. Non alios fisci vectigalium redemptores à muneribus ciuilibus ac tutelis excusari placuit, quàm eos qui præsentes negotium exercerent. Vacationum priuilegia non [vetant] liberos[x] veteranorum. Qui muneris publici vacationem habet, per magistratus ex improuiso collationes indictas rectè recusat. eas verò quæ è lege fiunt, recusare non debet. Philosophia, qui se frequentes atque vtiles per eandem studiorum sectam contendentibus præbent, tutelas, item munera sordida corporalia remitti placuit: non ea quæ sumptibus expediuntur, etenim verè philosophantes pecuniam contemnunt, cuius retinendæ cupidine fictam adseuerationem detegunt.

Qui maximos principes appellauit, & causam propriam acturus Romam profectus est: quoad cognitionem accipiat, ab honoribus & ciuilibus muneribus apud suos excusatur.

t annum. Annorum. pro annorum.
v Asiarchiam vocat. Modest. l. 6. § duas. de excusat. tutor. vide August.
x non spectat ad liberos. Deletum est Flor.

VIIII. PAVLVS[y] libro primo Responsorum

EOs qui Romæ profitentur, perinde[z] in patria sua excusari muneribus oportere[A], ac si in patria sua profiterentur. Paulus respondit, priuilegium frumentariis negotiatoribus concessum, etiam ad honores excusandos pertinere.

y Papinianus
z perinde
A oportet,

X. IDEM libro primo Sententiarum

AB his oneribus, quæ possessionibus vel patrimonio indicuntur, nulla priuilegia præstant vacationem.

Corpus mensurarum[B] frumenti iuxta annonam vrbis habent[C] vacationem. in prouinciis non idem[D]. Angariorum[E] præstatio, & recipiẽdi hospitis necessitas, & militi & liberalium artium professoribus inter cetera remissa sunt. Auctis post appellationem medio tempore facultatibus, paupertatis optentu non excusantur. Defensores reipublicæ ab honoribus & muneribus eodem tempore vacant.

B mensorum
C habet
D non item.
E Angariæ sunt operarum præstationes ad cursum publicum. Angel. ad Modest.

XI. HERMOGENIANVS libro primo Iuris epitomarum

SVnt munera quæ rei propriè cohærent. de quibus neque liberi, neque ætas, nec merita militiæ, nec vllum aliud priuilegium iure tribuit excusationem. vt sit prædiorum collatio, viæ sternendæ, angariorúmve exhibitio, hospitis suscipiendi munus. nam nec huius[F] quisquam excusationem præter eos quibus principali beneficio concessum est, habet. & si qua sunt præterea alia huiusmodi.

F huiusmodi

XII. PAVLVS libro primo Sententiarum

LEgato, qui publicum negotium tuitus sit, intra tempora vacationis præstitum rursum eiusdem negotij defensio mandari non potest. Comites præsidum & proconsulum procuratorúmve Cæsaris à muneribus vel honoribus & tutelis vacant.

XIII. VLPIANVS libro vicensimo tertio ad Edictum

PRætor eos, quoscumque intellegit operam dare non posse ad iudicandum, pollicetur se excusaturum. fortè quòd in perpetuum quis operam dare non potest, quòd in eam valetudinem incidit, vt certum sit eum ciuilia officia subire non posse: aut si alio morVo laboret, vt suis rebus[G] superesse non possit: vel si quod sacerdotium nancti sint, vt discedere ab eo sine religione non possint. nam & hi in perpetuum excusantur. Duo genera tribuendæ muneris publici vacationis sunt: vnum plenius, cum & militiæ datur: aliud exiguius, cum nudam muneris vacationem acceperint. Qui autem non habet excusationem, etiam inuitus iudicare cogitur. Si post causam actam cœperit se excusare iudex, si quidem priuilegio quod habuit ante quàm susciperet iudicium, velit se excusare: nec audiendus est. semel enim adgnoscendo iudicium, renũtiat excusationi. quòd si postea iusta causa incidit, vt iudex vel ad tempus excusetur: non debet in alium iudicium transferri, si cum captione id futurum est alterutrius. tolerabilius denique est interdum[H] iudicem qui semel cognouerat, tantisper exspectare, quàm iudici nouo rem rursum iudicandam committere.

G negotiis
H interim

XIIII. MODESTINVS libro septimo Regularum

AD excusationem munerum defunctus filius nõ prosit, præter quàm in bello[I] amissus. Eodem tempore idem duas curas[K] operis non administraVit.

I Id est, in acie.
K causas

DE IVRE IMMVNITATIS

TIT. VI.

VLPIANVS libro tertio Opinionum

QVi ob hoc tantùm in nauibus sint, vt in his agendi causa operarentur, nulla constitutione immunitatem a muneribus ciuilibus habent. Personæ datæ immunitates heredibus non relinquuntur. sed & generi posteris que datæ custoditaéque, ad eos qui ex femina nati sunt, non pertinent.

II. IDEM libro quarto de officio proconsulis

SI[L] qui certa condicione muneribus vel honoribus se adstrinxerunt, cum aliàs compelli non possent inuiti suscipere istum honorem: fides eis seruanda est, condicióque[M] qua se ad munera siue honores applicare se passi sunt. Impuberes, quamuis necessitas penuriæ hominũ cogat, ad honores non esse admittendos, rescripto ad Benidium[N] Rufum legatum Ciliciæ declaratur.

L Ij qui
M condicio quoque
N Beridium

III. IDEM libro quinto

MAiores septuaginta annis à tutela & muneribus personalibus vacant. sed qui ingressus est septuagensi

gensimum annum, nondum egressus, hac vacatione non vtetur: quia non videtur maior esse septuaginta annis qui annum agit septuagensimum.

IIII. MODESTINVS libro sexto Regularum.

IMmunitates generaliter tributæ eo iure, vt ad posteros transmitterentur, in perpetuum succedentibus durant.

V. CALLISTRATVS libro primo de Cognitionibus.

SEmper in ciuitate nostra senectus venerabilis fuit: namque maiores nostri pæne eundem honorem senibus, quem magistratibus tribuebant. circa munera quoque municipalia subeunda idem honor senectuti tributus est. sed cum qui in senectute locuples factus est, & ante nullo publico munere functus est, dici potest non eximi ab hoc onere priuilegio ætatis: maximè si non tam corporis habeat vexationem, quàm pecuniæ erogationem indicti muneris administratio: & ex ea sit ciuitate, in qua non facile sufficientes viri publicis muneribus inueniantur. Legem quoque respici cuiusque loci oportet, an cum aliquas immunitates nominatim complecteretur, etiam de numero annorum in ea commemoretur. idque etiam colligi potest ex literis Diui Pij, quas emisit ad Ennium Proculum proconsulem prouinciæ Africæ. Demonstratur variè, nec abscise numerum liberorum ad excusationem municipalium munerum prodesse ex rescriptis Diui Elij, Pertinacis. namque Siluio Candido in hæc verba rescripsit. ΕΙ ΚΑΙ ΜΗ ΠΑΣΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΩΝ ΙΑΦΙΗΣΙΝ ΤΟΥΣ ΠΑΤΕΡΑΣ Ο ΤΩΝ ΤΕΚΝΩΝ ΑΡΙΘΜΟΣ. ΑΛΛ᾽ ΟΥΝ ΕΠΕΙΔΗ ΕΚΚΑΙΔΕΚΑ ΠΑΙΔΑΣ ΕΧΕΙΝ ΔΙΑ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΕΔΗΛΩΣΑΣ, ΟΥΚ ΕΣΤΙΝ ΑΛΟΓΟΝ, ΩΣΤΕ ΣΥΓΧΩΡΗΣΑΙ ΣΧΟΛΑΖΕΙΝ ΤΗ ΠΑΙΔΟΤΡΟΦΙΑ, ΚΑΙ ΑΝΕΙΣΘΑΙ ΙΣΕΙ ΤΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΩΝ. Negotiatores qui annonam vrbis adiuuant, item nauicularij qui annonæ vrbis seruiunt, immunitatem à muneribus publicis consequuntur quamdiu in eiusmodi actu sunt. nam remuneranda pericula eorum, quin etiam & orianda præmiis, meritò placuit: vt qui peregre muneribus, & quidem publicis, cum periculo & labore funguntur, à domesticis vexationibus & sumptibus liberentur. cum non sit alienum dicere, etiam hos reipublicæ causa, dum annonæ vrbis seruiunt, abesse. Immunitati quæ nauicularis præstatur, certa forma data est. quam immunitatem ipsi dumtaxat habent: non etiam liberis aut libertis eorum præstatur. idque principalibus constitutionibus declaratur. Diuus Hadrianus rescripsit, immunitatem nauium maritimarum dumtaxat habere, qui annonæ vrbis seruiunt. Licet in corpore nauiculariorum quis sit, nauem tamen vel naues nō habeat, nec omnia ei congruant, quæ principalibus constitutionibus cauta sunt: non poterit priuilegio nauicularis indulto vti. idque & Diui fratres rescripserunt in hæc verba. ΗΣΑΝ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙ ΤΙΝΕΣ ΕΠΙ ΠΡΟΦΑΣΕΙ ΤΩΝ ΝΑΥΚΛΗΡΩΝ ΚΑΙ ΤΟΝ ΣΙΤΟΝ ΚΑΙ ΕΛΑΙΟΝ ΕΜΠΟΡΕΥΟΜΕΝΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΤΟΥ ΡΩΜΑΙΚΟΥ ΟΝΤΩΝ ΑΤΕΛΩΝ, ΑΞΙΟΥΝΤΕΣ ΤΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΔΙΑΔΙΔΡΑΣΚΕΙΝ, ΜΗΤΕ ΕΠΙΠΛΕΟΝΤΕΣ ΜΗΤΕ ΤΟ ΠΛΕΟΝ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΟΥΣΙΑΣ ΕΝ ΤΑΙΣ ΝΑΥΚΛΗΡΙΑΙΣ ΚΑΙ ΤΑΙΣ ΕΜΠΟΡΙΑΙΣ ΕΧΟΝΤΕΣ, ΑΦΑΙΡΕΘΗΤΩ ΤΩΝ ΤΟΙΟΥΤΩΝ Η ΑΤΕΛΕΙΑ. Hoc circa vacationes dicendum est, vt si ante quis ad munera municipalia vocatus sit, quàm negotiari inciperet, vel ante quàm in collegium adsumeretur, quod immunitatem parat: vel ante quàm septuagenarius fieret, vel ante quàm publicè profiteretur, vel ante quàm liberos susciperet: compellatur ad honorem gerendum. Negotiatio pro incremento facultatium exercenda est. alioquin si quis maiore pecuniæ suæ parte negotiationem exercebit, rursus locuples factus in eadem quantitate negotiationis perseuerauerit: tenebitur muneribus sicuti locupletes, qui modica pecunia comparatis nauibus muneribus se publicis subtrahere temptant. idque ita obseruandum, epistula Diui Hadriani scripta est. Diuus quoque Pius rescripsit, vt quotiens de aliquo nauiculario quæratur, illud excutiatur, an effugiendorum munerum causa imaginem nauicularij induat. Cōductores etiam vectigalium fisci, necessitate subeundorum municipalium munerum non abstringuntur. idque ita obseruandum Diui fratres rescripserunt. Ex quo principali rescripto intellegi potest, non honori conductorum datum, ne compellantur ad munera municipalia: sed ne extenuentur facultates eorum, quæ subsignatæ sint fisco. Vnde subsisti potest, an prohibendi sint à præside, vel procuratore Cæsaris, etiam si vltro se offerant municipalibus muneribus. quod propius est defendere, nisi si pariæ fisco fecisse dicantur. Coloni quoque Cæsaris à muneribus municipalibus liberantur, vt idoniores prædiis fiscalibus habeantur. Quibusdam collegiis vel corporibus, quibus ius coeundi lege permissum est, immunitas tribuitur. scilicet eis collegiis vel corporibus, in quibus artificij sui causa vnusquisque adsumitur. vt fabrorum corpus est, & si qua eandem rationem originis habent: id est idcirco instituta sunt, vt necessariam operam publicis vtilitatibus exhiberent. Nec omnibus promiscuè, qui adsumpti sunt in his collegiis, immunitas datur: sed artificibus dumtaxat. nec ab omni ætate allegi possunt, vt Diuo Pio placuit. qui reprobauit prolixæ vel imbecillæ admodum ætatis homines. Sed ne quidem eos qui augeant facultates, & munera ciuitatum sustinere possunt, priuilegiis, quæ tenuioribus per collegia distributis concessa sunt, vti posse, plurifariam constitutum est.

Eos qui in corporibus allecti sunt, quæ immunitatem præbent, nauiculariorum: si honorem decurionatus adgnouerint, compellendos subire publica munera accepi. idque etiam confirmatum videtur rescripto Diui Pertinacis.

VI. TARRVNTENVS PATERNVS libro primo Militarium.

QVibusdam aliquam vacationem munerum grauiorum condicio tribuit. vt sunt mensores, optio, valetudinarij, medici, capsarij, & artifices, & qui fossam faciunt, veterinarij, architectus, gubernatores, naupegi, Vallistrarij, specularij, fabri, sagittarij, ærarij, bucularum structores, carpentarij, scandularij, gladiatores, aquilices, tubarij, cornuarij, arcuarij, plumbarij, ferrarij, lapidarij, & hi qui calcem cocunt, & qui siluam infindunt, qui carbonem cædunt, ac torrent. in eodem numero haberi solent lanij, venatores, victimarij, & optio fabricæ, & qui ægris præsto sunt. librarij quoque qui docere possint, & horreorum librarij, & librarij depositorum, & librarij caducorum, & adiutores corniculariorum, & stratores, & polliones, & custodes armorum, & præco, & bucinator. hi igitur omnes inter immunes habentur.

DE LEGATIONIBVS

TIT. VII.

VLPIANVS libro octauo ad Masurium Sabinum.

LEGATVS municipalis si deseruerit legationem, pœna adficiatur extraordinaria, motus ordine, vt plerumque solet.

II. IDEM libro secundo Opinionum.

LEgatus contra rempublicam, cuius legatus est, per alium à principe quid postulare potest. Vtrum quis deseruerit legationem, an ex necessaria causa moram passus sit, ordini patriæ suæ probare debet. Cessatio vnius legati ei qui munus vt oportet obiit, nō nocet. His qui non gratuitam legationem susceperunt, legatiuum ex forma restituatur.

III. AFRICANVS libro tertio Quæstionum.

CVm quæritur, an in eum qui in legatione sit, actio dari debeat: non tam interest, vbi quis aut crediderit, aut dari stipulatus sit: quàm illud, an ad actum sit, vt legationis tempore solueretur.

IIII. MARCIANVS libro duodecimo Institutionum.

SCiendum est, debitorem reipublicæ legatione fungi non posse. & ita Diuus Pius Claudio Saturnino & Faustino rescripsit. sed & eos, quibus ius postulandi non est, legatione fungi non posse. & ideo harena missum, non iure legatum esse missum Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Debitores autem fisci non prohibentur legatione fungi. Si accusatem aliquam publicè instituta sit, non est compellendus accusator ad eum legationem suscipere, qui se amicum vel domesticū dicit eius qui accusatur. & ita Diui fratres Aemilio Rufo rescripserunt.

Legati vicarios dare non alios possunt, nisi filios suos.

Ordine vnusquisque munere legationis fungi cogitur. & non aliàs compellendus est munere legationis fungi, quàm si priores qui in curiam lecti sunt, functi sint. sed si legatio de primoribus viris desideret personas, & qui ordine vocantur, inferiores sint: non esse obseruandum ordinem Diuus Hadrianus ad Clazomenios rescripsit.

Præcipitur autem edicto Diui Vespasiani omnibus ciuitatibus, ne plures quàm ternos legatos mittant.

V. SCAE

V. SCAEVOLA libro primo Regularum

LEgato tempus prodest, ex quo legatus creatus est, nõ ex quo Romam venit. sed si non constat, legatus sit, an non: Romæ prætor de hoc cognoscit.

VI. VLPIANVS libro quarto de officio proconsulis

FIlio propter patrem legationis vacatio ne concedatur, Imperator noster cum patre Claudio Callisto[a] rescripsit in hæc verba. Quod desideras, vt propter legationem patris tui a legatione tu vaces, in interuallis honorum qui sumptu n habent, rectè obseruatur. in impendiis legationum quæ solo ministerio obeuntur, diuersa causa est.

VII. PAPINIANVS libro primo Responsorum

FIlius decurio pro patre legationis officiũ suscepit. ea res filium, quo minus ordine suo legatus proficiscatur, non excusat. pater tamen biennij vacationem vindicare poterit: quia per filium legatione functus videtur.

VIII. PAVLVS libro primo Responsorum

PAulus respondit, eum qui legatione functus est, intra tempora vacationis præstituta nõ oportere compelli rursum ad defendẽdum publicum negotium, etiam si de eadem causa litigetur. Imperatores Antoninus & Seuerus Augusti Germano Siluano. Legatione functis biennij vacatio conceditur: nec interest, vtrum legatio in vrbe, an in prouincia agentibus nobis mandata sit. Paulus respondit, eum qui legatione fungitur, neque alienis, neque propriis negotiis se interponere debere. in qua causa non videri eum quoque contineri, qui cum amico suo prætore gratis consilium participat.

VIIII. IDEM libro tertio Responsorum

PAulus respondit, de eo damno quod legationis tempore legatus passus est, posse eum etiam legationis tempore experiri.

X. IDEM libro primo Sententiarum

LEgatus antequã officio legationis functus sit, in rem suã nihil agere potest, exceptis his, quæ ad iniuriam eius, vel damnum parata[b] sunt. Si quis in munere legationis, antequam ad patriam reuerteretur, decessit: sumptus qui proficiscenti sunt dati, non restituuntur.

XI. IDEM libro singulari de iure libellorum

SI absenti iniuncta est legatio, eámque grauitam suscepit: potest quis & specialium[c] legationem mittere. Qui legationis officio fungitur, licet suum negotium curare non potest: Magnus tamen Antoninus permisit ei, pupillæ nomine & instruere[d] & defendere causam, licet legationi, quam suscepit, nondum renuntiauerit. præcipuè cum participem officij ipsius absentem esse dicebat.

XII. SCAEVOLA libro primo Digestorum

LEgatus creatus à patria sua, suscepta legatione, in vrbem Romam venit: & nondum perfecta legatione domum, quæ erat in ipsius ciuitate Nicopoli, emit. quæsitum est, an in senatusconsultum inciderit, quo prohibentur legati ante perfectam legationem negotiis vel priuatis[e] rebus obstringi. respondit, non videri teneri.

XIII. PAPINIANVS libro primo Responsorum

VIcarius alieni muneris voluntate sua datus, ordine suo legationem suscipere non admissa biennij præscriptione cogetur.

XIIII. VLPIANVS libro septuagesimo quarto ad Edictum prætoris

QVi libera legatione[f] abest, non videtur reipublicæ causa abesse. hic enim non publici commodi causa, sed sui abest.

XV. MODESTINVS libro septimo Regularum

IS qui legatione fungitur, libellum sine permissu principis de aliis suis negotiis dare non potest.

XVI. IDEM libro octauo Regularum

EVndem plures legationes suscipere prohibitum non est, præterea si & sumptus & itineris compendium suadeat[h]. Ante legationem susceptam si eius negotium moueatur, etiam absens defendi debet. suscepta legatione non nisi iniuncto munere fungatur.

XVII. POMPONIVS libro trigesimo septimo ad Quintum Mucium

SI quis legatum hostium pulsasset, contra ius gentium id commissum esse existimatur: quia sancti habentur legati. & ideo si cum legati apud nos essent gentis alicuius, bellum cum eis indictum sit: responsum est liberos eos manere. id enim iuri gentium conuenit[i] esse. itaque eum qui legatum pulsasset, Quintus Mucius dedi hostibus, quorum erant legati, solitus[k] est respondere. quem hostes si non recepissent, quæsitum est an ciuis Romanus maneret[l], quibusdam existimantibus manere, aliis contra: quia quem semel populus iussisset dedi, ex ciuitate expulisse videretur: sicut faceret, cùm aqua & igni interdiceret. in qua sententia videtur Publius Mucius fuisse. id autem maximè quæsitum est in Hostilio Mancino[m], quem Numantini sibi deditum non acceperunt. de quo tamen lex postea lata est, vt esset ciuis Romanus: & præturam quoquè gessisse dicitur.

a Callisto
b perfecta. Parata est, quæ iniuria vel damno proxima sint, nisi succurratur. Itaque vellus est. Vier.
c in legationem
d instituere
e priuati
f Ex tractatu exceptionum.
g Quæ sit legatio libera declarat Cic. lib. 3. de Leg.
h Mali igitur habeat.
i conueniens
k vtilius esse solitus est
l remaneret.
m Cic. in Top. Quo genere Mãcinum causa defendi potest, postliminio red[i]sse, deditum nõ esse, quoniam non sit receptus.

DE ADMINISTRATIONE RERVM AD CIVITATES[n] PERTINENTIVM.

TIT. VIII.

VLPIANVS libro decimo Disputationum

QVod ad certam speciem ciuitatis relinquitur, in alios vsus conuertere non licet.

I. IDEM libro tertio Opinionum

NOn vtique de exemplo posterioris locationis præteritarum cõductionum quæ suam legem habuerunt, rationem iniri oportet. Quod quis suo nomine exercere prohibetur, id nec per subiectam personam agere debet. & ideo si decurio subiectis aliorum nominibus prædia publica[†] locat, quæ decurionibus conducere non licet, secundum[o] legem vsurpatam[p] reuocentur. Quod de frumentaria ratione in alium vsum conuersum est, suæ[q] causa cum incremento debiti restituatur. idque[r] etsi contra absentem pronuntiatum est, inanis est querella. ratio tamen administrationis secundum fidem acceptorum & datorum ponatur. Frumentariæ pecuniæ suo nomine debitor quàm primum soluat. necessaria enim omnibus rebus publicis frumentaria pecunia moram solutionis accipere non debet. sed debitores, quos ex eadem causa habet[s], ad solutionem per præsidem prouinciæ compellãtur. Ad frumenti comparationem pecuniam datam restitui ciuitati, non compensari in erogata debet. sin autem frumentaria pecunia in alios vsus, quàm quibus destinata est, conuersa fuerit, veluti in opus balneorum publicorum, licet ex bona fide datum probatur: compensari quidem frumentariæ pecuniæ non oportet: solui autem à curatore reipublicæ iubetur. Si indemnitas debiti frumentariæ pecuniæ cum suis vsuris fit, immodicæ & illicitæ computationis[t] modus non adhibetur. id est, ne commodorum commoda, & vsuræ vsurarum incrementũ faciant. Grani æstimationem per iniuriam post emptionem ablati, quæ rationibus publicis refertur, curator reipublicæ domino restitui iubeat. Si eo tempore quo nominatus est, idoneus, postea lapsus facultatibus, damnũ debitis reipublicæ dederit: quia fortuitos casus nullum humanum[v] consilium prouidere potest, creator[x] hoc nomine nihil præstare debet. Ius reipublicæ pacto mutari non potest, quo minus magistratus collegæ quoque nomine conueniantur in his speciebus, in quibus id fieri iure permissum est. actio autem quæ propterea in collegam decerni solet, ei qui pro altero dependit, ex æquitate competet[z], quod depensum pro collega in magistratu probabitur, solui & ab heredibus eius præses prouinciæ iubet[A]. Idem ex eodem libro. Conductore perficiendi operis punito, fideiussor qui pro eo interuenerat, idem opus extruendum alij locauerat. nec à secundo redemptore opere perfecto, vsurarum præstationem heres fideiussoris recusare non debet: cum & prior causa in bonæ fidei contractu[B] in vniuersum fideiussorem obligauerit, & posterior locatio, quia suum periculum agnouit, solidæ præstationi reipublicæ eum substituerit. Qui fideiusserint pro conductore vectigalis, in vniuersam cõductionem in vsuras quoque suo iure conueniuntur: nisi propriè quid in persona eorum verbis obligationis expressum est. sed si in locatione fundorum pro sterilitate temporis boni viri arbitratu in soluenda pensione cuiusque anni pacto comprehensum est: explorata lege conductionis fides bona sequenda est.

III. PAPINIANVS libro primo Responsorum

CVratores communis officij diuisa pecunia, quam omnibus in solidũ publicè dari placuit, periculo vicem mutua non liberantur. Vlpianus: prior tamen exemplo tutorum conueniendus est, is qui gessit. Ex eodem libro. Prædium publicum in quinque annos idonea cautione non exacta curator reipublicæ locauit. ceteris annis colonus si reliqua traxerit, & de fructibus prædij mercedes [que] seruari non potuerint, successor[C] qui locauit, tenebitur. idem in vectigalibus nõ ita pridem constitutum est: scilicet vt sui temporis singuli periculum præ-

n ciuitatem
† colat
o Male Haloander legit non secundum. Augustin. lib. 1. emend. cap. 4.
p vsurpata
q suæ causæ
r ideóque
s habent.
t dispensationis
v hominum
x Id est, qui eũ creauit. Male igitur est in aliquibus curatoris & procurator.
y propter est
z competit.
A iubebit.
B contractum
C successor eius

starent. In eum qui administrationis tempore creditoribus reipublicæ nouatione facta pecuniā cauit, post depositum officium actionem denegari nō oportet. diuersa causa est eius qui solus constituit. similis etenim videtur ei qui publicè vendidit, aut locauit. Filium pro patre curatore reipublicæ creato cauere cogi non oportet. nec mutat, quòd in eum pater emancipatum, prius quàm curator constitueretur, partem bonorum suorum donationis causa contulit. Pro magistratu fideiussor interrogatus, pignora quoque specialiter dedit. in eū casum pignora videntur data, quo rectè conuenitur. videlicet postquam res ab eo seruari non potuerit, pro quo intercessit.

IIII. VALENS libro secundo Fideicommissorum

Legatam municipio pecuniam in aliam rem quàm defunctus voluit, conuertere citra principis auctoritatem non licet. & ideo si[a] vnum opus fieri iusserit, quod Falcidiæ legis interuentu fieri non potest: permittitur summam, quæ eo nomine debetur, in id quod maximè necessarium reipublicæ videatur, conuertere. siue plures summæ in plura opera legantur, & legis Falcidiæ interuentu id quod relinquitur omnium operum exstructionī nō sufficit: permittitur in vnum opus, quod ciuitas velit, erogari. Sed municipio pecuniam legatam, vt ex reditu eius venatio aut spectacula edantur, senatus in eas[b] causas erogari vetuit. & pecuniam[c] eo legatam, in id quod maximè necessarium municipibus videatur, conferre[d] permittitur, vt in eo munificentia eius qui legauit, inscriptione notetur.

V. PAVLVS libro primo Sententiarum

Decuriones pretio viliori frumentum, quod annonæ[e] temporalis est, patriæ suæ præstare non sunt cogendi. Nisi ad opus nouum pecunia specialiter legata sit, vetera ex hac reficienda sunt.

VI. VLPIANVS[f] libro primo ad Edictum prætoris

Magistratus reipublicæ non dolum solummodo, sed & latam neglegentiam, & hoc amplius etiam diligentiam debent.

VII. PAVLVS[g] libro primo ad Edictum prætoris

Si filiusfamilias volente patre magistratum gesserit[h]: Iulianus existimabit, in solidum patrem teneri in id quod eius nomine reipublicæ abesset.

VIII. MODESTINVS libro octauo Regularum

Calculi[i] erroris retractatio etiam post decennij aut vicennij tempora admittetur. sed si gratiose expunctæ dicentur, non retractabuntur.

VIIII. PAPIRIVS IVSTVS libro secundo de Constitutionibus

Imperatores Antoninus & Verus rescripserunt, pecuniæ quæ apud curatores remansit, vsuras exigendas[k]: eius verò quę à redemptoribus operum exigi non potest, sortis dumtaxat periculum ad curatores pertinere. Item rescripserunt, operum periculum etiam ad heredes curatorum pertinere. Item rescripserunt, agros reipublicæ retrahere curatorem ciuitatis debere, licet a bonæ[l] fide emptoribus possideantur, cum possint ad auctores suos recurrere. Idem eodem libro. Imperatores Antoninus & Verus rescripserunt, operum exactionem sine cautione non oportere committi. Item rescripserūt, curatores, si neglegenter in distrahendis bonis se gesserint: in simplum teneri, si per fraudem, in duplum: nec ad heredes eorum pœnam descendere. Item rescripserunt, pecuniam ad annonam destinatam distractis rebus curatorem exigere debere. Item[m] rescripserunt, sitonas indemnes esse oportere, qui non segniter officio suo functi sunt, secundum litteras Hadriani. Item rescripserunt, à curatore calendarij cautionem exigi non debere, cum à præside ex inquisitione eligatur. Item rescripserūt, curatorem etiam nomine collegæ teneri, si interuenire & prohibere eum potuit[n]. Item rescripserunt, nominum quæ deteriora facta sunt tempore curatoris[o], periculum ad ipsum pertinere. quæ[p] verò ante quàm curator fieret, idonea non erāt, æquum videri, periculum ad eum nō pertinere. Idem libro eodem. Imperatores[q] Antoninus & Verus rescripserunt, eum qui pecuniā publicam magistratus sui tempore, & post non pauco tempore detinuerat, vsuras etiam præstare debere: nisi si quid allegare possit, qua ex causa tardius intulisset.

DE DECRETIS AB ORDINE FACIENDIS. TIT. VIIII.

VLPIANVS libro tertio Opinionum

Medicorum intra numerum[r] præfinitum constituendorum arbitrium non præsidi prouinciæ commissum est, sed ordini, & possessoribus cuiusque ciuitatis: vt certi de probitate morum, & peritia artis, eligant ipsi, quibus se, liberósque suos in ægritudine corporum committant.

II. MARCIANVS libro primo Publicorum

Illa decreta quæ non legitimo numero decurionum coacto facta sunt, non valent.

III. VLPIANVS libro tertio de Appellationibus

Lege autem municipali cauetur, vt ordo non aliter habeatur, quam duabus partibus adhibitis.

IIII. IDEM libro singulari de officio curatoris reipublicæ

Ambitiosa decreta decurionum rescindi debent, siue aliquem debitorē dimiserint, siue largiti sunt. proinde, vt solent, siue decreuerint, de publico alicuios[s] vel prædia, vel ædes, vel certam quantitatem præstari: nihil valebit huiusmodi decretum. sed et si salarium alicui decuriones decreuerint, decretum id nonnumquam vllius erit momenti: vtputa si ob liberalem artem fuerit constitutum, vel ob medicinam. ob has enim causas licet constitui salaria.

V. CALLISTRATVS libro secundo de Cognitionibus

Quod semel ordo decreuit, non oportere id[t] rescindi, Diuus Hadrianus Nicomedensibus rescripsit, nisi ex causa: id est si ad publicam vtilitatem respiciat rescissio prioris decreti.

VI. SCAEVOLA libro primo Digestorum

Municipij[t] lege[v] ita cautum erat[x]: ΕΑΝ ΤΙΣ ΕΞΩ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΔΙΚΑΣΗΤΑΙ, ΤΟΥΤΕ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΕΙΡΓΕΣΘΩ, ΚΑΙ ΠΡΟΣΑΠΟΤΙΝΝΥΤΩ ΔΡΑΧΜΑΣ ΧΙΛΙΑΣ. quæsitum est, an[y] pœnam sustinere debeat qui ignorans aduersus decretum fecit. respondit, & huiusmodi pœnas aduersus scientes paratas esse.

DE OPERIBVS PVBLICIS. TITVLVS X.

VLPIANVS[z] libro secundo Opinionum

Curator operum creatus, præscriptione motus ab excusatione perferēda, sicuti cessationis nomine, in qua quo ad vixit moratus est, heredes suos obligatos reliquit: ita temporis, quod post mortem eius cessit, nullo onere eos obstrinxit. Curam operis aquæductus in alio iam munere constitutus postea susceperat. præpostere visus est petere exonerari priore[A] munere, verisque iam implicitus: quando si alterum tantum sustinere eum oportuisset, ante probabilius impetrasset propter prius munus à sequenti excusationem.

II. IDEM libro tertio Opinionum

Qui[B] liberalitate, non necessitate debiti reditus suos interim ad opera finienda concessit, munificentiæ suæ fructum de inscriptione nominis sui operibus, si qua fecerit, capere per inuidiam non prohibetur. Curatores operum cum redemptoribus negotium habent. respublica autem cum his quos efficiendo operi præstituit. quatenus ergo, & quis, & cui obstrictus est, æstimatio præsidis prouinciæ est. Ne eius nomine, cuius liberalitate opus exstructum est, eraso, aliorum nomina inscribantur, & propterea reuocētur similes ciuium in patrias liberalitates, præses prouinciæ auctoritatem suam interponat[C].

III. MACER[D] libro secundo de officio præsidis

Opus nouum priuato etiam sine principis auctoritate facere licet: præter quàm si ad æmulationem alterius ciuitatis pertineat, vel materiam seditionis præbeat; vel circum theatrum vel amphitheatrum sit. publico verò sumptu opus nouum sine principis auctoritate fieri non licere, cōstitutionibus declaratur. inscribi autem nomen operi publico alterius quàm principis, aut eius cuius pecunia id opus factum sit, non licet.

IIII. MODESTINVS libro vndecimo Pandectarum

Nec præsidis quidem nomen licebit superscribere.

V. VLPIANVS libro singulari de officio curatoris reipublicæ

Si legatum vel fideicommissum fuerit ad opus relictū, vsuræ quæ, & quando incipiant deberi, rescripto Diui Pij ita continetur. Si quidem dies non sit ab his qui statuas vel imagines ponendas legauerunt, præfinitus, à præside prouinciæ tempus statuendum est. & nisi posuerint heredes, vsuras leuiores intra sex menses si minus, semisses vsuras reipublicæ pendant. si verò dies datus[E] est, pecuniam deponant intra diem. si aut non inuenire se statuas dixerint, aut[F] loco controuersiam fecerint: semisses protinus pendant. Fines publicos à priuatis detineri non oportet. curabit igitur præses prouinciæ, si qui publici sunt, à priuatis separare, & publicos potius reditus augere.

[a] siue vnum
[b] in eam causam
[c] pecunia eo legata. Rectior est Flor.
[d] conferri
[e] annonæ
[f] Idem
[g] Papinianus
[h] gesserat:
[i] Calculatij
[k] exhibēdas:
[l] à bonæ fidei
[m] August. ad Modest.
[n] oportuit. Rectior est Florentina. vide Accur. Supra quoque eundem errorem notant.
[o] curationis
[p] quæ vero
[q] impertine
[r] terminum. Rectior est Flor.
[s] aliqui. al. aliciui
[t] Municipali
[v] Alc. lib. 2. Dispunct. c. 6.
[x] erat:
[y] quā pœnam
[z] Papinianus
[A] prius
[B] Conjunge L. 2. de reg. iur.
[C] interponet.
[D] Marcellus
[E] dictus
[F] aut de loco

augere. si qua loca publica, vel ædificia in vsus priuatorũ inuenerit: æstimare, vtrúmne vindicãda in publicum sint, an vectigal eis satius sit imponi. & id quod vtilius * esse * reipublicæ intellexeris, sequi.

VI. MODESTINVS libro vndecimo Pandectarum.

DE operibus quæ in muris vel portis vel rebus publicis fiunt, aut si muri exstruantur, Diuus Marcus rescripsit, præsidem aditum consulere principem debere.

VII. CALLISTRATVS libro secundo de Cognitionibus.

PEcuniam, quæ in opera noua legata est, potius in tutelam eorum operum quæ sunt, cõuertendam, quàm ad inchoandum opus erogandam Diuus Pius rescripsit. scilicet si satis operum ciuitas habeat, & non facilè ad reficienda ea pecunia inueniatur. Si quis opus ab alio factum adornare marmoribus, vel alio modo ^s ex voluntate populi facturum se pollicitus sit: nominis proprij titulo scribendo, manentibus priorum titulis, qui ea opera fecissent: id fieri debere senatus censuit. quòd si priuati in opera quæ publica pecunia fiant, aliquam de suo adiecerint summam: ita titulo inscriptionis vti eos debere iisdem mandatis cauetur, vt quantam summam contulerint in id opus, † scribant.

DE NVNDINIS

TIT. XI.

MODESTINVS libro tertio Regularum

NVNDINIS impetratis à principe, nõ vtẽdo qui meruit decennii tempore vsum amittit.

II. CALLISTRATVS libro tertio de Cognitionibus

SI ^b quis ipsos cultores agrorum, vel piscatores deferre venalia in ciuitate ^c iusserit, vt ipsi ea distrahant: destituetur annonæ præbitio, cum auocentur ab opere rustici. qui ^d confestim vbi detulerint mercem, tradere eam, & ad opera sua reuerti debeant. denique summæ prudentiæ & auctoritatis apud Græcos Plato cum institueret quemadmodum ciuitas bene beate ^e habitari possit, in primis istos negotiatores necessarios duxit ^f. sic enim libro secundo ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ait. ΔΕΙ ΓΑΡ: ΠΛΕΙΟΝΩΝ ΑΡΑ ΓΕΩΡΓΩΝ ΤΕ, ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ ΔΗΜΙΟΥΡΓΩΝ, ΚΑΙ ^g ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ ΔΙΑΚΟΝΩΝ ^h: ΤΩΝ ΓΕ ΕΙΣΑΞΟΝΤΩΝ ^i ΚΑΙ ΕΞΑΞΟΝΤΩΝ ΕΚΑΣΤΑ: ΟΥΤΟΙ ΔΕ ΕΙΣΙΝ ΕΜΠΟΡΟΙ. ΚΟΜΙΣΑΣ ΔΕ Ο ΓΕΩΡΓΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΙ, ΩΝ ΠΟΙΕΙ, Η ΤΙΣ ΑΛΛΟΣ ΤΩΝ ΔΗΜΙΟΥΡΓΩΝ, ^k ΜΗ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ ΧΡΟΝΟΝ ΗΚΗ ΤΟΙΣ ΔΕΟΜΕΝΟΙΣ ΤΑ ΠΑΡ ΑΥΤΟΥ ΑΝΤΑΛΛΑΞΑΣΘΑΙ, ΑΡΓΗΣΕΙ ΤΗΣ ΑΥΤΟΥ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΚΑΘΗΜΕΝΟΣ ΕΝ ^l ΑΓΟΡΑ; ΟΥΔΑΜΩΣ, Η Δ'ΟΣ, ΑΛΛ' ΕΙΣΙΝ ΟΙ ΤΟΥΤΟ ΟΡΩΝΤΕΣ, ΕΑΥΤΟΥΣ ΕΠΙ ΤΗΝ ΔΙΑΚΟΝΙΑΝ ΤΑΤΤΟΥΣΙ ΤΑΥΤΗΝ.

DE POLLICITATIONIBVS

TIT. XII.

VLPIANVS libro singulari de officio curatoris reipublicæ

SI pollicitus quis fuerit reipublicæ opus se facturum, vel pecuniam daturum: in vsuras non conuenietur. sed si moram cœperit facere, vsuræ accedunt, vt Imperator noster cum Diuo patre suo rescripsit. Non semper autem obligari eum qui pollicitus est, sciendum est. ^m si quidem ob honorem promiserit decretum sibi, vel decernendum, vel ob aliam iustam causam: tenebitur ex pollicitatione. sin verò sine causa promiserit, non erit obligatus. & ita multis constitutionibus ^n & veteribus ^o & nouis continetur. Item si sine causa promiserit, cœperit tamen facere: obligatus est qui cœpit. Cœpisse sic accipimus, si fundamenta iecit, vel locum purgauit. sed & si locus illi petenti destinatus est, magis est vt cœpisse videatur. Item si apparatum, siue impensam in publico posuit. sed si non ipse cœpit, sed cum certam pecuniam promisisset ad opus reipublicæ, contemplatione pecuniæ cœpit opus facere: tenebitur quasi cœpto opere. Denique cum columnas quidã promisisset, Imperator noster cum Diuo patre suo ita rescripsit. Qui nõ ex causa pecuniam reipublicæ pollicentur, liberalitatem perficere non coguntur. sed si columnas Citiensibus ^n promisisti, & opus ea ratione sumptibus ciuitatis, vel priuatorum inchoatum est, deseri quod gestum ^q est, non oportet. Si quis opus quod perfecit, adsignauit, deinde id fortuito casu aliquid ^r passus sit: periculum ad eum qui fecit, non pertinere, Imperator noster rescripsit.

II. IDEM libro primo Disputationum

SI quis rem aliquam vouerit, voto obligatur. quæ res personam vouentis, non rem quæ vouetur, obligat. res enim quæ vouetur, soluta quidem liberat vota: ipsa verò sacra non efficitur. Voto autem patresfamiliarum obligantur, puberes, sui iuris. filius enim familias vel seruus sine patris dominive auctoritate voto non obligantur ^q.

Si decimam ^r quis bonorum vouit, decima non prius esse in bonis desinit, quàm fuerit separata. & si fortè qui decimam vouit, decesserit ante sepositionem: heres ipsius hereditario nomine decimæ obstrictus est. voti enim obligationem ad heredem transire constat.

III. IDEM libro quarto Disputationum

PActum est duorum consensus, atque conuentio pollicitatio verò offerentis solius promissum. & ideo illud est constitutum, vt si ob honorem pollicitatio fuerit facta: quasi debitum exigatur. sed & cœptum opus, licet nõ ob honorem promissum, perficere promissor coget ur, & est constitutum. Si quis ^s quam ex pollicitatione tradiderat rem municipibus, vindicare velit: repellendus est à petitione. æquissimum est enim huiusmodi voluntates in ciuitates collatas pœnitentia non reuocari. sed & si desierint municipes possidere, dicendum erit actionem eis concedendam.

IIII. MARCIANVS libro tertio Institutionum

PRopter incendium, * vel terræmotum, * vel aliquam ruinam quæ reipublicæ contingit, si quis promiserit: tenetur.

V. VLPIANVS libro primo Responsorum Charidemo respondit

EX epistula, quam muneris edendi gratia absens quis emisit, compelli eum ad editionem non posse ^t.

VI. IDEM libro quinto de officio proconsulis

TOtiens locum habet deminutio pollicitationis in persona heredis, quotiens non est pollicitatio ob honorem facta. ceterum si ob honorem facta sit, æris alieni loco habetur. & in heredum persona non minuitur.

Si quis pecuniam ob honorem promiserit, cœperitque soluere: eum debere quasi cœpto opere, Imperator noster Antoninus rescripsit. Non tantùm masculos, sed etiã feminas, si quid ob honores pollicitatæ sunt: debere implere sciendum est. & ita rescripto Imperatoris nostri & Diui patris eius continetur. Si cui respublica necessitatem imposuerit statuarum principi ponendarum, qui nõ promisit: non esse ei necesse obtemperare, rescriptis Imperatoris nostri & Diui patris eius continetur.

VII. PAVLVS libro primo de officio proconsulis

OB casum quem ciuitas passa est, si quis promiserit se quid facturum: etsi non inchoauerit, omnimodo tenetur, vt Diuus Seuerus Dioni ^v rescripsit.

VIII. † IDEM libro tertio de officio consulis

DE pollicitationibus in ciuitatem factis iudicum cognitionem esse Diui fratres Flauio Celso in hæc verba rescripserũt. ProVt faciet Statius Rufinus, si opus proscænI, quod se GaVinus exstructurũ promisit, quod tandem adgressus fuerat, perficiat. nam etsi aduersa fortuna vsus, in triennio à perfecto vrbis relegatus esset, tamẽ gratiam muneris quod sponte obtulit, minuere non debet: cum & absens per amicum perficere opus istud possit. quod si detrectat, actores constituti, qui legitime pro ciuitate agere possunt, nomine publico adire aduersus eum iudices poterunt: qui eum primùm potuerint, prius quàm in exilium proficiscatur, cognoscent: & si opus perfici ab eo ^x debere constituerint ^y, obedire eum reipublicæ ob hãc causam iubebunt, aut prohibebunt distrahi fundũ, quem in territorio GaViniorum ^z habet.

VIIII. MODESTINVS libro quarto Differentiarum

EX pollicitatione, quam quis ob honorem apud rempublicam fecit, ipsum quidem omnimodo in solidum teneri. heredem verò eius, ob honorem quidem facta promissione, in solidũ: ob id verò quòd opus promissum cœptum est, si bona liberalitati soluendo ^A non fuerint: extraneum heredem in quintam partem patrimonii defuncti, liberos in decimam teneri, Diui ^B Seuerus & Antoninus rescripserunt. sed & ipsum donatorem pauperem factum, ex promissione operis cœpti quintam partem patrimonii sui debere, Diuus Pius constituit.

X. IDEM libro primo Responsorum

SEpticia ^C certamen patriæ suæ pollicendo, sub hac conditione pollicita est, vt sors apud eã remaneat, & ipsa vsuras semissales ad præmia certantium resoluat ^D in hæc

q Rationes vide Alc. lib. 1. Pareg.

x ab eodem

y constituerit

a Gabiniorum

A soluendo

B Diuus Verus

C Vide Alc. li. 1. Pareg.

D exsoluere

v Diogeni

† Vlpianus

a φιλοτίμουμαι b τὸν c τόκον d γενησομένων

verba, ΦΙΛΟΤΙΜΟΥΜΑΙ [a] ΙΚΑΙ ΙΚΑΘΙΕΡΩ ΑΓΩΝΑ ΤΕΤΡΑΕΤΗΡΙΚΟΝ ΑΠΟ ΜΥΡΙΑΔΩΝ ΤΡΙΩΝ, ΤΟ[b]ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΑΥΤΗΝ ΚΑΤΕΧΟΥΣΑ ΑΡΓΥΡΙΟΝ, ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΙΖΟΜΕΝΗ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΔΕΚΑΠΡΩΤΟΙΣ ΑΞΙΟΧΡΕΩΣ ΕΠΙ ΤΩ ΤΕΛΕΙΝ [c] ΙΜΕΙΤΟΝ ΕΞ ΕΘΟΥΣ ΤΡΙΩΝ ΜΥΡΙΑΔΩΝ ΤΟΚΟΝ, ΑΓΩΝΟΘΕΤΟΥΝΤΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΚΑΘΕΖΟΜΕΝΟΥ ΤΟΥ ΑΝΔΡΟΣ ΜΟΥ: ΕΠΑΥΘΙΣ ΔΕ ΤΩΝ ΕΞ ΕΜΟΥ ΓΕΝΝΗΘΗΣΟΜΕΝΩΝ [d] ΤΕΚΝΩΝ. ΧΩΡΗΣΕΙ ΔΕ Ο ΤΟΚΟΣ ΕΙΣ ΤΑ ΑΘΛΑ ΤΩΝ ΘΥΜΕΛΙΚΩΝ, ΚΑΘΩΣ ΑΝ ΙΚΑΣΤΟΥ ΑΘΛΗΜΑΤΟΣ Η ΒΟΥΛΗ ΟΡΙΣΗ. quæro, an possunt mutatam pati filii Sepeciæ, quo minus ipsi præsiderent certamini secundum verba condicionémque pollicitationis. Herennius Modestinus respondit quo casu certaminis editio licita est, formam pollicitationi datam seruandam esse.

XI. IDEM libro nono Pandectarum.

SI quis ob honorem, vel sacerdotium pecuniam promiserit, & antequam honorem vel magistratum ineat, decedet: non oportere heredes eius cōueniri in pecuniam quam is ob honorem vel magistratum promiserat, principalibus constitutionibus cauetur: nisi forte ab eo, vel ab ipsa republica, eo viuo opus fuerit inchoatum.

XII. IDEM libro vndecimo Pandectarum.

IN priuatis operibus inuitis his qui fecerunt, statuas alias ponere non possumus, vt rescripto Diui Seueri continetur. 3 Cum quidam ne honoribus fungeretur, opus promisisset: honores [e] subire cogendum, quam operis instructionem, Diuus Antoninus rescripsit.

e iam honores. Subaudiendum autem est tam. Aug. lib. 4. Emend. c. 6.

XIII. PAPIRIVS IVSTVS libro secundo de Constitutionibus.

IMperatores Antoninus & Verus Augusti rescripserunt, opera exstruere debere eos qui pro honore polliciti sunt, non pecunias pro his inferre cogi. Item rescripserunt, condiciones donationibus adpositas, quæ in rempublicam fiunt, ita demum ratas esse, si vtilitatis publicæ interest. quòd si damnosæ sint, obseruari non debere. & ideo non obseruandum quòd defunctus certa summa legata vetuit vectigal exerceri. esse enim tolerabilia, quæ vetus consuetudo comprobat.

XIIII. POMPONIVS libro sexto Epistularum & variarum lectionum.

SI quis sui, alienive honoris causa opus facturum se in aliqua ciuitate promiserit: ad perficiendum tam ipse quàm heres ex constitutione Diui Traiani obligatus est. sed si quis ob honorem opus facturum se [f] ciuitate aliqua promiserit, atque inchoauerit, & prius quàm perficeret, discesserit: heres eius extraneus quidem necesse habet aut perficere id, aut partem quintam patrimonii relicti sibi ab eo qui id opus facere instituerat, si ita mallet, ciuitati, in qua id opus fieri cœptum est, dare. is autem qui ex numero liberorum est, si heres exstitit: non quintæ partis, sed decimæ concedendæ necessitate adficitur. & hæc Diuus Antoninus [g] constituit.

f in ciuitate

g Hadrianus

XV. VLPIANVS libro singulari de officio curatoris reipublicæ.

INter liberos nepotem quoque ex filia contineri Diuus Pius rescripsit.

h De variis & extraordinariis

DE [h] EXTRAORDINARIIS COGNITIONIBVS ET SI IVDEX LITEM SVAM FECISSE DICETVR

TIT. XIII.

Magistratus de certis causis cognoscit extra ordinem, quamuis aliàs iudicem dare soleat.

VLPIANVS libro octauo de omnibus tribunalibus.

PRAESES prouinciæ de mercedibus ius dicere solet: sed præceptoribus tantùm studiorum liberalium. Liberalia autem studia accipimus, quæ Græci ΕΛΕΥΘΕΡΙ [i] Α appellant. rhetores continebuntur, grammatici, geometræ. Medicorum quoque eadē causa est, quæ [k] professorum, nisi quòd iustior: cum hi salutis hominum, illi studiorum curam agant. & ideo his quoque extra ordinem ius dici debet. Sed & obstetricem [l] audiāt, quæ vtique medicinam exhibere videtur. Medicos fortassis quis accipiet etiam eos, qui alicuius partis corporis, vel certi doloris sanitatem pollicentur. vt puta si auricularius [m], si fistulæ, vel dentium. non tamen si incantauit, si imprecatus est, si, vt vulgari verbo impostorum [n] vtar, si exorcizauit. non sunt ista medicinæ genera, tametsi sint qui hos sibi profuisse cum prædicatione adfirment. An & philosophi professorum numero sint? & non putem. non quia non religiosa res est: sed quia hoc primum profiteri eos oportet, mercennariam operam spernere. Proinde ne iuris quidem ciuilis professoribus ius dicent. est [o] quidem res sanctissima ciuilis sapientia: sed quæ pretio nummario non sit æstimanda, nec dehonestanda, dum in iudicio honor petitur, qui in ingressu sacramenti [†] offerri debuit. quædam enim tametsi honestè accipiantur, inhonestè tamē petuntur. Ludi quoque litterarii magistris, licet nō sint professores, tamen vsurpatum est, vt his quoque ius dicatur. iam [p] & librariis, & notariis, & calculatoribus, siue tabulariis. sed [q] ceterarum artium opificibus siue artificibus, quæ sunt extra litteras vel notas positæ, nequaquam extra ordinem ius dicere præses debebit. 3 Sed & si comites salarium petant, idem iuris est, quod in professoribus placet. sed [r] aduersus ipsos omnes cognoscere præses debet: quia [s] vt aduersus aduocatos adeantur, Diui fratres rescripserunt. 4 In honorariis aduocatorum ita versari iudex debet, vt pro modo litis, próque aduocati facundia, & fori consuetudine, & iudicii, in quo erat acturus, æstimationem adhibeat: dummodo licitum honorarium quantitas non egrediatur. ita enim rescripto Imperatoris nostri, & patris eius continetur. verba [t] rescripti ita se habent. Si Iulius Maternus, quem patronum causæ tuę esse voluisti, fidem susceptam exhibere paratus est: eam dumtaxat pecuniam, quæ modum legitimum egressa est, repetere debes. Aduocatos accipere debemus omnes omnino, qui causis agendis quoque studio operātur. nō tamē qui pro tractatu nō adfuturi causis accipere quid solent, aduocatorū numero erunt. 5 Si cui cautū est honorariū, vel si quis de lite pactus est: videamus an petere possit. & quidē de pactis ita est rescriptū ab Imperatore nostro, & Diuo patre eius. Litis causa malo more pecuniā tibi promissam ipse quoq; profiteris. sed hoc ita iustē est, si suspēsa lite societatem futuri emolumenti cautio pollicetur. si verò post causam actam cauta est honoraria summa, peti poterit vsque ad probabilem quantitatem etsi nomine palmarii cautum sit. sic tamen, vt computetur id quod datum est, cum eo quod debetur. neutrūmque compositum licitam quantitatem excedat. Licita [v] autem quantitas intellegitur pro singulis causis vsque ad centum aureos. Diuus Seuerus ab heredibus aduocati mortuo eo prohibuit mercedem repeti: quia per ipsum non steterat, quo minus causam ageret. 6 Ad nutricia quoque officium præsidis vel prætoris deueniet. namque [x] nutrices ob alimoniam infantium apud præsides quod sibi debetur petunt. Sed nutricia eo [y] vsq; producemus, quo ad infantes vberibus alūtur. ceterum post hæc cessant partes prætoris vel præsidis. 7 Hæc omnia si apud præsides petantur, videamus an de mutuis petitionibus possunt præsides cognoscere. & putem debere admitti.

i ἐλευθέρια παιδεύματα

k & professorum.

l obstetrices

m auricularii

n Male ergo Politianus corrupit in posterum. Male quoque Alc. emendauit lib. 2. Parer. c. 23. insistentes consiliarius veraces impostorum eos in perficiendo cum vulg.

o est enim quidem res

† offerri

p tametsi

q sed &

r sed &

s qui autem

t cuius verba ita

v Alc. libro 3. Dispunct. c. 9.

x namque &

y vsque

II. IDEM libro primo Opinionum.

DE vsu aquæ, de riuis nouis inciuiliter institutis, item de equis alienis à sciente possessis, fetuque earum, & de damno dato per immissos in prædium suum vniuersos homines eos qui in plurima prædia distribui debuerant, si modò id non ex auctoritate eius qui iubere potuit, factum est, præsidem prouinciæ doceri oportere responsum est: vt is secundum rei æquitatem, & iurisdictionis [z] ordinem conuenientem formam rei det.

z iurisdictionem

III. IDEM libro quinto Opinionum.

SI [A] medicus, cui curandos suos oculos qui eis laborabat, commiserat, periculum amittendorum eorum per aduersa medicamenta inferendo, compulit vt ei possessiones suas contra fidem bonam æger venderet: inciuile factum præses prouinciæ coërceat, rémque restitui iubeat.

A Hæc hypothesis videtur ab Aesopo fabella manasse. Alc. lib. 2. Parer. c. 39.

IIII. PAVLVS libro quarto ad Plautium.

DIuus Antoninus Pius rescripsit, iuris studiosos qui salaria petebant, hæc exigere posse.

V. CALLISTRATVS libro primo de Cognitionibus.

COgnitionum numerus cum ex variis causis descendat, in genera diuidi facilè non potest, nisi summatim diuidatur. numerus ergo cognitionum in quattuor ferè genera diuidi potest. aut enim de honoribus siue muneribus gerendis agitatur [B], aut de re pecuniaria disceptatur, aut de existimatione alicuius cognoscitur, aut de capitali crimine quæritur. Existimatio est dignitatis inlæsæ [C] status, legibus ac moribus comprobatus, qui [D] ex delicto nostro auctoritate legum aut minuitur, aut consumitur. Minuitur existimatio, quotiens manente libertate, circa

B agitur.

C illæsæ

D qui ex

circa statum dignitatis pœna plectimur: sicuti cum relegatur quis, vel cum ordine mouetur, vel cum prohibetur honoribus publicis fungi, vel cum plebeius fustibus cæditur, vel in opus publicum datur, vel cum in eam causam quis incidit, quæ edicto perpetuo infamiæ[a] causa enumeratur[b]. Consumitur[c] verò, quotiens magna capitis minutio[d] interuenit, id est cum libertas adimitur[e]: veluti cum aqua & igni interdicitur, quæ[f] in persona deportatorum †venit, vel cum plebeius in opus metalli, vel in metallum datur. nihil enim refert, nec diuersa pœna est operis, & metalli, nisi quòd refugæ operis non morte, sed pœna[g] metalli subiciuntur.

Margin: a Inter infamiæ causas. al. infamiæ causa. b annumeratur. al. numeratur. c Vide l. vlt. de cap. deminut. fu pra. & Duar. 1. Disput. c. 8. d deminutio e amittitur f quod in † euenit. g parem h Coniunge cũ l. 5 de oblig. & act.

VI. GAIVS libro tertio rerum cottidianarum siue aureorum

SI[h] iudex litem suam fecerit, non propriè ex maleficio obligatus videtur: sed quia neque ex contractu obligatus est, & vtique peccasse aliquid intellegitur, licet per imprudentiam: ideo videtur quasi ex maleficio teneri in factum actione. & in quantum de ea re æquum religioni iudicantis visum fuerit, pœnam sustinebit.

DE PROXENETICIS[i]

TIT. XIIII.

VLPIANVS libro quadragensimo secundo ad Sabinum

PROXENETICA iure licito petuntur.

II. IDEM libro trigensimoprimo ad Edictum

SI proxeneta[k] interuenerit faciendi nominis[l], vt multi solent, videamus an possit quasi mandator teneri. & non puto teneri: quia hic monstrat magis nomen, quàm mandat, tametsi laudet nomen. idem dico, & si aliquid philanthropi[m] nomine acceperit, nec ex locato[n] conducto erit actio. planè si dolo & calliditate creditorem circumuenerit, de dolo actione[o] tenebitur.

III. IDEM libro octauo de omnibus tribunalibus

DE proxenetico, quod[p] & sordidum, solent præsides cognoscere: sic tamen, vt & in his modus esse debeat & quantitatis, & negotii in quo operula ista defuncti sunt, & ministerium quale quale accommodauerunt. Facilius quod Græci ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΟΝ appellant, peti apud eos poterit, si quis fortè condicionis, vel amicitiæ, vel adsessuræ, vel cuius alterius huiuscemodi proxeneta fuit. sunt enim huiusmodi hominum vt[q] tam in magna ciuitate officinæ. est enim proxenetarum modus, qui emptionibus, venditionibus, commerciis, contractibus licitis vtiles non adeo improbabili more se exhibent.

Margin: i Male quidã legunt proxenetis. k proxenetica l nominis causa. m philanthropia. Vide Alc. lib. 2. parer. c. 11. n nec ex cõducto o actio p quanquã est sordidum q In tam magna

DE CENSIBVS

TIT. XV.

VLPIANVS libro primo de Censibus

SCIENDVM[r] est esse quasdam colonias iuris Italici, vt est in Syria Phœnice splendidissima Tyriorum colonia, vnde mihi origo est, nobilis regionibus, serie sæculorum antiquissima, armipotens, fœderis[s] quod cum Romanis percussit, tenacissima. huic enim Diuus Seuerus & Imperator noster ob egregiam in rempublicam, imperiumque[t] Romanum insignem fidem ius Italicum dedit. sed & Berytensis[v] colonia in eadem prouincia Augusti beneficiis gratiosa, & vt Diuus Hadrianus in quadam oratione ait, Augustana[x] colonia[y], quæ ius Italicum habet. est & †Heliopolitana, quæ à Diuo Seuero per belli ciuilis occasionem Italicæ coloniæ rempublicam accepit. est & Laodicena colonia in Syria Cœle, cui Diuus Seuerus ius Italicum ob belli ciuilis merita concessit. Ptolemensium[z] enim colonia, quæ inter Phœnicen & Palæstinam sita est, nihil præter nomen coloniæ habet. sed & Emisenæ[A] ciuitati Phœnices[B] Imperator noster ius coloniæ dedit, iurisque Italici eam fecit. est & Palmyrena ciuitas in prouincia Phœnice propè barbaras[C] gentes & nationes collocata. In Palæstina duæ fuerunt coloniæ, Cæsariensis, & Aelia Capitolina, sed neutra ius Italicum habet. Diuus quoque Seuerus in Sebastenam ciuitatem coloniam deduxit. In Dacia[D] quoque Zernensium[E] colonia à Diuo Traiano deducta iuris Italici est. Zarmizegethusa[F] quoque eiusdem iuris est. item Napocensis[G] colonia, & Apulensis, & Patauissensium[H] vicus, qui à Diuo Seuero ius coloniæ impetrauit. est & in Bithynia colonia Apamena, & in Ponto Sinopensis. est & in Cilicia[I] Selinus, & Traianopolis.

Margin: r Alc. libro 2. Dispun. c. 21. s fœderisque t Inque imperium v Berytiensis x Augustina. al. Augustania y colonia dicta † Heliopolitana z Ptolemaidensium. al. Ptolemæensium A Misenæ B Phœnices C Barbaricas D Inclyta E Cyrnensium F Zamizethusa al. Zarmizegethusa G Nacoensis H Pataniscensium I vulgò in Sicilia male scribitur: in quo Nebrissensis torquetur. Aug. lib. 3. Emend. c. 9.

II. IDEM libro vicensimo octauo ad Sabinum

VItia priorum censuum editis nouis professionibus euanescunt.

III. IDEM libro secundo de Censibus

AEtatem in censendo significare necesse est: quia quibusdam ætas tribuit, ne tributo onerentur. veluti in Syriis à quattuordecim annis masculi, à duodecim feminæ vsque ad sexagensimumquintum annum tributo capitis obligantur. ætas autem spectatur censendi tempore.

Rebus concessam immunitatem non †habere intercidere[K], rescripto Imperatoris nostri ad Pelignianum[L] rectè expressum est. quippe personis quidem datam immunitatem cum persona extingui: [M]rebus, numquam[N] extinguitur.

Margin: † debere K intercidi. L Peliani al. Pelignianum M at rebus N nunquam data

IIII. IDEM libro tertio de Censibus

FOrma censuali cauetur, vt agri sic in censum referantur: nomen fundi cuiusque, & in qua ciuitate, & quo pago sit, & quos duos vicinos proximos habeat: & id aruum quod in decem[O] annos proximos satum erit, quot iugerum[P] sit. vinea quot vites habeat: oliuæ[Q] quot iugerum, & quot arbores habeat. pratum quod intra[R] decem annos proximos sectum erit, quot iugerum. pascua, quot iugerum esse videantur. item siluæ cæduæ. omnia ipse qui defert æstimet. Illam[S] æquitatem debet admittere censitor, vt officio eius congruat, releuari eum qui[T] in publicis tabulis delato modo frui certis ex causis non possit. quare & si agri portio chasmate perierit, debebit per censitorem releuari. Si[V] vites mortuæ sint, vel arbores aruerint: iniquum[X] eum numerum inseri censui. quòd si exciderit arbores, vel vites: nihilo minus eum numerum profiteri iubetur, qui fuit census tempore: nisi causam excidendi censitori[Y] probabit. Is[Z] verò qui agrum in alia ciuitate habet, in ea ciuitate profiteri debet, in qua ager est. agri enim tributum in eam ciuitatem debet leuare[a], in cuius territorio possidetur. Quamquam in quibusdam beneficia personis data immunitatis cum persona extinguantur: tamen cum generaliter locis, aut in totum ciuitatibus, immunitas sic data videtur, vt ad posteros transmittatur. Si cum ego fundum possiderem, professus sim, petitor autem eius non fuerit professus: actionem illi manere placet. In seruis deferendis obseruandum est, vt & nationes eorum, & ætates, & officia, & artificia specialiter deferantur. Lacus quoque piscatorios, & portus in censum dominus debet deferre. Salinæ si quæ sunt in prædiis,[b] & ipsæ in censum deferendæ sunt. Si quis inquilinum vel colonum non fuerit professus, vinculis censualibus tenetur. Quæ post censum edictum nata, aut postea quæsita sunt, intra finem operis[c] consummati professionibus edi possunt. Si quis veniam petierit, vt censum sibi emendare permittatur, deinde post hoc impetratum cognouerit, se non debuisse hoc petere, quia res emendationem non desiderabat: nullum eius præiudiciũ ex eo quòd petiit vt censum emendaret, fore, sæpissimè rescriptum est.

Margin: O In decem annis proximis. al. intra decem annos proximos P iugerũ esse videatur. Q oliuetum quot R inter S Illam enim T qui & in publicas tabulas V Sed & si X Iniquũ fuisset eum Y probauerit censitori. Z Si verò a leuari. b atque & ipsæ c tẽporis. Accursiana varietas l obseruanda tu eam vide.

V. PAPINIANVS[d] libro nonodecimo Responsorum

CVm possessor vnus[e] expediendi negotii causa tributorum iure conueniretur, aduersus ceteros, quorum æquè prædia tenentur, ei qui conuentus est, actiones à fisco præstantur. scilicet vt omnes pro modo prædiorum pecuniam tributi conferant. nec inutiliter actiones præstantur, tametsi fiscus pecuniam suam receperauerit: quia nominum venditorum pretium acceptum videtur. Qui non habita ratione tributorum, ex causa fideicommissi prædia restituunt, actionem ex Diui Pii Antonini litteris habent, quam legato quoque soluto locum habere voluit. Pro pecunia tributi quod sua die non est redditum, quo minus prædium iure pignoris distrahatur, oblata moratoria cautio[f] non admittitur. nec audietur legatarius contradicens ob tributa præteriti temporis, quòd heres soluendo sit, & is qui tributis recipiendis præpositus fuerat.

Margin: d Paulus e vnius f cautionem

VI. CELSVS libro †vicensimo quinto Digestorum

COlonia Philippensis iuris Italici est.

Margin: † quintodecimo

VII. GAIVS libro sexto ad legem Iuliam & Papiam

IVris[g] Italici sunt, ΤΡΩΑΣ, ΒΗΡΥΤΟΣ, ΔΥΡΡΑΧΙΟΝ.

Margin: g Alc. libro 2. Disp. c. 21.

VIII. PAVLVS libro secundo de Censibus

IN[h] Lusitania Pacenses & Emeritenses iuris Italici sunt. idem ius Valentini & Licitani[i] habent. Barcenonenses quoque ibidem immunes sunt. Lugdunenses Galli, item Vienenses in Narbonensi iuris Italici sunt. In Germania inferiore Agrippinenses iuris Italici sunt. Laodicia in Syria, & Berytos in Phœnice iuris Italici sunt, & solum earum. eiusdem iuris & Tyriorum ciuitas à Diuis[k] Seuero

Margin: h August. lib. 1. Emend. c. vlt. i Ilicitani al. Licitani k diuo vero

& Antonino facta est. Diuus Antoninus Antiochenses colonos fecit saluis tributis. Imperator noster Antoninus ciuitatem Emisenorum colonium & iuris Italici fecit. Diuus Vespasianus Cæsarienses colonos fecit, nõ adiecto vt & iuris Italici essent, sed tributũ his remisit capitis. sed Diuus Titus etiam solum immune factum interpretatus est. similes eis Capitulenses esse videntur. in prouincia Macedonia Dyrrachenis, Callasdrenses, Philippenses, Diensis, Stouenses iuris Italici sunt. in prouincia Asia duæ sunt iuris Italici, Troas & Parium. in Pisidia eiusdem iuris est colonia Antiochenium. in Africa Carthago, Vtica, Leptis magna à Diuis Seuero & Antonino iuris Italici factæ sunt.

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE

TIT. VI.

I. VLPIANVS libro primo ad Edictum

VErbum hoc SI QVIS tam masculos quàm feminas complectitur.

II. PAVLVS libro primo ad Edictum

VRbis appellatio muris, Romæ autem continentibus ædificiis finitur, quod latius patet. Cuiusque diei maior pars est horarum septem primarum diei, non supremarum.

III. VLPIANVS libro secundo ad Edictum

ITinere faciendo viginti milia passuum in dies singulos peragenda, sic sunt accipienda, vt si post hanc dinumerationem minus quam viginti milia supersint, integrum diem occupent. velut viginti vnum milia sunt passus: Viduum ius adtribuetur. quæ dinumeratio ita demum facienda erit, si de die non conueniat. Eius qui apud hostes decessit, dici hereditas non potest, quia seruus decessit.

IIII. PAVLVS libro primo ad Edictum

NOminis appellatione rem significari Proculus ait.

V. IDEM libro secundo ad Edictum

REi appellatio latior est quam pecuniæ: quia etiam ea quæ extra cõputationem patrimonii nostri sunt, continet: cum pecuniæ significatio ad ea referatur, quæ in patrimonio sunt. Opere locato, conducto: his verbis Labeo significari ait id opus quod Græci ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ vocant, non ΕΡΓΟΝ, id est ex opere facto corpus aliquod perfectum.

VI. VLPIANVS libro tertio ad Edictum

NOminis & rei appellatio ad omnem contractum & obligationem pertinet. Verbum EX LEGIBVS sic accipiendum est, tam ex legum sententia quam ex verbis.

VII. PAVLVS libro secundo ad Edictum

SPonsio appellatur non solùm quę per sponsus interrogationem fit, sed omnis stipulatio, promissióque.

VIII. IDEM libro tertio ad Edictum

VErbum OPORTEBIT tam præsens quàm futurum tempus significat. Actionis verbo non continetur exceptio.

VIIII. VLPIANVS libro quinto ad Edictum

MArcellus apud Iulianum notat, verbo PERISSE & scissum & fractum contineri, & vi raptum.

X. IDEM libro sexto ad Edictum

CReditores accipiendos esse constat eos, quibus debetur ex quacumque actione, vel persecutione, vel iure ciuili sine vlla exceptionis perpetuæ remotione, vel honorario, vel extraordinario, siue purè, siue in diem, vel sub conditione. quòd si naturæ debeatur, non sunt loco creditorum. sed si non sit mutua pecunia, sed contractus: creditores accipiuntur.

XI. IDEM libro primo ad Edictum prouinciale

CReditorum appellatione non hi tantùm accipiuntur, qui pecuniam crediderunt: sed omnes quibus ex qualibet causa debetur.

XII. VLPIANVS libro sexto ad Edictum

VT si cui ex empto, vel ex locato, vel ex alio vllo debetur. sed etsi ex delicto debeatur, mihi videtur posse creditoris loco accipi. quòd si ex populari causa, ante litis contestationẽ rectè dicetur creditoris loco non esse, postea esse. Minus soluit, qui tardius soluit; nam & tempore minus soluitur.

XIII. IDEM libro septimo ad Edictum

MVlieris appellatione etiam virgo viripotens continetur. Res abesse videntur, vt Sabinus ait & Pedius probat, etiam hæ quarum corpus manet, forma mutata est. & ideo si corruptæ redditæ sint, vel transfiguratæ, videri abesse: quoniam plerumque plus est in manus pretio, quàm in re. Desinere autem abesse res tunc videtur, cum sic redit in potestatem, ne amittere eius possessionem possimus: ob hoc quòd furto pridem subtracta est. Abest & ea res, quæ in rebus humanis non est.

XIIII. PAVLVS libro septimo ad Edictum

LAbeo & Sabinus existimant, si vestimentum scissum reddatur, vel res corrupta reddita sit, veluti scyphi collisi, aut tabula rasa pictura, videri rem abesse: quoniam earum rerum pretium non in substantia, sed in arte sit positum. in si dominus rem, quæ furto sibi aberat, ignorans emerit: rectè dicitur res abesse, etiam si postea id ita esse scierit: quia videtur res ei abesse, cui pretium abest.

Rem amisisse videtur, qui aduersus nullum eius persequendæ actionem habet.

XV. VLPIANVS libro decimo ad Edictum

BOna ciuitatis abusiue publica dicta sunt: sola enim ea publica sunt, quæ populi Romani sunt.

XVI. GAIVS libro tertio ad Edictum prouinciale

EVm qui vectigal populi Romani conductum habet, publicanum appellamus: nam publica appellatio in compluribus causis ad populum Romanum respicit: ciuitates enim priuatorum loco habentur.

XVII. VLPIANVS libro decimo ad Edictum

INter publica habemus non sacra, nec religiosa, ore quæ publicis vsibus destinata sunt: sed si qua sunt ciuitatium velut bona. sed peculia seruorum ciuitatium procul dubio publica habentur. Publica vectigalia intelligere debemus, ex quibus vectigal fiscus capit: quale est vectigal portus, vel venalium rerum, item salinarum, & metallorum, & picariarum.

XVIII. PAVLVS libro nono ad Edictum

MVnus tribus modis dicitur: vno donum, & inde munera dici dari, mittive. altero onus, quod cum remittatur, vacationem militiæ munerisque præstat. inde immunitatem appellari. tertio officiũ: vnde munera militaria, & quosdam milites municos vocari. igitur municipes dici, quòd munera ciuilia capiant.

XVIIII. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

LAbeo libro primo prętoris vrbani definit, quòd quędam agantur, quædam gerantur, quædam cõtrahantur. Et actum quidem generale verbum esse, siue verbis, siue re quid agatur: vt in stipulatione, vel numeratione. Contractum autem vltro citróque obligationem, quod Græci ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑ vocant, veluti emptionem, venditionem, locationem, conductionem, societatem. Gestum rem significare sine verbis factam.

XX. IDEM libro duodecimo ad Edictum

VErba contraxerunt, gesserunt, non pertinent ad testandi ius.

XXI. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum

PRinceps bona concedendo videtur etiam obligationes concedere.

XXII. GAIVS libro quarto ad Edictum prouinciale

PLus est in restitutione, quàm in exhibitione. nam exhibere est præsentiam corporis præbere. restituere est etiam possessorem facere, fructúsque reddere. pleraque præterea restitutionis verbo continentur.

XXIII. VLPIANVS libro quartodecimo ad Edictum

REi appellatione & causæ & iura continentur.

XXIIII. GAIVS libro sexto ad Edictum prouinciale

NIhil est aliud hereditas, quàm successio in vniuersum ius quod defunctus habuit.

XXV. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

REctè dicimus eum fundum totum nostrum esse, etiam cum vsusfructus alienus est: quia vsusfructus non domini pars, sed seruitutis sit: vt via & iter. nec falsò dici, totum meum esse, cuius non potest vlla pars dici alterius esse. hoc & Iulianus. & est verius. Quintus Mucius ait, partis appellatione rem pro indiuiso significari. nam quod pro diuiso nostrum sit, id non partem, sed totum esse. Seruius non ineleganter partis appellatione vtrumque significari.

XXVI. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

PArtum nõ esse partem rei furtiuæ, Scæuola libro vndecimo quæstionum scribit.

XXVII. IDEM libro septimodecimo ad Edictum

AGer est locus, qui sine villa est. Stipendium à stipe appellatum est, quòd per stipes, id est modica æra colligatur. Idem hoc etiam tributum appellari Pomponius ait. & sanè appellatur ab intributione tributum: vel ea eo quòd militibus tribuatur.

XXVIII.

XXVIII. PAVLVS libro vicesimoprimo ad Edictum.

ALienationis verbum etiam vsucapionem continet: vix est enim, vt non videatur alienare qui patitur vsucapi. Eum quoque alienare dicitur, qui non vtendo amisit seruitutes. Qui occasione adquirendi non vtitur, non intellegitur alienare: veluti qui hereditatem omittit, aut optionem intra certum tempus datam non amplectitur. Oratio quæ neque coniunctionem neque disiunctionem habet, ex mente pronuntiantis, vel disiuncta vel coniuncta accipitur.

XXVIIII. IDEM libro sexagesimo sexto ad Edictum.

COniunctionem enim nonnumquam pro disiunctione accipi Labeo ait: vt in illa stipulatione, MIHI HEREDIQVE MEO: TE HEREDEMQVE TVVM.

XXX. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale.

SIlua cædua est, vt quidam putant, quæ in hoc habetur, vt cæderetur. Seruius eam esse, quæ succisa, rursus ex stirpibus aut radicibus renascitur. Stipula delecta est spicæ in messe deiectæ, nec dum lectæ, quas rustici cum vacauerint colligunt. Noualis est terra præcisa, quæ anno cessauit, quam Græci NEAKIN vocant. Integra autem est, in quam nondum dominus pascendi gratia pecus immisit. Glans caduca est, quæ ex arbore cecidit. Pascua silua est, quæ pastui pecudum destinata est.

XXXI. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum.

PRatum est, in quo ad fructum percipiendum falce dumtaxat opus est: ex eo dictum, quòd paratum sit ad fructum capiendum.

XXXII. PAVLVS libro vicesimoquarto ad Edictum.

MInus solutum intellegitur, etiam si nihil esset solutum.

XXXIII. VLPIANVS libro vicesimo primo ad Edictum.

PAlam est coram pluribus.

XXXIIII. PAVLVS libro vicesimoquarto ad Edictum.

ACtionis verbo etiam persecutio continetur.

XXXV. IDEM libro septimodecimo ad Edictum.

REstituere autem is intellegitur, qui simul & causam actori reddit, quam is habiturus esset, si statim iudicii accepti tempore res ei reddita fuisset. id est & vsucapionis causam, & fructuum.

XXXVI. VLPIANVS libro vicesimo tertio ad Edictum.

LItis nomen omnem actionem significat, siue in rem siue in personam sit.

XXXVII. PAVLVS libro vicesimo sexto ad Edictum.

VErbum OPORTERE non ad facultatem iudicis pertinet, qui potest vel pluris vel minoris condemnare: sed ad veritatem refertur.

XXXVIII. VLPIANVS libro vicesimo quinto ad Edictum.

OStentum Labeo definit, omne contra naturam cuiusque rei genitum, factúmque. duo genera autem sunt ostentorum: vnum, quotiens quid contra naturam nascitur: tribus manibus forte aut pedibus, aut qua alia parte corporis quæ naturæ contraria est. alterum, cum quid prodigiosum videtur, quæ Græci ΦΑΝΤΑΣΜΑΤΑ vocant.

XXXVIIII. PAVLVS libro quinquagesimo tertio ad Edictum.

SVbsignatum dicitur, quod ab aliquo subscriptum est. nam veteres subsignationis verbo pro adscriptione vti solebant. Bona intelleguntur cuiusque, quæ deducto ære alieno supersunt. Detestari est absenti denuntiare. Incertus possessor est, quem ignoramus.

XL. VLPIANVS libro quinquagesimo sexto.

DEtestatio est denuntiatio facta cum testatione. Serui appellatio etiam ad ancillam refertur. Familiæ appellatione liberi quoque continentur. Vnicus seruus familiæ appellatione non continetur. ne duo quidem familiam faciunt.

XLI. GAIVS libro vicesimo primo ad Edictum prouinciale.

ARmorum appellatio non vtique scuta, & gladios, & galeas significat: sed & fustes, & lapides.

XLII. VLPIANVS libro quinquagesimo septimo ad Edictum.

PRobrum & obprobrium id est. probra quædam natura turpia sunt, quædam ciuiliter, & quasi more ciuitatis. vt puta furtum, adulterium, natura turpe est. enimuero tutelæ damnari, hoc non natura probrum est, sed more ciuitatis. nec enim natura probrum est, quod potest etiam in hominem idoneum incidere.

XLIII. IDEM libro quinquagesimo octauo ad Edictum.

VErbo VICTVS continentur quæ esui potuique cultuique corporis, quæque ad viuendum homini necessaria sunt. vestem quoque victus habere vicem Labeo ait.

XLIIII. GAIVS libro vicesimo secundo ad Edictum prouinciale.

ET cetera, quibus tuendi, curandive corporis nostri gratia vtimur, ea appellatione significantur.

XLV. VLPIANVS libro quinquagesimo octauo ad Edictum.

IN stratum omne vestimentum contineri, quod iniciatur Labeo ait. neque enim dubium est, quin stragula vestis sit omne pallium ΠΕΡΙΣΤΡΩΜΑ. In vestem ergo vestem accipiemus, non stragula: in stratu omnem stragulam vestem.

XLVI. IDEM libro quinquagesimo nono ad Edictum.

PRonuntiatum & statutum idem potest. promiscuè enim & pronuntiasse & statuisse solemus dicere eos qui ius habent cognoscendi. Matremfamilias accipere debemus eam, quæ non inhonestè vixit. matrem enim familias à ceteris feminis mores discernunt, atque separant. proinde nihil intererit, nupta sit, an vidua: ingenua sit, an libertina. nam neque nuptiæ neque natales faciunt matremfamilias, sed boni mores.

XLVII. PAVLVS libro quinquagesimo sexto ad Edictum.

LIberationis verbum eandem vim habet, quam solutionis.

XLVIII. GAIVS libro ad Edictum prætoris vrbani titulo qui neque sequantur neque ducantur.

SOlutum non intellegimus eum, qui licet vinculis levatus sit, manibus tamen tenetur. ac ne eum quidem intellegimus solutum, qui in publico sine vinculis seruatur.

XLVIIII. VLPIANVS libro quinquagesimo nono ad Edictum.

BOnorum appellatio aut naturalis aut ciuilis est. naturaliter bona ex eo dicuntur, quòd beant, hoc est beatos faciunt. beare est prodesse. In bonis autem nostris computari sciendum est non solùm quæ dominii nostri sunt: sed & si bona fide à nobis possideantur, vel superficiaria sint. Aequè bonis adnumerabitur, etiam si quid est in actionibus, petitionibus, persecutionibus. nam hæc omnia in bonis esse videntur.

L. IDEM libro sexagesimo primo ad Edictum.

NVrus appellatio etiam ad pronurum, & vltra porrigenda est.

LI. GAIVS libro vicesimo tertio ad Edictum prouinciale.

APpellatione parentis non tantùm pater, sed etiam auus, & proauus, & deinceps omnes superiores continentur: sed & mater, & auia, & proauia.

LII. VLPIANVS libro sexagesimo primo ad Edictum.

PAtroni appellatione & patrona continetur.

LIII. PAVLVS libro quinquagesimo nono ad Edictum.

SAepe ita comparatum est, vt coniuncta pro disiunctis accipiantur, & disiuncta pro coniunctis, interdum soluta pro separatis. nam cum dicitur apud veteres ADGNATORVM GENTILIVMQVE pro separatione accipitur. at cum dicitur SVPER PECVNIAS TVTELASVE SVAS, tutor separatim sine pecunia dari non potest. & cum dicimus QVOD DEDI AVT DONAVI, vtraque continemus. cum verò dicimus QVOD SVM DARE FACERE OPORTET, quoduis eorum sufficit probare. cum verò dicit prætor SI DONVM, MVNVS, OPE-

RES REDEMERIT, si omnia imposita sunt, certum est omnia redimenda esse. ex re ergo pro coniunctis habentur. si quædam imposita sunt, cetera non desiderabuntur. Item dubitatum, illa verba OPE, CONSILIO, quemadmodum accipienda sunt: sententiæ coniungentium, aut separantium. sed verius est, quod & Labeo ait, separatim accipienda: quia aliud factum est eius qui ope, aliud eius qui consilio furtum facit. sic enim alii condici potest, alii non potest. & sanè post veterum auctoritatem eo peruentum est, vt nemo ope videatur fecisse, nisi & consilium malignum habuerit: nec consilium habuisse noceat, nisi & factum secutum fuerit.

LIIII. VLPIANVS libro sexagesimo secundo ad Edictum

CONdicionales creditores dicuntur & hi quibus nondum competit actio, est autem competitura: vel qui spem habent vt competat.

LV. PAVLVS libro sextodecimo breuis edicti

CReditor autem is est, qui exceptione perpetua summoueri non potest. qui autem temporalem exceptionem timet, similis est condicionali creditori.

LVI. VLPIANVS libro sexagesimo secundo ad Edictum

COgnoscere instrumenta, est relegere, & recognoscere. dispungere est conferre accepta & data. Liberorum appellatione continentur non tantùm qui sunt in potestate: sed omnes qui sui iuris sunt, siue virilis, siue feminini sexus sunt, éxve feminini sexus descendentes.

LVII. PAVLVS libro quinquagesimo nono ad Edictum

CVi præcipua cura rerum incumbit, & qui magis quàm ceteri diligentiam & sollicitudinem rebus quibus præsunt debent, hi magistri appellantur. quinetiam ipsi magistratus per derivationem à magistris cognominantur. vnde etiam cuiuslibet disciplinæ præceptores magistros appellari à monendo, vel monstrando. Persequi videtur & qui satis accepit.

LVIII. GAIVS libro vicesimo quarto ad Edictum prouinciale

LIcet inter gesta & facta videtur quædam esse subtilis differentia: attamen ΚΑΤΑΧΡΗΣΤΙΚΩΣ nihil inter factum & gestum interest. Paternos libertos rectè videmus dicere nostros libertos. liberorum libertos non rectè nostros libertos dicimus.

LVIIII. VLPIANVS libro sexagesimo octauo ad Edictum

POrtus appellatus est conclusus locus, quo importantur merces, & inde exportantur. eáque nihilo minus statio est conclusa, atque munita. inde angiportum dictum est.

LX. IDEM libro sexagesimo nono ad Edictum

LOcus is est non fundus, sed portio aliqua fundi: fundus autem integrum aliquid est. & plerumque sine villa locum accipimus. ceterum adeo opinio nostra & constitutio locum à fundo separat, vt & modicus locus possit fundus dici, si fundi animo eum habuimus. non etiam magnitudo locum à fundo separat, sed nostra affectio. & quælibet portio fundi poterit fundus dici, si iam hoc constituerimus. necnon & fundus locus constitui potest. nam si eum alii adiunxerimus fundo, locus fundi efficietur. Loci appellationem non solum ad rustica, verùm ad vrbana quoque prædia pertinere Labeo scribit. sed fundus quidem suos habet fines: locus verò latere potest, quatenus determinetur, & definietur.

LXI. PAVLVS libro sexagesimo quinto ad Edictum

SAtisdationis appellatione interdum etiam repromissio continebitur, qua contentus fuit is, cui satisdatio debebatur.

LXII. GAIVS libro vicesimo sexto ad Edictum prouinciale

TIgni appellatione in lege duodecim tabularum omne genus materiæ, ex qua ædificia constant, significatur.

LXIII. VLPIANVS libro septuagesimo primo ad Edictum

PENES TE amplius est, quàm APVD TE. nam apud te est, quod qualiter qualiter à te teneatur: penes te est, quod quodam modo possidetur.

LXIIII. PAVLVS libro sexagesimo septimo ad Edictum

INtestatus est non tantùm qui testamentum non fecit: sed etiam cuius ex testamento hereditas adita non est.

LXV. VLPIANVS libro septuagesimo secundo ad Edictum

HEredis appellatio non solùm ad proximum heredem, sed & ad vlteriores refertur. nam & heredis heres, & deinceps, heredis appellatione continetur.

LXVI. IDEM libro septuagesimo quarto ad Edictum

MErcis appellatio ad res mobiles tantùm pertinet.

LXVII. IDEM libro septuagesimo sexto ad Edictum

ALienatum non propriè dicitur, quod adhuc in dominio venditoris manet. venditum tamen rectè dicetur. Donationis verbum simpliciter loquendo omnem donationem comprehendisse videtur, siue mortis causa, siue non mortis causa fuerit.

LXVIII. IDEM libro septuagesimo septimo ad Edictum

ILla verba ARBITRATV LVCII TITII FIERI, ius significant, & in seruum non cadunt.

LXVIIII. IDEM libro septuagesimo octauo ad Edictum

HAec verba CVI DOLVS MALVS ABERIT, ABFVERIT, generaliter comprehendant omnem dolum, quicumque in hanc rem admissus est, de qua stipulatio est interposita.

LXX. PAVLVS libro septuagesimo tertio ad Edictum

SCiendum est, heredem etiam per multas successiones accipi. nam paucis speciebus heredis appellatio proximū continet: veluti in substitutione impuberis, QVISQVIS MIHI HERES ERIT, IDEM FILIO HERES ESTO: vbi heredis heres non continetur, quia incertus est. item in lege Aelia Sentia filius heres proximus potest libertum paternum vt ingratū accusare, non etiam si heredi heres exstiterit. idem dicitur in operarum exactione, vt filius heres exigere possit, non ex successione effectus. Verba hæc IS AD QVEM EA RES PERTINET, sic intelleguntur, vt qui in vniuersum dominium vel iure ciuili vel iure prætorio succedit, contineatur.

LXXI. VLPIANVS libro septuagesimo nono ad Edictum

ALiud est capere, aliud accipere. capere, cum effectu accipitur. accipere, & si quis non accepit vt habeat. ideóque non videtur quis capere quod erit restituturus. sicut peruenisse propriè illud dicitur quod est remansurum. Hæc verba HIS REBVS RECTE PRAESTARI hoc significant, ne quid periculum vel damnum ex ea re stipulator sentiret.

LXXII. PAVLVS libro septuagesimo sexto ad Edictum

APpellatione rei pars etiam continetur.

LXXIII. VLPIANVS libro octogesimo ad Edictum

HAec verba in stipulatione posita EAM REM RECTE RESTITVI, fructus continent. RECTE enim verbum pro viri boni arbitrio est.

LXXIIII. PAVLVS libro secundo ad Edictum ædilium curulium

SIgnatorius anulus ornamenti appellatione non continetur.

LXXV. IDEM libro quinquagesimo ad Edictum

REstituere is videtur, qui id restituit, quod habiturus esset actor, si controuersia ei facta non esset.

LXXVI. IDEM libro quinquagesimo primo ad Edictum

DEdisse intellegendus est etiam is qui permutauit, vel compensauit.

LXXVII. IDEM libro quadragesimo nono ad Edictum

FRugem pro reditu appellari, non solum quod frumentis, aut leguminibus: verùm & quod ex vino, siluis cæduis, cretifodinis, lapidicinis capitur. Iulianus scribit, fruges omnes esse quibus homo vescatur, falsum esse: non enim carnem, aut aues, ferasve, aut poma fruges dici. frumentum autem id esse, quod arista se teneat, rectè Gallum definisse. lupinum verò & fabam fruges potius dici: quia non arista, sed siliqua continentur. quæ Seruius apud Alfenum in frumento contineri putat.

LXXVIII. PAVLVS libro tertio ad Plautium

INterdum proprietatem quoque verbum possessionis significat: sicut in eo qui possessiones suas legasset, responsum est.

LXXVIIII. IDEM libro sexto ad Plautium

IMpensæ necessariæ sunt, quæ si factæ non sint, res aut peritura, aut deterior futura sit. Vtiles impensas esse Fulcinius ait, quæ meliorem dotem faciant, non deteriorem esse non sinant: ex quibus reditus mulieri adquiratur. sicuti arbusti pastinatione vltra quàm necesse fuerat: item doctrinam puerorum. quorum nomine onerari mulierem ignorantem vel inuitam non oportet: ne cogatur fundo, aut mancipiis carere. in his impensis & pistrinum & horreum insulæ dotali adiectum plerumque dicemus. Voluptuariæ sunt, quæ speciem dumtaxat ornát, non etiam fructum augent. vt sunt viridia, & aquæ salientes, incrustationes, loricationes, picturæ.

LXXX.

a omnia imposita
b & si
c vnd ex sententia. Redditur ab Flor. quod & Accurs. vidit.
d furtum videatur
e libro duodecimo
f Ex tit. de reb. auct. iud. possid.
g ex tit. de reb. auth. iud. possid. vnde l quæ in nomen. eod. tit.
h Ex l 15. de reb. auth. iud. possid.
i feminini al. femininio sexu
k lib. quinquagesimo octauo
l Quibus
m Ex titul. de reb. author. iud. possid. vbi de magistris, qui adsere bebantur rebus vendendis aut Theoph. in instit.
o & ipsi
o appellantur
p libro tricesimo secundo
q Ex tit. de curat. bon. dan.
v Alciat lib. 5. Dis. ca. 4.
a liberorū vero nostrorum
t libro sexagesimo sexto
v Ex tit. de fin. mensib.
x Ex interdicto ne quid in loco publ. Vide l. 2. eod. tit.
y non enim
z Ex titul. vbi pupillus educ. vel sit satisdatio mitt.
A libro vicesimo septimo
B In l. adeo. §. cum in suo. de acquir. rer. domi. eadem est interpretatio eiusdem auctoris. Hūc autem (nisi fallor) significat ab Vlpiano l. gemmæ. furtū. ad exhib.
C Ex tit. de lib. exhib.
D a te possidetur.
E lib. septuagesimo sexto
F libro tricesimo ad Q. Mucium
G Ex l. Pomponius de acquir. poss.
H libro sexagesimo sexto
I lib septuagesimo septimo
K Ex tit. de litigiosis.
L Ex titul. de prætor. stipul.
M lib. septuagesimo tertio
N Ex titul. de prætor stipul.
O libro septuagesimo septimo
P Ex titul. de prætor. stipul.
Q nam in paucis
R filio meo
S Ex titul. de prætor. stipul. cōiunge l. 1. § cui plus quàm per legem Falcid.
T non sic
V est restituturus.
X sic &
Y ex quod
Z lib. septuagesimo tertio
a Ex tractatu de prætor. stipul. Exēpla sunt in cap. sequentibus & duobus superioribus.
c continet
b Caius libro tricesimo
d Exemplū est petendum ex l. ad his autem de ædil. ed.
e Idem libro secūdo ad edictum Ædiliū Curulium.
f Ex titu. de liber. caus.
g Vlpianus
h Ex tit. de aq. plu. arc.
i quod ex frumentis. al. pro frumentis.
k verùm & pro eo
l vel ex sylvis
m carnes.
n lo fv
o libro quarto
p libro tertio
q Ex l. 27. de iur. dot.
r Male in aliis deest hoc negatio.
s viridiaria. al. viridaria.
t & picturæ.

LXXX. IDEM libro nono ad Plautium

IN generali repetitione legatorum etiam datæ libertates continentur ex mente legis duodecim tabularum.

LXXXI. IDEM libro decimo ad Plautium

CVm prætor dicat, vt opus factum restituatur, etiam damnum datum actor consequi debet: nam verbo restitutionis omnis vtilitas actoris continetur.

LXXXII. IDEM libro quartodecimo ad Plautium

VErbum[a] AMPLIVS ad eum quoque pertinet, cui nihil debetur. sicuti ex contrario minus solutum videtur, etiam si nihil esset exactum.

LXXXIII. IAVOLENVS libro quinto ex Plautio

PRopriè bona dici non possunt, quæ plus incommodi quàm commodi habent.

LXXXIIII. PAVLVS libro secundo [b] ad Vitellium

FIlii appellatione omnes liberos intellegimus.

LXXXV. MARCELLVS libro primo Digestorum

NEratius Priscus tres facere existimat collegium, & hoc magis sequendum est.

LXXXVI. CELSVS libro quinto Digestorum

QVid[c] aliud sunt iura prædiorum, quàm prædia qualiter[d] se habentia? vt bonitas, salubritas, amplitudo?

LXXXVII. MARCELLVS libro duodecimo[e] Digestorum

VT Alfenus ait, vrbs est Roma, quæ[f] muro cingeretur. Roma est etiam, qua continenti ædificia essent. nam Romam non muro tenus existimari, ex consuetudine co-Tidiana posse intellegi, cum diceremus Romam nos ire, etiam si extra vrbem habitaremus.

LXXXVIII. CELSVS libro octauodecimo Digestorum

TAntum[g] quisque pecuniæ relinquit, quantum ex bonis eius refici potest. sic[h] dicimus, centies aureorum habere, qui tantum in prædiis, ceterisque similibus rebus habeat. non idem est in fundo alieno legato, quamquam[i] is hereditaria pecunia parari potest. neque quisquam eum qui pecuniam numeratam habet, habere dicit quidquid ex ea parari[k] potest.

LXXXIX. POMPONIVS libro sexto ad[l] Sabinum

BOues magis armentorum quàm iumentorum generis[m] appellantur. Hoc sermone DVM NVPTA ERIT, primæ nuptiæ significantur. Inter edere & reddi[n] rationes, multum interest. nec is qui edere iussus sit, reliquum reddere debet. nam & argentarius edere rationem videtur[o], etiam si quod reliquum sit apud eum, non soluat.

XC. VLPIANVS libro vicesimo septimo ad Sabinum[p]

QVi[q] vti optimæ maximæque sunt, ædes tradit, non hoc dicit, seruitutem illis deberi: sed illud solùm, ipsas ædes liberas esse, hoc est nulli seruire.

XCI. PAVLVS libro secundo Fideicommissorum

MEorum[r] & tuorum appellatione actiones quoque contineri dicendum est.

XCII. IDEM libro septimo Quæstionum

PRoximus est, † Qui nemo antecedit. supremus est, quem nemo sequitur.

XCIII. CELSVS libro nonodecimo[s] Digestorum

MOuentium, item mobilium appellatione idem significamus. si tamen apparet, defunctum animalia dumtaxat, quia se[t] ipsa mouerent, mouentia vocasse. quod verum est.

XCIIII. IDEM libro vicesimo Digestorum

VErbum[v] reddendi quamquam significatum habet retro dandi, recipit tamen & per se dandi significationem.

XCV. MARCELLVS libro quartodecimo[x] Digestorum

POtest reliquorum appellatio & vniuersos significare.

XCVI. CELSVS libro vicesimo quinto Digestorum

LItus[y] est quousque maximus fluctus à mari peruenit. idque Marcum Tullium aiunt, cum arbiter esset, primum constituisse. Prædia dicimus aliquorum esse, non vtique communiter habentium ea: sed [vel] alio aliud habente.

XCVII. IDEM libro trigesimo secundo Digestorum

CVm stipulamur, QVANTA PECVNIA EX HEREDITATE[z] TITII AD TE PERVENERIT: res ipsas quæ peruenerunt, non pretia earum spectare videmur.

XCVIII. IDEM libro trigesimo[A] nono Digestorum

CVm[a] bisextum[C] Kalendis[D] est, nihil refert, vtrum priore, an posteriore die quis natus sit: & deinceps sextum[a] Kalendas eius natalis dies est. nam id biduum pro vno die habetur, sed posterior dies intercalatur, non prior. ideo quo anno intercalatum non est, sexto Kalendas natus, cum bisextum Kalendis est, priorem diem natalem[r] habet. Cato putat mensem intercalarem additicium esse. omnésque eius dies pro momento temporis obseruat, extremóque diei mensis Februarii attribuit Quintus Mucius. mensis autem intercalaris constat ex diebus viginti octo.

c Ex l. amplius. rem rat. hab.
b libro tertio
c Ex l. 9. de seruit. l. 6. quemadmodum seruit. amitt. Hic fundus dicitur qualiter se habens in l. 20. eo. tit. Duar.
d Id est, qualitatibus quibusdam affecta & prædia. Ita quoque locutus est l. qui fundũ. quemad. seruit. amitt. Malis ergo repositum esse. aliqualiter.
e libro quinto
f qua
g Propemodùm tantum
h sic enim
i tanquam is fundus
k comparari
l ad senatusconsultum
m genere, al. nomine
n reddere
o liberare.
p ad senatusconsultum
q Coniunge l. 6. commu. præd.
r Coniunge l. 35. ad Trebell.
† quem
s libro vicesimo quarto
s quia per se ipsa mouentur.
v Coniunge l. cum quidã, si de leg. 2.
x libro vicesimo
y Cic. in Top. in hac definitione per translationem verbi.
z Lucii Titii
A libro vicesimo octauo
B Coniuge l. 5. monetur. de min. supr.
C bisexto
D Kalendae
a sexto

XCVIIII. VLPIANVS libro primo de officio consulis[F]

NOtionem[G] accipere possumus[H], & cognitionem & iurisdictionem. Continentes prouincias accipere debemus eas, quæ Italiæ iunctæ sunt: vtputa Galliam. sed & prouinciam Siciliam magis inter continentes accipere nos oportet, quæ modico freto Italia diuiditur. Instrumentorum appellatione quæ comprehendantur, perquàm difficile erit separare. quæ enim propriè sint instrumenta, propter quæ dilatio danda sit, inde[I] dinoscemus, si in præsentiam[K] personæ quæ instruere possit, dilatio petatur. puta qui actum gessit, licet in seruitute, vel qui actor fuit constitutus: putem[L] videri instrumentorum causa peti dilationem.

C. IDEM libro secundo de officio consulis[M]

SPeciosas personas accipere debemus clarissimas[N] personas vtriusque sexus. item eorum, quæ ornamentis senatoriis vtuntur.

CI. MODESTINVS libro nono[O] Differentiarum

INter stuprum & adulterium hoc interesse quidam putant, quòd adulterium in nuptam, stuprum in viduam committitur. sed lex Iulia de adulteriis hoc verbo indifferenter vtitur. Diuortium inter virum & vxorem fieri dicitur: repudium verò sponsæ remitti videtur. quod & in vxoris personam non absurdè cadit. Verum est morbum esse temporalem corporis inuecillitatem: vitium verò perpetuum corporis impedimentum. veluti si talum excusit. nam[P] & luscus † itaque vitiosus est. Seruis[Q] legatis etiam ancillas deberi quidam putant: quasi commune nomen vtrumque sexum contineat.

CII. IDEM libro septimo Regularum

DErogatur legi, aut abrogatur. derogatur legi, cum pars detrahitur. abrogatur legi, cũ prorsus tollitur.

CIII. IDEM libro octauo Regularum

LIcet[R] capitalis latinè loquentibus omnis causa existimationis videatur, tamen[S] appellatio capitalis, mortis, vel amissionis ciuitatis intellegenda est.

CIIII. IDEM libro secundo Excusationum

HI[T] ΤΩΝ[V] ΤΕΚΝΩΝ ΠΡΟΣΗΓΟΡΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΟΥΣ ΕΓΓΟΝΟΥΣ ΕΚΤΕΙΝΕΤΑΙ.

CV. IDEM libro vndecimo[X] Responsorum

MOdestinus[Y] respondit, his verbis LIBERTIS LIBERTABVSQVE MEIS, libertum libertæ testatoris non contineri.

CVI. IDEM libro singulari[Z] de Præscriptionibus

DImissoriæ litteræ dicuntur, quæ vulgo apostoli dicuntur. dimissoriæ autem dictæ, quod[a] causa ad eum qui appellatus est, dimittitur.

CVII. IDEM libro tertio Pandectarum

ADsignare libertum hoc est, testificari cuius ex liberis libertum eum esse voluit.

CVIII. IDEM libro quarto Pandectarum

DEbitor intellegatur is, à quo inuito exigi pecunia potest.

CVIIII. IDEM libro quinto Pandectarum

BOnæ fidei emptor esse videtur, qui ignorauit eam rem alienam esse: aut putauit eum qui vendidit, ius vendendi habere, puta procuratorem aut tutorem esse.

CX. IDEM libro sexto Pandectarum

SEquester dicitur, apud quem plures eandem rem, de qua controuersia est, deposuerunt: dictus ab eo, quòd occurrenti, aut quasi sequenti eos qui contendunt, committitur.

CXI. IAVOLENVS libro sexto ex Cassio

CEnseri[b] est constituere, & præcipere. vnde etiam dicere solemus, censeo hoc facias: & semet[c] aliquid censuisse. inde censoris nomen videtur esse tractum.

CXII. IDEM libro vndecimo ex Cassio

LItus publicum est eatenus, qua[d] maxime fluctus exæstuat[e]. idémque iuris est in lacu, nisi is totus priuatus est.

CXIII. IDEM libro quartodecimo ex Cassio

MOrbus sonticus est, qui cuique rei nocet.

CXIIII. IDEM libro quintodecimo [ex Cassio]

SOluendo esse nemo intellegitur, nisi qui solidum potest soluere.

CXV. IDEM libro quarto Epistularum

QVæstio est, fundus à possessione vel agro vel prædio quid distet. Fundus est omne, quidquid solo

F proconsulis
G Coniunge l. oratione. de sponsal.
H debemus.
I vnde dignoscemus.
K in præsentia
L putemus
M proconsulis
N Clarissimi dicebantur, qui ordinem Senatorum ornarent. Duar. c. Disput. 22. l.
O lib. octauo
P ita &
† vtique
Q Coniunge l. seruis. 81. de leg. 3.
R Hoc inscriptum esse non ex tractatu de Publicis iud. et de Pœnis, sicut l. 37. de adult. & c. de iniuriis. primata. l. 32. de furtis l. 27. de falsis. l. 29. de pœnis. fortasse & ex l. p. de iur. patronat.
S Alii non tamen. alii per eum tamen. Sequere Florent.
T Alc. lib. 4. Disp. c. 10.
V Coniunge l. 2. de excusat. tut.
X libro duodecimo
Y Ex titul. de alim. leg.
Z libro primo
a quod per eas causa
b Censere
c & senatum
d quatenus
e exæstuat. K

teneretur[a]. ager est, ista species fundi[b] ad vsum hominis comparatur. Possessio ab agro iuris proprietate distat. quidquid enim adprehendimus, cuius proprietas ad nos non pertinet, aut nec potest pertinere, hoc possessionem appellamus. possessio ergo vsus, ager proprietas loci est. Prædium vtriusque suprascriptæ[c] generale nomen est. nam & ager & possessio huius appellationis species sunt.

CXVI. IDEM libro septimo Epistularum

QVISQVIS MIHI ALIVS FILIVS FILIAVE HERES SIT, [d] Labeo non videri filiam contineri. Proculus contra. mihi Labeo videtur verborum figuram sequi, Proculus mentem testantis. respondit, non dubito quin Labeonis sententia vera non sit.

CXVII. IDEM libro nono[e] Epistularum

NOn potest videri minus soluisse is, in[f] quem amplioris summæ actio non competit.

CXVIII. POMPONIVS libro secundo ad Quintum Mucium

HOstes hi sunt, qui nobis aut quibus nos publicè bellum decreuimus. ceteri latrones, aut prædones sunt.

CXVIIII. IDEM libro tertio ad Quintum Mucium

HEreditatis appellatio sine dubio continet etiam damnosam hereditatem. iuris enim nomen est, sicuti bonorum possessio.

CXX. IDEM libro quinto ad Quintum Mucium

VErbis legis duodecim tabularum his, VTI[g] LEGASSIT SVAE REI, ITA IVS ESTO, latissima potestas tributa videtur & heredis[h] instituendi, & legata & libertates dandi, tutelas quoque constituendi. sed id[i] interpretatione coangustatum est vel legum, vel auctoritate iura constituentium.

CXXI. IDEM libro sexto ad Quintum Mucium

VSura pecuniæ, quam percipimus, in fructu non est: quia non ex ipso corpore, sed ex alia causa est, id est noua obligatione.

CXXII. IDEM libro octauo ad Quintum Mucium

SEruius[k] ait, si ita scriptum sit, FILIO, FILIISQVE MEIS HOS TVTORES DO, masculis dumtaxat tutores datos: quoniam singulari casu hoc, filio, ad pluralem videtur transisse, continentem eundem sexum quem singularis prior positus habuisset. sed hoc facti, non iuris habet quæstionem: potest enim fieri, vt singulari casu de filio senserit, deinde pleniùs omnibus liberis prospexisse in tutore dando voluerit. quod magis rationabile esse videtur.

CXXIII. IDEM libro vicensimo sexto ad Quintum Mucium

VErbum ERIT interdum etiam præteritum, nec solùm futurum tempus demonstrat. quod est nobis necessarium scire, & cum codicilli ita confirmati testamento fuerint, QVOD IN CODICILLIS SCRIPTVM ERIT, verum de futuri temporis demonstratio fiat, an etiam præteriti, si ante scriptos codicillos quis relinquat. quod quidem ex voluntate scribentis interpretandum est. quemadmodum autem hoc verbum EST non solùm præsens, sed & præteritum tempus significat: ita & hoc verbum ERIT non solùm futurum, sed interdum etiam præteritum tempus demonstrat. nam cum dicimus, LVCIVS TITIVS SOLVTVS EST EA OBLIGATIONE: & præteritum, & præsens significamus. sicut hoc[l], LVCIVS TITIVS OBLIGATVS[m] EST. & idem fit, cum ita loquimur TROIA CAPTA EST. non enim ad præsentis facti demonstrationem refertur is sermo, sed ad præteritum.

CXXIIII. PROCVLVS libro secundo[n] Epistularum

HAec verba ILLE AVT ILLE non solùm disiunctiua[o], sed etiam subdisiunctiuæ[p] orationis sunt. disiunctiuum est, veluti cum dicimus, AVT DIES AVT NOX EST, quorum posito altero, necesse est tolli alterum. item sublato altero, poni alterum. ita simili figuratione verbum potest esse subdisiunctiuum. Subdisiunctiui[q] autem genera sunt duo: vnum, cum ex propositis finibus ita non potest vterque[r] esse, vt possit neuter[s] esse, veluti cum dicimus, AVT SEDET, AVT AMBVLAT. nam vt nemo potest vtrumque simul facere, ita aliquis potest neutrum, veluti is qui accumbit. Alterius generis est, cum ex propositis finibus ita non potest neuter esse, vt possit vtrumque esse, veluti cum dicimus, OMNE ANIMAL AVT FACIT, AVT PATITVR. nullum est enim quod nec faciat nec patiatur: at potest simul & facere & pati.

CXXV. IDEM libro quinto[t] Epistularum

NEpos Proculo suo salutem. ab eo qui ita dotem promisit, CVM COMMODVM ERIT, DOTIS FILIÆ MEAE TIBI ERVNT AVREI CENTVM, putas ne protinus nuptiis factis dotem peti posse? quid si ita promisisset, CVM POTVERO, DOTIS ERVNT[v]? quòd si aliquam vim habeat posterior obligatio, POSSIT verbum quomodo interpretaris? vtrum ære alieno deducto, an extante? Proculus: cum dotem quis ita promisit, CVM POTVERO, DOTI TIBI ERVNT[x] CENTVM: existimo ad id quod actum est, interpretationem redigendam esse. nam qui ambigue loquitur, id loquitur, quod ex his quæ significantur, sensit. propius est tamen, vt hoc eum sensisse existimem: deducto[y] ære alieno potero. potest etiam illa accipi significatio, cum salua dignitate mea potero. quæ interpretatio ea magis accipienda est, si ita promissum est, CVM COMMODVM ERIT. hoc est cum sine incommodo meo potero.

CXXVI. IDEM libro sexto Epistularum

SI cum fundum tibi darem, legem ita dixi, VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE ESSET, & adieci, ius fundi deterius factum non esse per dominum: præstabitur. amplius eo præstabitur nihil: etiam si prior pars, qua scriptum est, VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE ESSET, liberum esse significat. eóque si posterior pars adiecta non esset, liberum præstare deberem[z]. tamen inferiore parte satis me liberatum puto, quod ad iura attinet, ne quid aliud præstare debeam, quàm ius fundi per dominum deterius factum non esse.

CXXVII. CALLISTRATVS[A] libro quarto de Cognitionibus

VEstis appellatione tam virilis quàm muliebris, & scænica, etiam si tragica aut citharœdica sit, continetur.

CXXVIII. VLPIANVS libro primo ad legem Iuliam & Papiam

SPadonum generalis appellatio est. quo nomine tam[B] hi qui natura spadones sunt, item thlibiæ, thlasiæ: sed & si quod aliud genus spadonum est, continentur.

CXXVIIII. PAVLVS libro primo[C] ad legem Iuliam & Papiam

QVi mortui nascuntur, neque nati neque procreati videntur: quia nunquam liberi appellari potuerunt.

CXXX. VLPIANVS libro secundo ad legem Iuliam & Papiam

LEge obuenire hereditatem non impropriè quis dixerit & eam quæ ex testamento defertur: quia lege duodecim tabularum testamentariæ hereditates confirmantur.

CXXXI. IDEM libro tertio ad legem Iuliam & Papiam

ALiud fraus est, aliud pœna. fraus enim sine pœna esse potest, pœna sine fraude esse non potest. pœna est noxæ vindicta, fraus & ipsa noxa dicitur, & quasi pœnæ quædam præparatio. Inter multam autem & pœnam multum interest: cum pœna generale sit nomen, omnium delictorum coërcitio[D]: multa specialis peccati, cuius animaduersio hodie[E] pecuniaria est. pœna autem non tantùm pecuniaria, verùm capitis & existimationis irrogari solet. & multa quidem ex arbitrio eius venit, qui multam dicit, pœna non irrogatur, nisi quæ quaque[F] lege, vel quo alio iure specialiter huic delicto imposita est. quinimmo multa ibi dicitur, vbi specialis[G] pœna non est imposita. Item multam is dicere potest, cui iudicatio[H] data est. magistratus solos, & præsides prouinciarum posse multam dicere, mandatis permissum est. pœnam autem vnusquisque inrogare potest, cui huius criminis siue delicti executio competit.

CXXXII. PAVLVS libro tertio ad legem Iuliam & Papiam

ANniculus amittitur, qui extremo anni die moritur. & consuetudo loquendi id ita esse declarat: ANTE DIEM DECIMVM KALENDARVM, POST DIEM DECIMVM KALENDARVM.[†] neque vtro enim sermone vndecim[I] dies significantur[K]. Falsum est eam perisse, cuius mortuæ filius exsectus est.

CXXXIII. VLPIANVS libro quarto[L] ad legem Iuliam & Papiam

SI quis sic dixerit, vt intra diem mortis eius aliquid fiat: ipse quoque dies, quo quis mortuus est, numeratur.

CXXXIIII. PAVLVS libro secundo ad legem Iuliam & Papiam

ANniculus non statim vt natus est, sed trecentesimo[M] sexagensimoquinto die dicitur, incipiente planè, non exacto die, quia annum ciuiliter, non ad momenta[N] temporum, sed ad dies numeramus.

Marginal notes:
a continetur. b qui ad vsum. al. quæ ad vsum. c suprascriptæ rei. d al. Labeo. e libro octauo. f aduersus quem. g vel quisque. h hæredes. i sed id vel auctoritate legū coangustatum est, vel interpretatione iura constituentium. k Conf. l. 46. de leg. 2. l hic. m obligatur. n libro quinto. o disiunctiuæ. p subdisiunctiuæ. q Subdisiunctiuorum. r vtrumque. s neutrum. t libro primo. v erunt tibi centum. x doti erunt aurei centum: potuisse promissus. y quod deducto. z debere. A Paulus libro secundo Manualium. B tam hi. C libro secundo. D coërcitio. E Cum ex lege XII. Tab. pecuniaria esset, ut ex Festo in verbo, multam, et peculatus, intelligere est. F qua. G specialiter. H adiudicatio. † neutro. I decimus. K significatur. L libro tertio. M trecentesimo. N monumenta. Restitui ex Florent.

CXXXV. VLPIANVS libro quarto ad legem Iuliam & Papiam

QVæret aliquis, si portentosum, vel monstrosum, vel debile Mulier ediderit, vel qualem visu vel vagitu nouum, non humanæ figuræ, sed alterius magis animalis, quàm hominis partum: an quia enixa est, prodesse ei debeat. & magis est, vt hæc quoque parentibus prosint. nec enim est quod eis imputetur, quæ qualiter potuerit, statutis obtemperauerunt. neque id quod fataliter accessit, matri damnum iniungere debet.

CXXXVI. IDEM libro quinto ad legem Iuliam & Papiam

GEneri appellatione & nepos, & pronepos, tam ex filio, quàm ex filia editorum[a], cæterarúmque maritos contineri, manifestum est.

CXXXVII. PAVLVS libro secundo ad legem Iuliam & Papiam

TEr[b] enixa videtur etiam, quæ trigeminos[c] peperit.

CXXXVIII. IDEM libro quarto ad legem Iuliam & Papiam

HEreditatis appellatione bonorum quoque possessio continetur.

CXXXIX. VLPIANVS libro septimo ad legem Iuliam & Papiam

AEdificia Romæ fieri etiam ea videntur, quæ in continentibus Romæ ædificiis fiût. Perfecisse ædificium videtur, qui ita consummauit, vt iam in vsu esse posset.

CXL. PAVLVS libro sexto ad legem Iuliam & Papiam

CEpisse[d] quis intellegitur, quamuis alij adquisierit.

CXLI. VLPIANVS libro octauo ad legem Iuliam & Papiam

ETiam ea mulier cum moreretur creditur filium habere, quæ exciso vtero edere possit. necnó etiam hoc casu mulier potest habere filium, quem mortis tempore non habuit, veputa eum, qui ab hostibus[e] remeauit.

CXLII. PAVLVS libro sexto[f] ad legem Iuliam & Papiam

TRiplici[g] modo coniunctio[h] intellegitur: aut enim re per se coniunctio contingit, aut re & verbis, aut verbis tantùm. nec dubium est, quin coniuncti sint, quos & nominum & rei complexus iungit: veluti TITIVS ET MAEVIVS EX PARTE DIMIDIA HEREDES SVNTO. vel ita, TITIVS MAEVIVSQVE HEREDES SVNTO. vel TITIVS CVM MAEVIO EX PARTE DIMIDIA HEREDES SVNTO. videamus autem ne etiam si hos articulos detrahas, ET, QVE, CVM, interdum tamen coniunctos accipi oporteat. veluti LVCIVS TITIVS, PVBLIVS MAEVIVS EX PARTE DIMIDIA HEREDES SVNTO. vel ita, PVBLIVS MAEVIVS. LVCIVS TITIVS HEREDES SVNTO. SEMPRONIVS EX PARTE DIMIDIA HERES ESTO. vt Titius & Mæuius veniant in partem dimidiam, & re & verbis coniuncti videantur. LVCIVS TITIVS EX PARTE DIMIDIA HERES ESTO. SEIVS EX PARTE, QVA LVCIVM TITIVM HEREDEM INSTITVI, HERES ESTO. SEMPRONIVS EX PARTE DIMIDIA HERES ESTO. Iulianus dubitari posse, tres semisses facti sint, an Titius in eundem semissem cum Gaio Seio institutus sit. sed eo quòd Sempronius quoque ex parte dimidia scriptus est, verisimilius esse[i], in eundem semissem duos coactos, & coniunctim heredes scriptos esse.

CXLIII. VLPIANVS libro nono ad legem Iuliam & Papiam

ID apud se quis habere videtur, de quo habet actionem. habetur enim, quod peti potest.

CXLIIII. PAVLVS libro decimo ad legem Iuliam & Papiam

LIbro memorialium[k] Massurius scribit, pellicem apud antiquos eam habitam, quæ cum vxor nó esset, cum aliquo tamen viuebat: quam[l] nunc verò nomine amicá, paulo honestiore concubinam appellari. Granius[m] Flaccus in libro de iure Papiriano scribit, pellicé nunc vulgo vocari, quæ cum eo, cui vxor sit, corpus misceat. quosdam eam, quæ vxoris loco sine nuptiis in domo sit, quam ΠΑΛΛΑΚΗΝ Græci vocant.

CXLV. VLPIANVS libro decimo ad legem Iuliam & Papiam

VIrilis[n] appellatione interdum etiam totam hereditatem contineri dicendum est.

CXLVI. TERENTIVS CLEMENS libro secundo ad legem Iuliam & Papiam

SOceri, socrus appellatione auum quoque & auiam vxoris vel mariti contineri respondetur.

CXLVII. IDEM[o] libro tertio ad legem Iuliam & Papiam

QVi in continentibus vrbis nati sunt, Romę nati intelleguntur.

CXLVIII. GAIVS libro octauo ad legem Iuliam & Papiam

NOn est sine liberis, cui vel vnus filius, vnáve filia est. hæc enim enúciatio HABET LIBEROS, NON HABET LIBEROS semper[p] pluratiuo numero profertur: sicut & pugillares & codicilli.

CXLIX. IDEM libro decimo ad legem Iuliam & Papiam

NAm quem sine liberis esse, dicere non possumus: hunc necesse est dicamus liberos habere.

CL. IDEM libro nono[q] ad legem Iuliam & Papiam

SI ita à te stipulatus fuero, QVANTO MINVS A TITIO CONSECVTVS FVERO, TANTVM DARE SPONDES? non solet dubitari, quin si nihil à Titio fuero consecutus, totum debeas quod Titius debuerit.

CLI. TERENTIVS CLEMENS libro quinto ad legem Iuliam & Papiam

DElata hereditas intellegitur, quam quis possit adeundo consequi.

CLII. GAIVS libro decimo ad legem Iuliam & Papiam

HOminis[r] appellatione tam feminam, quam masculum contineri, non dubitatur.

CLIII. TERENTIVS CLEMENS libro vndecimo[s] ad legem Iuliam & Papiam

INtellegendus est mortis tempore fuisse, qui in vtero relictus est.

CLIIII. MACER libro primo ad legem vicensimam

MIlle passus non à miliario[t] vrbis, sed à continentibus ædificiis numerandi sunt.

CLV. LICINNIVS RVFINVS libro septimo[v] Regularum

PRoximi appellatione etiam ille continetur, qui solus est.

CLVI. IDEM libro decimo Regularum

MAiore parte anni possedisse quis intellegitur, etiam si duobus mẽsibus possederit: si modò aduersarius eius aut paucioribus diebus aut nullis possederit.

CLVII. AELIVS GALLVS libro primo de verborum, quæ ad ius pertinent, significatione

PAries est, siue murus siue maceria est. Item via est, siue semita, siue iter est.

CLVIII. CELSVS libro vicensimo[v] quinto Digestorum

IN vsu iuris frequenter vti nos Cascellius ait singulari appellatione, cum plura generis eiusdem significare vellemus. nam & multum hominem venisse Romam, & piscem valere esse dicimus. Item in stipulando satis habemus de herede[y] cauere, SI EA RES SECVNDVM ME HEREDEMVE MEVM IVDICATA ERIT. & rursus, QVOD OB EAM REM TE HEREDEMVE TVVM. nempe æquè si plures heredes sint, continentur stipulatione.

CLVIIII. VLPIANVS libro primo ad Sabinum[z]

ETiam aureos nummos æs dicimus.

CLX. IDEM libro secundo ad Sabinum

CEterorum[A] & reliquorú appellatione etiam omnes continẽtur, vt Marcellus dixit[B] circa eum, cui optio seruí legata est, ceteri Sempronio. nam temptat, si non optet, omnes ad Sempronium pertinere.

CLXI. IDEM libro septimo ad Sabinum

NOn est pupillus, qui in vtero est.

CLXII. POMPONIVS libro secundo ad Sabinum

IN vulgari substitutione, qua ei, qui supremus morietur, heres substituitur, rectè substitutus etiam vnico intellegitur: exemplo duodecim tabularum, ex quibus proximus adgnatus & solus habetur. Si quis ita in testamento scripserit, SI QVID FILIO MEO ACCIDERIT, DAMAS SERVVS MEVS LIBER ESTO: mortuo filio Damas liber erit. licet enim accidãt[C] & viuis, sed[D] vulgi sermone etiá mors significatur.

CLXIII. PAVLVS libro secundo ad Sabinum

ILla verba, OPTIMVS, MAXIMVSQVE, vel in eum cadere possunt, qui solus est. sic & circa edictum prætoris supremæ tabulæ habentur & solæ. Pueri appellatione etiam puella significatur. nam & feminas puerperas appellant recentes ex partu, & Græcè ΠΑΙΔΙΟΝ[E] communiter appellatur[F].

CLXIIII. VLPIANVS libro quintodecimo ad Sabinum[G]

NOmen[H] filiarum & in postumá cadere, quæstionis non est. quamuis postumæ non[I] cadere in eam, quę iam in rebus humanis sit, certú sit. Partitionis[K] nomé non

o Hermolus libro tertio ad Adilium

p pro pluratiuo

q libro octauo

r Fortè ex l. ... de sen. & legib. her.

s libro duodecimo

t muro

v libro sexto

x libro vicensimo quinto

y heredem

z ad senatusconsultum

A Coniunge l. ... de optio. leg. at.

B Marcellus ait

C scribit al. aliquos accidat

D sed tamen vulgi

E vocitat, al. vocitet

F appellant. al. appellat.

G denariusque falsorum

H Coniunge l. ... de test. tut. l. ... de leg. ... de ... oper. libert. l. ... de assign. libert.

I non bene cadere

K Portiuolis. De hac autem partitione vide ... sed quia de ... hered. instit.

a ... editorum

b Alciati opinionem quidam ad hanc l. reprehendit ...

c tergeminos peperit.

d Coniunge l. ... de donat. ... mort. ...

e hostibus captus

f libro septimo

g Coniunge l. ... de leg. ...

h coniunctio ... intelligi potest.

i est.

k ... memoriabilium

l eam, quam nunc

m Gaius

n Extitit de iure patr. vbi differentia de lege Papia.

non semper dimidium significat: sed prout est adiectum. potest enim iubere aliquis & maximam partem: posse & vicensimam, & tertiã, & prout libuerit. sed si non fuerit portio adiecta, dimidia pars debetur. Habere, sicut peruenire, cum effectu accipiendum est.

CLXV. POMPONIVS libro quinto [ad Sabinum]

VEnisse ad heredem nihil intellegitur, nisi deducto ære alieno.

CLXVI. IDEM libro sexto ad Sabinum

VRbana familia, & rustica non loco, sed genere distinguitur. potest enim aliquis dispensator non esse seruorum vrbanorum numero: veluti is, qui rusticarum rerum rationes dispenset, ibique habitet, non multum abest à vilico. insularius autem vrbanorum numero est. videndum tamen est, ipse dominus, quorum loco quemque habuerit: quod ex numero familiæ, & vicariis apparebit. Pernoctare extra vrbem intellegendus est, qui nulla parte noctis in vrbe est. PAR enim totam noctem significat.

CLXVII. VLPIANVS libro vicensimo quinto ad Sabinum

CArbonum appellatione materiam non contineri: sed an lignorum? & fortassis quis dicet, nec lignorum: non enim lignorum gratia habuit. Sed & titiones, & alia ligna cocta, ne fumum faciant, vtrum ligno, an carboni, an suo generi adnumerabimus? & magis est, vt proprium genus habeatur. sulpurata quoque de lignis æquè eandem habebunt definitionem. ad faces quoque parata non erunt lignorum appellatione comprehensa, nisi hæc fuit voluntas. idem & de nucleis oliuarum, sed & de balanis est, vel si qui alij nuclei. de pinus autem integri strobili ligni appellatione continebuntur.

CLXVIII. PAVLVS libro quarto ad Sabinum

PAli & perticæ in numerum materiæ redigẽdi sunt: & ideo lignorum appellatione non continentur.

CLXVIIII. IDEM libro quinto ad Sabinum

NOn tantùm in traditionibus, sed & in emptionibus, & stipulationibus, & testamentis adiectio hæc VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE EST, hoc significat: vt liberum præstetur prædium, non vt etiam seruitutes ei debeantur.

CLXX. VLPIANVS libro trigensimo tertio ad Sabinum

HEredis appellatione omnes significari successores, credendum est, etsi verbis non sint expressi.

CLXXI. POMPONIVS libro sextodecimo ad Sabinum

PEruenisse ad te rectè dicitur, quod per te ad aliũ peruenerit, vt in hereditate à liberto per patronum filiumfamilias patri eius adoptiuo adquisita respõsum est.

CLXXII. VLPIANVS libro trigensimo octauo ad Sabinum

LIberti appellatione etiam libertã contineri placuit.

CLXXIII. IDEM libro trigensimo nono ad Sabinum

COllegarũ appellatione hi continẽtur, qui sunt eiusdem potestatis. Qui extra continentiã vrbis est, abest. ceterum vsq; ad continentia, non abesse videbitur.

CLXXIIII. IDEM libro quadragensimo secundo ad Sabinum

ALiud est promittere furem non esse, aliud furto noxáque solutum. qui enim dicit furem non esse, de hominis proposito loquitur. qui furtis noxáq; solutum, nemini esse furti obligatum promittit.

CLXXV. POMPONIVS libro vicensimo secundo [ad Sabinum]

FAciendi, verbo, reddendi etiam causa continetur.

CLXXVI. VLPIANVS libro quadragensimo quinto ad Sabinum

SOlutionis, verbo, satisfactionem quoque omnem accipiendam placet. soluere dicimus eum, qui fecit quod facere promisit.

CLXXVII. IDEM libro quadragensimo septimo ad Sabinum

NAtura cauillationis, quam Græci ΣΩΡΙΤΗΝ appellauerunt, hæc est, vt ab euidenter veris per breuissimas mutationes disputatio ad ea, quæ euidenter falsa sunt, perducatur.

CLXXVIII. IDEM libro quadragensimo nono ad Sabinum

PEcuniæ, verbum, nõ solùm numeratam pecuniam complectitur; verùm omnem omninò pecuniã, hoc est omnia corpora. nam corpora quoque pecuniæ appellatione contineri, nemo est, qui ambiget. Hereditas iuris nomen est, quod & accessionem & decessionem in se recipit. hereditas autem vel maximè fructibus augetur. Actionis, verbum, & speciale est & generale: nam omnis actio dicitur, siue in personam, siue in rem sit petitio. sed plerumque actiones personales solemus dicere. petitionis autem verbo, in rem actiones significari videntur. persecutionis, verbo, extraordinarias persecutiones puto contineri: vtputa fideicommissorum, & si quæ aliæ sunt, quæ non habent iuris ordinarij exsecutionem. Hoc verbum, HABERE, omnem omninò actionem comprehendere intellegitur, siue ciuilis, siue honoraria, siue fideicommissi sit persecutio.

CLXXVIIII. IDEM libro quinquagensimo primo ad Sabinum

INter hæc verba, QVANTI EA RES ERIT, vel QVANTI EAM REM ESSE PAREAT, nihil interest: in vtraque enim clausula placet veram rei æstimationem fieri.

CLXXX. POMPONIVS libro trigensimo ad Sabinum

TVgurij appellatione omne ædificiũ, quod rusticæ magis custodiæ conuenit, quam vrbanis ædibus, significatur. Ofilius ait tugurium à tecto, tamquam tegurium, esse dictum, vt toga, quòd ea tegamur.

CLXXXI. IDEM libro trigensimo quinto [ad Sabinum]

VErbum illud PERTINERE, latissimè patet: nam & eis rebus petendis aptum est, quæ dominij nostri sint: & eis, quas iure aliquo possideamus, quamuis non sint nostri dominij. pertinere ad nos etiam ea dicimus, quæ in nulla eorum causa sint, sed esse possint.

CLXXXII. VLPIANVS libro vicensimo septimo ad Edictum

PAterfamilias liber peculiũ non potest habere, quemadmodum nec seruus bona.

CLXXXIII. IDEM libro vicensimo octauo ad Edictum

TAbernæ appellatio declarat omne vtile ad habitandum ædificium. non ex eo, quòd tabulis cluditur.

CLXXXIIII. PAVLVS libro trigensimo [ad Edictum]

INde tabernacula & contubernales dicti sunt.

CLXXXV. VLPIANVS libro vicensimo octauo ad Edictum

INstructam autem tabernã sic accipiemus, quæ & rebus & hominibus ad negotiationem paratis constat.

CLXXXVI. IDEM libro trigensimo ad Edictum

COmmendare nihil aliud est, quàm deponere.

CLXXXVII. IDEM libro trigensimo secundo ad Edictum

VErbum, EXACTAE PECVNIAE, non solùm ad solutionem referendum est: verùm etiam ad delegationem.

CLXXXVIII. PAVLVS libro trigensimo tertio ad Edictum

HAbere duobus modis dicitur: altero, iure dominij: altero, obtinere sine interpellatione, id, quod quis emerit. Cautum intellegitur, siue personis siue rebus cautum sit.

CLXXXVIIII. IDEM libro trigensimo quarto [ad Edictum]

FAcere oportere & hanc significationem habet, vt abstineat quis ab eo facto quod contra conuentionem fieret: & curaret ne fiat.

CXC. VLPIANVS libro trigensimo quarto ad Edictum

PRouinciales eos accipere debemus, qui in prouincia domicilium habent: non eos, qui ex prouincia oriundi sunt.

CXCI. PAVLVS libro trigensimo quinto [ad Edictum]

INter diuortium & repudium hoc interest, quòd repudiari etiam futurum matrimonium potest: non rectè autem sponsa diuortisse dicitur. quod diuortium ex eo dictum est, quòd in diuersas partes eunt, qui discedunt.

CXCII. VLPIANVS libro trigensimo septimo ad Edictum

HAec adiectio, PLVRISVE, non infinitam pecuniam continet, sed modicam: vt taxatio hæc [illegible] DECEM PLVRISVE ad minusculã summam referatur.

CXCIII. IDEM libro trigensimo octauo ad Edictum

HAec verba, QVANTI EAM REM PARET ESSE, non ad quod interest: sed ad rei æstimationem referuntur.

CXCIIII. VLPIANVS libro quadragensimo tertio ad Edictum

INter donum & munus hoc interest, quod inter genus & speciem. nam genus esse donum Labeo à donando dictum, munus speciem. nam munus esse donum cum causa, vtputa natalicium, nuptalicium.

CXCV.

CXCV. IDEM libro quadragesimo sexto ad Edictum

PRonuntiatio[a] sermonis in sexu masculino ad vtrumque sexum plerumque porrigitur. FAMILIAE appellatio qualiter accipiatur, videamus. & quidem variè accepta est: nam & in res & in personas diducitur. in res, veputa in lege duodecim tabularum his verbis, ADGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO. ad personas autem refertur familiæ significatio ita, cum de patrono & liberto loquitur lex: EX EA FAMILIA[b], inquit, IN EAM[c] FAMILIAM. & hic de singularibus personis legem loqui constat. Familiæ appellatio refertur & ad corporis cuiusdam significationem, quod aut iure proprio ipsorum, aut communi vniuersæ cognationis continetur. Iure[d] proprio familiam dicimus, plures personas quæ sunt sub vnius potestate, aut natura, aut iure subiectæ. veputa patremfamilias, matremfamilias, filiumfamilias, filiamfamilias, quique deinceps vicem eorum sequuntur, vtputa nepotes, & neptes, & deinceps. pater autem familias appellatur, qui in domo dominium habet. rectéque hoc nomine appellatur, quamuis filium non habeat. non enim solam personam eius, sed & ius demonstramus. denique & pupillum patremfamilias appellamus: & cum paterfamilias moritur, quotquot capita ei subiecta fuerint, singulas familias incipiunt habere. singuli enim patrumfamiliarum nomen subeunt. idémque eueniet & in eo qui emancipatus est: nam & hic sui iuris effectus propriam familiam habet. Communi iure familiam dicimus omnium adgnatorum. nam etsi patrefamilias mortuo singuli singulas familias habent: tamen omnes qui sub vnius potestate fuerunt, rectè eiusdem familiæ appellabuntur, qui ex eadem domo & gente proditi sunt. Seruitutium[e] quoque solemus appellare familias, vt in edicto prætoris ostendimus sub titulo de furtis, vbi prætor loquitur de familia publicanorum. sed ibi non omnes serui, sed corpus quoddam seruorum demonstratur huius rei causa paratum, hoc est vectigalis causa. alia autem parte edicti omnes serui continentur, vt de hominibus coactis, & vi bonorum raptorum. item redhibitoria, si deterior res reddatur emptoris opera, aut familiæ eius. &[f] interdicto vnde vi familiæ appellatio omnes seruos comprehendit. sed & filij continentur. Item appellatur familia plurium personarum quæ ab eiusdem vltimi genitoris sanguine proficiscuntur. sicuti dicimus familiam Iuliam, quasi à fonte quodam memoriæ. mulier autem familiæ suæ & caput & finis est.

a Ex lib. vnd. legitim. — b familiæ, — c in ea familia — d Iure enim proprio — e Seruitium — f in interdicto

CXCVI. GAIVS libro sextodecimo ad Edictum prouinciale

FAmiliæ[g] appellatione & ipse princeps familiæ continetur. Feminarum liberos in familia earum non esse, palam est: quia qui nascuntur, patris non matris familiam sequuntur.

g Ex tit. vnde legit.

CXCVII. VLPIANVS libro quinquagesimo ad Edictum

INdicasse[h] est detulisse, arguisse, accusasse[i], & conuicisse.

h Ex titul. de [illegible] — i Vulgo [illegible] accusasse [illegible]

CXCVIII. IDEM libro secundo de omnibus tribunalibus

VRbana prædia omnia ædificia accipimus, non solùm ea quæ sunt in oppidis, sed & si fortè stabula sunt, vel alia meritoria in villis, & in vicis, vel[k] si prætoria voluptati tantùm deseruientia. quia vrbanum prædium non locus facit, sed materia. Proinde hortus[l] quoque si qui sunt in ædificiis constituti, dicendum sit vrbanorum appellatione contineri. planè si plurimum horti in reditu sunt, vinearij fortè, vel etiam olitorij, magis hæc non sunt vrbana.

k & si — l hortos

CXCIX. IDEM libro octauo[m] de omnibus tribunalibus

ABsentem[n] accipere debemus eum, qui non est[o] eo loci, in quo loco petitur. non enim trans mare absentem desideramus. & si fortè extra continentia vrbis sit, abest. ceterum vsque ad continentia, non abesse videbitur, si non latitet. Abesse non videtur, qui ab hostibus captus est: sed qui à latronibus detinetur.

m libro octauo ad Edictum — n [illegible] — o in eo loco,

CC. IVLIANVS libro secundo Digestorum

HÆc stipulatio NOXIS SOLVTVM PRAESTARI? non existimatur ad eas noxas[p] pertinere, quæ publicam exercitionem, & coërcitionem capitalem habent.

p noxias

CCI. IDEM libro octagesimo[q] primo Digestorum

IVsta interpretatione recipiendum est, vt appellatione filij, sicuti filiumfamilias contineri sæpe respondebimus[r], ita & nepos videatur comprehendi: & patris nomine auus quoque demonstrari intellegatur.

q libro XXXI. — r respondimus.

CCII. ALFENVS VARVS libro secundo Digestorum

CVm in testamento scriptum esset, vt heres[z] in funere, aut in monumento dumtaxat aureos centum consumeret: non licet minus consumere. si amplius vellet, licet: neque ob eam rem contra testamentum facere videtur.

z heredes

CCIII. IDEM libro septimo[t] Digestorum

IN[v] lege censoria portus Siciliæ ita scriptum erat, SERVOS QVOS DOMO[x] QVIS DVCAT SVO VSV, PRO HIS PORTORIVM NE DATO. quærebatur, si quis à Sicilia seruos Romam mitteret fundi instruendi causa: vtrum pro his hominis[y] portorium dare deberet, nec ne. respondit duas esse in hac scriptura quæstiones: primam, quid esset DOMVM ducere: alteram, quid esset SVO VSV ducere. Igitur quæri solere[z], vtrum vbi quisque habitaret, siue in prouincia, siue in Italia, an dumtaxat in sua cuiusque patria domus esse rectè diceretur. sed de ea re constitutum esse, eam domum vnicuique nostrum debere existimari, vbi quisque sedes & tabulas haberet, suarúmque rerum constitutionem fecisset. Quid[A] autem esset VSV SVO, magnam habuisse dubitationem. & magis placet[B], quod victus † cui causa paratum est, tantùm contineri. Itémque de seruis eadem ratione quæri, qui eorum vsus sui causa parati essent: vtrum dispensatores, insularij, vilici, atrienses, textores, operarij quoque rustici, qui agrorum colendorum causa haberentur, ex quibus agris paterfamilias fructus caperet, quibus se toleraret: omnes denique seruos, quos quisque emisset vt ipse haberet, atque eis ad aliquam rem vteretur, neque ideo emisset, vt venderet. Et sibi videri eos demum vsus sui causa patremfamilias habere, qui ad eius corpus tuendum, atque ipsius cultum præpositi, destinatique essent. quo in genere iunctores[C], cubicularij, coci, ministratores, atque alij qui ad eiusmodi vsum parati essent, numerarentur.

t libro octauo — v Coniunge l. 30 [illegible] Cæsar de publica. & vectig. — x domum — y hominibus. al. omnibus — z solere, — A Coniunge [illegible] — B placere, — † sui — C actores,

CCIIII. PAVLVS libro secundo epitomarum Alfeni

PVeri appellatio[D] tres significationes habet[E]: vnam, cum omnes seruos pueros appellaremus: alteram, cum puerum contrario nomine puellæ diceremus[F]: tertiam, cum ætatem puerilem demonstraremus.

D appellationem — E haberet — F diximus

CCV. IDEM libro quarto Epitomarum Alfeni

QVi[G] fundum[H] vendidit, pomum recepit. nuces, & ficos[I], & vuas dumtaxat duracinas, & purpureas, & quæ eius[K] generis essent, quas non vini causa haberemus, quas Græci ΤΡΩΞΙΜΟΥΣ[L] appellarent, recepta videri.

G Alciat. lib. 6. [illegible] — H Coniunge l. qui fundum de [illegible] rustic. — I ficus, — K eiusdem — L [illegible]

CCVI. IVLIANVS libro sexto ex Minicio

VInaria vasa propriè vasa torcularia esse placet. dolia autem & serias tamdiu in ea causa esse, quamdiu vinum haberent. cum sine vino esse desinerent, in eo numero non esse: quoniam ad alium vsum transferri possent. veluti si frumentum in his addatur[M]. eandem causam amphorarum esse: vt cum vinum habeant, tum in vasis vinariis: cum inanes sint, tum extra numerum vinariorum sint: quia aliud in his addi[N] possit.

M abdatur. al. condatur. — N abdi. al. condi

CCVII. AFRICANVS libro tertio[O] Quæstionum

MErcis[P] appellatione homines non contineri Mela ait. & ob eam rem mangones non mercatores, sed venalitiarios appellari ait, & rectè.

O libro quarto — P Ex l. cum [illegible] de oblig. & act.

CCVIII. IDEM libro quarto Quæstionum

BOnorum[Q] appellatio, sicut hereditatis, vniuersitatem quandam ac ius successionis, & non singulas RES demonstrat.

Q Ex l. 4 de [illegible]

CCIX. FLORENTINVS libro decimo Institutionum

COram Titio aliquid facere iussus non videtur præsente eo fecisse, nisi is intellegat. itaque si furiosus, aut infans sit, aut dormiat: non videtur coram eo fecisse. Scire autem, non etiam velle is debet: nam & inuito eo rectè fit quod iussum est.

CCX. MARCIANVS libro septimo Institutionum

IS[R] qui natus est ex mancipiis vrbanis, & missus est in villam nutriendus, in vrbanis seruis constituetur.

R Coniunge l. 85. de leg. 3.

CCXI. FLORENTINVS libro octauo[S] Institutionum

FVndi appellatione omne ædificium & omnis ager continetur. sed in vsu vrbana ædificia, ædes: rustica, villæ dicuntur. Locus verò sine ædificio, in vrbe area: rure[T] autem ager appellatur. idémque ager cum ædificio, fundus dicitur.

S libro septimo — T ruri

CCXII. VLPIANVS libro primo de Adulteriis

PRæuaricatores eos appellamus, qui causam aduersariis suis donant, & ex parte actoris in partem rei concedunt[V]. à varicando enim præuaricatores dicti sunt.

V cedunt

CCXIII. IDEM libro primo Regularum

CEDERE diem significat incipere deberi pecuniam. VENIRE diem significat eum diem venisse, quo pecunia peti possit. Vbi pure quis stipulatus fuerit, & cessit, & venit dies. vbi in diem, cessit dies, sed nondum venit. vbi sub condicione, neque cessit neque venit dies pendente adhuc condicione. Aes alienum est, quod nos alijs debemus. aes suum est, quod alij nobis debent. Lata[a] culpa est nimia neglegentia: id est non intellegere quod omnes intellegunt.

a Coniunge cu. seq. inf. ...

CCXIIII. MARCIANVS libro primo Publicorum Iudiciorum

MVnus propriè est, quod necessariè obimus[b], lege, more, imperióue eius qui iubendi habet potestatem. Dona autem propriè sunt, quæ nulla necessitate iuris[c], officij[d], sed sponte præstantur. quæ si non præstentur, nulla reprehensio est. & si præstentur, plerumque laus inest. sed in summa in hoc ventum est, vt nò quodcumque munus, id & donum accipiatur. at quod donum fuerit, id munus[e] rectè dicatur.

b subimus. c iure. d officio.

CCXV. PAVLVS libro singulari ad legem Fufiam Caniniam

POtestatis verbo plura significantur. in persona magistratuum, imperium. in persona liberorum, patria potestas. in persona serui, dominium. at cum agimus de noxæ deditione cum eo qui seruum non defendit, præsentis corporis copiam facultatémque significamus. In[f] lege[g] Atinia in potestatem domini rem furtiuam venisse videri, & si eius vindicandæ potestatem habuerit, Sabinus & Cassius aiunt.

CCXVI. VLPIANVS libro primo ad legem Aeliam Sentiam

VErum est eum qui in carcere clusus est, non videri neque vinctũ neque in vinculis esse, nisi corpori eius vincula sint adhibita.

CCXVII. IAVOLENVS libro primo ex Posterioribus Labeonis

INter illam cõdicionem, CVM PARI POTVERIT, & POSTQVAM PARI POTVERIT, multum interest. *nam* posteriorem scripturam vberiorem esse constat: at CVM PARI POTVERIT, artiorem, & id tantúmodo tempus significari[h], quo primùm fari possit. Item ita data[i] condicione, FARI[j] FACITO IN DIEBVS, si nihil præterea fuisset adiectum: in biduo condicionem impleri oportet.

h significare. i datam condicionem.

CCXVIII. SCAEVOLA libro vicesimo[k] *septimo* Quæstionum

VErbum FACERE omnem omnino faciẽdi causam complectitur: dandi[l], soluendi, numerandi, iudicandi, ambulandi.

k libro 27. l donandi.

CCXVIIII. IDEM libro secundo Responsorum

IN conuentionibus contrahentium voluntatem potius quàm verba spectari placuit. Cum igitur ea lege fundum vectigalẽ municipes locauerint, vt ad heredem eius qui suscepit, pertineret: ius heredum ad legatarium quoque transferri potuit.

CCXX. CALLISTRATVS libro secundo Quæstionum

LIberorum[m] appellatione nepotes, & pronepotes, ceterique qui ex his descendunt, continentur. hos enim omnes suorum[n] appellatione lex duodecim tabularum comprehendit. totiens enim leges necessarium ducunt[o] cognationem[p] singulorum[q] nominibus vti, veluti FILII, NEPOTES[r], PRONEPOTES, ceterorúmue qui ex his descendunt: quotiens non omnibus qui post eos sunt, præstitum voluerunt: sed solis his succurrerent, quos nominatim enumerent. At vbi non personis certis, non quibusdam gradibus præstatur, sed omnibus qui ex eodem genere orti sunt: liberorum appellatione comprehenduntur. Sed & Papirius Fronto libro tertio responsorum ait, prædio cum vilico & contubernali eius & filijs legato, nepotes quoque ex filijs contineri: nisi voluntas testatoris aliter[s] habeat. filij enim appellatione sæpe & nepotes accipi, multifariam placere. Diuus quoque Marcus rescripsit, non videri sine liberis defunctum, qui nepotem suum heredem reliquit. Præter hæc omnia natura nos quoque docet parentes pios, qui liberorum procreandorum animo & voto vxores ducunt: filiorũ appellatione omnes qui ex nobis descendunt, contineri. nec enim dulciore nomine possumus nepotes nostros, quàm filij, appellare. etenim idcirco filios filiásue concepimus, atque edimus, vt ex prole eorum earúmue diuturnitatis nobis memoriam in æuum relinquamus.

m Coniunge l. ... n liberorum o dicunt p in cognatione. al. cognationum q singularum r nepotis, pronepotis. s aliter se habeat.

CCXXI. PAVLVS libro decimo Responsorum

PAulus respondit, falsum tutorem eum verè dici, qui tutor non est, siue habenti tutor datus est, siue non. sicut falsum testamentum, quod testamentum non est. & modus iniquus, qui modus non est.

CCXXII. HERMOGENIANVS libro secundo Iuris epitomarum

PEcuniæ nomine non solùm numerata pecunia: sed[t] omnes res tam soli quàm mobiles, & tam corpora quàm iura continentur.

CCXXIII. PAVLVS libro secundo Sententiarum

LAtæ[v] culpæ finis est, non intellegere id quod omnes[x] intellegunt. Amicos appellare debemus, non leui notitia coniunctos: sed quibus fuerint iura cum patrefamilias, honestis familiaritatis quæsita rationibus.

CCXXIIII. VENVLEIVS libro septimo[u] Stipulationum

VInculorũ appellatione vel priuata vel publica vincula significãt[y]. custodiæ verò, tãtum publicã custodiã.

CCXXV. TRYPHONINVS libro primo Disputationum

FVgitiuos[z] est, non is qui solum consilium fugiendi à domino suscepit, licet id se facturum iactauerit: sed qui ipso[A] facto fugæ initium mente[B] deduxerit. nam & furem, adulterum, aleatorem, quamquam aliqua significatione ex animi propositione cuiusque sola quis dicere possit: vt etiam[C] is qui nunquam alienam rem inuito domino subtraxerit, numquam alienam matremfamilias corruperit, si modò eius mentis sit, vt occasione data id commissurus sit: tamen oportere[D] eadem hæc crimina adsumpto actu intellegi. & ideo fugitiuum quoque, & erronem non secundum propositionem solam, sed cum aliquo actu[E] intellegi constat.

CCXXVI. PAVLVS libro primo Manualium

MAgna neglegentia culpa est. magna culpa dolus est.

CCXXVII. IDEM libro secundo Manualium

EX illa parte edicti TVM[F] QVEM EI HEREDEM ESSE OPORTET, heredis heredibus bonorum possessio non defertur. Item in substitutione his verbis QVISQVIS MIHI HERES ERIT, proximus heres tantùm significatur. immo non tantùm proximus heres, sed etiam scriptus.

CCXXVIII. IDEM libro singulari de Cognitionibus

MVnicipes intellegendi sunt & qui in eodem municipio nati sunt.

CCXXVIIII. IDEM libro singulari de Tacitis fideicommissis

TRansacta finitáue intellegere debemus non solùm[G] quibus controuersia fuit, sed etiam quæ sine controuersia sint possessa.

CCXXX. IDEM libro singulari ad Senatusconsultum Orfitianum

VT[H] sunt iudicio terminata, transactione composita, longioris temporis silentio finita.

CCXXXI. IDEM libro singulari ad Senatusconsultum Tertyllianum

QVod[I] dicimus eum qui nasci speratur, pro superstite esse, tũc verum est, cum de ipsius iure quæritur. alijs autem non prodest nisi natus[K].

CCXXXII. GAIVS libro primo de verborum obligationibus

HÆc[L] enuntiatio, QVAE SVNT PLVRIS AVREORVM TRIGINTA, simul & quantitatis & æstimationis significatiua est.

CCXXXIII. IDEM libro primo ad legem duodecim tabularum

SI CALVITVR[M] ET MORETVR, ET FVSTRVITVR. inde & calũniatores appellati sunt, quia[N] per fraudem & frustrationẽ alios vexarẽt litibus. inde & cauillatio dicta est. Post kalendas Ianuarias die tertio pro salute principis vota suscipiũtur. Telũ vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur. sed nunc omne significatur, quod mittitur manu. Ita sequitur, vt & lapis & lignum & ferrum hoc nomine contineatur. dictũmque ab eo, quòd in lõginquum mittitur, Græca voce figuratũ, ΑΠΟ[O] ΤΟΥ ΤΗΛΟΥ[P]. & hanc significationem inuenire possumus & in Græco nomine: nam quod nos telum appellamus, illi ΒΕΛΟΣ appellãt. eóque nomine vulgo quidem id significatur, quod ab arcu mittitur: sed nõ minus omne significatur, quod {cum} mittitur manu, ΑΠΟ ΤΟΥ ΒΑΛΛΕΣΘΑΙ. admonet nos ΞΕΝΟΦΩΝ, nam ita scribit: ΚΑΙ ΤΑ ΒΕΛΗ ΟΜΟΥ ΕΦΕΡΕΤΟ ΛΟΓΧΑΙ, ΤΟΞΕΥΜΑΤΑ, ΣΦΕΝΔΟΝΑΙ, ΠΛΕΙΣΤΟΙ ΔΕ ΚΑΙ ΛΙΘΟΙ.[Q] & id quod ab arcu mittitur, apud Græcos quidem proprio nomine ΤΟΞΕΥΜΑ vocatur: apud nos autẽ communi nomine[R] telum appellatur.

CCXXXIIII. IDEM libro secundo ad legem duodecim tabularum

QVos nos hostes appellamus, eos veteres perduelles appellabant, per eam adiectionem indicantes cum quibus

t scilicet omnes. u libro octauo y significatur. al. significari. z Ex tit. de fugiti. A in ipsum factum B mentis C etiam hunc D oportet E facto F Male abest ab eum qui ... legunt. G de quibus H Ex l. ... ad Tertull. I Coniunge l. ... ad Tertull. K natus sit. L Ex l. ... de fideiuss. M calumniatur. al. cauillatur. ... N qui per O Ale. lib. 2. ... P τηλόθεν. Q vt dixi ... & id R & telum

quibus bellum esset. Locuples est, qui satis idoneè habet pro magnitudine rei, quam actor restituendam esse petit. Verbum viuere quidam putant ad cibum pertinere. sed Ofilius ad Atticum ait, his verbis & vestimenta & stramenta contineri. sine his enim viuere neminem posse.

CCXXXV. IDEM libro tertio ad legem duodecim tabularum

FErri propriè dicimus, quæ quis suo corpore bajulat: portari ea quæ quis iumento secum ducit. agi ea quæ animalia sunt. Fabros tignarios dicimus non eos duntaxat qui tigna dolarent: sed omnes qui ædificarent.

CCXXXVI. IDEM libro quarto ad legem duodecim tabularum

QVi venenum dicit, adijcere debet vtrum malum, an bonum. nam & medicamenta venena sunt: quia eo nomine omne continetur, quod adhibitum naturam eius, cui adhibitum esset, mutat. cum id quod nos venenum appellamus, Græci ΦΑΡΜΑΚΟΝ dicunt. apud illos quoque tam medicamenta, quàm quæ nocent, hoc nomine continentur. vnde adiectione alterius, nominis distinctio fit. admonet nos summus apud eos poëtarum Homerus. nam sic ait,

ΦΑΡΜΑΚΑ ΠΟΛΛΑ ΜΕΝ ΕΣΘΛΑ ΜΕΜΙΓΜΕΝΑ, ΠΟΛΛΑ ΔΕ ΛΥΓΡΑ.

Glandis appellatione omnis fructus continetur, vt Iauolenus ait, exemplo Græci sermonis, apud quos omnes arborum species ΑΚΡΟΔΡΥΑ appellantur.

CCXXXVII. IDEM libro quinto ad legem duodecim tabularum

DVobus negatiuis verbis quasi permittit lex magis quàm prohibuit. idque etiam Seruius animaduertit.

CCXXXVIII. IDEM libro sexto ad legem duodecim tabularum

PLebs est cæteri ciues sine senatoribus. Detestatum est testatione denunciatum. Pignus appellatum à pugno: quia res quæ pignori dantur, manu traduntur. vnde etiam videri potest verum esse, quod quidam putant, pignus propriè rei mobilis constitui. Noxæ appellatione omne delictum continetur.

CCXXXIX. POMPONIVS libro singulari Enchiridij

PVpillus est, qui cum impubes est, desijt in patris potestate esse aut morte aut emancipatione. Seruorum appellatio ex eo fluxit, quòd Imperatores nostri captiuos vendere, ac per hoc seruare, nec occidere solent.

Incola est, qui aliqua regione domicilium suum contulit. quem Græci ΠΑΡΟΙΚΟΝ appellant. nec tantùm hi qui in oppido morantur, incolæ sunt: sed etiam qui alicuius oppidi finibus ita agrum habent, vt in eum se quasi in aliquam sedem recipiant. Munus publicum est officium priuati hominis, ex quo commodum ad singulos, vniuersósque ciues, remque eorum imperio magistratus extraordinarium peruenit. Aduena est, quem Græci ΑΠΟΙΚΟΝ appellant. Decuriones quidam dictos aiunt ex eo, quòd initio cum coloniæ deducerentur, decima pars eorum qui ducerentur, consilij publici gratia conscribi solita sit. Vrbs ab vrbo appellata est. vrbare est aratro definire. & Varus ait, vrbum appellari curuaturam aratri, quod in vrbe condenda adhiberi solet.

Oppidum ab ope dicitur, quòd eius rei causa mœnia sint constituta. Territorium est vniuersitas agrorum intra fines cuiusque ciuitatis. quod ab eo dictum quidam aiunt, quòd magistratus eius loci intra eos fines terrendi, id est summouendi ius habent. Verbum SVVM ambiguum est, vtrum de toto, an de parte significat. & ideo qui iuret suum non esse, adijcere debet, neque sibi communem esse.

CCXL. PAVLVS ex libris sex libro primo Imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum

CVm quærebatur, an verbum SOLVTO MATRIMONIO DOTEM REDDI, non tantùm diuortium, sed & mortem contineret, hoc est an de hoc quoque casu contrahentes sentirent: & multi putabant hoc sensisse, & quibusdam alijs contra videbatur: secundum hoc motus Imperator pronunciauit, id actum eo pacto, vt nullo casu remaneret dos apud maritum.

CCXLI. QVINTVS MVCIVS SCÆVOLA libro singulari ΟΡΩΝ

IN rutis cæsis ea sunt, quæ terra non tenentur, quæque opere structili, tectoriòue non continentur.

CCXLII. IAVOLENVS libro secundo ex Posterioribus Labeonis

MAlum nauis esse partem, artemonem autem non esse, Labeo ait: quia pleræque naues sine malo inutiles essent. ideóque pars nauis habetur. artemo autem magis adiectamento, quàm pars nauis est. Inter proiectum & immissum hoc interesse ait Labeo, quòd proiectum esset id quod ita prouheretur, vt nusquam requiesceret: qualia mæniana & suggrunda essent. immissum autem, quod ita fieret, vt aliquo loco requiesceret: veluti tigna, trabes quæ immitterentur. Plumbũ quod tegulis poneretur, ædificij esse ait Labeo. sed id quod hypæthri tegendi causa poneretur, contra esse. Viduam non solùm eam quæ aliquando nupta fuisset, sed eam quoque mulierem quæ virum non habuisset, appellari ait Labeo. quia vidua sic dicta est, quasi vecors, vesanus, qui sine corde aut sanitate esset. similiter viduam dictam esse, sine duitate. Straturam loci alicuius ex tabulis factam, quæ æstate tollerentur, & hieme ponerentur, ædium esse ait Labeo: quoniam perpetui vsus paratæ essent. neque ad rem pertinere, quòd interim tollerentur.

CCXLIII. SCÆVOLA libro octauodecimo Digestorum

SCæuola respondit: semper acceptum est, vt libertorum appellatione etiam hi contineri intelligantur, qui eodem testamento vel posteriore loco manumitterentur: nisi manifestè is, à quo peterentur, contra defuncti voluntatem doceret peti.

CCXLIIII. SABINVS libro quarto pithanon à Paulo epitomatorum

SI qua pœna est, multa est. si qua multa est, pœna est. Paulus: vtrumque eorum falsum est. namque harum rerum dissimilitudo ex hoc quoque apparet, quòd de pœna prouocatio non est: simul atque enim victus quis est eius maleficij, cuius pœna est statuta, statim ea debetur. At multæ prouocatio est: nec ante debetur, quàm aut non est prouocatum, aut prouocator victus est. nec aliter quam si is dixit, cui dicere licet. Ex hoc quoque earum rerum dissimilitudo apparere poterit, quia pœnæ certæ singulorum peccatorum sunt: multæ contra. quia eius iudicis potestas est, quantam dicat, nisi cum lege est constitutum, quantam dicat.

CCXLV. POMPONIVS libro decimo Epistularum

STatuæ adfixæ basibus structilibus, aut tabulæ relegatæ catenis, aut erga parietem adfixæ, aut si similiter cohærent lychni, non sunt ædium: ornatus enim ædium causa parantur, non quo ædes perficiantur. Idem Labeo ait, prothyrum quod in ædibus interum fieri solet, ædium est.

CCXLVI. IDEM libro sextodecimo Epistularum

APud Labeonem pithanõ ita scriptum est: exhibet, qui præstat eius de quo agitur præsentiam. nũ etiam qui litis, præstat eius de quo agitur præsentiam, nec tamẽ eum exhibet. & is qui mutum aut furiosum aut infantem exhibet, non potest videri eius præstare præsentiam: nemo enim ex eo genere præsens satis apte appellari potest. Restituit non tantum qui solum corpus, sed etiam qui omnem rem, conditionémque reddita causa præstet. & tota restitutio iuris est interpretatio.

DE DIVERSIS REGVLIS IVRIS ANTIQVI

TIT. XVII.

PAVLVS libro sextodecimo ad Plautium

REGVLA est, quæ rem quæ est, breuiter enarrat. non ex regula ius sumatur: sed ex iure quod est, regula fiat. Per regulam igitur breuis rerum narratio traditur, & vt ait Sabinus, quasi causæ coniectio est, quæ simul cum in aliquo vitiata est, perdit officium suum.

II. VLPIANVS libro primo ad Sabinum

FEminæ ab omnibus officijs ciuilibus vel publicis remotæ sunt: & ideo nec iudices esse possunt, nec magistratum gerere, nec postulare, nec pro alio interuenire, nec procuratores existere. Item impubes omnibus officijs ciuilibus debet abstinere.

III. IDEM libro tertio ad Sabinum

EIus est nolle, qui potest velle.

IIII. IDEM libro sexto ad Sabinum

VElle non creditur, qui obsequitur imperio patris vel domini.

V. PAVLVS libro secundo ad Sabinum

IN negotijs contrahendis alia causa habita est furiosorum, alia eorum qui fari possunt, quamuis actum rei non intellegerent. nam furiosus nullum negotium contrahere potest: pupillus omnia tutore auctore agere potest.

VI. VLPIANVS libro septimo ad Sabinum

NOn vult heres esse, qui ad alium transferre voluit hereditatem.

VII. POMPONIVS [libro tertio ad Sabinum]

IVs nostrum non patitur eundem in paganis & testato[x] & intestato decessisse. earúmque rerum naturaliter inter se pugna est, testatus, & intestatus.

a & testatum & intestatum

VIII. IDEM [libro quarto ad Sabinum]

IVra[b] sanguinis nullo iure ciuili dirimi possunt.

b Coniunge l.4. de fun. & legit.

VIIII. VLPIANVS [libro quintodecimo ad Sabinum]

SEmper[c] in obscuris quod minimum est sequimur.

c Ex l. si ita fuerit prom. 19 de leg. 1.

X. PAVLVS [libro tertio ad Sabinum]

SEcundum[d] naturam est, commoda cuiusque rei eum sequi[e], quem sequentur incommoda.

d Ter. in Heaut. act. 1 scen. pen. e consequi

XI. POMPONIVS [libro quinto ad Sabinum]

ID quod nostrum est, sine facto nostro ad alium transferri non potest.

XII. PAVLVS [libro tertio ad Sabinum]

IN[f] testamentis plenius voluntates testantium interpretantur[g].

f Coniunge l. fundo de vsu et hab. g interpretamur.

XIII. VLPIANVS [libro nonodecimo ad Sabinum]

NOn videtur cepisse, qui per exceptionem à petitione remouetur.

XIIII. POMPONIVS [libro quinto ad Sabinum]

IN omnibus obligationibus, in quibus dies non ponitur[h], præsenti die debetur.

h apponitur.

XV. PAVLVS [libro quarto ad Sabinum]

IS[i] qui actionem habet ad rem recipe randam, ipsam rem habere videtur.

i Coniunge l. eandem 7 de leg. 3.

XVI. VLPIANVS[k] [libro vicensimo primo ad Sabinum]

IMaginaria venditio non est pretio accedente.

k Idem

XVII. IDEM [libro vicensimotertio ad Sabinum]

CVm[l] tempus in testamento adiicitur[m], credendum est pro herede adiectum, nisi alia mens fuerit testatoris. sicuti in stipulationibus promissoris gratia tempus adiicitur.

l Coniunge l. 10. & 13 quãdo dies legat. ced. m additum.

XVIII. POMPONIVS [libro sexto ad Sabinum]

QVæ[n] legata mortuis nobis ad heredem[o] nostrum transeunt, eorum commodum per nos his, quorum in potestate sumus, eodem casu adquirimus. aliter atque quod stipulati sumus. nam & sub condicione stipulantes, omnimodo eis adquirimus, etiam si liberatis[p] nobis potestate[q] domini condicio exstat.

n Coniunge 98. de verb. oblig. o hæredes nostros p libertate q protitia à dominis

XVIIII. VLPIANVS [libro vicensimo quarto ad Sabinum]

QVi cum alio contrahit, vel est, vel debet esse non ignarus condicionis eius. heredi[r] autem hoc imputari non potest, cum non spõte cum legatariis contrahit. Non solet exceptio doli nocere his quibus voluntas testatoris non refragatur.

r heredi autem eius

XX. POMPONIVS [libro septimo ad Sabinum]

QVotiens dubia interpretatio libertatis est, secũdum libertatem respondendum erit.

XXI. VLPIANVS [libro vicensimo septimo ad Sabinum]

NOn[s] debet, cui[t] plus licet, quod minus est, non licere.

s Coniunge l. si legatum. de manum. testam. t cui quod plus

XXII. IDEM [libro vicensimo octauo ad Sabinum]

IN personam seruilem nulla cadit obligatio. Generaliter[v] probandum est, vbicumque in bonæ fidei iudicijs confertur in arbitrium domini vel procuratoris eius condicio, pro boni viri arbitrio hoc habendum esse.

v Coniunge l. 7. hoc venditio. de contrah. empt.

XXIII. IDEM [libro vicensimo nono ad Sabinum]

COntractus[x] quidam dolum malum dumtaxat recipiunt, quidam & dolum & culpam. dolum tantùm, depositum, & precarium. dolum & culpam mandatum, commodatum, venditum, pignori acceptum, locatum, item dotis datio, tutelæ, negotia gesta. in his quidem & diligentiam[y]. societas[z] & rerum communio & dolum & culpam recipit. sed hæc ita, nisi si quid nominatim conuenit, vel plus vel minus, in singulis contractibus: nam hoc seruabitur, quod initio conuenit. legem enim contractus[A] dedit. excepto eo quod Celsus putat, non valere[B], si conuenerit ne dolus præstetur: hoc enim bonæ fidei iudicio contrarium est. & ita vtimur. Animalium verò casus, mortes, quæque sine culpa accidunt, fugæ seruorum qui custodiri non solent, rapinæ, tumultus, incendia, aquarum magnitudines, impetus prædonum à nullo præstantur.

x Coniunge l. 1. depositi. y diligentia. z sed & societas A contractui B esse.

XXIIII. PAVLVS [libro quinto ad Sabinum]

QVotiens cuius[C] interest, in facto, non in iure consistit.

C cuiusque

XXV. POMPONIVS [libro vndecimo ad Sabinum]

PLus cautionis in re[D] est, quàm in persona[E].

D in rem E in personã.

XXVI. VLPIANVS [libro trigesimo ad Sabinum]

QVi potest inuitis[F] alienare, multo magis & ignorantibus & absentibus potest.

F inuitis aliquibus

XXVII. POMPONIVS[G] [libro sextodecimo ad Sabinum]

NEc ex prætorio nec ex sollemni iure, priuatorum conuentione quicquam immutandum est, quamuis obligationum causæ pactione possint immutari & ipso iure, & per pacti conuenti exceptionem. quia actionum modus vel lege vel per prætorem introductus priuatorum pactionibus non infirmatur, nisi tunc cum inchoatur actio, inter eos conuenit.

G Paulus

XXVIII. VLPIANVS [libro trigensimo sexto ad Sabinum]

DIuus[H] Pius rescripsit, eos qui ex liberalitate conueniuntur, in id quod facere possunt, condemnandos.

H Sumpta est ex l. si extraneus. de iur. dot. & coniunge l. si quis erũ dederit. sup. de pec. et l. maritũ. sup. sol. matri.

XXVIIII. PAVLVS libro octauo ad Sabinum

QVod[I] initio vitiosum est, non potest tractu temporis conualescere.

I Coniũge l. quod à qualibet de contrah. empt. sup. & l. 3. de auctor. tut. sup. & l. penult. bonor. ret.

XXX. VLPIANVS libro trigensimo sexto ad Sabinum

NVptias[K] non concubitus, sed consensus facit.

K Coniũge l. 15. de cond. & demonst.

XXXI. IDEM [libro quadragensimo secundo ad Sabinum]

VErum[L] est, neque pacta, neque stipulationes factum posse tollere. quod enim impossibile est, neque pacto neque stipulatione potest comprehendi, vt vtilẽ actionem aut factum[M] efficere possit.

L Coniũge l. 10. de pact. cõ alijs. M pactum

XXXII. IDEM [libro quadragensimo tertio ad Sabinum]

QVod attinet ad ius ciuile, serui pro nullis habentur. non tamen & iure naturali: quia quod ad ius naturale attinet, omnes homines æquales sunt.

XXXIII. POMPONIVS [libro vicensimo secundo ad Sabinum]

IN eo, quod vel is qui petit, vel is à quo petitur, lucri[N] facturus est, durior causa est petitoris.

N lucri causa

XXXIIII. VLPIANVS [libro quadragensimo quinto ad Sabinum]

SEmper in stipulationibus & in ceteris contractibus id sequimur, quod actum est: aut[O] si non pareat quid actum est, erit consequens vt id sequamur, quod in regione in qua actum est frequentatur. Quid ergo si neque regionis mos appareat, quia varius fuit? ad id quod minimum est, redigenda summa est.

O quod si nõ apparet. al. vnde si nõ paret

XXXV. IDEM [libro quadragensimo octauo ad Sabinum]

NIhil[P] tam naturale est, quàm eo genere quidque dissoluere, quo colligatum est. ideo verborum obligatio verbis tollitur: nudi consensus obligatio contrario consensu dissoluitur.

P Ex l. an inutilis. de acceptilatio.

XXXVI. POMPONIVS [libro vicensimo septimo ad Sabinum]

CVlpa est, immiscere se rei ad se non pertinenti.

XXXVII. VLPIANVS [libro quinquagensimo primo ad Sabinum]

NEmo[Q] qui condemnare potest, absoluere non potest.

Q Coniunge l. eum qui. de iurisdict. omn. l. si is cui. de iud. l. si index. de re iud.

XXXVIII. POMPONIVS [libro vicensimo nono ad Sabinum]

SIcuti[R] pœna ex delicto defuncti heres teneri non debeat, ita nec lucrum facere, si quid ex ea re ad eum peruenisset.

R Coniũge l. 10. de oblig. & act.

XXXVIIII. IDEM [libro trigesimo secundo ad Sabinum]

IN omnibus causis pro facto accipitur id, in quo per alium moræ[S] sit, quo minus fiat.

S mora fit. al. perhorrescit. Hæc sola vetusta est.

XL. IDEM [libro trigensimo quarto ad Sabinum]

FVriosi[T], vel eius cui bonis interdictum sit, nulla voluntas est.

T Coniunge l. 40. de aqu. pluu. arc.

XLI. VLPIANVS [libro vicesimo sexto ad Edictum]

NOn debet actori licere, quod reo non permittitur. In re obscura melius est fauere repetitioni, quàm aduenticio lucro.

XLII. GAIVS [libro nono ad Edictum prouinciale]

QVi in alterius locum succedunt, iustam habent causam ignorantiæ, an id quod peteretur, deberetur. Fideiussores quoque non minus quàm heredes iustam ignorantiam possunt allegare. Hæc ita de herede dicta sunt, si cum eo agetur[V]: non etiam si agat. nam planè qui agit, certus esse debet, cum sit in potestate eius, quando[X] velit, experiri: & ante debet rem diligenter explorare, & tunc ad agendum procedere.

V agitur X quomodo

XLIII. VLPIANVS [libro vicensimo octauo ad Edictum]

NEmo ex his qui negant se debere, prohibetur etiam alia defensione vti, nisi lex impedit. Quotiens concurrunt plures actiones eiusdem rei nomine, vna[Y] quis experiri debet.

Y vna tãtùm

XLIIII. IDEM [libro vicensimo nono ad Edictum]

TOtiens in heredem damus[Z] de eo quod ad eum peruenit, quotiens ex[a] dolo defuncti conuenitur, non quotiens ex suo.

Z damus actionem a de dolo

XLV. IDEM [libro trigensimo ad Edictum]

NEque[b] pignus, neque depositum, neque precarium, neque emptio, neque locatio rei suæ consistere potest.

b Ex tit. de pignor.

test. Priuatorum conuentio iuri publico non derogat.

XLVI. GAIVS libro decimo ad Edictum prouinciale

QVod [a] à quoquo [b] pœnæ nomine exactum est, id eidem restituere nemo cogitur.

XLVII. VLPIANVS libro trigensimo ad Edictum

COnsilii [c] non fraudulenti nulla obligatio est. ceterum si dolus & calliditas intercessit, de dolo actio competit. Socii mei socius, meus socius non est.

XLVIII. PAVLVS libro trigensimo quinto ad Edictum

QVidquid [d] in calore iracundiæ vel fit vel dicitur, non prius ratum est, quàm si perseuerantia [e] apparuit iudicium animi fuisse. ideóque breui reuersa vxor nec diuortisse videtur.

XLIX. VLPIANVS libro trigensimo quinto ad Edictum

ALterius [f] circumuentio alii non præbet actionem.

L. PAVLVS [g] libro trigensimo nono ad Edictum

CVlpa [h] caret qui scit, sed prohibere non potest.

LI. GAIVS libro quintodecimo ad Edictum prouinciale

NOn [i] videtur quisquam id capere, quod ei necesse est alii restituere.

LII. VLPIANVS libro quadragensimo quarto ad Edictum

NOn defendere videtur non tantùm qui latitat, sed & is qui præsens negat se defendere, aut non vult suscipere actionem.

LIII. PAVLVS libro quadragensimo secundo ad Edictum

CVius [k] per errorem dati repetitio est, eius consulto dati donatio est.

LIIII. VLPIANVS libro quadragensimo sexto ad Edictum

NEmo [l] plus iuris ad alium transferre potest, quàm ipse haberet.

LV. GAIVS [m] libro secundo de testamentis ad Edictum vrbicum

NVllus [n] videtur dolo facere, qui suo iure vtitur.

LVI. IDEM [o] libro tertio de legatis ad Edictum vrbicum

SEmper in dubiis benigniora præferenda sunt.

LVII. IDEM libro octauodecimo ad Edictum prouinciale

BOna fides non patitur, vt bis idem exigatur.

LVIII. VLPIANVS libro secundo Disputationum

EX [p] pœnalibus causis non solet in patrem de peculio actio dari.

LVIIII. IDEM libro tertio Disputationum

HEredem einsdem potestatis iurísque esse, cuius fuit defunctus, constat.

LX. IDEM libro decimo Disputationum

SEmper qui non prohibet pro se interuenire, mandare creditur. sed & si quis ratum habuerit quod gestum est, obstringitur mandati actione.

LXI. IDEM libro tertio Opinionum

DOmum [q] suam reficere vnicuique licet, dum non officiat inuito alteri, in quo ius non habet.

LXII. IVLIANVS libro sexto Digestorum

HEreditas [r] nihil aliud est, quàm successio in vniuersum ius quod defunctus habuerit [s].

LXIII. IDEM libro septimodecimo Digestorum

QVi sine dolo malo ad iudicium prouocat, non videtur moram facere.

LXIIII. IDEM libro vicensimonono Digestorum

EA quæ raró accidunt, non temerè in agendis negotiis computantur.

LXV. IDEM libro quinquagensimo quarto Digestorum

EA est natura cauillationis, quam Græci ΣΩΡΙΤΗΝ [t] appellant, vt ab euidenter veris per breuissimas mutationes disputatio ad ea quæ euidenter falsa sunt, perducatur [v].

LXVI. IDEM libro sexagensimo Digestorum

MArcellus [x]: desinit debitor esse is, qui nanctus est exceptionem iustam, nec ab æquitate naturali abhorrentem.

LXVII. IDEM libro octagensimo septimo Digestorum

QVotiens idem sermo duas sententias exprimit, ea potissimùm excipiatur [y], quæ rei gerendæ aptior est.

LXVIII. PAVLVS [z] libro singulari de dotis repetitione

IN omnibus causis id obseruatur, vt vbi personæ condicio locum facit beneficio, ibi deficiente ea beneficium quoque deficiat. vbi verò genus actionis id desiderat, ibi ad quemuis persecutio eius deuenerit, non deficiat ratio auxilii.

a Ex titul. de pœn. b quoquam c Ex tit. mand. vel l. a. d Ex tit. de diuort. e perseuerantia f Ex tractatu de tutel. g Vlpianus h Ex tit. de aaal. i Ex tit. de bon. pos. k Ex tit. si quid in fraud. patr. l Ex tit. vnde legit. m Idem libro tertio de legatis ad edictum vrbicum n Ex tit. si quis omiss. causa testamenti. o Caius libro secundo de testamentis ad edictum vrbicum. p Ex titul. de pecul. q Coniunge l. 3. de oper. publ. r Ex tit. de acquir. her. Coniunge l. 24 que sed. titu. & l. 1 o. de verb. signif. s habuerit tempore mortis. t σωρείτην v producatur. x Marcellus ait al. Marcellus notat: y accipiatur, z Paulus de assignatione libertorum

LXVIIII. IDEM libro singulari de adsignatione libertorum

INuito beneficium non datur.

LXX. VLPIANVS libro primo de officio proconsulis

NEmo [A] potest gladii potestatem sibi datam, vel cuius alterius coercitionis, ad alium transferre.

LXXI. IDEM libro secundo de officio proconsulis

OMnia [B] quæcumque causæ cognitionem desiderant, per libellum expediri non possunt.

LXXII. IAVOLENVS libro tertio ex posterioribus Labeonis

FRuctus [C] rei est vel pignori dare licere.

LXXIII. QVINTVS MVCIVS Scæuola libro singulari ΟΡΩΝ

QVò tutela redit, eò [D] hereditas peruenit, nisi cum feminæ heredes intercedunt. Nemo potest tutorem dare cuiquam, nisi ei, quem in suis heredibus cum moritur habuit, habiturúsve esset si vixisset. Vi factum id videtur esse, qua de re quis, cum prohibetur, fecit: clam, quod quisque cum controuersiam haberet, habiturúmve se putaret, fecit. Quæ in testamento ita sunt scripta, vt intellegi non possint, perinde sunt, ac si scripta non essent. Nec paciscendo, nec legem dicendo, nec stipulando quisquam alteri cauere potest.

LXXIIII. PAPINIANVS [E] libro primo Quæstionum

NOn debet alteri per alterú iniqua condicio inferri.

LXXV. IDEM libro tertio Quæstionum

NEmo [F] potest mutare consilium suum in alterius iniuriam.

LXXVI. IDEM libro vicensimo quarto Quæstionum

IN totum omnia quæ animi destinatione agenda sunt, non nisi vera & certa scientia perfici possunt.

LXXVII. IDEM libro vicesimo octauo Quæstionum

ACtus [G] legitimi [H] qui [I] recipiunt diem vel condicionem, veluti mancipatio [K], acceptilatio, hereditatis aditio, serui optio, datio tutoris: in totum vitiantur per temporis vel condicionis adiectionem. nonnumquam tamen actus suprascripti tacitè recipiunt, quæ apertè comprehensa vitium adferunt. nam si acceptum feratur ei qui sub condicione promisit, ita demum egisse aliquid acceptilatio intellegitur, si obligationis condicio extiterit. quæ [L] si verbis nominatim acceptilationis comprehendatur, nullius momenti faciet actum.

LXXVIII. IDEM libro trigensimo primo Quæstionum

GEneraliter cum de fraude disputatur, non quid habeat actor, sed quid per aduersarium habere non potuerit, considerandum est.

LXXVIIII. IDEM libro trigensimo secundo Quæstionum

FRaudis interpretatio semper in iure ciuili non ex euentu dumtaxat, sed ex consilio quoque desideratur.

LXXX. IDEM libro trigensimo tertio Quæstionum

IN [M] toto iure generi per speciem derogatur: & [N] illud potissimum habetur, quod ad speciem derectum [O] est.

LXXXI. IDEM [P] libro tertio Responsorum

QVæ [Q] dubitationis tollendæ causa contractibus inseruntur, ius commune non lædunt.

LXXXII. IDEM libro nono Responsorum

DOnari videtur, quod nullo iure cogente conceditur.

LXXXIII. IDEM libro secundo Definitionum

NOn videntur [R] rem amittere, quibus [S] propria non fuit.

LXXXIIII. PAVLVS libro tertio Quæstionum

CVm amplius solutum est quàm debebatur [T], cuius pars non inuenitur quæ repeti possit, totum esse indebitum intellegitur manente pristina obligatione. Is [V] natura debet, quem iure gentium dare oportet, cuius fidem secuti sumus.

LXXXV. IDEM libro sexto Quæstionum

IN [X] ambiguis pro dotibus respondere melius est. Non est nouum, vt quæ semel vtiliter constituta sunt, durent, licet ille casus extiterit, à quo initium capere non potuerunt. Quotiens æquitatem [Y] desiderii naturalis ratio, aut dubitatio iuris moratur, iustis decretis res temperanda est.

LXXXVI. IDEM libro septimo Quæstionum

NOn solet deterior condicio fieri eorum qui litem contestati sunt, quàm si non [Z], sed plerumque melior.

LXXXVII. IDEM libro tertiodecimo Quæstionum

NEmo enim in persequendo deteriorem causam, sed meliorem facit. denique post litem [a] contestatam heredi quoque prospiceretur [b], & heres tenetur ex omnibus causis.

A Coniunge l. solet. de off. proc. B Coniunge l. nec quicquam. §. vbi decretum. de off. proconsul. C Coniunge l. vlt. de vsuris. D adò & E Pomponius F Coniunge l. nonnunquam. de collat. bon. G Coniunge l. 8. de tut. et ration. distrahend. H Ale. li. 1. Parerg. c. 4. & 5. I non recipiunt K emancipatio, L quòd si M Exemplū est l. forum. de leg. 3. N Idem Cic. lib. 2. de Inuen. Rhetorica, dum de ci trarijs legib. differit. O directum P Papinianus Q Coniunge cap. 66. mandati. R Nō videtur S cuius T debeatur. V Coniunge l. Julianus, de cōdict. indeb. X Coniunge l. in ambiguis. de iur. dot. l. Caius. solu. matrim. Y æquitatem Z non essent a post litis contestationem b prospicitur

LXXXVIII. SCAEVOLA libro quinto Quæstionum.

NVlla [a] intellegitur mora ibi fieri, vbi nulla petitio est.

a Ex l. si pupillus. de verb. oblig.

LXXXVIIII. PAVLVS libro decimo Quæstionum.

QVamdiu possit valere testamentum, tamdiu legitimus [b] non admittitur.

b legitimus heres

XC. IDEM libro quintodecimo Quæstionum.

IN omnibus quidem, maximè tamen in iure, æquitas spectanda sit.

XCI. IDEM libro septimodecimo Quæstionum.

QVotiens duplici iure defertur alicui successio, repudiato nouo iure, quod ante defertur, supererit vetus.

XCII. SCAEVOLA libro quinto Responsorum.

SI [c] librarius in transcribendis stipulationis verbis errasset, nihil nocere, quo minus & reus & fideiussor teneatur [d].

c Ponè post l. 40. de manum testa. nam hoc erratum esse videtur.
d teneantur.

XCIII. MAECIANVS libro primo Fideicommissorum.

FIliusfamilias [e] neque retinere, neque reciperare, neque apisci [f] possessionem rei peculiaris videtur.

e Coniunge l. 48. de castr. pec.
f adipisci

XCIIII. VLPIANVS libro secundo Fideicommissorum.

NOn solent quæ abundant, vitiare scripturas.

XCV. IDEM libro sexto Fideicommissorum.

NEmo dubitat, soluendo videri eum qui defenditur.

XCVI. MAECIANVS libro duodecimo Fideicommissorum.

IN ambiguis orationibus maximè sententia spectanda est eius qui eas protulisset.

XCVII. HERMOGENIANVS libro tertio Iuris epitomarum.

EA sola deportationis sententia aufert, quæ ad fiscum perueniunt.

XCVIII. IDEM libro quarto Iuris epitomarum.

QVotiens [g] vtriusque causa lucri ratio vertitur, is præferendus est, cuius in lucrum [h] causa tempore præcedit.

g in vtriusque
h in lucro

XCVIIII. VENVLEIVS libro duodecimo Stipulationum.

NOn potest improbus videri, qui ignorat quantum soluere debeat.

C. GAIVS libro primo Regularum.

OMnia, quæ iure contrahuntur, cõtrario iure [i] pereunt.

i iudicio

CI. PAVLVS libro singulari de Cognitionibus.

VBi lex duorum mensum [k] fecit mentionem, & qui sexagensimo & primo die venerit, audiendus est: ita enim & Imperator Antoninus cum Diuo patre [l] suo rescripsit.

k mensium
l fratre

CII. VLPIANVS libro primo ad Edictum.

QVi vetante prætore fecit, hic aduersus edictum fecisse propriè dicitur. Eius est actionem denegare, qui possit & dare.

CIII. PAVLVS libro primo ad Edictum.

NEmo [m] de domo sua extrahi debet.

m Ex tit. de in ius vocan.

CIIII. VLPIANVS libro secundo ad Edictum.

SI in duabus actionibus alibi summa maior, alibi infamia est: præponenda est causa existimationis. vbi autem æquiperant [n] famosa iudicia, etsi summam imparem [o] habent, pro paribus [p] accipienda sunt.

n æquiparantur
o disparem
p paribus tamen

CV. PAVLVS libro primo ad Edictum.

VBicúque [q] causæ cognitio est, ibi prætor desideratur.

q Ex prima parte, vbi de iurisdictione & potestate magistratuum.

CVI. IDEM libro secundo ad Edictum.

LIbertas inæstimabilis res est.

CVII. GAIVS libro primo ad Edictum Prouinciale.

CVm [r] seruo [s] nulla actio est.

r Ex tractatu de iurisdictione.
s seruus

CVIII. PAVLVS libro quarto ad Edictum.

FEre [t] in omnibus pœnalibus iudiciis & ætati & imprudentiæ succurritur.

t Ex titu. de in ius voc. & tit. de eo quo cum qui in ius vocat.

CVIIII. IDEM libro quinto ad Edictum.

NVllum [v] crimen patitur is qui non prohibet, cum prohibere (non) potest.

v Ex titul. de eo qui nov. instit. vnde liberorũ. & sequent. sed. lib. 3

CX. IDEM libro sexto ad Edictum.

IN eo quod plus sit, semper inest & minus. Nemo alienæ rei expromissor idoneus videtur, nisi si cum satisdatione. Pupillus pati posse non intellegitur. Vbi verba coniuncta non sunt, sufficit alterutrum esse factum.

Mulieribus tunc succurrendum est, cum defendantur [x], non vt facilius calumnientur.

x defraudentur

CXI. GAIVS [y] libro secundo ad Edictum prouinciale.

PVpillum, qui proximus pubertati sit, capacẽ esse & furandi, & iniuriæ faciendæ [z]. In heredem non solent actiones transire, quæ pœnales sunt ex maleficio: veluti furti, damni iniuriæ, vi bonorum raptorum, iniuriarum.

y Paulus
z faciendæ est.

CXII. PAVLVS libro octauo ad Edictum.

NIhil interest, ipso iure quis actionem non habeat, an per exceptionem infirmetur.

CXIII. GAIVS libro tertio ad Edictum Prouinciale.

IN toto & pars continetur.

CXIIII. PAVLVS libro nono ad Edictum.

IN obscuris inspici solere [A] quod verisimilius est, aut quod plerumque fieri solet.

A solet

CXV. IDEM libro decimo ad Edictum.

SI [B] quis obligatione liberatus sit, potest videri cepisse [C]. Non potest videri accepisse, qui stipulatus potest exceptione summoueri.

B Ex tit. de calumniator. Coniunge l. 2. eod. tit. quæ idem pene principiũ habet.
C accepisse.

CXVI. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

NIhil [D] consensui [E] tam contrarium est, qui ac bonæ fidei iudicia sustinet, quàm vis atque metus: quem comprobare, contra bonos mores est. Non capitur, qui ius publicum sequitur. Non videntur qui errant consentire.

D Ex tit. de eo quod vi metúsve caus.
E consensu

CXVII. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum.

PRætor bonorum possessorem heredis loco in omni causa habet.

CXVIII. VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum.

QVi [F] in seruitute est, vsucapere non potest: nam cum possideatur, possidere non videtur.

F Ex tit. quib. ex cau. ma. vbi de vsucapione maiorum.

CXVIIII. IDEM libro tertiodecimo ad Edictum.

NOn [G] alienat, qui dumtaxat omittit possessionem.

G Ex titul. de alienat. iud. mut. causa facta. l. 4. §. 1. eod. tit.

CXX. PAVLVS libro duodecimo ad Edictum.

NEmo [H] plus commodi heredi suo relinquit, quàm ipse habuit.

H Ex tractatu restitutionum.

CXXI. IDEM libro tertiodecimo ad Edictum.

QVi non facit quod facere debet, videtur facere aduersus ea, quia [I] non facit. & [K] qui facit quod facere non debet, non videtur facere id quod facere iussus est.

I quæ non
K at qui

CXXII. GAIVS libro quinto ad Edictum prouinciale.

LIbertas omnibus rebus fauorabilior est.

CXXIII. VLPIANVS libro quartodecimo ad Edictum.

NEmo alieno nomine lege agere potest. Temporaria permutatio ius prouinciæ non innouat.

CXXIIII. PAVLVS [L] libro sextodecimo ad Edictum.

VBi non voce, sed præsentia opus est, mutus si intellectum habet, potest videri respondere. idem in surdo. hic quidem [&] respondere [M] potest. Furiosus absentis loco est, & ita Pomponius libro primo epistularũ scribit.

L Idem
M respondere

CXXV. GAIVS libro quinto ad Edictum prouinciale.

FAuorabiliores rei potius quàm actores habentur [N].

N Idem Arist. in Probl. sectione particula 29. de his quæ ad ius ciuile pertinent.

CXXVI. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum.

NEmo [O] prædo est, qui pretium numerauit. LocOpletior non est factus, qui libertum [P] adquisierit. Cum de lucro duorum quæratur, melior est causa possidentis.

O Ex tit. de pet. her. l. etiam.
P liberum

CXXVII. PAVLVS libro vicesimo ad Edictum.

CVm [Q] prætor in heredem dat actionem quatenus ad eum peruenit, sufficit, si vel momento ad eum peruenit ex dolo defuncti.

Q Ex titul. de petit. her.

CXXVIII. IDEM libro nonodecimo ad Edictum.

IN [R] pari causa possessor potior haberi debet. Hi qui in vniuersum ius succedunt, heredis loco habentur.

R Ex tit. de Publiciana in rem act.

CXXVIIII. IDEM libro vicensimo primo ad Edictum.

NIhil dolo creditor facit, qui suum recipit. Cum [S] principalis causa non consistit, [T] ne ea quidem quæ sequuntur, locum habent.

S Coniunge cap. 178. infrà. eod.
T plerunque nec ea

CXXX. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum.

NVmquam [V] actiones, præsertim pœnales, de eadem re concurrentes, alia aliam consumit.

V Ex tit. ad L. Aquil.

CXXXI. PAVLVS libro vicesimo secundo ad Edictum.

QVi [X] dolo desierit possidere, pro possidente damnatur: quia pro possessione [Y] dolus est.

X Ex tit. de noxal. actio.
Y possessore

CXXXII. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale.

IMperitia [Z] culpæ adnumeratur.

Z Ex titu. ad L. Aquil.

CXXXIII. IDEM libro octauo ad Edictum prouinciale.

MElior condicio nostra per seruos fieri potest: deterior fieri non potest.

CXXXIIII. VLPIANVS libro vicesimo primo ad Edictum.

NOn fraudantur creditores, cum quid non adquiritur à debitore: sed cum quid de bonis deminuitur. Nemo ex suo delicto meliorem suam condicionem facere potest.

CXXXV. IDEM libro vicesimo tertio ad Edictum.

EA quæ dari impossibilia sunt, vel quæ in rerum natura non sunt, pro non adiectis habentur.

CXXXVI. PAVLVS libro octauodecimo ad Edictum.

BOna [a] fides tantundem possidenti præstat, quantum veritas, quotiens lex impedimento non est.

a Ex tit. de pet. hered. aut de rei vind.

CXXXVII. VLPIANVS libro vicesimo quinto ad Edictum.

QVi [b] auctore iudice comparauit, bonæ fidei possessor est.

b Ex titul. de vsucap. l. at si quis. §. sed si addita.

CXXXVIII. PAVLVS [libro vicesimo septimo ad Edictum]

OMnis hereditas, quamuis postea adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur. Numquam crescit ex postfacto præteriti delicti æstimatio.

CXXXIX. GAIVS [libro ad Edictum prætoris vrbani]

OMnes actiones quæ morte aut tempore pereunt, semel inclusæ iudicio saluæ permanent. Non videtur perfectè cuiusque id esse, quod ex casu auferri potest.

CXL. VLPIANVS [libro quinquagesimo sexto ad Edictum]

ABsentia eius qui reipublicæ causa abest, neque ei neque alij damnosa esse debet.

CXLI. PAVLVS libro quinquagesimo quarto ad Edictum

QVod[a] contra rationem iuris receptum est, non est producendum ad consequentia. Vni duo pro solido heredes esse non possunt.

CXLII. IDEM [libro quinquagesimo sexto ad Edictum]

QVi[b] tacet, non vtique fatetur[c]: sed tamen verum est eum non negare.

CXLIII. VLPIANVS [libro sexagesimo secundo ad Edictum]

QVod[d] ipsis qui contraxerunt, obstat, & successoribus eorum obstabit.

CXLIIII. PAVLVS [libro sexagesimo secundo ad Edictum]

NOn[e] omne quod licet, honestum est. In stipulationibus id tempus spectatur, quo contrahimus.

CXLV. VLPIANVS [libro sexagesimo sexto ad Edictum]

NEmo[f] videtur fraudare eos qui sciunt & consentiunt.

CXLVI. PAVLVS [libro sexagesimo secundo ad Edictum]

QVod quis dum seruus est, egit, proficere libero facto non potest.

CXLVII. GAIVS [libro vicesimo quarto ad Edictum prouinciale]

SEmper specialia generalibus insunt.

CXLVIII. PAVLVS [libro sextodecimo breuis edicti]

CVius[g] effectus omnibus prodest, eius & partes ad omnes[h] pertinent.

CXLVIIII. VLPIANVS [libro sexagesimo septimo ad Edictum]

EX qua persona quis lucrum capit, eius factum præstare debet.

CL. IDEM [libro sexagesimo octauo ad Edictum]

PArem[i] esse condicionem oportet eius, qui quid possideat vel habeat: atque eius, cuius dolo malo factum sit, quo minus possideret vel haberet.

CLI. PAVLVS [libro sexagesimo quarto ad Edictum]

NEmo[k] damnum facit, nisi qui id fecit, quod facere ius non habet.

CLII. VLPIANVS [libro sexagesimo nono ad Edictum]

HOc[l] iure vtimur, vt quidquid omnino per vim fiat, aut in vis publicæ aut in vis priuatæ crimen incidat. Deiicit & qui mandat. In maleficio ratihabitio mandato comparatur. In contractibus quibus doli præstatio vel bona fides inest, heres in solidum tenetur.

CLIII. PAVLVS [libro sexagesimo quinto ad Edictum]

FEre[m] quibuscumque modis obligamur, hisdẽ in contrarium actis liberamur: cum[n] quibus modis adquirimus, hisdẽ in contrarium actis amittimus. vt igitur nulla possessio adquiri nisi animo & corpore potest: ita nulla amittitur, nisi in qua vtrumque in contrarium actum.

CLIIII. VLPIANVS [libro septuagesimo ad Edictum]

CVm[o] par delictum est duorum, semper oneratur petitor, & melior habetur possessoris causa: sicut fit cũ de dolo excipitur petitoris. neque enim datur talis replicatio petitori, AVT[p] SI REI QVOQVE IN EA RE DOLO ACTVM SIT. Illi debet permitti pœnam petere, qui in ipsam non incidit.

CLV. PAVLVS [libro sexagesimo quinto ad Edictum]

FActum[q] cuique suum, non aduersario nocere debet. Non videtur vim facere, qui iure suo vtitur, & ordinaria actione experitur. In pœnalibus causis benignius interpretandum est.

CLVI. VLPIANVS libro septuagesimo ad Edictum

INuitus[r] nemo rem cogitur defendere. Cui[s] damus actiones, eidem & exceptionem competere multo magis quis dixerit. Cum[t] quis in alij[v] locum successerit, non est æquum ei nocere hoc, quod aduersus eum nocuit, in cuius locum successit. Plerumque emptoris eadem causa esse debet circa petendum ac defendendum, quæ fuit auctoris. Quod cuique pro eo præstatur, inuito non tribuitur.

CLVII. IDEM [libro septuagesimo[x] primo ad Edictum]

AD[y] ea quæ non habent atrocitatem facinoris vel sceleris, ignoscitur seruis, si vel dominis, vel his qui vice dominorum sunt, veluti tutoribus & curatoribus, obtemperauerint. Semper qui dolo fecit, quo minus haberet, pro eo habendus est, ac si haberet. In contractibus successores ex dolo eorum (quibus) successerunt, non tantùm in id quod peruenit, verumetiam in solidum tenentur: hoc est vnusquisque pro ea parte qua heres est[z].

CLVIII. GAIVS libro vicesimo sexto ad Edictum prouinciale

CReditor[A] qui permittit rem venire, pignus dimittit.

CLVIIII. PAVLVS [libro septuagesimo ad Edictum]

NOn[B] vt ex pluribus causis deberi nobis idem potest, ita ex pluribus causis idem possit[C] nostrum esse.

CLX. VLPIANVS [libro septuagesimo sexto ad Edictum]

ALiud[D] est vendere, aliud vendenti consentire. Refertur ad vniuersos, quod publicè fit per maiorem partem. Absurdum est, plus iuris habere eum cui legatus sit fundus, quàm heredem, aut ipsum testatorem si viueret.

CLXI. IDEM [libro septuagesimo septimo ad Edictum]

IN[E] iure ciuili receptum est, quotiens per eum, cuius interest condicionem nõ impleri, fiat quo minus impleatur: perinde haberi, ac si impleta condicio fuisset. quod ad libertatem & legata & ad heredum institutiones perducitur. quibus exemplis stipulationes quoque committuntur, cum per promissorem factum esset, quo minus stipulator condicioni pareret.

CLXII. PAVLVS [libro septuagesimo ad Edictum]

QVæ propter necessitatem recepta sunt, non debent in argumentum trahi.

CLXIII. VLPIANVS [libro quinquagesimo quinto ad Edictum]

CVius[F] est donandi, eidem & vendendi, & concedendi ius est.

CLXIIII. PAVLVS [libro quinquagesimo primo ad Edictum]

POenalia[G] iudicia semel accepta, in heredes transmitti possunt.

CLXV. VLPIANVS [libro quinquagesimo tertio ad Edictum]

CVm quis possit alienare, poterit & consentire alienationi. Cui autem donare non conceditur, probandum erit, nec si donationis causa consenserit, ratam eius voluntatem habendam.

CLXVI. PAVLVS [libro quadragesimo octauo ad Edictum]

QVi[H] rem alienam defendit, numquam locuples habetur.

CLXVII. IDEM[I] libro quadragesimo nono ad Edictum

NOn[K] videntur data, quæ eo tẽpore quo dentur, accipientis non fiunt. Qui iussu iudicis aliquid facit, non videtur dolo malo facere, qui[L] parere necesse habet.

CLXVIII. IDEM [libro primo ad Plautium]

RApienda[M] occasio est, quæ præbet benignius responsum. Quod factum est, cum in obscuro sit, ex affectione cuiusque capit interpretationem.

CLXVIIII. IDEM libro secundo ad Plautium

IS damnum dat, qui iubet dare[N]. eius verò nulla culpa est, cui parere necesse sit. Quod pendet, non est pro eo quasi sit.

CLXX. IDEM libro tertio ad Plautium

FActum à iudice quod ad officium eius non pertinet, ratum non est.

CLXXI. IDEM libro quarto ad Plautium

NEmo ideo obligatur, quia recepturus est ab alio quod præstiterit.

CLXXII. IDEM [libro quinto ad Plautium]

IN contrahenda venditione ambiguum pactum contra venditorem interpretãdum est. ambigua autem intentio ita accipienda est, vt res salua actori sit.

CLXXIII. IDEM libro sexto ad Plautium

IN[O] cõdemnatione personarum, quæ in id quod facere possunt damnantur[P], non totum quod habent, extorquendum est: sed & ipsarum ratio habenda est, ne egeant. Cum[Q] verbum RESTITVAT[R] lege inuenitur, etsi non specialiter de fructibus additum est: tamẽ etiam fructus sunt restituendi. Vnicuique[S] sua mora nocet. quod & in duobus reis promittendi obseruatur. Dolo[T] facit, qui petit quod redditurus est.

a Ex tractatu de vsucapio. Vide etiam l. quod vero, de legib.
b Ex tit. de confessis
c Vnde Cic. in Cati. Quid expectas, inquit, loquentium auctoritatem, quorum voluntatem tacitorum perspicis?
d Ex tit. de reb. auth. iud. poss.
e Coniunge l. si filius familias, 68. de verb. obl.
f Ex tit. quæ in fraud. cred.
g Ex tit. de reb. auth. iud. possid.
h vniuersos
i Ex tractatu interdictorum.
k Ex titul. ne quid in loc. publ. vbi mentio damni fit.
l Ex tit. de vi armata.
m Coniunge l. quemadmodum, de acquir. poss.
n vt
o Ex tractatu interdictorum.
p aut si non
q Ex tractatu interdictorum.
r Ex tractatu interdictorum.
s Coniunge l. 1. de superficieb.
t Coniunge l. 3. de itin. act. priu.
v alterius
x Ex tractatu interdictorum. l. 1. quæ in prou. § si tutoris quod vi aut clam.
y in his ignoscitur
z heres est, partiatur.
A Ex tit. de migrando.
B Coniunge l. 3. ... de acquir. rer. dom.
C & nostrum
D Ex tit. de lib. legatis.
E Ex tractatu prætor. stipul.
F Ex tit. de liber. causa.
G Ex tit. de liberali causa. l. vtique.
H Ex titul. de damn. inf.
I Iulianus
K Ex tit. de reg. plu. arr.
L quia
M Capienda
N damnum dare.
O Ex tit. de re iud.
P condemnantur.
Q Coniunge l. ... de vsur.
R in lege
S Coniunge l. mora, de verb. obl.
T Coniunge l. dolo 8. de dol. mal. except.

CLXXIIII. IDEM [libro octauo ad Plautium]

QVi[a] potest facere, vt possit condicioni parere, iam posse videtur. Quod quis si velit habere non potest, id repudiare non potest.

a Coniunge l. 8. de bon. poss.

CLXXV. IDEM [libro vndecimo ad Plautium]

IN his[b] quæ officium per liberas fieri personas leges desiderant, seruus interuenire non potest. Non debeo melioris condicionis esse, quàm auctor meus, à quo ius in me transit.

b In omnibus officiis

CLXXVI. IDEM [libro tertiodecimo ad Plautium]

NOn[c] est singulis concedendum, quod per magistratum publicè possit fieri, ne occasio sit maioris tumultus faciendi. Infinita æstimatio est libertatis, & necessitudinis.

c Ex tit. de in ius. Vide l. 13. & 24 eod. tit.

CLXXVII. IDEM [libro quartodecimo ad Plautium]

QVi[d] in ius, dominium vel alterius succedit, iure eius vti debet. Nemo videtur dolo[e] exsequi, qui ignorat causam cur non debeat petere.

d Ex tit. de her. vel act. vend.
e dolo facere. al. in dolo esse.

CLXXVIII. IDEM [libro quintodecimo ad Plautium]

CVm[f] principalis causa non consistat, plerumque ne ea quidem quæ sequuntur, locum habent.

f Coniunge cap. 129. supr. eo.

CLXXIX. IDEM [libro sextodecimo ad Plautium]

IN[g] obscura voluntate manumittentis fauendum est libertati.

g Coniunge l. penultimam de fid. lib.

CLXXX. IDEM [libro septimodecimo ad Plautium]

QVod[h] iussu alterius soluitur, pro eo est, quasi ipsi solutum esset.

h Coniunge l. si donaturus. de cond. causa dat.

CLXXXI. IDEM [libro primo ad Vitellium]

SI nemo subiit hereditatem, omnis[i] vis testamenti soluitur.

i omne ius

CLXXXII. IDEM [libro tertio ad Vitellium]

QVod nullius esse potest, id vt alicuius fieret, nulla obligatio valet efficere.

CLXXXIII. MARCELLVS [libro tertio Digestorum]

ETsi[k] nihil facilè mutandum est ex sollemnibus, tamen vbi æquitas euidens poscit, subueniendum est.

k Ex tit. de in int. restitut. l. Diuus.

CLXXXIIII. CELSVS [libro septimo Digestorum]

VAni[l] timoris iusta excusatio non est.

l Coniunge l. si quis ab alio. de re iud.

CLXXXV. IDEM [libro octauo Digestorum]

IMpossibilium nulla obligatio est.

CLXXXVI. IDEM [libro duodecimo Digestorum]

NIhil peti potest ante id tempus, quo per rerum naturam persolui[m] possit. & cum soluendi tempus obligationi additur, nisi eo[n] præterito peti non potest.

m solui
n eo tempore

CLXXXVII. IDEM [libro sextodecimo Digestorum]

SI quis prægnatem vxorem reliquit, non videtur sine liberis decessisse.

CLXXXVIII. IDEM [libro septimodecimo Digestorum]

VBi pugnantia[o] inter se in testamento iuberentur, neutrum ratum est. Quæ rerum natura prohibentur, nulla lege confirmata sunt.

o repugnantia

CLXXXIX. IDEM [libro tertiodecimo Digestorum]

PVpillus nec velle nec nolle in ea ætate, nisi adposita tutoris auctoritate creditur: nam quod animi iudicio fit, in eo tutoris auctoritas necessaria est.

CXC. IDEM [libro vicesimo quarto Digestorum]

QVod euincitur, in bonis non est.

CXCI. IDEM [libro trigensimo tertio Digestorum]

NEratius consultus, an quod beneficium dare se quasi viuenti Cæsar rescripserat, iam defuncto dedisse existimaretur, respondit, non videri sibi principem, quod ei, quem viuere existimabat, concessisset, defuncto concessisse. quem tamen modum esse beneficij sui vellet, ipsius æstimationem esse.

CXCII. MARCELLVS [libro vicensimo nono Digestorum]

EA[p] quæ in partes diuidi non possunt, solida à singulis heredibus debentur. In re dubia benigniorem interpretationem sequi, non minus iustius est, quam tutius.

p Coniunge l. 3. de seruit. leg.

CXCIII. CELSVS [libro trigensimo octauo Digestorum]

OMnia ferè iura heredum perinde habentur, ac si continuò sub tempus[q] mortis heredes exstitissent.

q sub tempore

CXCIIII. MODESTINVS [libro sexto Differentiarum]

QVi per successionem[r] quamuis longissimam defuncto heredes constiterunt[s], non minus heredes intelleguntur, quàm qui principaliter heredes existunt[t].

r cessionem
s castiterunt.
t extiterint.

CXCV. IDEM [libro septimo Differentiarum]

EXpressa[v] nocent, non expressa non nocent.

v Ex l. commanquam. de condit. & demonst.

CXCVI. IDEM [libro octauo Regularum]

PRiuilegia[x] quædam causæ sunt, quædam personæ. & ideo quædam ad heredem transmittuntur, quæ causæ sunt: quæ personæ sunt, ad heredem non transeunt.

x Ex tit. de iure immunitatum.

CXCVII. IDEM libro singulari de ritu nuptiarum

SEmper[y] in coniunctionibus[z] non solùm quid[A] liceat, considerandum est: sed & quid[B] honestum sit.

y Coniunge l. 42. de rit. nupt.
z coniugationibus
A quod liceat.
B & quod

CXCVIII. PAVLLVS [libro tertiodecimo ex Cassio]

NEque in interdicto, neque in ceteris causis pupillo nocere oportet dolum tutoris, siue soluendo est, siue non est.

CXCIX. IDEM [libro sexto Epistularum]

NOn potest dolo carere, qui imperio magistratus non paruit[C].

C nō obtemperat.

CC. IDEM libro septimo Epistularum

QVotiens nihil sine captione inuestigari potest, eligendum est quod minimum habeat iniquitatis.

CCI. IDEM [libro decimo Epistularum]

OMnia quæ ex testamento proficiscuntur, ita statum euentus capiunt, si initium quoque[D] sine vitio ceperint.

D quidem

CCII. IDEM libro vndecimo Epistularum

OMnis definitio in iure ciuili periculosa est: parum[E] est enim vt non subuerti posset.

E rarum

CCIII. POMPONIVS [libro octauo ad Quintum Mucium]

QVod quis ex culpa sua damnum sentit, non intellegitur[F] damnum sentire.

F sibi imputare debet.

CCIIII. IDEM [libro vicesimo octauo ad Quintum Mucium]

MInus est actionem habere, quàm rem.

CCV. IDEM [libro trigensimo nono ad Quintum Mucium]

PLerumque fit, vt etiam ea quæ[G] nobis abire possint, proinde[H] in eo statu sint, atque si non essent eius condicionis, vt abire possent. & ideo quod fisco obligamus, & vindicare interdum, & alienare, & seruitutem in prædio imponere possumus.

G quæ à nobis
H perinde

CCVI. IDEM [libro nono ex variis lectionibus]

IVre naturæ æquum est, neminem cum alterius detrimento & iniuria fieri locupletiorem.

CCVII. VLPIANVS libro primo ad legem Iuliam & Papiam

REs[I] iudicata pro veritate accipitur.

I Coniunge l. ingenuum. de statu hominum cum aliis.

CCVIII. PAVLVS [libro tertio ad legem Iuliam & Papiam]

NOn potest videri desisse habere, qui numquam habuit.

CCVIIII. VLPIANVS [libro quarto ad legem Iuliam & Papiam]

SEruitutem mortalitati ferè comparamus.

CCX. LICINNIVS RVFINVS libro secundo Regularum

QVæ ab initio inutilis fuit institutio, ex postfacto[K] conualescere non potest.

K tractu temporis

CCXI. PAVLVS libro sexagensimo nono ad Edictum

SEruus reipublicæ causa abesse non potest.)

EXPLICIT LIBER XXXXX.

FELICITER.

In Græcis

IN GRAECIS verbis latine reddendis, præter quàm iis quæ ad tutelarum tractatum pertinent, quæ præstātissimus Antonius Augustinus suo singulari libello optime explicauit, non sumus aspernati interpretationem per Haloandrum primùm, dein Heruagium adpositam. quam & ipsam, prout in quibusdam opus fuit, aut suppleuimus aut mutauimus. epistulam quidem Iustiniani Augusti, quam ipsemet græce ac latine promulgauit, vertere non curauimus: nec indicem librorum ex quibus digesta seu pandectas composuit: ne in re superflua laborasse videremur. Epigramma igitur titulorum indici subiectum, per eximium Alciatum olim numeris traditū tale est.

Iustinianus opus hoc princeps edidit, omnis
Quod Tribonianus rector condidit orbis,
Tamquam aliquis varium componens aspida magno
Alcida namque hic fulgens mira omnium legum.
Ast Europæ Asiæque homines, Libyciquе subacti
Cuncta gubernantis domini præcepta sequantur.

In prima constitutione Iustiniani. παράτιτλα quasi titularia dicas, quòd per ea titulus cum titulo, locus cum loco conferatur. idem quod vulgo concordantias vocamus, nisi fallor. In secunda. πρῶτα. primaria, & veluti principia. λύται. solutores, vt qui iam legum ænigmatam per se possent soluere. prolytæ, qui λύταις, id est solutoribus eruditione præstarent. χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων.

Aere laborato auro radiantia, bubus
Aestimata nouem pro fortè valentibus centum.

In tertia. πρῶτα. primaria. κατὰ πόδα. pedetentim, & veluti iisdem vestigiis insistendo. paratitla, titulares adnotationes. Ante catalogum auctorum. ἐξ ὧν &c. ex quibus antiquis, & per ipsos factis libris compositū est præsens digestorum seu pandectarum prisstimi principis Iustiniani opus. In catalogo. ἀστυνομικὸς de officio ædilium. ὅρων finitionum. πιθανῶν. probabilium. ἐγχειριδίου. enchiridij, quasi dicas manuale, vt Paulus, pro breui libello. τὰ μόνα εὑρεθέντα. quæ sola repperiri potuerunt. δωδεκάδελτον. legit duodecim tabularum. ὑποθηκαρίας. de formula hypothecaria. πανδέκτην, pandecti seu pandectarum, omnimoda continentium. de eurematicis, de inuentoriis. εἰκοστῶν. de vicesimis hereditatium. νοταρίων. abbreuiationum. ἔχουσι στίχ σλ. continent versus ducentos triginta.

EX DIGESTIS IPSIS.

Pagina 1. lege vj. τῶν νόμων. &c. legum ipsarum aliquæ scripto constant, aliquæ sine scripto. pag. 3. §. xviij. σοφόν. sapientem. pag. 4. l. v. τοῦτό ἐστι &c. Lex est cui omnes homines obtemperare conuenit, cum ob alia multa, tum verò maximè eo quòd omnis lex inuentum ac munus Dei est, consultum prudentium hominum, coërcitio eorum quæ vel sponte vel ignorantia delinquuntur, communis sponsio ciuitatis: ad cuius præscriptum omnes qui in ea republica sunt, vitam instituere par est. περὶ νόμου. de lege. ὁ νόμος πάντων &c. Lex tam diuinarum quàm humanarum rerum omnium regina est. quo magis conuenit, vt non solùm rebus honestis turpibúsque præsideat, sed etiā principatum ac ducatum teneat, & per hoc regulam perscribat iustis simul & iniustis: vtpote quæ animantibus natura ad colendam ciuitatem idoneis facienda iubeat, prohibeátque non facienda. pag. 5. l. iij. ἐπὶ τὸ πλεῖον vt plurimum. ἐκ παραλόγου. ex inopinato. pag. ead. l. vj. τὸ γὰρ ἅπαξ &c. Quod enim semel tantùm aut iterum exstitit, id legum latores prætereunt. pag. ead. l. xxx. ῥητὸν ἀπὸ διανοίας verbis expressum, ab agitatione mentis & sententia. pag. 6. l. iiij. Αἱ μεταγενέστεραι &c. Constitutiones tempore posteriores, potiores sunt his quæ ipsas præcesserunt. pag. 7. l. xxiij. παρὰ τῆς σιωπῆς à silentio. pag. 10. l. viij. cerycia, caducei. pag. 12. l. iiij. §. iiij. ἐπιδημίας. accessus ad vrbē: quòd omnibus in vrbem proficiscentibus pateant. ἐπιπλοῦν. adnauigationem. ἐπὶ τῶν μητρ. &c. & inter maritimas vrbes, siue prouinciarum capita, Ephesum. pa. 13. l. vj. οὔτε πάντα, οὔτε &c. neque omnia, neque quouis tempore, neque ab omnibus. pag. 23. l. vij. δεύτερον secundum. πάλιν. rursus. pag. 24. l. vij. συνάλλαγμα, contractum. pag. 32. l. iiij. βραβευταί. arbitratores sacrorum certaminum. pag. 61. l. xxix. τῷ δυνατῷ per quandam possibilitatem. pag. 63. l. j. §. ij. ναυφύλακες. nauium custodes. χειρεμβολήν. immissionem manus. nam iniectio manus apud Paulum de seruis exportandis & ceteros, aliud est. pag. 63. l. vij. §. j. ναυτοβάται. remum pro naulo & vecturæ pretio ducentes. pag. 66. l. xix. §. ij. παρέπλεις. præternauigabas. pag. 67. l. xxxvij. τὸ κοινὸν τῶν Θεσσαλῶν, commune siue reipublicæ Thessalorum. pag. ead. l. xlviij. τοὺς ἄρχοντας. Magistratus quo anno cum imperio sunt, neque proprium, neque eorū quorum tutelam vel curam gerunt, causam in iudicio vel agendo vel defendendo sustinento. simulac verò magistratus dies exierit, non ipsis tantùm aduersus reos suos, sed etiam aliis aduersus ipsos litem intentare, ius fásque esto. pag. 76. l. xxv. §. viij. ἀντίδωρα. remunerationes. pag. 79. l. iij. τὸ γὰρ ἅπαξ. quod enim semel tantùm aut iterum extitit, id prætereunt legum latores. pag. 96. l. x. §. j. χρῆσις. vsus. pag. 99. l. xvij. κατὰ ἀντανάκλασιν per repercussionem seu refractionem. pag. 101. l. xvj. οὐκ ἔστιν εὔλογον. non est consentaneum rationi, vt per aliena prædia inuitis dominis aucupium faciatis. pag. 103. l. xxxvij. Λούκιος Τίτιος. Lucius Titius Gaio Seio fratri plurimam salutem. De aqua fluente in fontem, quem pater meus in isthmo instruxit, do concedóque tibi gratuitò digitum, siue ad domum quam in isthmo tenes, siue quocumque tandem volueris. pag. 119. l. xiij. ἐάν τις αἱμασιάν. Si quis sepem ad alienum prædium fixerit, infoderítque: terminum ne excedito, si maceriam, pedem relinquito. si verò domum, pedes duos. si sepulchrum aut scrobem foderit, quantum profunditatis habuerint, tantum spatij relinquito. si puteum, passus latitudinem. at verò oleam aut ficum ab alieno ad nouem pedes plantato: ceteras arbores ad pedes quinque. pag. 122. l. xx. §. v. ἀγωνοθεσίαν. constituendi designandique certaminis munus. pag. 130. l. xj. §. iiij. πρὸς ἔπος. ad dictum, aut potius, vt ostendunt verba iurisconsulti, ad interrogatum. vnde & prouerbium οὐδὲν πρὸς ἔπος de ineptè respondentibus. neque enim sonat, nihil ad versum, vt quidam reddunt. pag. 131. l. j. §. ij. τῶν μέσων ἐστί. ex mediis, scilicet verbis, est. pag. 136. l. xlij. κενοτάφιον. cenotaphium, quasi diceres inane sepulchrum, quod sine corpore fit. pag. 141. l. xiij. §. ij. μονομερής. vniformis, aut potius vnimembris: puta quæ, vt semel inuentata est, exceptione repelli non possit. nam vbi locum habet exceptio, tam διμερῆ ἀγωγήν, hoc est bimembrem actionem, quòd vicissim & reus actoris partibus in exceptione comprobanda fungeretur, veteres Græcorum rhetores appellabant. consimiliter si ex parte actoris interueniebat replicatio: τριμερῆ vocabant, quasi trimembrem, & sic deinceps. §. v. προπετῶς μὴ ὀμόσαι. petulanter ne iurato. pag. 159. l. xxxiij. ἀντίχρησιν. mutuum pro credito pignoris vsum. pag. 161. l. j. §. v. ἀναβάθραις. vectorum ductrices, aut τῶν ἀγωγῶν ἀναβάθραις inquit Antonius Augustinus. quòd vectoribus ascensoribúsque ferendis & transuehendis sint paratæ. pag. 162. l. viiij. ἀξίωσις &c. Libellus Eudæmonis Nicomedēsis supplicatorius ad Antoninum Imperatorem. Domine Imperator Antonine, facto in Italia naufragio, spoliati direptique sumus à seruis publicis, siue publicanis, qui Cycladas insulas inhabitant. Respondit Antoninus Eudæmoni. Ego quidem mundi dominus, lex verò maris. lege id Rhodia, quæ de rebus nauticis perscripta est, disceptetur: quatenus nulla ei nostrarum legum aduersatur. hoc idem Diuus quoque Augustus iudicauit. pag. 163. l. v. §. j. νεκροθάπτας. mortuorum sepultores. pag. 169. l. vij. §. j. παχυμερέστερον. per maiores grossiorésque partes. pag. 177. l. xj. §. j. ταῖς ἀπατωμέναις &c. Decipientibus mulieribus senatusconsultum auxilio non est. pag. 184. l. xxvj. §. j. ἐδεξάμην καὶ ἔχω &c. suscepi habeóque apud me titulo depositi supraścripta denarium argenti decem milia: quæque ad præscriptum omnia præstaturum & promitto & profiteor: conuentione scilicet inita, vt quo ad omne argentum reddatur, in singulos mēses singulásque libras vsurarum nomine quaternos tibi obolos subministrem. ibid. trophimam. educationis. scilicet quòd alimentis educationique destinati essent. pag. 191. l. lx. §. iiij. Χαίρειν &c. Seio filio salutem. Tametsi naturæ consentaneum esse arbitror, vt patris filiorúmque paternorum negotia quis vel nullo de ea re mandato requisito administret: si quid tamen eius generis opus habes, ecce tibi rerum mearum omnium liberam administrationem permitto: siue vendere, siue pignori obligare, siue comparare, siue quid aliud agere velit: me non aliter omnia quæ per te gesta erunt, rata habente, neque in vllius gestione tibi reclamante, quàm si rerum mearum penes te dominium esset. pag. 197. l. j. Ἐν θέᾳ μὲ &c. ad Haloander hunc in modum,

Hunc sibi certatim gratis de more cumati

Vina parant Graij, ære alij, fulgentique ferro,
Tergoribusque, bubus sed & ipsis, mancipijsque.

Verbum verbo sic: Hinc quidem vinum emebant comati Achiui, Alij quidem ære, alij autem splendido ferro, Alij vero pellibus, alij autem ipsis vaccis. Alij autem mancipijs.

[illegible] &c.

Tunc autem Glauco Saturnius exemit, vt vel
Cum Diomede vices auro radiantia mutet
Arma,

Hic rursus Glauco Saturnius mentes exemit Iuppiter, Qui cum Tydide Diomede arma mutauit. ibi. [illegible] &c. emit possessionibus suis. pag. 198. l. viij. §. j. [illegible]. substantia. Embamma, intinctus. pag. 217. l. xxv. §. v. [illegible]. vim diuinam. pag. 219. l. xlix. [illegible] &c. Tutores curatorésve constituti, prius quàm officij sui rationes reddant, prohibentur ne quid de patrimonio Cæsaris conductum habeant. ac si quis id dissimulans nihilo minus ad conducenda Cæsaris prædia accesserit: perinde vt falsarius pœna adficitur. hocque sanxit Imperator Seuerus. Secundum quæ sanè prohibiti erunt & à fisco conducere, qui tutelam curámve gerunt. pag. 216. l. xxj. §. j. [illegible]. mutaut pignoris vsus pro credito. pag. 218. l. xxxiiij. §. j. [illegible] &c. Mutuatus abs te quingentos denarios, rogaui ne spõsorem, sed pignus à me acciperes. exactè enim & pro certo nosti, nemini alij tabernam seruósque meos, quàm tibi esse obligatos: & quòd tamquam honesto viro fidem habueris. pag. 234. l. j. §. v. [illegible]. tabes. [illegible]. de eadem re. §. vj. [illegible]. furioso. pag. ead. l. v. [illegible]. vitiositatem. [illegible]. perturbationem. [illegible]. morbum. [illegible]. ægrotationem. nam hunc in modum omnia ista latinè dixit Marcus Cicero Tusculanis quæstionibus. pag. ead. l. viij. [illegible]. obscura voce & obtusa. [illegible]. sine vlla significatione vocis. pag. ead. l. x. §. iij. [illegible]. luscio sum. qui nyctalopes, qui myopes de quibus hic multa Budæus explicat. pag. 235. l. xiiij. §. iiij. [illegible]. tonsillas. [illegible]. tonsillæ. vt Celsus lib. 7. c. 12. has dicit Iurisconsultus inueteratos faucium tumores. pag. 252. l. xxviij. [illegible]. in laxitate & amplitudine. pag. 259. l. viiij. §. ij. [illegible]. parapherna, quæ feminis sponsis præter dotem adduntur, cum in mariti domum deducuntur. pag. 290. l. j. [illegible]. Ant. Aug. ita vertit. Vt ne de his quidem tutoribus qui confirmari possunt, omittamus, de his etiam breuiter considerandum est. Sunt quidam qui rectè dantur testamento tutores, hoc est, & à quibus oportet, & quibus oportet, & quo oportet modo, & vbi oportet. Nam pater filiis vel nepotibus quos habet in potestate, rectè dat tutorem, in testamento tamen. Si vero ea persona sit, quæ dare non potest, mater puta, vel patronus, vel extraneus quiuis, aut ei cui datur, dari non possit, vt à patre filio vel filiæ qui non sunt in potestate, aut si scriptum sit, Rogo te vt illas res cures, aut codicillis non confirmatis tutor aut curator datus sit: constitutiones permiserunt quod deest, consulari potestate suppleri, & tutores secundum testatoris voluntatem datos confirmari. Et si quidem pater erat qui dedit, plerumque solet non inquirere præses, sed simpliciter confirmare: si verò alius, diligenter inquirit, an idoneus sit. Præterea scire oportet curatorem testamento ne à patre quidem rectè dari, sed datum confirmari à præside solere. pag. 292. l. xxj. [illegible] &c. Scire oportet magistratus, non oportere curas minorum mulieribus committi. Si mater ea condicione scripserit filios heredes, si liberati fuerint patria potestate: liberatis his, & ob id heredibus: ipse pater curator creari, etiam si velit, non potest: ne alia via quod testatrix fieri noluit, fiat. & hoc ita à Diuo Seuero constitutum est. Sed & si quis à parentibus prohibeatur tutor esse, creandus non est. quòd si fuerit creatus, neque se excusauerit, prohibendus est existimatione quidem salua tutelam gerere. Qui in legatione sunt, non sunt à magistratibus tutores aut curatores creandi. nam dum legatione funguntur, ad eos periculum non pertinet. Si prouincialem hominem legatum magistratus Romæ dederit tutorem, liberabitur. Inter ceteras causas magistratuum oportet creandorum mores animaduertere. neque enim tam facultates aut dignitas apta sunt ad fidem eis habendam, quàm vitæ institutam decens, & mores probi. Semper autem hoc maximè magistratus obseruent, ne creent eos qui se ingerunt vt creentur, aut ob id pecuniam dant. quos pœnæ quoque obnoxios esse constitutum est. pag. ead. l. xxij. [illegible]. Qui non sunt decuriones decurionum liberis tutores creantur: quemadmodum decuriones quoque non decurionum liberis. pag. ea. l. j. [illegible] &c. Si minores non habeant legitimos defensores: si quidem tutoribus egeant ob impuberem ætatem, possunt cognatione aut adfinitate propinqui parentibus eorum masculis aut feminis petere, vt eis tutores constituantur. Possunt id quoque parentium amici, & ipsorum puerorum educatores. Sed alij libera voluntate petunt, alij id facere coguntur. mater puta, & liberti. Namque illa, nisi legitimos liberis defensores petat, damno, hi pœna plectuntur. etenim mater expellitur à legitima filij hereditate, tamquam indigna ex eius bonis legitimam portionem consequi, cui tutorem quærere neglexerit. Neque solùm si non petat, sed & si quem petat, defunctorie petat, vt pote eum qui se potest excusare, vel eo postea aut excusato aut reiecto alium non petat, vel dedita opera malos petat. Liberti verò apud præsidem ob hanc causam accusati grauiter puniuntur, si id negligentia aut vitio omisisse videantur. Quæ de matre scripta sunt, Seueri epistula constant, cuius verba infra scripsimus. pag. 293. §. ij. [illegible] &c. Sanè si quis aut creditor, aut legatarius sit, aut qui aliam habeat necessariam cum pupillo contentionem, non ipse petet ei tutorem, sed eos rogabit, qui petere possunt, vt petant: aut si ipsi petitionem tardabunt, adito cum præside rem totam explicabit, vt constituto legitimo tutore lis cum pupillo habeatur. Et hæc quidem de tutoribus. Curatores vero ipsi sibi minores petent, si adsunt, per se: sin autem quis absit, per procuratorem. Sed an alius petere curatorem possit, quæritur. & optimus Vlpianus ita scribit, quasi necesse sit ipsum sibi petere, neque alius possit. pag. ead. §. iij. [illegible] &c. Qui quomodocumque per excusationem tutela liberati sunt, non habent necesse tutorem pupillis petere, vt Seueri & Antonini constitutione continetur. pag. 294. l. v. §. v. Aneclogistos. solutos rationibus reddendis. pag. 298. l. xlvj. §. j. [illegible]. curatores. pag. ead. l. xlvij. [illegible] &c. Volo efflagitóque, vt omnia ex sententia ac consilio Mæuij fratris mei gerantur: quódque sine ipso gestum erit, irritum esto. pag. 303. l. j. [illegible] &c. Herennius Modestinus Ignatio Dextro. Vtilissimum, vt mihi videtur, opus confeci, quod inscripsi, de tutelæ & curæ excusatione, idque ad te misi. in quo quantum potui apertè eum tractatum explicaui docens græcè nostra iura, quæ quàm difficulter vertantur, non ignoro. Dúmque ea explico, addo sicubi opus est, ipsa legum verba, vt his qui dicendi & legendi vsum habent, hoc desiderantibus perfectum auxilium præstare possimus. Principio igitur dicendum est, quos creari non oporteat. Libertinis pupillis magistratus ingenuos tutores aut curatores non dent, præter quàm si maxima inopia sit eo loci libertorum. Iubet enim Diui Marci oratio, vt libertinis qui in eodem oppido sint liberti dentur. Sed si detur ingenuus, Diuus Seuerus minoribus consulens rescripsit obnoxium fore tutelæ, nisi intra constitutum tempus allegauerit excusationem. Non licet sponso sponsæ curatorem esse, vt senatus censuit. creatus autem hic, remouendus est. pag. ead. l. ij. [illegible] &c. A tutela & cura excusantur, qui septuaginta annos excesserunt. Excessisse autem eos oportet tum, cum creantur, aut cum hereditas adita est, aut cum condicio testamento scripta impleta est, non intra excusationis tempora eam ætatem implere. quæ probatur aut natalis diei scriptura, aut aliis legitimis probationibus. Liberorum quoque multitudo à tutela & cura excusat. Omnes tamen liberos legitimos esse oportet, etsi in potestate non sint. atque tum viuere, cum patres eorum tutores dantur. Nam qui antea mortui sunt, non numerantur inter liberos, neque etiam nocent qui postea moriuntur. quod Diui Seueri constitutione cauetur, quæ quamuis de eo tutore loqui videatur, qui testamento datus est, tamen aptari ad quemcumque alium potest. Qui in vtero est, etsi in multis iuris partibus æquiparatur iam natis, tamen neque in hac quæstione, neque in ceteris ciuilibus muneribus prodest patri. quod etiam Diui Seueri cõstitutione cauetur. Non solùm autem filij & filiæ vacationem tutelæ adferunt, sed & nepotes & neptes ex filiis maribus. Iuuant verò hi, cum eorum pater mortuus est, & ipsi eius locum supplens auo: qui licet plures sint ex vno filio, pro vno numerantur. Colligere licet hæc ex constitutionibus quibus de liberis tractatur. neque enim facilè constitutionem reperies, quæ de filiis non de liberis scripta sit. liberorum autem appellatio ad nepotes extenditur. Sed numerum liberorum constitutionibus decretum iam tum esse oportet, cum creatur, non etiam si post creationem nati sunt antequam causas excusationis allegauerit. nam qui postea

nati

mesti sunt, nihil iuuant, vt Seueri & Antonini constitutione scriptum est. Præterea qui tres tutelas aut tres curas habent, aut tria onera mixtarum tutelarum cum curis, & hæ non sint ætate minorum finitę, habent excusationem, si ad quartam tutelam aut curam vocentur. Sed & siquis non minoris, sed furiosi curator sit, huius quoque curæ ratio habẽda est, vt in numero curarum computetur. quæ ita se habere Seueri & Antonini constitutio docet. & optimus Vlpianus de tribus tutelis sic ait. pag. ead. l. iiii. τρεῖς. Diximus tres tutelas habentes ad quartam non esse vocãdos. Quæsitum igitur est, siquis duas tutelas habeat, & tertia oneratus appellauerit, pendentéque adhuc iudicio appellationis quarta tutela oneretur, an in allegatione excusationum quartæ mentionem tertiæ faciet, aut eã omnino omittet. Et inuenio à Diuis Seuero & Antonino constitutum esse, nõ oportere ad quartam tutelam creari eum qui à tertia prouocauerit. Sed dum pendet allegationum tertiæ iudicium expectare, cuius finis finem quartæ excusationibus faciet. recta sanè ratione. nam siquis eã quæ quarta est, quasi tertiam susceperit, & iniusta appellatio de tertia appareat, quattuor oneribus contra leges onerabitur. Si pater tria tutelarum aut curarum onera habeat, eius filius non grauabitur. ita enim constitutum est à Diuis Seuero & Antonino. Hoc idem cõtra quoque est, vt oporteat filii tutelas vacationem patri dare, & vtrique communes, hoc est vnam filii & duas patris, aut contra. Quæ ita se habent, cum vni domui non diuersis onus defertur. & hoc optimus Vlpianus scribit. pag. 304. l. vi. ἐὰν δύο &c. Si duas tutelas habens alteris duabus oneretur, quæ tertia erit ordine, iuuabit eum ad quartæ excusationem: licet Imperator sit qui quartam detulit, aut etiã tertiam, scilicet si antequam sciretur quid is vellet, anteuertit alius in creatione tutoris. Si verò ordo non appareat, sed eadem die diuersis tabulis duæ creationes factæ proponantur: non creatus sed creans eliget quam subire eum oporteat. Grammatici, sophistę, rhetores, medici qui περιοδευταί, hoc est circumforanei vocantur, vt à reliquis muneribus, sic à tutela & cura vacationem habent. Sed est constitutus rhetorum numerus. qui in vnaquaque ciuitate immunitatem habeant: diuisióque quædam ciuitatum lege facta est. quod ex epistula Antonini Pii apparet, quæ communi quidem Asiæ scripta est, sed vniuerso terrarum orbi conuenit. Ex ea hoc caput infra scriptum est. Minores ciuitates quinq; medicos, sophistas tres, grãmaticos totidem immunes habere possunt. Maiores septem medicos, quaternos duabus illis disciplinis præpositos. Maximæ verò medicos decem, rhetores quinque, grãmaticos totidem. Supra hunc numerum ne maximæ quidem ciuitates immunitatem præstare possunt. Et maximo numero vti oportet metropoles prouinciarum, altero eas quæ forum causarum habent, tertio reliquas quem numerum neque curiæ decreto excedere licet, neque qua alia captione quæsita. minorem tamen constituere licet, quoniam id si fiat, ciuilia munera iuuantur. Atqui non aliter hi ea immunitate fruentur, nisi decreto curiæ numero constituto adscribantur, & operam quisque suam nauet non malè. Philosophos quoque à tutelis vacare Paulus scribit his verbis. pag. ead. φιλόσοφοι &c. De philosophis verò eadem Diui Pii constitutione dicitur. Philosophorum numerus constitutus non est: rari enim sunt, qui philosophãtur. & quidem existimo eos qui diuitiis abundant, libenter præstaturos auxilium patriæ. quòd si studiosè contendant de re familiari, iam inde ostendent facilè se non esse philosophos. Est etiã inter Cõmodi constitutiones insertum caput quoddã ex Antonini Pii epistula, quo constat philosophos tutelarum habere immunitatem: cuius verba sunt hæc: Omnibus autem his pariter Diuus pater meus statim atque principatum adeptus est, suos honores & immunitates cõfirmauit, philosophos, rhetores, grammaticos, medicos immunes esse scribens præfecturis gymnasiorum, ædilicis curis, sacerdotiis, hospitum receptione, frumenti atque olei emptionibus. eosdem neque iudicare, neque in legationem ire, neq; in militiam conscribi inuitos. nullum denique prouinciale, aliudve munus subire cogendos. Hoc amplius scire illud quoque oportet, eum hanc immunitatem habere, qui in sua patria docet, aut curat. nam Comanenses sophistæ aut alii si Neocæsareæ doceant, aut curent, non habent apud Comanenses immunitatem. & hoc ita à Diuis Seuero & Antonino cõstitutum est. Sanè valde doctos & supra numerum, & alienam patriã incolentes, immunes esse Paulus scribit. & refert ita Diuum Pium Antoninũ fieri iussisse. Sophistam qui Romæ docet, siue gratis siue ob mercedem doceat, vacationem habere, à Diuis Seuero & Antonino est constitutum, perinde quasi in patria profiteatur. quorum sanctionis illam potest quis rationem adferre: quòd cum communis sit & existimetur patria Regia vrbs, æquum est eum qui in sua patria se vtilem præbeat, hac immunitate frui. Legum præceptores in prouincia docentes vacationem non habent: Romæ docentes habent. pag. ead. νόμων διδάσκαλοι &c. Prouinciæ sacerdotium, vt Asiarchia, Bithyniarchia, Cappadocarchia, præbet à tutelis immunitatem, dum eo munere quis præest. pa. ead. ἀρχιερωσύνη &c. Magistratus municipales tutela & cura vacant. Dant quoque à tutela vacationem capitales inimicitiæ inter eum qui creatus est, & pupillorum patrem, nisi postea datus tutor testamento sit. quòd si post scriptum testamentum inter eos hæc capitalis contentio orta sit, aut prior quidem testamento est, sed ea de causa is tutor testamento datus esse videatur, vt eo onere & negotiis vexetur, aliud erit dicẽdum, vt ex Imperatoris Seueri epistula constat. Præterea à tutela liberatur, qui status controuersiam pupillo mouit, dum ne id fictè, sed bona fide faciat: quod Diui Marcus & Verus constituerunt. De rusticis, tenuibus, & illiteratis hominibus Paulus ita scribit. pag. 305. l. viii. οἱ παλαιοί. Veterani qui honestè militiæ tempus expleuerunt, vacationem habent à paganorum tutelis. Sed aduersus liberos eorum qui in eisdem ordinibus militauerunt, aut quorumcumque veteranorum, intra annum post militiam exactam vacationem habent: post annum non habent. fortior enim esse creditur eiusdem militiæ æqualitas, ipsorum veteranorum priuilegio. Sed hoc ita, si non alias causas habeant excusationis tutelæ, vt annorum numerum, aut quid simile quod solet paganis aduersus omnes prodesse. Quæ de veteranorum filiis diximus, in nepotibus locum non habent, quippe qui nihilo à ceteris differre videntur. Planè ignominia missi perinde habentur, ac si nunquam militassent. quamobrem neque ipsi habent priuilegium, neque si eorum filiis veterani tutores dentur, tenebuntur inuiti. Aliquando hi qui nõ explent totum militiæ tempus, vacationem habent à tutelis, vt hi qui expleuerunt. nam qui viginti annos militauerit, similis illi est qui expleuerit militiam. qui verò intra id tempus missus est, non habet perpetuam tutelarum immunitatem, sed ab eis tempus habet vt à ceteris ciuilibus muneribus vacationem. Etenim intra quinque annos militia missus nullam sibi vindicabit immunitatem: post quinque vnius anni immunitatem habet, post octo biennii, triennii post duodecim, post sedecim quadriennii. Sed qui post viginti annos missus est, perpetuò vt dicebamus vacabit. Qui inter vigiles Romæ permilitauerit, vnius tantùm anni vacationem habet, si honestè scilicet est missus, quod principio diximus, aut causaria, vt vocant, missione valetudinis causa: est enim etiam hæc honesta. sed qui ignominia missus est, vacationẽ non habet. Conueteranus autẽ esse creditur non solùm legionarius, sed & omnis qui vbicumque permilitauerit, si modò honestè hic quoque missus sit. Nam legionarius eius liberis qui inter vigiles permilitauerit, tutor esse potest. Iam verò militi minori veteranus curator dabitur, si pater eius mortuus sit scilicet, aut ipse emancipatus. Quarum omnium rerum testes sunt principum constitutiones. Vlpianus verò ita scribit. pag. ead. ἐζητήθη εἰ. Quæsitum est, verũ vnam semel tutelam veterani suscipiunt, an eodem tempore solam vnam, qua finita aliam rursùs capiant. Sed vt in paganis finitæ non prosunt his qui eas habuerunt, neque inter tres tutelas numerabuntur: sic in veteranis non prodest tutores fuisse. quod etiam est in curis constitutum, vt ex sacra Seueri & Antonini constitutione constat. Nihil interest, quam ob causam egeant commilitonis liberi tutore vel curatore, quòd emancipati sint, an quòd pater mortuus sit. Primipilares ex Imperatorum constitutionibus à ceteris tutelis excusantur, præter primipilaris filiorum tutelas. Hi verò primipilares esse censentur, qui primipilo functi sunt. quòd si ante moriantur, quàm peregerint, horum liberis primipilaris tutor non erit. p. ea. l. x. οἱ πριμιπ. Non solùm primipilares qui in caligatis militiis aut aliis permilitauerunt, sed qui quomodocumque reipublicæ Romanæ causa afuerunt, postea quàm fuerint reuersi, anni habent vacationem. Annus tamen hic non tantùm his qui consuetũ militiæ tempus impleuerunt, in reliquis publicis muneribus datur, sed & his qui quomodocumque reipublicæ causa abesse desierunt, etsi minus temporis consumpserint constituto. Ceterum quas tutelas antea gerebãt, & ob id reliquerunt, quòd reipublicæ causa aberant, eas reuersi statim suscipient.

fuscipient. neque eis annus proderit, qui ad futuras nouásque tutelas datur, nõ ad eas quas recipere debent. Atque hic annus continuorũ dierum accipiendus est, ex quo vel reuersus est, vel reuero debuit recta via redeundo, non si circuitione vsus sit. Etiam hi qui testamẽto tutores dati sunt, iure excusabũt se à gubernatione earum rerum quæ in alia prouincia sunt. vt infrascripta Seueri constitutione manifestum est. pag. 306. l. ead. [illegible] Qui primipilo functus est, si cum eius pupilli tutelam suscepisset, rursus ad militaria munera adsumptus sit, deponet onus tutelæ. Similiter in illius quoque tutoris locum, quem postea adsessorem quis secum duxerit, curator dabitur, vt ait Diui Seueri constitutio. Quam qui rectè ad omnia similia capita producet, curatorem dari dicet in eorum locum, qui ad tempus vacationem habent. Si minor libertus à patrono tutor liberis suis dabitur, vel etiam alius, qui minor vigintiquinque annis sit, dum minor est, non grauatur: interim tamẽ alius curator creabitur. Similiter si legitimus tutor minor sit, namque in huius quoque locum interea curator dabitur. Siquis non ita ægrotet, vt oporteat tutela omnino vacare, in eius locum curator datur. Postea verò quàm conualuerit, tutelam suscipiet. cui similis est, qui in furorem inciderit. & Vlpianus ita scribit. p. ead. l. xii. [illegible] Sunt alii, qui quamuis sint iam tutores aut curatores, in perpetuũ deinceps onere liberantur. vt qui domicilium aliò mutare ex Imperatoris rescripto consecuti sunt. si modò princeps norit eos tutores esse, & aperte mutationem domicilii concedat, & vtrumque litteris significet. pag. ead. l. xiii. [illegible] Scire oportet, neque creatos tutores, neque testamento datos prouocãdi necessitatem habere, vt ex constitutione Diuorum Seueri & Antonini apparet. Quod etiam obseruari conuenit in creatis curatoribus. nã valde sunt pauca ea, in quibus curatores à tutoribus differant. Sanè à sententiis, quæ eis excusationes auferunt, prouocare licet. Multa verò obseruare oportet tutores vel curatores, vt causas excusationis allegare permittantur. nam debent intra tempora constituta ad iudicem accedere, & cõstituta sunt hæc. Qui in vrbe est in qua creatur, aut intra centesimum ab vrbe miliarium, intra quinquaginta dies excusatur. postea verò nõ permittitur ei se excusare, sed oneri obligatus est. Et cum nihil horum fecerit, in eadem erit causa, ac si suo periculo id contemnere visus esset. nulla enim ei relinquetur ad excusationẽ via. Qui verò vltra centũ milia ab vrbe abest, vicenis milibus in singulos dies enumeratis, ex quo se creatum cognouerit, namque oportet certiorem à magistratibus fieri aut coram, aut domi suæ, alios deinde triginta dies ad allegandam excusationem habet. Et hoc ad eos quoque pertinet, qui testamento dati sunt, siue tutores sint, siue curatores, quos curatores à præside confirmari cõsuetum est. Illud verò inuenimus ex Marci legislatione quæstione dignum. nam cum ei, qui in ipsa vrbe est in qua creatur, aut intra centum milia, legislator tempus quinquaginta dierum dederit, ei verò qui vltra centum milia habitat, vicena milia in singulos dies numerari iusserit, & amplius alios triginta dies ad se excusandum præbuerit: euenit hinc, vt siquis ad centesimum & sexagesimum miliare habitat, tempus habeat octo & triginta dierũ: octo enim dies ob centum & sexaginta milia competunt, numeratis in singulos dies milibus vigiati. triginta deinde dies ad se excusandum dantur. Itaque peiori condicione est qui longius habitat, eo qui intra centum milia est, aut in ipsa vrbe: siquidem his quinquaginta feu[illegible]er dierum tempus est, illis pauciorum. Sed & si maximè scriptum legis eam sententiam efficiat: tamen legislatoris mens aliud vult. quando & Ceruidius Scæuola, & Paulus, & Domitius Vlpianus iurisperitorum principes scribunt hæc ita oportere obseruari, vt nullo pacto alicui minus detur temporis quinquaginta dierum: tum verò longior dies, cum numerus dierum itineris additus ad triginta dies, quos ad excusandũ lex dedit, excedit quinquaginta dies. vt si fingamus aliquẽ vltra quadringenta & quadraginta miliaria habitare, hic tantum habet duos & viginti itineris dies, excusationis triginta. Hoc autem tempus omnes obseruabunt, qui quomodocumque à tutela vel cura, vel ab eius parte se excusant. Consequens his esse sciendum est, vt si qua specie excusationis fuerit aliquis vsus, non aliter audiatur, quàm si seruabit tempus constitutum: nisi cum alterius ciuitatis ciuis sit. Sic autẽ necesse est id tempus seruare, vt quamuis ob allegationes liberatus sit, liberum nõ fieri cum Diui Seuerus & Antoninus constituant. iidem iubent non valere alterius in eius locum creationem, vtpote cum datus sit, cum non licebat, in eius locum qui erat adhuc tutor. Sufficit tamen intra tempus saltem adesse, & si postea inuitus causam omiserit, non erit præscriptioni obnoxius. Vnde si defunctorie adsit solùm, neque permaneat ad allegandum, post tempus in præscriptionem incidet. atque hoc constitutione Imperatorum Seueri & Antonini cõstitutum est. Sed si ob valetudinem aduersam, vel aliam necessariam causam maris puta, aut hiemis, aut impetus latronum, aut alicuius similis rei in tempore adesse non potest: veniam cõsequitur. Cuius rei fidem facere ex ipso naturali iure est satis. sed tamen hæc eadem, Imperatorum Seueri & Antonini cõstitutione continentur. Scire etiam oportet non sufficere venisse quem ad ius dicentem, sed opus est speciem excusationis testari. quòd si multas habet causas excusationis, omnes proponet: sin minus, similis ei est, qui principio non venerit, quamuis venit is quidem, non tamen causas excusationis dixit. Quinquaginta verò dies continui numerantur ab eo tempore, quo se datum esse cognouit. Vnà autem oportet testari excusationem apud tribunal, aut aliàs apud acta, aut potest supplices libellos dare, vt idem Imperatores constituerunt. Hæc de his qui obseruare debent tempus constitutum. Age verò de his videamus, qui huic tempori non subiacent. Qui nõ legitime tutores dati sunt, hoc est à quibus non oportet, aut in quos non oportet, aut his quibus non oportet, aut quomodo non oportet, si neque confirmabuntur, neque suscipiẽt administrationem: immunes sunt. neque eis obiicietur quòd constitutum excusationibus tempus non seruauerint: cum excusare se eos non sit necesse, vt ex infrascriptis cõstitutionibus apparet, quas exempli gratia subieci: hæ enim ad omnes casus trahi possunt. pag. 307. l. ea. [illegible] Similiter si non subditum iurisdictioni suæ magistratus tutorem aut curatorem creauerint, ne hic quidem habet necesse tempus obseruare: vt si neque ciuis sit, neque incola. pa. ead. l. xiiii. [illegible] Libertum, cum de excusatione tutorum & curatorum loquamur, sciendum est non solùm patris pupilli, sed etiam matris intelligi oportere. & cum de patroni liberis quærimus, scire oportet nos non in primo gradu eam appellationem statuere, hoc est filium, filiam. sed & ad nepotes ex eis, & ceteros posteros producere. Ille quoque qui ius aureorum anulorum impetrauit, hac in re in eadem erit conditione, in qua ceteri liberti. quod Diuus Antoninus Magnus rescripsit. Qui de sua pecunia emptus & manumissus est, nullo pacto ceteris libertis comparatur. Si plures liberti sint, vnus ex omnibus, patroni liberis tutor dabitur, & à tribus tutelis non liberatur. pa. ead. l. xv. [illegible] Spado creari potest tutor, neque enim habet excusationem, vt constat ex constitutione Imperatorum Seueri & Antonini. Qui patri pupillorum promisit se futurum tutorem, excusare se hac tutela non potest, quamuis aliàs excusare se iure possit. Scire oportet dignitatem nemini præbere excusationem. vnde siquis senator sit, tutor erit etiam liberorum eorum, qui inferioris ordinis senatores sunt. idque Diui Marcus & Commodus rescripserunt. Si verò quis cum tutor aut curator esset eius filii, qui neque senator neque in alia dignitate esset, postea senator fiat, perpetuò ab onere liberatur. Sin autẽ qui sub eius tutela aut cura sunt, liberi sint senatoris, non liberatur à tutela. Qui inferioris ordinis est, non excusatur a tutela maiorum. Neque librarios neque calculatores, quos diapsephistas dicunt, habere immunitatem sacris constitutionibus dicitur. Iam verò Iudæi quoque non Iudæorum tutores erunt, quemadmodum cetera munera subeunt. Namque eos constitutiones solutos esse volunt solis illis rebus per quas superstitio eorum pollui videatur. Rationes ciuitatis ne pro vna quidem tutela prosunt. Liberti vaorum senatorum, quamuis eorum res agant, à tutela non liberantur, est enim id solis senatorum libertis concessum. Magistratus municipalis, hoc est [illegible] si ob creationem tutoris obligatus sit tutelæ periculo: eam tutelam cum aliis non computat, quemadmodum neque fideiussor tutoris, neque tutor honorarius. Qui vectigalia à ciuitatibus conduxerunt, à tutela nõ excusantur. Is qui plures causas excusationis allegare potest, quarum per se vnaquæque valida non est, quæsitum est, an possit excusari. vt si neque septuaginta annorum est, neque tres tutelas habet, neque quinque liberos, neque alia ratione se excusare potest: attamen tutelas duas habet, liberos duos, annos sexaginta natus est, aut eiusmodi alias causas se habere dicit, quæ per se quidem perfectum auxilium non ferunt, tamen si inter se coniunguntur, non iniustæ esse videantur: sed tamen placuit non excusari. Qui accepit, aut habet immunitatem ciuilium aut publicorum munerum, is

à tutela

à tutela vacationem non habet. Qui tutela aut cura liberatus est, nõ semper eisdem actis vtetur ad excusationem alterius, nisi maneant causæ excusationis. Is qui se ignotũ esse dicit patri aut matri pupilli, ea de causa liberandus non est. Interdum etiam is qui tres tutelas habet aut tres curas, non habet iustã causam excusationis. vt puta si quis vt tutor fieret, affectauerit, atque is qui pauper est tutor, affectasse videtur. pa. 308. l. ead. [illegible] &c. Si quis creatus est tutor, cum in patris potestate esset, neque pater velit pro eo cauere, iubent leges etiam patrem tutorem creari, ne vllo modo tutelę cautio differatur, vt ex Diui Hadriani constitutione constat. pag. 316. l. iij. §. iiij. [illegible] ius perpetuariũ. ita enim latinè ius emphyteuticarium appellarunt Arcadius & Honorius Augusti constit. t. C. de off. com. sac. pal. nimirũ quòd hoc titulo sterilia prædia perpetuò colenda dabãt veteres: cum fertiliores agri publici non nisi ad tempus concederentur: id quod ex secundo [illegible] Aristotelis haud obscurè colligimus, quo in loco hæc verba sunt, [illegible]. hoc est, Byzantij cum pecuniis indigerent, publica prædia certis hominibus indicta pensione tradiderunt: fertiliora quidem ad tempus, sterilia verò in perpetuum. Vnde & ipse contractus [illegible] quasi implantatio: & qui exercendos colendósque eiusmodi fundos recipiebant, [illegible] quasi implantatores græco vocabulo dicebantur, [illegible] ab insitione plantationéq́; quamquam imperitia superiorum temporum inualuit, vt vulgus hodie non solùm contra rationem, sed & cõtra antiquorũ exemplarium fidem, non emphyteuta, & emphyteusis, sed emphiteota & emphiteosis pronuntiet. Quod autem sequitur [illegible] inque solis pandectis Florentinis additur: accipere poterimus pro iure detentionis, quod misso in possessionem ex primo decreto contingit, vsque dum secundo impetrato, authoritate iudicis dominium rei sortiatur: dictum [illegible]. quòd missus in possessionem eò veluti pedem intulerit. nam vt de iure eundi agendi per vicini fundum intellegamus: obstare videntur ea quæ sequũtur, cum seruitutis mentio in genere fiat. quare cùm ista adm[...]endi tantùm lectoris causa scribamus, non erit quòd quisquam succenseat, cum integrum sit doctoribus de ea re suo arbitratu statuere. pag. ead. l. v. §. vij. synopsin. taxationem vel compendium. pa. 310. l. xxij. §. v. [illegible] formam, insculptámque signi imaginem. l. xxviiij. [illegible] hoc testamentum ratũ esse volo, quacumque ratione esse vel licebit, vel poterit. pag. 340. l. xx. [illegible]. impossibilis. pag. 341. l. j. §. j. [illegible] agmen. [illegible] tribunum militum. pa. 363. l. iiij. §. ij. [illegible] reliquias. pag. 368. l. xiiij. §. j. [illegible] impossibilis. pa. 373. l. xxviiij. §. j. [illegible]. Octauianæ Stratonicæ dulcissimæ filiæ meæ salutem. Volo vt ipsa à semetipsa prædium Gazam cùm omnibus eius dotibus accipiat. Octauianu Alexãdro dulcissimo filio meo. Volo vt ipse à seipso possessionem Cominianam agniseram cum vniuersis dotibus quæ in ea sunt, præcipiat, inque eximiũ habeat. pag. ead. l. ea. §. vij. [illegible] Gaiũ Seium maritũ meum commendo tibi filia. cui dari volo in vitæ vsum & fructum participationẽ pagi Naeleni, quam olim in dotem cum corporibus doti illatis dedi. & in nulla re eum molestari in dote. erunt enim post mortem ipsius tua & filiorum tuorum. Alciatus. pag. 385. l. lxxxviij. §. xv. [illegible]. Non volo autẽ, vt à meis heredibus ædes meæ venẽãt, illarúmve nomine pecunia mutua accipiatur: sed vt apud eos, siue filij, siue nepotes sint, in omne æuũ inuiolabiliter permaneant. Si quis verò eorum partem suam vel vendere, vel in causam mutui obligare voluerit: coheredi suo eius vẽdendi vel obligandi potestatem habeto. Quòd si aduersus ea quis fecerit, quidquid eius rei gestũ esse dicetur, id infirmum atque irritũ esto. pag. 383. l. j. §. ij. [illegible] extorres ciuitate. pa. 388. l. xxxvij. §. v. [illegible] &c. Volo vt omnia quæ subiecta sunt, firmitatem obtineant. Maximo domino meo denariũm quindecim milia, quæ depositi nomine à Iulio Maximo patruo eius accepi, vt illi, cum in virum prouectus esset, restituerem: vt maxime cum vsuris in triginta milia excurrant, ei restitui volo. sic enim patruo eius iuraui. ibid. [illegible] &c. Constitui, darique volo Callimacho mercedis loco decem milia denariũm. pag. 389. l. xxxviiij. §. j. [illegible]. maxime. pa. 392. l. lv. §. iij. [illegible] lignorum. [illegible]. vectrices lignorum. [illegible] à paludibus. pag. 393. l. lxv. §. iiij. [illegible] &c.

Sed Satanam videas, qui errant per pascua porcos
Ad Coracis saxum, iuxta fontemque Arethusam,
Pascentes hanc assidentem fontem qua pascuntur

Pasta Coracis saxum, iuxtáque fontem Arethusam.

pag. ead. l. lxviij. §. iij. enithetis. dotibus. l. lxx. [illegible] naturale, per se siue sponte sua natum, quod sque arte fucatum non sit. ead. l. §. ij. [illegible] ligneam lanam, puta quæ gossipinis aut eius generis arboribus depectitur. pag. 396. l. c. §. iij. [illegible] fulcra, firmamenta, bases. l. cj. [illegible] &c. Quo magis dulcissima patria mea fines ac territoria sua tueatur, decerno adsignóq́; illi vniuersa prædia quæ in Syria possideo, cum omnibus quæ illic sunt, pecoribus, seruis, fructibus reconditis, omni apparatu. pa. 399. l. xx. §. j. hierophylaco. templi custodi, æditno. pag. 405. l. xiiij. [illegible] &c. Filia mea Crispina, quam cupiebam collocare nuptum cuicumque amici cognatíque mei adprobassent: vt rectè collocetur, prouidebit Pollianus, cũ is mentem meam cognitam habeat de æqualibus portionibus in dotem dandis, quibus & sororem eius collocaui. pa. 413. l. xxiij. §. ij. [illegible] &c. quibuscumque libertatem reliqui, & legata, hosce volo excutiendis rationibus solutos esse. pa. 414. l. iij. §. vj. logarium, idem quod ratiuncula. pag. 415. l. vij. [illegible]. & inarticulata voce ac confusa. pag. ead. l. iiij. [illegible]. Libertis, libertabúsque meis, quos viua, siue in testamento, siue in codicillo, aut manumisi, aut etiã manumisero: prædia, quæ in Chio insula habeo, dari volo: vt ad ea quæ à viuente me acceperunt, adiciantur illis cibarij & vestiarij nomine. pa. 417. l. xvj. §. j. [illegible] &c. Rufina prognato, liberto nostro. pag. 428. l. xxx. §. j. [illegible] latifundium. [illegible] &c. Heredibus meis salutem. Volo vt subiecta omnia rata sint, quæcumque ante in Pamphili nomẽ contulisse visa sum. Si Seia collactanea mea heres ex parte qua eam scripsi, non erit: volo ei dari latifundiũ circa Colonam. ibid. [illegible]. latifundiũ. §. iij. [illegible] &c. Reliqua autem omnia de mea substãtia, quemadmodum & hereditatis onera, pertinebunt solummodo ad Primã & Secundã filias meas, aut quæ ex his superstes erit. pa. 451. l. 88. [illegible]. ex difficilibus disputatu, perplexis & dubiis. [illegible]. frustratorij cauillatoriíque, scilicet syllogismi. pag. 455. l. xvj. [illegible] forma diminutiua, pa. 464. l. lxxiiij. [illegible] &c. demando tibi, ne prius testamentũ facias, quàm liberos habeas. pag. 467. l. lxxxj. [illegible] solitariè, suo vnius nomine, & pro se tantũ. pag. 502. l. j. [illegible]. largè & cum extensione. pag. 524. l. iiij. §. iiij. [illegible]. socer per virum. [illegible]. socrus per virũ. [illegible]. socer per vxorem. [illegible]. socrus per vxorem. [illegible]. leuir. [illegible] &c. Leuir mei canis, omnis mali causatricis, horridæ. [illegible]. glos. [illegible]. inateres, fratrum vxores. [illegible] siue alicubi in glorium, aut inaterum speciosis peplis. pa. ead. l. viij. [illegible]. Stẽmata, stirpes. l. x. §. j. [illegible]. cognatos. pag. 509. l. viij. [illegible]. per relationem. pag. 521. l. j. §. viij. [illegible]. aquarij sulci. pag. 530. l. xxxv. §. j. [illegible]. donũ & donare. pa. 537. l. lx. [illegible] &c. Volo vt Eudoni detur mille solidi, eo quòd primo sit genitus postea quàm mater eius ad libertatem peruenit. pag. 539. l. xx. [illegible]. Et si alterũ pedem in tumulo haberem, nõ pigeret aliquid addiscere. pa. 541. l. xxxviiij. §. j. [illegible] &c. Credo autem mihi Zoile, gratiã tibi referet filius meus Martialis. immo non tibi solùm, sed etiam filiis tuis. pa. 543. l. xlj. §. iij. [illegible] &c. Volo atque obsecro te dulcissima mea soror, vt Stichum & Damam actores meos tibi cõmendatos habeas: quos ego tantisper manumissos esse nolo, donec rationes reddiderint. sanè si tibi quoque placuerint, significaui tibi mentẽ meã. pag. 544. l. xlvj. §. j. [illegible] &c. Illis, si probaueris, libertatẽ dari volo. pag. 563. l. j. [illegible]. detentionem, possessionem. pag. 570. l. xxx. [illegible]. vnitum. [illegible]. connexũ. pa. 580. l. ij. §. j. [illegible] fusius & cum extensione. pa. 582. l. xv. [illegible] descriptionẽ, vt Cicero: vel vt vulgus, inuentarium. pag. 591. l. j. §. xiij. [illegible]. regias. pag. 593. [illegible] &c. Ex libro singulari Papiniani de officio ædilium. Aediles curam gerant per vrbem publicorum itinerum, vt complanentur: néve flumina damnum dent ædibus: & vt ponticuli sint quocumque loco opus fuerit. Curæ item habeãt, vt si priuati parietes, cum alij tum domestici qui in publicam viam feruntur, ruinam minentur: ædium domini eos vt oportet demoliãtur ac reparẽt. quòd si vel non demoliantur, vel non reparent: mulctam in eos dicant, quousque vitium emendauerint. Procurent etiam ne quis publica itinera perfodiat, aut aggeribus congestis obruat, néve quid in publico itinere exædificet. sin minus factũ erit, seruus quidem flagellis à quocumque qui eum deprehenderit, cædatur: liber verò ædilibus indicetur: ædiles autem lege in eum animaduertant, & quod factum est opus, destruãt. præterea vt ante suas quisque ędes publicas

vias

vias reparet, repurgétque aquagia quæ sub dio sunt, scilicet cuentet ita quidem, vt ne quid impediméto sit, quo minus eatur agatur. Quòd si qui in conductis ædibus habitant, quòd ædium dominus eas non reparet, ipsi reparauerint: eum sumptum in pensionem reputabunt. Procurent insuper, ne quid ante officinas propositú sit: præter quàm si fullo vestimenta ab excoctione ad auram recreet, vel faber rotas exponat: vt tamen ita collocent, ne impediméto sint ducendo vehiculo. Sed neque rixari in itineribus, neque stercorea proiicere, neque morticina aut pelles iactare permittant. pag. ead. l. j. de flumin. §. j. ἀέναος. perennis. ὁ χειμάρρους. torrens, quasi dicas hieme fluens. pag. 598. l. iij. §. v. [illegible]. refugia. quemadmodum Vlpianus de vsufructu latinè appellat. pag. 601. l. j. §. j. ἀπὸ τοῦ ῥεῖν. à fluendo. pag. 616. l. j. §. e. [illegible]. imminens. pa. 630. l. lxj. Λούκιος Καλάνδιος. &c. Lucius Calandius recognoui. quemadmodum supra scriptum est, reliqua à nobis debentur tot illi. pag. 635. l. xiij. τὸ ἀνάλογον. æquiualens. pag. 637. l. viij. τῇ ἐμῇ πίστει. mea fide iuben, dico, volo. ibid. βούλομαι. cum destinatione quadá animi volo. φημί. adfirmo. ibid. λέγω. dico. pag. 645. l. xiij. [illegible]. cum laxamento & amplitudine. pag. 653. l. viij. §. iij. ἔχεις λαβών. &c. tot denarios habes ne acceptos? acceptos habeo. pag. 659. l. j. φῶρες. fures. ἀπὸ τοῦ φέρειν. à ferendo. l. iij. [illegible]. in ipso furto admisso. scilicet deprehensum. pag. 662. l. xliij. §. iiij. [illegible]. inuentionis præmia. pag. 664. §. xiiij. [illegible]. geniture, suscipiendique fetus gratia. pa. 670. l. iiij. ἀπὸ τοῦ θορυβεῖν. à tumultuando. pa. 671. l. iij. §. e. [illegible]. in vadum eiecta illisque. pa. 672. l. e. §. vij. [illegible]. inscriptiones. pa. 673. l. xiij. §. vij. [illegible]. euerriculum. pa. 677. l. viij. [illegible]. lapidum positionem. pag. 680. l. iiij. [illegible]. societaté. [illegible]. &c. Quòd si populus, vel eiusdé religionis cultores, vel orgiorum sacrificuli, vel nautæ, vel sodales, vel commune sepulchrú habentes, vel publicani, vel in societatem coëmédorum pecorum, aut negotiationis, aut cuiuscumque alterius rei coëuntes, paciscantur inter se: ratú esto, quatenus publica id monumenta non prohibeant. Antonius Augustinus sic, Si qui è plebe aut tribu, aut sacrorum mysteriorum ministri, aut nautæ, aut communi cibo vel sepulchro vtentes, aut publicani, aut qui prædatum eunt, aut admercatú, quicquam inter se propter eas causas cóstituerint, ratum sit: dum ne id publicis sanctionibus prohibeatur. pag. 682. l. vj. [illegible]. adhibita quæstione professionem. pag. 684. l. vj. [illegible]. abusiué aliquantum. φθορᾶς. corruptionem. pag. 685. l. xiij. §. j. [illegible]

Non soli Atridæ vxorum tanguntur amore
Inter dispares sermone homines.
Non soli amant vxores diuersiuocorum hominum
Atridæ.

pag. 689. l. v. [illegible]. communitati ac vniuersitati Thessalorum pag. 700. l. viij. §. j. [illegible]. publicis abstinere. pag. 701. l. xvj. §. v. [illegible]. &c. Non enim plaga iram contumeliámve concitauit, sed ipsa facti indignitas: neque tam ingenuis graue est cædi, quamquá graue sit, quàm per cótumeliam cædi. siquidem multa is qui alium cædit, admittere potest, quorum magnam partem is qui verberibus adfectus est, habitu corporis, vultu, vociferatione, nunc vt contumeliam inferens, nunc vt inimicum se gerens, nunc pugnum ducens, nunc in malam cædens, alteri renuntiare ac repræsentare nequit. hæc ipsa mouent. hæc de statu mentis deturbant homines propudij ac suggillationis non adsuetos. pag. ead. §. vij. [illegible]. &c.

Quo puerum me tempore vestras duxit ad ædes
Ex Opunte pater, dira pro cæde patrata:
Ob talos tempore eo peremit, Amphidamantis
Cum gnatum imprudens simul inuitúsque peremi.
Quando me paruulum existentem Menœtius ex Opunte
Duxit ad vestram domum per cædium ob triste
Die illo, cum filium occidi Amphidamantis
Imprudens, inuitus, circa talos iratus.

pag. 705. l. j. §. j. [illegible]. ad cómunitatem Thracú. [illegible]. &c. Si quis per epistulam nos consuluerit, simúlq; nos illi quidpiam rescripserimus: omnibus, qui volent, aduersus rescriptum prouocandi copia erit. nam si quæ epistula comprehensa sunt, vel falsa, vel aliter se habere docuerint: nihil per nos præiudicij factú esse putetur, qui ita rescripserimus. quasi scriptis ad nos celata aliter si habuerint. pa. 707. l. xxv. Αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος. &c. Imperator Alexander vniuersitati Græcorú in Bithynia. Quamquam non video quo pacto iudices prohibere possint, quo minus quis prouocet, cum aliam viam capessentes idem efficere, celeritéq; ad me peruenire liceat: ne tamen iniuria aut vi aduersus prouocantes vtantur, custodiisque militari eos circumsistant, & vt simpliciter dicam, aditum illis ad nos obstruant, curatoribus principibúsque gentium prohibemus: obediéntq; huic meæ promulgationi, scientes non magis mihi illorum beneuolentiam obedientiámque curæ esse, quàm subditorum libertatem. pag. 713. l. xxxv. [illegible]. &c. Sciendum est eum qui in agro moratur, incolam non existimari. qui enim eius ciuitatis præcipuis non vtitur, is ne incola quidé existimatur. pag. 724. l. j. καμηλασία. camelorum agitatio exhibitióq;. pag. 726. l. xviij. [illegible]. coëmendo frumento atque oleo curatores præpositos. pag. 728. l. v. §. ij. [illegible]. &c. Et si non ab omnibus muneribus liberorú numerus patri vacationem præstat: tamen cum sedecim te liberos habere libello significaueris: non contrarium rationi fuerit, si te liberorum educationi incumbere potius sinamus, soluamúsque munerú functione. §. vj. [illegible]. Conati sunt & alij prætextu naucularioru m, eorúmque qui in forum populi Romani frumentum & oleum conuehunt, qui immunitate perfruuntur, publicis se muneribus subtrahere: tametsi neque nauigent, neque maximá substantiæ partem in nauculariam, aut mercaturam exercendam contulerint. adimatur itaque talibus immunitatis ius. pag. 730. [illegible]. &c. Si quis extra decurionum ordinem iudicauerit, & ipso ordine moueatur, & insuper mille drachmas persoluat. pa. 731. [illegible]. &c. Pluribus sané, non agricolis tantùm, sed etiam opificibus opus est: adeóque aliis quoque ministris, tum qui importent singula, tum qui exportent. hi verò mercatores sunt. At verò agricola si quid eorú quæ effingit, aut quis alius opificum in forú deferat; nisi eodem tempore aduenant, quo alij eius rei indigentia adducti, cum eo contrahant: neglectóne domi artificio, iners in foro desidebit? minime, dixit is. sed sunt, qui cum hoc videant, huic se ministerio submittant. pa. 732. [illegible]. Ea liberalitate ac munificentia dedicn quadriennale certamen de triginta milibus sortis: ita quidem, vt pecunia apud me retenta, apud decemprimos de præstandis in editioné consuetis triginta milium vsuris idoneè caueam: designatore ac præfecto marito meo, & deinceps qui ex me nascentur, liberis. cedent autem hæ vsuræ in præmia thymelicorú, prout vnoquoque in certamine senatus definierit. p. ead. l. j. [illegible]. liberalia. pa. 733. l. iij. [illegible]. honorarium interpretis. pag. ead. l. vij. Τρωάς, Βηρυτός, Δυρράχιον. Troas, Berytus, Dyrrhachium. pag. 734. l. v. [illegible]. effectú. ἔργον. opus. pag. ead. l. xix. συνάλλαγμα. contractus. pag. 735. l. xxx. §. ij. [illegible]. noualem agrum. pag. ead. l. xxxviij. [illegible]. visiones quodammodo prodigiosæ. l. xlv. [illegible]. instractú. pag. 736. l. lviij. [illegible]. abusiuè. pag. 737. l. ciiij. [illegible] &c. Natorum appellatio & ad nepotes extéditur. pag. 739. l. cxliij. παλλακήν. pellicem. pag. ead. l. clxvj. [illegible] puer & puella. pag. 740. l. clxxvij. σωρίτην. aceruale m syllogismum. pag. 741. l. ccv. [illegible]. comestibiles. pag. 742. l. ccxxxiij. ἀπὸ τοῦ τηλοῦ. ab eo quod est longe. βέλος. telú. ἀπὸ τοῦ βάλλειν. ab emittendo. [illegible]. Xenophon. [illegible]. &c. & tela simul ferebantur, hastæ, sagittæ, fundæ, tum plurimi lapides. τόξευμα. sagitta. p. 743. l. ccxxxvj. φάρμακον. venenum. φάρμακα. &c.

Noxia permixtim neque non bona multa venena.
Venena multa quidem bona mixta, multa autem noxia.

ἀκρόδρυα, fructus arbores, quòd é summis arboribus demantur. l. ccxxxviij. §. ij. [illegible]. accolam. §. iiij. [illegible]. colonum qui priores sedes deseruerit. pag. ead. l. cclxij. §. ij. hypæthri, subdiales. pag. 745. l. lxv. σωρίτην. aceruale m syllogismum.

F I N I S.